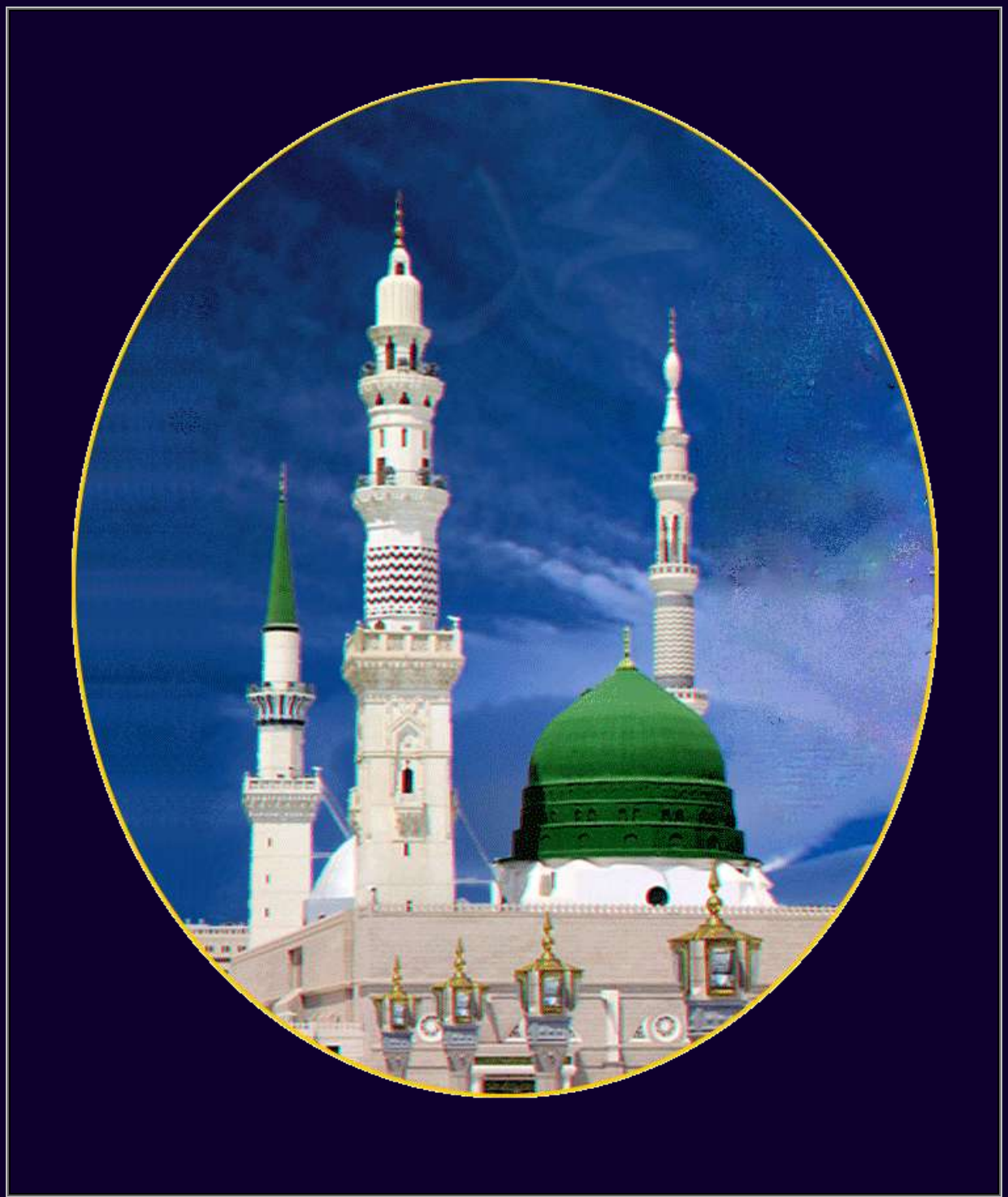
İslâm âlimleri Ansiklopedisi

İSLAM ÂLİMLERİ ANSİKLOPEDİSİ

TAKDİM

İlmi arttıkça görüş açısı büyüyen ve bilgisi dışındaki konular hakkında hüküm vermekten kaçınan, bildiklerinin doğruluğunu devamlı tetkik eden büyük İslâm âlimleri adetâ unutuldu. **"Âlimin uykusu ibadettir." "Kıyâmet günü, şehîdlerin kanını, âlimlerin mürekkebi ile tartarlar. Mürekkep ağır gelir." "Âlimler Peygamberlerin vârisleridir."** hadîs-i şerifleri ile medh edilen binlerce İslâm âlimi ve eserleri kütüphâne köşelerinin tozlu raflarına okunmamaya, öğrenilmemeye, hatırlanmamaya âdeta terk edilmiştir.

İlim, âlimle beraber bulunursa herkes ondan istifâde eder. Âlimin olmadığı ve kitaplarının hakkıyla tetkik edilip öğrenilmediği yerde ilimden söz edilemez. Âlimin, dolayısıyla ilmin olmadığı milletlerde peşin hükümler, bâtıl i'tikâdlar, derme çatma bilgiler, hüküm sürer. Milletlerin günlük hayatlarında dînin, örf ve âdetlerin önemli bir yeri vardır. Dînî bilgiler Peygamber efendimizden itibâren hiç bozulmadan esas şekliyle hakîki İslâm âlimleri tarafından günümüze kadar nakledilmiştir. Millete istikamet veren bu bilgiler aslından uzaklaştırılıp hurafeler haline geldiği zaman sosyal hayatta büyük yaralar açılarak mazi ile kopukluk meydana gelir. Bu duruma düşmemek için târihin derinliklerine kol atmış, cemiyete nizam, intizâm ve huzûr sağlamış ana kaynaklar bilinmeli, âlimler tanınmalı ve onlardan istifâde edilmelidir. Bindörtyüz seneden beri İslâmiyeti kabûl eden milletlerde, bilhassa Türklerin kurdukları devletlerde onlara yön veren âlimler o kadar çok ki; hiçbir şeyden çekinmeyerek doğruyu ve hakkı söyleyen, savaş meydanlarında en güç zamanlarda kumandanlara, askerlere kuvvet ve azîmle çarpışma şevki veren bu büyük insanlardır. Her birinin hayatında târih ve açılan her sayfada âb-ı hayat gibi ilim vardır. Peygamber efendimizden günümüze kadar bütün müslümanları kucaklayan, ilimleri ile amel eden, örnek olmuş âlimlerden bir kısmının hayatını tanıtmayı bir vazîfe bildik. Hicrî her asırda yaşıyan âlimlerden meşhûr olanlarının hayatını, ilmini, insanlara hak ve hakîkati anlatan hikmetli sözlerini, menkıbelerini ihtisas sahibi geniş bir heyete hazırlattık. Her maddenin sonunda da o âlimin hayatına âit kaynaklar yazıldı.

Başta mübârek Peygamber efendimiz olmak üzere, Eshâb-ı kiramın ve onları takip eden İslâm âlimlerinin sözleri ve kitapları, ana kaynaklarımız olmuştur. Hiçbir milletin bu şekilde âlimlerle iç içe yaşayışı ve müşterek kültürleri yoktur. Sağlam karakterler, sağlam istikametler maziden güç alarak kazanılır.

Âlimin ve ilmin bulunduğu milletlerde unutulmaz târihî sanat eserleri de vardır. İlim ve sanat iç içedir. Bu bakımdan yüzyıllardır medeniyetler kurmuş Türk-İslâm devletlerinin bırakmış oldukları sanat eserlerini âlimlerin hayatları ile beraber resimleyeceğiz.

En büyük hazinenin doğru bilgi olduğu düşünüldüğünde, bilginin kaynağı olan âlimlerin ehemmiyeti daha iyi anlaşılır. Bu bakımdan Hicrî asırlara göre âlimleri anlatan bu 18 ciltlik eserimizin müracaat kaynağı olacağı daha iyi anlaşılır. Okuyunca sizler de buna hak vereceksiniz. Bütün neşriyatımızda hedef mükemmel olanı takdim etmektir.

En büyük yardımcımız Cenabı Haktır. Saygılarımızla.

Enver Ören

TERTİP HEYETİ

İHLÂS MATBAACILIK, GAZETECİLİK ve SAĞLIK HİZMETLERİ A.Ş. adına sahibi

ENVER ÖREN

GENEL YAYIN MÜDÜRÜ

İlhan Apak

TERTİP HEYETİ

Doç. Dr. Zeki Çıkman

Doç. Dr. Ramazan Ayvallı

Doç. Dr. Kemâl Yavuz

Yar. Doç. Dr. Ethem Levent

Hasan Yavaş : E. Müftü

Muzaffer Durgut : E. Müftü

Sâim Kökçü : E. Müftü

Burhan Kılıç : İ.H.L. Meslek Dersi Öğr.

Hüseyin Ortayatırmacı : İ.H.L. Meslek Dersi Öğr.

Yaşar Taşdemir : İ.H.L. Meslek Dersi Öğr.

Ömer Faruk yılmaz : Öğretmen

Erdoğan Sevim : İlahiyatçı

TEKNİK SEKRETER

Cemil Bilgiç

KAMERA

Mustafa Güntekin

DİZGİ ŞEFİ

Mahmud Genç

BASKI ŞEFİ

Mustafa Kum

DİZGİ VE BASKI

İhlâs Matbaacılık, Gazetecilik ve Sağlık Hizmetleri A.Ş.

Çatalçeşme Sokak No: 17 Cağaloğlu-İST. Tel: 526 18 00 (8 Hat) Telex: 22000

Programlayan:

www.belgelerleislam.com

bilgi@begelerleislam.com

1. CİLD
HİCRİ BİRİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

MUHAMMED ALEYHİSSELÂM

Allahü teâlânın bütün dünyâdaki insanlar arasında, her bakımdan, en üstün, en güzel, en şerefli olarak yarattığı ve bütün insanlara peygamber olarak seçip gönderdiği, son ve en üstün peygamber. Her şey O'nun hürmetine yaratıldı. O, Allahü teâlânın resûlü, son peygamberidir. Allahü teâlâ bütün peygamberlerine ismi ile hitap ettiği hâlde, O'na Habîbim (sevgilim) diyerek hitap etmiştir. Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde: **"Sen olmasaydın, sen olmasaydın, hiç bir şeyi yaratmazdım!"** buyurdu. Bütün mahlûkatı O'nun şerefine yaratmıştır. Allahü teâlâ kullarına râzı olduğu yolu göstermek için çeşitli kavimlere zaman zaman peygamberler göndermiştir. Muhammed aleyhisselâmı ise son Peygamber olarak bütün insanlara ve cinlere gönderdi. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.) "Hatem-ül-enbiyâdır."

Her peygamber, kendi zamanında, kendi mekânında, kendi kavminin hepsinden her bakımdan üstündür. Muhammed "aleyhisselâm" ise, her zamanda, her memlekette, yani dünyâ yaratıldığı günden, kıyâmet kopuncaya kadar, gelmiş ve gelecek bütün varlıkların her bakımdan en üstünü, en fazîletlisidir. Hiçbir kimse hiç bir bakımdan O'nun üstünde değildir.

Allahü teâlâ her şeyden önce Muhammed "aleyhisselâm"ın nûrunu yarattı. Eshâb-ı kiramdan Abdullah bin Câbir (r.a.) (Yâ Resûlallah, Allahın her şeyden evvel yarattığı şey nedir, bana söyler misin?) deyince; Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Her şeyden evvel senin peygamberinin yani benim nûrumu kendi nûrundan yarattı. O zaman ne Levh, ne kalem, ne Cennet, ne Cehennem, ne melek, ne semâ** (gökler) **ne arz** (yeryüzü)**, ne güneş, ne ay, ne insan, ne de cin vardı."** Âdem "aleyhisselâm" yaratılınca Arş-ı A'lâda nûr ile yazılmış, "Ahmed" ismini gördü. "Yâ Rabbi bu nûr nedir?" diye sorunca Allahü teâlâ "Bu, senin zürriyetinden bir peygamberin nûrudur ki, onun ismi göklerde (Ahmed) ve yerlerde (Muhammed)'dir. Eğer O, olmasaydı, seni yaratmazdım." buyurdu. Âdem (a.s.) yaratılınca alnına Muhammed aleyhisselâmın nûru kondu ve o nûr, onun alnında parlamaya başladı. Âdem (a.s.)'dan itibâren babadan oğula intikâl ederek asıl sahibi Muhammed aleyhisselâma ulaştı.

Muhammed aleyhisselâm hicretten 53 sene evvel Rebî'ül-evvel ayının onikinci Pazartesi gecesi, sabaha karşı, Mekke'de doğdu. Tarihçiler, bugünün milâdî sene ile 571 senesinin Nisan ayının yirmisine rastladığını söylüyor. Doğmadan birkaç ay önce babası, altı yaşında iken de annesi vefât etti. Bu sebepten Peygamber efendimize Dürr-i Yetim (Yetimlerin incisi) lakabı da verilmiştir. Sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalib'in yanında kaldı. Sekiz yaşında iken dedesi de vefât edince, amcası Ebû Tâlib'in yanında kaldı. Yirmibeş yaşında iken Hadîce-tül-Kübrâ ile evlendi. Bu hanımından doğan ilk oğlunun adı Kâsım idi. Bundan dolayı Peygamberimize Ebü'l-Kâsım (Kâsım'ın babası) da denildi. Araplarda böyle künye ile anılmak âdetti. Kırk yaşında iken, bütün insanlara ve cinne peygamber olduğu Allahü teâlâ tarafından bildirildi. Üç sene sonra herkesi îmâna çağırmağa başladı. Elli iki yaşında iken Mi'râc vukû' buldu. Milâdın 622 yılında 53 yaşında olduğu hâlde, Mekke'den Medine'ye hicret etti. Yirmiyedi kerre muharebe yaptı. 11 (m. 632) senesinde Rebî'ül-evvel ayının onikinci Pazartesi günü öğleden evvel 63 yaşında iken vefât etti.

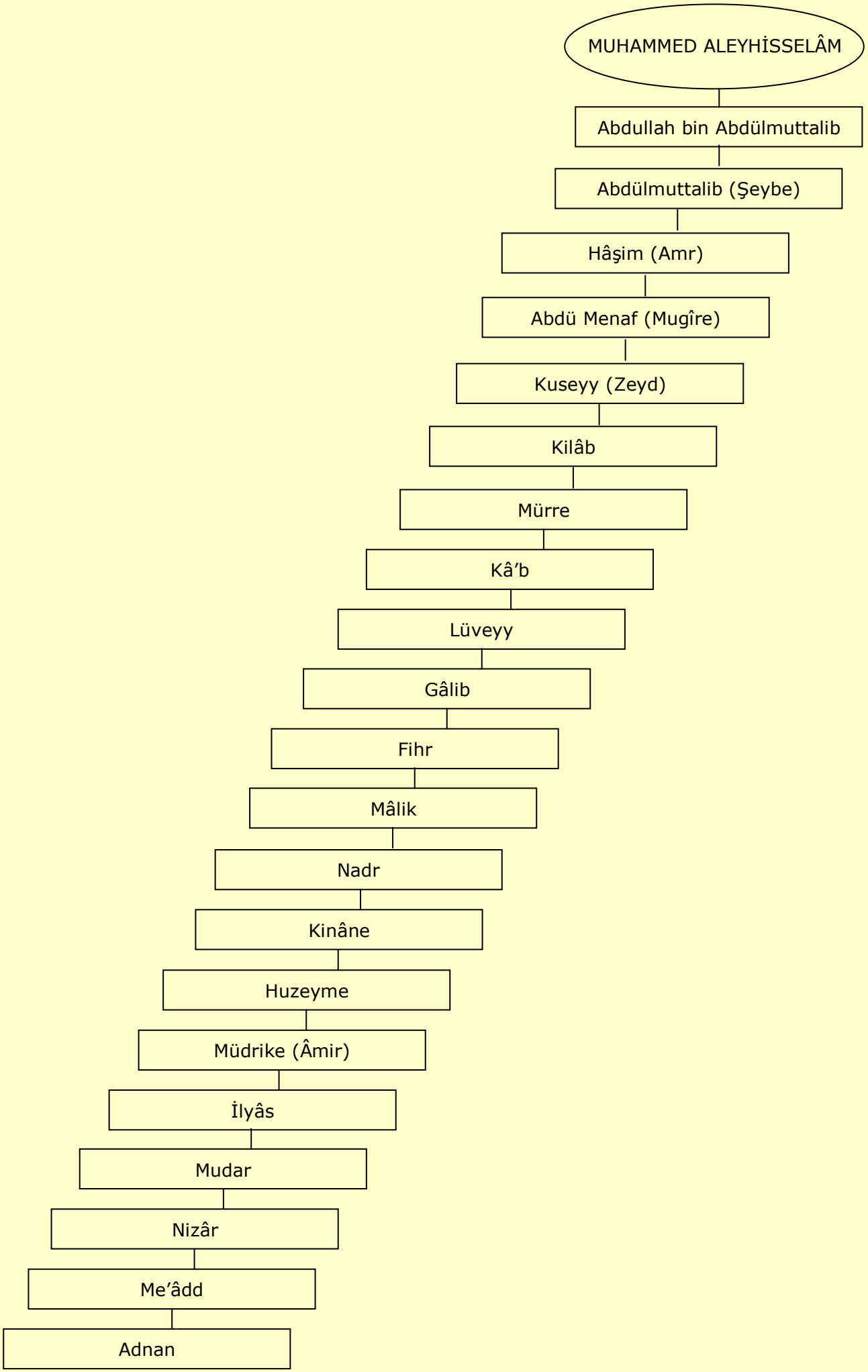
SOYU

Muhammed aleyhisselâmın nûru, Âdem aleyhisselâmdan itibâren temiz babalardan ve temiz analardan geçerek gelmiştir. Kur'ân-ı kerîmde Şu'arâ sûresi ikiyüzondokuzuncu (219) âyetinde, **"Sen, ya'nî Senin nûrun, hep secde edenlerden dolaştırılıp, sana ulaşmıştır."** buyurulmaktadır. Hadîs-i şerîfte de: **"Allahü teâlâ insanları yarattı. Beni insanların en iyi kısmından vücûda getirdi. Sonra, bu kısımlarından en iyisini Arabistan'da yetiştirdi. Beni bunlardan vücûda getirdi. Sonra evlerden, ailelerden en iyisini seçip, beni bunlardan meydana getirdi. O hâlde, benim rûhum ve cesedim mahlûkların en iyisidir. Benim silsilem, ecdadım en iyi insanlardır."** buyuruldu.

Yaratılan ilk insan olan Âdem aleyhisselâm, Muhammed aleyhisselâmın zerresini taşıdığı için alnında onun nûru parlıyordu. Bu zerre Hazreti Havva'ya ondan da Şît aleyhisselâma ve böylece, temiz erkeklerden temiz kadınlara ve temiz kadınlardan temiz erkeklere geçti. Muhammed aleyhisselâmın nûru da, zerre ile birlikte alınlardan alınlara geçti. Melekler ne zaman Âdem aleyhisselâmın yüzüne baksalar alnında Muhammed aleyhisselâmın nûrunu görürler ve ona salevât okurlardı. Yani: **"Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammed"** derlerdi. Âdem (a.s.) vefât edeceği zaman oğlu Şît aleyhisselâma dedi ki: (Yavrum! Bu alnında parlayan nûr, son peygamber olan Muhammed aleyhisselâmın nûrudur. Bu nûru, mü'min, temiz ve afif hanımlara teslim et ve oğluna da böyle vasıyyet et!). Muhammed aleyhisselâma gelinceye kadar, bütün babalar, oğullarına böyle vasıyyet etti. Hepsi bu vasıyyeti yerine getirip, en asil ve en kibar kızlar ile evlendiler. Nûr, temiz alınlardan, temiz kadınlardan geçerek sahibine ulaştı. Resûlullahın (s.a.v.) dedelerinden birinin iki oğlu olsa, yahut bir kabile iki kola ayrılsa Muhammed aleyhisselâmın soyu, en şerefli ve hayırlı olan tarafta bulunurdu. Her asırda O'nun dedesi olan zât, yüzündeki nûrdan belli olurdu. O'nun nûrunu taşıyan seçilmiş bir soy vardı ki, her asırda bu soydan olan zâtın yüzü pek çok güzel ve nurlu olurdu. Bu nûr ile kardeşleri arasında belli olur, içinde bulunduğu kabile başka kabilelerden daha üstün, daha şerefli olurdu. Âdem (a.s.)'dan beri evlâttan evlâda geçerek gelen bu nûr İbrâhîm aleyhisselâma, ondan da oğlu İsmail aleyhisselâma geçmiştir. Onun da alnında sabah yıldızı gibi parlayan nûr, evlâtlarından Adnan'a, Ondan da (Me'âdd) ve (Nizâr)'a intikal etmiştir. Nizâr doğunca babası Me'âdd, oğlunun alnındaki nûru görüp sevinmiş, büyük bir ziyâfet vererek böyle oğul için, bu kadar ziyâfet az bir şey dediği için oğlunun adı Nizâr (az birşey) kalmıştır. Bundan sonra da nûr oğuldan oğula intikal ederek asıl sahibi sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma ulaştı. Peygamberimizin (s.a.v.) soyu Adnan'a kadar şöyledir:

Muhammed Aleyhisselâm, Abdullah bin Abdülmuttalib, Abdülmuttalib (Şeybe), Hâşim (Amr), Abdü Menaf (Mugîre), Kuseyy (Zeyd), Kilâb, Mürre, Kâ'b, Lüveyy, Gâlib, Fihr, Mâlik, Nadr, Kinâne, Huzeyme, Müdrike (Âmir), İlyâs, Mudar, Nizâr, Me'âdd, Adnan.

Peygamberimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte şöyle buyurdu: **"Ben, Abdullah, Abdülmuttalib, Hâşim, Abdü Menaf, Kuseyy, Kilâb, Mürre, Kâ'b, Lüveyy, Gâlib, Fihr, Mâlik, Nadr, Kinâne, Huzeyme, Müdrike, İlyâs, Mudar, Nizâr, Me'âdd, Adnan oğlu Muhammedim. Mensûb olduğum topluluk, ne zaman ikiye ayrılmış ise, Allah beni muhakkak onların en hayırlı olan tarafında bulundurmuştur. Ben câhiliyyet, ahlâksızlıklarından hiçbir şey bulaşmaksızın ana ve babamdan meydana geldim. Ben, Âdemden babama ve anneme gelinceye kadar, hep nikâhlı anne babadan meydana geldim. Ben ana ve baba itibariyle en hayırlınızım."** Başka bir hadîs-i şerîfte de, **"Allahü teâlâ, İbrâhîmoğullarından İsmail'i seçti. İsmâiloğullarından Kinâneoğullarını seçti. Kinâneoğullarından Kureyşi seçti. Kureyşten Hâşimoğullarını seçti. Hâşimoğullarından Abdülmuttaliboğullarını seçti. Abdülmuttaliboğullarından da beni seçti."** buyurdu.

MUHAMMED ALEYHİSSELÂM
Abdullah bin Abdülmuttalib
Abdülmuttalib (Şeybe)
Hâşim (Amr)
Abdü Menaf (Mugîre)
Kuseyy (Zeyd)
Kilâb
Mürre
Kâ'b
Lüveyy
Gâlib
Fihr
Mâlik
Nadr
Kinâne
Huzeyme
Müdrike (Âmir)
İlyâs
Mudar
Nizâr
Me'âdd
Adnan

Peygamberimiz (s.a.v.) Kureyş kabilesinin Hâşimoğulları kolundandır. Babası Abdullah'dır. Abdullahın babası Abdülmuttalib, annesi de Fâtımâ binti Amr'dır. Peygamberimizin (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib, Mekke'nin hakimi ve Arapların şeref itibariyle en üstün kabilesi olan Kureyş kabilesine mensûbtu. Abdülmuttalib'in alnında Muhammed aleyhisselâmın nûru parladığından Kureyş kavmi onunla bereketlenirdi. Peygamberimizin (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib, oğulları arasında en çok Abdullah'ı severdi. Çünkü onun alnında Muhammed aleyhisselâmın nûru parlıyordu. Abdullah babası Adülmuttalib'e şöyle derdi: "Babacığım, her nereye gitsem belimden bir nûr çıkıyor. Sonra toplanıp, başımın üstünde bulut gibi duruyor. Tekrar gelip belime giriyor. Ne zaman bir yere otursam yer bana diyor ki: Ey Abdullah, sana selâm olsun. Muhammed'in (s.a.v.) nûru sende emanettir. Ne zaman bir kuru ağaç altına otursam, derhal yeşerip bana gölge oluyor. Kalkıp gidince de yine kuru oluyor. Ey babacığım bu hal nedir? Abdülmuttalib: Ey oğlum, sana müjdeler olsun ki, insanların ve cinlerin efendisi ve Peygamberi senin sulbünden gelse gerektir, demiştir.

Abdullah'ın güzelliği Mısır'a kadar şöhret bulmuştu. Alnındaki nûrdan dolayı iki yüze yakın kız, onunla evlenmek arzusu ile Mekke'ye gelmişti. Abdülmuttalib ise Onu her yönüyle ona denk olan bir kız ile evlendirmek istiyordu. Bunun için Benî Zühre kabilesinin büyüğü Vehb bin Abd-i Menafin kızı Âmine'yi oğlu Abdullah'a istedi. Vehb'in kızı Âmine, hem güzellik, hem ahlâk, hem de neseb itibariyle Kureyş kızlarının en üstünü idi. Ayrıca soy bakımından Abdullah ile bir kaç batın yukarıda birleşmekte idi. Abdülmuttalib, Vehb'in kızını oğlu Abdullah'a isteyince Vehb şöyle dedi: (Ey amcam oğlu, biz bu teklifi sizden önce aldık. Âmine'nin annesi bir rüya gördü. Anlattığına göre evimize bir nûr girmiş aydınlığı yeri ve gökleri tutmuş. Ben de bu gece rüyamda dedemiz İbrâhîmi (a.s.) gördüm. Bana; "Abdülmuttalib'in oğlu Abdullah'la kızın Âmine'nin nikâhlarını ben kıydım. Sen de onu kabûl et" dedi. Bugün sabahtan beri bu rüyanın tesiri altındayım. Acaba ne zaman gelecekler, diye merak ediyordum.) Bu sözleri duyan Abdülmuttalib sevincinden (Allahü Ekber! Allahü Ekber!) diyerek tekbir getirdi. Nihâyet oğlu Abdullah'ı Vehb'in kızı Âmine ile evlendirdi.

Abdullah, Âmine ile evlenince alnında parlayan nûr, Hazreti Âmine'ye intikal etti. Abdullah'ın evlendiği geceye Türkiye'de ve birçok İslâm memleketlerinde bir asırdan beri Regâib kandili ismi verilmekte ise de bu yanlıştır. Regâib gecesi, Recep ayının ilk Cum'a gecesidir. Allahü teâlâ bu gecede, mü'min kullarına, ragîbetler, yani ihsânlar yapar. Bu gece yapılan ibadetlere kat kat sevâb verilir. Muhammed aleyhisselâm'ın nûru ise Hazreti Âmine'ye Cemâz-il-âhır ayında intikâl etmiştir. Cahiliyye devrinde ve İslâmiyetin ilk yıllarında, Arapların harbi haram saydıkları aylarda, harb etmek istedikleri zaman ayların ismini ve sırasını değiştirmeleri, yani Cemâz-il-âhır ayına o sene Receb demeleri, Recep ayını bir ay ileri almaları, sebebiyle, halk içinde bu yanlışlık yayılmışsa da dinen ve ilmen bir kıymeti yoktur. Peygamberimizin (s.a.v.) nûrunun Âmine vâlidemize intikali şimdiki Cemâz-il-âhır ayındadır. Regâib gecesinde değildir.

Hazreti Âmine'nin, Muhammed aleyhisselâma hamile olduğu sırada Kureyş kabilesinde büyük bir darlık, kıtlık ve pahalılık olup, çok sıkıntı içerisinde idiler. Muhammed aleyhisselâmın ana rahmine düşmesiyle birlikte, onun hürmetine Allahü teâlâ Kureyş kabilesinin bağ ve bahçelerine, mahsullerine öyle bereket verdi ki, hepsi zengin oldular. Araplar o seneye (Senet-ül-feth ve'l ibtihâc) yani sevinç ve bolluk yılı dediler. Hazreti Âmine hamile iken kocası Abdullah ticâret için Şam'a gitmişti. Dönüşünde hastalanıp Medine'ye geldiği sırada dayılarının yanında onsekiz yaşında iken vefât etti. Bu haber Mekke'de duyulunca çok büyük bir üzüntüye sebep oldu. Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbni Abbas (r.a.) şöyle bildirmiştir: "Peygamberimizin (s.a.v.)

babası Abdullah, oğlu doğmadan önce vefât edince melekler, (Ey Rabbimiz, Resûlün yetim kaldı) dediler. Allahü teâlâ; Onun koruyucusu ve yardımcısı benim, buyurdu."

Muhammed aleyhisselâmın doğmasına iki ay kadar zaman varken Fil vak'ası meydana geldi. İnsanların her taraftan akın akın gelip Kâ'beyi ziyâret etmesine engel olmak isteyen Yemen vâlisi Ebrehe, Bizans İmparatorunun da yardımı ile San'a da büyük bir kilise yaptırdı. İnsanların bu kiliseyi ziyâret etmelerini istedi. Araplar ise eskiden beri Kâ'beyi ziyâret etmekte olup, Ebrehe'nin yaptırdığı kiliseye hiç itibar etmediler. Hatta hakaret gözüyle baktılar, içlerinden biri de o kiliseyi kirletti. Bu hâdiseye kızan Ebrehe, Kâ'beyi yıkmaya karar verdi ve bu maksatla büyük bir ordu hazırlayıp Mekke üzerine yürüdü. Ebrehe'nin ordusu Mekke'ye yaklaşınca, Kureyşin mallarını yağma etmeye başladı. Abdülmuttalib'e âit ikiyüz deveye de el koymuşlardı. Abdülmuttalib, Ebrehe'ye gidip develerini istedi. Ebrehe ben sizin mukaddes Kâ'benizi yıkmaya geldim. Sen onu korumak istemiyorsun da develerini mi istiyorsun? dedi. Abdülmuttalib; "Ben develerin sahibiyim. Kâ'benin sahibi Allah'tır. Onu O korur" dedi. Ebrehe bana karşı onu koruyacak yoktur dedi ve Abdülmuttalib'e develerini verip gönderdi. Sonra Kâ'beyi yıkmak için ordusunu harekete geçirdi. Ebrehe'nin ordusunun önünde yürütülen ve böylece zafere kavuşulacağına inanılan (Mahmut) adında bir fil vardı. Ebrehe, Kâ'beye saldırmaya başlayınca bu fil yere çöküp asla yürümedi. Yönü Yemen'e çevrilince koşarak geri dönüyordu. Böylece Mekke'ye yaklaşıp hücum etmek istediği halde hücum edemeyen Ebrehe'nin ordusu üzerine Allahü teâlâ Ebabil (Dağ Kırlangıcı) denilen kuşlardan bir sürü gönderdi. Ebabil kuşlarının her biri, biri ağzında ikisi de ayaklarında olmak üzere nohut veya mercimek büyüklüğünde üçer taş taşıyorlardı. Bu taşları Ebrehe'nin ordusu üzerine bıraktılar. Taşlar başlarından girip altlarından çıkıyordu. Taş isâbet eden her asker, anında yere düşüp ölüyordu. Ebrehe kaçmak istedi. Taşlardan ona da isâbet edip, kaçtıkça etleri parça parça dökülerek öldü. Bu husûs Kur'ân-ı kerîmde Fil sûresinde bildirilmektedir. Böylece Kureyş kabilesi doğmak üzere olan Muhammed aleyhisselâmın hürmetine büyük bir düşmanın şerrinden kurtulmuştur. Muhammed aleyhisselâmın geleceği Adem aleyhisselâmdan itibâren her peygambere ve ümmetlerine müjdelene gelmiş ve doğması yaklaşınca birçok haberler ve müjdeler verilmiştir. Çeşitli hadîseler meydana gelmiştir.

DOĞUMU

Muhammed aleyhisselâm Hicret'ten 53 sene evvel Rebî'ül-evvel ayının onikinci Pazartesi gecesi sabaha karşı Mekke'nin Hâşimoğulları mahallesinde, Safa Tepesi yakınında bir evde doğdu. Bu gün, miladî 571 yılına ve Nisan ayının yirmisine rastlamaktadır. O gün henüz güneş doğmadan Alem nûr ile doldu. Kâinatın serveri, Mahbûb-ı Rabbilâlemîn (Allahın sevgilisi) Muhammed aleyhisselâm doğmuştu.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) doğduğu geceye "Mevlid Gecesi" denir. Mevlid doğum zamanı demektir. Bu gece Kadir Gecesi'nden sonra en kıymetli gecedir. Bu gecede O, doğduğu için sevinenler affolunur. Bu gece Peygamberimizin (s.a.v.) doğduğu sırada görülen halleri, mucizeleri okumak, dinlemek, öğrenmek çok sevâbtır. Peygamberimiz (s.a.v.) kendi de anlatırdı. Eshâb-ı kiram da bu gece bir yere toplanırlar, okurlar ve anlatırlardı. Dünyanın her tarafındaki müslümanlar, her sene bu geceyi, Mevlid kandili olarak kutlamaktadır. Her yerde Mevlid kasideleri okunarak Resûlullah (s.a.v.) hatırlanılmaktadır. Her Peygamberin ümmeti, kendi peygamberinin doğum gününü bayram yapmıştı. Bugün de, müslümanların bayramıdır. Neş'e ve sevinç günüdür.

Peygamberimizin (s.a.v.) doğmasını annesi Hazreti Âmine şöyle anlatıyor: (Doğum anı geldiğinde heybetli bir ses işittim. Ürpermeye başladım. Sonra beyaz bir kuş gördüm, gelip kanadı ile beni sığadı. O andan sonra bende korku ve ürperti kalmadı. O anda çok susamıştım. Hararetten yanıyordum. Yanımda süt gibi beyaz bir kâse şerbet gördüm. O şerbeti bana verdiler. Verilen şerbeti içtim. Baldan tatlı ve soğuk idi. İçer içmez susuzluğum gitti. Sonra büyük bir nûr gördüm, evim o kadar nûrlandı ki, o nûrdan başka birşey görmüyordum. O sırada çok hatunlar gördüm. Boyları uzun, yüzleri güneş gibi parlıyordu. Etrâfımı sarıp, bana hizmet eden bu hatunlar, Abdi Menâf kabilesinin kızlarına benzerlerdi. Yine o sırada beyaz, uzun ve gökden yere uzanmış ipek bir kumaş gördüm. Dediler ki, Onu insanların gözünden örtün. O anda bir grup kuşlar peyda oldu. Ağızları zümrütten, kanatları yakuttandı. Gümüş ibrikler tutarak havada duruyorlardı. Bana korku gelip terlemiştim, ter damlalarından misk kokusu yayılıyordu. O halde iken gözümden perdeyi kaldırdılar. Bütün yer yüzünü doğudan batıya kadar gördüm. Üç alem (bayrak) dikilmişti. Onların biri maşrıkta (doğuda), biri magribte (batıda) biri de Kâ'benin üstünde idi. Etrâfımda çok sayıda melekler toplandı. Muhammed (s.a.v.) doğar doğmaz, mübârek başını secdeye koydu ve şehâdet parmağını kaldırdı ve aniden gökden bir parça beyaz bulut indi, onu kapladı. Bir ses işittim: (Ona magribden maşrıka kadar her yeri gezdirin. Tâ ki, cümle Alem onu ismiyle cismiyle ve sıfatıyla görsünler) diyordu. Sonra o bulut gözden kayboldu ve Muhammedi (s.a.v.) bir beyaz yünlü kumaş içinde sarılı gördüm. Yine o sırada üç kişi gördüm ki, yüzleri güneş gibi parlıyordu. Birinin elinde gümüşten bir ibrik, birinin elinde zümrütten bir leğen, birinin elinde de bir ipek vardı. İbrikten sanki misk damlıyordu. Muhammed'i (s.a.v.) o leğenin içine koydular. Mübârek başını ve ayağını yıkadılar ve ipeğe sardılar. Sonra mübârek başına güzel koku sürdüler, mübârek gözlerine sürme çektiler ve gözden kayboldular.)

Muhammed aleyhisselâmın doğduğu sırada Hazreti Âmine'nin yanında Abdurrahmân bin Avf'ın annesi Şifa hatun, Osman bin Ebü'l-Âs'ın annesi Fâtıma hatun ve Peygamberimizin halası Safiye hatun vardı.

Bunlar da gördükleri nûru ve diğer hadîseleri haber verdiler. Şifa hatun şöyle anlatıyor: (Ben, o gece Âmine'nin yanında yardımcı olarak bulunuyordum. Muhammed aleyhisselâm doğar doğmaz düâ ve niyaz ettiğini işittim. Gâibden (Yerhamüke Rabbüke) diye söylendi. Sonra bir nûr çıkıp o kadar ışık verdi ki, doğudan batıya kadar her yer göründü...) Bundan başka bir çok hadîseye şahit olan Şifa hatun: (Ne zaman ki, ona peygamberliği bildirildi; hiç tereddüt etmeden ilk îmân edenlerden biri de ben oldum.) demiştir.

Safiye hatun da şöyle anlatmıştır: (Muhammed aleyhisselâm doğduğu sırada her tarafı bir nûr kapladı. Doğar doğmaz secde etti. Mübârek başını kaldırıp açık bir dil ile **(Lâ ilahe illallah, innî resûlullah)** dedi. O'nu yıkamak istediğimde biz onu yıkanmış olarak gönderdik denildi. Göbeği kesilmiş ve sünnet edilmiş olarak görüldü. O'nu kundağa sarmak istediğimde sırtında bir mühür gördüm, mühürün üzerinde **"Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah"** yazılı idi. Doğar doğmaz secde ettiği sırada hafif sesle birşeyler söylüyordu, kulağımı mübârek ağzına yaklaştırdım **"Ümmeti, Ümmeti" (Ümmetim, ümmetim)** diyordu.

Peygamberimizin (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib, Muhammedin (s.a.v.) doğduğu sırada Kâ'bede Allah'a yalvarıp duâ etmekte iken müjde verdiler. Muhammed aleyhisselâmın doğduğu günde bir çok hâdiseler gören Abdülmuttalib böyle bir müjdeyi alınca çok sevinip onu görmeye gitti ve (Bu oğlumun şanı, şerefi çok yüce olacaktır) dedi.

Abdülmuttalib torununu görmeye Âmine'nin evine gitti. Hazreti Âmine olan hadîseleri anlattı. Üç gün kimsenin göremeyeceğini söyleyince Abdülmuttalib çok ısrar etti. Onun üzerine Âmine vâlidemiz, falan yerdedir dedi. Abdülmuttalib gitti. Fakat evin önünde yalın kılıç bekleyen bir zat gördü. İçeri girmek isteyince, Abdülmuttalib'in üzerine yürüdü. Abdülmuttalibe "Geri dön hiç bir kimse üç günden önce göremez. Zira bütün melekler onu ziyâret edecek. Bu ise üç gün sürer" dedi. Abdülmuttalib bu hâli Kureyşe anlatmak istedi. Fakat dili tutuldu ve yedi gün hiç bir şey konuşamadı.

Abdülmuttalib böylesine büyük bir mutluluğu kutlamak için doğumun yedinci gününde Mekke halkına üç gün ziyâfet verdi. Ayrıca şehrin her mahallesinde develer keserek insan ve hayvanların istifâde etmesi için bıraktı. Ziyâfet sırasında çocuğa hangi ismi koydun diyenlere "MUHAMMED" ismini verdim dedi. Neden atalarından birinin ismini vermedin diyenlere: (Allah'ın ve insanların onu methetmelerini, övmelerini istediğim için) cevabını verdi. Annesi de O'na "AHMED" ismini koydu.

Muhammed aleyhisselâm doğmadan önce ve doğduğu sırada; O'nun dünyâya teşrîf etmesine alâmet olarak birçok hadîseler meydana gelmiştir. O zamanın meşhûr kimseleri daha Peygamberimiz (s.a.v.), doğmadan önce rüyalar görmüşlerdi. Bu rüyalarını kâhinlere ve zamanın meşhûr âlimlerine tâbir ettirdiklerinde hepsi de bu rüyalarının Muhammed aleyhisselâmın geleceğini gösterdiğini söylemişlerdir. Peygamberimizin (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib şöyle anlatmıştır: (Bir defasında uykuya dalmıştım. Bir rüya gördüm ve büyük ürpertiyle uyandım. Hemen bir kâhine gidip, rüyamı anlatıp, ta'bir ettirmek istedim. Yüzüme bakıp, ey Kureyşin reîsi sana ne oldu. Yüzünde bambaşka bir hâl görülüyor. Yoksa mühim bir hadîse mi seni sarstı, dedi. Evet henüz hiç kimseye anlatmadığım dehşetli bir rüya gördüm, dedim. Sonra yanına oturup anlatmaya başladım. Bu gece uyurken bir rüya gördüm. Şöyle ki, çok büyük bir ağaç bir ucu semâya yükselmiş dalları doğuya ve batıya yayılmıştı. O ağaçtan öyle bir nûr saçılıyordu ki, güneş yanında çok hafif kalır. Ba'zan gözüküyor, ba'zan gözden kayboluyordu. İnsanlar ona yönelmişti. Her an nûru artıyordu. Kureyş kabilesinden bir kısmı o ağacın dallarına tutunuyor, diğer bir kısmı da ağacı kesmeye çalışıyordu. Bir genç de onu kesmek isteyenlere mâni oluyordu. Öyle güzel yüzlü idi ki, şimdiye kadar öylesini görmedim. Üzerinden de etrâfa hoş kokular yayılıyordu. Ben de o ağacın bir dalına tutunmak için elimi uzattım, fakat ulaşamadım, dedim. Ben rüyamı anlatıp bitirince kâhinin yüzü değişti. Benzi sarardı. Sonra dedi ki: Ondan senin nasîbin yok! Kimin nasîbi var? dedim. O ağacın dalına tutunur gördüklerin dedi. Senin sulbünden bir peygamber gelecek her tarafa mâlik olacak. İnsanlar Onun dinine girecekler dedi. Sonra yanımda bulunan oğlum Ebû Tâlib'e dönüp bu herhalde onun amcası olacak dedi. Ebû Tâlib bu hadîseyi, Muhammed aleyhisselâma peygamberlik bildirilince, "İşte o ağaç Ebul Kâsım, el-Emin Muhammed (s.a.v.)" diye anlatırdı...

Muhammed aleyhisselâmın dünyâya geldiği gece bir yıldız doğdu. Bunu gören Yahudi âlimleri Muhammed aleyhisselâmın doğduğunu anlamışlardır. Eshâb-ı kiramdan Hassan bin Sabit (r.a.) anlatır. Ben sekiz yaşında idim. Bir sabah vakti Yahudinin biri hey yahudiler! diye çığlık atarak koşuyordu, Yahudiler ne var, ne yırtınıyorsun diyerek yanına toplanınca şöyle bağırıyordu: (Haberiniz olsun Ahmed'in yıldızı bu gece doğdu! Ahmed bu gece dünyâya geldi...)

Muhammed aleyhisselâm doğduğu gece Kâ'be'de bulunan putlar yüzüstü yere yıkıldı. Urvetübni Zübeyr rivâyet eder: "Kureyşden bir cemaatin bir putu vardı. Yılda bir defa onu tavaf ederler, develer kesip şarap içerlerdi. Yine öyle bir günde putun yanına vardıklarında putu yüzüstü vere yıkılmış buldular. Kaldırdılar, yine kapandı. Bu hal üç defa tekrarlandı. Bunun

üzerine etrâfına iyice destek verip diktikleri sırada şöyle bir ses işitildi: (Bir kimse doğdu. Yer yüzünde her yer harekete geldi. Ne kadar put varsa hepsi yıkıldı. Kralların korkudan kalbleri titredi.) Bu hadîse tam Muhammed aleyhisselâmın doğduğu geceye rastlıyordu.

Medayin şehrindeki İran Kisrâsının sarayının ondört kulesi (burcu) yıkıldı. O gece gürültüyle ve dehşetle uyanan Kisrâ ve halkı yine kendilerinden bazı ileri gelenlerin gördükleri korkunç rüyaları tâbir ettirdiklerinde bunun büyük bir şeye alâmet olduğunu anlamışlardı.

Yine o gece Mecûsîlerin (ateşe tapanların) bin seneden beri yanmakta olan kocaman ateş yığınları aniden sönüverdi. O ateşin söndüğü târihi not ettiler. Kisrânın sarayından burçların yıkıldığı geceye isâbet ediyordu.

O zaman insanların mukaddes saydıkları Sâve Gölü yine o gece bir anda suyu çekilip, kuruyuverdi.

Şam tarafında bin yıldan beri suyu akmayan ve kurumuş olan Semave nehri vadisi o gece su ile dolup taşarak akmaya başladı.

Muhammed aleyhisselâmın doğduğu geceden itibâren şeytan artık Kureyş kâhinlerine hadîselerden haber veremez oldu. Kehânet sona erdi...

Muhammed aleyhisselâmın doğduğu gece ve daha sonra o zamana kadar görülmemiş bu hadîselerden başka birçok hadîseler vukû' bulmuş olup, son Peygamber Muhammed aleyhisselâmın doğduğuna işâret olmuştur.

İSİMLERİ VE KÜNYELERİ

Peygamberimizin (s.a.v.) en çok söylenilen ismi (MUHAMMED)'dir. Bu isim, Kur'ân-ı kerîmde Âl-i İmrân sûresi 144. âyette, Ahzab sûresi 40. âyette, Fetih sûresi 29. âyette, Muhammed sûresi 22. âyetinde olmak üzere dört defa geçmektedir. Saf sûresi 6. âyette ise Hazreti Îsâ'nın ümmetine Ahmed ismiyle haber vermiş olduğu bildirilmektedir. Kur'ân-ı kerîmde (Muhammed) ve (Ahmed) isminden başka, Resûl, Nebî, Şâhid, Beşîr, Nezîr, Mübeşşir, Münzir, Dâî ilallah, Sırac-ı münir, Rauf, Rahim, Musaddık, Müzekkir, Müdessir, Abdullah, Kerîm, Hak, Mübin, Nûr, Hatemün-Nebîyyîn, Rahmet, Ni'met, Hadi, Tâhâ, Yasin... diye anılmıştır. Bundan başka yine bir kısmı Kur'ân-ı kerîmde ve bir kısmı da hadîs-i şerîflerde, bir kısmı da daha önceki peygamberlere gönderilen mukaddes kitaplarda geçmiştir. Daha önceki peygamberlere indirilmiş olan kitaplarda geçen isimlerinin çoğu, sıfat olup, mecazen isim sayılan kelimelerdendir. Bunlardan bazıları da şöyledir: Dahûk, Hamyata, Ahîd, Baraklit, Mazmaz, Müşaffah, Münhamennâ, Muhtâr, Rûhul-Hak, Mukîmüssünneh, Mukaddes, Hırz-ul-Ümmiyyîn, Malum... Peygamberimizin ismi İncîl'de "Ahmed" (Baraklit). Tevrat'ta ise "Münhamennâ" olarak geçmiş olup, Süryanicede (Muhammed) ismi karşılığıdır. İncîl'de Peygamberimizin geleceği müjdelenip (Paraclete) kelimesiyle de ifade edilmiştir ki, Ahmed ve Muhammed manasınadır. İncîl tahrip edilince bu kelimeler de kasden değiştirilmiştir.

Peygamberimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde ise Mâhi, Haşir, Âkıb, Mukaffi, Nebîyyür-Rahme, Nebîyyüt-Tevbe, Nebîyy-ül-Melâhim, Kattâl, Mütevekkil, Fâtih, Hâtem, Mustafa, Ümmî, Kusem (Her hayrı kendinde toplayan) isimleri geçmektedir. Bir hadîs-i şerîfde Peygamberimiz (s.a.v.) "Bana mahsûs beş isim vardır **"Ben Muhammed'im. Ben Ahmed'im, Ben Mâhi'yim ki, Allah benimle küfrü yok eder. Ben, Haşirim ki halk, kıyâmet günü benim izimce haşr olunacaktır. Ben, Âkıb'im ki benden sonra peygamber yoktur."** buyurdu.

Peygamberimize (s.a.v.) Muhammed ve Ahmed ismi annesinin hamile iken gördüğü bir rüyada (Sen insanların en hayırlısına, bu ümmetin Efendisine hamilesin! Doğunca ona Muhammed, Ahmed ismini koy!) denildi. Dedesi Abdülmuttalib ve annesi tarafından bu isimler konuldu. Dedesine de rüyasında böyle bildirilmişti.

Peygamberimizin (s.a.v.) Hazreti Hatice'den doğan ve küçük yaşta vefât eden oğlu Kâsım'dan dolayı kendisine Ebü'l Kâsım künyesi verilmiştir. Yine peygamberliğinden önce ondaki doğruluk, itimat, emîn, güvenilir olması gibi sayılamayacak kadar üstün meziyetlerinden dolayı Kureyş kabilesi ona "El-Emin" ismini vermişlerdir.

Kur'ân-ı kerîmde Ahzab sûresi 56. âyetinde: **"Gerçekten Allah ve melekleri, Peygambere salât ederler (Şeref ve şanını yüceltirler). Ey îmân edenler! Siz de ona salât edin (Allahümme salli alâ Muhammed, deyin) ve gönülden teslim olun."** buyurulmaktadır.

Peygamberimizin (s.a.v.) ismini söyleyince, işitince, yazarken ve okurken ona salevât getirmek hürmete ve sevâb kazanmaya sebep olmaktadır. Salevât getirmek **"Aleyhisselâm", "Sallallahü aleyhi ve sellem", "Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammed", "Essalâtü vesselâmü aleyke yâ Resûlallah", "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîm." "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ecmâîn.", "Aleyhissalâtü vesselâmü vettehiyye", "Aleyhi ve alâ cemî'i minessalavâti etemmühâ ve minnettehiyyâti eymenühâ"** gibi duâları söylemekle olur. Bunlardan başka salevât getirmek için okunacak duâlar **"Delâil ü hayrat" ve "Câliyet-ül-ekdâr"** kitaplarında bildirilmektedir.

Hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: **"Vefâtımdan sonra, kim bana salât ü selâm gönderirse, Cebrâil aleyhisselâm bana der ki: -Yâ Resûlallah, ümmetinden falan kimsenin sana selâmı var! Cevap olarak derim ki:**

- Benden de ona selâm olsun! Allahü teâlânın rahmet ve bereketi onun üzerine olsun!"

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Cebrâil aleyhisselâm gelip: "Zelîl olsun, yanında Hazret-i Nebîyyi ekremin ism-i şerîfi söylendiğinde salevât getirmeyen, zelîl olsun!" dedi. Ben de âmin dedim."

"Bir kimse yazdığı bir şeyde, bana da salevât yazarsa, benim ismim o kitapta (yazılan yerde) kaldığı müddetçe, melekler onun için istiğfar ederler." İstiğfar, günahların bağışlanmasını Allahü teâlâdan istemektir.

"Yer yüzünde dolaşan (seyahat eden) **melekler, ümmetimin selâmını tebliğ ederler."**

"Ümmetimin salevâtı bana hediyedir. Benim ümmetime hediyem kıyâmet günü onlara şefâatimdir."

ÇOCUKLUĞU

Peygamberimiz (s.a.v.) doğduktan sonra üç gün kadar annesi Hazreti Âmine tarafından emzirildi. Sonra da Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe Hatun bir müddet emzirdi. O zaman Mekke halkının çocuklarını bir süt annesine vermeleri âdetti. Mekke'nin havası çok sıcak olduğundan,

çocukları havası iyi, suyu tatlı olan civar yerlerdeki yaylalara gönderirler, çocuklar bir müddet oralarda, verildikleri süt annelerinin yanında kalırdı. Her sene bu maksatla Mekke'ye birçok süt anaları gelir, birer çocuk alıp giderlerdi. Çocukları büyütüp teslim edince de çok ücret ve hediyeler alırlardı.

Peygamberimizin (s.a.v.) doğduğu sene de yaylalarda yaşayan Benî Sa'd kabilesinden bir çok süt analar Mekke'ye geldi. Her biri emzirmek üzere birer çocuk almıştı. Benî Sa'd kabilesi Mekke civarındaki kabileler arasında şerefte, cömertlikte, mertlik ve tevâzuda ve Arapçayı düzgün konuşmakta meşhûrdu. Kureyş kabilesinin ileri gelenleri çocuklarını daha çok bu kabileye vermek isterlerdi. O sene Beni Sa'd kabilesinin yurdunda şiddetli bir kuraklık ve kıtlık olmuştu. Bu sebeble ücretle çocuk emzirip sıkıntılarını gidermek üzere her senekinden daha çok süt annesi Mekke'ye gelmişti. Bilhassa zengin ailelerin çocuklarını alıyorlardı. Gelen kadınların her biri birer çocuk almışlardı. Peygamberimiz (s.a.v.) yetim olduğu için fazla ücret alamama düşüncesiyle, ona talip olan çıkmamıştı. Gelen kadınlar içinde iffeti, temizliği, hilmi (yumuşaklık), hayası ve güzel ahlâkıyla tanınmış Halime hatun adında bir kadın vardı. Binek hayvanları zayıf olduğu için diğerlerinden daha sonra Mekke'ye ulaşmışlardı. Kocası ile Mekke'de dolaşarak zengin ailelerin çocuklarının alınmış olduğunu görünce eli boş dönmemek için bir çocuk arıyorlardı. Nihâyet görünüşü ile hürmet celbeden ve siması çok sevimli olan bir zat ile karşılaştılar, Bu zat Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib idi. Onunla torununu almak üzere anlaştılar; Abdülmuttalib, Halime hatunu Hazreti Âmine'nin evine götürdü. Halime hatun şöyle anlatır: (Çocuğun başucuna vardığımda yünden beyaz bir kundağa sarılı, yeşil ipekten bir örtünün üstünde mışıl mışıl uyuyordu. Etrâfa misk kokusu yayılıyordu. Hayret içinde kalıp bir anda ona öylesine ısındım ki, uyandırmaya bile gönlüm râzı olmadı. Elimi göğsüne koydum, uyandı ve bana bakıp öyle bir tebessüm etti ki, kendimden geçtim. Annesi böylesine güzel ve mübârek çocuğu bana vermez korkusuyla derhal yüzünü örtüp kucağıma aldım. Sağ mememi verdim emmeğe başladı. Sol mememi verdim emmedi. Abdülmuttalib, bana dedi ki: (Sana müjdeler olsun ki, hanımlar içinde senin gibi ni'mete kavuşan olmadı.) Âmine hatun da bana çocuğunu verdikten sonra;

(Ey Halime, üç gün evvel bir nidâ işittim ki, "Senin oğluna süt verecek kadın Beni Sa'd kabilesinden Ebî Zeybe soyundandır) diyordu. Ben'de dedim ki; Ben, Benî Sa'd kabilesindenim ve babamın künyesi Ebî Zeybe'dir.) Halime hatun yine şöyle anlatmıştır: Âmine hatun bana daha nice vak'aları anlattı ve vasıyyette bulundu. Ben de Mekke'ye gelmeden önce bir rüya görmüştüm. Rüyamda bana, (Ey Halime, Mekke'ye var, orada çok faydalanırsın. Sana bir nûr, arkadaş olur. Bu rüyayı henüz kimseye anlatma, gizle!) denildi. Mekke'ye gelirken de sağımdan solumdan sesler duyardım ve bana gaibden (Sana müjdeler olsun ey Halime, o parlak nûru emzirmek sana nasîb olacak) diye seslenildi. Halime hatun şahit olduğu daha nice hadîseleri anlatmıştır.

Hâlime hatun der ki: (Muhammed'i (s.a.v.) alıp Hazreti Âmine'nin evinden ayrıldım. Kocamın yanına gelince kocam onun yüzüne bakıp kendinden geçti: (Ey Halime bu güne kadar böyle güzel yüz görmedim) dedi. Onu yanımıza alır almaz kavuştuğumuz bereketleri görünce de, (Ey Halime bilmiş ol ki, sen çok mübârek bir çocuk almışsın) dedi. Halime de (Vallahi, ben de zaten böyle dilerdim) dedi.

Halime hatun, kocası ile birlikte Muhammed aleyhisselâmı büyütmek üzere Mekke'den alıp yola çıktıkları andan itibâren onun bereketine kavuşmaya başladılar. Çelimsiz ve hızlı gidemeyen merkebleri öylesine hızlı yürüyordu ki, beraber geldikleri kâfile onlardan önce yola çıkıp çok

uzaklaşmış olmasına rağmen kâfileye yetişip onları geçip gitmişti. Benî Sa'd yurduna vardıktan sonra görülmemiş bir bolluğa ve berekete kavuştular. Sütü az olan hayvanları bol bol süt veriyor. Bunu gören komşuları hayret edip, bunun emzirmek için aldıkları çocuk sebebiyle olduğunu açıkça anlamışlardı.

Kuraklık sebebiyle çok sıkıntıya düşünce yağmur duâsına çıktılar. Onu yanlarında götürüp duâ ederek onun hürmetine bol yağmura ve berekete kavuştular.

Peygamberimiz (s.a.v.) süt annesi Halime hatunun sağ memesini emer, sol memesini emmezdi. Onu da süt kardeşi emerdi. İki aylık iken emekledi. Üç aylık olunca ayakta durur, dört aylık iken duvara tutunarak yürürdü. Beş aylık iken yürüdü, altı aylık iken çabuk yürümeye başladı. Yedi aylık iken her tarafa gider oldu. Sekiz aylık iken anlaşılacak şekilde, dokuz aylık iken gayet açık konuşmaya başladı. On aylık iken ok atmaya başladı. Halime hatun şöyle anlatmıştır: (İlk konuşmaya başladığında **"Lâ ilahe illallahü vallahü ekber. Velhamdülillahi rabbil âlemin"** dedi. O günden sonra (Bismillah) demeden hiç bir şeye elini uzatmazdı. Sol eliyle bir şey tutmazdı. Gece gündüz belli zamanlarda bevl ederdi. Yürümeye başladığında çocukların oynadıkları yerden uzak dururdu ve onlara (Biz, bunun için yaratılmadık) derdi. Her gün O'nu güneş ışığı gibi bir nûr kaplar ve yine açılırdı. İki yaşına girdiğinde gelişmiş gösterişli bir çocuk olmuştu. Üzerinde beyaz bir bulut dâima onunla birlikte hareket eder, onu gölgelerdi. Bir gün Halime hatun farkında olmadan süt kardeşi Şeyma ile öğlenin yakıcı sıcağında kuzuların yanına gitmişti. Halime hatun, onu yanında göremeyince hemen arayıp buldu. Şeyma'ya niçin sıcakta dışarı çıktınız? dedi. Şeyma, anneciğim! Kardeşimin başı üzerinde bir bulut onu dâima gölgeliyor, dedi. Süt kardeşleri ve hiç kimse ondan asla incinmemiştir.

Halime hatun şöyle anlatmıştır: (Muhammed (s.a.v.) iki yaşına girince onu sütten kestim. Sonra Onu annesi Âmine hatuna vermek üzere kocamla Mekke'ye gittik. Fakat Onun öyle bereketlerine kavuştuk ki, ondan ayrılmak, mübârek yüzünü görmemek bize çok güç geliyordu. Onun hallerini annesine anlattım. Âmine hatun, "Benim oğlumun büyük şanı vardır" dedi. Ben: "Vallahi, bundan daha mübârek bir kimse görmedim." dedim. Sonra, Âmine hatuna, bir çok bahâneler söyleyerek biraz daha yanımızda kalmasını istedim. Nihâyet biraz daha yanımızda kalması için izin aldım. Tekrar yanımıza alıp kabilemize döndük. Onun bereketiyle malımız mülkümüz ve şanımız arttı. Her işimizde ni'metlere kavuştuk.)

Bir gün süt kardeşi Abdullah ile evlerinin yakınında bulunan kuzuların arasına gitmişlerdi. Süt kardeşi koşarak eve gelip, "Beyaz elbiseli iki kişi, Kureyşli kardeşimi yere yatırıp karnını yardılar, ellerini karnına soktular!" dedi. Halime hatun ile kocası Haris, hemen süratle koşup yanına geldiler. Baktılar ki, rengi değişmiş, semâya bakıyor ve tebessüm ediyor. Sana ne oldu yavrucuğum? diye sorduklarında şöyle anlattı: (Yanıma beyaz elbiseli iki kişi geldi. Birinin elinde içi kar dolu bir tas vardı. Beni tutup, göğsümü yardılar. Kalbimi de çıkarıp yardılar. Ondan siyah bir kan pıhtısı çıkardılar. Göğsümü ve kalbimi o karla temizlediler ve kapatıp kayboldular), dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) üç yaşında iken olan bu hadîseye (Şakk-ı sadır =göğsünün yarılması) denir. (Bu husûs Kur'ân-ı kerîmde inşirah sûresinin birinci âyetinde bildirilmektedir).

Muhammed aleyhisselâma peygamberliği bildirildikten sonra Eshâb-ı kiramdan bazıları: Yâ Resûlallah, bize kendinizden bahseder misiniz? deyince **"Ben ceddim İbrâhîm'in duâsıyım. Kardeşim Îsâ'nın müjdesiyim! Annemin ise rü'yâsıyım. O bana hamile iken Şam saraylarını aydınlatan bir nûrun kendisinden çıktığını görmüştü... Ben Sa'd bin Bekroğulları yanında emzirilip büyütüldüm. Bir gün süt kardeşim ile birlikte evimizin**

arkasında kuzuları otlatıyorduk. O sırada yanıma beyaz elbiseli iki kişi geldi. Birinin elinde içi karla dolu bir altın tas vardı. Beni tuttular, göğsümü yardılar, kalbimi de çıkarıp yardılar. Ondan siyah bir kan parçası çıkarıp bir yana attılar. Göğsümü ve kalbimi o karla temizlediler." buyurdu. Halime hatun, dört yaşından sonra O'nu Mekke'ye götürüp annesine verdi. Dedesi Abdülmuttalib, Halime hatuna çok büyük hediyeler verip ihsânda bulundu. Halime hatun onu Mekke'ye bırakınca sanki canım ve gönlüm de onunla birlikte kaldı demiştir.

Muhammed aleyhisselâm altı yaşına kadar da annesinin yanında büyüdü. Altı yaşında iken annesi Ümmî Eymen adındaki câriye ile birlikte akrabalarını ve babası Abdullah'ın mezarını ziyâret etmek için Medine'ye gittiler. Medine'de bir ay kaldılar. Bu sırada Muhammed aleyhisselâm Beni Neccar kuyusu denilen havuzda yüzmeyi öğrendi. Bu sırada Medine'deki bir yahudi bilgin ondaki nübüvvet alâmetlerini gürdü. Yanına yaklaşıp ismini sordu. "Ahmed"dir deyince, yahudi bilgin (Bu çocuk âhır zaman Peygamberi olacaktır!) diye bağırdı. Gene orada diğer yahudi âlimlerinden bazıları da ondaki peygamberlik alâmetini görmüşler ve peygamber olacağını anlamışlardır. Bunu birbirleriyle konuşup anlatmışlardır. Onların bu sözlerini duyan Ümmî Eymen durumu Hazreti Âmine'ye haber verince, Hazreti Âmine ona bir zarar gelmesinden çekinerek onu alıp, Mekke'ye dönmek üzere yola çıktı. Ebvâ denilen yere geldiklerinde Hazreti Âmine hastalandı. Hastalığı artıp sık sık kendinden geçiyordu. Başında duran oğlu Muhammed aleyhisselâma bakarak şu beyitleri söyledi:

Eskir yeni olan, ölür yaşayan,
Tükenir çok olan, var mı genç kalan.

Ben de öleceğim, tek farkım şudur:
Seni ben doğurdum, şerefim budur.

Geride bıraktım hayırlı evlât,
Gözümü kapadım, içim pek rahat.

Benim nâmım kalır daim dillerde,
Senin sevgin yaşar hep gönüllerde.

Biraz sonra vefât etti. Orada defn edildi. Hazreti Âmine vefât ettiğinde yirmi yaşında idi. Ümmî Eymen, Muhammed aleyhisselâmı yanına alıp, bir kaç gün süren yolculuktan sonra Mekke'ye getirip dedesi Abdulmuttalib'in yanına bıraktı.

Muhammed aleyhisselâmın babası ve annesi İbrâhîm aleyhisselâmın dininde idi. Yani mü'min idiler. İslâm âlimleri; onların İbrâhîm aleyhisselâmın dininde olduklarını ve Muhammed aleyhisselâm'a Peygamberliği bildirildikten sonra da onun ümmetinden olmaları için diriltilip, Kelime-i şehâdeti işittiklerini, söylediklerini ve böylece bu ümmetten de olduklarını bildirmişlerdir. Muhammed aleyhisselâm sekiz yaşına kadar da dedesinin yanında büyüdü. Dedesi Abdülmuttalib Mekke'de sevilen ve çeşitli işleri idâre eden bir zat olup, heybetli, sabırlı, ahlâkı dürüst, mert ve cömert idi. Fakirleri doyurur, hatta aç, susuz kalan hayvanlara bile yiyecek verirdi. Allah'a ve ahirete inanırdı. Kötülüklerden sakınan, cahiliyye devrinin çirkin âdetlerinden uzak duran bir zat idi. Mekke'de zulme, haksızlığa engel olur, oraya gelen misâfirleri ağırlardı. Ramazan ayında Hira dağında inzivâya çekilmeyi âdet edinmişti. Çocukları seven ve şefkat sahibi olan Abdülmuttalib, Muhammed aleyhisselâmı bağrına basıp gece gündüz yanından ayırmadı. Ona büyük bir sevgi ve şefkat gösterirdi. Kâ'be'nin gölgesinde kendisine mahsûs olan minderinde onunla beraber oturur, mâni olmak isteyenlere (Bırakın oğlumu, O'nun şanı yücedir!) derdi. Peygamberimizin (s.a.v.) dadısı Ümmî Eymen'e, O'na iyi bakmasını önemle

tenbîh eder (Oğluma iyi bak! Ehl-i kitab, benim oğlum hakkında, bu ümmetin peygamberi olacak diyorlar) dedi. Ümmî Eymen demiştir ki, (Onun çocukluğunda ne açlıktan, ne de susuzluktan şikâyet ettiğini görmedim. Sabahleyin bir yudum zemzem içerdi. Kendisine yemek yedirmek istediğimizde "İstemem tokum" derdi." Abdülmuttalib uyurken ve odasında yalnızken, ondan başkasının yanına girmesine müsaade etmezdi. Onu dâima öper, okşar, sözlerinden ve hareketlerinden son derece hoşlanırdı. Sofrada onu yanına alır dizine oturtur; yemeğin en iyisini ve en lezzetlisini O'na yedirir ve O gelmeden sofraya oturmazdı. O'nun hakkında nice rüyalar görüp bir çok hadîselere şahit oldu. Bir defasında, Mekke'de kuraklık ve kıtlık olmuştu. Abdülmuttalib, gördüğü bir rüya üzerine Muhammed aleyhisselâmın elinden tutup Ebû Kubeys dağına çıkıp, (Allahım, bu çocuk hakkı için, bizi bereketli bir yağmur ile sevindir!) diyerek duâ etti. Duâsı kabûl olundu ve bol yağmur yağdı. O zamanki şairler bu hadîseyi şiirler yazarak dile getirmişlerdir.

Abdülmuttalib, bir gün Kâ'be'nin yanında otururken, Necranlı bir rahib yanına gelip onunla konuşmaya başlamıştı. Bir ara "Biz İsmâiloğullarından en son gelecek olan peygamberin sıfatlarının kitaplarda yazılı olduğunu okuduk. Burası (Mekke) O'nun doğum yeridir. Sıfatları şöyle, şöyledir!" diyerek birer birer saymağa başladı. Bu sırada, Peygamberimiz yanlarına gelmişti. Necranlı rahib, O'nu dikkatle seyretmeye başladı. Sonra da yaklaşıp gözlerine, sırtına, ayaklarına baktı ve heyecanla: "İşte, O budur. Bu çocuk senin neslinden midir?" dedi. Abdülmuttalib oğlumdur! deyince, Necranlı rahib: "Biz kitaplarda okuduğumuza göre O'nun babasının sağ olmaması lâzım!" dedi. Abdülmuttalib (O, oğlumun oğludur. Babası daha O doğmadan, annesi hamile iken ölmüştü) deyince, rahib "Şimdi doğru söyledin" dedi. Bunun üzerine Abdülmuttaliboğullarına: (Kardeşinizin oğlu hakkında söylenileni işitin de, O'nu iyi koruyun!) dedi.

Abdülmuttalib vefâtı yaklaşınca oğullarını toplayıp Peygamberimize (s.a.v.) (Yavrum, bu amcalarından hangisinin yanında kalmak istersin) deyince, koşup amcası Ebû Tâlib'in kucağına oturdu. O'nun yanında kalmak istediğini söyledi. Peygamberimizi (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib oğlu Ebû Tâlib'e bıraktı ve O'na iyi bakmasını önemle vasıyyet etti. Bundan sonra da vefât etti.

Peygamberimiz sekiz yaşından sonra amcası Ebû Tâlib'in yanında kalmaya başladı ve O'nun himâyesinde büyüdü. O zaman Mekke'de Ebû Tâlib de babası Abdülmuttalib gibi Kureyş'in ileri gelenlerinden, sevilen, saygı gösterilen ve sözü dinlenilen bir zat idi. O da Peygamberimize (s.a.v.) büyük bir sevgi ve şefkat gösterdi. O'nu kendi çocuklarından çok sever, yanına almadan uyumaz, bir yere gitmez ve (Sen çok hayırlısın, çok mübâreksin!) derdi. O elini uzatmadan yemeğe başlamaz, önce onun başlamasını isterdi. Bazen de ona ayrı sofra kurdururdu. Sabahları uyandığında yüzünün pırıl pırıl parladığını, saçlarının taranmış olduğunu görürlerdi. Ebû Tâlib'in fazla malı yoktu ve ailesi de kalabalıktı. Muhammed aleyhissselâmı himâyesine aldıktan sonra bolluğa ve berekete kavuştu. Mekke'de vukû' bulan kuraklık sebebiyle halk sıkıntıya düştüklerinde Ebû Tâlib O'nu Kâ'be'nin yanına götürüp duâ etti. O'nun bereketiyle bol yağmur yağdı. Kuraklıktan ve kıtlıktan kurtuldular.

Ebû Tâlib bir defasında Şam'a ticâret için giderken, Muhammed aleyhisselâmı da, dokuz veya oniki yaşında bulunduğu sırada yanında götürdü. Ticâret kervanı uzun bir yolculuktan sonra Busra'da Hıristiyanlara mahsûs bir manastırın yakınında konakladı. Bu manastırda "Bahîra" adında bir rahib kalmakta idi. Önceden yahudi âlimlerinden iken sonradan hıristiyan olan bu bilgili rahibin yanında elden ele geçerek saklanan bir kitap bulunmakta ve birçok şeyler ondan sorulmakta idi. Kureyş kervanı daha önceki yıllarda buradan defalarca gelip geçmesine

rağmen hiç ilgilenmemişti. Her sabah manastırın damına çıkıp kâfilelerin geldiği yöne bakarak merakla bir şey beklerdi. Rahib Bahîra'ya bu defa bir hâl olmuştu ve heyecanla irkilip yerinden fırlamıştı. Çünkü o, Kureyş kervanı uzaktan göründüğü sırada kervanın üstünde beyaz bir bulutun da onlarla birlikte akıp geldiğini görmüştü. Bu bulut Muhammed aleyhisselâmı gölgelemekteydi. Kervan konaklayınca da Muhammed aleyhisselâmın altına oturduğu ağacın dallarının üzerine doğru eğildiğini de görerek iyice heyecanlanmıştı. Hemen bir sofra hazırlatıp, acele ile bir de davetçi göndererek Kureyş kervanında bulunanların hepsini yemeğe davet etti. Kureyş kervanında bulunanlar Muhammed aleyhisselâmı mallarının yanında gözlemek üzere bırakıp rahib Bahîra'nın yanına gittiler. Bahîra gelenlere dikkatle bakıp (Ey Kureyş topluluğu, içinizden yemeğe gelmeyen var mı?) diye sorunca, evet, bir kişi var dediler. Çünkü Kureyşliler geldiği halde bulut duruyordu. Bulut gelmeyince kervanda davete gelmeyen olduğunu anladı. Rahib Bahîra ısrarla onun da çağrılmasını isteyince gidip çağırdılar. Gelir gelmez dikkatle ona bakmaya, incelemeye başladı. Yemekten sonra hallerine işlerine dair bir çok sualler sordu. Muhammed aleyhisselâm da cevap verdi. Bahîra gördüğü alâmetlerin ve aldığı cevapların hepsi için âhır zamanda gelecek olan peygamberin sıfatları hakkında bildiklerine tam uyduğunu gördü. Sonra sırtını açıp nübüvvet mührünü de görünce Ebû Tâlib'e (Bu çocuk senin neslinden midir?) dedi. Ebû Tâlib oğlum deyince Bahîra (Kitaplarda bu çocuğun babasının sağ olmayacağı yazılı, O senin oğlun değildir.) dedi. Bu sefer Ebû Tâlib (O benim kardeşimin oğludur.). Babası ne oldu deyince, babası onun doğmasına yakın bir sırada öldü cevabını alan Bahîra, (Doğru söyledin), annesi ne oldu? dedi. O da öldü deyince (doğru söyledin) diyen Bahîra, Peygamberimize (s.a.v.) dönüp, putlar adına yemîn verdi ve soracaklarıma cevap ver dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) Bahîra'ya putların ismiyle yemîn verme. Ben onlardan nefret ederim, dedi. Bahîra, bu sefer Allah adına yemîn edip sormaya başladı. Uyur musun, dedi. Gözlerim uyur fakat kalbim uyumaz buyurdu. Bahîra daha birçok sual sorup cevap aldı. Sonra Ebû Tâlib'e, bu çocuğun gözlerindeki kırmızılık devamlı mıdır? dedi. Ebû Tâlib, evet hiç kaybolmaz dedi. Sonra Peygamberimize (s.a.v.) sırtını açmasını rica etti. Ebû Tâlib arzusunu yerine getir deyince, mübârek sırtını açtı. Bahîra nübüvvet mührünü görünce kitaplarda okuduğu mühim alâmetlerden olduğunu anladı. Nübüvvet mührünü öptü. Gözlerinden yaş boşandı. (Ben şehâdet ederim ki sen Allahın Resûlüsün) dedi.

Sonra da ısrarla şöyle dedi: (Kardeşinin oğlunu hemen memleketine geri götür. O'nu hasetçi yahudilerden koru! Vallahi yahudiler bu çocuğu görüp, benim fark ettiklerimi onlar da fark ederlerse O'na bir zarar vermeğe kalkışırlar. Çünkü kardeşinin oğlunda büyük bir hâl vardır. Bu, peygamberlerin sonuncusu olacak. Bunun getireceği din bütün yeryüzüne yayılacaktır. Sakın bu çocuğu Şam'a götürme, mübârek bedenine bir zarar verirler. Bunun hakkında çok ahd ve misak olmuştur.) dedi. Ebû Tâlib misak nedir? dedi. Bahîra dedi ki: (Allahü teâlâ bütün peygamberlerden ve en son da Îsâ aleyhisselâmdan ümmetlerine âhir zaman peygamberinin geleceğini bildirmeleri üzerine söz almıştır) dedi. Ebû Tâlib, Bahîra'nın bu sözleri üzerine Şam'a gitmekten vazgeçti. Mallarını Busra'da ucuz fiyata satıp Mekke'ye döndü. Ebû Tâlib, Bahîra'dan işittikleri şeylerden sonra, Muhammed aleyhisselâmı daha da çok sevdi. Ömrü boyunca O'nu dâima korudu ve her işinde O'na yardımcı oldu.

Her haliyle fazîletler ve güzellikler sahibi müstesna bir insan olarak büyümekte olan Muhammed aleyhisselâm, onyedi yaşına girmişti. Bu sırada Yemen'e ticâret için giden amcası Zübeyr, ticâretinin bereketli olması için O'nu da yanında götürdü. Bu seferde de nice harikulade

halleri görüldü. Mekke'ye döndüklerinde O'nun bu halleri anlatıldı ve Kureyş kabilesi arasında (Bunun şanı pek yüce olacak) diye söylenmeye başlandı...

GENÇLİĞİ

Her bakımdan insanların en üstünü olan Muhammed aleyhisselâm, daha gençliği sırasında Mekke halkı arasında diğerlerinden farklı olarak çok sevilmiştir. Güzel ahlâkı, insanlara görülmemiş bir şekilde iyi davranması, sakinliği, yumuşaklığı ve diğer üstün halleriyle sevilmişti. İnsanlar arasında fevkalade farklılığı ile herkes O'na hayran olmuştur. Mekke halkı, O'nda gördükleri şaşılacak derecedeki doğru sözlülük ve güvenilirlikten dolayı da O'na "El-emin =Güvenilir" dediler ve gençliğinde bu isimle meşhûr oldu.

Peygamberimizin gençliği sırasında, Araplar koyu bir câhiliyyet devri yaşamakta olup, aralarında puta tapmak, içki, kumar, zinâ, faiz ve daha bir çok çirkin işler yaygınlaşmıştı. Muhammed aleyhisselâm onların bu bozuk hallerinden son derece nefret eder, her kötülüklerinden dâima uzak dururdu. Bütün Mekke halkı O'nun bu halini bilirler ve hayret ederlerdi. Putlardan şiddetle nefret ettiği için asla yanlarına yaklaşmazdı. O zaman Kureyş müşrikleri, her senenin belli bir gününde toplanırlardı. Bu toplantılarda, Buvane adlı bir putun yanında kurbanlar kesip, merasim yapmak âdetleriydi. Yine böyle bir günde Peygamberimizin halaları O'nu da götürmek için çok zorladılar. Gitmekten şiddetle kaçınmasına rağmen halaları büyük bir ısrarla tutup götürdüler. Fakat putun yanına vardıklarında Muhammed aleyhisselâmın, birdenbire ortadan kaybolduğunu gördüler. Sonra O'nu benzi sararmış bir halde bulup, Sana ne oldu? dediklerinde: **"Bana bir fenâlık gelmesinden korkuyorum"** dedi. Onlar da, (Allah sana kötülük eriştirmez, sende çok iyi hasletler ve meziyetler var. Söyle bakalım sen ne gördün?) dediler. Bunun üzerine Muhammed aleyhisselâm şöyle cevap verdi: **"Ben bu putun yanına yaklaştığım zaman, uzun boylu ve beyazlar giyinmiş biri peyda oldu."** Bana: "Yâ Muhammed! Geri çekil, sakın o puta el sürme! diye haykırdı." Bu vakadan sonra da asla putların yanına yaklaşmadı ve diğer kötülüklerden de dâima uzak durdu. Putlar için kesilen kurbanların etlerinden hiç yemedi. Çocukluğunda ve gençliğinde kendine âit koyunları Ciyâd dağında ve civarında güderdi. Böylece geçimini sağlardı. Bir taraftan da çok bozulmuş olan cemiyetten bu münasebetle de uzak dururdu. Bir defasında Eshâb-ı kirama **"Koyun gütmeyen hiç bir peygamber yoktur"** buyurmuştu: (Yâ Resûlallah sen de güttün mü?) dediklerinde **"Evet ben de güttüm"** buyurdu.

Muhammed aleyhisselâm yirmi yaşında iken Ebû Bekir (r.a.) ile Şam'a ticârete gitti. Bu seferinde de Bahîra adlı rahibin bulunduğu manastırın yakınında konakladıklarında, Hazreti Ebû Bekir Bahîra'dan yiyecek birşeyler almaya gitmişti. Bahîra; Muhammed aleyhisselâmın oturduğu ağacı göstererek (O ağacın altında oturan kimdir?) diye sordu. Muhammed bin Abdullah bin Abdulmuttalib'dir cevâbını alan Bahîra (Vallahi O, son peygamberdir. Ben şöyle işittim ki, Îsâ aleyhisselâmdan sonra o ağaç altında kimse oturmadı. Ancak son peygamber olacak kimse oturacaktır) demiştir. Bu müjdeyi duyan Hazreti Ebû Bekir, Muhammed aleyhisselâmı o günden sonra daha da çok sevmiştir.

Muhammed aleyhisselâm yirmi yaşlarında bulunduğu sıralarda Mekke'de asayiş tamamen bozulmuştu. Zulüm son derece yaygınlaşıp mal, can ve namus emniyeti kalmamıştı. Mekke'nin yerli halkı, ticâret için ve Kâ'be'yi ziyâret maksadıyla gelen yabancılar haksızlığa ve zulme uğruyorlardı. Haklarını almak için müracaat edecek bir merci de bulamıyorlardı. Bu sırada ticâret maksadıyla Mekke'ye gelen Yemenli bir tüccârın malları, Âs bin Vâil adında bir Mekkeli

tarafından zorla elinden alınıp gasp edilmişti. Bu hadîse üzerine Yemenli, Ebû Kubeys dağına çıkıp feryad ederek hakkının alınması için kabilelerden yardım istemişti. Artık zulmün had safhaya ulaştığını dile getiren bu tip hadîseler üzerine, Haşim ve Zühreoğulları ve diğer kabilelerin ileri gelenleri Abdullah bin Cedan'ın evinde toplandılar. Yerli, yabancı hiç kimseye zulüm ve haksızlık yapılmamasına, zulme mani olmaya ve haksızlığa uğramış olanların haklarını almaya karar verdiler ve bu maksatla bir adâlet cemiyeti kurdular. Muhammed aleyhisselâmın genç yaşta katıldığı ve kuruluşunda da çok tesirli olduğu bu cemiyete Hılf-ul-Fudul cemiyeti denildi. Daha önce Fazl adında iki kişi ve Fudayl adında biri tarafından da böyle bir cemiyet kurulmuştu. Onların önceden kurdukları cemiyete izafeten bu isim verilmiştir. Bu cemiyet, zulmü önleyip, Mekke'de bozulmuş olan asayişi yeniden kurdu. Tesiri uzun müddet devam etti. Muhammed aleyhisselâma peygamberlik bildirildikten sonra Eshâb-ı kirama anlatıp: **"Abdullah bin Cedan'ın evinde yapılan yemînleşmede ben de bulundum. Bence o yemînleşme, kırmızı tüylü develere** (servete) **sahip olmaktan daha sevimlidir. Şimdi de böyle bir meclise çağrılsam icabet ederim."** buyurdu.

Mekkeliler öteden beri ticâretle uğraşarak geçimlerini sağlarlardı. Muhammed aleyhisselâmın amcası Ebû Tâlib de ticâretle uğraşıyordu. Muhammed aleyhisselâm yirmibeş yaşında bulunduğu sıralarda Mekke'de geçim sıkıntısının iyice artması üzerine Mekkeliler Şam'a gitmek üzere büyük bir ticâret kervanı hazırlamıştı. Mekke'de üstün ahlâkı ve meziyetleri ile tanınan ve Tahire (çok temiz) lakabıyla anılan Hatice hatun da ticâret için mal göndermek istiyordu. Fakat bu iş için güvenilir bir kimse arıyordu. Peygamberimizin (s.a.v.) halası Atîke hatun önce peygamberimizle (s.a.v.) bu iş için görüştü. Sonra da durumu Hazreti Hatice işitmişti. Eğer mallarımı satmak üzere götürürse ona başkalarına vereceğim ücretten daha fazlasını veririm dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) Amcası Ebû Tâlib'in de tavsiyesi üzerine Hazreti Hatice'nin mallarını götürüp satmak üzere bu ticâret kâfilesine katıldı. Bu işe büyük bir memnuniyet gösteren Hazreti Hatice kölesi Meysere'yi de O'nun yanına yardımcı olarak vermişti. Bu ticâret seferi üç ay sürdü. Kervanda bulunanlar yolculuk sırasında Muhammed aleyhisselâmın üzerinde O'nu gölgeleyen bir bulutun ve kuş şekline giren iki meleğin O'nunla birlikte sefer bitinceye kadar hareket ettiğini gördüler. Yolda yürüyemeyecek derecede yorulup kervandan geri kalan iki devenin ayaklarını eliyle sığamasından sonra, develerin birden süratlenmesi gibi nice hallerini görünce, O'nu son derece sevip şanının çok yüce olacağını anlamışlardı. Busra denilen yere vardıklarında, oradaki manastırın yakınında bu seferde de konaklamışlardı. Gördüğü birçok alâmetlerden O'nun son peygamber olacağını anlayıp söyleyen rahib Bahîra ölmüş. O'nun yerine Nastura adında başka bir rahib geçmişti. Manastırın yakınına gelip konan Kureyş kervanını seyreden rahib Nastura yakınında bulunan bir kuru ağacın altına birinin oturmasıyla birlikte yeşermesini görerek elinde bir kitap sahifesi ile koşup geldi. Bir elinde bulunan sahifede yazılı olanlara, bir de Muhammed aleyhisselâmın yüzüne bakıyor, baktıkça da hayrete düşüyordu. Nastura bildiği, duyduğu ve okuduğu alâmetlerin aynını görüp, Muhammed aleyhisselâmı göstererek: (Îsâ aleyhisselâm'a İncîl'i indiren Allah hakkı için bu zat son peygamber olacaktır. Ne olaydı ben O'nun peygamber gönderilerek emr olunduğu zamana ulaşsaydım) dedi... Muhammed aleyhisselâm Busra pazarında Hatice hatunun mallarını satarken de O'nunla pazarlık yapan biryahudi inanmadığı için (Lat ve Uzzâya (iki put ismi) yemîn et ki inanayım) deyince Muhammed aleyhisselâmın "Ben o putlar adına asla yemîn etmem! Onların yanından geçerken yüzümü başka tarafa çevirerek geçerim" cevabını alınca O'ndaki diğer alâmetleri de gören yahudi: (Söz senin sözündür. Vallahi bu zat peygamber olacak bir kimsedir ki, âlimlerimiz kitaplarda bunun vasfını bulmuşlardır.) diyerek hayranlığını açıklamıştır.

Kureyş kervanı ticâretini tamamlayıp Mekke'ye dönmüştü. Kervanda bulunan ve Hatice hatunun akrabası olan Zübeyr ve kölesi Meysere, Muhammed aleyhisselâm hakkında işittiklerini ve gördüklerini Hatice hatuna bir bir anlattılar. Hatice hatun mallarını satmak üzere teslim ettiği Muhammed aleyhisselâmın bereketiyle iyi kâr getirdiğini görerek çok memnun olmuştu. Kervanı karşıladığı sırada da Muhammed aleyhisselâmı gölgeleyen iki meleği görmüştü. Ticâret seferi sırasında vukû' bulan harikulade hallerin kölesi Meysere tarafından teker teker anlatılması üzerine, amcasının oğlu Varaka bin Nevfel'e gitti. Varaka bin Nevfel putlara tapmayan okumuş ve çok bilgili, yaşlı bir hıristiyan idi. Hatice hatun daha önceden de rüyasında gökten ayın indiğini, koynuna girip koltuğundan çıkarak bütün âlemi aydınlattığını görmüştü. Bu rüyasını da Varaka bin Nevfel'e anlatmıştı. O da (Âhir zaman peygamberi vücuda gelmiştir. Sen O'nun hanımı olursun. Senin zamanında ona vahiy gelir. O'nun dîni bütün âlemi doldurur. Sen O'na en önce îmân eden olursun. O peygamber Kureyş kabilesinin Hâşimoğulları kolundan olacak...) demişti Hatice hatun bu defa kölesi Meysere'nin anlattığı şeyleri de Varaka bin Nevfel'e söyleyince, o da hayrete düşüp: (Bu söylediklerinden anlaşılıyor ki, şüphesiz Muhammed, bu Ümmetin peygamberi olacak. Ben zaten bu ümmetten bir peygamberin çıkacağını biliyor ve onu bekliyordum. Bu zaman onun tam zamanıdır) dedi. Böylece Hazreti Hatice'nin sevgisi ve itimadı daha da arttı.

Muhammed aleyhisselâm 12 yaşında iken amcası Ebû Tâlib ile ticâret için Busra'ya kadar, 17 yaşında iken amcası Zübeyr ile Yemen'e, 20 yaşında Hazreti Ebû Bekir ile Şam'a ve 25 yaşında iken Hazreti Hatice'nin mallarını satmak üzere Şam'a olmak üzere dört defa seyahate çıktı. Bu seyahatlerinden başka hiç bir yere seyahat yapmadı.

EVLENMESİ

Muhammed aleyhisselâm yirmibeş yaşında iken ilk olarak Hazreti Hatice ile evlendi. Hazreti Hatice, Kureyş kabilesinin Esedoğulları kolundan kırk yaşında ve dul idi. Fakat, malı, cemâli, aklı, ilmi, şerefi, nesebi, iffet ve edebi pek fazla bir hatun idi. Yüksek ahlâkı ve üstün vasıfları sebebiyle Kureyş arasında Tâhire (çok temiz), İslâmiyet geldikten sonra da "Hadîcet-ül-Kübra" ismiyle meşhûr olmuştu. Hazreti Hatice mallarını Şam tarafına götürüp Busra'da satan Muhammed aleyhisselâmın adâletini, üstün ahlâkını ve hakkında duyduğu, şahit olduğu hadîseler sebebiyle onu son derece takdîr etmişti. Bu hadîseden kısa bir süre sonra, yakınlarının araya girmesiyle evlenmeleri kararlaştırıldı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bu sırada evlenecek kadar parası ve malı yoktu. O zaman da samimi bir arkadaşı olan Hazreti Ebû Bekir'e gidip borç istemeyi düşündü. Bu maksadla Hazreti Ebû Bekir'in dükkânına gitti. Hazreti Ebû Bekir dükkânının önünde oturuyordu. Peygamberimizi (s.a.v.) uzaktan görünce bu gelen benim samimi dostum ve çok sevdiğim arkadaşımdır, dedi. Şimdi benden ne taleb ederse bol bol vereyim diye karar verdi. Peygamberimiz (s.a.v.) yanına yaklaşınca üzüntülü görüp, sebebini sordu. Durumu anlayınca kasasını açıp, buyur istediğin kadar al dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) lâzım olduğu kadar alıp nikâh için gerekli hazırlığı yaptı. Nikâh meclisi Hazreti Hatice'nin evinde kuruldu. Ebû Tâlib ve Varaka bin Nevfel tarafından takdim konuşmaları yapıldı. Nikâhı Varaka bin Nevfel kıydı. Kureyş kabilesinin ileri gelenleri de nikâh şahidi olarak bulundular. Zamanının emsalsiz bir kadını olan Hazreti Hatice, evlilik hayatı boyunca Muhammed aleyhisselâma dâima hizmet edip yardımcısı oldu. Muhammed aleyhisselâmın bu evliliği Hazreti Hatice'nin vefâtına kadar yirmibeş sene sürdü. Bunun onbeş senesi bi'setten önce on senesi bi'setten sonra idi. Muhammed aleyhisselâm, ilk zevcesi Hazreti Hatice hayatta iken başkası ile hiç evlenmemişti. Muhammed aleyhisselâmın Hazreti Hatice'den ikisi erkek, dördü kız olmak

üzere altı çocuğu oldu. Bunlar; Kâsım, Zeynep, Rukıyye, Ümmü Gülsüm, Fâtıma ve Abdullah (Tayyib)'dır. Peygamberliği sırasında evlendiği Hazreti Mâriye'den de İbrâhîm adlı oğlu olmuştu. Diğer zevcelerinden çocuğu olmadı. Zeynep, kızlarının en büyüğü idi. En küçük kızı Fâtıma babasının en sevgilisiydi. Hazreti Fâtıma Peygamberimiz (s.a.v.) kırk yaşında iken doğdu. Erkek evlâtları küçük yaşta vefât ettikleri gibi, Hazreti Fâtıma'dan başka bütün kızları da O'ndan önce vefât ettiler. Hazreti Fâtıma da Muhammed aleyhisselâmdan altı ay sonra vefât etti. Hazreti Ali ile evlenmişti. Muhammed aleyhisselâmın soyu Hazreti Fâtıma evlâdı, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin ile devam etti.

Resûlullah (s.a.v.) ikinci defa olarak, ellibeş yaşında iken, Ebû Bekir'in (r.a.) kızı; Âişe (r.anha) ile nikahlanıp, üç sene sonra da Medine'de evlendi. Bunu Haticet-ül-Kübra'nın vefâtından bir yıl sonra, Allahü teâlânın emri ile nikâh eylemişti. Ölünceye kadar, sekiz sene onunla yaşadı.

Diğerlerini, hep Hazreti Âişe'den sonra, dinî, siyasî sebeplerle veya merhamet ve ihsân ederek nikâh etti. Bunların hepsi dul olup, çoğu yaşlı idi. Meselâ, Mekke'deki kâfirlerin, müslümanlara eziyet ve zararları dayanılamayacak bir dereceye geldikte, Eshâb-ı kiramın bir kısmı Habeşistan'a hicret etmişti. Habeş padişahı Necâşî Hıristiyan idi. Müslümanlara çeşitli şeyler sorup, aldığı olgun cevaplara hayran kalarak imâna geldi. Müslümanlara çok iyilik yaptı. Îmânı zayıf olan Ubeydullah bin Cahş, fakîrlikten kurtulmak için, papazlara aldanıp mürted olmuş, dinini dünyâya değişmişti. Resûlullahın (s.a.v.) halasının oğlu olan bu mel'ûn, karısı Ümm-i Habîbeyi de (r.anha) dinden çıkıp zengin olmağa cebr ve teşvik etti ise de, kadın, fakîrliğe ve ölüme râzı olacağını fakat Muhammed aleyhisselâmın dininden çıkmayacağını söyleyince, bunu boşadı. Sürünerek, sefâletten ölmesini bekliyordu. Fakat, az zamanda kendi öldü. Ümm-i Habîbe, Mekke'deki Kureyşin o zamanki baş kumandanı Ebû Süfyân'ın kızı idi. Resûlullah (s.a.v.) o zamanlarda, kureyş orduları ile, çok çetin muharebelerle uğraşıyordu ve Ebû Süfyân, İslâmiyeti yok etmek için son gayreti ile çarpışıyordu. Resûlullah (s.a.v.), Ümmî Habîbe'nin dininin kuvvetini ve başına gelen çok acı hali işitti. Necâşîye mektûb yazıp, (oradaki Ümm-i Habîbe ile evleneceğim. Nikâhımı yap! Sonra kendisini buraya gönder!) şeklinde talepte bulundu. Necâşî daha önce müslüman olmuştu. Mektûba çok hürmet edip, oradaki müslümanları sarayına davet ederek, ziyâfet verdi. Hicretin yedinci yılında nikâh yapılıp, hediyye ve ihsânlarda bulundu. Bu sûretle, Ümm-i Habîbe, imânının mükâfatına kavuşarak, orada zengin ve rahat oldu. Onun sayesinde, oradaki müslümanlar da rahat etti. Cennetde, kadınlar kocalarının yanında bulunacakları için, Cennetin en yüksek derecesi ile müjdelenmiş oldu ki, dünyânın bütün zevk ve ni'metleri, bu müjde yanında pek küçük kalır. Bu nikâh, Ebû Süfyân'ın ilerde müslüman olmakla şereflenmesini hazırlayan sebeplerden birisi oldu. Görülüyor ki, bu nikâh, kâfirlerin iftiralarının ne kadar yanlış ve çürük olduğunu bildirdiği gibi, Resûlullahın (s.a.v.) aklının, zekâsının, dehasının, ihsânının ve merhametinin derecesini de göstermektedir.

İkinci misâl olarak; Hazreti Ömer'in (r.a.) kızı Hafsa (r.anha) dul kalmıştı. Hicretin üçüncü yılında, Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekir'e ve Hazreti Osman'a kızımı alır mısın dedikde, düşüneyim, demişlerdi. Bir gün, Resûlullah (s.a.v.), her üçü ve başkaları yanında iken, **(Yâ Ömer! Seni üzüntülü görüyorum, sebebi nedir?)** diye sordu. Bir şişedeki mürekkebin rengi kolay görüldüğü gibi, Resûlullah (s.a.v.) de, herkesin düşüncesini, bir bakışta anlardı. Lüzum görürse sorardı. Ona, hatta herkese doğru söylememiz farz olduğundan, Hazreti Ömer de, (Yâ Resûlallah (s.a.v.) kızımı Ebû Bekir'e ve Osman'a (r.a.) teklif ettim, almadılar) gibi cevap verdi. Resûlullah (s.a.v.) en çok sevdiği üç Eshâbının üzülmesini hiç istemediğinden, onları

sevindirmek için, hemen buyurdu ki, **(Yâ Ömer! Kızını, Ebû Bekir'den ve Osman'dan** (r.a.) **daha iyi birisine versem ister misin?).** Hazreti Ömer şaşırdı. Çünkü, Hazreti Ebû Bekir'den ve Hazreti Osman'dan daha iyi kimse olmadığını biliyordu. (Evet, yâ Resûlallah!) dedi. **(Yâ Ömer, kızını bana ver!)** buyurdu. Bu sûretle, Hafsa (r.anha), Hazreti Ebû Bekir'in ve Hazreti Osman'ın ve bütün mü'minlerin anneleri oldu ve bunlar, ona hizmetçi oldu ve Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer ve Hazreti Osman birbirlerine daha yakın ve daha sevgili oldular.

Üçüncü bir misal, hicretin beş veya altıncı senesinde, Beni Mustalak kabilesinden alınan yüzlerce esîr arasında, Cüveyriyye (r.anha), kabilenin reîsi Harisin kızı idi. Bunu satın alıp âzâd ederek, kendilerine nikâh edince, Eshâb-ı kiramın (aleyhimürrıdvân) hepsi, biz, Resûlullah (s.a.v.) ailesinin, annemizin akrabasını câriye olarak, hizmetçi olarak kullanmaktan haya ederiz dedi. Hepsi, esîrlerini âzâd etti. Bu nikâh, yüzlerce esîrin âzâd olmasına sebep oldu. Cüveyriyye (r.anha) bu hali her zaman söyleyerek öğünürdü. Âişe (r.anha) Cüveyriyye'den daha hayırlı, daha bereketli bir kadın görmedim, derdi.

Resûlullah (s.a.v.)'ın çok evlenmesinin mühim bir sebebi de, şerî'ati (İslâm dinini) bildirmek içindi. Hicab âyeti gelmeden, yani kadınların örtünmeleri emir olunmadan önce, kadınlar da Resûlullaha gelip, bilmediklerini sorar, öğrenirlerdi. Resûlullah (s.a.v.) birinin evine gitse, kadınlar da gelir, oturur, dinler, istifâde ederlerdi. Hicâb âyeti gelip, kadınların yabancı erkeklerle oturmaları, konuşmaları yasak edilince, yabancı kadınları kabûl etmedi. Onların, bilmediklerini, mübârek zevcesi Hazreti Âişe'den sorup öğrenmelerini emir eyledi. Gelip soranların çokluğundan, Hazreti Âişe, hepsine cevap yetiştirmeğe vakit bulamıyordu. Bu mühim hizmeti kolaylaştırmak ve Hazreti Âişe'nin yükünü hafifletmek için lâzım olduğu kadar hanımı nikâh etti. Kadınlara âit yüzlerce nazik bilgileri, müslüman kadınlarına, mübârek zevceleri yolu ile bildirdi. Zevceleri bir olsaydı, bütün kadınların ondan sorması güç ve hatta imkânsız olurdu. Allahü teâlânın dinini tam olarak bildirmek için, çok evlenmek yükünü de omuzlarına aldı.

Muhammed aleyhisselâm Hazreti Hatice ile evlendikten sonra da Mekke'de ticâretle meşgûl oldu. Ticâreti, Saib bin Abdullah ile ortaklık şeklinde yürütürdü. Kazançlarıyla misâfirleri ağırlarlar, yetimlere ve fakîrlere yardım ederlerdi. Muhammed aleyhisselâm yine bu sıralarda Hazreti Hatice'nin kölesi Zeydi himâyesine alıp, onu kölelikten âzâd etti. O zaman küçük yaşta bulunan Hazreti Ali'yi de yanına alıp evladı gibi yetiştirmiştir.

Otuzbeş yaşında bulunduğu sırada Kâ'be hakemliği yaptı. O zaman yağmur ve seller sebebiyle Kâ'be'nin duvarları iyice yıpranmış, bir yangın sebebiyle de tahribata uğramıştı. Bu durum üzerine Kureyş kabilesi Kâ'beyi İbrâhîm (a.s.)'ın yaptığı temele kadar yıkıp yeniden yapmaya başlamıştı. Her kabileye bir bölümünü vererek duvarları yükselttiler. Bu işin büyük bir şeref olduğunu bilen kabileler Hacer-ül-esved taşını yerine koyma husûsunda anlaşamadılar. Her kabile böyle bir şerefe sahip olmak istediğinden aralarında gittikçe artan büyük bir anlaşmazlık çıktı. Dört beş gün süren bu anlaşmazlık sebebiyle neredeyse kan dökülecekti. Bu sırada Abdulmuttalibin dayısı ve yaşlı bir zat olan Huzeyfe'nin (Ey Kureyş topluluğu! Anlaşamadığınız iş hakkında hüküm vermek üzere, şu kapıdan ilk girecek zatı aranızda hakem yapın) diyerek Kâ'beye açılan Benî Şeybe kapısına işâret etti. Orada bulunanlar bu teklifi kabûl ettiler ve Benî Şeybe kapısına bakarak ilk girecek ve işin en nazik anında bu işi halledecek kimseyi beklemeye başladılar. Nihâyet kapıdan, doğruluğunu, üstün ahlâkını son derece takdîr ettikleri ve El-Emin (güvenilir) dedikleri Muhammed aleyhisselâmın geldiğini gördüler. (İşte El-Emin onun hükmüne râzıyız) dediler. Durum Muhammed aleyhisselâma anlatılınca bir örtü istedi. Hacer-ül-esved'i bir örtü üzerine koyup (Her kabileden bir kişi bir ucundan tutsun) dedi. Taşı konulacağı yere kadar

kaldırttı. Sonra da kendisi taşı kucaklayıp yerine koydu. Mekke'de çıkmak üzere olan büyük bir harbin böylece önlendiğini gören kabileler, onun bu hareketinden çok memnun oldular. Sonra da yarım kalmış olan duvarları yaparak tamamladılar.

Bİ'SETİ (PEYGAMBERLİĞİ)

Muhammed aleyhisselâm daha otuzyedi yaşında iken gaibden "Yâ Muhammed" diye nidâ olunduğunu duyardı. Otuzsekiz yaşında iken de bir takım nûrlar görmeye başladı. Bu halini sadece Hazreti Hatice'ye anlatırdı. Muhammed aleyhisselâma peygamberliğin bildirilmesi yaklaştığı bu sırada, o zamanın meşhûr edîblerinden Kus bin Sa'de, Ukkaz panayırında deve üzerinde büyük bir kalabalığa karşı okuduğu hutbede onun geleceğini müjdelemişti. Bu hutbeyi dinleyenler arasında Muhammed aleyhisselâm da bulunmuştu. Kus bin Sa'de bu meşhûr hutbesinin bir bölümünde şöyle demiştir: **"Ey insanlar! Geliniz, dinleyiniz, bekleyiniz, ibret alınız, yaşayan ölür, ölen fenâ bulur, olacak olur... Kulak veriniz iyi dinleyiniz? Gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var... Allahın indinde bir din... Ve Allahın gelecek olan bir peygamberi vardır ki, gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki, ona îmân edip de o dahi ona hidâyet eyleye. Vay ona isyan ve muhalefet eden bedbahta! Yazıklar olsun ömürleri gaflet ile geçen Ümmetlere!.."**

Muhammed aleyhisselâm otuzdokuz yaşında iken sadık rüyalar görmeye başladı. Rüyasında ne görürse aynen çıkardı. Bu hal altı ay devam etti. Vahiy gelmesi yaklaşınca "Ya Muhammed" diye sesler işitirdi. Bundan sonra yalnızlığı sevip insanlardan uzaklaşarak Hira Dağında bir mağarada tefekküre dalardı. Bazen Mekke'ye gelir, Kâ'beyi tavaf ettikten sonra evine giderdi. Evinde bir müddet kalıp yanına biraz yiyecek alarak yine Hira Dağı'nda mağaraya gidip tefekkür ve ibadetle meşgûl olurdu. Bu halini gören Mekkeliler (Muhammed (s.a.v.) Rabbine âşık oldu) demişlerdi.

Muhammed aleyhisselâm kırk yaşında iken yine bir Ramazan ayında Hira Dağı'ndaki mağaraya çekilmiş ve tefekküre dalmıştı. Ramazanın 17. Pazartesi gecesi, gece yarısından sonra kendisini adıyla çağıran bir ses işitti. Başını kaldırıp etrâfa baktığı sırada ikinci defa bir ses işitti ve her tarafı birdenbire bir nûr kapladığını gördü. Sonra Cebrâil aleyhisselâm karşısına geldi. "Oku!" dedi. **"Ben okumuş değilim"** cevabını verdi. O zaman melek Muhammed aleyhisselâmı tutup takati kesilinceye kadar sıktı ve "Oku!" dedi. Yine, **"Ben okumuş değilim."** cevabını verdi. İkinci defa sıktı ve "Oku!" dedi. **"Ben okumuş değilim"** dedi. Cebrâil aleyhisselâm üçüncü defa tutup sıktı ve sonra bıraktı ve **"Oku! Her şeyi yaratan Rabbinin ismiyle ki, O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı! Oku! ki senin Rabbin kalemle yazı yazmayı öğreten, insana bilmediğini öğreten bol kerem ve ihsân sahibidir."** meâlindeki Alâk sûresinin ilk beş âyetini getirdi. Muhammed aleyhisselâm da onunla beraber okudu. İlk vahiy bu sûretle başladı ve bütün cihanı aydınlatan İslâm güneşi doğdu.

Muhammed aleyhisselâm Peygamberlik vazîfesinin mes'ûliyetini düşünerek büyük bir ürperti ve heyecanla Hira Dağı'ndaki mağaradan çıkıp aşağıya inmeye başladı. Dağın ortasına geldiği sırada bir ses duydu. Cebrâil aleyhisselâm "Yâ Muhammed, Sen Allahın Resûlüsün; ben de Cibrîlim." diyordu. Cebrâil'in (a.s.) hem sesini duydu, hem de kendisini gördü. Evine dönünceye kadar yanından geçtiği her taşın, her ağacın (Esselâmü Aleyke Yâ Resûlallah) dediğini işitiyordu... Bundan sonra evine gelip **"Beni örtünüz"** buyurarak ürpermesi geçinceye kadar bir miktar yattı. Biraz istirahat ettikten sonra gördüklerini Hazreti Hatice'ye anlattı. Hazreti Hatice "Biliyorum ki sen doğru sözlüsün... Emanete riâyet edersin... Güzel huylu ve iyi

ahlâklısın... Senin bu ümmetin peygamberi olacağını umarım...” dedi. Sonra bu durumu sormak üzere Hazreti Hatice’nin amcasının oğlu Varaka bin Nevfel’e gittiler, İbraniceyi bilen, çok kitap okumuş ve dinler hakkında bilgi sahibi olan Varaka bin Nevfel’e durumu anlattılar. Varaka bin Nevfel Muhammed aleyhisselâmın anlattıklarını dinledikten sonra “Müjde yâ Muhammed! Allaha yemîn ederim ki sen Îsâ’nın (a.s.) haber verdiği son peygambersin! Sana görünen melek, senden evvel Musa’ya (a.s.) gelen Cebrâil’dir. Ah! Ne olurdu! Genç olsaydım. Seni Mekke’den çıkardıkları zamana yetişseydim de sana yardım etseydim!” dedi.

Muhammed aleyhisselâma ilk vahiy geldikten sonra üç sene vahiy gelmedi. Bu arada Mikâil (a.s.) adındaki melek gelip bazı şeyler öğretti. Fakat vahiy getirmedi. Bu sırada Peygamberimiz (s.a.v.) üzüldükçe Cebrâil aleyhisselâm gözüküp “Ey Muhammed! Sen Allah’ın Peygamberisin!” der, üzüntüsünü yatıştırırdı.

İlk vahyin gelmesiyle Peygamberliği başlayan Muhammed aleyhisselâmın tebliğinin 13 senesi Mekke’de, 10 senesi de Medine’de geçti.

MEKKE DEVRİ

Muhammed aleyhisselâm vahyin bir müddet kesilmesinden sonra yine Hira Dağına çıkmıştı. Dağdan aşağı inerken bir ses duydu. Başını kaldırıp baktığında Cebrâil aleyhisselâmı gördü. Mübârek kalbi çarparak ve ürpererek evine dönüp **“Beni örtünüz”** dedi ve örtündü. Bu sırada Cebrâil aleyhisselâm Müddessir sûresinin **“Ey,** (elbisesine) **bürünen Peygamber! Kalk da** (kavmini Allahın âzâbı ile) **korkut,** (îmân etmezlerse âzâba uğrayacaklarını kendilerine haber ver)**. Rabbini tenzih et. Elbiseni de** (dâima) **temiz tut. Âzâba sebep olan şeyleri terk etmekte sebat et.”** meâlindeki ilk âyetlerini getirdi. Bundan sonra artık Vahiy aralıksız devam etti. Kur’ân-ı kerîm âyetleri, 22 sene 2 ay 22 gün süren bir müddet içerisinde vahyedilip tamamlandı.

Muhammed aleyhisselâm “Ümmi” idi. Yani kitap okumamış, yazı yazmamış, kimseden bir ders görmemişti. Mekke’de doğup büyüyüp, belli kimseler arasında yetişip, seyahat etmemiş iken, Tevrat’ta ve İncîl’de, Yunan ve Roma devirlerinde yazılmış kitaplarda bulunan bilgilerden, hadîselerden haber verdi. İslâmiyeti bildirmek için, hicretin altıncı senesinde Rum, İran ve Habeş hükümdârlarına ve diğer Arap padişahlarına mektûblar gönderdi. Hizmetine altmıştan ziyade yabancı elçi gelmiştir. Bu husûsu Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde şöyle bildiriyor: **“Sen bu kitap gelmeden önce, bir kitap okumazdın. Yazı yazmadın. Okur yazar olsaydın, başkalarından öğrendin diyebilirlerdi.”** buyurulmaktadır (Ankebut sûresi âyet 48). Hadîs-i şerîfde de: **“Ben Ümmî Peygamber Muhammedim... Benden sonra peygamber yoktur.”** buyuruldu. Yine Kur’ân-ı kerîmde şöyle buyurulmaktadır.

“O hevadan (kendi nefsinden) **söylemiyor. Kur’ân sâde bir vahiydir, ancak vahiy olunur.”** (Necm-3-4)

Muhammed aleyhisselâma ilk vahyin gelip, bir müddet kesilmesi ve sonra **“Kalk insanları inzar** (irşâd) **et. Azâb ile korkut”** şeklinde emri ilâhinin gelmesi üzerine insanları îmân etmeye davete başladı. İlk îmân eden Hazreti Hatice oldu. Cebrâil aleyhisselâm ilk vahyi getirdiği sıralarda Peygamberimize abdestin nasıl alınacağını öğretti. Bundan sonra da onunla birlikte iki rekât namaz kıldı. Muhammed aleyhisselâm Cebrâil aleyhisselâmdan öğrendiği gibi abdest almayı ve kıldıkları iki rekât namazı Hazreti Hatice’ye de öğretti. Ona imam olup bu iki rekât namazı kıldırdı. Bu sırada henüz beş vakit namaz emredilmemişti. Sadece sabah ve ikindide iki

vakit namaz kılınıyordu. Onları bu şekilde namaz kılarken gören Hazreti Ali de müslüman oldu. Peygamberimiz (s.a.v.) insanları İslâm'a davet işine başladığında gayet ihtiyâtlı davranıp önce yakınlarını ve samimi dostlarını davet etti. Hazreti Hatice'den ve Hazreti Ali'den sonra azatlı kölesi Zeyd bin Harise, eski dostu ve yakın arkadaşı Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Osman, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkas, Zübeyr bin Avvam, Talha bin Ubeydullah ilk müslüman olanlardır. Hazreti Hatice'den sonra müslüman olan bu sekiz kişiye "Sâbıkûn-i İslâm", yani "İlk Müslümanlar" denir.

Muhammed aleyhisselâm, Peygamberliğinin ilk üç yılında insanları gizlice İslâm'a davet etti. İnsanlar birer ikişer müslüman oluyordu. Bu ilk yıllarda müslümanların sayısı ancak otuza ulaşmıştı. İbadetlerini evlerinde yapıyorlar ve Kur'ân-ı kerîmin nâzil olan âyetlerini gizlice okuyorlardı.

Bi'setin dördüncü yılında Hicr sûresi 94. âyeti nâzil olunup, bu âyette: **"Sana emr olunan şeyi açıkla, baş ağrıtırcasına anlat, müşriklere aldırma."** meâlindeki ilâhi emir gelince, Muhammed aleyhisselâm Mekkelileri açıktan açığa İslâm'a davet etmeye başladı. Vahy olunan âyetleri açıkça okuyor ve herkese, hak din olan İslâm'ı kabûl etmelerini söylüyordu. İlk sıralarda îmân edenler az oldu. İmân etmeyenler de önce ondan alâkalarını kesmediler. Allahü teâlâya ibâdet edilmesini emreden âyetler gelince bunları işiten Kureyş kavmi, Muhammed aleyhisselâmın doğru sözlü ve yüksek ahlâk sahibi olduğunu bildikleri halde, ondan yüz çevirdiler ve düşman kesildiler.

Bir müddet sonra da: **"Yakın akrabanı Allahın azâbı ile korkutarak, onları hak dine çağır."** âyet-i kerîmesi nâzil olunca, Muhammed aleyhisselâm akrabasını dine davet etmek üzere Hazreti Ali'yi göndererek, onları Ebû Tâlib'in evine çağırdı. Önlerine bir kişiye yetecek kadar bir tabak yemek ve bir tas süt koydu. Önce kendisi besmele ile başlayıp gelen akrabasına buyurun dedi. Gelenler kırk kişi kadar olmasına rağmen o yemek ve süt Muhammed aleyhisselâmın mu'cizesi ile hepsini doyurdu ve hiç eksilmedi. Gelenler bu mu'cize karşısında şaşıp kalmışlardı. Yemekten sonra Muhammed aleyhisselâm, akrabalarını İslâm'a davet etmek için söze başlamak üzere idi. Amcası Ebû Leheb düşmanlık ederek, (Biz bugünkü gibi bir sihir görmedik. Arkadaşınız sizi bir sihirle büyüledi) diyerek sözlerine hakaretle devam etmesi üzerine davetliler dağıldılar. Bu hadîseden kısa bir müddet sonra akrabasını tekrar davet etti. Hazreti Ali yine hepsini çağırmıştı. Önceki gibi yine önlerine yemek kondu. Muhammed aleyhisselâm yemekten sonra ayağa kalkıp: **(Hamd, yalnız Allaha mahsûstur. Yardımı ancak ondan isterim. Ona inanır, Ona dayanırım. Şüphesiz bilir ve bildiririm ki Allahdan başka ilâh yoktur. O birdir, Onun eşi ve ortağı yoktur."** dedikten sonra sözlerine şöyle devam etti. **"Size asla yalan söylemiyorum ve doğruyu bildiriyorum... Sizi bir olan ve ondan başka ilâh olmayan Allaha îmân etmeye davet ediyorum. Ben Onun size ve bütün insanlığa gönderdiği Peygamberiyim. Vallahi siz, uykuya daldığınız gibi, öleceksiniz. Uykudan uyandığınız gibi de diriltileceksiniz ve bütün yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz, iyiliklerinizin karşılığında mükâfat, kötülüklerinizin karşılığında da ceza göreceksiniz. Bunlar da ya Cennette ebedi kalmak veya Cehennemde ebedi kalmaktır. İnsanlardan, âhiret azâbı ile ilk korkuttuğum kimseler sizlersiniz"** dedi. Ebû Tâlib bu sözleri dinledikten sonra, (Sen emr olunduğun şeye devam et! Seni korumaktan geri durmayacağım. Fakat eski dinimden ayrılmak husûsunda nefsimi bana boyun eğer bulmadım.) dedi. Ebû Leheb hariç orada bulunan diğer amcaları ve akrabasının hepsi yumuşak konuştular. Fakat Ebû Leheb, (Ey Abdulmuttaliboğulları, başkaları onun elini tutup mani olmadan önce siz ona mani olun!..) gibi

daha birçok çirkin sözler söyledi. Onun bu sözleri üzerine Muhammed aleyhisselâmın halası, Ebû Leheb'e (Ey kardeşim! Kardeşimin oğlunu ve Onun dinini yardımsız bırakmak sana yakışır mı? Vallahi bugün yaşayan âlimler, Abdulmuttalibin soyundan bir peygamberin geleceğini bildiriyorlar. İşte O peygamber, budur!) dedi. Ebû Leheb, bu sözler karşısında çirkin konuşmalarına devam edince, Ebû Tâlib, Ebû Leheb'e kızarak (Ey korkak! Vallahi biz sağ oldukça, ona yardımcı ve koruyucuyuz!) dedi. Muhammed aleyhisselâma da: (Ey kardeşimin oğlu! İnsanları Rabbine imâna davet etmek istediğin zamanı bilelim; silâhlanıp seninle birlikte ortaya çıkarız!) dedi. Sonra Muhammed aleyhisselâm tekrar söze başlayıp **"Ey Abdulmuttaliboğulları! Vallahi, Araplar içinde, benim size getirdiğim, dünyâ ve ahiretiniz için hayırlı olan şeyden** (yani bu dinden) **daha üstününü ve daha hayırlısını kavmine getirmiş bir kimse yoktur. Ben sizi dile kolay gelen, mîzânda ağır basan iki kelimeyi söylemeye davet ediyorum ki o da: "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühü" yani Allahdan başka ilah olmadığına ve Muhammedin Onun kulu ve resûlü olduğuna şehâdet ederim demenizdir." "Allahü teâlâ sizi buna davet etmemi emretti. O halde hanginiz benim bu davetimi kabûl eder ve bu yolda yardımcım olur? "dedi kimseden ses çıkmadı, başlarını önlerine eğdiler. Muhammed aleyhisselâm bu sözlerini üç defa tekrarladı. Her söyleyişinde Hazreti Ali ayağa kalkıp üçüncü defasında "Yâ Resûlallah, her ne kadar bunların yaşça en küçüğü isem de sana ben yardımcı olurum!.."** dedi. Bunun üzerine Muhammed aleyhisselâm Hazreti Ali'nin elinden tuttu. Diğerleri ise hayret içinde ve alaylı alaylı gülerek dağıldılar.

Muhammed aleyhisselâm insanların bu inkarcı tutumu karşısında onları dâima imâna davet ediyordu. Mekkelilerden bir kısmı îmân ile şerefleniyordu. Yine bir gün Allahü teâlânın **"Emredildiğin şeyi, onları çatlatırcasına bildir."** emrine uyarak, Safa tepesi üzerine çıktı. Yüksek ve gür bir seda ile: **"Ey Kureyş topluluğu buraya geliniz, toplanınız size mühim bir haberim var"** diye seslendi. Bunun üzerine kabileler merakla koşup orada toplandılar. Hayretle ve merak içinde beklemeye başladılar. (Ey Muhammed-ül-emîn! Bizi buraya niçin topladın, neyi haber vereceksin?) diye sordular. Muhammed aleyhisselâm **"Ey Kureyş kabileleri"** hitabıyla konuşmaya başladı. Herkes büyük bir dikkatle dinliyordu. Onlara şöyle hitâb etti:. **(Benimle sizin haliniz düşmanı görünce, ailesine haber vermek üzere koşan ve düşmanın kendisinden önce ailesine ulaşıp zarar vermesinden korkarak Yâ Sabâhâh** (Ey topluluklar) **diye haykıran bir kimsenin haline benzer. Ey Kureyş topluluğu, ben size şu dağın ardında bir düşman ordusu var, üzerinize hücum etmek üzeredir desem bana inanır mısınız?"** dedi. (Evet inanırız, çünkü sende şimdiye kadar doğruluktan başka birşey görmedik. Senin yalan söylediğini hiç görmedik!...) dediler.

Muhammed aleyhisselâm bu umûmî hitâbtan sonra, bütün Kureyş kabilelerinin ismini **"Ey Hâşimoğulları! Ey Abd-i Menafoğulları! Ey Abdulmuttaliboğulları!.."** şeklinde sayarak: **"Ben size önümüzdeki şiddetli azâbın bildiricisiyim. Allahü teâlâ bana: "En yakın akrabalarını âhiret azâbı ile korkut"** emrini verdi. Sizi Lâ ilahe illallah vahdehû lâ şerike leh (Allah birdir, Ondan başka ilâh yoktur) **diyerek îmân etmeye davet ediyorum. Ben de onun kulu ve Resûlüyüm. Eğer buna îmân ederseniz Cennete gideceksiniz. Siz (Lâ ilahe illallah) demedikçe ben size ne dünyâda bir faide ne de ahirette bir nasîb sağlayabilirim?"** dedi. Dinleyen kabileler arasından Ebû Leheb (Bizi buraya bunun için mi topladın?) diyerek, yerden aldığı taşı Muhammed aleyhisselâma attı. Diğerlerinden o anda böyle bir muhalefet gelmedi. Aralarında konuşarak dağıldılar. Ebû Leheb'in gösterdiği inkâr ve

düşmanlık üzerine daha sonra **"Ebû Leheb'in elleri kurusun, Zaten kurudu..."** diye başlayan "Tebbet" sûresi nâzil oldu.

Muhammed aleyhisselâm bütün insanlara ve cinne peygamber olarak gönderilip, insanları açıkça İslâm'a davet etmesi emredildiği zaman, bütün insanlık âlemi dinî, rûhî, içtimaî ve siyâsî bakımlardan yaygın bir karanlık, tam bir cahiliyyet, taşkınlık, azgınlık ve sapıklık içerisinde bulunmakta idi. O zaman dünyâ üzerinde göze çarpan belli başlı devletlerden Bizans, İran, Mısır, Hindistan, İskenderiye, Mezopotamya, Çin ve benzerlerinde yaşayan insanlar inançsızlık veya bâtıl inançlar içinde çırpınıyordu. Bunlar ne yaptıklarını bilmeyen azgınlar haline gelmişti. Âlem öylesine kararmış ve zulmet öyle kesifleşmişti ki, insanlar her şeyin yaratıcısı olan Allaha îmân ve ibadet etmek yerine kâinatta cereyan eden hadîselere ve Allahü teâlânın yarattığı eşyaya tapıyorlardı. Yıldızlara, ateşe, elleriyle yonttukları taştan ve tahtadan putlara zavallı insanlık "İlâh" diye secde ediyordu... İnsanları sınıflara ayırmışlar, kuvvetliler zayıfları korkunç bir tahakkümle eziyordu.

Dünya üzerinde siyâsî, coğrafî ve ticarî bakımdan mühim bir yer tutan Arabistan'da da durum diğer yerlerden farksızdı. O zaman Arabistan'da insanlar inanç bakımından bazı değişiklikler gösteriyordu. Bir kısmı tamamen inançsız ve dünyâ hayatından başka birşey kabûl etmiyordu. Bir kısmı ise Allaha ve âhıret gününe inanıyor, fakat insandan bir peygamberin geleceğini kabûl etmiyordu. Bir kısmı da Allaha inanıyor âhirete inanmıyordu. Diğer büyük bir kısmı da Allaha şirk koşup putlara tapıyordu. Müşriklerin her birinin evinde bir put bulunurdu. Kâ'be'ye de 360 put konulmuştu. Bütün bunlardan başka Hazreti İbrâhîm'in bildirdiği din üzere olan ve "Hanifler" denilen, kimseler de vardı. Bunlar Allahü teâlâya inanır ve putlardan uzak dururlardı.

Cahiliyye devri denilen bu zamanda Arabistan'da insanlar genellikle göçebe hayatı yaşıyorlardı ve kabilelere bölünmüşlerdi. Devamlı çekişme halinde bulunan bu kabileler, baskın ve yağmacılığı adeta kendileri için bir geçim vasıtası kabûl etmişlerdi. Aralarında zulmün ve yağmacılığın yaygınlaştığı kabilelerden meydana gelen Arabistan'da siyâsi bir nizam, içtimai bir düzen de yoktu. Yine bu sırada dünyânın diğer yerlerinde olduğu gibi Arabistan'da da ahlâksızlık son haddîne ulaşmıştı, içki, kumar, zinâ, hırsızlık, zulüm, yalan ve ahlâksızlık namına ne varsa alabildiğine yaygınlaşmıştı. Zulme, güçlünün güçsüze karşı kullandığı en amansız ve tüyleri ürpertici bir vasıta olarak başvuruluyor, kadın elde basit bir mal gibi alınıp satılıyordu. Bir kısmı da kız çocuklarının doğmasını bir felâket ve yüz karası sayıyorlardı. Bu korkunç telâkki o dereceye çıkmıştı ki, küçük kız çocuklarını, kumlar üzerinde açtıkları çukurlara diri diri yatırıp (Babacığım! Babacığım!) diyerek boyunlarına sarılmalarına ve acı acı feryat etmelerine hiç kulak asmadan üzerlerini toprakla kapatarak ölüme terk ediyorlardı. Bu hareketlerinden dolayı da en ufak bir vicdan azâbı duymuyorlardı. Netice itibariyle o zamanın insanları arasında şefkat, merhamet, iyilik ve adâlet gibi güzel hasletler yok olmuş gibiydi.

Korkunç bir cahiliyye devri yaşayan Araplar arasında dikkate değer bir husûs vardı. O da; edebiyatın, belagatın ve fesahatin çok yaygınlaşarak zirveye ulaşmış olmasıydı. Şaire ve şiire çok önem verirler, bunu büyük bir iftihar vesîlesi sayarlardı. Güçlü bir şair hem kendisi hem de kabilesi için itibar sağlardı. Muayyen zamanlarda panayırlar kurulur. Şiir ve hitâbet yarışmaları açılırdı. Birinci gelenlerin şiirleri veya hitabeleri Kâ'be duvarına asılırdı. Cahiliyye devrindeki Kâ'be duvarına asılan en meşhûr şiirlere "Muâllakat-ı Seb'a (yedi askı)" denilmiştir. Kur'ân-ı kerîm âyetleri nâzil olmaya başlayınca ondaki eşsiz belagatı gören nice kimseler de bu sebeple müslüman oldu.

Muhammed aleyhisselâm insanlara ebedî se'âdeti bildirmek, onları dalâletten hidâyete kavuşturmak üzere peygamber olarak gönderildiği sırada cahiliyye devri yaşayan Mekke'liler, kendilerinin îmân etmeye davet edilmesi üzerine ilk önce çoğu lakayt (ilgisiz), kayıtsız davrandı. Sonra açıkça düşmanlık göstermeye başladılar. Müşriklerin bu düşmanlıkları önce alay etme tarzında olup, sonra hakaret şekline, daha sonra işkence safhasına girdi. Bunlardan sonra da ticarî ve diğer bütün münasebetleri kesme ve şiddet gösterme devresi başladı.

Müşriklerden bilhassa beş kişi, sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmı çok üzmekte ve alay etmekte idiler. Bunlar arasında, Âs bin Vâil, Esved bin Muttalib, Esved bin Abdi Yagves ve Velîd bin Mugîre vardı. Bir defasında Peygamberimiz (s.a.v.) Kâ'benin yanında oturmakta iken, Cebrâil aleyhisselâm da gelmişti. Müşriklerden bu beş kişi önlerinden geçerken Cebrâil aleyhisselâm, Âs bin Vâilin ayağının tabanına, Esved bin Muttalib'in gözüne, Esved bin Yagvesin başına, Velîdin inciğine, Hâris'in karnına birer işâret koydu ve (Yâ Muhammed! Allahü teâlâ bunların şerrinden seni halâs eyledi. Yakında bunların her biri bir belâya mübtelâ olarak helak olacaklardır.) dedi. Bu beş müşrikten Âs bin Vâil bir gün merkebe binmişti. Mekke'nin dışında bir yerde merkebinden inince ayağına diken battı. Dikenin battığı yer şişti, ne kadar ilâç yaptılarsa da çare bulamadılar. Nihâyet ayağı deve boynu gibi şişip (Muhammed'in Allah'ı beni öldürdü) diye feryat ede ede öldü. Esved bin Muttalib Mekke'nin dışında bir ağaç altında otururken birdenbire gözleri kör oldu. Cebrâil aleyhisselâm da başını tutup altına oturduğu ağaca çarparak helak etti. Esved bin Abdi Yagves de Mekke'den çıkıp Bad-ı semûm denilen yere gitmişti. Burada iken yüzü ve gövdesi simsiyah oldu. Evine gelip kapısını çalınca evindekiler onu tanıyamadılar ve içeri almadılar. Kahrından başını evinin kapısına vura vura öldü. Haris bin Kays da tuzlu balık yemişti. Öyle bir hararete tutuldu ki ne kadar su içtiyse kanmadı. Su içe içe çatlayıp öldü. Velîd bin Mugîre'nin ise baldırına bir okçu dükkânı önünde demir parçası battı. Baldırı yara olup, çok kan kaybetti ve (Muhammedin Allah'ı beni öldürdü) diye feryat ederek öldü.

Müşriklerin zulüm ve baskıyı arttırması üzerine Muhammed aleyhisselâm Eshâb-ı kiramdan Erkam bin Ebul Erkamın evini emniyetli bir yer olarak seçti. Dar bir sokak içinde, Safa tepesinin doğusunda bulunan bu ev giriş çıkış için ve gelip gidenleri kontrol etmeye elverişli bir yerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) İslâmiyeti burada anlatıyor ve müslümanlar oraya toplanıyordu. Bir çok Mekkeli bu evde müslüman oldular. Bir merkez olarak seçilen bu eve (Dâr'ül İslâm) adı verilmişti.

İnsanları ebedî se'âdete kavuşturmak için ve rahmet olarak gönderilen Muhammed aleyhisselâm, Mekke'de cahiliyye devri yaşamakta olan insanları açıkça İslâm'a çağırdı. Hakiki kurtuluşun Allahü teâlâya îmân etmekte olduğunu, nefse uymaktan, zulümden haksızlıktan ve bütün çirkin işlerden uzaklaşmakla olacağını bildirince, nefislerinin isteklerine, şehvetlerine uyanlar, zayıfları ezenler ve iyice azgınlaşmış olanlar karşı çıktılar. Bütün bu bozuk, işlerine son verileceğini görerek Muhammed aleyhisselâmın bildirdiklerini inkâr ettiler ve ona düşman kesildiler. Bir kısmı da kendileri gibi aciz ve fâni insanların ayıplamalarından sakınarak îmân etmediler. Nefislerine, şeytana ve kendileri gibi sapık insanlara aldanarak se'âdetten mahrûm kaldılar.

Muhammed aleyhisselâmın bildirdiklerine îmân etmeyen ve ona düşmanlık gösteren müşrikler, önce alay etmeye başladılar. Bir araya toplanıp Ona kâhin, mecnun, şair, deli, sihirbaz diyelim şeklinde karar almak istediler. Bunların hiç birinin Muhammed aleyhisselâmda bulunmadığını yine kendileri itiraf ediyorlar ve Ona bir şeyler söylemek için toplandıklarında

müşriklerden Velîd bin Mugîre şöyle diyordu: (Hayır o kâhin değildir. Biz, kâhinleri gördük. Onun okuduğu ne kâhin fısıltısıdır, ne de uydurma şeylerdir. Kâhinler doğru da, yalan da söyler. Biz Muhammed'de hiç bir yalan görmedik. O mecnun, deli de değildir. Delîliğin ne olduğunu biliriz, onda böyle bir hal yoktur. O şair de değildir. Biz şiirin her çeşidini iyi biliriz. Onun okudukları bunlardan hiçbirine benzemez. O, sihirbaz da değil! Biz sihirbazları gördük. Onun okudukları sihirbazların okuyup üfürmelerine ve düğümleyip bağlamalarına hiç benzemiyor). Fakat bütün bunlara rağmen müşriklerin ileri gelenleri çeşitli hilelerle ve zulümle insanların îmân etmesine mani oluyorlardı. Mekke halkını, Muhammed aleyhisselâmın okuduğu âyet-i kerîmeleri dinlemekten men ederlerdi. Kendileri ise geceleri gizlice Muhammed aleyhisselâmın bulunduğu evin yanına gelerek bir köşeye saklanıp dinlerlerdi. Sabah olup ortalık aydınlanmaya başlayınca, birbirinden habersiz olarak gece Kur'ân-ı kerîmi dinlemeye geldiklerini gören müşriklerin ileri gelenleri birbirlerini ayıplarlar, bir daha böyle yapmayalım derlerdi. Ancak ertesi gece gene birbirinden habersiz gidip bir köşeye saklanarak yine dinlerlerdi. Sabah olunca da birbirlerini görüp şaşırırlardı. Bir daha böyle yapmamak üzere yemîn ederek ayrılırlar, fakat bundan kendilerini alıkoyamazlardı. Ancak nefislerine uyup, üstünlük taslayarak ve diğer müşriklerin kendilerini ayıplamalarından çekinerek ve daha bir çok boş düşüncelere kapılarak îmân etmediler. Üstelik başkalarına da mani oldular. Sokaklarda, Muhammed sihirbaz diye bağırdılar.

İslâm nûrunun günden güne yayılması üzerine iyice azgınlaşan müşrikler, artık alay etmekten de öteye, müslümanlara işkence yapmaya başladılar. Muhammed aleyhisselâmın kapısının önüne pislik dökmeye, kapısına kan sürmeye, geçeceği yollara diken dökmeye başladılar. Mekke'ye dışardan gelenlere İslâm'ı anlatırken, peşinde dolaşıp yalan söylüyor, inanmayın diyerek taşkınlık gösterirlerdi. İlk müslüman olanlardan önce zayıf ve kimsesiz olanlara, sonra da hepsine ağır işkenceler yapmaya başladılar. Bütün bunlarla da insanların îmân etmelerine engel olamadıklarını bilakis İslâm'ın günden güne yayıldığını gören müşrikler her yola başvurdular. Menfaatleri sebebiyle putlara tapan ve İslâmiyetin, zulümlerine, haksızlık ve ahlâksızlıklarına kesinlikle son vereceğini gören, müşrikler, buna mani olmak için ilk defa başvurdukları şeylerin neticesiz kaldığını gördüler. İleri gelenleri toplanıp Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib'e giderek (Ey Ebû Tâlib! Biz senden kardeşinin oğlunu susturmanı, ona engel olmanı istiyoruz. Ya onu bildirdiği şeylerden vazgeçirirsin veya iki taraftan birisi yok oluncaya kadar onunla da seninle de çarpışırız... Bundan vazgeçsin ne isterse vereceğiz...) dediler. Ebû Tâlib, müşriklerin söylediklerini Muhammed aleyhisselâma nakletti. Bunun üzerine Muhammed aleyhisselâm **"Ey amca! Şunu bil ki, Güneşi sağ elime, Ay'ı da sol elime verseler** (her ne vaad ederlerse etsinler) **ben asla bu dinden ve onu insanlara tebliğ etmekten, bildirmekten vazgeçmem. Ya Allahü teâlâ bu dîni bütün cihana yayar, vazîfem biter veya bu yolda canımı feda ederim."** dedi. Bu sözleri dinleyen Ebû Tâlib, Peygamberimiz (s.a.v.)'in boynuna sarılarak (işine devam et, istediğini yap! Vallahi, seni asla herhangi bir şeyden dolayı kimseye teslim etmeyeceğim...) dedi. Ebû Tâlib'in yeğenini her şeye rağmen koruyacağını ve asla yalnız bırakmayacağını anlayan müşrikler, bundan da bir netice alamadıklarını görerek bizzat Muhammed aleyhisselâmı çağırıp şöyle dediler. (Eğer sen mal toplamak istiyorsan sana istediğin kadar verelim. Hükümdâr olmak istiyorsan seni kendimize hükümdâr yapalım. Daha her ne istiyorsan yapalım, verelim. Yeter ki bu davandan vazgeç) dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) müşriklere şöyle cevap verdi: **"Sizin söylediğiniz, şeylerin hiç birisi bende yoktur. Ben, size mallarınızı istemek, içinizde şeref ve şan kazanmak, üzerinize hükümdâr olmak için gelmedim. Fakat Allah, beni, size Peygamber olarak gönderdi. Bana bir kitap da indirdi, îmân ederseniz Cennetle müjdeleyici, isyanınızdan**

dolayı da azâbla korkutucu olmamı Allah bana emretti. Ben de Rabbimin bana vahy ettiklerini size tebliğ ettim. Size öğüt de verdim. Size getirip tebliğ ettiğim şeyi alır kabûl ederseniz o, dünyâda ve ahirette nasîbiniz ve se'âdetiniz olur. Onu reddederseniz Yüce Allah aramızda hükmü verinceye kadar tebliğ etmek, sabretmek ve buna katlanmak benim vazîfemdir." İnkârlarında ısrar eden müşrikler bu teşebbüslerinden de netice alamayınca işi zulüm ve işkence safhasına döktüler. Muhammed aleyhisselâma kastetmeye karar verdiler. Başları Ebû Cehil şöyle demişti: "Yarın kaldırabileceğim kadar kocaman bir taşı alıp, O secdeye kapandığı zaman başının üzerine bırakacağım." Diğer müşrikler de "Sen istediğini yap, seni destekleyeceğiz" demişlerdi. Ertesi günü beklediler ve Muhammed aleyhisselâm Kâ'beye gelerek namaza durup secdeye kapandığı sırada Ebû Cehil kocaman bir taşı alıp yanına yaklaştı. Daha yaklaşır yaklaşmaz, büyük bir korkuyla perişan bir halde geri kaçtı. Elleri taşı tutamaz oldu ve taş elinden yere düştü. Bu hali gören ve merakla seyreden müşrikler ne oldu sana dediklerinde Ebû Cehil: Bir benzerini görmediğim zapt edilmez bir arslan beni parçalamak üzere üstüme yürüdü, dedi. Ebû Cehil birkaç kere böyle yapmak istemişse de aynı durumla karşılaşmıştır. Bu ve buna benzer mu'cizeleri görenlerden bir kısmı îmân ediyor, bir kısmı ise düşmanlıkta ısrar ediyorlardı. Bundan başka müşriklerin Muhammed aleyhisselâma saldırdıkları ve bazan da mübârek yüzünü, başını yaraladıkları oluyordu. Diğer taraftan müslüman olanlara yaptıkları işkenceler görülmemiş bir vahşet halini almıştı. Yapılan işkencelere dayanamayarak şehîd olan ilk müslüman Yasîr (r.a.) ve Ebû Cehil tarafından karnına mızrak saplanarak şehîd edilen, Yasîr (r.a.)'ın hanımı Sümeyye hatundur.

HABEŞİSTAN'A HİCRET

Peygamberimiz (s.a.v.) ilk müslümanların ağır işkencelere ve zulüm altında zor duruma düşmeleri üzerine "Siz Habeş ülkesine gidiniz, Allah sizi orada ferahlığa kavuşturur ve sizi yine toplar.." buyurdu. Bi'setin beşinci yılında Eshâb-ı kiramdan 10'u erkek, 5'i kadın olmak üzere 15 kişilik bir kâfile Mekke'den ayrılarak Habeşistan'a hicret ettiler. Müşrikler bu hicrete de mani olmak için harekete geçtiler. Fakat hicret edenler süratle uzaklaştıkları için engelleyemediler. Bi'setin altıncı yılında Hazreti Hamza'nın, sonra da Hazreti Ömer'in müslüman olması üzerine müslümanların durumu kuvvetleniyor ve İslâmiyet günden güne yayılıyordu.

Habeşistan'a hicret eden ilk kâfilenin hükümdâr Necâşî tarafından iyi karşılanması üzerine, Peygamberimiz müşriklerin baskı ve işkencelerine maruz kalan müslümanlardan ikinci bir kâfileyi de Bi'setin yedinci yılında Habeşistan'a gönderdi. 80'i erkek, 10'u kadından meydana gelen bu kâfile de Habeşistan'a hicret etti. Müşrikler bu hicrete hiç tahammül edemedi. Hicret eden müslümanların peşinden adamlarını gönderdiler. Müşriklerin gönderdikleri kişiler Habeş hükümdârı Necaşî'nin yanına varıp Müslümanları kendilerine teslim etmesini istediler. Necâşî sebebini sorunca yalan söylediler. Bunun üzerine Necâşî müslümanları çağırdı. Onlara sebebini sordu. Cafer bin Ebû Tâlib şöyle cevap verdi.

"Ey hükümdâr! Biz cahil bir millettik. Putlara tapardık. Akrabamızla münasebeti keser, komşularımıza kötülük yapardık. Kuvvetli olanlarımız, zayıf olanlarımızı ezerdi. Her türlü kötülüğü işlerdik...

Allahü teâlâ bize, aramızdan en üstün ve en emîn ve en şerefli olan Muhammed aleyhisselâmı peygamber olarak gönderdi. O peygamber Allahü teâlâya imân etmeye ve ona ibadete çağırıyor. Şimdiye kadar taptığımız putları, taşları terk etmemizi söylüyor. Doğru sözlü

olmayı, emanetleri yerine getirmeyi, akrabalık haklarını gözetmeyi, komşularla iyi geçinmeyi, kan dökmekten ve günahlardan sakınmayı emretti. Biz de Onu tasdîk ettik. Ona imân ettik. Tebliğ ettiği şeylere tâbi olduk.

İşte bu yüzden kavmimiz bize düşman kesildi. Bizi Allahü teâlâya ibadet etmekten vazgeçirmeye kalkıştılar. Bunun için bize her çeşit işkenceyi yaparak zulmettiler. Biz de yurdumuzu bırakarak, senin himâyene geldik. Yardımını ummaktayız..."

Habeş hükümdârı Necâşî bunları dinledikten sonra kendini tutamayıp, "Vallahi bu aynı kandilden fışkıran bir nûrdur ki, Hazreti Mûsâ da, Hazreti Îsâ da bunu bildirmiştir..." dedi. Sonra müşriklerin elçilerine dönüp, hadi çekip gidiniz, ben onları size asla teslim etmem... dedi. Necâşî Müslümanlara çok yardım etti. Sonra kendisi de müslüman oldu. Habeşistan'a hicret eden müslümanlar orada yedi yıl kaldılar. Daha sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) Medine'ye hicret edince onlar da Medine'ye geldiler.

Bu arada İslâmiyetin yayılmasına mani olmak için her yola başvuran müşrikler, Peygamberimize (s.a.v.) çeşitli şeyler soruyorlar, nâzil olan âyetler okundukça aldıkları cevaplar ve gördükleri mu'cizeler karşısında şaşırıyorlardı. Günden güne müslümanların sayısı arttıkça bunu engellemek için çeşitli yollar deneyen müşrikler, bu defasında müslümanları muhasara altına almaya, başta ticarî ve diğer münasebetleri tamamen kesmek üzere karar aldılar. Müslümanlara hiçbir şey satmamaya ve onlardan hiçbir şey satın almamaya yemîn ettiler. Bu anlaşmalarını bir kâğıda da yazarak Kâ'be içine astılar. Müslümanlar ise Şı'b-i Ebî Talib (Ebû Tâlib mahallesi) denilen yerde toplanmışlardı. Müşrikler bu mahalleye yiyecek, içecek hiç bir şey sokmuyorlardı. Oradan bir şey satın almak üzere çıkmak isteyene ve oraya yiyecek içecek satmak için gitmek isteyen hiçbir satıcıya fırsat vermiyorlardı. Bu mahallede muhasara altına alınan müslümanlar ise dışardan fazla bir şey satın alamadıkları için şiddetli kıtlıkla karşı karşıya kalmışlardı. Sadece hac mevsiminde dışarı çıkabiliyorlar, ancak Mekke'ye gelen tüccârlardan bir şey satın almak istediklerinde müşrikler, tüccârlardan fiyatlarını çok yüksek tutmalarını istiyorlardı. Bu sebeple müslümanlar fazla bir şey satın alamıyorlardı. Öyle ki bazıları yiyecek bulamadıkları için ağaç yapraklarını yiyerek açlıklarını gideriyordu. Küçük çocuklar açlıktan feryat ediyordu. Müslümanlar içinde zengin olanlar sıkıntıya düşenlerin ihtiyâcını karşılamak için bütün mallarını harcamışlardı. Ancak bu da kâfi gelmemişti. Üç sene süren bu hadîse üzerine ümitlenen müşrikler, İslâmın hızla yayıldığını görerek iyice çıldırmışlardı. Allahü teâlâ, müşriklerin anlaşmalarını yazarak Kâ'be içine astıkları sahifeye bir güve kurdu musallat etti. O sahifede "Bismike Allahümme" ibâresi hariç diğer kısmını tamamen yiyip bitirdi. Bu husûs Peygamberimize (s.a.v.) vahiyle bildirildi. Muhammed aleyhisselâm bu durumu amcası Ebû Tatib'e bildirince, Ebû Tâlib müşriklere gidip (Kardeşimin oğlunun bana haber verdiğine göre Allah sizin Kâ'be'de astığınız sahifeye bir kurt musallat etmiş ve (Allah) lâfzı hariç o sahifede zulüm, akrabalarla münasebeti kesme ve iftira olarak yazılı diğer kısmı yiyip bitirmiştir. Kâ'be'ye gidip bakınız. Bu zulüm ve kötü davranışınızdan vazgeçiniz...) dedi. Kâ'be'ye gidip astıkları sahifeyi, gerçekten bir güve kurdunun yiyip bitirdiğini gördüler. Bu hadîse karşısında şaşıran müşrikler bazı ileri gelen kimselerin de böyle bir uygulamadan vaz geçtiklerini bildirmeleri üzerine Bi'setin onuncu yılında bundan tamamen vazgeçmek zorunda kaldılar. Fakat düşmanlıklarını gün geçtikçe şiddetlendirip İslâmiyetin yayılmasına mani olmak için her türlü yola başvurdular. Halbuki İslâmiyet süratle yayılıyor, sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm cahiliyye devrinin zulmetinde bunalan insanları kurtarmaya çalışıyor ve hakiki se'âdete kavuşturuyordu. Bu se'âdet ile şereflenen insanlar da kavuştukları büyük ni'mete

şükrediyorlar, müşriklerin hakaretleri ve işkenceleri karşısında asla yılmıyorlardı. Muhammed aleyhisselâmın mu'cizelerini ve müslümanların dinlerindeki sebatını gören nice gönüller İslâm nûru ile aydınlanıyordu.

Müşriklerin müslümanlara uyguladıkları üç senelik ablukanın sona ermesinden sonra, Habeşistan'dan yirmi kişi kadar Hıristiyan ruhban Mekke'ye gelmişti. Bunlar daha önce Habeşistan'a hicret eden müslümanlardan İslâmiyet ile ilgili duydukları şeyleri bizzat mahallinde görmek ve araştırmak üzere Mekke'ye gelmişlerdi. Kâ'be yanında Peygamberimizle görüşen bu Hıristiyan kâfilesi, Kur'ân âyetlerini dinlediler ve o kadar ağlaştılar ki, sakalları gözyaşları ile ıslandı. Sorduktan her soruya verilen cevaplar karşısında son derece memnun kalıp, Peygamberimizin kendilerini İslama davet etmesi üzerine büyük bir şevkle sevinç gözyaşları dökerek müslüman oldular. Bu hallerini görerek kendilerine çeşitli hakarette bulunan Ebû Cehile ve diğer müşriklere asla aldırış etmediler (Bize yaptığımız cahilliği biz size yapamayız ve bize nasip olan hak dinden asla dönmeyiz) dediler.

Muhammed aleyhisselâmın peygamberliğinin onuncu yılında büyük oğlu Kâsım ve bir müddet sonra da diğer oğlu Abdullah küçük yaşta iken vefât ettiler. Yine Bi'setin onuncu yılında Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib ve ondan birkaç gün sonra da hanımı Hazreti Hatice vefât etti. Ard arda vukû' bulan bu ölüm hadîselerinden dolayı bu seneye Senet-ül-hüzün (Hüzün yılı) denildi. Bu vefât hadîselerine çok sevinen müşrikler, Peygamberimiz (s.a.v.) ve müslümanlara karşı öncekinden daha şiddetli davranmaya başladılar. Ebû Tâlib hayatta iken, onun himâyesinden çekinen müşrikler, o vefât edince, Muhammed aleyhisselâma ve müslümanlara yaptıkları tecavüzleri kat kat arttırdılar.

MÎ'RÂC

Mekke ehâlisi îmân etmiyor. Müslümanlara çok sıkıntı veriyordu. İşkenceyi arttırıp işi azdırmışlardı. Resûlullah çok üzüldü. Hicretden bir yıl önce, elliiki yaşında idi. Zeyd bin Hârise'yi alarak Taife gitti. Tâif halkına bir ay nasîhat etti. Hiç kimse îmân etmedi. Alay ettiler, işkence yaptılar, yuhaladılar. Çocuklar taşa tuttular. Ümitsiz, üzüntülü, yorgun geri dönerken mübârek bacakları yaralandı. Zeyd'in başı kan içinde kaldı. Tâifden uzaklaştılar. Çok sıcak bir saatte yorgun bir halde yol kenarında oturdular. Bir bağ yanında istirahat edip, yaralarının kanlarını sildiler. Yakınlarında bulunan bağın sahibi, Rebîaoğullarından Utbe ve Şeybe adında zengin iki kardeşti. Peygamberimizi (s.a.v.) ve Zeydi (r.a.) görüp, köleleri Addas ile iki salkım üzüm gönderdiler. Peygamberimiz (s.a.v.) üzümü yerken besmele çekti. Üzümü getiren köle Addas Hıristiyan idi. Besmeleyi işitince şaşırdı. (Yıllarca buralardayım. Kimseden böyle söz duymadım. Bu nasıl sözdür?) dedi.

Resûlullah: **"Sen neredensin?"** buyurdu.

Addâs: Nineveliyim, dedi.

Resûlullah: **"Yunus aleyhisselâmın memleketinden imişsin"** buyurdu.

Addâs: Sen Yunus'u nereden tanıyorsun? Onu, buralarda kimse bilmez, dedi.

Resûlullah: **"O benim kardeşimdir. O da, benim gibi Peygamber idi"** buyurdu.

Addâs: Bu güzel yüzün, bu tatlı sözlerin sahibi yalancı olmaz. Ben inandım ki, Sen Allah'ın Resûlüsün, dedi. Müslüman oldu, yâ Resûlallah, yıllarca bu zalimlere, bu yalancılara kölelik ediyorum. Herkesin hakkını yiyorlar. Herkesi aldatıyorlar. Hiç iyi tarafları yok. Dünyalık

toplamak, Şehvetlerini yapmak için her alçaklığı göze alıyorlar. Onlardan nefret ediyorum. Sizinle birlikte gitmek, size hizmetle şereflenmek, cahillerin, ahmakların size yapacağı saygısızlıklara hedef olmak, mübârek vücudunuzu korumak için feda olmak istiyorum, dedi.

Resûlullah, tebessüm buyurdu: **"Şimdi efendilerinin yanında kal!" Az zaman sonra, adımı her yerde İşitirsin. O zaman bana gel."** buyurdu. Bir müddet İstirahat edip, Mekke'ye yürüdüler.

Peygamberimiz (s.a.v.) Tâifden Mekke'ye döndüğü sırada Mekke'ye varmadan Nahle adındaki bir yerde bir müddet istirahat etti. Bu sırada namaza durmuştu. Nusaybin cinlerinden bir grup oradan geçerken Peygamberimizin (s.a.v.) okuduğu Kur'ân âyetlerini duydular ve durup dinlediler. Sonra Peygamberimiz (s.a.v.) ile görüşüp müslüman oldular. Muhammed aleyhisselâm onlara **"Kavminize varınca benim îmâna davetimi onlara da söyleyin, onları îmâna davet edin"** buyurdu. O cinnîler kavimlerine gidip bunu bildirince, işiten cinnîlerin hepsi îmân ettiler. Bu husûs Kur'ân-ı kerîmde Cin sûresinde bildirilmektedir. Bu hadîseden sonra Mekke'ye yürüdüler.

Muhammed aleyhisselâm Mekke'ye doğru gitmekte iken, başının üzerinde kendisini gölgeleyen bir bulutu ve biraz sonra da Cebrâil aleyhisselâmı gördü. Cebrâil aleyhisselâm (Yâ Muhammed, şüphesiz ki, Allahü teâlâ kavminin sana ne söylediklerini işitti, dedi.) Sonra bir melek göstererek, (Şu melek, Allahü teâlânın dağları emrine verdiği melektir. Kavmin hakkında ne dilersen ona emredebilirsin) dedi. Dağlara müvekkil melek: Mekkenin iki tarafında bulunan Ebû Kubeys ve Kuaykın dağını göstererek (Yâ Muhammed! Eğer şu iki yalçın dağın Mekkeliler üzerine kapanıp birbirine kavuşmasını istersen, emret, kavuşturayım) dedi. Muhammed aleyhisselâm **"Hayır! Ben insanlara rahmet olarak gönderildim. Allahü teâlânın bu müşriklerin sulbünden îmân edecek, Allaha şirk koşmayacak bir nesil çıkarması için duâ ederim"** buyurdu.

Karanlıkta Mekke'ye girdiler. Birkaç ay Mekke'de çok sıkıntılı geçti. Her taraf düşman idi. Gidilecek bir yer yoktu. Doğruca amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümm-i Hânî"nin Ebû Tâlib mahallesinde bulunan evine geldi. Ümm-i Hânî, o zaman imân etmemişti. Kimdir o dedi.

Resûlullah (s.a.v.) **"Amcan oğlu Muhammedim. Kabûl edersen, misâfir geldim,"** buyurdu.

Ümm-i Hânî: Senin gibi doğru sözlü, emîn, asil, şerefli misâfire can feda olsun. Yalnız, teşrîf edeceğinizi önceden bildirseydiniz, birşeyler hazırlardım. Şimdi yedirecek birşeyim yok, dedi.

Resûlullah (s.a.v.) **"Yiyecek, içecek istemem. Hiçbiri gözümde yok. Rabbime ibadet etmek, yalvarmak için bir yer bana yetişir"** buyurdu.

Ümm-i Hânî, Resûlullah'ı (s.a.v.) içeri alıp, bir hasır, leğen, ibrik verdi. Gelen misâfire ikram etmek, onu düşmandan korumak, Araplar için en şerefli vazîfe sayılırdı. Bir evdeki misâfire zarar gelmesi, ev sahibi için büyük yüzkarası olurdu. Ümm-i Hânî düşündü. Bunun Mekke'de düşmanları çok. Hatta öldürmek isteyenler var. Şerefimi korumak için, sabaha kadar onu gözeteyim dedi. Babasının kılıcını alıp, evin etrâfında dolaşmağa başladı.

Resûlullah, o gün çok incinmişti. Abdest alıp, Rabbine yalvarmağa, af dilemeğe, kulların îmâna gelmesi, se'âdete kavuşmaları için duâya başladı. Çok yorgun, aç, üzüntülü idi. Hasır üzerine uzanıp uyuyuverdi.

O anda, Allahü teâlâ, Cebrâil aleyhisselâma:

Sevgili Peygamberimi çok üzdüm. Mübârek bedenini, nazik kalbini çok incittim. Bu halde, yine bana yalvarıyor. Benden başka, hiçbirşey düşünmüyor. Git! Habîbimi getir! Cennetimi, Cehennemimi göster. O'na ve O'nu sevenlere hazırladığım ni'metleri görsün. O'na inanmıyanlara, sözleri, yazıları ve hareketleri ile O'nu incitenlere hazırladığım azapları görsün. O'nu ben teselli edeceğim. O'nun nazik kalbinin yaralarını ben gidereceğim, buyurdu. Cebrâil (a.s.), bir anda Resûlullah'ın yanına geldi. Mışıl mışıl uyuyor gördü. Uyandırmağa kıyamadı. İnsan şeklinde idi. Mübârek ayağının altını öptü. Kalbi, kanı olmadığı için, soğuk dudakları, Resûlullah'ı uyandırdı. Cebrâil (a.s.)'i hemen tanıdı ve **(Ey Cebrâil kardeşim. Böyle vakitsiz niçin geldin. Yokta bir hata mı ettim, Rabbimi gücendirdim mi? Bana acı haber mi getirdin?)** buyurdu ve Rabbinin darılacağından çok korktu.

Cebrâil (a.s.): Ey bütün yaratılmışların en üstünü! Ey Yaratanın sevgilisi; Ey peygamberlerin efendisi, iyilikler menbaı, üstünlükler kaynağı olan şerefli peygamber! Rabbin sana selâm ediyor. Seni kendine davet ediyor. Lütfen kalk. Buyur, gidelim, dedi. Kâ'be yanına geldiler. Orada, bir kimse geldi. Göğsünü yardı. Kalbini çıkardı. Zemzem suyu ile yıkadı. Yine yerine koydu. Sonra Cennetten gelen Burak adındaki beyaz hayvana binip, bir anda Kudüs'de, Mescid-i Aksa'ya geldiler. Cebrâil (a.s.) kayayı parmağı ile deldi. Burak'ı oraya bağladı. Geçmiş peygamberlerden bazısının rûhları insan şeklinde orada idi. Cemaatle namaz için Âdem (a.s.), Nûh (a.s.), İbrâhîm (a.s.) peygamberlere, imam olmalarını sıra ile söyledi. Hiçbiri kabûl etmedi, özür dilediler. Cebrâil (a.s.), Habîbullahı ileri sürdü. Sen varken, başkası imam olamaz, dedi. Namazdan sonra, mescidten çıkıp bilinmeyen bir Miraç ile, bir anda, yedi kat gökleri geçtiler. Her gökte bir büyük peygamberi gördü. Cebrâil (a.s.) Sidre'de kaldı ve kıl kadar ilerlesem, yanar, yok olurum dedi. Sidret-ül-müntehâ, altıncı gökte bulunan büyük bir ağaçtır. Resûlullah (s.a.v.) Cenneti, Cehennemi, sayısız şeyleri görüp, Refref adındaki bir Cennet yaygısı üstünde olarak Kürsi, Arş ve rûh alemlerini geçip, bilinmeyen, anlaşılmayan, anlatılamıyan şekilde, Allahü teâlânın dilediği yüksekliklere ulaştı. Mekansız, zamansız, cihetsiz, sıfatsız olarak Rabbi ile konuştu. Hiçbir mahlûkun bilemeyeceği, anlayamayacağı ni'metlere kavuşup, bir anda, Kudüs'e ve oradan Mekke-i Mükerreme'ye, Ümm-i Hânî'nin evine geldi. Yattığı yer henüz soğumamış, leğendeki abdest suyunun hareketi durmamış idi. Dışarda dolaşan Ümm-i Hanî uyuklamış, birşeyden haberi olmamıştı. Kudüs'ten Mekke'ye gelirken Kureyş'in kervanına rastladı. Kervandaki bir deve ürktü, yıkıldı.

Sabah olunca, Kâ'be yanına gidip Miracını anlattı. İşiten kâfirler alay etti. Muhammed aklını kaçırmış, iyice sapıtmış dediler. Müslüman olmağa niyetli olanlar da vazgeçti. Birkaçı sevinerek Ebû Bekir'in evine geldi. Çünkü, bunun akıllı, tecrübeli, hesaplı bir tüccâr olduğunu biliyorlardı. Kapıya çıkınca hemen sordular:

Ey Ebû Bekir! Sen çok kere Kudüs'e gidip geldin, iyi bilirsin, Mekke'den Kudüs'e gitmek gelmek, ne kadar zaman sürer dediler. Ebû Bekir: İyi biliyorum. Bir aydan fazla, dedi.

Kâfirler bu söze sevindi. Akıllı, tecrübeli adamın sözü böyle olur, dediler. Gülerek, alay ederek ve Ebû Bekir'in de kendileri gibi düşüneceğini zannettiler.

Senin efendin, Kudüs'e bir gecede gidip geldiğini söylüyor, artık iyice sapıttı diyerek, Ebû Bekir'e sevgi, saygı ve itimâd gösterdiler.

Ebû Bekir (r.a.) Resûlullah'ın mübârek adını işitince, (Eğer O söyledi ise inandım. Bir anda gidip gelmiştir) deyip içeri girdi. Kâfirler neye uğradıklarını anlayamadı. Önlerine bakıp gidiyor ve (Vay canına, Muhammed ne yaman büyücü imiş. Ebû Bekir'e sihir yapmış) diyorlardı.

Ebû Bekir hemen giyinip, Resûlullah'ın yanına geldi. Büyük kalabalık arasında, yüksek sesle (Yâ Resûlallah! Miracınız mübârek olsun! Allahü teâlâya sonsuz şükürler ederim ki, bizleri, senin gibi büyük Peygambere, hizmetçi yapmakla şereflendirdi. Mübârek yüzünü görmekle, kalbleri alan, rûhları çeken tatlı sözlerini işitmekle ni'metlendirdi. Yâ Resûlallah! Senin her sözün doğrudur, inandım. Canım sana feda olsun!) dedi. Ebû Bekir'in sözleri kâfirleri şaşırttı. Diyecek şey bulamayıp dağıldılar. Şüpheye düşen, imânı zayıf birkaç kişinin de kalbine kuvvet verdi. Resûlullah (s.a.v.) o gün Ebû Bekir'e (Sıddîk) dedi. Bu adı almakla derecesi bir kat daha yükseldi.

Kâfirler bu hâle çok kızdı. Mü'minlerin kuvvetli imânına, Peygamberin (s.a.v.) her sözüne hemen inanmalarına, O'nun çevresinde pervane gibi toplanmalarına dayanamadılar. Resûlullah'ı mahcup, mağlup etmek için, imtihan etmeğe yeltendiler.

Yâ Muhammed (s.a.v.) Kudüs'e gittim diyorsun. Söyle bakalım. Mescidin kaç kapısı, kaç penceresi var, gibi şeyler sordular. Hepsine cevap verirken, Hazret-i Ebû Bekir, öyledir yâ Resûlullah derdi. Halbuki, Resûlullah (s.a.v.) edebinden, hayasından karşısındakinin yüzüne bile bakmazdı. Buyururdu ki, (Mescid-i Aksa'da etrâfıma bakmamıştım. Sorduklarını görmemiştim. O anda Cebrâil (a.s.), Mescid-i Aksa'yı gözümün önüne getirdi, pencerelerini görüyor, sayıyordum. Sorularına, hemen cevap veriyordum). Yolda, develi yolcular gördüğünü söyledi, inşâallah Çarşamba günü gelirler buyurdu. Çarşamba günü güneş batarken, kervan Mekke'ye geldi. Fırtına eser gibi olduğunu bir devenin yıkıldığını söylediler. Bu hâl mü'minlerin imânını kuvvetlendirdi. Kâfirlerin düşmanlığını arttırdı.

Hicretten bir yıl önce Receb ayının 27'sinde Cuma gecesi vukû' bulan bu mu'cizeye Peygamberimizin (s.a.v.) Mi'râcı denir. Resûlullah (s.a.v.) Mi'râca rûh ve bedeni, ile uyanık iken çıktı. Peygamberimize (s.a.v.) Mi'râc gecesinde nice ilâhi hakîkatler gösterildi ve beş vakit namaz bu gecede farz kılındı. Mi'râc Kur'ân-ı kerîmde İsra sûresinde ve Hadîs-i şeriflerde bildirilmektedir.

AKABE BÎATLARI

Peygamberimiz (s.a.v.) Tâiften Mekke'ye döndükten sonra da müşriklerin şiddetle karşı çıkmalarına rağmen bütün güçlüklere ve sıkıntılara katlanarak insanları İslama davet etti. Böylece İslâmiyet günden güne yayılıyor. Müslüman olanlar çoğalıyordu. Mekke hac mevsiminde uzaktan, yakından gelenlerle dolup taşardı. Peygamberimiz (s.a.v.) bu mevsimde kurulan panayırlara gider, Mekke'ye gelen Arap kabilelerine İslâmı anlatır ve onları îmâna davet ederdi. Müşrikler ise hep mani olmak için uğraşırlardı.

Peygamberimiz (s.a.v.) Bi'setin onuncu yılında hac mevsiminde Akabede Medine'den gelen altı kişiyle karşılaştı, onlarla görüştü. Onlara Kur'ân-ı kerîm okudu ve İslama davet etti. Medine'deki Hazrec kabilesinden olan bu altı kişi Peygamberimizi dinledikten sonra hemen îmân ettiler. Bu altı kişi ilk Medineli müslümanlardır.

Bundan bir sene sonra Bi'setin onbirinci yılında yine hac mevsiminde 12 Medineli Peygamberimizin (s.a.v.) davetini kabûl ederek müslüman oldular. Allaha şirk koşmayacaklarına, zinâdan, hırsızlıktan sakınacaklarına, kimseye iftira etmeyeceklerine, kız

çocuklarını öldürmeyeceklerine, Allaha ve Resûlüne itaat edeceklerine dair kesinlikle söz verdiler. Bu hadîselere ilk Akabe bîatları denilmiştir. Medinelilerin yaptıkları bu bîat büyük bir önem taşıyordu. Peygamberimiz bu biatlerde bulunanlara İslâmı anlatmak ve Kur'ân-ı kerîmi öğretmek üzere Eshâb-ı kiramdan Mus'ab bin Umeyri muallim olarak onlarla birlikte Medine'ye gönderdi. Bu sıralarda Medinedeki müslümanların sayısı kırka ulaşmıştı. Mus'ab bin Ümeyrin üstün gayretleri ile Medine'de bulunan Evs ve Hazrec kabilelerinden hemen hemen müslüman olmayan kalmamıştı. Az zamanda İslâmiyet Medine'de yayıldı. Peygamberimiz (s.a.v.) Medine'de İslâmın bu şekilde süratle yayıldığını haber alınca çok sevinip bu seneye (sevinç yılı) denildi. (Mi'râc ikinci Akabe bi'atından sonra vukû' buldu.) Bu seneden sonra yine hac mevsiminde Medine'den 73 erkek 2 kadın olmak üzere 75 kişi Akabede gece yarısı gizlice Peygamberimizle görüştüler. Resûlullah onlara **"Allah'dan başka ilâh olmadığını, benim onun Resûlü olduğuma îmân ederek dînin emirlerini yerine getireceğinize bana itaat edeceğinize hiç bir şeyden çekinmeden Allah yolunda Allah için hakkı söyleyeceğinize, kendi nefsinizi ve namusunuzu koruduğunuz gibi bana yardımcı olacağınıza söz veriyor musunuz?"** buyurdu. Bunu seve seve kabûl ettiklerini bildiren Medineliler (Ya Resûlallah, senin uğrunda ölürsek bize ne var?) diye sordular. Resûlullah **"Cennet var",** buyurunca, Resûlullahın elini tutarak bîat ettiler. Peygamberimiz bu bîat edenler içinden okuma yazma bilen 12 kişiyi temsilci olarak seçti. Bunlar Medine'nin ileri gelenlerinden idi. Bu temsilciler (Allaha hamd olsun ki) bizi Muhammed aleyhisselâmın sevgisiyle ve ona Îmân etmekle şereflendirdi. Allahın ve Resûlünün davetini kabûl ettik, dinledik ve boyun eğdik..) diyerek sevinçlerini ve teslimiyetlerini ifade ettiler.

HİCRET

Son Akabe bîatıyla Medine müslümanlar için rahat edecekleri ve sığınacakları bir yer olmuştu. İkinci Akabe bîatini duyan Mekkeli müşriklerin müslümanlara tutumları çok şiddetli ve pek tehlikeli bir hâl almıştı. Müslümanlar için Mekke'de kalmak tahammül edilemeyecek derecede güçleşmişti. Peygamberimize (s.a.v.) durumlarını arz ederek, Mekke'den hicret için müsâade istediler. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Sizin hicret edeceğiniz yurdun, iki kara taşlık arasında hurmalık bir şehir olduğu bana gösterildi"** buyurdu. **Aradan bir müddet geçmişti.** Bir gün Peygamberimiz (s.a.v.) sevinçli bir halde Eshâb-ı kiramın yanına gelip **"Sizin hicret edeceğiniz yer bana bildirildi. Orası Yesrib (Medine)'dir. Oraya hicret ediniz" ve "Orada Müslüman kardeşlerinizle birleşin. Allahü teâlâ onları size kardeş yaptı. Yesribi (Medine'yi) size emniyet ve huzûr bulacağınız bir yurt yaptı."** buyurdu. Resûlullah'ın (s.a.v.) izin vermesi ve tavsiye etmesi üzerine Müslümanlar Medine'ye peyderpey hicret etmeye başladılar. Resûlullah, hicret edenlere son derece ihtiyâtlı ve tedbirli davranmalarını sıkı sıkı tenbîh ediyordu. Müslümanlar, müşriklerin dikkatini çekmemek için küçük gruplar halinde yola çıkıyor, mümkün olduğu kadar gizli hareket ediyorlardı. Medine'ye ilk hicrette bulunan; müşriklerden çok eziyet görmüş olan Ebû Seleme'dir. Neden sonra işin farkına varan müşrikler, hicret etmek üzere yola çıkan müslümanlardan görebildiklerini yoldan çevirmeye, kadınları kocalarından ayırmaya, gücü yettiklerini hapis etmeye ve çeşitli cefalar çektirmeye başladılar. Onları dinlerinden döndürmek için her türlü eziyeti yaptılar. Fakat bir iç harbin patlak vermesinden korktukları için öldürmeye cesâret edemediler. Ancak Müslümanlar da her fırsattan istifâde ederek Medine'ye hicrete devam ettiler.

Bu arada Hazreti Ömer de bir gün kılıcını kuşandı, yanına oklarını ve mızrağını alıp Kâ'beyi açıkça yedi defa tavaf etti. Orada bulunan müşriklere yüksek sesle şunları söyledi:

"İşte ben de dinimi korumak için Allah yolunda hicret ediyorum. Karısını dul, çocuklarını yetim bırakmak, anasını ağlatmak isteyen varsa önüme çıksın."

Böylece Hazreti Ömer ve yanında yirmi kadar müslüman güpegündüz açıktan Medine'ye doğru yola çıktılar. O'nun korkusundan bu kâfileye hiç kimse dokunamadı. Daha sonra Eshâb-ı kiramdan diğerleri de hicrete devam ettiler. Bu arada Hazreti Ebû Bekir de hicret için izin istedi. Resûlullah **"Sabreyle. Ümidim odur ki; Allahü teâlâ bana da izin verir. Beraber hicret ederiz."** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir:

Anam babam sana feda olsun. Böyle ihtimal var mıdır? diye sordu. Resûlullah da; **"Evet vardır"** buyurunca sevindi. Sekizyüz dirhem vererek hemen iki deve satın aldı. Beklemeye başladı. Nihâyet Mekke'de Hazreti Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ali, fakîrler, hastalar, ihtiyârlar ve müşriklerin hapsettiği kimseler kaldı.

Diğer taraftan Medineliler (Ensâr), hicret eden Mekkeliler'i (Muhacirler) çok iyi karşılayıp, misâfir ettiler. Aralarında kuvvetli bir birlik meydana geldi. Resûlullah'ın da hicret edip müslümanların başına geçeceği ihtimaliyle Mekkeli müşrikler telâşa kapıldılar.

Mühim işleri görüşmek için bir araya geldikleri Dârü'n-Nedve'de toplandılar, ne yapacaklarını konuşmaya başladılar. Şeytan, Şeyhi Necdi kılığında, ihtiyâr bir Necdli şeklinde müşriklerin yanına geldi. Konuşmalarını dinledi. Çeşitli teklifler öne sürüldü. Hiçbiri beğenilmedi. Sonra şeytan da söze karışıp, onlara "Sizin düşündüklerinizin hiçbiri O'na karşı çare değildir. Çünkü O'nun öyle güler yüzü tatlı dili vardır ki, her tedbiri bozar. Başka çare düşününüz" diyerek fikrini söyledi. Kureyşin reîsi ve en azılı İslâm düşmanı olan Ebû Cehil: En doğru fikir şudur ki, her kabileden bir kuvvetli kimse seçelim. Her biri ellerinde kılıçları ile Muhammedin (s.a.v.) üzerine saldırsın. Kılıç vurup kanını döksünler. Böylece kimin öldürdüğü belli olmaz. Zarurî olarak diyete râzı olurlar. Biz de O'nun diyetini verir, bu sıkıntıdan kurtuluruz dedi. Şeyhi Necdi kılığında aralarına katılan Şeytan da bu fikri beğendi ve hararetle tasdîk etti.

Onlar bunun hazırlığı içindeyken Allahü teâlâ, Resûlüne hicret emri verdi. Cebrâil (a.s.) gelerek müşriklerin kararını ve o gece yatağında yatmamasını bildirdi. Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ali'yi kendi yatağında yatmasını ve bıraktığı emanetleri sahiplerine vermesini söyledi. **"Bu gece yatağımda yat uyu, şu hırkamı da üzerine ört! Korkma sana hiç bir zarar gelmez."** buyurdu. Geceleyin Yasin sûresinin ilk sekiz âyetini okuyarak, kendisini öldürmek için evini sarmış kâfirlerin üzerine bir avuç toprak saçtı ve evinden çıktı. Müşriklerin hiçbiri onu göremedi. Peygamber efendimizin saçtığı topraktan o gün kime isâbet ettiyse daha sonra Bedir Savaşında öldürüldü.

Safer ayının yirmiyedinci Perşembe günü, Peygamberimiz (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir yanlarına bir miktar yiyecek alarak, bir kılavuz ile birlikte yola çıktılar. Bir saatlik mesafedeki Sevr dağında bulunan mağaranın önüne geldiler. Mağara'ya Resûlullahtan (s.a.v.) izin alarak önce Hazreti Ebû Bekir girdi, içeriyi dikkatlice gözden geçirdi. Gördüğü çok sayıdaki delikleri, yılan ve akrep çıkmaması için, gömleğini parçalayarak kapattı. Açık kalan bir deliği de ayağı ile kapayıp Peygamber efendimizi içeri davet etti. Resûlullah'ın (s.a.v.) içeri girmesinden sonra Allahü teâlâ'nın emriyle bir örümcek kapıya ağını ördü ve bir çift güvercin yuva yaparak yumurtladı.

Sabaha kadar evin çevresinde bekleyen müşrikler sabahleyin içerde Hazreti Ali'yi görünce şaşırdılar. Resûlullah'ı (s.a.v.) yatağında bulamayan müşrikler, her tarafı aramaya başladılar.

Hazreti Ebû Bekir'in evine gittiler orada da bulamadılar, iz takip ederek Sevr dağındaki mağaranın önüne geldiklerinde, bir örümceğin mağaranın ağzını örmüş ve bir güvercinin de yuva yapmış olduğunu gördüler. İçeriye bakmadan geri döndüler. Allahü teâlâ, bu mucize ile Peygamberini ve O'nun arkadaşı Hazreti Ebû Bekir'i müşriklerin kötülüklerinden korudu. Ayaklarının ucuna baksalardı her ikisini de göreceklerdi. Bu durum karşısında Resûlullah (s.a.v.) için endişelenen Hazreti Ebû Bekir'i Peygamberimiz teselli etdi ve Ona"Sen üzülme, Allah bizimle beraberdir" buyurdu.

Mağarada Peygamber efendimiz (s.a.v.) başını Hazreti Ebû Bekir'in dizine koyarak bir miktar uyumuştu ki, bir yılan Hazreti Ebû Bekir'in delik üzerine koyduğu ayağını ısırdı. Izdırapla gözlerinden yaş aktı. Peygamberimiz (s.a.v.) uykudan uyanıp, **"Yâ Ebâ Bekir! Seni ağlatan şey nedir?"** diye sorunca, Hazreti Ebû Bekir de "Ayağımı birşey ısırdı, canım yandı. Fakat anam, babam sana feda olsun, yâ Resûlallah!" dedi. Hemen Peygamberimiz yılanın soktuğu yere mübârek tükrüğünü sürdü ve Allahü teâlânın izniyle Hazreti Ebû Bekir iyileşti. Peygamberimiz (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir üç gün üç gece bu mağarada kaldı. Hazreti Ebû Bekir'in oğlu Abdullah, Mekke'de duyduklarını, geceleyin mağaraya gelip, haber veriyor, Ebû Bekir'in azadlı kölesi ve sürülerinin çobanı Âmir bin Füheyre ise geceleri süt getiriyor ve izleri yok ediyordu. Rebiülevvelin birinci Pazartesi günü mağaradan ayrılarak Medine'ye doğru yola çıkan Resûlullah'ı (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir'i her yerde aramalarına rağmen bulamayan müşrikler âdeta çılgına dönmüşlerdi. En azılıları olan Ebû Cehil, Mekke ve civarında tellâllar bağırtarak Peygamberimizi (s.a.v.) ve Ebû Bekir'i (r.a.) bulup getirenlere ve yerlerini bildireceklere 100 deve vaad ediyordu. Onun bu vaadini duyan ve mala tamah eden bazı kimseler silâhlarını alıp atlarına atlayıp yola düştüler. Bunlardan biri de Sürâka idi. Peygamber efendimize yaklaşınca Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona bir nazar etti. Sürâka'nın atının ayakları dizlerine kadar kuma gömüldü. Sürâka şaşkına dönüp af diledi ve kurtulması için duâ istedi. Resûlullah (s.a.v.) tebessüm ederek duâ etti. Sürâka kurtuldu ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) emri ile geri döndü. Sürâka, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olmuştur.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir (r.a.) yollarına devam ederek milâdın 622 ci senesi Eylülünün yirminci ve Rebiülevvel'in sekizinci Pazartesi günü Medine yakınlarındaki Kubâ köyüne vardılar. Bu gün müslümanların hicrî güneş yılının başlangıcı oldu. Bu senenin Mayıs ayının 16 cı Cum'a gününe tesadüf eden Muharrem ayının birinci günü de müslümanların hicrî kameri yılının başlangıcı olması, Hazreti Ömer'in hilâfeti zamanında söz birliği ile kabûl edildi. Birkaç gün burada kalan Peygamberimiz (s.a.v.), ilk iş olarak Kubâ mescidini yaptı. Rebiülevvelin 12. Cum'a günü Medine şehrine doğru yola çıktı. Rânûna vadisinden geçerken, öğle vakti olmuştu. Burada ilk Cum'a namazını kıldı ve ilk hutbeyi okudu. Namazdan sonra her ikisi ve yanındakiler develerine bindi ve Medine'nin yolunu tuttular.

Eshâb-ı kiram, Peygamber efendimizin (s.a.v.) teşrîfini büyük bir heyecan ile bekliyordu. Ona kavuşma şevkiyle yanıyorlardı. Yollara düşüp, ufuklara bakarak günlerce beklemişlerdi. Nihâyet bir benzeri daha görülmemiş ve görülmeyecek mutluluğa kavuştular. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Medine'ye teşrîf etti.

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından Enes bin Mâlik hazretleri Resûlullahın (s.a.v.) Medine-i münevvereye girdiği günden daha güzel ve neşeli bir gün görmedim buyurmuştur. O gün sevinç sedaları Medine semâlarına yükseldi. Eshâb-ı kiram sevinç gözyaşları döktü. Kadınlar ve çocuklar şiirler söylüyordu. Şu mısraları yüksek sesle terennüm ettiler:

"Tale'al-bedrü aleynâ, min seniyyât-ül-veda'
Vecebe'ş-şükrü aleynâ, Mâ de'allahü dâ
Eyyühel-meb'ûsü finâ, ci'te bil-emr-il-mutâ"

"Veda yokuşundan ay doğdu üzerimize, Allah'a her duâ ettikde, şükretmek lâzım bu ni'mete! Ey bize gönderilen yüce Peygamber! İtaat etmemiz gereken bir emirle geldin bize!"

Herkes Peygamberimize (s.a.v.) "Bize buyurun, yâ Resûlallah (s.a.v.)" diyerek, evlerine davet ediyorlardı. Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) devesini serbest bıraktı. Deve ilk defa iki yetime âit bir arsaya çöktü ve çok durmadan kalktı. Biraz yürüdükten sonra ikinci olarak başka bir yere çöktü. Burası Peygamber efendimizin (s.a.v.) dayıları olan Neccâroğullarından Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) hazretlerinin evine en yakındı. Peygamberimiz, bu zâta misâfir oldu. Ensâr (Medineli Müslümanlar) dîni için vatanını terk eden Muhacir kardeşlerini barındırdı, evlerinde misâfir etti, iş buldu, mülklerinden yer verdi ve her yardımı yaptı.

Bu çeşit fedâkârlık ancak İslâm kardeşliğinde vardır. Nitekim Allahü teâlâ **"Ancak mü'minler kardeştirler."** buyurarak, gerçek sevgi ve samimiyetin maddî menfaatle değil, îmân ve inançla var olabileceğini buyurmuştur. Bu da bu derecede açıkça Ensâr ve Muhâcirînin arasında görülmektedir.

Medine'ye hicretin, İslâm târihinde büyük önemi vardır. Hicretten sonra Müslümanlığın kolayca ve süratle yayılması sağlanmış, İslâm dininin merkezi Mekke'den Medine'ye nakledilmiş oldu. Ensâr ve Muhâcirîn bu yeni İslâm merkezinde el ele vererek İslâm dininin kuvvetlenmesi için her fedâkârlığa katlanıyorlar. Resûlullah'ın (s.a.v.) etrâfında toplanarak ve İslâm dininin esaslarına uyarak yeni bir nizam ve mes'ûd bir hayat kuruyorlardı. Eski sıkıntılı ve korkulu günler arkada kalmış, inançlarından dolayı insanlara işkence yapan müşriklerin eza ve cefâ veren ellerinin uzanamayacağı Medine'de hürriyet ve emniyet havası içinde sakin, tatlı bir hayat başlamıştı. Müslümanlar bir devlet olmuşlardı. Cihad emri, burada geldi. Medine'deki kabileler arasındaki kin ve düşmanlık kalktı.

MEDİNE DEVRİ

Peygamberimizin (s.a.v.) Bi'setin onüçüncü yılında 12 Rebî'ul-evvelde, milâdî 622 senesinde Medine'ye Hicreti ile on sene süren Medine devri başladı.

Bu sırada Medine'de Yemen'den gelip yerleşmiş olan Evs ve Hazrec kabileleri ve Benî Kaynuka, Beni Nadir, Benî Kureyza adında üç Yahudi kabilesi bulunuyordu. Mekkeli müslümanların gelip Medine'de bulunan müslümanlarla her bakımdan yardımlaşmak üzere kardeşlik kurmaları ile Medine'nin havası değişmişti.

İlk zamanlarda Medine'de bir mescid olmadığı için Peygamberimizin (s.a.v.) bulunduğu her yerde cemaatla namaz kılınıyordu. Daha sonra Resûlullahın Medine'ye ilk geldikleri gün devesinin çöktüğü arsa satın alınarak oraya bir mescid, Resûlullah için de bu mescide bitişik odalar yapıldı.

Peygamberimiz (s.a.v.) kalmakta olduğu Eshâb-ı kiramdan Ebû Eyyûbî Ensârî Hâlid bin Zeyd'in (r.a.) evinden mescidin bitişiğinde yapılan bu odalara taşındı (Bkz. Ebû Eyyub-i Ensârî). Yine bu arada Peygamberimiz (s.a.v.) mallarını, mülklerini Mekke'de bırakarak hicret eden müslümanlar ile Medineli müslümanlar arasında kardeşlik kurdu. Her Medineli müslüman, Mekke'den gelen müslümanlardan birini evine aldı, malına ortak etti. Evi, ailesi olmayan yetmişden fazla fakîr müslüman da mescidin avlusunda yapılan sofada ikamet ettiler, bütün

ihtiyâçları burada, karşılandı. Bunlara "Eshâb-ı Suffa" denildi. Bunlar Peygamberinizin (s.a.v.) yanından ayrılmaz, söylediklerini ezberler, İslâmiyeti iyice öğrenirlerdi. Medine dışındaki yerlere İslâmiyyeti öğretmek üzere bunlardan muallimler gönderilirdi.

Hicretin birinci yılında Medine'de mescid yapıldıktan sonra günde beş vakit ezan okunmaya başlandı. Yine bu sene Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir'in kızı Hazreti Âişe ile evlendi.

Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra da müşrikler düşmanlıklarını devam ettirdiler. Her sene hac mevsiminde çevreden Kâ'bedeki putlara tapmak için gelen Arab kabilelerinden kazanç sağlayan müşrikler bu kazancın ellerinden kaçması endişesine kapıldılar. Ayrıca Mekkeli müşriklerin Şam ticâret yolu da Medine yakınından geçiyordu. Bu yolun da kapanmasından korkan müşrikler, yeni çareler arıyorlardı. Hicretten sonra Medine'de birleşen müslümanların karşısında; Mekkeli müşrikler, Medinede ve çevresinde bulunan Yahudiler ve münâfıklar olmak üzere üç çeşit düşmanları vardı. Bu bakımdan tehlike daha çok artmıştı. Böylesine mühim ve tehlikeli bir durum karşısında Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından yeni tedbirler alındı. Medine'de bulunan Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki anlaşmazlıkları düzeltip onları birbirine dost yaptı. Yahudi kabileleri ile de bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; Yahudiler kendi dinlerinde serbest kalacak, ancak Medine'ye dışardan yapılacak her türlü düşman saldırısına karşı müslümanlarla birlikte vatanlarını müdafaa edeceklerdi. Yahudilerle müslümanlar arasında bir anlaşmazlık çıkarsa, Resûlullahın hakemliğini kabûl edeceklerdi. Bundan başka Mekke civarında bulunan diğer kabileler ile sulh antlaşması yaptı. Mekkelilerin Şam ticâret yolu kapatıldı. Medine'de bulunan müslümanların ilk nüfus sayımı yapılıp binbeşyüz civarında bulunan müslümanlar için nüfus defteri tutuldu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Medine'nin asayişini korumak, düşmanların durumunu kontrol etmek için de devriyeler tertipledi. Muhtemel düşman saldırılarına karşı nöbet tutuluyordu. Düşman hücum etmedikçe ve tecavüze uğramadıkça savaş yapmamak üzere hazırlanan bu keşif kollarına (seriyye) denir. Beş ile dörtyüz kişi arasında değişen bu seriyyeler Hazreti Hamza'nın, Hazreti Ubeydetübni Hâris'in ve Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas'ın komuta ettiği seriyye olmak üzere üç seriyye hazırlanmıştı. Hicretin ikinci yılında cihada, düşmanla harbe izin verildi. Önce yalnız müdafaa etmek sûretiyle izin verilmesi üzerine ilk gazâlar yapılmaya başlandı. Peygamberimizin bizzat idâre ettiği savaşlara "Gazâ", başında bulunmadığı askerî harekâta da "Seriyye" adı verildi. Medine devrinde yapılan gazâların sayısı yirmidir. Seriyyeler ise daha fazladır. Cihada izin verilmesi Kur'ân-ı kerîmde Hicr sûresi 39-41 âyetlerinde, Hac sûresi 39. âyetinde, Bekâra sûresi 190, 192 ve 193. âyetlerinde bildirilmektedir. Hicretin ikinci yılı olaylarından müdafaa için cihada izin verilmesinin yanında bir diğer hadîse de, daha önce Kudüs'e karşı namaz kılınmakta iken Allahü teâlânın Kâ'be'ye yönelerek namaz kılmayı emretmesi ile kıble değişti. Kıblenin değiştiğini, Kâ'be'ye yönelerek namaz kılınmasını emreden Bekâra sûresi 144. âyeti nâzil olunca Müslümanların kıblesi Kâ'be oldu. Kıblenin Kâ'be olmasından bir ay ve hicretten 18 ay sonra Şaban ayının 10. günü Bedir gazâsından bir ay önce oruç farz oldu. Yine bu sene Ramazan ayında teravih namazı kılınmaya başlandı ve sadakayı fıtr vermek vacip oldu. Hicretin ikinci senesinde Ramazan ayında zekât vermek de farz oldu. Hicretin ikinci yılında Zilhicce ayında da Kurban kesmek ve bayram namazı kılmak vacip oldu.

BEDİR SAVAŞI

Muhammed aleyhisselâm Medine'ye hicret ettikten sonra, Medine'de bütün işleri ve münâsebetleri belli bir tertîbe koyup, müslümanları güçlü bir duruma getirdi. Böylece İslâmiyet

her geçen gün yayılıyor ve müslümanlar da kuvvetleniyordu. Diğer taraftan Mekkeli müşrikler ise Müslümanlar üzerine saldırmak için devamlı hazırlık yapıyorlar ve savaş için bahâneler arıyorlardı. Nihâyet miladî 624 ve hicretin ikinci yılında müşriklerin bin kişilik bir orduyla Medine'ye yürümeleri üzerine, Medine dışında Bedir denilen yerde Bedir Savaşı yapıldı. Bu savaşta Müslümanların sayısı 313 kişi idi. Müşriklerle yapılan bu ilk savaşta Müslümanlar ilk parlak zaferi kazandılar. Başta Ebû Cehil olmak üzere müşriklerin ileri gelenleri öldürüldü. Yine bir kısım ileri gelenleri olmak üzere 70'i esîr alındı. Peygamberimiz (s.a.v.) bu esîrlerin bir kısmını fidye karşılığı, okuma yazma bilenleri de Medineli 10 çocuğa okuma yazma öğretmek şartıyla serbest bıraktı. Bu hadîse Mekke'den ve Medine'den bir çok kimsenin müslüman olmasına sebep oldu.

Bedir Savaşında Müslümanların galip gelmesi, Medine'de bulunan Yahudileri endişelendirmişti. Münâfıklarla birleşen Benî Kaynuka Yahudileri, Peygamberimizle (s.a.v.) yaptıkları vatandaşlık anlaşmasını bozarak harbe karar verdiler. Bunun üzerine yapılan Benî Kaynuka gazâsında yenilip teslim olan Yahudiler Medine'den çıkarıldı.

Muhammed aleyhissselâm müşriklere önce İslâm'ı anlatarak ve nasîhat ederek imân etmelerini bildirdi. Yine imân etmeyip düşmanlık yapmalarına sabrederek, onları dâima îmân etmeye çağırdı. Nihâyet Allahü teâlânın önce müdafaa, sonra da haktan kaçınanlara cihad emriyle savaş yaptı. Bu savaşlardan ilki olan Bedir Savaşında müşrikler ağır bir yenilgiye uğradı. Müslümanlar ise artarak kuvvetlendi. Günden güne İslâmiyyet yeni vak'alarla yayıldı.

Hicretin üçüncü yılında meydana gelen başlıca hadîseler şunlardır:

Sevik gazvesi, Necd gazvesi, Zeyd bin Harise Seriyyesi, Muhammed hin Mesleme Seriyyesi yapıldı. Peygamberimiz (s.a.v.) kızı Ümmü Gülsüm'ü, Hazret-i Osman ile evlendirdi. Hazret-i Ömer'in kızı Hafsa'yı kendi nikâhlarına aldılar. Hazret-i Ali'nin oğlu, Hazret-i Hasan dünyâya geldi Şevval ayında Uhud gazvesi yapıldı.

UHUD SAVAŞI

Bedir savaşında yenilen müşrikler bir yıl sonra da 3000 kişilik bir kuvvetle Medine üzerine yürüdüler. Peygamberimiz müşriklerin bu saldırısına karşı 1000 kişilik bir ordu ile düşmanı Uhud dağında karşıladı. Bir müdafaa savaşı olan Uhud Savaşında Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek dişi kırıldı, mübârek yüzü kanadı ve mübârek dudağı yaralandı. Hazreti Hamza şehîd edildi. Bundan başka Muhacir ve Ensâr'dan yetmiş sahâbî şehîd oldu.

Uhud Savaşından sonra hicretin dördüncü yılında Beni Nadir gazâsı yapıldı. Daha önceden Peygamberimizle (s.a.v.) anlaşma yapan Yahudi kabilelerinden Beni Nadir kabilesi Uhud Savaşından sonra Peygamberimize (s.a.v.) suikast yapmaya kalkışarak anlaşmayı bozdular. Münâfıkların kendilerini destekleyeceklerini söylemeleri üzerine anlaşmayı yenilemeye yanaşmayan Beni Nadir kabilesi ile yapılan savaşta, bu kabile Medine'den çıkarıldı. Böylece müslümanların Medine'deki durumu daha da kuvvetlendi.

Hicretin dördüncü yılında müşrikler, Medine'den çıkarılan Yahudiler ve münâfıklar çok tehlikeli bir hal almışlar, her fırsatta saldırmaya hazırlanıyorlardı. Peygamberimiz (s.a.v.) bu düşmanlara karşı korunma ve savunma tedbirleri aldı. Bir taraftan da İslâmiyyeti yaymak için çevrede bulunan kabilelere Eshâb-ı kiramdan heyetler gönderiyordu. Onlar da gittikleri yerlerde İslâmiyeti anlatıyor, insanları îmân etmeye davet ediyorlardı.

Medine civarında bulunan iki kabile Peygamberimize (s.a.v.) elçi göndererek kendilerine İslâmiyeti öğretmek üzere muallim (öğretmen) istediler. Bu istek üzerine Eshâb-ı kiramdan on kişi gönderildi. Reci denilen yere vardıklarında 200 kişilik bir düşman hücumuna uğrayan bu heyetten 8 kişi şehîd oldu. Bu hadîseye "Reci vakası" denir. Yine Necid şeyhi Ebû Bera'nın Medine'ye gelip kendilerini irşâd için muallimler istemesi üzerine irşâd için Eshâb-ı kiramdan 70 kişilik bir heyet gönderilmişti. Eshâb-ı Suffa'dan olan bu irşâd heyeti "Bir-i Mâûne" denilen yere vardıklarında, Necidliler verdikleri teminata rağmen ihânet ederek üzerlerine gönderdikleri bir ordu tarafından yetmişini de şehîd ettiler. Bu hadîse de "Bir-i Mâûne faciası" adı ile bilinmektedir.

Şarap (içki) içmeyi haram kılan âyet-i kerîme de hicretin dördüncü yılında indi. Peygamberimiz (s.a.v.) bu yılda Hazreti Ümm-i Seleme ile evlendi. Hazreti Ümmî Seleme'nin kocası Uhud Savaşında yaralanmış, sonra da vefât etmişti. Peygamberimiz (s.a.v.) ihtiyâr ve çocukları olan Hazreti Ümmü Seleme'yi kendisine nikahlayarak zor durumdan kurtarıp himâyesine aldı.

HENDEK SAVAŞI

Hicretin beşinci yılında Hendek Savaşı yapıldı. Müşriklerin Medine üzerine yaptıkları üçüncü ve son saldırı olan bu savaş, Beni Nadir Yahudileri ve müşriklerin beraberce hazırladıkları onbin kişilik bir orduya karşı Peygamberimiz (s.a.v.) Medine'nin etrâfına geniş ve derin bir hendek kazdırıp üçbin kişilik bir ordu ile düşmana karşı durdu. Bir ay süren kuşatmada Medine'de bulunan Benî Kureyza Yahudileri de Peygamberimizle (s.a.v.) yaptıkları anlaşmayı bozarak müslümanları arkadan vurmaya kalkıştılar. Neticede kuvvetli bir fırtınaya ve şiddetli yağmura tutularak darmadağın olan düşman ordusu perişan bir halde paniğe kapılarak Mekke'ye döndü. Bu hadîse Kur'ân-ı kerîmde Ahzab sûresi 9. âyetinde şöyle bildirilmektedir: **"Ey îmân edenler! Allah'ın size olan ni'metlerini hatırlayınız. Hani ordular saldırmıştı da, biz onların üzerine bir rüzgar ve sizin görmediğiniz** (meleklerden) **ordular göndermiştik."** Bu savaştan sonra Peygamberimiz (s.a.v.) **"Artık nöbet sizindir. Bundan sonra Kureyş sizin üzerinize gelemez"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Hendek Savaşından Medine'ye dönünce Eshâb-ı kirama silahlarını çıkarmadan Hendek, Savaşı sırasında ihânet ederek müşrikler ile birleşip müslümanları arkadan vurmak isteyen Benî Kureyza Yahudileri üzerine hareket emri verdi. Neticede teslim olan bu kabileye haklarında verilen hüküm uygulandı.

Teyemmüm âyeti ve haccın farz olduğunu bildiren âyet de hicretin beşinci yılında nâzil oldu.

Hicretin altıncı yılında Mekke dışındaki müşrikler ile Müreysi Gazâsı yapıldı. Mekkeli müşriklerin İslâmiyeti resmen bir devlet olarak tanımak zorunda kaldıkları Hudeybiye antlaşması da bu yılda yapıldı. Yine bu yılda Peygamberimiz (s.a.v.) bütün insanlara Peygamber olarak gönderildiğini bildirmek ve İslâmiyeti her tarafa yaymak için Bizans, İran, Habeş, Mısır, Gassan ve Yemame hükümdârlarına elçiler göndererek onları İslama davet etti. Peygamberimizin (s.a.v.) bu daveti karşısında Habeş Hükümdârı müslüman oldu. Bizans İmparatoru elçiye iyi muâmele yaptı. Mısır vâlisi Peygamberimize (s.a.v.) hediyeler gönderdi. İran Şahı ve Gassan Beyi ise elçilere hakaret ederek sert davrandılar. Yemame Beyi ise boş ve mânâsız tekliflerde bulundu.

Hicretin yedinci senesinde, İslâmiyet Arap yarımadasında süratle yayılmaya başladı ve düşmanlar oldukça tesirsiz hale getirildi. Bu yılda vukû' bulan mühim hadîselerden biri de Hayber'in fethidir. Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye hicret etmesinden sonra antlaşma yaptığı Yahudi kabileleri daha sonra bu antlaşmayı bozarak Mekkeli müşriklerle birleşip müslümanlara ihânet etmeleri sebebiyle birer birer Medine'den çıkarılmışlardı. Bu yahudi kabilelerinden Beni Nadir kabilesi Hayber'e yerleşmişti. Peygamberimiz (s.a.v.) binaltıyüz kişilik bir ordu ile Hayber üzerine gitti ve bir hafta süren kuşatmadan sonra Hayber feth edildi. Böylece yahudi tehlikesi ve fitnesi ortadan kaldırıldı. Yine bu yılda Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kiramdan ikibin kişi ile Mekke'ye gidip Kâ'be'yi tavaf etti. Mekkeliler üzerinde büyük bir tesir bırakan bu ziyâret üzerine bir çok meşhûr kimse müslüman oldu. İslâm'ın ilk yıllarında Mekke'den Habeşistan'a hicret eden müslümanlar da bu yılda Medine'ye geldiler.

Hicretin sekizinci yılında Mûte Savaşı yapıldı. Peygamberimizin (s.a.v.) gönderdiği bir elçinin şehîd edilmesi üzerine yapılan bu savaş, yüzbin kişilik Rum ordusuna karşı üçbin müslümanın çok büyük kahramanlıklar gösterdiği bir savaştı. Bu savaştan geri çekilmek zorunda kalan Rumların müslümanlara karşı olan tutumu iyice kırıldı.

MEKKENİN FETHİ

Hicretin sekizinci yılında vukû' bulan hadîselerin başında Mekke'nin fethi yer alır. Peygamberimiz (s.a.v.) ile on sene müddetle Hudeybiye antlaşmasını imzalayan Kureyşliler, daha iki yıl geçmeden antlaşmayı bozdular. Peygamberimiz (s.a.v.) Kureyşlilerden yapılan antlaşmaya uymalarını istedi. Müşrikler buna yanaşmayınca Peygamberimiz (s.a.v.) onbin kişilik bir kuvvet ile Mekke üzerine yürüdü. Arap yarımadasında puta tapıcılığın merkezi olan Mekke feth edildi. Kâ'be'deki putlar kırılıp Kâ'be putlardan temizlendi. Yirmi yıldan beri müslümanlara amansız düşmanlık yapan müşriklerin de gücü tamamen kırıldı. Peygamberimiz (s.a.v.)'in affına kavuşup, çoğu müslüman oldu. Mekke'nin fethinden sonra Hevazin ve Sakif kabileleri, Sa'doğulları gibi bazı küçük kabileleri de yanlarına alarak 20 bin kişilik bir ordu ile harekete geçtiler. Peygamberimiz (s.a.v.) 12 bin kişilik bir ordu ile üzerlerine gidip bu müttefik müşrik ordusunu mağlup etti. Yenilen bu düşman kabileler Taife sığınarak yeniden savaşa hazırlanmaya başladılar. Peygamberimiz (s.a.v.) Tâif'i 20 gün kuşatma altında tuttuktan sonra muhasarayı kaldırdı. Bir sene sonra da Taifliler kendi istekleriyle müslüman oldular.

Hicretin dokuzuncu yılı İslâmiyet'in Arap yarımadasında büyük bir süratle yayıldığı bir yıl oldu. Bir taraftan bölük bölük insanlar Medine'ye gelip müslüman oluyor, bir taraftan da İslâmiyeti kabûl eden kabilelerin dînî ve idari işlerini yürütmek için çevreye memurlar ve vâliler gönderiliyordu. Bu sırada çevrede İslâm'ın yayılmasını engellemek isteyen devletler vardı. Bunlardan biri de o zamanın en güçlü devletleri arasında yer alan Bizans'dı. Bizans Kayseri Heraklius Mûte Savaşı'ndan beri Arap yarımadasını istilâ ederek İslâmiyetin yayılmasına son vermek istiyordu. Heraklius, Hıristiyan Arapların ve diğer bir takım kabilelerin de desteğini alıp, kendisi de 40 bin kişilik bir ordu toplayarak Medine üzerine yürümeye hazırlanmıştı. Peygamberimiz (s.a.v.) bu durumu haber alınca otuzbin kişilik bir ordu hazırladı. Bu hazırlıkta Eshâb-ı kiram mallarını da vererek fiilen büyük bir fedâkârlık gösterdi. İslâm ordusu Tebük'e geldiği sırada müslümanların bu hazırlığını işiten Bizanslılar savaşmaktan çekinip geri dönmüşlerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) ordusuyla Tebük'te 20 gün kaldı. Şam'da bulaşıcı bir hastalık olan Tâûn (veba) salgını olduğunu duyunca Medine'ye döndü. Böylece Bizans'ın mukavemeti iyice kırılmış oldu ve İslâmiyetin şanı, şerefi her tarafta duyuldu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke devrinde müşrikler, Medine devrinde ise müşrikler, yahudiler ve münâfıklar olmak üzere üç çeşit düşmanla karşılaştı. Bunlardan müşrikler ve yahudilerle yaptığı savaşlar neticesinde onları mağlup ederek düşmanlıklarına son verdi. Münâfıklar ise düşmanlıklarına sinsice ve gizlice devam ediyorlardı. Bu münâfıkların müslümanlara yaptıkları gizli düşmanlıklardan biri de, müslümanlar arasına fitne sokmak maksadıyla Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye hicreti sırasında yaptırdığı, **"Temeli takvâ üzerine atıldı"** buyurulan Kubâ mescidi karşısında Mescid-i Dırar'ı yapmalarıdır. Münâfıkların Kubâ mescidinin cemaatini bölmek gibi birçok bozuk ve nifak düşüncelerle yaptıkları bu mescit, Tevbe sûresi 107 ve 108. âyetlerinin nâzil olması üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından yıktırıldı Bu hadîseden iki ay sonra da münâfıklar, başları Abdullah bin Übey'in ölmesi ile dağıldı ve müslümanlara karşı düşmanlık faaliyetleri sona erdi. Böylece hicretin dokuzuncu yılında İslâm'ın belli başlı düşmanlarının karşı durma ve engelleme güçleri çok mühim bir derecede sona erdirildi.

Bu yılın mühim bir hadîsesi de çevreden Medine'ye akın akın heyetlerin gelmesidir. Bu bakımdan bu yıla "Senet-ül-Vüfûd" Elçiler yılı denildi. Peygamberimize (s.a.v.) gelen bu heyetler; ya müslüman olmak için veya müslüman olduklarını bildirmek üzere yahut da kabûl ettikleri İslâmiyet'in esaslarını öğrenmek için geliyorlardı. Peygamberimiz müslüman olan bu kabilelere İslâmiyet'i öğretmek, işlerini yürütmek üzere muallimler ve vâliler gönderdi.

Hicretten önce îmân etmemiş olan ve hicretin sekizinci yılında Taif muhasarası sırasında Peygamberimize (s.a.v.) karşı çıkan Taifliler de hicretin dokuzuncu yılında Tebük seferinden sonra herkesten önce heyet göndererek müslüman oldular.

İslâm'ın beş şartından biri olan hac da hicretin dokuzuncu yılında farz kılındı. Âl-i İmrân sûresinin 96 ve 97. âyetleri nâzil olunca Peygamberimiz (s.a.v.) bunu Eshâb-ı kirama bildirdi. O sene Hazreti Ebû Bekir'i üç yüz kişilik bir kâfileye Hac emiri tayin etti. Bu kâfilede bulunan Eshâb-ı kiram Hazreti Ebû Bekir'in emirliğinde Mekke'ye gitti. Bu sırada "Berâe" sûresinin ilk âyetleri nâzil oldu. Bu âyetlerde muahede hakkındaki bazı hükümler bildirildi. Peygamberimiz (s.a.v.) bunu bildirmek üzere Hazreti Ali'yi de Mekke'ye gönderdi. O zaman Araplar arasında yaygın olan bir geleneğe göre bir antlaşma yapılır veya yapılmış olan bir antlaşma bozulursa bunu bizzat yapan veya onun tayin ettiği bir akrabası tarafından ilân olunurdu. Peygamberimiz (s.a.v.) bu iş için Hazreti Ali'yi Hac kâfilesinin arkasından Mekke'ye gönderdi. Hazreti Ali de kâfileye yetişip Mekke'ye girdiler. Hazreti Ebû Bekir bir hutbe okudu. Hac ibadetini anlattı. Eshâb-ı kiram öğretilen esaslara göre hac yaptılar. Hac ibadeti eda edilirken Hazreti Ali de Mina'da "Cemre-i Akabe" denilen yerde bir hutbe okudu. Bu hutbesinde: "Ey insanlar beni size Resûlullah (s.a.v.) gönderdi, diyerek söze başladı ve Berâe sûresinin ilk âyetlerini okudu. Bundan sonra ben size dört şeyi bildirmeye memurum dedi. Bu dört husûsu şöyle bildirdi:

1-Mü'minlerden başka hiç kimse Cennete giremez.

2-Bu seneden sonra hiç bir müşrik Kâ'be'ye yaklaşamayacak.

3-Hiçbir kimse Kâ'be'yi çıplak tavaf etmeyecek (O zaman müşrikler Kâ'be'yi çıplak oldukları halde tavaf ederlerdi.)

4-Her kimin Resûlullah (s.a.v.) ile antlaşması varsa, müddeti bitinceye kadar muteber olacak. Bunlar dışındakilere dört ay mühlet tanınmıştır. Bundan sonra hiç bir müşrik için ahd ve himâye yoktur.

O günden sonra hiç bir müşrik Kâ'be'yi tavaf etmeye gelmedi ve hiç kimse çıplak olarak Kâ'be'yi tavaf etmedi. Bu husûslar bildirildikten sonra müşriklerden çoğu müslüman oldu. Hac farizası yerine getirildikten sonra Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ali yanlarındaki Eshâb-ı kiram ile Medine'ye döndüler.

Hicretin onuncu yılında İslâmiyet bütün Arap yarımadasına yayıldı. Arabistan'ın her tarafından insanlar Medine'ye geliyor, müslüman olmakla şereflenmek, ebedî se'âdete kavuşmak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Artık Arabistan'da müslümanlara karşı duracak hiç bir kuvvet kalmamış, İslâmiyet her tarafa hakim olmuştu. Sadece bazı Yahudi ve Hıristiyan kabileleri müslüman olmamıştı.

Peygamberimiz (s.a.v.) hicretin onuncu yılında Hâlid bin Velîd'i dörtyüz mücâhid ile Yemen civarında bulunan Haris bin Ka'boğullarını İslâm'a davet etmek üzere gönderdi. Hâlid bin Velîd (r.a.) Resûlullahın (s.a.v.) emri üzerine bu kabileyi üç gün üst üste İslâm'a davet etti. Onlar da davete icabet ederek müslüman oldular. Yine bu yılda Peygamberimiz (s.a.v.) Necranlı Hıristiyanlar ile sulh anlaşması yaptı. Bu Hıristiyanlardan bir kısmı daha sonra kendiliklerinden müslüman oldu. Bu sene Hazreti Ali de, Eshâb-ı kiramdan üçyüz kişi ile birlikte Yemen'de bulunan Medlec kabilesini İslâm'a davet etmek için gönderildi. Önce karşı durdular ise de neticede bu kabile de müslüman oldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu sene İslâmiyet'in yayıldığı bütün beldelere vâliler ve zekât toplamak üzere görevliler (amil, Sai) gönderdi. Peygamberimiz (s.a.v.) Veda haccını da hicretin 10. yılında yaptı.

VEDA HACCI

Hicretin onuncu senesinde Peygamber efendimiz (s.a.v.) hac için hazırlanıp, Medine'deki müslümanlara da hac için hazırlanmalarını emir buyurdu. Medine dışında bulunan müslümanlara da haber gönderdi. Bu haber üzerine binlerce müslüman Medine'de toplandı. Hazırlıklar tamamlanınca Peygamberimiz (s.a.v.) Zilka'de ayının 25. günü 40 bin kişilik bir kâfile ile öğle namazından sonra Medine'den hareket etti. 100 tane de kurbanlık deve götürdü. 10 gün süren yolculuktan sonra Zilhicce ayının 4. günü Mekke'ye vardılar. Yemen'den ve diğer beldelerden hac yapmak üzere gelenlerin de katılmasıyla müslümanların sayısı 124 bine ulaştı. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Zilhicce'nin 8. günü Mina'ya, 9. günü (Arefe günü) Arafat'a gitti. Arafat vadisinin ortasında öğleden sonra "Kusvâ" adındaki devesinin üstünde Veda Hutbesini okudu. O gün Eshâb-ı kiram ile vedalaştı.

VEDA HUTBESİ

Ey insanlar!

Sözümü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedi olarak bir daha birleşemiyeceğim.

İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübârek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir. Her türlü tecavüzden korunmuştur.

Eshâbım! Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bugünkü her hâl ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmayınız! Bu vasıyyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin. Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup işitenden daha iyi anlıyarak muhafaza etmiş olur.

Eshâbım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine versin! Faizin her çeşidi kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lâkin borcunuzun aslını vermek gerektir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emriyle faizcilik artık yasaktır. Cahiliyyetten kalma bu çirkin âdetin her türlüsü ayağımın altındadır, ilk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir.

Eshâbım! Cahiliyet devrinde güdülen kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası Abdulmuttalib'in torunu (amcamoğlu) Rebîa'nın kan davasıdır.

Ey insanlar! Harb edebilmek için haram ayların yerlerini değiştirmek, şüphesiz ki küfürde çok ileri gitmektir. Bu, kâfirlerin kendisiyle dalâlete düşürüldükleri bir şeydir. Bir sene helâl olarak kabûl ettikleri (bir ayı) öbür sene haram olarak ilân ederler. Cenab-ı Hakkın helâl ve haram kıldıklarının sayısına uydurmak için bunu yaparlar. Onlar Allah'ın haram kıldığını helâl, helâl kıldığını da haram ederler.

Hiç şüphe yok ki, zaman Allahü teâlâ'nın yarattığı gündeki şekil ve nizamına dönmüştür.

Ey insanlar! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden tesir ve hakimiyetini kurma gücünü ebedî sûrette kaybetmiştir. Fakat siz; bu kaldırdığım şeyler dışında, küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan da sakınınız!

Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu husûsta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların, aile mahremiyetinizi sizin hoşlanmadığınız hiç bir kimseye çiğnetmemeleridir. Eğer râzı olmadığınız herhangi bir kimseyi aile yuvanıza alırlarsa, onları hafifçe dövüp sakındırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizdeki hakları, meşrû bir şekilde, her türlü yiyim ve giyimlerini temin etmenizdir.

Ey Mü'minler! Size bir emanet bırakıyorum ki, ona sıkı sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırmazsınız. O emanet Allah'ın kitabı Kur'ân-ı kerîmdir.

Ey mü'minler! Sözümü iyi dinleyiniz ve iyi muhafaza ediniz! müslüman müslümanın kardeşidir ve böylece bütün müslümanlar kardeştir. Din kardeşinize âit olan herhangi bir hakka tecavüz, başkasına helâl değildir. Meğer ki, gönül hoşluğu ile kendisi vermiş olsun.

Eshâbım! Nefsinize (kendinize) de zulm etmeyiniz. Kendinizin de üzerinizde hakkı vardır.

Ey insanlar! Allahü teâlâ her hak sahibine hakkını (Kur'an'da) vermiştir. Varise vasıyyete lüzum yoktur. Çocuk kimin döşeğinde doğmuşsa ona âittir. Zinâ eden için mahrûmiyet vardır. Babasından başkasına âit soy iddia eden soysuz, yahut efendisinden başkasına intisaba kalkan nankördür. Allah'ın gazâbına, meleklerin ve bütün müslümanların lanetine uğrasın! Cenab-ı Hak, bu gibi insanların ne tevbelerini, ne de adâlet ile şehâdetlerini kabûl eder.

Ey İnsanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir; hepiniz Âdem'in çocuklarısınız. Âdem ise, topraktandır. Allah yanında en kıymetliniz, takvâsı çok olanınızdır. Arabın arab olmayana bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvâ iledir.

Ey insanlar! Yarın beni sizden soracaklar, ne diyeceksiniz!

Eshâb-ı kiram (Allah'ın dinini tebliğ ettin. Vazifeni yerine getirdin. Bize vasıyyet ve nasihatte bulundun, diye şehâdet ederiz, dediler).

Bunun üzerine Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) mübârek şehâdet parmağını kaldırıp, sonra cemaat üzerine çevirip indirerek; "Şahid ol yâ Rab! Şahid ol yâ Rab! Şahid ol yâ Rab!" buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Veda Hutbesini okuduğu gün, Mâide sûresinin üçüncü âyeti; **"Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim. Üzerinize ni'metimi tamamladım. Size din olarak İslâm dinini seçtim"** meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu. Peygamberimiz (s.a.v.) bu âyet-i kerîmeyi Eshâb-ı kirama okuyunca, Hazreti Ebû Bekir ağlamaya başladı. Eshâb-ı kiram ağlamasının sebebini sorunca (Bu âyet, Resûlullahın (s.a.v.) vefâtının yakın olduğuna delâlet ediyor. Onun için ağlıyorum.) buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'de 10 gün kalıp, Veda Haccını yaptı ve Veda Tavafı yaparak Medine'ye döndü. Veda Haccından sonra Eshâb-ı kiram geldikleri yerlere gidip, Resûlullahın bildirdiği ve emrettiği şeyleri oralarda anlattılar.

Hicretin onuncu yılında vukû' bulan bir hadîse de Peygamberlik iddiasında bulunan yalancıların ortaya çıkmasıdır. Bunlardan birisi Yemen'de ortaya çıkan Esved-i Ansîdir. Peygamberimizin (s.a.v.) emri üzerine Esved-i Ansî Yemen'deki müslümanlar tarafından evinde öldürüldü. Diğeri de Müseylemet-ül-Kezzab'dır. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra Ebû Bekir (r.a.), Müseyleme üzerine Hâlid bin Velîd kumandasında bir ordu gönderdi. Müseyleme de öldürüldü.

Peygamberimiz (s.a.v.) hicretin onbirinci yılında hastalanıp, vefâtından kısa bir zaman önce müslümanlar için büyük bir tehlike olan Bizans üzerine gönderilmek üzere Üsame bin Zeyd komutasında bir ordu hazırladı. Ordu hareket etmek üzere iken Resûlullahın hastalığının artması üzerine hareket etmedi. Bu ordu daha sonra Hazreti Ebû Bekir'in halifeliğinin ilk günlerinde Bizans üzerine gidip parlak zaferler kazandı. Sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın vefâtı da bu yılda oldu.

VEFÂTI

Peygamberimiz (s.a.v.) Veda Haccında Mina'da bulunduğu sırada, **"Allah'ın yardımı ve Zafer günü gelip insanların Allah'ın dinine akın akın girdiklerini görünce, Rabbini överek, tesbih et! O'ndan af dile! Çünkü O, tevbeleri dâima kabûl eder."** meâlindeki en son nâzil olan Nasr sûresi indiğinde Peygamberimiz (s.a.v.) kızı Hazreti Fâtıma'yı çağırıp **"Bana kendi vefâtım haber verildi."** buyurdu. Bunun üzerine ağlamaya başlayan Hazreti Fâtıma'ya **"Ağlama zira benim ehlimden bana ilk kavuşan sen olacaksın"** buyurdu.

Cebrâil aleyhisselâm Peygamber Efendimize (s.a.v.) her sene o zamana kadar nâzil olan âyetleri okumak üzere de bir kere gelirdi. Vefât edeceği sene iki kere gelip Kur'ân-ı kerîmi iki defa baştan sona okudu.

Resûlullah (s.a.v.) vefât etmeden bir müddet önce Bakî mezarlığında ve Uhud'da bulunan müslümanların kabrini ziyâret ederek onlar için duâ ve istiğfar etti.

Bakî mezarlığında iken yanında bulunan Ebû Müveyhib'e dönerek: **"Ey Ebû Müveyhib! Ben dünyâ hazineleri ile âhiret ni'metlerini seçmede serbest bırakıldım, istersen dünyâda bakî ol, sonra Cennete git, istersen Likaullah (Allah'a kavuşmak) hasıl olup Cennete gir dediler. Ben Likaullahı ve sonra Cenneti seçtim."** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) vefâtından önce Humma hastalığına tutuldu. Bu hastalık 13 gün sürdü. Bu müddetin son 8 gününü Hazreti Aişe'nin odasında geçirdi. Hastalığının ilk günlerinde ve ateşi düştüğü sıralarda mescide çıkıp Eshâbına namaz kıldırıyordu.

Hastalığının ikinci günü Hazreti Ali ve Fazl bin Abbas kollarına girerek mescide teşrîf etti. Minbere oturup hamd ve senadan sonra, **"Ey Eshâbım, bilmiş olunuz ki, aranızdan ayrılmam yaklaştı. Kimin bende hakkı varsa benden istesin. Benim yanımda sevgili olan benden hakkını istesin veya helâl etsin ki, Rabbime ve rahmetine bunları ödemiş olarak kavuşayım."** buyurdu. Sonra minberden inip öğle namazını kıldırdı. Namazdan sonra tekrar minbere çıkıp namazdan önce buyurduğunu tekrar etti. Bunun üzerine Eshâbdan biri kalkıp üç dirhem alacağı olduğunu söyleyince hemen ödedi.

Peygamberimiz (s.a.v.) hastalığının arttığı günlerde Eshâb-ı kirama yaptığı vasıyyetlerden biri de şöyledir: **"Müşrikleri Arabistan'dan çıkarınız. Size gelen elçilere benim yaptığım gibi ikram ve ihsânda bulununuz."** Vefâtından beş gün önce hastalığı biraz hafifledi ve mescide teşrîf edip, minbere çıkarak Eshâb-ı kirama: **"Ey Eshâbım, hiç bir peygamber ümmeti içinde ebedi olarak yaşamadı. Biliniz ki, ben de Rabbime kavuşacağım. Muhakkak ki siz de Rabbinize kavuşacaksınız. Dünyada hiç kimse kalmaz. Herşey Allah'ın irâdesine bağlıdır. Allah'ın takdîr buyurduğu zaman ne öne alınır, ne de o zamandan kaçılır. Sizinle buluşacağımız yer, Kevser Havzının başıdır. Her kim benimle Kevser Havzı kenarında buluşmak isterse elini ve dilini korusun, günahlardan sakınsın. Ey Eshâbım! Allah kullarından birini dünyâ hayatıyla âhiret hayatını seçmekte serbest bıraktı. Fakat bu kul âhiret hayatını seçti."** Hazreti Ebû Bekir, Resûlullahın sözleriyle vefâtına işâret buyurduğunu anlayarak ağlamaya başladı. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ağlama Ya Ebâ Bekir"** buyurarak onu teselli etti ve **"Bana her bakımdan en faydalı olanınız Ebû Bekir'dir." ve "Mescide açılan kapılardan Ebû Bekir'inki hariç hepsini kapatınız."** buyurdu. Sonra minberden inerek Hazreti Aişe'nin odasına döndü. Eshâb-ı kiram çok üzülüp ağlamaya başladı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Ali'nin ve Fâzıl bin Abbas'ın kollarına girerek tekrar mescide teşrîf etti. Minberin alt basamağına durup Eshâb-ı kirama son hutbesini okudu ve vasıyyetini yaparak şöyle buyurdu: **"Ey Muhacirler, size Ensâr hakkında hayırlı olmanızı vasıyyet ederim. Onlar benim has cemaatimdir. Onlar sizi evlerinde misâfir edip, her husûsta sizi nefslerine tercih ettiler. Eshâbım! İlk muhacirlere de hürmet etmenizi vasıyyet ederim. Bütün muhacirler birbirlerine hayırlı olsunlar. Her iş Allah'ın izni ile olur. Allah'ın irâdesine karşı çıkanlar sonunda mağlup olurlar. Allah'ın emrine uymak istemeyenler, muhakkak aldanırlar."** Daha önce Hazreti Ebû Bekir'den memnuniyetini belirttiği gibi bu hutbede de Hazreti Ömer'den memnuniyetini belirtti ve **"Ömer benimledir, ben de onunlayım. Benden sonra hak Ömer'le beraberdir."** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) bu hutbeden sonra minberden indi ve Eshâbdan ayrılıp odasına çekildi. Vefâtına üç gün kala bir yatsı vaktinde namaz için ezan okunmuştu. Peygamberimiz (s.a.v.) namazın kılınıp kalınmadığını sorunca, (Cemaat sizi bekliyor yâ Resûlallah!) denildi. Resûlullah cemaate gitmek istedi. Cemaate gidecek takat bulamayınca **"Ebû Bekir'e** (r.a.) **söyleyin namazı kıldırsın"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) bu emrini üç defa tekrarladı. Hazreti Ebû Bekir üç gün cemaate namaz kıldırdı.

Peygamberimiz (s.a.v.) vefât ettiği günün sabah namazı vaktinde mescide açılan odanın kapısındaki perdeyi kaldırdı. Hazreti Ebû Bekir cemaate sabah namazını kıldırıyordu. Eshâbına bakıp onların namazda saf tutup durduklarını görünce sevinerek tebessüm etti. Sonra da

mescide girdi. Resûlullahın (s.a.v.) teşrîfini fark eden Hazreti Ebû Bekir mihrabdan çekilmek üzere iken Resûlullah eliyle yerinde durması için işâret edip oturduğu yerde Hazreti Ebû Bekir'e uyarak sabah namazını kıldı. O gün hastalığı hafiflemişti. Namazdan sonra Eshâb-ı kirama dönüp: **"Ey insanlar! Siz Allahü teâlânın hıfzındasınız ve sizi Allahü teâlâya emânet ettim. Takvâ üzere olun. Allahü teâlâdan korkun. Allahü teâlânın emrini tutun ve itaat edin. Ben bu dâr-ı dünyâdan ayrılırım."** buyurdu. Sonra mescidden odasına geçti. Bu, Eshâb-ı kiramın Resûlullahı son görüşü oldu.

Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) Hazreti Âişe'nin hücresine girip yattığı sırada, Üsâme bin Zeyd huzûruna geldi. Resûlullah (s.a.v.) 23 senelik Peygamberlik müddetinde son olarak hazırladığı Suriye tarafında Bizans üzerine gidecek olan orduya kumandan tayin ettiği Üsâme bin Zeyde hareket etmesini buyurdu. Bu sırada Peygamberimizin (s.a.v.) hastalığı şiddetlendi. Kızı Hazreti Fâtıma'yı yanına çağırıp kulağına birşeyler söyledi. Hazreti Fâtıma ağlamaya başladı. Sonra ikinci defa birşeyler söyleyince Hazreti Fâtıma güldü. Resûlullah (s.a.v.) kızı Hazreti Fâtıma'ya vefât edeceğini söyleyince Hazreti Fâtıma ağladı. Sonra da **"Sana müjde olsun ki bütün ehlimden önce sen bana kavuşursun"** buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Fâtıma sevinip güldü.

Resûl-i Ekrem vefât edeceği sırada Hazreti Ali'ye, Hazreti Âişe'ye vasıyyette ve nasîhatta bulundu. Bu sırada ağlayıp gözyaşı döken Hazreti Fâtıma'ya **"Kızım bir miktar sabreyle, ağlama. Zira Hamele-i Arş (melekler) senin ağlaman üzerine ağlaşırlar."** buyurdu. Hazreti Fâtıma'nın gözyaşını sildi. Teselli verip Allahü teâlâdan sabır vermesini diledi ve **"Ey kızım, benim rûhum kabz olacak. (İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn) diyesin. Ey Fâtıma gelen her musîbete bir karşılık verilir"** buyurdu. Bir müddet mübârek gözlerini kapayıp sonra **"Bundan sonra babana üzüntü ve gussa (keder, tasa) olmaz. Zira fâni âlemden ve mihnet yerinden kurtuluyor"** buyurdu. Sonra hanımlarına nasîhat buyurdu. Sonra torunları Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'i yanına alıp, onlara şefkatle bakarak alınlarından öptü. Sonra da Hazreti Ali'yi yanına çağırıp mübârek başını Hazreti Ali'nin koluna dayayarak oturup, şöyle buyurdu: **"Yâ Ali, zimmetimde filan Yahudinin şu kadar malı vardır. Asker hazırlamak için almıştım. Sakın onu ödemeyi unutma. Elbette zimmetimi kurtarırsın ve Kevser Havzı başına benimle görüşeceklerin birincisi sensin. Benden sonra sana çok zarar gelir, sabır edesin. İnsanlar dünyâyı istedikleri vakit sen ahireti seçesin"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) vasıyyetini tamamladıktan sonra hâli değişti ve yatağına yatırdılar.

Rebî'ul-evvel ayının onikisinde Pazartesi günü öğleden evvel Cebrâil aleyhisselâm gelip (Yâ Resûlallah, Cennetleri süslediler, Hûrî ve Rıdvan donandı. Allahü teâlâ sana hiç kimseye verilmeyen çok şeyler ihsân etti. Kevser Havzı Makam-ı Mahmud ve Şefâat-i Ümmet verdi. Kıyâmet günü sen râzı oluncaya kadar ümmetini bağışlar. Yâ Resûlallah Melek-ül-Mevt kapıda beklemektedir, içeri girmeğe izin ister. Şimdiye kadar kimseden izin istememiştir. Bundan sonra da istemez.) dedi.

Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) izin verdi. Azrail aleyhisselâm içeri girip selâm verdi ve sonra, (Yâ Resûlallah Allahü teâlâ beni senin huzûruna gönderdi. Senin emrinden dışarı çıkmamamı buyurdu. Dilersen şerefli rûhunu kabz edip ulvî âleme yükselteyim, yoksa dönüp gideyim) dedi. Cebrâil aleyhisselâm: (Ey Habîbullah, Allahü teâlâ sana müştakdır) dedi. Sonra selâm verip veda ederken (Ey Muhammed, Ey Ahmed, bundan sonra vahiy için bir daha gelmem ve Hak teâlânın haberini yer yüzüne getirmem. Benim maksudum ve matlubum sen idin yâ Resûlallah!) dedi. Bundan sonra Peygamber efendimizin (s.a.v.) **"Ey Azrail vazîfeni yap"**

buyurması üzerine, mübârek rûhunu kabz etti. Böylece Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) Hicretin onbirinci yılında (milâdî 632) Rebî'ul-evvel ayının 12'sinde Pazartesi günü öğleden evvel vefât etti. Vefât ettiğinde Kamerî seneye göre 63, Şemsî seneye göre 61 yaşında idi.

Eshâb-ı kiram, Resûlullahın vefâtı üzerine pek çok üzülüp gözyaşı döktüler. Çoğunun dili tutulup bir müddet konuşamaz oldular. Hazreti Ebû Bekir Resûlullahın yanına girip mübârek yüzünden örtüyü kaldırarak mübârek alnından öptü. Sonra başını kaldırıp, mübârek alnından tekrar öpüp, (Ah Safi) dedi. Bir daha öpüp (Ah dost) dedi. Sonra mübârek pazusunu öpüp ağladı. (Anam babam sana feda olsun! dirin ve ölün tayyib, temiz ve ne güzeldir!) dedi ve (Eğer ihtiyârımız elimizde olsaydı canlarımızı yoluna feda ederdik. Eğer sen bizi men etmeseydin, gözlerimizden pınarları akıtırdık. Salât ü selâm okuyup, (Yâ Resûlallah, bizi Rabbinin katında hatırla) dedi. Sonra dışarı çıktı. Mescidde minbere çıkarak Eshâb-ı kirama bir hutbe okudu. Allahü teâlâya hamd ve sena etti ve Resûl-i Ekrem efendimize (s.a.v.) salât okudu. Sonra şöyle dedi: "Her kim Muhammed'e (s.a.v.) îmân etmişse bilsin ki Muhammed aleyhisselâm vefât etti. Her kim Allahü teâlâya tapıyorsa O, Hayy (diri) ve Bâkî"dir, ölmez, ebedidir.) buyurdu ve sonra Âl-i İmrân sûresinin yüzkırkdördüncü **"Muhammed** (s.a.v.) **de kendinden önce geçen Resûller gibi Resûldür. Eğer O vefât eder, yahut öldürülürse, siz dininizden, yahut cihaddan, eski halinize dönecek misiniz? Böyle değişen, Allahü teâlâya zarar vermez, kendine zarar eder. İslâm ve sebatta şükredenlere muhakkak mükâfat verecektir."** âyetini okudu.

Hazreti Ebû Bekir Eshâb-i kiramı ve Ehl-i beyti teselli etti. İlk ânda acı haber üzerine çok şaşıran Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekir'i dinleyince kendine geldi. Peygamberimizin (s.a.v.) vefât ettiği gün Eshâb-ı kiram yapılan umûmî bir bi'atle Hazreti Ebû Bekir'i halife seçtiler.

HİLYE-İ SEÂDET

Sevgili Peygamberimiz, Muhammed aleyhisselâmın görünen bütün uzuvlarının şekli, sıfatları, güzel huyları, hayatının tamamı bütün incelikleri ile çok geniş ve açık olarak İslâm âlimleri tarafından senetleri, vesîkaları ile yazılmıştır. Bu bilgiler bizzat Peygamberimizin kendi beyanları olan hadîs-i şeriflerinden ve Eshâbının bildirdiği haberlerden toplanmıştır. Bunlara (Siyer) kitapları denir. Binlerce siyer kitabı arasında Peygamber efendimizin (s.a.v.) Hilye-i se'âdetini bildiren en meşhûr kitaplar, İmâm-ı Tirmizî'nin "Eş-Şemail'ür-Resûl" adlı eseri ve Kâdı Iyâd'ın "Şifa-i şerîfi" İmâm-ı Beyhekî'nin ve İsfehanî'nin "Delâil'ül-Nübüvve" adlı kitapları meşhûrdur.

Hadîs-i şeriflerden ve Eshâb-ı kiramın bildirdiği haberlerde Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) Hilye-i se'âdeti şöyle, bildirilmektedir.

Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek yüzü, bütün uzuvları ve sesi bütün insanların yüzlerinden, azalarından ve seslerinden daha güzeldi. Mübârek yüzü bir miktar yuvarlaktı. Neşeli olduğu zaman yüzü ay gibi nurlanırdı. Sevindiği alnından belli olurdu. Gündüz nasıl görürse gece de öyle görürdü. Önünde olanları gördüğü gibi arkasında olanları da görürdü. Bunları isbât eden yüzlerce hadîse kitaplarda yazılıdır. Yana ve geriye bakacağı zaman bütün bedeni ile dönüp, bakardı. Mübârek gözleri büyük, kirpikleri uzundu. Gözlerinde bir miktar kırmızılık vardı.

Gözlerinin karası gayet siyahtı. Alnı açıktı. Mübârek kaşları ince ve arası açıktı. İki kaşı arasında olan damar, hiddetlenince kabarırdı. Mübârek burnu gayet güzel olup, orta yeri bir miktar yüksekti. Başının büyüklüğü gayet normaldi. Mübârek ağzı küçük değildi. Dişleri beyazdı.

Ön dişleri seyrekti. Söz söylediği zaman, dişleri arasından nûr saçılırdı. Allahü teâlâ'nın kulları arasında, ondan daha fasîh ve tatlı sözlü kimse görülmedi. Mübârek sözleri gayet kolay anlaşılır, gönülleri alırdı ve rûhları kendine çekerdi. Söz söylediği zaman, kelimeleri inci gibi dizilirdi. Bir kimse saymak istese, kelimeler sayılmak mümkündü. Ba'zan iyi anlaşılması için üç kere tekrar ederdi. Cennette Muhammed (s.a.v.) gibi konuşulacakdır. Mübârek sesi, kimsenin sesinin yetişemediği yere yetişirdi. Peygamberimizin mübârek kolları etli, parmakları iriydi. Avuçlarının içi genişti. Bütün vücudunun kokusu miskten güzeldi. Bedeni hem yumuşak, hem de kuvvetliydi. Kolları, ayakları ve parmakları uzundu. Ayak parmakları iriydi, ayaklarının altı çok yüksek olmayıp yumuşaktı. Mübârek karnı geniş olup, göğsü ile karnı beraberdi. Omuz başının kemikleri iriydi. Göğsü genişti.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) çok uzun boylu olmayıp, kısa da değildi. Yanına uzun bir kimse gelse, ondan uzun görünürdü. Oturduğu zaman omuzu, oturanların hepsinden yukarı olurdu.

Mübârek saçları ve sakallarının kılı kıvırcık ve çok düz değil, yaratılışta ondüleydi. Saçları uzundu. Önceleri kâkül bırakırdı. Sonradan ikiye ayırır oldu. Saçlarını ba'zan uzatır, ba'zan da keser, kısaltırdı. Saç ve sakalını boyamazdı. Bıyığını kısaltırdı. Bıyıklarının uzunluğu ve şekli, kaşları kadardı. Husûsi berberleri vardı. Sakalını bir tutam uzatırdı.

Peygamberimiz, kırmızı ile karışık beyaz benizli olup, gayet güzel ve sevimliydi. Siyah değildi. O, Arab idi. Arab, lügatte güzel demektir. Arabistanlı olduğu için Arab denilmektedir. Nitekim babası Abdullah'ın güzelliği Mısır'a kadar şöhret bulmuştu ve alnındaki nûrdan dolayı ikiyüze yakın kız evlenmek için Mekke'ye gelmişti. Fakat, onunla evlenmek Âmine'ye nasip olmuştu.

Mısır halkı esmer, Habeşistan halkı siyahtır. Bunlara habeş denir. Zengibar halkına zenci denir. Bunlar da siyahtır. Bunlar kendilerini Anadolu'da Arab diye tanıttıkları için siyah denmektedir. Bu ise yanlıştır.

Peygamber efendimiz güler yüzlüydü. Tebessüm ederek gülerdi. Gülerken mübârek dişleri görünürdü. Güldüğü zaman, dişleri arasından çıkan nûru, duvarlar üzerine ışık verirdi. Ağlaması da, gülmesi gibi hafifti. Kahkaha ile gülmediği gibi, yüksek sesle de ağlamazdı. Fakat mübârek gözlerinden yaş akar, göğsünün sesi işitilirdi. Ümmetinin günâhlarını düşünüp ağlardı. Allahü teâlânın korkusundan ve Kur'ân-ı kerîmi işitince ve ba'zen de namaz kılarken ağlardı.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, misvakını ve tarağını yanından ayırmazdı. Mübârek saçını ve sakalını tararken aynaya bakardı. Geceleri gözlerine sürme çekerdi.

Peygamberimiz önüne bakarak, süratle yürürdü. Bir yoldan geçtiği, güzel kokusundan belli olurdu. Çünkü O'nun mübârek teri, miskten ve çiçekten daha güzel kokardı. Güzel huyların hepsi Resûlullah'ta (s.a.v.) toplanmıştı. Güzel huyları, Allahü teâlâ tarafından verilmiş olup, çalışarak sonradan kazanmış değildi. Bir müslümanın ismini söyleyerek, hiçbir zaman lanet etmemiş ve asla mübârek eli ile kimseyi döğmemiştir. Kendi için hiçbir şeyden intikam almamıştır. Allah için intikam alırdı. Akrabasına, Eshâbına ve hizmetçilerine tevâzu ederek, iyi muâmele de bulunurdu. Ev içinde çok yumuşak ve güler yüzlüydü. Hastaları ziyârete gider, cenâzelerde bulunurdu. Eshâbının işlerine yardım eder, çocuklarını kucağına alırdı. Fakat kalbi bunlarla meşgûl değildi. Mübârek rûhu, melekler âlemindeydi.

Resûlullah efendimizi ansızın gören kimseyi korku kaplardı. Kendisi yumuşak davranmasaydı, peygamberlik hallerinden, asla kimse yanında oturamaz, sözünü işitmeye takat, güç getiremezdi. Halbuki kendisi hayasının çokluğundan mübârek gözleri ile kimsenin yüzüne bakmazdı. Zekât malı almaz, fakat hediye alırdı. Herkesin hediyesini kabûl ederdi. Hediye getirene karşılık olarak kat kat fazlasını verirdi.

Peygamber Efendimizi (s.a.v.) metheden onbinlerce kitap, kasîde ve diğer eserler yazılmıştır. Bunları yazanlar içinde şöhretleri ve sanatları bütün dünyâyı ve asırları kaplamış olanları dahi, Resûlullahı (s.a.v.) methetmekten aciz olduklarını beyan etmişlerdir.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz günümüzde de bütün dünyâ milletlerinin, ilim adamlarının, devlet, siyaset ve fikir adamlarının, ediplerin, tarihçi ve askerî şahsiyetlerin alâkasını çekmekte bunların her biri O'nu biraz inceledikten sonra hayranlık ve şaşkınlıklarını, dile getirmektedirler. Müslüman olmayanlar, Peygamberimizin (s.a.v.) sadece idâreciliği, dehası, askerî, sosyal ve diğer yönlerini görmekte, yalnız bunlara bakarak O'nu tanımaya çalışmaktadırlar. Gördükleri fevkalâde ve hiçbir insanda görülmemiş üstünlükler karşısında acze düşmekle beraber, O'na peygamber gözüyle bakmadıkları için O'nu tanımaktan ve anlamaktan çok uzak kalmaktadırlar. Müslümanlar Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzellik ve üstünlüklerini ilimleri, ihlâsları ve O'na olan muhabbetleri kadar derece derece görmekte ve anlayabilmektedirler. Bunlardan zâhir âlimleri O'nun zâhiri vasıflarını, batın âlimleri de batınî güzelliklerini görebildikleri kadar dile getirmişlerdir. Ulema-i rasihîn denilen hem zâhir ve hem de batın bilgilerinde üstad ve Peygamberimize (s.a.v.) varis olan yüksek İslâm âlimleri ise O'nu bütün güzellikleriyle görmüş ve aşık olmuşlardır. Bunların en başında Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) gelmektedir. O, Resûlullah'daki (s.a.v.) nübüvvet nûrunu görmekte, O'nun üstünlük, güzellik ve yüksekliklerini idrak ederek, O'na aşık olmakta öyle ileri gitmiştir ki, başka hiçbir kimse Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) gibi olamamıştır. Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) her an, her baktığı yerde Resûlullah'ı görürdü. Bir keresinde hâlini "Yâ Resûlallah! Nereye baksam sizi görüyorum. Helada bile, karşımdasınız, utanıyorum." diye arz etmişti. Bir keresinde de "Bütün iyiliklerimi, sizin bir sehvinize (yanılmanıza) değişirim" demişti. Resûlullah'ın (s.a.v.) güzelliğini en iyi görüp anlayan ve anlatanlardan biri de zevcât-ı mutahhareden, mü'minlerin annesi Hazreti Âişe idi. Hazreti Âişe âlim, müctehid, akıllı, zekî, edib idi. Gayet belîğ ve fasîh konuşurdu. Kur'ân-ı kerîmin mânâlarını, helâl ve haramları, Arap şiirlerini ve hesap ilmini çok iyi bilirdi. Resûlullahı (s.a.v.) metheden şu iki beyti Hazreti Âişe söylemiştir:

"Ve lev semi'ü fî mısre evsâfe haddihî.
Lemâ bezelû fî sevmi Yûsüfe min nakdin.
Levîmâ Zelîhâ lev reeyne cebînehû
Le âserne bilkat'il külûbi alel eydi."

"Eğer Mısır'dakiler, Onun (Peygamber efendimizin) yanaklarının güzelliğini işitmiş olsalardı, (Güzelliği dillere destan olan) Yûsuf aleyhisselâmın pazarlığında hiç para vermezlerdi. Yani bütün mallarını, onun yanaklarını görebilmek, için saklarlardı. Zelihâyı (Yûsuf aleyhisselâma âşık oldu diyerek) kötüleyen kadınlar Resûlullah'ın (s.a.v.) parlak alnını görselerdi, ellerinin yerine kalblerini keserlerdi de acısını duymazlardı."

Gene Hazreti Âişe buyuruyor ki "Bir gün Resûlullah (s.a.v.) mübârek nalınlarının kayışlarını çıkarıyordu. Ben de iplik eğiriyordum. Mübârek yüzüne baktım. Parlak alnından ter damlıyordu. Ter damlası, her tarafa nûr saçıyordu. Gözlerimi kamaştırıyordu. Şaşakaldım. Bana doğru bakıp, **"Sana ne oldu ki, böyle dalgın duruyorsun"** buyurdu. Yâ Resûlallah! Mübârek yüzündeki

nûrların parlaklığına ve mübârek alnındaki ter danelerinin saçtıkları ışıklara bakarak kendimden geçtim, dedim. Resûlullah (s.a.v.) kalkıp yanıma geldi. Gözlerimin arasını (alnımı) öptü ve **"Yâ Âişe! Allahü teâlâ sana iyilikler versin! Beni sevindirdiğin gibi, seni sevindiremedim"** buyurdu. Ya'nî senin beni sevindirmen, benim seni sevindirmemden çoktur dedi. Hazret-i Âişe'nin mübârek gözlerinin arasını öpmesi, Resûlullahı (s.a.v.) severek, O'nun cemâlini anlayarak gördüğü için aferin ve takdîr olmaktadır.

Resûlullah'ın (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmde geçen isimlerinden biri de Kur'ân-ı kerîmin kalbi olan "Yasin" suresindeki "Yasin" kelimesidir. Ulemâ-i Rasihîn'in büyüklerinden olan Seyyid Abdülhakim-i Arvâsî hazretleri, "Yasin", (Ey benim muhabbet deryamın dalgıcı olan habibim) demektir." buyurmuştur. Bu deryanın ismini duyanlar, uzaktan görenler, yakınına gelenler, içine girip nasîbi kadar derine inenlerin hepsi, ömürlerinin her safhasında Resûlullahın (s.a.v.) aşkı ile yanıp tutuşmuşlar, yanık feryatlar, içli gözyaşları ve yakıcı mısralarla bu aşklarını dile getirmişlerdir. Bunların içinde en büyük ve meşhûrlarından olan ve bu muhabbet deryasından büyük pay sahibi olan Mevlâna Hâlid-i Bağdadî hazretleri de Resûlullaha (s.a.v.) olan muhabbet ve aşkını dile getirdiği kasidelerinden birinde şöyle yazmaktadır:

Server-i âlem, sana âşık olup da, yanarım!
Her nerede olsam, o güzel cemâlin ararım.

Kâ'be kavseyn tahtının sultânı sen, ben bir hiçim.
Misâfirinim dememi saygısızlık sayarım.

Herşey cihanda senin şerefine yaratıldı.
Rahmetin bana dayağsa, o ân olur beharım.

Herkes Kâ'be'yi tavaf için geliyor Hicaz'a,
Sana kavuşmak şevkîle, ben dağları aşarım.

Se'âdet tacı giydirildi, rü'yâda başıma,
Ayağın toprağı serpildi yüzüme sanırım.

Dostunu öven âşıkların bülbülü, ey Câmi!
Divânında şu yazılar, oluyor, tercümanım.

Dili sarkmış, susuz kalmış, uyuz bir köpek gibi,
Senin ihsân denizinden bir damla arzularım.

Resûlullah'ı sevmek, bütün müslümanlara farz-ı ayndır. O serverin sevgisi bir gönüle yerleşirse, İslâmiyeti yaşamak, imânın ve İslâm'ın tadına doyulmaz zevkine ermek, çok kolay olur. Bu sevgi, iki cihanın efendisine tam uymaya sebep olur. Bu sevgi ile Allahü teâlânın habibine ikram ettiği sonsuz ve tarife sığmaz ni'metlere ve bereketlere kavuşmakla şereflenilir. Küçük, büyük her müslümanı doğrudan doğruya Resûlullahın sevgisine götüren ehli sünnet âlimleri ve kitapları bu bereketlerin senetleridir.

MUHAMMED ALEYHÎSSELÂMIN YÜKSEK AHLÂKI

Allahü teâlâ, sevgili Peygamberine (s.a.v.) verdiği iyilikleri, ihsânları sayarak, O'nun mübârek kalbini okşarken, kendisine güzel huylar verdiğini de saymakta, **"Sen güzel huylu olarak yaratıldın"** buyurmaktadır. İkrime (r.a.) buyuruyor ki, Abdullah İbni Abbâs'dan işittim: Bu âyet-i kerîmedeki (Huluk-ı azîm) yani güzel huylar, Kur'ân-ı kerîmin bildirdiği ahlâktır. Âyet-i kerîmede **"Sen huluk-ı azîm üzeresin"** buyuruldu. Huluk-ı azîm demek, Allahü teâlâ ile sır, gizli şeyleri bulunmak, insanlar ile de güzel huylu olmak demektir. Çok kimselerin İslâm dinine girmesine, Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkı sebep oldu.

Sözleri gayet tatlı olup gönülleri alır, rûhları cezb ederdi. Aklı o kadar çokdu ki, Arabistan yarımadasında, sert, inadçı insanlar arasında gelip, çok güzel idâre ederek ve cefâlarına sabrederek, onları yumuşaklığa ve itâ'ate getirdi. Çoğu dinlerini bırakıp müslüman oldu ve dîn-i İslâm yolunda babalarına ve oğullarına karşı harb etdi. Onun uğrunda mallarını, yurtlarını feda edip, kanlarını akıtdı. Hâlbuki, böyle şeylere alışık değildiler. Güzel huyu, yumuşaklığı, afvı, sabrı, ihsânı, ikramı, o kadar çokdu ki, herkesi hayran bırakırdı. Görenler ve işitenler seve seve müslüman olurdu. Hiçbir hareketinde, hiçbir işinde, hiçbir sözünde, hiçbir zeman, hiçbir çirkinlik, hiçbir kusur görülmemişdir. Kendisi için kimseye gücenmediği hâlde, din düşmanlarına, dîne dil ve el uzatanlara karşı sert ve şiddetli idi.

Muhammed aleyhisselâmın bin mu'cizesi göründü, dost düşman herkes de bunu söyledi. Bu kadar mucizelerinin en kıymetlisi, edebli olması ve güzel huyları idi. Ebû Sa'îd-i Hudrî hazretleri buyurdu ki, Resûlullah (s.a.v.), hayvana ot verirdi. Deveyi bağlardı. Evini süpürürdü. Koyunun sütünü sâğardı. Ayakkabısının söküğünü dikerdi. Çamaşırını yamardı. Hizmetçisi ile birlikte yerdi. Hizmetçisi el değirmeni çekerken yorulunca ona yardım ederdi. Pazardan öte beri alıp, torba içinde eve getirirdi. Fakîrle, zenginle, büyükle, küçükle karşılaşınca, önce selâm verirdi. Bunlarla müsâfeha etmek için, mübârek elini önce uzatırdı. Köleyi, efendiyi, beyi, siyahı ve beyazı bir tutardı. Her kim olursa olsun, çağrılan yere giderdi. Önüne konulan şeyi, az olsa da, hafif, aşağı görmezdi. Akşamdan sabaha ve sabahdan akşama yemek bırakmazdı. Güzel huylu idi. İyilik etmesini sever idi. Herkesle iyi geçinirdi. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Söylerken gülmezdi. Üzüntülü görünürdü. Fakat, çatık kaşlı değildi. Aşağı gönüllü idi. Fakat, alçak tabiatlı değildi. Heybetli idi. Yani saygı ve korku hasıl ederdi. Fakat, kaba değildi. Nazik idi. Cömert idi. Fakat, israf etmez, faydasız yere birşey vermezdi. Herkese acır idi. Mübârek başı hep önüne eğik idi. Kimseden birşey beklemezdi. Se'âdet, huzûr isteyen, O'nun gibi olmalıdır.

Enes bin Mâlik (r.a.) buyuruyor ki, (Resûlullaha (s.a.v.) on sene hizmetçilik ettim. Bana bir kerre üf demedi. Şunu niçin böyle yaptın, bunu niçin yapmadın buyurmadı). Yine (Mesâbîh) de, Enes bin Mâlik diyor ki, (Resûlullah (s.a.v.) insanların en güzel huylusu idi. Beni bir gün, bir yere gönderdi. Vallahi gitmem dedim. Fakat, gidecektim. Emrini yapmak için dışarı çıktım. Çocuklar sokakta oynuyordu. Onların yanından geçerken arkama baktım. Resûlullah (s.a.v.) arkamdan geliyordu. Mübârek yüzü gülüyordu. **"Yâ Enes! Dediğim yere gittin mi?"** buyurdu. Evet gidiyorum yâ Resûlallah (s.a.v.) dedim).

Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki, (Bir gazâda, kâfirlerin yok olması için duâ buyurmasını söyledik. **(Ben, la'net etmek için, insanların azâb çekmesi için gönderilmedim. Ben, herkese iyilik etmek için, insanların huzûra kavuşması için gönderildim"** buyurdu.) Allahü teâlâ, Enbiyâ sûresinin 107. âyetinde **(Seni, âlemlere rahmet, iyilik için gönderdik)** buyuruyor. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) buyurdu ki, (Resûlullah'ın (s.a.v.) hayası, bâkire İslâm kızlarının hayalarından daha çoktu). Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki, (Resûlullah (s.a.v.) bir kimse ile müsâfeha edince, o kimse elini çekmedikçe, mübârek elini ondan ayırmazdı. O kimse, yüzünü çevirmedikçe, mübârek yüzünü ondan çevirmezdi. Bir kimsenin yanında otururken iki diz üzerinde oturur, ona saygı olmak için mübârek bacağını dikip oturmazdı).

Câbir bin Sümre (r.a.) diyor ki, (Resûlullah (s.a.v.) az konuşurdu. Lüzumlu olduğu zaman veya birşey sorulunca söylerdi). Bundan anlaşılıyor ki, her müslümanın (Mâlâya'nî), faydasız şey söylememesi, susması lâzımdır. Mübârek sözlerinde tertîl ve tersîl vardı. Yani, gayet açık ve metodlu konuşur ve kolay anlaşılırdı.

Enes bin Mâlik (r.a.) buyuruyor ki, (Resûl "aleyhisselâm" hastayı ziyârete gider, cenâze arkasında yürür, çağrılan yere giderdi. Eşeğe de binerdi. Resûl aleyhisselâmı Hayber gazâsında gördüm. Yuları bir ip olan eşek üzerinde idi. Resûl "aleyhisselâm" sabah namazından çıkınca, Medine çocukları ve işçileri su dolu kablarını önüne getirirler. Mübârek parmağını içine sokmasını dilerlerdi. Kış ve soğuk su olsa da, her birine mübârek parmağını sokar, gönüllerini yapardı). Yine Enes (r.a.) diyor ki, (Bir küçük kız, Resûl aleyhisselâmın elini tutup bir iş için götürseydi, birlikte gider, müşkülünü hallederdi).

Câbir (r.a.) diyor ki, (Resûl aleyhisselâmdan birşey istenip de yok dediği işitilmedi).

Enes bin Mâlik buyuruyor ki, (Resûl "aleyhisselâm" ile birlikde gidiyordum. Üzerinde bürd-i Necrânî vardı. Yani Yemen kumaşından bir palto vardı. Arkadan bir köylü gelip, yakasından öyle çekti ki, paltonun yakası mübârek boynunu çizdi, yeri kaldı. Resûl "aleyhisselâm", onun bu hâline güldü. Ona birşey verilmesi için emir buyurdu).

Resûl aleyhisselâmın komşusu bir ihtiyâr kadın vardı. Kızını Resûl aleyhisselâma gönderdi. Namaz kılmak için örtünecek bir elbisem yok. Bana, namazda örtünecek bir elbise gönder diye yalvardı. Resûl aleyhisselâmın o anda başka elbisesi yokdu. Mübârek arkasındaki antâriyi çıkarıp, o kadına gönderdi. Namaz vakti gelince, elbisesiz mescide gidemedi. Eshâb-ı kiram, bu hâli işitince, Resûl "aleyhisselâm" o kadar cömertlik yapıyor ki, gömleksiz kalıp, mescide cemaate gelemiyor. Biz de her şeyimizi fakirlere dağıtalım dediler. Allahü teâlâ, hemen İsrâ sûresinin yirmidokuzuncu âyetini gönderdi. Önce habibine, hasislik etme, birşey vermemezlik yapma buyurup, sonra da, sıkıntıya düşecek ve namazı kaçırarak, üzülecek kadar da dağıtma! Sadakada ortalama davran buyurdu. O gün, namazdan sonra, Hazreti Ali (r.a.), Resûlullahın yanına gelip, (Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Bugün, çoluk çocuğuma nafaka yapmak için sekiz dirhem gümüş ödünç almıştım. Bunun yarısını size vereyim. Kendinize entari alınız) dedi. Resûl "aleyhisselâm" çarşıya çıkıp, iki dirhem ile bir entari satın aldı. Geri kalan iki dirhem ile yiyecek almağa giderken gördü ki, bir a'mâ oturmuş Allah rızâsı için ve Cennet elbiselerine kavuşmak için, bana kim bir gömlek verir diyordu. Almış olduğu entariyi bu a'mâya verdi. A'mâ, entariyi eline alınca, misk gibi güzel koku duydu. Bunun, Resûl aleyhisselâmın mübârek elinden geldiğini anladı. Çünkü, Resûl aleyhisselâmın bir kere giydiği her şey, eskiyip dağılsa bile, parçaları da misk gibi güzel kokardı. A'mâ duâ ederek, (Yâ Rabbi! Bu gömlek hürmetine, benim gözlerimi aç) dedi. İki gözü hemen açıldı. Resûl aleyhisselâmın ayaklarına kapandı. Resûl aleyhisselâm oradan ayrıldı. Bir dirhem ile bir entari satın aldı. Bir dirhem ile yiyecek satın almaya giderken, bir hizmetçi kızın ağladığını gördü. **(Kızım, niçin böyle ağlıyorsun)** buyurdu. Biryahudinin hizmetcisiyim. Bana bir dirhem verdi. Yarım dirhem ile bir şişe ve yarım dirhem ile de yağ satın al dedi. Bunları alıp gidiyordum. Elimden düştü. Hem şişe, hem de yağ gitti. Şimdi ne yapacağımı şaşırdım dedi. Resûl "aleyhisselâm", son dirhemini kıza verdi. **"Bununla şişe ve yağ al, evine götür"** buyurdu. Kızcağız, eve geç kaldığım için yahudinin beni döğeceğinden korkuyorum dedi. Resûl "aleyhisselâm", **"Korkma! Seninle birlikte gelir, sana birşey yapmamasını söylerim"** buyurdu. Eve gelip, kapıyı çaldılar. Yahudi kapıyı açıp, Resûlullahı (s.a.v.) görünce şaşırıp kaldı. Yahudiye, olan biteni anlatıp, kıza birşey yapmaması için şefaat buyurdu. Yahudi, Resûlullahın ayaklarına kapanıp, (Binlerce insanın baş tacı olan, binlerce arslanın, emrini yapmak için beklediği ey koca Peygamber! Bir hizmetçi kız için, benim gibi bir miskînin kapısını şereflendirdin. Yâ Resûlallah! Bu kızı senin şerefine âzâd ettim. Bana imânı, İslâmı öğret. Huzûrunda müslüman olayım) dedi. Resûl "aleyhisselâm", ona müslümanlığı

öğretti. Müslüman oldu. Evine girdi. Çoluğuna çocuğuna anlattı. Hepsi müslüman oldu. Bunlar, hep Resûlullahın (s.a.v.) güzel huylarının bereketi ile oldu.

Resûl aleyhisselâmın güzel huyları pek çoktur. Her müslümanın bunları öğrenmesi ve bunlar gibi ahlâklanması lâzımdır. Böylece, dünyâda ve ahirette felaketlerden, sıkıntılardan kurtulmak ve o iki cihan efendisinin şefaatine kavuşmak nasîb olur.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şu duâyı çok okurdu: **(Allahümme innî es'elükessıhhate vel-âfiyete vel-emânete ve hüsnel-hulkı verrıdâe bilkaderi birahmetike yâ erhamerrâhimîn).** Bunun manâsı (Yâ Rabbî! Senden, sıhhat, afiyet ve emânete hıyânet etmemek ve güzel ahlâk ve kaderden râzı olmak istiyorum. Ey merhamet sahiplerinin en merhametlisi! Merhametin hakkı için, bunları bana ver!) demektir. Biz zavallılar da, ulu ve şanlı Peygamberimiz gibi duâ etmeliyiz!

RESÛL-İ EKREMİN GÜZEL AHLÂKINDAN VE ÂDETLERİNDEN BAZILARI

1- Resûlullahın ilmi, irfanı, fehmi, ikanı, aklı, zekâsı, cömertliği, tevâzû'u, şefkati, sabrı, gayreti, hamiyyeti, sadâkati, emâneti, şecâ'ati, mehabeti, belâgati, fesahati, fetâneti, melâheti, vera'ı, iffeti, ke remi, insafı, hayası, zühdü, takvâsı bütün Peygamberlerden daha çoktu. Dostundan ve düşmanından gördüğü zararları, eziyyetleri af ederdi. Hiçbirine karşılık vermezdi. Uhud gazâsında kâfirler yanağını kanatıp, dişlerini kırdıkları zaman, bunu yapanlar için, **"Yâ Rabbî! Bunları affet! Cahilliklerine bağışla"** buyurmuştur.

2- Şefkati pek çoktu. Hayvanlara su verir. Su kabını eliyle tutarak doymalarını beklerdi. Bindiği atın yüzünü ve gözünü silerdi.

3- Her çağırana lebbeyk (efendim) diyerek cevâb verirdi. Kimsenin yanında ayaklarını uzatmazdı. Diz çöküp otururdu. Hayvan üzerinde giderken, bir yaya görünce, arkasına bindirirdi.

4- Kendisini kimseden üstün tutmazdı. Bir yolculukta, bir koyun kebabı yapılacağı zaman, biri ben keserim dedi. Bir başkası, ben derisini yüzerim dedi. Diğeri, ben pişiririm dedi. Resûlullah da, ben odun toplarım deyince, Yâ Resûlallah! Sen istirahat buyur! Biz toplarız dediler. **"Evet! Sizin her şeyi yapa cağınızı biliyorum. Fakat, iş görenlerden ayrılarak oturmak istemem. Allahü teâlâ, arkadaşlarından ayrılıp oturanı sevmez"** buyurdu. Kalkıp odun toplamaya gitti.

5- Eshâbının oturdukları yere gelince, baş tarafa geçmezdi. Gördüğü aralığa otururdu. Elinde bastonu olarak, bir gün sokağa çıktıkta, görenler ayağa kalktılar. **"Başkalarının birbirlerine saygı duruşu yaptıkları gibi, benim için ayağa kalkmayınız! Ben de, sizin gibi bir insanım. Herkes gibi yerim. Yorulunca, otururum"** buyurdu.

6- Çok zaman diz çökerek otururdu. Dizlerini dikip, etrâfına kollarını sararak oturduğu da görülmüştür. Yemekte, giymekte ve her şeyde hizmetçilerini kendinden ayırmazdı. Onların işlerine yardım ederdi. Kimseyi dövdüğü, sövdüğü hiç görülmedi. Her zaman hizmetinde bulunan Enes bin Mâlik diyor ki, Resûlullaha on sene hizmet ettim. Onun bana yaptığı hizmet, benim ona yaptığımdan çok idi. Bana incindiğini, sert söylediğini hiç görmedim.

7- Söküklerini, yırtıklarını kendi de yamar, koyunlarını kendi de sağar, hayvanlarına kendi de yem verirdi. Çarşıdan satın aldığını eve kendisi götürürdü. Yolculukta hayvanlarına yem verir, bazan tımar da ederdi. Bunları bazan yalnız yapar, bazan da, hizmetçilerine yardım ederdi.

8- Bazı kimselerin hizmetçileri gelip kendisini çağırdıklarında, Medine'nin âdetine uyarak, onlarla elele verip yürürdü.

9- Hastaları ziyâret eder, cenâzelerde bulunurdu. Gönül almak için, kâfirlerin ve münâfıkların hastalarını da ziyâret ederdi.

10- Sabah namazlarını kıldırdıktan sonra, cemaate karşı oturup, **"Hasta olan kardeşimiz var mı? Ziyâretine gidelim!"** derdi. Hasta yoksa, **"Cenâzesi olan var mı? Yardıma gidelim!"** derdi. Cenâze olursa, yıkanmasında, kefenlenmesinde yardım eder, namazını kıldırır, kabrine kadar giderdi. Cenâze yoksa, **"Rüya gören varsa anlatsın! Dinleyelim, tâbir edelim!"** derdi.

11- Eshâbından birini üç gün görmese, onu sorardı. Yolculuğa gitmiş ise, hayır duâ eder, şehirde ise, ziyâretine giderdi.

12- Yolda karşılaştığı müslümana önce kendi selâm verirdi.

13- Misâfirlerine, Eshâbına hizmet eder, **"Bir topluluğun en üstünü, hizmet edenidir"** buyururdu.

14- Kahkaha ile güldüğü hiç görülmedi. Sessizce tebessüm ederdi. Bazan gülerken mübârek ön dişleri görünürdü.

15- Hep düşünceli, üzüntülü görünür, az söylerdi. Konuşmağa tebessüm ederek başlardı.

16- Lüzumsuz ve faydasız birşey söylemezdi. Lâzım olunca, kısa, faydalı ve mânâsı açık olarak söylerdi. İyi anlaşılması için ba'zan üç kere tekrar ederdi.

17- Yabancı ile ve tanıdıklarla ve çocuklarla ve ihtiyâr kadınlarla ve mahrem kadınlarıyla latife, şa ka yapardı. Fakat bunlar Allahü teâlâyı bir an unutmasına sebep, olmazdı.

18- Heybetinden kimse yüzüne bakamazdı. Birisi gelip mübârek yüzüne bakınca terlerdi. **"Sıkılma! Ben melik değilim, zâlim değilim. Et suyu yiyen bir kadıncağızın oğluyum"** derdi. Adamın korkusu gidip, derdini söylemeye başlardı.

19- Bekçileri, kapıcıları yoktu. Herkes kolayca yanına gelip derdini söylerdi.

20- Hayası çoktu. Konuştuğu kimsenin yüzüne bakmağa utanırdı.

21- Kimsenin ayıbını yüzüne vurmazdı. Kimseden şikâyet etmez, arkasından söylemezdi. Bir kim senin sözünü veya işini beğenmediği zaman, (bazı kimseler, acaba neden böyle yapıyorlar?) derdi.

22- **(İçinizde Allahü teâlâyı en iyi anlayan ve Ondan en çok korkan benim) derdi. (Benim gördüğümü görseydiniz, az güler, çok ağlardınız)** der, havada bulut görünce, **(Ya Rabbi! Bu bulutla bize azâb gönderme!)** derdi. Rüzgâr esince, **(Ya Rabbi! bize hayırlı rüzgâr gönder!)** derdi. Gök gürleyince, **(Ya Rabbi! Bize incinip de, öldürme. Azâbını gönderme. Afiyet ihsân eyle!)** derdi. Namaza dururken, ağlayan kimsenin içini çektiği gibi, göğsünden ses işitilirdi. Kur'ân-ı kerîm okurken de böyle olurdu.

23- Kalbinin kuvveti, şecaati şaşılacak kadar çoktu. Huneyn gazâsında, müslümanlar, ganîmet toplamak için dağılıp, üç dört kimse ile kalmıştı. Kâfirler, hemen hücum ettiler. Resûlullah onlara karşı durup kaçırdı. Bir kaç defa oldu. Asla gerilemedi.

24- Kâfirlerden Rigâne isminde bir çoban çok kuvvetli idi. Sığır derisi üstünde ayakta durup, on kuvvetli kişi deriyi etrâfından çeker deri parçalanır, Rigâne yerinden hareket etmezdi. Resûlullaha, güreş edelim, beni yatırırsan, imâna gelirim dedi. İlk kapışmada, Rigâne sırt üstü yıkıldı. Yanlışlık oldu, tekrar güreşelim dedi. İkinci kapışmada yine yıkıldı. Üçüncüde de sırtı yere gelince: Ben imân etmem. Seninle alay etmiştim. Sırtımın yere geleceği hatırımdan bile geçmemişti. Fakat senin kuvvetinin çokluğunu pek beğendim diyerek sürüsünü Resûlullaha hediyye etti.

25- Çok cömert idi. Yüzlerle deve ve koyunlar bağışlar, kendisine birşey bırakmazdı. Nice katı kalbli kâfirler, bu ihsânlarını görerek imâna gelmişlerdir.

26- Kendisinden birşey istendikte yok dediği hiç işitilmedi. Var ise verir, yok ise sükût ederdi.

27- Allahü teâlâ, (iste vereyim) buyurmuşken, dünyâ servetini istemedi. Elenmiş buğday unu ekmeğini hiç yemedi. Hep elenmemiş arpa unu ekmeğini yerdi. Doyuncaya kadar yediği görülmedi. Ekme ği katıksız olarak veya hurma ile, sirke ile, meyva ile, çorba ile veya zeytin yağına batırıp yerdi. Tavuk, tavşan, deve, ceylân, balık ve pastırma etleri ve peynir de yerdi. Etin kol tarafını severdi. Elleri ile tutup ısırarak yerdi.

Ekseriya süt veya hurma yerdi. Evde iki üç ay yemek pişmeyip, ekmek yapılmayıp, yalnız hurma yediği aylar da olmuştur. İki üç gün birşey yemediği de olurdu. Vefât ettiği zaman, bir demir zırh ceketi, otuz kilo arpa için, bir yahudide rehin bırakılmış bulundu.

28- Bir yemeği beğenmediği işitilmedi. Beğendiğini yer, beğenmediğini yemez ve birşey söylemezdi.

29- Günde bir kere yerdi. Bazan sabah, akşam yerdi. Eve gelince (yiyecek var mı?) der, yok de nirse, oruç tutardı. Yemek yerken, diz çöker, bir şeye dayanmadan yerdi. Yemeğe besmele, okuyarak başlardı. Sağ eli ile yerdi.

30- Dokuz zevcesine ve birkaç hizmetçisine bazan bir senelik arpa ve hurma ayırır, bundan fakîrlere de sadaka verirdi.

31- Yemekler arasında koyun etini, et suyunu, kabağı, tatlıları, balı, hurmayı, sütü, kaymağı, kar puzu, kavunu, üzümü ve hıyarı severdi.

32- Suyu yavaş yavaş, besmele ile başlayarak üç yudumda içer, sonunda **(Elhamdülillah)** der ve duâ ederdi.

33- Her Peygamber gibi, zekât malı ve sadaka almazdı. Hediyyeyi kabûl ederdi. Ekseriya karşılı ğını verirdi.

34- Giymesi caiz olanlardan her bulduğunu giyerdi. Kalın kumaştan ihram edilmiş dikilmemiş şeylerle örtünür, peştamal sarınır, gömlek ve cübbe de giyerdi. Bunlar pamuktan, yünden veya kıldan dokunmuştu. Ekseriya beyaz, bazan yeşil giyerdi. Dikilmiş elbise giydiği de olurdu. Cum'a ve bayramlarda ve yabancı elçiler geldikte ve cenk zamanlarında kıymetli gömlekler, cübbeler, yeşil, kırmızı, siyah da giyerdi. Kollarını bileklerine kadar, mübârek ayaklarını baldırın yarısına kadar örterdi.

35- Ekseriya beyaz, bazan siyah tülbent başına sarıp, ucunu bir karış kadar arkasına sarkıtırdı. Sarığı çok büyük ve pek küçük olmayıp, üç buçuk metre kadar uzundu. Sarığını takkesiz sarar, bazan sarıksız ak fitilli takke giyerdi.

36- Arabistandaki âdete uyarak saçlarını kulaklarının yarısına kadar uzatır, fazlasını kestirirdi. Saçlarına özel olarak hazırlanmış, güzel kokulu yağ sürerdi.

37- Ellerine, başına, yüzüne misk veya başka kokular sürer, ud ağacı, kâfurî ile buhurlanırdı.

38- Yatağı, içi hurma iplikleri ile dolu, dabağlanmış deriden idi. İçi yünle dolmuş bir yatak getirdiklerinde, kabûl etmedi ve **(Ya Âişe! Allaha yemîn ederim ki, eğer istesem, Allahü teâlâ her yerde al tın ve gümüş yığınları yanımda bulundurur)** buyurdu. Bazan hasır, tahta, döşek, yünden dokunmuş keçe veya kuru toprak üzerinde de yatardı.

39- Her gece gözlerine üç kerre sürme çekerdi.

40- Evinde ayna, tarak, sürme kabı, misvak, makas, iğne, iplik eksik olmazdı. Yolculukta bunları beraberinde götürürdü.

41- Her işinde sağdan başlamayı, sağ eliyle yapmayı severdi. Yalnız, sol eliyle taharetlenirdi.

42- Mümkün olduğu kadar her işini tek sayıda yapardı.

43- Yatsıdan sonra gece yarısına kadar uyuyup, sonra sabah namazına kadar ibâdet yapardı. Sağ yanına yatar, sağ elini yanağı altına kor, bazı sûreler okuyup uyurdu.

44- Tefe'ül ederdi. Yani, ilk gördüğü, birdenbire gördüğü şeyleri hayra yorardı. Hiçbir şeyi uğursuz saymazdı.

45- Üzüntülü zamanlarında sakalını tutar, düşünürdü.

46- Üzüldüğü zaman, hemen namaza başlardı. Namazın lezzeti, safâsı ile gamı giderdi.

47- Başkasını çekiştirenin sözünü asla dinlemezdi.

MUHAMMED ALEYHİSSELÂMIN FAZÎLETLERİ

Muhammed aleyhisselâmın faziletlerini bildiren yüzlerce kitap vardır. Fazîlet, üstünlük demektir. Üstünlüklerinden sekseniki adedi aşağıda bildirilmiştir:

1- Mahlûklar içinde ilk olarak Muhammed aleyhisselâmın rûhu yaratılmıştır.

2- Allahü teâlâ, onun ismini Arşa, Cennetlere ve yedi kat göklere yazmıştır.

3- Hindistânda yetişen bir gülün yapraklarında **(Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah)** yazılıdır.

4- Basra şehrine yakın bir nehirde tutulan balığın sağ tarafında Allah, sol tarafında Muhammed yazılı görülmüştür. Bunlara benzeyen vak'alar çoktur.

5- Muhammed aleyhisselâmın ismini söylemekten başka vazîfesi olmayan melekler vardır.

6- Meleklerin hazret-i Âdeme karşı secde etmeleri için emir olunması, alnında Muhammed aleyhisselâmın nûru bulunduğu için idi.

7- Adem aleyhisselâm zamanında namaz için okunan ezanda, hazret-i Muhammedin (s.a.v.) ismi de söylenirdi.

8- Allahü teâlâ bütün Peygamberlere emir etti ki, Muhammed aleyhisselâm sizin zamanınızda Peygamber olursa, ona îmân etmeleri için ümmetlerinize de emrediniz!

9- Tevratta, İncîlde ve Zeburda Muhammed aleyhisselâmın ve dört halifesinin ve eshâbından ve ümmetinden bazılarının isimleri bildirilmiş ve medh olunmuşlardır. Allahü teâlâ, kendinin Mahmûd isminden Muhammed kelimesini çıkararak Habîbine isim koymuştur. Allahü teâlâ, kendi isimlerinden Rauf ve Rahîm isimlerini Habîbine de vermiştir.

10- Dünyaya geldiği zaman, melekler tarafından sünnet edilmiştir.

11- Dünyaya geleceği zaman, çok büyük alâmetler görülmüştür. Târih ve mevlid kitaplarında yazılıdır.

12- Dünyaya gelince, şeytanlar göke çıkamaz, meleklerden haber çalamaz oldular.

13- Dünyaya geldiği zaman, yeryüzündeki bütün putlar, tapınılan heykeller yüzüstü devrildiler.

14- Beşiğini melekler sallardı.

15- Beşikte iken gökdeki ay ile konuşurdu. Mübârek parmağı ile işâret ettiği tarafa meyl ederdi.

16- Beşikte iken konuşmağa başladı.

17- Çocuk iken, açıklarda gezerken, başı hizasında bir bulut da birlikde hareket ederek gölge ya pardı. Bu hâl, Peygamberliği başlayıncaya kadar devam etti.

18- Üç yaşında iken ve kırk yaşında Peygamberliği bildirildiği vakit ve elliiki yaşında mi'râca götü rülürken, melekler göğsünü yardı. Cennetten getirdikleri leğen içinde Cennet suyu ile kalbini yıkadılar.

19- Her Peygamberin sağ eli üstünde nübüvvet mührü vardı. Muhammed aleyhisselâmın ise, sol kürekteki deri üzerinde kalbi hizasında idi. Cebrâil aleyhisselâm kalbini yıkayıp, göğsünü kapadığı zaman Cennetten getirdiği mühür ile sırtını mühürlemişti.

20- Önünden gördüğü gibi, arkasından da görürdü.

21- Aydınlıkta gördüğü gibi, karanlıkta da görürdü.

22- Tükürüğü acı suları tatlı yaptı. Hastalara şifâ verdi. Bebeklere süt gibi gıda oldu.

23- Gözleri uyurken, kalbi uyanık olurdu. Bütün Peygamberler de böyle idi.

24- Ömründe hiç esnemedi. Bütün Peygamberler de böyle idi.

25- Teri gül gibi güzel kokardı. Birfakîr kimse, kızını evlendirirken, kendisinden yardım istemişti. O ânda verecek şeyi yoktu. Küçük bir şişeye terinden koyup verdi. O kız, yüzüne, başına sürünce, evi misk gibi kokardı. Evi (güzel kokulu ev) adı ile meşhûr oldu.

26- Orta boylu olduğu halde, uzun kimselerin yanında iken, onlardan yüksek görünürdü.

27- Güneş ve ay ışığında yürüyünce, gölgesi yere düşmezdi.

28- Bedenine ve elbisesine sinek, sivri sinek ve başka böcekler konmazdı.

29- Çamaşırlarını ne kadar çok giyse, hiç kirlenmezlerdi.

30- Her yürüdüğü zaman, arkasından melekler gelirdi. Bunun için, Eshâbını önden yürütür, arkamı meleklere bırakın derdi.

31- Taş üstüne basınca, taşta ayağının izi kalırdı. Kum üstünde giderken hiç iz bırakmazdı. Açıkta abdest bozduğu zaman, yer yarılıp bevl ve benzerleri toprak içinde kalırdı. Oradan etrâfa güzel kokular yayılırdı. Bütün Peygamberlerde böyle idi.

32- Hacamat kanından içenler oldu. Bunu işitince, **(Cehennem ateşi onu yakmaz)** buyurdu.

33- Büyük bir mu'cizesi de, mi'râca götürülmesidir. Burak denilen Cennet hayvanı ile Mekke'den Kudüse götürüldü. Oradan göklere ve Arşa götürüldü. Kendisine acaip şeyler gösterildi. Allahü teâlâyı baş gözü ile gördü. Bir ânda tekrar evine getirildi. Mi'râc mu'cizesi başka hiçbir Peygambere verilmedi.

34- İnsanlar ve melekler içinde en çok ilim Ona verildi. Ümmî olduğu halde, yani kimseden birşey öğrenmemiş iken, Allahü teâlâ ona her şeyi bildirmiştir. Âdem aleyhisselâma her şeyin ismi bildirildiği gibi, Ona her şeyin ismi ve ilmi bildirilmiştir.

35- Ümmetinin isimleri, cisimleri ve aralarında olacak şeylerin hepsi kendisine bildirildi.

36- Aklı, bütün insanların aklından daha çoktur.

37- İnsanlarda bulunabilecek bütün iyi huyların hepsi ona ihsân olundu. Büyük şair Ömer İbnil Fârıda (Resûlullahı niçin medhetmedin) dediklerinde, Onu medhetmeğe gücüm yetmeyeceğini anladım. Onu medhedecek kelime bulamadım demiştir.

38- Kelime-i şehâdette, ezanda, ikâmetde, namazdaki teşehhüdde, birçok duâlarda, bazı ibâdetlerde ve hutbelerde, nasîhat yapmakta, sıkıntılı zamanlarda, kabirde, mahşerde, Cennette ve her mahlûkun lisanında Allahü teâlâ, Onun ismini kendi isminin yanına koymuştur.

39- Üstünlüklerinin en üstünü, Habîbullah olmasıdır. Allahü teâlâ, Onu kendisine sevgili, dost yapmıştır. Onu herkesden, her melekten daha çok sevmiştir, **(İbrâhîmi Halîl yaptım ise, seni kendime Habîb yapdım)** buyurmuştur.

40- **(Sana, râzı oluncaya kadar, yeter deyinceye kadar) her dilediğini (vereceğim)** âyeti, Allahü teâlânın Peygamberine bütün ilimleri, bütün üstünlükleri ahkâm-ı İslâmiyyeyi, düşmanlarına karşı yardım ve galebe ve ümmetine fetihler, zaferler ve kıyâmette her türlü şefaat ve tecelliler ihsân edeceğini vaad etmektedir. Bu âyet geldiği zaman, Cebrâil aleyhiselâma bakarak, **(Ümmetimden birinin Cehennemde kalmasına râzı olmam)** buyurdu.

41- Gece, gündüz, uyanık iken, uykuda iken, yalnız iken, çoklukta iken, yolculukta iken, evde iken, harbde iken, gülerken, ağlarken, mübârek kalbi hep Allahü teâlâ ile idi. Dünyadaki vazîfelerini yapabilmek için zevcesi Hazreti Âişe'nin yanına gelip, **(Ey Âişe! Biraz benimle konuş da kendime geleyim)** der, ondan sonra Eshâbına nasîhat ve irşâd etmeğe giderdi. Sabah namazının sünnetini evinde kılıp, Hazreti Âişe ile bir miktar konuştuktan sonra, Eshâbına farzı kıldırmak için mescide giderdi. Bu hâl hasâis-i pey gamberidir. Hazreti Aişe ile konuşmadan dışarı çıksa idi, ilâhi tecellilerden ve nûrlardan dolayı, yüzüne kimse bakamazdı.

42- Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, her Peygamberi ismi ile bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâmı ise, ey Resûlüm, ey Peygamberim diyerek bildirmiştir.

43- Gayet açık, kolay anlaşılır olarak konuşurdu. Arabî lisanının her lehçesi ile konuşurdu. Çeşitli yerlerden gelip soranlara onların lügatı ile cevâb verirdi. İşitenler hayran olurlardı. **"Allah beni çok güzel yetiştirdi"** buyurdu.

44- Az kelimelerle çok şey anlatırdı. Yüzbinden ziyâde hâdis-i şerîfi, Onun (Cevâmi-ul-kelim) olduğunu göstermektedir. Bazı âlimler dediler ki, Muhammed aleyhisselâm, İslâm, dininin dört temelini, dört hadîsle bildirmiştir. **(Ameller niyyete göre değerlendirilir)** ve **(Halâl meydandadır, haram meydandadır.)** ve **(Davacının şâhid göstermesi ve dâvâlının yemîn etmesi lâzımdır)** ve **(Bir kimse, kendine istediğini, din kardeşi için de istemedikçe, imânı kâmil olmaz).** Bu dört hadîsten birincisi, ibâdet bilgilerinin, ikincisi, muamelât bilgilerinin, üçüncüsü, husûmât, yâni adâlet işlerinin ve siyâset bilgilerinin, dördüncüsü de, âdâb ve ahlâk bilgilerinin temelidir.

45- Muhammed aleyhisselâm ma'sûm idi. Bilerek ve bilmeyerek büyük ve küçük, kırk yaşından evvel ve sonra, hiçbir günâh işlememiştir. Çirkin hiçbir hareketi görülmemiştir.

46- Müslümanların namazda otururken **(Esselâmû aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullahi)** okuyarak, Muhammed aleyhisselâma selâm vermeleri emr olundu. Namazda başka bir Peygambere ve meleklere karşı söylemek caiz olmadı.

47- Rütbeyi, saltanatı istememiş, Peygamberliği, fakîrliği dilemiştir. Bir sabah Cebrâil aleyhisselâm ile konuşurken bu gece evimizde yiyecek bir lokmamız yoktu buyurdu. O ânda, İsrâfil aleyhisselâm gelip (Allahü teâlâ söylediğini işitti ve beni gönderdi. İstersen her elini sürdüğün taş altın olsun, gümüş olsun, zümrüt olsun. İstersen melik olarak Peygamberlik yap) dedi. Resûlullah üç kere **(Kul olarak Peygamberlik istiyorum)** dedi.

48- Başka Peygamberler belli bir zamanda, belli bir memlekette Peygamberlik yaptı. Muhammed aleyhisselâm ise, yer yüzündeki bütün insanlara ve cinne kıyâmete kadar Peygamber olarak gönderilmiştir. Meleklerin de, hayvanların da, nebatların da, cansızların da, kısaca bütün mahlûkların Peygamberi olduğunu bildiren âlimler de vardır.

49- Bütün varlıklara rahmeti, faydası yayılmıştır. Mü'minlere faydası meydandadır. Başka Pey gamberlerin zamanındaki kâfirlere, dünyâda azaplar yapılır, yok edilirlerdi. Ona îmân etmeyenlere dün yâda azâb yapılmadı. Bir gün Cebrâil aleyhisselâma **(Allahü teâlâ, benim âlemlere rahmet olduğumu bildirdi. Benim rahmetimden sana da nasîb oldu mu?)** dedi. Cebrâil de (Allah'ın büyüklüğü, dehşeti karşısında sonumun nasıl olacağından korku içindeyim. Sana, emîn olduğumu bildiren âyeti getirince, bu müthiş korkudan kurtuldum. Bundan büyük rahmet olur mu?) dedi.

50- Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmın râzı olmasını istemiştir.

51- Başka Peygamberler, kâfirlerin iftiralarına kendileri cevap vermiştir. Muhammed aleyhisselâma yapılan iftiralara ise, Allahü teâlâ cevap vererek, Onun müdafaasını yapmıştır.

52- Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin sayısı, başka peygamberlerin ümmetlerinin sayıları toplamından daha çoktur. Onlardan daha üstün ve daha şereflidirler. Cennete gideceklerin üçte ikisinin bu ümmetten olacağı, hadîs-i şeriflerde bildirilmiştir.

53- **(Ümmetimin dalâlet üzerinde bileşmemelerini Rabbimden diledim. Kabûl eyledi)** hadîsi meşhûrdur.

54- Resûlullaha verilecek sevâblar, diğer Peygamberlere verilecek sevâblardan kat kat ziyadedir.

55- Kendisini ismi ile çağırmak, yanında yüksek sesle konuşmak, uzaktan kendisine seslenmek, yolda önüne geçmek haram edilmiştir. Başka Peygamberlerin ümmetleri, kendilerini isimleri ile çağırırlardı.

56- İsrâfil aleyhisselâm da Muhammed aleyhisselâma çok kerre gelmiştir. Başka Peygamberlere yalnız Cebrâil aleyhisselâm gelmiştir.

57- Cebrâil aleyhisselâmı melek şeklinde iki kere görmüştür. Başka hiçbir Peygambere melek şek linde görünmemiştir.

58- Kendisine Cebrâil aleyhisselâm yirmidörtbin kerre gelmiştir. Başka Peygamberlerden en çok olarak Mûsâ aleyhisselâma, dörtyüz kerre gelmiştir.

59- Allahü teâlâya Muhammed aleyhisselâm ile and vermek caiz olup, başka Peygamberlerle ve meleklerle caiz değildir.

60- Muhammed aleyhisselâmdan sonra, zevcelerini başkalarının nikâhla almaları haram edilmiş, bu bakımdan mü'minlerin anneleri oldukları bildirilmiştir.

Başka Peygamberlerin zevceleri kendilerine ya zararlı olmuş veya fâidesiz olmuşlardır. Muhammed aleyhisselâmın zevceleri ise, dünyâ ve âhiret işlerinde, kendisine yardımcı olmuşlar, fakirliğe sabretmişler, şükür etmişler ve İslâmiyeti yaymakta çok hizmet etmişlerdir.

61- Resûlullahın kızları, zevceleri, dünyâ kadınlarının en üstünleridir. Eshâbının hepsi de, Pey gamberlerden başka, bütün insanların en üstünleridir. Şehirleri olan Mekke-i mükerreme ve sonra Medine-i münevvere, yeryüzünün en kıymetli yerleridir. Mescid-i şerifinde kılınan bir rekât namaza, bin rekât sevâbı yazılır. Başka ibâdetler için de böyledir. Kabri ile minber arası, Cennet bahçesi gibi kıymetlidir. **"Öldükten sonra beni ziyâret eden, diri iken etmiş gibidir. Haremeynden birinde ölen bir mü'min, kıyâmet günü emîn olarak diriltilir"** buyurdu. Mekke ve Medine şehirlerine (Haremeyn) denir.

62- Nesep ve sebep bakımından, yani kan ve nikâh bakımından olan akrabalığın kıyâmetde fay dası yoktur. Resûlullahın akrabası bundan müstesnadır.

63- Herkesin soyu oğlundan ürer. Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın soyu ise, kızı Fâtıma'dandır.

64- Onun ismini taşıyan mü'minler Cehenneme girmeyecektir.

65- Onun her sözü, her işi doğrudur. Her ictihâdı, Allahü teâlâ tarafından doğrulanır.

66- Onu sevmek herkese farzdır. **"Allahı seven, beni sever"** buyurmuştur. Onu sevmenin alâmeti, dinine, yoluna, sünnetine ve ahlâkına uymakdır. Kur'ân-ı kerîmde **"Bana uyarsanız, Allah sizi sever"** demesi emir olundu.

67- Onun ehl-i beytini sevmek vaciptir. **"Ehl-i beytime düşmanlık eden münâfıktır"** buyurmuştur. Ehl-i beyt, zekât alması haram olan akrabasıdır. Bunlar, zevceleri ve dedesi Hâşimin soyundan olan mü'minlerdir ki, Alinin, Ukaylin, Cafer Tayyarın ve Abbâsın soyundan olanlardır.

68- Eshâbının hepsini sevmek vâcibdir. **"Benden sonra Eshâbıma düşmanlık etmeyiniz! Onları sevmek, beni sevmektir. Onlara düşman olmak, bana düşman olmaktır. Onları inciten, beni in citmiş olur. Beni inciten de, Allahı incitir. Allahü teâlâ, kendisini incitene azap yapar"** buyurdu.

69- Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâma, gökde iki ve yerde iki yardımcı yaratmıştır. Bunlar; gökde Cebrâil (a.s.), Mikâil (a.s.) ve yerde ise Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'dir.

70- Her insanın cinden bir arkadaşı vardır. Bu şeytan kâfirdir, insanı aldatarak, vesvese vererek, imânını almağa, günah yaptırmağa çalışır, Resûl aleyhisselâm, kendi arkadaşı olan cinnîyi imâna getir miştir.

71- Erkek, kadın, büyük yaşta vefât eden herkese kabrinde Muhammed aleyhisselâm sorulacaktır. Rabbin kimdir denildiği gibi, Peygamberin kimdir de denilecektir.

72- Muhammed aleyhisselâmın hadîs-i şeriflerini okumak ibâdettir. Okuyana sevâb verilir.

73- Mübârek rûhunu almak için, Azrail aleyhisselâm insan şeklinde geldi, içeri girmek için izin istedi.

74- Kabrinin içindeki toprak, her yerden ve Kâ'beden (ve Cennetlerden) daha efdaldir.

75- Kabirde, bilmediğimiz bir hayatla diridir. Kabirde Kur'ân-ı kerîm okur, namaz kılar. Bütün Pey gamberler de böyledir.

76- Dünyanın her yerinde Resûlullaha salevât okuyan müslümanların selâmlarını işiten melekler, kabrine gelip haber verirler. Kabrini hergün binlerce melek ziyâret eder.

77- Ümmetinin amelleri ve ibâdetleri her sabah ve akşam kendisine gösterilir. Bunları yapanları da görür, günah işleyenlerin af olmaları için duâ eder.

78- Kabrini ziyâret etmek, kadınlara da müstehabdır. Başka kabirleri ise, yalnız tenhâ zamanlarda ziyâret etmeleri caizdir.

79- Diri iken olduğu gibi, vefâtından sonra da, dünyânın her yerinde, her zaman Ona tevessüle denlerin, yani Onun hatırı ve hürmeti için istiyenlerin duâsını Allahü teâlâ kabûl eder.

80- Kıyâmet günü kabirden ilk önce Resûlullah kalkacaktır. Üzerinde Cennet elbisesi bulunacaktır. Burak üzerinde mahşer (toplantı) yerine gidecektir. Elinde (Livaülhamd) denilen bayrak olacaktır. Pey gamberler ve bütün insanlar bu bayrağın altında duracaktır. Hepsi, bin sene beklemekten, çok sıkılacaklardır. Önce Âdem, sonra Nûh, sonra İbrâhîm ve Mûsâ ve Îsâ Peygamberlere gidip, hesaba başlanması için şefaat etmelerini dileyeceklerdir. Her biri, birer özür bildirerek, Allahtan utandıklarını, korktuklarını söyleyecekler, şefaat etmeyeceklerdir. Sonra, Resûlullaha gelip yalvaracaklardır. Secde edip, duâ edecek ve şefaati kabûl olacaktır. Önce, Onun ümmetinin hesabı görülecek, en önce sırattan geçecekler ve Cennete gireceklerdir. Her gittiği yeri nurlandıracaklardır. Hazreti Fâtıma sıratdan geçerken (Herkes gözleri ni kapasın! Muhammed aleyhisselâmın kızı geliyor) denecektir.

81- Altı yerde şefaat yapacaktır. Birincisi (Makâm-ı Mahmûd) denilen şefaati ile, bütün insanları mahşerde beklemek azâbından kurtaracaktır: İkincisi, şefaati, çok kimseyi Cennete sokacaktır. Üçüncü sü, azâb çekmesi lâzım olanları azaptan kurtaracaktır. Dördüncüsü, günahı çok olan mü'minleri, Cehen nemden çıkaracaktır. Beşincisi, sevâbı ve günâhı müsavî olup, (Araf) denilen yerde bekliyenlerin Cennete gitmelerine şefaat edecektir. Altıncısı, Cennette olanların derecelerinin yükselmesine şefaat edecektir.

82- Resûlullahın Cennette bulunduğu makamın ismi (Vesîle)'dir. Burası Cennetin en yüksek derecesidir. Cennette bulunan herkese birer dal yetişecek olan (sidretülmüntehâ) ağacın kökü oradadır. Cennettekilere her ni'met, bu dallardan gelecektir.

MU'CİZELERİ

Hazreti Muhammedin (s.a.v.) Allahın Peygamberi olduğunu açıklayan şâhidler sayılamayacak kadar çoktur. Allahü teâlâ, **"Sen olmasaydın, hiçbir şeyi yaratmazdım,"** buyurdu. Bütün varlıklar, Allahın varlığını, birliğini gösterdikleri gibi, Hazreti Muhammedin peygamber olduğunu ve üstünlüğünü de göstermektedirler. Ümmetinin Evliyâsında hâsıl olan kerâmetler, hep Onun mu'cizeleridir. Çünkü, kerâmetler, Ona tâbi olanlarda, Onun izinde gidenlerde hâsıl olmaktadır. Hattâ, bütün Peygamberler, Onun ümmetinden olmak istedikleri için, daha doğrusu, hepsi Onun nûrundan yaratıldıkları için, Onların mu'cizeleri de Muhammed aleyhisselâmın mu'cizelerinden sayılır. Muhammed aleyhisselâmın mu'cizeleri, zaman bakımından üçe ayrılmıştır: Birincisi mübârek rûhu yaratıldığından başlayarak Peygamberliğinin bildirildiği (bi'set) zamanına kadar olanlardır. İkincisi, bi'setden vefâtına kadar olan zaman içindekilerdir. Üçüncüsü, vefâtından kıyâmete kadar olmuş ve olacak şeylerdir. Bunlardan birincilere, (irhâs) ya'nî, başlangıçlar denir. Her biri de ayrıca, görerek veya görmeyip akıl ile anlaşılan mu'cizeler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bütün mu'cizeler o kadar çokdur ki, sınırlamak, saymak mümkün olmamıştır. İkinci kısımdaki mu'cizelerin üçbin kadar olduğu bildirilmiştir. Bunlardan meşhûr olan kırküç adedi aşağıdadır.

1- Muhammed aleyhisselâmın mu'cizelerinin en büyüğü Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bugüne kadar gelen bütün şairler, edebiyatçılar, Kur'ân-ı kerîmin nazmında ve mânâsında âciz ve hayran kalmışlardır. Bir âyetin benzerini söyleyememişlerdir. İ'cazı ve belagatı insan sözüne benzemiyor. Yani, bir kelimesi çıkarılsa veya bir kelime eklense, lafzındaki ve mânâsındaki güzellik bozuluyor. Bir kelimesinin yerine koymak için, başka kelime arayanlar bulamamışlardır. Nazmı Arab şairlerinin şiirlerine benzemiyor. Geçmişte olmuş ve gelecekte olacak nice gizli şeyleri haber vermektedir. İşitenler ve okuyanlar, tadına doyamıyorlar. Yorulsalar da, usanmıyorlar. Okuması ve işitmesi, sıkıntıları giderdiği sayısız tecrübelerle anlaşılmıştır. İşitenlerin kalblerine dehşet ve korku çökenler, bu sebepten ölenler bile görülmüştür. Nice azılı İslâm düşmanları Kur'ân-ı kerîmi dinlemekle, kalbleri yumuşamış îmâna gelmişlerdir, İslâm düşmanlarından ve muattala, melahide ve karamita denilen müslüman ismini taşıyan zındıklardan Kur'ân-ı kerîmi değiştirmeğe, bozmaya ve benzerini söylemeye çalışanlar olmuş ise de, hiçbiri arzularına kavuşamamıştır. Tevrat, İncîl ise, insanlar tarafından her zaman değiştirilmiş ve yine değiştirilmektedir. Bütün ilimler ve tecrübe ile bulunamayacak güzel şeyler iyi ahlâk ve insanlara üstünlük sağlayan meziyetler, dünyâ ve âhiret se'âdetine kavuşturacak iyilikler, varlıkların başlangıcı ve sonu hakkında bilgiler, insanlara faydalı ve zararlı olan şeylerin hepsi Kur'ân-ı kerîmde açıkça veya kapalı olarak bildirilmiştir. Kapalı olanlarını, erbâbı anlayabilmektedir. Semâvî kitapların hepsinde, Tevratta, Zeburda ve İncîlde bulunan ilimlerin ve esrârın hepsi Kur'ân-ı kerîmde bildirilmiştir. Hazret-i Ali ve Hazret-i Hüseyin bu ilimlerden çoğunu bildiklerini haber vermişlerdir. Kur'ân-ı kerîmi okumak çok büyük bir ni'mettir. Allahü teâlâ, bu ni'meti habibinin (sevgili peygamberinin) Ümmetine ihsân etmiştir. Melekler bu ni'metten mahrûmdurlar. Bunun için Kur'ân-ı kerîm okunan yere toplanıp dinlerler. Bütün tefsîrler, Kur'ân-ı kerîmdeki ilimlerden çok azını bildirmektedirler. Kıyâmet günü, Muhammed aleyhisselâm minbere çıkıp Kur'ân-ı kerîm okuyunca, dinleyenler bütün ilimlerini ve sırlarını anlayacaklardır.

2- Muhammed aleyhisselâmın meşhûr mu'cizelerinin en büyüklerinden birisi de, ayın ikiye ayrılmasıdır. Bu mu'cize, başka hiçbir Peygambere nasîb olmamıştır. Muhammed aleyhisselâm elli iki yaşın da iken, Mekke'de Kureyş kâfirlerinin elebaşıları yanına gelip (peygamber isen ayı

ikiye ayır) dediler. Muhammed aleyhisselâm herkesin ve hele tanıdıklarının, akrabasının îmân etmelerini çok istiyordu. Ellerini kaldırıp duâ etti. Allahü teâlâ, kabûl edip, ayı ikiye böldü. Yarısı bir dağın, diğer yarısı başka bir dağın üzerinde göründü. Kâfirler, (Muhammed bize sihir yaptı) dediler, îmân etmediler.

3- Muhammed aleyhisselâm, bazı gazâlarında susuz kalındığı zaman, elini suya sokmuş, parmakları arasından su akarak, suyun bulunduğu kap devamlı taşmıştır. Bazan seksen, bazan üçyüz, bazan binbeşyüz, Tebük Gazâsında ise, yetmişbin kimsenin hepsi ve hayvanları bu sudan içmişler ve kullanmışlardır. Mübârek elini sudan çıkarınca akması durmuştur.

4- Bir gün amcası Abbâs'ın evine gidip, onu ve evlâdını yanına oturtup, üzerlerini ihramı ile örte rek, **"Yâ Rabb! Bu amcamı ve Ehl-i beytimi örttüğüm gibi, sen de, Cehennem ateşinden kendileri ni koru"** dedi. Duvarlardan üç kerre âmin sesi işitildi.

5- Birgün, kendisinden mu'cize isteyenlere karşı, uzaktaki bir ağacı çağırdı. Ağaç, köklerini sürüyerek gelip selâm verip, **(Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh)** dedi. Sonra, gidip yerine dikildi.

6- Hayber gazâsında, önüne zehirlenmiş koyun kebabı koyduklarında (Yâ Resûlallah! Beni yeme, ben zehirliyim) sesi işitildi.

7- Birgün elinde put bulunan kimseye, (Put bana söylerse, îmân eder misin?) dedi. Adam, ben bu na elli senedir ibâdet ediyorum. Bana hiçbir şey söylemedi. Sana nasıl söyler? dedi. Muhammed aleyhisselâm **"Ey put, ben kimim?"** deyince, (Sen Allah'ın peygamberisin) sesi işitildi. Putun sahibi, hemen imâna geldi.

8- Medinede, mescidde dikili bir odun vardı. Hutbe okurken, bu direğe dayanırdı. Minber yapılınca, direğin yanına gitmedi. Odundan ağlama seslerini, bütün cemaat işittiler. Minberden inip direğe sarıldı. Sesi kesildi. **"Eğer sarılmasaydım, benim ayrılığımdan kıyâmete kadar ağlayacaktı"** buyurdu.

9- Eline aldığı çakıl taşlarının ve tuttuğu yemek parçalarının arı sesi gibi tesbih ettikleri çok görülmüştür.

10- Hazreti Muhammed bir çayırda giderken, üç kerre, (Yâ Resûlallah) sesini işitti. O tarafa bakıp, bağlı bir geyik gördü. Yanında bir adam uyuyordu. Geyiğe ne istediğini sordu. O da, bu avcı beni avladı. Karşıdaki tepede iki yavrum var. Beni salıver! Gidip, onları doyurup geleyim dedi. Resûl aleyhisselâm **"Sözünü tutar mısın, gelir misin"** dedi. Allah için söz veriyorum, gelmezsem Allah'ın azâbı benim üzerime olsun, dedi. Resûlullah geyiği bıraktı. Biraz sonra geldi. Adam uyanıp, yâ Resûlallah, bir emrin mi var dedi. "Bu geyiği âzâd et!" buyurdu. Adam geyiğin ipini çözüp bıraktı. Geyik **(Eşhedü en lâ ilahe illal lah ve enneke Resûlullah)** dedi ve gitti.

11- Câbir bin Abdullah bir koyun pişirdi. Resûlullah, Eshâbı ile yediler. **"Kemikleri kırmayınız"** dedi. Kemikleri toplayıp, mübârek ellerini üstüne koyup duâ etti. Allahü teâlâ koyunu diriltti.

12- Resûlullaha, söylemez (konuşmayan) bir çocuk getirdiler. **(Ben kimim)** dedi. Sen Resûlullahsın dedi. Ölünceye kadar konuştu.

13- Bir kadın, bir kel oğlunu getirdi. Resûlullah, mübârek elleri ile başını sıvadı. Şifâ buldu. Saçları uzamaya başladı.

14- Tirmizî ve Nesâînin (Sünen) kitaplarında diyor ki, iki gözü âmâ (kör) bir kimse gelip, yâ Resûlallah! Duâ et, gözlerim açılsın dedi. **"Kusursuz bir abdest al! Sonra yâ Rabbî! Sana yalvarıyorum. Sevgili peygamberin Muhammed aleyhisselâmı araya koyarak, senden istiyorum. En çok sevdiğim peygamberim Hazret-i Muhammed! Seni vesîle ederek, Rabbime yalvarıyorum. Senin hatırın için kabûl etmesini istiyorum. Yâ Rabbi! Bu yüce Peygamberi bana şefaatçi eyle! Onun hürmetine duâmı kabûl et!"** duâsını okumasını söyledi. Adam, abdest alıp duâ etti. Hemen gözleri açıldı. Bu duâyı müslümanlar, her zaman okumuşlar ve dileklerine kavuşmuşlardır.

15- Amcası Ebû Tâlib ile bir çölde gidiyordu. Ebû Tâlib, çok susadığını söyledi. Resûlullah, hayvandan yere inip **"Susadın mı?"** dedi. Evet dedikte, mübârek ayaklarının ökçesini yere vurdu. Su çıktı. **"Amcam, bu sudan iç!"** buyurdu.

16- Hudeybiye seferinde susuz bir kuyunun yanına kondular. Askerler susuzluktan şikâyet ettiler. Bir kova su istedi. İçinden abdest alıp ve tükürüp, bunu kuyuya döktürdü. Bir ok verip, **"Kuyuya atın"** buyurdu. Kuyunun su ile dolduğunu gördüler.

17- Medinede minberde hutbe okurken, bir kimse, yâ Resûlallah! Susuzluktan çocuklarımız, hayvanlarımız, tarlalarımız helak oluyor, imdâdımıza yetiş dedi. Ellerini kaldırıp, duâ eyledi. Gökte hiç bulut yokken, mübârek ellerini yüzüne sürmeden, bulutlar toplandı. Hemen yağmur başladı. Bir kaç gün de vam etti. Yine minberde okurken o kimse, yâ Resûlallah! Yağmurdan helak olacağız deyince, Resûl aleyhisselâm tebessüm etti ve **"Yâ Rabbi! Rahmetini başka kullarına da ihsân eyle!"** dedi. Bulutlar açılıp, güneş göründü.

18- Bir kadın, hediye olarak bal gönderdi. Balı kabûl edip boş kabı geri gönderdi. Allahü teâlânın kudreti ile, kap bal ile dolu olarak geri geldi. Kadın gelerek, (Ya Resûlallah! Hediyemi niçin kabûl etme diniz? Acaba günahım nedir?) dedi. **"Senin hediyeni kabûl ettik. Gördüğün bal, Allahü teâlânın he diyene verdiği berekettir"** dedi. Kadın sevinerek, balı evine götürdü. Çoluk çocuğu ile aylarca yediler. Hiç eksilmedi. Bir gün yanılarak balı başka kaba koydular. Oradan yiyerek bitirdiler. Bunu Resûlullaha haber verdiler. **"Gönderdiğim kabda kalsaydı, dünyâ durdukça yerlerdi, hiç eksilmezdi"** buyurdu.

19- Eshâb-ı kiramdan Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki, Resûlullaha (s.a.v.) birkaç hurma getirdim. Bunlara bereket verilmesi için duâ etmesini söyledim. Bereketli olmaları için duâ buyurdu. Hurmaların bulunduğu çantaları gece gündüz yanımdan ayırmayıp, Hazreti Osman (r.a.) zamanına kadar hep yedim. Yanımdakilere de yedirdim ve avuç doluları sadakalar verdim. Hazreti Osman'ın şehîd olduğu gün zayi oldular.

20- Acem padişahı Kisrâ'nın ve Rum padişahı Kayser'in memleketlerinin müslümanların eline geçeceğini ve hazinelerinin Allah yolunda dağıtılacağını müjdeledi.

21- Ümmetinden çok kimsenin denizden gazâya gideceklerini ve sahabeden olan Ümmî Hirâm ismindeki kadının, o gazâda bulunacağını haber verdi. Hazreti Osman halife iken müslümanlar, gemiler ile Kıbrıs adasına gidip harb ettiler. Bu hanım da beraber idi. Orada şehîd oldu.

22- Hazreti Muâviye'ye, **"Birgün ümmetimin üzerine hâkim olursan, iyilik yapanlara mükâfat et! Kötülük edenleri de af eyle!"** dedi. Hazreti Muâviye, Hazreti Osman zamanında Şam'da yirmi sene vâlilik, sonra yirmi sene de halifelik yaptı.

23- Abdullah İbni Abbas'ın annesine bakıp, **"Senin bir oğlun olacak. Doğduğu zaman bana getir!"** dedi. Çocuğu getirdiklerinde, kulağına ezan ve ikâmet okuyup, mübârek tükürüğünden ağzına sürdü. İsmini Abdullah koyup annesinin kucağına verdi. **"Halifelerin babasını al, götür!"** dedi. Çocuğun babası olan Hazreti Abbas, bunu işitip, gelip sorunca **"Evet, böyle söyledim. Bu çocuk halifelerin babasıdır. Onlar arasında Seffah, Mehdî ve Îsâ aleyhisselâmla namaz kılan bir kimse bulunacaktır."** dedi. Abbasiyye devletinin başına çok halifeler geldi. Bunların hepsi Abdullah bin Abbas'ın soyundan oldu.

24- Eshâbından çok kimseye hayır duâlar etmiş, hepsi kabûl olunarak faydalarını görmüşlerdir.

Hazreti Ali diyor ki, Resûlullah (s.a.v.) beni Yemen'e kadı (hâkim) olarak göndermek istedi. Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Ben kadılık yapmasını, mahkemede hüküm vermesini bilmiyorum dedim. Mübârek elini göğsüme koyup, **"Yâ Rabbi! Bunun kalbine doğru şeyleri bildir. Hep doğru söylemek nasîb eyle!"** buyurdu. Allah'a yemîn ederim ki, bana gelen şikâyetçilerden doğru olanı hemen anlar, hak üzere hüküm ederdim.

25- Amcasının oğlu Abdullah bin Abbas'ın alnına mübârek elini koyup, **"Yâ Rabbi! Bunu dinde derin âlim yap, hikmet sahibi eyle! Kur'ân-ı kerîmin bilgilerini kendisine ihsân eyle!"** dedi. Bundan sonra bütün ilimlerde ve bilhassa tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgilerinde zamanının" bir tanesi oldu. Sahabe ve tâbi'în her şeyi bundan öğrenirdi. (Tercümân-ül-Kur'ân), (Bahr-ül-ilim) ve (Reîs-ül-Müfessirîn) isimleriyle meşhûr, oldu. İslâm memleketleri bunun talebeleri ile doldu.

26- Hizmetçilerinden Enes bin Mâlik'e, **"Yâ Rabbi! Bunun malını ve çocuklarını çok eyle. Ömrünü uzun eyle. Günâhlarını af eyle!"** duâsını yaptı. Zaman geçtikçe malları, mülkleri çoğaldı. Ağaçla rı, bağları her sene meyve verdi. Yüzden ziyâde çocuğu oldu. Yüzon sene yaşadı. Ömrünün sonunda, yâ Rabbî! Habîbinin benim için yaptığı duâlardan üçünü kabûl ettin, ihsân ettin! Dördüncüsü olan günahlarımın affedilmesi acaba nasıl olacak deyince, (Dördüncüsünü de kabûl ettim. Hatırını hoş tut!) sesini işitti.

27- Nâbiga ismindeki meşhûr şair, şiirlerinden birkaçını okuyunca, Peygamberimiz, Arablar ara sında meşhûr olan **"Allahü teâlâ dişlerini dökmesin!"** duâsını söyledi. Nâbiga yüz yaşına gelmişti. Dişleri ak ve berrak, inci gibi dizilmiş dururdu.

28- Kendi kızı Fâtıma, bir gün yanına geldi. Açlıktan benzi sararmıştı. Elini onun göğsüne koyup, **"Ey açları doyuran Rabbim! Muhammed'in** (s.a.v.) **kızı Fâtıma'yı aç bırakma!"** dedi. Fâtıma'nın he men yüzü kanlandı, canlandı, ölünceye kadar hiç açlık duymadı.

29- Bir kimse, sol eliyle yemek yiyordu. **"Sağ el ile ye!"** dedi. Sağ kolum hareket etmiyor diye yalan söyledi **"Sağ elin artık hareket etmesin!"** buyurdu. Ölünceye kadar, sağ elini ağzına götüremez oldu.

30- Acem padişahı Hüsrev Pervîze îmân etmesi için mektûb gönderdi. Alçak Hüsrev mektûbu par çaladı ve getiren elçiyi şehîd eyledi. Resûl aleyhisselâm bunu işitince çok üzüldü ve **"Yâ Rabbî! Benim mektûbumu parçaladığı gibi, onun mülkünü parçala!"** dedi. Resûlullah (s.a.v.) hayatta iken Hüsrev'i oğlu Şiruye hançerle parçaladı. Hazreti Ömer halife iken, Acem memleketinin hepsini müslümanlar fethedip, Hüsrev'in nesli de, mülkü de kalmadı.

31- Resûl aleyhisselâm, çarşıda emr-i mâruf ve nehy-i münker ederken, nasîhat verirken, Mervan'ın babası olan Hakem bin Âs ismindeki alçak, Resûlullah'ın arkasından gelerek, gözlerini

açıp kapar ve yüzünü buruşturur, böylece alay ederdi. Resûl aleyhisselâm, arkaya dönüp, onun bu çirkin hâ lini görünce, **"Kendini gösterdiğin şekilde kal"** buyurdu. Ölünceye kadar, yüzü gözü oynak kaldı.

32- Allahü teâlâ habîbini belâlardan korurdu. Ebû Cehil, Resûlullahın (s.a.v.) en büyük düşmanı idi. Büyük bir taşı mübârek başına vurmak için kaldırdığında, Resûlullahın (s.a.v.) iki omuzunda birer yılan görerek taş elinden düştü ve kaçtı.

33- Kâ'be yanında namaz kılarken, yine alçak Ebû Cehil, tam zamanıdır diyerek bıçakla üzerine yürümek isterken, hemen geri dönüp kaçtı. Arkadaşları, niçin korktun dediklerinde, Muhammed ile ara mızda ateş dolu bir hendek gördüm. Birçok kimse beni bekliyorlardı. Bir adım atsaydım, yakalayıp ateşe atacaklardı. Çok korktum dedi. Bunu müslümanlar işitip, Resûlullaha (s.a.v.) sorduklarında, **"Allah'ın melekleri, onu yakalayıp parçalayacaklardı"** buyurdu.

34- Hicretin üçüncü senesinde, Resûl aleyhisselâm (Kattân) gazvesinde bir ağaç dibinde yalnız yatarken, Dâsür isminde bir pehlivan kâfir, elinde kılıçla gelip, seni benden kim kurtarır? dedi. Resûlullah, (s.a.v.) **"Allah kurtarır"** dedikte, Cebrâil ismindeki melek, insan şeklinde görünüp, kâfirin göğsüne vurdu. Yıkılıp kılıç elinden düştü. Resûl aleyhisselâm kılıcı eline alıp, **"Seni benden kim kurtarır?"** dedi. Beni kurtaracak, senden daha hayırlı kimse yoktur diye yalvardı. Af buyurup serbest bıraktı, îmâna gelip, çok kimselerin imâna gelmesine sebep oldu.

35- Resûl aleyhisselâm, bir gün abdest alıp, mestlerinden birini giyip, ikincisine elini uzatırken, bir kuş geldi. Bu mesti kapıp havada silkti. İçinden bir yılan düştü. Sonra kuş, mesti yere bıraktı. Bugünden sonra, ayakkabı giyerken, önce silkelemek sünnet oldu.

36- Sahabeden Enes bin Mâlik'de Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzünü sildiği bir mendili vardı. Enes, bununla yüzünü siler, kirlendiği zaman, ateşe bırakırdı. Kirler yanar mendil yanmaz, tertemiz olurdu.

37- Selmân-ı Fârisî, hak din aramak için, İran'dan çıkıp dünyâyı dolaşmaya başladı. Bunu bir yerde yakalayıp, Medineli bir Yahudiye köle olarak sattılar. Hicrette Resûlullah, Medine'ye girerken karşılaştılar. Hemen îmâna geldi. Birkaç sene sonra 300 hurma ağacı ile binaltıyüz dirhem altın ödemek şartı ile âzâd edilmesine söz kesildi. Resûlullah (s.a.v.) bunu işitti. Mübârek elleri ile ikiyüz doksandokuz hurma ağacı dikti. Ağaçlar o gün meyve vermeye başladı. Birini Hazreti Ömer dikmişti. Bu ağaç meyve vermedi. Resûlullah, bunu çıkarıp mübârek elleri ile tekrar dikti. Bu da hemen meyve verdi. Bir gazâda, ganîmet alınan, yumurta, kadar altını Selmân'a verdiler. Selmân, Resûlullaha (s.a.v.) gelip, bu gayet azdır. Binaltıyüz gram çekmez dedi. Mübârek ellerine alıp tekrar Selmân'a verdi. Bunu sahibine götür dedi. Yarısı ile efendisine olan borcunu ödedi. Yarısı da, Selmân'a kaldı.

38- Resûl aleyhisselâm, bir gün namaz kılarken şeytan gelip namazını bozmak istedikte, mübârek elleri ile yakaladı. Bir daha gelip namazı bozdurmıyacağına dair ondan söz alıp serbest bıraktı.

39- Dost kabilesinin reîsi Tufeyl, hicretten önce, Mekke'de îmâna gelmişti. Kavmini imâna davet için Resûlullahtan (s.a.v.) bir alâmet istedi. "**Yâ Rabbi! Buna bir âyet ihsân eyle!"** buyurdu. Tufeyl kabilesine gidince, iki kaşı arasında bir nûr parladı. Tufeyl, yâ Rabbî! Bu alâmeti yüzümden giderip başka yerime koy. Bunu yüzümde görenlerden bazısı, kendi dinlerinden çıktığım için cezalandırıldığımı zannederler dedi. Duâsı kabûl olup, nûr yüzünden gitti. Elindeki kamçının ucunda kandil gibi parladı. Kabilesindekiler zamanla imâna geldiler.

40- (Bîr-i Maûne) denilen muharebede kâfirler verdikleri sözü bozarak yetmiş Sahabeyi şehîd ettiler. Bunlar arasında Hazreti Ebû Bekrin kölesi iken âzâd ettiği ve ilk îmân edenlerden Âmir bin Füheyre'yi süngülediklerinde, kâfirlerin gözü önünde, O'nu melekler gök'e kaldırdılar. Bunu Resûlullaha (s.a.v.) haber verdiklerinde, **"Onu Cennet melekleri defn ettiler ve rûhunu Cennete götürdüler,"** buyurdu.

41- Hicretin yedinci senesinde Resûlullah, (s.a.v.) Habeş Padişahı Necâşî'ye ve Rum İmparatoru Herakliyus'a ve Şam'daki Vâlisi Harise ve Umman Sultanı Semâme'ye mektûblar göndererek, hepsini îmâna davet etti. Mektûpları götüren elçiler, gittikleri yerin dillerini bilmiyorlardı. Ertesi sabah, Allahü teâlânın kudreti ile, o dilleri bilip, anlayıp, söylemeye başladılar.

42- Uhud gazâsında Ebû Katâde'nin bir gözü çıkıp yanağı üzerine düştü. Resûlullaha (s.a.v.) getirdiler. Mübârek eli ile gözünü yerine koyup, **"Yâ Rabbi! Gözünü güzel eyle!"** dedi. Bu gözü, diğerinden güzel oldu. Ondan daha kuvvetli görürdü. Ebû Katâde'nin torunlarından biri, Halife Ömer bin Abdülazîz'in yanına gelmişti. Sen kimsin? dedi. Bir beyt okuyarak Resûlullahın (s.a.v.) mübârek eli ile gözünü yerine koymuş olduğu zâtın torunu olduğunu bildirdi. Halife bu beytleri işitince, kendisine ziyâde, ikram ve ihsânda bulundu.

43- İyâs bin Seleme diyor ki, Hayber gazâsında, Resûlullah (s.a.v.) beni gönderip Hazreti Ali'yi istedi. Ali'nin gözleri ağrıyordu. Elinden tutup, güçlükle getirdim. Mübârek parmaklarına tükürüp, Ali'nin gözlerine sürdü. Sancağı eline verip, Hayber kapısında döğüşmeye gönderdi. Çok zamandır açılamayan kapıyı Hazreti Ali yerinden sökerek, Eshâb-ı kiram kaleye girdiler.

MUHAMMED ALEYHİSSELÂMA TABİ' OLMAK

O'na tâbi' olmak, yâ'ni O'na uymak, O'nun gittiği yolda yürümektir. O'nun yolu, Kur'ân-ı kerîmin gösterdiği yoldur. Bu yola (Dîn-i İslâm) denir. O'na uymak için, önce imân etmek, sonra müslümanlığı iyice öğrenmek, sonra farzları eda edip, haramlardan kaçınmak, daha sonra, sünnetleri yapıp mekrûhlardan kaçınmak lâzımdır Bunlardan sonra, mübahlarda da O'na uymağa çalışmalıdır.

Îmân etmek, ona tâbi' olmağa başlamak ve se'âdet kapısından içeri girmek demektir. Allahü teâlâ O'nu, dünyâdaki bütün insanları se'âdete davet için gönderdi ve Sebe' sûresi, 28. âyetinde, **"Ey sevgili Peygamberim** (s.a.v.) **Seni, dünyâdaki bütün insanlara ebedî se'âdeti müjdelemek ve bu se'âdet yolunu göstermek için, beşeriyyete gönderiyorum."** buyurdu.

Meselâ, O'na uyan bir kimsenin, gün ortasında bir parça uyuması, O'na uymaksızın, birçok geceleri ibâdetle geçirmekten kat kat daha kıymetlidir. Çünkü, (Kaylûle etmek) yani öğleden önce biraz yatmak âdet-i şerîfesi idi. Meselâ O'nun dîni emir ettiği için, bayram günü oruç tutmamak ve yiyip içmek, O'nun dininde bulunmayıp senelerce tutulan oruçlardan daha kıymetlidir. O'nun dininin emri ile fakîre verilen az bir şey ki, buna zekât denir, kendi arzusu ile, dağ kadar altın sadaka vermekten daha efdaldir. Emîr-ül-Mü'minîn Ömer (r.a.), bir sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra, cemaate bakıp, bir kimseyi göremeyince sordu. Eshâb dediler ki, geceleri sabaha kadar ibâdet ediyor. Belki şimdi uyku bastırmıştır. Emîr-ül-Mü'minîn buyurdu ki, (Keşke bütün gece uyuyup da, sabah namazını cemaatle kılsaydı, daha iyi olurdu). İslâmiyetden sapıtmış olanlar, sıkıntı çekip ve mücâhede edip nefslerini körletiyor ise de, İslâmiyete uygun yapmadıklarından kıymetsizdir ve hakîrdir. Eğer bu çalışmalarına ücret hâsıl

olursa, dünyâda birkaç menfaatden ibâret kalır. Halbuki, dünyânın hepsinin kıymet ve ehemmiyyeti nedir ki, bunun bir kaçının itibarı olsun. Bunlar, meselâ çöpçüye benzer ki, çöpçüler herkesden daha çok çalışır ve yorulur. Ücretleri de herkesten aşağıdır. İslâmiyet'e tâbi' olanlar ise, lâtif cevâhir ve kıymetli elmaslar ile meşgûl olan mücevherciler gibidir. Bunların işi az, kazançlar pek çoktur. Bazan bir saatlik çalışmaları yüzbinlerce senenin kazancını hâsıl eder Bunun sebebi şudur ki, İslâmiyet'e uygun olan amel, Hak teâlânın makbûlüdür, mardîsidir, çok beğenir.

Böyle olduğunu kendi kitabının çok yerinde bildirmiştir. Meselâ, İmrân sûresi otuzbirinci âyetinde: **"Ey sevgili Peygamberim! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlâ'nın da, sizi sevmesini istiyorsanız bana tâbi' olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi' olanları sever"** buyuruyor.

İslâmiyet'e uymayan şeylerin hiç birisini Hak teâlâ sevmez, beğenmez. Sevilmeyen, beğenilmeyen şeye sevâb verilir mi? Belki cezaya sebep olur.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresi, yetmişikinci âyetinde, Muhammed aleyhisselâma itaat etmenin, kendisine itaat etmek olduğunu bildiriyor. O hâlde, O'nun Resûlüne (s.a.v.) itaat edilmedikçe, O'na itaat edilmiş olmaz. Bunun pek kat'î ve kuvvetli olduğunu bildirmek için, âyet-i kerîmede; **"Elbette muhakkak böyledir,"** buyurdu ve bazı doğru düşünmeyenlerin, bu iki itaati birbirinden ayrı görmelerine meydan bırakmadı. Allahü teâlâ, yine Nisa sûresinde, yüzkırkdokuzuncu âyet-i kerîmede, bu iki itaati ayrı görenlerden şikâyet buyurarak **"Kâfirler, Allahü teâlânın emirleri ile Peygamberlerinin emirlerini birbirinden ayırmak istiyor. Yahudiler diyor ki, biz Mûsâ aleyhisselâma inanırız. Îsâ ile Muhammed, aleyhisselâma inanmayız. Hıristiyanlar ise, yalnız Îsâ aleyhisselâma inanıp, ona hâşâ, Allahü teâlânın oğlu diyor. Bu inanışları ve dinleri kıymetsizdir. Hepsi kâfirdir. Bunların hepsine Cehennem azâbını, çok acı azapları hazırladık."** diye bildirdi.

Bütün insanlara önce lazım olan şey, Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarında bildirdikleri gibi, bir îmân ve i'tikâd edinmektir. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın yolunu bildiren, Kur'ân-ı kerîmden murâd-ı ilâhiyi anlayan, hadîs-i şerîflerden murâd-ı peygamberiyi çıkaran bu büyük âlimlerdir. Kıyâmetde kurtuluş yolu, bunların gösterdiği yoldur. Allah'ın Peygamberinin ve O'nun Eshâbının yolunu kitaplara geçiren, değiştirilmekten ve bozulmaktan koruyan, (Ehl-i sünnet) âlimleridir.

Ehl-i sünnetin reîsi ve kurucusu, (İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit)'dir.

Evliyânın büyüklerinden Sehl bin Abdullah Tüsterî (rahmetullahi aleyh) diyor ki, "Eğer Mûsâ ve Îsâ aleyhimesselâmın ümmetlerinde, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe gibi bir zât bulunsaydı, bunlar yahudiliğe ve hıristiyanlığa dönmezdi."

Muhammed aleyhisselâma tâbi' olmak (Ahkâm-ı İslâmiyye)'yi beğenip, seve seve yapmak ve O'nun emirlerini ve İslâmiyetin kıymet verdiği, üstün tuttuğu şeyleri ve âlimlerini, sâlihlerini büyük bilip, hürmet etmektir ve O'nun dinini yaymağa uğraşmak demektir ve dinine uymak istemeyenleri, beğenmeyenleri, aldırış etmeyenleri zelîl, hakîr ve aşağı tutmaktır.

İki cihan se'âdetine kavuşmak, ancak ve yalnız, dünyâ ve âhiretin efendisi olan, Muhammed aleyhisselâma tâbi' olmağa bağlıdır. O'na tâbi' olmak için îmân etmek ve Ahkâm-ı İslâmiyyeyi öğrenmek ve yapmak lâzımdır.

Âhirette Cehennem'den kurtulmak, yalnız Muhammed aleyhisselâma tâbi' olanlara mahsûstur. Dünyada yapılan bütün iyilikler, bütün keşfler, bütün, hâller ve bütün ilimler Resûlullah'ın (s.a.v.) yolunda bulunmak şartı ile, âhirette işe yarar. Yoksa, Allahü teâlânın Peygamberine tabi' olmayanların yaptığı her iyilik, dünyâda kalır ve âhiretin harap olmasına sebep olur. Yani, iyilik şeklinde görünen, birer istidrâcdan başka birşey olamaz.

Muhammed aleyhisselâma tam ve kusursuz tâbi' olabilmek için, onu tam ve kusursuz sevmek lâzımdır. Tam ve olgun sevginin alâmeti de, O'nun düşmanlarından uzak durmaktır. O'nu beğenmeyenleri sevmemektir. Muhabbete müdâhene, yani gevşeklik sığmaz. Âşıklar, sevgililerinin divânesi olup, onlara aykırı birşey yapamaz. Aykırı gidenlerle uyuşamaz, iki zıd şeyin muhabbeti bir kalbde, bir arada yerleşemez. Cem'i zıddeyn muhaldir.

Bu dünyâ ni'metleri geçicidir ve aldatıcıdır. Bugün senin ise, yarın başkasınındır. Âhirette ele girecekler ise sonsuzdur ve dünyâda iken kazanılır. Bu birkaç günlük hayat, eğer dünyâ ve âhiretin en kıymetli insanı olan, Muhammed aleyhisselâma tâbi' olarak geçirilirse, se'âdet-i ebediyye, sonsuz necât, kurtuluş umulur. Yoksa O'na tâbi' olmadıkça, herşey hiçtir. O'na uymadıkça, her yapılan hayır, iyilik, burada kalır, âhirette ele birşey geçmez.

Resûlullaha (s.a.v.) tâbi' olmak yedi derecedir:

Birincisi, ahkâm-ı İslâmiyyeye inanarak, bunları öğrenmek ve yapmaktır. Bütün müslümanların ve âlimlerin ve zâhidlerin ve âbidlerin tâbi' olması, bu derecededir. Bunların nefsleri îmân etmemiştir. Allahü teâlâ, merhamet ederek, yalnız kalbin imânını kabûl etmektedir.

İkincisi, emirleri yapmakla beraber, Resûlullahın (s.a.v.) bütün sözlerini ve âdetlerini yapmak ve kalbi kötü huylardan temizlemektir. Tasavvuf yolunda yürüyenler bu derecededir.

Üçüncüsü, Resûlullahda (s.a.v.) bulunan hâllere, zevklere ve kalbe doğan şeylere de tâbi' olmaktır. Bu derece, tasavvufun (Vilâyet-i hâssa) dediği makamda ele geçer. Burada, nefs de îmân ve itaat eder ve bütün ibâdetler, hakîki ve kusursuz olur.

Dördüncüsü, ibâdetler gibi bütün hayırlı işler hakîkî ve kusursuz olmaktır. Bu derece, (Ulemâ-i râsihîn) denilen büyüklere mahsûstur. Bu rasîh ilimli âlimler, Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin derin mânâlarını ve işâretlerini anlar. Bütün peygamberlerin eshâbı böyle idi. Hepsinin nefsleri imân etmiş, mutmainne olmuştur. Böyle tâbi' olmak, ya tasavvuf ve vilâyet yolundan ilerleyenlere veya bütün sünnetlere yapışarak bid'atlerin hepsinden kaçanlara nasîb olur. Bugün, dünyâyı bid'at kaplamış, sünnetler gayb olmuştur. Bugün, sünnetleri bulup yapışmak ve bid'at deryasından kurtulmak, imkân haricinde kalmıştır.

Bid'atler, âdet hâlini almıştır. Halbuki âdetler ne kadar yerleşmiş ve yayılmış olsalar ve ne kadar güzel görünseler de, din ve sünnet olamaz.

Beşincisi, Resûlullaha (s.a.v.) mahsûs kemalâta, yüksekliklere tâbi' olmaktır. Bu kemâlât, ilim ve ibâdet ile ele geçemez. Ancak, Allahü teâlâdan, lütf ve ihsân ile gelir. Bu derecede olanlar, büyük peygamberler ve bu ümmetin pek az büyükleridir.

Altıncısı, Resûlullahın (s.a.v.) mahbubiyyet ve ma'şûkıyyet kemâlâtına tâbi' olmaktır ki, Allahü teâlânın çok sevdiklerine mahsûstur ve lütf ile ele geçmez, muhabbet lâzımdır.

Yedinci derece, insan vücudunun her zerresinin tâbi' olmasıdır. Tâbi' metbû'a o kadar benzer ki, tâbi' olmaklık aradan kalkar. Bunlar da, sanki Resûlullah (s.a.v.) gibi, aynı kaynaktan, herşeyi alır.

O'na uymanın ufak bir zerresi bütün dünyâ ni'metlerinden ve âhiret se'âdetlerinden kat kat üstündür.

İnsanlık meziyeti ve şerefi O'na tâbi' olmaktır.

Resûlullaha (s.a.v.) uymak için müslümanların Ehl-i sünnetin dört hak mezhebinden birinde olmaları temel şarttır.

PEYGAMBERİMİZİN (s.a.v.) HADÎS-İ ŞERÎFLERİNDEN BAZILARI

"Îmân, Allah'a ve meleklere ve kitâblara ve peygamberlere ve kıyâmet gününe ve hayrın şerrin Allah'ın takdîri ile, dilemesi ile olduklarına inanmakdır."

"Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur: Birincisi, Allahü teâlâya ve Muhammed aleyhisselâmın O'nun Peygamberi olduğuna inanmak. İkincisi, her gün beş vakit namaz kılmak; üçüncüsü senede bir kerre malın kırkda birini müslüman olan fakîrlere, zekât vermek; dördüncüsü Ramazan-ı şerîf ayında her gün oruç tutmak; beşincisi, Mekke-i mükerreme'ye giderek ömründe bir kere hac etmek."

"Allah'ın kitabında ve benim sünnnetimde bulamadıklarınızı Eshâbımın sözlerinden alınız. Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidâyete kavuşursunuz. Eshâbımın birbirinden ayrılıkları rahmettir."

"Eshâbımı incitmekte Allahü teâlâdan korkunuz. Benden sonra, onları kötü bilmeyiniz. Onları seven beni sevdiği için sever. Onlara düşmanlık eden, bana düşmanlık etmiş olur. Onları inciten beni incitendir. Beni inciten de Allahü teâlâya eziyyet etmiş olur ki, buna azâb eder."

"Benî İsrail, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nâsâra da yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur." Eshâb-ı kiram bu fırkanın kimler olduğunu sorduk da, "Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir."

"Allahü teâlâ size namazı, orucu, zekâtı farz ettiği gibi, Ebû Bekr'i, Ömer'i, Osman'ı ve Ali'yi sevmeyi de farz eyledi."

Ali (r.a.) dedi ki, Resûlullah (s.a.v.) bana buyurdu ki: **"Benden sonra halîfe Ebû Bekir olacaktır. Ondan sonra Ömer, ondan sonra Osman, ondan sonra da sen** (r.a.) **olacaksın."**

"Önce inen kitâblar, bir harf, yani kelime idi ve bir şeyi bildirirlerdi. Kur'ân-ı kerîm yedi harf üzerine nâzil oldu. Yedi şey bildirilmektedir: Zecr, emir, helâl, haram, muhkem, müteşabih ve misâller. Bunlardan helâli helâl biliniz! Haramı haram biliniz! Emîr edilenleri yapınız! Yasak edilenlerden sakınınız! Misâl ve kıssa olanlardan ibret

alınız. Muhkem olanlara uyunuz! Müteşabih olanlara inanınız. Bunlara inandık. Hepsini Rabbimiz bildirmiştir, deyiniz."

"Sözlerin en iyisi Allahü teâlânın kitabıdır. Yolların en iyisi, Muhammed aleyhisselâmın gösterdiği yoldur. İşlerin en kötüsü bu yolda yapılan değişikliklerdir. Bid'atlerin hepsi dalâlettir, sapıklıktır."

"Ümmetimin müctehidleri arasındaki ayrılık, rahmet-i ilâhîdir."

"Bir müctehid âyet-i kerîmeden ve hadîs-i şerîften bir hüküm çıkarırken, isâbet ederse buna on sevâb verilir. Hatâ ederse, bir sevâb verilir."

"Âdem ve bütün peygamberler benimle öğündüğü gibi ben de ümmetim içinde, soy adı Ebû Hanîfe, ismi Nu'man olan bir kimse ile öğünürüm ki, ümmetimin ışığı olacaktır, onları yoldan çıkmaktan, cehâlet karanlığına düşmekten koruyacaktır."

"Bu ümmetin âlimleri iki türlü olacaktır. Birincileri ilimleri ile insanlara faydalı olacaktır. Onlardan bir karşılık beklemeyeceklerdir. Böyle olan insana denizdeki balıklar ve yeryüzündeki hayvanlar ve havadaki kuşlar duâ edeceklerdir. İlmi başkalarına faydalı olmayan, ilmini dünyalık ele geçirmek için kullananlara kıyâmette Cehennem ateşinden yular vurulacaktır."

"Kıyâmete yakın ilim azalır, cehâlet artar ve ilmin azalması, âlimlerin azalması ile olur. Câhil din adamları, kendi görüşleri ile fetvâ vererek fitne çıkarırlar. İnsanları doğru yoldan saptırırlar."

"Allahü teâlânın en üstün dediği kimse dinde fakîh olan kimsedir."

"İlim Çin'de de olsa alınız."

"Namaz dinin direğidir. Namaz kılan kimse dinini kuvvetlendirir."

"Namaz kılmayan elbette dinini yıkar."

"Namaz, mü'minin miracıdır."

"Mü'min tüccâra benzer. Tüccâr sermâyesini kurtaramadıkça kâr edemez. Bunun gibi farzı, kılmayıp kazası olan kimse, kazasını kılmadan nafile kılarsa, boş yere zahmet çekmiş olur. Bu kimse kazasını ödemedikçe, Allahü teâlâ onun namazlarını kabûl etmez."

"Amelsiz söz kabûl olmaz. Niyyetsiz amel kabûl olmaz. Sünnete uygun olmazsa hiçbiri kabûl olmaz."

"Birbirinize müslümanlığı öğretiniz. Emr-i ma'rûfu bırakır iseniz, Allahü teâlâ en kötünüzü başınıza musallat eder ve duâlarınızı kabûl etmez."

"Günâh işleyeni eliniz ile men ediniz. Buna kuvvetiniz yetmezse söz ile mâni olunuz. Bunu da yapamaz iseniz, kalbiniz ile beğenmeyiniz. Bu ise îmânın en aşağısıdır."

"Fitne veya bid'at yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zamanda hakkı bilen, bilgisini müslümanlara duyursun. Hakkı, yani doğru yolu bildiği hâlde, müslümanlara duyurmayanlara Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar lanet eylesin. Allahü teâlâ bu kimsenin farzlarını ve nafile ibâdetlerini kabûl etmez."

"Beş şey gelmeden evvel beş şeyin kıymetini biliniz: Ölmeden önce hayâtın kıymetini, hastalıktan önce sıhhatin kıymetini, dünyâda âhireti kazanmanın kıymetini, ihtiyârlamadan gençliğin kıymetini, fakirlikten evvel zenginliğin kıymetini."

"Acele etmek şeytandandır. Beş şey bundan müstesnadır. Kızını evlendirmek, borcunu ödemek, cenâze hizmetlerini çabuk yapmak, misâfiri doyurmak, günâh yapınca hemen tevbe etmek."

"Müslümanın müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevap vermek, hastasını yoklamak, cenâzesinde bulunmak, davetine gitmek ve aksırıp elhamdülillah diyene, yerhamükellâh diyerek cevap vermek."

"Müflis kimdir, biliyor musunuz?" buyurdu. (Bizim bildiğimiz müflis, parası, malı olmayan kimsedir) dediler. **"Ümmetimden müflis şu kimsedir ki, kıyâmet günü namazları ile, oruçları ile ve zekâtları ile gelir. Fakat kimisine sövmüştür, kiminin malını almıştır, kiminin kanını akıtmıştır, kimini dövmüştür. Hepsine bunun sevâblarından verilir. Haklarını ödemeden önce sevâbları biterse, hak sahiplerinin günâhları alınarak buna yüklenir. Sonra Cehenneme atılır."**

"Yâ Ebâ Hüreyre! Allah'dan başka hiçbir şeye ümid bağlama! Allah'a tevekkül eyle. Bir arzun varsa Allahü teâlâ hazretlerinden iste! Allahü teâlânın âdeti ilâhiyyesi şöyle carî olmuştur ki, her şeyi bir sebep altında yaratır. Bir iş için sebebine yapışmak ve sonra Allahü teâlânın yaratmasını beklemek lâzımdır. Tevekkül de bundan ibârettir."

"Akıllı şu kimsedir ki, günü dörde ayırıp, birincisinde yaptıklarını ve yapacaklarını hesap eder. İkincisinde, Allahü teâlâya münacaat eder, yalvarır. Üçüncüsünde bir sanatta veya ticârette çalışıp helâl para kazanır. Dördüncüsünde istirahat eder ve mübah olan şeylerle kendisini eğlendirip haram şeyleri yapmaz ve onlara gitmez."

"Ticâret yapınız! Rızkın onda dokuzu ticârettedir."

"Yarın ölecekmiş gibi âhirete ve hiç ölmeyecekmiş gibi dünyâ işlerine çalışınız."

"Dünya sizin için yaratıldı. Siz de âhiret için yaratıldınız. Âhirette ise Cennetten ve Cehennem ateşinden başka yer yoktur."

"İki gün aynı hâlde bulunan" yani her gün ilerlemeyen, bir şey öğrenmeyen, aldandı ziyan etti."

Hurma ağaçlarını nasıl aşılamalarının uygun olacağını soran Eshâb-ı kirama; **"Tecrübe edin: Bir kısım ağaçları, babalarınızın usûlü ile, başka ağaçları da Yemen'de öğrendiğiniz usûl ile aşılayın. Hangisi daha iyi hurma verirse, her zaman o usûl ile yapın."** buyurmuştur.

"Yabancı dil öğrenin, düşman şerrinden böyle kurtulursunuz."

"Beş şeyi yapan kadın Cehennemden kurtulur: Beş vakit namazını kılar, Ramazan ayında oruç tutar, zevcini, anasını, babasını üzmez. Yüzünü ve saçlarını yabancı erkeklere göstermez. Dünya sıkıntılarına sabreder."

"Müslümanların en iyisi, en faydalısı, zevcesine karşı iyi ve faydalı olandır."

"Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız. Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz, öğretmez iseniz mes'ûl olacaksınız."

"Sonra yaparım diyenler helak oldu."

"Günahına tevbe eden hiç günâh yapmamış gibidir."

"Şüphe edilen altını, ateşle muayene ettikleri gibi, Allahü teâlâ, insanları dertle, belâ ile imtihan eder. Bazısı belâ ateşinden hâlis olarak çıkar. Bazısı da bozuk olarak çıkar."

"Allahü teâlâ, insanları yaratırken, ecellerini, ömürlerini ve rızıklarını takdîr etmiştir."

"Eshâbım hasta olmaz, İslâm dîni hasta olmamak yolunu göstermiştir. Eshâbım temizliğe çok dikkat eder, acıkmadıkça birşey yemez ve sofradan doymadan önce kalkar."

"Allahü teâlâ haram olan şeylerde size şifâ yaratmamıştır."

"Vatan sevgisi îmândandır."

"Cennet ana-babanın ayağı altındadır."

"Baba hakkı için diyerek yemîn etmeyiniz. Yemîn, Allah ismi ile olur."

"Kolaylaştırınız, zorluk çıkarmayınız."

"Kader, tedbir ile, sakınmakla değişmez. Fakat kabûl olan duâ, o belâ gelirken korur."

"Aklın alâmeti nefse galip ve hâkim olmak ve öldükten sonra lâzım olanları hazırlamaktır. Ahmaklık alâmeti, nefse uyup Allah'tan af ve merhamet beklemektir."

"Ben, lâ'net etmek için, insanların azâb çekmesi için gönderilmedim. Ben herkese iyilik etmek için, insanların huzûra kavuşması için gönderildim."

"İyi huyları tamamlamak, iyi ahlâkı dünyâya yaymak için gönderildim."

"Allahı en iyi tanıyanınız ve O'ndan en çok korkanınız benim."

"Beni ziyâret için gelip, başka bir iş yapmayarak yalnız ziyâret edene kıyâmette şefaat etmek bende hakkı olur. Bana selâm verene ben de selâm veririm."

"Şefaatime inanmayan O'na kavuşamaz."

"İnsanın dîni arkadaşının dîni gibidir."

"Din bilgisi iki kısımdır: Biri kalbde olan faydalı bilgilerdir. İkincisi dil ile anlatılan zâhir bilgileridir."

"Her yüz senede bir müceddit gelir. Bu dîni kuvvetlendirir."

"İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olursa, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olursa, bütün organlar kötü olur. Bu kalbdir."

"Şirkten sakınınız. Şirk karıncanın ayak sesinden daha gizlidir."

"Zikrin en kıymetlisi (Lâ ilahe illallah) demektir."

"Sıcak su buzu erittiği gibi, iyi huy da hatâları eritir. Sirke balı bozduğu gibi, kötü huy, hayratı ve hasenatı yok eder."

"İbâdetlerini ihlâs ile yap. İhlâs ile yapılan az amel kıyâmet günü sana yetişir."

"Mü'min vekâr sahibi olur, yumuşak olur."

"Kişi sevdiği ile beraberdir."

"Bir kimse Allahü teâlâya kavuşmayı severse, Allahü teâlâ da ona, kavuşmayı sever."

"Evliyâ ol kimsedir ki, onlar görülünce Allah hatırlanır."

"Fitne uykudadır. Bunu uyandırana Allah lâ'net eylesin!"

"Üç kimse imânın tadını bulur: Allah'ı ve Resûlünü (s.a.v.) **herşeyden daha çok sever. Yalnız Allah'ın sevdiği kimseleri sever. Îmâna kavuştuktan sonra kâfir olmaktan korkması, ateşte yanmak korkusundan daha çok olur."**

"Ey eshâbım! Siz öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinden onda dokuzunu yapıp, birini yapmazsanız, helak olursunuz. Cehenneme gidersiniz. Bir zaman gelecek ki, o zamanın mü'minleri emirlerin birini yapabilip, dokuzunu bıraksalar, Cehennemden kurtulurlar. O zamanda îmânı olanlara müjdeler olsun."

"İslâmiyet garip, kimsesiz olarak başladı. Son zamanlarda başladığı gibi garip olarak geri döner. Garip olan müslümanlara müjdeler olsun."

"Müslümanlık, Allahü teâlânın emirlerini büyük bilmek ve Allahü teâlânın mahlûklarına acımaktır."

Müslüman olmayan bazı meşhûrların Hazret-i Muhammed (s.a.v.) ve İslâm dîni hakkındaki sözleri şöyledir:

NAPOLEON

Târihe dünyânın en büyük askerî dehalarından biri, aynı zamanda kıymetli bir devlet adamı olarak geçen Fransa İmparatoru Napoleon şöyle diyor:

"Allah'ın varlığını ve birliğini, Mûsâ kendi milletine, Îsâ Romalılara, fakat Muhammed bütün eski dünyâya bildirdi. Arabistan tamamiyle putperest olmuştu. Îsâ'dan altı asır sonra Muhammed (s.a.v.) kendisinden evvel gelmiş olan İbrâhîm, İsmail, Mûsâ ve Îsâ'nın Allah'ını Araplara tanıttı. Arapların yanına sokulan aryenler, hakîkî Îsâ dînini bozarak onlara Allah, Allah'ın oğlu, Rûhulkudüs gibi, kimsenin anlayamayacağı doğmaları yapmaya çalışıyor, şarkın sulh ve huzûrunu tamamen bozuyorlardı. Muhammed (s.a.v.) onlara doğru yolu gösterdi. Araplara yalnız bir tek Allah olduğunu, O'nun ne babası ne de oğlu bulunmadığını, böyle birkaç Allah'a tapmanın puta tapmaktan kalan saçma bir âdet olduğunu anlattı."

PROF. CARLYLE

Dünyanın tanıdığı en büyük ilim adamlarından biri olan İskoçyalı Thomas Carlyle diyor ki: Hazret-i Muhammed aleyhisselâm gelmeden evvel Arapların bulundukları yerlere kocaman bir ateş parçası sıçramış olsaydı kuru kum üzerinde kaybolup gidecek ve hiç iz bırakmayacaktı.

Fakat Hazret-i Muhammed aleyhisselâm gelince bu kuru kum dolu çöl, sanki bir barut fıçısına döndü. Delhi'den Granada'ya kadar bütün yerler birdenbire semâya yükselen alevler hâline geldi. Bu büyük zât sanki bir şimşekti. O'nun etrâfındaki bütün insanlar, O'ndan ateş alan parlayıcı maddeler hâline dönüştüler."

MAHATMA GANDHÎ

Hindistan'ı İngiliz sömürgesi olmaktan kurtaran Hintli lider, İslâm dinini ve Kur'ân-ı kerîmi inceledikten sonra şunları söylemiştir:

"İslâm dîni yalancı bir din değildir. Hintlilerin bu dîni saygı ile incelemelerini isterim. Onlar da İslâmiyet'i benim gibi seveceklerdir. Ben, İslâm dininin Peygamberinin ve O'nun yakınında bulunanların nasıl hayat sürdüklerini bildiren kitapları okudum. Bunlar beni o kadar ilgilendirdi ki, kitaplar bittiği zaman bunlardan daha fazla olmamasına üzüldüm. Ben şu kanaate vardım ki, İslâmiyet'in çok süratle yayılması, kılıç yüzünden olmamıştır. Aksine herşeyden evvel sadeliği, mantıkî olması ve peygamberinin büyük tevâzuu, (alçak gönüllülüğü) sözünü dâima tutması, yakınlarına ve müslüman olan herkese karşı sonsuz bağlığı yüzünden İslâm dîni birçok insanlar tarafından seve seve kabûl edilmiştir."

LAMARTİNE

Dünyaca tanınmış büyük Fransız edibi ve devlet adamı. Türkiye Târihi adlı eserinde Muhammed aleyhisselâm için şöyle diyor:

"Hazret-i Muhammed bir yalancı peygamber miydi? O'nun eserlerini ve târihini inceledikten sonra bunu düşünemeyiz. Çünkü yalancı peygamberlik iki yüzlülüktür. İki yüzlülükte inandırma kuvveti yoktur; yalanda da doğruluğun kudreti bulunmaz.

Mekanikte bir cisim atıldığı zaman onun varabileceği yer, fırlatma gücü ile orantılıdır. Bir manevî ilhamın gücü de onun meydana getirdiği eser ile orantılıdır. Bu kadar çok şey taşıyan, bu kadar uzaklara kadar yayılan ve bu kadar uzun zaman aynı kudrette devam eden bir "Fikir" (Yani İslâmiyet) yalan olamaz. Bunun çok samimi ve çok inandırıcı olması gerekir. O'nun hayatı, uğraşmaları, memleketininin hurafelerine ve putlarına kahramanca saldırıp onları parçalaması, puta tapan çoğunluğun hiddetlerine karşı koymak ataklığı, kendine saldırdıkları hâlde, 13 sene Mekke'de buna dayanması, hemşehrileri arasında türlü hâdiseler çıkartmak ve kendini adetâ kurban yerine koymak gibi hâllere tahammül etmesi, Medine'ye hicreti, durmadan yaptığı teşvikler ve verdiği vaazlar, çok üstün düşman kuvvetleriyle yaptığı savaşlar, kazanacağına olan itimadı, en büyük felâket zamanında bile duyduğu insan üstü güvence, zaferde bile gösterdiği sabır ve tevekkül, sözlerini kabûl ettirme hırsı, sonsuz ibâdeti, Allah'la mukaddes konuşmaları, ölümü, ölümünden sonra da devam eden şan ve şerefi, zaferleri O'nun hiçbir zaman bir yalancı peygamber olmadığını, tam aksine büyük bir imâna sahip bulunduğunu gösterir.

Filozof, Hatip, peygamber, kanun koyucu, cenkçi, insan düşüncelerini etkileyici, yeni doğmalar koyan ve yirmi büyük dünyâ İmparatorluğu ile bir büyük İslâm devleti kuran kişi: İşte Muhammed (s.a.v.) budur!

İnsanların büyüklüğü ölçmek için kullandıkları bütün mikyaslarla ölçülsün; acaba O'ndan daha büyük bir şahıs var mıdır? Olamaz!"

Bu arada son yıllarda Avrupa ve Amerikalı çeşitli araştırıcılar tarafından yapılan târih boyunca en büyük insan kimdir, en mükemmel insan kimdir, gibi araştırmalarında, gerek insan

zihni vasıtasıyla ve gerekse kompüterlerle yapılsın dâima "Hazret-i Muhammed'dir (s.a.v.)" hükmü ile neticelendiğini de unutmamak gerekir.

HİLYE-İ SE'ÂDET

Eshâbına nasîhatdan sonra,
Fahri âlem dedi, benden sonra,

Hilye-i pâkimi, görse biri.
Olur o, yüzümü görmüş gibi;

Gördükde, hubbu hâsıl olsa,
Ya'nî hüsnüme âşık olsa,

Beni görmeği etse arzu,
Kalbi, sevgimle olsa dolu.

Cehennem olur, ona haram,
Rabbim, Cenneti eder ikram,

Dahî, haşretmez çıplak, ânı Hak,
Olur gufranına, Hakkın mülhak.

Denildi ki, hilye-i Resûli,
Severek yazsa, birinin eli.

Eder Hak, onu korkudan emîn.
Belâ ile dolsa, rûy-i zemin,

Hastalık görmez, dünyâda teni
Ağrı çekmez hiç, bütün bedeni.

Günâh etmiş ise de, bu adam,
Cehennem cismine, olur haram,

Âhıretde azâbdan kurtulur,
Dünyâda, her işi, kolay olur.

Haşreyler, ânı hem, Rabb-i celle,
Dünyâda, Resûlü görenlerle.

Hilye-i Nebîyi, güç iken beyân,
Başlarız, ona oldukça imkân,

Sığınarak zül celâle,
Vasfederiz âcizâne.

İttifâk etdi, bu sözde ümem,
Kırmızı beyazdı, Fahr-i âlem.

Mübârek yüzü, hâlis ak idi,
Gül gibi, kırmızımtırak idi.

İnci gibi, yüzündeki teri,
Pek hoş eylerdi, güzel cevheri.

Terleyince, O menba'ı sürür,
Dalgalanırdı sanki, bahr-i nûr.

Görünürdü gözü, dâim sürmeli,
Kalbleri çekerdi, güzel gözleri.

Akı, beyaz idi gayetle,
Meth eyledi Rabbi; âyetle.

Siyahı anın, değildi ufak,
Bir idi, ona, yakınla uzak.

Geniş, güzel ve latifdi gözü,
Nûr saçardı hep, mübârek yüzü.

Kuvve-i bâsıra-i Mustafavî,
Gece, gündüz gibi, olurdu kavi.

Bakmak arzu etseydi, bir yere,
Cism-i pâkide dönerdi bile.

Başa tâbi' ederdi cesedi,
Bunu terk etmemişdi ebedi.

Hem, cism idi, Resûl-i ekrem
Yaraşır, rûh-i mücessem desem.

Güzel, hem sevimli idi. Resûl,
Hakka çok, sevgili idi. Resûl.

Mâlikle Ebû Hâle, söyledi,
Hilâl gibi, açık kaşlı idi.

İki kaşı arası, her zemân,
Gümüş gibi görünürdü, ayan.

Mübârek yüzü, az yuvarlakdı,
Derisi, berrak, hem de parlakdı.

Siyah kaşları mihrabı ânın;
Kıblesi idi, bütün cihanın.

Ortası, yüksekçe görünürdü,
Yandan bakınca, mübârek burnu.

Çok güzel idi, çekme ve latif,
Edemez gören, O'nu tam ta'rîf.

Seyrek idi, dişlerinin arası,
Parlardı, sanki inci sırası.

Ön dişleri, etdikçe zuhur,
Her tarafı, kaplardı bir nûr.

Gülse idi, iki cihan serveri,
Canlı cansız, herşeyin peygamberi.

Görünürdü ön dişleri, pek afif,
Dolu daneleri gibi, çok latif.

İbn-i Abbâs der, Habîb-i Huda,
Gülmeğe, eyler idi, istihyâ.

Hem hayasından O, dînin senedi,
Kahkaha etmedi derler, ebedî.

Nâzik, mahcûb idi, Resûl-i cenâb,
Dâim eyler idi, bakmağa hicâb.

Yüzü benzerdi, yuvarlak aya,
Zâtı aynaydı, yüce Mevlâya.

Nûrlu idi, hep o vech-i hasen,
Bakılmazdı, tenevvüründen.

Gönüller aldı O güzel Nebî,
Aşıkı oldu yüzbin sahâbî.

Bir kerrecik görenler, rü'yâda,
Dediler, böyle zevk yok, dünyâda.

Hem güzel yanakları, bileler,
Fazla etli değildi, diyeler.

Anın etmişdi, cenâb-ı Halık,
Severek, yüzün ak, alnın, açık.

Boynunun nûru, ederdi her ân,
Saçları arasında, leme'an.

Mübârek sakalından, iyi bil,
Ağarmışdı ancak, on yedi kıl.

Ne kıvırcıkdır, ne de uzun,
Her uzvu gibi idi, mevzûn.

Gerden-i pâk-i Resûl-i âfak,
Gayet ak idi ve gayet berrak.

Eshâb içinden, çok ehl-i edeb.
Karnı, göğsiyle, birdi dedi, hep.

Açılsaydı, mübârek sinesi,
Feyz saçardı, ilim hazinesi.

Aşka olunca, mahall-i teşrîf,
Başka olur mu, o sadr-ı şerif?.

Mübârek sinesi, geniş idi,
İlm-i ledün, ona inmiş idi.

Ak ve berrakdı, o sadr-ı kebir,
Sanırdı görenler, bedr-i münîr,

Ateş-i aşk-ı zât-ı ezeli,
Odlara yakmışdı, O Güzeli.

Bilir elbet bunu, pîr-ü civan,
Yassı kürekliydi, Fahr-i cihan.

Sırtı ortası hem, etli idi,
Kerem sahibi, devletli idi.

Gümüş teninde, letâfet vardı,
İrice mühr-i nübüvvet vardı,

Sırtında idi, mühr-i nübüvvet,
Sağ tarafına yakındı, elbet.

Bildirdi bize, edenler ta'rîf,
Bir büyük ben idi, mühr-i şerif,

Rengi, sarıya yakın, karaydı,
Güvercin yumurtası kadardı.

Etrâfına çevirmiş, sanki hatlar,
Birbirine bitişik, kılcağızlar.

Anlatanlar, O âlî nesebi,
Dedi, iri kemikliydi Nebî,

Her kemik iri, merdâne idi,
Sûreti, sîreti şahâneydi.

Mübârek a'zâsının her biri,
Uygun yaratılmışdı hem, kavi.

Çok hoş idi, her uzvu ânın,
Âyetleri gibi, Kur'ân'ın.

Elleri ayası, O sultânın,
Ayakları altı, dahi ânın.

Geniş ve pâkidi, nâzik mergûb,
Taze gül gibi latif ve mahbûb.

Çok mevzûn idi, der ehl-i nazar,
O kerâmetli, mübârek eller.

Selâm verseydi, birine eğer,
Tebessüm ederdi hep, Peygamber.

Bir iki gün, geçseydi aradan,
Hattâ uzasaydı da, bir aydan.

Belli olurdu, hoş kokusundan,
O kimse, adamlar arasından.

Billur gibiydi, ten-i bîmûyu,
Nice medh edeyim, ol pehlûyu.

Dostu seyr etmek için, o şerîf,
Göz olmuşdu, bütün cism-i latif.

Kemâl üzereydi, nâzik teni,
Hallâk göstermişdi, hikmetini.

Yokdu, göğsünde, karnında asla,
Hiçbir kıl, sanki gümüş levha.

Göğsü ortasından aşağı yalnız,
Bir sıra kıl, dizilmişdi, hilâfsız.

Bir siyah hat, mübârek bedeninde,
Hoşdu, hâle gibi, ay çevresinde.

Bütün ömründe kalmışdı, keza,
Gençlikde gibi, mübârek a'zâ.

İlerledikçe, sinn-i Nebevî,
Tazelenirdi hep, gonca gibi.

Hem dahi, kâinatın sultânı,
Zan eyleme ki, ola pek yağlı,

Ne zaif, ne de pek etli idi,
Mu'tedil, hem pek kuvvetli idi.

Lâhmı, şahmı, dediler ehl-i derûn,
Birbirinden, ne ziyâdeydi, ne dûn.

Etmiş, ol beden sarayın üstâd,
Adl-ü dâd ile, esâsın bünyâd.

İ'tidâl üzere idi, pak teni,
Nûra gark olmuşdu, bütün bedeni.

Orta boylu idi, O Sidre mekân,
Ortalık, Onun ile buldu nizâm.

Seyreden mu'cize-i kametini,
Dedi hep, medhedip hazretini.

Görmedik böyle, gül yüzlü güzel,
Boyu, hem huyu, hem yüzü güzel,

Orta boylu iken, Nebî,
Uzun kimseyle yürüseydi.

Ne kadar, uzun olsa idi, o er,
Yine yüksek görünürdü, Peygamber.

Uzun boylu olandan O cevher,
Yüksek idi, el ayası kadar.

Bir yola gitseydi, izzetle,
Hızlı yürür idi, gayetle.

Deriz, vasf-ı şerîfinde yine,
Yürürken, eğilirdi önüne.

Ya'nî, bir yokuşdan iner gibi,
Dâim önüne, az eğilirdi.

Şanlı, şerefli idi, O Celîl,
İftihar eylerdi, rûh-ı Halîl.

Bir zâtı ki, murâd ede Huda,
Her a'zası, olur elbet a'lâ.

Yolda giderken, eğer bir kimse,
Ansızın, Resûlullahı görse,

Korku düşerdi, kalbine ânın,
Yüksekliğinden, Resûlullahın.

Hem de biri, Nebî ile, müdâm,
Sohbet ederek, söylese kelâm,

Sözlerindeki lezzet ile, ol,
Kul olurdu, kabûl etse Resûl.

Etmişdi Onu, Hallâk-ı ezel,
Hüsn-i ahlâkla, bî misl-ü bedel.

Yâ Resûlallah! gücüm yok medhine,
Yaratıldık hep, senin hürmetine.

Hâsılı, ey Şâh-ı iklim-i vefa,
Sana canım da feda, herşey fedâ!

---

1) Tefsîr-i Taberî (Câmi-ül-beyan)

2) Tefsîr-i Kurtubî

3) Tefsîr-i Mazharî

4) Tefsîr-i Şeyhzâde (Beydavîhaşiyesi)

5) Tefsîr-i Kebîr (Mefâtih-ül-gayb)

6) Tefsîr-i Ebus-Suûd

7) Tefsîr-i Hüseynî

8) Ahkam-ül-Kur'an (Cessâs)

9) Sahîh-i Buhârî

10) Sahîh-i Müslim

11) Sünen-i Ebî Dâvûd

12) Sünen-i Tirmizî

13) Sünen-i Nesâî

14) Sünen-i İbn-i Mâce

15) Muvatta

16) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel

17) Hakim Müstedrek

18) Taberanî Mu'cem (Kebîr, Evsat, Sagîr)

19) Beyhekî (Sünen)

20) Umdet-ül-kâri

21) Sîret-i İbn-i Hişâm

22) Ravd-ül-ünf (Süheylî)

23) Megâzî (Vakidî)
24) Tabakât-ı İbn-i Sa'd
25) Ensâb-ül-Eşrâf (Belezûrî)
26) Târîh-üt-Taberî (Târîh-ül-ümem vel-mülûk)
27) El-Kâmil fi't-târîh (İbn-ül-Esir)
28) El- Vefâ bi ahvâl-i Mustafa
29) Hasâis-ül-Kübra (İmâm-ı Süyûtî)
30) İnsan-ul-uyun (İbrâhîm Halebî)
31) Siyer-i alam-ün-nubela
32) Siyer-i Halebî
33) Es-Sire (Zeyni Dahlan)
34) Huccetullahı al'elâlemîn (Yûsuf Nebhanî)
35) Medaricûn nübüvve (Abdulhak-ı Dehlevî)
36) Mearicûn nübüvve (Altı parmak)
37) Mevahibu ledünniyye ve Zerkânî şerhi
38) Envar-ül-Muhammediyye
39) Şifa-i şerîf (Kâdı Iyaz)
40) Delâil-ün-nübüvve (Ebû Nuaym)
41) Şemail'l-ür-Resûl (Tirmizî)
42) Delail'ün-nübüvve (Beyhekî)
43) Hamîs (Diyar-ı Bekrî)
44) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye
45) Eshâb-ı Kirâm
46) Delâil-ül-hayrat
47) Caliyet-ül-ektar
48) Mevlid-i şerif risalesi (Seyyid Abdülhakîm Arvâsî) yazma
49) Mektûbât (İmam-ı Rabbânî)
50) İsbat-ün-nübüvve (İmâm-ı Rabbânî)
51) Kısas-ı Enbiyâ (Ahmed Cevdet Paşa)
52) Eşî'ât-ül-lemeât (Abdulhak-ı Dehlevî)
53) Ecdâd-ı Peygamberi (Seyyid Abdülhakîm Arvasî) yazma
54) Herkese Lâzım Olan Îmân
55) Kitab-ul-iber (İbni Haldûn)
56) Rehber Ansiklopedisi cild-1 2, sh. 235

HAZRETİ EBÛ BEKR-İ SIDDÎK

Peygamberlerden sonra, Eshâb-ı kiramın ve insanların en üstünü. Asıl adı Abdullah bin Ebû Kuhâfe bin Âmir bin Amr bin Ka'b bin Sa'd bin Teym bin Mürre'dir. Babasının adı Osman olup, Kuhâfe lakabıyla meşhûrdur. Annesinin adı ise Selmâ binti Sahr'dır. Ümmül-Hayr lakabıyla tanınmaktadır. Hazreti Ebû Bekir, Peygamber Efendimizden 2 yıl 3 ay küçüktür. Fil vak'asından sonra m. 573 yılında dünyâya gelmiştir. Müslüman olmadan önce adı, Abdüluzzâ veya

Abdulkâ'be idi. Peygamberimize (s.a.v.) îmân ettikten sonra O'nun ismini "Abdullah" olarak değiştirdi. 38 yaşında müslüman olmakla şereflenen Hazreti Ebû Bekir; Peygamber efendimizin vefât ettiği gün halife seçildi. Hilâfeti 2 sene 3 ay 10 gün sürdü. 63 yaşında iken hicretin 13 (m. 634) yılında Cemaziyelâhir ayının yedisinde Pazartesi günü hastalandı. 15 gün hasta olarak yattıktan sonra vefât etti. Vasıyyeti üzerine, hanımı Esma yıkadı. Cenâze namazını Hazreti Ömer kıldırdı. Peygamber efendimizin kabrinin bulunduğu Hücre-i Se'âdete defn edildi.

Ebû Bekir (r.a.) Aşere-i Mübeşşerenin yani Cennetle müjdelenen on sahabenin birincisidir. Peygamber efendimizin kayınpederi, Hazreti Âişe'nin babasıdır. Ebû Bekir (r.a.)'ın Resûlullah efendimize fevkalâde sadâkat ve sevgisi vardı. Vefâtına, Peygamberimizden (s.a.v.) ayrıldığından duyduğu aşırı üzüntüsü, gammı ve hasreti sebep olmuştur. Çünkü O'na karşı olan, sevgisi ve bağlılığı kelimelerle tarif edilemiyecek kadar çoktur.

Peygamber efendimiz de, Ebû Bekir'i (r.a.) çok severdi. O'nun için bizzat kendisine **"Sen Allahü teâlânın Cehennemden atîki** (yâni azâd ettiği kimse)**sin"** ve **"Cehennemden atîk olan** (âzâd edilmiş kimse) **görüp sevinmek isteyen kimse, Ebû Bekir'e baksın"** buyurması bunun bir alâmetidir. Bir rivâyette de, Ebû Bekir'in annesi Ümmül Hayr-ı Selmâ'nın bir iki evladı olmuş ise de hiçbirisi yaşamamış olduğundan, Hazreti Ebû Bekir doğduğu zaman, annesi kucağına alıp, Kâ'beye götürmüş ve yaşaması için "Allahım bu çocuğu ölümden Âzâd edip bana bağışla!" diye duâ eyleyince; Kâ'be'nin her yanında "Yâ Emetellah, sana müjdeler olsun ki, çocuğun yaşayacak, seni pek sevindirecek Tevrat'da adı Sıddîk olarak bildirildi" nidası geldi. Oradakilerin hepsi bunu duydular. Bu sebeple de Atîk ismini verdiler. Yahud, soy ve sopunda ayıp ve kusur sayılabilecek herhangi bir şey görülmediği için bu lakabı vermişlerdir, denildi.

Hazreti Ebû Bekir, ilk imâna gelen, müslümanlıkla şereflenen hür erkektir. Kadınlardan ilk imâna gelen Hazreti Hadîce, kölelerden Zeyd bin Harise ve çocuklardan Hazreti Ali'dir. Müslüman olmadan evvel, gençliğinde de Resûlullah'ın (s.a.v.) arkadaşı idi. Büyük bir tüccârdı. Bütün malını, evini barkını Resûlullah'ın uğrunda harcadı. Ebû Bekir (r.a.), İslâmiyeti kabûl etmesine kadar geçen 38 senelik hayatında asla içki kullanmamış, putlara tapmamış, her türlü sapıklıktan, hurafelerden kaçınmış, iffetiyle ve güzel ahlâkı ile tanınmış bir kişiydi. Kavmi arasında sevilen ve saygı gösterilen birisi olup, fakîrlere yardım eder, muhtaç olanları gözetirdi. Dürüst bir tüccârdı. Herkesin ona sonsuz bir itimadı vardı.

Hazreti Ebû Bekir'e Resûl-i Ekrem (s.a.v.), Peygamberliğini bildirip müslüman olmasını teklif ettiği zaman, hiç tereddüt etmeden İslâmiyeti kabûl etmişti. Babası, annesi, çocukları ve torunları da müslümanlığı kabûl etti. Peygamberimizi görüp Eshâb-ı kiramdan olmakla şereflendiler. Eshâb-ı kiramdan hiçbiri, böyle bir şerefe nail olmamıştır.

O'nun müslüman oluşu hakkında bildirilen haberler çeşitlidir. Şöyle ki; Hazreti Ebû Bekir, İslâmiyeti kabûl etmeden yirmi sene önce, bir rüya görmüştü: "Gökten dolunay inip, Kâ'be-i muazzama'ya gelmiş ve sonra parça parça olmuş, parçalardan her biri, Mekke evlerinden biri üzerine düşmüş, sonra bu parçalar bir araya gelerek gök yüzüne yükselmişti. Ebû Bekir'in (r.a.) evine düşen parça ise, gök yüzüne yükselmemişti. Hadîseyi gören Ebû Bekir (r.a.) hemen evin kapısını kapamış sanki bu ay parçasının gitmesine mani olmuştu."

Ebû Bekir (r.a.) heyecanla rüyadan uyanmış, sabah olunca, hemen, yahûdi âlimlerinden birisine koşup, rüyasını anlatmıştı. O âlim cevabında: "Bu karışık rüyalardan biridir, onun için tabir edilmez" demişti. Fakat bu rüya, Ebû Bekir'in (r.a.) zihnini kurcalamaya devam etmiş, yahûdinin cevabı, O'nu tatmin etmemişti. Bundan dolayı bir zaman sonra ticâretlerinden birinde,

yolu rahib Bahîra'nın diyarına uğramıştı. Gördüğü rüyasının tabirini Bahîra'dan istemiş ve şu cevabı almıştı. Bahîra: "Sen neredensin?" dedi. Hazreti Ebû Bekir "Kureyştenim" diye cevap verince, Bahîra: "Mekke'de bir peygamber ortaya çıkıp hidâyet nûru, Mekke'nin her yerine ulaşacak, sen hayatında O'nun veziri, vefâtından sonra da, halifesi olacaksın" deyince Ebû Bekir (r.a.) bu cevaba çok hayret etmişti. Hatta rahib, O'na şöyle demişti: "Çabuk, şimdi O'na ulaş. Şu anda vahy geldi. Mûsâ aleyhisselâmın da Rabbi olan Allah hakkı için, herkesten önce îmân eyle!" Ebû Bekir (r.a.) bu rüyasını ve tabirlerini, Peygamber efendimiz, (s.a.v.) peygamberliğini açıklayıncaya kadar kimseye söylememişti.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), peygamberliğini açıklayınca, Ebû Bekir (r.a.) hemen Peygamber efendimize koşup, "Peygamberlerin, peygamberliklerine delîlleri vardır, senin delîlin nedir?" diye suâl etmişti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) cevabında: **"Bu nübüvvetime delîl, o rüyadır ki, bir yahûdi âlimden tabirini istedin. O âlim karışık rüyadandır, itibar edilmez dedi. Sonra Bahîra rahib doğru tabir etti."** buyurarak, Ebû Bekir'e (r.a.) hitaben: **"Ey Ebû Bekir! Seni Hüdâya ve Resûlüne davet ederim."** buyurmuştu. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekir, "Şehâdet ederim ki, sen Allahü teâlânın resûlüsün ve senin peygamberliğin hakdır ve cihanı aydınlatan bir nûrdur." diyerek, O'nu tasdîk edip müslüman olmuştu.

Hazreti Ebû Bekir'in müslüman oluşu, şu şekilde de ifâde edilmiştir: Muhammed aleyhisselâma peygamberlik emri geldiğinde, "Bu sırrı kime söyleyebilirim, bu işi kime açıklayabilirim" diye düşünmüştü. Peygamber efendimizin, Ebû Bekir (r.a.) ile, yakın arkadaşlığı ve bu sebeple de O'na karşı pek fazla sevgisi vardı. Ayrıca Ebû Bekir (r.a.) çok akıllı ve doğruyu görüp seçebilmesiyle de meşhûrdu. Bunun için, Peygamber efendimiz (s.a.v.) nübüvvet sırrını O'na açmayı tasarlamıştı. Sabahleyin, Ebû Bekir'e (r.a.) varmak ve bu sırrı O'na açmak maksadıyla evden çıkmıştı.

O gece, Peygamber efendimiz böyle düşünürken, Ebû Bekir (r.a.) da şöyle düşünüyordu: "Baba ve dedelerimizin seçtiği din, hiç uygun değildir. Zira, hiçbir zarar ve fayda vermeye kadir olmayan bir heykele ibâdet etmek, akıllıca bir iş değildir. Yerin ve göğün yaratıcısı buna râzı olmaz. Bu düşünceyi ise, Muhammed'den (s.a.v.) başkasına arz etmek lâyık değildir. Zira, olgun ve akıllı, doğru görüşlü olduğu tecrübe edilmiştir. Yarın, ziyâret için O'na varayım, bu hâli arz edeyim. O ne derse, öyle amel edeyim!" Bu düşünce ile Ebû Bekir (r.a.) sabahlamış, Peygamber efendimize varmak için evden çıkıp, yolda karşılaşmışlar, birbirlerine karşı "Sözleşmeden birleştik" demişlerdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle söze başlamışlar: **"Bir meşveret için, sana geliyordum."** Ebû Bekir (r.a.) da: "Ben de, bir fikir sormak için yanınıza geliyordum" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Söyle yâ Ebâ Bekir"** buyurdular. Ebû Bekir (r.a.): "Sen her işte öndersin, önce sen söyle!" dediler. Peygamber efendimiz: **"Dün, bana bir melek görünüp, Hak teâlâdan (Halkı dine davet eyle!) diye emir getirdi. Ben endişede kaldım. Bugün sana geldim. Seni, İslâm dinine davet ederim. Ne dersin?"** buyurdular. Ebû Bekir (r.a.): "İslâmiyete önce beni kabûl eyle! Çünkü, dün gece sabaha kadar bu fikirde idim. Şimdi ise bu sözü işittim" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buna çok sevinip, Ebû Bekir'e (r.a.) İslâmiyyeti anlattılar. Ebû Bekir (r.a.) da kabûl edip, mü'minlerin serdârı oldu.

Diğer bir rivâyette ise Hazreti Ebû Bekir, Peygamber efendimize peygamberlik gelmeden önce ticâret maksadıyla Yemen'e gitmişlerdi. Bu seferlerinde, Yemen'de bulunan, Ezd kabilesinden, çok kitap okumuş ve ömrü üçyüzdoksan yıla ermiş bulunan bir ihtiyâra rastlamıştı. Bu ihtiyâr Hazreti Ebû Bekir'e bakıp: "Zannederim ki sen, "Mekke halkındansın" deyince, Ebû Bekir (r.a.) "Evet, öyledir" demiş ve aralarında şu konuşma geçmişti. İhtiyâr: "Sen Kureyşten

misin?" "Evet!" "Benî Temimden misin?" Evet!. "Bir alâmet daha kaldı." Nedir? diye sormuşlar "Karnını aç, göreyim." "Bundan maksadın nedir, söyle?" "Kitaplarda okudum ki, Mekke'de bir Peygamber gelir. O'na, iki kimse yardımcı olur. Biri genç, diğeri ihtiyârdır. Genç olanı, nice zorlukları kolaylığa çevirir. Çok belâları giderir. O ihtiyâr kişi ise, beyaz benizli, ince belli olup, karnı üzerinde bir siyah ben vardır. Zannederim ki, o kimse sensin. Karnını aç, göreyim" dedi. Ebû Bekir (r.a.) da açmış; göbeği üzerindeki siyah beni görünce, "Vallahi o kimse sensin" deyip, Ebû Bekir'e bir çok vasıyyetlerde bulunmuştu. Ebû Bekir (r.a.), işini bitirince, vedalaşmak, için ihtiyârın huzûruna varmış, Peygamber efendimiz hakkında bir kaç beyit söylemesini ondan istemiş, bunun üzerine ihtiyâr, oniki beyt okumuş, Ebû Bekir (r.a.)'da bunları ezberlemişti.

Ebû Bekir (r.a.) seferden Mekke-i mükerreme'ye dönünce, Ukbe İbni Ebû Mu'ayt, Şeybe, Ebû Cehil, Ebü'l Bühterî gibi, Kureyşten ileri gelen kimseler, O'nu ziyârete evine gelmişlerdi. Ebû Bekir onlara hitaben: "Aranızda hiçbir hâdise oldu mu?" buyurmuş. Cevaplarında: "Bundan daha garip bir hâdise olur mu ki, Ebû Tâlib'in yetimi, peygamberlik dâvası ediyor ve sizler, baba ve dedeleriniz, bâtıl dindensiniz diyor. Eğer hatırın olmasaydı, O'nu bu zamana kadar sağ bırakmazdık. Sen O'nun iyi dostusun, bu işi sen hallet" demişlerdi. Ebû Bekir (r.a.) onlardan özür dileyerek, oradan ayrılmış, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Hadîce'nin (r.anha) evinde olduğunu öğrenip, varıp kapıyı çalmış, Peygamber efendimiz kendilerini karşılayınca: "Yâ Muhammed (s.a.v.), senin hakkında söylenilenler nedir?" demiş. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ben Hak teâlânın peygamberiyim. Sana ve bütün Âdemoğullarına gönderildim, îmân getir ki, Hak teâlânın rızâsına vâsıl olasın ve canını Cehennemden koruyasın"** buyurdular. Ebû Bekir (r.a.) buna delîl nedir? deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"O, Yemen'de gördüğün ihtiyârın hikâyesi delîldir",** buyurdular. Ebû Bekir (r.a.): "Ben Yemen'de pek çok ihtiyâr ve genç gördüm" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) cevabında: **"O ihtiyâr ki, sana oniki beyit emânet verdi ve bana gönderdi"** diyerek o beyitlerin hepsini okudu. Ebû Bekir (r.a.) bunu sana kim haber verdi, deyince; cevabında; "Benden evvelki peygamberlere gelen melek haber verdi" buyurdular. Bunu söyler söylemez, elini bana ver deyip, mübârek elini tutmuş, **"Eşhedü en lâ ilahe illallah ve Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah"** diyerek müslüman olmuştur. Hayatında ilk defa duyduğu, yüksek bir sevinçle evine müslüman olarak dönmüştür. Nitekim bir hadîs-i şerîfte: **"Her kime imânı arz ettiysem, yüzünü buruşturur, tereddütle bakardı. Ancak Ebû Bekr-i Sıddîk** (r.a.) **imânı kabûl etmekte hiç tereddüt ve duraklama etmedi."** buyurulmuştur.

Hazreti Ebû Bekir, müslüman olunca, hemen çok sevdiği arkadaşlarına gitti. Onları da, müslüman olmaları için ikna etti. Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerinden ve Cennetle müjdelenenlerden olan Osman bin Affân, Talha bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvâm, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd İbni Vakkâs, Ebû Ubeyde bin Cerrah gibi yüksek şahsiyetler onun tavsiyesi ile müslüman olmuşlardır.

İslâmiyeti kabûl eden Hazreti Ebû Bekir'i dininden vazgeçirmek için Kureyş müşriklerinin azılı pehlivanlarından Nevfel bin Adviye, bir ipe bağlayıp işkence etmeye başladı. Kendi kabilesi olan Benî Teym, bunu gördükleri halde aldırış etmediler. Birgün Resûlullah efendimiz, yeni müslüman olanlardan birkaçı ile Erkam bin Erkam'ın (r.a.) Safa tepesindeki evinde oturuyorlardı. Başta Hazreti Ebû Bekir olmak üzere, hepsi bu yeni dinin müşriklere açıklanmasını arzuladıklarını bildirdiler. Henüz açıkça tebliğ edilmek emri verilmemişti. Peygamber efendimiz de: **"Ey Ebû Bekir! Bizim sayımız henüz az. Bu işe yetmeyiz"** buyurdu ise de, Ebû Bekir'in ve arkadaşlarının arzularının çokluğundan onları kıramadı. Hemen Mescid-i Haram'ın bir tarafına

topluca oturdular. O sırada müşrikler de orada toplu halde bulunuyorlardı. Hazreti Ebû Bekir ayağa kalktı. Putlardan yüz çevirip, Allahü teâlâya ve O'nun Peygamberi Muhammed aleyhisselâma inanmanın lâzım olduğunu anlatmaya başlayınca, müşrikler hep birden Ebû Bekir'e ve arkadaşlarına saldırdılar. Yumruk ve tekmelerle ortalığı, alt üst ettiler. Hazreti Ebû Bekir'i fenâ halde tartaklayıp dövdüler. Utbe bin Rebîa, demirli ayakkabılarını Ebû Bekir'in (r.a.) yüzüne çarpa çarpa yüzünü gözünü kanlar içinde bıraktı, bilinmez hale getirdi. Benî Teym kabilesine mensûb olan kişiler yetişip ayırmasaydılar öldürünceye kadar dövmeye devam edeceklerdi. Kabilesinden olan kişiler bitkin ve perişan bir hale gelen Hazreti Ebû Bekir'i bir çarşafın içine koyarak evine götürdüler. Hemen geri dönüp Kâ'beye geldiler: "Eğer Ebû Bekir ölecek olursa, yemîn olsun ki, biz de Utbe'yi gebertiriz!" dediler ve yine Hazreti Ebû Bekir'in yanına gittiler.

Hazreti Ebû Bekir, uzun bir süre kendine gelemedi. Babası ve Benî Teym'liler, O'nu ayıltmak için çok uğraştılar. Ancak akşama doğru kendine gelebildi, gözlerini açar açmaz, ezik bir sesle: "Resûlullah ne yapıyor? O, ne haldedir? Ona da dil uzatmışlar, hakaret etmişlerdi" diyebilmişti; Annesi Ümm-ül-Hayr'a dediler ki: "Sor bakalım, birşey yer veya içer mi?" Hazreti Ebû Bekir'in yemeğe ve içmeğe ne isteği vardı, ne de bir gücü! Ev, tenhalaşınca annesi ona: "Ne yersin, ne içersin?" diye sordu. Hazreti Ebû Bekir gözlerini açtı ve "Resûlullah ne haldedir, ne yapıyor?" dedi. Annesi, "Vallahi arkadaşın hakkında hiçbir bilgim yok!" dedi. Ebû Bekir (r.a.): "Hattâb'ın kızı Ümmü Cemil'e git, Resûlullah'ı ondan sor!" dedi. Annesi Ümm-ül-Hayr, kalkıp Ümmü Cemil'in yanına gitti ve: "Oğlum Ebû Bekir, senden Abdullah'ın oğlu Muhammed'i (s.a.v.) soruyor. Acaba ne haldedir?" Ümmü Cemil de: "Benim ne Muhammed (s.a.v.), ne de Ebû Bekir hakkında bir bilgim var! İstersen seninle birlikte gidelim?" dedi. Ümm-ül-Hayr, "Olur" deyince, kalktılar, Hazreti Ebû Bekir'in yanına geldiler. Ümmü Cemîl, Hazreti Ebû Bekir'i böyle perişan bir vaziyette, yaralar ve bereler içinde görünce, kendisini tutamıyarak çığlık kopardı ve: "Sana bunu yapan bir kavim, muhakkak azgın ve taşkındır. Allah'tan dileğim, onlardan öcünü almasıdır." dedi. Hazreti Ebû Bekir, Ümmü Cemil'e: "Resûlullah ne yapıyor, ne haldedir?" diye sordu. Ümmü Cemîl, Ona: "Burada annen var, söylediğimi işitir" dedi. Hazreti Ebû Bekir de: "Ondan sana bir zarar gelmez, sırrını yaymaz" deyince, Ümmü Cemîl: "Hayattadır, hali iyidir" dedi. Tekrar "Şimdi o nerededir?" diye sordu. Ümmü Cemîl: "Erkam'ın evindedir." dedi. Hazreti Ebû Bekir: "Vallahi, Resûlullahı gidip görmedikçe, ne yemek yerim, ne de bir şey içerim!" dedi. Annesi: "Sen, şimdi biraz bekle, herkes uykuya dalsın!" dedi. Herkes uyuyup, ortalık tenhalaşınca, Hazreti Ebû Bekir, annesine ve Ümmü Cemîl'e dayanarak, yavaş yavaş Resûlullah'ın yanına vardı. Sarılıp öptü. Müslüman kardeşleriyle kucaklaştı. Ebû Bekir'in (r.a.) bu hali, Peygamber efendimizi çok üzdü. Hazreti Ebû Bekir: "Yâ Resûlallah! Babam, anam sana feda olsun! O azgın adamın, yüzümü gözümü yerlere sürtüp, beni bilinmez hâle getirmesinden başka bir üzüntüm yok! Bu yanımdaki de, beni dünyâya getiren annem Selmâ'dır. Onun hakkında duâ buyurmanızı istirhâm ediyorum. Umulur ki, Allahü teâlâ, Onu senin hürmetine Cehennem ateşinden kurtarır" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz, Selmâ'nın müslüman olması için Allahü teâlâya yalvardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) duâsı kabûl olunmuştu. Annesi de hidâyete kavuşup müslümanlığı kabûl etti. Böylece ilk müslümanlardan biri olmakla şereflendi.

Hazreti Ebû Bekir, Peygamber efendimiz ne söylerse, itiraz etmez hemen kabûl ederdi. Hatta herkesin itiraz ettiği meseleleri bile itirazsız kabûllenirdi. Meselâ Peygamberimizin Mi'râc mucizesini kabûl etmeleri böyle oldu. Resûlullah efendimiz, Mi'râc'tan dönüp sabah olunca, Kâ'be yanına gidip Mekkelilere Mi'râcı anlattı. İşiten kâfirler, alay etti. Muhammed aklını

kaçırmış, iyice sapıtmış, dediler. Müslüman olmaya niyeti olanlar da vaz geçti. Birkaçı sevinerek Ebû Bekir'in evine geldi. Çünkü bunun akıllı, tecrübeli, hesaplı bir tüccâr olduğunu biliyorlardı. Kapıya çıkınca hemen sordular: "Ey Ebû Bekir! Sen çok kerre Kudüs'e gittin geldin. İyi bilirsin. Mekke'den Kudüs'e gidip gelmek ne kadar zaman sürer" dediler. Hazreti Ebû Bekir: "İyi biliyorum. Bir aydan fazla", dedi. Kâfirler bu söze sevindiler. Akıllı, tecrübeli adamın sözü böyle olur, dediler. Gülerek, alay ederek ve Ebû Bekir'in de kendi kafalarında olduğuna sevinerek: "Senin efendin, Kudüs'e bir gecede gidip geldiğini söylüyor, artık iyice sapıttı" diyerek, Ebû Bekir'e sevgi, saygı ve güven gösterdiler.

Ebû Bekir (r.a.), Resûlullahın mübârek adını işitince, "Eğer O söyledi ise, inandım. Bir anda gidip gelmişdir" deyip içeri girdi. Kâfirler neye uğradıklarını anlıyamadı. Önlerine bakıp gidiyor ve "Vay canına, Muhammed ne yaman büyücü imiş. Ebû Bekir'e sihir yapmış" diyorlardı. Ebû Bekir hemen giyinip, Resûlullahın yanına geldi. Büyük kalabalık arasında yüksek sesle, "Yâ Resûlallah! Mi'râcınız mübârek olsun! Allâhü teâlâya sonsuz şükürler ederim ki, bizleri, senin gibi büyük Peygambere, hizmetçi yapmakla şereflendirdi. Parlıyan yüzünü görmekle, kalbleri alan, rûhları çeken tatlı sözlerini işitmekle ni'metlendirdi. Yâ Resûlallah! Senin her sözün doğrudur. İnandım. Canım sana feda olsun." dedi. Ebû Bekir'in sözleri, kâfirleri şaşırttı. Diyecek şey bulamayıp dağıldılar. Şüpheye düşen, imânı zayıf birkaç kişinin de kalbine kuvvet verdi. Resûlullah (s.a.v.) o gün Hazreti Ebû Bekir'e "Sıddîk" dedi. Bu adı almakla, bir kat daha yükseldi.

Hazreti Ebû Bekir, Resûlullah'ın en yakın dostu idi. Ondan hiç ayrılmazdı. Onların bu beraberliği, Mekke'den Medine'ye hicrette de devam etti. O'na mağara arkadaşı oldu. Mağara'da üç gün kaldıktan sonra, ikisi bir deveye binerek yolculuk ettiler. Medine'ye varıncaya kadar Resûlullah'ın bütün hizmetini O gördü. Medine'deki mescid yapılırken O'nunla beraber çalıştı. Hiçbir hizmetten, fedâkârlıktan geri kalmadı.

Hazreti Ebû Bekir, Resûlullah efendimizle birlikte bütün harplerde bulunmuş, bir kısmında ordu kumandanlığı vazîfesi kendisine verilmiştir. Çok şiddetli muharebelerde, Peygamber efendimizin muhafızlığını yapmış, Efendimize karşı bedenini siper etmiştir. Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te müşriklere karşı büyük kahramanlıklar göstermiştir. Tebük harbinde, sancaktarlık görevini yürütmüştür.

İslâmın zuhurundan 21 yıl sonra Mekke şehri, müslümanlar tarafından feth edildi. Mekke halkı Hazreti Peygamberin huzûruna gelerek İslâm'ı kabûl etmeye başladılar. Hazreti Peygamber, Safa tepesine oturmuş, yeni müslümanların bîatini kabûl ediyordu. Hazreti Ebû Bekir babasının yanına gelerek: "Babacığım! Artık İslâm'ı kabûl etme zamanı geldi. Haydi, seni Resûlullah'ın yanına götüreyim dedi. Ebû Kuhâfe'nin kabûl etmesi üzerine, Hazreti Ebû Bekir, babasının koluna girerek onu, iki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâmın huzûruna getirdi. Ebû Kuhâfe, gayet ihtiyârdı ve gözleri de görmüyordu. Hazreti Peygamber onları görünce ayağa kalktı ve muhabbet dolu bir sesle: **"Ey Ebû Bekir! İhtiyar babana niçin zahmet verdin? Onu buralara kadar yordun. Biz onun ayağına giderdik"** diye iltifât buyurdu. İhlâs, takvâ ve sadakat güneşi Hazreti Ebû Bekir "Yâ Resûlallah! Babamın sizin ayağınıza gelmesi daha uygundur" dedi.

Ebû Kuhâfe'nin müslüman olmasıyla Hazreti Ebû Bekir'in ailesi, Muhammed aleyhisselâmın ümmeti içinde hiçbir aileye nasip olmayan büyük bir şeref ve fazîlete erişti. Çünkü bir ailede dört kuşak müslümanlık ve sahabîlik tacını başlarına giymiş oldular. Ebû Kuhâfe, oğlu Ebû Bekir'in halife olduğu günleri gördü. Hazreti Ömer'in hilâfeti devrinde îmânlı olarak âhirete göç etti.

Hazreti Ebû Bekir hicretin dokuzuncu (m. 631) senesinde Hac kâfilesi başkanlığında görev yapmıştır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) son hastalıklarında üç gün imamlık görevinde bulunup, onyedi vakit namaz kıldırmış, üç vaktinde de Peygamberimiz (s.a.v.), Ebû Bekir'e (r.a.) uyarak arkasında namaz kılmışlardır.

Hazreti Ebû Bekir, 10 (m. 632) senesinde, Peygamberimizin vefâtı üzerine Eshâb-ı kiramın sözbirliğiyle halife seçilmiştir. Peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed aleyhisselâmdan sonra müslümanların halifesi, yani Peygamberimizin vekîli ve müslümanların reîsi, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk olmuştur. Ondan sonra da sırası ile Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali halife olmuşlardır. Bu dördünün üstünlük sıraları, halifelikleri sırası gibidir. Bunlardan ilk ikisinin, yani Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer'in, diğer ikisinden üstün olduğunu Eshâb-ı kiramın ve Tabiîn hazretlerinin hepsi söylemişlerdir. Bu sözbirliğini bütün din âlimleri haber vermektedir. Ebü'l-Hasen-i Eş'âri buyuruyor ki "Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer'in (Şeyhaynın), diğer bütün ümmetten üstün olduğu muhakkaktır. Buna inanmıyan ya cahildir veya inatçıdır" Hazreti Ali (r.a.) buyuruyor ki: "Beni, Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer'den üstün tutan, iftira etmiş olur. İftira edenleri dövdükleri gibi, onu döverim." Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de (Gunyet-üt-Talîbîn) kitabında buyuruyor ki Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâdan istedim ki, benden sonra Ali** (r.a.) **halife olsun. Melekler dedi ki: Yâ Muhammed Allahü teâlânın dilediği olur. Senden sonra halife, Ebû Bekr-i Sıddîkdır",** Abdülkâdir-ı Geylânî yine buyurdu ki: Ali (r.a.) dedi ki: Peygamber (s.a.v.) bana dedi ki: **"Benden sonra halife Hazreti Ebû Bekir olacaktır. Ondan sonra Ömer, ondan sonra Osman, ondan sonra da Sen** (r.a.) **olacaksın!"**

Hazreti Ali (r.a.) buyuruyor ki: Ebû Bekir (r.a.) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki, Resûlullah (s.a.v.) **"Günah işleyen biri, pişman olur, abdest alıp, namaz kılar ve günahı için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günahı elbette af eder. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresi yüzdokuzuncu âyetinde: Biri günah işler veya kendine zulüm eder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse Allahü teâlâyı çok merhametli ve af ve mağfiret edici bulur buyurmaktadır"** dedi.

Resûlullah'ın (s.a.v.) vefât ettiği haberi, Eshâb-ı kiram arasında yayılınca herkesin aklı başından gitti. Hazreti Ömer kılıcı eline alıp, "Resûlullah öldü" diyenin kellesini uçururum, deyip ortaya çıktı. Herkes, üzüntüden ve Ömer'in (r.a.) bu halinden korktuğu halde, Hazreti Ebû Bekir, cesâretini muhafaza ederek, Eshâb-ı kiramın arasına girdi. Onlara Resûlullah'ın da öleceğini, O'nun da bir insan olduğunu bildiren âyet-i kerîmeyi okuyup, te'sîrli sözler söyleyerek nasîhat etti. Halkı sükûna ve huzûra kavuşturdu. Derhal halife seçimi yapıldı. Müslümanlar başsızlıktan, dağınıklıktan kurtarıldı.

Hazreti Ebû Bekir Pazartesi günü halife seçilince, Salı günü, Mescid-i şerîfe gelip, Eshâbı topladı. Minbere çıktı. Hamd ve senadan sonra: "Ey Müslümanlar! Sizin üzerinize halife ve emir oldum. Halbuki, sizin en iyiniz değilim. Eğer iyilik yaparsam bana yardım ediniz. Fenâ bir iş yaparsam, bana doğru yolu gösteriniz. Doğruluk emanettir. Yalancılık hıyânettir. Sizin zayıfınız, bence çok kıymetlidir. Onun hakkını kurtarırım. Kuvvetine güveneniniz ise, bence zayıftır. Çünkü ondan başkasının hakkını alırım. İnşa Allahü teâlâ, hiçbiriniz cihadı terk etmesin. Cihadı terk edenler zelîl olur. Ben Allah'a ve Resûlüne itaat ettikçe, siz de bana itaat ediniz. Eğer ben Allah'a ve Resûlüne âsi olur, doğru yoldan saparsam, sizin de bana itaat etmeniz lazım gelmez. Kalkınız, namaz kılalım. Allahü teâlâ hepinize iyilik versin." dedi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vefât edince, İslâmiyetten ayrılma tehlikesi birdenbire büyüdü. Her tarafı dehşet bürüdü. Yemen'deki ve başka yerlerdeki memurlar geri gelmeye, kara haberler getirmeğe başladılar. Müslümanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Mekke, Medine ve Tâiften başka bütün Arabistan halkı İslâmiyetten ayrıldılar. Mürtedlerin sayısı yanında müslümanlar pek az idi. Fakat, Resûlullahın halifesi, zamân-ı seâdetteki gelişmeyi hiç değiştirmemeye ve Resûlullahın niyetlerini yerine getirmeye kararlı idi. Halife seçiminden sonra, Eshâb-ı kiram arasında Hazreti Üsâme'nin sefere gidip gitmemesi hakkında ihtilaf edilmişti. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Üsâme'yi sekizbin kişilik bir kuvvetle Şam tarafına göndermişti. Mübârek eliyle Üsâme'ye bir de bayrak vermişlerdi. Ordu henüz Medine'den çıkmamıştı. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) vefât ettiler. Muhacirler ve ensar (r.a.) bu kuvvetin Şam'a gönderilmemesini istiyorlardı. Çünkü, bir taraftan yahudi ve hıristiyanlar, diğer tarafdan mürted ve münâfıklar dine saldırıyorlardı. Bu kadar kuvveti kendimizden uzak tutarsak halimiz ne olur! diyorlardı. Hazreti Ebû Bekir, "Kuvvetimiz olmadığını her tarafın boş olduğunu görerek, kurtlar gelip çoluk çocuğumuzu evden çekip götürmeye kalkışsalar, yine bayrağını Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) mübârek eliyle verdiği Üsâme'nin (r.a.) ordusunu Şam'a göndereceğim" buyurup hemen gönderdi. İslâm düşmanları bu hareketi görüp korktular. Müslümanlar kuvvetli olmasaydı, bu kadar kuvveti uzağa göndermezlerdi, dediler. Mürtedlerle (dinden ayrılanlar) muharebeyi göze aldı. Her tarafa birlikler gönderdi. Medine'ye hücuma hazırlanan düşman üzerine, gece şiddetli bir çıkış yaparak, sabaha kadar savaştı. Hepsini dağıttı. Yanındaki askerlerle birlikte, uzakdaki mürtedlerle muharebeye gitmek üzere devesine bindi. Fakat, Hazreti Ali (r.a.) halifenin devesinin yularını tutup, "Ey Resûlün halifesi! Nereye gidiyorsun? Sana Resûlullahın Uhud muharebesinde söylediğini söylerim. O gün sana **(Kılıcını kınına sok! Ölümünle bizi yakma!)** buyurmuştu. Vallahi, sana bir hâl olur ise, müslümanlar, senden sonra düzen bulmaz" dedi. Eshâb-ı kiramın hepsi, Hazreti Ali'yi tasdîk etti. Bunun üzerine halife hazretleri Medine-i münevvere'ye döndü. Sonra, onbir kabileye bölükler gönderdi. Bunlardan Hazreti İkrime emrindeki asker, Yemâme'de, Müseyleme'nin kırkbin askerine karşı gelemedi. Halife, Hazreti Hâlid bin Velîd'i imdâda gönderdi. Hazreti Hâlid, Talha ve Sücâh ve Mâlik bin Nüveyre'yi perişan edip, Medine'ye dönmüştü. Yemâme'de de büyük zafer kazandı. Yirmibin mürted öldürdü. İkibine yakın müslüman şehîd oldu. Amr İbn-i Âs (r.a.) da, Huzâ'a kabilesini hidâyete getirdi. Âlâ bin Hadremi (r.a.) Bahreyn'de çetin muharebeler yapıp mürtedleri dağıttı. Huzeyfe, Arfece ve İkrime, (r.a.) Umman ve Bahreyn'de birleşip, mürtedleri bozdular. Onbin mürted öldürdüler. Halife, Hâlid bin Velîd'i (r.a.) Irak tarafına gönderdi. Hîre'de yüzbin altın cizye aldı. Hürmüz kumandasındaki İran ordusunu bozdu. Basra'da otuzbin kişilik orduyu perişan etti. İmdada gelen büyük ordudan yetmişbin kâfir öldürüldü. Sonra, çeşitli muharebelerle, büyük şehirler aldı. Halife, Medine'de ordu toplayıp, Hazreti Ebû Ubeyde kumandasında Şam taraflarına, Amr İbni Âs'ı (r.a.) da Filistin'e gönderdi. Sonra Yezîd bin Ebû Süfyân'ı Şam'a yardımcı gönderdi. Sonra asker toplayıp, Hazreti Muâviye kumandasında, kardeşi Yezîd'e yardımcı gönderdi. Hazreti Hâlid bin Velîd'i de Irak'dan Şam'a gönderdi. Hazreti Hâlid, askerin bir kısmını Müseynâ'ya bırakıp, birçok, muharebe ve zaferlerle Suriye'ye geldi.

İslâm askerleri birleşerek Ecnadin'de büyük Rum ordusunu yendiler. Sonra, Yermük'de 46.000 İslâm askeri, Herakliyüs'ün 240 000 askeri ile uzun ve çetin savaşlar yapıp galip geldi. Yüzbinden ziyâde Rum askeri öldürüldü. Üçbin müslüman şehîd oldu. Bu muharebede İslâm kadınları da harp etti. Baş kumandan Hazreti Hâlid bin Velîd'in ve tümen komutanı Hazreti İkrime'nin şaşılacak kahramanlıkları görüldü. Bütün bu zaferler, halifenin cesâreti, dehası, güzel idâresi ve bereketi ile oldu. Yermük savaşı yapılırken, halife Medine'de vefât etti.

Onun devrinde, İslâm devlet idâresinin temelleri sağlamlaşmış, Kur'ân-ı kerîm'in bir hükmü dışına çıkılmadığı gibi, dinden ayrılmak isteyenlere fırsat verilmemiştir. Mürtedlerle yapılan bu harplerden Yemâme'de, birçok hafız şehîd olmuştu, Hazreti Ömer'in de teklifi ile Kur'ân-ı kerîm'in bir kitap halinde toplanması kararlaştırılıp, bu görev Zeyd bin Sâbit'e (r.a.) verildi. Hazreti Ebû Bekir'in en büyük hizmetlerinden biri de, Kur'ân-ı kerîmi kitap halinde toplatması olmuştur.

Cebrâil aleyhisselâm her sene bir kerre gelip, o ana kadar inmiş olan Kur'ân-ı kerîm'i, Levh-il-Mahfûz'daki sırasına göre okur, Peygamber (s.a.v.) efendimiz dinler ve tekrar ederdi. Âhireti teşrîf edeceği sene, iki kerre gelip, tamamını okudular. Muhammed aleyhisselâm ve Eshâbından çoğu, Kur'ân-ı kerîm'i tamamen ezberlemişti. Bazıları da bazı kısımları ezberlemiş, birçok kısımlarını yazmışlardı. Muhammed aleyhisselâm ahirete teşrîf ettiği sene, halife Ebû Bekir (r.a.) ezber bilenleri toplayıp ve yazılı olanları getirtip, Hazreti Zeyd bin Sâbit'in başkanlığındaki bir hey'ete, bütün Kur'ân-ı kerîm'i kâğıt üzerine yazdırdı. Böylece, Mıshaf veya Mushaf denilen bir kitap meydana geldi. Otuzüçbin Sahâbîbu Mushaf'ın her harfinin, tam yerinde olduğuna söz birliği ile karar verdi. Sûreler belli değildi. Üçüncü halife Osman (r.a.) hicretin yirmibeşinci senesinde, sûreleri birbirinden ayırdı, yerlerini sıraladı. Altı tane daha Mushaf yazdırıp, Bahreyn, Şam, Basra, Bağdâd, Yemen, Mekke ve Medine'ye gönderdi. Bugün, bütün dünyâda bulunan mushaflar, hep bu yedisinden yazılıp, çoğalmıştır. Aralarında bir nokta farkı bile yoktur.

Hazreti Ebû Bekir, Eshâb-ı kiramın en çok ilim sahibi olanlarındandı. Her ilimde müracaat kaynağı olmuştur. İslâmî ilimlerin bütün meselelerini bilirdi. Nitekim Resûlullah efendimiz O'nun hakkında **"Allahü teâlânın kalbime akıttıklarını, Ebû Bekir'in kalbine akıttım"** buyurmuştur. Böylece O, Muhammed aleyhisselâmdan sonra insanların en üstünü oldu. Hicrette O'nun yol arkadaşı idi. Mağarada beraber idiler. Hayatı boyunca Peygamber efendimizin yanından hiç ayrılmadı. Her işinde O'nun veziri oldu. Bir meselede Eshâb-ı kiram ile istişâre ederken Hazreti Ebû Bekir'i sağına, Hazreti Ömer'i de soluna oturturdu. Görülecek mesele husûsunda, önce bu ikisinin reyini, görüşünü sorar, sonra da diğer Sahâbîlerin görüşlerine yer verirdi. Çünkü Hazreti Ebû Bekir'in ilmi o kadar yüksekti ki, Eshâb-ı kiramın (r.a.) en yükseklerinden olan Hazreti Ömer, Peygamber efendimizin Hazreti Ebû Bekir seviyesinde anlattığı şeyleri anlayamazdı. Hazreti Ömer bir gün geçerken, Resûlullahın (s.a.v.) Ebû Bekir Sıddîk'a (r.a.) birşey anlattığını gördü. Yanlarına gidip dinledi. Sonra, başkaları da, gördü ise de, gelip dinlemeğe çekindiler. Ertesi gün, Ömer'i (r.a.) görünce, "Yâ Ömer, Resûlullah (s.a.v.) dün size bir şey anlatıyordu. Bize de söyle, öğrenelim" dediler. Çünkü o dâima, **"Benden duyduklarınızı, din kardeşlerinize de anlatınız! Birbirinize duyurunuz!"** buyururdu. Hazreti Ömer, "Dün Ebû Bekir (r.a.) Kur'ân-ı kerîm'den anlayamadığı bir âyetin mânâsını sormuş, Resûlullah ona anlatıyordu. Bir saat dinledim, birşey anlıyamadım" dedi. Çünkü Ebû Bekir'in yüksek derecesine göre anlatıyordu. Ömer (r.a.) o kadar yüksek idi ki, Resûlullah (s.a.v.), **"Ben Peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra peygamber gelmeyecektir. Eğer, benden sonra Peygamber gelseydi, Ömer Peygamber olurdu"** buyurdu. Böyle yüksek olduğu halde ve Arabiyi çok iyi bildiği halde, Kur'ân-ı kerîm'in Hazreti Ebû Bekir'e anlatılan tefsîrini anlıyamadı. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) herkesin derecesine göre anlatıyordu. Ebû Bekir'in derecesi, ondan çok daha yüksekti. Fakat, bu da, hatta Cebrâil aleyhisselâm dahi, Kur'ân-ı kerîm'in mânâsını, esrârını, Resûlullah'a sorardı. Resûlullah Kur'ân-ı kerîm'in hepsinin tefsîrini Eshâbına bildirmiştir. Kur'ân-ı kerîm'in tefsîri için lâzım olan bütün

ilimler, Hazreti Ebû Bekir'de mevcûttu. Yaşadığı zamanda Kureyş'in âlimi olarak tanınırdı. Gayet güzel konuşur, Arap dilinin belagatına da vâkıftı. Resûlullahtan (s.a.v.) çok feyizlere kavuşmuş, Kur'ân-ı kerîm'in mânâsına ve hakîkatine âit bütün bilgileri bizzat O'ndan almıştır. Kur'ân-ı kerîm'den hüküm çıkarmak husûsunda üstün bir kudret ve maharet sahibi idi. Âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şeriflerin mânâ ve hakîkatlarına hakkıyla muttali (öğrenmiş) idi. Eshâb-ı kiram ve Tabiînin âlimleri, birçok âyet-i kerîmelerin tefsîrini O'ndan alıp bildirmişlerdir.

Hazreti Ebû Bekir'in hadîs ilminde de üstün bir hizmeti olmuştur. Resûlullah'ın her haline ve her işine pek yakından vâkıf bulunuyordu. Eshâb-ı kiram, birçok meselede Resûlullah'ın nasıl hareket ettiğini Ebû Bekir'den (r.a.) soruyordu. Kendisinden, Hazreti Ömer bin Hattâb, Osman bin Affân, Aliyyü'l-Mürtezâ, Abdurrahmân bin Avf, Abdullah İbni Mes'ûd, Abdullah İbni Abbas, Abdullah İbni Ömer, Huzeyfet-ül-Yemânî, Zeyd bin Sabit (r.anhüm.) ve daha birçok Sahâbî hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) vefâtından sonra hemen hilâfet işlerine başlaması ve meşgûliyetinin çok olması ve her işittiğini rivâyet edecek kadar uzun yaşamamış olması sebebiyle rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin sayısı azdır. Bunların 142 adet olduğu kaynak eserlerde zikredilmektedir. Resûlullah efendimizden bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin bazıları şunlardır:

"Misvak ağzı temizlemeğe, Cenab-ı Hakk'ın rızasına kavuşmağa vesiledir."

"Allahü teâlâ'dan ömrünüzün başında ve sonunda afiyet ve yakîn isteyeniz."

"İmamlar (halîfeler) **Kureyştendir."**

"Doğruluğa ve iyiliğe dikkat edin, zira bu ikisi Cennete götürür. Yalandan ve kötülükten sakının, zira bunlar Cehenneme götürür."

"Peygamberler miras bırakmazlar. Onların bıraktıkları sadakadır."

"Peygamberler, rûhunun kabz olunduğu yere (vefât ettikleri yere) defin olunurlar."

Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.), fıkıh ilminde üstün bir yeri vardır. Eshâb-ı kiramın en büyük fakîhlerindendi. Resûl-i Ekrem'in zamanında bile fetvâ verirdi. Resûlullah'tan yayılan bütün ilimlere ve feyizlere ayna olmuştu. İslâmî ilimlerin her meselesini bilirdi (ve hükümlerinin hepsine hakkıyla vâkıftı). Eshâb-ı kiramın içinde "fukahâ-ı seb'a" adı ile meşhûr olan yedi büyük âlimden biri de Hazreti Ebû Bekir idi. Fetvâlarının adedi itibarıyla bunların mutavassıtlarındandı? Kendi hilafeti devrinde kurulan dînî müesseselerden (kuruluşlardan) biri de, "İftâ makamı" (fetvâ makamı) idi. Bu kuruluşun en önemli görevi, fıkhî (dini meseleleri araştırıp, tetkik ve tahkîk edip), dînî hükümlerde icma'ın (birliğin) hâsıl olmasına çalışmaktı. Müslümanların sorularına cevap vermek sûretiyle, hem onlara faydalı olunuyor, hem de, ilmin gelişmesi temin ediliyordu (sağlanıyordu). İslâmiyetin zimmîlere (gayri müslim vatandaşlara) tanıdığı bütün haklar eksiksiz yerine getirilmekteydi.

Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, tasavvuf ilminin bütün yüksek marifetlerine kavuşmuştu. Resûlullah'ın kalbine akıtılan feyizlerin, marifetlerin hepsi O'na da verilmişti. Resûlullah'tan sonra Allahü teâlâyı en iyi tanıyan ve en çok ibadet eden O'dur. Tasavvuf, Resûlullahın (s.a.v.) izinde bulunmak, O'nun gösterdiği yoldan ayrılmamaktır. İnsanların yaratılışları ayrı ayrı olduğu için tasavvuf yolları da ayrılmıştır. Bu ümmetin sonra gelen evliyâsı, Resûlullah'tan gelen feyizlere, nûrlara iki yoldan kavuşmuştur. Birisi nübüvvet yolu, diğeri de vilâyet yoludur. Müslümanlar,

nübüvvet yolunun bütün marifetlerine, Hazreti Ebû Bekir vasıtası ile kavuşmuşlardır. Eshâb-ı kiramın hepsi, Allahü teâlâya bu yoldan kavuştular.

Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) Neseb ilminde de yükselmişti. Arapların soylarına âit vak'aları (olaylar) en iyi bilendi. Aralarındaki kan davalarını halleder, O'nun hakemliğine ve kararlarına itirazları olmazdı.

Hazreti Ebû Bekir'in fazîletleri, üstünlükleri çoktur. Bunların her biri, Kur'ân-ı kerîm'in, hadîs-i şerîflerin ve Eshâb-ı kiram ile diğer din âlimlerinin haber vermesiyle anlaşılmıştır. Bu ümmet içinde, Peygamberimizden (s.a.v.) sonra olma se'âdetinin sahibi, Ebû Bekir Sıddîk'dır. Çünkü dîni kuvvetlendirmek ve Peygamberlerin efendisine yardım etmek için, malını dağıtmakta, cihad etmekte, yani düşmanlarla şiddetli mücadele etmek ve şânını, şerefini kaybetmekte, öncelerin öncesi odur. Ebû Bekir Sıddîk'ın (r.a.) diğer müslümanların en üstünü olmasının sebebi, imâna gelmekte, malının çoğunu ve canını feda etmekte ve her türlü hizmette, başkalarının önünde bulunmasıdır. Hadid sûresinin onuncu âyetinde: **"Mekke-i Mükerreme'nin fethinden önce malını veren ve cihâd eden kimseye, fetihden sonra malını dağıtan ve cihâd edenden daha büyük derece vardır. Allahü teâlâ hepsine Cenneti va'd etti"** âyet-i kerîmesi, onun için indirilmiştir ve yine Tevbe sûresinin yüzüçüncü âyetinde, **"Önce imâna gelenlerden, her fazilette öne geçenlerden, hem Mekke'den gelen Muhacirlerden, hem de Medine'de bunları karşılayıp, yardım eden Ensârdan, önde olanlardan ve iyilikte bunların izinde gidenlerden Allahü teâlâ râzıdır. Hepsini sever. Onlar da, Allahü teâlâdan râzıdır. Allahü teâlâ, onlara Cenneti hazırladı. Cennette sonsuz kalacaklardır"** buyuruldu.

Feth sûresi onsekizinci âyetinde, **"Ağaç altında, sana söz veren mü'minlerden, Allahü teâlâ elbette râzıdır"** müjdesine, Ebû Bekir (r.a.) de dahildir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) de **"Ağaç altında benimle sözleşenlerden hiçbiri Cehenneme girmez!"** buyurdu. Bu sözleşmeye "Bi'at-ür-Rıdvân" denir. Çünkü, Allahü teâlâ, bunlardan râzıdır. Bunlar, bindörtyüz kişi idi.

Bedir Gazâsında, Ramazan-ı şerîfin onyedinci Cuma günü, Temmuz ayının öğle sıcağında, iki taraf hücum etmişti. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Bekir, Ömer, Ebû Zer, Sa'd ve Sa'îd ile (r.anhüm) kumanda yerinde oturmuştu, İslâm askeri sıkıntı çekiyordu. Sa'd ve Sa'îd'i (r.a.) yardımcı gönderdi. Sonra Ebû Zer'i (r.a.) gönderdi. Sonra, Ömer'i (r.a.) gönderdi. Bir saat geçti. Ebû Bekir, sıkıntının azalmadığını görerek, kılıcını çekip, atını sürerken, Resûl-i Ekrem (s.a.v.) elinden tutup, **"Yanımdan ayrılma ya Ebâ Bekir! Bedenime ve kalbime gelen her sıkıntı, senin mübârek yüzünü görmekle hafifliyor. Seninle kalbim kuvvetleniyor."** buyurdu. Hicretten evvel altı köle âzâd etmiştir. Yedinci olarak Bilâl-i Habeşî'yi (r.a.) âzâd edince, hakkında Leyl sûresi onyedinci: **"Takvâ sahibi olan Cehennem ateşinden uzaklaştırılacaktır"** âyet-i kerîmesi indirildi. İbni Ömer (r.a.) Resûlullah'dan (s.a.v.) bildirdi. Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekir'e: **"Sen benim havuz başında ve mağarada arkadaşımsın"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) kâfirlerden mağarada saklanınca, gizli ve aleni herşeyine vâkıf olan sadece Ebû Bekir idi. O ise, sâdık, sıddîk, muhlis mü'minlerdendi. Halini bildiği için, bu korkulu yerde onunla arkadaşlığı tercih etti. Bu hicret Allahü teâlânın izni ile idi. Demek ki, Allahü teâlâ, Habîbine, başka akraba ve yakınlarını değil, özellikle Hazreti Ebû Bekir Sıddîk'ı arkadaş etti. Bu özellik Ebû Bekir'in (r.a.) şerefini ve diğerlerinden üstün olduğunu göstermektedir.

Hazerde ve seferde Resûlullahdan hiç ayrılmadı, hep yanında bulundu. Bu da Resûlullaha olan sevgisinin doğruluğunu, O'nun arkadaşı olduğunun açık delîlidir. Resûlullahı o kadar severdi ki, malını, canını, her şeyini O'nun için feda etmiş ve her an fedaya hazır halde idi.

Tevbe sûresi kırkıncı: **"Mekke kâfirleri onu Mekke'den çıkardıklarında ikinin ikincisi,** (ya'nî Hazreti Ebû Bekir) **ile mağaradaydılar"** âyeti ile, Allahü teâlâ onu, Resûlullahın ikincisi kıldı. Bunda Hazreti Ebû Bekir için son derece üstünlük vardır. Bazı âlimler, Hazreti Ebû Bekir, çoğu zaman Resûlullahın yanında idi, dediler.

Resûlullahı insanları imâna davet etti. Ebû Bekr-i Sıddîk îmân edenlerin birincisi oldu. Böylece imânda O'nun ikincisi oldu. Sonra Hazreti Ebû Bekir insanları Allah'a ve Resûlüne imâna çağırdı. Birçokları bu çağrıyı kabûl etti. Böylece davette de ikincisi oldu. Her savaşta Resûlullahın yanında idi. Bedir'de de O'nun ikincisidir. Resûlullahı hastalanınca, O'nun yerine insanlara imam olup, öne geçti. Bu husûsta da ikinci oldu. Resûlullahdan sonra O'nun türbesine defin olunmada da ikincisi oldu. Bunlar hep O'na en yakın olma delîlleridir. Allahü teâlâ, Resûlünün arkadaşı olarak, Hazreti Ebû Bekir'i Kur'ân-ı kerîm'de bilhassa bildiriyor ve: **"O vakit Peygamber, arkadaşına, mahzûn olma!" diyordu"** buyuruyor. Üçüncüleri Allahü teâlâ idi. Allahü teâlânın kendisiyle olduğu bir kimse ise, şüphesiz, şeref ve fazîlet yönünden diğerlerinden üstündür.

Hazreti Ebû Bekir'in ismi geçince, Hazreti Ömer şöyle dedi: "Ömrümdeki bütün amelimin Hazreti Ebû Bekir'in, bir gün ve gecelik ameli gibi olmasını isterdim. O'nun o mes'ûd gecesi ki, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte mağaraya gitti. Mağaraya varınca, "Allah için, yâ Resûlallah içeri girmeyin! Ben gireyim, içerde zararlı bir şey varsa, bana gelsin, mübârek zâtınıza bir keder, bir elem gelmesin" dedi ve içeri girdi. İçeriyi süpürüp temizledi. Sağında solunda birçok irili ufaklı delikler gördü. Hırkasını parçalayıp, delikleri kapadı. Bir iki delik kaldı. Onları da ayakları ile kapayıp, sonra Resûlullaha, içeri girmesini söyledi. Resûlullah (s.a.v.) içeri girdi ve mübârek başını Ebû Bekir'in kucağına koyup uyudu. Ayağını yılan soktu. Resûlullah uyanır korkusuyla, sabredip, hiç hareket etmedi. Gözyaşı Resûlullahın mübârek yüzüne damlayınca: **"Ne oldu yâ Ebâ Bekir?"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir ayağım ile kapattığım delikten bir yılan ayağımı soktu. Ayağımı çekersem çıkıp size zarar vereceğinden korkuyorum, dedi. Resûlullah (s.a.v.) ayağını çek buyurdular. Ayağını çekince heybetli ve zehirli bir yılan çıktı. **"Ey utanmaz yılan, benim mağara arkadaşıma, sırdaşıma eziyyet etmeğe Allahü teâlâdan korkup, benden utanmıyor musun?"** buyurdu. Yılan, "Ey Allahın Habîbi, insanların, cinnin Peygamberi. Sana yalnız insanlar değil, hayvanlar, kuşlar, yılanlar, karıncalar, hepsi âşıktır. Hattâ bu köleniz gözü yaşlı, büyüklerimizden yüksek vasıflarınızı dinlemiş, mübârek yüzünüzü görmeğe âşık olmuştur. Bu mağarayı şereflendireceğinizi biliyordum. Onun için çok zamandan beri bu sıkıntılı mağarada gece gündüz demeyip yolunuzu bekliyordum. Sıddîk, bu karanlık mağaraya sabahı, siz de güneşi getirdiniz. Fakat Sıddîk, sizi görmeme mani olunca benden korku ve haya kalktı. Bu küstahlığa cesâret ettim." diyerek özür diledi. Resûlullah (s.a.v.) özürünü kabûl etti. Hazreti Ebû Bekir'in yarasına mübârek tükrüğünden sürdü. Hemen iyi oldu.

Peygamberimize, (s.a.v.) bir gümüş yüzük hediye getirmişlerdi. Hazreti Ebû Bekir'e, **"Yâ Atîk, bu yüzüğü bir kuyumcuya götür. Üzerine (Lâ ilahe illallah) yazılsın."** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir yüzüğü alıp kuyumcuya götürdü. Bu yüzüğün üzerine "Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah" yaz, dedi. Resûlullah (s.a.v.), böyle emretmemişdi. Fakat Allahü teâlânın ism-i şerîfi ile Resûl-i Ekrem'in ism-i şerîfinin ayrı olmasını uygun görmemişti.

Kuyumcu Hazreti Ebû Bekir'in söylediği gibi yazdı. Hazreti Ebû Bekir kuyumcudan alıp, Resûlullaha (s.a.v.) götürürken Hak teâlâ Cebrâil aleyhisselâma, **"Çabuk git, Habîbimin yüzüğüne Ebû Bekir ismini yaz, çünkü Ebû Bekir benim ismim ile Habîbimin isminin ayrı olmasını uygun bulmadı. Ben de Habîbimin isminden Ebû Bekir'in ismini ayırmağı uygun görmedim"** buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm derhal yetişip, mübârek yüzük Hazreti Ebû Bekir'in elinde iken ve haberi yok iken yüzüğe Ebû Bekir ismini yazdı. Sonra Ebû Bekir (r.a.) yüzüğü Sultân-ı enbiyâya teslim etti. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yüzüğe baktılar. Yüzüğün üzerinde (Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah, Ebû Bekir Sıddîk) yazılı idi. Hazreti Ebû Bekir'e bu yüzüğün üstüne yalnız Lâ ilahe illallah yazılması söylenmişti. Halbuki fazla yazılmış hikmeti nedir? diye sordular. Hazreti Ebû Bekir çok utandı, terledi. Bir cevap vermeden Cebrâil aleyhisselâm gelip, Hak teâlânın selâmını söyledikten sonra, Ebû Bekir'in kendi adının yazıldığından haberi yoktur, ben yazdırdım. Habîbim üzülmesin buyurduğunu söyledi ve olanları anlattı.

Hazreti Ebû Bekir, müslüman olunca Allahü teâlânın rızası, Habîbullahın aşkı için seksenbin altın fakîrlere sadaka verdi. Kırkbin altını gizli, kırkbini de aşikâre vermişti. Bundan sonra giyecek elbisesi bile kalmamıştı. Sonra eski bir mutaf (keçi kılından dokunmuş elbise) eline geçti. Arkasına giydi. Namaz vakitleri haricinde göğsüne kadar tandıra girer, mutafı arkasına alırdı. Namazları evinde kılardı. Böylece üç gün geçti. Resûlullah (s.a.v.) dördüncü gün sabah namazından sonra Eshâb-ı kirama dönerek, **"Ebû Bekir Sıddîk üç gündür mescide gelmiyor. Acaba hasta mıdır, gidip hatırını soralım"** buyurdular. O sırada Cebrâil aleyhisselâm siyah mutaf giymiş vaziyette geldi. Resûl-i ekrem Cebrâil aleyhisselâmı görünce rengi değişti. Ey kardeşim Cebrâil bu ne haldir? diye sordular. Yâ Resûlallah gökteki bütün melekler böyle giydiler, dedi. Neden bu şekilde giydiler diye sorunca, Yâ Resûlallah! Hazreti Ebû Bekir Hak teâlânın rızası ve senin dinin uğruna, kırkbini gizli, kırkbini de aşikâre olarak seksenbin altın sadaka verdi. Hiç giyeceği kalmadığı için üç gündür mescide gelemedi. Hak teâlâ sana selâm edip, Hazreti Ebû Bekir'e bir elbise gönderilmesini emir buyurduğunu haber verdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) eshâbına, **"Kimde bir fazla elbise varsa versin! Hak teâlâ ona çok sevâb verip, Firdevs Cennetinde bana komşu yapacaktır."** buyurdu. Eshâb-ı kiramın hiçbirinin fazla elbisesi yoktu. Sonunda bir Sahâbî başka birisinden bir elbise bulup, Hazreti Ebû Bekir'e gönderdi. Hazreti Ebû Bekir o elbiseyi giyip, Resûl-i Ekrem'in huzûru ile şereflenmek için yola çıktı. Henüz huzûra varmadan Cebrâil aleyhisselâm gelip, Yâ Resûlallah! Hak teâlâ sana selâm edip, Ebû Bekir'i karşılamanızı emir buyurdu, dedi, Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir'e karşı çıkıp musâfeha etti. Bütün Eshâb-ı kiram da musâfeha edip, hepsi candan Hazreti Ebû Bekir'e duâ ettiler.

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şöyle bildiriyor: Birgün Resûlullah (s.a.v.) hutbe okuyordu. Hutbelerinde: **"Allahü teâlâ bir kulunu dünyâ ile kendi katında olan arasında serbest bıraktı. O da, Allahü teâlâ katında olanı seçti"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir bunu duyunca ağladı. Kendi kendime, bu zatı hangi şey ağlatıyor. Kulunu Allahü teâlâ, dünyâ ile kendi katında olan arasında serbest bıraktı, o da Allahü teâlâ katında olanı seçti. Ebû Bekr-i Sıddîk bizim en âlimimiz idi. Resûlullahın (s.a.v.) Ona, **"Ey Ebû Bekir, ağlama! Arkadaşlığı ve malı bana Ebû Bekir'den daha bereketli olan yoktur. Eğer ümmetimden dost edinseydim, Ebû Bekir'i edinirdim. Fakat İslâm kardeşliği ve muhabbeti vardır."** Hazreti Ebû Bekir'in mescide açılan kapısı hariç, diğer bütün kapıları kapattırdı. **"Onun**

kapısında nûr görüyorum." buyurduğundan, âlimler, bu kendisinden sonra onun halifeliğine işârettir, dediler.

İbni Münzir, Hazreti Ali'den (r.a.) bildirir: "Bu ümmetin Resûlullahdan sonra en üstünü Ebû Bekir, sonra Ömer, sonra Osman'dır (r.a.)" sonra da kendisinin olduğunda ittifâk vardır. Hazreti Ebû Bekir'den başka hiç kimse Cebrâil aleyhisselâmdan vahiy işitmemiştir.

Resûlullah efendimiz, Mi'râc gecesi Cebrâil aleyhisselâma: **"Ümmetimin hepsine sual, hesap var mıdır?"** diye sordu. "Ebû Bekir'den başka herkese vardır. Ona, (Buyur! Hesapsız Cennete gir!) denilecektir. O da (Yâ Rabbî! Dünyâda beni sevenleri bana bağışla, onlarla birlikte Cennete girelim) diyecektir."

Diline hâkim olmak, lüzumsuz hiçbir söz söylememek için mübârek ağzına taş koyardı. Mecbûr olmadıkça asla dünyâ kelâmı söylemezdi. Bir hadîs-i şerîfte: **"Ebû Bekir'in imânı, bütün mü'minlerin imânları ile tartılsa, Ebû Bekir'in imânı ağır gelir"** buyuruldu.

Hazreti Ömer anlatır: "Tebük gazâsında, Resûlullah (s.a.v.) herkesin sadaka getirmesini emir buyurmuştu. O sırada benim de malım çok idi. Her zaman Hazreti Ebû Bekir hepimizden fazla sadaka verirdi. Bu sefer de ben en fazla vereyim düşüncesiyle malımın yarısını götürdüm. Resûlullah, **"Ey Ömer evine ne kadar mal bıraktın!"** buyurdu. Bunun kadar da evimde var dedim. O esnada, Ebû Bekir (r.a.) geldi. Resûlullah (s.a.v.) O'na da, **"Evine ne kadar mal bıraktın!"** buyurdu. Hiç bir şey bırakmadım dedi. **"İkinizin arasındaki fark, cevaplarınız arasındaki fark kadardır."** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir ile Ebûdderdâ (r.a.) beraber bir yolda giderken, dar bir yere geldiler. Hazreti Ebûdderdâ önde, Hazreti Ebû Bekir arkada yürürlerdi. O sırada, karşıdan Resûl-i Ekrem parlak ay gibi göründü. Hazreti Ebûdderda'ya hitaben: **"Neden Ebû Bekir'in önünde yürüyorsun! Onun daha üstün olduğunu bilmiyor musun? Böyle gitmek edebe aykırı değil midir?"** buyurdu. Ebûdderdâ (r.a.) hatasını anlayıp tevbe etti.

Birgün Eshâb-ı kiram Resûlullaha, Hazreti Ebû Bekir'den şikâyet için gelip, "Yâ Resûlallah! Hazreti Ebû Bekir, odasında yalnız başına ciğer kebabı yer, kokusunu duyarız, bizi hiç davet etmez" dediler. **"Bir daha böyle yaptığında, bana haber verin, beraber evine gidelim!"** buyurdu. Birgün haber verdiler. Resûl-i ekrem, hemen kalkıp, Hazreti Ebû Bekir'in evine gitti. Ateş ve kebap yoktu. **"Yâ Ebâ Bekir, sen ciğer kebabı yiyor muşsun, bize de var mıdır?"** buyurdu. Yâ Resûlallah, ben ciğer kebabı yemiyorum, pişen kendi ciğerimdir, dedi. Resûlullah, bunun nasıl olduğunu sorunca: "Hak teâlâ, bana İslâm Dinini nasîb etti. Habîbine dost eyledi. Eshâb-ı kiram arasında büyük yer verdi. Acaba kıyâmet gününde hâlim ne olur, bu kadar ni'metin şükrünü yapabilir miyim, diye korktuğumdan, ciğerim kebap oluyor" cevabını verdi. Bunu işitince, Eshâb-ı kiramın, Hazreti Ebû Bekir'e olan muhabbetleri daha çok arttı.

Birgün Resûlullah efendimiz, Eshâbı ile mescidde otururken, Cebrâil aleyhisselâm geldi. Resûl-i Ekrem'e, Hazreti Ebû Bekir'in bir saat ibâdeti yetmiş yıllık ibâdet yerini tutar, dedi. Resûl-i Ekrem, birşey söylemeyip, Hazreti Bilâl'e Ebû Bekir'i (r.a.) çağırmasını emir buyurdu. Hazreti Ebû Bekir'e haber gidince, hemen yola çıktı. Resûlullah Hazreti Ebû Bekir'i karşıdan görünce, karşılayıp, yanına oturttu. Evde ne yapıyordun diye sordu. Hatırıma şu gelmişti: "Hak teâlâ Cenneti ve Cehennemi yarattı. Her ikisini de dolduracağını diledi (takdîr etti). Hak teâlâdan, vücudumu Cehennemi dolduracak kadar büyük yapmasını diledim. Böylece hem Hak teâlânın takdîri yerine gelmiş, hem de bütün insanlar Cehennem korkusundan kurtulmuş olurlar

cevabını verdi. Eshâb-ı kiram, Hazreti Ebû Bekir'in bu yüksek arzulu duâsını çok beğenip, O'na, hayır duâ ettiler.

Resûl-i Ekrem bir gün: **"Bu gün içinizde oruçlu olan var mıdır?"** buyurunca; Hazreti Ebû Bekir, ben oruçluyum, dedi. **"İçinizde kim, bugün cenâzede bulundu?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir, ben bulundum, dedi. Yine: **"İçinizden kim, bugün bir fakîre yemek verdi?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir, ben verdim cevabını verdi. Sonra: **"İçinizden kim, bugün hasta yokladı?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir, ben yokladım dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.): **"Bu kadar hasletlerin bulunduğu kimse, muhakkak Cennete girer"** buyurdu. Cennete girmekten maksat, kötü işlere yapılan cezayı görmeden, hesapsız Cennete girmektir, denilmiştir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Bize her ni'met verene, iyilik edene mükâfatını verdik. Fakat Ebû Bekir'in iyiliğinin, ikramının karşılığını veremedik. O'na, Hak teâlâ hazretleri, kıyâmette ikramda bulunacak, mükâfatını verecektir. Bana Ebû Bekir'in malının verdiği fayda gibi hiç kimsenin malının faydası olmadı. Dost edinseydim, Ebû Bekir'i edinirdim. Fakat ben Hak teâlânın dostuyum."** Hazreti Ömer: "Hazreti Ebû Bekir, bizim Seyyidimiz, büyüğümüz, hayırlımızdır. Resûl-i Ekrem'e hepimizden çok sevgilidir" buyurmuştur.

Hazreti Ebû Bekir, Resûlullahın vefâtından sonra, her geçen gün biraz daha zayıflıyordu. Birgün kızı Âişe-i Sıddîka hazretleri bu zayıflamanın sebebini sordu. Cevabında: "Beni, Muhammed aleyhisselâmın ayrılığı böyle zayıflattı" buyurdu.

Hazreti Âişe anlatır: Babam vefât edince, Eshâb-ı kiram nereye defn edelim diye tereddüde düştüler. O halde uyumuşum. Kulağıma, "Dostu dosta kavuşturun" diye bir ses geldi. Uyandım, Eshâb-ı kirama anlattım. Onlar da aynı sesi işittiklerini söylediler. Hatta mescidde namaz kılanlar da, işittik dediler. Artık müşavereye lüzum kalmamıştı. Habîb-i Ekrem'in yanına defn ettiler.

Hazreti Ebû Bekir, son hastalığında: "Halifeliği kime bırakacağım husûsunda tekrar istihâre ettim. Hak teâlâdan, rızâsına uygun olmasını diledim. Bilirsiniz, yalan söylemem. Hiçbir akıllı kimse de, Hakteâlâya kavuşma zamanında kendisine iftira edilmesini istemez ve müslümanları aldatmayı uygun bulmaz" buyurdu. Orada bulunan Eshâb-ı kiram, ey Allah'ın Resûlünün halifesi! Senin doğruluğunda şüphemiz yoktur. Söyleyeceklerini söyle dediler. Şöyle buyurdu: Gecenin sonuna doğru uyumuşum. Resûl-i Ekrem'i rüyada gördüm. İki beyaz elbise giymişti. O elbiselerin eteklerini ben tutuyordum. O sırada elbiseler yeşil olup, parlamağa başladı. Bakanların gözlerini alırdı. İki yanında, uzun boylu, gayet güzel yüzlü, nûr elbiseli ve bakanlara neşe veren iki kimse vardı. Resûl-i Ekrem selâm verip musafeha etmekle beni şereflendirdi. Mübârek elini göğsüme koydu. Üzüntüm gitti. **"Yâ Ebâ Bekir, seni çok özledik, kavuşma zamanı yaklaştı"** buyurdu. Uykuda o kadar ağlamışım ki, evdekiler uyanmışlar. Sonradan bana söylediler. Ben de seni özledim, yâ Resûlallah dedim. **"Bu ümmet için âdil, sâdık, yerde ve gökte herkesin rızasını kazanmış, zamanın en temiz olan Fârûk'u (Hazreti Ömer'i) halife seç!"** buyurdular. Yanındakileri göstererek: **"Bunlar, dünyâda vezirlerin, vefâtın zamanında yardımcıların, Cennette komşularındır. Bana senin isminin gökte melekler arasında, yerde halk arasında Sıddîk olduğunu haber verdiler"** buyurdu. Yâ Resûlallah, anam babam sana feda olsun, bu iki kişiyi tanıyamadım ve onlar gibi kimse de görmedim, dedim. **"Bunlar Cebrâil ve Mikâil'dir"** buyurdular. Sonra gittiler. Uyandım. Yüzüm gözyaşlarımdan ıslanmış, evdekiler baş ucumda ağlıyordu.

Hazreti Ebû Bekir (r.a.) ölüm hastalığında çocuklarını Hazreti Âişe'ye, iki oğlan, iki kız olarak ısmarladı. Hazreti Âişe, benim bir kız kardeşim var, ikincisi hangisidir? diye sordu. "Hanımım hâmiledir. Kızı olacağını zan ediyorum" buyurdu. Hakîkaten vefâtından sonra, hanımının bir kızı oldu.

Hazreti Ebû Bekir (r.a.), hicretin onüçüncü yılında vefât edince, Medine'de herkes ağladı. Hazreti Ali (r.a.) işitince, ağlayarak geldi ve "Hilâfet bugün tamam oldu" buyurdu. Kapı önünde durup:

Yâ Ebâ Bekir! Sen, Resûlullahın sevgilisi, arkadaşı, dert ortağı, sırdaşı ve müşaviri idin. Önce İslama gelen sensin. Senin imânın, hepimizin imânından daha saf oldu. Senin yakînin, daha kuvvetli, Allah'dan korkun daha büyük oldu. Herkesten zengin, herkesten daha cömert sen idin. Resûlullaha en şefkatli, en yardımcı, sen idin. Resûlullah ile sohbetin, hepimizin sohbetinden daha iyi idi. Hayır sahiplerinin birincisi sensin. Senin iyiliklerin, hepimizinkinden çoktur. Her iyilikte ileridesin. Resûlullahın huzûrunda, senin derecen en yüksek oldu. O'na en yakın, sen oldun. İkramda, ihsânda, güzel huylarda, boyda, yaşda, O'na en çok benzeyen, sen oldun. Allahü teâlâ, sana, çok mükâfat versin ki, Resûlullaha herkes yalancı derken sen, doğru söylüyorsun, inandım dedin. Sen, O'nun kulağı ve gözü gibi idin. Allahü teâlâ seni, Kur'ân-ı kerîmde (sıdk) ismi ile şereflendirdi. Resûlullaha, en sıkıntılı zamanlarında yardımcı oldun. Sulhda, O'nun huzûrunda, harplerde, O'nun yanında idin, O'nun ümmetinin halifesi, O'nun dininin koruyucusu idin. Câhiller dinden çıkarken, sen İslâm dinine kuvvet verdin. Herkes şaşırdığı zaman, sen kükremiş arslan gibi ortaya çıktın. Herkes dağılırken sen Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) yolunu tuttun. Eshâbın az konuşanı ve en belîği, edîbi sen idin. Her sözün, her buluşun doğru, her işin temizdi. Gönlün herkesten kuvvetli, yakînin hepimizden sağlam idi. Her işin sonunu, önceden görür, geri kalmışları İslama sokarak aydınlatırdın. Mü'minlere şefkatli, af edici baba idin. İslâm'ın ağır yükünü sen taşıdın, İslâm'ın hakkını herkes elden kaçırırken, sen yerine getirdin. Sen rüzgarların oynatamıyacağı bir dağ gibi idin. İşin doğruluk idi, ilim idi. Sözün mertçe, doğruyu bildirmek idi. Gerici düşüncelerin, bozuk inançların kökünü kazıdın. Hak dinin ağacını diktin. Güçlükleri, müslümanlara kolaylaştırdın. Küfür ve mürtedlik ateşini söndürdün. Allah'ın dinini, sen doğrulttun. İslama, imâna sen kuvvet oldun. Göklerde, melekler arasında, senin derecen çok büyüktür. Muhacirler ve Ensâr arasında, senden ayrılık yarası çok derindir) buyurdu. Ve çok ağladı. Mübârek gözlerinden yaşlar aktı. Sonra: "Allahü teâlânın kaza ve kaderine râzı olduk. Verdiği elemleri kabûl ettik. Yâ Ebâ Bekir! Resûlullahdan ayrılık acısından sonra, bize senin vefâtından daha acı bir musîbet gelmedi. Sen mü'minlere sığınak, dayanak ve gölge idin. Münâfıklara karşı çok sert ve ateşli idin. Allahü teâlâ, seni Muhammed aleyhisselâmın huzûruna kavuştursun! Bize, senden ayrılma acısı için sabırlar ve ecirler versin! Bizleri, senden sonra, azmaktan, sapıtmaktan korusun" buyurdu. Eshâb-ı kiramın hepsi, sessizce, Hazreti Ali'nin sözlerini dinledi. Sonunda hepsi, hüngür hüngür ağladı.

Yine Hazreti Ali, ilk İslâm'a gelen ve en önce Resûlullah (s.a.v.) ile kıbleye karşı namaz kılan Ebû Bekir'dir" buyurdu. O'nun her sözü, dinleyenin ve okuyanın kalbine tesir etmektedir.

Buyurdu ki:

"Takvâ akıllıca yapılan işlerin en güzelidir. Hakka asî olmak ahmakça yapılan işlerin en çirkinidir. Verilen emâneti yerine getirmek en üstün doğruluk sayılır. Hıyânet olarak da, en önde yalan gelir."

Bir defasında bilmeden şüpheli birşey yiyip hemen anlayınca zorla istifra edip, midesini boşalttı ve sonra şöyle duâ etti: "Allahım, bilmeden yaptım. Çıkarabildiğim kadarını çıkardım. Beni bundan ve damarlarımda kalanlardan sorguya çekme!"

Birine nasîhat veriyordu. Sonunda şöyle buyurdu: "Ey kardeşim, sana yaptığım tavsiyeyi aklında tut ve kaybolmamasına dikkat et! Ölümü özüne sevdir. Nasıl olsa gelecek." Çok kerre dilini parmağıyla tutar ve: "Başıma gelen herşey bunun yüzündendir" derdi. Binekte iken devesinin yuları düşse, verin demez, deveyi çöktürür alırdı. Sebebini sordular, "Resûlullah bana, insanlardan birşey isteme diye emretti" buyurdu.

"Allah sevgisini hâlis olarak tadanı, bu sevgi, dünyâyı istemekten alı koyar ve bütün insanlardan uzaklaşır, kesilir."

"Ömrünü faydasız, boş şeylerle geçiren, tarlaya tohum ekme vaktini kaçırmış olur. Vaktinde tohum ekmeyen ise, hasat zamanında pişman olur."

"Ne söyleyeceğine ve ne zaman söyleyeceğine dikkat et!"

Ordu kumandanlarını bir yere gönderdiği zaman, onlara: "Kadınları öldürmeyiniz, çocuklara dokunmayınız, ihtiyârlara tecâvüz etmeyiniz, meyvalı ağacı kesmeyiniz, ma'mur yerleri tahrip etmeyiniz, haddi tecâvüz etmeyiniz, korkmayınız ve gıdadan başka bir maksatla koyun ve deve kesmeyiniz ve manastırlarına çekilmiş insanlara zarar vermeyiniz" diye emirler ve nasihatler verdi.

Bir hutbesinde buyurdu ki: "Ey insanlar! Allah'tan af ve afiyet isteyiniz. Çünkü mü'mine, İslâm'dan sonra af ve afiyetten daha hayırlı bir şey verilmemiştir."

"Müslümanlardan hiçbiri, diğerini hakîr görmesin! Zira müslümanların küçüğü, Allah yanında büyüktür."

"Allahü teâlâdan, kendisini, kıyâmet gününde cehennem ateşiden korumasını isteyen bir kimse, mü'minlere karşı çok merhametli ve ince kalbli davransın!"

Oğlu Abdurrahmân'ı, komşusu ile münâkaşa ederken gördü ve oğluna gücenerek: "Oğlum, komşu ile dedikodu yapma! Şu gördüğün insanlar dağılır gider ve sen yine komşunla başbaşa kalırsın" dedi.

Yine bir hutbesinde: Ey insanlar!

Allahü teâlânın **"Ey imân edenler, siz kendinize bakınız, siz doğru yolda bulundukça, yoldan çıkanların size zararı olmaz"** (Mâide-105) âyet-i celîlesini okuyorsunuz, fakat onu yerine koymuyor, başka mânâda kullanıyorsunuz. Zira ben, Resûl-i Ekrem'den şöyle buyurduğunu işittim: **"İnsanlar kötülüğü görüp mani olmadıkları zaman, Allahü teâlânın, onların hepsini azâba uğratmasından korkulur"** dedi.

Bir gün Eshâb-ı kirama hitaben buyurdu ki: "Allahü teâlâ size dünyâyı fethettirecek, kapılarını açacaktır. Siz, ihtiyâcınızdan fazlasını almayınız!"

"Bilmiş ol ki, sabah namazını kılan kimse, Allah'ın himâyesindedir. Allah'ın hakkını küçümseme, zira yüzüstü seni Cehenneme atar."

"Allahü teâlâya olan hâlis sevginin zevkine varan, dünyalıktan vazgeçer ve bütün insanlardan yüz çevirir."

Hazreti Ömer'e şöyle tavsiye buyurdu: "Hak ağırdır. Ağır olduğu kadar da acıdır. Ve aynı zamanda faydalıdır. Bâtıl ise hafif ve aynı zamanda belâlı ve zararlıdır. Eğer tavsiyeme uyarsan, henüz erişemediğin ve mutlak sûrette sana ulaşacak olan ölümden sevimli bir şey senin için olamaz. Vasıyyetime uymazsan da gaybda olan ölümden daha çok buğz ettiğin bir şey olmaz. Halbuki onu önlemeğe gücün yetmez."

"Kişinin kelâmı, aklının beyânı, faziletinin tercümanıdır." Yine bir hutbesinde buyurdu ki: Bütün hamd ve senalar Allahü teâlâya mahsûstur. O'na hamd eder. O'ndan yardım dilerim. O'ndan af niyaz eder, O'na inanır, O'na güvenirim. Hidayeti Allah'tan bekler, sapıklık düşüklük, şüphe ve körlükten O'na sığınırım. Allah'ın dürüst yürümeyi nasip ettiği kişi dosdoğru yol alır, onun saptırdığı ise ne bir dost, ne de bir mürşid bulabilir.. Bütün varlığımla inanırım ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. O tektir ve şeriki yoktur. Mülk ve saltanat O'nundur, hamd O'nadır. Dirilten de öldüren de O'dur. Ve O, hiç ölmeyen diridir. Dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltın Bütün hayırlar O'nun elindedir, O, her şeye gücü yetendir.

Bütün varağımla inanırım ki, Muhammed Mustafa (s.a.v.) O'nun kulu ve Peygamberidir. **"O'nu hak ve hakîkat olan dîni tebliğ vazîfesiyle göndermiştir ki, Hak din diğer dinlere galip gelsin. Putperestler beğenmeseler de bu böyledir."** (Tevbe 33). O'nu bütün insanlığa bir rahmet ve bütün insanlık için bir dayanak ve delîl olarak göndermiştir. O gönderildiği zaman insanlar, olabilecekleri hallerin en kötüsü içindeydiler. Bilgisizlik karanlıklarına gömülmüş durumdaydılar. Dinleri uydurma, davetleri yalan ve sahte idi. Allahü teâlâ hakîkat dînini Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm ile azîz kıldı.

Ey mü'minler, Allah sizin gönüllerinizi birbirinize ısındırdı. O'nun ni'meti sayesinde sizler kardeş haline geldiniz. Daha önceleri bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz. Sizi oradan çıkaran O oldu. İşte, Allah size işâretlerini böyle apaçık gösterir ki, doğru yola kavuşabilirsiniz. O halde ey îmân edenler! Allah'a ve O'nun Resûlüne tam uyun! Allahü teâlâ: **"Resûle uyan, Allah'a uymuş demektir. Eğer yüz çevirirlerse ey Peygamberim, bu onların bileceği bir şeydir. Biz seni onların başına bekçi göndermedik."** buyurmaktadır. (Nisa, 80).

Ey îmân edenler! Size her işte, her durumda Allahü teâlâdan korkmanızı nasîhat ederim. Hoşunuza giden işler kadar, size zor gelen durumlarda da hakîkate sarılın. Şunu bilin ki, doğru söz dışında hiçbir kelâm hayır ve yarar getirmez. Yalan söyleyen, yaradılış hikmetini saptırmış, bunu yapan ise, helak olmuştur. Ey insanlar! Büyüklenmekden sakının. Topraktan yaratılıp, yine toprağa dönecek olan bir varlığın kibirlenmesi de, ne demek oluyor? Bugün var, yarın yok olan bir varlığın kendini beğenmesi ne kadar anlamsız!..

Ey insanlar! Çalışın ve nefislerinizi, içinde yer alacakları ölüm ötesi için hazırlayın. Önünüzde çözümü zorlaşan şeyleri Allah'ın ilmine havale edin. Öbür âleme geçmeden önce bir şey hazırlayın ki, oraya vardığınızda karşınıza çıksın. Çünkü Allahü teâlâ, **"Mahşer gününde herkes, dünyâda hayır ve kötülük olarak yaptığı her şeyi hazır bulacak ve isteyecek ki, kötülüklerle arasında uzak bir mesafe bulunsun. Allah size kendinden korkmanızı emreder. Allah kullarını çok esirgeyicidir."** (Âl-i İmrân-30).

O halde, Allah'tan korkun, O'nun emir ve yasaklarına iyice kulak verin. Sizden önce gelip geçenlerden de ibret alın. Ve unutmayın ki, Rabbinizin huzûruna mutlaka çıkarılacak ve küçük-büyük bütün davranışlarınızın karşılığını bulacaksınız. Bununla beraber Allah dilediğini bağışlayabilir. O bağışlayıcı ve affedicidir.

Kendinizi iyi tanıyın, sadece kendi noksanlarınızla meşgûl olun. Yardım istenilecek tek kudret sahibi Allahü teâlâdır. O'nun dışında hiçbir güç, ne yapabilir, ne bozabilir.

"Muhakkak Allah ve melekler, sürekli olarak O Yüce Peygambere salât ve selâm getirirler. Ey îmân edenler! Siz de o Yüce Peygamber'e salât ve selâm edin." (Ahzâb-56)

Allah'ım! Kulun ve Peygamberin Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) salât ve selâmların en seçkiniyle salât ve selâm et! Bizleri de o âlemlerin Efendisine salât ve selâm etmekle şereflendir, yücelt! Bizleri, ona gönül verenler arasında haşr et! Bizleri onun havzından su içen bahtiyarlardan kıl! Allah'ım, sana boyun eğmemiz husûsunda bize yardımcı ol! Bizleri düşmanlarımız karşısında muzaffer kıl!..

---

1) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-3, sh. 169

2) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 28

3) Câmi'u Kerâmât-il-Evliyâ cild-1, sh. 75

4) Târîh-i Hulefâ sh. 3, 26

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 315

6) El-A'lâm cild-4, sh. 102

7) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 1

8) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 696

9) Savâik-ul-Muhrika sh. 9

10) El-Kâmil fi't-târîh cild-2, sh. 160

11) Târîh-ul-ümem-i ve'l-mülûk cild-4, sh. 46

12) El-İstiâb cild-2, sh. 243

13) El-İsâbe cild-2, sh. 341

14) Sahîh-i Buhârî Bab-ül-hicre

15) Müsned-i Ahmed İbni Hanbel, cild-1, sh. 1

16) Sahîh-i Müslim Fedâil-üs-Sahâbe

17) Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye sh. 28

18) Hucec-i katiyye sh. 8

19) İkd-ül-ferîd, cild-2, sh. 142

HAZRETİ ÖMER-ÜL-FÂRÛK

Hz Ebû Bekir'den sonra Eshâb-ı kiramın en büyüğü ve Peygamberimizin ikinci halifesi. Hülefa-i Raşidinden ve Aşere-i mübeşşereden yani Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hicretten kırk sene önce Mekke'de doğdu. Dokuzuncu dedesi olan Ka'b'da soyu Peygamberimizin (s.a.v.) soyu ile birleşir. Babası Hâttâb Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden, annesi Hanteme bint-i Hişam Ebû Cehil'in kızkardeşi idi. Künyesi Ebû Hafs'dır.

İslâmdan önceki Mekke toplumunda doğup büyüyen Hazreti Ömer nesep ilmini, (soy kütüğü) iyi bilirdi. Gençliğinde ata biner ve güreş yapardı. Babasının koyunlarını güderdi. Daha sonra ticâretle meşgûl olmuş ve çeşitli memleketlere gitmiştir. Aynı zamanda Kureyş'in sefiri yani elçisi idi. Hicaz bölgesinin o zaman en meşhûr ve en büyük panayırı olan Ukaz panayırında defalarca güreşte birinci oldu. Ayrıca hitâbetinin üstünlüğü ve ata binmekteki mahareti ile

meşhûr olmuştur. Eğere dokunmadan ata binerdi. Sol elini sağ eli gibi iyi kullanırdı. Çok heybetli, cesur ve çok kuvvetli idi. Edebinden, hayasından Resûlullahın huzûrunda o kadar yavaş konuşurdu ki, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Yüksek söyle yâ Ömer işitemiyorum"** buyururdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün gördü ki Hazreti Ömer ile Ebû Cehil bir yerde oturmuşlar, gizli gizli bir şeyler konuşuyorlardı. O gece Resûlullah (s.a.v.) **"Yâ Rabbî bu İslâm Dinini Ömer ile yahut Ebû Cehil ile kuvvetlendir"** diyerek duâ etti. Peygamberimizin (s.a.v.) duâsı üzerine Hazreti Ömer müslüman olmakla şereflendi.

Hazreti Ömer'in Müslüman Olması: Bi'setin yani Resûlullaha (s.a.v.) peygamber olduğunun bildirildiği günün altıncı yılında, Resûlullahın amcası Hazret-i Hamza îmâna gelince, müslümanlar çok kuvvetlendi. Çok sevindiler. Bu iş Kureyş kâfirlerine güç geldi. İleri gelenleri toplandılar: (Muhammedin adamları çoğalıyor. Bunu önlemeğe çare bulalım) dediler. Her biri birşey söyledi. Ebû Cehil (Muhammed'i öldürmekten başka çâre yoktur. Bunu yapana şu kadar deve, bu kadar da altın veririm) dedi. Ömer bin Hâttâb yerinden fırladı. (Bu işi, Hâttâb oğlundan başka yapacak yoktur) dedi. Onu alkışladılar. (Haydi Hâttâb oğlu! Görelim seni) dediler. Kılınanı çekerek yola düştü. Nu'aym bin Abdullah'a rastladı. (Bu şiddet, bu hiddetle nereye yâ Ömer?) dedi. O da (Millet arasına ikilik sokan, kardeşi kardeşe düşman eden Muhammed'i öldürmeğe gidiyorum) dedi. (Ya Ömer! Güç bir işe gidiyorsun. O'nun Eshâb'ı çevresinde, pervane gibi dolaşıyor. O'na birşey olmasın diye titreşiyorlar. O'na yaklaşmak çok zordur. O'nu öldürsen bile Abdulmuttaliboğullarının elinden yakanı nasıl kurtarabilirsin?) dedi. O'nun bu sözlerine çok kızdı. (Yoksa, sende mi onlardan oldun? Önce senin işini bitireyim) diye, kılınca sarıldı. (Yâ Ömer! Beni bırak! Kardeşin Fâtıma ile, zevci Sa'îd bin Zeyde git ki, ikisi de müslüman oldu), dedi.

Onların müslüman olduğuna inanmadı. (Eğer inanmazsan, git sor! Anlarsın) dedi. Bu işi başarırsa, din ayrılığı ortadan kalkacak, fakat Arapların âdeti olan kan davası hâsıl olacaktı. Kureyş ikiye bölünecek. Birbiri ile çarpışacaktı. Böylece, değil yalnız Ömer bin Hâttâb, bütün Hattâboğulları öldürülecekti. Fakat Ömer bin Hâttâb çok kuvvetli, cesur ve öfkeli olduğundan bunları düşünememişti. Kardeşini merak edip hemen evlerine gitti. O anlarda (Tâhâ) sûresi yeni gelmiş, Sa'îd ile Fâtıma, bunu yazdırıp, Habbâb bin Eret adındaki sahâbîyi evlerine getirmiş, okuyorlardı. Ömer bin Hâttâb, kapıdan bunların sesini duydu.

Kapıyı çok sert çaldı. O'nu, kılıç belinde, kızgın görünce, yazıyı sakladılar. Habbâb'ı gizlediler. Sonra kapıyı açtılar. İçeri girince (Ne okuyordunuz?) dedi. (Birşey yok) dediler. Kızması artarak, (işittiğim doğru imiş, siz de O'nun sihrine aldanmışsınız), dedi. Sa'îd'i yakasından tutup, yere atdı. Fâtıma kurtarayım derken, onun yüzüne de öfkeli bir tokat indirdi. Yüzünden kan akmaya başladığını görünce, kardeşine acıdı. Fâtıma'nın canı yandı. Kana boyandı ise de, îmân kuvveti, kendisini harekete getirip, Allahü teâlâya sığınarak, (Yâ Ömer! Niçin Allah'dan utanmazsın? Âyetler ve mu'cizeler ile gönderdiği Peygambere inanmazsın? işte ben ve zevcim, müslüman olmakla şereflendik. Başımızı kessen, bundan dönmeyiz) dedi ve kelime-i şehâdeti okudu. Hazreti Ömer, yere oturdu. Yumuşak sesle, (Hele şu okuduğunuz kitabı çıkarınız) dedi. Fâtıma, "Sen abdest veya gusül abdesti almadıkça onu sana vermem" dedi. Hazreti Ömer abdest aldı. Ondan sonra Kur'an sahifesini Fâtıma getirdi. O'na verdi. Hazreti Ömer, güzel okuma bilirdi. Tâhâ sûresini okumağa başladı. Kur'ân-ı kerîmin fesahati, belagatı, mânâları ve üstünlükleri kalbini çok yumuşattı. **(Göklerde ve yer yüzünde ve bunların arasında ve toprağın altındaki şeyler hep O'nundur)** âyetini okuyunca, derin derin düşünceye daldı. (Yâ Fâtıma! Bu bitmez tükenmez varlıklar, hep sizin tapdığınız Allahın mıdır?) dedi. Kardeşi (Evet, öyle ya! Şüphe mi var?) dedi. (Yâ Fâtıma! Bizim binbeşyüz kadar altundan,

gümüşten, tunçdan, taşdan oymalı, süslü heykellerimiz var. Hiçbirinin, yeryüzünde bir şeyi yok!) diyerek, şaşkınlığı arttı. Biraz daha okudu. **(O'ndan başkasına, tapılmaz, bel bağlanmaz. Herşey, ancak (O'ndan beklenir. En güzel isimler O'nundur)** âyetini düşündü. (Hakîkaten, ne kadar doğru) dedi. Habbâb bu sözü işitince, yerinden fırladı. Tekbîr getirdikten sonra, (Müjde yâ Ömer! Resûlullah Allahü teâlâya duâ ederek, **(Yâ Rabbi! Bu dinî, Ebû Cehil ile yâhud Ömer ile kuvvetlendir)** buyurdu. İşte bu devlet, bu se'âdet sana nasip oldu) dedi. Bu âyet-i kerîme ve bu duâ, Ömerin kalbindeki düşmanlığı sildi, süpürdü. Hemen, (Resûlullah nerede?) dedi. Kalbi, Resûlullahın sevgisi ile yanmağa başladı. O gün, Resûl-i ekrem (s.a.v.) Safa tepesi yanında, Erkam'ın evinde Eshâbına nasîhat veriyordu. Eshâb-ı kiram toplanmış, onun nurlu cemâlini görmekle, tatlı tesirli sözlerini işitmekle kalblerini cilalıyor, rûhlarını ferahlatıyorlardı. Sonsuz lezzet, zevk ve neşe içinde halden hale dönüyorlardı. Hazreti Ömer'i buraya getirdiler. O'nun kılıçla geldiği görüldü. Heybetli, kuvvetli olduğundan, Eshâb-ı kiram, Resûlullahın etrâfını sardı. Hazret-i Hamza (Ömer'den çekinecek ne var, iyilik ile geldi ise, hoş geldi. Yoksa o kılıncını çekmeden ben onun başını yere düşürürüm) derken, Resûlullah **(Yol verin, içeri gelsin!)** buyurdu. Biri sağında, biri solunda, ötekiler tetikte olarak içeri girdi. Cebrâil (a.s.) daha önce Hazreti Ömer'in îmân ettiğini, yolda olduğunu haber vermişti. Resûlullah, Hazreti Ömer'i tebessüm buyurarak karşıladı ve **(Bırakınız, yanından ayrılınız)** buyurdu. Bırakdılar, Resûlullahın önünde diz çökdü.

Resûlullah Hazreti Ömer'i kolundan tutup **(Îmâna gel yâ Ömer!)** buyurdu. O da temiz kalb ile kelime-i şehâdeti söyledi. Eshâb-ı kiram, sevinçlerinden yüksek sesle tekbir getirdi. O zamana kadar gizli îmâna gelirlerdi. Hazreti Hamza'nın ve üç gün onra Hazreti Ömer'in müslüman olması ile, müslümanlar kuvvetlendi. Hazreti Ömer Kardeşlerimiz ne kadardır?) dedi. (Seninle kırk olduk) dediler. (Öyle ise, ne duruyoruz? Haydi çıkalım, Harem-i şerîfe gidelim. Açıkça okuyalım!) dedi. Resûlullah kabûl buyurdu. Önde Hazreti Ömer, sonra Hazreti Ali, ondan sonra Resûlullah, sağında Hazreti Ebû Bekir, solunda Hazreti Hamza, arkasında öteki Sahâbîler yürüyerek Harem-i şerîfe gittiler. Kureyşin ileri gelenleri, orada Hazreti Ömer'den müjde bekliyorlardı. Ömer, Muhammedîleri toplamış getiriyor dediler. Sevindiler. Ebû Cehil, zekî, cin fikirli olduğundan, bu gelişi beğenmedi. İleri varıp (Yâ Ömer! Bu ne?) dedi. Hazret-i Ömer hiç aldırış etmeden (Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah) dedi. Ebû Cehil, ne diyeceğini şaşırdı. Dona kaldı. Hazret-i Ömer bunlara dönerek, (Beni bilen bilir. Bilmeyen bilsin ki, Hattâb oğlu Ömer'im. Karısını dul, çocuklarını yetim bırakmak isteyen, yerinden kıpırdasın!) dedi. Hepsi geriye çekilip dağıldılar. Ehl-i İslâm, Harem-i şerîfde saf olup, yüksek sesle tekbir aldı. İlk olarak meydanda namaz kıldılar. Hazret-i Ömer, o günden sonra dayısı Ebû Cehle ve kâfirlerin ileri gelenlerine meydan okudu.

Hazreti Ömer müslüman olunca **"Ey Peygamberim sana Allah ve mü'minlerden, senin izinde gidenler yetişir."** meâlindeki Enfâl sûresi altmışdördüncü âyeti indi. Hazreti Ömer müslüman olduktan sonra hicrete kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) yanından ayrılmadı. O da diğer müslümanlarla birlikte İslâmiyetin yayılmasında hizmet etti. Müşriklerin safha safha ilerlettikleri düşmanlıkları ve işkenceleri karşısında dikilip kahramanca mücadele etti.

Eshâb-ı kiram Mekke'den Medine'ye gizli hicret ederken Hazreti Ömer açıkça hicret etti. Hicreti şöyle oldu. Kılıcını kuşandı, yanına oklarını ve mızrağını alıp Kâ'be'yi açıkça 7 defa tavaf etti. Orada bulunan müşriklere yüksek sesle şunları söyledi: "İşte ben de dinimi korumak için Allah yolunda hicret ediyorum. Karısını dul çocuklarını yetim bırakmak, anasını ağlatmak isteyen varsa önüme çıksın." Böylece yanında 20 müslüman ile açıkça Medine'ye hicret etti. Medine'ye

daha önce varıp Resûlullah'ın (s.a.v.) teşrîf etmekte olduğunu müjdeledi. Kûba'ya yerleşip Peygamberimizi karşıladı. Hicretten sonra Eshâb-ı kiram arasında yapılan kardeşlikte Hazreti Ömer de Utban İbni Mâlik ile kardeşlik kurmuştu. Hergün biri nöbetleşe Resûlullahın huzûrunda bulunur, duyduklarını birbirine naklederlerdi.

Abdullah bin Zeyd bin Sa'lebe ve Hazreti Ömer rüyada ezan okunmasını görüp Peygamberimize (s.a.v.) söylediler. Resûlullah (s.a.v.) bunu beğenip namaz vakitlerinde okunmasını emir buyurdu.

Hazreti Ömer bütün savaşlarda bulundu. Bedir ve Uhud savaşında devamlı Resûlullahın (s.a.v.) yanında bulundu. Bedir savaşına Kureyş'in bütün kabileleri iştirâk ettiği halde, Benî Adîy kabilesi Hazreti Ömer'in korkusundan savaşa iştirâk etmemiştir. Bu savaşa Hazreti Ömer'in kabilesinden sadece 12 kişi iştirâk etmiştir. Hazreti Ömer bu savaşta Kureyş'in kumandanlarından olan dayısı Âs bin Hâşim'i kendi eliyle öldürmüştür.

Uhud savaşında ise Resûlullah'ın yanından bir an dahi ayrılmamıştır. Uhud'da müslümanları arkadan çevirmek isteyen müşrikleri geri püskürtmüş idi. Hendek savaşında hendeğin önemli bir yerini emrindeki askerlerle tutmuş, hücum eden düşmana mâni olmuştur. Hayberin fethinden sonra askerler arasında taksim edilen araziden kendine düşen kısmı vakfetti. Bu ilk vakıflardan biri oldu. Mekke'nin fethinde de bulundu. Mekke'nin fethinden sonra yapılan Huneyn savaşına katıldı. Tebük seferinde bütün malının yarısını orduya verdi. Hendek Savaş'ından sonra Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Ömer'in kızı Hazreti Hafsa ile evlendi. Böylece Resûlullah'ın akrabası olmakla şereflendi. Veda Haccında da bulunan Hazreti Ömer, Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekir'e devamlı yardımcı oldu.

Hazreti Ebû Bekir'in halife seçilmesinde ilk bîat eden Hazreti Ömer'dir. Bundan sonra da her işinde halifeye yardım edip, vefâtına kadar O'nun hizmetinde bulundu. Üsâme ordusunun Suriye'ye gönderilmesinde, irtidat (dinden dönme) olaylarının önlenmesinde büyük hizmetler yaptı. Hazreti Ebû Bekir devrinin Beyt-ül-mal emîni, yani mâliye vekîli Hazreti Ömer idi. Bu husûsta da adâletle hizmet etmiştir. O zaman henüz toplanmamış sahifeler halinde bulunan Kur'ân-ı kerîm'in bir kitap haline getirilip iki kapak arasında toplanmasını ilk önce Hazreti Ömer istemiştir. Bu husûsta Hazreti Ebû Bekir ile görüştükten sonra, Hazreti Ebû Bekir Kur'ân-ı kerîm âyetlerini kitap halinde bir araya toplattı. Hazreti Ebû Bekir vefâtına yakın, Eshâb-ı kiramın (r.a.) ileri gelenlerini çağırıp görüştükten sonra, Hazreti Ömer'i halife tayin etti. Hazreti Osman'ı çağırarak yaz buyurdu. O da yazmağa başladı. Önce besmele yazıldı. Sonra: "Bu Allah'ın Resûlünün (s.a.v.) halifesi Ebû Bekir'in dünyâdaki son günü, ahiretteki ilk gününün vasıyyetidir." (Ben Ömer İbni Hattâb'ı halife seçtim. O'nu dinleyin. O'na itaat edin! Hayrı araştırmada kusur etmedim. Eğer sabır ve adâlet eylerse beni tasdîk etmiş olur.. Yanılmışsam gaybı ancak Allah bilir. Ben hayrı istedim...) yazdırdı. Hazreti Ebû Bekir kendinden sonra Hazreti Ömer'i halife seçtiğini Eshâb-ı kirama bildirip yazdırdığı vasıyyetini de okuyunca Eshâb-ı kiram "Kabûl ettik ve itaat ettik" dediler.

Hazreti Ömer hicretin onüçüncü yılında halife oldu. Kendisine bîat edildiği ilkgün hutbeye çıktı. Allahü teâlâ'ya hamd u senâ'dan sonra buyurdu ki: "Hicaz size yerleşilecek bir yer değildir. Ancak hayvanlar için otlak arayacak bir yurttur. Hicaz'ı, Hicazlılar; ancak bu şekilde tutabilirler. Yani Hicaz'ın korunması için seferler ederek kendilerine otlak aramaları gerekir. Allah'ın va'dini getireceği zamanlarda Muhacirler nerede? Allah'ın size miras bırakmak üzere va'd ettiği yerlere yürüyünüz. Yüce Allah, Kur'ân-ı kerîm'de İslâm dinini öteki dinler üzerine üstün kılacağını va'd

ettiğinden dinini yükseltecek ve dine yardım edenleri sevinçli kılacaktır. Allah'ın sâlih kulları nerede?" Hazreti Ömer hutbesini bitirince Eshâb-ı kiram hep birden Cihad arzusuyla yanmaya başladı ve Irak taraflarına Cihada gittiler.

Hazreti Ömer ilk defa Emîr-ül-Mü'minîn ismini aldı. On sene altı ay ve yedi gün dünyâda hiç görülmemiş bir adâletle halifelik yaptı. Halifeliği sırasında o zamanın iki büyük devleti olan Bizans ve Sâ'sâni İmparatorluklarının hâkimiyeti altında bulunan Suriye, Filistin, Mısır, Irak ve İran'ı İslâm Devleti'nin sınırları içine aldı. Zamanında 1036 büyük şehir zapt edildi. Dörtbin Câmi yapıldı. Dörtbin kilise harap oldu. Kuzey Afrika'dan Türkistan'a Azerbaycan'dan Yemen'e kadar uzanan ve iki milyon kilometre kareden büyük olan İslâm Devleti'ni, kurduğu mükemmel müesseselerle gayet muntazam bir şekilde idâre etti. Yemen Nerân'ındaki Yahudileri Irak Necran'ına yerleştirdi ve onlara emân verdi. Devleti idâri bölgelere ayırdı. Bu bölgelerin en başta gelenleri Hicaz, Suriye El-Cezîre, Basra, Kûfe, Mısır, Filistin, İran, Horasan ve Kirman bölgeleri idi. Her bir idâri bölgenin başına bir vâli tayin etti. Tayin ettiği Vâlilere "Sizi insanlara tahakküm etmek, saltanat sürmek, zorbalık yapmak için tayin etmedim. Siz hidâyete götüren rehber olacaksınız. Müslümanlar size uyacaktır. Binaenaleyh müslümanların hukukunu gözetiniz. Müslümanları dövmeyiniz ki, zillete düçâr olmasınlar. Onları haksız yere methetmeyiniz ki, şımarmasınlar. Kapılarınızı yüzlerine kapatmayınız ki, kuvvetliler zayıfları ezmesinler. Kendinizi müslümanlardan üstün görmeyiniz ki, zulme düçâr olmasınlar" diye nasîhat ederdi. Hazreti Ömer vâlilerinden, kadılarından ve diğer istihdam ettiği memurlarından mal beyannâmesi isterdi. Onlara dolgun maaş verirdi. Vâlilerin aylık maaşı 1000 dinar idi. Vâliler hakkında yapılan şikâyetleri tahkîk ederdi. Bu tahkîkatı Muhammed bin Mesleme tarafından yaptırırdı. Bölgeleri de vilâyet, nahiye, kasaba merkezlerine ayırdı. Buraların idâresini verdiği vâlilerin, memur ve diğer görevlilerin seçiminde ve denetiminde son derece titiz davranırdı. Davalara bakması için mahkemeler, adlî teşkilâtlar, suç ve zabıta işlerine bakan, satıcıları kontrol eden, halkın birbiriyle olan günlük münasebetlerini düzenleyen teşkilâtlar kurdu. Beyt-ül-mal için ayrı bir yer ve yürütülmesini sağlayacak memurlar tayin edildi. İlk defa para bastırdı. Yollar, köprüler inşaa edilip, su kanalları açılmıştı. Mekke'de hacılar için, yollar boyunca misâfirhâneler, hanlar yapılıp, kuyular açılmıştı. Yeni feth edilen bölgelerde yerleşim merkezleri kurulup buralar imâr edildi. Yazılı muâmelelerde karışıklığı önlemek için Peygamberimizin (s.a.v.) hicreti başlangıç olan takvim kararlaştırıldı.

Sevâd arazisi feth edilince Eshâb-ı kirâm'la istişâre etti. Eshâb-ı kirâm'ın bazıları arazinin 1/5'i Beyt-ül-mâle ayrıldıktan sonra, geri kalanın gazilere taksim edilmesini istiyorlardı. Hazreti Ömer ise, Haşr sûresi 7. 8. 9. 10. âyetlerini delîl getirerek, "Eğer araziyi taksim edersem, sizden sonra geleceklere bir şey kalmaz. Servet ve mal bir kaç kişinin arasında kalır." dedi. Bundan sonra araziyi eski sahiplerine bıraktı ve haraç vergisi koydu. Bu haraç vergisinin miktarlarını tesbit etti. Yine O'nun zamanında zımmîlerden alınan Cizye vergisinin miktarı daha sonraki asırlarda aynen tatbik edilmiştir.

Yine Eshâb-ı kirama maaş verilmesi için bir dereceleme yapıp her birinin derecesi divan denilen defterde tesbit edilmişti. Bunların saklandığı yere de divan adı verilmiştir. Ayrıca miskinlere, fakîr olanlara Beyt-ül-maldan un ve yiyecek verilmesi şeklinde nafaka bağlanmıştır.

Mısır vâlisi Âmr İbn-ül-Âs, Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayacak bir kanal açmak için teşebbüse geçmek üzere izin istediğinde, Hazreti Ömer ona gerekli izni vermiştir. İslâm'ın adâletini bütün dünyâya tanıtan Hazreti Ömer, ilmin yayılmasına, insanların eğitilmesine de büyük önem verir ve feth edilen yerlerde İslâmiyet'in yayılması, yeni kitlelere anlatılması için çok gayret sarf

ederdi. Kur'ân-ı kerîm ve Hadîs-i şeriflerin öğretilmesi için her tarafta okullar açılmış ve buralarda ders vermek üzere maaşlı muallimler tayin edilmişti. Hazret-i Ömer, insanların bilmedikleri meseleler, hükümler hakkında, malûmat elde edebilmeleri için müftüler tayin etmişti. Herkes, muhtaç olduğu dîni, hukukî bilgileri müftülerden sorup öğrenerek, ona göre hareketini tanzim edebilirdi. Fetvâ ve insanları irşâd vazîfesi, pek mühim olup, bunun ehli olmayan kimseler tarafından yapılması, fâide yerine zarar vereceğinden, Hazreti Ömer müftüleri tayin eder, kendisinin müsaadesini kazanamayanları fetvâdan men' ederdi. Zamanında fetvâ verme vazîfesini gören zâtlar, Hazreti Ali, Hazreti Osman, Muâz bin Cebel, Abdurrahmân bin Avf, Übey İbni Ka'b, Zeyd bin Sabit, Abdullah İbn-i Mes'ûd, Abdullah İbn-i Abbas, Cabir bin Abdullah, Ebû Hüreyre, Ebüdderda gibi Eshâb-ı kiramın büyükleri bulunuyordu. Hazreti Ömer adli teşkilatın temellerini kurdu. Mahkeme usulünü tesbit etti. Ebû Mûsâ Eş'arîye yazdığı aşağıdaki mektûb hukuk usûlü bakımından şaheserdir.

"Kaza Da'vâları hal ve değiştirmesi ve bozulması caiz olmıyan bir farizadır ve uyulması icâb eden bir sünnettir. Bir hâdise (olay, vak'a) hakkında sana baş vurulunca, iki tarafın sözlerini güzelce dinle, anla; bir hak ikrâr ve itiraf edilince, hükme rabt et (bağla) tenfiz eyle, (hükmü yerine getir). Çünkü infaz edilmiyecek olan hak bir sözün sadece söylenmesi fayda vermez. Karşında, meclisinde, adâlet huzûrunda insanları eşit tut. Tâ ki, mevki' sahipleri senden tarafgirlik ümidine düşmesinler, zaif olanlar da adâletinden me'yûs, kalben kırık olmasınlar.

Beyyine (delîl) ve şahit getirme da'vâcıya yemîn etmek de da'vâyı inkâr edene âittir. Ya'ni da'vâcı şahid bulamazsa, isteği üzere da'vâlıya yemîn tevcih edilir. Müslümanların arasında sulh yapılması caizdir. Ancak haramı halâl, halâli haram kılacak bir sulh caiz değildir. Dünkü gün vermiş olduğun bir hüküm, nefsine müracaatla, haklılığa, doğruluğa, yol bulduğun takdîrde, seni hakka dönmekten men etmesin. Yâ'ni ictihâdın değişerek evvelce vermiş olduğun bir hüküm de isâbetsizliğine kani' olursan, o hükmün, benzeri bir hâdise hakkında yeni ictihâdına göre hüküm vermekliğine mâni' olmasın. Çünkü hak kadimdir. Hakka dönmek, bâtılda sebat etmekten hayırlıdır.

Kalbini çalıştırıp hükümlerini Kur'ân'da, Sünnette bulamadığın mes'eleler hakkında güzelce imâl-i fikr et (düşün), sonra bu gibi şeylerin benzerini bul, bunları birbiriyle kıyâs et Bunlardan Hak teâlâya daha sevimli, daha yakın ve hakka, doğruya daha benzer olanı ihtiyâr eyle (seç). Da'vâcıya, (beyyinesini ikâme edecek kadar) bir müddet ver. Bu müddet içinde beyyinesini izhar ederse, hakkını alır; edemezse aleyhine hüküm verilmesi icâb eder. Böyle bir müddet verilmesi, mazeret husûsunda pek belîğ ve şübhenin izâlesi, için de pek açık bir esastır.

Bütün müslümanlar, bir biri hakkında, âdildirler. Kazfden (Bir müslüman'a iftiradan dolayı) hakkında had cezası tatbik edilmiş olan, yahud velâ ve karabet sebebiyle (velilik veya akrabalık) kendisinde menfeati celb, (çeken) mazarratı (zararları) def töhmeti bulunan veyahud yalan yere şâhidlikte bulundukları tecribe ile anlaşılan kimseler müstesna, bunlardan başkasının şehâdetleri kabûl olunur. Çünkü Hak teâlâ, sizin gizli işlerinizden (yüz çevirmiş) beyyineler sebebi ile sizden mes'uliyeti kaldırmışdır. Ya'nî insanların gizli şeylerini araştırıp ona göre hüküm vermekle mükellef değilsiniz. Sizin yapacağınız şey, beyyinelere göre hüküm yermektir. Dünyevi hükümler, zâhire, görünene göredir. Bunlarda gizlilik açık olanlara tâbidir. Uhrevî hükümlerde ise, gizliler asıldır, zevahir, serâire tâbidir.

Muhakeme esnasında, Hak teâlâ ve tekaddes hazretlerinin, kendisine sevâb vereceği ve ebedi mükâfat ihsân buyuracağı hak mevkilerinde kızmaktan, sabırsızlıktan, kalb ızdırabından ve

müteezzî (üzülmekten) olmaktan hazer et-kaçın! Ya'nî muhakemeyi sabır ile, teenni ile yürüt. Her kim niyyetini kendisi ile Allahü teâlâ arasında hâlis kılarsa, hak uğrunda kendi aleyhine de olsa, Hak teâlâ onun, kendisiyle insanlar arasında işlerine kifâyet eder, ya'nî onu korur, vereceği hükümden dolayı bir tehlûkeye ma'rûz kalmaz. Herhangi bir kimse, meselâ hâkim, hilafını Allahü teâlânın bildiği bir sıfatla; ya'nî kendisinde gerçekten bulunmıyan bir fazîletle, bir husûs ve samimiyetle insanlara karşı süslenecek olursa, Allahü teâlâ onu, insanlar arasında rüsvâ eder. Çünkü Allahü teâlâ, ibâdetlerden, ancak halisane olanları kabûl eder. Diğerlerini etmez.

"Hak teâlânın dünyâda vereceği rızık ve rahmetinden, hazînelerinden ihsân buyuracağı mükâfat hakkında ne düşünüyorsun? (Ya'nî bunun derecesi sonsuzdur. Ona göre hareket et. Hükmünde hak'dan ayrılma, mükâfatını Cenâb-ı Hak'dan bekle."

Yine Kâdı Şüreyh'e yazdığı mektûbda da şöyle buyurdu: "Hükümlerini Kur'ân-ı kerîm'e istinad ettir. Şayet orada istediğini bulamazsan hadîs-i şeriflere müracaat et. Orada da istediğini bulamazsan icma-i ümmet'e göre hüküm ver. Bu da seni tatmin etmezse ictihâd et." Bu sözüyle ehl-i sünnetin temel delîllerini ortaya koymuş oluyordu.

Hazreti Ömer bir defasında at satın almak istemişti. Atı tecrübe etmek için bir biniciye vermiş, at da binici tarafından kazaya uğratılmıştı. Hazreti Ömer atı almaktan vazgeçerek sahibine iade etmek istedi. Fakat atın sahibi râzı olmadı. Bu mesele Kâdı Şüreyh'e intikal etti. Kâdı Şüreyh şu hükmü verdi. "Şayet at sahibinin rızası ile tecrübe edildiyse sahibine iade edilebilir. Aksi takdîrde iade edilmez." Hazreti Ömer "Hak ve Adâlet budur" buyurdu ve atın bedelini verdi.

Hazreti Ömer çok âdil, âbid, çok merhametli, aşağı gönüllü olup, fakirlerle yaşar idi. Diğer bir hizmeti de müslümanların artmasıyla küçük gelmeye başlayan Mescid-i Harâm'ı ve Mescid-i Nebevî'yi genişletip tamir ettirmesidir. Mescid-i Haram etrâfına da duvar çektirdi.

Hazreti Eslemî, Beyt-ül-mala bakmağa memur etmişti. Eslemîden, Hazret-i Ömer Beyt-ül-maldan birşeyler alıyor mu? diye sordular. İhtiyacı olduğu zaman borç alır, eline geçince öder, dedi. Hazreti Ömer, kuru arpa ekmeği yer, kalın kumaşlardan elbise giyerdi. Zamanında çok fetihler oldu. O'nun zamanında sekizbin câmide Cum'a namazı kılınıyordu. Her nereye asker gönderse, zafer bulup, sağ sâlim olarak ganîmetle dönerdi. Ordusunun mağlup olduğu görülmemiştir. Çünkü çok hazırlıklı, tedbirli ve adâletli hareket ederdi. Bu şanı, şöhreti O'nun yemesini içmesini değiştirmedi. Mübârek, kalbine kibir gelmedi, büyüklenmedi. Sonu üzüntü, pişmanlık olan iş yapmadı. Kudüs'e giderken deveye kölesi ile nöbetleşe biniyordu. Şehre girerken deveye binme sırası kölesine geldiği için devenin önünde yürüyordu. Kuvveti, adâleti, askerleri üç kıtayı titreten İslâm halifesini görmeye gelenleri hayrette bırakmıştı. Kudüse geldiğinde orada bir hutbe okudu ve buyurdu ki: "Hamd ve sena Allahü teâlâ'ya mahsûstur. O her şeye kadirdir, dilediğini yapar. Allahü teâlâ, bizi İslâm dîni ile şerefli kıldı. Muhammed aleyhisselâm ile doğru yolu gösterdi. Bizden dalâleti, sapıklığı kaldırdı. Buğz ve adavetten, ayrılık ve tefrikadan uzaklaştırdı. Ey müslümanlar, bu büyük ni'mete hamd ediniz. Zira böyle yapmamız, ni'metin artmasına sebep olur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde buyuruyor ki: **"Ni'metlerimin kıymetini bilir, emrettiğim gibi kullanırsanız, onları arttırırım. Kıymetini bilmez, bunları beğenmezseniz, elinizden alır, şiddetli azâb ederim"** Yine buyuruyor ki: **"Allah'ın hidâyet ettiği kimse, o, doğru yol üzeredir. Şaşırttığı kimse için de, asla doğru yolu gösterici bir yardımcı bulamazsın"** (Kehf 17). Sîzlere kendisinden başka her şey fâni olan, kendisi Bâki olan, Allahü teâlâdan korkmanızı tavsiye ederim. O'na itaat eden

evliyâsından olur. O'na isyan edenin ahireti yok olur. Ey insanlar mallarınızın zekâtını veriniz, böylece kalblerinizi ve nefislerinizi temizlersiniz. Allah'tan başka hiç bir mahlûktan karşılık ve teşekkür beklemeyiniz. Öğütlerimi iyi anlayınız. Akıllı olan dinini muhafaza eder. Sa'îd olan başkasının nasîhat ve öğüdünü kabûl eder. İslâmiyete, Resûlullah'ın sünnetine yapışınız. Kur'ân-ı kerîm'in emirlerine uyunuz. Zira O'nda dertlere deva ve sevâb vardır."

Hazreti Ömer öyle adâletli idi ki, kendi oğlu günah işleyince, Allahü teâlânın emri kadar had vurulmasını emretti. Ölünceye kadar bütün İslâm âleminin Resûlullah'ın (s.a.v.) zamanındaki gibi huzûr, safa ve rahatlık içinde yaşamasını temin etti.

Hazreti Ömer zamanında ilk defa nüfus sayımı yapıldı. Çocuklara maaş verildi. Satıcıların, esnafın, tüccârların müşterileri aldatmalarına mâni olmak için hisbe denilen belediye teşkilâtını kurdu. O'nun zamanında posta teşkilâtı geliştirildi. Geceleri bekçi koyup asayişin teminini ilk defa Hazreti Ömer tatbik etti. Mısır'dan Medine'ye deniz yoluyla ilk defa gıda maddeleri O'nun zamanında geldi. Makam-ı İbrâhîm'i bugünkü yerine koydu. Hazreti Ömer Hicretin 23. (m. 645) yılının son ayında Ebû Lü'lü Firuz adında Yahudi bir köle tarafından namaz kılarken şehîd edildi. Bu köle Hazreti Ömer'e gelip efendisinin kendinden aldığı verginin çok olduğunu iddia etti. Hazreti Ömer ona ne kadar vergi ödediğini ve ne iş yaptığını sordu. Marangozluk ve demircilik yaptığını, günde iki dirhem vergi ödediğini söyleyince, Hazreti Ömer (Bu kazançlı mesleklere göre, senden alınan miktar fazla değildir) dedi. Adâletiyle de herkes tarafından takdîr edilen Hazreti Ömer'in bu sözüne râzı olmayıp, düşmanlık gösteren Firuz, Hazreti Ömer'e kastetmeyi plânladı. Hazreti Ömer ile görüştüğü günden bir gün sonra elbisesi içine bir hançer saklayıp, sabah namazı vaktinde mescide girdi. Beklemeye başladı. Hazreti Ömer safları düzeltip tekbir alarak namaza durur durmaz, Firuz yerinden fırlayıp Hazreti Ömer'e arka arkaya altı darbe vurdu. Darbelerden biri karnına isâbet etti. Firuz bir kişiyi daha yaralayıp kaçtı ve yakalanmadan önce intihar etti. Hazreti Ömer evine kaldırıldıktan bir müddet sonra ayılıp (Katilim kimdir?) dedi. Ebû Lü'lü Firuz olduğu söylenince (Allah'a şükürler olsun ki bir müslüman tarafından vurulmadım...) dedi.

Hazreti Ömer kendinden sonra halife olacak kimsenin tayini için Eshâb-ı kiramdan, Cennet ile müjdelenenlerden altı kişiyi seçti. Bunlar (Hazreti Osman, Hazreti Ali, Zübeyr, Talha, Sa'd İbni Ebî Vakkas ve Abdurrahmân bin Avf (r.anhüm) idi. Bundan sonra oğlu Abdullah'a "Mü'minlerin annesi Hazreti Âişe'ye git ve O'na Ömer İbni Hattab'ın selâmını söyle, mü'minlerin emiri deme, ben bugün, mü'minlerin emiri değilim. O'na Ömer, sahibinin yanına defn edilmek için izin istiyor de!" buyurdu. Abdullah bunu Hazreti Âişe'ye söyleyince, Hazreti Âişe "O yeri kendim için ayırmıştım, fakat gönül hoşluğu ile orayı Ömer'e (r.a.) veriyorum." dedi. Hazreti Ömer bu haberi duyunca "Bu benim en büyük dileğimdi" buyurarak çok memnun oldu. Yaralandıktan yirmidört saat sonra vefât etti. Peygamberimizin (s.a.v.) yanına defn edildi. Şehîd olduğunda 63 yaşında idi. Her haliyle dost ve düşmanın hayran kaldığı adâleti dillere destan olan Hazreti Ömer'in vefâtı Eshâb-ı kiramı ve diğer müslümanları son derece üzdü, mahzûn etti. Hazreti Ömer şehîd olunca Abdullah İbni Ömer, Sahâbe-i kirama dedi ki: (ilmin onda dokuzu, Ömer (r.a.) ile beraber öldü). Bazılarının bu sözü anlamayarak durakladıklarını görünce (ilimden maksadım Allahü teâlâyı bilmektir. Diğer bilgiler değildir.) dedi. Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekir'dir. Ondan sonra Hazreti Ömer'dir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Cebrâil** (a.s.) **bana gelip dedi ki: "Ömer'in ölümü üzerine bütün İslâm âlemi ağlayacaktır."**

Hazreti Ömer çeşitli Hadîs-i şeriflerle meth edildi. **"Ben Peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra Peygamber gelmeyecektir. Eğer benden sonra peygamber gelseydi, Ömer elbette peygamber olurdu."** Hadîs-i şerîfi yüksekliğini anlatmaya yetişir. Fazîletini, üstünlüğünü ve kıymetini bildirmek için hakkında din âlimleri ve müslüman olmayan kimseler tarafından ciltlerle kitap yazıldı. Hazreti Ömer'i metheden hadîs-i şerîflerin çoğunu Hazreti Ali bildirmiştir. O'nu metheden hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır: Hazreti Ömer, Umre için Resûlullahtan izin isteyince Resûlullah **"Yâ ahi! (Ey kardeşim) duânda bizi de unutma!"** buyurdu.

Hazreti Ömer îmân ettiği gün, Cebrâil aleyhisselâm geldi ve "Melekler birbirlerine Ömer'in Müslüman olduğunu müjdelediler" dedi.

"Ömer Cennet ehlinin ışığı ve İslâm'ın nûrudur."

"Allahü teâlâ, hakkı Ömer'in diline ve kalbine yerleştirmiştir."

"Şeytan, Ömer İbni Hattab'ı gördüğü zaman, heybetinden yüzüstü yere düşer."

"Şu dört kişiyi ancak münâfık olan kimse sevmez: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali."

Hazreti Ömer bütün ilimlerde Eshâb-ı kirâm'ın ileri gelenlerinden idi. Tefsîr ilminde çok yüksek idi. Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini bizzat Resûlullah'tan dinlemiş ve öğrenmiştir. Peygamber efendimizin devrinde de kadılık yapardı. Eshâb-ı kirâm'ın müşkillerini hallederdi. Kur'ân-ı kerîm'in bir çok âyeti, O'nun ictihâdına uygun olarak nâzil olmuştur. Hazreti Ömer fıkıh ilmine çok büyük hizmet etmiştir. Fıkıh usûlünün birçok kaidelerini tesbit etmiş, Resûlullah'ın sünnetlerini itina ile tesbite çalışmış, kendisinden rivâyet edilen fetvâların adedi, binlere ulaşmıştır. Bu fetvâların 1000 kadarı fıkhın mühim meselelerinin temelini teşkil etmiştir. Hazreti Ebû Bekr zamanında açıklanmamış meselelerin hepsini bir icmâya bağlamıştır. Bunlarda hiçbir şüphe bırakmadı. Hazreti Ömer'in bildirmediği meselelerde, o günden bu güne kadar söz birliği olmadı. Hazreti Ömer'in icmâ husûsundaki bu gayreti, kıyâmete kadar gelecek İslâm âlimlerini güç durumdan kurtarmıştır.

Dört hak mezhebin hiç ihtilaf etmedikleri fıkıh ilmine dair bilgiler, Hazreti Ömer zamanında icma edilen meselelerdir. Hazreti Ömer, Peygamber efendimizin hadîs-i şerîflerine en iyi vâkıf olanlardan idi. Hadîs-i şerîf rivâyetinde çok titiz davranırdı. Resûlullah'a isnadı kuvvetli bir delîl ile sabit olmayan hadîs-i şerîf ile amel etmezdi. Bu sebeple Hazreti Mu'âviye buyurdu ki: "Ömer bin Hattab'ın bildirdiği hadîslere iyi sarılınız. Çünkü O, Resûlullah'ın söylemediği şeylerin hadîs diye nakledilmemesi için insanları korkutmuştur. Hazreti Ömer, Peygamber efendimizden (s.a.v.) 573 hadîs-i şerîf nakletmiştir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şöyledir:

Öyle bir gün idi ki, Eshâb-ı kiramdan birkaçımız Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk. O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. O vakit, ay doğar gibi, bir zat yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Yani, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı. Ellerini Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullah'a (s.a.v.) sorarak yâ Resûlallah! Bana İslâmiyet'i, müslümanlığı anlat dedi.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki, **"İslâm'ın şartlarından birincisi Kelime-i şehâdet getirmek (Eşhedü en lâ ilahe illallah ve Eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh) demektir. (İslâm'ın ikinci şartı) vakit gelince namazı kılmaktır. (Üçüncüsü) malın zekâtını vermektir. (Dördüncüsü) Ramazan-ı şerîf ayında her gün oruç tutmaktır, (Beşincisi) gücü yetenin, ömründe bir kere hac etmesidir."**

O zât Resûlullahdan bu cevapları işitince, (Doğru söyledin yâ Resûlallah) dedi. Biz dinleyiciler, onun bu sözüne şaşdık. Çünkü, hem soruyor, hem de verilen cevabın doğru olduğunu tasdîk ediyordu.

Bu zât yine sorarak yâ Resûlallah; îmânın ne olduğunu, hakîkatini ve mahiyetini de bana bildir dedi. Resûlullah buyurdu ki, **(îmân, önce Allahü teâlâya inanmaktır"** buyurdu. **(îmânın altı temelinden ikincisi) Allahü teâlânın meleklerine inanmaktır. (Üçüncüsü) Allahü teâlânın bildirdiği kitaplarına inanmaktır. (Dördüncüsü) Allahü teâlânın peygamberlerine inanmaktır. (Beşincisi) Âhiret gününe inanmaktır. (Altıncısı) kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır..."** buyurdu.

Sonra O zât gitti. Ben uzun bir müddet Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında kaldım. Bana buyurdu ki: **"Yâ Ömer o soranın kim olduğunu biliyor musun?"** Ben Allah ve Resûlü bilir, dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"O** (Cibrîl) **Cebrâil idi, Sizlere dîninizi öğretmek için geldi"** buyurdu.

"İki Müslüman karşılaştıklarında, birbirlerine selâm vererek müsâfehalaşırsa, aralarına yüz rahmet iner. Bunun doksanı, önce selâm verip müsâfehalaşana, onu ise müsâfeha eden ikinci şahsadır."

"Ya ma'rûfu (iyiliği) **emreder ve münkerden** (kötülükten) **nehyedersiniz, yahud Allahü teâlâ sizin kötülerinizi size musallat eder. Sonra iyileriniz duâ etmeğe yönelir, fakat duâlar kabûl olmaz."**

"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez"

"Eğer siz hakkıyla Allah'a tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, sizin de rızkınızı verirdi. Onlar sabah aç çıkar akşama tok olarak döner."

"İnsanlara karşı büyüklük taslayanı (kibirleneni) **Allah zelîl kılar."**

"Kimin niyeti dünyalık olursa, Allahü teâlâ onun fahrini ve ihtiyâçlarını gözünün önüne getirir ve en sevdiği şeyden onu uzaklaştırır. Her kimin de niyyeti âhiret olursa, Allahü teâlâ zenginliği onun kalbine yerleştirir, kayıplarını bir araya toplar ve en çok kaçınacağı şeyden onu uzaklaştırır."

Hazret-i Ömer, halifeliği zamanında Bizans İmparatoruna elçi gönderip dîne davet etti. Bizans elçisi Medine-i münevvere'ye geldi Hazret-i Ömer ihtiyâr bir kadının duvarını yaptırıyordu. Elçinin geldiğini haber verdiler. Buraya gelsin buyurdu. Efendim, ellerinizi yıkayıp bir yere otursanız nasıl olur? dediler. Kabûl buyurmadı. Elçiyi çağırdılar. Arap padişahı bu mudur? Böyle olduğunu bilsem gelmezdim ve Bizans İmparatoru da beni göndermezdi, dedi. Hazret-i Ömer çamurlu mübârek iki parmağı ile işâret ederek, eğer göndermeseydi, onun iki gözünü çıkarırdım buyurdu. Hazret-i Ömer, parmağı ile işâret edince, iki çamurlu parmak gelip, Bizans İmparatorunun gözlerini kör eyledi. Parmakların çamuru gözlerinin üzerinde kaldı, silmek

mümkün olmadı. Bir zaman sonra elçi dönünce İmparatorun gözlerinin kör olduğunu gördü. Sebebini araştırdı. Hazret-i Ömer ile geçen hadîseyi de anlatınca hepsi hayret ettiler.

İran'a gönderdiği orduya kumandan tayin ettiği Hazreti Sariye ordusu ile mağlup olmak üzere idi. Bu sırada Hazreti Ömer Medine'de Cuma hutbesi okuyordu. Hutbe arasında "Dağa yaslan yâ Sariye, dağa yaslan yâ Sariye" diye bağırdı. Sariye işitip ordusunu dağa çekti. Arkasını dağa verip bir cepheden düşman ile karşılaşmak sûretiyle zafere ulaştı. Hazreti Ömer'in bu hadîseyi görmesi ve sesini duyurması onun kerâmetlerinden biridir.

Hazreti Ömer zamanında bir ticâret kervanı gelip Medine'nin yakınında konaklamıştı. Çok yorgun oldukları için hepsi derin bir uykuya dalmıştı. Hazreti Ömer bu kervandan haberdar olup, Eshâb-ı kiramdan Abdurrahmân bin Avf'ı (r.a.) da yanına alıp, sabaha kadar kervanın etrâfında dolaşarak onlara herhangi bir zarar gelmemesi için bekledi. Kervanda bulunanlar ancak sabaha karşı bundan haberdar oldular. Kendilerini bekleyen bu kişinin kim olduğunu merak ettiler. Sabaha karşı uzaklaşıp gittiklerini görünce içlerinden biri takibe başladı. Hazreti Ömer'in mescide girip namaz kıldırmasından sonra merakla bu zat kimdir diye soran kimse, onun Müslümanların halifesi olduğunu öğrenip kervanda bulunanlara giderek hâdiseyi anlattı. Kervandakiler onun Müslüman olmayanlara yardımı böyle olursa, kimbilir Müslümanlara şefkati ve yardımı ne kadar çoktur. O'nun dîni gerçekten hak dindir, dediler. Daha sonra da Hazreti Ömer'in huzûruna gidip hepsi Müslüman oldular.

Hazreti Ömer'in ordusunun İran'ı fethettiği gece Hazreti Osman huzûruna girip selâm vermişti. Hazreti Ömer acele mektûb yazıyordu. Mektûbu yazıp bitirince yanmakta olan lambayı söndürüp, başka bir lamba yaktı.

Hazreti Osman'ın selâmına cevap verip konuşmaya başladıktan sonra, Hazreti Osman lâmbayı söndürüp, başka bir lâmba yakmasının sebebini sorunca, söndürdüğüm lamba Beyt-ül-malındır. Bana âit değildir. Onu Müslümanların işini görmek için yakmıştım, onların işini görmek için yazdığım mektûb bitti. Şimdi seninle şahsî işim için konuşuyoruz, bunun için de kendime âit olan lambayı yaktım buyurdu.

Hazreti Ömer, bir kaç bin askeri harbe göndermişti. Harbe gidenlerin evlerine adam gönderip, hallerini sorması ve geceleri kendisinin şehri gezmesi adeti idi. Bir gece şehri dolaşıyordu. Bir evin önünden geçerken, ağlayan bir kadın sesi duydu. Kulak verdi. Halife kocamı harbe gönderdi. Biz burada aç-susuz kaldık. Yarın çocukları götürüp halifenin kapısına bırakacağım, diyordu. Hazreti Ömer dayanamadı. Gidip bir miktar yağ ve bir çuval unu sırtına alıp, kadının evine getirdi. Ateş yakıp yemek pişirdi. Çocukları kaldırıp yedirdi. Sonra kadından özür diledi. Şimdiye kadar sizin halinizi bilmiyordum. İhtiyâcınız olursa, hemen bize bildirin diyerek ayrıldı. Kadın, Hazreti Ömer'in akıllara hayret veren tevâzu ve adâleti karşısında mahcup olup, hayır duâlar etti.

Hazreti Ömer Irak'a İslâm ordusunu gönderip, kısa zamanda Allahü teâlâ'nın yardımıyla zafer kazandılar. Kiliseleri câmi, puthâneleri mescid yaptılar. Sağ sâlim ve ganîmetlerle döndüler. Hazreti Ömer'in huzûruna vardıklarında halife İslâm ordusuna hiç bakmadı. Ne yaptınız? diye sual bile sormadı. Halifenin bu muâmelesi Eshâb-ı kirâm'a çok ağır geldi. Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah'ı mescidde görüp halifenin onlara karşı alâkasızlığından şikâyet ettiler. Hazreti Abdullah: "Babamın huzûruna bu elbiselerinizle mi çıktınız?" dedi.

Meğer İslâm ordusu, İran'ın süslü elbiselerinden giymişlerdi. Eshâb-ı kiram, Hazreti Abdullah'ın işâretiyle gidip elbiselerini değiştirdiler. Böylece Hazreti Ömer'in huzûruna vardılar. Bu sefer Hazreti Ömer bunları iyi karşılayıp her birinin ayrı ayrı hâlini, hatırını sordu. Eshâb-ı güzinden birisi cesâret edip, kalktı: "Yâ Emîrel-mü'minîn ilk görüşmemizde bize hiç iltifât etmediniz. İkinci görüşmemizde çok iyi karşıladınız. Bunun sebebi nedir?" diye sordu. Hazreti Ömer: "Sizi, elbiselerinizi değiştirmiş görünce kendi kendime: "Eshâb-ı güzîn benim hayâtımda elbiselerini değiştirdiler. Birkaç gün sonra Allah korusun kalplerini değiştirirler. Dünyâyı sevmeleri artar. Yarın kıyâmet gününde Resûlullah'a (s.a.v.) kavuşunca, **Yâ Ömer! senin halifeliğin zamanında benim Eshâbım elbiselerini değiştirdiler sonra kalbleri değişti. Niçin manî olmadın?** diye hitâb eder, azarlar diye korktum." Onun için İran'ın süslü elbiselerini giydiğiniz zaman her biriniz gözüme bir belâ dikeni gibi göründünüz. Fakat elhamdülillah elbiselerinizi değiştirince, endişe ettiğim tehlike ortadan kalktı. Size iyi muâmelede bulundum." buyurdular.

Hazreti Ömer zamanında Şam şehri civarında bir kal'a muhasara edildi. Öğleye kadar kal'a feth edilmedi. Hazreti Ömer, gadaba geldi. İslâm askerini huzûruna çağırdı. "Kal'a henüz feth edilemedi. Kâfirler, İslâm askeri karşısında bu kadar dayanamazdı. Aramızda birisi bir hatâ yapmış olmasın" buyurdu.

İslâm askeri hayret edip, tevbe ve istiğfar etmeğe başladılar. O sırada bir kişi ağlayarak Hazreti Ömer'in huzûruna geldi "Yâ Emîrel-mü'minîn! Bu gece teheccüde kalktığım zaman karanlık olduğu için misvakımı arayıp bulamadım. Misvaksiz namaz kıldım. Sizin aradığınız hata benim bu hatâmdır," dedi. Hazreti Ömer: "Tevbe ve istiğfar etmeğe devam et," buyurdu. Bir saat sonra kal'a fetholundu.

Hazreti Ömer halifelik müddetince kendinden evvel hiç kimsenin yapamadığını ve sonra da kimsenin yapamayacağı şekilde adâlet üzere hareket etmiştir. Zamanında kurt koyuna zarar vermeğe cesâret edemezdi. Hazreti Ömer'in şehîd olduğu gün, bir çoban koyunların yanında dururken bir kurt koyuna saldırdı. Çoban: "(Hemen feryâd ederek) Vah Hazreti Ömer," (dedi ve ağladı.) **"İnnâ lillah ve innâ..."** âyet-i kerîmesini okudu. Çobanlar ona: "Hazreti Ömer'in irtihâl ettiğini (vefâtını) nereden bildin?" diye sordular. Çoban: "Hazreti Ömer'in zamanında kurt koyuna değil saldırmak, bakmağa bile cesâret edemezdi. Şimdi kurdun koyuna saldırdığını gördüm. Hazreti Ömer"in şehîd olduğunu anladım," dedi.

Hazreti Ömer öğle sıcağında soyunup, zekât olarak Beyt-ül-mala alınan develeri bağlardı. "Yâ Emîre'l-mü'minîn! Niçin siz zahmet çekiyorsunuz! Birine emir buyurun bağlasın," dediler. Hazreti Ömer: "Bunlar, fakîrlerin hakkıdır. Hak teâlâ beni bunlara bakmağa memur etti. İşlerini de kendim görmem iyi olur. Âhirette bunlar benden sorulacaktır," buyurdu.

Bir genç, beş vakit namazı Hazreti Ömer ile kılardı. Hazreti Ömer her selâm verişinde, genci arkasında görürdü. Hazreti Ömer de bu genci sevmişti. Bir güzel kadın bu gence aşık olup, her zaman haber göndererek evine çağırtır, fakat genç râzı olmaz, yanına gitmezdi. Bu kadın, uzun müddet gencin arkasına düştüğü halde, kendisini gence sevdiremedi. Kadın, bir kocakarıya başvurdu. Kocakarı: "Seni bu gece o gençle bir araya getirirsem, bana ne ikramda bulunursun?" dedi. Kadın: "Bu işi yaparsan, sana çok şeyler vereceğim," dedi. Kocakarı evinde otururken; genç yatsı namazını kılmış, evine dönüyordu. Yol üzerinde bulunan kocakarının evinin önünden geçerken, kocakarı: "Bana yardım edene, Hak teâlâ da yardım etsin," diye feryâd etti. Genç bu feryadı duyunca, kocakarıdan feryadının sebebini sordu. Kocakarı: "Bir koyun kaçırdım,

tutamıyorum, bana yardım et," dedi. Genç bu söze inanıp evden içeri girdi. Gence aşık olan kadın, kapıyı kilitleyip gencin ayaklarına sarılarak yalvarmağa başladı: "Ne zamandan beri senin derdinle yanıyorum, bana hiç vefa etmiyorsun. Sana ancak bu hileyi yaparak kavuştum," diyerek genci kuvvetle tuttu. Genç, yine kadına iltifât etmedi, yüzüne bakmadı. Kadın genci çok övdüğü hâlde, genç yine kadının yüzüne bakmıyordu. Kadın "Yâ bana yaklaş arzumu yerine getir veya feryâd eder bütün mahalle halkını buraya toplarım, rüsvây olursun," dedi. Genç: Âhirette rüsvây olacağıma burada olurum, dedi. Genci hiçbir yolla aldatamıyan kadın, feryâd etmeğe başladı. Bütün mahalle halkı evin etrâfına toplandılar.

Kadın: "Bu gece kapımı kilitleyip yatarken, bu adam gelip bana tecavüz etmek istedi. Onun için sizi çağırdım," dedi.

Mahalle halkı içeri girip, genci dövdü, hattâ başını birkaç yerden yarıp, ellerini, bağlayarak, Hazreti Ömer'in huzûruna getirdiler. Hazreti Ömer, sabah namazını kıldıktan sonra, o genci görememişti. Acaba hasta mı oldu, yoksa başka bir şey mi oldu diye düşünürken bir takım insanların arasında genci gördü. Kadın da oraya gelmiş, feryadı ayyuka çıkıyordu. Genç, Hazreti Ömer'in heybetinden çok korkardı. Hazreti Ömer gadaba gelince vücudundaki kıllar dikilirdi. Fakat bu gadabı din için, İslâm gayreti içindi. Dünyâ işlerinde gadaplanmaz, mübârek kalbini dünyâya bağlamazdı. Varlık onun yanında yoklukla bir, hattâ yokluk daha kıymetli idi. Hazreti Ömer genci o halde görünce: "Yâ Rabbi! Bu gence hüsn-i zannım vardır. Resûlünün hürmeti için beni bu zannımdan döndürme!" diye duâda bulundu. (Sonra genci yanına çağırdı) "Senin hakkında iyi düşünürüm. Bu çirkin işi senin yapacağını zannetmiyordum. Korkma, yakın gel, Hak teâlâ doğru kullarının yardımcısıdır," buyurdu. Genç: "Bu kadın bana bir kaç yıldır âşık olmuştu. Çok kere haber gönderdiği halde râzı olmamıştım. Sonunda bir kocakarı hilesiyle beni evine çağırdı. Ondan sonraki hadîseleri de birer birer anlattı. Hazreti Ömer: "O kocakarıyı görünce tanır mısın?" buyurdu. Genç: "Evet tanırım," dedi. Şehirdeki bütün kocakarıların dışarı çıkmaları emir edildi. Hepsi bir yerde gizlenen gencin önünden geçtiler. Genç, hile yapan kocakarıyı tanıdı.

Kocakarıyı Hazreti Ömer'in huzûruna götürdüler. Hazreti Ömer'in heybetine dayanamayıp, para için bu işi, yaptığını ikrâr etti. Kocakarı söyleyince, âşık olan kadın ne yaptıklarını anlattı. Hazreti Ömer (Kalkıp, gencin ellerini çözüp, mendili ile başının kanını silip bağladı.) Allahü teâlâ'ya hamd olsun ki, Resûl-i Ekrem'in **"Ümmetimden, kardeşim Yûsuf aleyhisselâmın kendini Zeliha'dan sakladığı gibi, yabancı kadınlardan muhafaza eden sıddîklar çıkacaktır"** hadîs-i şerîfi bizim zamanımızda bu gence nasîb oldu." buyurdu. Gencin sırtını okşayarak hayır duâ etti.

Hazreti Ömer halife iken bir bayram gelmişti. Herkes çocuklarına yeni elbiseler alıyordu. Hazreti Ömer'in oğlunun elbisesi eski idi. Bayram günü çocuklar, eski elbiseli olan halifenin çocuklarıyla alay etmeğe başladılar. Hazreti Ömer'in oğlu, ağlayarak babasının yanına geldi. Hazreti Ömer, oğluna şefkat edip acıyarak, Beyt-ül-mâlın emînini çağırdı. Oğlunun ağlama sebebini anlattıktan sonra, gelecek ayın maaşından bir miktar vermesini istedi. Beyt-ül-mâl emîni: "Yâ Emîr-el-mü'minîn, yaşayacağınızı muhakkak biliyor musunuz ki, hak etmediğiniz paradan istiyorsunuz?" dedi. Hazreti Ömer "Allahü teâlâ'dan başka kimse bilemez," buyurdu. "O zaman Yâ Halife! Yaşayacağınızı bilmedikten sonra, ne almanız size yakışır, ne de bizim vermemiz makûl olur," dedi.

Hazreti Ömer, söylediğine pişman olup, Beyt-ül-mâl emîninin sözünü beğendi, hayır duâ buyurdu. Allahü teâlâ çocuğunun kalbine bir yolla teselli verip, her biri safâyı kalb ile gittiler.

Bir gece Hazreti Ömer Medine-i Münevvere'de geziyordu. Bir kadın: (Kızına evi içinde) "süte biraz su kat," diyordu. Kız: "Emîr-üll-mü'minîn süte su katmayınız buyurmamış mıydı?" dedi. Kadın: "Emîr burada yok," dedi. Kız: "Hazreti Ömer burada yok ise, Rabbi bizi görür," dedi. Hazreti Ömer (O evi işâret etti.) Evine gelip oğluna, senin için bir kız buldum, onu sana alayım, buyurdu. (Ertesi günü kadının evine gitti.) Kızını oğluma ver, buyurdu. Kadın: "Bunu kalbimden dahi geçirmeğe cesâretim yoktu," dedi. Hazreti Ömer "Kızının bir sözü çok hoşuma gitti. Onun için geldim," buyurdu. O kızı oğlu Âsım'a aldı. Âsım'ın kızından Abdülazîz oldu. Abdülazîz'in oğlu Ömer bin Abdülazîz halife oldu. Onun zamanında da kurd kuzu ile gezerdi.

Buyurdu ki: "Sâdık arkadaşlar bulun ve onların arasında yaşayın. Dürüst ve samimi arkadaşlar, darlıkta yardımcı, genişlikte süs ve zinetdirler. Dostunun sana düşen işini güzel bir şekilde gör ki, lüzumunda, sana daha güzeli ile karşılıkta bulunsun. Düşmanlarından uzaklaş, her dosta bel bağlama, ancak emîn olanları seç. Emîn olanlar, Allahü teâlâdan korkanlardır.

Kötü insanlarla düşüp kalkma, onlardan kötülük öğrenirsin. Onlara sırrını verme ifşa ederler, işlerini Allah'dan korkanlara danış ve onlarla istişâre et."

"Allah'a itaat eden büyük zatların sözlerine dikkat edin. Çünkü onlara Allah tarafından gerçekler tecelli eder ve onu konuşurlar."

"İyilik kolay bir şeydir. Güler yüz ve yumuşak söz bunu temin eder." "Şiddet göstermeksizin kuvvetli, zayıflık göstermeksizin yumuşak ol."

"Çok gülenin heybeti azalır. Şaka yapan eğlenceye alınır. Bir şeyi çok yapan onunla tanınır. Çok konuşan çok yanılır, hataya düşer. Böyle kimsenin hayası azalır. Hayası azalan şüpheli şeylerden az kaçınır. Şüpheli şeylerden az kaçınanın kalbi ölür."

"Hakkımda hangisinin daha hayırlı olduğunu bilemediğim için darlık (fakîrlik) ve bolluk (zenginlik) günlerimin hiçbirine aldırış etmedim."

Hazreti Ömer bir defasında Şam'a gitmişti. Orada giydiği eski elbiselerden dolayı söz edildiğini duyunca "Biz İslâmiyet ile izzet bulduk, izzeti, şerefi başka yerde aramayız." buyurdu.

"Amellerin efdali farzları yapıp haramlardan kaçınmak ve Allah katında sâdık niyyetdir."

"Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin. Amelleriniz tartılmadan önce tartınız."

Yolu bir mezbeleden geçse, orada durur ve: "İşte hırsla sarıldığımız dünyâ" derdi.

"Âhiret işlerinde zarar etmektense, dünyâya âit işlerde zarar ediniz. Böylesi sizin için daha hayırlıdır."

Dul kadınlara, yetimlere sırtında un taşırdı. Bu halini gören biri: Bırakın biz taşıyalım deyince, Hazret-i Ömer "Ya kıyâmet günü günahımı kim taşır" buyurdu.

"Alay, şaka ve mizah etmekten kaçınınız. Zira insanın şerefini kırar, vakarını azaltır."

"Ahmakla arkadaşlık etmekten kaçın. Çünkü, ekseriya, sana iyilik yapayım derken zararı dokunur."

"Tevbe edenlerle oturun, onların kalbleri yumuşak olur."

"Tevazunun başı, bir müslüman ile yolda karşılaşırsan ilk önce selâmı senin vermen, bir mecliste en geride oturmaya râzı olman ve şöhretten uzak durmandır."

"Yemekten sonra misvak kullanmak iki hizmetçi kullanmaktan iyidir."

“Mescidler yer yüzünde Allahü teâlâ’nın evleridir. Mescidde namaz kılanlar Allahü teâlâ’nın misâfirleridir. Ev sahibine, ancak misâfirlere hizmet düşer.”

“Ramazan ayı çok hayırlı ve mübârek bir aydır. Gündüz tutulan oruca, gece kılınan namaza bu ayda verilen sadakaya, Allahü teâlâ kat kat sevâb verir.”

“İnsanların en cahili, ahiretini başkasının dünyâsı için satandır.”

“Allahü teâlâ başkasına acımayana acımaz, affetmeyeni affetmez, özür kabûl etmeyenin özrünü kabûl etmez.”

“Tevbe’den maksad günahı bilip yapmamaktır. Amel-i sâlihte bulunmaktan maksad, kendini beğenmemektir. Şükürden maksad, aczini itiraf edip kulluğu bilmektir.”

“İnsanın elbisesini temiz kullanması şerefi icabıdır.”

“Dinini bilmeyen tüccâr pazarımızda satış yapmasın.”

“Mescidde oturan kimse, Allahü teâlâ’nın huzûrunda bulunuyor demektir.”

“Helâlin onda dokuzunu harama düşmek korkusu ile terk ederdik.”

“Bana ayıplarımı, kusurlarımı söyleyen kimse Allahü teâlânın merhametine kavuşsun.”

“İstiğfar her derde devadır.”

“Tevbe edip de tevbesi kabûl olunanlarla beraber bulunun.. Zira onlarla beraber bulunmak kalbi daha fazla yumuşatır.”

“Allahım, bana senin yolunda şehîd olmayı nasîb et. Peygamberinin şehrinde ölmeyi kısmet et.”

---

1) Tefsîr-i Taberî, cild-10, sh. 160

2) Tefsîr-i Kurtûbî cild-8, sh. 170

3) Târîh-ul-hulefâ sh. 101

4) Savaik-ül-muhrika sh. 89

5) Tabakât-ı İbn-i Sa’d cild-3, sh. 266

6) El-İsâbe cild-2, sh. 518

7) El-İstiâb cild-2, sh. 58

8) Üsûd-ul-gâbe cild-4, sh. 58

9) İzâlet-ül-hafâ cild-1, sh. 579

10) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 2

11) Tabakât-ül-huffâz sh. 3

12) Hulâsat-ü tehzîb-il kemâl sh. 239

13) Tabakât-ı Şirâzî sh. 38

14) El-İber cild-1, sh. 27

15) En-Nücûm-üz-zâhire cild-1, sh. 78

16) Târîh-ul-Ümem-i ve’l-mülûk cild-3, sh. 192

17) İbn-i Hişâm cild-1, sh. 364

18) El-Kâmil fi’t-târih cild-2, sh. 208, 139

19) Kitab-ul-harâc sh. 73

20) Kitâb-ul-emvâl sh. 77

21) İbn-i Âbidîn cild-3, sh. 354, cild-2, sh. 49

22) El-Evâil sh. 78/b

23) Kitab-ul-harâç (Yahyâ bin Âdem) sh. 169

24) Sahîh-i Buhârî cild-4, sh. 242

25) Müslim, fedâil-üs-Sahâbe

26) Sünen-i Tirmizî cild-2, sh. 182

27) Târîh-ul-hamîs cild-1, sh. 333

28) İnsân-ul-uyûn cild-1, sh. 329

29) El-A'lâm cild-5, sh. 45

30) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 38

31) Bedâi-üs-sanâi cild-7, sh. 9

32) Miftâh-u Kunuz-üs-sünne, Hazreti Ömer maddesi

33) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

34) Eshâb-ı Kirâm sh. 383

35) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 1

HAZRETİ OSMAN-I ZİNNÛREYN

Eshâb-ı kirâm'ın en büyüklerinden ve Peygamberimizin (s.a.v.) dâmâdı, üçüncü halifesi. 577 senesinde Mekke'de doğdu. Babası Affân olup, Kureyş kabilesinin Benî Ümeyye kulundandı. Hazreti Osman'ın soyu, Abd-i Menafta Peygamberimizin (s.a.v.) temiz nesebi ile birleşir. Dünyada iken Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hazreti Rukıyye'den Abdullah isminde bir oğlu olmuş ve bu sebeble Ebû Abdullah künyesi ile de tanınmıştır.

Hazreti Osman, ilk müslüman olanların beşincisidir. Müslüman olmadan önce ticâret ile uğraşırdı. Zengin bir tüccâr olup, mükemmel ve zarif bir cemiyet insanı idi. Kabilesi arasında geniş bir çevresi ve büyük itibarı vardı. İslâmiyet gelmeden önce Hazreti Ebû Bekir ile yakın arkadaş ve dost idi. Ona karşı içten bir sevgi duyar, iş husûsunda da görüşüp konuşurlardı. O da Hazreti Ebû Bekir gibi cahiliyet devrinin kötülüklerinden uzak durmuştur. Hazreti Ebû Bekir müslüman olduktan sonra, Hazreti Osman da onun teşviki ile müslüman oldu. Müslüman oluşunu kendisi şöyle anlatır:

"Benim kâhin bir teyzem vardı. Bir gün onun evine varmıştım. Bana dedi ki: "Sana bir hatun nasîb olacak ki, ne sen ondan önce bir hatun görmüş olursun, ne de o, senden önce bir erkek görmüş olur. Güzel yüzlü ve zahide bir hatun olup, bir büyük Peygamber kızı olsa gerektir." Ben teyzemin bu sözüne hayret ettim. Yine bana dedi ki: "Bir peygamber geldi. O'na gökten vahy nâzil oldu." Ben dedim ki: "Ey teyzem, böyle bir sır, şehirde hiç duyulmadı. O halde bu sözü açık söyle." O zaman teyzem dedi ki: "Muhammed bin Abdullah'a peygamberlik geldi. Halkı dine davet eder. Çok zaman geçmez ki, O'nun dîni ile âlem nurlanır. O'na karşı gelenin başı kesilir."

Teyzemin bu sözleri, bana çok tesir etti. Endişeye düştüm. Ebû Bekir (r.a.) ile, aramızda büyük bir dostluk vardı. Birbirimizden hiç ayrılmazdık. Bu meseleyi görüşmek üzere, iki gün sonra hemen Ebû Bekir (r.a.)'in yanına gittim. Teyzemin söylediklerini O'na söyledim. Ebû Bekir

(r.a.) bana dedi ki: "Ya Osman! Sen akıllı bir kimsesin. Hiç görmez ve işitmez ve bir şeye fayda ve zarar vermez olan bir kaç taş ilâhlığa nasıl lâyık olur?" Ben, "Doğru söylüyorsun, teyzemin sözü gerçektir" dedim.

Hazreti Ebû Bekir, Osman'a (r.a.) İslâmiyeti anlattıktan sonra O'nu Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna götürdü. Peygamberimiz, Hazreti Osman'a şöyle buyurdu:

"Yâ Osman. Hak teâlâ seni Cennete misâfirliğe davet eder. Sen de icabet eyle! (Kabûl et) **Ben bütün insanlara hidayet rehberi olarak gönderildim"** Hazreti Osman Resûlullah'ın yüksek halleri ve güler yüzle söylediği sözler karşısında kendinden geçip, büyük bir şevk ve teslimiyetle "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh" deyip müslüman oldu. Sonra da daha önce Şam'a gittiği sırada gördüğü bir rüyayı şöyle anlattı: "Yâ Resûlallah! Biz Muan ile Zerka denilen yer arasında idik. Bir ara orada uyumuşduk. O sırada "Ey uyuyanlar. Uyanın. Ahmed (s.a.v.) Mekke'de zuhur etti." diye nidâ eden bir ses işittik. Mekke'ye gelince de sizin Peygamber olarak gönderildiğinizi öğrendik."

Teyzem, müslüman olduğumu duyunca çok sevinip aşağıdaki şiiri okuyarak yanıma geldi.

Sözlerim sebebiyle, Hak teâlâ Osman'a
Doğru yolu gösterdi, hidâyet verdi ona.
Kendi fikrini bırak, uy Resûlün fikrine,
Her sözü doğru olan, Allahın Resûlüne.
Hak dîni ile gönderilen, iki kızını nikahladı ona,
Ufukda mecz olan ayla güneş gibi oldu.

Hazreti Osman müslüman olduktan sonra, diğer müslümanlar gibi o da çeşitli işkencelere uğradı. Bilhassa amcası tarafından çok işkence yapıldı. Müslüman olduğu için amcası, onu ip ile belinden ağaca bağlayıp, yoruluncaya kadar kırbaç ile döverdi. O bütün işkencelere sabreder hep kelime-i şehâdet okurdu. Müslüman olduktan sonra, Peygamberimizin (s.a.v.) kızı Rukıyye ile evlendi. Peygamberimizin kızları Rukıyye ve Ümmü Gülsüm daha önce Ebû Leheb'in oğulları Utbe ve Uteybe ile nişanlanmışlardı. Peygamberimiz, insanları müslüman olmaya davete başlayınca, Ebû Leheb düşmanlık etmeye başladı. Oğulları da düşmanlık edip, Resûlullah'ın kızlarını almaktan vazgeçtiler. Böylece Resûlullahı (s.a.v.) sıkıntıya düşürmek istediler. Bunun üzerine vahiy gelerek Rukıyye Hazreti Osman'a nikâh edildi. Rukıyye, Bedr Savaşı'ndan sonra vefât edince, Peygamberimizin diğer kızı Ümmü Gülsüm de Hazreti Osman'a nikâh edildi. Bu bakımdan O'na Peygamberimizin (s.a.v.) iki kızıyla evlenme ni'metine kavuşmuş olduğu için iki nûr sahibi manasına "Zinnûreyn" denilmiştir.

Hazreti Osman müslüman olunca, müşrikler tarafından yapılan işkencelere uzun zaman tahammül edip, Habeşistan'a hicret etmeye izin verilince, hanımı Rukıyye (r.anha) ile Habeşistan'a hicret etti. Böylece Habeşistan'a ilk hicret eden Müslümanlardan biri de Hazreti Osman'dır. Ayrıca Hud aleyhisselâmdan sonra ailesi ile birlikte ilk hicret edenlerden oldu. Bir müddet sonra Mekke'ye dönüp, ikinci olarak tekrar Habeşistan'a hicret etti. Bu ikinci hicretten sonra Mekke'ye dönüp, son olarak Medine'ye hicret etti. Böylece dîni uğruna üç kere hicret etti.

Medine'ye hicret ettiği ilk günlerde şehirde su sıkıntısı çekiliyordu. Rume kuyusundan başka içecek su yoktu. Bu kuyu ise bir Yahudiye âit olup suyunu satardı. Resûlullah (s.a.v.): **"Rume kuyusunu, kim satın alır, kendi kovasını müslümanların kovası ile beraber tutarsa, Cennetteki kovası bundan hayırlı olur."** buyurdular. Hazreti Osman kuyuya varıp, Yahudi ile pazarlık etti. Yahudi kuyunun hepsini satmadı. Hazreti Osman da, nöbetleşe bir gün kendisinin, bir gün Yahudinin olmak üzere yarısını satın aldı. Hazreti Osman kendi nöbet

gününde kuyuyu müslümanlara serbest bırakırdı. Yahudi, nöbetinde suyu para ile satardı. Müslümanlar Hazreti Osman'ın nöbetinde iki günlük sularını alır, Yahudinin nöbetinde kuyunun yanına uğramazdı. Yahudinin işi böylece bozuldu. Sonra: "Yâ Osman, işimi bozdun" deyince Hazreti Osman kuyunun diğer yarısını da aldı. (İlk yarısını onikibin dirheme almıştı, ikinci yarısını sekizbin dirheme aldı. Hepsini sebil etti.)

Hazreti Osman Bedir Savaşı hariç bütün savaşlarda bulundu. Hudeybiye andlaşmasında Mekke'ye elçi olarak gönderildi. Tebük seferinde onbin kişilik İslâm ordusunun, bütün ihtiyâçlarını karşılayıp donattı. Ayrıca bin altın da para yardımında bulundu. Bütün malını İslâmiyetin yayılması, insanların kurtulması, se'âdete kavuşması için Allah yolunda harcadı.

Bedir Savaşı yapıldığı sırada, Peygamberimizin kızı olan, hanımı Hazreti Rukıyye'nin ağır hasta olması sebebiyle, Bedir Savaşına katılmasına izin verilmedi. Zafer haberi geldiği gün hazret-i Rukıyye vefât etti. Hazreti Osman'ın Hazreti Rukıyyeden, Abdullah adında bir oğlu olup, hicretin dördüncü yılında altı yaşında vefât etti. Peygamberimiz (s.a.v.), kızı Rukıyye'nin vefâtından sonra diğer kızı Ümmü Gülsüm'ü Hazreti Osman ile evlendirdi. Hicretin dokuzuncu yılında Ümmü Gülsüm de vefât edince Peygamberimiz (s.a.v.): **"Ya Osman bir kızım daha olsaydı, onu da sana verirdim"** buyurdu.

Hazreti Osman, Peygamberimizin (s.a.v.) vahiy kâtiblerinden idi. Güzel yazar, güzel konuşur ve çok kuvvetli bir hatîb idi. Dâima Kur'ân-ı kerîm okur, ondan çeşitli meseleler çıkarırdı. Kur'ân-ı kerîmi hıfzı (ezberi) çok kuvvetli idi. Namazda bir rek'atte bütün Kur'ân-ı kerîmi okuyan dört kişiden biri de Hazreti Osman'dır. Çok okuduğu için iki mushaf elinde eskimiştir.

İslâmiyet yayılmaya başlayınca, her taraftan müslümanlar çoğalıp Medine'ye geliyordu. Peygamberimizin (s.a.v.) mescidi dar gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Bizim mescidimizi bir zira' olsun genişleten Cennete gider"** buyurdu. Hazreti Osman, "Yâ Resûlallah, malım mülküm sana feda olsun. Mescidi genişletme işini üzerime alıyorum" dedi. Mescidi kırk zira' (20 metre) genişletti ve bütün masraflarını karşıladı. Bunun üzerine **"Allahın mescidlerini ancak, Allaha, âhiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve yalnız Allahdan korkan kimseler tamir eder. İşte hidâyet üzere bulunanlardan oldukları umulanlar bunlardır."** meâlindeki Tevbe sûresi onsekizinci âyeti nâzil oldu. Ekseriyetle Peygamberimizin (s.a.v.) yanından ayrılmazdı. Veda Haccı'nda da Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bulundu. Peygamberimizin vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekir'in kendisinden sonra Hazreti Ömer'in hâlife olmasını bildirdiği ahidnâme, Hazreti Osman tarafından yazılıp hazırlandı. Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında seçtiği altı kişilik husûsi şûra azalarından biri de Hazreti Osman idi. Bu şûra Hazreti Ömer'in şehîd edilmesinden sonra Hazreti Osman'ı halife seçti. Eshâb-ı kiram ona bîat ettiler. Böylece hicretin 24. yılında (m. 644) senesinde Muharrem ayının birinci günü hilafet makamına geldi.

12 sene hilâfet makamında kalan Hazreti Osman, cesur idi. Hiçbir felâket karşısında sarsılmamıştır. Bunun için halifeliği de başarılı geçmiştir. Bilhassa halifeliğinin ilk yılları, İslâm târihinde altın bir devir teşkil eden Ebû Bekir ve Ömer (r.a.) devirlerinin bir devamıydı. Devrinde bir çok fetihler yapılmıştır. Horasan, Hindistan, Maverâünnehir, Kafkasya, Kıbrıs adası ve kuzey Afrika'nın bir çok yerleri, Onun devrinde İslâm topraklarına katılmıştır.

Yine onun halifeliği sırasında Şam'da vâlilik yapan Hazreti Muâviye komutasındaki ordu Kıbrıs adasını alarak Akdeniz'de önemli bir mevki elde etti.

Hazreti Osman herkese lâyık olduğu vazîfeyi verirdi. Onun tayin ettiği vâlileri, emirleri, onu sevmekte ve emirlerini yapmakta, askerlikte ve memleketleri feth etmekte, çalışkanlıkta en seçme kimselerdi. Onun zamanında İslâm memleketleri batıda İspanya'ya kadar, doğuda Kabil ve Belhe kadar genişletildi, İslâm orduları denizde ve karada büyük zaferlere ulaştı.

Hazreti Osman, Hicaz'daki ve Irak'daki bakımsız yerleri, güvendiği kimselere ve yakınlarına verir, ziraat aletleri de temin ederek çalıştırır, millete çok toprak kazandırarak ziraatı geliştirip, bağlar, meyve bahçeleri yetiştirdi. Kuyular kazdırıp, kanallar açtırdı. Arabistan'ın kuru toprakları onun zamanında en bereketli yerler gibi olmuştu. Emniyet ve huzûr da böylece kendiliğinden meydana gelmişti. Hanlar, misâfirhâneler yapılmıştı. Ticâret ve nakliyatta kolaylık da, bunlara bağlı olarak gelişmişti. Mal, servet artıp iş hayatı canlandı. Onun zamanında Medine'de tarla sürmeyen, bağ yetiştirmeyen kimse kalmadı. Bu bereketi ve huzûru gören Eshâb-ı kiram, Hazreti Osman'ı çok takdîr ettiler. Hazreti Osman'ın hizmetlerinden biri de Hazreti Ebû Bekir'in bir araya toplattığı Kur'ân-ı kerîm nüshasından, altı nüsha daha yazdırıp, büyük İslâm merkezlerine göndermesidir. Bu bakımdan Ona Nâşir-ül-Kur'ân (Kur'ânın yayıcısı) denilmiştir. Ömer'in (r.a.) hilâfeti zamanı olan on sene ile Osman'ın (r.a.) oniki senesinden ilk altısı, refah ve rahatlıkla geçerek, İslâm memleketlerinin hepsinde dînî hükümler uygulandı ve İslâm dünyâsı çok genişledi. Hatta, bütün Arabistan ve Afrika'nın büyük bir kısmı, İslâm memleketinin bir parçası olmuş, Trablusgarb, Fizan, Bingazi, Tunus, Cezayir, Fas, Merakeş, Dimyat, Zeyyad, Aden, San'â, Asir, Bahreyn, Hadremut, Katif, Necd, bütün Irak. "Hindistan ve Sind, Çin, Semerkand, Hayve, Buhârâ ve Türkistan, İran, Kafkasya İslâmın idâresi altına girerek, İslâm sancağı, İstanbul surlarının önüne kadar götürülmüştü. Feth edilen memleketlerin ahalisi de seve seve müslüman olmakla şereflendiklerinden İslâm nüfusu pek artmış, milyonları aşmıştı. Bu kadar genişlik ve çokluk sebebiyle fikirlerde ayrılık çoğalmış, düşünüş tarzları, idrâk şekilleri arasında ayrılık baş göstermişti. Müslüman şekline giren münâfıkların körüklemesi ile halifeye karşı çıkan isyan yüzünden, Osman (r.a.)'ın hilâfetinin son altı senesi karışık ve gürültülü geçti. Yahudiler ve diğer İslâm düşmanları, çeşitli ihtilaflar çıkararak, fitne ve fesadı yaymak teşebbüsüne geçtiler. Fitnenin ve fesadın en büyük kaynağı Mısır'da idi. Buradaki fitne hareketini; Yemenli bir Yahudi olan Abdullah İbni Sebe adındaki bir münâfık yapıyordu. Her tarafa yerleştirdiği adamları ile temas halinde olup, fitnenin yayılması için her yola başvuruyordu. İslâmiyeti içerden yıkmak için faaliyete geçen Abdullah İbni Sebe, önce Basra ve Kûfe'de gizli teşkilât kurdu. Daha sonra Medine'ye gelip, orada bir takım fitne ve karıştırıcılık faaliyeti göstermek istedi ise de, tutunamayıp, Mısır'a kaçtı. Mısır'da yıkıcı faaliyetlerini devam ettirmek üzere, kendisi gibi fitneci kimseleri etrâfına topladı ve faaliyete geçti. Burada fitnenin ilk tohumlarını atıp, sebeiyye fırkasını ortaya çıkardı. Kurduğu gizli teşkilâtla, cahil ve başı boş Mısır kıbtilerini aldatarak bir çapulcu alayı topladı. Âsîlerden onüçbin kişi, Medine-i münevvere şehrini sarmağa kadar ileri gidip, halifeye, hilâfetden çekilmesini teklif etmişlerdir. Osman (r.a.) ise, (Server-i âlemin (s.a.v.) bana giydirdiği elbiseyi, elimle çıkarmam) buyurdu. Sahâbe-i kiramın ve Tabi'în-i kiramın hepisinin ictihâdları da böyle idi. Fakat, âsiler ikna edilemedi. Hicretin otuzbeşinci senesinde Medine'ye gelerek, Hazreti Osman'ın evini kuşattılar. Muhasara, kırk gün devam etti. Hazreti Hasan ve Hüseyin ile Talha (r.a.) halifenin kapısında nöbet tuttular. Eshâb-ı kiramın büyüklerinden Abdullah bin Selâm hazretleri buyuruyor ki: "Muhasarada bulunan Hazreti Osman'ı ziyâret etmek üzere yanına gittim. Selâm verdim. Hazreti Osman selâmımı aldı. Oturdum, az sonra Hazreti Osman. "Kardeşim bu gece rüyamda şu pencereden Resûl-i Ekrem'i gördüm bana **"Osman seni muhasara ettiler öyle mi?"** diye sordu. Ben de "Evet yâ Resûlallah" dedim. Resûl-i Ekrem **"Seni susuz bıraktılar, öylemi?"** diye tekrar

sordular. Ben de "Evet yâ Resûlallah" dedim. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bana bir bardak su verdi ve ben de o suyu içtim. Hatta soğukluğunu göğüsümde duyarcasına kandım. Sonra Resûl-i Ekrem bana **"İstersen seni onlara galip getirelim, istersen iftarı bizim yanımızda yap"** buyurdu. Ben de Resûl-i Ekrem'in yanında iftarı tercih ettim" dedi.

Hazenü'l-Kuşeyrî diyor ki: Abdullah bin Selâm, Hazreti Osman'ın evinden ayrıldıktan sonra Osman (r.a.) evini saran adamların karşısına çıktı ve onlara "Sizi benim üzerime teşvik ve tahrik eden o iki kişiyi getirin göreyim" dedi. Kızıl deve veya eşek gibi iki adam Osman'ın (r.a.) karşısına çıktı. Hazreti Osman: "Size Allah ve Resûlüne yemîn verdirerek soruyorum. Resûl-i Ekrem Medine'ye geldiği vakit, Rûme kuyusundan başka içilecek tatlı su bulunmadığı için **"Rûme kuyusunu kim satın alır, kendi kovasını müslümanların kovası ile beraber tutarsa, Cennetteki kovası bundan hayırlı olur."** buyurduğu vakit, bol para verip onu satın alan ve millete vakf eden ben değil miyim? Şimdi siz ondan, hatta bir bardak acı sudan olsun beni men' ediyorsunuz" dedi. Onlar "Evet doğrudur" dediler. Sonra yine Hazreti Osman: "Allah ve İslâmiyet hakkı için size soruyorum: Darda olan İslâm ordusunu tamamiyle kendi servetimden techîz etmedim mi?" diye sordu. Onlar: "Evet doğrudur." dediler. Hazreti Osman: "Allah ve İslâmiyet adına size yemîn verdiriyorum; mescid müslümanlara dar geldiği vakit, Resûl-i Ekrem: **"Cennette daha hayırlısını almak üzere falancanın arsasını kim alıp mescide ilâve eder?"** buyurduğu vakit onu satın alıp mescide katan ben değil miyim? Böyle iken, şimdi siz benim mescidde namaz kılmama mâni oluyorsunuz" dedi. Onlar: "Evet, doğrudur" dediler. Hazreti Osman: "Allah ve İslâmiyet adına yemîn verdirerek soruyorum: Resûl-i Ekrem, Ebû Bekir, Ömer ve benimle Şebir dağında otururken, dağ sallanıp taşı yuvarlandığı ve Resûl-i Ekrem taşı ayağıyla itip: **"Ey Şebirdağı dur. Zira senin üzerinde bir peygamber, bir sıddîk ve iki şehîdden başka kimse yoktur."** buyurmadı mı? dedi. Onlar: "Vallahi doğru söylüyorsun" dediler. Bunun üzerine Hazreti Osman "Allahü Ekber" diye tekbir aldıktan sonra: "Kâ'be'nin Rabbi hakkı için şahid olun ki, ben şehîdim" dedi. Daha sonra âsiler, komşu duvarından aşarak içeriye girdiler. Osman (r.a.) oruçlu olup, Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Âsiler Hazreti Osman'ın üzerine saldırıp şehîd ettiler. Bu arada, hanımı Naile (r.anha)'nın da parmakları kesildi. Abdullah bin Selâm, Hazreti Osman'ın şehîd edildiği esnada yanında bulunanlara "Hazreti Osman son olarak o esnada ne dedi?" diye sordu. Dediler ki: Hazreti Osman "Yâ Rabbi Ümmet-i Muhammed arasındaki tefrikayı kaldır ve kendilerini birleştir" diye üç kere duâ etti. Abdullah bin Selâm diyor ki: "Hazreti Osman o şekilde duâ etmeseydi, kıyâmete kadar müslümanlar bir araya gelemezdi." Asiler, Osman'ın (r.a.) evini soydular. Devlet hazînesi olan beyt-ül-mâlı da yağma ettiler. Medine-i Münevvereyi kana buladılar. Halifenin cenâzesi üç gün defn edilmedi. Nihâyet Zübeyr bin Avvâm (r.a.) ve onyedi kişi cenâze namazını kıldıktan sonra, Bâki mezarlığına defn ettiler. Hazreti Osman şehîd olduğu zaman 82 yaşında bulunuyorlardı.

Hazreti Osman'ın şehîd edilme haberi, İslâm ülkesinde geniş üzüntüler uyandırdı. Her tarafta büyük bir huzûrsuzluk ve hüzün başladı. İslâm düşmanları fitneyi çıkarmışlar, kinlerini kusmuşlardı. Hazreti Osman'ın şehîd edildiği zamana kadar tam bir birlik içinde olan müslümanlar arasında bazı kimseler ayrılarak harici ve sebeiyye gibi fırkalara bölündüler. Peygamberimizin (s.a.v.) bildirdiği ve Eshâb-ı kiramın tabi olduğu doğru yoldan ayrılmayan müslümanlar ise, fitneyi yok etmek için büyük gayretler gösterdiler. Doğru yoldan asla sapmadılar.

Hazreti Osman dâima adâletli davrandı. Müslümanların rahatı için büyük titizlik gösterdi. Fitne hareketine bir takım ithamlarla başlayan âsilerin her türlü bozuk iddialarına, ikna edici cevaplar verip, delîllerini gösterdi. Fakat âsilerin maksadı karışıklık çıkarmak ve fitne yaymak olduğundan Hicret'in 35'nci yılında Hazreti Osman'ı şehîd ettiler. Osman (r.a.) şehîd olunca, bütün müslümanlar Hazreti Ali'yi halife seçtiler. Hadîs-i şeriflerde Hazreti Osman hakkında buyuruldu ki: **"Her peygamberin Cennetde bir arkadaşı vardır. Benim arkadaşım da Osman'dır."**

Resûlullah kızı Rukıyye'yi Osman'a verdikten bir zaman sonra kızına **"Osman bin Affânı nasıl buldun"** dedi. Hayırlı, iyi gördüm, dedi. **"Ey canım kızım, Osman'a çok saygı göster. Çünkü, Eshâbım arasında, ahlâkı bana en çok benzeyen o'dur."** buyurdu.

Hazreti Âişe buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.) evinde mübârek baldırları, yani topuğu ile dizi arası açık yatıyordu. Hazreti Ebû Bekir kapıya gelip izin istedi. Habîb-i ekrem izin verdiler. Hallerini değiştirmediler. Sonra Hazreti Ömer gelip izin istedi. Ona da izin verdiler ve mübârek baldırları açık olarak yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Hazreti Osman gelip izin isteyince, Resûl-i Ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme sordum: Babam Ebû Bekir (r.a.) İçeri girdi, hiç hareket etmediniz. Hazreti Ömer içeri girince yine aynı vaziyette durdunuz. Hazreti Osman içeri girince doğrulup oturdunuz ve elbisenizi düzelttiniz. Bunun hikmeti nedir? Cevabında: **"Meleklerin haya ettiği bir kimseden ben haya etmez meyim?"** buyurdular. Bir rivâyette ise Resûlullah (s.a.v.) **"Osman çok haya sahibi bir kimsedir. Eğer o halde izin verseydim içeri girip söyleyeceğini anlatmazdı."** buyurmuştur.

Birgün Resûlullah (s.a.v.) yakında meydana gelecek fitneleri zikir ediyordu. O sırada kendini örtmüş bir kişi geçiyordu. Server-i âlem: **"O fitne günü bu şahıs hidâyet üzere olacaktır."** buyurdular: Kalkıp o şahsa baktım. Osman bin Affân (r.a.) idi. Rivâyet eden diyor ki: "O şahsı Resûl-i Ekrem'e göstererek "Yâ Resûlallah! Bu mudur?" dedim. **"Evet"** buyurdular. Yine aynı husûsta hasen hadîs olarak Âişe-i Sıddîka'dan (r.anha) rivâyet edilen hadîs-i şerîfte **"Yâ Osman! Allah sana (hilâfet denen) bir gömlek giydirecek. Eğer münâfıklar onu soymak isterlerse, bana kavuşasıya kadar sakın onu çıkarma"** buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîf sebebiyle Hazreti Osman muhasara edildiği zaman kendisi halifelikten çekilmemiştir.

Yine hasen hadîs olarak İbni Ömer (r.a.) rivâyeti ile Resûl-i Ekrem: Hazreti Osman zamanında çıkacak fitneyi zikr ettikten sonra Hazreti Osman'ı işâret ederek **"O fitnede bu, mazlûm olarak katl edilir."** buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) hadîs-i şerîfde: **"Bütün peygamberler, hayatlarında bir kimse ile iftihar etmiştir. Ben de Osman bin Affân ile iftihar ederim."** Yine buyurdu: **"Bütün melekler benim ile iftihar ederler. Ben de Osman bin Affân ile öğünürüm."** Resûlullah, Hazreti Osman'a buğz eden bir kimsenin cenâze namazını kılmamıştır.

Eshâb-ı kiramdan Cabir (r.a.) anlatır. Biz Muhacirlerden bir cemaat Resûlullahın huzûrunda idik. Aramızda Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.) da vardı. Habîb-i Ekrem: **"Herkes dostunun yanına varsın."** buyurdu. Herkes sevdiğinin yanına gitti. Resûl-i Ekrem de Hazreti Osman'ı yanına aldı. **"Sen dünyâda ve âhırette benim sevdiğimsin"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Ben Allahü teâlânın huzûrunda, Hazreti Osman'ın düşmanlarının hasmıyım, onlara karşıyım."** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Biz Osman bin Affânı, Allahü teâlânın halîli ve kerîm olan**

babamız İbrâhîm aleyhisselâma benzetiyoruz." Abdullah bin Ömer'in bildirdiği hadîs-i şerîfte **"Osman ümmetimin en hayırlısı ve en çok ikram edenidir."** buyuruldu.

İbni Mes'ûd (r.a.) rivâyet ediyor. Bir gazâda Resûlullah (s.a.v.) ile beraberdim. Yiyecek bitti. Askeri üzüntü, sıkıntı kapladı. Resûl-i Ekrem bu hâle vakıf oldu. **"Allahü teâlâ size, güneş batmadan rızk gönderecektir."** buyurdu. Hazreti Osman bu sözünü işitince: "Resûl-i Ekrem'in her sözünün muhakkak; doğru olması lazımdır." diye düşünüp yiyecek bulmağa çalıştı. Bir yerde ondört deve yükü yiyecek buldu. Fazla fiat ile alıp dokuz yükünü güneş batmadan Habîb-i Ekrem'in huzûruna getirdi: **"Yâ Osman! Bunlar nedir?"** diye sordular. "Osman'dan Allah'ın Resûlüne hediyyedir" dedi.

Seyyid-i Kâinatın (s.a.v.) buyurdukları, gecikmeden yerine gelince mü'minler sevindiler, münâfıklar mahzûn oldular. Server-i âlem hazretleri mübârek ellerini açıp: **"Yâ Rabbi! Osman'a çok ecir ver"** diyerek hayır duâ buyurdular.

Abdullah bin Abbas, Resûlullahın: **"Ya Rabbi! Osman'ı kıyâmet gününün sıkıntılarından kurtar, ona rahatlık ver. O bizim birçok sıkıntımızı gidermiştir."** buyurduğunu bildirmiştir. Bir hadîs-i şerîfde de, **"Osman'ın şefaati sayesinde, Cehenemi hak etmiş yetmişbin kişi, hesabsız Cennete girecektir."** Hazreti Osman'ın menkıbelerinden bazıları şöyledir:

Birgün Osman bin Affân (r.a.) Resûlullah'ı (s.a.v.) evine davet etti. Resûlullah: **"Yalnız beni mi davet ediyorsun?** buyurdular. Hazreti Osman: "Eshâb-ı kiram da gelsinler Yâ Resûlallah" dedi. Bilâl-i Habeşî'yi (r.a.) bütün Eshâb-ı kirama, Hazreti Osman'ın davetine gelmeleri için haber vermekle vazîfelendirdi. Kendileri Hazreti Ali ile Hazreti Osman'ın evine doğru yola çıktılar. Hazreti Osman, Peygamberimizin mübârek adımlarını sayıyordu. Peygamberimiz farkına varıp, sebebini sordu. "Yâ Resûlallah! Her adımınıza bir köle âzâd olsun" dedi. Davetten sonra bütün kölelerini âzâd etti.

Halifeliği sırasında adâlet ile davranmaya çok dikkat ederdi. Birgün bir gencin kulağını çekti. Gencin kulağı acıyıp şöyle dedi: "Efendim, herkesin birbirinden hakkını alacağı kıyâmet gününü düşününüz." Bu söz Hazreti Osman'a çok tesif etti. "Ey genç sen de, benim kulağımı çek ödeşelim." buyurdu. Genç, Hazreti Osman'ın kulağını çekti. Hazreti Osman: "Biraz daha çek" deyince genç: "Siz kıyâmet gününü düşünerek korktunuz. Ben de o günkü hesaptan korkuyorum." dedi.

Osman (r.a.) cömert, haya sahibi idi. Gecenin bir kısmında uyur, sonra ibadete kalkardı. Gündüzleri de oruçla geçirirdi. Hak teâlâ Zümer sûresinin dokuzuncu âyet-i kerîmesini Hazreti Osman veya Ebû Bekir veya Ömer veya devamlı ita'ateden her mü'min için indirmiştir. Bu âyet-i kerîmede:

"Yoksa, o, ahiret (azâbın)'dan korkarak, Rabbinin rahmetini umarak gecenin saatlerinde secdeye kapanır, kıyamda durur bir halde tâat ve ibadet eden kimse (gibi) midir? De ki: Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak temiz akıl sahibleridir ki (bunlar) hakkıyla düşünür." buyurulmuştur. Müfessirlerin çoğu bu âyet-i kerîmenin Hazreti Osman hakkında indirildiğini bildirmişlerdir.

Muhtaç olanlara bol bol yemek yedirir, kendisi de evde sirke ile zeytinyağı yerdi. Halîfe iken, deveye binince kölesini de arkaya alır, böyle yaptığı için çekinmez sıkılmazdı. Kabristana uğradığı zaman oturur, ağlardı. Öyle ki sakalı ıslanırdı.

Hazreti Osman bir defasında Resûlullahın evinde hiç yiyecek kalmadığını işitmişti. Hemen bir semiz koyun, bir miktar bal ve bir çuval un alıp, Hazreti Âişe'nin evine götürdü. Hazreti Âişe'ye şöyle dedi: "Ey mü'minlerin annesi, Resûl-i Ekrem'in bunu, diğer hanımları arasında paylaştıracağını zannediyorum. Hiç paylaştırmasın çünkü ben onlara da bunların aynısını gönderdim." dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) eve gelip durumu öğrenince "Yâ Rabbi! Osman'ın geçmiş gelecek, gizli, aşikâr bütün günahlarını affet" diyerek duâ etti.

Allahü teâlâ, Peygamberlere (aleyhimüsselâm) verdiği faziletler ve güzel menâkıbdan bazılarını Hazreti Osman'a da vermiştir.

Birincisi: Şehîd olmaktır. Allahü teâlâ, peygamberlerinden Zekeriyya ve Yahyâ'ya (a.s.) vermiştir.

İkincisi: Zühd ve Hicrettir. Hak teâlâ, peygamberi Îsâ bin Meryem'e (a.s.) vermiştir.

Üçüncüsü: Cömertliktir. Hak teâlâ bu fazîleti peygamberi İbrâhîm'e (a.s.) vermiştir.

Dördüncüsü: İhtiyârlıktır. Hak teâlâ ihtiyârlığı peygamberi Nûh (a.s.)'a vermiştir.

Beşincisi: Haslet, haya etmek üstünlüğüdür.

Hak teâlâ hayayı Hazreti Âdem ve Muhammed (a.s.)'a vermiştir. Hak teâlâ bu beş üstünlüğü Hazreti Osman'da toplamıştır.

Hazreti Ali, Hazreti Fâtıma ile evleneceği zaman düğün masrafı yapmak üzere zırhını satılması için pazara göndermişti. Hazreti Osman pazardan geçerken Hazreti Ali'nin zırhını tanıdı. Dellalı çağırıp bu zırhın sahibi buna ne kadar para istiyor? diye sordu. Dellal dörtyüzdirhem istiyor dedi. Gel parasını verip alayım dedi. Evine gittiler, zırhı alıp parasını verdi. Sonra bu zırhın yanına dörtyüz dirhem para koyup Hazreti Ali'ye gönderdi ve şöyle haber yolladı. "Bu zırh senden başkasına lâyık değildir. Bu dörtyüz dirhemi de düğününe harca, bizi ma'zur gör..."

Ebû Hüreyre (r.a.) bir gün Hazreti Osman'ın huzûruna gidiyordu. Yolda bir kadına gözü ilişti ve baktı. Huzûra varınca Hazreti Osman: "Sana ne oldu? Gözlerinizde zinâ eseri görüyorum." buyurdu. Ebû Hüreyre (r.a.): Yâ Emîr-el-Mü'minîn, "Resûlullah'dan sonra vahy iner mi?" diye sordu, cevabında: Hayır, vahy inmez, fakat mü'minin firaseti doğrudur. Nitekim Resûl-i Ekrem: "Mü'minin firasetinden kaçınınız. Çünkü, mü'min Allah'ın nûru ile bakar" buyurmuştur, dedi.

Bir defasında Medine'de kıtlık vardı. O sırada Hazreti Osman'ın Şam'dan yüz deve yükü buğday kervanı gelmişti. Eshâb-ı kiram satın almak için yanına gittiler. Hazreti Osman sizden daha iyi alıcım var ve sizden daha fazla veren var, ona vereceğim dedi. Eshâb-ı kiram durumu Hazreti Ebû Bekir'e bildirip bundan üzüldüklerini söylediler. Kıtlık zamanında böyle yapması uygun olur mu? dediler. Hazreti Ebû Bekir; Osman (r.a.) Resûlullahın (s.a.v.) dâmâdı olmakla şeref kazanmıştır ve Cennette onun arkadaşıdır. Siz onun sözünü yanlış anladınız beraber gidelim" buyurdu. Hazreti Ebû Bekir yanına gidip, Yâ Osman, Eshâb-ı kiram senin bir sözüne üzülmüşler deyip durumu anlattı. Hazreti Osman, "Evet ey Resûlullahın halifesi, onlardan iyi alıcı olan, bire yediyüz veriyor. Onlar bire yedi veriyor. Biz bu buğdayı bire yediyüz verip alana verdik" dedi. Bundan sonra yüz deve yükü buğdayı Medine'de bulunan fakirlere, Eshâb-ı kirama bedava dağıttı. Yüz deveyi de kesip fakirlere yedirdi. Hazreti Ebû Bekir bu işe çok sevinip, Hazreti Osman'ın alnından öptü.

Hazreti Osman, Peygamberimizden (s.a.v.) 146 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"Kıyâmet günü üç sınıf insan şefaat eder: Bunlar, peygamberler, âlimler ve şehîdlerdir."

"En hayırlınız Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretendir."

"Bir kul her gün sabah ve akşam şu duâyı üç defa okursa, o kimse zararlardan korunur. (Bismillâhillezî lâ yedurru maasmihi şey'ün fil ardı ve lâ fissemâi ve hüvessemiulalîm)."

"Yatsı namazını (cemaatla) kılan, gece yarısına kadar ibadet etmiş, sabah namazını cemaat ile kılan ise gecenin tamamını ibadet ile geçirmiş sayılır.

"O halde evladınıza ikram edin. Çünkü anne ve babanızın sizde hakkı olduğu gibi, evladınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır."

"Adem oğlunun ancak üç şeyde hakkı vardır: Belini doğrultacak kadar yemekte, avret yerini örtecek kadar elbisede ve kendini saklayacak evde, fazlasının ise hesabı vardır."

Buyurdu ki: "Dünya için üzülmek kalbe zulmet, âhıret için üzülmek ise kalbe nûrdur."

"Ârifin alâmetlerindendir. Kalbi havf ve recâ, dili hamd ve sena, gözü yaşlı ve hayâlı, isteği günahları ve dünyâyı terk ve rıza üzerine olmaktır. İnsanların en iyisi Rabbine kavuşmadan önce, Rabbini kendinden râzı eden, içine girmeden önce kendi kabrini en güzel yapandır." "Ezan okunurken sükût edip dinleyene iki, yalnız sükût edene ise bir ecir vardır. Buna karşılık duyduğu halde konuşana iki, uzakta olduğu için duymayıp konuşana da bir günah vardır."

"İnsanların en iyisi, dünyâ onu terk etmeden, dünyâyı terk edendir. Rabbine kavuşmadan önce, Rabbini kendinden râzı edendir."

"İbadetin tadını dört şeyde buldum: Allahın farz kıldıklarını yapmada, yasaklarından sakınmada, Allahdan sevâb bekleyerek emr-i ma'rûf yapmada ve Allahın gadabından kaçınarak nehy-i münker etmede."

"Dört şey vardır ki, dışı fazîlet, içi farzdır: Sâlihlerle düşüp kalkmak fazîlet, onlara uymak farz; Kur'ân okumak fazîlet, onunla amel farz; kabir ziyâreti fazîlet, kabir için hazırlanmak farz, hasta ziyâreti fazîlet, vasıyyetini almak farzdır."

"Ölümü bilip gülene, dünyânın fani olduğunu bilip ona rağbet edene, işlerin takdîrle olduğunu bilip, istediği olmayınca üzülene, hesaba inanıp mal toplayana, Cehenneme inanıp günah işleyene, Allahü teâlâya inanıp dünyâ ile rahatlayana, şeytanı düşman bilip, ona itaat edene çok şaşarım! Eğer gönüller manevî pisliklerden temiz olsaydı, Kur'ânın zevkine doyulmazdı." "Beş vakit namazı vaktinde devam üzere kılana dokuz şey ikram edilir. Allah onu sever, bedeni sağlam olur, melekler onu korur, evine bereket iner, yüzünde sâlihler siması olur, Allahü teâlâ kalbini yumuşatır, sıratı parlak şimşek gibi geçer, Allahü teâlâ **"Onlar için korku ve üzüntü yoktur"** zümresine onu ilhak eyler, Allahü teâlâ onu Cehennemden korur.

On şey çok zayi olmuştur. Sual sorulmayan âlim, amel edilmeyen ilim, kabûl edilmeyen doğru görüş, kullanılmayan silâh, içinde namaz kılınmayan mescid, okunmayan mushaf, infâk edilmeyen mal, binilmeyen vasıta, dünyâyı isteyenin içindeki zühd ilmi, içinde âhiret yolculuğu için azık edinilmeyen uzun ömür."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 55

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 53

3) El-A'lâm cild-4, sh. 210

4) Târîh-ul-hamîs cild-2, sh. 254

5) Müslim, fedâil-üs-sahâbe

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3124

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 43, 58, 209, 306, 329, 460, 665, 724, 976, 982, 1055

8) Medâric-ün-nübüvve cild-2, sh. 451

9) Eshâb-ı Kirâm sh. 9, 15, 18, 19, 21, 26, 43, 44, 48, 368

10) Savâik-ul-muhrika sh. 104

11) Târîh-ül-hulefâ sh. 138

12) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 57

13) El-İsâbe cild-2, sh. 462

14) El-İstiâb cild-3, sh. 69

15) Buhârî fedâil-üs-sahâbe

16) İzâlet-ül-hafâ cild-1, sh. 245

HAZRETİ ALİYYÜL MÜRTEZA

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Peygamberimizin (s.a.v.) dâmâdı ve dördüncü halîfesidir. Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Ebû Tâlib'in oğludur. Künyesi Eb'ül-Hüseyin'dir. Bir künyesi de Peygamberimizin (s.a.v.) iltifât buyurarak söylediği "Ebû Türâb"dır. Hiç puta tapmadan müslüman olduğu için "Kerremallahü vecheh", kahramanlığı ve çok cesur olmasından dolayı "Kerrâr" "Esedullah-il gâlib" lakabları verilmiştir. Ayrıca takdîr-i ilâhiyyeye gösterdiği tam rızadan dolayı da "Mürteza" denilmiştir. Hazreti Ali, Hicret'ten yirmiüç sene önce (m. 579) senesinde Mekke'de doğdu. 40 (m. 660)'da şehîd edildi. Hazreti Ali Cennetle müjdelenen on sahâbîden dördüncüsü ve Ehl-i beytin birincisidir.

Hazreti Ali'nin babası Ebû Tâlib'in, geliri az, ailesi kalabalıktı. O sıralarda Mekke'de bir kıtlık hüküm sürdüğünden Peygamber efendimiz (s.a.v.), amcası Abbas'a (r.a.): **"Ey amca, kardeşinin çoluk çocuğu çok olmakla masrafı da çoktur. Buna mukabil geliri azdır. Ona yardımcı olmak lâzımdır. Aile geçimindeki yükünü hafifletelim. Her birimiz bir oğlunu alalım",** teklifinde bulundu. Bu teklifin, amcası Ebû Tâlib tarafından kabûlü ile Hazreti Ali beş yaşından itibâren Resûlullah ile yaşamış, Resûl-i Ekrem'in tâlim ve terbiyesinde yetişmiş, O yüce irfan hazinesinin feyzinden kana kana içmiştir.

Çocuklar arasında ilk defa Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğini tasdîk edenlerdendir. Güzel ahlâkın canlı timsali idi. "Allah'ın arslanı!" diye tanınmıştı. Şecaati, metaneti, cesâreti eşsizdi, hiç bir vakit haddi aşmazdı.

Hayatının sonuna kadar Hazreti Resûl'ün yanından hiçbir sûretle ayrılmamış, dâima meclislerinde bulunmuş, Onu can kulağıyla dinlemiştir. Küçük yaşta müslüman olmuş ve Nebîyy-i zi-Şân'ın yüksek nazarlarına, muhabbetlerine mazhar olduğundan dolayı kendisinde harikulade meziyyetler tecelli edip durmuş, Resûl-i Ekrem'in ilmen, ahlâken vârisi olmuştur.

Müslüman olması şöyle olmuştur: Daha on yaşında iken, bir gün Resûlullah (s.a.v.) ile Hazreti Hadîce'nin beraber namaz kıldığını gördü. Namazdan sonra, "Bu nedir?" diye sordu

Resûl-i Ekrem (s.a.v.): **"Bu Allahü teâlânın dinidir. Seni bu dîne davet ederim. Allahü teâlâ birdir, ortağı yoktur. Lât ile Uzzâ isimli putları terk etmeni emrederim."** diye cevap verdi. Ali (r.a.): "Önce bir babama danışayım." dedi. Resûlullah ona **"İslama gelmezsen, bu sırrı kimseye söyleme!"** buyurdu. Hazreti Ali ertesi sabah, Resûlullahın huzûruna gelerek "Yâ Resûlallah, bana İslâmı arz eyle" diyerek müslüman oldu. Müslüman olanların üçüncüsüdür. Hazreti Ali, çok fedakâr idi. Onun Resûl-i Ekrem (s.a.v.) uğrunda gösterdiği fedâkârlık ve O'nu kendine tercih etmesi, her türlü takdîrlerin üstündedir.

Peygamber efendimiz, Hak teâlâ'dan hicret emrini aldığı zaman, Hazreti Ali'nin de Resûl-i Ekrem'in yatağında yatacağı, Allahü teâlâ tarafından emredilmişti. Böylece Hazreti Ali, Resûl-i Ekrem'in evlerindeki emânetleri yerine ulaştırmak için ve Mekke'de kalan Eshâb-ı kiram üzerine vekîli oluyordu. Resûl-i Ekrem bunların hepsini Hazreti Ali'ye emânet etmişti.

Hicret gecesi kâfirler, Resûlullah'ın (s.a.v.) saâdethânelerinin etrâfını sarmışlardı. Şeytan da aralarında idi. Hak teâlâ, şeytân dahil bütün kâfirlere bir uyku verdi. Bunlar uykuda iken Resûl-i Ekrem, Hazreti Ebû Bekir ile beraber evden çıktılar.

Hak teâlâ, Mikâil ve İsrâfil (a.s.)'a **"Kafirler belki bir anda, Ali'ye bir hatada bulunurlar. Sizler behemehal Ali'nin yanına yetişin?"** buyurdu. Bu iki büyük melek, Hazreti Ali'nin yanına geldiler. Mikâil (a.s.) Hazreti Ali'nin başucunda, İsrâfil (a.s.)'da ayak ucunda oturup duâ ederlerdi. Bir zaman sonra (mel'ûn) Şeytan uyandı. Yüksek sesle: "Vay! Muhammed kaçtı." dedi. Şeytan, kâfirlere insan sûretinde görünürdü. Kâfirler mel'ûna: "Ne biliyorsun?" dediler. Mel'ûn Şeytan: "Binlerce senedir uyku gözüme girmemişken, bu gece Muhammed'in yaptığı sihirle uyuyakalmışım" dedi.

Bunun üzerine bütün kâfirler Resûl-i Ekrem'in evine hücum ettiler. Hazreti Ali'yi, Resûlullah'ın (s.a.v.) yatağında gördüler. Resûl-i Ekrem'in nerede olduğunu sordular. Hazreti Ali "Bilmem" dedi. Kâfirler aramak için dışarıya çıktılar. Ertesi gün o kadar kâfirin arasında, Resûlullah'ın (s.a.v.) Kâ'be-i şerîfte devamlı oturdukları makama Hazreti Ali oturdu. "Resûl-i Ekrem'de kimin hakkı var ise, gelsin benden alsın!" diye nidâ ettirdi. Herkes gelip nişanını söyleyerek emânetini aldı. Bütün emânetlerini sahiplerine teslim etti.

Mekke-i Mükerreme'de kalan Eshâb-ı Güzin, Hazreti Ali'nin kanadı altına sığındılar. Hiçbir kâfir, Hazreti Ali'nin korkusundan Eshâb-ı kiramın hiçbirine eziyyet edemedi. Resûlullah'ın saâdethâneleri Mekke'de olduğu müddetçe Hazreti Ali de orada kaldı. Bir zaman sonra Resûl-i Ekrem evinin, Medine-i Münevvere'ye getirilmesini emir buyurdu.

Allah'ın arslanı Hazreti Ali, Kureyş kâfirlerinin toplandıkları yere gitti. "İnşâallahü teâlâ yarın Medine-i Münevvere'ye gidiyorum. Bir diyeceğiniz var mı? Ben burada iken söyleyin" buyurdu. Hepsi başlarını eğip hiçbir şey söylemediler. Hazreti Ali oradan ayrılınca Ebû Cehil kalktı: "Ey Kureyş'in büyükleri! Muhammed, evi burada olduğu müddetçe bize düşmanlık etmez, buna mâni olmalıyız", dedi. Kâfirlerin her biri şöyle yaparız, böyle yaparız, dediler. Sonra Hazreti Abbas'a yalvardılar. "Kardeşinin oğluna söyle Muhammed'in evini kaldırmasın, yoksa aramız açılır", dediler. Hazreti Abbas bu sözleri Hazreti Ali'ye söyledi. Hazreti Ali; "Amcacığım, yarın inşâallah Resûl-i Ekrem'in evindeki eşyayı götüreceğim. Kararım kat'îdir. Yoluma çıkan olursa cenk ederim." buyurdu. Hazreti Abbas, Hazreti Ali'nin sözlerini Kureyş kâfirlerine söyleyince canları sıkıldı. Hazreti Ali'yi şehirden dışarı çıkarmayacaklarına karar aldılar. Sabah oldu. Hazreti Ali, Resûl-i Ekrem'in saâdethânesindeki eşyaları toplayıp yola koyuldu. Kureyş'den dört beş kişi atlı olarak Hazreti Ali'nin yolunu kestiler. "Geri dön, yoksa, seninle cenk ederiz." dediler. Hazreti

Ali yükleri indirip bunların üzerine yürüdü. Hak teâlânın izniyle onlara galip geldi. Tekrar hâne-i se'âdetin mübârek yüklerini kaldırıp yola koyuldu. Yolda, o zaman henüz îmân etmemiş olan Mikdâd bin Esved, Hazreti Ali'nin karşısına çıktı. Hazreti Ali hiçbir söz söyletmeden bir vuruşta yere yıktı. Göğsüne çıkıp imâna davet buyurdu. Derhâl cân-ı gönülden kabûl edip Müslüman oldu. Mikdâd bin Esved'in (r.a.) bir oğlu, Hazreti Hüseyin uğrunda, Kerbelâ'da canını feda edip şehîd olmuştur. Mikdâd hazretleri, Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve bahadırlarındandır. Hazreti Ali, Resûlullah'a (s.a.v.) şişmiş olan ayaklarından kanlar akar vaziyette, Kûba'da yetişmişti. Gündüzleri saklanıp, geceleri yaya olarak yürüdüğü bu yolculuğun sonunda Peygamberimizin huzûruna gidemiyecek bir halde idi. Resûl-i Ekrem efendimiz bunu haber alınca, bizzat kendisi teşrîf etmiş, Hazreti Ali'yi görünce hâline acımış, sevgili, fedakâr amca-zâdesini kucaklamış, mübârek iki eliyle, o hak yolunda binlerce meşakkate katlanmış olan narin, nazik ayakları okşamış, kendisine afiyeti için duâ buyurmuştu. Hatta Hazreti Ali'nin bu fedâkârlığı üzerine: **"İnsanlardan öyleleri vardır ki, Allah'ın rızâsı için nefsini feda eder."** âyet-i celîlesinin nâzil olduğu rivâyet edilir.

Hazreti Ali, Medine-i Münevvere'de, Mescid-i Nebevî'nin inşaasında çok çalışmış, bizzat sırtında taş ve toprak taşımıştır. Başta Bedir, Uhud ve Hendek harbleri olmak üzere, Resûlullahın bütün gazvelerinde bulunarak, fevkalâde gayret ve kahramanlıklar göstermiştir. Hazreti Ali Bedir savaşında birçok azılı müşriki öldürmüştür. Daha savaşın başlarında mübârezede Velîd bin Ukbe'yi bir kılıç darbesiyle öldürdü. Akşama doğru, iki taraf da birbirine karışmıştı. Kum tepesinin üzerinde zırhlara bürünmüş müşriklerden birisi, Sa'd bin Hayseme'yi şehîd etmişti. Hazreti Ali, O'na yaklaştı. Müşrik atından indi ve Hazreti Ali ile vuruşmaya başladı. Hazreti Ali, müşrikin darbesini kalkanı ile karşıladı ve müşrikin kılıcı kalkana saplanıp kaldı. Hamle sırası Hazreti Ali'ye gelmişti. Hazreti Ali kılıcı ile müşrikin göğsüne doğru çaldı. Zırhını enlemesine biçince müşrik titredi ve sarsıldı. Hazreti Ali o esnada arkasında bir kılıcın parladığını ve şakıdığını görünce başını eğdi. Kılıcı parlatan "Al buda ben Abdülmuttalib'in oğlundan!" derken müşrikin kellesi, miğferiyle birlikte yere yuvarlandı. Hazreti Ali dönüp arkasına baktığı zaman, Hazreti Hamza'yı gördü.

Yine bu savaşta Nevfel bin Huveylid ile karşılaştı. Nevfel hakkında Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Rabbi! Nevfel bin Huveylide karşı bana yardımcı ol! O'nun hakkından gel!"** diye duâ etmişti. Hazreti Ali, onun bu savaşta kılıcıyla önce bacaklarını sonra kafasını kopardı. Sonra Peygamber efendimize (s.a.v.) Nevfeli öldürdüğünü haber verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, **"Allahü ekber"** diye tekbir getirdi ve **"Allahü teâlâ O'nun hakkında duâmı kabûl etti"** buyurdu. Hazreti Ali, Bedir'de ayrıca Âs bin Sa'îd'i de katlederek, müslümanlara büyük hizmet etti. İbn-i esîr'in rivâyetine göre Hazreti Ali, Bedir savaşında müşriklerin başlarını ağaçlardan meyva düşürür gibi düşürüyordu. Bedir savaşına katıldığında 25 yaşında idi. Hazreti Ali sadece Uhud gazvesinde onaltı kılıç darbesi almıştı. Hendek savaşında da müşriklerin en azılıları ile savaştı. Muharebenin iyice şiddetlendiği yirmiikinci gün, Amr bin Abdûd adlı müşriklerin en azılılarından biri, Hendek kenarlarına gelip meydana er istedi. Müslümanlardan kimse Amr'ın davetini kabûl etmedi. Bir daha meydan okudu. Yine hiçbir müslüman çıkmadı. Yedi kere böyle oldu. Yedincide Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Hazreti Ali'yi çağırdı, huzûruna oturttu:

"Yâ Ali! Benim atıma bin, kılıcımı al, Amr bin Abdûd'un önüne yiğitçe, cesâretle var. Onun heybetinden, uzun boyundan endişe etme. Ben, Hak teâlâ'dan sana yardım

etmesi için, senin elinle Müslümanların, bunun şerrinden kurtulmaları için duâ ediyorum" buyurdu.

Hazreti Ali atına bindi. Kılıcını kuşandı. Avını gözetliyerek giden bir arslan gibi, Amr'ın önüne vardı. "Yâ Amr! Duydum ki sen Kâ'be'nin karşısında ahd etmişsin ki, Kureyş'den bir kişi senden iki şey istese birini yaparmışsın." buyurdu. Amr "Evet öyle söz verdim" dedi. Hazreti Ali: "Biliyorsun ben Kureyşdenim. Senden iki şey isteyeceğim. Hiç olmazsa birini kabûl et", buyurdu. Birinci isteğim, Allah'ın birliğine ve Resûlünün Hazreti Muhammed (s.a.v.) olduğunu ikrâr ve tasdîk etmendir", buyurdu. Amr: "Bunu kabûl etmiyorum, başka ne istiyorsun?" dedi. Hazreti Ali: "İkinci isteğim bu iki kuvveti hallerine bırakıp, Mekke'i Mükerreme'ye gitmendir" buyurdu. Amr "Bunu kabûl ettim, yalnız Ebû Bekr, Ömer ve Osman (r.a.)ın başlarını keserim," dedi. Hazreti Ali: "Ey ahmak! Benim başımı kesmeden onların başını nasıl kesersin?" buyurdu. Amr: Yâ Ali! Sen henüz gençsin, dünyânın tadını almamışsın, ben senin başını kesmek istemem." dedi. "Ben Allahü teâlânın yardımı ve Resûlünün duâsı ile senin başını kesmek isterim" buyurdu. Hazreti Ali'nin bu sözü üzerine Amr, atından inip Hazreti Ali'ye doğru yürüdü. Hazreti Ali de atından indi. Birbirlerine hamle ettiler. Hazreti Ali bir fırsatını bulup, Amr'ın uyluğunu bir kılıç darbesiyle kopardı. Artık işi bitti, diyerek geriye dönmüş gelirken, Amr, kendi kopmuş bacağını Hazreti Ali'ye fırlattı. Hazreti Ali hemen geri dönüp Amr'ın başını kesti. Resûlullah (s.a.v.) tekbir getirip: **"Ali'nin Amr bin Abdûd ile bir kere karşılaşması, ümmetimin kıyâmete kadar olan ibâdetinden hayırlıdır."** buyurdu.

Hazreti Ali, Tebük harbinde bulunmayıp, Resûlullah (s.a.v.) tarafından Ehl-i beytin muhafazası için Medine'de bırakılmıştır. Birçok harplerde Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, sancağı Hazreti Ali'ye vermiştir. Yemen savaşında, ordu başkomutanlığı yapmıştır. Hayber kalesinin fethinde, kalenin kapısını koparıp, kalkan olarak kullanmıştır. Bu savaşta Hazreti Ali'nin gözleri ağrıyordu. Resûlullah (s.a.v.) O'nu çağırtarak gözlerine üfledi ve şifa bulması için Allahü teâlâya duâ etti. Hazreti Ali'nin gözlerinde bir ağrı sızı kalmadı. Bu savaşta, yahudilerin meşhûr pehlivanı Merhab: "Hayber halkı iyi bilir ki: Ben, gelip çatan harplerin tutuştuğu, kızıştığı zamanlarda, tepeden tırnağa kadar silâhlanmış, cesâret ve kahramanlığı denenmiş Merhab'ımdır. Ben, kükreyerek geldikleri zaman aslanları bile kâh mızrakla, kâh kılıçla vurup yere sermişimdir" diyerek müslümanlardan er diledi. Bunun üzerine Hazreti Ali, "Ben O'yum ki: Anam bana Haydar (Arslan) adını takmıştır! Ben, ormanların, heybetli görünüşlü arslanı gibiyimdir. Sizi, geniş ölçüde ve çarçabuk tepeleyici bir er kişiyimdir" diye şiir söyleyerek Merhab'ın karşısına dikildi. Bu şiir Merhab'a o gece gördüğü rüyayı hatırlattı. Rüyasında kendisini bir arslanın parçaladığını görmüştü. Hazreti Ali, Merhab'la karşı karşıya geldiğinde, Merhab'ın tepesine öyle bir kılıç indirdi ki, kılıç, Merhab'ın siperlendiği kalkanını ve demirden miğferini kesti. Başını, ikiye ayırdı. Merhab'ın başına inen kılıncın çıkardığı ses o kadar fazla idi ki, Hayber karargâhında bulunan Ümm-i Seleme "Merhab'ın dişlerine kadar inen kılıcın sesini ben de işittim" demiştir. Hazreti Ali, o gün yahudilerin en namlı kişilerinden sekizini öldürmüştür.

Hazreti Ali şecaat ve kahramanlığı ile tanınmasına rağmen, düşmanlarıyla döğüşürken onlara acır ve haddi tecavüz etmezdi. Çok cesurdu, her yaptığı işi, insanlığın iyiliğini düşünerek yapardı. Savaşlarda düşmanlarının ölümüne bile acırdı. Çok şefkatli ve merhametliydi. Bir harpte düşmanını altına almış, kılıcı ile boğazlamak üzereydi. O anda düşmanı, var gücü ile Hazreti Ali'nin yüzüne tükürdü. Bunun üzerine öldürmekten vazgeçti. Altındaki düşman, niçin öldürmediğini sorunca, "Biraz önce seni, Allah için öldürecektim. Yüzüme tükürünce, kendi nefsim için öldüreceğimden korktum. Nefsimin isteğine uymamak için vazgeçtim." dedi. Bu dinin

emirlerindeki büyüklüğü anlayan müşrik hemen müslüman oldu. Hazreti Ali, servet sahibi değildi. Buna rağmen çok cömert, çok kerîmdi. Son derece mütevâzi, alçak gönüllü idi. Hakkında birkaç âyet-i kerîme nâzil olmuş; kerem, cömertlik, adâlet, merhamet ve diğer yüksek fazîletleri öğülmüştür. Pek çok hadîs-i şeriflerde meth edilmiştir. Ehl-i sünnetin gözbebeği, kerâmetler hazinesi ve evliyânın reîsidir.

Peygamber efendimiz, Aliyyü'l-Murtazâ'yı (r.a.) pek çok severdi. Sevgili kerîmesi (kızı) Hazreti Fâtıma'yı, O'nunla evlendirmişti. Bu, Hazreti Ali hakkındaki iltifât-ı Nebevînin en yüksek bir nişanesiydi. Bir gün Eshâb-ı kiramdan bir zümre gazâ için yola çıkmışlardı. Hazreti Ali de bunların arasında bulunuyordu. Resûl-i Ekrem efendimiz: **"Yâ Rabbi! Ali'yi bana tekrar göstermedikçe beni öldürme!"** diye duâ buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte de Aliyyü'l-Murtazâ'ya hitaben: **"Seni ancak mü'min olan sever, sana ancak münâfık olan buğz eder."** buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) veda haccından dönerken "Gadîr-Hum" denilen yerde namaz kıldıktan sonra Eshâb-ı kirama (r.a.) dönerek: **"Ben mü'minlere nefslerinden daha sevgili, yakın değil miyim?"** buyurdular. Eshâb-ı kiram tasdîk ederek "Evet yâ Resûlallah! Öylesin", dediler. Sonra Hazreti Ali'nin elinden tutup: **"Ben kimin efendisi isem, Ali de, onun efendisidir."** buyurdular. Mübârek sözlerine devamla: **"Yâ Rabbi! O'na düşmanlık edene düşmanlık et. Onu seveni sev. Onu aşağı tutanı zelîl et. Ona yardım edene yardımcı ol. Nerede olursa olsun hakkı, doğruyu ona bildir!"** buyurdular.

Uhud harbinde Eshâb-ı kiramdan birçok kişi şehîd düşmüştü. Bu şerefe nail olamadığından dolayı me'yûs (üzüntülü) görünen Hazreti Ali'ye hitaben Resûl-i Ekrem efendimiz: **"Yâ Ali, şehâdet senin arkandadır. Bunlar, kan ile boyandığı zaman nasıl sabır edecektin?"** buyurarak mübârek elleriyle onun başını, sakalını okşamıştı. Hazreti Ali de "Yâ Resûlallah, şu buyurduğun hal benim hakkımda tahakkuk edince o, sabredilecek şeylerden delîl, beşaret ve kerâmet sayılacak şeylerden almış olur." diye cevap vermiştir.

Hazreti Ali, Irak'a giderken, Abdullah bin Selâm (r.a.) O'nun ziyâretine gelmiş: "Yâ Ali, Irak'a gitme, korkarım ki, orada vücuduna bir kılıç ağzı isâbet eder" demiş, Hazreti Ali de: "Evet! Allaha yemîn ederim ki, bunu bana Resûlullah haber vermiştir" diye mukâbelede bulunmuştu. Ebü'l-Esved diyor ki: "Ben, o gündeki gibi böyle nefsine bir kötülük geleceğini haber veren bir muhârib görmedim.

Hazreti Ali vahy kâtiblerindendi. Peygamberin mektûblarını da yazardı. Hudeybiye anlaşmasını da o yazmıştı. Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı kiram arasında iki defa kardeşlik akd edilmesini buyurdukları halde, hiç birinde Hazreti Ali ile, bir başkası arasında akd buyurmayınca, Hazreti Ali'nin "Beni unuttunuz mu?" suâline Peygamberimiz **"Sen, dünyâda ve ahirette benim kardeşimsin"** buyurdu.

Hazreti Ali, âlîcenâbtı (cömertti), doğru söylerdi. İlmin menbaı, kaynağı sayılırdı. Dindarları, müttekîleri severdi. Fakirlere yardım ederdi. Hazreti Fâtıma ile evlenmiş ve Peygamber (s.a.v.) efendimize damat olmuştur. Hazreti Fâtıma'dan, Hasan, Hüseyin ve Ümmü Gülsüm (r.a.) isimlerinde üç evlâdı olmuştur.

Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ali ile Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'i (r.a.) mübârek abaları ile örterek: **"İşte, benim Ehl-i beytim bunlardır. Yâ Rabbi, bunlardan kötülüğü kaldır ve hepsini temiz eyle!"** buyurdukları bildirilmiştir. İşte bu Ehl-i beyt, "Âl-i Nebî" namıyla,

kıyâmete kadar her mü'min tarafından, her namaz ve duâda yâd olunurlar. Hazreti Ali, fevkalâde belîğ, fasîh konuşurdu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'den sonra Aliyyü'l-Murtazâ derecesinde belîğ hutbe tertip ve irâd eden bir zât görülmemiştir. Arap lisânının ilk kaidelerini koyan zât da Hazreti Ali'dir. Bir gün Kur'ân-ı kerîm'in yanlış okunduğunu duymuş, bunun üzerine Arap gramerinin ana hatlarını ortaya koyarak buna mâni olmuştu. Zamanının en kudretli hatîblerinden biri idi. Her nutku bir şaheserdir. İslâmiyetin yayılmasında görülen hizmeti büyüktür. Bu vazîfeyi herkesten fazla muvaffakiyetle ifâ ederdi.

Kur'ân-ı kerîm lisânına herkesten daha ziyâde âşinâ idi. Kur'ân-ı kerîm'in belâgatine, i'câzına, hakîkatlerine herkesten daha ziyâde vâkıftı. Resûl-i Ekrem'den yayılan feyizlerin nûrlarına en evvel kavuşmuş olan Hazreti Ali'nin nezîh rûhu idi. Onun en büyük bir müfessir olduğunda kimse şüphe etmezdi. Hâsılı Hazreti Ali'nin Kur'ân-ı kerîme büyük bir vukûfiyeti vardı. Hattâ bir gün hutbe irâd ederken cemâate hitaben: "Sorunuz! Bana ne sorar iseniz, size cevâbını veririm. Kitâbullah'dan bana sorunuz. Vallahi bir âyet yoktur ki, ben onun gecede mi, gündüzde mi kırda mı, dağda mı, nâzil olduğunu bilmiyeyim!.." diye buyurmuştu. Bu sebepten, hakkında birçok rivâyet olup anlaşılması güç mes'elerde, onun rivâyeti tercih edilmiştir. Hacc-ı Ekber'in, "Kurban Bayramı" olduğuna dâir olan rivâyeti, bunlardan biridir. Hazreti Ali, Ehl-i beytten olması sebebiyle, Peygamber efendimizin sünnetine herkesten daha fazla vâkıf idi. Bu husûsta herkesin müracaat kapısı idi. Kendisinden 586 hadîs-i şerîf bildirilmiştir. Bunlardan 20 tanesi, hem Sahîh-i Buhârî'de, hem de Sahîh-i Müslimde vardır. Bundan başka 9 hadîs-i şerîf Buhârî'de, 15 hadîs-i şerîf Müslim'de tamamı da Ahmed bin Hanbel'in "Müsned" adlı kitabında vardır.

Hazreti Ali, Eshâb-ı kiramın en büyük fıkıh âlimlerinden idi. Halledilemeyen konular ona havale edilirdi. Peygamber efendimiz onu Yemen'e kadı olarak gönderdi. "Yâ Resûlallah! Ben âlim değilim, Kâdılık ahkâmını bilmem" dedi. Mübârek elini göğsüne koyup: **"Yâ Rabbi! Kalbine hidâyet, diline doğruluk ver."** diye duâ buyurdu. Hazreti Ali buyuruyor ki, bundan sonra ben asla iki kimse arasında hüküm vermekten şüpheye düşmedim. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) **"Yâ Ali! Benim deveme binip Yemen'e git. Falan dağdaki tepeye geldiğin zaman üzerine çık. Halkın seni karşıladıklarını göreceksin. O zaman (Ey taşlar, ey ağaçlar! Allahın Resûlü size selâm ediyor, diye söyle)"** buyurdu. Hazreti Ali oraya gidip selâmı tebliğ edince, yeryüzünde bir gürültü, uğultu koptu. Taşlar ve ağaçlar Resûl-i Ekrem'in selâmına: "Salât ve selâm, Allah'ın Resûlünün üzerine olsun" diye cevap verdiler. O tepede bulunanlar, bu hali görünce, hepsi birden îmân ettiler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) vefât edince, O yıkayıp kefenledi. Bu son mübârek vazîfe, ona nasîb oldu. Definden sonra, halife seçilen Ebû Bekir'e (r.a.) bîat edip, ona devlet işlerinde yardımcı oldu ve kadılık (hâkimlik) görevlerinde bulundu. Hazreti Ömer'in halifeliğine de bîat edip, halifenin danışmanı ve hâkimliğini yaptı. Hatta Hazreti Ömer buyurdu ki: "Şayet Hazreti Ali olmasaydı, Ömer helak olurdu." Hazreti Osman'ın da halifeliğine bîat edip, hilâfet işlerinde onun vezirliğini yaptı. Hazreti Osman'ın şehîd olmasından evvel, gerek kendisi ve gerekse oğulları ile birlikte Hazreti Osman'ı korumak için gerekli tedbirleri almıştır. Hazreti Osman'ın şehâdetini duyunca da oğullarının yüzüne karşı: "Siz yaşarken onun şehîd düşmesine nasıl imkân bıraktınız?" diye büyük bir teessürle hitap etmiştir.

Hazreti Ali, mâni olmaya çalıştığı halde bir türlü önüne geçemediği elim şehâdet vak'ası üzerine Hicrî 35 yılının zilhicce ayında, Medine-i Münevvere'de, halife seçildi. Halife olmasında hiç bir itiraz olmadığından icmâ-ı ümmet ile hilâfet makamına geldi. Hazreti Osman zamanında fitne, yahudîler tarafından başlatılmış ve halîfenin şehîd edilmesine kadar varmıştı. Hazreti

Ali'nin hilâfeti zamanında da devam etti. Hazreti Osman'ı şehîd edenlerin cezalandırılması husûsunda Eshâb-ı kiram arasında üç ayrı ictihâd oldu. Sahâbîlerden bir kısmı, tarafsız kalmayı. Hazreti Talha, Hazreti Zübeyr, Hazreti Âişe ve Şam'da bulunan Hazreti Muâviye, suçluların hemen cezalandırılmasını; Hazreti Ali ise, bu husûsta acele edilmemesini, adâletin tatbikinde dikkatli ve tedbirli hareket edilmesini ve başka bir fitneye sebep olmaması için, suçluların, ortalığın durulmasından sonra cezalandırılmasını ictihâd etmişlerdi.

Hazreti Ali suçluları hemen cezalandırmayınca, Talha ve Zübeyr (r.a.) ile Âişe (r.anha) Basra'ya gittiler. Hatife, onlarla anlaşmak üzere, Basra'ya yola çıktı. Medine'den ayrılırken, Abdullah İbni Sebe'ye, Medine'de kalmasını emretti. İslâm birliğini bozmaya çalışan ve Hazreti Osman'ın şehîd olmasına sebep olan bütün bu fitnelerin başı olan İbni Sebe, halifenin emrini dinlemedi. Kendi komiteci arkadaşlarıyla gizli toplantı yapıp, halîfeye gözükmeden Basra'ya gitmeye, geceleyin gizlice iki taraftan birine saldırarak, iki tarafı muharebeye tutuşturmaya karar verdiler. Hazreti Ali, Basra'ya yakın bir yerde ordugâh kurdular. Elçi gönderip, Aişe (r.anha)'nın ictihâdında olan Basralılarla anlaştılar. Her iki taraf, anlaşma oldu diye rahatça uykuya varınca, Abdullah bin Sebe, yahudisi, gece karanlığında grubu ile birlikte Basralılar üzerine saldırdı. Gece karanlığında kimse ne olduğunu anlayamadı. Ortalık kızıştı ve savaş başladı. Üç gün süren savaş sonunda, iki taraftan onbin kişi şehîd düştüler. "Cemel (Deve) vak'ası" olarak bilinen bu hâdisede Âişe-i Sıddîka (r.anha) esîr alınınca, Hazreti Ali hürmet ve ikram edip, kendi askerleri arasında bulunan kardeşi Muhammed bin Ebî Bekir ile Medine'ye gönderdi. Hazreti Ali bu vak'adan sonra, Basra'ya bir vâli tayin ederek oradan ayrıldı. Bir daha Medine'ye dönmeyip, Kûfe'ye gitti. İslâm devletinin merkezini de, Kûfe olarak tesbit etti.

Cemel vak'asından bir sene sonra Sıffîn denilen yerde Hazreti Muâviye'nin ordusu ile yüz günde doksan meydan muharebesi yaptı. Askerlerinden yirmibeşbin, karşı taraftan kırkbeşbin kişi şehîd oldu. Karşı taraftan gelen sulh teklifini kabûl edince, ordusundan yedibin kişi ayrıldı. Bunlara "Hârici" denildi. Bunların üzerine yürüyüp, perişan etti.

Hicretin kırkıncı yılının Ramazan-ı şerîf ayının onyedinci Cuma günü sabah namazına giderken İbni Mülcem adlı bir harici tarafından başına zehirli bir kılıçla vurularak yaralandı. İki gün sonra altmışüç yaşında iken, şehîd oldu. Techîz ve tekfîni, oğlu Hazreti Hasan tarafından yapılmış ve namazı eda olunduktan sonra Kûfe'nin kabristanı sayılan Necef'e defn edilmiştir.

Amr İbni zi-Mürr el-Hemadânî şöyle rivâyet ediyor: Hazreti Ali, Kûfe'de kılıç darbesini aldıktan sonra huzûruna girdim. Başını birşey ile sarmıştı. Dedim ki: "Ey mü'minlerin emiri! Yarayı bana gösterir misin? Hemen sargıyı açtı. Baktım. Birşey yok, hafif bir yaradan ibâret, dedim. Hazreti Ali: "Evet sizden ayrılmaktayım" dedi. Kerîmesi Ümmü Gülsüm perde arkasından ağlamaya başlamıştı. Hazreti Ali: "Kızım sükut et! Eğer benim gördüklerimi görecek olsan ağlamazsın" dedi. "Yâ Emîr-el-Mü'mimîn, ne görüyorsun?" diye sordum. Buyurdu ki: "İşte bunlar melelekler ile nebîler cemâati; işte bu da Muhammed aleyhisselâm! Yâ Ali, müjde sana, teveccüh etmekte bulunduğun hâl, şu içinde bulunduğun halden daha hayırlıdır, diye buyuruyor."

Halifeliği devrinde zuhur eden fesatçılarla mücadelede bulunduğundan, beş sene süren hilafet zamanlarında sükun ve huzûr bulamamış, hükümet idâresinde Hazreti Ömer'in yolunu tutmuştur. Memurları murâkabe eder, her işin emniyet ve istikamet dairesinde yapılmasını ister, halka karşı şefkat gösterirdi. Yoksulları Beyt-ül-mâldan geçindirirdi. Her tarafta askeri birer

merkez vücuda getirdi. Beyt-ül-mâlı muhafaza yolunda gerekli teşkilâtı kurdu. Hazreti Ali'nin İslâmiyetin yayılmasındaki hizmeti büyüktür.

Hazreti Ali, buğday benizli, orta boylu, uzun gerdanlı, güler yüzlü, iri ve siyah gözlü, geniş göğüslü, iri yapılı idi. Sakalı sık idi. Sakalını muharebe zamanlarında sünnet olandan fazla uzatır ve omuzlarına kadar yayılırdı. Son zamanlarında saçı ve sakalı pamuk gibi beyaz olmuştu. Hem ilim, hem de amel bakımından en yüksek derecede olduğu halde, Allah korkusundan hemen her gün ağlardı. Güzel ahlâkın canlı bir timsali idi. Çok hadîs-i şerîf ile övüldü. Hazreti Ali hakkında söylenmiş hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Allahü teâlâ bana dört kişiyi sevmemi emretti. Ben de onları seviyorum." Bunlar kimlerdir? denildikte, **"Ali onlardandır. Ali onlardandır. Ali onlardandır ve Ebû Zer, Mikdat ve Selmân'dır."**

"Ali, dünyâda da, âhirette de benim kardeşimdir."

"Ali, Cennette sabah yıldızı gibi parlar."

"Ben ilmin şehriyim, o şehrin kapısı Ali'dir."

"Ali bendendir, ben de ondanım, Onu bütün mü'minler sever."

"Ali'ye bakmak ibâdettir. Ali'yi inciten beni incitmiş gibidir."

"Kadınların en iyisini, erkeklerin en iyisine verdim."

"Kızım Fâtıma'yı Ali'ye vermeyi, Rabbim bana emr eyledi. Allahü teâlâ her peygamberin sülâlesini kendinden, benim sülâlemi de Ali'den yaratmıştır.

"Ali, kıyâmet günü benim yanımdadır. Havuz ve kevser yanında benimledir. Sırat üzerinde benimledir. Cennette benimledir. Allahü teâlâyı görürken benimledir."

"Münâfıkların kalbinde dört kimsenin muhabbeti toplanmaz: Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.a.)**"**

"Îmânın alâmetleri vardır: Birinci alâmeti Ali'yi sevmektir. Ali iyilerin rehberidir. Ona yardım edene, yardım edilir. Ona sıkıntı vermeye uğraşanın kendisi perişan olur. Cennet üç kimseye âşıktır. Ali'ye, Selmân'a ve Ammâr'a."

"Ehl-i beytim, Nûh aleyhisselâmın gemisi gibidir. Onlara tabi' olan selâmet bulur. Olmayan helak olur."

Hazreti Ali'nin (r.a.) Peygamberimizden (s.a.v.) rivâyet ettiği bazı hadîs-i şerîfler şunlardır:

"Günah işleyen biri pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günahı için istiğfar ederse (bağışlanmasını dilerse), **Allahü teâlâ o günahı elbette affeder. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresi 109. âyetinde: (Biri günah işler veya kendine zulm eder, sonra, pişman olup, Allahü teâlâ'ya istiğfar ederse, Allahü teâlâ'yı çok merhametli ve af ve mağfiret edici bulur) buyurmaktadır."**

"Üzerinde farz borcu olan kimse, kazasını kılmadan nafile kılarsa, boş yere zahmet çekmiş olur. Bu kimse kazasını ödemedikçe, Allahü teâlâ, onun nafile namazlarını kabûl etmez."

Eshâb-ı kiram birbirlerini çok severlerdi.

Bir gün Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) evine geldi. İçeri gireceği sırada, Ali bin Ebî Talib (r.a.) da geldi. Hazreti Ebû Bekir:

(Geri çekilip) Yâ Ali! Sen buyur, gir dedi. O da cevap verip, aralarında, aşağıdaki uzun konuşma oldu:

Hazreti Ali: -Yâ Ebâ Bekir! Sen önce gir ki, her iyilikte önde olan, her hayırlı işte ileri olan, herkesi geçen sensin.

Hazreti Ebû Bekir: -Sen, önce gir yâ Ali! Resûlullah'a daha yakın sensin.

Hazreti Ali: Ben senin önüne nasıl geçerim. Çünkü Resûlullah'tan işittim. **"Ümmetimden Ebû Bekir'den daha üstün bir kimsenin üzerine güneş doğmadı"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: Ben, senin önüne nasıl geçebilirim ki, Resûlullah (s.a.v.) kızı Fâtımat-üz-Zehrâ'yı sana verdiği gün **"Kadınların en iyisini, erkeklerin en iyisine verdim"** buyurdu.

Hazreti Ali: Ben senin önüne geçemem. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) **"İbrâhîm aleyhisselâmı görmek isteyen Ebû Bekir'in yüzüne baksın",** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önüne geçemem. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) **"Âdem aleyhisselâmın hilm sıfatını ve Yûsuf aleyhisselâmın güzel ahlâkını, görmek isteyen Ali Mürtezâ'ya baksın"** buyurdu.

Hazreti Ali: -Senin önünden giremem. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) **"Yâ Rabbi! Beni en çok seven ve Eshâbımın en iyisi kimdir?"** dedi. Cenâb-ı Hak: **"Yâ Muhammed** (a.s.) **Ebû Bekir Sıddîktır"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: Ben, senin önüne geçemem! Resûl (a.s.) Hayber'de: **"Yarın sancağı öyle bir kimseye veririm ki, Allahü teâlâ Onu sever. Ben de, Onu çok severim."** buyurdu.

Hazreti Ali: -Senin önünden geçemem çünkü, Resûl aleyhisselâm **"Cennetin kapıları üzerinde "Ebû Bekir Habîbullah"** yazılıdır buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önüne nasıl geçebilirim? Çünkü, Resûl aleyhisselâm Hayber gazâsında, bayrağı sana verip, **"Bu bayrak Melik-i Galibin Ali bin Ebî Tâlib'e hediyesidir."** buyurdu.

Hazreti Ali: -Senin önüne nasıl geçebilirim. Çünkü, Resûl aleyhisselâm: **"Yâ Ebâ Bekir! Sen benim, gören gözüm ve bilen gönlüm yerindesin!"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önüne geçemem. Çünkü, Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Kıyâmet günü, Ali Cennet hayvanlarından birine binmiş olarak gelir. Cenâb-ı Hak buyurur ki: Yâ Muhammed aleyhisselâm! Senin baban İbrâhîm Halîl, ne güzel babadır. Senin kardeşin Ali bin Ebî Tâlib ne güzel kardeştir."**

Hazreti Ali: -Senin önüne geçemem! Çünkü, Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Kıyâmet günü, Cennet Meleklerinin reîsi olan Rıdvan adındaki Melek Cennete girer. Cennetin anahtarını getirir. Bana verir. Sonra Cebrâil** (a.s.) **gelip, Yâ Muhammed! Cennetin ve Cehennemin anahtarlarını, Ebû Bekir Sıddîk'a ver. Ebû Bekir, istediğini Cennete, dilediğini Cehenneme göndersin der."**

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önünden giremem. Çünkü, Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Ali kıyâmet günü benim yanımdadır. Havz ve kevser yanında, benimledir. Sırat üzerinde benimledir. Cennette, benimledir. Allahü teâlâyı görürken, benimledir."**

Hazreti Ali: -Senden önce giremem. Çünkü Resûl aleyhisselâm **"Ebû Bekir'in imânı, bütün mü'minlerin imânları yekûnu iletartılsa, Ebû Bekir'in imânı ağır gelir."** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önüne nasıl geçebilirim? Çünkü Resûl aleyhisselâm **"Ben ilmin şehriyim. Ali bunun kapısıdır."** buyurdu.

Hazreti Ali: -Senin önünden nasıl yürüyebilirim? Çünkü Resûl aleyhisselâm **"Ben sâdıklığın şehriyim. Ebû Bekir, bunun kapısıdır."** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önüne geçemem! Çünkü Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Kıyâmet günü, Ali bir güzel ata bindirilir. Görenler acaba, bu hangi Peygamberdir? derler. Allahü teâlâ, bu Ali bin Ebî Tâlib'tir buyurur."**

Hazreti Ali: -Senin önünden gidemem! Çünkü Resûl aleyhisselâm **"Ben ve Ebû Bekir, bir topraktanız. Tekrar bir olacağız"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekir: -Senin önünden gidemem! Çünkü Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, ey Cennet! Senin dört köşeni, dört kimse ile bezerim. Biri, Peygamberlerin üstünü Muhammed'dir.** (a.s.)**. Biri, Allah'dan korkanların üstünü Ali'dir. Üçüncüsü, kadınların üstünü, Fâtımat-üz-Zehrâ'dır. Dördüncü köşesindeki de temizlerin üstünü Hasan ve Hüseyin'dir."**

Hazreti Ali: -Senin önünden nasıl girebilirim? Çünkü, Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Sekiz Cennetten şöyle ses gelir: Ey Ebû Bekir! Sevdiklerinle birlikte gel. Hepiniz, Cennete girin!"**

Hazreti Ebû Bekir -Senin önünden gidemem! Çünkü, Resûl aleyhisselâm: **"Ben bir ağaca benzerim. Fâtıma bunun kökü, Ali, gövdesi, Hasan ve Hüseyin, meyvesidir."** buyurdu.

Hazreti Ali: -Senin önüne geçemem! Çünkü, Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, Ebû Bekir'in bütün kusurlarını af etsin. Çünkü O, kızı Âişe'yi bana verdi. Hicrette bana yardımcı oldu. Bilâl-i Habeşî'yi, benim için alıp âzâd etti."**

Resûlullah'ın (s.a.v.) bu iki sevgilisi, kapıda böyle konuşurlarken, kendileri içeriden dinliyordu. Hazreti Ali'nin sözünü kesip içeriden buyurdu ki: **"Ey kardeşlerim Ebû Bekir ve Ali!** (r.a.) **artık içeri girin! Cebrâil aleyhisselâm gelip dedi ki, yerdeki ve yedi kat göklerdeki melekler sizi dinlemektedir. Kıyâmete kadar birbirinizi övseniz, Allahü teâlâ yanındaki kıymetinizi anlatamazsınız"** ikisi bir birine sarılıp, birlikte Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna girdiler. Resûlullah efendimiz:

- **"Allahü teâlâ, ikinize de yüzbinlerle rahmet etsin, ikinizi sevenlere de, yüzbinlerle rahmet etsin ve düşmanlarınıza da, yüzbinlerle lanet olsun!"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir Sıddîk dedi ki:

"Yâ Resûlallah! Ben, Ali kardeşimin düşmanlarına şefaat etmem, Hazreti Ali de dedi ki: "Yâ Resûlallah! Ben de Ebû Bekir kardeşimin düşmanlarına şefaat etmem ve başını kılıç ile bedeninden ayırırım. Ebû Bekir (r.a.): Ben, senin düşmanlarına Kevser havzından su vermem, buyurdu: Hazreti Ali de: Ben senin düşmanlarını sırat üzerinden geçirmem, buyurdu.

Hazreti Muâviye, Hazreti Ali Hakkında: "Hazreti Ali son derece âlîcenâb bir insandı. Sözün doğrusunu söyler, her davayı hakkaniyetle hallederdi. Ali (r.a.), ilim ve hikmetin feyyaz bir kaynağı idi. Kendisi dünyâ ziynetlerinden ve şatafatlarından nefret eder, gecenin karanlığında mescidin mihrabına gelir, düşünür, ibadet eder ve ağlardı. Dindar ve muttaki olanlara, fukara ve muhtaç olanlara yardımı severdi. Şeytan, dünyâ, hiçbir vakit onu aldatamadı," demiştir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ali'ye buyurdular ki: **"Yâ Ali altıyüzbin koyun mu istersin, yahut altıyüzbin altın mı veyahut altıyüzbin nasîhat mı istersin?"** Hazreti Ali dedi ki: **"Altıyüzbin nasîhat isterim."** Peygamber aleyhisselâm buyurdu ki: **"Şu altı nasîhata uyarsan, altıyüzbin nasîhata uymuş olursun."**

1. "Herkes nafilelerle meşgûl olurken, sen farzları ifâ et. Yani farzlardaki rükünleri, vâcibleri, sünnetleri, müstehabları ifâ et!

2. Herkes dünyâ ile meşgûl olurken, sen Allahü teâlâyı hatırla. Yani din ile meşgûl ol, dine uygun yaşa, dine uygun kazan, dine uygun harca!

3. Herkes birbirinin ayıbını araştırırken, sen kendi ayıplarını ara. Kendi ayıplarınla meşgûl ol!

4. Herkes, dünyâyı imâr ederken, sen dinini imâr et, zînetlendir.

5. Herkes halka yaklaşmak için vâsıta ararken, halkın rızâsını gözetirken, sen Hakkın rızâsını gözet. Allahü teâlâya yaklaştırıcı sebep ve vâsıtaları ara!

6. Herkes çok amel işlerken, sen amelinin çok olmasına değil, ihlâslı olmasına dikkat et!"

Hazreti Ali Sıffîn harbine giderken, yolda susayan askeri için, su bulamayınca, birçoklarının kaldıramadığı bir taşı tek başına kaldırdı, altından leziz su çıktı. İçtiler, aldılar götürdüler. Ali (r.a.) o taşı yine yerine koydu. Bu hâdisenin geçtiği yerin yakınında bir kilise vardı. O kilisenin rahibi bu hali oradan gördü. Hemen aşağı inip, Hazreti Ali'nin huzûruna geldi. Sen Peygamber misin? diye sordu. "Hayır ben son Peygamber Muhammed bin Abdullah'ın (s.a.v.) halîfesiyim" buyurdu. Râhib elini ver ki müslüman olayım dedi. Ali (r.a.) elini uzattı. Rahib, Allahtan başkasının ibâdete hakkı olmadığına, Muhammed'in (s.a.v.) Allahın Resûlü olduğuna ve senin de Resûlün vârisi olduğuna şehâdet ederim dedi. Ali (r.a.) rahibe: "Sen bu yaşa kadar kendi dinini yaşamışsın. Ne sebeple şimdi bizim dinimize girdin?" diye'sordu. Râhib: "Ey Emîr'ül-mü'minîn, bu kiliseyi, bu taşı kaldıran için yapmışlardır. Biz kitaplarımızda okuyoruz. Âlimlerimizden de duyduk ki, burada bir pınar vardır. Üzerinde bir taş vardır. O taşı Peygamber veya peygamber vârisi kaldırabilir. Senin bu taşı kaldırdığını görünce, arzuma kavuştum ve yıllardır beklediğim şeyi buldum" dedi. Emîr'ül-Mü'minîn bu sözü işitince ağladı. Gözlerinin yaşından sakalı ıslandı. Sonra: "Allahü teâlâ'ya hamd olsun ki, beni unutulmuşlardan değil, kitabında zikr edilenlerden eyledi?" buyurdu.

Hazreti Ali (r.a.) namaza durunca âlem altüst olsa haberi olmazdı. Derler ki: Bir harbde mübârek ayağına ok gelmiş, demir kısmı kemiğe işlemişti. Bu yüzden okun demirini çekemediler. Cerraha gösterdiler. Cerrah: "Sana aklı gideren, bayıltan ilaç vermeli ki ancak o zaman demir çekilir. Yoksa, bunun ağrısına tahammül edilemez" dedi. Emîr'ül-mü'minîn: "Bayıltıcı ilâca ne lüzum var, biraz sabredin, namaz vakti gelsin, namaza durunca çıkarın" buyurdu. Namaz vakti geldi. Hazreti Ali namaza başladı. Cerrah da Emîr Hazretlerinin mübârek ayağını yarıp demiri çıkardı. Yarayı sardı. Hazreti Ali, namazını bitirince cerraha: "Demiri çıkardın

mı?" buyurdu. Cerrah: "Evet çıkardım," dedi. Hazreti Ali: "Hiç farkına varmadım," buyurdu. İbni Mülcem, Hazreti Ali'nin bu hâlini bildiği için, namaza giderken şehîd etmeği tercih etmişti.

Allahü teâlâ, Hazreti Ali için güneşi iki kere batarken geri çevirmiştir. Birisi Resûlullah'ın (s.a.v.) zaman-ı şeriflerinde idi. Ümmü Seleme, Esma bint-i Ümeys, Câbir bin Abdullahi'l-Ensârî ve Ebû Saîdi'l-Hudrî (r.a.) rivâyet ettiler. Peygamber efendimiz, huzûrlarında Hazreti Ali olduğu halde evlerinde idiler. Cebrâil (a.s.) vahy getirdi. Resûl-i Ekrem vahyin ağırlığından mübârek başını Hazreti Ali'nin dizine koydu. Güneş batıncaya kadar kaldıramadı. Hazreti Ali (r.a.) namazını oturduğu yerde imâ ile kıldı. Resûl-i Ekrem'i rahatsız etmemek için yerinden kalkmadı. Sultan-ı Kâinat efendimiz vahyin ağırlığından kurtulunca: "Yâ Ali! İkindi namazını kıldın mı?" diye sordular. Hazreti Ali imâ ile kıldım, dedi. Habîbullah güneşe emir buyurdular. Güneş geriye dönerek dağın üzerinde durdu. Hazreti Ali namazını kıldı. Güneş tekrar yerine gitti. Esma bint-i Umeys (r.a.) diyor ki: "Güneş ikinci defa batarken testere sesi gibi bir ses işitildi."

Resûlullah'tan (s.a.v.) sonra Hazreti Ali Bâbil'e giderken Fırat nehrinden geçmek icab etti. İkindi namazı vakti idi. Beraberindekilerin, bir kısmı ile kendileri ikindi namazını kıldılar. Bir kısmı da hayvanlarını sudan geçirmeğe uğraştı. Güneş battı. Bunlar ikindi namazını kılamadılar. Hazreti Ali duâ buyurdu. Hak teâlâ güneşi geriye getirdi. Namazını kılmayanlar selâm verinceye kadar güneş kaldı. Sonra korkunç bir ses çıkararak battı. Hazreti Ali'nin Eshâbı korktular. Tesbih, tehlîl ve istiğfar ettiler.

Birgün Eshâb-ı kiram Resûlullah'dan (s.a.v.) Hazreti Ali'yi çok sevmelerinin sebebini sordular. Server-i âlem: **"Varın Ali'yi çağırın!"** buyurdular. Eshâb-ı kiramdan birisi Hazreti Ali'yi çağırmaya gitti. Habîb-i Ekrem, Hazreti Ali gelmeden Eshâbına: **"Ey Eshâbım! Siz birisine iyilik etseniz, o size karşılık olarak kötülük yapsa ne yaparsınız?"** buyurdular. Eshâb-ı kiram: "Yine iyilik ederiz" dediler. Resûl-i Ekrem **"O kimse yine size kötülük yaparsa ne yaparsınız?"** buyurdular. Eshâb-ı kiram: "Tekrar iyilik yaparız," dediler. Resûl-i -Ekrem: **"Tekrar size kötülükte bulunursa, ne yaparsınız?"** buyurunca "Eshâb-ı kiram başlarını aşağı indirdiler, bir cevâb veremediler.

Hazreti Ali geldi. Resûl-i Ekrem, Hazreti Ali'ye **"Yâ Ali! Sen birisine iyilik etsen, o sana kötülük yapsa, sen ne yaparsın!"** buyurdular. Hazreti Ali: "İyilik yaparım" dedi.

Resûl-i Ekrem aynı soruyu yedi kere tekrarladı. Hazreti Ali hepsinde: "Yine iyilik yaparım," diye cevap verdi. Sonra ilâve ederek "O kimseye ben iyilik yaptıkça, o bana hep kötülükte bulunsa yine ben ona iyilik yaparım" dedi. Bunun üzerine Eshâb-ı kiram: "Yâ Resûlallah! Hazreti Ali'yi çok sevmenizin sebebini anladık, bu sevgiye lâyık olduğunu gördük" dediler ve Hazreti Ali'ye duâ ettiler.

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Fakirlikle öğünürüm"** buyurdu. Hazreti Ali bu hadîs-i şerîfi Habîb-i Ekrem'den (s.a.v.) işitince dünyâya hiç kıymet vermedi. Çok fakîr oldu. Meselâ bugün eline bin altın geçse, bir tanesi ertesi güne kalsın demez, hepsini fakirlere dağıtırdı. Resûl-i Ekrem, Hazreti Ali'ye cömertlerin sultanı mânâsına, **"Sultân-ül-Eshıyâ"** buyurdular. Bir gün Hazreti Ali, Hazreti Fâtıma'ya: "Evde yiyecek bir şey var mı, çok acıktım" buyurdu. Hazreti Fâtıma evde bir şey olmadığını, yalnız altı akçenin olduğunu söyleyerek: "Bu akçeler ile çarşıdan yiyecek al. Bir de Hasan, Hüseyin meyve istemişlerdi. Biraz da meyve alırsın" dedi. Hazreti Ali altı akçeyi alıp çarşıya çıktı. Yolda giderken bir kimsenin, bir Müslümanın yakasına yapışmış, ya hakkımı ver veya yürü mahkemeye gidelim dediğini, yakasını bırakmadığını gördü. Borçlu adam, bana birkaç gün daha müsâade et, diyorsa da yakasına

yapışan: "Hayır ben de sıkıntıdayım, bir saat bile bekleyecek hâlde değilim" diyordu. Hazreti Ali bunların çekişmelerini görünce yanlarına vardı: "Münâkaşanız kaç para içindir?" buyurdu. "Altı akçedir" dediler. Hazreti Ali: (Kendi kendine) "Müslümanı bu sıkıntıdan kurtarayım, nasılsa Hazreti Fâtıma'ya bir cevâb bulurum," diye düşündü. Yanındaki altı akçeyi vererek, borçlu müslümanı sıkıntıdan kurtardı. Bir zaman Hazreti Fâtıma'ya ne söyliyeyim diye düşünceye daldı. Sonunda nasıl olsa Hazreti Fâtıma kadınların seyyidesi, Resûlullah'ın kızıdır, bir şey demez, diyerek eli boş eve döndü. Hazreti Hasan ve Hüseyin kapıya koştular. Babalarının meyve getireceğini ümid ediyorlardı. Babalarının ellerini boş görünce ağlamaya başladılar. Hazreti Fâtıma'ya: "Verdiğin altı akçe ile bir müslümanı hapisten kurtardım," buyurdu. Hazreti Fâtıma: "Çok iyi yaptın, elhamdülillah, bir müslümanı hapisten kurtarmışsın. Hak teâlâ bize kâfidir," dedi. Fakat, mübârek hâtır-ı şerifleri biraz mahzûn oldu. Hazreti Ali üzüntüsünü sezip, iki oğlunun da ağladıklarını görünce gönlünde bir kırıklık hissetti. Bu elem ile dışarı çıktı. "Bari gidip Resûlullah'ın (s.a.v.) mübârek yüzünü göreyim de, bu üzüntüden kurtulayım" diye düşündü. Zira Resûlullah'ın (s.a.v.) mübârek yüzüne bakan kimsenin her üzüntüsü gittiği gibi, kalbinde sürûr ve safa hâsıl olurdu. Bunun için Hazreti Ali, Resûlullah'ın (s.a.v.) tesiri katı ve çabuk bir ilaç gibi olan mübârek ayaklarının tozuna yüz sürmeye gitti. Yolda bir kimse gördü. Elinde besili bir deve vardı. Hazreti Ali'ye: "Ey yiğit! Bu deveyi satıyorum, alır mısın?" dedi. Hazreti Ali "Şimdi param yoktur" dedi. O şahıs: "Sana veresiye veririm" dedi. Hazreti Ali "Kaça veriyorsun?" buyurdu. O şahıs "Yüz akçeye veririm", dedi. Hazreti Ali "Kabûl ettim," dedi. O şahıs da "Peki ben de kabûl ettim," dedi. Deveyi, Hazreti Ali'ye teslim etti. Hazreti Ali deveyi almış, biraz gitmişti. Bir adama rastladı. Hazreti Ali'ye: "Bu deveyi bana satar mısın?" dedi. Hazreti Ali "Evet satarım" buyurdu. O kimse: "Üçyüz akçeye bana verir misin?" dedi. Hazreti Ali: "Olur veririm," dedi.

Deveyi o şahsa sattı. Üçyüz akçeyi peşin alınca doğru çarşıya gitti. Yiyecek ve meyveler aldı. Evine girince çocuklar sevindiler. Babalarının getirdiği yiyecek ve meyveleri yemeğe koyuldular. Fatimat-üz-Zehrâ (r.anhâ) Hazreti Ali'den bu yiyecekleri nereden aldığını sordu. Hazreti Ali mes'eleyi anlattı. Yemeklerini yiyip Allahü teâlâ'ya hamd ü sena ettikten sonra Hazreti Ali, Hazreti Fâtıma'ya: "Ben, Resûl-i Ekrem'in sohbetine gidiyorum" diyerek evden çıktı. Yolda Resûl-i Ekrem'e, yanında Eshâb-ı kiram oldukları hâlde, rastladı. Meğer Resûl-i Ekrem (s.a.v.), Hazreti Ali ve Fâtıma'yı görmeğe geliyorlarmış.

Resûlullah (s.a.v.) **"Yâ Ali! Deveyi kimden alıp, kime sattın?"** buyurdu. Hazreti Ali "Allah ve Resûlü bilir," dedi. Resûl-i Ekrem: **"Yâ Ali! Sana deveyi satan Cebrâil aleyhisselâm, satın alan da, İsrâfil aleyhisselâm idi. Deve de Cennet develerinden idi" O müslümanı sıkıntıdan kurtardığın için Hak teâlâ dünyâda bire elli hasene** (sevâb) **verdi. Âhirette vereceğinin hesabını ise kendisinden başka kimse bilmez"** buyurdu.

Hikmetli, ibretlerle dolu sözleri çoktur. Kalblere tesir eden kıymetli sözlerinden bazıları şunlardır: Buyurdu ki: "Kişi dili altında saklıdır. Konuşturunuz kıymetinden neler kaybettiğini anlarsınız." "Dünya bir cifedir, leştir. Ondan birşey isteyen köpeklerle dalaşmaya dayanıklı olmalı." "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, beni yalnız mü'min sever ve bana yalnız münâfık buğz eder."

"İnsanın yaşlanıp Rabbini bildikten sonra ölmesi, küçükken ölüp, hesapsız Cennete girmesinden daha hayırlıdır."

"Kul ümidini yalnız Rabbine bağlamalı ve yalnız günahları kendini korkutmalıdır." "İnsanlar arasında, Allah'ı en iyi bilen, onu çok sevendir, tam ta'zîm, edendir."

"Sizin için korktuğum şeylerin en başında, nefsinin hevasına uymak ve uzun emelli olmak gelir. Birincisi hak yoldan alı kor. İkincisi ise âhireti unutturur."

"Takvâ, hataya devamı bırakmak, aldanmamaktır."

"Kalbler kablara benzer. Hayırlı olan, hayırla dolu olanıdır."

"İlimsiz yapılan ibâdette, anlayış vermiyen ilimde, tefekküre götürmiyen Kur'ân-ı kerîm okumakta hayır yoktur."

"Bana bir harf öğretenin kölesi olurum."

Vefâtında, son sözü "Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah" oldu.

"Müslümanların hayırlısı, müslümanlara yardım eden ve faydalı olandır."

"İyilik bilmez birisi de olsa, sen iyilik yap! Zira o, mukabilinde teşekkür edene yapılan iyilikten mîzânda daha ağır basar."

"Arkadaşlarımdan bir grup toplayıp kendilerine bir ziyâfet vermem, benim için bir köle azad etmekten daha sevimlidir."

"Kendinize Allah yolunda kardeşler edininiz. Çünkü onlar dünya için de, ahiret için de lâzımdır. Cehennem ehlinin **"Artık bizim için, ne şefaatçiler, ne de candan bir dost yok."** (Şuarâ, 100-101) sözlerini işitmiyor musunuz? Hadîs-i şerîfte de şöyle gelmiştir: **"Bir kul, Allah yolunda yeni bir kardeş edindi mi, Allahü teâlâ da Cennette onun için bir derece ihdas eder."**

"İleride öyle zamanlar gelecek ki, kıtal ve zulümsüz hükümdârlık etmeğe yol bulunmayacak; çılgınlık ve cimrilik etmeden zengin olmak mümkün olmayacak; kişilerin arzularına uymadıkça da insanlarla sohbet etmek mümkün olmayacak. Bu zamana kim yetişecek olur da sohbet ve metanet gösterir ve kendisini korursa, Allahü teâlâ ona elli sıddîk sevâbı verir."

"Ahîr zamanda bir mü'min, halk arasında adını unutturmadıkça rahat edemeyecektir." "Sizin hayırlılarınız, günahına gerçekten çok tövbe edenlerdir."

"Her kim kötüyü yasaklar, fâsıka kızar ve Allah'ın yasaklarının hududu çiğnendiği zaman öfkelenirse, Allahü teâlâ da o kulunun lehine öfkelenir."

"Öyle zamanlar gelecek ki münkeri inkâr edenlerin sayısı insanların onda birinden az olacaktır. Sonra bunlar da gider ve artık kötüyü yasaklayan tek kimse bulunmaz."

"Her fenâlıktan uzak kalmanın yolu, dili tutmaktır."

"Hayra niyet edince acele et ki, nefsin seni yenip de caydırmasın."

"Dünya hayatı kimseye bâki değildir. Şiddeti de ni'meti de geçicidir."

"İki şey aklı ve tedbiri bozar. Biri acele etmek, biri de olmayacak şeyi istemek."

"Akıl gibi mal, iyi huy gibi dost, edep gibi miras, ilim gibi şeref olmaz."

"Danışmadan (istişâre etmeden) doğruya ulaşılamaz."

"Tembellik insanı vaktinden önce yıpratır."

"Öksüzü ağlatmak zulümdür."

---

1) Üsûd-ül-gâbe, cild-4, sh. 91

2) El-İsâbe, cild-2, sh. 506

3) Târih-i Bağdâd, cild-1, sh. 133

4) Tarîh-ül-hülefâ, sh. 166

5) Tezkiret-ül-Huffâz, cild-1, sh. 10

6) Hulâsatü Tezhib-il-Kemâl sh. 232

7) Şecerât-üz-Zeheb cild-1, sh. 49

8) Tabakât-ü İbnisa'd cild-3, sh. 11

9) Tabakât-ül-Kurrâ Libnü'l-Cezerî, cild-1, sh. 546

10) Tabakât-üş-Şirâzî sh. 41

11) Tabakât-ül-Kurrâ li'z-Zeheb, cild-1, sh. 30

12) El-İber cild-1, sh. 46

13) En-nücûm-üz-zâhire, cild-1, sh. 119

14) Tabakât-ül-huffâz, cild-1, sh. 5

15) Ravzât-üs-safa cild-2, sh. 135

16) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 61

17) El-İstiâb cild-3, sh. 26

18) Miftâh-un-necât sh. 48

19) İzâlet-ül-hafâ cild-1, sh. 254

20) Tam İlmihâl, Se'âdet-i Ebediyye sh. 984

21) Eshâb-ı Kirâm sh. 311

22) Savâik-ul-Muhrikâ sh. 115

HAZRETİ ABDURRAHMÂN BİN AVF

Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden ve Cennetle müjdelenen on kişiden biri. Adı, Abdurrahmân bin Avf bin Abd-i Avf bin Hars bin Zühre bin Kusey'dir. Soyu, yedinci dedesi Kilâb bin Mürre'de Resûlullah efendimiz ile birleşmektedir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. İslâmiyetten önce adı Abd-i Amr, bir rivâyette de Abdul-ka'be veya Abdülhâris olup, İslama geldiğinde Peygamber efendimiz tarafından ismi değiştirilip "Abdurrahmân" olmuştur. Babası Avf, Cahiliye devrinde Gamisâ adındaki yerde Fâkih bin Mugîre ve Affân bin Ebi'l-Âs ile beraber Cüzeyme kabilesi tarafından katl edilmiştir. Annesi Şifâ binti Avfdır. Hazreti Ebû Bekir, Osman, Talha ve Zübeyir (r. anhüm) hazretlerinin anneleri ile birlikte müslüman olmuştu. Kardeşlerinden Esved ve Abdullah da müslüman olmakla şereflenmişlerdir. Birçok defa evlenmiştir. Yedisi kız, yirmibiri erkek olmak üzere yirmisekiz çocuğu olmuştur. Erkek çocuklarından bazılarının isimleri, Muhammed, İbrâhim, Hameyd, Zeyd, Ebû Seleme, Mus'ab, Süheyl, Osman, Ömer, Misver'dir. Bunlardan İbrâhim, Muhammed, Hameyd ve Zeyd'in annesi Ümmü Gülsüm'dür. Ebû Seleme'nin annesi ise Tümadır'dır. Oğlu İbrâhîm, Resûlullah efendimizle görüşmek şerefine kavuşmuştur.

Hicretten 44 sene önce (m. 580) yılında doğdu ve Hicretten 31 sene sonra (M. 653) Medine'de vefât etti. Hazreti Ebû Bekir'in teşviki ile, O'nun tavsiyesine uyarak en önce îmân edenlerin beşincisidir. Mekke'de iken ticâret yapardı. Hazreti Abdurrahmân İslâmiyeti kabûl edince diğer müslümanlar gibi eziyyet ve işkencelere maruz kaldı. Böylece vatanını terk ile hicrete mecbûr oldu. Habeşistana hicret eden müslümanlarla beraber bu memlekete gitti. Çok geçmeden Peygamber efendimizin Medine-i münevvereye hicretinden sonra Medine'ye gelerek Resûlullaha katıldı.

Hazreti Abdurrahmân bütün harplerde bulundu. Bedir'de kahramanlıkları çok oldu. Hazreti Abdurrahmân bin Avf, Bedir harbinde şahit olduğu bir hadîseyi şöyle anlatıyor: "Bedir'de harp saflarında durup sağıma soluma baktığım zaman Ensâr'dan iki genç delikanlı gözüme ilişti. Bunlardan en kuvvetli ve vurucu olanı ile bulunmak istedim. Bu iki gençten biri beni gözü ile süzdü sonra bana dönerek: "Ey amca! Ebû Cehil'i tanır mısın?" diye sordu. Ben de: "Evet tanırım" dedim ve "Ey kardeşimin oğlu, Ebû Cehil'i ne yapacaksın?" diye sordum. O da "Bana haber verildiğine göre, Ebû Cehil Resûlullah'a sövermiş. Allah'a yemîn ederim ki onu bir görürsem, öldürünceye veya kendim ölünceye kadar asla ondan ayrılmayacağım." dedi. Bir gencin heyecan halinde söylediği kat'i bu söze doğrusu hayret ettim."

Bu iki gençten diğeri de beni gözden geçirerek diğerinin söylediği gibi söyledi. Bu sırada gözlerim hiç bir tarafa takılmadan ben de Ebû Cehil'i görmüştüm. O, Kureyş" askeri içinde hiç durmadan ileri geri dönüp duruyordu. Ben: "Gençler, öteye beriye telaşla giden şu şahıs, bana o sorup tanımak istediğiniz Ebû Cehil'dir" dedim. Onlar da hemen kılıçlarına sarıldılar ve Ebû Cehil'i öldürünceye kadar kılıç darbesine tuttular. Sonra dönüp Resûlullah'ın huzûruna geldiler. Ve hâdiseyi arz ettiler. Resûlullah (s.a.v.): **"Ebû Cehil'i hanginiz öldürdü?"** diye suâl etti. Bunlardan biri "Ben öldürdüm" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Kılıçlarınızı sildiniz mi?"** deyince. Onlar da: "Hayır silmedik" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, kılıçlarına ne kadar kan bulaştığını ve ne derece derinlikte battığını anlamak için gençlerin kılıçlarını tetkik edip, gözden geçirdi. İltifât ve tebrik ederek: **"İkiniz öldürmüşsünüz"** buyurdu.

Abdurrahmân bin Avf (r.a.) Uhud'da iki müşrik öldürdü ve yirmibir yerinden yaralandı. Ayağından aldığı bir yaradan hafif topal kaldı. Ayrıca 12 tane dişi kırıldı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onu Medine'de Hazreti Saîd bin Rebîi ile kardeş yapmıştı. Hazreti Saîd o kadar iyi kalbli, cömert bir zât idi ki, bütün mal ve servetini Hazreti Abdurrahmân ile paylaşmak istemişti. Fakat Hazreti Abdurrahmân bunu istememiş ve teşekkür ederek, "Azîz kardeşim, Allah sana ve çoluk çocuğuna bereket ihsân etsin, malını çoğaltsın! Sen bana çarşının yolunu göster ben orada biraz alış veriş ile meşgûl olup ihtiyâçlarımı karşılarım." demişti. Peygamberimiz Hazreti Abdurrahmân'ın böyle söylediğini duyunca, O'na hayır duâ etti. Kaynuka çarşısında ticâret yaparak kısa zamanda çok zengin olmuştu. Buyurdu ki: "Taşa uzansam, o taşın altında ya altına veya gümüşe rastladığımı görürüm."

Hazreti Abdurrahmân bin Avf, Resûlullahın sağlığında Allah yolunda çok mal harcadı. Üç kere malının yarısını verdi. Birinci defa 4000 dirhem, ikincide 40 000 dirhem ve üçüncüde de 40 000 altın sadaka olarak Allah yolunda dağıttı. Uhud savaşı esîrlerinden 30 tanesini azad ettirdi ve her birine 1000 altın dağıttı. Tebük seferi için 500 at ve 500 yüklü deve verdi. Birgün buğday, un ve çeşitli zâhire yüklü yediyüz devesi ile Medine'ye girdiğinde Hazreti Âişe (r.anha), Resûlullah efendimizin, **"Abdurrahmân bin Avf, Cennete diz üstü girer."** buyurduğunu bildirince, develerin hepsini yükleriyle birlikte Allah yolunda dağıtacağını söz verip onu şahit

tutmuştur. Bedir harbinde bulunup da sağ kalanların her birine, kendi malından 400 dirhem (2 kg. civarında) altın para verilmesini vasıyyet etti. Vasıyyeti hemen yerine getirildi.

Tebük harbinden dönüşte Peygamber efendimiz bir yere gitmişlerdi. O sıra Eshâb-ı kiram, sabah namazı geçiyor diye Abdurrahmân bin Avf'ı imamete geçirdiler. Peygamber efendimiz döndüğü zaman ikinci rekâtte ona uydular ve namazın sonunda **"Bir peygamber sâlih bir kimenin arkasında namaz kılmadıkça rûhu kabz olmaz"** buyurarak Abdurrahmân bin Avf'ın kıymetini ifâde ettiler.

Hazreti Abdurrahmân, Dûmet-ül-Cendel'e giden orduya Resûlullah'ın emriyle kumandanlık yaptı: Birinci Halife Hazreti Ebû Bekir devrinde Hazreti Abdarrahmân, O'nun en samimi müşavirlerinden idi. Hazreti Ebû Bekir O'na son derece hürmet eder ve her işte onunla istişâre ederdi (danışırdı). Hazreti Ömer'in halifeliği zamanında bir ticâret kervanı gelip, gece Medine'nin dışında kondu. Yorgunluktan hemen uyudular. Halife Ömer, şehri dolaşırken bunları gördü. Abdurrahmân bin Avf'ın (r.a.) evine gelip, "Bu gece bir kervan gelmiş. Hepsi kâfirdir. Fakat bize sığınmışlar. Eşyaları çoktur ve kıymetlidir. Yabancıların, yolcuların, bunları soymasından korkuyorum. Gel, bunları koruyalım" dedi. Sabaha kadar bekleyip sabah namazında mescide gittiler. İçlerinden bir genç uyumamıştı. Arkalarından gitti. Soruşturup, kendilerine bekçilik eden şahsın halife Ömer olduğunu öğrendi. Gelip arkadaşlarına anlattı. Roma ve İran ordularını perişan eden, binlerce şehir almış olan, adâleti ile meşhûr, yüce halifenin, bu merhamet ve şefkatini görerek İslâmiyetin hak din olduğunu anladılar. Hepsi seve seve müslüman oldu. Hazreti Ömer vefât ederken halifeliğe aday olarak gösterdiği 6 kişiden biri de Abdurrahmân bin Avfdır. Fakat O, kendi hakkından feragat ederek hakem oldu. Hazreti Osman halife seçildi ve önce kendisi bîat etti.

Hazreti Abdurrahmân, Hazreti Osman devrinde son derece sakin bir hayat yaşadı. 31 (m. 651) senesinde 75 yaşında iken vefât etti. İri yapılı, beyaz tenli, yakışıklı bir zat idi. 65 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden, Abdullah İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Cabir bin Abdullah Enes bin Mâlik, Cübeyr bin Mut'im ve oğulları İbrâhîm, Hamid ve Ebû Seleme, kızkardeşinin oğlu Abdullah bin Âmir, Mâlik bin Evs ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Resûlullah (s.a.v.) onun hakkında **"Göktekiler ve yerdekiler katında, sen emînsin"** buyurdu. Resûlullah'dan bizzat rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Dikkat edin, Cennet için hazırlanan yok mudur? Kâ'be'nin Rabbine yemîn olsun ki, Cennet'te tehlike diye birşey yoktur. Cennet parlayan bir nûr, etrâfa yayılan bir kokudur. Binaları kuvvetlidir. Irmakları devamlı akar, bol ve kemâle ermiş meyva yeridir. Orada Hûrîler vardır. Cennette üzüntü ve keder yoktur. Ni'metleri devamlıdır." Eshâb-ı kiram: "Biz ona hazırlanmışız" dediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: **"İnşaallah deyiniz"** buyurdu ve cihadı anlattı.

"Bir yerde veba hastalığının çıktığını duyduğunuz vakit oraya gitmeyiniz. Bulunduğunuz yerde veba görüldüğü vakit kaçarcasına oradan uzaklaşmayınız."

"Bir kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan orucunu tutar, namusunu korur, zevcine itaat ederse dilediği kapıdan Cennete girer."

"Serveti çoğaltanlar helak oldu. Ancak Allah'ın fakîr kullarına verip, bu servet ile hayırlı amel işleyenler müstesna. Ne yazık ki, bu gibiler azdır."

Eshâb-ı kirâm'ın büyüklerinden Abdurrahmân bin Avfa (r.a.): "Bu büyük serveti nasıl kazandın?" dediler. Buyurdu ki: "Çok az kâra da râzı oldum. Hiç bir müşteriyi boş çevirmedim. Hatta birgün bin deveyi sermâyesine satmıştım. Yalnız dizlerindeki ipler kâr kalmıştı. Bir ip bir dirhem gümüş değerinde idi. O gün develerin yem parasını ben vermiştim. Kazancım ise bin dirhem olmuştu."

Hazreti Abdurrahmân yüksek ahlâk, fazîlet ve kemâl sahibi, çok iyi ve çok temiz seciyeli bir insandı. Onun kalbi, Allah korkusu ile Resûl-i Ekrem'e muhabbetle, doğruluk ve iffetle, rahmet ve şefkatle dolu idi. Âlicenaptı (cömertti), Allah yolunda malını dağıtmaktan zevk alırdı. Hazreti Abdurrahmân'ın kalbinde Allah korkusu o kadar yer etmişti ki, kendisi hiç bir vakit dünyâsını dinine tercih etmemiş, hayatta servet ve mal sahibi olmaya ehemmiyet vermemiş, tam müslüman olarak yaşamayı her şeyin üstünde tutmuştu. Nitekim aşağıdaki vak'a Hazreti Abdurrahmân bin Avf in takvâsını (haramlardan kaçışını) çok iyi göstermektedir.

Birgün Hazreti Abdurrahmân bin Avfa bir yerde yemek ikram olunmuştu. Kendisi oruçlu idi. Tam iftar edeceği zaman, Hazreti Abdurrahmân bir hatırasını anlatmağa başladı: "Uhud günü, benden çok hayırlı olan Mus'ab bin Umeyr şehîd düştü. Onu bir kumaş parçasına kefenledik. Başını örttüğümüz zaman ayakları çıplak kalıyor, ayaklarını örtersek başı açık kalıyordu. Sonra o gün Hazreti Hamza da şehîd oldu. O da benden hayırlı idi. Sonra dünyâ bize açıldı. Türlü türlü ni'metlere kavuştuk. Korkarım, bizim hayır ve hasenat devrimiz geçmiş olsun" demiş ve ağlamaya başlamıştı. Hazreti Abdurrahmân, o kadar müteessir olmuştu ki, önündeki iftarını unutmuştu.

Halife Ömer (r.a.) Şam'a gidiyordu. Şamda tâ'ûn (yani veba hastalığı) olduğu işitildi. Yanında bulunanların bazısı, Şam'a girmiyelim, dedi. Bir kısmı da, "Allahü teâlâ'nın kaderinden kaçmıyalım" dedi. Halife de, "Allahü teâlânın kaderinden, yine O'nun kaderine kaçalım, şehre girmiyelim. Birinizin bir çayırı ile, bir çıplak kayalığı olsa, sürüsünü hangisine gönderirse, Allahü teâlânın takdîri ile göndermiş olur" buyurdu. Sonra Abdurrahmân bin Avf'ı (r.a.) çağırıp sen ne dersin? buyurunca Resûlullah (s.a.v.)'den işittim: **"Veba olan yere girmeyiniz ve veba olan bir yerden başka bir yere gitmeyiniz, oradan kaçmayınız"** buyurmuştu, dedi. Halife de: "Elhamdülillah, benim sözüm hadîs-i şerîfe uygun oldu" deyip Şam'a girmediler. Veba bulunan yerden dışarı çıkmanın yasak edilmesine sebep, sağlam olanlar çıkınca, hastalara bakacak kimse kalmaz, helak olurlar, Vebalı yerde kirli hava, (yani mikroplu hava, veba basilleri), herkesin içine yerleşince, kaçanlar hastalıktan kurtulamaz ve hastalığı başka yerlere götürmüş, bulaştırmış olurlar. Hadîs-i şeriflerde buyuruluyor ki; **"Veba hastalığı bulunan yerden kaçmak, muharebede kâfir karşısından kaçmak gibi, büyük günahtır."** Muhyiddîn-i A'rabî: "Belâlardan, tehlikeden gücünüz yettiği kadar sakınınız. Çünkü takat getirilemeyen, dayanılamayan şeylerden uzaklaşmak Peygamberlerin âdetidir" buyurmaktadır.

Hazreti Abdurrahmân bin Avf, Resûl-i Ekrem'in en yakın Eshâbındandı. O'nun Resûl-i Ekrem'e muhabbeti, hizmeti, O'nun yolunda fedâkârlığı bitip tükenmezdi. Uhud muharebesinde Resûlullahı müdafaa için kendisini nasıl fedaya hazır olduğu, aldığı yaralardan anlaşılmaktadır. Hazreti Abdurrahmân kendisi naklediyor:

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yola çıktılar. Kendilerini takib ettim. Hurmalık bir yere girdiler ve yere kapanarak secdeye vardılar. Bu secdeleri o kadar uzadı ki, kendi kendime, Aman Yâ Rabbî! dedim. Acaba Resûl-i Ekrem'e bir hal mi oldu? diyerek büyük bir korku ile ilerledim. Kendisine yaklaştım ve yanına oturdum. Resûl-i Ekrem başlarını kaldırdılar. **"Sen kimsin"**

buyurdular. "Ben Abdurrahmân'ım" dedim. **"Bir şey mi oldu?"** buyurdular. Hayır, yâ Resûlallah secdeye kapandınız ve secdeniz o kadar uzadı ki size bir hal olmasından endişe ettim. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cibrîl-i Emîn geldi, şunu müjdeledi: "Yâ Muhammed! Kim ki, sana, salât ve selâm getirirse Cenâb-ı Hakkın mağfiret ve selâmına nail olur"** dedi. Ben de bu müjdeye karşı secde-yi şükrana kapandım.

Hazreti Abdurrahmân bin Avf, Resûlullahın âhirete teşrîflerinden sonra O'nunla geçirdiği günleri hatırlayarak dâima ağlar. O'nun sohbetinden mahrûm olduktan sonra kendisi için dünyânın hiçbir kıymeti kalmadığını söylerdi.

Hazreti Âişe'nin (r.anha) bildirdiğine göre, Resûlullahı hanımlarına: **"Benden sonraki haliniz beni düşündürüyor. Benden sonra ne olursunuz, insanlar size nasıl davranırlar. Sizin geçiminizi üslenecek olanlar sabırda kâmil olan ve sıddîklığı huy edinenlerdir."** buyurdu. Hazreti Aişe der ki, "Resûlullahı sabır ediciler ve sıddîklar" sözünden, sadaka verenler ve iyilik edenleri kastetmiştir. Çünkü sözün akışı, hanımlarının geçimi ile ilgili idi. Sonra Hazreti Âişe Ebû Seleme bin Abdurrahmân'a, (Abdurrahmân bin Avf'ın oğlu olup, Tabiînin büyüklerinden olan Ebû Seleme'ye) teşekkür ve kadirşinaslık olarak: "Allahü teâlâ babanı Cennetteki Selsebil pınarlarından içirsin" diye duâ etti. Çünkü Abdurrahmân bin Avf (r.a.) mü'minlerin annesi olan Resûlullahın hanımlarına çok iyilik ve ikramda bulunurdu. Bir bağını kırkbin altına satıp, hepsini onlara hediye etmişti.

Hazreti Ömer: "Abdurrahmân müslümanların büyüklerinden biridir" buyurdu. Hazreti Ali ise Resûlullahdan duydum. Abdurrahmân bin Avf a: **"Göktekiler ve yerdekiler katında sen emînsin"** buyurdu.

Hazreti Abdurrahmân son derece kerîm idi, cömertti. O'nun serveti arttıkça, cömertliği de o nisbette artmaya devam ediyordu. Berâe sûresi nâzil olup Eshâb-ı kiram sadaka ve hayrata teşvik olundukları zaman, Hazreti Abdurrahmân malının yarısı olan 4 bin dirhemi hemen dağıtmış ve binlerce altınını hayır işlerine vakfeylemişti.

Hazreti Abdurrahmân, servetiyle birçok köleleri azad ettirmiş, bunlar için binlerce dinar sarf etmişti. Hazreti Abdurrahmân servet sahibi olmasının ona ahirette bir noksanlık vermemesini düşünüyordu. Onun için bir gün, Hazreti Ümmü Seleme'ye şu sözleri söylemişti: "Malın çokluğu helake sebep olur. Bundan endişe ediyorum" Hazreti Ebû Seleme ise ona şu cevabı vermişti: "Fakat Allah yolunda sarf olunan mal böyle değildir."

Nevfel bin İyas el-Hüzeli anlatır: Abdurrahmân bin Avf bizimle oturuyordu. Ne hoş sohbet bir zât idi. Birgün bizi evine götürdü. Bize bir tepsi getirdi. İçinde ekmek ve et vardı. Ağladı. Ey Ebû Muhammed, seni ağlatan nedir? dedik. Dedi ki: "Resûlullahı vefât etti. Fakat kendisi ve ehli arpa ekmeğinden bir defa olsun doyunca yemedi. Biz sonumuzun hayırlı olup olmıyacağını bilmiyoruz."

Resûlullah efendimiz: **"Abdurrahmân bin Avf, Cennete emekliye emekliye girer"** buyurdu. Bunu duyduktan sonra hep korkardı. Resûlullahın huzûruna vardı ve: **"Allaha karz-ı hasen (borç) ver! Bu sayede ayakların çözülür"** emrini aldı. Sonra Cebrâîl aleyhisselâm geldi. Resûlullaha şöyle dedi: "İbni Avfe söyle, misâfir ağırlasın. Fakîrleri doyursun! Kendisinden birşey isteyen muhtaçları boş çevirmesin! Bunları yaparsa içinde bulunduğu durumuna (yani zenginliğinin hakkını vermeğe) keffaret olur."

Dûmet-ül-cendel'e giden orduya, Resûlullah'ın emriyle kumandanlık yaptı. Hicretin altıncı yılında Şaban ayında gönderilmiştir. Dûmet-ül-cendel, Tebük şehrinin yakınında olup büyük bir panayır ve ticâret merkezi idi. Abdullah bin Ömer der ki; "Resûlullah efendimiz Abdurrahmân bin Avf'ı (r.a) yanına çağırıp ona: **"Hazırlan! Ben, seni bugün veya yarın sabah inşaallah, askerî birliğin başında göndereceğim"** buyurdu. Sabah namazını mescidde kıldıktan sonra Peygamberimiz, geceleyin Dûmet-ül-Cendele hareket etmesini ve oranın halkını İslâmiyyete davet eylemesini Abdurrahmân bin Avf'a emretti ve buyurdu ki: **"Cenâb-ı Hak sana Dûmen'in fethini nasîb ederse, ileri gelenlerinden birinin kızı ile evlen!"** Bu ordu yediyüz kişi idi. Bunlar seher vakti, Medine dışında, Cürüfteki karargahlarında toplandılar. Peygamberimiz, Addurrahmân bin Avf'ın geri kaldığını görünce: **"Arkadaşlarından niçin geri kaldın?"** diye sordu. Abdurrahmân bin Avf: "Yâ Resûlallah, en son görüşmemin, konuşmamın sizinle olmasını istedim. Yolculuk elbisem üzerimdedir" dedi.

Hazreti Abdurrahmân bin Avf, başına siyah, pamuklu kalın bezden gelişi güzel bir bez sarmıştı. Peygamberimiz onu önüne oturtturup, sarığını eliyle çözüp tekrar sardı. Sarığın ucunu onun omuzunun ortasından sarkıttı. Ve **"Ey İbni Avf! İşte sarığını böyle sar!"** buyurdu. Daha sonra Resûlullah efendimiz eline bir sancak vererek ve **"Ey İbni Avf! Hepiniz Allah yolunda harp ediniz. Allah'a karşı küfür edenlerle çarpışınız!"** buyurarak onu uğurladı.

Abdurrahmân bin Avf Medine'den hareket edip, Dûmet-ül-Cendel'e gelince üç gün kaldı. Halkı İslâmiyete davet etti. Onlar "Biz kılıçtan başka bir şey vermeyiz" dediler. İslâmiyeti kabûl etmekten kaçındılar. Daha sonra Asbağ bin Amr el-Kelbî, müslüman oldu. Kendisi Hıristiyan olup Dümet-ül-Cendel halkının kralı idi. Asbağ müslüman olduktan sonra kavminden çok kimseler de müslüman oldular. Abdurrahmân bin Avf, durumu Peygamber efendimize mektûb yazarak bildirdi. Bu yazıyı Râfi bin Mükeys'le Medine'ye gönderdi. Peygamberimiz mektûba verdiği cevapta Asbağ'ın kızı Tümâdır'la evlenmesini yazdı. Bunun üzerine Abdurrahmân bin Avf, Tümâdır'la evlendi. Daha sonra birliğinin başında, yeni zevcesi Tümâdır'la Mekke'ye döndü. Tümâdır, Abdurrahmân bin Avf'ın oğlu Ebû Seleme'nin annesidir. Ebû Seleme, büyük fıkıh âlimlerindendir.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-3, sh. 87

2) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 98

3) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 313

4) El-İsâbe, cild-2, sh. 416

5) El-İstiâb, cild-2, sh. 393

6) Metâli-ün-nücüm, cild-1, sh. 239

7) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-4, sh. 3072

8) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-1, sh. 190

9) Buhârî Fedâil-üs-sahabe

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 978

HAZRETİ EBÛ UBEYDE BİN CERRAH

Sağ iken, Cennet ile müjdelenen on sahabîden biri. "Ümmetin Emîni" lakabıyla övülen yüce Sahâbînin asıl ismi, Âmir bin Abdullah bin Cerrah bin Kâ'b bin Dabbe bin Hars bin Fehr'dir. Bütün gazâlarda bulundu. Çok kahraman idi. Bedir gazâsında pederini öldürdü. Uhud'da

Resûlullah'ın mübârek yanağına batan iki demir halkayı dişleri ile çekip çıkardı. Rumlar ile olan muharebelerde, senelerce nefer olarak savaşırken, halife Hazreti Ömer tarafından Şam ordularına başkumandan yapıldı. Adâleti ile Rum halkını hayrette bıraktı. Şamlıların seve seve îmân etmelerine sebep oldu. 18 (m. 639) yılında 58 yaşında Kudüs ile Remle arasında tâ'undan vefât etti.

Hazreti Ebû Bekir'in vasıtasıyla imâna gelenlerin onuncusudur. Îmâna geldiğinde 31 yaşındaydı. O günden, vefâtına kadar malıyla, mevkisiyle ve canıyla İslâmiyeti yaymak için çalıştı. Sevgili Peygamberimizin yanında bütün gazâlarda bulundu. Peygamber efendimizin şu hadîs-i şerîfleriyle şereflendi. **"Ebû Bekir Cennettedir. Ömer Cennettedir. Osman Cennettedir. Ali Cennettedir. Talha Cennettedir. Zübeyr Cennettedir. Abdurrahmân İbni Avf Cennettedir. Saad İbni Ebî Vakkas Cennettedir. Sa'îd İbni Zeyd Cennettedir. Ebû Ubeyde İbni'l Cerrah Cennettedir."** Mekke'deyken kâfirlerin ezâ ve cefâlarının çoğalmasıyla Peygamber efendimizin izniyle Habeşistan'a hicret etti. Sonra Medine'ye hicret edince Peygamberimiz (s.a.v.) onu Hazreti Sa'd bin Muaz ile kardeş yaptı.

Bedir gazâsında, düşman saflarında babası da bulunuyordu. Peygamber efendimizin kumanda ettiği bu gazâya melekler de katılmış; insan şekline girerek ellerindeki kılıç ile kâfirlerle çarpışıyordu. Savaş bütün şiddetiyle, devam ederken Ebû Ubeyde (r.a) babasıyla karşılaştı. Babası oğlunu öldürmek için saldırınca Hazreti Ebû Ubeyde "Yâ Allah" diyerek babasıyla mücadeleye başladı. Peygamber efendimizin aşkıyla yanan Ebû Ubeyde (r.a.) babasıyla, İslâm için çarpışıyordu. Bir fırsatını bulup kılıcıyla babasının başını gövdesinden ayırıp, kesik başı Hazreti Peygamberimizin huzûruna getirdi. Peygamberimiz bu hali görünce çok sevindi. Ve Allahü teâlâ bu hâdise üzerine: **"Allahü teâlâya ve kıyâmet gününe îmân edenler, Allahü teâlânın düşmanlarını sevmezler. O kâfirler ve münâfıklar, mü'minlerin anaları, babaları, oğulları, kardeşleri ve başka yakınları olsa da, bunları sevmezler. Böyle olan mü'minleri Cennete, koyacağım."** buyurdu (Mücâdele-22).

Hazreti Ebû Ubeyde Uhud cenginde de büyük kahramanlık gösterdi. Hazreti Peygamberimiz, Ebû Ubeyde ile Sa'd bin Ebî Vakkas hazretlerini ön safta çarpışanlara kumandan olarak seçti. Kâfirleri, merkezde bulunan Sevgili Peygamberimize yaklaştırmamak için bütün güçleri ile savaştılar. Peygamber efendimiz dahi düşmanı geriletecek şekilde yayıyla, okuyla, kılıcıyla çarpışıyordu. Eshâb-ı kiram (r.a.) canlarını dişlerine takmışlar Peygamberimizin etrâfında pervane olmuşlardı. Hazreti Hamza, Hazreti Ali, Hazreti Ebû Dücane, Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas, Hazreti Umeyr, Hazreti Ubeyde bin Cerrah, Hazreti Talha, Hazreti Zübeyr gibi Eshâb-ı kiram (r.a.) Peygamberimizi korumaya çalışıyorlardı. Pek çok Eshâb-ı kiram çarpışa çarpışa şehîd oldu. Düşman gerilemişti, zafere yaklaşılmıştı. Zafer sevinciyle yerlerini terk eden Eshâb-ı kiramın bulundukları yerden, düşman süvarileri saldırıya geçti ve Peygamber efendimize kadar sokuldular. İbn-i Kamia denilen müşrik, Resûlullah'ın mübârek başına kılıcını vurdu, miğferin demiri mübârek yanağına saplandı. Eshâb-ı kiram tekrar toparlanıp kâfirlere saldırdı, düşmanı Peygamberimizin yanından uzaklaştırdılar. Hz. Ebû Ubeyde'nin Sevgili Peygamberimizin mübârek yanaklarından miğferin demirini dişleriyle çekip, çıkarırken iki ön dişi kırıldı. Bu gazada Peygamber efendimizin mübârek dişleri şehîd oldu. Bu savaş, İslâm ordusunun önce galibiyeti, sonra, düşmanın hücumu, daha sonra da Eshâb-ı kiramın (r.a.) düşmanı kovalamasıyla neticelendi. 97 kadar şehîd verildi. Bunların içinde Hazreti Hamza şehîdlerin serdarı olarak yanlarına yeğeni Abdullah bin Cahş ile aynı kabre defn edildiler.

Hazreti Ebû Ubeyde, Uhud, Hendek, Hâyber gazâlarında görülmemiş şekilde cenk etti. Mekke'nin fethinde de Peygamber efendimizin yanlarında bulundu. 9 (m. 630) senesinde Peygamberimizin huzûruna Necran'dan bir Hıristiyan heyeti geldi. Uzun konuşmalardan sonra Resûlullah'ın (s.a.v.) Peygamber olduğunu kabûl ettiler.. Ve "Yâ Muhammed (s.a.v.)! Senden râzıyız ne istersen sana verelim. Eshâbından bir emîn kimseyi bizimle beraber gönder, vergilerimizi ona verelim!" dediler. Peygamberimiz de yemîn edip, **"Gayet emîn bir kimseyi sizinle gönderirim"** buyurdu. Eshâb-ı kiram (r.a.) emîn olarak kimin şerefleneceğini merak ediyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) **"Kalk yâ Ebâ Ubeyde!"** buyurdu. **"Ümmetimin emîni budur"** diyerek beraber gönderdi. Hazreti Ebû Ubeyde bu müjdeye kavuşunca sevincinden ağladı.

Sevgili Peygamberimiz, Bahreyn ile sulh yaptığında, onlardan cizye'yi almak üzere Ebû Übeyde'yi (r.a.) vazîfelendirdiler. Vazifesini çok güzel yapmış dönüşünde hazineyi altınla doldurmuştu. Hicrî 11. (m. 632) yılında Resûlullah (s.a.v.) Rebî'ul-evvel ayının 12'sinde Pazartesi günü öğleden evvel vefât ettiler. Eshâb-ı kiram, pek çok üzülüp gözyaşı döktüler. Çoğunun dili tutulup, bir müddet konuşamadılar. Hazreti Ebû Ubeyde gözyaşlarını tutamıyordu. Bütün Eshâb-ı kiram kan ağlıyor ve devasız derdi çekiyordu. İçerde Cenâze hazırlıklarını yaparlarken kapı vuruldu: "Ebû Bekir ve Ömer burada mı?" diye sorulunca "Evet buradayız" dediler. "Medineliler, Benî Sa'îde Konağında toplandılar, kimin halife olacağını konuşuyorlar. Belli bir kimseyi daha seçemediler. Herkes kendi kabilesinin reîsini seçmeyi istiyor. Bir karışıklık çıkabilir. Acele gelip bu işi hallediniz" dedi. Müslümanlar arasında büyük bir ayrılık baş göstermek üzere idi. İşte böyle dar ve tehlikeli bir anda, Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer ve Hazreti Ebû Ubeyde, oraya Hızır gibi yetiştiler. O anda, ensardan biri kalkıp, bizler, Resûlullah'a yardım ettik. Muhacirler bize sığındı. Halife bizden olmalıdır diyordu. Halbuki Resûlullah (s.a.v.) her yerde, sağ yanına Hazreti Ebû Bekir'i, sol yanına Hazreti Ömer'i alır, Ebû Ubeyde (r.a.) için de **"Bu ümmetin emînidir"** buyururdu. Üçü birdenbire meydana çıkınca, sanki Resûlullah kalkmış oraya gelmiş gibi oldu. Herkes, bunların ne söyleyeceğini bekliyordu. Hazreti Ebû Bekir, uzun bir konuşma yaptı. Sonra Hazreti Ömer konuştu sonra da Ebû Ubeyde (r.a.) "Ey Ensâr! Başlangıçta, bu dine hizmet eden sizlerdiniz. Sakın işi önce bozan da sizler olmayasınız" dedi. Sonra Hazreti Ebû Bekir, "Size şu iki zâtı aday yaptım, birini seçiniz" diyecek, Hazreti Ömer ve Hazreti Ebû Übeyde'yi gösterdi. Her ikisi de çekindiler: "Hazreti Peygamberin ileri geçirdiği kimsenin önüne kim geçebilir!" dediler. Hazreti Ömer "Yâ Ebâ Bekir, Resûlullah seni hepimizin önüne geçirdi. Elini uzat! Ben seni halîfe seçtim" dedi ve ilk bîat Hazreti Ömer tarafından oldu, sonra da Hazreti Ebû Ubeyde (r.a.) ve diğer Eshâb-ı kiram "aleyhimürrıdvan" hazretleri Hazreti Ebû Bekir'i halife seçtiler. Eğer, Hazreti Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde hazretleri yetişmeseydi müslümanlar parçalanacaktı. Bu üç eshâbın hizmeti kıyâmete kadar unutulmayacaktır. Hazreti Ebû Bekir Halife olunca Ebû Übeyde'yi (r.a.) başkumandan tayin etti. Humus, Şam, Ürdün ve Filistin'i feth etmek ve oradaki, insanların da İslâmiyetle şereflenmeleri için gönderdi. Hazreti Ebû Ubeyde, Bizanslıların Suriye'yi kurtarmak için büyük bir Haçlı ordusu toplandığını öğrenince Şam, Ürdün ve Filistin'e giden kuvvetleri toplayıp onları "Yermük"de karşıladı. Halife Hazreti Ebû Bekir, Ebû Ubeyde'ye (r.a.) yardım için Hazreti Hâlid bin Velîd'i gönderdi. Düşman ordusu 240 bin, İslâm ordusu 40 bin civarında idi. Hâlid bin Velîd (r.a.) orduyu biner kişilik alaylara bölüp her birine alay kumandanı tayin etti. Ebû Übeyde'yi (r.a.) merkeze, diğer kumandanları sağ ve sol kanatlara yerleştirdi. Bizans ordusuna saldırıya geçildi. Savaş bütün hızıyla devam ederken Bizans generallerinden Yorgi, Hazreti Hâlid bin Velîd'in, "Allah'ın kılıcı" lakabını duyarak, hidâyete gelip müslüman oldu. O da müslümanların safında Bizanslılarla savaştı. Uzun ve Çetin savaşların neticesinde koca Rum ordusu yenilerek dağıldı. 100 bin Rum öldürüldü. İslâm

ordusunda ise 3 bin yiğit şehâdete kavuştu. Bu muharebede İslâm kadınları da harb etti. Bu zafer bütün Şam beldesinin fethine sebep oldu. Zafer müjdesi halifeye bildirildi. Sonra Hazreti Hâlid bin Velîd ve Hazreti Ebû Ubeyde "Fıhl" mevkiinde 80 bin Rum ile çarpıştılar. Onları da akşama kadar süren bir savaşta mağlub ettiler. Hazreti Ebû Bekir vefât edince yerine geçen Halife Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Ubeyde'nin baş kumandan olarak yine fetihlere devam etmesini emr etti. Ebû Ubeyde (r.a.) ordusuyla Humus'a hareket etti. Sulh ile Humus'u aldı. Rum Kayseri Herakliyüs'ün büyük ordularını perişan eden İslâm askerlerinin başkumandanı Ebû Ubeyde bin Cerrah, zafer kazandığı her şehirde adamlarını bağırtarak Rumlara halife Ömer'in (r.a.) emirlerini bildirdi. Humus şehrini alınca da "Ey Rumlar! Allah'ın yardımı ile ve halifemiz Ömer'in (r.a.) emrine uyarak bu şehri de aldık. Hepiniz ticâretenizde, işinizde, ibadetlerinizde serbestsiniz. Malınıza, canınıza, ırzınıza kimse dokunmıyacaktır. İslâmiyetin adâleti, aynen size de tatbik edilecek, her hakkınız gözetilecektir. Dışardan gelen düşmana karşı müslümanları koruduğumuz gibi, sizi de koruyacağız. Bu hizmetimize karşılık olmak üzere, müslümanlardan hayvan zekatı ve uşr aldığımız gibi sizden de, senede bir kere cizye vermenizi istiyoruz. Size hizmet etmemizi ve sizden cizye almamızı Allahü teâlâ emretmektedir" dedi. Humus Rumları, cizyelerini seve seve getirip, Beyt-ül-mal emîni Habîb bin Müslim'e teslim ettiler. Herakliyüs'ün, bütün memleketden asker toplayarak Antakya'ya hücuma hazırlandığı haberi alınınca, Humus şehrindeki askerin de merkezdeki kuvvetlere katılmasına karar verildi. Ebû Ubeyde hazretleri, şehirde memurlar bağırtıp: "Ey hıristiyanlar! Size hizmet etmeği, sizi korumağı söz vermiştim. Buna karşılık, sizden cizye almıştım. Şimdi ise, halifemiz Hazreti Ömer'den aldığım emir üzerine, Herakliyus ile gazâ edecek olan kardeşlerime yardıma gidiyorum. Size verdiğim sözde duramıyacağım. Bunun için hepiniz Beyt-ül-mala gelip, cizyelerinizi geri alınız, isimleriniz ve verdikleriniz defterimizde yazılıdır" dedi. Suriye şehirlerinin çoğunda da böyle oldu. Hıristiyanlar, müslümanların bu adâletini, bu şefkatini görünce, senelerden beri Rum İmparatorlarından çektikleri zulümlerden ve işkencelerden kurtuldukları için bayram yaptılar. Sevinçlerinden ağladılar. Çoğu seve seve müslüman oldu. Kendi arzuları ile Rum ordularına karşı İslâm askerine casusluk yaptılar. Ebû Ubeyde (r.a.) böylece, Herakliyus ordularının her hareketini günü gününe haber alırdı.

Hazreti Ebû Ubeyde, ordusunu toplayarak Antakya'ya hareket etti. Maarra, Lazkiye, Antaritus, Banyas, Selemiye'yi zaptederek gidiyordu. "Kinnesrin"e Hazreti Hâlid bin Velîd'i gönderdi. Kendisi Halebe geldi. Halebi fethederek, Antakya'yı muhasara etti. Antakya da zaptedildi. Ebû Ubeyde (r.a.) halifeye durumu bildiren bir rapor gönderdi. Halife, feth edilen yerlere, İslâm kuvvetlerinin yerleştirilmesini emretti. Bu emri yerine getiren Hazreti Ebû Ubeyde Kurs, Menbic, Delul, Riabe'yi fethederek Fırat nehrine kadar ilerledi. Fethettiği yerlere memurlar tayin ederek Kudüs'e geldi. Kudüs muhasara edildi. Kudüslüler sulh yapmak istediklerini yalnız bu sulhda Hazreti Ömer'in de bulunmasını yoksa sulh yapmıyacaklarını Ebû Ubeyde'ye (r.a.) bildirdiler. Durum Halife Hazreti Ömer'e arz edildi. Hazreti Ömer yerine Hazreti Ali'yi vekîl tayin ederek Kudüs'e geldi. Kudüslü'lerle sulh yapıldı. Hazreti Ömer sulhdan sonra Medine'ye döndüler.

Rum Kayseri Herakliyus kaybettiği toprakları geri almak için harekete geçti. Büyük bir haçlı ordusu hazırladı. Hazreti Ebû Ubeyde, bu karardan vaktinde haberdar olup, durumu halifeye bildirerek nasıl hareket edeceğini sordu. Hazreti Ömer, İran'la harb etmekte olan Hazreti Sa'd'a emir gönderek Ebû Ubeydeye (r.a.) yardım etmesini bildirdi. Hazreti Sa'd (Ka'ka)ı dörtbin mücâhidle yardıma gönderdi. Başkumandan Hazreti Ebû Ubeyde Şam'ın Cezîre ile irtibâtını

keserek Haçlı ordusunun üzerine yüklendi. Kısa zamanda haçlı ordusunu perişan ederek büyük bir zafer daha kazandı.

18 (m. 639) senesinde Şam'da veba hastalığı salgın halde olup, çok müslümanın ölümüne sebep olmuştu. Hazreti Ebû Ubeyde de bu salgına yakalandı, öleceğini anlayınca orada hazır bulunanlara bir vasıyyetinin olduğunu bildirdi. Vasıyyetinde: "Namazınızı kılınız. Orucunuzu tutunuz. Sadakanızı veriniz, Haccınızı yapınız. Birbirinize iyilik yapınız. Âlimlere ve büyüklerinize itaat ediniz. Dünyaya aldanmayınız. İnsanların en akıllısı Allahü teâlânın emirlerini yerine getirenlerdir. Hepinize Allahü teâlânın selâmı ve rahmetini, lütuf ve bereketini niyaz ederim. Haydi, yâ Muaz (r.a.), cemaate namazı kıldır" diyerek gözlerini yummuş, yerine Muaz bin Cebel'i (r.a.) vekîl etmişti. 18 (m. 639) senesinde 58 yaşında vefât etti. Muaz bin Cebel (r.a.) hazretleri cemaate bir hutbe okudu. Burada "Yemîn ederim ki, bugün siz öyle bir kimseyi kaybettiniz ki, Ondan daha dinine bağlı, daha temiz ve merhametli bir kimse görmedim. Dünyaya hiç meyletmeyen, tebaasına hep iyiliği ve birbirlerini sevmeyi emreden bu mübârek Ebû Ubeyde hazretlerine hakkınızı helâl edin ve duâ ediniz" buyurdu.

Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrah, faziletlerin timsali bir zâttı. Allahü teâlânın emirlerinden dışarı çıkmazdı. Hazreti Peygamberimize muhabbeti pek ziyade idi. Peygamber efendimizden aldığı bir emri yerine getirmek için, canını fedadan çekinmezdi. Zühd ve takvâ sahibi ve pek merhametli idi. Askerlerine ve tebaasına çok şefkatli bir baba idi. Hazreti Ömer, Şam'a gittiği zaman, Onu karşılayanlara "Kardeşim Ebû Ubeyde nerede?" diye sordu. "Geliyor efendim" diyerek gelmekte olan Hazreti Ebû Ubeyde'yi gösterdiler. Sağlığında, Cennet ile müjdelenen iki sevgili, selâmlaştılar. Hazreti Ömer, Ona: "Haydi senin evine gidelim" deyince Hazreti Ebû Ubeyde Ona: "Buyurunuz yâ Emîr-el-mü'minîn" diyerek evine götürmüştü. Hazreti Ömer, Ebû Ubeyde'nin (r.a.) evinde bir şey görememiş, Ona "Nerede senin eşyan? Burada bir keçe, bir kırba gibi şeylerden başka bir şey yok. Sen Emîrsin, senin burada yiyecek bir şeyin yok mu?" dediğinde, Hazreti Ebû Ubeyde Ona bir zenbil getirerek bir kaç lokma çıkardığında Hazreti Ömer ağlamıştı. Sonra da "Ey kardeşim Ebû Ubeyde, dünyâ herkesi değiştirdi, yalnız seni değiştiremedi" buyurmuştu.

Bir defa Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Ubeyde'nin şahsına; dörtbin dirhem göndermiş, bu parayı Ona götürecek elçiye "Dikkat et, bakalım, bu parayı ne yapacak?" diye tenbîh etmişti. Hazreti Ebû Ubeyde bu parayı aldıktan sonra onu hemen askerleri arasında taksim etmişti. Elçi, geri dönünce hâdiseyi anlatmış, Hazreti Ömer de "Hamd olsun ki müslümanlar arasında böyle insanlar var." demişti.

Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah (r.a.) der ki: "Kureyş halkının içinde üç kişi vardır ki, yüzleri en güzel yüz, akılları, en selîm akıl, kalbleri, en metin kalbdir. Bunlar Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Osman ve Hazreti Ebû Ubeyde'dir."

Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrah, hayatını hep İslama hizmetle geçirmiş, insanların ebedî se'âdete kavuşmaları için çırpınmıştır. Kabr-i Şerîfi Şam'dadır.

Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrahın hayatı Cihadı fî sebîlillah ile serhat boylarında geçtiği için pek fazla hadîs-i şerîf rivâyet edememiştir. Yalnız 14 hadîs-i şerîfin râvisidir. Bunlardan:

Resûlullah Efendimiz (s.a.v.):

Necran'dan gelen Hıristiyan kâfilesinden, Peygamber efendimize, emîn bir kimseyi bizimle gönderir misin? denilince, Peygamber efendimiz de:

"Kalk yâ Ebâ Ubeyde İbn-i Cerrah!" buyurdu; O da ayağa kalkınca:

"İşte bu gördüğünüz sima, İslâm ümmetinin emînidir."

Resûlullah (s.a.v.), Ebû Ubeyde'yi (r.a.) Bahreyn'e gönderdi. Ebû Ubeyde, Cizye mallarını alarak Bahreyn'den Medine'ye gediği işitilince (ki, o anda sabah namazı kılınıyordu), karşılamaya çıktılar. Resûlullah (s.a.v.) eshâbını bu halde görünce, gülümseyerek onlara: **"Öyle sanıyorum ki siz, Ebû Ubeyde'nin hayli dünyalıkla geldiğini duydunuz, Onu sevinçle karşılıyorsunuz!)** buyurdu. Onlar da: "Evet yâ Resûlallah" diye tasdîk ettiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Şad olunuz ve sizi sevindirecek ni'metleri** (bundan böyle her zaman) **umunuz! Vallahi (bundan sonra) sizin, fakîr olacağınızdan korkmam. Fakat sizin için korktuğum bir şey varsa o da sizden önce gelip geçen ümmetlerin önüne dünyâ ni'metlerinin yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılarak onların birbirlerine haset ettikleri ve nefsaniyet güttükleri gibi sizin de birbirlerinize düşmeniz ve onların helak oldukları gibi sizin de mahvolup gitmenizdir."** buyurdular.

Resûlullah (s.a.v.) sahil tarafına bir sefer düzenleyip Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrahı, Emîr tayin etti. Bu sefere 300 Eshâb-ı kiram katılmıştı. Hazreti Câbir, der ki: "Biz yola çıktık. Yolun bir kısmında bulunduğumuz sıra azığımız tükendi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde (r.a.) mücâhidlere yanlarında ne kadar erzak varsa getirmelerini emretti. Getirilen erzakı bir araya topladı ki, bu toplanan erzak iki dağarcık hurmadan ibâretti. Bu hurma ile Ebû Ubeyde (r.a.) hergün azar azar vererek bizi geçindiriyordu. Nihâyet bu da sona ermişti. Bir derecede ki, herkesin payına günde birer hurma düşüyordu. Sonra bu hurma da tükenince onun yokluğunun acısını tattık. Sonra deniz sahiline vardık, bir de ne görelim? Deniz sahilinde kocaman bir balık bulunuyordu. (Bunu deniz sahile atmıştı). Ebû Ubeyde bize, "Bu deniz muhlûkunun etinden yiyiniz." dedi. Biz de yedik Medine'ye dönüp Resûlullah efendimizin yanına geldiğimizde bu vakayı arz ettik. Peygamber Efendimiz de: "Azîz Mücâhidler, yiyiniz! Allahü teâlâ onu denizden rızıklanmanız için çıkarmıştır. Yanınızda varsa bize de yediriniz!" buyurdular. Askerden bazıları o balık etinin pastırmasından bir parça Resûlullaha getirdi. Hazreti Peygamberimiz de yedi.

---

1) El-İsâbe cild-4, sh. 111

2) Sahîh-ül-Buhârî cild-7, sh. 172

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1002

4) Müsnedi İmâm-ı Ahmed cild-1, sh. 196-385

5) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 99

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 409

7) El-A'lâm cild-3, sh. 252

8) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 100

HAZRETİ SA'D BİN EBÎ VAKKÂS

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve İran'ı zapt eden ordunun kumandanı. Dünyada iken Cennetle müjdelenen on sahabîden biridir. İsmi Sa'd, künyesi Ebû İshâk'dır, Babasının adı Mâlik ve künyesi Ebû Vakkas'dır. Babasının adı yerine künyesi kullanılmaktadır. İlk müslüman olanların yedincisidir. Fil vak'asından 23, Hicret'ten 30 yıl önce Mekke'de doğdu. Onyedi yaşında iken Hazret-i Ebû Bekir'in vasıtasıyla müslüman oldu. Müslüman oluş hâdisesi şöyle rivâyet edilir. Müslüman olmadan önce bir rüya görür. Rüyasında kendisi zifiri bir karanlığın içinde iken,

birdenbire her tarafı aydınlatan parlak bir ay doğar. Ayın aydınlattığı yolu takip ederken aynı yolda Zeyd bin Haris, Hazreti Ali ve Hazreti Ebû Bekir'in önünden ilerlediğini görür. Kendilerine "Siz ne zaman buraya geldiniz?" diye sorar. Onlar da "Şimdi" diye cevap verirler. Gördüğü bu rüyadan üç gün sonra Hazreti Ebû Bekir'in kendisine İslâmiyeti anlatması üzerine, kalbinde İslâmiyete karşı bir sevgi hasıl oldu. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekir onu Peygamberimize (s.a.v.) götürdü. Peygamberimizin (s.a.v.) huzûrunda îmân edip, müslüman oldu.

Nesebi hem baba tarafından, hem de anne tarafından Peygamber efendimizle (s.a.v.) birleşir. Babası Mâlik bin Üheyb bin Abdi Menaf bin Zühre bin Kilâb-i Kureyşi'dir. Annesi, Zühreoğullarından Hamne binti Ebû Süfyân'dır. Annesi oğlunun müslüman olduğunu duyunca çok sinirlenip, Onu İslâm dininden döndürebilmek için çeşitli yollara müracaat etti. Oğlu Sa'd'ın kendisine karşı saygısını ve bağlılığını bildiğinden İslâm dîninden döndürebilmek için;

"Allah'ın, sana hısım ve akraba ile ilgilenmeyi, anne babaya dâima iyilik etmeyi emrettiğini söyleyen sen değilmisin?" der. Hazret-i Sa'd da "Evet" dedi. Bunun üzerine annesi asıl maksadını bildirmek için şöyle söyledi:

"Yâ Sa'd! Vallahi, sen Muhammed'in getirdiklerini inkâr etmedikçe, ben açlık ve susuzluktan helak oluncaya kadar ağzıma bir şey almayacağım. Sen de bu yüzden anne katili olarak insanlarca ayıplanacaksın." O güne kadar annesinin her isteğine boyun eğmiş, bir dediğini iki etmemişti. Allahü teâlâ ve Resûlüne (s.a.v.) bütün kalbiyle inanmış ve bağlanmış olduğundan bu îmân kuvveti üstün geldi. Annesinin isteğini kabûl etmedi. Annesinin yiyip içmediğini ve bunda inat ettiğini görünce, şöyle dedi:

"Ey Anne, senin yüz canın olsa ve her birini İslâmiyeti bırakmam için versen, ben yine dînimden vaz geçmem. Artık ister ye, ister yeme." Annesi Hazret-i Sa'd'ın dinine bağlılığını, imânındaki sebatını görünce şaşırdı, çaresiz kaldı. Yemeye ve içmeye tekrar başladı.

Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri ile annesi arasında geçen bu hâdiseden sonra Allahü teâlâ evladın anne ve babaya hangi hallerde tâbi olacağını, hangi hallerde tâbi olmayacağını bildiren Ankebût sûresi, sekizinci âyet-i kerîmesini göndererek; **"Biz insana, ana ve babasına iyilikte bulunmasını tavsiye ettik. Bununla beraber, hakkında bilgi sahibi olmadığın (ilah tanımadığın) bir şeyi bana ortak koşmak için sana emrederlerse, artık onlara (bu husûsta) itaat etme! Dönüşünüz ancak banadır. Ben de yaptığınızı (amellerinizin karşılığını) size vereceğim"** buyurdu.

Sa'd bin Ebî Vakkas, Eshâb-ı kiram arasında en cesur ve kahraman olanlardandır. Şecaatta (cesârette), düşmana karşı şiddette en ileri Eshâb-ı kiram arasında Hazreti Ömer, Hazreti Ali, Hazreti Zübeyr bin Avvam ve Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleriydi.

İslâmiyetin, ilk yıllarında müslümanlar müşriklerden çok eza ve cefâ görüyorlardı. Hazret-i Sa'd da çok eziyet çekmişti. Eshâb-ı kiram ibâdetlerini serbestçe yapamıyorlardı. Hazret-i Sa'd ilk müslüman olan Sahâbîlerden birkaçı ile beraber, Mekke'de Ebû Düb denilen bir vadide namaz kılmakta idiler. Müşriklerin ileri gelenlerinden Ebû Süfyân, birkaç müşrikle beraber yanlarına gelerek onların namazlarıyla alay etmeye ve kötülemeye başladılar. (Ebû Süfyân, o sırada henüz müslüman olmamıştı). Bunun üzerine birbirlerine girdiler. Hazret-i Sa'd, eline geçirdiği bir deve kemiğiyle bir müşriğin başını yardı. Bunu gören diğer müşrikler korkuya kapılıp kaçtılar. Böylece Hazret-i Sa'd, Allah yolunda, ilk kâfir kanı döken Sahâbîoldu.

Hazret-i Sa'd bütün gazâlarda ve bir çok seriyelerde bulundu. Savaşlarda çok kahramanlıklar gösterdi. Mekkeli müslümanların üç bayrağı bulunuyordu. Bunlardan biri kendisine verilmiş, müslümanların bayraktarlığını yapmıştır. Bedir Harbinde, büyük kahramanlık göstermiş, düşman tarafında bulunan, müşriklerin en başta gelen kumandanı ve en azılı din düşmanlarından olan Sa'd bin el-As'ı öldürmüştür. Uhud Harbinde de, müslümanların sıkışık durumlarında büyük bir metanetle çarpışmış, Peygamberimizin (s.a.v.) yanından hiç ayrılmayıp, düşmana karşı savaşmıştır. Hazret-i Sa'd ok atmakta çok maharetliydi. Her attığı ok isâbet ediyordu. İslâmiyette, Allah yolunda ilk ok atan Sahâbî olup, okçuların (kemankeşlerin) reîsiydi. Uhud Harbinde, 1000'den fazla ok attı. Peygamberimiz tarafından, büyük iltifâtlara ve duâlara mazhar oldu. Peygamberimiz ok atarken Ona, **"At yâ Sa'd! Anam, babam sana feda olsun!"** diye duâ etmiş, her ok atışında **"İlahî bu senin okundur. Atışını doğrult." "Allahım sana duâ ettiğinde Sa'd'ın duâsını kabûl eyle"** diye duâ etmiştir.

Peygamber efendimiz, (s.a.v.) hayatında **"Anam, babam sana feda olsun"** diye sadece Hazret-i Sa'd için duâ etmiş, bunun dışında hiçbir kimseye böyle duâ etmediğini Hazreti Ali bildirmiştir.

Hazret-i Âişe (r.anhâ) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) gazvelerin birinde, geceleyin Medine'ye dönüp geldiğinde **"Ne olurdu, sâlih bir kimse beni korumağı üzerine alsaydı!"** buyurdu. Birden bir silâh sesi duyduk. **"Bu kimdir?"** buyurdu. "Benim, Sa'd bin Ebî Vakkas" dedi. Peygamberiniz **"Seni buraya hangi şey getirdi"** Ya'ni buraya niçin geldin? buyurdu. Hazret-i Sa'd: "İçimden bir ses Resûlullah yalnızdır, korkarım ki, din düşmanları ona bir sıkıntı ve eziyet verirler dedi. Bunun için O'nu korumağa ve hizmetine geldim." Bunun üzerine Resûlullah ona duâ etti ve uyudu.

Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri, bir çok birliklere de kumandanlık etmiştir. Peygamberimiz zamanında Hicaz'da, el-Harrar mevkiine gönderilen seriyyeye kumandanlık yapmıştır. Medine şehrinin emniyetinin sağlanmasında önemli görevlerde bulunmuş, Resûlullah efendimizle (s.a.v.) Buvat Seferine katılmış, bu seferde Peygamberimizin (s.a.v.) sancağını taşımıştır. Hudeybiye antlaşmasında bulunmuş, şahid olarak anlaşmayı imza etmiştir. Hazreti Ebû Bekir, halife seçilince ilk bîat edenler arasında olmuştur.

Hazret-i Ömer zamanında, Hevazin bölgesine zekât toplamak için gönderilmişti. Bu sırada İran taraflarındaki olaylar büyüyünce, hem bu olayları önlemek, hem de düşmana bir ders vermek için bir İslâm Ordusu hazırlandı. Bu ordunun başına kimin geçirilmesi gerektiği yapılan şûrada görüşüldü. Bazıları bizzat bu ordunun başına kumandan olarak Halife Hazreti Ömer'in getirilmesini istiyorlardı. Bir kısmı da bunun çeşitli sebeplerle uygun olmayacağını, başka birisinin kumandanlığa getirilmesini istiyordu. Bu sırada Sa'd bin Ebî Vakkas hazretlerinin Hevazinden mektûbu geldi. Sa'd bin Ebî Vakkas'ın (r.a.) ismini duyan Eshâb-ı kiramın hepsi ittifâkla Hazret-i Ömer'e: "İşte aradığın kimseyi buldun" dediler. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, Sa'd bin Ebî Vakkas'ı (r.a.) Medine'ye çağırarak, O'nu İslâm ordularına başkumandan tâyin etti. O'na: Ey Sa'd! Sana Resûlullahın dayısı ve eshâbı dediklerine bakıp da gurûrlanma. Allahü teâlâ kötülüğü ancak iyilik ile yok eder.

Allah ile kul arasında kulluktan başka bir bağ yoktur. Allah onların Rabbi, onlar da, Onun kullarıdır. Fakat ölürken ki son durumları ve bu son nefeste ettikleri son sözleri bakımından birbirlerinden üstün olurlar. Ancak kullukla Allah katında karşılık bulur, sevâb kazanırlar. Bak Allah'ın Resûlü ne yapıyor idiyse sen de öyle yap ve sabrı elden bırakma." dedi. Hazreti Ömer bu

şekilde nasîhat ettikten sonra Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.)'ın emrine dörtbin asker verdi. Hazreti Sa'd bu askerlerle Medine'den çıktı. İran topraklarında bulunan İslâm askerleri ile birleşerek meşhûr Kadisiye Meydan Muharebesi'ni kazandı.

Kadisiye Muharebesi; İslâm Ordusu ile İran Ordusu arasında oldu. İslâm Ordusuna Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.), İran Ordusuna da Rüstem kumanda ediyordu, İslâm Ordusu, Fırat nehrinin bir kolu olan Atîk nehrinin Kadisiye denilen yerinde ordugâh kurdu. Harpden önce İran'ın başşehri Medayine elçiler gönderildi. İran Kisrası Yezd-i Cürd ile görüştüler, İranlıları İslama davet ettiler. "Ya müslüman olursunuz, ya cizye verirsiniz veya harp edersiniz" diye şart ileri sürdüler. İran Kisrası buna sinirlenerek "Eğer benden önce elçi öldüren bir melik olsaydı, ben ikincisi olup, sizi öldürürdüm" dedikten sonra bir miktar toprak getirtti. "Bende sizin için başka şey yok. En büyüğünüz kimse bunu yüklensin de reîsinize götürsün ve biliniz ki, cümlenizi Kadisiye hendeğine gömmek için Rüstem'i göndermek üzereyim." dedi. Bunun üzerine elçiler arasında bulunan Âsım bir Amr kalkıp toprağı yüklendi, dışarı çıktılar. Arkadaşlarıyla beraber Hazret-i Sa'd'ın yanına döndüler ve "Yâ Sa'd müjde. Allahü teâlâ onların toprağını bize verdi" dediler. Eshâb-ı kiram verilen bu bir parça toprağın daha sonra İran toprağının tamamının verileceğine dair Allahü teâlânın bir müjdesi olduğuna inandılar.

İran Ordusu da gelip; Atîk nehri kıyısında ordugâh kurdu. 120 bin kişi olan İran Ordûsu'nun 30 bini zırhlı ve birbirinden ayrılmaması için zincirle bağlı idiler. Ayrıca İran Ordûsu'nun ön saflarına filler yerleştirilmişti. İslâm Ordusu ise 34 bin kişi idi. Hazret-i Sa'd, anlaşma ile işi halletmek istiyordu. Yine elçi göndererek kendilerine üç gün süre tanıdıklarını bu üç gün içinde ya müslüman olursunuz, ya cizye verirsiniz veya cenge hazır olursunuz diye haber gönderdi. Onlar üç gün içinde bunları kabûl etmediler. Dördüncü gün harp başladı. Harp başlamadan önce Hazret-i Sa'd askerlerine şöyle hitap etti: "Mevkilerinizde sebat ediniz, öğle namazından sonra ben dört tekbir alacağım. İlkinde siz de tekbir alırsınız, harbe hazır olursunuz, ikinci tekbirde, siz de tekbir alır silâhlanırsınız. Üçüncü tekbirde siz de tekbir alıp, askeri harp için coşturursunuz, dördüncü tekbirde düşman üzerine hücum ediniz ve **"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"** deyiniz.

İslâm askerleri, bildirilen emirle düşmana hücum ettiler. İran Ordusu beraberinde getirdikleri fillerle karşılık verdiler. İlk gün şiddetli çarpışmalar oldu. Sonraki günlerde İslâm Orduları uyguladıkları dahiyane taktiklerle İran Ordusu'nu bozguna uğrattılar, önce İran Ordusu komutanları öldürüldü. İran Ordûsu'nun baş komutanı Rüstem de öldürülünce ordu dağıldı. Kaçışmaya başladılar. Kaçmaya çalışanların çoğu da nehre düşerek boğuldu, kalanlar da esîr edildi. Bu harbde müslümanlar 2000 şehîd verdi. İranlıların tamamına yakını öldürüldü. Müslümanlar büyük bir zafer kazandılar. Daha sonra Hazreti Ömer'in emriyle Sâsâni Devleti'nin başşehri ve İran Kisrası'nın bulunduğu Medayin şehrine hareket edildi. İslâm askerinin Medayine hareket ettiğini İran Kisrası Yezd-i Cürd duyunca korkudan şehri terk etti. İslâm Ordusu Medayin şehrine kolayca girerek burayı fethetti. Sa'd bin Ebî Vakkas bu fethi şu mektûbla Halife-i Müslimîne bildirdi:

Rahmân ve Rahim olan Allahü teâlânın adıyla:

Irak vâlisi Sa'd bin Ebî Vakkas'tan, Mü'minlerin emiri Ömer-ül-Fârûk'a: "Allah'ın selâmı üzerine olsun. Kendisinden başka hak ma'bûd olmayan, eşi benzeri olmayan Allahü teâlâya hamd eder, O'nun habibi olan Muhammed aleyhisselâma salât ve selâm ederim. Allahü teâlâ, şeytana uyan bir kavme karşı bize zaferi ihsân etti. Gözün görmediği meydanlarda at

koşturmayı nasîb etti. Allahü teâlâ bize ihsânı ile muâmele etti. Kisra'nın yurdunun büyük bir kısmını ele geçirdik Ordu kumandanlarının çoğunu öldürdük. Bu savaşta melekler onların yüzlerine ve arkalarına vuruyorlardı. Çünkü Allahü teâlâ îmân edenlerin yardımcısıdır. İmân etmeyenlerin yardımcısı yoktur. Yezd-i Cürd kaçtı. Kızı, esîr olarak ele geçirildi. Bundan sonra ne yapacağımız husûsunda, Medayin şehrinde emirlerinizi bekliyorum. Allahü teâlânın selâmı bütün müslümanların üzerine olsun."

Hazreti Ömer, Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.)'ın mektûbunu aldı. Medine'de bulunan Eshâb-ı kiram ile uzun uzun istişâre etti. Haşr sûresi 7, 8, 9, 10.'ncu âyetlerini delîl getirerek, arazinin eski sahiplerinde kalmasına ve araziye haraç vergisi konulmasına karar verildi. Bu kararı Hazreti Ömer şu mektûbla Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.)'a bildirdi:

Mektûbunu aldık. Orada, bildirdiğine göre, gaziler senden, elde ettikleri ganîmetleri ve Allahü teâlânın fey olarak kendilerine ihsân ettiği malları kendileri arasında taksim etmeni istemişler. Benim mektûbum sana ulaşınca meseleye nazar et ve eğil. Mal, hayvan ve eşya olarak insanların sana celbettikleri ganîmetleri topla. Onları müslümanlardan hazır bulunanlara bölüştür. Arazi ve nehirleri işleyicilerine bırak ki, onlar bütün müslümanların atiyyelerine dahil olsun: Çünkü, eğer sen onları yani arazi ve nehirleri halen orada bulunanlara taksim edersen, onlardan sonra geleceklere bir şey kalmaz. Ben sana, karşılaştığın kimseleri, harpten önce İslama davet etmeni emretmiştim. Her kim muharebeden önce davetine icabet eder de müslüman olursa, o kimse müslümanlardan bir fert sayılır. Müslümanlar için yapılması lâzım olan hak ve vecibeler onun için de tahakkuk etmiştir. Onun da İslâmda bir hissesi (sehmi) vardır. Her kim harp ve hezimetten sonra İslâm davetine icabet, ederse o da müslümanlardan bir ferttir. Lâkin onun malı müslümanlarındır. Zira müslümanlar onun malını, o İslâm olmazdan önce elde etmişlerdir. İşte bu benim emrim ve sana yollanan ahdimdir.

Kadisiye Harbi ve Medayin'in fethinde büyük ganîmet elde edilmiş, Kisra'nın sarayları ve hazineleri müslümanların eline geçmişti.

Medayin şehrinin, havasının ve suyunun askerlere iyi gelmediğini anlayan Hazret-i Sa'd, Hazret-i Ömer'e durumu bildirdi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, yeni bir şehir tesis edilmesini emretti. Hazreti Sa'd da Kûfe şehrini kurdu, Kûfe şehrinin ilk vâlisi tayin edildi.

Hazret-i Ömer, şehîd olmadan önce kendisinden sonra yerine geçecek halifeyi seçmek için altı kişilik bir şûra teşkil edilmesini vasıyyet etmişti. Bildirmiş olduğu altı kişiden biri de Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleriydi. Eğer Sa'd, halife seçilmezse ona bir vezirlik verilmesini de vasıyyet etmişti. Hazret-i Osman halife seçilince Hazret-i Ömer'in tavsiyesine uyarak, Hazret-i Sa'd-ı tekrar Kûfe vâliliğine tayin etti.

Hayatının sonlarına doğru, Medine'ye yakın Akik denilen yerde hastalandı ve orada 65 (m. 675) yılında vefât etti. Mübârek cesedi Medine-i Münevvere'ye götürüldü. Namazını Medine Vâlisi Mervan kıldırdı. Vasıyyetine uyularak Bedr Harbinde giymiş olduğu elbisesi ile defn edildi. Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri. Cennetle müjdelenen on sahâbîden (aşere-i mübeşşereden) en son vefât edendir.

Hazret-i Sa'd, heybetli, orta boyda, esmer tenli, cesur, sözü, özü doğru büyük bir zattı. Çok cömert olup, sadeliği severdi. Hazret-i Sa'd, Veda Haccı'ndan sonra hastalandığında, Peygamber Efendimiz kendisini ziyârete gelmişti. Sa'd hazretleri hastalığı şiddetlendiğinden duâ almak için Peygamberimize "Yâ Resûlallah siz Medine'ye döneceksiniz de ben burada ölüp

dostlarımdan geriye mi kalacağım?" dedi. Peygamber efendimiz de **"Hayır! Sen bizden geri kalamazsın! Burada kalır da Sâlih ameller işlersen, elbette onunla derecen artar, merteben yükselir. Umarım ki: Sen uzun zaman yaşayacaksın! Öyle ki, senden, bir takım kavimler faydalanacak, bir takımları da mahrûm kalacak"** dedi ve **"Ya Rab! Eshâbımın Mekke'den Medine'ye dönüşünü tamamla"** diyerek duâ etti. Bunun üzerine iyileşti, şifâ buldu. Medine'ye döndü.

Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri, Peygamberimize annesi tarafından dayı olurdu. Bunun için Peygamberimiz ona **"Bu benim dayımdır. Böyle bir dayısı olan varsa bana göstersin"** diyerek iltifâtlarda bulunurdu.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) yine bir hadîs-i şerîflerinde **"Ebû Bekir Cennettedir, Talha Cennettedir, Zübeyr Cennettedir, Abdurrahmân İbn-i Avf Cennettedir, Sa'd İbn-i Ebî Vakkas Cennettedir, Sa'îd İbni Zeyd Cennettedir."** buyurdu. Sa'd bin Ebî Vakkas'dan oğulları İbrâhîm, Âmir, Ömer, Muhammed, Mus'ab, Âişe-i Sıddîka, İbni Abbas, Osman Mehdî Alkame bin Kays, Ahnef bin Kays, Şureyh bin Hâni (r.a.) ve daha bir çokları hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri 270 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

Resûlullah (s.a.v.) her namazın ardından muhakkak şöyle duâ ederdi: **"Allahım, korkaklıktan, cimrilikten sana sığınıyorum. Rezil bir hayata düşmekten, dünyânın ve kabrin imtihanından sana sığınıyorum."**

"Sizden kim hergün bin tane sevâb kazanmak isterse 100 defa tesbihte bulunsun. Böyle yaparsa bin sevâb kazandığı gibi, onun misli kadar günahını da Allahü teâlâ yok eder."

Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı kiram arasında kardeşlik tesis ettikleri zaman, Hazreti Aliyi kendine seçerek **"Yâ Ali! Sen benim dünyâda da âhirette de kardeşimsin"** buyururdu. Resûlullah'a (s.a.v.) bir köylü gelerek, benim söyleyebileceğim bir kelime öğret, dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Allah birdir, O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur ve O'nun ortağı da yoktur. Allah her şeyden yücedir. Bütün hamdlerin hepsi Allah'a mahsûsdur. Âlemlerin Rabbi olan Allahın şanı ne yücedir. Günahtan kaçmaya kuvvet, ibâdet yapmaya kudret ancak azîz ve hâkim olan Allahın yardımı iledir de."** Köylü:

- Bunlar Rabbim içindir. Ya kendim için ne söyleyeyim? dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.):

"Allahım beni bağışla ve koru. Bana hidâyet ver ve rızıklandır, de" buyurdu.

"Her kim ihtiyâcından fazla bir suyu, muhtaç olanlardan esirgerse, Kıyâmet gününde Allahü teâlânın kerem ve ihsânına kavuşamaz."

"Yâ Ali, Musa'nın yanında Hârûn nasıl idi, ise, sen de, benim yanımda öylesin. Yalnız şu fark var ki, benden sonra Peygamber gelmeyecektir."

"Peygamber Efendimiz şöyle duâ edilmesini emrederdi: **"Allahümme inni eûzü bike minel buhli ve eûzü bike minel cûbni ve eûzübike en urudde ila erzel-il-umrî ve eûzü bike min fitnet-id-dünyâ ya'nî fitnet-ed-deccâl ve eûzü bike min azâb-il-kabrî"** (Yâ Rabbi! Cimrilikten, korkaklıktan, erzel-i ömür denilen ihtiyârlıktan, bunaklıktan, dünyâ fitnesinden yani deccâl'ın fitnesinden ve kabir azâbından sana sığınırım.)

"Müslümanın müslümanla üç günden fazla dargın durması helâl değildir."

"Kim müezzinin okuduğu ezanı dinler de, tek ve ortağı olmayan Allahdan başka hiçbir ilâhın bulunmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim, Rab olarak Allah'ı, Peygamber olarak Muhammed'i (s.a.v.) **ve din olarak İslâmiyeti seçip, râzı oldum derse günahları bağışlanır." "Kur'ân-ı kerîm okurken ağlayın; eğer ağlamazsanız, ağlamaya çalışın." "Kişinin aile fertlerine harcadığı sadakadır. Kişiye ailesine yedirdiği lokmadan muhakkak sevâb verilir."** Duâsının kabûl edilmesi için duâ istendiğinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) **"Duâ kabûl olmak için helâl lokma yiyin"** buyurdu. Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.) Peygamberimizin (s.a.v.) duâsını aldığından her duâsı kabûl olurdu. Bunun için, müslümanlar O'nun duâsını almaya çalışırlardı. Düşmanlar da, her attığı ok isâbet ettiğinden, çok korkarlardı.

Ömrünün sonlarına doğru, gözleri görmez olmuştu. Bu halde iken Mekke'ye gelmişti. Mekke halkı etrâfına toplanıp, "Bana duâ et, bana duâ et deyince hepsine duâ ediyordu. Abdullah bin es-Sâib anlatır. "Ben genç idim. Bir ara O'na yaklaştım ve kendimi tanıtmağa çalıştım. Beni tanıdı ve "Sen Mekke'nin en iyi okurlarından birisin" dedi. Ben de "Evet" dedikten sonra bir ara: "Amca senin duân makbûl, herkese duâ edip duruyorsun, kendin için duâ etsen de gözlerin açılsa olmaz mı?" dedim. Sa'd gülümseyerek "Oğlum Allahü teâlânın benim hakkımdaki takdîri (gözümün görmemesi), gözümün görmesinden, daha güzeldir" buyurdu.

Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri buyurdu ki: Hayatımda üç gün ağladım. Bunlardan biri, Resûl-i ekrem'in (s.a.v.) vefât ettiği zaman, ikincisi Hazret-i Osman'ın şehîd edildiği zaman, üçüncüsü de Hakka sığınırken ağladım."

Yine buyurdular ki: "Bir kimse gündüz hatim okursa, melekler ona akşama kadar duâ eder. Gece okursa sabaha kadar duâ eder."

---

1) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 168

2) El-A'lâm cild-3, sh. 87

3) Târîh-ül-hamîs cild-1, sh. 499

4) Tehzîb-ut-tehzîb cild-2, sh. 483

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 92

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 138

7) El-İsitâb cild-2, sh. 106

8) El-İsâbe cild-2, sh. 30

9) Müslim Bab-ı Fedâil-üs-sahâbe

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 550, 585, 926, 992, 1059

11) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 98

12) Kâmûs-ul-A'lâm cild-1, sh. 2570

13) Taberî cild-2, sh. 60, cild-3, sh. 293

14) Fütûh-ul-Büldan sh. 255

15) Üsûd-ül-gâbe cild-2, sh. 290

16) Sahîh-i Buhârî cild-4, sh. 212

17) Umdet-ül-Kârî cild-4, sh. 32

HAZRETİ SAÎD BİN ZEYD

Aşare-i mübeşşereden, yani dünyâda iken Cennetle müjdelenen on sahâbî'den biri. Künyesi Ebû Aver ve Ebû Sevir idi. Nesebi Sa'îd bin Zeyd bin Amr bin Nüfeyl bin Rezâh bin Adiyy bin Kâ'b bin Lüeyd idi. Kâ'b bin Lüey'de Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) ile nesebi birleşir. Annesi Fâtıma binti Ba'ce İbni Halef el-Huzariyyedir. Dedesi Amr Hazreti Ömer İbni Hattab'ın amcasıdır. Hazreti Ömer'in hem eniştesi hem de kayınbirâderidir. Kızkardeşi Âtike binti Amr, Hazreti Ömer'in, onun kızkardeşi Fâtıma binti Hattab da kendisinin hanımı idi. Saîd bin Zeyd, 51 (m. 671) senesinde Medine'ye yakın yeşilliği bol ve güzel bir yer olan Akîk'te yetmiş yaşlarında vefât etti. Cenâzesini Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.) yıkayıp, techîz etti. Abdullah bin Ömer (r.a.) namazını kıldırdı. Medine'de Bâki Kabristanlığına Eshâb-ı kiramın omuzları üstünde getirilip, Sa'd bin Vakkas (r.a.) ile Abdullah bin Ömer kabre indirerek defn edildi.

Saîd bin Zeyd hazretlerinin babası Zeyd bin Amr, İslâmiyetten önce Peygamberimizle görüşürdü, Allahü teâlâ'nın kendine verdiği ilham ile putlara tapan insanların haline şaşar, putperestliğin şirk olduğunu, onlara kesilen kurbanların etinin yenemiyeceğini düşünürdü. Bu sebeple kendine yeni bir din bulmak için Suriye taraflarına gidip Hazreti İbrâhîm (a.s.) dinine girerek Haniflerden oldu. Mekke'ye döndüğünde cahiliyye âdetlerinden olan kız çocuklarını diri diri toprağa gömenlerle mücadele etti. Kız çocuklarının çoğunun ölümden kurtulmalarına sebep oldu. Oğlu Sa'îde de sık sık "Bir Allah'a mı, yoksa bin ilâha (putlara) mı inanayım." der, onu Allah'a inanmaya teşvik ederdi. Bu sebepledir ki, Saîd'e Peygamber efendimiz (s.a.v.) kendisine Müslüman olmasını söyleyince, Saîd bin Zeyd hanımı Fâtıma ile birlikte hemen Müslüman oldu. Muhammed (s.a.v.) İslâm Dîni'ni tebliğe başladığında ilk katılanlardan olup, ilk inananların arasına girdi. Habbab bin Eret evlerine gelip, Fâtıma binti Hattab'a, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Hazreti Ömer bin Hattab da Saîd bin Zeyd'in evinde okunan Kur'ân-ı kerîm'den kalbi yumuşayıp, tesiri altında kaldı. Kur'ân-ı kerîm'i okuyup, fesahati, belagatı, mânâları ve üstünlüklerine hayran kalıp, düşmanlığı silindi. Bunun üzerine Ömer (r.a.) Muhahammed'in (s.a.v.) yanına gidip îmân etmekle şereflendi.

Saîd bin Zeyd (r.a.) müslüman olunca Mekke'de, diğer Eshâb-ı kiram gibi müşriklerden çok eziyet çekip, işkence gördüler. Mekke'de su-i kast, işkence, zulüm ve tazyikler artınca Peygamber efendimizin (s.a.v.) müsaadesi ile Habeşistan'a hicret etti. Sonra Medine'ye geldi. Hicret-i Nebevî'den sonra, Resûlullah'ın (s.a.v.) emriyle Hazreti Talha bin Ubeydullah ile beraber Suriye tarafında araştırma ve oralardakilerin hâllerini inceleme vazîfesiyle gönderildi. Bu vazîfedeyken, Ebû Süfyân'ın başkanlığındaki kervanın durumunu araştırdı. Bedir Gazâ'sında bulunmadıysa da, Peygamber efendimiz (s.a.v.) O'nun oklarını attılar. Ganîmetten pay ayrıldı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bütün gazvelerine katıldı. Cennetle müjdelendiği hâdise ve hadîs-i şerîf **"On kişi Cennettedir. Ebû Bekir cennettedir. Ömer, cennettedir. Osman cennettedir ve Ali, Zübeyr, Talha, Abdurrahmân bin Avf, Ubeyde bin Cerrah, Sa'd bin Ebî Vakkas Cennettedirler"** (r.anhüm). Peygamberimiz bu dokuz kişiyi zikr edip, sustu.

Sahâbe-i kiram: "Yâ Resûlallah onuncusu kimdir?" diye sorunca Resûlullah (s.a.v.), **"Saîd bin Zeyd Cennettedir."** cevabını verdi.

Sâid bin Habîb der ki: Hazreti Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Sa'd, Saîd, Talha, Zübeyr ve Abdurrahmân bin Avf (r.anhüm)'ın Resûlullah katındaki yeri bir idi. Muharebede onun önünde, namazda arkasında idiler. Hadîs kitablarının en kıymetlisi olan Buhârîve Müslim bunu böylece bildirmektedir.

Hazreti Ebû Bekir halife olunca, O'na bîat etti. Hazreti Ömer hilâfeti (13/m. 634-23/m. 644) zamanında 13 (m. 634)'de Ecnâdeyn muharebelerinde süvari kuvvetlerine, Fihl Muharebesi'nde piyade birliklerine kumanda etti. Şam'ın muhasarasına katılıp, şehrin fethinde bulundu. 15 (m. 636)'da Yermük Muharebesine katıldı. Hazreti Osman halîfe seçildiğinde O'na bîat etti. Hazreti Osman, O'na Kûfe'de iktâ olarak bir miktar arazi verdi. Hazreti Osman'ın şehâdetine çok üzüldü.

Saîd bin Zeyd hazretleri zamanını devamlı ibadetle geçirirdi. Dünya ve dünyâ ni'metlerinden daha çok âhireti düşünürdü. Makam ve mevkiyi hiç düşünmez, ancak kendisine bir vazîfe verilirse, bunu en iyi şekilde yerine getirirdi. Cihadı çok sever, gösterişi hiç sevmezdi. Duâsı kabûl olanlardan idi. Bunun için kendisini kırmaktan herkes çekinirdi. Eshâb-ı kirâm'dan Abdullah bin Ömer, Amr İbni Haris, Ebûttufeyl, tabiînin büyüklerinden Ebû Osman Hindi, Saîd İbni Müseyyeb, Kays bin Ebû Hazım ve başkaları hâl ve sözlerinden rivâyet etmiştir. Peygamber efendimizden kırksekiz hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları:

"Kim malının yanında, kanını, dinini, ehlini, korumak uğrunda öldürülürse o şehîddir."

"Kim başkasına âit olan bir karış yeri haksız olarak, kendi mülküne dahil ederse kıyâmet gününde arzın yedi katı halka gibi boynuna geçirilir."

"Kırmızı beyaz mantar (Kem'e) **kudret helvası, nevindendir. Suyu gözlere şifâdır."**

---

1) El-A'lâm, cild-3, sh. 94

2) Hilyet-ül-evliyâ, cild-1, sh. 95

3) Târîh-ul-ümem-i ve'l-mülûk, cild-2, sh. 45, 131

4) Üsûd-ül-gâbe, cild-2, sh. 306

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-3, sh. 379

6) Tam İlmihâl, 1060

7) Eshâb-ı Kirâm, 390

8) El-İstiâb, cild-2, sh. 2

9) El-İsâbe, cild-2, sh. 46

HAZRETİ TALHA BİN UBEYDULLAH

İlk îmâna gelenlerden ve aşere-i mübeşşereden. Dedesi, Ebû Bekr-i Sıddîkın dedesinin kardeşidir. Bedir gazâsında, Şam tarafında vazîfeli idi. Diğer gazâlarda bulundu. "Talha, ile Zübeyr, Cennette komşularımdır" hadîs-i şerîfi" ile medh edildi. Çok zengin olup bütün malını Allah yolunda dağıttı. Deve Harbinde Hazreti Ali tarafında değil idi. Orada, ok ile şehîd oldu. Hazreti Ali buna çok üzüldü. Ağlı yarak mübârek eli ile yüzünden toprağı sildi; namazını kendi kıldırdı.

Hazreti Talha; Humne binti Cahş, Hazreti Ebû Bekir'in kızı Ümmü Gülsüm ve Ümmü Ebbân binti Utbe ile evlenmiş ve onu erkek, dördü kız ondört çocuğu olmuştur. Oğulları Muhammed, İmrân, Îsâ, Yahyâ, İsmail, İshâk, Yakub, Mûsâ, Zekeriyyâ, Sâlih olup, kızları ise Ümmü İshâk, Aişe, Şu'be ve Meryem'dir.

Hazreti Talha'nın ismi Talha bin Ubeydullah bin Osman bin Amr bin Kâ'b olup, Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Feyyaz ve Hayyir (Çok hayır işleyen)'dir. Hicretten yirmidört yıl önce Mekke'de dünyâya geldi. Soyu, altıncı babada Hazreti Ebû Bekir onuncu babada ise Resûlullah (s.a.v.) ile birleşir: Babası Ubeydullah, Resûlullah (s.a.v.) peygamberliğini ilân ettiği zaman hayatta idi. Talha (r.a.) babasının vefâtından evvel Hazreti Ebû Bekirin tavsiyesine uyarak, İslâmiyeti kabûl etmiş müslüman olmuştur. İlk îmân edenlerin sekizincisidir. Hazreti Ebû Bekir vasıtasıyla îmân edenlerin beşincisidir.

Hazreti Talha, İslâmı tanımadan önce de ticâretle uğraştığı için sık sık Mekke dışına çıkardı. Bu seyahatlerinden birinde Şam yakınlarında Busra kasabasında bir panayıra gelmişti. Bir rahib: "Panayıra gelenlere sorun; içlerinde Mekke'den gelen var mı?" diye seslendi. Bunun üzerine Hazreti Talha: "Evet, ben Mekkeliyim" dedi. Bunun üzerine rahib; "Ahmed (a.s.) zuhur etti mi!" diye sordu. Talha "Ahmed kimdir?" diye sordu. Rahib: "Abdullah bin Abdülmuttalibin oğludur. Orası O'nun zuhur edeceği şehirdir. O peygamberlerin sonuncusudur. Kendisi Harem-i şerîften çıkarılacak, hurmalık, taşlık ve çorak bir yere hicret edecektir." dedi. Rahibin sözleri Hazreti Talha'nın kalbine yer etti. Oradan acele ayrılıp Mekkeye geldi ve "olan biten bir şey var mı?" diye sordu. "Evet var. Abdullahın oğlu Muhammed-ül-Emin peygamber olduğunu iddia etti. Ebû Kuhafe'nin oğlu da "Hazreti Ebû Bekir, ona uydu." dediler. Bunun üzerine doğruca Hazreti Ebû Bekir'in yanına gitti. Ondan müslüman olduğu cevabını alınca, Hazreti Ebû Bekire rahibin söylediklerini anlattı. Sonra birlikte Resûlullah'a gidip, müslüman oldu. Rahibin sözlerini Peygamber efendimize (s.a.v.) de anlattı ve Resûlullah tebessüm ettiler. Talha bin Ubeydullah (r.a.) müslüman olduğu zaman Mekkeli müşriklerden pek çok eza ve cefa gördü. Rivâyet olunur ki, Nevfel bin Huveylid bin Adeviyye adamları ile birlikte Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Talha'yı yakalayarak onları iple bağladılar ve işkence yaptılar. Temimoğulları da onlara sahip çıkmadı: Bu hâdiseden dolayı Hazreti Ebû Bekir ve Talha'ya (r.a) bitişikler mânâsına gelen "karînân" dendi.

Hazreti Talha en yakın akrabaları dahil olmak üzere Mekke müşriklerinden de işkence gördü. Evlerine hapsedilmiş, İslâmdan dönmesi için günlerce aç ve susuz bırakılmıştır. Kardeşi Osman da Hazreti Talha vasıtasıyla îmân etmiş, bu işkencelere o da tabi tutulmuştur. Hele namazlarını eda edecekleri zaman çektikleri sıkıntı ve kendilerine reva görülen işkence tahammülü mümkün olmayan cinstendi. Hazreti Mes'ûd bin Hıraş, gördüğü bir hâdiseyi şöyle nakleder: Safa ile Merve arasında dolaşırken; elleri boynuna bağlı ve kalabalık bir gurup tarafından takib edilen bir delikanlı gördüm. Etrâfındakilere bu gencin suçunun ne olduğunu sorduğumda bana: Bu Talha bin Ubeydullah'tır. Atâlarının yolundan saptı, diye cevap verdiler. Gencin peşi sıra çirkin sözler söyleyerek onu takib eden bir de kadın vardı. Onun Kim olduğunu sordum. Bu gencin annesidir dediler. Fakat Talha (r.a.) bütün bu akıl almaz işkencelere göğüs geriyor. Beni öldürseniz de dînimden dönmem diye karşılık veriyordu.

Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekir'le Medîne-i münevvereye hicret buyurduğu zaman Hazreti Talha ticâret için Şam'a gitmişti. Dönerken Medine'ye uğramıştı. Hazreti Peygamberin orada olduğunu öğrenince kervandaki mallarından vazgeçip Mekke'ye gitmedi ve Medine'de kaldı. Es'ad bin Zürare'nin (r.a.) misâfiri oldu. Bir müddet sonra Es'âd bin Zürare'yi (r.a.) Mekke'ye gönderip ailesini Medine'ye getirtti. Medine'de Muhacîrin ile Ensâr arasında kardeşlik tesis olunduğunda Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Talha'yı Hazreti Übeyy bin Kâ'b ile kardeş yapmıştı. Hazreti Talha, Bedir'den başka bütün gazâlarda Peygamberimiz (s.a.v.) ile beraber bulunmuştur. Çok cesur idi. Bütün gazâlarda Allahü teâlâ'nın dînine hizmet ve şehîdlik mertebesine ulaşmak için kahramanca savaşmış, pek çok defalar Peygamberimizin

medhine kavuşmuş ve Cennet ile müjdelenmiştir. Kureyş müşrikleri Resûlullah ve müslümanları ortadan kaldırmak için güçlenmek ve para temin etmek maksadıyla Ebû Süfyân başkanlığında Suriye'ye (Şam'a) büyük bir kervan çıkardılar. Yanlarında otuz kırk kadar muhafızları da vardı. Hazreti Peygamber (s.a.v.) önce keşif ve araştırma yapmak üzere Talha ve Saîd bin Zeyd (r.a.)'ı Medine dışına göndermişti. Bu sebeple onlar Medine'den uzak kalıp Bedir gazâsından haberdar olmayıp, Bedir'e katılmadılar. Fakat gazâ ile vazîfeli olarak Resûlullah (s.a.v.) tarafından gönderildikleri için Bedir ehlinden sayılmışlar, ganîmetlerden de kendilerine hisse verilmiştir. Bedir'de bulunanlar gibi kendilerine sevâb verildiği Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir.

Hazreti Talha, Bedir'den sonra İslâmın en büyük gazâsı, ölüm kalım Savaşı olan Uhud'da kahramanlık destanları yazmıştır. Canını Peygamber efendimizi korumak için tehlikeden tehlikeye attı. Eshâb-ı kiram, Resûlullahın yanında çarpışmak için dizildikleri zaman, Resûlullah (s.a.v.) Mus'ab bin Umeyr'ın taşıdığı sancağın altında idi. Gazâ başlamış müşriklerin sancaktarları öldürülünce müşrik ordusu bozulmuş idi. Hatta müslümanlar, müşriklerin ordugâhına girip ganîmet toplamağa başlamışlardı. Peygamberimiz (s.a.v.) Uhud geçidine koyduğu ve hiç bir sûrette ayrılmamalarını emir buyurdukları, Eshâbın en iyi okçularından elli kişinin büyük kısmı, müşrikler yenildi, diyerek bulundukları yerleri terk ettiler. Müşrik ordusu bunu fark edince Uhud Dağını dolaşarak geçide geldiler. Burada bulunan on kadar sahâbîyi şehîd ettiler ve müslümanları arkadan vurdular. O müthiş günde müslümanlar ne olduğunu anlayamamışlar, hatta bazıları birbirlerine kılıç vurmuşlardı. Hele harp meydanında Resûlullahın (s.a.v.) öldürüldü haberi Eshâb-ı kiramı kalblerinden hançerlemişti. Ne olduğu, anlaşılmamış herkes yeise düşmüştü. Eshâb-ı kiramın bazıları geri dönmek icâb ettiğini, bazıları Resûlullah madem ki öldü, biz de ölünceye kadar kâfirlerle harb edip O'na hemen kavuşuruz diyorlardı. Bir kısım Eshâb da Peygamberimizin (s.a.v.) etrâfında toplanmışlar canlarını siper edip Resûlullahı muhafaza etmeye çalışıyorlardı. İşte Hazreti Talha bin Ubeydullah bir an bile geri çekilmemiş, Resûlullahın yanından ayrılmamıştı. Her fazîlet ve üstünlükleri kendisinde toplayan her bakımdan Hazreti Âdem (a.s.)'dan kıyâmetin kopmasına kadar gelmiş geçmiş ve gelecek olan insanların en üstünü, en güzeli, en yumuşak huylusu, en tatlı sözlüsü olan Peygamberimiz (s.a.v.) burada şecaat ve kahramanlığın en güzel ve en üstün misalini gösteriyorlardı. Mikdâd (r.a.) Uhud gazâsında bulunmuştu. Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmüş ve O'nun halini şöyle haber vermişti: "Hazreti Mus'ab bin Umeyr şehîd olmuş sancak düşüyorken, Hazreti Mus'ab sûretinde bir melek sancağı almış, daha sonra Resûlullah (s.a.v.) bu sancağı Hazreti Ali'ye vermişti. Kendisini, hak din ve hak bir kitapla peygamber olarak gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, düşmanın en şiddetli saldırıları karşısında Resûlullah'ın bir karış bile gerilediğini görmedim. Resûlullah tıpkı, askerî bir birlik gibi, sebat etmekte yerinden ayrılmamakta idi." İşte bu şiddetli günde yedisi muhacirlerden, yedisi ensardan olmak üzere on dört Sahâbî de onunla birlikte sabır ve sebat gösterdiler. Burada bulunan muhacirlerden birisi Talha bin Ubeydullah (r.a.)'dır. Müslümanların şaşkınlık içinde bulunup dağıldıkları zaman Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey Allahın kulları, Bana doğru geliniz, Ey Allahın kulları, Bana doğru geliniz!"** diyerek seslene seslene ancak otuz sahâbî toplayabilmişti. Peygamberimiz (s.a.v.) müşrikler tarafından kuşatılmıştı. Resûlullah (s.a.v.) **"Kim Allah yolunda vücûdunu bize verir, feda eder"** buyurduğu sırada ensardan beş sahâbî sıçrayıp ayağa kalktılar. Peygamberimizin (s.a.v.) önünde çarpışa çarpışa can verdiler, şehîd oldular. Bunların son şehîd olanı ondört yerinden yaralanmış yere düşünce Peygamberimiz **"Onu bana yaklaştırınız."** buyurmuşlardı. Bu

mübârek şehîd, Resûlullahın (s.a.v.) ellerinde şehâdet şerbetini içdi. Peygamberimiz (s.a.v.), Talha bin Ubeydullah hazretlerinin de içlerinde bulunduğu onüç sahâbî ile bir köşeye çekildiler.

Müşrikler Peygamberimiz (s.a.v.) ve onüç Sahâbîyi yok etmek için üzerlerine yürüdüler. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Şunları kim karşılar, kim durdurur"** buyurdular. Hazreti Talha, "Ben" buyurdu. Peygamberimiz **"Senin gibi daha kim var"** diye sordular. Ensardan bir zât "Ben" dedi. Peygamberimiz ona **"Haydi sen karşıla"** buyurdu. O zât gitti müşriklerin üzerine bir aslan gibi atıldı. Gözleri yaşartan kahramanlıklar gösterdi. Birçok kâfiri Cehenneme gönderdi ise de sayıca çok olan müşrikler nihâyet onu şehîd ettiler. Yine müşriklerden bir grup Peygamberimize doğru gelmeye başladı. Peygamberimiz **"Şunlara kim karşı koyar"** buyurdular. Hazreti Talha yine atıldı. "Ben" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Senin gibi daha kim var"** diye sordu. Yine Ensardan bir zât "Ben" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Haydi onları sen karşıla"** buyurdular. O zât da gitti. Aynı şekilde çarpışa çarpışa şehâdet şerbetini içti. Müşriklerden başka bir grup daha geldi. Resûlullah (s.a.v.) aynı şekilde sordu. Yine Hazreti Talha atıldı ise de Peygamberimiz yine **"Senin gibi daha kim var"** diye sordu. Ensardan bir zât "Ben" dedi, Resûlullah (s.a.v.) aynı şekilde onu da gönderdi. O da şehîd oldu. Peygamberimizin (s.a.v.) yanında bulunan ensardan oniki sahâbî bu şekilde şehâdet şerbetini içtiler, inandıkları, îmân ettikleri Allahü teâlâya ve kendilerine vâd olunan sonsuz Cennet ni'metlerine kavuştular. Resûlullahın (s.a.v.) yanında Hazreti Talha bin Ubeydullah'dan başka kimse kalmadı. Müşrikler Peygamberimizi (s.a.v.) kastederek yine hücum ettiler. Peygamberimiz **"Gelen şu müşriklere kim karşı koyar"** buyurdu. Hazreti Talha "Ben" buyurdu ve gitti çarpışmaya başladı. Bir kısmını öldürdü. Bu sırada Peygamberimiz (s.a.v.)'in yanına bazı sahâbîler yetiştiler. Eshâb-ı kiram burada akıllara durgunluk verecek, gözlerin bir daha göremeyeceği kahramanlıklar gösteriyorlardı. Din-i İslâmda her türlü iyilik ve fazîlette ümmetin en önünde olan Eshâb-ı kiram cihad, şecaat ve kahramanlıkta da en önde olduklarını isbât eden canlı misaller ortaya koyuyorlardı.

Talha bin Ubeydullah (r.a.) buyurdu ki: "Gördüm ki, Eshâb-ı kiram dağıldı. Müşrikler hücum ettiler ve Resûlullahı (s.a.v.) her taraftan kuşattılar. Resûlullahın (s.a.v.) önünden mi, arkasından mı, sağından mı, yoksa solundan mı gelen taarruzlara karşı duracağımı bilemiyordum. Bir önden gelenlere bir arkadan gelenlere koştum onları uzaklaştırdı m. Nihâyet dağıldılar." Hazreti Talha'nın, Uhud'un bu anında vücûdunun her yeri heyecandan ve Resûlullaha (s.a.v.) bir zarar gelir korkusundan tir tir titriyordu. O Uhud günü Resûlullah'a (s.a.v.) bir zarar gelmemesi için en çok uğraşan en fazla canını hiçe sayanlardan idi. Eshâb-ı kiramdan birçoğu bazı anlar Resûlullah (s.a.v.)'ın yanından ayrıldıkları halde Hazreti Talha bir an ayrılmamış idi. Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.) bu hali haber verdikten sonra: "Biz Resûlullahın (s.a.v.) yanına döndüğümüz zamanlar Hazreti Talha'yı hep O'nun etrâfında dönerek çarpıştığını ve kendisini Resûlullaha (s.a.v.) kalkan yapıp koruduğunu gördüm." buyurmuştur.

Müşriklerden çok keskin nişancı, attığını vuran bir okçu vardı. Bu Mâlik bin Zübeyr idi. Bu hain Peygamberimize (s.a.v.) nişan alıp bir ok attı. Resûlullahın (s.a.v.) başına doğru gelen bu oka başka hiç bir şekilde karşı koyamıyacağını anlayan Talha (r.a.) elini açarak oka karşı tuttu. Ok elini parçaladı. Parmaklarının bütün sinirleri kesildi. Elinin kemikleri kırıldı. Atılan oka elini tutması, candan çok ötelere yükselmiş bir aşkın, kemâle gelmiş bir imânın, muhabbet ile yanan, anlatılamayan hakiki bir sevginin fiili olarak ortaya çıkmasıdır. Hazreti Peygamber (s.a.v.) **"Eğer (Talha oka elini beni korumak için tutarken) Bismillah deseydi, insanların gözü önünde Cennete giderdi."** Başka bir rivâyette ise Talha'ya (r.a.) **"Eğer Bismillah deseydin**

insanlar sana bakışırken, melekler seni göklere yükseltirdi." buyurmuşlardır. Yine **"Uhud günü yer yüzünde sağımda Cebrâil, solumda Talha bin Ubeydullah'dan başka bana yakın bir kimse bulunmadığını gördüm"** buyurmuşlardır.

Talha bin Ubeydullah'ın (r.a.) her yeri kılıç ve ok darbeleriyle delik deşik olmuş, vücûdunda yaralanmayan ve kana bulunmayan bir yer kalmamış idi. O gün vücûdunda altmışaltı büyük yara açılmıştı. Küçükler ise vücûdunda sayılamıyacak kadar çokdu. Bu haliyle dahi cihâda devam ediyordu. Dirâr bin Hattab onun başına şiddetli iki kılıç darbesi indirmiş ve Hazreti Talha kan kaybı sebebiyle de bayılmıştı. Bunu gören Peygamberimiz (s.a.v.) yanına gelen Hazreti Ebû Bekir'e hemen Hazreti Talha'ya yardıma koşmasını emrettiler. Hazreti Ebû Bekir onu baygın bir vaziyette buldu. Hemen başını kaldırdı ve yüzüne su serpti. Hazreti Talha ayıldı. Ayılır ayılmaz ilk sorduğu soru "Resûlullah ne yapıyor" olmuştur. Böylece sevgi ve bağlılığın en güzelini göstermiştir. Eshâb-ı kiramda bu aşk, bu muhabbet, bu îmân olduğu için, Resûlullaha böyle gönül verdikleri için Peygamberlerden sonra insanların en üstünü olmuşlar, onun için onların verdiği bir avuç arpa sadaka, onlardan olmayanların verdiği Uhud Dağı kadar altın sadakadan daha kıymetli olmuştur.

Hazreti Ebû Bekir, "Resûlullah iyidir. Beni sana O gönderdi." deyince Talha (r.a.) "Allahü teâlâya sonsuz şükürler olsun. O sağ olduktan sonra her musîbet hiçtir." buyurdu. İşte bu sırada âlemlerin efendisi, iki cihanın sultanı Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) oraya teşrîf ettiler. Talha (r.a.)'ın bütün vücûdunu mübârek elleriyle mesh ettiler ve ellerini açıp "Allahım ona şifâ ver, Ona kuvvet ver" diye duâ buyurdular. Talha (r.a.) biraz sonra sapa sağlam kalktı ve düşmanla yine harbetmeye başladı. Müşriklerden Ebû Zâtülyed, bir ata binmiş (Ben Ebû Zâtülyed'im. Bana Muhammed'i gösteriniz) diye bağırarak Resûlullah'a (s.a.v.) doğru geliyordu. Talha (r.a.) onun önünü kesti. Mızrağını atın arka bacaklarına vurunca; at kuyruğunu iki bacağı arasına sokup çöktü. Talha (r.a.)'da mızrağını bu müşrikin göz bebeğine sapladı ve onu bağırtarak öldürdü. Hazreti Talha bu halden sonra da bir hayli yara aldı. Yaraları yetmişbeşi aştı. Sadece başında dört büyük kılıç yarası vardı. Uylukları kılıçla parçalanmış, parmakları çolak olmuş idi. Talha (r.a.) şehîd olmayı bekliyen kimselerdendi.

Hazreti Talha buyurdu ki: Eshâb-ı kiram **"Mü'minlerden öyle yiğitler vardır ki, Allah ile olan ahidlerine** (harp meydanlarında sebat) **gösterirler. Onların bir kısmı ahdini yerine getirdi** (şehîd oldu), **bir kısım ise şehîd olmayı bekliyor"** (Ahzab 23) âyet-i kerîmesinde bekliyenlerin kim olduklarını merak ediyorlar fakat edeblerinden de bir türlü Resûlullaha (s.a.v.) soramıyorlardı. Bedevî birine; Resûlullaha (s.a.v.) şehîd olmayı bekleyenlerin kimler olduğunu sor, dediler. Bedevî de bunu Resûlullaha (s.a.v.) sordu. Resûlullah cevap vermedi. Bedevî tekrar sordu, Resûlullah yine cevap vermedi. Sonra ben, (Talha bin Ubeydullah (r.a.) mescidin kapısından çıktım. Üzerimde yeşil elbise vardı. Peygamberimiz (s.a.v.) beni görünce: **"Şehîd olmayı bekliyenlerin kimler olduğunu soran kimse, nerede"** diye sordu. Bedevî "Benim yâ Resûlallah! Buradayım" dedi. Resûlullah (s.a.v.) beni göstererek **"İşte bu şehîd olmayı bekliyen kişilerdendir."** buyurdu.

Uhud günü İbni Kâmia kâfiri Peygamberimizi (s.a.v.) öldürmeğe yemîn etmiş idi, her yerde Onu (s.a.v.) arıyordu. Peygamberimizin (s.a.v.) üzerinde iki zırh vardı. Başında da miğfer bulunuyordu. İbni Kamia, Resûlullaha (s.a.v.) hücum etti ve kılıcını âlemlerin Efendisi Hazreti Muhammed (s.a.v.)'e çaldı. Kılıç darbesiyle mübârek omuzları yaralandı. Bu sırada müşriklerden Ebû Âmir tarafından müslümanları düşürmek için kazılmış çukura kadar gelinmişdi. Diğer bir kılıç darbesi ile Hazreti Peygamber (s.a.v.) çukura düştü, miğferlerinin iki halkası mübârek

yanaklarına battı. Resûlullaha (s.a.v.) ilk defa yetişen Hazreti Ali oldu. Hemen Resûlullahın mübârek ellerinden tutarak Talha bin Ubeydullah da doğrultarak Peygamberimizi (s.a.v.) çukurdan çıkardılar. Uhud gazâsının sonuna kadar da Resûlullah'dan (s.a.v.) ayrılmadı. Resûlullahı (s.a.v.) sırtına alarak Uhud kayalığına taşıdı. Hazreti Talha işte bu Uhud günü Talhat-ül-Hayr (hayırlı Talha) lakabı ile şereflendi ki ona bu lakabı Resûlullah (s.a.v.) vermiştir. Kayalıklara gelince Peygamberimiz (s.a.v.) bir kayanın üzerine çıkmak istedi. Fakat gayet zayıflamış ve üst üste iki zırh giymiş ve kendisine yetmişten ziyade kılıç vurulmuş olduğundan takat getiremedi. Bunun üzerine Talha (r.a.) altına oturdu ve Resûlullah (s.a.v.) taşın üzerine çıktı. O zaman Resûlullah (s.a.v.) **"Talha Resûlullaha yardım ettiği zaman cennet ona vacib oldu"** buyurdular.

Hazreti Talha, Uhud Harbi'nden Mekke'nin fethine kadar geçen süre içinde yapılan bütün gazvelere katılmıştır. Bu arada Hudeybiye'de biât-ı Rıdvan'da da bulunmuştur. Mekke'nin fethinden sonra Huneyn gazvesinde düşmanın okları karşısında gerileyen ordu içinde sebat edenlerdendir. Tebük gazvesinde herkes elinden gelen gayretle orduyu techîz etmek, (donatmak) için uğraşırken O da herkesle yarışırcasına bütün varını yoğunu sarf etmiştir. İşte bundan dolayı Feyyaz lakabını almıştır.

Resûlullaha (s.a.v.) haber verildi ki; münâfıklar, yahudi Saveylim'in evinde toplanmışlardı. Müslümanları Tebük seferinden geri çevirmek istiyorlardı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) Talha bin Ubeydullah'ı bazı sahabîlerle Saveylim'in, Casum mevkiindeki evine gitmelerini ve evi, münâfıklık eden bu hainlerin üzerine yıkıp yakmalarını emr buyurdu. Hazreti Talha bu emri derhal yerine getirdi. Münâfıklardan Dahhâk bin Halife evin arkasından atladı, ayağı kırıldı ve münâfıkların, fitnesi söndürüldü.

Hazreti Enes buyuruyor ki: "Huneyn savaşında Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kim bir düşman öldürürse düşmanın nesi varsa öldürene aiddir. Ganîmete dahil değildir"** buyurmuşlardı. Ebû Talha (r.a.) Huneyn savaşında tam yirmi düşman askeri öldürmüştür. Huneyn'deki gayret hizmet ve kahramanlıklarından ve bilhassa cömertliğinden dolayı da Talhat-ül-Cûd lakabı Resûlullah (s.a.v.) tarafından verilmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Mekke'ye giden Hazreti Talha, Mekke'de haccı eda edip, Veda hutbesini dinledikten sonra Medine'ye dönmüş ve bir müddet orada kalmıştır. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından çok müteessir olup, tenha bir köşeye çekilip ağlamıştır. Sonra Hazreti Ebû Bekir'in halife seçildiğini görüp, hemen ona bîat etmiştir. Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında da bütün savaşlara katılmıştır. Hazreti Ebû Bekir hastalandığında, yerine kimin halife olmasını Hazreti Talha ile istişâre etmiş ve Hazreti Ömer'i uygun görmüş ve "Hazreti Ömer bu makama en çok lâyık olan zâttır. (Cenâb-ı Hak sana müslümanların işini kime terk ettin) derse açık bir alınla ve müsterih olarak, (Hazreti Ömer'e bıraktım dersin)" buyurmuşlardır.

Hazreti Ömer zamanında şûra meclisi üyesi idi. Hazreti Ömer her husûsta Onun reyine müracaat ederdi. Bir defasında şûra meclisinde fetholunan arazinin mücâhidler arasında taksim olunması veya olunmaması durumu görüşülüyordu. Hazreti Ömer dağıtılmamasını istiyor ve arazinin yalnız Onu fetheden mücâhidlere âit olmayıp ondan sonra gelecek nesillere de âit olduğunu beyan buyurmuştu. Hazreti Ömer'in bu ictihâdından başka şekilde ictihâd edenler oldu ise de Hazreti Talha kuvvetli delîller ortaya koyunca; mes'ele Hazreti Ömer'in teklif ettiği şekilde kabûl olundu. İslâm Hukuku'nda bu ictihâd esas kabûl edildi. Hazreti Ömer'in vefât etmeden önce halife seçilmek üzere namzet gösterdiği altı zattan birisi de Talha bin Ubeydullah (r.a.)'dır.

Hazreti Talha kendi namzetliğinden feragat etti. Reyini Hazreti Osman'a verdi. Hazreti Osman halife seçilince, Hazreti Talha da onu canı gönülden destekledi.

Hazreti Osman devrinde, ilk 6 yıl sakin geçti ve sessiz bir hayat yaşandı. Hazreti Osman âsiler tarafından muhasara edildiğinde, Hazreti Talha O'nu korumak amacıyla Hazreti Ali ve Hazreti Zübeyr gibi oğullarını gönderdi. Oğlu Muhammed şiddetli şekilde âsilere mukâbelede bulundu. Hazreti Osman şehîd edilince Hazreti Talha çok üzüldü. Hazreti Ali halife seçilince O'na bîat etti. Sonra Hazreti Osman'ı şehîd edenlerin derhal cezalarının verilmesini ve kısas yapılmasını istedi. Hazreti Ali de isyancıların Medine'ye hâkim olduklarını bir müddet sonra kendilerine bağlı bir ordu kurulduğu zaman isyancıların ve katillerin cezasının verileceğini beyan etti. Hazreti Talha buna çok üzüldü. Mekke'ye Hazreti Âişe vâlidemizin yanına daha sonra Basra'ya gitti. Hazreti Ali ile karşılarındaki müslümanlar arasında kan dökülmemesi için Hazreti Âişe arabulucu olarak gelmişti. Her iki taraf anlaştılar. Fakat bunu öğrenen Abdullah bin Sebe yahudisi ve ona tabi olan isyancılar gece her iki orduya da hücum ederek, Hazreti Ali ordusuna Âişe (r.anha) sözünde durmadı, Hazreti Âişe, Talha ve Zübeyr'in bulunduğu tarafta da Hazreti Ali "sözünde durmadı" diye bağırarak fitne çıkardılar ve çok müslüman kanının dökülmesine sebep oldular. Hazreti Talha burada şehîd oldu. Hazreti Âişe bu vaka esnasında bir deve üzerinde olduğundan bu vak'aya cemel vakası denildi. Hazreti Ali harp meydanını gezerken Hazreti Talha'yı maktuller (ölenler) arasında görünce çok üzüldü, çok, pek çok ağladı. Kucağına aldı. Yüzündeki toprakları sildi ve "Ey Ebû Muhammed (Talha) semânın yıldızları altında seni toprağın üzerinde serilmiş olarak görmek bana pek ağır geldi, beni kalbimden vurdu. Keşke yirmi yıl önce öleydim" buyurdu. Hazreti Ali, Hazreti Talha'nın namazını kendi kıldırdı. Vefâtından yirmi yıl sonra kızı Âişe bir gece rüyasında Hazreti Talha'yı gördü ve Ona "Yâ Aişe kabrimin bir tarafından sızan su bana eziyyet veriyor, beni buradan çıkar da başka yere defn et", diye tenbîh buyurdu. Bunun üzerine kızı Âişe çok üzüldü ve akrabalarından bazılarını alarak kabr-i şeriflerini açtılar. Sızan sudan dolayı vücûdunun bir tarafı hafif yeşillenmiş ise de, diğer yerleri yeni defn edilmiş ve bir kılına dahi zarar gelmemiş olduğu halde buldular. Başka bir kabre naklettiler.

Talha bin Ubeydullah hazretlerinin üstünlükleri ve faziletleri pek çoktur. Günyet-üt-Talibin (1322 Mısır Baskısı) seksendördüncü sahifesinde Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) buyuruyorlar ki:

(Ehl-i sünnete göre, Muhammed aleyhisselâmın ümmeti, başka Peygamberlerin ümmetlerinden daha üstündür. Bu ümmetin de üstünü, Ona îmân ederek mübârek yüzünü görmekle şereflenen Eshâb-ı kirâmdır ki, hepsi Ona tâbi' olmuş, Onun için harb etmiş, Onun uğruna canlarını, mallarını feda etmişdir. Onun emrini yapmak, birinci vazîfeleri olmuş, herşeyde Onun yardımcısı olmuşlardır. Bu Eshâbın da en üstünü Hudeybiyede, Resûlullah (s.a.v.) ile bi'at edip Onun için ölmeğe hâzır olduklarını söz veren kahramanlardır. Bunlar, bindörtyüz kişi idi. Bunların da en üstünü, Bedr muharebesinde bulunanlardır ki, bunlar, Tâlûtun askeri gibi üçyüzonüç kişi idi. Bunların da üstünü, ilk müslüman olan kırk kişidir ki, kırkıncısı, Ömer "radıyallahü anh"dır. Bunların otuzdördü erkek, altısı kadındır. Bunların da üstünü, **(Aşere-i mübeşşere)** ya'nî Cennete gidecekleri müjdelenen on kişidir. Bunlar, Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talha, Zübeyr bin Avvâm, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd İbni Ebî Vakkâs, Sa'îd bin Zeyd, Ebû Ubeyde bin Cerrâhdır. Bunların da üstünü, Hulefâ-i râşidîn, ya'nî dört halife olup, bunların da üstünü Ebû Bekr, sonra Ömer, ondan sonra Osman, ondan sonra Ali'dir).

Hazreti Talha'nın bu bütün üstünlük ve faziletlerden sadece kavuşmadığı Hulefa-i râşidîn derecesi olmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Yeryüzünde Cennetlik bir kimse görmek**

isteyen Talha bin Ubeydullah'a baksın" buyurdu. Hazreti Âişe anlatır: Ebû Bekir Sıddîk bir gün Resûlullahın (s.a.v.) yanına girmişti. Resûlullah ona **"Yâ Ebâ Bekir sen Allahü teâlânın Cehennemden âzâd ettiği kişisin"** buyurdu. Ondan önce kimseye böyle Atîk ismi vermemişti. Sonra Talha bin Ubeydullah içeri girdi. Resûlullah (s.a.v.) ona **"Ey Talha sen de şehîd olmayı bekleyenlerdensin"** buyurdu.

Hazreti Talha ahlâk, edeb ve fazîlet bakımından çok yüksek idi. Kalbi Allahü teâlâ'nın korkusuyla ve Resûlünün muhabbetiyle doluydu. Bu muhabbeti aşk derecesinden de çok ötelerde idi. O bu aşkının en güzel isbâtını Uhud ve diğer gazâlarda göstermiştir.

Zi'l-Karede gazvesinde mücâhidlerin susuz kalmaması için bir kuyu satın alıp onu mü'minlere vakfetmiş idi. O zaman kuyu satın almak ve vakfetmek büyük bir cömertlik idi. Ayrıca Zü'l-usra gazvesinde savaşa katılanları tek başına doyurmuştur. Günlük geliri bin altın idi. Öksüzleri gözetir; fakîrlerin ihtiyâçlarını görür, biçarelere yardım eder, paraya ihtiyâcı olanlara para verirdi. Teymoğullarının bütün muhtaçları, onun yardımları altında idi. Hazreti Talha bunların dullarını evlendirir, borçlularının borçlarını öderdi.

Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra Ümm-ül-mü'minîn olan ezvac-ı tâhîratın hizmetine koşmuşdu. Bütün malını ve parasını emirlerine amade kılmıştı. Medine'ye gelenler onun evinde misâfir edilirdi. Kendisinden bir şey beklendiğinde onu yerine getirmediği görülmemiştir. Bir gün bir Bedevî, Hazreti Talha'ya gelerek akrabalık iddiasında bulunarak yardım istedi. Hazreti Talha bu akrabalık bağının çok önemli olduğunu söyleyerek, bir arazisinin olduğunu ve isterse onu almasını, isterse satıp parasını vermeyi teklif etti. Bedevî parasını almayı isteyince, Hazreti Talha araziyi Hazreti Osman'a satıp parasını Bedeviye verdi.

Bir gün Hazreti Talha, üzerinde güzel bir maşlah (yünlü harmani) ile yolda giderken adamın biri maşlahını omuzlarından kaptı. Oradakiler maşlahı adamdan geri aldılar. Fakat Hazreti Talha maşlahı adama iade ettirdi. Adam utanarak Hazreti Talha'ya vermek isteyince Hazreti Talha: "Senin olsun, Allahü teâlâ mübârek etsin! Birisi benden birşey umarsa onun umudunu boşa çıkarmaktan Allahü teâlâdan utanırım." buyurdu.

Son derece sevimli idi. Orta boylu, geniş göğüslü, yakışıklı bir zattı, israf ve aşırılığa kaçmadan iyi giyinirdi. Onun ahlâkının güzelliğine bir misâl olarak şu kıssa zikredilebilir. Eshâb-ı kiramdan bir çok zât Ümmî Ebân hatunla evlenmek için teklifte bulunmuşlardı. Fakat O hiç birisini kabûl etmedi. Talha bin Ubeydullah (r.a.) teklifte bulununca kabûl etti. Sebebi sorulduğu zaman: "Onun ahlâkını bilirim. Evine girerken güler yüzle girer, evinden çıkarken mütebessim olarak çıkar. Kendisinden istenildiğinde verir, kendisine bir iyilik yapıldığı zaman teşekkür eder. Bir kusur görünce affeder." diye cevap vermiş ve Hazreti Talha ile evlenmişti."

Hazreti Talha ticâretle meşgûl olurdu. Medine-i münevverede ise ziraatle meşgûl olmuş ve büyük çiftlikler sahibi idi. Kendisinin Hayber'de ve Irak'ta çok arazileri vardı.

Hazreti Talha çok büyük bir zenginliğin içinde bulunmasına rağmen gayet az yer, son derece sade giyinirdi. İsrâf etmez ve israf edenleri sevmezdi. Bazen de çok güzel elbiseler giyerdi.

Hâlid bin Sa'îd'in rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Ey insanlar ben Ebû Bekir'den râzıyım. Bunu ona bildirin. Ey insanlar ben Ömer, Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd, Sa'îd ve Abdurrahmân bin Avfdan râzıyım. Bunu onlara bildirin. Ey insanlar Allahü teâlâ Bedr ehlini ve Hudeybiye ehlini bağışladı. Ey insanlar**

Eshâbım kayınpederlerim (Hazreti Ebû Bekir ve Ömer) **ve dâmâdlarım** (Hazreti Osman ve Ali) **Hakkında bana riâyet ediniz. Hiç biriniz onlardan hak taleb etmesin. Çünkü o haklar öyle haklardır ki, yarın kıyâmet günü bağışlanmazlar."**

Ebû Hureyre (r.a.) buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Talha ve Zübeyr ile birlikte Hira dağının üzerinde bulunuyorlardı. Dağ sarsılmaya, sallanmaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Sakin ol ey Hira, senin üzerinde ancak bir peygamber yahut sıddîk yahut şehîdler bulunmaktadır."** buyurmuşlardır.

İbni Mende Talha bin Ubeydullah'dan haber veriyor: Talha bir gece Abdullah bin Amr bin Hirâm'ın kabrini ziyâret etti. Kabirden Kur'ân sesi işitti. Gelip Resûlullah'a söyledi: **"O Abdullahdır. Allahü teâlâ, şehîdlerin rûhlarını Cennete koyar. Her gece rûhları bedenleri ile buluşur. Sabah olunca yine Cennette olurlar."** buyurdu.

"Talha ve Zübeyr Cennette benim komşularımdır." Hadîs-i şerîfi için "Benim kulağım Resûlullahın mübârek ağızlarından kelimesi kelimesine bu hadîs-i şerîfi işitmiştir." diye buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) yeni ayı, hilâli görünce, **"Allahım bu ayı; râzı olduğun ve sevdiğin işlerde, selâmet, iyilik, îmân ve İslâmımızın devamıyla geçirmemizi nasip eyle. Gadâbını çeken şeylerden** (haramlardan da) **muhafaza eyle. Ey hilâl benim ve senin Rabbin Allahü teâlâdır."**

Yine Talha (r.a.), Peygamberimizden (s.a.v.) **"Ben tevâzuyu severim. Kim Allah için tevâzu ederse Allahü teâlâ onu yükseltir." "Allahü teâlâ cömerttir. Cömertleri sever." "Allahü teâlâ güzel ahlâkı sever kötü ahlâkı sevmez."** Hadîs-i şeriflerini haber verdi.

---

1) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 160

2) Sünen-i Tirmizî cild-1, sh. 376

3) Buhârî' fedâil-ül-Sahâbe

4) Müslim fedâil-üs-Sahâbe

5) Medâric-ün-nübüvve cild-2, sh. 269

6) El-İsâbe cild-2, sh. 229

7) El-İstiâb cild-2, sh. 219

8) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 214

9) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 87

10) Metâli-un nücûm cild-1, sh. 216

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1075

HAZRETİ ZÜBEYR BİN AVVÂM

Sağlığında Cennet ile müjdelenen Eshâb-ı kiramdan. Nesebi; Huveylid bin Esed bin Abduluzzâ bin Kusey torunudur. Eshâb-ı kiramın büyüklerindendir. Hazreti Hadîce'nin erkek kardeşinin ve Resûlullah'ın (s.a.v.) halası olan Hazreti Safiyye'nin oğludur. Dördüncü olarak imâna geldi. Hazreti Ebû Bekir'in dâmâdı idi. Bütün gazâlarda bulundu. Çok yaralandı. Mısır'ın fethinde de bulundu. Zengin olup, bütün malını Allah için dağıtdı. Eshâb-ı kiram şehîd olunca yetimlerine vasî olur, onları beslerdi. Deve Vak'asında Hazreti Talha ve Hazreti Âişe ile birlikde, Hazreti Ali tarafında değildi. Harbden çekilip namaz kılarken, İbn-i Cermuz tarafından, 36 (m.

656) yılında, altmışyedi yaşında şehîd edildi. Hazreti Ali bunu işitince çok üzüldü. Namazını kendi kıldırdı. Hazreti Ali, Zübeyr, Talha ve Sa'd bin Ebî Vakkâs aynı yılda doğmuşlardır.

İman ettiği zaman, amcası çok kızmıştı. Bu yüzden onu, bir hasıra sarar, ateşe sokar çıkarır ve küfre dönmesini putlara tapmasını isterdi. O ise "Asla küfre dönmem **(Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah)** der, yapılan bütün işkencelere büyük bir sabır ve metanetle tahammül ederdi.

Zübeyr bin Avvâm (r.a.), Allah yolunda kılıç sıyıranlardan ilki idi. Bir gün, durup dururken "Redûlullah yaralandı, öldürüldü!" diye vehimlendi ve hemen kılıcını sıyırıp, Mekke'nin yukarı taraflarında bulunan, Peygamberimizin (s.a.v.) yanına koşarak geldi. Peygamber efendimiz O'nu görünce **"Ey Zübeyr! Ne var?"** diye sordular. O da "Seni yakaladılar, bir zarar yaptılar diye içime doğdu" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, ona ve kılıcına duâ buyurdular.

İman edenler arttıkça Mekke'de müşriklerin müslümanlara yaptıkları işkenceler çok şiddetlendi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Sahâbîlerinin işkenceler altında kıvrandıklarını görünce, **"Siz, bari yer yüzüne dağılın!... Yüce Allah, sizi yine toplar!"** buyurdu. Eshâb-ı kiram da (r.a.): "Yâ Resûlallah! Nereye gidelim?" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) mübârek eliyle Habeş ülkesinin bulunduğu tarafa işâret ederek, **"İşte oraya Habeş ülkesine gitseniz iyi olur. Habeş hükümdârının yurdunda hiç kimse zulme uğramaz. Orası doğruluk yurdudur. Allahü teâlâ, sizi belki orada ferahlığa kavuşturur!"** buyurdu. Bunun üzerine, aralarında Hazreti Zübeyr bin Avvâm'ın da bulunduğu 15 kişilik ilk Muhacir kâfilesi, müşriklere (puta tapanlara) duyurmadan Mekke'den ayrıldılar. Habeşistan hükümdârı Necâşî, gelen muhacirlere çok iyi davrandı. Rahat ve huzûrlarını sağladı. Eshâb-ı kirama sorduğu sorulara olgun cevaplar alınca müslüman oldu.

Hazreti Ümmü Seleme diyor ki; "Biz Habeşistanda huzûr içinde yaşarken Necâşî'nin üzerine Habeş'ten bir adam geldi. Saltanatını elinden almak istedi. O adamın, Necâşî'ye üstün gelmesinden korkuyorduk ve çok üzüldük. Çünkü o hükümdâr olsaydı bize hayat hakkı tanımazdı. Necâşî de onun, üzerine yürüdü. Savaş Nil nehrinin öbür tarafında oluyordu. Durum çok kritikdi. Necâşî'nin galip gelmesini istiyorduk. Eshâbdan bazıları: "Kim savaş cephesine gidip bize haber getirecek" deyince; Hazreti Zübeyr bin Avvâm "Ben giderim!" deyince "Peki, sen git" dediler. O, müslümanların yaşı en genç olanı idi. Hazreti Zübeyr bin Avvâm'a bir su tulumu şişirdiler ve göğsüne astılar. Sonra Nil'in üzerinde yüzdü ve orduların karşılaştığı Nil'in öteki tarafına geçti. Onların yanında hazır bulundu. Biz ise Allahü teâlâya, Necâşî için düşmana galip gelmesi ve O'na memleketinde kalması için kudret vermesine duâ ettik. Biz durumun ne olacağını beklerken Zübeyr (r.a.) uzaktan göründü. Koşuyordu. O elbisesiyle işâret ediyor ve şöyle sesleniyordu: Müjde, Necâşî zafere erişti ve Allahü teâlâ onun düşmanını helak etti ve ona memleketinde kalmaya kudret verdi. Şimdiye kadar onun gibi sevindiğimizi bilmiyorum.

Necâşî, Allahü teâlânın izniyle o kâfiri mağlup ederek sağ sâlim sarayına döndü. Mekke'ye, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gelene kadar biz onun yanında güzel bir hayat sürdük. Sonra Eshâb-ı kiram, Mekke'den Medine'ye hicret edince biz de Habeşistan'dan hicret ettik."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Medine'ye hicret ettiği zaman, Hazreti Zübeyr bin Avvâm'ı, Ensâr'dan Ka'b bin Mâlik ile kardeş yaptı. Hicretten iki yıl sonra Mekke'li müşriklerle Bedir savaşı yapıldı. Bu savaşta müslümanlar 313 kişi, Mekke'li müşrikler 1000 kişi idi. Peygamber efendimiz, Bedir muharebesinde Hazreti Zübeyr bin Avvâm'ı, sağ kanada kumandan tayin etti ve **"Melekler, alâmetli ve nişanlıdırlar, siz de kendinize birer alâmet ve nişan yapınız!"**

buyurdular. Bunun üzerine Zübeyr bin Avvâm (r.a.) başına sarı bir sarık sardı. Her iki taraf bütün güçleriyle saldırıya geçti. Zübeyr bin Avvâm (r.a.) buyurdu ki: "Bedir günü ben müşriklerden Ubeyde bin Sâid'le karşılaştım. O baştan ayağa kadar zırha bürünmüş, gözlerinden başka bir yeri görünmüyor ve at üzerinde bulunuyordu. Çocukluktan beri büyük karınlı olduğu için kendisine "Ebû zât-ül-keriş" (karın babası) denirdi. O "Ben Ebû Zât-ül-Kerîş'im. Ben Ebû Zât-ül-Keriş'im" diye meydan okuyordu. Elimdeki mızrağımı hemen onun gözüne sapladım. Ubeyde yıkılıp öldü. Ayağımı yanağına bastım olanca kuvvetimle mızrağımı çekip çıkardım. Fakat mızrağımın iki tarafı eğilmişti."

Mekkelilerin de katıldığı bu savaş çok şiddetli geçiyordu. Peygamber efendimiz: **"Allahım! Şu bir avuç İslâm cemaati helak olursa, artık sana yer yüzünde hiç ibadet olunmaz"** diyor, durmadan Allahü teâlâdan yardım diliyor ve O'na yalvarıyordu. Hazreti Zübeyr'in Bedir harbi esnasında gösterdiği kahramanlık çok büyüktü. Vücudunda yaralanmadık bir yer kalmamıştı. Hazreti Zübeyr'in oğlu Urve der ki: "Hazreti Zübeyr bilhassa üç kılıç darbesi almıştı. Bunlardan biri boynunda idi. Yara o kadar derin bir iz bırakmıştı ki, içine parmağımı sokabiliyordum." Bedir muharebesi müslümanların galibiyetiyle neticelenip, 14 Eshâb-ı kiram şehîd oldu. 70 müşrik öldürüldü.

Mekkeli müşrikler bu yenilgiyi unutamamış bir yıl sonra tekrar Medine'ye hareket etmişlerdir. Uhud'da iki ordu yine karşılaştı. Uhud gazâsı hicretin üçüncü senesinde vukû' buldu. Bu muharebede fedâkârlık gösterenlerin en meşhûrları arasında Hazreti Zübeyr ile Hazreti Ebû Dücane de bulunuyordu. Uhud muharebesi başlarken, müşriklerden (puta tapanlardan) deve üzerinde bir adam meydana çıktı. Çarpışmak için er diledi. Herkesin kendisinden çekindiğini, geri durduğunu görünce, dileğini üç kere tekrarladı. Bunun üzerine Hazreti Zübeyr bin Avvâm, başına sarı bir sarık sararak meydana yürüdü. Birden devenin üzerine sıçrayıp, kâfirin boğazına sarıldı. Deve üzerindeki bu mücâdele devam ederken, Peygamber efendimiz **"Onu yere düşür"** buyurdu. Hazreti Zübeyr bin Avvâm o müşriki yere düşürdü. Üstüne çöküp boynunu kesti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Eğer, Zübeyr, onun karşısına çıkmasaydı, halkın çekindiğine, sakındığına bakıp, ben çıkacaktım."** buyurdu. Teke tek mücadelelerden sonra savaş iki tarafın hücumuyla başladı. Hazreti Zübeyr bin Avvâm ve Mikdâd bin Esved, Mekkeli süvarileri karşılayıp, bozguna uğrattılar. Hazreti Zübeyr bin Avvâm ve Mikdâd bin Esved, biner süvariye denk tutulurdu. Hazreti Zübeyr bin Avvâm, müşriklerin sancaktarı, olan Kilâb'ı öldürdü ve 7 arkadaşı ile Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanında şehîd oluncaya kadar ayrılmamak üzere yemîn ettiler. Müşriklerin okçuları, Peygamber efendimizi ok yağmuruna tutunca, Eshâb-ı kiram Peygamber efendimizi (s.a.v.) ortalarına aldılar. Atılan oklar Peygamber efendimizin sağından solundan geçiyor, ya önüne düşüyor veya arkasından aşıp geçiyordu. Mekkeli müşrikler Resûlullahı (s.a.v.) her yandan kuşattılar. Hazreti Zübeyr bin Avvâm ve arkadaşları, Peygamber efendimizin etrâfında pervane gibi dönerek, gelen oklara, kılınclara vücutlarını siper ettiler. Pek çok Eshâb-ı kiram çarpışa çarpışa şehîd oldu. Düşman gerilemişti, zafere yaklaşılmıştı. Zafer sevinciyle yerlerini terk eden sahabenin (r.a.) bulundukları yerden, düşman süvarileri saldırıya geçti ve Peygamber efendimize kadar sokuldular. Peygamberimiz (s.a.v.) yaralandı. Eshâb-ı kiram hemen toplandı, neticede savaş tekrar müslümanların lehine döndü.

Muharebe bitmişti. Peygamber efendimizin vefâtı şayiası Medine'ye ulaşınca, Hazreti Safiyye hatun hemen Uhud'a hareket etti. Uhud meydanına gelince, oğlu Hazreti Zübeyr'i ve Hazreti Ali'yi görüp, önce Resûlullahın (s.a.v.) halini sordu. Hazreti Ali "Hamd olsun iyidir" deyince ferahladı. Fakat Hazreti Safiyye "Bana onu göster" deyince, Hazreti Ali, Peygamber

efendimizi işâretle gösterdi. Peygamberimiz yaralı idi. Peygamberimizin sağ olduğuna şükretti. Hazreti Safiyye, baba-anne bir kardeşi olan, Hazreti Hamza'nın durumunu da görmek istiyordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Safiyye'nin gelmekte olduğunu görünce, Hazreti Zübeyr bin Avvâm'a: **"Anneni geri çevir, kardeşinin cesedini görmesin"** buyurdu.

Zübeyr bin Avvâm (r.a.) "Anneciğim! Resûlullah (s.a.v.) geri dönmenizi emrediyor" deyince, Hazreti Safiyye: "Eğer ona yapılanı bana göstermemek için geri döneceksem, zaten ben kardeşimin cesedinin kesilip biçildiğini öğrenmiş bulunuyorum. O, bu musîbete Allah yolunda uğramış bulunuyor. Biz Allah yolunda bundan daha beter olanlarına da râzıyız. Sevâbını Allahü teâlâ'dan bekliyeceğiz. İnşaallah sabredip, katlanacağız" dedi. Hazreti Zübeyr bin Avvâm, gelip bunu bildirince, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Öyle ise bırak görsün"** buyurdu. Hazreti Safiyye, Hazreti Hamza'nın cesedinin yanına oturup sessizce ağlamaya başladı. Onunla, Peygamber efendimiz de sessizce ağladılar.

Hazreti Zübeyr bin Avvâm anlatır: "Annem yanında getirdiği iki hırkayı çıkarıp: "Bunları, kardeşim Hamza için getirdim. Onu bunlara sarınız" dedi. Hazreti Hamza'yı kefenlediler ve Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Ali ve Hazreti Zübeyr bin Avvâm kabre indirdiler. Aynı kabre, onun gibi şehîd olan, Hazreti Abdullah bin Cahş'ı da koydular.

Uhud'dan dönüşte, Peygamber efendimiz yolda münâfıklardan Ebû Azzeel Cumehi'yi yakaladı. Resûlullah (s.a.v.) onu Bedir'de esîr etmişti. Sonra onu lütfederek öldürmemişti. O şöyle dedi: "Yâ Resûlallah (s.a.v.) beni bırak." Resûlullah da (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Vallahi bundan sonra artık sen Mekke'de ellerini okşayıp Muhammed'e** (a.s.) **iki kere hile ettim diyemiyeceksin, Ey Zübeyr, boynunu vur"** o da boynunu vurdu.

Hicretin 5. (m. 626) yılında yahudilerin fesadı ve devamlı tahrikleri ile bütün müşrik arablar, Mekke'li müşrikler ile birleşerek Medine'ye kadar gelip Peygamber efendimize saldırdılar. Peygamberimiz (s.a.v.), müşriklerin geleceklerini haber alıp, Medine'nin etrâfına hendek kazdırdılar. Hazreti Zübeyr'in oğlu Abdullah şöyle anlattı: "Biz çocuk idik ve savaş esnasında Peygamberimizin hanımlarının bulunduğu yerdeydik. Hazreti Seleme'nin oğlu Amr ile nöbetleşe birbirimizin omuzuna çıkıyor ve muharebeyi seyrediyorduk. Ben arkadaşımın omuzuna çıktıkça babam Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) harbettiğini görüyordum."

Hazreti Câbir bin Abdullah der ki: "Hendek günü iş ağırlaşınca Resûlullah (s.a.v.) **"Bize, Benî Kureyza'nın tutum ve davranışını öğrenip gelebilecek bir kişi yok mu?" diye sordular Zübeyr bin Avvâm** (r.a.) **"Ben, gider, öğrenir gelirim"** dedi. Gidip onların tutum ve davranışlarını öğrenip geldi. Yine işler ağırlaşınca Resûlullah (s.a.v.) **"Bize, Benî Kureyza'nın tutum ve davranışını öğrenip gelebilecek bir kişi yok mu?"** diye sordular. Yine Zübeyr bin Avvâm: "Ben, gider, öğrenir, gelirim" dedi. Gidip onların tutum ve davranışlarını öğrenip geldi. Ve: "Yâ Resûlallah (s.a.v.) Onları, kalelerini tamir, harp tâlimleri ve manevraları yaparken gördüm. Ayrıca, hayvanlarını derleyip toparlıyorlardı," Şeklinde arz etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Her peygamberin bir havarisi** (samimi dostu) **vardır. Benim havarim Zübeyr'dir"** buyurdu. Benî Kureyza Yahudilerinin tutum ve davranışlarını gözetlemek ve öğrenmek üzere, Peygamber efendimizin gönderdiği kişilerin ilki Hazreti Zübeyr bin Avvâm idi.

Hendek savaşında da müşrikler bozguna uğradılar. Medine'de oturan Yahudiler, Eshâb-ı kirama (r.a.) arkadan saldırarak anlaşmayı bozdular. Peygamberimiz de savaşdan sonra, onları Medine'den çıkardılar. Yahudiler Hayber kalesine toplandılar. Peygamberimiz (s.a.v.) Hendek savaşından sonra Hayber üzerine yürüdüler. Hayberde, meşhûr yahudi Cengaveri Merhab

kaleden çıkarak er diledi. Hazreti Ali çıkarak Merhabı öldürdü. Merhab'ın katlinden sonra O'nun oğlu Yasir, babasının intikamını almak için meydana çıkarak; "Bana karşı gelecek var mı?" diye bağırdı. Hazreti Zübeyr, hemen atını sürerek onu karşıladı ve ikisi de şiddetli bir muharebeye tutuştular. Oğlunun bu hareketini seyreden Hazreti Safiyye, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) yaklaşıp "Yâ Resûlallah! Oğlum şehîd oluyor mu?" diye sordu. Resûl-i Ekrem de **"Hayır"** buyurdu. Resûl-i Ekrem'in bu beyanından bir kaç dakika sonra Hazreti Zübeyr, hasmının kellesini uçurdu. Zübeyr bin Avvâm (r.a.) Hayber savaşında da büyük kahramanlıklar gösterdi. Neticede Hayber kalesi de alındı. Bundan sonra Mekke'yi fethetmek için hazırlıklar yapıldı. Peygamber efendimizin (s.a.v.), Mekke'yi fethetmek için hazırlık yaptığını bildiren bir mektûbun, bir kadın vasıtası ile, gizlice Mekke'ye gönderildiğini Cebrâil aleyhisselâm haber verdi. Sâre adındaki bu kadın, bu mektûbu, başına yerleştirdikten sonra, üzerinden saçlarını bölükler halinde örerek mektûbu gizledi ve Kureyşlilere teslim etmek üzere yola çıktı.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ali, Hazreti Zübeyr ve Hazreti Mikdâd bin Esved'e **"Acele gidiniz! Hah bahçesine vardığınızda, orada, yanında bir mektûb bulunan hayvan üzerinde bir kadın bulacaksınız. Mektûbu ondan alınız ve bana, getiriniz! Kadını, serbest bırakınız. Mektûbu vermek istemezse, boynunu vurunuz"** buyurdu. (Hah; Medine ile Mekke arasında bir yer olup, Medine koruları ndandır)

Hazreti Ali ve arkadaşları, durmadan at koşturarak Hah bahçesine vardılar. Kadın orada idi. Hazreti Ali kadına: "Yanında götürmekte olduğun mektûb nerede?" diye sordu. Kadın: "Benim yanımda mektûb falan yok" dedi. Kadının eşyalarını aradılar, mektûbu bulamayınca geri dönecek oldular. Hazreti Ali "Resûlullah (s.a.v.) bize, senin yanında mektûb olduğunu söyledi. Ya mektûbu çıkarırsın veya tepene kılıcı indiririm" buyurdu. Kadın yemînler ederek, inkâra devam ettiyse de, Hazreti Ali ve arkadaşlarının işi sıkı tuttuğunu anlayınca, Kadın: "Yüzünü başka tarafa çevir" dedi. Hazreti Ali yüzünü çevirince kadın mektûbu çıkardı. Kadını emir gereğince serbest bıraktılar. Mektûbu Peygamber efendimize getirdiler.

Fetih hazırlıkları tamamlanınca Hicretin sekizinci senesinde Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) kumandasında hareket eden binlerce Mücâhid Mekke'ye doğru ilerledi. Hazreti Zübeyr, bu hareket esnasında Resûl-i Ekrem'in sancağını taşıyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) askerlerini Zî Tuva denilen yerde bölüklere ayırdı. Bir kısmını Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) emrine vererek Mekke'nin Kudâ tarafından girmelerini emir buyurdular.

Mekke'li müşrikler Mekke'yi harpsiz teslim ettiler. Mekke'nin fethinden sonra Huneyn vadisinde Hevazin müşrikleriyle savaşıldı. Bu savaşta Hevazin kabilesi mağlup olarak geriye çekilmeye başladı. Kabilenin ileri gelenlerinden Mâlik bin Avf gitti ve iki dağ arasında yüksek bir mevzide arkadaşlarına: "Durunuz ki zayıflarınız yürüsün ve geride kalanlar bize yetişsinler" dedi. Hezimete uğrayanlar gelip onlara kavuşuncaya kadar orada durdular. Mâlik, gelenlere sordu: "Geriye bakın neler görüyorsunuz" Onlar da: "Uylukları uzunca bir süvari görüyoruz mızrağını omuzu üzerine koymuş ve başına bir kırmızı sarık bağlamıştır." Bunun üzerine Mâlik bin Avf şöyle dedi:

"İşte o, Zübeyr bin Avvam'dır (r.a.). Putlara yemîn ederim ki elbette o size ulaşır. Onun için yerinizde sıkı durunuz ayrılmayınız." Hazreti Zübeyr bin Avvâm, o iki dağ arasındaki tepelik yerin dibine vardı, Hevazinliler onu gördüler. Yetişip, onlara saldırdı, oradan çıkartıp uzaklaştırıncaya kadar onlarla cenk etti.

Zübeyr bin Avvâm (r.a.), Taif Muhasarasına, Tebük seferine ve Veda Haccı'na iştirâk etmiştir.

Mısır'ın kalbi olan Fustat şehrini zaptetmek için Amr İbn'il-Âs (r.a.) Hazreti Ömer'den dörtbin kişilik kuvvet istediğinde Hazreti Ömer Ona dört kişi göndermiştir ki, bunlar: Hazreti Zübeyr bin Avvâm, Hazreti Mikdâd bin Esved, Hazreti Ubâde bin Sâmit ve Hazreti Mesleme bin Muhalled'dir. Zübeyr bin Avvâm, yedi aylık muhasaradan sonra Fustat şehrini zabtetmeye muvaffak olmuştur. Sonra İskenderiyye üzerine yürüyerek burasının da alınmasında büyük rol oynamıştır.

Hazreti Zübeyr bin Avvâm, 36. (m. 656) târihinde yapılan Deve vak'asında Hazreti Ali tarafında olmayıp, Hazreti Âişe'nin ordusunda çarpıştı. Hazreti Talha da Hazreti Ali'nin karşı tarafında bulundu. Sonra harbden çekilen Hazreti Zübeyr, namaz kılarken İbn-i Cermuz tarafından şehîd edildi. Şehîd olduğunda 67 yaşında bulunuyordu. Hazreti Ali, Hazreti Zübeyr'in vefâtına çok üzülmüş olup, cenâze namazını bizzat kendisi kıldırdı.

Hazreti Zübeyr bin Avvâm, uzun boylu, beyaz tenli, zarif (kibar) bir kimse idi. Emânete son derece riâyet eder, hassasiyet gösterirdi. Hazreti Zübeyr bin Avvâm kendisine emânet edilen şeyleri saklamak için ne yapacağını şaşırırdı. Nitekim, bir çok sahabe, mallarından başka, çocuklarını da Zübeyr bin Avvâm'a (r.a.) emânet ederlerdi. Ticâret ve ziraat ile meşgûl olurdu. Medine'nin en zenginlerinden sayılırdı. Medine etrâfındaki arsalardan başka Basra, Kûfe ve Mısır'da da bir hayli emlâki vardı.

Etrâfındaki fakirlerin hepsinin maişetini temin etmek husûsunda büyük gayretler sarf etmiştir. Borç para isteyene borç para verir, cihâd'a gitmek isteyenleri Allah rızası için techîz ederdi (donatırdı). Zekâtını zamanında ve muntazaman verirdi. Bütün servetine ve zenginliğine rağmen, O, son derece sade yaşardı; Sade giyinir, sade yemek yer ve zinet eşyasına iltifât etmezdi. Ancak, silâhına hassasiyet gösterirdi. Bu itibarla kılıcının kabzasını gümüşten yaptırmıştı.

Zübeyr bin Avvâm beş defa evlendi ve bu evliliklerinden onsekiz çocuğu oldu. İlk hanımı, Esma binti Ebû Bekir idi. Ondan, Abdullah, Urve, Münzir, Haticet'-ül-Kübra, Ümm-ül-Hasen ve Aişe isimli çocukları doğmuştur. İkinci hanımı, Ümmü Hâlid bin Saîd idi. Ondan da, Hâlid, Ömer, Hatîbe, Sevde ve Hind isimlerindeki çocukları olmuştur. Üçüncü hanımı, Rebab binti Uneyfdir. Ondan Mus'ab, Hamza ve Remle isimlerindeki çocukları olmuştur. Dördüncü hanımı ise, Zeyneb binti Beşîr idi. Ondan da Ubeyde, Cafer ve Hafsa isimlerindeki çocukları oldu. Nihâyet beşinci hanımı, Ümmü Gülsüm binti Ukke olup ondan yalnız Zeyneb isminde bir kızı olmuştur. Hazreti Zübeyr bin Avvâm'ın çocukları içinde Abdullah'ın; babası ile Yermük muharebesine katıldığı en büyük oğlu olduğu ve Medine'de doğan ilk Muhacir çocuğu olduğu için husûsî bir yeri vardı. Bu yüzden Hazreti Zübeyr bin Avvâm, servetinin üçte birini ona bırakmıştı.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden:

"Birinizin ipi alıp odun yüklenerek satması ve Allah'ın onun yüzünü ak etmesi dilencilikten hayırlıdır. İstediği kimseden birşey alsın veya almasın böyledir."

"Bilmediğini hadîs olarak söyleyen, Cehennemde azâb görecektir."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 43

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 89

3) Târîh'-ül-hamîs cild-1, sh. 172
4) Sıfat-üs-safve cild-1, sh. 132
5) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2411
6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 100
7) İzâlet-ül-hafâ cild-1, sh. 275
8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1089, 1090
9) Eshâb-ı Kirâm sh. 415
10) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 164
11) Sahîh-i Buhârî, Fedâil-üs-sahâbe
12) Sahîh-i Müslim, Fedâil-üs-sahâbe

HAZRETİ HADÎCE-TÜL KÜBRÂ

Peygamberimizin ilk hanımı, ilk îmân eden hür kadın, mü'minlerin annelerinden. Kureyş kabilesinin kibar ve asil bir ailesine mensûbtur. Babasının adı Hüveylîd, annesinin ki Fâtımadır. Nesebi Hadîce binti Hüveylid bin Esad bin Abd-ül-uzza bin Kusay bin Kilâb bin Mürre bin Ka'b bin Lüey bin Galib idi. Nesebi Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile baba tarafından Kusay, anne tarafından Lüey sulâlesiyle birleşmektedir; Cahiliye devrinde lakabı Tâhire idi. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir.

Hazreti Hadîce'nin ilmi, malı, şerefi, iffeti ve edebi pek fazla idi. Ticâret ile uğraşan, devrin, büyük tüccârlarındandı. Memurları, kâtibleri ve köleleri vardı. Ticâreti adamları veya ortaklık sûretiyle yapardı. Hazreti Hadîce, Hazreti Muhammed'in üstün ahlâk vasıflarını ve "emin" lakabına itimad ederek, herkesten daha fazla ücret vermek vâ'dıyla O'nu Şam ticâret kâfilesine kattı. Hazreti Muhammed'in, yanına kölesi Meysere'yi de verdi. Şam ticâret seferi üç ay sürdü. Bu sefer esnasında Hazreti Muhammed'in şahsında harikulade haller görüldü. Seferde O'nu gölgeleyen bir bulutun ve kuş şekline giren iki meleğin devamlı üzerinde bulunması, yolda yürüyemiyecek derecede yorulup, kervandan geri kalan iki devenin ayaklarını eliyle sığmasından sonra, develerin birden süratlenmesi, Busra'daki Manastır yanındaki kuru ağacın altına oturmasıyla yeşermesi ve rahib Nastura'nın yemînle Hazreti Muhammed'in son peygamber olduğunu müjdelemesi, Busra Pazarı'nda Yahudi ile pazarlık esnasında Meysere'nin Peygamberlik vasıflarını teşhis etmesi halleri meydana geldi. Seferden dönüşte Hazreti Hadîce'ye Hazreti Muhammed'in bu hallerini akrabası Zübeyr ve kölesi Meysere bir bir anlattılar. Hazreti Hadîce, anlatılanlar, mallarını satmak üzere teslim ettiği Hazreti Muhammed'in bereketiyle iyi kâr etmesi ve bunlardan ziyade kervanı karşıladığı sırada Hazreti Muhammed'i gölgeleyen iki meleği bizzat görmesinden çok etkilendi. Daha önce gördüğü bir rüyası da gökten inen ayın, koynuna girip koltuğundan çıkarak bütün âlemi aydınlatması idi. Hazreti Hadîce, bu halleri, putlara tapmayıp, Hıristiyan olan, Tevrat ve İncîl'i okumasını bilen, bölgenin iyi tanınmış şâir ve bilginlerinden amcasıoğlu Varaka bin Nevfel'e anlattı. Varaka bin Nevfel rüyayı "Âhir zaman peygamberi vücûda gelmiştir. Sen O'nun hanımı olursun. Senin zamanında O'na vahiy gelir. O'nun dîni bütün âlemi doldurur. Sen O'na en önce îmân eden olursun. O peygamber Kureyş kabilesinin Haşimoğulları kolundan olacak..." diye tâbir edip, hallerini de hayretle şöyle anlattı: "Bu söylediklerinden anlaşılıyor ki, şüphesiz Muhammed bu ümmetin peygamberi olacak. Ben, zaten bu ümmetten bir peygamber çıkacağını biliyor ve O'nu bekliyordum. Bu zaman O'nun tam zamanıdır." deyince Hazreti Hadîce'nin sevgi ve itimadı daha da arttı. Bu esnada kırk yaşında olup, dul idi. Hazreti Muhammed ise yirmibeş yaşında idi. İki taraftan elçiler Hazreti Muhammed

ile Hazreti Hadîce'nin evlenmesini kararlaştırdılar. Nikâh meclisi Hazreti Hadîce'nin evinde kuruldu. Ebû Talib ve Varaka bin Nevfel tarafından takdim konuşmaları yapıldı. Nikâhı Varaka bin Nevfel kıydı. Kureyş kabilesinin ileri gelenleri de nikâh şahidi olarak bulundular, Hazreti Hadîce'nin Peygamber efendimizle olan bu evliliğinden dört kızı ve iki oğlu olmak üzere altı çocuğu oldu. Kızlarının adları Zeynep, Rukiyye, Ümmü Gülsüm, Fâtıma, erkekleri ise, Kâsım ve Abdullah'tı. Kâsım'dan dolayı Resûlullah'a (Ebü'l-Kâsım) denildi. Nübüvvetden önce Mekke'de dünyâya geldi! Onyedi aylık iken vefât etti. Hadîce-tül-Kübra'dan (r.anhâ) olan son çocuk Abdullah'tır. Nübüvvetten sonra doğup memede iken vefât etti. Tayyib ve Tahir de denilir. Abdullah vefât edince, Âs bin Vâil (Muhammed ebter oldu) yani soyu kesildi dedi. Kevser suresi gelerek, Âs kâfirine Allahü teâlâ cevab verdi.

Hazreti Muhammede (s.a.v.) Cebrâil (a.s.) ilk vahyi getirip, Peygamber olduğunu bildirince, bunu ilk Hazreti Hadîce'ye söyledi. Hazreti Hadîce; "Biliyorum ki, sen doğru sözlüsün. Emânete riâyet edersin.. Güzel huylu ve iyi ahlâklısın... Senin bu ümmetin peygamberi olacağını umarım" dedi. Muhammed'in (s.a.v.) bildirdiklerine hiç tereddüt etmeden hemen îmân ederek inanan ilk hür kadın oldu. Kâfirlerin inatlıkları, alay ve eziyetlerine karşı, Resûlullah'a gayret ve teselli verirdi. Bütün malını, mülkünü O'nun uğruna feda etti. Resûllullah'a (s.a.v.) yirmidört sene hiç incitmeden sadâkatle hizmet etti. O'nu bir kerre bile üzmedi. Hazreti Hadîce altmışbeş yaşında Hicret'ten üç sene önce (m. 619) Ramazan ayı başında Mekke'de vefât eti. Hacun mezarlığında defn edildi. Muhammed (s.a.v.) Hazreti Hadîce'nin vefâtına çok üzüldü. Bundan dolayı bu seneye üzüntü, keder yılı mânâsında "Senet-ül-Hüzn" denildi.

Siyer, târih, menkıbe ve çeşitli kitaplar Hazreti Hadîce hakkında çok ve pek kıymetli bilgiler verir. Hazreti Hadîce, Peygamber efendimize, evlâdına, müslümanlara ve insanlara çok şefkatliydi. Ev işlerini iyi bilip, mükemmel iş görürdü. Peygamberimiz (s.a.v.) bu husûsta O'nun için **"Hem çocuk annesi hem de ev işi tanzim eden hatun"** buyurdu. Peygamberimize (s.a.v.) karşı çok hürmetkar idi. Ne buyurursa itiraz etmeden kabûl ederdi. Bu her zaman böyle oldu. Resûlullah da (s.a.v.) onu her zaman medh ederdi. Hatta bir gün yine O'nu medh ederken, Hazreti Âişe dayanamayıp, "Cenâb-ı Hak size daha iyisini verdi" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Hayır, ondan iyisi verilmedi. Herkes bana yalancı dediği günlerde, o bana inandı. Herkes bana eziyet verirken, O bana yâr oldu. Üzüntülerimi giderdi."** buyurdu. Hazreti Hadîce hayattayken, Peygamberimiz başka bir kadınla evlenmedi. O'nun akrabalarını gördüğü zaman hemen ayağa kalkar, onları karşılar ve yanlarına oturturdu. Eline mal geçtiğinde, onları unutmaz, hemen hediye göndererek, unutmadığını hatırladığını belirtirdi. Peygamberimiz yine onun ve diğer üstün hatunlar hakkında buyurdu: **"Dört hatunun faziletleri bütün dünyâ hatunlarının faziletlerinden üstündür. Meryem binti İmrân, Firavn'ın îmân etmiş hanımı Asiye, Hatice binti Hüveylid ve Fâtıma binti Muhammed."** Peygamberimize vahiy gelmesinden sonra idi. Müşrik Araplar, Resûlullah'a (s.a.v.) pek düşmandılar. Hazreti Hadîce Resûlullah'ı (s.a.v.) devamlı koruyup, aramaktaydı. Peygamberimiz dışarıdayken, onu aramak için çıkmıştı. Hazreti Cebrâil (a.s.) bir insan kıyâfetinde Hazreti Hadîce'ye göründü. Hazreti Hadîce O'na Peygamberimizi sormak istediyse de, düşmanlardan olma ihtimâlini hesaba katarak sormayıp, geri eve döndü. Peygamberimizi evde görünce, hâdiseyi O'na anlattı. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Senin gördüğün ve beni sormak istediğin o zâtın kim olduğunu biliyor musun? O, Cebrâil "Aleyhisselâm" idi. O'nun selâmını sana bildirmemi söyledi. Şunu da sana bildirmemi söyledi ki, Cennette senin için incilerden yapılmış bir bina**

hazırlanmıştır. Tabii orada böyle üzüntülü, sıkıntılı ve zahmetli, külfetli şeyler bulunmayacaktır."

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 14, 52

2) El-İsâbe cild-4, sh. 281

3) El-İstiâb cild-4, sh. 279

4) Mevâhib-i ledünniyye cild-1, sh. 36, 214

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 229

6) El-A'lâm cild-2, sh. 302

7) Ed-Dürr-ül-mensûr sh. 180

8) Târîh-ül-hamîs cild-1, sh. 301

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

HAZRETİ FÂTIMA-TÜZ ZEHRÂ

Resûlullah'ın (s.a.v.) Hazreti Hadîce-tül Kübrâ'dan olan dört kızından en çok sevdiği. Hicretten 13 yıl evvel Mekke'de doğdu. Hicretin ikinci yılında Hazreti Ali ile evlendirildi. O zaman Hazreti Ali yirmibeş, Hazreti Fâtıma da onbeş yaşına gelmiş idi. Resûlullah'ın (s.a.v.), soyu yalnız Hazreti Fâtıma'dan olan Hazreti Hasan ve Hüseyin'le devam etti. Hazreti Fâtıma'nın Hasan, Hüseyin, Muhsin isminde üç oğlu ile iki kızı oldu. Muhsin küçük yaşta vefât etti.

Hazreti Alî, Hazreti Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e (r.a.) (Ehl-i Beyt, veya (Âl-i Aba) denir. Hazreti Meryem'den sonra, bütün kadınların en üstünüdür. Aklı, zekâsı, hüsnü cemâli (güzelliği) zühdü (dünyâya düşkün olmaması), takvâsı (haramlardan kaçınması) ve güzel ahlâkı ile bütün insanlara çok güzel bir örnektir. Yüzü pek beyaz ve parlak olduğundan (Zehrâ) denildi. Zühd ve dünyâdan kesilmekte en ileri olduğu içindir ki; (Betül), Çok temiz demişlerdir. Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ile medh olundu. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra güldüğü hiç görülmemiştir. Peygamberimizden sonra altı ay daha yaşayıp onbirinci yılda Ramazan-ı Şerîf in 3. günü vefât etti.

Hazreti Fâtıma, Resûl-i ekreme (s.a.v.) Peygamberliği bildirildiği sene dünyâya teşrîf etmişlerdir. En küçük kızları idi. Annesi Hazreti Hadîce Resûlullah'ın (s.a.v.) ilk zevcesidir (hanımıdır). Hazreti Hadîce çok zengin ve âlim, akıllı idi. Bütün malını Resûlullah'a bağışladı. Yirmidört sene çok iyi hizmet etti. Hicretten üç yıl önce, altmışbeş yaşında Mekke'de vefât eti. İlk imâna gelen hür kadındır.

Hazreti Fâtıma annesi vefât ettiği zaman 10 yaşlarında idi. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîm'de, Ehl-i Beyt'e buyuruyor ki **"Allahü teâlâ sizlerden ricsi ya'nî her kusur ve kirleri gidermek istiyor ve sizi tam bir taharet ile temizlemek irâde ediyor."** Eshâb-ı kiram sordular. Yâ Resûlallah! Ehl-i Beyt kimlerdir? O esnada, İmâm-ı Ali geldi. Mübârek paltosu altına aldılar. Fâtıma-tüz-Zehrâ da geldi. Onu da yanına aldılar, İmâm-ı Hasan geldi Onu da bir yanına, İmâm-ı Hüseyin geldi. Onu da öbür tarafına alarak **"İşte bunlar, benim Ehl-i Beyt'imdir."** buyurdular. Bu mübârek insanlara Âl-i Âba ve Âl-i Resûl denir.

İmâm-ı Hasen ve İmâm-ı Hüseyin (r.a.) küçük iken hastalanmışlardı. Pederleri ve vâlideleri Fâtıma-tüz-Zehrâ ve hizmetçileri Fıdda, çocuklar iyi olunca üçü de hasta iken adadıkları orucu tuttular. Birinci gün, iftar için hazırladıkları yemeği, o esnada kapılarına gelen

yetimlere vererek yemek yemeden ikinci günün orucuna başladılar. O akşamın iftarlığını da, yine o saatde kapıya gelip (Allah için bir şey verin!) diyen fakîr ve miskinlere verdiler. O gece de yemek yemeden, üçüncü günün orucuna başladılar.

O akşam dahi, kapılarına gelen fakîri boş çevirmemek için, iftarlıklarını ona verdiler. Bunun üzerine âyet-i kerîme geldi ve Allahü teâlâ buyurdu ki; **"Bunlar, adaklarını yerine getirdiler. Uzun ve sürekli olan kıyâmet gününden korktukları için, çok sevdikleri ve canlarının istediği yemekleri miskîn, yetim ve esîrlere verdiler. Biz bunları, Allahü teâlânın rızâsı için yedirdik. Sizden karşılık olarak bir teşekkür, birşey beklemedik, bir şey istemeyiz dediler. Bunun için Cenâb-ı Hak, onlara şerâb-ı tahûr içirdi."**

Ehl-i beyti nebeviyi sevmek, âhirete imân ile gitmeğe, son nefeste selâmete kavuşmağa sebep olur. Server-i âlem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfde buyurdu ki: **"Ehl-i beytim, Nûh aleyhisselâmın gemisi gibidir. Onlara tâbi olan, selâmet bulur. Geri kalan helak olur."**

Bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Kızım Fâtımayı, Ali'ye vermeği Rabbim bana emr eyledi. Allahü teâlâ, her Peygamberin sülâlesini kendinden, benim sülâlemi ise, Ali** (r.a.)**'den halk buyurmuştur."**

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) der ki: Resûlullahın (s.a.v.) Kureyşe bedduâ ettiğini asla işitmedim. Yalnız bir gün Kâ'be-i şerîf yanında namaz kılıyordu. Ebû Cehil, kendi adamlarıyla bir yerde oturuyorlardı. O sırada bir kimse gelip ölmüş bir deve işkembesini oraya bıraktı. Ebû Cehil, (Bu kan ile bulaşmış işkembeyi, kim götürüp, Muhammed (s.a.v.) secdeye inince arkasına koyar) dedi. Onların içinde en ziyâde bedbaht Ukbe bin Ebî Muit, bu çirkin işe girişip, onu Hâce-i âlem secdede iken üstüne koydu. Resûlullah (s.a.v.) secdeden kalkmadı. O bedbahtlar gülüştüler. O kadar ki, gülmekten birbirlerinin üzerine düştüler. İbni Mes'ûd (r.a.) der ki; Ben uzaktan bakardım. Müşriklerin korkusundan yanına varamadım. Nihâyet bir kimse Hazreti Fâtıma'ya haber verdi. Fâtıma (r.anhâ) gelip onu Resûl-i ekremin üzerinden kaldırdı. Peygamberimiz (s.a.v.) namazdan kalkınca üç kare **"Yâ Rabbi! Kureyşi sana havale ediyorum"** buyurdu. Bir rivâyette isimlerini söyleyip **"Yâ Rabbi! Sana bırakıyorum"** buyurdu.

İbni Mes'ûd (r.a.) der ki: Allah hakkı için onları Bedir günü gördüm, hepsini katl edip, ayaklarından sürüyerek Bedir kuyusuna bıraktılar. Umeyye ve Amr'ı ise parça parça ettiler. Ammar ve Velîd'i çok feci şekilde öldürüp Cehenneme gönderdiler.

Hicretleri: Resûlullah (s.a.v.), Medine-i Münevvere'ye, Allahü teâlânın emriyle hicret ettikten sonra, hanımı Sevde, kızları Ümmü Gülsüm ve Hazreti Fâtımayı getirmeleri için, Zeyd bir Harise ile Ebû Râfî'i Mekke'ye gönderdi. Onlara 500 dirhem gümüş ile iki deve verdi. Zeyd ile Ebû Râfi Mekke'ye gittiler. Hazret-i Resûlullahın kızları Ümmü Gülsüm, Fâtıma-tüz-Zehrâ, Sevde (r.anha) Zeyd'in (r.a.) zevcesi Ümmü Eymen'i ve oğlu Üsâme'yi (r.a.) alıp beraber Medine'ye geldiler.

Nikâhlanmaları: Fâtıma-üz-Zehrâ'nın (r.anhâ) küçük yaşta iken, annesi Hadîce-tül-Kübra (r.anha) vefât ettiği için, Resûlullah (s.a.v.) bülûğ yaşına kadar yanından ayırmadı. Onu en iyi şekilde yetiştirip terbiye etti. Birgün Hazreti Fâtıma bir hizmet için Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûruna girmişti. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek nazarları kerîmelerine ilişti. Evlenme çağına eriştiğini müşâhede ettiler. Nikahları hicretin ikinci senesinde vâki oldu. Ümmü Seleme ve Selmân (r.a.)'dan rivâyet olunmuştur ki: Hazreti Fâtıma bülûğ çağına erdikte Kureyşten çok

kimseler istedi. Resûl aleyhisselâm kimsenin sözüne iltifât etmeyip **"Onun işi, Hak teâlânın buyruğuna bağlıdır"** buyurdu.

Birgün Ebû Bekir, Ömer ve Sa'd İbni Muaz (r.a.) mescidde oturup dediler ki: (Hazret-i Fâtımayı, Hazreti Ali'den gayri herkes istediler. Kimseye iltifât olunmadı) Hazret-i Sıddîk dedi ki: (Zannederim ki; İmâm-ı Ali'ye nasip olur. Talep etmediği küçük olduğundandır. Gelin varalım, İmâm-ı Ali'yi ziyâret edelim. Bu meseleyi açalım. Eğer fakîrliği özür ederse, ona yardım edelim.) Sa'd (r.a.) (Yâ Ebâ Bekir, sen hep hayır yaparsın. Sen kalk, biz sana arkadaş olalım) dedi. Üçü mescidden çıkıp, İmâm-ı Ali'nin evine gittiler. İmâm-ı Ali (r.a.) devesini alıp hurmalığa gitmiş, ensârdan bir kimsenin hurmalığına su verir idi. Onları gördü. Karşılayıp hallerini suâl etti. Ebû Bekir (r.a.) Yâ Ali! her hayırlı işte sen öndersin ve Resûl-i ekrem (s.a.v.) katında bir mertebedesin ki, hiç kimseye nasîb olmamıştır. Fâtımayı (r.anha) herkes talep etti. Hiç kimseye iltifât olunmadı, öyle zannediyoruz ki, sana nasîb olur. Niçin talep etmezsin?

Hazreti Ali (r.a.) bunu işitince, mübârek gözleri yaşla doldu. (Yâ Ebâ Bekir ateşimi ziyâde ettin. Lâkin elimin darlığı buna mânidir) dedi. Ebû Bekir (r.a.) (Böyle söyleme. Allahü teâlâ ve Resûlünün yanında dünyâ bir şey değildir. Buna fakîrlik mâni olamaz. Var talep eyle dedi. İmâm-ı Ali (r.a.) devesini çözdü, hânesine geldi Peygamberimiz (s.a.v.) Ümmü Seleme'nin (r.anha) evinde idi. Nalınını giyip, gelip kapıyı çaldı. Ümmü Seleme'ye (r.anha) Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kapıyı aç, gelen o kimsedir ki, Allahı ve Resûlünü** (s.a.v.) **sever. Onlar da onu severler."** Ümmü Seleme (r.anha) Yâ Resûlallah (s.a.v.) kimdir ki hakkında böyle şehâdet edersin? Resûlullah (s.a.v.) **"Kardeşim ve amcamoğlu Ali'dir"** buyurdu. (Süratle kapıya gittim. Az kaldı, yüzüm üzere düşecektim. Kapıyı açtım. Ben hareme girmeyince içeri girmedi. Sonra girip:

"Esselâmû aleyke yâ Resûlallah ve berekâtüh" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Ve aleykesselâm ve rahmetullahi ve berekâtüh"** diye cevap buyurdu, yanında yer gösterdi. İmâm-ı Ali mahcup vaziyette başını aşağı eğip oturdu. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Yâ Ali! Öyle zannederim ki bir muradın var. Lâkin söylemeğe hicab edersin. Hicâb etme. Her ne dilersen söyle. Maksûdun hasıl olur" İmâm-ı Ali (r.a.) "Yâ Resûlallah! anam ve babam sana feda olsun. Hazretine malumdur ki, babam Ebû Tâlib ve anam Fâtıma binti Esed beni senin hizmetine verip, sana teslim eyledi. Senin hizmetinle, şeref bulduk. Beni zâhiren ve bâtınen terbiye ettin. Hazretinden gördüğüm ihsânı, babamdan ve anamdan görmedim. Senin bereketinle, âba ve ecdadımın tuttukları bâtıl yoldan halasla sırat-ı müstakim üzere olmama sebep oldun. Benim hayatımın sermâyesi sensin. Şimdi ricam odur ki, hiç bir munisim ve dert ortağım yoktur. Bir müddetten beri hatırımdadır ki, küstahlığa cüret edip, Fâtıma'yı (r.anha) talep edeyim."

Ümmü Seleme (r.anha) der ki: "Resûlullah'a (s.a.v.) baktım. İmâm-ı Ali (r.a.) böyle deyince tebessüm etti ve buyurdu ki: **"Hiç evlenmeğe lâzım olan nesnen var mıdır?"**

İmâm-ı Ali (r.a.): "Yâ Resûlallah! Benim halimi senden gayri kimse bilmez. Bir kılıcım, bir de devem vardır. Gayri nesnem yoktur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kılıcın gazâya lâzımdır. Deven bineğindir. Seninle cübbeye anlaşalım ve sana müjdeler olsun. Hak teâlâ semâvâtta, senin ile Fâtıma arasında akd-i nikâh etti. Senden önce melek gelip, bana bu hâli haber verdi."** Peygamberimizin mübârek kalblerine "Eğer "Fâtıma'nın annesi hayatta olsa idi, şimdi çeyizini hazırlamış idi. Kızı Fâtıma hazretlerine muhabbeti fazla idi. Çünkü zahide idi. (Ya'nî dünyâya düşkün değildi.) Ayrıca, annesi Hadîce-tül-Kübrâ'ya çok benzerdi,

düşüncesi geldi. Derhal Cebrâil aleyhisselâm gelerek Hak teâlânın: **"Habîbime selâmımı söyle, hiç merak etmesin. Kerîmesi Fâtıma'nın bütün ihtiyâçlarını, elbiselerini Cennetten temin edip, yakında mü'min ve sâdık bir kuluma vereceğim"** buyurduğunu haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) bu sözleri duyunca şükür secdesi etti. Cebrâil aleyhisselâm Hak teâlânın huzûruna varıp, tekrar geri döndü. Elinde bohça ile örtülmüş bir altın sini ve yanında bin Kerûbiyûn meleği vardı. Arkasında Mikâil aleyhisselâm elinde üzeri bohça ile örtülü bir altın tepsi ve ta'zîm için bin Kerûbiyûn meleği ile geldi. Hemen akabinde ta'zîm için bin Kerûbiyûn meleği ile bohça ile örtülü altın tepsi ile İsrâfil aleyhisselâm geldi. Onun da arkasından aynı şekilde Azrail aleyhisselâm geldi. Sinileri Server-i âlemin (s.a.v.) huzûruna koydular. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bunları gördü. **"Ey kardeşim Cebrâil! Hak teâlânın emri nedir, bu siniler nedir?"** diye sordu. Cebrâil aleyhisselâm: "Yâ Resûlallah (s.a.v.) Hak teâlâ sana selâm etti. **"Ben Habîbimin kızı Fâtımayı, Ali'ye verdim. Arş-ı A'zamda nikâh ettim. Habîbim de Eshâbı arasında nikâh etsin. Sinilerin birinde, Cennet elbiseleri vardır. Fâtımaya giydirsin. Diğer sinilerde, Cennet yemekleri vardır. Onlar ile de Eshâbına ziyâfet versin."** buyurduğunu haber verdi"

Resûlullah (s.a.v.) bu müjdeyi işitince yine şükür secdesi etti. **"Ey kardeşim Cebrâil! Nikâhın nasıl yapıldığını merak ediyorum. Bana aynen anlat"** buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm anlatmaya başladı: "Hak teâlâ emir buyurdu. Cennet kapıları açıldı, çeşitli zinetlerle süslendi. Cehennem kapıları kapandı. Yedi kat yerde ve gökte olan bütün melekler, Arş-ı A'zamın gölgesinde, Tûbâ ağacının gölgesinde toplandılar. Bunlar olduktan sonra, Hak teâlâ yine emir buyurdu. Anlatılamıyan güzellikte esen tatlı bir rüzgârın, Cennet ağaçlarının yapraklarını bir birine dokundurarak çıkardığı ses, dinliyenlerin aklını durdurdu. Cennet kuşları da nağmeye başladılar. Bunlardan sonra Hâk teâlâ cemâlini arz buyurdu. Bana: **"Yâ Cebrâil! Sen Arslanım Ali'nin vekîli, ol. Ben de Fâtıma'nın vekîli olayım. Ey melekler! Siz de şâhid olun. Fâtıma'yı, Ali'ye zevceliğe verdim. Yâ Cebrâil sen de vekâletin hasebiyle kabûl et"** buyurdu. Orada nikâh oldu. Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Sana da Eshâbını toplayıp nikâh yapman emir buyuruldu." dedi. Resûlullah (s.a.v.) bunu duyunca bir daha şükür secdesi etti. Eshâb-ı kiramın toplanmasını emir buyurdu. Cebrâil aleyhisselâma:

"Kızım benim hatırımı kırmaz. Bu Cennet elbiselerini dünyâda giymeğe değmez. Bunları tekrar Cennete geri götür." buyurdu. Eshâb-ı kiram toplanmış kimlerin vekîl olacağını merak ediyorlardı. Bir duraklama olmuştu. Derhal Cebrâil aleyhisselâm geldi **"Yâ Resûlallah** (s.a.v.) **Hak teâlâ sana selâm ediyor. Hazret-i Ali'nin** (r.a.) **yerine hiç kimsenin vekîl olmamasını, nikâhda bizzat kendisinin bulunmasını emir buyurdu."** dedi. Dörtyüz akça mehr ile nikâh yapıldı. Müjdeciler, Hazret-i Fâtıma'ya (r.anha) müjde götürdüler. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anha) râzı olmadı. Hemen Cebrâil aleyhisselâm geldi. "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ buyuruyor ki, Fâtıma dörtyüz akçeye râzı olmuyorsa, dörtbin akçe olsun." Hazret-i Fâtıma bunu kabûl etmedi. Yine râzı olmadı. Cebrâil aleyhisselâm tekrar geldi. "Dörtbin altın" emir olunduğunu haber verdi.

Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anha) dörtbin altına da râzı olmadı. Cebrâil aleyhisselâm bir daha nâzil oldu. Yâ Resûlallah! Hak teâlâ bu sefer senin bizzat gidip Fâtıma'nın maksadının ne olduğunu öğrenmeni emir buyurdu." dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) temiz kerîmesinin yanına vardı, maksadını sordu. Hazret-i Fâtıma "Babacığım, kıyâmet günü sen, mü'minlerin günahkârlarından ne kadar kimseye şefaat edersen, ben de onların hanımlarına şefaat etmek istiyorum. Muradım budur." dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) kızının isteğini Cebrâil aleyhisselâma söyledi. Cebrâil

aleyhisselâm Hak teâlânın huzûruna çıkıp geldi. Hak teâlânın, Hazreti Fâtıma'nın arzusunu kabûl ettiğini, onun da hesap günü şefaat edeceğini bildirdiğini söyledi. Resûl-i ekrem, (s.a.v.) Hazreti Fâtıma'ya arzusunun kabûl edildiğini, ahırette şefaat edeceğini müjdeledi. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anhâ): "Yâ Resûlallah! Senin âhirette şefaat edeceğine Kur'ân-ı kerîmin âyet-i kerîmeleri delîldir. Benim şefaat edeceğimin delîli nerede?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"Ey Ciğerparem! Cenâb-ı Hakka murâdını arz edeyim. Ne ferman buyurursa, sana söylerim"** buyurdu. Dışarı çıkıp Cebrâil aleyhisselâma Fâtıma (r.anhâ)'nın âhirette günahkâr kadınlara şefaat edeceğine senet istediğini bildirdi" Cebrâil aleyhisselâm Hak teâlânın huzûruna varıp, hemen geri döndü. Elinde bir beyaz ipek vardı. **"Kıyâmet günü günahkâr mü'min kadınlara Fâtıma kulumu şefaatçi, tayin ettim. Bu huccet elinde bâki kalsın"** yazılı idi. Resûlullah (s.a.v.) o kâğıdı yine ipeğe sarıp, Fâtıma'ya (r.anhâ) getirdi. Fâtıma (r.anhâ) bu senedi görünce, nikâha râzı oldu. O senedi çok iyi sakladı. Nikahtan sonra, Resûlullah (s.a.v.) belîğ bir hutbe okudu. Hazreti Fâtıma bu senedi vefâtına kadar sakladı. Vasıyyet etti ki; onu benden ayırmayıp, kabrime koyun. Kıyâmette bu yazıyı huccet edip şefaat edeyim.

Hazreti Ali, Resûl aleyhisselâmın huzûrundan gayet sürûr ile çıkıp mescide vardı. Ebû Bekir ve Ömer (r.anhüm) Ne haber getirdin? diye suâl ettiler. Buyurdu ki, Peygamber aleyhisselâm ricamı kabûl etti. Onlar da meclise gittiler. Buyuruyorlar ki, Allah hakkı için, biz henüz mescide varamadan, Resûlullah (s.a.v.) arkamızdan yetişti. Mübârek cemâli güneş gibi parlıyordu. Ayın ondördüne benzer idi. Bilâl'e (r.a.) hitab edip, Muhâcirîn ve Ensârı cem etmesini toplamasını emretti. Cümlesi mescidi şerîfte toplandılar. Peygamberimiz (s.a.v.) minbere çıktı. Hamd ve sena eyledikten sonra, Muhâcirîn ve Ensâra hitaben buyurdu ki: **"Ey müslümanlar, biliniz ki, kardeşim Cebrâil** (aleyhisselâm) **gelip haber verdi. Hak teâlâ, melâikeyi Beyt-i mamura cem' edip buyurdu ki: "Fâtıma binti Muhammed'i Kulum Ali İbni Ebî Talib'e verdim ve akd ettim."** Bana da emretmiş ki, Eshâbın arasında bu akd-i tecdîd edip şahitler huzûrunda akd-i nikâh edeyim. "Sonra İmâm-ı Ali'ye dönüp: **"Yâ Ali! Kalk, Kaide-i hutbeyi yerine getir."** buyurdu. Ali (r.a.) kalkıp, Peygamber (s.a.v.)'in önüne geldi. Hak teâlâya hamd ve sena eyledi. Habîb-i Rabb-il-âlemine salevât getirdi. Sonra Habîbullaha işâretle dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) kızı Fâtıma'yı bana tezvîc etti. Onun mehri benim cübbemdir. Ben buna râzı oldum. Sizler de bu akde şâhid olun."

Eshâb-ı kiram buyurdular ki: "Yâ Resûlallah! Bu şekilde tezvic buyurdunuz mu? Biz şâhid olalım mı?

Peygamberimiz (s.a.v.) **"Evet şahit olun"** buyurdu.

Etrâftan Allahü teâlâ mübârek etsin dediler. Sonra Resûlullah (s.a.v.) odasına geldi Ali'ye (r.a.) **"Şimdi var, cübbeni sat, parasını bana getir"** buyurdu. Dediler ki, Hazreti Ali (r.a.) o cübbeyi dörtyüzseksen dirheme sattı. Osman (r.a.) cübbeyi aldı ve dedi ki, "Yâ Ali! Bu cübbe benim oldu mu?" Hazreti Ali "Evet" dedi. Hazreti Osman, "Bu cübbeye sen benden daha lâyıksın. Sana bunu hediye ettim. Lütfen kabûl eyle" dedi. Hazreti Ali kabûl edip, cübbeyi ve parasını alıp, Hazret-i Peygamebere getirdi. Durumu anlattı. Peygamberimiz (s.a.v.) sevinip Hazreti Osman'a hayır duâ eyledi. Paradan bir miktar alıp, Ebû Bekir'e verdi. **"Fâtıma'nın cehizi için sarf edersin."** buyurdu. Selmân ile Bilâl'i (r.anhüm) beraber gönderdi **"Taşınacak şey olursa siz taşıyın"** buyurdu.

Ebû Bekir (r.a.) der ki: Dışarı çıktım. Parayı saydım. Üçyüzaltmış dirhem geldi. Fâtıma'nın (r.anhâ) cehizini o para ile gördüm. İçi yün dolu bir döşek aldım. İçi hurma lifiyle dolu bir yastık,

topraktan birkaç kap kacak aldım. Resûl aleyhisselâma getirdim. Görünce mübârek gözlerinden yaşlar aktı ve **"Yâ Rabbi! En iyi kabları toprak çanak olan bu kullarına bereket ver"** diye duâ eylediler. Geri kalan dirhemleri Ümmü Seleme (r.anhâ)'ya teslim ettim. Ümmü Seleme de hoş koku aldı. Hazret-i İmâm-ı Ali buyurdu ki, "Bunun üzerinden bir ay geçti. Bu husûsta mecliste hiç konuşulmadı. Ben de hicabımdan (utandığımdan) ağzımı açamadım. Amma bazen beni tenhâda görüp buyururlardı ki; **"Senin hâtunun ne iyi hatundur. Sana müjdeler olsun ki, O, âlemdeki hâtunların seyyidesidir."** Bir aydan sonra İmâm-ı Ali (r.a.)'ın kardeşi Ukayl (r.a.) dedi ki: "Yâ Ali! Bu akd-i izdivaç ile mesrûr olduk. Lâkin muradım odur ki, bu iki mes'ûd birbirine, yakın olalar." İmâm-ı Ali (r.a.) "Benim de muradım odur, lâkin hicâb ederim." Ukayl (r.a.) İmâm-ı Ali'nin (r.a.) elini tutup, Peygamberimizin (s.a.v.) hânesine geldiler. Hücre kapısında Resûlullahın (s.a.v.) câriyesi Ümmü Eymen'e (r.anhâ) rast geldiler. Ahvâli ona söylediler. Ümmü Eymen dedi ki: "Bu husûs için sizin gelmeniz lâzım değildir. Biz ezvac-ı tahirat ile ittifâk edip, size haber veririz. Zira bu husûsta hâtunların kelâmı (sözü) dinlenir. Ümmü Eymen (r.anhâ) bu hâli Ümmü Seleme'ye (r.anhâ) söyledi. Diğer ezvâc-ı tahirat Hazret-i Aişe'nin hânesine geldiler. Ümmü Seleme (r.anhâ) söze başlayıp, Hadîce'yi (r.anhâ) zikr etti. "Eğer o hayatta olsaydı, bize bir endişe olmaz idi" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ağladı ve buyurdu ki: **"Hadîce gibi hâtun hani? Halk beni tekzip ettikte, tasdîk etti ve bütün malını benim yoluma sarf etti. Dîn-i İslama çok yardım etti. Hayatında Hak teâlâ bana emretti ki, Hadîce'ye müjde ver ki: Cennette Onun için zümrütten bir köşk yapılmıştır."**

Ümmü Seleme (r.anhâ) "Yâ Resûlallah! Hadîce'den zikr buyurdun. Hak teâlâ yerini Cennet eyledi. Şimdi amcan oğlu Ali (r.a.) murâd eder ki, onu zevcesi ile bir araya getiresin. O iki cevheri birbirine kavuşturasın." dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey Ümmü Seleme! Ali bana bu sözü izhâr etmedi."** Ümmü Seleme (r.anhâ) "Yâ Resûlallah (s.a.v.) O gayet mahcubdur. O cihetten izhâr etmez." dedi. Resûlullah (s.a.v.) Ümmü Eymen'e Hazreti Ali'yi da'vet etmesini emretti. İmâm-ı Ali (r.a.) geldi mecliste olan hâtunlar kalkıp gittiler. Hazreti Ali başını önüne eğip oturdu. Resûlullah (s.a.v.): **"Zevceni ister misin ya Ali?"** buyurdu.

Ali (r.a.): "Evet yâ Resûlallah! Anam ve babam sana feda olsun" dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) emir buyurdu. Fâtıma (r.anhâ)'nın cehizini tamam ettiler. Hazreti Ali'ye bir miktar para verip hurma ve yağ almasını söyledi. Hazreti Ali beş dirhemle hurma dört dirhemle yağ aldım. Resûlullahın huzûruna getirdim. Mübârek elini yeninden çıkardı. Deriden bir sofra istedi. Hurma, yağ ve yoğurdu karıştırıp bir çeşit yemek yaptı ve **"Yâ Ali! var, kimi bulursan getir"** dedi. İmâm-ı Ali dışarı çıktı, çok insanlar gördü. Hepsini davet etti ve içeri girip, "Yâ Resûlallah! Halk çoktur" dedi.

Resûlullah (s.a.v.): **"Onları onar onar içeri getir, taam** (yemek) **yesinler"** dedi. Öyle yaptı. Hesab ettiler, erkek ve kadından yediyüz kimse yemek yemişler ve doymuşlar idi. Fâtıma (r.anha)'nın velimesi tamam olup, Resûlullah (s.a.v.) bir eliyle İmâm-ı Ali'yi ve bir eliyle Fâtıma'yı (r.anhâ) alıp evlerine götürdü. Fâtıma'yı (r.anhâ) bağrına bastı. Alnından öptü.

Hazret-i Ali'ye teslim etti ve **"Zevcen iyi zevcedir"** buyurdu. Hazret-i Fâtıma'ya da **"Erin iyi erdir"** dedi. Her ikisini Hak teâlâya ısmarladı. Sonra mübârek eliyle kapının iki kanadını tutup, bereket ile duâ eyledi ve çıkıp gitti.

Hazret-i Ali buyurdu ki: "Resûlullahın (s.a.v.) hânemize teşrîf buyurduğu gün, gerdekten dört gün geçmiş idi. Bizimle sohbet eyledi." Sonra bana dedi ki: **"Yâ Ali! Su getir."** "Kalktım su getirdim." Bir âyet-i kerîme okudu ve **"Bu sudan biraz iç. Bir miktar kalsın"** dedi. "Öyle

yaptım. Kalan suyu başıma ve göğsüme serpti." Tekrar **"Su getir"** buyurdu. Yine su getirdim. Bana yaptığı gibi, Fâtıma'ya (r.anhâ) da yaptı. Sonra beni dışarı gönderdi. Fâtıma'ya benden suâl eyledi. Fâtıma (r.anhâ) dedi ki, Babacığım, bütün kemal sıfatlar kendisinde mevcûttur. Lâkin, bazı Kureyş hâtunları bana **"Senin erin fakîrdir"** diyorlar. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey kızım! Senin baban ve helâlin fakîr değildir. Bütün yer ve gök hazine ve definelerini bana arz ettiler. Kabûl etmedim. Allahü teâlânın katında makbûl olanı kabûl ettim. Ey kızcağızım. Eğer benim bildiğimi, sen bilseydin, dünyâ senin nazarında hor ve aşağı olurdu. Allahü teâlânın hakkı için erin sahabenin evvelidir. İslâm'da büyüğüdür. İlmde en derinidir. Ey kızım! Allahü teâlâ Ehl-i beytten iki kimse ihtiyâr etti. Biri baban ve biri helâlindir. Zinhar ona isyan eyleme ve emrine muhalefet etme."**

Resûlullah (s.a.v.) kızına nasîhat ettikten sonra Ali'yi (r.a.) davet etti. Ona da Fâtıma'yı (r.anhâ) ısmarladı. **"Yâ Ali! Fâtıma'nın hatırına riâyet eyle. O benden bir parçadır. Onu hoş tut. Eğer onu üzersen, beni üzmüş olursun"** buyurdu. İkisini de Allahü teâlâya ısmarladı. Sonra kalkıp gitmeğe azîmet etmişti ki: Fâtıma (r.anhâ) "Yâ Resûlallah! İçerinin hizmetini ben görürüm. Dışarısının hizmetini de Ali (r.a.) görür. Bana bir câriye ihsân ederseniz, bana bazı işlerimde yardımcı olur. Beni memnun edersiniz" dedi. Resûlullah buyurdu ki: **"Ey Fâtıma! Sana hizmetçiden daha iyi bir şey mi in'âm edeyim. Yoksa hizmetçi mi ihsân edeyim?"**

Fâtıma (r.anhâ) "Hizmetçiden iyisini ihsân eyle" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hergün otuzüç kerre (Sübhanallah), otuzüç kerre (Elhamdülillah), otuzüç herre (Allahü ekber) bir kerre de (Lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh. Lehülmülkü ve lehül hamdü ve nüve alâ külli şey'in kadir" söyle. Hepsi yüz kelimedir. Kıyâmette bin hasene (iyilik) bulursun. Mîzân'da hasenatın ağır gelir."** Bunları söyleyip, evimizden çıkıp, se'âdetle gittiler.

Hazreti Fâtıma, Ali'yi (r.a.) üzecek ve gadap verecek bir şey yapmadı. Asla emrine muhalefet etmedi. Hazreti Ali de Fâtıma'nın gönlünü, kıracak bir harekette bulunmadı.

Abdullah İbni Abbas (r.a.)'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.): **"Ben ilmin terazisiyim. Ali bu terazinin kefeleri, Hasan ve Hüseyin ipleri, Fâtıma, kefelerin asıldığı demiri ve benden sonra gelen halifeler düşey demirdir. Bu terazi ile dostlarımızın amelini tartarlar"** buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte: **"Eğer Ali yaratılmasa idi. Fâtıma'ya münasip kimse bulunmazdı."** buyurmuştur. Yine bir hadîs-i şerîfte **"Yâ Ali! Allahü teâlâ sana, Fâtıma'yı zevce yaptı. Yeryüzünü ona mehr kıldı. Sana buğz ederek yeryüzünde yürüyen kimsenin, bu yürümesi haramdır"** buyurdu.

Bilâl-i Habeşî (r.a.) anlatıyor. Bir gün Resûlullah (s.a.v.) mübârek yüzü ayın ondördünden daha parlak olduğu halde yanımıza geliyordu. Abdurrahmân bin Avf (r.a.) server-i âlemi karşıladı. **"Babam, anam sana feda olsun yâ Resûlallah! Bu ne nûrdur?"** dedi.

Resûlullah (s.a.v.): **"Bu kardeşim, amcam oğlu ve dâmâdım hakkında Rabbimden gelen müjdedir. Allahü teâlâ, Fâtıma'yı, Ali'ye tezvic ettiği zaman, Cennetin sahibi olan Rıdvan adındaki meleğe Tûbâ ağacını sallamasını emir buyurdu. Rıdvan salladı. Bizim dostlarımız sayısınca senetler saçıldı. Allahü teâlâ nûrdan melekler yarattı. Her**

meleğe o senetlerden birer tane verdi. O senetlerde "Resûlümü ve Ehl-i beytimi halis sevenler, Cehennemden uzak olmuştur" diye yazılmıştır, buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etmiştir: Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdular ki: **"Kıyâmet günü halk aç, susuz ve çıplak iken biz dört kişi binek üzerinde oluruz. Ben kendi bineğim olan Burak üzerine binerim. Sâlih** (aleyhisselâm) **devesi üzerine biner. Fâtıma, benim Asbâ adındaki deveme biner. Ali bin Ebî Talib de Cennet develerinden birine biner.."**

Ebû Bekr Sıddîk (r.a.), "Allahü teâlâ ey Cennet! Senin dört köşeni, dört kimse ile süslerim. Biri Peygamberlerin üstünü Muhammed'dir (aleyhisselâm), Biri Allah'tan korkanların üstünü Ali'dir. Üçüncüsü kadınların üstünü, Fâtıma-tüz-Zehrâ'dır. Dördüncü köşedeki de temizlerin üstünü Hasan ve Hüseyin'dir" buyurduğunu bildirmektedir.

İbni Abbâs (r.a.) bildiriyor ki: Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda idim. Hazreti Fâtıma ağlayarak geldi: "Babacığım! Hasan ve Hüseyin evden çıkmışlardı. Uzun zaman geçti. Hâlâ gelmediler. Ali (r.a.) da evde yok ki gidip onları çağırsın, şimdi ne yapacağız?" dedi. **"Yâ Fâtıma! Üzülme, Allahü teâlâ onları muhafaza eder"** buyurdu. Sonra: **"Yâ Rabbi! Eğer iki torunum denizde iseler inâyet kayığın ile sahile ilet. Eğer sahrada iseler, hidâyet rehberin ile evine getir"** diye duâ buyurdular. Cebrâil aleyhisselâm geldi:

"Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Onlar dünyâdakilerin büyüklerindendir. Anneleri daha yüksektir. Üzülmeyin Neccâroğullarının bahçesinde emniyettedirler. Allahü teâlâ onları muhafaza etmek için iki melek tayin etmiştir. Kanatları ile onları örterler, dedi. Resûl (aleyhisselâm) o bahçeye doğru yola, koyuldular. Hazreti Hasan ve Hüseyin'i melek ile beraber alarak eve dönerken, Ebû Eyyüb Ensârîye (r.a.) rastladılar. Ebû Eyyûb (r.a.) meleği hissetmeyip, iki torununu da beraber götürdüğünü zannederek "Yâ Resûlallah! birini bana verin, Cenabınızın yükünü hafifleteyim" dedi. Resûlullah: **"Yâ Ebâ Eyyüb! Bunlar dünyâda mükerrem, ukbâda muhteremdirler. Anneleri bunlardan daha üstündür"** buyurdu. Eshâb-ı kirama hitaben: **"Size dede ve nine bakımından insanların en şereflilerinin kimler olduğunu haber vereyim mi?"** buyurdu. Yâ Resûlullah! (s.a.v.) haber verin dediler. Buyurdu ki: **"Hasan ve Hüseyin'dir. Çünkü dedeleri, Allahın peygamberi, nineleri Hadîce-tül-Kübrâ'dır."** Sonra: **"Baba ve anneleri bakımından insanların en üstününü haber vereyim mi?"** buyurdular. Eshâb-ı kiram: "Yâ Resûlallah! Buyurun dediler. Resûlullah (s.a.v.) **"Babaları Ali bin Ebî Talib, anneleri Fâtıma binti Resûl** (s.a.v.) **olan Hasan ve Hüseyin'dir"** buyurdular.

Hazreti Osman, Resûlullaha (s.a.v.) ziyâfet vermişti: Hazreti Ali ziyâfetten çıkıp eve geldi Hazreti Fâtıma, Hazreti Ali'yi üzüntülü gördü. Sebebini sordu. Hazreti Ali "Yâ Fâtıma! Biz de biraz zengin olup da, Resûlullahı (s.a.v.) davet etseydik. Bu gün Hazreti Osman davet etti. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anha): "Biz de davet edelim" dedi. Hazreti Ali: "Ey Habîbullahın kerîmesi! Ne ikram ederiz, hangi yemekleri veririz?" dedi. Hazreti Fâtıma: "O, Allahü teâlânın sevgilisidir. Hak teâlâ O'na yemek verir", dedi.

Hazreti Ali, Resûlullahın huzûruna vardı: "Yâ Resûlallah! Kerîmeniz Fâtıma, sizi evine davet ediyor", dedi.

Resûlullah (s.a.v.): **"Yalnız beni mi, yoksa Eshâbımla beraber mi çağırıyor"** buyurdu. Hazret-i Ali: "Eshâb-ı kiram da beraber buyursunlar" dedi. Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı ile kalkıp, Hazret-i Fâtıma'nın evine teşrîf ettiler. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anha): "Yâ Rabbi! Biliyorsun, Habîbin

ve Eshâbı bu miskînîn evini şereflendirdiler. Onlara ikram edecek bir şeyim yok. Sen onlara ihsân, ikram et, ni'metler ver!" diye duâ etti.

Bir tenceresi vardı. Ocağa koydu. Hak teâlâ lütfederek tencereyi yemekle doldurdu. Hazret-i Fâtıma bu yemeği Resûlullahın huzûruna götürdü. Eshâb-ı kiram ile beraber yediler. Resûlullah (s.a.v.) **"Bu Cennet yemeklerindendir."** buyurdu.

Hazreti Fâtıma odasına girip Hak teâlâya şükür secdesi etti. "Yâ Rabbi! Kölem yok ki âzâd edeyim. Bu ümmetin günahkârlarından bir kısmının Cehennem ateşinden âzâd edilmesini istiyorum, diye duâ etti. Hemen Cebrâil (aleyhisselâm) geldi:

"Yâ Resûlallah! Kızın Fâtıma, ümmetinin günahkârları için münâcaat etti. Hak teâlâ sana selâm söyledi ve "Fâtıma'nın evine gelen yüz erkek ve yüz kadından her birinin her adımına Cehennemden bir kişiyi azad etti" buyurduğunu haber verdi.

Ehl-i beyti nebevinin fazîlet ve kemalâtı pek çoktur. Saymakla bitmez. Onları anlatmağa, medh etmeğe insan gücü yetişmez. Onların kıymetleri ve büyüklükleri, ancak âyet-i kerîme ile anlaşılmaktadır. İmâm-ı Şafiî bunu çok güzel bildiriyor, diyor ki: "Ey! Ehl-i beyt-i Resûl, sizi sevmeği, Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde emr ediyor. Namazlarında size duâ etmeyenlerin namazlarının kabûl olmaması, kıymetinizi, yüksek derecenizi gösteriyor. Şerefiniz ne kadar büyüktür ki, Allahü teâlâ, Kurân-ı kerîmde sizleri selâmlıyor." Ehl-i beyti sevmek her mü'mine farzdır. Son nefeste îmân ile gitmeğe sebep olur.

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Fâtıma benim bir cüzümdür. (Yâni benden bir parçadır), onu kızdıran, beni incitir."** Ebû Hureyre (r.a.) diyor ki: Peygamberimiz (s.a.v.) İmâm-ı Ali'ye (r.a.) karşı buyurdu ki: **"Fâtıma bana senden daha sevgilidir. Sen bana ondan daha azîzsin, yani kıymetlisin!"**

Bir gün, Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ali'ye: **"Yâ Ali! Allahü teâlâ hazretlerini sever misin?"** diye sordu. Hazreti Ali "Evet severim", dedi.

"Beni sever misin?" buyurdu. Hazreti Ali de: "Evet" dedi. **"Hasan ve Hüseyin'i sever misin?"** buyurdu. Hazreti Ali yine: "Evet severim" dedi. Habîb-i Ekrem: "Yâ Ali! Bu kadar sevgiyi bir kalbe nasıl sığdırıyorsun?" buyurdu. Hazreti Ali bir cevap veremiyeceğini söyledi. Hazreti Fâtıma'ya durumu anlatınca: "Bunda düşünecek ve üzülecek ne var? Hak teâlâyı ve Resûlünü (s.a.v.) sevmen imândandır. Beni sevmen nefsin içindir. Hasan ve Hüseyin'i sevmen tabiatındandır." dedi. Hazret-i Ali bu cevâbı Resûlullaha (s.a.v.) söyledi. Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Bu meyve ancak Peygamberlik ağacından alınmıştır."** buyurdular. Yani bu cevap senden değil Fâtıma (r.anha)'dandır, demek istediler. Peygamberimiz (s.a.v.) hastalığı şiddetlenince, Hazreti Fâtıma'yı istedi. Gelince sinesine çekip, kulağına bir söz söyledi. Fâtıma (r.anha) ağladı. Sonra birşey daha söyledi. Sevindi. Âişe (r.anha) Bu hâdiseyi bildirir, der ki: (Ey Fâtıma, bir anda hem üzülmek, hem de sevinmek görmedik. Bunun sebebi nedir?) Resûlullahın sırrını beyan etmek caiz değildir, dedi. Resûlullah (s.a.v.) ahirete gittikten sonra, o sözler ne idi, diye sordum. Cevabında: "Resûlullah (s.a.v.) bana buyurdu ki: **"Cebrâil aleyhisselâm her sene bana bir kerre Kur'ân-ı kerîmi arz ederdi. Bu sene iki kerre arz etti. Anladığım ecelim yaklaşmıştır."** Ben bundan ağladım. Sonra bana: **"Ehl-i beytimden en önce sen bana gelir, kavuşursun."** buyurdu onun için sevindim" dedi.

Resûlullahın vefâtı günü, Hak teâlâ Azrail aleyhisselâma "Git, Habibimden izin iste. Eğer izin verirse, mübârek rûhunu kabzeyle, izin vermezse geri dön" buyurdu. Azrail aleyhisselâm,

yardımcılarından bin melek ile, cevâhirle süslü elbiseler giyip geldiler. Azrail aleyhisselâm köylü kıyâfetinde hücre kapısında durup: "Esselâmü aleyküm yâ Ehle Beytinnübüvveti ve ma'denirrisâleti izin var mıdır içeri girmeğe, Allahü teâlâ size rahmet eylesin", dedi. O vakit Hazreti Fâtıma, Resûlullahın (s.a.v.) yastığı kenarında oturur idi. Hazreti Âişe, yâ Fâtıma cevap ver dedi. Fâtıma (r.anha) kapıya gelip "Allahü teâlâ senin gelişine ecirler versin. Babam şimdi haliyle meşgûldür. İçeri girmek müyesser değildir" dedi. Yine tekrar izin istedi. Yine evvelki cevâbı verdi. Üçüncüde, yüksek sesle izin istedi. Bütün Ehl-i beyt onun heybetinden korktular. Titremeğe başladılar. O zaman Resûlullah (s.a.v.) kendinden geçmiş idi. Uyanınca **"Ne oluyor?"** buyurdu. Bir köylü kapıda durup izin ister, ne kadar özür dilediysek, kabûl etmedi, dediler. Resûlullah (s.a.v.): **"O köylü değildir. Melek-ül-mevt ve lezzetleri yıkıcıdır."** buyurdu. Fâtıma (r.anha) bunu işitip: Vah Medine harâb oldun dedi. Çok ağladı. Sonra, Hazreti Fâtıma'nın elini tutup, mübârek göğsüne koydu. Bir zaman mübârek gözlerini açmadı. Hazır olanlar, mübârek rûhunun kabz olunduğunu sandılar. Hazreti Fâtıma, mübârek ağzını, Resûlullahın (s.a.v.) kulağına getirip Ey! babacığım dedi. Ondan cevap gelmedi. "Canım sana feda olsun. Bana bak ve bir söz söyle" dedi. Resûlullah (s.a.v.) mübârek gözünü açıp: **"Kızım, bir miktar sabr eyle. Ağlama, zira Hamele-i Arş, senin ağlaman, için ağlaşırlar"** buyurdu. Sonra mübârek eliyle Hazreti Fâtıma'nın gözlerinin yaşını sildiler. Teselli verip, Allahü teâlâdan sabır vermesini istediler ve **"Ey kızım, benim rûhum kabz olacak. İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn, diyesin. Ey Fâtıma, gelen her musîbete bir karşılık verilir"** buyurdu. Kızının bu halini görünce Onu teselli etmek için **"Babanın çekeceği sıkıntı, ancak bu kadardır. Başka hiç bir sıkıntı görmez"** buyurdu. Sonra mübârek gözlerini kapadı. Hazreti Fâtıma âh! babacığım, dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bundan sonra babana üzüntü ve gussa olmaz. Zira fani âlemden ve mihnet yerinden kurtuluyor."** Fâtıma ile konuşma tamâm olunca Hazreti Âişe'yi çağırarak nasîhat ettiler. Fâtıma'ya (r.anha) "Oğlum Hasan ve Hüseyin'i getir" buyurdular. Geldiklerinde, Resûlullahı bu halde görünce o kadar ağlaştılar ki mecliste bulunanların yürekleri yandı. Hasan'ın (r.a.) yüzünü mübârek yüzüne koydu. Hazreti Hüseyin'in yüzünü mübârek sinesine koydu. Resûlullah Onlara şefkatle baktı. Alınlarını öptü. Ta'zim ve tekrim etti. Hazreti Fâtıma, Resûlullah (s.a.v.) vefât edince "Ey benim babam, Cebrâil aleyhisselâm kime gelir. Vahy kime getirilir? Yâ Rabbi! Benim canımı al da Resûlün ile olayım." diyerek mersiyeler söyledi.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatıyor: Resûlullahın (s.a.v.) yüksek huzûrlarında bulunuyorduk. Hazreti Ali gelip, geride bir yerde oturdu. Server-i âlem (s.a.v.) Hazreti Ali'yi çağırdı. Hazreti Ali ileri geçip, Resûl-i ekremin önüne oturdu. **"Yâ Ali! Allahü teâlâ seni benim üzerime dört haslet ile mükerrem kıldı"** buyurdu. Hemen Hazreti Ali dizlerinin üzerine kalkıp başını toprağa koydu. "Babam, anam sana feda olsun Yâ Resûlallah! Köle efendisinden mükerrem mufaddal olur mu?" dedi. Resûl-i ekrem, **"Yâ Ali! Hak teâlâ bir kuluna ikram etmek, onu üstün yapmak isterse, o kuluna gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, hiç kimsenin hatırına gelmediği şeyi verir"** buyurdu.

FÂTIMA-TÜZ ZEHRÂ'NIN VEFÂTI

Hazret-i Fâtıma, Resûlullah (s.a.v.) vefât ettikten sonra hiç gülmemiştir. Ayrılık ateşi ile dâima yanmış ve Resûlullah (s.a.v.) efendimizin verdiği müjde zamanını bekler olmuştur. Gündüzleri oruç tutarak geceleri ibâdetle geçirmiştir. Vefât edeceğine yakın: "Ölünce beni erkekler arasına perdesiz çıkaracaklarını düşünerek çok utanıyorum" buyurmuştu. O zaman kadınları tabuttan kefene sarılı olarak perdesiz çıkarmak âdet idi. Esma binti Ümeyr, (r.anha)

buyuruyor ki: "Habeşistan'da iken hurma dallarını çadır gibi ördüklerini görmüştüm" dedim. Hazreti Fâtıma "Bunu yanımda yap da göreyim" dedi. Esma yaparak gösterdi, çok hoşuna gitti ve duâ etti. Resûlullah (s.a.v.) vefât ettikten sonra güldüğü hiç görülmemişti. Öldükten sonra beni sen, yıka, Ali de bulunsun. Başka kimse içeri girmesin diye vasıyyet etti. İşte bunun için Hazreti Ali cenâzesine kimseyi çağırmadı. Bir habere göre, Hazreti Abbas (r.a.) Ehl-i beytden birkaç kişi ile cenâze namazını kılıp, gece defn ettiler. Başka haberlere göre, ertesi gün Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömer Fârûk ve bir çok sahâbî hasta ziyâreti için, Hazreti Ali'nin evine geldiler. Anlayınca bize niçin haber vermedin? Namazını kılardık. Hizmetini görürdük, diyerek üzüldüklerini bildirdiler. Hazreti Ali kendisini erkeklerin görmemesi için, gece defn olunmasını vasıyyet ettiğini, vasıyyeti yerine getirmek için böyle yapıldığını söyliyerek, özür diledi.

Hazreti Fâtıma, Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından altı ay sonra, Ramazan-ı şerîfin 3. Salı gecesi akşam ile yatsı arasında vefât etmiştir. Vefâtında yirmidört yaşında idi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler: Râvîler, Hazret-i Fâtıma'nın çok hadîs-i şerîf rivâyet ettiğini bildirmişlerdir. Bunlardan bazıları:

"Kızım Fâtıma, dikkat et, bütün mü'min kadınların veya bu Muhammed ümmeti kadınlarının büyüğü olmana râzı değil misin?"

"Ey benim kızcağızım, kalk Rabbinin rızkına hazırlan, gâfil olma. Zira âlemleri rızıklandıran Cenâb-ı Hak insanların rızıklarını şafağın sökmesiyle güneşin doğması arasında dağıtır." buyurdu.

"Hadîd, Vâkıa ve Rahmân sûrelerini okumağa devam eden kimse yerde ve göklerde "Firdevs Cenneti yerlisi" diye anılır."

"Kızım Fâtıma Allahü teâlâ şüphesiz sana azap etmiyeceği gibi, senin çocuklarına da azâb etmiyecektir."

"Dikkat ediniz, bir kimsenin eli bulaşık olduğu halde yatıp sabah kalktığında o yüzden kendine bir bela ve rahatsızlık gelirse, kendisinden başkasına kabahat bulup kötülemesin."

"Cuma gününde öyle bir saat vardır ki: Mü'min ve müslüman olan bir kimse tam o saatte Cenâb-ı Haktan bir şey dilerse, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâ Onun duâsını kabûl buyurarak dileğini verir." buyurdular.

İlâhi! Fâtıma evlâdı hatırına,
Son sözüm kelime-i tevhîd ile ola!
Eğer bu duâmı edersen red ya kabûl!
Sarıldım, Ehl-i beyt-i Nebî eteğine.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 19

2) El-İsâbe cild-4, sh. 377

3) El-İstiâb cild-4, sh. 373

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 39

5) Belezûri, Ensâb-ül-eşrâf cild-1, sh. 269

6) Mektûbat-ı İmâm-ı Rabbânî cild-2, mek. 59

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6, sh. 282

8) Şevâhid-ün-Nübüvve cild-7, sh. 19

9) Medâric-ün-Nübüvve cild-2, sh. 594

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 58, 306, 469, 839, 924, 974, 975, 1005

11) Sahîh-i Buhârî Fedâil-i Ehl-i Beyt

12) Sahîh-i Müslim Fedâil-i Ehl-i Beyt

13) Sevâik-ul-Muhrika sh. 226

HAZRETİ HASAN BİN ALÎ

Resûlullahın torunu, İslâm halifelerinin beşincisi. Oniki imamın da ikincisi, Ehl-i beytin dördüncüsü. Hazreti Ali'nin oğlu olup, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) kızı Fâtıma-tüz-Zehrâ annesidir. Künyesi Ebû Muhammed olup, lakabı Müctebâ'dır. Medine'de 3 (m. 625) senesinin Ramazan ayı ortasında doğdu. Muhammed (s.a.v.) kulağına ezan ve ikâmet okuyup, ismini "Hasan" koydu. Yedinci günü akîka olarak, iki koç kesti. Sünnet ettirip, saçını da kestirip, ağırlığınca gümüş sadaka verildi. Medine'de 49 (m. 669) senesinde vefât etti.

Hazreti Hasan âlemlere rahmet olarak yaratılan, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) terbiyesiyle yetiştirilip, büyüdü. Bu çok az kimseye nasip olan, fakat çok büyük şeref ve se'âdetti. Mükemmel bir tahsil ve terbiye gördü. Resûlullah (s.a.v.) tarafından pek çok hadîs-i şerîf ile iltifâta mazhar oldu. Peygamberimiz Hazreti Hasan'ı çok sever, ona şefkatle muâmele ederdi. Hazreti Hasan ve kardeşi Hazreti Hüseyin, Resûlullahın huzûrunda güreşiyorlardı. Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Hasan'ı teşvik buyurdu. Hazreti Fâtıma-tüz-Zehrâ babasına: Yâ Resûlallah! Hazreti Hasan büyüktür, hep onun tarafını tutuyorsunuz. Halbuki, küçüğe yardımcı olmak daha uygun değil midir? deyince, **"Yâ Fâtıma! Cebrâil** (a.s.) **Hüseyin'e yardım ediyor"** buyurdular. Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) anlatır: "Birgün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna girmiştim. Hasan ile Hüseyin önünde oynuyorlardı. "Yâ Resûlallah! Sen bunları çok mu seviyorsun dedim." **"Nasıl sevmem. Bunlar benim dünyâda öpüp, kokladığım iki reyhanımdır!"** buyurdu. Eshâb-ı kiramın büyüklerinden, en fazla hadîs-i şerîf nakleden Ebû Hureyre (r.a.) anlatır: "Hasan'ı gördüğümde hep gözlerim yaşlarla dolar. Zira bugünkü gibi hatırlıyorum. Allahü teâlâ'nın Resûlü (s.a.v.) Onu kucağına oturturdu. O da mübârek sakalları ile oynardı. Resûlullah (s.a.v.) üç kerre şöyle buyurdular. **"Ben bunu çok seviyorum. Sen de sev, Onu sevenleri de sev!"** Yine Hazreti Hasan ile Hüseyin'i kast ederek buyurdular ki: **"Allahım ben bu ikisini seviyorum. Sen de bunları sev. Onlardan nefret edenleri sen de sevme!"**

Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Hasan, Hüseyin, Fâtıma ve Ali'yi (r.anhüm) örtü içine alıp, Ahzâb sûresi otuzüçüncü âyet-i kerîmesini okuyup, **"Ey Ehl-i Beytim! Allahü teâlâ sizlerden ricsi ya'nî her kusur ve kirleri gidermek istiyor ve sizi tam bir taharet ile temizlemek irâde ediyor."** Sonra, **"Allahım! Benim Ehl-i beytim bunlardır."** buyurdu. Hazreti Hasan, henüz akıl baliğ olmayan ve Resûlullaha bîat eden çocuklardandı. Sekiz yaşında 11 (m. 632) senesinde, önce dedesi Hazreti Muhammed (s.a.v.), sonra da annesi Hazreti Fâtıma-tüz-Zehrâ vefât edince yetim kaldı. Bundan sonra babası Hazreti Ali'nin (r.a.) terbiyesinde büyüdü. Hazreti Hasan beyaz ve güzel yüzlü olup, yüzü Resûlullah (s.a.v.)'ın yüzüne çok benzeyen yedi kişiden biridir. Resûlullaha bundan daha çok benzeyen kimse yoktu. Bir gün Hazreti Ebû Bekir, ikindi namazını kıldıktan sonra yolda oynayan Hazreti Hasan'ın yanına gitti. Onu omuzlarına aldı. Hazreti Ali'ye dönerek; "Ali'ye değil de tıpkı Peygamber efendimiz'e benziyor" buyurunca, Hazreti Ali tebessüm etti. Hazreti Hasan hilm (yumuşaklık) rızâ, sabır ve kerem (cömertlik) sahibiydi Fitne çıkıp, halife Hazreti Osman'ın evi sarıldığında imdâdına gitti. İki defa herşeyini

Allah rızası için dağıttı. Bir kişinin münâcâtında; "Yâ Rabbi! Bana onbin altın ihsân eyle" dediğini işitince, aceleyle evine gitti. Adamın münâcâtında istediğini gönderdi. Sadaka vermeden edemezdi. Hazreti Hüseyin ile her aldıklarında pazarlık eder, ucuz almaya çalışırlardı. Kendilerine, "Bir günde, binlerce dirhem sadaka veriyorsunuz da, bir şey satın alırken niçin uzun pazarlık ederek yoruluyorsunuz?" dediklerinde "Verdiklerimizi Allah rızası için veriyoruz. Ne kadar çok versek yine azdır. Fakat, alış-verişte, aldanmak aklın ve malın noksan olmasıdır." buyururlardı. Aldığı bir hediyeye değerinden fazla karşılık verirdi. Birgün Abdullah bin Zübeyr ile yola çıkmıştı. Bir hurmalıkta dinlendiler. Ağaçlar kurumuştu. Abdullah bin Zübeyr "Ağaçta hurma olsaydı, iyi olurdu" dedi. Hazreti Hasan sessizce duâ etti. Bir ağaç hemen yeşerip, hurma ile doldu. Orada bulunanlar bu sihirdir, dediler. Hazreti Hasan, "Hayır, sihir değil. Resûlullahın torununun kabûl olan duâsı ile Cenâb-ı Hak yaratmıştır." buyurdu.

Hazreti Hasan babası Hazreti Ali'nin şehîd edilmesiyle, 40 (m. 661) senesi Ramazan ayı sonunda halife oldu! Kendisine kırkbin kişi bîat etti. Basra, Hicaz, Horasan, Irak, İran, Kûfe, Medine, Mekke ve Yemen ahalisi de bîat etti. Fakat, Mısır ve Şam ahalisi Hazreti Muâviye'ye bîat etti. Hilâfetin yedinci ayında Bağdâd yanında iki tarafın ordusu harbe hazır iken, müslüman kanı dökülmemesi için, hilâfeti Hazreti Muâviyeye bıraktı. Hazreti Hasan küçük iken Resûlullah (s.a.v.) O'na işâret ederek, **"Bu oğlum Seyyiddir. Ümid ederim ki, Allahü teâlâ O'nun vasıtasıyla iki tarafın arasını bulur"** buyurması, Resûlullah'ın (s.a.v.) bir mucizesiydi. Hazreti Hasan'ın hilâfetten çekilmesiyle müslüman kanı dökülmedi. Hazreti Muâviye ile anlaştıkdan sonra Medine-i Münevvere'ye geldi. Hazreti Muâviye kendisinden sonra Hazreti Hasan'ın halife olmasına karar verdi. Hazreti Hasan, çok evlenir, boşanırdı. Babası Hazreti Ali, Kûfe'deyken "Hasan'a kız vermeyiniz. Zira boşar" deyince Kûfeliler kızlarının Resûlullah'ın torununun nikahıyla şereflenmeleri için; "Biz, O'na istediği kızı veririz. İster alıkoysun ister boşasın." cevabını verdiler. Aldığı her kadın ise Hazreti Hasan'ı çok sevip, âşık olurdu. Fakat Ca'de binti Eş'as boşanmaktan çok korkup, kin tuttu. Hazreti Muâviye'nin oğlu Yezîd, babasının Hazreti Hasan'ı halef göstermesi üzerine Ca'de'ye, Şam'dan zehir ile, "Seni ben alacağım, tepeden tırnağa kadar mal, süs eşyası içine koyacağım." haberini gönderdi. Ca'de aldandı. Hazreti Hasan zehirlendi, ölüm hastalığındayken, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına defn edilmesi için Hazreti Âişe'den izin istedi. Hazreti Aişe izin verdiyse de fitne korkusundan Mervan bin Hakem izin vermedi. Hazreti Hüseyin O'nu Bâki Kabristanı'na götürdü. Namazını Saîd bin Âs kıldırdı. Medine-i Münevvere'de Bâki Kabristanlığına defn edildi.

Hazreti Hasan yirmibeş kerre yaya olarak Hacca gitti. Onbeş erkek ve sekiz kız evladı vardı. Hazreti Hasan soyundan gelenlere "Şerîf denir. Kızına ve yeğenlerine şöyle nasîhat ederdi; İlme çalışınız. Ezber zorunuza gidiyorsa, yazınız ve evlerinize götürünüz." Hazreti Muhammed (s.a.v.) torunu Hazreti Hasan için buyurdu ki: **"İçinizden en hayırlısı Ali, gençlerin arasında en hayırlıları Hasan ile Hüseyin. Kadınların da en hayırlısı Fâtıma'dır."**

"Hasan ile Hüseyin Cennet gençlerinin büyüğüdürler. Babaları onlardan efdaldir."

"Kim güneşi kaybederse aya başvursun. Onu da kaybederse yıldıza başvursun." Eshâb-ı kiram bu hadîs-i şerîfin izahını isteyince Resûlullah (s.a.v.) bunu şöyle açıkladı, **"Güneş benim. Ay Ali'dir. Fâtıma da, yıldızdır. Kuzey kutbuna yakın olan o iki yıldız ise Hasan ile Hüseyin'dir."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 9; cild-3, sh. 19, cild-8, sh. 279
2) Üsûd-ül-gâbe cild-2, sh. 8
3) El-İstiâb cild-3, sh. 164, 168
4) A'lâm-ün-nübelâ cild-3, sh. 194, 168
5) Târîhi'l-İslâm cild-3, sh. 56
6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 108
7) Târîh-ul-hâmis cild-1, sh. 470
8) Süyûtî, Târîh-ul-hulefa sh. 188-192
9) Sahîh-i Buhârî cild-2, sh. 135; cild-4, sh. 104
10) El-İsâbe cild-1, sh. 328, 331
11) İbni Hacer-i Mekkî, Savaık-ul-Muhrika sh. 135
12) Muhtasar-ı tuhfe sh. 193, 174
13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1011

HAZRETİ HÜSEYİN BİN ALİ

Resûlullahın (s.a.v.) torunu, Hazreti Ali'nin ikinci oğlu. Oniki imâmın üçüncüsü ve Ehl-i Beytin beşincisidir. Hicretin altıncı yılında (m. 626) doğdu. Hazreti Hüseyin'in nesebi; Hüseyin bin Ali bin Ebî Tâlib bin Abd'ül-Muttalib bin Haşim, el-Kureyşi, el-Hâşimî'dir. Hüseyin adı, ona Resûlullah efendimiz (.a.v.) tarafından verildi. Künyesi, Ebâ Abdullah'dır. Lakabı Seyyid ve Şehîddir.

Ümmü Haris (r.anha) anlatır: "Bir gün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna vardım. "Bir rüya gördüm, çok korkdum" diye arz ettiğimde **"Ne gördün?"** buyurdular. "Sizin vücûdunuzdan bir parça kesdiler, benim yanıma eklediler" dedim, **"İyi görmüşsün, Fâtıma'nın bir oğlu olacak ve senin yanında kalacakdır"** buyurdular. Bir müddet sonra Hazreti Hüseyin dünyâya geldi, İbni Abbas'dan (r.a.) gelen rivâyete göre: Resûlullah (s.a.v.) her sabah namazını kıldıktan sonra mübârek yüzünü Eshâb-ı kirama çevirirlerdi. Üzüntülü kimseler yüzünü görseler mesrûr (sevinçli) olurlardı. Bir gün sabah namazından sonra yüzlerini döndürmeden Hazreti Ali'yi çağırdılar. Beraber mescidden çıktılar. Eshâb-ı kiram (aleyhimürrıdvan) nereye niçin gittiklerini anlıyamadılar. Tekrar dönerler diye oturdular, ikisi Hazreti Fâtıma'nın evine gittiler. Peygamberimiz Hazreti Ali'ye kapıda durup, kimseyi içeri sokmamasını emretmişlerdi. Hazreti Hüseyin doğmuş, melekler tebrik etmek için gelmişlerdi. Hazreti Ebû Bekir duramayıp, Hazreti Ali'nin evine gitti. Sonra Ömer (r.a.) sonra Osman (r.a.) ve bütün Eshâb-ı kiram, Hazreti Ali'nin evine gittiler. Ebû Bekir (r.a.), Hazreti Ali'den Resûlullahın (s.a.v.) nerede olduğunu sordu. Hazreti Ali "İçerde" dedi. "İzin verirsen ben de göreyim" dedi. Hazreti Ali, "Allah'ın Resûlü meşgûldür" dedi. Benim içeri girmememi sana emir etti mi? deyince "Hayır, yalnız dörtyüzyirmidörtbin melek geldi" dedi. Ebû Bekir (r.a.) sözünden taaccüb (hayret) edip durdu. Ali (r.a.), Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve bütün Eshâb-ı kirama aynı şeyleri söyledi. Bir ara Resûlullah (s.a.v.) dışarı çıkıp, herkesin içeri girmesini emr ettiler. Önce Ebû Bekir (r.a.) sonra bütün Eshâb-ı kiram içeri girdiler. Resûlullah'a (s.a.v.) selâm verdiler. Hazreti Ali'nin meleklerin sayısındaki sözü söylendi. Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ali'ye meleklerin sayısını nasıl bildin? diye sordular. Hazreti Ali. "Melekler grup grup geliyorlardı. Her biri bir dil ile konuşurlardı ve sayılarını bildirirlerdi" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Allah aklını ziyade etsin yâ Ali"** buyurdular.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Hüseyin doğduğu zaman, kulağına: **"O Cennet çocuklarının efendisi** (seyyidi)'dir." diye seslenmişti. Üsâme bin Zeyd, bir gece Peygamber aleyhisselâmı gördüğünü ve onun: **"Bunlar benim oğullarımdır, kızımın oğullarıdır; Allahım, ben onları seviyorum, sen de onları sev ve onları sevenleri de sev"** dediğini rivâyet etmektedir. Bir defasında da **"Hüseyin benden, ben Hüseyindenim. Allahü teâlâ Hüseyin'i seveni sever"** buyurmuştu. Hazreti Hüseyin, daha bir çok hadîs-i şeriflerle medh edildi.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîm'de, Ehl-i beyte, buyuruyor ki: **"Allahü teâlâ, sizlerden ricsi, ya'nî her kusur ve kirleri gidermek istiyor ve sizi tam bir taharet ile temizlemek irâde ediyor."** Eshâb-ı kiram sordular. Yâ Resûlallah! Ehl-i beyt kimlerdir? O esnada, İmâm-ı Ail geldi. Mübârek hırkasının altına aldılar, Fâtıma-tüz-Zehrâ da geldi. Onu da yanına aldılar. İmâm-ı Hasan geldi. Onu da bir yanına, İmâm-ı Hüseyin geldi. Onu da öbür tarafına alarak, **"İşte bunlar, benim Ehl-i beytim"** buyurdular. Bu âyet-i kerîme ve ilgili hadîs-i şerîfler, Resûlullahın iki mübârek torununu sevmenin şart olduğunu belirtmektedir.

Hazreti Hüseyin buyurdu ki: Birgün yüksek dedemin huzûruna varmıştım. Ubeyy bin Kâ'b da huzûrunda idi. Bana: **"Merhaba, ey Ebû Abdullah, ey göklerin ve yerin süsü!"** diye hitâb etti. Ubeyy bin Kâ'b hazretleri, yâ Resûlallah! Göklere ve yere senden başka süs var mıdır? dedi; Resûlullah: **"Beni insanlara Peygamber olarak gönderen Allahü teâlânın hakkı için Hüseyin bin Ali, yeryüzünün merkezinin süsüdür. Ondan ziyâde süs, göklerin tabakalarıdır"** buyurdu.

Birgün Hazreti Hüseyin, Resûlullah efendimizin yanında idi. Annesine gitmek istiyordu. Hava yağmurlu idi. Resûlullah duâ buyurdu. Hüseyin (r.a.) eve gidinceye kadar, yağmur ara verdi. Birgün Resûlullah efendimiz, Hazreti Hüseyin'i sağ dizine, oğlu İbrâhîm'i sol dizine aldı. Cebrâil aleyhisselâm gelip, Hakteâlâ, bu ikisinden birini alacaktır. Sen birini seç dedi. Eğer Hüseyin vefât ederse, benim canım yandığı gibi, Ali'nin ve Fâtıma'nın da canları yanar. Eğer İbrâhîm giderse, en çok ben üzülürüm. Benim üzüntümü, onların üzüntüsüne tercih ediyorum buyurdular. Üç gün sonra oğulları İbrâhîm vefât etti.

Hüseyin (r.a.), Resûlullahın yanına her gelişinde onu öper ve **"Selâmet ve se'âdet o kimseye ki, oğlum İbrâhîm'i ona feda ettim"** buyururdu. Hazreti Hüseyin'in ilk çocukluğu Resûlullah efendimizin derin sevgi ve şefkati içinde geçti. Ancak bu hâl, çok sürmedi. Hüseyin (r.a.), bundan sonra ilmini ve edebini babasının yanında tamamladı. Beş çocuğu oldu. Sırası ile, Ali Ekber, Ali Asgar, Ca'fer, Fâtıma ve Sekîne.

İmâm-ı Hasan ve Hüseyin ile Abdullah bin Ca'fer (r.anhüm) Medine-i Münevvere'ye giderlerken yiyecekleri kalmadı. Sahrada olduklarından yiyecek bir şey alınacak yerde olmayıp açlık ve susuzluktan iyice bunaldılar. Sonra "Allaha, tevekkül ettik" diyerek yoldan saptılar. Biraz ilerlemişlerdi ki, ovanın ortasında bir karartı gördüler. Ona doğru gittiler. Siyah bir çadır, içinde ise, bir kadın vardı. Kadına selâm verdiler. Kadın selâmlarını aldı. İyi karşıladı. Bu üç zatın dünyâya rağbetleri olmadığını anladı. Kadına: "hiç yiyeceğin var mı? diye sordular. Bir keçim var. Kendiniz sağın için" dedi. Birisi sağdı. Her biri birer çanak içtiler. Sonra kadına: "Başka yiyeceğin var mı? diye sordular. Kadın: "Keçiyi kesin yiyin" dedi. Abdullah bin Ca'fer (r.a.) kesti pişirdi. Üçü beraber yediler. Allahü teâlâya hamd ettiler. Atlarına bindiler. Kadına "Medine-i Münevvereye geldiğinde muhakkak bize uğra. Biz seyyidlerdeniz. Hâşimîlerdeniz" diyerek yola koyuldular. Bir zaman sonra kadının kocası geldi. Keçiyi göremeyince ne oldu diye sordu. Kadın

olup biteni anlattı. Kocası üzüldü. "Biliyorsun o keçiden başka bir şeyimiz yok. Şimdi ne yapacağız?" diyerek kadını azarladı. Kadın: "Allahü teâlâ rahîmdir, kullarını aç bırakmaz. Böyle güzel yiğitler gelip te, onları misâfir etmeden göndermek insafa sığmaz" dedi, Daha sonra kadın, kocası ile Medine-i Münevvereye birşeyler alıp satmak için gittiler. Hikmet-i ilâhi Hazreti Hasan'a, Bâb-ı selâm önünden geçerken rastladılar. Hasan (r.a.) kadını ve kocasını huzûruna çağırttı. Kadına: "Beni tanıdın mı?" dedi. Kadın: "Hayır" dedi. "Bir zamanlar senin evine üç kişi gelmiştik. Bize süt ikram etmiştin. Bir de keçini kesmiştik. Onlardan biri benim" dedi. Bunlara çok ikram da bulundu: Yanında fazla bir şeyi olmadığından, Beyt-ül-mâl emînine adam gönderip, bin dirhem gümüş ve yüz koyun borç istedi. Getirdiler. Bunların hepsini kadına bağışladı. "Bizi mazur görün" buyurdu. Bu karı-kocanın yanlarına adam vererek, Hüseyin'e (r.a.) gönderdi. Hazreti Hüseyin de bunları iyi karşılayıp, yanında bulunduğu kadar ikram etti. Fazla olmadığından Beyt-ül-mal emîninden bin dirhem gümüş ve ikiyüz koyun borç istedi. Hepsini kadına verip özür diledi. Yanlarına adam verip, Abdullah bin Cafer'e (r.a.) gönderdi. Abdullah (r.a.): "İki İmâm'a uğradınız mı?" buyurdu. "Evet" dediler. "Keşke daha önce bana uğrasaydınız. Onların yanında dünyâ malı bulunmaz, belki sıkıntı çekmişlerdir" dedi. Bunlar imamların yaptıkları ikramları söylediler. Abdullah (r.a.) da ikibin dirhem gümüş ve dörtyüz koyun verdi. Mezkûr karı-koca yediyüz koyun ve dörtbin dirhemi alıp sevinerek evlerine döndüler.

Eshâb-ı kiramdan Dıhye (r.a.) devamlı ticâret için sefere gider gelirdi. Çok güzel yüzlü idi. Cebrâil (aleyhisselâm) çok defa Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna Dıhye (r.a.) şeklinde gelirdi. Bir gün Cebrâil (aleyhisselâm) Fahri âlem (s.a.v.) hazretlerinin huzûrunda bulunuyordu. O zaman henüz küçük olan Hasan ve Hüseyin (r.a.)'dan biri Cebrâil aleyhisselâmı gördü. Hemen kardeşinin yanına koşarak: "Dıhye (r.a.) dedemizin yanında oturuyor, haydi gidelim" dedi. Koşup mescide girdiler. Cebrâil aleyhisselâmın dizlerine oturdular. Ellerini Cebrâil aleyhisselâmın koynuna soktular. Resûlullah (s.a.v.) torunlarının bu hareketini görünce hicâb edip, mani olmak istedi. Cebrâil (aleyhisselâm), Resûlullahın mahcûb olduğunu görünce dedi ki: "Ya Resûlallah! Niçin sıkılıyorsunuz? Fâtıma (r.anha) teheccüd namazını kılarken Hak teâlâ beni gönderir, bunların beşiklerini sallardım. Fâtıma (r.anha) rahatça namazını kılardı. Çocukların bu hareketini bana karşı edebsizlik saymayın. Bazan da bunların anneleri namazdan sonra uyurken, bunlar ağlardı. Hak teâlâ yine beni gönderir, anneleri uyanmasın diye beşiklerini sallardım, ağlamazlardı. Bunların yanıma gelip, ellerini koynuma sokmalarında bir mahzur yoktur." dedi.

Resûlullah (s.a.v.) **"Ey kardeşim Cebrâil! Şimdi bir şey yapmadılar. Daha ileri giderler endişesiyle mâni oldum. Çünkü, Eshâbımdan Dıhye** (r.a.) **isminde birisi vardır. Çok kerre sefere çıkar. Her dönüşünde bunlara hediyye getirir. Sizi Dıhye** (r.a.) **zannedip, ellerini koynunuza soktular"** buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm:

"Yâ Rabbi! Beni Habîbinin (s.a.v.) yanında utandırma" diye duâ etti. "Oturduğun yerde gözlerini kapa, elini Cennete sok, eline ne gelirse al." diye hitap geldi. Cebrâil (aleyhisselâm) ellerini Cennete saldı. Bir yeşil salkım üzüm, bir kırmızı nar eline geldi. Hazreti Hasan üzümü, Hazreti Hüseyin de narı aldı. Bunları yerlerken bir dilenci geldi. "Ey Ehl-i beyt! O üzüm ve nardan bana da verir misiniz?" dedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) yüksek yaratılışlı torunları vermek istediğinde Cebrâil (aleyhisselâm) mâni oldu. "Yâ Resûlallah! O dilenci şeytandır. Cennet meyvaları ona haram iken hile ile yemek istedi."

Hazreti Hüseyin'in yüzü, karanlık gecede etrâfını aydınlatırdı. Yaya olarak yirmibeş defa hacca gitti. Beraberindekiler bineklere binse de, kendisi binmezdi.

Buyurdular ki: "Cömerd efendi olur, cimri hor olur. Bu âlemde bir mü'min kardeşinin iyiliğini, kendinden önce düşünen, öbür âlemde daha iyisini bulur."

Hüseyin (r.a.), hep babasının yanında idi. Babası şehîd olunca, Medine'ye geldi. Hazreti Muâviye'nin vefâtında Yezîd'e bi'at etmedi. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istedi. Kardeşi Muhammed bin Hânefiyye, İbni Ömer, İbni Abbâs ve daha nice Eshâb-ı kiram (r.a.) mâni oldular ise de, nasihatlerini dinlemeyip, yetmişiki kişi ile Mekke'den Irak'a yola çıktı. Yezîd, Şam'dan bunu haber alınca, Irak vâlisi Ubeydullah bin Ziyâd'a emir gönderip, Kûfe'ye sokma dedi. Bu da, Sa'd İbni Ebî Vakkâs'ın oğlu Ömer'in kumandasında bir ordu gönderdi. İbni Ömer, geri dönmesini bildirdi ise de, imâm kabûl etmeyip harp etti. Yanında bulunanlara da tekrar tekrar teslim olun denildi ise de, 72'si de şehîd oluncaya kadar savaşa devam etti.

Sinân bin Enes Nehaî, Hazreti Hüseyin'i, Hicret'in 61 (m. 681) yılında Muharremin onuncu günü Kerbelâ'da şehîd etti. Mübârek oğlu Zeynel'âbidin küçük olduğu için öldürülmedi. Kadınlar ve imâmın mübârek başı ile Şam'a gönderildi. Mübârek başı, Mısır'da Karâfe kabristanında medfûndur. Peygamberimizden bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Kişinin İslâmının güzelliği mâlâyaniyi terk etmesidir."

"Resûlullah (s.a.v.) yoldan geçen bir yahudinin cenâzesi için ayağa kalktı ve buyurdu ki: **"Kokusu beni rahatsız etti."**

"Bahil (cimri) **o kimsedir ki yanında ismim anıldığında bana salat ve selâm getirmez."**

Yine İbnî Abbâs (r.a.) anlatmıştır. Bir gün Hazreti Hasan ile Hazreti Hüseyin'i güreştirdiler. Güreşmeye başlayınca, Resûlullah (s.a.v.) tut yâ Hasan (r.a.) derdi. Hazret-i Fâtıma yâ Resûlallah! Yalnız Hasan'a mı diyorsun? Resûlullah (s.a.v.) **"İşte Cebrâil** (aleyhisselâm) **tut yâ Hüseyin! diyor",** buyurdular.

Hazret-i Hüseyin ile ilgili olarak Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Ben bir ağaca benzerim. Fâtıma, bunun kökü, Ali gövdesi, Hasan ve Hüseyin meyvesidir."

"Genç olarak Cennete girenlerin seyyidi Hasan ve Hüseyin'dir."

"Hüseyin benden, ben de Hüseyin'denim. Hüseyin'i seveni Allahü teâlâ sever. Hüseyin torunlardan bir torundur."

"Hüseyin'i seveni Allahü teâlâ sever."

---

1) El-İstiâb cild-1, sh. 378

2) Üsûd-ül-gâbe cild-2, sh. 18

3) Taberî, Târîh cild-2, sh. 272

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1015

5) Eshâb-ı Kirâm, sh. 348

6) Kısâs-ı Enbiya cüz-7, sh. 192

7) Refakat-ı Hüseyn sh. 3

8) İkd-ül-ferîd cild-2, sh. 219

9) Ensâb-ül-eşrâf cild-4, sh. 82

10) El-Kâmil fi't-Târîh cild-4, sh. 48

11) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 242

12) Sahîh-i Müslim cild-7, sh. 130

HAZRETİ AİŞE-İ SIDDÎKA

Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek zevcelerinden. İsmi Aişe binti Ebû Bekir'dir. Yani Ebû Bekir (r.a.)'ın kızıdır. Annesi Ümmü Ruman binti Âmir İbni Uveymir'dir. Künyesi Ümmü Abdullah, lakabı Sıddîka, ünvanı Ümm-ül-mü'minîndir. Hazreti Âişe'nin çocuğu yoktu. Bunun için künyesi de yoktu. Araplarda künyeye çok ehemmiyet verilirdi. Bunun için Hazreti Aişe üzülürdü. Birgün Hazreti Peygambere bunu arz etmiş ve Peygamberimiz (s.a.v.) de **"Sen yeğenin Abdullah bin Zübeyr'i kendine evlâd edinirsin, Onun ismine izafeten de künye alırsın."** Bundan sonra Hazreti Aişe yeğeni Abdullah bin Zübeyr'e izafeten Ebû Abdullah diye künyelendi.

Hazreti Aişe, Hicret'ten sekiz sene önce Mekke-i Mükerreme'de doğdu. (m. 614). 57 (m. 676) senesinin Ramazan ayının 17. Salı günü Medine-i Münevvere'de vefât etti. Namazını Medine vâlisi olan Ebû Hureyre (r.a.) kıldırdı. Vasıyyeti üzerine geceleyin Bâki' Kabristanına defn edildi.

Hazreti Aişe vâlidemiz küçük yaşta iken okuma-yazma öğrenmiş olup, çok zekî ve kabiliyetli idi. Her bir hâdise üzerine hemen bir şiir söylemesi onun zekâsına bir delîldir. Öğrendiği ve ezberlediği bir şeyi katiyyen unutmazdı. Çok akıllı, zekî, âlime, edibe ve afife ve sâliha idi. Hâfızası pek kuvvetli olduğu için, Eshâb-ı kiram, birçok şeyleri ondan sorup öğrenirdi. Âyet-i kerîme ile medh edildi.

Resûlullah (s.a.v.) ikinci defa olarak, ellibeş yaşında iken, Ebû Bekir'in (r.a.) kızı; Aişe (r.anha) ile evlendi. Bunu, Hadîce-i kübrânın vefâtından bir yıl sonra, Allahü teâlânın emri ile nikâh eylemişti. Ölünceye kadar, sekiz sene onunla yaşadı.

Peygamberimizin Hazreti Aişe ile evlenmelerinde en önemli husûs nikâh akdinin Hazreti Peygamberin arzusuyla değil, Allahü teâlânın emri ile olmasıdır. Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerinde ve Mevâhib-i Ledünniyye'de Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Aişe'ye şöyle buyurdu: **"Seni üç gece rüyada gördüm. Bir melek ipek kumaşa sarmış (Bu senin hatunundur) dedi. Ben de yüzünü açtım ve "Eğer Allah tarafından ise Cenâb-ı Hak imza eylesin" dedim. Ya'nî eğer rüya rahmânî ise Allahü teâlâ müyesser kılsın demektir. Tirmizî'nin beyanına göre: Cebrâil** (a.s.) **Peygamberimize yeşil bir ipek içinde Hazreti Aişe'nin sûretini getirdi ve "Bu senin dünyâda ve âhirette hatunundur"** buyurdu.

Hazreti Aişe'nin bildirdiğine göre: Peygamberimiz (s.a.v.) hergün ya akşam ya sabah vakitlerinde Hazreti Ebû Bekir'in evine uğraması âdet-i şerifleri idi. (Müşrikler Dar'ün-Nedvede toplanmışlar, şeytan Necdli bir şeyh kılığında gelmiş; müşriklere Hazreti Peygamberi öldürmelerini tavsiye etmiş ve Hazreti Peygamberi (s.a.v.) öldürmek üzere karar almışlardı. Cebrâil (a.s.) bunu Hazreti Peygambere (s.a.v.) haber verdi ve hicretine Allahü teâlânın müsâde buyurduğunu bildirdi.) Hazreti Peygamber hicretine müsaade buyurulduğu gün; öğle vakti sıcakta hiç gelmediği bir saatte başını sarmış olduğu halde Hazreti Ebû Bekir'in evine geldi ve Hazreti Ebû Bekir'e Allahü teâlânın hicret için izin verdiğini ve Hazreti Ebû Bekir'in de kendisi ile beraber olacağını haber verdi. Bu haber üzerine Hazreti Ebû Bekir sevincinden ağladı. Hazreti Aişe o güne kadar sevincinden ağlayan hiç bir insan görmediğini söylemiştir.

Yine Hazreti Aişe buyuruyor ki: "Resûlullah Medine'ye hicret ettiği zaman bizi ve kızlarını geride Mekke'de bırakmıştı. Medine'yi şereflendirince azadlı kölesi Zeyd bin Harise ile Ebû Râfi'i iki deve ve ihtiyâçları olabilecek şeyleri satın almak üzere 500 dirhem harçlıkla bize gönderdi. Hazreti Ebû Bekir de Abdullah bin Ureykıt'ı iki üç deve ile onların yanına katıp, hanımı Ümmü Rumân ve beni ve kız kardeşim Esmâ'yı develere bindirerek göndermesini, oğlu Abdullah bin Ebû Bekre mektûb yazarak emretti. "Hazreti Aişe, annesi Ümmü Rumân ve Resûlullahın kerîmelerinden Hazreti Zeyneb hariç diğerleri ile kâfile olarak yola çıktı. Kubeyd mevkiinde Hazreti Zeyd 500 dirhemle üç deve daha satın aldı. Kâfileye Talha bin Ubeydullah (r.a.) da katıldı. Mina mevkiinden Beyd'a denilen yere ulaştıkları zaman Hazreti Aişe'nin devesi kaçtı. Hazreti Aişe buyuruyor ki: "Devem kaçtı. Ben Mahfe'nin içindeydim. Annem de yanımdaydı. Annem "Eyvah kızcağızım, eyvah gelinciğim" diyerek çırpınıyordu. Allahü teâlâ devemize sükûnet verdi ve bizi kurtardı. Nihâyet Medine'ye geldik. Ben Hazreti Ebû Bekir'in ev halkı ile birlikte indim." O zaman Mescid-i Nebevî ve etrâfındaki odalar yapılmıştı.

Abdülhak-ı Dehlevî, (Cezb-ül-kulûb) kitabında, fârisî olarak diyor ki, (Mescid-i şerîf) yapılırken, Aişe ve Sevde (r.anha) için birer oda yapıldı. Sonra, ihtiyâç oldukça bir oda yapılarak, adedleri dokuz oldu. Odalar, Arab âdeti üzere, hurma dalından idi. Üstleri kıldan keçe ile örtülü idi. Kapılarında yalnız perde asılı idi. Odalar mescidin cenûb, şark ve şimâl taraflarında idi. Kerpiçden yapılmış olanı da vardı. Çoğunun kapısı mescide açılırdı. Tavanlarının yüksekliği, orta boylu insan boyundan bir karış fazla idi. Hazreti Fâtıma ile Hazreti Aişe'nin odaları arasında kapı vardı. Resûlullah (s.a.v.) vefâtından birkaç gün önce, Hazreti Ebû Bekir'den başka Eshâb odalarının mescide açılan kapılarını kapattırdı.

Mekke'den gelen Resûlullahın ev halkı kendi odalarının önünde indi. Hazreti Âişe vâlidemiz Hazreti Ebû Bekir'in evinde bir müddet ikâmet buyurdular. Hazreti Ebû Bekir bir gün Resûlullaha "Yâ Resûlallah ehlinle evlenmekten seni alıkoyan nedir?" diye sordu. Resûlullah **"Mehirdir"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir, Resûlullaha mehr parası gönderdi. Bunun üzerine Resûlullah Hazreti Âişe ile nikâhlarının vukû' bulduğu Şevval ayı içerisinde evlendi.

Hazreti Âişe vâlidemiz buyuruyor ki: "Medine'ye hicret edip geldiğimiz zaman burası hastalığı bol olan bir yer idi. Bütün Eshâb-ı kiram hastalığa tutuldular. Bu hastalıktan ancak Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlânın korumasıyla kurtuldu." Hazreti Âişe de hastalandı. Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Âişe'ye **"Sende gördüğüm nedir"** diye sorunca Hazreti Âişe "Anam Babam sana feda olsun yâ Resûlallah hummadır. Allah onu kahretsin" dedi. Peygamberimiz: **"Hayır ona kötü söyleme. O, vazîfelidir, istersen sana bir duâ öğreteyim. Onu okuduğun zaman Allahü teâlâ onu senden giderir."** buyurdu. Hazreti Âişe, "Öğret, yâ Resûlallah" dedi. Hazreti Peygamber duâyı öğretince humma geçti. Hazreti Âişe vâlidemiz hasta yatarken babası Hazreti Ebû Bekir, Onu yanağından öptü: "Sevgili yavrucuğum nasılsın" diye halini sordu.

Hazreti Âişe vâlidemiz Medine'de Resûlullah'ın (s.a.v.) gazâlarına katılmış diğer Sahâbî hâtunları gibi yaralıların tedâvisi ve onların bakımıyla meşgûl olmuş, büyük hizmetler görmüştür. Cephelerde eline kılıç alıp, çarpışmayı istemiş ise de Resûlullah (s.a.v.) buna müsâde buyurmamıştır. Meselâ Uhud günü Hazreti Peygamber (s.a.v.) yaralanmış, mübârek yüzü müşriklerin attığı taşla yaralanıp, kan içinde kalmıştı. Hazreti Fâtıma vâlidemiz, Resûlullahın mübârek yüzünü yıkamış, kan durmayınca yünden hasır yakmış ve külünü âlemlere rahmet olarak gelen Peygamberimizin mübârek yüzüne basarak, kanı durdurmuştu. Hazreti Âişe vâlidemiz de sırtında yiyecek ve içecek su taşıyarak Uhud'a gelmişti. Hazreti Âişe ve Ümmü

Süleym kırba ile su taşıyorlar, Hamne (r.a.) ise susuzlara su veriyordu. Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki, "Uhud gazâsında müslümanlar bozulup, Resûlullahın yanından dağıldıkları zaman, Hazreti Âişe ile Ümmü Süleym bint-i Milhân'ı gördüm. Arkalarında kırbalarla koşa koşa su taşıyorlar, yaralıların ağızlarına boşaltıyorlardı. Kırbaları boşaldıkça koşarak gidiyor doldurunca koşarak geliyor yine yaralılara su veriyorlardı." Kadınların Uhud Savaşına katılmasına müsaade edilmesinin sebebi yaralıları tedâvi için idi.

Hazreti Âişe vâlidemiz, Benî Mustalık (veya Müreysi) gazâsına da katılmıştı. Bu gazâda kendilerine yapılan iftira ile ilgili olarak Hazreti Âişe buyururdu ki: (Bana karşı yapılan iftiranın yalan olduğu Allahü teâlâ tarafından bildirildi). Hatta bunu söyleyerek öğünürdü. Allahü teâlâ, nûr suresindeki onyedi âyeti göndererek, Âişe'ye iftira edenlerin Cehenneme gideceklerini bildirdi. Hazreti Âişe'nin izzeti ve şerefinin yüksekliği bu âyet-i kerîmelerle de anlaşıldı.

Hazreti Âişe'ye iftira, Hicret'in beşinci yılında (Müreysi) gazvesinde olmuştu. Bu muharebeye (Beni mustalık) gazvesi de denir. Resûlullah, bu gazâya bin kişi ile gitmişti. Hazreti Âişe ile Ümmü Seleme'yi de götürmüştü. Ganîmete kavuşmak için, çok sayıda münâfık da gelmişti. Resûlullah (s.a.v.) askerin önüne Hazreti Ömer'i koydu. Kanlı savaşdan sonra beşbin koyun ile onbin deve ve yediyüzden ziyade esîr alındı.

Me'aric-ün-nübüvve de buyuruluyor ki: Resûlullah gazâya giderken, zevceleri arasında kur'a çekerdi. Hangisinin adı çıkarsa, onu birlikte götürürdü. Bu gazâya da Hazreti Âişe ile Hazreti Ümmü Seleme gitmişti. Hazreti Âişe buyuruyor ki, (Kadınların örtünmesi için âyet gelmişti. Bana bir çadır yapdılar. Çadırla deveye bindirirlerdi. Gazâdan dönüşde, Medine'ye yakın konmuşduk. Seher vakti göç sesleri işitildi. Abdest için, askerden uzaklaşmışdım. Hemen geldim. Gerdanlığımı bulamadım. Geri gittim. Aradım, buldum. Yerime gelince, askeri göremedim. Gitmişler. Beni çadırın içinde sanıp deveye yükletmişler. O zaman az yirdim. Zaîf idim. Ondört yaşında idim. Şaşırdım kaldım. Beni bulamayınca ararlar diyerek, oturup bekledim.

Uyumuşum. Resûlullah (s.a.v.) Safvânın arkadan gelmesini emr eylemişti. Gelip beni uykuda görünce, bağırmış. Sesden uyandım. Onu görünce, yüzümü örttüm. Devesini çökdürdü. Uzaklaşarak, (Deveye bin) dedi. Bindim. Safvân yuları tuttu. Sıcak basınca, askere yetişdik. Önce münâfıklara rastladık. Çirkin şeyler söyleşdiler. Onları İbni Ebî Selûl kışkırtıyordu. Müslümanlardan Hassan bin Sabit ve Mistah da onlara uymuşdu. Medine'ye gelince, hasta oldum. İftira söylentileri her yere yayılmış. Benim haberim yokdu. Fakat, Resûlullah beni eskisi gibi aramıyor, hastalığımı da yoklamıyordu. Sebebini anlıyamıyordum. Bir gece, Mistah'ın annesi ile ihtiyâç için dışarı çıkdım. Etekleri ayağına sarılarak düşdü. Oğlu Mistah'a la'net etti. Niçin söğersin? dedim. Söylemedi. Birkaç kerre sordum. Ey Aişe! Onun ne söylediklerini işitmedin mi? dedi. Sordum, iftira sözlerini bana anlattı. Hastalığım hemen arttı. Ateşim yükseldi. Tepemden duman çıktı zannettim. Aklım gitti. Düşdüm. Aklım başıma gelince evime geldim. Babamın evine gitmek için Resûlullah'dan izin istedim, izin verdi. Ne olduğunu öğrenmek istiyordum. Anneme sordum: "Yavrum hiç üzülme! Senin işin kolaydır. Güzel olan ve zevci tarafından çok sevilen her kadın için böyle şeyler söylerler" dedi. Şaşırdım. Böyle sözler acaba Resûlullahın mübârek kulağına da gitmiş midir? Babam da duymuş mudur diye üzüldüm. Çok ağladım. Babam başka odada Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Sesimi duymuş. Annemden sormuş. Annem de, dillerde dolaşan sözleri şimdi işitdi demiş. Babam da ağladı. Sonra yanıma gelip, "Yavrum sabret! Allahü teâlâdan ne âyet geleceğini bekleyelim" dedi. O gece, sabaha kadar uyumadım. Gözlerimin yaşı dinmedi."

Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ali ile Üsâmeyi (r.a.) çağırıp, **"Bu işin sonu neye varacak?"** dedi. Üsâme, (Yâ Resûlallah! Biz senin zevcenin yalnız iyi olduğunu biliriz) dedi. Hazret-i Ali de, (Yeryüzünde kadın çok. Allahü teâlâ sana yeryüzünü dar eylemedi. Aişe'yi, câriyesi olan Büreyde'den sor!) dedi. Ona soruldu. "Allaha yemîn ederim ki, onda bir ayb görmedim. Arada bir uyurdu. Koyun gelince, un ile hamur yapıp yerdi. Çok zaman onun yanında bulundum. Onda hiçbir ayb görmedim. Ağızlarda dolaşanlar doğru olsaydı, Allahü teâlâ, onu sana bildirirdi" dedi. Resûlullah (s.a.v.) bir gün evinde üzüntülü oturuyordu. Ömer-ül-Fârûk hazretleri geldi. Resûlullah, onun ne düşündüğünü sordu. "Yâ Resûlallah! İyi biliyorum ki münâfıklar yalan söylüyorlar. Allahü teâlâ, senin üzerine sinek kondurmuyor. Bir murdar yere konup da, sonra senin üstünü kirletmesin diye muhafaza ediyor. Seni az bir pislikden saklıyan Allah, pisliklerin en kötüsünden elbet saklar" dedi. Hazret-i Ömer'in bu sözü Resûlullahın hoşuna gitti. Mübârek yüzü güldü.

Sonra, Hazret-i Osman'ı çağırdı. Ona da sordu. (Bu sözü münâfıkların yaydığından ve yalan olduğundan şübhem yoktur. Hepsi iftiradır. Allahü teâlâ, senin gölgeni yere düşürmüyor. Mübârek gölgenin bile pis bir yere düşmesini, yâhud habîs bir kişinin, o gölgeye basmasını önlüyor. Mübârek evine pislik sokmasını hoş görür mü?" dedi. Bu sözden de, mübârek kalbi ferahladı. Sonra Hazreti Ali'yi çağırıp sordu. O da, "Bu sözler yalandır, iftiradır. Münâfıkların uydurmasıdır. Sizinle nemâz kılıyorduk. Siz nemâz içinde iken mübârek na'lınızı çıkardınız. Size uyarak biz de çıkardık. **"Na'lınlarınızı niçin çıkardınız"** dediniz. Size uymak için dedik. Siz de, **"Cebrâil aleyhisselâm geldi. Na'lında necâset bulaşığı olduğunu bana haber verdi. Onun için çıkardım"** buyurmuşdunuz. Namaz içinde bile vahy ederek seni pislikden koruyan Allahü teâlâ, mübârek zevcelerinize böyle pislik yapılmasına izin verir mi? Böyle birşey olsaydı, bunu da hemen haber verirdi. Mübârek kalbin üzülmesin. Allahü teâlâ, vahy edip, mübârek zevcenizin pak olduğunu elbette size bildirir" dedi. Bu söz de, Resûlullâhı sevindirdi. Hemen Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'în evine teşrîf buyurdu.

Hazreti Âişe (r.anha) diyor ki: O gün ben durmadan ağlıyordum. Ensârdan bir hanım gelmiş o da ağlıyordu. Annem ve babam yanımda oturuyorlardı. Ansızın Resûlullah gelip selâm verdi. Yanımda oturdu. O zamandan beri yanıma hiç gelmemişti. Bir ay geçmişti. Hiç vahy inmemişdi. Resûlullah oturunca, Allahü teâlâya hamd ü sena eyledi. Şehâdet kelimesini okudu. Bana dönüp, **"Ey Âişe, senin için bana şöyle söylediler. Eğer sen, dedikleri gibi değil isen, Allahü teâlâ, yakında senin doğru olduğunu bildirir. Eğer bir günâh hâsıl oldu ise, tevbe istiğfar eyle! Allahü teâlâ, günâhına tövbe edenlerin tevbesini kabûl eder"** buyurdu. Resûlullahın mübârek sesini işitince, ağlamakdan vazgeçdim. Babama dönüp, cevâb vermesini söyledim. "Vallahi bilmem ki, Resûlullah'a (s.a.v.) ne cevap vereyim. Bizim kavmimiz cahiliyet devrinde putperest idi. İnsan heykellerine tapınırlar, ibâdet etmesini bilmezlerdi. Hiç kimse bizim kadınlarımıza böyle birşey söyliyemezdi. Şimdi elhamdülillah kalblerimiz İslâm nûru ile parladı. Evimiz İslâm ışığı ile aydınlandı. Herkes bizim için böyle söylüyorlar. Ben, Resûlullaha ne diyeyim?" dedi. Sonra anneme döndüm. Sen cevâb ver, dedim. O da, "Ben şaşırdım kaldım. Ne söyliyeceğimi bilmiyorum. Sen söyle" dedi. Sonra, ben söze başladım. Dedim ki: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, mübârek kulağınıza gelmiş olan lâfların hepsi yalandır. Eğer onlara inanmış iseniz, temiz olduğumu ne kadar söylesem, bana inanmazsınız. Allahü teâlâ biliyor ki, benim birşeyden haberim yokdur. Yapmadığım birşeye evet dersem, kendime iftira etmiş olurum. Vallahi başka diyeceğim yokdur. Yalnız Yûsuf aleyhisselâmın dediğini derim ki, **"Sabr etmek iyidir. Onların söyledikleri şey için, Allahü teâlâdan yardım beklerim."**

Şaşkınlığımdan, Ya'kûb "aleyhisselâm" diyeceğim yerde, Yûsuf "aleyhisselâm" dedim. Sonra yüzümü çevirip dayandım. Rabbimin beni temize çıkaracağını, Allah hakkı için hep bekliyordum. Çünkü, kendimden emîndim. Suçum yokdu. Fakat, Allahü teâlânın benim için âyet-i kerîme göndereceğini sanmıyordum. Kıyâmete kadar her yerde, benim için âyet-i kerîme okunacağını aklıma sığdıramıyordum. Allahü teâlânın büyüklüğünü ve kendi aşağılığımı bildiğim için, benim için, âyet-i kerîme göndereceğini hiç ümîd etmiyordum. Yalnız günahsız olduğumu, kalbimin temizliğini Peygamberine rü'yâda bildirir veya kalb-i şerîfine ilham eder diyordum. Allah hakkı için doğru söylüyorum ki, Resûlullah, oturduğu yerden daha kalkmamışdı ve kimse odadan dışarı çıkmamışdı. Mübârek yüzünde vahy alâmetleri göründü. Oturanların hepsi, vahy geldiğini anladı. Babam bu hâli görünce, deriden bir yastık vardı. Yastığı Resûlullahın mübârek başının altına koydu. Bir yemeni çarşaf ile üzerini örtdü. Vahy gelmesi bitince, mübârek yüzünden örtüyü kaldırdı. Gül ile kırmızı yüzünden, inci gibi parlıyan terleri, mübârek elleri ile sildi. Gülümsiyerek **"Müjdeler olsun sana ey Âişe! Allahü teâlâ, seni temize çıkardı. Senin pak olduğuna şâhid oldu"** buyurdu. Babam hemen "Kalk yâ kızım! Resûlullaha çabuk teşekkür et!" dedi. Ben de, "vallahi kalkmam, Allahü teâlâdan başkasına şükr etmem! Çünkü, Rabbim benim için âyet-i kerîme indirdi" dedim. Sonra Resûlullah, "sallallahü aleyhi ve sellem", Nûr sûresinin onbirinci âyetinden başlı yarak, on âyet-i kerîme okudu. Babam hemen kalkıp başımı öpdü.

Âişe (r.anhâ) hakkında bu âyet-i kerîme gelmeden önce, Hz Ebû Eyyûb Hâlidin zevcesi, "Âişe için ağızlarda dolaşan sözlere ne dersin?" diyerek, Hazreti Hâlidden sormuş. Hazreti Hâlid de, "Allah için, bu sözler yalandır. Sen bana karşı böyle kötülük yapar mısın?" demiş. "Hâşâ yapmam" deyince, Hazreti Hâlid de "Âişe, dîni bizden daha bütün iken, Resûlullaha karşı böyle şey yapmış olabilir mi? Biz böyle söylemedik. Bu sözler büyük iftiradır" demiş. Hak teâlâ da, Hazreti Hâlidin tam bu sözü gibi âyet-i kerîme göndermişdir. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", hemen Eshâbını mescide topladı. Gelen âyet-i kerîmeleri okudu. Âyet-i kerîmenin bereketi ile, mü'minlerin kalblerindeki şübheler kalkdı. Mistah, Hazreti Ebû Bekir'in akrabası idi. Fakîr idi. Hazreti Ebû Bekir, onun geçinmesine yardım ederdi. Mistâh, bu işte münâfıklarla bir olunca, ona yardım etmemeğe yemîn etdi. Bunun üzerine, Allahü teâlâ, Nûr sûresinin yirmiikinci âyetini gönderdi. Ebû Bekir Sıddîk, bu âyet-i kerîmeyi işitince, "Allahü teâlânın beni afv etmesini severim" dedi. Mistah'a eskisi gibi yardım etdi. Hazreti Âişenin temiz olduğunu bildiren âyet-i kerîmeler gelince, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", bu sözleri söyliyenlere "Kazf haddi vurulmasını emr buyurdu. Dört kişiye seksen değnek vurdular. Birisi kadın idi ve Resûlullahın baldızı idi. (Me'âric) kitabının yazısı temam oldu.

Hazreti Âişe için gelen onyedi âyet-i kerîmeden birincisinin tefsîrini **(Mevâkib tefsîri)** şöyle bildiriyor: **"Âişe** "radıyallahü anhâ" **ya iftira edenler, sizden birkaç kişidir. Siz bu iftirayı kendiniz için kötülük sanmayın! Bu sizin için hayırlıdır.** (Bu iftira sebebi ile çok sevâb kazandınız. Onların yalanı meydâna çıkdığından, sizin şânınız, şerefiniz artdı. Âyet-i kerîme, sizin temiz olduğunuzu bildirdi: **"O iftira edenlerden her biri için kazandıkları günâh kadar cezalar vardır. Büyük iftirayı icâd edip, çok çirkin şeyi söyliyenlere dünyâda ve âhiretde büyük azâb vardır"** Bunlara had vuruldukdan sonra, Abdullah bin Ebî Selûl hakîr, zelîl oldu. Hassan, ölünceye kadar kör oldu. Mistah'ın eli çolak oldu. Onikinci âyet-i kerîmede, **"Bu iftirayı işitince, mü'min erkek ve kadınlar, kendi ailelerine iyi gözle bakmalı. Bu, meydânda bir yalan ve iftiradır demelidirler",** ondokuzuncu âyet-i kerîmede, Mü'minlerin kötü olarak anılmasını sevenlere, dünyâda ve âhiretde acı azâblar vardır ve yirmialtıncı âyet-i kerîmede **"Habîs söz söylemek, habîs adamlara lâyıkdır. Habîs**

adamlara, habîs kelâm yakışır” buyuruldu. Resûlullah ve Hazreti Âişe ve Safvân (r.anhüm) o alçakların söylediklerinden uzakdırlar. Onlar için afv, mağfiret ve Cennetde ni’metler vardır.

Görülüyor ki, Hazreti Âişe’ye iftira edenlere, Allahü teâlâ, alçak demekdedir. Onlara çok acı azâblar vereceğini bildirmektedir. (Hasâis-ul-habîb) kitabında diyor ki, Resûlullahın mübârek zevcelerinden birini (Kazf) edenin, kötüleyenin kâfir olduğuna ve tevbesinin kabûl olmıyacağına, Abdullah İbni Abbâs hazretleri fetvâ vermiştir. Hele, Hazreti Âişe’ye kötü demek, Kur’ân-ı kerîmi inkâr etmek olur. Bunun küfr olduğu sözbirliği ile bildirilmişdir. Eshâb-ı kiramdan birinin annesine kötü diyenin cezası da, kazf cezasının iki katıdır.

Hazreti Âişe buyurdu ki: Resûlullahın (s.a.v.) ilk hastalığı Hazreti Meymûne’nin evinde oldu. O gün Resûlullahın Hazreti Meymûne’ye uğradığı gündü. Burada Resûlullahın (s.a.v.) hastalığı arttı. Diğer ezvâc-ı tahirât gelerek Resûlullahın hizmetine koyuldular. Peygamberimiz de **“Ey benim zevcelerim ma’zûr görün takatim yoktur ki evlerinizi dolaşayım. İzin verirseniz Âişe’nin evine gideyim, bana orada hizmet edersiniz.”** buyurmuşlardı. Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Abbas ve Hazreti Ali’nin omuzlarına dayanıp Hazreti Âişe’nin odasına gitdi. Giderken mübârek ayakları yeri sürüyordu. Gelip döşeğe yattı. Bu odada 11 (m. 632) senesinde Rebî’ûl evvel ayının onikinci Pazartesi günü Öğleden önce mübârek başı Hazreti Âişe vâlidemizin göğsünde olduğu halde vefât etti. Vefât ettiği yere; Hazreti Âişe’nin odasına defn edildi.

Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra da Eshâb-ı kiramın “aleyhimürrıdvan” Hazreti Âişe vâlidemize Ümm-ül-mü’minîn; mü’minlerin annesi olarak hürmetleri, ikramları ve izzetleri çok fazla idi. Hatta bu husûsta Hazreti Ömer (r.a.) bunda o derece ileri gitti ki, Hazreti Âişe: “Resûlullahın vefâtından sonra Hazreti Ömer bana çok iyilik etti. Yâ Rabbi bundan böyle beni Onun ihsân ve iyilikleri için ayakta tutma” buyurdu. Hazreti Âişe vâlidemiz Resûlullahın; kabr-i şerîfi yanında kendisi için ayırmış olduğu yeri Hazreti Ömer’e (r.a.) verdi. Hz Ömer buraya defn edildi.

Hazreti Âişe vâlidemiz Hazreti Osman zamanında da dîn-i İslâmı öğretmekle meşgûl oldu. Osman (r.a.) hilafetinin son zamanlarında Kûfe ve Mısır’da isyancılar Medine’ye yürüdüler ve Hazreti Osman’ı şehîd etdiler. Hazreti Ali, halife olunca, katilleri arayıp kısas yapmak için gecikdirmeği uygun gördü. Eşkiya ise, bundan yüz buldu. Taşkınlığa devam etdiler. Hazreti Osmanı söğüp, kendilerini haklı gösteren sözleri her tarafa yaymağa başladılar. Eshâb-ı kiramın büyüklerinden Talha, Zübeyr, Nu’mân bin Beşîr, Ka’b bin Acre ve başkaları bu hâle çok üzüldüler’, “İşin sonunun böyle olacağını bilseydik, Hazreti Osmanı, eşkiyaya karşı korurduk” dediler. Katiller, bunu haber alınca, bu sahâbîleri de şehîd etmeğe karar verdiler. Bunlar da Mekke-i mükerremeye gitdiler. Hac etmek için Mekkeye gelmiş olan Hazreti Âişeye anlatıp ona sığındılar. “Halîfe, fitneyi basdırıncaya kadar, eşkiyaya yüz veriyor. Onlar da şımararak düşmanlıklarını, işkencelerini artdırıyorlar. Kısas yapılmadıkça ve zâlimlerin cezası verilmedikçe, kan dökmenin önüne geçilemiyecekdir” dediler. Hazreti Âişe de, “Bu şakîler Medînede kaldıkça ve Emîrü’l-mü’minînin etrâfını sardıkça, sizin Medîneye gitmeniz doğru olmaz. Şimdilik emîn bir yere gidiniz işin sonunu bekleyiniz. Hazreti Alî’yi bu eşkiyanın elinden kurtarmak için uzakdan yardım ediniz, ilk fırsatda, halîfeyi aranıza alıp eşkiyâ üzerine yürüyünüz. Katilleri yakalayıp kısas yapmak kolay olur. Böylece kıyâmete kadar, zâlimlere ders vermiş olursunuz! Bu iş şimdi kolay değildir. Acele etmeyiniz” buyurdu. Eshâb-ı kiram, Hazreti Âişe’nin sözlerini beğendiler, İslâm askerlerinin toplanma yerleri olan Irak ve Basra taraflarına gitmeği uygun gördüler. Hazreti Âişeye **“Fitne kalkıp, ortalık düzelinceye ve halifeye kavuşuncaya kadar bizi**

himâye et! Sen Müslümanların annesisin ve Resûlullahın muhterem zevcesisin. Ona herkesden daha yakın ve daha sevgilisin. Seni herkes saydığı için, eşkiyâ sana yaklaşamaz. Bizimle beraber bulun! Bize kuvvet ol!" diye yalvardılar. Hazreti Âişe, müslimânların rahat etmesi için ve Resûlullahın Eshâbını korumak için, onlarla birlikde Basra'ya hareket etdi. Halîfenin etrâfını sarmış olan ve birçok işlere karışmakda olan katiller, bu haberi Hazreti Alîye başka türlü anlatdılar. Halîfeyi de Basra'ya gitmeğe zorladılar. İmâm-ı Hasen ve İmâm-ı Hüseyin ve Abdullah bin Ca'fer Tayyar ve Abdullah bin Abbâs gibi Sahâbîler, halîfeye acele etmemesini, münâfıkların sözüne aldanmamasını söylediler ise de, eşkiyâ ağır basarak, Emîr hazretlerini Basra'ya götürdüler. Önce Ka'ka' adında birini gönderip, Hazreti Âişe'nin yanında bulunanların düşüncelerini sordu. Sulh ve fitneyi önlemek istediklerini, bunun için de, önce katillerin yakalanması lâzım geldiğini söylediler. Halife, bu isteklerini uygun buldu. Her iki tarafdaki Müslümanlar sevindiler. Üç gün sonra birleşmek için anlaşdılar. Buluşma saati yaklaşınca, katiller haber aldı. Şaşkına döndüler. Başkanları olan Abdullah bin Sebe' yahûdisinin etrâfında toplandılar. Bunun çâresini sordular. Son çaremiz bu gece halîfenin askerlerine hücum ediniz ve hemen halifeye gidip "Âişe'nin yanındakiler sözlerinde durmadı. Baskına uğradık" deyiniz. Bir süvari birliği ile de, karşı tarafa saldırdılar. Birkaç gün evvel gönderdikleri ajanlar da, karşı tarafdan imiş gibi "Halife sözünde durmadı. Baskına uğradık" diye bağırdılar. Böylece harb başladı. Deve vak'ası böyle patlak verdi.

Deve vak'ası sonunda Hazreti Ali Hazreti Âişe'ye izzet ve ikramda bulunmuş ve kendisini Medine-i Münevvere'ye göndermiştir. Hazreti Âişe'nin (r.anha) Deve vak'asına çıkması, harb etmek için olmayıp ıslâh etmek, fitneyi basdırmak içindi.

Hazreti Âişe mü'minlerin annesidir ve Resûlullahın zevcesidir. Hazreti Ali'nin de annesi makamında olduğu, Kur'ân-ı kerîmde bildirilmektedir. İctihâdı Hazreti Ali'nin ictihâdına uymadı. Hazreti Âişe; Hazreti Ali'yi çok severdi. Çünkü **(Ali'yi sevmek imândandır)** hadîs-i şerîfini, Hazreti Âişe haber verdi. Böylece, onu sevdiğini ve herkesin de sevmesi lâzım geldiğini bildirdi. Hazreti Ali şehîd edilince pek çok ağladı ve üzüldü.

Seyyid Ahmed bin Ali Rıfâî buyuruyor ki "Eshâb-ı kiram "aleyhimürrıdvân" arasında olan olaylar üzerine aşırı konuşmak fikir yürütmek, hiç caiz değildir. Her müslüman, Eshâb hakkında, dilini tutmalı, o büyüklerin hep iyiliklerini söyleyip, hepsini sevmeli övmelidir. Çünkü onlar birbirlerini severlerdi."

Hazreti Âişe müctehid idi. Bütün İslâm ilimlerinde çok büyük derecesi vardı. Bilhassa; kadınlara mahsûs hallere dair fıkhî hükümler kendisinden sorulurdu. Çünkü Hazreti Âişe hem mü'minlerin annesi, hem de dinlerini öğrenecekleri bir müftî müctehide idi. Âyet-i kerîme ile medh ve sena olundu. Âlim, edîb, çok akıllı ve üstâd idi. Çok fasîh ve belîğ konuşurdu.

Âişe-i Sıddîka hazretlerinin fazîletleri, üstünlükleri, sayılamıyacak kadar çokdur. Eshâb-ı kirama fetvâ verirdi. Âlimlerin çoğuna göre, fıkh bilgilerinin dörtde birini Hazreti Âişe haber vermiştir. Hadîs-i şerîfde **(Dîninizin üçde birini Humeyrâdan öğreniniz!)** buyuruldu. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", Hazreti Aişeyi çok sevdiği için, ona (Humeyrâ) derdi. Eshâb-ı kiramdan ve Tabiînden çok kimse, Hazreti Âişeden işitdikleri hadîs-i şerîfleri haber vermişlerdir. Urvetübni Zübeyr hazretleri buyuruyor ki "Kur'ân-ı kerîmin ma'nâlarını ve halâl ve haramları ve Arab şiirlerini ve neseb ilmini Hazreti Âişe'den daha çok bilen kimse görmedim."

Eshâb-ı kiram, hediyyelerini, Resûlullaha, Âişe'nin evinde getirip, böylece sevgisini kazanmağa yarışırlardı. Zevceler, iki grup idi. Âişe tarafında Hafsa, Safiyye, Sevde vardı.

İkincisi, Ümm-i Seleme ve ötekiler idi. Bunlar, Ümm-i Seleme'yi Resûlullaha gönderip (Eshâbına emr buyur. Hediyye getirmek isteyen, hangi zevce yanında iseniz, oraya getirsin!) dediklerinde, Resûlullah buyurdu ki, **"Beni, Âişe hakkında incitmeyiniz! Cebrâil "aleyhisselâm" bana, yalnız Aişenin yanında iken geldi."** Ümm-i Seleme, dediğine pişman olup, tevbe ve afv diledi. Fakat zevceler, Hazreti Fâtıma (r.anha) ile de haber gönderdiler. Cevabında **"Ey kızım, benim sevdiğimi, sen sevmez misin?"** buyurdu. Fâtıma "Elbet severim" dedi. Cevâbında **"O hâlde, Âişe'yi sev!"** buyurdu. Âişe (r.anha) buyurdu ki, Resûlullahın zevceleri arasında, Hadîceye (r.anha) gayret etdiğim gibi başkasına gıbta etmedim. Hâlbuki, onu görmemişdim. Çünkü, ölmüş olduğu hâlde, onun adını çok söylüyordu. Ne vakt bir koyun kesip dağıtsa mutlaka bir parçasını da Hadîce'nin akrabasına yollardı. Bunu görünce, bir defa (Allahü teâlâ, sana, sanki Hadîce'den başka kadın vermedi mi, hep onu söylüyorsun) dedim. **"Evet, başka kadınlarım oldu. Fakat, o şöyle idi, böyle idi ve ondan çocuklarım oldu"** buyurdu.

Tirmüzî'de Mûsâ bin Talha diyor ki, Hazreti Âişe'den daha fasîh, düzgün konuşanı görmedim. Resûlullahı medh eden şu iki beyt Hazreti Âişe'nindir:

Ve lev semi'û ehl-ü Mısre evsâfe haddihî,
Lemâ bezelû fî sevmi Yûsufe min nakdin.

Levîmâ Zelîhâ lev reeyne cebînehû,
Le âserne bilkat'il-kulûbi alel eydi.

Mısırdakiler, onun yanaklarının güzelliğini işitmiş olsalardı. Yûsuf aleyhisselâmın pazarlığında hiç para vermezlerdi. Ya'nî, bütün mallarını, onun yanaklarını görebilmek için saklarlardı. Zelihâ'yı kötüliyen kadınlar, onun parlak alnını görselerdi, ellerinin yerine kalblerini keserlerdi (de acısını duymazlardı).

Hazreti Âişe'nin şân ve şereflerinden birisi de Resûlullahın sevgilisi olmasıdır. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem", onu çok severdi. Resûlullaha en çok kimi seviyorsun denildikde, (Aişeyi) buyurdu. Erkeklerden kimi? dediler. "Âişenin babasını" buyurdu. Ya'nî en çok Hazreti Ebû Bekir'i sevdiğini bildirdi. Hazreti Âişe'ye sordular ki, Resûlullah en çok kimi severdi. Fâtıma'yı severdi dedi. Erkeklerden en çok kimi severdi dediler. Fâtıma'hın zevcini buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki, zevceleri arasında, Hazreti Aişe'yi, çocukları arasında Hazreti Fâtıma'yı, Ehl-i beyti arasında, Hazreti Ali'yi, Eshâbı arasında ise, Hazreti Ebû Bekir'i en çok severdi. Hazreti Âişe buyuruyor ki, (Birgün Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" mübârek nalınlarının kayışlarını çakıyordu. Ben de iplik iğriyordum. Mübârek yüzüne bakdım. Parlak alnından ter damlıyordu. Ter damlası, her tarafa nûr saçıyordu. Gözlerimi kamaşdırıyordu. Şaşa kaldım. Bana doğru bakdı. **"Sana ne oldu ki, böyle dalgın duruyorsun"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Mübârek yüzünüzdeki nûrların parlaklığına ve mübârek alnınızdaki ter danelerinin saçdıkları ışıklara bakarak kendimden geçtim" dedim. Resûlullah kalkıp yanıma geldi. Gözlerimin arasını öpdü ve **"Yâ Aişe! Allahü teâlâ sana iyilikler versin! Beni sevindirdiğin gibi, seni sevindiremedim"** buyurdu. Ya'nî, senin beni sevindirmen, benim seni sevindirmemden çokdur, dedi. Hazreti Âişe'nin mübârek gözlerinin arasını öpmesi, Resûlullahı severek onun cemâlini anlıyarak gördüğü için aferin ve takdîr olmaktadır. **Beyt:**

Ne iyi o gözler ki, güzele bakmakdadır.
Ne tâli'li o kalb ki, onun için yanmaktadır!

Tabiînin büyüklerinden olan imâm-ı Mesrûk, Hazreti Âişe'den gelen bir haberi bildirirken (Resûlullahın sevgilisi ve Ebû Bekir Sıddîkın kerîmesi olan Hazreti Sıddîka buyuruyor ki) diyerek söze başlardı. Bazan da (Allahü teâlânın ve göklerde olanların sevdiklerinin sevgilisi diyor ki)

derdi. Âişe (r.anhâ) kendisinin, ezvâc-ı tâhiratın hepsinden daha üstün olduğunu söyliyerek, Allahü teâlânın ni'metlerini sayar, öğünürdü:

Bunlardan da bazıları şunlardır:

1- "Resûlullah beni istemeden önce, Cebrâil aleyhisselâm, benim resmimi getirip gösterdi ve bu senin zevcendir dedi." derdi.

2- "Resûlullah gece namazı kılıyordu. Ben yanında yatmış idim. Bu hâl yalnız bana mahsûsdu (di yerek öğünürdü). Secdede, mübârek elleri ayaklarıma değince, ayaklarımı çekerdim."

3- "Resûlullahın zevceleri içinde, benden başka koca görmeden Resûlullah ile evlenen olmamıştır."

4- "Ezvâc-ı Tâhirât içerisinde, yalnız benim yanımda iken vahiy geldi. Resûlullah (s.a.v.) bazı zev celerine, **"Âişe'yi üzerek, beni incitmeyiniz! Biliniz ki, onun yatağında iken bana vahy gelmekdedir"** buyurmuşdu.

5- "Resûlullahın (s.a.v.) zevceleri arasında benden başka hiçbirinin hem babası, hem de annesi hicret etmiş değildir."

6- "Allahü teâlâ benim hakkımda Beraat âyetini nâzil eyledi"

7- "Resûlullah vefât ederken mübârek başları benim göğsümde idi."

8- "Resûlullah benim evimde vefât buyurdu."

9- "Benim odam Resûlullahın türbesi olmuştur."

Hazreti Âişe vâlidemiz Resûlullahın rızasına kavuşmak için gecesini gündüzüne katardı. O'nu (s.a.v.) birazcık üzgün görse teselli etmek için elinden gelen her şeyi yapardı. Hatta Resûlullahın akrabalarını da gözetir, onlara karşı da her türlü iyiliği yapardı. Âişe (r.anhâ) buyuruyor ki, günde ikinci defa yemek yiyordum. Resûlullah (s.a.v.) görünce, **"Yâ Âişe! Yalnız mi'deni doyurmak sana her işden daha tatlı mı geliyor? Günde iki kere yimek de isrâfdandır. Allahü teâlâ, isrâf edenleri sevmez"** buyurdu. Hadimi merhum, burayı şöyle açıklıyor (Resûlullah (s.a.v.) Âişe'nin (r.anhâ) ikinci yemeği, acıkmadan yediğini anlayarak böyle buyurmuşdu. Yoksa, keffâretler için, günde iki kere yidirmek lâzım olduğu meydandadır.)

Resûlullahın vefâtından sonra Hazreti Âişe'ye yemek yiyip yemediğini sordular. "Hiç bir zaman doyasıya yemedim" buyurdular ve ağladılar. Dâima oruç tutarlardı. Teheccüd namazını hiç terk etmezlerdi. Çoğu zaman Hazreti Peygamberle (s.a.v.) kılarlardı. (Tirmizî-Zühd)

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimizden 2210 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de Eshâb ve Tâbiîn'den birçokları hadîs-i şerîf nakletmişlerdir. Hazreti Âişe'nin ilmini en ziyade neşreden hemşiresi Esma'nın oğlu Urve İbn-üz-Zübeyr ve birâder-zâdesi Kâsım bin Muhammed bin Ebû Bekir'dir. Ahmed İbn-i Hanbel, (Müsnet)'inde Hazreti Âişe'nin hadîslerini (253) sahife içinde toplamıştır. Sahih hadîs kitapları Hazreti Âişe'nin fetvâları ile doludur. Dîni mes'elelerin hallinde, önce Kur'ân-ı kerîm'e sonra hadîs-i şeriflere başvurur, daha sonra da nasslardan (âyet ve hadîs) çıkan ahkâma kıyas ederek ictihâd ederlerdi.

O devrin belli başlı âlimlerinden ve fukahâ-i seb'adan biridir. (Fukahâ-i Seb'a) yedi fıkıh âlimi demektir ki, bunlar. Hazreti Ömer, Hazreti Ali, İbn-i Mes'ûd (r.a.), Zeyd bin Sabit (r.a.), Hazreti Âişe, Abdullah İbn-i Abbâs (r.a.) ve Abdullah İbn-i Ömer (r.a.)'dır.

Fıkıh ve ictihâdda, görüşü, keskin ve kuvvetli idi. Fıkıh ilminin kurucularındandır. İslâm Dininde pek yüksek makam sahibi olup, hadîs ve fıkıh âlimlerince takdîr ve sitayişle anılanların başında gelmektedir.

Tabiînden Mesrûk'a soruldu "Hazreti Âişe Ferâiz ilminden bir şeyler bilir miydi." Buyurdu ki: "Allaha yemîn ederim ki, Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerinden bir çoğu gelir Hazreti Âişe'den ferâize âit şeyler sorar ve öğrenirlerdi."

İmâm-ı Zührî: "Eğer zamanının bütün âlimleri ve Peygamberimizin diğer zevcelerinin ilmi, bir araya toplansa, Hazreti Âişe'nin ilmi yine çok olurdu." buyururdu.

Ebû Mûs'el Eş'arî (r.a.) buyurdu ki: "Bizler (Eshâb-ı kiram) müşkül bir mesele ile karşılaşınca gider Hazreti Aişe'ye sorardık. Hazreti Âişe'nin ilmi pek çoktu."

Urve bin Zübeyr: "Ne fıkıhda ne tıbda, ne şiirde Hazreti Âişe'den daha çok ilmi bulunan kimse yoktu" buyurmuştur.

Abdurrahmân bin Avf (r.a.) hazretlerinin oğlu Ebû Seleme: "Sünnet-i Resûlullahı Hazreti Âişe'den daha iyi bilen dinde tebahhür etmiş (derya gibi geniş ilme sâbib olmuş), âyet-i kerîmelere vâkıf ve sebeb-i nüzûllerini bilen, ferâiz ilminde mahir olan bir kimseyi görmedim" buyurmuştur.

Atâ bin Ebî Rebâh "Hazreti Âişe Eshâb içinde en çok fıkıh bilen, isâbet-i rey bakımından en ileri gelen bir kimse idi" buyurmuştur.

Hazreti Âişe vâlidemiz bütün İslâm ilimlerine vâkıf, müctehid, edîb, zühd ve verâ sahibi çok cömerd bir zevce-i Resûlullahı idi. Onun vefâtında bütün müslümanlar ağladı. Çünkü O Ümm-ül-Mü'minîn idi.

Hazreti Aişe (r.anha) hakkında bir çok hadîs-i şerîfler vardır. Bunlardan biri imâm Münâvî'nin Ebî Şeybe'den bildirdiği **"Âişe cennetde de benim zevcemdir."** Hadîs-i şerifleridir. Râmuz-ül-ehâdis'de kendisine hitaben buyurulduğu bildirilen, hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Ey Âişe hiç hayâsız söz söylediğimi gördün mü? Kıyâmet gününde Allah katında en kötü insan, şerrinden kaçarak insanların terk ettiği kimsedir."

"Ey Âişe, Allah kullarına lütf ile muâmele edicidir. Her işte yumuşak davranılmasını sever."

"Ey Âişe, yumuşak ol; zira Allahü teâlâ bir kuluna iyilik murâd ederse onlara rıfk (yumuşaklık) **kapısını gösterir."**

"Ey Âişe bilmez misin; kul secde ettiği zaman, Allahü teâlâ onun secde yerini yedi kat yerin sonuna kadar tertemiz kılar."

"Ey Âişe, sana birisi istemeden, birşey verirse, kabûl et; çünkü o, Allahü teâlânın sana gönderdiği bir rızıktır."

Hazreti Âişe (r.anhâ) bir gün Resûlullah efendimize, "Şehîdlerin derecesine yükselen olur mu?" diye sorunca; **"Her gün yirmi kerre ölümü düşünen kimse, şehîdlerin derecesini bulur."** buyurmuşlardır.

"Ey Âişe! Geceleri şu dört şeyi yapmadan uyuma!"

1. Kur'ân-ı kerîm hatim etmeden,

2. Benim ve diğer peygamberlerin şefaatlerine kavuşmadan,

3. Mü'minleri kendinden hoşnud etmeden,

4. Hac etmeden!"

Bunları söyledikten sonra namaza durdu. Namazını bitirip de yanıma geldiğinde, kendilerine dedim ki:

- Ey iki cihanın güneşi olan Efendim! Annem, babam, canım sana feda olsun; Bana dört şeyi yapmamı emrediyorsun. Ben bunları bu kısa müddet içinde nasıl yapabilirim?

Tebessüm ederek buyurdular ki: **"Yâ Âişe! Ondan kolay ne var? Üç İhlâs-ı şerîfi ve bir Fâtiha sûresini okursan, Kur'ân-ı kerîmi hatmetmiş; bana ve diğer peygamberlere salevât getirirsen, şefaatımıza kavuşmuş; önce mü'minlerin ve sonra da kendi affını dilersen, mü'minleri kendinden hoşnud etmiş; (Sübhânallahi velhamdülillahi ve lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh. Lehül mülkü velehülhamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir) tesbihini okursan hac etmiş sayılırsın!"** Tabiînden gençler Hazreti Âişe'ye geldiler ve Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkını sordular. Buyurdu ki: "O'nun ahlâkı Kur'ân idi. Kur'ân-ı kerîmin hoş gördüğünü kabûl edip râzı olurdu. Hoş görmediğini kendisi de hoş görmez ve kaçınırdı."

"Resûlullah (s.a.v.) iki şey arasında muhayyer kılındığı zaman, o iki işin en kolayını alırdı -günâh olmadıkça- günah olduğu zaman, ondan herkesten çok uzaklaşırdı. Hiç bir zaman Allah'ın Resûlü (s.a.v.) kendi nefsi için intikam almaya kalkışmamıştır. Yalnız Allah'ın emri çiğnendiği zaman müstesna."

"Resûlullahın (s.a.v.) yatağı, içi hurma lifi dolu deri idi"

"Peygamberin (s.a.v.) karnı (hiçbir zaman) yemek ile doymamıştır. Bu husûsta hiç kimseye yakınmamıştır. İhtiyâç, onun için zenginlikten daha iyi idi. Bütün gece açlıktan kıvransa bile, O'nun bu durumu, gündüz orucundan alıkoymazdı. İsteseydi Rabbinden yeryüzünün bütün hazinelerini, meyvelerini ve refah hayatını isterdi. And olsun ki, O'nun o halini gördüğüm zaman acırdım ve ağlardım. Elimle karnını sıvazlardım ve derdim ki:

"Canım sana feda olsun! Sana güç verecek şu dünyâdan bazı menfâatler (yiyecek ve içecekler) temin etsen olmaz mı?"

"- Ey Âişe, dünyâ benim neyime! Ulû'l azm'den olan peygamber kardeşlerim, bundan daha çetin olanına karşı tahammül gösterdiler. Fakat o halleri ile yaşayışlarına devam ettiler. Rablerine kavuştular, bu sebeple Rableri onların kendisine dönüşlerini çok güzel bir şekilde yaptı. Sevâblarını arttırdı. Ben refah bir hayat yaşamaktan haya ediyorum. Çünkü böyle bir hayat beni onlardan geri bırakır. Benim için en güzel ve sevimli şey, kardeşlerime, dostlarıma kavuşmak ve onlara katılmaktır" buyurdu.

Âişe (r.anha) dedi ki: Bu sözlerinden bir ay sonra (fazla) kalmadı vefât etti (s.a.v.). "Resûlullah (s.a.v.) bütün gece tek bir âyetle namaz kıldı."

Allahü teâlânın, insanların en üstünü olan Hazreti Muhammed (s.a.v.)'e Peygamberlikle birlikte şehîdlik derecesini de vermiş olduğu, Hazreti Âişe-i Sıddîka'nın haber vermiş olduğu şu

hadîs-i şerîften anlaşılmaktadır. **"Hayberde yidiğim zehirli etin acısını duymaktayım. O zehrin te'sîri ile ebher** (aort) **damarım şimdi çalışmıyacak hâle geldi."**

Ebû Dâvud, Hazreti Âişe'den (r.anha) bildiriyor ki; kız kardeşim Esma, Resûlullahın yanına geldi. Arkasında ince elbise vardı.

Derisinin rengi belli oluyordu. Resûlullah (s.a.v.) baldızına bakmadı. Mübârek yüzünü çevirdi ve **"Yâ Esma! Bir kadın; namaz kılacak yaşa geldiği zaman; onun yüzünden ve iki ellerinden başka, yerlerini erkeklere göstermemesi lâzımdır"** buyurdu.

Hazreti Ömer'in haber verdiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Âişe'ye **"Dinde fırkalara ayrıldılar âyet-i kerîmesi bu ümmette meydana gelecek olan bid'at sahiplerini ve nefslerine uyanları haber veriyor."** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) tenbellikden Allahü teâlâya sığınmış, **"Yâ Rabbi! Beni, keselden koru!"** diye duâ ettiğini, Âişe (r. anha) ve Enes bin Mâlik (Buhârî) ve (Müslim) de bildirmişlerdir. (Eşî'ât-ül-leme'ât) da, (Beyân ve Şi'r) babında diyor ki, Âişe (r.anha)nın bildirdiği hadîs-i şerîfde, **"Şi'r, iyisi iyi olan, çirkini çirkin olan sözdür"** buyuruldu. Ya'nî, vezn ve kâfiye, bir sözü çirkinleştirmez. Şi'ri çirkin yapan, ma'nâsıdır.

Resûlullah (s.a.v.)'e biri geldi. Onu uzakdan görünce, **"Kabilesinin en kötüsüdür"** buyurdu. Odaya girince; gülerek karşılayıp iltifât eyledi. Gidince; Hazreti Âişe (r.anha) sebebini sordu, **"İnsanların en kötüsü, zararından kurtulmak için yanına yaklaşılmayan kimsedir"** buyurdu. O, müslümanların başında bulunan bir münâfık idi. Müslümanları onun şerrinden korumak için müdârâ buyurdu.

Medine'de kaht (kuraklık) oldu. Hazreti Âişe'ye gelip, yalvardılar. Resûlullahın türbesinin tavanını deliniz buyurdu. Öyle yaptılar. Çok yağmur yağdı. Kabr-i şerîf ıslandı.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 43

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 58

3) El-A'lâm cild-3, sh. 240

4) Eshâb-ı Kirâm sh. 9, 10, 22, 27, 47, 72, 76, 78, 310

5) El-İsâbe cild-4, sh. 359

6) El-İstiâb cild-4, sh. 356

7) Medâric-ün-Nübüvve cild-2, sh. 97

8) Tezkiret-ül-Huffaz cild-1, sh. 27

9) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 61

10) Tabakât-ül-Huffâz cild-1, sh. 8

11) Üsûd-ül-gâbe, cild-5, sh. 501

12) Fâideli Bilgiler sh. 68, 70, 76, 153, 184, 202

13) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6, sh. 29

14) Sahîh-i Buhârî Kitab-un-nikah Bab-38, 39, 59

15) Miftâh u kunûz-üs-sünne, Hazreti Âişe maddesi

16) Sahîh-i Müslim: Nikâh, 69, 72

17) Ebû Dâvud: Nikâh, Bab-32

18) Tirmüzî: Nikâh, Bab-19

19) Nesâî: Nikâh Bab-29

20) İbn-i Mâce: Nikâh Bab-13

21) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 983

HAZRETİ SEVDE BİNTİ ZEM'A

Peygamber efendimizin muhterem hanımlarından biri. Nesebi (silsilesi), Sevde binti Zem'a bin Kays bin Abdişems bin Abdivüdd bin Nasr bin Mâlik bin Hasel bin Âmir, el-Kureyşi, el-Âmiridir. Annesinin ismi ise, Şemmûs bint-i Kays İbn-i Zeyd İbn-i Amr İbn-i Âmiriye'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmeyen Hazreti Sevde'nin vefâtı ise Hazreti Ömer'in halifeliğinin son yıllarına rastlamaktadır.

Hazreti Sevde, amcasının oğlu Sekran İbn-i Âmir ile ilk evliliğini yapmıştı. İslâmiyetin geldiği ilk yıllarda; kocası Sekran İbn-i Amr ile îmân ederek müslüman oldular. Bu sırada Mekkeli müşriklerin müslümanlara yaptıkları eza ve cefâlar dayanılmaz, akıllara durgunluk verecek halde idi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) müslümanların Habeşistan'a hicretine izin vermişlerdi. Hazreti Sevde; kocası Sekran ile birlikte ikinci Habeşistan hicretine katılarak oraya gitmişlerdi. Daha sonra Habeşistan'dan Mekke'ye döndüler. Hazreti Sekran Mekke'ye dönüşünden kısa bir müddet sonra vefât etti.

Hazreti Sevde, kocası Hazreti Sekran'ın vefâtından önce şöyle bir rüya görmüştü: Rüyada Peygamberimiz (s.a.v.), mübârek ayaklarını Sevde'nin omuzuna koymuşlardı. Hazreti Sevde de gördüğü bu rüyasını, kocası Hazreti Sekran'a anlatmıştı. Rüyayı dinleyen Sekran (r.a.) dedi ki: "Ey Sevde, sen gerçekten böyle bir rüya gördünse, bu benim mutlaka öleceğime, senin de Hazreti Peygamber (s.a.v.) ile evleneceğine bir işârettir. Sevde (r.anha) birkaç gün sonra başka bir rüya daha gördü: Kendisini bir yastığa yaslanmış, gök yüzünden inen ay başının etrâfında dönmüştü. Hazreti Sevde; gördüğü bu güzel rüyasını da kocası Hazreti Sekran'a anlattı. Sekran (r.a.) bu rüyayı da dinledi ve şöyle dedi:

"Ey Sevde (r.anha) bil ki, artık benim ölümüm yaklaşmıştır. Ben öyle inanıyorum ki; benim ölümümden sonra mutlaka evleneceksin" dedi. Gerçekten de Hazreti Sekran bu rüyadan bir kaç gün sonra vefât etti.

Hazreti Sevde, kocası Hazreti Sekran'ın vefâtında 50 yaşlarında idi. O'nun imânındaki sadakati, bütün zorluklara rağmen İslâm Dîni'nden dönmemesi, bu yolda başını ortaya koyması, Peygamberimiz (s.a.v.) üzerinde çok derin bir tesir bırakmıştı. Fakat Hazreti Sevde kocasının vefâtı ile çok üzüldü, sanki kolu kanadı kırılmış gibiydi. Hiçbir sahabenin üzülmesine ve kalbinin kırılmasına dayanamayan Peygamberimiz (s.a.v.) yaşlı ve dul olan Hazreti Sevde'ye evlilik teklif etti. O ise bunu sevinerek kabûl etti. Böylece üzüntüsü ve kederi gitmiş, yaradılmışların en şereflisine eş olma se'âdeti gelmişti.

Peygamber efendimiz evlenmelerinin hepsini; Hazreti Âişe'yi Allahü teâlânın emri ile nikahlandıktan sonra yaptı. Bunlar dinî, siyâsî veya merhamet ve ihsân ederek yapılan evlenmelerdir. Nitekim Sevde (r.anha) ile olan evlenme de böyledir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bütün zevcelerimle evliliklerim ve kızlarımı evlendirmem, hepsi Cebrâil** (a.s)**'ın Allahü teâlâ'dan getirdiği izinle olmuştur."**

Sevde (r.anha) îmân edip müslüman olduğu zaman, babası Zem'a ile kardeşi Abdullah henüz İslâm Dîni'ni kabûl etmemişlerdi. O'nun İslâmiyetten aldığı güzel ahlâkı, edebi ve

terbiyesi; çevresi üzerinde çok büyük tesir yapmıştı. Onlara devamlı hareket ve sözleriyle İslâmiyetin üstünlük ve büyüklüğünü anlatırdı. Hazreti Sevde'nin, Peygamberimiz (s.a.v.) ile evlenmesini duyan kardeşi Abdullah bin Zem'a çok üzüldü. Saçını başını yolmaya başladı. Eline yüzüne üzüntüsünden toprak serpmişti. Daha sonra bu yaptıklarından pişman olduğunu şöyle anlatmıştır: "Zem'a'nın kızı Sevde'nin Resûlullah'a nikâhlandığını duyunca, saçımı yolduğum, başıma ve yüzüme topraklar serptiğim zamanki kadar, gülünç ve aşağı duruma düştüğümü hiç hatırlamıyorum" demiştir.

Hazreti Sevde'nin îmân bütünlüğü, çevresinde bulunan kardeşleri ve yeğenlerine çok tesir etmişti. Onların müslüman olmasına sebep olarak İslâmiyeti ilk kabûl edenler safına sokmuştu. Yakınlarının hepsi Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye hicretinden önce îmân ederek müslüman olmuşlardı.

Hazreti Sevde, Peygamberimize (s.a.v.) karşı çok itaatkâr idi. O'na karşı edeb ve terbiyesinde hiç kusur etmez, emirlerini titizlikle yerine getirirdi. Her yerde O'nunla beraber olmayı ve O'na hizmetle şereflenmeyi canla başla isterdi. Çok şakacı ve latifeyi severdi. Birçok kerre Peygamberimizi (s.a.v.) şakalarıyla sevindirmiş ve duâsını almıştır.

Hazreti Sevde de, Peygamberimiz (s.a.v.) ile birlikte diğer hanımları gibi sırası geldiğinde savaşlara iştirâk ederdi. Uhud Savaşına katılarak, oradaki birçok müslümanın yarasını sarmış, onlara su taşıyarak çok büyük hizmetler etmişti. Peygamberimizle (s.a.v.) son veda haccında bulunmuş, O'nun vefâtından sonra bir daha hac ve umreye gitmemiştir.

Sevde (r.anha), alçak gönüllülüğü, eli açıklığı, bol sadaka dağıtmasıyla tanınırdı. Kendisine gelen bütün hediyeleri fakîrlere verir, onların sevinmesinden çok zevk duyardı. Bir gün Peygamber efendimizin hanımları huzûra toplanarak Ona sordular. "Yâ Resûlallah, bizim içimizden hangimiz size en önce kavuşacak dersiniz?" Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) de; **"Vefâtımdan sonra bana ilk kavuşacak olan kolu uzun olanınızdır"** buyurduğunu Sevde (r.anha) rivâyet etmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra hanımlarının içinde en çok sadaka dağıtan ve cömert olan Hazreti Zeyneb binti Cahş vefât etti. Peygamberimizin (s.a.v.) diğer hanımları ise yukarıdaki hadîs-i şerîfin mânâsını ancak o zaman anlayabilmişlerdi.

Peygamberimizden (s.a.v.) bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler dört-beş taneyi geçmemektedir. Sevde'nin (r.anha) Hazreti Ömer'in halifeliğinin son zamanlarında vefât etmesi de, az hadîs rivâyetinde bulunduğunu doğrulamaktadır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 145

2) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-8, sh. 52

3) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6 sh. 429

HAZRETİ HAFSA BİNTİ ÖMER

Resûlullah'ın mübârek hanımlarından. Ömer bin Hattab'ın (r.a.) kızı olup, annesinin ismi Zeyneb binti Mad'un'dur. Kâ'be'nin Kureyş tarafından yapıldığında, Biset'ten beş sene önce doğdu. Hazreti Ömer, İslâmiyeti kabûl edince, Mekke'de müslüman oldu. Huneys bin Huzafe ile evlendi. Huneys ile ilk muhacirlerden olup, önce Habeşistan'a, sonra Medine'ye hicret etti. Huneys, Bedir ve Uhud gazvelerine katılıp, Uhud'da yaralanıp, Medine'de şehit oldu. Genç yaşta dul kaldı.

Hazreti Hafsa, genç yaşında dul kalınca; babası Hazreti Ömer hicretin üçüncü yılında, Hazreti Ebû Bekir'e ve Hazreti Osman'a kızımı alır mısın dedikde, düşüneyim, demişlerdi. Bir gün, Resûlullah (s.a.v.), her üçü ve başkaları yanında iken, "Yâ Ömer! Seni üzüntülü görüyorum, sebebi nedir?" diye sordu. Bir şişedeki mürekkebin rengi kolay görüldüğü gibi, Resûlullah da (s.a.v.) herkesin düşüncesini, bir bakışta, anlardı. Lüzum görürse sorardı. Ona, hattâ, herkese doğru söylememiz farz olduğundan, Ömer de, Yâ Resûlallah (s.a.v.) kızımı Ebû Bekir'e ve Osman'a (r.a.) teklif ettim, almadılar diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.v.), en çok sevdiği üç Eshâbının üzülmesini hiç istemediğinden, onları sevindirmek için, hemen buyurdu ki: **"Yâ, Ömer! Kızını, Ebû Bekir'den ve Osman'dan** (r.a.) **daha iyi birisine versem ister misin?"** Ömer şaşırdı. Çünkü Ebû Bekir'den ve Osman'dan (r.a.) daha yüksek ve daha iyi kimse olmadığını biliyordu. (Evet Yâ Resûlallah) dedi. **"Yâ Ömer, kızını bana ver!"** buyurdu. Bu sûretle, Hafsa (r.anha), Ebû Bekir'in ve Osman'ın ve bütün mü'minlerin anneleri oldu. Bunlar, ona hizmetçi oldu. Ebû Bekir ve Osman (r.a.) birbirlerine daha yakın ve daha sevgili oldular."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Hafsa'yı bir ara boşadıysa da, Cebrâil (a.s.)ın işâretiyle tekrar nikâhına aldı. Hazreti Hafsa âyet-i kerîme içinde geçip, hakkında hâdîs-i şerîf söylendi. Peygamberimiz (s.a.v.) kendisine hitaben; **"Ey Hafsa! Şakın çok konuşma! Allah'ı anmadan çok konuşmak, kalbi öldürür. Allah'ın zikri ile çok konuşmak ise kalbi diriltir"** buyurdu. Yine Hazreti Âişe ile ikisine **"Allah'a tevbe ederseniz, kalbleriniz meyl eder"** buyurdu. Altmış hadîs-i Şerîf bildirdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sabah namazı için kalktığında abdest aldıktan sonra evinde sabahın sünnetini kıldığını haber vererek hadîs kitaplarına geçirdi. "Peygamber efendimizin (s.a.v.) oturarak tesbih namazı (nafile) kıldığını görmedim. Ancak, vefâtından bir sene önce tesbih namazlarını oturarak kılmaya başladı" buyurdu. Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Hafsa'ya husûsi olarak kendisinden sonra; Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'in halife olacağını bildirdi.

Hazreti Hafsa, bilgili, irâdesi kuvvetli, özü sözü bir idi. Hazreti Âişe, O'nun hakkında; "Hafsa tam mânâsıyle babasının kızıydı, buyurdu. Dîni vecibeleri hakkıyla yerine getirirdi. Geceleri ibâdetle geçirir, gündüzleri oruç tutardı. Senenin çoğunu oruçlu geçirirdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) nikahıyla şereflendikten sonra dînî pek çok husûslara bizzat şâhid oldu. Çok bilgili idi. Abdullah bin Ömer, Safiye binti Ebû Ubeyde, Ümmü Mübeşşir, Hamza bin Abdullah, Harise bin Vehb, Abdurrahmân bin Haris talebeleri olup, pek çok husûsu rivâyet edip, haber verdi. Hazreti Hafsa'ya, Peygamberimiz vefât edince, Beyt-ül-mal'dan tahsisat ayrıldı. Hazreti Ömer'in hilâfetinde ise kendisine divandan onbin dirhem tahsisat bağlanarak geçindi. Babası şehit olurken, Hazreti Ebû Bekir'in toplatmış olduğu Kur'ân-ı kerîm'i muhafaza etmekle vazîfelendirildi. Osman'ın hilâfetinde Kur'ân-ı kerîm'in çoğaltılması esnasında muhafaza ettiği nüshayı halifeye teslim etti.

Hazreti Hafsa, 45 (m. 665) senesi Şaban ayında Medine-i Münevvere'de vefât etti. Cenâze namazını Mervan Âmil kıldırdı. Ebû Hureyre (r.a.) de cenâzeyi Bugayre'nin evinden kabristanlığa kadar sırtında taşıyıp, tabutunu bırakmadı. Bakî Kabristanlığında Abdullah bin Ömer, Âsım bin Ömer, Sâlim bin Abdullah, Hamza bin Abdullah kabre koyup, defn ettiler.

Peygamberimizden (s.a.v.) 60 hadîs-i şerîf rivâyet etmiş, kendisinden de Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâîve İbn-i Mâce hadîs nakletmişlerdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ramazan'da müezzin ezan okuyunca, yiyip içmeyi keser, iki rekât namaz kılardı."

"Peygamber efendimiz (s.a.v.) yataklarına yattıkları zaman mübârek sağ ellerini başlarının altına koyar ve şöyle duâ ederdi: "Rabbi kınî azâbeke yevme teb'asü bâdeke" **"Yâ Rabbi insanların ba's olunacakları günde beni azâbdan koru"** (3 defa). Peygamber efendimiz sağ eliyle yer, sağ eliyle içer, abdeste, giyinmeye, almaya ve vermeye sağdan başlardı. Bundan başka işlere soldan başlardı."

"Birgün Resûl-i ekrem (s.a.v.) elbisesini diz kapaklarının altına kadar sıvayıp istirahat ediyordu. Hazreti Ebû Bekir (r.a.) gelip izin istedi. Habîb-i Ekrem izin verdiler. Hallerini değiştirmediler. Sonra Hazreti Ömer (r.a) gelip izin istedi. Ona da izin verdiler ve hallerini değiştirmediler. Bir grup Eshâb-ı kiram da gelip izin istedi. Onlara da izin verdiler ve hallerini değiştirmediler. Daha sonra Hazreti Osman gelip izin isteyince Resûl-i Ekrem hemen toparlandı. Elbisesini düzelttiler. Hepsi gittikten sonra Resûlullah'a "Ey Allah'ın Resûlü, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer ve diğer Eshâb-ı kiram geldiler. Durumunuzu değiştirmediniz. Sonra Hazreti Osman (r.a.) geldi, elbisenizi düzelttiniz" deyince, Resûlullah **"Meleklerin bile haya ettiği Osman'dan haya etmeyeyim mi?"** buyurdu.

---

1) El-İstiâb sh. 734

2) Üsûd-ül-gâbe cild-5, sh. 421, 425

3) Sahîh-i Buhârî cild-2, sh. 725, 768

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6, sh. 283

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 81

6) El-İsâbe cild-5, sh. 273

7) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 50

8) Sünen-i Ebû Dâvûd, Zikr-i Hafsa

9) Zerkânî, Mevâhib-i ledünniyye şerhi cild-3, sh. 721

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1009

11) Eshâb-ı Kirâm sh. 342

HAZRETİ ZEYNEB BİNTİ HUZEYME

Resûlullahın mübârek hanımlarından. Nesebi, Zeynep binti Huzeyme bin Abdillah bin Amr bin Abdimenaf bin Hilâl bin Âmir bin Sa'saa el-Hilâliyye'dir. Lakabı "Ümmül mesâkin"dir.

Mü'minlerin annesi Hazreti Zeyneb önce Hazreti Abdullah bin Cahş ile evli idi. Abdullah, Resûlullah'ın halası Ümeyme'nin oğlu idi. Uhud Savaşı'nda şehit oldu. Diğer rivâyete göre, ilk önce Tufeyl bin Hâris'in hanımı idi. Tufeyl boşayınca kardeşi Ubeyde bin Haris ile evlendi. O da Bedir Savaşı'nda şehîd oldu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Hafsa'dan sonra hicretin üçüncü senesi Ramazan ayında Hazreti Zeyneb ile evlendi. Kendisine dörtyüz dirhem mehr verdi.

Hazreti Zeyneb, İslâmiyetten önceki devirde fakîr, yoksul ve muhtaçlara çok merhamet ettiği ve şefkatli davrandığı, onlara dâima yemekler yedirip sadakalar verdiği için "Ümmül mesâkin" (Fakirlerin annesi) lakabıyla tanınırdı. Çok ibadet yapar, çok sadaka verirdi. Eline

geçen mal ve parayı bekletmeden hemen sadaka olarak dağıtır, bizzat fakîr ve düşkünleri arar, bulur ve onlara yardım ederdi.

Hazreti Zeyneb binti Huzeyme, Peygamberimizin (s.a.v.) nikâhı ile şereflendikten sekiz ay kadar kısa bir zaman sonra 4 (m. 626) senesi Rebiulâhir ayında otuz yaşlarında vefât etti. Resûlullah (s.a.v.) namazını kıldırdıktan sonra Onu Medine'nin Bâki' Kabristanına defn etti. Peygamberimiz hayatta iken yalnız Hazreti Hadîce ve Hazreti Zeyneb vefât ettiler. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra ise hanımları arasında ilk vefât eden Hazreti Zeyneb binti Cahş'dır.

---

1) El-İsâbe cild-4, sh. 315

2) El-İstiâb cild-4, sh. 312

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 115

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1089

HAZRETİ ÜMMÜ SELEME

Peygamberimizin mübârek hanımlarından. İsmi Hind'dir. Künyesi Ümmü Seleme'dir. Künyesiyle meşhûrdur. Babası Ebû Umeyye Süheyl bin Mugîre bin Abdullah bin Ömer bin Mahzum, annesi Âtıke binti Âmir'dir. Mekke'de Bi'setten onbeş sene kadar önce doğduğu tahmin edilmektedir. Medine'de 57 (m. 667) senesinde vefât etti.

İlk önce, halasının oğlu Ebû Seleme bin Abdulesad ile evlendi. Kocasıyla beraber İslâmiyeti ilk kabûl edenlerdendir. Mekke'deki kâfirlerin, müslümanlara eziyet ve zararları dayanılmayacak bir hâl alınca, Habeşistan'a hicret etti. Habeşistan'da Zeyneb, Seleme, Ömer ve Dürre isimlerinde dört çocuğu doğdu. Mekke'ye tekrar geldilerse de, kâfirlerin müslümanlara zulümleri neticesinde Bisetin onbirinci senesinde Medine'ye hicret etmek istediler. Medine yolunda da eziyet ile karşılaştılar. Yolları tutulup, kocasından ve çocuklarından ayırdılar. Ebû Seleme Medine'ye gidince, Ebtah'ta bir yıla yakın ağladı. Amcasıoğlu insafa gelip, akrabalarına Ümmü Seleme'nin acı hâlini anlattı. Medine'ye kocasının yanına gitmesine müsaade ettiler. Çocuğunu da yanına alıp, Kûba'da kocasıyla buluştu. Ebû Seleme ile Medine'ye geldi. Ümmü Seleme, Ebû Seleme'nin sevinçli geldiğin de "Resûlullahtan bir söz işittim. Ona sevindim; müslümanlardan, musîbete uğrayan bir kimse, musîbete uğradığı zaman **"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciun"** der ve sonra da **"Yâ Rabbi! Uğradığım bu musîbetimde bana ecir ihsân et. Uğranılan** musibetime **karşılık daha hayırlısını bedel kıl! diye duâ edene, muhakkak, Allah, bunun mükafatını verir",** buyurduğunu rivâyet etti. Ebû Seleme, Uhud Gazvesine katılıp yara aldı. Ümmü Seleme kocasına; "İşittiğime göre; kocası vefât eden Cennetlik bir kadın, başkasıyla evlenmezse, Allahü teâlâ onu Cennette kocasıyla bir araya getirecek. Yine Cennetlik kadın vefât edince, Cennetlik kocası başkasıyla evlenmezse, Allahü teâlâ onu da Cennete hanımı ile beraber götürecek. O halde, gel seninle sözleşelim. Ne sen, benden sonra evlen; ne de ben, senden sonra evleneyim." deyince; Ebû Seleme, hakîkaten sözünü tutup, tutamayacağını sorunca: "Ben sana itaat etmek, sözünü dinlemek için danıştım." Bu cevap üzerine Ebû Seleme; "Ben vefât edince, sen evlen", buyurup, "Allahım! Ümmü Seleme'ye, benden sonra, benden daha hayırlı, onu hor görmiyecek, incitmiyecek bir koca nasip et!" diye duâ etti. Ebû Seleme, Uhud Gazvesi'nden sonra şehîd olunca, dul kaldı. Peygamber efendimize (s.a.v.) Hazreti Ebû Seleme'nin şehîdliğini haber verip, nasıl duâ edeceğim, diye sual buyurunca; **"Yâ Rabbi! Beni ve onu afv eyle! Bana onun ardından, ondan daha hayırlı, daha güzel, bir bedel ihsân et"** duâsını öğrenip, hayret etmesine rağmen emrini yerine getirdi. Hayreti ise, hayırlının kim

olduğudur. İddet müddeti bitince; önce Hazreti Ebû Bekir sonra da Hazreti Ömer talip olup, istediyse de, kabûl etmedi. Resûlullah (s.a.v.) isteyince de, dünürcü Hâtib bin Ebî Beltaa'ya; Resûlullah'a hürmetlerini arz ettikten sonra; kıskançlığını, çocuklarını ve şahid olarak velisinin bulunmadığını bildirdi. Resûlallah da, Allahü teâlânın kıskançlığı gidereceğini, kendisi çocuklarına bakacağını bildirince, nikâh kıyıldı. Mihr ve cehiz olarak; iki adet el değirmeni, birer adet de su testisi, çanak, deri yüzlü ve içi hurma lifi dolu bir yastık ile içi hurma lifi dolu bir döşek verdi. Ümmü Seleme "Yâ Rabbi! Beni ve Ebû Seleme'yi afv eyle! Bana O'nun ardından, ondan daha hayırlı, daha güzel bir bedel ihsân eyle!" diye ettiği duâ kabûl olarak, Hazreti Muhammed (s.a.v.) ile nikahlanmak nasip oldu. Peygamber efendimiz ile 4 (m. 626) senesinde Şevval ayının sonunda evlendi. Hazreti Ümmü Seleme, Peygamber efendimizin Veda Haccı dahil vefâtına kadar yanında kaldı. Pek çok hâdiseye şahit olup, hadîs-i şerîf dinlemekle şereflendi. Bunların da üçyüzyetmişsekizini rivâyetle müslümanlara intikâl ettirdi. Kendisinden çocukları Ömer, Zeyneb, kardeşi Âmir, yeğeni Mus'ab bin Abdullah, kölelerinden Benhan, Abdullah bin Râfi', Safine, İbni Sefîne, Ebû Kesir, azadlı câriyesi Hayre ve oğlu Hasan, Safiye binti Şeybe, Hind binti Haris Feasiye, Kubeyse binti Durayb, Abdurrahmân İbni Haris, İbni Hişam, Ebû Osman Ahdî, Ebû Va'il, Sa'd bin Müseyyib, Ebû Seleme, Hamid bin Abdurrahmân, Urve bin Zübeyr, Ebû Bekir bin Abdurrahmân, Süleymân bin Yaser hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hazreti Ümmü Seleme, hadîs ilminde üstün olduğu gibi, Eshâb-ı kiram kadınlarının içinde fıkhı en iyi bilenlerdendi. Hayatını zühd, takvâ ve ibâdetle geçirdi. Her ayın ilk Pazartesi, Perşembe ve Cuma günlerinde oruç tutardı. Namazın fazîletlerine ve vaktine çok dikkat ederdi. Öğle namazını geciktirenlere; "Zât-ı Se'âdetleri Hazreti Muhammed (s.a.v.) öğle namazını erken kılardı. Siz ise ikindiye bırakıyorsunuz" diyerek geç kılmamalarını tavsiye ederdi. İnsanlara merhametli, çocuklara çok şefkatliydi. Müşfik bir anne olup, ilk kocasından olan çocukları hakkında Resûlullaha; "Bunlara gösterdiğim şefkat karşılığı ben ne kadar sevâb elde edeceğim" diye sorunca, çok sevâb olduğu cevabını aldı. Kendisi cömerd olduğu gibi başkalarını da teşvik ederdi. Fakîrlerin ihtiyâcını karşılayıp, iki hurma da olsa boş göndermezdi. Eshâb-ı kirâm'ın büyüklerinden Abdurrahmân bin Avf çok miktarda mal ve servetinin biriktiğini, dağılıp gideceğini söyleyince; harcayıp dağıtmasını tavsiye etti. Bu husûsta Peygamberimizin (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfini de rivâyet etti: **"Benim sahâbîlerim içinde öyle kimseler vardır ki, benden sonra gözleri bir şey görmez."** Yine Peygamber efendimizin şöyle duâ ettiğini rivâyet etti: **"Ey kalbleri hâlden hâle inkılâb ettiren! Kalbimizi senin dînin, üzerine sabit kıl."** Yine **"Allahım! Kalbimi temizlemeni ve edeb yerimi korumanı senden dilerim."** Peygamber efendimize çok hürmetkar olup, onun her şeyi ile bereketlenmek isterdi. Kendisi hizmetini yaptığı gibi, ömrünün sonuna kadar Resûlullah'a hizmet etmek şartıyla kölesini azat etti. Bereketlenmek niyyetiyle Peygamberimizin mübârek sakalından bir kaç teli gümüş kutuda saklardı. Eshâb-ı kirâm'dan birinin bir sıkıntısı olursa, bir kâse su getirip, sakal-ı şerîfi suya daldırır, o kimsenin yüzüne sürerdi. O kimsenin de sıkıntısı giderdi. Kadınların namahreme yani yabancılara görünmemesi husûsunda da şu hadîs-i şerîfi nakletti: "İbn-i Ümmü Mektûm a'mâ (gözleri görmeyen) olup, bir gün Resûlullahın huzûruna girmek için müsaade istedi. Ümmü Seleme ve Hazreti Meymûne de oradaydı. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) hanımlarına: **"Çekilin ve saklanın"** buyurunca hanımları "Bu gelenin iki, gözü de görmez. Niçin çekilelim?" diye sebebini sorunca: **"O görmüyorsa siz de mi görmüyorsunuz?"** cevabını aldıklarını nakletti.

Hazreti Ümmü Seleme, Peygamber efendimizin en son vefât eden mübârek hanımıdır. Medine'de 57 (m. 667) senesinde vefât etti. Medine-i Münevvere'de Bâki' Kabristanlığına defn edildi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Namaz, (namaza devam edin). Eliniz altında bulunanlara güçlerinden fazla iş teklif etmeyin. Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun; onlar sizin elinizde (bir nevi) hürriyetlerini kaybetmişlerdir. Onları, Allah ile muahede ederek aldınız ve Allah adı ile onları kendinize helâl ettiniz. (Allahtan korkun onlara iyi muâmelede bulunun)."

"Akşamın farzından sonra altı rekât namaz kılan kimse, tam bir sene nafile ibadet etmiş sevâbını alır veya Kadir gecesini ihyâ etmiş sayılır."

"İleride bir takım âmirler başınıza gelecektir ki, bazı emirlerini kabûl edecek, bazılarını inkâr edeceksiniz. İnkâr edenler beraat edecek, sevmiyenler selâmete erecek; fakat kabûl edip onlara uyanları Allah rahmetinden mahrûm kılacaktır. Denildi ki (Yâ Resûlallah) Onlarla harp etmeyelim mi? Resûlullah (s.a.v.) **"Hayır!... Namaz kıldıkları sürece harb etmeyiniz."**

"Bir kimse, Mescid-i Aksa'dan hac veya umre niyetine ihrama girerse, anasından doğduğu gibi temiz olur."

"İçinizde kim hilâl-i Zilhicceyi görüp de Kurban kesmek niyetinde bulunursa kurban kesinceye kadar vücudundaki saç ve kılları ile tırnakları kesmekten vazgeçsin."

"Kuvvet ve bahadırlık güreşçilik değil, asıl kuvvet gadap ânında nefse hâkim olmaktır."

"Bir kimsede üç şeyden biri bulunmazsa ameli kıymet ifade etmez ve hesaba değmez. Haramdan alıkoyacak takvâ; sefîhe uymaktan menedecek hilm, halk arasında hüsnü muâmele ile yaşayacağı bir ahlâk."

"Kendisinde üç haslet veya bunlardan biri bulunmayanın hiç bir ameline kıymet vermeyiniz:

1- İsyandan kendisini alıkoyacak takvâ ve Allah korkusu,

2- Kötüye karşı susmasını bildirecek hilim, yumuşaklık,

3- İnsanlarla geçim sağlayacak güzel huy."

"Bir kimse insanlar kendisine baksın diye tefahur (öğünmek) **için giymek üzere bir elbise alırsa, Allah, o elbiseyi çıkarıncaya kadar, ona nazar etmez."**

"Kendisinden kocası râzı olduğu halde ölen her (müslüman) **kadın Cennet'e girer."**

"Kendinize bedduâ etmeyin, ancak hayırlı duâ edin. Zira Melâike dediğinize "âmin" der."

"Bir kimse "Allahümmağfirli ve lil mü'minîne vel mü'minat" derse her mü'min adedince sevâb alır."

---

1) Kâmûs-ül-al'âm cild-1, sh. 1069

2) Üsûd-ül-gâbe cild-5, sh. 885

3) Sahîh-i Buhârî cild-2, sh. 306, 308

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6, sh. 289

5) İbn-i Hişâm cild-3 sh. 644

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 86

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1079, 1012, 371

8) Eshâb-ı Kirâm sh. 403

9) Mevâhib-i Ledünniyye cild-1, sh. 218

10) El-İsâbe cild-4, sh. 458

11) El-İstiâb cild-4, sh. 454

HAZRETİ ZEYNEB BİNTİ CAHŞ

Peygamber efendimizin mübârek hanımlarından. İsmi Zeyneb, Künyesi Ümmü Hakem'di. Beni Esad kabilesinden Burre'nin kızı olup, annesi Resûlullah'ın halası Ümeyme'dir. Burre îmân etmediği için Cahş denildi. Mekke'de Bi'setten yirmi sene önce doğup, Medine'de 20 (m. 640) yılında vefât etti.

Hazreti Zeyneb ilk îmân edenlerdendi. Mekke'den Medine'ye hicret etti. Bekârdı. Resûlullah (s.a.v.) azadlı kölesi olan Zeyd bin Hârise'ye 2 (m. 623) yılında nikahlandı. Zeyd bin Hârise (r.a.) Hazreti Zeyneb'in hakkını gözetemediğinden bir yıl sonra hicretin üçüncü senesinde ayrıldılar. Hazreti Zeyneb, Zeyd'den (r.a.) ayrıldıktan sonra geçen bir kaç ay içinde, bir azadlı tarafından zevceliğe lâyık görülmemiş bir duruma düşmesini düşünüp, üzülüyordu. Resûl aleyhisselâm, halasının kızının durumuna üzülüp, onun şerefini iade etmek, aynı zamanda bir cahiliyye âdeti olan, evlâtlıkların zevceleriyle evlenme yasağını ortadan kaldırmak isteyerek, Hazreti Zeyneb'i nikâh etmek istedi. Zeyneb (r.anha) bunu işitince, sevincinden iki rekât namaz kılıp, "Yâ Rabbi! Senin Resûlün beni istiyor. Eğer onun zevceliği ile şereflenmemi takdîr buyurdun ise, beni ona sen ver" diye duâ etti. Duâsı kabûl olup, Ahzâb sûresinin otuzyedinci âyet-i kerîmesi gelerek **"Zeyd, onun hakkında istediğini yapdıktan sonra (yani Zeyneb'i boşadıktan sonra), biz, onu sana zevce eyledik"** buyuruldu. Zeyneb'in nikâhını Allahü teâlâ yapdığı için, Resûlullah (s.a.v.) ayrıca nikâh yapmadı. Hazreti Zeyneb bununla her an öğünür ve her kadını babası evlendirir. Beni ise, Allahü teâlâ nikahladı, derdi. O zaman otuzsekiz yaşında idi.

Hazreti Zeyneb'in, Zeyd bin Harise ile nikahlanıp evlenmesi ile, Eshâb-ı kiram arasında hâlâ devam eden bir çok örf ve âdetlerin (gelenek görenek) ortadan kalkması sağlanmıştır. Meselâ önceleri halk zannederdi ki, evlâd edinilmiş, bulunan kimse, kendi öz evlâdı hükmünü almaktadır. Cenâb-ı Hak, son Peygamberi vasıtasıyla amelen bu husûsu değiştirmiş ve ortadan kaldırmıştır. Hür kimse ile köleyi aynı seviyede tutmuştur. Aradaki imtiyazı ortadan silip atmıştır. Hazreti Zeyd gibi bir köleyi, Benî Hâşim ile aynı seviyeye getirmiştir. Fransızların edebsiz şâiri Volter, Resûlullahın (s.a.v.) Hazreti Zeyneb'i zevceliğe kabûl buyurmasını, târihlere, vak'a ve haberlere taban tabana zıd ve uydurma, adî ve alçak iftiralarla, şiir düzerek bir tiyatro kitabı yazmıştır. Edebiyat ve fikir adamına yakışmayan bu çirkin, iğrenç yazısı, kendisini aforoz etmiş olan, büyük düşmanı papanın hoşuna gitmiş, kendisini okşayıcı mektûb yazmıştır. Müslümanların halifesi, Sultan İkinci Abdülhamid Hân, bu piyesin sahnede oynatılacağını işitince,

Fransa ve İngiltere hükümetlerine ültimatom vererek hemen önlemiş, bütün insanlığı, yüz kızartıcı, aşağılıklardan kurtarmışdır.

Hazreti Zeyneb'in düğün gecesi Peygamber efendimizin bir mucizesi daha görüldü. Duâsının bereketiyle az yemek çoğaldı. Bütün davetliler yediği halde, Enes bin Mâlik'in (r.a.) annesi Ümmü Süleym'in gönderdiği yemek hiç azalmadı. Enes bin Mâlik, (r.a.) "Üçyüz kişi kadar yediği halde Peygamberimiz yemeği kaldır buyurmasıyla kabtaki yemeğin ortaya koyduğum zamanda mı çoktu, yoksa kaldırdığım zamanda mı? anlıyamadım" buyurdular.

Hazreti Zeyneb, ihsânı, sadakayı pekçok severdi. El işlerinde de mahir idi. İşlediği şeyleri ve eline geçen herşeyi akrabasına ve fakîrlere verirdi. Hazreti Resûlullah; Hazreti Zeyneb'in vefâtını şu hadîs-i şerîf ile haber verdi: **"Zevcelerim arasında, bana en önce kavuşacak olanı, eli uzun olanıdır"** Peygamber efendimizin (s.a.v.) pek çok iltifâtına kavuşarak, yüksek makamlara sahip oldu. Sadaka ve ihsânı o kadar çoktur ki; Hazreti Resûlullah'ın vefâtından sonra, halife Ömer (r.a.) Ezvâc-ı Mutahherâtın her birine onikibin dirhem verirdi. Bunu alır almaz hepsini sadaka eder, dağıtırdı. Nesilden nesile intikal eden bir menkıbede Hazreti Zeyneb, Hazreti Ömer'den hediyye gelince, O'na duâ etti. "Buna benden daha fazla ihtiyâç sahipleri vardır. Onu şuraya koyun, üzerini örtün" sonra kendisinin bir peçesini parçalayarak onu kese yaptı ve bu keselerle parayı akrabalarından muhtaç olanlara ve yetimlere dağıttı. Sonra da elini kaldırarak, "Allahım, bundan sonra bana Ömer'in atiyyesini nasîb etme" buyurdu. Hakîkaten o sene vefât etti. Resûlullahdan sonra, Zevcât-ı tâhirât (r.anhünne) arasında, en önce vefât eden budur. Hazreti Zeyneb, Hicretin yirminci yılında elliüç yaşında Medine'de vefât etti. Na'şının, Peygamberimizin Serir'i üzerine konularak taşınmasını vasıyyet ettiğinden, öyle yapıldı. Cenâze namazını Halife Hazreti Ömer kıldırdı. Tabutu Bâki' Kabristanlığına getirilirken kardeşi Ahmed bin Cahş âmâ haliyle ağlıyordu. Hazreti Ömer, Ahmed'in ağlamasını işitince "Ey Ahmed, tabuttan uzaklaş! Cemâat seni sıkıştırmasın. Zeyneb'in tabutunu taşımak için kalabalık fazlalaşıyor" buyurdu. Ahmed ise; "Yâ Ömer! Bu her türlü hayır ve bereketi sayesinde kazandığımız kız kardeşimizdir. Bu ağıt yüreğimdeki ateşi soğutuyor." dedi. Defn edileceği esnada Hazreti Ömer, Zevcâtı Tâhirâta, Hazreti Zeyneb'i kimin kabre koyabileceğini sordu; Sağlığında O'nu görmek, kimlere helâl ise, kabrine de onlar girer, indirirler!" Cevâbı üzerine; Muhammed bin Abdullah bin Cahş, Üsâme bin Zeyd, Abdullah bin Ubey, Ahmed bin Cahş ve Muhammed bin Talha kabre indirdiler. Bunlar hep yakın akrabasıydı. Hazreti Âişe, onun vefâtı üzerine, "O se'âdetli ve iyi hatun aramızdan gitti. Yetimler ve dullar hamisiz kaldılar." buyurdu. Hazreti Âişe, Hazreti Zeyneb'i çok medh ve sena ederdi. O'nun hakkında "İster dînî muâmeleler olsun, ister takvâ ve sadâkat olsun, ister sıla-i rahm olsun, isterse cömertlik ve fedâkârlık olsun, Zeyneb'den daha iyi hiçbir hatun yoktur." Yine "Resûlullahın (s.a.v.) zevceleri içinde Zeyneb'den başka kimse, zat-ı se'âdetlerine yakınlık bakımından benimle boy ölçüşemez." ve tekrar "Allahü teâlâ, Zeyneb binti Cahş'a rahmet eyleye. Hakîkaten dünyâda onun mertebesinde hiç bir hatun yoktu. Hak teâlâ, Nebîsini onunla evlenmeye sevk eyleyip, Kur'ânın bazı ahkâmını indirmiştir, buyurdu. Hazreti Ümmü Seleme de, Hazreti Zeyneb hakkında: "Zeyneb sâlih, oruç tutan ve ibâdetle vakit geçiren bir hatundu." buyurdu. Çok hassastı. Kuvvetli bir edebiyatçıydı. Onbir hadîs-i şerîf nakil etti. Bunlardan biri;

"Allahü teâlâya ve âhiret gününe îmân eden bir kadının zevcinden başka bir ölü için üç günden fazla yas tutması helâl değildir. Lâkin kadını zevcine karşı dört ay on gün teessürünü ifâde eder."

---

1) Tabakât İbn-i Sa'd cild-8, sh. 101
2) Üsûd-ül-gâbe cild-5, sh. 463, 464
3) El-İsâbe, cild-4, sh. 313
4) El-İstiâb cild-4, sh. 313
5) Târîh-i hamîs cild-1, sh. 563, 564
6) Sahîh-i Buhârî cild-6, sh. 122, 25, 26
7) Sahîh-i Müslim cild-4, sh. 149, 152
8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye 34. baskı, sh. 334, 975, 1088, 1089

HAZRETİ CÜVEYRİYYE BİNTÜ'L-HÂRİS

Peygamber efendimizin muhterem hanımlarından biri. Benî Mustalak kabilesi reîsi Haris bin Dırâr'ın kızıdır. Nesebi (silsilesi), Cüveyriyye binti Haris bin Ebî Dırâr bir Hubeyd bin Cudeyme el-Mustalakî olduğu gibi bu silsilenin devamı olarak, bin Âmr İbni Rebîa bin Harise bin Âmr el-Muzâiyye el-Mustalâkiyye'dir.

Hicretin beşinci yılında (m. 626) yapılan Benî Mustalak (veya Benî Müreysî) gazvesinde esîr alınmıştı. Bu gazvede babası kaçarak canını kurtarmış, fakat, kızı ve kabilesinden 600 kişi esîr düşmüştü. Esîrlerin taksiminde Cüveyriyye (r.anha) Hazreti Sabit bin Kays'a düştü. Hazreti Cüveyriye, Sabit tarafından satılığa çıkarıldığında babası Haris kızını almak için bir sürü deve getirdi. Bunların içinde çok iyi cins olan iki deveye kıyamayıp, şehir dışında sakladı. Haris, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) huzûruna geldiğinde, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Falan yerde sakladığın iki deveyi getir"** buyurdu. Haris, bu duruma çok şaşırdı. "Şehâdet ederim ki, Allah'tan başka tapılacak kulluk edilecek hak bir mabud, ilâh yoktur ve sen Onun elçisisin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahtan başka kimsenin bundan haberi yok idi" dedi. Böylece iki oğlu ve kabilesinden birçok insanla beraber müslüman oldu. Resûlullah (s.a.v.) develeri alıp, Harise kızını geri verdi. Babası, ağabeyleri ve kabilesinden birçok insandan sonra, Cüveyriyye (r.anha) müslüman oldu.

Yirmi yaşlarında müslüman olan Cüveyriyye'yi (r.anha) Resûlullah efendimiz babasından isteyip, kendilerine nikahladılar ve 400 dirhem mehir takdîr ettiler.

Resûlullah (s.a.v.) O'nunla evlendikten sonra, Berr olan ismini Cüveyriyye'ye çevirdi, İslâm târihinde de, bu isimle anılmaya başlandı.

Eshâb-ı kiram (aleyhimürrıdvan), Resûlullah'ın (s.a.v.) Cüveyriyye'yi (r.anha) nikahladığını duyunca: "Biz Resûlullah'ın (s.a.v.) ailesinin, annemizin akrabalarını hizmetçi olarak kullanmaktan haya ederiz" dediler. Bu hal yüzlerce esîrin âzâd olmasına vesîle oldu. Cüveyriyye (r.anha) bu hali söyliyerek her zaman öğünürdü. Hatta denildi ki: "Cüveyriyye (r.anha)'nın mehri bütün Mustalak kabilesinin âzâd edilmesi oldu."

Bu ciheti takdîr eden Âişe (r.anha) "Ben Cüveyriyye kadar kavmine hayrı dokunan kadın görmedim. Mustalakoğullarından yüzlerce kişi Cüveyriyye sayesinde esîrlikten kurtulmuştur," demiştir.

Peygamber efendimiz, evlenmelerinin hepsini Âişe (r.anha)'yı Allahü teâlânın emri ile nikahladıktan sonra yaptı. Bunlar dînî, siyâsî veya merhamet ve ihsân ederek yapılan evlenmelerdir. (Bkz. Muhammed aleyhisselâm). Nitekim Cüveyriyye (r.anha) ile olan evlenme de böyledir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bütün zevcelerimle evliliklerim ve kızlarımı evlendirmem, hepsi Cebrâil** (a.s.)**'ın Allahü teâlâdan getirdiği izinle olmuştur."**

Hazreti Cüveyriyye, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte, diğer hanımları gibi, sırası geldiğinde zaman zaman muhtelif gazvelere iştirâk etmiştir. Cüveyriyye (r.anha) izzet-i îmân sahibi metanetli bir hatun idi. Aynı zamanda çok ibâdet ederdi. Peygamber efendimiz O'nun yanına geldiklerinde O'nu çok zikir yapar, kelime-i tevhîd söyler bulurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.)'den bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler yedi tanedir. Kendisinden, İbn-i Abbas, İbn-i Ömer, Ubeyd İbn-i Sibik v.b. hadîs-i şerîf nakletmişlerdir.

İbn-i Abbas (r.a.), Cüveyriyye'den (r.anha) şöyle rivâyet etti:

"Bir sabah câmide ibâdetle meşgûl idim. Resûlullah (s.a.v.) uğradığında Sübhanallah zikrini yapıyordum. Resûlullah bir haceti (ihtiyâcı) için dışarı çıktılar. Öğle üzeri tekrar geldiler ve yine ben aynı zikir ile meşgûl idim. Buyurdular ki: "Sen hep böyle mi yaparsın?" "Evet" dedim. Tekrar "İstersen sana bir kaç kelime öğreteyim de bu kelimeleri söyleyesin ve hem senin nafile ibâdetlerin yerine geçe" buyurdular ve şu duâyı öğrettiler. **"Sübhanallahi adede halkıhî (3 defa) Sübhanallahi zînete Arşihî (3 defa), Sübhanallahi ridâ nefsihî (3 defa), Sübhanallahi midâde Kelimâtihî (3 defa)."**

Hicrî 56 (m. 576) yılında Medine'de vefât etmiştir. Mervân bin Hakem tarafından namazı kılınıp, Bakî' Kabristanlığına defn edilmiştir.

Ebû Eyyûb'ün Cüveyriyye (r. anha)'dan bildirdiği hadîs-i şerîfte "Bir Cuma günü, Peygamber efendimiz, Cüveyriyye (r.anha)'nın yanına gelmişlerdi. O gün Hazreti Cüveyriyye oruçluydu. Peygamber efendimiz O'na **"Yarın oruç tutacak mısın?"** diye sordular. Cüveyriyye (r.anha) "Hayır" diye cevap verdi. Tekrar **"Dün oruçlu mu idin?"** diye sordular. Cüveyriyye, (r.anha) "Hayır yâ Resûlallah" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah **"Öyle ise iftar et (orucunu boz)"** buyurdular.

Ümmü Osman'ın Cüveyriyye (r.anha)'dan bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyuruyorlar ki: **"Erkeklerden kim ipek elbise giyerse, Atlahü teâlâ kıyâmet günü O'na ateşten bir elbise giydirir."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 116

2) El-İsâbe cild-4, sh. 265

3) El-İstiâb cild-4, sh. 358

4) Üsûd-ül-gâbe cild-5, sh. 420

5) El-A'lâm cild-2, sh. 148

6) Sıfat-üs-safve cild-2, sh. 26

7) İbn-i Hişâm cild-4, sh. 398

8) Kâmûs-ül-A'lâm cild-3, sh. 1854

9) Mevahib-i Ledünniyye cild-1, sh 218

10) Envâr-ül-Muhammediyye sh. 155

11) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 324, 429

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 995

HAZRETİ ÜMMÜ HABÎBE

Resûlullah'ın mübârek hanımlarından. İsmi Remle'dir. Babası Ebû Süfyân bin Harb bin Ümeyye, annesi Hind'dir. Hazreti Mu'âviye'nin kız kardeşidir. Bi'setten onyedi sene önce Mekke'de doğdu. Medine'de 44 (m. 664) senesinde vefât etti.

Ümmü Habîbe, ilk önce Resûlullah'ın halasının oğlu Ubeydullah bin Cahş ile evlendi. Kocasıyla İslâmiyeti kabûl eden ilk müslümanlardandır. Mekke'deki kâfirlerin, müslümanlara eziyet ve zararları dayanılmayacak bir dereceye geldiğinde Habeşistan'a hicret etti. Kızı Habîbe, Habeşistan'da doğup, kendisi de bu isimle meşhûr oldu. Kocası Ubeydullah bin Cahş, papasların propagandalarına aldanıp, fakirlikten kurtularak, dünyâ malına kavuşmak için mürted oldu. Dînini bıraktı. Zaten kocasının mürted olacağını rüyasında görmüştü. Rüyada, kocasının suratı gayet çirkinleşip, kapkara olduğunu gördü. Rüyasının sabahı da tabir etmek için düşünürken, kocası hıristiyan olduğunu söyleyip, "Sen de hıristiyan ol" dedi. Kocası dînini dünyâya değişince, Ümmü Habîbe'yi de İslâmiyetten çıkıp, zengin olmaya zorladı. O, fakîrliğe, ölüme râzı olacağını, fakat "Muhammed aleyhisselâmın dînini ve sevgisini, bütün dünyâya değişmeyeceğini bildirdi. Ubeydullah bin Cahş, Ümmü Habîbe'yi boşayıp, sürünerek ölmesini bekledi. Fakat kendisi içki âlemlerine dalıp az zaman sonra sarhoşken öldü. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ümmü Habîbe'nin dîninin kuvvetini ve başına gelen acı hâli işitti. Îmân kuvvetine hayran kalıp, haline çare aradı. Kendisi de, Mekke kâfirlerinin başkumandanı Ebû Süfyân ile mücadele ediyordu. Müslüman olan Habeşistan hükümdârı Necâşî'ye Peygamberimiz (s.a.v.) hicretin yedinci senesinde mektûb yazıp, Amr bin Ümeyye ile gönderdi. Mektûpda, **"Oradaki Ümmü Habîbe ile evleneceğim. Nikâhımı yap! Sonra kendisini buraya gönder."** şeklinde talepte bulundu. Necâşî, Peygamberimizin (s.a.v.) mektûbuna çok hürmet edip, hemen hazırlıklara başladı. Câriyesini gönderip, Resûlullah'ın isteğini bildirdi. Ümmü Habîbe, Resûlullah'ın nikâhına girmeyi kabûl edince, Habeşistan hükümdârı iki gümüş gerdanlık, mücevherat, yüzükler ve bilezikler hediyye etti. Necâşî, Muhacir ve müslümanları sarayına davet etti ve Resûlullah (s.a.v.) ile Ümmü Habîbe'nin nikâhını kıydı. Ümmü Habîbe, îmânın mükafatına kavuşarak orada zengin ve rahat oldu. O'nun sayesinde Habeşistan'daki müslümanlar da çok rahat etti, ferah yaşadı. Cennette, kadınlar kocalarının yanında bulunacakları için, Cennetin en yüksek derecesi ile de müjdelenmiş oldu ki, dünyânın bütün zevk ve ni'metleri, bu müjde yanında pek küçük kalır. Ümmü Habîbe'nin (r.anha) Resûlullah (s.a.v.) ile evlenmesi, babası Ebû Süfyân'ın kalbinin yumuşayıp, ileride müslüman olmasını hazırlayan sebeplerdendir. Ümmü Habîbe (r.anha) muhacirlerle Necâşî'nin temin ettiği iki gemiye binip Car Limanında indiler. Deveye binip Medine'ye geldi.

Ümmü Habîbe (r.anha) Peygamberimizi (s.a.v.) çok severdi. Mekkeli müşrikler Hudeybiye antlaşmasını bozduktan sonra endişeye kapılıp, anlaşmayı yenilemek istediler. Bu iş için o zaman henüz müslüman olmamış olan Ebû Süfyân'ı Medine'ye gönderdiler. Ebû Süfyân, Peygamberimizin (s.a.v.) hanımı olan kızı Ümmü Habîbe'nin odasına girdiğinde, Peygamberimizin her zaman oturduğu mindere oturmak üzere iken kızı Ümmü Habîbe "Sen bu mübârek yere oturmaya lâyık değilsin" diyerek oturmasına mâni oldu. Ebû Süfyân kızından bu sözleri işitince, O'nun dînine bağlılığına hayret etti. Ebû Süfyân daha sonra Mekke'nin fethinde müslüman oldu. Ümmü Habîbe (r.anha), Mekke-i Mükerreme'nin feth edildiği gün Resûlullahın (s.a.v.) kadınlar ile sözleşmesinde Hazreti Ümmü Habîbe de bulunup, bîat etti.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün evine geldiğinde Hazreti Muâviye kızkardeşi Ümmü Habîbe'nin kucağına başını koymuş yaslanır gördü ve hanımı Ümmü Habîbe'ye **"Sen Muâviye'yi**

(kardeşini) çok mu seviyorsun" buyurdu. Ümmü Habîbe "Evet, yâ Resûlallah" cevâbını verince **"O'nu Allah ve Resûlü de çok seviyor"** buyurdu.

Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra Eshâb-ı kiram Ümmü Habîbe'ye (r.anha) çok hürmet gösterdi. Hazreti Ömer, O'na geçimini sağlaması için yıllık maaş bağladı. Hazreti Ümmü Habîbe çok fazıl, kâmil birisiydi. Peygamberimizden pek çok hâdiseye şehâdet edip, otuz hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs-i şerîflere çok dikkat ederdi. Bu husûsta kendisine danışılırdı. Yeğeni Ebû Süfyân İbni Sa'îd'e, abdestli bulunmayı tavsiye edip, şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti. **"Her kim bir şey pişirecek olursa abdest alması iyidir."** Yine **"Her kim her gün oniki rekât nafile namaz kılarsa, o kimse için Cennette bir ev hazırlanır."** hadîs-i şerîfini rivâyet ettikten sonra, "Ben bunu işittikten sonra, o namazları hep kıldım" buyurdu. Babası Ebû Süfyân bin Harb (r.a.) vefât ettikten bir müddet sonra güzel kokular sürünüp, iyi ve yeni elbise giymişti. Etrâfındakilere Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini de nakl etti: **"Îmân sahibi bir kadın için her hangi bir şekilde üç günden fazla matemli bulunmak caiz değildir. Ancak, kocası için, bunun müddeti dört ay ve on gündür."** Ümmü Habîbe'nin (r.anha) kızı Habîbe binti Ubeydullah, kardeşi Mu'âviye bin Süfyân (r.a.) Akife binti Süfyân, yeğeni Ebû Süfyân bin Sa'îd bin Mugayre, Abdullah bin Utbe bin Ebû Süyfân, Safiye binti Şeybe, Zeyneb binti Ümmü Seleme, Sâlim bin Abdullah bin Cerrah, Urve bin Zübeyr, Sâlih Semman da (r.a.) bu hadîs-i şerîfi rivâyet ettiler.

Hazreti Ümmü Habîbe kardeşi Hazreti Mu'âviye'nin (r.a.) hilâfeti zamanında hastalandı. Hasta yatağında Hazreti Aişe'yi (r.anha) çağırtıp, "Benimle senin ve diğerlerinin aramızda münasebetler vardı. Eğer her ne sûretle olursa olsun, aramızda hatâen bir şey geçmiş ise senden afv etmeni isterim. Afv eyle ve hayır duâ ile yâd edip benim için mağfiret talep et" deyince Hazreti Âişe bu söz üzerine duâ edip, "Sen beni memnun etmişsin. Hak teâlâ da seni memnun kılsın." buyurdu. Medine-i Münevvere'de 44 (m. 664) senesinde yetmişüç yaşında vefât etti. Kabri Medine-i Münevvere'dedir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) müezzin ezan okuduğu zaman, ezanı bitinceye kadar tekrar ederdi.

"Adem oğlunun her sözü kendi aleyhinedir. Ancak emr-i ma'rûf, nehy-i münker ve bir de Allahü teâlâyı zikretmek müstesnadır."

"Hergün farzlardan başka oniki rek'at nafile (sünnet) kılan kimseler için Cennet'de bir ev inşaa edilir. (Onlar) iki rek'at sabahtan evvel, dört rek'at öğleden evvel, iki rek'at öğleden sonra, dört rek'at ikindiden evvel, dört rek'at da akşamdan sonra kılınan sünnetlerdir."

Hazreti Muâviye, Ümmü Habîbe'ye (r.anha) "Resûlullah gece seninle beraber uyuduğu elbiseyle namaz kılarmıydı?" diye sordu. Ümmü Habîbe (r.anha) "Evet. Elbisesinde bir necâset bulunmadıkça namaz kılardı." buyurdu.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-8, sh. 68, 70, 96, 99

2) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-1, sh. 365

3) Siyer-i a'lam-in-nübelâ cild-1, sh. 316

4) El-İsâbe, cild-2, sh. 584, 586, 587

5) El-İstiâb, cild-2, sh. 75

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-4, sh. 325, 327

7) Sahîh-i Buhârî, cild-2, sh. 327

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1079

9) Eshâb-ı Kirâm sh. 402

HAZRETİ SAFİYYE BİNTİ HÜYEY

Peygamber efendimizin hanımlarından. Safiyye binti Huyey İsrâiliye'nin, Hazreti Hârûn bin İmrân (a.s.) neslindendir. Nesebi Safiyye binti Huyey bin Ahtab bin Âmir bin Ubeyd bin Kâ'b bin Hazra bin Ebî Habîb bin Nudayr bin Nahham bin Meyhum, anne tarafından da Safiyye binti Berre binti Semvân idi. Baba tarafından Benî Nudayr ve anne tarafından da Yahudiler'in Beni Kureyza aşiretinin ileri gelenlerindendi. Babası Huyey bin Ahtab, Arabistan'daki bütün Yahudilerin başı sayılırdı. Annesi Berre'nin babası Semran Arabistan'da şecaat ve cesâreti ile şöhretliydi. Hayber'de (m. 611) senesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Medine'de 50 (m. 671) senesinde altmış yaşında vefât etti.

Safiyye Hayber'de, neslinin üstünlüğü, güzelliği iyi ahlâk ve namusluluğu ile herkesçe beğenilirdi. Hayber'de ilk önce meşhûr bir şâir ve kumandan olan Yahudi Sellâm bin Mişkem el-Kuradı ile nişanlandı. Bundan ayrılarak, Hayber'in en meşhûr kalesi Şemmus Kalesi'nin kumandanı çok zengin Kinâne bin Hakîk ile evlendi. Kinâne ile evliyken rüyasında; Ay'ın onun odasına düştüğünü görmüştü. Bu rüyasını kocasına anlatınca; Kinâne; "Sen ancak Hicaz'ın Meliki Muhammed'i istiyorsun" deyip, yüzüne bir tokat attı. Gözü morardı. Müslümanlar Hayber'i 7 (m. 629) senesinde feth etti. Safiyye'nin babası ve kocası öldürülüp, kendisi de esîr edildi. Esîrler bölüşülünce Safiyye de âlemlere rahmet olarak yaratılan Peygamber efendimiz Muhammed'in (s.a.v.) hissesine düştü. Hazreti Muhammed (s.a.v.) Safiyye'yi âzâd etdi. İmân edince, Resûlullah'ın nikahıyla şereflendi. Ümmülmü'minîn yani müslümanların annesi oldu. Sehba mevkiinde düğünü yapılıp, kavun ve hurma velime olarak verildi. Gözünün morarmasına Resûlullah (s.a.v.); **"Nedir bu iz?"** buyurunca, "Bir gece rüyamda sanki ay gökten inip, koynuma girmiş gördüydüm. Kocam Kinâne'ye anlattım. Sen şu üzerimize gelen Arap Melikinin hanımı olmaya göz dikmişsin, diyerek yüzüme bir tokat vurup, izi kaldı" diyerek rüyasını arz etti. İslâmiyetle şereflenince çok samimi bir müslüman oldu. Vaktini ibâdet ve zikir ile geçirirdi. Zînet eşyası fazla olduğundan bunu Peygamber efendimizin hanımları arasında paylaştırdı. Çok yardımsever olup, dâima fedâkârlıklarda bulunurdu. Peygamberimiz'e (s.a.v.) karşı çok büyük muhabbeti vardı. Peygamber efendimiz'in (s.a.v.) hastalığında bütün hanımları görmeye gelirlerdi. Hazreti Safiyye de geldiğinde; "Yâ Nebîyyallah! Keşke sizin bütün ağrılarınızı, acılarınızı ben çekseydim" buyururdu.

Hazreti Safiyye akıllı, halime, selime ve ağır başlıydı. Hakkında şu hâdise anlatılır. Hayber'i müslümanlar feth edip, Safiyye, akrabaları ve ahalisi esîr edilmişti. Peygamberimizin yanına getirilirken, Yahudilerin cesedlerinin bulunduğu yerden geçmek zorunda kalındı, Hazreti Safiyye'nin yanında bulunan kadın bağırıp, çağırarak, başına toprak attı. Fakat, o metanetini bozmadı. Hatta geçerken kocasının cesedini de gördü. Fakat, istifini bile bozmadı. Yine anlatırlar. Hazreti Ömer'in hilâfeti zamanında, câriyesi O'nu şikâyet etti: "Safiyye'de daha hâlâ Yahudilik âdetleri var. Cumartesi gününe hürmet edip, Yahudiler ile münâsebet kuruyor." Hazreti Ömer meseleyi öğrenmek için O'na sorunca buyurdu ki: "Hak teâlâ, bana Cumartesi yerine Cuma'yı inâyet kıldıktan sonra Cumartesine hürmet göstermeme ne lüzum var. Yahudiler

ile münasebetime gelince onlar benim akrabamdır. Ben sıla-i rahmi terk etmem." Hazreti Safiyye câriyesini çağırıp, "Bunları sana kim öğretti?" diye sorunca "Şeytan" cevabını aldı. Cariyyeye birşey demeyip onu âzâd etti. Başkalarının yardımına da koşardı. Fedakârlık yapardı. 35 (m. 655) senesinde fitne çıkıp, Hazreti Osman'ın evi sarılmıştı. Hazreti Osman dışarı çıkamıyordu. Hazreti Safiyye durumuna çok üzülüp, evine gitmek istedi. Hazreti Osman'ın evine gelirken, bindiği katıra Ester Nehai saldırınca, döndü. Hazreti Hasan'ı gönderdi.

Hazreti Safiyye çok büyük üstün faziletlerinin yanında ilim hazinesiydi. Yanına çok kimseler gelip, kendisine mesele danışırlardı. Hac mevsiminde taşralı kadınlar gelip, kendisine ilmî meseleler sorup, öğrenirlerdi. İmâm-ı Zeynel Abidin, İshâk İbn-i Abdullah, Müslim İbn-i Safvan, Kinane ve Yezîd İbn-i Mûteb ve başkaları Hazreti Safiyye'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hazreti Safiyye çok cömertti. Eline geçenleri dağıtırdı. Vefâtında bir evi kalmıştı. Emlâkinin üçte birini yeğenine, kalanı da fakirlere sadaka olarak tasadduku vasıyyet etti. Varisleri başka dinden olduğundan vefâtından sonra vasıyyetinde mesele çıktı. Yeğeni Mûseviydi. Bu husûs Hazreti Âişe'ye suâl edildi. O da; "Ey Halk! Allah'tan korkunuz. Safiyye'nin vasıyyetini yerine getiriniz." buyurunca, vasıyyeti yerine getirildi.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 86

2) Üsûd-ül-gâbe cild-4, sh. 490

3) Sahîh-i Müslim cild-1, sh. 546

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-3, sh. 337

5) El-İstiâb cild-4, sh. 337

6) El-İsâbe cild-4, sh. 346

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

8) Eshâb-ı Kirâm sh. 389

HAZRETİ MEYMÛNE BİNTİ HARİS

Peygamberimizin (s.a.v.) hanımlarından. İsmi daha önce "Birre" iken Resûlullah (s.a.v.) değiştirerek "Meymûne" yaptı. Nesebi ise, Meymûne binti Haris bin Hazn bin Büceyr bin el-Hezm bin Ruveybe bin Abdillah bin Hilâl bin Âmir bin Sa'saa el-Hilâliye'dir. Mekke'de Benî Hilâl kabilesinden idi. Künyesi Ümmülfadl, annesinin ismi Hind binti Avf idi. 53 (m. 671)'de vefât etti.

Hazreti Meymûne ilk önce cahiliyyet devrinde Mes'ûd bin Amr bin Umeyr es-Sekatî ile evlenmişti. Ondan ayrılınca Ebû Rühm bin Abdiluzza ile nikahlandı. Bu da vefât edince dul kaldı. Resûlullah (s.a.v.) Hicretin yedinci senesi Hayber'in fethinden sonra Zilka'de ayında umre niyyeti ile yola çıktı. Cuhfe'de bulunduğu sırada Hazreti Abbâs ile buluşunca, Hazreti Abbas: "Yâ Resûlallah! Meymûne binti Haris dul kaldı. Onu kendine hanımlığa alsan olmaz mı?" diye teklifte bulundu. Bunun üzerine Peygamber efendimiz Ebû Rafi ile Ensâr'dan bir zatı Mekke'ye dünürlüğe gönderdi.

Hazreti Meymûne, Resûlullah'ın (s.a.v.) kendisine dünür olduğu haberini deve üzerinde iken alınca "Deve de, üzerindeki de Resûlullah'ındır (s.a.v.) dedi. Kendisini Peygamber efendimize (s.a.v.) bağışladı. Bu işin gereğinin yapılmasını da ablası Ümmü'l Fadl'a, o da kocası Hazreti Abbâs'a, bıraktı. Böylece Hazreti Abbas, Hazreti Meymûne'nin nikâhlanmasında vekîl oldu. Resûlullah (s.a.v.) Mekke'de umreyi tamamladıktan sonra Medine'ye dönerlerken Şerîf

mevkiine gelince Hazreti Abbâs, Peygamberimizden (s.a.v.) dörtyüz dirhem mehr alarak Hazreti Meymûne'yi Resûlullaha nikahladı. Burada düğün merasimi de yapıldı. Hazreti Meymûne, Resûlullahın nikâhı ile şereflenerek son hanımı oldu. Peygamberimiz bundan sonra bir daha evlenmedi.

Kendisinden 46 hadîs-i şerîf veya başka bir rivâyete göre 76 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunlardan 7 tanesi Buhârî ve Müslimde, diğerleri de çeşitli hadîs ve fıkıh kitaplarında vardır. Hazret-i Meymûne'den hadîs-i şerîf rivâyet eden zatlardan bazıları şunlardır: Hazret-i Abdullah bin Abbâs, Abdullah bin Şeddâd, Abdurrahmân bin Sâib, Ubeydullah el-Hulânî...

Hazret-i Âişe onun hakkında: "Meymûne bizim hepimizden fazla Allahü teâlâdan korkan ve sıla-i rahmi (yakın akrabaları) gözeten bir hatun idi." buyururdu. Bazan borç alır ve hayır işlerine harcardı. Bir ara çok borçlanmıştı, bunu nasıl ödeyeceğini sordukları zaman "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Herkes iyi niyetle borçlanırsa, Allahü teâlâ onun borcunu öder."** buyurdu. Dînî emir ve yasaklara da son derece dikkat ederdi.

Hazreti Meymûne 53 (m. 671) senesinde Mekke'de hastalandı: "Beni Mekke'den çıkarınız! Çünkü Resûlullah benim Mekke'nin dışında vefât edeceğimi haber verdi.", dedi. Kendisini çıkardıkları zaman, Resûlullah'a nikâhı yapılmış olduğu yerde vefât etti. Cenâze namazını yeğeni Hazreti Abdullah bin Abbâs kıldırdı. Cenâzesi kaldırılacağı zaman şöyle dedi. "Bu Resûlullah'ın hanımıdır. Cenâzeyi fazla sarsmayın ve edeble yola devam edin." O Resûlullah'ın (s.a.v.) son nikâhlısı olduğu gibi, hanımlarının da en son vefât edeni idi.

---

1) El-İsâbe cild-4, sh. 411

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 132

3) El-İstiâb cild-4, sh. 404

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6, sh. 366

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1036

HAZRETİ MÂRİYE

Peygamber efendimizin câriyesi iken îmân eden kadın Sahâbî. Mâriye (r.anha), Mısır-İskenderiye'nin hükümdârı Mukavkıs'tan hediye olarak gönderildiği için, nesebi (silsilesi) ve doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Hazreti Ömer'in halifeliğinin son yıllarında 16 (m. 629) Medine'de vefât etti. Bakî' Kabristanlığına defn edildi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'deki Kureyş müşrikleriyle Hudeybiye'de on yıl çarpışmamak üzere barış anlaşması imzaladı. Bundan sonra en yakından en uzağa kadar olan komşu hükümdâr ve kabile başkanlarına; İslâmiyeti duyurmak ve tebliğ etmek üzere elçilerle mektûblar gönderdi. Bu mektûb ve elçilerden birisi de Mısır Mukavkıs'ı ismi ile adlandırılan Bizans'ın İskenderiye vâlisine yazılmıştı. Elçi olarak da Sahâbîden Hâtıb bin Ebî Beltea (r.a.) gönderilmişti.

Peygamber efendimiz, İslâmiyete davet etmek için hükümdârlara ve vâlilere mektûblar yazıp hazırladı. Daha sonra Eshâb-ı kiramı (r.anhüm) toplayarak:

"Ey müslümanlar! Ey bütün ecr ve sevâbların karşılığını Allahü teâlâdan bekliyenler; Şu mektûbu sevâbı Allahü teâlâdan ödenmek üzere; Mısır Mukavkısı, İskenderiye vâlisine hanginiz götürür?" diye Sahâbîlere sorunca; Orada bulunan Hatîb bin

Ebî Beltea; imânının verdiği heyacanla hemen ayağa kalktı ve Peygamberimize (s.a.v.) "Ben götürürüm!" dedi.

Peygamber efendimiz Hatîb bin Ebî Beltea'nın (r.a.) bu davranış ve cevabına çok sevinerek! **"Ey Hatîb! Senin kabûl ettiğin bu vazîfeni, Allahü teâlâ, hakkında hayırlı ve mübârek kılsın"** diyerek duâ buyurdu.

Hatîb bin Beltea (r.a.) bu duâyı aldıktan sonra mektûbu Peygamberimizden (s.a.v.) aldı. Veda ederek evine gitti. Ailesi ile de vedalaşarak yola çıktı, önce Mısır'a uğradı. Orada Mukavkıs'ı bulamayınca, İskenderiye'ye geçti. Peygamberimiz'in, (s.a.v.) mektûbunu buradaki sarayda bulunan Mukavkıs'a takdim etti. Mukavkıs, Peygamberimizin (s.a.v.) mektûbunu saygı ile açtırdı ve okuttu. Mektûpda şöyle buyuruyordu:

Bismillahirrahmânirrahîm.

Allahü teâlânın kulu ve Resûlü Muhammed'den (s.a.v.) **Mısır ve İskenderiye Meliki Mukavkıs'a!**

Hidayete kavuşan ve huzûru, doğru yolu görüp tutanlara selâm olsun! Şimdi ben, seni yüce İslâm Dînine, müslüman olmaya davet ediyorum! Müslüman ol, kurtuluşu bul da Allahü teâlâ, sana ahirette sevâb ve mükafatını iki kat versin! Şayet, sen bu davetimi kabûl etmez, ondan uzak dursan, bütün Kıbtîlerin günahı senin boynuna olsun!... diye devam eden Peygamberimizin (s.a.v.) mektûbu; Kur'ân-ı kerîmin Âl-i İmrân sûresinin altmışdördüncü (64) âyet-i kerîmesi ile son buluyordu:

(Resûlüm), **de ki; "Ey kitab ehli** (olan Hıristiyan ve Yahudiler)! **Bizimle sizin aranızda müsavî** (eşid ve ortak) **bir kelimeye gelin şöyle ki: Allahü teâlâdan başkanına tapmıyalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım, Allahü teâlâyı bırakıp da birbirimizi Rab'lar edinmiyelim" Eğer kitap ehli bu kelimeden yüz çevirirlerse,** (o halde) **şöyle deyin: "Şahid olun, biz gerçek müslümanlarız."**

Mukavkıs, Peygamberimizin (s.a.v.) okunan bu mektûbundan sonra O'nun elçisi Hatîb bin Ebî Beltea'ya (r.a.): "Hayırlı olsun, "seni kutlarım" diyerek yanına çağırdı. "Benim anlamak ve sormak istediğim bazı konular var ne dersiniz?" deyince:

Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.) "Buyurunuz konuşalım" dedi.

Mukavkıs, "Senin bana mektûbunu getirdiğin efendin Peygamber değil mi?" Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.): "Evet, O, Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür" dedi. Mukavkıs, bu cevâbı alınca; "Peki O, öyle bir Peygamberse, kendi doğup büyüdüğü öz yurdundan çıkarılıp, başka bir yurda sığınma zorunda bırakılan kavmine niçin bedduâ da bulunmadı?" diye sorunca Hatîb (r.a.) O'na Şu şekilde cevap verdi: "Sen Îsâ'nın (a.s.) Allahü teâlânın Resûlü olduğuna inanırsın değil mi? İsa (a.s.) Allahü teâlânın Peygamberi olduğuna göre, Onun da kavmi, kendisini yakalayıp çarmıha asmak istedikleri zaman, Allahü teâlâ, O'nu bulunduğu dünyâ üzerinden gök yüzüne yükselteceğine, İsa (a.s.) kavminin yok olması için Allahü teâlâya bedduâ etse olmaz mıydı?" deyince:

Mukavkıs, söyliyecek söz bulamadı. Bir müddet sustu... Daha sonra Peygamberimizin (s.a.v.) elçisi; Hatîb bin Ebî Beltea'ya şöyle dedi, "Çok güzel konuştun, sen işi ve emirleri hikmetli ve yanlışsız olansın, yerli yerince konuşuyorsun. Çünkü sen böyle vasıfları taşıyan birinin yanından geliyorsun!" dedi: Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.) ile Mukavkıs'ın arasında geçen bu

güzel konuşmadan sonra Mukavkıs; Peygamberimizin (s.a.v.) mektûbunu alıp, fildişinden güzel bir kutu içine kendi eli ile koydu ve ağzını mühürleterek özel hizmetçisine koruması için teslim etti. Fakat Mukavkıs müslüman olmadı.

Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.), Mukavkıs'ın Peygamberimize gönderdiği mektûb, Mâriye ve Sirîn isminde iki câriye, elbise yapımında kullanılacak bir miktar Mısır kumaşı, düldül isminde bir katır v.s. gibi hediyelerle Medine'ye döndü. Hediyeler; Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından kabûl edildi. Peygamberimiz (s.a.v.) bizzat Mukavkıs'tan gelen mektûbu kendisi açtı ve okuttuktan sonra: **"Kötü ve akılsız adam! Saltanatından vazgeçemedi. Koruduğu malı ve saltanatının hiçbirisi kendisinde kalmayacak"** buyurdu.

Peygamberimize (s.a.v.) Mukavkıs tarafından hediye olarak gönderilen Câriyelerden Mâriye (r.anhâ) Peygamberimizle (s.a.v.) konuştuktan sonra; onun sohbetine, güzel konuşmasına, alçak gönüllülüğüne, hayran kalıp hemen müslüman oldu. Peygamberimiz (s.a.v.) ise O'nun bu davranışından ve îmân ederek müslüman oluşundan çok memnun oldu. Mâriye'yi (r.anhâ) kendisine nikâhlıyarak diğer hanımları arasına kattı.

Peygamber efendimiz evlenmelerinin hepsini Âişe'yi (r.anhâ) Allahü teâlânın emri ile nikahladıktan sonra yaptı. Bunlar dîni, siyasî veya merhamet ve ihsân ederek yapılan evlenmelerdir. (Bkz. Muhammed aleyhisselâm) Nitekim Câriye olan Mâriye (r.anhâ) ile olan evlenmeleri de böyledir. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Bütün zevcelerimle evliliklerim ve kızlarımı evlendirmem, hepsi Cebrâil** (a.s.)**'ın Allahü teâlâdan getirdiği izinle olmuştur."** Mâriye (r.anhâ) da herkesin arzu ettiği, fakat nasîb olmadığı dereceye, îmân etmesiyle yükselmiş, bütün müslümanların annesi olarak herkesin saygısını kazanmıştı. Buna O saygıyı ve şerefi kazandıran Peygamberimizi (s.a.v.) görür görmez Allahü teâlâya imân edip müslüman olmasıdır.

Peygamberimizin (s.a.v.) Mâriye'den (r.a.) İbrâhîm adında bir oğlu dünyâya geldi. Bu sebeple de Peygamberimizin (s.a.v.) hanımları içinde Hazreti Hadîce'den sonra çocuğu olan ikinci hanımı olma şerefine de kavuşmuş oldu. Peygamberimizin (s.a.v.) oğlu İbrâhîm, Medine dışında bulunan Avâli isminde bir köyde, süt anneye verildi. Peygamber efendimiz sık sık bu köye oğlunu ziyârete gider O'nu şefkat ve merhametle severdi. Yine bir gün aynı köye; Oğlu İbrâhîm'i ziyârete gitti. Oğlunun rûhunu teslim etmek üzere olduğunu görür görmez O'nu, hemen bağrına bastı. Saçlarını okşamaya başladı. Birkaç dakika sonra İbrâhîm vefât edince: **"Yâ İbrâhîm! Ölümüne çok üzüldük. Gözlerimiz ağlıyor, kalbimiz sızlıyor. Fakat Rabbimizi gücendirecek herhangi bir söz, söylemeyiz"** buyurdu. Bu sırada gözlerinden damla damla yaşlar akıyordu. Peygamberimizin (s.a.v.) bu halini gören yanındaki arkadaşı Abdurrahmân bir Avf (r.a.): "Yâ Resûlallah, siz de mi ağlıyorsunuz" demesine karşılık Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ben sizi ağlamaktan menetmem, o insanın elinde, irâdesinde değildir. Ama sesli ağlamaktan ve feryat etmekten ve cahiliye âdetlerinden men ederim. Bunlar Allahü teâlânın rızasına muhaliftir** (uygun değildir). **Ama gayri ihtiyâri gözyaşı dökülür ve mahzûn olunur"** buyurmuştur. Bu ise, vefât edenler için bağırıp çağırmadan, üst baş yırtmadan, Allahü teâlâya karşı şirk koşmayacak durumda üzülmenin serbest olduğunun müslümanlara güzel bir şekilde izahı olmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.) aynı gün oğlu İbrâhîm'in cenâze namazını kendi kıldırdı. Bakî kabristanlığına defn edildi. Kabrinin üzerini hafifçe açarak su döktü. Baş tarafına ise büyükçe bir

taş koydu. Bu durum hâlâ Peygamberimizin (s.a.v.) sünneti olarak Müslümanlar arasında bugün de devam etmektedir.

Yine aynı gün; (İbrâhim'in defn edildiği gün) güneş tutulmuş her taraf kararmıştı. Bunu gören herkes, Peygamberimizin (s.a.v.) oğlu İbrâhim'in ölümüne yormuştu. Bunu duyan Resûl-i Ekrem efendimiz; **"Ay ve Güneş, Allahü teâlânın âyetlerinden ikisidir. Kimsenin ölümünden dolayı tutulmazlar"** buyurmuşlar ve bu olayın tabiî bir hâl olduğunu Eshâb-ı kirama açıklamışlardı.

Hazreti Mâriye ve oğlu İbrâhim'in hayatı, müslümanların bir çok İslâmi konularda uyarılmasına, sebep olmuştur. Mâriye (r.anhâ) çok sakin, sessiz ve kendi halinde olduğu için, kendisinden hadîs rivâyeti olmamıştır. Mâriye (r.anhâ), Halife Hazreti Ömer'in halifeliğinin son yıllarında 16 (m. 637)'de vefât etmiştir.

---

1) Mevâhib-i Ledünniye cild-1, sh. 242

2) El-İsâbe cild-4, sh. 405

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 70

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 212

5) El-İstiâb cild-4, sh. 410

6) Envâr-ul-Muhammediyye 158

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1020

HAZRETİ REYHÂNE

Peygamber efendimizin câriyesi iken müslüman olan muhterem hanımlarından. Medînede bulunan Yahudilerin Benî Kureyza kabilesindendir. Nesebi (silsilesi), Reyhâne binti Şem'ûn İbn-i Yezîd veya Reyhâne binti Zeyd İbn-i Amr İbn-i Hânefe bin Şem'ûn bin Yezîd'tir. Doğum târihi kesin olarak belli değildir. Peygamberimiz'den (s.a.v.) önce 10. (m. 631) Medine'de vefât etti. Bakî kabristanlığına defn edilmiştir.

Peygamber efendimiz Hendek Savaşı'ndan sonra 5 (m. 626) senesinde Medine'nin dışında bulunan ve bir kaleye sığınan Beni Kureyza Yahudilerinin üzerine yürüdü. Çünkü bunlar orada devamlı huzûrsuzluk kaynağı oluyorlardı. Beni Kureyza Yahudilerinin bulunduğu kale; muhasara ve kuşatmadan sonra Müslümanların eline geçti. İçinde bulunan Yahudiler malları, mülkleri, çocukları ve kadınları ile birlikte ganîmet olarak alındılar.

Benî Kureyzâdan alınan savaş ganîmetleri ve esîrleri müslümanlar arasında İslâm dinine uygun bir şekilde taksim edildi. Reyhâne (r.anhâ) da savaş esîrleri arasında bulunuyordu. Ganîmetler taksim edilip, sıra esîrlere gelmişti. Reyhâne (r.anhâ) da Peygamber efendimizin hissesine düşmüştü. O zaman Yahudilik dinine inanan Reyhâne'yi (r.anhâ) dilerse kendi dininde kalmak, dilerse müslüman olmak husûsunda serbest bırakmışlardı. Reyhâne (r.anhâ) de: "Ben kendi dinimde kalmak istiyorum diye Peygamberimize (s.a.v.) arz etmişti. Peygamberimiz bu hareket ve davranışıyla İslâm dinine girmek için zorlamak yoktur hükmünü bizzat kendileri tatbik etmişlerdir.

Peygamberimiz (s.a.v.) daha sonra Reyhâne (r.anhâ)'ya şöyle buyurdular: **"Sen Allahü teâlânın ve O'nun Resûlünün yolunu tutmak ister misin. Ben böyle münasip (uygun) görüyorum."**

Reyhâne (r.anhâ) da, "Evet," dedi. Peygamber efendimiz bu davranışından sonra Reyhâne'yi (r.anhâ) âzâd (hür serbest) ettiler. Kendilerini, bizzat Mehir vererek, nikâhına aldılar. Ayrı bir ev açarak hanımları arasına koydular.

Peygamber efendimiz, evlenmelerinin hepsini Hazreti Âişe'yi Allahü teâlânın emri ile nikahladıktan sonra yaptı. Bunlar dînî, siyâsî veya merhamet ve ihsân ederek yapılan evlenmelerdir. (Bkz. Muhammed aleyhisselâm) Nitekim Reyhâne (r.anhâ) ile de olan evlenme böyledir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bütün zevcelerimle evliliklerim ve kızlarımı evlendirmem, hepsi Cebrâil'in** (a.s.) **Allahü teâlâdan getirdiği izinle olmuştur."**

Reyhâne (r.anhâ) sakin, temiz karaktere sahip, yumuşak huylu bir hanımefendi idi. Peygamber efendimizden önce vefât ettiği için naklettiği hadîs-i şerîf yoktur.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 129

2) El-İstiâb cild-4, sh. 309, 310

3) El-Envâr-ül-Muhammediyye sh. 158

ABBÂS BİN ABDULMUTTALİB (r.a)

Peygamber efendimizin (s.a.v.), en çok sevdiği amcalarından. Abdulmuttalibin en küçük oğludur. Peygamber efendimizden üç yaş büyüktür. Bedir gazâsında düşman askeri arasında idi. Müslümanların eline esîr düştü. Kendisi için ve kardeşlerinin oğulları Ukayl ve Nevfel bin Haris için para verip kurtuldular. O yıl îmân etti. En son hicret eden budur. Mekke ve Huneyn gazâlarında Resûlullahın yanında bulundu. 32 (m. 652)'de 88 yaşında vefât etti. Bakî'de medfûndur. Uzun boylu, beyaz ve güzel idi. Abbasî halifeleri Hazreti Abbas'ın soyundandır.

Peygamber efendimiz, annesinin vefâtından sonra dedesinin yanına yerleştiğinde, Hazreti Abbâs ile çocukluktan itibâren beraber büyümüşlerdir. Böyle olmakla beraber Peygamber efendimiz, Hazreti Abbâs'a atası gibi davrandı ve onu babasının yarısı olarak kabûl etti. Çocukluğunda bir defa kaybolmuştu. Bunun, üzerine, bulunması halinde, Allahü teâlâya şükür olarak, annesi Kâ'be-i Muazzama örtüsünü değiştirmeyi nezretmişti. Bulununca da adağını annesinin yerine getirdiği çocukluğuna âit bilinen tek vak'adır.

Hazreti Abbâs, gençlik devresinde, ticâretle uğraştı ve çok zengin oldu. Kardeşlerinin içinde en zengini oydu. Ticâret icabı yaptığı seyahatlerin birisinde, Yemen'e giderken beraberinde Peygamber efendimizi götürdüğü rivâyet edilmiştir. Kureyşin ileri gelenlerinden ve reîslerinden idi. Mescid-i Haram'ın tamiratı ve gelen hacılara su dağıtmak (Sıkaye) vazîfesini yürütürdü. Müslüman olduktan sonra da bu vazîfeyi devam ettirdi. Hazreti Abbâs ve kardeşleri hac mevsiminde zemzem kuyusu önünde dururlar, isteyenlere kuyudan su çekip verirlerdi. Peygamber efendimiz İslâmiyyeti anlatmaya başlayınca Hazreti Abbâs muhalefet etmeyip, akrabalık şefkatinden dolayı Peygamber efendimize yardımda bulundu ve destek oldu. Medine'den müslüman olmak için gelenler Akabe'de Peygamberimizle buluştular. Hazreti Abbâs Akabe bîatinde müslüman olmadığı halde, Peygamber efendimizin yanında bulunup, orada bulunanların müslüman olmalarını teşvik edici, tesirli konuşmalar yaptı. Hazreti Abbâs, bîat etmek, için gelen bu topluluğa şöyle hitâb etti. "Ey Medineliler! Bu kardeşimin oğludur. İnsanların içinde en çok sevdiğim O'dur. Eğer, O'nu tasdîk edip, Allah'tan getirdiklerine inanıyor ve beraberinizde alıp götürmek istiyorsanız, beni tatmin edecek sağlam bir söz vermeniz lâzımdır. Bildiğiniz gibi, Muhammed (s.a.v.) bizdendir. Biz, O'nu O'na inanmıyan kimselerden

koruduk. O bizim aramızda izzet ve şerefiyle korunmuş olarak yaşamaktadır. O bütün bunlara rağmen, herkesten, yüz çevirmiş, size katılıp, sizinle beraber gitmeğe karar vermiş bulunmaktadır. Eğer siz, bütün Arab kabilelerinin birleşip üzerinize hücum ettiğinde, onlara karşı koyacak kadar savaş gücüne sahipseniz bu işe karar veriniz. Bu husûsu aranızda iyice görüşüp konuşunuz, sonradan ayrılığa düşmeyiniz. Siz, verdiğiniz sözde durup, Onu düşmanlarından koruyabilecek misiniz? Bunu lâyıkıyla yapabilirseniz ne âlâ. Yok, Mekke'den çıktıktan sonra O'nu yalnız bırakacaksanız, şimdiden bu işten vazgeçiniz ki, yurdunda şerefiyle korunmuş halde yaşasın" dedi. Medineliler ise: "Biz, Resûlullahı (s.a.v.) malımız ve canımız pahasına koruyacağız. Biz, bu sözümüzde sâdıkız" dediler ve Resûlullah efendimize (s.a.v.) bîat ettiler. Sonra Hazreti Abbâs: "Allahım! Sen onların, yeğenim hakkında verdikleri sözü yerine getirip onu korumak için ettikleri yemîni işiten ve görensin. Kardeşimin oğlunu sana emanet ediyorum yâ Rabbi" diyerek duâ etti.

Bedir savaşı sonunda Hazreti Abbâs, esîrlerle beraber Medineye getirilince, Peygamber efendimiz ona: **"Ey Abbâs, kendin, kardeşinin oğlu Ukayl bin Ebû Tâlib, Nevfel bin Haris için kurtulmalık akçesi ödeyiniz. Çünkü sen, zenginsin"** buyurdu. Hazreti Abbâs da, "Yâ Resûlallah, ben müslümanım, Küreyşliler beni zorla Bedir'e getirdiler" dedi. Resûlullah, **"Senin müslümanlığını Allahü teâlâ bilir. Doğru söylüyorsun Allah sana elbette onun ecrini verir. Fakat senin işin görünüş itibariyle aleyhimizdedir. Sen kurtulmalık akçeni ödemen lâzımdır"** buyurdu. Hazreti Abbâs, "Yâ Resûlallah, yanımda ganîmet olarak aldığınız 800 dirhemden başka servetim yok" deyince, Peygamber efendimiz: **"Yâ Abbâs! Ya o altınları niçin söylemiyorsun?"** buyurunca, O da "Hangi altınları" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Hani sen Mekke'den çıkacağın gün, hanımın Hâris'in kızı Ümm-ül-Fadl'a verdiğin altınlar! Onları verirken yanınızda sizden başka kimse yoktu. Sen, Ümmül Fadl'a "Bu seferde başıma ne geleceğini bilemiyorum. Eğer bir felâkete düçâr olup da dönemezsen şu kadarı senindir, su kadarı Fadl içindir, şu kadarı Abdullah için, şu kadarı Ubeydullah için, şu kadarı Kusem içindir" dediğin altınlar"** buyurunca Hazreti Abbâs şaşırdı ve "Yemîn ederim ki ben bu altınları hanımıma verirken yanımızda kimse yoktu. Bunu nereden biliyorsunuz?" dedi. Peygamber efendimiz: **"Allahü teâlâ haber verdi"** buyurduğunda Hazreti Abbâs: "Senin Allahü teâlânın Resûlü olduğuna ve doğru söylediğine şehâdet ederim" deyip kelime-i şehâdet getirdi. Müslüman olunca, Peygamber efendimiz. Hazreti Abbâs'ı Mekke'de vazîfelendirdi.

Hazreti Abbâs müslüman olduğunu hiç kimseye söylemedi. Mekke'den müşriklere âit haberleri Peygamber efendimize bildirip, Mekke'de bulunan müslümanlara yardımcı olurdu. Bir mektûbunda Peygamberimizin yanına gelmek istediğini bildirdiğinde Resûlullah efendimiz Ona "Senin bulunduğun yerdeki cihadın daha güzel ve faydalıdır," buyurdular. 7 (m. 628) senesinde Peygamber efendimiz Hayber Yahudilerine karşı savaş ilân etti ve bu savaşın neticesinde müslümanlar galip geldiler. Hayber Zaferi'nden sonra, Hazreti Haccac bin Ilâtüssülem, Peygamber efendimizin huzûruna gelip: "Yâ Resûlallah! Benim Mekke'de bazı kimselerde ve hanımımda mallarım var. Bunları alıp size getirmek istiyorum. Mekkeye gidersem, müslüman olduğumu da bilmemeleri lâzım, yoksa vermezler. Bir de sizin hakkınızda uygun olmayan sözler söylemek icâb edecektir. Uygun görür müsünüz?" deyince Peygamberimiz izin verdiler. Hazreti Haccac doğruca Mekke'ye gelmiş müşriklere "Ey Arab kabileleri! Toplanın size mühim haberim var. Muhammedin Eshâbı, bir benzerini işitmediğiniz bir şekilde yenilgiye uğradı. Muhammedi de esîr ettiler ve dediler ki: (Muhammedi biz öldürmeyelim, Mekke'ye gönderelim de Mekkeliler

öldürsün) dedi. Bunu işiten Mekkeliler çok sevindiler. Ve Haccac'a alacaklarını hemen fazlasıyla verdiler. Mekke'de bulunan Hazreti Abbâs bu haberi işitince bayıldı. Evine zor taşıdılar. Ayıldığında, kapının açık tutulmasını emredip üzüntüsünü kâfirlere belli etmemeğe çalıştı. Kapının önünde biriken müslümanların da ciğerleri paralandı, mahzûn oldular. Hazreti Abbâs kölesine "Haccac'a git. Acele bize gelsin" diye emretti. Hazreti Haccac, Hazreti Abbas'ın evine gelip: "Müjde, Ey Ebü'l-Fadl, Resûlullah (s.a.v.) Hayber'de zafere kavuştu. Ondan izin alarak buraya mallarımı almaya geldim. Bunu şimdilik kimseye söyleme. Ben Mekke'den çıktıktan üç gün sonra istediğine söyleyebilirsin" deyince Hazreti Abbâs sevincinden Hazreti Haccac'ın alnından öpüp, on köle âzâd etti. Hazreti Haccac Mekkeden çıktıkdan üç gün sonra Hazreti Abbas müşriklerin toplandığı yere varıp Hazreti Haccac'ın yaptığı hileyi söyledi ve "Kardeşimin oğlu Hayber'i fethetti. İçindeki ganîmet mallarını da Eshâbına paylaştırdı. Yahudilerin elebaşlarının boynunu vurdurdu" deyince müşrikler şaşkına döndüler. Müslümanlar da tasalı ve kaygılı halden çıkıp, sevince boğuldular.

Hazreti Abbâs Mekke'nin fethine dâir yapılan hazırlıkların son safhada olduğunu haber alınca, artık Mekke'de kalmasını lüzumlu bulmayıp, fetihden az bir zaman önce Medineye hicret etti. Mekke'in fethinde Peygamber efendimizin yanında bulundu. Peygamber efendimizin, **"Fetihden sonra hicret yoktur"** hadîs-i şerîfi ile, en son hicret eden sahâbî Hazreti Abbâs olup Ebû Süfyânı, Hazreti Peygamberimizin yanına getirip müslüman olmasına da sebeb oldu. Mekke'nin kan dökülmeden feth edilmesi için çok çalıştı. Fethin öncesinde ve fetih sırasındaki üstün gayretleriyle başarıya ulaşıldı.

Hazreti Abbâs, Mekke'nin fethinden sonra yapılan Huneyn gazâsında da, Peygamber efendimizin yanından ayrılmadı. İslâm ordusu, sabah gün ışımadan çukur ve geniş bir vadiden aşağı iniyorlardı. Ancak düşman ordusu, daha önceden oraya gelmişti ve vadinin her iki yanında gizlenip pusu kurmuşlardı. Müslümanlar tam oraya geldiklerinde, düşman etrâftan saldırmaya başladılar. Müslümanlar ne olduğunu anlıyamadılar. Bir an için karışıklık oldu. Eshâb-ı kiramın çoğu dağıldığında, yalnız Hazreti Abbâs, Hazreti Ebû Bekir ve bir kaç kahraman ölmeği göze alıp; Peygamberimizin yanından ayrılmayıp geri dönmediler. O zaman, Resûlullah (s.a.v.) katırını düşmanın üzerine sürmek istedi. Hazreti Abbas, katırın dizginini, Hazreti Süfyân bin Haris de üzengisini tutup hızını kesmeğe ve Resûlullahın, (s.a.v.) Hevazin kabilesinin arasına dalmasına mani olmaya çalıştılar. Peygamber efendimiz, Allahü teâlânın dininin yok olacağına üzüldüğünden: **"Yâ Abbâs! Sen onlara: "Ey Medineliler! Ey Semüre ağacının altında bîat eden sahâbîler!" diyerek seslen"** buyurdu. Hazreti Abbâs iri yapılı ve heybetli idi. Bağırdığı zaman sesi çok uzaklardan duyulduğu için O da "Ey Medineliler, Ey Semüre ağacının altında Peygamberimize söz veren eshâb! Buraya toplanınız. Dağılmayınız" diye bütün gücüyle bağırdı. Bunu işiten Eshâb-ı kiram geri dönmek istedilerse de binek hayvanları öyle ürkmüşlerdi ki, bazı Eshâb hayvanlarını geri döndüremediler. Zırhını, kılıcını ve mızrağını alıp, binek hayvanlarından kendilerini atmak zorunda kaldılar. Müslümanlar toparlandılar ve şiddetli, bir muharebeden sonra, düşman askerlerinin çoğu öldürüldü. Bir kısmı da esîr alındı.

10. (m. 632) senesinde Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Eshâbıyla Veda Haccına gittiler. Peygamber efendimiz, veda hutbelerinde, Hazreti Abbâs'dan bahsettiler... Faizin yasak olduğunu, ilk kaldırdığı faizin, amcası Hazreti Abbâs'ın faizi olduğunu bildirdiler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), vefât edince Eshâb-ı kiramın (aleyhimürrıdvan) aklı başından gitti. Mescidde ağlaşmaya başladılar. Hiç kimsenin inanası gelmiyordu. Hazreti Ömer, Peygamberimizin mübârek vücudu şeriflerinin huzûruna gelip, mübârek yüzüne bakıp:

"Resûlullah bayılmış, fakat baygınlığı çok ağır" deyip mübârek yüzünü örterek dışarı çıkıp "Her kim, Resûlullah öldü derse kılıcımla boynunu vururum" dedi. Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Abbâs bu konuda Eshâb-ı kiramla konuştular. Hazreti Abbâs mescide gidip: "Ey insanlar Resûlullahın (s.a.v.) "Ben vefât etmiyeceğim" diye bir sözünü duydunuz mu?" dedi. Eshâb-ı kiram "Hayır duymadık" dediler. Hazreti Abbâs, Hazreti Ömer'e dönerek "Yâ Ömer, bu husûsta senin bildiğin bir şey var mıdır?" deyince, Hazreti Ömer "yok" dedi. Bunun üzerine Hazreti Abbâs "Hiç bir kimse, Peygamber efendimizin ölmeyeceğini söyleyemez. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Resûlullah (s.a.v.) ölümü tadmış bulunmaktadır: Allahü teâlâ O'na şöyle buyurdu: **"Muhakkak, sen de Öleceksin, onlar da öleceklerdir. Sonra, hiç şüphesiz, hepiniz Rabbinizin huzûrunda muhakemeye duruşacaksınız"** (Zümer: 30-31) Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki, Resûlullah (s.a.v.) vefât etti. O, İslâmiyetin bütün hükümlerini tamamladıktan sonra aramızdan ayrıldı. Defin işlerini bir an önce yapalım. Onu, kabr-i şerîfine koymamıza da engel olmayınız. Kardeşim Ömer'in dediği doğruysa, Allahü teâlâ Onu, kabrinin üzerindeki toprağı giderek yanımıza tekrar göndermekten aciz değildir. Resûlullah (s.a.v.) vefât etmiştir. Nihâyet o da bizler gibi insandır" dedi. Hazreti Ebû Bekir de buna benzer bir konuşma yaptı. Ehl-i Beyt ve Eshâb-ı kiram, Peygamber efendimizin vefât ettiğine kanaat getirdiler.

Peygamber efendimizin (s.a.v.), mübârek cenâzelerini yıkamak üzere Hazreti Ali, Hazreti Abbâs, Hazreti Abbâs'ın oğulları Fadl ve Kusem, Hazreti Üsâme bin Zeyd ve Hazreti Sâlih odaya girip kapıyı kapadılar. Peygamber efendimizi, gömleği üzerinde olduğu halde yıkamağa başladılar. Hazreti Abbâs ve oğulları su döküp, Peygamber efendimizi sağa, sola döndürdüler. Hazreti Ali de yıkadı. Yıkadıkça evin içine misk kokusu ve benzerini daha görmedikleri çok güzel bir koku yayıldı. Sonra üç parça kefen ile kefenledikten sonra, vefât ettiği yere kabr-i şerîfi kazılıp, lahd şekline getirildi, Hazreti Abbâs da kabre girerek, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi, kabr-i şerîfine koydular.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir gün Hazreti Abbâs'a **"Ey Abbas sana bir ihsânda bulunayım mı? Sana akrabalık hakkını ödeyip faydalı olayım mı?"** buyurdular. O da "Evet, Yâ Resûlallah" deyince, Peygamber efendimiz: **"Ben, sana bir şey öğreteyim ki, onu istediğin zaman, Allahü teâlâ, senin günahının evvelini ve âhirini, yenisini ve eskisini, kasıtlısını ve kasıtsızını, küçüğünü, büyüğünü, gizlisini ve açığını bağışlasın. Dört rek'at namaz kılarsın, Her rek'atda Fâtiha'dan sonra bir sûre okuyup ayakta iken onbeş defa (Sübhânallahi velhamdülillahi velâ ilahe illallahü vallahü ekber) dersin. Rükûya eğilince bunu on defa söylersin. Rükûdan ayağa kalktığında, ayakta olduğun hâlde, bunu on defa söylersin sonra secdeye varır, orada on defa söylersin. Secdeden kalkıp oturduğunda on defa söylersin. Tekrar secdeye vardığında on defa söylersin. Sonra secdeden başını kaldırıp oturduğun halde on defa daha söylersin. Sonra ikinci rekâta kalkarsın. Birinci rekâttaki gibi dört rekâtı da kılarsın. Bu, her rek'atta yetmişbeş, dört rekâtte üçyüz eder. Artık senin günahlarının Alic'in** (yürümekle dört gecede katedilen kumluk bir yer) **kumlarının sayısı kadar da olsa, Allahü teâlâ seni bağışlar. Bunu her gün bir defa kılmağa gücün yeterse kıl"** buyurdu. Hazreti Abbas, "Yâ Resûlallah, bunu hergün yapmağa kimin gücü yeter?" deyince Peygamber efendimiz de **"Hergün kılmağa gücün yetmezse, her Cuma bir defa kıl. Her Cuma kılamazsan, ayda bir defa kıl. Ayda bir defa kılamazdan senede bir defa kıl Senede bir defa kılamazsan ömründe bir defa olsun kıl"** buyurdu.

Peygamber efendimiz, bir gün Hazreti Abbâs'a **"Yarın sabah (ki pazartesi günüdür) sen ve çocukların bana gelin, size duâ edeceğim"** buyurdu. Sabah olunca beraberce Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna gittik. Kendisinin husûsi yakınları olduğumuza ve hepimizin bir kişi gibi olduğumuza, Allahü teâlânın da rahmetini üzerimize eşit miktardaki yaymasına işâret olarak, kendi abasını üzerimize örttü. Sonra: **"Ey Allahım Abbas'ı ve oğullarını mağfiret eyle ve bağışla. Öyle ki, hiç günahları kalmasın... Yâ Rabbi onu, oğullarını meydana gelecek afet ve belâlardan koru."** diye duâ etti.

Bir muharebede Hazreti Ömer, askeri idâre etmek, ordunun başında bulunmak için cepheye gitmek istemişti. Hazreti Abbâs, Hazreti Ömer'in Medine'de kalmasının daha yerinde olduğu, kumandan olarak başka birinin gitmesinin daha uygun olacağı şeklindeki fikrini beyan etmiş, Hazreti Ömer de bu fikri kabûl etmişti. Diğer Eshâb-ı kiram da yapılacak işlerde kendisiyle istişâre ederlerdi. Medine'de kuraklık olunca, Hazreti Ömer, Hazreti Abbâs'ın duâ etmesini istedi. Hazreti Abbâs duâ edip, duâsı bereketiyle yağmur yağdı ve toprak yeşillendi. Bundan sonra Hazreti Ömer; "Hazreti Abbâs, Allahü teâlâ ile bizim aramızda vesiledir." buyurdu. Peygamber efendimize yakınlığı ve faziletlerinin çokluğundan dolayı herkes tarafından sevilir, sayılır hürmet edilir bir zât idi. Herkes kendisine imrenirdi. Hazreti Abbâs gelince, Hazreti Ömer, Hazreti Osman gibi büyük zâtlar, hürmetlerinden ve tevâzularından ayağa kalkarlardı.

Peygamber efendimiz'den sonra, sakin ve sade bir hayat yaşadı. Hazreti Ömer, fetihlerden elde edilen ganîmetlerden, Hazreti Abbâs'a hisse ayırırdı. Hazreti Ömer, Mescid-i Nebevî'nin genişletilmesini istedi. Mescidin hemen yanında Hazreti Abbâs'ın evi vardı. Hazreti Ömer bu evi satın almak istedi. Hazreti Abbâs ise evini hediye olarak verdi.

Çok zengin olan Hazreti Abbâs, Medineye yerleştikten sonra yapılan bütün muharebelerde ve husûsen Bizans'a karşı gerçekleştirilen seferde, İslâm ordusunun techizi için çok yardım etti. Çok cömert idi. İkram ve ihsânları çok idi. Köleleri satın alıp, âzad eder ve böyle yapmayı çok severdi. Yetmiş köle âzâd ettiği meşhûrdur. Yakın akrabayı ziyâret etmeğe, onların haklarını yerine getirmeğe çok dikkat eder, muhtaç olanlara yardım ederdi. Peygamber efendimiz kendisini çok severdi.

Abbâs bin Abdulmuttalib (r.a.) ömrünün sonunda göremez oldu. Hazreti Osman'ın şehîd edilmesinden iki sene evvel, 32 (m. 652)'de, Medine-i münevvere'de vefât etti. 88 yaşında idi. Cenâze namazını Hazreti Osman kıldırdı. Bâki kabristanına defn edildi. Uzun boylu, beyaz benizli güzel bir zât idi. Kızlarından başka on erkek evladı vardı. Oğulları, Fadl, Abdullah, Ubeydullah, Kusem, Abdurrahmân, Ma'bed, Haris, Kesir, Avn ve Temâm'dır (r.anhüm). Bunların içinde Hazreti Abdullah bin Abbâs, ilimde çok yüksek idi. Hazreti Abbâs'ın kız çocukları içinde Hazreti Ümmü Gülsüm binti Abbâs bazı hadîs-i şerîfler rivâyet etmiştir. Hazreti Abbâs'ın, Fâtıma binti Cüneyd bin Amr ve Ümm-ül-Fadl Lübâbet-ül-Kübrâ isimlerinde iki hanımı bilinmektedir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Rab olarak Allah, Din olarak İslâm, Peygamber olarak da Muhammed'i (a.s.) **kabûl eden kimse imânın tadını tatmıştır."**

"Misvak kullanın, çünkü misvak, ağzın temiz kalmasına ve Rabbimizin râzı olmasına sebebtir."

"Allah korkusundan mü'minin kalbi ürperdiği vakit, ağacın yaprakları düşer gibi günahları dökülür."

"Bu Abdulmuttalib oğlu Abbâs'dır. Kureyşde en cömert ve akrabalık bağlarına en saygılı olandır."

"Abbâs, bendendir. Ben Abbâs'danım"

"Abbâs, benim vasim ve varisimdir."

"Abbâs, amcamdır. Beni korumuştur. Ona eza eden bana eza etmiş olur."

"Abbâsoğullarından melikler olacak, ümmetimin başına geçecekler, Allahü teâlâ dîni onlarla azîz ve hâkim kılacak."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 970

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 279

3) El-A'lâm cild-3, sh. 262

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1 sh. 221, 223, cild-3, sh. 602, cild-2, sh. 271

5) El-Menhel-ül-Azb-ül-mevrûd cild-7, sh. 206

6) Sünen-i Ebî Davûd cild-2, sh. 32

7) Sahîh-i Buhârî İstiska bab 3

8) Sahîh-i Müslim cild-3, sh. 1398

9) Sünen-i Tirmizî Menâkıb bab 28

10) İbn-i Mâce Mukaddime bab 11, Mesâcid bab 187

11) El-İstiâb cild-8, sh. 94

12) El-İsâbe cild-2, sh. 271

13) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-2, sh. 207

14) Târîh-i Dimaşk cild-7, sh. 226

15) Ensâb-ül-eşrâf cild-1, sh. 567

ABBÂS BİN UBÂDE (r.a.)

İkinci Akabe bîatında müslüman olmakla şereflenen Eshâb-ı kiramdan. Medineli olup Hazrec kabilesine mensûbtu. İsmi Abbas, nesebi; Ubade bin Nadle bin Mâlik bin Aclan bin Zeyd bin Ganem bin Sâlim bin Avf bin Amr bin Avf bin Hazrec'dir. Doğum târihi ve kaç yaşında vefât ettiği bilinmeyen Abbas bin Ubâde (r.a.) Uhud gazâsında şehîd olmuştur. Peygamber efendimizin sevgisini kazanmakla şereflenmiş, cesur ve kahramanlığıyla meşhûr olmuştur.

Medine'den, Peygamber efendimizin Peygamberliğini duyunca müslüman olmak için koşarak gelen ilk 12 kişiden biri olmakla şereflendi. Birinci Akabe bîatında müslüman olan altı Medineli, ikinci sene yanlarına altı arkadaş daha alıp, oniki kişi olarak Mekke'ye geldiler. O zamanlar, Mekke'de müslüman olanlara müşrikler, (puta tapanlar) çok eza ve cefâ ediyorlardı. Peygamber efendimizi devamlı takip ediyorlar, kim O'nunla konuşursa, O'na işkence yapmak için fırsat kolluyorlardı. Bunu öğrenen Medineliler, Peygamberimizle gece Akabe'de görüşmek üzere söz aldılar. Gece olunca buluştular ve aralarında anlaştılar. Hazreti Abbas bin Ubâde, Peygamber efendimizle yapılan anlaşmayı pekiştirmek için arkadaşlarına "Ey Hazrecliler! Peygamber efendimizi niçin kabûl ettiğinizi biliyor musunuz?" deyince onlar da: "Evet" cevabını verdiler. Bunun üzerine "Siz Onu, hem sulh, hem de savaş zamanları için kabûl edip O'na tâbi oluyorsunuz. Eğer, mallarınıza bir zarar gelince, akraba ve yakınlarınız helak olunca

Peygamberimizi yalnız ve yardımsız bırakacaksanız, bunu şimdiden yapınız. Vallahi, eğer böyle birşey yaparsanız dünyâda ve ahirette helak olursunuz. Eğer da'vet ettiği şeyde, mallarınızın gitmesine ve yakın akrabalarınızın öldürülmesine rağmen Peygamberimize vefa etmeyi aklınız kesiyorsa, O'nu tutunuz. Vallahi bu, dünyânız ve ahiretiniz için hayırdır" deyince arkadaşları da: "Biz Peygamberimizi, mallarımız ziyan olsa da, yakınlarımız öldürülse de yine tutarız. Ondan hiçbir zaman ayrılmayız. Ölmek var, dönmek yok." dediler. Sonra Peygamber efendimize dönerek "Yâ Resûlallah, biz bu ahdimizi yerine getirirsek bize ne vardır?" diye sual ettiler. Hazreti Peygamberimiz ise; **"Cennet"** buyurdular. Bundan sonra sıra ile müsâfeha ederek bîat ettiler (Müslüman olarak itaat ettiler).

Peygamberimiz (s.a.v.) şu husûslarda bizden söz aldı. "Allahü teâlâ'ya hiç birşeyiortak tutmamak, hırsızlık etmemek, zinâ etmemek, çocuklarımızı öldürmemek, yalan söylememek, iftira etmemek, hayırlı işlere muhalefetetmemek..." Biz de hepsini kabûl ettik.

Medinelilerin Peygamber efendimize bîat ettiği sırada Akabe tepesinden bir ses: "Ey Mina'da konaklayanlar! Peygamber ile müslüman olan Medineliler sizlerle savaşmak üzere anlaştılar" diye bağırdı. Peygamberimiz, bu ses için: **"Bu Akabe'nin Şeytanıdır"** dedikten sonra, seslenene de **"Ey Allahü teâlânın düşmanı! İşimi bitirince senin hakkından gelirim."** buyurdular. Biat eden Medinelilere de **"Siz hemen konak yerlerinize dönün"** buyurdu. Hazreti Abbas bin Ubâde: "Yâ Resûlallah, yemîn ederim ki, istediğin takdîrde, yarın sabah, Mina'da bulunan kâfirlerin üzerine kılıçlarımızla eğilir, onların hepsini kılıçtan geçiririz" dedi. Peygamber efendimiz memnun oldular, fakat **"Bize, henüz bu şekilde hareket etmemiz emrolunmadı. Şimdilik siz yerlerinize dönünüz"** buyurdu. Abbas bin Ubâde (r.a.) Akabe'de bîat ettikten sonra Peygamberimizden (s.a.v.) ayrılmamış, Mekke'de kalmıştır. Peygamberimize Hicret izni gelince O da Medine'ye hicret etmiştir. Bu sebeple kendisine "Ensârın Muhaciri" denilmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Mekkeden Hazreti Ebû Bekir (r.a.) ile Medineye hareket ettiler. Binbir meşakkat ile Medine yakınlarında Kûba'ya geldiler. Kûba'da Cuma namazını kıldıktan sonra Kusva ismindeki devesine binerek Medine'ye doğru yola çıktılar. Devenin yularını başına dolayarak serbest bıraktılar. Peygamberimiz önde, Hazreti Ebû Bekir arkasında ve dedesi Hazreti Abdülmuttalib'in dayısı Neccâroğullarının yiğitleri de çevresinde olduğu halde Medine'ye girdiler. Bütün Medine halkı, karşılamaya çıktılar. Medineliler Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek yüzünü görebilmek heyecanıyla, yolları kaplamış ve bayram sevinci yaşıyorlardı. Peygamberimiz de çok sevinçliydi. Kadınlar ve çocuklar hep bir ağızdan:

"Bizim üzerimize Veda yokuşundan bir ay doğdu. Allaha her duâ'da şükretmek bize vâcib oldu", diyerek kasideler söylüyorlardı. Medine halkı, Peygamberimize görülmemiş bir tezahüratta bulunuyor, herkes: "Bize buyurun, Yâ Resûlallah diyerek evlerine davet ediyorlardı." Kusvâ adındaki develeri sağa sola baka baka ilerlerken, Abbas bin Ubâde hazretleri ve Sâlim bin Avfoğulları Kusvâ'nın önüne gerilerek: "Yâ Resûlallah! Bizim yanımızda kal! Sayıca çokluk, mal ve silahça hazırlık, düşmanlarına karşı seni koruyup savunacak kuvvet ve kudret bizde var." dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) onlara gülümsediler **"Allahü teâlâ, onları size hayırlı ve mübârek kılsın! Devenin yolunu açınız! Nereye çökeceği Ona bildirilmiştir"** buyurdular.

Peygamber efendimiz, Mekke'den gelen Muhacirlerle, Medineli müslümanları birbirlerine kardeş yaptılar. Hazreti Abbas bin Ubâde'yi de Hazreti Osman bin Maz'ûn ile din kardeşi yaptılar.

Abbas bin Ubâde hazretleri, Uhud gazâsında Hazreti Peygamberimizin mübârek dişinin şehîd olduğunu ve Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) dağılmakta olduğunu görünce yanına Hazreti

Hazrec ile Hazreti Evs'i alarak dağılan Eshâb-ı kirama şöyle bağırdı: "Ey kardeşlerim! Bu uğradığımız musîbet, Peygamberimize karşı isyanımızın neticesidir. Dağılmayınız! Peygamberimizin etrâfına geliniz! Eğer bizler, koruyucuların yanında yer almaz da, Resûlullaha bir zarar gelmesine sebep olursak artık Rabbimizin katında bizim için ileri sürülecek bir mazeret bulunmaz!" diyerek iki arkadaşıyla ileri atıldılar. **"Allah Allah"** nidalarıyla önlerine gelenle döğüşmeye başladılar. Peygamber efendimizin uğrunda, O'nu korumak için şehîd oluncaya kadar kahramanca çarpıştılar. Akşam üzeri onu, kanlar içinde şehîd olmuş buldular.

Peygamberimiz (s.a.v.) Uhud'da şehîd olan Eshâb-ı kiram için **"Vallahi, Eshâbımla birlikte ben de şehîd olup Uhud dağının bağrında gecelemeyi ne kadar isterdim." "Ben, bunların, Allahü teâlânın yolunda hakîki şehîd olduklarına kıyâmet gününde şahidlik edeceğim"** buyurdular.

---

1) Kâmûs-ul-A'lâm cild-4, sh. 3060

2) El-İstiâb cild-3, sh. 100

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, sh. 220, 223, cild-2, sh. 43, cild-3, sh. 551

ABDULLAH BİN ABBÂS (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından. Tefsîr, hadîs, fıkh ilimlerinde ve diğer ilimlerde büyük âlimdir. İsmi Abdullah bin Abbas bin Abdulmuttalib bin Haşim bin Abd-i Menaf el-Kureyşi, el-Haşîmî'dir. Babası Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Hazreti Abbas'dır. Annesi Lübabet-ül-Kübrâ binti Harisi Hilâliyye'dir. Annesi ilk müslüman olanlardandır. Babası Hazreti Abbas önceden müslüman olduğu halde gizli tutup, Mekke'nin fethinde açıklamıştır. Abdullah İbn-i Abbas, Hicretten bir kaç sene önce Mekke'de doğdu. 68 (m. 687) senesinde Taifte vefât etti.

Abdullah İbn-i Abbas doğduğunda babası onu Peygamberimize götürmüştür. Peygamberimiz (s.a.v.) kucağına alıp, ağzının suyundan parmağına alıp, Abdullah İbn-i Abbas'ın (r.a.) damağına sürdü ve **"Allahım onu dinde fakîh kıl ve kitabını ona öğret."** diyerek duâ etti. Bu duâ bereketiyle ilimde çok yüksek derecelere ulaştı. Daha küçük yaşta iken Peygamberimizin (s.a.v.) yanına giderdi. Teyzesi Meymûne binti Haris (r.anhâ) Resûlullahın (s.a.v.) zevcesi olduğu için bu sebeple de çok kerre Peygamberimizin evine gidip gelmiştir. Bazı geceler de orada kalırdı. Peygamberimizin (s.a.v.) abdest suyunu hazırlamış, birlikte namaz kılmıştır. Namaz kılmayı abdest almayı bizzat Peygamberimizden görerek öğrenmiştir. Bir defasında Peygamber efendimiz (s.a.v.) mübârek elini Abdullah İbn-i Abbas'ın başına koyarak şöyle duâ etmiştir: **"Allahım bütün ilim ve hikmeti bu başa ver. Onları te'vil ve tefsîr edebilsin."** Bir başka gün de mübârek elini onun göğsü üzerine koyup, **"Allahın insan oğluna ihsân ettiğin her ilim ve her hikmet bu güzel göğüste toplansın."** buyurmuştur.

Abdullah İbn-i Abbas henüz küçük yaşta iken Peygamber efendimizi sık sık görüp, nübüvvet kaynağından feyz almıştır. Peygamberimiz, Medine'ye hicret ettikten sonra Abdullah İbn-i Abbas ailesi ile birlikte hicretin sekizinci senesine kadar Mekke'de kalmıştır. Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye hicret etmiştir. Bu sıralarda henüz 11-12 yaşlarında bulunuyordu. Aklı, zekâsı, çabuk kavrayışlılığı ile dikkati çekiyor ve seviliyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında Kur'ân-ı kerîmin bir kısmını ezberlemişti. Peygamberimiz (s.a.v.) vefât ettiği sırada Abdullah İbn-i Abbas 13 veya 15 yaşında bulunuyordu. Bundan sonra Kur'ân-ı kerîmi tamamen ezberleyip, Übey bin Ka'b'a (r.a.) ve Zeyd bin Sâbit'e (r.a.) ezberini arz edip, dinletmiştir. Yine

bu sırada Eshâb-ı kiramın büyüklerinin meclisinde bulunmuştur. Hazreti Ömer'in sohbetlerine ve ilim meclisine devam edip, Onun Peygamberimizden (s.a.v.) aldığı ilme, feyze ve marifete kavuştu.

Hazreti Ömer, Onu ilim meclisinde bulundurur, dâima ilme teşvik ederdi. Böylece henüz daha gençlik çağında ilimde yüksek dereceye ulaşmıştır. Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde ayrıca şiir ve edebiyat gibi diğer mevzûlarda çok iyi bir şekilde yetişmiştir. Hazreti Ömer'in ve Hazreti Osman'ın halifelikleri sırasında müftülük yapmış, fetvâ vermiştir. Hazreti Ömer zor meselelerin ona sorulmasını ve alınan cevabın kendisine bildirilmesini istemiştir.

Abdullah İbn-i Abbas, kendisine sorulan meseleleri çok isâbetli bir şekilde cevaplandırmıştır. Hiç bir meselede tereddüte düşmemiştir. Sorulan meselelere cevap verirken önce Kur'ân-ı kerîme bakar açıkça bulamazsa, Hazreti Ebû Bekir'in ve sonra Hazreti Ömer'in o husûsta verdikleri hükümleri araştırırdı. Bunlarda da bulamazsa kendi ictihâdıyla cevap verirdi. Kendisine havale edilen meselelere gayet açık ve isâbetli cevaplar vermesiyle meşhûr olmuştur. Bu sebeple müşkillerini sormak üzere kendisine çok sayıda müracaat eden oluyordu. Suâl sormak için gelenlerin çok kalabalık olması sebebiyle gelenleri ellişer kişilik grublar halinde yanına alıp meselelerine cevap verirdi.

Hazreti Osman devrinde de fetvâ vermeye devam etmiştir. O sırada yapılan Afrika seferine katılmıştır. Bu seferde İslâm Ordusu adına kendisine elçilik vazîfesi verilmiştir. Afrika'da hükümdârlık eden Cercis ile görüşmüştür. Cercis ve adamları onun aklını, zekâsını, fikri kuvvetini ve ilmini görerek şaşırmışlardır. Onun hakkında "Bu Arapların mütebahhir (en derin) âlimidir" demişlerdir. Hazreti Osman'ın emriyle yerine hac emirliği yapmıştır. Bu hac emirliğinden döndüğünde Hazreti Osman şehîd edilmişti. Hazreti Ali'nin halifeliği sırasında Basra vâliliği yapmıştır. Daha sonra Mekke'ye yerleşmiştir.

Abdullah İbn-i Abbas (r.a.) Eshâb-ı kiram arasında ilminin üstünlüğü ile tanınmıştır. Çünkü o daha küçük yaşta Peygamberimizin (s.a.v.) yanında bulunup, feyz almıştır. Daha sonra Eshâb-ı kiramın en üstünlerinin meclisinde bulunup, ilim öğrenmiştir. Çalışmaları son derece muntazam olup, belli bir plân dahilinde idi. Hangi gün ne iş yapacağını önceden tesbit eder ve onlara aynen riâyet ederdi.

Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve diğer Eshâb tarafından çok iltifât görmüştür. Bu iltifâtlar karşısında asla hâlini değiştirmemiş hep tevâzu göstermiştir. Çok meth edildiği zaman "Bana bu ni'meti ihsân eden Allahü teâlâdır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) benim için duâ etti. İlim ve hikmet niyazında bulundu." buyurmuştur. Abdullah İbn-i Abbas, bilhassa Kur'ân-ı kerîm'in tefsîri ve âyet-i kerîmelerin izahında yüksek bir ilme sahipti. Bu vasfından dolayı ona "Tercüman-ül-Kur'ân" lakabı verilmiştir.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) onun hakkında "O Sultan-ül-Müfessirîn'dir" buyurdu. İlminin genişliğinden dolayı "Hibril Ümme (Ümmetin Âlimi) ve Bahr (deniz), (ilimde derya) ismi verilmiştir. Hadîs ilminde de derin bilgisi vardı. Peygamber efendimizden 1660 kadar hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Fıkh ilminin temel direklerindendir. Fetvâları ciltler dolduracak kadar çoktur. Fetvâları fıkıh ilminin en kuvvetli temellerinden olup, Mekke'de yetişen fukaha onun vasıtasıyla yetişmiştir. Ya doğrudan ders alarak veya dolaylı olarak onun ilminden istifâde etmişlerdir. Abdullah İbn-i Abbas fıkıh ilminin en mühim bir kolu olan feraiz (mîrâs) hukuku ilminde yüksek derecede idi.

Abdullah İbn-i Abbas (r.a.) Kur'ân-ı kerîm hakkındaki ilmini isteyen ve soranlara öğretirdi. Bir âyet-i kerîmeyi anlayamayan veya bir müşkili olan kimse ona müracaat edip, sorardı. O da bunlara tatmin edinceye kadar izahat yaparak cevaplandırırdı. Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin bir araya toplanmasında ve neşrinde çok, hizmetleri olmuştur. İslâm âlimleri tefsîr kitaplarını onun rivâyetleriyle süslemişlerdir. Abdullah İbn-i Abbas'ın müstakil bir tefsîr kitabı yoktur. Tefsîre dair muhtelif rivâyetleri vardır. Garîb-ül-Kur'ân hakkındaki izahları ona dayanmaktadır.

Abdullah İbn-i Abbas'ın (r.a.) nakledile gelen rivâyetlerinden bir kısmını Furuzâbadi "Tenvir-ül-Mikyas Tefsîr-i İbn-i Abbas" adlı bir kitapta toplamıştır. Onun tefsîre dair rivâyetleri çeşitli yollarla nakledilmiştir. Bunlardan en meşhûrları şunlardır:

1- Sa'îd İbn-i Zübeyr tariki, 2- Mücâhid bin Cebir tariki, 3- İkrime (Mevla İbn-i Abbas (r.a.) tariki, 4-Ali bin Ebî Talha el-Hâşimî tariki, 5- Kays tariki, bu zat Atâ bin es-Saib'den, o da Sa'îd bin Cübeyr'den, o da Abdullah İbn-i Abbas'dan (r.a.) rivâyet etmiştir. Bu tarik İmâm-ı Buhârî ve İmâm-ı Müslimin şartlarına uygun olup, sahihtir. 6- Ebû İshâk tariki, 7- Dahhak tariki.

Abdullah İbn-i Abbas'ın (r.a.) bir ders halkası vardı, ilim öğrenmek üzere çok kimse onun etrâfında toplanmıştır. Onun derslerinde her ilim okutulurdu. Tabiînden Ebû Sâlih (r.a.) "İbn-i Abbas'ın ilim meclisi ile bütün Kureyş iftihar etse değer." demiştir. Onun derslerinde tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinden başka lisan, şiir, edebiyat, tahrir gibi mevzûlar işlenirdi. Bütün bu mevzûlarda derin ilme sahipti. Kur'ân-ı kerîmin tefsîri üzerinde ders verirken herkesi doyuracak şekilde izahlar yapardı. Din husûsunda sorulan her soruya geniş cevap verir, her meseleyi açıklardı. Müstakil derslerden başka namazlardan sonra va'z u nasîhat yapar, hutbeler okurdu. Ömrünün sonuna doğru Mekke'de yerleştiği sırada da uzaktan, yakından çok kimse yanına gelerek onu ziyâret edip, derslerini dinlerlerdi, İslâm devletinin sınırları genişleyince çeşitli beldelere seyahat yapmıştır. Buralarda Arapça bilmeyen müslümanlara tercümanlar vasıtasıyla va'z ve nasihatler yapmıştır.

Abdullah İbn-i Abbas (r.a.) çok âlim yetiştirmiştir. Ondan ilim. Öğrenen ve hadîs-i şerîf rivâyet eden pekçok âlimden bir kısmı şunlardır: Kendi oğulları Muhammed bin Abdullah, Ali bin Abdullah, kardeşlerinin oğulları Abdullah bin Ubeydullah, Abdullah bin Ma'bed, Abdullah bin Ömer, Şa'be bin Hakem, Merved bin Mahreme, Ebu'l Tufeyl, Ebû İmame bin Sehl, Sa'îd bin Müseyyeb ve diğer âlimler.

Abdullah İbn-i Abbas (r.a.) Peygamberimizden bizzat işiterek hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ayrıca babası Hazreti Abbas'tan, annesinden, Hazreti Ebû Bekir'den, Hazreti Ömer'den, Hazreti Osman'dan, Hazreti Ali'den, Hazreti Abdurrahmân bin Avf'dan Hazreti Muaz bin Cebel'den, Hazreti Ebû Zer Gıfârî'den ve diğer bir çok sahâbîden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyetleri Kütüb'üs-Sittede (altı hadîs kitabı) yer almaktadır.

Abdullah İbn-i Abbas, hicretin 68. senesinde ömrünün son günlerinde 7-8 gün hasta yattıktan sonra vefât etti. Cenâze namazını Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed bin el-Hanifiyye (r.a.) kıldırdı ve "Bu gün bu ümmetin en Rabbânî âlimi vefât etti" buyurdu. Onun vefâtı müslümanları çok üzdü.

Uzun boylu, güzel beyaz yüzlü, iri vücutlu bir zât idi. Sakalını kına ile boyardı. Çok ağlama sebebiyle yanaklarında gözyaşlarının bıraktığı izler görünürdü. Ömrünün sonuna doğru gözleri görmez olmuştu. Bunun için şu beyti söylemişti:

"Allah gözlerimden görme nûrunu aldıysa,
Dilimde ve kalbimde o nûr devam ediyor."

Peygamber efendimizden bizzat işiterek rivâyet ettiği bazı hadîs-i şerîfler şunlardır:

"Kur'ân-ı kerîme saygı göstermek, E'ûzü okuyarak başlamakla olur ve Kur'ân-ı kerîm'in anahtarı besmeledir."

"Ölünün mezardaki hali, imdâd diye bağıran denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse, kendisini kurtaracak birini beklediği gibi, meyyit de babasından, anasından, kardeşinden arkadaşından gelecek bir duâyı gözler. Kendisine bir duâ gelince, dünyânın hepsi kendisine verilmiş gibi sevinmekten daha çok sevinir. Allahü teâlâ, yaşayanların duâları sebebi ile, ölülere dağlar gibi çok rahmet verir. Dirilerin de ölülere hediyesi, onlar için duâ ve istiğfar etmektir."

"Allahü teâlâ'nın size verdiği sayısız ni'metler için Onu seviniz. Beni de Allahü teâlâyı sevdiğiniz için seviniz."

"Beş şeyden önce beş şeyi fırsat ve ganîmet bil. İhtiyârlık gelmeden gençliği, hastalık gelmeden sıhhati, yoksulluk gelmeden zenginliği, meşgûliyyet gelmeden rahatı ve ölüm gelmeden hayatı, ganîmet bil!"

"Öğretiniz, müjdeleyiniz, güçleştirmeyiniz."

"Ümmetimden iki sınıf düzgün olursa bütün insanlar düzgün olur. Bunlar bozulursa insanlar da bozulur. Bu iki sınıf âmirler ve âlimlerdir."

"Kur'ân-ı kerîmi kendi arzusuna (görüşüne) **göre tefsîr eden Cehennemdeki yerine hazırlansın."**

"Tevbe ve istiğfara devam eden kimseye Allahü teâlâ her sıkıntıdan bir kurtuluş ve her darlıktan bir genişlik verir ve ummadığı yerden kendisini rızıklandırır."

"Sirkenin balı bozduğu gibi kötü ahlâk da ameli bozar."

"İşitmek görmek gibi değildir."

"Kızdığın zaman sükût et."

"İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını olsa üçüncüsünü ister. Karnını (ağzını) **ancak bir avuç toprak doldurur. Allahü teâlâ tevbe edenlerin tevbesini kabûl eder."**

"Bid'at sahibi bid'at işlemekten vazgeçmedikçe Allahü teâlâ onun hiç bir ibadetini kabûl etmez."

Abdullah İbn-i Abbas (r.a.) buyurdular ki:

"Dağlar dahi birbirine karşı azsa, azgın cezasını bulacaktır" ve "İçinde haram olanın, ya'ni haram yiyenin namazını Allahü teâlâ kabûl etmez."

"Benim için gecenin az bir vaktini ilme ayırmak, bütün geceyi ibadetle geçirmekten daha sevimlidir."

"İnsanlara hayrı öğretenler için, denizdeki balıklara varıncaya kadar herşey onun için Allahü teâlâdan mağfiret diler."

"Resûlullah (s.a.v.) misvak kullanmak husûsunda bize öyle emirler verirdi ki, bu husûsta bir âyet nâzil olacağını zannederdik."

"Her binanın bir temeli vardır, İslâm binasının temeli de güzel ahlâktır."

"Zengine ikram edip, fakîre ihânet eden mel'ûndur."

"Kıyâmet günü Cennete ilk davet edilecek olanlar her halükârda Allahü teâlâya hamd edenlerdir."

"Ey çok günah işleyen! Yaptığın işin şerli sonucu seni bekliyor, emîn olma. Gülmektesin, ama başına neler geleceğini anlamıyorsun. Bu halin, günahların en büyüğüdür. Bir hatalı işde başarı kazanır, sevinirsin. Bu sevinmen, yaptığın hatadan daha büyüktür. İşleyeceğin bir yanlış işin fırsatını kaçırınca, üzüntü duyarsın. Halbuki bu üzüntün, o hatâdan daha tehlikelidir. Sen hatâdasın. Allahü teâlâ seni dâima görmektedir. Bu görüş kalbini titretmez. Bu halin, yaptığın hatâdan daha fenâdır.."

"Sabır üç çeşittir. Birincisi farzların yapılmasında güçlüklere sabretmek. Bunun üçyüz derece sevâbı vardır. İkincisi haramlardan ve yasak edilen şeylerden sakınma husûsunda sabır. Bunun altıyüz derece sevâbı vardır. Üçüncüsü ilk sarsıntıda, musibetin ilk geldiği anda gösterilen sabırdır. Bunun dokuzyüz derece fazîleti vardır."

Mücâhid bin Cebir (r.a.) Abdullah İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Beş hafif şey var ki, bunlar eğerlenmiş ve binmek için bekletilen bir arab atından (en kıymetli şeyden) benim için daha sevimlidir." "Üzerine gerekmeyen ve sana faydası dokunmayan şeyler hakkında konuşma; çünkü bu fuzûlî bir iştir, zararından da emîn değilsin. Yerini bulmadıkça lüzumlu olan sözü de konuşma. Çok kere faydalı söz yerini bulmaz da kaybolur gider. Ne halim (yumuşak) ne de sefîh, ahmak kimselerle mücadele etme. Çünkü halim kalbinden sana buğz eder. Ahmak ve âdi kimseler dili ile sana eziyyet ederler. Tanıdığın kimse yanından ayrıldığı zaman, onun ayrı bir yerde seni nasıl anmasını istersen, sen de onu öyle an. Sen af edilmeni istediğin husûslarda, onu da afv et. Kardeşinin sana ne şekilde muâmele yapmasını istersen, sen de ona o şekilde muâmele et. Suçlu olarak yakalanıp ihsân ile mükâfat görenin ameli gibi amel et."

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 95

2) Hilyet-ül-evliyâ, cild-1, sh. 314

3) El-İsâbe cild-2, sh. 330

4) El-İstiâb cild-2, sh. 350

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 365

6) Eshâb-ı Kirâm sh. 177

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 276

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 975

9) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 3103

10) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 141

11) İzâlet-ül-hafâ cild-1, sh. 295

ABDULLAH BİN AMR BİN ÂS (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden Amr bin Âs'ın (r.a.) oğlu. Babasından önce îmân etmekle şereflendi. Adı, Abdullah bin Amr bin Âs bin Vâil bin Hâşim bin Sa'îd bin Sehm bin Amr bin Haris bin Ka'b bin Lüey el Kureyşî'dir. Müslüman olmadan önce adı, Âs idi. Peygamberimiz Abdullah olarak değiştirdi. Künyesi, Ebû Muhammed veya Ebû Abdurrahmân'dır. Annesi, Râita binti Münebbih bin Haccâc bin Âmir bin Huzeyfe bin Sa'd bin Zehm'dir. Hanımı Peygamberimizin amcası oğlu, Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) kızı Umre (r.anha) idi. Ondan oğlu Muhammed dünyâya geldi.

Abdullah, babası Amr bin Âs'dan 12 yaş küçüktü. Yaklaşık 100 yaşında iken 65 (m. 684) yılında Şam'da vefât etmiştir. Vefât târihi ve yeri hakkında değişik rivâyetler bulunup, Mekke, Tâif, Filistin ve Mısır'da da denilmiştir.

Eshâb-ı kiram arasında büyük âlim, ibâdet ve zühdü çok olan bir zâtdı. Kur'ân-ı kerîm'in tamâmını ezberleyen hafızlardandı. Resûlullah (s.a.v.) efendimizden çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ömrünün tamâmını ibâdet yapmakla geçirmişti. Gece sabahlara kadar namaz kılar, gündüzleri de oruç tutardı. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Hatta o kadar ki, geceleri lâmbayı söndürür, dâima ağlardı. Ağlamaktan gözleri hastalanmış, ömrünün sonuna doğru görmez olmuştu. Annesi, Abdullah bin Amr için göz ilâcı ve sürme yapar, ona verirdi.

Abdullah bin Amr (r.a.), Bedir ve Uhud harbinden başka bütün harplerde Hazreti Peygamberimizin yanında bulunmuştur. İlk iki harbe, yaşının küçük olması sebebiyle katılamadı. Peygamberimiz zamanında birçok gazâlara ve seriyyelere süvari olarak katıldı. Son derece cömert olduğundan eline geçen herşeyi, hemen dağıtır ve herkesi memnun ederdi. Katıldığı harpler hakkında, açıklayıcı geniş bilgi bulunmamakla beraber, birçok hadîs-i şerîfte, onun harbe katılacak askerleri ta'lim ile harbe hazırlamak gibi mühim vazîfeleri ifâ ettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi hakkında, Amr bin Haris ez-Zebidî şöyle bildiriyor: "Abdullah bin Amr ile karşılaştığımda Ona şöyle sordum: "Ey Ebû Muhammedi Biz öyle bir yerdeyiz ki, burada nakit para olarak hiçbir şey yoktur. Bütün malımız, davarlarımızdan ibârettir. Bunları birbirleriyle değiştirerek alış-veriş ediyoruz. Bir ineği bir müddet için, bir koyun karşılığında alıyoruz. Yahut bir deveyi, birkaç inek karşılığında veriyoruz. Deve karşılığında da, at ve kısrak alıyoruz. Fakat bunların hepsi müddetle mukayyettir, bağlıdır. Bunlarda dinî bir mahzur var mıdır?" Hazreti Abdullah bin Amr, bana şu cevabı verdi: "İyi ki, bana sordun. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimiz, yanımda bulunan develere askerleri bindirerek bir tarafa i'zam etmemi (yollamamı-göndermemi) emir buyurmuştu. Develerin askerlere kâfi gelmeyeceğini gördüm. Peygamberimize müracaat ederek, bazı askerlerin bineksiz, yaya kaldıklarını söyledim, Resûlullah (s.a.v.) bana şöyle buyurdu: "Zekât olarak gelen erkek develer karşılığında, dişi develer satın al ve askerlere binek temin et!" Ben de bir erkek deve karşılığında üç dişi deve satın alarak askerlerin gideceği yere gitmelerini temin ettim."

Buna benzer birçok harplere iştirâk edip, idâre mevkiinde vazîfe aldığı anlaşılmaktadır. Resûlullah efendimizin vefâtından sonra Hazreti Abdullah bin Amr'ın katıldığı en mühim muharebelerden biri Yermük harbidir. Şam fâtihi olan babası Amr bin Âs (r.a.), bu muharebede ordu kumandanı idi. 240 000 kişilik Bizans ordusuna karşı, 46.000 kişilik bir İslâm ordusu kısa zamanda zafer kazanmıştı. Abdullah bin Amr (r.a.) bu muharebeye iştirâk ederek, büyük kahramanlıklar göstermiştir. Babası ile birlikte, istemediği halde Sıffîn harbinde de bulunmuştur.

Hazreti Abdullah bin Amr bin Âs, bizzat Peygamber efendimizin mübârek ağızlarından işiterek çok ilim almıştır. Peygamberimizden birçok ilimleri öğrenmeye aşırı derecede meraklı idi.

O'ndan işittiği her şeyi yazmak için izin istemiş ve aldığı müsâade üzerine pekçok hadîs-i şerîf yazmıştır. Eshâb-ı kiramdan en çok hadîs-i şerîf rivâyet eden Ebû Hüreyre (r.a.), Onun ilminin çokluğunu itiraf buyurarak: "Resûlullah'ın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini, benden çok ezberleyen ve rivâyet eden olmamıştır. Fakat Abdullah bin Amr, benden daha çok ezberlemiştir. Çünkü o, yazıyordu. Ben yazmamıştım" dedi. Abdullah bin Amr'ın (r.a.), Resûlullah'tan her işittiğini yazdığını gören Eshâb-ı kiramın ileri gelenleri, O'na: "Sen Resûlullah'tan her şeyi yazıyorsun. Halbuki Resûl-i Ekrem (s.a.v.) bazan gazâb, kızgınlık halinde, bazan da sevinçlilik halinde bulunup söz söylemektedir." dediler. Bunun üzerine Hazreti Abdullah, işittiklerini yazı ile kaydetmek husûsunda tereddütte kalmış ve meseleyi Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) arz etmişti. Resûlullah efendimiz, Onu dinledikten sonra, buyurdular ki: **"Yazmaya devam et! Çünkü, Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ağzımdan hak** (yani doğru, gerçek) **olandan başka bir şey çıkmamıştır."**

Resûlullah'tan işittiği bütün hadîs-i şerîfleri, "Sahife-i Sâdıka" adı verilen bir mecmûada (kitapta) toplamıştır. Bu eserinde, bizzat Resûlullah'dan işiterek aldığı hadîs-i şerîfler mevcûttur. Kendisine bir suâl sorulduğunda, yazdığı bu mecmûayı çıkararak bakıp cevap verirdi. Hadîs-i şerîf râvîlerinden (rivâyet edenler) Ebû Kubeyl, bu husûsta şu rivâyeti nakletmektedir. Abdullah bin Amr bin Âs'ın (r.a.) yanında bulunuyorduk. Kendisine, Kostantiniyye (İstanbul) ve Roma şehirlerinden hangisinin daha evvel feth edileceği soruldu. Hazreti Abdullah suâli dinledikten sonra bir sandık getirtmiş ve şu cevabı vermişti: "Bir gün Resûlullah'ın (s.a.v.) etrâfında oturmuş, hadîs-i şerîf yazıyorduk. Derken Resûl-i Ekrem'e şöyle soruldu: Kostantiniyye veya Roma şehirlerinden hangisi daha evvel feth edilecek? Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "En önce Herakliyus'ün şehri olan Kostantiniyye (İstanbul) feth olunacaktır."

Hazreti Abdullah bin Amr'ın ilminden en çok istifâde eden muhitten biri de, Basra'dır. Orada, herkesten evvel, şehre vâli, olarak tayin edilenler O'nun derslerine koşuyorlardı. Bütün müslümanlar, O'nun naklettiği ilimlerden istifâde etmiştir.

Hazreti Abdullah bin Amr bin Âs, bizzat Resûlullah (s.a.v.)'den işiterek hadîs-i şerîf rivâyet ettiği gibi, bundan başka Hazreti Ömer'den, Abdurrahmân bin Avfdan, Muâz bin Cebel'den, Ebü'd-Derdâ'dan, Surâka bin Mâlik bin Ca'şem'den (r.anhüm) ve daha bir çok Eshâb-ı kiramdan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, Enes bin Mâlik, Ebû Umâme, Sehl İbn-i Hanîf, Abdullah bin Haris bin Nevfel, Mesrûk bin Ecdâ, Sa'îd bin Müseyyeb, Cübeyr bin Nüfeyr, Sabit bin Iyâd el-Ahnef, Hayseme bin Abdurrahmân el-Ca'fi, Humeyd bin Abdurrahmân bin Avf, Zir bin Hubeyş, Sâlim bin Ebî'l Ca'd, Ebü'l Abbâs es-Saib bin Funûh, oğlu Muhammed bin Abdullah bin Amr bin Âs, Tâvûs Keysân, Âmir bin Şerâhil Şa'bî, Abdullah bin Rebâh el-Ensârî, İbni Ebî Müleyka, Urve bin Zübeyr, Ebû Abdurrahmân el-Hablî, Abdurrahmân bin Cübeyr, Atâ bin Yesâr, İkrime, Amr bin Üveys es-Sekafî, Mücâhîd bin Cebr, Ebü'l Hayr Mürsed bin Abdullah el-Yezenî, Ebû Kebeşe es-Selûli, Yakûb İbn-i Âsım bin Urve bin Mes'ûd es-Sekafî, Ebû Zur'a bin Amr bin Cerîr, Ebû Seleme bin Abdurrahmân, Ebü'z-Zübeyr el-Mekkî, Amr bin Dînâr ve daha bir çok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Abdullah bin Amr'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin bazıları şunlardır:

"İlmin azalması, âlimlerin azalması ile olur. Cahil din adamları, kendi görüşleri ile fetvâ vererek fitne çıkarırlar. İnsanları doğru yoldan saptırırlar."

"Dünyada adâleti gözetenler, kıyâmette, böyle davranmalarının mükafatı olarak inciden minber üzerinde otururlar."

"İnsanlara merhamet edene, Allahü teâlâ merhamet eder."

"Cebrâil bana komşu haklarından o kadar çok bahsetti ki, komşunun komşuya mirasçı olacağını zannettim."

"Kalbinde kibrin zerresi bulunan, Cennete giremez."

Resûlullah'a "amellerin en efdali hangisidir" diye soruldu. Buyurdu ki: **"Fakirlere yemek yedirmek, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermektir."**

"Namazı şartlarına uygun olarak kılanlara, o namaz kıyâmet günü delîl ve kurtuluş olur. O'na devam etmeyenler kıyâmet günü perişan olurlar."

"Cemâatle namaz kılmak için yola çıkan kimsenin, attığı her adımda bir günahı silinir ve amel defterine bir sevâb yazılır."

"Allaha ve âhiret gününe îmân eden, misâfirine ikram etsin. Allaha ve âhiret gününe inanan, komşusuna hürmet etsin. Allaha ve âhiret gününe îmân eden, hayrı söylesin, yahut sussun."

"Cehennemden uzaklaşıp, Cennet'e girmek isteyen son nefeste kelime-i şehâdet söylesin ve kendisine yapılmasını arzu ettiği şeyleri başkasına yapsın."

"Sadakanın en faziletlisi, iki dargın kimsenin arasını bulmaktır."

"Dört sıfata sahip olduktan sonra dünyâdan başka bir şey kazanamadığına ehemmiyet verme! Bunlar, emaneti muhafaza etmek, sözün doğrusunu söylemek, güzel huylu olmak, afif olmak."

"Yiyiniz, içiniz, sadaka veriniz, isrâfsız ve tekebbürsüz (kibirsiz) **giyininiz. Cenâb-ı Hak ni'metlerinin kul üzerinde görülmesini ister."**

"Bize karşı silah taşıyan bizden değildir."

"Küçüğümüze acımayan, büyüğümüze hürmet etmeyen bizden değildir."

"Sizin kıyâmet günü bana en yakınınızın, en sevgili olanınızın kim olduğunu haber vereyim mi? En iyi huylularınızdır."

Birisi Resûl-i Ekrem'e geldi ve "Sana bi'at için geldim. Geride ana ve babamı ağlar bıraktım." Resûl-i Ekrem ona **"Geri dön, onları ağlattığın gibi güldür."** buyurmuş ve bi'atını kabûl etmemişti.

Birisi Resûl-i Ekrem'e gelip, cihad için müsâade istemişti. Resûl-i Ekrem sordu: **"Senin ebeveynin** (annen, baban) **hayatta mı?"** Gelen adam: "Evet" dedi. Resûl-i Ekrem emretti: **"Dön ve onlara bak."**

"Kul hakkından başka şehîdin bütün günahları affolur."

"Müslüman, insanların elinden ve dilinden emîn oldukları kimsedir."

"Mü'min, mü'minlerin canları ve malları husûsunda emîn oldukları kimsedir."

Abdullah bin Amr bin Âs (r.a.) çok ibâdet yapardı. Bütün hayatını ibâdet etmeye vakfetmişti. Zühd ve takvâsı çoktu. Hatta bu hâli sebebiyle, evlendiği zaman, günlerce hanımının yanına varmadı. Babası Hazreti Amr bin Âs, bu durumu Resûlullah'a arz ederek, evlilikten de nasîbini almasını istemişti. O kadar ibâdet yapma arzusu vardı ki, hayatta

bulundukça her gün oruç tutmak ve her gece namaz kılmak üzere Allah'a yemîn ederek nezirde (adakta) bulundu. Onun bu halini Resûlullah (s.a.v.) efendimize haber verdiklerinde, Ona: **"Ey Abdullah! Her gün oruç tuttuğun bütün gece namaz kıldığın bana haber verilmedi mi sanırsın!"** buyurdu. O da: "Evet yâ Resûlallah! Öyledir" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Böyle yapma! Bazı günlerde oruç tut, bazı günlerde iftar et, oruç tutma! Gecenin bir kısmında uyu, bir kısmında da namaz kıl. Çünkü şu bedeninin senin üzerinde hakkı vardır; gözünün de bir hakkı vardır, hanımının bir hakkı vardır, komşunun da bir hakkı vardır. Binâenaleyh, bu hakların hepsini yerine getirerek, her ayda üç gün oruç tutmak sana kâfidir. Her yapılan iyiliğe ve her hayır ve ibadete karşılık olarak on misli sevâb ve mükâfat verileceğine göre, her ayın üç gün orucu, bütün sene orucu demektir."** buyurdu. Hazreti Abdullah da: "Yâ Resûlallah! Ben bundan daha fazla ibâdet etmek için kendimde kuvvet buluyorum" dedi. Resûlullah, **"Öyle ise Dâvûd aleyhisselâmın orucu gibi oruç tut, fazla tutma!"** buyurdu. O da: "Dâvûd peygamberin orucu ne kadardır?" diye sordu. Resûlullah efendimiz cevabında buyurdu ki: **"En makbûl oruç, kardeşim Dâvûd aleyhisselâmın orucudur. Bir gün yer, bir gün tutardı."** Bu konuda birkaç rivâyet bildirilmektedir. Allahü teâlâya yemîn vererek adak verdiği için ömrünün sonuna kadar böyle ibâdet yapmıştır.

Abdullah bin Amr (r.a.) ihtiyârlayıp da, eskisi gibi ibâdet yapmaya vücudunda kudret kalmayınca "Keşke, Resûlullah'ın bahşettiği müsaadeyi, kabûl etmiş olsaydım" demiştir. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, evlilik hayatında hanımına karşı vazîfelerini eksiksiz yerine getirmesini emretti. Hazreti Abdullah da, yaşadığı müddetçe, Resûl-i Ekrem'in emrine uygun hareket etmiştir.

Hazreti Abdullah bin Amr bin Âs'ın hikmetli sözleri çoktur. Buyurdular ki:

"Çarşıya erken girip, son çıkanlardan olma! Zira bu vakitler, şeytanın çoğalıp yayıldığı zamanlardır. Aksi halde şeytanın oyuncağı olursun!"

"Çok ağlayın! Ağlayamazsanız, ağlamaklı bir halde bulunun. Eğer hakîkati bilseydiniz, sesiniz kesilinceye kadar ağlar ve beliniz kırılıncaya kadar namaz kılardınız."

Kendisine, "Ölünce mü'minlerin rûhları nerededir?" diye sorulduğunda buyurdu ki; "Arşın gölgesinde, beyaz kuşların kursağında asılıdır. Kâfirlerin rûhları da yedi kat yerin dibindedir."

"Bir kadının varlıklı zamanında kocasının yüzüne gülmesi, fakat yokluğu zamanında ona hıyânette bulunması, Cehennemlik olduğunun alâmetidir."

"Aklınızın ermediği şeyleri terk ediniz." "Faydasız söz söylemeyiniz."

"Müzevvirlik (ara bozuculuk) ve iki dostun arasını açmak, Allahü teâlânın gazâbına sebep olur. Eğer siz benim bildiğime vakıf olsaydınız, çok ağlardınız."

Birgün kendisine, "Şerrin en fenâsı ve hayrın en iyisi hangisidir?" dediler. Buyurdu ki: "Hayrın en iyisi doğru söz, kötülüğü düşünmeyen kalb ve itaat eden hanımdır. Şerlerin de en fenâsı yalan söz, fenâ kalb ve itaat etmiyen hanımdır."

Kendisi şöyle bildiriyor: "Bir gün Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.): "Yâ Resûlallah! Müslümanın hangisi hayırlıdır?" diye sordum. Buyurdular ki: **"Fakirleri doyuran, tanıyıp tanımadığı her müslümana iltifât eden."**

Hazreti Abdullah bin Amr, Resûlullah'ın (s.a.v.) mübârek ağızlarından işiterek topladığı hadîs-i şerîf mecmûasına, son derece titizlik gösterirdi. İmâm-ı Mücâhid diyor ki: "Abdullah bin Amr'ın elinde bulunan kitaplarından herhangi birine bakmak istesek, mâni olmazdı. Fakat bu hadîs-i şerîf mecmûalarından birini okumak istediğimiz zaman, Ona son derece itina gösterir ve bize: "Ben, bunu bizzat Resûl-i Ekrem'in mübârek ağzından işiterek topladım. Onu bütün dünyâya değişmem" derdi.

Abdullah bin Amr bin Âs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin sayısı 700 civarındadır. Bunlardan 17 tanesi, Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de müşterek olarak nakledilmektedir. Ayrıca İmâm-ı Buhârî bunlardan 8 tanesini, İmâm-ı Müslim de 20 tanesini ayrı ayrı nakletmektedirler. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, "Müsned"inde, O'ndan çok hadîs-i şerîf rivâyet etmektedir.

Kendisinden ilim öğrenmek için çok uzak yerlerden gelirlerdi. Ders halkaları son derece genişti. Hadîs-i şerîf tahsili için, uzak ve yakın yerlerden gelenler, derslerine devam ederler ve O'ndan ayrılmazlardı. O'nun etrâfında kurulan ilim meclisinde, ilimde ve fazîlette yüksek kimseler toplanıyordu.

Hazreti Abdullah'ın talebeleri, kendisini son derece severlerdi. O'nun etrâfında oturup ders dinlerken kimsenin kendilerini rahatsız etmelerini istemezlerdi. Bir gün birisi gelip Abdullah bin Amr'ı (r.a.) görmek ve O'nun yanına gitmek için safları yararak yürümeye başlamıştı. Hazreti Abdullah'ın talebeleri, onu durdurmaya teşebbüs ettiklerinde, onlara: "Bırakınız, gelsin!" buyurdu. O şahıs gelip, Resûlullah'tan duyup ezberlediği bir meseleyi söylemesini istedi. O'na, Resûlullah efendimizin şöyle buyurduğunu bildirdi: **"Müslüman, elinden ve dilinden kimsenin zarar görmediği kimsedir. Muhacir de, Allahü teâlânın yasak ettiği herşeyi terk eden kimsedir."**

---

1) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 233, 234

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 337, 338

3) Tabakât-ül-Kübrâ cild-2, sh. 374, cild-4, sh. 261, cild-5, sh. 64, 482, cild-7, sh. 494

4) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-4, sh. 139

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 41

6) El-A'lâm cild-4, sh. 111

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 261

8) El-İsâbe cild-2, sh. 351

9) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-2, sh. 158

10) Sahîh-i Buhârî Kitâb-ul-ilm sh. 39

ABDULLAH BİN ATÎK (r.a)

Peygamberimizin Medine'ye hicretinden önce İslâmiyeti kabûl edip, Medine'nin ilk müslümanlarından olmakla şereflenen sahâbî. Adı Abdullah bin Atîk bin Kays bin Esved bin Berâ bin Ka'b bin Ganem bin Seleme bin Hazrec-i Ensârî'dir. Soyu ve kardeşi Cebr bin Atîk hakkında başka rivâyetler de bildirilmektedir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Hicretin 12. (m. 633) yılında Yemâme harbinde şehîd olmuştur.

Abdullah bin Atîk'in (r.a.) müslüman oluşu hakkında kaynaklarda geniş bilgi yer almamaktadır. Medine'de ilk müslüman Hazreti Es'ad bin Zürâre'nin ve Peygamberimiz tarafından oraya Kur'ân-ı kerîmi ve İslâmiyeti öğretmek için gönderilen Hazreti Mus'ab bin Umeyr'in tebliğ hizmetleri sebebiyle birçok kimse îmân etmişti. Daha Peygamberimizin hicreti gerçekleşmeden müslüman olmakla şereflenenlerden biri de Hazreti Abdullah bin Atîk idi.

Hazreti Abdullah bin Atîk, Bedir ve Uhud harplerinde Resûlullahın yanında birçok hizmetlerde bulunmuştur. Hicretin 5'nci (m. 627) yılında Medine'nin müdafaası için yapılan Hendek harbine de katılmıştır. Hicretin altıncı (m. 628) yılında, kendisinin komutanlığında, Ensârdan beş kişi ile birlikte bir seriyyede bulundu. Bu vazîfe, yahûdi reîslerinden olup, Resûlullaha düşmanlıkta çok ileri giden Ebû Râfi'nin öldürülmesi hizmetiydi.

Mekke'de müşriklerin zulmünden kurtulmak için Peygamberimiz ve müslümanlar Medine'ye hicret etmişlerdi. Burada yaşayan Evs ve Hazrec kabilelerinin tamamı İslâmiyeti kabûl etmişler, Resûlullaha her husûsta yardımcı olmuşlardı. Öteden beri bunlara düşman olan yahûdilerin kini, İslâm düşmanlığı ile birleşmişti. Resûlullah (s.a.v.) efendimize düşmanlıkta çok ileri gidenlerden biri de, Hayber yahûdilerinin reîsi olan Ebû Râfi' Selâm bin Ebû Hukayk idi.

Bu yahûdi reîsi, Resûlullahı sık sık rahatsız ettiği gibi müslümanları da dâima tehdit eder, kendisine tâbi olanları Resûlullah (s.a.v.) efendimizin aleyhine kışkırtırdı. Onu öldürme teşebbüsünde bulunurdu. Ebû Râfi yahûdisi, zengin bir tüccâr olup, malları ile Resûlullah'a düşmanlık yapanlara yardım ederdi. Hicaz toprağında kendisinin müstahkem bir kalesi vardı. Ailesi ile birlikte orada otururdu. Arap kabilelerinin bir çoğunu kışkırtıp Hendek muharebesinin yapılmasına bu yahûdi reîsi sebep olmuştu. Resûlullahı, canlarından ve mallarından daha çok seven ve bu uğurda hiçbir fedâkârlıktan geri durmayan Eshâb-ı kiram, bu duruma çâre aramaya başladı. Azılı bir İslâm düşmanı olan Ebû Râfi'yi öldürmek için Resûlullahdan izin istediler. Hazrec kabilesine mensûb beş kişiye Ebû Râfi'yi öldürmek görevi verildi. Bunlar; Abdullah bin Atîk, Abdullah bin Enis, Ebû Katâde, Esved bin Huzâi ve Mes'ûd bin Sinân hazretleriydi. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, hicretin altıncı yılı Ramazan ayında, bu beş kişinin başına Hazreti Abdullah bin Atîk'i komutan tayin ederek, yahûdilerin reîsi Ebû Râfi'nin öldürülmesini, yalnız kadınlara ve çocuklarına dokunulmamasını emretti.

Hazreti Abdullah bin Atîk ve arkadaşları, Ebû Râfi'nin kalesine yaklaştıklarında güneş yeni batmıştı. Köy halkı da deve, koyun ve sığır gibi hayvanlarını mer'ada otlatıp yeni dönüyorlardı. Bu durum karşısında Abdullah bin Atîk (r.a.), arkadaşlarına şu emri verdi: "Siz, yerinizde oturunuz! Ben, Ebû Râfi'nin kalesine gideyim ve kale kapıcısına nezaketle yaklaşayım. Bu sûretle kaleye girebileceğimi sanıyorum." Kale kapısına yürüdü. Nihâyet kapıya yaklaştı. Sonra paltosuna büründü. Sanki bir ihtiyâcını gideriyordu. Bu sırada, kalenin, kapıcısı: "Ey Allah'ın kulu! Kaleye girmek istiyorsan hemen gir! Çünkü ben, kapıyı kapamak istiyorum!" dedi. Bundan sonrasını Abdullah bin Atîk (r.a.) kendisi şöyle anlatıyor:

"Ben de, hemen kaleye girdim ve merkeb ahırına saklandım. Halkın kaleye girmesi üzerine kapıcı, kapıyı kilitledi ve anahtarları bir direğe astı. Hemen kalktım. Anahtarları aldım.

Ebû Râfi'nin yanında, akşamdan sonra adamları toplanıp sohbet yaparlardı. Bu sohbet, kalenin en üst katında bulunan bir yerde olurdu. Gece sohbeti sona erip, dostları Ebû Râfi'nin yanından dağılıp yatınca, hemen onun yanına çıktım. Bir çok kapıdan geçtim. Her kapıyı açtıkça iç tarafından sürgülüyordum. Bunu, şunun için düşünmüştüm ki, eğer Ebû Râfi'nin adamları beni fark ederlerse herifi öldürünceye kadar, bana bu fırsatı bırakmazlardı. Bu sûretle Ebû Râfi'nin

yattığı odaya kadar vardım. O karanlık bir oda içinde aile fertleri arasında yatmıştı. Odanın neresinde olduğunu kestiremedim. Anlamak için: "Ey Ebû Râfi!" diye seslendim. "Kim O? Ne istiyorsun?" diyerek cevap verdi. Hemen ben de, sesin geldiği tarafa fırlayıp yaklaştım ve kılıcımla ilk vuruşu başardım. Fakat dehşet içinde kalmıştım. Çünkü öldürememiştim. Ebû Râfi, yüksek sesle haykırdı. Ben de, hemen odadan dışarı çıktım. Kısa bir müddet bekleyip tekrar odaya girdim ve sesimi değiştirerek, "Bu feryat nedir, yâ Ebâ Râfi?" dedim. Cevabında: "Canı Cehenneme! Sen seslenmeden önce, birisi gelip beni oda içinde kılıçla yaraladı!" dedi. Bu sefer ona bir kılıç, darbesi daha yapıştırdım, iyice yaraladım. Fakat yine öldüremedim. Sonra kılıcın keskin ucunu karnına bastım. Nihâyet Ebû Râfi arkasına devrildi. Bu defa adamı öldürdüğümü anladım ve hemen kapıları birer birer açmaya Başladım. Bu sûretle, oradan savuşup kale merdiveninin son basamağına varmıştım. Burada yere erdiğimi sanarak ayağımı attım. Meğer daha sona gelmemiş olduğumdan, merdivenden düştüm. Baldır kemiğim kırıldı. Hemen bir sargı ile bu kırığı sardım. Sonra yürüdüm. Kapıya kadar varıp orada oturdum ve kendi kendime, şunu öldürüp öldürmediğimi iyice anlayıncaya kadar bu gece kaleden çıkmam, dedim. Horozlar ötmeye başlayınca, birinin kalenin surlarına çıkıp, "Hicaz halkının taciri Ebû Râfi'nin öldüğünü bildiriyorum!.." diye ilân ettiğini duydum. Bunun üzerine ben, artık arkadaşlarımın yanına döndüm ve onlara, "Artık kurtulduk. Allahü teâlâ, Ebû Râfi'yi öldürdü. Haydi yürüyünüz, Mekke'ye gidelim!" dedim. Nihâyet Resûlullah'ın huzûruna vardık. Durumu arz ettim. Ayağımın kırıldığını duyunca, bana: **"Ayağını uzat!"** buyurdu. Ben de, ayağımı uzattım. Resûlullah (s.a.v.) ayağımı sıvazladı. Sanki hiç ağrı duymamış kimseye döndüm. Kırık tamamen iyileşti.

Hazreti Abdullah bin Atîk, bu seriyyesinden sonra, Hayber'in fethine katılarak, burada da büyük yararlıklar gösterdi. Sonra hicretin sekizinci (m. 630) yılında Mekke'nin fethine ve Huneyn harbine katıldı ve çok hizmeti görüldü.

Hicretin dokuzuncu senesinde (m. 631) Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ensârdan meydana gelen 150 kişilik bir birliği Hazreti Ali'nin kumandasında Benî Tayy kabilesinin putlarını kırıp parçalayarak, bu kavmi bu sapık âdet ve inançtan kurtarmak için vazîfelendirdi. Bu birliğin silâh ve techîzat temini için de, Hazreti Abdullah bin Atîk memur edildi. Hazreti Abdullah bin Atîk, büyük gayret ve fedâkârlık göstererek kısa zamanda birliğin ihtiyâçlarını temin etti. Tek Allah inancının yerleşmesinde ve putperestliğin ortadan kalkması husûsunda da büyük hizmet etti.

Hazreti Abdullah bin Atîk'in, Yemame harbindeki kahramanlığı da dillere destandır. Resûlullahın vefâtı haberi yayılır yayılmaz meydana gelen bu harp, Hazreti Ebû Bekir zamanında cereyan etti. Bu sırada yalancı peygamber Müseyleme, müslümanları rahatsız ediyordu. Hazreti Hâlid bin Velîd başkanlığında bir ordu, onların üzerine gitti. Çünkü O, insanların İslâmiyetten ayrılma hareketini teşvik ve idâre ediyordu. Böylece müslümanları rahatsız ediyordu. Artık müslümanları onlardan kurtarmak bir zarûret haline gelmişti. Hazreti Hâlid bin Velîd ile Müseylemet-ül-Kezzâb kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Bu savaşta Hazreti Abdullah bin Atîk de büyük kahramanlıklar gösterdi. Eshâb-ı kiramdan dörtyüz elli kişi şehîd düştü. Bunlar arasında Abdullah bin Atîk de vardı. Yaralı iken, vücudundan kanlar fışkırırken kılıcını yere atmıyor, savaşıyordu. Bütün gücü kuvveti kesilip dermanı kalmayıncaya kadar savaşmaya devam etti.

Hazreti Abdullah bin Atîk, müslüman olduktan sonra ömrünün tamamını İslâmiyete hizmette geçirmiştir. Resûlullah efendimizin uğrunda nice tehlikelere katlanmış ve en güzel kahramanlık örnekleri göstermiştir. Nihâyet bu büyük Sahâbî, hicretin 12 (m. 634) senesinde, en çok arzu ettiği, şehîdlik mertebesine kavuşmuş ve böylece ebedî se'âdete nail olmuştur.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 102

2) El-İsâbe cild-2, sh. 341

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-2, sh. 91

ABDULLAH BİN CAHŞ (r.a)

Peygamber efendimizin (s.a.v.) halası Ümeyme ile Cahş'ın oğlu, Eshâb-ı kiramdan. Kızkardeşi Hazreti Zeyneb; Peygamberimizin hanımıdır. Hazreti Ebû Bekir'in vasıtasıyla, Erkam'ın (r.a.) evine gelmeden önce kelime-i şehâdet getirerek ilk müslümanlardan olmak şerefine kavuştu. Hazreti Abdullah orta boylu, çok yakışıklı bir zât idi. Peygamber efendimizi pek ziyade severdi. Bu muhabbet uğrunda canını fedadan çekinmemiş, Uhud harbinde en büyük kahramanlığı göstererek, Allahü teâlânın rızası uğrunda şehâdet şerbetini içmiştir. Eshâb-ı kiram arasında lakabı, "El-Mücdü'fillah" yani "Allah yolunun fedaisi" idi. Şehîd olduğunda 40 yaşlarında idi. Medine'ye hicret edince Âsım bin Sabit (r.a.) ile kardeş oldu.

Abdullah bin Cahş (r.a.) İslâmiyeti heyecanla yaşayan zatlardandı. İlk müslüman olduğu yıllarda, kâfirler kendisine her türlü eza ve cefâyı yapmışlardı. Hepsine de imânının verdiği güç ile mukâbele etmiş, eza ve cefâ'lara katlanmıştır. Peygamber efendimiz, kendisi için **"... açlığa ve susuzluğa en çok dayanan ve katlananınızdır"** buyurmuştur.

Resûlullah efendimizin şehîdler için verdiği müjdeleri duyarak hep şehîd olmaya can atmıştır. Harplerde en önde kahramanca çarpışmıştır. Peygamber efendimiz hicretin ikinci senesinde, Nahle'de Kureyş müşriklerini, gözetlemek üzere ilk önce Ebû Ubeyde bin Cerrâh'ı (r.a.) göndermek istemişti. Hazreti Ebû Ubeyde, Peygamberimizin ayrılığına dayanamıyarak ağlamaya başladı. Bunun üzerine O'nu göndermekten vazgeçti. Hazreti Abdullah bin Cahş der ki: O gün Resûlullah aleyhisselâm yatsı namazını kılınca beni yanına çağırdı: **"Sabah vakti olur olmaz yanıma gel. Silahın da yanında bulunsun. Seni bir tarafa göndereceğim."** buyurdu. Sabah olunca mescide gittim. Kılıcım, yayım, ok ve çantam üzerimde, kalkanım da yanımda idi. Resûlullah efendimiz sabah namazını kıldırdıktan sonra evine döndü. Ben daha önce kapının önüne gelmiş, bekliyordum. Muhacirlerden benimle birlikte gidecek bir kaç kişi buldu. **"Seni bu kişilerin üzerine kumandan tayin ettim."** buyurarak bir mektûb verdi. **"Git, iki gece yol aldıktan sonra mektûbu aç. Onda buyurulana göre hareket et."** Yâ Resûlallah! Hangi tarafa gideyim?" diye sordum. **"Necdiye yolunu tut. Rekiyeye, kuyuya yönel!"** buyurdu. Nahle seferine memur edildiği zaman, ilk defa "Emîr-el-mü'minîn" sıfatı verildi. İslâmda ilk tayin olunan "emir", O oldu. Sekiz veya oniki kişilik bir birlik ile iki gün sonra Melel mevkiine vardıklarında mektûbu açtı. Mektûbta şunlar yazılıydı:

"Bismillahirrahmânirrahîm,

Bu mektûbu gözden geçirdiğin zaman Mekke ile Taif arasındaki Nahle vadisine ininceye kadar, Allahü teâlânın ismi ve bereketiyle yürüyüp gidersin. Arkadaşlarından hiçbirini, seninle birlikte gitmeye zorlamayasın! Nahle vadisindeki Kureyşîleri, Kureyşîlerin kervanını gözetleyip ve denetleyesin. Onların haberlerini bize bildiresin."

Emîr-el-mü'minîn Hazreti Abdullah bin Cahş mektûbu okuduktan sonra "Bizler Allahü teâlânın kullarıyız ve hep O'na döneceğiz, işittim ve itaat ettim. Allahü teâlânın ve sevgili Resûlünün emrini yerine getireceğim" diyerek mektûbu öpüp, başına koydu. Sonra arkadaşlarına dönerek "Hanginiz şehîd olmayı istiyor ve özlüyorsa, benimle gelsin. Gelmek

istemeyen dönüp gidebilir, hiç birinizi zorlayıcı değilim. Gelmezseniz ben tek başıma gidip, Resûl aleyhisselâmın emrini yerine getireceğim." dedi. Arkadaşları hep birden, "Biz, işittik. Allahü teâlâya, Peygamber efendimize ve sana itaat edicileriz. Nereye istersen, Allahü teâlânın bereketi üzere yürü." diye cevap verdiler. Sa'd bin Ebî Vakkas hazretlerinin de bulunduğu küçük ordu ile Hicaza doğru yol aldılar ve Nahle'ye geldiler. Bir yere gizlendiler. Oradan gelip geçen Kureyşîleri gözetlemeye başladılar. Bu sırada bir Kureyş kâfilesi geçti. Develer yüklü idi. Mücâhidler, Kureyş kâfilesine yaklaşarak onları İslama davet ettiler. Kabûl etmeyince çarpışma başladı. Çarpışma sonunda birisini öldürdüler, ikisini esîr aldılar, birisi atlı olduğu için ona yetişemediler. Kâfirlerin bütün malı mücahitlere kaldı. Hazreti Abdullah bin Cahş, bu ganîmet mallarının beşte birini Resûlullah efendimize ayırdı. Bu ganîmet, müslümanların aldıkları ilk ganîmetti. Bu beşte bir hisse de ilk ayrılan beşte birdi. İlk öldürülen müşrik ve alınan esîrler de bu Nahle seferindeydi.

Bundan sonra Bedir gazâsı oldu. Alınan esîrler için Resûlullah efendimiz, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer ve Hazreti Abdullah bin Cahş'a danıştı. Hicretin üçüncü senesinde yapılan Uhud harbinde büyük kahramanlıklar gösterdi. Hazreti Abdullah bin Cahş yiğitliğin sembolüydü. Sa'd bin Ebî Vakkas hazretleri, Uhud harbinde Hazreti Abdullah bin Cahş ile arasında geçen konuşmayı şöyle anlattı. "Uhud'da savaşın çok şiddetli devam ettiği bir andı. Birdenbire yanıma sokuldu, elimden tuttu ve beni bir kayanın dibine çekti. Bana şunları söyledi: "Şimdi burada sen duâ et, ben "âmin" diyeyim. Ben de duâ edeyim, sen de "âmin" de! Ben de "Peki" dedim. Ben şöyle duâ ettim: "Allahım, bana çok kuvvetli ve çetin kâfirleri gönder. Onlarla kıyasıya vuruşayım. Hepsini öldüreyim. Gazi olarak, geri döneyim." Benim yaptığım bu duâya bütün kalbiyle "âmin" dedi. Sonra kendisi duâ etmeye başladı: "Allahım, bana zorlu kâfirler gönder kıyasıya onlarla vuruşayım. Cihadın hakkını vereyim. Hepsini öldüreyim. En sonunda bir tanesi de beni şehîd etsin. Sonra benim dudaklarımı burnumu, kulaklarımı kessin. Ben kanlar içinde senin huzûruna geleyim. Sen bana "Abdullah, dudaklarını, burnunu, kulaklarını ne yaptın?" diye sorduğunda, Allahım, ben onlarla çok kusur işledim, yerinde kullanamadım. Senin huzûruna getirmeye utandım. Sevgili Peygamberimin de bulunduğu bir savaşta, toza toprağa bulandım da öyle geldim" diyeyim", dedi. Gönlüm böyle bir duâya "Amin" demek arzu etmiyordu. Fakat o istediği ve önceden söz verdiğim için mecbûren "Amin" dedim. Daha sonra, kılıçlarımızı çektik, savaşa devam ettik, ikimiz de önümüze geleni öldürüyorduk. O son derece bahadırâne harbediyor, düşman saflarını tarumar ediyordu. Düşmana hamle üstüne hamle ediyor, şehîd olmak için derin bir iştiyâkla hücumlarını tazeliyordu. "Allah Allah!" diye çarpışırken kılıcı kırıldı. O anda Sevgili Peygamberimiz O'na bir hurma dalı uzatarak, savaşa devam etmesini buyurdu. Bu dal bir mu'cize olarak kılıç oldu ve önüne geleni kesmeye başladı. Bir çok düşmanı öldürdü. Savaşın sonuna doğru Ebü'l-Hakem isminde bir müşrikin attığı oklarla arzu ettiği şehâdete kavuştu. Şehîd olunca kâfirler bu mübârek şehîdin cesedine hücum ederek burnunu, dudaklarını ve kulaklarını kestiler. Her tarafı kana boyandı. Muharebe bittikden sonra Hazreti Abdullah bin Cahş'ı ve dayısı "Seyyid-üş-şühedâ" ya'nî "Şehîdlerin efendisi" Hazreti Hamza'yı aynı kabre defn ettik."

---

1) El-İsâbe cild-2, sh. 286

2) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-2, sh. 10, cild-3, sh. 89

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 108

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediye sh. 975

ABDULLAH BİN EBÛ BEKR-İ SIDDÎK (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan, ilk müslümanlardan. Babası Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.), annesi Katile binti Abdiluzza'dır. Esma (r.anha) ile anne bir kardeştir. Mekke'de doğduğu tahmin edilmesine rağmen, târihi bilinmemektedir.

Abdullah, babası Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) davetiyle, küçük yaşta müslüman oldu. Hazreti Muhammed (s.a.v.) ile babasının Mekke'den Medine'ye hicretlerinde, Sevr Mağarası'na geldiğinde habercilik vazîfesini yaptı. Zekî ve kabiliyetli bir genç olduğundan, babasının emir ve direktiflerini harfiyyen yerine getirirdi. Gündüzleri Mekke'de Kureyşliler arasında bulunup, onların Peygamberimiz (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir hakkında söylediklerini, konuşmalarını akşam vakti Sevr Mağarası'na gelerek, haber verirdi. Geceyi çırada geçirip, tan yeri ağarmadan Mekke'ye dönerdi. Bu hizmeti, onun adını İslâm târihine geçirdi. Hazreti Resûlullah O'nu Ali bin Ebû Tâlib (r.a.) ile âhıret kardeşi yaptı. Atîke binti Zeyd bin Amr (r.anha) ile evliydi.

Abdullah bin Ebû Bekr, hicret-i Nebevî'den sonra Mekke'den Medine'ye geldi. Resûlullah (s.a.v.) ile hicretin 8. senesinde Mekke'nin fethinde bulundu.

Mûte Harbi'nde, İslâm Ordusu kumandanı Zeyd İbni Hârise'nin şehîd olmasını, sonra kumandan olan Ca'fer İbni Ebî Talib'in sancağı almasını bunun da şehîd olmasıyla Abdullah İbni Revâha'nın kumandayı alıp onun da şehîd olmasıyla, Hâlid İbni Velîd'in kumandayı almasını ve Resûlullah'ın (s.a.v.) bütün bunları Medine-i Münevvere'de Minber-i se'âdetinde başından sonuna kadar haber verdiğini rivâyet etti. Resûlullahın bu mucizesini haber vermesiyle rivâyeti kitaplara geçti.

Mekke'nin fethinden sonra Huneyn Gazvesi'ne katıldı. Huneyn'den kaçan Sakif ve Hevâzinliler'in toplanmalarına mani olmak için onların sığınıp, saklandıkları Taif Kalesi'ni muhasara etti. Muhasarada ok isâbet edip, yaralandı. Medine'ye yaralı olarak döndü.

Abdullah bin Ebî Bekr-i Sıddîk (r.a.) Peygamber efendimiz (s.a.v.) için hazırlanan hulleyi (elbise) yedi altına satın almıştı. Sonra Resûlullahın tekfinine uygun görülmeyince, teberrüken kendine kefen için saklamıştı. Rûhunu teslim edeceği sırada, "Bunda, hayır ve bereket olsa idi, Resûlullah efendimiz tekfîn olunurdu" deyip, kendisine bunu kefen yaptırmadı.

Hazreti Ebû Bekir'in (r.a.) hilâfetinin başlarında hicretin onbirinci senesinin Şevval ayında Taifte aldığı yaranın iyileşmemesi sebebiyle vefât etti. Cenâze namazını Hazret-i Ebû Bekir kıldırdı. Kabrine ise Hazret-i Ömer, Talha ve kardeşi Abdurrahmân bin Ebû Bekir (r.a.) indirmişlerdir. Tâif şehîdlerinden sayılır.

Onun vefâtından bir müddet sonra Hazret-i Ebû Bekir'e, Sakif heyeti geldi. O sırada Hazreti Abdullah'ın ölümüne sebep olan ok, Hazreti Ebû Bekir'in yanındaydı. Oku, heyettekilere göstererek: "İçinizde bu oku tanıyanınız var mı?" diye sordu. Aclânoğullarının kardeşi Hazret-i Sa'd bin Ubeyd: "Bu oku ben yonttum; ucunu ben sivrilttim; tüyünü ben taktım; bunu atan da benim" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekir "Bu ok, Abdullah bin Ebî Bekir'i şehîd eden oktur. Senin elinle ona şehîdlik şerbetini içiren, onun eliyle seni öldürtmeyen Allah'a hamd olsun. Allah'ın himâyesi geniştir" buyurdu.

---

1) El-İsâbe cild-2, sh. 283

2) Sahîh-i Buhârî Kitab-ul-Cihâd 133

3) Sahîh-i Müslim Fedail-üs-sahâbe Hadîs No: 1

4) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3037, 3100

ABDULLAH BİN HANZALA (r.a.)

Eshâb-ı kiramın fazîletlilerinden, meşhûrlarından. Babası da, Eshâbdan olup, Gasil-ül-melâike (öldüğünde melekler yıkamıştır) lakabıyla tanınmıştır. Annesi Cemile binti Abdullah'tır. Hanzala (r.a.) Uhud vak'ası gecesi evlenmiş, ertesi gün Uhud'da şehîd olmuştur. Abdullah, Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtında yedi yaşında bulunup, rüyet (görme) ve sohbete nail olmuştur. Bir kaç hadîs-i şerîf bildirmiştir. 63 (m. 682) senesinde Yezîd bin Muâviye'nin askeriyle, Abdullah bin Zübeyr'e bîat eden ehl-i Medine arasında meydana gelen Hara muharebesinde Zilhiccenin bitmesine üç gün kala Perşembe günü şehîd olmuştur. Önce sekiz oğlunu birer birer muharebeye çıkarıp, hepsi şehîd olduktan sonra, kılıcının kınını kırarak Yezîd'in askerlerinin içine dalmış, şehîd oluncaya kadar mücâdele etmiştir!

Abdullah bin Hanzala Peygamberimiz (s.a.v.)'den, Hazreti Ömer, Abdullah bin Selâm ve Ka'b-ül-Ahbâr'dan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kays bin Sa'd İbni İbâde Esma binti Zeyd bin El-Hattâb, İbn-i Ebî Müleyke, Abbâs bin Sehl ve bir çok âlim de Abdullah bin Hanzala (r.a.)'dan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Abdullah bin Ebî Süfyân dedi ki: Ben babamı şöyle derken işittim: Abdullah bin Hanzala'yı şehîd edildikten sonra rüyada çok güzel bir şekilde gördüm. Hanzala'ya sordum: "Ey Ebû Abdurrahmân sen öldürülmedin mi?" "Evet, fakat öldürülünce Rabbim beni karşıladı ve Cennetine koydu. Ben burada serbest serbest dolaşıyor ve Cennet ni'metlerinden istediğimi yiyorum." diye cevap verdi. Ben tekrar "Ya senin eshâbın arkadaşların? Onlara ne oldu?" diye sordum. Abdullah bin Hanzala, "Onlar benim sancağım etrâfındadırlar. Ki sen bunu görüyorsun." dedi. Ebû Süfyân" "Uykumdan uyandım. Gördüğüm rüyanın Hazreti Abdullah bin Hanzala için hayırlı olduğunu anladım" dedi.

İkrime bin Ammâr, Damdan bin Cevs, Abdullah bin Hanzala'dan rivâyetle diyor ki: Hazreti Ömer bize akşam namazı kıldırdı. Birinci rekâtte hiç bir şey okumadı, ikinci ve üçüncü rekâtte bir fâtiha ve bir sûre okudu. Namazı tamamladı. Sonra peşpeşe iki (secde-i sehv) yaptı ve selâm verdi. (Böylece secde-i sehv farzın tehir edilmesinde de yapıldığı açıkça anlaşılmış oldu.)

Süfyân bin Selîm'in rivâyetine göre İblîs Abdullah bin Hanzala'ya göründü ve "Dinle sana birşey öğreteyim" dedi. İbni Hanzala, "Senden birşey öğrenmeye ihtiyâcım yoktur." diye cevap verdi. Şeytan, "Dinle de istersen alırsın istersen almazsın" dedi ve "Ey Hanzala'nın oğlu Allah'tan başkasından birşey isteme, her istediğini Allahü teâlâdan iste. Kızdığında nasıl bir hâl aldığına bir bak. Sen kızdığın zaman ben sana hakim olurum." dedi.

Ahmed İbni Hanbel (r.a.) Müsnedinde Abdullah bin Hanzala'dan şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bile bile bir dirhem gümüş kıymetinde faiz yemek, otuz zinâdan daha çok günahtır."**

Diğer hadîs-i şerîf kitaplarında zikredilenlerinden:

Abdullah bin Hanzala (r.a.), Sa'd bin Ubâde hazretlerinin oğlunun evine arkadaşlarıyla ziyârete gitmişti. Namaz vakti gelince ev sahibine, imâm olmasını teklif ettiler. O da misâfirlerden birinin imâm olmasını istedi. Hazret-i Abdullah:

Resûlullah (s.a.v.): **"Bir kimsenin kendi yatağında yatması, hayvanına binmesi ve evinde imamlık etmesi evladır"** buyurdu diye rivâyette bulundu.

---

1) Müsned-i Ahmed İbni Hanbel cild-4, sh. 285

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 65

3) Târîh-üt-Taberî cild-2, sh. 402

4) İbn-ül-Esir cild-4, sh. 87

5) El-İsâbe cild-2, sh. 299

6) El-A'lâm cild-4, sh. 99

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 710-975

ABDULLAH BİN MES'ÛD (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından. İslama gelenlerin altıncısıdır. Genç iken îmân etti. Kur'ân-ı kerîmi ve çok hadîs-i şerîf ezberledi. İki kerre Habeşistan'a ve Medine'ye hicret etti. Bütün gazâlarda ve Yermük muharebesinde bulundu. Cennetle müjdelendi.

Babası Mes'ûd, annesi Ümmü Abdullah olup, sahâbiyyedir. "İbni Mes'ûd ve İbni Ümmî Abd" isimleriyle meşhûrdur. Künyesi Ebû Abdurrahmân veya (Ebû Abdillah)'dır. Kısa boylu, hafif esmer, ince ve zayıf bir bünyeye sahipti. Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.); Peygamberimiz (s.a.v.) in has müşaviri ve hizmetçisi olup, her zaman Peygamberimizin huzûruna hatta evine girmeye izin verilmiş, eshâbın seçilmişlerinden idi. Her zaman Resûlullah (s.a.v.) in yanında bulunarak Kur'ân-ı kerîmi iyi öğrendiği gibi pek çok hadîs-i şerîf de dinlemiş ve ezberlemiştir.

İbni Mes'ûd (r.a.) gençliğinde fakîr idi. Bundan dolayı Ukbe bin Ebî Huayfın koyunlarını güderdi. Bir gün koyun güderken Peygamberimiz (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir ile karşılaştı. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey genç, içmemiz için sütün var mı?"** diye sordular. Olmadığı cevabını alınca; Peygamber efendimiz hiç yavrulamamış bir koyunun memesini mübârek elleri ile sıvazladı ve bir duâ okudu. Koyunun memeleri derhal süt ile doldu. Hazreti Ebû Bekir derince bir toprak çanak getirdi. Peygamberimiz (s.a.v.) onun içerisine süt sağdı. Kendisi içti, sonra Hazreti Ebû Bekir içti, sonra İbni Mes'ûd içti. Sonra Peygamberimiz (s.a.v.) **"Çekil, büzül"** buyurdular. Koyunun memeleri büzüldü, eski halini aldı. Bundan sonra Abdullah bin Mes'ûd Resûlullah (s.a.v.) in yanına geldi. "Yâ Muhammed o söylediğin sözden bana da öğretir misin?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) İbni Mes'ûd'un başını sıvazladı ve **"Allahü teâlâ sana rahmet etsin. Sen** (hakkı) **öğrenebilecek bir çocuksun"** buyurdu. Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) hemen orada müslüman oldu. Böylece altıncı olarak îmân etmiş ve Sâbikûn-el-evvelîn (ilk müslüman olanlardan) olmuştur.

Mekke'de ilk defa ve açıkça herkesin önünde Kur'ân-ı kerîm okuyan Sahâbî Abdullah İbni Mes'ûd'dur. Eshâb-ı kiram bir gün tenha bir yerde toplanmışdı. "Vallahi Resûlullah (s.a.v.)'den başka şu Kureyş'e Kur'ân-ı kerîmi açıktan dinletebilen bir kimse olmadı. Sizden kim gider de onlara açıktan Kur'ân-ı kerîm okuyup dinletebilir" dediler. Abdullah bin Mes'ûd, "Ben dinletirim!" buyurdu. Eshâb-ı kiram, "Biz onların sana bir zarar vermelerinden korkarız. Biz öyle bir kimse istiyoruz ki icâb ettiği (gerektiği) zaman kendini müşriklerden koruyabilecek bir kavmi ve kabilesi bulunsun" dediler. İbni Mes'ûd (r.a.)," Bırakın gideyim; Allahü teâlâ beni onlardan muhafaza eder" buyurdu. Ertesi gün kuşluk vakti, Makâm-ı İbrâhîm'e geldi. Müşrikler de orada toplanmış bulunuyorlardı, İbni Mes'ûd (r.a.) ayakta Besmele-i şerîfe çekti ve **"Errahmânü**

allemel Kur'âne..." diyerek Rahmân sûresini okumaya başladı. Müşrikler birbirlerine "Ümmü Abd'in oğlu ne söylüyor. Herhalde Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği şeyleri okuyor" diyerek üzerine yürüdüler. Yumruk, tekme ve tokatlarla yüzünü, gözünü her taraflarını morartarak belirsiz hale getirdiler. Fakat o tokat ve yumruklar altında okumaya devam etti. Yüzü, gözü, yara bere içerisinde eshâbın yanına döndü. Eshâb-ı kiram buna çok üzüldüler "Zaten biz senin bu akıbete uğrayacağından korkmuştuk. Nihâyet korktuğumuz başına geldi." dediler. Fakat Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) hiç üzgün değildi. "Allah düşmanlarını ben bugünkü kadar zayıf görmedim, isterseniz yarın sabah, onlara bir o kadar daha dinletebilirim" buyurdu. Eshâb-ı kiram, "Hayır, sana bu kadarı yeter, O azılı kâfirlere hoşlanmadıkları şeyi dinlettin" dediler. İbni Mes'ûd (r.a.) bundan sonra da defalarca Kur'ân-ı kerîm okumuş, müşriklere dinletmiştir. Kalem sûresini ilk defa sesli olarak okuyan yine İbni Mes'ûd'dur. Müşrikler O'nu kızgın kumlara yatırmışlar, işkenceler yapmışlardır. Fakat o bundan vazgeçmedi. Peygamberimiz (s.a.v.) in izni ile iki defa Habeşistan'a hicret etti. Peygamberimizin Medine-i münevvere'ye hicret etmesiyle O da Habeşistan'dan Medine-i münevvere'ye hicret etmiştir.. Medine'de önce Muâz bin Cebel'e (r.a.) misâfir olmuş, daha sonra Mescid-i Nebevî'nin yanında kendisi için küçük bir ev yapılmış, orada ikâmet etmiştir. Kendisini Resûlullah'a (s.a.v.) adayan Hazreti Abdullah bin Mes'ûd evinin Mescid-i Nebî'ye çok yakın olması sebebiyle sık sık Resûlullah'ın (s.a.v.) hizmetine ve sohbetine koşardı. İbni Mes'ûd'u (r.a.) tanımayan O'nu Resûlullahın (s.a.v.) ailesinin bir ferdi zannederdi. Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) kendi cüssesinden umulmayacak kahramanlık göstermiş ve Resûlullah'ın (s.a.v.) katıldığı bütün gazâlara katılmıştır. Bedir gazâsında küfrü ve imansızlığı Firavun'dan daha şiddetli olan Ebû Cehil'i öldürmüştür.

Muâz bin Afra ile Muâz bin Amr bin Cemûh yaralanmış olan Ebû Cehil'e kımıldamayacak bir hale gelinceye kadar kılıç vurdular. Peygamberimize (s.a.v.) gelip Ebû Cehil'i öldürdüklerini söylediler. Biraz sonra Peygamberimiz (s.a.v.) **"Acaba Ebû Cehil ne yaptı, ne oldu? Kim gidip bir bakar"** buyurarak ölüler arasında onun araştırılmasını emretti. Aradılar bulamadılar. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Arayınız, O'nun hakkında sözüm var. Eğer onu tanıyamazsanız dizindeki yara izine bakınız. Bir gün ben ve o Abdullah bin Cüdanın ziyâfetinde idik. İkimiz de gençtik. Ben ondan biraz büyükçe idim. Sıkışınca onu ittim. Dizleri üzerine düştü. Dizlerinden birisi yaralandı ve bu yaranın izi dizinden kaybolmadı"** buyurdu. Bunun üzerine Abdullah İbni Mes'ûd Ebû Cehil'i aramağa gitti. O'nu yaralı olarak buldu ve tanıdı. "Ebû Cehil sen misin?" dedi. Boynuna ayağını bastı. Sakalından tutup çekti ve "Ey Allahın düşmanı Allahü teâlâ nihâyet seni hor ve hakîr etti mi?" dedi. Ebû Cehil, "Ne diye beni hor ve hakîr edecek. Ey koyun çobanı. Allah seni hor ve hakîr etsin. Sen çıkılması pek sarp bir yere çıkmışsın. Sen bana bugün zafer ve galebenin hangi tarafta olduğunu haber ver" dedi. İbni Mes'ûd (r.a.), "Zafer Allah ve Resûlünün tarafındadır," dedi. Ebû Cehil'in miğferini kafasından çıkarırken, "Ey Ebû Cehil seni öldüreceğim" dedi. Ebû Cehil, "Sen kavminin ulusunu öldürenlerin ilki değilsin. Fakat doğrusu senin beni öldürmen bana çok ağır geldi. Hiç olmazsa boynumu göğsüme yakın kes de başım heybetli görünsün" diyerek küfrünün, gurûr ve kibirinin ne dereceye çıkmış olduğunu gösterdi. İbni Mes'ûd (r.a.) Ebû Cehil'in başını kendi kılıcıyla kesemeyince, Ebû Cehil'in kılıcıyla, kesti ve silahını, zırhını, miğferini, başını getirip Peygamberimiz (s.a.v.) önüne koydu. "Yâ Resûlallah! Bu Allahü teâlânın düşmanı Ebû Cehil'in başıdır." dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"O Allah ki O'ndan başka ilâh yoktur"** buyurdu. Sonra kalkıp İbni Mes'ûd (r.a.) ile birlikte Ebû Cehil'in ölüsünün yanına kadar gitti. Onun üzerine dikildi ve **"Allahü teâlâya hamd olsun ki seni zelîl ve hakîr kıldı, ey Allah düşmanı. Bu, bu ümmetin firavun'u idi."** buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) diğer Uhud, Hendek gibi gazvelerde Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bulundu.

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) her gazâda şehîd olmak gayretiyle harb eden eshâbdan idi. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra Resûlullah'ın firak (ayrılık) ve hicran acısından insanlardan uzaklaşmış ve inzivâya (yalnızlığa) çekilmiş idi. Hazreti Ömer zamanında yeniden başlayan fetihler ile İslâm mücâhidleri safına katılmış 15 (m. 636) senesinde Şam taraflarında bulunmuş, bilhassa Yermük gazâsında harikulade cesâret göstererek harbin zaferle neticelenmesine çalışmıştır.

Hicretin 20. (m. 651) yılında Kûfe kadılığına tayin olundu. Orada hazine muhafızlığı da yaptı. Hazreti Ömer Kûfe halkına yazdığı mektûbta, "Ben size Ammar İbn-i Yâser'i Emîr (vâli) ve Abdullah İbn-i Mes'ûd'u muallim ve vezir olarak, gönderdim. Bunlar Eshâb-ı Bedir'dendir. Siz onlara iktidâ edin (uyun) ve sözlerine itaat edin. İbni Mes'ûd'u yanımda alıkoymayarak; sizi kendime tercih ettim" demiştir. İbni Mes'ûd (r.a.) üzerine aldığı vazîfeyi son derece liyâkat ve ehliyet ile ifâ etti. Bu kadılığı sırasında zuhur eden bir çok hadîselere fetvâ vermiş, ictihâd buyurmuştur. İbni Mes'ûd (r.a.) Hazreti Osman zamanında hem kadılık hem de beyt-ül-mâl emînliği (hazinedarlık) yaptı. O zaman İranlılarla, Türkistanlılarla ve Bizanslılarla çarpışan bütün İslâm askerlerinin her türlü ihtiyâçları Kûfe'den tedarik edilirdi. İbni Mes'ûd (r.a.) bütün bunların ihtiyâçlarını gayet güzel bir şekilde idâre ve temin etmiş, zekâsının, teşkilât kurmaktaki kuvvetini ve idârecilikteki istidâdını ortaya koymuştur. Hazreti Osman zamanının ikinci yarısında Kûfe'de fitne yayılınca vazîfeden alındı. Hazreti Osman zamanında Hicaz'a döndü.

Ebû Zer (r.a.) zahid (dünyâdan uzak) bir hayat yaşadığından Medine'de refah artınca, Medine'yi terk etmiş, Rebeze'de ikâmet etmişti. Ağır hastalanmış vefâtı yaklaşmıştı. Mübârek hanımı diğer bir rivâyetle de kızı yanında ağlıyordu. Ebû Zer (r.a.) niçin ağladığını sorduğunda, "Ağlıyorum, çünkü bir fâidem dokunmadıktan başka, ölürsen seni kefenleyecek bir şeyim de yok" dedi. Bu cevap karşısında Ebû Zer (r.a.) üzülmemesini, Resûlullah (s.a.v.)'in kendisinin yalnız öleceğini ve bir kısım mü'minlerin gelip cenâzesini kaldıracaklarını haber verdiğini söyleyip, hanımına: "Sen kalk, yola bak dediğimin doğru olduğunu göreceksin" dedi. Ebû Zer (r.a.)'ın hanımı buna pek inanmadı. Çünkü bulundukları yer pek ıssız idi. Hac mevsimi ise zaten değildi. Fakat kalkıp yola baktığında bir cemâatin geldiğini gördü. Ebû Zer hazretlerinin hanımının yanına gelip, "Burada yalnız yaşayan bir zât tanıyor musun?" diye sordular. Kimi aradıkları sorulunca da "Ebû Zer" dediler. Ebû Zer (r.a.)'ın hanımı da gelenleri Ebû Zer'e (r.a.) götürdü. O gün vefât etti. Techîz ve tekfîn işleri yapıldı. Bunları yapan Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) idi.

Abdullah bin Mes'ûd altmış yaşları civarında hastalandı. Rüyasında Peygamberimizi (s.a.v.) görmüş, Resûlullah onu kendi tarafına davet etmiş, o da bu daveti büyük bir şevkle kabûl etmişti. Bundan çok az bir zaman sonra 32 (m. 652)'de vefât etti. Abdullah bin Zübeyr (r.a.) ve oğlu Abdullah techîz ve tekfîn etmişler ve bütün vasıyyetlerini yerine getirmişlerdir. Cenâze namazını Hazreti Osman kıldırmış, Cennet-ül-Baki kabristanında Osman bin Mazun (r.a.) da kabre koymuştur.

Abdullah bin Mes'ûd, Resûlullahın huzûrunda, meclislerinde sık sık bulunurdu. O derece ki Resûl-i Ekrem'in Ehl-i Beyt'inden olduğu sanılırdı. Resûlullahın eşyalarını taşırdı. Onlara hürmetinden çok güzel giyinirdi. Resûlullah (s.a.v.)ın husûsi hizmetinden ve O'na yakınlığından meclisine müsâdesiz girerdi. Her emrini yerine getirirdi. Ebû Musel Eş'arî (r.a.): "Medine'de

Resûlullah'ın hizmetinde en çok gördüğüm zattan biri İbni Mes'ûd idi. Onu Resûlullah'ın yanında o kadar çok gördüm ki, Onu Resûlullah'ın ailesinden zannederdim." buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) Onun için, **"Sen muallim olacak bir gençsin"** buyurmuştur. 70 sûreyi Resûlullahın mübârek ağızlarından işiterek ezberlemiştir. Âsım, Hamza, Kısâi, Halef, A'meş gibi meşhûr kırâat imamlarının silsilesi İbni Mes'ûd'da son bulmaktadır. Peygamber efendimiz, Abdullah bin Mes'ûd'u Kur'ân-ı kerîm öğretenlerin başında sayardı. **"Kur'ân-ı kerîm'i, İbni Mes'ûd, Sâlim, Ubey bin Ka'b ve Muâz bin Cebel'den öğrenin!"** buyururdu. Resûl-i Ekrem Kur'ân-ı kerîm'i ondan dinlemeyi çok severdi. Sesi çok güzel idi. Birgün **"Nisa sûresini oku. Dinleyelim"** buyurdu. İbni Mes'ûd, "Kur'ân-ı kerîm size indi. Biz onu sizden okuduk ve sizden öğrendik" dedi. Resûl-i Ekrem, **"Evet öyledir. Fakat ben Kur'ân-ı kerîmi başkasından dinlemeyi severim"** buyurdu. İbni Mes'ûd okumaya başladı. 41. âyet-i kerîme olan, **"Halleri ne olacak! Her ümmetten şahid getireceğimiz, Seni de onların üzerine şâhid getireceğimiz zaman..."** âyet-i kerîmesine gelince, Resûlullah'ın mübârek gözlerinden yaşlar boşandı.

Haftada bir defa Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Hadîs-i şerîfde, **"Kur'ân-ı kerîmi üç günden önce hatm eden, ma'nâsını anlıyamaz"** buyuruldu. Hadîs-i şerîf, bir namazı hatm ile kılmağı yasaklamamaktadır. Resûlullah (s.a.v.) sual edenlerin, hâline ve işine uygun bir zamanda hatm etmesini emr buyururdu.

İbni Mes'ûd Kur'ân-ı kerîmi, Resûlullah (s.a.v.) zamanında ezberliyen bahtiyarlardandı. Ebü'l-Ahves demiştir ki: "Bir gün Ebû Mûsel Eş'âri'nin evinde bulunuyorduk. Mecliste İbni Mes'ûd'un (r.a.) arkadaşlarından bazıları da bulunuyordu. Bunlar bir Mushafa bakıyorlardı. Abdullah (r.a.) "Resûlullah'ın (s.a.v.) İbni Mes'ûd'dan fazla vahyi bilen bir kimse bırakmadığına inanıyor musun?" dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsel Eş'âri: "Biz bulunmadığımız zaman o Resûlullah'ın yanında bulunur, biz kabûl olunmadığımız zaman o huzûruna kabûl olunurdu" buyurmuştur.

Abdullah bin Mes'ûd hadîs ilminde en büyük âlimlerdendi. Hadîs rivâyetinde çok büyük hassasiyet gösterirdi. Bildirdiği hadîslerin tamamı Ahmed bin Hanbel'in Müsned adlı kitabında 82 sahifede toplanmıştır. Abdullah bin Mes'ûd, fıkıh ve tefsîr ilimlerinde de Eshâb-ı kirâm'ın ileri gelenlerindendi. Bizzat kendisi diyor ki: "Kendisinden başka hak ma'bûd olmayan Zât'a yemîn ederim ki, Kitâbullah'dan bir âyet yoktur ki, ben onun, kim hakkında ve nerede nâzil olduğunu bilmiyeyim. Eğer Kitâbullah'ı benden daha iyi bilen bir kimsenin bulunduğu yeri haber alsam ve beni oraya rahibeler götürecek olsa, mutlaka oraya çıkar giderim."

Kûfe'de yaptığı vazîfelerden biri de herkese dinini öğretmekti. Hanefî mezhebinin temeli İbni Mes'ûd'a dayanır.

Abdullah bin Mes'ûd, Resûlullahın sünnetine tamamen uyardı. Son derece misâfirperverdi. Çok namaz kılardı. "Ben nafile oruç tutunca namaza zayıf kalıyorum. Halbuki namaz benim için nafile oruçtan daha kıymetlidir." derdi. Adâlete çok dikkat ederdi. Buyururdu ki: "Zâlimi seven kimse, Kâ'be'de 70 yıl ibâdet etse, yine de kıyâmet günü Allahü teâlâ onu o zâlim ile beraber bulunduracaktır."

Peygamber efendimizden bizzat işiterek bildirdiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"İktisâda riâyet eden fakîr olmaz."

"Sa'îd olan kimse başkalarından nasîhat alandır."

"Allahü teâlâ doğruyu Hazret-i Ömer'in dili ve kalbi üzerine indirdi. Ümmetimden Hazret-ı Ömer'in râzı olduğundan ben de râzıyım."

"Günâhlardan tevbe eden hiç günâh işlememiş gibidir."

"Dünyayı âhirete tercih eden kimseye Allahü teâlâ üç tane belâ verir Kalbinden hiç çıkmayan sıkıntı, hiç kurtulamayacağı fakîrlik ve doymak bilmeyen hırs."

"Her derdin bir dermanı vardır. Yalnız ölümün çaresi yoktur."

"Kişi sevdiği ile beraberdir."

"Allahü teâlâ güzeldir, güzeli sever."

"Allahü teâlâ dünyâyı, sevdiğine de sevmediğine de verir. Âhireti ise ancak sevdiğine verir."

"Siz üç kişi olunca içinizden ikisi, öbür arkadaşları yanında gizlice konuşmamalıdır. Çünkü bu konuşma onu mahzûn eder."

"Sen Cennet'te kuşlara bakarsın. Birini canın arzu edince hemen pişmiş ve kızarmış olarak önüne gelir."

"İki şeyden birine kavuşan insana gıbta etmek, buna imrenmek yerinde olur. Allahü teâlâ bir kimseye İslâm ilimlerini ihsân eder ve bu da her hareketini, bilgisine uygun yapar, ikincisi, Allahü teâlâ, birine çok mal verir. Bu kimse de malını Allahü teâlânın râzı olduğu, beğendiği yerlerde harcar."

Şeyh Muhyid-în en-Nevevî hazretlerinin rivâyetlerine göre Abdullah İbn-i Mes'ûd 848 hadîs-i şerîf rivâyet eylemiştir. Başka bir rivâyette: Resûl-i Ekrem'den 840 hadîs rivâyet etmiştir. 120'sini Buhârî ile Müslim müştereken naklederler. Bundan başka bunların 21'i yalnız Buhârî, 35'i de Sahîh-i Müslim'dedir.

Eshâb-ı kiramın (r.a.) en fakîhi olup, yüksek ictihâd makamını elde etmiştir. Bir gün İbni Mes'ûd'a "Sizce hangi ilim makbûldür?" diye sual ettiler. "Kur'ân ilmi ile Sünnet ilmini çok severim." diye cevap verdi. Kendisi fevkalâde Hâfıza kuvvetine ve aklî melekelere sahib idi. Buyurdular ki:

"Hâmil-i Kur'ân-ı kerîm olanlar (Hâfızlar) halim ve cesur olmalı ve dâima mahzûn bir halde bulunmalıdırlar."

"İnsana helaldan olan fakîrlik hali, haramdan gelen zenginlikten hayırlı olmadıkça, imânın hakîkatına vâsıl olamaz."

"Kâmil insan, medh ve zemm, yanında müsavî olandır." "Hayır eken büyük mahsul alır. Şer eken nedamet biçer."

Bir gün, bir Bedevî gelerek "Ey İbn-i Mes'ûd! Bana bir şey öğret ki, bütün menfaatlar onda toplanmış olsun. Dünyâda ve âhirette necât (kurtuluş) bulayım" dedi. İbn-i Mes'ûd Bedevîye "Allahü teâlâya asla şirk (ortak) koşma, Kur'ân-ı kerîme Peygamberimizin Sünnetine uy. Bunlara uygun olmıyanı kabûl etme." buyurdular. Birgün hitab ederlerken "Dünyâda büyük fenâlık şirret-i lisandır (kötü dilli olmak).

Kalb vardır ki ikbâl şehvetine sahiptir. Siz kalbleri şehvet zamanında iğtinâm eyleyin" buyurmuşlardır.

Bir gün kendisine: "Ey İbn-i Mes'ûd! Emr bil-mâ'rûf ve nehy ani'l-münker'e riâyet etmeyenler helak olur" demişlerdi. O da "Hayır, kalbini ma'rûf ile doldurmayanlar helak olur" cevabını vermişlerdir.

"Şerâb içen kimse, tevbesiz ölürse, mezarını açınız! Yüzünü kıbleye karşı görürseniz, beni öldürünüz!"

"Bir kimse sabah ve akşam, Bekâra sûresini başından dört âyet ve âyetel-kürsî ile sonraki iki âyeti ve bu sûrenin sonundaki üç âyeti okursa, evine şeytân girmez. Mecnûn üzerine okunursa, iyi olur." "Sıkıntısı olan kimse, çok istiğfar okusun."

"Cehennemde azâb yapan ondokuz melekten kurtulmak isteyen, Besmele okusun! Besmele, ondokuz harftir."

"Bir gün Peygamber (s.a.v.) bize bir doğru çizgi çizdi ve **"Bu insanı Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan doğru yoldur"** buyurdu. Sonra, bu hattın iki tarafına, balık kılçığı gibi, eğik çizgiler çizip, **"Bunlar da, şeytanların saptırdığı yollardır"** buyurdu. O halde, bir kimse Peygamberlere tabi' olmadan, doğru yolda yürümek isterse, muhakkak eğri yola sapar. Eğer eline bir şeyler geçerse istidracdır. Ya'nî, sonu zarar ve ziyandır.

İbni Âbidin birinci cildin otuzbeşinci sahifesinde buyuruyor ki, "Fıkıh bilgisi, ekmek gibi, herkese lâzımdır. Bu bilginin tohumunu eken, Abdullah İbni Mes'ûd "radıyallahü anh" olup, Eshâb-ı kiramın yükseklerinden ve en âlimlerinden idi. Bunun talebesi Alkame bin Kays bu tohumu sulayarak, ekin hâline getirmiş ve bunun talebesinden olan İbrâhîm Nehai, bu ekini biçmiş, yani bu bilgileri bir araya toplamıştır. Hammâd-ı Kûfî bin Süleymân, bunu harman yapmış ve bunun talebesi olan İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe öğütmüş, ya'nî bu bilgileri kısımlara ayırmıştır. Ebû Yûsuf, hamur yapmış ve İmâm-ı Muhammed pişirmişdir. Böylece hazırlanan lokmaları insanlar yemektedir. Ya'nî bu bilgileri öğrenip dünyâ ve âhiret se'âdetine kavuşmaktadırlar."

Hanefî mezhebindeki ahkâm-ı şer'iyye, Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbni Mes'ûd'dan (r.a.) başlayan yol ile meydana çıkarılmıştır. Yani mezhebin reîsi olan İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, fıkıh ilmini, Hammâd'dan, Hammâd da İbrâhîm Nehaî'den, bu da Alkama'dan, Alkama da Abdullah bin Mes'ûd'dan, bu da Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'den almıştır.

Câbir ve Abdullah İbni Mes'ûd "radıyallahü anhümâ" buyuruyorlar ki "Bir oğlan Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" efendimize gelip, ba'zı lüzumlu şeyleri saydı ve "Annem beni sana gönderip, bunları istedi." dedi. "Bugün bende bunların hiçbiri yok" buyuruldukda, gömleğini bana ver dedi. Hemen, mübârek arkasından gömleğini çıkarıp çocuğa verdi ve evinde gömleksiz kaldı. Bilâl-i Habeşî ezan okuyunca, cemaat her zaman olduğu gibi Resûlullahı beklediler. Gelmeyince merak ettiler. Birkaçı evine bakıp gömleksiz olduğundan gelemediğini anladı. O zaman İsrâ sûresi yirmidokuzuncu âyetinde, **"Ey Habîbim! Malını, kendine kalmıyacak şekilde dağıtma!"** buyuruldu.

Cüssece küçük, ilim ve fazîletçe büyük olmak münasebetiyle Hazret-i Ömer (r.a.) İbn-i Mes'ûd (r.a.) hakkında: "İbn-i Mes'ûd, ilim doldurulmuş bir dağarcıktır" buyurmuştur.

Eshâb-ı kirâm'dan Ebû Musel-Eş'arî'nin (r.a.): "İbni Mes'ûd, içinizde iken bana sormayın" dediğini Buhârî zikretmektedir.

Peygamber efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde: **"İbn-i Mes'ûd'un sözüne, bilgisine sarılınız!"** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîflerinde ise, "Eğer ben bir kimseyi meşveret etmeksizin âmir tayin edecek olsa idim. Elbette İbn-i Mes'ûd'u tayin ederdim" buyurmuşlardır.

Arafat'ta dururken, Hazret-i Ömer'in yanına gelen bir kimse ona şöyle dedi.

"Ey mü'minlerin emiri! Ben Kûfe'den geldim. Orada mushafları ezbere yazdıran birisi var.

Hazreti Ömer, benzeri az görülen bir şekilde öfkelendi ve sordu:

"Yazıklar olsun sana! Kim o?" O kimse:

"Abdullah İbn-i Mes'ûd" diye cevap verdi. Hazreti Ömer'in kızgınlığı geçip eski haline dönünce:

"Vallahi, böyle birşeye ondan daha lâyık birinin kaldığını zannetmiyorum. Şimdi sana ondan bahsedeceğim" deyip konuşmaya başladı.

"Resûlullah (s.a.v.) bir gece Hazreti Ebû Bekir'le müslümanların durumunu konuşuyordu. Ben de onların yanındaydım. Sonra hep birlikte dışarı çıkdık. Bir de baktık ki tanımadığımız birisi mescidde Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Resûlullah (s.a.v.) onu dinlemeye başladı. Daha sonra bize dönüp şöyle dedi:

"Kim Kur'ân indiği andaki tazeliğiyle okumaktan hoşlanıyorsa, İbn-i Ümmü Abd (İbn-i Mes'ûd) **gibi okusun."**

Abdullah İbn-i Mes'ûd duâ etmek için oturunca, Resûlullah da şöyle demeye başladı: **"İste, istediğin sana verilecektir!"**

Abdullah İbn-i Mes'ûd hazretlerine Resûlullah sorulduğu zaman tir tir titrer ve ter içinde kalırdı. Çünkü O'nun hakkında yanlış bir şey söylemekten korkardı. Konuşurken gayet yavaş, ihtiyâtlı, ağır ağır ve sözlerini düşünüp tartarak konuşurdu.

Vücudları çok zayıf, bacakları ince idi. Resûl-i Ekrem, birgün eshâba hitaben: **"Siz İbn-i Mes'ûd'un vücutça zayıf olduğuna bakmayın, mîzânda hepinizden ağırdır"** buyurdular.

Hastalandıkları zaman Hazret-i Osman (r.a.) husûsî olarak yanına gelip, Allahü teâlâya kavuşma halin yakın iken neden şikâyet ediyorsunuz ve ne isteğiniz vardır?" dedi. Cevaben: "Günahımdan şikâyet ediyorum, rahmet-i ilâhiyyeyi isterim" buyurdular. "Bir tabib getirelim mi?" deyince "Hacet yok, beni hasta eden Tabîbdir" cevâbında bulunmuştur. Abdullah İbn-i Mes'ûd hazretlerinin kız evlâdı çoktu. Hazret-i Osman'ın; "Kızlarınıza ne bıraktınız? Onların maişetleri (geçimleri) dardır." Demesiyle "Ben onlara Vâkıa' sûresini öğrettim. Ben Cenâb-ı Peygamber (s.a.v.)'den işittim ki: **"Her kim, geceleri, akşamdan sonra, Vâkıa' sûresini tilâvet ederse fakîrliğe, darlığa düçâr olmaz."** cevabını vermiştir.

Seher vaktinde şu duâyı okurlardı:

"Ya Rabbi! Beni davet eyledin, icabet ettim. Bana emreyledin, ben de itaat ettim. Bu, vakt-i minnettir. Yâ erhamerrâhimîn! Beni afv ve mağfiret et"

İbn-i Mes'ûd (r.a.) Hazret-i Osman'ın hilâfetine kadar Kûfe'de kalıp, O'nun da'veti üzerine Medine-i Münevvere'ye dönmüş, 32 (m. 652) târihinde, 60 yaşını geçmiş olduğu halde ebedi hayata kavuşmuştur. Bâki' mezarlığına defn olunmuştur.

1) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel cild-1, sh. 374-466

2) El-İsâbe, cild-2, sh. 360

3) Târih-i Bağdâd, cild-1, sh. 31

4) Hulâsatu Tezhîb-il Kemâl, sh. 181

5) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 38

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-3, sh. 159

7) Tabakât-ül-Kurrâ (İbni'l-Cezerî) cild-1, sh. 458

8) Tabakât-üş-Şirâzî, sh. 43

9) Tabakât-ül-Kurrâ liz-Zehebî, cild-1, sh. 33

10) En-Nücûm-üz-Zâhire, cild-1 sh. 89

11) Tabakât-ül-huffâz, sh. 5

12) Meşâhir-i Eshâb-ı Güzîn ve Terecim-i Ahvâl-i Fukahâ, sh. 10-13

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 975

14) Eshâb-ı Kirâm, sh. 303

15) Fâideli Bilgiler, sh. 49

ABDULLAH BİN MUHAYRIZ

Tabiînden meşhûr hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhayrız el-Mekkî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 99 (m. 717) senesinde vefât etti. Kudüs'te yaşamış olup, zamanında Şam âlimi olarak meşhûr olmuştur. Ebû Mahzûre'den, Sâ'id-ül-Hudrî'den, Hazreti Muâviye'den, Ebû Sarme el-Ensârî'den, Ubâde bin Sâmit'ten, Abdullah bin Sa'dî'den, Ümmü Derdâdan ve daha birçok âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etmiştir. Rivâyetleri Kütüb-i sitte denilen meşhûr hadîs kitaplarında yer almıştır.

Abdullah bin Muhayrız'dan; Abdülmelik bin Ebî Mahzûre, Abdulazîz bin Abdülmelik, Muhammed bin Yahyâ; Mekhûl eş-Şâmî, Büsr bin Abdullah Hadramî, Hâlid bin Düreyk, Ebû Bekir bin Hafs ve diğer hadîs âlimleri hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Evzâî selef içinde onu beş meşhûr âlimden biri saymış fazîletini zikretmiştir. Reca bin Hayve, Medineliler İbn-i Ömer'in ilimdeki yüksek derecesi ile iftihar ederlerdi. Biz de, Şam'da Abdullah bin Muhayrız ile iftihar ederdik demiştir. İmâm-ı Evzâî, "Tâbi olmak için bir âlim arayan, Abdullah bin Muhayrız gibi âlimlere tabî olsun" demiştir. O hadîs ilminde sika (sağlam, güvenilir) bir âlim olup, fazîletleriyle meth edilmiştir. Abdullah bin Muhayrız son derece sabırlı ve mütevâzi bir zât idi. O, kendisinin dîn-i İslâmı yaşamadaki gayreti ve takvâsı için birşey verilmesini istemezdi. Tanındığı zaman oradan uzaklaşırdı. Bu hali de Eshâb-ı kiramın aleyhimürrıdvân haline tam uygun idi ki onlar kendilerini tanıyıp Eshâb'dan oldukları için normal fiyatından çok tenzilât yapanlardan birşey satın almazlardı. Ahmed bin Hanbel (r.a.) İsmail bin İbrâhîm'den rivâyetle Reca' bin Ebî Seleme diyor ki: İbni Muhayrız elbise almak için bir manifaturacının dükkânına girdi. Orada olan birisi manifaturacıya, "Sen bu zâtı tanıyor musun? Bu zât İbni Muhayrız'dır" dedi. İbni Muhayrız hemen kalktı ve "Biz paramızla bir şey almaya geldik, dinimizle değil" diyerek oradan ayrıldı. Buyurdu ki: "İpek elbise giymek sûretiyle haram işlemektense; vücûdumun her yerinin Alaca (cilt hastalığı) olmasını daha çok severim." Hanımının dokuduğu elbiseleri giyerdi. Zamanındaki bazı kimseler bunu uygun görmezlerdi. Arkadaşlarından Hâlid bin Düreyk Ona: "Sen hem zâhidlik yapıyorsun hem de bahillik (cimrilik). Ben bunu hiç uygun bulmuyorum" dedi. Bunun üzerine İbni Muhayrız: "Nefsimi temize çıkarmaktan Allahü teâlâya sığınırım" dedi. Bundan

sonra Mısır kumaşından yapılmış beyaz iki elbise aldırdı ve o ikisini giymeye başladı. Allah korkusundan beti benzi sararmış bir halde, "Ey Allahım benzim senin korkundan sararıp solmuş ve rengini kaybetmiş bir hale gelecek şekilde korkmayı nasip etmeni istiyorum" diye duâ eder ve ağlardı, insanların iki yüzlü olmasına, nefislerinin arzuları peşinden koşmalarına çok üzülür ve bu şekilde onların hâlini şöyle açıklardı. "Eğer sizler iyi güzel şeyleriniz olduğu zaman insanlara gösteriş yapar, öğünür, onu parmağınızla gösterir ve beğenmiyecekleri bir şey olduğu zaman da gizlerseniz; Allahü teâlâ böyle olanları kıyâmet günü Cehenneme atar ve onu yalancı diye adlandırır." İbni Muhayrız dedi ki: Peygamberimizin (s.a.v.) Eshâbından Fudale İbn-i Ubeyd (r.a.) ile görüştüm. Nasîhat istedim: "Eğer bu üç haslet sende bulunursa Allahü teâlâ bu hasletlerle sana iyilikler ihsân eder. Bu üç haslet; bilmediğini öğren, dinlemesini bil, kendini ziyâret etmeyeni ziyâret et" buyurdu.

Anne babaya çok hürmet edilmesini emir ve tavsiye buyurur, onlara hürmetsizlik edilmesini istemezdi. "Kim anne ve babasının önünde yürürse haklarına riâyet etmemiş olur. Ancak anne ve babasının yolu üzerindeki eza ve cefâ veren bir şeyi almak için öne geçmesinde bir mahzur yoktur. Kim anne ve babasını ismiyle veya lakabıyla çağırırsa edebsizlik etmiş olur. Ancak babacığım, anneciğim diye söylemesi müstesnadır." İbni Muhayrız vefât ettiği zaman Reca' bin Hayve şöyle dedi: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki İbni Muhayrız'ın yaşamasını, bulunduğu beldedeki insanlar için bir emân olarak sayıyordum." Çünkü Allahü teâlânın sevgili kullarının bulunduğu yere toplu belâ gelmez. Bunu Allahü teâlâ

Kur'ân-ı kerîmde haber vermektedir. İbni Muhayrız, insanların ahde vefa göstermelerini isterdi ki kendisi buna son derece dikkat ederdi. Mûsâ bin Ukbe diyor ki: İbni Muhayrız ile Remle'deki bir cenâzede beraber bulundum. Şöyle diyordu: "Anladım ki, içlerinden birisi vefât ettiği zaman müslümanlar "Bizleri İslâm dîni üzere öldüren Allahü teâlâya hamd olsun" derler. Sonra bunu unuturlar. Ne ölümü ne de, bu söyledikleri sözlerini hatırlarına getirirler." Buyurdu ki: "Mescidde üç kelâm hariç her türlü kelâmı konuşmak caiz değildir. Bunlar namaz kılanın kelâmı, zikredenin kelâmı, Allahü teâlânın dinini öğreten veya ondan birşey soranın kelâmı."

Birçok zühd ve verâ sahibi zât İbni Muhayrız hazretlerini görünce kendilerini onun yanında çok küçük görürlerdi. Buyurdu ki: "Hayırlı şeyler gördüğünüz zaman Allahü teâlâya hamd ediniz. Bir münker gördüğünüz zaman hemen hiç vakit kaybetmeden Allahü teâlâdân bu belânın ümmet-i Muhammed'den kaldırılmasını isteyiniz." Buyurdu ki: "Biz ameli ilimden daha efdal görürüz. Fakat bugün ilme, amelden çok daha fazla ihtiyâcımız var. (Çünkü ilim unutuldu)"

İbni Muhayrız yedi günde bir Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. İbni Muhayrız'da çok az kimselerde bulunan iki haslet vardı. Birincisi, bir yerde doğru olan ortaya çıkınca artık orada konuşmazdı. İkincisi ise yapmış olduğu iyilik ve ibâdetleri çok gizler kimseye belli etmezdi. İbni Muhayrız son derece vefa sahibi olup, dostlarını her işlerinde gözetir onlara yardım ederdi. O kökü Cennette olan cömertlik ağacına yapışmış, Allahü teâlânın beğendiği kadar çok cömert idi.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-6, sh. 22

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 68

3) Hilyet-ül-evliyâ, cild-5, sh. 138

4) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 116

ABDULLAH BİN ÖMER (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve fıkıh, tefsîr, hadîs ilminde en üstün olanlarından. Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Müslümanların gözbebeği Hazreti Ömer-ül-Fârûk'un oğlu olup, annesi Zeynep binti Ma'un-i Cümeyhî'dir. Mekke-i Mükerreme'de hicretten ondört (m. 608) sene önce doğup, aynı yerde 73 (m. 692) yılında vefât etti. Kabri Muhasseb'dedir.

İlk imâna gelenlerdendir. Babası İslâmiyetle şereflenince, çocuk yaşta müslüman oldu. Medine-i Münevvere'ye hicret etti. İslâm terbiyesiyle yetişti. Yaşı küçük olduğundan Bedir ve Uhud gazâlarına götürülmedi. Resûlullah (s.a.v.) ile diğer gazâlara katıldı. İlk önce Hendek gazâsında bulundu. Biat-ı Rıdvan'da babasından önce bîat ettiği rivâyet edilmektedir. Mûte ve Yermük gazâlarıyla Mısır ve Kuzey Afrika'nın fethinde bulundu. Horasan ve Taberistan seferlerine katıldı. Devlet kadrosunda vazîfe almaktan uzak durdu. Babası şehâdetinden önce kendisine veliahd olarak oğlunu göstermesini isteyenlere; "Bir evden bir şehîd yeter" buyurdu. Seçilmemek şartıyla Şûra üyeliğinde bulundu. Hazreti Osman'ın şehâdetinden sonra, Hazreti Ömer'in oğlu olduğu, ilmi husûsiyetteki yüksek mertebesini ve muharebelerdeki kahramanlığı ileri sürülerek halife olması istendi. Kabûl etmedi. Hazreti Ali'ye bîat etti. Fakat, iç hâdiselere karışmadı. "Cihâd, İslâm ülkesinde, müslümanlar arasında olmaz. Cihad, kâfirlere ve gayr-i müslim memleketine karşıdır." buyururdu. Sıffîn muharebesinden sonra da hilâfeti söz konusu olup, kendisine teklif edildi. Yine kabûl etmedi. Hazreti Muâviye'nin hilâfetinde Yezîd bin Muâviye ile Bizans seferine katıldı. Eyyüb Sultan hazretleriyle İstanbul surları önünde Bizanslılar ile mücadele etti. Mücâhiddi. Onbeş tane evladı vardı. Onbiri erkek, dördü kızdı. Abdullah bin Ömer, Peygamber efendimize çok bağlıydı. O'nun (s.a.v.) yolunda gitmek, ahlâkı ile ahlaklanmak isterdi. Huzûr-u se'âdetinden ayrılmak istemezdi. "O'nu (s.a.v.) dâima takib ederdi. Resûlullah (s.a.v.) nerede namaz kılsa izini takip ederek oraya giderdi. Beraber namaz kılardı. Sünnet-i seniyeyi yerine getirmek için Resûlullah'ı (s.a.v.) dâima taklid ederdi. Pek çok hâdiseye şâhid olup, hadîs-i şerîf dinlemekle şereflendi. Eshâb-ı kiram içinde en fazla hadîs-i şerîf rivâyet edenlerden oldu. İbâdet, sohbet ve gazâlarda, Veda Haccı'nda hep Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bulundu. Resûlullah'ı (s.a.v.) görmek, sohbetinde bulunmak, O'na hizmet etme şerefine nail olduğu ve fıtrâten üstün hâllere sahip olması sebebiyle bütün ilimlerde mahir üstad idi. Haram ve şüphelilerden sakınması, ilmi, dünyâya düşkün olmaması örnek durumdaydı. Her işte çok araştırıcı, inceleyici ve dikkatliydi. Kur'ân-ı kerîmin tefsîri husûsunda sahabenin ileri gelenlerinden idi. Helala ve harama âit hadîs-i şerîflerin çoğunu O bildirmiştir, İşittiği hadîs-i şerîfleri yazardı. Lüzum olmadıkça hadîs-i şerîf rivâyet etmezdi. İmâm-ı Begâvî buyuruyor ki, hadîs rivâyeti husûsunda İbn-i Ömer kadar dikkat edeni yoktu. Eshâb-ı fukahâdan olup, fetvâları çok kıymetlidir. Ehli sünnetin Mâlikî Mezhebinin imâmı İmâm-ı Mâlik (r.a.) O'nun (r.a.) hakkında buyuruyor ki; "Abdullah bin Ömer, Peygamberimizden (s.a.v.) sonra hac mevsiminde ve diğer zamanlarda insanlara altmış sene fetvâ vermiştir. Fetvâ verme husûsunda pek ihtiyâtlı hareket ederdi. "Tabiînden Mihrân (r.a.) O'nun (r.a.) hakkında, "İbni Ömer'den daha fakîh kimse görmedim" buyurdu. Hadîs ve fıkıh âlimleri arasında Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbâs, Abdullah İbn-i Zübeyr ile Abdullah İbni Amr İbni'l-As'a "Abâdile-i erbaa" (dört Abdullah) ünvanı verilmiştir. Bu dört zât bir mes'elede ittifâk edince; "Abâdîle'nin kavli" denilir. Ancak fıkıh kitaplarında Abâdîle-i Abdullahlar denilince, ekseriya İbni Mes'ûd, İbni Abbâs ve İbni Ömer hazretleri kasd edilir. Âdem bin Ali'den rivâyet edildiğine göre, bir sohbetinde, "Kıyâmet gününde aksaklar diye çağırılacak kişiler vardır" dedi. Cemaat, "Aksaklar kimlerdir?" diye sorduklarında, "Sağa sola bakmak ve hareketler yapmak sûretiyle namazlarını eksilten ve aksatan kişilerdir" cevabını verdi.

İyilik etmesini, hayrı, sadakayı, köle azad etmesini çok severdi. İyi ve güzel huylu olup, kötülükten uzaktı. Her işini ve her şeyini Allah için yapardı. Yüzüğünün taşında" Abede'l-lâhe lillah" "Allahü teâlâya Allah için, hâlis ibâdet etti" yazılı idi. Abdullah bin Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Müslümanlıkla şereflendikten sonra en büyük sevinç ve neş'em, gönlümün, herkesi peşinden koşturan bir takım istek ve arzulara meyletmemiş olmasıdır." Dünya malına hiç gönül bağlamazdı. Câbir bin Abdullah der ki: "Hazreti Ömer ve oğlu Abdullah'dan başka içimizde dünyâya meyli olmıyan kimse yoktur."

Hazreti Nâfi, Hazreti Abdullah'ın azâtlısıdır. O'nu onbin dirheme satın aldıktan sonra, "Seni Allah rızası için âzâd ettim." buyurdu. Çok cömert, hâlim ve selim idi. Köle ve câriyelerinden hangisini Allahü teâlâya ibâdet ederken görse, hemen onu âzâd etmek âdeti idi. Kölelerinin böyle görünerek kendisini aldattıklarını söylediklerinde "hayır için aldanmaktan iyi şey var mıdır?" buyurduğu pek meşhûrdur.

Azadlılarından olan İmâm-ı Nâfi efendisi ile ilgili olarak buyurdular ki: "Abdullah bin Ömer, bin kişi âzâd etmeyince, rûhunu teslim etmedi. Bazan bir ay geçerdi de bir parça et yemezdi. Ancak, misâfiri bulunduğu veya Ramazan-ı şerîfte yerdi." "Bir şeyi fazla sevmeye başladı mı, onu Allah rızâsı için, bir ihtiyâcı olana verirdi. Bu meyanda Allahü teâlânın, **"Beğendiklerinizden çıkarıp vermedikçe zinhar iyilik mertebesine erişemezsiniz!"** âyet-i celîlesiyle amel ederdi.

"Hazreti Abdullah (r.a.)'ın canı balık istemişti. Kızartıp önüne koydular. Tam bu sırada birfakîr geldi ve Hazreti Abdullah, balığı o fakîre verdi."

"Abdullah bin Ömer (r.a.)'ın akşam yemeklerini yalnız yediği hiç vâki değildir. Mutlaka misâfir arar, bulurdu." "Abdullah bin Ömer'le bir dostun evinde üç gün misâfir kalınca bana "Kendi paramızdan harcamaya başla!" buyururdu.

Ka'kaa bin Hakim'den rivâyet edildiğine göre, o zamanın zenginlerinden Abdülazîz bin Hârûn, "Her ne ihtiyâcın varsa bana bildir", diye Abdullah bin Ömer'e mektûb yazmıştı. Ona şu cevabî mektûbu gönderdi: Resûlullah'dan, **"Önce geçindirmekle yükümlü olduğun kişilere ver; yüksek el, alçak elden hayırlıdır!"** buyurduklarını işittim. Yüksek elin ancak veren el, alçak elin de ancak alan el olduğunu sanıyorum. Senden herhangi bir isteğim yoktur. Allahü teâlânın bana sevk ettiği bir ni'meti de geri çevirmem. İbni Ömer'e (r.a.) bir gün dörtbin dirhem para ile kaftan getirilmişti. Dostlarından Eyyûb bin Vâil, ertesi gün onun çarşıda binek hayvanına veresiye yem aldığını görünce, şaşırdı. Derhal evine gidip sordu "Abdullah bin Ömer'e (r.a.) dün dörtbin dirhem para ile bir kaftan gelmemiş miydi?" Ev halkı, "Evet, gelmişti!" dediler. Eyyûb bin Vâil, "Bugün onu gördüm. Binek hayvanı için yem satın alıyordu. Bedelini peşin ödeyecek parası yoktu" dedi. Ev halkı: "Dünkü paradan yanında bir kuruş kalmadı. Kaftanı da dün omuzlarına alıp gitmişti. Eve döndüğü zaman sırtında yoktu. Kaftanı ne yaptığını sorduk. Bir fakîre hediyye ettiğini söyledi" dediler. O'nun cömertliğine ve haline gıbta eden dostu, geri dönüp çarşı esnafına, "Ey tacirler! Sizin haliniz nice olacaktır! İşte Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah (r.a.) binlerce dirhemini fakîr fukaranın ihtiyâcına sarf ediyor da, kendi binek hayvanının yem ihtiyâcını veresiye satın almak mecbûriyetinde kalıyor" dedi. Bir gün Abdullah bin Ömer'in (r.a.) devesi çalındı. Çok aradı, bulamadı. Alana helâl olsun dedi. Mescide girip namaz kıldı. Biri gelip deven şuradadır dedi. Nalınlarını giyip oraya giderken, geri döndü ve helâl etmişdim, artık almam dedi. Dostlarından imâm Meymûn bin Mihvan (r.a.) anlatır: "Abdullah bin Ömer'i (r.a.) ziyârete gitmiştim. Evinde bulunan eşyaların hepsine değer biçtim ve bütün bunların değerinin

yüz dirhemi bulmadığını gördüm. Hazreti Abdullah, temizliği seven ve bu konuda titizlik gösteren bir sahâbîydi. Hazreti Nâfi'den şöyle rivâyet ediliyor. Cuma namazına gitmeden önce mutlaka yıkanır ve güzel kokular sürünürdü. Bayram namazları için de aynı şeyi yapardı. İhram için, Mekke'ye giriş için ve Arafat'ta vakfe için de yıkanırdı. Günde iki defa güzel koku sürünürdü. Elbiselerinin dâima tertemiz ve kokusunun güzel olmasına dikkat ederdi.

Hazreti Nâfi'e Hazreti Abdullah'ın evindeki hayatı sorulduğunda şöyle anlattı: "Her namaz için abdest alır ve bunların arasında Kur'ân-ı kerîm okurdu." Hazreti Abdullah'ın kendisi diyor ki: "Asr-ı se'âdette bir rüya görmüştüm. Güya elimde ipekli bir kumaş parçası var ve ben Cennetden nereyi istiyorsam bu ipekli kumaş parçası sayesinde oraya uçuyorum. Derken iki kişi beni tutup Cehenneme götürmek istediler. Derhal karşılarına bir melek çıktı. Ve bana "Korkma!" dedi. Bunun üzerine beni bıraktılar, Hazreti Hafsa benim bu rüyamı Resûlullah'a anlattı. Cenâb-ı Peygamber, **"Abdullah ne iyi insandır! Keşke geceleri de namaz kılsa!"** buyurdular. Abdullah bin Ömer, o târihten itibâren gece namazına başladı. Geceleri çok namaz kılardı.

Abdullah bin Ömer'in (r.a.) oğlu Hâlid'in âzâd ettiği Ebû Gâlib diyor ki: "Abdullah bin Ömer (r.a.) Mekke'ye geldiği zaman bize misâfir olurdu. Geceleri kalkar, teheccüd namazı kılardı. Bir gece sabah namazı yaklaştığı zaman bana, "Kalkıp namaz kılmayacak mısın? Kur'ân'ın üçte birini okusan da olur!" Bu suâli üzerine, "Sabah yaklaştı, bu kısa zamanda Kur'ân'ın üçte birini okuyup yetiştiremem dedim." Bunun üzerine bana şu mukâbelede bulundu. "İhlâs sûresi Kur'ân'ın üçte birine eşittir."

Tabiînin büyüklerinden azadlısı Nâfi' buyurdu ki: "Abdullah bin Ömer (r.a.) ile beraber gidiyorduk. Ney sesi işittik. Abdullah kulaklarını parmakları ile kapadı. Oradan hızla uzaklaştık. "Ney sesi daha işitiliyor mu?" dedi. "Hayır işitilmiyor" dedim. Parmaklarını kulaklarından ayırdı. "Resûlullah (s.a.v.) de böyle yapmıştı" dedi. Birisi İbni Ömer hazretlerinin yanına gelip, "Allah için, seni çok seviyorum" deyince, Ben de "Allah için, seni hiç sevmiyorum. Çünkü sen, ezanı, tegannî ederek, şarkı söyler gibi okuyorsun" buyurdu. Allah'tan başka kimseden korkmazdı. Bir gün de yolculukta önlerine bir arslan çıktı. Yanındakiler çekinerek yürümediler. Abdullah bin Ömer (r.a.) aslanın yanına gidip, kulağından tuttu ve onu yoldan kenara çektikten sonra: "Resûlullah'tan işittim, insanoğlu Allah'dan başkasından korkmazsa Allahü teâlâ ona hiçbir şeyi musallat etmez" buyurdu. Dostlarından birisi ona bir ilâç hediye ederek, "Bu önemli bir ilâçtır! Sana Irak'tan getirdim" dedi. "Bu ilâç neye kullanılır?" diye sordu. O kimse, "Hazmı kolaylaştırır" deyince, İbni Ömer (r.a.) gülümsedi ve dostuna şu mukâbelede bulundu: Hazmı kolaylaştırır mı? Ben hiç bir yemekten karnımı doyurucasına yemedim. Benim hazım ilâcına ihtiyâcım olacağını zannetmiyorum. Ya'ni çok az yerdi. Acıkmayınca da bir şey yemezdi. Hazreti Abdullah kötülüğe karşı iyilikle mukâbele ederdi: Zeyd bin Eslem'den rivâyet edilmiştir: Bir kimse yolda Abdullah bin Ömer'e sövüp saymaya başladı. Hazreti Abdullah evinin kapısına varıncaya kadar onu dinledikten sonra adama dönerek. "Ben ve kardeşim Âsım kimseye sövmeyiz" buyurdu.

Abdullah bin Ömer (r.a.), ikibinaltıyüzotuz hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs okuttu. Kendisinden Abdullah İbni Abbas, Câbir bin Abdullah, Sa'îd bin Müseyyeb, Mûsâ bin Sa'd ve diğer Eshâb-ı kiram ile oğullarından Sâlim, Abdullah, Hamza, tabiîn dahil pek çok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etti. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ve Peygamberimizden gördüklerinin bazıları şunlardır:

Sa'd bin Ebî Vakkâsı (r.a.) abdest alırken, Resûlullah (s.a.v.) gördü. **"Yâ Sa'd! Suyu niçin israf ediyorsun?"** buyurdu. "Abdest alırken de israf olur mu?" dedik de, **"Büyük nehirde de**

olsa, abdestde fazla, su kullanmak isrâf olur." buyurdu. "Duâ şeklini de şöyle anlattı; "Resûlullah (s.a.v.) duâ ederken, mübârek ellerini kaldırırdı. Yağmur duâsında mübârek ellerini, mübârek yüzünün karşısına kadar başka duâlarda omuzları hizasına kadar kaldırırdı."

Bir genç ayağa kalktı ve "Yâ Resûlallah" dedi. "İnsanların en akıllısı kimdir?" Peygamber efendimiz şöyle buyurdular: **"Ölümü en çok hatırlayan ve gelmeden önce ona en iyi hazırlananlar; işte en akıllıları onlardır!.."**

"Allahü teâlâya karşı sorumluluğunun şuuruna varan nice akıllı kişiler var ki, halk katında densiz ve değersizdir, ama yarın kurtulacaktır! Halk nazarında nice tatlı dilli, giyimli kuşamlı da vardır ki, yarın kıyâmet gününde kurtulamıyacaktır!"

"İstediğini ye, istediğini giyin! İnsanları yanlış yola götüren isrâf ve tekebbürdür."

"Varlığı halinde veren kimse, yokluğu halinde bunu kabûl edenden daha çok sevâb kazanan değildir."

"Sizden biriniz Cuma namazına gelecek olsa, gusül abdesti alsın, temizlensin."

"Kader, Allah'ın sırrı, onu ifşa etmeyin."

"Nasîhat olarak ölüm yeter."

"Canı gargaraya gelmedikçe kulun tevbesi kabûl olur."

"Allahım Senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk isterim."

"Ancak iki kişiye gıbta edilir. Bunlardan birine Allah servet vermiş, o da bu serveti hak yolunda sarf etmiştir. Diğerine de ilim vermiş o da ilmiyle amel etmiş ve başkalarına da öğretmiştir."

Hazreti Peygamber (s.a.v.) Abdullah bin Ömer'e bir nasîhatinde buyuruyorlar ki: **"Allah için sev, Allah için darıl, Allah için anlaş, Allah için bozul, velilik mertebesini ancak bununla elde edebilirsin. Namazı ve orucu çok olsa bile bu minval üzere olmayan kişi imânın tadını alamaz.", "Abdullah! Sabahladığın zaman akşam için kendini kaygılandırma ve akşamladığın zaman, sabah için kendini kaygılandırma! Sağlığında hastalığın ve hayatında ölümün için (tedbir) al.."**

Resûlullah (s.a.v.), bir yanımdan tutarak bana şöyle buyurdu: **"Abdullah! Dünyada bir yabancı veya yolcu gibi ol ve kendini kabir halkından say!"** Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki, **"Bir kimse, tanıdığının kabri yanından geçerken selâm verirse, meyyit bunu tanır ve selâmına karşılık verir."** Abdullah İbni Ömer (r.a.) bunun için bir kabir yanından geçerken durup selâm verirdi. Hazreti Nâfi diyor ki, "Abdullah bin Ömer Resûlullah'ın (s.a.v.) kabri yanına gelir. "Esselâmü alennebiyy, esselâmü alâ Ebî Bekir, esselâmü alâ Ebî" derdi. Böyle söylediğini yüzden fazla gördüm.

Abdullah bin Ömer hazretleri buyurdu ki:

"Ey Ademoğlu! Bedeninle dünyâda ol, kalbinle âhireti bul."

"Kambur oluncaya kadar namaz kılsanız ve kıl gibi oluncaya kadar oruç tutsanız, haramdan kaçınmadıkça kabûl olunmaz."

"Hikmet ondur; dokuzu sükût, biri de az konuşmaktır."

"İnsanın mâhiyeti arkadaşından anlaşılır."

"Kendinden üsttekine hased, aşağıdakine tahakküm eden ehl-i ilim sayılmaz."

"Cenâb-ı Peygambere yaptığım bîati, bugüne kadar bozmadım ve değiştirmedim. Fitne ve kargaşalığa taraftar olan kişiye de bîat etmedim. Hiç bir müslümanı rahat döşeğinden uyandırmadım (rahatsız etmedim)."

---

1) Sahîh-i Buhârî, cild-3, sh. 29 v.d.

2) Sahîh-i Müslim, cild-1, sh. 275, 592, v.d.

3) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 340

4) El-İsâbe, cild-2, sh. 338

5) Târih-i Bağdâd, cild-1, sh. 171

6) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 17

7) Hülâsâtu Tehzîb-il-Kemâl, sh. 175

8) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 181

9) Tabakâtü İbn-i Sa'd, cild-4, sh. 105

10) Tabakât-üş-Şirâzî, sh. 49

11) Tabakât-ül-Kurrâ Libni'l-Cezerî, cild-1, sh. 437

12) El-İber, cild-1, sh. 83

13) En-Nücûm ü Zâhire cild-1, sh. 192

14) Nüket-ül-Himyân sh. 183

15) Tabakât-ı huffâz, cild-1, sh. 9

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 976

17) Eshâb-ı Kirâm, sh. 191

18) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-2 sh. 32, 113

19) İzâlet-ül-hafâ cild-2, sh. 190, 191

20) El-İstiâb cild-2, sh. 381

ABDULLAH BİN REVÂHA (r.a.)

Peygamber efendimizin, eshâbı içinde çok sevdiği, şairlerden. İsmi Abdullah, künyesi Ebû Muhammed, ünvanı Şâir-i Resûlullah'tır. Nesebi, Abdullah bin Revâhâ bin Sa'lebe bin İmrul Kays bin Amr bin İmr-ul-Kays el-Ekber bin Mâlik el-Asgar bin Sa'lebe bin Ka'b bin Hazrec bin Haris bin Hazrec el-Ekber. Vâlidesi, Kebse binti Vakıd bin Amr bin İtnâbe'dir. Onun hânedanı Haris bin Hazrec'tir. Hazreti Abdullah'ın babasının ceddi ile annesinin ceddi birleşmektedir.

Hazreti Abdullah bin Revâhâ, ikinci büyük Akabe bîatında müslüman oldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ikinci Akabe gecesinde, Evs ve Hazrec kabilelerinden gelenlere hitaben Kur'ân-ı kerîm okudu. Onları İslâm'a davet ve teşvik ettikten sonra buyurdu ki: **"Yüce Rabbim için şartım: O'na hiç bir şeyi eş ortak koşmaksızın ibâdet etmeniz, namazı kılmanız, zekâtı vermenizdir. Kendim için isteğim de: Allahü teâlâ'nın Resûlü olduğuma şehâdet etmeniz, kendinizi, çocuklarınızı ve kadınlarınızı koruduğunuz şeylerden beni de korumanızdır."** Abdullah bin Revâhâ (r.a.): "Böyle yaptığımız zaman bize ne var?" diye sordu. Peygamber efendimiz: **"Cennet var"** buyurdu. Orada bulunanlar bu daveti kabûl edip, "Yâ

Resûlallah! Sana nasıl bîat edelim, söz verelim" dediler. Peygamber efendimiz: **"Allahü teâlâ'dan başka ilâh olmadığına ve benim Resûlullah olduğuma şehâdet getirerek, namazı kılacağınıza, mallarınızın zekâtını, sadakasını vereceğinize, neşeli ve neşesiz zamanlarınızda sözlerimi dinliyeceğinize, emirlerime tamamıyla boyun eğeceğinize, darlıkta da varlıkta da muhtaçlara yardımda bulunacağınıza, hiç bir kınayıcının kınamasından korkmaksızın, Allah yolunda Allah için hakkı söyliyeceğinize, iyiliği buyurup kötülüklerden sakındıracağınıza bîat etmeli, bana kesin söz vermelisiniz."**

Bunun üzerine, orada bulunanlar Peygamber efendimize bîat ettiler. Hazreti Abdullah bin Revâhâ: "Biz, Allahü teâlâ'dan ve O'nun Resûlünden geleni kabûl ettik..." dedi. Medineliler, tekrar, "Yâ Resûlallah (s.a.v.) Sana yaptığımız bu taahhüd karşısında bize ne var?" diye sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlâ'nın rızası ve Cennet var"** buyurunca, onlar da: "Razı olduk ve kabûl ettik" dediler. Peygamberimiz (s.a.v.): **"İçinizden 12 kişi seçiniz. Onlar her husûsta kavimlerinin benim yanımda temsilcisi olsunlar. Hazreti Mûsâ da İsrailoğularından 12 temsilci almıştı."** buyurdu. Bunun üzerine, Hazrecliler 9, Evsliler de 3 temsilci çıkardılar. Hazreclilerin temsilcileri arasında Hazreti Abdullah bin Revâhâ da vardı. Bu temsilciler, Medinelilerin ileri gelenlerinden, bilgili, akıllı ve okuryazar olanlardandı. Bu temsilciler, temsil ettikleri topluluklara İslâm'ı anlattılar, onları da bîat'a hazırladılar. Hazreti Abdullah bin Revâhâ, Hârisoğullarına nakib tayin edildi. Hicretten sonra, Hazreti Abdullah bin Revâhâ ve Hazreti Mikdâd bin Esved arasında kardeşlik tesis edildi. Hazreti Abdullah bin Revâhâ, Bedir muharebesinde ve diğer muharebelerde bulunmuş, Hendek gazvesi sırasında Medine tarafına hendek kazılırken, teşvik edici, şiirler söyliyerek, Eshâb-ı kiramı coşturmuş, çalışmalarını hızlandırmıştır.

Bedir muharebesi bitip zafer elde edilince, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Abdullah bin Revâhâ ile Zeyd bin Hârise'yi, müjdeci olarak Medine'ye gönderdi. Pazar günü kuşluk vakti, Akik mevkiine gelince ayrıldılar. Hazreti Abdullah bin Revâhâ bir taraftan, Hazreti Zeyd bin Harise başka bir taraftan Medine'ye girdiler. Ev ev dolaşıp zaferi bildiriyorlardı. Hazreti Abdullah bin Revâhâ:

Ey Ensâr cemâati, size müjdelerim ki, Sağ ve selâmettedir, Allah'ın Peygamberi Müşrikler öldürüldü ve esîr edildiler, Var esîrler içinde, çok şöhretli kişiler. Rebîa ve Haccâc'ın oğulları bittamâm, öldürüldü. Bedir'de, Ebû Cehil bin Hişâm diyerek yüksek sesle zaferi müjdeliyordu. Hazreti Âsım bin Adiy: "Ey İbn-i Revâhâ! Söylediğin gerçek mi?" diye sordu. Hazreti Abdullah bin Revâhâ: "Evet, vallahi gerçektir! İnşâallah, yarın Resûlullah da elleri bağlanmış bulunan esîrlerle birlikte gelir, gelecektir!" buyurdu.

Hazreti Abdullah bin Revâhâ 6 (m. 627) yılında Hudeybiye Musâlahasına katılarak bîat-ı Rıdvan'da bulundu. Yahudilerin Reîsi Ebû Rafi'nin katlinden sonra yahudilerin başına, esîr bin Zürâm geçmiş, müslümanların aleyhinde tahriklere başlamıştı. Esîr bin Zürâm, Gatfan kabilesini, müslümanlar aleyhinde harekete geçirmek teşebbüslerinde bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) bu hareketten haberdâr olarak, hicretin altıncı senesi Ramazanında, Hazreti Abdullah bin Revâhâ'yı otuz kişinin başında Hayber tarafına göndermiş, Hazreti Abdullah da esîr bin Zürâm'ın bütün ahvâlini uzun uzadıya tetkik ederek vaziyeti Peygamber efendimize (s.a.v.) bildirmişti. Esîr bin Zürâm'ın vücudunu kaldırmak lâzım geldiğini anlatmış, bunun üzerine Hazreti Peygamber, onu bu işle vazîfelendirmişti. Hazreti Abdullah bin Revâhâ, maiyetindeki otuz kişi ile birlikte hareket ederek, esîr bin Zürâm'ın yurduna doğru yürüdü. Hazreti Abdullah, Esîr bin Zürâm'ın makamına vardıktan sonra, onu Medine'ye davet etti. Esîr bin Zürâm da daveti kabûl ederek, her

müslümana karşı bir kişi olmak üzere otuz kişi alarak yola çıktı. Esîr, yolda bir müddet ilerledikten sonra aklına bir takım şüpheler gelip, Medine'ye gitmekten ise Hayber'e dönmenin daha iyi olduğunu zannederek gerilemeye başladı. Hazreti Abdullah bin Revâhâ, onun bu halini gördükten sonra O'na; "Ey Allah'ın düşmanı! Ne diye geriliyorsun?" dedi. Esîr, şüpheye düştüğünü söylediğinden iki taraf arasında şiddetli bir cenk başladı. Esîr bin Zürâm ile maiyetindekilerin hepsi imha edildi.

Hazreti Abdullah bin Revâhâ, Hayber'in fethinde, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) maiyetinde bulunmuş, daha sonra Hudeybiye andlaşmasının olduğu yıl yapılamıyan Umre haccını yapmak üzere Mekke'ye gitmişti. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Kusvâ adındaki devesinin üzerinde bulunduğu ve devenin yuları Hazreti Abdullah bin Revâhâ'nın (r.a.) elinde olduğu halde ve sadık arkadaşları da çevrelerinde, kılıçlarını kuşanmış bir şekilde, yürüyerek Mekke'ye girdiler. Müşriklerin ileri gelenleri; yürekleri kin, hınç ve kıskançlıkla dolu olarak, Peygamber efendimizi gözetlemek için Handeme, Kuaykıan dağına çıkmışlardı. Mekkeli erkek, kadın, çoluk çocuklar da, Peygamber efendimizle Eshâbını seyretmek için Darünnedve'de sıralanmışlardı.

Abdullah bin Revâhâ (r.a.), Kusvâ'nın yularını çekerek Peygamber efendimizin önlerinde yürümekte ve:

Ey kâfirler çekilin, Peygamberin yolundan,
Ki Allahü teâlâ, O'na gönderdi Kur'ân.

Her hayır ve iyilik vardır O'nun dininde,
Bu din için ölmekdir, en hayırlı ölüm de.

Gerçek Resûlullahdır, kabûl ettim yürekten,
Her sözüne inandım, kabûl ettim şimdi ben.

Ey kâfirler! Kur'ân'ın, Allahü teâlâ'dan,
İndiğini siz inkâr eylediğiniz zaman,

Nasıl indirdik ise, darbeleri aniden
Ve nasıl' ayırdıksa, başınızı gövdeden.

Onun mânâsına da, inanmazsanız eğer,
İner aynı şekilde başınıza darbeler.

diyerek kâfirleri kötüleyici şiirler söylemekte ve devamla:

Başlarım O Allah'ın, mübârek ismiyle ki,
Yoktur O'nun dininden, başka dîn-ihakîkî.

Ve yine başlarım ki, ismiyle O Allah'ın,
Muhammedhem kulu ve hem Resûlüdür O'nun.

diye yine şiir okurdu.

Hazreti Ömer; "Ey İbn-i Revâhâ! Sen Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde ve Harem-i şerîfte nasıl şiir okuyabiliyorsun" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Yâ Ömer! O'na mâni olma. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, O'nun sözleri, bu Kureyş müşriklerine ok yağdırmakdan daha çabuk, daha çok tesirlidir. Ey İbn-i Revâhâ devam et"** buyurdu. Hazreti Ömer sustu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) biraz sonra Hazreti Abdullah bin Revâhâ'ya:

"Allahü teâlâ'dan başka ilâh yoktur! Bir olan O'dur. Va'dini gerçekleştiren O'dur! Bu kuluna yardım eden O'dur! Askerlerini güçlendiren O'dur! Toplanmış olan kabileleri, bozguna uğratan da yalnız O'dur! de!" buyurdu. Abdullah bin Revâhâ (r.a.) da:

"Allahü teâlâdan yoktur başka bir ilâh,
Yoktur O'nun şeriki, lâ ilahe illallah.

O'dur müslümanların, askerlerine güç veren,
Ve O'dur kâfirleri, dağıtan, mağlub eden."

diye söylemeye başladı. Müslümanlar da onun söylediği gibi söylediler.

Hicretin sekizinci senesi Cemaziyelevvelinde, Mûte gazâsı vukû' buldu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Busra reîsi olan Emîre bir mektûb göndererek O'nu İslâmiyyete davet etmişti. Bunlar, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) elçisine hüsn-i kabûl göstereceklerine elçiyi katletmişler, müslümanlara karşı harp yapacaklarını ilân etmişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.) 3000 kişiden müteşekkil bir kuvvet hazırlamış onu Zeyd bin Hârise'nin kumandasına vermişti.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), mescidinde öğle namazını kıldırdıktan sonra oturdu. Eshâb-ı kiram da oturdular. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Cihâda çıkacak olan şu insanlara, Zeyd bin Hârise'yi kumandan tayin ettim! Zeyd bin Harise şehîd olursa, yerine Cafer bin Ebî Talib geçsin. Cafer bin Ebî Talib şehîd olursa, Abdullah bin Revâhâ geçsin. Hazreti Abdullah bin Revâhâ da şehîd olursa, müslümanlar aralarında münasip birini seçsin ve onu kendilerine kumandan yapsın!"** buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı kiram ağlamaya başladılar. "Yâ Resûlallah! Keşki sağ kalsalar da kendilerinden istifâde etseydik" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) cevap vermeyip sustular.

Mücâhidler, Medine'den yola çıkacakları sırada, Peygamber efendimiz, beyaz bir sancak bağlayıp Hazreti Zeyd bin Hârise'ye verdi. Haris bin Umeyr'in öldürüldüğü yere kadar gitmesini ve orada bulunanları İslâmiyyete davet etmesini, müslümanlığı kabûl ederlerse ne a'lâ, kabûl etmedikleri takdîrde, Allahü teâlâ'nın yardımına güvenerek onlarla çarpışmasını tavsiye etti. Uğurlamak üzere Veda yokuşuna kadar mücâhidlerle beraber gitti.

Hazreti Abdullah bin Revâhâ, yanındaki kumandan arkadaşlarıyla birlikte vedalaştıkları sırada, ağladı. Ona "Ey Revâha'nın oğlu! Ne için ağlıyorsun?" diye sordular. Hazreti Abdullah bin Revâhâ:

Ağlamamın sebebi, değil dünyâ sevgisi
Ve değildir vallahi, özliyeceğim ben sizi.

Asıl sebep şudur ki, Kur'ân-ı kerîminde,
Şöyle buyurmaktadır, Rabbimiz bir âyette:

"Muhakkak biliniz ki, sizlerin içinizden
Hiç bir kimse yoktur ki, geçmesin cehennemden"

İşittim bu âyeti, Resûlullah okurken,
Cehenneme uğrarsam, nasıl sabrederim ben.

Dedi. Müslümanlar "Allahü teâlâ, sizi sevgili kulları zümresine ilhak etsin, sâlihlerden olun!" diye duâ ettiler. Sonra Hazreti Abdullah bin Revâhâ (r.a.):

Mağfiret diliyorum, rahmân olan Rabbimden,
Vücûdum baştan başa kan olsun darbelerden.

Naşıma uğrayanlar desinler (Ne se'âdet,
Kan revan yerde yatan, şehîd olmuş nihâyet)

diyerek duâ etti.

Ordu gitmeğe hazırlandığı sırada, Hazreti Abdullah bin Revâhâ Peygamber efendimizin yanına varıp vedalaştıktan sonra: "Yâ Resûlallah! Bana ezberliyeceğim ve aklımdan hiç çıkarmıyacağım bir şeyi emir ve tavsiye buyurur musunuz? dedi. Peygamber efendimiz O'na: **"Sen, yarın Allah'a pek az secde edilen bir ülkeye varacaksın, orada secdeleri,**

namazları çoğalt!" buyurdu. Hazreti Abdullah bin Revâhâ, "Yâ Resûlallah! Bana, nasihatini arttırır mısınız? dedi. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlâyı dâima zikr et. Çünkü, Allah'ı zikr, umduğuna ermende sana yardımcı olur"** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Seniyyet'ül Vedâ'da mücâhidlerle vedalaştı. Onlara; **"Haydi Allah'ın ismi ile gazâ ediniz. Allah'ın ve sizin Şam'da bulunan düşmanlarınızla çarpısınız! Orada nasrânîlerin kiliselerinde, halktan ayrılmış kendilerini ibâdete vermiş, bir takım kimseler bulacaksınız, sakın onlara dokunmayınız! Onların dışında, başlarında şeytanların yuvalandıkları daha bir takım kimseler de bulacaksınız. Onların başlarını kılıçla koparınız! Siz, ne bir kadını, ne süt emen bir çocuğu, ne yaşlanmış bir pîr-i fâni'yi öldürecek, ne bir ağaç yakacak veya kesecek, ne de bir ev yıkacaksınız."** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), mücâhidlerle vedalaşıp, Medine'ye dönerken, Hazreti Abdullah bin Revâhâ Peygamber efendimizi şu beytle selâmladı:

Vedalaştım Nahil'de, Allah'ın Resûlünden,
Selâmet orada kaldı, O'ndan ayrılınca ben.

Eyvah! Arkada kaldı, Allah'ın sevgilisi,
Eyvah! Uzakta kaldı, dostların hayırlısı.

Zeyd bin Erkam der ki: "Ben Hazreti Abdullah bin Revâhâ'nın terbiyesi altında yetişmiş bir yetimdim. Kendisi, Mûte seferine çıktığında, beni de devesinin terkisine bindirmişti. Vallahi, geceleyin biraz gidince, O'nun şu beyitleri okuduğunu işittim:

"Ey devem! Kumluktaki, kuyuya eğer beni,
Oradan da dört konak, götürürsen ileri.

Çıkarmam artık seni, bundan başka sefere,
Sahipsiz kalacaksın, az sonra ona göre.

Ben herhalde evime, geri dönmeyeceğim,
Umarım ki, bu harpte, ben şehîd düşeceğim.

Son konakta mü'minler, geçti beni hız ile,
Ey Revâhâ'nın oğlu, en yakınların bile,

Kardeşlik bağlarını, koparark geçtiler,
Seni Hak teâlâya bırakıp da gittiler.

Artık düşünmüyorum, geride ne malım var?
Hiç umurumda değil, ağaçlarla hurmalar"

Kendisinden, bunları işitince, ağladım. Hazreti Abdullah bin Revâhâ bana kamçısıyla dokunarak; "Ey yaramaz! Sana ne oluyor, sana ne zararı var? Allahü teâlâ, bana şehîdlik nasîb ederse sen de, hayvan üzerinde geri dönüp, yerine ulaşırsın. Ben de, dünyânın dertlerinden tasa ve üzüntülerinden, hâdiselerinden kurtulmuş, rahata kavuşmuş olurum!" dedi. Geceleyin inip iki rekât namaz kıldı. Sonunda uzunca bir duâ yaptı ve bana (Ey çocuk) diye seslendi. (Buyur!) dedim. (Bu seferde inşaallah şehîdlik nasîb olacaktır!) dedi.

İslâm Mücâhidleri, yollarına devam ederek, Şam topraklarından Maan'a varınca, orada konakladılar. Orada, Kayser Heraklius'un, Rumlar'dan yüzbin askerle Belkâ topraklarından Maan'a gelip konduğunu ve Beliy kabilesinden Mâlik bin Zafile adında birinin kumandası altında Lahm, Cüzam, Kayn, Behrâ, Vâil, Bekr ve Beliy Hıristiyan Araplarından yüzbin kişilik bir kuvvetin de gelip onlara katıldığını haber aldılar. İslâm mücâhidleri, durumu görüşmek üzere, Maan'da iki gece kaldılar. Zeyd bin Harise (r.a.), Rumlar'ın kendileri için pek çok asker toplamış olduklarını haber verip, mücâhidlerin bu yoldaki görüşlerini sordu. Bazıları: "Rumlarla karşılaşmaktan

vazgeçip memleketlere akın yap. Halklarını esîr al, Medine'ye geri dön." dediler. Hazreti Abdullah bin Revâhâ, susuyor, konuşmuyordu. Hazreti Zeyd bin Harise, O'na, bu husûsta ne düşündüğünü sordu. Hazreti Abdullah bin Revâhâ: "Biz, ganîmetler elde etmek için yola çıkmadık. Fakat, Rumlarla karşılaşmak için yola çıktık!" dedi. Diğer mücâhidler ise; "Resûlullah aleyhisselâma yazı yazıp düşmanımızın sayısını bildirelim. Bize, acele asker göndermesini veya bu yolda yapmak istediği şeyi bize emretmesini istiyelim." dediler. Bu husûsta söz ve görüş birliğine vardılar. Hazreti Abdullah bin Revâhâ:

"Ey kavmim ne sebepten, tereddüt edersiniz?
Şehîd olmak kastiyle, cenge gelmedik mi biz?

Silâhça, süvarice, çokluk olduğumuzdan,
Dolayı savaşmadık, kâfirlerle hiç bir an.

Allahü teâlânın, bize ihsân ettiği,
Şu din kuvveti ile, savaştık aslan gibi.

Gidiniz, çarpışınız, muhakkak iyilik var,
Bu işin neticesi, yâ şehâdetyâ zafer.

Bedir günü vallahi, vardı iki atımız,
Uhud'da tek at ile, pek azdı silâhımız.

Bu cenkte galip gelmek, varsa eğer kaderde,
Zâten böyle va'detti, Allah ve Peygamberde.

Hakteâlâ vadinden, dönmez asla geriye,
Ey mü'minler! Öyleyse, yürüyün ileriye.

Şehîdlik varsa eğer, bizim kaderimizde,
Kavuşuruz cennette, şehîd kardeşimize"

dedi. Hazreti Abdullah bin Revâhâ'nın bu sözleri mücâhidleri cesâretlendirdi. "Vallahi Revâhâ'nın oğlu, doğru söylüyor" dediler ve yollarına devam ettiler.

Meşârif köyünde rastladıkları düşman askerleri yaklaşmaya başlayınca, İslâm mücâhidleri, Mûte diye anılan köyün önüne çekildiler ve hemen savaş düzenine girdiler. Düşman askerlerinin üzerine yürüdüler. İki taraf, yeşil ekinler üzerinde, birbirleriyle amansızca çarpışmaya başladılar. İslâm Ordusunun Başkumandanı Zeyd bin Harise (r.a.) Peygamber efendimizin sancağını eline aldı. Vücudu, Rumların mızrakları ile delik deşik edilip, kanları saçılıncaya kadar çarpışmaktan geri durmadı ve en sonunda şehîd oldu. Sancağı Hazreti Cafer bin Ebî Talib aldı. Zırh gömleğini giydi, atına bindi. Sancağı elinde olduğu halde ilerledi. Hazreti Cafer, düşmanların ortalarına kadar dalmış bulunuyordu. Çarpışırken, düşmanlar tarafından vurulup bir eli kesildi. Sancağı, diğer eline aldı. O eli de kesilince, sancağı koltuğunun altına kıstırdı. O sırada bir adam, ona mızrağını sapladı ve Hazreti Cafer şehîd oldu. Hazreti Cafer şehîd olunca, Ebü'l-Yüsr Ka'b bin Umeyr sancağı alıp, Hazreti Abdullah bin Revâhâ'ya verdi. Hazreti Abdullah bin Revâhâ sancağı alınca, atının üzerinde düşmanlara doğru ilerledi ve kendi kendine:

Ey nefsim, bana boyun eğeceksin elbette,
Bugün şehîd olurum, yemîn ettim bu harpte.

Yâ sen kendiliğinden, râzı olursun buna,
Yâ kabûl ettiririm, bunu ben, zorla sana.

Eğer öldürülmezsen, şayet sen bu savaşta,
Hiç ölmiyecekmisin, ey nefsim söyle bana.

Cafer bin Ebî Talib ve Zeyd bin Harise'nin,
Yaptığını yaparsan, bil ki iyi edersin.

Onlar şehîd oldular, ey nefsim durma geri,
Sonra bedbaht olursun, haydi atıl ileri.

diyerek hücuma geçti. Hazreti Abdullah bin Revâhâ çarpışırken parmağı yaralanınca atından yere atladı. Elinin yaralı parmağını ayağının altına koyup, "Sen, ancak, kanayan bir parmak değil misin? Bu kazaya da Allah yolunda uğramış bulunuyorsun." diyerek çekip kopardı. Ve kendi kendine; "Ey Nefs!" şehîdlikten seni çekindiren, sakındıran hangi şeylerdir? Eğer, kârım filanca hatundan mahrûm kalmaktan ileri geliyorsa, onu üç talakla boşadım, kölelerimi âzâd ettim, hurma bahçelerimi Allah ve Resûlullah'a bıraktım" dedi.

Hazreti Abdullah bin Revâhâ çarpıştıktan sonra dönüp atından indiği sırada, amcasının oğlu kendisine pişirilmiş et getirdi ve: "Al, bunu ve de biraz güçlen" dedi. Hazreti Abdullah bin Revâhâ (r.a.) üç günden beri bir şey yememişti. Etten bir defa ısırmıştı ki, o sırada, müslümanların bulundukları köşede bir kargaşalık oldu. Bu durumu görünce: "Sen hâlâ bu dünyâdasın. Dünyada yiyip-içmekle uğraşıyorsun" diyerek nefsini kınadı ve hemen elindeki eti bıraktı. Kılıcını sıyırıp tekrar savaşa girdi. Kahramanca çarpıştı. Bir ara düşman askerlerinden biri mızrağını Hazreti Abdullah bin Revâhâ'ya (r.a.) nişan alarak fırlattı. Hazreti Abdullah bin Revâhâ müslümanlarla düşman safları arasında yere düştü. Çok arzu ettiği şehâdete kavuştu. Eshâb-ı kiram (r.anhüm), hemen istişâre ederek aralarında Hazreti Hâlid bin Velîd'i kumandan seçtiler.

Peygamberimizin sâdık arkadaşları, Hazreti Hâlid bin Velîd kumandası ve sancağı altında hücuma geçtiler ve düşmanı bozguna uğrattılar. Bozguna uğrayan düşmana istedikleri gibi kılıç vurdular. Düşmanları, görülmedik şekilde bozguna uğrattılar. Hazreti Hâlid bin Velîd der ki: "O gün benim elimde dokuz kılıç parçalandı. Elimde geniş yüzlü bir Yemen Palası'ndan başka bir şey kalmamıştı."

Peygamber efendimiz, kumandanların şehîd edildiklerini, kendileri hakkındaki haber Medine'ye gelmeden önce aynı günde müslümanlara haber verdi. Onların şehîd oldukları saatte, Peygamber efendimiz Eshâbını mescidte topladı. Peygamberimiz çok üzgündü. Eshâbı (r.a.) "Yâ Resûlallah (s.a.v.) sizde olan üzüntüyü gördüğümüzden beri duyduğumuz üzüntünün derecesini ancak Allahü teâlâ bilir" dediler. Peygamber efendimizin mübârek gözlerinden yaşlar akarak; **"Bende gördüğünüz üzüntü, beni hüzün içinde bırakan şey, Eshâbımın şehîd olmaları idi. Bu hal, onları, Cennette karşılıklı tahtlar üzerinde oturmuş kardeşler olarak görünceye kadar devam etti. Zeyd bin Harise sancağı eline aldı. Nihâyet şehîd edildi. O şimdi Cennete girdi. Orada koşup duruyor. Sonra sancağı Cafer bin Ebî Talib aldı. Düşman ordularına saldırdı. Çarpıştı ve nihâyet o da şehîd oldu. O, şehîd olarak Cennete girdi ve yakuttan iki kanat ile dilediği gibi uçup duruyor. Cafer'den sonra sancağı Abdullah bin Revâhâ aldı. Elinde sancak olduğu halde düşmanlarla çarpıştı ve şehîd oldu ve Cennete girdi. Onlar, Cennette altından tahtlar üzerinde bana gösterildi."** buyurdu.

Hazreti Abdullah bin Revâhâ, dinine son derece bağlı, dünyâ malına ve rütbesine kıymet vermezdi. Allahü teâlâya ibâdet etmekte ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) emirlerini ölüm pahasına da olsa yerine getirmekte eşine az rastlanırdı. Bir defasında, Peygamber efendimiz (s.a.v.), hutbe okurken cemaate **"oturunuz"** buyurduğunda, Hazreti Abdullah bin Revâhâ, mescidin dışında bir yerde bulunuyordu ve hemen olduğu yerde oturdu, hutbe bitinceye kadar, hiç kımıldamadan orada bekledi. Onun bu hareketi, Peygamberimize ulaştırılınca, Peygamber efendimiz, **"Allahü teâlâya ve Resûlüne gösterdiğin itâatde Allahü teâlâ hırsını arttırsın"** buyurdu. Peygamberimiz, Hazreti Abdullah bin Revâhâ'yı çok sever, hastalandığı zaman hemen

ziyâretine gider, hâl ve hatırını sorardı. Bedir'den başlıyarak, şehîd olduğu Mûte Savaşına kadar Peygamberimizin iştirâk etmiş olduğu bütün savaşlarda bulunan Hazreti Abdullah bin Revâhâ, Peygamber efendimizin şâir ve hatîblerindendi. Kendisi "Vahiy kâtibiydi." Şairlikteki kudreti herkes tarafından bilinir ve takdîr edilirdi. Şiirleri, Eshâb-ı kiram tarafından hemen ezberlenerek ağızdan ağıza yayılırdı. Peygamber efendimiz de, onun şiirlerini beğenirdi ve bu şiirlerin düşmana ok atmadan daha tesirli olduğunu beyan ederdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onun hakkında, **"Cenâb-ı Hak, Hazreti Abdullah bin Revâhâ'ya rahmet eylesin, Melâike onun meclisi ile iftihar ederlerdi"** buyurdu.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-2, sh. 128

2) Sahîh-i Buhârî, cild-5, sh. 87

3) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 157, 159

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 992, 1009, 1088

5) Mevâhib-i Ledünniye, cild-1

6) İbn-i Hişam, cild-4, sh. 15

7) El-Kâmil fit-târîh, cild-2, sh. 234

8) Târîh-i Taberî, cild-3, sh. 107

ABDULLAH BİN SELÂM (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Ensârın büyüklerinden. Hicretten sonra müslüman oldu. Müslüman oluşu ibretlidir. Cennetlik olduğu hadîs-i şerîfte bildirildi. 43 (m. 663)'de Medine'de vefât etti. Hazreti Yûsuf (a.s.) soyundan ve Medine'deki Yahudi Benî Kaynuka kabilesinden idi. Cahiliyyet devrinde Husayn olan ismini Müslüman olunca Resûlullah (s.a.v.) "Abdullah" olarak değiştirdi, Nesebi Abdullah bin Selâm bin Haris Ebû Yûsuf el-İsrâilî el-Ensârîdir. Tevrat ve İncîl'i iyi bilen Hazreti Abdullah bin Selâm îmân etmeden önce Yahudi âlimlerindendi.

Kendisi müslüman oluşunu şöyle anlatır: "Ben Tevrat'ı ve tefsîrini babamdan okumuş, öğrenmiştim. Bir gün âhir zamanda gelecek olan Peygamberin sıfatları, alâmetleri ve yapacağı işleri bana anlattı ve "Eğer o, Hârûn evlâdından gelecek olursa ona tabi olurum, yoksa tabi olmam!" dedi ve Resûlullah'ın (s.a.v.) Medine'ye gelişinden önce öldü.

Resûlullah'ın (s.a.v.) Mekke'de nübüvvetini ilân ettiğini işittiğim vakit onun sıfatlarını ismini ve geleceği vakti biliyordum. Bu sebeple O'nu gözleyip duruyordum. Resûlullah'ın Medine yakınında Kubâ denilen yerdeki Amr bin Avfoğullarının evinde misâfir olduğunu birinden öğreninceye kadar bu hâlimi yahudilerden saklayıp sustum.

Bir gün ben kendi hurma ağacımın üzerinde uğraşıp, yaş hurma toplarken, Nâdiroğullarından birisinin "Bugün, Arapların adamı geldi" diye bağırdığını duydum. Beni bir titreme tuttu. Hemen "Allahü Ekber" diyerek tekbir getirdim: O anda halam Halide binti Haris, hurma ağacının altında oturuyordu. Kendisi çok yaşlı bir kadındı. Tekbirimi işitince: "Allah seni umduğuna kavuşturmasın, elini boşa çıkarsın? Vallahi sen Mûsâ bin İmrân'ın geleceğini işitmiş olsaydın bundan fazla sevinmezdin!" diyerek bana çıkıştı. Ona dedim ki "Ey hala! O, vallahi Mûsâ bin İmrân'ın kardeşidir ve O'nun gibi bir peygamberdir. Onun dinindedir ve onun gönderildiği tevhîd ile gönderilmiştir" dedim. Bunun üzerine bana: "Ey kardeşimin oğlu! Yoksa o kıyâmete yakın gönderileceği bize bildirilen Peygamber midir?" dedi. "Evet" dedim, "Öyleyse haklısın" dedi.

Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiği zaman halk etrâfına toplandı. "Resûlullah geldi" denilince O'nu görmek için hemen halkın arasına karıştım. O'nu görür görmez: "O'nun yüzü yalancı bir yüz olamaz!" dedim. Resûlullah toplanan insanlara İslâmiyeti anlatıyor, nasihatler veriyordu. Burada Resûlullah'tan işittiğim ilk hadîs-i şerîf şudur.

"Selâmı aranızda yayınız, aç kimseleri doyurunuz, sıla-i rahm yapınız (yakın akrabaları ziyâret ediniz), **insanlar uykuda iken namaz kılınız. Böylece Cennet'e selâmetle girersiniz."**

Diğer bir rivâyette Fahr-i âlem (s.a.v.), Hazreti Abdullah'ı nübüvvet nûru ile tanıyıp: **"Sen Medine âlimi İbni Selâm değil misin?"** buyurdu. O da: "Evet" deyince, Peygamberimiz: **"Yaklaş"** buyurarak, şu suâli sordu: **"Ey Abdullah, Allah için söyle! Tevrat'ta benim Vasıflarımı okuyup öğrenmedin mi?"** Abdullah dedi ki: "Allah'ın sıfatları nelerdir söyler misiniz?" Bu suale karşılık Resûlullah (a.s.) biraz bekledi ve Cebrâil (a.s.) İhlâs sûresini indirdi: **"De ki: O Allah birdir. Hiçbir şey O'nun dengi (ve benzeri) değildir."** Abdullah bin Selâm bu âyet-i kerîmeleri işitince Peygamberimize hemen: "Evet yâ Resûlallah! Doğru söylüyorsun, şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilah yoktur. Sen O'nun kulu ve Resûlüsün" diye kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu.

Hazreti Abdullah bin Selâm sözüne devam ederek, "Resûlullah ismimi sordu. Ben "Husayn bin Selâm" dedim. **"Hayır, Abdullah bin Selâm"** buyurdu. Ben de "Evet, Abdullah bin Selâm, seni hak ile gönderen Zâta yemîn ederim ki, bugünden sonra başka bir ismimin olmasını istemem" dedim. Bundan sonra devam ederek "Yâ Resûlallah! Yahudiler, insanı hayrete düşürecek kadar yalan söyleyen, asılsız isnad ve iftiralar eden, zâlim bir millettir. Eğer sen benim seciye ve her hâlimi onlardan sorup öğrenmeden önce, onlar benim müslüman olduğumu duyup öğrenirlerse, muhakkak sizin yanınızda bana, akla gelmeyen iftirada bulunur! Siz önce beni onlardan sorunuz!" dedim ve evin bir tarafına saklandım. Onun peşinden bir grup Yahudi ileri gelenleri içeri girdi. Bu esnada Resûlullah (s.a.v.) Yahudilere **"Aranızdaki Husayn bin Selâm nasıl bir adamdır?"** diye sordu. Yahudiler de "O bizim en yüksek âlimimiz ve en büyük âlimimizin de oğludur! İbni Selâm bizim en hayırlımız ve en hayırlımızın da oğludur!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Yahudilere:

"Eğer o müslüman olduysa siz buna ne dersiniz?" diye sordu; Yahudiler. Allah onu böyle bir şeyden korusun! diye karşılık verdiler.

O sırada Hazreti Abdullah bin Selâm saklandığı yerden çıkıp:

"Ey Yahudi topluluğu Allah'tan korkunuz! Size geleni kabûl ediniz. Allah'a yemîn ederim siz de bilirsiniz ki O, elinizdeki Tevrat'ta isminin ve sıfatlarının yazılı olduğunu gördüğünüz Allah'ın Resûlü budur. Ben şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed (s.a.v.) O'nun kulu ve resûlüdür." diyerek onu tasdîk etti. Bunun üzerine Yahudiler. "O bizim en kötümüzdür ve en kötümüzün de oğludur! diyerek çeşitli kusurlar ve iftiralarda bulunarak, Hazreti Abdullah bin Selâm'ı kötülediler. Hazreti Abdullah bin Selâm: "Zâten korktuğum bu idi. Yâ Resûlallah! Ben onların zâlim, yalancı, kötülük yapan, iftiracı bir millet olduğunu size haber vermemiş miydim? işte dediğim ortaya çıktı!" dedi. Resûlullah Yahudilere **"Birinci şehâdetiniz bize kâfidir, ikincisi ise lüzumsuzdur."** buyurdu. Hazreti Abdullah hemen evine döndü. Ailesini ve akrabalarını İslâmiyet'e davet etti. Halası da dahil hepsi müslüman oldular.

O'nun îmân etmesi Yahudileri çok kızdırdı. Bunun için kendisini sıkıştırmaya başladılar. Hatta Yahudi âlimlerden bazıları: "Araplar'dan peygamber çıkmaz, senin adamın hükümdârdır" diyerek, Abdullah bin Selâm'ı İslâmiyet'ten vazgeçirmeye kalkıştılarsa da muvaffak olamadılar.

Kendisi ile birlikte Sa'lebe bin Sa'ye, Üseyd bin Sa'ye, Esed bin Ubeyd ve bazı Yahudiler samimi olarak müslüman oldular. Fakat bazı Yahudi âlimleri: Muhammed'e yalnız bizim şerlilerimiz inandı. Eğer, onlar hayırlılarımızdan olsalardı, atalarının dinini bırakmazlardı." dediler. Bunun üzerine inen âyet-i kerîmelerde şöyle buyuruldu:

"Onların (Ehl-i kitabın) hepsi bir değildir. Ehl-i kitabın içinde bir cemaat vardır ki, onlar gece vakitlerinde secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okurlar." (Âl-i İmrân-113)

"Allah'a ve âhiret gününe inanırlar, iyiliği emrederler, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar, hayır işlerinde de birbirleriyle yarış yaparlar. İşte onlar sâlihlerdendirler." (Âl-i İmrân: 114)

Abdullah bin Selâm'ın (r.a.) imân ettiğine ve faziletine Kur'ân-ı kerîmin iki âyet-i kerîmesinin şehâdet ettiğini müfessirler ifade etmektedirler. Her iki âyet-i kerîmede de Allahü teâlâ onu müşriklere karşı şahit göstermektedir. Hazreti Abdullah bin Selâm'a indiği bildirilen âyet-i kerîme şudur: **"Resûlullah'ı inkâr edenlere de ki! (siz halinizi) Düşündünüz mü? Eğer Kur'ân Allah tarafından gönderilmiş olup da siz küfrettiyseniz (inanmayıp inkâr ettiyseniz) ve İsrâiloğullarından bir şahit, Kur'ân-ı kerîmi benzerine (Tevrat'a) göre (bu da Allah kelâmıdır diye) şehâdet edip inandı da siz kibirlenmek istediyseniz (bu bir zulüm değil midir? Allah ise zâlimler topluluğuna asla hidâyet etmez."**

Tefsîr âlimlerine göre "İsrâiloğullarından bir şahit âyetinde Abdullah bin Selâm'ın kastedildiği rivâyet edilmektedir. Çünkü O kendi milletine: "Hazreti Musa'ya inen Tevrat'ı Allah kelâmı olarak kabûl edip de Hazreti Muhammedi (s.a.v.) ve ona inen Kur'ân-ı kerîmi inkâr etmek zulümdür?" diyerek müslüman olmuştur.

Müslüman olunca, Kur'ân-ı kerîme dört elle sarıldı ve Peygamber efendimizi, gölgesi gibi takip etmeye başladı. Öyle oldu ki, Peygamber efendimiz onun hakkında: **"Cennetlik bir adama bakmak kimin hoşuna giderse, Abdullah bin Selâm'a baksın."** buyurdu.

Hadîs-i şerîf kitaplarından Buhârî ve Müslim'de bildirildiğine göre de Peygamberimiz Hazreti Abdullah bin Selâm'ın Cennete gireceğini müjdelemiştir. Ancak Aşere-i mübeşşere (Cennetle müjdelenen on kişi) arasında sayılmamıştır. Bu durumu bize Aşere-i mübeşşere'den olan Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.) haber vermiştir. Abdullah bin Selâm (r.a.) anlattı: Hazreti Peygamber (a.s.) zamanında bir rüya görmüştüm ve Resûlullah'a arz etmiştim. Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü rüyamda kendimi sanki bir bahçede gördüm. O bahçenin bir tarafında demirden bir direk vardı. Bu direğin bir ucu yerde, bir ucu gökte idi. Yukarısında da tutacak bir kulp, bir çember vardı. Bana "Haydi bu direğe çık" denildi. Ben de "Gücüm yetmez!" dedim. Bunun üzerine yanıma bir hizmetçi gelerek sırtımdaki elbisemi çıkardı. Bunun üzerine direğin tâ tepesine kadar çıktım. Kulpu tuttum. Bana "Halkayı iyi tut, bırakma!" diye tenbîh edildi. Böylece direğin kulpu elimde olarak uyandım. Resûlullah'a (s.a.v.) rüyayı anlattım, dinledikten sonra buyurdular ki:

"Gördüğün bahçe İslâm dinidir. Direk de İslâm dininin direği (tevhîd)**'dir. O kulp da çok sağlam olan** (imân)**'dır. Sen ölünceye kadar İslâm dîni üzerine yaşayacaksın** (Cennetlik olacaksın!)**"**

Yine başka bir rivâyette Muhammed bin Ka'b diyor ki; "Resûl-i ekrem bir defa: "Şu kapıdan ilk girecek olan, Cennet ehlinden (Cennetliklerden) biridir" buyurdu. Biraz sonra Abdullah bin Selâm içeri girdi. Eshâb-ı kiram Resûlullah'ın bu müjdeli haberini kendisine bildirdiler ve hangi ameli ile bu dereceye kavuştuğunu sordular. Hazreti Abdullah, "Ben zayıf bir kimseyim. Benim en kuvvetli ümidim, kalb selâmeti, yani kimseye karşı içimde kötülük beslememem ve boş sözleri terk etmemdir. Bundan başka (beni kurtaracağından ümitli olduğum) bir amelim (işim) yoktur" dedi.

Hazreti Abdullah bin Selâm (r.a.) Peygamberimizden 25 adet hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bunlardan arş ve akıl hakkındaki uzun hadîs-i şerîf in son kısmı şöyledir:

."…. Melekler dediler ki:

"Yâ Rabbi, Arştan büyük bir şey yarattın mı?" Allahü teâlâ:

"Evet, aklı yarattım, buyurdu" Melekler:

"Yâ Rabbi! O ne kadar büyüktür?" diye sordular. Allahü teâlâ: "Kumların sayısını bilir misiniz?" Melekler de:

"Hayır Ya Rabbi bilemeyiz dediler. Allahü teâlâ:

"İşte aklın da büyüklüğünü bilemezsiniz. Ben aklı kum taneleri gibi sınıflara ayırdım. Kimine bir tane, kimine iki tane, kimine üç-dört tane, bazısına bir farak, bazısına bir vesk (bunlar eskiden kullanılan ölçülerdir) **bazılarına da daha fazla verilmiştir buyurdu."**

Hazreti Abdullah (r.a.) hakîkaten, ahlâk ve ilim ile kendini süsleyen Cennetlik insanlardan idi. 18 (m. 639)'da Suriye taraflarında ortaya çıkan veba hastalığına yakalanan Eshâb-ı kiramdan Muaz bin Cebel (r.a.) vefât edeceği sıralarda, başucunda ağlayan bir talebesine "Niye ağlıyorsun?" diye sormuştu. Karşılığında: "Ben dünyâ için ağlamıyorum, ilmi senden öğrenmekteydim, bunu kaybedeceğime üzülüyorum!" cevabını verince, Muaz bin Cebel (r.a.): "İlim benim vefâtımla kaybolmaz. Benden sonra ilmi şu dört kişiden öğren: Abdullah bin Mes'ûd'dan, Abdullah bin Selâm'dan, çünkü Resûlullah (s.a.v.) onun hakkında "O, Cennetlik olan on kişinin onuncusudur" buyurdu. Hazreti Ömer'den (r.a.) ve Selmân-ı Fârisî'den (Başka bir rivâyete göre Ebüd-Derda'dan öğren" buyurdu. Hazret-i Muaz' bin Cebel'in böyle söylemesinin sebebi; Hazreti Abdullah bin Selâm'ın (r.a.) Resûlullah (a.s.) hayattayken, kendisinin yanından ayrılmayıp sık sık sorular sorarak ilimde derinleşmesidir.

Bir defasında Yahudiler Tevrat'taki recm âyetini Resûlullah'tan (s.a.v.) saklamaya çalıştılar. Fakat Abdullah bin Selâm (r.a.) bu âyeti bizzat Resûlullah'a bildirerek onların yalanlarını ortaya çıkardı.

Abdullah bin Ömer (r.a.) buyuruyor ki: Medine'de bir takım Yahudi topluluğu Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek, içlerinden bir erkek ile bir kadının zinâ ettiğini anlattılar ve "Bunlara hangi hükmü ve cezayı verirsiniz?" dediler. Resûlullah (s.a.v.) de "Siz recm cezası hakkında Tevrat'ta ne yazılmış olduğunu görüyorsunuz" diye sordu. Onlar "Biz zinâ edenleri herkese teşhir ederiz ve bunlar bir değnek ile de döğülürler." dediler. Abdullah bin Selâm Yahudilere "Siz yalan söylüyorsunuz! Tevrat'ta recm âyeti vardır" dedi. Bunun üzerine Tevrat'ı getirip açtılar. Yahudilerden birisi elini recm âyetinin üzerine koyarak bundan önceki ve sonraki âyetleri okumaya başladı. Abdullah bin Selâm ona: "Elini kaldır." dedi. O da elini kaldırınca recm âyeti

göründü. O zaman Yahudiler: "Ey Muhammed! Abdullah bin Selâm doğru söyledi, Tevrat'ta hakîkaten recm âyeti vardır" dediler. Bunun üzerine Resûlullah da bunların (zinâ yapanların) recm edilmeleri (taşlanarak öldürülmeleri) hükmünü verdi.

Bir gün Hazreti Abdullah (r.a.), Ka'b'a şöyle bir soru sordu: Âlimler ilmi öğrenip zihinlerine yerleştirdikten sonra onu oradan söküp atan nedir? Hazreti Ka'b: "Tama' hırs ve ihtiyâç peşinden koşmaktır" dedi. Bir kimse de Fudayl'e "Ka'bın bu sözünü bana izah eder misin?" deyince Fudayl Tama' insanın bir şeyi araması ve mukaddes değerlerini bu uğurda feda etmesi demektir. Hırs ise nefsinin her şeyi istemesi, senin de onun istediklerini yerine getirmendir. Bunun için de ona buna (kötü insanlara v.s...) ihtiyâcın olur. İhtiyâcını yerine getirenler de seni burnundan yakalamış olurlar (Yani seni emirleri altına alırlar), istedikleri yerlere sürüklerler, sen de onlara boyun eğersin. Onlar hasta oldukları zaman, dünyâ sevgisinden dolayı onların ziyâretlerine gider, tesadüf ettiğin zaman kendilerine selâm verirsin. Bu verdiğin selâmı, yaptığın ziyâreti Allah rızâsı için yapmazsın. Eğer bu kimselere ihtiyâç göstermezsen senin için çok daha hayırlı olurdu." Sonra Fudayl sözüne devam ederek "Bu benim sana anlattığım, filan ve falandan yüz hadîs-i şerîf rivâyet etmekten senin için daha hayırlıdır." dedi.

O, nefsini kötü huylardan ve isteklerden tamamen temizleyip terbiye etmek için çalışırdı. Kendisi zengin olduğu halde bazen Medine çarşısında sırtında bir yük odunla dolaştığı görülürdü. Yine bir gün, onu bu halde görenler kendisine: "Çocukların ve hizmetçilerin var, onlar senin bu kadar işini göremiyorlar mı?" diye sorduklarında Hazreti Abdullah "Evet var ve bu işimi yaparlar, fakat ben kendimi tecrübe etmek istedim. Acaba bu işi yapmak nefsime ağır gelecek mi? diye düşündüm. Eğer bende kibir varsa ondan kurtulmak istiyorum. Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: **"Kalbinde hardal tanesi kadar kibir** (büyüklenme) **bulunan kimse Cennete giremeyecektir"** cevabını verdi. Nitekim başka bir hadîs-i şerîfte de: **"Meyve veya herhangi bir şeyi kendi eliyle evine götüren, kibirden uzaklaşmıştır"** buyurmuştur.

Hazreti Abdullah Peygamber efendimizin (s.a.v.) Veda Haccında bulunmuş, Hazreti Ebû Bekir devrinde mürtedlerle yapılan savaşlara katılmıştır. Hazreti Ömer devrinde ise onun yanından ayrılmamıştır.

Hazreti Osman zamanında Medine'de kalmış, onun müşavere heyeti (danışma kurulu) arasına girmişti. Hazreti Osman, kendisine isyan edenler evini kuşattıkları zaman, Hazreti Abdullah'a haber göndererek, durumu bildirdi: "Bu halde benim ne yapmamı tavsiye edersin, senin fikrin nedir?" diye sordu. O da Hazreti Osman'ın yanına gidip selâm verdi. Hazreti Osman" o gece gördüğü rüyayı anlattı: "Kardeşim, bu gece rüyamda şu pencereden Resûl-i Ekrem'i gördüm bana: "Yâ Osman, seni sardılar, öyle mi?" diye sordu. Ben de: "Evet, öyle Yâ Resûlallah" dedim. Resûl-i Ekrem: "Seni susuz bıraktılar öyle mi?" diye sordu. Ben de evet öyle dedim. Bunun üzerine bana bir bardak su verdi ve içtim. Hatta soğukluğunu göğsümde duyarcasına suya kandım. Sonra bana: "İstersen seni onlara galip getirelim, istersen iftarı bizim yanımızda yap (yani istersen şehîd olarak yanıma gel) buyurdu. Ben de iftarı Resûlullah'ın yanında yapmayı tercih ettim" dedi. Hazreti Abdullah, Hazreti Osman'a "Sakin ol, sakin ol! Bu, senin haklı olduğunu gösterir, isbat eder!" cevabını verdi. Sonra Hazreti Osman: "Niçin geldin ey Abdullah bin Selâm?" diye sordu. O da: "Burada şehit oluncaya kadar veya Allahü teâlâ seni kurtarıncaya kadar durmak için geldim. Bana kalırsa bunlar seni mutlaka şehîd edecekler. Eğer şehîd ederlerse, bu senin için hayırlı, onlar için fenâ olur" dedi.

Hazret-i Osman, ona "Benim senden istediğim, dışarı, onların karşısına çıktığın zaman Allahü teâlâ'dan senin sebebinle onları iyiliğe sevk edip, kötülüklerine mani olmasıdır" buyurdu.

Bundan sonra Hazreti Abdullah (r.a.), Mısırlı âsilere karşı onları ikna edici bir konuşma yaptı. Konuşmasının sonunda şunları söyledi: "Târihte, öldürülen her peygamber için yetmişbin asker, savaşçı öldürülmüştür. Öldürülen her halife için de otuzbeşbin savaşçı öldürülmüştür. Onun için bu ihtiyârı (Hazreti Osman (r.a.) öldürmekte acele etmeyiniz. Allah'a yemîn ederim ki, onu kim öldürürse kıyâmet günü Allahü teâlâ, kendisini eli kesik ve felçli olarak huzûruna çıkarır. Şunu iyi bilin ki, çocukların babalarında hakları olduğu gibi, bu ihtiyârın da sizde hakkı vardır" dedi. Bu söz üzerine âsiler ayağa kalkarak "Yalan söylüyorsun, Yahudi" diye iki defa bağırdılar, kendisini dinlemediler.

Hazreti Osman rüyasında Resûlullah'ı gördüğü gün şehîd oldu. Hazreti Abdullah bin Selâm, onun şehâdeti esnasında yanında bulunanlara: "Hazreti Osman son olarak o esnada ne dedi?" diye sordu. Onlar da: "Hazreti Osman: "Allahım, ümmet-i Muhammed'in (a.s.) fitnesini kaldır ve kendilerini birleştir" diye üç kere duâ etti." dediler. Hazreti Abdullah bin Selâm (r.a.) da: "Eğer Hazreti Osman böyle duâ etmeseydi, müslümanlar kıyâmete kadar bir araya gelemezlerdi" buyurdu.

---

1) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 451, cild-3, sh. 108, cild-6, sh. 25

2) Sahîh-i Buhârî cild-4, sh. 102

3) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-2, sh. 517

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 252

5) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 176

6) İnsân-ül-uyûn cild-2, sh. 146

7) İrşâd-us-sârî cild-6, sh. 162

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 976

9) El-İsâbe cild-2, sh. 320

10) El-İstiâb cild-2, sh. 382

ABDULLAH BİN SÜHEYL (r.a.)

İlk müslüman olanlardan. Künyesi Ebû Süheyl'dir, m. 594 veya 596 senesinde Mekke'de doğdu. 12 (m. 633) senesinde Yemâme'de şehîd oldu. Annesi, Fahite binti Âmir, babası, Süheyl bin Amr'dır.

Abdullah bin Süheyl (r.a.) ikinci Habeşistan hicretine kadar müslümanlığını gizledi. Sonra Habeşistan'a hicret eden kâfileye o da iştirâk etti. Habeşistan'dan dönüşünde, babası tarafından, hapsedilip, işkence yapılmış, müslümanlıktan vazgeçmeye zorlanmıştı. Bu yüzden çok şiddetli eziyet ve sıkıntılara maruz kaldı. Çaresiz kalarak babasının sözüne uymuş gibi göründü. Aslında, istemiyerek imânını gizlemişti. Peygamberimizin (s.a.v.) hicreti sırasında o, çaresiz olarak Mekke'de kalmıştı. Resûlullah (s.a.v.) ve müslümanların çoğunluğu Medine'de bir araya gelmişler, gün geçtikçe güçlenmekte ve durumları iyiye doğru gitmekteydi. Mekke müşrikleri bunu bir türlü hazmedemiyorlar ve en kısa zamanda, müslümanları ve İslâmiyeti yok etmek istiyorlardı. Bu yüzden Bedir Muharebesine büyük bir intikam hırsıyla hazırlanmışlardı. Bu, Abdullah bin Süheyl' (r.a.) in işine yaramıştı. Bedeni müşrikler arasında ama, rûhu Resûlullah

(s.a.v.) ve müslümanlarla beraberdi. Şirk ve küfür ordusu arasında bulunmak istemiyordu ama, Resûlullah'a (s.a.v.) kavuşmak için bir müddet sabredecekti. Bu arada, babası kendisini zaman zaman kontrol ediyor, fakat Abdullah bin Süheyl, iç dünyâsında olup bitenleri, rûhunda yaşadığı ve tattığı lezzeti, babasına ve etrâfındakilere asla hissettirmiyordu. Günler böyle geçti. Babası onda kendine göre anormal bir durum, İslâmiyet'e dair bir belirti göremediğinden, artık onun hakkında, şüphesi kalmamıştı. Halbuki o, onların kirli ve insanlıktan uzak dünyâsından, Resûlullah'ın Cennet misali huzûrlarına, onun mübârek sohbetlerine, müslümanların o se'âdet ve mutluluk dünyâsına nasıl kavuşacağının planlarını yapmaktaydı. Abdullah bin Süheyl (r.a.) sanki başka âlemde yaşamakta, müşriklerden çok çok uzaklarda bulunmaktaydı. Kimsenin onun durumundan haberi yoktu. Müşriklerin, müslümanlardan birkaç misli fazla olan küfür ve şirk ordusu Bedir'e varmış, bütün techîzatını yerleştirmiş, muharebeye hazır duruma gelmişti. Mübarezeler karşılıklı tek tek vuruşmalar bitmiş, iki ordu birbirine girmişti. Harb iyice kızışmıştı. Abdullah bin Süheyl (r.a.) için tam zamanı idi. İslâm ordusu saflarına geçebilirdi. Abdullah bin Süheyl günlerden beri hayali ile yaşadığı dünyânın içine girmişti. Şimdi başka bir hava teneffüs etmeğe başlamıştı. Bu, rûhlara hem gıda ve hem de şifa olan bir hava idi. O, Allahü teâlâ'nın sevgilisinin yanında, onunla yan yana cihad ediyordu. Ne büyük se'âdetti. Kıyâmete kadar hayırla, duâ ile anılacakların arasına girmişti. Abdullah bin Süheyl (r.a.) artık yerinde duramıyordu. Arslanlar gibi, şirk ordusunun üzerine atıldı Sanki önceki Süheyl değildi, diğer Sahâbe-i kiram (r.anhüm) gibi o da kahramanca savaştı. Sonunda müşriklerin şirk ordusu kahr u perişan oldu.

Abdullah bin Süheyl (r.a.) Bedir'den sonra Uhud ve Hendek gazâlarına katılmış, Hudeybiye anlaşmasında da hazır bulunmuştur. Fakat bu anlaşma sırasında gördüğü manzara, onun kalbine bir hançer gibi saplanmış, çok üzmüştü. Hatta Resûlullah (s.a.v.) ve diğer müslümanlar da mahzûn olmuştu. Çünkü, Abdullah bin Süheyl'in küçük kardeşi Ebû Cendel müslüman olmuştu. Bu yüzden Mekke'de zincire vurulup, hapsedilmişti. Ancak bir yolunu bulup, kaçmış, Hudeybiye anlaşması imzalanırken kendini Resûlullah'ın mübârek ayaklarının dibine atmış, "Beni kurtar! Yâ Resûlallah" demişti. Fakat müşriklerin temsilcileri onun teslim edilmemesi için ısrar etmişler, yoksa anlaşmayı yapmayacaklarını kesin bir dille beyan etmişlerdi. Ama, Resûlullah (s.a.v.) bu anlaşmanın yapılmasını, birçok sebeplerden dolayı, istiyorlardı. Bütün taleblere rağmen, müşrikler tekliflerinden vazgeçmedi. Ebû Cendel'in bu sırada söylediği sözler bütün müslümanların gözlerini yaşartmıştı. Başlangıcı müslümanların aleyhine gibi görünen Hudeybiye anlaşması daha sonra, müslümanların lehine netice vermiş, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bu anlaşmayı, Feth-i Mübîn diye vasıflamıştır. Ebû Cendel hazretleri de, kurtulmuş bilâhare sağ sâlim Medine'ye dönmüştür.

Hudeybiye andlaşmasından iki sene sonra Abdullah bin Süheyl (r.a.) Mekke fethinde de bulundu. Mekke feth edilmiş öldürülecek olanların listesi yapılmıştı. Bunların arasında, Abdullah bin Süheyl'in babası da vardı. Babasına dayanamamıştı. Babasının öldürülmemesi için teşebbüste bulundu. Durum Resûlullah'a arz edildi. Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Abdullah'ın bu istirhâmını kabûl etti. Babasına bir emannâme verildi. Daha sonra, babası Süheyl bin Amr müslüman oldu. Sahâbelik şerefine nail oldu. O kadar ihlâslı bir mü'min oldu ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) ahirete teşrîfleri sırasında konuşmaları ile, birçok kimsenin irtidadına (dinden dönmesine) mani oldu.

Süheyl bin Amr hazretlerinin oğlu Abdullah bin Süheyl, (r.a.) Yemâme'de Cevas muharebesinde şehîd olmuştu. Hazreti Ebû Bekir, Kureyş ve Mekke'nin ileri gelenleri, oğlunun şehâdetinden dolayı, babası Süheyl'e (r.a.) taziyede bulunmuşlardı.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 406

2) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 180

3) Müstedrek cild-3, sh. 381

ABDULLAH BİN ÜMM-İ MEKTÛM (r.a.)

Eshâb-ı kiramın ilk îmân edenlerinden. Resûlullah'ın ikinci müezzini ve Medine vâlisidir. İsmi önceden Husayn iken, Peygamber efendimiz "Abdullah" olarak değiştirdi. İsminin Amr olduğu da rivâyet edilir. Lakabı Ümm-i Mektûm'dur. Ümmü'l-Mü'minîn Hadîcet-ül-Kübrâ'nın (r.anha) dayısı Kays'ın oğludur. Annesi Ümm-i Mektûm Âtike binti Abdullah el-Muhzûmiyye'dir. Mekke'de bi'setten önce doğdu.

İbni Ümm-i Mektûm, (r.a.) Peygamberimizin (s.a.v.) İslâmiyeti anlatmaya başladığı ilk zamanlarda îmân ile şereflenerek müslüman oldu. Mekke'de kâfirlerin zulüm ve eziyetleri dayanılmaz hâle gelmesi ve Medineli müslümanlara dîni esasları öğretmek için Medîne-i Münevvere'ye hicret etti. Âmâ olup, sesi çok gürdü. Sabah namazında, önce Hazreti Bilâl, sonra İbni Ümm-i Mektûm (r.a.) ezan okurdu. Kâfirler ile silahlı mücâdele başlayınca gazve ve seriyelerde vazîfe aldı. Harblere katılıp, gür sesiyle düşmanın moralini bozardı. Bazı savaşlarda Peygamber efendimiz O'nu Medîne-i Münevvere'de vâli olarak bırakırdı. Peygamberimizin zamanında onüç defa Medine'de kalıp, vâlilik ve imamlık yaptı. Hazreti Resûlullah, kendisine çok iltifât edip, dâima gönlünü alırdı. Medine'de vâlilik ve imametle vazîfelendirilmesi âmâ haliyle sefer ve muharebelere katılmasının güç olmasındandır. Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) insanlara dinimizin esaslarını anlatırken İbni Mektûm (r.a.) yanına geldi. Peygamberimiz meşgûliyetinden, alâkalanmakta geç kaldı. Fakat, daha cevap vermeden Kur'ân-ı kerîm'in sekseninci sûresi olan Abese sûresinin ilk on âyet-i kerîmesi indi. İlâhi emir üzerine Peygamberimiz daha fazla alâkalanıp, iltifâtını arttırdı. Hatta O'na **"Merhaba! Ey Rabbimin bana itab ve ikâzında bulunmasına sebep olan kişi!"** diye iltifât edip, yanına oturtur, halini hatırını sorardı. Hâne-i se'âdetine alıp, onunla sohbet ederdi. Bir defasında yine Peygamber efendimizi ziyâret için evine gelmişti. Resûlullah'ın huzûruna girmek için müsaade istedi. Zevcât-ı tahirattan (Peygamberimizin mübârek hanımlarından) Ümm-i Seleme (r.anha) ve Hazreti Meymûne (r.anha) da Hazreti Resûlullahın huzûrundaydılar. Resûlullah O'nun eve girmesine müsaade ettikten sonra hanımlarına: **"Çekilin ve saklanın"** buyurdu. Hanımlar da "Bu adamın iki gözü de görmez. Niçin çekilelim?" diye suâl edince, Peygamberimiz **"O görmüyorsa siz de görmüyor değilsiniz ya!"** buyurdu.

Veda Haccı'na katıldı. Peygamberimiz Veda Hutbesi'ni okurken, gür sesiyle hutbeyi tekrarladı. Hazreti Ebû Bekir'in hilafetinde müezzinlik, Hazreti Ömer devrinde de İslâm ordusunda vazîfe aldı.

Abdullah bin Ümm-i Mektûm (r.a.) hazretleri Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilenlerdendi. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğretirdi. Resûlullah'ın (s.a.v.) buyurduklarını unutmamak için devamlı sohbetlerinde hadîs-i şerîf rivâyet ederdi. Abdullah bin Şeddad, Abdurrahmân bin Ebî Leylâ, Âsım bin Rezin el-Esedi talebeleri arasındaydı. Sohbet âşığıydı. Evi Mescid-i Nebeviye uzakta

olmasına rağmen dâima gelirdi. Mescide gelirken Hazreti Ömer yardım ederdi. Mücâhid olup, cihadlara dâima katılmak isterdi. Gözleri görmediği için fiilen katılamamaktan çok üzülürdü. Fakat, katıldıklarında da gür sesiyle düşmanın moralini bozması, müslümanları sevindirip kâfirleri de kahr ederdi. İranlılarla yapılan harblerden Kadisiyye Muharebesi'nde de bulundu. Hicrî 15 (m. 636) senesinde yapılan Kadisiyye Meydan Muharebesi'nde, elinde sancak olduğu halde bir tepeye çıktı. Gür sesiyle düşmanın moralini bozdu. Ümm-i Mektûm'un (r.a.) bu muharebede şehîd olduğu veya dönüşünde vefâtı rivâyet edilir.

_____

1) El-İsâbe cild-2, sh. 523, 524

2) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-1, sh. 198

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 205

4) Ensâb-ül-eşrâf cild-1, sh. 151, 152

5) Ravd-ül-ünf cild-1, sh. 228

6) Medârik cild-3, sh. 361, 362

7) Eshâb-ün-nüzûl sh. 233, 234

8) İnsân-ül-uyûn cild-1, sh. 304, 305

ABDULLAH BİN ZEYD (r.a.)

Ezân-ı Muhammediyye'nin okunuşunu rüyasında görüp haber vermesinden dolayı "Sâhibü'l-ezân" adı ile meşhûr olan sahâbî. Adı, Abdullah bin Zeyd bin Abd-i Rabbih bin Sa'lebe bin Zeyd bin Haris bin Hazrec el-Ensârî'dir. Ebû Muhammed el-Medenî adı ile künyelenmiştir. Medîneli müslümanların Hazrec koluna mensûbtur. Akabe bî'atinde bulunarak Resûlullah'a (s.a.v.) îmân edip müslüman olmakla şereflenmiştir. Hicretin ikinci yılında (m. 624) yapılan Bedir muharebesine iştirâk etmiş ve diğer bütün harplere katılarak, büyük kahramanlıklar göstermiştir. Mekke'nin fethinde müslümanlar Mekke'ye girdikleri zaman, Hazrec kabilesinin Hârisoğulları kolunun bayrağını Hazreti Abdullah bin Zeyd taşıyordu.

Hicretin dokuzuncu (m. 631) senesinde, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber Veda Haccı'nda bulundu. Bu hac esnasında elinde bulunan bütün mallarını, hayvanlarını, fakîrlere sadaka olarak dağıttı. Kendisine sadece bir kısrak alıkoymuştu. Cömertliği o kadar çoktu ki, kendisi, sıkıntı ve zarûret içinde yaşamayı tercih eder, mallarını Allah yolunda harcardı. Hazreti Abdullah'ın arazisi pek azdı. Orada hayvanlarını besliyordu. Fakat çok kerre, beslediği hayvanlarını da fakîrlere dağıtır, sadaka verirdi.

Hazreti Abdullah bin Zeyd'in Muhammed adında bir oğlu olup, Peygamberimiz zamanında doğdu. Kendisinin, Uhud harbinde şehîd olduğunu bildiren raviler var ise de, bu haber kat'î değildir. O, hicretin 22. (m. 644) yılında 64 yaşında iken vefât etti. Cenâze namazını halife Hazreti Osman kıldırdı.

Hazreti Abdullah bin Zeyd, Resûlullah (s.a.v.) efendimizden "Ezan" ile ilgili hadîs-i şerîfi rivâyet etmekle meşhûrdur. İmâm-ı Buhârî ve İmam-ı Tirmizî'ye göre kendisinden yalnız bir ezan hadîs-i şerîfi rivâyet edilmiştir. Fakat hadîs imamı İbn-i Hacer-i Askalanî, 6 veya 7 hadîs-i şerîfin kendisinden rivâyet edildiğini bildirmiştir. Ezan ile ilgili hadîs-i şerîf hakkında bildirilen rivâyetler değişik olmakla beraber hepsinde bildirilen hüküm aynı olmuştur.

Ezan okumak, hicretin birinci senesinde (m. 623) Medine'de başladı. Bundan önce, namaz vakitlerinde yalnız (Essalâtü Câmi'a) denilirdi. Hicretin birinci senesinde, Resûlullah (s.a.v.), Eshâb-ı kirama sordu. Kimisi, namaz vakitlerini bildirmek için, Nasârâ gibi Nâkûs, yani çan çalalım dedi kimisi, Yahudiler gibi boru çalınsın dedi kimisi de namaz vakti ateş yakıp yukarı kaldıralım dedi. Resûlullah, bunları kabûl etmedi.

Abdullah bin Zeyd bin Sa'lebe (r.a.) ve Hazreti Ömer rüyada ezan okunmasını gördüler. Abdullah bin Zeyd (r.a.) Resûlullah'a (s.a.v.) gelip rüyasını anlattı:

Yeşil bir şal ve peştamal bağlamış, eline çan almış bir kişi gördüm. Ona sordum: "Elindeki çanı satar mısın?" "Ne yapacaksın?" dedi. Namaz vakitlerini bildirmek için çalacağım" deyince o zat dedi ki: "Ben sana daha hayırlısını tarifedeyim."

Kıbleye karşı durdu ve yüksek sesle "Ezân"ın mübârek kelimelerini okudu. Biraz durduktan sonra, aynı kelimeleri tekrar ederek sonuna doğru "Kad Kâmetis salâtü" cümlesini ilâve etti"

Bunun üzerine, Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Rüya haktır. O kelimeleri Bilâl'e öğret, okusun!"**

Hazreti Bilâl de, mescid-i şerîfin yakınında bulunan yüksek bir dama çıkarak, ilk ezanı öğretilen kelimelerle okudu.

Hazreti Ömer, ezan sesini işitince koşa koşa Resûlullah efendimizin huzûruna geldi. Hazreti Bilâl'ın söylediği kelimeleri aynen rüyasında gördüğünü arz etti. O gece, Eshâb-ı kiramdan bir kısmı da aynı rüyayı görmüşlerdi. İşte bu sırada Cuma sûresi 9. âyet-i kerîmesi nâzil olmuş, böylece ezan, vahiy ile de bildirilmiş oldu. İşte o günden itibâren, her namaz vakti ezan okunması sünnet oldu.

Buyurdular ki: "Dünyada olup ta âhıret hayatı yaşıyan insan se'âdet içindedir. Bir insan yaşadığı müddetçe Allahı hatırından çıkarmayıp, O'na hep yalvarırsa ahirette merhametine sebeb olur. Böylece âhıret hayatı yaşamış olur."

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, sh. 247

2) El-İsâbe cild-2, sh. 312

3) El-İstiâb cild-2, sh. 311

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 43

5) Sünen-i Dârimî cild-1, sh. 268

6) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 223

7) Nasb-ür-râye cild-1, sh. 265 vd.

8) Medâric-ün-nübüvve cild-2, sh. 99

9) Sahîh-i Buhârî cild-1, sh. 150

10) Sahîh-i Müslim cild-2, sh. 3

11) Sünen-i Ebû Dâvud cild-1, sh. 116

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 173

ABDULLAH BİN ZÜBEYR (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Aşere-i mübeşşereden olan Zübeyr bin Avvâm'ın oğludur. Nesebi Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm bin Huveylid bin Esed bin Abdil'uzza bin Kusayyel Kureyşî, el-

Esedî'dir. Annesi Hazreti Ebû Bekir-i Sıddîk'in kızı Esmâ'dır. Teyzesi, mü'minlerin annesi Âişe-i Sıddîka'dır.

Medine'de muhacirlerden ilk önce dünyâya gelen çocuk budur. Hicretten yirmi ay sonra (veya birinci senede) (m. 622) Medine yakınındaki Kûba'da dünyâya gelince Muhacirler çok sevinip rahatladılar. Çünkü, Yahudiler "Biz Muhacirlere sihir yaptık, çocukları olmayacak" diyorlardı. Bu mübârek zâtın doğumu onların yalanlarını ortaya çıkararak hayal kırıklığına uğrattı. Resûlullah efendimiz duâ edip, ismini "Abdullah", künyesini de "Ebû Bekir" koydu. Diğer künyesi "Ebû Hubeyb" idi. Babası tarafından annesi (ninesi) Hazreti Safiyye Resûlullah'ın halası idi.

Yedi yaşında iken babası tarafından Peygamberimize getirildiğinde O'na bîat etme şerefine kavuştu. Hazreti Ebû Bekir devrinden sonra yavaş yavaş çocukluk hayatından çıkarak Hazreti Ömer zamanında kendini göstermeye başladı. 14 (m. 636) senesinde oniki yaşlarında iken babası ile Yermük savaşına gitti. Hazreti Zübeyr bin Avvâm onu sahabeden birine emanet ederek savaşa katıldı. Kendisi de babasını savaşırken at üzerinden seyretti. Yine dört sene sonra 18 (m. 639)'de babası ile birlikte Hazreti Amr İbn-il-Âs'ın kumandanlığında Mısır'ın fethine katıldı.

Geceleri çok ibadet eden Hazreti Abdullah bin Zübeyr aynı zamanda çok cesur, kuvvetli ve kahraman idi. Hicretin 29 (m. 649) senesinde Afrika'da Abdullah bin Sa'd ile Tunus harbine katıldı. Yüzyirmibin düşman askeri ile yirmibin İslâm mücâhidi savaşırken, o birkaç mücâhid ile Bizans ordusu kumandanı Roma asilzâdesi Gregor'u (Cercire) öldürdü. Düşman kuvvetleri bozularak, zaferin kazanılmasında büyük rol oynadı.

Hazreti Abdullah bin Zübeyr otuzuncu sene, Hazreti Sa'îd bin Âs kumandasındaki ordu ile Horasan seferinde bulundu. Aynı sene Hazreti Osman tarafından Kur'ân-ı kerîm'in çoğaltılması için toplanan ilmî heyete davet edildi. Hazreti Osman'ın şehîd olduğu gün onu büyük bir gayretle müdâfaa etti. Ertesi sene 36 (m. 656)'da meydana gelen Cemel vakasında babasının yanında idi.

Hazreti Muâviye 60 (m. 680) senesinde vefât ettikten sonra yerine oğlu Yezîd iktidara geçti. Hazreti Abdullah bin Zübeyr ona bîat etmeyip Hazreti Hüseyin ile beraber Mekke'ye geldi. Yezîd de hemen Abdullah bin Zübeyr üzerine bir ordu gönderdi. Bu ordunun kumandanlığını Hazreti Abdullah'ın baba bir kardeşi Amr bin'Zübeyr yapıyordu. Bu orduyu mağlup ederek onu esîr aldı. Bundan sonra Hazreti Hüseyin'in Kûfe'ye gitmesini tavsiye edince kabûl etti. Ancak Hazreti Hüseyin'in Kerbelâ'da şehîd olduğunu işittiği zaman Yezîd'in adamlarını Hicazdan çıkartarak kendi namına hilafet ilân etti. Bu hadîseler üzerine Mekke ve Medine halkı kendisine bîat etti. Böylece 61 (m. 680/681)'de Hazreti Abdullah bütün Hicaz'a hakim oldu.

Bu hadîselerden iki yıl sonra Yezîd'in gönderdiği Müslim bin Ukbe, Harre savaşı sonunda Medine-i Münevvere'yi ele geçirdi. Bu savaşta Medine halkından ve Eshâb-ı kiramdan pek çok kimse şehîd oldu. Bundan sonra Mekke üzerine giderken vefât edince, yerine geçen Husayn bin Numeyr es-Sekûnî 64 (m. 683) senesi Muharrem ayında Hazreti Abdullah bin Zübeyr'i Mekke'de altmış dört gün muhasara etti. Mekkeliler çok sıkıntı çektiler. Rebî'ül-evvel ayında Yezîd'in ölüm haberi gelince muhasarayı kaldırarak Şam şehrine geri döndüler. Bu sırada Kâ'be-i muazzama yanınca, Hazreti Abdullah yeniden yaptırarak Hacer-ül-esved'i de içeriye aldırdı. Peygamberimizin (s.a.v.) türbesini tamir ettirdi. Yezîdin vefâtından sonra Hicaz, Yemen, Irak,

İran ve Horasan halkı kendisine bîat edip halife olarak tanıdılar. Dokuz sene Mekke'de halîfe oldu. Yalnız Mısır ve Şam bölgesi Emevîlerin elinde kaldı.

Hazreti Abdullah elinde bulunan yerlere, kendine sadık kimseleri göndererek hükümeti kuvvetlendirmeye başladı. Emevîlerin iktidarı zayıfladı. Ancak 65 (m. 684) yılında Hazreti Abdullah'ın en yakın taraftarlarından ve lehine çalışan kumandanlarından Dahhak el-Fihri'nin Merdi Rahit savaşında mağlup olup şehîd edilmesi Emevîleri rahatlattı. Bu arada kendisi haricileri de sıkıştırdı.

Abdülmelik bin Mervan 65'de Emevîlerin başına geçince Şam ve Mısır'da hükümeti kuvvetlendirdi. Irak'a asker sevk edip İbni Zübeyr'in kardeşi Mus'ab bin Zübeyr'i öldürdü. Sonra Haccac bin Yûsuf es-Sekafî'yi Hicaz'a gönderdi. Haccac 72 (m. 691)'de Mekke-i mükerreme'yi kuşattı. Ebî Kubeys Dağı üzerine mancınık kurup oradan Mescid-i Haram üzerine taşlar atarak şehri tahrib etti. Muhasara altıbuçuk ay sürdü. Bu esnada Hazreti Abdullah'ın gösterdiği kahramanlık ve yiğitlik her türlü tarifin üstündedir. Hazreti Abdullah bin Zübeyr bir savaş esnasında bir gün annesini ziyârete gitti. A'ma ve hasta bulunan, fakat çok yüksek kuvvetli bir imâna sahib olan o büyük sahabiyeye (teselli etmek için): "Ölümde rahatlık vardır" deyince o mübârek annesi de "Sen galiba benim ölümümü temenni ediyorsun. Hayır. Ben senin galip veya mağlup olduğunu öğrenmedikçe ölmeyi arzu etmiyorum. Sen ya Allah yolunda şehîd olursun, ben de bu acıya sabrederek mükafatını Allahü teâlâdan beklerim veya zafer kazanırsın ben de bununla sevinirim" diye karşılık verdi.

Hazreti Abdullah bin Zübeyr şehîd olmadan bir gün önce taraftarları dağıldı. Aralarında oğulları Hamza ve Hubeyb'in de bulunduğu onbin kadarı Haccac'a teslim oldu. Yalnız Zübeyr ismindeki oğlu yanında kaldı. Bu halde annesini tekrar ziyâret etti. Annesi Esma savaşa devam etmesini söyleyerek nasîhat ve duâ etti. Tekrar savaş meydanına atılan Hazreti Abdullah hücum ettiği düşman kuvvetlerini darmadağın ediyordu. Bir aralık "Makam" denilen mübârek yerde iki rekât namaz kıldı. Yeniden harbe girdi. Bu esnada alnına gelen bir mancınık taşı ile ağır şekilde yaralandı. Yüzünden kan akmaya başladı. Her tarafını saran Haccac'ın askerleri üzerine atılıp şehîd ettiler.

73 (m. 692) senesinde şehîd olduğu zaman yetmişüç yaşında idi. Annesi, Haccac'ın karşısına çıkıp acı ve doğru sözler söyledi. Birkaç ay sonra da vefât etti. Abdülmelik bin Mervan Kâ'benin bir duvarını yıktırarak yeniden yaptırdı. Hacer-i esvedi eski yerine koydurup son şeklini verdi. Bugünkü Kâ'benin üç duvarı Abdullah (r.a.), bir duvarı Abdülmelik yapısıdır.

Peygamber efendimizden doğrudan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca babasından, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer ve Hazreti Osman'dan teyzesi Hazreti Aişe'den, Hazreti Ali ve Süfyân bin Ebû Züheyr es-Sekafî'den hadîs-i şerîfler bildirdi. Kendisinden de, kardeşi Urve, Oğulları Âmir ve Ubbad, yeğeni Muhammed bin Urve, Ebû Ziban, Urve bin Amr-i Selmânî, Atâ, Tâvûs, Amr bin Dinar, Veheb bin Keysan, Sâbitî Bennânî ve diğer zatlar rivâyet etti. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Bulut ve meleklerin onun korkusundan kendisini tesbih ettiği Allahü teâlâ'yı noksan sıfatlardan tenzih ederim."

"Herhangi bir memlekette vefât eden Eshâbımdan biri, kıyâmette mahşer yerine giderken, o memleketin müslümanlarına önder olur ve onların önlerini aydınlatır."

"Benim mescidimde kılınan namaz, Mescid-i Haram hariç, diğer mescidlerde kılınan namazlardan efdaldir. Mescid-i Haram'da (Kâ'be'de) kılınan bir namaz, burada (Peygamber mescidinde) kılınan 100 namazdan efdaldir."

"Dünyada ipek giyen, âhirette giyemez."

"Nikâhı ilân ediniz."

"Allah yolunda bir gece bekçilik yapmak bin gündüzü oruçlu geçmekten efdaldir."

"Süt emen ve süt emilen biribirine namahrem değildir."

"Peygamber efendimiz iftitâh tekbiri alırken parmaklarını kulak yumuşaklığına değdiriyordu."

"Eğer ümmetimden, Allah'dan başkasını dost edinseydim, Ebû Kuhâfe'nin oğlunu (Ebû Bekir'i) **dost edinirdim. Ancak o din kardeşim ve** (hicret esnasında) **mağaradaki arkadaşımdır."**

Eshâb-ı kiramın tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden ve Abâdile (dört Abdullah)'dan biridir. Kendisinden Sahihayn'da (Buhârî ve Müslim) otuzüç hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunların altı tanesi Buhârî'dedir. Rivâyet ettiği otuzüç hadîs-i şerîfin tamamı Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) Müsned adlı hadîs kitabında mevcûttur. Hazreti Osman'ın zamanında Kur'ân-ı kerîmi çoğaltma heyetinde bulundu. İslâmiyette ilk olarak yuvarlak gümüş parayı, Mekke-i Mükerreme'de Abdullah bin Zübeyr (r.a.) bastırdı. Paranın bir yüzünde "Muhammedün Resûlullah" diğer yüzünde "Allah vefakâr ve adâletli olmayı emretti" yazılı idi.

Hazreti Abdullah kahramanlık ve cesâretiyle birlikte çok ibadet ederdi. Namazda o kadar huzûra dalar giderdi ki, kamış gibi dikilir kalırdı. Secdeye varır, dalar giderdi. Gündüzleri oruç tutardı. Babası onun hakkında, "İnsânların Ebû Bekir'i Sıddîk'a en çok benzeyenidir" buyurmuştur. Peygamber efendimiz, Habeşistan hükümdârı Necaşî'nin hediye ettiği harbeyi (kısa mızrak şeklinde bir silah) yanında taşır, namaz kılarken sütre olarak önüne koyardı. Dört halife (r.a.) de bunu yanlarında taşırlardı. Bundan sonra Hazreti Abdullah'ın eline geçince şehîd oluncaya kadar yanından ayırmadı.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 71

2) El-A'lâm cild-4, sh. 87

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3101

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 976

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 139

6) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 213

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 3

ABÎDE BİN AMR (r.a.)

Tabiînden meşhûr fıkıh âlimi. İsmi Ubeyde bin Amr es-Selmânî el-Muradî olup, Abîde es-Selmânî ismiyle de meşhûr olmuştur. Künyesi Ebû Amr el-Kûfî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 72 (m. 691) senesinde vefât etti.

Abîde bin Amr Yemenli olup, mensûb olduğu kabilenin reîsi idi. Peygamberimiz (s.a.v.) hayatta iken, Mekke'nin feth edildiği günlerde müslüman olmakla şereflendi. Fakat

Peygamberimizi (s.a.v.) görmediği için sahâbî olamadı. Hazreti Ömer'in halifeliği zamanında Medine'ye gelerek yerleşti. Eshâb-ı kiramdan Hazreti Ömer'den, Hazreti Ali'den İbn-i Mes'ûd (r.a.) ve İbn-i Zübeyr'den (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Hazreti Ali'nin sohbetlerinde devamlı bulunmakla meşhûr olmuştur. Hadîs ve fıkıh ilmini Eshâb-ı kiramdan öğrendi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte'de yer almıştır.

Kendisinden, Abdullah bin Seleme, İbrâhîm Nehaî, Ebû İshâk es-Sebîî, Muhammed bin Sîrîn, Ebû Hussân el-A'rac, Eb'ul-Buhterî, Âmir eş-Şa'bî ve diğer âlimler ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Abîde bin Amr (r.a.) fıkıh ilmini Abdullah İbn-i Mes'ûd'dan (r.a.) öğrendi. Onun derslerinde yetişen beş seçkin talebesinden biridir. Kendisine fıkhî meseleler sorulurdu. Fıkıh ilminde, tabiînin büyük fıkıh âlimlerinden meşhûr Kâdı Şüreyh derecesinde âlim idi. Kâdı Şüreyh bazen kendisine derin fıkhî meseleler soranları ona gönderirdi. İlmindeki üstün derecesi yanında takvâsı, haramlardan sakınmasıyla da meşhûrdur. İbn-i Sîrîn onun hakkında şöyle demiştir; "Onun gibi takvâsı ileri derecede birini görmedim" İshan bin Mensûr "O, sika (güvenilir, sağlam) bir âlimdir. Onun bir benzeri az bulunurdu." demiştir.

Bir gün kendisine Kur'ân-ı kerîm'den bir âyet sorulduğunda buyurdu ki: "Bu husûsda Allahü teâlâ'dan korkun. Kur'ân-ı kerîm'in mânâsını hakkıyla bilenler bizden önceydi. Onlar şimdi yok. Onlar bu konuda ne bildirmişlerse bu âyetin mânâsı da O'dur."

Muhammed bin Abdullah Ensârî şöyle anlatmıştır; Abîde bin Amr'a bende, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek saçından bir kıl var, Enes bin Mâlik'ten kalmadır, dedim. O da, bende Resûlullahın (s.a.v.) mübârek saçından bir tel bulunması, dünyâ üzerinde bulunan değerli ve kıymetli ne varsa onlardan kat kat sevimlidir" dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden biri: Bir gün Resûlullah (s.a.v.) efendimiz Abdullah bin Mes'ûd'a **"Nisa sûresini oku dinleyelim"** buyurdu. İbn-i Mes'ûd "Yâ Resûlallah! Kur'ân-ı kerîm size indi. Biz O'nu sizden okuduk ve sizden öğrendik." dedi. Resûl-i Ekrem **"Evet öyledir. Fakat ben Kur'ân-ı kerîmi başkasından dinlemeyi severim"** buyurdu. İbn-i Mes'ûd okumaya başladı. **"Halleri ne olacak! her ümmetten bir şahit getireceğimiz zaman..."** (Nisa, 41) âyetine gelince, Resûlullah'ın mübârek gözlerinden yaşlar boşandı.

Yine İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, **"İnsanların en hayırlısı benim asrımda bulunanlardır. Sonra en hayırlısı onlardan sonra gelenler, sonra en hayırlısı onlardan sonra gelenlerdir."** buyurulmuştur.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 40

2) El-A'lâm cild-4, sh. 199

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 84

4) Vefeyât-ül-a'yan cild-4, sh. 182

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 93

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 78

7) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 317

ADÎ BİN HÂTEM-İ TÂÎ (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Ebû Tarîf ismiyle tanınmıştır. Hazreti Ali'nin sancaktarı olup, cesâreti ve cömertliği ile şöhret bulmuştur. Meşhûr şâir Hâtem'in oğludur. Nesebi: Adî bin Hâtem bin Abdullah bin Sa'd bin Hazrec bin İmr-ül-Kays bin Âdî'dir. Hicrî 9 (m. 630) senesinde müslüman oldu. Önce hıristiyandı. Hazreti Ebû Bekir zamanında, kavminin mürted olmasına mâni oldu. Irak seferinde bulundu. Kûfe'de yaşadı. 67 (m. 686)'de 120 yaşında iken vefât etti. Kabri, Kûfe'dedir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Medine'nin çevresindeki İslama girmeyen kabileler üzerine sefer düzenlerdi. Eshâb-ı kiram (r.anhüm) kabileleri İslama davet eder, müslüman olmaz ve teslim olmazlarsa savaş yapılır, savaşda alınan mallar ganîmet, teslim alınan kimseler de esîr olurdu. Hicrî 9. senede Tebük'ün doğusunda yaşayan Tay kabilesine de bir grup Eshâb-ı kiram (r.a.) geldiler. Eshâbı uzaktan gören Tay kabilesinin reîsi olan Adî bin Hâtem kaçtı. Alınan esîrler arasında Adî bin Hâtem'in kız kardeşi Sefâne de vardı. Esîrleri, Peygamberimizin huzûruna getirdiler. Resûlullah efendimiz, Sefâne'yi, Adî bin Hâtem'i bulup getirmesi için gönderdi. Sefâne, kardeşini buldu. Ona Peygamber efendimiz hakkında müsbet şeyler anlattı. Adî bin Hâtem, kız kardeşinin anlattıklarından cesâret alarak Medine'ye geldi. Müslüman oluşunu kendisi şöyle anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) Mescidde imiş, oraya gittim. Selâm verdim. Bana: **"Kimsiniz"** buyurdular. Ben de "Adî bin Hâtem'im" dedim. Kalktılar, beni evine davet ettiler. Yolda, zayıf yaşlı bir kadına rastladık. O kadın Resûlullah'a bazı ihtiyâçlarının olduğunu anlattı. Onunla ilgilendi ve ihtiyâçlarını halletti Ben, onları seyrediyor, içimden "Bu kimse melik değildir" diyordum. Sonra Resûlullah (s.a.v.) beni evine götürdü, içi lifle dolu bir minderi oturacağı yere koydu. **"Buraya oturun"** buyurunca, ben de "Siz oturun" dedim. Bana tekrar oturmamı emrettiler. Oturdum. Kendileri yere oturdu, içimden "Vallahi melik olan bir kimse böyle yapmaz. Bu melik değildir. Çok kerem sahibi bir kimsedir" dedim. Bana: **"Yâ Adî bin Hâtem, müslüman ol da, selâmette olasın"** buyurdu. Ben "Benim dinim vardır" dedim. Resûlullah (s.a.v.) **"Senin dînini senden daha iyi biliyorum. Sen Rakusiyye dîninden değil misin? Kavminin dörtte bir ganîmetini yemiyor musun? Bu senin dininde sana helâl değildir"** buyurdu. Ben içimden "Vallahi, doğru söylüyor. Bilinmeyen şeyleri biliyor. O, Peygamberdir" dedim. Resûlullah devam ettiler.

"Yâ Adî bin Hâtem, seni İslama girmekten alıkoyan nedir? Seni "Lâ ilahe illallah" demekten uzaklaştıran nedir? Allah'dan başka ilah var mı? Neden çekiniyorsun? Seni Allah büyüktür demekten alıkoyan nedir? Allahü teâlâdan daha büyük var mı?" buyurdu.

Bu kadar güzel yüzlü, tatlı sözlü bir kimse yalancı olamazdı. Hemen kelime-i şehâdeti söyleyip müslüman oldum. Peygamber efendimizin mübârek yüzleri gülerken; **"Kendilerine azâb edilenler, Yahudilerdir. Sapıklarsa hıristiyanlardır."** buyurdular.

Adî bin Hâtem, müslüman olmakla şereflendikten sonra, Peygamber efendimizin emriyle kendi kabilesine ve çevresindeki kabilelere, İslâmiyeti anlatmak ve onların zekâtlarını toplamak için görevlendirildi. Kabilesine giderek hepsinin müslüman olmalarına sebep oldu. Zekât mallarını ilk defa o topladı. Bir gün Hazreti Ömer'in yanına kabilemden bir kaç kimseyi götürmüştüm. Hazreti Ömer bizi karşıladı. Dedim ki "Beni tanıyor musun?" O da: "Evet. Sevgili Peygamberimize kavmin inanmadığı zaman sen imân ettin, inkâr ettikleri zaman sen doğruladın. Yüz çevirdikleri zaman sen vefakâr oldun. Zulmettikleri zaman sen sabırla karşıladın. Muhakkak ki ilk zekâtı kabilenden toplayarak Peygamberimizi sevindiren sen oldun. Ey Adî bin Hâtem" buyurdu.

Peygamber efendimiz, bir gün Hazreti Adî bin Hâteme, sadaka vermekle ilgili olarak; **"Bir hurmanın yarısıyla bile Cehennem ateşinden korunun, onu da bulamazsanız tatlı ve güzel söz ile karşılık verin."** buyurdular.

Adî bin Hâtem hazretleri, dünyâya hiç kıymet vermez, çok sadaka verirdi. Kazancını fakîrlere dağıtırdı. Peygamber efendimiz, bir mecliste otururlarken, Hazreti Adî bin Hâtem geldiğinde yanından yer verirler, iltifâtta bulunurlardı. Hazreti Adî, daha vakit girmeden namaza hazırlanır, her vakit için abdest alırdı. Onun şevkle namaza koşması, zevkle namaz kılması herkesin dikkatini çeker, ona imrenirlerdi.

Müslüman olduktan kısa bir süre sonra Peygamber efendimiz ile birlikte Veda Haccı'nda bulundu. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra bazı kabileler İslâmiyetten ayrılmış mürted olmuşlardı. Bunlar üzerine Hazreti Ebû Bekir bir ordu göndererek İslâmiyetten ayrılmayı önlemeye çalıştı. Tay kabilesi Hazreti Adî bin Hâtem'in gayreti, nasîhati ile İslâmiyetden ayrılmadı.

12 (m. 633) senesinden sonra Hazreti Ömer zamanında Irak üzerine seferler yapıldı. Adî bin Hâtem (r.a.) Hazret-i Hâlid bin Velîd ile yapılan seferlerin pek çoğuna katılmış, çok büyük kahramanlıklar göstermişti. Yaşlı olmasına rağmen Tay kabilesinin başında gençlerden daha hızlı, daha gayretli daha maharetli savaşırdı. Bu durumu gören Hâlid bin Velîd (r.a.) Adî bin Hâtem hazretlerini kendisine muavin yapmıştı. Hazreti Ali'nin savaşlarında da sancaktarlık yaparak İslama çok büyük hizmetleri dokunmuştu. Savaşlarda şehit olmayı çok arzu etmişse de şehîd olamadı. Adî bin Hâtem (r.a.) Kûfe şehri kurulduğu zaman bu şehre gelerek yerleşti. Yaşı oldukça ilerlediği için savaşlara katılamıyordu. Bu sırada Hazreti Ömer şehîd edilmiş, halifeliğe Hazreti Osman seçilmişti. Hazreti Adî bin Hâtem, Peygamberimizin (s.a.v.) dâmâdı olmakla Şereflenen yeni Halife Hazreti Osman'a çok muhabbet ederdi. Hazreti Osman Hazreti Adî'nin İslama yaptığı hizmetlerinden dolayı Bağdâd havâlisinin gelirinden istifâde etmek üzere Bağdâd'a gönderdi. Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin şehâdetlerine kadar orada yaşadı. Sonra tekrar Kûfe'ye geldi. Vefât edinceye kadar burada kaldı. İnsanlara nasîhat ederek doğru yola daveti ölünceye kadar devam etti. Müslüman olduktan sonra hiç boşa vakit geçirmeyip, İslama hizmet etmek için çırpındı. Yüzyirmi yaşında, Allahü teâlânın rahmetine kavuştu.

Peygamberimiz (s.a.v.)'den 66 hadîs-i şerîf rivâyet etti. Sahih-i Buhârî'de 3, Müslim'de 5 hadîs-i şerîfi vardır. Sünen sahipleri de Müşârün ileyhden hadîs nakletmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Av için yetiştirilmiş köpeğini, Allahü teâlânın ismini anarak salıverdiğin zaman, onun getirdiği avı ye."

"Sizden biriniz elbette Allahü teâlânın huzûrunda duracak, arada da perde olmayacaktır. Allahü teâlâ ona: Ben sana in'âm edip servet vermedim mi? diye soracak. Adam, evet diyecek. "Sana peygamber göndermedim mi?" diye soracak. Adam, evet diyecek. Sonra adam sağına bakacak Cehennem'den başka bir şey görmeyecek. Soluna bakacak, yine Cehennem'den başka bir şey görmeyecektir. O halde bir yarım hurma ile de olsa Cehennemden korununuz. Buna da gücünüz yetmiyorsa tatlı dil ve güzel söz ile konuşmaya çalışınız."

"Bir kimse bir şeyi yapmak veya bırakmak için yemîn eder, sonra onun tersini yapmayı takvâya uygun görürse onu yapsın."

_____

1) Ensâb-ul-eşrâf, sh. 276

2) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 392

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-2, sh. 164, cild-6, sh. 118

4) El-İsâbe, cild-2, sh. 468

5) El-İstiâb, cild-3, sh. 141

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 255

AHNEF (Dahhak) BİN KAYS (r.a.)

Tabiînin büyüklerinden olup, hilmi (yumuşaklığı) darb-ı mesel haline gelmiş, güvenilir bir hadîs âlimi. İsmi Dahhak olup, Sahra da denmiştir. Künyesi; Ebû Bahr, lakabı Ahneftir. Ayağı eğik veya ayaklarının arkası üzerine basarak yürümesinden dolayı Ahnef denilmiştir. Bu lakab ile de şöhret bulmuştur. Babası Kays, Ebû Mâlik künyesi ile tanınırdı. Cahiliyye devrinde Hâzin kabilesi tarafından öldürüldü. Annesi bir rivâyete göre Amr bin Sa'lebe'nin kızıdır.

Basra'da doğdu. Meşhûr olana göre 67 (m. 686) târihinde, Kûfe'de vefât etti. Kûfe sırtlarında Seviyye denilen semtte, Ziyâd bin Ebih'in kabri yanında defn edilmiştir.

Abdurrahmân bin Ukbe der ki: "Ahnef bin Kays'ın Kûfe'deki cenâzesinde bulundum. Kabre ben de indim. Kabri düzelttiğim zaman, kabrin, gözün alabildiğine genişlediğini gördüm. Bu durumu arkadaşlarıma haber verdim. Fakat onlar, benim gördüğümü göremediler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) zamanında yaşadığı halde mübârek yüzlerini görüp, gönüllere şifâ olan sözlerini işitip Sahâbîden olamadı.

Ahnef bin Kays hazretleri şöyle anlatırlar: Hazreti Osman (r.a.) zamanında Kâ'be-i muazzama'yı tavaf ediyordum. Aniden Leys kabilesinden birisi ile karşılaştım. Benim elimden tuttu. "Sana bir şey müjde vereyim mi?" dedi. "Evet" dedim. Hani hatırlarsın, Resûlullah (s.a.v.) beni İslama çağırmak için senin kabilene göndermişti. Ben de, onlara İslâmı anlatıp, davette bulunuyordum. O zaman, sen "En güzel, en iyi bir şeye, güzel huylara çağırıyorsun, kötü huylardan uzaklaşıyorsun. Bunları hiç duymamıştım." demiştin ve müslüman olmuştun. Ahnef bin Kays hazretleri kabilesi arasında tutulan, ilim, irfan sahibi, zekî bir kimse olduğu için, kendisi müslüman olunca kabilesi de onun tavsiyesi üzerine müslümanlığı kabûl ettiler. Bu zât, Ahnef bin Kays hazretlerine anlattığı sözüne devam ederek "Bütün durumları, gidince Resûlullah'a (s.a.v.) anlattım. Resûlullah senin için, **"Allahım! Ahnef'i bağışla."** buyurduğunu, bildirdi. Bunun üzerine Ahnef bin Kays hazretleri: "Benim yanımda, âhiretim için Resûlullahın bu mübârek duâsından daha ümit verici bir şey yoktur" dedi ve çok sevindi.

Ahnef bin Kays hazretleri, halife iken Hazreti Ömer'i Medine'de ziyâret etti. Hazreti Ömer ona karşı olan sevgi ve muhabbetinden Medine'den bırakmadı. Kalmasını istedi. Bir sene Medine-i münevvere'de kaldı. Sonra izin alıp, Basra'ya döndü. Hazreti Ömer, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye yazdığı mektûbunda buyurdu ki: "Ahnef bin Kays'ı kendine yakın yap, işlerinde Ona da danış. Onun sözlerine kulak ver." Ahnef bin Kays, Horasan fetihlerinde de bulundu. Az hadîs-i şerîf bildirdi. Hazreti Ömer, Hazreti Ali, Hazreti Osman, Hazreti Sa'd İbn-i Mes'ûd, Ebû Zer ve başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ondan da Hasan-ı Basrî, Ebul-Alâ bin Şehir, Talk bin Habîb bildirdiler.

Ahnef bin Kays (r.a.) buyurdular ki: "Ben şu husûslara çok dikkat ederim. Bunları, istifâde edeceklere söylerim. Başkasına değil. Birincisi: Beni aralarına almak istemeyenlerin aralarına girmem, ikincisi, beni çağırmayan makam ve mevki sahiplerinin kapısına gitmem, insanların muhtaç oldukları şeyi bana bağışlamalarını uygun görmem."

"Size, sıkıntısı ve zorluğu olmayan, övülecek bir şey söyleyeyim mi? Güzel ahlâk, çirkin ve beğenilmeyen şeyi terk etmek. En kötü hastalık da; alçak ve düşük ahlâk, çirkin sözleri söylemekdir."

"Şerefli ve asîl kimse, sözünde durur. Akıllı olan, yalan söylemez. Mü'min olan gıybet etmez."

"Edeb ve fazîlet sahiplerine göre: Babalar, çoluk çocuğuna, ölüler dirilere, sırf Allahü teâlâ'nın rızası için, iyi ve yararlı şeyler hazırlamaktan daha üstün bir şey bırakmamıştır."

"Çok gülmek, heybeti; çok şaka, vakar ve şahsiyeti giderir. İnsan ne ile beraberse, onunla bilinir. Meselâ, çok güler ve şaka yaparsa, hafif olarak bilinir."

"Bizim bulunduğumuz yerde kadınlardan, yiyecek ve içecekler konuşmayınız. Çünkü, en kızdığım kimse, avret yerlerinden, karnından ve midesinden bana anlatandır."

"Kişinin, sevdiği yemeği terk edebilmesi, ağırbaşlılık ve şahsiyet yüksekliğindendir."

Ahnef bin Kays'a hilm'in ne olduğunu sordular. Cevap olarak "Alçak gönüllü ve sabırlı olmak" buyurdu. Şöyle konuşurdu:

"İnsan hilminden dolayı kendisini beğenir. Ben de içimden aynı şeyleri hissederim. Ancak, ben sabırlıyım."

"Hilm bana insanlardan daha çok yardımcıdır."

"İdrar yolundan akıp gelen insan, nasıl kibirli olur, şaşıyorum."

"Aranızdaki düşük ve bayağı kimselere ikram ediniz, onlara hediyede bulununuz. Çünkü onlar, sizi dünyâda ve âhirette, utanacak duruma düşmekten ve ateşten alıkoymaktadırlar. İnsan, utanılacak ve ateşe düşmeye sebeb olan şeyleri onlarda görerek, bunlardan kendisini korur."

"Bir sıkıntımı ve başıma gelen bir musîbeti, gözleri görmiyen a'ma birisine şikâyet ettim. Bu durumu ona sitem ettim. Bunun üzerine beni üç defa susturdu. Dedi ki: "Ey Ahnef bin Kays! Başına gelen musîbeti hiçbir kula şikâyet etme. Çünkü, şikâyet ettiğin kişi, bunu söylemekle kendisini üzeceğin bir dost veya kendisini sevindireceğin bir düşmanın olabilir."

"Aslında ben halîm değilim. Fakat halîm olmaya çalışıyorum."

Ona, sen artık çok yaşlandın. Oruç seni çok zayıf düşürür, denildiğinde, "Ben onu uzun bir musîbet için hazırlıyorum" buyurmuştur.

"Allahım! Eğer beni bağışlarsan. Sen buna zaten lâyıksın. Eğer azâb edersen ben de buna zaten lâyıkım."

Ona Ey Ahnef bin Kays! Sen çok yavaşsın denildi. Buyurdu ki: "Fakat üç şeyde acele ediyorum. Namaz vakti geldiğinde, hemen vaktinde kılarım. Cenâzem var ise, zamanında defn ederim. Kızımı dengi isteyince, onunla evlendiririm."

"Kardeşlik çok ince bir şeydir. Onu korumazsan zarar gelebilir. Dâima kızgınlığın zamanında kendine sahib olarak onu koru ki, sana haksızlık eden gelip, senden özür dilesin. Olan ile yetin. Fazlasını arama. Arkadaşının kusuruna bakma."

"Hazreti Muâviye (r.a.) Ahnef bin Kays'ı (r.a.) yanına çağırdı. Gelince "Ey Ebü'l-Bahr! Çocuklar hakkında ne dersin? diye sordu. Ahnef bin Kays hazretleri "Onlar gönlümüzün meyveleridir. Onlara her türlü şefkat ve kolaylığı gösteriniz. Onların sevgi dolu hareketlerinden memnun ol. Onlara bir şeyi zorlaştırma. Bu yüzden onları hayatlarından bezdirip, usandırma." buyurdu.

"Şu üç husûsa tahammül etmek, kardeşlik haklarındandır. Kızdığında, azarlandığında, dil sürçmelerinde."

---

1) Vefeyât-ül-a'yan cild-2, sh. 249

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 93

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 191

4) Metâli-ün-Nücûm cild-2, sh. 150

AKÎL BİN EBÎ TÂLİB (Ukayl) (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Resûlullah'ın (s.a.v.) amcasının oğlu. Hazreti Ali ve Ca'fer-i Tayyar'ın (r.a.) büyük kardeşidir. Ca'fer-i Tayyar'dan (r.a.) on, Hazreti Ali'den yirmi yaş büyük olup, üçü de aynı anadandır. Künyesi Ebû Yezîd'dir. 60 (m. 680) târihinde vefât etti. Hazreti Akîl başlangıcından beri İslâm'a yakınlık duyuyordu. Ancak, Mekke'deki sosyal durumdan ve Mekkeli müşriklerin müslümanlara yaptığı işkenceleri görüp, çekindiğinden bu düşüncesini açığa vuramadı. Mekke müşrikleri baskı yaptıkları için, Bedir savaşında istemiyerek onların yanında yer aldı. Müslümanlar onu esîr aldılar. Kendisi fakîr idi. Kurtuluş fidyesini ödeyecek durumu yoktu. O'nun için, fidyesi, amcası Abbâs bin Abdülmuttalib tarafından ödendi.

Akîl'in (r.a.) İslâmı kabûl edişi, Hudeybiye anlaşmasından sonra olmuştur. Müslüman olduktan sonra, Medine-i Münevvere'ye hicret etmiştir. Böylece muhacirlerden olmuştur. Akîl (r.a.) Mûte gazâsına iştirâk etti. Ancak dönüşünde uzun süren bir hastalığa yakalandı ve bu sebeple Mekke, Huneyn ve Taif gazâlarına iştirâk edemedi. Daha sonra, tekrar Mekke'ye yerleşti. Ancak zaman zaman Resûlullah'ı (s.a.v.) ziyâret eder, hizmette kusur etmezdi. Bu bakımdan, Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) birkaç hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Akîl (r.a.) hicretten önce fakîr idi. Hicretten sonra daha da fakîrleşti. Resûlullah (s.a.v.) bu durumu görünce Hayber seferinden sonra, kendisine yıllık bir maaş bağladı. Akîl'in (r.a.) başka geliri olmadığından geçimini yalnız bu maaşla temin ediyordu.

Rivâyet edilir ki, Akîl (r.a.) borçlanmıştı. O zaman halife olan kardeşi Hazreti Ali'nin yanına gitti. Hazreti Ali ona borcunu sordu. 40 000 dirhem olduğunu söyleyince, ödeyecek parası olmadığından ona bir şey veremedi. Sonra öderiz buyurdu.

Akîl bin Ebû Tâlib, Peygamberimizi (s.a.v.) çok severdi. Her fırsatta Resûlullah'a olan bağlılığını ve sevgisini gösterdi. Resûlullah (s.a.v.) da onu severlerdi. Akîl hazretlerine buyurdu ki: "Yâ Ebâ Yezîd! Ben seni iki cihetten seviyorum. Birincisi, yakın akrabam olduğun için, ikincisi, amcamın seni sevdiğini bildiğim için." Hazreti Akîl, Resûlullah'ın kıymetli sünnetine uymakta çok dikkatli ve titiz idi. Çevresindekilere, cahiliyye âdetlerinden uzaklaşmalarını tavsiye ederdi. Akîl

bin Ebî Tâlib, nesebler (soylar) üzerinde geniş bir bilgiye sahipti. İyi ve kötü soylar, onlarla ilgili olay ve târihleri çok iyi bilirdi. Cahiliyye devrine dair, örf ve adetler, meşhûr günler, hikâye ve destanlar hakkında derin bilgisi vardı. Bu yüzden komşu kabileler arasında hürmet ve saygı görürdü. Bu konuda sorulan suallere geniş ve doyurucu cevaplar verirdi. Müslüman olduktan sonra cahiliyye devrine âit âdetlerin hepsini terk etmişti. Cahiliyye âdetlerini iyi tanıdığından, neleri terk edeceğini de gayet iyi biliyordu. Çünkü, şerri, günahı, haramı bilmeyenin, tanımıyanın, o kötülüğe, harama düşme ihtimâli her zaman mevcûttur. Ama tanırsa, ondan kendisini muhafaza etmesi mümkündü.

Akîl hazretleri hazır cevap bir zât idi. Yüz küsur sene yaşamıştır. Yezîd ile olan anlaşmazlıkta Hazreti Hüseyin'in tarafını tutarak, bu konuda önemli rol almıştır.

---

1) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel cild-3, sh. 451

2) El-A'lâm cild-4, sh. 242

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 42

4) El-İstiâb cild-3, sh. 157

5) El-İsâbe cild-2, sh. 494

ALKAMA BİN KAYS (r.a.)

Tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde büyük âlim. Tabiînin büyüklerinden olup, künyesi Ebû Şibl'dir. Peygamberimiz hayatta iken doğdu. Fakat O'nu görmedi. 62 (m. 681) senesinde Kûfe'de vefât etti. İlimdeki üstünlüğü âlimler tarafından sözbirliği ile bildirilmiştir. Bu bakımdan ilimde rivâyetlerine müracaat edilen müstesna bir âlimdir. Eshâb-ı kiramın büyüklerinden Hazreti Ebû Bekir'i, Hazreti Ömer'i, Hazreti Osman'ı, Hazreti Ali'yi, Hazreti Âişe'yi, Abdullah İbn-i Mes'ûd'u, Hüzeyfet-ül-Yemânî'yi, Selmân-ı Fârisî'yi, Hâlid bin Velîd'i, Ebüd-Derdâ'yı ve diğer eshâbı görmüş olanlardan ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Hazreti Ali ile Nihavend'de Haricilere karşı elinde kılıcı ile bizzat savaştı. Rabbânî âlimlerden olup, evliyânın büyüklerinden idi.

Alkame bin Kays, Kur'ân-ı kerîmi ve fıkıh ilmini Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbn-i Mes'ûd'dan öğrendi. Onun derslerinde çok üstün bir seviyede yetişti. Nitekim Hocası Abdullah İbn-i Mes'ûd (r.a.) "Benim okuduğum her şeyi okur ve bildiklerimi bilir" buyurmuştur. Bilhassa fıkıh ilminde en büyük âlimlerden olan Alkame bin Kays çok sayıda âlim yetiştirmiş, Ehl-i Sünnet itikadının ve din bilgilerinin insanlara nakledilmesi ve öğretilmesi husûsunda büyük hizmetleri olmuştur. Ehl-i Sünnetin reîsi ve hânefî mezhebinin imamı, İmâm-ı A'zam, ilmini onun talebeleri zincirinden almıştır. Alkame bin Kays'tan ilim öğrenen ve rivâyette bulunanlardan en başta gelen talebesi ve yeğeni İbrâhîm Nehaî, Ebû Vâil, Muhammed bin Sîrîn, İmâm-ı Şa'bî, Abdurrahmân bin Yezîd, Esved bin Yezîd ve Ömer bin Alkame, İmâm-ı Zuhrî ve daha çok sayıda âlimlerdir.

Alkame bin Kays, hâl ve hareketleriyle hocası Abdullah İbn-i Mes'ûd hazretlerine çok benzerdi. Abdullah İbn-i Mes'ûd (r.a.) da Peygamber efendimize (s.a.v.) çok benzerdi. Sesi çok güzel idi. Kur'ân-ı kerîm okurken dinleyenler kendinden geçerdi.

İbrâhîm Nehaî anlatır: "Alkame bin Kays Abdullah İbn-i Mes'ûd'un huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okurdu. Abdullah İbn-i Mes'ûd O'nu dinledikçe "Oku! anam babam sana feda olsun" derdi. Kendisi de şöyle anlatmıştır:

Abdullah İbn-i Mes'ûd beni yanına çağırtır, Kur'ân-ı kerîm okumamı isterdi. Ben de okurdum. Ben durunca, devam et, buyururdu. A'rac dedi ki: "Kur'ân-ı kerîm okumada, ses bakımından, insanların en güzeli idi. İbn-i Mes'ûd ne zaman onun kırâatini dinlese, kendinden geçer ve "Eğer Resûlullah seni görseydi, seninle mesrûr olurdu" derdi. Beş saatte Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Ebû İshâk, Esved bin Yezîd'in şöyle dediğini nakleder: Abdullah İbn-i Mes'ûd'u Alkama bin Kays'a ilim öğretirken gördüm. Kur'ân-ı kerîm sûrelerini öğrettiği gibi teşehhüdü de öğretiyordu.

Alkama bin Kays Tefsîr ilminin büyük imamlarındandır. Âyet-i kerîmeleri tefsîr ederken hadîs-i şerîflere müracaat ederdi. En'am sûresi 82. âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkında İbn-i Mes'ûd'dan şöyle rivâyet etmiştir: **"Îmân edip de, imânlarını bir zulm ile karıştırmayan kimseler yok mu? işte korkudan emîn olmak onlara mahsûstur, hidâyete erenler de onlardır"** (En'âm 82.) âyet-i kerîmesi nâzil olunca Eshâb-ı kiram "Hangimiz zulüm etmiş bulunuyoruz?" diye Resûlullah'a sordular. Resûl-i Ekrem **"Bu sizin hakkınızda değildir"** dedi ve sonra **"Hani Lokman da oğluna nasîhat ederek demişti ki, "Oğlum, Allaha şirk koşma! Şüphe yok ki bu şirk pek büyük bir zulümdür"** (Lokman 13) âyetini okudular. Bu âyet-i kerîme ile En'âm sûresi 82. âyetindeki zulmün Allah'a ortak koşmak olduğunu bildirmiştir.

Gençliğinde bir şeyi ezberleyince, sanki önümdeki kağıt üzerinde yazılı imiş gibi ezbere okurdum, demiştir. Fıkhî meseleleri sormak üzere kendisine çok kimse müracaat ederdi. Hadîs ilminde hafız (Hadîs-i şerîf âlimi) derecesinde idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi senetleri ile ezbere bilirdi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte'de (meşhûr altı hadîs kitabı) yer almıştır. Vasıyyetinin bir kısmı şöyledir: "Ben vefât ederken başımda Lâ ilahe illallah diyerek telkinde bulununuz. Vefât haberimi yaymayın ve beni hemen kabrime götürün." Vefâtında bir örtüsü bir de Kur'ân-ı kerîmden başka hiçbir şeyi olmadığı görüldü.

Abdullah bin Mes'ûd'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah **"Mü'min, ta'n etmez (kötülemez), la'nette bulunmaz ve müstehcen konuşmaz."** buyurdu.

Yine İbni Mes'ûd'dan **"Peygamber efendimiz seferi iken bazen oruç tutar, bazen iftar ederdi. Farz namazları iki rek'at kılardı."** dediğini rivâyet etmiştir.

Yine Abdullah İbn-i Mes'ûd (r.a.)'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz buyuruyorlar ki: **"Kalbinde hardal danesi kadar imânı olan hiçbir kimse Cehennemde ebedi kalmaz."**

"Şüphesiz ki Allah güzeldir; güzelliği sever, kibir, hakkı inkâr edip insanları tahkir etmektir."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 986

2) El-A'lâm cild-4, sh. 248

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 276

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 86

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 48

6) Hilyet-ül-Evliyâ cild-2, sh. 98

7) Miftâh-üs-seâde cild-2, sh. 20

8) Kâmûs-ul-A'lâm cild-4, sh. 3174

9) El-Menhel-ül-azb-ül-Mevrûd cild-1, sh. 186

10) Târîh-i Bağdâd cild-1 2, sh. 296

ÂMİR BİN FUHEYRE (r.a.)

Mekke-i Mükerreme'den, Medine-i Münevvere'ye hicret edenlerden, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın azadlı kölesi, meleklerin defn ettiği bir sahâbî. Hicretin 4. yılında (m. 626) Bi'r-i Maûne faciasında şehîd oldu. Benî Teym bin Mürre kabilesinin kölelerinden olarak tanınırdı. Esasen Ezd kabilesinden idi. İslâm'a girişi İslâmın başlangıç günlerine rastlar. O sıralarda Âmir bin Fuheyre hazretleri, Tufeyl bin Abdullah'ın çobanıydı. Nice yıllar her şeylerini kaybedip, insanlıklarını unutmuş kimselere hizmet etti. Ama bütün hizmetlerinin karşılığı sadece karın tokluğuydu. Belki karınlar toktu, fakat rûhlar açtı. Günler böyle ızdıraplar içinde geçip gitti. Nihâyet beklenen, İslâm güneşi doğdu ve etrâfa yavaş yavaş ışıklarını saçmaya başladı. İslâmla müşerref olanlar, Onun mânevi lezzetini tattılar. Tadını alan bir daha O'nu bırakamadı. İnsan, kalbe giren bu ilâhi aşktan ayrılabilir miydi? Bu ilâhi aşka tutulanlardan biri de Âmir bin Fuheyre hazretleriydi. Fakat köleydi ve sözde efendisi vardı. Kalbinde duyup, vücudunun bütün zerrelerinde hissettiği îmân lezzetini açıklayamazdı. Zira efendisi buna müsaade etmiyordu. Âmir, bu vücut mutlaka bir gün toprak olacak, nefsin elinde bir oyuncak olan bu beden mutlak çürüyecek. Öyleyse bu dünyâda bu kadarcık işkenceye dayanıversin diye düşündü. Bu düşünce zinciri akıp gitti. Artık Âmir bin Fuheyre hazretleri yüce dînin emirlerini yerine getirmeğe başladı. Kınayanın kınamasından; kızanın kızmasından çekinmedi. Bu yüzden çeşitli işkencelere mâruz kaldı. Bilâhare Hazreti Ebû Bekir, onu satın alarak âzâd etti.

Bu sırada müşrikler iyice azıttılar. Müslümanlara her türlü işkenceyi, eza ve cefayı yapmaktan geri durmadılar. Allahü teâlânın Resûlü (s.a.v.) ve en yakını Hazreti Ebû Bekir ile Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret edeceklerdi. Nihâyet ilâhi izin geldi ve iki sadık dost yola çıktılar. Sevr mağarası önüne geldiklerinde Mekke çalkalanmakta, her taraf aranmaktaydı. Resûlullaha (s.a.v.) yardımcı olanın canı tehlikedeydi. Bütün bunlara mukabil Âmir bin Fuheyre hazretleri sütlü davarları uygun vakitlerde mağaranın önüne getirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir'in yiyecek ve içeceğini temin etti. Böylece onlarla beraber hicret etme şerefine de kavuştu. Resûlullah (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret eden müslümanları birbirine kardeş yaptığında Âmir bin Fuheyre'yi (r.a.) de Ensâr'dan Haris bin Ens ile kardeş yaptı.

Hicretten sonra, Medine-i Münevvere'de bir araya gelen müslümanlar gittikçe artıp, kuvvetlenmekteydi. Bu vaziyet müşrikleri iyice endişelendirdi. Nihâyet müslümanlarla müşrikler arasında Bedir ve Uhud gibi, müslümanlar için hayatı ehemmiyet arz eden savaşlar oldu. Âmir bin Fuheyre hazretleri bu savaşların her ikisine katılmak se'âdetine kavuştu. Her iki savaşta da müslümanlar az olmasına rağmen, kendilerinden kat kat fazla düşmanı mağlub ettiler. Bununla beraber müşrikler boş durmadılar. Hicretin dördüncü senesiydi. Necd Şeyhi Ebû Bera, Medine'ye gelip, Resûlullaha (s.a.v.) müracaat etti. Kabilesine dînî bilgileri öğretmesi için muallimler istedi. Yetmiş kişilik bir mürşid, yetişkin heyet hazırlanıp gönderildi. İşte yetmiş kişilik bu seçkin heyet Bi'r-i Ma'une'de saldırıya uğradı. Ebû Bera'nın kardeşinin oğlu Âmir'in tertiplediği bu alçakça hareket neticesinde Umeyye oğlu Amr'ın dışında hepsi kılıçtan geçirildi. İslama hizmet etmek için bu irfan ordusunun uğradığı akıbet unutulmaz bir acı oldu. Hele bu şehîdler arasında yer alan Âmir bin Fuheyre'nin (r.a.) vaziyeti daha bir başkaydı. Şehîd edilişi sırasında vukû' bulan hâdiseyi müşriklerin kısa akılla anlamaları, kavramaları zordu. Azgın müşriklerin, sırtından

saplamış oldukları mızrak göğsünü yarıp çıkmıştı. Kanlar fışkırmaktaydı. Bu kan, alelade bir insan kanı değil, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) müsaadesiyle İslâmı ve Kur'ân-ı kerîmi öğretmek için yola çıkmış bir sahâbînin mübârek kanıydı. Oradaki durum izah edilmesi zor durumdu. Bu vahşetin içinde olan Cebbar'a bir şeyler olmaktaydı. "Acaba başkası gördü mü?" Yoksa yalnız kendisi mi gördü? Hayret etti. Gördüklerini anlatmaya kalksa, kime anlatacaktı? Çünkü onun gibi olanlar da sadece gözleriyle gördüklerine inanırlardı. Kalbleri imândan nasîbini almamıştı. Âmir bin Fuheyre (r.a.) hazretleri şehâdet şerbetini içtiği zaman onun semâya doğru kaldırıldığını gördüler. Dahası onu melekler defn etti. Bu sırada Cebbar bin Selma bin Mâlik durumu daha farklı seyredip, hâdisenin daha farklı hallerine şâhid oldu. Cebbar, Âmir bin Fuheyre hazretlerinin vücuduna mızrağını batırıp çıkarırken, Ondan: "Vallahi kazandım, kurtuldum" sözünü işitti. "Ama neyi kazanmıştı?" diye kendi kendine düşündü. Evet Onun "Kazandım" sözü bir sevinç çığlığıydı. Ni'mete kavuşma neşesi ile söylenmişti. Cebbar, kendi kendine sordu: "Nedir bu sözün mânâsı?" Ona, "O şehîdlik rütbesine kavuştu, Cenneti kazandı" diyorlardı. "Bu ne demektir?" diye içinden söylenip durdu. Sonra cesedler arasında Âmir bin Fuheyre (r.a.)'ın cesedini aradığı halde bulamadı.

Böyle garip haller olup, Âmir bin Fuheyre (r.a.) hazretlerinin rûhu da Cennete uçup gitti. "Kurtuldum" sözünü duyan Cebbar da derece derece İslâm'a yaklaştı. Müşrik topluluğu içinde tek imâna gelen de yine Cebbar oldu.

Allahü teâlânın hikmetidir ki, hâdise neticesinde birisi şehîd olmuştur. Diğeri ise hidâyete ermiştir. Âmir bin Fuheyre (r.a.) şehîd olduğu sırada 40 yaşındaydı.

Müşriklerin, müslümanlara yaptığı bu ihânete, Eshâb-ı güzîn'in bu şekilde pusuya düşürülmesine Resûlullah (s.a.v.) çok üzüldüler. Onların şehîd olduklarını Medine-i Münevvere'de oldukları halde haber verdiler.

---

1) El-İstiâb cild-3, sh. 7

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 230

3) El-İsâbe cild-2, sh. 252

4) Sahîh-i Buhârî, kitab-ul-megâzî cild-5, sh. 53, 44

5) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 91

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 109

AMMÂR BİN YÂSER (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Ammâr bin Yâser bin Mâlik bin Kinâne bin Kays, milâdî 563 yılında Mekke'de doğup 37 (m. 657) yılında Sıffîn savaşında doksandört yaşında iken şehîd düştü. Künyesi Ebû Yekzan'dır. Babası aslen Yemenli olup, Yemen'deki Kâhtanî'lerin Mezhic kabilesinin Ans kolundandır. Haris ve Mâlik adında iki oğlu ile birlikte üçüncü oğlunu aramak üzere Mekke şehrine geldiklerinde, hürriyetini kaybederek, Benî Mahzûm kabilesinde Ebû Huzeyfe bin Mugîre'nin kölesi olmuştur. Ebû Huzeyfe, Yâser'i kendi câriyelerinden Sümeyye bin Itayyat ile evlendirdi. Bu evlilikten Ammâr doğmuştur. Annesi ve babası ile beraber ilk İslama gelenlerdendi. İlk müslümanların otuzuncusudur.

Ammâr ve Süheyb (r.a.), Dâr'ül-Erkâm da aynı vakitte müslüman olmuşlardı. O zaman Peygamberimiz (s.a.v.) Dar'ül-Erkâm'da bulunuyordu. Ammâr (r.a.) bunu şöyle anlatıyor: Dar'ül-Erkâm'ın kapısında Süheyb'e (r.a.) rastladım. "Burada ne yapıyorsun?" dedim. O da bana

"Sen ne yapıyorsun?" dedi. Ben de "Hazreti Muhammed'in huzûruna girip, sözlerini dinlemek istiyorum." dedim. O, "Ben de bunu istiyorum" dedi. Beraber huzûra girdik. Bize İslâmı arz etti. Biz de müslüman olduk. Kendisinin arkasından ailesi de, İslâm ile şereflendi.

Kendisi, annesi ve babası, müslüman oldukları için, müşriklerden çok eza ve cefâ gördüler. Muhammed bin İshâk der ki; Ebû Tâlib hayatta iken putperestlerden bir kimse, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) kötülükte bulunamazlardı. Eshâbdan tanınmış kimselere dahi, kavimlerinin himâyesi ve aşiretlerinin kalabalık oluşu sebebiyle istedikleri gibi eza ve cefâ edemezlerdi. Lakin müslümanların kimsesizlerini ve fakirlerini bulup, bunlara çeşit çeşit azâb ile eziyyet edip, türlü cefalar ederlerdi. Bunların içinde en çok eziyet görenler Bilâl, Süheyb, Habbab ve Ammâr bin Yâser'dir. Bunlardan kimini günün sıcağında kızmış taşlarla dağlarlar, kimini kızgın güneş altında aç ve susuz bırakıp, "Muhammed'in dininden dön" derlerdi. Onlar bu dayanılmaz cefâlara sabr edip, İslâm dininden dönmezlerdi.

Benî Mahzûm kabilesinin ileri gelenleri, Ammâr bin Yâser'in (r.a.) babasına ve Sümeyye adındaki vâlidesine işkence edip, sıcak günde kum içine gömerler ve üzerinde et pişecek kadar sıcak taşları gövdesine dizerlerdi. Sonra "Lât ve Uzzâ, Muhammedin dininden iyidir deyin" derlerdi. Onlar demeyiz derlerdi. Bir keresinde Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yanlarından geçip: **"Sabır edin ey Yâser ehli: Size va'd edilen yer Cennettir"** buyurdu. Ammâr bin Yâser'in müşrik Kureyş'lilerden görmüş olduğu işkence dillere destan olacak şekildedir. Ezaya ve bir musîbete uğramadığı gün, hemen hemen yok gibi idi. Bir gün Ammâr'ın vâlidesi olan Sümeyye'yi iki devenin arkasına bağlamışlardı. Ebû Cehl arkasından kamçı ile vurup öldürdü. Babası Yâser'i de (r.a.) şiddetli azap yaparak öldürdüler. İslâmda ilk şehîd olan bunlardır. Lâkin Ammâr, kâfirlerin dediklerini, ikrah ile, diliyle söyledi. Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) Ammâr kâfir oldu dediler. Buyurdu ki: **"Hâşâ! O kâfir olmaz. Başdan ayağa kadar imândır ve eti ile derisi arası îmân ile doludur."** Ammâr küffar elinden kurtulup, Resûlullahın yanına geldi. Kâfirlerin eza ve cefasından ağladı. Resûlullah (s.a.v.) iki mübârek eliyle gözünün yaşını sildi ve teselli buyurdu.

Bu hâdise üzerine, Nahl sûresinin yüzaltıncı **"Kim Allah'a küfrederse, onlara şiddetli bir azâb vardır. Ancak kalbine îmân yerleşmiş olduğu halde (küfür kelimesini söylemeye) zorlanıp, sadece diliyle söyleyenler müstesna"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Resûlullah (s.a.v.) de Hazreti Ammâr'a **"Müşrikler eziyet ederlerse, yine böyle söyle"** buyurdular.

Ammâr bin Yâser hazretleri, Mekke devrinde görmüş olduğu işkenceler karşısında Habeşistan'a hicret edenler arasında bulunmuştur. Bilâhare tekrar Mekke'ye dönmüş ve hicret-i nebevide Medine'ye göç ederek Hazreti Münzir bin Abdü'l-Mübeşşir'in misâfiri olmuştur. Daha sonra Resûl-i Ekrem onu, Ensârdan Huzeyfe bin Yemân ile din kardeşi yapmıştır. Medine-i Münevvere'ye gelince, Resûlullah için bir ibâdet ve istirahat yerinin gerekli olduğunu söyledi, İslâm'da mescid yapılmasına ilk teşebbüs eden O oldu. Kubâ mescidini O yapmıştı. Hazreti Ammâr, Bedr, Uhud, Hendek, diğer gazâlar ve Bîat-ı Rıdvan'da bulundu. Müseylemet-ül-Kezzâba karşı yapılan Yemâme muharebesinde bir kulağı kesildi. Kanlar akarken bile müslüman askerleri harbe teşvik etti. Hücumdan da geri kalmadı.

Hazreti Ömer halife olunca, onu Kûfe vâliliğine ta'yin etti. Cemel, Sıffîn muharebelerinde Hazreti Ali'nin yanında yer aldı. 37 (m. 657) Sıffîn muharebesinde doksandört yaşında iken şehîd oldu. Cenâze namazını Hazreti Ali kıldırdı. Elbisesiyle, yıkanmadan defn edildi.

Ammâr bin Yâser, ahlâken yüksek bir zâttı. Son derece doğru ve hakkaniyete riayetkar idi. Zühd ve takvâ sahibi idi. Sade yaşardı. Gayet belîğ (açık) ve veciz bir hitâbete sahipdi. Namazına çok dikkat ederdi.

Hiçbir namazını kazaya bırakmazdı. Fitne ve fesâddan çok sakınmasına rağmen kendisini fitne ve fesadın içinde bulmuştur ki bu da ilâhi bir imtihandır. Ammâr bin Yâser, hadîs-i şerîfleri en doğru bilenler arasında sayılmaktadır. Şöhretini dünyâya düşkün olmamasına ve haramlardan sakınmasına, insanlar üzerinde bıraktığı itimada, dâvasına sadakatle bağlılığına borçludur.

Hazreti Ammâr, uzun boylu, buğday tenli, aksakallı idi. Başının tepesi saçsız, nûr yüzlü bir zât idi.

Sahabe ve tabiînden bazısı Ammâr'dan (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hazreti Ali, İbn-i Abbas, oğlu Muhammed bunlardandır.

İbn-i Abbas'ın rivâyetine göre **"Hiç** (evvelce) **küfürlü ölü olup,** (sonra) **kendisini hidâyetle dirilttiğimiz ve ona insanlar arasında da bir nûr** (imân) **verdiğimiz kimse; karanlıklar içinde** (küfürde) **kalmış olan ve ondan bir türlü çıkamayan kimse gibi olur mu?"** âyet-i celîlesinde karşılaştırılan iki kişiden ilki Ammâr bin Yâser, ikincisi, Ebû Cehl'dir.

Hazreti Ammâr'ın faziletleri çoktur. Hakkında hadîs-i şerîfler vardır.

"Ammâr'a düşman olana Allahü teâlâ düşman olur. O'na buğz edene, Allahü teâlâ buğz eder."

"Cennet; Ali, Ammâr, Selmân ve Bilâl'i şiddetle arzu etmektedir."

"Her Peygamberin seçkin yardımcı ve yakınları yedidir. Benimki ondörttür. Bunlar: Hamza, Ca'fer, Ebû Bekir, Ömer, Ali, Hasan, Hüseyin, Abdullah bin Mes'ûd, Selmân, Ammâr, Ebû Zer, Huzeyfe, Mikdâd ve Bilâl'dir."

Resûl-i Ekrem efendimizden 62 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Sahih-i Buhârî ve Müslim'de 7 hadîsi vardır.

Ammâr bin Yaser'in bilinen çocukları Muhammed bin Ammâr ile Ümmü'l-Hakem adında bir kızıdır. Oğlu Muhammed bin Ammâr bin Yâser, hadîs ilminde sika (güvenilir sağlam) sayılmaktadır.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 246

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 312

3) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-1, sh. 343

4) Ensâb-ül-eşrâf cild-1, sh. 156

5) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-1, sh. 99, 123, 125, 404

AMR BİN ÂS (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Tahminen m. 574 yıllarında Mekke-i Mükerreme'de doğdu. 43 (m. 663) yılında, doksan yaşlarında Mısır'da vefât etmiştir. Amr bin Âs hazretlerinin nesebi: Amr bin Âs bin Vail bin Hâşim bin Suayd bin Sehm bin Amr bin Hesis bin Kâb bin Le'vi Kureyşî

Sehmî'dir. Âs bin Vâil Es-Sehmî'nin oğludur. Ebû Abdullah, Ebû Muhammed künyeleri vardır. Annesi beni Aneze'den Nâbigâ'dır.

Hazreti Amr bin Âs'ın mensûb olduğu, Benî Sehm kabilesi, İslâmiyet'ten önceki cahiliyye devrinde, Kureyşin ileri gelen, tanınmış ailelerinden idi. Müslüman olmadan önce, babası Âs bin Vâil sağ iken ismi pek duyulmazdı. Ancak ikinci derecede reîsler arasında ismi geçerdi. 8 (m. 629) yılında müslüman olduktan sonra kendini göstermeye başlamıştır. Müslüman olmadan önce, müslümanlar ikinci defa Habeşistan'a göç ettikleri zaman, Kureyş kâfirleri tarafından, Habeş'teki müslüman muhacirlerini teslim etmesini teklif için Habeş hükümdârı Necaşî'ye elçi olarak gönderilmişti.

Amr bin Âs, önceleri kabilesine uyarak İslâm aleyhinde çalışmış olmakla beraber, Hendek savaşından sonra, İslâmiyet üzerinde düşünmeğe koyuldu. Düşünüyor, düşündükçe değişiyordu. Amr bin Âs'ın durumundaki bu değişiklik kabilesinin gözünden kaçmıyordu. Zira artık müslümanlara muhalefet etmediği gibi, muhalefet edenlerden de kaçıyordu. Meseleyi kendisine açtılar. Açık açık konuştular. Fakat Amr bin Âs (r.a.) artık kalbini İslama çevirmişti. Kendisini kınayanlara "Aldanıyorsunuz." diyordu. Onları ikna etmeğe, yola getirmeğe çalışıyordu. Mekke'nin fethinden önce bir ara çarşıda Hâlid bin Velîd ve Ebâ Süleymân ile tesadüfen görüştü. Fikrini onlara açıkladı. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) hizmetine baş koymak istediğini söyledi. Meğerse onlar da aynı düşüncede imişler. Teklifi hemen kabûl ettiler. Hicretin sekizinci yılı, Mekke'nin fethinden altı ay önce üçü birlikte Medine'ye gelerek müslüman oldular. Fetihten önce imâna gelenlerin şereflerine ve yüksek derecelerine kavuştular. Diğer bir rivâyette, Hudeybiye anlaşması ile Hayber'in fethi arasında müslüman olmuştur.

Amr bin Âs (r.a.) İslâmiyeti kabûl ettikten sonra eski hatalarından dolayı çok pişman oldu. İslama hizmet etmeyi, müşriklere karşı savaşmayı şiddetle arzu etti. Böylece İslâm dininin yaman ve yiğit mücâhidi oldu.

Vâkıdî'nin (r.a.) ifade ettiğine göre; Amr bin Âs, Peygamberimize "Yâ Resûlallah, nice müddettir, şeriat sarayını yıkmağa kasdettim. Şimdi muradım odur ki, İslâm'a geldiğim belli ola." deyince, Resûl aleyhisselâm **"Yakında seni bir hizmete gönderirim"** buyurdu. Sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından bir seriyye ile (bir bölük askerin kumandanı olarak) babasının dayıları olan Belî bin Ömer bin Lihaf kabilesine karşı gönderildi. Zat-üs-selâsil adındaki yere gelince, kâfirlerin başka kabilelerle birleştiğini haber aldı. Durumu Resûlullaha arz edip, yardım istedi. Resûl aleyhisselâm, Ebû Ubeyde bin Cerrah (r.a.)'ın emri altında, Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'in de bulunduğu bir birliği gönderip, Amr'a yardım etmelerini emr eyledi. Amr, Ebû Ubeyde'nin yardımı ile kuvvet buldu. Düşman cezalandırıldı. Selâmet ve ganîmet ile Medine'ye döndüler. Bu Seriyyeden sonra, Amr bin Âs (r.a.), Resûlullaha sordu ki, Yâ Resûlallah, en ziyade kimi seversin? Resûl aleyhisselâm, **"Aişe'yi"** buyurdu. Erkeklerden kimi sevdiğini sordu. Resûlullah, **"Âişe'nin babasını"** buyurdu. Amr, ondan sonra kimi deyince, Resûlullah, **"Ömer'i"** buyurdu. Amr, sordukça Resûl aleyhisselâm bir bir Eshâbın isimlerini zikretti. Böylece Amr (r.a.), beylik ve emirliğin, fazîlete sebep olmadığını ve ziyade muhabbete delîl olamayacağını anladı.

Amr bin Âs, müslüman olduktan sonra, Mekke fethine iştirâk etti. Bunun arkasından Huneyn gazvesinde bulundu. Sonra Resûlullah ile birlikte Medine'ye döndü. Mekke fethinden bir müddet sonra Suva ve Benî Hüzeyl kabileleri putperestlikte ısrar ettikleri için bunların üzerine

Hazreti Amr bin Âs kumandasında küçük bir ordu gönderilerek müslümanlığı kabûl etmeleri sağlandı.

Mekke'nin fethinden sonra Resûl-i Ekrem bazı hükümdârlara, İslama davet eden mektûblar gönderdi. Umman'a da Amr bin Âs'ı (r.a.) göndermişti. Resûl aleyhisselâmın (s.a.v.) mektûbunu okuyan Umman hükümdârları müslüman olmuştu. Bunun üzerine Amr bin Âs (r.a.), Resûlullah tarafından Umman'a vâli tayin edildi. Hiç azl olunmadı. Resûl-i Ekrem'in vefâtına kadar bu vazîfeye devam etti.

Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti sırasında, önce Umman'daki mürtedleri (İslâm'dan dönenleri) sonra da Hazreti Ebû Bekir tarafından çağrıldığında, Medine'ye gelerek, Benî Kadaa mürtedlerini yola getirdi. Sonra Umman'a döndü. Hazreti Amr bin Âs irtidat kargaşalığını bastırdıktan sonra, Hazreti Ebû Bekir tarafından Irak ve Şam'ın fethine gönderildi. 13 (m. 634) yılında Ecnadin muharebesini yaparak, Bizanslıları mağlûb etti. Bu savaştan sonra Şam'ın fethi İslâm ordusuna nasîb oldu. Şam'ın fethinden sonra, Bizanslılarla Fahl ve Yermük savaşlarını yaptı. İslâm ordusu, Bizans ordularını üst üste mağlubiyete uğrattı. Bu arada Dımaşk, Fahl, Yermük, Kansereyn ve diğer birçok yerler alındı. Haleb, Menbee ve Antakya halkı ile sulh yapıldı. Yermük savaşı neticelendikten sonra, Amr bin Âs'a (r.a.) başka işler düşüyordu. Durmak yoktu. Gazze, Sabastin, Nablus, Ledda, Mabni, Beyt, Cirin, Amvas arka arkaya feth olundu. Ancak, Kudüs daha feth edilememişti. Hazreti Amr bin Âs, Kudüs'ü kuşattı. Kudüs hükümdârı, Halife'nin bizzat gelmesi halinde şehri teslim edeceğini bildirdi.Bunun üzerine Hazreti Ömer, Şam'a geldi. Sulh ile işi halletti. Kudüs böylece müslümanların eline geçti. Hazreti Amr bin Âs, Filistin'in fethi tamamlanınca, Hazreti Ömer tarafından Filistin vâlisi oldu. Halife'den izin alarak Mısır'ı fethe koyuldu. Mısır'a girdi. Bazıları çok uzun süren, peşpeşe savaşlardan sonra Mısır feth edildi. Amr bin Âs (r.a.) Mısır'dan sonra, Kuzey Afrika'ya yönelerek Trablusgarb ve Siyre'yi de fethetti. Trablus ve civarının, feth edildiğini Halife'ye bildirdi. Tunus, Merakeş ve Cezayir'in de fethi için izin istedi. Fakat daha fazla ileri gitmenin mahzurlu olacağı, orada kalmanın daha uygun olduğu halife tarafından bildirilince, Amr bin Âs daha fazla ilerlemedi. Amr bin Âs (r.a.), Hazreti Osman zamanında Mısır Vâliliği'nden alınarak Medine'ye getirildi. Halife'nin müşaviri oldu.

Sıffîn muharebesinde ictihâdı, Hazreti Muâviye'nin ictihâdına uygun oldu. Hazreti Muâviye'nin halifeliği sırasında tekrar Mısır'a vâli oldu. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. 43 (m. 664) târihinde 93 yaşında iken vefât etti. Cenâze namazını Ramazan bayramının birinci günü oğlu Abdullah bin Amr hazretleri kıldırdı. Mukattam mevkiine defn edildi.

Amr bin Âs hazretlerinin Abdullah ve Muhammed adında iki oğlu vardı. Bu oğullarının ikisinin de Riyta binti Münebbih'den veya Havle binti Hamza'dan olduğu rivâyet edilmektedir. Orta boylu, cesur, edip ve belîğ olan Hazreti Amr bin Âs, hemen hemen ömrünün tamamını savaş meydanlarında geçirmiştir. Bu bakımdan ilimle fazla uğraşamadı. Ancak çok temiz ve fasîh bir Arapça ile Kur'ân-ı kerîm okur ve bundan derin bir zevk duyardı. Savaştan fırsat buldukça, halka öğüt verir, Resûl-i Ekrem'in söz ve davranışlarını anlatır ve bunu pek şerefli bir vazîfe sayardı. Bilhassa dünyâya fazla bağlı olmamak gerektiği üzerinde ısrarla dururdu. Ayrıca bazı fıkhî meselelerde kıyas ve ictihâdlarda da bulunmuştur. Zamanının en iyi edip ve hatîblerindendi. Kısa ve toplu yazmak, mükemmel tesbihler yapmak onun özelliklerindendi. Yaratılıştan hak sever bir zât idi. Resûl-i Ekrem'e karşı duyduğu çok derin sevgisi hemen hissedilirdi. Amr bin Âs hazretleri akıllı, bilgili, siyasette usta ve asker bir sahabî idi. Çok zekî idi. Şa'bî İslâm'daki Arab dâhileri dörttür. Amr onlardan biridir. O çetin günler içindir." demiştir. Hayırlı işlerde aceleci ve atak idi. Bilhassa savaşlarda bu özelliği daha çok belli olurdu.

Hazreti Amr, sadece savaşlarda değil, devlet idâresinde de dâhi idi. Memleket idâresi, mahkemelerin tanzimi, vergi toplanması gibi işlerde de pek büyük başarılar göstermiştir. Bu arada ilk defa Fustat şehrinde, bugünkü Anadolu câmilerinin minarelerine benzeyen minareli bir câmi yaptırdı. Kâhire ile Kızıldeniz arasında ondokuz kilometrelik bir kanal açtırarak, hicaz bölgesine gemilerle yiyecek sevk etti.

Birisi Amr bin Âs'a (r.a.), siz akıllı adamdınız. Niçin İslama girmekte geciktiniz? deyince, O cevap olarak "Biz, yaş ve bilgi bakımından, bizim önümüzde olan insanlarla beraberdik. Onların yalancılıkları, akılsızlık derecesinde idi. Resûlullah (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilince, O'nu kabûl etmediler. Bu hepimize tatlı geldi. Onlar gidip, sıra bize gelince, düşündük, inceledik Hakkın çok açık olduğunu gördük. Böylece İslâm kalbime yerleşti. Resûlullahın (s.a.v.) iyilik yapana öldükten sonra iyilik, kötülük yapana kötülük yapılacağı, sözünü içimde doğru buldum. Bozuk ve bâtıl olan bir şeye devamda hiçbir fâide görmedim." buyurdu.

Hazreti Ömer, bir defa yürürken Hazreti Amr'a baktı. "Ebû Abdullah'a yeryüzünde emir gibi yürümek yakışır" buyurdu.

Kabise bin Câbir "Amr ile arkadaşlık ettim. Kur'ân-ı kerîmi onun gibi açık okuyan, onun gibi güzel ahlâklı, onun gibi içi dışına benzeyen görmedim." der.

Amr İbn-i Âs (r.a.), Resûlullah'dan birçok hadîs rivâyet etti. Kendisinden de iki oğlu Abdullah ve Muhammed, ayrıca, Kays bin Ebû Hâzim, Ebû Seleme bin Abdurrahmân, kölesi Ebû Kays, Abdurrahmân bin Şemâme, Ebû Osman Hindî ve başkaları hadîs bildirdi.

Resûlullah (s.a.v.) Âmr İbn-i Âs için buyurdular ki: **"Amr İbn-i Âs, Kureyş'in sâlihlerindendir." "Allahım, Amr İbn-i Âs'a rahmet et. Zira o hem seni seviyor, hem de Resûlünü", "İyi kimseye malın iyisi ne güzel yakışır."**

Resûlullah'tan bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

Amr İbn-i Âs anlatır: Resûlullah bana: **"Elbiseni giy, silâhını kuşan ve bana, gel"** diye haber gönderdi. **Gittiğimde "Seni asker üzerine göndermek isterim. Allah sana selâmet ve ganîmet versin ve çok sâlih mal ile dön"** buyurdu. Ey Allah'ın Resûlü ben mal para için değil, İslâm'a olan rağbet ve arzumdan müslüman oldum, dedim. **"Ey Amr, sâlih mal, sâlih kimsede ne güzeldir"** buyurdu.

Bir kişi Resûlullaha (s.a.v.) geldi ve "Yâ Resûlallah amellerin en efdali (en üstünü) hangisidir" diye sordu. Peygamber efendimiz, **"Allahü teâlâya îmân edip, kalb ile tasdîk etmek, O'nun yolunda cihad etmek ve Hacc-ı Mebrûr** (kabûl olunan hac)**'dır"** buyurdu. O kişi "Biraz daha söyler misiniz yâ Resûlallah dedi." Resûlullah **"İnsanlara yumuşak söylemek, fakîrlere çok yemek yedirmek, vermesi lâzım ve vâcib olmayan şeyleri, seve seve vermek ve güzel ahlâktır."** buyurdu.

"Yanılan müctehide bir sevâb doğruyu bulana iki veya on sevâb vardır."

---

1) Üsûd-ül-gâbe, cild-4, sh. 112

2) Fütûh-ül-büldan, sh. 83, 127

3) Taberî cild-4, sh. 82, 127

4) İbn-i esîr cild-2, sh. 318

5) Mu'cem-ül-büldan: Berka kelimesi

6) Ahbar-ut-tıval sh. 167, 169

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 8

8) Tehzîb-ül-kemâl sh. 290

9) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 56

10) Hüsn-ül-muhâdâra, sh. 68

11) Müstedrek, Hâkim cild-3, sh. 454

12) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 155

13) Kenz-ül-ummal sh. 6

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 986

15) Eshâb-ı Kirâm sh. 312

16) Hadikât-ün-nediyye cild-1, sh. 298

ÂSIM BİN SABİT (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından ve muhariblerinden. Âlim ve edip bir zât. İsmi Âsım bin Sabit bin Ebi'l Eklah-il-Ensârî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Annesi Şemûs binti Ebî Âmir'dir. Hayatını dîni İslâm uğruna savaşlarda geçirdi. Vefâtından sonra'da Allahü teâlâ onu müşriklerden muhafaza etti. Doğum târihi belli değildir. Âsım (r.a.) hicretten önce îmân etmişdir. Ensârdan, ya'nî Medineli'dir. Nâzil olan âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri hemen ezberlerdi. Bir oğlu Muhammed'dir. Bir oğlu da meşhûr Arap şairi Ahvas'dır. Kız kardeşi Cemile binti Sabit, Hazreti Ömer'in hanımıdır. Hazreti Ömer'in oğlu Âsım bin Ömer bu hâtundan dünyâya gelmiştir.

Âsım bin Sabit (r.a.) hicretin dördüncü (m. 625) senesinde vukû' bulan Uhud gazâsından sonraki Recî" vakasında şehîd olmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.) muhacirlerden Abdullah bin Cahş (r.a.) ile onu kardeş yapmıştır.

Peygamberimiz (s.a.v.), Bedir gazâsının gecesinde Eshâb-ı kirama nasıl harb edileceğini, harbde hangi usûlü takib edeceklerini sordu. Âsım bin Sabit (r.a.) eline yayı ve oku aldı. "Yâ Resûlallah, Kureyş kavmi ikiyüz zira' (100 m.) veya daha yaklaştıkları zaman yayla okları kullanırız. Kureyşliler bize ve onlara taş yetişecek kadar yakınımıza geldikleri zaman taşla mücâdele ederiz, taşlarız. Kureyşliler, bize ve onlara mızrak yetişecek kadar yakınımıza geldikleri zaman kırılıp, parçalanıncaya kadar mızrakla mücadele ederiz. Kırılınca mızrağı bırakırız" dedi. Kılıcını alıp kuşandı ve onu sıyırarak "Kılıçlarımızı sıyırır ve de kılıçla çarpışmağa tutuşuruz" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) bunu beğendiler ve **"Harbin icâbı budur. Bu tarzda çarpışılması lâzımdır. Çarpışan ve vuruşan Âsım'ın çarpışması gibi çarpışsın,"** buyurdular. Bedir harbi bu şekilde yapıldı ve meleklerin de yardımıyla Allahü teâlâ zafer ihsân eyledi. Âsım bin Sabit (r.a.) bu gazâda Kureyş'in ulularından Ukbe bin Muayt'i öldürdü. Bu Ukbe Mekke'de Peygamberimizi (s.a.v.) boğmaya kalkmış ve hayatına son vermek için çalışmış azılı müşriklerden (puta tapanlar) idi. Peygamberimizin (s.a.v.) hicreti üzerine "Ey Kusvâ (Peygamberimizin (s.a.v.) devesinin adı) adındaki devenin binicisi, hicret edip bizden uzaklaştın. Fakat pek yakında beni atlı olarak karşında göreceksin. Mızrağımı size saplayıp, onu kanınızla sulayacağım. Kılıçla hiç örtülü yerinizi bırakmayacağım." Mânâsına gelen beytler söyledi. Peygamberimiz onun bu sözlerini işitince, **"Allahım onu yüzü koyun, burnunun üzerine düşür"** diyerek duâ etti. Ukbe bin Ebî Muayt, Bedir'de Kureyş ordusunun yenildiğini anladığı zaman kaçıp kurtulmak için atını sürdü. Fakat hayvan hiçbir şey yokken birden ürkmüş ve Onu

yere vurmuştu. Resûlullahın duâsı ortaya çıkmıştı. Abdullah bin Seleme (r.a.) de onu esîr etmişti. Peygamberimiz (s.a.v.), Âsım bin Sâbit'e (r.a.) Ukbe'nin cezalandırılmasını emretti. Ukbe: "Yazıklar olsun sana ey Kureyş cemaati. Şunlar arasında neden bir tek ben öldürülüyorum?" dedi. Peygamberimiz, **"Allah ve Resûlüne olan düşmanlığından dolayı"** buyurdu. Ukbe "Yâ Muhammed, kavminden herkese yaptığını bana da yap. Onları öldürürsen beni de öldür. Onlara emân verirsen bana da emân ver. Onlardan kurtulmaları için para alırsan, onlar gibi benden de al. Yâ Muhammed, Sen beni öldürürsen, küçüklere kim bakacak?" dedi. Peygamberimiz: **"Sen hele Cehenneme girmeye bak, onları Allah'a bırak. Ey Âsım git, onun boynunu vur"** buyurdu. Âsım gidip Ukbe'nin boynunu vurunca Peygamberimiz: **"Vallahi; Allahı, Resûlünü ve Kitabı (Kur'ân-ı kerîm) inkâr eden, Peygamberini işkenceden işkenceye uğratan senden daha kötü bir adam bilmiyorum. Allahü teâlâya hamd ederim ki, senin ölümünden dolayı gözümü aydınlattı."** buyurdu.

Âsım bin Sabit (r.a.) Uhud'da bulundu ve Resûlullahın (s.a.v.) has okçularından idi. Âsım bin Sabit (r.a.) Uhud'da, Resûlullahın (s.a.v.) yanından bir an ayrılmayan ve O'nunla beraber sebat eden ve ölseler dahi Peygamberimiz'den (s.a.v.) ayrılmamak üzere bîat eden bahtiyarlardandı. Bu gazâda müşriklerin sancaktarlarından Müsâfi' bin Talha ile kardeşi Haris bin Talha'yı ok ile öldürdü. Bunların anneleri Selâfe binti Sa'd, Hazreti Âsım'ın kafatasından şarap içmeğe nezr ederek yemîn etti ve Onun başını kendisine getirene yüz deve vermeği va'd etti. Lıhyanoğulları, Adal ve Kare kabilelerine giderek; zekâtlarını teslim almak ve İslâmiyeti öğretmek için Eshâb-ı kiramdan bazılarını göndermesi için Peygamberimize (s.a.v.) aracı olarak haber vermelerini istediler. Asıl maksatları ise "Gelecek olan Eshâb'dan bazılarını, öldürülen adamımız Hâlid bin Süfyân yerine öldürür, intikamımızı alırız. Diğerlerini de Mekke'ye götürür Kureyş'e satarız. Kureyş'in Bedir'de öldürülen adamlarına karşı Muhammed'in Ashâbı'ndan kendilerine getirilecekleri işkence ile öldürmeleri kadar hoşlarına gidecek bir şey yoktur" dediler. Adal ve Kare kabilesinden altı (veya yedi) kişi Medine'ye gelerek Peygamberimize (s.a.v.): "Yâ Resûlallah, İslâmiyet, kabilemiz içinde yayılmaya başladı. Eshâbından bazılarını bizimle beraber gönder de onlar bize İslâmiyeti anlatsınlar. Kur'ân-ı kerîmi ve şeriatı öğretsinler" diye ricada bulundular. Peygamberimiz Uhud'dan sonra Kureyş müşriklerinin ne yaptıklarını, yeni bir hücum hazırlığı içinde olup olmadıklarını araştırmak ve ona göre tedbir almak üzere; Eshâb'dan bazılarını araştırma ve istihbaratla vazîfelendirip, Mekke'ye göndermeye hazırlamış bulunuyordu. Bu birlikde on kadar Sahâbî bulunup isimleri bilinenler şunlardır: Mersed bin Ebî Mersed, Hâlid bin Bükeyr, Âsım bin Sabit, Abdullah bin Târık, Hubeyb bin Adiy, Muattib bin Ubeyd, Zeyd bin Desinne (radıyallahü anhüm ecmaîn). Bunların emirleri Âsım bin Sabit (r.a.) olup, hicretin dördüncü yılı safer ayında davetçilerle birlikte Medine-i Münevvere'den yola çıktılar. Bu kâfile Hicaz bölgesinde Hüzeyl'lilere âit bir su başı olan Recî'e geldiklerinde kendilerini götürenlerin ihânetine uğradılar. Buraya kadar geceleri yol alıp gündüzleri gizlenmek sûretiyle seher vakti gelmişler, namazlarını kılmışlar ve orada Medine'den yanlarına azık olarak aldıkları iyi cins Medine hurması yiyerek çekirdeklerini de oraya atmışlardı. Oradan ayrıldıkları zaman, Hüzeyl kabilesinden çobanlık yapan bir kadın hayvanlarını sulamak için Recî' suyuna uğramış, oradaki hurma çekirdeklerini görünce bunların Medine hurması olduğunu anlamış ve kabilesine haber vermişti. Bu sırada Eshâb dağda gizlenmişlerdi. Kendilerini davet edenlerden birisi de bir bahâne ile ayrılmış ve Lıhyanoğullarına haber vermişti. Lıhyanoğullarından, yüz kadarı okçu olmak üzere ikiyüz kişi Eshâb-ı kiramı (r.a.) aramaya başladılar. Recî' suyu başına geldiklerinde Eshâb'ın yanlarına azık olarak aldıkları ve yedikleri hurma çekirdeklerini buldular, (Medine hurmasının çekirdeği küçük ve ince uzundur) bunların Eshâb-ı kirama âit olduğunu anlayıp, izlerini takip

etmeye başladılar. Nihâyet Âsım bin Sabit (r.a.) ve arkadaşlarını dağın tepesinde buldular, etrâflarını çevirdiler. Bu arada on Sahabînin ahvâlini müşriklerin başı Süfyân'a haber veren şahıs, küffar tarafına geçti. Eshâb-ı kiram o anda hileyi anlayıp aldatıldıklarını bildiler. Eshâb-ı kiram kılıçlarını çektiler ve harb etmeğe karar verdiler. Bunu anlayan kâfirler Eshâb-ı kiramı kandırmaya çalışıp, "Eğer yanımıza inerseniz, hiç birinizi öldürmeyeceğiz. Kesin söz veriyoruz. Vallahi sizleri öldürmek istemiyoruz. Fakat size karşı Mekkelilerden fidye koparmak istiyoruz" dediler. Âsım bin Sabit, Mersed bin Ebî' Mersed ve Hâlid bin Ebî Büheyr. "Hiç bir zaman müşriklerin ne sözlerini ne de akidlerini kabûl ederiz" diyerek müşriklerin tekliflerini reddettiler. Âsım bin Sabit (r.a.) "Ben hiç bir zaman müşriklere el sürmemeğe ve himâyelerini kabûl etmemeğe yemîn ettim, sözüm vardır. Vallahi kâfirlerin himâyelerine ve sözlerine kanarak aşağı inmem ve kâfirlere teslim olmam" dedi. Ellerini açtı "Allahım Peygamberini durumumuzdan haberdar et" diyerek duâ etti. Allahü teâlâ, Hazreti Âsım'ın duâsını kabûl buyurdu ve Resûlullah (s.a.v.), onlardan haberdar oldu.

Âsım (r.a.) müşriklere "Biz ölmekten korkmayız. Çünkü dinimizde basiretliyiz (ölünce şehîd olur cennete gideriz)" buyurdu. Süfyân "Ey Âsım, kendini ve arkadaşlarını zayi etme teslim ol" diye bağırdı. Âsım bin Sabit (r.a.) ok atmak sûretiyle cevap verdi. Ok atarken:

Ben güçlüyüm hiç eksiğim yok.
Yayımın kalın teli gerilmiştir.

Ölüm hak, hayat boş ve geçicidir.
Mukadderatın hepsi başa gelicidir.

İnsanlar er-geç Allaha rücû' edicidir.
Eğer ben sizinle çarpışmazsam anam (üzüntüsünden) aklını kaybeder.

Mısralarını okuyordu. Âsım'ın (r.a.) sadağında yedi ok vardı: Attığı her ok ile bir müşriki öldürdü. Oku bitince bir çok müşriği mızrağıyla delik deşik etti. Öyle bir an oldu ki mızrağı da kırıldı. Hemen kılıcını sıyırdı, kınını kırıp attı. (Bu ölünceye kadar döğüşeceğim, teslim olmayacağım mânâsına gelirdi.) Sonra da: "Ey Allahım ben (bugüne kadar) senin dînini hıfz ettim (sakladım). Senden bu günün sonunda benim etimi (vücudumu) koruyup, hıfzetmeni niyaz ediyorum", diye duâ etti. Çünkü Uhud'da öldürdüğü iki kardeş olan Haris ve Mûsâfi' bin Talha'nın anneleri Hazreti Âsım'ın kafatasında şarap içmeğe yemîn etmiş ve kafasını getirene yüz deve vermeği va'd etmişti. Müşrikler bunu biliyorlardı. Âsım bin Sâbit'in (r.a.) Allah, Allah nidaları diğer Eshâb'ın nidaları dağları inletiyordu, ikiyüz kişiye karşı on mücâhid ölesiye çarpışıyor, yanlarına yaklaşanlar yaptıklarının cezasını görüyorlardı. Âsım (r.a.) en sonunda iki ayağından yaralanıp yere düştü. Kafirler, Âsım bin Sâbit'ten (r.a.) o kadar korkmuşlardı ki yere düşünce dahi yanına yaklaşamadılar uzaktan ok atarak şehîd ettiler. O gün orada mevcût bulunan on Sahâbîden yedisi şehîd oldu, üçü de esîr edildi. Lıhyanoğulları Sülâfe binti Sa'd'a satmak için Âsım bin Sâbit'in (r.a.) başını kesmek istediler. Fakat Allahü teâlâ, Hazreti Âsım bin Sâbit'in duâsını kabûl buyurdu ve mübârek cesedine müşrikler el süremediler. Allahü teâlâ bir arı sürüsü gönderdi. Bulut gibi Âsım bin Sâbit'in (r.a.) üzerinde durdular. Hiç bir müşrik yanına yaklaşamadı. "Bırakın akşam olunca arılar onun üzerinden dağılır, biz de başını keser alırız" dediler. Akşam olunca Allahü teâlâ hiç yoktan bir yağmur gönderdi. Görülmemiş bir yağmur yağdı. Sel geldi ve Âsım bin Sâbit'in (r.a.) mübârek cesedini alıp götürdü. Cesedin nerede olduğu bilinemedi. Ne kadar aradılarsa da bulunamadı. Bunun için müşrikler Âsım bin Sâbit'in (r.a.) hiçbir yerini kesmeye muvaffak olamadılar. Arıların, Âsım'ı (r.a.) korudukları hâdisesi zikredildiği zaman Hazreti Ömer (r.a.): "Allahü teâlâ elbette mü'min kulunu muhafaza eder. Âsım bin Sabit, sağlığında da müşriklerden nasıl korundu ise Allahü teâlâ da ölümünden sonra

onun cesedini muhafaza edip müşriklere dokundurmadı" buyurdu. Bunun için Âsım bin Sabit (r.a.) anılırken "Arıların koruduğu kimse" diye anılırdı.

---

1) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 110

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 462

3) El-İsâbe cild-2, sh. 244

4) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3045

5) El-A'lâm cild-3, sh. 248

BEŞÎR BİN SA'D EL-ENSÂRÎ (r.a.)

Medineli müslümanlardan (Ensâr'dan). Künyesi Ebû Nu'man'dır. 12 (m. 633) târihinde vefât etti. Beşîr bin Sa'd (r.a.) Medine'nin iki büyük müslüman kabilesinden birisi olan Hazrec kabilesinin Benî Haris kolundandır. Büyük oğlunun ismi Nu'man, kardeşi, Semmak bin Sa'd'dır. Kızkardeşi, Abdullah bin Revâhâ (r.a.) ile evli olup, bu bakımdan onunla da akraba idiler.

Resûlullah (s.a.v.) hicretten önce, bazı Medinelilerle Akabe'de görüşmüş, onlara İslâm dîni hakkında bilgi vermiş, bazı konular üzerinde de, onlarla anlaşma yapmışlardı. Beşîr (r.a.) da, ikinci Akabe andlaşmasına iştirâk eden, müslüman olan Medine'lilerden birisidir. Beşîr bin Sa'd (r.a.), Resûlullah'ın bütün gazvelerine katılma şerefine kavuşan bir Sahabidir. Bir bakıma müslümanlar için var veya yok olma demek olan Bedir gazâsına (muharebesine) da iştirâk etmiş, böylece İslâm târihinde önemli isimlerden olan Eshâb-ı Bedir (Bedir gazâsına katılanlar)'den olmuştur. Beşîr bin Sa'd (r.a.) Uhud ve Hendek gazâlarında da bulunmuş, Hendek gazâsında kızı, Eshâb-ı kirâm'a hurma dağıtmıştı.

Beşîr bin Sa'd'ın kızı anlatır: "Annem, Amre binti Revâhâ beni çağırdı. Bir avuç hurma verdi. "Kızım! Bunu babana, dayın Abdullah bin Revâhâ'ya götür, yesinler", dedi. Ben de alıp götürdüm. Yolda Resûlullah'a rastladım. **"Kızım! Yanındaki nedir?"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Yanımdaki hurmadır, annem, babamla dayımın yemesi için gönderdi", dedim. **"Ver onu"** buyurdu. Ben de hurmaları iki avucuna döktüm, avuçlarını bile doldurmamıştı. Sonra bir bez getirilmesini emretti. Bez getirildi ve yere serildi. Resûlullah (s.a.v.) bezin üzerinde hurmaları dağıttı. Sonra yanında bulunanlara **"Kumanyaya geliniz"** buyurdu. Orada bulunanlar yediği halde hurmalar bitmedi. Daha sonra orada bulunanlar da yedi yine hurma artmıştı. Resûlullah'ın bu mucizesini gören Eshâb-ı kirâm'ın maneviyatları bir kat daha arttı.

Beşîr bin Sa'd'ın bizzat kumandan olarak iştirâk ettiği, küçük çapta hâdiseler de oldu. Peygamberimiz'in (s.a.v.) emri üzerine bir miktar askerle Fedek'te, Murre kabilesi üzerine yürüdü. Ancak çatışmada yaralandı, önce vefât ettiği sanıldı, fakat sonradan Medine'ye döndü.

Resûlullaha (s.a.v.) 7 (m. 629) senesinde Şevval ayında, Uyeyne bin Hısn'ın, Gatafan kabilesinden bir müfreze ile saldıracağı haberi ulaşmıştı. Resûlullah (s.a.v.) Beşîr bin Sa'd'ı çağırdı. Ona sancak verdi. Üçyüz kişi ile beraber gönderdi. Yümn ve Cinâb mevkiine geldiler: Bunu gören Gatafânlılar kaçtılar. Müslümanlar, pek çok ganîmet ve koyun ele geçirdiler. İki kişiyi esîr aldılar. Medine-i Münevvere'ye döndüler. Daha sonra bu iki esîr müslüman oldu.

Mekke'nin fethi ve Huneyn gazvesinden sonra Medine'ye dönen Beşîr (r.a.) Resûl-i ekrem ile; birlikte Tebük seferine katılmıştır. Resûlullah'ın (s.a.v.) 10 (m. 631) senesinde yaptığı, son haccı olan Veda Haccında da hazır bulunmuştur.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) âhirete teşrîf edince Eshâb-ı kiram, Beni Saîd'e gölgeliğinde toplanmış, halifenin seçilmesi mes'elesi üzerinde duruyorlardı. Hazreti Ebû Bekir halifelik için Hazreti Ömer ve Ebû Ubeyde'den birinin seçilmesini tavsiye buyurmuş, fakat her ikisi de bundan kaçınmışlardı. Hatta Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekir'e: "Resûlullah (s.a.v.) seni dinin en mühim emirlerinden birisi olan namazda kendine halife yaptı. Seni bize imam seçti. Uzat elini, ben sana bîat edeyim deyip, Ebû Ubeyde ile birlikte, Hazreti Ebû Bekir'e bîat edecekleri sırada, Beşîr bin Sa'd (r.a.) daha süratli hareket ederek onlardan evvel Ebû Bekir'in elini tuttu. Biat etti.

Beşîr bin Sa'd hazretleri, Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Ayn-ül-temr muharebesinde şehîd düştü.

Ebû Mes'ûd (r.a.) şöyle buyurur: "Biz Sa'd bin Ubâde'nin meclisinde idik. Resûlullah (s.a.v.) yanımıza geldi. Beşîr bin Sa'd kendisine "Ya Resûlallah! Allahü teâlâ bize, sana salevât getirmemizi emretti. Acaba sana nasıl salevât getireceğiz" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) sükût edip cevap vermediler. Biz de, keşke, Beşîr sormamış olsaydı diye temenni ettik. Biraz sonra Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Allahümme Salli Âlâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ âli İbrâhîm ve bârik âla Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ bârekte alâ âli İbrâhîm filâlemin. İnneke hamîdunmecîd",** deyin. "Allahım! İbrâhîm'in (a.s.) Âline salât" buyurduğun gibi, Muhammed'e (s.a.v.) ve aline de salât eyle. İbrâhîm'in (a.s.) âline âlemler içinde ihsân buyurduğun bereket gibi, Muhammed (s.a.v.) ve âline de ihsân et. Çünkü sen, hamîd ve mecîd'sin."

Beşîr (r.a.) bu soruyu sorarak, salât'ın nasıl yapılacağının öğrenilmesine vesîle (sebeb) oldu.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 56

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 464

3) El-İsâbe cild-1, sh. 158

4) El-İstiâb cild-1, sh. 149

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 118

6) Müslim-Kitâb-üs-salât Hadîs No: 65

BERÂ BİN ÂZİB (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan, Ensârın büyüklerinden. Ebû Umâre künyesi ile meşhûrdur. Ayrıca Ebû Amr, Ebûttufeyl ve Ebû Ömer künyeleri ile de tanınır. Nesebi, Berâ bin Azib bin Haris bin Adiyy bin Cüşem bin Mecdea bin Harise bin Haris bin Amr bin Mâlik bin Evs, el-Ensârî, el-Evsî'dir. Annesi, Habîbe binti Ebû Habîbe'dir.

Resûlullahın (s.a.v.) hicretinden önce Medine-i Münevvere'de küçük yaşta iken müslüman oldu. Babası Âzib de Sahâbî idi. Dîni hükümleri Peygamberimizden (s.a.v.) önce hicret eden Eshâb-ı kiramdan ve babasından öğrendi. Hazreti Berâ, Resûlullahın (s.a.v.) ve diğer Sahabenin hicretlerini şöyle anlatıyor: (Resûlullahın Eshâbından Medine'ye ilk gelen zat Mus'ab bin Umeyr ile Abdullah İbn-i Ümmî Mektûm idi. Bunlar Medine'deki müslümanlara Kur'ân-ı kerîm okutuyorlardı. Sonra Bilâl-i Habeşî, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Ammâr bin Yâser hicret ettiler. Bunlardan sonra Hazreti Ömer bin Hattab el-Fârûk yirmi kişi ile birlikte geldi. Nihâyet Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiler. İşte bu anda Medine halkının Resûlullahın teşrîfine sevindiği kadar, hiçbir şeye sevindiğini görmedim. Ben de Peygamberimiz (s.a.v.) gelmeden az

önce uzun sûrelerden sayılan sûrelerle beraber **"Sebbihisme Rabbike'l-a'lâ"** sûresini okumuştum.

Resûlullah (s.a.v.) ile beraber onbeş (diğer bir rivâyete göre ondört) savaşta bulundu. Bedir harbinde çocuk yaşta idi. Bu husûsta kendisi "Resûlullah (s.a.v.) ben ve İbn-i Ömer küçük yaşta olduğumuz için bizi Bedir Savaşına göndermedi" diyor. Uhud ve diğer savaşlarda (bir rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) ile ilk defa Hendek harbinde bulundu.) Peygamberimizin (s.a.v.) önünde harp etti. Çok cesur idi. İran'da Rey şehri alınırken çok kahramanlık gösterdi. Hazreti Osman halife olunca, 24 (m. 644) senesinde Rey'e vâli tayin etti. Hazreti Ali ile birlikte Cemel, Sıffîn ve Haricîlerle yapılan savaşlarda bulundu. Ebher'i (Kazvin'in batı tarafı) fethetti. Kazvin'i de ele geçirdikten sonra Zincan'a giderek burayı şiddetli bir savaşla aldı. Hazreti Berâ bin Azib hayatının son zamanlarında Kûfe'ye yerleşerek dünyâ işlerinden el çekti. 72 (m. 691)'de Mus'ab bin Zubeyr zamanında burada vefât etti.

Buhârî ve Müslim kendisinden 305 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Resûlullah'tan (s.a.v.), babasından, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Ali, Ebû Eyyûb. Bilâl-i Habeşî ve diğer zatlardan rivâyette bulundu. Kendisinden de Abdullah bin Zeyd el-Hatmî, Ebû Cuhayfe (bunlarla görüşmüştür), Ubeyd, Rebî, Yezîd, Lût (Bunlar Hazreti Berâ'nın oğullarıdır), İbn-i Ebî Leyla, Adiyy bin Sabit, Ebû İshâk, Muâviye bin Süveyd bin Mukarrin, Ebû Bürde (Bu iki zat Ebû Musa'nın oğullarıdır) ve diğer zatlar hadîs rivâyet ettiler. Hadîs ilminde Rey kapısını ilk defa Hazreti Berâ açtı.

Hazreti Berâ, kıblenin değiştirilmesini şöyle anlatıyor: "Resûlullah efendimiz Medine'ye teşrîf ettikleri zaman onaltı veya onyedi ay kadar Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kıldı. Halbuki O, kıblenin (Mekke'de) Mescid-i Harama doğru olmasını arzu ediyordu. Allahü teâlânın emriyle kıble Kâ'be'ye doğru oldu. Peygamberimizin Kâ'be-i Muazzamaya doğru kıldırdığı ilk namaz ikindi namazı idi. Peygamberimizle namaz kılanlardan birisi mescidden çıktı. Yolda giderken bir mescidde cemaatle namaz kılanlara rastladı ki, onlar rükû'da idiler.

Onlara: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraber Mekke'ye doğru namaz kıldığıma Allah için şehâdet ederim" deyince namazlarını bozmadan oldukları gibi Kâ'be-i Muazzama'ya döndüler. Peygamberimiz (s.a.v.) Beyti Makdis'e doğru namaz kılarken Yahudilerle diğer Ehl-i Kitab bundan hoşlanırlardı. Kıble değişip yüzünü Beyt-i şerîfe doğru döndürünce bunu beğenmediler. Kıble değişmeden önce Mescid-i Aksa'ya doğru namaz kılıp, vefât eden kimseler vardı. Bunlarla ilgili olarak Allahü teâlâ **"Allah sizin imânınızı (yani ibadetinizi) boşa çıkarmaz."** Âyet-i kerîmesini indirdi.

Hazreti Berâ, Uhud harbinde meydana gelen bir hadîseyi şöyle naklediyor. Uhud harbinde Peygamberimize (s.a.v.) yüzü zırh ile örtülü bir kişi gelerek "Yâ Resûlallah! Şimdi harb edeyim de sonra mı müslüman olayım, yoksa hemen mi?" diye sordu. Resûlullah **"Önce müslüman ol, sonra harb et!"** buyurdu. Sonra harbe girerek şehîd oldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Az iş yaptı, fakat çok sevâb kazandı."** buyurdu. Medine'nin etrâfına harb için hendek kazılırken Hazreti Berâ, Resûlullahın hâlini şöyle anlatır: Resûl-i Ekrem'i hendek kazıldığı esnada bizimle birlikte toprak taşırken gördüm. Kucağında taşıdığı toprak mübârek karnının beyazlığını örtmüştü. Bu sırada Hazreti Abdullah bin Revâhâ veya Âmir bin Ekva'ın bir şiirini söylüyordu.

"Ya Rabbi! Sen bize hidâyet etmemiş ve doğru yolu gösterip bize rahmet etmemiş olsaydın, biz muhakkak dalalette kalırdık. Üzerimize hücum eden kâfirler, sakındığımız fitne ve

fesadı bize ulaştırmak istedikleri ve bizimle karşılaştıkları zaman, sen bizim kalblerimize sabır ve rahatlık ver, bizi onlara karşı güçlü yap!"

Yine Hazreti Berâ, Peygamberimizin (s.a.v.) Hudeybiye'deki mu'cizesi ile ilgili olarak şöyle bildiriyor: "Hudeybiye'de bir kuyu vardır. Biz buraya gelince kuyunun suyunu tamamen çekerek bir damla su bırakmamıştık. Bu hâl, Resûlullaha arz edilince kuyunun yanına gelip kenarına oturdu. Sonra içinde biraz su bulunan bir kab istedi. Getirilen su ile abdest aldı. Sonra ağzını çalkaladı. Yavaşça duâ edip, abdest ve çalkantı suyunu kuyuya döktü. Kuyuyu Resûlullahın emri ile kısa bir müddet bu halde bıraktık. Bundan sonra kuyuda istediğimiz kadar su hasıl oldu. Biz ve hayvanlarımız gidinceye kadar suya kandık." buyurmaktadır.

Hazreti Berâ, Resûlullahın (s.a.v.) hilye-i se'âdetleri (dış görünüşü) hakkında: "Resûlullahın mübârek yüzü bütün insanların yüzlerinden güzel idi. Ahlâk ve yaradılış itibariyle de insanların en güzeli idi. Çok uzun boylu olmayıp kısa dahi değil idi. Uzun ile kısa arası bir boyda yaratılmıştı. İki omuzunun arası (yani mübârek göğsü) geniş idi. Kulaklarının yumuşağına kadar inen gür saçı vardı. Bir gün Resûlullahı kırmızı ve yeşil çizgili bir elbise içinde görmüştüm. Kesin olarak derim ki: Güzellikte O'na denk olabilecek hiç bir kimse görmedim" ve "Resûlullahın mübârek yüzü ay gibi nurlu idi" buyuruyor. Hazreti Berâ "Resûlullahı (s.a.v.) yatsı namazında "Tîn sûresini" okurken dinledim. Daha önce ondan güzel sesli hiçbir kimseyi dinlememiştim." diyerek Peygamberimizin Kur'ân-ı kerîmi okurken bütün insanlardan daha güzel sesle okuduğunu bildiriyor.

Hazreti Berâ bin Âzib'in rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Resûlullahın (s.a.v.) Hazreti Hasan bin Alî'yi omuzuna alarak **"Yâ Rabbi! Ben bunu seviyorum, Sen de sev!"** diye duâ ettiğini gördüm."

"Ensâr kıymetli ve mübârek insanlardır. Onları ancak, mü'min olan sever ve şüphesiz münâfık olan da onlara düşmanlık eder. Kim Ensârı severse Allahü teâlâ da onu sever; kim de Ensâra düşmanlık eder, sevmezse, Allahü teâlâ da ona düşmanlık eder."

"Selâmı yayınız, selâmet bulursunuz."

Resûlullah (s.a.v.) **uyumak istediği zaman elini sağ yanağının altına koyup yatarak şöyle duâ ederdi: "Ey Allahım! Kullarını hesap için toplayacağın kıyâmet gününde beni azâbından koru!"**

Bir gün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **ile beraber Ensârdan bir zâtın cenâzesine gitmiştik. Resûl-i Ekrem** (s.a.v.) **mübârek başı öne eğik olarak mezarın başına oturarak üç defa "Yâ Rabbi! Kabir azâbından sana sığınırım" dedikten sonra şunları anlattı:**

"Mü'min öleceği zaman Allahü teâlâ, yanlarında kefen ve güzel koku bulunan, yüzleri güneş gibi parlayan melekleri gönderir. Onlar bu mü'mini göreceği bir yerde beklerler. Rûhunu teslim ettiği zaman yer ile gök arasındaki ve göklerdeki bütün melekler onun için istiğfar edip, Allahü teâlâdan onun bütün günahlarını affetmesi için duâ ederler. Göklerin bütün kapıları kendisi için açılır, her kapı kendisinden geçmesini ister. Rûhu Allahü teâlânın huzûruna çıktığı zaman, melekler: "Yâ Rabbi! Bu filân kulunun rûhudur." derler: Allahü teâlâ: "Onu geri çevirin ve onun için hazırladığım mükâfat ve ihsânları kendisine gösterin. Çünkü ben ona va'd ettim: "Sizi topraktan yarattım ve tekrar toprak yapacağım, tekrar topraktan çıkaracağım." (Tâhâ-55) **rûh**

kabrine döner ve hattâ kendisini defn edip dağılanların ayak seslerini dahi duyar. Melekler son bir sıkıntı olarak onu iyice sıkıştırıp: "Rabbim Allah, dînim İslâm ve Peygamberim Hazreti Muhammed'dir (s.a.v.)**" der. Bu cevabı verince birisi: "Doğru söyledin." der. İşte bu, Allahü teâlânın "Allah îmân edenlere dünyâ ve âhiret hayatında o kararlı sözlerinde dâima sebat ihsân eder."** (İbrâhîm-27) **buyurduğu sözün mânâsıdır. Sonra karşısına yüzü, elbisesi, kokusu güzel birisi gelir ve "Ni'metleri devamlı olan Allahü teâlânın Cennet ve rahmeti ile sana müjdeler olsun" der. Mü'min kimse: "Allah sana hayırlı, karşılıklar versin, sen kimsin?" diye sorar. O kimse "Ben senin dünyâdaki iyi amellerinim. Sen dâima Allah'a ibâdet etmek için koşar, isyana ise, tenbellik edip yaklaşmazdın. Bunun için Allahü teâlâ seni hayırlı, güzel ni'metlerle mükâfatlandırdı. Bundan sonra birisi: "Buna Cennetten bir döşek getirin ve Cennetten kabrine bir kapı açın" der. Bir döşek getirilir ve Cennet'e doğru bir kapı açılır. O mü'min de: "Yâ Rabbi! Kıyâmeti çabuk getir de bir an önce aileme, çocuklarıma kavuşayım" der.**

Kâfir ise; o da dünyâdan alâkasını kesip öleceği zaman, çirkin, suratlı, şiddetli azâb yapan melekler, ateşten elbise ve katrandan gömleklerle karşısında dururlar. Rûhu çıktığı zaman yer ve gökteki bütün melekler kendisine la'net ederler. Göklerin kapıları kapanarak hiçbir kapı onun habîs kötü rûhunun kendisinden geçmesini istemez. Böylece rûhu geri döndürülür. Melekler: "Yâ Rabbi! Bu falan kulunun rûhudur, yerler ve gökler bunu kabûl etmiyorlar" dedikleri zaman Allahü teâlâ: "Onu geri çevirin ve ona hazırladığım büyük azâbı gösterin. Çünkü ona da: "Sizi topraktan yarattım, yine toprağa iade edeceğim ve tekrar topraktan çıkaracağım" diye va'd ettim" buyurur. Sonra rûhu mezarına götürülür. Hatta mezarının yanından dağılmakta olanların ayak seslerini de işitir. Ona da: "Rabbin kim, Peygamberin kim ve dinin nedir?" suâlini sorarlar. O kâfir kimse de: "Bilmiyorum" der. Melekler de: "Evet, bilmezsin." derler. Bundan sonra çirkin elbiseli, pis kokulu ve vahşi yüzlü birisi gelip karşısına dikilerek: "Allahın gadabı ve sonsuz azâbı sana müjde olsun" der. Adam: "Allah senin de cezanı versin, sen kimsin?" diye sorunca, onun yanına, gelen kimse: "Ben senin dünyâda iken yaptığın çirkin amelinim. Sen kötülüğe, Allahü teâlâya isyana koşa kaşa giderdin, fakat ibadete ve taâta gevşek davranır, yapmazdın. İşte bugün Allahü teâlâ kötülüğünün ve küfrünün cezasını sana çektirecek", cevabını verir. Sonra gözleri görmeyen, konuşamayan ve kulakları duymayan bir melek onu yakalar. Onun için demirden bir tokmak hazırlanır. Bütün insanlar ve cin toplansalar onu yerinden kaldıramazlar. Hatta dağlara vurulsa, kül ve toprak haline getirir. Bununla kendisine bir kere vurulduğu, zaman parçalanır, kül haline gelir. Tekrar dirilir ve alnına öyle bir şiddetle vurulur ki, insan ve cinden başka yeryüzündeki bütün mahlûklar onun bağırmasını işitirler. Sonra bir melek: "Buna ateşten iki demir levha getirin ve mezarından da Cehenneme doğru bir kapı açın." diye seslenir. Hemen onun kabrine ateşten iki demir levha döşenir ve Cehennemden de bir kapı açılır."

Resûlullah'a (s.a.v.) **abdest alırken selâm verdim. Abdestini bitirdikten sonra selâmımı aldı. Elini uzatarak benimle müsâfeha etti. Ben de Resûl-i Ekrem'e: "Yâ Resûlallah, bu Arap olmayanların âdeti değil midir?" diye sordum. Resûlullah** (s.a.v.) **da: "Müslümanlar birbirleriyle karşılaştıkları zaman müsâfeha ederlerse günahları dökülür." buyurdu.**

"Namaz kılmak için ayağa kalktığımız zaman Resûlullah (s.a.v.) **saflar arasında dolaşır, elleri ile göğüslerimize veya sırtlarımıza dokunur, safları düzeltir, sonra: "Saflarınız bozuk olmasın, sonra o bozukluk kalblerinize de girer." buyururdu."**

Bir köylü, Resûlullah'a (s.a.v.) gelip: "Yâ Resûlallah! Beni Cennete götürecek bir ameli bana Öğret" deyince Peygamberimiz (s.a.v.): **"Aç kimseleri doyur, susuz olana su ver, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yap, yani Allahü teâlânın emirlerini, iyi amelleri insanlara öğret, haram ve yasak olan kötü şeyleri de insanlardan men'et. Bunlara gücün yetmezse hayırlı, güzel olmayan sözlerden dilini sakındır."** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Kurban bayramı hutbesinde şöyle buyurdu: **"Bu günümüzde bizim yapacağımız ilk şey, namaz kılmaktır. Bundan sonra evlerimize dönüp kurban kesmektir. Her kim böyle yaparsa sünnetimize uygun iş yapmış olur."**

Bir gün Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Berâ'ya bir duâ öğretti. Hazreti Berâ, duâyı tekrarlarken, "Nebîyyike" yerine "Resûlike" okuyunca, Resûlullah (s.a.v.) **"Hayır (Resûlike) deme, (Nebîyyike) diyerek oku."** buyurdu. Böylece duânın değiştirilmesine müsâade etmedi.

Hazreti Berâ, Hudeybiye andlaşmasını şu şekilde anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) Hicretin altıncı senesinde Zilka'de ayında umre yapmak için Mekke'ye gitmişti. Fakat müşrikler Peygamberimizin Mekke'ye girmesine mâni olmuşlardı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onlarla ertesi sene Mekke'de umre için üç gün kalmak şartı ile Hudeybiye'de bir andlaşma yaptı. Müslümanlar andlaşma kâğıdına Hazreti Ali bin Ebî Tâlib'e "Bu andlaşma, Muhammed Resûlullah (s.a.v.) tarafından barış yapılan maddeleri ihtivâ etmektedir" şeklinde Peygamberimizin "Resûlullah" ünvanını yazdırmışlardı. Müşrik heyetinde bulunanlar Resûl-i Ekrem'e: "Biz senin peygamberliğini kabûl etmiyoruz. Eğer seni Resûlullah olarak tanıyıp tasdîk etmiş olsaydık, Senin Mekke'ye girmene mâni olmazdık. Sen sadece Abdullah'ın oğlu Muhammedsin" dediler. Resûlullah da bunlara karşılık **"Beni yalanlasanız da Ben Resûlullahım, Muhammed bin Abdullah'ım** (s.a.v.)" buyurdu. Bundan sonra Hazreti Ali'ye **"Resûlullah** (s.a.v.) **kelimesini sil."** buyurdu. Hazreti Ali "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben senin Resûlullah ünvanını silemem" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) andlaşma yazısını alarak **"Bu andlaşma Muhammed bin Abdullah tarafından barış yapılan şu maddeleri ihtivâ eder"** diye yazıldı. "Bu maddeler Mekke'ye silâhla girilmeyecek, ancak kılıfı içinde getirilebilecek, Mekkelilerden bir kimse Muhammed'e tâbi olmak isterse (Müslüman olursa), Mekke'den çıkıp Medine'ye gidemeyecek ve Muhammed'in Eshâbından birisi Mekke'de kalmak isterse buna mâni olunmayacaktır."

Ertesi sene Resûlullah (s.a.v.) Mekke'ye umre yapmak için geldi. Andlaşmada belirtilen üç gün biterken müşrikler Hazreti Ali'ye gelerek: "Andlaşma müddeti geçti. Şimdi Peygamberine söyle de Mekke'den çıksın!" dediler. Peygamberimiz de üç gün tamamlanınca Eshâb-ı kiram ile beraber Mekke'den ayrıldılar."

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 46

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 364

3) El-İsâbe, cild-1, sh. 142

4) El-İstiâb, cild-1, sh. 139

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 132

6) Tehzîb-ül-esmâ, cild-1, sh. 132

7) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-2, sh. 1259

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 347, 990

9) Eshâb-ı Kirâm, sh. 316

BİLÂL-İ HABEŞÎ (r.a.)

Peygamber efendimizin (s.a.v.) müezzini. Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından ve ilk müslüman olanlardandır. İsmi, Bilâl bin Rebah Habeşî, künyesi Ebû Abdullah'tır. Habeşistanlı bir aileye mensûb olup, babasının ismi Rebah, annesinin ismi Hamâme'dir. Mekke-i Mükerreme'de Beni Cumha kabilesine intisap etmişlerdir. Bilâl-i Habeşî (m. 581) senesinde Mekke-i Mükerreme'de doğdu. 20 (m. 641)'de Şam'da vefât etti. Kabri Şam'da, Babüssagîr'dedir.

Bilâl-i Habeşî ilk îmân edenlerden olup, müşriklere karşı müslüman olduğunu açıkça bildiren yedi Sahâbîden biridir. Müslüman olmadan önce Mekke-i Mükerreme'de müşriklerin ileri gelenlerinden Ümeyye bin Halefin kölesi idi. O zaman her yerde olduğu gibi Arabistan'da da korkunç bir cehâlet devri yaşanıyordu. İçki, kumar, zinâ, hırsızlık, zayıfları ezmek gibi zulüm ve ahlâksızlık namına ne varsa işleniyordu. Zorbalık, güçlülerin zayıflara karşı başvurduğu bir tahakküm vasıtası olmuştu. Güçlülerin köle olarak kullandıkları nice zayıf ve garip kimselerden biri de Bilâl-i Habeşî hazretleri idi. Annesi de köle yapılmıştı. Bilâl-i Habeşî'nin diğer kölelerden çok farklı bir hâli vardı. Son derece mert ve dürüst idi. Kölesi olduğu Ümeyye bin Halefin mallarını satmak üzere onun temsilcisi olarak kervanlara katılır, bol kazanç getirirdi. Diğer bir vasfı da sesinin çok güzel olmasıydı. Sahibi Ümeyye bin Halef, Onu sesinin şaşırtacak derecede güzel olması sebebiyle düğün ve şenliklerde bulundururdu. Bundan dolayı şenlik ve şölenlerde aranan kimse olmuştu. Ticâret için uzun yollar kat ederken yorgunluktan ve sıcaktan yürüyemez hâle gelen kervan onun nâmeleri ile canlanır, develer onun sesini işitince coşup çatlarcasına yol alırdı. Ümeyye bin Halef bütün bu vasıflarıyla Bilâl-i Habeşî'ye diğer kölelerden farklı muâmele yapardı.

Bilâl-i Habeşî yine bir kervanla Ümeyye bin Halefin mallarını satmak üzere Şam'a gitmişti. Bu kervanda Hazreti Ebû Bekir de vardı. Bu ticâret seferi, Hazreti Ebû Bekir ile Bilâl-i Habeşî arasında dostluk kurulmasına sebep oldu. Bu sırada Mekkelilerin tek geçim vasıtası ticâret idi. Diğer taraftan cahiliyye devrini yaşamakta olan Araplar vahşette ve zulümde o dereceye varmıştı ki, küçük kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlar ve en ufak bir vicdan azâbı çekmiyorlardı. Bir çok batıl inançlarının yanında kız çocuklarına sahib olmayı da bir yüz karası sayıyorlardı. İnsanların böylesine bunaldığı, çaresiz kaldığı bu sıralarda artık İslâm güneşinin doğmasına ve âlemi aydınlatmasına çok az bir zaman, hatta sayılı günler kalmıştı. Bunun ilk işâretlerinden biri de Hazreti Ebû Bekir'in Hazreti Bilâl-i Habeşî ile ticârete çıkışlarında belirmişti.

Hazreti Ebû Bekir, Şam'da bulunduğu sırada bir rüya görmüştü. Bu rüyasını tâbir ettirmek üzere bir rahibe gitti. Giderken yanında Bilâl-i Habeşî'yi de götürmüştü. Rahibin yanına vardıklarında Hazreti Ebû Bekir rüyasını anlattı. Rahib Hazreti Ebû Bekir'e senin rüyan sadık bir rüyadır. Bir peygamber gönderilecek sen onun hayatında yardımcısı, vefâtından sonra da halifesi olacaksın dedi. Bilâl-i Habeşî, rahibin sözlerini ibret ve hayretle dinledikten sonra, putlar mı gönderecek dedi. Rahib hayır, semâvâtı, arzı ve her şeyi yaratan Allah gönderecektir. O peygamber, eşi ve benzeri olmayan Allaha ibadet etmeyi ve putların kırılmasını emredecek dedi. Bilâl-i Habeşî derin derin düşündükten sonra putların kırılacağı gün diye mırıldandı. Rahib evet

onların hepsini kıracak dedi. Bu kervan Şam'dan Mekke-i Mükerremeye döndüğünde artık İslâmın nûru âlemi aydınlatmıştı. İnsanlar birer ikişer müslüman oluyordu.

Bilâl-i Habeşî bir gece yarısından sonra kaldığı evin kapısının yavaş yavaş çalındığını ve Bilâl! Bilâl' diye fısıldayan bir ses duydu. Gecenin bu saatinde nedir bu ses diye doğruldu. Yine Bilâl! Bilâl! diye fısıldayan sesi işitti. Karanlıkta ürpererek sesin geldiği yere yaklaştı. Kimsin? dedi. Ben Ebû Bekir deyince, bu saatte ne istiyorsun? Ne söyleyeceksen sabah söyleyemez miydin dedi. Hazreti Ebû Bekir hayır ya Bilâl! Söyleyeceğimi, sahibinin yanında sana açamam, dedi. Bilâl-i Habeşî nedir öyleyse o haber? dedi. Bu ümmetin Peygamberi (sallallahü aleyhi ve sellem) geldi. Bilâl-i Habeşî bu ümmetin Peygamberi mi? diye tekrar edince evet Yâ Bilâl dedi kimdir o? deyince Hazreti Ebû Bekir, Muhammed bin Abdullah'dır dedi. Bilâl-i Habeşî nasıl bildin dedi. Hazreti Ebû Bekir o peygamber olduğunu söylüyor ve gizlice insanları Allahü teâlâya imân etmeye çağırıyor. Ben kendisine Yâ Ebel Kâsım bir haber duydum, dedim. Ne duydun dedi. Ben de, insanları Allahü teâlâya îmân etmeye davet ettiğini ve Onun Resûlü olduğunu söylediğini duydum deyince **Evet Yâ Ebâ Bekir! Rabbim beni, insanlara müjdeleyici ve korkutucu olarak, Hazreti İbrâhîm'i gönderdiği gibi beni de bütün insanlara peygamber olarak gönderdi**, dedi. Ben de, sen yüksek bir ahlâka sahipsin yalan söylemezsin dedim. Elini uzattı ben de elini tuttum ona tabi olup, müslüman oldum. Bilâl-i Habeşî hemen mi kabûl ettin? Yoksa bundan bir menfaat mi bekliyor? dedi. Hazreti Ebû Bekir, hayır Yâ Bilâl onun mala mülke ihtiyâcı yok. O, Hatice'nin (r.anha) ticâret kervanını yönetiyor ve kazancı yerinde dedi. Bilâl-i Habeşî O, neye davet ediyor deyince Hazreti Ebû Bekir O, her şeyin yaratıcısı olan Allaha ibadet etmeye davet ediyor. Onun davet ettiği dinde üstünlük ancak imân ve kulluk iledir dedi. Bilâl-i Habeşî başını eğip, bir müddet sessizce bekledi. Sonra da Hazreti Ebû Bekir'in bildirdiği gibi kelime-yi şehâdet getirerek müslüman oldu.

Bilâl-i Habeşî müslüman olduktan sonra hayatında bambaşka bir safha başladı. Artık o hak ile batıl arasında vukû' bulmak üzere olan çetin bir mücadelenin azîmli bir kahramanı, yalnız bir mücâhidi olmuştu. Bilâl-i Habeşî'nin sahibi Ümeyye bin Halef onun müslüman olduğunu öğrenir öğrenmez büyük bir dehşete kapılıp, ne yapacağını şaşırmıştı. Onu dininden döndürmek için en ağır işkenceleri yapmaya başladı. Yoruluncaya kadar döverdi. Öğle vaktinde Arabistanın yakıcı sıcağı altında elbiselerini soyup bazen yüzüstü, bazen sırtüstü sıcak kumlara yatırır, üzerine ağır taşlar kordu. Bilâl-i Habeşî'nin vücudu sıcak kumlardan yanar, ağır taş altında nefesi kesilirdi. Görenler onun bu acıklı halinden ürperirdi. Fakat Bilâl-i Habeşî bütün ağır işkencelerin altında hep bir şey fısıldardı. (Ehadün! Ehadün!) Allah birdir, Allah birdir derdi. Bütün bu işkencelerle hıncını alamayan Ümeyye bin Halef onu böylece bîtâb, halsiz düşürdükten sonra da boynuna bir ip takıp, çocukların eline verirdi. Çocuklar Mekke sokaklarında dolaştırırdı. Müşrikler onunla alay ederlerdi. Bilâl-i Habeşî garip ve kimsesiz olduğu için diğer müşriklerden de işkence görürdü. Ona ağır işkence yapanlardan biri de Ebû Cehil'dir. Bilâl-i Habeşî onun ağır işkenceleri karşısında da Allah birdir, Allah birdir diyerek, dinindeki sebatını gösterirdi. Ümeyye bin Halef yine bir gün Bilâl-i Habeşî'ye işkence yapmak için dışarı çıkarmıştı. Üzerindeki elbiselerini çıkarıp sadece bir don ile yakıcı sıcakta kızgın kumlar üzerine yatırıp, üzerine taşlar yığmıştı. Müşrikler toplanıp ağır işkenceler yapıyorlardı. Ya dininden dönersin veya seni öldüreceğiz diyorlardı. Bilâl-i Habeşî bu tahammülü zor işkenceler altında (Allah birdir, Allah birdir) diyordu. Bu sırada Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) oradan geçiyordu. Bilâl-i Habeşî'nin halini görerek üzüldü. **"Allahü teâlânın ismini söylemek seni kurtarır"** buyurdu. Evine döndükten biraz sonra da Hazreti Ebû Bekir yanına geldi. Peygamberimiz (s.a.v.) Bilâl-i Habeşî'nin çektiği işkenceyi Hazreti Ebû

Bekir'e söyleyip **"Çok üzüldüm"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir hemen Bilâli Habeşî'ye işkence yapılan yere gitti. Müşriklere (Bilâl'e böyle yapmakla elinize ne geçer? Bunu bana satınız) dedi. Dünya dolusu altın versen satmayız. Fakat, senin kölen Âmir ile değişiriz dediler. Hazreti Ebû Bekir'in kölesi Âmir onun ticâret işlerini yapardı. Çok para kazanırdı. Yanında şahsî malından başka, onbin altını vardı. Hazreti Ebû Bekir'in önemli bir yardımcısı olup, her işini yürütürdü. Fakat, kâfir idi. İmân etmiyordu. Hazreti Ebû Bekir Âmiri bütün malı ve paraları ile Bilâl için size verdim, buyurdu. Ümeyye bin Halef ve diğer müşrikler çok sevinip, Ebû Bekir'i aldattık dediler. Hazreti Ebû Bekir hemen Bilâl-i Habeşî'nin üzerine koydukları ağır taşları üzerinden alıp ayağa kaldırdı. Bilâl-i Habeşî ağır işkenceler sebebiyle çok halsizleşmişti. Elinden tutup doğruca Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) huzûruna getirdi. (Yâ Resûlallah! Bilâli bugün Allah rızası için âzâd ettim) dedi. Resûlullah (s.a.v.) çok sevindi. Hazreti Ebû Bekir'e çok duâ buyurdu. O sırada Cebrâil aleyhisselâm gelip, (Velleyl) sûresinin onyedinci âyetini getirdi. O sırada nâzil olan bu âyet-i kerîmede Allahü teâlâ Hazreti Ebû Bekir'in Cehennemden uzak olduğunu müjdeledi.

Bilâl-i Habeşî âzad edildikten sonra, hicrete kadar Peygamberimizin yanından ayrılmadı. Medine-i Münevvere'ye hicret edince bir müddet Sa'd bin Haysumenin evinde misâfir oldu. Mekke'den Medine'ye hicret eden Eshâb-ı kiram ile (muhacirler) Medine'de bulunan Eshâb-ı kiram (ensâr) arasında kardeşlik kurulmuştu. Mallarını, servetlerini paylaşmak ve her husûsta yardımlaşmak üzere kurulan İslâm kardeşliğinde Peygamberimiz (s.a.v.) Bilâl-i Habeşî'yi de ensârdan Ebû Rüveyha Abdullah bin Abdurrahmân ile kardeş yaptı. Bu kardeşlik ömürleri boyunca büyük bir fedâkârlık ve sadakatle devam etmiştir. Bilâl-i Habeşî'nin evlenmesi de hicretten sonra olmuştur.

Hicretten sonra da İslâmiyet yeni hâdiselerle her gün biraz daha yayılıyor, küfür karanlıkları günden güne siliniyordu. Bilâl-i Habeşî de diğer müslümanlar gibi mühim hizmetler yapıyordu. En mühim hizmetlerinden biri Peygamber efendimize (s.a.v.) müezzinlik yapması olmuştur. Resûlullah'dan ayrılmaz, yolculuklarda da bu hizmeti yapardı. Peygamberimiz (s.a.v.) için lâzım olan şeyleri dışarıdan alıp getirirdi. Gerektiğinde bu işleri görmek için borç alır sonra da öderdi. Hâne-i se'âdetin işlerini görür, ihtiyâçlarını giderirdi.

Medine-i Münevvereye hicret yapıldıktan bir müddet sonra Mescid-i Nebî yapıldı. Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kirama beş vakit namazı cemaatle bu mescidde kıldırıyordu. Namaz vakti gelince **"Es-salâtü câmi'a"** denilerek namaz vaktinin girdiği bildiriliyordu. Daha sonra Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kiramla istişâre edip, namaz vaktinin bildirilmesi için bir alâmet tesbitini arzu buyurdu. Bir kısmı çan, bir kısmı boru çalalım, bir kısmı da ateş yakıp yukarı kaldıralım, dedi. Peygamberimiz çanın Hıristiyanlara, borunun Yahudilere, ateşin Mecûsîlere mahsûs olduğunu söyleyerek bunları kabûl etmedi. Abdullah bin Zeyd bin Sa'lebe ve hazret-i Ömer rü'yâda ezan okumasını görüp söylediler. Resûlullah (s.a.v.) bunu beğenip, namaz vakitlerinde ezan okunmasını emr buyurdu. Bilâl-i Habeşî'yi çağırdı. Ezanın ona öğretilmesi ve onun okumasını emretti. Bilâl-i Habeşî yüksek bir yere çıkıp, beş vakit namaz için ezan okumaya başladı. Ve böylece ezan okumak sünnet oldu. İslâmda ilk ezan okuyan O'dur. Bilâl-i Habeşî bir gün sabah namazı vaktinde, Peygamberimizin (s.a.v.) kapısı önünde (Es-salâtü hayrün minennevm) diye iki defa seslenmişti. Bunu Peygamber efendimiz (s.a.v.) beğendi. **"Bilâl, bu ne güzel söz! Sabah ezanını okurken bunu da söyle"** buyurdu.

Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin sesi gür çok güzel ve pek tesirliydi. O, ezan okumaya başlayınca, herkes büyük bir aşk ve vecd içinde dinler kendinden geçerdi. Ezan okurken herkesi ağlatırdı. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtına kadar müezzinlik, yapmıştır. Bilâl-i Habeşî Medine'de

bulunmadığı zaman Ebû Mahzûre (r.a.), O da bulunmazsa Abdullah bin Ümmî Mektûm (r.a.) müezzinlik yapardı. Bilâl-i Habeşî'nin müezzinlikten başka bir vazîfesi daha vardı. O da bayram namazlarında "Anaze" denilen mızrağı taşırdı. Bu asayı Peygamberimiz (s.a.v.) namaza veya duâya durunca önüne dikerdi.

Bilâl-i Habeşî Peygamberimizin (s.a.v.) yaptığı bütün savaşlara katılıp cihad etmiştir. Bedir savaşında, daha önce kendisine müslüman olduğu için işkence yapan Ümeyye bin Halefin üzerine hücum etmiş onun öldürülmesini sağlamıştır. Diğer savaşlarda da Peygamberimizin yanında bulunmuştur. Mekke'nin feth edildiği günde Peygamberimiz (s.a.v.) has müezzini Bilâl-i Habeşî'yi yanında bulundurmuştur. Mekke-i Mükerreme feth edilip, Kâ'be putlardan temizlenince Peygamberimiz (s.a.v.) Bilâl-i Habeşî'ye, Kâ'be'de ilk ezanı okutturdu. Onun tatlı ve gür sesiyle tevhîd sedaları dalga dalga Mekke semâlarında yayıldı. Bunu işiten Eshâb-ı kiram artık küfrün ortadan kaldırıldığını, hakkın gelip bâtılın silindiğini görerek sevinç gözyaşları döktüler.

Peygamberimizin vefâtından sonra Bilâl-i Habeşî ayrılık acısına tahammül edemez olmuş, artık bir daha ezan okumamıştır. Resûlullah'a (s.a.v.) olan muhabbetiyle her gün yanıp, tütüyor gözyaşı döküyordu. Sonra da Medine'de kalmaya tahammül edemediği için Şam'a gitmeye karar verdi. Hazreti Ebû Bekir kalmasını arzu edince (Yâ Ebâ Bekir sen beni âzad etmemiş miydin, eğer kendin için âzad etmişsen kalayım, Allah için âzad etmişsen müsaade et gideyim) dedi. Hazreti Ebû Bekir (istediğin yere gidebilirsin) diyerek müsâade etti. Böylece Şam'a gidip orada yerleşti. Hazreti Ebû Bekir devrinde orada yapılan savaşlara katılıp cihad etti. Hazreti Ebû Bekir'in vefâtından sonra da Şam'da kalıp, Hazreti Ömer'in Şam taraflarında yaptığı savaşlara katıldı. Hicretin onaltıncı senesinde Hazreti Ömer ordusuyla Şam'a gelmişti. Bilâl-i Habeşî de orduya katılıp Kudüs'e gitmişti. Burada Hazreti Ömer, Peygamberimizin vefâtından beri ezan okumayan Bilâl-i Habeşî'ye ezan okumasını rica etmişti. Hazreti Ömer'in ısrarına dayanamayıp ezan okumaya başlamıştı. O ezan okumaya başlar başlamaz. Hazreti Ömer ve orada bulunan Eshâb-ı kiram, Peygamberimizin (s.a.v.) zamanını hatırladılar. Hepsi kendinden geçmiş gözyaşı döküp ağlamışlardır.

Bilâl-i Habeşî Şam'da bir müddet kaldıktan sonra bir gece rüyasında Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmüştü. Peygamberimiz **"Beni ziyâret etmeyecek misin Yâ Bilâl"** buyurmuştur. Bunun üzerine hemen Medine yoluna düştü. Medine-i münevvere'ye; gelince doğruca Peygamberimizin kabr-i şerîfine gidip, Ravda-i mutahharaya yüzünü, gözünü sürerek ziyâret etti. Resûlullah (s.a.v.) ile geçirdiği günleri hatırlayıp, hasret ve muhabbet gözyaşları dökerek uzun müddet ağladı. Bu sırada Peygamber efendimizin torunları Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin onu görüp boynuna sarılmışlardı. Bilâl-i Habeşî'nin Medine'ye bu gelişinde Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin bir ezan okuması için çok ısrar etmişlerdi. Bilâl-i Habeşî bu ısrara dayanamayarak bir gün sabah namazı vaktinde ezan okumaya başlamıştı. Peygamberimizin (s.a.v.) mescidinden Bilâl-i Habeşî'nin sesiyle yükselen ezanı duyan Eshâb-ı kiram yerlerinden fırlayıp, kadın, erkek, çoluk, çocuk hep sokaklara dökülmüşlerdi. Hepsi Resûlullah (s.a.v.) ile yaşadıkları se'âdetli günleri, Bilâl-i Habeşî'nin okuduğu ezan sedalarıyla hatırlayıp ağlaşmışlardı. Fakat Bilâl-i Habeşî ezanda **(Eşhedü enne Muhammeden resûlullah)** derken, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek ismi geçince hüngür hüngür ağlamaya başladı. Ezanı tamamlamak için kendini zorladı, gene gözyaşlarını tutamadı. Böylece ağlaya ağlaya ezanı bitirdi. O gün Eshâb-ı kiram sanki Resûlullahın (s.a.v.) bulunduğu günlerden bir gün yaşadı. Peygamberimize (s.a.v.) olan hasretleri ve derin muhabbetleriyle ağlaşarak, o günleri yâd ettiler. Bu ezan Bilâl-i Habeşî'nin okuduğu son ezan oldu. Birkaç gün Medine'de kaldıktan sonra Şam'a döndü. Fakat

yolda çok hastalanıp evine güçlükle varabildi. Bu hastalıkla ömrünün son günlerini geçirdi ve vefât etti.

Vefât edeceği sırada büyük bir sevinç içinde (Oh ne tatlı artık Resûlullah (s.a.v.) ve arkadaşları ile buluşacağım) demiştir.

O, imânında gösterdiği sebat ile ve Resûlullahın (s.a.v.) hayatında yanından ayrılmayıp hizmet etmesiyle hep sevilip ve rahmetle yâd edilmektedir. Hazreti Ebû Bekir O'nu kölelikten âzad edince Hazreti Ömer; (Seyyidimiz efendimiz Ebû Bekir, Seyyidimiz Bilâli âzad etti) buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Bilâl ne iyi kimsedir. O müezzinlerin efendisidir."** ve **"Bilâl Habeşlilerden ilk müslümandır.", "Ey Bilâl, zengin olarak değil fakîr olarak öl"** buyurdu.

Bilâl-i Habeşî bir gün Mescid-i Nebîde iken büyük bir neş'e ile coşuyor, yerinde duramıyordu. Hazreti Ömer bu halini görüp ne yapıyorsun Yâ Bilâl, Mescidde böyle yapılır mı? dedi. Bu sırada Peygamberimiz de (s.a.v.) Mescidde oturuyordu. Bilâl-i Habeşî Resûlullaha (s.a.v.) soralım Yâ Ömer, dedi. İkisi birlikte Peygamberimizin (s.a.v.) yanına varıp oturdular. Durumu arz ettikten sonra Peygamberimiz Bilâl-i Habeşî'ye bu halinin sebebini sordu. Bilâl-i Habeşî nasıl sevinip, neşelenmeyeyim Yâ Resûlallah (s.a.v.) Allahü teâlâ bana hidâyet nasîb etti. Halbuki Kureyşin ileri gelenlerinden niceleri inadları sebebiyle bu hidâyetten ve ebedî se'âdetten mahrûm kaldılar. Onlara da hidâyet nasîb olmadı, dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz ona dokunulmamasını ve sevinip neşelenmesinde serbest olduğunu tasdîk buyurdu.

Bilâl-i Habeşî Peygamber efendimize (s.a.v.) müezzin olduktan sonra, öyle güzel ezan okuyordu ki, işiten her insan dinliyordu. Bu durum müslüman olmayanları kahrediyor, müslümanları ise çok sevindiriyordu. Medine'deki zengin Yahudilerden biri Bilâl-i Habeşî ne zaman ezan okusa durup dinlerdi. Dinlememek için kendini zorlar fakat kendini alamazdı. Dinledikçe de kahrolurdu. Buna engel olmak için çareler arardı. Bir gün Bilâl-i Habeşî'nin son derece maddî sıkıntı içinde olduğunu görerek sana istediğin kadar borç vereyim dedi. Bilâl-i Habeşî de kabûl etti. Yahudi borç parayı verirken de eğer bunu ödeyemezsen seni borca karşılık köle olarak tutarım dedi. Aradan bir müddet geçmişti. Bilâl-i Habeşî Yahudinin borcunu ödemek için ne kadar uğraştı ise de ödeyecek parayı bir türlü temin edememişti. Bir gün Yahudi gelip eğer bir ay sonra borcunu ödeyemezsen kölem olacaksın dedi. Yahudinin verdiği müddetin dolmasına çok az bir zaman kalmıştı. Yahudi borcunu ödeyemediğini görerek, onu köle yapacağım, deyip kendi kendine seviniyordu. Bilâl-i Habeşî'yi de gördükçe unutma ödeyemezsen kölem olacaksın diyordu. Zamanın bitmesine dört gün kalmıştı ve Yahudi yine gelmişti. Bilâl-i Habeşî çaresizlik içinde Peygamberimize (s.a.v.) gidip, durumu arz etti. Peygamberimiz başını eğip, biraz düşündü ve bir şey buyurmadı. Bilâl-i Habeşî bir müddet sonra kalkıp evine gitti. O gece uyuyamadı. Kölelik bana geri mi dönecek, artık ezan okuyamayacak mıyım diye derin derin düşünüyordu. Bu düşüncelere daldığı sırada kapısı çalındı. Heyecanla koşup, kapıyı açtı. Gelen kimse, seni Resûlullah (s.a.v.) çağırıyor dedi. Hemen toparlanıp, Resûlullah'ın huzûruna koştu. Yanına varınca edeble beklemeye başladı. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Yâ Bilâl ticâretten dönen bir kervan var, kervana git onların arasında üzerindeki yükleriyle birlikte bana hediye edilmiş olan üç deve var, onları al senin olsun. Borcunu öde!"** buyurdu. Bilâl-i Habeşî hemen gidip onları teslim aldı. Yükleri indirdi. Develere yem verip, sabah ezanını okumak üzere mescide gitti. Yine o tatlı sesiyle ezanı okudu. Namazı kıldıktan sonra da dışarı çıkıp, bende borcu olan gelsin alsın diye bağırdı. Yahudi gelince o mallardan bütün borcunu ödedi. Yahudi

şaşkın şaşkın dönüp gitti. O yine hoş sesiyle ezan okuyarak Medine semâlarını çınlatmaya devam etti.

Hazreti Bilâl-i Habeşî bizzat Peygamberimizden, (s.a.v.) işiterek hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği bu hadîs-i şerîflerden 44 tanesi Sahih-i Buhârî'de ve Sahih-i Müslim'de ve dört Sünen kitabında yer almıştır. Eshâb-ı kiramdan Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Ali, Abdullah İbn-i Mes'ûd, İbn-i Amr, Üsâme bin Zeyd, Ka'b bin Ucre, Câbir bin Abdullah, Bera bin Âzib (r.anhüm) ve diğer eshâb, ayrıca tabiînin büyük hadîs âlimleri Bilâl-i Habeşî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin Peygamber efendimizden bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır:

"Ezan ve gözümün nûru olan namaz ile bizi ferahlandır Yâ Bilâl"

"Cennette Bilâli gördüm. (O'na cennete ne ile girdin!) diye sordum. Sebebini bilemiyorum, ancak her abdest tazeledikçe iki rekât namaz kılardım diye cevap verdi"

"Gece kıyamına (ibadetine) **devam edin; zira bu, sizden önceki sâlihlerin ibadetidir. Çünkü, gece ibadeti, Allah'a yakınlık ve günahlara keffaret olup, insanın bedenini hastalıklardan korur ve günahlardan uzaklaştırır."**

---

1) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 136

2) El-A'lâm cild-2, sh. 73

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 502

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 147

5) El-İsâbe cild-1, sh. 165

6) El-İstiâb (el-İsâbe kenarından) cild-1, sh. 141

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 232

8) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-2, sh. 117

9) Sîret-i İbn-i Hişâm sh. 204, 347, 414, 448

10) Ensâb-ül-eşrâf cild-2, sh. 455

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991

BÜREYDE BİN HASİB (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'ın büyüklerinden, Horasan taraflarında vefât eden en son sahâbî. İsmi Büreyde bin Eslem'dir. Meşhûr olan, künyesinin Ebû Abdullah olduğudur. 63 (m. 683) târihinde, Yezîd zamanında vefât etti. Abdullah ve Süleymân isminde iki oğlu vardır. Bedir savaşından önce müslüman oldu. Resûlullah, (s.a.v.) beraberinde Ebû Bekr-i Sıddîk ve onun azadlı kölesi Âmir bin Fuheyre (r.a.) olduğu halde Medine-i Münevvere'ye doğru gidiyorlardı. Bu sırada Mekke müşrikleri, onları yakalamak için harekete geçtiler. Her tarafı aramaya başladılar. Yakalayıp getirene büyük mükafatlar vad ediyorlardı. Hicret yolu üzerinde bulunan kabileler, bu iş için tam seferber olmuşlardı. Büreyde bin Eslem de kendi kabilesinden yetmiş kişiyle beraber bu işin peşine düşmüştü. Karşılaştıkları zaman, Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Sen kimsin"** diye sordular. "Büreyde" cevabını alınca Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir'e (r.a.) dönüp **"Yâ Ebâ Bekir içimiz serinledi ve iyi oldu"** buyurdular. Sonra **"Kimlerdensin"** diye suâl ettiler. "Eslem

kabilesindenim" deyince, **"Selâmetteyiz"** buyurdular. Tekrar **"Eslem'in hangi kolundan"** diye sordular. "Sehm kolundan" cevabını alınca, **"Yâ Ebâ Bekir senin nasîbin çıktı"** buyurmuşlardır. Bu sefer Büreyde, Resûlullaha "Ya sen kimsin" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlânın Resûlü Muhammed"** buyurunca, Büreyde "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh: Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâ'dan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) O'nun kulu ve Resûlüdür" diyerek o ve yanındakiler de îmân ettiler. Büreyde (r.a.) "Allahü teâlâya hamd ve senalar olsun ki bizler zorla değil, isteyerek müslüman olduk" buyurdu. Büreyde (r.a.) ertesi gün, "Yâ Resûlallah! Yanınızda sancak olmadan Medine'ye teşrîf etmeniz uygun değildir" diyerek başındaki sarığı, sancak gibi mızrağın ucuna bağlamıştır. Büreyde hazretleri Medîne-i Münevvere'ye kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) önlerinde, livâ-i Muhammedi'yi (sancağı) taşımıştır.

Hazreti Büreyde, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bir çok muharebelere katılmış Mekke'nin fethinde bulunmuştur. Ayrıca Resûlullah'ın Hazreti Hâlid komutasında Yemen taraflarına gönderdiği orduda da yerini almıştır. Hazreti Büreyde Resûlullah'ın (s.a.v.) son zamanlarında Üsâme (r.a.) kumandasında Şam tarafına gönderdiği orduda sancak taşımıştır. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra Eshâb-ı kiram (r.anhüm) çoğunlukla İslâmı yaymak ve hizmet için, etrâfa dağılmışlardı. İşte, İslâm'a hizmet ve onu her tarafa yayma aşkı ve ateşi ile rûhu yanan bu büyük sahabî Hazreti Osman zamanında, Horasan'a gönderilen ordu içerisinde de yerini almıştı.

Büreyde (r.a.) çok hadîs-i şerîf ezberlerdi. 164 hadîs-i şerîf rivâyet etti. Resûlullah'tan doğrudan rivâyette bulunmuştur. İki oğlu Abdullah bin Evs-i Huzâî Şa'bî Melik bin Üsâme kendisinden hadîs öğrendiler. Büreyde hazretleri, Resûlullah'ın, dâima mübârek nazarları karşısında bulunma se'âdetine kavuşan, istediği zaman huzûrlarına girip çıkabilen büyük bir sahâbîdir. Eshâb-ı kiramı hayırla anardı. Hazreti Ali, Osman, Talha ve Zübeyr (r.anhüm) hakkında düşüncesini soranlara, her birisi için Allahü teâlâ rahmet eylesin buyurmuştur.

Büreyde (r.a.) hazretlerinin bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Kim Kur'ân-ı kerîmi, okur, onu dünyâ kazancı için vasıta yaparsa, kıyâmet gününde, yüzü, etten soyulmuş bir kemikten ibâret olarak Arasat meydanına gelir."

"Kabir ziyâretini size yasaklamıştım. Bundan sonra ziyâret edebilirsiniz. Böylece ibret alır, gafletten kurtulursunuz."

"Münâfık adamlara, seyyid yani efendi, tabirini kullanmayınız (Hürmet göstermeyiniz). Çünkü onlar, seyyid olur, başkalarından üstün sayılırsa, Allahü teâlâ'nın gazâbını celbetmiş olursunuz."

"Karanlıkta, mescidlere fazla gidenlere, kıyâmette tam bir nûra kavuşacaklarını müjdeleyiniz."

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 250

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 432

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 241

4) El-İsâbe cild-1, sh. 146

5) El-İstiâb cild-1, sh. 173

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 346

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 318

CÂBİR BİN ABDULLAH (r.a.)

Ensâr-ı kiramın büyüklerinden. Babası da müslüman olup künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Abdurrahmân'dır. Annesinin ismi Nesibe'dir. (m. 601) yılında Medine'de doğmuş olup, 77 (m. 694) yılında 95 yaşında Medine'de vefât etmiştir. Cenâze namazını Medine Vâlisi bulunan Hazreti Osman'ın oğlu Ebân kıldırmıştır.

Bizzat Resûlullah'dan (s.a.v.) ilim öğrenmiş sonra Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Ebû Ubeyde, Talha, Muaz bin Cebel, Ammar'dan (r.anhüm) öğrenmeye devam etmiştir. Sonra ilim neşretmeye başlamıştır. Mekke, Yemen, Kûfe, Basra, Mısır'dan onun derslerini dinlemeğe gelenlerde bulunurdu. Bunlar hadîs, tefsîr, fıkıh ilimlerini tahsil ederlerdi. Bütün ömrünü Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şeriflerini neşr etmeğe vakfetmiş, çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden, Atâ bin Ebî Rebah, Mücâhid bin Cebr, Ebû Süfyân, Talha bin Nafi, Sa'îd bin Müseyyeb, Vehb bin Keysan, Şa'bî, Ka'b bin Mâlik gibi tabiînin büyükleri rivâyette bulunmuşlardır. Toplam 1540 hadîs-i şerîf bildirmişdir. Bunlardan 210 hadîs-i şerîf, Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de mevcûttur. Bunların 68'i her ikisinde 26'sı yalnız Buhârî'de, 126'sı da yalnız Müslim'de yer almaktadır. Rivâyetleri son derece sağlam ve ihtiyâtlıdır. Tabiînin her tabakası onun ilminden istifâde etmiştir.

Câbir bin Abdullah hazretleri sahabenin en büyük fıkıh âlimlerinden idi. Daha Resûlullah'ın sağlığında sorulan suallere cevap verir, müftîlik yapardı. Bu onun fıkıh ilmindeki yüksekliğine en büyük delîldir.

Câbir hazretleri tefsîr ilminde de Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerinden idi. Âyetlerin nüzûl (iniş) sebeblerini bilmek ve belagatı husûsunda Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerinden idi.

Tefsîrine örnek:

"Tezekkî eden muhakkak kurtulmuştur" âyet-i kerîmesindeki Tezekkî'yi şöyle tefsîr etmiştir: "Allahü teâlâ'dan başka ilah olmadığına, benzeri, eşi, ortağı olmadığına, Hazret-i Muhammed'in hak peygamber olduğuna, şehâdet etmektir."

Câbir bin Abdullah'ın, babası Abdullah bin Amr, ikinci Akabe bîatında İslâmiyeti kabûl etmiş ve Resûl-i Ekrem (s.a.v.) tarafından Benî Hasan'a nakîb olarak ta'yin edilmişti. Bu sıralarda Câbir (r.a.) genç bir delikanlı idi. Yedi kızkardeşi olup, erkek kardeşi yoktu. Ümmü Ma'bed, kızkardeşlerinin en üstünü idi.

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) babası, Uhud gazâsında şehîd olunca, Amr bin Hasanoğullarının reîsi olmuştu. Kendilerine mahsûs Aynü'l Erzak taraflarında bir çeşmeleri vardı. O devirlerde çeşme veya kuyusu olanlar, diğer halkı bundan para ile istifâde ettirirlerdi. Bu çeşme Hazreti Muâviye zamanında Medine Vâlisi Mervan bin Hakem tarafından istimlâk edilerek halkın istifâdesine sunuldu.

Câbir bin Abdullah (r.a.) Bedir ve Uhud gazâlarına iştirâk ettiği rivâyeti varsa da doğru olanı iştirâk etmediğidir. Çünkü, yedi kız kardeşine bakacak kimseleri de yoktu. Babası, kızlarının, kimsesiz kalmaması için oğlunu harbe iştirâkten men ederek; "Oğlum, şu kızların kimsesiz kalmalarını düşünmesem, senin gözümün önünde şehîd olmanı isterdim" demiştir. Babasının şehîd olmasını şöyle anlatır:

"Babam, Uhud'da şehîd olmuştu. Kızkardeşim bana bir deve vererek; "Git, babamızı bu devenin üzerinde taşı. O'nu Selemeoğullarının kabristanına göm" dedi. Ben de deveyi alarak harb meydanına gittim. Yanımda birkaç kişi daha vardı. Resûl-i ekrem (s.a.v.), babamı, harb yerinden alarak aile kabristanına götürmek istediğimi anladılar. O sıralarda Resûl-i ekrem Uhud'da bulunuyorlardı. Beni huzûrlarına çağırdılar ve; **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki; Abdullah da arkadaşları, ile gömülecektir."** Resûl-i ekremin (s.a.v.) bu sözü üzerine ben de babamı taşımaktan vazgeçtim. Onu Uhud şehîdleri ile birlikte gömdüm."

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) babası şehîd olduğu zaman bir hayli borcu vardı. Bu borçların mühim kısmı, etrâfta oturan Yahudilere idi. Babasının şehâdetinden sonra, alacaklılar, Câbir bin Abdullah'ı sıkıştırarak alacaklarını istemişlerdi. Fakat Câbir bin Abdullah'ın elindeki malları borcunu ödeyecek miktarda değildi. Küçük bir hurma bahçesinden başka bir şeyinin olmadığını, borcunun bir kısmını gelecek seneye tehirini istedi. Çok zor durumda kalan Câbir bin Abdullah, halini insanların en merhametlisi olan Peygamberimize (s.a.v.) arz etti. Resûl-i ekrem (s.a.v.) hurmaları toplamasını ve kendilerine haber vermelerini buyurdular.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) Câbir bin Abdullah'ın evine gittiklerinde, **"Alacaklıları çağırın"** diye buyurdular. Alacaklılar geldi: Hepsine haklarını verdikten sonra bir miktar hurma yine Câbir bin Abdullah'a (r.a.) kaldı. Peygamberimiz mucizeyi Eshâb-ı kirama anlatmasını Câbir bin Abdullah'a (r.a.) emir buyurdu.

Hendek gazâsında, Resûl-i ekrem efendimizin maiyetinde bulunan Câbir bin Abdullah (r.a.) o günleri şöyle anlatır: "Hendek muharebesinde Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile Eshâbı üç gün ağızlarına bir lokma koymamışlardı. Bu sırada Resûl-i Ekrem'e dikkat etti. Mübârek karınlarına taş bağlamışlardı. Hendek kazmakla meşgûl olan Eshâb, bir taş parçasını kıramadıklarını Peygamber efendimize haber verdiler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara: **"Siz bu kaya parçasının üstüne biraz su serpiniz"** buyurmuştu. Sonra külünkü almış ve kayaya üç defa vurmuşlar her vuruşlarında kuvvetli bir ateş çıkmış, Yemen, İstanbul, Faris illeri görünmüştü. Bunun hikmeti sorulduğu zaman Peygamberimiz **"Buraların müslümanlar tarafından feth edileceğini"** buyurmuşdu.

İşte bu sıkıntılı ve ızdıraplı günlerden birinde, Hazreti Câbir'in evinde bir miktar arpa ile bir oğlak vardı. Hanımıyla konuşarak; onları Resûl aleyhisselâm ve beraberindeki birkaç Eshâba ikram etmeye karar verdiler. Zaten fazla kimseye yetecek kadar değildi. Câbir (r.a.), Resûl aleyhisselâma gelerek, "Biraz, yemeğim var, siz ve bir kaç kişi buyurun" dedi. Resûl aleyhisselâm, **"Peki, hanımına söyle, ben gelinceye kadar yemeği ocaktan indirmesin, arpa ekmeğini de tandırdan çıkarmasın"** buyurdu. Hazreti Câbir hendek mahallinden ayrılıp evine döndü. Biraz sonra Peygamberimiz (s.a.v.), bütün hendek ahalisini Câbir'in (r.a.) dâvetine çağırmışlardı. Yüzlerce sahâbî bu davete icabet ederek O'nun evine geldiler. Câbir (r.a.) gelenleri görüp, bir yemeğe, bir gelenlere bakarak, mahcubiyetinden ne yapacağını şaşırmıştı. Sonra Resûlullah geldi ve yemeği ortaya koymalarını emretti. Yemeği dağıtmaya başladılar. Gelenlerin hepsi yediği halde yemek yine bitmemişti.

Câbir'in (r.a.) babası Uhud da şehîd oldu. Kardeşleri kimsesiz kaldı. Bunun üzerine dul bir kadın olan Süheyl binti Mes'ûd ile evlendi. Yedi kız kardeşine bakabilmek için böyle dul birini tercih etmişti. Resûlullah (s.a.v.) bunu duyunca **"İsâbet ettin"** buyurmuştur.

Hazreti Câbir yakışıklı, sevimli, güzel ahlâklı, sünnet-i seniyyeye uymakta çok gayretli; merhametli, nazik, gönül alıcı muhterem birisiydi. Hazreti Câbir'in evi Mescid-i Nebî'den bir mil (2 kilometre) uzak olmasına rağmen her namazı Peygamber efendimizle, Mescid-i Nebî'ye gelerek kılar idi. Hakkı söylemede, adâletten ayrılmaz, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri bildirmede çok gayret gösterirdi. Resûl-i ekrem'in (s.a.v.) nasıl namaz kıldığını görmek isteyen ona gelir, Câbir (r.a.) da onlara tarif ederdi.

Buyurdular ki: Resûl-i ekrem (s.a.v.) Mekke'de on sene kalarak herkesin toplandığı Ukdağ ve Mecenne gibi panayırlarda ve Mina dağına çıkarak halka hitaben: **"Rabbimin, risâletini tebliğ için bana kim yardım ederse, cenneti kazanır."** derdi. Fakat, Ebû Cehil, Ebû Leheb gibi kâfirler "Bizi bunun için mi çağırdın; sakın inanmayın der" insanları aldatırlardı. Nihâyet biz Yesrib'den gelerek Resûl-i Ekrem'i (s.a.v.) bulup, O'na inanmış olarak yardım ederdik. Gelen müslümanlara Resûl-i ekrem, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Onlar da döndüklerinde ailelerine İslâmiyeti tebliğ eder, onların imân ile şereflenmelerini sağlarlardı.

Gönülleri îmân ile dolu olan, Peygamberimizi her şeyden çok seven müslümanlar toplanarak: "Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) müşrikler tarafından hakaret, eziyet edilmesine ne zamana kadar müsaade edeceğiz?" dediler. Bunun üzerine içimizden 70 kişi hac mevsiminde Medine'den hareket ederek Resûl-i ekrem'i bulduk. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile Akabede mülakat etmek üzere anlaştık. Birer, ikişer o mevkide toplandık. Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) "Size bîat edeceğiz" dedik. Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Bana iyi ve fenâ zamanlarda itaat etmek, darlık ve bolluk zamanında infak etmek, emr-i bil Ma'rûf ve nehy-i anil münkere riâyet etmek, her sözü Allahü teâlâ için söyleyerek, bu yolda birşeyden korkmamak bana yardım etmek, canlarınızı, mallarınızı, çocuklarınızı her neden koruyorsanız beni de öyle korumak üzere bîat ediniz, mükâfatınız Cennettir"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) sözlerini bitirdikten sonra kalkıp ona bîat ettik.

Bizzat Peygamber efendimizden işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"Resûlullah (s.a.v.) **birinin evi önünde nehir olsa, her gün beş kere bu nehirde yıkansa üzerinde kir kalır mı?"** diye sordu. Eshâb-ı kiram "Hayır Yâ Resûlallah" dedi. Resûlullah **"İşte, beş vakit namazı kılanların da böyle küçük günahları affolur."**

"Tabakları parmakla, parmağı ağızla siliniz."

"Allahü teâlâ benim ümmetime, Ramazan-ı şerîfde beş şey ihsân eder ki, bunları hiçbir Peygambere vermemiştir:

1. Ramazanın birinci gecesi, Allahü teâlâ mü'minlere rahmet eder. Rahmetle bakdığı kuluna hiç azâb etmez.

2 İftar zamanında, oruçlunun ağız kokusu, Allahü teâlâya, her kokudan daha güzel gelir.

3 Melekler, Ramazanın her gece ve gündüzünde, oruç tutanların afv olması için duâ eder.

4 Allahü teâlâ, oruç tutanlara, âhırette vermek için, Ramazan-ı şerîfde Cennetde yer tayin eder.

5 Ramazan-ı şerîfin son günü, oruç tutan mü'minlerin hepsini afv eder" buyurdu.

Medine'de mescidde dikili bir odun vardı. Peygamber efendimiz hutbe okurken, bu direğe dayanırdı. Minber yapılınca, direğin yanına gitmedi. Odundan ağlama seslerini, bütün cemaat işittiler. Peygamberimiz minberden inip direğe sarıldı. Ağlama sesi kesildi. **"Eğer sarılmasaydım benim ayrılığımdan kıyâmete kadar ağlayacaktı."** buyurdu.

"Paranız ile, önce kendi ihtiyâçlarınızı alın, artarsa çoluk çocuğunuzun ihtiyâçlarına sarf edin. Bundan da artarsa, akrabanıza yardım edin."

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 574

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 37

3) Umdet-ül-kâri cild-1, sh. 7

4) El-İstiâb cild-1, sh. 221

5) El-İsâbe cild-1, sh. 213

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-3, sh. 292

7) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 306

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 392, 179, 273, 337, 456, 485, 484, 586

CABİR BİN ZEYD (r.a.)

Tabiînden hadîs âlimi ve fakîh. İsmi Câbir bin Zeyd El-Ezdî, El-Basrî'dir. Künyesi Ebû'ş-Şa'şâ El-Cevzî'dir. Basra'da yaşamış olup aslen Umman'lıdır. Tabiînin imâmlarındandır. İbni Abbâs, İbni Ömer, İbni Amr, İbni Zübeyr, Hakem bin Amr, Hazreti Muâyiye, İkrime (r.anhüm) ve Eshâb-ı kiramdan birçoklarından hadîs öğrenmişdir. Katâde, Amr bin Dinar, Ya'lâ bin Müslim, Eyyûb-i Sahtiyanî, Amr bin Herem ve daha birçok âlim de Câbir bin Zeyd'den hadîs öğrenmiş ve rivâyet etmişlerdir. Rabbân: İbni Abbâs'a bir mes'ele sordum. "Câbir bin Zeyd aranızda olduğu halde bana soru mu soruyorsunuz? (Yani bana sormanıza lüzum yok gidin O'na sorun)" buyurdu, diye haber vermişdir. İbni Muin ve Ebû Zûrâ, Câbir bin Zeyd'in sika (güvenilir) bir râvi olduğunu söylemişlerdir.

İclî: "Câbir bin Zeyd tâbiîndendir ve sikadır. Buhârî târihinde Câbir bin Zeyd'den rivâyetle diyor ki: (İbni Ömer ile görüştüm. Bana "Yâ Câbir muhakkak ki sen Basra'nın fıkıh âlimlerindensin" dedi). İbni Hibbân "Câbir, sika râvilerden olup, fakîh idi. Enes bin Mâlik (r.a.) ile aynı Cuma'da defn edildi. O Allahü teâlâ'nın Kitabını en iyi bilenlerden idi" demiştir. Haricîlerin bir kolu olan İbâdiyye mezhebinden idi, diyenler var ise de bu doğru değildir. Ancak bu sözlerin yayılması üzerine Haccâc onu Umman'a sürdü. Fakat bir müddet sonra tekrar Basra'ya döndü. Dâvud bin Ebî Hind, Uzrâ'dan rivâyette dedi ki: Câbir bin Zeyd'in yanına girdim; "İşte şunlar İbâdiyye fırkasındandırlar ve seni kendilerinden sayıyorlar" dedim. Câbir bana "Böyle bir şeyden Allahü teâlâya sığınırım" diye cevap verdi.

Vefâtına çok yakın, ölüm döşeğinde yatarken kendisine bir isteği, arzusu olup olmadığı sorulduğunda; Hasan-ı Basrî hazretlerini görmek istediğini söylemiştir. Hasan-ı Basrî (r.a.) geldiği zaman; "Ey kardeşlerim işte bu saatte ben sizden ayrılıyorum. Ya Cennete veya Cehenneme gideceğim" dedi ve O'ndan ma'nevî yardım istedi.

İbni Ömer (r.a.) bir gün tavaf sırasında Câbir bin Zeyd'e rastladı ve ona şöyle dedi: "Sen Basra'nın fukâhâsındansın. Elbette senden fetvâ isterler. Delîlin Kur'ân-ı kerîm ve Sünnet-i Resûl olmadıkça fetvâ vermeyesin. Eğer böyle yapmazsan hem kendin helak olur hem de başkalarını

helak edersin.” Câbir bin Zeyd daha önceden olduğu gibi bundan sonra da şer’î delîllere (Kur’ân-ı kerîm ve Sünnet-i Resûlullah’a) çok daha sıkı yapışmağa başladı. Çok cömert olup kendisine hediye edilen şeylerin hepsini dağıtırdı.

Câbir bin Zeyd üç şeyde pazarlık etmezdi: Birincisi, Mekke-i Mükerreme’de kira ücretinde, ikincisi âzâd etmek için satın aldığı kölede ve üçüncüsü kurban edeceği hayvanda. Câbir bin Zeyd hazretleri Cuma namazı için mescide gelince ellerini açar ve “Yâ Rabbî beni bugün sana (kavuşmağı) isteyenlerin en çok isteyeni, sana yaklaşanların en yaklaşanı, sana duâ eden ve seni isteyenlerin en başarılısı (duâsı en çok kabûl olanı) eyle” diye duâ ederdi.

Haccâc bin Ebî Uyeyne anlatıyor: Câbir bin Zeyd bir gün bizim namazgahımıza geldi ve ayağında deriden eskimiş iki ayakkabı vardı. Buyurdu ki: “Ömrümün altmış yılı bunlarla geçti, ömrümün geçtiği bu iki ayakkabıyı hayır (iyilik) ve Allahü teâlâya kulluk ile geçirdiğim zamanlar dışında kalan şeylerden çok daha severim.” Mâlik bin Dinar buyuruyor ki: Birgün ben İslâm ilimlerinden bir şey yazarken Câbir yanıma çıkageldi. Ona “Bu san’atımı nasıl buluyorsun Ey Ebüş-Şa’şâ” dedim. “Evet, sanat senin sanatındır. Allahü teâlâ’nın kitabındaki hükümleri insanlara bildirmekle ne iyi yapıyorsun. Bir yapraktan diğer yaprağa, bir kelimeden diğer kelimeye ve bir âyetten diğer bir âyete. Senin bu yaptığında hiç uygunsuz bir şey yoktur.” dedi. İbni Sîrîn “Cafer bin Zeyd dünyâyı ve parayı sevmekten kurtulmuştu, (yani dünyâya ve paraya hiç kıymet vermezdi)” buyurmuştur. Buyurdu ki: “Farz olan haccı yaptıktan sonra bir fakîre veya yetime az bir şey sadaka vermeyi nafile hac (umre) yapmaktan daha çok severim.”

Hammâd bin Zeyd Amr bin Dinar, Câbir bin Zeyd’den, o da İbni Abbas’tan Resûlullah’ın (s.a.v.) **“Kim bana salevât okumayı terk ederse Cennet yolunu bulamaz.”**

“Neseb yolu ile evlenilmesi haram olanlar süt kardeşliği yoluyla da haramdır” buyurduğunu rivâyet etmişlerdir.

---

1) El-A’lâm cild-2, sh. 104

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 72

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 38

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 85

5) Tehzîb-ül-esmâ ve’l-lugâ cild-1, sh. 141

CA’FER-İ TAYYAR (r.a.)

Hazreti Peygamberimizin: **“Cafer’i Cennette uçları kana boyanmış iki kanatlı bir halde gördüm”** hadîsiyle müjdelenen kahraman. Ebû Talibin oğludur. Nesebi, Ca’fer bin Ebî Tâlib bin Abdülmuttalib bin Hâşim bin Abd-i menaf bin Kusay’dır. Künyesi Ebû Abdullah, Lakabı Tayyar ve Zülcenâheyn’dir. Hazreti Ali’den on yaş büyük, Hazreti Akîl’den on yaş küçük idi. Habeş’e hicret edip, Hayber günü geri dönmüştür. Hicretin 8 (m. 629) yılında, üçbin askerle, Şam civarında (Mû’te) denilen yerde Rumlarla harb ederken 41 yaşında şehîd oldu. O gün yetmişden fazla yara almıştı. Resûlullah’a (s.a.v.) çok benziyen yedi kişiden biri bu idi.

Peygamber efendimiz, 36 yaşlarında bulundukları sırada Hicaz topraklarında şiddetli bir kuraklık ve açlık hüküm sürüyordu. Hemen herkes her geçen gün bunun ağırlığını daha çok, daha derinden hissediyordu. Peygamber efendimizin amcası Ebû Tâlib, kalabalık bir ailenin reîsiydi. Ailesini geçindirecek bir servete sahip değildi. Bunun için geçinmekte herkesten daha

çok sıkıntı çekiyordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), küçük yaşından beri yanında büyüdüğü ve iyiliğini gördüğü amcasına bu sıkıntılı zamanında bir yardım yapmak, onun geçim yükünü hafifletmek istiyordu. Bu sebeple, amcalarının en zengini olan Hazreti Abbâs'a bir gün: **"Ey Amcam biliyorsun ki, kardeşin Ebû Tâlib'in çok çocuğu vardır. İnsanların uğradığı şu kıtlık ve açlığı da görüyorsun. Haydi, Ebû Tâlib'e gidelim, onun aile yükünü biraz hafifletelim. Bakıp, büyütmek üzere oğullarından birini ben yanıma alayım, birisini de sen yanına alırsın. Evlatlarından iki tanesini onun üzerinden almak kâfi gelir"** diye buyurdu. Hazreti Abbâs: "Olur" deyince, kalktılar, Ebû Tâlib'in yanına vardılar. Ona; **"Halkın, içinde bulunduğu kıtlık ve darlık kalkıncaya kadar, senin çocuklarından bir kısmını yanımıza alıp yükünü hafifletmek istiyoruz."** buyurdular. Ebû Tâlib, "Oğullarımdan Akîl'i ve Tâlib'i bana bırakıp, istediğinizi alabilirsiniz" dedi. Böylece Peygamber efendimiz Hazreti Ali'yi, Hazreti Abbâs da Hazreti Cafer'i yanına aldı.

Birgün Ebû Tâlib, oğlu Cafer ile şehrin dışında yürürken Hazreti Peygamberimizi gördü. Hazreti Ali ile beraber namaz kılıyorlardı. Ebû Tâlib oğlu Cafer'e, "Git, sen de kardeşinin yanına dur, namaza başla" dedi. Cafer gidip, Hazreti Ali'nin yanında namaza durdu. Namazdan sonra, Peygamber efendimiz, Ona duâ etti.

"Hak teâlâ, sana iki kanat versin. Cennette onlar ile uçarsın" buyurdu. Allahü teâlâ bu duâyı kabûl etti. Hazreti Cafer, Mü'te gazâsında, şehîd olmakla şereflendi. Allahü teâlâ, ona iki kanat verdi. Firdevs cennetinde uçmaktadır. Bu sebeple kendisine Ca'fer-i Tayyar denir.

Kureyş müşriklerinin Eshâb-ı kirâm'a karşı reva gördükleri zulüm ve işkenceden sonra, Peygamber efendimiz, bir kısım eshâbın Habeşistan'a hicret etmelerine müsaade etti. Kâfile, Hazreti Cafer'in başkanlığında hareket etti. Habeşistan'da karşılaştıkları hâdiseleri Hazreti Peygamberimizin muhterem zevceleri, Hazreti Ümmü Seleme şöyle anlattı: "Habeşistan'a vardığımız zaman, orada; çok iyi bir komşuya tesadüf ettik. Bu komşu Melik Necâşî idi. Kendisi bize arzu ettiğimiz işi verdi. Dinimizin emirlerini istediğimiz gibi yapabiliyorduk. Allahü teâlâ'ya serbestçe ibâdet edebiliyor, hiç eziyete uğramıyorduk. Hiçbir kötü söz duymuyorduk. Mekkeli müşrikler bu durumdan haberdar olunca toplandı. Habeşistan Melikine iki elçi göndermeye karar verdi. Necâşî'ye son derece kıymetli hediyeler hazırladılar. Mekke'nin en nâdir yetiştirdiği şeylerden olan (Edm) toplandı. Necâşî'nin din adamlarına, devlet erkanına hediyeler ayrıldı. Bu işe Abdullah bin Rebîa ile Amr bin Âs vazîfelendirildi. Bu iki elçiye Necâşî'nin huzûrunda neler söyleyecekleri öğretildi. Onlara "Hükümdâr ile konuşmadan evvel onun patriklerine ve kumandanlarının her birine, hediyesini verdikten sonra Necâşî'nin hediyesini takdim ediniz. Bu işi yaptıkdan sonra oradaki müslümanların size teslimini isteyiniz.

Necâşî'nin müslümanlar ile konuşmasına imkân bırakmayınız" denildi. Elçiler Habeşistan'a geldiler, devlet erkânına hediyelerden sonra, her birine: "Bizim içimizde bir takım insanlar türedi. Bunlar, bizim dinimizden çıkdıkları gibi sizin de dininize girmediler. Bunlar, bizim de sizin de bilmediğimiz yeni bir din uydurdular. Biz bu gelenleri, kendi yurtlarına götürmek istiyoruz. Hükümdârınızla, onlar hakkında görüştüğünüz zaman, gelenlerle görüşülmeden bize teslim edilmelerini temin için çalışınız. Bu kimselerle en çok meşgûl olabilecek olanlar, onların, öz ana-babaları ile komşularıdır. Onlar, bunları gayet iyi bilirler" dediler. Patrikler bunu kabûl ettiler. Bundan sonra, Mekkeli elçiler Necâşî'nin hediyelerini takdim ettiler. Melik Necâşî hediyeleri kabûl etmiş, onları davet ederek görüşmüştü. Elçiler, Necâşî'ye şöyle söylediler: "Ey Melik! İçimizden bir takım kimseler sizin memleketinize iltica etmişlerdir. Bu gelenler, kendi milletlerinin dinini terk ettikleri gibi sizin dininize de girmemişlerdir. Kendi kafalarına uygun uydurma bir dinleri

vardır. Ne biz, ne de siz, bu dîni tanımazsınız. Bizi, bunların mensûb oldukları milletin eşrafı size gönderdiler. Bu eşraf sizin memleketinize iltica eden adamların babaları ve kendi öz akrabalarıdır, istekleri, gelenlerin tekrar iade edilmeleridir. Çünkü onlar, bunların hallerini daha yakından tanır. Onların kendi öz dinlerinde hoş görmediklerini daha iyi bilirler" dediler. Gerek Amr bin Âs ve gerekse Abdullah bin Rebîa'nın en çok arzu ettikleri şey, Necâşî'nin bu sözleri dinliyerek, arzularına uygun hareket etmesiydi. Elçiler, bu sözleri söyledikten sonra Necâşî'nin patrikleri söz almış, şöyle demişlerdi: "Bunlar çok doğru söylediler. Bunların milletleri, onlarla daha iyi meşgûl olabilir, onların neyi beğenip beğenmediklerini daha iyi takdîr ederler. Onun için siz bu adamları teslim ediniz de, bunlar onları memleketlerine ve milletlerine götürsünler. Melik Necâşî bu sözlere çok kızdı, "Vallahi hayır! Ben bu adamları teslim etmem. Bana iltica eden, memleketime gelen adamlara hıyânet edemem. Bunlar, beni başkasına tercih etmiş ve benim civarıma gelmişlerdir. Onun için, gelen muhacirleri sarayıma davet eder, onlara, bu adamların söyledikleri sözlere karşı ne diyeceklerini dinlerim. Eğer muhacirler, bu adamların dedikleri gibi iseler, onları teslim eder ve kendi milletlerine iade ederim, öyle değilseler onları korur, ülkemde kaldıkça onlara iyilik ederim" dedi. Daha önceleri Necâşî Semâvî kitapları incelemişti. Muhammed Aleyhisselâmın gelme zamanının yakın olduğunu Kavminin ona yalancı deyip inanmayacaklarını ve Mekke'den çıkaracaklarını biliyordu.

Necâşî, Mekkeli elçilere: "İnandıkları kimse kimdir" diye sordu. Onlar da: "Muhammed'dir" dediler. Necâşî, bu ismi işitince, O'nun peygamber olduğunu anladı ve belli etmedi. Gelenlere tekrar sordu. "Onun dîni ve mezhebi nedir ve neye davet eder?" Amr, "Onun mezhebi yoktur" dedi. Necâşî: "Mezhebini ve dinini bilmediğim bir topluluk ki, gelip bana sığınmışlardır. Ben onları nasıl teslim ederim. Meclis kuralım. Onları da getirelim. Sizlerle yüzleştirelim. Hepinizin de durumları belli olsun. Onların da dinini bileyim" dedi. Müslümanları saraya davet ettiler. Müslümanlar önce kendi aralarında istişâre ettiler (görüştüler) ve Habeş hükümdârının hoşuna gidecek ve mizaçlarına uygun olacak şekilde neler söyleyelim diye konuştular. Hazreti Cafer: "Vallahi! Bizim bu husûstaki bildiklerimiz, Peygamberimizin bize buyurduğundan ibârettir, deriz. Netice neye varırsa râzıyız" buyurdu. Hepsi kabûl ettiler ve sadece Hazreti Cafer'in konuşması için ittifâk edip, Necâşî'nin huzûruna geldiler. Melik Necâşî de âlimlerini topladı. Büyük bir divan kuruldu. Sonra muhacirleri getirdiler. Müslümanlar geldiklerinde selâm verdiler ve secde etmediler. Onlar "Neden secde etmediniz" diye sorunca, "Biz Allahü teâlâ'dan başkasına secde etmeyiz. Peygamber efendimiz, bizi, Allah'tan başkasına secde etmekten men' edip "Secde, yalnız Allahü teâlâ'ya mahsûstur" buyurdu," dediler.

Necâşî, Muhacirlere "Ey huzûruma getirilmiş olan topluluk bana söyleyiniz. Ülkeme ne için geldiniz? Haliniz nedir? Tüccâr değilsiniz, bir isteğiniz de yok. Sizin şu ortaya çıkmış olan Peygamberinizin hali nedir? Siz ne diye memleketiniz halkından bana gelenlerin selâm verdiği gibi selâm vermiyorsunuz?" dedi. Cafer (r.a.) "Ey Hükümdâr! Ben, önce, üç söz söyliyeceğim. Eğer doğru söyler isem beni tasdîk edin, yalan söylersem yalanlayın. Herşeyden önce emret ki: Şu adamlardan yalnız biri konuşsun, diğerleri sussun!" dedi. Amr bin Âs "Ben konuşayım" dedi. Necâşî "Ey Cafer, önce sen konuş" dedi. Cafer (r.a.) "Benim, üç sözüm var. Şu adama sorunuz. Biz, yakalanıp efendilerimize iade edilecek köleler miyiz?" dedi. Necâşî "Ey Amr! Onlar köle midirler?" diye sordu. Amr "Hayır! Onlar köle değil, hürdürler!" dedi. Hazreti Cafer "Acaba biz haksız yere bir kimsenin kanını mı döktük de, kanı dökülenlere iade edileceğiz" dedi. Necâşî Amr'a sordu. "Bunlar, haksız yere birinin kanını mı döktüler!" Amr "Hayır, bir damla bile kan dökmediler" dedi. Hazreti Cafer, Necâşî'ye "Başkasının mallarından haksız yere aldığımız,

üzerimizde ödemekle mükellef olduğumuz mallar mı vardır?" dedi. Necâşî: "Ey Amr! Eğer, şuncağızların ödeyecekleri pekçok altın bile olsa, borçları varsa, onu, ben ödeyeceğim! Söyleyin." dedi. Amr "Hayır, bir kırat (bir para birimi) bile yok!" dedi. Necâşî: "O halde siz bunlardan ne istiyorsunuz?" diye sorunca, Amr "Onlar ile biz bir dinde ve bir işte idik. Onlar, bunları bıraktılar. Muhammed'e ve dînine uydular" dedi. Necâşî, Hazreti Cafer'e "Siz bulunduğunuz dîni bırakıp ne diye başkasına uydunuz? Kavminizin dîninden ayrıldığınıza, ne benim dînimde ne de bunların dîninde olmadığınıza göre, sizin edindiğiniz bu din hakkında bilgi veriniz?" diye sordu.

Hazreti Cafer "Ey hükümdâr! Biz cahil bir millet idik. Putlara tapardık, ölmüş hayvan leşini yer, her türlü kötülüğü işlerdik. Akrabalarımızla münâsebetlerimizi keser, komşularımıza kötülük yapardık. Kuvvetli olanlarımız zaif olanlarımızı ezerdi. Allahü teâlâ bize, kendimizden, doğruluğunu, emînliğini, iffet ve temizliğini, soyunun düzgünlüğünü bildiğimiz bir peygamber gönderinceye kadar, biz bu vaziyette idik. O peygamber bizi, Allahü teâlânın varlığına, birliğine inanmaya, O'na ibâdete, bizim ve atalarımızın tapınageldiği taşları ve putları bırakmaya davet etti. Doğru sözlü olmayı, emânete hıyânet etmemeyi, akrabalık haklarını gözetmeyi, komşularla güzel geçinmeyi, günâhlardan ve kan dökmekten sakınmayı bize emretti. Her türlü ahlâksızlıklardan, yalan söylemekten, yetimlerin malını yemekten, namuslu kadınlara dil uzatmaktan ve iftira etmekten bizi yasakladı. Allahü teâlâya eş, ortak koşmaksızın ibâdet etmeyi, namaz kılmayı, zekât vermeyi, oruç tutmayı bize emretti. Biz de kabûl ettik ve Ona îmân ettik. Onun Allah'dan getirip bütün söylediklerine tâbi olduk. Allahü teâlâya ibâdet ettik, O'nun bize haram kıldığını haram, helâl kıldığını helâl olarak kabûl ettik. Bu yüzden kavmimiz, bize düşman olup, bize zulüm ettiler. Bizi, dinimizden döndürüp, Allah'a ibâdetten vaz geçirip putlara taptırmak için türlü işkencelere ve mihnetlere uğrattılar. Bizi perişan ettiler. Bizi, yeniden putlara taptırmak için zulm ettiler. Bizi sıkıştırdıkça sıkıştırdılar. Bizimle, dînimizin arasına girdiler ve bizi dinimizden ayırmak istediler. Biz de yurdumuzu yuvamızı bırakarak senin ülkene sığındık. Seni, başkalarına tercih ettik. Senin himâyene, komşuluğuna can attık. Senin yanında zulme haksızlığa uğramıyacağımızı ummaktayız? dedi. Hazreti Cafer konuşmasına devam etti.

"Selâm verme işine gelince biz seni Resûlullah'ın selâmı ile selâmladık. Birbirimize de öyle selâm veririz. Cennettekilerin selâmlarının da bu şekilde olduğunu Peygamber efendimiz bize haber verdi. Bunun için biz de seni öyle selâmladık. Hazreti Peygamberimiz insanlara secde edilmiyeceğini buyurduğu için Allah'tan başkasına secde etmekten Allah'a sığınırız", dedi. Necâşî: "Sen, Allah'ın bildirdiklerinden biraz biliyor musun?" diye sordu. Hazreti Cafer "evet" deyince, Necâşî "Onu bana oku" dedi. Hazreti Cafer de Meryem sûresinin ilk âyetlerini okumağa başladı. (Ankebût ve Rum sûrelerinden okuduğu da bildirilmiştir) Necâşî ağlıyordu. Gözlerinden akan yaşlar sakalını ıslattı. Rahibler de çok ağladılar. Necâşî ve Rahibler. "Ey Cafer! Bu tatlı ve güzel kelâmdan biraz daha oku" dediler. Hazreti Cafer, Kehf sûresinden okudu. Necâşî, kendisini tutamıyarak "Vallahi, bu aynı kandilden fışkıran bir nûrdur. Hazreti Mûsâ ve Îsâ (a.s.) da onunla gelmiştir" dedi. Kureyş elçilerine dönerek "Gidiniz, Vallahi, ben ne onları size teslim eder, ne de onlara bir kötülük düşünürüm" dedi.

Abdullah bin Ebî Rebîa ile Amr bin Âs, Necâşî'nin huzûrundan çıktılar.

Amr, Abdullah'a "yemîn ederim ki, onların bir kabahatini Necâşî'nin yanında ortaya koyup, köklerini kazıtayım da gör" dedi. Arkadaşı, Amr'a "Onlar bize muhalefet ediyorlarsa da iyi kötü akrabalığımız var, bunu yapma" dedi. Amr "Onların, Meryem oğlu Îsâ'yı (a.s.) bir kul olarak bildiklerini Necâsî'ye ihbar edeceğim" dedi. Ertesi günü, Necâşî'nin yanına varıp "Ey Hükümdâr!

Onlar Meryem oğlu Îsâ'ya (a.s.) ağır sözler söylüyorlar. Onlara adam gönderip Îsâ (a.s.) için ne söylediklerini bir sor." dedi. Necâşî, Hazreti Îsâ hakkındaki telakkilerini sormak üzere Muhacir müslümanlara adam gönderdi. Müslümanlar, tekrar bir araya toplandılar. Birbirlerine, "Meryem oğlu Îsâ (a.s.) hakkında sorarlarsa ne cevap vereceğiz" Hazreti Cafer: "Vallahi Hazreti Îsâ hakkında Allah'ın dediğini Peygamber efendimizin bize getirdiğini söyleriz" dedi.

Necâşî'nin huzûruna çıkınca, Necâşî "Siz Meryem oğlu Îsâ (a.s.) hakkında ne biliyorsunuz?" diye sordu. Cafer (r.a.) "Biz Hazreti Îsâ (a.s.) hakkında Peygamber efendimizin bize Allahü teâlâ'dan getirip tebliğ eylediğini söyleriz. O'nun Allah'ın kulu ve Resûlü olduğunu, dünyâdan ve erkeklerden vaz geçerek Allah'a bağlanmış bir kız olan Hazreti Meryem'e ilkâ eylediği kelimesi'dir. Meryem oğlu Îsâ'nın hâli, şânı bundan ibârettir. Hazreti Adem'i topraktan yarattığı gibi Îsâ'yı (a.s.) da babasız yaratmıştır, deriz" deyince Necâşî, elini yere uzatıp, yerden bir saman çöpü aldı ve "Yemîn ederim ki Meryem oğlu Îsâ da sizin söylediğinizden fazla bir şey değildir. Arada bu çöp kadar bile fark yoktur." dedi. Necâşî bunu söylediği zaman etrâfındaki hükümet erkânı ve kumandanları aralarında fısıldaşmaya ve homurdanmaya başladılar. Necâşî, bunu görünce, onlara, "Yemîn ederim ki, siz ne derseniz deyin, ben bunlar hakkında iyi şeyler düşünüyorum." dedi. Sonra müslüman muhacirlere dönerek "Sizi ve yanından geldiğiniz zât'ı tebrik ederim! Ben şuna inandım ki "O Allah'ın Resûlüdür. Zâten biz, onu İncîl'de görmüştük. O Resûlü, Meryem oğlu Îsâ da haber verdi. Vallahi eğer O, buralarda olsaydı, gidip onun ayakkabılarını taşır, ayaklarını yıkardım! Gidiniz! Ülkemin el değmemiş kısmında, her türlü tecavüzden uzak, emniyet ve huzûra kavuşmuş olarak yaşayınız. Size kötülük edeni helak ederim. Bana dağ kadar altın verseler de, sizlerden birini üzüntüye sokmam dedi. Necâşî, bundan sonra, Kureyş elçilerinin getirdikleri hediyeler için: "Benim bunlara ihtiyâcım yoktur! Başkalarının gasp ettiği bu mülkümü, Allah bana geri verirken ve halkı bana boyun eğdirirken, benden rüşvet almadı!" diyerek hediyelerini kendilerine geri verdi. Kureyş elçileri de, Necâşî'nin huzûrundan suçlu suçlu ayrıldılar.

Elçiler gittikten sonra bir gün, Necâşî eski elbiselerini giyip sarayından çıkdı. Başında taç ve arkasında padişahlık elbisesi yoktu. Toprak üzerine oturdu. Papazlar bu hâle şaşırdı. Sonra Hazreti Cafer'i ve diğer Eshâb-ı kiramı çağırdı. Onlar geldiler. Melik'i bu vaziyette görüp sustular. Necâşî, Cafer'e (r.a.) "Ben etrâfa haberciler gönderdim. Bana müjde haberi getirdiler. Allahü teâlâ, Resûlüne yardım etmiş. Bedir savaşında düşmanlarını helak eylemiş. Kâfirlerden Şeybe, Utbe bin Rebîa, Ebû Cehil, Ümeyye bin Halef cümlesi helak olmuşlar ve bir çoğu da esîr olmuşlar dedi. Hazreti Cafer sevincini açıklayıp şükrettikten sonra:

"Ey Melik! Böyle eski elbiseler giymenize sebep nedir?" dedi. Necâşî, "İncîlde gördüm ki, Hak teâlâ kullarına bir ni'met verdiği vakit bu ni'meti başkasına haber veren kimsenin tevâzu yapması gerekir. Şimdi Hak teâlâ, Sevgili Peygamberine zafer ihsân eylemiş, bunu size haber vermek için böyle yaptım" dedi.

Hazreti Ümmü Seleme sözlerine şöyle devam etti: "Biz böyle sıkıntısız bir halde yaşarken bir kişi çıkarak, hükümdâra rakip olmuş, Habeş Sultanlığını, Necâşî'nin elinden almak istemişti. Buna son derece üzülmüştük. Bilmediğimiz, tanımadığımız birisi başa geçer de bize hürriyet tanımaz diye endişe ediyorduk Necâşî, Nil nehrini geçerek bu rakibi ile karşılaştı. (Müslümanlar, içlerinden birinin Nil'i geçip, durumu araştırmasını istediler. Müslümanların en genci olan Hazreti Zübeyr bir su tulumunu şişirip, göğsüne dayamış ve yüzerek nehri geçmişti. Müslümanlar, Necâşî'nin galip olması için duâ ediyorlar, O'nun bütün Habeşistan'a hâkim olmasını istiyorlardı.

Kısa zamanda Hazreti Zübeyr müjde haberini getirdi. Necâşî muvaffak olmuş, müslümanlar da onun himâyesinde olarak rahat yaşamışlardı."

Peygamber efendimizin amcası Ebû Tâlib'in oğlu Hazreti Cafer ve beraberindeki müslümanlar, Habeşistan'dan Medine'ye geldiler. Dönüşleri hicretin yedinci yılında (m. 628), Hudeybiye'den sonra ve Peygamber efendimiz Hayber'de bulundukları sırada olmuştu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Cafer bin Ebî Talib ile karşılaşınca, Hazreti Cafer'in alnından öpüp bağrına bastı ve **"Ben Hayber'in fethine mi, yoksa Cafer'in gelişine mi sevineceğim bilemiyorum. Sizin hicretiniz iki defadır. Siz, hem Habeş ülkesine hem de yurduma hicret ettiniz"** buyurdu.

Hazreti Peygamberimiz, mescidinde, öğle namazından sonra Eshâb-ı kiram ile birlikte oturdular. Müslümanlar Allah yolunda cihada çıkacaklardı. Peygamber efendimiz: **"Zeyd bin Hârise'yi, cihada çıkacak olan şu insanların başına kumandan tayin ettim. O şehîd olursa yerine Cafer bin Ebî Tâlib geçsin. O da şehîd olursa yerine Abdullah bin Revâha geçsin. O da şehîd olursa, müslümanlar, aralarında uygun birini seçip onu kendilerine kumandan yapsınlar."** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından uğurlânıp yola çıkan mücâhidler yollarına devam ettiler. Şam topraklarından (Maan) denilen yere varınca biraz dinlendiler. Mücâhidler ilerlerken (Meşarif) diye anılan köyde düşman askerlerinin yaklaşmakta olduğunu görünce, hemen Mûte'ye çekilip, savaş düzenine girdiler.

Hazreti Ebû Hureyre buyuruyor ki: "Biz, Mûte'de müşrik askerlerinin sayı bakımından, silâh ve at bakımından bizimle karşılaştırılamayacak kadar, çok olduklarını gördük. Bunlara karşı kimse dayanamaz gibi görünüyordu. Ayrıca müşrik askerleri, (altın, ipek ve atlas gibi) maddî bakımdan bizden çok imkânlara sahipti." Bildirildiğine göre, Rum ordusu 100 bin, buna karşı İslâm ordusu sadece üçbin kimse idi.

İki taraf arasında çok şiddetli bir muharebe başladı. Müslümanların başında bulunan Hazreti Zeyd bin Hârise'nin elinde Peygamber efendimizin sancağı bulunuyordu. Rum askerlerinin mızrak darbeleri ile, mübârek vücudu parçalanıp, kanlar fışkırıncaya kadar, kahramanca saldırıp dövüşmekten geri durmadı ve şehîd oldu. Bundan sonra Hazreti Cafer hemen sancağı kaptı. Bu sırada, mel'ûn şeytan geldi. Hazreti Cafer'i, Allah yolunda cihaddan alıkoyabilmek için çeşitli vesveseler vermek istedi ise de Cafer (r.a.) hiç itibar etmedi. Hemen zırhını giydi. Elinde sancak olarak atını düşmana doğru sürdü. Düşman askerleri Hazreti Cafer'in heybetinden korkup, "Bunun hakkından kim gelecek" diye aralarında konuşmaya başladılar, içlerinden birisi "Ben" dedi. Hazreti Cafer, düşman askerlerinin arasına iyice, dalmıştı. Şehîd olacağını anladı, bir eli kesilince sancağı diğer eline aldı. Biraz sonra o eli de kesilince, sancağı bırakmamak için pazılarıyla göğsüne kaldırdı. Nihâyet mızrak ve kılıç darbeleriyle şehîd oldu. Şehîd olduğunda, mübârek vücudunda yetmişten fazla mızrak, kılıç ve ok yarası görülmüştü ve hepsi de vücudunun ön kısmında idi.

Rumlarla yapılan bu savaşta kumandanların şehîd olduklarını, Cebrâil (a.s.), Peygamber efendimize bildirmiş, Hazreti Peygamberimiz de müslümanlara haber vermişti. Peygamber efendimiz çok üzülmüşlerdi. Eshâb-ı kiram "Yâ Resûlallah! Sizi üzüntülü görmek bizi daha çok üzüyor" dediklerinde, üzüntülerinin sebebinin Eshâbının şehîd düşmeleri olduğunu bildirmişler, bu üzüntülerinin, şehîdlerin Cennette, karşılıklı tahtlar üzerinde oturduklarının kendisine gösterilmesine kadar devam ettiğini beyân etmişlerdi. Cafer Tayyar'ın (r.a.) hanımı Hazreti Esma binti Umeys anlatıyor: "O gün ekmek yapacağım hamuru yoğurduktan sonra, çocuklarımı

yıkadım, temizledim, güzel kokular sürdüm. Resûlullah (s.a.v.) teşrîf etti. Çocukları istedi. Getirdim onları sevdi, okşadı ve mübârek gözlerinden yaş aktı. "Ey Allah'ın Resûlü! Niçin ağlıyorsunuz. Yoksa Cafer (r.a.) ve arkadaşlarından size bir haber mi geldi" diye sordum. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Evet, onlar bu gün şehîd oldular"** buyurdu. Bunu duyunca ağlamaya başladım. Kadınlar başıma toplandı. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Ağzımdan uygun olmayan bir sözün çıkmamasını"** tenbîh edip, evlerine gittiler. Kerîmesi Hazreti Fâtıma'nın yanına vardı. O da ağlıyordu. Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Cafer'in (r.a.) ailesi için yemek yapılmasını emretti. Üç gün ev halkına yemek yedirildi ve bu sünnet oldu."

Peygamber efendimizin üzüntüsü devam ederken, Cebrâil (a.s.) gelerek, Hazreti Cafer'in kesilen iki eli yerine Allahü teâlâ tarafından yakuttan iki kanat ihsân olunduğunu, o kanatlarla Cennette uçmakta olduğunu haber vermesi üzerine Peygamber efendimiz, Hazreti Cafer'in ailesine **"Ey! İki kanatlı mes'ûd kimsenin çocukları"** diyerek bu durumu müjdelemişti. Bunun için, Hazreti Cafer, Tayyâr (uçan) ismiyle tanınmıştır. Şehîd olduğu sırada kırkbir yaşında idi. Simâ olarak ve güzel huyları ile Hazreti Peygamberimize çok benzerdi. Eshâb-ı kiramdan Hazreti Ebû Hureyre diyor ki: Cafer (r.a.), fakîrleri sever, onlarla otururdu. Onlarla konuşur ve onları dinlerdi. Peygamber efendimiz, O'nu (fakîrlerin babası) diye künyelendirmişti."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 992

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 206

3) Müsned-i İbn-i Hanbel cild-1, sh. 201

4) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-1, sh. 356, 362

5) El-Kâmil fi't târîh cild-2, sh. 37, 38

6) İnsân-ül-uyûn cild-1, sh. 338, 341

7) El-İsâbe cild-1, sh. 237

8) El-İstiâb cild-1, sh. 210

9) Târîh-ul-hamîs cild-1, sh. 237, 330

10) İbn-i Haldûn Târîh cild-2, sh. 178

11) Sahîh-i Buhârî cild-5, sh. 85

CÜBEYR BİN NÜFEYR (r.a.)

Tabiînin büyüklerinden. Hadîs âlimidir. Künyesi Ebû Abdurrahmân Hadramî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 80 (m. 699) senesinde vefât etti. Bazı kaynaklar Emevî halifesi Abdülmelik bin Mervan'ın halifeliği zamanında hayatta idi, şeklinde kaydetmiştir. Buna göre 80 târihinden daha sonra vefât ettiği anlaşılmaktadır. Humus ve Şam'da yaşamıştır.

Cübeyr bin Nüfeyr, Peygamberimiz hayatta iken henüz müslüman olmamıştı. Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında müslüman olmakla şereflendi. Eshâb-ı kiramı görüp onlardan ilim öğrendi. Hazreti Ebû Bekir'den Hazreti Ömer'den, Ebû Zer Gıfarî'den, Ebüdderdâ'dan, Muaz bin Cebel, Ubade bin Samit, Avf bin Mâlik, Ka'b bin Iyâd, Sevbân, Abdullah bin Amr bin Âs, Abdullah bin Ömer, Ukbe bin Âmir, Ebû Hureyre, Enes bin Mâlik (r.anhüm) ve diğer Eshâb-ı kiramdan hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise, oğlu Abdurrahmân bin Cübeyr, Hâlid bin Ma'den, Ebû Osman, Selîm bin Âmir ve diğer hadîs âlimleri, hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Taberî tarafından fıkıh ilminde de âlim olduğu bildirilip, fukaha tabâkatından zikredilmiştir. Hadîs ilminde sika (sağlam, güvenilir) bir âlim olduğu bildirilmiştir. Cübeyr bin Nüfeyr'in rivâyet ettiği

hadîs-i şerîfler, Sahih-i Müslim'de ve meşhûr dört sünen kitabında kaydedilmiştir. Babasından naklen anlatıyor: "Kıbrıs feth edildikten sonra Hazreti Muâviye ganîmetleri Antarsus (Humus yakınlarında bir belde)'da topladı. Sonra İslâm askerlerine hitaben buyurdu ki: "Ganîmetlerinizi üç kısma ayıracağım; Bir kısmı size (İslâm askerlerine) bir kısmı gemicilere, bir kısmını da Mısırlılara vereceğim. Çünkü gemiler (gemiciler) ve Mısırlılar olmadıkça sizin denizdeki düşmana karşı bir kuvvetiniz olmaz." Ebû Zer-i Gıfârî (r.a.) ayağa kalktı ve: "Ben Resûlullah'a (s.a.v.) Allah için olan bir meselede kötü söyleyecekler dahi olsalar, onlara aldırmadan hakkı söylemeğe söz verdim. Yâ Muâviye (r.a.) ganîmetler tamamen bizim hakkımız olduğu halde sen gemicilere bir pay mı veriyorsun? Mısırlıları biz para ile kiraladık. Böyle olduğu halde sen onlara da mı pay vereceksin." Bunun üzerine Hazreti Muâviye, Ebû Zerr-i Gıfârî (r.a.)'nin sözü üzerine ganîmetleri taksim etti. Cübeyr bin Nüfeyr buyurdu: Hazreti Ebû Bekir bir gün Medine-i Münevverede, Hazreti Peygamberin (s.a.v.) minberi yanında durdu. Hazreti Peygamberi hatırladı, ağladı. Sonra "Hazreti Peygamber (s.a.v.) hicretin birinci yılında burada durdu ve şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Allahü teâlâdan afiyet dileyiniz. Çünkü Allahü teâlâ yakinden sonra afiyetin benzeri olan bir ni'meti hiç kimseye vermemiştir."** (Afiyet: Kalbin günah lekesine bulaşmadığı, günahlardan sâlim olduğu zamandır. Evliyâdan birisi "Yâ Rabbi! Afiyette olduğum bir gün ihsân eyle" diye yalvarıyordu. Dediler ki, "Siz afiyette değil misiniz?" Buyurdu ki, "Afiyette olduğum gün; Allahü teâlâya hiç bir günâh işlemediğim gündür")

Cübeyr bin Nüfeyr, Muaz bin Cebel'den (r.a.) rivâyetle Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Bir kimseyi severseniz omunla, münakaşa etmeyiniz, birbirinize kızmayınız ve zulm etmeyiniz ve ondan bir şey istemeyiniz. Belki Onun bir düşmanına rastlarsınız da o; sana onda olmayan bir şey söyler ve seninle o dostunun arası açılabilir"** yine Ubâde bin Sâmit (r.a.)'dan rivâyetle, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Bir müslüman, günâh ile duâ etmediği, sılâ-i rahmi** (akrabayı ziyâreti) **terk etmediği müddetçe, Allahü teâlâ onun her duâsını kabûl eder ve o kadar günâhdan da muhafaza eder"** Cübeyr bin Nüfeyr Ebî Zerr-i Gıfarî'den rivâyetle Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Allahü teâlâ buyurdu: Ey Âdemoğlu günün başında dört rekât** (sabah namazı) **ile bana rükû' ediniz geri kalanına** (diğer dört vakit namazı) **ben sizlere kâfiyim (sizlere kolaylaştırırım. Kılmayı nasîb ederim.)"** Hadîs-i Kudsîsini rivâyet etti. Cübeyr bin Nüfeyr hazretlerine sordular. "Kibirler içerisinde en kötüsü hangisidir." Buyurdu ki: **"İbâdet edenlerin kibiridir."** Yine buyurdu ki: **"Her an dilleriyle Allahü teâlâyı zikredip, onu bir an unutmayanlardan her biri; güler bir halde Cennete gireceklerdir."** Cübeyr bin Nüfeyr: Ebü'd-derdâ'nın (r.a.) "Allahü teâlâ bir kimseye sadece yemek ve içmekden (yani dünyalık şeylerden) ni'met verir de; başka ni'meti (âhıret ni'meti) vermezse onun fıkh ilmi az olur ve Allahü teâlânın azâbı o kimseyi yakalar." dediğini bildirmektedir. Yine Eshâb-ı kiramdan Muhammed İbn-i Ebî Umeyre'den rivâyetle buyurdu ki: "Eğer bir kul doğumundan, ihtiyâr bir halde ölünceye kadar her an secde ederek ibâdet etse (yani pek çok ibâdet etse) de kıyâmet günü, bu çok olan ecir ve sevâbı kendisine yetmez, sevâblarını az görürdü." Yine Cübeyr bin Nüfeyr buyurdu ki: İslâm askerleri Hazreti Ömer'e hitaben: Yâ Emîr-el-mü'minîn, Allahü teâlâya yemîn ederiz ki, biz senden daha doğru sözlü, münâfıklara daha şiddetli ve daha doğru hükmeden bir kimse görmedik. Sen Resûlullahdan (s.a.v.) sonra insanların en hayırlısısın" dediler. Hemen bunun üzerine Avf bin Mâlik (r.a.): "Yanılıyorsunuz. Biz Resûlullah'dan (s.a.v.) sonra Ömer (r.a.)'dan daha hayırlı kimseyi gördük. Hazreti Ömer (O kimdir yâ Avf diye sorunca "Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) diye cevab verdi. Hazreti Ömer, "Avf doğru söylüyor. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Ebû Bekir misk kokusundan çok daha güzel kokardı. Ben onun derecesinde değilim" buyurdu.

1) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-2, sh. 155

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 64

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 133

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 88

5) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 52

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 440

DEHHAK BİN KAYS

(Bkz. Ahmed bin Kays.)(r.a.)

DIHYE-İ KELBÎ (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve sima olarak en güzellerinden. İsmi; Dıhye bin Halife bin Ferve bin Fedâle bin Zeyd bin İmrü'l-Kays bin Hazrec olup, Dıhyet-ül-Kelbî diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 50 (m. 670) senesinde vefât etti.

Dıhye-i Kelbî (r.a.) ticâretle meşgûl olup, çok zengindi. Kabilesinin reîsiydi. Müslüman olmadan önce de Resûlullahı (s.a.v.) severdi. Ticâret için Medine'den ayrılıp her dönüşünde Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret eder ve hediyeler getirirdi. Fakat Peygamberimiz (s.a.v.) bunlara kıymet vermez ve **"Yâ Dıhye eğer beni memnun etmek istiyorsan îmân et. Cehennem ateşinden kurtul"** buyurur, O'nun îmân etmesini isterdi. Dıhye ise zamanı olduğunu söylerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) onun hidâyet bulması için duâ ederdi.

Bedir gazâsından sonra bir gün Cebrâil (a.s.) Dıhye'nin îmân edeceğini Resûlullaha (s.a.v.) haber vermişti. Îmânla şereflenmek için huzûr-u se'âdetlerine girince Resûlullah (s.a.v.) üzerindeki hırkasını Dıhye'nin oturması için yere serdi. Dıhye-i Kelbî, Resûlullaha (s.a.v.) hürmeten Hırka-i Seâdeti kaldırıp, yüzüne gözüne sürdükten sonra başının üzerine koydu. Resûlullahın (s.a.v.) duâları bereketiyle kalbinde îmân nûru doğmuş ve öylece Resûlullaha (s.a.v.) gelmişti.

Cebrâil (a.s.) çok defa Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna O'nun sûretinde gelirdi. Resûlullah (s.a.v.) Benî Ümeyye'den üç kimseyi üç kimseye benzetti ve buyurdu: "Dıhyet-ül-Kelbî, Cebrâil'e (a.s.); Urve bin Mes'ûd-es-Sekâfî Îsâ'ya (a.s.) Abdül üzzi ise Deccâl'a benzer." Yine bir gün Cebrâil (a.s.) Hazreti Dıhye sûretinde Resûlullaha (s.a.v.) geldi. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) Mescid-i Nebî'de bulunuyordu. Daha çocuk yaşta olan Hazreti Hasan ile Hazreti Hüseyin de mescidde oynuyorlardı. Dıhye'yi (r.a.) görünce hemen ona doğru koştular. Cebrâil'i (a.s.) Dıhye zannedip yanına vardılar ve ceplerine ellerini sokup, bir şeyler aramaya başladılar. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Ey kardeşim Cebrâil? Sen benim bu torunlarımı edebsiz zannetme. Onlar seni Dıhye sandılar. Dıhye ne zaman gelse hediyye getirirdi. Bunlar da hediyelerini alırlardı. Bunları öyle alıştırdı."** Cebrâil (a.s.) bunu işitince üzüldü. "Dıhye bunların yanına hediyesiz gelmiyor da, ben nasıl gelirim" dedi. Elini bir uzattı Cennetten bir salkım üzüm kopardı Hazreti Hasan'a verdi. Bir daha uzattı, bir nar kopardı Hazreti Hüseyin'e verdi. Hasan ve Hüseyin (r.a.) hediyelerini alınca Dıhye zannettikleri Cebrâil'in (a.s.) yanından uzaklaştılar ve Mescid-i Nebevî'de oynamaya devam ettiler. Bu sırada mescidin kapısına, ak sakallı, elinde baston, toz toprak içerisinde beli bükülmüş ihtiyâr bir kimse geldi. "Yavrularım günlerdir açım, Allah rızası için yiyecek bir şey verin" dedi. Hazreti Hasan ile Hüseyin, biri üzümü

diğeri de narı yiyecekleri sırada bu ihtiyârı böyle görünce, hemen yemekten vazgeçip ihtiyâra vermek için mescidin kapısına doğru yürüdüler. Tam verecekleri sırada Cebrâil (a.s.) gördü: "Durun, vermeyin o mel'ûna! O şeytandır. Cennet ni'metleri ona haramdır" buyurarak şeytanı kovdu.

Hicretin beşinci senesi Resûlullah (s.a.v.), Benî Kureyza'ya kavuşmadan önce Medine'nin yakınında bir mevki olan Savreyn'de Eshâb-ı kiramdan bir cemâate rastladı ve şöyle dedi: **"Size kimse rastlamadı mı?"** dediler ki: "Yâ Resûlallah bize, Dıhye bin Hâlife el-Kelbî rastladı. Eğerli beyaz bir katır üzerine binmişti O katırın üzerinde atlastan bir kadife vardı. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bu Cibril'dir. Benî Kureyza'ya gönderildi. Onların kalelerini sarssın ve kalblerine korku atsın diye..."**

Dıhye-i Kelbî Rumca'yı iyi bilirdi. Resûlullah (s.a.v.) onu Bizans'a Sefir olarak gönderdi. Bu hicretin yedinci yılı (m. 629) Muharrem ayında oldu. (Hicretin altıncı yılı Zilhicce ayında olduğu da rivâyet edilmiştir). Resûlullah (s.a.v.) Bizans Kayseri Herakliüs'u İslâm'a davet için bir mektûb yazdırdı. Bu mektûbu yazdırdığı zaman Eshâb-ı kiramdan bazıları, "Yâ Resûlallah! Rum taifesi mührü olmayan bir mektûbu okumazlar" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) emretti. Gümüşten bir mühür kazdırıldı. Mührün üzerinde üç satır yazı yazılı idi. Birinci satır Muhammed, ikincisi Resûl, üçüncü satır da Allah idi. Mektûbu bu mühürle mühürledi ve Dıhye'ye (r.a.) verdi. Mektûbu Bizans Kayserine sunması için Busrâ emirine vermesini emretti. Dıhye (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) mektûbunu Kaysere sunması için Busrâ'daki Gassan emiri Hâris'e başvurdu. Haris, Dıhye'yi (r.a.) Heraklius'a götürmesi için Adiy bin Hâtem'i vazîfelendirdi. Adiy bin Hâtem de Dıhye'yi (r.a.) alıp, Kudüs'e götürdü. Bu sırada Heraklius da Kudüs'te bulunuyordu. Heraklius, eğer İranlılar üzerine galip olurlarsa Humus'dan Kudüs'e kadar yaya yürüyeceğini adamıştı. Heraklius, İran ordularını yenince adağını yerine getirmek için; Humus'dan yaya olarak yola çıkmış, yoluna halılar serilmiş, kokular serpilmiş ve bu hâl ile Kudüs'e ulaşmış, adağını yerine getirmişti.

Dıhye (r.a.), Heraklius'dan sonra Kudüs'e vardı ve Heraklius ile görüşmek için temaslarda bulundu. İmparatorun adamları kendisine "Kayser'in huzûruna çıktığın zaman başını eğip yürüyeceksin ve yaklaşınca da yere kapanıp secde edeceksin. Secdeden kalkmana izin vermedikçe de asla başını yerden kaldırmayacaksın." dediler. Bu sözler, Dıhye'ye (r.a.) ağır geldi ve onlara şunları söyledi: "Biz müslümanlar! Allahü teâlâdan başka hiçbir kimseye secde etmeyiz. Hem insanın insana secde etmesi insanın yaratılışına terstir." buyurdu. Bunun üzerine Kayser'in adamları, "O halde Kayser, getirdiğin, mektûbu hiçbir zaman kabûl etmez ve seni huzûrundan kovar" dediler. Dıhye (r.a.), "Bizim Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) başkasının kendisine değil secde etmesine; önünde hafif eğilmesine bile müsâde etmez. Kendisiyle görüşmek isteyen, köle bile olsa; ona ilgi gösterir. Huzûruna alır, derdini dinler, sıkıntısını giderir, gönlünü alır. Bunun için Ona tâbi olanların hepsi hürdür, şereflidir" buyurdu. Bu sözleri dinleyenlerden biri "Madem ki, Kayser'e secde etmeyeceksin, o halde üzerine aldığın vazîfeyi yerine getirebilmen için sana başka bir yol göstereyim. Kayser'in sarayının önünde dinlendiği bir yer var. Her gün öğleden sonra bu avluya çıkar oraları dolaşır. Orada bir minber vardır. Onun üzerinde herhangi bir şikâyet veya yazı varsa önce onu alır okur, sonra istirahat eder. Sen de şimdi git hemen mektûbu o minbere koy ve dışarda bekle. Mektûbu görünce seni çağırtır. O zaman vazîfeni yerine getirirsin" dedi. Bunun üzerine Dıhye (r.a.) mektûbu söylenilen yere bıraktı. Heraklius mektûbu aldı; Arapça bilen bir de tercüman çağırttı. Tercüman Resûlullahın (s.a.v.) mektûbunu okumaya başladı. **"Bismillâhirrahmânirrahîm (Rahmân ve Rahim olan,**

Allahü teâlânın ismi ile başlarım). Allah'ın Resûlü Muhammed'den, Rumların büyüğü Heraklı'e" diye başlandığını görünce Herakliüs'ün kardeşinin oğlu Yennak, çok kızdı ve tercümanın göğsüne şiddetli bir yumruk vurdu ve adamı yere oturttu. Bu sırada Resûlullahın (s.a.v.) mektûbu da tercümanın elinden düştü. Heraklius ona ne yaptığını sorduğu zaman, "Mektûbu görmüyor musun. Mektûba hem senin isminden önce kendi ismi ile başlamış, hem de senin hükümdâr olduğunu söylemeyip (Rumların büyüğü Heraklı'e) demiş. Niçin (Rumların hükümdârı) diye yazmamış ve senin isminle başlamamış? Onun mektûbu bugün okunmaz." dedi. Bunun üzerine Heraklius "Vallahi sen yâ çok akılsızsın veya koca bir delisin. Ben senin böyle olduğunu bilmiyordum. Ben daha mektûbun içinde ne olduğuna bakmadan yırtıp atmak mı istiyorsun? Hayatıma yemîn ederim ki: Eğer O söylediği gibi Resûlullah ise, mektûbuna benim ismimden önce kendi ismini yazmakta ve beni Rumların büyüğü diye anmakta haklıdır. Ben ancak onların sahibiyim. Hükümdârları değilim." dedi ve Yennak'ı dışarı çıkarttı. Hıristiyan âlimi ve Hıristiyanların reîsi ve kendisinin, müşaviri olan Üsküfü çağırttı ve mektûb okundu. Mektûbun devamı şöyleydi: **"Allahü teâlânın hidâyetine tâbi' olana selâm olsun. Bundan sonra; Ben seni İslâm'a davet ederim. Müslüman ol ki, selâmet bulasın. Allahü teâlâ sana iki kat ecir versin. Eğer yüz çevirirsen bütün Hıristiyanların vebali senin üzerinedir. Ey ehl-i kitab sizin ve bizim aramızda bir olan söze gelin; Allahü teâlâdan başkasına ibadet etmeyelim ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmayalım. Allahü teâlâyı bırakıp bazılarımız bazılarını Rab edinmesinler. Eğer bu sözden yüz çevirirlerse: (Şahid olunuz. Biz müslümanız), deyiniz."** Resûlullahın (s.a.v.) mektûbu okunurken Heraklius'un alnından ter taneleri dökülüyordu. Mektûb bitince "Hazreti Süleymân'dan sonra ben böyle (Bismillâhirrahmânirrahîm) diye başlıyan bir mektûb görmemiştim" dedi. Heraklius, Üsküfe bu meseledeki fikrini sorunca "Vallahi O, Mûsâ ve Îsâ (a.s.)'ın bize geleceğini müjdelediği Peygamberdir. Zâten biz O'nun gelmesini bekliyorduk" dedi. Heraklius, "Sen bu husûsta ne yapmamı tavsiye edersin, neyi uygun görürsün?" diye sordu. Üsküf, "O'na tâbi' olmanı uygun görürüm." dedi. Heraklius "Ben senin dediğin şeyi çok iyi biliyorum. Fakat O'na tabi' olup, müslüman olmağa gücüm yetmez. Çünkü hem hükümdârlığım gider hem de beni öldürürler." dedi. Bunun üzerine Dıhye'yi (r.a.) ve Adiy bin Hâtem'i çağırttı. Adiy: "Ey hükümdâr, davar ve develer sahibi Araplardan olan şu yanımdaki zât, memleketinde vukû' bulan şaşılacak bir hâdiseden bahsediyor" dedi. Heraklius tercümana "Memleketlerindeki hâdise ne imiş sor bakalım" dedi. Dıhye (r.a.) "Aramızda bir zât zuhur etti. Peygamber olduğunu beyân etti. Halkın bir kısmı Ona tabi olmaktadır. Bir kısmı da karşı koymaktadır. Aralarında çarpışmalar vukû' bulmuştur." dedi. Bundan sonra Heraklius, Hazreti Peygamber (s.a.v.) hakkında araştırmaya başladı. Şam vâlisine emir verip Hazreti Peygamberin (s.a.v.) soyundan bir kişiyi muhakkak bulmalarını emretti. Bu arada kendisinin dostu olan ve İbrânîce bilen Roma'daki bir âlime de mektûb yazıp bu meseleyi sordu. Roma'daki dostundan bahsettiği zâtın âhir zaman peygamberi olduğunu bildiren bir mektûb geldi. Bu arada Şam Vâlisi, ticâret için Şam'a giden bir Kureyş kervanını buldu. Bunların içinde Ebû Süfyân da vardı. Ebû Süfyân diyor ki: "Biz Gazze'de bulunduğumuz sırada Heraklius'un Şam Vâlisi üzerimize saldırır gibi geldi ve "Siz şu Hicaz'daki zâtın kavminden misiniz?" diye sordu. "Evet" dedik. "Haydi bizimle beraber İmparatorun yanına gideceksiniz," dedi. Ebû Süfyân'la yanındakileri Şam'a götürdü. Şam Vâlisi Ebû Süfyân'ı ve yanındakileri Heraklius'un yanına çıkardı. Bu sırada Heraklius Kudüs'te bir kilisede idi. Vezirleriyle beraber oturmuş ve başına tacını giymişti. Heraklius Ebû Süfyân ve yanındaki otuz kadar Mekke'liyi burada kabûl etti.

Tercüman çağırdı ve "İçinizde peygamber olduğunu söyleyen zâta, soyca en yakın olanınız hanginiz?" diye sordu. Ebû Süfyân "Ona soyca en yakın olan benim" dedi. Heraklius "Akrabalık dereceniz nedir?" diye sordu. Ebû Süfyân "O benim amcamın oğludur." dedi. Heraklius Ebû Süfyân'ın kendisine yakın getirilmesini istedi ve diğerlerinin de Ebû Süfyân'ın arkasında durmasını söyledi. Ebû Süfyân ilk önceleri yalan söyledi ise de hükümdârın tehdidi ile korktu ve sonradan yalan söyleyemedi Heraklius; "Peygamber olduğunu söyleyen zâtın, aranızdaki soyu nasıldır?" diye sordu. Ebû Süfyân "O zamanın en iyi soylusudur. Soy bakımından en seçkinimizdir" dedi. Kayser tekrar "İçinizde ondan önce peygamberlik iddiasında bulunan kimse oldu mu?" Ebû Süfyân; "Yoktu" dedi. Kayser, "O'nun ataları içinde hiç bir hükümdâr gelmiş midir?" Ebû, Süfyân; "Hayır" dedi. Kayser "O'na halkının eşrafı mı, yoksa fakîr ve zaifleri mi tabi' oluyorlar?" Ebû Süfyân; "Hayır, O'na tabi olanlar fakîrler ve zâiflerdir. Gençler ve kadınlardır. Kavminin yaşlılarından ve eşrafından tabi olan pek yoktur" dedi. Kayser "O'na tabi olanlar artıyor mu yoksa azalıyor mu?" Ebû Süfyân; "Evet artıyorlar." Kayser, "O'nun dinine girdikten sonra beğenmiyerek veya kızarak dininden dönen, kimse var mı?" Ebû Süfyân; "Yoktur" Kayser, "Peygamber olduğunu söylemeden, O'nu hiç yalanla suçladığınız oldu mu?" Ebû Süfyân; "Hayır" dedi. Kayser, "O peygamberin hiç ahdini bozduğu sözünde durmadığı oldu mu?" Ebû Süfyân; "Hayır olmadı. Ancak biz şimdi onunla bir müddet için çarpışmayı bırakarak anlaşma yapmış bulunuyoruz. Bu müddet içinde kendisinin ne yapacağını bilemiyoruz" dedi. Kayser, "Sizin O'nunla, O'nun sizinle yaptığınız harbler nasıl neticelendi?" Ebû Süfyân; "Yenme aramızda sıra ile oldu. Bir kerre O bizi bir kerre de biz O'nu yendik." dedi. Kayser, "O size neyi emrediyor?" diye sorunca Ebû Süfyân; "Yalnız bir Allah'a ibâdet etmeyi, O'na hiç bir şeyi ortak koşmamayı emr ediyor, atalarımızın taptığı şeylere (putlara) tapmaktan bizi men ediyor. Namaz kılmayı, doğru olmayı, fakirlere yardım etmeyi haramlardan sakınmayı, ahde vefayı, emanete hıyânet etmemeyi, akrabayı ziyâret etmeyi emr ediyor." dedi kilisede bu konuşmalar olmuş Resûlullahın (s.a.v.) mübârek mektûbu okunmuştu. Rumlar arasında gürültüler çoğaldı. Kayser Ebû Süfyân ve yanındaki Kureyşlilerin dışarı çıkarılmasını emretti. Daha müslüman olmayan Ebû Süfyân burada yemînle Peygamberimizin davasının başarıyla sonuçlanacağına inandığını söylemiştir.

Dıhye (r.a.) o mübârek güzel yüzü ile Heraklius'un karşısına geçip tatlı sesi ile: "Ey Kayser! Beni sana Humus'dan bir kimse (Haris) gönderdi ki: O, senden hayırlıdır. Allahü teâlâya yemîn ederim ki; beni, ona gönderen zât (Resûlullah) ise, hem ondan hem senden daha hayırlıdır. Sen benim sözlerimi alçak gönüllülükle dinleyip verilen nasihatleri kabûl et. Çünkü sen alçak gönüllülük edersen nasîhatları anlarsın. Nasîhatları kabûl etmezsen insaflı olamazsın." Dedi. Heraklius, "Devam et" dedi. Dıhye (r.a.) öyle ise ben, seni Mesih'in kendisine namaz kılmış olduğu Allah'a davet ediyorum. Ben seni Mesih'in daha annesinin karnında iken gökleri ve yeri yaratan ve onlara hakim olan Allah'a davet ediyorum. (Dıhye (r.a.) bu sözüyle Hıristiyanlara göre üç Allah'dan hâşâ ikincisi diye söyledikleri ve inandıkları Hazreti Îsâ'nın (a.s.) bir ilâh olmadığını ve O dünyâya gelmeden âlemleri yaratan, bir olan Allahü teâlâya imâna davet ediyordu.) Ben, seni önceden Musa'nın (a.s.), Ondan sonra Îsâ'nın (a.s.) geleceğini müjdeleyip haber verdiği şu Ümmî Peygambere imâna davet ediyorum. Eğer bu husûsta sen bir şey biliyorsan ve eğer kendin için dünyâ ve âhiret se'âdetini kazanmak istiyorsan onları gözünün önüne getir. Yoksa âhiret se'âdetin elinden gider. Dünyada küfür ve şirk içinde kalırsın. Şunu da iyi bil ki, senin Rabbin olan Allah cebbarları helak edici ve rahmetleri değiştiricidir" dedi. Herakliüs, Peygamberimizin mektûbunu okuyunca öpüp gözlerine sürdü ve başına koydu. Sonra da "Ben, ne elime geçen bir yazıyı okumadan, ne de yanıma gelen bir âlimden bilmediklerimi sorup öğrenmeden bırakmam. Böylece hayır ve iyilik görürüm. Sen bana Mesih'in kendisine

namaz kıldığı zâtı düşünüp buluncaya kadar mühlet ver" dedi. Herakliüs daha sonra Dıhye'yi (r.a.) yanına çağırıp baş başa konuştu. Kalbinde olanı izhâr etti. Dedi ki: "Ben biliyorum ki, seni gönderen zât, kitaplarda geleceği müjdelenen ve gelmesi beklenen âhir zaman peygamberidir. Yalnız ben O'na (s.a.v.) uyarsam; Rumların beni öldürmesinden korkuyorum. Seni, onların içinde en büyük âlimleri ve benden daha ziyâde itibâr gösterdikleri bir kimse vardır. Safâtır derler, ona göndereyim. Bütün Hıristiyanlar ona tâbi'dir. Eğer o îmân ederse, bütün hepsi ona uyup îmân ederler. Ben de o zaman kalbimde olanı ve itikadımı açığa vururum."

Bundan sonra Herakliüs bir mektûb yazıp, Dıhye'ye (r.a.) verip Safâtır'a gönderdi. Safâtır, Peygamberimizin (s.a.v.) vasıflarını işitince, Hazreti Musa'nın ve Hazreti Îsâ'nın geleceğini haber verdikleri âhir zaman peygamberi olduğunda hiç şüphesi olmadığını söyledi ve îmân etti. Evine gitti, kapandı ve her pazar yaptığı vaazlara üç hafta çıkmadı. Hıristiyanlar Safâtır'a ne oluyor ki o Arabla görüştüğünden beri dışarı çıkmıyor, onu istiyoruz" diye bağırdılar. Safâtır üzerindeki siyah papaz elbisesini çıkardı. Beyaz elbise giydi ve eline asasını alıp kiliseye geldi. O beldedeki Hıristiyanları topladı. Ayağa kalkıp: "Ey Nasârâ, biliniz ki, bize Ahmed'den (a.s.) mektûb geldi. Bizi hak dine davet etmiş. Ben açıkça biliyor ve inanıyorum ki; "O Allahü teâlânın hak resûlüdür" dedi. Hıristiyanlar bunu işitince hepsi Safâtır'ın üzerine hücum ettiler ve onu döverek şehîd ettiler. Dıhye (r.a.) gelip, durumu Herakliüs'e haber verdi. Herakliüs "Ben sana söylemedim mi? Safâtır, Nasârâ katında benden daha sevgili ve azîzdir. Eğer duysalar beni de onun gibi katl ederler" dedi.

Buhârî'nin Sahîh'inde zikr ettiği ve Zührî'nin rivâyet ettiği haber ise şöyledir: "Herakliüs Humos'daki köşkünde Rumların büyüklerini çağırıp kapıların kapatılmasını emretti. Sonra yüksek bir yere çıktı ve "Ey Rum cemâati sizler se'âdete, huzûra kavuşmayı ve hâkimiyetinizin temelli kalmasını, Hazreti Îsâ'nın söylediğine uymayı ister misiniz?" dedi. Rumlar, "Ey bizim hükümdârımız, bunları elde etmek için ne yapalım" diye sordular. Herakliüs; "Ey Rum cemâati, ben sizleri hayırlı bir iş için topladım: Bana Muhammed'in (s.a.v.) mektûbu geldi. Beni dine davet ediyor. Vallahi O, gelmesini bekleyip durduğumuz, kitaplarımızda kendisini yazılı bulduğumuz ve alâmetlerini bildiğimiz peygamberdir. Geliniz O'na tâbi olalım da dünyâda ve âhirette selâmet bulalım" dedi. Bunun üzerine herkes kötü sözler söyleyip homurdanarak dışarı kaçmak için kapılara koştular. Fakat kapılar kapalı olduğu için bir yere gidemediler. Herakliüs Rumların bu hareketlerini görüp, İslâmiyetten böyle kaçındıklarını anlayınca, öldürülmesinden korktu ve "Ey Rum cemâati benim biraz önce söylediğim sözler, sizlerin, dininize olan bağlılığınızı ölçmek içindi. Dininize bağlılığınız ve beni sevindiren davranışınızı gözlerimle gördüm" dedi. Bunun üzerine Rumlar Herakliüs'e secde ettiler, köşkün kapıları açıldı çıkıp gittiler.

Herakliüs, Dıhye'yi (r.a.) çağırdı olanları anlattı. Bahşişler, hediyeler ve elbiseler verdi. Peygamberimize (s.a.v.) bir mektûb yazdı. Mektûbunu, hazırlattığı hediyeleri Dıhye (r.a.) ile Peygamberimize (s.a.v.) gönderdi. Herakliüs müslüman olmak istemiş, fakat makam ve ölüm korkusundan îmân etmemişdi. Peygamberimize (s.a.v.) yazdığı mektûbta şöyle diyordu: "Hazreti Îsâ'nın müjdelediği Allah'ın Resûlü Muhammed'e (s.a.v.), Rum hükümdârı Kayser'den: "Elçin mektûbunla birlikte bana geldi. Ben şehâdet ederim ki sen Allah'ın hak resûlüsün. Zaten biz seni İncîl'de yazılı bulduk ve Hazreti Îsâ seni bize müjdelemiş idi. Rumları sana îmân etmeğe davet ettim. Fakat îmân etmeğe yanaşmadılar. Onlar beni dinleselerdi muhakkak ki, bu onlar için hayırlı olurdu. Ben senin yanında bulunup sana hizmet etmeyi ve ayaklarını yıkamayı çok arzu ediyorum."

Dıhye (r.a.) Herakliüs'den, ayrılıp Hismâ'ya geldi. Yolda Cüzzâm vadilerinden Şenar vadisinde Huneyd bin Us oğlu ve adamları Dıhye'yi (r.a.) soydular. Eski elbiselerinden başka herşeyini aldılar. Bu mevkide Dübeyb bin Rifâe bin Zeyd ve Kavmi, İslâmiyeti kabûl etmişlerdi. Dıhye (r.a.) bunlara geldi. Bunlar Huneyd bin Us ve kabilesinin üzerine yürüyüp Dıhye'den (r.a.) aldıkları şeylerin hepsini kurtardılar. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) Zeyd bin Hâris'i Huneyd bin Us ve adamlarının üzerine gönderdi. Bu mesele böylece kapandı. O beldede olanların hepsi îmân etti. Dıhye (r.a.) Medine'ye gelince evine uğramadan hemen doğruca Resûlullahın (s.a.v.) kapısına gitti. Kapıyı çaldı. Peygamberimiz, **"Kim** o?" diye sordu. Dıhye "Dıhyet-ül-Kelbî" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"İçeri gir"** buyurdu. Dıhye (r.a.) içeri girdi ve bütün olanları anlattı. Peygamberimiz Herakliüs'ün mektûbunu okudu. **"Onun için bir müddet daha (saltanatta) kalmak vardır. Mektûbum yanlarında bulundukça, onların saltanatı devam edecektir."** buyurdu. Herakliüs daha sonra da Peygamberimize îmân ettiğini bildiren mektûb yazmış ise de, Resûlullah (s.a.v.) **"Yalan söylüyor. Nasrânî dininden dönmemiştir",** buyurdu. Herakliüs Peygamberimizin (s.a.v.) mektûbunu ipekten bir atlasa sarıp, altın yuvarlak bir kutunun içerisinde muhafaza etti. Herakliüs ailesi bu mektûbu saklamışlar ve bunu da herkesten gizli tutmuşlardır. Bu mektûb ellerinde bulunduğu sürece saltanatlarının devam edeceğini söyler ve buna inanırlardı. Hakîkaten de öyle olmuştur.

Dıhye (r.a.) Medine'de dahi sokakta gezerken, Resûlullah'ın (s.a.v.) emriyle yüzünü örterdi. Yoksa kolay kolay kimse gözünü ondan ayırmazdı. Eshâb-ı kiram (aleyhimürrıdvan) Dıhye'yi (r.a.) gördükleri zaman Dıhye mi yoksa Cebrâil mi olduğunu anlayamazlardı.

Resûlullahın (s.a.v.) Bedir gazâsı dışındaki, bütün gazvelerine iştirâk eden Dıhye (r.a.); Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Suriye seferine katıldı. Hazreti Ömer zamanında Yermük savaşında bulundu. Şam seferlerine katıldı. Şam'ın fethinden sonra oraya yerleşti ve Muzze'de oturdu. Hazreti Muâviye zamanında Şam'da 50 (m. 672)'de vefât etti.

---

1) Sahîh-i Buhârî cild-1, sh. 56, 57, cild-4, sh. 3, 4

2) Sahîh-i Müslim, cild-3, sh. 1394

3) Mevâhib-i Ledünniyye, cild-1, sh. 238

4) Ümdet-ül-Kâri, cild-1, sh. 93

5) El-A'lâm, cild-2, sh. 337

6) Üsûd-ül-gâbe, cild-1, sh. 23

7) Ensâb-ül-eşrâf, cild-1, sh. 351

8) Târîh-ül-Hamîs, cild-2, sh. 32

9) Vefâ-ül-vefâ, cild-1, sh. 315

10) Sîret-i İbn-i Hişâm, cild-3, sh. 195, 501, 502, 504, 55, cild-4, sh. 260

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 329, 966

12) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-4, sh. 249

13) El-A'lâm, cild-2, sh. 573

14) El-İsâbe, cild-1, sh. 473

15) El-İstiâb cild-1, sh. 472

16) Mevâhib-i Ledünniyye, cild-1, sh. 238

17) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-3, sh. 206

18) Kâmûs-ul-A'lâm 3/2122

19) Müsned Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 262

EBÜDDERDÂ (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından. İsmi Uveymir bin Zeyd el-Ensârî el-Hazrecî'dir. Ebüdderdâ künyesidir. Doğum târihi bilinmemektedir. 32 (m. 652) senesinde Şam'da vefât etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde meşhûr Sahâbîdir. Bilhassa Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olmasıyla ve kırâat ilmini pek çok kimseye öğretmesiyle meşhûrdur.

Ebüdderdâ (r.a.), Hicretin ikinci senesinde müslüman oldu. Daha önce ticâretle uğraşırdı. Bu sebeble çok yer gezmiş ve çok kimseler görmüştü. Öğrendiği bir çok malûmat neticesinde ticâretten vazgeçip, kendi kendine ibâdet etmeye başlamıştı. Peygamberimiz (s.a.v.) Medine'ye hicret edince, Ebüdderdâ, İslâmiyetin üstünlüğünü görerek müslüman oldu. "Ticâretle ibâdeti birleştirmek istedim mümkün olmadı. Ticâreti bırakıp ibâdete yöneldim." buyurmuştur. O müslüman olmadan önce Bedir savaşı yapılmıştı. Uhud savaşında ve diğer savaşların hepsinde bulundu. Uhud savaşında gösterdiği cesâret ve kahramanlığı çok dikkati çekmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) onu methetmiştir: **"Uveymir ne mükemmel süvaridir"** buyurmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.) hicretten sonra Eshâb-ı kiram arasında kurduğu kardeşlikte Ebüdderdâ'yı (r.a.) Selmân-ı Fârisî (r.a.) ile kardeş yaptı. Ebüdderdâ (r.a.) Hendek savaşında, Hudeybiye andlaşmasında, Hayber'in fethinde, Mekke'nin fethinde, Huneyn ve Tebük gazvelerinde ve Veda Haccında da bulunmuştur. Peygamberimizin (s.a.v.) zamanında Kur'ân-ı kerîmi tamamen ezberlemiştir. Âyet-i kerîmelerin çoğunun tefsîrini bizzat Peygamber efendimize (s.a.v.) sorarak öğrenmiştir.

Ebüdderdâ (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra Medine'de kalmaya tahammül edememiştir. Dolaştığı her yerde Resûlullahın (s.a.v.) hatırasını görüp, dayanamadığından Şam'a gidip, orada yerleşti. Hazreti Ömer'in isteği üzere Şam'da ders vermeye başladı. Çok sayıda âlim yetiştirdi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerini öğretmesinin yanında, verdiği Kur'ân-ı kerîm dersleri meşhûrdur. Bu derslerinde kırâat ilmi üzerinde durmuştur. Şam'da Câmii Kebîr'de verdiği bu derslerine pek çok sayıda talebe katılırdı. Talebelerine onar kişilik halkalar halinde ders verirdi. Her ders halkasını ayrı ayrı kontrol ederdi. Bir defasında talebeleri sayıldığında binaltıyüz civarında oldukları görülmüştür. Bu derslere Eshâb-ı kiramdan da katılanlar olmuştur. Tabiînden yüzlerce âlim yetiştirmiştir. Bunların en meşhûrları İbn-i Âmir el-Yahsubî, Ümmü Derdâ Es-sugrâ, Sahib-i Ebüdderdâ adıyla meşhûr Halife bin Sa'd, Raşid bin Sa'd ve daha bir çok âlimdir. Ebüdderdâ (r.a.) ayrıca tababet ilmini de bilirdi. Hastalarını tedâvi eder, gerekli ilaçları yapardı.

Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında bir ara Medine'ye döndü. Hazreti Ömer, O'na Bedir Eshâbından olanlara verilen maaş kadar maaş bağladı. Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında Şam'a vâli tayin edilen Hazreti Muâviye, halifeden bir kadı istemişti. Hazreti Osman bu vazîfeyi en iyi Ebüdderdâ yapar buyurarak Ona verilmesini emretti. Bu vazîfesi sırasında da ilim yaymaya devam etti. Şam'da bulunduğu sırada Kûfe'den ve diğer yerlerden çok kimse Ona fıkhî meseleler sormak üzere gelir, fetvâsını alırdı.

Hazreti Ebüdderdâ, Peygamberimizden (s.a.v.) Hazreti Aişe'den ve Zeyd bin Sabitten (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet edenler, hanımı Ümmü Derdâ, Fedâle bin Ubeyd, Ebû Ümâme, Ma'dan İbn-i Ebî Talha, Ebû İdris Havlânî, Alkama bin Kays,

Sa'îd bin Müseyyeb, Muhammed bin Sirîn ve daha çok sayıda hadîs âlimidir. Ebüdderdâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte'de yer almıştır.

Ebüdderdâ, ömrünü dine hizmet etmekle geçirdi. Nübüvvet kaynağından aldığı ilmi yaydı. Hazreti Osman'ın halifeliğinin son yıllarında vefât etti. Abdullah bin Selâm'ın oğlu Yûsuf şöyle anlatmıştır: "Ebüdderdâ vefât edeceği sırada ben yanında idim. Bana "Kalk benim vefât etmek üzere olduğumu halka ilân et" dedi. Ben kalkıp insanlara durumu bildirdim. İşitenler evine geldiler. Evin içi dışı insanla doldu. Sonra beni dışarı çıkarınız demesi üzerine dışarı çıkardık. Beni oturtunuz dedi. Oturttuk. Evinde toplanan büyük kalabalığa karşı şöyle dedi: "Ey insanlar Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) işittim şöyle buyurdu: **"Kim kusursuz ve noksansız bir abdest alır sonra da tam bir ihlâs ile namaz kılarsa, Allahü teâlâ onun istediklerini ona ihsân eder."** Bundan sonra gelenlere namazla ilgili bir miktar daha nasihâtta bulundu. Son sözleri bunlar oldu."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Her ümmetin bir hâkimi vardır. Bu ümmetin hâkimi de Ebüdderdâ'dır"** buyurmuştur. Muaz bin Cebel (r.a.)'de vefât ederken talebesi Amr bin Meymun'a, Ebüdderdâ'nın ilminden istifâde edilmesini vasıyyet ederek, "Yeryüzü ondan daha âlim bir kimse taşımadı" buyurmuştur. Herkese iyilikle muâmelede bulunurdu. Kızgınlıkları ve kırgınlıkları yatıştırır, hep güler yüz gösterirdi. Kimseyi incitmez kimseden incinmezdi. Çok tok gönüllü ve cömert idi. Kendisini ziyârete gelen her misâfire çok ikramda bulunur, bizzat kendisi hizmet ederdi. İlmi, takvâsı, üstün ahlâkıyla ve daha bir çok vasıflarıyla çok sevilip, hürmet gösterilmiştir.

Ebüdderdâ'nın iki hanımı vardı. Birisi Eshâb-ı kirâmdandır. İsmi Hayre binti Hadred olup, Ümmüdderdâ el-Kübrâ lakabıyla meşhûrdur. Fıkıh ve hadîs ilminde âlim bir kadındı. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler altı meşhûr hadîs kitabında yer almıştır. Diğer hanımı Tabiînden Ümmüdderdâ es-Sügrâ lakabıyla meşhûr olup, ismi Hüreyme'dir. Bilâl, Yezîd, Derdâ ve Nesîbe adlarında dört çocuğu vardı.

Hanımı Ümmü Derdâ şöyle anlatmıştır: "Ebüdderdâ bir şey anlatırken ve bir hadîs-i şerîf naklederken dâima tebessüm ederdi. Bir gün sebebini sordum. "Resûl-i Ekrem (s.a.v.) her hadîs-i şerîf söyledikçe tebessüm ederdi" dedi.

Kays bin Kesir nakleder; "Bir gün Ebüdderdâ'ya Medine'den bir zât gelir. Kendisini ziyâret eder. Ebüdderdâ niçin geldiğini sorar. O da sizin Resûlullah'tan (s.a.v.) işittiğiniz hadîs-i şerifleri rivâyet ettiğinizi duydum. Onun için geldim der. Ebüdderdâ ticâret için falan gelmedin mi? der. Hayır deyince başka bir işin veya ihtiyâcın için mi geldin der. Gelen zât sadece hadîs-i şerîf almak üzere geldim der. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.) pekiyi o halde dinle diyerek şu hadîs-i şerîfi okur.

Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) şu sözleri söylediğini duydum: **"Bir insan ilim, kazanmak için bir yola giderse, Allahü teâlâ ona Cennete doğru bir yol açar. Melekler, ilim peşinde koşanlardan hoşnut oldukları için kanatlarını onun altına gererler. İlim sahipleri için yerdekiler ve gökdekiler mağfiret niyaz ederler. Denizin diplerindeki balıklar bile ona duâ ederler. Âlimin âbid üzerindeki üstünlüğü, ayın yıldızlara üstünlüğü gibidir. Peygamberlerin vârisleri âlimlerdir. Bunlar dirhem ve dinar** (para peşinde) **koşmazlar, ilme koşarlar. Onun için onlar ilimden ne kadar fazla pay almak mümkünse o kadar alırlar."**

Bir defasında Ebüdderdâ'nın (r.a.) evine bir zât uğradı. Ona eğer burada kalacaksan sana bir yer hazırlayayım, yolcu isen geçip gideceksen sana azık hazırlayayım dedi. O zât yolcuyum gideceğim dedi. Ebüdderdâ öyle ise sana en güzel azığı hazırlayayım, bundan daha kıymetli azık olsa idi onu sana verirdim dedi. Sonra şöyle devam etti: "Bir gün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna gitmiştim. Dedim ki, yâ Resûlallah (s.a.v.) zenginler dünyâyı da ahireti de kazandılar, onlar hem namaz kılıyor hem oruç tutuyorlar, hem sadaka verebiliyorlar. Fakat biz fakîr olduğumuz için sadaka veremiyoruz. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Sana bir şey söyleyeyim mi? Sen onu yapınca kavuştuğun şeye ancak onu yapanlar kavuşabilirler. Yapmayanlardan hiçbiri ona yetişemezler. Her namazdan sonra otuzüç kere tesbih (subhanallah) otuzüç kere tahmid (elhamdülillah) otuzüç kere tekbir (Allahü ekber) getir."**

Bir defasında Kureyş'ten bir zât Ensârdan bir zâtın dişini kırmıştı. Dişi kırılan zât Hazreti Muâviye'ye gidip şikâyet etti. Hazreti Muâviye helâllaşmalarını tavsiye etti. Fakat şikâyet eden kabûl etmedi. Hazreti Muâviye, o zâta Ebüdderdâ'yı (r.a.) göstererek bak bu zâta sor dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.) şöyle dedi: Resûl-i ekrem'den (s.a.v.) işittim **"Bir müslümanın bedenine bir zarar gelirde, buna sebeb olanı (yapanı) affeder, hakkını helâl ederse, Allahü teâlâ onu bir derece yükseltir. Onun bir hatasını affeder."** buyurdu. Bunu dinleyen zât Ebüdderdâ'ya bakarak sen bunu bizzat Resûl-i ekrem efendimizden duydun mu? dedi. Evet kulaklarımla işittim, kalbimle kavradım dedi. Bunun üzerine o zât o halde ben şikâyetimden vazgeçiyorum, hakkımı da helâl ediyorum dedi.

Ebüdderdâ (r.a.) bir gün Şam'da mescidde oturuyordu. Bir kişi mescide girdi ve şöyle duâ etti. Yâ Rabbi! Yalnızlıkta bana yardımcı ol, garîbliğimde bana acı. Bana azîz ve sevimli bir dost ihsân et dedi. Ebüdderdâ bu sözlerini duyunca o zâta dönüp şöyle dedi. Resûlullah (s.a.v.)'den işittim buyurdu ki: **"İnsanlar içinde kendine zulmedenler var, bunlar gam ve keder içindedirler, insanlar arasında isrâftan sakınanlar var, bunlar iktisatlı ve mutedil hareket ederler. Bunların hesabı kolaydır. Sonra insanlar arasında hayır işlemek için yarışanlar var bunlar hesapsız Cennete girerler."**

Ebüdderdâ hazretleri; bir şahsın işlemiş olduğu bir kötülükten dolayı insanlar tarafından sövülüp, kötülendiğine tesadüf etti. "Bu adam bir kuyuya düşmüş olsaydı, siz onu çıkarmak istemez miydiniz?" dedi. İnsanlar, evet çıkarmak isterdik, deyince Ebüdderdâ (r.a.) "Öyle ise, onu kötülemeyiniz, dil uzatmayınız, onun işlemiş olduğu kötülükten sizi korumuş olan Allahü teâlâya hamd ve şükr ediniz!" demiştir. "Sen ona buğz etmez misin" diye sordular. "Ben onun kendisine değil yaptığı fenâlığa buğz ederim" buyurdu.

Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bir kısmı da şunlardır:

"Cömertlik, îmân (yakın olmasından) **sağlamlığından gelir, imânı sağlam olan Cehenneme girmez. Cimrilik de şek ve şüpheden gelir. Şüphe içinde olan Cennete giremez."**

İbni Mâce'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde: **"Cum'a günleri bana çok salevât getirin! Okunan salevât bana hemen bildirilir"** buyuruldu. Bunu işitenlerden Ebüdderdâ hazretleri (öldükten sonra da bildirilir mi?) dedik de, **"Evet, ben öldükten sonra da bildirilir. Çünkü, toprağın peygamberleri çürütmesi haram kılındı. Onlar öldükten sonra diridirler, rızıklandırılırlar"** buyuruldu.

"Din kardeşinin arzu ettiği yemeği ona yediren kimsenin günâhları bağışlanır. Din kardeşini sevindiren Allah'ı sevindirmiş olur."

"Sizler kıyâmet günü kendinizin ve babanızın adları ile çağırılacaksınız, öyle ise (çocuklarınıza) **güzel isimler veriniz."**

"Mîzâna konacak amellerden en ağır geleni, güzel ahlâktır."

"Bir kimse kardeşine arkasından duâ ettiği zaman, bir melek "Allah, sana da o duâ ettiğin gibi versin" der."

"Zamanımızda şikâyetinize sebep olan şeyler, amellerinizin bozukluğundandır."

"Her kim Kehf sûresinin başından on âyet-i kerîme ezberlerse, deccâlın ve aldatıcıların şerrinden korunmuş olur."

"Her hastalığın başı çok yemektir."

"Dertli mü'minin duâsını ganîmet bilin."

"Sübhanallahi velhamdülillahi velâ ilahe illallahü vallahü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billah" çok söyleyiniz. Zira onlar sâlih amellerdendir. Ağaçların yaprakları döktükleri gibi bunlar da hataları dökerler. Bunlar Cennet hazinelerindendir."

"Kul bir şeye lanet ettiğinde, o lanet göğe çıkar. Gök kapıları kapanır. Giremez yere döner, yerin kapıları kapanır giremez, sağa sola gider. Gidecek bir yer bulamayınca lanet edilene gider. Lâyıksa onda kalır, lâyık değilse lanet edene döner."

"Ey Ebüdderdâ! Cehennem ehlinin kimler olduğunu sana bildireyim mi? Her böbürlenen, kaba, büyüklük taslıyan, iyiliğe mâni olan kimsedir. Cennet ehlinin kimler olduğunu sana bildireyim mi? Her fakîr kimse ki, Allah'a yemîn etse, Allah onu doğru çıkarır."

Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki:

"Üç şey olmasa bir gün bile yaşamağı istemezdim. Bunlar sıcak ve uzun günlerde Allah için oruç tutup susuz kalmak, gece ortasında Allah için secde etmek ve meyvelerin iyisi arandığı gibi sözlerin de iyisini arayan kimselerle sohbet etmektir."

"İnsanlar ile çok düşüp kalkan kimsenin kalbi harab olur."

"Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet ediniz. Kendinizi ölmüş biliniz, iyilik zayi olmaz, günah unutulmaz."

"Aklında eksiklik olmayan hiç kimse yoktur. Çünkü dünyalıktan eline bir şey geçtiği vakit sevinir, fakat ömrünün azaldığına üzülmez."

"Hayır, malı ve evlâdı çoğaltmakta değildir. Hayır, kulluk yükünün büyüklüğünü anlamak, ameli çoğaltmak, insanlarla oyalanmayı bırakıp, Allahü teâlâya ibâdete yönelmektir. Eğer iyilik yaparsan Allahü teâlâya hamd et, günah işlemişsen istiğfar et"

"Ölümden sonra neler göreceğinizi, başınıza gelecekleri bilseydiniz, isteyerek ne yemek yiyebilir ne de su içebilirdiniz."

"Nasîhat olarak ölüm yeter."

"İlminden faidelenmeyen, ilmiyle amel etmeyen âlimler mahşer günü şiddetli azâba düşeceklerdir."

"Ölümü çok hatırlayan taşkınlıktan ve hasedden kurtulur."

"Bir âlim ilmiyle amel etmedikçe âlim sayılmaz."

---

1) Buhârî (Fedâil-ül-Kur'ân bab 8)

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 208

3) İzâlet-ül-Hafâ cild-2, sh. 360

4) El-İstiâb cild-3, sh. 15

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 12

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 391

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 243

8) Sünen-i Tirmizî (Kitab-üz-zühd bab 64)

9) El-A'lâm cild-5, sh. 98

10) Tabakât-ül-kübra cild-2, sh. 16

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 998

12) Fâideli Bilgiler sh. 68

13) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 24

14) El-İsâbe cild-3, sh. 45

HAZRETİ EBÛ DÜCÂNE (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Fazîlet sahibi kahraman bir zât idi. Medineli Ensârın ileri gelenlerinden olup, hicreti Nebeviyyeden önce îmân etmişti. İsmi Semmah bin Harese olup, künyesi Ebû Dücâne'dir (r.a.). İslâm târihinde bu lakab ile anılmıştır.

Resûlullah (s.a.v.) tarafından Eshâb-ı kiramın muhacirlerinden Utbe bin Gavân (r.a.) ile din kardeşi yapılmıştı. Medine'nin Hazrec kabilesindendir. Medine'de hangi târihte doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. 13 (m. 633) yılında yalancı peygamber Müseylemet-ül-Kezzâb ile yapılan Yemâme savaşlarında şehîd olmuştur. Vefâtı ile ilgili başka rivâyetler varsa da bunlar zayıftır.

Ebû Dücâne hazretleri Resûlullah (s.a.v.) efendimizin bütün gazâlarına iştirâk etmiş ve canını Resûlullah ve din-i İslâm için hiçe saymış, edip, şecaatli ve kahraman bir zât idi. Bedir, Uhud, Hendek, Beni Nadir, Benî Kureyza, Feth-i Mekke ve diğer bütün gazâlarda bulunmuştur. Bilhassa Uhud'da göstermiş olduğu kahramanlığı İslâm târihinde dillere destan olmuştur. Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından İltifât-ı Nebeviyye mazhar olmuştur.

Uhud Savaşında müşriklerin azılılarından Âsım bin Ebî Avf, kudurmuş bir canavar gibi müslümanlara saldırıyor, bir taraftan da: "Ey Kureyş cemaati! Akrabalık haklarını gözetmeyen, kavminizi bölen Muhammed'le (s.a.v.) çarpışmaktan geri durmayınız. Eğer Muhammed (s.a.v.) kurtulursa ben kurtulmayayım." diye bağırarak Kureyş kâfirlerini harbe teşvik ediyordu. Ebû Dücâne hazretleri bu azılı kâfirin susturulması icab ettiğini anlamış ve çarpışa çarpışa ona yaklaşıp, bu İslâm düşmanını öldürerek gerekli cezasını vermişti. Ebû Dücâne hazretleri bununla meşgûlken müşriklerden Mâbed bin Vehb, Ebû Dücâne'ye (r.a.) müthiş bir kılıç darbesi indirmiş,

Ebû Dücâne hazretleri çok seri bir halde yere çökerek bu öldürücü darbeden kurtulmuştu. Hemen sonra acele kalkıp hücum ederek, Mâbed'i yaralamış, fakat ölmemişti. Bu sırada Mâbed bir çukura düşmüş, Ebû Dücâne hazretleri de onun üzerine atlayıp başını kesip kâfirlere doğru fırlatmıştı. Bu hal, Kureyş kâfirlerinin zaten bozulmuş olan morallerini daha da bozmağa sebep olmuştu.

Ebû Dücâne (r.a.) Bedir günü başına kırmızı renkte bir sarık bağlamıştı. Katılmış olduğu bütün harblerde bu kırmızı sarığı sarardı. Bu, Allahü teâlâ ve Resûlullah için canını vermeğe hazır bir fedaî olduğu mânâsını taşırdı: Ebû Dücâne hazretlerinin kahramanlığının en güzel misâli ve Resûlullaha (s.a.v.) ne derece bağlı olduğu, Uhud gazâsında görüldü.

Bu gazâda göstermiş olduğu kahramanlıklarla herkesi hayran bıraktı. Uhud Harbi'nin kızıştığı sırada Peygamberimiz (s.a.v.) elinde tuttuğu ve üzerinde **"Korkaklıkta ar, ilerlemekte şeref ve itibar var. İnsan korkmakla kaderden kurtulmaz"** beyti yazılı kılıcını göstererek **"Bu kılıcı benden kim alır?"** buyurdular. Eshâb-ı kiramdan bir çokları **"Ben, ben, ben"** diye almak için ellerini uzattılar. Peygamberimiz tekrar **"Bunun hakkını vermek üzere kim alır?"** deyince Eshâb-ı kiram sustular ve geri durdular. Kılıcı hararetle isteyenlerden Zübeyr bin Avvâm (r.a.) "Ben alırım, Yâ Resûlallah" dedi. Peygamberimiz kılıcı Hazreti Zübeyr'e vermedi. Hazreti Ebû Bekir, Ömer, Ali'nin (r.anhüm) istekleri de Peygamberimiz tarafından kabûl edilmedi. Ebû Dücâne (r.a.) "Yâ Resûlallah bu kılıcın hakkı nedir?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Onun hakkı eğilip bükülünceye kadar, onu düşmana vurmaktır. Onun hakkı müslüman öldürmemen, onunla kâfirlerin önünden kaçmamandır. Onunla Allahü teâlâ sana zafer yahud şehîdlik nasîb edinceye kadar Allah yolunda çarpışmandır"** buyurdu. Ebû Dücâne (r.a.) "Yâ Resûlallah ben onun hakkını yerine getirmek üzere alıyorum" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) elindeki kılıcı ona teslim etti. Ebû Dücâne (r.a.), çok cesâretli, kahraman olduğu halde harp meydanlarında çok kurnaz davranır, **"Harp hiledir"** hadîs-i şerîfine tam ittibâ ederdi (uyardı). Ebû Dücâne (r.a.) kılıcı alınca başına kırmızı sarığını sararak, elinde Peygamber efendimizin verdiği kılıç olduğu halde harp meydanına doğru çalımlı ve gurûrlu bir şekilde yürümeye başladı. Bu sırada şu beyti okuyordu:

"Hurmalıkların yanındaki dağ eteğinde bulunduğumuz sırada dostumla (Hazreti Peygamberle); hiçbir zaman harb saflarının gerisinde kalmamak üzere andlaştım. (Düşmanlara) Allah ve Resûlünün kılıcıyla vururum."

Ebû Dücâne hazretlerinin bu şekilde yürümesi Eshâb-ı kiram arasında pek hoş karşılanmadı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), **"Bu bir yürüyüştür ki, bu yerler (harp meydanları) dışında Allahü teâlânın gadabına sebeptir."** buyurarak yalnız düşmana karşı çalımlı yürümenin caiz olduğunu (izin verildiğini) beyan ettiler. Harbe başladıktan sonra iyice kızıştığı sırada muhacirînden Zübeyr bin Avvam (r.a.) kılıcın kendisine verilmemesinden dolayı üzgün idi. Kendi kendine "Ben Resûlullahtan (s.a.v.) kılıcı istedim. Onu bana vermedi, Ebû Dücâne'ye (r.a.) verdi. Halbuki ben halası Safiyye'nin oğluyum. Üstelik de Kureyşli'yim. Halbuki önce ben istemiştim. Gidip bakayım Ebû Dücâne (r.a.) benden fazla ne yapacak?" dedi. Daha sonra Ebû Dücâne'yi (r.a.) takibe başladı. Ebû Dücâne hazretleri yukarıda zikredilen beytleri okuyor, müşriklerden kime rastlarsa, onu vurup öldürüyordu. Müşriklerin en azılılarından iri cüsseli Ebû Zûl-Kerş her tarafı zırhlarla kaplı sadece gözleri görünüyordu. Ebû Dücâne hazretleri ile karşı karşıya geldi. Kâfir "Ben Ebû Zül-Kerş'im" diye bağırıyordu. Bu isim kendisine uzun boyuna rağmen büyük göbeğinden dolayı verilmişti. Evvela kendisi Ebû Dücâne hazretlerine hücum etti. Ebû Dücâne (r.a.) onun darbesinden kalkanıyla korundu. Ebû Zül-Kerş'in kılıcı Ebû

Dücâne hazretlerinin kalkanına gömüldü. Kılıcına asıldı fakat çıkaramadı. Sıra Ebû Dücâne hazretlerine gelmişti. Bir kılıç darbesiyle omuzundan, tâ uyluklarına kadar ikiye biçti. Bundan sonra Ebû Dücâne (r.a.) her önüne çıkan kâfiri devirerek dağın eteğinde defleriyle müşrikleri kışkırtan kadınların yanına geldi. Ebû Dücâne buyuruyor ki: "Uzakdan bir kadın gördüm ki, müşriklere son derece kızıyor ve harbe teşvik ediyordu. Üzerine yürüdüm etrâfından imdat istedi. bağırmağa başladı. Onun bir kadın olduğunu görünce Resûlullahın kılıcının şerefini gözettim ve O'nu kadına vurmadım." Halbuki bu kadın Hind idi.

Zübeyr bin Avvâm gördü ki, Ebû Dücâne (r.a.) her yere yetişiyor, fakat kılıcını kaldırdığı halde Ebû Süfyân'ın karısı Hind'i öldürmekden vaz geçti. Kendi kendine "Kılıcın kime verileceğini Allah ve Resûlü benden daha iyi bilir" diye söylendi. "Vallahi ben onun çarpışmasından daha üstün çarpışan vuruşan bir kimse görmedim." buyurdu. Ebû Dücâne'nin (r.a.) yanına vardı. "Yaptığın her şeyi gördüm. Kadına kılıcını kaldırıp sonra vurmaktan vaz geçtiğini de gördüm" dedi. Ebû Dücâne (r.a.), "Resûlullah'ın (s.a.v.) kılıcına hürmet ettim ve onu kadın kanına bulaştırmadım." diye cevap verdi. Daha sonra Ebû Dücâne hazretleri, Hamza ve Ali (r.a.) ve diğer Eshâb ile beraber yeniden düşman saflarına umûmî taarruz için ileri atıldı. Birçok Sahâbî şehîd düştü, fakat müşrikler de kaçmaya başlamışlardı. Uhud gazâsında İslâm ordusu arkasını Uhud dağına vermiş ve Resûlullah (s.a.v.) dağ yolunu muhafaza etmeleri ve müşriklerin müslümanları arkadan vurmalarını önlemek için, Eshâb-ı kiramın içinde en iyi ok atan elli Sahâbîyi koymuş, başlarına da Abdullah bin Cübeyr'i (r.a.) komutan ta'yin etmişti. Resûlullah (s.a.v.) bununla da kalmamış; **"Eğer bizi kuşların kaptığını görseniz bile yine ben size haber göndermedikçe asla yerinizi terk etmeyiniz." "Eğer bizim kâfirleri kırıp, ayaklarımız altında çiğnediğimizi görseniz bile yine ben size haber göndermedikçe asla yerinizi terk etmeyiniz."** buyurdu. Bu sözleriyle ne olursa olsun bu elli Sahâbînin yerlerini terk etmemelerini istedi. Fakat zafer müyesser olunca bu elli zattan ekserisi ganîmet toplamak için yerlerini terk ettiler. Komutanları Abdullah bin Cübeyr'in sözünü dinlemediler. Dağ yolundaki geçidin tenhalaştığını gören Hâlid bin Velîd ve Ebû Cehil'in oğlu İkrime, emirlerinde müşrik ordusunun sağ ve sol kanatlarıyla dağı arkadan dolaşıp dağ geçidine geldiler. (O zaman henüz Hâlid bin Velîd ve İkrime îmân etmemişti). Abdullah bin Cübeyr ve O'nun emrini dinleyen on Sahâbîyi şehîd ettiler ve İslâm ordusunu arkadan vurdular. Müşrik süvarilerinin arkadan saldırmalarıyle müslümanlar neye uğradıklarını şaşırmışlardı. Hatta acele ve dehşetten kiminle savaştıklarını dahi bilemediler. Birbirleriyle vuruştular. Müslümanlar dağılmış ve dağa doğru çekilmişlerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey filan Bana doğru gel, Ey filan Bana doğru gel, ben Resûlullahım** (s.a.v.)**- Bana dönüp gelene Cennet var"** diyerek Eshâb-ı kiramı çağırıyorlardı.

Müslümanlar dağılınca Mekkeli müşriklerden Abdullah bin Şihâb-ı Zührî, Utbe bin Ebî Vakkas, Abdullah bin Kâmia ve Übeyy bin Halef Resûlullahı (s.a.v.) öldürmek üzere sözleştiler ve and içtiler. Resûlullahın (s.a.v.) sancağını Mus'ab bin Umeyr taşıyordu. Hazreti Mus'ab, Resûlullaha (s.a.v.) giydiği zırhdan dolayı çok benzeyen bir Sahâbîydi. Resûlullahın (s.a.v.) yanından hiç ayrılmıyordu. Bir ara İbni Kâmia kâfiri atlı olarak Peygamberimiz (s.a.v.)'e yaklaştı, önüne Hazreti Mus'ab ve bazı sahabe ile Nüseybe (Nesibe) hatun çıktılar. Ümmü Ümâre (r.anha) hatun da İbni Kâmia'nın üzerine atıldı. Bir çok kılıç vurdu ise de azılı kâfirin üzerinde iki kat zırh olduğu için te'sîr ettiremedi. İbni Kâmia, Nesibe (r.anha) hatunun omuzunu parçalayıp, Hazreti Mus'ab'ın üzerine atıldı ve sağ elini kesti. Mus'ab sancağı göğsüne bastırdı. İbn-i Kâmia bunun üzerine Hazreti Mus'ab'ı mızrakladı. Hazreti Mus'ab yıkıldı sancak düştü. Bir melek sancağı

hemen aldı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunun üzerine sancağı Hazreti Ali'ye verdi. İbn-i Kâmia bunun üzerine Hazreti Mus'ab'ı şehîd edince Hazreti Peygamberi (s.a.v.) öldürdüğünü zannetdi. Müşriklerin yanına gidip "Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) öldürdüm" diye bağırıyordu. Müşrikler sevinç içerisinde; müslümanlar ise kan ağlıyordu. Herkes ne yaptığını bilmez bir halde, bazıları geri dönmüş, bazıları çökmüş oturmuş, bazıları dağa doğru kaçışıyor. Fakat her güzel huyun en üstün derecesi kendisine verilmiş Peygamber (s.a.v.) bir an yerinden ayrılmamış ve geri gitmemişti. Yanında yedisi muhacirlerden yedisi de ensârdan olmak üzere ondört sahâbî ile sabır ve sebat üzere harb ediyorlardı. Bu yedi ensârdan biri de Ebû Dücâne (r.a.) idi. Aynı zamanda Ebû Dücâne (r.a.) ölmek ve ayrılmamak üzere üçü muhacirlerden beşi ensârdan olan sekiz sahâbîden birisi olarak Resûlullaha (s.a.v.) bi'at etmişti. Bu sekiz sahâbîden hiçbiri Uhud'da şehîd olmadı, çünkü bunlara Peygamberimiz (s.a.v.) duâ etmiş idi. Müşrikler Peygamberimizi (s.a.v.) ok yağmuruna tutmuş idiler. Müşriklerin en keskin nişancı olanlarından Mâlik bin Züheyr; Peygamberimize (s.a.v.) nişan alıp bir ok attı. Talha bin Ubeydullah bu okun Resûlullaha (s.a.v.) isâbet edeceğini anlayınca elini o oka karşı tuttu. Ok elini parçaladı. Şehâdet parmağı hariç diğer parmakları çolak kaldı. Hazreti Talha Uhud'da altmışaltı yerinden yara almıştı. İşte Hazreti Talha gibi Resûlullahı (s.a.v.) oklara karşı koruyan ve vücudunu siper eden bir zât da Ebû Dücâne idi.

Ebû Dücâne (r.a.) Peygamberimizin (s.a.v.) üzerine eğilip atılan oklara karşı O'nu vücuduyla korumakta ve atılan oklar sırtına çarpıp düşmekte idi. Müşriklerin azılılarından Abdullah bin Hüneyd Peygamberimizi (s.a.v.) görünce atını mahmuzladı. Kendisi tepeden tırnağa silahlı ve zırhlar içerisinde olup, başında da miğfer vardı. "Ben Züheyr'in oğluyum. Bana Muhammed'i gösteriniz. Ya ben O'nu öldürürüm yahut onun yanında ölürüm." diye haykırıyordu. Ebû Dücâne hazretleri hemen onun karşısına çıktı. "Gel yanıma! Ben vücudumla Muhammed Resûlullahın (s.a.v.) vücudunu koruyan bir kişiyim" dedi. Abdullah bin Hüneyd'in atının bacaklarına bir kılıç çaldı. Atın ayakları çökünce kılıcını kaldırıp "Al bunu da Hareşe'nin oğlundan" deyip bir vuruşta onu Cehenneme gönderdi Peygamberimiz (s.a.v.) bu olanları görüyordu ve **"Allahım Hareşe'nin oğlundan** (Ebû Dücâne'den (r.a.)) **ben nasıl râzı isem, Sen de râzı ol"** diye duâ buyurmuştu. Kâ'b bin Mâlik (r.a.) anlatıyor: "Üzerine zırh geçirmiş bir müşrik müslümanların şehîdlerinin burunlarını, kulaklarını ve çeşitli azalarını kesiyor, "Davarlar gibi bir araya toplanınız" diyordu. Müslümanlardan zırhlı bir zât ona yaklaştı. Bu iki kimseden gerek vücud, gerekse silah bakımından üstün olanı, müşrik olandı. Birbirleriyle karşılaşınca müslüman öyle bir hamle yapıp müşrike öyle bir kılıç çaldı ki boynundan uyluklarına kadar vücudu ikiye bölündü. Sonradan da, "Ey Kâ'b nasıl gördün? Ben Ebû Dücâne," (r.a.) diyerek kendisini tanıttı, diye haber vermiştir.

Uhud gününün dehşeti devam ediyordu. Peygamberimizi (s.a.v.) öldürmek için yemîn edenlerden Utbe bin Ebî Vakkas'ın attığı taşlar Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzlerine isâbet etti. Mübârek dudakları patladı. Alt çenelerinin sağ tarafındaki dördüncü dişleri (Rebâiye) kırıldı, İbni Sihâb müşriki de, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzüne taş vurdu. Biraz sonra İbni Kâmia Resûlullahı (s.a.v.) öldürmek için kılıç vurdu. Resûlullahın (s.a.v.) üzerinde iki adet zırh vardı. Kılıç darbesi pek o kadar tesir etmedi. Fakat, Resûlullah (s.a.v.) önündeki çukura sağ yanı üzerine düştü ve gözden kayboldu, İbni Kâmia'nın kılıç darbeleriyle Resûlullahın (s.a.v.) miğferi parçalanıp sağ omuzu da yaralanmıştı. Miğferinin halkalarından ikisi de Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek şakaklarına batmıştı. Resûlullah (s.a.v.) çukura düşünce mübârek yüzü de kanamakta idi. Mübârek elini kanayan yüzüne sürdü. Mübârek yanaklarından ve yüzünden akan kanlar,

sakal-ı şeriflerini ıslattı. İşte bu sırada Peygamberimiz (s.a.v.) **"Yâ Rabbi kavmimi affet. Çünkü onlar bilmiyorlar"** diye duâ buyuruyordu. Hazreti Ali Resûlullahın (s.a.v.) elinden tutarak, Hazreti Talha da doğrultarak çukurdan çıkardılar. Hazreti Ebû Bekir ve Ebû Ubeyde de (r.a.) yetiştiler. Hazreti Ebû Ubeyde, Resûlullahın mübârek yanağından miğferinin halkalarını çıkarırken iki halka için iki ön dişi kırıldı. Bunun için onun iki ön dişi eksikti. Harp devam ediyordu. Eshâb-ı kiram aleyhimürrıdvan canlarını hiçe sayarak aklın idrak edemeyeceği, dillerin anlatamayacağı kahramanlıklar ortaya koyuyorlardı.

Savaştan dönüşte Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kirama dayanarak Şi'b mevkiinde kayalığa doğru ilerliyorlardı. Burada Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kiramla ayakta kılmaya mecal bulamadıklarından oturarak öğle namazını eda ettiler. Daha sonra Uhud yolu üzerindeki kayalığa doğru giderlerken, orada toplanan müslümanlar, kendilerine doğru gelen ve yanlarında Peygamberimizin (s.a.v.) bulunduğu topluluğu, müşriklerden bir cemaat zan ettiler. Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir'e onlara işâret vermesini emir buyurdu. Bu sırada Ebû Bürde bin Niyâr yayına ok yerleştirip Peygamberimizle (s.a.v.) yanındaki sahâbîlere atmak istemişti. İşte bu sırada Ebû Dücâne hazretleri başındaki kırmızı sarığını çıkarıp, onlara doğru sallayarak işâret verdi ve seslendi. Onlar da durdular ve gelenlerin Peygamberimiz (s.a.v.) ve yanındaki sahâbîler olduğunu anladılar ve onlara katıldılar.

Hazreti Ebû Dücâne Uhud'da çok kahramanlık gösterdi. Resûlullah (s.a.v.) Uhud gazâsından sâlimen dönünce, Ebû Dücâne hazretlerine vermiş olduğu kılıçlarını almıştı. Kılıcın üzerindeki müşrik kanlarını silmek üzere mübârek kerîmeleri Hazreti Fâtıma'ya uzattığı zaman, Hazreti Ali de kendi kılıcını uzatarak "Şunu al, bu gazâda çok iyi işime yaradı" deyince, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Sen muharebede sadakat gösterdin; (başarılı oldun) Sehl bin Haris ve Ebû Dücâne de** (r.a.) **başarılı olmuşlardır"** buyurarak Ebû Dücâne ve Sehl hazretlerinin yapmış olduğu üstün hizmeti beyan buyurmuşlardır. Hazreti Peygamber (s.a.v.) Uhud gazâsından sonra müslümanlara ihânet eden ve Resûlullaha (s.a.v.) verdikleri sözde durmayan ve Resûlullahı öldürmeye teşebbüs eden Beni Nâdir yahudilerinin üzerine yürüdü. Yahudiler yenildiler. Yahudilere hiç bir mal götürmemek şartıyla eman verildi. Resûlullah (s.a.v.) Benî Nâdir yahudilerinin terk ettiği malların hepsine el koydu. Bu ganîmet mallarının hepsini muhacirlere dağıtmak için istişâre etti. Böylece muhacirler, ensârın evlerinde oturmakdan kurtulacaklardı. Ensârdan Sa'd bin Ubâde ile Sa'd bin Muaz: "Yâ Resûlallah! Sen Benî Nâdir'in mallarını muhacirlere dağıt. Onlar şimdiye kadar olduğu gibi yine evlerimizde oturmaya devam etsinler" buyurdular. Resûlullah (s.a.v.) ensârdan Sehl bin Huneyf ile Ebû Dücâne hazretlerine fakîr oldukları için bu ganîmetlerden onlara da pay verdi.

Ebû Dücâne hazretleri Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra ortaya çıkan irtidât (dinden dönme) fitnelerinin ortadan kaldırılmasında da çok büyük hizmet görmüştür. Hicretin onbirinci senesi (m. 632) Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında da Yemâme muharebesinde de fevkalâde kahramanlıklar göstermiştir. O sırada dinden dönenlerin başında bulunan Müseylemet-ül-Kezzâb, peygamber, olduğunu ileri sürerek büyük fitne çıkarmıştı. Hazreti Hâlid bin Velîd komutasındaki İslâm ordusu bu alçak fitnecinin üzerine sevk edilmişti. Harp esnasında Hazreti Ebû Dücâne düşmana çok şiddetli hücum ediyordu. Harbin başında İslâm ordusu daha önce gönderilen İkrime ve Şurahbil ordusu gibi geriledi. Hatta Benî Hanîfe kabilesinin mürtedleri, Hazreti Hâlid bin Velîd'in çadırına girip yağma yapmaya başlamışlardı. Bu sırada İslâm askeri geri dönüp şiddetli bir hücum ile Müseylemet-ül-Kezzâb'ın ordusunu bozdu. Yine bu sırada Hazreti Vahşi, Hazreti Hamza'yı şehîd ettiği harbe (küçük mızrak) ile Müseylemet-ül-Kezzâb'ı

katletti. Müseylemet-ül-Kezzâb'ın ordusunu teşkil eden Benî Hanîfe kabilesi yenilince etrâfını duvarlarla çevirip tahkim ettikleri büyük bir bahçeye sığınmışlar ve kapısını kapatmışlardı. Bu bahçeye duvardan ilk atlayarak giren Ebû Dücâne (r.a.) idi. Aşağı atlarken ayağı kırıldı. Buna rağmen gayretine zerre kadar eksiklik getirmeyerek, o muhkem bahçenin kapısını bekleyen müşrikleri dağıtıp, İslâm askerine bahçenin kapısını açtı. Tekrar düşmanın üzerine hücum etti ve şehâdet şerbetini içinceye kadar savaştı ve burada hicretin onbirinci yılında şehîd oldu. Bu Yemâme cenginde Müseylemet-ül-Kezzâb'ın kırkbin kişilik ordusundan yirmibini katledilmiş, fakat müslümanlardan da ikibinden ziyade şehîd verilmişti. Bunun üçyüzaltmışı muhacirden, bir o kadarı da ensârdan ve kalanı da tabiînden idi. Şehîd olanların içerisinde yetmişten ziyade hafız vardı.

Ebû Dücâne hazretleri cesâret ve kahramanlığı kadar da fazîlet sahibi olup, hiç kimseye kötülük düşünmez ve boş ve faidesiz şey (mâlâya'nî) ile meşgûl olmazdı.

Zeyd bin Eslemî diyor ki, Ebû Dücâne hazretleri hasta idi ve yüzü nurla parlıyordu. Huzûruna gelenlerden birisi "Bu yüzünüzün böyle nurlu olmasının sebebi nedir?" diye sordu. Buyurdu ki: Güvenebileceğim beni kurtaracak iki amelim var. Birisi mâlâya'nî ile meşgûl olmazdım, ikincisi hiç bir müslümana kalbimde en küçük bir kötülük bulundurmazdım ve hiç bir müslümana kötülük düşünmezdim.

Ebû Dücâne hazretlerinden rivâyet edilen pek hadîs-i şerîf olmamasının sebebi Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra fazla yaşamayışıdır. Onun için tabiînden kendisinden rivâyette bulunacak fazla bir kimse ile görüşmemiştir.

İmâm-ı Beyhekî, (Delâil-ün-Nübüvve) kitabında ve İmâm-ı Kurtubî'nin (Tezkire) kitabında bildirdiklerine göre; Ebû Dücâne (r.a.) buyurdu ki, yatıyordum; değirmen sesi gibi ve ağaç yapraklarının sesi gibi bir ses duydum ve şimşek gibi bir parıltı gördüm. Başımı, kaldırdım. Odanın ortasında, siyah bir şeyin yükseldiğini gördüm. Elimle yokladım, kirpi derisi gibi idi. Yüzüme kıvılcım gibi birşeyler atmağa başladı. Hemen Resûlullaha (s.a.v.) gidip anlattım. Buyurdu ki, **"Ya Ebâ Dücâne Allahü teâlâ, evine hayır ve bereket versin."** Kalem ve kâğıt istedi. Hazreti Ali'ye bir mektûb yazdırdı. Mektûbu alıp, eve götürdüm. Başımın altına koyup uyudum. Feryad eden bir ses beni uyandırdı. Diyordu ki, Yâ Ebâ Dücâne! (r.a.) Bu mektûbla beni yaktın. Senin sahibin, bizden elbette çok yüksektir. Bu mektûbu, bizim karşımızdan kaldırmakdan başka, bizim için kurtuluş yoktur. Artık senin ve komşularının evine gelmiyeceğiz. Bu mektûbun bulunduğu yerlere gelemeyiz. Ona dedim ki, sahibimden izin almadıkça bu mektûbu kaldırmam. Cin ağlamasından, feryadından, o gece, bana çok uzun geldi. Sabah namazını mescidde kıldıktan sonra, cinnin sözlerini Peygamberimize (s.a.v.) anlattım. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"O mektûbu kaldır, yoksa, mektûbun acısını kıyâmete kadar çekerler."** Bir müslüman bu mektûbu yanında taşısa veya evinde bulundursa; bu kimseye, eve ve etrâfına cin gelmez ve dadanmış olup, zarar veren cin de gider.

---

1) Sahîh-i Müslim, cild-2, sh. 346

2) El-İsâbe, cild-7, sh. 57

3) Üsûd-ül-gâbe, cild-2, sh. 353

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 148, cild-3, sh. 556

5) El-İstiâb, cild-2, sh. 602

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 635, 998

7) Metâli'-ün-nücûm, cild-1, sh. 398

HAZRETİ EBÛ EYYÛB-İ ENSÂRÎ

Peygamberimizin (s.a.v.) mihmandarı, Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Ensârdandır. Türkiye'de "Eyyûb Sultân" olarak tanınır. Künyesi Eyyûb'dur. İsmi Hâlid olup, babasınınki Zeyd bin Kelîb, annesininki Hind binti Rebi'a bin Kâ'b idi. Baba tarafından, Ebû Eyyûb bin Zeyd bin Kelîb bin Salebe bin Abdi Avf bin Ganem bin Mâlik bin Neccâr; anne tarafından da Hind binti Rebi'a bin Kâ'b bin Amr bin İmrü'l-Kays bin Salebe bin Kâ'b'ın nesliyle Hazreti Muhammed (s.a.v.) ile birleşir. Hazrec kabilesine mensûbtur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemesine rağmen, Medine'de Melik Tübbe'nin evinde doğdu. Melik Tübbe, Hazreti İbrâhim'in dininden olup, Yemen'de Resûlullahtan (s.a.v.) yediyüz sene önce yaşadı. Son Peygamber Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Medine'ye geleceğini devrin büyük âlimlerinden öğrenip, buraya gelerek, yerleşti. Resûlullah (s.a.v.) için dahi binalar yaptırıp, îmân ettiğini bildiren bir mektûb yazarak, bıraktı. Hazreti Resûlullah, Hicret-i Nebevî'den sonra Medine-i Münevvere'ye teşrîf edince, vaktiyle Melik Tübbe'nin yaptırdığı ve Hazreti Hâlid'in ikâmet ettiği evin bahçesine devenin çökmesiyle bu mektûb çıkarılıp, Peygamberimize (s.a.v.) arz edildi. Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte **"Tübbe'ye sövmeyiniz, çünkü O mü'min idi."** buyurdu.

Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî, Bi'setin onbirinci senesi (m. 620) Hac mevsiminde îmân ederek müslüman oldu. Bi'setin onikinci senesinde (m. 621) Hac mevsiminde ikinci Akabe Biatinde bulunarak, Resûlullahın (s.a.v.) sohbeti ile şereflendi. Eshâb-ı kiram ve Ensâr-ı kiramdan oldu. Hanımı Ümmü Eyyûb de (r. anha) Müslüman olup, Peygamberimize (s.a.v.) hizmet ile şereflendi. Üç erkek, bir kız çocuğu vardı. Eyyûb, Abdurrahmân, Hâlid erkek; Amre de kız çocuğudur.

Resûlullah (s.a.v.) Hicret'ten sonra ondört gün Kubâ denen yerde kaldı. Buradan Medine'ye hareket etmek üzere ana tarafından akrabası ve dayıları olan Neccâroğulları'na haber gönderdi. Neccâroğulları kılıçlarını kuşanıp geldi. Resûlullah (s.a.v.), Cuma namazını kılıp, Medine'ye hareket ettiler. Medine'ye geldiklerinde yolun iki tarafını dolduranlar "Resûlullah geldi! Resûlullah geldi!" deyip, sevinç gözyaşları döküyorlardı. Medine ululari Peygamberimizin devesi Kusva'nın yularına sarılarak: "Yâ Resûlallah, bize buyurunuz! Size yabancı olmayan, hürmet eden, düşmanlarınızla mücadeleye gücü yeten ailemizde misâfir olunuz!" diyorlardı. Resûlullah da **"Deveyi kendi haline bırakınız. Çünkü, o me'murdur. Emîr olunduğu yere gider; ona yol veriniz!"** diye onlara teşekkür ediyordu. Onlar da deveyi bırakıyorlardı. Deve, sonunda Neccâroğulları yurduna gelip çöktü. Peygamberimiz, **"Akrabamız evlerinden hangisinin evi daha yakındır?"** diye sorunca Neccâroğullarından Ebû Eyyûb-i Ensârî: "Yâ Nebîyyallah! Benim evim yakındır, işte şu evim, bu da kapı", diye göstererek Resûlullahı evine davet etti. Peygamberimiz (s.a.v.) Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin evinde Mescid-i Nebevî, hücreler ve odalar bitinceye kadar kaldı. Ebû Eyyûb-i Ensârî, O'nun gece bekçiliğini ve muhafızlığını yaptı. Kendisi, hanımı Ümmü Eyyûb Fâtıma ve annesi Hind (r.anha) gece-gündüz, Resûlullah'a (s.a.v.) hizmet ettiler. Böylece Mihmandarlık makamı, Hazreti Âdem'den (a.s.) kıyâmet gününe kadar, hiç kimseye nasip olmayan bir şeref, Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî'ye nasip ve ihsân olundu. Evlerinde, şahıslarına pek çok hadîs-i şerîf söylenmiştir. İlk gün Medine ahalisi, Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin evine geldi. Gelenlerin içinde Musevî âlimlerinden Abdullah İbn-i Selâm da vardı: Abdullah bin Selâm, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) cemâl-i şerîfine bakıp; "Bu yüz yalancı yüzü değildir" diyerek, hemen müslüman oldu.

Buyurdular ki: Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) ile Hazreti Ebû Bekir'e yetecek kadar yemek hazırlayıp, huzûrlarına götürdüm. Resûlullah (s.a.v.) **"Yâ Ebâ Eyyûb! Ensâr'ın eşrafından otuz kişiyi davet et"** buyurdu. Ben yemeğin azlığını ve belki Resûl-i ekrem (s.a.v.) bu yemeği çok zannettiler diye düşünürken tekrar, **"Yâ Ebâ Eyyûb! Kureyş'in eşrafından otuz kişiyi davet et"** buyurdular. Binlerce düşünce ile Kureyş'ten otuz kişi davet ettim, geldiler. O yemekten yediler, doydular. Bir mucize olduğunu anlayıp, imânları kuvvetlendi ve bir daha bîat ettiler. Gittiler sonra **"Altmış kişi davet et"** buyurdular. Ben mucize, olarak yemeğin azalmadığını gördüğümden, daha ziyâde sevinerek altmış kişiyi Hazreti Resûlullah'ın huzûruna davet ettim. Geldiler, o yemeklerden yediler. Hepsi Hazreti Resûlullahın mucizesini tasdîk ederek döndüler. Ardından: **"Ensârdan doksan kişi çağır"** buyurdular. Çağırdım, geldiler. Resûlullah'ın (s.a.v.) emri üzerine onar onar o sofraya oturup, yediler hepsi de bu büyük mucizeyi görüp, gittiler. Yemek ise benim götürdüğüm kadar, sanki hiç el sürülmemiş gibi duruyordu. Yine anlattılar; "Resûlullah'a (s.a.v.) dâima akşam yemeği yapıp, gönderirdik. Kalanını, bize geri gönderdiği zaman, ben ve Ümmü Eyyûb, Hazreti Resûlullah'ın elinin değdiği yerleri araştırarak, oralardan yer ve bununla bereketlenirdik. Yine bir gece, yapıp gönderdiğimiz soğanlı veya sarımsaklı yemeği Resûlullah geri çevirmişti. Onda elinin izini göremeyince, feryâd ederek yanına gittim. "Yâ Resûlallah! babam, anam sana feda olsun! Siz akşam yemeğini geri çevirdiniz. Fakat, onda elinin izini göremedim. Halbuki ben ve Ümmü Eyyûb, geri çevirdiğin yemekte elinin değdiği yerleri araştırmakta ve bununla bereketlenmekteydik." dedim. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **"Bu sebzede bir koku his ettim. Ondan yemedim. Ben melekle konuşan bir kişiyim."** "O yemek haram mıdır?" diye sorunca, **"Hayır! Fakat ben kokusundan dolayı ondan hoşlanmadım."** buyurunca; "Senin hoşlanmadığın şeyden ben de hoşlanmam!" deyince Peygamberimiz (s.a.v.), **"Siz onu yiyiniz."** buyurdu. "Bunun üzerine biz de ondan yedik ve bir daha Resûlullah'a (s.a.v.) o sebzeden yemek yapmadık." Peygamberimizin Herise (keşkek) yemeğini çok sevdiğini Hazreti Eyyûb-i Ensârî hazretleri rivâyet etmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) Medine-i Münevvere'de bir kuşluk vakti, müslümanların iki gözbebeği Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk ve Hazreti Ömer-ül-Fârûk ile karşılaştı. Üçü beraber Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin evine gittiler. Evde olmadığını öğrenince, nerede olduğunu sordular. Bahçede çalışmakta olan Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretleri, Resûlullah'ın (s.a.v.) sesini işitip koşarak eve geldi. "Merhaba Yâ Resûlallah! Hoş geldiniz. Arkadaşlarınızla beraber safa geldiniz" diyerek karşıladı. Bahçede çalıştığını beyan edip, hurma ağacından bir salkım koparak geldi. Salkımda üç çeşit hurma vardı. Hazreti Resûlullah **"Yâ Ebâ Eyyûb! Bu salkımdaki kuru hurmaları ayır"** buyurunca; "Yâ Resûlallah! Emîr sizindir. Ancak, size hayvan kesip, et ikram edeceğim." Resûlullah da; **"Eğer hayvan keseceksen, sütlü hayvan kesme"** buyurdu. Eyyûb-i Ensârî (r.a.) oğlak kesip, Ümmü Eyyûb (r.anha) da yarısını söğüş, diğer yarısını da kızarttı. Sıcak bir ekmek hazırladı. Etleri ekmeğin üzerine koyup, sofraya getirdi. "Yâ Resûlallah, buyurunuz" deyince, Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Ebâ Eyyûb! Bu ekmek ile etten bir parça da kızım Fâtıma'ya götür, çünkü ben biliyorum ki; epey zamandan beri Fâtıma bu yemeği yememiştir."** Emîr yerine getirilip, sofra kalktıktan sonra Peygamberimiz **"Bütün bu ni'metler, ekmek, et, hurma, taze hurma ne güzel. Bu ni'metler şükür ister."** buyurup ağladılar. **"Nefsim, yed'i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu ni'metler yüzünden, yarın kıyâmet gününde siz suâl olunacaksınız"** buyurduktan sonra ilâve ettiler; **"Ancak, sağlığınızda elinize geçen ni'metleri yemeğe başlarken "Bismillah", doyduğunuz zaman da "Elhamdülillahillezi eşbaanâ ve en âme aleynâ fe efdâle"**

diyerek Cenâb-ı Hakk'a şükür ve duâ ediniz. Zira, Cenâb-ı Hakk'ın verdiği rızık, bu sebeple, size kifâyet eder." Gitmek üzereyken, **"Yâ Ebâ Eyyûb! Yarın da sen bize gel"** buyurarak davet etti. Davete icabet edip, Resûlullahın yanına gitti. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) hazretlerini çok sevdiğinden, mükâfat olarak, o'na bir câriyesini ihsân edip, **"Yâ Ebâ Eyyûb! Bu câriye hakkında Allahü teâlâdan hayır iste. Çünkü, bu câriye bizim yanımızda bulunduğu müddetçe, bundan hayırdan başka birşey görmedik"** buyurunca, Resûlullah (s.a.v.) yanından ayrıldıkta; "Ben Fahr-i âlem hazretlerinin vasıyyetlerinde hayır görüyorum. O hayır da ancak bu câriyeyi âzad etmektir." deyip âzad etti. Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) Peygamberimiz (s.a.v.) için, hergün bir sofra hazırlamak âdetiydi. Bu izzet ve ikramıyla derecesi çok yükseldi.

Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin Ensâr-ı kiram, Eshâb-ı kiram, Mihmandâr-ı Nebevî ve Hazreti Muhammed (s.a.v.) ve yakın arkadaşlarına ev sahipliği gibi üstünlüklerinin yanında daha pekçok hâlleri vardır. Bedir, Uhud, Hudeybiyye ve diğer bütün gazvelerde (harplerde) Resûlullahın yanında bulundu ve Resûlullahın hayır duâlarına kavuşdu. Bir çok muharebelerde sancakdarlık hizmeti ile şereflendi. Bu sebeple kendisine (Sancaktâr-ı Resûlullah) ünvanı verildi. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Eshâb-ı kiram arasında âhiret kardeşliği sözleşmesi yaptırırlarken, Hâlid bin Zeyd ile Mus'ab bin Umeyr hazretleri arasında da âhiret kardeşliği akdi yaptırmıştır. Hâlid bin Zeyd hazretleri Cemel ve Sıffîn vakalarında, Hazreti Ali'nin yanında bulundu. Kumandanları arasında yer aldı. Hazreti Ali şehîd oluncaya kadar hep yanında bulundu. Suriye, Filistin muharebelerinde Mısır ve Kıbrıs'ın fethinde de bulundu. Gayet şecaatli ve pek kahraman idi. Bir muharebede bir özründen dolayı bulunamadığı için hep üzülürdü.

Hurmalarını çalan cinnîyi gece yakalayıp: "Bu zamana kadar çaldıklarını sana helâl ederim. Ancak bir şartım var. O da sizin zararınızdan kurtulmanın çaresini söylemendir." buyurunca cinnî, Haşr sûresinin sonunu okumaktır cevabını vermiştir.

Çok cömert idi. Evi herkese açıkdı. Eline geçeni Allah yolunda verirdi. Köleleri ve câriyeleri âzâd eder, onlara ihsânda bulunurdu. Sünnet-i seniyyeye çok bağlı idi. Dünyayı sevmez, dünyalıktan hoşlanmazdı. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra sık sık Ravda-i mutahhara'ya gidip, ağlardı. Bir defa imâm olup, yanındakilere namaz kıldırdıktan sonra, arkadaşlarına: "Şeytân kalbime vesvese etti ve bana, bu insanların arasında imamlığa müstehak senden başka bir ferd yoktur. Sen şimdi insanların hepsinden efdalsin, bu açık bir hâldir dedi ve bundan sonra mecbûr olmadıkça imamlık yapmayacağıma kalbimi ucub ve riyadan koruyacağıma söz verdim" buyurdu.

Ebû Eyyûb-i Ensârî aynı zamanda ilim ve takvâda da çok ileri idi. Vahiy kâtipliğinde bulunmuştur. Hemen birçok Sahâbî kendisinden ilim ve hikmet dersleri almış, Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin doğru anlaşılmasında kendisine müracaatta bulunmuştur. Kurra-i Kirâm'dan yani, Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilenlerin meşhûrlarından olup, Tabiînin kırâat âlimi idi. O her gittiği yerde "Mihmandâr-ı Nebevî" olarak büyük alâka ve hürmet görmüştür.

Hazreti Ali'nin, hilâfeti zamanında Basra vâlisi Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) yanına gitmişti. İbn-i Abbas kendisini görünce ona pek çok hürmet etmiş ve konağını ailesine tahsis etmiştir. Basra'dan ayrılırken de, konağın bütün kıymetli eşyaları hediyye edildi. Yirmi bin, veya kırk bin dirhem gümüş ve yirmi veya kırk köle ihsân ve takdim edilmişse de, o köleleri âzâd etti ve paraları da onlara dağıttı.

Hazreti Muâviye zamanında Mısır'ı da ziyâret eden Ebû Eyyûb-i Ensârî burada da büyük hürmet ve alâka ile karşılanmıştır. Mısır Vâlisi Ukbe bin Âmir idi. Vâli ile aralarında şöyle bir hâdise geçti. Vâli bir gün akşam namazına gecikti. Cemâat bir hayli bekledi. Nihâyet cemaata gelip imâm oldu. Namazı geç de olsa kıldırdı. Cemâat arasında Ebû Eyyûb-i Ensârî de vardı. Namazdan sonra Ebû Eyyûb-i Ensârî Vâliye "Ey Ukbe, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) akşam namazını geciktirenler hakkında şu sözünü duymadın mı? **"Ümmetim, akşam namazını yıldızların gökyüzünü kaplamasına kadar tehir etmedikçe hayır üzeredir, yahut fıtrat üzeredir."** Hazreti Ukbe, "Evet" diye cevap verince, "O halde akşam namazını niçin bu kadar geciktirdiniz?" diye sordu. Ukbe (r.a.) meşgûliyeti sebebiyle bu gecikmenin vâki olduğunu ifade edince, Ebû Eyyûb-i Ensârî "Yemîn ederim ki, senin bu yaptığını görerek halkın Resûlullah da böyle yapardı. Zehabına düşmesinden endişe ederim" dedi ve vâliyi ikaz ve işâret etti.

Onun Mısır seyahatinin asıl sebebi bir hadîs-i şerîfi, vâliden tahkîk etmekti. Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) rivâyet edilen hadîsi bizzat Peygamberden (s.a.v.) duyan Hazreti Ukbe'den başkası hayatta kalmamıştı. Ebû Eyyûb-i Ensârî, durumu Ukbe'ye bildirip, kendisini dinlemek istediğini söyledi. Ukbe mezkûr hadîs-i şerîfi şu şekilde anlattı: Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kim bu dünyâda bir mü'minin kusurunu örterse, Cenâb-ı Hak da kıyâmet gününde onun kusurunu örter."** Hazreti Ebû Eyyûb böylece bir hadîsi tahkîk etmenin gönül huzûru ile Medine'ye dönmüştür. Onun için, Allah yolunda cihâd için cepheye gitmek ne ise, bir hadîs için de uzun yolları katetmek aynı derecede mukaddes bir vazîfeydi.

Hazreti Ebû Eyyûb, dört halife devrini de idrak ederek nihâyet Hazreti Muâviye'nin İstanbul fethi için teşkil ettiği orduya da yetişmiştir. Resûlullahın (s.a.v.) İstanbul fethi için verdiği müjdeyi kalbinin derinliğinde bir sır gibi saklıyordu. Yaşı ilerlemesine rağmen bu müjdeye kavuşma şerefi ve heyecanıyla dolu idi. Hicretin ellinci (m. 670) senesinde Mısır'a gelerek bizzat katıldığı bu ordu ile İstanbul önlerine kadar gelen Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî, çarpışmalar sırasında hastalandı ve yatağa düştü. Hasta yatağından harbin seyrini takip ediyor ve bir an önce iyileşip, savaşmayı arzuluyordu. Ordu kumandanı Yezîd bin Muâviye kendisini bizzat gelip ziyâret etti. İyi olması temennisinde bulundu. Yezîd'in ziyâretinden memnun olan Ebû Eyyûb-i Ensârî ecelinin yaklaştığını hissederek, Peygamber efendimizin şu hadîs-i şerîfini rivâyet ederek **"Kostantiniyye'de kalenin yanında bir recul-i sâlih defn olunacaktır"** vasıyyette bulundu: "Şayet burada vefât edersem, cenâzemi hemen defn etmeyin. Ordunun gidebileceği yerin en ileri noktasına kadar götürün ve beni oraya defn edin." Mihmandâr-ı Nebevî, demek ki, manevî olarak defn edileceği yeri görmüş ve müslümanların hayâli olan İstanbul fethine bir adım daha yakınlaşmak istemişti. Gerçekten bir müddet sonra Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî rûhunu Rahmân'a teslim eyledi. Vasıyyeti üzerine askerler nâşını elleri üzerinde ordunun vardığı en uç noktaya taşıdılar. Tekbir ve duâlarla defn ettiler.

Hazreti Ebû Eyyûb-i Ensârî sağlığında göremediği o fethi vefâtından sonra kabrinden temaşa etmek istemişti. Bu bakımdan İstanbul'un manevî fâtihi olarak kabûl edilen Ebû Eyyûb-i Ensârî, bu toprakları asırlardır şereflendirmiş ve nurlandırmıştır. Onun defn edilmesinden sonra ordu kumandanı Yezîd, mezarına bir zarar gelmemesi için, Bizans Kayserine bir elçi gönderdi. Orada yatanın Peygamber Mihmandarı olduğunu ve Ona gelecek en küçük bir zararın, İslâm dünyâsında bulunan bütün kiliselerin yıkılıp yerle bir olmasına sebep olacağını ihtar etti. Gerek bu tehdit, gerekse Hazreti Peygamberin büyük Sahâbîsi olması sebebiyle, Hıristiyanlar onun mezarına zarar verememiş, hattâ müslümanlar gibi onun mezarını ziyâret ederek manevî

yardımını dilemişlerdir. Zamanla o mezarda yatan zâtın hüviyeti Bizanslılarca unutulmuş, fakat manevî havası sonraki asırlarda da devam etmiştir.

Bundan sonra İstanbul üzerine daha pek çok sefer tertip edilmiştir. Ancak her defasında muhkem kalelerle korunan şehir feth edilememiş, bu şeref Osmanlı Padişahı Fâtih Sultan Mehmed Hân ve askerlerine nasip olmuştur. Osmanlı Sultanı Fâtih Sultan Mehmed Hân (1429-1481) İstanbul'un fethini gerçekleştirdikten sonra devrin büyük âlim ve gönül sultanlarından Akşemseddîn hazretlerine: "Ey benim muhterem Hocam! Târih kitaplarının yazdığına göre, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) efendimiz hazretlerinin mihmandarı Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) mübârek kabri, burada (İstanbul) kalenin yakın bir yerindeymiş. Himmetinizle kabr-i şerîfin yerini bulmak ve bilmek arzusundayım" buyurunca Akşemseddîn, Sultana hitaben; "Sultanım ben geceleri şu semtte bir yere nûr inmekte olduğunu görüyorum. Zan ederim ki, o nûrun indiği yerde, o mübareğin kabr-i şerîfi olsa gerektir" buyurdu. Beraber bugünkü türbenin bulunduğu yere geldiler. Akşemseddîn hazretleri bir müddet teveccühte bulunduktan sonra: "Evet, Hazreti Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rûh-u şerîfi ile şimdi mülakat ettim, İstanbul'un fethini tebrik edip, "Beni zulmet-i küfürden kurtardın." buyurarak ferah ve sürürünü belirtti buyurunca, Fâtih Sultan Mehmed Hân ve Akşemseddîn ile maiyeti hep beraber, işâret edilen yere geldiler. Sultan Fâtih, Akşemseddîn hazretlerine; "Efendim! Kabri şerîfin yerini tayin buyurunuz ki, üzerine türbe yapalım" dedi. Akşemseddîn hazretleri şimdiki türbenin bulunduğu yerde bir müddet teveccüh ve murâkabede bulunduktan sonra, mezarın baş tarafından bir yeri göstererek: "Burasını kazınız. İnşâallahü teâlâ, iki arşın sonra yazılı bir mermer çıkacaktır. İşte orası Hazreti Mihmandâr-ı Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabr-i şerifidir" buyurdu. İşâret edilen yer kazıldı. Buyurduğu gibi yazılı mermer bulundu. Sultan Fâtih, Akşemseddîn hazretlerinin kerâmetine hayran kalıp, ziyadesiyle memnun oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin kabri üzerine bir türbe, Akşemseddîn ve ailesine mahsûs odalar ile bir de câmi-i şerîf bina ettirdi. Burası bütün müslümanların ziyâretgâhı haline geldi. Câmi-i şerîfe 1136 (m. 1723) senesinde iki uzun minare yapıldı. Osmanlı Sultanı Üçüncü Selim Hân 1203 (m. 1789), 1223 (m. 1807) Eyyûb Sultan Câmii'ni 1215 (m. 1800) senesinde yeniden yaptırdı. İlk Cuma namazında Sultan Selim Hân da bulundu. Eyyûb Sultan Câmii'nin son tamirini 1380 (m. 1960) senesinde devrin başvekîli Adnan Menderes yaptırdı. Türbenin son tamirini Osmanlı Sultanlarından ikinci Mahmud Hân 1255 (m. 1808), 1223 (m. 1839) yaptırdı. Sanduka üzerindeki yazılar, Sultan'ın el yazısıdır. Türbedeki asılı levhadaki iki beyti Sultan Üçüncü Selim Hân söyleyip, devrin meşhûr hattadı Yesârîzâde yazmıştır.

Alemdâr-ı Kerîmi şâh-ı iklimi risâletsin
Muinim ol benim, dâim, bâhakkı Hazret-i Bari
Selîm ilham i her dem, yüz sürer bu Ravza-i Pâke
Şefaatle kerem kıl, yâ Ebâ Eyyûb el-Ensârî

Hazreti Ebû Eyyûb el-Ensârî, Peygamber efendimizden bizzat işiterek 150 hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bunlardan bazıları şunlardır:

Bir gün Hazreti Hâlid bin Velîd'in oğlu Abdurrahmân muharebe sırasında yakaladığı dört esîrin katlini emretmişti. Dördünün de atılacak oklarla can vermesini istemişti. Ebû Eyyûb bunu haber alınca Abdurrahmân'ı ikaz etmiş ve "Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) işkenceli ölümleri nehy ettiğini duydum" diyerek bir hadîs-i şerîf nakletmiştir.

Bir başka rivâyetinde:

Bir adam Resûlullaha gelerek, "Yâ Resûlallah, bana veciz şekilde nasîhat eder misin?" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) nasîhat isteyen o adama şöyle dedi: **"Namazını kıldığın zaman, sanki dünyâya veda ediyormuşsun gibi ol, yarın özür dileyeceğin bir sözü söyleme, insanların elindekinden ümidini kes."**

"Ramâzan-ı şerîf ayında tamamen oruç tuttuktan sonra, şevval ayında altı gün daha oruç tutan kimse, bütün sene oruç tutmuş gibi olur."

"Kim Allaha ortak koşmadan ibâdet eder, namazı kılar, zekâtı verir. Ramazan ayında oruç tutar ve büyük günahlardan sakınırsa, muhakkak onun için Cennet vardır." Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Büyük günahlar nelerdir?" diye sordular. Resûlullah buyurdu ki: **"Allah'a ortak koşmak, müslüman bir kimseyi öldürmek ve cihâddan kaçmaktır."**

"Kılınan her namaz hatalara bir set çeker."

"Sizden birisi helaya gittiğinde kıbleye yönelmesin ve kıbleye dönmesin."

"Akşam namazına, yıldızlar doğmadan önce acele ediniz."

"Sadakanın efdali, (en faziletlisi) **akrabaya verilendir."**

"Bir müslümana, din kardeşini, üç günden daha fazla terk etmek, karşılaştıklarında birbirinden yüz çevirmek helâl olmaz. Bunların en hayırlısı ilk önce selâm verendir."

"Bir mücâhidin, fî sebilillah, düşmana hücum ve garat (akın) **etmek üzere hareket ve faaliyette iken, üzerine güneşin doğması ve yine akşam üzeri harb meydanında karargâhına** (gecelemek için) **dönmesi Allahü teâlâ indinde, güneşin üzerlerine doğup, battığı bütün dünyâ mal ve mülkünden daha efdal, daha hayırlı ve sevâbdır."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 49

2) Taberî Târîhi cild-3, sh. 2324

3) Üsûd-ül-gâbe cild-5, sh. 143

4) Hadikat-ul-cevâmi cild-1, sh. 243

5) Sahîh-i Müslim cild-1, sh. 243

6) Ensâb-ül-eşrâf cild-1, sh. 267

7) Semhudî Vefâ-ül-vefâ cild-1, sh. 190

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 998

EBÛ HUREYRE (r.a.)

Meşhûr Sahâbî. Eshâb-ı kiram arasında en çok hadîs-i şerîf bilen ve rivâyet edenlerdendir. İsmi hakkında değişik rivâyetler olup, en doğru rivâyete göre isminin Abdurrahmân bin Sahr olduğu bildirilmiştir. Yemen'in Devs kabilesindendir. Künyesi Ebû Hureyre'dir. Bu künyenin verilişi hakkında kendisi şöyle demiştir: "Ben çocukken koyunlarımızı güderdim. Küçük bir kedim vardı. Gündüz onu yanıma alır, onunla oynardım. Gece otların arasına bırakırdım. Bu sebeple babam bana Ebû Hureyre (Kedicik babası)" dedi. Bir rivâyeti de şöyledir: "Bir gün kaftanımın içinde küçük bir kedi taşıyordum. Resûlullah (s.a.v.) gördü. **"Nedir bu?"** buyurdu. Ben de,

"kedicik" dedim. Bunun üzerine Resûlullah bana **"Ey kedicik babası"** buyurdu. Ebû Hureyre (r.a.) 57 (m. 678) senesinde 78 yaşında iken Medine-i Münevvere'de vefât etti.

Ebû Hureyre (r.a.) hicretin 7. senesinde (m. 628) Hayberde müslüman oldu. Gençliğinde fakîrlik ve sıkıntı içinde yaşamıştır. Müslüman olduğunda 30 yaşını geçmişti. Yemendeki Devs kabilesinin en ileri gelenlerinden ve meşhûr şair olan Tufely bin Amr (r.a.) vasıtasıyla müslüman oldu. Tufeyl bin Amr (r.a.) Peygamber efendimizin (s.a.v.) duâsı ve emri üzerine kabilesini İslama davet edince ilk kabûl eden Ebû Hureyre (r.a.) oldu. Hicretin 7. yılında Tufeyl bin Amr (r.a.) îmân edenlerle birlikte Yemen'den ayrıldılar. Yetmiş kişiden fazla bir kâfile halinde Medine'ye geldiler. Ebû Hureyre bir an önce Peygamberimizi (s.a.v.) görmek, Ona kavuşmak aşkıyla yanıyordu. Yolculuğun uzun sürmesinden sıkılıyor, sabırsızlanıyordu. Bu halini su beyitle dile getirmiştir:

"Yâ leyleten min tûlihâ ve anâihâ,
Âlâ ennehâ min daret-il-küfri necceti."

(Ey yolculuk gecesi! Bıktım yolun uzunluğundan ve sıkıntısından. Fakat bu yolculukdur, kurtaran beni küfür ve inkâr yurdundan...)

Ebû Hureyre (r.a.), Medine'ye geldiği sırada Peygamberimiz (s.a.v.) Hayber'in fethine gitmişti. Bu gelişini şöyle anlatmıştır: "Resûlullah (s.a.v.) Hayber'de bulunduğu sırada Medine'ye Muhacir olarak geldim. Sabah namazını Resûlullahın (s.a.v.) vekîl bıraktığı Siba' bin Urfuta'nın (r.a.) arkasında kıldım. Birinci rek'âtte Meryem sûresini, ikinci rek'âtte Mutaffifîn sûresini okudu. Namazdan sonra Siba' bin Urfuta'nın (r.a.) yanına vardık, bize bir miktar yiyecek ikram etti."

Peygamberimiz (s.a.v.) Hayber'de olduğu için Medine'ye gelen bu kâfile doğruca Haybere hareket etti. Oraya vardıklarında Peygamberimiz (s.a.v.) Natat kalesini fethetmiş, Kâtibe kalesini de kuşatmıştı. Peygamberimizin (s.a.v.) yanına vardıklarında Ebû Hureyre'ye bakıp, **"Sen kimlerdensin?"** buyurdu. O da: "Devs kabilesindenim!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Devs içinde kimi gördümse, onda hayır gördüm"** buyurdu. Bundan sonra Ebû Hureyre (r.a.) Peygamberimize (s.a.v.) müslüman olduğuna dair bîat etti. Eliyle musafeha ederek, müslüman olduğunu bildirdi. Gelirken yolda kölesini kaybetmişti. Ebû Hureyre (r.a.) Peygamberimizle (s.a.v.) otururken kölesi çıkageldi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"İşte kölen geldi!"** buyurdu. Bunun üzerine Ebû Hureyre (r.a.): "Şahid ol ki o, hürdür. Ben onu Allah rızası için âzâd ettim" dedi. Hayber'in fethinden sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ebû Hureyre'ye (r.a.) ve Yemen'den gelen Devs'lilere Hayber'de alınan ganîmetlerden hisse verdi. Sonra Medine'ye döndüler. Bundan sonra Ebû Hureyre (r.a.) Yemen'e dönmeyip Medine'de kaldı.

Ebû Hureyre (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) yanına geldikten sonra artık O'ndan hiç ayrılmadı. Ticâret, mal, servet gibi hiçbir meşgalesi yoktu. Bunlarla hiç uğraşmadı. Eshâb-ı kiramın en fakîri olup, Eshâb-ı Suffa arasına katıldı. Eshâb-ı Suffa, Mescid-i Nebî'de kalır hep ilimle meşgûl olurdu. Ebû Hureyre (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) hep huzûrunda bulundu. Bu hal Peygamberimizin vefâtına kadar dört sene sürdü, işçilik yaparak geçimini temin ederdi. Yemen'den gelen annesi de yanında kalmakta idi.

Peygamberimizin (s.a.v.) yanında devamlı bulunduğu için pekçok hadîs-i şerîf işitmiş ve rivâyet etmiştir. Bir gün Peygamberimize (s.a.v.) şöyle demiştir: "Yâ Resûlallah (s.a.v.) senden işittiklerimi hafızamda fazla tutamıyorum." Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Örtünü uzat"** buyurdu. O da ridasını uzattı. Resûlullah (s.a.v.) Ona duâ etti. İki mübârek eliyle üç defa O'na doğru nûr saçtı ve **"Örtünü göğsüne sür"** buyurdu. O da sürdü. Böylece Allahü teâlâ

O'na öyle bir hafıza ihsân etti ki, işittiği hiç bir şeyi unutmadı, ömrü de uzun oldu. Böylece çok hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Hureyre, Peygamberimizin (s.a.v.) yanına geldikten sonra hizmetine girmiş ve başka hiç bir işle meşgûl olmamıştır. Bilmediği ve öğrenmek istediği herşeyi, Peygamberimizden (s.a.v.) sorup öğrenmiştir. Bir zât, İbn-i Ömer'e (r.a.) "Ebû Hureyre (r.a.) Resûlullahtan (s.a.v.) bu kadar çok hadîs rivâyet ediyor, doğru mu?" dediğinde İbn-i Ömer (r.a.) "Yemîn ederim ki, hiç birinde şek ve şüphe yoktur. Çünkü Ebû Hureyre her zaman Resûlullaha (s.a.v.) sual sorar, aldığı cevapları ezberlerdi." demiştir.

Eshâb-ı kiram arasında Muhâcirîn ve Ensârın bir çoklarının bilmediği hadîs-i şerifleri Ebû Hureyre (r.a.) bilirdi. Çünkü Eshâb-ı kiramın çoğu iş güç sahibi olduğundan, bir kısmı çarşıda, pazarda çalışır, bir kısmı ziraatle meşgûl olurdu. Bu sebeple her zaman ve her saat Resûlullahın (s.a.v.) yanında bulunma fırsatını elde edemezlerdi. Eshâb-ı kiramdan bir kısmı ise kendini tamamen ilme vermiş olup, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda bulunurdu. Bunların en başında gelen Ebû Hureyre (r.a.) idi. Bu bakımdan o herkesin duymadığı hadîs-i şerifleri işitip rivâyet etmiştir. Onun bu hali Eshâb-ı kiramın ileri gelenleri tarafından da bildirilmiştir. Ebû Âmir şöyle rivâyet eder: "Bir gün ben Talha (r.a.) ile konuşuyordum. Biri gelip, Ebû Hureyre'den (r.a.) bahsederek "Bu Yemenli mi, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini çok biliyor yoksa sen mi?" dedi. Elbette O çok bilir, çünkü O, hergün Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda ve hizmetinde bulunmuştur. Biz eşlerimizle ve ailemizle, evimizde oluyorduk. Onun böyle bir meşgalesi yoktu. Bu bakımdan O bizden daha fazla bilir dedim."

Bir defasında Hazreti Âişe'den soruldu: "Resûlullahın (s.a.v.) sözlerini ve hallerini siz mi çok biliyorsunuz, yoksa Ebû Hureyre mi?" Hazreti Âişe şöyle cevap verdi: "Ebû Hureyre (r.a.) bilir. Çünkü ben ev işleriyle meşgûl olurdum. Yemîn ederim ki, Ebû Hureyre (r.a.) bütün vaktini Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda geçirmiştir." buyurdu. Ebû Hureyre (r.a.) dört sene gibi kısa bir zamanda pek çok hadîs-i şerîf rivâyet etmesini başkalarının yadırgamasına şöyle cevap vermiştir "Evet ben Hayber gazâsı sırasında Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna kavuştum. O sırada 30 yaşlarında idim. Ondan sonra, hep Resûlullahın (s.a.v.) yanında bulundum. Evine girip çıktım, hizmet ettim. Birçok muharebede de hizmetinde bulundum. Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte hacca gittim. Elbette daha fazla hadîs-i şerîf bilirim. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) ile temasım diğerlerinin temasından daha çoktur."

Hadîs-i şerîf öğrenme husûsundaki, gayreti bizzat Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından açıkça ifade edilmiştir. Bir gün Peygamberimize (s.a.v.), "Kıyâmet günü şefaatinize nail olacaklar kimlerdir yâ Resûlallah" diye sormuştum. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey Ebû Hureyre, senin hadîse karşı hırsını bildiğim için hiç kimsenin senden önce bu suâli bana sormayacağını biliyordum. Kıyâmet günü benim şefaatime kavuşacak olan kimse hulûs-i kalb ile "Lâ ilahe illallah" diyen kimse olacaktır."** buyurmuştur.

Ebû Hureyre, 5374 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Peygamberimizden (s.a.v.) bizzat işiterek ve Eshâb-ı kiramdan Hazreti Ebû Bekir'den, Hazreti Ömer'den, Hazreti Âişe'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de Abdullah İbn-i Abbas, Abdullah İbn-i Ömer, Enes bin Mâlik, Vasile bin Eska, Cabir bin Abdullah başta olmak üzere 800'den fazla Eshâb ve Tabiîn hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyetleri toplanıp yazılmıştır. Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler bütün hadîs kitaplarında olup, 325 rivâyeti Buhârî ve Müslim'de ittifâk halinde yer almıştır. Sahih-i Buhârî'de ayrıca 93 ve Sahih-i Müslim'de ayrıca 189 rivâyeti vardır. Ondan

hadîs-i şerîf rivâyet edenlerden biri olan Beşîr bin Nûhayk'dır. Ebû Hureyre'den işittiği hadîs-i şerîfleri yazmış ve sonra da bizzat Ebû Hureyre'ye (r.a.) okuyup dinleterek rivâyet izni almıştır. Ömer bin Abdulazîz, Eshâb-ı kiramdan işitilen hadîs-i şerîflerin yazılıp, bir kitapta toplanmasını Kesir bin Mürre el-Hadramî'ye bir mektûb yazarak emir vermişti. Bu mektûbta Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin yazılmamasını, çünkü onların yanında yazılı olarak bulunduğunu ayrıca belirtmiştir. Ebû Hureyre (r.a.) ve diğer Sahabe daha Resûlullah (s.a.v.) hayatta iken işittikleri hadîs-i şerîfleri yazmaya başlamışlardır. Böylece asr-ı se'âdetten itibâren Sahabe ve Tabiîn devrinde hadîs-i şerîfler yazılmıştır. Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden 140 kadarını içine alan bir kitap vardır. Bu kitap kendi talebesi Hemmam bin Münebbih tarafından yazılmış ve "es-Sahife'tüs-Sahiha" ismi verilmiş ve zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir. Ebû Hureyre'ye (r.a.) âit bu sahife müsteşriklerin "Hadîs-i şerîfler Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından üç asır sonra yazılmıştır" şeklinde ileri sürdükleri iddianın saçma ve kasıtlı olduğunu ortaya çıkartmaktadır.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Ben Resûlullahdan (s.a.v.) iki çeşit ilim öğrendim. Eğer ikincisini söylesem bana mecnun dersiniz" buyurmuştur. Dört sene gibi bir zaman içerisinde, gece-gündüz Resûlullahın (s.a.v.) huzûrundan ayrılmamış, bütün işini gücünü bırakmıştır. Hep Peygamberimizin (s.a.v.) buyurduklarını dinleyip, hıfz etmiştir (ezberlemiştir). Hatta günlerce aç kaldığı halde dîni öğrenme gayretiyle buna katlanmıştır. Bu husûsta kendisi şöyle anlatmıştır: "Bir gün açlığa dayanamayarak evimden çıkıp mescide gittim. Günlerce bir şey yememiştim. Oraya varınca bir grup Eshâbın da orada olduğunu gördüm. Yanlarına varınca "Bu saatte niçin geldin Yâ Ebâ Hureyre" dediler. Ben de "Açlık beni buraya getirdi" dedim. Onlar, "Biz de açlığa dayanamayarak buraya çıkıp geldik" dediler. Bunun üzerine hep birlikte Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna gittik. Huzûruna varınca **"Bu saatte buraya gelmenizin sebebi nedir?"** buyurdu. Biz de "Açlık, Yâ Resûlallah (s.a.v.)" dedik. Bir tabak hurma getirdi. Hepimize ikişer tane hurma verdi. Ben birini yedim, birini sakladım. Resûlullah (s.a.v.) görüp, **"Niçin onu da yemedin?"** buyurdu. "Birini de anneme ayırdım" dedim. Resûlullah (s.a.v.) **"Onu da ye, sana annen için iki tane daha vereceğiz"** buyurdu. Annem için iki tane daha verdi.

Yine Ebû Hureyre (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Bir gün Resûlullaha (s.a.v.) bir kâse süt hediye getirildi. Ben o gün çok açtım. Resûlullah bana **"Git Eshâb-ı Suffayı çağır"** buyurdu. Çağırmaya gittim. Giderken bu sütün hepsi bana ancak yeter diye aklıma geldi. Eshâb-ı Suffa'yı çağırdım, yüz kişi kadar vardı. Resûlullahın (s.a.v.) emri üzerine o süt kâsesini alıp her birine ayrı ayrı verdim. Hepsi doyasıya içti. (Resûlullahın (s.a.v.) mu'cizesi ile artıyordu). Sonra Resûlullah (s.a.v.) **"Ben ve sen kaldık iç."** buyurdu. Ben de biraz içtim, **"İç"** buyurdular. Tekrar içtim, içtikçe **"İç"** buyurdular. O kadar içtim ve doydum ki, artık hiç içecek halim kalmadı. Sonra da kâseyi alıp Resûlullah (s.a.v.) içti..."

Ebû Hureyre (r.a.) müslüman olduktan sonra annesinin de müslüman olmasını çok istiyor, bunun için çok uğraşıyordu.

Fakat bir türlü muvaffak olamıyordu. Bu husûsta şöyle anlatmıştır: "Bir gün Peygamberimizin (s.a.v.) huzûruna gidip, Yâ Resûlallah (s.a.v.) annemi İslama da'vet ediyorum, bir türlü kabûl etmiyor. Bu gün de müslüman olmasını söyledim. Bana hoş olmayan sözlerle karşılık verdi, kabûl etmedi. Hidayete kavuşması için duâ buyurunuz dedim. Bunun üzerine **"Allahım! Ebû Hureyre'nin annesine hidâyet ver!"** buyurdu. Duâyı alınca sevinerek eve gittim. Eve varınca annem "Yâ Ebâ Hureyre ben müslüman oldum" dedi ve kelime-i şehâdeti söyledi. Ben sevincimden yerimde duramıyordum. Tekrar Resûlullahın (s.a.v.) yanına koştum.

Sevincimden ağlayarak annemin müslüman olduğunu müjdeledim. Yâ Resûlallah (s.a.v.) annemi ve beni mü'minlerin sevmesi için, bizim de mü'minleri sevmemiz için duâ ediniz dedim. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahım şu kulunu ve annesini mü'min kullarına, mü'minleri de onlara sevdir."** buyurarak duâ etti. Artık beni bilen ve gören her mü'min sevdi.

Ebû Hureyre'nin (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra en çok sevdiği ve meşgûl olduğu iş hadîs-i şerîf rivâyet etmek ve yaymak olmuştur. Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında idarî işlerle meşgûl olmamıştır. Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında Bahreyn vâliliğine tayin edildi. Bir müddet bu vazîfeyi yaptı. Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında Mekke kadılığı yaptı. Hazreti Muâviye'nin halifeliği sırasında da Medine vâlisi oldu.

Ebû Hureyre (r.a.), Peygamberimizden (s.a.v.) bizzat öğrendiği din bilgilerini ve işittiği hadîs-i şerîflerin İslâm dünyâsına yayılması husûsunda çok büyük hizmet yapmıştır. Her Cum'a günü namazdan önce hadîs-i şerîf dersleri verirdi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için gelenler onun etrâfında toplanırdı. Onun ders meclisi pek geniş olup, bir çok kimse ondan ilim öğrenip, ilimde yükselmiş ve hizmet etmiştir. Ebû Hureyre (r.a.) fazîleti ve İslâmı yaşamasıyla en mükemmel bir nümûne idi. Çok geceleri ibâdet ile geçirir, sabaha kadar namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Her ayın başında üç gün oruç tutardı. İbâdetlerde çok ihtiyâtlı hareket ederdi. Hep abdestli bulunur ve Resûlullah (s.a.v.) **"Abdestli olan vücûd a'zâsına Cehennem ateşi dokunmaz"** buyurdu, derdi.

Osman en-Nahaî şöyle nakletmiştir: "Ebû Hureyre'yi (r.a.) yedi gün misâfir ettim. Aile efradı ile birlikte çok kere geceleri namaz kılarak ve Kur'ân-ı kerîm okuyarak geçirirlerdi."

İkrime (r.a.) da, Ebû. Hureyre (r.a.) her gün onbirbin tesbih çekerdi, demiştir. Ölümü yaklaştığında ağlamıştı. Sebebi sorulunca "Âhıret azığının azlığından ve yolculuğun zorluğundan" demiştir. Allah korkusu, mahşer gününün hesabından bahsedilince titremeye başlar, bazan ağlayarak kendinden geçerdi.

Şakya Eshahi şöyle rivâyet etmiştir: "Bir defasında Medine'ye Ebû Hureyre'yi (r.a.) ziyâret için gelmiştim. Resûlullahın (s.a.v.) kıyâmet gününe dair bir hadîs-i şerîfini rivâyet ederken, birdenbire feryad edip, kendinden geçti. Bir müddet sonra kendine gelince neden böyle yaptığını sordum. Biliyormusun? Kıyâmet günü için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü Allahü teâlânın insanları hesaba çekeceği gündür. Kur'ân-ı kerîme, O'nun emirlerine uyanlar (hak yolu tutanlar) makbûl olup, uymayanlar cezalandırılacaktır. Kur'ân-ı kerîmi bilip okuyan, öğrenip öğretenlerden amel etmeyenlerin vay haline"** Kur'ân-ı kerîmde insanlara emirler vardır. Fakîri himâye etmek, sadaka vermek, akrabayı ziyâret etmek... Bunların hepsini yerine getirmek gerekir. İşte bunun için kıyâmet gününden korkarım dedi."

Ömrünün son günlerinde hastalandı. Hastalığını duyanların ziyârete gelmesiyle büyük bir kalabalık toplandı. Bu hastalığı sırasında "Allahım sana kavuşmayı seviyorum. Bunu bana nasîb eyle" demiştir.

Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır:

"Bir kimse bir mü'minin dünyâ üzüntülerini giderip ferahlandırırsa, Allah da kıyâmet günü onun üzüntülerinden birini giderir."

"Her kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da dünyâ ve âhirette onun ayıbını örter."

"Her kim eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allah da dünyâ ve âhirette ona kolaylık gösterir."

"Bir kul din kardeşine yardımda bulundukça, Allah da ona yardım eder."

"Bir kimse ilim tahsili için yola çıkarsa, bundan dolayı Allah ona Cennet yolunu kolaylaştırır."

"Herhangi bir cemaat câmilerden birinde toplanıp, Kur'ân-ı kerîm okur, onların üzerine sükunet nâzil olup, onları rahmet kaplar, melekler onları kuşatır. Cenabı Hak da onları, nezdinde olan melekler ve peygamberlerle zikreder."

"Ameli kendisini geride bırakan kimseyi, nesebi ileri götüremez."

"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği vakit Cibrîl'e, Allah filânı seviyor, onu sen de sev, diye emreder. Cibrîl de onu sever ve ehli semâya (meleklere) Allah filanı seviyor, siz de onu seviniz, diye seslenir. Bunun üzerine melekler o kimseyi severler. Sonra da yeryüzünde (insanlar arasında) onun sevgisi, kalblerde yerleşir."

"Müslümanın müslüman üzerinde hakkı beştir. Bunlar: Selâm almak, hastayı ziyâret etmek, cenâzeyi teşyi etmek, davete icabet eylemek (kabûl edip, gitmek), aksırana "Yerhamükellah" Allah sana rahmet etsin, demek."

"Herhangi bir kul dünyâda diğer bir kulun ayıbını örterse, kıyâmet gününde Allah da onun ayıbını örter."

"Birbirinize hased etmeyiniz. Alış verişte birbirinizi aldatmayınız. Birbirinize dargın durmayınız ve birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Birinizin bitmek üzere olan pazarlığını bozmayınız. Allah'ın kulları kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir; ona zulm etmez, onu yardımsız bırakmaz, ona hor bakmaz."

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) üç defa göğsünü işâret buyurarak:

"Takvâ işte buradadır. Bir kimsenin şerir olması için müslüman kardeşini hor görmesi kâfidir. Müslümanın müslümana kanı, malı, ırzı haramdır" buyurdu.

"Ramazan ayı gelince Cennet kapıları açılır. Cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar bağlanır."

"İnsanların Cennete girmelerine en çok yardımcı olan, takvâ, Allah korkusu ve güzel ahlâktır."

"Kadın elbisesi giyen erkeğe ve erkek elbisesi giyen kadına la'net olsun."

"Allahü teâlâ, kulum farzları yapmakla bana yaklaştığı gibi başka şeyle yaklaşamaz. Kulum nafile ibadetleri yapınca, onu çok severim, öyle olur ki, benimle işitir, benimle görür, benimle herşeyi tutar. Benimle yürür, benden her ne isterse veririm. Bana sığınınca, onu korurum buyurdu."

"Bir zaman gelir ki, müslümanlar birbirlerinden ayrılır, parçalanırlar. Şeriati bırakıp kendi düşüncelerine, görüşlerine uyarlar. Kur'ân-ı kerîmi mizmarlardan, ya'nî çalgılardan, şarkı, gibi okurlar. Allah için değil keyf için okurlar. Allahü teâlâ bunlara lâ'net eder. Azâb verir."

Ebû Hureyre'nin (r.a.) şöyle dediği rivâyet edilmiştir.

"Biri "Ey Allahın Resûlü, kime iyilik edeyim?" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Annene"** buyurdu. "Sonra kime?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"Annene"** buyurdu. "Sonra kime?", diye sordu. **"Annene"** buyurdu. Adam tekrar "Sonra kime" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Babana"** buyurdu.

"Mü'minlerin îmân bakımından en mükemmel olanı, ahlâkı en iyi olanlarıdır ve hayırlı olanlarınız da, kadınlara karşı hayırlı olanlardır"

"Allaha ve Kıyâmet Günü'ne îmân edenler, komşusuna eziyet etmesin. Allaha ve Âhıret Gününe imânı olan, misâfire ikram etsin. Allaha ve Âhıret Gününe îmân etmiş olan, ya hayır söylesin ya sussun."

"Kadın dört şey için nikâh edilir. Malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindar kadını seç, mes'ûd olursun."

"Yedi sınıf insan vardır ki, Allahü teâlâ onları hiç bir gölge bulunmayan günde (Kıyâmet Gününde) **Arş'ının gölgesinde gölgelendirir. Adâletli Devlet Reîsi, Allaha ibâdet ederek büyüyen genç. Kalbi mescidlere bağlı olan kimse, Allah için sevişen ve bu uğurda birleşip bu sevgi ile ayrılan iki kişi, mevki sahibi olan güzel bir kadın tarafından zinâya çağırıldığı halde "Ben Allah'tan korkarım" cevabı ile mukabale eden kimse, sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak sûrette gizli sadaka veren kimse, tenha yerde Allahı zikrederek gözleri yaşla dolup taşan kimsedir."**

"Sadaka, malı eksiltmez, insan afvettikçe Allah da onun izzetini ve şerefini arttırır. Her kim Allah için tevâzu ederse, Allah onu yükseltir."

Birgün Eshâb-ı kirama karşı **"Müflis kime denir biliyor musunuz?"** buyurunca, Eshâb-ı kiram "Parası ve malı olmayan kimseye diyoruz." dediler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Ümmetim arasında müflis, şu kimsedir ki, kıyâmet günü defterinde, çok namaz, oruç ve zekât sevâbı bulunur. Fakat, bir kimseye sövmüş, iftira etmiş, malını almış, kanını dökmüş, dövmüş. Sevâbları, bu hak sahiblerine dağıtılır. Hakları ödenmeden önce, sevâbları biterse, hak sahiplerinin günahları, bunun üzerine yükletilir. Sonra Cehenneme atılır."

Biri Ebû Hureyre'ye (r.a.) ilim öğrenmek isterim, fakat sonra kaybederim diye korkuyorum demesi üzerine; Ebû Hureyre, "Asıl ilmi kaybetmek bu düşünce ile onu öğrenmemektir." diye cevab verdiler. Ebû Hureyre (r.a.) buyurdu ki:

"Kıyâmet günü, Allahü teâlânın huzûrunda kıymetli olanlar verâ ve zühd sahibleridir."

"Kur'ân-ı kerîm okunan eve bereket, iyilik gelir. Melekler oraya toplanır. Şeytanlar oradan kaçar."

"Kıyâmet günü kul Allahü teâlânın huzûruna getirildiğinde, Cenab-ı Hak ona: "Ey kulum, sen benim için dostlarımı sevdin mi? Tâ ki ben de o dostlarım için seni seveyim." buyuracak.

---

1) Sahîh-i Buhârî cild-5, sh. 123

2) Sahîh-i Müslim cild-4, sh. 1957

3) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel cild-2, sh. 243, cild-4, sh. 399

4) Sünen-i Tirmizî, Kitab-ul-ilm, bab-12

5) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-2, sh. 24

6) El-İstiâb cild-4, sh. 202

7) El-İsâbe cild-4, sh. 202

8) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 375

9) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 325

10) Tehzîb-ül-esmâ, ve'l-luga cild-12, sh. 270

11) Tezkiret-ül-Huffâz cild-2, sh. 32

12) El-A'lâm cild-3, sh. 308

13) Metâli'-un Nücûm cild-3, sh. 128

14) Kâmûs-ul-A'lâm cild-2, sh. 767

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 999

16) Dürr-ül-meârif sh. 42, 43

EBÛ İDRİS HAVLÂNÎ (r.a.)

Tabiînin fakîhlerinden İslâm Hukuku âlimidir. İsmi, Âizullah bin Abdullah, künyesi, Ebû İdrîs, Hicrî sekizinci yılda doğdu. 80 (m. 699) yılında vefât etti. Saîd bin Abdulazîz (r.a.) buyurur ki: "Ebüd-Derda'dan sonra Şamlıların âlimi (bilgini) idi. "Mekhûl (r.a.) "İlmiyle; amel eden bir zât idi. Onun ilmi pek çok idi" der.

Ebüderdâ, Ebû Zer, Huzeyfe, Ubâde bin Sâmit, Avf bin Mâlik, Ebû Hureyre ve daha bir çok âlimlerden hadîs bildirmiştir. Ondan da Zührî, Mekhûl, Yunus bin Meysere ve başka âlimler, hadîs rivâyet etmişlerdir. Nesâî, Onun hadîs ilminde güvenilir olduğunu kabûl etmektedir. Ebû İdris hazretleri, Şamlıların vaizi ve kadısı (hakimi) idi.

Ebû İdris hazretlerinin bildirdiği hadîs-i şerîfler: Hadîs-i kudsîde; Allahü teâlâ buyurdu ki:

"Ey kullarım, zulmü kendime haram kıldım. Onu size de haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulüm yapmayınız.

Ey kullarım! Siz, gece ve gündüz hata edersiniz. Ben de sizin bütün günahlarınızı bağışlarım. Benden bağışlanmanızı dileyiniz. Ben sizi bağışlarım.

Ey kullarım! benim yedirip, doyurduklarını dışında hepiniz açsınız, onun için, benden sizi doyurmamı isteyiniz, ben sizi doyururum.

Ey kullarım! Ben sizi giydirmezsem sizler, çıplak olurdunuz. O halde benden giydirmemi isteyiniz, ben de sizi giydireyim.

Ey kullarım! Siz bana zarar veremezsiniz. Fayda da veremezsiniz. Ey kullarım! Eğer sizin evvelkileriniz ve sonrakileriniz, cinler ve insanlar bir araya gelseniz, hepiniz en kötü bir insan durumunda olsanız bu benim, her şeyin sahibi olmamdan zerre miktarı bir şey eksiltmez.

Ey kullarım! Sizin önce geçenleriniz ve sonra gelenleriniz, cinler ve insanlar bir yerde bir araya gelseler, benden isteseler, ben de herkese, her istediğini versem, iğnenin koskoca bir denize batırılmasıyla meydana gelen eksiklik kadar birşey olur.

Ey kullarım! Amelleriniz size, gösterilir. Kim hayır bulursa, bana hamd etsin. Kim bundan başkasını bulursa, ancak kendini kınasın."

Ubâde bin Sâmit hazretleri buyurur ki: Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında idik. Şöyle buyurdular. **"Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak ve zinâ etmemek üzere bana bîat ediniz. Sizden kim, buna riâyet ederse, onun mükafatını Allahü teâlâ verir. Kim de günah işleyip, dünyâda cezasını görürse, bu onun için günahlarına keffâret olur. Yine bir kimse, günah işleyip, Allahü teâlâ onu gizlerse, onun durumu Allahü teâlâ'ya kalmıştır. Dilerse bağışlar, dilerse azâb eder."**

Aralarında Ubâde bin Sâmit'in de bulunduğu Resûlullah'ın (s.a.v.) Eshâbından bir cemaatin (topluluğun) arasında idim. Vitir namazından konuşuyorlardı. Bazısı ona vâcib, bazısı sünnet buyurdular. Ubâde bin Sâmit (r.a.) ise, Ben Resûlullah'tan (s.a.v.) işittim **"Bana, Allahü teâlâ'nın indinden Cebrâil** (a.s.) **geldi. Yâ Muhammed! Allahü teâlâ, "Ben ümmetime beş vakit namazı farz kıldım. Kim onları, güzelce abdest alıp hepsini vakitleri gelince, rükûlarına, secdelerine riâyet ederek (gözeterek) kılarsa, karşılık olarak onu Cennete koyacağıma dair bir ahdim (söz) vardır. Kim de bana, bunlardan herhangi birisinde noksan olarak gelirse, yine onun için benim indimde bir ahd (söz) vardır. Dilersem ona azâb, dilersem merhamet ederim."**

Ebû İdris hazretleri buyurdular ki:

Yemenli bir zât şöyle duâ ediyordu. "Allahım! Benim bakışımı ibret, susmamı, tefekkür, konuşmamı zikr (Allahü teâlâ'yı hatırlama) yap"

"Horasan'da Dahhâk (r.a.) ile karşılaştım. Üzerimde, eski bir kürk vardı. Dahhâk buyurdu ki: "Kirli elbiseler içerisinde temiz bir kalb temiz elbiseler içindeki kirli bir kalbden daha hayırlıdır (iyidir)."

"Mescidler, iyi kimselerin meclisleridir."

"Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlâ'nın emirlerine itaat edenleri müjdeler, günahkârları korkutur. Yapılması gerekli işleri bildirir. Geçmiş ümmetlerin, hikâyeleri ve haberleri bildirilir."

"Kişi için vakar (ağırbaşlılık) en güzel süslerdendir."

"Bir mescidde toplanmış insanlar arasında yanan bir ateş görmek, orada âlim olmıyan birinin anlatmasını görmekten daha iyidir.

"Bir mescidde söndürmekten aciz olduğum bir ateş görmem, orada değiştiremiyeceğim bir bid'ati (dinde olmayıp da sonradan ortaya çıkarılan sözler) görmemden daha iyidir."

"Allahü teâlâ: Ey Ademoğlu kızdığın zaman beni hatırla ki, gazâblandığım zaman ben de seni hatırlar, helak ettiğim kimselerle beraber seni helak etmem."

"Allahü teâlâ, kıyâmet gününde, gece karanlıkta mescide gidenlerin yollarını aydınlatır." "Îmânının gitmesinden korkmayan kimsenin imânı gider."

---

1) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 56

2) Tehzîb-üt-Tehzîb cild-5, sh. 85

3) Şezerât-uz-Zeheb cild-1, sh. 88

4) El-A'lâm cild-5, sh. 239

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 122

EBÛ KATÂDE (r.a.)

Resûl-i Ekrem efendimizin (s.a.v.) süvarilerinden. İsmi, Haris, künyesi Ebû Katâde, lakabı Fâris-i Resûlullah (Resûlullah'ın (s.a.v.) süvarisi)'dir. Tahminen m. 602 yıllarında Medine'de doğup 54 (m. 674) senesinde de Kûfe'de vefât etmiştir. Hazrec kabilesindendir. Babası Rebî' bin Beldehe, annesi Kebşe binti Mazhar'dır. Ebû Katâde (r.a.) Sülâfe binti Berrâ bin Ma'rur ile evli idi. Sülâfe de kadın Sahabîlerden idi. Ebû Katâde'nin bu zevcesinden Abdullah, Ma'bed, Abdurrahmân ve Sabit adlarında dört oğlu oldu.

Ebû Katâde ikinci Akabe biatinden sonra müslüman oldu. Bedir Muharebesine katıldığı ihtilaflıdır. Bedir'den sonraki muharebelere iştirâk etmiştir. Hicretin altıncı senesinde meydana gelen Zikared gazâsında büyük başarılar göstermiştir. Resûlullah (s.a.v.) 6 (m. 628) senesinde müşriklerle Hudeybiye anlaşmasını imzaladıktan sonra, artık geri dönülüyordu. Hazreti Seleme ve Resûlullah'ın âzâdlısı Ribah hazretleri de yük ve develerle yola çıkmışlardı. Yolda Abdurrahmân El-Fezârî'nin saldırısına uğradılar. Eşkiya topluluğu develerin çobanını öldürmüş, Resûlullah'ın develerini götürmek istemişti. Seleme bin El-Ekvâ (r.a.), Hazreti Ribahı kalan develerle gönderip, durumu Resûlullah'a (s.a.v.) bildirmiş, kendisi de çevreden yardım istemişti. Yanına gelenlerle, Abdurrahmân El-Fezârî'nin peşine düştü. Nihâyet onlara yetişti. Vuruşmaya başladılar. Ancak, eşkiya grubu orada bulunan dağ geçidine doğru çekilerek kendilerini emniyete aldılar. Bu sırada, Resûl-i Ekrem'in süvari kuvveti ile birlikte Ebû Katâde (r.a.) de yetişmişti. Eşkiyalara hücum ettiler. Ancak, Abdurrahmân El-Fezârî, Ahrem El-Esedî'yi (r.a.) şehîd etti. Bunun üzerine Hazreti Ebû Katâde bu azılı düşmana saldırarak, onu katletti. Neticede eşkiyalar kaçmak zorunda kaldılar. Resûlullah'ın (s.a.v.) develeri geri alındı. Hazreti Ebû Katâde'nin bu muvaffakiyetini Resûl-i Ekrem (s.a.v.) duyunca **"Bütün atlılarımızın en hayırlısı Ebû Katade idi."** buyurmuşlardır.

Ebû Katâde (r.a.) birçok seriyyelere (küçük süvari birliği) iştirâk etti. Bunların bir kısmında kumandan mevkiinde, bir kısmında süvari olarak bulunmuştur. Hicretin sekizinci senesinde 15 kişilik bir keşif kuvvetinin başında Hadre tarafına gönderildi. Hadre havâlisinde Gatafan kabilesi bulunuyordu. Bunlar zaman zaman müslümanların bulunduğu yerlere baskınlar düzenler, yağma ederler ve müslümanları rahatsız ederlerdi. Ebû Katade (r.a.) bunları muhasara edip, fenâ halde sıkıştırınca sonunda, mallarını bırakarak kaçtılar. Ebû Katade (r.a.) elde ettiği ganîmetlerle geri döndü. Ganîmetlerin beştebiri Resûlullah'a arz edildikten sonra, geri kalanı mücâhidler arasında dağıtıldı. Aynı senenin Ramazan ayı idi. Batnı Eham, Zî Haşab, Zî Merve taraflarında yine eşkiya meselesi vardı. Hazreti Ebû Katade bunun için gönderildi. Oralardaki eşkiyayı temizleyerek emniyet ve huzûru te'mîn etti. Bu hâdiselerin peşinden Mekke fethine katıldı. Daha sonra hicretin sekizinci senesinde Ocak ayı sonlarında meydana gelen Huneyn gazâsına da iştirâk eden Ebû Katade (r.a.) bu muharebede bir ara görülen bozulma sırasında, çok büyük kahramanlıklar göstermiş ve bu yüzden de herkesin takdîrini kazanmıştı.

Ebû Katâde (r.a.) Tebük gazvesinde de bulundu. Veda Haccına Resûl-i Ekremle birlikte gittiler. Medine'ye dönünce Resûl-i Ekrem âhirete teşrîf buyurdular. Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) sonra Hulefâ-i Râşidîn (dört halife) devirlerini de gördü. Bu zaman zarfında Medine-i Münevvere'de kaldı. Hazreti Ali'nin devrinde kendisi için Mekke vâliliği düşünülmüş, ancak yerine Kasem İbni Abbas tayin edilmiştir. Vâlilik olmayınca Hazreti Ali'nin yanında kaldı 38 (m. 658) senesinde Haricîlerle yapılan Nevrevân muharebesine katılarak, Hazreti Ali'nin piyade kuvvetleri kumandanlığını yapmıştır.

Ebû Katâde (r.a.) Resûl-i Ekrem'in mübârek sohbetinde yetişip feyz aldı. 170 civarında hadîs-i şerîf rivâyet etti. Eshâb-ı kirâm'ın (r.a.) ve tabiînin büyüklerinden bir kısmı ondan hadîs rivâyet etti. Hazreti Enes bin Mâlik, Cabir bin Abdullah, Ebû Muhammed bin Nâfi' el-Ekra, Abdullah bin Ribâh, Abdullah bin Ma'bed, Saîd bin El-Müseyyeb (r.a.) bunlardandır. Hazreti Ebû Katade hadîs rivâyet ederken son derece dikkatli ve titiz hareket eder, ufak bir hata olmasından çok sakınırdı. Bu konuda Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi bildirmiştir: **"Ey insanlar! Benden, çok hadîs rivâyet etmekten sakınınız. Benden bir sözü nakleden, sadece hakkı ve doğruyu söylesin. Bana söylemediğim bir sözü nisbet eden (söyledi diyen) kendine, Cehennemden yer hazırlamış olur."** Ebû Katâde'nin (r.a.) oğlu Ma'bed, aralarında Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu. Böyle buyurdu diye konuşurlarken, Ebû Katâde'nin (r.a.) gelip siz ne konuştuğunuzu biliyor musunuz, ben Resûlullah'ın (s.a.v.) **"Benim söylemediğimi bana atfedenler Cehennemden kendilerine yer hazırlasınlar"** buyurduğunu duydum, dediğini nakletmiştir.

Hazreti Ebû Katâde, İslâm kardeşliğini, yaşayışı ile bilfiil gösteren mübârek bir sahabîdir. Bir gün bir cenâze getirildi. Resûl-i Ekrem efendimiz'den (s.a.v.) namazının kılınması istirhâm edildi. Fakat Resûlullah (s.a.v.) borcu olup olmadığını, sordular, iki dînâr borcu olduğu cevâbı verildi. Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) tekrar borcu için bir karşılık bırakıp bırakmadığını sordular. Birşey bırakmadığı bildirildi. Bunun üzerine, götürünüz, namazını siz kılınız, buyurdular. Ebû Katâde (r.a.) orada bulunuyorlardı. Yâ Resûlallah! Onun borcunu ödemeyi ben üzerime alıyorum, dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.) cenâze namazını kıldılar. Böylece o zatın Resûlullah (s.a.v.) tarafından cenâze namazının kılınması bahtiyarlığına kavuşmasına vesîle oldular.

Hazreti Ebû Katâde, Emri ma'rûf ve Nehy-i anil münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma) farzına çok ehemmiyet verir, Resûl-i Ekrem'in sünnet-i seniyyesine son derece riâyet ederdi. Onun gönlü Resûl-i Ekrem'in sevgisiyle dolup taşardı. Hatta Resûlullahın (s.a.v.) yüksek duâlarına da kavuşmuşlardı. Resûl-i Ekrem efendimizle beraber bir seferde bulunuyorlardı: Resûlullah (s.a.v.) binekleri üzerinde idi. Bir ara uyumak istemişlerdi. Bu sırada uyku haliyle biraz eğilmişlerdi. Ebû Katâde (r.a.) gidip, Resûlullah'ın (s.a.v.) vücudunu kaldırıp, doğrulttular. Biraz sonra, mübârek bedenleri tekrar eğilmiş, düşecek bir vaziyet almıştı. Hazreti Ebû Katâde tekrar koşarak gitti. Resûlullah'ı (s.a.v.) tekrar kaldırdı. Sonra, Resûlullah (s.a.v.) uyanmışlar, kim olduğunu sormuşlar, Ebû Katâde olduğu söylenmişti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Ebû Katâde'ye şöyle duâ buyurmuşlardı: **"Ey Ebû Katâde! Sen Allah'ın Resûlünü muhafaza, ile meşgûl oldun. Allahü teâlâ da seni muhafaza eylesin"**

Eshâb-ı kiram (r.anhüm) Resûlullah'ın (s.a.v.) etrâfında pervane olmuşlar, onun her sözünü, her hareketini ve tavrını kendilerinden sonrakilere titizlikle, emânet edâ eder gibi, aktarmışlardır.

Katâde'nin (r.a.) rivâyet ettiği bazı hadîs-i şerîfler **"Sâlih rü'yâ Allahü teâlâdandır: Kötü rüya şeytandandır. Kim sevmediği bir rü'yâ görürse, sol tarafına üç defa tükürsün. Şeytandan da Allahü teâlâya sığınsın. Böylece, o kötü rü'yâ kendisine zarar vermez."**

---

1) El-İsâbe cild-4, sh. 158

2) El-A'lâm cild-2, sh. 154

3) El-İstiâb cild-4, sh. 161

4) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 754

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 80

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 297

7) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-3, sh. 297

8) Megâzî (Vâkidî) cild-2, sh. 544

9) İnsân-ul-uyûn cild-2, sh. 683

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 999

11) Eshâb-ı Kirâm sh. 326

EBÛ'L-ESVED ED-DÜELÎ (r.a.)

Tabiînin büyüklerinden. Fıkıh ve hadîs âlimlerindendir. İsmi Zâlim bin Amr'dır. Kûfe'de doğup, Basra'da büyüdü. Tâûn'dan (Veba) vefât etti. Edebiyatçı ve şâir bir zât idi. Hazreti Ömer ve Hazreti Ali'den çok hadîs-i şerîf bildirmiştir. Arapçada nahv (cümle yapısı) ilmini ilk ortaya koyandır. Kendi kızından Arapça kaidelerine uymayan bir söz işitince; Arapça'ya başka şeyler karışarak bozulmaya başladığını Hazreti Ali'ye arz etti. Hazreti Ali nahv (cümle yapısı) asıl ve esâsı olmak üzere, kendisine bir iki umûmî kaide gösterdi. O da bunları genişleterek, nahv ilmini meydana getirdi. Ona "bu ilmi kimden öğrendin" diye sorduklarında, "Hazreti Ali'den" diye cevap verirdi.

Kur'ân-ı kerîme noktaları koyan Ebu'l Esved ed-Düelî hazretleridir. Kaidelerin (kuralların) yazılmasına ilk teşebbüs etmiş olması bakımından, edebiyatın pîri dense lâyıktır. Nâzik ve nükteci bir zât idi.

Hazreti Ali ile beraber Sıffîn savaşında bulunmuştur. Ünlü şahsiyetler arasında, isâbetli görüşleri ve doğru düşünceleri ile seçkin bir yeri vardır. O, şair ve hazır cevap olup, hadîs ilminde de güvenilir bir râvi idi. Ali bin Ebî Talib, İbni Abbas, Ebû Zer (r.anhüm) ve başka âlimlerden hadîs rivâyet etti. Ondan da, oğlu Yahyâ bin Ya'mer hadîs-i şerîf bildirdi. Hazreti Muâviye ile de görüştü. Hazreti Muâviye kendisine ikramda bulundu. Ona Basra Kâdılığını verdi.

Ebü'l Esved hazretleri Irak vâlisi Ziyad bin Ebîh'in çocuklarını okutuyordu. Bir gün Ziyad bin Ebih'in yanına gitti ve şöyle dedi: "Araplarla Arap olmıyanlar birbirine karıştı. Arapça bozuluyor, izin verirseniz, Arapların öğrenip konuşmalarını düzeltebilecekleri kaide ve kurallar ortaya koymak istiyorum" Ziyad bin Ebih bu teklifi kabûl etmedi. Ancak, ona biri gelip, ihtiyâcını bildirirken kaideye aykırı bir söz söyleyince durumu anladı. Aynı hatayı kendi de yapınca Ebü'l-Esved'i çağırıp, Arapça'nın kurallarını ortaya koymasına izin verdi. Böylece nahv ilminin temellerini ortaya koydu. Büyük âlim Yahyâ bin Ya'mer, Nasr bin Âsım, ondan nahiv öğrendiler.

Ziyad bin Ebih, Ebil-Esved'den, insanlara rehber olacak ve Kur'ân-ı kerîmi düzgün ve yanlışsız olarak okuyacakları bir şey yaptırmak istedi. Fakat Ebü'l-Esved bu işe yanaşmak istemedi. Fakat, bir gün birisinin Tevbe sûresi 3. âyetindeki (ve resûlühü) kelimesini, lam harfinin kesresiyle (ve resûlihi) okuduğunu görünce "İnsanların durumunun ne dereceye kadar varacağını Kur'ân-ı kerîmi böyle yanlış okuyacaklarını tahmin etmezdim" dedi. Ziyad bin Ebihi'ye müracaat ederek "Emrettiğini yapacağım" dedi. Söylediğini yazacak bir kâtip istedi. Kâtibe şöyle dedi: "Bir harfi telâffuz ederken fetha (fetha) okuduğumu görürsen, harfin üzerine bir nokta koy, dudaklarımı damme (ötre) yapıp toplarken görürsen harfin önüne nokta koy, kesre (esre) okuduğumda altına bir nokta koy", dedi ve kâtib de öyle yaptı. Böylece hareke yerine kullanılan nokta, Ebü'l-Esved ile başlamış oldu.

Ebü'l-Esved, (r.a.) hayatın geçiciliğini bir şiirinde şöyle dile getirir.

Zaman içerisinde olup bitenlerin hücumu gençliğimi yok etti.
Üzerine titrediğim hiçbir şeyi bırakmadı.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 535

2) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 686

3) Miftâh-us-Seâde cild-1, sh. 89, 149, 150; cild-2, sh. 9, 10, 24, 45

4) Fihrist sh. 61, 62

EBÛ LÜBÂBE (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'ın meşhûrlarından. İsmi, Rifâ'a bin Abdülmünzir'dir. Beşîr olduğu da söylenir. Birincisi daha çok tercih edilir. Künyesi Ebû Lübâbe'dir. Hazreti Ali'nin zamanında vefât ettiği daha kuvvetlidir. Annesi, Zeyneb binti Hizam'dır. Saib ve Abdurrahmân isminde iki oğlu vardır.

İkinci Akabe bîatında, Medine'den gelenler arasında Ebû Lübâbe de vardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlardan şu husûslarda bîat (söz) aldı: **"Allahü teâlâ'dan başka ilâh olmadığına, benim de Allah'ın Resûlü olduğuma şehâdet getirip, namazı kılacağınıza, zekât vereceğinize, neşeli ve neşesiz zamanlarınızda sözlerime itaat edeceğinize, emirlerime tamamen boyun eğeceğinize, darlıkta da varlıkta da muhtaçlara yardımda bulunacağınıza, hiç bir kınayıcının kınamasından korkmaksızın, Allah yolunda, Allah için hak ve gerçeği söyleyeceğinize, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyacağınıza bîat etmeli, bana kesin söz vermelisiniz. Şahsıma gelince; bana her yönden yardım edeceğinize, yanınıza vardığımda; kendinizi, kadınlarınızı ve çocuklarınızı koruduğunuz şeylerden, beni koruyacağınıza da söz vereceksiniz"** buyurdu.

Bundan sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara **"Aranızdan, her husûsta, kavimlerinin, benim yanımda temsilcisi olacak 12 kişi seçiniz. Musa** (a.s.) **da İsrâiloğullarından 12 kişi almıştı."** buyurdu. Bu oniki kişi arasında Ebû Lübâbe de vardı. Ebû Lübâbe (r.a.) Peygamber efendimizin (s.a.v.) Bir çok gazâlarına katıldı. Bunların ilki Bedir gazâsında büyük kahramanlıklar gösterdi. Ebû Lübâbe (r.a.) Benî Kaynuka, Sevik ve hicretin beşinci yılında yapılan Hendek gazâlarına da katıldı. Daha sonra Benî Kureyza gazâsına iştirâk etti. Bu gazânın sebebi şu idi: Peygamber efendimizle Benî Kureyza Yahudileri arasında bir anlaşma vardı. Buna göre, Mekke müşrikleri ile yapılan Hendek Muharebesinde müslümanlarla beraber, Medine'yi müdafaa etmeleri gerekiyordu. Fakat bunlar, böyle bir şeye yanaşmadıkları gibi, harbin en nâzik bir zamanında müşriklerle işbirliği yaptılar. Peygamber efendimizin, durumu araştırmak ve sulh için gönderdiği heyete de hakarette bulundular. Bununla da yetinmeyip, Medine üzerine baskınlar düzenlediler. Müslümanları öldürmeye teşebbüs ettiler. Hendek muharebesinde, onbin kişilik müşrik ordusunun büyük zayiat vererek geri çekilmesi Kureyza Yahûdilerini hayâl kırıklığına uğrattı. Sonra Medine'ye iki saatlik mesafede bulunan kalelerine çekildiler. Peygamber efendimizin üzerlerine yürümesinden çok korkuyorlardı.

Peygamber efendimiz, Hendek'ten dönüp, evine geldi. Üzerindeki silâhı çıkardı, öğle vakti idi. Yıkandıktan sonra, buhurlanmak için buhurdanlığını getirdi. Bu arada, atlas ile örtülü bir katır üzerinde ve başında sarık olduğu halde Cebrâil (a.s.), geldi. Sarığının ucu iki omuzunun arasında ve üzerinde zırhdan gömlek vardı. Peygamber efendimize, kendisi ve diğer meleklerin

silâhlarını çıkarmadıklarını, söyledi. Bundan sonra Cebrâil (a.s.), Resûlullah'a şöyle dedi: "Yâ Muhammed! Kalk onların üzerine yürü." Peygamberimiz (s.a.v.) "Kimin üzerine yürüyeyim?" diye sorunca Cebrâil (a.s.) "İşte oraya" diyerek, eliyle Benî Kureyza tarafını gösterdi. Resûlullah (s.a.v.) **"Eshâbım çok yoruldular. Birkaç gün dinlenmeleri nasıl olur"** buyurunca, Cebrâil (a.s.) "Yâ Muhammed! Allahü teâlâ, hemen Benî Kureyza kabilesi üzerine yürümeni emrediyor. Ben şimdi yanımdaki meleklerle beraber, Kureyza Yahudilerinin kalelerine gidiyorum. Allahü teâlâ onları helak edecektir" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Cebrâil (a.s.) gidince, Bilâle (r.a.) "İşitip, itaat eden kişi, ikindi namazını Benî Kureyza yurdundan başka yerde kılmasın" diye seslenmesini emretti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiram (r.anhüm) silahlandılar. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Cebrâil'in (a.s.) izini takip ederek yola çıktılar. Benî Kureyza yahûdilerinin olduğu yere geldiler. Kalelerinin çok yakınına kadar yaklaştılar. Benî Kureyza yahûdileri iyice muhasara altına alındı. Muhasara son derece şiddetlenmişti. Yahudiler, Peygamber efendimizden (s.a.v.) kendisiyle görüşmek üzere Ebû Lübâbe'yi istediler. Ebû Lübâbe'nin (r.a.) çoluk çocuğu ve malları Benî Kureyza yurdunda idi. Peygamberimiz, Ebû Lübâbeyi (r.a.) onların yanına gönderdi. Ebû Lübâbe yanlarına varınca, onu karşıladılar. Kadınlar ve çocuklar ağlaşarak, kendilerine acındırmağa çalışarak yardım bekliyorlardı. Yahudiler, Ebû Lübâbe'ye "Muhasara bizi mahvetti. Muhammed (s.a.v.) müsaade etse de buradan çıkıp, Şam'a veya Hayber'e gitsek bizim çarpışmağa gücümüz yok" "Ey Ebû Lübâbe, biz teslim olursak bize ne yapılacak" diye sordular. O da elini boğazına götürmek sûretiyle kesileceklerini ifâde eden bir işâret yapmıştı. Ebû Lübâbe "Vallahi onların yanından da henüz ayrılmamıştım ki, bu hareketimle, Allah'a ve Resûlüne karşı iyi bir iş yapmadığımı anlamıştım." dedi. Selâhiyetli olmadığı veya gizli kalması gereken bir şeyi söylemişti. Ama" bir kerre ağzından çıkmıştı. Ebû Lübâbe (r.a.) bu duruma çok üzüldü, çok pişman oldu. Gözlerinden akan yaşlar sakalını ıslattı. Kalenin arkasından bulduğu bir yolla, doğru Medine'ye gidip Mescid-i Nebevîye girdi. Kendisini direğe bağlattı. Allahü teâlâ hakiki bir tevbe nasîb edip, tevbe edinceye kadar yerinden ayrılmıyacağını, böyle olmadan Resûlullah'ın yüzüne bakamıyacağını, yemîn ederek, artık içinde Allah ve Resûlüne karşı hata işlediği bir memleketi görmek istemediğini söyledi. Ebû Lübâbe'nin (r.a.) düştüğü bu hata ile ilgili olarak şu âyet-i kerîme nâzil oldu. **"Ey îmân edenler! Allaha ve Resûlüne hainlik etmeyin. Bile bile aranızdaki emânetlere de hainlik etmeyin."**

Ebû Lübâbe (r.a.) Resûlullah'ın zevce-i mutahharası Ümm-i Seleme'nin (r.anha) kapısı önündeki direğe kendisini bağlatmıştı. Hava bir hayli sıcaktı. Bir hafta hiç bir şey yemeyip, kulakları işitemiyecek hale geldi. Ebû Lübâbe (r.a.) bu durumları yaşarken, müslümanlar da onun, yahûdilerin kalesinden dönmesini bekliyorlardı. Aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen Ebû Lübâbe dönmedi. Nihâyet durumdan haberdâr olunup, Resûlullaha arz edildi. Peygamber efendimiz **"Eğer doğruca, yanıma gelseydi, bağışlanmasını Allahü teâlâdan dilerdim. Madem ki, o kendisini bağlatmış, artık Allahü teâlâ tevbesini kabûl edinceye kadar onu bulunduğu yerde bırakırım"** buyurdu. Ebû Lübâbe (r.anh) bu şekilde direğe bağlı olarak altı gece kaldı. Ancak, her namaz vaktinde bağları çözülür, namazını kıldıktan sonra, yine direğe bağlanırdı.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ümm-i Seleme'nin (r.a.) odasında idi. O sırada, Ebû Lübâbe'nin (r.a.) tevbesinin kabûl olduğuna dair âyet-i kerîme nâzil oldu (indi). Âyet-i kerîmede **"Onlardan diğer bir kısmı da günahlarını itiraf ettiler ve** (evvelce yapmış oldukları) **iyi bir ameli sonradan yaptıkları başka bir kötü** (nifak) **ile karıştırdılar. Olur ki, Allah, onların tövbelerini kabûl eder. Çünkü Allah, Gafûr'dur** (çok bağışlayıcı), **Rahîm'dir"** buyuruldu.

Ümm-i Seleme vâlidemiz, seher vakti Peygamber efendimiz'in (s.a.v.) güldüğünü işitti. "Niçin gülüyorsun Yâ Resûlallah!" diye sordu. O zaman, Ebû Lübâbe'nin (r.a.) tevbesinin kabûl olduğunu buyurdular. Ümm-i Seleme (r.anha) müjdeliyeyim mi? Yâ Resûlallah!" diye sordu. **"Olur! Müjdelemek istiyorsan, müjdele"** buyurdu. Bu haberi duyan herkes, iplerini çözüp salıvermek için Ebû Lübâbe'ye doğru koştular. Ebû Lübâbe (r.a.) bunu kabûl etmedi. "Vallahi! Resûlullah (s.a.v.) bizzat kendi eli ile beni bırakmadıkça buradan ayrılmam" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) namaza giderken, uğrayıp salıverdiler. Ebû Lübâbe (r.a.) direğe ince, sağlam bir iple bağlanmıştı. Onun için ip, onun iki kolunu kesmişti. Uzun zaman bu kesikler geçmedi, iz olarak kollarında kaldı.

Ebû Lübâbe (r.a.) bu hâdise ile ilgili olarak şöyle anlatır: "Benî Kureyza Yahûdilerini kuşatmıştık. O zaman bir rüya gördüm. Şöyle idi: Kureyza yahûdileri, çok pis kokan bir kara balçık haline gelmişler! Onlardan uzaklaşma imkânım da yoktu. Az kalsın, onların o kötü kokularından ölecektim. Sonra, akan bir nehir gördüm onda yıkandım. Tertemiz oldum. Güzel bir koku da süründüm. Rüyamı Ebû Bekir'e (r.a.) anlattım. O rüyamı tâbir etti (yordu), "Dilin tutulacak, çok sıkıntılı bir işe gireceksin. Fakat kurtulacaksın" dedi. Direkte bağlı olduğum zaman Ebû Bekir'in (r.a.) sözü aklıma geldi. Tevbemin kabûl olacağına dair âyet ineceğini ümit etmiştim."

Ebû Lübâbe (r.a.) bu günahın işlendiği, Benî Kureyza yurduna dönmek istiyordu. Halbuki Allah ve Resûlüne karşı günah işlediği bu memlekete bir daha hiç girmiyeceğine dair yemîn de etmişti. Durumu Resûlullah'a (s.a.v.) arz etti. Allah ve Resûlü uğrunda, bütün malını bile verebileceğini söyledi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Malının üçte birini vermek senin keffaretine yeter"** buyurdu. Hazreti Ebû Lübâbe, malının üçte birini ayırıp, verilmesi gerekli kimselere dağıttı. Ondan sonra, vefât edinceye kadar kendisinden, hayırdan başka bir şey görülmediği bildirilmiştir.

Bu arada Benî Kureyza hâdisesi şöyle sona erdi: Benî Kureyza yahûdileri yirmibeş veya onbeş gün muhasara sonunda, teslim olmak zorunda kaldılar. Haklarında Sa'd bin Muâz'ın (r.a.) hüküm vermesini istediler. Sa'd bin Muâz'ın (r.a.) verdiği hüküm ile erkeklerin boynu vuruldu. Kaleden attığı taşla bir sahâbîyi şehîd eden Nübâte adında bir kadına kısas yapıldı. Daha önce müslümanlara iyilikleri dokunan bir kaç kişi afv edildi. Benî Kureyza meselesinin halledilmesi ile, Medine'nin etrâfı zararlı kimselerden temizlendi. Müslümanlar, uzun müddet harpsiz sakin bir devir geçirdiler.

Ebû Lübâbe (r.a.) Benî Kureyza gazâsından sonra Mekke fethine katıldı. O zaman, Amr bin Avfoğullarının bayrağı onda idi. Tebük gazâsında ve Veda Haccı'nda da bulunan Ebû Lübâbe Resûlullah'ın (s.a.v.) âhirete teşrîflerini de gördü. Bundan sonra, muharebelere katılmadı. Medine'de kalıp Evs kabilesinin temsilcisi olarak, halifelerin istişâre heyetlerinde (Danışma kurulu) yer aldı.

Ebû Lübâbe (r.a.) Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek sohbetlerinde bulunmalarına rağmen, az hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan, iki oğlu Sâib ile Abdurrahmân, Abdullah bin Ömer ile oğlu Sâlim bin Abdullah, azadlı kölesi Nâfi, Abdullah bin Ka'b, Abdurrahmân bin Yezîd bin Câbir, Ubeydullah bin Yezîd ve başkaları hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Lübâbe (r.a.) güzel bir ahlâka sahipti. Şefkat ve merhameti çok idi. Emr-i ma'rûf ve Nehy-i anil münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma) vazîfesini yerine getirme husûsunda pek titizdi.

Ebû Lübâbe'nin (r.a.) kendisini bağladığı direğin yerinde Medine-i Münevvere'de bugün taştan bir sütun olup, üzerine, Ebû Lübâbe (r.a.) ismi yazılmıştır.

---

1) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 452

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 457

3) El-İstiâb cild-4, sh. 168

4) El-İsâbe cild-4, sh. 168

5) Mevâhib-i Ledünniye cild-1, sh. 151

6) İbn-i Hişâm cild-3, sh. 248

7) Vâkıdî Megâzî cild-2, sh. 505

8) İnsân-ül-Uyûn cild-2, sh. 663

EBÛ MÛSEL-EŞ'ARÎ (r.a.)

Resûlullah'ın (s.a.v.) vâlilerinden. İsmi Abdullah'tır. Ebû Mûsâ künyesi ile tanınmış olup, babasının adı Kays; annesinin adı ise, Tayyibe binti Vehb bin Ak'tır. Nesebi, Abdullah bin Kays bin Selîm bin Hasan bin Harb bin Âmir bin Ganem bin Bekr bin Âmir bin Abd bin Vâil bin Naciye bin el-Cemâhir bin el-Eş'ar'dır. Bi'setten önce Yemen'in Zebid bölgesinde doğduğu bilinmekteyse de târihi belli değildir. 42 (m. 663) yılında Kûfe, diğer bir rivâyette Mekke-i Mükerreme'de vefât etti.

Ebû Mûsâ el-Eş'âri, müslüman olmasını, Buhârî ve Müslim'in ittifâkla bildirdiği hadîs-i şerîfte şöyle anlatmaktadır.

"Biz Yemen'de iken Peygamber efendimizin ortaya çıkışı haberi bize ulaştı. Ben, iki ağabeyim, (Ebû Bürde ve Ebû Rûhem olup, ben onlardan küçük idim) ve Eş'arî kabilesinden 52 veya 53 kişi bir gemiye bindik ve Resûlullah'ı görmek için yola çıktık. Ancak gemimiz hava muhalefeti sebebiyle bizi Habeşistan'a çıkardı. Orada Cafer bin Ebî Tâlib ile buluştuk ve müslüman olduk. Cafer "Resûlullah bizi, buraya gönderdi. Burada bir müddet oturmamızı emretti. Siz de bizimle burada bir müddet oturunuz" dedi. Bunun üzerine, biz de orada oturduk.

Daha sonra Resûlullah'ın müsaadesiyle Habeşistan hükümdârı Necâşî bizi iki gemiye bindirip Medine'ye gönderdi. Biz Medine'ye geldiğimizde, Resûlullah Hayber fethinde bulunuyordu. Bu savaşta yanında bulunmayanlara hisse vermediği halde bize ganîmetten hisse verdi..."

Eş'arîler, Medine'ye gelmekte oldukları sırada Resûlullah (s.a.v.) eshâbına **"Yanınıza öyle bir kavim gelecektir ki onlar, İslâmiyet için, sizden daha yufka yüreklidirler"** buyurdu. Bunların arasında Ebû Mûsâ el-Eş'arî de vardı. Eş'arîler Medine'ye yaklaştıkları zaman "Yarın, sevgililere, Muhammed'le (a.s.) Eshâbına kavuşacağız" diye şiir söylüyorlardı. Eş'arîler Medine'ye gelince Peygamber efendimize bi'at ettiler.

Müslümanlar arasında ilk defa müsâfehayı yapanlar onlardı. Resûlullah onları Medine'de Botham Meydanlığı'na yerleştirdi ve onlara buyurdu ki: **"Sizin hicretiniz iki defadır. Biri Necâşî'nin ülkesine, ikincisi de yurduma yapılan hicrettir."** Eş'arîler yatsıdan geç vakitlere kadar ibâdet ettiklerinden, Peygamber efendimizin yanına giderler ve O (s.a.v.) onların yanına gelirdi. Resûlullah (s.a.v.) Eş'arîler'e namaz kıldırdıktan sonra; **"Allahın size olan ni'metlerindendir ki, insanlardan bu saatte başka bir kimse namaz kılıyor değildir... Bu**

namazı sizden başka kılan kimse yoktur!" buyurur, onları takdîr ve teşvik ederdi. Ebû Mûsel-Eş'arî bu iltifâtlardan çok memnun olur, Allah'ın resûlüne ve müslümanlara sevgisi kat kat artardı. Kur'ân-ı kerîm'in Maide sûresi ellidördüncü (54) âyet-i kerîmesindeki "Allah'ın onları seveceği ve onların da Allah'ı seveceği bir kavim getirir" buyruğu hakkında Peygamberimiz **"Onlar işte bunun! Yani Ebû Mûsel-Eş'arî'nin kavmidir."** Yine: **"Seferlerde yoldaşlık eden Eş'arî cemaatinin gece vakti evlerine girdikleri zaman okudukları Kur'ânı, seslerinden çok iyi tanırım. Sefer halinde, geceleyin onların kondukları yerleri de gündüz görmemiş olsam bile Kur'ân seslerinden anlarım"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) mübârek hanımlarından Âişe-i Sıddîka (r.anha) ile bir gece bir yere gidiyorlardı. Ebû Mûsel Eş'arî'nin evinin hizasına gelince durdular. O Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Okumasını bitirinceye kadar beklediler. Hazreti Resûlullah, O'nu gündüz görünce akşamki hadîseyi anlatıp, eshâbına **"Buna muhakkak Davud'un güzel seslerinden bir ses verilmiş"** buyurarak meth etti. Ehl-i sünnet itikadındaki iki mezhep imamından biri olan Ebü'l-Hasan-i Eş'arî hazretleri Eş'arî kavmindendir. Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin amcası Ebû Âmir de, Resûlullah'ın kumandanlarındandı. Mekke-i mükerreme'nin fethinden sonraki Huneyn gazâsındaki Evtaş Mevkiindeki harbe amcasıyla katıldı. Ebû Âmir. İslâm Ordusu'nun Evtâş'taki birlik kumandanıydı, bu harbde yaralandı. Ebû Mûsel-Eş'arî amcasını yaralayanı öldürdü. Amcası, Resûlullah'a selâm, istiğfar etmesi vasıyyetiyle, Onu mücahitlerin kumandanı tayin ettikten sonra şehâdet şerbetini içti. Evtâş'da zafer kazanan Ebû Mûsel Eş'arî, Resûlullah'ın yanına dönüp, durumu arz edip amcasının vasıyyetini de söyledi. Bundan sonrasını Ebû Mûsel-Eş'arî şöyle anlatır: "Bunun üzerine Resûlullah abdest suyu istedi ve abdest aldı. Sonra ellerini kaldırıp: **"Allah'ım! Kulcağızın Ebû Âmir'i afv eyle!"** diye duâ etti. Duâ ederken (ellerini o kadar kaldırmıştı ki) ben iki koltuğunun beyazlığını gördüm. Sonra Resûlullah: **"Allahım, kıyâmet gününde Ebû Âmir kulunu şu yarattığın insanlardan çoğunun üstünde âlî bir makamda kıl"** niyazında bulundu. Bunun üzerine "Yâ Resûlallah, benim için de mağfiret dile! diye duâ istedim. Resûlullah benim için de: **"Rabbim, Abdullah İbni Kays'ın günahını afv eyle! Kıyâmet gününde onu en yüksek ve güzel makama koy!"** diye, duâ buyurdu."

Resûlullah, (s.a.v.) zamanında Zebid, Aden ve Yemen vâliliklerinde bulundu. Resûlullah (s.a.v.) Muaz bin Cebel ile birlikte Yemen'e vâli gönderirken ikisine şöyle buyurdu; **"Yemen'e vardığınızda halka kolaylık gösteriniz ve güçlük göstermeyiniz! Sevindirin de nefret ettirmeyiniz! Muhabbet ediniz de ayrılmayınız."** Resûlullah (s.a.v.) ile Zâtü'r-Rika gazâsında, Mekke'nin fethinde, Huneyn gazâsında bulundu. Hazreti Ömer'in hilâfetinde Kûfe, Basra vâliliklerine tâyin olundu. Burada vâli iken Ehvaz, İsfehân ve Nusaybin feth edildi. Hazreti Osman'ın halifeliği esnasında önce Basra daha sonra da Kûfe vâliliğine tayin edildi. Hazreti Ali zamanında da Kûfe vâliliğine devam etti. Cemel Vak'ası'na katılmadı. Sıffîn Muharebesinden sonra, sulh için Hazreti Ali'nin vekîli oldu. Hazreti Mu'âviye'nin hilâfeti zamanında vefât etti.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Kur'ân-ı kerîm'in bütün sûrelerini ezbere bilirdi. Hazreti Ebû Bekir'in (r.a.) hilafetinde Kur'ân-ı kerîm'i toplayan heyetteydi.

Safvân bin Süleymân diyor ki: "Resûl-i Ekrem efendimiz zamanında Hazreti Ömer ile Hazreti Ali'den ve Muaz ile Ebû Mûsel-Eş'arî'den başkaları fetvâ vermezdi." İslâm takvimini yazılarında ilk defa O kullandı. Haya sahibi olup çok edebliydi. Kendini, Kur'ân-ı kerîm'in Meryem sûresi seksendördüncü âyetindeki **"Biz onların ecel günlerini sayıyoruz"** (Bu muayyen bir müddettir) meâlindeki hâl üzerinde bulunurdu. Her an son nefesini düşünürdü. Dünyaya hiç değer vermezdi. Her halinde ve davranışında Allahü teâlâdan çok korktuğunu ifade eder, son

nefesi îmânla vermekten başka birşey düşünmezdi. Bu haline akrabaları "Kendine biraz acısan" diye tavsiyede bulunduklarında; "Atlar koştuğu vakit, son noktaya gelince nasıl bütün imkânlarını kullanırsa, ben de son noktaya geldiğimde bütün imkânlarımı kullanmak mecbûriyetindeyim" buyururdu. Böyle yaşayıp bu hâl üzerine vefât etti. Hanımına "Azığını hazırla, Cehennemin üzerinden geçilecek bir vasıta yoktur" buyururdu.

Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okuması, müfessir, müctehid olması ve Peygamberimizin iltifâtlarına mazhar olması sebebiyle şöhreti vaazı çok kalabalık olurdu.

Buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîme tazîmle çok hürmet ediniz. Zira bu Kur'ân-ı kerîm sizin için ecîrdir. Kur'ân-ı kerîme uyun. O'nu kendinize uydurmayınız. Kim Kur'ân-ı kerîm'e uyarsa, Kur'ân-ı kerîm onu Cennet bahçelerine götürecektir. Kim Kur'ân-ı kerîm'i kendine uydurursa (anladığı ve hesabına geldiği gibi kabûllenmek, mânâ vermek) Cehennemin alt katlarına baş aşağı düşeceklerdir."

"Âdem oğlu iki dere dolu altını olsa yine de tamam, yeter demez. Üçüncü bir dereyi doldurmaya çalışır. Âdem oğlunun karnını birazcık topraktan başka birşey doldurmaz."

"İnsan, dünyalık için acele ederse ahiretten uzaklaşır."

"İnsanların çoğu para kazanmak hırsıyla helak oldular."

"Kıyâmet günü güneş, insanların tepesinde olacak ve iyi ameller de gölge edecek."

Ebû Mûsâ el-Eş'arî, üçyüzaltmış hadîs-i şerîf rivâyet etti. Resûlullah'ın kendisine Hazreti Osman'ın başına felâket geleceğini ve Cennete gireceğini haber verdiğini rivâyet etti. Güneş tutulunca Resûlullah Mescid-i şerîfe gelip, namaz kıldıktan sonra **"Allahü teâlâ'nın irsal ettiği bu âyetler hiçbir kimsenin ne ölmesinden ne de hayatından dolayıdır. Lâkin Allahü teâlâ bu âyetlerle kullarını tahvif eder** (korkutur). **Bu kabilden** (tabiî) **bir hâdise gördüğünüzde Allah'a niyaza, Allaha karşı istiğfara** (koyulup) **iltica ediniz** (dönünüz)**."**

Kıyâmet günü, ibâdet ehli mü'minlerin, Allahü teâlânın cemâlini göreceği husûsunda; Resûlullah'ın (s.a.v.) gökyüzündeki aya bakıp: **"Şu ayı nasıl hiçbiriniz mahrûm olmaksızın görüyorsanız, Rabbinizi de öyle göreceksiniz. Artık güneşin tulû'unda da, gurubunda da evvelki namazların hiç birinden alıkonmamak elinizden gelirse** (ona) **çalışınız"** rivâyetinde bulundu.

Birgün Peygamberimiz Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye **"Cennet hazinelerinden (ve diğer rivâyette) arşın altındaki hazinelerden bir hazineye seni irşâd edeyim mi?"** Evet Yâ Resûlallah irşâd buyur, demesi üzerine Resûlullah: **"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah, de."** diye buyurdu.

"Allahü teâlâ gece günah işleyene sabaha kadar, gündüz günah işleyene de, tevbe etmesi için akşama kadar, mühlet verir. Güneş batıdan doğuncaya kadar böyle devam eder."

"Dünyayı seven Âhiretine zarar verir, Âhiretini seven dünyâsını zararlandırır. Bu böyle olunca, siz bâkiyi fâni üzerine tercih ediniz."

"Her kim Allahın rızasını kazanmak için bir mescid bina ederse, Allahü teâlâ da ona Cennet'te onun gibi bir ev bina eder."

"Mü'minler birbirini bağlayıp destekleyen bir binanın taşları gibidir."

"Sizden birisi bir cenâzeye rastlarsa, ayağa kalksın. Bu kalkması cenâze için olmayıp, cenâze ile beraber bulunan melekler içindir."

"Bana gelip benden soran ve bazı ihtiyâç dileğinde bulunanlar olur. Yanımda bulunan sizler de onlara yardımcı olun ki, ecir kazanasınız. Allahü teâlâ sevdiği şeyi, Peygamberlerin elinde kaza eder."

"Kırk gün helâl yiyenin kalbini Allahü teâlâ nurlandırır ve hikmet sözlerini kalbinden lisânına akıtır."

"Kişi sevdiği ile beraberdir."

"Kıyâmete yakın ilim kalkar, cehâlet her tarafı kaplar ve öldürme olayları artar."

Ev ziyâreti husûsundaki Adâb hakkında: **"İzin talebi üç defadır. Birincide susar ve gelenin kim olduğunu öğrenmek için dinlenir, ikincide hazırlanır, üçüncüde de kabûl veya reddeder."**

"Biriniz üç kere selâm verdikten sonra cevap alamazsa dönsün."

"Yaşlılara saygı göstermek, Allahü teâlâyı tazîmdendir."

"Kötü arkadaş, demircilerin körükleri gibidir. Şayet üflediği ateş kıvılcımları seni yakmazsa, kokusu sana bulaşır."

"Dirinin ağlamasıyla muhakkak ölü azâb olunur."

Peygamber efendimiz ipeği sağına, altını soluna koydu ve **"Bu ikisi ümmetimin kadınlarına helal, erkeklerine haramdır"** buyurdu.

---

1) Tabakât-ı İbni Sâ'd cild-1, sh. 348 cild-4 sh. 106

2) Sîret-i İbn-i Hişam cild-4, sh. 4

3) Buhârî cild-5, sh. 80, 82

4) Müsned cild-3, sh. 105, 155, 223

5) El-İsâbe cild-2 sh. 359

6) El-Milel ve'n-Nihal, cild-1, sh. 94

7) Metâli'-ün-nücûm cild-2, sh. 116

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebdiyye sh. 188, 1000

9) El-İstiâb cild-2, sh. 371

EBÛ MÜSLİM HAVLÂNÎ (r.a.)

Tâbiîn'in büyüklerinden bir fıkıh âlimi. İsmi Abdullah bin Sevb'tir. Ya'kûb bin Avf olduğu da söylenir. 62 (m. 682)'de Şam'da vefât etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hayatta iken müslüman oldu. Resûlullah'ı (s.a.v.) görmek için yola çıkmıştı. Fakat yolda iken Resûlullah (s.a.v.) ahirete teşrîf ettiler. Bunun üzerine yoldan geri döndüler. Ancak Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında Medine'ye geldi.

Ömer bin Hattab, Muaz bin Cebel, Ebû Ubeyde bin Cerrah, Ubâde bin Sâmit, Ebû Zer (r.anhüm) ve diğer tanınmış sahabîlerden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû İdrîs Havlânî, Şurahbil bin Müslim Havlânî, Âtiyye bin Kays gibi zâtlar da ondan hadîs-i şerîf, bildirmişlerdir. Hadîs sahasında güvenilir bir zât olarak bilinir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Allahü teâlâ bana, mal toplamamı, tacirlerden olmamı vahyetmedi. Fakat yakin sona gelinceye kadar, Rabbine hamd ile tesbih et, secde edicilerden ol. Rabbine ibâdet et diye, vahyetti"

"Gadap (kızgınlık) **şeytandandır. Şeytan ise ateştendir. Su ateşi söndürür. Sizden birisi kızdığı zaman abdest alsın."**

Ebû Müslim Havlânî (r.a.) şöyle anlatır: Bir gün Peygamber efendimiz, **"Birbirini sevenlere, Peygamberlerin** (a.s.) **ve şehîdlerin bile gıpta ettikleri** (imrendikleri) **nûrdan minberler vardır"** buyurdular.

Ebû Müslim Havlânî hazretleri daha sonra, şöyle bildirir: "Mescidden dışarı çıktım. Ubâde bin Sâmit, (r.a.) ile karşılaştım. Sana, Resûlullah'ın (s.a.v.) Allahü teâlâ'dan bildirdiği bir şey (Hadîs-i kudsî) söyliyeyim mi? dedi ve şöyle buyurdu: Allahü teâlâ buyurdu ki: **"Sevgim, benim için sevişenlere, benim için birbirini ziyâret edenlere, hak oldu."**

Ceylanlar, Ebû Müslim Havlânî hazretlerine uğradılar. Çocuklar Ona, ne olur. Allahü teâlâ'ya duâ et de ceylan bize duruversin, ona elimizle dokunalım sevelim diye, ondan istirhâmda bulundular. O da Allahü teâlâ'ya yalvardı. Çocuklar, ceylan duruverdiği için dokunup, sevdiler.

Muhammed bin Şuayb, bir zattan şöyle bildirir: "Humus'tan çıkıp, Şam'a doğru gidiyorduk. Gece sonunda, Humus'tan dört mil ötede Umeyr denen yere uğradık, orada bulunan kilise papazı bizim geldiğimizi duyunca, yanımıza geldi. Siz kimsiniz, dedi. "Şamlıyız" dedik. Siz, Ebû Müslim Havlânî'yi tanıyor musunuz? diye sordu. Evet, dedik. Ona gidince, selâmımı söyleyin. Kendisini kitaplardan Îsâ'nın (a.s.) yakın dostu diye gördüğümü söyleyin. Fakat göreceksiniz onu hayatta bulamıyacaksınız, dedi. Gerçekten Guta denilen yere vardığımızda onun ölüm haberi bize ulaştı."

"Ka'b-ul-Ahbar (r.a.) bana dedi ki: "Yâ Ebâ Müslim! Kavmin sana nasıl davranıyorlar." Cevâbımda, "Bana ikram ediyorlar, iyi davranıyorlar" dedim. Fakat, O, Tevrâtın böyle anlatmadığını söyledi. "Tevrat nasıl söylüyor" dedim. Dedi ki: Tevrat "Sâlih insana, insanların en düşmanı, onun kavmidir. En yakını onu rahatsız eder. Onunla mücâdele eder." buyuruyor. Bunun üzerine ben Tevrat doğru söylüyor, dedim.

"Eğer Cenneti ve Cehennemi gözümle görseydim, şimdiki yaptıklarıma ilâve edeceğim bir şey olmazdı. Çünkü, ben sanki her ikisini görmüş gibi hareket ediyorum."

Ebû Müslim Havlânî hazretleri evinin mescidine bir kamçı asmıştı. Kendi kendine, "Namaza kalk, yoksa seni kamçılarım" diye korkutur, "Ben, kamçıya daha lâyıkım" derdi.

Ebû Müslim hazretleri, zühd konusunda çok ileri derecelere varmıştı. Dünya işleri hakkında zarûret miktarı konuşurdu.

"Bu ümmeti üç kısım buldum. Birincisi, Cennete hesapsız girerler, ikinci kısmı, azıcık sorguya çekilir, ondan sonra, Cennete girerler. Üçüncü sınıf ise biraz azâb görüp, ondan sonra Cennete girerler. Ben, birinci kısımda olanlardan olmak isterim. Onlardan olamazsam, az bir hesaba çekilenlerden, onlardan da olamazsam, biraz azâb görüp, Cennete girenlerden olmak, isterim."

"Alçak ve düşük olan kimseler kibirlenir. Böyle kimseler övünür. Hata ve haksızlıkta ısrar edenler de bunlardır."

Ebû Müslim hazretleri, değer vermemeleri yüzünden belki selâmını almayıp, günaha düşerler korkusundan, karşılaştığı kimselere selâm vermekten çekinirdi.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 75

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 49

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 122

4) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 169

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 29

6) Tehzîb-üt-tehzîb cild-12, sh. 235

EBÛ RÂFÎ (r.a.)

İlk müslümanlardan. Meşhûr olan, isminin Eslem olduğudur. Künyesi Ebû Râfi'dir. Hazreti Ali'nin hilâfetinin ilk günlerinde vefât etti. Aslen Mısırlı'dır. Altı çocuğu vardı: Bunlar, Hasan, Râfi, Abdullah, Mûtemer, Mugîre ve Selmâ'dır. Önce Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) amcası Hazreti Abbas'ın kölesi idi. Hazreti Abbas onu Resûlullaha hibe etti. Böylece Resûlullahın (s.a.v.) aile efradı arasına girme se'âdet ve şerefine kavuştu. Peygamber efendimiz, (s.a.v.) Erkam bin Ebi'l-Erkam'ı, zekât memuru olarak göndermişti. O zaman Erkam (r.a.), Ebû Râfi'e "Bana bu işte yardımcı olursan, sana, toplanan zekâttan, toplayanlara ne verilirse, onu sana veririm" dedi. Ebû Râfi (r.a.) bunu Resûlullaha arz edince, **"Yâ Ebâ Râfi! Biz Ehl-i Beyt'teniz. Onun için bize sadaka (zekât) helâl değildir. Kavmin kölesi, kendilerinden sayılır."** buyurdu. Resûl-i ekrem efendimiz, amcası Hazreti Abbas müslüman olunca, sevincinden onu âzâd edip, Selmâ ismindeki âzâdlısı ile evlendirdi. Ondan Abdullah adında bir oğlu oldu. Bu oğlu büyüyünce Hazreti Ali'nin kâtibi olma şerefine kavuştu. Ebû Râfi âzâd edildiği zaman ağlamış, "Yâ Resûlallah! Beni niçin bırakıyorsun, bundan sonra da yanında kalacağım" demiştir. Hür iken de Resûlullahdan (s.a.v.) ayrılmamış, harb ve sulh zamanlarında da, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) hizmetinde bulunma ni'metine kavuşmuştur. Seferlerde Resûlullahın çadırını o kurardı.

Ebû Râfi (r.a.) İslâm'ın ilk zamanlarında müslüman olmasına rağmen müşriklerin şerrinden çekindiği için müslümanlığını açığa vurmamıştı. Bedir muharebesine kadar, Mekke'de kaldı. Bedir muharebesi olmuş, müşrikler mağlup olarak Mekke'ye dönmüşlerdi. Ebû Râfi (r.a.) bu sırada Zemzem kuyusunun yanındaki odasında kendi işi ile uğraşıyordu. Yanında Hazreti Abbas'ın zevcesi Ümm-i Fadl var idi. Ümm-i Fadl da müslüman idi. Bedir'de müslümanların, müşrikleri, büyük bir hezimete uğrattıklarını duyunca, çok sevinmişlerdi. Ebû Râfi ile Ümm-i Fadl bu sevinçli haberden konuşuyorlardı. Bu sırada oraya Ebû Leheb gelince, konuşmalarını kestiler. Ebû Leheb, Bedir gazâsına gitmemiş, yerine Âs bin Hişâm bin el-Mugîre'yi göndermişti. O zamanın âdetine göre harbe gitmiyen bir kimse, yerine başkasını göndermesi gerekiyordu. Ebû Leheb, gelince, kendisine Kureyş'in mağlubiyet haberini "verdiler. Bunun üzerine orada bir yerde oturdu. Ebû Râfi (r.a.) ile Ebû Leheb'in sırtları birbirine dönük bir vaziyette idi. Ebû Leheb otururken, Ebû Süfyân da Bedir'den dönmüştü. Bunu görenler, işte Ebû Süfyân geldi dediler. Ebû Leheb, Ebû Süfyân'a "Ey kardeşimin oğlu! yanıma gel," diye çağırdı. O'ndan, Bedir harbi hakkında bilgi istedi. "Anlat bakalım, nasıl oldu" diye suâl etti. Ebû Süfyân orada bir yere oturdu. Bir çok kimse de ayakta dinliyorlardı. Ebû Süfyân, şöyle anlattı. "Hiç sorma, müslümanlarla karşılaşınca, sanki elimiz kolumuz bağlı idi. İstedikleri gibi hareket ettiler. Bir kısmımızı öldürdüler, bir kısmımızı esîr ettiler. Vallahi ben bizimkilerden kimseyi kınayıp, ayıplamıyorum. Çünkü, o sırada öyle kimselerle karşılaştık ki, yer ile gök arasında siyah beyaz atlar üzerinde

beyazlara bürünmüşlerdi." Sessizce onları dinlemekte olan Ebû Râfi (r.a.) "Vallahi onlar meleklerdir" deyiverdi. Ebû Leheb, ona şiddetli bir tokat vurdu ve kaldırıp yere çarptı. Bir hayli onu dövdü. Bunun üzerine, orada bulunan Ümm-i Fadl, odanın direklerinden birini alıp, şiddetle Ebû Leheb'e vurdu. Ebû Leheb'in başından yaralandığını görünce, "Kimsesi yok diye onu güçsüz gördün değil mi?" dedi. Ebû Leheb, zelîl, hakîr ve horlanmış bir vaziyette dönüp, gitti. Yedi gün geçmişti ki, Allahü teâlâ ona, kara kızıl denen bir hastalık verdi. Bu hastalık onu öldürdü. Oğulları onu iki veya üç gece defn etmeden bıraktılar. Nihâyet pis bir şekilde kokmaya başladı. Herkes, Ebû Leheb'in yakalandığı hastalıktan, taundan kaçar gibi, kaçıyor ve sakınıyorlardı. Bunun üzerine Kureyş'den biri, Ebû Leheb'in oğullarına: "Yazık size, utanmıyor musunuz? Babanızı, kokuncaya kadar evde bıraktınız. Hiç olmazsa onu bir yere gömüp kaybedin" dedi. Oğulları o şahsa şöyle cevap verdiler "Biz ondaki cerahatlenmiş çıban ve sivilcelerden korkuyoruz" dediler. Bu defa adam onlara "Siz gidiniz, ben geliyorum, size yardımcı olacağım" dedi. Sonra, üçü bir araya geldiler. Onu yıkamadılar. Sadece yanına yaklaşmadan, uzaktan üzerine su serptiler. Yüklenip, kenar bir yere gömdüler. Leşi görünmeyinceye kadar, üzerine taş attılar. Ebû Leheb böylece ebediyyen azâb ve ateşler içerisinde kalacağı yurduna, geçiş âlemi olan, karanlık ve Cehennem çukuru kabrine girmiş oldu.

Ebû, Râfi (r.a.), Bedir gazâsından sonra Medine'ye hicret etti. Dâima Peygamber efendimizle (s.a.v.) beraber oldu. Resûlullah'ın (s.a.v.) himâyesinde olup, devamlı sohbetinde bulunan Eshâb-ı Suffa arasına katıldı.

Ebû Râfi (r.a.), Uhud ve Hendek gazvelerine iştirâk etmiş, Hazreti Ali'nin kumandasında Yemen'e gönderilen Seriyye'de bulunmuş, bu seriyyede Hazreti Ali'ye yardımcılık vazîfesi yapmıştır. Râfi (r.a.), Hazreti Ebû Bekir zamanında mürtedlerle yapılan muharebelerde bulunup, Hazreti Ömer devrinde de fetihlere iştirâk etmiştir. Hazreti Osman'ın zamanında, kendi halinde, sakin bir hayat yaşamış, ilimle meşgûl olup, pek çok talebe yetiştirmiştir.

Ebû Râfi (r.a.), Resûl-i Ekrem'in sünnet-i seniyyesini ve yüksek ahlâkını çok iyi bilirdi. Eshâb-ı kiram, ondan bu konuda çok istifâde etmişlerdir. Hatta İbn-i Abbas (r.a.) bir kâtip tutup, onun bu husûsta verdiği bilgileri yazdırmıştır.

Ebû Râfi'nın (r.a.), çok talebesi vardır. Oğullarından, Hasan, Râfi, Ubeydullah, Mûtemer, torunlarından, Hasan, Sâlim ve başkalarından Atâ bin Yesâr, Süleymân bin Yesâr bunlardandır. Ebû Râfi'den (r.a.) 68 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Ebû Râfi (r.a.): "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) abdest aldığı zaman, parmağının tamamen ıslanması için yüzüğünü hareket ettirdiğini, bildirmektedir." Yine Resûlullah'dan (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi nakleder **"Sizden birinin kulağı çınlasa, beni zikretsin ve bana salevât okusun."**

Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâm'a olan ikramdan daha fazlasını Peygamber efendimize ihsân etmiştir. Çünkü Adem'e (a.s.) yalnız isim bilgisi verildi. Peygamber efendimiz'e isim bilgisi verildikten sonra, bu isimlere âit şahıslar da bildirildi. Ümmetinden ne kadar kişi gelecekse hepsinin sûretleri kendisine sunulmuştur. Bu konuda Ebû Râfi (r.a.) şu hadîs-i şerîfi bildirir **"Âdem** (a.s.) **su ile çamur arasında iken, ümmetimin sûretleri bana sunuldu. Adem'e** (a.s.) **bütün isimler öğretildiği gibi bana da bütün isimler öğretildi."**

Hazreti Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) mübârek hanımlarından olan Mâriye'den İbrâhîm isminde bir oğlu dünyâya teşrîf etmişti. Ebû Râfi (r.a.), Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) müjde haberini getirdiğinde Peygamber efendimiz, Ebû Râfi'e bir köle bağışlamıştır.

Ebû Râfi'nin Peygamber efendimizden, rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: **"Allahü teâlânın kullarının en iyisi, borcunu en iyi ödeyenlerdir."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 73

2) El-İsâbe cild-4, sh. 67

3) Metâli-ün-nücûm cild-1, sh. 433

4) Ebû Dâvûd cild-1, sh. 166

5) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-2, sh. 344

6) Tehzîb-ut-tehzîb cild-1 2, sh. 92

7) Sahîh-i Müslim cild-1, sh. 502

8) Tehzîb-ul-Esmâ-ve'l-lugâ cild-2, sh. 230

9) El-İstiâb cild-4, sh. 68

10) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 717

11) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 183

EBÛ TALHA EL-ENSÂRÎ (Zeyd bin Sehl) (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından ve Ensâr'ın büyüklerinden. Adı, Zeyd bin Sehl bin Esved bin Haram bin Amr bin Zeyd-i Menât bin Adî bin Amr bin Mâlik en-Neccâr el-Ensârî'dir. Eshâb-ı kiramın meşhûr okçularındandır. Müslüman olmadan önce de okçuluğu ile meşhûrdu. Yiğitliği ve kahramanlığı ile birlikte bilhassa iyi ok atması ile tanınmıştı. Kendisinin okçuluğunu tanıtan bir şiiri vardır.

Zeyd'im ben, hem Ebû Talha'yım da.
Her gün bir av bulunur silâhımda.

Medine'de doğdu. Doğumu hakkında kesin bir târih bildirilmemektedir. Esas adı Zeyd olup, "Ebû Talha" künyesi ile meşhûr olmuştur. Babası Sehl, annesi de Ebâde binti Mâlik'tir. Hanımı, Hazreti Enes bin Mâlik'in annesi Ümmü Süleym binti Milhân'dır. Hazreti Ebû Talha'nın mensûb olduğu Amr bin Mâlik kabilesi, Peygamberimizin Mescidinin batı tarafında "Babürrahme" civarında ikâmet ediyorlardı. Hazreti Ebû Talha, Peygamberimizin İslâmiyeti tebliğ etmeye başladığı sırada kabilesinin reîsi (başkanı) bulunuyordu. Müslüman olduktan sonra, Resûlullahın çok sevdikleri ve itimad ettikleri Eshâbından oldu. Onunla beraber bütün harplere iştirâk etti ve çok kahramanlıklar gösterdi. Hicretin otuzdördüncü (m. 655) senesinde 70 yaşında iken vefât etti. Daha sonraki bir târihte de vefât ettiği bildirildi.

Hazreti Ebû Talha, İslâm güneşinin Mekke-i Mükerremede doğup cihanı aydınlatmaya başladığı sırada 20 yaşına erişmiş tam gençlik çağını yaşıyordu. Bu sırada Mâlik bin Nadr'dan dul kalan ve Hazreti Enes bin Mâlik'in annesi olan Ümmü Süleym ile evlenmek istedi. Bu Ümmü Süleym, cahiliye devrinde Mâlik bin Nadr ile evliydi. İslâmiyeti kabûl edince, kocası dininden ayrılması için çok uğraştı. Hazreti Ümmü Süleym'in müslümanlığı terk etmemesi sebebiyle Kocası Mâlik buna darılıp Şam'a doğru yola çıkmış, yolda da eşkiyalar tarafından öldürülmüştü. Eşinden dul kalan Ümmü Süleym, kendisi ile evlenmek isteyen Ebû Talha'ya (r.a.): "Benim de seninle evlenmek arzum yok değil! Senin bu arzunu red etmek istemezdim. Fakat ben, İslâmiyeti kabûl edip müslüman oldum. Sen ise, henüz müşriksin. Dînime göre, müslüman bir kadının, kâfir olan bir erkek ile evlenmesi caiz olmayıp, yasaktır. Eğer müslüman olursan, seninle evlenirim ve müslümanlığından başka bir şey de istemem." dedi. Ebû Talha da, Onun bu

talebini kabûl edip, müslüman oldu ve onunla evlendi. (Bkz. Ümmü Süleym). Hazreti Ümmü Süleym'den Abdullah ve Ebû Ümeyr adında iki oğlu olmuştur. Başka bir rivâyette de, Hazreti Ebû Talha'nın, İslâmiyeti kabûl edişi şöyle bildirilmektedir. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimiz, İslâmiyeti Medinelilere öğretip yaymak için Mus'ab bin Umeyr'i (r.a.) vazîfelendirmişti. Hazreti Mus'ab, Medine halkına İslâmiyeti anlatırken, bir gün Ebû Talha (r.a.) ile görüşüp, Onu da bu dîne girmeye davet etmişti. Hazreti Ebû Talha İslâmiyeti kabûl ettikten sonra, Mekke-i Mükerreme'ye giderek Resûlullah efendimiz ile görüşüp, Onunla konuşmak, sohbetinde bulunmak şerefine de kavuşmuştu. Mekke'de, Resûl-i Ekrem'e bîat ettikten sonra tekrar Peygamberimiz tarafından, Medineye gönderilmiş ve oradaki Ensâra İslâmiyeti tebliğ etmek, açıklayıp öğretmek için ta'yin olunan nakiblerden (temsilcilerden) biri olmuştu.

Hicretten sonra Peygamberimiz, Onun ile Muhacirlerden ve Cennet ile müjdelenenlerden Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrah arasında kardeşlik akdi yaptı. Resûlullah'a teslimiyeti ve bağlılığı, tarifi zor olan bir aşk derecesinde idi. Hazreti Ebû Talha, malı mülkü, çoluk ve çocuklarıyla birlikte hayatını Resûlullah'a hizmetle geçirmiştir. Resûlullah efendimiz kendisini çok severdi. Bedir'de ve diğer bütün muharebelerde Resûlullah'tan hiç ayrılmamıştı. Müşriklerle yapılan Uhud harbinde çok büyük fedâkârlıkları görülmüştür. Uhud'da, bir ara müslümanlar dağılmışlardı. Düşman askerleri tâ Resûlullah'ın yanına kadar yaklaşmışlardı. Bu durum, büyük bir tehlike arz ediyordu. Buna rağmen bir avuç fedakâr müslüman, Resûlullah'ın etrâfında halkalanıp, canlı bir duvar meydana getirdiler. Onu korumak için canlarını feda ettiler. Hazreti Ebû Talha da, Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmayanlardandı. Resûlullah'a saldıran ve O'na büyük sıkıntı veren müşriklere karşı eline geçirdiği bir kalkanı kullanıp vücudunu siper ederek, onlardan hiçbirisini Resûlullaha yaklaştırmamış ve bir yandan da son derece maharetle düşmana ok yağdırmaya devam etmiştir. O kadar ki, arkasında bulunan Resûlullah efendimiz arada bir mübârek başını kaldırır ve Ebû Talha'nın (r.a.) attığı okların isâbet ettiği yerleri gözetirdi. Resûlullah'a bir okun isâbet edeceğinden korkup: "Yâ Resûlallah! Anam babam, canım sana kurban olsun! Mübârek başınızı kaldırmayınız ki, size bir düşman oku isâbet edip zarar vermesin! Beni boğazlamadıkça, bunlar sana ulaşamazlar. Ben ölmedikçe size bir şey olmaz" diyerek Resûlullah'ı kendi nefsine tercih ederdi. Yüksek sesi ile düşmana korku salardı. Bundan dolayı Peygamber efendimiz, **"Asker içinde Ebû Talha'nın sesi, yüz kişiden hayırlıdır"** buyurdu. Uhud harbinin bu dehşet veren safhası, Allaha ve O'nun Resûlü Muhammed aleyhisselâma îmân edip, canlarını feda etmekte bir an dahi olsun tereddüt etmeyen müslümanlara Allahü teâlânın yardımı ulaşarak son buldu. Dağılan müslümanların, Resûlullah'ın etrâfında tekrar toplanması ile zafer kazanıldı.

Hendek harbinde de, kendisine ayrılan bölgeyi, kabilesi ile birlikte en iyi şekilde savunup korumuştur. Hazreti Ebû Talha, Hayber savaşında da, Resûlullahın maiyetinde muharebeye katılmış, hatta bu esnada Resûlullah'ın bir emrini müslümanlara tebliğ etmekle memur edilmişti. Şöyle ki, daha önce Arapların yediği ehli merkep eti, bu harp esnasında haram edilmişti. Bir ara müslümanlardan bazıları merkep eti yemek için ateş yakmışlar, bu etleri pişirmeye başlamışlardı. Müslümanların bu halinden haberdâr olan Resûlullah efendimiz, Hazreti Ebû Talha'yı gönderip, ehli eşek etini yemenin haram edildiğini bildirmesini istedi. Askerlerin karargâhına varan Ebû Talha (r.a.), hepsine bu emri tebliğ etmiş, ocakların üstünde pişen tenceredeki etler hemen dökülmüştü.

Hazreti Ebû Talha, Mekke'nin fethinde de, kendi kabilesi ile birlikte savaşa iştirâk etmiştir. Huneyn harbinde ise çok büyük fedâkârlıklar göstermiştir. Bu harpte yalnız kendisi yirmi müşrik (puta tapan) askerini öldürmüş ve Resûlullah efendimizin **"Her kim, kaç düşman askeri**

öldürürse, öldürdüğü kimselerin atı, silâhı ve diğer techîzatı öldürene âittir. Ganîmete dahil değildir." emirleri gereğince, 20 askerin bütün techîzatı kendisine kalmıştır.

Hazreti Ebû Talha, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Veda Haccında bulunduktan sonra, Medine'ye geri döndü. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) vefât ettiği zaman, kabr-i şeriflerini, Medine halkının âdetine uygun olarak kazmak şerefine de nail olmuştur.

Hazreti Ebû Talha, Resûlullah'ın vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk ve Hazreti Ömer'ül-Farûk'un halifelik zamanlarında yapılan harplerin de çoğuna katılmıştır. Bu muharebelerde de büyük kahramanlıkları görülmüş ve nice kâfirleri, dinden ayrılanları maharetle kullandığı oku ile yere sermiştir.

Resûlullah'ın âhirete irtihalinden sonra, Eshâb-ı kiramın her biri, onun ayrılık acısına dayanamayarak başka şehirlere hicret etmişlerdi. Hazreti Ebû Talha da, ayrılık üzüntüsü sebebiyle Şam'a gitti. Burada uzun müddet kaldı. Medine'ye dönüp, Resûlullah'ın kabr-i şerîfini ziyâret etmek arzusu her geçen gün fazlalaşmasına rağmen, ancak Hazreti Ömer'in şehîd edilmesine yakın bir zamanda gelebilmişti. Hazreti Ömer de, Ebû Talha'yı (r.a.) çok sever, ona çok güvenirdi. Sarsılmayan bir itimadı vardı. Nitekim Hazreti Ömer, kendisinin vefâtından sonra halife olacak kimsenin seçimini 6 kişilik bir şûrâ'ya (heyete) havale etmişti. Bu altı kişi, dünyâda iken Cennetle müjdelenmişlerdi. Bunlar, içlerinden birisini halife seçeceklerdi. Hazreti Ömer, bunların her birine ayrı ayrı nasihatte ve tavsiyelerde bulundu. Ayrıca, Medineli Sahâbîlerin en zengin olanlarından ve üstün cesâreti ile meşhûr olan, Ebû Talha'ya (r.a.) hitaben: "Ey Ebû Talha! Çok kerre Allahü teâlâ seninle, İslâmı azîz kılmıştır. Bu defa da hizmet eyle! Halifeyi seçecek şûra üyeleri bir evde toplanacaklar. Sen de, Ensârdan 50 kişi ile kapıda bekle, dışarıdan kimseyi içeri sokma. Üç gün içlerinden birini halife seçmek üzere onları teşvik et!" dedi. Halife seçimi, belirtilen sürede tamamlanıp, Hazreti Osman halife oldu.

Hazreti Ebû Talha, Hazreti Osman ve Hazreti Ali zamanlarında meydana çıkan karışıklıklara, fitnelere karışmamış, Medine'de bir köşeye çekilerek ibâdetle meşgûl olmuştur. Emevîler devrinde yaşı bir hayli ilerlemişti. 70 yaşında bulunduğu sırada kendisi bir gün Berâe (Tevbe) sûresini okurken 41.: **"Ey mü'minler gerek hafif** (süvari) **gerek ağırlıklı** (piyade) **olarak seferber olun ve mallarınızla canlarınızla Allah yolunda muharebe edin! Eğer bilirseniz, bu sizin için pek hayırlıdır"** âyet-i kerîmesi gelince, şecaat ve kahramanlık damarı kabarıp: "Rabbim beni gerek gençliğimizde, gerekse ihtiyârlığımda kâfirler ile harbe ve cihada davet ediyor. Çabuk beni harp için techîz ediniz ve yolculuk için lâzım olacak şeyleri hazırlayınız. Harbe gideyim!" dedi. Oğulları da: "Ey Babacığım! Resûlullah ile birlikte, O âhirete göç edinceye kadar cihadda bulundun. Sonra da Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer zamanlarında harblere katıldın. Şimdi harb etmek sırası bizimdir. Sen otur, biz gidelim" dediler ise de, Hazreti Ebû Talha: "Hayır, hayır! Ben gideceğim!" diyerek evvelki sözünden vazgeçmemiştir. Hicretin 34 (m. 654) senesinde, bir deniz harbi için hazırlanan orduya katılmış, fakat gemiye bindikten ve denize açıldıktan bir müddet sonra vefât etmiştir. Vefâtından sonra yedi gün kara parçası bulunamadığı için defn edilememiş, bu kadar uzun süre dışarıda kalmasına rağmen sanki hayatta imiş gibi mübârek cesedinin bozulmadığı görülmüştür. Gemi sahile yanaşınca karada bir yere defnedilmiştir. Vefât târihi ve yeri hakkındaki rivâyetler değişiktir. Medine'de iken vefât ettiği, cenâze namazını Hazreti Osman'ın kıldırdığı da bildirilmektedir. 51 (m. 671) yılında vefât ettiği de rivâyet edilmektedir. Hazreti Ebû Talha'nın, Resûlullah'ın vefâtından sonra tam 40 yıl oruç tuttuğunu Hazreti Enes bin Mâlik rivâyet etmektedir. Bu rivâyete göre, hicretin 50 veya 51. senesinde vefât ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Ebû Talha (r.a.), Peygamberimizin zamanında

ömrünün çoğunu harplerde geçirmiş olup, oruçlarını tutamamış olması sebebiyle kaçırdıklarını telafi için devamlı olarak bayram günler haricinde 40 yıl oruç tutmuştur. Bu rivâyet, hadîs âlimlerinin itirazlarına uğramamış ve sahih bulunmuştur.

Hazreti Ebû Talha'nın fazîleti, üstünlüğü ve kemâli çoktu. Resûl-i Ekrem'in yanında husûsi bir yeri vardı. Ona bağlılığı ve muhabbeti ile tanınmıştı. Resûlullah'ın uğrunda katlanmayacağı hiçbir fedâkârlık yoktu. Bütün harblerde, gözü ile Resûlullah'ı takibederdi. O'na bir zarar gelmemesi için, en sıkışık anlarında Onun yanına koşar ve vücudu ile Ona siper olmaya çalışırdı. Hayber seferinde, Resûlullah efendimiz harb ganîmeti olarak kendisine verilen Hazreti Safiyye'yi devesinin arkasına alarak, geri dönerken yolda devenin ayağının kayması ile her ikisi birden deveden düştüler. Bundan haberi olan Ebû Talha (r.a.), önündeki bütün engelleri en süratli bir şekilde aşarak, hemen yanlarına koştu ve Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) baygınlık hâlini görünce aklı başından gitti. Hemen onları ayıltmanın çarelerini aradı ve buldu. Sonra Peygamberimizi devesine bindirdi. Kendisi ve Hazreti Enes bin Mâlik, develerine binmiş oldukları halde, Resûlullah'ın iki yanına geçip dengeli bir vaziyette Medine'ye getirdiler.

Hazreti Ebû Talha, Medine'deki Sahâbîlerin en zenginlerindendi. Medine içinde Onun kadar malı mülkü olan pek azdı. Bütün malları, hayvanları Berha mevkiinde bulunuyordu. Burası Medine'deki Mescid-i Nebî'ye çok yakındı. Resûlullah efendimiz sık sık buraya uğrar, manzarasını seyreder ve meşhûr olan suyundan içerdi. Yine bir gün buraya uğradığında, Kur'ân-ı kerîmden Âl-i İmrân 92., **"Sevdiğiniz mallarınızdan infak etmedikçe, hayra nail olamazsınız"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bu âyet-i kerîmeyi işiten Hazreti Ebû Talha, hemen Resûlullah'a (s.a.v.) başvurarak, mallarının hepsini kendisine bağışlayıp istediği gibi kullanmasını teklif etti. Resûlullah efendimiz de bu malları akrabasına dağıtmasını isteyince emir buyurduğu şekilde, bütün mallarını akrabalarına sadaka olarak dağıttı. Bundan önce de, birçok defa mallarının hepsini Resûlullah'a bağışlamıştır.

Hazreti Ebû Talha'nın, Resûl-i Ekrem efendimize öyle bir sevgisi vardı ki, ona bir zarar gelmesinden çok korkardı. O'nun evinden sokağa çıktığını görünce, hemen o da dışarı çıkar, O'nu takibederdi. Bir aralık, Medine-i Münevvereye bir düşman saldırısı söz konusu olmuştu. Müslümanların korkusu ve telâşı artınca, Peygamberimiz durumu incelemek için, bir gece hayvanının sırtına binerek dışarıya çıkmıştı. Hazreti Ebû Talha da hemen çıkıp O'nu takibetti. Merak edilecek bir durum bulunmadığını görünce geri döndüğünde, Ebû Talha (r.a.) ile karşılaştı. Hazreti Ebû Talha'nın bu yakınlığı Resûlullah efendimizin, O'nun evini sık sık ziyâret etmesinden de anlaşılmaktadır. Hazreti Ebû Talha'nın üvey oğlu Enes bin Mâlik (r.a.), Resûl-i Ekrem'in bu sevgisini şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, dâima evimize gelip gider ve bizi memnun etmek için her şeyi yapardı. Resûl-i Ekrem'in bizimle olan yakınlığı o dereceye varmıştı ki, hepimizi ayrı ayrı sevindirir, benim ana tarafından kardeşim olan bir çocuğu, çeşitli latîfeleriyle eğlendirip neş'elendirirdi. Namaz vakti geldiği zaman, biz de Resûl-i Ekrem'e bir seccade yayar, arkasına dizilir, namazımızı kılardık."

Hazreti Ebû Talha'nın evinde güzel bir yemek pişirildiğinde mutlaka Resûl-i ekrem efendimiz hatırlanır, Onun bu yemeğe iştirâkini isterlerdi. Hazreti Enes şöyle anlatıyor: "Bir gün, üvey babam Ebû Talha (r.a.), tavşan avlamıştı. Tavşan evde pişirilmiş, Resûl-i Ekrem efendimiz için bir hisse ayrılmıştı." Resûl-i Ekrem'in bunu yiyip yimediği sorulunca da: "Evet, Resûlullah, onu yidi" demişti. Hazreti Enes'in annesi ve Ebû Talha'nın (r.a.) hanımı olan Ümmü Süleym (Rumeysa), bu gibi fırsatların hepsini hemen değerlendirirdi. Hazreti Enes bin Mâlik diyor ki: "Annem Ümmü Süleym? beni bir gün, Resûl-i Ekrem efendimize göndererek elime, taze

hurmalarla dolu bir kap vermişti. Resûlullah efendimiz, bundan mübârek elleriyle alarak, hanımlarından her birine gönderiyordu. Peygamberimiz, bunlardan arzu ettiği kadarını gönderdikten sonra geriye kalan hurmaları oturup yimişti. Onun yiyişinde hurmayı arzu ve iştahla yidiği belliydi."

Hazreti Ebû Talha, Resûlullah efendimize sevgisinin çokluğu sebebiyle, Ona âit her şeyi saklamak ve Onunla bereketlenmek, isterdi. Resûlullah efendimiz, Veda Haccı'nda mübârek başını tıraş ettiği zaman, mübârek saçından en evvel alan Hazreti Ebû Talha (r.a.) olmuştu. Başka bir günde, bir berber, Resûl-i Ekrem'i tıraş ederek mübârek saçlarını kesmiş, Hazreti Ebû Talha da, bütün bu mübârek saçları toplayarak evine götürmüş, onları hanımı Ümmü Süleym'e teslim ederek, Onun bu saçları tam bir itina ile saklamasını istemişti.

Resûl-i Ekrem efendimizin, Hazreti Ebû Talha'ya ve ailesine olan sevgisinin daha birçok delîlleri vardır. Birgün Ebû Talha'nın (r.a.) bir oğlu ölmüştü. Hanımı tekrar hamile kalıp, bir erkek çocuğu olunca, Resûlullah efendimiz Onu kucağına alarak, "Abdullah" ismini verdi ve onun için hayır duâda bulundu. Resûlullahın bu duâsı kabûl olunmuş ve bu Abdullah bin Ebû Talha, Ensârın en fazîletli gençlerinden biri olmuştur.

Hazreti Ebû Talha'nın fazîleti, üstünlüğü ve hadîs-i şerîf rivâyetindeki son derece ihtiyâtı ve titizliği, bu ilmin âlimlerince kabûl ve sağlam görülmüştür. Resûlullah (s.a.v.) efendimizden 92 hadîs-i şerîf bildirmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde, bazı dînî meseleler, harpler ve sevâbı çok olan ameller bildirilmektedir. Resûl-i Ekrem'in sohbeti ile şereflenen mümtaz, seçkin ve kıymetli bir zât olduğu halde, rivâyetlerinin az olmasının sebebi, kendisinin Resûl-i Ekrem'e âit hadîs-i şerîfleri, son derece ihtiyât ve dikkatle bildirmesidir. Bu hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

Kendisi şöyle anlatıyor: Bir gün Resûlullah'ın huzûruna girmiştim. Onu, tarif edilemiyecek bir şekilde neşeli ve güleryüzlü gördüm. Sebebini sorduğumda, buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Talha! Nasıl memnun olmayayım ki, biraz önce Cebrâil aleyhisselâm gelip, ümmetimden senin üzerine bir kerre salât ve selâm getiren kimse üzerine, Allahü teâlâ ve melekleri on kerre salât ve selâm getirir"** diye müjde vermek için Allahü teâlâ tarafından gönderildiğini söylemişti. **"İçinde köpek ve canlı resim bulunan eve melekler gelmez."**

"Bir müslümanın şerefi ile oynandığı, onun aleyhinde konuşulduğu yerlerde, kim ona yardım ederse, Allahü teâlâ da yardıma muhtaç olduğu gün kendisine yardım eder. Bir kimse, din kardeşini insanlar içinde aleyhinde konuşarak rezil edip, kusurlarını teşhir etmeye kalkarsa, yardım edilmeye muhtaç olduğu günde, Allahü teâlâ da onu rezil eder."

"Resûlullah efendimiz, bir kavim ile muharebe edip galip geldikten sonra, orada üç gün kalmayı tercih ederdi."

Resûl-i ekrem (s.a.v.) Bedir harbinde öldürülen Kureyş müşriklerinin hepsinin bir çukura gömülmesini emretti. Ondan sonra, onların gömüldükleri yere beraberce gitmiştik. Peygamberimiz (s.a.v.) oraya vardıklarında: **"Ey Ebû Cehil! Ey Utbe bin Rabia! Ey Velîd bin Utbe! Nasıl, Allahü teâlânın va'dinin hak olduğunu anladınız mı? Ben, Rabbimin bana va'd ettiğini hak olarak gördüm"** buyurdu. Hazreti Ömer sordu: **"Yâ Resûlallah! İçinde rûh olmayan cesetlerle mi konuşuyorsun?" Resûl-i Ekrem cevaplarında buyurdu ki:**

"Beni hak ile gönderen Cenâb-ı Hakk'a yemîn ederim ki, siz bile benim dediklerimi onlar kadar duyamazsınız."

Bir gün, bir cemaat ortasında oturuyorduk. Resûlullah (s.a.v.) geldi ve bize: **"Ne yapıyorsunuz?"** diye sordu. Dedik ki, "Yâ Resûlallah! Oturduk, konuşuyoruz. Müzakere ediyoruz." Bunun üzerine Resûl-i Ekrem Efendimiz: **"Meclis halinde oturduğunuz zaman, meclislerin hakkını veriniz!"** buyurdu. Kendisinden: "Meclislerin hakkı nedir? Yâ Resûlallah!" diye istirhâmda bulunduk. Buyurdular ki: **"Meclislerin hakkı, gözü yummak** (yani arkadaşlarının kusurunu görmemek), **selâma cevap vermek ve güzel söz söylemektir."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 504

2) El-İsâbe cild-1, sh. 566

3) El-A'lâm cild-3, sh. 58

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 4

5) Metâli'-ün-nücûm cild-2, sh. 13

6) Eshâb-ı Kirâm sh. 119, 218

7) Sahîh-i Buhârî, Cenaiz 43, Kitâb-ul-cihâd 29

8) Sahîh-i Müslim Adab: 23

9) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-3, sh. 315

EBÛ ZER GIFÂRÎ (r.a.)

Meşhûr Sahâbî. İlk müslüman olanlardandır. İsmi, Cündeb bin Cünâdedir. Müslüman olmadan önce künyesi Ebû Memle idi. Müslüman olunca Peygamberimiz (s.a.v.) Ona Ebû Zer künyesini verdi. Lakabı Mesih-ül-İslâm'dır. Benî Gıfar kabilesinden olup, doğum târihi bilinmemektedir. 32 (m. 652) senesinde Medine civarındaki Rebeze denilen yerde vefât etti.

Ebû Zer Gıfârî, Mekke'nin ticâret yolu üzerinde yaşamakta olan Benî Gıfâr kabilesindendir. Bunlar Arabistan'da bulunan diğer kabileler gibi cahiliyye devrinin her çeşit kötülüğünü işliyor ve putlara tapıyordu. Ticâret kervanlarını çevirip, yağmacılık yapmalarıyla tanınmışlardı. Ebû Zer Gıfârî de çevresinin tesiriyle bir müddet kervan soygunlarına katılmıştı. Kavmi arasında atılganlığı ve cesâreti ile şöhret bulmuş, gücü kuvveti ve yiğitliği ile o çevrede pek meşhûr olmuştu. Fakat o bütün bunlardan bir tad almıyor, zavallı insanların elleriyle yonttuğu putlara ilâh diyerek tapmasına şaşıyor, putlardan nefret ediyordu. Nihâyet bir gün herşeyin tek bir yaratıcısı olduğuna inanarak, yol kesme işinden vazgeçti. İnsanlardan uzak bir hayat yaşamaya ve Allahü teâlânın rızasına kavuşmak için kendisine yol gösterecek bir rehber aramaya, başladı. Üç sene böylece devam etti. Ebû Zer Gıfârî hidâyete adım adım yaklaşmakta iken, Muhammed aleyhisselâm'a Allahü teâlâ tarafından peygamberlik verilmişti. Artık insanlar birer ikişer müslüman olmakla şerefleniyor, İslâmın nûru âlemi aydınlatmaya başlıyordu. İslâmın doğuş haberi gün geçtikçe çevrede yayılıyor, müşrikler ise engellemek için çareler arıyordu. Nihâyet bu haber Benî Gıfâr kabilesinin yurduna da ulaşmıştı. Mekke'den gelen biri, Ebû Zer Gıfârî'nin "Lâ ilahe illallah" dediğini işitince, Mekke'de bir zât var, senin söylediğin gibi "Lâ ilahe illallah" diyor ve Peygamber olduğunu bildiriyor, dedi. Hangi kabileden olduğunu sordu. Kureyş'tendir dedi. Ebû Zer Gıfârî bu haberi işitir işitmez kardeşi Üneysi Mekke'ye gönderip bir haber getirmesini istedi. Üneys, Mekke'ye gidip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek cemâli, sohbeti ve ihsânları ile şereflendi. Hayran kaldı. Sonra tekrar memleketine döndü. Kardeşi Ebû Zer

hazretleri (Ne haber getirdin) diye sorunca, (Efendimiz, Vallahi öyle yüce bir zâtı gördüm ki, hep hayrı, iyiliği emr edip, kötülüklerden sakındırıyor) dedi. Ebû Zer Gıfârî, peki insanlar onun hakkında ne diyorlar dedi. Zamanın meşhûr şairlerinden olan kardeşi Üneys şöyle cevap verdi: "Şair, kâhin, sihirbaz diyorlar. Fakat onun söyledikleri ne kâhinlerin sözüne ne de sihirbazların sözüne benzemiyor. O'nun söylediklerini şairlerin her çeşit şiirleriyle karşılaştırdım. Onlara hiç benzemiyor, hiç kimsenin sözüyle ölçülemez. Vallahi o zât hakkı bildiriyor, doğruyu söylüyor. Ona inanmayanlar yalancı ve sapıklık içindedirler." dedi.

Ebû Zer Gıfârî kardeşinin getirdiği haber üzerine hemen Mekke'ye gitmeye ve Peygamberimizi (s.a.v.) görüp müslüman olmaya karar verdi. Eline bir değnek ve biraz da azık alarak büyük bir şevkle Mekke yoluna düştü. Mekkeye varınca halini kimseye anlatmadı. Çünkü bu sırada müşrikler Peygamberimize (s.a.v.) ve yeni müslüman olanlara şiddetli düşmanlık yapıyorlar ve bu düşmanlıklarını safha safha ilerletiyorlardı. Bilhassa müslüman olup da, kimsesiz ve garip olanlara işkence yapıyorlardı. Ebû Zer Gıfârî de Mekke'de kimseyi tanımıyordu. Garip ve yabancı idi. Bu bakımdan kimseye bir şey sormadan Kâ'be'nin yanına varıp oturmuştu. Peygamberimizi (s.a.v.) görmek için fırsat kolluyor, nerede olduğunu öğrenmek için bir işâret arıyordu.

Akşam üstü bir sokak köşesine çekildi. Hazreti Ali, Ebû Zer'i gördü. Garip olduğunu anlayarak alıp evine götürdü. Halinden bir şey sormadığı gibi Hazreti Ebû Zer de sırrını açmadı. Sabah olunca tekrar Kâ'be'ye gitti. Akşama kadar dolaştığı halde hiçbir ipucu elde edemedi. Eski oturduğu köşeye gelip oturdu. Hazreti Ali, o gece yine oradan geçerken, Ebû Zer'i görünce (Bu biçare hâlâ evini öğrenememiş) diyerek tekrar evine götürdü. Sabahleyin yine Beytullaha gitti, sonra oturduğu köşeye çekildi. Hazreti Ali tekrar evine davet edip götürdü. Nereden ve niçin geldiğini sordu. Ebû Zer hazretleri de, (Eğer bana doğru bilgi vereceğine kat'î söz verirsen, söylerim dedi. Hazreti Ali söyle halini kimseye açmam deyince Ebû Zer Gıfârî işittim ki, burada bir Peygamber çıkmış, onunla görüşmek ve ona kavuşmak için buraya geldim. Hazreti Ali sen doğruyu buldun, akıllılık ettin. Şimdi ben o zâtın yanına gidiyorum. Beni takip et benim girdiğim eve sen de peşimden gir dedi. Ebû Zer Gıfâ'ri, Hazreti Ali'yi takip edip, onunla birlikte Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek yüzünü görmekle şereflendi. Ve hemen "Esselâmü aleyküm" diyerek selâm verdi. Bu selâm İslâm'da verilen ilk selâm ve Ebû Zer Gıfârî de ilk selâmlayan kimse oldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) selâmına cevap verip, **"Allahın rahmeti üzerine olsun"** buyurdu. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Sen kimsin?"** diye sorunca ben Gıfâr kabilesindenim dedi. **"Ne zamandan beri buradasın?"** buyurdu. Üç gün üç geceden beri buradayım. **"Seni kim doyurdu?"** buyurunca Zemzem'den başka bir yiyecek, içecek bulamadım. Zemzemi içtikçe hiç açlık ve susuzluk duymadım, dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Zemzem mübârektir. Aç olanı doyurur."** buyurdu. Bundan sonra Ebû Zer Gıfârî, Peygamberimize (s.a.v.) bana İslâmı bildir dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) Ona Kelime-i şehâdeti okudu o da söyleyip, müslüman oldu. O ilk müslüman olanların beşincisidir.

Ebû Zer Gıfârî hazretleri müslüman olduktan sonra Kâ'be yanına gidip, yüksek sesle, **"Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah"** dedi. Bunu işiten müşrikler hemen üzerine hücum ettiler. Taş sopa ve kemik parçaları vurarak öyle dövdüler ki, kanlar içinde kaldı. Bu hâli gören Hazreti Abbas bırakın bu adamı öldüreceksiniz! O sizin ticâret kervanınızın geçtiği yol üzerinde oturan bir kabiledendir. Bir daha oradan nasıl geçeceksiniz dedi. Ebû Zer hazretlerini müşriklerin elinden kurtardı. Müslüman olmakla şereflenmenin verdiği şevkle öylesine seviniyor ve coşuyordu ki, ertesi gün gene Kâ'be'nin yanında Kelime-i şehâdeti

yüksek sesle bağıra bağıra söyledi. Bu sefer de üzerine hücum eden müşrikler yere yıkılıncaya kadar dövdüler. Yine Hazreti Abbas yetişip, ellerinden kurtardı.

Ebû Zer Gıfârî hazretlerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) kendi memleketine dönmesini ve orada İslâmiyeti yaymasını emir buyurdu. Ebû Zer Gıfârî bu emir üzerine kendi kabilesi arasına dönüp onlara İslâmiyeti anlatmaya başladı. Hicrete kadar bu hizmete devam etti. Birgün kabilesine Allahın bir olduğunu, Muhammed aleyhisselâmın onun Resûlü olduğunu ve bildirdiklerinin hak olduğunu anlattı. Sonra da tapmakta oldukları putların bâtıl boş ve mânâsız olduğunu söylemişti. Kendisini dinleyen kalabalıktan bir kısmı, "olamaz" diye bağrışmaya başladılar. Bu sırada kabilenin reîsi Haffaf bağıranları susturdu ve durun dinleyelim bakalım ne anlatacak dedi. Bunun üzerine Ebû Zer hazretleri şöyle devam etti. Ben müslüman olmadan önce bir gün Nûhem putunun yanına gidip, önüne süt koymuştum. Bir de baktım ki, bir köpek yaklaşıp, sütü içiverdi. Sonra da putun üzerine pisledi. Görüyorsunuz ki, put köpeğin üzerini kirletmesine manî olacak güçte bile olmayan bir taş! İşte sizin taptığınız şey! dedi. Köpeğin bile hakaret ettiği puta tapmak hoşunuza gidiyorsa buna çok şaşılır, işte sizin taptığınız budur, dedi. Herkes başını eğmiş duruyordu. İçlerinden biri, peki senin bahsettiğin Peygamber (s.a.v.) neyi bildiriyor. Onun doğru söylediğini nasıl anladın, dedi. Bunun üzerine Ebû Zer hazretleri yüksek sesle kalabalığa şöyle hitap etti. O, Allahın bir olduğunu, Ondan başka ilâh olmadığını, herşeyi yaratan ve herşeyin mâliki, sahibi olduğunu bildiriyor... İnsanları Allah'a îmân etmeye çağırıyor. İyiliğe, güzel ahlâka ve yardımlaşmaya davet ediyor. Kız çocuklarını diri diri gömmenin ve yaptığınız diğer her türlü kötülüğün, haksızlığın, zulmün, çirkinliğini ve bunlardan sakınmayı bildiriyor, dedi. Ebû Zer Gıfârî hazretleri İslâmiyeti uzun uzun açıkladı. Kabilesinin içinde bulunduğu sapıklığı bir bir sayıp, bunların zararlarını ve çirkinliğini gayet açık bir şekilde anlattı. Onu dinleyenler arasında başta kabile reîsi Haffaf, kendi kardeşi Üneys olmak üzere çoğu müslüman oldu. Diğerleri ise daha sonra Peygamberimizi görerek müslümanlığı kabûl ettiler.

Ebû Zer Gıfârî hazretleri bu hizmetleri yaptığı sırada, İslâmiyet Mekke'de ve civarında oldukça yayılmıştı. Müşriklerin zulmü de o derece artmış, İslâm uğrunda kanlar dökülmüş, ilk şehîdler verilmişti. İki defa Habeşistan'a, daha sonra Medine-i Münevvere'ye hicret yapıldı. Ebû Zer hazretleri de Medine'ye hicret etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hicretten sonra Eshâb-ı kiram arasında kurduğu kardeşlikte Ebû Zer hazretlerini de Münzir bin Amr hazretleri ile kardeş yaptı. Daha sonra İslâmı anlatması için tekrar kabilesi arasına gönderildi. Ebû Zer Gıfârî hazretleri hicretten sonra da kabilesi arasında İslâmı yayma hizmetinde bulunduğu için Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarında bulunamadı. Daha sonra O da Medine'ye gitti.

Ebû Zer Gıfârî (r.a.), Hendek savaşından sonra Medine'ye yerleşti. Bundan sonra Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanından ayrılmadı. Önce Resûlullahın (s.a.v.) hizmetini görür sonra da mescide gider başka bir işle meşgûl olmazdı. Peygamberimizin (s.a.v.) evinden bir fert gibi oldu. Her hareketinde ve her işinde Resûlullaha (s.a.v.) tâbi oldu. Bütün zamanını dîni öğrenmeye ayırdı. İlim öğrenmek husûsunda büyük gayret sahibi idi. Herşeyi Peygamberimize (s.a.v.) sorardı. Îmân, ihsân, emir ve nehiy husûsunda, Kadir gecesi ve daha birçok husûsların esrârını, izahını, namaza dair ince husûsları ve nice şeyleri Resûlullaha bizzat sorarak öğrenmiştir. Resûl-i Ekrem efendimiz de Ebû Zer'i çok sever ona husûsî iltifât buyururdu. Çok zaman gece geç vakte kadar Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda kalırdı. Peygamberimizin (s.a.v.) mahremi, sır dostu idi. Onunla mahrem meseleleri konuşurdu. Ebâ Zer hazretleri ayrıca Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek elini öpmek se'âdetine kavuşmuştur. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Resûl-i Ekrem ile ne zaman karşılaşsak müsafeha ederdik. Hatta bir gün beni

aramış ben yoktum. Aradığını duyunca hemen huzûruna gittim. Çok neşeli oturuyor idi. Kucaklaştık."

Ebû Zer, Resûlullah (s.a.v.) efendimize bi'at ederken (Hak teâlânın yolunda hiçbir kötüleyicinin kötülemesine aldanmıyacağına, ne kadar acı olursa olsun dâima doğru sözlü olacağına) söz vermişti. Ömrünün sonuna kadar hep böyle kaldı. Bu husûsta Resûlullah efendimiz, **"Dünyaya Ebû Zer'den daha sadık kimse gelmedi"** buyurmuşlardır. Resûlullaha (s.a.v.) anlatılamayacak derecede muhabbeti ve bağlılığı vardı. Bir defasında şöyle demiştir: (Yâ Resûlallah benim kalbim yalnız Allahü teâlânın ve sizin muhabbetinizle doludur. Bu muhabbet o derecede ki insanın kalbi ancak bu kadar muhabbetle dolu olur.)

İki ilim denizinin birleştiği nokta ve ilmin kapısı olarak vasıflandırılan Hazreti Ali, "Ebû Zer ilimde bir deryadır, insanların anlamaktan âciz olduğu çok ilmi biliyordu. Sonra ilmin üzerini kırba bağlar gibi bağlayıp, ondan hiç sızdırıp zayi etmemiştir." buyurdu. Hazreti Ömer, "Ebû Zer'in ilmi çok yüksektir." buyurdu. Abdullah İbn-i Mes'ûd (r.a.) da onun ilim husûsunda bu ümmetin en ileri gelenlerinden olduğunu bildirmiştir. O, Resûlullahın (s.a.v.) zamanında dinde fetvâ verenlerden biri idi.

Tebük muharebesinde Ebû Zer Gıfârî hazretlerinin devesi pek zayıf ve dayanıksız olduğu için geride kalmıştı. Yolun ortasında devesi çöküp kalınca, devesinden indi. Eşyasını sırtına yükleyerek orduya yetişti. Yalnız başına tenha bir yere oturdu. Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ebû Zer'i böyle tenhada görünce **"Allahü teâlâ, yalnız başına yürüyen, yalnız başına vefât edecek olan ve yalnız başına haşr olunacak olan Ebû Zer'e rahmet eylesin"** buyurmuşlardır. Mekke'nin fethine de kendi kabilesinin sancağını taşıyarak katılmıştır.

Ebû Zer (r.a.) dünyâya hiç değer vermezdi. Son derece kanaatkar, fakîr ve yalnız yaşardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu sebeble ona "Mesîh-ül-islâm" lakabını vermişti. Peygamberimize (s.a.v.) tam bağlanıp, O'nun sevip, beğendiğini seven, Onun sevmediğini ve beğenmediğini sevmeyen Ebû Zer (r.a.); Resûlullahın vefâtında da yanında bulunmuştur. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra bir köşeye çekilip, son derece mahzûn ve yalnız yaşadı. Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği devrinde de böyle yaşayıp, O'nun vefâtından sonra Şam'a gitti. Oraya yerleşti.

Hazreti Osman'ın halifeliğine kadar orada kaldı. Sonra Medine-i Münevvereye geldi. Şam halkına din bilgilerini öğretmekle meşgûl oldu. Şüphelilerden ve haramlardan son derece sakınırdı. Evinde bir günlük nafakasından fazlasını bulundurmaz, hep fakîrlere dağıtırdı. Hatta Şam'da bulundukları sırada bir gün Şam vâlisi tecrübe etmek için onbin dirhem altın göndermişti. Ebû Zer hazretleri altınları hemen fakîrlere dağıttı. Yanında tek altın bile saklamadı. Ertesi gün vâlinin hizmetçisi gelip, (Aman efendim, dün sana getirdiğim altınlar meğerse başkasına gidecekmiş. Yanlışlıkla sana getirmişim), deyince, Ebû Zer (r.a.), "Oğlum, onları fakîrlere dağıttım. Sen vâliden iki-üç gün mühlet iste, ben bu parayı hazırlarım, iade ederiz" dedi. Vâlinin adamı durumu vâliye anlattı. Vâli Ebû Zer'in (r.a.) doğru sözlü olduğunu anladı. Fakat oranın zenginleri Ebû Zer'în (r.a.) bu durumunu beğenmediler. Oradan gitmesi için Hazreti Osman'a mektûb ile bildirdiler. Böylece Medine-i Münevvere'ye davet edildi. Hazreti Osman, Şam halkının kendisinden şikâyet sebebini sordu. Ebû Zer de hâdiseyi olduğu gibi anlattı. Bunun üzerine Hazreti Osman (Yâ Ebâ Zer, halkı zühd yoluna zorla sokmak imkânsızdır. Benim vazîfem, onlar arasında Hak teâlâ hazretlerinin emriyle hükmetmek ve onları çalışma, iktisat tarafına teşvik eylemektir.) buyurdu. Sonra Ebû Zer (r.a.) Resûlullah bana **"Binalar Seldağı'na**

ulaştığı zaman, sen Medine'den ayrıl." diye emretmişlerdi, izin verirseniz, ben Medine'den gideyim dedi. Hazreti Osman müsâde buyurdular ve bir deve sürüsü ile, iki köle verdiler. Yetecek miktarda yiyecek ve hediyeler ile Medine-i Münevvere yakınlarındaki (Rebeze) adındaki köye gitmesini söylediler. Ailesi de Şam'dan buraya gönderildi. Ebû Zer Gıfârî (r.a.) buraya bir mescit yaptırdı. Vefât edinceye kadar, gelenlere İslâm dinini öğretti. Hadîs-i şerîfler rivâyet eyledi. Kalan ömrünü burada geçirdi ve orada da vefât etti. Vefâtı pek garip oldu. Hanımı ona bir elbise aradığında bana elbise değil kefen lâzımdır deyip, Resûlullahın (s.a.v.) kendisine nasıl vefât edeceğini söylediğini bildirdi: "İyi bir haber var, yakında Resûlullaha kavuşacağım" ve "Ey ölüm çabuk gel rûhum Rabbime kavuşmak sevgisiyle çırpınıyor" dedi. Hasta olduğu bir gün kızı veya hanımına dönüp, "Dışarıdan gelen olup olmadığını" sordu. Dışarı çıkıp baktıklarında bir şey görünmediğini bildirdiler. Bunun üzerine "Vefât zamanım henüz gelmedi. Şimdi siz bir koyun kesip hazırlayın. Cenâzemde sâlih bir topluluk bulunacak. Onlara ikram edersiniz. Yemeden gitmemelerini benim tenbîh ettiğimi söylersiniz" buyurdu. Arzusu yerine getirildi. Tekrar kızına veya hanımına dışarı çıkıp gelenlerin olup, olmadığına bakmasını isteyince, dışarı çıktılar. Uzaktan bir topluluğun gelmekte olduğunu görünce içeri girip haberi verdiler. Bunun üzerine kendisinin kıbleye karşı çevrilmesini istedi. Kıbleye döndükten sonra Hazreti Ebû Zer, "Bismillahi ve billahi ve alâ milleti Resûlullah" diyerek rûhunu Hak teâlâya teslim etti. Gelen misâfirler karşılanıp Ebû Zer Gıfârî'nin (r.a.) vefât ettiği bildirildi. Bunlar, "Böyle mübârek bir zâtın cenâzesinde bulunmak, Allahü teâlânın bize husûsi bir kerem ve lütfudur." diyerek, Ebû Zer'i (r.a.) gasl, techîz ve tekfîn edip namazını kıldılar ve defn ettiler. Tam gitmek üzereyken, Ebû Zer Gıfârî (r.a.) size selâm etti. Yemek yemeden gitmemenizi tenbîh eyledi diye bildirilince, hepsi oturup yemek yediler. Sonra durumu gidip halifeye bildirdiler. Ebû Zer (r.a.) vefât ettiğinde bir evi, üç koyunu ve birkaç keçisinden başka malı yoktu.

Abdullah İbn-i Mes'ûd, Ebû Zer'in vefâtını işitince, Resûlullah (s.a.v.), **"Ebû Zer yalnız, vefât eder ve yalnız haşr olunur"** buyurmuştu, diyerek ağladı. Hazreti Osman, Ebû Zer'e çok acıdı. Onun kızını kendi evlâtları arasına aldı. Ona fevkalâde yakınlık gösterdi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ebû Zer hazretleri hakkında buyurdu ki: **"Benim ümmetimde Ebû Zer, Meryem oğlu Îsâ'nın zühdüne sahiptir. Bu fıtrat üzere yaratılmıştır."**

"Îsâ aleyhisselâmın tevâzu'una bakmak kendisini mesrûr eden kimse, Ebû Zer'e nazar eylesin."

"Ebû Zer'den daha sâdık bir söz (lehçe) ne yeryüzü tanımıştır, ne de bir yeşillik üzerine gölge salmıştır. Yani onun gibi doğru sözlü bir kimse dünyâya gelmiş değildir."

Ebû Zer Gıfârî (r.a.), Peygamberimizden (s.a.v.) bizzat işiterek, ikiyüzseksenbir hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden Enes bin Mâlik, İbn-i Abbas, Hâlid bin Vehban, Zeyd bin Vehb, Hurşe bin Hurr, Cübeyr bin Nüfeyr, Ahnef bin Kays, Abdullah bin Samit, Amr bin Meymûn ve daha çok sayıda hadîs âlimi, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan rivâyet edilen bu hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almıştır.

Ebû Zer'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsî şöyledir:

(Mânâsı Allahü teâlâdan, sözleri Peygamberimizden olan hadîs-i şeriflere hadîs-i kudsî denir.)

Allahü tebâreke ve teâlâ hazretleri buyurdu ki: **"Ey kullarım! Şüphesiz zulmü kendime haram kıldım. Yani zulümden münezzehim. Bunu size de haram kıldım. Sakın kimseye zulüm etmeyin. Ey kullarım! Hepiniz, dalâlet, sapıklık üzere yaratıldınız. Yani din bilgilerini bilmiyordunuz. Ancak sizden hak yoluna hidâyet ve îmân etmeğe muvaffak eylediğim kimseler hidâyete kavuştu, dalâletten kurtuldu. Benden hidâyet isteyiniz, sizi hidâyete kavuşturayım."**

"Ey benim kullarım, hepiniz açtınız. Fadl ve keremimle sizleri yedirip içirip doyurdum. Benden yiyecek içecek talep ediniz ki, size bunun sebeplerini ve yolunu kolaylaştırayım."

"Ey benim kullarım hepiniz çıplaktınız, hepinizi ben giydirdim. Benden giyecek talep ediniz ki sizi giydireyim."

"Ey benim kullarım! Siz gece-gündüz kast ile hata edersiniz. Ben ise şirkden başka bütün günahları affediciyim. Bana istiğfar ediniz ki sizi mağfiret edeyim."

"Ey benim kullarım! Şüphesiz siz bana hiç bir zarar veremezsiniz ve bana hiç bir faide sağlayamazsınız. Ben bunlardan münezzeh ve müberrâyım. Ben ganiyy-i mutlakım siz de fakîr-i mutlaksınız."

"Ey benim kullarım! Eğer sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz, insanlarınız, cinleriniz, takvânın en yüksek derecesinde olsa, benim mülkümde zerrece artış olmaz. Zühd ve takvânızın fâidesi yine sizedir."

"Ey benim kullarım! Sizin öncekileriniz ve sonrakileriniz insan ve cinleriniz, yani hepiniz en âsî bir kimse gibi hep, isyankâr ve günahkâr olsanız, benim mülkümden zerre eksilmez. Bunların zararı, ziyanı size ulaşır."

"Ey kullarım! Öncekileriniz ve sonrakileriniz, insanlarınız ve cinleriniz, yeryüzünde biryerde el kaldırıp benden isterseniz, (Ben de dilersem), her istediğinizi veririm. Böylece benim mülkümden bir şey eksilmiş olmaz, iğne denize daldırıldığı zaman iğne denizden birşey eksiltir mi? Ucunda kıymetsiz bir yaşlık kalır."

"Ey kullarım! Sizin amel ve ibadetlerinizi, her işinizi, ilmi ezelîm ve hafaza meleklerim ile zapt ve hıfz ederim. Sonra işlerinizin karşılığını âhirette noksansız veririm. İşte bu şekilde her kim bir hayır işlerse, bana hamd ü sena eylesin. Bu da benim ihsânımdır. Bundan başka iş işleyenler de beni değil, kendi nefislerini kötülesinler. Zira kötülük işleyenler, irâde-i cüz'iyyeleri ile kendi nefslerine uyarak günah işliyorlar."

Hazreti Ebû Zer'in rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bir kısmı da şunlardır:

"Akıllı olan kimse zamanını üçe bölmeli, bir kısmını ibâdetle, bir kısmını nefis muhâsebesi ile diğerini de öbür işlerini yapmakla geçirmelidir."

"Nerede olursan ol, takvâ üzerine bulun, Allahtan kork."

"Eğer iyilik yapmaya gücün yetmiyorsa, hiç olmazsa kötülük etme bu da nefsin için verilmiş bir sadakadır."

Ebû Zer hazretleri buyurdu ki:

"Günün deven gibidir. Başını tutarsan, yahut bağlarsan, bedeni sana tâbi olur. Yani sabahleyin tâat, ibâdet ve bir hayır işlersen, günün sonu da öyle gelir."

"Şüphesiz malının iki ortağı vardır. Biri semâvî âfetler, diğeri de vârisler. Şu hâlde eğer malından nasîbi enaz olan kimse olmak istemiyorsan ve buna gücün yetiyorsa, Allahü teâlâ'nın yolunda sarf et."

"Bir günlük nafakaya râzı ol. Hayırlı işleri kaçırmaktan kork ve sakın. Dünyan oruç, iftarın ölüm olsun."

"Fakr yani, ihtiyâç hali benim için zenginlikten ve hastalık da sıhhatli olmaktan daha sevgilidir." Bu söz yüksek derecelerini göstermektedir.

"İnsan ne kadar dünyâ malı toplarsa o kadar dünyâya düşkün olur."

"Yalnızlık kötü arkadaşla bulunmaktan iyidir, iyi arkadaşla beraber olmak da yalnızlıkdan iyidir."

"En garîb ve en çok muhtaç olduğun gün, kabre konduğun gündür."

Süfyân-ı Sevrî şöyle anlatmıştır: Ebû Zer Gıfârî hazretleri bir gün Kâ'be'de ayağa kalkıp, ey kardeşlerim geliniz toplanınız! Bu şefkatli kardeşinizin nasihâtlarını dinleyiniz, diye bağırdı. Bunun üzerine insanlar yanına gelip, etrâfına halka oldular ve Onu dinlemeye başladılar. Sözüne şöyle başladı: "Sizden biriniz bir yolculuğa çıkarken hazırlık yapıp azığını yanına alır değil mi? Gideceği yere sağ sâlim varmak için tedbirler alır değil mi? Evet dediler. Sonra şöyle devam etti; Siz öyle bir yolculuğa çıkacaksınız ki, bu yolculuk çok zor ve çok uzundur. Bu yolculuk âhiret yolculuğudur. Bu çetin yolculukta size lâzım olacak ve sizi kurtaracak olan azığı hazırlayınız! Dinleyenler dediler ki, o azık nedir? Buna da şöyle cevap verdi:

Kabrin azâbından ve dehşetinden kurtulmak için gecenin karanlığında namaz kılınız. Mahşer günü güneşin şiddetli sıcağından kurtulmak için oruç tutunuz. Kıyâmet gününün çetin zorluklarından kurtulmak için mallarınızdan (zekât) sadaka veriniz. Haccı yapınız. Hayır söyleyip, kötü sözlerden sakınınız. Kıyâmetde her sözünüzden hesaba çekilirsiniz. Dünyayı, ahireti kazanacak bir yer olarak değerlendiriniz. Helâl olan şeyleri arayınız. Mallarınızı üçe ayırıp, bir kısmı ile çoluk çocuğunuza helâl yiyecek temin ediniz, bir kısmını sadaka olarak veriniz, diğer kısmını da size faydalı olan şeylere harcayınız." Bunları söyledikten sonra daha yüksek bir sesle: "Ey insanlar peşinden yetişilmeyen bir hırs sizi mahvediyor..." dedi.

Ebû Zer Gıfârî (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Bir gün mescide girdim. Resûlullah (s.a.v.) yalnız oturuyordu. Ben de yanına oturdum, buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Zer, mescide girince iki rekât namaz** (tahıyyet-ül-mescid) **kılmak gerekir. Kalk kıl."** Kalktım iki rekât tahıyyet-ül-mescid namazını kıldım sonra yine Resûlullahın yanına varıp oturdum. Dedim ki, Yâ Resûlallah (s.a.v.) Bana namaz kılmayı emir buyurdunuz. Bu namaz nedir? **"Azı ve çoğu Allahü teâlânın koyduğu bir ibâdettir."** buyurdu. Dedim ki, Yâ Resûlallah hangi amel daha efdaldir. **"Allahü teâlâya îmân etmek ve onun yolunda cihad yapmak."** buyurdu. Yine dedim ki, Yâ Resûlallah îmân bakımından en kâmil mü'min hangisidir? **"Ahlâkı en güzel olanıdır."** buyurdu. Dedim ki, Yâ Resûlallah mü'minlerin en emîni kimdir? **"İnsanlara elinden ve dilinden zarar gelmeyen kimsedir."** buyurdu. Dedim ki, Yâ Resûlallah en efdâl hicret hangisidir? **"Günahlardan uzaklaşmaktır."** buyurdu. Dedim ki, Yâ Resûlallah en efdal namaz hangsidir? **"Duâsı fazla olan namazdır."** buyurdu. Yâ Resûlallah, oruç nedir? dedim. **"Ecrini, mükâfatını bizzat Allahü teâlânın katkat vereceği bir farzdır** (ibâdettir)." buyurdu. Yâ

Resûlallah hangi cihad daha efdaldir? dedim. **"Mal ve canı ile yapılan cihadtır"** buyurdu. Dedim ki, Yâ Resûlallah hangi köleyi azat etmek daha efdaldir?

"Madden ve manen kıymetli olanı" buyurdu. Sadakanın en efdali hangisidir? Yâ Resûlallah dedim. **"Az da olsa fakîrin gönlünü almak için verilendir."** buyurdu. Dedim ki, Yâ Resûlallah, Allahü teâlânın indirdiği âyetler içinde en faziletlisi hangisidir? **"Âyet-el-kürsî'dir."** buyurdu.

Ebû Zer hazretleri devam ederek, Peygamber efendimize (s.a.v.) Peygamberler ve onlara gönderilen kitaplar hakkında da suâller sorup aldıktan sonra, Sözüne şöyle devam etmiştir. Yâ Resûlallah bana nasîhat et dedim. **"Sana Allah'tan korkmayı tavsiye ederim, işin başı budur."** Yâ Resûlallah biraz daha dedim. **"Sana Kur'ân-ı kerîmi okumayı tavsiye ederim. O senin için yeryüzünde nûr, gökte meleklerin övgüsüdür"** buyurdu. Biraz daha dedim. **"Çok gülmeyi terk et, çok gülmek kalbi öldürür, yüzün nûrunu giderir."** buyurdu. Biraz daha nasîhat buyur, Yâ Resûlallah dedim. **"Susmayı tercih et sadece hayır söyle, bu şeytanı senden uzaklaştırır dîne uymakta sana yardımcı olur."** buyurdu. Biraz daha Yâ Resûlallah dedim. **"Cihad et, çünkü cihad ümmetimin zühdüdür."** buyurdu. Biraz daha dedim. **"Miskinleri (fakîrleri) sev, onlarla bulun."** buyurdu. Biraz daha Yâ Resûlallah dedim. **"Kendinden aşağı olanlara bak, senden üstün olanlara bakma, çünkü içinde bulunduğun hal senin için ni'mettir"** buyurdu. Biraz daha Yâ Resûlallah dedim. **"Akrabanı ziyâret et, onlar seni ziyâret etmeseler de."** buyurdu. Biraz daha Yâ Resûlallah dedim. **"Allahü teâlâya itaat et, kınayanların kınamasına aldırma"** buyurdu. Biraz daha nasîhat et, Yâ Resûlallah dedim. **"Acı da olsa Hakkı söyle"** buyurdu. Biraz daha istedim. Sonra da elini göğsüme koydu ve şöyle buyurdu: **"Tedbir almak gibi akıllılık yoktur. Haramlardan el çekmek gibi vera yoktur. Güzel ahlâk gibi de soyluluk yoktur."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 156

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, sh. 219, cild-2, sh. 354

3) El-A'lâm cild-2, sh. 140

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1 2, sh. 90

5) El-İsâbe cild-4, sh. 62

6) El-İstiâb cild-4, sh. 61 (İsâbe kenarında)

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1002

8) Eshâb-ı Kirâm sh. 331

9) Şezerât-üz-Zeheb cild-2, sh. 39

10) Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-2, sh. 83

11) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 17

12) Kâmûs-ul-A'lâm cild-2, sh. 716

13) Sahîh-i Buhârî, fedâil-ül-eshâb 11, Menâkıb-ul-ensâr 33

14) Sahîh-i Müslim Fedâil-ul-eshâb 132

15) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 155

EBÛ SAÎD-İ HUDRÎ (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. İsmi Sa'd, nesebi Sa'd bin Mâlik bin Sinân bin Ubeyd bin Sa'lebe bin Elcebr bin Af bin Haris bin Hazrec'dir. Kendisi ve babası sahabedendir. Babası Uhud gazâsında şehîd oldu. Uhud'da onüç yaşında idi. Diğer gazâlarda bulundu. 64 (m. 683)'de vefât etti. Kabrinin İstanbul'da Kariyye Câmiî yanında olduğu bildirilmektedir.

Peygamberimizin (s.a.v.) hicretinden on sene önce doğdu. Peygamber efendimiz Medine'ye hicret edince annesi Hazreti Enise ve babası Hazreti Mâlik bin Sinân müslüman oldular. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) müslüman anne ve babanın bulunduğu bir evde büyüdü. Bu sebeple İslâmiyeti çocukluğundan itibâren kabûl etmiş, İslâm terbiyesiyle yetişmişti.

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) Peygamberimizin hicretinden sonra yapılan Medine'deki Mescid-i Nebevî'nin inşasında çalışmıştı. Yaşı küçük olması sebebiyle Bedir ve Uhud gazâlarına katılamadı. Bedir gazâsına babası Mâlik bin Sinân (r.a.) katıldı. Şehîd olmak için ön saflarda kahramanca çarpıştı. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) Uhud harbine katılmak için babasıyla Peygamber efendimize müracaat ettiler. Bu hadîseyi Ebû Sa'îd (r.a.) şöyle anlattı: "Uhud günü Peygamber efendimize arz olunduğum zaman onüç yaşında idim. Babam beni Resûlullahın (s.a.v.) yanına götürüp "Yâ Resûlallah! Bu yavrumun yaşı her ne kadar küçükse de iri kemiklidir. Vücudu gelişkindir. İzin verirseniz, bizimle gelsin!" dedi. Peygamber efendimiz beni yukarıdan aşağıya kadar süzdükten sonra: **"Onu geri çeviriniz"** buyurdular. Benim gibi yaşı küçük olanlar Medine'de kadınları ve çocukları korumakla vazîfelendirildiler.

Babası Hazreti Mâlik bin Sinân Uhud gazâsında, Resûlullah efendimiz yaralanınca, mübârek yanaklarından akan kanı emmekle şereflenmiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz, Hazreti Mâlik için: **"Kanım, kanına dokunan, karışan kişiye Cehennem, ateşi dokunmaz."** buyurdu. Babası Mâlik bin Sinân bu gazâda şehîd oldu.

Uhud gazâsından dönüşte Peygamberimizi (s.a.v.) nasıl karşıladıklarını Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Annem ile birlikte Peygamber efendimizi karşılamağa, O'nun mübârek cemâlini görmeğe gittiğimizde, babamın şehîd olmakla şereflendiğini öğrenmiştik. Peygamberimize bakarken O da bizi gördü. Bana buyurdu ki: **"Sen, Sa'd bin Mâlik misin?"** Ben de "Evet babam, anam sana feda olsun Yâ Resûlallah" dedim. At üzerinde idi. Yanına yaklaştım, mübârek dizlerinden öpmekle şereflendim. Bana: **"Allahü teâlâ, babana ecrini versin"** buyurdular.

Babasının şehâdetiyle evin bütün yükü Hazreti Ebû Sa'îd'in omuzlarına yüklendi. Evin geçimini sağlıyacak kimse olmadığı için, ailesi bir hayli sıkıntıya düştü. Annesi ile çok sabırlı olduklarından dertlerini sıkıntılarını kimseye söylemezlerdi. Aç kaldıkları zaman karınlarına taş bağlayarak, açlıklarını gidermeye çalışırlardı. Bir gün annesi dayanamamış: "Evlâdım, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kendisine başvuranları hiç geri çevirmiyor, onlara yiyecek birşey bulup veriyor. Sen de git, belki hakkımızda hayırlı olur" diyerek Ebû Sa'îd'i, Resûlullaha gönderdi." O'nu, Eshâbına nasîhat verirken buldu. Oturup dinlemeğe başladı. Bir ara Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Kim Allahü teâlâdan başka her şeyden yüz çevirir ve her şeyi Allahü teâlâdan beklerse, Allahü teâlâ onu ganî eyler, zengin kılar. Sabırdan üstün bir rızık yoktur. Eğer sabra râzı değilseniz, isteyiniz vereyim"** buyurdu. Bu mübârek sözleri işiten Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî, Peygamber efendimizden bir şey isteyemedi. Eve gelip durumu annesine olduğu gibi anlattı. Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) bu hareketinden sonra işleri yolunda gitti. Medine'nin en zenginlerinden oldular.

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) Benî Mustalak gazâsına, sonra da Hendek gazâsına katılıp, gösterdiği kahramanlıkları Peygamberimiz pek beğenmişti. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) Hendek savaşının hafiflediği bir öğle üzeri, Resûlullah efendimizden evine kadar gitmek için izin istedi. Peygamberimiz (s.a.v.) izin verip buyurdu ki: **"Yanına silahını al. Benî Kureyzâ yahudilerinin sana zarar vermelerinden korkarım."**

Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî de, emir gereğince silahlarını alarak evine gitti. Hanımı kapıda duruyordu. Kıskançlık gayretiyle, hanımının içeride durması gerekirken niçin dışarıda beklediğini sorunca hanımı: "Niçin bana kızıyorsun? İçeriye gir de gör." dedi. Eve girdiklerinde yatağın üzerinde kocaman siyah bir yılan yatıyor gördüler. Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî mızrağını çekip yılana batırdı. Sonra yılanı yataktan kaldırınca, yatak üzerinde yılanın yerinde bir gencin yatmakta olduğu görüldü. Mızrağın ucundaki yılanı bahçeye çıkarıp astılar. Yılan titreyerek öldü. İçerde yataktaki genç de can çekişerek öldü. Yılanın mı, yoksa o gencin mi önce öldüğünü tesbit edemediler. Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî hemen gelip, Peygamber efendimize hâdiseyi bildirdi ve "Yâ Resûlallah, onun dirilmesi için Allahü teâlâya yalvarır mısınız?" dedi. Peygamber efendimiz de: **"O Medine'deki müslüman olan cinnilerdendir. Onlardan bir şey görürseniz, onlara oradan gitmesi için üç gün müsâde ediniz. Bundan sonra, size tekrar görünecek olursa, onu öldürünüz. Çünkü, o, şeytandır."** buyurdu.

Hendek gazâsında müşrikler çok şiddetli saldırıyorlardı. Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî bir ara Peygamberimize yaklaşarak "Yâ Resûlallah, yüreğimiz ağzımıza gelmiş bulunuyor, okuyacağımız bir duâ var mıdır?" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Evet! Var. Ey Allah'ım, açık ve korkulu yerlerimizi kapa, bizi, bütün korktuklarımızdan emîn eyle, diyerek duâ ediniz."** buyurdular. Hepimiz duâ ettik, yalvardık Çok geçmeden şiddetli bir fırtına esdi. Düşman karargâhını alt üst ederek düşman hezimete uğradı, dağılıp gitti.

9 (m. 630) senesinde Alkame bin Muhrez'in (r.a.) emri altında küçük bir sefere çıktılar. Bu seferi Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî şöyle anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) Alkame'yi bir sefere göndermişti. Ben de seferde bulundum. Hedefe yaklaştığımız sırada, kumandanımız askeri ikiye ayırdı. Bir kısmını Abdullah bin Huzafe'ye (r.a.) verdi. Ben de onunla birlikte idim. Abdullah bin Huzafe (r.a.) Bedir gazâsına katılmış kahramanlardan olup, çok şakacı bir kimseydi. Yolda bir yerde, dinlenme molası verildi. Ateş yakıldı. Kimimiz ateşle ısınıyor, kimimiz de ateşte bazı işlerimizi görüyorduk. Bir ara Hazreti Abdullah askerlere dedi ki: "Sizler bana itaat etmekle vazîfelisiniz, öyle değil mi?" Onlar da: "Evet" dediler. Hazreti Abdullah: "Öyleyse her dediğimi yapmalısınız," deyince, onlar da: "Elbette yaparız" dediler. Hazreti Abdullah: "Şimdi size emrediyorum. Hepiniz bu yanan ateşe giriniz" dedi. Bunun üzerine, askerlerin çoğu hemen yerlerinden kalkıp ateşe atılmaya hazırlandılar. Hazreti Abdullah, yerlerinden kalkan bu askerlerin emre itaatteki gayretlerini görüp çok sevindi ve buyurdu ki: "Durunuz! Ben sizin itaatinizi denemek için böyle söyledim," dedi. Bu seferden dönüşte, bu ateş hadîsesini Peygamber efendimize anlattık. Buyurdular ki: **"Size bir günahı emredene itaat etmeyiniz."** Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî, 30 kişilik bir seriyye kumandanlığına getirildi. Bu seriyye Medine'den hareket etti. Yolda müslüman olmayan bir Bedevî grubuna rastladılar ve onlara misâfir olmak istedilerse de kabûl etmediler. Müslümanlar orada istirahat ederlerken bu Bedevîlerin reîslerini bir akrep soktu. Oradakiler reîslerini kurtarmak için bir çok çarelere baş vurdularsa da şifa hasıl olmadı. Bedevîlerden bazıları: "Şu karşıda istirahat eden kâfileye gidip, akrep sokmasına karşı yapılacak tedâviyi soralım. Belki bilen vardır" dediler. Birkaç kimse Eshâb-ı kirama (r.anhüm) gelip: "Ey insanlar! Reîsimizi biraz önce akrep soktu. Bildiğimiz çarelere başvurduk, fakat şifa

hasıl olmadı, içinizde bu işi bilen var mı?" dediler. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.); "Evet ben bu işi halledebilirim. Fakat önce siz bizim talebimizi red ettiniz, bizi misâfir kabûl etmediniz. Buna karşılık olarak sizden bir sürü koyun alırız" dedi. Reîsin yanına vardılar. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.), reîsin yarasına yedi defa Fâtiha sûresini okudu. Okuma biter bitmez, reîs hemen ayağa kalkıp ileri-geri yürümeğe başladı. Artık üzerinde hiçbir hastalık eseri kalmadı. Bedeviler, Eshâb-ı kirama (r.anhüm) anlaştıkları sürüyü verdiler. Sonra da bu sürüyü aramızda paylaşalım diyen Eshâba (r.anhüm), Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî: "Hayır! Peygamber efendimize bu hadîseyi anlatırız, koyunları da kendilerine arz ederiz. Nasıl emir buyururlarsa öyle hareket ederiz" dedi. Sefer dönüşünde, bu hadîseyi anlattılar. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Fâtihanın bu kadar tesirli bir duâ olduğunu sana kim öğretti?"** buyurarak taltif ettiler. Sonra iyi hareket ettiklerini açıkladılar.

Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî bu gazâlardan başka Hudeybiye, Hayber, Mekke, Huneyn, Tebük gazâlarına da iştirâk etti. Peygamberimizle birlikte 12 gazâya katılmakla şereflendiği açıklanmıştı.

Peygamber efendimizin âhirete irtihâlinden sonra Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.), Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman'ın halifelikleri zamanlarında Medine'de fetvâ ile meşgûl oldu. 36 (m. 656) senesi Hazreti Ali'nin zamanında her türlü fitneden uzak olmaya çalıştıysa da bozuk fırkalardan Haricîlerle yapılan Nehrevan harbine katıldı. Bu savaştan sonra Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) ile beraber olduğu günlerdeki bir hadîseyi hatırladı. Bir gün, Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâbına (r.a.) bir şeyler taksim ediyorlardı. Bir adam gelip: "Yâ Resûlallah! Adâlet üzere hareket et" dedi. Peygamber efendimiz de: **"Ben adâlet etmezsem, kim eder?"** buyurdu. Bu hadîse esnasında Hazreti Ömer de orada idi. Bu adama çok kızdı ve Resûlullaha (s.a.v.) dönerek "Yâ Resûlallah! Müsâde buyurursanız, şu adamın kellesini uçurayım" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona dönerek **"Hayır, bırak. Onun bir takım arkadaşları olacak ki, onlar sizin namazlarınızı, oruçlarınızı beğenmiyecek. Fakat onlar, bir ok, yayından nasıl çıkarsa, dinden öyle çıkacaklardır. Bunların içinde öyle bir adam bulunacak ki, memelerinden biri kadın memesi gibidir. Bunlar, insanlar fetret devrinde iken zuhur edeceklerdir** (meydana çıkacaklardır)**."** buyurdukları sırada, **"İnsanlar içinde öyleleri vardır ki, sen zekâtı dağıtırken seni kaşla gözle muaheze ederler"** âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî, "Ben, Peygamberimizin işâret buyurduğu bu adamı, Hazreti Ali'nin (r.a.) öldürdüğünü gördüm. Bu adam aynen Peygamberimizin tarif ettiği gibiydi." buyurdu.

Bir rivâyete göre; Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî, İstanbul'un fethi için gelen asker arasında idi. Düşmanlarla çarpışırken Edirnekapı civarında şehîd oldu. Kabrini, Fâtih Sultan Mehmed Han'ın hocası Akşemseddîn hazretleri keşfetti. Kabri, eskiden kilise olup, câmiye çevrilen Kariye Câmiinin bahçesindedir. Bir rivâyete göre de; 74 (m. 693) senesinde bir Cuma günü vefât etti. Medine'de Bâki kabristanına defn edildi.

Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî hadîs-i şerîf ve fıkıh ilimlerinde çok üstün derecelere sahipti. 1170 adet hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî ders verirken çevresinde büyük bir kalabalık hasıl olur, sorulan bütün suallere cevap verirdi. Talebelerinden Kuz'a şöyle anlattı: "Hocamın huzûruna gitmiştim. Çok kalabalıktı, herkesin dağılmasını bekledim. Sonra huzûruna yaklaştım. Peygamber efendimiz nasıl namaz kılardı diye sordum. Buyurdular ki: "Resûlullah (s.a.v.) öğle namazına durdukları zaman birimiz kalkar evine gelir, abdestini tazeledikten sonra mescide döner, Peygamber efendimizi daha birinci rek'atte bulurdu."

Hak ve hakîkati müdafaa etmek hakkında duymuş olduğu bir hadîs-i şerîfi hemen her yerde rivâyet ederdi. Fakat, "Hak ve hakîkate hizmette kusur ederim" endişesiyle ağlardı. Rivâyet ettiği, herkes tarafından tanınmış olan bir hadîs-i şerîfde Peygamberimiz buyurdular ki: **"İçinizden biri, bir münkeri** (yasak edileni) **görürse ve ona eliyle mani olabilirse, hemen ona mani olsun. Eliyle mani olamazsa diliyle, dili ile de mani olamazsa onu kalbiyle yapsın. Bu da imânın en zayıfıdır."**

Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî, doğru bildiği bir husûsu söylemekten çekinmezdi. Çok cesur, fedakâr ve sabırlı bir zât idi. Temiz ve sade bir yaşayışı vardı. Böyle olmayı severdi. Muhtaç olanlara yardım eder, onları evine alıp terbiye ederdi.

Buyurdular ki: "Hazreti Peygamberimize bir kimse geldi. (Kardeşim ishal oldu. Ne yapayım) diye sordu. Peygamber efendimiz **"Bal şerbeti içir"** buyurdu. Soran kimse gidip, kardeşine bal şerbeti içirdi. Ertesi gün geri gelip, kardeşine bal şerbeti içirdiğini ama ishalinin arttığını söyledi. Resûlullah efendimiz yine **"Git ve ona bal şerbeti içir"** buyurdu. O kimse gitti ve ertesi gün tekrar gelip, kardeşine bal şerbeti içirdiğini ve ishalinin daha da arttığını söyleyince bu defa Peygamber efendimiz: **"Allahü teâlânın kelâmında yanlışlık olamaz. Kusur kardeşinin karnındadır. Git ve ona bal şerbeti içir,"** buyurdu. O kimse bu defa da bal şerbetini içirince kardeşi iyi oldu."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları:

"Yatağına girdiğinde üç kerre (Estağfirullah'el azîm, ellezi lâ ilahe illâ hüvel hayyel kayyûm ve etûbü, ileyhi) diyen kimsenin günahları deniz köpükleri veya Temim diyarının kumları veya ağaç yapraklarının sayısı veya dünyânın günleri kadar çok olsa da, Allahü teâlâ onun günahlarını bağışlar."

"İnsanların yaptıklarını yazan meleklerden başka melekler de vardır. Yollarda, sokak başlarında dolaşırlar. Allahü teâlâyı zikredenleri ararlar. Zikredenleri bulunca, birbirlerine seslenirler: "Buraya geliniz, buraya geliniz derler." Kanadları ile, onları sararlar. O kadar çokdurlar ki, göke varırlar. Kullarının her işini bilici olan Allahü teâlâ, meleklere sorarak: (Kullarımı nasıl buldunuz?) buyurur. (Yâ Rabbî! Sana hamd ve sena ediyorlar ve senin büyüklüğünü söylüyorlar) derler. (Onlar beni gördüler mi?) buyurur. (Hayır görmediler) derler. (Görselerdi nasıl olurlardı?) buyurur. (Daha çok hamd ederlerdi ve daha çok tesbih ederlerdi ve daha çok tekbir söylerlerdi) derler. (Onlar benden ne istiyorlar?) buyurur. (Yâ Rabbî! Cennetini istiyorlar) derler. (Onlar Cenneti gördüler mi?) buyurur. (Görmediler) derler. (Görselerdi nasıl olurlardı?) buyurur. (Daha çok yalvarırlardı, daha çok isterlerdi. Yâ Rabbî! Bu kulların Cehennemden korkuyorlar. Sana sığınıyorlar) derler. Allahü teâlâ; (Onlar Cehennemi gördüler mi?) buyurur. (Hayır görmediler) derler. (Görselerdi nasıl olurlardı?) buyurur. (Görselerdi, daha çok yalvarırlardı ve ondan kurtulmak yoluna daha çok sarılırlardı) derler. Allahü teâlâ, meleklere: (Şahid olunuz ki onların hepsini affeyledim) buyurur. (Yâ Rabbî o zikredenlerin yanında, filan kimse zikir etmek için gelmemişti. Dünya çıkarı için gelmişti) derler. (Onlar benim misâfirlerimdir. Beni zikredenlerle beraberim. Onların yanında bulunanlar da, zarar etmezler) buyurur."

"Sünnete uygun olarak ezan okuyan müezzinin sesini duyan, insan ve cinler, taşlar, tuğlalar, ağaçlar, kıyâmet günü o müezzin için şehâdet ederler."

"Bir kimse, hoşlandığı bir rüya görürse, o, Allah'tandır. Allah'a hamd etsin. Onu sevdiği kimseye anlatsın. Sevmediği bir rüya görürse, o da şeytandandır. Şeytanın şerrinden Allah'a sığınsın. Bu rüyasını da hiç kimseye anlatmasın. Böyle yaparsa, görmüş olduğu kötü rüya kendisine zarar vermez."

"Sizden evvelkiler içinde bir adam vardı. Doksandokuz kişi öldürmüştü. Sonra (Dünyanın en büyük âlimi kimdir) diye soruşturdu. Ona bir rahib gösterildi. Bunun üzerine rahibin yanına gitti. (Doksandokuz adam öldürdüm, tevbe etsem olur mu?) diye sordu. Rahib: (Tevben kabûl olunmaz) dedi. Bunun üzerine o adam, rahibi de öldürdü. Onunla yüzü doldurdu. Sonra yer yüzü halkının en büyük âlimini sorup araştırdı. Ona âlim bir kimseyi tavsiye ettiler. Âlime sordu. (Yüz adam öldürdüm. Tevbe etsem kabûl olur mu?) Âlim: "Evet, senin tevbe etmene kim engel olabilir? Filan yere git, orada Allahü teâlâya ibadetle meşgûl olan insanlar vardır. Onlarla beraber Allahü teâlâya ibadet et. Memleketine dönme. Zira orası fenâ bir yerdir) dedi. Bunun üzerine adam yola çıktı. Yarı yola vardığında öldü. Rahmet melekleri ile azâb melekleri bu adam hakkında münâkaşa ettiler. Rahmet melekleri (Bu adam candan tevbe ederek geldi.) dediler. Azâb melekleri, (Bu adam hiçbir iyilik işlememiştir) dediler. Bunun üzerine insan kıyâfetinde bir melek bunların yanına geldi. Melekler onu aralarında hakem yaptılar. Melek şöyle dedi: (İki taraftaki mesafeyi mukayese ediniz. Hangi tarafa daha yakın ise adam o tarafındır.) Mesafeyi ölçtüler. Adamı varacağı yere daha yakın buldular. Bundan dolayı onu rahmet melekleri aldılar."

"Eshâbıma dil uzatmayınız. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd (875 gr.) **hatta yarım müd sadakasına yetişemez."**

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) **âzâd ettiği bir kimse anlatır: "Ben, Ebû Sa'îd ve Resûlullah** (s.a.v.) **mescide girmiştik. Birisi mescidin ortasında, dizlerini karnına yapıştırarak parmaklarını kenetlemiş, oturuyordu. Hazreti Peygamberimiz işâret etti ise de o kimse işâreti fark edemedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz** (s.a.v.) **Ebû Sa'îd'e dönerek, "Herhangi biriniz mescidde parmaklarını kenetlemesin. Çünkü, parmaklarını kenetlemek şeytanın işidir. Biriniz mescidde bulunduğu müddetçe, mescidden çıkıncaya kadar namazda sayılır." buyurdu.**

"Sizden biriniz esnediği zaman, elini ağzına koysun. Çünkü şeytan ağzına girer."

"Allah için tevâzu edeni Allahü teâlâ yükseltir. Kibir edeni de Allah alçaltır. Allah'ı çok zikredeni Allahü teâlâ sever."

"Mezar, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur."

"Giyiniz, yiyiniz, içiniz fakat, midenizi yarıya kadar doldurunuz. Çünkü, az yemek, nübüvvetden bir cüzdür."

Biri, Resûlullah efendimizin ardında namaz kıldı. Peygamber efendimizden evvel rükû'a varıyor yine ondan evvel başını kaldırıyordu. Hazreti Peygamberimiz, namazdan sonra: "Bunu yapan kim idi?" diye sordular. O kimse (Benim Yâ Resûlallah) dedi. Bunun üzerine "Namazın noksan olanından sakınınız. İmâm rükû'a vardığında rükû'a varınız. Başını kaldırdığında başınızı kaldırınız." buyurdu.

"Merhamet etmiyene merhamet olunmaz."

"İki huy vardır ki, bir mü'minde bulunmazlar. Biri cimrilik, diğeri de kötü ahlâktır."

"Hastaları ziyâret ediniz, cenâzeleri de takip ediniz. Bu size ahireti hatırlatır."

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) buyuruyor ki, Peygamber efendimiz, neşelenip eğlenen bazı insanları görünce buyurdu ki: **"Eğer ölümü düşünseydiniz, lezzetler size tatsız gelirdi ve bulunduğunuz şu halden ayrılırdınız."**

Hazreti Ebû Sa'îd-i Hudrî anlatıyor. "Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna gittim. Kadife ile örtünmüş idi. Sıtma harareti o kadifeden çıkıp, his olunurdu. Elimizi, mübârek bedenine koyamazdık. Hayret ettik. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"En şiddetli sıkıntı Peygamberlere olur. Ama peygamberlerin sıkıntılara sevinmesi, sizin ihsânlara sevinmenizden fazladır."**

"Bir kul (Lâ ilahe illallah) ve (Allahü Ekber) dediği zaman, Allahü teâlâ; "Kulum doğru söylüyor, ibâdete lâyık olan ilâh ancak benim" der. Kul, "Lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh" dediği zaman, Allahü teâlâ "Kulum doğru söylüyor. Benden başka ilâh yoktur. Şerikim, benzerim, dengim yoktur." der. Kul: (Lâ ilahe illallah ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah) dediği zaman, Allahü teâlâ; "Kulum doğru söylüyor. Güç ve kuvvet benimdir" buyurur. Bu kelimeleri ölüm ânında söyliyen kimseyi Cehennem ateşi yakmaz."

"İnsanlara teşekkür etmiyen Allahü teâlâya şükretmiş olmaz."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 336, 345, 1001

2) Eshâb-ı Kirâm, sh. 329

3) Mektûbat-ı İmâm-ı Rabbânî, cild-1, 203. mektûb

4) Tehzîb-üt-Tehzîb, cild-3, sh. 479

5) Hilyet-ül-Evliyâ, cild-1, sh. 369

6) El-A'lâm, cild-3, sh. 87

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-3, sh. 449

8) Buhârî-kitâb-ul-Icâre, cild-2, sh. 11, 95, 251

9) Müslim-Fedail-üs-Sahâbe

EBÛ SELEME BİN ABDÜLESED (r.a.)

En önce îmân eden Eshab-ı kiramdan. Resûlullahın halası Berre ile Abd-ül-Esed bin Hilâl Mahzumî'nin oğludur. İsmi Abdullah'dır. Resûlullahın ve amcası Hazreti Hamza'nın Süveybe'den süt kardeşidir. Hanımı Ümmü Seleme (r.anha)'dir. Ümmü Seleme (r.anha) da kocası ile birlikte müslüman olmuştur. Kocasının vefâtından sonra, Resûlullah efendimiz ile evlenmak se'âdetine kavuşmuş ve mü'minlerin annesi olmuştur. Ebû Seleme'nin (r.a.) Seleme ve Ömer adında iki oğlu ile Zeyneb ve Dürre adında iki kızı vardır. Babası ve annelerinin müslüman olmaları sebebiyle İslâmî bir terbiye ile büyümüşlerdir. Hazreti Abdullah'ın künyesi, büyük oğlu sebebiyle Ebû Seleme (Seleme'nin babası)'dır. Ebû Seleme (r.a.) müslüman olduktan sonra Mekkeli müşriklerden çok eziyet, işkence gördü. Bütün bunlara rağmen, imânından ayrılmadı. İmânı,

uğrunda bütün zorluklara göğüs gerdi. Habeşistâna ve Medine'ye, hanımı, ile birlikte hicret etmişlerdir. Bedir ve Uhud harblerinde akrabaları olan Mahzûmoğullarına karşı kahramanca savaştı. Uhud harbinde aldığı yaranın iyileşmemesi sebebiyle hicretin dördüncü (m. 626) yılında şehîd oldu.

Resûlullaha Peygamberlik'vazîfesi verilmiş, Mekkelileri İslama davete henüz yeni başlamıştı. Daha kendisine 8 kişi, îmân etmişti. Hazreti Ebû Seleme, Ebû Ubeyde bin Haris, Erkâm bin Ebü'l-Erkam ve Osman bin Maz'um ile birlikte, Hazreti Osman'ın, Talha, Zübeyr ve Sa'd bin Ebî Vakkâs hazretlerinin müslüman olduklarını işitince, hemen Resûlullahın huzûruna vardılar. Onları İslâm dinine davet edip, bir miktar da Kur'ân-ı kerîm okudu. Hiç duymadıkları bu tatlı sözleri işitir işitmez dördünün de kalblerinde İslâm nûru parlayıverdi. Hemen Kelime-i şehâdet getirip, müslüman oldular. O gün, Resûlullahın sevinci çok olmuş, müslümanların sayısı 12'ye varmıştı. Hazreti Ebû Seleme, hemen evine gidip hanımının da müslüman olmasını teklif etti. O da Resûlullahın huzûruna gelip, ilk müslümanlardan olmakla şereflendi.

Hazreti Ebû Seleme ve arkadaşlarının müslüman olduğunu haber alan Kureyş kâfirleri, bunların üzerine hücum edip, bazısını bağlayıp dövdüler. Kan revan içinde bıraktılar. Bazısını da hapse atıp çok eziyet ettiler. Ebû Seleme (r.a.) ise Peygamberimizin amcası Ebû Tâlib'e sığındı. Kendi kabilesi Mahzûmoğulları, onu ısrarla Ebû Tâlib'den kendilerine teslim etmesini istediler. Fakat Ebû Tâlib, O'nu asla onlara teslim etmeyip, "Bu benim kızkardeşimin oğludur" diyerek himâyesi altına aldı.

Kureyşli müşriklerin, müslümanlara eziyet ve sıkıntı vermelerinin ardı arkası kesilmiyordu. Müslümanların tahammülleri had safhaya varınca, Habeşistan'a hicret etmelerine izin verildi. Hazreti Ebû Seleme de, hanımı Ümmü Seleme (r.anha) ile birlikte birinci kâfileyle Habeş diyarına hicret etti. Uzun müddet orada kaldılar. Habeş Meliki Necâşî İslâmiyeti kabûl edip, ülkesine gelenlere çok iyi davrandı. Rahat ve huzûr içinde yaşadılar. Müslümanlar, oradan döndükten sonra yine Mekkeli müşriklerin hücumuna maruz kaldılar. Müşrikler, eziyet ve sıkıntılarını arttırdılar. Îmânı uğrunda bütün zorluklara göğüs geren Hazreti Ebû Seleme'nin hayatı hep mücadele ve mücahede içinde geçti. Bu sıkıntıların çok çok arttığı bir zamandı. Peygamberimizle, Medineli müslümanların Akabe'deki bîatları henüz tamamlanmamıştı. Peygamberimizin Medine'ye hicreti, henüz söz konusu değildi. Hazreti Ebû Seleme Resûlullahtan (s.a.v.) izin alarak hanımı ile Medine'ye hareket etti. Böylece Medine-i Münevvere'ye ilk hicret edenlerden oldu. Peygamberimiz Medine'ye hicret edince, kendisini Ensârdan Sa'd bin Hayseme (r.a.) ile kardeş ilân etti. Medineli müslümanların, muhacirlere bağışladığı arsalardan bir ev yeri de Hazreti Ebû Seleme'ye ayrılmıştı. Bu arsa, Zührîler'den Abdulazîzoğullarının evleri yanında bulunuyordu.

Hazreti Ebû Seleme cahiliye devrinden beri okuma-yazma bilirdi. Medine'de Mescid-i Nebevî'nin yanında toplanan Eshâb-ı Suffeye okuma-yazmayı öğretirdi. Bundan dolayı Hilyet-ül-evliyâ adındaki eserde kendisinin Eshâb-ı Suffeden olduğu zikredilmektedir. O, İslâmiyete hem ilmiyle, hem de kılıcı ile hizmet etmiştir.

Peygamber efendimiz, Hazreti Ebû Seleme'yi çok severdi. Kendisini mühim hizmetlerle vazîfelendirirdi. Bir kerresinde Peygamberimiz Uşeyre gazvesine (harbine) çıkarken, Onu Medine'de yerine vekîl bırakmıştı. Bu gazve, Hicretten 16 ay sonra vukû' bulmuştu.

Hazreti Ebû Seleme, müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında Bedir'de yapılan ilk harbe katılmış ve çok kahramanlıklar göstermiştir. O, Uhud harbine de katılmıştı. Bu harbin en sıkışık

ve kızgın bir anında, müşrik ordusundan Ebû Uşâme el-Cüşemî tarafından uzun ve yassı bir demirle pazusundan yaralandı ve çok kan kaybetti. Buna rağmen savaştan geri kalmadı. Müslümanlar, bir ara müşrikler karşısında çekilmeye başlar gibi oldular. Çünkü Peygamberimizin bir emri yerine tam getirilmemişti. Harp kazanılmış düşmanlar, silâhlarını ve mallarını Uhud'da bırakıp kaçarken, düşmanı Ayneyn geçidinde bekleyen okçular, yerinden ayrılmıştı. Bunu fark eden düşman süvarisi saldırıp ganîmet toplayan müslümanlara yaklaştı. Peygamberimizi öldürmek için çok uğraştılar. Mübârek dişini şehîd ettiler. Müslümanlar, derlenip toparlanarak, düşmanı kaçırdılar. Harbin sonunda Hamrâ-ül-Esed denilen yere kadar arkasından kovaladılar. Hazreti Ebû Seleme, Peygamberimizin de Hamrâ-ül-Esed'e gittiğini haber alınca, yaralı olduğu halde merkebine binerek onlara yetişti. Onun gibi diğer müslümanların hepsi yaralanmıştı. Kalbindeki Peygamber sevgisi ve Allah yoluna hizmet aşkı, Onu bu seferden alıkoymamıştı. Harp bitince İslâm ordusu Medine'ye dönünce, Hazreti Ebû Seleme de evine geldi. Bir ay kadar yarasının tedâvisiyle uğraştı. Fakat farkına varmadan yara içinden iltihaplanmıştı.

Uhud harbinden bir müddet sonra Peygamberimiz, Hüveylidoğulları üzerine bir askerî birlik gönderdi. Hicretin dördüncü (m. 626) yılı muharrem ayında, Benî Esed kolundan Hüveylidoğullarının Medine'ye hücum etmek için bazı kabileleri teşvik ve tahrik ettikleri haberi alındı. Necid bölgesinde bulunan Katan havâlisinde oturanları, Peygamberimiz ile harp etmeye kışkırttıklarından, hemen 150 kişilik bir askerî birlik hazırlandı. Askerî birliğin başına Peygamberimiz Hazreti Ebû Seleme'yi getirdi. Onu çağırıp sancağı teslim ettikten sonra: **"Ey Ebû Seleme! Seni bu birliğin başına kumandan tayin ettim. Askerleri alıp götür. Esedoğulları gelip sana kavuşmadan önce, onların yurduna gir ve üzerlerine hücum et! Baskın yapıp mallarına el koy! Sakın Allahü teâlânın emirlerine aykırı bir harekette bulunma ve emrindeki askerlere iyi muâmele et!"** diye tavsiyede bulundu. Bu orduya, Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından ve büyüklerinden Ebû Ubeyde bin Cerrah ve Sa'd bin Ebî Vakkâs da er olarak katılmışlardı. Hepsi Muhacir ve ensârdandır. Ordu ıssız ve sarp yollardan geçerek Esedoğullarının toplandıkları su başlarından birisi olan Katan'a (veya Kutna) yaklaştılar. Orada bulunanları, hayvanları ile birlikte ele geçirdiler. Ellerinden kaçıp kurtulanlar kaçarak, kalabalık bir İslâm ordusunun geldiğini haber verdiler. Daha sonra Katan'a gelince, Hazreti Ebû Seleme'nin ordusu orada Esedoğulları ile karşılaştı. Onları, sabahın alaca karanlığında hemen kuşattı. Askerlerine de, çok dikkatli olmalarını, kimseyi kaçırmamalarını sıkı sıkı tenbîh ettikten sonra hücuma geçti. Kahraman İslâm mücâhidlerinin şiddetli hücumu ile Esedoğulları darmadağın oldular. Ebû Seleme ordusu, onları bir müddet takip etti. Kabile dağıldıktan sonra, Hazreti Ebû Seleme ordunun karargâhını Katan suyunun başına kurdu. On gün kadar burada kaldı. Etrâfa dağılan askerler, pek çok deve ve koyun toplayarak karargâha getirdiler. Çok miktarda ganîmet elde eden Hazreti Ebû Seleme, Medine'ye döndü. Peygamber efendimizin emir ve tavsiyelerine aynen uymuş ve kendisine verilen görevi hakkıyla yerine getirmişti. Böylece Uhud harbinden sonra müslümanlar üzerine saldırmak isteyen düşmanın yuvası dağıtıldı.

Katan seferinden dönünce, Ebû Seleme'nin (r.a.) yarası birdenbire deşildi ve kendisi yatağa düştü. Tam beş ay, durmadan yarasından kan aktı ve tehlikeli bir hâl aldı.

Peygamberimiz (s.a.v.) durumdan haberdar olur olmaz, süt kardeşi ve çok sevdiği sahâbîsinin yanına gittiler. Ebû Seleme (r.a.) vefât etmek üzere olduğundan, evdeki kadınlar ağlaşmaya başlamışlardı. Vefât edince, gözleri açık kalmış olduğundan, Resûlullah (s.a.v.) mübârek elleriyle gözlerini kapayıp hayır duâ etti. O sırada ağlaşan aile fertlerine de: **"Siz, kendinize hayırdan başka duâ etmeyiniz. Çünkü melekler, ölünün yanında bulunur ve**

ölü sahiplerinin söylediklerine "âmin!" derler." diyerek, onların ağlayıp feryat etmemelerini emir buyurdu. Sonra, Ebû Seleme (r.a.) için şöyle duâ etti:

"Ey Allahım! Onun kabrini genişlet ve rahat kıl. Orada Onun için aydınlık yap ve nûrunu çoğalt! Günahını affet. Hidayete kavuşanlar arasındaki derecesini yücelt, yükselt. Onun arkasında bıraktıklarına da sen halef (vekîl) **ol. Bizi de, Onu da mağfiret eyle! Ey âlemlerin Rabbi olan Allahım!"** Sonra da **"Muhakkak ki, rûh çıktığı zaman, göz onu takip eder. Ölünün iki gözünün yukarıya doğru dikildiğini görmediniz mi?"** buyurdu. Daha sonra Ebû Seleme'nin (r.a.) cenâzesi, Âliye mevkiinde bulunan kuyu sularıyla yıkandı ve Medine kabristanına defn edildi. Hazreti Ebû Seleme'nin ölümü hakkında hanımı Ümmü Seleme (r.anha) diyor ki: "Ebû Seleme vefât ettiği zaman "Gurbet ilde ölen bir gariptir. Muhakkak ki, ona dillere destan olacak bir ağlayışla ağlayacağım!" deyip ağlamak için hazırlanmıştım. O sırada, Medine köylerinden bir kadın da gelip ağlamada bana yardımcı olmak isteyince, kendisini Resûlullah (s.a.v.) karşıladı ve iki kerre; **"Sen, Allahü teâlânın şeytanı çıkarmış olduğu bir eve, Onu tekrar sokmak mı istiyorsun?"** buyurdu. Bunun üzerine ben de ağlamaktan vazgeçtim."

Hazreti Ebû Seleme'nin fazîleti, imânı uğrundaki gayreti ve fedâkârlığı anlatılamayacak derecededir. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz kendilerini dâima ziyâret ederdi. Hanımı Ümmü Seleme (r.anha) şöyle bildiriyor. Bir gün, Ebû Seleme (r.a.) Resûlullahın sohbet meclisine gitmiş ve buradan son derece sevinçli olarak dönmüştü. Bana dedi ki: Bugün Resûl-i Ekrem efendimizden, beni çok sevindiren bir hadîs-i şerîf duydum. Buyurdu ki: **"Müslümanlardan herhangi birisi, bir belâya uğrar da (İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn) der ve sonra (Ey Rabbim, bu uğradığım musîbetin mükâfatını ihsân et ve beni ondan daha hayırlısına kavuştur?) diye duâ ederse, Allahü teâlâ onun duâsını kabûl eder."**

Mü'minlerin annesi olmak şerefine kavuşan Ümmü Seleme (r.anha) bu hadîs-i şerîf hakkında şöyle diyor: Bu hadîs-i şerîfi, bizzat Hazreti Ebû Seleme'den ezberledim. O, vefât ettiği zaman, ben de "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" dedim ve şöyle duâ ettim: "Yâ Rabbi! Uğradığım felâketin ecrini ihsân et! Beni, Ebû Seleme'den daha hayırlısına kavuştur!" Sonra kendime geldim ve Resûlullahın sahâbîsi Ebû Seleme'den daha hayırlısı nerede? O, ailesi ile birlikte Resûlullaha îmân eden ilk hânedir, dedim. Bunu söyledikten bir müddet sonra, evimize Resûlullah (s.a.v.) efendimiz teşrîf edip, içeriye girmek için, benden izin istedi. O sırada ben bir hayvan derisini dabağlamakla meşgûldüm. Ellerimi yıkadıktan sonra, Resûlullahı karşılayarak içeri aldım. İçi lifle dolu bir şilte takdim ederek oturmasını rica ettim. Hemen oturup söze başladı ve benimle evlenmek için talip olduğunu anlattı. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz sözünü bitirdikten sonra dedim ki: "Bende istenecek ne var? Ben kıskanç bir kadınım. Kimbilir, belki istemiyerek uygunsuz bir şey söylerim veya yaparım da, sizi incitmek sûretiyle Allahü teâlânın azâbına uğrarım. Sonra ben, yaşımı başımı almış bir kadınım. Başımda çoluk çocuğum var?" Buna karşı Resûlullah (s.a.v.): **"Kıskançlığınızdan endişe etmeyiniz. Onu Cenab-ı Hak, kalbinizden giderecektir. Yaşınızın büyüklüğüne gelince, ben de öyleyim. Senin çoluk çocuğun ise benim çoluk çocuğum demektir"** buyurdular. Bunun üzerine, Resûlullahın arzusunu kabûl ettim ve onunla evlendim. Cenab-ı Hak bana, Ebû Seleme'den (r.a.) daha hayırlısı olan Resûlullah (s.a.v.) efendimizi ihsân etmişti. Böylece çocuklarım da, O'nun feyizli kucaklarında büyüdü.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, sh. 3

2) Tabâkât-ı İbni Sa'd, cild-3, sh. 239

3) Üsûd-ül-gâbe, cild-5, sh. 218

4) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-1, sh. 726

5) Metâli'-ün-nücûm, cild-11, sh. 468

6) Müsned-i İbni Hanbel, cild-4, sh. 25-26

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1001

EBÛ SÜFYÂN BİN HARB (r.a.)

Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden meşhûr bir sahâbî. İsmi Sahr bin Harb'dir. Ebû Süfyân ve Ebû Hanzala diye iki künyesi vardır. En çok Ebû Süfyân künyesi ile tanınır. Annesi Safiye binti Harb'dir. Hazreti Muâviye ve Resûlullahın (s.a.v.) zevce-i mutahharası olan Ümm-i Habîbe'nin babalarıdır. Dolayısıyla Resûlullahın kayınpederi olmaktadır, (m. 565) senesinde Mekke'de doğdu. 34 (m. 653) senesinde de Hazreti Osman zamanında vefât etti. Bâki kabristanına defn edildi. Vefât ettiğinde 88 yaşında idi. Dedesi, Ümeyye bin Abd-i Şems bin Abd-i Menâftır. Abd-i Menâf, Resûlullahın (s.a.v.) dedesinin dedesidir.

Müslüman olmadan önce Resûlullahın büyük düşmanı idi. Ticâretle meşgûl olurdu. Bedir savaşına bunun ticâret kervanı sebep oldu. Hâdise kısaca şöyle olmuştur. Hicretin ikinci yılı, Ramazan ayında Ebû Süfyân'ın reîsliğinde büyük bir Kureyş kervanının Şam'dan Mekke'ye dönmekte olduğu haber alındı. Bunun üzerine, Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu kervandaki malları ganîmet olarak almak için bir ordu toplayarak Safra köyünü sola alarak sağdaki Zefirân denilen vadiye kadar geldi.

Bu arada, İslâm ordusunun kervanı üzerine gelmekte olduğunu öğrenen Ebû Süfyân yolunu değiştirdi. Diğer taraftan da, Mekke müşriklerinden yardım istedi. Bunun üzerine müşrikler o günün ileri harb aletleriyle mücehhez 1000 kişilik bir ordu hazırladılar. Bunu haber alan Resûl-i Ekrem (s.a.v.) İslâm ordusuna Bedir kuyularına doğru hareket emrini verdi. İki ordu burada karşılaştı. Çetin bir muharebeden sonra, İslâm ordusu muzaffer oldu.

Bedir'de Kureyş'in mağlup olması üzerine, Ebû Süfyân bazı adamları ile Medine-i münevvereye doğru gidip, Ureyz denilen yerdeki hurmaları yakmış, Ma'bed-i Ensârî ile arkadaşlarını şehîd etmişti. Ebû Süfyân Uhud muharebesinde müşrik ordusunun başkumandanı idi. Uhud gazâsına bütün ağırlığını koymuştu. Hendek gazvesinde de şirk ordusunun başında bulunmuş. Medine'yi kuşatmış, ancak bir netice alamadan geri dönüp gitmiştir.

Ebû Süfyân İslâmiyeti yıkmak ve yok etmek için bütün gücü ile çalışıyordu. Kızı Ümm-i Habîbe ise zevci Ubeydullah bin Cahş ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Ancak, Ubeydullah bin Cahş, fakirlikten kurtulmak için papazlara aldanıp, meazallah (Allahü teâlâ muhafaza buyursun) mürted olmuş, dinini dünyâya değişmişti: Resûlullahın (s.a.v.) halasının oğlu olan bu adam, hanımı Ümm-i Habîbe'yi de (r.anha) dinden çıkıp, zengin olmaya cebr (zorlayıp) ve teşvik etti ise de, Ümm-i Habîbe (r.anha) fakirliğe ve ölüme râzı olacağını, fakat Muhammed'in (a.s.) dininden çıkmıyacağını söyleyince onu boşadı. Sürünerek, sefâletten ölmesini bekliyordu. Fakat az zaman içerisinde kendisi öldü. Resûlullah (s.a.v.) Ümm-i Habîbe'nin dininin, kuvvetini ve başına gelen çok acı hali duydu. Necâşî'ye mektûb yazıp, **"Oradaki Ümm-i Habîbe ile evleneceğim. Nikâhımı yap! Sonra kendisini buraya gönder."** şeklinde talebte bulundu. Necâşî daha önce müslüman olmuştu. Mektûba çok hürmet edip, oradaki müslümanları sarayına davet ederek, ziyâfet verdi. Hicretin yedinci yılında nikâh

yapılıp, hediyye ve ihsânlarda bulundu. Bu sûretle Ümm-i Habîbe (r.anha) imânının mükâfatına kavuşarak orada zengin ve rahat oldu. Onun sayesinde oradaki müslümanlar da rahat etti. Cennette kadınlar, kocalarının yanında bulunacakları için, Cennetin en yüksek derecesi ile de müjdelenmiş oldu ki, dünyânın bütün zevk ve ni'metleri, bu müjde yanında pek küçük kalır. Bu nikâh, Ebû Süfyân'ın ilerde müslüman olmakla şereflenmesini hazırlıyan sebeplerden birisi oldu. Ebû Süfyân'ın Resûlullaha (s.a.v.) ve İslâm'a olan düşmanlığı Mekke'nin fethine kadar devam etti.

Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmesinden sonra da düşmanlıklarını devam ettiren müşrikler ordu hazırlayıp, Medine'de bulunan müslümanların üzerine yürüdüler. Bedir, Uhud ve Hendek gibi kanlı muharebeler yapıldı. Bu muharebelerde müslümanların karşısında tutunamayıp perişan olan müşrikler, nihâyet hicretin altıncı yılında Peygamberimizle (s.a.v.) sulh yapmayı kabûl ettiler ve Hudeybiye antlaşmasını imzaladılar. Ancak Hudeybiye antlaşmasını bizzat kendileri ihlal ettiler (bozdular). Bunun üzerine Resûl-i Ekrem efendimiz onlara bazı tekliflerde bulundu ise de kabûl etmediler ve harbe hazırlanacaklarını bildirdiler ve kısa bir müddet sonra, bu teklifleri kabûl etmediklerine pişman olup, Hudeybiye antlaşmasını yenilemek için Ebû Süfyân'ı Medine'ye gönderdiler.

Ebû Süfyân Medine'ye gelince, hem kızı ve hem de Resûlullahın zevce-i mutahharası olan Ümm-i Habîbe'nin evine gitti. Eve girdi. Burada Resûl-i Ekrem'in döşeğine oturmak istedi. Ümm-i Habîbe (r.anha) onu Resûlullah'ın döşeğine oturtmadı. Döşeği hemen dürdü. Ebû Süfyân, "Kızım bana bir döşeği kıyamıyor musun? Niçin böyle yapıyorsun" dedi. Hazreti Ümm-i Habîbe, "Bu Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) döşeğidir. Müşrik onun üzerine oturamaz. Sen de müşrik ve pis birisisin. Bu yüzden seni bu döşeğe oturtmadım", cevabını verdi. Ebû Süfyân, "Kızım, bizim evden ayrılalı, sana bir şeyler olmuş, kötü olmuşsun", deyince, Hazreti Ümm-i Habîbe, "Asla böyle bir şey yok. Allahü teâlâ bana kötülüğü değil müslümanlığı ihsân etti. Sen, hâlâ işitmiyen, görmiyen, taştan yapılmış putlara tapıyorsun, nasıl olur da, senin gibi Kureyş'in ileri gelen aklı başında birisi İslâmiyet'ten uzak kalır." dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân, "Senden bunu da mı duyacaktım? Atâlarımın yaptığı putları bırakıp, Muhammed'in (s.a.v.) dinine mi gireceğim? Bu olur şey değil!" dedi.

Ebû Süfyân evden ayrıldı. Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerine gidip, sulhu yenilemek istediklerini söylediyse de bir netice alamadı. En son Hazreti Ali ile görüştü. O da onu başından savdı. Ebû Süfyân, Peygamberimizin (s.a.v.) mescidine girdi. Orada sulhu yenilediğini söyledi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Yâ Ebâ Süfyân! Bunu sen söylüyorsun, ben değil."** buyurdu. Ebû Süfyân bundan sonra Mekke'ye döndü. Mekke'ye varınca, Kureyş müşrikleri Ebû Süfyân'a, ne getirdin diye sordular. Ebû Süfyân, "Tek bir kalb olmuş bir kavmin yanından geliyorum. Hayatımda, eshâbının, Muhammed'e (s.a.v.) gösterdiği bağlılık ve itaat gibi bir itaatle bağlanan bir kavim görmedim" dedi. Bunun üzerine müşrikler "Sen hiçbir şey yapmamışsın. Senin kendi kendine ilân ettiğin sulhun hiçbir hükmü olmaz. Sen bize sulh haberi getirmedin ki, emîn olalım, harb haberi getirmedin ki harbe hazırlanalım" diyerek Ebû Süfyân'a sitem ettiler.

Diğer taraftan, Resûlullah (s.a.v.) Ebû Süfyân Mekke'ye döndükten sonra, Hazreti Ebû Bekir'i ve Hazreti Ömer'i çağırdı, istişâre yaptı. Harbe karar verdi. İslâm ordusu bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra Mekke'ye doğru yola çıktı. Merruz-Zahran denilen yere varınca karargâh kuruldu. Burada Peygamber efendimiz onbin ateş yakılmasını emretti. Burası

Mekke'ye yakın bir yer idi. Bir anda her taraf aydınlandı. Mekkeliler neye uğradıklarını anlıyamadılar. Şaşkınlık içinde Ebû Süfyân'ın yanında toplandılar.

Ebû Süfyân durumu öğrenmek üzere yanına dört kişi aldı. İslâm ordusunun bulunduğu yere doğru yürüdü. Karargâha yaklaştığı sırada İslâm askerleri onu yakaladılar. Hazreti Abbas onu alıp, Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna götürdü. Resûlullah (s.a.v.) onu affedip, amcası Hazreti Abbas'a **"Onu bu gece çadırına götür. Sabah da bana getir"** buyurdu.

Sabah namazı vakti olmuş, müezzinin ezanıyla, müslümanlar birer birer kalkıyorlardı. Ebû Süfyân onların niçin kalktıklarını sordu. Hazreti Abbas; "Namaza kalkıyorlar" dedi. "Kalkınca ne yapacaklar?" diye sorunca, Hazreti Abbas; "Onların hepsi mü'min, müslüman kimselerdir. Resûlullahın yanına gidecekler. Resûlullah (s.a.v.) abdest alırken, Eshâb-ı kiram Resûl-i Ekrem'in abdest suyunu yüzlerine sürmek için hemen oraya koşarlar." Bu durumu gören Ebû Süfyân, "Ne Kisra'da ne de Rumların hükümdârında böylesine bir saltanat görmedim" dedi. Bunun üzerine Hazreti Abbas, "Bu saltanat değil, Peygamberliktir. Bu yüzden O'na bu kadar bağlılar" dedi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) namaza başlamak için tekbir aldı. Peşinden cemaat olan müslümanlar da tekbir aldılar. Bu kadar büyük cemaatin, Resûlullaha uyarak rükû, kıyam ve secdelerini gören Ebû Süfyân, namazdan sonra Hazreti Abbas'a, "Muhammed (s.a.v.) onlara bir şey emretse, onlar hemen bu emri yerine getirirler mi?" diye sordu. Hazreti Abbas, "Vallahi, yemeyi içmeyi bırakmalarını emderecek olsa, hiç tereddütsüz terk ederler" dedi.

Hazreti Abbas, Ebû Süfyân'ı Peygamber efendimizin yanına götürdü! Resûlullah onu görünce, **"Ey Ebû Süfyân, Lâ ilahe illallah (Allahü teâlâdan başka ilah yoktur) diyeceğin vakit gelmedi mi? Ben size, hem dünyânızı hem de âhiretinizi kazandıracak bir din getirdim. Müslüman olunuz, selâmet ve se'âdete eriniz"** buyurdular. Ebû Süfyân Peygamber efendimize (s.a.v.) "Anam babam sana feda olsun. Bu kadar sana eziyet ve cefada bulundum. Sonra beni yine hidâyete çağırıyorsun. Ne hoş hilm ve ne güzel kerem sahibisin, inandım ki: Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, **"Benim Peygamber olduğumu tasdîk etme zamanın gelmedi mi?"** buyurunca, Ebû Süfyân Kelime-i şehâdeti söyleyerek müslüman oldu.

Hazreti Abbas, Resûlullaha, "Yâ Resûlallah! Ebû Süfyân övülmeyi ve üstün tutulmayı seven birisi, övüneceği bir şey lütf etseniz", dedi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), **"Kim Ebû Süfyân'ın evine, Kâ'be'ye, Mescid-i Haram'a ve kendi evine sığınırsa, emîndir,"** buyurarak Mekkeli müşriklere bunu bildirmesini emretti. Ebû Süfyân Mekke'ye dönmek üzere izin istediğinde, Peygamberimiz (s.a.v.) amcası Hazreti Abbas'a, **"Ebû Süfyân'ı al, ordunun geçeceği yolun dar bir yerine götür, İslâm ordusunun büyüklüğünü görsün,"** buyurdu. Hazreti Abbas onu alıp, İslâm ordusunun geçeceği yolun dar bir yerine götürdü. Ordu hareket edip, Eshâb-ı kiram kabile kabile Ebû Süfyân'ın önünden geçiyor, "Allahü Ekber" sadaları her tarafı çınlatıyordu. Her birlik geçtikçe, Hazreti Abbas onu tanıtıyordu. En son Peygamberimizin (s.a.v.) bulunduğu birlik geçti. Bundan sonra Ebû Süfyân îmân etmiş olduğu halde, sür'atle Mekke'ye döndü. Mekke'ye varınca, halkı İslâm'a ve teslim olmaya davet etti.

Kureyşlilere şöyle buyurdu: "Ey Kureyş! Bu gelen Muhammed'dir (s.a.v.) Karşısına çıkılmayacak bir kuvvetle Mekke'ye geliyor. Her kim Ebû Süfyân'ın evine, Mescide sığınırsa veya kendi evine kapanırsa emîndir" dedi. Bunu gören hanımı Hind, kocasının sakalından tutarak "Ey Kureyş!' Bu ahmak ihtiyârı öldürün." demişti. Ertesi gün Hind de imâna geldi. Hind Resûlullahın

elinden tutup bîat etmek isteyince Resûlullah (s.a.v.) **"Ben kadınlarla el tutuşmam"** buyurmuşlardır. Resûl-i Ekrem kadınlarla bîati sözle yapardı. Hazreti Hind, Kureyş kadınları adına Resûlullah ile sözleşti. Resûlullahın (s.a.v.) hayır duâlarını almakla şereflendi. Ebû Süfyân'ın sözlerini heyecanla dinleyen Kureyş müşrikleri büyük bir şaşkınlık içine düşüp, bir kısmı Ebû Süfyân'ın evine bir kısmı Harem-i şerîfe girdi. Bir kısmı da kendi evine kapanıp, dışarı çıkmadı. Silahını alıp, dolaşanlarda görülüyordu.

İslâm ordusu, Mekke'yi fethedip, o günün gecesinde sabaha kadar tekbir ve tehlil getirip, Kâ'be'yi tavaf ettiler. Bu manzarayı gören Ebû Süfyân hanımı Hind'e, "Sen bunun Allahü teâlâ'dan olduğu kanaatinde misin?" diye sordu. Hind, "Evet Allah'tandır." diye cevap verdi. Ertesi gün Resûlullah (s.a.v.) ona **"Sen Hind'e (Bu Allahü teâlâdan mıdır?)"** diye sordun. O da **"Evet öyledir"** dedi, buyurdu. Bunun üzerine Ebû Süfyân'ın bu mucize karşısında, Resûl-i Ekrem'e muhabbeti ziyadesiyle artmış, kalbinin derinliklerinden gelen bir iştiyâk ve sevinçle: "Şehâdet ederim ki, sen Allahü teâlânın kulu ve Resûlüsün, Allahü teâlâya yemîn ederim ki, şu sözümü Allahü teâlâ ile Hind'den başka hiç kimse bilmiyordu" demiştir.

Hazreti Ebû Süfyân'ın Mekke'nin fethinde büyük hizmeti oldu. Mekkelilere bu sırada ne yapacaklarını anlatıp, onlara en sâlim yolu göstererek, kanlarının akmamasına sebep oldu. Ebû Süfyân (r.a.), Mekke'nin fethinden sonra vukû' bulan Huneyn gazvesine iştirâk etti. Ondan sonra Taif muhasarasına da katılan Ebû Süfyân (r.a.) burada bir gözünü kaybetti. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) daha sonra Ebû Süfyân'ı (r.a.) Necran'da görevlendirdi. Hazreti Ebû Bekir zamanında da Necran'da vâlilik yapan Ebû Süfyân hazretleri, bu vazîfelerinde Hazreti Ömer devrine kadar kaldı. Hazreti Ömer'den izin alarak Suriye ordusuna katılıp, burada savaşlarda bulundu. Yaptığı konuşmalarla askerleri harbe teşvik etti.

14 (m. 686) senesinde yetmiş yaşını geçtiği halde Yermük muharebesinde bulundu. Yaşlı olduğu için savaşmasına izin verilmedi. Yalnız yüksekçe bir yere çıkıp, İslâm ordusunu harbe teşvik edici moral yükseltici konuşmalar yaptı.

Hazreti Osman zamanında, onun danışmanı olarak görev yaptı. Ebû Süfyân (r.a.) İslâm'a girdikten sonra halis bir müslüman oldu: Ölüm döşeğinde iken, aile efradına "Bana ağlamayın, çünkü ben müslüman olduktan sonra günah işlediğimi hatırlamıyorum" buyurmuştur.

Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek zevcesi Ümmî Habîbe (r.anha) annemizin erkek kardeşi olan Hazreti Muâviye, babası Ebû Süfyân ve anası Hind (r.anha) eshârdan (Resûlullah'ın (s.a.v.) zevce tarafından akrabaları) olup, şu hadîs-i şerîfe dahildirler **"Allahü teâlâ, beni insanların en asilzâdesi olan Kureyş kabilesinden seçti. Bana insanlar arasında en iyilerini arkadaş, eshâb yaptı. Bunlardan bir kaçını bana vezirler olarak ve din-i İslâmı insanlara bildirmekte, yardımcı olarak seçti. Bunlardan bazılarını da Eshâr olarak ayırdı. Bunları seb edenlere** (söğenlere) **iftira edenlere, Allahü teâlânın ve bütün meleklerin ve insanların la'neti olsun. Allahü teâlâ kıyâmet günü bunların farzlarını ve sünnetlerini kabûl etmez."**

Ebû Süfyân (r.a.) müslüman olup, Sahâbelik şerefine kavuşmakla, gelmiş geçmiş evliyânın ulaşamadığı bir mertebeye ve devlete kavuşmuştur.

Hazreti Ebû Süfyân pek fazla hadîs-i şerîf rivâyet etmemiştir. Bir gün Resûlullaha (s.a.v.) ihlâs'ın ne olduğunu sordu. Peygamber efendimiz, **"Rabbim Allah'dır, dedikten sonra, emr olunduğun gibi dosdoğru olmandır."** buyurdu.

1) El-A'lâm cild-3, sh. 201
2) El-İsâbe cild-2, sh. 178
3) El-İstiâb cild-2, sh. 190
4) Kâmûs-ul-â'lâm cild-1, sh. 725
5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1002
6) Eshâb-ı Kirâm sh. 329
7) İbn-i Hişâm cild-2, sh. 614
8) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 12
9) İbn-i Âbidîn cild-5, sh. 263
10) Megânî (Valûdî) cild-2, sh. 821
11) Zerkânî, Mevâhib Şerhi cild-2, sh. 320

ENES BİN MÂLİK (r.a.)

Ensâr-ı kirâm'ın (Medineli Müslümanların) büyüklerinden. Künyesi, Ebû Hamza'dır, Bu künyeyi kendisine Resûlullah (s.a.v.) vermiştir. Bir gün Hamza denilen baklayı toplarken, Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) onu görmüş, Ebû Hamza diye iltifât buyurmuşlardır. Lakabı Hâdim-i Resûlullah (s.a.v.) (Resûlullah'ın hizmetçisidir). Kendisine böyle söylenince çok sevinir ve memnun olurdu. Bununla iftihar ederdi. Hicretten on sene önce doğmuş (m. 612), hicretin 93 senesinde (m. 712) vefât etmiştir. Enes bin Mâlik'in (r.a.) vâlidesi Ümm-i Süleym'dir. Enes'in (r.a.) babası müslüman olmadığı için annesi, bundan çok üzüntü duymuştu. O vefât edince, Ebû Talha annesine evlenme teklifinde bulundu. Fakat Ebû Talha daha müslüman olmadığından Hazreti Enes'in annesi, evlenmeleri için müslüman olmasını şart koştu. Böylece, Ebû Talha, ikinci Akabe'de müslüman olanlar arasına girmiş oldu. İşte Enes bin Mâlik (r.a.), İslâm ile şereflenmiş böyle bir aile ocağında yetişti.

Enes'in (r.a.), Zül-üzüneyn lakabı da vardır. Bu lakabı Ona Resûlullah (s.a.v.) vermiştir. Bir ara Resûl-i Ekrem efendimiz mübârek elleri ile zülüflerini çekerek, "Yâ zel-üzüneyn" diye latife buyurmuşlardır. Onun için, Hazreti Enes de, vâlidesinin tavsiyesi üzerine Resûlullah'ın mübârek ellerinin değdiği bu zülüfleri teberrüken olduğu gibi bırakmıştır. Bazı tarihçiler, Hazreti Enes'in bu lakabı almasının sebebi olarak, Resûl-i Ekrem efendimizden (s.a.v.) duydukları mübârek sözleri iyi anlayıp, ezberlemesini, gösterirler.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Medine-i Münevvere'ye teşrîflerinde Hazreti Enes 9-10 yaşlarında idi. Hemen vâlidesi (annesi) Ümm-i Süleym kendisini alıp, Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûr-u se'âdetlerine getirdi. Hizmetlerine kabûl buyurmasını istedi. "Yâ Resûlallah! Ensâr erkek ve kadınlarından sana hediye vermiyen kalmadı. Bu oğlumdan başka sana, hediye verecek bir şeyim yok. Bunu al. Sana hizmet etsin" dedi. Vâlidesinin bu isteği kabûl buyuruldu. Bunun üzerine annesi: "Yâ Resûlallah! Şu hizmetçiniz Enes'e duâ buyurunuz" deyince, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz de **"Yâ Rabbi! Enes'in malını ve evlâdını mübârek ve yümünlü eyle, ömrünü uzun eyle, günahlarını af eyle"** şeklinde duâ buyurdular.

Hazreti Ebû Bekir devrinde, Bahreyn havâlisinin zekâtını toplamakla görevlendirilmiştir. Hazreti Ebû Bekir'in vefâtında, Bahreyn'de bulunuyordu. Daha sonra Medine'ye geldi. Hazreti Ömer'in zamanında Medine'de kaldı. Hazreti Ömer, onu meşveret meclisine (Danışma kuruluna) aldı. Onun kıymetli tavsiyelerinden istifâde etti. Bu sırada Medine'de kaldığı müddetçe, fıkıh

dersi vermekle meşgûl oldu. Yine bu devirde Enes bin Mâlik (r.a.), Toster'de yapılan muharebede elde edilen ganîmetin ve Hazreti Ömer'e gönderilme şartı ile teslim olmayı kabûl eden İran ordusu kumandanı, Hürmüzan'ın, Medine'ye getirilme işini üzerine almıştı. Medine'den Basra'ya gitmiş, Hazreti Ömer'in vefâtını burada öğrenmiştir. Hazreti Osman zamanında da Basra'da kalan Enes bin Mâlik (r.a.) fıkıh dersleri vermeye devam etti. Hazreti Osman'ın vefâtını Medine'ye gelirken yolda öğrenmiştir. Enes (r.a.), Hazreti Ali'nin halifeliği zamanına yetiştiği gibi, Emevî halifelerinden bir kısmını da görmüştür. Hazreti Enes, zulme ve haksızlığa dâima karşı olmuştur. Bu konuda çekinmemiştir. Onun için Haccâc'ın yaptığı zulümleri görünce, Halife Abdülmelik'e şikâyette hiç tereddüd göstermemiştir. Buna rağmen, Haccâc, ona darılmamış, onun rızasını kazanmak için elinden gelen gayreti sarf etmiş ve derslerine de devam etmiştir. Bu sırada Sahâbe-i kirâm'ın sayıları azaldığı için yaşayan Sahâbîlerin kıymeti daha da artmıştı. Halk, böyle mübârek zâtları arayıp buluyor, onların sohbetlerinden istifâde etmeye çalışıyorlardı. Çünkü bunlar, bizzat Resûlullahı görüp, rûhlara gıda olan mübârek sözlerini, Onun mübârek ağzından dinlemişlerdi. Bu bakımdan herkes onlara gerekli hürmet ve saygıda kusur etmemeye gayret ediyorlardı.

Enes bin Mâlik (r.a.) uzun ve bereketli bir ömür yaşamıştır. Basra'da vefâtına yakın hastalandı. Halk, gece-gündüz ziyâretine geldi ve yanında bulundular. Basra'da vefât eden en son Sahabe odur. Basra'ya 9-12 km. mesafede bulunan Tat mevkiinde vefât etti. Muhammed bin Sîrîn (r.a.) tarafından gasl, techîz ve tekfîni yapıldı. Vefât ettiği yere defn edildi. Vasıyyeti üzerine, Resûlullah'ın (s.a.v.) saçlarından bir miktar kabrine kondu.

Hazreti Enes bin Mâlik, Peygamber Efendimizin uzun seneler hizmetinde bulunması sebebiyle Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini çok iyi öğrenmişti. Âyetlerin tefsîrine dair bildirdiği rivâyetler tefsîr kitaplarını süslemektedir. Hazreti Enes, Sabâbe-i kiram arasında Peygamber efendimizin hallerini, sözlerini ahlâkını, işlerini bildirme bakımından en önde gelenlerinden idi. Dokuz yaşında Resûlullah'ın (s.a.v.) hizetine başladı. Resûlullah'ın vefâtına kadar yanlarından hiç ayrılmadı. Peygamber efendimizden 2230 hadîs-i şerîf bildirdi. Hadîs rivâyetinde çok titiz davranırdı. Bu durumu talebelerine de ısrarla tavsiye ederdi. Bu bakımdan hadîs ilmine hizmeti büyüktür. Hadîs ilminin yayılmasında önde gelenlerdendir. İlim öğrenmek gayesinde olanlar onun meclisine devam ederlerdi. O, "Kale Resûlullah", Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu, derken meclistekiler, derin bir huşû' ve huzûr içinde dinlerlerdi. Birçok yerde ilim halkası kurmuştu. Mekke-i Mükerreme, Medine-i Münevvere Basra, Kûfe ve Şam ders verdiği mühim merkezlerdi. Zamanın halifesi bile onun derslerine gelmeyi gönülden arzu ederdi. Her yönden bereketli ve çok mübârek bir zât idi. Bu da, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) duâlarının bereketiyle idi. Onun ilim deryasından istifâde edenler çoktur. Hasen-i Basrî, Süleymân Teymî, Ebû Kulâbe, Ebû Bekir bin Abdullah el-Müzenî (r.a.) bunlar arasındadır.

Enes bin Mâlik'in, hadîs ve tefsîr ilminde olduğu gibi, fıkıh ilmine de büyük hizmeti olmuştur. Müstakil bir eser teşkil edecek kadar, fetvâ ve ictihâdları vardır. Hazreti Enes ile Muhtâr bin Fülgül arasındaki konuşma ve Muhtâra verdiği cevabın İslâm Hukuku'nda mühim bir yeri vardır. Muhtâr, Enes'e (r.a.): "Resûl-i Ekrem'in nehyettiği (yasak ettiği) içkiler nelerdir? diye sordu. Hazreti Enes cevaben Resûl-i Ekrem'in **"Her sarhoş eden şey haramdır"** buyurduğunu söyledi. Bunun üzerine Muhtâr şöyle sordu: "Doğru söylüyorsun. Sarhoş olmak haramdır. Bir iki yudumluk bir şey içmek hakkında ne dersin? Enes (r.a.): "Çoğu sarhoş edenin azı da haramdır" cevabını verdi.

Enes bin Mâlik (r.a.) yüksek bir ahlâka sahipti. Son derece nâzik, güzel sözlü ve güler yüzlü idi. Resûlullah'ı (s.a.v.) çok sever, sünnete uymaya çok dikkat ederdi. Sabah namazının vakti girmeden önce uyanır, Mescid-i Nebevîye gider, Resûl-i Ekrem'e hizmet için can atardı. Resûlullah'ın (s.a.v.) sesini duymak ve Ona hizmet, onun için en büyük sürûr ve neş'e kaynağı idi. Resûl-i Ekrem de onun hakkında iyilikle bahsedip, yaptığı hizmetlerden dolayı duâ buyururlardı.

Resûlullah'ın (s.a.v.) âhirete teşrîflerinden sonra, verdiği derslerde Resûlullah'ın (s.a.v.) devrini, tekrar o günleri yaşar gibi, neş'e ve zevkle anlatır, talebeler üzerinde büyük tesir uyandırırdı. Bu yüzden talebelerinde Resûlullah'ın sevgisi apaçık görülürdü. Enes bin Mâlik (r.a.) Emr-i bil-Ma'rûfa (iyiliği emretmek) son derece ehemmiyet verirdi. Çünkü bu ümmeti, en hayırlı ümmet yapan sıfat budur. Ya'nî, iyiliği emredip, kötülüğe mâni olmak.

Enes bin Mâlik (r.a.) yakışıklı ve nûrânî idi. Servet sahibi olduğu halde, çok sade bir hayat yaşadı. Dünya zînet (süs) ve lezzetine, dünyalığa ehemmiyet vermedi. Fakîrleri ve yoksulları gözetir, onlara gerekli yardımda bulunurdu. Talebelerinin ihtiyâçlarını kendisi temin ederdi. Resûlullah'a olan sevgisini her fırsatta dile getirirdi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Enes bin Mâlik (r.a.) hakkında şöyle buyurdular:

"Ey Enes, bir iş yapmak istediğin vakit, yedi defa Rabbine istihâre et. Sonra kalbinin meylettiği tarafı yap. Hayır ondadır."

"Ey Enes! Biliyor musun, mağfireti (bağışlamayı) **gerektiren husûslardan biri de, müslüman kardeşini sevindirmendir. Onun üzüntüsünü giderirsin, yahut içini rahatlatırsın, yahut ona bir mal verirsin veya borcunu ödersin, yahut kendisi olmadığı zaman, çoluk çocuğuna göz kulak olursun."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bizzat Resûl-i Ekrem efendimizden rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bir kısmı aşağıdadır.

"Kolaylaştırınız, (zorlaştırmayınız) **güçleşdirmeyiniz, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz."**

"Herhangi biriniz kendi nefsi için istediğini, müslüman kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olamaz."

"Birbirinize buğz etmeyiniz, hased etmeyiniz (kıskanmayınız) **birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz. Bir müslüman için kardeşini üç günden fazla terk etmek (küsmek) helâl olmaz."**

"Sizden bir kimse başına gelen bir musibetten dolayı ölümü istemesin. Ölümü isteyecek kadar sıkıntılı bir durum, içerisine düşmüş olanlar, Yâ Rabbi! Hayat hakkımda hayırlı olduğu müddedçe beni yaşat, yoksa, rûhumu kabz eyle, desin."

"Kim Allahü teâlâya kavuşmak isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kim bunu istemezse, Allahü teâlâ da istemez." Bunun üzerine biz: Yâ Resûlallah, hepimiz ölümü istemeyiz, dedik. Resûlullah (s.a.v.) şöyle cevap verdiler: **"Bu ölümü istememek değil, mü'min dünyâdan ayrılacağı zaman, akıbetinin iyi olacağına dair müjdeler kendisine verilir, böylece Allahü teâlâya kavuşmak ister. Bu kavuşma, onun en çok istediği şeydir. Fakat kâfir ve fâcir son nefesinde, sonunun iyi olmadığını görür ve cenâb-ı Hakka kavuşmağı istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez."**

"Kendisinde şu üç sıfat bulunan îmânın tadını duyar: Allahü teâlâ ve Resûlünü başkalarından daha çok sevmek, sevdiğini Allah için sevmek, küfürden kurtulup hidâyete kavuştuktan sonra, ateşe atılmayı ne kadar istemezse, küfre dönmeyi de o derecede kerih ve kötü görmek."

"Kıyâmet günü bir komşu diğer komşuyu yakalar, onu salıvermez ve şöyle der: "Yâ Rabbi! Sen buna çok ihsânda bulundun. Bana ise, az verdin. Ben aç idim. O tok olarak uyudu. Ona: "Bana kapısını niçin kapadığını, kendisine verdiğin rızıktan beni niçin mahrûm ettiğini sor der."

"Şu dört şeyin sarf edilmesinden, kul kıyâmet gününde hesaba çekilmez. Bunlar: Ana, babasına sarf ettiği, iftar için sarf ettiği, sahur için sarf ettiği, çoluk-çocuğu için sarf ettiği nafakalardır."

"Bir kimse dünyâda ipekli elbise giyerse, ahirette giyemez."

"Mi'râca çıktığım gece, dudakları makasla kırpılan bazı kimseler gördüm. Cebrâile, bunların, kimler olduğunu sordum. Cebrâil (a.s.) **"Bunlar, ümmetinden, herkese, iyiliği emredip, kendilerini unutan ve Kur'ân-ı kerîmi okuyup da ona uymıyan, onunla amel etmeyenlerdir, cevabını verdi."**

"Allahü teâlâ, bütün insanlar arasında beni seçti, ayırdı. İnsanların en iyisini bana Eshâb olarak seçti, Bunların arasından da, bana akraba ve yardımcı olarak en üstünlerini ayırdı. Bir kimse beni sevdiği için bunlara hürmet ederse, Allahü teâlâ onu her tehlikeden korur. Onlara hakaret ederek beni incitenleri de incitir."

Enes bin Mâlik, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) mübârek ağızlarından Sidret-ül-Müntehaya kadar olan yolculuğu anlatıp, bundan sonraki durumları ve namazın farz oluşunu, yine Resûlullah'ın (s.a.v.) mübârek dilinden şöyle bildirir: **"Cebrâil** (a.s.) **beni Sidret-ül-Münteha'ya götürdü. Bir de ne göreyim, yaprakları fil kulakları gibi, meyveleri küpler kadar bir ağaç var. Bu ağacı Allahü teâlânın celâl ve azameti o kadar kaplamış ve bürümüş ki, bu yüzden durumu değişmiş ve çok güzelleşmiş. Hiç kimse onun güzelliğini anlatamaz. Bu sırada Allahü teâlâ bana vahyedeceğini vahyetti. Bana her gün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı. Altıncı kat semâda bulunan Musa'nın** (a.s.) **yanına inince, bana: "Rabbin ümmetine neler farz kıldı?" dedi. Elli vakit namaz, dedim. Musa** (a.s.) **bana, Rabbinden bu miktarı hafifletmesini dile, çünkü ümmetin bu kadara tahammül edemezler. Ben, Benî İsrâili denedim, dedi. Bunun üzerine, Rabbimle münâcaat ettiğim yere dönüp, elli vakit namazı hafifletmesi için yalvardım. Allahü teâlâ, elli vaktin, beş vaktini indirdi. Bu durumu Musa'ya** (a.s) **söyleyince, ümmetin bu kadara da dayanamaz, sen yine Allahü teâlâdan bunun da hafifletilmesini, dile, dedi. Bu şekilde Rabbim ile Musa** (a.s) **arasında gidip geldim. Nihâyet Allahü teâlâ, "Yâ Muhammed! Farz kıldığım namazlar, her gün ve gecede kılınacak olan beş vakit namazdır. Her namaz için on sevâb vardır. Bu bakımdan sonunda yine elli namaz olur. Bir kimse hayır yapmak ister de, onu yapamazsa, ona bir sevâb yazılır. O iyiliği yaparsa, on sevâb yazdır. Bir kimse kötülük işlemek ister de, yapamazsa, ona hiçbir şey yazılmaz. O kötülüğü işlerse, bir tane günah yazılır." buyurdu. Buradan tekrar Musa'nın** (a.s) **yanına uğradım. Olup bitenleri anlattım. Mûsâ** (a.s.) **yine Rabbinden bunun da hafifletilmesini iste, dedi. Bunun üzerine Resûlullah** (s.a.v.) **Rabbime çok müracaatta bulunduğum için artık utanıyorum"** buyurdu.

Resûlullah'ın (s.a.v.), Enes bin Mâlik'e (r.a.) nasihatleri:

"Ey oğul! Elinden geldiği kadar abdestli ol. Çünkü, kim abdestli olarak ölürse ona şehîdlik sevâbı verilir."

"Ey Enes! Rükûda ellerinle dizlerini sıkıca tutup, parmaklarını birbirinden ayır, dirseklerini yanlarına yapıştırma, Rükûdan kalkınca, her uzvun tam olarak yerine gelsin. Allahü teâlâ, kıyâmet gününde, rükû ve secde arasında belini dosdoğru yapmıyana nazar etmez. Secde ettiğin zaman, alın ve ellerini iyice yere koy. Secdeleri çabuk ve acele yaparak, horozun yeri gagalaması gibi gagalama, secdede kollarını yere sererek, köpeklerin veya tilkinin yatışı gibi yere serilme. Namazda sağa sola nazar etmekten sakın."

"Ey oğul! Kimse hakkında kötülük beslemeden sabahlamaya ve akşamlamağa çalış. Bunu basarırsan, hesabın çok kolay olur."

"Müslümanlardan büyüklere hürmet, küçüklerine merhamet et."

Katâde (r.a.), Hazreti Enes'e, Resûlullah'ın (s.a.v.) en çok yaptıkları duânın ne olduğunu sorunca, **"Allahümme Rabbena âtina fiddünyâ haseneten ve fil âhıreti haseneten ve kına azâbennâr"** duâsını çok okuduklarını bildirdi. Katâde (r.a.), Hazreti Enes'in duâ edeceği zaman, bununla duâ ettiğini veya duâsına, bu duâyı da ilâve ettiğini nakleder.

Enes (r.a.) buyurur ki: Bir gün bir A'rabî, Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) gelip, "Yâ Resûlallah! Kıyâmet ne zaman kopacak? diye sormuştu. Bu sırada ikâmet okunduğu için, Resûlullah (s.a.v.) cevap vermeden namaza durmuşlardı. Namazdan sonra, kıyâmeti soranın nerede olduğunu sordular. A'rabî, "Benim Yâ Resûlallah" dedi. Resûl-i Ekrem ona kıyâmet için ne hazırladığını sordu. A'rabî, fazla bir hazırlığı olmadığını, ancak Allahü teâlâ ve Resûlünü sevdiğini, söyleyince, Resûlullah (s.a.v.) **"Kişi sevdikleri ile beraberdir"** cevabını verdi. Eshâb-ı kiram bu mübârek hadîsi işitince çok sevinmişler, buna sevindikleri kadar başka bir şeye sevinmemişlerdir.

"Yahudiler, âdet gören kadınlarla beraber oturmazlar, birlikte yemek yemezlerdi. Eshâb-ı kiram, Yahudilerin bu durumunu, Resûl-i Ekrem efendimize arz ederek, bu konuda ne buyurduklarını sorunca, şu âyet-i kerîme nâzil oldu: **"Sana kadınların âdetlerinden** (hayz görenlerinden) **sorarlar. Onun bir eziyet olduğunu, söyle. Kadınlar âdet gördükleri zaman, onlarla temasta bulunmayınız. Onlar temizlenmeden onlara yaklaşmayınız."**

"Bir takım işler yapıyorsunuz ve onları kıldan daha ince ve önemsiz görüyorsunuz. Halbuki biz, Peygamber (s.a.v.) zamanında, bu işleri büyük günahlardan sayardık.

Allahü teâlâ şöyle buyuruyor: **"Kul bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Yürüyerek bana gelirse, koşarak ona gelirim."**

"Üç şey ölünün peşinden kabre kadar gider. Çoluk çocuğu, malı ve ameli. Bunlardan, ailesi ve malı döner" Onunla sadece ameli kalır."

"Allahü teâlâ, kulunun yemek yedikten veya birşey içtikten, sonra kendisine hamd etmesinden râzı olur (hoşnud olur)."

"Peygamber efendimizin zevcelerinin evine üç kişi gelip, Peygamber efendimizin ibâdetini sordular. Ne kadar yaptığını öğrendikleri zaman, bunu az gördüler. "Peygamberin yanında biz neyiz? Onun geçmiş ve gelecek bütün günâhları bağışlanmıştır" dediler. Bunlardan birisi,

"Devamlı, bütün gece namaz kılacağım." dedi. Diğeri, "Ömrüm boyunca oruç tutacağım hiç oruçsuz olmayacağım" dedi. Üçüncüsü ise, "Kadınlardan uzak kalacağım, hiç evlenmiyeceğim" dedi. Bu sırada Peygamber efendimiz teşrîf buyurdular. **"Şöyle şöyle diyenler, sizler misiniz? Bakınız! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâdan en çok korkanınız ve ona karşı gelmekten en fazla sakınanınız benim. Buna rağmen, bazen oruç tutuyorum, bazan tutmuyorum. Namaz kılıyorum, uyuyorum. Kadınlarla evleniyorum. Kim, benim sünnetimden yüz çevirirse, o kimse benden değildir."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"İster zâlim olsun, ister mazlûm olsun, mü'min kardeşinize yardım ediniz"** buyurdu. Eshâb'dan birisi: "Yâ Resûlallah! Mazlûm olan kimseye yardım ederim, fakat zâlime nasıl yardım edebilirim? dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Zâlimi, zulüm yapmaktan alıkorsun, işte bu ona yardımdır."** buyurdular.

Bir gün Resûlullah (s.a.v.) benzerini hiç duymadığım bir hutbe okudular. **"Eğer, siz benim bildirdiklerimi bilmiş olsaydınız, herhalde az güler, çok ağlardınız"** buyurdu. Bunun üzerine, Resûlullah'ın (s.a.v.) eshâbı yüzlerini kapayarak ağladılar."

"Kâfir bir iyilik yaptığı zaman, ona karşı dünyalık verilir. Fakat mü'mine gelince, Allahü teâlâ, onun iyiliklerini âhirete saklar. Dünyada da tâatına göre rızık verilir."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Ey Âdemoğlu! Sen, bana duâ edip, benden istediğin müddetçe, sende bulunan günahları bağışlarım. Onların çokluğuna ve ağırlığına bakmam. Ey Âdemoğlu! Günahların yerle gök arasını dolduracak kadar bile olsa, fakat benden günahlarının bağışlanmasını istesen** (istiğfar etsen) **senin bu günahlarını bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Yeryüzünü dolduracak günahlarla huzûruma gelsen, şirk koşmadan bana kavuşsan, yeryüzünü dolduracak bir mağfiret ve af ile seni bağışlarım."**

Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında iki kişi aksırdı. Birine, **"Allah sana merhamet eylesin"** buyurduğu halde, diğerine bu mukâbelede bulunmadı. Yâ Resûlallah, Allah'dan, buna rahmet diledin, niçin öbürüne dilemedin denilince, **"Bu Allahü teâlâya hamd etti** (Elhamdülillah, dedi) **öbürü ise hamd etmedi"** buyurdu.

"Resûlullah (s.a.v.) duâ ederken mübârek ellerini bazan öyle kaldırırdı ki, mübârek koltuk altının beyazlığı görünürdü."

Hazreti Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Üç sınıf insan, hesap gününde Allahü teâlânın rahmetine kavuşur: 1. Akrabasını ziyâret eden. 2. Kocası ölüp yetimlerle kalan ve ölünceye kadar onlara bakan kadın. 3. Ziyâfet sofrası kurulup, yetimleri ve kimsesizleri davet eden kimse."

"Resûlullah'a (s.a.v.) on sene hizmet ettim. Mübârek elleri ipekten yumuşak idi. Mübârek teni miskten ve çiçekten daha güzel kokuyordu. Resûlullah'ın kalb-i şerîfi nazargâh-ı ilâhî idi."

"Resûlullah (s.a.v.) insanların en güzel huylusu idi. Beni bir gün bir yere gönderdi. Vallahi gitmem dedim. Fakat gidecektim. Emrini yapmak için dışarı çıktım. Çocuklar dışarda oynuyordu. Onların yanından geçerken arkama baktım Resûlullah (s.a.v.) arkamdan geliyordu. Mübârek yüzü gülüyordu. **"Yâ Enes! Dediğim yere gittin mi?"** buyurdu. Evet gidiyorum, Yâ Resûlallah dedim."

"Resûlullah (s.a.v.) bir kimse ile müsâfeha edince, o kimse elini çekmedikçe, mübârek elini ondan ayırmazdı. O kimse yüzünü çevirmedikçe mübârek yüzünü ondan çevirmezdi. Bir kimsenin yanında otururken, iki diz üzerinde oturur, ona karşı saygılı olmak için mübârek bacağını dikip, oturmazdı."

Enes bin Mâlik hazretleri: **"Bismillâhirrahmânirrahîm ve la-havle ve lâ-kuvvete illâ billahil'aliyyil'azîm"** okumanın sinir hastalığına ve bütün hastalıklara iyi geldiğini haber vermiştir.

---

1) El-İsâbe cild-1, sh. 71

2) El-İstiâb cild-1, sh. 71

3) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-3 sh. 102

4) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 44

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 45

6) El-A'lâm cild-2, sh. 24

7) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga Kıs, 1, cild-1, sh. 127

8) Tehzîb-ut-tehzîb cild-1, sh. 376

9) Kâmûs-ul-a'lâm cild-2, sh. 1048

10) Sünen-i Tirmizî cild-5, sh. 345

11) Sahîh-i Müslim, fedâil-ul-Enes

12) Sahîh-i Buhârî fedâil-ul-Enes

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1003

14) Eshâb-ı Kirâm sh. 219

15) İzâlet-ül-hafâ cild-1, sh. 329

ERKAM BİN EBÎ'L-ERKAM (r.a.)

Eshâb-ı kiramın ilk îmân edenlerinden. Nesebi, Erkam bin Ebi'l-Erkam Abd-i Menâf bin Esed bin Abdullah bin Ömer bin Mahzûm'dur. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Benî Mahzûm kabilesindendir. Annesi Temâdur binti Hudeym es-Sehmiyye'dir. (Diğer rivâyetlere göre Ümeyme binti Haris veya Safiyye binti Haris bin Hâlid'dir.) Hicretten önce Mekke-i Mükerreme'de doğduğu tahmin edilmektedir. 22 veya 23 yaşlarında iken, yedinci (veya onbirinci) müslüman olmakla şereflendi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Mekke'de bütün dünyâya Peygamberliğini ilân edip, insanları İslâmiyyete davet etmeye başladığı zaman müşrikler onu yalanladılar, ilk günlerde az kimse îmân etti. Müşrikler başta Peygamber efendimize ve ilk müslümanlara, ibâdet ederken, birbirlerine yeni gelen âyet-i kerîmeleri okuyup öğretirken; gördükleri, tanıdıkları her yerde onlara baskı, işkence ve zulümler yapmaya başladılar. Bu eziyet ve baskılar artınca Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kendilerine Mekke'de emniyetli bir ev seçip orada ibâdetlerini yapmaya ve İslâmiyyeti yaymaya karar verdi. Bunun için Safa tepesinin doğusunda, dar bir sokaktaki Şeybeoğullarının evine bitişik Hazreti Erkam bin Ebi'l-Erkam'ın evini münasip gördü.

Peygamberimiz (s.a.v.), İslâm dînini burada gizlice yaymaya çalıştı. Mekke'de nâzil olan âyet-i kerîme ve sûrelerin birçoğu bu mübârek evde geldi. Eshâb-ı kiram burada toplanırlar, Peygamberimizi (s.a.v.) görmek ve müslüman olmak isteyen kimseleri bu Dâru'l-Erkam veya

Dâru'l-İslâm ismini verdikleri Hazreti Erkam'ın evine götürürlerdi. Hazreti Hamza, Âmmar bin Yâser, Musab bin Umeyr, Akîl ve Iyâd bin Bükeyr, Süheyb bin Sinân (r.anhüm) ve birçok Sâhâbî burada müslüman oldu. Peygamber efendimiz Eshâb-ı kiram ile birlikte bu evde, Hazreti Ömer müslüman oluncaya kadar kaldı. Bu evde, Hazreti Ömer îmân ile şereflenince müslümanların sayısı kırk oldu. Hazreti Ömer, Peygamberimize (s.a.v.) ibâdetlerini Mescid-i Haram'da açıkça yapmalarını teklif etti. Onları müşriklere karşı korudu. Müslümanlar topluca yüksek sesle tekbir getirerek evden çıktılar. Kâ'be-i Muazzama'ya gelip açıkça tavaf ettiler. Müşriklerin kalblerine korku ve üzüntü verdiler. Bundan sonra Peygamberimiz insanlara İslâmiyyeti açıktan anlatmaya ve açıktan imâna davet etmeye başladı.

Hazreti Erkam, İslâm târihinde büyük ehemmiyeti olan bu evini hiç satılmamak ve mirasçı olunmamak kaydı ile oğluna bıraktı. Bu evin ayrıca bir vakfiyesi de vardır. Bu vakfiyede şöyle yazılıdır. "Bu Erkamın Safâ'dan az ileride bulunan evi hakkında verdiği sözü ve vasıyyetidir. Arsası Harem-i şerîften sayıldığından bu ev de vakfedilmiştir. Satılmaz ve mirasçı olunmaz. Buna Hişâm bin Âs ve âzâdlı kölesi filân şahiddir." Böylece İslâmiyette ilk vakfı yapmış oldu.

Bu târihi ev Hazreti Erkam'ın evlad ve torunları tarafından kullanılarak 140 senesinde halîfe Mansur zamanına kadar geldi. Mansur bunlardan hisselerini satın aldı. Ev tamamen devlete kaldı. Daha sonra tamir edilirken asıl şekli de değişti. Birçok el değiştirdikten sonra Üçüncü Sultan Murad Hân 999 (m. 1591) mescid olarak yeniden yaptırdı.

Hazreti Erkam asil bir aileden ve çok zengin idi. Cahiliyet zamanında bile itibarı yüksekti. Ancak müşriklerin işkence ve zulümleri dayanılmaz hale gelince Medine-i Münevvere'ye hicret etti. Resûlullah (s.a.v.), Medine'de kendisini Hazreti Ebû Talha (Zeyd bin Sehl) ile kardeş yaptı. Rahat ve huzûrlu yaşaması için Benî Züreyk mahallesinden bir miktar arazi verdi. Hazreti Erkam vefâtına kadar burada yaşadı.

Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara katıldı. Kahramanca döğüşüp büyük fedâkârlıklar gösterdi. Bedir savaşından sonra Peygamberimiz (s.a.v.) kendisine bir kılıç hediye etti. Daha sonra zekât mallarını toplama hizmetini verdi. Dört halife devrinde meşveret meclisinde vazîfe yaptı.

Zühd ve takvâsı çok idi. Bütün vaktini Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçirirdi. Birgün Kudüs'deki Mescid-i Aksa'da namaz kılma arzusunu Resûlullah'a (a.s.) arz etti. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Mescid-i Haram'da bir defa namaz kılmak, diğer mescidlerde bin defa namaz kılmaktan daha çok sevâbdır."** buyurunca Mekke'ye gidip, Mescid-i Haram'da ibâdetini yaptı. Peygamberimizden bazı hadîs-i şerîfler rivâyet etti. Rivâyet eden oğlu Osman olarak gösteriliyor ise de kaç tane hadîs rivâyet ettiği bilinmemektedir.

Hazreti Erkam geçimini kendi arazilerinden elde ettikleri mahsulden kazandıklarıyla ve ticâret ile temin ederdi. Ubeydullah, Osman adlı oğulları Meryem, Safiyye ve Umeyye adlı kızları olmak üzere beş evlâdı bilinmektedir. Hazreti Erkam 53 (m. 673)'de 83 yaşlarında iken Medine-i Münevverede vefât etti. Bu sırada Medine vâlisi Mervan bin Hakem idi. Namazını kıldırma vazîfesini kendisi yapmak istedi ise de, Hazreti Erkam'ın oğlu Ubeydullah, babasının vasıyyeti olduğunu söyledi. Hazreti Erkam'ın vasıyyeti üzerine cenâze namazını Âşere-i mübeşşereden olan Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkâs kıldırdı. Bâki' kabristanına defn edildi.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 242

2) El-İsâbe cild-1, sh. 28

3) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 115

4) Mir'ât-ı Mekke sh. 1050

5) Târîh-ul-Hamîs cild-1, sh. 330

6) Ensâb-ul-eşrâf cild-1, sh. 158

7) İnsân-ul-uyûn cild-1, sh. 203

ES'AD BİN ZÜRÂRE (r.a.)

Medineli ilk müslüman olan Sahâbîlerdendir. Adı, Es'ad bin Zürâre bin Ads bin Ubeyd bin Sa'lebe bin Ganem bin Mâlik bin Neccâr el-Hazrecî'dir. Medineli Ensâr'ın büyüklerinden ve en önce îmân edenlerdendir. Doğum zamanı ve yaşı hakkında bilgi yoktur. Künyesi "Ebû Ümâme" olmakla beraber "Es'ad-ül-Hayr" (Hayırlı Es'ad)" ismi ile anılırdı. Oğlu Abdullah da Eshâb-ı kirâmdandır. Kızı Habîbe, Behl bin Hanif (r.a.) ile, diğer kızı Fâria da Nebyat bin Câbire (r.a.) ile evlenmişlerdir. Diğer bir kızı Kebeşe de, Abdullah bin Ebî Habîbe (r.a.) ile evlendi. Dört evladı da Eshâb-ı kiramdan olmakla şereflenmiştir. Hazreti Es'ad, ilk Akabe bîatından önce Mekke'de müslüman oldu. Peygamber efendimizin Medine'ye hicretinden kısa bir süre sonra vefât etti. Vefâtından önce kızlarını Resûlullah efendimize vasıyyet etmişti.

Es'ad bin Zürâre'nin (r.a.) müslüman oluşu, birinci Akabe bîatından öncedir. Birinci Akabe'de müslüman olduğu da bildirilmektedir. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Mekke'de herkesi imâna davet ediyor, İslâm nûru ile küfür karanlığını aydınlatarak, kalblere Allah sevgisini yerleştirmeye çalışıyordu. Mekke'nin puta tapan Arapları, bu hak daveti bir türlü anlayamıyor, İslâmiyeti kabûl etmemekte ısrar ve inat ediyorlardı. İnsanları hak dine davetin başlaması, on seneye yaklaşmıştı. Peygamberimiz karşılaştığı herkese İslâmiyeti tebliğ ediyor, onların müslüman olmalarını istiyordu. Bu iş için Taife gitti. Orada bir ay kaldı. Kimse inanmadığı gibi alay ettiler, eziyet ve sıkıntı verdiler. Çocuklarını ve hizmetçilerini yola dizip Resûlullah'ı taşa tuttular. Mekke'de çok az kimse müslüman olmuştu. Onlara da, müşrikler, akla hayale gelmedik sıkıntılar veriyor, işkence yapıyordu. İşte, Peygamberimizin İslâmı tebliği husûsunda çok sıkıntı çektiği bir günde Es'ad bin Zürâre ile Zekvan bin Abd-i Kays, Medine'den Mekke'ye gelmişlerdi. Mekke'nin ileri gelenlerinden Utbe bin Rebîa'nın yanına uğramışlardı. Bu sırada Hazreti Es'ad Resûlullahın (s.a.v.), yeni bir dîni açıklamaya başladığını öğrendi. Zaten kendisi, Hanîf inancı üzere olup, tek olan Allah'a inanıyor, O'na ibadet ediyor, asla putlara tapmıyordu. Hemen Resûlullahın (s.a.v.) yanına gitmek istedi. Utbe buna engel olmak istediyse de, arkadaşı Zekvan ile birlikte Peygamberimizin huzûruna vardılar. Resûlullah (s.a.v.), onları güzel şekilde karşılayıp ikram ve iltifâtta bulundu. Kur'ân-ı kerîmden âyetler okuyup, İslâmiyeti anlattı. Bu dine girmeleri için davette bulundu. Arkadaşı Zekvan, Es'ad bin Zürâre'ye hitaben, "İşte, senin dinin budur!" dedi. İkisi birden hakka daveti kabûl ederek müslüman oldular. Sonra, Resûlullah'tan izin alarak Medine'ye döndüler. Orada herkese, İslâmiyeti duyurmaya başladılar. Bunlardan ilk olarak Sa'd bin Hayseme (r.a.) bu daveti kabûl edip, müslüman oldu. Böylece üç kişi oldular. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) ile görüşmeleri için Medinelileri teşvik ettiler. Hatta ilk Akabe bîatinin onların bu teşviki ile vukû' bulduğu beyan edilmektedir.

Başka bir rivâyette, Es'ad bin Zürâre'nin (r.a.) müslüman oluşu şöyle bildirilmektedir: Resûlullah (s.a.v.) her yıl hac mevsiminde ve Ukâz panayırı günlerinde Mekke şehrinin dışına çıkıp, başka yerlerden gelen kabilelerle görüşerek onları İslama davet ederdi. Peygamberliğinin onbirinci senesinde, hac mevsiminde Mekke dışına çıkmıştı. Akabe denilen yerde, Medine

halkından bir toplulukla karşılaştı. Onlara, "Sizler kimlersiniz?" diye sorunca, Medine'de Hazrec kabilesine mensûb olduklarını söylediler. Peygamberimizin dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selma hatun da, Hazrec kabilesinin Neccâroğulları koluna mensûbtu. Peygamberimiz, Hazrecli bu altı kişi ile bir müddet oturup, onlara Kur'ân-ı kerîmden İbrâhîm sûresi 35-52. âyet-i kerîmelerini okudu ve İslâmiyeti anlattı. Bu dine girmeleri için davette bulundu. Onlar da, zâten kabilesinin büyüklerinden ve Medine'de yaşayan yahudilerden, yakında bir peygamberin geleceğini işitmişlerdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), onları dine çağırınca birbirlerine bakıştılar ve: "Yahudilerin, alâmetlerini haber verdiği işte bu Peygamberdir!" diye aralarında konuştular, öteden beri yahudilerle Evs ve Hazreclilerin aralarında düşmanlık olduğu için onlardan evvel bu peygambere îmân etmek istediler. Ayrıca Evs ve Hazrec kabileleri de birbirlerine düşman idi. Bu sebepten hemen Resûlullah'ın huzûrunda Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldular. Peygamberimize de: "Biz kavmimizi, hem birbirlerine karşı, hem de yahudilere karşı, aralarında düşmanlık ve kötülük olduğu halde geride bırakmış bulunuyoruz. Ümit edilir ki, Allah onları da, sizin sayenizde bir araya toplar. Biz, hemen dönüp onları senin peygamberliğini kabûl etmeye davet edeceğiz ve bu dinden kabûl ettiğimiz şeyleri onlara da anlatacağız. Eğer Allah, onları bu, din üzerinde toplayıp birleştirirse, Senden daha azîz ve şerefli kimse olmaz!" dediler. Medineli bu altı kimse gerçekten inanmış, Allahü teâlânın Peygamberimize tebliğ ettiklerini kabûl ve tasdîk etmişlerdi. Vatanlarına dönmek üzere Peygamberimizden izin alıp ayrıldılar. Bu yeni müslüman olan altı kişinin ikisi, Neccâroğulları ailesinden Ebû Umâme Es'ad bin Zürâre ile Avf bin Haris idi. Diğerleri de, Râfi bin Mâlik, Kutba bin Âmir, Câbir bin Abdullah bin Riâb (r.anhüm) idiler. Bunlar, Medine'ye kavimlerinin yanına dönünce, hemen onlara Peygamberimizden anlatmaya ve İslâm dinine girmeleri için davete başladılar. Bunu o kadar çok yaptılar ki; Medine'de, içinde Peygamberimizin ve İslâmiyetin bahsedilmediği bir ev kalmadı. Böylece İslâmiyet, Hazrec kabilesi arasında yayıldığı gibi Evs kabilesinden de bazı kimseler müslüman oldu. Akabe'deki bu görüşmeden sonra, Es'ad bin Zürâre (r.a.) İslâmiyeti kabûl eden oniki arkadaşı ile beraber hac için Mekke'ye gittiler. Ve yine Akabe'de Resûlullah (s.a.v.) ile görüşüp, O'na bîat ettiler. O'na bağlılıklarını arz edip, bütün emir ve isteklerine teslim olacaklarına söz verdiler. Bu sözleşmede, Allah'a ortak koşmayacaklarına, zinâ yapmayacaklarına, hırsızlık etmeyeceklerine, iftiradan kaçınacaklarına, ayıplanmak ve rızık korkusu sebebiyle çocuklarını öldürmeyeceklerine dair taahhütte bulundular, ikisi Evs kabilesine, diğerleri de Hazrec kabilesine mensûb olan bu 12 kişinin başı, reîsi Es'ad bin Zürâre (r.a.), idi. Peygamberimiz bu oniki kişiyi kabilelerine nakîb (temsilci) yaptı. Bunlar, kabilelerine İslâmiyeti anlatıp, onlar adına Resûlullah'a karşı kefil olacaklardı. Es'ad bin Zürâre (r.a.) da, hepsi adına temsilci tayin edilmişti.

Bu sözleşmeden sonra, Medine'ye dönen Hazreti Es'ad ve arkadaşları, kabilelerine hemen İslâmiyeti anlatarak, onu yaymak ile meşgûl oldular. Bu sırada Peygamberimiz Mir'ac'a götürülüp, Cenneti ve Cehennemi gördü. Allahü teâlâ ile vasıtasız olarak, anlaşılmaz bir şekilde konuştu. Beş vakit namaz emrolundu.

İslâmiyet Arabistan yarımadasında yayılmaya devam ederken, Medine'de bu iş çok daha süratli yürüyordu. Öyle ki, daha önce birbirlerine düşman olan Evs ve Hazrec kabileleri barışmış, İslâmiyeti daha iyi öğrenebilmek için Resûlullah efendimizden bir muallim, hoca istemişlerdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) de, onlara Kur'ân-ı kerîmi ve İslâmiyeti öğretmek için Mekke'deki Eshâbından Hazreti Mus'ab bin Umeyr'i gönderdi. Mus'ab (r.a.), Medine'de Hazreti Es'ad'ın evinde kaldı. Onunla birlikte ev ev dolaşarak herkese İslâmiyeti duyurdular. Resûlullah'ın sevgisini ve Onu, bütün düşmanlarından korumak için canla başla çalışacaklarına söz vermelerini

anlattılar. Onları, Resûlullah ile yapılacak bîata hazırladılar. Onların bu gayretleri bereketiyle Medine'de Evs ve Hazrec kabilesi içinde Benî Ümeyye bin Zeyd'in evinden başka, İslâmiyet nûru ile aydınlanmayan, müslüman olmayan kimse kalmamıştı. Bu arada Hazreti Es'ad bin Zürâre'nin teyzesi oğlu olan Sa'd bin Muâz'ın (r.a.) hizmeti de çok büyük olmuştu. Onun müslüman olduğu gün, kendi kavminden müslüman olmayan kimse kalmamıştı.

Resûlullah efendimize, Peygamberlik vazîfesi verileli 13 sene olmuştu. Mekkeli müşriklerin, müslümanlara zulmü had safhaya varmış, dayanılmaz bir hâl almıştı. Medine'de ise, Es'ad bin Zürâre (r.a.) ile Mus'ab bin Umeyr'in (r.a.) hizmetleri sayesinde Evs ve Hazrecliler, müslümanlara kucak açacak, onları bağrına basıp uğrunda her fedâkârlığı yapacak aşk ve şevkin içindeydiler. Resûlullah'ın da biran önce Medine'ye teşrîflerini arzuluyorlar, O'nun uğrunda mallarını ve canlarını esirgemeyeceklerine söz veriyorlardı. Hac mevsimi gelmişti. Hazreti Mus'ab bin Umeyr ile beraber, Medineli 73 erkek ve 2 kadın müslüman, Mekke'ye geldiler, Hacdan sonra, hepsi yine Akabe'de Peygamberimiz ile buluştular. Hazreti Es'ad bin Zürâre ve 12 temsilci, kabileleri adına Peygamberimizin Medine'ye hicret etmelerini rica ve teklif ettiler. Resûlullah efendimiz onlara, Kur'ân-ı kerîmden bazı âyet-i kerîmeleri okuduktan sonra, kendi canlarını, çoluk ve çocuklarını nasıl koruyup gözetirlerse, O'nu da öyle koruyacaklarını temin etmek üzere onlardan kesin söz istedi. Evs ve Hazrec kabilelerin bütün temsilcileri biraz düşünüp taşındıktan sonra, "Senin uğrunda canımızı ve mallarımızı harcasak, bize ne var?" dediler. Peygamberimiz de cevabında: **"Allahü teâlânın râzı olması ve Cennet var!"** buyurdu. Bunlardan her biri kavminin temsilcileri, vekîlleri olarak bu husûsta söz verdiler. İlk önce Es'ad bin Zürâre (r.a.): "Ben, Allah'a ve O'nun Resûlüne verdiğim sözü yerine getirmek, canımla ve malımla O'na yardım husûsundaki, sözümü, işlerimle gerçekleştirmek üzere bîat ediyorum" deyip elini uzattı ve müsâfeha yaptı. Arkasından her biri bu şekilde bîati tamamlayıp, "Allahü teâlânın ve Resûlünün davetini kabûl ettik, dinledik ve boyun eğdik." diyerek hoşnutluklarını ve teslimiyetlerini ifade ettiler. Böylece Resûlullah'ın uğrunda canlarını ve mallarını çekinmeden ortaya koydular. Kadınlar ile bîat, sadece söz ile yapılmıştı. Bu ikinci akabe bîatından sonra, Resûlullah efendimiz, Mekkeli müslümanların Medine'ye hicret etmelerine izin verdi. İlk hicret eden, Peygamberimizin süt kardeşi Hazreti Ebû Seleme bin Abd-ül-Esed olmuştu. Arkasından birçok müslüman gitti.

Daha sonra Allahü teâlânın izni ile, Peygamberimiz de Medine'ye hicret buyurdular. Hicretten sonra Peygamberimiz Hazreti Zeyd bin Hâlid Ebû Eyyûbel Ensârî'nin evine yerleşmekle beraber, Hazreti Es'ad bin Zürâre'nin evinde de kalmak sûretiyle onun hatırını gözetir, hânesini bereketlendirirlerdi. Çünkü O, Ensârın en büyüğü ve Medinelilerin en önce müslüman olanlarındandı. İslâmiyet, Medine'ye O'nun evinden yayılmıştı. İslâmiyeti öğretmek için Peygamberimiz tarafından Mekke'ye gönderilen Hazreti Mus'ab bin Umeyr, O'nun evinde kalmıştı.

Hicrette, Peygamberimizin bindiği devenin, Medine'ye varınca ilk çöktüğü arsa, Es'ad bin Zürâre'nin (r.a.) yanında yetişip büyüyen Neccâroğullarından Sehl ve Süheyl adında iki yetime âitti. Resûlullah efendimiz, mescit yapmak için bu arsayı satın almak istedikleri zaman, iki kardeş, satmayacaklarını ancak Resûlullah'a hediye etmek istediklerini söylediler. Peygamberimiz arsa sahiplerinin yetim olduklarını bildikleri için ücretini ödemeden almak istemedi. O arsayı on miskal (48 gram) altına satın aldı. Hazreti Ebû Bekir'e emir buyurup, arazinin parasını verdirdi. Hazreti Es'ad bin Zürâre de, bu iki yetime, Ben-i Beyâda tarafında kendilerine bir arazi vererek geçimlerini sağlamayı temin etti.

Medine'de Mescid-i Nebevî'nin inşaatına devam edilirken hicretten dokuz ay sonra Hazreti Es'ad bin Zürâre hastalandı. O, bugün için de tehlikeli olan menenjit hastalığına yakalanmıştı. O devirde böyle hastalıklar ateş ile dağlanırdı. Bu tedâvi şekli aynen uygulanmasına rağmen hastalığı iyileşmedi. Resûlullah efendimiz kendisini ziyâret ederek sıhhat ve afiyetleri için duâ etti. Hastalığı çok şiddetliydi. Hayatının son anlarını yaşıyordu. Tedâvisi için her çareye başvurulmuştu. Kısa bir müddet içinde vefât etti. Böylece Hazreti Es'ad bin Zürâre, Resûlullah'ın Medine'ye hicretinden sonra ilk vefât eden sahabîsi oldu. Ensârın sözüne göre Bâki' Kabristanına, ilk olarak O defn edildi. Muhacirler ise Hazreti Osman bin Maz'ûn'un defn edildiğini söylüyorlar.

Es'ad bin Zürâre (r.a.), Bedir harbine katılamadan vefât etmişti. Resûlullah efendimiz, O'nun ölümüne çok üzüldüler. Medineli yahudiler, onun ölümünden sonra Resûlullah'ın Peygamberliği aleyhinde dedikodu yapmaya başlayarak, "Muhammed'in bir kudreti olsaydı, arkadaşını iyi ederdi" dediler. Bu sûretle, mü'minleri, O'ndan soğutmak ve yeni dine girecek olanları, O'na yaklaştırmamak istiyorlardı. Düşmanlıklarını açıkça ortaya koyuyorlar, insanları şüpheye düşürmek istiyorlardı. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) efendimiz de, onların bu hallerini çok iyi bildiklerinden: **"Yahudiler, neden arkadaşını kurtaramadı? diyecekler. Ben ise, arkadaşımın bu hali için bir menfaat veya zarar vermeye mâlik değilim!"** buyurdu. Halbuki onun peygamberliği, insanları cahillikten, küfür ve sapıklık yollarından kurtarıp imân aydınlığına çıkartmaktı. Onun vazîfesi, Allahü teâlâ'nın râzı olduğu doğru yola davet işinden ibâretti.

Es'ad bin Zürâre (r.a.), ikinci Akabe bîatından sonra, Hazrec kabilesinin Neccâroğullarına nakîb (temsilci) tayin edilmişti. Vefâtından sonra, Neccâroğullarından bir grup Resûlullah'a gelerek: "Bizim nakîbimiz öldü. Bize bir nakîb tayin ediniz!" dediler. Resûlullah efendimiz de onlara yeni bir nakîb tâyin etmeyerek, **"Sizler, benim dayılarımsınız. Ben de sizin nakîbinizim!"** buyurdu. Böylece, onları sevindirmiş oldu. Resûlullah'ın, Neccâroğullarına böyle iltifât etmesi, onlar için büyük şeref oldu.

İkinci Akabe bîatından dönen Medineli müslümanlar, kendilerine Kur'ân-ı kerîmi öğretmek için gönderilen Hazreti Mus'ab bin Umeyr ile birlikte akrabalarına, arkadaşlarına ve evindekilere İslâmiyeti anlatmaya başladılar. Birkaç gün içinde 30 kişi müslüman oldu. Böylece Medine'de müslümanların sayısı 40'a ulaşmıştı. Bir gün, bu müslümanların hepsi, Hazreti Es'ad bin Zürâre'nin evinde toplandıklarında: "Yahudiler ve hıristiyanlar, kendilerine haftada birer gün seçerek, o gün alış-verişi bırakıp, inançlarına göre ibadet ediyorlar. Şimdi, bize de uygun olanı, haftanın yedi gününden birini seçerek, o günü taât ve ibâdet için ayırmaktır!" dediler. Bu fikri, başta, reîsleri Hazreti Es'ad olmak üzere hepsi uygun buldular. Derhal Cuma gününü bu işe ayırdılar. Cuma'ya, o güne kadar Arube günü deniliyordu. Mü'minlerin toplanıp ibâdet etme günü mânâsına "Cum'a" dendi. Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinden evvel, Hazreti Es'ad bin Zürâre, Medine'deki 40 kadar müslümanı toplayarak, bir Cuma günü Nakî-ül-Hadamât'taki Beyâda'ya götürmüş ve orada onlara Cum'a namazı kıldırmıştır. Bu sûretle Peygamberimizin: **"Kim, güzel bir sünneti ihyâ ederse, hem onun sevâbına, hem de kıyâmete kadar o sünnetle amel edenlerin kazanacakları sevâba nail olurlar."** hadîs-i şerîfinin muhatabı olmuştur. İslâmiyette ilk defa kılınan Cuma namazı, işte bu yerde kılınan Cuma'dır. Medineli müslümanların bu hayırlı maksatları, cenâb-ı Hakkın rızâsına uygun olduğundan bilâhere devamlı olarak Cuma namazı kılınması emredilmiştir.

Eshâb-ı kiramdan Hazreti Abdurrahmân bin Ka'b bin Mâlik de bu hadîseyi şöyle anlatıyor: Babam, Hazreti Ka'b'ın gözleri az görmeye başlamıştı. O yola çıktıkça ben onun elinden tutar, istediği yere götürürdüm. Babamı Cuma namazına götürdüğüm zamanlarda, ezanın sesini duyar duymaz, hemen Hazreti Es'ad bin Zürâre'yi hatırlar, O'nun mağfiretini ister, O'na hayır duâ ederdi. Bir gün babama sordum: "Babacığım! Cuma ezanını duydukça, dâima Es'ad bin Zürâre'yi (r.a.) hatırlayarak, O'na mağfiret diliyorsun, ona duâ ediyorsun. Bunun sebebi nedir?" Babam şu cevabı verdi: "Oğlum! Resûl-i Ekrem'in Medine'ye teşrîfinden evvel, bize ilk Cuma namazını kıldıran o idi." Tekrar sordum: "O zamanlar kaç kişiydiniz?" Bana, Kırk kişiydik" diye cevap vermişti.

---

1) El-İsâbe, cild-1, sh. 34

2) El-İstiâb, cild-1, sh. 82

3) Metâli-ün-nücûm, cild-2, sh. 187

ESVED BİN YEZÎD NEHAÎ (r.a.)

Tabiînden büyük bir fıkıh âlimi. Hadîs ilminde hafızlık (yüzbin hadîs-i şerîfi senedleriyle birlikte ezberlemiş olma) derecesinde olup, zamanında, Kûfe'nin âlimi idi. Künyesi Ebû Amr'dır. Büyük âlim İbrâhîm Nehaî'nin dayısı, Abdurrahmân bin Yezîd'in kardeşidir. Doğum târihi bilinmemektedir. 75 (m. 694)'de vefât etti. İlmi, yaşayışı, hâli tamamen İslama uygun olduğundan bu büyük âlime Cennet ehli derlerdi.

İbn-i Mes'ûd, Hüzeyfe, Bilâl ve Muaz'dan (r.anhüm) hadîs-i şerîf öğrendi. Oğlu Abdurrahmân, İbrâhîm, Ebû İshâk Essebîî ve Udde ondan hadîs rivâyet ettiler. İbâdet konusunda çok ileri mertebelerde idi. Sararıp soluncaya kadar oruç tutardı. Ramazan-ı şerîfte her iki gecede bir Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi (Başından sonuna kadar okurdu). Ramazan-ı şerîfin dışında, Kur'ân-ı kerîmi her altı gecede bir hatmederdi. Dünyaya önem vermezdi. Seksen defa hac ve umre yapmıştı.

Şa'bi hazretlerine, Esved Nehai'den (r.a.) sorulunca, "O, çok oruç tutar, gece çok namaz kılar ve çok da hac eder" cevabını verdi.

Alkame bin Kays ona "Niçin bu cesede o kadar azâb ediyorsun" deyince, "Bu vücudun rahatlığını istiyorum" cevabını verdi.

Birgün ağlıyordu. "Niçin ağlıyorsun?" dediklerinde, "Niçin ağlamıyayım, ağlamaya benden daha lâyık kim var ki!" buyurdu. Namaz vakti olunca, hemen orada, namaz için kalır, namazını kılmadan ayrılmazdı."

Bildirdiği hadîs-i şeriflerden bazıları: **"Mallarınızı zekât vermek sûretiyle koruyunuz. Hastalarınızı sadaka ile tedâvi ediniz. Belâdan korunmak için, duâ ediniz."**

"Eğer ilim sahipleri, ilmi korusalar, onu ehline verselerdi, zamanlarında insanların efendisi ve üstünü olurlardı. Fakat onlar, ilmi dünyalıklarından istifâde etmek için, dünyâya sarılanlara bağışlıyorlar."

"Hazret-i Âişe'ye, "Resûlullah (s.a.v.) evinde ne yapardı?" diye soruldu. Buyurdu ki:'Ev işiyle uğraşırdı. Ehl-i iyaline (ailesine) hizmet ederdi; namaz vakti gelince câmiye çıkardı."

---

1) Mevdû'ât-ül-ulûm (Osm.), cild-1, sh. 462

2) El-A'lâm, cild-1, sh. 330

3) Hilyet-ül-evliyâ, cild-2, sh. 102

4) Tezkiret-ül-evliyâ, cild-2, sh. 50

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 190

FÂTIMA BİNTİ ESED (r.anhâ)

Resûlullah'ın (s.a.v.), **"O benim annemdi"** buyurduğu amcası Ebû Tâlib'in zevceleri, Hazreti Ali'nin annesi, mübârek bir sahâbîye. Babası Esed İbn-i Hâşim'dir. 4 (m. 626) senesinde Medine'de vefât etti. Soyu, Resûlullah (s.a.v.) ve Ebû Tâlib ile Hâşim'de birleşir. Bu bakımdan Resûl-i Ekrem ile akraba olmaktadırlar. Hâşimoğulları kadınları içinde ilk erkek çocuk sahibi O oldu. Yine O, bu soy içerisinde, halife anası olanlardan ilkidir. Tâlib, Akîl, Câ'fer ve Ali adında dört oğlu ile Ümmühânî, Cümâne, Reytâ ve Esma adlarında dört kızı vardı. Hazreti Ali'ye Haydar ismini annesi koymuştu. Böyle olduğu, Hazreti Ali'nin söylemiş olduğu bir şiirde belirtilmiştir. Hazreti Ali, Hayber harbi esnasında Merhab ile vuruşurken bu şiiri söylemiştir. Bu şiirinde, "anamın haydar (arslan) diye ismimi verdiği ben, ormanların aslanıyım" demiştir.

Fâtıma binti Esed İslâm'ın başlangıcında müslüman olmuştur. Resûlullah (s.a.v.) önce İslâm'ı açıktan açığa bildirmediler. Üç yıl bir gizlilik devresi geçti. Tedricî (yavaş yavaş) bir yol takip ediliyordu. Artık İslâm'a açıktan davet etme zamanı gelmişti. Nereden ve kimden başlanacağı Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) vahy ile bildirildi. Allahü teâlâ Şuara sûresinin 214. âyet-i kerîmesinde şöyle buyurmaktadır: **"(Ey Resûlüm) sen, önce en yakın akraba ve hısımlarını (Allah'ın dinine davet ederek) âhiret azâbı ile korkut."**

Resûlullah (s.a.v.) akrabalarını bir araya topladıktan sonra onlara şu konuşmaları yapmışlardır. **"Hamd ancak Allahü teâlâ'ya mahsûstur. O'na hamd ederim. Ancak O'ndan yardım isterim. Yalnız O'na inanır, O'na güvenirim. Ben gözümle görmüş gibi bilir ve size de şunu bildiririm: Allahü teâlâ'dan başka ilâh yoktur. O birdir, eşi ve ortağı yoktur. Sizi O'ndan başka ilâh olmıyan, Allahü teâlâ'ya îmân etmeye davet ediyorum. Ben O'nun bütün insanlara gönderdiği, son Peygamberiyim. Vallahi siz, uykuya daldığınız gibi öleceksiniz. Uykudan uyandığınız gibi de diriltilecek ve bütün yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz, iyiliklerinizin karşılığında iyilik, kötülüklerinizin karşılığında ceza göreceksiniz. Bu da ya devamlı Cennette veya devamlı Cehennemde kalmaktır. İnsanları âhiret azâbıyla korkuttuğum ilk kimseler, sizlersiniz."**

"Ey Abdulmuttaliboğulları! Ben size çok üstün ve kıymetli, dünyâ ve âhiretiniz için faydalı şeyler getirdim. Araplar içerisinde kavmine bundan daha hayırlısını getiren bir kimse bilmiyorum. Ben sizi, dile kolay ve hafif ve mîzânda ağır gelecek iki kelimeye davet ediyorum. O da "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah (Allahü teâlâ'dan başka ilâh olmadığına ve Muhammedin O'nun Resûlü olduğuna şehâdet ederim) **demenizdir."**

Resûlullah (s.a.v.) akrabalarına bu konuşmaları yapınca birçoğu müslüman oldu. Hazreti Fâtıma binti Esed de bunlar arasında idi. Zevci Ebû Tâlib'in dışında bütün çocukları da İslâmı kabûl ettiler. Hatta Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yakın akrabalarına konuşmalar yapıp, **"O halde, hanginiz bu yolda bana tâbi olup, vezirim ve yardımcım olur."** buyurunca, henüz, 12-13 yaşlarında bulunan Hazreti Ali hemen ayağa kalkmış, Resûl-i Ekrem de ona **"Sen otur"**

buyurmuştu. Resûlullah (s.a.v.) bu suallerini üç defa tekrar buyurmuşlar. Üçünde de derhal cevap Hazreti Ali'den gelmiş **"Yâ Resûlallah! Her ne kadar yaşça en küçük ben isem de, sana ben yardımcı olurum."** cevabını vermişti.

Taptaze, küçücük bir çocuğun, hiç kimseden, korkmadan, çekinmeden, bu yolun yolcusuyum, gönül vermişlerdenim mânâsındaki bu karşılığı, Resûl-i Ekrem efendimizi son derece sevindirdi. İşte Allahü teâlâ, Hazreti Fâtıma binti Esed'e böyle sâlih bir evlâd vermişti. Hazreti Ali Resûlullah'ın (s.a.v.) kerîmeleri Fâtımatü-z-Zehrâ ile de evlenmişti. Bu mes'ûd evlilikte, dünyevî gösterişten tamamen uzak kalmıştı. Gayet sade bir düğün yapılmıştı.

Fâtıma binti Esed (r.anha) ayrıca Medine-i Münevvere'ye müslüman olarak hicret etme sâadetine de kavuştu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) zaman zaman onu ziyârete gider, kuşluk vakti onun evinde uyurlardı.

Fâtıma binti Esed (r.anha) üstün bir ahlâka sahipti. Güzel ahlâkı vardı. Yaşayışı mükemmel, Resûl-i Ekrem efendimizin yanında itibarlı bir hanımefendi idi. Peygamberimizin (s.a.v.) sevgisine kavuşma bahtiyarlığına erişmişti. Resûlullah (s.a.v.) onu medh buyururlardı. Fâtıma binti Esed (r.anha) çocukluğundan beri Peygamberimiz'e (s.a.v.) çok yakınlık göstermiş, ondan hiçbir yardımı esirgememiştir. Resûlullah efendimiz, Ebû Tâlib'den sonra, kendilerine en fazla yakınlık gösterenin Fâtıma binti Esed (r.anha) olduğunu, buyurmuşlardır. Gerçekten Hazreti Fâtıma binti Esed Resûl-i Ekrem'in bakımında çok titizlik göstermişti. Kendi çocukları dururken, önce Resûlullah'ı (s.a.v.) doyururdu. Kendi çocuklarının temizliğinden önce onun mübârek başını tarar, mübârek saçlarını gül yağıyla yağlardı. Bu yüzden Resûl-i Ekrem efendimiz, onun için **"O benim annemdi"** buyurmuştu. Bu, iki cihanın efendisinin mübârek ağzından çıkıyordu. Fâtıma binti Esed (r.anha) için büyük se'âdet idi.

Zaman akıp gitmiş, Fâtıma binti Esed'in (r.anha) ömrü de sona ermişti. Peygamberimiz (s.a.v.) gömleğini sırtından çıkararak Fâtıma binti Esed'e (r.anha) kefen yapmıştı. Bilâhare, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Fâtıma binti Esed'e Cennet elbiselerinin giydirilmesi için böyle yaptıklarını beyan buyurmuşlardır. Cenâze namazını da kıldırıp onun üzerine yetmiş tekbir almıştı. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlâ'nın emriyle, yetmişbin meleğin onun cenâze namazına katıldığını"** bildirmişlerdir.

Cenâze namazı kılınmış, artık defn edilecekti. Resûlullah (s.a.v.) bizzat kendileri kabre indiler. Kabir hayatının rahat ve hoş olması için, kabrin köşelerini genişletir gibi işâret buyurdular. Kabirden çıkınca gözleri yaşarmış, gözlerinden akan yaşlar kabre damlamıştı. Orada bulunan Hazreti Ömer ve başkaları, Resûlullah'ın, Fâtıma binti Esed'den (r.anha) başka hiç bir kimseye böyle yapmadığını söyleyerek, taaccüplerini ifade etmişlerdir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Cebrâil'in (a.s.), kendisine, Fâtıma binti Esed'in (r.anha) Cennetlik olduğunu haber verdiğini bildirmişlerdir.

Resûl-i Ekrem Hazreti Fâtıma binti Esed için şöyle duâ buyurmuşlardır: **"Allahü teâlâ seni mağfiret etsin, bağışlasın, seni mükâfatlandırsın. Ey annem! Allahü teâlâ sana rahmet eylesin. Kendin aç iken beni doyurdun. Kendin giymez, bana giydirir, yemez, bana yedirirdin. Dirilten de, öldüren de Allahü teâlâ'dır. O dâima diridir. O ölmez. Allahım! annem Fâtıma binti Esed'i afv eyle, bağışla. Ona huccetini bildir. Kabrini genişlet. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım! Ben Peygamberin ve geçmiş Peygamberlerin hakkı için bu duâmı kabûl buyur."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-8, sh. 222

2) Dürr-ül-Mensûr, sh. 359

3) El-İsâbe, cild-5, sh. 389

4) El-İstiâb, cild-4, sh. 381

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1005

FEYRÛZ BİN DEYLEMÎ (r.a.)

Yemenli sahâbî. Ebû Dahhak ve Ebû Abdillah künyeleri vardır. Hazreti Osman zamanında Yemen'de vefât etti. Aslen Fârisî'dir. Kisra'nın, Habeşlileri Yemen'den çıkarmaları için Seyf bin Zî Yazen'le beraber Yemen'e gönderdiği Farsların (İranlıların) çocuklarındandır.

Feyrûz bin Deylemi San'a'da bulunuyordu. Resûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliği haberi oraya ulaşınca, hicretin onuncu yılında Medine'ye geldi. Resûlullah'ın huzûruna girip, İslâmı kabûl etti. Peygamber efendimize "Yâ Resûlallah! Biz, uzaklardan çıkıp geldik. Burada müslüman olduk. Bize kim yardım edecek" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.) **"Allah ve Resûlü"** buyurdu. Feyrûz da (r.a.) "Allah ve Resûlü bize kâfî'dir" dedi.

Yine Feyrûz bin Deylemî (r.a.) "Yâ Resûlallah! Ben müslüman oldum. Fakat nikâhım altında iki kızkardeş var. Şimdi ne yapacağım" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Onlardan hangisini istersen tercih et, onu tut. Hangisini istersen boşa."** buyurdular.

Feyrûz ve beraberinde bulunan arkadaşları "Yâ Resûlallah! Biz, üzüm ve içki sahibi kimseleriz. Allahü teâlâ ise içkiyi haram kılmıştır. Bu üzümleri ne yapacağız?" diye Peygamber efendimize sordular. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Kurutup, kuru üzüm yapınız"** buyurdu. Feyrûz ve yanındakiler "Biz bunu ne yapalım Yâ Resûlallah" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kırba içinde sabah ıslatıp, hoşaf yapıp içiniz, akşamleyin ıslatıp, sabahleyin içiniz."** buyurdular.

Feyrûz bin Deylemî (r.a.) bir defasında da Peygamber efendimize (s.a.v.) şöyle sordu: "Yâ Resûlallah! Biz, soğuk bir memlekette yaşıyoruz. Bu yüzden buğdaydan yapılmış içki içiyoruz. Resûlullah (s.a.v.) **"O sarhoş ediyor mu?"** buyurdular. "Evet, sarhoş ediyor" dedi. O zaman Peygamberimiz (s.a.v.) **"Onu içmeyiniz"** buyurup, tekrar **"O sarhoş ediyor mu?"** diye sordular. Ben de "Evet, sarhoş ediyor" dedim. Bunun üzerine **"Onu içmeyiniz"** buyurdular.

Feyrûz bin Deylemî'nin (r.a.) müslüman olduğu bu yıl, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Veda Haccını yaptıktan sonra hastalanmışlardı. O sırada Araplar arasında bazı kimseler peygamberlik davasına kalkıştı. Bunların ilki, Benî Ans kabilesinden Esved-i Ansî idi. Asıl ismi Abhele bin Ka'b'dır. O, kâhin, hafif meşrep bir adamdı. Halka, onları hayrete düşürecek şeyler gösterir, sözleriyle dinliyenlerin dikkatini çekerdi. Esved-i Ansî, peygamberliğini ve meleklerin kendisine vahy getirdiğini iddia etmeğe başladı. Bir takım hilelerle Yemen halkından bir çok kimseyi aldattı. Necran ahâlisi de ona tabî oldular. San'a'yı zaptedip, fitne çemberini genişletti. Yemen'de bulunan müslüman vâli ve memurlar oradan ayrılmak zorunda kaldılar. Esved-i Ansî ile ilgili haber, Peygamber efendimize (s.a.v.) ulaştı. Yemen'deki İslâm vâlilerine ve oradaki müslümanlara yazı yazdırıp gönderdi. İster onunla çarpışma, ister tuzağa düşürülmesi şeklinde olsun, Esved-i Ansî üzerinde önemle durulması gerektiğini emir ve tavsiye buyurdular.

Hasta olmalarına rağmen, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bu iş üzerinde ehemmiyetle durdular. Resûlullah (s.a.v.) bu mesele için müslüman olmıyanlarla da irtibât kurdu. Neticede

Esved-i Ansî öldü rülecekti. Esved'in öldürülmesi için, karısı Âzad ile de anlaşıldı. Feyrûz (r.a.) o sırada Yemen'de bulunuyordu. Yanında, iki arkadaşı ile beraber, Esved'in yattığı evin duvarını deldiler. Feyrûz (r.a.) arkadaşlarından birisine, içeri girip, öldürmesini söyledi. Arkadaşı, tehlikeli anlarda, kendisinde titreme meydana geldiğini bu işi beceremiyeceğini söyledi. Bunun üzerine Feyrûz (r.a.) içeri girdi. Esved'in yattığı odaya yaklaştı. Horladığını duydu. Derin bir uykuya dalmıştı. Esved, yatağına gömülmüş bir vaziyette idi. Feyrûz (r.a.) bu işten haberi olan Âzad'a işâretle başının nerede olduğunu sordu. Âzad, Esved'in başını gösterdi. Feyrûz (r.a.) Esved'in başucuna dikildi. Esved, sarhoş olarak uykuya dalmış ve sarhoşluğu daha geçmemişti. Feyrûz (r.a.) Esved'in başını kıvırdı ve kırdı. Gitmek isterken Âzad, "O daha ölmemiştir" dedi. "Hayır o öldü" dedi. Feyrûz (r.a.) arkadaşlarının yanına gitti. Olanları anlattı. Arkadaşları, geri dönüp, başını kesmesini söylediler. Beraber oraya vardılar. Feyrûz (r.a.) başını keseceği zaman, Esved titremeğe başladı. Feyrûz (r.a.) arkadaşlarına göğsüne oturmalarını, söyledi. Âzad, Esved'in başını tuttu. Esved'den homurdanmalar geliyordu. Boğazı kesilince, şiddetli bir böğürtü duyuldu. Muhafızlar hemen kapıya koştular. Ne var, ne oluyor, diye sordular. Esved'in hanımı, Ona vahiy geliyor, dedi. Muhafızlar, bir şey demediler. Feyrûz ile arkadaşları, oradan ayrıldılar. O gece yalancı Esved-i Ansî'nin öldürüldüğü, Peygamber efendimize ma'lûm olmuştu. Ertesi gün, bu hâdiseyi Eshâbına müjdeledi. **"Dün gece, yalancı Esved-i Ansî sâlih bir kişi tarafından öldürüldü."** buyurdular. Eshâb-ı kiram, "Onu öldüren kim, Yâ Resûlallah!" dediler. Resûlullah (s.a.v.) **"Feyrûz bin Deylemî."** cevabını verdiler. Feyrûz bin Deylemînin, Esved'in başını Peygamber efendimize getirdiği rivâyet edilir.

---

1) El-A'lâm, cild-5, sh. 164

2) El-İsâbe, cild-3, sh. 204

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 533

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-4, sh. 232

5) Üsûd-ül-gâbe cild-4, sh. 371

HABBÂB BİN ERET (r.a.)

İslâm ile ilk şereflenen sahâbîlerden. İsmi Habbâb, künyesi Ebû Abdillah'dır. m. 586 senesinde Mekke'de doğdu. 37 (m. 657)'de de Kûfe şehrinde vefât etti. Resûlullah (s.a.v.) Zeyd bin Erkam'ın evinde iken, burada müslüman oldu. İlk müslüman olan erkeklerin altıncısı idi. İslâm'ın ilk günlerinde, müşriklerin kin ve intikamla baktığı bir zamanda müslüman olmak, üstelik, müslümanlığını izhar etmek (açıklamak) kolay iş değildi. Böyle bir şeye cesâret göstermek bir bakıma can, mal, namus, kısaca herşeyini göze almak demekti.

Hazreti Habbâb, câhiliye devrinde köle olarak satılmıştı. Daha sonra Ümm-i Enmâr-ül-Huzâî adında müşrik bir kadının âzadlısı oldu. Köle olduğu için kimse kıymet vermiyordu. Kureyşli müşrikler onun İslâm'a girdiğini duyunca ona işkence ve eziyet etmeğe başladılar. Zâlim müşrik kadın Ümm-i Enmâr, Hazreti Habbâb'ın müslüman olduğunu öğrenmiş şaşkına dönmüştü. Ona göre olacak bir şey değildi. Şirk ve küfür türleriyle, kalbi simsiyah olmuş, basîreti körelmiş bu zavallı, Habbâb'ın (r.a.) kalbindeki îmân nûrunu nereden görebilecekti. Gözleri bakıyor, ama hakîkati göremiyordu. Hazreti Habbâb iyice bağlanmış, demirle başı dağlanıyordu. Dışta beden yakılıyor, içte îmân ateşi alev alev kabarıyordu. Fakat onların gönülde, kalbde olup bitenlerden hiç haberleri yoktu. Aslında onlar, vazgeçireceğiz diye

uğraşırlarken, devamlı teşvik ediyorlardı. Sanki, Habbâb'ın (r.a.) vücudu işkence altında olmasına rağmen, onda ufak bir çekinme, ızdırab görülmüyordu.

Birgün Resûlullah'ın huzûruna çıktı. Ümm-i Enmâr'ın zulmünü ve başının dağlandığını, arz edip, sırtındaki yaraları gösterince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Yâ Rabbi! Habbâb'a yardım et." diye duâ etti. Bunun üzerine Ümm-i Enmar, şiddetli bir baş ağrısına yakalandı. Baş ağrısından inleyip, durdu. Neticede, bu ağrıdan kurtulması için başının ateşle dağlanması gerektiği kendisine tavsiye edildi. Zalimin zulmü elbette hesapsız ve cezasız kalmayacaktı. Adâlet-i ilâhi tecelli etmiş. Bu sefer, Hazreti Habbâb, onun isteği üzerine Ümm-i Enmâr'ın başını dağlıyordu.

İslâmın başlangıç günlerinde, müşrikler, Habbâb bin Eret'in (r.a.) durumuna pek aldırış etmiyorlardı. Fakat her geçen gün kalbinde îmân meşalesi yanan, îmân devlet ve ni'metine kavuşanların sayıları kabarıyordu. Müşrikler, ister istemez bu işi ciddiye almak zorunda kalmışlardı. Habbâb'a (r.a.) daha fazla işkence etmeye başladılar. Ona vurdular, dövdüler, yaraladılar, işkence üstüne işkence yaptılar. Şefkat ve merhametten mahrûm müşrikler, bir gün, Habbâb'ın (r.a.) gözü önünde büyük bir ateş yaktılar. Ateşin üzerine yatırıp, ayaklarıyla da üzerine basmışlardı. Bu yüzden Habbâb bin Eret'in (r.a.) sırtında da ateş yanıklarından izler açıkça belli idi.

Bütün bunlara rağmen Hazreti Habbâb imânından, Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) sevgisinden zerre miktarı taviz vermedi. Her an onların sevgisiyle yaşadı. Fakat eziyet ve işkenceler de son haddîne varmıştı. Bütün bu acılarını, canından daha çok sevdiği Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) arz edip, "Yâ Resûlallah, çektiğimiz işkencelerden kurtulmamız için, duâ buyurur musunuz?" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular. **"Sizden önceki ümmetler içinde öyle kimseler vardı ki, demir tarakla derileri, etleri soyulup, kazınırdı da, bu işkence yine onları dininden döndüremezdi. Testere ile tepesinden ikiye bölünürdü de, yine bu işkenceler onları dinlerinden geri çeviremezdi. Allahü teâlâ elbette bu işi** (İslâmiyeti) **tamamlayacaktır. Bütün dinlerden üstün kılacaktır. Öyle ki, hayvanına binip, San'a'dan Hadramut'e kadar tek başına giden bir kimse, Allahü teâlâ'dan başkasından korkmıyacak, koyunları hakkında da kurt saldırmasından başka hiçbir endişe duymayacaktır. Fakat siz acele ediyorsunuz."** Resûlullah (s.a.v.) sırtını okşadı ve duâ buyurdular. Resûlullah'ın (s.a.v.) rûhlara gıda ve şifa olan bu latif (güzel) sözleri, Hazreti Habbâb'daki acıları dindiriverdi.

Hazreti Habbâb'ın, azgın müşriklerden Âs bin Vâil'den epeyce alacağı vardı. Onu istemek için yanına gitti. Âs bin Vâil, Hazreti Habbâb'a "Muhammed'i inkâr etmedikçe sana alacağını vermem" dedi. Hazreti Habbâb, "Vallahi ben ölünceye, öldükten sonra kabrimden kalkınca da asla peygamberimi red ve inkâr edemem. Her şeyden vazgeçerim, yine bu inkârı yapamam." cevabını verdi. Bunun üzerine Âs bin Vâil, "Öldükten sonra dirilecek miyiz? Öyle bir şey varsa, o zaman malım da, evladım da olacak. Borcumu, sana o gün öderim" dedi.

Âs bin Vâil'in bu sözleri üzerine Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; Meryem sûresinin 77. 78. 79. âyet-i kerîmelerinde şöyle buyurdu: **"Şimdi şu âyetlerimizi inkâr eden ve "Elbette bana mal ve evlâd verilecektir" diyen adamı** (Âs İbni Vâil'i) **gördün mü?**

O, gayba muttali mi olmuş, yoksa Rahmân'ın huzûrunda bir söz mü almış?

Hayır, öyle değil, biz onun dediğini yazacağız ve azâbını da çoğalttıkça çoğaltacağız."

Hazreti Habbâb her türlü tehlikeye rağmen müslümanlığını açığa vurmaktan çekinmediği gibi, Kur'ân-ı kerîmi müslümanlara öğretip, okutmak için de bütün gücünü sarf etmiştir. Resûlullah (s.a.v.) yeni müslümanlara Kur'ân-ı kerîmi öğretme vazîfesini ona vermişti. Tâha sûresinin nâzil olduğu sıralarda idi. Hazreti Ömer'in kızkardeşi Fâtıma ile kocası Sa'îd bunu yazdırıp, Habbâb bin Eret'i (r.a.) evlerine getirmişler, okuyorlardı. Fakat bu sırada dışarıda başka şeyler oluyordu. Ömer bin Hattâb, henüz müslüman olmamıştı. Müslümanlar gün geçtikçe kuvvetleniyordu. Hele Hazreti Hamza'nın müslüman olması Kureyş'in ileri gelenlerini çileden çıkarmıştı. Ebû Cehil, bu işin önüne geçmek için, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) öldürülmesinden başka çare olmadığı görüşünü ortaya atmıştı. Ömer bin Hattâb kılıcı çekmiş yola düşmüştü. Yolda kızkardeşi ile kocasının Müslüman olduğu haberini alınca, onların evine uğradı. Burada kalbinde îmân güneşi parladı. Ömer bin Hattâb gelince, Habbâb (r.a.) gizlenmişti. Ömer bin Hattâb'dan, kalbinde îmân nûrunun parladığını gösteren sözler duyunca, Habbâb (r.a.) gizlendiği yerden çıktı. Tekbir getirdikten sonra, "Müjde yâ Ömer! Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlâ'ya duâ ederek **"Yâ Rabbi! Bu dinî, Ebû Cehil ile yahud Ömer ile kuvvetlendir."** buyurdu. İşte bu devlet, bu se'âdet, sana nasîb oldu dedi. Bilâhare Ömer bin Hattâb, Resûl-i Ekrem'in yüksek huzûrlarına giderek Kelime-i şehâdet getirmiştir. Hazreti Ömer dâima Hazreti Habbâb'a sevgi ve hürmet göstermiş, hatta halifeliği sırasında birgün onu kendi yerine oturtmuştur.

Hazreti Habbâb bin Eret, Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) izin alarak Medine'ye hicret eyledi. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye hicret buyurdukları zaman Hazreti Habbâb ile Harraş bin Semme'nin azadlı kölesi Temîm'i birbirine kardeş yapmıştır.

Hazreti Habbâb, Resûlullah'ın bütün gazâlarına iştirâk etti. Küçük seriyyelerden bazılarında da bulunmuştur. Hazreti Ebû Bekir devrinde, yalancı peygamberlerle yapılan muharebelere ve Suriye taraflarında yapılan seferlere de katılmıştır. Hazreti Ömer zamanında, İran savaşlarında kahramanca savaşmıştır. Hazreti Ömer (r.a.) zaman zaman yaptığı konuşmalarda Hazreti Habbâb bin Eret'ten bahseder, onun İslâm'ın ilk yıllarında çektiği eziyet ve sıkıntıları ibret olarak anlatırdı.

Habbâb bin Eret (r.a.) Hazreti Osman zamanında da muharebelere katılmış, cihaddan geri kalmamıştır. Hazreti Habbâb İslâm'dan önce çok fakîr idi. Müslüman olduktan sonra, ganîmetlerle oldukça zengin oldu. Maddî durumu gayet iyi hâle geldi.

Habbâb bin Eret (r.a.) Resûlullah'a (s.a.v.) yatsı namazı hakkında sormuştu. Anlatılanı unutmuş ertesi gün tekrar sormuştu. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardı: **"Bu namaz, ümit ve korku namazıdır. Bu namazda Allahü teâlâ'dan üç şey istenirse, hiç olmazsa ikisi kabûl edilir."** Resûlullah buyurdu ki: **"Bir fitne olacak, onda kişinin bedeni öldüğü gibi kalbi de ölecek. Kişi, mü'min olarak akşamlayıp, kâfir olarak sabahlar. Ve kâfir olarak sabahlayıp, mü'min olarak akşamlar."**

---

1) El-Kâmil fi't-târih, cild-2, sh. 99

2) Üsûd-ül-gâbe, cild-2, sh. 106

3) El-A'lâm, cild-2, sh. 301

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-1, sh. 143

5) El-İsâbe, cild-1, sh. 416

6) El-İstiâb, cild-1, sh. 423

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-5, sh. 108, cild-6, sh. 395

8) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-3, sh. 164

HACCAC BİN ILÂT (r.a.)

Resûl-i Ekrem'in Eshâbından mübârek bir zat. İsmi Haccac'dır. Ebû Kilab, Ebû Muhammed ve Ebû Abdillah künyeleri vardır. Hazreti Ömer'in (r.a.) hilâfetinin başlarında vefât ettiği rivâyet edilir. Haccac bin Ilât in İslâm'a girişi şöyle olmuştur. Haccac bin Ilât, Süleymoğulları kabilesinden bir cemâatle birlikte Mekke'ye doğru yola çıkmışlardı. Kimsesiz, korkunç bir vadide bulunuyorlardı. Bu yüzden yollarına devam edemediler. Arkadaşları ona, emniyetimiz için bir şeyler yap, dediler. Kalktı, dolaşmağa başladı. Hem de, kendi kendine: "Ben ve arkadaşlarım sağ sâlim dönünceye kadar tanrıya sığınırız" diyordu. Derken birisinin **"Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin köşe ve bucaklarından geçip gitmeğe gücünüz yetiyorsa, haydi geçip gidiniz. Ancak, Allahü teâlânın ihsân edeceği bir kudretle geçebilirsiniz."** (Rahmân-33) dediğini işitti. Haccac Mekke'ye varınca bu durumu, Kureyşlilerin toplandıkları mecliste anlattı. Bunun üzerine, Kureyşliler, "Ey Ilât! Sen de sapıtmışsın. Muhammed (s.a.v.) de bu sözlerin kendine Allahü teâlâ tarafından vahyedildiğini söylüyor." dediler. Haccac bin Ilât da onlara "Vallahi hem ben hem de yanımdaki arkadaşlarım bu sözleri birlikte duyduk." cevabını verdi.

Haccac bin Ilât, Peygamberimizin (s.a.v.) nerede bulunduğunu sordu. Medine'de olduğunu öğrenince Medine'ye gidip, İslâm'ı kabûl etti. İyi bir müslüman oldu. Haccac'ın müslüman oluşu, Resûlullah'ın Hayberi fethi zamanına rastlar.

Bu sırada Haccac (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûrlarına çıkarak "Yâ Resûlallah! Mekke'de bir takım kimselerde mallarım var, izin verirseniz bunları almak istiyorum. Müslüman olduğumu öğrenirlerse bana hiçbir şey vermezler" diye durumunu arz etti. Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) ona izin verdi. Haccac (r.a.) bu arada şunu da sordu: "Yâ Resûlallah, mallarımı onlardan alabilmek için, belki senin hakkında münasip olmayan sözleri söylemem gerekebilir. Bu husûsta ne buyurursunuz?" deyince, Resûlullah (s.a.v.) buna da izin verdiler.

Kureyş müşrikleri, Resûlullah'ın, Hayber üzerine yürüdüğü haberini daha önce duymuşlardı. Haccac bin Ilât Mekke'ye gelince, devesinin etrâfını sardılar. Hayber hakkında malûmat alabilmek için hiç beklemeye tahammülleri yoktu. Haydi ne oldu, bize hemen anlat dediler. Haccac (r.a.): "Hayberlilerin savaş husûsunda çok mahir olduklarını, müslümanların daha böylesiyle karşılaşmadığını, Hayberlilerin Arab kabilelerinin de yardımıyla onbin kişilik bir ordu topladığını, Muhammed (s.a.v.) Eshâbının müthiş bir hezimete uğradığını, Muhammed'in (a.s.) de esîr edildiğini, Hayberlilerin Muhammed'i (s.a.v.) Mekkelilere teslim edeceğini" onlara söyledi. Kureyş müşrikleri bu habere çok sevindiler: Fakat Haccac'ın (r.a.) müslüman olduğundan haberleri yoktu.

Hazreti Haccac, Mekke müşriklerine aslı olmayan bu parlak müjde haberini verdikten sonra, onların sevinçli ve memnun durumlarını fırsat bildi. Onlara "Mekke'deki alacaklarını toplamak için kendisine yardımcı olmalarını, mağlup olan müslümanların, mallarını, başka tüccârlar gidip satın almadan önce, hemen oraya varıp, kendisi alacağını söyleyerek, onların

vasıtasiyle alacaklarını ve orada bulunan mallarını topladı. Mekke'deki zevcesine de aynı şekilde söyleyip, ondan da mallarını aldı.

Müslümanların Hayber'de mağlup olduğu haberi her tarafa yayılmıştı. Bu haber, müşriklerin sevinç çığlıklarına vesîle olurken, bu durumdan haberi olmayan müslümanlar da derin bir hüzün içerisinde boğuluyordu. Bu sırada daha Medine'ye hicret etmemiş bulunan Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Hazreti Abbas sanki kalbinden vurulmuştu. Ancak bu üzüntüsünü belli etmemeğe çalışıyordu. Hazreti Abbas kölesi Ebû Zübeyde'yi çağırıp, Haccac'ı bulup, ona: "Allah aşkına, doğru söyle. Bu haberin aslı var mıdır? Senin bu haberin, Allahü teâlâ'nın Resûlullah'a (s.a.v.) ve müslümanlara olan va'dine uymuyor" dedi.

Haccac (r.a.) Ebû Zübeyde'den gizlice Hazreti Abbas'la kimsenin olmadığı bir yerde görüşüp, kendisine sevinçli bir haber vereceğini bildirdi. Hazreti Abbas bu haberi alınca çok sevindi. Sanki dünyâlar onun oldu. Elbette, Allahü teâlâ'nın hayır va'dleri bir bir zuhur edecekti. Hazreti Abbas Ebû Zübeyde'yi alnından öptü ve onu âzâd etti. Ayrıca on köle âzâd edeceğini de adadı.

Hazreti Abbas ile Haccac nihâyet tenha bir yerde buluştular. Haccac (r.a.) Hazreti Abbas'a anlatacaklarını üç gün geçmeden kimseye söylememesini sıkıca tenbîh etti. Sonra şöyle konuştu: "Resûlullah (s.a.v.) Hayber'i fethetti. Kendisine düşen hisseyi aldı. Sahâbîlere (r.a.) paylarını dağıttı. Hayber hâkiminin kızı Safiyye'yi âzâd edip, zevce olması ile câriye olarak kalması arasında serbest bırakdı. O da âzâd edilip, zevce olmayı seçti."

Bir müddet sonra mes'elenin hakîkati anlaşılmış. Mekke müşrikleri aldandıklarını geç fark etmişlerdi. Allahü teâlâ'nın hikmeti ki, müslümanların hüzünleri üzerlerinden kalkmış, aynı üzüntü, bu sefer müşrikleri bir kabus gibi kaplamıştı.

Haccac (r.a.) çok zengin idi. Servetini Medine'ye getirdikten sonra orada bir ev ve bir mescid yapmıştır. Hazreti Ömer'in hilâfetinin ilk yıllarında vefât etmiştir.

---

1) El-İsâbe, cild-1, sh. 313

2) El-İstiâb, cild-1, sh. 344

3) Üsûd-ül-gâbe, cild-1, sh. 344

4) Sîret-i İbn-i Hişâm, cild-3, sh. 359

5) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-6 sh. 138

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-4, sh. 270

HÂLİD BİN SAÎD BİN ÂS (r.a.)

Peygamberimizin Eshâbı içinde İslâmiyyeti ilk olarak kabûl edenlerden. Dördüncü veya beşinci müslüman olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. "Sâbikûn-ı evvelin" adı verilen ilk müslümanlardan olduğu kesindir. Adı, Hâlid bin Saîd bin Âs bin Ümeyye bin Abd-i Şems el-Emevî'dir. Künyesi "Ebû Saîd'dir. Annesi, Ümmü Hâlid binti Habbâb es-Sakafî'dir. Hanımı Ümmü Hakim'den başka, Ümeyye binti Hâlit bin Es'ad bin Âmir adında Huzâa kabilesine mensûb bir hanımı daha vardır. Oğlu Sa'îd ile kızı Ümmü Hâlid, ikinci hanımındandır. Müslüman olduktan sonra, babasından çok eziyet gördü. Habeşistan'a hicret edip, Hayber kalesinin fethine kadar orada kaldı. Medine'ye döndükten sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimizin mektûblarını yazdı. Hazreti Ebû Bekir'in hilâfeti zamanında yapılan Yermük harbînde şehîd oldu (m. 634).

Hazreti Hâlid bin Sa'îd'in müslüman oluşu, bir rüya sebebiyledir. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, İslâmiyeti gizli olarak açıklamaya yeni başlamıştı. Daha birkaç kişi müslüman olmuştu. İslama davetin ilk günlerinde Hazreti Hâlid bin Saîd bir rüya gördü. Rüyasında, Cehennemin kenarında dururken babası gelip; kendisini oraya itip düşürmek istedi. Tam bu sırada, Peygamberimiz belinden yakalayıp, Cehennemin içine düşmekten koruduğunu gördü. Feryat ederek uyandı. Kendi kendine: "Vallahi bu rüya gerçektir." dedi. Dışarı çıkınca Hazreti Ebû Bekir ile karşılaştı. O'na rüyasını anlattı: Ebû Bekir (r.a.) ona dedi ki: "Hakkında hayırlı olsun! Bu kimse, Allahü teâlânın peygamberidir. Hemen git, O'na tâbi ol! Sen, O'na tâbi olacak, İslâm dinine girecek ve O'nunla birlikte bulunacaksın. O da seni, rüyada gördüğün üzere Cehenneme girmekten koruyacaktır. Baban ise Cehennemde kalacaktır!" Hazreti Hâlid bin Saîd, rüyasının etkisinden kurtulamamıştı. Vakit kaybetmeden hemen, Ecyâd denilen yerde bulunan Muhammed aleyhisselâmın yanına gitti. Onun huzûruna varıp: "Yâ Muhammed! Sen, insanları neye davet ediyorsun?" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) cevabında: **"Ben, insanı, eşi ve benzeri olmayan tek Allah'a ve Muhammed aleyhisselâmın da O'nun kulu ve peygamberi olduğuna inanmaya ve işitmeyen, görmeyen, hiçbir zarar ve fayda vermeyen, kendisine tapınanları da, tapınmayanları da bilmeyen bir takım taş parçalarına ki, sen de onlara tapınmaktasın, tapınmaktan vazgeçmeye davet ediyorum."** buyurdu. Bunun üzerine, Hâlid bin Saîd (r.a.) da hemen, "Ben de şehâdet ederim ki, Allah'tan başka tapılacak ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki, Sen Allahü teâlâ'nın peygamberisin!" diyerek müslüman oldu. Onun müslüman olması, Peygamberimizi çok sevindirdi. Hanımı Ümeyye'ye de gelip, İslâmiyeti anlattı. O da hemen müslüman oldu.

Hazreti Hâlid bin Saîd, kardeşlerinin de müslüman olmaları için davette bulundu. Kardeşi Ömer bin Saîd de, müslüman olmuştu. Şiddetli bir İslâm düşmanı olan babası Ebû Uhayha, Hâlid bin Saîd'in (r.a.) müslüman olduğunu öğrenip, Mekke'nin tenha bir yerinde namaz kıldığını haber alınca, çocuklarından müslüman olmayanları gönderip onu huzûruna getirtti. O'na yeni girdiği dinden ayrılmasını söyledi. Azarlayıp dövmeye başladı. Sonra: "Sen, Muhammed'e mi tâbi oldun? Halbuki sen, Onun kavmine aykırı hareket ettiğini ve getirdiği şeyle onların putlarını ve geçmiş atalarını ayıpladığını görüyorsun!" dedi. Hazreti Hâlid bin Saîd de "Allah'a yemîn ederim ki, Muhammed (s.a.v.) doğru söylüyor. Ona tâbi oldum, ölürüm de onun dininden dönmem!" deyince, babası Ebû Uhayha'nın kızgınlığı daha çok arttı. Sopa, başında kırılıncaya kadar vurdu ve sonra; "Ey zelîl, yaramaz oğlum! İstediğin yere git. Yemîn olsun ki, sana ekmek vermeyeceğim!" Hazreti Hâlid de: "Sen benim nafakamı kesersen, Allahü teâlâ da, elbette bana geçineceğim rızkımı ihsân eder" dedi. Babası, Hazreti Hâlid'i evinden çıkarttı ve diğer çocuklarına da: "Eğer sizden biriniz, onunla konuşacak olursa, ona yapmadığım şeyi yaparım." dedi. Hazreti Hâlid'i tutup evinin mahzenine hapsettirdi. Üç gün O'nu Mekke'nin sıcağında aç ve susuz bıraktırdı. Hazreti Hâlid bin Sa'îd bir kolayını bulup, babasının elinden kurtuldu. Habeşistan'a hicret edinceye kadar, babasına görünmedi. Mekke'nin kenarında bir yerde gizlendi. Peygamberimizin yanından ayrılmadı.

Mekkeli müşriklerin, müslümanlara zulüm ve işkenceleri her gün artıyordu. Bitmek tükenmek bilmeyen bu eziyetleri, dayanılmaz hale gelince, Resûlullah efendimiz, müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerine izin verdi. Orada rahat, edebileceklerdi. Hâlid bin Saîd (r.a.) hanımı ile birlikte hicrete çıkacakları sırada, babası çok hastalandı. Yatağa düştü, İslâm dinine düşmanlığı sebebiyle; bu hastalığından kurtulup ayağa kalkınca, Mekke'de bir tek kimsenin putlardan başkasına ibadet edemiyeceğini söylüyordu. Hazreti Hâlid, babasının, hak dine olan bu

düşmanlığının sona ermesi ve müslümanlara zarar vermemesi için, "Ey Allahım! Onu kaldırma!" diye duâ etti. Habeşistan'a hicret için, ilk olarak Mekke'den çıkan Hâlid bin Saîd (r.a.) ve hanımı oldu. Kendisi ile beraber Kureyşli müslümanlardan bir grup da Habeşistan'a hareket etti. On seneden fazla orada kaldı. Oğlu Saîd ve kızı Ümmü Hâlid orada doğup büyüdü.

Hazreti Hâlid bin Saîd, ilk müslümanlardan olmak şerefinin yanında hem de Resûlullah'ın kâtiplik hizmetini yapmıştır. Kendisi, Hazreti Ali bin Ebî Tâlib'den evvel müslüman olduğunu söylemiştir. Damra bin Rabîa (r.a.) da, Onun Hazreti Ebû Bekir ile birlikte müslüman olduğunu rivâyet etmektedir. Kızı Ümmü Hâlid de, Hazreti Hatice, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ali ve Hazreti Zeyd bin Harise ve Sa'd bin Ebî Vakkâs'dan sonra beşinci müslüman olduğunu bildirmektedir.

Hazreti Hâlid bin Saîd, kardeşi Amr bin Saîd ve Hazreti Ca'fer bin Ebî Talib ile beraber, Habeşistan'dan Resûlullah'ın yanına Medine'ye geldi. Hicretin altıncı (m. 628) yılına rastlayan, bu dönüşte, Hayber'in fethi gerçekleşmişti. Ganîmetlerinden bir hisse de Hazreti Hâlid'e ayrıldı. Bir rivâyete göre bu harbe katılmıştı. Bundan sonra Hâlid bin Saîd (r.a.), önce ömret-ül-kazaya, sonra sırası ile Mekke'nin fethine, Huneyn harbine, Tâif ve Tebük seferlerine ve bunların yanında, bazı küçük seriyyelere iştirâk etti. Fakat Bedir ve Uhud harplerine katılamadığı için çok üzgündü. Bu üzüntüsünü, bir ara Resûlullah efendimize açıkladığında, Peygamberimiz ona: **"Üzülecek bir durum yok! Başkaları bir hicret ettiler. Fakat sen, iki hicrete katılmış oldun."** buyurarak, gönlünü aldı.

Hazreti Hâlid bin Saîd, Medine-i Münevvere'ye döndükten sonra Resûl-i Ekrem (s.a.v.) yazışma ve mektûblaşma işlerini ona verdi. Eshâb-ı kiramın içinde okuma-yazma bilenlerden biriydi. Mekke'de iken de bu işleri, o yürütürdü. O, yazılacak çeşitli mektûbları yazar, gönderir ve yabancılarla yapılan anlaşmaları kaleme alır, gelen heyetlerle yapılan görüşmeleri kaydeder ve buna benzer her türlü işleri o yerine getirirdi. Resûlullah'ın özel kalem müdürü vazîfesini îfa ediyordu. Hicretin dokuzuncu (m. 631) senesinde Taifte oturan Benî Sakiften gelen heyet, Resûlullah ile görüşme yaptı. Bu heyet ile Resûlullah efendimiz arasındaki yazışma işlerini ve sulh anlaşmasını Hazreti Hâlid bin Saîd kaleme almıştı.

Hazreti Hâlid'in müslümanlığı kabûlünden ve Habeşistan'dan Medine'ye gelerek orada ikametinden sonra, kardeşi Ebbân da İslâmiyeti kabûl etmişti. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm, bu kardeşleri (Hazreti Hâlid, Amr ve Ebbânı) devlet işlerinde kabiliyetli ve kudretli gördüğünden; Hazreti Hâlid'i Yemen'e, Hazreti Amr'ı Tihama'ya ve Hazreti Ebbân bin Saîd'i de, Bahreyn taraflarına önce âmil (zekat memuru), sonra da vâli olarak tayin etti. Hazreti Hâlid bin Saîd, Yemen'deki görevine, Resûlullah'ın vefâtına kadar devam etti. Peygamberimizin vefât haberini alır almaz, üçü de Medine'ye geldiler. Bu sırada Hazreti Ebû Bekir halife seçilmiş görevine yeni başlamış bulunuyordu.

Hazreti Ebû Bekir de. Hâlid bin Saîd'i (r.a.) Yemen'deki görevinin başına göndermek istedi. O, bu görevi özür bildirerek kabûl etmedi. Hazreti Ebû Bekir'in halifeliğinin ikinci yılında, İslâmiyet'ten ayrılan, namaz kılarız, zekat vermeyiz diyenlerle yapılan muharebelere katılarak mürtedlerin, bozguncuların bastırılmasında vazîfe aldı. Bu temizlik harekâtı tamamlandıktan sonra, İslâm ordusu Şam taraflarına sevk edildi. Bizans ile Yermük'te çetin savaşlar yapıldı. 46.000 kişilik İslâm ordusunun karşısında 240 000 kişilik Rum ordusu vardı. 108.000 düşman askeri öldürüldü. 3.000 müslüman şehîd oldu. Bu arada halife, Hazreti Hâlid bin Saîd'e, ordunun bir kısmının kumandanlığını verdi. Askerlerin harbe hazırlanması ve ihtiyâçlarının giderilmesi ona

âitti. Hazreti Hâlid, yardımcı kuvvetlerin kumandanı olarak Filistin'de Remle şehrine yakın Ecnadey taraflarına gönderildi.

Yolda, askerleri arasında bazı ihtilaflar baş gösterdi. Tam bu arada, Bizans kumandanı Mahân da, ordusu ile Hazreti Hâlid'e karşı taarruza geçti. Hâlid (r.a.), bu taarruzu geri püskürttü ve yardım istedi. İslâm ordusunun tamamı seferberlik halinde olduğundan Hazreti İkrime ve Hâlid bin Velîd (r.a.) derhal Hazreti Hâlid'e yardıma geldiler. Bizans ordusu üzerine tekrar hücum edildi ve Şam'a kadar sürüldü. Şam ile Vakusa arasında ordusunu düzenleyen Bizans kumandanı Mahân, Hazreti Hâlid bin Saîd kumandasındaki İslâm ordusu üzerine tekrar saldırdı. Yapılan savaşta Hazreti Hâlid'in oğlu Saîd bin Hâlid (r.a.) şehîd oldu. Tam bu sırada İkrime bin Ebû Cehil'in (r.a.) kuvvetleri yardıma geldi. Bizans komutanı Mahân kaçtı. Hâlid bin Saîd (r.a.), ordusunu Zü'l-Merre'ye getirerek orada konakladılar. Ayrıca, durumu, Medine'de bulunan halifeye bildirdi.

İslâm ordusu ile Bizans Rum ordusu arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Bu muharebelerde müslüman kadınlar da harp etti. Başkumandan Hazreti Hâlid bin Velîd ile kol komutanı Hazreti İkrime'nin şaşılacak kahramanlıkları görüldü. Hazreti Hâlid bin Saîd de, büyük bir cesâret örneği göstererek kahramanca dövüştü. Onun bu halini gören ordunun diğer askerlerine büyük bir canlılık ve cesâret geldi. Şam şehrinin alınmasında ve Fihl muharebesinde canını ortaya koyarak kahramanca çarpışan Hazreti Hâlid bin Saîd, 14 (m. 635) yılında İslâm orduları ile birlikte Merc-i Safer denilen yere geldi. Bir sene önce Hazreti İkrime'nin şehîd olması ile dul kalan hanımı ile evlendi. O gece bütün askerlere düğün ziyâfeti verildi. Ertesi gün, düşman üzerine saldırıya geçildi. Hazreti Hâlid bin Sa'îd hemen ön saflara geçerek dövüşmeye başladı. Düşman askerinden birisi, kendisi ile yeke yek döğüşecek bir er istedi. Hazreti Hâlid hemen ortaya; çıkıp vuruşmaya başladı. Burada kendisi şehîd oldu. Kocasının şehîd edildiğini gören bir günlük evli hanımı Ümmü Hakîm, hiç feryat ve figan etmeyerek, eline aldığı bir kılıçla düşman üzerine yürüdü. Kahramanca vuruşmaya başladı. Onun bu halini gören İslâm askerleri büyük bir şevk ve arzu ile saldırıya geçtiler. Bizanslıları kılıçtan geçirmeye başladılar. Bu arada Ümmü Hakîm (r.anha) de bir kâfir askerini öldürmüştü.

Hazreti Hâlid bin Sa'îd, daha cahiliyet devrinde, iken de okuma-yazma bilirdi. Arap edebiyatı ve çeşitli ilimlerde geniş bilgi sahibiydi. Mükemmel yazı yazardı. Resûlullah'ın mektûblarını o yazardı. Bu mektûblardaki edebî şekil, herkesi hayran bırakacak tarzdadır. Hazreti Hâlid, elindeki yüzüğüne ve mühürüne "Muhammedün Resûlullah" cümlesini yazdırmıştı. Bu yüzüğü parmağından hiç çıkarmazdı.

Hazreti Hâlid bin Saîd bütün ömrünü harp meydanlarında geçirdiğinden, Peygamberimizin (s.a.v.) kâtibi olmasına rağmen hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunamadı.

---

1) El-İsâbe, cild-1, sh. 406

2) El-İstiâb, cild-1, sh. 399

3) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-3, sh. 2104

4) Tabakât-ı İbni Sa'd, cild-4, sh. 94

5) El-A'lâm, cild-2, sh. 296

6) Sîret-i Dahlan, cild-1, sh. 189

HÂLİD BİN VELÎD (r.a.)

Peygamber efendimizden "Seyfullah" (Allah'ın kılıcı) ünvanını alan kahraman. Eshâb-ı kiramın ve İslâm kumandanlarının büyüklerindendir. İsmi Hâlid, künyesi Ebü'l-Velîd ve Ebû Süleymândır. Nesebi Hâlid bin Velîd bin Mugîre bin Abdullah bin Amr bin Mahzûn'dur. Ebû Cehil bin Hişâm ile ve Velîd bin Abd-i Şems ile kardeş çocuklarıdır. Velîd bin Velîd'in kardeşidir. Annesi Lübâbe, Ümmül-mü'minîn Hazreti Meymûne'nin kardeşidir. Hazreti Hâlid bin Velîd'in soyu, Mürre bin Kâ'b'da Peygamber efendimizin soyu ile birleşir. Kureyş'in ileri gelenlerinden ve kumandanlarındandır. Bütün Arab kabileleri tarafından tanınır ve sevilirdi. 8 (m. 630) senesinde müslüman oldu. 21 (m. 642)'de Humus'ta vefât etti.

Bedir ve Uhud savaşlarında henüz müslüman olmadığından düşman birliklerinden birinin kumandanıydı. Hudeybiye'de de düşman tarafında bulundu. Hazreti Hâlid bin Velîd'in kardeşi Velîd, Bedir'de esîr edildi. Fidye karşılığında serbest bırakılıp Mekke'ye dönünce imâna geldi ve tekrar Medine'ye döndü. Oradan, Hazreti Hâlid bin Velîd'in müslüman olması için teşvik edici mektûblar gönderdi. Peygamber efendimiz Umre yapmak için Mekke'ye gidince, Hazreti Hâlid bin Velîd saklandı. Hazreti Peygamberimize görünmedi. Hazreti Hâlid bin Velîd'in kardeşi Velîd de, Peygamber efendimizin yanında bulunuyordu. Sevgili Peygamberimiz Ona **"Hâlid nerelerde? Onun gibi birinin İslâmiyeti tanımaması, bilmemesi olamaz. Keşke o, bütün gayret ve kahramanlıklarını müslümanların yanında müşriklere karşı gösterseydi ne kadar hayırlı olurdu. Kendisini, sever, üstün tutardık."** buyurdu. Hazreti Hâlid bin Velîd, Peygamber efendimizin bu sözlerini haber alınca İslama meyli arttı. Hazreti Peygamberimizin yanına gitmek için toparlandı. Bunu kendisi şöyle anlatıyor: "Allahü teâlâ bana ihsân etti. Kalbime İslâm'ın sevgisini yerleştirdi. Hayrı ve Şerri ayıracak hale getirdi. Kendi kendime, "Ben Muhammed'e (s.a.v.) karşı her savaş yerinde bulundum. Ama bulunduğum her savaş yerinden ayrılırken, bozuk ve yanlış bir hâl üzere olduğumu ve Muhammed'in (s.a.v.) bir gün mutlaka bize galip geleceğini biliyordum. Bunu sezmiş olarak oradan ayrılıyordum. Resûlullah (s.a.v.) Hudeybiye'ye geldiği zaman, ben de düşman süvarilerinin başında bulunuyordum." Usfan'da onlara yaklaşıp gözüktüm. Resûlullah (s.a.v.) bizden emîn bir şekilde, Eshâbına öğle namazı kıldırıyordu. Üzerlerine ânî baskın yapmak istedik, ama mümkün olmadı. Böyle olması da hayırlı oldu. Muhammed (s.a.v.) kalbimizden geçenleri anlamış olmalı ki, ikindi namazını temkinli olarak kıldılar. Bu durum bana çok tesir etti. "Bu zât her hâlde, Allah tarafından korunuyor ölmedi" dedim. Birbirimizden ayrıldık. Ben çeşitli düşünceler içinde bulunuyorken Muhammed (s.a.v.) Umre etmek için Mekke'ye gelince ondan gizlendim. Kardeşim Velîd de Onunla beraber gelip beni bulamayınca, şöyle bir mektûb yazıp bırakmıştı. "Bismillahirrahmânirrahîm. Allahü teâlâya hamd ü sena ve Resûlullaha salât ü selâmdan sonra derim ki, hakîkaten ben, senin İslâmiyyetten yüz çevirip gitmen kadar şaşılacak görüş bilmiyorum. Halbuki, gittiğin yolun yanlış olduğunu anlıyabilecek haldesin, niye aklını kullanmıyorsun? İslâmiyet gibi bir dîni tanıyamamak, anlıyamamak ne kadar tuhaf. Hazreti Peygamberimiz, bana seni sordu. Senin, İslâmiyyeti tanıman, gayret ve kahramanlığını Müslümanların arasında, müşriklere karşı kullanman, Peygamber efendimizin arzusudur. Ey kardeşim! Çok fırsatları kaçırdın; ama, daha fazla gecikme!"

Kardeşimin mektûbu bana ulaşınca, müslüman olma arzusu bende çok kuvvetlendi. Gitmek için acele ediyordum. Resûlullah'ın (s.a.v.) söyledikleri beni çok sevindirmişti. O gece uyurken, rüyamda sıkıntılı dar ve çöl gibi susuz yerlerden, yemyeşil geniş ve ferah bir yere çıkmıştım. Medineye varınca bu rüyamı Hazreti Ebû Bekir'e anlatıp, tabirini ondan sormaya karar verdim.

Ben Resûlullah'a (s.a.v.) gitmek için toparlanırken, "Acaba oraya giderken bana kim arkadaş olabilir" diye düşünüyordum. Safvân bin Ümeyye'ye rastladım. Vaziyeti ona anlattım. O teklifimi reddetti. Daha sonra İkrime bin Ebû Cehil'e rastladım. O da aynı şekilde davetimi red edince evime gittim. Hayvanıma binip Osman bin Talha'nın yanına gittim. Ona da aynı şekilde, müslüman olmak üzere, Hazreti Peygamberimize gideceğimizi, kendisinin de gelmesini söyledim. Tereddütsüz kabûl etti ve ertesi günü seher vakti beraberce yola çıktık. Hadde denilen yere vardığımızda Amr bin Âs ile karşılaştık. O da müslüman olmak için Medine'ye gidiyordu. Hep beraber Medine'ye vardık. Elbisemin en güzelini giyip Resûlullah efendimizle görüşmeğe hazırlandım. O sırada kardeşim Velîd geldi ve "Acele et. Çünkü Peygamberimize (s.a.v.) sizin geldiğiniz haber verilmiş ve O da çok sevinmiştir. Şimdi sizi bekliyor" dedi. Ben de acele ile O yüce Peygamberin huzûruna vardım. Gülümsüyordu. Selâm verdim, "Allah'dan başka ilâh olmadığına ve senin de Allah'ın Peygamberi olduğuna şehâdet ediyorum" dedim. **"Sana hidâyet eden, doğru yolu gösteren Allah'a hamd olsun."** buyurdu. Sonra günahlarımın affı için Allahü teâlâ'ya duâ etmesini istedim. Benim için duâ etti ve **"İslâmiyet, kendisinden önce işlenmiş olan günahları kesip atar."** buyurdu. Diğer iki arkadaşım da müslüman oldular.

Peygamber efendimiz bana kendi evinin yanında bir yer verdi. Beni savaşta hep süvari birliklerinin başına kumandan tayin etti. Daha sonra Mekke'de iken gördüğüm rüyayı Hazreti Ebû Bekir'e anlattım. O da "Görmüş olduğun o ferahlık yer, Allahü teâlâ'nın, seni, müşriklikten İslâmiyete erdirmesidir" buyurdu. Hazreti Hâlid bin Velîd'in müslüman olması hicretin sekizinci yılında oldu. Müslüman olduktan sonra Medine'de yerleşti.

Hazreti Hâlid bin Velîd, müslüman olduktan sonra ilk olarak Mûte gazâsında bulundu. İslâm askeri Mûte'ye hareket ederken Peygamber efendimiz **"Cihada çıkacak olan şu insanlara Hazreti Zeyd bin Hârise'yi kumandan tayin ettim. Eğer o şehîd olursa yerine Cafer bin Ebî Tâlib geçsin. O da şehîd olursa yerine Abdullah bin Revâhâ geçsin. Eğer o da şehîd olursa, aranızda münâsib gördüğünüz birini seçip ona tâbi olursunuz."** buyurdu. Mû'te harbi başladı. Şiddetli çarpışma olurken; Hazreti Zeyd bin Harise, Hazreti Cafer ve Hazreti Abdullah bin Revâhâ şehîd oldular. Sancak Hazreti Sabit bin Akrem'e verildi. O, sancağı bir yere dikip, mücâhidleri yanına çağırdı. Herkes toplanınca "Aranızdan birini kendinize kumandan olarak seçiniz ve ona tâbi olunuz." dedi. "Biz seni kumandan seçtik" dediler. "Ben bu işi yapamam" dedi ve Hazreti Hâlid bin Velîde dönerek, "Yâ Hâlid! Senin savaş tecrüben, askerî bilgin, askeri heyecanlandırarak harekete geçirmen benden fazladır. Sancağı acele al. Savaş devam ederken bu işlerle oyalanmamız bizim aleyhimize oluyor" dedi. Böylece Hazreti Hâlid bin Velîd sancağı aldı. Akşam vakti yaklaşmış idi. Güneş batıncaya kadar pek müthiş çarpıştı. Onun bu maharetine kâfirler bile şaşırdılar. Akşam oldu. Sabahleyin tekrar saldırılacaktı. Hazreti Hâlid bin Velîd, şaşılacak derecede askerî dehâya ve muharebe tecrübelerine sahip bir kahramandı. Sabah olunca, İslâm askerinin, düzenini değiştirdi. Sağ taraftakileri sol tarafa, sol taraftakileri sağ tarafa, ön taraftakileri arka tarafa ve arka taraftakileri ön tarafa aldı. Rum askerleri, daha önce tanımış oldukları kişilerle karşılaşmayınca hepsi birden şaşırdılar. "Demek ki bunlara yardımcı kuvvetler gelmiş" diyerek korkuya kapıldılar. Hazreti Hâlid bin Velîd'in kumandasındaki mücâhidler, Rum askerlerinin morallerinin bozulmasından istifâde edip, hücuma geçtiler. Üçbin kişilik İslâm askeri Heraklius'un yüzbin kişilik ordusunu bozguna uğrattı. Başkumandan Hazreti Hâlid bin Velîd'in elinde, o gün dokuz kılıç parçalandı. Rum askerinin çoğu kılıçtan geçirildi. Peygamber efendimiz, Hazreti Hâlid bin Velîd'in bu, fevkalâde başarısını haber aldığı zaman onu "Seyfullah" (Allah'ın kılıcı) lakabı ile şereflendirdi.

Hazreti Hâlid bin Velîd, bundan sonra Mekke'nin fethinde bulundu. Ordunun sağ kanadının kumandanı idi. Hissedilir bir mukavemetle karşılaşmadan, ilk önce Hâlid bin Velîd'in (r.a.) kumandanı olduğu birlik, daha sonra Hazreti Zübeyr bin Avvâm, Muhacir süvarilerle Mekke'ye girdi. Nihâyet, Peygamber efendimiz, hicretin sekizinci yılı Ramazan-ı şerîf ayı, on üçüncü Cuma günü Mekke'nin fethini ihsân ettiği için Allahü teâlâ'ya şükranından ve tevâzu'undan dolayı mübârek başını eğmiş bulunuyordu. Yüksek sesle Fetih sûresini okuyarak Mekke-i Mükerreme'ye girdiler. Mekke'nin fethinden bir hafta sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) etrâfa askerî birlikler gönderip, İslama uymayan her şeyi değiştirmelerini, düzeltmelerini emretti. Hazreti Hâlid bin Velîd, otuz süvari ile birlikte Uzzâ putunu yok etmek için gönderildi. Uzzâ, Nahle'de üç sakız ağacı veya büyük dikenli ağaç idi. Bunun yanında Gatafan kabilesinin tapdıkları bir put vardı. Bu put, müşriklerce en büyük put sayılırdı. Hazreti Hâlid bin Velîd gitti ve bu putu yok etti. Uzzâ ağacını da kesip, oranın kapıcısı olan Dâbbe'yi öldürdükten sonra geri döndü. Peygamber efendimiz (s.a.v.) memnun oldular. Bundan sonra, Hazreti Hâlid bin Velîd, üçyüzelli kişi ile beraber, Benî Cezîme kabilesini İslâm'a davet için gönderildi.

Mekke feth edilince; Evtas, Sakif ve Hevâzîn kabileleri birleşerek Müslümanlara karşı, binlerce kişilik bir ordu meydana getirdiler. Hazreti Hâlid bin Velîd, bu gazâda süvari birliğinin kumandanı olup en önde çarpışıyordu. Çok büyük kahramanlık gösterdi. Bir ara yaralandı. Peygamber efendimiz, Hazreti Hâlid bin Velîd'in yaralandığını işitti. Düşmanlar bozguna uğratıldıktan sonra, Peygamber efendimiz, Hazreti Hâlid bin Velîd'in yerini sordu. Gösterdiler. Peygamber efendimiz geldi, yarasına baktı. Yaranın iyileşmesi için duâ buyurdu. Allahü teâlâ'nın izniyle yara iyileşti.

Huneyn muharebesinde bozguna uğrayan kâfirler Taif kalesine sığınıp, kale kapılarını kapattılar. Peygamber efendimiz, Hazreti Hâlid bin Velîd'i bin kişilik bir kuvvetle, önden yola çıkardı. Hazreti Hâlid bin Velîd, Taif kalesini muhasara etti. Çarpışmak için er diledi. Kimse kale kapısından çıkıp çarpışmağa cesâret edemedi. Müşrikler, kaleyi çok iyi şekilde tamir edip bir yıllık yiyeceklerini depo etmişlerdi ve dışarı çıkmıyorlardı. Kale içinde bir sıkıntıları yoktu. Peygamber efendimiz, kalenin fethi için şimdilik izin verilmediğini buyurunca, İslâm askeri geri döndü.

Hicretin dokuzuncu senesinde, Bizanslıların müslümanlara karşı, Şam civarında 30 000 kişilik bir ordu hazırladıkları haberi alındı. Haber kat'î olmamakla birlikte, derhal İslâm ordusu hazırlanıp gönderildi. Bu ordu Tebük Mevkiinde 20 gün kadar bekledi. Civarda yaşayan Arabların hepsi Hıristiyan olup, Rum Kayserine bağlıydılar. Herhangi bir savaş halinde, bunlardan İslâm ordusuna zarar gelmemesi için, itaat altına alınmaları gerekiyordu. Ezrah ve Eyle adındaki reîsler, itaati kabûl ettikleri halde Ekider adlı reîs kabûl etmedi. Hazreti Peygamberimiz, Hazreti Hâlid bin Velîd'e **"Dörtyüzyirmi sahabe ile git. Ekîder'i zahmetsiz, alır gelirsiniz. İnşâallah onu dışarıda avlanırken yakalarsınız."** buyurdu. Hazreti Hâlid bin Velîd, emre uyarak, derhal hareket etti. Oraya varınca, hakîkaten Ekîder'i avlanırken yakaladılar, diri olarak Hazreti Peygamberimize teslim ettiler. Ekîder cizye vermeği kabûl ettiğinden, kendisine emân verilip serbest bırakıldı. Tebük" gazâsından sonra, kabileler, grup grup Medine'ye geldiler ve müslüman oldular. Bunun için o seneye (elçiler yılı) denildi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Hâlid bin Velîd'i Benî Huzeyme kabilesini İslâm'a davet için gönderdi. Onlarla anlaşma yaptı. Hicretin onuncu senesinde, yine Hazreti Hâlid bin Velîd'i (r.a.) Haris bin Ka'boğullarına gönderdi. Peygamber efendimiz ilk üç gün kılıç kullanılmamasını tenbîh etmiş idi. Bunun için Hazreti Hâlid bin Velîd tatlılıkla işi halletti ve onlar

da İslâm'ı kabûl ettiler. Hazreti Hâlid bin Velîd, Haris bin Ka'boğullarının İslâm'a gelmesi üzerine, Peygamber efendimize bir mektûb gönderdi.

Bu mektûb şöyledir:

"Bismillahirrahmânirrahîm.

Allahü teâlâ'nın Resûlü, Peygamberimiz Muhammed Aleyhisselâm'a Hâlid bin Velîd tarafından.

Esselâmü Aleyke Yâ Resûlallah!

Kendisinden başka ilâh olmıyan Allahü teâlâ'ya hamd ederim. Yâ Resûlallah, beni Haris bin Kâ'b Kabilesine gönderdiniz. Onlarla üç gün muharebe etmememi ve İslâm'a davet etmemi, müslüman olurlarsa aralarında kalmamı ve İslâmın esaslarını, Allahü teâlâ'nın kitabını ve Resûlünün sünnetini öğretmemi, eğer müslüman olmazlarsa muharebe etmemi emir buyurmuştunuz.

Ben de, emr-i şerifleriniz üzere hareket ederek, Haris bin Ka'boğullarına üç gün nasîhat edip, İslâm'ı tebliğ ettim. Süvarilerim "Ey Benî Harisler! Selâmete ermek isterseniz, müslüman olunuz" diye onları İslâm'a davet ettiler. Onlar, hiç çarpışmadan müslüman oldular. Ben de onlara, Allahü teâlâ'nın emirlerini Resûl Aleyhisselâm'ın sünnet-i şeriflerini öğrettim. Yâ Resûlallah! Bundan sonra, nasıl hareket etmem gerektiği hakkında ikinci bir emr-i şerîfiniz gelinceye kadar burada bekliyeceğim.

Esselâmü aleyke Yâ Resûlallah!"

Peygamberimiz (s.a.v.) de, Hazreti Hâlid bin Velîd'in mektûbuna şöyle cevap yazdırdılar:

"Bismillahirrahmânirrahîm.

Allahü teâlâ'nın Resûlü Muhammed Aleyhisselâm'dan, Hâlid bin Velîd'e,

Esselâmü aleyke Yâ Hâlid, Allahü teâlâ'ya hamd ederim. Benî Haris bin Kâ'blıların kendileriyle çarpışmanıza ihtiyâç kalmadan müslüman olup, Allahü teâlâ'nın birliğine ve Muhammed'in, O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ettiklerini ve hidâyete kavuştuklarını haber veren mektûbunu elçiniz bana getirdi.

Onları, Allahü teâlâ'nın ve Resûlünün emirlerine göre hareket ederlerse âhıret ni'metleriyle müjdele. Eğer aykırı hareket ederlerse âhıret azâblarıyla korkut. Sonra buraya gel. Onların elçileri de seninle beraber gelsin.

Vesselâmü aleyke ve Rahmetullahi ve berekâtühü."

Bundan sonra, Peygamber efendimiz Hazreti Ali'yi, bir müfreze ile Yemen'e arkasından O'na yardım etmeleri için, Hazreti Hâlid bin Velîd'i de bir müfreze ile gönderdi. Hazreti Ali'ye ulaştıkları zaman, ona tâbi olmalarını tenbîh etti. Gittiler. Yemen halkı biraz karşı koydu ise de az bir çarpışmadan sonra, İslâm'ı kabûl ettiler.

Hazreti Hâlid bin Velîd, Peygamber efendimizin vefâtlarından sonra Hazreti Ebû Bekir devrinde, ortaya çıkan ve Peygamberlik iddiasında bulunan bazı kimseler üzerine yürüdü. Bunlardan Tuleyha ve Avânesini öldürdü, Ayniye bin Husayn'i yakalayıp Medine'ye getirdi. Yemâme'de Müseylemet-ül-Kezzab'ın ordusunu dağıttı. Bu muharebede Müseyleme'nin ordusundan 20 bin kişi, Müseyleme de Hazreti Vahşi tarafından öldürüldü, İslâm ordusundan

2000 asker şehîd oldu. Bundan sonra Hazreti Hâlid bin Velîd, mürted olanlarla ve zekat vermek istemeyenlerle uğraştı. Daha sonra, İslâm'ın yayılması için, Irak tarafına gönderildi. Muzar muharebesinde 30 000 İran askeriyle çarpıştı. Galip geldi. Çoğunu nehre döktü, İranlı kumandan Hürmüz'le müthiş çarpışmalar oldu. Hazreti Hâlid bin Velîd'in kumandanlarından Hazreti Ka'ka bin Amr fevkalâde kahramanlıklar gösterdi, kalın zincirlerle yapılmış istihkâmları kırdı. İran ordusuna karşı muzaffer oldular.

Hazreti Hâlid bin Velîd Kesker'de İran'ın büyük bir ordusunu ani gece baskınıyla hezimete uğrattı. İran kumandanı, kederinden öldü. Elis'te de İranlılarla yapılan savaşta Hazreti Hâlid bin Velîd gösterdiği kahramanlıklarla askerini coşturdu. Bu savaşta da galip geldi.

Hazreti Hâlid bin Velîd, Hire üzerine yürüdü. Kaleyi kuşattı. Görüşmek üzere bir kimse istedi. Hireliler: "Öldürmezseniz göndeririz" dediler. Hazreti Hâlid bin Velîd öldürmeyeceklerini söyleyince Abdülmesih bin Hayyam bin Bukayle ile Hîre vâlisi, Hazreti Hâlid'in huzûruna geldiler. Hazreti Hâlid onlara: "Sizi Allah'a ve İslâm'a davet ediyorum. Eğer müslüman olursanız, müslümanlara âit olan haklara sahip olursunuz ve müslümanın yapacağı vazîfeleri de yaparsınız. Bunu kabûl etmezseniz, cizye verirsiniz. Bunu da kabûl etmezseniz, sizin yaşamaya karşı olan hırsınızdan daha fazla şehîd olmaya karşı hırslı olan bir orduyla geldim" dedi. Bunları söylerken Abdülmesih'in elinde bir şişe gördü. Şişedekinin ne olduğunu sordu. Abdülmesih şöyle cevap verdi: "Yâ Hazreti Hâlid! Bu zehirdir. Eğer sen, bizim arzularımıza uygun bir anlaşma yaparsan ne âlâ. Milletimin arzularına uygun olmayan bir anlaşma ile gitmektense, bu zehiri içerek hayatıma son vereceğim." Hazreti Hâlid bin Velîd, zehiri Abdülmesih'in elinden aldı ve **"Bismillahillezi lâ yedurru ma'asmihi şey'ün fil erdi ve lâ fissemâi ve hüves-semî'ul-alîm."** diyerek sonuna kadar içti. Abdülmesih ve Hîre vâlisi, Hazreti Hâlid bin Velîd'i hemen ölecek diye boş yere beklediler. Sonra Abdülmesih ve vâli anlaşma şartlarını görüşmek üzere kaleye girdiler. Halk onları merakla bekliyordu. Abdülmesih onlara: "Ben, kendilerine zehir tesir etmeyen bir kavmin yanından geliyorum" dedi. Kavmiyle istişâre edip tekrar Hazreti Hâlid bin Velîd'in yanına gelerek: "Biz, sizinle harp edemeyiz. Fakat dîninize de giremeyiz. Size cizye vermeğe hazırız" dedi. 90 bin dinar üzerinden sulh anlaşması yaptılar. Hazreti Hâlid bin Velîd, Hirelilerle yaptığı sulhnâmeyi bitirince İran hükümdârına ve erkanına bir mektûb yazdı. Bu mektûb aynen şöyledir:

"Bismillahirrahmânirrahîm,

Hâlid bin Velîd'den, Rüstem, Mihran ve Acem reîslerine. Selâm, hidâyete kavuşanlara olsun. Allahü teâlâ'ya hamd ederim. Onun kulu ve Resûlü olan Hazreti Muhammed Aleyhisselâma salât ü selâm olsun.

Yaptığınız bütün çalışmalarınızı dağıtan, topluluğunuzu parçalayan, sözlerinizde sizi ihtilâfa düşüren, gücünüzü kuvvetinizi zayıflatan, mülk ve hakimiyetinizi elinizden alan Allahü teâlâ'ya sonsuz şükürler olsun.

Bu mektûbu Hîrelilere, İran'a gönderilmek üzere teslim etti. Hazreti Hâlid bin Velîd buraları emniyet altına aldıktan sonra, Anbar kalesini muhasara etti. Sulh yoluyla şehri ele geçirdi. Bundan sonra, Mehran'ın, müslümanlarla savaşmak üzere Aynüttemr'de hazırlık yaptığını haber aldı. Üzerine giderek bu kaleyi de fethetti. Bu sırada, Dûmet-ül-Cendel'de, Ekîder ve etrâfındaki kabile reîsleri ayaklandılar. Bunlar için Iyâd bin Ganem (r.a.) gönderilmişti. Bu, Hazreti Hâlid bin Velîd'den yardım istedi. Hazreti Hâlid gelip, Dûmet-ül-Cendel'i iki taraftan kuşattılar. Hazreti

Halîd, Dûmet-ül-Cendel'in reîslerinden Gûdî'yi öldürdü. Az zaman sonra kale müslümanların eline geçti.

Hazreti Hâlid bin Velîd, bundan sonra Hîre'ye geri döndü. Bu sırada, İranlılar El-Cezîre'yi (Irak) geri almak için hazırlanmışlardı. Hazreti Hâlid, ani bir gece baskını ile İran ordusunu dağıttı. Hazreti Hâlid'in üstün gayretleri neticesi bu mıntıkaya hakim olundu. Hazreti Hâlid, yavaş yavaş Fırat tarafına ilerledi. Burası, asker sevkiyatı için çok mühim bir mevki idi. Fırat nehri kenarında, gayri müslim Arablar, Rumlar ve İranlıların müşterek ordusu ile çetin bir muharebe oldu. Bu büyük zaferin elde edilmesi ile Irak'ın her tarafı müslümanların hakimiyetine girmiş oldu. Bundan sonra, Halife Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Hâlid bin Velîd'e Şam tarafına hareket etmesini emretti. Derhal yola çıktı. Bir çok yerleri ele geçirerek Busra'ya ulaştı. Busra'da İslâm ordusu hücum etti. Müslüman ordusu karşısında aman dilediklerinden onlarla cizye ve haraç vermek şartıyla sulh yapıldı. Böylece Busra'lılar can ve mallarını teminat altına aldılar. Bu İslâm ordusu Ecnadeyn de yapılan savaşta da galip geldikten sonra, Şam civarına geldiler. Şehir üç taraftan muhasara edildi. Üç ay süren muhasarada netice alınamadı. Şehirde, bir gün, patriklerden birinin bir oğlu dünyâya geldi. Halk her şeyi unutup, bayram yapmaya başladılar. Hazreti Hâlid bin Velîd geceleri uyumayıp vaziyeti araştırırdı. Askerî dehâsı ve halkın bu zaafından istifâde edip, ordusuna hücum emri verdi ve ordu şehre girdi. Fahl mevkiinde Rumlarla yapılan savaşta, Rum orduları perişan edilerek, zafer kazanıldı. Şam'da yapılan ikinci karşılaşmada, Rumların bütün orduları yok edilinceye kadar savaş devam etti. Ard arda yenilen Rumlar, Anadolu'da papazlar vasıtasıyla köy köy dolaşarak asker topladılar. Büyük bir haçlı seferi düzenlediler. 240 bin Rum askeri Yermük'te toplandı. Buna karşılık, 46 bin kişilik müslüman ordusu vardı. Başkumandan Hazreti Hâlid bin Velîd, ordusunu biner kişilik bölüklere ayırdı. Her bölüğe kumandanlar tayin etti. Askerin maneviyatını kuvvetlendiren nutuklar irad ettikten sonra, düşmana hücum emri verdi. Bu savaş târihde eşine ender rastlanan kahramanlıklara sahne oldu. Rum kumandanlarından Yorgi, Hazreti Hâlid bin Velîd'e gelip müslüman oldu. O da kâfirlere karşı çarpışmaya başladı ve şehîd oldu. Harbin şiddetinden öğle ve ikindi namazlarını imâ ile kıldılar. Bu harbte İslâm kadınları bile fevkalade cenk ettiler. Allah'ın kılıcı Hazreti Hâlid, bütün gücü ile Haçlı ordusunun merkezine yüklendi. Merkezdeki kuvvetlerini dağıtınca Rum ordusu kaçmaya başladı. Bu savaşta kan gövdeyi götürdü. 100 binden ziyade Haçlı öldürüldü. Buna karşılık 3000 müslüman şehîd oldu. Bu savaşta da zafer, İslâmın oldu. İran, Irak, Şam, Suriye, Filistin Hazreti Hâlid bin Velîd'in kumandanlığı ve fevkalâde güzel idâresi ile feth edildi. Her gittiği yerde İslâmiyeti tanıttı. Hazreti Ebû Bekir, tarafından, Suriye bölgesi vâliliğine tayin olundu. Hazreti Ömer devrinde Medine'ye çağrıldı. Bütün hesaplarını muntazam olarak verdiği için, Halife Hazreti Ömer'den çok ihsân ve ikram gördü. Kısa bir süre sonra Harran taraflarına vâli tayin edildi. Bu vazîfede bir sene kaldı.

Hazreti Hâlid bin Velîd, 21 (m. 642) yılında Humus'ta hastalandı. Yanında silah arkadaşları vardı. Vefât edeceği sırada kılıcını istedi. Kabzasını tutarak şefkatle okşadı. Sonra: "Nice kılıçlar elimde parçalandı, işte bu benim ölümümü görecek olan son kılıcımdır. Beni en çok üzen, hayatı hep savaş meydanlarında geçip, yatak yüzü görmemiş olan bu Hâlid'in yatakta ölmesidir. Resûlullah'ın (s.a.v.) hiçbir Eshâbı, rahat yatağında ölmedi. Ya savaş meydanlarında veya uzak beldelerde Din-i İslâmı yayarken garîb olarak şehîd oldu. Ah... Hâlid!... Şehîd olamıyan Hâlid! Harb, benim etimi çiğneyemedi. Şehîdlik mertebesi hariç elde etmediğim makam kalmadı. Vücûdumda bir karış yer yoktur ki, ya kılıç yarası, ya bir ok yarası veya bir mızrak yarası olmasın, ömrü, Din-i İslâmı yaymak için savaşlarda at koşturan kimsenin sonu, böyle yatak

üzerinde mi olacak? Ölümü, harb meydanında, atımın üzerinde, düşmana Allah için kılıç sallarken şehîd olarak beklerdim." dedi. Sonra Yermük savaşını hatırlayarak: "Ah... Yermük günü... İnsan kanlarının vadide sel gibi aktığı Yermük!... Şiddetli bir kırağının olduğu gece, gökten boşanan yağmura karşı kalkanımın altında gecelediğimi unutamıyorum. O gece Muhacirlerden kurulu akıncı birliğimle baskın yapmak için sabahı zor etmiştik. Ah.. Yermük harbi... Üçbin yiğitle, yüzbin küffara karşı zafer kazandığımız Mûte'yi bile unutturdun!... Ey yakınlarım! Cihada sarılın. Bu topraklar ancak Cihad etmekle korunabilir. Yermük, Rumlarla yaptığımız ilk büyük muharebedir. Bundan sonra, daha nice savaşlar birbirini takip edecektir. Sakın gaflete düşmeyin!... Şimdi, kendimi at kişnemeleri arasında, Allah Allah nidalarıyla insanlara dar gelen Yermük Vâdisi'nde hissediyorum. Vallahi Rabbimden beni her gazâda diriltmesini ve o savaşın hakkını vermeyi isterim..." dedi. Sonra "Vasıyyetimi bildiriyorum, beni ayağa kaldırın..." deyince ayağa kaldırdılar. "Beni bırakınız, şimdiye kadar hep taşıdığım kılıcım artık beni taşısın" diyerek kılıcına dayandı, "Ölümü, savaştaymışım gibi ayakta karşılayacağım, öldüğüm zaman atımı muharebede tehlikelere dalabilen bir yiğide veriniz. Atım ve kılıcımdan başka bir şeye sahip olmadan öleceğim. Mezarımı, bu kılıcımla kazınız. Kahramanlar kılıç şakırtısından zevk alır," dedi ve yatağına düşüp kelime-i şehâdet getirerek vefât etti.

Bütün Eshâb-ı kiram gibi, Hazreti Hâlid bin Velîd de, ömrünü İslâmiyyetin yayılması için harcamıştır. Peygamber efendimize olan hürmeti, muhabbeti ve bağlılığı son derece idi.

Peygamber efendimiz, Veda Haccı'nda mübârek saçlarını tıraş ettiriyordu. Bütün Ehsâb-ı kiram etrâfında toplanmış saçları yere düşürmemek için havada yakalıyorlardı. Mübârek alınlarındaki saçlarına sıra gelince Hazreti Hâlid bin Velîd "Anam, babam, canım sana feda olsun Yâ Resûlallah, ne olur, mübârek alnınızdaki saçları bana verir misiniz" diyerek o kadar yalvardı ki, Hazreti Peygamberimiz onu kıramadı. Tebessüm buyurdular. Mübârek saçları alan Hazreti Hâlid, öptü kokladı, yüzüne gözüne sürdü ve sarığının içine yerleştirdi. Bütün savaşlarda muzaffer olmasının sebebini sorduklarında, sarığını çıkarıp içindeki mübârek saçlar sayesinde olduğunu söylerdi. Yanında, Peygamber efendimizin ism-i şerîfinin, salât ü selâm ilâve edilmeden yalnız olarak söylenmesine müsaade etmezdi. Resûlullah'tan (s.a.v.) kendisine bir şey gelirse bundan, büyük şeref ve se'âdet duyar, iftihar ederdi. Bütün Eshâb-ı kiram gibi, o da, sevgili Peygamberimizin rızasını ve hoşnutluğunu kazanabilmek için çırpınırdı. Bunun için her şeylerini feda eder, hiçbir şeyden çekinmezdi. Cesâret ve şecaatini ve askerlikteki tecrübelerini İslâmiyetin her tarafa yayılması için harcamış ve bunun için Peygamber efendimiz tarafından meth edilmişti. Bir gün, Peygamber efendimiz kendisi için "Allahın iyi kullarından biridir" diye söylemişlerdir. Hazreti Hâlid hitâbet ve fesâhatta da çok mahir idi.

Hazreti Hâlid bin Velîd'in çocukları hakkında, teferruatlı malûmat olmamakla beraber, Muhacir ve Abdurrahmân isimli iki oğlundan bahsedilmektedir ki, bunlar da kendisi gibi şecaat ve cesâret sahibi idiler.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 300

2) El-İsâbe cild-1, sh. 413

3) El-İsâbe cild-1, sh. 413

4) Târîh-ul-hamîs cild-2, sh. 247, 144

5) Üsûd-ül-gâbe cild-2, sh. 109

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 262, cild-7, sh. 394

7) Târîh-i Taberî cild-3, sh. 103, 156
8) Mevâhib-i ledünniye cild-1, sh. 197
9) Ensâb-ul-eşrâf cild-1, sh. 356
10) İbn-i Hişâm cild-4, sh. 239
11) El-Kâmil fi't-târîh cild-2, sh. 303
12) İnsan-ül-uyûn cild-2, sh. 788
13) Sahîh-i Buhârî cild-5, sh. 87
14) İbn-i Haldûn târîhi cild-2, sh. 41
15) Zerkânî Mevahib Şerhi cild-2, sh. 273

HAMZA BİN ABDÜLMUTTALİB (r.a.)

Peygamberimizin (s.a.v.) amcası, ilk müslüman olanlardan. İsmi Hamza. Künyesi Ebû Ammâre (Umare) ve Ebû Ya'lâ. Lakabı, Esedullah (Allahın Arslanı)'dır. Nesebi, Hamza bin Abdülmuttalib bin Haşim bin Abd-i Menâf El-Kureyşî el-Hâşimî'dir. Peygamber efendimizin amcası ve aynı zamanda süt birâderi idi. Annesi Hâle, Peygamber efendimizin vâlidesi Hazreti Âmine'nin amcasının kızıdır. Hazreti Peygamberimizden 2 (başka bir rivâyette 4) sene önce doğdu. Hicretten yedi yıl önce müslüman oldu.

Hazreti Abdullah İbn-i Mes'ûd buyuruyor ki: "Müşriklerden Velîd adında birinin bir putu vardı. Safa tepesinde toplanırlar, bu puta ibadet ederlerdi. Bir gün Peygamber efendimiz, (s.a.v.) onların yanına gitti ve onları imâna davet etti. Kâfir olan bir cinnî putun içine girdi ve Sevgili Peygamberimiz için uygun olmayan sözler sarfetti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) üzüldüler. Başka bir gün şahsını görmediği bir kimse Peygamber efendimize selâm vererek (Yâ Resûlallah! Kâfir olan bir cinnî sizin için münasîb olmayan şeyler söylemiş. Ben, onu bulup boynunu kestim. Arzu buyurup, yarın Safa tepesine teşrîf eder misiniz? Siz, yine onları İslama davet edersiniz, Ben de o putun içine girip, sizi medhedici sözler söylerim" dedi. Peygamber efendimiz, Abdullah ismindeki bu cinnînin arzusunu kabûl ettiler. Hazreti Peygamberimiz, ertesi günü oraya gittiler, yine müşrikleri imâna davet ettiler. Müslüman cinnî, müşriklerin elindeki putun içine girip, Sevgili Peygamberimizi ve İslâmiyyeti güzel anlatan sözler ve beyitler söyledi. Müşrikler, bu sözleri duyunca ellerindeki putu parça parça ettiler. Resûlullah'a (s.a.v.) saldırdılar. Mübârek saçları darmadağın oldu. Mübârek yüzü kana boyandı. Onların bu eza ve cefâlarına tahammül gösterip, şöyle buyurdular: "Ey Kureyşliler! Bana vuruyorsunuz. Ama ben sizin Peygamberinizim." Peygamber efendimiz, oradan ayrılıp evine geldi. Bir hizmetçi kız, bu hâdiseyi, başından sonuna kadar görmüştü.

Bu sırada Hazreti Hamza, dağda avlanıyordu. Bir ceylana ok atmak için hazırlandı. Ceylân dile gelerek, "Yâ Hamza! Bana ok atacağına kardeşinin oğlunu öldürmek isteyenlere ok atsan daha hayırlı olur" dedi. Hazreti Hamza bu sözlere hayret ederek süratle evine hareket etti. Hazreti Hamza âdeti üzere, avdan dönünce, tavaf yapmak için Harem-i şerîfe uğrar, ondan sonra evine giderdi. O gün tavaf yaparken, hizmetçi kız, yanına geldi: "Ebû Cehil, kardeşinin oğluna, şöyle şöyle söyledi" dedi. Hazreti Hamza, Peygamber efendimize hakaret edildiğini işitince, akrabalık damarları hareket etti. Silahları üzerine alarak, Kureyş kâfirlerinin bulunduğu yere geldi. "Kardeşimin oğluna, kötü söz söyliyen, kalbini inciten sen misin?" diyerek, boynundaki yay ile, Ebû Cehil'in başını yedi yerinden yardı. Orada bulunan kâfirler Hazreti Hamza'ya saldıracak oldular. Bu durumda büyük çarpışma çıkacaktı. Fakat, Ebû Cehil,

"Dokunmayınız, Hamza haklıdır, Onun kardeşi oğluna bilerek kötü şeyler söyledim." dedi. Hazreti Hamza oradan ayrıldıktan sonra, Ebû Cehil, etrâfındakilere, "Aman, ona ilişmeyiniz! Bize kızar da müslüman olur. Bununla Muhammed kuvvetlenir." dedi. Hazreti Hamza müslüman olmasın diye, kendi kafasının yarılmasına râzı oldu. Çünkü Hamza, hatırı sayılır, kıymetli ve kuvvetli idi. Hamza, Peygamber efendimizin yanına gelip "Yâ Muhammed (s.a.v.) Ebû Cehil'den intikamını aldım. Onu kana boyadım üzülme, sevin!" dedi. Sevgili Peygamberimiz "Ben, böyle şeylere sevinmem." buyurdu. Hamza: "Seni sevindirmek, üzüntüden kurtarmak için, ne istersen yapayım." dedi. O zaman Peygamber efendimiz: **"Ben ancak senin îmân etmen ile, kıymetli bedenini Cehennem ateşinden kurtarman ile sevinirim."** buyurdu. Hamza (r.a.) hemen müslüman oldu. Hakkında âyet-i kerîme geldi. Hazreti Abdullah İbn-i Abbas'a göre: "Kur'ân-ı kerîm'de En'âm sûresi 122. âyet-i kerîmesinde: **"Diriltildiği ve nûra kavuşturulduğu"** anlatılan zâtın Hazreti Hamza ve aynı âyet-i kerîmede, **"karanlıklarda bocalayan"** şeklinde anlatılanın da Ebû Cehil olduğu açıklandı.

Hazreti Hamza, Kureyşin yanına gidip müslüman olduğunu ve Allah'ın Peygamberini her sûretle koruyacağını bildirip bir kasîde okudu. Okuduğu kasîde şöyledir: "Kalbimi, İslâmiyyete ve Hakk'a meylettirmiş olduğu için Allahü teâlâ'ya hamd olsun. Bu din, kullarının her yaptığını bilen, herkese lütfu ile muâmele eden, kudreti her şeye galip gelen, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâ tarafından gönderilmiştir. Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman, kalb ve akıl sahibi olanların gözlerinden yaşlar akar. Kur'ân-ı kerîm, açık bir lisan ile açıklanmış âyetler halinde Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) nâzil olmuştur. O, Muhammed Mustafa (s.a.v.) içimizde, sözü dinlenir, kendisine boyun eğilir bir mübârek kimsedir. Ey müşrikler! Aklınız başınızdan gidip, gözünüz kararıp da O'nun hakkında sert, ağır ve kaba sözler, söylemeyin. Eğer böyle bir düşünceye kapılırsanız, biz müslümanların cesedine basıp geçmeden, onu hiç kimseye vermeyiz."

Hazreti Hamza'nın müslüman olması ile, Muhammed (s.a.v.) çok sevindi. Müslümanlar, pek çok kuvvet buldu. Hazreti Hamza'nın müslüman olmasıyla vaziyet değişti. Çünkü, bütün Mekkeliler biliyordu ki, Hamza (r.a.) cengâver, cesur, merd, pehlivan ve kahramandır. Bunun için, Kureyş müşrikleri artık müslümanlara, hiç bir sebep yokken, fenâ muâmele yapamadılar, bilhassa Hazreti Hamza'nın kılıcının şiddetinden çekindiler.

Peygamber efendimiz, Hazreti Hamza ve diğer bir kısım müslümanlar Hazreti Erkam bin Erkam'ın evinde bulunuyorlardı. Bir ara kapı vuruldu. Gelen kimsenin silâhlarını kuşanmış şekilde Hazreti Ömer olduğu görülünce, bazıları endişeye kapıldı. Hazreti Hamza: "Gelen tek bir kişidir. Bu kadar endişeye lüzum yok. Eğer, hayır için geldi, ise hoş geldi. Yok eğer şer için geldi, ise kendi kılıcı ile başını keserim" dedi. Dışarı çıktı ve "Yâ Ömer! Sen ne zannedersin. Biz Abdülmuttalib evlâdıyız. Her birimiz Allahü teâlâ'nın izni ile demiri çiğneyip havaya püskürtürüz. Allah ve Resûlü için can ve baş feda ederiz. Sen Muhammed'e (a.s.) zarar vereceğini zan ediyorsan aldanıyorsun" dedi: Sevgili Peygamberimiz, bu konuşmaları işitti. Kendileri gelerek, iltifât ile Hazreti Ömer'i karşıladı. Hazreti Ömer de müslüman oldu. Bu iki kahraman sayesinde müslümanlar kuvvet buldular, ibâdetlerini açıktan yapmağa başladılar.

Hazreti Hamza bir gün, Cebrâil'i (a.s.) kendi aslî şeklinde görmeyi arzu ettiğini, Peygamber efendimize bildirdi. Hazreti Peygamberimiz **"Onu görmeğe dayanabilir misin?"** diye sordular. Hazreti Hamza: "Evet dayanırım" dedi. Sevgili Peygamberimiz: **"Öyle ise yere otur. Kaldır gözünü bak!"** buyurdu. Hazreti Hamza Cebrâil'i (a.s.) görünce, bayıldı. Arkası üstüne düştü.

Hazreti Hamza, Hazreti Zeyd bin Harise, Hazreti Ebû Mersed Kennaz, Hazreti Enes ve Hazreti Ebû Kerse ile beraber Medine'ye hicret etti. Peygamber efendimiz Medine'ye geldiklerinde, Mekke'li müslümanları hem kendi aralarında hem de Medineli Müslümanlarla kardeş yaptı. Kendi aralarında da, Hazreti Hamza'yı, Zeyd bin Harise ile kardeş yapmıştı. Hazreti Hamza bu kardeşini çok sever ve muharebeye çıktığı zaman her şeyini ona emânet ve vasıyyet ederdi.

Peygamber efendimiz, Medine'ye hicret ettikten sonra, Kureyşli müşrikler boş durmadılar. Hazreti Peygamberimizi Medine'de rahat bırakmamakta, Medinelilerin O'nu terk etmeleri için etrâfındaki müslümanları tehdit etmekte idiler. Hattâ, Peygamber efendimizi Medine'nin dışına çıkarmaları için, Abdullah bin Übeyy bin Selül ile Evs ve Hazrec kabilelerinin müşriklerine tehditler gönderdiler ve müslümanlara hac yollarını kapadılar.

Bu durumda, müslümanların, Suriye ticâret yollarını kesmeleri, müşrikleri ticarî ve iktisâdi bakımdan zor duruma düşürmeleri ve böylece müşrikleri yola getirmeleri icâb ediyordu. Bu sırada bir müşrik kervanının Medine yakınlarından geçmekte olduğu işitildi. Sefer hazırlığı yapıldı. Sefere çıkacak birliğin kumandanlığına Hazreti Hamza'yı getiren Peygamberimiz O'na beyaz bir bayrak verdi. Hazreti Hamza, 30 süvari ile birlikte hareket etti. 300 süvarinin koruduğu bir müşrik kervanı Şam'dan Mekke'ye gitmek üzere Sifr-ül-Bahr denilen yere gelmiş bulunuyordu. İslâm Mücâhidleri, buraya geldiklerinde, müşriklerin kervanını koruyan üçyüz süvari ile karşılaştılar ve savaş düzenine girdiler.

Mecdî bin Amr el-Cühenî, iki tarafın da müttefiki idi. Müslümanların sayıca çok az ve müşriklerin çok fazla olduklarını ve düşmanların bu ilk çarpışmada yenebileceklerini düşünerek arabuluculuk edip iki tarafı çarpışmaktan vazgeçirdi. Sonra Hazreti Hamza ve arkadaşları Medine'ye geri döndüler. Mecdî'nin bu hareketi Peygamber efendimize arz edilince çok memnun olmuşlar ve **"Mübârek, iyi ve doğru bir iş yapmıştır."** buyurdular.

Hazreti Hamza, Ebva, Veddan ve Zül' uşeyre gazâlarında Peygamber efendimizin beyaz sancağını taşıdı. Bedir gazâsında 313 Eshâb-ı kirama karşı, 1000 müşrikle çarpışıldı. Bedir'de her iki taraf karşı karşıya geldi. Mekke müşriklerinden Utbe, Şeybe ve Velîd meydana çıkıp er dilediler. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Ey Hâşimoğulları! Kalkınız. Allahü teâlâ'nın nûrunu, bâtıllarıyle söndürmek için gelenlere karşı, Hak yolunda çarpışınız ki, Allahü teâlâ zaten Peygamberinizi de bunun için göndermiş bulunuyor. Kalk Yâ Hamza! Kalk Yâ Ali! Kalk Yâ Ubeyde bin Haris!"** buyurdu.

Hazreti Hamza, Hazreti Ali, Hazreti Ubeyde miğferlerini giydiler. Meydana yürüdüler. Müşrikler: "Sizler kimlersiniz? Eğer bizim dengimiz iseniz sizinle çarpışırız." dediler. Eshâb-ı kiram da (r.a.); "Ben Hamza'yım! Ben Ali'yim! Ben Ubeyde'yim!" dediler. Müşrikler "Sizler de bizim gibi şerefli kimselersiniz. Sizinle çarpışmayı kabûl ettik" dediler. Eshâb-ı kiram (r.a.), müşrikleri, önce imâna davet ettiler. Onlar kabûl etmediler. Eshâb-ı kiram, müşriklerin üzerine saldırdılar. Hazreti Hamza ve Hazreti Ali, Utbe ve Velîd kâfirlerinin vücutlarını anında, ikiye böldüler. Hazreti Ubeyde, Şeybe'yi yaraladı. Şeybe de Hazreti Ubeyde'yi yaraladı. Hazreti Hamza ve Hazreti Ali Şeybe'yi orada öldürüp, Hazreti Ubeyde'yi kucaklayıp Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna getirdiler.

Ebû Cehil, müşrikleri savaşa teşvik etmeğe başladı. Her iki taraf bütün güçleriyle saldırıya geçtiler. Bu savaş her iki tarafın ilk büyük savaşıydı. Eshâb-ı kiram, "Allah Allah" diyerek, tekbir getirerek hücum ediyordu. Hazreti Hamza, Hazreti Ali, Hazreti Ebû Dücâne, Hazreti Saad bin Ebî

Vakkas, Hazreti Zübeyr bin Avvam, Hazreti Abdullah bin Cahş geçilmez birer kale gibiydiler. Hazreti Hamza her iki elinde birer kılıç ile çarpışıyordu. Peygamber efendimiz **"Yâ Hayyu! Yâ Kayyûm!"** buyurarak Allahü teâlâ'ya yalvarıyor, düşmana saldırıyordu. Hazreti Ali: "Bedir'de hepimizin en cesâretlisi, en kahramanı Peygamber efendimizdi. Müşrik saflarına en yakın olan da yine O idi." demiştir.

Müşrikler, reîsleri olan Ebû Cehil'i ortalarına aldılar, içlerinden birini Ebû Cehil gibi giydirip Ona benzettiler. Bu nasipsizin adı Abdullah bin Münzir'di. Hazreti Ali, Abdullah'ın üzerine saldırdı. Ebû Cehil'in gözleri önünde Abdullah'ın kafasını kesti Ebû Kays'ı giydirdiler. Onu da Hazreti Hamza vurup öldürdü.

Hazreti Ali, bir müşrikle çarpışıyordu. Müşrik, kılıcını Hazreti Ali'ye sallamış, kılıç kalkana saplanıp kalmıştı. Hazreti Ali, müşrikin zırhlı vücuduna zülfîkârını sallayınca, omuzundan göğsüne doğru zırhıyla birlikte biçtiği sırada, başı üzerinden bir kılıcın parladığını görünce, Hazreti Ali başını eğdi kılıcı parlatanın: "Al bu da Hamza bin Abdülmuttalib'den" derken müşrikin kellesi miğferiyle beraber yere düştü. Hazreti Ali dönüp baktığında amcası Hazreti Hamza'yı iki kılıçla çarpışıyor gördü. Peygamberimiz, Eshâbını, böyle yiğitçe çarpışıyor gördükçe **"Onlar, Allahü teâlâ'nın yeryüzündeki arslanlarıdır"** buyurarak onları takdîr ediyordu.

Allahü teâlâ, Peygamberimize yardım için melekleri de savaşa gönderdi. Melekler her vuruşta bir müşriki öldürdüler. Eshâb-ı kiram (r.a.) daha kılıcını vurmadan müşriklerin kellesi yere düşüyordu. Ebû Cehil de öldürüldü. Müşrikler bozguna uğradılar. Mekke'ye doğru kaçmaya başladılar. Eshâb-ı kiramdan 14 kişi şehîd oldu. Hazreti Hamza, Bedir'de fevkalâde kahramanlık gösterdi. Bedir Savaşı, Peygamber efendimizin zaferiyle neticelendi.

Uhud harbinde; Peygamber efendimiz, Hazreti Hamza'yı en önde zırhsız süvarilerin başında çarpışmakla vazîfelendirdi. Hazreti Hamza, kendisine kartal kanadından bir tuğ yapmıştı. Umûmî taarruza geçildi. Hazreti Hamza, müşrik sancaktarı Osman bin Talha'yı bir vuruşta omuzundan beline kadar kesip; kâfir sancağını yere düşürdü, iki elinde iki kılıç tutuyor "Ben Allahü teâlâ'nın arslanıyım!" diyor düşmanı önüne katmış öldüre öldüre ilerliyordu. Safvan bin Ümeyye, etrâfındakilere: "Hamza nerededir? Bana gösteriniz" diyor, savaş meydanını araştırıyordu. Bir ara gözleri, iki kılıç ile halkı kıyasıya kesip biçen birini görünce "Bu çarpışan kim?" diye sordu. Çevresindekiler: "Aradığınız kimse! Hamza!" dediler. Safvan: "Ben bugüne kadar kavmini öldürmek için saldıran, Onun gibi hırslı, Onun gibi gözüpek, bir kimse daha görmedim" dedi.

Herkes bütün güçleriyle çarpışırken, bir ara Resûlullah (s.a.v.) ile Hazreti Hamza arasında kimse kalmadı. Hazreti Hamza, hiç arkasına bakmıyor, hep ileri doğru hücum tazeliyordu. Savaşın başlamasından bu ana kadar tek başına 30 müşriki öldürmüştü. Bu sırada Siba bin Ümmü Emmar; "Bana Karşı koyabilecek bir yiğit var mı" diyerek Hazreti Hamza'ya meydan okudu. Hazreti Hamza "Yanıma gel ey sünnetçi kadının oğlu! Demek sen Allaha ve Resûlüne meydan okuyorsun, öyle mi?" deyip onu göz açtırmadan bacaklarından tutup yere serdi, üzerine çöküp, kafasını gövdesinden ayırdı. Kalktı, karşı kayanın arkasında, Vahşi'yi elinde mızrak ile kendisine nişan alıyor gördü. Sel sularının açtığı çukura gelince ayağı kaydı. Arkası üzeri yere yıkıldı, karnından zırhı açılmıştı. Fırsatı yakalayan Vahşi mızrağını fırlattı. Mızrak Hazreti Hamza'nın mübârek vücuduna saplandı. Arkasından çıktı. Hazreti Hamza oraya çöktü. Şehîd olmuştu.

Hazreti Hamza, şehîd düştükten sonra Utbe'nin kızı Hind (sonra müslüman oldu. Vahşi de imâna geldi) göğsünü yardı, ciğerini çıkarıp çiğnedi. Mübârek yüzünü tanınmaz hale getirdi. Kulaklarını, burnunu ve sair azalarını kesti.

Hazreti Hamza'nın ciğerinin çıkarılıp çiğnendiği haberi Resûlullah (s.a.v.) efendimize gelince: **"Ondan bir şey yedi mi?"** buyurdu "Hayır" dediler. Bunun üzerine, **"Hamza'nın etinden bir şey tadana, Allahü teâlâ Cehennemi haram kılmıştır. Onu yaktırmayacaktır."** buyurdu.

Hazreti Hamza şehîd olduğunda oruçlu idi. Hazreti Peygamberimiz, kendisi için "Seyyid-üş-şühedâ" (şehîdlerin efendisi) buyurdu. Ve cesedini meleklerin yıkadıklarını haber verdi. Savaş bitmişti. Şehîdlerin yanlarına gidildi. Peygamber efendimiz, Hazreti Hamza'nın mübârek cesedinin kesilip biçildiğini görünce dayanamadı. Ağladı. Mübârek gözlerinden yaşlar akarak şöyle buyurdular: **"Ben, şu şehîdlerin, Allahü teâlâ'nın yolunda canlarını feda ettiklerine, kıyâmet günü şahidlik edeceğim. Onları kanlarıyla gömünüz. Vallahi, kıyâmet günü mahşere yaraları kanayarak gelecekler. Kanlarının rengi, kan rengi, kokuları da misk kokusu olacaktır."** buyurdu. Peygamber efendimiz; **"Bana Cebrâil Aleyhisselâm gelip Hamza bin Abdulmuttalib'in göktekiler katında Allah'ın ve Resûlünün arslanıdır diye yazıldığını haber verdi."** buyurdu. Hazreti Hamza'nın ve diğer şehîdlerin cenâze namazları kılındı. Hazreti Abdullah bin Cahş ile Hazreti Hamza'nın cenâzeleri bir kabre kondu. Hazreti Hamza, Hazreti Abdullah'ın dayısı idi.

Hazreti Hamza orta boylu idi. Kılıcını çok iyi kullanır pek mükemmel ok atardı. Pehlivan ve çok mert bir kimseydi. Peygamberimiz (s.a.v.) kabrini ziyârete gider. Selâm verirdi. Mezardan "Ve Aleykümselâm Yâ Resûlallah" diye cevap gelirdi.

Beyhekî rivâyet eder ki: "Hazreti Fâtıma-tüz-Zehrâ buyurdu ki: "Birgün Hazreti Hamza'nın kabrini ziyârete gittim. "Esselâmü aleyke Yâ Resûlullah'ın amcası" diye selâm verdim. "Ve Aleyküm selâm ve Rahmetullahi Yâ binti (kızı) Resûlullah" diye mezardan cevap geldi."

Şeyh Muhammed isminde âlim bir kimse Hazreti Hamza'nın kabrini ziyârete gitti. Selâm verdi. Mezardan, selâmına cevab verildi ve "Yâ Şeyh Muhammed, bu sene bir erkek evladın olacak, ona benim ismimi koyunuz" dedi. O âlimin erkek çocuğu oldu ve adını Hamza koydu.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1010, 1080

2) Ravd-ül-ünf cild-2, sh. 142

3) Vâkidî Megâzî cild-1, sh. 238

4) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-3, sh. 16

5) Ensâb-ul-eşrâf cild-1, sh. 320

6) Târîh-ül-Ümmem-i ve'l-mulûk cild-311

7) Sîret-i İbn-i hamîs cild-1, sh. 336

8) Sîret-i İbn-i Hişam cild-1, sh. 311

9) Târih-ul-hamîs cild-1, sh. 336

10) İstiâb cild-1, sh. 270

11) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1983

12) İnsân-ul-uyûn cild-1, sh. 296

13) El-A'lâm cild-2, sh. 278

14) Buhârî, Gazvet-ü Bedr

15) Eshâb-ı Kirâm sh. 345

HANZALA BİN EBÎ ÂMİR (r.a.)

Medineli Eshâbın meşhûrlarından şehîd ve meleklerin yıkadıkları bir zât. İsmi Hanzala bin Ebî Âmir bin Safi bin Mâlik olup lakabı Takî ve Gasîl-ül-melâike'dir. Medine'de Evs kabilesinden olup, kavminin eşrafından idi. Babası Ebû Âmir Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye teşrîf etmesi üzerine O'na (s.a.v.) düşman olmuş ve Medine'den ayrılarak, Mekke'ye gitmiş müşriklerle bir olmuştu. Bundan dolayı ona fâsık lakabı verilmişti. Annesinin ismi tesbit edilememiştir. Hanzala (r.a.), bi'setten evvel de îmân sahibi olup, Allah'ın birliğine inanır putlara tapmazdı. Hanîf dininde idi. Müslüman olmadan evvel inzivâya çekilmiş bir halde insanlardan uzak devamlı kendi halinde ibâdetle meşgûl olurdu. Peygamberimizin daveti üzerine hemen îmân etti. Babası ile tam bir Cedel (kavga) hali ortaya çıktı. Babası îmân etmesini istemiyordu. Hanzala'nın (r.a.) doğum târihi bilinmemekte olup Hicretin üçüncü (m. 624) yılında Uhud'da şehîd oldu.

Hanzala (r.a.) Bedir gazâsında bulundu. O zaman henüz bekârdı. Bedir gazâsından bir müddet sonra Abdullah bin Übey'in kızı Cemile ile nikahlandı. Nikâhdan bir hafta sonra düğün olacaktı. Ertesi gün de Uhud'da Kureyş müşrikleriyle çarpışılacaktı. Hanzala (r.a.) geceyi Medine'de hanımının yanında geçirmek için Resûlullah'dan (s.a.v.) izin istedi. Peygamberimiz de müsaade buyurdu. Medine'ye geldi. Hanımı Cemile, (r.anhâ) ile o gece beraber kaldı. Cumartesi günü sabahleyin Uhud'a yetişmek için çok acele yola çıkdı. Yola çıkacağı sırada, Hanımı Cemile, orada bulunan kavminden dört kişi çağırdı ve Hanzala (r.a.) ile evlendiklerini söyleyip eğer çocuk olursa Hanzala'nın (r.a.) olacağını bildirip, onları şâhid tuttu. Oradaki dört şâhid "Buna ne lüzum vardı?" diye sordular. Cemile (r.anhâ): "Rüyamda sema'nın açıldığını ve Hanzala içeri girdikten sonra kapandığını gördüm" dedi. Rüyası hakîkat olup Uhud Savaşında Hazreti Hanzala şehîd oldu. Abdullah isminde bir oğulları oldu. Abdullah bin Hanzala olarak tanınan bu oğlu, Yezîd zamanında şehîd edildi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Uhud'da harp için safları düzeltirken Hanzala (r.a.) yetişti ve Eshâb-ı kiram arasına karıştı. Hazreti Hanzala bin Ebî Âmir, diğer sahabîler gibi can siperâne müşriklerin üzerine atıldı. Şehîdlik mertebesine kavuşmak için durmadan savaştı. Daha sonra müşrikler bozuldular, dağılıp kaçmaya başladılar. Hanzala (r.a.) Ebû Süfyân'ın önünü kesti. Atının bacaklarını kılıcıyla uçurdu. At kuyruğunu iki bacağı arasına sokup, arka ayakları üzerine çökünce Ebû Süfyân yere düştü. Korkudan ne yapacağını şaşıran Ebû Süfyân, "Ey Kureyş ben Ebû Süfyân'ım Hanzala beni öldürecek yetişin" diye sesi çıktığı kadar bağırmağa başladı. Müşriklerden birçokları Ebû Süfyânın sesini işittikleri halde canlarının derdine düştüklerinden hiç aldırış eden olmadı. Fakat Şeddâd bin Esved, Hanzala'ya (r.a.) arkadan yaklaşıp haince, sırtından mızrakladı. Hanzala mukâbele etmek istedi. Fakat imândan nasîbi olmıyan bu müşrik ikinci bir darbe daha vurup Hanzala'yı (r.a.) şehîd etti. 3 (m. 624) Ebû Süfyân kalkarak kaçtı. Hanzala'yı (r.a.) Bedir'de öldürülen oğlu yerine öldürülmüş kabûl etti.

Hanzala (r.a.) şehîd olunca Peygamberimiz **"Ben Hanzala'yı meleklerin gökle yer arasında gümüş bir tepsi içinde yağmur suyu ile yıkadıklarını gürdüm."** buyurdu. Ebû Useyd Sa'îd (r.a.) diyor ki: "Gidip Hanzala'ya baktm. Başından yağmur suyu akıyordu. Döndüm bunu Resûlullah'a (s.a.v.) haber verdim. Peygamberimiz (s.a.v.) hanımına haber gönderip bunun sebebini sordu. O da Uhud'a çıktığı zaman Hanzala'nın cünüb olduğunu bildirdi." Hanzala

(r.a.) Uhud'a yetişmek için çok acele edip yetişememek korkusu kendini kapladığından acele ile gusl etmeyi unutmuştu.

Babası Ebû Âmir müşrikler içinde bulunduğundan Hanzala'ya (r.a.) işkence yapılmasına mâni oldu. Çünkü müşriklerin şehîd olan sahâbîlerin burunlarını, kulaklarını ve uzuvlarını kesiyorlardı. Bundan sonra Hanzala'nın adı Gasîl-ül-Melâike (Melekler tarafından yıkanmış kimse) diye anıldı. Medine'de Eshâb-ı kiramın Evs kabilesinden olanlar, Hazrec kabilesinden olanlara karşı "Melekler tarafından yıkanan Hanzala (r.a.) bizdendir" diye iftihar ederlerdi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 357

2) El-İsâbe cild-1, sh. 360

3) El-İstiâb cild-1, sh. 280

4) Üsûd-ül-gâbe cild-2, sh. 68

5) Siyer-i a'lâm-in-Nübelâ cild-1, sh. 132

6) Ensâb-ül-Eşrâf cild-1, sh. 329

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 975

HÂRİCE BİN ZEYD (r.a.)

Tabiînden olup, Medine-i Münevvere'deki Fukahâ-i Seb'a'dan (yedi büyük âlimden) birisi. Künyesi, Ebû Zeyd'dir. 29 (m. 650) senesinde doğdu. 99 (m. 717) yılında, Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) zamanında, Medine'de vefât etti. Babası Sahâbe-i kirâm'ın büyüklerinden, Zeyd bin Sabit annesi Ümmü Sa'd'dır (r.anha). Peygamber efendimiz (s.a.v.) babası hakkında "Feraizi en iyi bileniniz Zeyd bin Sâbit'tir" buyurmuşlardır.

İbn-i Sa'd, "Harice bin Zeyd'in sika (hadîs ilminde güvenilir) bir râvi olduğunu, çok hadîs rivâyet ettiğini nakleder. Babası Zeyd bin Sabit, amcası Yezîd, Üsâme bin Zeyd bin Sabit, Sehl bin Sa'd, Abdurrahmân bin Ebî Umre, annesi Ümmü Sa'd'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Oğlu Süleymân, Saîd bin Süleymân bin Zeyd bin Sabit, Kays bin Sa'd bin Zeyd, Abdullah bin Amr bin Osman bin Affân, oğlu Muhammed bin Abdullah, Zührî, Osman bin Hâkim ve başkaları da ondan hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

Hârice bin Zeyd, âlim olduğu kadar da âbid (çok ibâdet eden) bir zât idi. Uzleti (yalnızlığı) tercih ederdi. Onun sözlerinden fazla bir şey yayılmamıştır. Zeyd bin Sâid, "Onun iki gözü arasında, hafif secde izi vardı" demektedir.

Hârice bin Zeyd'in, babasından rivâyet ettiği hadîslerden bazıları şunlardır:

"Nefsim, yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, hiç kimse, şirkten sonra, Allahü teâlânın nezdinde haram olan kan dökmekten daha büyük bir iş yapmamıştır. Böyle bir kan akıtıldığından dolayı, yer, Allahü teâlâdan, o katili, içine çekip yok etmek için izin ister."

Hârice bin Zeyd (r.a.) babası Zeyd bin Sâbit'ten şöyle rivâyet etmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye teşrîf buyurmuştu. Beni, Resûlullah'a götürdüler: Dediler ki "Yâ Resûlallah! Zeyd, Neccâroğullarından bir gençtir. Kur'ân-ı kerîmden on'dan fazla sûre ezbere biliyor." Resûlullah (s.a.v.) bunu öğrenince çok memnun oldular. Sonra **"Yâ Zeyd! Sen yahûdilerin kitabını, öğren. Çünkü, bana gelen mektûbların tercemelerinde, onlara güvenim yok."** buyurdular. Bunun üzerine, yahûdilerin kitaplarını öğrenmeye başladım. Daha

onbeş gün olmamıştı. Bu süre içerisinde onların kitaplarını iyice öğrendim. Ondan sonra, yahûdilerin diliyle gelen mektûbları Resûlullah'a okuyor, vermiş oldukları cevapları da yine ben yazıyordum."

Zeyd bin Sabit buyurdu ki: "Ben, bir gün Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında oturuyordum. Bu sırada vahiy geldi. Kendilerini derin bir sekînet (vakar) hâli kapladı. Mübârek uylukları, uyluklarım üzerine gelmişti. Resûlullah'ın (s.a.v.) uylukları o kadar ağırlaşmıştı ki, daha önce böyle bir ağırlığa rastlamamıştım. Nihâyet Resûlullah'dan vahiy hali geçince, **"Yaz, yâ Zeyd"** buyurdular. Ben de bir eğe kemiği aldım. Resûlullah (s.a.v.) **"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın** (evlerinde) **oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşanlar, bir olamaz. Allah, mallarıyla, canlarıyla savaşanları, derece itibariyle, oturanlardan çok üstün kıldı.** (Gerçi) **Allah, hepsine de Cenneti va'd etmiştir.** (Fakat) **Allah, savaşanlara, oturanların üstünde daha büyük bir ecir vermiştir."** âyet-i kerîmesini okudu. Okuduklarını eğe kemiği üzerine yazdım. İbn-i Ümm-i Mektûm, okunan âyet-i kerîmedeki, Allah yolunda muharebe edenlerin fazîletini duyunca, kalkıp, "Yâ Resûlallah! A'ma ve benzerleri gibi, cihada gücü yetmiyenler ne yapacak? diye sordu. "Vallahi, onun sözü biter bitmez, Resûlullahı tekrar derin bir sekînet hali kapladı. Yine uylukları uyluklarım üzerine geldi, önceki gibi, çok ağır bir vaziyet aldı. Bu hal geçince, bana **"Oku"** buyurdu. Ben de biraz önce yazdığım âyet-i kerîmeyi okudum. Resûlullah (s.a.v.) bu âyetten sonra **"Özür sahipleri hariç"** buyurdular. Bu kelimeleri âyet-i kerîmenin açıklaması olarak ilâve ettim. Bugün gibi hatırlıyorum. Bunu, kemiğin çatlak bir yerine yazmıştım."

Hazreti Zeyd bin Sabit şöyle buyurdu: "Kur'ân-ı kerîmi çoğaltıyordum. Hafsa'nın (r.anha) yanında bulunan yazılı sahifeleri, mushaflara yazarak naklettim. Fakat, Ahzâb sûresinin, Resûlullah'ın (s.a.v.) her zaman okurlarken duyduğum, bir âyet-i kerîmesini kaybetmiştim. Onu yazılı olarak bulamamıştım. Sonra bu âyet-i kerîmeyi, Resûlullah'ın, kendisini, iki kimsenin şahidliğine denk tuttuğu Ensâr'dan Huzeyme'nin (r.a.) yanında buldum. Bu âyet de, heyetin kararıyla mushaftaki yerine kondu. Bu: **"Mü'minlerden öyle kimseler vardır ki, onlar Allah'a verdikleri ahde sâdık** (bağlı) **kaldılar."** ayet-i kerimesidir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 189

2) El-A'lâm cild-2, sh. 292

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 262

4) Vefeyât-ül-a'yan cild-2, sh. 233

5) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 181

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 64

HASSAN BİN SABİT (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan meşhûr şâir. Ensârdandır. Künyesi, Ebû Velîd'dir. Ebû Abdurrahmân ve Ebû Hüsâm da denilmiştir. Lakabı, Şâir-i Resûlullahdır. Soyu, Benî Neccâr kabilesinden Hazrec kabilesine, bunlardan da Kahtan kabilesine ulaşır ki, aslı Yemen'den gelmektedir. Annesi Füri'ate binti Hâlid de Hazrec kabilesindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. Kendisinden nakledildiğine göre, Peygamberimizden (s.a.v.) 7 veya 8 sene önce doğmuştur. 62 (m. 682) senesinde 120 yaşında Medine-i Münevvere'de vefât etti.

Hassan bin Sabit, müslüman olmadan önce de meşhûr şairlerden olup, Şam ve civarında hüküm sürmekte olan Gâssâni hükümdârları sarayına mensûbtu. Şiirleri ile bu devletin ileri gelenlerini medhederdi. Peygamberimizin (s.a.v.) geleceğini daha önceden yahûdi âlimlerinden işitmişti. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Ben 7-8 yaşlarında aklı eren bir çocuktum. Bir defasında meşhûr yahûdi âlimlerinden biri Medine'de yüksek bir yere çıkıp, ey yahûdiler diye bağırarak yahûdilerin toplanmasını istedi. Yahudiler toplanınca, ne var ne diyorsun? dediler. Yahûdi âlim toplananlara (Bu gece Ahmed'in âhir zaman peygamberinin yıldızı doğdu) diye bağırarak haber vermişti."

Muhammed (a.s.) peygamberliğini açıklayıp, İslâm dînine davete başlaması ile Hazrec kabilesi de İslâmiyetle şereflenmişti. Bu sırada Medine'ye gelmiş bulunan Hassan bin Sabit de müslüman olmuştu. Müslüman olduğunda 60 yaşında bulunuyordu.

Hassan bin Sabit (r.a.) müslüman olduktan sonra Peygamberimizin (s.a.v.) yanından ayrılmadı. Peygamber efendimizi (s.a.v.) medheden çok şiir söyledi. İbn-i Abbas (r.a.) Onun Peygamberimizin (s.a.v.) yaptığı savaşlara katıldığını rivâyet etmiştir. Bedir savaşında Medine'de kalmakla vazîfelendirilmişti. Yaşlı ve bedenen çok zayıf olduğu için bizzat savaşa katılamadı. Bu sırada müslümanları medheden ve cihada teşvik eden şiirler yazdı. Müşriklerin şairleri tarafından müslümanlara karşı yazılan şiirlere cevap verip, onları hicvetti. Bu şiirleri pek meşhûr olup, o zaman Arabistan'da yaşayan kabileler arasında pek tesirli olmuştur. Hassan bin Sâbit'e (r.a.), Bedir gazâsına bizzat bedenen katılamadığı için, cihad sevâbına ve verilen müjdelere kavuşamadın diyenler olmuştu. O da buna çok üzülmüştü. Fakat Peygamber efendimiz (s.a.v.), Onun İslâm düşmanlarına karşı yazdığı şiirlerle cihat ettiğini ve düşmanlara karşı yazdığı şiirlerin her bir kelimesine verilen sevâb, başkalarının gazâda kazandığı sevâbtan daha çok olduğunu, bildirmiş, **"Hassan'ın beyitleri düşmana ok darbesinden daha tesirlidir."** buyurmuştur.

Hassan bin Sabit (r.a.) şiirleri ile Resûlullahı (s.a.v.), İslâmiyeti ve Eshâb-ı kiramı över, medheder ve İslâm kahramanlarını cihada teşvik edici beyitler söylerdi. Ayrıca Kureyş kâfirlerinin ve diğer müşriklerin yüz karalarını ortaya koyucu şiirler okurdu. Peygamberimiz (s.a.v.) Mescid-i Nebevî'de Hassan bin Sâbit'e mahsûs bir minber yaptırmışlardı. Hassan bin Sabit (r.a.) buna çıkıp Eshâb-ı kiram huzûrunda İslâmiyeti medh eden şiirleri okurdu. Peygamberimiz (s.a.v.), O'nu hiciv (yerici) şiirleri yazarken Hazreti Ebû Bekir'e danışmasını, ondan bilgi almasını emretmiştir. Hazreti Ebû Bekir'den bilgi aldıktan sonra hiciv şiirleri yazardı. Bir defasında kâfirlerin yüzkaralarını ortaya koyan bir şiirini okuduktan sonra Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey Hassan, müşriklerin, kâfirlerin yüz karalarını ortaya koy! Cebrâil seninledir. Eshâbım silâhla harb ettikleri gibi sen de dil ile harb et."** buyurdular. Hassan bin Sâbit-i Ensârî hazretleri böylece cihâdın en kıymetlilerinden olan söz ile ve yazı ile cihad etmek şerefine ilk kavuşanlardan oldu. Cahiliyet devrinde ve Asr-ı se'âdet'te Arabistan yarımadasında şiir ve edebiyatın pek büyük kıymeti, tesirleri ve rolü vardı. Araplar buna pek kıymet verir, övünürlerdi. Yarışmalar tertip eder, birincilik kazanan şairlerin şiirlerini Kâ'be'nin duvarlarında herkesin görebileceği şekilde asarlardı.

Hassan bin Sabit hazretleri her iki dönemde de bu sahanın önde gelen simalarından biriydi. Resûlullahı (s.a.v.), Eshâb-ı kiramı ve İslâmiyeti anlatması, kâfirleri ve kâfirliği ve bunların yüz karalarını dile getirmesi çok tesirli idi. Hassan bin Sabit hazretleri, Resûlullah (s.a.v.)'in ayrıca akrabası da oldu. Mâriye hazretlerinin kız kardeşi Sîrîn ile evlendi.

Bedir savaşından sonra, Ka'b bin Eşref adında yahûdi bir şair Bedir'de ölen Mekkeli müşrikler için bir şiir söylemişti. Çevrede tesir uyandıran bu şiire karşı Peygamberimiz (s.a.v.) Hassan bin Sabite (r.a.) bir şiir yazmasını emretmişti. Hassan bin Sabit de (r.a.) o yahûdi şaire karşı bir şiir yazdı. Bu şiiri o derece tesirli oldu ki, Mekkeli müşriklerden hiçbiri o yahûdi şairi evinde misâfir etmeğe cesâret gösteremedi. Hicretin dokuzuncu senesinde Benî Temim kabilesinden bir heyet, esîrlerini almak için Medine'ye gelmişdi. Yanlarında en meşhûr hatîblerini ve şairlerini de getirmişlerdi. Önce getirdikleri Utarid konuşup, kabilesini övdü. Buna karşı Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kiramdan, Sabit bin Kays'a **"Kalk bunun konuşmasına karşılık ver"** buyurdu. Sabit bin Kays (r.a.) ayağa kalkıp, Allahü teâlânın büyüklüğüne ve Peygamberimizin (s.a.v.) medhine dair bir konuşma yaptı. Onun bu hitabı gelen heyeti fevkalade bir tesir altında bıraktı. Sonra da gelen heyetin şairleri şiir okumaya başladı. Şairlerinden biri bir kasîde okuyup, bitirince Peygamberimiz (s.a.v.), Hassan bin Sabite (r.a.), **"Kalk! Yâ Hassan bunun şiirine karşılık ver!"** buyurdu. Böyle bir vazîfe üzerine sevinerek, aşk ve şevk içinde ayağa kalktı. Temim kabilesinin şairinin söylediği şiire karşılık aynı vezin ve kafiyede uzun ve pek mükemmel bir şiir okudu. Bu şiirinde İslâmiyyetin üstünlüğünü gayet açık bir ifade ile dile getirdi. Bunu dinleyen Temim heyeti ve bilhassa hatîb ve şairleri hayret içinde kaldı. İleri gelenlerinden Akra bin Habîs kendini tutamayıp, şöyle dedi. "Allah'a yemîn ederim ki, bu zâta, "Muhammed aleyhisselâma" her zaman O'na bizim bilemediğimiz bir yardım gelmektedir. O, muhakkak muvaffak olacaktır. Herşeyde, herkese üstün gelecektir. Onun hatîbi ve şâiri, bizim hatîbimizden ve şâirimizden üstündür. Sesleri de seslerimizden daha canlı ve gürdür", dedi. Akra bin Habîs bu sözleri söyledikten sonra Peygamberimizin (s.a.v.) yanına yaklaştı ve Kelime-i şehâdeti söyleyerek müslüman oldu. O müslüman olunca bu heyette bulunanların hepsi müslüman oldu. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) hepsine birer hediye verdi. Onlardan alınmış olan bütün esîrleri de serbest bıraktı. Hassan bin Sabit (r.a.), Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtında çok üzülüp, bu üzüntülerini bildiren uzun mersiyeler yazmıştır. Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında gözleri görmez oldu. Daha sonra Hazreti Muâviye'nin halifeliği sırasında vefât etti.

Peygamberimiz (s.a.v.), **"Muhakkak ki, Allahü teâlâ Resûlünü övmek ve müdafaa etmek husûsunda, Hassan'ı rûh-ül-kudüs** (Cebrâil aleyhisselâm) **ile takviye etmektedir"** buyurmuştur.

Hassan bin Sabit (r.a.), Peygamber efendimizden (s.a.v.) bizzat işiterek hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Berâ bin Âzib, Said bin Müseyyeb, Ebû Seleme bin Abdurrahmân, Ebü'l-Hasen (Nevfel'in (r.a.) azadlı kölesi), Abdurrahmân bin Hassan Hâricet'übnü Zeyd bin Sabit, Yahyâ bin Abdurrahmân gibi hadîs âlimleri Hassar bin Sâbit'ten hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Hassan bin Sâbit'in (r.a.) rivâyet ettiğ hadîs-i şerîfler, meşhûr hadîs kitaplarından Sahih-i Buhârî'de, Sahih-i Müslim'de Sünen-i Ebî Dâvûd'da, Sünen-i Nesaî'de ve Sünen-i İbn-i Mâce'de yer almaktadır.

Hassan bin Sabit (r.a.) buyurdu ki;

"Kötü bir söz işittiğin zaman göz yum, af ile karşıla onu dinlememiş gibi ol."

"Kalblerinde buğz ve husumet taşıyan insanların içi, altında ateş yanarak kaynayan tencereler gibi devamlı kaynar. Buğz ve düşmanlık sebebiyle içlerinden ateş saçılır."

"Hassan bin Sâbit'in (r.a.) şiirlerini ihtivâ eden divân'ı, Beyrut'ta basılmıştır. Bir şiirinde Resûlullahı (s.a.v.) medhi husûsunda diyor ki:

"Sizden iyisini gözlerim görmedi asla.
Sizden güzelini doğurmadı hiç bir ana.

Her ayıp ve kusurdan pak yaratıldınız.
Sanki dilediğiniz gibi yaratıldınız."

---

1) El-İsâbe cild-1, sh. 326

2) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 26

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 247

4) El-A'lâm cild-2, sh. 175

5) Tabakât-üş-şuarâ sh. 69, 170

6) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh. 1941

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 222

8) Sahîh-i Buhârî Kitab-üs-salât 68, Bed-ul-Halk 6

9) Sahîh-i Müslim, Fedâil-üs-sahâbe 151

HATÎB BİN EBÎ BELTEA (r.a.)

Eshâb-ı kiramın Muhacirlerinden ve Bedir harbine katılanlardan. Resûlullah'ın, Mısır kralı Mukavkıs'â gönderdiği, elçisidir. Nesebi (silsilesi), Hatîb bin Ebî Beltea bin Âmir bin Seleme bin Sa'b bin Sehl el-Lahmî'dir. Ayrıca Amr adı ile de bilinmektedir. Künyesi "Ebû Muhammed" veya "Ebû Abdullah'tır. Kendisinin Yemen'de Kahtanî kabilesine veya Necm bin Adiyy kabilesine mensûb olduğu zikredilmektedir. Babası, Ebû Beltea'dır. Doğumu hakkında kesin bir târih bildirilmemiştir. 30 (m. 650) senesinde Medine-i Münevvere'de vefât etmiştir.

Hazreti Hatîb, genç yaşında Yemen'den Mekke-i Mükerreme'ye gelmiştir. Ubeydullah bin Hâmid bin Züheyr bin Haris bin Esed'in azadlı kölesi olduğu da, kaynak eserlerde zikredilmiştir. Annesinin adı bilinmemektedir. Mekke'ye yerleşen Hazreti Hatîb, burada evlenmiş ve bir çok çocuğu olmuştur.

Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.), müslüman olmadan önce, şairliği ile meşhûrdur. İyi bir süvari idi. Hicretten önce müslüman olmakla şereflenmiş olup, bunun kesin târihi bilinmemektedir. Mekkeli müslümanlarla birlikte, Peygamber efendimizin hicretinden önce Medine'ye hicret etmiştir. Burada, bir süre Ensârdan Münzir bin Muhammed'in evinde misâfir kalmıştır. Resûlullah efendimiz, Muhacirler ile Ensâr arasında kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek için Muhâcirînden biri ile Ensârdan birini kardeş yapmıştı. Bu din kardeşleri birbirinin herşeyine ortak olmuştu. Hattâ mirasta bile. Fakat Allahü teâlâ, âyet-i kerîme ile ancak ana ve babadan kardeş olanların mirasçı olacağını bildirdi. Hazreti Hatîb, Ensârdan Hâlid bin Râhile ile kardeş yapılmıştı.

Hatîb bin Ebî Beltea'nın (r.a.), îmân kuvveti ve Resûlullah'a olan sevgisi ve teslimiyeti tamdı. Bedir, Uhud, Hendek harblerinde ve Biat-ı Rıdvan ve Hudeybiye'de bulundu. Büyük Bedir, müslümanlar ile müşrikler arasında yapılan ilk harbti. Bu harbe katılan Eshâb-ı kiramın gösterdikleri cesâret, sabır, fedâkârlık ve Resûlullah'a olan bağlılıklarından dolayı, Allahü teâlâ, Bedir harbine katılan 313 Sahâbî'nin, bütün kusurlarını bağışlamış ve Cennette kavuşacakları ni'metleri haber vermiştir. Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.) da bu müjdeye kavuşanlardandır. Ayrıca Peygamber efendimiz, 1400 kadar Eshâbı ile hac niyetiyle Medine'den yola çıkmıştı. Hazreti Hatîb de bunlar arasındaydı. Bunu haber alan Mekkeli müşrikler, Onları Mekke'ye sokmamaya karar verdiler. Elçi olarak gönderilen Hazreti Osman'dan bir haber gelmeyince buradaki

mü'minler canlarını feda ederek Resûlullah'ı koruyacaklarına söz vermişlerdi. "Bîat-ı Rıdvan" adı verilen bu hâdiseyi Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, **"Ey sevgili Peygamberim. And olsun ki, Allah, mü'minlerden** (seninle o ağacın altında bîat edenlerden) râzı **olmuştur da, kalblerindekini bilerek, onların üzerine sekîne** (manevî bir kuvvet) **indirmiş ve onları yakın bir fetih ile mükafatlandırmıştı."** Fetih sûresi 18. âyet-i kerîmesi ile haber vermiş, Onlardan râzı olduğunu bildirmiştir.

Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.), hicretin yedinci senesinin Muharrem ayında Hayber, gazâsında, yahûdilere karşı büyük bir cesâretle, kahramanca savaşan ve kalelerini muhasara eden süvarilerden biriydi. O, kuvvetli bir hitâbete ve ikna edici bir konuşma kabiliyetine sahipti. Sözleri çok tesirliydi. Dinleyenleri mest ediyor, etkisi altında bırakıyordu. Sûreti, görünüşü çok güzeldi. Güler yüzlü, tatlı dilliydi. İyi bir şâirdi.

Resûlullah efendimiz, hicretin altıncı yılında Mekkeli müşriklerle bir sulh andlaşması yaptıktan sonra, Medine civarında bulunan altı hükümdâra mektûb göndererek onları İslâm dînine davet etmişti. Her bir hükümdâra gönderdiği elçileri, Eshâbının en seçkinleri olup, sûretleri ve sözleri en güzel olanlarıydı. Peygamberimiz (s.a.v.) bunlardan Hatîb bin Ebî Beltea'yı Mısır kralı Mukavkıs'â göndermişti. Peygamber efendimiz, O'nu göndermeden önce, **"Ey Eshâbım! Mükâfatı Allahü teâlâ'dan beklemek üzere şu mektûbu, Mısır hükümdârına hanginiz götürür?"** diye sorunca, Hazreti Hatîb, hemen yerinden fırlayıp ayağa kalktı. Ve Peygamberimizin huzûruna varıp, "Yâ Resûlallah! Ben götürürüm!" dedi. Peygamberimiz de, **"Ey Hatîb! Bu vazîfeni, Allahü teâlâ senin hakkında mübârek eylesin!"** buyurdu.

Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.), mektûbu Peygamberimizden aldı. Veda edip, evine gitti. Yol için hayvanını hazırladı. Ailesi ile de vedalaştıktan sonra yola çıktı. Önce Mısır'a'vardı. Mukavkıs'ı orada bulamayınca İskenderiye'ye gitti. Orada hükümdârın sarayını buldu. Kapıcı, içeriye almadan önce, maksadını öğrendi. Kapıcı Hazreti Hatîb'e çok hürmet etti. Onu hiç bekletmedi. Mukavkıs, o sırada deniz üzerinde adamlarıyla bir meclis kurmuş bulunuyordu. Hatîb (r.a.), bir sandala binip, Mukavkıs'ın toplantı halinde olduğu yere yaklaştı. Peygamberimizin mektûbunu eline alıp, ona gösterdi. Mukavkıs, mektûbu görünce Hatîb bin Ebî Beltea'yı yanına getirmelerini adamlarına emretti. Huzûruna varınca, Mukavkıs, Peygamberimizin mektûbunu Hazreti Hatîb'den aldı. Mektûpta şöyle yazıyordu:

"Bismillâhirrahmânirrahîm,

Allahın kulu ve resûlü Muhammed'den Kıbt'ın (Eski Mısır halkının) **büyüğü Mukavkıs'a! Selâm, hidâyete uyanların üzerine olsun. Seni selâmet bulman için İslâm'a davet ederim. Müslüman ol ki, selâmet bulasın ve Allah'ın iki kat ecrine nail olasın. Eğer yüz çevirirsen senin ve Kıbt'ın günahı senin üzerine olur: "Ey kitap ehli!** (Yahudiler ve hıristiyanlar!) **Gelin bizimle sizin aranızda eşit olan bir kelimede birleşelim. Allah'dan başkasına ibâdet etmeyelim. Ona hiçbir şeyi, eş ve ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rab'lar** (ilâhlar) **edinmeyelim. Eğer kitap ehli bu davetten yüz çevirirlerse** (Siz şahit olunuz ki) **bizler müslümanız deyiniz!"** (Âl-i İmrân 64)

Peygamberimizin mektûbu okununca, Mukavkıs, Hazreti Hatîb'e "Hayırlısı olsun!" dedi. Mısır hükümdârı, kumandanlarını, devlet adamlarını toplayıp, Hatîb ile aralarında, şu konuşmalar geçti:

Mukavkıs- "Ben, anlamak, istediğim bazı şeyleri sana soracak, bu husûsta seninle konuşacağım." Hatîb- "Buyur, konuşalım!"

Mukavkıs- "Sizi gönderen zâttan bana haber veriniz. O bir peygamber midir? Biraz bahset."

Hatîb- "Evet, O bir peygamberdir."

Mukavkıs- "O, böyle gerçekten bir peygamber idiyse, kendisini öz yurdundan çıkarıp başka bir yere sığınmak zorunda bırakan kavminin aleyhinde niçin bedduâ etmedi?

Hatîb- "Sen, Îsâ bin Meryem aleyhisselâmın bir peygamber olduğuna inanıyorsun değil mi? O, kavmi kendisini yakalayıp, öldürmek istediğinde, buna rağmen onlara bedduâ etmedi ve Cenâb-ı Hak, O'nu, dünyâ semâsına kaldırdı. Mükâfatlandırdı. Halbuki, O, kavminin helak edilmesi için Allahü teâlâ'ya duâ etse olmaz mıydı?"

Mukavkıs- "Çok güzel cevap verdin. Gerçekten sen, hikmet sahibi bir zatın yanından gelen hakîm bir kimsesin. Bu gece yanımızda kal, yarın sana cevabımı vereyim."

Hatîb (r.a.), Hazreti Mûsâ zamanındaki Firavun'u kasdederek Mukavkıs'a dedi ki: "Senden önce, burada bir hükümdâr vardı. O, halkına karşı "En büyük ilâh benim!" diyerek Rab olduğunu iddia etmişti. Allahü teâlâ da, onu, dünyâ ve âhıret azaplarıyla cezalandırdı. Sonra ondan intikam aldı. Sen ise, senden başkasından ibret al da, başkasına ibret olma!"

Mukavkıs- "Bizim için bir din vardır. Biz bu dinimizi, ondan daha hayırlısı olmadıkça bırakmayız."

Hatîb- "Senin bağlı olduğun ve daha hayırlısı olmadıkça bırakmayacağını söylediğin dininden daha hayırlı olan din, hiç şüphesiz İslâmiyettir. Biz seni Allahü teâlânın bu son dinine, İslâmiyet'e davet ediyoruz ki, Allah, dinini O'nunla tamamlamış, O'nu insanlara yeterli kılmıştır. Dahası da yoktur. Bu Peygamber, (Yani Muhammed aleyhisselâm), yalnız seni değil, bütün insanları davet etti. Bu Peygamber, insanları İslâm'a davet ettiğinde; Kureyş, O'na, insanların en fazla tepki gösterip, kaba davrananı, yahûdiler en fazla düşmanlık edenleri, hıristiyanlar da en yakın olanları oldu. Hayatım hakkı için yemîn ederim ki, Mûsâ aleyhisselâmın Îsâ aleyhisselâmı müjdelemesi ancak Îsâ aleyhisselâm'ın Muhammed aleyhisselâm'ı müjdelemesi gibidir. Binaenaleyh, bizim seni Kur'ân-ı kerîme davet etmemiz, senin yahûdileri İncîl'e davet etmen gibidir. Şüphesiz malumundur ki, her peygamber kendisini anlayıp idrak edecek bir kavme gönderilmiştir. Ve o kavmin, bu peygambere itaat etmesi, üzerine vacip olmuştur. İşte sen de bu peygambere yetişenlerden birisisin. Biz seni Mesih'in dininden nehyetmiyoruz. Fakat bu yeni dine davet ediyoruz."

Mukavkas, "Ben bu peygamberin haline baktım. Emîrlerinde ve yasaklarında asla akla uygun olmayan birşey bulamadım; Anladım ki, bu kişi sihirbaz değildir. Kahin ve yalancı değildir. Peygamberlik alâmetlerinden bazı halleri kendinde buldum. Gizli olan şeyleri meydana çıkarmak bu alametlerdendir. Bazı sırlardan haber vermek bu kişiden ortaya çıktı. Hele biraz düşüneyim."

Mukavkıs- Peygamberimizin mektûbunu aldı. Çok hürmet gösterip, fildişinden yapılmış bir kutu içine koydu. Kutuyu mühürledi ve bir câriyesine teslim etti. Adı geçen bu mektûb 1267 (m. 1850) senesinde Mısır'ın Ahmin bölgesinde eski bir manastırdaki Kıbt kitapları arasında

bulunmuş ve Osmanlı Padişahı Sultan Abdülmecid Hân tarafından satın alınarak, İstanbul Topkapı Sarayı, Mukaddes Emanetler Bölümüne konmuştur. Orada muhafaza edilmektedir.

Mukavkıs, Hazreti Hatîb bin Ebî Beltea'yı Mısır'da 5 gün misâfir etti. Çok hürmet edip, ikramlarda bulundu. Mukavkıs, bir gece haber salıp, Hazreti Hatîb'i huzûruna çağırtıp, Peygamber efendimiz hakkında birçok sorular daha sordu. Arapça konuşan tercümanından başka kimse yoktu.

Mukavkıs- "O'nun hakkında soracağım şeylere doğru cevap verir misin? Eshâbının arasında seni seçip gönderdiğini biliyorum. Ben sana üç şey soracağım."

Hatîb- "İstediğin şeyi sor! Ben sana ancak doğruyu söyleyeceğim."

Mukavkıs- "Muhammed, insanları neye davet ediyor?"

Hatîb- "Yalnız Allahü teâlâya ibâdet etmeye davet ediyor. Gece ve gündüzde beş vakit namaz kılmayı emrediyor. Ramazan orucunu tutmayı, Kâ'be'ye (Beytullaha) hac etmeyi verilen sözde durmayı emrediyor, ölmüş hayvan etini ve kan yemekten men ediyor."

Mukavkıs- "O'nun şekil ve şemâlini, (fizikî görünüşünü) bana tarif et!"

Hazreti Hatîb bin Ebî Beltea kısaca tarif etti. Birçoğunu saymamıştı.

Mukavkıs- "Anlatmadığın daha bazı şeyler kaldı. Öyle ki, gözlerinde azıcık kırmızılık, arkasında peygamberlik mühürü vardır. Kendisi merkebe biner, harmani (sof) giyer, hurma ve az etli yemekle geçinir. Amcaları veya amcaoğulları tarafından korunur."

Hatîb- "Bunlar da onun sıfatıdır." Mukavkıs- "Ben gelecek bir peygamber kaldığını biliyordum. Fakat onun Şam'dan çıkacağını sanıyordum. Çünkü daha önceki peygamberler hep oradan çıkmışlardı. Gerçi son Peygamberin Arabistan'da, sertlik, darlık, yokluk ülkesinde çıkacağını da kitaplarda görmüştüm. Allah'ın kitabında sıfatlarını yazılı bulduğumuz peygamberin ortaya çıkma zamanı da, tam bu zamandır. Biz, onun vasfını; iki kız kardeşi bir nikâh altında birleştirmez, hediyeyi kabûl eder, sadakayı kabûl etmez. Fakîrlerle, yoksullarla oturur, kalkar! diye de kitapta yazılı bulmuştuk. Ona uymak husûsunda Kıbtîler beni dinlemezler. Ben saltanatımdan da ayrılamıyacağım. Bu husûsta çok cimriyim. O peygamber, ülkelere hâkim olacak. Kendisinden sonra da Sahâbîleri, bu topraklarımıza kadar gelip konacaklar. En sonunda şuradakilere gâlib geleceklerdir. Ben Kıbtîlere bundan ne bir kelime anarım, ne de hiçbir kimseye, bu konuşmamı bildirmek isterim."

Mukavkıs, Arapça yazan kâtibini çağırdı. Peygamberimizin mektûbuna şöyle cevap yazdırdı:

"Abdullah'ın oğlu Muhammed'e, Kıptîlerin büyüğü Mukavkıs'tan!

Selâm, senin üzerine olsun. Gönderdiğin mektûbunu okudum. Orada zikrettiğin şeyi ve yaptığın daveti anladım. Ben de bir peygamberin geleceğini biliyordum. Ama onun Şam'dan çıkacağını zannediyordum. Elçine ikramda bulundum. Sana Kıbtîlerin yanında büyük değeri bulunan iki câriye ile giyecek elbise gönderdim. Bir de binmen için dişi bir katır hediye ettim."

Mukavkıs, bundan başka ne bir şey yaptı, ne de müslüman olmuştu. Hazreti Hatîb bin Ebî Beltea'ya: "Hemen memleketine, sahibinin yanına dön! Onun için iki câriye, iki binek hayvanı, bin miskal (bir miskal 4,8 gr. Altın) yirmi takım Mısır işi ince elbise ve daha başka hediyeler

gönderilmesini emrettim. Senin için de, yüz dinar ve beş takım elbise verilmesini söyledim. Yanımdan ayrılıp git. Sakın, Kıbtîler, senin ağzından tek kelime bile işitmesinler!" dedi.

Mukavkıs, Peygamber efendimize ayrıca billur bir kadeh, kokulu bal, sarık, Mısır keten kumaşı, öd, misk gibi güzel kokular, baston, bir kutu içinde sürmelik, gül yağı, tarak, makas, misvak, ayna, iğne ve iplik de hediye etti.

Mukavkıs, Hazreti Hatîb'e Peygamberimiz hakkında "Sürme kullanır mı?" diye sormuştu. Hazreti Hatîb de, "Evet" Aynaya bakar, saçını tarar, seferde, hazarda, aynayı, sürmedanlığı, tarağı, misvağı yanından ayırmaz!" demişti. Mukavkıs'ın, Peygamberimize hediye olarak gönderdiği iki câriye Mâriye ve kardeşi Sîrîn'di. Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.) yolda bunlara müslüman olmalarını teklif edince, kabûl edip, müslüman olmuşlardı. Peygamberimiz (s.a.v.). Hazreti Mâriye'yi hanım olarak kabûl edip, onunla evlendi. Oğlu Hazreti İbrâhîm, ondan olmuştu. Sîrîn'i de Eshâbından "Şâir-i Nebî" olan Hassan Bin Sâbit'e verdi. En iyi cins ve beyaza çok yakın gri tüylü iki binek hayvanından katıra "Düldül", Merkebe de "Ufeyr" veya "Yafur" adı takıldı. O güne kadar Arabistan'da ak tüylü katır görülmemişti. Müslümanların ilk gördüğü ak tüylü katır, Düldül oldu. Peygamber efendimiz, hediye edilen billur kadehle su içerdi.

Hazreti Hatîb bin Ebî Beltea, Mukavkıs'ın yanında kısa bir müddet kaldı. Halbuki yabancı heyetler, Mukavkıs'ın yanında bir ay veya daha fazla kalırlardı. Hatîb (r.a.), 5 gün kaldıktan sonra Mukavkıs'ın ülkesinden ayrıldı. O, Hazreti Hatîb'i Arap yarımadasına muhafız askerlerle gönderdi. Bunlar, Arabistan'a ayak bastıkları sırada, Şam'dan Medine-i Münevvere'ye gitmekte olan bir kâfileye rastladılar. Hatîb (r.a.) da, Mukavkıs'ın askerlerini geri çevirip, o kâfileye katıldı. Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.), hediyelerle Medine'ye gelip, Resûlullah'ın huzûruna kavuştu. Peygamberimiz (s.a.v.) de, Mukavkıs'ın hediyelerini kabûl etti. Hazreti Hatîb, Mukavkıs'ın mektûbunu verip, sözlerini nakledince, Peygamberimiz buyurdu ki: **"Ne Kötü adam! Saltanatına kıyamadı. Halbuki îmân etmesine mâni olan saltanatı ise, kendisinde kalmayacak!"**

Hazreti Hatîb'in Allah'a ve Resûlüne imânı tamdı. Dininden asla dönmedi. Yakınlarına olan merhametinin çokluğu, onları kayırması sebebiyle Mekkeli müşriklere, bir mektûb göndermişti. Bu hâdise Eshâb-ı kiram arasında infiale sebep olmuş, hatta öldürülmesini isteyenler bile çıkmıştı. Fakat Cenâb-ı Hak, Mümtehine sûresi 1. âyet-i celîlesinde, **"Ey îmân edenler, benim düşmanlarımı ve kendi düşmanlarınızı dost edinmeyiniz."** buyurarak, Hazreti Hatîb'in imânına şehâdet etmiştir. Şöyle ki: Mekke'nin feth edildiği sene Resûl-i ekrem efendimizin hareketinden önce Hazreti Hatîb, Kureyş'in azatlılarından olup, Medine'de kalmakta olan Sâre adında bir kadınla, Mekke'den bazı tanıdıklarına Hazreti Peygamberin hazırlık plânından bahseden bir mektûb gönderdi. Mektûpda şunlar yazılı idi:

"Ey Kureyş ahâlisi, hiç şüpheniz olmasın, Hazreti Resûlullah, üzerinize bulut gibi bir askerle geliyor ki, bu asker coşkun, çağlayan bir sel gibidir. Allah'a yemîn ederim ki, Allah'ın Resûlü sizin üzerinize yalnız başına da gelse, Cenâb-ı Hak onu muzaffer kılarak memnun ve mesrûr edecektir. O halde başınızın çâresine bakınız. Vesselâm."

Öte yandan Cebrâil aleyhisselâm gelerek, gizlice mektûb gönderildiğini mektûbun kim tarafından, kiminle ve nasıl gönderildiğini haber verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ali Zübeyr ve Mikdad bin Esved'den meydana gelen bir ekibi, mektûbu götüren kadını yakalayıp, getirmekle görevlendirdi. Onlara: **"Hân bahçesine vardığınızda sol tarafınızda**

yolcu bir kadın bulacaksınız. Beraberinde bir mektûb götürmektedir. Kendisini yakalayıp getiriniz!" buyurdular. Hah, Mekke ile Medine arasında koruluk bir yerdi.

Ekip, adı geçen yere vardığında tarif edildiği gibi bir kadın gördüler ve yakalayıp, mektûbu meydana çıkarmasını istedilerse de, kadın inkâr etti. Bunun üzerine: "Yâ mektûbu çıkarırsın veya elbiseni soyar arama yaparız" tehdidinde bulundular. Neticede kadın saçının örgüsü arasından mektûbu çıkarıp verdi. Böylece mektûbu Hatîb bin Ebî Beltea'nın yazdığı ortaya çıkmıştı. Peygamber efendimiz kendisini bu sebeple çağırıp: **"Yâ Hatîb bu nedir?"** diye, sorunca, "Yâ Resûlallah acele buyurmayınız. Ben aslında Kureyş kabilesinden değilim. Fakat onlarla münâsebetim vardır. Öte yandan Muhacirlerin Mekke'de akrabası çoktur. Onların, orada kalan çoluk çocuğunu ve mallarını korurlar. Benim ise, Mekke'de hiç himâye edecek kimsem yoktur. İşte bu mektûb vesilesiyle, onlar arasında minnettarlar kazanarak, akrabamı korumak istedim. Yoksa bu teşebbüsüm, kâfirlerden yana olmak, dinimden dönmek ve onlara yardım etmek için değildir", cevabını verdi. Peygamberimiz (s.a.v.) de: **"Doğrudur",** diye kendisini tasdîk etti. Hazreti Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü! Bırak da şu münafığın boynunu vurayım", diye atılınca, Resûlullah efendimiz: **"Ey Ömer! Bu zât Bedir savaşına katıldı. Ne bileceksin, belki Cenâb-ı Hak, Bedir'de hazır bulunanları iltifât buyurarak: (Ne isterseniz yapınız! Ben sizi bağışladım) buyurmuştur"** deyince Hazreti Ömer ağlamaya başladı. Bunun üzerine Mümtehine sûresinin 1. âyeti nâzil olmuştur. Âyet-i kerîmede Hazreti Hatîb'in imânına Cenâb-ı Hakk'ın şahit olması şöyle açıklanıyor: Cenâb-ı Hak; **"Ey îmân edenler! Benim ve sizin düşmanlarınızı dost edinmeyin."** buyurarak Hazreti Hatîb'in durumu anlatılmak istenmiş ve kendisinin yukarıda belirttiğimiz niyeti taşıyarak yazdığı mektûbuna rağmen mü'min olduğu ifade buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîmenin gelmesinden ve Peygamber efendimizin, O'nun sözünün doğruluğunu tasdîk etmesinden sonra, Eshâb-ı kiramdan hiç birinin O'nun hakkında, kötü bir zannı kalmadı. Eshâb-ı kiramın rivâyetlerini toplayan eser sahipleri, bu hâdiseyi onun fazîletini, Allah ve Resûlüne bağlılığını göstermek için yazmışlardır. Yukarıdaki hadîs-i şerîf, Allahü teâlâ'nın ve Resûlünün onu bağışladığını, dünyâ ve ahirette affedildiğini göstermektedir.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) ahirete teşrîflerinden sonra, Hazreti Ebû Bekir zamanında Hatîb (r.a.), tekrar Mısır'a elçi olarak gönderildi. Ebû Bekir'in (r.a.) hilâfetinden sonra Hazreti Ömer devrinde de bu vazîfesini çok iyi bir sûrette yapan Hatîb (r.a.), Mukavkıs ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma, Mısır'ı feth eden Amr İbnü'l-Âs (r.a.) zamanına kadar yürürlükte kaldı.

Hatîb bin Ebî Beltea (r.a.), Medine-i Münevvere'de vefât etmiştir. Cenâzesini Hazreti Osman kıldırmış ve Bakî' kabristanına defn edilmiştir.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 159

2) El-İsâbe cild-1, sh. 300

3) El-İstiâb cild-1, sh. 348, 47

4) Mevâhib-i Ledünniyye cild-1, sh. 242

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 114

6) Sahîh-i Buhârî, Babel fazl-ı Menşehîde

7) Umdet-ul-kari cild-14, sh. 255

8) İnsân-ul-uyûn cild-3, sh. 11

9) Medarik-ut-tenzîl cild-4, sh. 245

10) Sünen-i Ebî Davûd cild-3, sh. 68

HÎFÂ HATUN (r.anhâ)

Kadın sahâbîlerden. Medine-i Münevvere'de güzelliği ve ahlâkı ile meşhûrdu. Tevekkül sahibi kazaya rızâ gösteren ve Hazreti Resûlullah'a çok bağlı olup, her sözünü dinlerdi. Âhireti çok düşünüp, hiç aklından çıkarmazdı. Hep ahirete hazırlanıp, ona yarar ameller işlemeye çalışırdı. Hifâ Hatun, bir gün Peygamber efendimizin huzûruna gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Bana beni Cennet'e götürecek bir iş (amel) öğret" dedi. Bu arzu ve isteği üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Önce bir erkekle evlenmen lâzımdır. Bununla dînin yarısını emniyete alırsın."** buyurdu. Bu emir üzerine; "Ey Allah'ın Resûlü! Küfvüm, (dengim) kim olabilir? Bana Habeşistan hükümdârı Melik Necâşî evlenme teklifinde bulundu. Fakat, ben onun bu teklifini kabûl etmeyip, geri çevirdim. Hatta yüz deve ile birçok zînetler veren de oldu. Onu da kabûl etmedim. Bu gün ise ahirette kurtuluşun evlenmekte olduğunu buyuruyorsunuz. Yâ Resûlallah! Siz kimi beğenip, uygun görürseniz, ben ona râzıyım" dedi. Resûlullah (s.a.v.), Hîfâ Hatun'a Eshâbından kimin ismini verirse, diğerlerinin ümidsiz olacağını anlayıp, **"Mescide en evvel kim gelirse, onunla evlen."** buyurdu. Sahâbîlerin hepsi bu duruma râzı oldu. Allahü teâlâ, onlara (Eshâba) öyle bir uyku verdi ki, hiçbir sahabî erken uyanamadı. Resûlullah (s.a.v.) önce kimin geleceğini merakla bekliyordu. Birdenbire Süheyb (r.a.) göründü. Süheyb, kimsesi olmayan, fakîr, rengi siyaha yakın, görünüşü güzel olmayan, uzun boylu, zaif ve çelimsiz, ince yapılı bir sahabîydi. Hifâ Hâtun ise, son derece güzel ve zengindi. Resûlullah (s.a.v) namazdan sonra Hifâ Hatun'u (r.anha), çağırarak durumu bildirdi. Hifa (r.anha) Allahü teâlâ'nın kazasına râzı olduğunu, Hazreti Resûlullah'a arz etti. Resûlullah (s.a.v) bu durum üzerine hutbe okudu. Nikah akdi yapıldı ve; **"Ey Süheyb! Kalk bu hanımın için bir şey al. Hanımının elinden tut, evine götür." buyur**du. Süheyb (r.a); "Ya Resûlallah! Dünyalık olarak yanımda ne bir dirhem gümüşüm, ne de içinde yatacak ve barınacak bir evim var. Benim evim mesciddir." Dedi. Bunları işiten Hifâ Hâtun (r. anha), Süheyb'e (r.a) onbin dirhem gümüşlük bir kese göndererek, filanca yerdeki hazır konağı da O'na hediye ettiğini bildirdi. Süheyb'in kendisini götürmesini istedi.

Resûlullah (s.a.v) onlara çok duâ etti. Eshâb-ı Kirâm da, Hifâ Hatun'un bu hareketini çok övüp, Allahü teâlâ'ya hamd ettiler. Süheyb ve Hifâ Hâtun kalkıp, konağa gittiler. Yemekten sonra, yatma vaktinde, Hifâ hatun (r.anha) "Ey Süheyb! İyi bil ki, ben sana ni'metim, sen bana mihnetsin (sıkıntı veren). Sen bu ni'mete şükür, ben bu mihnete sabır için, gel, bu geceyi ibadet ve tâatle geçirelim. Sen şükür ediciler, ben de sabr ediciler sevâbına kavuşalım. Çünkü Resûlullah (s.a.v) **"Cennet'te yüksek çardak vardır. Burada yalnız şükr edenler ve sabr edenler bulunur"** buyurdu, dedi.

Zifaf gecesi ikisi de Allahü teâlâ'ya karşı ibâdet ve tâatta bulundular. Süheyb (r.a), Mescide geldi. Cebrâil (a.s) geceki durumdan Hazreti Resûlullah'ı haberdar etti. Cennet ve Cemâl-i ilahi ile müjde verdi. Resûlullah (s.a.v); **"Ey Süheyb, gece ki halinizi, sen mi anlatırsın, ben mi söyleyeyim?"** buyurunca Süheyb (r.a) yâ Resûlullah siz söyleyiniz dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v) **"Siz Cennetliksiniz ve Allahü teâlâyı göreceksiniz."** müjdesini verdi. Süheyb (r.a.) sevincinden ve Allahü teâlâyı görmek ve O'na kavuşmak aşkından secdeye kapanarak şöyle duâ etti; "Ya Rabbi! Eğer beni mağfiret ettiysen, günahlara bulaşmadan rûhumu al." Dedi. Allahü teâlâ, O'nun bu duâsını kabûl ederek, secdede rûhunu aldı. Eshâb-ı Kirâm bu duruma ağladı. Resûlullah (s.a.v.), **"Daha şaşılacak şey Hifâ'nın da bu anda**

rûhunu Hakka teslim etmiş olmasıdır." buyurdu. Her ikisinin de namazını kılarak yanyana defn ettiler. Başları ucuna iki tahta diktiler. Tahtanın birine; "Bu Allahü teâlâ'nın ni'metine şükr edenin kabridir." Diğerini de; "Bu Allahü teâlâ'nın mihnetine sabr edenin kabridir." diye yazdılar. Eshâb-ı kirâm'ın Allahü teâlâ'ya karşı aşkları ve Resûlullah'a (s.a.v) karşı bağlılıkları bu kadar kuvvetliydi.

Hifâ Hatun'un tevekkülü, kazaya rızâsı ve sabrı asırlardır anlatılıp, herkes tarafından sevilip, imrenilmesine rağmen nesebi ve başka hayat hikâyesi bilinmemektedir. O gönüllerde taht kuran bir sultandı.

---

1) Rıyâd-un-nâsıhîn sh. 225

HİND BİNTİ UTBE (r.anhâ)

Kadın sahâbîlerden. Mekke kâfirlerinden Utbe bin Rebi'a bin Abd-i Şemsî bin Abd-i Menâf kızı, Ebû Süfyânın hanımıdır. Hazreti Mu'âviyenin annesidir. Hind binti Utbe Mekke'de doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Büyük dedesi Abd-i Menâf Kureyş'in ileri gelenlerinden ve başkanlarından idi. Hind binti Utbe, evvelâ Mahzûm kabîlesinden Fâkıhe İbn-i Mugayze ile daha sonra ise Ebû Süfyân ile evlendi. Bu evlilikten Hazreti Muâviye dünyaya geldi. Hind, Mekke'de müşriklerin içerisinde bulunmuş ve onlarla birlikte olmuştur. Bedir gazâsında babası Utbe bin Rebi'a'yı Hazreti Hamza öldürmüştü. Hind, harbe (küçük mızrak) atmasıyla meşhûr olan Habeşli köle Vahşîye: "Babam Bedir günü öldürüldü. Eğer sen üç kişi, Hazreti Muhammed, Hazreti Hamza ve Hazreti Ali'den birini öldürürsen hürsün âzâd olacaksın. Çünkü ben Kureyş içerisinde babamın intikamına karşılık olarak başka bir kimse göremiyorum" dedi. Bedir'den sonra Uhud savaşına katılan Hind, Vahşiye çok şeyler va'd ederek babasının intikamını almak istiyordu. Daha sonra müslüman olup, Eshâb-ı kiramdan olan Hazreti Vahşî diyor ki: "Ben Uhud'da Hazreti Peygamberin üzerine varmaya hiç cesâret edemeyeceğimi biliyordum. Çünkü Eshâbı, onu bir an yalnız bırakmaz ve de kimseye de teslim etmez. Vallahi Hazreti Hamza'yı uyurken bulsam heybetinden uyandırmağa korkarım. Ama Hazreti Ali'ye gelince onu öldürmeye bir fırsat kollıyayım dedim. Harb sahasında Hazreti Ali'yi aradım ve buldum. Kendisi son derece tedbirli, girişken, çevik ve etrâfına çok bakınan bir kimseydi. Kendi kendime benim aradığım ve hakkından geleceğim bir zât değil dedim. O sırada Hazreti Hamza'yı gördüm. Önüne gelenleri orağın otları biçtiği gibi kesip biçiyor, öününde hiç kimse duramıyordu. Ona yaklaşıp vurmak fırsatını bulmak için kayanın arkasına gizlendim. Sibâ bin Ümmü Enmâr "Var mı benimle çarpışacak yiğit" diye bağırıyordu. Hazreti Hamza ona vurduğu gibi göz açtırmadan yere serdi. Ve boynunu uçurdu. Sonra süratle benden tarafa gelirken beni gördü. Sel sularının açtığı derede ayağı kayıp yere düştü. Harbemi (küçük mızrak) istediğim yerinden vurmak için attım. Böğründen vurdum. Hatta mızrağımın ucu arkadan çıktı. Diğer Eshâb yetiştiler fakat şehîd olduğunu anlayınca dağıldılar. Onlar uzaklaşınca hemen Hazreti Hamza'nın yanına yarıp karnını yardım ciğerlerini çıkarıp Hind binti Utbe'ye götürdüm. Hind binti Utbe, Hazreti Hamza'nın ciğerini alıp ağzında çiğnedi Yutamayınca dışarı attı." Suyunu mu yoksa posasını mı attığı bilinmemektedir. Çünkü Hind eğer ele geçirebilirse azılı müşrik olan babası Utbe bin Rebi'a'yı öldüren Hazreti Hamza'nın ciğerini yemeğe and içmişti.

Hazreti Peygamber (s.a.v.), Hazreti Hamza'nın ciğerinin Hind tarafından çiğnendiği haber verilince Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ondan bir şey yedi mi?"** diye sordu. Eshâb "Hayır" dedi.

Peygamberimiz (s.a.v.) **"Hamza'nın etinden bir şey tadanı, Allahü teâlâ ebedî olarak Cehenneme haram kılmıştır yaktırmayacaktır"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.), Mekke fethinde görüldüğü yerde öldürmelerini emir buyurdukları kimselerin içerisinde Hind binti Utbe de vardı. Hind binti Utbe, Kâ'be-i Muazzamanın örtüsü altına sığındı. Yanında bir çok kadınlar da vardı. Hepsi îmân ettiklerini bildirdiler ve Resûlullah'a (s.a.v.) bîat ettiler. Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'de kendisine eza ve cefâ yapan kadınların başında gelen, Mübârek amcası Hazreti Hamza'yı öldürtüp ciğerlerini çiğneyen, kulaklarını ve burnunu kesen Hind binti Utbe'yi affetti ve öldürülmemesini emr buyurdular. Hind; Mekke'nin feth edildiği gün, Kâ'be'deki bütün putlar yıkılmış, kırılmış ve dışarı atılmış olduğunu, Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) sabaha kadar namaz kıldıklarını görmüş, kalbinde îmân nûru parlamış ve bunu kocası Ebû Süfyân'a söylemişdi. Tanınmamak için kılık kıyâfet değiştirmiş, yüzünü örtmüştü. Resûlullah'a (s.a.v.) geldi. "Yâ Resûlallah el tutup sana bîat edeyim mi?" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Ben kadınlarla el tutuşmam. Benim yüz kadına hitap etmem, her bir kadına ayrı ayrı hitap etmem gibidir"** buyurdular ve kadınların bîati söz ile oldu. Burada Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ömer'e **"Söyle o kadınlara Allah'a hiçbir şeyi eş ve ortak koşmamak üzere Resûlullah'a bîat edeceklerdir."** buyurdu. Hind'in yanındaki kadınlar sustular. Onlar namına Hind konuştu ve Resûlullah'a: "Erkeklerden istemediğin bir taahhüdü, kadınlardan niçin istiyorsun. Ben iyice anladım ki, eğer Allah ile birlikte başka ilâh, tanrılar bulunsaydı, başımıza gelenlerden bizleri korurdu" dedi. Peygamber efendimiz, Hind'e baktı ve Hazreti Ömer'e, **"Söyle onlara; hırsızlık da etmeyecekler."** buyurdu. Hind, "Yâ Resûlallah, Ebû Süfyân cimri bir kimsedir. Ben ondan habersiz malından bir şeyler çalıyordum. Bu benim için helâl mi, değil mi, bilmiyorum. Ebû Süfyân ne bana ne oğluma yetecek kadar bir şey vermiyor." dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Onun malından kendine ve oğluna yetecek kadar bir şey alabilirsin."** buyurdu. Bu sırada Ebû Süfyân, Hind'e "Senin şimdiye kadar çaldığın geçti gitti. Bundan sonrakiler de helâl olsun" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) güldü. Hind'i yanına çağırdı. **"Demek sen Hind binti Utbe'sin?"** buyurdu. Hind "Evet" dedi. "Allaha şükür olsun ki, kendisi için seçip beğendiği dinini üstün kıldı. Yâ Muhammed elbette ki bana rahmetin dokunacaktır. Şimdi ben Allah'a îmân etmiş ve Onun Resûlünü tasdîk etmiş bir kadınım" dedi ve yüzündeki örtüyü açtı. "Allahü teâlâ geçmiş günahları affeder. Sen benim geçmişlerimi affet, bağışla ki, Allahü teâlâ da seni bağışlasın" dedi. Peygamberimiz, Hind'e **"Hoş geldin"** dedi. Hind. Yâ Resûlallah, vallahi dün senin çadırındakiler kadar zillet ve hakarete uğramasını istediğim bir çadır halkı yoktu. Bu gün ise yeryüzünde senin çadırındakiler kadar izzet ve şeref içerisinde olmasını istediğim bir çadır halkı (ev halkı) yoktur" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Öyledir vallahi, ben sizlere çocuklarınızdan, ana ve babalarınızdan daha sevgili olmadıkça imânınız kâmil olmaz"** buyurdu. Hind ve beraberindeki kadınlar zinâ etmeyeceklerine dâir de bîat ettiler. Hind, "Yâ Resûlallah hür kadın zinâ eder mi?" dedi. Resûlullah **"Hayır vallahi, hür bir kadın zinâ edemez."** dedikten sonra Ömer'e (r.a.), "Söyle onlara çocuklarını öldürmeyecekler" buyurdu. Hind, "Küçük iken onları biz büyüttük, yetiştirdik. Büyüyünce siz onları öldürdünüz. Bize, Bedir günü öldürmedik genç bıraktın mı ki, onları öldürelim" dedi. Hind binti Utbe'nin Hanzala adlı bir oğlu Bedirde müşrik olduğu halde öldürülmüştü. Hazreti Ömer, "Sen bize Bedir günü öldürülmedik genç bırakmadın ki" sözüne çok güldü. Peygamberimiz (s.a.v.) ise gülümsedi. O gün kadınlar ve onların başı olarak da Hind (r.anha), Resûlullaha (s.a.v.) iftira etmeyeceklerine ve Peygamberimizin (s.a.v.) her emrine itaat edeceklerine dair Resûlullah'a (s.a.v.) bîat ettiler.

Kadınların, Resûlullah'a (s.a.v.) söz verdiklerini bîat ettiklerini bildiren Mümtehine suresindeki âyet-i kerîme, Mekke şehrinin alındığı gün inmişdir. Kadınlarla yalnız söz ile olup, mübârek eli, kadınların ellerine dokunmadı. Kötü huylar, kadınlarda, erkeklerden daha çok olduğundan, kadınlarla sözleşirken, erkeklerden daha fazla şart, araya kondu. Allahü teâlânın emirlerini yapmış olmak için, bunlardan kaçınmak lâzım geldiğini bildirdi.

Bu bîat ve bununla ilgili ahkâm; büyük İslâm âlimi, dinin bekçisi İmâm-ı Rabbânî müceddid-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî'nin (r.a.) mektûbâtının üçüncü cildi kırkbirinci mektûbunda uzun yazılıdır.

Hind binti Utbe (r.anha) îmân ile şereflendikden sonra Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'de, Etbah mahallesinde bulunurken iki küçük oğlağı kestirmiş kebab yapmış, Peygamberimizin (s.a.v.) âzâdlı kölesi olan bir kadınla göndermişti. Hizmetçi kadın Peygamberimizin (s.a.v.) çadırına vardı. Selâm verdi. İçeri girmek için izin istedi. İzin verilince içeri girdi. İçerde Peygamberimizin mübârek zevcesi Ümmü Seleme ve Meymûne ve Abdülmuttaliboğullarından Peygamberimizin yakın akrabası olan kadınlar bulunuyordu. Hizmetçi kadın Resûlullah'a (s.a.v.): "Hanımım bu hediyyeyi size gönderdi: "Bu yıllarda koyunlarımız çok az kuzuluyor" dedi. Senden özür diledi. "Kuzu kebabı yapamadığı için" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) "Allah sizin koyunlarınızı bereketlendirsin ve kuzulayıcılarını arttırsın" diye duâ buyurdu. Hizmetçi kadın Hind'in (r.anha) yanına döndü. Peygamberimizin duâsını bildirdi. Hazreti Hind buna pek çok sevindi. Bir müddet sonra koyunlarının kuzulayıcı olanları o kadar arttı ki, ne yakın zamanda ne de ondan önce böylesi hiç görülmemişti. Hind (r.anha): "Bu, Resûlullah'ın (s.a.v.) duâsı bereketiyle olmuştur. Allahü teâlâya hamd olsun ki bizi İslâmiyyete hidâyet etti, kavuşturdu. Müslüman olmakla şereflendirdi" buyurdu. Mekke'de umûmî putlardan başka, ayrıca her ailenin kendi evinde taptıkları husûsî putları da bulunurdu. Mekke feth olunduğu gün Peygamberimizin münâdisi: "Allaha îmân eden kişi evinde kırmadık, yakmadık put bırakmasın. Putların parası da haramdır" diye herkese ilân etti. Mekke'de bu ilân edildikten sonra yeni müslümanlar evlerindeki putları kırdılar. Hind binti Utbe de evindeki putu kırmış ayağıyla parçalarını vurup yuvarlamış ve "Biz senden dolayı ne kadar gurûr ve aldanış içinde idik" demiştir.

Hind binti Utbe, müslüman olduktan sonra Peygamberimizin (s.a.v.) hayır duâsını almıştır. Hazreti Ömer zamanındaki meşhûr Yermük savaşına kocası Ebû Süfyân (r.a.) ile katılmış ve bizzat çarpışmıştır. Hind (r.anha) gayet keskin görüşlü ve akıllı bir kadındı. Son derece cömertti. Hazreti Ömer zamanında 14 (m. 635), Muharrem ayında Hazreti Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhâfe ile aynı günde vefât ettiği rivâyet edilmekte ise de Hazreti Osman zamanında vefât ettiği daha doğrudur. Yukarıda zikrettiğimiz sözleri ve Peygamberimize (s.a.v.) altı husûsta bî'atı bazı hadîs kitaplarında zikredilmiştir.

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6, sh. 47, 48

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 235

3) El-A'lâm cild-8, sh. 98

4) El-İsâbe cild-4, sh. 425

5) İstiâb cild-4, sh. 424, 425

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1014

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 347

8) İbn-i Âbidîn cild-5, sh. 263

9) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-3, mektûb 41

HUBEYB (HABÎB) BİN ADÎY (r.a.)

Eshâb-ı kiramın şehîdlerinden. Ensârdan ve Evs kabilesindendir. Hicretten önce müslüman oldu. Bedir ve Uhud savaşına katıldı. Bu savaşlarda büyük kahramanlıklar gösterdi. Bedir savaşında Haris bin Nevfel adındaki meşhûr müşriki öldürmüştür. Hicretin 4. (m. 625) senesinde vukû' bulan Recî' vak'asında esîr edilip, Mekke'ye götürülerek müşriklere verildi ve orada onlar tarafından şehîd edildi. Uhud savaşında kendilerinden bazılarının öldürülmesi üzerine müslümanlara kin tutan Lıhyanoğulları öç almak istediler. Bu maksatla Adal ve Kare kabilesiyle anlaşıp, bu kabilelerden bir heyeti Medine'ye göndermeyi plânladılar. Müslüman olduğunuzu söylersiniz. Zekât vereceğiz, bunu almak ve bize İslâmı öğretmek üzere muallim istiyoruz dersiniz. Gelenlerin bir kısmını öldürür, öcümüzü alırız. Bir kısmını da Mekke'ye götürüp Kureyş'e satarız dediler.

Bu iki kabileden altı veya yedi kişilik bir heyet Peygamberimize (s.a.v.) gelerek "Müslüman olduk, bize Kur'ân-ı kerîmi ve dîni öğretecek muallimler ver" dediler. Bu sırada Peygamberimiz (s.a.v.) Mekkeli müşriklerin savaş hazırlığı içinde olup, olmadıklarını kontrol etmek üzere on kişiden meydana gelen bir seriyye (keşif kolu) hazırlamıştı. Adal ve Kare kabilesinden de böyle bir heyetin gelip muallim istemeleri üzerine durumu araştırmak inceleyip, ilgilenmek üzere bu on kişilik keşif kolunu gelenlerle birlikte gönderdi. Eshâb-ı kirâm'dan kurulan bu seriyyede bulunanlardan üçünün ismi bilinmemektedir. İsmi bilinen yedi Sahâbî şunlardır; Mersed bin Ebî Mersed, Hâlid bin Ebî Bükeyr, Âsım bin Sabit, Hubeyb bin Adiy, Zeyd bin Desinne, Abdullah bin Târık, Muattib (Mugir) bin Ubeyd (r.anhüm).

Bu keşif kolu gündüzleri gizlenip, geceleri yürümek sûretiyle bir seher vakti Recî' suyunun başına geldiler. Orada bir müddet dinlenip, Acve hurması (iyi cins Medine hurması) yediler. Sonra oradan ayrılarak, yakınlarındaki bir dağa çıkıp gizlendiler, Onlar oradan ayrıldıktan sonra Huzeyl kabilesinden koyun güden bir kadın Recî' suyunun başında hurma çekirdeklerini görüp, Medine hurmasının çekirdekleri olduğunu anladı. Buraya Medine'den gelenler olmuş diye bağırarak, koşup, kabilesine haber verdi. Bu sırada Eshâb-ı kirâm'dan bu on kişilik seriyyenin yanında bulunan Adal ve Kare kabilesinin heyetinden biri, bir bahâne ile yanlarından ayrıldı. Hemen Lıhyanoğullarına gidip, haber verdi.

Lıhyanoğulları bu haber üzerine yüzü okçu olmak üzere ikiyüz kişilik bir kuvvetle izlerini takip edip, bulundukları dağı kuşattılar. Sonra onları dağın tepesinde buldular. Teslim olmalarını, kendilerini tutup, Mekkeli müşriklere teslim edeceklerini söylediler. Bu keşif kolu kendi aralarında istişâre yaptıktan sonra teslim olmayı reddettiler. Kılıçlarını çekip üzerlerine hücum eden ikiyüz kişilik düşmana karşı görülmemiş bir kahramanlıkla çarpıştılar. Üzerlerine saldıran kuvvetten bir kısmını öldürdüler. Nihâyet çarpışa çarpışa on Sahâbî'den yedisi okla vurularak orada şehîd düştü. Üçü de esîr edildi. Esîr edilen bu Sahâbîler; Hubeyb bin Adiy (r.a.) Zeyd bin Desinne (r.a.) ve Abdullah bin Târık (r.a.) idi. Lıhyanoğulları üçünü de yayların kirişleri ile bağladılar, içlerinden Abdullah bin Târık (r.a.) Mekkeli müşriklere götürülmeye râzı olmadı. Gitmemek için zorlandı. Şehîd edilen arkadaşlarımdan güzel misaller vardır diyerek haykırdı. Bir zorlayışta ellerinin bağını kopardı. Lıhyanoğulları O'nu taşa tuttular, sonunda O'nu da şehîd ettiler. Hubeyb bin Adiy (r.a.) ve Zeyd bin Desinne (r.a.), Resûlullah'ın (s.a.v.) verdiği keşif vazîfesini yapmaya belki imkân buluruz düşüncesi ile sabrettiler. (Bkz. Âsım bin Sabit)

Lıhyanoğulları her ikisini de Mekke'ye götürdüler. Bu sırada müslümanlarla Bedir ve Uhud savaşını yapmış ve bu savaşlarda yakınları öldürülmüş olan müşrikler kin ve intikam hırsı içinde bulunuyorlardı. Bu bakımdan her an fırsat arıyorlardı. Hubeyb'i (r.a.) müşriklerden Huceyr bin Ebî İhab-ı Temimî, Bedir Savaşında öldürülen kardeşinin intikamı için satın aldı. Zeyd bin Desinne'yi de (r.a.), Safvan bin Ümeyye, Bedir savaşında öldürülen babası Ümeyye bin Halefin intikamını almak üzere satın aldı. Müşrikler her ikisini de satın aldıktan sonra öldürmeye karar verdiler. Ancak savaş yapmayı yasak saydıkları aylar girmiş olduğundan hapsetmek sûretiyle bu ayların çıkmasını beklediler. Bir müddet her ikisini de ayrı yerlerde hapis tuttular. Her iki Sahâbî de bu esâret karşısında büyük bir sabır, takat ve asâlet gösterdiler.

Hubeyb bin Adiy'in (r.a.), hapsedildiği evde bulunan ve azatlı bir câriye olan Maviye (Bu kadın daha sonra müslüman olmuştur.) şöyle anlatmıştır, "Hubeyb (r.a.), benim bulunduğum evde bir hücreye hapsedilmişti Ben ondan daha hayırlı bir esîr görmedim. Bir gün baktım elinde insan başı gibi kocaman bir üzüm salkımı vardı. Ondan yiyordu. Hergün böyle üzüm salkımı elinde görülürdü. O mevsimde hem de Mekke'de üzüm bulmak asla mümkün değildi. Allahü teâlâ ona rızık veriyordu. Hapsolunduğu hücrede namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Onun okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinleyen kadınlar ağlaşırlar. Ona acırlardı. Ona bir isteğin var mı dediğimde: "Bana tatlı su ver, putlar için kesilen hayvanların etinden getirme, bir de beni öldürecekleri zaman önceden haber ver, başka bir şey istemem" dedi. Öldürüleceği gün kararlaştırılınca gidip kendisine söyledim. Hayret ettim, öldürüleceği zamanı öğrenince onda en ufak bir değişiklik ve zerre kadar üzüntü eseri görülmüyordu. Öldürüleceği gün yaklaşınca ölmeden önce vücut temizliği yapmak istediğini söyledi ve bir ustra istedi. Ben de çocuğumun eline bir ustura verip, gönderdim. Çocuk yanına gidince birden korktum. Eyvah bu adam çocuğu ustura ile keser o nasıl olsa öldürülecek dedim. Koşup çocuğa baktım. Hubeyb (r.a.) gönderdiğim usturayı çocuğun elinden alıp, çocuğu sevmek için dizine oturtmuştu. Ben bu durumu görünce çok korkup, feryad etmeye başladım. Durumu anlayınca, "Bu çocuğu öldüreceğimi mi zannediyorsun? Bizim dînimizde böyle şey yok Haksız yere cana kıymak bizim hal ve şanımızdan değildir" dedi.

Hubeyb bin Adiy'i (r.a.) ve Zeyd bin Desinne'yi (r.a.) öldürmek için müşriklerin kararlaştırdığı gün gelmişti. O gün sabah erkenden zincirlerini çözüp, Mekke dışında Temim denilen yere götürdüler. Mekke halkı ve müşriklerin ileri gelenleri iki Sahâbî'nin idâm edilişini seyretmek üzere toplanmıştı. Etrâflarını büyük bir kalabalık sarmıştı. İdama götürülürken yolda karşılaşıp görüşen bu iki Sahâbî kucaklaşarak birbirlerine uğradıkları belaya sabretmelerini tavsiye ettiler.

Müşrikler, esîrleri idâm edecekleri yerde iki darağacı kurmuşlardı. Hubeyb'i (r.a.) darağacına kaldırıp bağlamak istedikleri sırada: "Beni bırakınız iki rekât namaz kılayım" dedi. Bıraktılar, "kıl orada" dediler. Hubeyb (r.a.), hemen namaza durup, büyük bir sükûnet içinde huşû' ile iki rekât namaz kıldı. Toplanan müşrikler, kadınlar, çocuklar heyecanla onu seyrediyorlardı. Namazını bitirdikten sonra "Vallahi eğer ölümden korkarak namazı uzattığımı zannetmeyecek olsaydınız, namazı uzatırdım ve daha çok kılardım" dedi. Böylece idâm edilirken iki rekât namazı ilk kılan, âdet ve sünnet olmasına sebep olan Hubeyb bin Adiy'dir (r.a.). Peygamber efendimiz (s.a.v.) onun idâm edilirken iki rekât namaz kıldığını işitince bu hareketini yerinde ve uygun bulmuştur.

Hubeyb (r.a.) namazı kıldıktan sonra, onu tutup darağacına kaldırarak bağladılar. Yüzünü kıbleden Medine'ye doğru çevirdiler. Sonra haydi dininden dön seni serbest bırakalım dediler.

Şöyle cevap verdi: "Vallahi dönmem! Bütün dünyâ benim olsa, bana verilse yine İslâmiyyetten dönmem!" Bu cevabı alan müşrikler, şimdi senin yerine Muhammed'in olmasını onun öldürülmesini ister misin, sen de evinde rahat oturasın dediler. Hubeyb (r.a.): "Ben Muhammed aleyhisselâm'ın ayağına bir diken bile batmasına asla râzı olmam!" dedi. Müşrikler alay edip, gülüşerek, "Ey Hubeyb, İslâm dininden dön eğer dönmezsen seni muhakkak öldüreceğiz" dediler. Hubeyb. (r.a.), "Allah yolunda olduktan sonra benim için öldürülmenin hiç ehemmiyeti yoktur" dedi. Zeyd bin Desinne'ye de (r.a.) bu şekilde söylediler. O da aynı cevabı vererek şehîd oldu.

Bundan sonra Hubeyb (r.a.), "Allahım! Şuracıkta düşman yüzünden başka yüz görmüyorum. Allahım benden Resûlüne (s.a.v.) selâm ulaştır. Bize yapılan bu işi Resûlüne bildir.." diyerek duâ etti. "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" dedi. Hubeyb bu duâyı yaptığı sırada sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), Eshâb-ı kiramla oturuyordu. Zeyd bin Harise (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Bir gün Resûlullah (s.a.v.), Eshâbıyla otururken kendisine vahy geldiği sırada kaplayan hal gibi bir hal kapladı. Sonra, **"Ve aleyhisselâm"** dedi. Eshâb-ı kiram, "Ya Resûlullah (s.a.v.) bu selâmı kimin selâmına karşılık verdiniz?" dedi. **"Kardeşiniz Hubeyb'in selâmına karşılık, Cebrâil aleyhisselâm, Hubeyb'in selâmını bana ulaştırdı."** buyurdu. Ve Hubeyb ile Zeyd'in şehîd edildiğini Eshâbına duyurdu.

Hubeyb'in (r.a.) etrâfında toplanan Kureyş müşrikleri, işte babalarınızı öldüren bu adamdır diyerek gençleri üzerine mızraklarıyla saldırttılar. Mızraklarını saplayarak vücudunu yaralamaya başladılar. Bu sırada Hubeyb'in (r.a.) yüzü Kâ'be'ye doğru döndü. Müşrikler Medine'ye doğru döndürdüler. Hubeyb "Allahım eğer ben senin katında hayırlı bir kul isem yüzümü kıbleye çevir" diyerek duâ etti. Yüzü yine kıbleye döndü. Müşriklerden hiçbiri onun yüzünü Kâ'be'den başka bir tarafa çeviremedi. Bu esnada Hubeyb (r.a.) darağacı üzerinde düşman arasında garip bir halde şehîd edilmekte olduğunu dile getiren bir şiir söyledi. Müşrikler ellerindeki mızrakları vücuduna saplayarak işkence yapmaya başlayınca "Vallahi ben müslüman olarak öldürülecek olduktan sonra vurulup hangi yanım üstüne düşersem düşeyim gam yemem. Bunların hepsi Allah yolundadır.." dedi. Hubeyb (r.a.) bundan sonra müşriklere şöyle bedduâ etti. "Allahım Kureyş müşriklerinin hepsini mahvet, topluluklarını dağıt, birer birer canlarını al, onları sağ bırakma." Müşrikler bu bedduâyı duyunca çok korkup, bir kısmı oradan kaçıp uzaklaştılar. Bir kısmı mızraklarını peşpeşe saplamaya başladılar. İçlerinden biri göğsüne mızrağı sapladı, mızrak sırtından çıktı. Hubeyb (r.a.) vücudundan kanlar fışkırırken ve darağacında sallanarak son nefesini verirken **"Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlün"** diyerek şehîd oldu.

Hubeyb bin Adiy'in (r.a.) cenâzesi kırk gün darağacında asılı kaldı. Bedeni çürüyüp kokmadı. Hep taze kan aktı. Peygamberimiz (s.a.v.) onun cenâzesini getirmek üzere Eshâb-ı kiramdan Zübeyr bin Avvâm (r.a.) ve Mikdad bin Esvedi (r.a.) gönderdi. Gece gizlice Mekke'ye girip Hubeybi (r.a.) asılı bulunduğu darağacından indirip deveye yükleyerek Medine'ye doğru yola çıktılar. Durumu öğrenen müşrikler büyük bir kalabalık halinde üzerlerine hücum ettiler. Kendilerini savunmak için cenâzeyi, yere koydular. Biraz sonra baktılar ki Hubeyb'in (r.a.) cenâzesini bıraktıkları yer yarılıp, cesedi içine alındı ve kapandı. Onlar da oradan uzaklaşıp, Medine'ye döndüler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hubeyb bin Adiy (r.a.) için **"O benim Cennette komşumdur"** buyurmuştur.

_____

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 112

2) El-İstiâb cild-1, sh. 429

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 55, cild-8, sh. 301, 302

4) Vakidî, Megâzî cild-1, sh. 74

5) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 74

6) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-3, sh. 181, 182, 183

7) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 316

HUZEYFET'ÜBNÜ YEMÂN (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sırdaşı. Asıl ismi, Ebû Abdullah Huzeyfet'übnü Yemân'dır. Babasının adı Huseyl olup, Yemân lakabıyla meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. 36 (m. 656) senesinde Hazreti Osman'ın şehîd edilmesinden 40 gün sonra vefât etti.

Huzeyfet'übnü Yemân, Hayber ile Teyme arasında yaşamakta olan Benî Abs kabilesine mensûbtu. Bu kabile, İran Kisrâsı Nûşirevân zamanında hıristiyanlığı kabûl etmişti. Fakat bunlar arasında bulunan âlim bir zât, Muhammed aleyhisselâmın, Peygamber olarak gönderileceğini haber vermişti. Onlar da beklemeye başlamışlardı. Ancak Muhammed aleyhisselâma, Peygamberlik verilince, hicrete kadar bundan haberdar olamadılar. Peygamberimizin (s.a.v.) hicretini işitir işitmez, içlerinden dokuz kişilik bir heyet Medine'ye gelerek, müslüman oldular. Hemen bunların arkasından Huzeyfet'übnü Yemân, çok yaşlanmış olan babasını da yanına alarak Medine'ye gelip, müslüman oldu. Ensâr'dan sayıldı.

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) müslüman olduktan sonra, ilk olarak Uhud savaşına katıldı. Bu savaşa, çok ihtiyâr olmasına rağmen belki şehîdlik nasîb olur diyerek babası da katılmıştı. Fakat Medine'ye yeni gelmiş olduklarından herkes tarafından tanınmıyordu. İslâm ordusundan bir asker onu Mekkeli müşriklerden zannederek, farkında olmadan öldürmüştü. Huzeyfet'übnü Yemân'a babasının diyeti verildiğinde, almak istemedi ve verilen diyeti fakirlere dağıttı. Bu hareket Peygamber efendimizin (s.a.v.) çok hoşuna gitti.

Uhud savaşından sonra, Mekkeli müşriklerin müslümanlar üzerine yaptıkları son saldırı olan Hendek savaşına da katılan Huzeyfet'übnü Yemân, bu savaşta görülmemiş bir cesâret ve büyük bir kahramanlık gösterdi. Bir ay süren bu savaşta, müşrikler yavaş yavaş çözülmeye ve geri dönmeye yüz tutmuşlardı. Huzeyfet'übnü Yemân, tam bu sırada müşriklerin durumunu kontrol edip, haber getirmek üzere, Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından vazîfelendirildi. Bu hizmetini bizzat kendisi şöyle anlatmıştır: "Hendek savaşının en şiddetli safhaya ulaştığı bir sırada, bir gece yarısı Eshâb-ı kirâm'dan bir grup olarak Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında idik. Müşriklerin ordusu üst tarafımızda, savaş sırasında savunma andlaşmasını bozarak ihânet eden Medine'deki Kureyza yahûdileri de, alt tarafımızda hazır bulunuyorlardı. Çoluk çocuğumuzun üzerine saldırmalarından endişe ediyorduk. Öyle bir gecede bulunuyorduk ki, ondan daha karanlık bir gece görmemiştik. Bu şiddetli karanlıkla birlikte gök gürültüsünü andıran korkunç bir rüzgâr da esmeye başlamıştı. Bu sırada müşrik ordusu, telâşa kapılıp, kendi aralarında anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bize onların bu halini haber verdi. Biz, şiddetli soğuktan, açlıktan ve gecenin dehşetinden ayağa kalkamıyor, olduğumuz yerde üzerimize birşeyler örterek bekliyorduk.

Resûlullah (s.a.v.) gecenin bir kısmını namaz kılarak geçirdikten sonra, bize doğru döndü ve şöyle buyurdu: **"İçinizden, müşrik ordusunun yanına, gidip, durumlarını inceleyerek, bana haber getirecek olan var mıdır? Bu haberi getirenin Cennette bana arkadaş olmasını Allahü teâlâdan dileyeyim."** Sonra, Resûlullah (s.a.v.) benim yanıma geldi. Soğuktan ve açlıktan iki dizim üzerine çöküp büzülerek oturuyordum. Resûlullah (s.a.v.) bana dokunarak bu kimdir? buyurdu. Ben, Huzeyfe'yim yâ Resûlallah (s.a.v.) dedim. **"Sen benim sesimi işitmedin mi?"** buyurdu. "Seni peygamber olarak gönderen Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, açlıktan ve şiddetli soğuktan dolayı emrinizi yerine getirecek güç ve takati kendimde bulamadım" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), **"Git şu kavim ne yapıyor bir bak! Yanıma dönüp gelinceye kadar onlara ok ve taş atma. Mızrak ve kılıç vurma."** buyurdu. Bunun üzerine şöyle dedim: "Yâ Resûlallah onlar beni öldürürler diye korkmuyorum, esîr alıp, yapacakları ezâ ve cefâdan çekiniyorum. "Resûlullah (s.a.v.): "Sen benim yanıma, dönüp gelinceye kadar ne soğuktan, ne sıcaktan zarar görmeyeceksin, esîr edilip, işkenceye de uğramayacaksın", buyurdu. Artık anladım ki, bana hiç bir zarar gelmeyecek. Kılıcımı yayımı aldım, gitmek üzere hazırlandım. Resûlullah (s.a.v.) benim için duâ etti. **"Allahım, onu önünden ardından, sağından, solundan, üstünden, altından koru."** buyurdu.

Müşriklere doğru yürümeye başladım. Sanki hamamda yürüyor gibiydim. Vallahi içimde ne bir korku, ne bir üşüme, ne de bir ürperti hissetmiyordum. Nihâyet müşriklerin ordugâhına vardım. Kumandanları Ebû Süfyân ve diğerleri ateş yakmışlar başında ısınıyorlardı (Ebû Süfyân daha sonra Mekkenin fethinde müslüman olmuştur.) Ebû Süfyân buradan çekip gitmeli diyordu. Hemen aklıma onu orada öldürmek geldi. Ok çantamdan bir ok çıkarıp, yayıma yerleştirdim. Ateşin ışığından faydalanarak onu vurmak istedim. Tam atacağım sırada Resûlullahın (s.a.v.), **"Benim yanıma dönüp gelinceye kadar bir hadîse çıkartmayacaksın."** buyurduğunu hatırladım ve onu öldürmekten vazgeçtim. Bundan sonra kendimde kuvvetli bir cesâret buldum. Müşriklerin yanına sokulup ateşin başına oturdum. Görülmemiş derecedeki şiddetli rüzgâr ve Allahü teâlânın görülmeyen ordusu (melekler) onlara yapacağını yapıyordu. Rüzgârda, kap kacakları devriliyor, ateşleri ve ışıkları sönüyor, çadırları başlarına yıkılıyordu. Bir ara müşrik ordusunun kumandanı Ebû Süfyân ayağa kalkıp, içinizde gözcüler ve casuslar bulunabilir, dikkat ediniz, herkes yanındakinin kim olduğuna baksın! Herkes yanında oturanın elini tutsun dedi. Ebû Süfyân aralarına bir yabancının girdiğini sezer gibi olmuştu. Hemen ellerimi uzatıp, sağımda ve solumda bulunan iki kişinin ellerinden tutup, onlardan önce isimlerini sordum. Böylece tanınmamı engelledim. Nihâyet Ebû Süfyân ordusuna şöyle hitap etti. Ey Kureyşliler, siz durulacak gibi bir yerde değilsiniz. Atlar, develer kırılmağa, ölmeğe başladı. Kıtlık her tarafı sardı. Rüzgârdan, başımıza gelenleri görüyorsunuz. Hemen göç edip gidiniz? işte ben gidiyorum diyerek devesine bindi. Müşrik ordusu perişan bir halde toplanıp, Mekke'ye doğru hareket etti. Rüzgârdan üzerlerine yağan taş ve çakıl sesini işitiyordum.

Müşrik ordusu çekip gidince ben de Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına döndüm. Yolun yarısına geldiğimde karşıma yirmi kadar beyaz sarıklı süvari (melekler) çıktı. Bana "Resûlullah'a (s.a.v.) haber ver. Allahü teâlâ düşmanı perişan etti..." dediler. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına dönüp, geldiğimde bir kilim üzerinde namaz kılıyordu. Fakat ben döner dönmez, gitmeden önceki üşüme ve titreme halim tekrar başlamıştı. Resûlullah (s.a.v.) namazdan sonra ne haber getirdiğimi sordu. Ben de müşriklerin içine düştükleri perişan hali ve çekip gittiklerini haber verdim. Resûlullah (s.a.v.) bu haber üzerine güldü. Sonra yattı beni de yanına alıp üzerindeki kilimin bir ucunu üzerime örttü. O gece öylece uyuyarak sabahladık. Sabah namazı vakti girince

Resûlullah (s.a.v.) beni uyandırdı. Sabah baktık ki müşrik ordusundan hiçbir kişi kalmamıştı. Onlar Mekke'ye yaklaşıncaya kadar peşlerinden şiddetli bir rüzgâr esti. Arkalarından hep tekbir sesleri işittiler..."

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) Hendek savaşından sonra yapılan bütün savaşlara da katıldı. Benî Kureyza gazvesinde, Hayberin fethinde, Mekke'nin fethinde, Huneyn gazvesinde ve Taif seferinde, Tebük seferinde ve Veda Haccı'nda da bulundu.

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) Eshâb-ı kiram arasında Peygamberimizin (s.a.v.) sırdaşı olması vasfı ile meşhûrdur. Peygamberimiz (s.a.v.) Ona, Eshâb-ı kiram arasına karışarak kendilerini gizleyen ve böylece fitne çıkarmak isteyen münâfıkların kimler olduğunu tek tek bildirmiştir. Bundan başka vukû' bulacak hadîseleri de bildirmişti. Eshâb-ı kiram arasında çok sevilir ve ayrı bir itibar gösterilirdi. Çünkü o, Resûlullah'ın (s.a.v.) verdiği sırlarla dolu idi. Resûlullah (s.a.v.) gizli kalması lâzım olan bir çok şeyi, Huzeyfet'übnü Yemân'a (r.a.) söyledi. O ve Ebû Hureyre (r.a.) buyurdular ki: "Server-i âlem (s.a.v.) âlemin yaratıldığı zamandan, yok olacağı güne kadar, olmuş ve olacak şeyleri bize bildirdi. Bunlardan bildirilmesi caiz olanları size bildirdik, örtmesi lâzım olanları, sakladık bildirmedik."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekir, Huzeyfe'yi (r.a.) ordu kumandanı olarak tayin etti. Umman'daki mürtedlerle (dinden dönenlerle) savaşmak üzere Umman'a gönderdi. Kendisine katılan İkrime (r.a.) komutasındaki ordu ile birlikte Umman halkını tekrar İslama döndürdü. Bundan sonra Umman'da önce zekâtları toplamakla sonra da vâli olarak orada vazîfelendirildi.

Hazreti Ömer halifeliği sırasında Onu Umman'dan Medine-i Münevvere'ye çağırdı. Bir müddet müşavere (danışma) heyetinde bulundurdu. Sonra da Mezopatamya taraflarında yapılan savaşlara katıldı. Irak'ın ve İran'ın fethinde bulundu. Nihâvend savaşında Nu'man bir Mukarrin, (r.a.) şehîd olunca, İslâm sancağını Huzeyfe (r.a.) eline alarak Hemedân, Rey ve Deynura'yı fethetmişdir. Cezîre'nin fethinde bulunarak, Nusaybin Vâliliği'ne tayin olundu. Selmân-ı Fârisî (r.a.) ile birlikte Kûfe şehrinin yerini seçip, orada şehir kurulmasını kararlaştırdı. Böylece Kûfe şehri kuruldu.

Huzeyfet'übnü Yemân emniyeti ile şöhret bulmuştur. Hatta Hazreti Ömer yeni feth edilen memleketlere: "Huzeyfe ne isterse veriniz" diye emir buyurmuş olduğu halde, kendisi kendi yiyeceğinden ve atının yiyeceği yemden fazlasını almamıştır. Medayin şehrinde uzun müddet vâlilik yaptı. Oranın halkı onun idâresinden son derece memnun olup, kendisini çok sevmişlerdi. Döndüğü zaman, Hazreti Ömer O'nun halini değiştirmediğini görerek boynuna sarılmış ve "Sen benim kardeşimsin, ben de senin kardeşinim" buyurmuştur.

Hazreti Ömer halife iken Huzeyfet-übnü Yemân'ın (r.a.) bir cenâzenin namazını kılmadığını görerek, O'na niçin kılmadığını sordu. O da ölen kişinin münâfık olduğunu söylemiş ve bu sebeple cenâze namazını kılmadığını açıklamıştı. Bunun üzerine Hazreti Ömer, memurları arasında münâfık bulunup bulunmadığını sormuş o da bir tane var demiş, fakat Hazreti Ömer'in bütün ısrarına rağmen ismini söylememiştir. Sonra o münâfık Hazreti Ömer tarafından uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine Hazreti Ömer Huzeyfe'nin gitmediği cenâzeye gitmemiştir. Çünkü O'nun gitmemesini ölenin münâfık olduğuna işâret sayardı.

Birgün Hazreti Ömer huzûrunda bulunan bazı Eshâb-ı kirama: "Resûlullah efendimiz'in (s.a.v.) fitne hakkında olan sözü hatırında olan var mı? diye sordu. İçlerinden Huzeyfe (r.a.) ey

mü'minlerin emiri! Peygamberimizin bu konudaki sözü aynıyla benim hatırımdadır ki, **"Kişi ailesinden, malından, çocuklarından ve komşusundan dolayı fitneye düçâr olur. Böyle günahlara oruç tutmak, namaz kılmak ve iyiliği emretmek ve kötülükten nehy etmek keffâret olur."** buyurdu, diye cevap verdi.

Hazreti Ömer "Maksadım o değil, deniz gibi dalgalanacak fitneyi soruyorum" deyince, Huzeyfe: "Ey mü'minlerin emiri! Senin için endişelenecek bir şey yok. Senin zamanınla onun arasında bir kapalı kapı var." diye cevap verdi."

Hazreti Ömer "Bu kapı kırılacak mı, yoksa açılacak mı?" diye sorunca Huzeyfe (r.a.) "O kapı kırılacak diye cevap verdi. Bunun üzerine Hazreti Ömer "Desene Ümmet-i Muhammed kıyâmete kadar bir araya gelemeyecek!" diyerek üzüntüsünü dile getirdi. Daha sonra Huzeyfe'ye (r.a.) o kapının ne olduğu sorulduğunda "O kapı Hazreti Ömer idi" diye cevap vermiştir. Daha sonra Hazreti Ömer şehîd edilmiştir.

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında Azerbaycan ve Ermenistan taraflarının fethine gönderildi. Bu hizmetlerinin yanında mühim bir hizmeti de Kur'ân-ı kerîm nüshalarının çoğaltılmasına sebeb olmasıdır. Çünkü o, Azerbaycan ve Ermenistan tarafına gittiğinde Kur'ân-ı kerîm'in değişik lehçelerle okunduğunu görerek, Kur'ân-ı kerîm'in Kureyş lehçesi üzerine çoğaltılmasını Hazreti Osman'a teklif etti. Bunun üzerine Hazreti Osman Kur'ân-ı kerîm nüshalarını çoğaltıp, belli merkezlere gönderdi. Hayatının çoğu savaşlarda geçen Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) Hazreti Osman şehîd edildiğinde Medine'de bulunuyordu. Bu sırada yaşı oldukça ilerlemişti. Hazreti Osman'ın şehîd edilmesine çok üzüldü. Onun şehîd edilmesinden kırk gün sonra vefât etti.

Huzeyfe (r.a.) ölüm döşeğinde yattığı vakit "Dost anî bir baskınla geldi. Pişmanlık fayda vermez. Allahım fakîrlik ve hastalıktan hakkımda hayırlı olanı bana ver. Ölüm hakkımda yaşamaktan hayırlı ise, sana ulaşıncaya kadar ölüm yolunu bana kolaylaştır." diyerek duâ etmiştir.

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) Peygamberimiz'den (s.a.v.) yüzden fazla hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan rivâyet edilen hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte adı verilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almıştır. Peygamberimizden bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları:

"Benden sonra Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'e uyunuz."

"Bütün iyilikler sadakadır."

"Utanmazsan, istediğini yap."

"Nemmam (söz taşıyan) **Cennete giremez."**

"Gümüş ve altın kaplardan bir şey içmeyiniz, ipekli elbise giymeyiniz." (Daha sonra kadınların ipekli elbise giymesine izin verilmiştir:)

"Bir kimse, İslâm'da sünnet-i hasene yaparsa, bunun sevâbına ve bunu yapanların sevâblarına kavuşur. Bir kimse İslâm'da bir bid'at, (kötü) **çığır açarsa, bunun günahı ve bunu yapanların günahları kendisine verilir."**

"İki arkadaşın, Allah katında en sevimlisi, arkadaşına karşı daha müşfik (şefkatli) **davranandır."**

"Şehvet nazarı ile bakmak, şeytanın zehirli oklarından bir oktur. Kim Allah korkusu ile, onu terk eder, ya'ni şehvet gözü ile bakmazsa, Allahü teâlâ ona öyle bir îmân nasîb eder ki, zevkini kalbinde duyar."

"İçinizdeki fenâları yola getirmeğe çalışmazsanız. Yani Emr-i Ma'rûf ve nehyi ani'l münker yapmazsanız Cenâb-ı Hak, başınıza öyle belâlar verir ki, bu belâlardan kurtulabilmek için artık iyilerinizin Allah'a yalvarması da fayda vermez."

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) buyurdu ki:

"Resûlullah'a (s.a.v.) ileride hasıl olacak fitnelerden sordum, çünkü bunların şerrine yakalanmaktan korkuyordum. "Yâ Resûlallah, biz, müslüman olmadan önce kötü kimselerdik Allahü teâlâ, senin şerefli vücudun ile İslâm ni'metini, iyiliklerini bizlere ihsân etti. Bu se'âdet günlerinden sonra yine kötü zaman gelecek mi" dedim. **"Evet gelecek"** buyurdu. Bu şerden sonra hayırlı günler yine gelir mi dedim. Yine **"Evet gelir. Fakat o zaman bulanık olur"** buyurdu. Bulanıklık ne demektir dedim. **"Benim sünnetime uymıyan ve benim yolumu tutmayan kimselerdir, ibâdet de yaparlar. Günah da işlerler"** buyurdu. Bu hayırlı zamandan sonra, yine şer olur mu dedim. **"Evet Cehennemin kapılarına çağıranlar olacaktır. Onları dinleyenleri Cehenneme atacaklardır"** buyurdu. Yâ Resûlallah! Onlar nasıl kimselerdir dedim. **"Onlar da bizim gibi insanlardır. Bizim gibi konuşurlar"** buyurdu. Onların zamanlarına yetişirsem ne yapmamı emr edersiniz dedim. **"Müslümanların cemaatine ve hükümetine tâbi ol"** buyurdu. Müslüman hükümeti yoksa ne yapalım dedim. **"Bir kenara çekil. Aralarına hiç karışma ölünceye kadar yalnız yaşa"** buyurdu.

Huzeyfe (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ile namaz kılıyordum. "Bekâra" suresinden okumaya başlamıştı. Rahmet âyeti geldiği vakit Allah'dan rahmet diler, azâb âyeti geldiği zaman Allahü teâlâ'ya sığınırdı. Tenzih âyeti geldiği vakit, Allahü teâlâ'yı tesbih ve takdis ederdi. Kur'ân-ı kerîmi bitirdiği zaman Resûlullah (s.a.v.) şöyle duâ okurdu: **"Allahım! Kur'ân-ı kerîm hürmetine bana rahmet eyle, Kur'ânı bana imân, nûr, hidâyet ve rahmet kıl, Allahım Kur'ân-ı kerîmden unuttuğum oldu ise bana hatırlat, anlamadığım oldu ise bana anlat, gece ve gündüzde Kur'ân okumayı bana nasîb et, Kur'ân-ı kerîmi lehimde huccet kıl. Ey âlemlerin Rabbi."**

"Her ümmetin taptığı bir buzağı, putu var. Benim ümmetimin putu ve tapdığı da altın ve gümüştür."

"Dünyayı âhıret üzerine tercih eden kimseyi Allahü teâlâ üç şeye mübtela kılar. Kalbinden hiç çıkmayan sıkıntı. Hiç kurtulamadığı fakîrlik ve doymak bilmeyen hırs."

Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) buyurdu ki: "Öyle bir zamanda bulunuyorsunuz ki, sizden biriniz bildiğinin onda dokuzu ile amel edip birini terk ederse helaka gider, öyle bir zaman gelecek ki o zaman bildiğinin yalnız onda biriyle amel eden kurtulacaktır. Çünkü o zaman, amel edenler çok azalacaktır."

Bir kişi Huzeyfet'übnü Yemân'a (r.a.) "Ben nifaktan korkuyorum" deyince, Huzeyfe "Eğer münâfık olsaydın nifaktan korkmazdın, çünkü münâfık nifaktan emîndir, korkmaz." buyurdu.

"Eğer gönüller manevî pisliklerden temiz olsaydı, Kur'ân-ı kerîmin zevkine doymazlardı."

Huzeyfet'übnü Yemân'a (r.a.) sordular: "Hayatta olduğu halde ölü sayılan kişiler kimlerdir?" Huzeyfet'übnü Yemân (r.a.) "Gördüğü kötülüğe eli ve dili ile mani olmayan veya kalbi ile buğz etmeyen kimselerdir" buyurdu.

"İnsanlar öyle bir zaman yaşayacak ki; bir kişi için, ne kibar ve ne akıllı, diyecekler. Halbuki onun kalbinde zerre kadar îmân izi olmayacaktır."

Münâfık kimdir denildiğinde "İslâmiyyetten bahsedip de onunla amel etmeyen, O'na uymayandır" buyurdu.

---

1) Buhârî cild-8, sh. 93

2) Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel cild-5, sh. 177

3) Vakidî, Megâzî cild-2, sh. 243

4) Sîret-i İbn-i Hişâm cild-3, sh. 243

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 270

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 69

7) El-İsâbe cild-1, sh. 317

8) El-İstiâb cild-1, sh. 317

9) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 219

10) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, 1. kısım sh. 153

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1015

İBRÂHİM NEHÂ'Î (r.a.)

Tâbiîn'in en büyük fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Fıkıh ilminin ve Irak mektebi'nin (re'y ehlinin) kurucularındandır. İsmi İbrâhîm bin Yezîd bin Esved bin Amr bin Rebîa bin Harise bin Sa'd bin Mâlik bin en-Nehaî olup, künyesi Ebû İmrân'dır. Kendisi Kûfeli olduğu halde, aslen Yemen'deki Nehâ' kabilesine mensûb bulunduğundan Nehaî diye, meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Kûfe'de yaşamış olup 96 (m. 715) senesinde vefât etmiştir. Şöhretten kaçınır, devlet adamlarının meclislerinde pek oturmazdı. Bir dostu: "İbrâhîm Nehâ'î'nin yanından çıktığımızda bize; "Eğer birisi beni sorarsa nerede olduğunu bilmiyorum deyiniz. Çünkü siz buradan çıktıktan sonra benim (evin) neresinde olduğumu bilmezsiniz" diye tembih ettiğini bildirmektedir. Sevmediği bir insan kendisini aradığı zaman hizmetçisine tembih eder. "Onu mescidde arayınız" dedirtirdi. İbrâhîm Nehaî Eshâb-ı kiramdan Hazreti Âişe ve Saîd-i Hudrî (r.a.) ve başkaları ile görüşmüştür. Fakat onun ekseri rivâyetleri Tâbiîndendir. Bazı rivâyetlerde ise Hazreti Aişe ile görüştüğü sabit olmadığı bildirilmiştir. İbrâhîm Nehâ'î, Hâliyet-ül-Esved, Abdurrahmân İbni Yezîd, Mesruk, Alkâme, Ebî Ma'mur Hemmam bin Haris, Kâdî Şüreyh, Sehm bin Müncâb ve daha bir çok âlimden ilim ve hadîs öğrenmiştir. A'meş, Hammâd bin Süleymân, Mansur, İbn-i Avn Zeyd-il-Yânî, Mugîre bin Müksim-is-Sâbî ve âlimlerden bir cemâat de İbrâhîm Nehâ'î'den rivâyette bulunmuşlardır. Kûfe ehlinin müftîsi idi.

Hadîs-i şerîflerin senedlerindeki râvilerinden çok, metin ve ma'nâsına bakar bu yönden ele alırdı. A'meş onun hakkında "İbrâhîm Nehâ'î hadîs-i şerîf sarrafı idi" demiştir. Hadîs-i şerîfi dinler, tedkikini yapar ona göre bazısını kabûl, bazısını red ederdi. Hadîs rivâyetinde irsal yapardı (bazı râvileri atlardı!). Fakat bu irsali Hazreti Peygamberden yapmaya çekinirdi Hazreti Peygamber şöyle buyurdu yerine, filân sahâbî şöyle buyurdu demeği tercih ederdi. Ona: "Ey Ebî

İmrân (İbrâhîm) sana Hazreti Peygamber'den (s.a.v.) hadîs-i şerîf ulaşmadı mı? Onları bize nakletsen" dediler. "Evet ulaştı. Fakat Hazreti Ömer buyurdu ki, Abdullah İbn-i Abbas, Alkame dedi ki: demek bana daha sevimli daha kolay ve daha hafif gelir (Ya'nî Resûlullah'dan, (s.a.v.) söylemediği bir şeyi söylemiş gibi rivâyet etmekten ve **"Benden işitmediği bir şeyi işitmiş gibi söyleyen Cehennemdeki yerine hazırlasın."** hadîs-i şerîfindeki tehditten korkarım) buyurdu. Fıkhı rivâyetlerden öğrenir, rivâyetleri rey ve akılla anlar yani ictihâd ederdi. Bu itibarla Irak'ta Rey (mektebini) kuran ve bu fıkhı tesis eden fakîh İbrâhîm Nehaî'dir.

Rey yolu, kıyas yoludur. Bir işin nasıl yapılacağı Kur'ân-ı kerîm'de ve hadîs-i şeriflerde açıkça bildirilmemiş ise, buna benzeyen başka bir işin nasıl yapıldığı aranır, bulunur, bu işte onun gibi yapılır, işte bu usûle "Rey yolu" denilmiştir. İbrâhîm Nehâ'î sorulmadıkça konuşmaz, fetvâ istenmedikçe her hangi bir şeyin hükmünü beyan etmezdi. Faraziyeler (Şöyle olsaydı, böyle olsaydı nasıl olurdu gibi) şeyler üzerinde durmazdı. Çok az konuşurdu. Hatta bazen ikindiden akşama kadar hiç konuşmadığı günler olurdu. Buyurdu ki: "Susmağı pek çok severim. Eğer kolayını bulsam hiç konuşmazdım" Yaptığı bütün iyilikleri gizler, şöhretten dâima kaçınırdı. Herkesin göreceği yerde, câmilerde sütun arkasında ibâdet etmez, hatta oturmazdı bile. Buyurdu ki: "Din ve dünyâ işlerinde parmak ile gösterilmek, meşhûr olmak, zarar olarak insana yeter. Bu zarardan ancak Allahü teâlâ'nın muhafaza ettiği kimseler kurtulur" Bizim, hayâtlarına kavuştuğumuz insanlar herhangi bir toplantıda iyiliklerini anlatanı hoş görmezlerdi" Kâdı olmamak için Haccâc zamanında bir müddet gizlenmiştir. İbrâhîm Nehâ'î tamamen bir fıkıh muhitinde yetişmiştir. Ailesi ve çevresi hep büyük fıkıh âlimleri ile doludur. Dayısı Alkame bin Kays büyük fakîhtir. Dayısının oğulları Esved ve Abdurrahmân da fakîhtirler.

Vefâtında Şa'bî şöyle dedi: "İnsanların en fâkihini mezara koydunuz." "Hasan-ı Basrî'den de mi?" diye soruldu. "Evet, Hasan-ı Basrî'den daha fakîhtir. O, Basra ehlinin, Kûfe ehlinin, Şam ehlinin ve Hicaz ehlinin en fakîhidir."

Abdül Melik bin Ebî Süleymân "Sa'îd bin Cübeyr, içimizde İbrâhîm Nehâ'î varken niçin bana fetvâ soruyorsunuz? diyerek İbrâhîm Nehâ'î'nin ilimdeki yüksek derecesini beyan ettiğini" duyduğunu bildirmektedir.

Bazı rivâyetlerde Hazreti Âişe (r.a.) ile görüşmediği, bazı rivâyetlerde, görüştüğünü fakat hadîs dinlemediğini, bazı rivâyetlerde ise o zaman küçük yaşta olduğu bildirilmiş ise de doğru olan Hazreti Âişe ile görüştüğüdür. A'meş: "İbrâhîm'in kendi fikri ile bir şey söylediğini işitmedim" demiştir. Buyurdu ki: "Hevâ sahipleri ile (nefsin arzuları peşinde koşanlar ile) asla beraber, olmayınız, yanlarında oturmayınız" Talebelerinden Ebû Hamza kendisine "Sen benim imamımsın, ben de sana tâbi' olan bir kimseyim. Hevâyı bana öğret" deyince İbrâhîm "Hevâyı (nefsin arzularını) terk et. Çünkü Allahü teâlâ hevâda hardal tanesi kadar hayır yaratmamıştır. İş budur..." diye cevap verdi.

Buyurdu ki: "Yabancılardan kendinizi koruyunuz" "Hastaya durumu sorulduğunda, hâlini önce hayırla, hamd ve şükürle söyleyip sonra derdini anlatırsa, halinden şikâyet etmiş sayılmaz. O, hastalığa sabır edenlerdendir, şikâyet edenlerden değildir."

"Bir kula Allah yolunda çekeceği eziyetlere karşı, kendisine verilen, ecir ve mükâfatlar içinde imândan sonra sabırdan daha kıymetlisi verilmemiştir."

"Bir âlim veya başka bir kimse, insanların teveccühünü, sevgisini kazanmak için bir kelime bile söylese bu bir kelime onu Cehenneme kadar götürebilir. Konuşmasının başından sonuna

kadar niyyeti bu olarak konuşanın halini düşününüz. Söylediğiniz her sözü Allah rızası için söyleyiniz, Allah rızası için olmayınca da söylemeyiniz"

İbrâhim Neha'î namaz kılarken kendinden geçerdi. Namazdan sonra çok şiddetli hasta gibi bir saat kadar dururdu. Çok Kur'ân-ı kerîm okur ve bu durumda kendinden geçerdi. Bir gün birisi yanına gelmek istedi. Hemen Kur'ân-ı kerîmi kapadı ve bu kimse benim her zaman Kur'ân-ı kerîm okuduğumu görmesin" buyurdular. Herkes ile hoş geçinir ve çok tevâzu sahibi idi. Günah işleyen hiç bir kimseyi aşağı görmezdi. "Günah işleyince arkadaşın ile arayı açma, ondan uzaklaşma. O bu gün günah işlemişse yarın günahına tövbe eder." buyururlardı. Herkesin ayıblarını örter idi. "Âlimin hatasını yaymayın, teşhir etmeyin. Çünkü âlim işlediği zelleyi hemen terkedebilir." buyururdu. Her işinde ihlâslı olup; doğru yoldan ayrılmaz ve dünya için, makam mevki için asla birşey söylemezdi. Dünyaya kıymet vermez ve şüpheli şeylerden sakınırdı. "İnsanları iki şey mahveder. Birisi fazla mal toplamak, diğeri de çok konuşmaktır" buyurmuşlardır. Kendisine sordular "Doğru olan tüccâr mı yoksa yalnız ibadetle meşgûl olup çok ibâdet eden mi makbûldür?" Cevâbında "Doğru tüccâr daha makbûldür. Çünkü o ölçerken, tartarken, alırken, verirken hep şeytan ile mücâdele halindedir." buyurdu. Ehl-i bid'at ile mücadele edip, onların i'tikâdda ve ibadetdeki bid'atlarına çok güzel cevaplar vermiş, dîni İslâm'a hizmet etmiştir. İmâm-ı A'zam'ın (r.a.) hocası Hammâd'ın hocasıdır. Bir defasında mürcîe fırkasından bahs açıldı; "Allaha yemîn ederim ki yahûdîlerden ve hıristiyanlardan çok bunlara buğz ederim" buyurmuştur. Abdullah İbn-i Hâkimin rivâyetinde, İbrâhîm Nehaî'nin yanında Hazreti Ali ve Hazreti Osman'dan bahs geçti. Oradakilerden birisi Hazreti Ali'nin Hazreti Osman'dan üstün olduğunu söyleyince "Bu senin fikrin, sen bizim yanımızda oturma" buyurdu ve bu rafizî itikadlı kimseyi yanından uzaklaştırdı. Bir defasında "Hazreti Osman'a kötü bir şey söylemektense, gökten düşüp parçalanmağı daha çok isterim" buyurmuştur. Ebî Hemzat-il A'vaz: Kûfe'de bid'at ehli kimselerin konuşmaları çoğalınca İbrâhîm Nehâî hazretlerine geldim. "Ey Ebâ İmrân (İbrâhîm) Kûfe'de yayılan bidatları görmüyor musunuz?" dedim. Bir âh çekti ve "Bid'at çıkaranlar yeni bir din çıkarmak istiyorlar. Bunların çıkardıkları din, ne Allahü teâlâ'nın kitabı Kur'ân-ı kerîmde ne de Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetinde vardır. Ortaya çıkardıkları bozuk ve bâtıl dine hak din, hak yol derler. Ehl-i sünnet yoluna ise bâtıl yol derler. Muhakkak ki bunlar Muhammed'in (s.a.v.) dinini terk etmişlerdir. Bu ehl-i bid'at ile arkadaşlık etmeyiniz. Kendinizi onların zararından koruyunuz" buyurdu demiştir. Buyurdu ki: "İnsan sabahladığı zaman; "Ey herşeyi işiten ve bilen rabbim kovulmuş olan şeytanın şerrinden sen beni muhafaza et" diye on defa söylerse akşam oluncaya kadar Allahü teâlâ onu şeytânın şerrinden muhafaza eder. Gece söylerse Allahü teâlâ onu sabah oluncaya kadar şeytanın şerrinden muhafaza eder."

Devlet adamlarından birisini kendisine âit olmayan bir ekin tarlasından geçerken gördü ve "Yol üzerinde eşkiyalık yaparak müslümanlara zulm yapmak, dinde bid'at, çıkararak Allahü teâlâ'ya giden yol üzerinde zulm yapmak yanında hafif kalır." buyurdu.

Hanefî mezhebinde dînî hükümler Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbni Mes'ûd'dan (r.a.) başlıyan yol ile meydana çıkarılmıştır. Yani, mezhebin reîsi olan İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe, (r.a.) fıkh ilmini Hammâd'dan, Hammâd da İbrâhîm Nehâî'den, bu da Alkama'dan, Alkama da Abdullah bin Mes'ûd'dan, bu da Resûl-i Ekrem'den "sallalahü aleyhi ve sellem" almıştır.

İbni Âbidîn birinci cildin otuzbeşinci sahîfesinde buyuruyor ki, (Fıkh bilgisi, ekmek gibi, herkese lâzımdır. Bu bilginin tohumunu eken, Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) olup, Eshâb-ı kiramın yükseklerinden ve en âlimlerinden idi. Bunun talebesi Alkama bu tohumu sulayarak, ekin hâline getirmiş ve bunun talebesinden olan İbrâhîm Nehâî, bu ekini biçmiş, yani bu bilgileri bir araya

toplamışdır. Hammâd-ı Kûfî, bunu harman yapmış ve bunun talebesi olan İmâm-ı A'zâm Ebû Hanîfe öğütmüş, yani bu bilgileri kısımlara ayırmışdır. Ebû Yûsuf, hamur yapmış ve İmâm-ı Muhammed pişirmişdir. Böylece hazırlanan lokmaları, insanlar yemekdedir. Yani, bu bilgileri öğrenip dünyâ ve âhiret se'âdetine kavuşmakdadırlar. İmâm-ı Muhammed, pişirdiği bu lokmaları dokuzyüzdoksandokuz kısım bilgi grubu hâlinde talebesine bildirmişdir. Altı kitabından, sagîr (yani küçük) dediğinde İmâm-ı Ebû Yûsuf vasıtası ile öğrendiklerini, kebir dediği kitablarda yalnız İmâm-ı A'zamdan işittiklerini bildirmiştir.)

İmâm-ı Rabbânî hazretleri "Bir vakı'a esnasında, hânefî mezhebi âlimlerinin rûhları teşrîf ettiler. Ebû Hanîfe hazretleri, büyük talebesi ve hocaları geldiler, İbrâhîm Nehâ'î de aralarında idi. Kendimi onların nûrlarına gömülmüş buldum." buyurarak İbrâhîm Nehâî'nin hem ilim hem de ma'rifet, evliyâlık bakımından büyük bir zât olduğunu beyan etmişlerdir.

İbrâhîm Nehâ'î, Alkame'den, O da, Abdullah İbni Mes'ûddan rivâyette, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Benim dünyâ ile alâkam, süvarinin yaz gününde hayvan ile birlikte bir ağacın altında biraz istirahat edip, oradan ayrılması gibidir."

Bekâra sûresinin 224. âyetinin tefsîri sorulduğunda: "Allahü teâlâ; Bir kimse sıla-i rahm ya'nî akrabayı ziyâret yapmayacağına, onlara iyilik yapmayacağına ve dargın olan iki kişiyi barıştırmayacağına yemîn ederse, bu yemîni o kişiyi bu işlerden alıkoymasın, bu iyi işleri yapsın ve yemîn ettiği için de keffaretini versin." buyuruyor diye cevap verdi.

Namazda secdeye giderken dizleri ellerden evvel yere koymayı, secde-i sehvi namazda selâmdan sonra yapılacağını bildiren imamlardandır. Kadının, zevci, mahremi olmaksızın yolculuğa çıkmasının caiz olmadığını bildirmiştir.

İbrâhîm Nehâ'î hazretleri hadîste, bilhassa fıkhta büyük âlim ve müctehiddir. O fıkhını hem Hazreti Ali hem de Abdullah bin Mes'ûd (r.a.), hem de Hazreti Ömer'den almıştır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân, cild-1, sh. 25

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 270

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 177

4) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 80

5) El-A'lâm cild-1, sh. 80

6) Miftâh-üs-Se'âde cild-2, sh. 20, 22, 200

7) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 584

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1021

9) Tehzîb-ül-esmâ ve vel-lugâ cild-1, sh. 104

10) Fâideli Bilgiler sh. 16

İBRÂHİM TEYMÎ

(Bkz. Yezîd bin Şüreyk) (r.a.)

İKRİME BİN EBÎ CEHİL (r.a.)

Eshamı kiramdan. Neseb ve silsilesi; İkrime bin Ebî Cehil Amr bin Hişâm bin Mugîre bin Abdullah bin Amr bin Mahzûm el-Kureyşî el-Mahzûmî'dir. Ebû Cehlin oğludur. Önce İslâm'a büyük düşman iken Mekke'nin fethinden sonra müslüman oldu. Mekke'nin feth edildiği gün

öldürülmesi emir buyurulan altı kişiden biriydi. O gün Yemen'e kaçmak için gemiye bindi. Yolda fırtına çıkıp gemi batmak üzereyken "Kurtulursam Muhammed'in (s.a.v.) ayaklarına kapanacağım." diye niyet etti. Kurtulup, Yemen'e varınca müslüman oldu. Hanımı ve amcasının kızı olan Ümmî Hakîm, Mekke'nin feth edildiği gün îmân edip, kocası İkrime için de Peygamberimizden (s.a.v.) emân (af) almıştı. Yemen'e giderek İkrime'ye "İnsanların en üstünü, en halimi ve en kerîmi olan zât tarafından sana emân getirdim. "Senin için Resûlullah'tan (s.a.v.) emân istedim. Eshâbına "Allahü teâlâ'nın emânında olsun, kimse ona taarruz eylemesin" buyurdu diyerek kocası İkrime'yi müjdeledi. İkrime, hanımı ile Mekke'ye dönüp Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna geldi.

Resûl-i ekrem, İkrime'nin geldiğini görünce ridası olmadığı halde ona doğru gelerek ayakta karşıladı, kucaklaştılar. Sonra Resûl-i ekrem oturdular, İkrime ve hanımı da emir buyurunca oturdular. Zevcesinin yüzü kapalıydı. Bundan sonra İkrime Peygamberimize, zevcem benim için sizden emân aldığını söyledi. Bu sebeple geldim dedi. Resûl-i ekrem "Zevcen doğru söylemiş, sen emniyettesin" buyurdu. İkrime de "Yâ Resûlallah!. Önceki yaptıklarıma pişman oldum. Bana İslâmiyeti talim et dedi. Resûlullah efendimiz İslâmı talim ettiler. İkrime, Allahtan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allah'ın kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ediyorum diyerek müslüman oldu. Peygamber efendimiz de cenâb-ı Hakka duâ ederek onun için af ve mağfiret talebinde bulundu. Hazreti İkrime, müslüman olduktan sonra Resûl-i Ekrem ile beraber Medine'ye gitti- Orada yerleşti. Hicretin Onuncu yılında Resûlullah (s.a.v.) tarafından Hevazin'e zekât toplayıcı olarak gönderildi. Hazreti Peygamberin vefâtında İkrime (r.a.) hazretleri Yemen'in Tebâle şehrinde bulunuyordu. Bu sebeple Resûl-i Ekrem'in vefâtında Medine'de bulunamamıştı.

Hazreti Ebû Bekir, hicri onbirinci yılda Hazreti Ömer'i hac emiri olarak tayin etti. Ertesi sene de kendisi Umre yapmak için Mekke'ye gitti. Bu sırada İkrime bin Ebû Cehil, Hazreti Ebû Bekir'in evine giderek onunla birlikte babası Ebû Kuhafe'nin elini öptü. Eve girişleri sırasında Attab bin Useyd, Süheyl bin Amr, İkrime bin Ebî Cehil ve Haris bin Hişam, Hazreti Ebû Bekir'e: "Selâmün aleyküm ey halifet'ü Resûlillah" dediklerinde, Resûl-i ekremin ismi zikredilmesinden dolayı Hazreti Ebû Bekir ağlamıştır.

Hazreti Ebû Bekir devrinde İkrime (r.a.) bir ordu ile Yemame'de bulunan ve yalancı Peygamberlik dâvasına kalkışan Müseyleme'tül-Kezzab üzerine gönderildi. Fakat yardımcı kuvvetleri beklemeden Müseyleme'ye hücum edince mağlup oldu. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekir onu, önce Umman tarafında bulunan Huzeyfe'nin (r.a.) yanına yardımcı kuvvet alarak gönderdi." Burada vazîfesini yaptıktan sonra Mehre'ye yolladı. Mehre halkının İslâmiyeti kabûlü ile Hazreti İkrime ordusu ile birlikte Yemen'e gönderildi. Yemen'deki bütün mürtedleri ortadan kaldırdı. Daha sonra Medine'ye geri döndü. Bu defa Hazreti Ebû Bekir onu, bir ordu ile birlikte Suriye tarafına gönderdi. Burada Ecnadin'de Bizanslılarla savaştı. Bu savaşta ağır yaralandı. Sonra Medineye geri döndü. Daha sonra Yermük savaşına katıldı. Bu savaşta oğlu ile birlikte Hicrî 15 (m. 636) yılında şehid oldu. Ecnâdin muharebesinde şehîd olduğunu söyleyenler de vardır.

Hazreti İkrime'den hadîs rivâyet edilmemiş fakat, Eshâb-ı kirâm'dan bazıları onun müslüman oluşu ve harplerde gösterdiği kahramanlıklar hakkında birçok rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Hazreti İkrime, İslâmiyetle şereflenince çok samimi bir müslüman olmuştur. Bu samimiyetinin nişanesi olarak savaştan savaşa at sırtında yıldırım gibi koşmuştur. Cesâretli ve

çok iyi bir kumandandı. Müslümanlığa gönülden bağlanmıştı. İbn-i Ebî Müleyke hazretlerinin bildirdiğine göre, Kur'ân-ı kerîmi eline alınca önce alnına koyar sonra ağlamaya başlardı. Başka bir rivâyetde Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerinden Hazreti Huzeyfe şöyle anlatıyor: "Yermük muharebesinde idi. Çarpışmanın şiddeti geçmiş, ok ve mızrak darbeleri ile yaralanan müslümanlar düştükleri sıcak kumların üzerinde can vermeye başlamışlardı. Bu arada ben de, güç belâ kendimi toparlayarak, amcamın oğlunu aramaya başladım. Son anlarını yaşayan yaralıların arasında biraz dolaştıktan sonra, nihâyet aradığımı buldum. Fakat ne çare!... Bir kan seli içinde yatan amcamın oğlu, göz işâretleri ile bile zor konuşabiliyordu. Daha evvel hazırladığım su kırbasını göstererek dedim ki:

"Su istiyor musun?" Belli ki istiyordu. Çünkü dudakları hararetten âdeta kavrulmuştu. Göz işâreti ile de "Çabuk, halimi görmüyor musun?" der gibi bana bakıyordu Ben kırbanın ağzını açtım suyu kendisine doğru uzatırken biraz ötede yaralıların arasında Hazret-i İkrime'nin sesi duyuldu:

"Su! Su! Ne olur, bir tek damla olsun su!"

Amcamın oğlu Haris bu feryadı duyar duymaz göz ve kaş işâretleriyle suyu hemen Hazreti İkrime'ye götürmemi istedi. Kızgın kumların üzerinde yatan şehîdlerin aralarından koşa koşa Hazreti İkrime'ye yetiştim ve hemen kırbamı kendisine uzattım, İkrime hazretleri elini kırbaya uzatırken Hazreti Iyaş'ın iniltisi duyuldu.

"Ne olur bir damla su verin. Allah rızası için bir damla su!"

Bu feryadı duyan Hazreti İkrime, elini hemen geri çekerek suyu Iyaş'a götürmemi işâret etti. Suyu o da içmedi. Ben kırbayı alarak şehîdlerin arasından dolaşa dolaşa Hazreti Iyaş'a yetiştiğim zaman kendisinin son nefesinde kelime-i şehâdeti söylediğini duydum. Benim getirdiğim suyu gördü. Fakat vakit kalmamıştı... Başladığı Kelime-i Şehâdeti ancak bitirebildi. Derhal geri döndüm, koşa koşa Hazreti İkrime'nin yanına geldim; kırbayı uzatırken bir de ne göreyim! Onun da şehîd olduğunu müşâhede ettim. Bari dedim amcamın oğlu Hazreti Hâris'e yetiştireyim. Koşa koşa ona geldim, ne çare ki o da ateş gibi kumların üzerinde kavrula kavrula rûhunu teslim eylemişti.

Hayatımda bir çok hâdise ile karşılaştım. Fakat hiçbiri beni bu kadar duygulandırmadı. Aralarında akrabalık gibi bir bağ bulunmadığı halde, bunların birbirine karşı bu derece fedakâr ve şefkatli halleri gıpta ile baktığım en büyük îmân kuvveti tezahürü olarak hafızama adetâ nakşoldu!...

Hazreti İkrime şehîd olduğunda üzerinde 70'den fazla kılıç ve mızrak yarası vardı.

---

1) Vâkıdî, megâzî, cild-2, sh. 825

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 39, cild-5, sh. 444

3) El-İstiâb cild-3, sh. 148

4) El-İsâbe cild-2, sh. 496

5) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 28

İMRAN BİN HUSAYN (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Huzaa kabilesinin Kazb kolundandır. Hayber Savaşı'nda müslüman oldu. Ondan sonraki bütün savaşlarda Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanında ve hizmetinde

bulunmakla şereflendi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) kendilerini çok severdi. Eshâb-ı kiram içinde çok faziletlere sahipti. Fıkh ilminde üstün derecesi vardı. Duâsı kabûl olunan seçilmişlerdendir. Mekke'nin fethinde Huzaa kabilesinin sancağını taşıdı.

Hazreti Ömer halife olunca, Basra halkına İslâmiyeti öğretmek için İmrân bin Husayn'i (r.a.) gönderdi. Hasan-ı Basrî hazretleri kendisinden çok hadîs-i şerîf öğrenmiş ve yemîn ederek demiştir ki: "Basralılar için İmrân'dan daha hayırlı biri gelmemiştir." Muhammed bin Sîrîn buyurdu ki: "Resûlullah'ın (s.a.v.) Eshâbı arasında İmrân bin Husayn'dan üstünü az bulunur." Abdullah bin Amr kendisini Basra kadılığına tayin etti. Kâdılığı zamanında, iki kişi hüküm vermesi için kendisine geldi. Bunlardan birisi şahidini getirdi, diğeri getiremedi. Hüküm şahit getirenin lehine verildi. Şahit getiremiyen kimse bunu kabûl etmeyip "Bu karar bâtıldır" dedi. Hazreti İmrân bunun üzerine Abdullah bin Amr'den azlini isteyerek istifâ etti. İmrân bin Husayn midesinden rahatsızlanmış, ishale yakalanmıştı. Hastalandığı sıralarda karnının dağlanmasını tavsiye ettiler. O kabûl etmedi. Vefâtından iki sene önce çok ısrar ettiler. Dağlandı. "Dağlandık, fakat sıhhat ve afiyete kavuşamadık" derlerdi. Dağlanmadan önce melekleri görürdü. Dağlanınca melekleri göremez oldu. Sonra Allahü teâlâ'ya çok yalvardı. Tövbe etti. Yine görmeye başladı. Yakalandığı hastalığı sebebiyle ne oturabilir ne de ayakta durabilirdi. Kendisine hurma dallarından bir sedir yapmışlardı. Orada günlerini geçirir, Rabbini zikrederdi. Otuz sene bu hal devam etti. Mitraf ile kardeşi A'lâ, ziyâretine gittiler. Mitraf, onun bu hâlini görünce ağladı. Hazreti İmrân: "Niçin ağlıyorsunuz?" deyince, O da: "Senin haline ağlıyorum" diye cevap verdi. Hazreti İmrân: "Ağlama, ben ölünceye kadar da kimseye söyleme! Melekler benim ziyâretime gelip selâm veriyorlar. Meleklerin selâmını alıyor, onlarla konuşuyorum. Onların bu ziyâretlerinden fazlasıyla memnun oluyor, hasta olduğumdan dolayı verilen bu ni'metlere şükür ediyorum. Böyle bir hastalık halinde Melekleri gören bir kimse, bu dertlere râzı olmaz mı?" dedi. Hicrî 52 (m. 672) senesinde vefât etti.

Birgün İmrân bin Husayn'a birisi, "Bize yalnız Kur'ân'dan söyle" deyince "Ey ahmak! Kur'ân-ı kerîm'de namazların kaç rekât olduğunu bulabilir misin?" dedi.

Resûlullah'tan (s.a.v.) 120 hadîs-i şerîf nakletmiştir. Peygamber efendimizden işiterek bizzat rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları şunlardır:

Peygamber efendimiz, düşman askerleri ile karşılaştığı zaman en önce vuran o olurdu. Merhametden ayrılmamakla beraber harp meydanlarında insanların en şiddetlisi olurdu. Huneyn cenginde müşrikler Onu kuşattığı zaman atından inerek **"Ben Peygamberim, yalan yok. Ben Abdulmuttalibin oğlu Abdullah'ın oğluyum"** buyurarak düşmana saldırdı. O gün Ondan daha cesur ve daha metin kimse görmedim.

Birgün Peygamber efendimizin huzûruna Temimoğullarından bir grup gelmişti. Peygamberimizin onlara:

"Ey Temimoğulları; Size müjde olsun" buyurup; Onlara Mebde' ve Mead (mahlûkların yaratılışını ve kıyâmetin kopmasını) anlattı.

Temimoğulları: Bizi müjdeledin. Fakat biz devletin hazinesinden para istiyoruz diyerek, imân etmediler. Sonra Yemen halkından bir grup ziyârete geldiler. Peygamber efendimiz Yemenlilere:

"Ey Yemenliler! Temimoğulları madem ki kabûl etmek, istemediler. O hayır ve se'âdet müjdesini siz alınız!" buyurdu. Yemenliler de: "Kabûl ettik, yâ Resûlallah! Zaten biz huzûrunuza îmân etmek için gelmiştik" dediler.

Hazreti Peygamberimiz Onlara da Mebde' ve Mead'ı (Mahlûkatın yaratılışını ve kıyâmetin kopmasını) anlattıkları sırada bir kimse gelerek; "Yâ İmrân! Bindiğin deve, yularını sıyırarak kaçtı" dedi. Ben de devemi bulmak için hemen çıkıp baktım. Keşke deveyi bıraksaydım da Resûlullah'ın mübârek sözlerini dinlemek fırsatını kaçırmasaydım.

Birgün Peygamber efendimiz bana buyurdu ki: **"Yâ İmrân, sen de bilirsin ki biz seni çok severiz. Kızım Fâtıma-tüz-Zehrâ rahatsızmış. Eğer beraber gelirsen ziyâretine, hatırını sormağa gidelim."** Ben de "Anam, babam canım sana feda olsun Yâ Resûlallah gidelim," diye cevap verdim. Kalktım, beraberce Fâtıma-tüz-Zehrâ'nın (r.anha) evine geldik. Peygamber efendimiz kapıyı çaldı ve **"Esselâmü aleyküm Yâ Ehle Beyti"** diye selâm vererek içeri girdiler. Fâtıma-tüz-Zehrâ da: (r.anhâ) "Ve aleyküm selâm, sevgili babam Yâ Resûlallah! Buyurunuz." Peygamber efendimiz: **"Kızım, yanımda İmrân bin Husayn vardır, başını ört."** buyurdu. Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anha) "Babacığım seni hak Peygamber olarak gönderen Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, bu yün örtüden başka örtünecek bir şeyim yoktur." dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) de **"Kızım işte onunla örtün"** buyurdu. Hazreti Fâtıma (r.anha) "Ey Babacığım! Başımı örtsem vücudum, vücudumu örtsem başım açık kalır." dedi. Peygamberimiz de **"Bu örtüyü düz düzüne değil de, köşeleme, yani uzunlamasına ört ki, vücudunun her tarafını kaplasın"** buyurdular. Ben dışardan bu konuşmaları işittikçe gözlerimden yaş, ciğerlerimden kan geliyordu. Hazreti Fâtıma'nın dünyâya hiç bağlanmamasına gıpta ediyordum. Nihâyet Hazreti Fâtıma Sevgili Peygamberimizin tarifleri üzere güzelce başını bağlayıp örttükten sonra içeri girmeme izin verdiler. İçeride Peygamber efendimizin arkasında oturdum. Peygamberimiz **"Kızım, nasılsın, rahatsızlığın nasıl oldu?"** diye hatırlarını sordular. O da: "Babacığım, bu gece çok rahatsızdım. Sancıdan sabaha kadar uyuyamadım. Şimdi öyle bir haldeyim ki, bir lokma ekmek yemeğe bile takatim kalmadı. Açlıktan çok bitkinim" dedi. Bu söz üzerine Allahü teâlâ'nın sevgilisi, Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizin mübârek gözlerinden yaşlar boşandı. Buyurdular ki: **"Kızım sakın halinden şikâyet etme! Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki ben, yaratıkların en üstünü, Allahü, teâlâ'nın sevgilisi olduğum halde, üç gündür mideme bir lokma ekmek girmedi. Halbuki, Rabbimden istesem beni doyuncaya kadar yedirir. Fakat ümmetime ibret olması için geçici rızıkları, sonsuz rızıklar için feda ettim."** Sonra Mübârek elleriyle Hazreti Fâtıma'nın omuzlarını tutarak: **"Müjdeler olsun ey kızım, sen Cennet kadınlarının efendisisin!"** buyurdular. Hazreti Fâtıma da: "Firavn'ın hanımı Asiye ile Îsâ aleyhisselâmın annesi Hazreti Meryem'e ne diyeceksin babacığım?" dedi. Resûl-i Ekrem efendimiz **"Asiye, kendi kadın âleminin efendisidir. Meryem de kendi kadın âleminin efendisidir. Annen Hatice-tül-Kübrâ da kendi kadın Aleminin efendisidir. Sen de kendi kadınlık âleminin yücesisin. Sizler yüksek derece Cennetlerde öyle köşklerde bulunacaksınız ki, saf inciden yapılmış olup, orada insanın hoşlanmayacağı, insana üzüntü ve keder verecek, ağlatıp sızlatacak, dert, sıkıntı ve yorgunluk getirecek hiçbir şey yoktur. Hem sana tavsiye ederim ki, amcamoğlu Ali'nin getirdiği şeylere kanaat et ve işleri iyi idâre et. Öyle bil ki, ben seni dünyâ ve ahirette şerefli ve üstün bir zata vermişimdir"** buyurdular.

"Sizin hayırlı asrınız, benim içinde yaşadığım zamandır, sonra benimle yaşayanlara yakın olanlardır. Daha sonra onlara yakın olanlardır."

"Ben, (Mi'râc gecesi) **Cennet'de baktım da Cennet ehlinin çoğunun fakîrler olduğunu gördüm. Cehenneme baktım. Cehehnemdekilerin çoğunu da kadınların teşkil ettiğini gördüm."**

"Haya ancak, hayır getirir"

"Ey Eshâbım! Kur'ân-ı kerîm okutunuz. Kur'ân-ı kerîmin feyzi ile ihtiyâçlarınızı Allahü teâlâ'nın ihsân deryasından isteyiniz! Sizden sonra bir sınıf Kur'ân-ı kerîm okuyucuları gelecektir ki, bunlar, Allahü teâlâ'dan değil, insanlardan menfaat sağlamak için Kur'ân-ı kerîm okuyacaklardır."

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 3216

2) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-4, sh. 287

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 125

4) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 29

5) El-A'lâm cild-5, sh. 70

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 419, 639

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 354

KA'B BİN ZÜHEYR (r.a)

Eshâb-ı kiramdan meşhûr şâir. Künyesi Ebü'l Mudarreb'dir. Peygamberimizin (s.a.v.) şairlerinden olup, Kasîde-i Bürde denilen meşhûr şiirin sahibidir. Doğum tarihi bilinmemektedir. 6 (m. 645) senesinde Şam'da vefât etti. Babası meşhûr şair Züheyr bin Ebî Sülemî, annesi, Kebşe binti Ammar'dır.

Kâ'b bin Züheyr (r.a.) Müzeyne kabilesinden olup, onbir şâir yetiştiren bir aileye mensûbtu. Babası Züheyr bin Ebî Sülemi ve kardeşi Büceyr (r.a.) de şair idi. Kâ'b bin Züheyr'in babası hıristiyan ve yahudi âlimlerinin yanlanna gider onları dinlerdi. Onlardan âhir zamanda bir peygamber gönderileceğini işitmişti. Bir gece rü'yâsında gökten bir ip uzatıldığını o ipten tutmak için elini uzattığı halde yetişemediğini görmüştü. Bu rü'yâsının âhir zamanda gelecek olan Peygambere (s.a.v.) yetişemeyeceğine, ömrünün o gönderilmeden biteceğine işâret olduğunu anlamıştı. Fakat oğulları Kâ'b (r.a.) ve Büceyr'e (r.a.) âhır zaman Peygamberi gönderilince O'na îmân etmelerini vasıyyet etmiştir. Züheyr'in kendisi ve iki oğlu meşhûr şâir idiler.

Kâ'b bin Züheyr (r.a.) ve kardeşi Büceyr (r.a.), İslâmiyet gelince Peygamberimizle (s.a.v) görüşmek üzere Medine-i Münevvere'ye doğru yola çıkmışlardı. Ebrak-ul-Azzaf denilen yere geldiklerinde kardeşi Büceyr (r.a.), sen burada bekle, ben Medine'ye gidip, O Peygamberi (s.a.v.) bir göreyim, söylediklerini dinleyelim dedi. Büceyr (r.a.) Medine'ye gidince, Peygamberimiz (s.a.v.) ona, İslâmiyyeti anlattı ve müslüman olmasını söyledi. O da hemen kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu.

Kâ'b bin Züheyr (r.a) kardeşi Büceyr'in (r.a.) müslüman olduğunu öğrenince ona çok kızdı. Bunu dile getiren bir şiir yazdı. Şiirinde Peygamberimize (s.a.v.) ve İslâmiyete karşı hoş olmayan sözler söylemişti. Kardeşi Büceyr (r.a.) buna tahammül edemeyip, durumu Peygamberimize (s.a.v.) arz etti. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Kâ'b'a kim rastlarsa O'nu öldürsün"** buyurmuştu. Kardeşi Büceyr (r.a.) Kâ'b'a (r.a.) bir mektûb yazarak gönderdi. Burada "Başının çaresine bak!" diye yazarak durumu bildirdi. Kâ'b'ın (r.a.) yazdığı zemmedici

(kötüleyici) şiire karşılık bir de şiir yazdı. Bu şiirinden bir bölümünün tercümesi şöyledir: "Ey Kâ'b! Kabûl etmeyip, yerdiğin bu İslâm dininden daha gerçek ve daha sağlam bir din olamaz, var mı sende? Kurtulmak istiyorsan putları bırak, bir olan Allaha îmân et, müslüman ol ki, kurtulabilesin! Kıyâmet gününde kaçılamayacak olan Cehennem ateşinden, müslüman olup, îmân edenlerden başkası kurtulamayacaktır. Büceyr (r.a.) kardeşi Kâ'b'a (r.a.) yazdığı mektûbun bir kısmında da şöyle yazmıştı:

"Resûlullah'ı (s.a.v.) şiir yazarak hicvedip üzen, Mekkelilerden bazıları öldürüldü. Kureyş şairlerinden sağ kalan İbn-i Zibâ'ra ve Hubeyre bin Ebî Vehbise başlarını alıp kaçtılar. Eğer sağ kalmak istiyorsan acele Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına gel. O, yaptığına pişman olup, tövbe ederek yanına gelen kimseyi öldürmez. Böyle tövbe ederek, gelip müslüman olanların hepsini kabûl etti."

Bu mektûbumu alır almaz müslüman ol ve hemen buraya gel! Eğer bu dediğimi, yapmayacak olursan, yeryüzünde başını al nereye gideceksen git..."

Kâ'b bin Züheyr (r.a.) kardeşi Büceyr'in (r.a.) mektûbunu alınca sanki yer yüzü ona dar gelmişti. Zaten kabilesi arasında bulunan düşmanları onun için "O artık öldürülmüş demektir!" diyerek dedikodu yayıyorlardı. Kâ'b bin Züheyr (r.a.) bu durum karşısında derin derin düşünmeye başladı. Yavaş yavaş gönlü aydınlanıyordu. Nihâyet müslüman olmaya karar verdi. Medine yoluna düştü. Peygamber efendimizi (s.a.v.) medheden ve kendisinin de tövbe edip, müslüman olduğunu bildiren uzun bir şiir yazdı. Medine'ye varınca Cüheynî kabilesinden olan bir dostunun evine gizlice gidip, misâfir oldu. Ertesi gün sabah namazında misâfir olduğu kişi onu Peygamberimizin (s.a.v.) yanına götürdü. Peygamberimiz (s.a.v.) o sırada Eshâb-ı kiram arasında idi. Eshâb-ı kiram etrâfını sarmış sohbetini dinliyorlardı. Kâ'b bin Züheyr (r.a.) devesini mescidin önüne çöktürüp içeri girdi. Peygamberimizin (s.a.v.) yanına yaklaşıp, kendini tanıtmadan "Yâ Resûlallah (s.a.v.) Kâ'b bin Züheyr yaptıklarına pişman ve müslüman olarak aman dilemeye gelmiş bulunuyor. Ben onu sana getirsem aman verip, müslüman olmasını kabûl eder misiniz?" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Evet"** buyurdu. Bunun üzerine "Şehâdet ederim ki, Allahtan başka ilâh yoktur. Sen de O'nun Resûlüsün!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Sen kimsin"** dedi. O da "Ben Kâ'b bin Züheyr'im" dedi... Eshâb-ı kiram, onun Kâ'b bin Züheyr (r.a.) olduğunu anlayınca Ensârdan biri ayağa kalkıp "Yâ Resûlallah (s.a.v.) müsaade et boynunu vurayım!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Vazgeç ondan! O içinde bulunduğu halden pişman ve hakka dönmüş olarak gelmiştir"** buyurdu. Bu sırada Kâ'b bin Züheyr (r.a.) müslüman olduğunu bildiren, bir kasîde okumaya başladı. Bu kasîdesinde uzun bir girişten sonra asıl mevzûya geçip, müslüman olduğunu, tövbe ettiğini ve af dilediğini dile getirdi. Son kısmında da Peygamberimizi (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramı metheden beyitleri okudu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Kâ'b bin Züheyr (r.a.) "Banet süâdü; Sevgili uzaklaştı" sözleriyle başlayan bu kasîdesini beğenip, çok memnun oldu. Onu afv etti. Bürdesini (hırkasını) çıkarıp, onun omuzlarına koydu. Bu sebeple Kâ'b bin Züheyr'in kasîdesi, "Kasîde-i Bürde" ismi ile meşhûr olmuştur. Bu kasîdenin birçok şerhleri (açıklamaları) vardır. Resûlullah'ın (s.a.v.) hediye ettiği bu hırka, Hazreti Muâviye tarafından Kâ'b bin Züheyr'in (r.a.) varislerinden satın alınıp muhafaza edilmiştir. Sırasıyla Emevilere, onlardan Abbasîlere, daha sonra da Mısır'ın fethinde Mekke Şerîfi tarafından diğer kutsal emanetler ile birlikte Yavuz Sultan Selim Han'a teslim edilmiştir. Günümüze kadar korunan bu harka, "Hırka-i Se'âdet" ismi ile meşhûr olmuştur. Bugün hâlâ İstanbul'da Topkapı Müzesinde "Hırka-i Se'âdet" odasında muhafaza edilmektedir.

Hırka-i Se'âdet, 1,24 boyunda geniş kollu olup, siyah yünlü kumaştan yapılmıştır. İçi krem renkli yünlü kumaş ile kaplıdır. Önünde, sağ tarafında ve sağ kolunda birer parça eksiklik vardır. Bohçalara sarılı olarak üstten çifte kapaklı altın bir çekmece içindedir. Bu çekmece de ayrıca bohçalara sarılmış olarak altından büyük bir sandukaya konulmuştur. Bu çekmece ve sanduka Sultan Abdulazîz Han tarafından yapılmıştır. Daha önceden de Osmanlı Sultanları tarafından bu şekilde çekmece ve sandukalar yapılarak muhafaza edilmiştir. Hırka-i Se'âdetin içinde bulunduğu Sanduka üzerinde "Lâ ilahe illallah ve mâ erselnâke illâ rahmeten lilâlemîn. Lâ ilahe illallah el-Melik-ül-Hakk-ül-Mübîn. Muhammedün Resûlullah, es-Sâdık-ul-Va'dü'l Emîn" yazılıdır.

Osmanlılar zamanında Mukaddes emanetlerin ziyâreti muayyen bir merasim ile yapılırdı. Her yıl Ramazan ayının onikinci günü Hırka-i Se'âdet'in içinde bulunduğu sanduka "Revan" odasına nakil edilir, umûmî bir temizlik yapılır, bu arada duvarlar gülsuyu ile yıkanır, Od ağacı ve buhurlar yakılır, dairenin direkleri cilâlanırdı. Ramazanın on beşinci günü devlet ileri gelenleri, âlimler, Yeniçeri ve Sipâhi ağaları, Babüssaade önünde öğleden önce toplanırlardı. Sadrazam, Ayasofya Câmii'nde Şeyhülislâm ile birlikte namaz kıldıktan sonra, alay ile arz odasına gelirlerdi. Padişah ile maiyetindekiler de Hırka-i Se'âdet dairesine geldikten, sonra, Sultanda bulunan altın anahtar ile büyük sanduka açılır ve yeşil ipek kadifeden som sırmalı ve ince işlemeli ve yedi bohçaya sarılı altından yapılmış çekmeceyi de padişahta bulunan altın bir anahtar ile açmak sûretiyle Hırka-i Se'âdet ortaya çıkarılmış olurdu. Bu işler yapılırken, Pâdişah'ın birinci ve ikinci imamları ile has oda imamı ve ayrıca güzel sesli müezzinler Kur'ân-ı kerîm okurlardı. Önce Padişah, sonra işâret ettiği kimseler sıra ile Hırka-i Se'âdet'e yüzlerini ve gözlerini sürerlerdi. Padişah, üzerinde bir kıt'a yazılı bulunan tülbentleri Hırka-i Se'âdet'e sürüp ziyârete gelenlere dağıtırdı. Merasim bittikten sonra sandukayı padişahın kendisi kilitlerdi.

Hicretin 26. yılında vefât eden Kâ'b bin Züheyr'in Fransızca, İtalyanca ve diğer dillere çevrilen Kasîde-i Bürdesi'nden başka diğer kasidelerini ve şiirlerini içine alan bir de dîvânı vardır. Divânı, Ebî Saîd Şükrü tarafından "Şerh-i divân-ı Kâ'b İbn-i Züheyr" adıyla şerh edilmiştir. Fuat Bostanî tarafından da divanı ve kendisi hakkında "Kâ'b bin Züheyr" adlı bir kitap yazmıştır.

Kâ'b bin Züheyr'in (r.a.) Kasîde-i Bürde adlı bu meşhûr kasîdesinin bir bölümünün tercümesi şöyledir."

"Yardımını umduğum her dost bana, senden yüz çevirdim seni teselli edemem dedi..

Ben de onlara çekilin yolumdan Allahü teâlâ'nın takdîr ettiği herşey elbette olacaktır, dedim... Her insan bir gün mutlaka tabut üzerinde taşınacak (ölecek)... Özür beyan ederek Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna geldim... Onun affetmesi en çok umulan şeydir... O'nun huzûrunda özür kabûl edilir. Bana merhamet et beni affet Yâ Resûlallah (s.a.v.)... Şüphesiz ki, Resûlullah (s.a.v.) Allah'ın keskin kılıçlarından yalın bir kılıç ve hidâyet saçan bir nûrdur..."

---

1) El-A'lâm cild-5, sh 226

2) El-İsâbe cild-3, sh. 295

3) El-İstiâb cild-3, sh. 297

4) Eş-Şiir ve-ş-Şuarâ sh. 61

5) Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 3867

KA'B-ÜL-AHBÂR (r.a.)

Tâbiîn'in tanınmışlarından. Rivâyeti çok olan bir zâtdır. Müslüman olmadan önce, yahûdi âlimlerinin büyüklerinden idi. Künyesi Ebû İshâk'tır. Resûlullahın (s.a.v.) zamanına yetişti. Ancak bu sırada müslüman olma ni'metine kavuşamadı. Bir rivâyete göre, İslâmiyyetle şereflenmek üzere, Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna çıkmak için hazırlanmıştı. Fakat Resûlullah (s.a.v.)'in vefâtını ve bazı Arapların irtidâdını (dinden çıkışlarını) duyunca geri döndü.

Hazreti Ömer zamanında müslüman olduğu söylenir. Yemen'de doğdu. Hazreti Ömer'in hilâfeti zamanında Medine-i Münevvere'ye geldi. Humus'ta yerleşti. Burada Hazreti Osman zamanında 32 (m. 652) târihinde vefât etti. Vefâtı hakkında başka târihler de söylenmiştir.

Kâ'b-ül-Ahbâr (r.a.) buyurur ki:

"Allahü teâlâ, mü'min kulunu sevdiği zaman, Cennette onun derecesini yükseltmek için, dünyâyı ondan uzaklaştırır. Kâfir kuluna gazâb ettiği zaman, onu dünyâda rahat kılıp, sevindirir. Böylece onu Cehennemin aşağı derecelerine düşürür."

"Fakîr kimseler, ihtiyâçları için Allahü teâlâya yalvardıklarında, onlara: (Size müjdeler olsun, üzülmeyiniz. Çünkü siz zenginlerden üstünsünüz. Kıyâmet günü Cennete onlardan önce, sizler gireceksiniz.)"

"Peygamberler (a.s.) bir şeye muhtaç oldukları ve bir belâya uğradıkları zaman, sıkıntısız oldukları zamankinden daha sevinçli ve rahat olurlardı. Rahata kavuştukları zaman, bir günâh işlemiş olabileceklerini düşünürlerdi."

"Kim zenginlere ve mal sahiblerine boyun eğerse, dîni de boyun eğer, böylece dînine zarar gelir."

"Dünyadan ancak Allahü teâlânın takdîr ettiği kadar ele geçer. Ancak kulun sebeplere yapışıp, çalışması gerekir. Böyle yaparsa, emre uymuş olur."

"Allahü teâlânın korkusundan gözyaşı döken kimseyi Cehennem ateşi yakmaz." "Allahü teâlâya yemîn ederim ki Allahü teâlânın korkusundan gözyaşlarımın yanaklarıma akmasını, altından bir dağı sadaka olarak vermekten, daha çok severim."

"Evlerinizi Allahü teâlâyı anmak sûretiyle nurlandırınız. Evlerinizi onda namaz kılarak, nasiplendiriniz. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, böyle yapanlar gök ehli arasında tanınırlar. Gök ehli, "Falan oğlu falan evini, Allahü teâlâyı anarak süslüyor" derler."

"Sükût iyi bir huydur. Çünkü, verâ (şüphelilerden kaçınma) ve günahların azlığına güzel bir vesîle (çâre, yol)'dir."

"Allahü teâlâ, yersiz güleni, bir ideâli, maksadı olmadan yola çıkanı sevmez."

"Hikmetli söz, müslümanın kaybolmuş malı gibidir."

"İdârecinin iyi olmasıyla halk da iyi, kötü olmasıyla, onlar da kötü olurlar."

"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden biri doğuda, Cehennem ateşi de batıda olsa, sonra Cehennem ona gösterilse, ateşinin sıcaklığına asla dayanamazdı. Ey insanlar! Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmak daha kolaydır. Bu yüzden Allahü teâlâya itaat ediniz.. Bu ateşe düşmeyiniz. Çünkü dayanamazsınız."

"Cehennemde dört köprü vardır. Birincisinde, akrabası ile münasebeti kesenler, ikincisinde, üzerinde borç bulunanlar, üçüncüsünde taşkınlık ve azgınlık yapanlar. Dördüncüsünde, zulüm edenler oturur."

"Kim, âhiret şerefine kavuşmak isterse, Allahü teâlânın büyüklüğünü ve kudretini tefekkür etsin (düşünsün). Böyle yaparsa âlim olur. Günlük rızkına râzı olursa başkasına ihtiyâç duymaz. Hatalarını hatırlayıp, düşündüğü zaman, çok ağlasın, Cehennem denizlerini söndürür."

"Âlim mü'min, şeytana karşı daha sert ve güçlüdür."

"Cahil kimseler, ilimle birbirlerine karşı öğünürler. Onların ilimden nasîbi sadece övünmeleridir."

"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, su kiri giderdiği gibi, beş vakit namaz da günahları giderir."

"Ne mutlu evlerini mescid yapanlara. Mescidler, takvâ sahiblerinin (haramlardan, günahlardan sakınanların) evleridir. Allahü teâlâ, namazını, orucunu ve zekâtını gizleyen kulları ile, meleklerine övünür."

"Eğer sizden biriniz, iki rekât nafile namazın sevâbını bilse idi, onu dağlardan daha büyük görürdü. Farz namazlara gelince, artık onun sevâbını ifade etmek (açıklamak) mümkün değildir."

Lokman Hakîm, oğluna şöyle nasihâtta bulundu: "Ey Oğul! Namazını kıl! Çünkü, namazın dindeki durumu, bir binanın direği gibidir. Eğer direkler düzgün ve sağlam olursa o evden faide görülür. Yoksa o evin faydası olmaz. Güzel edebe de çok sarıl. Ey oğul, Allahü teâlânın sana verdiği şeylerden tasadduk et (hayra ver). O zaman Allahü teâlâ sana lütuf ve bağışını arttırır. Sana gazâb etmez. Fakîr komşuna, yoksula, köleye, esîre, korkana merhamet et. Yetime yakın ol ve onun başını okşa. Çünkü sen, Allahü teâlânın kullarına acırsan, Allahü teâlâ da sana acır. Melekler, gökten, sizin gökteki yıldızlara baktığınız gibi, gece namaz kılanlara bakarlar."

"Bir takım kimseler vardır ki, Allahü teâlâ, meleklerine onları örnek ve nümûne gösterir. Onlar: Allahü teâlânın rızası için savaşan, savaşta ön safta olanlar, nafile namazlarını gizleyen, nafile orucunu gizli tutan, sadakayı gizli veren, gizlenmesi gereken her gizli ameli gizleyenlerdir."

"Ölümü gerçekten tanımış bir kimseye, dünyâ belâ ve musibetleri, dert ve sıkıntıları çok hafif gelir."

"Cennette ağlayan bir adam bulunur. Ona niçin ağlıyorsun denir. O şöyle cevap verir. Ben Allahü teâlânın yolunda öldürüldüm. Şehîdlik o kadar güzel ki, tekrar dünyâya döndürülüp, üç defa daha şehîd olmayı arzu ediyorum. Fakat daha fazla şehîd olamadığım için ağlıyorum."

Biri gelip, Ka'b-ül-Ahbâr hazretlerine "İlâcı, tedâvisi olmayan hastalık nedir?" diye sordu. Cevabında (ölümdür) buyurdular.

"Âhir zamanda öyle âlimler gelecek ki, herkesi zühde (şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terk etmek) davet edecekler. Fakat kendileri zühdden uzak olacaklar, insanları korkutacaklar, fakat, kendilerinde korkudan hiçbir iz bulunmayacak, insanların makam mevki sahiplerinden uzak kalmalarını isteyecekler, fakat kendileri onlardan ayrılmayacaklar, sözleri ile dünyâyı kötüleyecekler, fakat zenginlere yaklaşacaklar, yoksul ve fakirlerden uzak kalacaklar. Kadınların erkeklere karşı gelmesi gibi, bildiklerine aykırı hareket edecekler,

yakınlarını başkalarının yanında görseler, darılacaklardır. Böyle âlimler, kötü ve Allahü teâlânın sevmediği âlimlerdir."

"Kuşlar ve yerde bulunan haşereler, Cum'a günü buluşurlar, birbirlerine selâm vererek bugün iyi gündür derler."

"Uyuyacağın zaman sağ tarafa ve kıbleye dönmüş olarak, yatılır. Çünkü, uyku bir çeşit ölümdür."

"İlim meclisinde bulunmanın sevâbı çoktur, insanlar buralarda bulunmanın değerini bilmiyorlar. Eğer böyle toplantılardaki sevâbı bilmiş olsalardı, oraya girmek için birbirlerini öldürmeğe kalkışırlardı. Herkes işini gücünü bırakıp oraya koşardı."

"Şöyle duydum: Sâlih insan kabre konur. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi amelleri etrâfını sarar. Azâb melekleri geldiğinde karşılarına namaz çıkar. Onlara, "Bu şahıs, ayakları ile Allahü teâlânın huzûrunda durdu, namaz kıldı. Buna azâb edemezsiniz.". Sonra baş tarafından gelirler, bu defa, oruç karşılarına çıkar, "Bu baş, Allah için oruç tuttu, burada azâb edemezsiniz", der. Vücudun diğer kısımlarına gittiklerinde, hac ve cihad gibi ibâdetler karşılarına çıkarlar. Ellerine geldiklerinde eller "Allahü teâlânın rızâsı için bu eller sadaka vermiştir. Onun için azâb edemezsiniz" derler. Bütün bu durum karşısında azâb melekleri "Madem ki, dünyâda sâlih ve temiz bir kişi olarak yaşadın, güzel bir şekilde öldün, burada müsterih ol, rahat yat" derler. Sonra rahmet melekleri gelir Cennetten ışık, yatak ve giyecek getirirler. Kabrini gözün görebildiği kadar genişletirler. Kabrini aydınlatırlar. Kıyâmete kadar kabri aydınlık kalır."

"Hanımının eziyet ve sıkıntı vermesine sabreden kimseye, Allahü teâlâ, Eyyûb (a.s.)'a verilen sevâbtan verir."

"İnsanlardan gelen sıkıntılara sabretmiyen, onlara karşılık vermeyi terk etmiyen kimse sabırlı sayılmaz."

---

1) Makâlât-ı Kevserî sh. 36

2) El-A'lâm cild-5, sh. 228

3) Tezkîret-ül-huffâz cild-1, sh. 49

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 264; cild-6, sh. 3

5) El-İsâbe cild-3, sh. 315

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1026

KADI ŞÜREYH (r.a.)

Tabiînin büyüklerinden. Künyesi Ebû Umeyye'dir. 79 (m. 713)'de vefât ettiği rivâyet edilir. Babasının ismi Hâni idi. Hâni, kabilesi nâmına elçi olarak Medine'ye gelmişti. Resûlullah'ı görünce müslüman oldu. Resûlullah (s.a.v.) ona Ebû Şüreyh ismini vermiştir. Kinde kabilesindendir. Kâdı Şüreyh'in sahabilerden olduğuna dair rivâyetler varsa da doğrusu Tabiînden olduğudur.

Hazreti Ömer, Hazreti Ali ve İbn-i Mes'ûd'dan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Şa'bî, Nehâî, Abdülazîz bin Refî, Muhammed bin Sîrîn ve başkaları da ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kırk yaşında, Hazreti Ömer tarafından Kûfe'ye kadı (hakim) yapıldı. Hadîs ve fıkıh ilminde büyük âlimdi. Basra'da bir sene kadar kadılık yaptı. Sonra, Hazreti Osman, Hazreti Ali,

Hazreti Muâviye ve sonrakiler tarafından da Kûfe kadılığında bırakılmıştır. Aralıksız 60 seneden fazla kadılık yaptığı bildirilir. Hüküm verme konusunda çok bilgili ve pek âdil idi. Haccâc kendisini kadı yapmak istedi ise de kabûl etmemiştir. Yetmişdokuz senesinde (m. 698) yüzyirmi yaşının üzerinde iken vefât etti.

Kâdı Şüreyh hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler.

Hazreti Ali zırhını kaybetmişti. Onu aradı, fakat bulamamış, Kûfe'ye gelmişti. Zırhını bir yahudinin elinde gördü. Hazreti Ali yahudiye, "Ey yahudi! Bu zırh benimdir. Onu ne sattım, ne de kimseye verdim. Sende nasıl oluyor?" buyurdu. Yahudi de hayır bu, benim zırhım diye cevap verdi. O zaman Hazreti Ali, gel kadıya gidelim buyurdu. İkisi beraber Kâdı Şüreyh'in yanına gittiler. Hazreti Ali, Şüreyh'in yanına oturdu. Yahudi ise Şüreyh hazretlerinin karşısına oturdu. Hazreti Ali buyurdu ki: "Eğer hasmım (mahkemelik olduğum şahıs) zımmî (gayri müslim vatandaş) değil de, müslüman olsaydı, mecliste onunla beraber otururdum. Bu zımmî ile beraber oturmayışımın sebebi şu: Resûlullah'dan (s.a.v.) işittim. Buyurdular ki: **"Allahü teâlâ, onları aşağıladığı gibi, siz de onları aşağılayınız, hor ve hakîr tutunuz."** Diğer bir rivâyette! Eğer mahkemelik olduğum kişi, müslüman olsaydı, onunla yanyana otururdum. Fakat Resûlullah'dan (s.a.v.) işittim: **"Bir mecliste onlarla yanyana, eşit olarak oturmayınız. Onları en dar yerlere sıkıştırınız. Eğer size söverlerse, onlara vurunuz. Onlar da size vururlarsa, öldürünüz"** buyurdular. Kâdı Şüreyh dedi ki: "Ey mü'minlerin emiri! Buyurun. Konuşun. Hazreti Ali: "Yahudinin elindeki zırh benim. Onu birisine ne bağışladım ve ne de sattım. Şüreyh "Ey yahudi, sen ne dersin?" Yahudi: "Bu zırh benim ve şimdi de benim elimdedir." Şüreyh: Ey mü'minlerin emiri! Delîl gösteriniz. Hazreti Ali: Âzâdlı kölem Kanber ve oğlum Hasan, o zırhın benim olduğuna şahiddirler. Şüreyh hazretleri: Oğulun babaya şahidlik etmesi caiz değildir. Hem Cennetlik bir kişinin şahitliği de caiz olmaz. Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki **"Hasan ve Hüseyin Cennetlik gençlerin efendileridir."** Bu konuşmaları dinleyen yahudi: Mü'minlerin emiri beni kendi hakimine götürdü. Ancak hakimi onun aleyhine hüküm verdi. Böyle bir adâleti ancak hak bir dine inananlar yapabilir dedi ve şehâdet kelimesini **"Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh"** (Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, Peygamberidir.) söyleyerek, müslüman oldu. Sonra şöyle dedi: Ey mü'minlerin emiri, bu zırh senin zırhındır. Senin devenden düşmüştü de, onu ben almıştım, dedi. Sonra Hazreti Ali, Nehrevan'a Haricîlerin üzerine giderken bu zat da onunla beraber gitti. Orada şehîd oldu.

Kâdı Şüreyh hazretleri Hazreti Ömer'den rivâyet ettiği, hadîs-i şerîfte; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Bir genç, dünyâ lezzetini ve oyununu bırakır, gençliğine rağmen Allahü teâlâya tâate** (beğendiği şeylere) yönelirse, Allahü teâlâ, ona yetmiş iki sıddîk sevâbı verir. Sonra şöyle buyurur: "Ey şehvetini (nefsinin arzu ve isteklerini) benim rızam için terk edip, gençliğini benim beğendiğim işlerde harcayan genç! Sen, benim yanımda meleklerimden birisi gibisin."

Hazreti Ömer'den bildiriyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Ey Âişe! Dinlerini parça parça edip, doğru yoldan ayrılanlar, bid'at ve heva (nefsinin arzu ve istekleri) sahibleri, bu ümmetin sapıklarıdır. Yâ Âişe, her günah sahibi için tevbe vardır. Ancak, bid'at ve heva sahibleri, benden uzaktır, ben de onlardan uzağım."

Kâdı Şüreyh (r.a.) buyuruyor ki Kûfe çarşısında Hazreti Ali ile beraber idik. Etrâfındakilere bir şeyler anlatan bir vaizin yanına vardık. Orada durduk. Hazreti Ali vaize: "Sana bir şey

soracağım. Bakalım bu suâlin içinden çıkabilecek misin." buyurdu. Vaiz, "Buyurun, Ey Mü'minlerin Emîri, istediğinizi sorun" dedi. Hazreti Ali, "Îmânın devamı ve yerleşmesi ve silinip yok olması nelerle olur." diye sordu. Vaiz bu soruya şöyle cevap verdi: îmânın kuvvetlenip, devam etmesi, vera' (şüphelilerden kaçınmak), yok olması da tama' (dünyâ lezzetlerini haram yollardan aramakla) ile olur. Hazreti Ali bu cevaptan memnun oldu.

Kâdı Şüreyh hazretlerine, bu kadar çok ilmi nasıl elde ettin, diye sorduklarında: "Âlimlerle görüşerek elde ettim. Birbirimizden karşılıklı istifâde ettik" buyurmuştur. Kâdı Şüreyh hazretleri ayağından rahatsız idi. Üzerine bal sürdü. Sonra güneşte oturdu. Yanına ziyâretçiler geldi. Dediler ki: Kendini nasıl buluyorsun? Kâdı Şüreyh iyiyim, dedi. Ziyâretçiler ayağını bir de tabibe gösterseydin dediler. "Gösterdim" dedi. Tabib ne söyledi, dediler. İyi olacağını söyledi, dedi.

"Zalimler cezalarını, mazlûmlar da Allahü teâlâdan yardım beklerler."

---

1) Vefeyât-ül-a'yan, cild-2, sh. 460

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-6, sh. 131

3) Hilyet-ül-Evliyâ, cild-4, sh. 172

4) Tezkiret-ül-Huffâz, cild-1, sh. 59

5) İkd-ul-ferîd, cild-1, sh. 89

6) El-A'lâm, cild-3, sh. 161

7) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 85

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1074

9) Eshâb-ı Kirâm, sh. 355

KATÂDE BİN NU'MAN (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Evs kabilesinden ve Ensârın ileri gelenlerindendir. Ebû Ömer, Ebû Abdullah künyeleri vardır. Hazreti Katâde 24 (m. 644) târihinde 65 yaşında vefât etti. Namazını Hazreti Ömer kıldırdı. Evs kabilesinin Zafer kolundandır. Ebû Saîd el-Hudrî'nin kardeşidir. Anneleri, Enîse binti Kays en-Neccârî'dir. Nesli, torunları olan Âsım bin Ömer bin Katâde ve Ya'kub Ömer ile sona erdi. Âsım bin Ömer siyer ve başka ilimlerde âlim idi. Hazreti Katâde meşhûr hadîs âlimlerinden Âsım bin Amr bin Katâde'nin dedesidir. Dedesi, Resûlullah (s.a.v.) efendimizle tanışmış ve müslüman olmuştur.

Akabe, Bedir, Uhud ve diğer savaşlarda bulundu. Eshâb-ı kiramdan Câbir bin Abdullah şöyle bildiriyor: "Uhud harbi sırasında Muhammed aleyhisselâma hücum eden müşriklere karşı vücudunu siper eden Katâde'nin gözüne bir ok isâbet ederek gözü çıkmıştı. Gözünü eline alarak Peygamberimizin (s.a.v.) huzûruna gelip: "Yâ Resûlallah! Benim çok sevdiğim bir hanımım var. Beni bu halde görürse hoş karşılamayabilir." deyince, Peygamberimiz (s.a.v.) Katâde hazretlerinin elinden gözü alıp çıktığı yere koydu, eskisi gibi sağlam oldu. Peygamberimizin mû'cizesiyle görmeye başladı. Hatta bu gözü diğer gözünden daha iyi görürdü. İmâm-ı Âzam hazretleri, Peygamberimizi medhetmek için yazdığı bir şiirinde bu hâdiseyi şöyle yazmıştır: "Mû'cizenle geri getirdin. Katâde'nin gözünü" Mekke'nin feth edildiği gün, kabilesinin Benî Zafer kolunun bayrağı Hazreti Katâde'nin elinde idi.

Katâde hazretleri bir gece karanlıkta yatsı namazına giderken yolda Peygamberimize rastladı. Peygamberimiz, O'na, "Katâde, sen misin?" diye sordu. Katâde de, (Evet, Yâ

Resûlallah, dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) "Dönüşte bana uğra!" buyurdu. Namazdan sonra uğradığında Peygamberimiz (s.a.v.) O'na bir hurma dalı verdi. O günden sonra Katâde hazretleri gece bir yere giderken yanında o hurma dalını taşıyınca ondan etrâfa ışık yayılır, çevresini aydınlatırdı.

Buyurdular ki; "Size, hastalığınızı teşhis ettirip, tedâvi çarelerini bulduran Kur'ân-ı kerîmdir. Hastalığınızın sebebi günah işlemeniz, tedâvisi ise, tevbe ve istiğfardır."

"Kabir azâbı üç şeyden meydana gelir. Bunun üçte biri gıybet, diğer üçte biri nemime (söz taşıma), diğer üçte biri de idrardan sakınmamaktır." "Elbise, servet, güzellik ve ilim gibi ni'metler kendisine verilip de tevâzu etmesini bilmeyenlerin bu varlıkları kıyâmet günü kendilerine vebaldir."

Bizzat Peygamber efendimizden işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler.

"Kurban etini yiyiniz veya bekletiniz. Onu satmayınız."

"Allahım! Mukadderatımın hayırlısını ve bu ayın hakkımızda hayırlı olmasını senden diler ve mahşer gününün dehşetinden sana sığınırım."

"Allahü teâlâ gönderdiği her Peygamberi güzel sesli göndermiştir."

"Kıyâmet günü insanların en büyük hatada olanları, dünyâda en çok bâtıla dalanlardır."

---

1) El-A'lâm, cild-5, sh. 189

2) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga, cild-2, sh. 58

3) Sıfat-üs-safve, cild-1, sh. 183

4) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-8, sh. 357

5) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-4, sh. 15, cild-6, sh. 384

MESRÛK BİN EL-ECDÂ (r.a.)

Tabiînden meşhûr fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi Mesrûk bin El-Ecdâ bin Mâlik bin Umeyy bin Abdullah bin Mûrr El-Hemedânî El-Vedâî' El-Kûfî olup, künyesi Ebû Âişe'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Hazreti Ali zamanında 63 (m. 683)'de şehîd oldu. Çok âbid (ibadet eden) bir zât olup sika (güvenilir, sağlam) âlimlerdendir. Aslen Yemenli'dir. Hazreti Ebû Bekir zamanında Medine-i Münevvere'ye geldi. Daha sonra Kûfe'ye yerleşti. Kadisiye savaşına katıldı ve bu savaşta yaralandı. Hissesine de bir câriye düştü. Geçimini Fırat nehrinden su getirip satmakla temin ederdi. Hazreti Ömer ile karşılaştığı zaman Hazreti Ömer "İsmin nedir?" diye sordu, "Mesrûk bin El-Ecdâ" diye cevap verdi. Hazreti Ömer "Ecdâ" şeytandır. Sen Mesrûk bin Abdurrahmân'sın buyurdu. Bundan sonra bu isimle tanındı. Ecdâ' lügatta, çekişip, kötü söz söyliyen mânâsına gelmektedir.

Hazreti Mesrûk; Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Hazreti Muâz İbni Cebel, Habbâb bin Eret, İbni Mes'ûd, Ubeyy bin Ka'b, Mugîre bin Şu'be, Zeyd bin Sabit, İbni Ömer, İbni Amr, Ma'kil bin Sinân ve Hazreti Âişe, Ümmü Seleme, Ubeyd bin Umeyr (r.anhüm) ve birçok Eshâbdan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Muhammed bin Münteşir, Ebû Vâil, Şa'bî, İbrâhîm Nehaî, Ebû İshâk Es-Sebîî', Yahyâ bin Sabit, Abdurrahmân bin Mes'ûd, Eb-üş-Şa'sa Abdullah bin Mürre, Mekhül Eş-Şamî" ve birçok âlim Hazreti Mesrûk'dan hadîs-i şerîf rivâyet

etmişlerdir. İlim öğrenmek için çok çalışırdı. Şa'bî: "Ondan daha çok ilim öğrenmek isteyen bir kimse görmedim" sözleriyle bunu anlatmak istemiştir, İbrâhîm Nehaî, "Mesrûk, İbni Mes'ûd'un (r.a.) talebesi idi ve müslümanlara sünnet-i Resûlullah'ı öğretirdi." buyurmuştur. Tabiînin büyüklerinden Şa'bî; Mesrûk, fetvâyı Kâdi Şüreyh'ten, Şüreyh de kadılığı (hakimliği) ondan daha iyi bilirdi, buyurmuştur. Abdullah İbni Mes'ûd'un (r.a.) talebeleri içerisinde en eski olanı ve Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer ve Hazreti Ali arkasında namaz kılanı Mesrûk'tur. Iclî ise, "O Tabiînden Kûfeli sika bir râvidir. Abdullah bin Mes'ûd'dan Kur'ân-ı kerîm tilâveti ve fıkıh öğrenirdi." buyurmuştu. Rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîfler sahih olup, Kütüb-i Sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almıştır. İbni Hibbarî: Onun sika (güvenilir, sağlam) râvilerden olduğunu zikredip: "Mesrûk, Kûfe ehlinin en çok ibâdet edenlerinden idi" demiştir. Hanımı diyor ki: "Mesrûk, o kadar uzun namaz kılardı ki, namazdan ayakları şişerdi. Allahü teâlâya yemîn ederim ki fırsat bulup O'nun arkasına oturduğum zaman haline acır ve ağlardım" diyerek onun halini anlatmaktadır. Ramazanda imam olduğunda bir rekâtta Ankebût sûresini baştan sona okurdu.

Hacca gittiği zaman secdeden başka bir şey için başını yere koymamış, hiç uyumamış hep ibadetle meşgûl olmuştur: Mesrûk (r.a.) son derece tevekkül sahibiydi. Tevekkül sahibi olanları da severdi. İmâm-ı Gazâlî (r.a.) İhyâu ulûmiddîn kitabında şöyle yazmaktadır. Mesrûk buyuruyor ki: Çölde yasayan bir bedevînin bir merkebi, bir köpeği, bir de horozu vardı. Horoz kendilerini sabah namazı için uyandırır, köpek bekçilik yapar, merkeb de su ve çadırlarını taşırdı. Fakat bu bedevî son derece tevekkül eden ve herşeyi hayra yoran bir kimse idi. Birgün tilki horozunu çaldı. Aile fertleri buna üzüldü. Fakat bu zat, "Belki hakkımızda hayırlısı budur" dedi. Bir müddet sonra kurt merkebini parçaladı. Yine çoluk çocuğu üzüldü. Adam "Belki hayırlısı budur" dedi. Bir müddet sonra köpek de öldü. Adam yine "Belki hakkımızda hayırlısı budur" dedi. Birgün sabahleyin baktılar ki, etrâflarındaki komşular eşkiyalar tarafından esîr alınıp götürülmüşler. Çünkü gece onların hayvanları gürültü yaparak yerlerini belli edince, eşkiyalar bunların yerlerini kolayca tesbit etmişler. Fakat bunların hayvanı olmadığı için, eşkiyalar karanlıkta bunları fark edemeyince bunlar kaldılar. Demek ki bunların hakkında hayırlısı adamın dediği gibi bunların alınması, ölmesi imiş. Allahü teâlânın gizli lütuflarını ve ihsânlarını bilen ve O'na tevekkül eden; O'nun işinden râzı olur." buyurarak O'nun tevekkül ve rızâsından haber veriyor, delîl gösteriyor.

Buyurdu ki: "Mezarında; Allahü teâlânın azâbından emîn, dünyâ sıkıntısından uzak ve rahat olan bir kimseye gıbta ettiğim kadar hiç kimseye gıbta etmem" her yaptığı işi Allah rızası için yapar, hep ahireti düşünür idi. Bir gün bir zâtın işine yardım etti. O zât da ona bir hizmetçi hediyye etti. Mesrûk buna üzüldü. Hizmetçiyi geri gönderdi ve işine yardım ettiğim zaman kalbindekini bilseydim, işine hiç bakmazdım. Artık bundan sonra işinde sana yardımcı olmam" buyurdu. Hazreti Mesrûk arkadaşlık haklarına son derece riâyet eder ve verdiği sözü yerine getirmeye çok dikkat ederdi.

Arkadaşı Hayseme'nin ağır borcunu ödemek için kendisi borç altına girmiş ve onun haberi olmadan borcunu ödemiştir. Kendisine "Bir mü'mini öldüren için tevbe uygun mudur, kabûl edilir mi?" diye sorulunca; "Allahü teâlânın açtığı kapıyı ben kapatamam" diye cevap verdi. Mesrûk (r.a.) buyurdu ki: **"Resûlullah efendimiz Muâz bin Cebel'i Yemen'e gönderdi ve Zekât olarak, "Her 30 sığırdan erkek veya dişi iki yaşında 1 dana, 40 sığırdan da üç yaşında 1 düve almasını"** emretti.

Mesrûk (r.a.) Hazreti Âişe vâlidemize "Resûlullah (s.a.v.) hangi ibadeti daha çok severdi?" diye sordu. Hazreti Âişe vâlidemiz "devamlı olanı" buyurmuştur.

Yine Mesrûk (r.a.) rivâyetinde; Hazreti Âişe vâlidemiz buyurdu ki: "Resûlullahı (s.a.v.) aç gördüğüm zaman ağlardım ve kendisine "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâdan istesen de rızkını çok olarak verse" dediğim zaman:"

"Yâ Âişe hayatım yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki; Eğer Rabbim'den bu dağların altın olup, gittiğim her yere benimle gitmelerini istesem Rabbim ihsân ederdi. Fakat ben dünyânın açlığını tokluğuna, fakîrliğini zenginliğine, sıkıntısını huzûruna tercih ettim. Ey Âişe, dünyâ Muhammed aleyhisselâma ve onun Ehl-i beytine gerekmez. Yâ Âişe, Allahü teâlâ bütün Ülülazm Peygamberlerinden dünyânın mihnetine karşı sabrı istediği gibi, dünyânın sevimli şeylerinden sabredip uzak kalmağı istemiştir. Benim hakkımda da buna râzı olmuş ve onlara neyi teklif etmiş ise, bana da onu teklif ederek; (Ülülazm Peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabret). Vallahi ben O'na itaat ederim ve diğer Peygamberlerin sabrettiği gibi ben de gücümün yettiği kadar sabrederim. Kuvvet ve kudret ancak Allahü teâlâdandır." buyurdu.

"Ölüler hakkında kötü konuşmayınız. Zira onlar dünyâdan ahirete ne götürmüşlerse O'na kavuştular."

---

1) İhyâu Ulûmiddîn, cild-4, sh. 434

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-10, sh. 109

3) El-İsâbe, cild-3, sh. 493

4) El-A'lâm, cild-7, sh. 215

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-6, sh. 76

MİKDÂD BİN ESVED (veya AMR) (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından ve ilk olarak îmân edenlerinden. Adı, Mikdâd bin Amr (Esved) bin Salebe bin Mâlik bin Rebî'a bin Sümâme bin Matrud en-Nehrânî el-Kindî'dir. Babasının adı Amr'dır. Esved bin Abd-i Yegûs tarafından evladlığa kabûl edildiği için, Mikdâd bin Esved (Esved'in oğlu) olarak meşhûr olmuştur. Resûlullah'a (s.a.v.) ilk olarak îmân eden Eshâb-ı kirâmdandır. Miladî 584 yılında Mekke'nin dışında bulunan Nehra'da doğdu. Gençliği sırasında Mekke'ye geldi. Abd-i Yegûsoğullarına sığındı. Resûlullah efendimize îmân edenlerin yedincisi olduğu bildirilmektedir. Daha başka rivâyetler de vardır. Müşriklerin, müslümanlığı kabûl edenlere karşı sıkıntı vermeleri ve eziyetleri artınca, diğer müslümanlarla birlikte Habeşistan'a hicret etti. Orada bir müddet kaldıktan sonra, Resûlullah'ın Medine'ye hicret ettiğini öğrenince Medine'ye geldi. Peygamberimizin amcası Zübeyr'in kızı Dıbâa ile evlendi ve O'ndan "Kerîme" adında kızı oldu. Resûlullah efendimiz zamanında ve Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer zamanında yapılan harplere de katıldı ve 33 (m. 666) yılında Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında 79 yaşında iken vefât etti.

Hazreti Mikdâd'ın mensûb olduğu kabilesi, düşmanları tarafından hezimete uğratılmış, yerleri, yurtları ve malları ellerinden alınarak dağılıp gitmişlerdir. Bu arada, kendisi Mekke'ye düşmüş ve orada Esved bin Abd-i Yegûs hânedanına sığınmıştır. Bu sırada Resûlullah efendimizin, Peygamberliğini açıkladığını duyunca gidip hemen müslüman oldu. Bir müddet,

müslüman olduğunu gizledi. Mekkeli müşrikler, Peygamber efendimize îmân edip, putlara tapınmaktan vazgeçerek, müslümanlığı yeni kabûl edenlerin hepsine eziyet ve işkence etmeye başladılar. Resûlullah efendimiz, amcası Ebû Tâlib vasıtasıyle, Hazreti Ebû Bekir de kabilesinin yardımı ile bir müddet müşriklerin saldırılarından korundular. Fakat müşrikler İslâmiyeti kabûl eden Hazreti Mikdâd ve diğer kimsesiz müslümanları yakalayıp, elbiselerini soydular. Demirden zırhlar giydirerek güneşin altında kızgın kumların üzerine yatırarak saatlerce, hatta günlerce işkence yaptılar. Müşriklerin, bu ağır işkenceleri artarak devam etti. Müslümanları her gördükleri yerde yakalayıp hapsediyorlar, akla ve hayale gelmedik işkenceler yapıyorlardı, işkenceler, sonunda dayanılmaz bir hal alınca, diğer müslümanlarla beraber Habeşistan'a hicret etmelerine izin verildi. Hazreti Mikdâd bin Esved de, Habeşistan'a hicret eden kâfilenin içinde yer aldı. Peygamberimizin Medine'ye hicretine kadar orada kaldı. Bu hicretten sonra Medine'ye döndü.

Mikdâd bin Esved (r.a.) Medine'ye gelince, Resûlullah efendimiz onu Mekke'ye gönderdi. Çünkü Peygamberimiz Mekke'deki müşriklerin durumunu araştırıp, müslümanlar için ne düşündüklerini öğrenmek istiyorlardı. Nitekim daha önce Hazreti Utbe bin Cezvan da, bu maksatla Mekke'ye gönderilmişti. İşte bu sıralarda müşrikler, bir kaç koldan Medine'ye akın için hazırlanmışlar, keşfe çıkmışlardı. Hazreti Mikdâd ile Hazreti Utbe de bunların arasına, sokularak beraberce ilerlediler. Resûlullah efendimiz de tam bu sırada Ubeyde bin Hâris'i (r.a.) keşif için göndermiş olduğundan, bunların ikisi hemen ona iltihak ederek, Medine'ye döndüler.

Hazreti Mikdâd, Medine'ye gelince Gülsüm binti Hed'in (r.anhâ) evine misâfir olmuştu. Medineli müslümanlarla (Ensâr ile) Mekkeli müslümanları (Muhacirleri) onar kişilik gruplara ayırarak aralarında kardeşlik sözleşmesi yapılmıştı. Hazreti Mikdâd da, Resûlullah'ın (s.a.v.) bulunduğu grupta idi. Hepsinin bir tane keçileri vardı. Hergün onu sağarak sütünü içip karınlarını doyuruyorlardı. Daha sonra Resûl-i Ekrem efendimiz, Hazreti Mikdâd bin Esved'e, Medine'nin Benî Adile mahallesinde bir miktar arazi tahsis etmeyi isteyince, Ensâr'dan Hazreti Ubeyde bin Ka'b'ı çağırmış ve O'nun vasıtasıyle Hazreti Mikdâd'a bir miktar arazinin ayrılmasını temin buyurmuştu.

Müşrikler, hicretin ikinci senesinden itibâren, Medine'deki müslümanlar üzerine saldırmak için hazırlığa giriştiler. Bu sebeple onlarla yapılan muharebelerin hepsinde Hazreti Mikdâd da hazır bulunmuştur. Hicretin ikinci (m. 624) yılında Bedir Savaşı başlayacağı sırada Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâbın ileri gelenlerini toplayıp onlarla istişâre etti. Henüz müslümanlar çok azdı. Harp için hazırlıkları yok sayılırdı. Maddî imkânları azdı. Önce Hazreti Ebû Bekir'in ve Hazreti Ömer'in fikirlerini aldı. Onlardan her biri "Hiç bir hizmet ve fedâkârlıktan geri durmayız!" diyerek, Resûlullahın dilediği gibi hareket etmesini istediler. Bu sırada konuşmak için müsâade isteyen Mikdâd bin Esved (r.a.) dedi ki: "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ sana neyi emrettiyse onu yap! Vallahi biz, İsrâiloğullarının Hazreti Musa'ya dediği gibi "Git Rabbinle beraber düşmanlara karşı çık! Biz buradan kımıldamayız" şeklinde bir söz söyleyecek değiliz. Biz sana tâbiyiz, Senin sağında, solunda, önünde ve arkanda dâima düşmanla çarpışırız" Onun, bu feragat ve şecaat misâli sözlerinden son derece memnun olan Peygamberimiz (s.a.v.) ona duâ etti. Bedir Savaşında büyük bir kahramanlık gösteren Mikdâd bin Esved (r.a.) bu savaşta İslâm ordusundaki tek süvari idi. Bunun için kendisine, Resûlullahın süvarisi denilirdi. Hazreti Mikdâd, ok atmakta, binicilikte son derece mahir bir yiğitti. Bedir'deki kahramanlıkları siyer ve hadîs kitaplarında anlatılmaktadır.

Uhud, Hendek, Hayber, Benî Kureyza ve diğer savaşlara katılan Mikdâd bin Esved, bazı seriyyelerde de (Keşif kollarında da) bulunmuş ve ilk seriyyede İslâm askerinin kumandanı tayin

edilmiştir. Uhud savaşından sonra, Mekke civarında oturan kabileler tarafından Eshâb-ı kiramdan Hubeyb'in hile ile esîr alınıp, Mekkeli müşriklere satılması ve idâm edilerek şehîd edilmesi üzerine, Peygamberimiz Hubeyb'in cesedini müşriklerin elinden alıp getirmek üzere Mikdâd bin Esved'i görevlendirmiştir. Mekke'nin fethinde, Huneyn gazvesinde Tebük seferinde ve Veda Haccında da bulunan Mikdâd bin Esved (r.a.) Peygamberimizin vefâtından sonra da çok büyük hizmetler yapmıştır.

Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında mürtedlerle yapılan savaşa katılmıştır. Hazreti Ebû Bekir, Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin bir araya getirilip toplanması için kurduğu heyete Hazreti Mikdâd bin Esved'i de almıştır. Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında Suriye harekâtına katılmış ve Mısır'ın fethi için Amr bin Â's'a (r.a.) gönderilen yardımcı kuvvetlere kumandan seçilmiştir. Hazreti Ömer vefât edeceği zaman onu çağırıp "Yâ Mikdâd! Beni kabre koyduktan sonra şûra (danışma) heyetini çağır ve onları bir evde topla, içlerinden birini halife seçinceye kadar onları orada tut" emrini vermiştir. O da bu emri gereği gibi yerine getirmişti.

Hazreti Mikdâd bin Esved, Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında da ihtiyârlamış olduğu halde savaşlara katılmıştır. Ömrünü savaş meydanlarında cihadla geçirmiş olan Hazreti Mikdâd bin Esved, yetmiş yaşlarında iken, Medine'de vefât etmiş olup, cenâze namazını Hazreti Osman kıldırmıştır.

Peygamber efendimiz, kumandanlarından olan Mikdâd bin Esved'i çok severdi. Peygamberimiz (s.a.v.), onun hakkında şöyle buyurdu: **"Allah bana Eshâbımdan dört kişiyi özellikle sevdiğini bildirip, benim, de onları sevmemi emir buyurdu ki: bunlar; Ali, Mikdâd, Selman ve Ebû Zer'dir."**

Mikdâd bin Esved (r.a.), Eshâb-ı kiramdan olmayan müslümanlardan birinin kendisine hayıflanarak: "Ne mutlu sizlere, sizin gözlerinize! Resûlullah'ın (s.a.v.) zamanında yaşadınız! O'nu görmekle şereflendiniz!" şeklinde konuşması üzerine O'na şunları söylemiştir: "Sizleri bunu istemeye sevk eden nedir? O devirde yaşasaydınız, Resûlullaha (s.a.v.) karşı tavrınız ne olacağını biliyor musunuz? Allah'a yemîn ederim ki, Resûlullah (s.a.v.) kendisine uymayan ve tasdîk etmeyen pek çok kavimle karşılaşmıştı. Halbuki Allahü teâlânın sizi bu devirde yaratması sebebiyle Resûlullahın size getirdiklerini tasdîk ederek, yalnız Allah'ı biliyor ve ona imân ediyorsunuz. Sizin sıkıntılarınızı başkaları çekti. İnsanların azgınlıkları sebebiyle Peygamberler gönderilmiştir. Resûlullah (s.a.v.) ise insanların puta tapmaktan başka hiç bir şey tanımadıkları cahiliyet ve vahşet devrinin en korkuncunda gönderilmişlerdir. O Kur'ân-ı kerîmi getirdi. Onunla hakkı ve bâtılı birbirinden ayırdı. O kadar ki; bir kimse, kalbine îmân yerleştikten sonra îmân etmeyen babasının, çocuğunun veya kardeşinin küfürde olduğunu görüyor ve karşı duruyordu. Dostunun Cehenneme gitmesine katiyyen sevinmezdi ve imân etmesini arzular, bunun için çırpınır, Cehennemden kurtulmasını isterdi. Bu husûsta Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Furkân sûresi 74. âyet-i kerîmesinde şöyle duâ etmeyi emretti: **"Ey yüce Rabbimiz! hanımlarımızdan ve çocuklarımızdan gözlerimizi aydın edecek, bizi sevindirecek olanları bahşet."**

Hazreti Mikdâd bin Esved, gittiği yerlerde insanlara Kur'ân-ı kerîmi öğretmiş ve hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Onun Peygamber efendimizden (s.a.v.) rivâyet ettiği hâdîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"Kıyâmet günü güneş insanlara bir mızrak mesafe kalıncaya kadar yaklaştırılır."

"İnsanlar kıyâmet gününde günahlarına göre tere batacaklardır. Ter kiminin topuğuna kadar, kiminin dizlerine, kiminin beline kadar, bazısının da ağzına kadar yükselir."

"Kur'ân-ı kerîme sarılınız! Çünkü o şefaat eden ve şefaati kabûl edilendir. Kendisine uymayanların yenilmeyen hasmıdır. Kim Kur'ân-ı kerîmi rehber edinirse (Kur'ân-ı kerîmden müctehid olan âlimlerin çıkardığı hükümlere uyarsa) **Kur'ân onu Cennete götürür. Kim de Kur'ân'a sırt çevirirse, Cehenneme gider. Kur'ân, en hayırlı yolu gösterir. Emîrleri açık ve kesindir. Boş sözler değildir... Ma'nâları çok derindir. Güzellikleri sayılamaz. Âlimler ona doymazlar. O hakîkate ulaşmak için Allah'ın sağlam ipidir. Dosdoğru yoldur. Cinlerin Kur'ân'ı duydukları zaman hayretten "Doğrusu biz, doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'ân dinledik ve hemen inandık ve artık Rabbimize hiçbir şeyi ortak koşmayacağız" dedikleri hakîkattir..."**

Hazreti Mikdâd bin Esved, çok sade bir hayat yaşar, herkes O'na imrenirdi. Eshâb-ı kiramdan. Abdullah bin Amr (r.a.) ve Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) bunlardandı. Kimseyi incitmez, herkese iyiliği, emirleri ve yasakları öğretirdi. Resûlullahın sünnetinden ayrılmazdı. En büyük arzusu ve emeli buydu. Her müşkülünü hemen gelip Resûlullaha sorardı. Birgün, Resûlullaha gelip: "Yâ Resûlallah! Kâfirlerden birine rast gelecek ve onunla döğüşecek olursam, kâfir bana hücum ederek, kılıcı ile bir kolumu kestikten sonra bir ağacın arkasına geçerek Kelime-i şehâdet getirerek "Ben Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed aleyhisselâmın da O'nun kulu ve Peygamberi olduğuna inandım" diyecek olursa, O'nu öldürmek benim için caiz midir?" diye sormuştu. Peygamberimiz de cevap vererek: **"Hayır, öldürme!"** dediler. Hazreti Mikdâd tekrar sordu: "Fakat o adam benim kolumu kesmiş, ondan sonra da Kelime-i şehâdet getirmişti. Böyle olduğu halde onu öldürmeyeyim mi?" Resûlullah efendimiz ona tekrar şu cevabı verdi: **"Onu öldürme! Onu Kelime-i şehâdet getirdikten ve böylece müslüman olduktan sonra öldürecek olursan, Onun şehâdetten evvelki haline dönersin. O da senin öldürmeden evvelki haline döner."** Resûlullah efendimiz, Hazreti Mikdâd bin Esved'i çok severdi. Onu kendi amcasının kızı Hazreti Dıbâa ile evlendirmiştir. O, hayatının bir kısmını Resûlullah efendimiz ile birlikte geçirmiştir. Bu husûsta rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf, Onun bu halini tasvir etmektedir.

Hazreti Mikdâd buyurdu ki: "Birgün iki arkadaşımla birlikte, yorgunluk ve açlıktan gözlerimiz kararmış, kulaklarımız sağırlaşmıştı. Eshâb-ı kiramdan bir kaçına müracaat ettik. Fakat kendilerinde ikram edecek bir şeyleri bulunmadığı için bizi kabûl edemediler. Biz de kalkıp, Resûlullaha (s.a.v.) gittik. Bizi alarak hâne-i seâdetine (mübârek evine) götürdü. Resûl-i ekrem bize bakarak **"Bunları sağınız da aranızda taksim ediniz!"** buyurdu. Biz hergün bu keçileri sağar, keçilerin sütünü aramızda taksim eder, kendi payımızı içer, Peygamberimizin hissesini de saklardık. Resûlullah efendimiz, geceleyin gelir, uyuyanları uyandırmayacak bir şekilde uyanık olanlara selâm verir, namaz kıldığımız yerde namazını kılar ve ondan sonra da sütünü alıp içerdi. Bir gece şeytan bana musallat oldu ve bana dedi ki: "Ey Mikdâd! Bu gece Muhammed (s.a.v.) Ensârın evine gidecek, onlar ona türlü ikramlarda bulunacaklar. Onun da bu sütü içmeye ihtiyâcı kalmayacak. O halde sen şu sütü içiver!" Bu sözler, içimden bir türlü çıkıp gitmedi. Nihâyet ben de kalkıp Resûlullah için ayırdığımız hisseyi içtim. Fakat sütü içtikten sonra, aklım başıma geldi ve kendi kendime: "Sen ne yaptın ey Mikdâd! Resûlullah'ın sütünü neden içtin? Şimdi kendisi gelecek, sütünü, arayacak, işte o zaman helak olacaksın. Dünyanı da, ahiretini de kaybedeceksin!" dedim. Yatağa yatmıştım. Üzerimdeki örtü çok kısaydı. Başımı örtsem,

ayaklarım, ayaklarımı örtsem, başım açıkta kalıyordu. Gözüme uyku girmiyordu, iki arkadaşım kendi paylarını içip uyumuşlardı. Derken Resûlullah (s.a.v.) çıkageldi. Her geceki gibi selâm verdi. Namazını kıldı. Sonra süt kâbının kapağını açtığında içinin boş olduğunu gördü. Resûlullah efendimiz başını semâya doğru kaldırmıştı. O sırada bana bedduâ edeceğini sandım, çok korktum. Fakat O, bedduâ etmedi. Yalnız: **"Yâ Rabbi! Beni doyuranları, sen de doyur! Bana içirenleri, sen de susuzluktan kandır!"** diye duâ etti. Ben de üzerimdeki örtüyü atarak kalktım. Gidip keçileri yokladım. Bunların hangisi semizse, Onu biraz sağacak ve sütünü Resûlullah'a takdim edecektim. Baktığımda, bütün keçilerin memeleri sütle doluydu. Hemen döndüm, süt kabını aldım. Bu kab, Peygamberimizin ailesine âitti. Evde yemek pişmediğinden, onu süt sağmak için kullanıyorlardı. Sağdığım sütlerle kab dolmuş, üzeri süt köpükleri ile süslenmişti. Sütü, Resûlullah'a getirerek uzattım: "İçiniz Yâ Resûlallah!" dedim. O da bana bakarak **"Ey Mikdâd! Siz, bu gece sütünüzü içmediniz mi?"** buyurdu. Ben: "İçiniz, Yâ Resûlallah!" dedim. Resûlullah efendimiz verdiğim sütü içtikten sonra, kabı bana verdi. Ona tekrar "Yâ Resûlallah içiniz." dedim. O da içti ve kabı bana verdi. Ben de geriye kalan sütü içtim. Resûlullah'ın (s.a.v.) içtiği sütün hoş kokulu olduğunu anladıktan sonra, biraz önceki duâya mazhar olduğumu düşünerek, sevincimden yere yatıncaya kadar güldüm. Memnuniyetimin haddi hesabı yoktu. Resûlullah efendimiz bana bakarak **"Ne oldun, ey Mikdâd?"** dedi. Ben de, bütün olanları anlattım. Bana cevap vererek **"Bu hâl cenâb-ı Hakkın rahmetidir. Madem ki, Allahü teâlânın bu rahmetine nail olduk! Niçin uyuyan arkadaşlarımızı uyandırmak için bana haber vermedin? Onlar da hisselerini alırlardı."** buyurdu. Ben de dedim ki: "Allahü teâlânın rahmetine, sizinle birlikte kavuştuktan sonra, geride kalanların ona kavuşup kavuşmamasını düşünemedim."

Bir gün Hazreti Mikdâd bin Esved, halife Hazreti Osman'ın yanında bulunuyordu. Onun yanına birkaç kişi gelerek, Hazreti Osman'ı yüzüne karşı methetmeye, övmeye başladılar. Hazreti Mikdâd, bunların sözlerini dinlerken yerden bir avuç toprak alarak onların yüzüne savurdu. Ona niçin böyle yaptığını sordukları zaman, şu cevabı vermişti: Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"İnsanı yüzüne karşı övenler türediği zaman, onların yüzünü toprakla bulayınız!"**

Hazreti Mikdâd bin Esved, herkesin hakkında son derece ihtiyâtlı konuşurdu. Ancak işlerinin neticesine bakarak hüküm verirdi. Bu husûsta kendisi şöyle bildiriyor: "Ben, bir adamın sonunu görmeden onun hakkında iyi veya fenâ bir şey söylemem! Çünkü buna dair Resûlullah'dan (s.a.v.) bir şey sorulmuştu da, şu cevabı vermişti: **"İnsan kalbi kadar değişen bir şey yoktur!"**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-1, sh. 172

2) El-İsâbe, cild-3, sh. 453

3) El-İstiâb, cild-4, sh. 472

4) Sahîh-i Buhârî (Gazve-i Bedir)

5) Müsned-i İbni Hanbel, cild-6, sh. 4 ve cild-4, sh. 53

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, sh. 161

7) Eshâb-ı Kirâm, sh. 358

MUÂVİYE BİN EBÎ SÜFYÂN (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. Emevî devletinin kurucusudur. Hicretten 19 yıl evvel (m. 604) yılında Mekke'de doğdu. Babası, Ebû Süfyân bin Harb bin Ümeyye, annesi Hind'dir. Peygamberimizin (s.a.v.) kayınbirâderi olup, Mekke'nin fethi günü babası ile beraber müslüman oldu. Sonra Medine'ye yerleşerek Peygamberimizin (s.a.v.) **"Yâ Rabbi, onu doğru yolda bulundur ve başkalarını da doğru yola götürücü kıl!"** ve **"Yâ Rabbi! Muâviye'ye yazı ve kitab öğret, onu azâbından koru!" "Yâ Rabbi! Onu memleketlere hakim kıl!"** duâlarıyla şereflendi. Vahy kâtibliğine alınması, Cebrâil aleyhisselâmın bildirmesi ile olmuştur. Cebrâil'in (a.s.) getirdiği Kur'ân-ı kerîmi ve Peygamberimiz'in (s.a.v.) mektûblarını yazardı. Peygamber efendimiz namazda rükûdan kalkarken "semi'allahü limen hamideh" okuduklarında, ön safta bulunan Hazreti Muâviye "Rabbena lekelhamd" derdi. Bunu söylemek bütün müslümanlara sünnet olarak kaldı. Hazreti Muâviye Huneyn gazâsında Resûlullah'ın önünde babası ile birlikte kahramanca çarpıştı. Tebük gazvesine katıldı, Veda Haccında bulundu.

Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer zamanlarında Suriye taraflarındaki muharebelere katıldı. Hazreti Ömer, onu Şam vâlisi yaptı. Hazreti Osman, halifeliği sırasında, bütün Suriye'yi onun emrine verdi. Hazreti Ömer zamanında dört yıl, Hazreti Osman devrinde oniki yıl, Hazreti Ali'nin hilâfeti esnasında beş yıl, İmâm-ı Hasan vaktinde altı ay Şam vâliliği yaptı. Hazreti Osman'ın şehîd edilmesinden sonra, Hazreti Ali'yi, bütün müslümanlar halife-i müslimîn seçtiler. Hazreti Ali önce ortalığı yatıştırmaya çalıştı. Sahâbe-i kiramdan bir kısmı katillerin hemen yakalanarak kısas yapılmasını halifeden istediler. Bir kısmı ise susmayı tercih ettiler. Bunlardan her birinin başkasına uymayıp, kendi ictihâdıyla hareket etmesi dinen lazım idi. Zira Eshâb-ı kiramın hepsi müctehid idi ve her müctehidin kendi ictihâdı ile amel etmesi farzdır. Abdullah İbni Sebe adındaki yahudi işe karışarak, iş muharebeye sürüklendi ve Basra ve Cemel Vak'aları meydana geldi.

Hazreti Muâviye o zaman Şam'da vâli idi ve üçüncü kısım ictihâdında olup, idâresindeki müslümanları bu muharebelere karıştırmamıştı. Fakat Hazreti Ali Şamlıları da çağırınca, Hazreti Muâviye birçok hadîs-i şerîfleri düşünerek karşı taraf gibi ictihâd etti. Halife, Şamlılarla anlaşmak üzere iken, araya yahudi fitnesi karışarak Sıffîn muharebesi meydana geldi.

Bu muharebelerde bütün Eshâb-ı kiram gibi Hazreti Muâviye de ictihâdı ile hareket ederek, İslâmiyetin emrini yerine getirmeye uğraşmışdır. Nitekim Eshâb-ı kiramın, bu muharebeler esnasında bile birbirleriyle mektûblaştıkları, nasîhatverdikleri, sevişdikleri birçok misallerle meydandadır. Meselâ Sıffîn muharebesi sırasında Bizans İmparatoru ikinci Konstantin, hudutlarındaki İslâm şehirlerine rahatsızlık veriyordu. Hazreti Muâviye ona mektûb yazıp, "Bu sarkıntılıkdan vazgeçmezsen, şimdi efendimle sulh yapar, onun askerinin kumandanı olur, oraya gelip şehirlerini yakarım. Seni domuzlara çoban yaparım" demişti. Yine aynı zamanda Halife Ali (r.a.) büyük bir kalabalık karşısında "Kardeşlerimiz bizden ayrıldı. Onlar kâfir ve fâsık değildirler, çünkü ictihâdları öyle oldu" buyurdu.

Hazreti Muâviye Hicrî 41 yılında Kûfe'de halife seçildi. Hazreti Hasan hilâfeti bıraktıktan sonra bütün İslâm memleketlerinde meşrû halife oldu. Ondokuzbuçuk sene hilafet ve saltanat sürdü. İslâmiyetin yayılmasında çok kıymetli hizmetlerde bulunmuştur. Hicretin 42. senesinde Sicistan'ı, 43'de Sudan'ı, 44'de Efganistan'ı, Kabil şehrini ve Hindistan'ın kuzey kısmını, 45'de Tunus'da Efrıkıyye şehrini aldı. Hicrî 48 senesinde gemilerle Kıbrıs'a giderek Kıbrıs'ı Bizanslılardan aldı. 50 senesinde İran'da büyük Kuhistan eyâletini fethetti. Yine aynı sene Bizans İmparatoru Dördüncü Konstantin zamanında, oğlu Yezîd'i büyük bir ordu ile İstanbul'u almağa gönderdi ve İstanbul kuşatıldı. Konstantin, her sene büyük vergi vermek şartıyla barış yapmak

zorunda kaldı. 54 (m. 673)'de Ubeydullah bin Ziyâd'ı Horasan'daki orduya kumandan yapıp Ceyhun nehrini develerle geçerek Buhârâ'yı aldı. Hazreti Ömer tarafından feth edilen Kudüs geri alınmıştı. Hazreti Muâviye Kudüs'ü tekrar fethetti. Yemen, Mısır, Kayruvan, Irak, Azerbaycan, Anadolu, Horasan ve Maveraünnehir şehirlerine de hakim oldu. Büyük bir saltanata nail oldu ve çok sevildi. Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Muâviye'ye **"Benden sonra ümmetimin yerine hakim olursun. O zaman iyilere iyilik et. Kötülük yapanları da afv eyle"** buyurmuştur. Resûlullahın (s.a.v.) sohbeti ve hayır duâlarının bereketiyle İslâmiyetin te'sîr sahasını çok genişletmiştir.

Hazreti Muâviye ömrünün son günlerinde okuduğu bir hutbeden sonra "Ey insanlar! Üzerinizde çok kaldım. Sizi usandırdım. Ben de sizden usandım. Artık ayrılmak istiyorum. Siz de benden ayrılmak ister oldunuz. Fakat size benden daha iyisi gelmez. Nitekim benden evvel gelenler, benden daha iyi idiler. Kim Allahü teâlâya kavuşmak isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Yâ Rab! Sana kavuşmak istiyorum, sana kavuşmamı nasîb eyle! Beni mübârek ve mes'ûd eyle" dedi. Oğlu Yezîd'i çağırıp "Oğlum, seni, harblerde, yollarda yormadım. Düşmanları yumuşattım. Arapları sana itaat ettirdim. Hicaz halkını gözet. Onlar, senin aslındır. Sana geleceklerin en kıymetlisi onlardır. Irak'dakileri de gözet. Memurların azlini isterlerse azlet. Şamlıları da gözet ki, onlar senin yardımcılarındır. Hüseyn bin Ali mübârek bir zattır. Kûfeliler onu senin karşına çıkarabilirler. Ona galib geldiğin zaman afveyle, iyi karşıla. Onun bize yakınlığı ve büyük hakkı vardır. Resûlullahın (s.a.v.) torunudur" dedi. Hastalığı arttıkça "Resûlullah (s.a.v.) Bana bir gömlek giydirmişti. O mübârek gömleği bu güne kadar sakladım. Bir gün kestiği tırnakları da bu şişe içine koyup saklamıştım. Vefât ettiğim zaman o gömleği bana giydiriniz. O tırnakları da gözlerime ve ağzıma koyunuz. Belki onların hürmetine cenâb-ı Hak beni affeder" dedi. Sonra da "Ben öldükten sonra cömertlik ve ihsân da kalmaz, çok kimselerin gelirleri kesilir, isteyenler eli boş döner. Keşke Zî Tûva denilen köyde bir Kureyşli olsaydım da emirlik, hâkimlik ile uğraşmasaydım" diyerek bundan üzüldüğünü açıkladı. 60 (m. 680) senesinin Receb ayında Şam'da vefât etti. Kabri Şam'dadır.

Hazreti Muâviye, uzun boylu, beyaz tenli, heybetli, idi. Güzel konuşur, güzel idâreli davranırdı. Çalışkan, gayretli, azîmli idi. Arabistan'da şöhret yapmış dört Sahâbîden birisidir. Sanki her bakımdan devlet başkanı olmak için yaratılmışdı. Hattâ Hazreti Ömer, Hazreti Muâviye'ye her bakışta "Bu, ne güzel bir Arab Sultânıdır" derdi. Cins atlara biner, kıymetli elbiseler giyer, saltanat sürmekten zevk alırdı. Fakat Resûlullah'ın sohbetinin bereketi ile şeriatten hiç ayrılmazdı. Hazreti Ali onun hakkında "Muâviye'nin hakimliğini kötülemeyeniz! O giderse başların koptuğunu görürsünüz" buyurmuştur.

Birgün Resûlullah (s.a.v.) hayvanına binip Hazreti Muâviye'yi arkasına bindirmişti. Giderken **"Yâ Muâviye, bana en yakın hangi uzvundur?"** buyurdu. Karnım, deyince "Yâ Rabbi, bunu ilimle doldur ve yumuşak huylu eyle" diyerek hayır duâ buyurdu. Afv ve ihsânı hikâyeler teşkil etmiştir. Yumuşaklığı ve sabrı atasözü hâline gelmiştir. Birgün Hazreti Hasan borçlarının çok olduğunu söyleyince, seksenbin altın hediyye etti. Hazreti Muâviye, Amr İbni Âs'dan gelen bir mektûba yazdığı cevabta şöyle buyurdu: "Bilmiş ol ki, iyi işlerde düşünerek hareket etmek, insanı daha doğru neticelere ulaştırır. Hedefine ulaşan, acele etmiyendir. Acele eden, hüsrandadır. İşinde sebat eden, isâbet eder veya hedefe yaklaşır. Acele eden hataya düşer yahud hataya yaklaşır. Yumuşaklık kendisine kâr etmiyen kimseye, hiddet zarar verir. Tecrübelerden ders almayan şeref kazanamaz."

Buyurdu ki: "Herkesi memnun etmek, mümkündür, yalnız hasetçi olanı memnun etmek zordur. Çünkü o ancak haset ettiği şeyin yok olması ile memnun kalır." "Yumuşaklık gösterin ve tahammül ediniz ki, dâima fırsat sizin elinizde olsun. Fırsatı ele geçildikten sonra dilerseniz hakkınızı alırsınız, dilerseniz afv edersiniz."

Büyük İslâm âlimi Abdullah İbni Mübârek'e "Hazreti Muâviye ile Ömer bin Abdülazîz'den hangisi efdaldir?" diye soruldukda "Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında giderken, Hazreti Muâviye'nin bindiği atın burnuna giren toz, Ömer bin Abdülazîz'den yüzlerce defa daha kıymetlidir" buyurmuştur. Hazreti Muâviye, Peygamberimizden (s.a.v.) çok hadîs rivâyet etmiştir. Bu hadîs-i şerîflerden birkaçı şöyledir: **"Allahü teâlâ kime iyilik murâd ederse, onu din âlimi yapar ve dinine zarar verecek şeyleri ona bildirir. Ona, doğruyu gösterir."**

"Amel bir kab gibidir, sonu iyi olursa evveli de iyi olur."

Ahmed, Ebû Dâvûd ve El-Hakimî, Muâviye'den merfû olarak rivâyet ettiklerine göre: **"Ehl-i kitab, dinlerinde 72 fırkaya ayrıldılar. Bu ümmet ise 73 fırkaya ayrılacak, hepsi Cehennemde olacak. Yalnız bir tanesi müstesna, o da Ehl-i sünnet velcemâattır. Ümmetimden bir kavim ortaya çıkacak ki, bunlar, köpeğin sahibi peşinden koştuğu gibi nefsin arzularına uyacaklardır."**

Ahmed, Nesâî ve Ebû Davud'un Muâviye'den merfû olarak bildirdiklerine göre: **"Bütün günahları Allah'ın bağışlaması umulur, yalnız müşrik olarak ölenin ve kasden bir mü'mini öldürenin afvolması umulmaz."**

Müslim'in Hazreti Muâviye'den rivâyet ettiğine göre; Resûlullah'tan işiterek, buyurdular ki: **"Ben sadece bir haznedarım. Her kime gönül hoşnutluğu ile birşey versem, Allah onu ona hayırlı kılar. Yine her kime bir şeyi, isteği ve aç gözlülüğü sonucu verirsem, onun durumu yiyip yiyip doymayana benzer."**

---

1) En-Nâhiye, sh. 14

2) Tathîr-ul-cinân, sh. 7

3) Muhtasar-ı Tuhfe, sh. 3

4) El-A'lâm, cild-7, sh. 261

5) El-Kâmil fi't-târîh, cild-4, sh. 2

6) Târîh-i Taberî, cild-4, sh. 180

7) Fâideli Bilgiler, sh. 337

8) Medâric-ün-Nübüvve, cild-2, sh. 661

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1038

10) Eshâb-ı Kirâm, sh. 358

11) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-4, 216

12) Müjdeci Mektûblar, 58, mektûb

MUAZ BİN CEBEL (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden, helâl ve haram ilmini en iyi bilenlerden. Adı, Muaz bin Cebel bin Amr bin Evs bin Âbid bin Adiy bin Ka'b el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Milâdî 605 senesinde Medine'de doğdu.

Hicretin 18. (m. 640) yılında Kudüs ile Remle arasındaki Amvas köyünde vefât etti. İkinci Akabe bîatinde, kendi canlarını ve mallarını korudukları gibi Peygamberimize yardım ederek İslâmiyete hizmet edeceklerine söz verip, müslüman olan yetmiş Medineli'den birisi de Muaz bin Cebel'dir (r.a.). Onsekiz yaşında iken müslüman oldu. Peygamberimiz (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiram Mekke'den Medine'ye hicret ettiklerinde bütün malları ve mülkleri Mekke'de kalmıştı. Peygamberimizin emirleriyle Medine'de bulunan müslümanlar, Mekke'den hicret eden müslümanlarla kardeşlik kurarak evlerini, mallarını ve eşyalarını paylaştılar. Muaz bin Cebel de, (r.a.) Abdullah bin Mes'ûd ve Ca'fer-i Tayyar ile kardeşlik kurmuştu. Hazreti Muaz bin Cebel, Ensâr adı verilen Medineli müslümanlardandır. Hazreti Muaz bin Cebel, Bedir, Uhud, Hendek, Benî Kureyza savaşlarına ve Hayber'in fethine katılmıştı. Mekke'nin fethinde de bulundu ve bundan sonra yapılan Huneyn savaşı sırasında Peygamberimiz (s.a.v.) onu Mekke'de emir olarak bıraktı, halka Kur'ân-ı kerîm öğretmesini ve dînî esasları anlatmasını emretti. Bu vazîfesini yapıp Medine'ye döndükten sonra da Kur'ân-ı kerîmi ve din bilgilerini öğretmeye devam etti.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) müslüman beldelerine vâli ve zekât tahsil memurları gönderdiği sıralarda, bir gün sabah namazından sonra Eshâb-ı kirama dönerek **"İçinizden hanginiz Yemen'e gider?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir. "Ben giderim yâ Resûlallah" dedi. Peygamberimiz bir müddet sonra, **"Hanginiz Yemen'e gider?"** buyurdu. Bu sefer Hazreti Ömer "Ben giderim Yâ Resûlallah" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) biraz sonra tekrar "İçinizden Yemen'e kim gider?" buyurdu. Muaz bin Cebel (r.a.) ayağa kalkıp, **"Yâ Resûlallah! Ben giderim"** dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey Muaz! Bu vazîfe senindir."** buyurdu. Bütün malını, cihâd için Allah yolunda harcayan Muaz bin Cebel, (r.a.), Yemen'de vâlilik yapmak, halka İslâmiyeti anlatmak, Kur'ân-ı kerîmi öğretmek ve Yemen ülkesinde toplanan zekât mallarını vazîfelilerden teslim almak ve onların arasındaki ihtilafları çözüp hükme bağlamak üzere Yemen'e gitmek için hazırlandı. Yola çıkmadan önce Peygamberimiz O'na şöyle buyurdu: **"Sen ehl-i kitaptan** (yahudilerden ve hıristiyanlardan) **olan bir kavimle karşılaşacaksın. Onların yanına varınca, önce, onları Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammedin** (s.a.v.) **Allah'ın Resûlü olduğunu tasdîke** (inanmaya) **davet et. Eğer bunu kabûl ederlerse onlara, Allah'ın beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Bunu da yaptıkları takdîrde, Allah'ın zenginlerin fakîrlere zekât vermesini emrettiğini bildir. Bunu da kabûl ederlerse zekat alırken sakın mallarının** (sadece) **en iyilerini seçme! Mazlûmun ahını almaktan çekin. Çünkü Allah mazlûmun duâsını** (ahını, hemen kabûl eder.)**"**

Hazreti Muaz diyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) onlardan, her 30 sığırdan bir yaşında erkek veya dişi bir dana, her bülûğ çağındaki gayri müslimden de, bir dinar veya onun dengi Yemen kumaşı, yağmur suyu ile sulanan her mahsûlden öşür (onda bir) ve ücretle sulanan şeylerden de yarım öşür (yirmide bir) alınmasını emretti.

Muaz bin Cebel, (r.a.) Yemen'e gitmek üzere yola çıkınca Peygamberimiz (s.a.v.) yanında bir miktar yürüdü ve vedalaşırken **"Yâ Muaz, sen belki bu seneden sonra beni bir daha göremezsin. Belki dönüşünde burada benim mescidime ve kabrime ziyârete gelirsin"** buyurdu. Bunu işiten Muaz bin Cebel (r.a.) hüzünle gözyaşı dökmeye başlayınca, Peygamberimiz (s.a.v.): **"Ağlama, Yâ Muaz!.. Bana yakın olanlar** (tam bağlı olanlar), **nerede olursa olsunlar Allah'a hakkıyla kulluk edenlerdir."** buyurdu ve sonra da şöyle sordu: **"Sana bir dâva getirilip insanlar arasında hüküm verirken ne ile hüküm vereceksin?"** Hazreti Muaz bin Cebel: **"Allah'ın kitabı** (Kur'ân-ı kerîm) **ile hüküm veririm"**

dedi. **"Ya O'nda açıkça bulamazsan?"** buyurunca, "Peygamberin (s.a.v.) sünneti ile hüküm ederim" dedi. **"Ya onda da açıkça bulamazsan"** buyurunca, "İctihâd ederek, anladığımla hükmederim" dedi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Muaz bin Cebel'in bu cevabından dolayı çok memnun kalarak mübârek elini O'nun göğsüne koyup: **"Elhamdülillah! Allahü teâlâ, Resûlünün elçisini, Resûlullah'ın rızasına uygun eyledi."** buyurdu. Sonra Hazreti Muaz bin Cebel'e şöyle duâ etti: **"Cenâb-ı Hak seni her taraftan gelecek musibetlerden muhafaza buyursun, insanların ve cinlerin şerrini senden uzaklaştırsın"** ve **"Senin sebebinle Allahü teâlânın bir kişiyi hidâyete erdirmesi senin için dünyâdan hayırlıdır."** buyurdu.

Hazreti Muaz bin Cebel, Yemen'de uzun müddet kaldı. Kendisine verilen vazîfeyi yerine getirdi. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtını da orada iken haber aldı. Daha sonra Yemen'deki hizmetini tamamlayıp, Medine'ye dönen Muaz bin Cebel (r.a.), Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında Medine'de kaldığı müddetçe Hazreti Ebû Bekir onu seçtiği müşavere (danışma) heyetine aldı. Bu sırada Suriye taraflarına da giderek hem oralarda yapılan savaşlara katıldı, hem de insanlara din bilgilerini ve Kur'ân-ı kerîmi öğretti.

Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında Kilâboğulları beldesine zekât memuru olarak, sonra da Suriye taraflarında din bilgilerini ve Kur'ân-ı kerîmi öğretmekle vazîfelendirildi. Filistin bölgesinde bu vazîfesinde iken burada çıkan tâûn (veba) hastalığı salgınına yakalanarak otuzsekiz (38) yaşında iken vefât etti.

Hazreti Muaz bin Cebel'in fazîleti, üstünlüğü çoktur. Onu Resûlullah (s.a.v.) birçok hadîs-i şerîflerinde medhetmiş, övmüştür. **"Muaz bin Cebel** (r.a.)**, ümmetimin âlimlerindendir ve çok yüksektir."**

"İnsanlar arasında, Allahü teâlânın helâl ve haram ettiklerini en iyi bilen Muaz bin Cebel'dir."

"Kur'ân-ı kerîmi şu dört kimseden alınız (öğreniniz): **Muaz bin Cebel** (r.a.)**, Ubey bin Kâ'b, Abdullah bin Mes'ûd ve Sâlim Mevlâ Huzeyfe."**

"Muaz kıyâmette ümmetimin âlimlerinin bir adım önlerinde mahşer yerine gelecektir."

Eshâb-ı kiramdan Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki: "Kur'ân-ı kerîmi şu dört kimse toplamıştır. Ubey bin Kâ'b, Muaz bin Cebel (r.a.), Zeyd bin Sabit ve Ebû Zeyd. Bunların dördü de Ensârdandır.

Hazreti Ömer'e: "Bize kimi halife bırakıyorsun?" denildiğinde buyurdu ki: "Şayet Muaz bin Cebel sağ olsaydı, onu halife bırakırdım ve Rabbime kavuştuğumda, Rabbim bana: "Muhammed aleyhisselâmın ümmetine kimi halife bıraktın?" deyince: "Senin kulun ve Resûlün olan Muhammed aleyhisselâmın **"Muaz, kıyâmet günü, âlimlerin önünde, tek başına bir cemaattır"** buyurduğu kimseyi bıraktım, derdim."

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Muaz bin Cebel, Allah'a ve Resûlüne itaat eden, doğru yolda bulunan bir cemaat gibiydi. Biz O'nu İbrâhîm aleyhisselâma benzetirdik. Çünkü O, insanlara hayrı, iyiliği öğretir. Allah'a ve Resûlüne de itaat ederdi."

Eîzullah bin Abdullah (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir gün Humus'ta mescide girmiştim. Baktım ki, orada, Resûlullah'ın 30 kadar Sahâbîsi vardı. Hadîs-i şerifleri mütâlea ediyorlardı. Aralarında

genç ve yakışıklı olan birisi vardı ve çok az konuşuyordu. Fakat diğerlerinin, bir hadîs-i şerîf üzerinde şüphe ve tereddütleri olduğu zaman, hemen ona sorarlardı. O da, bunlara cevap verirdi. Onun cevabı üzerinde hepsi kanaat getirir ve onda ittifâk ederlerdi. Hiç birisi Ona itirazda bulunmazdı. Ben de çok merak ettim ve (Sen kimsin, ey Allah'ın kulu?) diye suâl ettim. Bana buyurdu ki: (Ben Muâz bin Cebel'im!). Ebû Müslim-i Hülvânîve Ya'kub bin Zeyd bin Ceriyye de, bu haberi nakletmektedirler.

Abdürrezzâk, Abdülmelik bin Cüreyc'den haber veriyor ki, Muâz bin Cebel'in (r.a.) bir hurma ağacı vardı. Hurmalarını toplayıp hepsini sadaka verdi. Kendine bir şey kalmadı.

Muhammed bin Ka'b (r.a.) da: "Ben Muâz bin Cebel'i (r.a.) gördüm. Genç ve etine dolgun yakışıklı bir kimseydi. Kerem sahibi olup, çok cömertti. Bir kimse, ondan bir şey isteyip de, yok dediği olmazdı. Elinden geldiği kadar temin edip, ona verirdi" dedi. O, malının tamamını fakîrlere sadaka olarak dağıtır, kendisi borçlu olarak yaşardı. Hatta bir keresinde böyle yaptığını Resûlullah efendimiz haber almıştı. Muâz bin Cebel'in (r.a.) alacaklılarını çağırıp, ona kolaylık göstermelerini ve borçlarının bir kısmını kendisine hediye etmelerini söyledi, hemen hepsi yahûdi olan alacaklıları, bu müsamahayı göstermediler. Sonra, Resûlullah efendimiz, Muâz bin Cebel'i huzûruna çağırıp, durumu ona bildirdi. Bunun üzerine Muâz bin Cebel (r.a.), gidip elindeki bütün gayrimenkullerini sattı. Paralarını alıp, Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna geldi. Alacaklılar da, oradaydı. Borçlarının hepsini ödedi. Ondan sonra elinde hiçbir malı ve mülkü kalmadı.

Muâz bin Cebel (r.a.), Peygamberimizden (s.a.v.) pek çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin çoğu Sahih-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'de, bir kısmı da diğer hadîs kitaplarında yer almıştır. Hazreti Muâz şöyle anlatıyor:

Bir gün Resûl-i Ekrem (s.a.v.) bir hayvana binmişti. Ben de arkasında bulunuyordum. Bana **"Ey Muâz"** diye seslendiler. Ben de: "Emredin, Yâ Resûlallah!" dedim. Üç kerre ismimi söyledikten sonra: **"Cenâb-ı Hakkın kulları üzerinde olan hakkı nedir biliyor musunuz?"** buyurdu. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine: **"Cenâb-ı Hakk'ın kulları üzerindeki hakkı, onların kendisine ibadet etmeleri ve başka, hiç bir varlığı ona şirk** (ortak) **koşmamalarıdır."** buyurup tekrar sorarak:

"Kullar bu vazîfelerini yerine getirirlerse, Allah'dan bekledikleri hakları (Allahü teâlânın onlara va'd ettiği) **nedir, bilir misin?"** buyurdular. Ben yine "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" deyince: **"Bu takdîrde kulların Allah üzerindeki hakkı** (Onlara va'd ettiği) **ni'met, O'nun kullarına azâb etmemesidir..."**

Muâz bin Cebel'in (r.a.) bizzat Peygamber efendimizden işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları da şunlardır:

"Allah'ım! Kötü insanları (facirleri) **bana ikram ettirme ki, kalbim onlara meyletmesin."**

"Ahlâkınızı güzelleştiriniz."

Hazreti Muâz, Resûl-i Ekrem'e, (s.a.v.) **"Hangi amel daha makbûldür?"** diye sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), dilini ağzından çıkarıp elini dilinin üzerine koyarak dilini göstermiş ve **"Bunu koruman en makbûl bir ameldir"** buyurmuştur.

"Zillet, mü'minin ahlâkı değildir. Ancak ilim talebinde olabilir."

"Cennet bahçelerinde eğlenmek isteyenler Allah'ı çok zikir etsinler."

Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle rivâyet eder: Resûlullah (s.a.v.) bana buyurdu ki: **"Ey Muâz! Sana Allah'dan korkmayı, O'na sığınmayı, doğru konuşmayı, verdiğin sözde durmayı, herkese selâm vermeyi, güzel amel ve işlerde bulunmayı, öksüze merhamet etmeyi, tatlı sözlü olmayı, Kur'ân-ı kerîmi okuyup anlamayı, ahireti sevmeyi, âhıret hesabının korkusunu taşımayı ve herkese şefkat kanatlarını germeği tavsiye eder; hikmet sahiplerine kötü söz söylemekten, doğruyu yalanlamaktan, günahkâra itaatten, âdil hükümdâra isyandan ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan seni nehyederim,** (sakındırırım). **Her yerde Allahü teâlâyı zikretmeyi ve her günahın peşinden tövbe etmeyi tavsiye ederim. Gizli günah işlediğin zaman gizli, aşikare günah işlediğin zaman aşikare tövbe edersin."**

Hazreti Muâz, Peygamberimizden (s.a.v.) nasihat istediğinde: **"Allah'ı görür gibi ibadet et ve kendini ölmüş gibi bil! İstersen bütün bunları içine alan daha mühimini bildireyim: Dilini tut!"** buyurdu.

Resûl-i Ekrem yine bana: **"Müslümana kötü söylemekten ve âdil hükümdâra isyan etmekten seni nehyederim."** buyurdu.

Ebû İdris el-Havlânî, Hazreti Muâz bin Cebel'e: "Seni Allah için seviyorum" dediğinde, Muâz bin Cebel: "Sana müjdeler olsun! Ben Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu, işittim: **"Kıyâmet günü Arşın etrâfında, bir takım insanlar için kürsüler kurulacaktır. Bunların yüzleri ayın ondördü gibi parlayacaktır. İnsanlar feryad ederken onlar korkmazlar. Korku ve kederleri olmayan kimseler, Allah'ın gerçek dostlarıdır"** buyurdu. Peygamberimize bunların kim olduğu sorulunca: **"Onlar Allah için sevişen kimselerdir."** buyurdu.

Peygamberimiz Hazreti Muâz'a: **"Ya Muâz! Ben seni severim. Bunun için her namazdan sonra şu duâyı terk etme!"** buyurdu ve duâyı okudu: **"Allahümme e'ınnî alâ zikrike ve şükrike ve husni ibadetike." Ya'n**i, "Allahım! Ancak seni anmak, sana şükretmek ve güzelce ibadet etmek için bana yardım et" "Ey Allah'ım! Seni sevmeyi ve seni seveni sevmeyi ve senin sevgine beni yaklaştıracak şeyi sevmeyi bana nasîb et ve senin sevgini (sıcak ve hararetli günde) soğuk suyu sevmekten bana daha sevimli kıl!"

"Allahü teâlâ kıyâmet günü mü'minlere: "Bana kavuşmayı sever miydiniz?" diye sorar. Onlar da: "Severiz, Yâ Rabbi!" derler. Allahü teâlâ: "Niçin seversiniz?" diye sorar. Onlar da: "Af ve mağfiretini ummak için!" derler. Cenab-ı Hak da "Ben de size af ve mağfireti, kendime borç edindim buyurur."

"Her insanın dört gözü vardır. Bunların ikisi başındadır. Bunlarla dünyâ işlerini görür. Diğer ikisi de kalbindedir. Bunlarla da âhıret işlerini görür."

"Bir kimse, deve üstünde düşmanla dövüşürse, Cennet ona vacip olur. Bir kimse, içinden doğru olarak şehîd olmayı ister, sonra ölürse veya öldürülürse, onun için şehîd sevâbı vardır. Bir kimse, Allah yolunda yaralanırsa veya bir zahmet görürse, kıyâmet günü zafir renkli ve misk kokulu olarak gelir."

Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle anlatıyor: Bir gün Resûlullah'ın huzûrunda bir adamın çok aciz bir kimse olduğunu söylediler. Resûlullah (s.a.v.): **"Kardeşinizi gıybet etmeyiniz"** buyurdu.

Onlar "O, dediğimiz gibidir" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Öyle olmasa o zaman iftira etmiş olursunuz"** buyurdular.

"Üç şey var ki, onlar dünyâda bir yabancı gibidir: Zâlimin elinde Kur'ân-ı kerîm, kötü insanlar arasında iyi bir kimse, bir evde durup okunmayan Mushaf."

"İnsan, kıyâmet günü şu dört şeyden sorulmadıkça, hiçbir yere adım atamaz: 1- Ömrünü nerede tükettiği, 2- Gençliğini nerede harcadığı, 3- İlmi ile ne gibi amel işlediği, 4- Malını nereden kazanıp nereye harcadığı."

"Muhtekir, (karaborsacılık yapan) **ne fenâ bir kuldur! Allahü teâlâ fiyatları ucuzlatırsa adamın keyfi kaçar, yükseltirse o zaman ferahlar."**

"Bid'at sahibine hürmet etmek için yürüyen kimse, İslâm'ı yıkmağa yardım etmiştir."

"Her kim kırk gün ümmetimin nafakası üzerinde karaborsacılık eder de, sonra bu kazancını sadaka olarak dağıtırsa, onun bu sadakası kabûl edilmez."

Muâz bin Cebel, çok ilim sahibi olup, Eshâb-ı kiramın sevdiği ve müşkil meselelerini sordukları kıymetli bir zât idi. Çok cömert olup, az konuşur ve hikmetli söylerdi.

Abdullah bin Seleme şöyle anlatıyor: Muâz bin Cebel (r.a.) tâûn hastalığına yakalanmıştı. Rahatsızlığı çok arttığı bir sırada, talebelerinden Amr bin Meymun el-Evdî ziyârete geldi. Durumunun çok ağır olduğunu görünce, ağlamaya başladı. Hazreti Muâz, Ona: "Niçin ağlıyorsunuz?" diye ordu. O da: "Ey Muâz! Allah'a yemîn ederim ki, sen benim hocamsın. Bana dünyalık yardımında bulunuyorsun diye ağlamıyorum. Ben, senden dinimi öğreniyor ve ilim alıyordum. Senin ölümünden sonra dinimi ve ilmi bana öğretecek kimsenin bulunmamasından korkuyorum ve onun için ağlıyorum." Bunun üzerine Muâz bin Cebel (r.a.) buyurdu ki: "Hayır, bundan korkma! Îmân ve ilim, kıyâmet gününe kadar yerindedir, arayan bulur ve Allahü teâlâ bunları isteyen kimseye öğretecek birini gösterir. Allahın kitabı Kur'ân-ı kerîm ve Peygamberi'mizin sünneti, kıyâmet gününe kadar korunacaktır. Nitekim Allahü teâlâ ilmi ve imânı İbrâhîm aleyhisselâma ihsân etmiştir. Halbuki o zaman, imânı ve ilmi bilen ve öğreten hiç kimse de yoktu. İbrâhîm aleyhisselâm istediği için Cenâb-ı Hak, O'na ihsân etti. İlmi, Hazreti Ömer'den, Hazreti Osman'dan ve Hazreti Ali'den alınız! Eğer onları da kaybederseniz, Ebü'd-Derdâ'dan, Abdullah İbn-i Mes'ûd'dan, Selmân-ı Fârisî'den ve Abdullah İbn-i Selâm'dan alınız! Âlimin yanılmasından korkunuz! Doğru olanı, hakîkati kim bildirirse kabûl ediniz! Doğru, hak olmayanı da söyleyen kim olursa olsun, Onu reddediniz!"

Muâz bin Cebel (r.a.) buyurdu ki: "Âlimlere Cennette de ihtiyâç vardır. Çünkü Cennet ehline ne isterseniz isteyin denildiğinde, onlar ne isteyeceklerini ve nasıl isteyeceklerini bilemeyecekleri için âlimlere soracaklar."

Bir gün, birisi Hazreti Muâz bin Cebel'in huzûruna gelip selâm vermişti. Biraz sonra vedâlaşıp ayrılacağı sırada, Ona buyurdu ki: "Ey falan! Dünyadaki nasîbin ne ise ve nerede olursa gelip seni bulacaktır. Sen ise, dünyâdaki nasîbinden daha çok âhıret nasîbine muhtaçsın. Âhıret nasîbini, dünyâ nasîbine tercih et! Hatta öyle olmalısın ki, çok ihtişamlı bir âhıret servetine sahip olasın! Dünya ni'metleri geçicidir. Âhıret için elde ettiklerin ise, nerede olursa seninledir."

Yine buyurdu ki: "İyi bir müslüman olarak ölüme hazır ol! Mazlûmların bedduâsından çok sakın ve hiç kimseye zulüm etme!"

"Cennet ehlinin tek bir hasreti (pişmanlığı) vardır. O da, Allahü teâlâ'yı zikretmeksizin geçirdikleri vakitlerdir."

Ebû Bahiri şöyle anlatıyor: Bir gün Humus şehrinde câmiye gitmiştim. Muâz bin Cebel (r.a.) da, orada bulunuyordu. Yanında bir grup kimseler vardı. Onlara buyurdu ki: "Bir kimse, Allahü teâlânın huzûruna kâmil, olgun bir imânla gitmek istiyorsa, beş vakit namaz için çağırılan yere gelip namazını kılsın. Çünkü beş vakit namazı câmide cemaatle kılmak, hidâyet yollarından olup, hem de Peygamberimizin mühim sünnetidir. Hiç kimse, benim evimde namaz yerim vardır ve ben evimde namazımı kılıyorum, demesin! Böyle yaparsanız, Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetini terk etmiş olursunuz. Bu da dalâlettir."

Hazreti Muâz bin Cebel'e: "Hangi duâ ve ne zaman kabûl olunur?" diye sorulunca, buyurdu ki: "İnsanlar gaflette oldukları zaman, sen Allahü teâlâya dön ve ondan ne dilersen o zaman iste! İşte o zaman duâlar makbûldürler."

Meymûn-i Evdî anlatıyor: Muâz bin Cebel (r.a.) bir gün ayağa kalktı ve buyurdu ki: "Ey Evd kabilesi! Ben Resûlullah'ın (s.a.v.) elçisiyim. Sizlere bir şeyler öğretmek istiyorum. Hepiniz biliniz ki dönüşünüz Allahü teâlâyadır. Dönüşten sonra da, ya Cennet veya Cehennem vardır. Cennet ve Cehennemin ikisi de ebedîdirler. İkisinde de ölüm ve yok olmak yoktur."

Yezîd bin Câbir diyor ki: Ben Muâz bin Cebel'den şöyle işittim. Buyurdu ki: "Ne kadar çok ilim öğrenirseniz öğrenin, bunlarla amel etmedikçe öğrendiğiniz ilimden sevâb alamazsınız."

"Üç şey, Allahü teâlânın gazâbına sebep olur, bunlar Hikmetsiz gülmek, uykusu gelmediği halde sabaha kadar ibâdetsiz vakit geçirmek ve karnı acıkmadığı halde fazla yemek yimek."

Recâ bin Hayve şöyle bildiriyor: Bir zamanlar Muâz bin Cebel'in (r.a.) bir sohbetinde bulunmuştum, ilim hakkında şöyle buyurdu: "Size benim vasıyyetim olsun! İlmi, ancak Allah rızası için öğrenin! Zira Allah rızası için öğrenilen ilim, takvâyı (Allahtan korkmayı) hâsıl eder. Bu niyetle ilim aramak ibâdettir. Bu ilmi müzakere etmek tesbihtir, ilimden konuşmak, Allah yolunda cihaddır. Bilmeyene ilim öğretmek sadakadır. Bir mecliste bulunanlara ilimden bahsetmek, Allahü teâlâ'ya yakınlıktır. Zira ilim, helâl ile haramın terazisi, Cennet ehlinin minaresi, gurbette insanın arkadaşıdır. Bir insan, bir yerde yalnız kaldığı zaman, ilim ona sıkıntıyı gideren bir arkadaş olur. Sıkıntı ve genişlik zamanlarında ilim sahibine delîldir. İlim, düşmanlara karşı çok iyi bir silâhtır. İlim, büyüklerin yanında dindir. Dostlarının yanında insanın süsüdür. Cenâb-ı Hak bir kavmi, ilim ile yükseltir, insanı ilimle başkalarına rehber, öncü yapar ve ona itaat ederler. Melekler dahi ilim sahiplerinin dostluklarını arzular ve kanatlarını onların üzerine gererler. Canlı ve cansız her ne varsa, hatta denizlerdeki balıklar ve diğer hayvanlar, havada uçan kuşlar, karadaki bütün hayvanlar, âlimlere istiğfar ederler. Çünkü ilim, insanın kalb gözünü açar. Gözleri karanlıktan aydınlığa kavuşturan bir nûrdur. İlim ile amel eden insan, seçilmiş kimselerin makamlarına yükselir, ilim sahipleri, dünyâ ve âhirette yüksek derecelere erişir, ilimde tefekkür, nafile oruç tutmak gibidir. İlmin öğretilmesi nafile namaz kılmaktan sevâbtır. İlim ile, helal ve haram olan şeyler ayırt edilebilir. İlim, amellerin imamıdır. Amel, ilme tâbidir, İlimsiz amel olmaz, ilim, Cennet yoluna ışıktır. Cehennemlik olanlar, ilimden mahrûm kalanlardır. Dünya ve âhiret se'âdetinin kaynağı ve bütün ibâdetlerin efdali, en üstünü ilimdir."

Hazreti Muâz bin Cebel oğluna şöyle vasıyyet etmişti:

"Ey oğlum! Bir namazını kıldığın vakit, o namazın senin kıldığın son namazın olacağını düşün! Bir daha böyle bir namaz vaktine yetişeceğini ümit etme!"

"Ey oğlum! Mü'min olan bir kimsenin iki hayırlı iş arasında ölmesi lâzımdır. Yani bir hayırlı işi yaptığı zaman; ikinci hayırlı işi yapmak niyetinde ve kararında olmalıdır."

"Şeytan, pazarda, yalan hile, hıyânet ve yemîn ettirerek müslümanları günaha sokmaya çalışır, önce gidip, geç çıkanlara daha çok asılır."

Hazreti Muâz bin Cebel'e: "Falanca, Kur'ân-ı kerîm yazıp satıyor" dediklerinde, "Bu, Kur'ân-ı kerîmi satmak değildir. Kâğıt ve işçilik ücreti istemektir. Kur'ân-ı kerîmi satmak demek, onu para ile, ücret ile öğretmektir" buyurdu.

"Allahın buğz ettiği kimseler, mescidlerde dilenenlerdir. Yani onlar, Allah'ın evlerinde, yüce ve münezzeh olan Allahtan değil de, başkalarından isterler. Bir de istediklerini vermeyenlerin günahlarına girmiş olurlar."

"Bir din kardeşini sevdiğin zaman onunla münâkaşa etme! Ona fenâ harekette bulunma ve onun hakkında, başkasına; (Bu nasıl adamdır?) diye sorma! Olur ki, onun bir düşmanı ile karşılaşırsın da, onda olmayan bir şeyi sana bildirir. Böylece seninle onun arasını açmış olur."

Birisi Muâz bin Cebel'e (r.a.): "Bana öğüt ver!" deyince, "Merhametli ol ki, ben de senin Cennet'e girmene kefil olayım" buyurdu.

Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle anlatıyor: Bir gün Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna varmıştım. Bana: **"Ey Muâz! Sen, bu akşam nasıl sabahladın?"** buyurdu. Ben de: "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ'ya îmân etmiş olarak sabahladım" dedim. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz: **"Ey Muâz! Senin her sözünün doğruluğuna bir delîlin vardır. Bu sözünün doğruluğunun delîli nedir?"** buyurdular. Ben de şöyle cevap verdim: "Yâ Resûlallah! Ben, geceden, gündüze çıktığım zaman, bir daha akşamı beklemem. Akşam olduğu zaman da, sabaha kadar yaşayacağımı hiç ümit etmem. Bir adım attığım zaman, ikinci adımı atacağımı sanmam. Her insanın bir eceli olduğunu bilirim. Ecelinin saati geldiği zaman, o anda ecelinin ona yetişeceğini bilirim. Bütün insanlar mahşerde haşr olunurlar. Kimisi Peygamberi ile beraberdir. Kimisi de taptıkları ile beraber olacaktır. Ben ise, kendimi sanki Cehennemdeki insanların azaplarını ve Cennetteki insanların ni'metlerini her an görüyorum gibi düşünürüm." Bunun üzerine Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Ey Muâz! Sen çok iyi yapmışsın. Böyle düşünmeye devam et ve bundan hiç ayrılma!"**

Muâz bin Cebel (r.a.): "Sırat köprüsünü geçinceye kadar mü'minin huzûru olmaz" buyurdu.

İmâm-ı Tâvûs bin Keysân, geceleri ibâdet ve zikir ile geçirir, tefekkür ederdi. Sabaha kadar kıbleye karşı otururdu. Ve "Cehennemi hatırlamak, korkanların uykusunu unutturmuştur" buyururdu. Bir defasında Muâz bin Cebel'i de (r.a.), ağlarken gördüler ve "Niçin ağladığını?" sordular. Buyurdu ki: "İnsanlar iki gruptur. Biri Cennetlik, diğeri Cehennemlik. Acaba ben hangisinden olacağım? diye ağlıyorum."

Muâz bin Cebel (r.a.), ölümü esnasında: "Allahım, şimdiye kadar senden korkuyordum. Fakat şimdi sana ümit besliyorum. Allahım, ben sular akıtıp, ağaçlar sulamak ve bahçeler yetiştirmek için yaşamak istiyorum. Susuzluktan ciğerleri yananları sulamak, darda kalanlara genişlik göstermek, âlimlerin sohbetine devam edip, kendimi onların zikir halkalarına sıkıştırmak

için yaşamak istiyorum" dedi. Ölüm sancıları şiddetlenip baygınlıklar geçirip, ayıldıkça: "Allah'ım! Beni ne kadar sıkıştırırsan sıkıştır, bilirsin ki, kalbim sana bağlıdır, seni sever" buyurdu.

Allahü teâlâ bir kulunu hastalığa müptelâ kıldığı zaman, sol yandaki meleğe şöyle buyurur: "Kalemi ondan kaldır!" sağ yandaki meleğe ise, şöyle buyurur: "Bu kuluma sağlığında işlediği amelden daha iyisini yaz! Çünkü o, teminatım altındadır." Abdullah bin Seleme'ye şöyle nasîhat etti: "Allahü teâlânın emrettiği beş vakit namazı kıl, ye, iç ve uyu! Helâl kazan, günahkâr olma! Müslüman olarak öl! Mazlûmun ahından ve bedduâsından sakın!"

Peygamberimizin (s.a.v.) çocuğunun ölümü üzerine Muâz bin Cebel'e gönderdiği ta'ziye mektûbu şöyledir:

"Allahü teâlâ sana selâmet versin!

Ona hamd ederim. Herkese iyilik ve zarar, yalnız O'ndan gelir. O dilemedikçe, kimse kimseye iyilik ve kötülük yapamaz.

Allahü teâlâ, sana çok sevâb versin. Sabr etmeni nasîb eylesin! O'nun ni'metlerine şükür etmenizi ihsân eylesin!

Muhakkak bilmeliyiz ki, kendi varlığımız, mallarımız, servetimiz, kadınlarımız ve çocuklarımız, Allahü teâlânın sayısız ni'metlerinden, tatlı ve faideli ihsânlarındandır. Bu ni'metleri, bizde sonsuz kalmak için değil, emanet olarak kullanmak, sonra geri almak için vermiştir. Bunlardan, belli bir zamanda faideleniriz. Vakti gelince, hepsini geri alacaktır.

Allahü teâlâ, ni'metlerini bize vererek sevindirdiği zaman, şükr etmemizi, vakti gelip geri alarak üzüldüğümüz zaman da, sabr etmemizi emir eyledi. Senin bu oğlun, Allahü teâlânın tatlı, faydalı ni'metlerinden idi. Geri almak için sana emanet bırakmış idi. Seni, oğlun ile faydalandırdı. Herkesi imrendirecek sekide sevindirdi, neşelendirdi. Şimdi geri alırken de, sana çok sevâb, iyilik verecek, acıyarak, doğru yolda ilerlemeni, yükselmeni ihsân edecektir. Bu merhamete, ihsâna kavuşabilmek için sabır etmeli, O'nun yaptığını hoş görmelisin! Kızar, bağırır, çağırırsan, sevâba, merhamete kavuşamazsın ve sonunda pişman olursun. İyi bil ki, ağlamak, sızlamak, derdi, belayı geri çevirmez. Üzüntüyü dağıtmaz! Kaderde olanlar başa gelecektir. Sabır etmek, olmuş bitmiş şeye kızmamak lâzımdır."

---

1) El-İsâbe, cild-3, sh. 426

2) El-İstiâb, cild-3, sh. 355

3) El-A'lâm, cild-7, sh. 258

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-1, sh. 228

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-2, sh. 583

6) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 376

7) Vehhâbiye Nasîhat, sh. 79

8) Eshâb-ı Kirâm, sh. 45

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1038

MUGÎRE-TEBNİ ŞU'BE (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûr dâhi ve vâlilerinden. İsmi, Mugîre, künyesi; asr-ı saâdet'de Ebû Îsâ, sonraları da Ebû Abdullah'tır. Nesebi, Mugîre bin Şu'be bin Ebî Âmir bin Mes'ûd bin Mu'teb bin Mâlik bin Ka'b bin Amr bin Avf bin Kays'dır. Taifin Sakîf kabilesine mensûbtur. Bi'setten önce muhtemelen (m. 600) senesinde Taif'te doğdu. Kûfe'de 50 (m. 670) senesinde tâûn hastalığından vefât etti.

Hicretin beşinci (m. 627) senesinde; Taif puthânesindeki Lât rahibleriyle anlaşamayıp, Medine-i Münevvere'ye geldi. Hendek gazvesi esnasında îmân ile şereflenip, müslüman oldu. İslâmiyetin müdafaası için Resûlullahın (s.a.v.) yanında gazâlara katıldı. Peygamberimizin yanında bulunup, O'na hizmet etti. Seriyelerde kumandanlık ve mücâhidlik yaptı. Şecere-i Rıdvan altında bi'at etti. Hudeybiye andlaşmasında Peygamberimizin yanında olup, hizmetindeydi. Kureyş'li müşrikler Beni Sakîf kabilesi reîsi amcası Urve bin Mes'ûd'u elçi olarak gönderdi. Urve, konuşma esnasında cahiliyye âdetinde olduğu gibi Peygamberimizin sakalını tutup, okşamak istedi. Mugîre (r.a.) amcası Urve'ye kılıcının ucuyla müdahale ederek, Resûlullah'ın (s.a.v.) mübârek sakalına dokunmaktan menetti. Amcası, O'nun Resûlullaha (s.a.v.) karşı olan sevgisi, muhabbeti ve bağlılığı karşısında hayrete düştü. Mekke'nin fethine, Huneyn gazâsına ve Tebük seferine katıldı. Taifte, kabilesi İslâmiyet ile şereflenince, amcası Urve şehîd edilip, Sakîfliler de zulüm, işkence tecâvüze uğradı. Sakîflilerin hâli Resûlullah'a (s.a.v.) arz edilince, putları kırmak için Taif seferine gönderildi. Taife bir miktar asker ile gidip, Lât dahil bütün putları kırdı. Putların kırılmasına ağlayan Taifli kadınlar, onların âciz birer taş yığını olduğunu görünce hepsi samimiyetle müslüman oldu. Allahü teâlânın varlığına, birliğine, sonsuz kudret sahibi olduğuna ve Hazreti Muhammed'in (s.a.v.), O'nun Resûlü olduğuna îmân ettiler. Mugîre (r.a.), Taifi küfür karanlığından nûra kavuşturup, Mekke'ye Resûlullahın (s.a.v.) yanına döndü. Veda Haccı'na katıldı. Resûlullahın (s.a.v.), âhirete teşrîflerinde techîz ve tekfînde vazîfe aldı. Peygamberimiz (s.a.v.) kabre indirildikten sonra üzerine toprak atılırken yüzüğünü düşürdü. Hazreti Ali'ye (r.a.) durumu arz edip, kabirden yüzüğünü almak istedi. Müsaade verilince, kabre inip, yüzüğünü alırken Peygamberimizin (s.a.v.) ayaklarını sıvazladı. Böylece Resûlullahın (s.a.v.) mübârek bedenine son defa elini süren kişi oldu. Bundan dolayı, "Resûlullah'dan son ayrılan insan benim" derdi.

Hazreti Ebû Bekir'in hilâfetinde, yalancı peygamberlik iddiasında bulunan Müseylemet-ül-Kezzâb ve dinden dönen mürtedler üzerine gönderilen orduda vazîfe aldı. Yemame harbinde mürtedlere, Şam ve Yermük'de de Rumlara karşı savaştı. Yermük'de bir gözü yaralandı. Hazreti Ömer'in hilâfetinde Irak'da yapılan fetihlere de katıldı. İran'daki Sâsânî İmparatorluğu'nun sonunu getiren Kadisiye Meydan Muharebesi öncesinde müslümanların sefirliğini yaptı. Zulüm üzerine kurulan İran Sâsânî Kumandanlık Sarayı'nın şa'şaası, kumanda heyetinin süslü elbiselerine karşı Mugîre'nin (r.a.) sâde kıyâfeti ve vakarlı halini gören İran kumandanları şaşırdılar, İranlılar sert konuşup, müslümanları korkutacaklarını zannettiler. Söz sırası Mugîre bin Şu'be'ye gelince O, büyük bir cesâretle konuşmaya başladı ve şöyle dedi:

"İslâmiyetin esaslarına göre herkes Allahü teâlâ indinde bir kul olarak eşittir. Hiç kimsenin diğerine karşı bu husûsda bir imtiyazı yoktur. Ayrıca saltanat diye birşey yoktur... (Devlet reîsi milletine hizmetçidir)" Mugîre bin Şu'be'nin bu sözlerini dinleyen. İran heyeti şaşkın bir vaziyette birbirlerine bakıp ne söyleyeceklerini ve ne yapacaklarını şaşırdılar ve telâşa düştüler. Telâşı ve şaşkınlığı daha çok artan İran Başkumandanı Rüstem, yakut, inci ve elmaslarla süslü olan kılıcını Mugîre bin Şu'be'ye göstererek: "Sefir hazretleri, bu kılıç çok insanlar tarafından bir çok kerre öpülmüştür" dedi. Bu söz karşısında büyük bir dâhi olan Mugîre bin Şu'be şöyle cevap verdi:

"Senin kılıcını öpenler (yaltakçılık yaparak) onun kınını öpmüşlerdir, kılıcı değil." Sonra kendi kılıcını göstererek, "Bu kılıç ondan daha keskin ve daha çok bilenmiştir" dedi. Bu görüşmelerden sonra anlaşmaya varılamayarak yapılan ve müslümanların galip geldiği Kadiseye Meydan Muharebesinde, Mugîre bin Şu'be büyük bir kahramanlık göstermiştir.

Hazreti Ömer, 17 (m. 638) senesinde O'nu önce Basra, sonra da Kûfe vâliliğine tayin etti. Basra vâliliği esnasında gelir ve giderin hesabını tutup, her husûsu yazılı olarak tesbit etme usûlünü getirdi. Yaptığı bu usûl, halife Hazreti Ömer (r.a.) tarafından beğenilip, tatbikatın devamına müsâade etti. Nihavend ve Hemadan zaferlerinde bulundu. Hazreti Osman'ın hilâfetinde Medine'ye çağırılıp, çeşitli hizmetlerde vazîfelendirildi.

41 (m. 661) senesinde Kûfe vâliliğine tayin edildi. Kûfe'de Hâriciler türeyince, onların reîslerini öldürüp, taraftarlarını cezalandırdı. Hâricî isyanını bastırdı. Halife Muâviye'nin (r.a.) takdîrini kazandı. Vefâtına kadar Kûfe vâlisi kaldı. Kûfe'de 50 (m. 670) senesinin Şaban ayında yetmiş yaşında taundan vefât etti.

Mugîre bin Şu'be (r.a.) dâhi olup, teşkilâtçı bir Sahâbîydi. Zekâ ve aklını meşhûr dâhilerden Halife Hazreti Muâviye (r.a.) de takdîr ederdi. Büyük mes'eleleri üstün görüşüyle hemen hâlledip, en sıkışık durumlarda bile bir çıkar yol bulurdu. Dînî ilimlere vâkıf, tedbir sahibiydi. Pek çok talebe yetiştirip, bunlara dînî ilimleri öğretip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Oğulları Urve, Hamza ve Urve bin Zübeyr, Hubeyre bin Vahye, Mısver bin Mahzene, Kays bin Ebî Hazîm, Mesruk bin Ezda; Nafi bin Cübeyre, İbn-i Mûtem, Amr bin Vehb talebeleriydi. Yüzotuzüç hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Buyurdu ki: "Bir kimse evine girdiği zaman, selâm verirse, şeytan şöyle cevap verir: Artık, benim burada duracak bir yerim kalmadı. Sofraya oturup yemek yemeğe başladığı zaman Allahü teâlânın adını anarsa yani Besmele-i şerîfeyi söylerse, şeytan bu sefer de şöyle der: (Burada, benim için ne duracak yerim, ne de yiyecek bir şeyim kaldı.) Su içeceği zaman, Allahü teâlânın adını anarsa, şeytan bu sefer şöyle der; (Artık burada benim için ne durak, ne yemek, ne de içmek kaldı. Şeytan, bundan sonra eli boş olarak çıkar gider.)"

Peygamber efendimizden bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin bazıları:

"Benim ağzımdan yalan söylemek, başka bir kimseyi dedi, diye yalan söylemek gibi değildir. Kim bile bile benim ağzımdan yalan uydurursa Cehennemdeki yerine hazırlansın."

"Arkasından saçı başı dağıtarak ağlanılan, feryad edilen ölü, bu feryad ve figan sebebiyle azâb görür."

"Ölülere kötü söylemeyiniz, zira bu sebeple hayattaki yakınlarını incitmiş olursunuz."

"Allahü teâlâ size analara isyan etmeyi, kız çocuklarını, diri diri toprağa gömmeyi, verilecek borcun verilmemesini (Borcu inkâr etmeyi) **verilmeyen bir şeyin alınmasını haram kıldı."**

Mugîre bin Şu'be hazretleri bir kadınla evlenmek istemişdi. Peygamber efendimiz Mugîre'ye (r.a.), **"O'nu gördün mü?"** buyurdular. Mugîre "Hayır, yâ Resûlallah" deyince Resûlullah (s.a.v.) **"O'nu gör. Zira birbirinizi görmeniz aranızdaki muhabbeti arttırır."** buyurdu.

Mugîre bin Şu'be, Resûlullahın (s.a.v.) namaz kıldıktan sonra şu duâyı okuduğunu rivâyet etmiştir.

"Allahü teâlâdan başka hiç bir ilâh yoktur. Onun ortağı da yoktur. Mülk onundur. Hamd O'na mahsûstur. O herşeye gücü yetendir. Allah'ın verdiğine mâni olacak, engellediğini verebilecek yoktur. Allahım senin lütfun olmazsa mal sahibine mülkü fayda vermez."

---

1) El-îstiâb, cild-3, sh. 388

2) Üsûd-ül-gâbe, cild-3, sh. 406

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-3, sh. 385

4) Eshâb-ı Kirâm, sh. 361

5) A'lâm-ün-Nübelâ, cild-3, sh. 16

6) El-İsâbe, cild-3, sh. 452

MUHAMMED BİN HÂNEFİYYE (r.a.)

Hazreti Ali'nin oğlu. Annesi Havle binti Ca'fer bin Kays-ı Hânefiyye olduğu için, İbni Hânefiyye denilir. Hicretin 21. senesinde doğdu. 71 (m. 6901)'de Medine'de vefât etti. Muhammed Hanif, Muhammed Hânefiyye ve Muhammed-ül-Ekber de denir. İsmi Muhammed, künyesi Ebü'l-Kâsım. Nesebi, Muhammed bin Ali bin Ebî Talib bin Abdulmuttalib bin Haşim bin Abd-i Menaf bin Kusey'dir.

Künyesinin Ebül Kâsım olması, Peygamber efendimiz tarafından Hazreti Ali'nin evlâdına verilen husûsî bir izin iledir. Muhammed bin Hânefiyye, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'den sonra, Hazreti Ali'nin oğullarının en üstünü idi. Hazreti Münzir-i Sevrî buyuruyor ki: "Ben, bir defa Muhammed bin Hânefiyye'ye dedim ki, senin hem ismin hem de künyen, Peygamber efendimizin isim ve künyesi gibidir. Bu ise caiz midir?" Cevap verdi ki: "Ben, babam Hazreti Ali'den duydum. Buyurdu ki, Resûlullah'a (s.a.v.) arz ettim ki: "Yâ Resûlallah, sizden sonra Allahü teâlâ bana bir erkek evlad ihsân ederse ismini ve künyesini sizin mübârek isminiz ve künyeniz gibi versem bir mahzuru var mıdır?" Resûlullah (s.a.v.) bana buyurdu ki; **"Evet oğlunuzun ismini ve künyesini benim ismim ve künyem ile verebilirsiniz. Lâkin ondan başka, ismimin ve künyemîn aynı kişide birlikte bulunması helâl değildir."** Babam bunu söyledi ve bana buyurdu ki, (Resûlullah'dan (s.a.v.) müsaade almıştım. Onun için sana, Muhammed ismini ve Ebü'l-Kâsım künyesini verdim)

Ebû Hamza buyuruyor ki "Bir gün bir kimse Muhammed bin Hânefiyye'nin yanına geldi ve (Esselâmu Aleyke Yâ Mehdî) diye selâm verdi. İbn-i Hânefiyye buyurdu ki; (Doğru söylüyorsun. Ben insanları, hidâyete doğru yola ve hayra davet etmek ve doğru yolu göstermek bakımından Mehdî'yim. Lâkin âhir zamanda gelecek olan Mehdî (a.s.) değilim, öyle anlaşılmaması için bana selâm vereceğiniz zaman "Esselâmu Aleyke Yâ Muhammed veya Yâ Ebâ Kâsım" deyin. Başka isim ile hitâb etmeyiniz.)" buyurdu.

Muhammed bin Hânefiyye, ilimde üstün derecelere sahipti. Hazreti Abdullah İbni Abbâs ile beraber, fıkh, hadîs, tefsîr gibi ilimleri kitaplara yazdılar. Hazreti Muhammed bin Hânefiyye haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınmakda ve güzel huyları kendinde toplamakda çok üstün olup, bu haliyle mübârek babaları, Hazreti Ali'nin husûsî muhabbet ve takdîrine mazhar olmuştu. İbn-i Hânefiyye (r.a.) aynı zamanda çok cesur ve fevkalâde kuvvet ve şecaat sahibi idi. Bu

durumu bildiren çeşitli misaller vardır. Bir defa, Hazreti Ali'nin aldığı zırh biraz uzunca olduğundan, alt kısmından biraz kesilmesi icâb ediyordu. Hazreti Ali kesilmesi gereken kısmı işâretledi. Oğluna işâretli yerin alt tarafını kesmesini söyledi. Hazreti İbn-i Hânefiyye, zırhı bir eline aldı. Diğer eliyle de, işâretli yerden itibâren eliyle çekerek kopardı.

Muhammed İbn-i Hânefiyye Cemel ve Sıffîn Muharebelerine karışmak istemedi ise de, babası "Babanın bulunduğu tarafın haklı olduğundan şüphen mi var?" sözü üzerine babasının yanında yer almış ve babasının sancağını taşımıştır. Kahramanlık ve şecâatde eşsiz idi. Hazreti Ali şehîd olduktan sonra Abdullah İbn-i Zübeyr ve Abdülmelik bin Mervan arasındaki hadîselere karışmamak için Kûfe'ye hicret etti. Hazreti İbn-i Abbâs Tâifde 65 (m. 684)'de vefât edince cenâze namazını Muhammed bin Hânefiyye (r.a.) kıldırdı. Muhammed bin Hânefiyye (r.a.), Kûfe'de iken, iki defa hac yapmak istedi ise de siyâsî karışıklıklar sebebi ile yapamadı, ikinci defa da hac yapamayınca çok sayıda kimse etrâfında toplanıp, "Biz sizin emrinizdeyiz. Eğer emrederseniz harb bile yaparız." dediklerinde, İbn-i Hânefiyye (r.a.), onlara çok güzel nasîhat ve tavsiyelerde bulunup, hepsini sakinleştirdi. Daha sonra Abdülmelik bin Mervan duruma hâkim olup, herkes kendisine bîat etti. Muhammed bin Ömer, İbn-i Hânefiyye'ye bir mektûb yazarak buyurdu ki: "Ben Abdülmelik'e bîat ettim. Siz de bîat edin. Çünkü bîat edilmiyecek hiçbir sebeb kalmamıştır. Bütün ümmet Abdülmelik'e bîat etti." Bunun üzerine Muhammed bin Hânefiyye, Abdülmelik'e bir mektûb yazdı. Mektûbunda buyurdu ki, "Bismillahirrahmânirrahîm. Bu mektûb, Muhammed bin Ali'den mü'minlerin emîri Abdülmelik'e. Ben bu ümmetin içinde meydana gelen ihtilaflardan uzak durdum ve hiç kimseye bîat etmemiştim. Artık bu ihtilâflar bitti ve herkes sana bîat etti. Biliniz ki ben de bu ümmetten biriyim. Sulh ve iyilik isterim. Ben de sana bîat ettim. Gördüm ki, insanlar sizin etrâfınızda toplandı, isterim ki siz de vefakârlık yaparsınız. Eğer haksızlık ve zulüm yaparsanız hiçbir hayrınız kalmaz. Buna rağmen bize haksızlık yaparsanız ve bîatimizi kabûl etmezseniz, biliniz ki yer yüzü geniştir."

Abdülmelik bin Mervan mektûbu okuyup etrâfındakilere istişâre ettikten sonra yazdığı cevabî mektûbda şöyle dedi. "Ey Muhammed bin Ali, siz bize yakınsınız. Akrabâmsınız. Madem ki siz bize bîat ettiniz biliniz ki, sizin bîatinizi kabûl ettim. Size va'd ediyorum ki, siz bundan sonra Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.) emânındasınız. Bizden size ve arkadaşlarınıza hiçbir zarar gelmez. Şehrinize dönüp, istediğiniz gibi hareket ediniz. Ben sağ oldukça size hiç kimse bir zarar veremez." Abdülmelik bin Mervan daha sonra, Hicaz ve Irak'ın vâlisi olan Haccâc bin Yûsufa mektûb yazarak Muhammed bin Hânefiyye'ye hiç zarar vermemesini, Ona karışmamasını, iyilik ve ikramda bulunmasını emretti. Bunun üzerine Muhammed bin Hânefiyye, Medine-i Münevvere'ye döndü. Bâki' mevkiinde bir ev yaptırıp, oraya yerleşmek arzusunda olduğunu Halife Abdülmelik'e bildirdi. Halife derhal izin verip evi kendisi yaptırdı. Muhammed bin Hânefiyye ailesi ile beraber o eve yerleşti. 71 (m. 690)'de Medine'de vefât etti. Cenâze namazını Hazreti Osman'ın oğlu Hazreti Eban kıldırdı. Abdullah, Hamza, Cafer, Hasan, İbrâhîm, Kâsım, Abdurrahmân ve Rukiye isimli çocukları olmuştu.

Muhammed bin Hânefiyye (r.a.) babası Hazreti Ali'den şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet etti: (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetime şefaat edeceğim. Hatta Rabbim (Yâ Muhammed! râzı mısın?) diye nidâ edecek. Ben de: (Evet yâ Rabbi, râzıyım) diyeceğim."**

Muhammed bin Hânefiyye (r.a.) buyurdular ki: "Bir kimse Seyyidleri ve âlimleri severse, o kimse çok günahkâr bile olsa, Allahü teâlâ o kimseye pek çok ihsânlarda bulunur."

"Kanaatkar olup, elini ve dilini kötülükden muhafaza edip, evinde oturan kimseye Allahü teâlâ merhamet etsin. Allahü teâlânın sevdikleriyle görüşmek onların sohbetlerine katılmak büyük bir ni'mettir. Kim bu ni'mete kavuşmuş olarak ölürse, şüphesiz Allahü teâlânın ihsânlarına ve Cennetine kavuşur ve orada sevdikleriyle beraber olur."

"Allahü teâlânın rızası için olmayan her şey boştur, manasızdır."

"Kimin nefsi ıslâh olmuş ise, onun nezdinde dünyânın zerre kadar kıymeti yoktur."

"Allahü teâlâ, Cenneti nefslerinize karşılık kıldı. Nefsinizi, Cennet dururken, başka şeylere satmayınız."

---

1)Tabakat-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 91

2) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 179

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1017

4) Vefeyât-ül-â'yân, cild-4, sh. 169

5) Ensâb-ül-Eşrâf, cild-5, sh. 214, 223, 260

6) Tabakât-ı Şîrâzî, sh. 62

7) El-A'lâm, cild-6, sh. 217

8) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-6, sh. 4190

9) Eshâb-ı Kirâm, sh. 362

MUHAMMED BİN KA'B EL-KURAZÎ (r.a.)

Tabiîn devrinin meşhûrlarından ve büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ka'b bin Selîm İbn-i Esed'dir. Künyesi "Ebû Hamza"dır. "Ebû Abdullah" da denilmiştir. Babası Benî Kureyza isimli yahûdi kabilesinden alınan esîrlerden olduğu için "el-Kurazî" lakabı ile tanınmıştır. Muhammed bin Ka'b, Evs kabilesine sığınanlardandır. Medine'de yetişen âlimlerden olduğundan da, "el-Medenî" denilmiştir.

Tabiînin büyük âlimlerden olan İbn-i Ka'b, Hicretin 40. (m. 660) senesinde Hazreti Ali'nin hilâfetinin sonlarında doğdu. Sonra Kûfe'ye yerleşti. Tekrar Medine'ye geldi. 90 (m. 708) senesinde Medine-i Münevvere'de bir mescidde hadîs-i şerîf okuturken tavanın yıkılması üzerine cemaattan bir kısmı ile beraber enkaz altında kalarak vefât etmişlerdir. Vefât târihi olarak 108, 117, 118, 119 ve 120 seneleri de bildirilmiştir. Vefât ettiğinde 78 yaşındaydı. Peygamberimiz zamanında doğduğu, rivâyeti, ona âit olmayıp babasının doğumu içindir.

Muhammed bin Ka'b, Kur'ân-ı kerîmin tefsîrinde, birinci tabakayı teşkil eden âlimlerdendir. Büyük müfessirlenden olup, ayrıca muhaddisler yanında da sika (güvenilir) olan râvilerdendir. Avn bin Abdullah, onun için: "Ben, Ebû Hamza-i Kurazî kadar Kur'ân-ı kerîmin tefsîrine vâkıf olan bir kimse görmedim" dedi. İbn-i Sa'd da: "Vera' Sahibi olan büyük bir âlim, çok hadîs-i şerîf rivâyet eden sika bir râvi" olduğunu bildirdi. İmâm-ı Iclî de, "Kur'ân-ı kerîmi en iyi bilendi. Sâlih bir zât olup, Medine'de hadîs rivâyet eden Tabiînin sika olanlarındandı" demektedir.

Ömrünü, ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirmiştir. Bir müddet Kûfe'ye gidip, orada yerleşti. Sonra Medine-i Münevvere'ye dönmüştür. Eshâb-ı kiramdan birçok zât ile görüşüp onlardan ilim almıştır. İlimdeki hocaları Eshâb-ı kirâmdır. Abbâs bin Abdulmuttalib, Zeyd bin Erkam, Abdullah İbn-i Mes'ûd, Ali bin Ebû Zer, Ebî Talib'den, Amr bin Âs, Ebud-derdâ, Fedâle bin

Ubeyd, Mugîre bin Şu'be, Ebû Hureyre (r.anhüm), Hazreti Âişe ve daha bir çok Sahâbîden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de kardeşi Osman, Hâkem bin Uteybe, Yezîd bin Ebî Zeyyâd, İbn-i İclâm, Mûsâ bin Ubeyde, Ebû Ma'şer, Ebû Ca'fer-i Hutamî, Yezîd bin el-Hâdî gibi birçok zât rivâyette bulunmuşlardır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri, meşhûr kütüb-i sitte imamları, kitaplarına almışlardır.

Kur'ân-ı kerîmin tefsîrine dair verdiği bilgiler, rivâyet yoluna dayanmaktadır. Bizzat Abdullah İbn-i Abbâs'dan ve Abdullah İbn-i Ömer'den tefsîr almıştır. İbn-i Cerîr'in, naklen bildirdiği Zuhruf sûresi, 8. **"Yoksa sanıyorlar mı ki, biz onların sırlarını, gizli sözlerini işitmiyoruz? Evet, işitiyoruz. Hem onların yanında elçilerimiz vardır. Onları yazıyorlar."** âyet-i kerîmesinin nüzûl (iniş) sebebini şöyle anlatmıştır:

"Kâ'be-i muazzama ile örtüleri arasında oturup, konuşan iki Kureyşli ile bir Sakafî veya iki Sakafî ile bir Kureyşli arasında bir konuşma geçmiş, bunlardan biri demiş ki; "Allahü teâlâ bizim sözlerimizi işitir mi? sanırsınız?" Diğeri de "Açık söylerseniz işitir ve gizli söylerseniz işitmez", deyince bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur.

En'am sûresi 19. **"Şu Kur'ân-ı kerîm, sizi ve kime erişirse onları inzar etmem, korkutmam için bana vahy olundu"** âyet-i kerîmesinin tefsîrinde şöyle buyurdu:

"Kur'ân-ı kerîm kime okunuyorsa, Allahü teâlâ kendisiyle konuşuyor gibidir." Bunu böyle kabûl eden kimse, Kur'ân-ı kerîmi efendisinden kölesine yazılmış bir mektûb veya âmirden memura yazılmış bir emir gibi okur. Yani yalnız düzgün okumayı bir vazîfe saymaz. Belki ne emrettiğini, neler istediğini ve nelerden de menettiğini (yasaklandığını) anlamak için düşünerek okur ve gereğini yapar.

Yine Bekâra sûresi 201.: **"Ey Rabbimiz, bize dünyâda bir hasene iyilik ver"** âyet-i kerîmesindeki "hasene"den muradın, (sâliha, iyi, temiz bir kadın) olduğunu tefsîr etti. Nitekim Resûl-i Ekrem efendimiz, **"Sizler şükreden kalbe, zikreden lisana ve âhiret husûsunda sizlere yardımcı olacak sâliha, mü'min bir kadına sahip olmaya çalışın!"** buyurmuştur. Hazreti Ömer de; "İnsana, imândan sonra verilen şeylerin en hayırlısı sâliha bir kadındır. Hanımlar içerisinde, değeri takdîr edilmiyecek kadar kıymetli olanları olduğu gibi, efendisini esâret altına alıp, kendisinden fidye vererek kurtuluş imkânı olmayan kötüleri de vardır" buyurdu.

Mü'minûn sûresi 99-100., **"Nihâyet onlardan her birine ölüm gelip çatınca, tekrar tekrar şöyle diyeceklerdir: Ey Rabbim! Beni dünyâya geri gönder. Tâki boşuna harcadığım ömrüm karşılığında iyi amelde, ibâdet ve işlerde bulunayım!"** âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde de, şöyle bildirdi: "Allahü teâlâ bu adama: (Ne istiyorsun, neye heves ediyorsun? Servet edinmek, sular akıtıp bağ ve bahçeler yetiştirmek arzusunda mısın?) diye sorar. Adam ise, (Hayır, sâlih, iyi olan işler yapmak isterim) der. Allahü teâlâ, (Hayır ondan artık iş geçti. Bu ölüm anında herkesin söyleyeceği sözdür) buyurur."

Muhammed bin Ka'b, Peygamber efendimiz **"Cehennem ehline bir ağlama hali arız olur. Gözlerinden kan akıncaya kadar ağlarlar, yüzlerinde yarıklar meydana gelir. Öyle ki, gözyaşları ırmaklar gibi olup, üzerlerinde gemiler bile yürütülür"** buyurdu. Cehennemlikler, böyle ağlayıp sızlayıp, feryat ve figân ettikleri ve "Vay halimize!" deyip yardım diledikleri sürece kendileri için bir ferahlık vardır. Fakat bundan da men' edilirler. Muhammed bin Ka'b buyuruyor ki: "Cehennemliklerin beş duâsı vardır. Allahü teâlâ dördüne icabet eder.

Beşincisinde, artık konuşamazlar. Birincide, Mü'min sûresi onbirinci âyetinde bildirilen: **"Ey Rabbimiz, bizi iki defa öldürdün. İki defa da dirilttin, işte günahlarımızı itiraf ettik. Fakat şöyle bir çıkmaya yol var mı?"** diye yalvardıklarında, Allahü teâlâ cevap olarak 12. âyet-i kerîmede, **"Bunun sebebi şudur: Yalnız Allah'a duâ edildiği vakit, siz küfrettiniz. Eğer O'na bir eş ortak katılırsa, tasdîk ediyordunuz. Artık hüküm, O çok yüce, büyük olan Allah'ındır"** buyurur.

İkinci defa, Secde sûresi 12. âyetinde bildirilen: **"Ey Rabbimiz, gördük, işittik. Şimdi bizi dünyâya geri çevir de, güzel amelde bulunalım!"** deyince, kendilerine cevap olarak, İbrâhîm sûresi 44. âyetinde **"Halbuki daha evvel siz dünyâda kendinize, hiç bir zeval yoktur diye yemîn etmediniz miydi?"** buyurur.

Üçüncü defa; Fâtır sûresi 37. âyetinde bildirilen: **"Ey Rabbimiz, bizi çıkar! Yaptıklarımızdan bambaşka bir amel yapacağız"** deyince, Allahü teâlâ cevap olarak**, "Size iyice düşünecek kimsenin düşünebileceği, öğüt kabûl edebileceği kadar ömür vermedik mi? Size azâb ile korkutan bir Peygamber de gelmişti. Şimdi, tadın o azâbı! Artık zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur"** buyurur.

Dördüncü defa, Mü'minûn sûresi 106-107. âyetlerinde bildirilen: **"Ey Rabbimiz, bedbahtlığımız bize galebe çalmıştı. Biz, doğru yoldan sapanlar güruhu idik. Ey Rabbimiz, bizi buradan çıkar. Eğer yine küfre dönersek, artık hiç şüphesiz ki, biz zâlimlerdeniz"** diye yalvarınca, Allahü teâlâ da verdiği cevapta, Mü'minûn sûresi 108. âyetinde **"Yıkılıp gidin içerisine! Bana söylemeyin."** buyurur. Artık bundan sonra, konuşamayacaklar ki, bu en şiddetli azaptır. Velhasıl, Muhammed bin Ka'b, müfessirlerin önde gelenlerinden, faziletli, üstünlüğü çok, mübârek ve muhterem bir zâttır.

Muhammed bin Ka'b, Medine'de bulunan ilim ehlinin en fazîletlilerindendi. Fıkıh ilminde, takvâ ve verâ'da (haramlardan ve şüphelilerden sakınmada) da üstün bir yeri vardı. Allah yolunda mal dağıtmayı çok severdi. Bir gün eline bol miktarda mal, servet geçmişti. Dediler ki; "Bunu, oğlun için mi alıkoyuyorsun?" buyurdu ki: "Hayır, servetimi kendim için alıkoyacağım. Yani Allah rızası için dağıtacağım. Oğlumu da Allahü teâlâya emanet edeceğim."

Adamın biri gelip, "Sakın evlâdını refaha, bolluğa kavuşturarak, onun felâketine, kötülüğe düşmesine sebep olma!" deyince, elindeki yüzbin dirhem gümüşü fakirlere sadaka olarak dağıttı.

Hikmetli sözleri çoktur. Herkese nasîhat ederdi. Kendisine gelip soranlara cevap verirdi. Birgün Muhammed bin Ka'bden sordular:' "Hangi huylar mü'mini alçaltır?"

Buyurdu ki: "Çok konuşmak, kendisinde sır olarak bulunanları açıklamak ve herkesin sözünü kabûl etmek insanı küçük düşürür."

İbn-i Ka'b'ın oğulları da ilimde olduğu gibi, takvâda da yani haramlardan sakınmada yüksek derecelere kavuşmuşlardı. Birgün oğlu Muhammed'e annesi dedi ki:

"Evladım, ben seni küçüklüğünden beri, temiz, günahsız iyi bir insan olarak tanırım. Nedir bu halin? Gece-gündüz ibâdete sarılıp sanki büyük günahlar işlemiş gibi Rabbine yalvarıyorsun?" Bu suâle karşılık olarak O da "Anneciğim, ben bir kusur işleyip de, Allahü teâlânın bana gücenip, azâb etmeyeceğinden nasıl emîn olabilirim?" demiştir.

---

1) Tabakat-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 370, 371

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-9, sh. 420

3) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga, cild-1, sh. 90

4) Miftâh-üs-se'âde, cild-1, sh. 49, cild-2, sh. 75, 466, 590, cild-3, sh. 199

MUHAMMED BİN MESLEME (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından. Yaklaşık olarak 588 yıllarında Medine'de doğdu. 43 (m. 664) senesinde Medine'de vefât etti. İslâmın ilk yıllarında Mus'ab bin Umeyr vasıtasıyla müslüman oldu. İslâmiyet'i çok iyi öğrenen ve bilen Muhammed bin Mesleme, şecaatiyle de meşhûr olup, Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerindendir. Peygamberimiz (s.a.v.) savaşlara gittiğinde bazan onu Medine'deki günlük işleri yürütmek üzere emîr olarak vazîfelendirmiş, bazı savaşlarda da öncü kuvvetlerin kumandanı tayin buyurmuştu.

Muhammed bin Mesleme, Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katıldı. Bedir ve Uhud savaşından sonra Mekkeli müşriklerin ölüleri hakkında ağıtlar, şiirler söyleyerek müşrikleri kışkırtan, Peygamberimize ve müslümanlara dil uzatarak fitne çıkaran, hatta Peygamberimize (s.a.v.) suikast tertiplemeye kalkışan Ka'b bin Eşref adlı biryahûdi zengini vardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kirama (r.anhüm): **"Ka'b bin Eşrefi kim öldürür? Çünkü, o Allah ve Resûlüne eza etmiştir."** buyurdu. Muhammed bin Mesleme (r.a.): "Yâ Resûlullah! İster misin, ben onu öldüreyim?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Evet, isterim."** buyurdu. Muhammed bin Mesleme, Resûlullah'a (s.a.v.) bu sözü verince birkaç gün bu iş üzerinde durdu. Ebû Naile, Abbâs bin Bişr, Haris bin Evs, Ebû Abs İbn-i Cerîr'in yanına gidip, meseleyi onlara açtı. Hepsi uygun gördüler. Beraber öldürürüz, dediler. Birlikte Peygamber efendimize (s.a.v.) geldiler. "Yâ Resûlallah! İzin buyurursanız, biz onunla konuşurken, sizinle ilgili, Ka'b'ın hoşuna gidecek bazı sözler söylemeliyiz" dediler. Peygamber efendimiz, onlara istediklerini söylemeye müsaade buyurdular. Bunun üzerine, Muhammed bin Mesleme, Ka'b bin Eşrefin yanına gitti. "Şu Muhammed, bizden sadaka istedi. Bize çok vergi yükledi. Onun için senden ödünç bir şey almak için geldim" dedi. Ka'b, "O sizi daha da bıktıracak" dedi. Muhammed bin Mesleme (r.a.), "İşte O'na bir defa uymuş bulunduk. Ona tâbi olmakta devam edeceğiz. Bakalım sonu ne olacak? Şimdi sen bize biraz ödünç hurma ver" dedi. Ka'b "Evet vereyim fakat, bana bir şeyi rehin vermelisiniz." Muhammed bin Mesleme ile yanındakiler "Ne istersin" dediler. Ka'b "Kadınlarınızı rehin isterim" dedi. Onlar, "Kadınlarımızı sana nasıl rehin verebiliriz. Sen yakışıklı birisisin. Kadın gönlü, meyil ediverir" dediler. Ka'b, "O zaman oğullarınızı rehin verin" dedi. Onlar "Onları da rehin veremeyiz. Onlardan birine, bir iki deve yükü hurmaya karşılık rehin olundu diye sövülür ki, bu bizim için unutamayacağımız bir leke olur. Fakat sana silâhımızı ve zırhımızı rehin verebiliriz" dediler. Ka'b bu teklifi kabûl etti. Onlara, ne zaman geleceklerini de bildirdi. Muhammed bin Mesleme (r.a.) bir gece Ka'b'ın yanına geldi. Beraberinde, Ka'b'ın süt kardeşi Ebû Naile de vardı. Ka'b onları kaleye çağırdı. Kendisi de onları karşılamak için aşağı indi. Ka'b'ın karısı, "Bu saatte nereye çıkıyorsun" dedi. Ka'b, "Gelenler, Muhammed bin Mesleme ile kardeşim Ebû Nâile'dir" dedi. Karısı "İşittiğim bu ses bana pek iyi gelmiyor. Sanki ondan, kan damlıyor" dedi. Ka'b; "Yok, onlar Muhammed bin Mesleme ile süt kardeşim Ebû Nâile'dir. O iyi bir gençtir. Geceleyin, kılıç vuruşmasına bile çağrılırsa, hiç tereddüt etmeden gelir. Böyle birisidir. Muhammed bin Mesleme (r.a.) kendisiyle beraber iki kişiyi bir rivâyete göre, üç kişiyi kaleye soktu. Bunlar, Ebû Abs bin Cebr, Haris bin Evs, Abbâd bin Bişr idi. Muhammed bin Mesleme arkadaşlarına, "Ka'b gelince, ona saçını koklıyacağımı söyler, başını tutup koklarım. Siz, benim, Ka'b'ın başını iyice yakaladığımı gördüğünüz zaman, kılıçlarınızla, Ka'b'a vurunuz" dedi. Hadîs'in râvîsi, bir kerre de Muhammed bin Mesleme'nin arkadaşlarına "Ka'b'ın başını size de koklatırım"

dediğini de rivâyet etmiştir. Ka'b bin Eşref, güzel giyinmiş olarak, güzel koku saçarak, onların yanına geldi. İbn-i Mesleme "Şimdiye kadar böyle güzel koku koklamadım" diyerek Ka'b'ın yanına vardı. Ka'b "Arab'ın en güzel kokulu kadınları benim yanımda" dedi. Muhammed bin Mesleme "Başını koklamama izin verir misiniz" dedi. Ka'b, müsaade ettiğini söyledi. Mesleme (r.a.) onu kokladı. Arkadaşlarına da koklattı Sonra, tekrar" koklamak istediğini söyledi. Bu defa, Muhammed bin Mesleme, onun başını yakalayıp, arkadaşlarına, kılıçlarıyla vurmalarını söyledi, ilk kılıç vurulduğunda, Ka'b şiddetle bağırdı. Sonra da öldü. Ka'b'ın öldürülmesi hicretin üçüncü yılında Ramazan ayında oldu. Bedir savaşından sonra Benî Nadir yahûdileri, Peygamberimizi (s.a.v.) yurtlarına davet edip, sû-i kast yapmak istemişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) onların bu tutumunu öğrenip, Muhammed bin Mesleme'yi çağırarak; **"Nâdiroğulları yahudilerine git! Onlara, Resûlullah beni size; yurdumdan çıkıp gidiniz! Burada benimle birlikte oturmayınız! Siz bana bir sû-i kast plânı kurdunuz! Size on gün süre tanıyorum. Bu müddetten sonra buralarda sizden kim görülürse boynu vurulacak, emrini bildirmek üzere gönderdi, de."** buyurdu. Bu emir üzerine Muhammed bin Mesleme, Nâdiroğulları yahûdilerinin yurduna varınca onlara; "Mûsâ Peygambere Tevrat'ı indirmiş olan Allah aşkına doğru söyleyiniz: Muhammed (s.a.v.), Peygamber olarak gönderilmeden önce, Tevrat önünüzde iken, size geldiğim ve şu meclisinizde bana yahûdiliği teklif ettiğiniz zaman; Vallahi ben asla yahûdi olmam, dediğimi, sizin de buna karşılık; dininden başka din yoktur. Senin anladığın, istediğin, duyup işittiğin Hanîf dîninin aynısıdır! Size gelecek olan Peygamber, hem şeriat sahibidir, hem savaşçıdır. Gözlerinde biraz kırmızılık vardır. Kendisi Yemen tarafından gelecek, deveye binecek, ihrama bürünecek, bedeni yumuşak ve kuvvetli, kılıcı boynunda asılı bulunacak, konuştuğu zaman hikmet konuşacaktır, dememiş miydiniz?" dedi. Yahudiler bunu itiraf etmelerine rağmen İslâmiyet'i kabûl etmemişlerdi. Muhammed bin Mesleme de Resûlullah'ın (s.a.v.) emrini onlara bildirdi.

Muhammed bin Mesleme, Hudeybiye'de yapılan ve Biati Rıdvan olarak adlandırılan ve Eshâb-ı kiramın, müşriklerle savaşmaktan asla yüz çevirmeyeceklerine Allah ve O'nun Resûlü yolunda canlarını feda edinceye kadar cihad edeceklerine dair söz vererek ağaç altında yaptıkları bîatte de bulundu. Bu bîatte bulunanlar hakkında Kur'ân-ı kerîmde Fetih sûresi, 19. âyette: **"Hakîkaten Allah** (Hudeybiye'de) **ağaç altında sana bîat etmekte oldukları vakit, o mü'minlerden râzı oldu. Böylece kalblerinde olan sadakati bildi de, üzerlerine sekîne** (manevî huzûr) **indirdi. Kendilerine de yakın bir zafer** (Hayber'in fethini) **verdi."** buyurularak meth edilenlerdendir. Hudeybiye andlaşmasında şahit olarak imza atan Sahabeden biri de Muhammed bin Mesleme'dir. Bundan sonra vukû' bulan Hayber gazvesinde, Hayber kalelerine yapılan hücumlarda en önde bulunuyordu. Henüz Hayber feth edilmemişti. Muhammed bin Mesleme, "Yâ Resûlallah! Bugün çok üzgünüm. Yahudiler kardeşim Mahmud bin Mesleme'yi şehîd etti." dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Düşmanlarla karşılaşmayı istemeyiniz. Allah'dan sağlık ve afiyet dileyiniz.. Çünkü, siz onlardan başınıza neler geleceğini bilemezsiniz. Düşmanla karşılaştığınız zaman, "Ey Allahım! Bizim de Rabbimiz onların da Rabbi sensin. Hepimiz senin kudretin altındayız. Onları öldürecek, ancak sensin" diye duâ ediniz, ondan sonra oturunuz. Sizi sardıkları zaman tekbir getiriniz. Ey Muhammed bin Mesleme! Sana müjde! Yarın, inşaallah, kardeşini öldüren öldürülecek ve yahûdi savaşçıları, kaçacaklardır"** buyurdu.

Hicretin yedinci senesinde Umret-ül-kazada Mekke'ye giden müslümanların keşif kuvvetlerinin kumandanlığını yapan, Huneyn savaşında ve Veda Haccı'nda bulunan Muhammed

bin Mesleme (r.a.), Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında mürtedlerle ve Suriye taraflarında yapılan savaşlara katılıp, fiilen ve malıyla cihad etmiştir.

Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında da zekât amirliği yaptı. Kimseden fazla bir şey almazdı. Sadece kendisine verilen koyunları kabûl ederdi. Zaman zaman vâlileri teftiş ve kontrol için gönderilirdi. Bir gün, Hazreti Ömer, Muhammed bin Mesleme'ye, kendi tutum ve davranışlarını nasıl bulduğunu, sorunca, "Seni istediğim gibi buluyorum. Zekâtın toplanma ve taksiminde adâlete riâyet ediyorsun" cevâbını verdi.

Hayatı muharebe meydanlarında geçti. Resûlullah'a (s.a.v.) olan sevgi ve muhabbeti çok fazlaydı. Onun için muharebelerde Peygamberimizin etrâfında pervane olurdu. Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin halifelikleri sırasında artık ihtiyârlamış olduğundan, Medine'de sakin bir hayat yaşadı. Hazreti Muâviye'nin halifeliği sırasında yetmişyedi yaşında iken, Medine'de vefât etti. Bâki' kabristanına defn edildi. Muhammed bin Mesleme'den (r.a.) az hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunlardan bazıları:

"Bir kimse, bir müslümanın bir aybını örterse, Allahü teâlâ da onun dünyâda ve ahirette aybını örter. Bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ kıyâmet gününün sıkıntısını ondan giderir. Kim müslüman kardeşinin hacetini görürse, Allahü teâlâ da onun hacetini görür."

"Bir kimse bir müslümanın günahını öğrenip de gizlerse, Allahü teâlâ da kıyâmet günü onun günâhını örter."

---

1) Vâkidî Megâzî, cild-2, sh. 653

2) Hâkim, Müstedrek cild-3, sh. 138

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-2, sh. 85

4) Mevâhib-i Ledünniyye, cild-1, sh. 156

5) Târîh-i Taberî, cild-3, sh. 82

6) El-Kâmil fi't-târîh, cild-2, sh. 207

7) Ensâb-ül-eşrâf, cild-1, sh. 377

8) İnsân-ül-uyûn, cild-3, sh. 175

MUS'AB BİN UMEYR (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. İslâmiyetin ilk yıllarında müslüman oldu. Habeşistan'a sonra da Medine'ye ilk hicret edenlerdendir. Birinci Akabe bîatında müslüman olan oniki kişi, Resûlullah'dan (s.a.v.) dînî hükümleri ve Kur'ân-ı kerîm öğretmesi için bir muallim (öğretmen) istediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) tarafından Medine'ye muallim olarak gönderildi. Bedir ve Uhud savaşında Muhacirlerin sancağını taşıdı. 3 (m. 625) senesinde Uhud savaşında kırk yaşlarında iken şehîd oldu. Mus'ab bin Umeyr'in künyesi Ebû Muhammed olup, annesi ve babası tarafından Kureyş'in asil ve zengin bir ailesine mensûb idi. Zengin oldukları için gayet rahat bir hayat yaşıyordu. Orta boylu güzel yüzlü, nazik ve yumuşak huylu idi. Son derece zekî, fasîh ve belîğ (güzel) konuşurdu. Aklı selim sahibi olduğundan putlardan nefret ederdi. Annesi tarafından en iyi şartlar altında refah ve bolluk içinde yetiştirilmişti. Güzel yüzlü ve zengin olduğundan Mekke'de ona gıpta ile bakarlardı. Peygamber efendimiz buyurmuşlardı ki: **"Mekke'de Mus'ab'dan daha zarif, daha narin, daha güzel kimse yok idi. Saçları kıvrım kıvrım idi."** Bütün bunlara rağmen kalbinde büyük bir boşluk hisseden Mus'ab bin Umeyr,

Peygamberimizin (s.a.v.) bir merkez olarak seçtiği, İslâmı anlattığı ve o zaman Mekke'de müslümanların toplandığı Erkam bin Ebî Erkam'ın evine giderek müslüman oldu. Mus'ab bin Umeyr'in ailesi durumu öğrenince, onu dininden döndürmek için evlerindeki bir mahzene hapsederek günlerce aç ve susuz bıraktılar. Arabistan'ın yakıcı güneşi altında uzun müddet bırakarak ağır ve tahammülü zor işkenceler yaptılar. Fakat Mus'ab bin Umeyr, bu ağır ve acımasız işkenceler karşısında sabır ve sebat göstererek asla İslâmiyetten dönmedi. İslâmiyeti kabûl ettikten sonra Mekke'deki hayatı değişen ve işkencelere ma'rûz kalan Mus'ab bin Umeyr, müşriklerin ağır işkenceleri ve zulümleri sebebiyle Habeşistan'a hicret etmelerine izin verilen müslümanlarla birlikte Habeşistan'a hicret etti. Bir müddet orada kalıp, her türlü sıkıntıya katlandı. Daha sonra dönüp Peygamberimizin (s.a.v.) yanına geldi. Onun bu gelişini Hazreti Ali şöyle anlatmıştır: "Ben Resûlullah (s.a.v.) ile oturuyordum. Bu sırada Mus'ab bin Umeyr geldi. Üzerinde yamalı bir elbiseden başka birşey yoktu. Resûlullah (s.a.v.) onun bu hâlini görünce mübârek gözleri yaşla doldu. Çünkü o müslüman olmadan önce servet içinde idi. Dîni uğruna bunları terk etti."

Mus'ab bin Umeyr müslüman olduktan sonra kendisine yapılan her türlü işkenceye ve çektiği fakîrliğe rağmen dîninden dönmemesi üzerine, Peygamberimiz (s.a.v.) onun hakkında, **"Kalbini Allahü teâlânın nurlandırdığı şu kimseye bakın. Onu anne ve babasının yanında onların buna en iyi yiyecek ve içecekleri verdiklerini gördüm. Allah ve Resûlünün sevgisi, onu gördüğümüz hale getirmiştir."** buyurmuştur.

Birinci Akabe Bîatında müslüman olan Medineliler, kendilerine dîni öğretecek bir öğretmen istediler. Peygamberimiz (s.a.v.) bu iş için Mus'ab bin Ümeyr'i görevlendirdi. Bunun üzerine Medine'ye gidip onların reîsleri olan Es'ad bin Zürare'nin evine yerleşti. Burada hem Kur'ân-ı kerîm öğretiyor, hem de İslâmiyyeti anlatıyordu. Onun bu hizmetiyle Medine'de çok kimse müslüman oldu. Medine'de bulunan kabile reîslerinden Sa'd bin Muâz, Esîd (veya Üseyd) bin Hudayr henüz müslüman olmamışlardı. Bunların bu durumu çevreyi etkiliyor, İslâmiyetin hızla yayılmasını engelliyordu. Bir gün Mus'ab bin Umeyr, bir bahçede, etrâfında bulunan müslümanlara dîni anlatıyor, sohbet ediyordu. Bu sırada Evs kabilesinin reîslerinden olan Üseyd elinde mızrağı olduğu halde gelip, hiddetle konuşmaya başladı: "Siz bize niçin geldiniz, insanları aldatıyorsunuz! Hayatınızdan olmak istemiyorsanız buradan derhal ayrılın!" dedi. Onun bu taşkın halini gören Mus'ab bin Umeyr, "Hele biraz otur! Sözümüzü dinle. Maksadımızı anla, beğenirsen kabûl edersin. Yoksa engel olursun.." diyerek gayet yumuşak ve nazik bir konuşmayla karşılık verdi. Üseyd sakinleşip "doğru söyledin" dedi ve mızrağını yere saplayarak oturdu. Mus'ab bin Umeyr ona İslâmiyeti anlattı ve Kur'ân-ı kerîm okudu. Kur'ân-ı kerîmin eşsiz belagatı ve tatlı üslûbunu işiten Üseyd kendini tutamayıp, "Bu ne kadar güzel, ne kadar iyi bir sözdür. Bu dine girmek için ne yapmalı" diye sordu. Mus'ab bin Umeyr, onun bu sözü üzerine ona kelime-i şehâdeti öğretti ve o da müslüman oldu. Sevincinden yerinde duramayan Üseyd "Ben gidip size birini göndereyim. Eğer o da imâna gelirse bu beldede îmân etmedik kimse kalmaz" diyerek oradan ayrıldı. Evs kabilesinin reîsi Sa'd bin Muâz'ın ve kabilesinin yanına varınca müslüman olduğunu söyledi. Bunu gören Sa'd şaşırarak hiddetlendi ve Mus'ab bin Umeyr'in yanına koştu. Yanına varınca sert ve kızgın bir tavırla konuşmaya başladı. Mus'ab bin Umeyr ona da gayet yumuşak konuştu ve oturup biraz dinlemesini söyledi. Sa'd bu nazik konuşma karşısında yumuşayıp oturdu ve konuşulanları dinlemeye başladı. Mus'ab bin Umeyr ona da İslâmiyeti anlattı ve Kur'ân-ı kerîmden bir miktar okudu. Kur'ân-ı kerîm okunurken Sa'd'in yüzü birdenbire değişiverdi. O da orada müslüman oldu. Kendinde duyduğu üstün bir halin ve rahatlığın şevkiyle

derhal kavminin yanına gidip onlara şöyle dedi: "Ey kavmim beni nasıl biliyorsunuz?" Onlar da: "Sen bizim büyüğümüz ve üstünümüzsün" cevabını alınca, "Öyle ise Allah'a ve Resûlüne îmân etmelisiniz... Îmân etmedikçe sizin erkek ve kadınlarınızla konuşmak bana haram olsun" dedi. Onun bu sözü üzerine kavminin hepsi İslâmiyyeti kabûl etti. O gün kavminden îmân etmedik kimse kalmadı. Mus'ab bin Umeyr'in büyük gayretleri ve hizmetleri neticesinde İslâmiyyet, Medine'de süratle yayıldı. Öyle ki, İslâmiyyet her eve girmiş îmân etmeyen kalmamıştı.

Ensâr-ı kiram (r.anhüm), Resûlullah'dan izin alarak Sa'd bin Heyseme'nin evinde ilk defa Cuma namazı eda ettiler. Medine-i Münevvere'de ilk kılınan Cuma namazı budur. Bu Cumâ'dan sonra Mus'ab bin Umeyr (r.a.) Evs ve Hazrec kabilesinden hacılarla ikinci Akabe bîatını yapmak üzere yola çıktı. Bu kâfilede Es'ad bin Zürâre de vardı. Mus'ab bin Umeyr (r.a.), Mekke'ye varır varmaz, kendi evine uğramadan önce hemen Peygamber efendimizin huzûruna çıktı. Peygamber efendimize Medinelilerin grup grup İslâmiyete girdiklerini anlattı. Resûlullah (s.a.v.) bu haberden çok mennun oldu.

Bu sırada Mus'ab bin Umeyr'in (r.a.), Mekke'ye geldiğini işiten annesi, O'na "Ey annesine isyan eden vefasız oğul! Bulunduğum şehre gelip nasıl olur da önce yanıma uğrayıp beni ziyâret etmezsin" diye haber gönderdi. Mus'ab, "Ben, Resûlullah'tan önce kimseyi ziyâret etmem" dedi. Sonra annesinin yanına gitti. Annesi "Galiba, hâlâ girdiğin; o yeni dinden dönmedin" dedi. Mus'ab "Ben, Allah Resûlünün tebliğ ettiği ve Allah'ın râzı olduğu hak dîni üzereyim. Bu din, Allah'ın kendisi ve Resûlü için seçtiği bir dindir" dedi. Annesi tekrar ilk olarak Habeşistan'da ve ikinci defa da Yesrib'de (Medine) olduğun zamanlarda senin için, çektiğim acılara karşılık bana bir teşekkür bile etmedin" dedi. Mus'ab, "Beni dinimden ayıracağınızdan korkuyorum" dedi. Bu sözleri üzerine annesi onu bir daha haps etmek isteyince, Mus'ab "Yemîn ediyorum ki, eğer beni haps edecek olursanız, ölünceye kadar mücâdele ederim" dedi. Bunun üzerine annesi "Haydi git işine" diyerek ağladı. Mus'ab ona şöyle dedi: "Anneciğim, ben sana doğru yolu gösteriyorum. Ve sana acıyorum. Ne olur gel Allah'tan başka hiç bir ilâh olmadığına ve Hazreti Muhammed aleyhisselâmın Onun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet et!" Annesi "Ben senin girdiğin dîni kabûl etmeyeceğim. Aksi taktirde alay konusu olur, zayıf akıllı diye vasf edilirim. Fakat seni dininle başbaşa bırakıyorum. Ben, kendi dinimde kalacağım." dedi.

Mus'ab (r.a.) Zilhicce ayının geri kalan kısmını, Muharrem ve Safer aylarını Peygamber efendimiz ile geçirdikten sonra, Resûlullah'ın hicretinden 12 gece evvel, Rebiul-evvel ayının başında ikinci defa Medine'ye hicret etti. Herşeylerini Mekke'de bırakıp, Medine'ye hicret eden Eshâb-ı kiram ile, Medineli Eshâb mal ve mülklerini paylaştı. Bu kardeşlikte Mus'ab bin Umeyr de Ebû Eyyüb el-Ensârî ile kardeş yapıldı.

Mus'ab bin Umeyr, Bedir Savaşı'na katılıp sancağı taşıdı, büyük gayret ve Kahramanlık gösterdi. Abd-i Daroğullarından Bedir Savaşı'na katılan iki kişiden biri idi. Diğeri de Süveyd bin Harmale idi. Mus'ab Uhud Savaşı'na da katıldı. Sancağı taşıdı. Bu savaşda Peygamberimizin (s.a.v.) yanından ayrılmayarak saldıranlara karşı koyuyordu. İki zırh giyinmişti. Bu haliyle Peygamberimize (s.a.v.) benziyordu. Müşrik ordusundan İbn-i Kamia adında biri Peygamberimize (s.a.v.) saldırırken Mus'ab bin Umeyr onun karşısına çıktı. Bu müşrik bir kılıç darbesiyle Mus'ab bin Umeyr'in sağ kolunu kesti. Mus'ab bunun üzerine sancağı derhal sol eline aldı. Mus'ab o esnada Âli İmrân sûresi 144. **"Muhammed ancak resûldür. Ondan evvel daha nice peygamberler gelip geçmiştir"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyordu. İkinci bir darbeyle sol kolu da kesilince sancağı kesik kollarıyla tutup göğsüne bastırdı ve yine aynı âyet-i kerîmeyi okudu. Bu haliyle kendini Peygamberimize (s.a.v.) siper yapan Mus'ab bin Umeyr üzerine hücum

eden İbn-i Kamia, vücuduna bir mızrak sapladı ve Mus'ab bin Umeyr yere yıkılıp şehîd oldu. Mus'ab bin Umeyr zırh giydiği zaman Peygamberimize (s.a.v.) benzediği için müşrikler onu şehîd edince Peygamberimizi (s.a.v.) öldürdüklerini zannetmişlerdi.

Hazret-i Mus'ab şehîd olunca: Hazreti Mus'ab'ın sûretinde bir melek sancağı aldı. Mus'ab'ın (r.a.) şehîd düştüğünden Resâlullah'ın (s.a.v.) henüz haberi olmadığından "İleri, ey Mus'ab, ileri! diye sesleniyordu. Bunun üzerine bayrağı elinde tutan melek, geri dönüp Resûlullah efendimiz'e (s.a.v.) "Ben Mus'ab değilim" diye cevap verince, Resûlullah (s.a.v.) sancağı elinde tutanın melek olduğunu anladı. Bundan sonra Peygamberimiz (s.a.v.) sancağı Hazreti Ali'ye verdi.

Eshâh-ı kiramdan Ubeyd bin Umeyr anlatır: Resûlullah (s.a.v.) Mus'ab bin Umeyr'i şehîd olmuş görünce başı ucuna dikilerek Abzâb sûresinden **"Mü'minlerden öyle yiğitler vardır ki, onlar Allaha verdikleri sözde sadakat gösterdiler. Onlardan bazıları şehîd oluncaya kadar çarpışacağına dair yaptığı adağını yerine getirdi. Kimisi de şehîd olmayı bekliyor. Onlar verdikleri sözü asla değiştirmediler."** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve sonra şöyle buyurdu: **"Allah'ın Resûlü de şahittir ki, siz kıyâmet günü Allah'ın huzûrunda şehîd olarak haşr olunacaksınız"** Daha sonra yanındakilere dönüp: **"Bunları ziyâret ediniz. Kendilerine selâm veriniz. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kim bunlara bu dünyâda selâm verirse, kıyâmette bu azîz şehîdler kendilerine mukabil selâm vereceklerdir."** buyurdu. Daha sonra şehîdler defn edildi. Mus'ab bin Umeyr'e kefen olarak bir şey bulunamamıştı. Vücudu kaftanı ile ve ayak tarafı da otlarla örtülmek sûretiyle defn edildi.

---

1) El-Kâmil fit-târîh cild-4, sh. 123

2) El-A'lâm cild-7, sh. 245

3) El-İsâbe cild-3, sh. 421

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 106

5) Üsûd-ül-gâbe cild-4, sh. 106

6) Sıfat-üs-savfe cild-1, sh. 152

7) El-İstiâb cild-3, sh. 468 (İsâbe kenarında)

8) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-3, sh. 116

9) El-Belâzurî Ensâb-ul-eşrâf, 3, 8, 10, 16, 19, 23, vd.

2. CİLD

MUTARRİF BİN ABDULLAH (r.a.)

Tabiînden hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi Mutarrif bin Abdillâh bin Eş-Şihhîr bin Avf bin Ka'b bin Vikdân bin Kureyş olup künyesi Ebû Abdillâh'dır. Zamanının âlimleri arasındaki lakabı ise i'mâd-üd-dîn (dinin direği)dir. Babası ise Eshâb-ı kirâmdandır. Basra'da yaşamış, zühd, verâ' ve takvâ sahibi velî bir zâttır. İlim ve amel bakımından zamanın bir tanesi idi. Zamanındaki insanların hepsinden hürmet ve saygı görürdü. Sözleriyle onların hak yoluna kavuşmasına, nefislerinin insanı dünyâ ve ahirette felakete götüren fenâlıklarından kurtulmalarına sebep olmuştur. Peygamberimizin (s.a.v.) sağlığında doğmuştur. Haccâc'ın Irak'ın idâresini ele aldığı zaman zuhur eden veba salgını sırasında 95 (m. 713) yılında Basra'da vefât etmiştir. Mutarrif bin Abdillâh babasından, Hazreti Osman, Ali, Ubey bin Ka'b, Ebî Zerr, İmrân bin Husayn, Ümm-ül-mü'minîn Âişe, Iyâd bin Hımâr, Abdullah bin Mugaffel ve Muâviye (r.ahnüm ecmaîn) ve Eshâb-ı

kirâm'dan bir çok zâttan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Yezîd Ebü'l-Âlâ', Hamîd İbni Hilâl Sabit bin Eslem el-Benânî, Sa'îd El-Cerîrî, Katâde, Geylân bin Cerîr, Muhammed bin Vâsî", Hasan-i Basrî, Sa'îd bin Ebî Hind, Abdülkerîm bin Reşid ve daha birçok âlim de Mutarrif bin Abdillah'dan rivâyette bulunmuşlardır, İbni Sa'd, "Mutarrif; Ubey İbni Ka'b'dan rivâyette bulunmuş sika (güvenilir, sağlam) fazîletli, vera', takvâ, akıl ve edeb sahibi bir zâttır" demiştir. Iclî ise O'nu Tabiînin büyüklerinden, sika ve sâlih bir zât olarak zikretmiştir. Geniş elbise giyer, ata binerdi. Sultanlara, devlet adamlarına nasîhat eder, te'sîrli sözleriyle onların, uygunsuz işler yapmalarına mâni' olur, Allahü teâlâ'nın râzı olduğu hâle gelmelerine sebep olurdu. Hiç kimse hakkında kötü düşünmez herkes tarafından sevilirdi.

Allahü teâlâ'nın korkusundan ve O'na hesap verme endişesinden toprak olmayı ister ve: "Rabbim tarafından biri gelip Cennet veya Cehenneme girmek yahut toprak olmak arasında bana tercih hakkı verseydi, toprak olmayı tercih ederim" buyurdu. Son derece sabırlı ve tevekkül sahibi olup, kadere râzı olanlardandı. Bir oğlu vardı öldü. Zâhirde hiç üzüntülü hâli görünmedi. Sakalını taradı, güzel elbiselerini giydi. Bazıları buna hayret ettiler. Bu hareketlerinin sebebini sordular. Cevâbında "Ölüm karşısında, rızâ göstermeyip feryâd etmemi mi bekliyorsunuz? Rabbime yemîn olsun; eğer dünyâ ve içindekilerin hepsi benim olsaydı sonra, ahiretin bir yudum suyu (kevser suyu) karşılığı bunları almak isteselerdi, hiç düşünmeden hemen verirdim. O bir yudum suyu, bu dünyâ ve içindekilerin hepsine tercih ederdim" buyurdu. Geceleri daha iyi ibâdet ve Allahü teâlâ'nın kullarına hizmet edebilmek için uyur ve "Gecemi uyuyarak geçiririm. Pişman olmuş olarak sabahlarım. Bu hali; bütün geceyi ibâdetle geçirip, sabaha kendini beğenmiş olarak çıkanın halinden daha fazla severim" derdi. İçi dışına, dışı içine uygun bir zât olup (Bir kulun dışı içi bir olunca) Cenâb-ı Hak: "İşte benim gerçek kulum budur." buyurur) derdi.

Mutarrif bin Abdillâh'ı çekemeyenler onu Ziyad bin Ebîh'e şikâyet ettiler. Çirkin iftiralarda bulundular. Ziyad da askerlerine Mutarrif hazretlerini getirmelerini emretti. (Bu sırada kendisi Basra'da idi.) Hazreti Mutarrifi Ziyad'a getirdiler. Ziyad adamlarına sordu: "Siz onu çağırırken şeklinde, hâlinde bir değişiklik oldu mu?" "Hayır" dediler. Bunun üzerine: "O halde bu hal ancak sâlih kimselerde bulunur. Onu derhal serbest bırakın (ve özür dileyin)" diye emretti.

Müslümanlara hizmet etmeyi, onların din ve dünyâ işlerini yapmayı vazîfe bilirdi. Buyurdu ki: "Kimin bende bitecek, benim yapacağım bir işi olursa, bir kâğıda yazsın ve bana göndersin. Çünkü ben müslümanın yüzünde dilencilik zilletini görmek istemiyorum. Zira lütuf ne kadar büyük olursa olsun, istemek ondan daha ağırdır." İnsanlar beğensin diye Kur'ân-ı kerîm okuyan hafızlardan hoşlanmazdı. "Zamanımızda Kurrâ "hafız" kalmadı. Hepsi "okuyuşlarıyla" dünyâ ni'meti toplamaya çalışıyorlar" buyurdu.

Kimseyi gıybet etmez ve gıybet edilmesini istemezdi. "Yanımda gıybet yapan benim arkadaşım olamaz" buyururdu. Ehil olmadan, anlamadan veya dünyâ için yazı, kitap yazanların hâline acır ve bunlara nasîhat ederdi. Buyurdu ki: "Kıyâmet günü bir takım insanlar olacak; dünyâda yazdıkları uygunsuz şeyler için; ne olurdu kalemlerimiz ateş olsaydı da ellerimizi dokunduramaz ve yazamaz olsaydık, derler."

Buyurdu ki: "Helak olan bir kimsenin nasıl helak olduğuna hayret etmem. Fakat se'âdete kavuşup, kurtulan bir kimsenin nasıl kurulabildiğine hayret ederim, iyi biliniz ki; Allahü teâlâ bir kuluna, îmân ile rûhunu teslim etmekten, imân ile ölmekten daha büyük bir ni'met vermemiştir."

"Kalbin doğruluğu amellerin doğruluğu iledir. Amellerin doğruluğu da niyetin doğruluğu iledir."

Allahü teâlâ'ya ve Resûlullah'a (s.a.v.) son derece ta'zîm edenlerden idi. Kötü şeyler içerisinde onların ism-i şeriflerinin zikredilmesini uygun görmezdi. Buyurdu ki: İçinizden bazıları hayvanına (köpek ve merkebine...v.s.) kızdığı zaman: "Allah cezanı versin, seni şöyle yapsın böyle yapsın, der. (Halbuki bu uygun değildir) Allahü teâlâ'nın ism-i şerîfine ta'zîm ediniz. Hayvanın (köpek, merkep...v.s) yanında O'nun mübârek ismini ağza almaktan korkunuz." Allahü teâlâ'ya şöyle yalvarırdı: "Allah'ım, ihlâs ile yapmış olduğum her amelim için senden afv ve mağfiret dilerim. Çünkü ben yalnız senin rızânı istiyorum." O dâima Allahü teâlâ'nın merhametine sığınır ve hakiki mü'minlerin hali olan "Beyn-el-Havfî ver-recâ" korku ile ümid arasında yaşar ve şöyle yalvarırdı: "Allah'ım bizden râzı olmasan da affet. Çünkü efendi, kölesinden râzı olmasa da affeder." Arafat'taki duâsında "Allah'ım benim yüzümden buradakilerin duâsını, reddetme, kabûl eyle" diye yalvarırdı. Halbuki halk onu vesîle ederek duâ eder duâları kabûl olurdu. Basra'da duâsının hemen kabûl edilmesi ile tanınırdı. Herkesin kendi aybını görmesini isterdi. Eğer insan kendi ayıblarıyla meşgûl olursa; başkalarının ayıblarını görecek ve onlarla uğraşacak zaman bulamayacağını beyan eder ve "İnsanların pek çoğu hatâ içindedir. Bu halleriyle hatalarını unutup, başkalarının hatalarını anlatan ve onlarla uğraşan da yine kendileridir." buyurdu.

Mutarrif bin Abdillah bir gün sünneti Resûlullah'tan (s.a.v.) bahsederken, kendisine; "Bize yalnız Kur'ân-ı kerîm'den bahsediniz" denildi. Cevâbında "Vallahi biz Kur'ân-ı kerîm'in bir benzeri, bir mukabili olduğunu söylemiyoruz. Fakat Kur'ân-ı kerîm'i bizden iyi bilen kendisine vahiy gelen, murâd-ı ilâhiye tam vâkıf bir zâtın (Hazreti Peygamberin) bulunduğunu söylüyoruz" buyurdu.

Buyurdu ki; "İnsana verilen şeyler içerisinde akıldan daha kıymetlisi yoktur" "Vera' (şüpheli şeyleri terk etmek), yalnız kendini bu hâle ehil kılanlara (farzları yapıp, haramlardan sakınan ve Allahü teâlâ'nın rızasını isteyenlere) gelir." "Dâima şerefli olmalısın, insanlara ihtiyâç arz etmedikçe şerefini ve iyiliğini muhafaza etmiş olursun."

"Sıddîkların kalbine gaflet gelmeseydi kendilerine Allahü teâlâ'dan gelen tecellilere dayanamaz, can verirlerdi"; herkese acır, günah işleyenlere de ıslah olmaları için duâ eder, herkesin de duâ etmesini isterdi.

"Günahkârlara karşı nefsinde merhamet duymayan kimse, hiç olmazsa onların lehine (onlar için) tevbe ve istiğfar ile duâ etsin. Zira yeryüzündekilere Allahü teâlâ'dan mağfiret dilemek meleklerin ahlâkındandır.

Kendisi çok az yer ve şehvetlerden kaçınırdı. Herkese de böyle yapmasını buyururdu. Hatta kendisi hiçbir şey yemiyor denecek kadar az yerdi. "Şehvetlerini ve yemek içmeyi terk eden kimse kerâmet sahibi olur" buyurmuşlardır. Her işinde orta yolda idi. "İşlerin en hayırlısı vasat (orta) yolda olmaktır" buyurmuştur.

İlme amelden çok ehemmiyet verir, âlimi abidden (çok ibadet eden) üstün tutar ve "İlim bana göre ibadetten daha faziletlidir. Dinimizde en hayırlı amel vera'dır (şüpheli şeylerden kaçınmak)." buyurmuştur. O fitne ve fesattan son derece kaçınır, fitneye bulaşmaktan korkardı. Hazreti Hasen'in fitneden kaçmasını selden boğulmamak için kaçan bir insana benzetmiş "Fitne

insana hidâyet etmek için gelmez. Fakat nefsiyle çarpışanın nefsin arzularını terk etmesi için gelir" demiştir.

Yezîd bin Abdillah'a soruldu "Müslümanlar arasında fitne harb çıktığı zaman Mutarrif ne yapardı?" Şöyle cevap verdi: "Evine kapanır ve hiç bir cemaata yaklaşmazdı. Ortalık açılıp fitne ortadan kalkmadıkça kimse ile görüşmezdi." Sıhhatte olup şükretmeyi, belâ gelip de sabretmekten daha çok severim" buyurmuştur. "Beni medheden kimse ancak beni ve nefsimi küçültmüş olur." "Sâlih kalb; sâlih amel ile elde edilir. Sâlih amel de ancak niyyetin sâlih (doğru olmasıyla) ele geçer." Evine girdiği zaman yemek yediği ve su içtiği kablar onunla beraber tesbih ederdi. Bu tesbihi yanında bulunan kimseler de işitirdi. Geceleyin yürür iken elindeki asası (bastonu) lamba gibi önünü aydınlatırdı. Yine bir gün sabah namazı için oğlu ile beraber câmiye giderken bastonundan iki parça nûr yükseldi. Oğlu Abdullah'a "Yâ Abdullah! Bana bak sabahleyin bunu insanlara (Basralılara) anlatsaydım, herkes beni yalanlardı" buyurdu. Asasının ve kendisinin nûr saçması ile çok kerâmetleri görülmüştür.

İnsanlar Onun yanına gittiği zaman rahatlar, huzûr bulurdu. Çünkü o hep ahiretten bahseden ve âhireti taleb eden (isteyen) bir zât idi. İnsanlardan uzak şehir dışında yaşardı. Cuma günü olunca hayvanına biner şehre Cuma namazı için gelir, kabirleri ziyâret eder, o sırada hafifçe uyuklar, uykusunda kabristanda yatanların hepsinin hâlini görürdü. Yine bir Cuma günü Cum'a namazı için gelmişti. "Cuma gününü tanıyor biliyor musunuz, bu gün kuşların söylediklerini anlıyor musunuz" diye sordu. Basra ehâlisi "Ne söyler" diye sordular. "Selâm olsun, selâm olsun sâlih (duâların kabûl edildiği tevbelerin kabûl olduğu mübârek) bir güne" derler buyurdu.

Mutarrif hazretlerini bir kimse bir meseleden dolayı yalancılıkla suçladı. O da ellerini kaldırdı: "Yâ Rabbi, eğer bu kimse sözünde yalancı ise, onu helak et." diye duâ etti. Bu kimse orada cemâatin içinde can verdi. Askerler Mutarrif hazretlerini kadıya götürdüler. Kâdı "Sen adam öldürmüşsün" dedi. Mutarrif hazretleri "Hayır ben sadece duâ ettim ve duâm o kimse hakkında kabûl olundu" diye cevap verdi. Bunun üzerine durum anlaşıldı ve müslümanların Mutarrif hazretlerine sevgi ve muhabbetleri bir kat daha arttı.

Buyurmuştur ki: "Kerâmet sahibi bir zâtı yalancılıkla itham eden; en büyük yalancıdır."

Haccâc Mevrûk el-İcli'yi habs etmişti. Mutarrif hazretleri Gaylân bin Cerîr'e dedi ki: "Gel Allahü teâlâ'ya Mevrûk'ü zindandan kurtarması için duâ edelim." Mutarrif hazretleri Mevrûk'un kurtulması için duâ etti, yalvardı. Biraz sonra Mevrûk kurtuldu. Haccâc yatsı vakti dışarı çıktı ve insanların içerisine karıştı. Bir de ne görsün Mevrûk'a çok benzeyen bir kimse, bu zâtı Mevrûk'un babası zan etti. Halbuki gördüğü Mevrûk'un kendisi idi. Hemen muhafızını çağırdı: "Hemen zindana git ve şu ihtiyârın oğlunu serbest bırak babasına gönder" diye emir verdi. Halbuki Mevrûk daha önce kurtulmuş idi.

Hasen bin Amr el-Fezârî'den: Sabit el Yemânî ve bir arkadaşı aniden Mutarrif in yanına girdiler. Mutarriften üç türlü nûr yayılıyor, etrâfı aydınlatıyordu. Bir nûr başından, bir nûr göğsünden bir nûr da ayak kısmından yayılıyor, parlıyordu. Şaşkınlıkları geçince, Mutarrife sordular: "Sendeki bu hal nedir", "O da neden bahsediyorsunuz?" diye sordu. "Senden nûr yayılıyor." dedik "Siz bunu gördünüz mü?" dedi. "Evet" dedik, "İşte bu gördüğünüz nûrlar, benim yaptığım secdelerin karşılığıdır."

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 198
2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 173
3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 64
4) El-A'lâm cild-7, sh. 250
5) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 211
6) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-7, sh. 141
7) Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-2, sh. 265
8) Tabakât-ül-kübra cild-1, sh. 34

NEVFEL BİN HARİS (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'dan Peygamberimiz'in (s.a.v.) amcası Harisin oğlu idi. Bedir Savaşı'na müşriklerin baskısı ile katıldı. Burada esîr düştükten sonra müslüman oldu. Hendek Savaşı sırasında Medine'ye hicret etti. Künyesi Ebû Hâris'tir. Hazreti Ömer'in halifeliği zamanında 15 (m. 636) senesinde vefât etti. Nesebi ise; Mekke'deki Kureyş kabilesinin Hâşimî kolundan Nevfel bin Haris bin Abdülmuttalib bin Hâşim bin Abd-i menâf bin Kusayy el-Kureyşî el-Hâşimî'dir. Kabilesinin zengin, cömert ve kahramanlarından idi.

Resûlullah (s.a.v.) İslâmiyeti bütün insanlara duyurmaya, anlatmaya başladığı zamanlarda müslüman olmamıştı, ilk senelerde O'na muhalefet etmesine rağmen bunu isteyerek yapmıyordu. Çünkü Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ile aralarında kan bağı vardı. Bu akrabalık sevgisi kendisinde fazla idi. Bedir Savaşı başladığı zaman, Fahr-i âlem'e (s.a.v.) karşı gelmemek ve müslümanlar ile savaşmak için kendisi gitmek istemiyordu. Fakat diğer müşriklerin (puta tapanların) zorlamaları ile buna katılmaya mecbûr oldu. Savaş sonunda müşrikler mağlup olup birçok esîr verdiler. Bunların arasında Hazreti Nevfel de bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.): **"Yâ Nevfel fidye verip kendini kurtar."** buyurdu. Hazreti Nevfel "Yâ Muhammed! Kendimi esîrlikten kurtarmak için verecek bir şeyim yok!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) da: **"Cidde'deki mızraklarını versene!"** buyurunca O da; "Allah'a yemîn ederim ki, Cidde'de mızraklarımın bulunduğunu benden ve Allah'tan başka kimse bilmiyordu. Ben, şehâdet ederim ki sen Resûlullah'sın!" diyerek müslüman oldu. Mızraklarını verip kendini esîrlikten kurtardı. Bunların sayısı bin tane kadar vardı. Kendisi Hâşimoğullarından müslüman olanların en yaşlısı, hatta Hazreti Hamza ve Hazreti Abbas'dan daha yaşlı idi. Yine Haşimoğulları'ndan kardeşleri Rebîa, Ebû Süfyân ve Abdüşşems'den de büyük idi.

Bundan sonra Hazreti Nevfel Mekke'ye geri döndü. Bir müddet orada kaldıktan sonra Hazreti Abdullah bin Abbas ile beraber Hendek Savaşı sırasında Mekke'ye, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına hicret etti. Peygamber efendimiz onunla Abbâs bin Abdülmuttalib'i (r.a.) kardeş yaptı. Cahiliyyet devrinde malları ortaktı. Birbirlerini severlerdi. Resûlullah (s.a.v.) ikisi için Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde bir ev verdi. Bu ev bir duvar ile ikiye ayrılmıştı.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Nevfel'i hatırladıkları zaman hayırla anarlardı. Birgün evlenmek istediğini söyleyince Resûlullah (s.a.v.) hemen onu evlendirdi. Kendisi Resûlullah'a (s.a.v.) büyük bir muhabbet ile bağlı, son derece kuvvetli imâna ve cesârete sahip idi. Çok cömert idi.

Hazreti Nevfel Medine'de iken ilk önce Mekke'nin fethine katıldı. Taif ve Huneyn seferlerinde büyük yardımlar ve maharetler gösterdi. Bilhassa Huneyn Savaşı'nda Resûlullah'a (s.a.v.) üçbin mızrak ile yardım etti. Peygamberimiz (s.a.v.) ona: **"Sanki ben senin şu**

mızraklarının müşriklerin sırtlarını (sırt kemiklerini) kırdığını görüyorum." buyurdu. O Resûlullah'ın (s.a.v.) sağ tarafında en önde bulunuyordu. İslâm ordusunun ön safları dağıldığı zaman büyük kahramanlık göstererek kendisi gibi birkaç yiğit mücâhid ile düşmana hücum etti. Müşrikler kaçmaya başlayınca müslümanlar saflarını düzelttiler. Neticede savaş İslâm ordusunun zaferi ile bitti.

Hazreti Nevfel Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında Medine'de 15 (m. 636)'da vefât etti. Namazını Hazreti Ömer kıldırarak Cennet-ül-Bâki' kabristanına defn edilinceye kadar cenâzesinde bulundu.

_____

1) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-4, sh. 44

2) El-İsâbe cild-3, sh. 577

3) El-A'lâm cild-8, sh. 54

NUMAN BİN MUKARRİN (r.a.)

Mekke'nin Fethi'nde Müzeyyine kabilesinin sancaktarı, Nihavent Muharebesi'nde İslâm ordusunun kumandanı, şehîd Sahâbî. Künyesi Ebû Amr'dır. 21 (m. 642) târihinde şehîd oldu. Müzenî kabîlesindendir. Kardeşleri, Suveyd bin Mukarrin ile Nuaym bin Mukarrin'dir. Her ikisi de, Numan (r.a.) gibi askerlik ve kahramanlık bakımından meşhûr Sahâbîlerdendir. Numan bin Mukarrin (r.a.) Resûlullah (s.a.v.) ile beraber gazâlara iştirâk etmiş, Mekke Fethi'ne ve Huneyn Gazveleri'ne de katılmıştır. Veda Haccı'nda da hazır bulunan Numan bin Mukarrin (r.a.), Resûl-i Ekrem'in vefâtından sonra Medine-i Münevvere'de ikâmet etmiştir. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra, halife olarak Hazreti Ebû Bekir seçilmişti. Bu sırada ortada büyük bir irtidat (dinden çıkış) hareketi başladı. Hazreti Ebû Bekir bu fitneye gereken cevabı verdi. Numan bin Mukarrin (r.a.) bu irtidad fitnesine karşı verilen mücadelede de bulundu. Böylece irtidat fitnesinin, büyümesine meydan verilmiyerek büyük bir felaketin önüne geçilmiş oldu. Numan (r.a.) bu hizmetlerine Hazreti Ömer'in hilafeti devrinde de devam etti. Onun hizmetleri, Irak ve İran taraflarında da çok oldu.

Hazreti Ömer, Eshâb-ı kiramı (r.a.) toplayıp, "Ben bir ordu teşkil edip, İran üzerine göndermek istiyorum. Bu husûstaki görüşünüz, nedir?" diye, onlarla istişârede bulundu. Çeşitli görüşler ortaya atıldı. Hatta birisi "Şam ve Yemen ordusu tamamen İran hududuna hareket etsin. Sen de Mekke ve Medine halkı ile Basra ve Kûfe tarafına git, bütün müslümanları, kâfirlerin üzerine gönder" dedi. Sonra, Hazreti Ali kalkıp, "Ey mü'minlerin emîri! Şam askerini İran'a gönderirsen, Rumlar onların, çoluk çocukları üzerine saldırır. Yemen askerini gönderirsen, o zaman Habeşliler bu tarafa geçer. Bu bölgeyi yalnız bırakırsan etrâfımızdaki Araplar isyana kalkışır, arkadan vurup, senin önündeki işini unutturur. Bunlar yerlerinde kalsın. Basra halkı üç kısma ayrılsın. Bir kısmı çoluk çocukların muhafazasında kalsın. Diğeri ehl-i zimmet'in (müslüman olmıyan, haraç ve cizye veren vatandaş) muhafazası için, ihtiyât olarak bulunsun. Üçüncü kısmı ise, Kûfe askerine yardım için hareket etsin. Acemler seni sınırda görürlerse, mü'minlerin emiri, Arapların kumandanı diyerek, daha fazla bir hırs ve istekle saldırırlar. Sayılarının çokluğuna gelince, biz şimdiye kadar sayı çokluğu ile muharebe etmedik. Allahü teâlâ'nın yardımı ile iş gördük, zafer kazandık" buyurdu.

Hazreti Ömer bu görüşü uygun bulup, "Bu iş için Irak kumandanlarından birini seçiniz, sınırın işlerini ona bırakayım" dedi. Eshâb-ı kiram: "Sen askerin durumunu daha iyi bilirsin.

Çünkü sen onlarla görüştün. Durumlarına vâkıfsın. Onları iyi tanıyorsun." dediler. Hazreti Ömer, Nu'man bin Mukarrin el-Müzenî'yi bu iş için teklif edince, onun bu işe uygun olduğunu herkes tasdîk etti.

Numan (r.a.) bir miktar Kûfe askeriyle Cundişâpûr ve Sûs kolunda idi. Ömer (r.a.) ona yazılı bir emir göndererek, etrâfındaki askeri yanına toplayarak, Nihâvend üzerine hücum etmesini emretti. Kûfe kumandanına da halkı Allah yolunda harbe teşvik edip, onları Numan bin Mukarrin'in (r.a.) emrine göndermesini yazdı. Mukteri, Harmele, Zerr adındaki kumandanlara Ehvâz askeriyle, Fâris ve İsfehan hududunda bekleyip o taraflardan Nihâvend'in yardımını kesmelerini emretti.

Numan bin Mukarrin (r.a.), Hazreti Ömer'in emrettiği şekilde ordusu ile hareket etti. Bu orduya, Kûfe'den Huzeyfe bin Yemân (r.a.) kumandasındaki kuvvetle, Mugîre bin Şu'be (r.a.) kumandasındaki Medine'den gelen kuvvetler de katıldı. Numan bin Mukarrin'in (r.a.) yanında otuzbin civarında asker toplandı. İran ordusu ise yüz ellibin kadardı. İran başkumandanı Fîrûzan'dı. Numan bin Mukarrin'in (r.a.) ordusunda Cerîr bin Abdullah Becelli, Mugîre bin Şu'be gibi büyük zatlar, Tuleyha bin Huveylid, Amr bin Ma'dıkerib gibi bin kadar kahraman vardı.

Numan hazretleri, Tuleyha ile Amr'ı keşif için Nihâvend'e gönderdi. Bunlar kimseye rastlamayıp, geri döndüler. İslâm ordusu ile Nihâvend arası, yirmi saatten fazla idi. Bu mesafede tehlikeli bir durum olmadığı anlaşılınca, Nihâvend'e yürüdü. Bir Çarşamba günü, iki ordu birbiriyle karşılaştı. Numan bin Mukarrin (r.a.) tekbir alınca, bütün İslâm ordusu tekbir aldı. Tekbir sadâsından yer, gök inledi. Tekbir sesleri, İran ordusu üzerinde derin bir korku meydana getirdi. İki ordu arasında harp başladı. Harp üstünlüğü bazan İslâm ordusu, bazan da İran ordusu tarafında oluyordu. İran ordusu etrâfını hendek ve birçok engellerle sağlamlaştırmışdı. İranlılar, istediği zaman siperlerinden çıkış yapıp, sonra geri dönebiliyorlardı. Bu yüzden muharebeden bir netice alınamıyordu. Bunun üzerine harp hileleriyle, İran ordusu siperlerinden çıkarıldı. İslâm ordusunun yakınlarına kadar gelip, ok atmıya başladılar. Müslümanlardan yaralananlar oldu. O gün Cum'a idi. Numan hazretleri İslâm ordusuna "Mü'minlerin emîri minbere çıkıp, hutbede müslümanların zaferi için duâ edinceye kadar hücuma geçmeyiniz" emrini verdi. O zaman, Mugîre bin Şu'be (r.a.) Numan hazretlerine, durumu görüyorsun. Yakınımıza kadar geldiler. Bize doğru yürüyüşe geçtiler. Ok atıp, bizden bazılarını da yaraladılar. Hemen hücuma geçelim" dedi. Vakit öğle sıralarıydı. Nu'man (r.a.) Mugîre'ye "Evet doğrudur. Sen menkıbeler sahibi bir kimsesin. Fakat Resûlullah'ın (s.a.v.) muharebelerinde bulundum. Günün ilk saatlerinde, muharebe yapmazsa, güneşin sıcaklığı kaybolup rüzgârın esmesine, Allahü teâlâ'nın yardımının gelmesine kadar muharebeyi geciktirirdi" dedi. Numan bin Mukarrin (r.a.) atına binip, askeri dolaştı. Her sancağın yanında durup, onları harbe teşvik edip, coşturdu. Sonra "Allahım! Müslümanların zaferi kazanması yolunda Numan'a şehîdlik ihsân eyle. Zaferi müyesser kıl." diyerek duâ etti. Bütün İslâm ordusu âmin dedi. Numan bin Mukarrin (r.a.) konuşmasına devam ederek "Ben sancağı üç defa sallıyacağım. İlk salladığımda herkes ihtiyâcını giderip abdest tazelesinler. İkincisinde harbe hazır hale gelsinler. Üçüncüsünde hepiniz hücuma geçiniz. Ben bile olsam, birisi şehîd düşerse, kimse onun yanında toplanmasın. Hiç kimse hücumdan geri durmasın" dedi. Numan (r.a.) bayrağı üç defa salladı. Sonra İslâm ordusu hücuma geçti. Savaş başlamıştı. Çetin bir muharebe oldu. Müslümanlardan birisi yere düşmüştü. Bu, İslâm ordusunun kumandanı Numan bin Mukarrin idi. Numan bin Mukarrin (r.a.) "Üzerime bir elbise örtünüz, beklemeden düşmanın üzerine saldırınız, bu halim sizi korkutup, gevşetmesin." buyurdu. Numan bin Mukarrin (r.a.) yere düşünce bayrağı Huzeyfe (r.a.) aldı. Bu

sıradaki manzarayı Hazret-i Ma'kil bin Yesar şöyle anlatır: Numan bin Mukarrin yaralanıp düşünce, yanına geldim. "Kimse, kimse ile oyalanmasın, velev ki, ben bile olsam" sözünü hatırlayınca orada beklemedim. Yalnız, belli olması için bir işâret koydum. Düşman, kumandanları öldürüldüğü zaman onun başına toplanır, savaşla ilgileri pek kalmazdı. Nihâyet İran ordusu kumandanı, kendine âit boz katırından düşmüş, karnı yarılmıştı. Bu vesîle ile Allahü teâlâ müslümanlara zaferi müyesser kılmış, İran ordusu hezimete uğramıştı. Savaş bitmişti. Numan bin Mukarrin'in (r.a.) yanına gittim. Vefât etmek üzere idi. Su getirip, yüzünü yıkadım. Bana kim olduğumu sordu. Ma'kil bin Yesar'ım, dedim. Sonra, müslümanlar ne yaptılar? diye sorup, Allahü teâlâ'nın zaferi müyesser kıldığını öğrenince "Elhamdülillah! Bu zaferi Hazreti Ömer'e yazınız" buyurup, bu fâni dünyâdan ebediyet âlemine göç eyledi.

Medine-i Münevvere'ye bu haber geç gitmişti. Hazreti Ömer İslâm ordusunun muzaffer olması için devamlı duâ ediyordu. Hazreti Ömer'in zafer için duâ ve niyazlarını gören müslümanların ağızlarında dolaşan, Nihâvend ve İbn-i Mukarrin idi.

Medine âlimlerinden yaşlı bir zat şöyle anlattı: "Medine'ye bir A'rabi geldi. Nihavent ve İbn-i Mukarrin'den haberiniz var mı? diye sordu. Niçin soruyorsun? denilince, "Hiç, soruyorum, işte" dedi. Kuleyb el-Cermî, Hazreti Ömer'e bu A'rabi'nin durumunu haber verdi. Hazreti Ömer, onu çağırdı. Numan bir Mukarrin (r.a.) ve Nihavent Muharebesi hakkında bilgi istedi. "Nihavent ve İbn-i Mukarrin hakkında konuşman, bir şeyleri bildiğini gösterir. Bildiklerini bize anlat" dedi.

A'rabî: "Ey mü'minlerin emîri! Ben falancayım. Malımla, servetimle, çoluk çocuğumla Allah ve Resûlü için hicret etmek üzere yola çıkmıştık. Falanca yerde konakladık. Oradan ayrıldığımız zaman, ansızın bir benzerini görmediğimiz, kırmızı bir deve üzerinde bir adamla karşılaştık. Nereye gittiğini sorunca, Irak'tan geldiğini söyledi. Bunun üzerine, oradaki müslümanların durumlarını sorunca: "Düşmanları ile muharebe ettiler. Allahü teâlâ'nın izni ile, düşman mağlup oldu. Numan bin Mukarrin şehîd düştü" dedi. Vallahi Numan'ı da Nihavend'i de bilmem." cevabını verdi.

Hazreti Ömer muharebenin hangi Cum'a olduğunu, bilip bilmediğini sordu. A'rabî, hangi Cum'a olduğunu bilmediğini, fakat, falanca gün göç ettik, falan gün, falan yere indik, diyerek, harbin yapıldığı vakti bildirdi. O bunları anlatınca, Hazreti Ömer "O gün Cum'adır. Herhalde, haber getirip götüren bir cinle karşılaşmışsın. Onların böyle postacıları vardır" buyurdu. Sonradan alınan haberlerden, Nihavend muharebesinin A'rabî'nin bildirdiği günde yapıldığı anlaşılmıştır. Hazreti Ömer'e Numan bin Mukarrin'in şehâdet haberi gelince, mescidde minbere çıktı. Müslümanlara, Numan bin Mukarrin'in şehâdet haberini verip, ellerini başına koyarak ağladı.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) şöyle buyurdu: "Îmânın ve nifakın birçok evleri vardır. Mukarrinoğullarının evi imânın konakladığı evlerden birisidir."

---

1) Kâmûs-ül-a'lam cild-6, sh. 4592

2) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 444

3) El-A'lâm cild-8, sh. 42

4) El-Kâmil fi't-târîh cild-2, sh. 211, cild-3, sh. 3

5) Tehzîb-ut-tehzîb cild-10, sh. 456

6) El-İstiâb cild-3, sh. 516

7) Futûh-ül-büldân sh. 311

OSMAN BİN MAZ'ÛN (r.a.)

İlk Müslümanlardan. Künyesi, Ebû Sâib'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Vefâtında ihtilaf vardır. Hicretin ikinci yılında vefât ettiği de rivâyet edilir. Babası Maz'ûn bin Habîb, annesi Sahile binti el-Anbes'dir. Zevcesi Havle binti Hakim'dir. Abdurrahmân ve Sâib isimlerinde iki oğlu vardır.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) temiz bir yaratılışa sahipti. İslâmdan önce de düzenli ve ağırbaşlı bir yaşayışı vardı. Müslüman olmadan önce hiç içki içmemiş "Aklı giderip, benden aşağıdakileri bana güldüren bir şeyi içmem" demiştir. Böyle bir insanın her türlü kemâli, iyiliği ve güzelliği emreden İslâmiyeti kabûl etmemesi düşünülemezdi. İslâmın ilk günleriydi. Daha gizlilik devriydi. Resûlullah (s.a.v.) henüz Erkam'ın evine teşrîf buyurup, orada İslama davete başlamamışlardı. Bir gün, Osman bin Maz'ûn, Ubeyde bin Haris, Abdurrahmân bin Avf, Ebû Seleme bin Abd-il-Esed Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh (r.anhüm) Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanına gittiler. Resûlullah (s.a.v.) onlara İslâm'ın ne olduğunu anlatınca, hepsi orada müslüman oldular.

Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) Müsned'inde, ise Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) İslama girişi hakkında şöyle bir rivâyet vardır: Resûlullah (s.a.v.) bir gün Mekke'de evinin yanında oturuyordu. O sırada Osman bin Maz'ûn oradan geçiyordu. Resûlullah'a bakıp, tebessüm etti. Bunun üzerine Resûlullah, ona **"Biraz oturmaz mısın?"** buyurdu. Osman bin Maz'ûn (r.a.) bu teklifi kabûl etti. Peygamberimizin (s.a.v.) karşısına oturdu. Resûlullah (s.a.v.) konuşuyordu. Konuşurken o sırada mübârek gözlerini göğe dikti. Sanki kendisine bir şeyler anlatıyor, o da bunu kavramak istiyor gibi başını sallıyordu. Bu sırada Resûlullah'ın (s.a.v.) Osman bin Maz'ûn ile ilgisi kalmamıştı. Bu hâl bir müddet devam etti. Peygamberimiz (s.a.v.) bundan sonra gözünü sağ tarafından aşağı doğru ağır ağır indirdi. Bilâhare Osman bin Maz'ûn (r.a.) bu hâli Peygamber efendimizden sordu. Kendisinde, daha önce böyle bir şeye rastlamadığını söyledi. Resûlullah (s.a.v.) Osman bin Maz'ûn'a **"Ne yaptığımı gördün mü?"** diye sordu. O da gördüklerini olduğu gibi anlattı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Sen otururken, bana Allahü teâlânın elçisi Cebrâil** (a.s.) **geldi"** buyurdular. Osman bin Maz'ûn (r.a.) "Allahü teâlânın elçisi mi?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): **"Evet"** buyurdular. Osman bin Maz'ûn "Cebrâil sana ne söyledi?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) da: **"Muhakkak ki Allah, adâleti, ihsânı ve akrabaya vermeyi emrediyor. Zinâdan, fenâlıklardan ve insanlara zulüm yapmaktan da nehyediyor** (yasak ediyor). **Size böylece öğüt veriyor ki, benimseyip tutasınız."** (Nahl sûresi 90) **âyetini indirdi"** buyurdu.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) "Bu hâdise üzerine kalbimde îmân yeşerip yerleşti. Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) sevgisi, gönlüme düştü." dedi. Hazreti Osman bin Maz'ûn'un İslama girişi Resûlullah'ı (s.a.v.) çok sevindirdi. Osman bin Maz'ûn (r.a.) müslüman olduktan sonra evine gitti. Ailesine de İslâmı anlatıp, onların da İslâm ile şereflenmesine vesîle oldu. Böylece, ailece müslüman olma bahtiyarlığına kavuştu. Osman bin Maz'ûn (r.a.) müslüman olunca, müşriklerin çeşitli eziyet ve işkencelerine uğradı. Bunun üzerine, Peygamberimiz'in (s.a.v.) müsaadesi ile Habeşistan'a hicret etti.

Aradan bir hayli zaman geçmişti. Habeşistan'daki müslümanlara Kureyşliler müslüman oldu, diye yalan bir haber ulaştı. Bunun üzerine, müslümanlar Habeşistan'dan ayrılıp, Mekke'ye doğru yola çıktılar. Fakat Mekke'ye yaklaşınca, haberin yalan olduğu anlaşıldı. Mekke'ye girerlerse, durumlarının iyi olmıyacağını biliyorlardı. Aralarındaki görüşmelerden sonra her biri

Mekke'de bir dostunun himâyesinde kalmağa karar verdiler. Böylece Mekke'ye açıktan girme imkânını elde etmiş oldular. Bu himâyeyi elde edemiyenler de vardı. Bunlar ise, Mekke'ye girişlerini gizli yapmak zorunda kaldılar.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) Velîd bin Mugîre'nin himâyesine girmişti. Ancak, müslümanın, bir müşriğin himâyesi altında olması hazmedilir bir şey değildi. Müşriklerin himâyesine giren bütün müslümanlar, bu durumun acısını ve ağırlığını, bütün şiddetiyle rûhlarının derinliklerinde hissediyorlardı. Îmânları buna asla müsâade etmiyordu. Zaten bütün bu sıkıntılı ve perişan durumlara onlar sebep olmuşlardı. Geçici bir rahat için, onların himâyesine girmeği imânlarından fedâkârlık sayıyorlardı. Bu yüzden himâye altına girenlerin hepsinin kalbi kırık ve üzgün idi. Bu üzüntüyü en çok hissedenlerden biri de Osman bin Maz'ûn (r.a.) idi. Kendi kendine "Vallahi, benim arkadaşlarım, Allah yolunda çeşit çeşit eziyet ve sıkıntı çekerken, bir müşriğin himâyesinde rahat ve emniyet içinde yaşamam, bu belâlardan uzak kalmam benim için büyük bir eksikliktir, dedi." Doğruca, Velîd bin Mugîre'ye gitti. Onun, hakkındaki himâyesini red ettiğini söyledi. Velîd bin Mugîre, niçin himâyesinden çıktığını, kendisini rahatsız eden birisi mi olduğunu, sordu. Böyle bir şey olmadığını ancak "Bir müşriğin himâyesinde olmak biz müslümanlara yakışmaz. Üstelik bizim perişan hallere düşmemize sebep oldunuz. Ben Allahü teâlânın himâyesinden râzıyım. Bize O'nun garantisi kâfidir." cevabını verdi. Bunun üzerine Velîd "Öyleyse bu reddi Mescid-i Haram'da açıktan yap" dedi. Beraberce Mescid-i Haram'a gittiler. Velîd orada, Osman bin Maz'ûn'un (r.a.), himâyesini, red ettiğini söyledi. Osman (r.a.) da onun sözünü tasdîk etti. Orada, "Ben Allahü teâlâdan başkasının himâyesinde bulunmayı sevmiyorum, onun için, Velîd'in üzerimdeki himâyesini red ettim." Bu redde, orada bulunanların hepsi şahid oldu. Artık o himâyesizdi.

Osman bin Maz'ûn hazretleri imânı ve inancından hiç taviz vermemiş, en ağır eziyet ve hakaretler bile onu davasından vazgeçirememişti.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) Velîd bin Mugîre'nin himâyesinden çıktıktan sonra, bir gün, Kureyşlilerin meclisine gitti. Orada meşhûr câhiliyye şairi Lebîd de bulunuyordu. O yazdığı bir kasîdeyi okuyor, herkes onu dinliyordu. Lebîd "Şüphesiz Allahü teâlâdan başka herşey bâtıldır" mısra'ını okurken, Osman bin Maz'ûn (r.a.) "Doğru söyledin." "Her ni'met mutlaka zevale (yok olmağa) mahkûmdur" mısra'ını okurken de, "Yalan söyledin, Cennet ni'metleri zeval bulmaz, dâimidir" demişti. Lebîd bu söze çok kızmış, Küreyşlilere sitem ederek "Ey Kureyş! Sizin meclisinizde böyle kimseler olmazdı. Ne oldu size?" dedi. Kureyşliler Lebîd'e, "Sen ona bakma, o zaten bizim dinimize, putlarımıza da karşı gelip, başka bir yol tuttu, daha önce Velîd bin Mugîre'nin himâyesinde idi, bunu da red etti" diyerek onu teskine çalıştılar. Bu sırada, müşriklerden Abdullah bin Ümeyye, Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) gözüne şiddetli bir yumruk vurup, gözünü mosmor yaptı. Velîd yeğenine yapılanı gördüğü halde hiç yardımcı olmamış, aksine "Himâyemi red etmeseydin böyle olmazdın" demişti. Osman bin Maz'ûn'un tek suçu var idi. O da Allahü teâlâya îmân etmesi ve bu îmân istikametinde konuşmasıydı. Karşılaştığı bu üzücü durum, Osman bin Maz'ûn'u (r.a.) durduramamış içindeki alev alev kabaran imânını taşırmış, "Vallahi, Allah için, bu sağlam gözüm de, öncekinin akıbetine uğrasa gam yemem. Ben Allahü teâlânın teminatındayım. Rıza yolunda, gözüme vurulan tokatın ecrini Allahü teâlâ verecektir. Kimden Allahü teâlâ râzı olursa o bahtiyardır. Bana sefîh ve yolunu şaşırmış da deseler ben Muhammed'in (s.a.v.) dîni üzereyim. Bana ne kadar zulm etseler, eziyet etseler de bu yolda yürüyeceğim" dedi. Bu samimi ve içten gelen ifadeler, Velîd'e tesir etmiş olduğundan

Velîd, Hazreti Osman'a "Gel, tekrar himâyeme gir." dedi. Hazreti Osman ona, "Ben Allahü teâlâdan başkasının himâyesine giremem" cevabını verdi.

Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) gözüne müşriklerden Abdullah bin Ümeyye tarafından o yumruk vurulunca, orada bu acıya içten katılan, sanki kendisine vurulmuş gibi olan bir kişi vardı. O da Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas idi. Çünkü müslüman kardeşine atılan bu tokat, ona atılmış, demekti. Bunu kabûl edemiyen Hazreti Sa'd yerinden fırlayıp, o da, o kâfirin suratına müthiş bir yumruk indirdi. Abdullah bin Ümeyye'nin yüzü gözü kanlar içerisinde kaldı. Böylece o, lâyık olduğu cezayı bulmuş oldu.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) Mekke'de kaldığı müddetçe, başına gelen belâ ve musibetleri sabırla karşıladı. Resûlullah (s.a.v.) hicrete izin verince, kardeşleri Abdullah, Kudâme, zevcesi ve oğlu Sâib ile beraber Medine'ye hicret etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Medine'de onunla Ebü'l-Heysemi kardeş yaptı.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) hicretin ikinci senesinde Bedir harbi sırasında hastalandı. Tedâvisine çalışılmış, fakat iyileşememişti. Nihâyet hicretten otuz ay sonra ebedî âleme göçtü. Medine'de ilk vefât eden Sahâbî o oldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) o kefenlenirken alnından öptü. **"Sen de dünyâdan bir şey elde etmedin, dünyâ da senden etmedi."** buyurdu. Mübârek gözlerinden akan yaşlar Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) yanaklarına damladı. Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) techîz ve tekfîni bitmişti. Bu sırada Ümmül-Alâ; Osman bin Maz'ûn'a (r.a.) şöyle seslendi. "Ey Ebâ Sâib! Ben şunu kesin olarak ifade etmek isterim ki, Vallahi Allahü teâlâ sana ikramda bulunmuştur." dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlânın ona ikram ettiğini nereden biliyorsun?"** Ümmül-Alâ tekrar "Yâ Resûlallah! Anam babam sana feda olsun... Bunu bilmiyorum. Fakat, Allahü teâlânın üstün kıldığı kimdir?" diye sordu. Peygamber efendimiz "Vallahi Osman için hayır ümid ediyorum. Ancak ben Allahü teâlânın Peygamberi olduğum hâlde, başıma ne geleceğini bilmem." Ümmül-Alâ: "Anam babam sana feda olsun Yâ Resûlallah bunu kimse bilemez" dedi. Ümmül-Alâ, o günden sonra, bir daha kimse için böyle sözlere cesâret edemediğini söylemiştir.

Ümmül-Alâ, bilâhare rüyasında Hazreti Osman'a âit bir çeşme gördüğünü, bunu Resûlullah'a anlattığını, Peygamber efendimiz onun, Hazreti Osman'ın ameli olduğunu, buyurduğunu, anlatmıştır.

Ebû Alkame de şöyle nakleder: Osman bin Maz'ûn (r.a.) vefât etmişti. Resûlullah techîzini emretti. Techîz, yıkama ve namazının kılınması bitince, kabrine kondu. Bu sırada zevcesi, "Ey Ebâ Sâib! Cennet sana afiyet olsun" dedi. Peygamber efendimiz sen bunu nereden biliyorsun? buyurdu. Zevcesi "Yâ Resûlallah! Gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı." dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlâ ve Resûlünü severdi, desen kâfi idi."** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Osman bin Maz'ûn'u çok severlerdi. Bu yüzden onun ayrılığından çok müteessir ve mahzûn olmuşlardı.

Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) vefâtı sırasında müslümanların henüz bir kabristanı yoktu. Resûlullah (s.a.v.) Eshâbı için, bir kabristan arıyordu. Medine etrâfına teşrîf buyurdular. Bâki' ile emr olundum, buyurarak orayı kabristan seçtiler. Osman bin Maz'ûn (r.a.) oraya defn edildi. Böylece Bâki'a ilk defn edilen o oldu. Osman (r.a.) kabre indirilirken, Resûlullah (s.a.v.) **"O bizim ne iyi selefimizdir."** buyurdu. Kabrinin baş tarafına bir taş dikti. Ondan sonra birisi vefât edince, Resûlullah'a (s.a.v.) "Nereye defn edelim." diye sorulur, Peygamberimiz de (s.a.v.) **"Selefimiz Osman bin Maz'ûn'un yanına"** buyururlardı.

Osman bin Maz'ûn (r.a.) dünyâya hiç rağbet ve tama' etmez, devamlı ibadetlerle meşgûl olurdu. Peygamber efendimiz o vefât ettiği zaman "Dünyadan üzerine birşey bürünmeden çıktı." buyurmuştur.

Gecelerini namaz kılmak, gündüzlerini de oruç tutmakla geçirirdi. Bu husûs Peygamber efendimize haber verildi. Ona, "Ben senin için güzel bir örnek değil miyim?" buyurdu. Hazreti Osman bin Maz'ûn "Babam, anam sana feda olsun! Bu soruyu niçin sordunuz dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Devamlı olarak gündüzlerini oruçla, gecelerini de namazla geçiriyormuşsun."** buyurdu. Hazreti Osman bin Maz'ûn; "Öyle yapıyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Gözlerinin, senin üzerinde hakkı var. Bedeninin hakkı var, ailenin hakkı var. Namaz kıl, fakat aynı zamanda yat ve uyu. Oruç tut, ancak bazan da tutma. Ey Osman! Allahü teâlâ beni ruhbanlıkla değil, tatbiki kolay bir din ile gönderdi."** buyurdu. Böylece Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Osman bin Maz'ûn'a (r.a.) ibâdet ve niyazda mu'tedil olmasını tavsiye buyurmuşlardır. Osman bin Maz'ûn (r.a.) orta boyda, koyu esmer, geniş ve bir tutam kadar sakallı idi.

---

1) Hilyet-ül-Evliyâ, cild-1, sh. 102

2) El-A'lâm, cild-4, sh. 214

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-3, sh. 393

4) El-İsâbe, cild-2, sh. 464

5) El-İstiâb, cild-3, sh. 85

OSMAN BİN TALHA (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. Kureyş'in Abdü'd-dâr kabilesindendir. Nesebi, Osman bin Talha bin Ebî Talha Abdullah bin Abd-ül-Uzzâ bin Osman bin Abdü'd-dâr bin Kusey'dir. Nesebi, Kusey'de Peygamber efendimizin nesebi ile birleşmektedir. Annesi, Sülâfe binti Sa'd bin Şüheyd olup, Medine'nin Kubâ köyünden Amr bin Avf kabilesindendir. Doğumu bilinmemesine rağmen, 42 (m. 662) senesinde Mekke-i Mükerreme'de vefât etti.

Mekke'de Kâ'be Kayyımlığı ile vazîfeliydi. Sülâlesi cahiliyye devrinde Kâ'be-i Muazzama'nın Hicâbet yani kapı anahtarını taşırdı. Peygamber efendimiz, hicretten önce O'nu da bizzat imâna davet etti. Kabûl etmediği gibi Hazreti Resûlullah'ı Kâ'be'ye de sokmak istemedi Fakat Resûlullah (s.a.v.) onun bu hareketini sükunetle karşılayıp, O'na şöyle buyurdu: "Ey Osman! Ümid ederim ki, bir gün sen, beni bu anahtarı nereye isterseniz koyarsınız, kime isterseniz verirsiniz diyeceğin bir mevkide de göreceksin!"

Peygamber efendimizin zevcelerinden Ümm-i Seleme (r.anhâ) müslüman olmasından dolayı Mekke'de bir yıl eza ve cefa gördükten sonra, kabilesi Ümm-i Seleme'ye Medine'ye hicret etmesi için izin verdi. Tek başına yola çıkmıştı. Osman İbni Talha, Ümm-i Seleme'yi yalnız görünce, halini sorup, durumunu öğrendi. Kadını yalnız başına bırakmayı uygun görmiyerek, O'nu edeb ve kerem ile Kûba'ya kadar getirdi. "Senin kocan işte bu köydedir. O halde Allah'ın bereketiyle onun yanına git" deyip, Mekke'ye döndü. Ümm-i Seleme (r.anhâ) O'nun bu hareketinden övgü ile bahs ederdi. Osman bin Talha, Uhud Harbi'ne müşriklerin safında katıldı. Babası, kardeşleri ve akrabası katl edilince, Kâ'be'nin Hicâbet vazîfesi tek başına üzerinde kaldı. Hudeybiye Andlaşması'nda Müslümanlar'ın Resûlullaha (s.a.v.) sadakatini, görüp Eshâb-ı kirâm'ın aşkına hayran oldu. Geç îmân etti. 8 (m. 629) senesinde Mekke'nin fethinden altı ay

önce Amr bin Âs ve Hâlid bin Velîd ile birlikte Medine-i Münevvere'ye gelerek, müslüman oldu. Fetihten önce imâna gelen Muhacirlerin derecelerine kavuştu. Mekke'nin fethine katılıp, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında bulundu. Kâ'be'nin anahtarını Resûlullah'a (s.a.v.) arz etti, beraber girdiler. Burada Resûlullah (s.a.v.) iki rekât namaz kıldı. Beyt-i şerîften çıkarken, Resûlullah (s.a.v.) Nisa sûresinin **"Allahü teâlâ size emanetleri ehline vermenizi emreder..."** âyet-i kerîmesini okuyup, anahtarı Osman bin Talha'ya (r.a.) ve Amcasının oğlu Şeybe bin Osman bin Ebî Talha'ya verdi. O'na **"Ey Ebû Talha evlâdı! Ceddînizden kalma olan emâneti sizde payidar ve bâki olmak üzere alınız. Bunu zâlim olmaksızın hiçbir kimse alamaz."** buyurdu. Hicretten önceki sözlerini de hatırlattı, O da "Evet, şehâdet ederim ki, sen hiç şüphesiz Resûlullah'sın dedi. O günden itibâren Hicâbet vazîfesi, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar, Osman bin Talha'nın sülâlesinde kalmıştır.

Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah (s.a.v.) ile Huneyn gazâ'sına katıldı. Medine-i Münevvere'ye gitti. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra Mekke-i Mükerreme'ye döndü. Kâ'be-i Muazzamadaki hicâbet vazîfesine devam etti. Dört Halife devrinde gazâlara katıldı. Hazreti Mu'âviye'nin hilâfeti devrinde 42 (m. 662) senesinde Mekke-i Mükerreme'de vefât etti.

Osman bin Talha'nın (r.a.) Kâ'be-i Muazzamadaki vazîfesi, Eshâb-ı kirâm'dan olması dahil, daha pek çok üstünlüklere sahipti. Kendisinden amcasının oğlu Şeybe, Urve bin Zübeyr, İbn-i Ömer ve Benî Süleymoğullarından bir kadın hadîs rivâyet etmişlerdir. Peygamber efendimizden bizzat rivâyet ettiği hadîslerden bazıları şunlardır:

Peygamber efendimizin Osman bin Şeybe'ye namazda kalbi meşgûl edecek şeylerin önceden çıkarılması husûsunda şu hadîs-i şerîfi buyurduğunu rivâyet etti: **"Evdeki pişen tencereyi kapatmayı sana söylemeyi unuttum. Çünkü namaz kılarken insanı meşgûl edecek bir şeyin evde bulunması uygun olmaz."**

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz Mekke'nin feth edildiği gün şöyle bir hutbe okudu: **"Kuluna yardım eden ve kendisinden başka hak ma'bûd olmayan Allahü teâlâ'dır. Müşrikleri hezimete uğratan ancak O'dur."** Diğer bir rivâyette ise, **"Va'di, sözü hak olan, kuluna yardım eden, kendinden başka kulluğa müstehak bir ilah bulunmayan Allahü teâlâ'ya hamd olsun. Dikkat ediniz! Cahiliyye devrinde değer verdiğimiz her türlü âdeti ve kan dâvası ayağımın altındadır. Bunlardan Kâ'be'ye hizmet etmek ve hacılara su dağıtmak müstesnadır. Dikkat ediniz! Bir kimse kasde benzer şekilde sopayla birisini öldürürse O'na ağır diyet lâzım olup, 100 deve vermesi gerekir."**

---

1) Buhârî cild-5, sh. 93

2) Müsned cild-2, sh. 33

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 448

4) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 578

5) El-İstiâb cild-3, sh. 92

6) Mevâhib-i Ledünniye cild-1, sh. 204

7) Sîret-i İbn-i Hişam cild-4, sh. 55

8) Hamîs, cild-2, sh. 66

9) Tehzîb-ut-tehzîb cild-7, sh. 124

10) Megâzî cild-2, sh. 833

11) El-İsâbe cild-2, sh. 460

12) El-A'lâm, cild-4, sh. 206

REBÎ BİN HEYSEM (r.a.)

Tabiîn devrinde Kûfe'de yetişen büyük âlimlerden. İsmî, Rebî' bin Heysem bin Âiz bin Abdullah bin Mevhib bin Munkız es-Sevrî'dir. "Ebû Yezîd" künyesi ile meşhûr olmuştur. Kûfeli olduğu için, "el-Kûfî" denilmektedir. Doğum târihi, kaynaklarda bildirilmemektedir. Emevî halifelerinden Yezîd bin Muâviye'nin halifeliği sırasında vefât etmiştir. Vefât târihinin 68 (m. 687) senesi olduğu zikredilmektedir. Mısırda "Câmi'ul-âtika" mescidinde imamlık yapardı.

Hadîs ilminde yüksek bir âlimdir. Mürsel olarak Resûlullah'dan (s.a.v.) hadîs rivâyet etmiştir. Eshâb-ı kirâm'ın bir çoğu ile görüşmüş, onlardan ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Abdullah İbni Mes'ûd, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Amr bin Meymûn el-Evdî, Abdurrahmân bin Ebî Leylâ ve birçok Eshâb-ı kirâm'dan rivâyeti vardır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmîzî, Nesâî, İbni Mâce'de bulunmaktadır.

Kendisinden de oğlu Abdullah, Münzir es-Sevrî, eş-Şa'bî, Hilâl bin Yesâf, İbrâhîm Nehaî, Bekir bin Mâ'ız ve daha pek çok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Onun hadîs ilmindeki üstünlüğünü ve sika (güvenilir, sağlam) bir râvi olduğunu birçok âlim haber vermiştir. Bunlardan Amr bin Mürre diyor ki: "Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîf sahihtir, doğrudur. Ebî Vaîl'e denildi ki: "Rebî' ile aranızda ne fark vardır?" O da: "Ben, ondan yaş bakımından büyüğüm. O da, benden akıl ve ilim bakımından büyüktür," dedi. İshâk bin Mansur, "Onun bir benzerini bilmiyorum" dedi. İbn-i Hıbbân, "es-Sikât"ında: "Onun zühd ve ibâdetindeki haberler pek meşhûrdur" demektedir.

İmâm-ı Ahmed, şöyle bildirdi: "Abdullah İbn-i Mes'ûd (r.a.), Rebî' için diyor ki; Allah'a yemîn ederim ki, şayet seni (Rebî'yi) Resûlullah (s.a.v.) görseydi, elbette çok severdi."

İmâm-ı Şa'bî; "Rebî", İbn-i Mes'ûd'dan (r.a.) ilim alıp hadîs rivâyet edenlerin vera'sı en çok olandır" diyor.

Zühd ve vera'sını öven haberler çoktur. Senelerce yatsının abdesti ile sabah namazı kılmıştır. Yatsı namazından sonra konuşmazdı. Yirmi sene dünyâ kelâmı konuşmamıştır. Yanında kağıt kalem bulundurup, gündüzleri konuştuklarını yazar, akşam olunca muhâsebesini yapardı. İçerisinde dünyâ kelâmı olup olmadığını araştırırdı.

Rebî' bin Heysem (r.a.), kimseye bedduâ etmezdi. O, herşeyi Rabbi'nden bilir, O'ndan gelen herşeye sabır eder, tevekkülünü bozmazdı. Bir gün namaz kılarken, yirmibin dirhem değerindeki atının çalındığını gördü. Fakat ne namazı bozdu ve ne de üzüldü. Yanında bulunanlar: "Nasıl oldu bu iş yazık oldu atına!" diye kendisini teselli ediyorlardı. O ise, "Atın yularını çözerken çalan adamı görmüştüm" dedi. Onların "O halde niçin mâni' olmadınız?" demeleri üzerine, "Atımdan daha sevimli olan bir şey ile, yani namaz kılmakla meşgûldüm. Onu kaçıramazdım, onun için" dedi. Adamlar hırsıza bedduâ etmeye başlayınca, Rebî' onlara dedi ki: "Hayır, bedduâ etmeyin. Ben atımı ona hediyye ettim. Sadakam olsun" dedi.

Rebî' bin Heysem (r.a.) gözünü haramlardan o derece korur ve etrâfına bakınmazdı ki, bazıları onu kör zannetmişlerdir. Yirmi sene Abdullah İbn-i Mes'ûd ile beraber bulundu. Hatta İbn-i Mes'ûd'un câriyesi onu görünce "A'mâ dostun geliyor" derdi. İbn-i Mes'ûd da onun bu sözüne gülerdi. Çünkü onu içeri almak için kapıyı açtığı zaman gözlerini kapamış ve başını yere

eğmiş görürdü. İbn-i Mes'ûd ona bakınca: Hac sûresinin 34. **"Tevâzu ile yalvaranları müjdele!"** âyetini okuyup "Vallahi Peygamber efendimiz seni görseydi sevinirdi." buyurdu.

Birgün İbn-i Mes'ûd ile demirciler çarşısına gitti. Orada körüklerin üfürülüp ateşlerin alevlendiğini görünce, Cehennem ateşini hatırlayarak düşüp bayıldı. İbn-i Mes'ûd (r.a.), namaz vaktine kadar başı ucunda beklediyse de, ayılmadığını görünce, onu arkasına alarak evine getirdi ve tam 24 saat baygın kaldı. Bu sebepten beş vakit namazını kılamadı. Başından ayrılmayan İbn-i Mes'ûd, (r.a.) "İşte Allah'tan böyle korkulur" demiştir.

Kimseyle münakaşa etmez, kimseye kötü söylemezdi. Birgün kendisine biri kötü sözler söyleyince Ona, "Söylediklerini Allahü teâlâ duyuyor. Şayet ben, Cennet ile aramdaki güçlükleri aşıp Cennete girersem, senin sözlerinin bana zararı yoktur. Sırat köprüsünden geçemezsem, anlarım ki; söylediklerinden de kötü bir insanım" buyurdu.

Rebî' bin Heysem, evinden dışarı çıkmazdı. Kapısının önünde biraz oturur, hava alır ve etrâfa bakınırdı. Yine bir gün kapının önünde otururken, atılan bir taş alnına gelip alnını kanatmıştı. O, bir taraftan kanı silerken, bir taraftan da kendi kendine: "Ey Rebî'! Bu taş sana ders olsun. Bir daha kapıya çıkma!" deyip içeriye girdi ve ölünceye kadar bir daha dışarı çıkmadı.

Rebî bin Heysem'e "Nasıl sabahladın?" diye sorulduğunda, "Zayıf ve günahkâr olduğumuz halde sabahladık. Rızkımızı yiyor ve ecelimizi bekliyoruz" derdi.

Rebî bin Heysem Allahü teâlâ'nın verdiği ni'metlerin şükrünü ifâ edebilmek ve ömür sermâyesini kullanarak âhiret için dünyâdan azık toplamak lâzım olduğunu bilir ve bu yollardan, Rabbini tanıyıp ona kavuşmaya çalışırdı. Hatta evinde bir mezar kazdı. O mezarda yatar uyurdu ve Mü'minûn suresi 99. **"Ey Rabbim! beni dünyâya gönder de, iyi amelde bulunayım."** âyetini okur, sonra kalkar ve kendi kendine "Ey Rebî! İstediğin reddedilip geri dönemiyeceğin gün gelmeden, fırsatı ganîmet bilerek Rabbine ibâdet eyle" derdi.

Hikmetli sözleri çoktur. Kalblere tesir eden sözlerinden bazıları şunlardır:

"Bir âlim, nasıl olur da ilmine riya karıştırabilir? Çünkü o bilir ki, Allah'ın rızası olmaksızın elde edilen ilim, başından bozuktur. O halde bozuk, bâtıl olan bir şeyle insanlara nasıl gösterişte bulunabilir?"

Bir bayram günü kurbanını kestiği zaman, "Ey Allahım, senin rızânı kazanmanın, kendi nefsimi kurban etmekte olduğunu bilsem, izzet ve celâlin hakkı için söylüyorum ki, onu kurban ederdim!"

"İnsan ölüm zamanından önce nasıl yaşarsa, rûhunu o hâl üzere teslim eder. Ben mala, paraya karşı çok ihtirâslı ve insanları çok çekiştiren bir adamı hastalandığında ziyâret etmiştim. Son anlarını yaşıyordu. Yanında otururken, onun duyup okuması için **"la ilahe illallah"** kelime-i tevhîdini okuyordum. O ise, her defasında para saymakla meşgûl oluyordu."

"Bazan kendi kendine şöyle derdi: "Ey Rebî! Dağlar ve yeryüzü müthiş bir sarsıntı ile sarsılıp parça parça dağılarak kıyâmet koptuğu zaman, senin halin nice olur?"

"Dünyada bir kimsenin hüznü, müslümanın hüznünden daha fazla olamaz. Çünkü mü'min, hayatta lâzım olacak nafakasını kazanmak husûsunda, dünyâ ehlinin çektiği hüzün ve meşakkatlara katlanmaktadır. Bir de onun, dünyâ ehlinden fazla olarak âhiretini kazanmak hüzün ve kederi vardır."

Bir arkadaşına yazdığı bir mektûbunda şöyle diyordu: "Ey kardeşim! Kendine nasîhat eden yine kendin olsun. Bir noksanın olduğu zaman, kardeşlerinin seni uyarmalarını bekleme! Bu güzel haslet, artık kendisine veda edilen bir şey oldu. Vesselâm." "Bir kimsenin, dininde sağlam bir bilgisi olmadan, müslümanlardan uzakta kalması hiç doğru değildir. Dinî bilgileri öğren sonra uzlet et!"

"İnsanın beklediklerinde, ölümden daha hayırlısı yoktur."

"Bir mezarlığa uğrayıp da, oradakilere duâ etmeyen ve kendini düşünmeyen kimse, hem kendine ve hem de kabirdekilere ihânet etmiş sayılır."

"Bütün namazlarımda okuduğumdan başka bir şey düşünmem!"

"Kişi, Estağfirullah ve etûbü ileyh (Allah'tan mağfiret diler ve O'na tevbe ederim) demesin! Çünkü sonra böyle yapmazsa yalancı olur. Ancak "Allahümmağfir lî ve tüb aleyye" (Allahım beni mağfiret et ve günahlarımı bağışla!) desin!"

"İnsanlar iki sınıftır: Bir kısmı mü'mindir. Ona eziyet etme! Bir kısmı da câhildir. Onu hiç karşına alma!"

---

1) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 57

2) Tehzib-üt-tehzîb cild-3, sh. 242

3) Tabakât-ül-Kübrâ, cild-1, sh. 28

4) Eshâb-ı Kirâm, sh. 85, 387

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1058

REFÎ' BİN MİHRAN (r.a.)

Tabiînin büyüklerinden. Yüksek halleri bulunan, Peygamber efendimizin sünnetine, büyüklerimizin yoluna uymayı, bid'atleri terk etmeyi tavsiye eden bir zât idi. Künyesi Ebü'l-Âliye'dir. Künyesi ile meşhûr olmuştur. 93 (m. 711) senesinde vefât etti. Hazreti Ebû Bekir'i gördü. Hazreti Ömer'in arkasında namaz kıldı. Übey bin Ka'b'ın (r.a.) ve diğer Sahâbîlerin huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okudu. Güzel ve çok fâideli hoş sözleri vardır.

Ebû Âliyye'nin Tabiîn arasında seçkin bir yeri vardı. Aralarında, Kureyşlilerin de bulunduğu toplulukta, Abdullah İbn-i Abbas hazretleri onu yanına oturtur "İşte ilim, insanın şerefini böyle kat kat arttırır" buyururdu. Ebû Bekir bin Dâvûd'da (r.a.) Peygamber efendimizin Eshâbından sonra, Kur'ân-ı kerîmi, Ebû Âliyye, ondan sonra Sa'îd bin Cübeyr'den daha iyi bilen olmadığını söylemiştir. Ebû Âliyye tefsîr ilmini İbn-i Abbas hazretlerinden almıştır. Bu konuda en çok ondan rivâyette bulunmuştur.

Tefsîrine örnek: Allahü teâlânın **"Onlar ki kıldıkları namazdan habersizdirler** (gâfildirler) **Onda sevh ederler."** (Maun-5) âyetinde kimin murad edildiği sorulunca, kaç rekât kıldığını bilmeyenlerdir, diye cevap vermiştir.

O, Hazreti Ömer, İbn-i Mes'ûd, Hazreti Ali, Hazreti Âişe ve daha birçok Sahâbîden ilim almış, ondan da Katâde, Hâlid El-Hazzâ, Dâvûd bin Ebî Hind, Avf el-A'râbî, Rebî' bin Enes ve daha başkalarından ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf nakletmişlerdir. Rivâyet yoluyla bildirdiği husûslarda sözüne güvenilir bir kimse idi. Onun tefsîre dair rivâyetleri vardır. Bu tefsîre dair rivâyetlerini Rebi bin Enes el-Bekrî bildirmiştir.

Refi' bin Mihran hazretleri hayır ve hasenatını gizli yapardı ve buyururdu ki: "Sadakanın en hayırlısı, sağ elle verip sol elinden bile gizlemektir." Nasîhat isteyen birine buyurdu ki:

"Allahü teâlânın sevdiği ve beğendiği işleri yap, böyle yapan kimse sâlih amellere, iyi işlere meyleder, onu yapar. Kötülüklerden ve günahlardan uzak kal. Kötülük yapan, günah işleyen kimse, kötülük ve günaha alışır, bunları yapmakta devam eder. Allahü teâlâ günahkâra, dilerse azâb eder, dilerse onu bağışlar." Yine buyururdu ki:

"Allahü teâlânın insanı müslüman olmakla şereflendirmesi, arzu ve isteklerinden koruması büyük ni'metlerdendir."

"Müslümanlığı öğreniniz. Öğrenince de ondan yüz çevirmeyiniz. Doğru yola yapışınız. Bu yol, müslümanlıktır. Müslümanlıkta sağa sola sapmayınız. Resûlullah (a.s.) ve onun gökteki yıldızlar gibi olan Eshâbının yoluna yapışınız. Arzu ve isteklerinizden çok sakınınız. Arzu ve istekler aranızda düşmanlık ve kin meydana getirir."

"Bir âlimden ilim almak için, günlerce yol yürürdüm. O zâtın yanına vardığım zaman, onda ilk aradığım, namazını doğru ve şartlarına uygun kılıp kılmadığı olurdu. Eğer, şartlarına uygun kılarsa, yanında kalır, ondan ilim öğrenirdim. Bu şekilde bulmazsam yanında kalmaz ondan ilim almazdım."

"Utanan ve kibirli olan ilim öğrenemez."

"Kendileriyle görüştüğüm zaman Resûlullah'ın (a.s.) Eshâbı bana şöyle dedi: (Allahü teâlâdan başkası için, iş yapma, sonra Allahü teâlâ seni kendisi için amel (iş) yaptığın kişinin eline bırakır.)"

Birisi, Refi bin Mihran hazretlerinin abdest aldığını görünce, **"Allahü teâlâ tevbe edenleri ve temiz olanları sever."** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bunun üzerine O da, "Kastedilen mânâ, su ile temizlelenenler değil, günahlardan temizlenenlerdir" buyurdu.

Refi bin Mihran hazretlerinin rivâyet ettiği iki hadîs-i şerîf:

Resûlullah (aleyhisselâm) sıkıntılı zamanlarında **"Lâ ilahe illallahü azîm-ül-alîm, lâ ilahe illâ rabbül-âlemîn, rabb-ül-arşil-Kerîm, lâ ilahe illallah, Rabbü-s-Semâvâti ve-l-Erdı ve Rabb-ül-arş-il-azîm."** buyururlardı.

İbni Abbas'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz: **"Dinde aşırı gitmeyiniz. Sizden önceki ümmetler dinde aşırı gitmeleri sebebiyle helak oldular."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-2, sh. 217

2) Tabakât-ül-müfessirîn, cild-1, sh. 172

3) Tezkiret-ül-Huffâz, 1/61

RUMEYSÂ HATUN

(Bkz. Ümmü Süleym) (r.anha)

SABİT BİN KAYS (r.a.)

Peygamber efendimizin (s.a.v.) hatîbi olmakla şereflenen zât Ensâr-ı kirâmdandır. Bütün gazâlarda bulundu. Hazreti Ebû Bekir zamanında Yemâme cenginde şehîd oldu. Nesebi, Sabit bin Kays bin Şemmas bin Züheyr bin Mâlik bin İmr-ül-kays bin Mâlik bin Salebe bin Ka'b bin

Hazrec'tir. Künyesi, Ebû Muhammed veya Ebâ Abdurrahmân, Lakabı Hatîb-i Resûlullah veya Hatîb-ul-Ensâr'dır. Peygamber efendimizin hicretinden evvel îmân etti. Hazreti Sabit bin Kays, fesahat ve belagat ile çok güzel konuşur, dinliyenleri hayran bırakırdı. Bu hasleti, sevgili Peygamberimiz tarafından sevilir ve takdîr edilirdi.

Peygamber efendimiz, Medine-i Münevvere'ye teşrîf ettikleri zaman, müslümanlar bayram yapıyor, fevkalâde sevinç içerisinde coşuyorlardı. Hazreti Sabit bin Kays, Peygamber efendimizi karşıladı. Son derece, fasîh ve belîğ olarak, "Biz kendimizi ve çocuklarımızı nelerden koruyorsak, sizi de onlardan koruyacağız. Buna karşılık bize neyi va'dediyorsunuz?" şeklinde güzel sözler söyledi. Hazreti Peygamberimiz, bu samimi karşılama ve suâle karşı tek kelime ile cevab verdiler **"Cennet."** Orada olan herkes bu cevabdan çok memnun olup, hepsi "Razıyız" dediler. Peygamber efendimiz burada olduğu gibi, hayatları boyunca hiç bir kimseye, dünyâya âit bir şey va'd etmediler. Kendisine tâbi olanlara, Allahü teâlânın rızasını, Cenneti, iki cihan se'âdetini müjdelediler.

Zaten, Eshâb-ı kiramın hepsi, Peygamber efendimize, bu güzel niyyet ve maksadlarla tâbi oldular. Başka şeylere kıymet vermediler.

Hicretin 5 (m. 626) senesinde Peygamberimiz Mureysi gazâsında alınan esîrleri Eshâbına paylaştırdı. Esîrler arasında Benî Mustalık'ın reîsi Hâris'in kızı Hazreti Cüveyriye de bulunuyordu. Hazreti Cüveyriye, Hazreti Sabit bin Kays ile onun amca oğlunun hissesine düştü. Hazreti Sabit bin Kays ve onun amca oğluyla dokuz altın karşılığında, hürriyetine kavuşmak üzere anlaştılar. Daha sonra, Hazreti Cüveyriye'nin babası Dirâr bin Haris kızının kurtulmalık fidyesini ödemek üzere bir kaç deve alıp, Medine'ye geliyordu. Yolda gelirken develerden iki tanesine kıyamayıp, onları sakladı. Medine'ye gelince, Peygamber efendimiz, Ona, **"Falan yerde bıraktığın iki deve nerede?"** diye buyurdular. Bunun üzerine Dırâr îmân etti. Oğullarından ve kavminden bir çok kimsenin îmân etmesine sebep oldu. Peygamber efendimiz, Cüveyriyye'yi babasına teslim etti. Cüveyriyye de îmân etti. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buna çok sevindiler. Hazreti Cüveyriyye'yi de sevindirmek için O'nu babasından istedi. Böylece Hazreti Cüveyriyye, Peygamber efendimizin zevceleri arasına girmekle şereflendi. Diğer Eshâb-ı kiram bu hali görünce, "Peygamber efendimizin mübârek hanımı Hazreti Cüveyriyye'nin akrabalarını esîr olarak kullanmak bize yakışmaz" diyerek esîrleri serbest bıraktılar. (Bkz. Hazreti Cüveyriyye)

9 (m. 630) senesinde Benî Temim'den 80-90 kişilik bir heyet, Peygamber efendimizin huzûr-ı şerîflerine gelerek, "İzin verirseniz biz, sizinle övünme yarışı yapmak istiyoruz" dediler. Peygamber efendimiz de: **"Hatîbinize izin verdim. Konuşsun."** buyurdular. Utarid isminde bir hatîb ayağa kalktı. Zengin olduklarını, paralarıyla iyi işler yaptıklarını, doğu halkının en güçlüsü olduklarını, sayıca çok ve savaşa çabuk hazırlandıklarını, halkın reîsleri ve en **faziletlileri** olduklarını sayıp döktü. Sonunda da "Bizim gibi faziletlere sahip olabileniniz varsa çıksın da görelim?" deyip oturdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Sabit bin Kays'a cevap vermesini emir buyurdular. Sabit bin Kays (r.a.) şöyle cevab verdi: "Hamd Allahü teâlâya mahsûstur. Ben O'na hamd ederim ve O'ndan yardım isterim. O'na îmân eder, O'na güvenirim. Ben, Allah'dan başka ilâh olmadığına, O'nun bir olduğuna, eşi ortağı ve benzeri bulunmadığına îmân ederim. Göklerde ve yerlerde ne varsa hepsini yaratan, yaşatan O'dur. O'nun ilmi her şeyi içine almıştır. Gizli ve açık her şeyi bilir. Kâinattaki her şey, O'nun lütfu ve ihsânıdır. Bizi hakim kılması da bu ihsânlarından biridir. Allahü teâlâ, mahlûklarının en hayırlısı ve en güzelini peygamber olarak gönderdi. O Peygamber ki, insanların en iyisi, en doğru sözlüsüdür. Soyu en asîl soydur. İtibarca en fazîletli olandır. O, insanların en cömerdi, en güzeli, en hayırlısıdır. O emîndir. Her bakımdan

insanların en üstünüdür. Hiç bir kimse, hiç bir bakımdan O'nun üstünde değildir. O'nu yaratan böyle yaratmıştır. Allahü teâlâ O'na kitabını indirdi. O yüce Peygamber insanları Allahü teâlâya ve kendisine îmân etmeye davet etti. Biz O'nun bu davetini kabûl ettik. O'na tâbi olduk. Bu daveti kabûl edenler, kavmimizin en hayırlıları oldular. Bundan sonra, bu davete karşı gelenlerle, bozuk yol tutanlarla Allah yolunda cihad edeceğiz, Allah'a ve Resûlüne îmân edenlerin canlarını ve mallarını koruyacağız. Allahü teâlâya hamd olsun ki bizleri, kendine ve Resûlüne îmân etmekle, Resûlünün yardımcıları olmakla ve dininin yayılması için vasıta olmakla şereflendirdi. Ben bunları söylüyorum. Allahü teâlâdan kendim ve bütün mü'minler için afv ve afiyet dilerim. Ves-Selâmü Aleyküm."

Temim heyetinin şâiri Zibrikan bin Bedr ayağa kalkıp söz aldı ve şiirini okudu. Sevgili Peygamberimiz, bu şiire Hazreti Hassan bin Sâbit'in cevap vermesini emir buyurdular. Hazreti Hassan bin Sabit aynı vezin ve kafiyede söylediği uzun bir şiir ile Zibrikan bin Bedr'e cevap verdi. İslâm hatîb ve şâirinin, Benî Temim'in hatîb ve şairini bastıracak şekilde hutbe ve şiir okumaları Peygamber efendimizi ve diğer müslümanları çok sevindirdi. Benî Temim'in reîslerinden Akra bin Habîs, Peygamber efendimiz için dedi ki: "Bu zât muvaffak olmuştur. Vallahi, O'nun hatîbinin hitâbeti ve O'nun şairinin şiiri bizimkinden daha güzel, ses ve sedaları da bizimkinden daha gür ve daha tatlıdır. Bu zat, Allahü teâlâ tarafından korunuyor, destekleniyor" diyerek, Peygamber efendimize yaklaştı ve kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Sevgili Peygamberimiz, **"Bundan önceki hâlin sana zarar vermez."** buyurdu. Bundan sonra, Benî Temim heyetinin diğer fertleri de müslüman oldular. Peygamber efendimiz, onları çeşitli hediyyelerle taltif ettiler.

11 (m. 632) senesinde Tuleyha isminde birisi, Peygamber olduğunu iddia etti. Halife Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Hâlid bin Velîd komutasında bir orduyu Tuleyha bin Huveylid'i yola getirmek üzere gönderdi. Bu ordunun bir kanadına Hazreti Sabit bin Kays kumandanlık yaptı.

Hazreti Ebû Bekir'in hilâfetinin ikinci senesinde, Hâlid bin Velîd (r.a.) kumandasında, müslüman ordusu Müseylemet-ül-Kezzab ile Yemame'de çarpıştı. Bu savaşta Müseyleme ve 20 bin mürted öldürüldü. Buna karşı ikibin İslâm askeri şehîd oldu. Hazreti Ebû Dücane, Peygamberimizin hatîbi Hazreti Sabit bin Kays, Hazreti Huzeyfe-tebni Utbe, üçyüzaltmış Muhacir ve o kadar da Ensâr şehîd oldu. Hazreti Sabit bin Kays, şehîd olduğunda geriye Muhammed Abdullah, Yahyâ, Abdurrahmân, Abdullah ve İsmail isimlerinde çocukları kaldı.

Beyhekî, Abdullah-ı Ensârîden bildiriyor ki: Hazreti Sabit bin Kays'ı kabre koyarken "Muhammeden Resûlullah ve Ebû Bekir-i Sıddîk ve Ömer-i şehîd ve Osman-ı rahîm" sesini duyduk.

Hazreti Sabit bin Kays, çok cömerd idi. Bir günde beşyüz ağacın hurmalarını toplayıp hepsini sadaka vererek, evi için hurma bırakmadı. Bunun üzerine En'âm sûresi, 141. âyeti; **"Ekini hasad ettiğiniz zaman, fakîrlerin hakkını verin ve israf etmeyin. Allahü teâlâ israf edenleri elbette sevmez."** buyuruldu.

Hazreti Sabit bin Kays, Peygamber efendimize (s.a.v.) karşı çok hürmetli idi. Peygamberimiz de (s.a.v.) onu sever, bu sevgisini zaman zaman bildirirlerdi. Hazreti Sabit bin Kays bir gün hastalandı. Resûl-i ekrem (s.a.v.) onu ziyâret ederek: **"Ey Allahım, Sabit bin Kays bin Şemmas'ın hastalığına şifa ver!"** diye duâ buyurdular.

---

1) İbn-i Hişâm, cild-3, sh. 253
2) Megâzî, cild-2, sh. 518
3) Târîh-ul-hamîs, cild-1, sh. 560
4) İnsan-ul-uyûn, cild-2, sh. 671
5) Tam İlmihâl, sh. 1059
6) El-A'lâm, cild-2, sh. 98

SA'D BİN MUAZ (r.a.)

Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından. İsmi, Sa'd bin Muaz bin Nu'man İmr-ul-Kays el-Ensârî, el-Evsî'dir. Babası Muaz bin Numan, annesi Kebşe binti Râfi'dir. Künyesi Ebû Amr, lakabı Seyyid-ül-Evs'dir. Yaklaşık olarak (m. 590) senesinde Medine-i Münevvere'de doğdu. 5 (m. 627) senesinde Hendek Savaşında şehîd oldu. Müslüman olmadan önce, Medine'de bulunan Evs kabilesinin ve Benî Abd-ül-Eşheloğullarının reîsi idi. Evs kabilesi içinde Abd-ül-Eşheloğulları, çok zengin ve itibarlı olup, Sa'd bin Muaz'ın sözlerini derhal kabûl ederler ve O'na tâbi olurlardı. Bu bakımdan kabile içerisinde en ileri gelen bir kimse olarak kabûl edilirdi.

Sa'd bin Muaz'ın müslüman olması başlı başına mühim bir hâdisedir. Çünkü O müslüman olunca, O'na bağlı olan kabilesi de O'nun bu teklifi ile müslüman oldu. Böylece Medine'de İslâmiyet süratle yayıldı.

Muhammed aleyhisselâmın bi'setinin onuncu yılı başlarında Medine'den gelen 12 kişi, Peygamberimizle (s.a.v.) görüşüp müslüman oldular. Birinci Akabe bîati denilen bu görüşmeden sonra, Medinelilerin kendilerine Kur'ân-ı kerîmi ve İslâmiyeti öğretecek bir öğretmen istemeleri üzerine, Peygamberimiz (s.a.v.) Mus'ab bin Umeyr'i bu iş için Mekke'den Medine'ye gönderdiler. Mus'ab bin Umeyr Medine'de fevkalâde bir gayretle çok kimsenin müslüman olmasını sağladı. Faaliyetlerini yürütmek üzere Sa'd bin Muaz'ın teyzesinin oğlu olan Es'ad bin Zürare'nin evinde yerleşmişti. Bu sebeple Sa'd bin Muaz, o zaman Arablar arasında akrabaya karşı hakaretten kaçınmak âdet olduğu için teyzesinin evine gidip bu işe mâni olma teşebbüsünde de bulunamadı. Kendisi bir kabile reîsi olarak bu işe el koymak istiyordu. Bu maksatla kabilesinin ileri gelenlerinden Üseyd bin Hudayr'a, "Sen git şu bizim hânemize gelen kişiyi gör ne yapacaksan yap. Es'ad benim teyzemin oğlu olmasaydı bu işi sana bırakmazdım." dedi. Bunun üzerine Üseyd bin Hudayr, mızrağını alıp, Mus'ab bin Umeyr'in bulunduğu eve gitti. Ancak oraya varınca O'nun tatlı konuşması ile insanın kalbine işleyen sözlerini ve hoş sesiyle okuduğu Kur'ân-ı kerîm âyetlerini dinleyince, kendinden geçip, "Bu ne güzel şey!" dedi. Sonra da "bu dine girmek için ne yapmak lâzımdır," dedi. Anlattılar ve Üseyd bin Hudayr, kelime-i şehâdet söyleyerek müslüman oldu. Büyük bir huzûr içerisinde olduğu halde Mus'ab bin Umeyre dönerek, "Arkamda bir âlim var. Ben hemen gidip onu size göndereyim. Eğer o müslüman olursa Medine'de O'nun kavminden îmân etmedik hiç kimse kalmaz..." diyerek kalkıp süratle gitti. Doğruca Sa'd bin Muaz'ın yanına vardı. Sa'd bin Muaz O'nu görünce, "Yemîn ederim ki Üseyd buradan gittiği yüzle gelmiyor" dedi. Sonra da, "Ne yaptın yâ Üseyd?" diye sordu. Üseyd bin Hudayr, Sa'd bin Muaz'ın müslüman olmasını çok arzu ettiği için, "O kişiyle (Mus'ab bin Umeyr ile) konuştum, onların bir fenâlığını görmedim. Yalnız duyduk ki, Benî Hâriseoğulları teyze oğlun Es'ad'ın böyle bir kimseyi evinde barındırmasından kuşkulanarak teyzenin oğlunu öldürmek için harekete geçmişler." dedi. Bu sözler Sa'd bin Muaz'a çok dokundu. Çünkü bir kaç sene önce yapılan bir savaşta, Benî Hâriseoğullarını yenip, Hayber'e sığınmaya mecbûr etmişlerdi. Bir sene sonra da affedip, memleketlerine dönmelerine izin vermişlerdi. Buna

rağmen onların böyle bir tavır takınmaları düşüncesi Sa'd bin Muaz'ı çok kızdırmıştı. Halbuki işin aslında böyle bir hareketleri yoktu. Üseyd bin Hudayr böyle bir hileye başvurarak, Sa'd bin Muaz'ın teyzesine ve teyzesinin oğlu Es'ad bin Zürare'ye dolayısıyla Mus'ab bin Umeyr'e zarar vermesini önlemek istedi. Böylece onların tarafına geçmesini ve nihâyet müslüman olmasını temin etmek gayretinde idi.

Sa'd bin Muaz, Üseyd bin Hudayr'ın bu sözleri üzerine hemen yerinden fırlayıp, Es'ad bin Zürare'nin yanına gitti. Oraya varınca baktı ki, Hazreti Es'ad ile Mus'ab bin Umeyr son derece huzûr ve sükûn içerisinde oturup, sohbet ediyorlar. Yanlarına yaklaşıp, "Ey Es'ad aramızda akrabalık olmasaydı sen bunları yapamazdın..." dedi. Bu sözlere Hazreti Mus'ab bin Umeyr cevap vererek, "Ey Sa'd, hele biraz dur, oturup bizi dinle, anla, sözlerimiz hoşuna giderse ne âlâ, eğer sözlerimizi beğenmezsen biz bunu sana teklifden vazgeçeriz. Bizi bırakır gidersin" dedi. Sa'd bin Muaz bu yumuşak ve tatlı sözler karşısında sakinleşip, bir kenara oturarak onları dinlemeye başladı.

Mus'ab bin Umeyr, Sa'd bin Muaz'a önce İslâmiyeti anlattı. İslâmiyetin esaslarını açıkladı. Sonra tatlı ve güzel sesiyle Kur'ân-ı kerîmden bir miktar okudu. O okudukça Sa'd bin Muaz'ın hâli değişiyor, kendinden geçiyordu. Kur'ân-ı kerîmin eşsiz belagatı karşısında kalbi yumuşadı ve büyük bir tesir altında kaldı. Kendini tutamayıp, "Siz bu dine girmek için ne yapıyorsunuz?" dedi. Mus'ab bin Umeyr hemen O'na kelime-i şehâdeti öğretti. O da, **"Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlûh"** diyerek müslüman oldu. Sa'd bin Muaz müslüman olmaktan duyduğu huzûr ve sevinç içerisinde yerinde duramaz oldu. Hemen evine gidip öğrendiği gibi gusül abdesti aldı. Sonra da kavminin toplanmasını istedi. Üseyd bin Hudayr'ı yanına alıp, kavminin toplandığı yere gitti. Benî Eşheloğullarına hitaben, "Ey Benî Abd-ül-Eşhel, siz beni nasıl tanırsınız?" dedi. Onlar da hep bir ağızdan, "Sen bizim reîsimiz ve büyüğümüzsün, biz sana tâbiyiz." dediler. Sa'd bin Muaz, onların bu sözleri üzerine, "O hâlde hepinize haber veriyorum. Ben müslüman olmakla şereflendim. Sizin de Allahü teâlâya ve O'nun Resûlüne îmân etmenizi istiyorum. Eğer îmân etmezseniz sizin hiçbirinizle konuşmayacağım, görüşmeyeceğim..." dedi.

Benî Abd-ül-Eşheloğulları, reîsleri Sa'd bin Muaz'ın müslüman olduğunu ve kendilerini de İslama davet ettiğini duyar duymaz hep birlikte müslüman oldular. O gün akşama kadar Medine semâlarını kelime-i şehâdet ve tekbir sedâlarıyla çınlattılar. Bu hâdiseden kısa bir müddet sonra bütün Medine halkı, Evs ve Hazrec kabileleri İslâmiyeti kabûl edip, îmân ettiler. Her ev İslâm nûruyla aydınlandı. Sa'd bin Muaz ve Üseyd bin Hudayr, kabilelerine âit bütün putları kırdılar. Bu durum sevgili Peygamberimize (s.a.v.) bildirildiğinde çok memnun oldu. Mekkeli müslümanlar sevince gark oldular. Bu sebeple O seneye (m. 621) sevinç yılı denildi. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye hicret ettikten sonra bu hâdiseye işâret ederek, **"Ensâr hânedanından en hayırlısı Neccâroğullarının hânedanıdır. Sonra Abd-ül-Eşhel hânedanıdır."** buyurdu.

Sa'd bin Muaz (r.a.), ikinci Akabe bîatında bulunup, Resûlullah'a (s.a.v.) bîat etti. Bu bîatte bulunanlar Resûlullah'ı (s.a.v.) canları gibi koruyacaklarına ve gerekirse bu husûsta mallarını ve canlarını feda edeceklerine söz verdiler.

Peygamberimiz (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret edince Sa'd bin Muaz'ı (r.a.), Sa'd İbn-i Ebî Vakkas (r.a.) ile kardeş yaptı. Hicretten sonra beş sene kadar yaşadı. Sa'd bin Muaz, Medine'nin ileri gelenlerinden ve reîslerinden olduğu için, Mekke'ye gidip, Kâ'be'yi tavaf ederdi. Müşrikler bu sebeple ona dokunamazlardı. Bu ziyâretlerinden birinde Ebû Cehil karşısına çıkıp,

siz bizim dinimizden ayrılanları himâye ettiniz. Onlara her yardımda bulundunuz. Eğer burada seni himâyesine alanlar olmasaydı seni öldürürdüm. Dönüp çocuklarına kavuşamazdın demişti. Sa'd bin Muaz, Ebû Cehil'in bu tehditli sözleri karşısında gayet cesurane cevap vermişti. Ona şöyle dedi: "Eğer böyle bir şeye kalkışırsan, Medine yakınından geçen ticâret yolunu keser, seni bir daha oralara ayak bastırmam" dedi. Bunları söylerken sesi öyle gürlüyordu ki yanında bulunan Ümeyye bin Halef, sesini biraz alçalt bu kişi bu vâdînin meşhûrudur, demişti. Bunun üzerine Sa'd bin Muaz daha gür bir sesle yemîn ederim ki Resûlullah (s.a.v.) bize senin katl olunacağını haber verdi, dedi. Ebû Cehil bu sözleri işitince şaşkına döndü. Mekke'de mi öldürüleceğim deyince orasını bilmem cevabını verdi. Ebû Cehil bunu bildiği için Bedir Savaşında her ne kadar Mekke'den çıkmamak istemişse de çevresinin ayıplaması üzerine Bedir'e gelmişti. Nihâyet Peygamberimizin (s.a.v.) buyurduğu gerçekleşip, Ebû Cehil katledildi.

Sa'd bin Muaz Bedir Savaşı'na katılarak, Bedir Eshâbından olmakla da şereflendi. Bedir Savaşı başlamadan önce, Peygamberimiz (s.a.v.) Mekkeli müşriklerin bir ordu hazırlayıp, Medine'ye doğru harekete geçtiklerini haber alınca bir meşveret meclisi kurup, Eshâb-ı kiram ile istişâre yaptı. Bu istişâre sırasında Sa'd bin Muaz da söz alıp, şöyle konuştu: "Yâ Resûlallah, biz sana inandık. Bize getirdiğin Hazreti Kur'ân'ın hak olduğuna şehâdet ettik. Sen nasıl arzu edersen öyle yap. Sen bize denizi gösterip dalsan biz de seninle birlikte dalarız. Ensârdan (Medineli müslümanlardan) tek kişi dahi geri dönmez. Biz sözümüzde duracağız." dedi. Bu sözler Resûlullah'ı (s.a.v.) çok memnun etti. Bundan sonra da Sa'd bin Ubade aynı şekilde konuşunca, Bedir Savaşı hazırlığı başladı. Sa'd bin Muaz bu savaşta Evs kabilesinin başında bulundu.

Bedir Savaşı'ndan sonra Uhud Savaşı'na da katılan Sa'd bin Muaz (r.a.) gösterdiği cesâret ve kahramanlıkla Eshâb-ı kiram arasında çok sevildi. Bu savaşta oğlu Amr bin Sa'd şehîd oldu. Uhud Savaşı'nda Peygamberimiz (s.a.v.) yaralanmıştı. Sa'd bin Muaz, Sa'd bin Ubade ile birlikte Peygamberimizin (s.a.v.) yaralarını sarıp, tedâvi etti. Sa'd bin Muaz müşriklerle yapılan Hendek Savaşı'na da katıldı. Bu savaşın yapıldığı sırada, sağlam kalelerden olan Hârisoğulları kalesinde Sa'd bin Muaz'ın annesiyle birlikte bulunan Hz Âişe şöyle anlatmıştır: "O gün şiddetli bir ses duydum. Baktım ki, Sa'd bin Muaz yanında yeğeni ile savaşa gidiyordu. Kılıcını kuşanmış gür sesle şu şiiri okuyordu:

"Şiddetli bir cihad başlayacak yok hiçbir engel

Ölümden kaçılır mı hiç gelip çatınca ecel"

Bunu işiten Sa'd bin Muaz'ın annesi oğlum koş arkadaşlarına yetiş, dedi. Hendek Harbinde; Sa'd bin Muaz büyük bir kahramanlık göstererek savaşıyordu. Savaş sırasında İbni Araka adlı bir müşrikin attığı ok ile kolundan yaralandı. Ok atardamara isâbet edip, çok kan kaybına sebep oldu. Hazreti Sa'd yaralı bir halde etrâfındakilerin kanı durdurmak için uğraştıklarını görerek, durumunun ciddi olduğunu anladı ve "Yâ Rabbi, Kureyş harbe devam edecekse bana ömür ihsân eyle. Çünkü senin Resûlüne (s.a.v.) eziyet eden, O'nu yalanlayan bu müşriklerle savaşmaktan hoşlandığım kadar başka bir şeyden hoşlanmıyorum. Eğer aramızdaki harp sona eriyorsa beni şehîdlik mertebesine yükselt. Fakat, Benî Kureyza'nın akıbetini görmeden rûhumu kabzetme," diyerek duâ etti. Peygamberimiz (s.a.v.) mescidde bir çadır kurdurarak Sa'd bin Muaz'ı oraya yatırttı. Beni Eslem kabilesinden Refide'yi de O'nun tedâvisine memur etti. Orada yattığı sırada Peygamberimiz (s.a.v.) sık sık yanına gelip, halini sorardı. Peygamberimiz (s.a.v.) Hendek Savaşı sona erince, derhal Benî Kureyza yahudileri üzerine hareket emri verdi. Benî Kureyza yahudileri Peygamberimizle (s.a.v.) anlaşma yaptıkları halde Hendek Savaşı'nın en kritik anında, müşrikler tarafına geçmişler, müslümanları arkadan vurmaya kalkmışlardı. Sa'd bin Muaz (r.a.)

böyle yapmamaları için onları ikâz etmişti. Fakat dinlememişlerdi. Bu sebeple Hendek Savaşı'ndan hemen sonra Benî Kureyza yahudileri muhasara altına alındı. Bu kuşatma bir ay sürdü. Sonunda teslim oldular. Haklarında verilecek hüküm için Sa'd bin Muaz'ı hakem olarak istediler. Onların bu isteği üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), Sa'd bin Muaz'ı (r.a.) yattığı çadırından getirtti. O yahudilere "Ne hüküm verirsem râzı mısınız?" dedi. Evet râzıyız dediler. Bunun üzerine Sa'd bin Muaz, Benî Kureyza erkeklerinin boynunun vurulmasına hükmetti. Bu hüküm gereğince erkeklerin boynu vuruldu. Kadınlar ve çocuklar esîr alınıp, mallarına el konuldu. Benî Kureyza'dan bazı erkekler ise müslüman olup, kurtuldular. Sa'd bin Muaz bu hükmü verince Peygamberimiz (s.a.v.) **"Onlar hakkında Allahın ve Resûlünün hükmüyle hükmettin."** buyurdu.

Sa'd bin Muaz, Benî Kureyza yahudileri hakkındaki hükmü verdikten sonra tekrar çadırına götürüldü. Yarası ağırlaşıp, durumu şiddetlenmişti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yanına gelip onu kucakladı ve **"Allahım; Sa'd, senin rızan için senin yolunda cihad etti. Resûlünü de tasdîk etti. Ona kolaylık ihsân eyle..."** buyurarak duâ etti. Sa'd bin Muaz Peygamberimizin (s.a.v.) bu sözlerini duyunca gözlerini açıp şöyle fısıldadı. "Yâ Resûlallah! Sana selâm ve hürmetler ederim. Senin, Allahü teâlânın peygamberi olduğuna şehâdet ederim." Bundan sonra Sa'd bin Muaz'ın yakınları onu kaldığı çadırdan Abd'ül-Eşheloğullarının evine götürdüler. O gece durumu çok ağırlaşmıştı. Cebrâil aleyhisselâm Peygamber efendimize (s.a.v.) gelip "Yâ Resûlallah! Bu gece senin ümmetinden vefât edip de vefâtı melekler arasında müjdelenen kimdir?" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) hemen Sa'd bin Muaz'ın halini sordu. Evine götürüldüğünü söylediler. Peygamberimiz (s.a.v.) yanında Eshâb-ı kirâm'dan bazıları olduğu halde süratle Sa'd bin Muaz'ın yanına gitti. Yolda süratli gitmeleri sebebiyle Eshâb-ı kiram yorulduk Yâ Resûlallah dediler. Melekler Hanzala'nın cenâzesinde bizden önce bulundukları gibi Sa'd'ın da cenâzesinde bizden önce bulunacaklar biz önce yetişemeyeceğiz, buyurarak hızlı gitmelerinin sebebini açıkladı. Peygamberimiz (s.a.v.) Sa'd bin Muaz'ın yanına gelince Onu vefât etmiş olarak buldu. Baş ucuna durup; Sa'd bin Muaz'ın künyesini söyleyerek **"Ey Ebû Amr sen reîslerin en iyisi idin. Allah sana se'âdet, bereket ve en hayırlı mükâfatı versin. Allaha verdiğin sözü yerine getirdin. Allah da sana va'd ettiğini verecektir."** buyurdu. Bu sırada Sa'd bin Muaz'ın annesi ağlayarak şu beyti okudu:

"Nasıl dayanabilir vah yazık annesine,
Tahammül ister, ağlarım başıma gelene..."

Eslem bin Haris şöyle anlatmıştır: Resûlullah (s.a.v.) Sa'd bin Muaz'ın evine geldi. Biz kapıda bekliyorduk. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) içeri girdi. Biz de peşinden yürüdük. İçerde Sa'd bin Muaz'ın cenâzesi vardı. Başka kimse yoktu. Resûlullah (s.a.v.) adımlarını gayet geniş açarak yürüyordu. Bu durumu görünce yavaşladım. Durmamı işâret edince de durdum. Sonra da geriye döndüm. Resûlullah (s.a.v.) içerde bir müddet durdu. Sonra dışarı çıktı. Çıkınca Yâ Resûlallah niçin adımlarınız geniş yürüdünüz dedim. **"Böylesine kalabalık bir mecliste bulunmadım,** (Melekler dolmuştu) **Meleğin biri beni kanadı üzerine aldı da ancak öyle oturabildim."** buyurdu. Sonra: Sa'd bin Muaz'ın lakabını söyleyerek, **"Sana afiyet olsun Yâ Ebâ Amr! Sana afiyet olsun Yâ Ebâ Amr! Sana afiyet olsun Yâ Ebâ Amr."** buyurdu.

Onun vefâtı Resûlullah (s.a.v.) ve Eshâb-ı kirâm'ı çok üzdü, gözyaşı döküp ağladılar. Cenâzesinde bütün Eshâb-ı kiram toplandı. Peygamberimiz (s.a.v.) cenâze namazını kıldırdı, cenâzesini taşıdı. Eshâb-ı kiram Sa'd bin Muaz'ın (r.a.) cenâzesini taşırken Yâ Resûlallah (s.a.v.) biz böyle kolay taşınan cenâze görmedik dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.)

melekler indi onu taşıyorlar buyurdu. Cenâzesi giderken münâfıklar da kötülemek için ne kadar da hafif dediklerinde, Peygamberimiz (s.a.v.) Sa'd'ın cenâzesine yetmişbin melek indi. Şimdiye kadar yeryüzüne bu kadar kalabalık halde inmemişlerdi, buyurdu. Ebû Sa'îd'il Hudrî dedesinin şöyle dediğini nakletmiştir: "Sa'd bin Muaz'ın (r.a.) kabrini kazanlardan biri de bendim. Ona kabir kazmaya başlayınca biz kazdıkça etrâfa kabirden misk kokusu yayıldı." Şurahbil bin Hasene de şöyle demiştir: "Sa'd bin Muaz defn edilirken birisi kabrinden bir avuç toprak almıştı. Sonra onu evine götürünce o toprak misk oldu. Cenâzesi kabre indirilirken Peygamberimiz (s.a.v.) kabri başında oturup, mübârek gözleri yaşardı ve mübârek sakalını eliyle tutup çok üzüldü. Hadîs-i şerîfte **"Sa'd İbn-i Muaz'ın ölümünden dolayı arş titredi."** buyuruldu. Bir defasında Peygamberimize (s.a.v.) çok kıymetli bir elbise hediye edilmişti. Eshâb-ı kiram ne kadar güzel dediklerinde **"Sa'd bin Muaz'ın Cennetteki mendilleri bundan daha güzeldir."** buyurdu.

Sa'd bin Muaz'ın (r.a.) şehîd olması mühim bir hâdise idi. O daha ilk müslüman olduğu sırada onun vasıtasıyla emiri bulunduğu Medine'deki Evs kabilesi tamamen müslüman olmuştu. Bütün güçleriyle İslama hizmet ettiler. Sa'd bin Muaz ancak beş sene kadar Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bulunup, dâima cihad etti. Se'âdetle yaşadı. 37 yaşında olduğu halde genç olarak şehîd oldu ve rahmete kavuştu. Hazreti Âişe vâlidemiz, Sa'd bin Muaz'ın (r.a.) vefâtı Eshâb-ı kirâm'ı çok üzdü. Odamda olduğum halde Hazreti Ebû Bekir'in ve Hazreti Ömer'in O'nun için ağladıklarını işittim, buyurmuştur. Sa'd bin Muaz'ın vefâtı üzerine Eshâb-ı kirâm'dan meşhûr şair Hassan bin Sabit ağlayarak bir şiir söylemiştir. Bu meşhûr şiirin tercümesi şöyledir:

"Yemîn ederim ki, gözlerimden yaşlar, çağlayanlar gibi aktı.
Layıktır bu gözlere Sa'd için yaşlar boşalması...

Koca bir şehîd savaş meydanında kalmış, acılarla inleyen gözler, Onun için hüzünlü.
Allahın dîni uğrunda can veren şehîdlerle (Sa'd) Cennetin vârisi, en şerefli yolcu olmuş...

Ey Sa'd, bize veda edip gittinse, karanlık kabirde kaldırışa da sen herkesin görebileceği yüksek bir makamda, övgü ve şeref elbiselerine bürünmüşsün.

Ey Sa'd, Benî Kureyza hakkında verdiğin hüküm Allahü teâlâ'nın hükmüne muvafık oldu...

Her ne kadar zamanın musîbetleri sana eziyet verdilerse de ebedi Cennetleri verip, bu dünyâyı (senden) satın aldılar...

Ey Sa'd, sadıkların (senin gibi şehîdlerin) varacağı yer (Cennet) ne güzeldir. Bir gün çağırıldıkları zaman..."

Hassan bin Sabit, Eshâb-ı kirâm'ın şehîdleri için ağlayarak yazdığı bir şiirinde şöyle demiştir: "Gönül o kadar coştu, o kadar yükseldi ki, Cennette olan şehîd dostlarım Tufeyl, Râfi' ve Sa'd'ı yâd etti. Onlarsız evlerin ıssız ve harabe kaldığını görüp, (Onları) hatırladım..."

Sa'd bin Muaz genç yaşta vefât ettiği için hadîs-i şerîf rivâyeti azdır. Sadece Sahih-i Buhârî'de rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf vardır. Diğer bir rivâyeti de Enes bin Mâlik'in kendisinden naklettiği Sa'd bin Rebî'nin Uhud Savaşı'nda şehîd edilme hadîsesidir.

Sa'd bin Muaz hazretleri, buyurdu ki: "Müslüman olduğum günden beri namaz kılarken hatırıma hiç bir şey getirmedim. Resûl-i ekremin her söylediğinin hak olduğuna inandım, kabûl ettim."

"Ben üç şeyde kuvvetli olduğum kadar, hiçbir şeyde kuvvetli olmadım. Birincisi namazdadır. Müslüman olduğumdan beri başladığım hiç bir namazda, bir an önce bitirsem diye hatırıma bir şey gelmedi. İkincisi; bir cenâzeye yardıma çıktığımda cenâze defin edilinceye

kadar, ölümden başka hatırımdan hiç bir şey geçmezdi. Üçüncüsü; Resûlullah'ın (s.a.v.) her buyurduğunu kabûl ettim, bunda hiç tereddüt etmedim."

---

1) Tabakat-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 420

2) El-A'lâm cild-3, sh. 88

3) El-İsâbe cild-2, sh. 37

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 481

5) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 214

6) El-İstiâb (İsâbe kenarında) cild-2, sh. 27

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1059

8) Eshâb-ı Kirâm sh. 388

9) Câmi-ul-kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 83

SA'D BİN REBÎ' (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'ın (r.anhüm) büyüklerinden. 3 (m. 625)'de vefât etti. Hazrec kabilesinin Haris kolundandır. Annesi, Hüzeyle binti Utbe bin Amr'dır. Sa'd bin Rebî, birinci Akabe bîatında müslüman oldu. Resûlullah'ın (s.a.v.) bi'setinin onbirinci senesinde, Akabe mevkiinde altı Medineli İslama girdi. Gelecek yıl, yine aynı yerde buluşacaklarına dair Peygamber efendimize söz verdiler. Bir sene sonra, hac mevsiminde, aralarında, geçen yıl müslüman olan altı zat da olmak üzere oniki kişi Mekke'ye geldi. Bunlardan birisi de Sa'd bin Rebî idi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile Akabe denen küçük vadide, geceleyin gizlice buluştular. Peygamber efendimize (s.a.v.) "Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zinâ etmemek, çocuklarını öldürmemek, kimseye iftira etmemek, hiç bir hayırlı işe karşı çıkmamak" husûsunda bîat ettiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara: **"Verdiği sözde duranın ücret ve mükâfatına Allahü teâlâ garanti vermiş, onlara Cenneti hazırlamıştır. Kim insanlık icâbı, bunlardan birini işler de, ondan dolayı dünyâda cezaya uğratılırsa, bu ona keffâret olur! Kim de yine bunlardan insanlık icabı birini işlerse, yaptığı o şeyi Allahü teâlâ gizler, açığa vurmazsa, onun işi Allahü teâlâ'ya kalır. Dilerse onu bağışlar, dilerse azâba uğratır."** buyurdu.

Ayrıca, Resûlullah (s.a.v.) ile bu oniki seçkin zât arasında şöyle bir anlaşma da yapıldı: "Gerek sıkıntı ve darlıkta ve gerekse rahatlık zamanında söz dinlemek ve itaat etmek, başta gelir. Resûlullah, bizzat, onların üstünde bir tercihe sahip olup, ona karşı itaatli olacaklardı."

Medineli müslümanlar, bu görüşmelerden sonra, memleketlerine geri döndüler. Onların aralarında İslâmı duyurmaya ve yaymaya devam ettiler. Sa'd bin Rebî', ikinci Akabe bîatında da bulunarak, Resûlullah'a (s.a.v.) iki defa bîat etmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Mekke'den, Medine'ye hicret buyurduklarında, Muhacirler (hicret eden Mekkeli müslümanlar) ile Ensâr'ı (Medineli Müslümanlar) birbirlerine kardeş yaptı. Sa'd bin Rebî' (r.a.) Aşere-i mübeşşere'den Abdurrahmân bin Avf (r.a.) ile kardeş oldu. Bunun üzerine Hazreti Sa'd, Abdurrahmân bin Avfa: "Ensâr arasında en çok malı olan benim, malımın yarısını sana ayırıyorum. İki zevcemden birini senin için boşayabilirim. İddeti bitince, onunla evlenirsin" dedi. O zaman, Abdurrahmân bin Avf (r.a.), Hazreti Sa'd'e: "Benim bunlara ihtiyâcım yoktur. Ticâret yapılan bir çarşınız varsa, bana onu gösterin yeter" dedi. Hazreti Sa'd "Kaynuka kabilesinin çarşısı var" dedi. Abdurrahmân bin Avf Kaynuka çarşısına gitti. Oraya keş peyniri ve yağ götürüp satarak geçimini sağladı.

Hazreti Sa'd (r.a.) Bedir ve Uhud gazâlarında bulundu. Uhud'da büyük kahramanlıklar gösterdi. Vücûdu delik deşik oldu. Uhud muharebesinde, bir ara, müslümanlar arasında karışıklık başladı. Hazreti Sa'd o zaman, gevşeklik göstermedi. Eshâb-ı kirama Akabe bîatında, canlarını feda edeceklerine dair verdikleri sözü ve yemîni hatırlattı.

Muharebe sona erip, Kureyş müşrikleri çekilip gitmişlerdi. Resûlullah (s.a.v.): "Sa'd bin Rebî'nin ne durumda olduğunu, canlılar arasında mı, yoksa ölüler içerisinde mi olduğunu, tesbit edip, bana kim haber getirir." diye sordu. Bir tarafa işâret ederek, "Bir ara onu orada görmüştüm" buyurdu. Ensârdan bir zat, "Bu işi ben yaparım, Yâ Resûlallah!" dedi. Haber getirmeğe giden Muhammed bin Mesleme veya Ubeyy bin Ka'b'dan birisi idi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) işâret buyurduğu tarafa gitti. Vadide yatan şehîdler arasında, seslenerek dolaştı. Fakat cevap alamadı. Bu defa "Ey Sa'd, beni sana Resûlullah gönderdi" diye seslendi. O zaman Sa'd (r.a.) inliyerek kımıldandı. Haber için gelen zât, Sa'd'e, (r.a.) "Resûlullah, senin sağlar mı, yoksa ölüler arasında mı olduğunu, araştırıp, kendisine haber vermemi emretti" deyince, Hazreti Sa'd "Ben artık ölüler arasındayım, Resûlullah'a (s.a.v.) selâmımı arz et ve Sa'd bin Rebî, Ümmetlerine doğru yolu göstermek için rehberlik yapan Peygambere (aleyhimüsselâm) verilecek mükâfatların en üstünü ile, Allahü teâlâ seni mükâfatlandırsın diyor, de. Kavmim Ensâr'a da selâmı söyle! Onlara Sa'd bin Rebî, size, Akabe gecesinde, Resûlullah'ı (s.a.v.) korumaya dâir, söz verip, yemîn etmediniz mi? Vallahi! Gözleriniz hareket ettiği halde, Peygamber efendimizi (s.a.v.) iyi korumayıp, ona bir zarar gelirse, sizin için, Allahü teâlâ'nın yanında gösterebileceğiniz hiç bir mazeret yoktur, diyor, de" dedi ve bir müddet sonra vefât etti.

Zeyd bin Sabit de (r.a.) şöyle anlatır: Resûlullah (s.a.v.) beni, Sa'd bin Rebî'i aramaya gönderdi. "Onu bul, selâmımı ilet. Resûlullah (s.a.v.) nasıl olduğunu, soruyor, de." buyurdu. Ben de ölüler arasında onu aradım. Son anlarında yetiştim. Yetmiş yerinde, kılıç, mızrak ve ok yarası gördüm. "Ey Sa'd! Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sana selâmı var, durumun hakkında haber istiyor" dedim. Sa'd. (r.a.) bana; "Resûlullah'a selâm ederim. Kendilerine "Artık, Cennetin kokusunu almaya başladığımı bildiriver" dedi.

Sa'd (r.a.) hakkında bu haber Peygamber efendimize (s.a.v.) ulaşınca kıbleye dönüp, mübârek ellerini kaldırarak "Allah'ım! Sa'd bin Rebî'yi iyi karşıla. O'ndan râzı ol" ve "Allah ona rahmet etsin. Sağken de ölürken de Allah ve Resûlü için nasîhat ederdi" buyurdu.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Eshâb-ı Sa'd bin Rebî'i (r.a.) dâima hatırlar, onun geride bıraktığı ailesine son derece saygı gösterirlerdi. Bir gün, Sa'd bin Rebî'nin kızı, Hazreti Ebû Bekir'in huzûruna gelmişti. Hazreti Ebû Bekir paltosunu çıkararak, Hazreti Sa'd'ın kızının oturması için yere sermişti. Bu sırada meclise gelen Hazreti Ömer bu kadının kim olduğunu sordu. Hazreti Ebû Bekir; "Bu öyle bir zâtın kızıdır ki, o senden de, benden de faziletlidir" cevâbını verdi. Hazreti Ömer hayretle, "Allahü teâlâ'nın Resûlünün halifesinden daha üstün olan bu zat kim olabilir?" deyince, Hazreti Ebû Bekir, "Ey Ömer! Size bahsettiğim bu zât, yani Sa'd bin Rebî', Resûlullah'ın sa'âdet devrinde, şehîdlik rütbesine ererek, Allahü teâlâ'nın katındaki makamına ulaştı. Ben ve sen hâlâ, şu geçici hayatta yaşamakta olduğumuz hayatın esîriyiz" cevabını verdi.

Sa'd (r.a.), hayatta iken, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesini öğrenmeğe çok ehemmiyet verir, başkalarına da öğretirdi. Kendisi kabilesinin reîsi olduğu için, öğrendiklerini herkese öğretirdi. Sa'd'ın (r.a.) diğer bir özelliği de okuma yazma bilmesidir.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 612

2) El-A'lâm cild-3, sh. 85

3) El-İsâbe cild-2, sh. 26

4) El-İstiâb cild-2, sh. 34

SA'D BİN UBADE (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'ın meşhûrlarından. Ensârdan olup, cömertlikte benzeri yoktu. Künyesi Ebû Sabit ve Ebû Kays'dır. Lakabı Seyyid-ül-Hazrec'dir. Hazrec kabilesinin Sâide kolundandır. Babası Ubâde, kabilesinin reîsi idi. Annesi Umre binti Mes'ûd, sahâbiyedir. Doğum târihi bilinmemektedir. 14 (m. 635) senesinde Şam tarafında, Havranda vefât etti. Gûta kasabasında defn edildi. Sa'd bin Ubâde (r.a.) zamanının bütün ilimlerini tahsil etmiş ve Arap emirleri tarzında yetişmiştir. O zamanın harp vasıtalarını kullanmakta ve bilhassa ok atmakta son derece maharetli idi. Ayrıca edebiyatın zirvede olduğu o devirde Arapçayı bütün incelikleriyle bilirdi. Lisan bakımından o derece meşhûr olmuştu ki bu husûsta bir müşkili olan ona sorardı. Araplar arasında her hangi bir sanatta ve ilimde büyük maharet sahibi olan kimselere "kâmil" lakabı verilirdi. Sa'd bin Ubâde de Arapçayı konuşma ve bütün inceliklerini bilme husûsunda büyük bir şöhrete sahip olduğu için ona da "Kâmil" lakabı verilmiştir.

Sa'd bin Ubâde (r.a.) ikinci Akabe bîatında müslüman oldu. Bu bîatte O da Peygamberimizle (s.a.v.) görüşüp, kendi canlarını ve mallarını koruduklarını gibi, Peygamberimize (s.a.v.) yardım edeceklerine söz veren sahâbîlerdendi. Bu bîatte seçilen 12 temsilciden biri de Sa'd bin Ubâde (r.a.)'dir. Çok zengin ve cömert idi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Medine-i Münevvere'ye hicret ettiğinde, Hazreti Hâlid bin Zeyd'in evinde yedi ay misâfir olmuştu. Sa'd bin Ubâde (r.a.) Peygamberimize (s.a.v.) bu misâfirliği sırasında her gün yemek göndermiştir. Hicretin ikinci yılında yapılan ve ilk olan Ebvâ gazvesinde Sa'd bin Ubâde (r.a.) Medine'de vekîl olarak görevlendirildi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Bedir Savaşı yapılmadan önce müşavere heyetini topladığında Sa'd bin Ubâde de (r.a.) bu heyette bulunmuştur. Bedir Savaşı'na ve Uhud Savaşı'na katılmıştır. Uhud Savaşı'nda Peygamberimiz (s.a.v.) Hazrec kabilesinin sancağını Sa'd bin Ubâde'ye (r.a.) vermiştir. Bu savaşta düşman karşısında büyük bir sebatla savaşmıştır. Müreysi gazâsında Ensârın sancağı O'nun tarafından taşınmıştır. Hicretin 6 (m. 627) yılında vukû' bulan Gared gazvesinde orduya erzak olarak on deve yükü hurma vermiştir. Onun bu hizmeti üzerine, Peygamberimiz (s.a.v.), **"Allahım Sa'd'a ve ailesine rahmet eyle."** diyerek duâ etmiştir. Hazrec kabilesinden olanlar da "Yâ Resûlallah! Sa'd bin Ubâde, aramızda büyüğümüzdür. Babası da öyle idi. Kuraklık ve kıtlık yıllarında halkı doyururlar, yolda kalanlara da yardım ederlerdi. Misâfirleri ağırlarlar, musîbet ve ihtiyâç zamanlarında yardım yaparlar, kabileleri yurtlarına göçürürlerdi." dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Câhiliyye devrinde en ileri olanınız, İslâmiyetde de en ileridir."** buyurdu.

Hendek Savaşı yapılmadan önce Peygamberimiz (s.a.v.) istişâre için Sa'd bin Muâz ve Sa'd bin Ubâdeyi çağırmıştı. Bu istişâre sırasında, Peygamberimizin (s.a.v.) emirlerine uymakta en ufak bir tereddüt göstermeyeceklerini ve müşriklerle savaşmaya, canlarını feda etmeye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Bu sırada gösterdikleri sebat ve düşmanla çarpışma husûsundaki kararları karşısında Peygamberimiz (s.a.v.) çok memnun olmuştur. Hendek Savaşı'na da katılan Sa'd bin Ubâde (r.a.) bu savaşta Ensârın sancağını taşımıştır.

Hendek Savaşı'ndan hemen sonra yapılan Benî Kureyza gazâsında bütün orduya yiyecek vermiştir. Hudeybiye antlaşmasında ve Bîat-ı Rıdvanda bulundu. Hayber gazvesindeki ordunun kumandanlarından birisi de Sa'd bin Ubâde (r.a.) idi. Mekke'nin fethinde de bulundu. Bu sırada sancaklardan birini de o taşıdı. Bundan sonra vukû' bulan Huneyn gazvesinde Hazrec kabilesinin sancağını taşıdı.

Sa'd bin Ubâde (r.a.) vefât edinceye kadar canıyla ve malıyla devamlı hizmette ve cihadda bulunmuştur. Medine civarında pek çok arazisi, bağı bahçesi vardı. Evi Medine'nin kenar mahallesinde idi. Mescid-i Nebîye uzak olduğu için orada bir mescid yaptırmıştı. Dedelerinden beri sürüp gelen cömertliklerini müslüman olduktan sonra daha çok arttırmıştır. "Allahım bana cömertlik yapabileceğim mal ver" diye duâ ederdi. Kendisine aid bir kal'a vardı. Orada ikâmet ederdi. Bu kal'ada hergün büyük ziyâfetler verirdi. Herkes oraya gidip, yer içerdi. Eshâb-ı kiram içinde Eshâb-ı Suffa denilen müslümanlardan hergün 80 kişiye yiyecek ve içecek verirdi. Annesi vefât edince, Peygamberimize (s.a.v.) gelip, annesinin vefât ettiğini ve nasıl sadaka dağıtması gerektiğini söyleyip "En efdal sadaka hangisidir" diye sorunca Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Su dağıtmaktır"** buyurdu. Bunun üzerine Sa'd bin Ubâde Medine'de bir kuyu açtırdı. "Sikâye-i âb-ı Sa'd" adını verdiği bu su, kuyusunu müslümanların istifâdesine sundu.

Sa'd bin Ubâde (r.a.) Medineli Eshâbdan Ensâr arasında en ileri gelen iki şahısdan biri idi. Bütün savaşlara katılan Ensârı bu husûsta çok teşvik etmiştir. Arap kabileleri içinde Ensârdan olan Evs ve Hazrec kabilelerinin İslama çok büyük hizmetleri olmuştur. Savaşlarda çok şehîd vermişlerdir. Sa'd bin Muaz (r.a.) ve Sa'd bin Ubâde, bu kabilelerin en ileri gelenlerinden idi. Her ikisinin de İslâmiyete hizmetleri ve müslümanlar için gösterdiği fedâkârlıkları akılları şaşırtacak derecede idi. Bu uğurda feda etmedikleri hiçbir şeyleri kalmamıştı. Mallarıyla, canlarıyla hizmet ettiler. Sa'd bin Muaz (r.a.) Peygamberimiz (s.a.v.) hayatta iken vefât etmiştir (Bkz. Sa'd bin Muaz). Onun vefâtından sonra, Ensâr arasında en önde gelen zât, Sa'd bin Ubâde olmuştur. O da dâima İslâmiyete hizmet etmiş, Medineli müslümanları Din-i İslâm için fedâkârlık ve hizmet etmeye teşvik etmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra, Ensâr tarafından Sa'd bin Ubâde halife seçilmek istenmişti. Hazreti Ebû Bekir'in ve Hazreti Ömer'in Eshâb-ı kirâm'a karşı yaptıkları konuşmaları dinleyen Ensâr da, diğer sahâbiler gibi, Hazreti Ebû Bekir'e bîat edip Onu halife seçtiler. Sa'd bin Ubâde (r.a.) Hazreti Ebû Bekir'in halifeliği sırasında Medine'de ikâmet etti. Sonra Şam tarafında Havran'a gitti. Ömrünün sonuna kadar orada yaşadı.

Sa'd bin Ubâde (r.a.) Peygamberimizden (s.a.v.) bizzat işiterek hadîs-i şerîf rivâyet etmiş ve hadîs-i şerîf öğrenmekle meşgûl olmuştur. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri, kendisinden oğulları Kays bin Sa'd, İshâk bin Sa'd, Sa'îd bin Sa'd, kardeşinin oğlu (yeğeni) Şurahbil bin Sa'îd, Abdullah bin Abbâs, Sa'îd bin Müseyyeb, Emame bin Sehl ve diğer hadîs âlimleri hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyetleri meşhûr hadîs kitaplarından dört sünende yer almıştır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 85

2) El-İsâbe cild-1, sh. 30

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 613

4) El-İstiâb cild-2, sh. 597

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 475

6) Ensâb-ül-eşrâf cild-1, sh. 235

7) Vâkıdî, Megâzî cild-2, sh. 547

SAFİYYE BİNTİ ABDÜLMUTTALİB (r.anha)

Resûlullah'ın (s.a.v.) halası. Abdülmuttalib'in kızı idi. Hazreti Safiyye ile Peygamberimizin babası anne bir kardeşdirler. Cahiliyye devrinde Haris İbni Harb ile evlenmişti. Hâris'ten bir oğlu oldu. Haris öldükten sonra Hazreti Zübeyr'in babası Avvam İbni Hüveylid ile evlendi. Bundan da üç çocuğu oldu. Bunlar Hazreti Zübeyr, Sa'îb ve Abd-ül-Kâ'be'dir. Hazreti Zübeyr ile beraber müslüman olup, beraber Medine'ye hicret etmiştir. Bir defasında müslüman olmayan amcası Ebû Leheb'e "Ey kardeşim!" Kardeşimin oğlunu ve Onun dînini yardımsız, hor hakîr bırakmak, sana yakışır mı? Vallahi bugün yaşayan bilginler, Abdülmuttalib'in soyundan bir Peygamberin çıkacağını bildiriyorlar. İşte, "O Peygamber, budur" diyerek O'nu da İslama davet etmiş, fakat o kabûl etmemiştir.

Safiyye (r.anha)nın annesi Hâle ile Resûl-i ekremin (s.a.v.) annesi Âmine hatun kardeş idiler. Bu sûretle, Peygamberimiz ile, hem ana, hem de baba tarafından çok yakın akraba olurlardı. Safiyye (r.anha) gazâların çoğuna iştirâk etmişti. Gayet cesur idi. Uhud gazâsına katılışı şöyle olmuştu: Resûl-i ekrem (s.a.v.) Uhud Savaşı'na gittikleri zaman, kadınlar da Hazret-i Hassan bin Sâbit'in köşkünde bulunuyorlardı. Erkek olarak sadece Hassan (r.a.) vardı. Yahudiler bunu fırsat bilip saldırmak istiyorlardı. İçlerinden birisi köşkün dibine kadar sokulup, olup bitenleri dinlemek istedi. Hazreti Safiyye bunu gördü ve bağırdı. Hassan, şu yahudinin yanına in onu öldür. Hazreti Hassan "Ben onunla savaşacak halde olsaydım, şimdi herhalde Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında olurdum." Hassan (r.a.) hastalık geçirdiğinden kılıç sallıyamıyordu. Safiyye (r.anha) bunun üzerine bir çadır direğini kaptı ve aşağı indi. Yahudinin kaçmaması için kapıyı yavaş yavaş araladı. Birden çadır direğini yahudinin başına indirdi. Yahudi yediği darbe sonucu bir daha kalkamadı ve öldü. Bundan sonra Safiyye eline bir kılıç alarak Uhud'un yolunu tuttu. Bu sırada Uhud'da Eshâb-ı kiram, kâfirlerin kalabalık oluşu ve müslümanların dağılması üzerine ric'ati (geri çekilme) düşünüyorlar idi. Bu, mağlubiyet ve hezimet demekti. Safiyye (r.anha) elindeki kılıcı ile önüne gelene saldırıyor, bir yandan da müslümanları harbe teşvik ederek "Siz nasıl insanlarsınız, Resûlullah'ı (s.a.v.) bırakıp da nereye gideceksiniz" diyordu.

Peygamberimiz (s.a.v.) onun vaziyetini görünce: Oğlu Zübeyr'i (r.a.) çağırdı ve buyurdu ki: **"Safiyye, Hamza'nın cesedini görmesin. Çünkü cesedin durumu çok kötü idi. Bir kadın bu cesedi böyle görse her halde aklını kaçırır."** Hazreti Zübeyr de bu emir üzerine annesinin yanına sokuldu: "Anneciğim, Resûlullah (s.a.v.) senin geri çekilmeni buyuruyor." Safiyye: "Nasıl? Geri mi dönecekmişim? Benim kardeşimin cesedinin burada musle olduğunu (öldükten sonra burun, kulak ve dudaklarının kesilmesi) görüyorum; bunun intikamını alacağım. Allahü teâlâ bilir ki ben böyle yapılmasından hiç hoşlanmam. Fakat sabır edeceğim, sabır edeceğim. Ama bir gün bunların karşılığını da göreceğim."

Hazreti Zübeyr zorlukla annesini geri çevirebildi. Olanları Resûlullaha (s.a.v.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.) Safiyye'nin (r.anha) metanetini duyunca, cesedin yanına gelmesine izin verdi. Cesedin parça parça olduğunu gördü. Kendisini zapt etti. Yalnız **"İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn"** dedi. Ellerini açıp duâ etti ve oradan ayrıldı. Hazret-i Safiyye Hendek gazvesinde de Hassan bin Sâbit'in köşkünde içeriyi dinlemek isteyen bir yahudiyi öldürmüştür. Böylece Hazreti Safiyye, gerek Uhud'da gerek Hendek Savaşı'nda birer düşman öldürmesiyle, Eshâb'ın takdîrine mahzar olmuştur.

Hazreti Safiyye cesâret ve şecaati nesillere örnek olacak şekildeydi. Gayet fasîh ve belîğ mersiyeler yazardı. Babası Abdülmuttalib'in vefâtında, Hazreti Hamza'nın şehîd edildiğinde ve Resûl-i ekremin (s.a.v.) vefâtlarında yazdıkları mersiyeler meşhûrdur.

Yâ Resûlallah! Sen bizim ümidimizdin,
Sen bize hep iyilik edenimizdin.

Sen, değildin hiç, haksızlık edenlerden,
Sen, şefkat sahibi ve yol gösterenlerden.

Ve dahi anlatılmayan ilim deryası.
Bugün ağlayanların, senin içindir feryadı.

Senin yoluna hep ecdadım feda olsun!
Malım, canım, bütün varlığım feda olsun!

Ah! Şimdi aramızda sağ olsaydınız,
Ne kadar mesrûr olurduk kalsaydınız.

Hak teâlânın hükmü bu, yâ sabır diyoruz,
Bilmem ki ne yapsak, hep figân ediyoruz.

Allahın selâmı, sana olsun yâ Resûlallah!
Adn Cennetine girip kalasın yâ Resûlallah!

Hazreti Safiyye, Hazreti Ömer halife iken 20 yılında (m. 640), 73 yaşında iken vefât etti. Bâki' kabristanında Mugiyre İbn-i Şu'be'nin kabri yanında defn edildi.

---

1) El-İsâbe cild-4, sh. 348

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 41

3) Kâmûs-ul-A'lâm cild-4, sh. 2962

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 65, 165

5) El-A'lâm cild-3, sh. 206

6) Üsud-ül-gâbe cild-5, sh. 492

7) Dürr-ül-mensûr sh. 261, 262

SA'ÎD BİN ÂMİR (r.a.)

Esbâb-ı kiramın büyüklerinden ve Hazreti Ömer'in vâlilerindendir. İsmi Sa'îd bin Âmir bin Huzeym bin Selâmân bin Rebia bin Sa'd bin Cemh-il Kuraşî el-Cumhî'dir. Künyesi yoktur. Vefâtından sonra zürriyeti (soyu) kalmamıştır. Annesi Ervâ binti Ebî Muîd-il-Emeviyye'dir. Hayberin fethinden önce îmân etti. Mekke'den Medine-i Münevvereye hicret etti. Hayber ve daha sonraki bütün gazâlarda Peygamberimiz (s.a.v.) ile beraber bulundu. Mekke'nin fethi, Huneyn ve Tebük gazâsı bunlardandır. Bütün bu gazâlarda Peygamberimiz (s.a.v.)'le beraber kahramanca savaştı. Hazreti Ebû Bekir zamanında da Yemâme ve diğer gazâlarda bulundu. Hazreti Ömer zamanında Humus'da ve Şam'ın Kıysâriyye kasabasında vâli iken vefât etti. Bazı rivâyetlerde Rakka'da veya Humus'da vefât ettiği bildirilmiştir (m. 641).

Kendisinden Abdurrahmân bin Sabit, Şehr bin Hevşeb ve bir çok zât hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Yermük savaşından sonra Abbas bin Ganem'den boşalan Humus vâliliğine tayin edildi. Vâli olmağı pek istemeyen Sa'îd bin Âmir (r.a.), Hazreti Ömer'in emrine itaat ederek Humus'a geldi. Amillik (vâlilik) vazîfesinde de çok dikkatli ve âdil hareket eden Hazreti Sa'îd, son derece zâhid ve fakîr bir hayat yaşadı. Herkes bu hayatına şaşırıp, hayret ediyorlardı. Hazreti Ömer, Şam'a teşrîf ettiği zaman oradan Humus'a geçti. Humus'da fakîrlerin bir listesinin

çıkarılmasını isteyen Hazreti Ömer, fakîrlerin içerisinde Sa'îd bin Âmir (r.a.) ismini görünce çok şaşırdı. Sa'îd bin Âmir"ın (r.a.) isminin listeye niçin yazıldığını sordu. Listeyi hazırlıyanlar "Vâlimiz fakîrdir, devamlı **"Rüşvet alan da veren de Cehennemdedir."** hadîs-i şerîfini okur ve en küçük bir hediyyeyi dahi kabûl etmez" dediler. Hazreti Ömer Sa'îd bin Âmir'e bin dirhem tahsis etti. Hazreti Sa'îd, bin dirhem ile hanımına geldi ve "Hazreti Ömer bize şu gördüğün bin dirhemi göndermiş," buyurdu. Hanımı: "Ondan bir miktar parayla yiyecek ve katık alır kalanını biriktirirsin" dedi. Sa'îd (r.a.) hanımına "Ben bundan çok daha iyisini sana söyleyeyim mi? Biz bu malı çok iyi bir şekilde kullanacak işletecek bir kimseye ortaklığa verelim. Onun kâr ve gelirinden de yeriz" deyince hanımı "peki öyle olsun" dedi. Sa'îd bin Âmir (r.a.) bu parayla yiyecekler, iki deve, iki köle satın aldı. Aldıklarını Humus'taki fakîrlere ve ihtiyâç sahiplerine dağıttı. Kendine çok az bir şey dışında hiç bir şey kalmadı. Birkaç gün sonra hanımı kendisine: "Malı ortaklığa verdiğin adamdan paranın kârını al ve onunla şunları şunları satın al" dedi. Sa'îd (r.a.) sustu. Döndüğü zaman istedikleri şey olmayınca hanımı aynı istekleri yine söyledi. Sa'îd (r.a.) yine sustu. Birgün sonra hanımı halleri ve sözleriyle Hazreti Sa'îd'i çok üzdü. Sa'îd (r.a.) ertesi gün eve hiç gelmedi. Akrabalarından birisi hanımına gelerek, "Sana ne oluyor ki kocana eziyet ediyorsun. O malının tamamını tasadduk etti, dağıttı" dedi. Kadın üzüldü ve ağladı. Sonra Sa'îd (r.a.) geldi ve şöyle buyurdu: "Allahü teâlânın râzı olduğu bir şey, dünyâ ve dünyânın içindeki her şeyden daha kıymetlidir. Eğer Allahü teâlânın râzı olduğu iyilik, hayırlardan birisi gökyüzüne lamba gibi asılsaydı, onun nûru, yeryüzünü aydınlatır ve onun parlaklığı yanında güneş sönük kalırdı. İşte seni bu iyilikler için terk eder, senden ayrılırım. Fakat senin için bu hayırları ve iyilikleri terk edemem. Her hal üzere hayır ve hasenat yaparım." Fakîrlik ve sıkıntı içinde olduğu halde bu parayı kendisi için niçin harcamadığını soranlara şu hadîs-i şerîfi nakletti: Resûlullahtan (s.a.v.) işittim ki, **"Ümmetimin fakîrleri zenginlerinden beşyüz sene önce Cennete girerler. Zenginlerden biri kendini onların arasına, atar ve Cennete girmek ister. Melek onun elini tutar, fakîrler arasından çıkarır ve bekle, henüz senin Cennete girme zamanın gelmedi, der. Beşyüz sene onu kıyâmetin kızgın sıcağında hesap yerinde tutarlar. Malının hesabını verir, sonra Cennete girer."** buyurdular. Sonra Sa'îd (r.a.) buyurdular ki: "Muhammed aleyhisselâmı, hak peygamber olarak gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bütün âlem helâl mal para ile dolu olsa ve hepsini bana verseler, bu fakîrliğime değişmem."

Hazreti Ömer, Sa'îd bin Âmir'in (r.a.) herkes tarafından çok sevilen bir kimse olduğunu öğrenince, Humuslulardan bir cemaata Onun kusuru olup olmadığını sormuş, onlar da kusuru olduğunu söyleyip, dört şey zikretmişlerdi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, Sa'îd'i (r.a.) hemen Medine-i Münevvereye çağırıp; "Yâ Sa'îd, senin bazı kusurların varmış. Bunların aslı nedir. Vazifene sabah namazından hemen sonra değil kuşluk vakti geliyormuşsun. Geceleri insanlar içerisine hiç çıkmaz görünmezmişsin. Haftada bir gün evine çekilir hiç kimseyi kabûl etmezmişsin. Eshâb-ı kiramdan, Hubeyb'in (r.a.) şehîd edildiği söylenince bayılıyor kendinden geçiyormuşsun" diye sordu. Bunun üzerine Hazreti Sa'îd, cevabında buyurdu ki: "Yâ Emîr-el-mü'minîn vazîfeme ancak kuşluk vakti gelebiliyorum. Çünkü hanımım hastadır. Evde bütün hizmetleri kendim yapıyorum. Hamur yoğurur ondan ekmek yapar, pişirir abdest alır öyle çıkarım. Geç kalışım bundandır. Geceleri insanların içerisinde görünmeyişimin sebebi; gündüzleri halkın hizmetleriyle meşgûl olurum. Geceleri de Allahü teâlâya hizmet ve kulluk için ayırdım. Böylece gündüzleri yaptığım işlerin, verdiğim hükümlerin muhâsebesini yapar, yanlış kararlarım varsa düzeltirim. Haftada bir gün evime çekilip hiç kimse ile görüşmememin sebebi başka giyecek elbisem olmadığından, yıkadığım elbiselerim kuruyuncaya kadar kimseyi kabûl

edemiyorum. Hubeyb'in (r.a.) şehâdetini hatırlayınca bayılmamın sebebi anlatılacak şey değildir. Çünkü Mekke müşrikleri Hubeyb'i (r.a.) asarlarken (Bkz. Hubeyb bin Adiy) yanlarında idim. Belki mâni olabilirdim fakat o zaman henüz îmân etmemiştim. Seyirci kaldım. Onun gösterdiği cesâret ve celâdeti hatırladıkça, ne kadar kuvvetli bir imâna sahib olduğunu daha iyi anlıyorum. Niçin mâni olmadım diye üzüntümden bayılıyorum" cevabını verdi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, "Yâ Sa'îd, Allahü teâlânın korkusu seni ne kadar yüceltmiş. Millete faydalı bir uzuv yapmış" buyurarak gözyaşı döküp ağladılar. Hazreti Sa'îd, Hazreti Ömer'den bundan sonra vâlilikden affetmesini rica etmiş ise de Hazreti Ömer bunu kabûl etmeyip yine vâli olarak göndermiştir.

Hazreti Sa'îd bin Âmir, İslâmın korunması ve emniyeti altında bulunan gayrı müslimlere (zımmîlere) karşı yumuşak davranır ve çok ilgi gösterirdi. Şam'daki zımmîler onun bu yüksek tavrından çok memnun idiler. Bir defa Hazreti Ömer, onun zimmiler tarafından çok sevildiğini haber aldı ve sordu: "Neden ahali bu kadar ona muhabbet gösteriyorlar?" Cevaben; "O, halkın dert ortağıdır" dediler. Hazreti Ömer bu duruma sevindi ve memnuniyetini belli etti.

Hazreti Sa'îd bin Âmir fakîrlerin, muhtaçların ve zavallıların dert ortağı olup, bu onun en bariz özelliği idi. Fakîrler ve muhtaçlar kendisini çok severlerdi. Hazreti Sa'îd bin Âmir eline geçeni fakîr-fukara'ya ve muhtaçlara dağıtır, kendisine çok zarurî olandan fazlasını bırakmazdı. Bir özelliği de fakîrlere istemeden önce hemen vermesi idi. Soranlara, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini dâima hatırlatırdı. **"Atiyye** (bağış) **istenmeden verilen şeydir, birisi bir şey istedikten sonra verilirse o zaman o atiyye olmaz, istemenin karşılığı olur."**

Abdurrahmân Kasıt, Sa'îd bin Âmir'den Peygamberimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **"Muhacirlerin fakîrleri, insanlardan kırk yıl önce Cennete gireceklerdir."**

---

1) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 244

2) El-İsâbe cild-2, sh. 48

3) El-İstiâb cild-2, sh. 12

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 269

5) Tehzîb-üt-Tehzîb cild-4, sh. 51

6) El-A'lâm cild-3, sh. 97

SAÎD BİN CÜBEYR (r.a.)

Tabiîn devrinde Kûfe'de yetişen müctehid imamların büyüklerinden. İsmi Sa'îd bin Cübeyr bin Hişam el-Esedî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Ebû Abdullah-ı Kûfî de denir. Esed bin Huzeymeoğullarından Vâbile bin Hârisoğullarının azadlı kölesiydi. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Kûfeli olup, bir müddet İsfehân'da kaldı. Sonra Irak'ın Sünbülân köyüne çekilmişti. Vefâtında 49 yaşındaydı, 95 (m. 713) senesinde Vâsıt şehrinde vefât etti. Şehir dışındaki kabri, ziyâretgâhtır.

Sa'îd bin Cübeyr, yüksek bir âlim ve büyük velîdir. Kendisine âlimlerin hazinesi denirdi. Çok ibâdet eder, çok ağlardı. Bu yüzden gözlerinin görmesi azalmıştır. Ramazan-ı şerîf gecelerinde, akşam namazını kıldıktan sonra, Kur'ân-ı kerîmi hatim eder, sonra yatsı namazını ve teravihi kılardı. Bir defa Kâ'be'nin içine girdi ve orada kıldığı namazın bir rekâtında Kur'ân-ı kerîmi hatim etti. Ayrıca her iki gecede bir hatim okurdu.

Zamanındaki âlimlerin en büyüklerindendi. Fıkıh ilminde yüksek bir mertebeye ulaşmıştı. Zamanındaki âlimler, fıkıh ilminin bir kolunda ihtisas sahibi iken, bu zât dînî hükümlerin bütün meselelerinde mütehassıs ve müctehid idi.

Abdullah İbn-i Abbâs'tan, Abdullah bin Zübeyr'den, Abdullah bin Ömer'den Ebû Sa'îd-i Hudrîden, Ebû Hüreyre'den, Ebû Mûsâ el-Eşari'den ve daha birçok Eshâb-ı kiramdan ilim almış, onların ders halkalarında yetişmiş büyük ve kâmil bir zâttır. Kendisine her meselede suâl edilen ve ictihâdına başvurulan bir müctehiddi. Abdullah İbn-i Abbâs ve Abdullah bin Ömer'den çok ilim almıştır. Hadîs, fıkıh, tefsîr ve kırâat ilimlerinde, O'nlardan çok rivâyette bulunmuştur. Bir defasında Abdullah İbn-i Abbâs kendisine şöyle buyurdu: "Ey Sa'îd! Sen de dîni meseleler de, soranlara cevap ver. Hatalı bir hükümde bulunursanız tashih eder, düzeltiriz. O da, "Ey İbn-i Abbâs, sizin huzûrunuzda dînî işlere karışmak benim haddim değildir" diye tevâzularını bildirmiştir. Ancak İbn-i Abbâs hazretlerinin gözleri a'mâ olup, göremez hale gelince, Sa'îd bin Cübeyr fetvâ işlerini üzerine alarak müslümanların dîni meselelerdeki müşküllerini halletmeye başlamıştır. Onun ilminin çokluğunu bütün âlimler ittifâkla bildirmişlerdir. Hadîs ilminde rivâyetleri çok meşhûr olup, sikadır (güvenilir, sağlamdır). Kütüb-i Sitte'de rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler vardır. Kûfeliler, Abdullah İbn-i Abbâs'a bir meselede fetvâ sormaya geldiklerinde, onlara "Sizin aranızda İbn-i Ümmü Dihâmâ (yani Sa'îd bin Cübeyr) yok mu?" derdi. Amr bin Meymûn onun ilmine olan ihtiyâcı bildirmek için şöyle dedi: "Yeryüzünde Sa'îd bin Cübeyr gibisi yoktur. Kendisinin ilmine herkes muhtaç olduğu bir zamanda vefât etti."

Ebû Kâsım Taberî: "O, hadîs rivâyetinde sika (güvenilir) bir râvi, her meselede müslümanlara huccet (delîl) olan bir imamdır."

İbni Hibbân, Kitabüs-Sikât'ında: "O, fâkih, çok ibâdet eden, (âbid), fazîleti çok olan (fâdıl), vera' ve takvâ sahibi birisiydi." Önceleri Kûfe kadılarından Abdullah İbn-i Utbe bin Mes'ûd'un kâtibiydi. Sonra Ebû Bürde bin Mûsâ el-Eş'arî'nin yanında bir süre kâtiblik yaptı. Bir ara Fırat nehrinin suladığı arazinin öşürlerini toplamakla görevlendirildi. Hakim bin Cübeyr bir gün kendisine uğramıştı. Diyor ki: O, âşirlere, "Yemekten neyiniz varsa getirin yiyelim" dedi. Onlar da getirdi ve beraberce yedik. Onlar Beytülmaldan yiyorlardı. O halde yedikleri helâldi.

Bir horozu vardı. Gece ibâdetine onun ötüşüyle kalkardı. Bir gece ötmedi. O da gece kalkamadı, horoza bedduâ etti ve horoz öldü. Üzüldü ve: "Bundan sonra hiçbir şeye bedduâ etmiyeceğim" diye yemîn etti.

Sa'îd bin Cübeyr çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bazan bir âyet-i kerîmeyi tekrar tekrar okuyarak sabahlardı. Bir gece namazında Yasin sûresinin 59. **"Ey günahkârlar! Bugün mü'minlerden ayrılın!"** âyetiyle sabahlamıştır.

Ömrünü insanlara va'z ve nasîhat ile geçirmiştir. Günde iki kerre, sabah namazından ve ikindi namazından sonra mescidde va'z ederdi. Buyururdu ki, "Va'z ve nasîhati, her bakımdan kusursuz olan kimselerin yapması lâzım gelirse, kimsenin birşey anlatmaması icab ederdi." Kimsenin yüzüne karşı kusurunu söylemez, nasîhati umûmî yapardı.

Hikmetli sözleri çoktur. İhlâs ile söyledikleri için kalblere tesir ediyordu. Buyurdu ki: "Yapılması emir edilen her vazîfe büyüktür."

"Duâ yapılırken, manevî bir zevk veriyorsa, kabûl olacak demektir."

"Allahü teâlâya itaat edip, emirlerini yerine getiren, Onu zikir ediyor demektir. Onun verdiği emirlere göre hareket etmiyen, ne kadar tesbih çekerse çeksin, ne kadar Kur'ân-ı kerîm

okursa okusun, zikir etmiyor sayılır.” “İnsanların en çok ibâdet edeni, kalbini günahla yaralayıp, sonra tövbe eden ve bir daha yapmıyan, hatalı işlerini her hatırladıkta, iyi amellerini az ve eksik bulandır.”

“Dünya hayatından kaybettiğim hiçbir şeye üzülmem. Yalnız secde edemeden geçirdiğim vakitlerime üzülürüm.”

Emevî vâlilerinden Haccâc güvendiği bir kimseyi on kişi ile Sa’îd bin Cübeyr’i (r.a.) çağırmaya gönderdi. Bir rahibin kilisesine geldiler. Sa’îd bin Cübeyr’i o rahibten sordular. Rahib onlara yol gösterdi. Sa’îd bin Cübeyr’i secdede buldular. Selâm verdiler. Başını secdeden kaldırdı. Namazını bitirip selâmlarını aldı. Haccâc seni çağırıyor dediler. Allahü teâlâya hamd ve sena, Resûlüne (s.a.v.) salevât getirip on kişiyle beraber Haccâc’a gitmek üzere yola çıktılar. Rahibin bulunduğu kiliseye geldiler. Rahib onlara kilisenin etrâfında arslan ve başka yırtıcı hayvanlar olduğundan yukarı çıkmalarını söyledi. Sa’îd bin Cübeyr (r.a.) çıkmadı. Rahib, herhalde kaçmak istiyorsun? dedi. Hayır, kaçmak istemiyorum. Yalnız müslüman olmayanların evine girmek istemem, buyurdular. Yırtıcı hayvanlar seni parçalar dediler. Allahü teâlâ, beni onların zararından muhafaza etmeye kâdirdir. Sabaha kadar burada kalacağım, buyurdu. Rahib on kişiye: “Siz yukarı geliniz ve yaylarınızı kurup da sâlih kulu muhafaza etmek için bekleyiniz” dedi. Gece oldu. Rahib ve on kişi, canavarların gelip Sa’îd bin Cübeyr’e (r.a.) sürünüp gidip bir yerde oturduklarını, sonra aslanların da gelip aynı şeyi yaptığını gördüler. Rahib sabahleyin aşağı inip müslüman oldu.

Hapiste iken bir gece sabaha karşı, boynu vurulacağı haberini verdiler. Bekçilere: “Sabaha olacak işin haberi geldi. Beni şimdi salın, gideyim. Ölüm için hazırlığımı yapayım. Gelmez diye korkmayın, sabah erkenden gelirim” dedi. Bekçiler, kaçar diye korkmuşlardı. Aralarında ihtilâfa düştüler; sonra, doğruluğuna inananlar galip geldi, bıraktılar. Gitti, sabah erkenden geldi. Ölüm meydanına götürdüler. Vurulunca, başın üzerine düşeceği deriyi yaydılar. Cellâtlar geldi. Cellâtlardan müsaade alıp şu duâyı yaptı: “Allahım, benden sonra Haccâc’ı kimseye musallat etme!” O mübârek başı yere düştüğü zaman, iki defa **“Lâ ilahe illallah”** dedi. Üçüncüsünü demeye başladı, ama bitiremedi. Hasan-ı Basrî hazretleri, Sa’îd bin Cübeyr’in katledildiğini duyunca, “Eyvah! Doğudan batıya kadar, ilmine, irfanına bütün müslümanların muhtaç olduğu değerli âlimi kaybettik” dedi. Daha sonra olacak oldu. Haccâc, yiyici illetine tutuldu. Uyuyamıyordu. Uyuyacağı sırada sıçrayıp kalkıyordu. Hâline bakıp şaşanlara: “Sa’îd bin Cübeyr ile hâlim ne olacak? Uyuyacağım anda, ayağımı çekip sarsıyor ve beni uyandırıyor” dedi. Bu acıklı durumuyla ancak onbeş gün yaşayabildi. Sa’îd bin Cübeyr şehîd edildikten onbeş gün sonra Haccâc da öldü.

Sa’îd bin Cübeyr hazretlerinin bildirdiği hadîs-i şerîflerden bazıları: **“Ağızlarınız Kur’ân-ı kerîm’in yollarıdır. Onları misvak ile temizleyiniz.”**

“Müslüman bir kadın, hamileliği boyunca, doğum yaptığı esnada ve çocuğunu emzirdiği sürece, Allah yolunda cihad edenler gibidir. Bu esnada vefât ederse şehîd sevâbı alır.

“Resûlullah (s.a.v.) yırtıcı hayvanlardan köpek dişi olanları ve pençesi ile avlıyan kuşları yemeği haram etti.”

“Mesh üzerine mesh etmek misâfir için üç gün ve üç gece, mukîm için bir gün bir gecedir.”

_____

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'dcid-6, sh. 256

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 371

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 272

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 11

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 76

6) Meşâhir-i Eshâb-ı Güzîn sh. 71

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

SAÎD BİN MÜSEYYİB (r.a.)

Tabiîn devrinde Medine'de yetişen yedi büyük âlimden biri. İsmi, Saîd bin Müseyyib bin Hazn bin Ebî Vehb bin Amr bin Âiz bin İmrân bin Mahzûm bin Yakaza'dır. Annesi, Ümm-i Saîd binti Hakim bin Ümeyye bin Harise bin Evkas es-Sülemî'dir. Künyesi "Ebû Muhammed Medenî'dir. Kureyş kabilesinin Mahzûm kolundan olduğu için, "el-Kuraşî" ve "el-Mahzumî" de denilmektedir. Babası Müseyyib ile dedesi Hazn, Eshâb-ı kirâmdandır. Hicrî 15 (m. 636) yılında Hazreti Ömer'in hilâfetinden iki sene sonra doğdu. Hazreti Osman'ın hilâfeti gençlik yıllarıydı. 91 (m. 710) yılında Medine'de vefât etti. Vefât târihi olarak başka rivâyetler de bildirilmektedir. Vefâtında yetmiş yaşını geçmişti.

Kendisinin ve çoluk çocuğunun ihtiyâcını karşılayacak ve komşularına ve fakîrlere yardım ve ihsânda bulunacak kadar malı vardı. Zeytinyağı ticâreti yapardı. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Hiçbir hükümdârdan hediye kabûl etmezdi.

Saîd bin Müseyyib (r.a.), Tabiînin büyüklerinden ve Medine'deki yedi büyük âlimdendir. Bunlara "fukahâ-i seb'a" denirdi. Bu yedi âlim: Saîd bin Müseyyib, Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr-i Sıddîk, Urve-tebni-Zübeyr, Hârice-tebni-Zeyd, Ebû Seleme-tebni-Abdurrahmân bin Avf, Ubeydullah İbn-i Utbe ve Ebû Eyyûb Süleymân bin Yesâr (r.aleyhim) idi. Bunlar Tabiîn içinde, kendilerine çok sorulan ve en çok fetvâ veren âlimlerdi.

O, fıkıh ve hadîs ilimlerinde derin bir âlimdir. Mürsel, olarak bildirdiği hadîs-i şerifleri, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin mezhebinde huccettir, senettir. Halbuki O, başka râvilerin mürsellerini huccet kabûl etmemiştir, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve âlimlerin çoğu, mürsel hadîsleri huccet kabûl ettiler. Ayrıca O, ilminin yanında takvâ, zühd ve verası ile de çok meşhûr olmuştu. İbâdete çok düşkündü. Kırk defa hac yapmış, bütün namazlarını cemaatla kılmıştır. Elli yıl yatsı abdesti ile sabah namazı kıldı. Yani hiç uyumadı. Halife Abdülmelik bin Mervan, Saîd bin Müseyyeb'in kızını oğlu ve veliahdı Velîd'e almak istediği halde O, Ebû Veda'a isminde sâlih, dînine bağlı bir fakîre vermişti. Bu yüzden çok sıkıntılara katlanmıştır.

Hadîs ve fıkıhtaki ilimleri, Eshâb-ı kiramdan birçok zevat ile görüşüp, onların ilmî sohbetlerinde bulunarak elde etmiştir. O, Hazreti Ebû Bekir'den mürsel olarak, Hazreti Ömer'den, Hazreti Osman'dan, Hazreti Ali'den, Sa'd bin Ebî Vakkâs'tan, Abdullah İbn-i Abbâs'tan, Abdullah İbn-i Ömer'den, Ebû Katade'den, Ebû Hüreyre'den, Hazreti Âişe'den ve babası Müseyyeb'den daha birçok Sahâbîden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Peygamber efendimizin mübârek hanımlarından birçok hadîs-i şerîf dinlemiş, en çok Ebû Hüreyre'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de, oğlu Muhammed, Sâlim bin Abdullah bin Ömer, ez-Zührî, Katâde, Ebuz-Zemad, Târık bin Abdurrahmân ve daha pekçok âlim hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.

Kendisinin ilmini birçok âlim övmüştür. Onun için "Fakîhlerin fakîhi, âlimlerin âlimi" denilmiştir. Kendisi şöyle derdi: "Bazan bir tek hadîs-i şerîfi öğrenmek için günlerce yolculuk ederdim." Çünkü hadîs-i şerîfte **"İlim talebi için evinden çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allah yolundadır." Ve "İlim aramak için yola koyulan kimseye, Allahü teâlâ Cennet yolunu kolaylaştırır."** buyurulmuştu. Onun ilmi hakkında Ali bin el-Medenî dedi ki: "Tabiînin içinde ondan daha âlim bir kimseyi bilmiyorum. O, Peygamberimizin sünneti böyle olmuştur dese, bu sana yeter!..." İmâm-ı Şafiî: "Onun mürselleri (Sahâbîyi saymadan bildirdiği hadîsleri), bizim için huccettir, sağlam bir delîldir." demiştir.

Amr bin Meymun İbn-i Mihran babasından naklen şöyle anlatıyor: "Medine'ye geldiğimde, şehir halkının en âlim olanını sordum. Bunun üzerine beni, Saîd bin Müseyyib'e gönderdiler."

Katâde bin Diame: "Helal ve haramı İbn-i Müseyyib'den daha iyi bilen birisini asla görmedim" dedi.

Muhammed bin İshâk, Mekhul eş-Şâmî'in şöyle naklettiğini söyledi: "İlim tahsili için bütün beldeleri dolaştım. Saîd bin Müseyyib'den daha âlim birisi ile karşılaşmadım.

"İbn-i Mende, el-Vasiyye adlı eserinde: "Saîd bin Müseyyib'in yanında idim. Bana hadîs-i şerîf bildirdi. Ona, "Ey Muhammed, bunu sana kim söyledi" dedim. "Ey Şamlı kardeşim, sormadan al. Zira biz sika olan râvilerden hadîs-i şerîf alırız" dedi. Bütün âlimler, onun mürsel olarak bildirdiği hadîs-i şerîflerin sahih hadîs olduğunda ittifâk etmişlerdi.

İbn-i Hıbban da "Kıtabüs-Sikât'ında: O, büyük bir fakîh, dinde haramlardan çok sakınan vera sahibi bir veli, ibâdet, ahlâk ve fazîlet bakımından tabiînin en büyüklerindendi. Hicaz halkının en fakîhi (âlimi), rüya tabirinde insanların en üstünüydü. Kırk sene namazını, câmide cemaatla kılmıştır diye bildirmektedir.

Fıkıh ilminde yüksek mertebelere kavuşmuştu. Resûlullah'ın (s.a.v.) bildirdiği bütün hükümleri, Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'in ve Hazreti Osman'ın naklettiği bütün dînî hükümleri, Ondan daha iyi bilen yok gibiydi. Basra'dan Hasan-ı Basrî, dinde bir müşkülü olunca, Ona mektûb yazardı. Medine'de herkes, O'na gelip fetvâ ister, haram ve helâli öğrenirlerdi. Bunu, İbrâhîm bin Sa'd, babasından nakl ederek bildiriyor.

Hep hikmetli konuşurdu. Sözleri veciz olup, kalblere tesir ederdi. Dinden kıl ucu ayrılmaz, önce nefsine nasîhat ederdi. Gece olunca, nefsini muhatab alır, ona şöyle derdi: "Ey bütün şerrin yuvası, kalk bakalım. Allaha yemîn olsun, seni yorgun bir deve haline getirip bırakacağım." der. Sabaha kadar ibâdet ederdi. Bu sebeple ayakları şişerdi. Bu defa da nefsine: "İşte böyle olacaksın; aldığın emir bu yoldadır ve bunun için yaratıldın" derdi.

Hikmet dolu sözlerinden bazıları şunlardır:

"Dünyayı toplıyan bir kimsenin niyyeti, dinini korumak, yakınlarına bakmak, ibâdet için kuvvet kazanmak değilse, onda hayır yoktur."

"Kırk yıldır, farzı cemâatle kılmağı bırakmadım. Otuz yıldır müezzin ezan okurken, ben mescidde olurum." Elli yıl, yatsı abdesti ile sabah namazını kıldı.

Yaşı yetmişi geçmişti. Yine de: "Bana göre, en çok korkulacak şey, kadınlardır. Şeytan bir adamı, başka yollardan aldatamayınca, ona kadın ile yaklaşmaya çalışır." buyururdu.

"Gözlerinizi, zalimlere ve yardımcılarına bakarak doyurmayınız! Zâhirde kabûl gözü ile baksanız bile, kalbinizde inkâr dursun. Böyle yapınız ki, iyi ameliniz boşa gitmesin."

Ma'nevi bir heybete sahipti. Yanına varmak istiyenler, vâlilerin huzûruna çıkar gibi, ziyâret için izin isterlerdi.

"Hangi şerîf, hangi âlim, hangi fâzıl olursa olsun, mutlaka bir aybı vardır. Ama öyleleri vardır ki, ayıplarını unutmak doğru olmaz. Bir kimsenin fazîlet tarafı, eksik tarafından çok olursa, eksiği fazîleti için bağışlanır."

Gıybet hakkını helâl et, diyenlere, O: "Onu ben haram etmedim ki, helâl edeyim, Onu haram eden Allahü teâlâdır. Sonuna kadar da haramdır" derdi. "Kırlarda namaz kılan kimsenin, sağında ve solunda iki melek durur ve onunla kılarlar. Ezan okur ve kamet getirirse arkasında dağlar gibi melekler saf bağlar."

Saîd İbn-i Müseyyib bildirdi ki: Dindar dost aramağı teşvik etmek üzere Hazreti Ömer şöyle buyurmuştur: "Sâdık dost bul ve onların arasında yaşa! Dürüst ve samimi arkadaşlar, genişlikte süs ve ziynet; darlıkta yedek sermâyedirler. Dostunun sana düşen işini güzelce gör ki, lüzumunda sana daha güzeli ile karşılıkta bulunsun. Düşmanından uzaklaş, her dosta bel bağlama, ancak emîn olanları seç. Emîn olanlar, Allahü teâlâdan korkanlardır. Kötü insanlarla düşüp kalkma, onlardan kötülük öğrenirsin. Onlara sırrını verme, ifşa ederler. İşlerini, Allahtan korkanlara danış ve onlarla istişâre et."

"Yemîn karışmayan manifatura ticâreti kadar hoşuma giden hiçbir ticâret yoktur." Nitekim hadîs-i şerîfte de **"Ticâretin en hayırlısı bezzâzlık yani kumaş ve elbise ticâreti, san'atın en güzeli de terziliktir."** buyurul muştur.

"Geçmiş ümmetlerin hıyânet yapmalarına, kâfir olmalarına sebep, şarap içmekti." "Dünya malını toplayıp da, her türlü fenâlıkta bulunanlarda hayır yoktur."

"İnsanların hepsi Allahü teâlânın muhafazası altındadır. O, insanlar için bir şey dilerse, buna kimse mâni olamaz."

"Hazreti Ali ile Medine kabristanına geldik. Selâm verip, (Halinizi bize bildirir misiniz? Yoksa biz mi hâlimizi haber verelim; dedi. Bir ses işittik (Ve aleykesselâm yâ Emîr-el-mü'minîn. Bizden sonra olanları sen söyle!) dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Ümmetimden ilk kaldırılan şey, emanettir. Onlarda kalanların sonuncusu ise namazdır. Fakat nice namaz kılanlar vardır ki, onlarda hayır yoktur."

"Ezanı duyduğunuz zaman, kalkıp namazınızı kılınız. Çünkü namaz, Allahü teâlânın mühim bir emridir."

"Allahü teâlâdan korkan kimse, kuvvetli olarak yaşar ve memleketinde emîn olarak dolaşır."

"Güzel ahlâk, Allahü teâlânın beğendiği huydur."

"Cebrâil aleyhisselâm bana dedi ki: Müslümanlar, Hazreti Ömer'in ölümüne ağlasın!"

Her şey için öğünülecek bir üstünlük vardır. Ümmetimin kıymeti ve şerefi, Kur'ân-ı kerîmdir."

---

1) Şevahîd-ün-Nübüvve sh. 281
2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 375
3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 119
4) Hilyet-ül-Evliyâ cild-2, sh. 161
5) Tenzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 84
6) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 94
7) El-A'lâm cild-3, sh. 102
8) Menhel-ül-azb-ül-Mevrûd cild-2, sh. 175
9) Meşahir-i Eshâb sh. 80
10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

SALİM MEVLA EBÛ HUZEYFE (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'ın meşhûrlarından. Kur'ân-ı kerîm'i en güzel okuyan ve tamamını hıfz edenlerindendir. İsmi Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe olup, babası Ubeyd bin Rebî'a'dır. (Bir rivâyette ise Mûsâ bin Ukbe Sâlim bin Ma'kîl'dir.) Künyesi Ebû Abdullah'tır. Subeyte binti Yuâr-il-Ensârî'nin kölesi iken Onu Ebû Huzeyfe'ye (r.a.) bıraktı. Böylece Hazreti Ebû Huzeyfe'nin kölesi oldu. Ebû Huzeyfe (r.a.) müslüman olunca, o da, Onda meydana gelen değişikliği görmüş ve de müslüman olmuştu. Böylece ilk müslümanlardan olma şerefine nail olmuştu. Ebû Huzeyfe (r.a.) müslüman olunca onu azat etmiş, istediği yere gitmek husûsunda serbest bırakmıştı. Fakat Sâlim (r.a.) O'ndan ayrılmayınca evlâd edinmişti. Bunun üzerine kendisine Ebû Huzeyfe'nin oğlu denilmeye başlanmış ve öyle tanınmıştı. Evlatlıkların, kendi öz babalarının isimleriyle zikredilmesini ve bu kimsenin kendi çocuğu gibi mirasçı olamayacaklarını beyan eden âyet-i kerîme nâzil olunca Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe diye çağırıldı.

Ebû Huzeyfe'nin (r.a.), Hazreti Sâlim'e olan muhabbeti o kadar çok idi ki kızkardeşinin kerîmesi Fâtıma binti Velîd'i ona vermiştir. Hazreti Sâlim, Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün gazâlara katıldı. Hazreti Ebû Bekir zamanında Müseylemet-ül-Kezzâb'a karşı yapılan Yemâme gazâsında şehîd düştü. Yemâme'de Muhacirlerin sancaktarı Hazreti Sâlim idi. Sâlim'in (r.a.) sancağı taşıması dolayısıyla tehlikeye hedef olacağını gören Eshâb, "Senin başına bir zarar gelmesinden korkarız" dediler. Fakat O "Eğer ben sancağı taşımayacak olursam Kur'ân-ı kerîm ehlinin en bedbahtı olurum" buyurdu. Harp sırasında Benî Hanîfe kabilesi sancağı düşürebilmek için sancağın bulunduğu yere ve sancaktar Sâlime (r.a.) çok şiddetli bir hücum yaptılar. Sâlim'in (r.a.) sancak tutan kolunu azılı kâfirlerden birisi çok şiddetli bir kılıç darbesiyle kesti. Sâlim (r.a.) Allah... diye öyle bir bağırdı ki, harp meydanı inledi. Fakat sancak yere düşmeden diğer eliyle tuttu. Bir kılıç darbesiyle diğer kolu da kesildi. Fakat, İslâm sancağı yine yere düşmedi. Çünkü Sâlim (r.a.) vücudu ve kesik kolları ile sancağa sarılmıştı. Kafirlerin bütün şiddetli darbelerine rağmen sancağı bir türlü yere bırakmadı.

Sanki Sâlim Mevla Ebû Huzeyfe'ye (r.a.) vurulan her kılıç darbesi onun sancağa biraz daha sıkı yapışmasını ve durduğu yerde daha kuvvetle dik durmasını sağlıyordu. Ne zaman ki İslâm askeri yetişti ve sancağı aldılar, o zaman yere düştü. Sâlim (r.a.) kâfirlerin en şiddetli kılıç darbeleri altında ve şehîd düşerken **"Ve mâ Muhammedün illâ rasûl..."** Âl-i İmrân suresindeki 144. âyet-i kerîmeyi okuyordu. Eshâb-ı kiram ona yetiştikleri zaman bu âyeti okuduğunu işittiler. Yere düşünce Ebû Hazeyfe'yi (r.a.) sordu. Şehîd olduğunu öğrenince; "Beni de onun

gibilerin yanına götürün" buyurdu. Vasıyyetini yaptı ve şehâdet mertebesine erişti. Ebû Huzeyfe ile beraber birinin başı diğerinin ayağının yanında olduğu halde defn ettiler. 12 (m. 633)

Malının bir kısmını kölelerin âzâd edilmesi için, üçte birini beyt-ül-mâle, üçte birini de ehline bırakmıştı. Hanımı ve çocukları kendileri için vasıyyet edilen malı almamışlar, onlar da beyt-ül-mâle bırakmışlardır. Onun ilim ve irfanı Eshâb-ı kiram (r.a.) tarafından kabûl ve tasdîk edilmekle beraber Hazreti Ömer'in, husûsî bir muhabbeti ve hürmeti vardı.

Hazreti Ömer, "Sâlim hayatta olsaydı, hilâfeti şû'raya havale etmezdim. Çünkü ben onu hemen yerime halife nasb ederdim" buyurmuşlardır. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Kur'ân-ı kerîmi şu dört kimseden öğreniniz: Abdullah İbn-i Mes'ûd, Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe, Übey bin Ka'b ve Muâz bin Cebel."** buyurmuşlardır. Hazreti Peygamber (s.a.v.) Sâlim'in (r.a.) kırâatini derin bir zevk içinde dinlerdi. Sesi çok güzeldi.

Mâlik bin Haris dedi ki: "Zeyd bin Hârise'nin (Peygamberimizin (s.a.v.) âzâdlı kölesi ve evlatlığı) nesebi bilinirdi. Sâlim, Mevlâ Ebû Huzeyfe'nin nesebi bilinmiyordu. Fakat Sâlim sâlihlerden bir kimsedir diye söylenirdi." Abdullah İbn-i Ömer (r.a.) babasından rivâyetle buyurdu ki: "Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe, Mekke'den diğer Muhacirlerle çıkıp Medine'ye gelinceye kadar Muhacirlere imam olurdu. Çünkü o çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Hazreti Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) yanında Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe'nin ismi zikredildi. Peygamber (s.a.v.) efendimiz: **"Muhakkak ki Sâlim, Allahü teâlâyı çok sever. Eğer Allahü teâlâdan korkusu olmasaydı yine** (sevgisinden dolayı) **Allahü teâlâya isyan etmez günah işlemezdi."** buyurdu. Hazreti Ömer (Eğer ben Sâlim Mevlâ Ebû Huzeyfe'yi yerime halife tayin etseydim. Allahü teâlâ da bana halifeliği kime bıraktığımı sorsaydı: Yâ Rabbi! Senin Nebîn'den (s.a.v.) işittim ki **"Muhakkak ki Sâlim bin Ebî Huzeyfe hakîkaten kalbiyle Allahü teâlâ'yı sevenlerdendir."** buyurdu. Ben Resûlünün sözüne uydum) derim. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü bir çok kimseler Tehâme dağı gibi sevâblarla gelirler. Allahü teâlâ onların amellerini boşa çıkarır ve onları şiddetli bir şekilde Cehenneme atar."** Sâlim (r.a.) "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah; Biz o kavmi nasıl tanıyacağız. Seni hak peygamber olarak gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben onlardan olmaktan çok korkuyorum." Resûlullah **"Ey Sâlim onlar namaz kılarlar, oruç tutarlar, fakat kendilerine haramdan bir şey teklif edildiği zaman Allahü teâlâdan hiç korkmadan o haramı işlerler. Allahü teâlâ da onların amellerini ibâdetlerini kabûl etmez"** buyurdu. Mâlik bin Dinar, "Allah'a yemîn ederim ki bu nifaktır, münâfıklıktır" dedi.

Hâsılı Sâlim (r.a.) güzel ve devamlı Kur'ân-ı kerîm okuyan, müslümanların imâmı, ibâdette çok ihlâslı, Allahü teâlâya âşık, özü sözüne, içi dışına uygun kıymetli bir âlimdir.

---

1) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 176

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 85

3) El-İsâbe cild-2, sh. 70

SEHL BİN HANÎF (HUNEYF) (r.a.)

Hicretten önce İslâmiyeti ilk kabûl eden Medineli Sahâbîlerden biri. Nesebi (silsilesi) Sehl bin Hanif bin Vâhib İbn'l-Ukeym bin Sa'lebe bin Hars bin Mecde'a bin Amr bin Hubeys bin Avf bin Amr bin Avf bin Mâlik bin Evs'dir. Künyesi Ebû Sa'd veya Ebû Abdullah'dır. Babasının ismi Hanîf, annesinin ismi ve doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir.

Hazreti Sehl bin Hanif, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Akabe bîatlarından ikincisine katılan Medineli müslümanların arasında idi. İslâm dînini kabûl edip îmân ettikten sonra; İslâmiyetin Medine'de yayılması için canla başla çalıştı. Müslümanlar Medine'ye göç ettiklerinde, Peygamberimiz (s.a.v.) Medine'deki mü'minlerle yeni göç edenleri birbirleriyle kardeş yapmıştı. İşte Hazreti Sehl, Hazreti Ali (r.a.) ile kardeş olmuştu.

Hazreti Sehl, tam bir İslâm kahramanı idi. Çok güzel ata biner ve ok atardı. Onu gören herkes beğenir, saygı duyardı. Atına bindiği zaman gidişi, duruşu, bütün herkesin dikkatini çekerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) ise, Sehl'in (r.a.), bu halini güzel bulur ve beğenirdi.

Sehl (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) bütün gazâlarına katılmıştı. Bedir gazâsına iştirâk ederek "Eshâb-ı Bedir" sıfatını kazanmıştı. Uhud gazâsına katılarak çok büyük yararlılıklar göstermişti. Peygamberimizi (s.a.v.) çok severdi. Onun uğrunda her şeyini feda ederdi. Uhud gazâsında bir ara müslümanlar geri çekilir, dağılır gibi oldular. Bu sırada hiçbir şey düşünmeyen, sadece Peygamberimizi (s.a.v.) düşünen Sehl bin Huneyf (r.a.), parçalanıp ölünceye kadar, O'nu (s.a.v.) korumaya canla başla çalıştı. Bu aşk ve heyecanla vücudunda birçok ok yarası bulunmasına rağmen, savaşa devam ediyordu. Savaşın en şiddetli anında Peygamberimizi (s.a.v.) bularak etrâfındaki müşriklere karşı ok atmaya başladı. Hatta müşriklerin dikkatlerini dağıtmak ve kendi üzerine çekmek için gür sesi ile ortaya çıkarak müşriklere: "Sehl-i nişan alınız. Oklarınızı ona atınız. Belki onu bu yüzden daha kolay vurursunuz" diyerek elinde bulunan oklar bitinceye kadar onlarla savaştı. Bu haliyle O'nu gören Peygamberimiz (s.a.v.) de: **"Sehl'e ok yetiştiriniz. Çünkü o, Sehl'dir, rahat, iyi ok atar."** buyurmakta idi. Ve o gün Sehl (r.a.) müşriklerden birçoğunu öldürdü.

Sehl bin Hanîf (r.a.), çok gayretli idi. Peygamberimizin (s.a.v.) yanından hiç ayrılmazdı. Devamlı O'nun hizmetlerinde bulunmayı bir şeref sayar, bütün savaşlara katılırdı. Hendek gazâsı hazırlıklarında ve hendek kazmada hiç durmadan akıllara durgunluk veren gayretle çalıştı. Bu gazâda müşriklere çok ok atmış, Peygamberimizin (s.a.v.) sevgisini daha çok kazanmıştı. Hendek savaşından hemen sonra Benî Kureyza gazâsına katılarak onların üzerlerine yürüdü. Burada da büyük kahramanalılar gösterdi. Daha sonra hicretin altıncı yılında yapılan Hayber gazâsına katıldı.

Hicretin sekizinci yılında yapılan Mekke fethine katılarak, hemen bunun ardından Hüneyn gazâsına iştirâk etmiştir. Burada bütün kuvvetiyle düşmanlarla savaşmıştır. Sehl bin Hanîf in (r.a.) bu üstün gayreti ile ilgili olarak hakkında Allahü teâlâ tarafından bir âyet bile gönderilmiştir. Şöyle ki:

Hicretin dokuzuncu yılında, Peygamberimiz (s.a.v.) Tebük savaşı hazırlığına başlayınca, bütün Eshâbı (r.anhüm) yardıma çağırdı. Peygamberimizin teşviklerinin sonunda bilhassa zengin olanları çok miktarda yardım ettiler. Bu hâli gören Sehl bir Hanîf (r.a.) çok duygulandı. Fakîr olduğu ve Peygamberimizin bu yardım davetine katılamadığı için çok üzüldü. Hemen eve gidip çocuklarının ihtiyâçları için ayırmış olduğu iki ölçek hurmayı getirerek Peygamberimize (s.a.v.) teslim etti ve "Ey Allahü teâlânın Resûlü! Bundan başka evde hiçbir yiyecek şeyimiz yoktur. Bu benim ve kızımın yardımlarıdır. Kabûl buyurunuz ve bize bereketle duâ edin" diye yalvardı. Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Sehl bin Hanîfin getirdiği hurmaları bizzat kendi mübârek elleriyle diğer hurmaların üzerine koyup bereketle duâ etti.

Bu hali gören, İslâmiyeti kalben kabûl etmeyen münâfıklar; "Allahü teâlânın Sehl bin Hanîfin iki ölçek hurmasına ihtiyâcı yoktur!" diyerek onun bu istek ve arzusunu ayıplayarak

kınamışlardı. Hatta Sehl bin Hanîf (r.a.)'ın Allahü teâlâya ve Peygamberimize (s.a.v.) karşı olan samimi duygu içerisindeki davranışını, hafife alarak Medine şehrinin sokaklarında alay konusu ettiler. Sokakta O'nu gördükleri zaman ona güldüler. Münâfıkların bu davranışları üzerine; Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîm'in Tevbe sûresinin yetmiş dokuzuncu âyet-i kerîmesini indirdi:

"Sadaka husûsunda bağışlarda bulunan mü'minlerle bir türlü, gücünün yettiğinden başkasını bulamayan fakirlerle başka türlü eğlenenler yok mu? Allahü teâlâ onları maskaraya çevirmiştir. Onlar için pek acıklı bir azâb vardır." Allahü teâlâ bu âyet-i kerîme ile Sehl bin Hanîfin samimi hareketini övdü. Münâfıkları ise susturdu.

Sehl bin Hanîf (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) Veda Haccı'nda bulundu. Peygamberimiz (s.a.v.) vefât ettiklerinde Medine-i Münevvere'de bulunuyordu. Hazreti Ebû Bekir (r.a.) devrinde mürtedlerle (İslâm dîninden dönenlerle) ve Allahü teâlânın emri olan zekâtı vermemek isteyenlerle yapılan savaşlarda büyük hizmetlerde bulundu. Her türlü hareket, davranış ve güzel ahlâkıyla başkalarına örnek oldu. Bu güzel ahlâk ve davranışlarını gören ve bilen Hazreti Ömer, O'nun Suriye, Irak ve İran seferlerine katılmasını, orduya rehberlik yapmasını istedi. Bu seferlere de katılan Sehl bin Hanîf (r.a.), bir çok hizmetler vererek müslümanlara örnek oldu.

Hazreti Osman (r.a.) zamanında hiçbir devlet görevinde bulunmadı. Kûfe şehrine gelerek ömrünün sonuna kadar burada kendi halinde İslâmiyete hizmet etti.

Halife Hazreti Ali de, Sehl bin Hanîf'i Kûfe emirliğine, Basra vâliliğine tayin ederek hizmetlerinden çok faydalandı. Daha sonra Hazreti Ali, O'nu Fars vilayetinin genel vâliliğine tayin etti. Burada da ahlâk ve fazîleti ile İslâmiyete çok hizmetleri oldu. Kûfe'de 38 (m. 659)'da vefât etti. Cenâze namazı ise Hazreti Ali tarafından kılınarak oraya defn edildi. Sehl bin Hanîf (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'den ve Sahabenin büyüklerinden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Tabiîn hadîs âlimlerinin arasında, kendisinden rivâyetde bulunan pek çok hadîs râvisi vardır. Hazreti Sehl bin Hanîfin, Peygamberimiz'den (s.a.v.), bizzat rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde;

"Ey Ebû Bekir! Namazda bulunursan öne geç ve nâsa (insanlara) **namaz kıldır."**

"Kim evinden çıkar ve Kubâ mescidine gelir ve orada namaz kılarsa, Umre yapmış gibi sevâb alır."

"Bir kimsenin yanında bir mü'mine hakaret edilse, o kimse de muktedir olduğu halde ona yardım etmezse, Allahü teâlâ, kıyâmet günü onu, onların gözü önünde zelîl eder."

"Kim, Allah yolunda cihad eden bir kimseye yardım ederse veya sıkışmış vaziyetteki borçlunun borcunu üzerine alırsa veya kölenin hürriyetine kavuşması için yardım ederse, Allahü teâlâ gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı günde Arş'ın gölgesi altında bulundurur." Buyurulmaktadır.

---

1) El-İsâbe cild-2, sh. 87

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 254

3) Tabakât-ü İbn-i Sa'd cild-6, sh. 15

4) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-3, sh. 485

5) El-İstiâb cild-2, sh. 92

6) Eshâb-ı Kirâm sh. 390

SEHL BİN SA'D (r.a.)

Medine'de en son vefât eden Ensâr-ı kiramın büyüklerinden. Ensârın Hazrec kabilesi kolundandır. Künyesi; Ebü'l-Abbâs, Ebû Mâlih Ebû Yahyâ'dır. Nesebi (silsilesi), Sehl bin Sa'd bin Mâlik bin Hâlid bin Salebe bin Harise bin Âmr bin Hazrec bin Sâide bin Ka'b bin Hazrec'dir. Babasının ismi Sa'd bin Mâlik olup, hicretten önce müslüman olmuştur. Annesinin ismi ile doğum târihi kesin olarak belli değildir. Sehl bin Sa'd'in hicretten beş sene evvel doğduğu rivâyet edilmektedir. Esas ismi Hanza iken, Peygamberimiz (s.a.v.) tarafından Sehl bin Sa'd olarak değiştirildi. 91 (m. 712) yılında Medine'de vefât etti.

Sehl bin Sa'd (r.a.)'ın babası Sa'd bin Mâlik, hicretten önce müslüman olan Medine'li Sahâbîlerden idi. Bunun için Hazreti Sehl müslüman ve Peygamberimizi (s.a.v.) Çok seven bir ailenin içerisinde yetişdi. Sehl bin Sa'd (r.a.) bizzat Peygamberimiz'den (s.a.v.) ilim öğrenmiş ve onun sohbetinde bulunmuştur. Çok genç yaşta olduğundan Peygamberimizle hiçbir savaşa katılamadı, ama ondan, çok ilim öğrendi. Ayrıca Peygamberimizin (s.a.v.) etrâfında bulunan ve ona her yönden çok yakın olan Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali ve diğer büyük Sahâbîler ile de sıkı temaslar kurarak onlardan da çok ilim öğrendi ve âlim oldu. Hadîste sika (güvenilir, sözüne itimat edilir) idi. Sahabe ve diğer âlimlerden bir çoğu, hadîs rivâyetlerini Sehl bin Sa'd'a (r.a.) kadar dayandırırlardı. Büyük Sahâbîlerden Hazreti Ebû Hureyre, Hazreti İbn-i Abbâs, Sa'd bin el-Müseyyeb, Ebû Hâzin bin Dinar gibi olanlar da O'ndan hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.

Sehl bin Sa'd'ın (r.a.) bizzat Peygamberimizden (s.a.v.) duyarak rivâyet ettiği hadîs yüzseksensekiz'dir (188). Bunlardan yirmisekiz (28) tanesi üzerinde bütün âlimler sözbirliğine varmışlardır. Tâbiî'nin her tabakası O'nun ahlâkının faziletinden ve ilminden faydalanmıştır. Sehl bin Sa'd'ın (r.a.) müşriklerle yapılan Bedir gazâsı sırasında yaşı çok küçüktü. Bunun için bu savaşa ancak babası katılmıştı. Hazreti Sehl'in babası Sa'd bin Mâlik, Bedir savaşında çok yararlılıklar gösterdi. Müslümanlar arasında Kahramanca savaşırken ansızın yemiş olduğu bir darbe ile şehîd oldu. Peygamberimizin (s.a.v.) duâsını alarak **"Eshâb-ı Bedir"** sıfatını kazandı. Bu sırada Sehl bin Sa'd (r.a.) sekiz yaşlarında idi. Peygamberimiz yetim kalan Sehl'e (r.a.), Bedir Savaşında kazanılan ve dağıtılan ganîmetlerden babasının hissesini ayırarak verdi.

Sehl bin Sa'd (r.a.) Uhud Savaşı sırasında yaşı küçük olduğu için bu savaşa da katılamamıştı. Diğer yaşı küçük Sahâbîler gibi Medine'de kalmıştı. Ancak Peygamberimiz (s.a.v.) yaralandığı haberi Medine'ye ulaştığı zaman, herkes gibi O da çok üzülmüştü. Bu arada Peygamberimiz (s.a.v.)'in kızı, Hazreti Fâtıma'nın, babasının yaralanma haberini duyar duymaz hemen O'nun yanına koştuğunu ve yardım etmeğe başladığını gören Sehl bin Sa'd (r.a.) bu olayı şöyle anlatmaktadır "Hazreti Peygamberin Uhud savaşında yaralandı haberini duyduğumuz zaman çok üzüldük. Kızı Hazreti Fâtıma'nın bir kalkan içinde su getirerek Peygamberimiz (s.a.v.)'in yaralarından akan kanları temizlediğini bir hasır parçasını yakarak küllerini Peygamberimizin (s.a.v.) yaralarının üzerine sürdüğünü bizzat gördüm" derdi.

Sehl bin Sa'd (r.a.) hicretin beşinci senesinde yapılan Hendek Savaşına da yaşı küçük olduğu için katılamadı. Çünkü bu sırada on onbir yaşlarında idi. Fakat hendeğin kazılmasında Sahâbîlere çok yardımcı oldu. Bütün Sahâbîlerin dışarıda görülmesi, yapılması ve yerine getirilmesi gereken hizmetlerinin hepsine koşardı. Ayrıca hendek kazımında da yardımcı olur, Peygamberimizin (s.a.v.) yanından hiç ayrılmazdı. Her an O'nun hizmetinde bulunurdu. Sehl bin Sa'd (r.a.) Hendek'de gördüklerini anlatırken der ki: "Hendek'de Peygamberimiz (s.a.v.) ile hep

beraber idim. Onlar hendek kazıyor, biz küçük yaştakiler omuzlarımız üzerinde toprak taşıyorduk. Bu sırada Resûlullahın (s.a.v.) şöyle duâ buyurduğunu: **"Ya Rabbi! Bütün hayat, âhiret hayatıdır. Muhacir ile Ensârı mağfiretine** (afvına) **nail** (ulaşan) **eyle!"** işittim demiştir.

Sehl bin Sa'd (r.a.) devamlı Peygamberimizin (s.a.v.) yanından ayrılmazdı. Bütün sohbetlerine katılır, söylediklerini çok dikkatli dinlerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında Medine devrinde meydana gelen bütün diğer önemli hâdiseleri görmüş ve tesbit etmiş, daha sonra çevresindekilere anlatmıştır. Hazreti Sehl onbeş yaşlarına geldiği zaman, Peygamberimiz (s.a.v.) vefât etti. Hazreti Ebû Bekir halife oldu. Peygamberimiz'in (s.a.v.) vefâtını fırsat bilen mürtedler (İslâm dîninden vazgeçenler), Halife Hazreti Ebû Bekir'in zamanında Medine'yi sıkıştırarak zor duruma düşürmek istediler. Bu zaman Sehl bin Sa'd (r.a.) mürtedlerle yapılan savaşlara katıldı. Çok kahramanlıklar göstererek İslâm dinine büyük hizmetleri oldu. Daha sonra Hazreti Ömer ve Hazreti Osman'ın halifelik devrelerinde de çeşitli savaşlara katıldı. Onun, bilgisi ve imânının sağlamlığı, Peygamberimiz'e (s.a.v.) karşı muhabbeti ile tanınması ve devamlı O'nun sohbetinde bulunmuş olmasının askerler üzerinde büyük tesiri olurdu. Onlara, bütün hareket ve davranışlarıyla önderlik ederdi.

Bu haliyle bütün Sahâbîler tarafından sevilir ve sayılırdı. Hazreti Ali Devrinde Sehl bin Sa'd bir köşeye çekilerek olaylarda tarafsız kalmayı tercih etti. Ancak 74 (m. 694) târihinde Medine vâlisi olan Haccâc tarafından, Enes bin Mâlik, Câbir bin Abdullah gibi büyük Sahâbîler ile Sehl bin Sa'd (r.a.) da çok eza ve cefâ gördü. Haccâc'ın bu hareketi Medineliler tarafından hiç de hoş karşılanmadı.

Sehl bin Sa'd (r.a.) kendisine soru sormak için müracaat edenleri samimi olarak dinler, hiç sözlerini kesmezdi. Onlara, sorularıyla ilgili olan ve Peygamberimizden (s.a.v.) duyduğu hadîsleri aşkla, içten gelen zevk ve edeble okurdu. Hatta bazan okurken duygulanır ve kendini tutamaz ağlardı.

Sehl bin Sa'd (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'in bir emir ve isteği olduğu zaman hemen yerine getirir hiç bir zaman geciktirmezdi. O'nun bu durumunu Hazreti Sehl'in oğlu Abbâs şöyle anlatmaktadır: "Peygamberimiz (s.a.v.) hutbe okuyacağı zaman hurma ağacından bir direğe yaslanır öyle okurlarmış. Bir gün Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Artık cemaat çoğaldı, bir şey yapılsa da üzerine otursam"** buyurduğunda, bunu duyan babam (Sehl bin Sa'd) hemen okdan yay fırlar gibi kalkmış ve gitmiş. Kısa bir zaman sonra minberin direklerini getirmiş. Yalnız babamın getirdiği bu direklerin kendisinin veya bir başkasının hazırladığı hakkında bilgim yoktur" dedi. Daha sonra Sehl bin Sa'd'a (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'in minberi hakkında suâl sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "Ben minberin hangi ağaçtan, hangi târihte, hangi gün yapıldığını, hangi gün kurulduğunu, Peygamberimiz'in (s.a.v.) ilk defa o minberden hangi gün hutbe okuduğunu ve oturduğunu bilirim."

Sehl bin Sa'd (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.)'in cömertliğini, kendi ihtiyâcı olan bir malı isteyen herkese verdiğini şöyle anlatmaktadır. Kadının birisi Peygamberimiz'e (s.a.v.) gelir, yanında getirdiği ve kendi eli ile dokumuş olduğu güzel bir elbiseyi uzatarak: "Ey Allahü teâlânın Resûlü, bunu sizin için bizzat kendi elimle dokudum, ne olur onu kabûl ediniz", dedi. Peygamberimizin (s.a.v.) de bu şekilde bir elbiseye ihtiyâcı vardı. Bu hediyeyi kabûl ederek içeri girdi ve hemen giydi. Daha sonra dışarı çıktı. Bu sırada Peygamberimiz (s.a.v.)'in ziyâretine gelenlerden birisi, bu elbiseyi görerek: "Ey Allahü teâlânın Resûlü! Bu ne kadar güzel bir elbise,

bunu bana verseniz" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) hemen içeri girerek elbiseyi çıkardı ve isteyen insana verdi. Diğer ziyâretçiler, elbiseyi isteyen adama sitem ederek, "Hiç de iyi etmedin, Peygamberimiz (s.a.v.)'in bu elbiseye çok ihtiyâcı vardı. Sen onu istemekle doğru bir hareket yapmadın. Bilirsin ki, Hazreti Peygamber kendisinden birşey istiyenleri hiç red etmez ve geri çevirmez" dediler. Elbiseyi isteyen kişi ise şöyle cevap verdi: "Ben bu elbiseyi giymek için istemedim. Aksine, o benim öldüğüm zaman kefenim olacaktır" dedi. Sonra öldüğü zaman aynı bu elbiseyle kefenlendi ve gömüldü. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.)'in söylediklerini, bizzat işiten Sehl bin Sa'd (r.a.) şöyle nakletmektedir. Peygamberimiz (s.a.v.):

"Mü'minin; îmân sahibine karşı vaziyeti, bir kafanın vücuda karşı vaziyeti gibidir. İmân sahibinin her derdi diğer bir mü'mine ızdırap verir. Nasıl ki kafanın her derdi bütün vücudu üzüntüye uğrattığı gibi" buyurmuşlardır.

Sehl bin Sa'd (r.a.) bizzat Peygamberimiz (s.a.v.)'den duyarak rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları: Peygamberimize (s.a.v.) biri gelerek: Allahü teâlânın ve insanların, beni sevecekleri bir işi bana öğret, demesi üzerine, **"Dünyadan yüz çevir ki, Allahü teâlâ seni sevsin, insanların eline bakma ki, onlar da seni sevsin"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında, Kuzmân isminde biri, Hayber savaşına iştirâk etmişti. Kuzmân, savaş sırasında iyi dövüşüp yararlılıklar gösteriyordu. Müslümanlar O'nun gösterdiği bu kahramanlık karşısında, hayrete düşerek çok beğenmişlerdi. Bu durumu Peygamberimiz'e (s.a.v.) anlatarak onun yaptığı hizmeti biz yapamadık demişlerdi. Peygamberimiz (s.a.v.) bu kişi için: **"Ama o adam Cehennemliktir"** buyurmuşlardı. Bu sözü işiten herkesin hayreti arttı. Bir kişi Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in safında canla başla çarpışır ve mücadele ederde nasıl Cehennemlik olur, dediler ve neticeyi hayretle beklediler. Fakat aynı adamın savaşa gene bütün hızıyla devam ederken aldığı birkaç yaradan duyduğu ve çektiği acıya dayanamayarak, kılıcının sapını toprağa, ucunu da karnına dayayarak intihar ettiğini gördüler. Bu hali gören Sahâbîler hemen Peygamberimize (s.a.v.) koşarak, olayı olduğu gibi anlattılar. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) Sahabelerine şöyle buyurdular: **"İnsanların içinde öyleleri vardı ki, Cennetlik gibi görünürler, fakat onlar Cehennemliktirler. Yine öyle insanlar vardır ki, Cehennemlik gibi işler yapıyormuş gibi görünürler, herkes onları Cehennemlik sanır, fakat onlar Cennetliktir."**

Başka bir rivâyette; Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Bilâl'e (r.a.) **"Kalk, şunu bildir Cennete ancak mü'min olan girer. Şu muhakkaktır ki, Allahü teâlâ İslâm dinini günahkâr kişi ile de destekler"** buyurmuştur."

Peygamberimiz (s.a.v.) birgün bir topluluğa dünyânın boş, gerçek hayatın ahirette olduğunu anlatmak için onları bir koyun ölüsünün başına götürerek:

"Şu gördüğünüz koyun ölüsünün, sahibi yanında bir kıymeti var mı?" diye sorunca, oradakiler, kıymeti olmadığı için onu buraya attı, dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) tekrar **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu dünyâ, koyunun sahibi yanında olan kıymetinden ziyade Allahü teâlâ yanında değerli değildir. Eğer dünyânın Allahü teâlâ katında bir sivrisinek kanadı kadar kıymetli olsaydı, Allahü teâlâ Ondan** (dünyâdan) **kâfire bir yudum su içirmezdi"** buyurmuşlardır.

"Acele, şeytandandır, teenni (ihtiyâtlı ve akıllı davranma) **ise Allahü teâlâdandır."**

"Ümmetimden yetmişbin kişi yahut yediyüzbin kişi, mutlaka Cennete girecektir (bunlar) **birbirlerine tutunacak, bazısı bazısının elinden tutacak. Sondakiler girmedikçe öndekiler de girmiyecek, yüzleri Bedr gecesindeki ay** (dolunay) **sûretinde olacaktır"** buyurmuştur.

Ensârdan bir gencin içine Cehennem korkusu düştü. Hatta bu korkudan sokağa çıkamaz oldu. Bunu duyan Peygamberimiz (s.a.v.) O'nun ziyâretine gitti ve genci kucakladı bu sırada ise O genç vefât etti. Peygamberimiz (s.a.v.):

"Bunun techîz (cenâzenin yıkanması) **ve tekfinine** (kefenlenmesine) **bakın, zira Cehennem korkusu onun ödünü çatlatmıştır"** buyurmuşlardır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 143

2) El-İsâbe cild-2, sh. 88

3) El-İstiâb (İsâbe kenarında) cild-2, sh. 95

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 99

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 376, cild-3, sh. 625

6) Tehzîb-ül-Esmâ-vel-luga kısm. 1, cild-1, sh. 238

7) Tehzîb-üt-Tehzîb cild-4, sh. 704

8) Kâmûs-ul-A'lâm cild-4, sh. 2704

9) Eshâb-ı Kirâm sh. 390

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1062

SELMÂN-I FÂRİSÎ (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve meşhûrlarından. Silsilet-üz-Zeheb diye bilinen "Altın silsilenin" (Büyük veliler silsilesinin) ikinci halkası. Aslen İranlı olup, İsfehan yakınında bir köyde doğup, büyüdü. Gençliğinde mecûsî iken, hıristiyan rahibleriyle tanışıp, mecûsîliği terk etti. Kiliseye girip hıristiyan oldu. Çok ilim öğrenip âlim oldu. Sonra da uzun yıllar değişik yerlerde kaldı. Nihâyet Medine'ye gelip Peygamberimiz (s.a.v.) hicret edince maksadına kavuşup müslüman oldu ve Ehl-i beytten sayıldı. Müslüman olmadan önce, ismi Mabeh idi. Müslüman olunca, Peygamberimiz (s.a.v.), O'na Selmân ismini verdi. İranlı olduğu için de Fârisî denildiğinden ismi Selmân-ı Fârisî olarak meşhûr oldu. Nesebi ise; Mabeh bin Buzanşâh bin Mursilân bin Behbudah bin Firûz'dur. Lakabı Selmân-ül-Hayr, künyesi ise Ebû Abdullah'tır.

Ebü'l-Ferec (r.a.) buyurdu ki: Abdullah İbn-i Abbâs'ın (r.a.) yanında idim. Bana Selmân-ı Fârisî'nin bir gün hayatını şöyle anlattı:

Selmân dedi ki: "Ben Fâris (İran)'ın, İsfehan şehrinin Cey köyündenim. Babam köyün en zengini olup, arazîmiz ve malımız çoktu. Ben babamın tek çocuğu idim. Beni herkesten çok severdi. Bunun için beni kız gibi yetiştirdi. Evden çıkmama izin vermezdi. Babam mecûsî (ateşperest) olduğu için mecûsîliği de bana evde tam bir şekilde öğretti. Evde devamlı bir ateş yanar biz ona tapar secde ederdik. Babamın malı ve mülkü çok olduğu için beni bir ara dışarıya çıkardı ve dedi ki: "Yavrum ben öldüğüm zaman bu malların sahibi sen olacaksın, onun için git mallarını ve arazilerini tanı." Ben de "peki" deyip bahçelerimizi dolaştım. Bir gün tarlalara bakmaya gittiğimde bir hıristiyan kilisesine rastladım. Onların seslerini işittim. Gidip baktım ki, içerde ibâdet ediyorlar. Ben daha önce öyle bir şey görmediğim için çok hayret ettim. Zira

bizlerin ibâdeti bir miktar ateş yakar ve ona secde ederdik. Fakat onlar görünmeyen bir Allah'a ibâdet ediyorlardı ve kendi kendime dedim ki, vallahi bunların dîni haktır ve bizimki batıldır. Onun için akşama kadar onları seyrettim. Tarlalarımıza gitmedim, akşam oldu. Onlara dedim ki: "Bu dînin aslı neresidir?" bana, "Bu dînin aslı Şam'dadır" dediler. "Peki dedim ben de Şam'a gitsem beni de bu dine kabûl ederler mi?" "Evet kabûl ederler" dediler. "Sizlerden yakında Şam'a gidecek kimseler var mıdır?" diye sordum "Bir müddet sonra bir kervanımız Şam'a gidecektir, diye cevap verdiler. (İsfehan'daki bu Hıristiyanlar, İsfehân'a Şam'dan gelmişlerdi ve sayıları da az idi.)

Ben bunlarla meşgûl olurken vakit geç oldu. Babam benim dönmediğimi görünce, beni aramak için adam göndermiş. Beni aramışlar bulamamışlar ve bulamadıklarını babama söylemişler. Tam bu sırada, ben de eve döndüm. Babam "Bu zamana kadar nerede kaldın. Seni aramadığımız yer kalmadı" dedi. Ben de "Babacığım ben bu gün tarlaları dolaşmak için yola çıktım fakat yolda karşıma bir nasrânî kilisesi çıktı. Ben de içeri girdim, baktım ki; görmedikleri ve herşeye hâkim ve kadir olan bir Allah'a îmân ediyorlar. Onların ibâdetlerine şaşdım kaldım. Akşama kadar onları seyrettim. Anladım ki onların dîni haktır." dedim. Babam "Ey oğlum sen yanlış düşünüyorsun senin babalarının ve dedelerinin dîni, onların dîninden daha doğrudur. Onların dîni bozuktur. Sakın onlara aldanma, inanma" dedi. Ben de "Hayır babacığım onların dîni bizimkinden daha hayırlıdır ve onların dîni haktır. Bizimki (ateşperestlik) ise bâtıldır." Babam buna çok kızdı ve beni el ve ayaklarımdan bağlayıp eve hapsetti. Ben daha önce kilisede hıristiyan rahiblere; bu dînin aslının nerede olduğunu sormuştum. Onlar da Şam'da olduğunu söylemişlerdi. Ben evde hapis iken devamlı Şam'a gidecek olan kervanı beklerdim. Nihâyet hıristiyan rahibler Şam'a gidecek kervanı hazırlamışlardı. Bunu haber alınca beni bağlayan iplerimi çözüp kaçtım ve kervanın bulunduğu kiliseye gittim. Buralarda duramayacağımı anlattım. O kervanla beraber Şam'a gittim. Şam'da hıristiyan dîninin en büyük âlimini sordum. Bana bir âlimi tarif ettiler. Onun yanına gittim. Ona durumu anlattım. Onun yanında kalmak istediğimi ona hizmet edeceğimi söyleyip, Ondan bana nasrânîliği öğretmesini Allahü teâlâyı tanıtmasını rica ettim. O da kabûl etti. Ben de Ona hizmet etmeye kilisenin işlerini yapmaya başladım. O da bana dîni öğretmeye başladı. Fakat sonradan Onun kötü kimse olduğunu anladım. Çünkü hıristiyanların fakîrlere vermesi için getirdikleri sadaka altın ve gümüşleri kendine alır, fakîrlere vermezdi. Böylece şahsına yedi küp altın ve gümüş biriktirdi. Fakat bunu benden başka kimse bilmezdi. Bir müddet sonra o âlim vefât etti. Nasrânîler onu defn etmek için toplandılar. Onlara "Neden buna bu kadar hürmet ediyorsunuz, o hürmete layık bir insan değildir." dedim. "Sen bunu nereden çıkarıyorsun" dediler ve bana inanmadılar. Ben de biriktirdiği altınların yerini bildiğim için onlara gösterdim. Nasrânîler yedi küp altını ve gümüşü çıkardılar ve "Bu, defne ve techîze lâyık bir kimse değildir dediler ve bir yere atıp üzerini taşla kapattılar. Sonra onun yerine başka bir âlim geçti. Çok âlim zâhid bir kimse idi. Dünyaya hiç ehemmiyet vermezdi. Âhirete tâlib bir kimse olup, hep âhıret için çalışıyordu. Gece-gündüz hep ibâdet ederdi. Onu çok sevdim ve uzun zaman yanında kaldım. Onun ve kilisenin hizmetini yapar ve de onunla ibâdet ederdim. Vefât zamanı geldi ve ona "Ey benim efendim uzun zamandan beri yanınızdayım ve sizi çok sevdim. Çünkü sen Allahü teâlânın emirlerine itaat ediyorsun ve men ettiklerinden kaçıyorsun. Sen vefât ettiğin zaman ben ne yapayım. Bana ne tavsiye edersin" diye sordum. Bana "Oğlum Şam'da insanları ıslâh edecek bir kimse yok. Kime gitsen seni ifsâd ederler. Fakat Musul'da bir zât vardır. Ona gitmeni tavsiye ederim" dedi. "Ben de peki efendim" dedim. O zât vefât edince Şam'dan Musul'a gittim. Onun tarif ettiği zâtı buldum. Başımdan geçenleri anlattım. Beni hizmetine kabûl etti. O da diğer zât gibi çok kıymetli

zahid âbid bir kimse idi. Onun vefât zamanı aynı soruları ona da sordum. O da bana Nusaybin'de bir zâtı tavsiye etti. O vefât ettikten sonra ben de derhal Nusaybin'e gittim. Bahsedilen kimseyi bulup yanında kalmak istediğimi söyledim. İsteğimi kabûl etti ve bir müddet de O'nun hizmetinde kaldım. Bu zât da vefât etmek üzere iken, beni başka birine göndermesini söyledim. Bu sefer bana Amuriye'deki bir Rum şehrinde bulunan başka bir kimseyi tarif etti. Vefâtından sonra da oraya gittim. Tarif edilen bu son şahsı da bulup, hizmetine girdim. Uzun bir zaman da O'nun yanında kaldım. Artık O'nun da vefâtı yaklaşmıştı. O'na da beni birine havale etmesini rica edince, vallahi şimdi böyle bir kimse bilmiyorum. Fakat âhir zaman Peygamberinin gelmesi yaklaştı. O Arablar arasından çıkacak, vatanından hicret edip, taşlık içinde hurması çok bir şehre yerleşecek. Alâmetleri şunlardır: Hediyeyi kabûl eder, sadakayı kabûl etmez, iki omuzu arasında nübüvvet mührü vardır, diyerek alâmetlerini saydı. Yanında bulunduğum son zât da vefât edince, O'nun tavsiyesi üzerine, Arab diyarına gitmeye hazırlandım.

Ben Amuriye'de çalışıp, bir kaç öküz ile bir miktar koyun sahibi olmuştum. Benî Kelb kabilesinden bir kâfile Arap beldesine gitmek üzere idi. Onlara dedim ki, bu sığırlar ve koyunlar sizin olsun, beni Arap vilâyetine götürün. Kabûl edip beni kâfilelerine aldılar. Vâdiy-ül-Kura denilen yere gelince bana ihânet edip, köledir diyerek beni bir yahûdiye sattılar. Yahûdinin bulunduğu yerde hurma bahçeleri gördüm. Âhir zaman Peygamberinin hicret edeceği yer herhalde burasıdır diye düşündüm. Fakat kalbim oraya ısınmadı. Bir müddet yahûdinin hizmetinde kaldım. Sonra beni köle olarak amcasının oğluna sattı. O da alıp Medine'ye getirdi. Medine'ye varınca, sanki bu beldeyi önceden görmüş gibiydim, öylesine ısındım. Artık günlerim Medine'de geçiyor, beni satın alan yahûdinin bağında bahçesinde çalışıp, ona hizmetçilik yapıyordum. Bir taraftan da asıl maksadıma kavuşma arzusuyla bekliyordum.

Bir gün beni satın alan yahûdinin bahçesinde bir hurma ağacı üzerinde çalışıyordum. Sahibim, yanında biri ile bir ağaç altında oturup konuşmakta idi. Bir ara dediler ki, Evs ve Hazrec kabileleri helak olsunlar. Mekke'den bir kimse geldi. Peygamber olduğunu söylüyor. Ben bu sözleri işitince kendimden geçip az kalsın ağaçtan yere düşüyordum. Hemen aşağı inip, O şahsa ne diyorsun? dedim. Sahibim bana bir tokat vurdu ve "Senin nene lâzım ki soruyorsun sen işine bak" dedi. O gün akşam olunca bir miktar hurma alıp, hemen Kûba'ya vardım. Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına girip "Sen sâlih bir kimsesin yanında fakîrler vardır. Bu hurmaları sadaka getirdim" dedim. Resûlullah (s.a.v.) yanında bulunan Eshâba **"Geliniz hurma yiyiniz"** buyurdu. Onlar da yediler. Kendisi asla yemedi. Kendi kendime işte bir alâmet budur. Sadaka kabûl etmiyor dedim. Eve dönüp bir miktar hurma daha alıp, Resûlullaha (s.a.v.) getirdim. Bu hediyedir dedim. Bu defa yanındaki Eshâb ile birlikte yediler. İşte ikinci alamet budur dedim. Götürdüğüm hurma yirmibeş tane kadar idi. Halbuki yenen hurma çekirdekleri bin kadardı. Resûlullahın (s.a.v.) mucizesiyle hurma artmıştı. Kendi kendime bir alameti daha gördüm dedim. Resûlullahın (s.a.v.) yanına ikinci defa varışımda bir cenâze defn ediyorlardı. Nübüvvet mührünü görmeyi arzu ettiğim için yanına yaklaştım. Benim muradımı anlayıp, gömleğini kaldırdı. Mübârek sırtı açılınca Nübüvvet mührünü görür görmez varıp öptüm ve ağladım. O anda Kelime-i şehâdeti söyleyerek müslüman oldum. Sonra da Resûlullah'a (s.a.v.) uzun yıllardan beri başımdan geçen hâdiseleri bir bir anlattım. Halime teaccüb edip, bunu Eshâb-ı kirama da anlatmamı emir buyurdu. Eshâb-ı kiram toplandı, ben de başımdan geçenleri bir bir anlattım.."

Selmân-ı Fârisî îmân ettiği zaman Arap lisanını bilmediği için tercüman istemişti. Gelen yahûdi tercüman, Selmân-ı Fârisî'nin Peygamberimizi (s.a.v.) meth etmesini aksi şekilde

söylüyordu. O esnada Cebrâil (a.s.) gelip Selmân'ın sözlerini doğru olarak Resûlullaha (s.a.v.) bildirdi. Durumu yahûdi anlayınca, Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu.

Selmân-ı Fârisî müslüman olduktan sonra, köleliği bir müddet daha devam etti. Peygamberimizin (s.a.v.), **"Kendini kölelikten kurtar yâ Selmân!"** buyurması üzerine sahibine gidip, âzâd olmak istediğini söyledi. Buna zorla râzı olan yahûdi, üçyüz hurma fidanı dikerek yetiştirip ve hurma verir hâle getirmesi ve kırk rukye altın (o zamanki ölçüye göre bir miktar altın) vermesi şartıyla kabûl etti.

Bunu Resûlullaha haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) Eshâbına; **"Kardeşinize yardım ediniz"** buyurdu. Onun için üçyüz hurma fidanı topladılar. Resûlullah (s.a.v.) **"Bunların çukurlarını hazır edip, tamam olunca bana haber ver"** buyurdu. Çukurları hazırlayıp, haber verince Resûlullah (s.a.v.) teşrîf edip, kendi eliyle o fidanları dikti. Bir tanesini de Hazreti Ömer dikmişti. Hazreti Ömer'in diktiği hâriç, hepsi, Allahü teâlânın izni ile, o sene hurma verdi. O bir taneyi de söküp, kendi mübârek eli ile yeniden dikti ve diktiği anda hurma verdi. Bundan sonra Ehl-i suffâ arasına katıldı.

Buyurdular ki: Bir gün bir zât beni arıyor ve "Selmân-ı Fârisî'yi Mükâtib-i fakîr (Efendisi ile hürriyetine kavuşmak için belli miktarda anlaşan köle) nerededir" diye soruyordu. Beni buldu ve elindeki yumurta büyüklüğündeki altını verdi. Bunu alıp Peygamberimize (s.a.v.) gittim ve durumu arz ettim.

Resûlullah (s.a.v.) altını tekrar Selmân-ı Fârisî'ye verip, **"Bu altını al borcunu öde"** buyurdu. Selmân-ı Fârisî, "Yâ Resûlallah bu altın yahûdinin istediği ağırlıkta değil" deyince, Resûlullah (s.a.v.) o altını alıp, mübârek dilinin üzerine sürdü. **"Al bunu! Allahü teâlâ bununla senin borcunu eda eder."** buyurdu. Selmân-ı Fârisî, "Allah hakkı için o altını tarttım, tam istenilen miktarda geldi. Götürüp onu da sahibime verdim. Böylece kölelikten kurtuldum" dedi.

Uzak diyarlardan geldiği için Eshâb-ı kiramdan biriyle kardeşlik kurması emir buyurulunca, Hazreti Ebû Derda ile kardeş oldu. Hendek savaşından itibâren bütün gazâlara katıldı. Bedir ve Uhud savaşından sonra, Medine üzerine üçüncü defa yürüyen müşriklere karşı nasıl bir savunma yapılması gerektiği istişâre ediliyordu. Bütün müşriklerin birleşerek hücum ettiği bu savaşta Selmân-ı Fârisî, Resûlullaha (s.a.v.) hendek kazmak sûretiyle savunma yapmayı söyledi. O'nun bu teklifi kabûl edilip, hendek kazıldı. Bu sebeple bu savaşa, Hendek Savaşı denildi. Selmân-ı Fârisî, içlerinde Amr bin Avf, Huzeyfe bin Yemân, Nu'man bin Mukarrin ile Ensâr'dan altı kişinin bulunduğu bir grubla beraber bulunuyordu. Kendisi güçlü ve kuvvetli bir zât idi. Hendek kazma işinde gayet mahir ve becerikli idi. Yalnız başına on kişinin kazdığı yeri kazardı. Câbir bin Abdullah (r.a.): "Selmân'ın (r.a.) kendisine ayrılan beş arşın uzunluğunda, beş arşın derinliğinde yeri vaktinde kazıp bitirdiğini gördüm." buyurmuştur. Selmân'ın (r.a.) çalışmasına Kays bin Sa'sâ'nın gözü değmiş ve Selmân (r.a.) birdenbire yere yıkılmıştı. Eshâb-ı kiram hemen Resûlullah'a (s.a.v.) koşmuş ve ne yapmaları lâzım geldiğini sormuşlardı. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Kays bin Sa'sâ'ya gidin Selmân için bir kabta abdest alsın. Abdest suyu ile Selmân yıkansın. Su kabı Selmân'ın arkasından baş aşağı çevirilsin"** buyurmuştur. Eshâb-ı kiram, Peygamberimizin (s.a.v.) buyurduğu gibi yapınca Selmân-ı Fârisî (r.a.) bulunduğu halden kurtulmuş, kendine gelmiş ve açılmıştı. Hendek savaşındaki gayret ve hizmetinden dolayı Selmân-ı Fârisî'ye Peygamberimiz (s.a.v.) **"Selmân-ül-Hayr"** (Hayırlı Selmân) buyurdu.

Selmân-ı Fârisî müslüman olup, kölelikten kurtulduktan sonra, geçimini sağlamak için ince hurma dallarından sepet örüp satarak geçimini temin ederdi. Kazancının bir kısmını da fakîrlere sadaka olarak dağıtırdı. Resûlullah'ın (s.a.v.) yakınlarından olup, bazı geceler huzûrunda bulunarak başbaşa saatlerce sohbetinde kalırdı. Eshâb-ı kiram tarafından da çok sevilip hürmet görürdü. Selmân-ı Fârisî (r.a.) dünyâya hiç rağbet etmezdi. Ayakta duramayacak hale gelinceye kadar namaz kılar, sonra bedeni yorulunca oturur dili ile zikr ederdi. Dili yorulduğu zaman da Allahü teâlânın yarattığı şeylerdeki hikmetleri düşünürdü ki, bu tefekkürü Peygamberimizin (s.a.v.) **"Bir saat tefekkür bin sene ibâdetten hayırlıdır"** buyurdukları tefekkürdü. Birazcık dinlenince "Ey nefsim sen iyi dinlendin. Şimdi kalk Allahü teâlâya ibâdet et." Diline de "Ey lisânım, sende Allahü teâlânın zikrine başla" derdi. Müslüman olduktan sonra bütün ömrü boyunca akşamdan sabaha kadar böyle ibâdet etti. Hiç bir gece bu ibâdetleri kaçırmadı. Selmân-ı Fârisî (r.a.) zaten Eshâb-ı Suffe denilen ve Peygamberimizin (s.a.v.) bizzatihi kendilerini ilim öğrenmekle vazîfeli kıldıkları ve Peygamberimizden (s.a.v.) hazarda ve seferde bir an ayrılmayan kimselerdendi.

Kalbinde zerre kadar Allah ve Resûlullah aşkından başka birşey bulunmayan Selmân-ı Fârisî (r.a.), kendisine gelen bütün dünyâ malını Allah rızası için dağıtırdı. Elinde mal bulundurmazdı. Kında kabilesinden bir hanım ile evlenmişti. Evlendiği kadının evine girdiği zaman duvarlarına süs eşyalarının asılmış olduğunu gördü. Zinetli, süs örtülerin Kâ'be-i Muazzamaya yakışacağını söyledi ve eve girmedi. Kapının örtüsü hariç bütün örtüler kaldırıldı. Eve girdiği zaman bir hayli mal gördü. "Bunlar kimin içindir" diye sordu. Dediler ki, "Senin ve hanımının malıdır. Buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) bana bunu tavsiye etmedi. Fakat bana bir yolcunun malından ve ihtiyâcından fazla bir şey bulundurmamamı tavsiye etti." Biraz sonra bir hizmetçi gördü. "Bu hizmetçi kimin" diye sordu. "Senin ve ehlinindir (hanımınındır)" dediler. Buyurdu ki: "Halîlim (s.a.v.) bana bunu tavsiye etmedi ve evinde nikâhlı zevcenden başka kimse bulundurma, buyurdu. Eğer bulundurursam onlar kadınların yapması icabeden şeyleri (yalanı, geçimsizliği, dedikoduyu) yaparlar diye tavsiye etti." Bunun üzerine hizmetçi kadını da gönderdi. Daha sonra hanımının yanına girdi ve ona "Sen bana emrettiğim şeylerde itaat edecek misin" diye sordu. Hanımı "Senin meclisine itaat etmek üzere oturdum." Yani sana itaat etmek üzere geldim, evlendim dedi. Bunun üzerine Halîlim (s.a.v.) bana buyurdu ki, **"Sen ehlinle Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek üzere bir araya gel"** dedi. Bundan sonra namaz kılmaya kalktı ve ehline de namaz kılmasını emretti. Çok ibâdet edip gözyaşı döktü ve bereketli kılması için Allahü teâlâ'ya duâ etti. Selmân-ı Fârisî (r.a.) hanımı ile de gayet zâhidâne bir hayat sürdüler. Eshâb-ı Suffe içerisinde Resûlullah'ın (s.a.v.) önünde, İslâm ilimlerini öğreniyordu. Selmân (r.a.) senelerce fakîrlik ve kölelik içerisinde çektiği sıkıntıları, vahiy pınarının berrak sularından, kana kana içip gideriyordu. Ehl-i Suffe içerisinde Resûlullah'a (s.a.v.) en yakın olan Selmân-ı Fârisî (r.a.) idi. Hazreti Âişe buyuruyor ki: "Selmân-ı Fârisî geceleri uzun zaman Resûlullah (s.a.v.) ile beraber kalırdı ve sohbetinde bulunurdu. Neredeyse Resûlullah'ın yanında bizden fazla kalırdı. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâ bana dört kişiyi sevdiğini bildirdi. Ve bu dört kişiyi sevmemi emretti. Bunlar: Hazreti Ali, Ebû Zerr-i Gıfârî, Mikdâd ve Selmân-ı Fârisî"** buyurdular.

Hazreti Ebû Bekir devrinde Medine'den ve Hazreti Ebû Bekir'in sohbetinden bir an ayrılmayan Hazreti Selmân, Hazreti Ömer zamanında İran fethine katılmıştır. İslâm ordusunun büyük zaferlere kavuştuğu bu seferlerde Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.) çok büyük hizmetleri olmuştur. İranlılar hakkında büyük malûmat sahibi idi. Çünkü kendisi İranlıydı. İranlıları kendi

lisanlarıyla dine davet ediyor, onlara İslâmiyeti anlatıyordu. İranlılar savaşlarında fil kullanıyorlardı. Müslümanlar o zamana kadar fil görmedikleri için çok şaşırdılar. Hazreti Selmân fillerle nasıl çarpışılacağını ve nasıl öldürüleceğini İslâm askerlerine gösterdi. İran'ın Medayin şehri alınınca, Onu Hazreti Ömer şehre vâli tayin etti. İlmi, basîreti, vazîfesindeki adâleti ve nezâketi ile Medayin halkı tarafından çok sevilip sayıldı. Böylece İslâmiyet orada süratle yayıldı.

Selmân-ı Fârisî (r.a.) Hazreti Ömer zamanında Medayin vâlisi iken otuzbin kişiye hutbe okuduğu zaman yanında da iki parçadan müteşekkil bir hırka vardı. Hırkasının bir parçasını namazlık olarak serer namaz kılar, diğer parçasını da giyerdi. Ondan başka hiçbir elbisesi yoktu. Vâli olduğu için kendisine maaş verildi. Maaşını aldığı zaman ondan hiçbir şey harcamaz hepsini fakîrlere dağıtırdı. Kendi el emeği ile geçinirdi. Topraktan tabak çanak yapar üç dirheme satardı. Onun bir dirhemi ile bir daha tabak yapmak için malzeme alır, bir dirhemini sadaka verir bir dirhemiyle de evinin ihtiyâcı olan şeyleri alırdı. Üzerinde damı (tavanı) bulunmayan basit bir evde yaşardı. Bir taraftan güneş gelince, duvarlardan güneş gelmeyen yere geçer, oraya güneş gelince güneş gelmeyen diğer tarafa geçerdi. Medayin'de vâli iken Şam'dan bir kimse geldi. Yanında bir çuval incir vardı. Selmân-ı Fârisî'yi (r.a.) tek bir hırka ile görünce işçi zannetti ve "Gel şunu taşı" dedi. Selmân (r.a.) çuvalı yüklendi ve yürümeye başladı. Selmân'ı (r.a.) tanıyanlar adama "Sen ne yapıyorsun bu vâlidir" dediler. Adam Selmân'a (r.a.) dönüp "Kusurumu bağışlayınız, sizi tanıyamadım. Çuvalı indirin" dedi. Selmân (r.a.) "Hayır niyet ettim gideceğin yere kadar götüreceğim" dedi ve adamın evine kadar götürdü. Selmân (r.a.) böylesine de tevâzu sahibi idi.

Çok sade bir hayat yaşayan Selmân-ı Fârisî, Hazreti Osman devrinde hastalandı. Bu sırada kendisini ziyârete gelen Sa'd bin Ebî Vakkas'a artık dünyâdan ayrılacağını ve bütün servetinin bir kâse (tas), bir leğen, bir kilim ve bir hasırdan ibâret olduğunu söyledi. Kendisini ziyârete gelen Eshâb-ı kiram nasîhat isteyince, onlara hasta olduğu halde devamlı nasîhatde bulunuyordu. Bu hastalığı neticesinde Medayin'de vefât etti. Vefât ettiğinde ikiyüzelli yaşında bulunuyordu 35 (m. 655).

Selmân-ı Fârisî, Peygamberimizden (s.a.v.) altmış civarında hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bunlardan otuz kadarında Buhârî ve Müslim ittifâk edip, kitaplarına almışlardır. İlim öğretmeyi çok severdi. Çok âlim yetiştirmiştir. Ebû Sa'îd el-Hudrî, İbn-i Abbâs Evs bin Mâlik, Onun talebeleri arasında idi. Ebû Hureyre ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Tabiînin büyüklerinden ve o zaman Medine'de Fukaha-i Seb'a denilen, yedi büyük âlimden biri olan, Kâsım bin Muhammed de Selmân-ı Fârisî'nin talebelerindendir. O'nun derslerinde ve sohbetlerinde kemâle gelmiştir.

Selmân-ı Fârisî, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda ve sohbetlerinde kemâle geldi. Zâhir ve batın ilimlerinde çok yüksek derecelere kavuştu. Eshâb-ı kiramın hepsi de böyle olmuştu. Fakat Resûlullahdan herkes, kendi kabiliyyeti ve kapasitesi kadar feyz alırdı. Hazreti Ebû Bekir'in kavuştuğu derecelere hiçbir Sahâbî kavuşamadı. Selmân-ı Fârisî (r.a.), Resûlullahdan (s.a.v.) sonra Hazreti Ebû Bekir'in sohbetinde ve hizmetinde de çok bulunarak, O'ndan da feyz aldı.

Hanımı anlatır: Vefâtına yakın bana: "Evde biraz misk olacak, onu suya koy ve başımın etrâfına saç, insan ve cin olmayan kimseler (melekler) yanıma geleceklerdir" dedi. Söylediği gibi yaptım. Dışarı çıktım. Odadan, "Esselâmü aleyke, ey Allah'ın velisi ve Resûlullahın arkadaşı" diyen bir ses duydum. İçeri girdiğimde rûhunu teslim etmişti. Yatağında uyuyor gibiydi.

Sa'îd bin Müsseyyeb, Abdullah bin Selâm'dan naklen anlatır: "Selmân-ı Fârisî bana: "Ey kardeşim hangimiz evvel vefât edersek, vefât eden kendini, hayatta olana göstersin" dedi, ben de bu mümkün müdür? dedim. "Evet, mümkündür. Çünkü mü'minin rûhu bedeninden ayrılınca, istediği yere gidebilir, kâfirin rûhu Siccinde habsedilmiştir" dedi. Selmân (r.a.) vefât etti. Birgün kaylûle yaparken (gün ortasında uyurken) Selmân'ın geldiğini gördüm. Selâm verdi. Selâmına cevap verdim. Yerini nasıl buldun diye sordum, "İyidir. Tevekkül et. Tevekkül ne iyi şeydir" dedi ve üç kere tekrarladı."

Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.) ilmi ile fazîleti pek çoktu. Her ilimde âlim idi. Hazreti Ali "Selmân-ı Fârisî evvelkilerin ve sonrakilerin ilmini öğrenmiş bitmez tükenmez bir denizdir" buyurmuşlardır. Resûlullaha (s.a.v.) sıdk ve muhabbeti sebebiyle Eshâb-ı kiramın seçkinleri arasına Resûlullah (s.a.v.) tarafından dahil edildi. Muhacirlerle Ensâr arasında, Muhacirlerden mi yoksa Ensârdan mı meselesinde ihtilaf çıkınca Peygamberimiz (s.a.v.), **"Selmân bizdendir, ehl-i beyttendir"** buyurdu. Hadîs-i şeriflerde buyuruldu ki: **"Cennet üç kişiye müştaktır** (Ya'nî şevkle onları beklemektedir) **Aliyyül-Murtâza, Ammâr bin Yâser ve Selmân-ı Fârisî."**

"Dört kişi fazîlette öne geçmiştir. Ben Arabları, Süheyl Rumları, Selmân Farsları, Bilâl Habeşîleri geçmişiz."

"Ey Selmân, hastanın duâsı kabûl olunur. Duâ et ve anlıyarak duâ yap! Sen duâ et, ben de âmin diyeyim!"

"Ey Selmân Kur'ân-ı kerîmi çok oku!"

Ebû Hureyre (r.a.) Onun iki kitabı da bildiğini söylemiştir. Bunlardan birisi İncîl, diğeri de Kur'ân-ı kerîmdir. Buyurdu ki:

"Mü'min, doktoru yanında olan hastaya benzer. Doktoru, ona yarayan ve yaramıyanı bilir. Hasta, kendine zararlı bir şeyi isterse, mâni' olur ve yersen ölürsün der. Mü'minin hâli budur. O birçok şeyleri arzular, ama Allahü teâlâ mâni' olur, tâ ölünceye kadar. Sonra Cennete gider."

"Şaşılır şu kimseye ki, dünyâya hırsla sarılır, ama ölüm onu aramaktadır. Unutmuş ama unutulmuş değildir. Güler, ama bilmez ki, Rabbi ondan râzı mıdır, yoksa değil midir?"

"Üç şey beni hayrete düşürdü. Bunlar; ölüm kendisini yakalamak üzere olduğu halde, dünyalık peşinde olan kimselerin hâli, kendisi gaflete dalıp, kendini unuttuğu halde unutulmamış olup, hesaba çekilecek olan kimseler ve Rabbinin kendinden râzı olup, olmadığını bilmediği halde, ağız dolusu gülen kimselerin hâli."

Gayet az yerdi. Bir sofrada kendisine daha ziyade yemesi için ısrar edilince Peygamberimizin (s.a.v.) kendisine; **"İnsanların ahirette çok açlık çekecek olanları, dünyâda doyuncaya kadar yemek yiyenlerdir."** buyurduğunu haber verdi. Çok cömert olan Selmân (r.a.) günlük gelirinin çoğunu dağıtırdı ve el emeği ile geçinirdi. Fakîrleri dâima doyurur, onlarla beraber yerdi. Kendisi çok ihtiyâr olduğu hâlde kendi işini kendi görürdü. Bir şey taşırken elleri titrerdi. Halk etrâfına toplanır, eşyalarını biz taşıyalım derler, onlara; "Hayır yerine kadar kendim götüreceğim" derdi. Halbuki emrinde binlerce kişi vardı.

Buyurdular ki; "İlim çoktur fakat ömür kısadır. O hâlde önce dinde zarurî lâzım olan ilimleri öğren!" "Kalb ile bedenin hâli kör ve topal bir kimsenin hâli gibidir. Kör bir ağacın altına gider, fakat onda meyve olduğunu göremez. Topal, ağaçtaki meyveyi görür fakat alamaz. İlâhi

ni'metleri kalb bilmeli, inanmalı, beden de onunla âmil olmalı ki âhıretteki sonsuz ni'metlere kavuşmak nasîb olsun."

"Sizler mümkün olduğu kadar sabah çarşıya ilk çıkan ve akşam en son dönen olmayınız. Çünkü bu iki vakit şeytanların harp ettikleri zamanlardır."

"Mü'minler de çok şeyler arzu ederler. Fakat Allahü teâlâ onlara faydalı olanları yaratır, zararlı olanları yaratmaz. Mü'minler bu şekilde vefât ederler. Ve Allahü teâlânın Cennetine girerler."

"Bir kimse Allahü teâlâya açık günah işlerse; tevbesi açık, gizli olarak günah işlerse tevbesi gizli olur. Tevbe ettikten sonra: "Yâ Rabbi bu tevbe ile günahımı affet" diye duâ etsin."

"Üç şey beni devamlı ağlatır: Birincisi, Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtı. Bu ayrılığa dayanamadım ve durmadan ağlıyorum. İkincisi, kabirden kalktığım zaman halim ne olur, onu bilmediğim için ağlıyorum. Üçüncüsü, Allahü teâlâ beni hesaba çektiği zaman Cennetlik miyim Cehennemlik miyim bilemiyorum. O zaman halim ne olur, bilemiyorum, onun için ağlıyorum."

Selmân-ı Fârisî (r.a.) bir gün bir vesk (bir deve yükü=250 litre) nafaka satın aldı. Bir kimse onu gördü ve "Yâ Selmân bu kadar nafakayı ne yapacaksın. Bunu bitirecek kadar ömrün olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Selmân (r.a.); "Nefis nafakasını aldığı zaman insan mutmain (rahat) olur. Ondan sonra nafaka ve başka bir şey düşünmeden Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olabilir. İnsan nafakası tamam olunca, ibadetler de vesveselerden emîn olur."

Selmân-ı Fârisî (r.a.) arkasından bir kimsenin yürüdüğünü gördüğü zaman, "Bu hâl, sizin için hayırlı, fakat benim için fenâdır" buyurur, hiç kimsenin arkasından yürümesini istemezdi.

"Bir zenginle arkadaş olduğun zaman, onun yanında dereceni düşürmek istemiyorsan kendisinden bir şey isteme. Çünkü istemek insanoğlunun yüzünde siyah bir lekedir. Verileni red eden kimse ise, verenin gözünde büyük ve ona karşı makamını korumuş olur."

"Farzları tam yapmadığı halde, nafilelerle derecesini yükseltmeye çalışan kimsenin hâli, sermâyesi elinden çıktığı (iflas ettiği) hâlde kâr peşinde koşan bir tüccârın hâline benzer."

"Mü'minin ölüm zamanında alnının terlemesi, gözleri yaşarıp, burun deliklerinin kabarması, Allahü teâlânın rahmetine nail olduğunun alâmetidir."

Kur'ân-ı kerîmi tilâvet eden bir kimseden Hicr suresindeki, **"Şüphesiz ki o azgınların hepsine vadolunan yer; Cehennemdir."** âyetini işitince, feryâd etti ve başını iki eli arasına alıp, çıkıp gitti. Üç gün kendine gelemedi. Ne yaptığını dahi fark edemiyordu.

Medâyin'de iken Ebü'd-Derdâ'ya (r.a.) yazdığı mektûbta, "Hastaları tedâvi etmek için tebâbete başladığını öğrendim. Gerçek tabib isen nasîhata devam et. Çünkü sözün şifâdır. Yok eğer hakiki tabib değil isen Allah'dan kork, müslümanların kanına girme" buyurdu.

"Namaz bir ölçekdir. Kim dolu dolu ölçer, onu hakkıyla kılarsa, büyük ecir ve mükâfata kavuşur. Kim ki, eksik ölçerse (adabına uygun kılmazsa) Allahü teâlâ'nın buyurduğu Veyl'i (Cehennemi) hatırlasın"

Ebû Vail diyor ki: Bir arkadaşımla Selmân'ın (r.a.) ziyâretine gittim. Bize bir miktar arpa ekmeği ile biraz da tuz getirdi. Arkadaşım "Şu tuzun yanında biraz da sağter (kekik gibi bir ot) olsaydı" dedi. Bunun üzerine Selmân (r.a.) matarasını rehin vererek o otu aldı geldi. Yemeği

bitirince arkadaşım, "Bize verdiği ni'mete kanâat ettiğimiz, Allahü teâlâ'ya hamd ederiz" dedi. Selmân (r.a.): "Eğer kanâat etseydin, benim matara rehin olmazdı" buyurdu.

"Eline geçmediği halde geçmiş gibi ni'metlere şükr edip râzı olan, eline geçmiş hükmündedir" buyurdu.

Kendisine hakaret edip, kötü sözler söyleyen birisine "Eğer ahirette günahlarım ağır, sevâblarım hafif gelirse; senin söylediğinden çok daha kötüyüm. Yok günahlarım hafif, sevâblarım ağır gelirse; senin sözlerinin bana bir zararı olmaz" diye cevap verdi.

"Dünyada Allah için tevâzu' ediniz. Dünyada tevâzu' sahibi olanları Allahü teâlâ kıyâmet günü yüceltir."

"Cehennemin zulmeti ve azâbı, dünyâda iken insanların kendilerine ve başkalarına yaptıkları zulümdür."

Kendisine niçin yeni güzel elbise giymiyorsun diyenlere buyurdu ki: "Kölenin güzel ve iyi elbise ile ne münâsebeti olabilir, âzâd olduğu (Cehennemden kurtulduğu) zaman hiç eskimeyecek ve çok güzel elbiseler kendisine giydirilecektir."

Sa'd'a (r.a.), nasîhatında "Bir şeyi yapmaya niyet ettiğin zaman niyetinin, azminin üzerinde Allahü teâlâ'dan kork (haram ve günah olan bir şeye azmetme)" buyurdu.

Selmân-ı Fârisî (r.a.) ölüm döşeğine yattığı vakit ağladı. Sebebini soranlara "Dünyadan ayrıldığım için ağlamıyorum. Ancak Resûl-i Ekrem (s.a.v.) **"Dünyadan ayrılırken sermâyeniz bir yolcunun yol azığından fazla olmasın"** buyurmuştu, işte buna ağlıyorum" dedi. Halbuki öldüğü vakit bıraktığı malın kıymeti on dirhem civarında idi.

Bir gün yanında misâfiri olduğu halde Medayinden çıkıp bir yere gidiyorlardı. Yolda karınları açıktı. Yiyecek bir şeyleri de yoktu. Orada geyikler vardı ve süvari atıyle dahi onlara yetişemezdi. Kuşlar vardı. Fakat avcılar onları vuramazlardı. Zira uzaktan hemen kaçarlardı. Selmân-ı Fârisî (r.a.) bir geyik ile bir kuşu yanına çağırdı. İkisi de yanlarına geldi. Onlara "Bu kimse benim misâfirimdir. Sizi ona ikram etmek istiyorum" buyurdu. Geyik ve kuş hiç itiraz etmediler. Onları kesip yediler. O zât bu işe çok hayret etti ve "Ey efendim geyik ve kuşu çağırdınız hiç kaçmadan yanınıza geldiler, ben buna hayret ettim" dedi. Selmân (r.a.) buyurdu ki: "Bunda hayret edilecek bir şey yok. Bir kimse Allahü teâlâ'ya itaat eder ve O'na hiç günah işlemezse, her şey ona itaat eder."

"Allahü teâlâ mü'minin hastalığını ona keffâret yapar ve günahlarının affına sebeb olur. Fâsıkın hastalığı ise, sahibi tarafından bağlanan devenin hâli gibidir. Daha sonra salındığında niçin bağlandığını ve neden salındığını bilmez."

Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.), Peygamberimizden rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"İnsanlar ilim öğrenip ameli terk ettikleri, dil ile sevişip kalbten düşmanlık besledikleri ve sıla-i rahmi (akraba ziyâretini) **terk ettikleri zaman, Allah onlara lanet eder, kulaklarını sağır** (hakîkati dinlemez), **gözlerini kör** (doğruyu göremez) **eder."**

"Allahü teâlâ'nın yüz rahmeti vardır. Bunlardan yalnız birini dünyâya indirdi. İnsan ve cin, kuş ve bütün hayvanlar, bu bir rahmetin tesiriyle birbirine acır ve birbirlerine merhamet ederler. Diğer doksandokuz rahmeti âhirete bıraktı. Onlar ile de kullarına merhamet edecektir."

"Muhakkak ki sizin Rabbiniz haya ve kerem sahibidir. Kulları, ellerini kaldırıp kendisinden birşey istedikleri zaman, onları boş çevirmekten haya eder."

Selmân (r.a.) "Resûl-i Ekrem (s.a.v.), bizde olmayan şeyi misâfir için almak sûretiyle külfete girmememizi ve mevcûd ile yetinmemizi bizlere emretmiştir, demiştir.

"Dünya malından nasîbiniz, yolcunun azığı gibi olsun"

"Malıyla, Allahü teâlâ'ya itaat eden ve malının zekâtını veren mal sahibi, kıyâmet günü serveti ile beraber gelir. (Sırat köprüsünden geçerken) **her ne zaman Sırat önüne dikilirse, malı, "geç geç, zira sen Allahü teâlâ'nın bende olan hakkını ödedin" der. Sonra da malındaki Allahü teâlâ'nın hakkını ödemeyen gelir. Malı yanında Sırat köprüsü önüne çıkınca, mal, "Yazık sana, neden Allahü teâlâ'nın bende olan hakkını ödemedin?" diye onunla alay eder durur. Tâki adam "Vay bana, ben ne yaptım" deyinceye kadar. Sıratı geçip Cennete kavuşamaz"**

"Misâfir için külfete girmeyin; misâfir buna üzülür. Kim ki misâfiri küstürürse, Allahü teâlâ'yı küstürmüş olur. Allahü teâlâ'yı küstürene de Allahü teâlâ buğz eder."

"Dünyada iyilik işleyenler, ahirette yaptıkları iyiliklere kavuşurlar."

---

1) Sahih-i Buhârî cild-6, sh. 63

2) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 351

3) El-İsâbe cild-2, sh. 62

4) El-İstiâb cild-2, sh. 56

5) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 185

6) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-1, sh. 185, cild-4, sh. 75

7) İbn-i Hişâm cild-1, sh. 232

8) Şifâ-i şerîf cild-1, sh. 278

9) El-Kâmil fit-târîh cild-2, sh. 178

10) Câmi-ul-Kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 84

11) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 2606

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1063

13) Eshâb-ı Kirâm sh. 391

14) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 315

15) Hadâik-ul-verdiyye sh. 15

SEVBAN (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan, ismi Sevban, künyesi Ebû Abdullah idi. Yemenli Hakemi bin Sa'd bin Himyer'in kölesiydi. Peygamber efendimiz satın alıp, âzad etmiştir. Doğum yeri Yemen olarak bilinmekte ise de, doğum târihi ve vefâtında kaç yaşında olduğu bilinmemektedir.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.) kendisini âzad ettiği vakit, **"Seni âzad ettim, amma yine gönlümüz beraberdir. Sen bizim ehli beytimizden sayılıyorsun."** buyurmuştu. O da Peygamber efendimizin hizmetinden hiç ayrılmamış, hazarda-seferde beraber olmuştu. Peygamberimize ve ailesine hizmet etmeyi her şeye tercih etmişti. Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) vefâtından sonra, Medine'de duramadı. Bir kaç gün sonra Medine'den ayrılarak Remle'ye gitti.

Orada yerleşti. Hazreti Ömer'in hilafeti zamanında, Mısır'ın fethine katıldı. Mısır'ın fethinden sonra tekrar Remle'ye döndü. Daha sonra Humus'a gitti ve orada ev yaptırıp yerleşti ve hicretin 54 (m. 675) senesinde Humus'ta vefât etti.

Hazreti Sevban, Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) her zaman yanında hazır bulunup, hizmet edenlerdendi. Bu bakımdan, Peygamber efendimizden (s.a.v.) pek çok istifâde etmiş ve ilim bakımından pek yüksek bir dereceye kavuşmuştur. Nitekim 124 veya 127 hadîs rivâyet etmişti. En çok hadîs-i şerîf ezberleyip neşredenler arasına girmişti. Hadîsleri iyi ezberlerdi. Ezberlediği hadîsleri yaymayı farz bilirdi. Halk, hadîs ilmindeki derecesini bildiklerinden, dâima ondan hadîs-i şerîf sorar öğrenirlerdi. Bir gün müslümanlar kendisinden bir hadîs-i şerîf nakletmesini rica edince, dedi ki: "Resûl-i Ekrem (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bir müslüman Cenabı Hak'ka bir secde ederse, Cenabı Hak onun makamını bir derece yükseltir ve günahlarını affeder."**

Eshâb-ı Suffa'dan olan Sevban (r.a.), Resûl-i ekremden sonraki, ilim fazîlet ve fetvâ sahibi kimseler arasında sayılmaktadır. Geniş bir ders halkası ve talebeleri vardı. Ma'dan bin Talha, Raşid bin Saad, Cüheyz bin Nadir, Abdurrahmân bin Ganem, Ebû İdris Havlânî onun derslerinden istifâde edenlerin başlıcalarındandır. Hazreti Sevban, Resûl-i ekreme, hizmet ve ta'zîmde öyle bir derecede idi ki, müslümanlar bunu kelimelerle izah etmekte aciz kalırlardı. Resûl-i ekreme (s.a.v.) olan bu sevgi ve bağlılığından dolayı defalarca zarar görmüş hatta yaralanmıştı. Bir gün bir yahudi gelerek, Resûl-i ekreme "Esselâmü Aleyke Yâ Muhammed!" demişti. Orada bulunan Hazreti Sevban, Niçin "Yâ Resûlallah!" demedi diye Yahudiyle döğüşmüş ve yaralanmıştı. Hazreti Sevban, "Peygamberimizin, kuru kuru ismini söylemeyi günâh kabûl ederim." derdi.

Peygambere hürmet ve ta'zîm, müslümanlar üzerine çok dikkat etmeleri gereken bir vazîfedir. Hazreti Sevban, Resûl-i ekremin (s.a.v.) daha önceleri satın alınan kölesi olduğu için değil, Resûlullah olduğu için O'na hürmet ederdi. Nitekim bir gün Hazreti Sevban, Resûl-i ekremin yüzüne öyle bir baktı ki, onun bu bakışını gören Hazreti Peygamber, hemen Hazreti Sevban'a hitaben: **"Yâ Sevban, nedir bu hâlin? Bir yerin mi ağrıyor, yoksa sana bir hastalık mı arız oldu?"** buyurarak durumunu sordu. Hazreti Sevban da: "Anam babam sana feda olsun Yâ Resûlallah! Hiç bir yerim ağrımıyor, hiç hastalığım yoktur. Siz, Makâm-ı mahmûd sahibisiniz. Mertebe-i nübüvvetiniz pek âlîdir. Ben Cennete girsem, kullar arasında olacağım için sizin sohbetinizde bulunamayacağım. Eğer giremezsem, sizi ebediyyen görmekten mahrûm olacağım. İşte bu korku beni perişan etti." meâlinde cevap verdi. Bunun üzerine Nisa sûresinin 69-70. âyet-i kerîmeleri nâzil oldu. **"Allahü teâlâ ve Peygamberlere itaat edenler, işte bunlar, Allahü teâlâ'nın kendilerine ni'met verdiği Peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdir. Bunlarsa ne güzel birer arkadaş!"**

"İşte itaatkârlara yapılan bu ihsân Allahü teâlâ'dandır. Her şeyi bilici olarak Allahü teâlâ kâfidir." Bu âyetleri duyan Hazreti Sevban sevincinden uçacak gibi oldu.

Hazreti Sevban, Peygamber efendimizin (s.a.v.) söz ve emirlerini bütün gönlüyle, pür dikkat dinler ve bunlara titizlikle uyardı. Bir defa Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Sevban'a (r.a.): "Kimseden bir şey isteme ve sual sorma!" diye buyurmuşlardır. Bundan sonra, Hazreti Sevban ömrünün sonuna kadar kimseden bir şey istememiş ve kimseden bir şey sormamıştı. Hatta son zamanlarında, atına binmek veya atından inmek husûsunda kendisine yardım etmek isterler, o reddederdi.

Humus'ta ikamet ettiği sıralarda bir gün hastalanmıştı. Halk akın akın ziyâretine gelip, elini öpüyordu. Bu sırada Vâli Abdullah bin Kanat'ta ziyâretine gelerek şaka yolla Hazreti Sevban'a sordu: "Sen Hazreti Mûsâ yahut Hazreti Îsâ'nın kölesi olsaydın ne olurdu?" Bu sualden canı sıkılan Hazreti Sevban, sıkıldığını belli etmeden kendisi de şaka yollu "Senin gibi bir vâli, benim gibi bir kölenin ziyâretine gelmezdi." demişti. Hazreti Sevban, çok sâdık, Peygamberimize candan bağlı, fazîlet yönünden örnek bir Sahâbî idi.

---

1) Üsûd-ül-gâbe cild-1, sh. 249

2) El-İstiâb cild-1, sh. 81

3) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-5, sh. 276

4) Ebû Dâvûd cild-1, sh. 237

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 31

SÜHEYB-İ RÛMÎ (r.a.)

"Bir kimse Allah'a ve âhıret gününe inanıyorsa, bir ananın evladını sevmesi gibi Süheyb'i sevsin" hadîs-i şerîfiyle medh olunan, büyük Sahâbî. İsmi, Süheyb-i Rûmî; künyesi, Ebû Yahyâ; Nesebi, Süheyb bin Sinân bin Mâlik bin Abd-i Amr bin Akîl bin Âmir bin Cendele bin Cüzeyme bin Ka'b bin Saad bin Eslem bin Evs Menûd bin en-Nemrî bin Kaasit bin Henep bin Kusay bin Cedile bin Esed bin Rebîa bin Nezâr Er-Rebî en-Nemrî'dir. Annesinin ismi, Selma binti Kuayd. Babasının veya dedesinin vazîfesi dolayısıyla bulunduğu Basra'da Übülle denilen yerde doğdu. Übülle, fevkalâde güzel, bağlık-bahçelik bir yerdi. Bizanslılar buraya bir baskın yapıp, her tarafı yağma yaptılar. Bu sırada, çocuk yaşta bulunan Hazreti Süheyb bin Sinân'da, Bizansılıların ellerine esîr düşenler arasında idi. Ailesi kendisini çok aradıysa da bulamadı. Uzun müddet Bizanslıların elinde kaldıktan sonra, Benî Kelb'in eline geçti. Köle olarak satıldığından Mekke'de Abdullah bin Ceda'nın eline düştü. Bu zât daha sonra kendisini âzâd etti.

Bu hâdiseler olurken, İslâmiyet henüz açıklanmamıştı. Kendisine "Rûmî" denilmesinin sebebi, uzun müddet Bizanslıların elinde kalmasından dolayıdır. Bu sebeble, Rumca'yı Arabca'dan daha iyi bilirdi.

Kâ'be-i Muazzama'nın güneyinde, yüksekçe bir yerde, Hazreti Erkam'ın evi bulunuyordu. Kâ'be'ye güney tarafından gelmek isteyen bu evin önünden geçmek durumunda idi. Ev yüksekte olduğundan Kâ'be rahat olarak görünürdü. Ayrıca Hazreti Erkam, Mekke'nin ileri gelenlerinden, itibarı çok olan bir zât idi ki, herkes kendisine hürmet ve ikram ederdi. Bu gibi sebeplerden dolayı, Peygamber efendimiz ve diğer müslümanlar burada toplanırlar, emniyetli bir yer olduğu için ibadetlerini rahat yaparlardı. Yeni Müslüman olmak isteyenler de bu eve gelir, müslüman olmakla şereflenirdi. Bunun için, bu eve Dar'ül-İslâm ve Dârûl-Erkâm gibi isimler verilmişti. Birgün Hazreti Ammâr bin Yaser, Hazreti Erkam'ın evinin önünde Hazreti Süheyb bin Sinân'a rastladı. O'na "Burada ne yapıyorsun" diye sorunca Hazreti Süheyb de "Sen ne yapıyorsun" diye karşılık verdi. Hazreti Ammâr, "Ben içeri gireceğim ve Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) sözlerini dinleyip bildirdiği dine gireceğim. Müslüman olacağım" dedi. Hazreti Süheyb, "Ben de aynı niyyetle buraya geldim." deyince beraberce içeri girdiler. O sırada Peygamber efendimiz de orada bulunuyordu. Müslüman oldular, akşama kadar orada kaldılar. Akşamdan sonra evlerine gittiler. Peygamber efendimiz, İslâmiyyeti tebliğden önce de Hazreti Süheyb bin Sinân ile konuşurlar ve birbirlerini severlerdi. Hazreti Süheyb, müslüman olduğunu açıkladıktan sonra

Mekke'li müşriklerin, şiddetli hücum ve işkencelerine mâruz kaldı. Müşrikler daha çok, kimsesi olmayan zavallılara işkence ederlerdi. Hazreti Süheyb de Mekke'de akrabası, dayanağı olmayan bir zât olduğu için müşrikler kendisine çok zulm ederler, konuşamıyacak hâle getirinceye kadar döverlerdi. Bir gün, Hazreti Habbâb ve Hazreti Ammâr birlikte giderlerken, Kureyş müşriklerinden bazıları ile karşılaştılar. Müşrikler bunları görünce "İşte Muhammed'e tâbi olan kimseler" diye alay ettiler ve bazı uygunsuz sözler söylediler. Hazreti Süheyb onlara cevaben buyurdu ki: "Evet! Allahü teâlâ'nın peygamberine tâbi olan onunla beraber bulunmaktan zevk alan kimseler biziz. Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) biz inandık, siz inanmadınız. Biz O'nun söylediklerinin, bildirdiklerinin hepsinin doğru olduğunu kabûl ettik. Siz yalanladınız. Bütün üstünlük ve faziletler İslâmiyyette, bütün zillet ve felâketler de müşrikliktedir. Müslümanlıkda aşağılık, müşriklikte üstünlük yoktur." Hazreti Süheyb böyle söyleyince inanmıyanlar üzerine saldırdılar. Hazreti Süheyb bin Sinân'ı dövdüler. Hazreti Süheyb, Mekke'de kendi gayretleriyle büyük bir servet elde edip hayli zengin oldu. Medine-i Münevvere'ye hicret edeceği müşrikler tarafından haber alınınca yolu kesildi. "Sen Mekke'ye fakîr olarak geldin. Çok mal ve servete kavuştun. Şimdi hem kendin gideceksin, hem bunca malı götüreceksin buna izin vermeyiz" dediler. Hazreti Süheyb, onlara buyurdu ki: "Ey müşrikler. Beni iyi tanırsınız ki, çok iyi ok atarım. Eğer üzerime gelirseniz. Ok çantamdaki okların hepsini size atarım ve sonra kılıcımı çekerîm. Bunlardan biri elimde bulundukça bana birşey yapamazsınız kendiniz bilirsiniz" Fakat Hazreti Süheyb'in, Peygamber efendimize olan muhabbeti, bağlılığı ve O'na kavuşmak arzusu ve Medine-i Münevvere'ye gidip ibadetlerini rahatça eda edebilmek isteği o kadar çoktu ki, yanında bulunan bütün mallarının ve alacaklarının, Peygamber efendimizin sevgisi yanında hiç kıymeti yoktu. Bu sebeble hiç vakit kaybetmemek, bunlarla oyalanmamak için onlara: "Yanımdaki ve Mekke'de bulunan mallarımı size verirsem önümden çekilir misiniz, yolumu açar mısınız?" diye, sordu. Hak ve hakîkatlerden nasîbi olmayan müşriklerin de arzusu buydu. Hemen "Olur" dediler. Hazreti Süheyb yanında bulunan bütün varını verdi. Mekke'deki varlığının da yerini tarif edip müşriklerin elinden kurtuldu ve hiç parasız olarak yoluna devam etti. Mekke ile Medine arasındaki yolda binbir zahmet, tahammülü mümkün olmayan güçlüklerle karşılaştılar. Fakat sevgili Peygamberimize kavuşmanın heyecanı ile bütün sıkıntılardan zevk alarak yol aldılar. Peygamber efendimiz, beraberlerinde Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer olduğu halde Hazreti Gülsüm binti Herm'in hânesine misâfir olduklarında, Hazreti Ömer "Yâ Resûlallah Süheyb'i göremiyoruz. Acaba nerede kaldı" diye arz edince, Peygamber efendimiz durumu tahkîk ettirdi. Yolda karşılaştığı şiddetli açlık ve susuzluk ve diğer müşkülatdan dolayı, Kûba'ya zamanından çok sonra gelebildiği ve Hazreti Sa'd bin Hayseme tarafından misâfir edildiği anlaşıldı.

Hazreti Süheyb Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna gelince: "Yâ Resûlallah, Mekke'den, Medine'ye hicret etmek için yola çıktığım zaman, müşrikler beni yakaladılar. Onlara bütün servetimi teklif ettim. Onlar da kabûl ettiler. Bütün malımı vererek kendimi ve ailemi kurtararak huzûrunuza geldim" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Süheyb kazandı. Süheyb kazandı" buyurdular ve Hazreti Süheyb hakkında nâzil olan, "İnsanlardan bir kısmı, Allahü teâlâ'nın rızasını isteyerek O'na ibadet yolunda canlarını sarf ederler." (Sûre-i Bekâra 207) âyet-i kerîmesini okudular. Hazreti Peygamberimiz, Hazreti Süheyb ile Hazreti Haris bin Samme arasında din kardeşliği ilân etti. Güzel huyları ve faziletleri kendisinde toplamış olan, hazır cevablılığı ve latifeleri ile tanınan kâmil bir zât idi. Bir defasında Peygamber efendimizin de bulunduğu bir mecliste, hazır bulunanlara taze hurma ikram edilmişti. Herkes taze hurmadan yemeye başladı. Peygamber efendimiz Hazreti Süheyb'e lâtife ile, "Gözlerinde rahatsızlık var yine de hurma yiyorsun" buyurdu. Hazreti Süheyb de cevaben "Yâ Resûlallah! Gözümün birisinin

yarısı sağlamdır. Onun hakkını yiyorum deyince Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve orada bulunanlar bu cevab hoşlarına gittiğinden tebessüm ettiler.

Hazreti Süheyb-i Rûmî, nişan almakta ve ok atmakta çok mahir idi. Başta, Bedir, Uhud ve Hendek olmak üzere bütün gazâlarda bulundu. Çok büyük gayret ve kahramanlık gösterdi. Buyurdu ki: "Her zaman, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında bulundum. Bütün biatlerde, bütün gazâlarda ve seriyyelerde hep etrâflarında idim. Hiç bir zaman Resûlullah ile benim aramda bir düşman bulunmamıştır. O'na bir zarar gelmemesi için kendi vücudumu siper ettim. Bu durum, O ahirete irtihal edinceye kadar devam etti."

Bir defasında, Hazreti Ömer Hazreti Süheyb'e sordu: "Ey Süheyb Sizde ayıblıyacağım bir şey yoktur. Sizi ayıplamak için söylemiyorum. Ama sizde gördüğüm üç haslet var, bunları sormak istiyorum. 1) Arab olduğunuzu söylüyorsunuz. Fakat konuşmanız, aslen Arab olanların konuşmalarına benzemiyor. 2) Oğlunuzun ismi Hamza olduğu halde, bir Peygamberin ismi ile (Ebû Yahyâ) künyeleniyorsunuz. 3) Malınızı çokça harcıyorsunuz." Hazreti Süheyb cevabında buyurdu ki: "Ben aslında Arab'ım, lâkin küçükken beni Rumlar esîr almışlar. Ben onların elinde yetiştiğim için onların dilini öğrendim. Ebû Yahyâ künyesini bana Resûlullah (s.a.v.) verdiler. Çok harcamama gelince çok harcıyorum ama, hep Allah yolunda sarf ediyorum" Hazreti Ömer bu cevabdan çok memnun oldu. Hazreti Ömer, Hazreti Süheyb'i çok severdi. Hazreti Ömer, Ebû Lü'lû kâfiri tarafından yaralanınca, yerine geçecek halife'yi seçmek için şûra ehlini tayin edip, yeni halife seçilinceye kadar Hazreti Süheyb'in kendisinin yerine vekîl olması için ve cenâze namazını kıldırması için vasıyyet etti. Hazreti Süheyb, üç gün müddetle cemaate namazları kıldırdı. Bu mukaddes vazîfeyi büyük bir ihtimâm ve hassasiyetle yerine getirdi. Hazreti Ömer'in cenâze namazını da kıldırdı. Bu esnada gösterdiği dikkat ve itina ile herkesin takdîr ve tasvibini kazandı.

Hazreti Süheyb, herkese iyilik eder, çok yemek yedirirdi. Bir defasında Hazreti Ömer kendisine "Yâ Süheyb sen çok fazla yemek yediriyorsun. Bu israf olmuyor mu?" dedi. Süheyb (r.a.) buyurdu ki, "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyuruyorlardı ki **"Sizin en iyiniz fakîrleri doyuran ve selâmı alıp cevap verendir."** diye cevap verdi. İkram ve ihsânları çok idi. 70 yaşında, 38 (m. 658)'de Medine-i Münevve-re'de vefât etti. Bâki' kabristanına defn olundu. Orta boylu, buğday tenli, kırmızı benizli, saçları sık ve siyah yakışıklı bir zât idi. Çocukları Habîb, Hamza, Sa'd, Sâlih, Seyfi, Ubbâd, Osman ve Muhammed'dir. Bu çocuklarının hepsi, torunu Ziyâd bin Vasfî, Eshâb-ı kiramdan Hazreti Câbir ve Tabiînden bazı zâtlar, Hazreti Süheyb'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hazreti Süheyb-i Rûmî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları şöyledir:

Peygamberimiz (s.a.v.) **"İman edip güzel amel işleyenlere Cennet ve bir de Allahü teâlâ'nın cemâlini görmek var. Onların yüzlerine ne bir leke bulaşır ne de bir zillet... İşte bunlar Cennetliktirler, kendileri orada ebedî olarak kalıcıdırlar."** (Yunus-26.) âyetini okuduktan sonra buyurdular ki: **"Cennet ehli Cennete girdikleri zaman, onlara şöyle nidâ edilecektir. "Ey Cennet ehli, size Rabbinizin bir va'di, sözü vardır." Cennet ehli de, "Bu ni'met, bu va'd nedir? Halbuki Allahü teâlâ bizim yüzümüzü ak ettirmedi mi? Mîzânda sevâblarımızı ağır getirmedi mi? Bizi Cennete sokmadı mı?" diyeceklerdir. Bu karşılıklı nidâ üç defa tekrarlanacak, sonra Allahü teâlâ onlara tecelli edecek ve Cennet ehli Rablerini mekansız ve cihetsiz olarak göreceklerdir. Bu ni'met onların kavuştukları ni'metlerin en büyüğüdür."**

"Muhacirler, müslümanların evveli, insanları hidâyete ulaştıran ve onlara, Rablerine kavuşturan yolu gösterenlerdir. Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, kıyâmet günü Muhacirler omuzlarında silahları olduğu halde gelirler. Cennetin kapısını çalarlar. Cennetin bekçisi Hazene: "Siz kimsiniz" der. Onlar da "Biz Muhacirleriz" derler. Hazene tekrar "Sizin hesabınız görüldü mü?" diye sorar. Bunun üzerine Muhacirler dizleri üzerine çökerler ve ellerini kaldırarak yüksek sesle "Yâ Rabbî! Senin yolunda vatanımızı, çocuklarımızı, mallarımızı, ailelerimizi terk ettikten sonra tekrar hesap mı vereceğiz?" diye yüksek sesle ağlarlar. Bu esnada Allahü teâlâ, onlara mahsûs olmak üzere, üzerlerine zeberced ve yakuttan yapılmış kanatlar takar ve bu kanatları ile uçarak Cennete girerler."

"Allahü teâlâ'nın mü'minler hakkındaki hükmüne hayret ettim. O'na genişlik takdîr eder ve kulu buna râzı olursa, kulun hakkında hayırlı olur. Şayet darlık ile hükmeder de yine kulu buna râzı olursa bu da hakkında hayırlıdır."

"Nikâh parasını vermemeği niyyet ederek ölen adam, zinâ etmiştir. Borç alırken vermemeği niyyet eden ise hırsızdır."

"Sizden önceki zamanlarda bir hükümdâr ve bu hükümdârın bir sihirbazı vardı. Sihirbaz ihtiyârlayınca hükümdâra şöyle dedi. Şüphesiz artık benim yaşım ilerledi ve ecelim yaklaştı. Bana bir genç gönder de sihirbazlığı kendisine öğreteyim. Hükümdâr sihirbazın dediğini yaptı ve bir genci sihirbaza gönderdi. Sihirbaz da ona sihri öğretmeye başladı. Hükümdârın bulunduğu yer ile sihirbazın bulunduğu yer arasında bir zâhid var idi ki, genç bu zahide uğradı ve zahidden duyduğu sözleri beğendi. Genç zahidle oturup sözlerini dinleyince sihirbazın dersine geç kalıyor, sihirbaz da "niçin geç kaldın" diye genci dövüyordu. Genç, sihirbazın dersinden dönerken zahide uğrayıp sözlerini dinlemeye başladı. Bu sefer ailesi, "niçin geç kaldın" diye genci dövdüler. Genç, bu durumunu zahide anlatınca, zâhid olan zât, çocuğa şöyle dedi. "Sihirbaz, geç kaldığın için seni dövecek olursa "Beni ailem geç bıraktı" de. Eğer ailen seni dövmek isterse "Beni sihirbaz geç bıraktı." Genç bundan sonra zahidin dediği gibi yaptı ve zahidin sözlerini dinlemeye devam etti. Günlerden bir gün genç bakmış ki, ırmağın üzerinde büyük bir canavar durmuş, kimse gelip geçemiyor. Genç dedi ki: "Zahidin işi mi Allahü teâlâ'ya daha sevimlidir yoksa sihirbazın işi mi? Bugün bu anlaşılacak." Eline bir taş aldı ve "Ey Allahım eğer zahid'den râzı isen ve zahidin işi sana sihirbazın işinden daha sevimli ise, şu canavarı öldür de insanlar rahatça geçebilsinler" diye yalvardı ve taşı canavara attı. Allahü teâlâda o taş ile canavarı öldürdü ve insanlar da nehri kolayca geçip yollarına devam ettiler. Genç bu durumu zahide haber verince, zâhid: "Ey oğlum. Sen benden daha faziletlisin. Sen bazı imtihanlar geçireceksin. Bu imtihanlarla karşılaştığında benden bahsetme" dedi. Bu genç şöhret buldu. Gözleri hastalıklı olanları tedâvi ediyor, daha başka hastalıkları bulunanlara Allahü teâlâ'nın izniyle faideli oluyordu. Hükümdârın yakınlarından birinin gözleri âmâ oldu. Bu kimse, o gencin şöhretini işitmiş olduğundan genci getirtti. Çok hediyeler teklif etti ve şifa bulması için kendisine yardım etmesini istedi. Genç dedi ki; "Ben kimseye şifa verememe, şifayı veren Allahü teâlâ'dır. Sen Allahü teâlâ'ya îmân edersen, ben, sana şifâ vermesi için O'na duâ ederim." O kimse bu daveti kabûl edip imân etti. Genç de onun için Allahü teâlâ'ya duâ etti ve o kimse şifa buldu. Bu kişi hükümdârın meclisine varınca, hükümdâr merakla kendisine sordu: "Gözünü kim açtı" O kimse "Rabbim"

diye cevap verdi. Hükümdâr "Yani ben" dedi. Hükümdârın yakını "Hayır! Senin de benim de Rabbim Allah'dır." Hükümdâr "Senin benden başka Rabbin mi var?" dedi. O kimse dedi ki: "Evet, benim ve senin Rabbin Allah'tır." Hükümdâr bu yakınına çok kızdı ve çeşitli işkenceler yaptı. Nihâyet o kimse genci hükümdâra bildirdi. Hükümdâr genci getirtti ve "Sen sihirbazlıkta çok ileri gitmişsin. A'mâların gözlerini açıyor, çeşitli hastalıklara şifâ buluyormuşsun." Genç "Hayır, şifâyı veren Rabbim'dir." Hükümdâr "Yani ben" dedi. Genç "Hayır" dedi. Hükümdâr, "Senin benden başka Rabbin mi var?" dedi. Genç "Evet benim ve senin Rabbin Allah'dır." Hükümdâr bu gence çok işkence etti. Genç tahammül edemez hale gelince Zahid'in ismini verdi. Hükümdâr Zahid'i buldurdu ve "Dininden dön" dedi. Zahid kabûl etmeyince testereyle başını ikiye ayırttı. Ondan sonra yakını olan kimseyi çağırttı. Ona da dininden dön dedi. Kabûl etmeyince onun da başını ikiye ayırttı. Sonra genci çağırdı ve "Dininden dön!" dedi. Genç dininden dönmedi. Hükümdâr, adamlarına dedi ki: "Bunu alınız. Dağın tepesine götürünüz. Dininden dönmesini söyleyiniz. Eğer kabûl ederse geri getiriniz. Kabûl etmezse dağın tepesinden aşağı yuvarlayınız." Genç, muhafızlar tarafından dağın tepesine çıkartıldı. Orada genç "Ey Allahım. Bunların şerrinden muhafaza eyle, koru" diye duâ etti. Dağ sallandı. Muhafızlar yuvarlandılar. Genç geri dönüp hükümdârın karşısına çıktı. Hükümdâr hayretle "Arkadaşların ne yaptı, neredeler?" diye sordu. Genç: "Allahü teâlâ beni onlardan korudu" dedi. Bunun üzerine hükümdâr genci bir sandığın içine koydu ve adamlarına emretti ki: "Bu sandığı alıp gemiye binin. Denizin ortasında, gence dininden dönmesini teklif edin. Dininden dönerse geri getirin dönmezse suya atın!" Muhafızlar denizin ortasında yine aynı şekilde genci suya atacakları sırada, Genç, "Yâ Rabbi! Onlara karşı beni koru" diye duâ etti. Genci boğmakla vazîfeli olanlar boğuldular. Genç yalnız başına dönüp hükümdârın karşısına çıktı ve dedi ki: "Allahü teâlâ beni onlardan korudu. Sen beni ancak bir yolla öldürebilirsin. İstersen sana o çareyi bildireyim. Aksi halde beni öldürmeye gücün yetmez." Hükümdâr, "O çare nedir?" dedi. Genç dedi ki: "Bir meydanda insanları topla! Onların önünde beni bir ağaca bağla benim ok torbamdan bir ok al. Sonra "Bu gencin Rabbi olan Allah'ın ismiyle" diye oku bana at. Eğer böyle yaparsan beni öldürebilirsin. Hükümdâr gencin anlattığı gibi yaptı. Hükümdârın attığı ok, gencin yanağına saplandı. Genç okun isâbet ettiği yere elini koydu ve öldü. İnsanlar hep birden "Biz de bu gencin Rabbine imân ettik" dediler. Hükümdârın adamlarından biri hükümdâra: "Gördün mü? Korktuğun başına geldi" dedi. Hükümdâr çok sinirlendi. Bütün yolları kapatın, hendekler kazdırın. Ateşler yakın. Bu gencin dinine girenler. Eğer dönerlerse bırakın, dönmiyenleri ateşe atın. Hükümdârın emri yapıldı. Fakat kimse imânından dönmedi. Ateşe atılırken tereddüt bile etmediler. Nihâyet kucağında süt emen küçük çocuğuyla bir kadıncağız geldi. Ateşe girip girmemek husûsunda bir an tereddüt edince, kucağındaki sabi çocuk: "Ey anneciğim korkma! Çünkü sen hak üzeresin" dedi."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1067

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 152

3) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-6, sh. 16

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 226

5) Ensâb-ul-eşrâf cild-1, sh. 180

6) İnsan-ül-uyûn cild-1, sh. 282

7) İbn-i Hişam cild-1, sh. 282

8) El-İsâbe cild-2, sh. 195

9) El-İstiâb cild-2, sh. 174

SÜMÂME BİN ÜSÂL (r.a.)

Eshâb-ı kirâm'ın ileri gelenlerinden. Künyesi, Ebû Ümâme'dir. Mekke ile Medine arasında, Yemâme mıntıkasında ikâmet eden Benî Hanîfe kabilesinin reîslerinden idi. Yemâme'de itibarı olan, sayılan birisiydi. Bir ara, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûrlarına gelip, öldürme teşebbüsünde bulundu. Onun bu teşebbüsüne Resûlullah'ın (s.a.v.) amcası mâni oldu. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) Sümâme bin Üsâl'ın kanının akıtılmasını mübah kıldı. Hatta onun ele geçirilmesi için Allahü teâlâ'ya yalvardı.

Hicretin altıncı yılı başlarında, Sümâme bin Üsâl Umre için yola çıkıp, Medine yakınlarına gelmişti. Resûlullah'ın (s.a.v.) süvarileri onu burada yakalayıp, Peygamberimiz'e (s.a.v.) getirdiler. Yakalayanlar onu tanımıyorlardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara, onun Sümâme bin Üsâl olduğunu bildirdi. Sümâme, Mescidin direklerinden birine bağlandı. Resûlullah (s.a.v.) kendi evine teşrîf edip, evde olan yiyeceklerden Sümâme'ye gönderilmesini tenbîh ettiler. Sümâme'yi bağlı olduğu yerden bir tarafa ayırmadılar.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) mescide çıktıklarında: **"Yâ Sümâme yanında ne var, gönlünden ne geçiriyorsun, benden ne bekliyorsun?"** buyurdu. Sümâme: "İçimde hayır ümidi var. Çünkü sen af edicisin. Eğer sen beni öldürecek olursan, bir caniyi öldürmüş olursun. Öldürmez de afv edip, beni bağışlarsan, iyilik bilen, ni'mete şükreden birisine ihsân etmiş olursun. Eğer benden kurtuluş fidyesi olarak mal istiyorsan, işte malım. İstediğin kadar al." Bu konuşmadan sonra Sümâme kendi haline bırakıldı. Ertesi gün Resûlullah (s.a.v.) Sümâme'ye tekrar **"Gönlünde ne var, ne düşünüyorsun?"** buyurdu. Sümâme "Dün arz ettiğim gibi beni afv ederseniz, ni'mete şükür eden bir kimseye ihsânda bulunmuş olursunuz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Sümâme'yi o gün de bağlı olarak bıraktı. Nihâyet üçüncü gün olup, Resûlullah (s.a.v.) **"Ey Sümâme! yanında ne var, gönlünden ne geçiliyorsun?"** buyurunca, Sümâme bin Üsâl da, önceki arz ettiği gibi cevap verdi. Bunun üzerine, Resûlullah (s.a.v.) **"Artık Sümâme'yi salıveriniz"** buyurdu. Sümâme bırakılıp, serbest kalınca, hemen mescidin yakınında bulunan bir suya gitti. Gusledip, sonra mescide girdi. Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûrunda **"Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah"** (Ben şehâdet ederim ki, Allah'dan başka ilâh yoktur. Muhammed, Allah'ın resûlüdür) dedi. Peşinden şunları söyledi: "Vallahi, akşamleyin, yanına geldiğim zaman, bana senin yüzünden daha çok kızdığım bir yüz yoktu. Fakat sabah olunca, senin yüzün bana, yüzlerin en sevimlisi oldu. Vallahi, yine akşamleyin, senin memleketinden nefret ettiğim kadar, hiçbir yerden nefret etmemiştim. Fakat sabah olunca, senin şehrin bana, en sevimli şehir oldu. Vallahi akşamleyin, senin dinin, bana en sevimsiz din idi. Sabahleyin en sevimli bir din olmuştur. Akşam olunca, Sümâme'ye (r.a.) yiyecek getirdiler. Az bir şey yiyebildi. Getirilen deve sütünden biraz içti. Karnını şişirecek şekilde fazla birşey yemedi. Orada bulunan Eshâb-ı kiram (r.anhüm) onun bu hâline taaccüp ettiler (şaşırdılar). Peygamber efendimiz (s.a.v.), hayret edilmemesini, onun şimdi, müslüman olduğunu, müslümanın yiyeceği ölçüde yediğini beyan buyurdular.

Hazreti Sümâme bundan sonra Peygamber efendimize "Yâ Resûlallah! Ben Umre yapmak için giderken süvarilerin beni yakalamıştı. Şimdi ne buyuruyorsunuz?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) onu dünyâ ve âhıret seâdetiyle müjdeleyip, umresini yapmasını emretti.

Hazreti Sümâme, Mekke'ye, telbiye ederek (Lebbeyk! Allahümme lebbeyk! Lebbeyk! Lâ şerike leke! Lebbeyk! İnnelhamde venni'mete leke vel'mülk, lâ şerike leke!: Yâ Rabbi! Senin emrine hazırım. Senin için ortak yoktur. Dâvetine gönülden icabet ettim. Hamd, ni'met ve mülk sana mahsûstur. Yâ Rabbi" diyerek girmişti. Bunun üzerine müşrikler onu yakaladılar, neredeyse boynunu vuracaklardı. Fakat o sırada birisi, Sümâme'nin (r.a.) Yemâme'li olduğunu, yiyecek husûsunda Yemâme halkına muhtaç olduklarını söyliyerek, müşriklere mâni oldu. Sonra müşriklerden birisi ona "Demek, dinden çıktın ha!" dedi. Hazreti Sümâme "Ben dinden çıkmadım, Muhammedin (s.a.v.) getirdiği hak din olan İslâmiyeti kabûl ettim. Muhammed'i (s.a.v.) ve onun getirdiklerini tasdîk ettim. Vallahi Allah'ın Resûlü Muhammed'den (s.a.v.) izinsiz buğday alamıyacaksınız. Siz Muhammed'e tâbi olmadıkça, Yemâme'den faydalanamıyacaksınız" dedi.

Sümâme (r.a.) Umre'sini yaptıktan sonra Yemâme'ye gitti. Yemâme halkının, Mekke'ye erzak göndermelerine mâni oldu. Bu yüzden müşrikler çok sıkıntıya düştüler. Müşrikler bu sebeple Resûlullah'a (s.a.v.) mektûb yazıp, çektikleri sıkıntıları ve erzak gönderilmesine müsâade edilmesini bildirdiler. Hatta, Ebû Süfyân Medine'ye kadar gelerek, Peygamber efendimiz'e (s.a.v.) sen "Âlemlere rahmet olarak gönderildiğini söylüyorsun" diyerek bu husûsta müracaatta bulunup, hallerini uzun uzun anlattı. Resûlullah (s.a.v.), müşriklerin bu talebleri üzerine Yemâme halkının, Mekkelilere, yiyecek göndermelerine mâni olmaması için Sümâme'ye (r.a.) yazı gönderdi.

Bu yazıda **"Kavmimle, yiyecekleri arasından çekil, Yemâme'den Mekke'ye erzak gönderilmesine mâni olma."** buyuruluyordu. Hazreti Sümâme bu emre uyarak, engel olmaktan vazgeçti.

Sûmâme bin Üsâl (r.a.) ve onunla beraber olanların dışında bütün Yemâme halkı İslâm'dan çıkıp, mürted olmuşlardı. O sırada Sûmâme bin Üsâl (r.a.) Yemâme'de bulunuyordu. Halkı, Peygamberlik dâvasına kalkışan Müseyleme'ye tabi olmaktan, onu tasdîk ve desteklemekten alıkoymaya çalıştı. Onlara şöyle dedi: "Ey Hanîfeoğulları! Bu irtidad (İslâm'dan dönüş) nursuz, çok karanlık bir iştir. Bundan sakınıp, uzak kalınız. Bu, onu destekleyenler için bir bedbahtlık, karşı olanlar için bir musibettir. Son Peygamber Hazreti Muhammed'dir (s.a.v.). Ondan sonra Peygamber gelmiyecek, ona ortak da olmıyacaktır." dedi. Kur'ân-ı kerîm'den şu âyet-i kerîmeleri okudu: **"Ha, mim. Bu kitabın indirilişi, Azîz, Âlim olan Allah'dandır. O, günah bağışlayan, tevbe kabûl eden, azâbı şiddetli olan Allah'dandır ki, O'ndan başka hiç bir ilâh yoktur; dönüş ancak O'nadır."** İşte bu Allahü teâlâ'nın kelâmıdır, dedi. Yemâme halkı onun bu nasîhatlarını dinlemedi. Onlar Müseyleme'ye uymakta birlik halinde idiler. Bu sırada, Âlâ bin el-Hadramî komutasında bir İslâm ordusu, Bahreyn'e doğru gidiyordu. Bu arada Yemâme tarafına da uğradı. Sûmâme (r.a.) bunu duydu. Orada bulunan müslümanlara "Vallahi ben, bu irtidat fitnesi varken, burada kalmayı uygun görmüyorum. Muhakkak Allahü teâlâ bu mürtedlere lâyık oldukları belâyı verecektir. İslâm ordusuna katılmamak hoş bir şey değildir. Ne için gittiklerini biliyoruz. Hem yakınımıza da geldiler. Derhal onların yanına gidelim" dedi. Yanında bulunan müslümanlar ona tâbi oldular. Âlâ bin el-Hadramî'nin ordusuna iştirâk ettiler. Temim kabilesinden de bir hayli asker katılıp, Alâ'nın ordusu iyice kuvvetlendi. Âlâ bin el-Hadramî, bu ordu ile, Bekir bin Vâil kabilesi içinde çıkan ve etrâfına bir hayli adam toplamış olan Hatam isimli

mürtedin üzerine yürüdü. Bahreyn hükümdârlığına seçilen Münzir bin Nu'man da Hatam'ın tarafına geçmişti. Diğer müşrik ve mürtedler de onun tarafında yer aldılar. İki taraf, şiddetli ve uzun süren muharebeler yaptı. Nihâyet, bir gece müşrik ve mürtedlerin sarhoş oldukları bir vakitte, İslâm ordusu gece baskını yaptı. Müşrik ve mürtedler perişan olup, bir kısmı, öldürüldü. Bir kısmı esîr edildi. Diğerleri kaçtılar. Müslümanlar harbi kazandılar. Ganîmetin beşte biri ayrıldıktan sonra, geri kalan, mücâhidler arasında taksim edildi. İbn-i İshâk'ın şöyle bir rivâyeti vardır: Sümâme'ye (r.a.) ganîmet taksiminde, bir elbise düşmüştü. Bu elbise, Kays bin Sa'lebe kabilesinin ileri gelenlerinden birine âitti. Hazreti Sûmâme, muharebenin zaferle sona ermesinden sonra, memleketine giderken bu kabilelerden bazıları Sümâme'nin (r.a.) kendisine, elbisesi düşeni öldürüp, soyarak aldığını zannettiler. Bu yüzden Sümâme'yi (r.a.) şehîd ettiler.

---

1) El-İstiâb cild-1, sh. 203

2) El-İsâbe cild-1, sh. 24

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 550

4) El-A'lâm cild-2, sh. 100

SÜMEYYE BİNTİ HABBAT (r.anha)

İslâmda ilk şehîd olan hâtun. Meşhûr Sahâbî Ammâr bin Yâsir'in (r.a.) annesidir. Hazreti Sümeyye, Ebû Cehilin amcası Ebû Huzeyfe bin Mugîre'nin câriyesi idi. Ebû Huzeyfe, yanında çalışan Yâsîr bin Âmir ile onu evlendirdi. Bu evlilikten Ammar (r.a.) doğdu. Bunun üzerine Ebû Huzeyfe Hazreti Sümeyye'yi âzâd etti.

Hazreti Sümeyye ilk müslümanlardandır. Mekke'de müslüman oldu. İlk İslama giren kadınların yedincisidir. Hazreti Yâsir, zevcesi Sümeyye, imânlarından vazgeçmeleri için, başta Mahzûmoğulları olmak üzere, Kureyş müşriklerinin en ağır işkencelerine uğradılar. Fakat onlar, imânlarından ve dinlerinden asla vazgeçmediler. Bütün bu sıkıntılara metanetle sabır ettiler.

Mekke'de Yâsir ailesinin kendilerine sahip olacak, onları koruyacak kimseleri yoktu. Bu yüzden onlara daha serbest eziyet yapıyorlardı. Hatta bir defasında, Yâsir ailesi ve diğer kimsesiz müslümanlara, zırh giydirip, altta kızgın kum, üstte yakıcı güneş arasında bıraktılar. Bir gün yine Yâsir'e, zevcesi Sümeyye'ye, oğulları Ammar ve Abdullah'a (r.anhüm) Bathâ denilen yerde işkence yapılıyordu. Onların bu halini gören Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Sabredin Ey Yâsir ailesi! Size vadedilen yer, sizin mükâfatınız Cennettir"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) Yâsir ailesi için **"Allah'ım! Yâsir ailesine rahmet ve mağfiretini ihsân et!"** diye duâ buyurmuşlardır. Bir süre sonra Yâsir (r.a.) işkencelere tahammül edemiyerek şehîdlik mertebesine kavuştu. İlk erkek şehîd oldu. Diğer taraftan, Ebû Cehil de Hazreti Sümeyye'ye ağır sözler söyledi. Mızrağı ile yaralıyarak, onu şehîd etti.

Hazreti Ammar, annesinin böyle acıklı bir durumda şehîd olmasına çok üzüldü. Durumu Resûlullah'a (s.a.v.) arz etti. Yapılan işkencelerin çok fazla olduğunu bildirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ammar'a (r.a.) sabır tavsiye ettikten sonra şöyle duâ buyurdular: **"Allah'ım! Yâsir ailesinden hiç birisine ateş ile azâb etme."**

Bedir gazâsında Ebû Cehil öldürüldüğü zaman, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ammar'a (r.a.): **"Allahü teâlâ annenin katilini, öldürdü"** buyurdu.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 140

2) El-İsâbe cild-4, sh. 334

3) El-İstiâb cild-4, sh. 330

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 264

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 312

SÜRAKA BİN MÂLİK (r.a.)

Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret ederken, yolda vukû' bulan meşhûr hâdisede ismi geçen Sahâbî. Eshâb-ı kiramdan yedi zât bu isimle anılır. Fakat bunlardan bir tanesi pek meşhûrdur. Sürâka bin Mâlik bin Ca'şem Kenâni (r.a.) bu en meşhûr olanıdır. Künyesi Ebû Süfyân'dır. Doğumu kesin olarak bilinmiyor. 24 (m. 645) senesinde, Hazreti Osman'ın zamanında vefât etti.

M. 622 senesinde Kureyş müşrikleri Peygamber efendimizin vücudunu ortadan kaldırmak için kesin karar almışlardı. Bu husûsta ısrarlı idiler. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Habîbine hicret etmesi için izin verdi. Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir'e, beraber hicret edeceklerini bildirince, gözlerinden sevinç yaşları aktı. Çünkü kâinatın efendisiyle böyle bir yolculuk herkese nasip olmazdı. Hazreti Âişe vâlidemiz, "O güne kadar, bir kimsenin sevincinden dolayı bu derece ağladığına şâhid olmamıştım" buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) ile Hazreti Ebû Bekir hicret için yola çıktıktan sonra müşrikler arzularını yerine getirmek için Peygamberimizin (s.a.v.) hâne-i se'âdetlerine uğramışlardı. Fakat, onlar, Peygamberimizi (s.a.v.) evde bulamayınca şaşkına döndüler. Derhal her tarafı aramaya başladılar. Ancak Mekke'de olmadığını anlayınca dışarıda aramaya karar verdiler. Bunun için herşeylerini ortaya koydular.

Peygamber efendimizle (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekir'i öldürene veya esîr edene çok miktarda mal, para vereceklerini va'd ettiler. Miktarını da 100 deve olarak bildirdiler. Bu haber, Sürâka bin Mâlik'in bağlı olduğu Müdlicoğulları arasında da yayıldı. Sürâka bin Mâlik iyi iz takibi yapan birisiydi. Bu yüzden bu haberle yakından ilgilendi.

Bir Salı günü Sürâka bin Mâlik'in oturduğu bölge olan Kudeyd'de, Müdlicoğulları toplantıda bulunuyorlardı. Bu toplantıya Sürâka bin Mâlik de katılmıştı. O sırada Kureyş'in adamlarından biri gelip Sürâka'ya "Ey Sürâka! Vallahi ben az önce, sahile doğru giden üç kişilik bir yolcu kâfilesi gördüm. Onlar herhalde Muhammed (s.a.v.) ile Eshâbı'dır." dedi. Sürâka, durumu anladı. Ancak, ortada çok fazla miktarda mükâfat vardı. Bunu kendisi elde etmek istiyordu. Onun için başkasının bundan haberdar olmasını istemiyordu. Bu yüzden, ortada önemli bir şey yokmuş gibi konuştu. "Hayır, o senin gördüğün kimseler, filân kişilerdir. Biraz önce geçmişlerdi. Onları biz de gördük." dedi.

Sürâka bin Mâlik biraz daha orada kaldı. Dikkat çekmeden evine geldi. Hizmetçisine, atını ve silâhını alıp vadinin arkasında kendisini beklemesini söyledi. Kendisi de kargısını almış, ucunu aşağıya çevirmek sûretiyle, ucunun parlaklığının dikkati çekmesini de önlemişti. Müşriklerin bâtıl bir âdetleri vardı. Bir işi yapmadan evvel, oklarla fala bakarlardı. Sürâka da yanına aldığı çantadan fal oklarını çıkardı. Peygamber efendimiz ile Eshâbına zarar verip veremiyeceğini, fal oklarından anlıyacaktı. Sürâka oklarla fala baktığında oklar, Hazreti Muhammed (s.a.v.) ve Eshâbına zarar verilemiyeceğini gösteriyordu. Sürâka'nın buna çok canı sıkıldı. Fakat bütün düşüncesi vadedilen yüz deveyi almaktı. Onun için hiç düşünmeden atına bindi. Falının ters göstermesi bile onu bu takibinden vazgeçiremedi. Atını koşturmağa başladı. Fakat Sürâka'nın atı

tökezleyerek yere düştü. Kendisi de yuvarlandı. Acaba yanlış mı fala baktığını öğrenmek için tekrar bir kaç defa daha aynı işi yaptı. Netice hep aynı çıkıyordu. Muhammed (s.a.v.) ve Eshâbına (r.a.) zarar veremiyecekti. Buna rağmen, yine yoluna devamda ısrar etti. Aldığı bir haber üzerine Resûlullah'ın ve Eshâbının izlerini yine buldu. Nihâyet yaklaşmıştı. Artık birbirlerini iyice görebiliyor, hatta Sürâka o sırada Resûlullah'ın (s.a.v.) okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dahi işitiyordu. Fakat Resûl-i Ekrem efendimiz arkalarına hiç bakmıyorlardı. Hazreti Ebû Bekir arkasına bakınca, Surâka'yı görüp, telâşa kapılmıştı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona mağaradaki gibi **"Üzülme, Allahü teâlâ bizimle beraberdir"** buyurdu.

Buhârî hazretlerinin rivâyetine göre, bu sırada Hazreti Ebû Bekir, bir atlının kendilerine yetiştiğini Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) arz edince, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Yâ Rabbi! Onu düşür"** diye duâ buyurmuşlardı. Başka bir rivâyette, Sürâka yanlarına kadar gelince, Hazreti Ebû Bekir, ağlamaya başlamış, Resûl-i Ekrem (s.a.v.) niçin ağladığını sorunca, "Vallahi kendim için ağlamıyorum. Sana bir zarar gelirse diye ağlıyorum" demiştir.

Sürâka, Peygamber efendimize (s.a.v.) saldırabilecek kadar yaklaştı. "Yâ Muhammed! Seni, bugün benden kim koruyacak" dedi. Resûl-i Ekrem efendimiz de **"Beni Cebbar ve Kahhâr olan Allahü teâlâ korur."** cevabını verdi. O sırada Sürâka'nın atı, iki ön ayaklarıyla dizlerine kadar yere battı. Bundan kurtulup, tekrar saldırmaya teşebbüs edince, atının ayakları yine yere saplandı. Atını bu durumdan bir türlü kurtaramadı. Başka yapacağı hiçbir şey yoktu. Bunun üzerine çaresiz kalan Sürâka âlemlere rahmet olarak gönderilen şefkat ve merhamet sahibi Resûlullah'a (s.a.v.) yalvardı. Bütün olgunlukları ve iyi ahlâkı kendisinde toplayan, üstün ahlâk ve yaratılış üzere olan Peygamber efendimiz (s.a.v.) onun bu dileğini kabûl etti. Sürâka, "Yâ Muhammed! Bunun senin işin olduğunu anladım. Duâ et de kurtulayım.

Bundan sonra sana asla zarar vermem. Senin peşine düşenlere de senden hiç bahsetmeyeceğim" diyordu. Kâinatın efendisi (s.a.v.): **"Yâ Rabbi! Eğer o sözünde doğru ve samimi ise onun atını kurtar"** diye duâ edince, Allahü teâlâ bu duâyı kabûl buyurdu.

Sürâka bin Mâlik'in atı bir hayli çaba sarf ettikten sonra ayağını çukurdan çıkarabilmişti. Bu sırada atın ayağının çıktığı yerden, ateş dumanı gibi bir şey göğe doğru yükseliyordu. Bu manzarayı gören Sürâka hayretler içerisinde kaldı. "Amâân" diye bağırdı. Resûlullah (s.a.v.) ile arkadaşları durup beklediler. Sürâka, bütün bu olup bitenleri dikkatle takip ediyordu. Gördü ki, Hazreti Muhammed (s.a.v.) bu hâdiselerde dâima korunuyordu. Bütün bunları gördükten sonra Sürâka: "Yâ Muhammed, ben Sürâka bin Mâlik'im, benden asla şüpheniz olmasın. Size söz veriyorum. Bundan sonra beğenmediğiniz hiçbir işi yapmıyacağım. Kavmin, seni ve arkadaşlarını yakalıyana çok mükâfat vereceğini va'd etti" dedi ve Kureyş müşriklerinin yapmak istediklerini tek tek haber verdi. Bu sırada Sürâka, onlara yol azığı ye binek deve vermek istediyse de, Peygamberimiz (s.a.v.) kabûl etmedi. Ve Ona **"Ey Sürâka! Sen İslâm dinini kabûl etmedikçe ben de senin deveni ve sığırını arzu etmem, istemem. Sen bizi gördüğünü gizli tut, yeter"** diye buyurdu. İbn-i Sa'd da şöyle nakleder: Sürâka, Peygamber efendimiz'e (s.a.v.) bana istediğini emret deyince, Resûlullah (s.a.v.) de **"Yurdunda dur. Hiç kimsenin bize yetişmesine meydan verme"** buyurmuştur.

Allahü teâlâ dileyince herşey oluyordu. O'na hâlis bir şekilde güvenilip, rızası yolunda yürüyünce akıllara durgunluk veren hâdiseler meydana geliyordu. Resûlullahı (s.a.v.) öldürüp, büyük mükâfatlara kavuşma hırsıyla, kükreyen bir aslan endamıyle, yola çıkan Sürâka, şimdi mu'nis, uysal bir çocuk oluvermişti. Her şeye kadir olan Allahü teâlâ, Habîbine (s.a.v.) zarar

vermemesi için Sürâka'nın kalbini iyiliğe doğru çevirmişti. Elbette Allahü teâlâ, Habîbini (s.a.v.) yalnız bırakmayacaktı. Çünkü O insanlara merhamet için, onların dünyâda ve âhirette ebedî seâdet ve mutluluğa kavuşması için gönderdiği sevgili Peygamberiydi.

Peygamber efendimiz ayrılmadan önce, Hazreti Ebû Bekir'e, Sürâka'nın bir isteği olup olmadığını sormasını emir buyurdular. Hazreti Ebû Bekir sorunca, Sürâka, "Sizinle benim aramda emannâme olacak bir yazı verin" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) emannâmenin verilmesini emretti. Hazreti Ebû Bekir (r.a.) hicrette yanlarında bulunan Âmir bin Fuheyre'ye bu emannâme'yi yazdırıp, Sürâka'ya verdi. O da alıp çantasına koydu.

Sürâka bundan sonra izini takip ederek geri döndü. Karşılaştığı bu durumları yolda kimseye anlatmadı. Ebû Cehil onun eli boş döndüğünü görünce, müslüman olduğunu zannetti. Söylediği şiirlerle onu kötüleyip herkesin gözünden düşürmeğe çalıştı. Sürâka şâir birisiydi. Onun için Ebû Cehile şiirle cevap verdi. "Ey Ebû Cehil! Ben Muhammed'e iyice yaklaşmış, saldırmak üzereyken, atımın ayakları birdenbire yere batıverdi. Sen eğer bu hali görmüş olsaydın şüphesiz, Muhammed'in apaçık Peygamber olduğunu anlardın. Sen söyle, artık buna kim dayanabilir. Senin yapacağın, Kureyşlileri ona saldırmağa teşvik değil, bilâkis buna mâni olmandır. Ben inanıyorum ki, onun davet ettiği İslâmiyet bir gün yerleşip, her tarafa yayılacaktır. Öyle olacak ki, herkes ona karşı gelmeyi değil, O'nunla sulh içerisinde yaşamayı istiyecektir" dedi. Sürâka bundan sonraki senelerde İslâmiyetin hızla ilerlediğini, karşısına çıkan küfür ve şirk engellerini bir bir aştığına şahid oluyordu. Nihâyet 8 (m. 630) senesinde Mekke feth edildi. Bu sırada, elinde seneler önce aldığı bir emannâme ile Sürâka, Resûl-i Ekrem'in huzûr-i se'âdetlerine girip, müslüman oldu. O zaman Peygamber efendimiz (s.a.v.) Sürâka'ya **"Ey Sürâka! Kisrâ'nın bileziklerini kollarında görür gibi oluyorum"** buyurdular. Aradan uzun zaman geçmiş. Hazreti Ömer devrinde, ülkesi feth edilen Kisrâ'nın kürk ve bilezikleri Medine'ye getirilmişti. O sırada Hazreti Sürâka bin Mâlik de Medine'de idi. Hazreti Ömer bu bilezikleri Sürâka bin Mâlik'e (r.a.) verdi. Sürâka (r.a.) bu bilezikleri bileğine takmış, çok geniş olduğu için, bilezikler dirseklerine kadar uzamıştı. Sürâka (r.a.) bu sırada Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) seneler önce buyurduğu mübârek sözü hatırlayıp bu mucize karşısında ağladı. Sürâka'nın (r.a.) bileğinde bu bilezikleri gören Hazreti Ömer de (r.a.) "Şükür Allahü teâlâ'ya ki bize, Kisrâ'nın iki bileziğinin Mudlicoğullarından biri olan Sürâka bin Ca'şem'in bileklerine takıldığı günü gösterdi" buyurdu.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 80

2) El-İsâbe cild-2, sh. 19

3) El-İstiâb cild-2, sh. 119

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, sh. 232

5) Buhârî (Bâb-ul-hicret)

6) Müslim (Bâb-ul-hicret)

ŞEDDÂD BİN EVS (r.a.)

Medineli müslümanlardan (Ensârdan). Ebû Ya'lâ ve Ebû Abdurrahmân künyeleri vardır. 58 (m. 697)'de, yetmişbeş yaşında Kudüs'te vefât etti. Hazrec kabilesinin Neccâr kolundandır. Muhammed ve Ya'lâ adında iki oğlu vardır. Ana ve babası müslüman idi. Onun için müslüman bir aile ocağında yetişti.

Yaşı küçük olduğu için, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) gazâlarına katılamadığı söylenir. Asr-ı saâdet'den sonra Şam'da, Filistin'de, Beyt-ül-Mukaddes'te ve Humus'ta bulundu.

Şeddâd bin Evs (r.a.) Eshâb'ın fazîletlilerindendir. Geniş bir bilgiye sahipti. Devrinde, her ilimde kendisine müracaat edilirdi. Yumuşak huylu, açık sözlü, hiddet zamanında gadâbına hâkimdi, sahipti. İbâdet ve Allahü teâlânın beğendiği işlerde çok gayretliydi. Kalbi Allahü teâlânın korkusu ile doluydu. Yattığı zaman tefekküre dalardı. Allahü teâlânın rahmeti ile birlikte, azâbını da hatırlar, "Yâ Rabbî! Cehennem ateşini düşündükçe uykum kaçıyor" derdi. Allahü teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymakta çok titiz olup, bunları güler yüz, tatlı dille insanlara anlatırdı. Şeddâd hazretlerinin husûsiyetlerinden biri de, ağzından, lüzumsuz ve olur olmaz sözlerin çıkmamasıdır. O, riya ve gösterişten çok sakınırdı.

Ebû Eş'as es-Sağanî şöyle rivâyet eder: "Şam Câmi-i şerîfine gitmiştim. Orada Şeddâd bin Evs hazretleri ile karşılaştım. Bir yere gidecekti. Nereye gideceğini, sordum. Hasta bir arkadaşını ziyâret edeceğini söyledi. Ben de kendileriyle gelebileceğimi söyledim ve beraber gittik. Oraya varınca, hastaya, durumunun nasıl olduğunu sordular. Hasta "Ni'met içerisinde olduğunu" söyledi. Bunun üzerine, Şeddâd hazretleri şöyle buyurdu: "Günahlarının affedildiğini sana müjdelerim. Çünkü, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâ buyurur ki: "Mü'min olan kullarımdan birini imtihan ettiğim zaman, o bu imtihanı hamd ile karşılarsa, yatağından anasından doğduğu günkü gibi, günahlarından temizlenmiş olarak kalkar."** buyurdu.

Şeddâd bin Evs (r.a.) Peygamber efendimiz ve Eshâb'ın büyüklerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Oğulları Ya'lâ ve Muhammed ile Mahmûd bin Rebî', Mahmûd bin Lebîd, Abdurrahmân bin Ganem, Beşîr bin Ka'b ve başkaları da ondan hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Şeddâd bin Evs hazretlerinin bildirdiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"Akıllı kimse, kendini hesaba çekip, ölümden sonrası için çalışan kimsedir. Âciz olan da, nefsine, arzu ve isteklerine tâbi olur ve Allahü teâlâ'dan olmıyacak şeyler bekler."

"Allahım! Sen, benim Rabbimsin. Ben de senin kulunum. Beni sen yarattın. Ben sana gücümün yettiği kadar verdiğim söz üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınırım. Bana ihsân ettiğin ni'metini sana itiraf ediyorum. Günâhımı da sana itiraf ediyorum. Günâhımı bağışla. Çünkü günâhları ancak sen bağışlarsın. Yaptığım şeyin kötülüğünden sana sığınırım."

"Allahım! Gözüme, kulağıma ve bedenime, sıhhat ve afiyet ihsân eyle. Senden başka ilâh yoktur. Allahım! Kaza ve kaderine rızayı, öldükten sonra ebedî se'âdet ve mutluluğu, cemâlini müşâhede lezzetini, sana kavuşma arzusunu, zararlardan ve saptırıcı fitnelerden muhafaza buyurmanı, senden ister, zulm etmek ve zâlim olmaktan, başkasına tecâvüz etmek veya tecâvüze uğramaktan veya affedilmiyecek bir günâh işlemekten sana sığınırım."

"Allahü teâlâ herşeyi iyi yapmayı emretti. Hayvan kestiğiniz zaman iyi kesiniz. Sizden biriniz hayvan keseceği vakit, bıçağını bilesin, hayvana eziyet vermesin."

"Tevbe, günâhı temizler. İyilikler, kötülükleri yok eder. Kul, rahatlık zamanında Rabbini zikrederse, Allahü teâlâ, onu belâdan kurtarır."

"Ey insanlar! Dünya, hâzır bir meta'dır. Ondan, iyiler de kötüler de yer. Âhiret, hak bir va'ddır. Âhirette, her şeye kadir olan Allahü teâlâ hükmeder. Orada hak ne ise o olur. Bâtıl hükümsüz kalır. Ey İnsanlar! Sizler âhiret adamlarından, âhireti düşünüp, ona hazırlananlardan olunuz. Dünya adamlarından, âhireti unutup dünyâya dalmışlardan olmayınız."

"Siz, Allahü teâlâdan, korkarak, amel yapınız. Biliniz ki, amellerinize göre arz olunursunuz. Allahü teâlâya mutlaka kavuşacaksınız. Kim, zerre miktarı hayır (iyilik) **işlerse, onun karşılığını görür. Kim de zerre kadar** (kötülük) **yaparsa onun karşılığını da görür."**

Yine, Ubâde bin Nesî (r.a.) naklediyor: "Şeddâd bin Evs ağlarken görüldü. Ona niçin ağlıyorsun? diye soruldu. "Resûlullah'dan (s.a.v.) duyduğum bir hadîs-i şerîfi hatırladım da, onun için ağlıyorum. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bu hadîs-i şerifinde, **"Ümmetim için, şirk ve gizli şehvetten korkuyorum."** buyurdu. O zaman ben, "Yâ Resûlallah! Ümmetin senden sonra şirke düşecek mi?" diye sordum. Resûlullah (s.a.v.) **"Evet, gerçi onlar, güneşe, aya ve puta tapmıyacaklar. Fakat işlerinde riyakârlık yapacaklar,** (Allah için değil de Ondan başkalarının rızası için yapacaklar). **Gizli şehvet ise şudur: Onlardan biri, oruç tutar, oruçlu olur, sonra şehvete sebeb olan bir şeyi görür ve orucunu terk edip bozar."** buyurdular."

Biz Peygamberimiz (s.a.v.) ile beraber idik. **"Yanımızda yabancı** (Ehl-i kitap) **birisi var mı?"** buyurdu. "Yok, Yâ Resûlallah" dedik. Kapının kapatılmasını emrettiler. **"Ellerinizi kaldırın, Lâ ilahe illallah** (Allahü teâlâ'dan başka ilâh yoktur) **deyiniz"** buyurdu: Ellerimizi kaldırdık. Bu hal bir müddet devam etti. Sonra mübârek ellerini indirip, şöyle buyurdu: **"Sana hamd olsun, yâ Rabbi! Beni bu kelime ile gönderdin. Bana, onu emrettin. Bana, onunla Cenneti va'd ettin. Va'dinde duran yalnız sensin"**

Bundan sonra "Sizi müjdelerim. Allahü teâlâ sizi mağfiret buyurdu. (bağışladı)" buyurdular. Şeddâd (r.a.): Resûlullah'dan (s.a.v.) duydum. **"Kim riya ile namaz kılar, oruç tutar, sadaka verirse, o Allahü teâlâya ortak koşmuş olur."** dedi.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 158

2) El-İsâbe cild-2, sh. 139

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 315

4) Hilyet-ül-Evliyâ cild-1, sh. 264

5) El-İstiâb cild-2, sh. 135

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-4, sh. 124, 152, cild-2, sh. 388

7) Üsûd-ül-Gâbe cild-2, sh. 387

TUFEYL BİN AMR ED-DEVSÎ (r.a.)

Eshâb-ı kiramın şâirlerinden ve Resûlullah efendimizin Mekke'de İslâmiyeti açıklamaya yeni başladığı sırada îmân edenlerden. Adı, Tufeyl bin Amr bin Tarif bin Âs bin Sa'lebe bin Selîm bin Fehm bin Ganem bin Devs ed-Devsî el-Ezdî'dir. Yemen taraflarında mamur ve verimli bir beldede oturan Devs kabilesine mensûbtur. Hazreti Tufeyl bin Amr, bu kabilenin en seçkin, en itibarlı ve akıllı kişilerindendi. Kendisi şâirdi. Ekseriya ticâretle, alış-verişle meşgûl olurdu. Bu vesîle ile Mekke'ye gidip gelirdi. Hac mevsiminde Mekke'ye geldiği bir sırada Müslüman oldu.

Hayber'in fethi sırasında Medine'ye gelip harbe katıldı. Bundan sonra Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile bütün harplerde bulundu. Hazreti Ebû Bekir zamanındaki Yemâme harbinde mürtedlere, dinden ayrılanlara karşı kahramanca savaştı ve orada şehîd oldu. Oğlu Amr bin Tufeyl de, Hazreti Ömer zamanında Yermûk harbi esnasında şehîd oldu.

Peygamberimiz, Mekke'de İslâmiyeti açıkça yaymaya başladığı yıllarda, gece gündüz insanlara nasîhat veriyor, onları İslâm dînine davet ediyordu. Mekke'li müşrikler ise, Resûlullah'ın (s.a.v.) bu gayretini boşa çıkarmak için hiç durmadan uğraşıyorlardı. O'nun anlattıklarını kabûl edip îmân edenlere, mü'minlere, her türlü yalan, iftira ve işkenceyi reva görüyorlardı. O'nunla görüşen, konuşan birisini gördüler mi, hemen yanına varıyorlar, Onu dinlememesi ve anlattıklarına inanmaması için her türlü hileye, yalana başvuruyorlardı. Dışarıdan Mekke'ye gelenleri Peygamberimizle görüştürmemek için, ellerinden geleni yapmaktan geri durmuyorlardı.

Müslümanların, çok sıkıntı içinde oldukları ve kâfirlerden çok eziyet çektikleri bir zamanda, Hazreti Tufeyl bin Amr, Mekke-i Mükerreme'ye gelmişti. Bunu gören müşriklerin önderleri, hemen onun yanına gittiler ve dediler ki: "Ey Tufeyl! Sen, bizim memleketimize geldin. Aramızda ortaya çıkan Abdulmuttalib'in yetiminin şaşılacak birçok halleri vardır. Kur'ân-ı kerîm diye söylediği sözleri sihir gibidir. Oğlunu babasından, kardeşi kardeşten, kocayı karısından ayırıyor! Ortaya attığı fikirlerle, ortalığı karıştırıyor. Onun sözünü işiten oğul babasına bakmıyor, O'na tâbi oluyor. Artık kimse birbirini dinlemeyip, müslüman oluyorlar. Korkarız ki, bizim başımıza gelen bu ayrılık belâsı, seninle kavminin başına da gelir. Sana nasîhatimiz olsun. O'nunla sakın konuşma. Ne O'na bir söz söyle, ne de O'nun sözünü dinle. Anlattıklarına kulak asma! Çok dikkatli ol. Burada fazla da kalma. Hemen çekip git!"

Bundan sonrasını Tufeyl bin Amr (r.a.) şöyle anlatıyor: Yemîn ederek söylüyorum ki, beni öyle ettiler ve bu sözü o kadar çok söylediler ki, O'nunla konuşmamaya, O'nun sözünü asla dinlememeye karar verdim. Hatta Kâ'be'ye girdiğim zaman, ne olur, ne olmaz belki sözlerini duyarım endişesiyle kulaklarıma pamuk bile tıkamıştım. Ertesi gün, sabahleyin Kâ'be'ye gittim. Gördüm ki, Resûlullah (s.a.v.) Kâ'be'nin yanında durmuş, namaz kılıyordu. Ona yakın bir yerde durdum. Cenâb-ı Hakkın hikmeti olarak Kur'ân-ı kerîmden okuduklarından bazısı kulağıma gitti. İşittiğim sözleri, o kadar güzel buldum ki, kendi kendime: "Ben, iyiyi kötüyü ayırt edemiyecek bir adam değilim. Hem de şâirim. Bunun söylediklerini ne diye dinlemiyeyim? Sözlerini güzel bulursam O'nu kabûl ederim, güzel gelmezse terk ederim" dedim. Ve bir tarafa gizlenip, Resûlullah (s.a.v.) namazını kılıp evine dönünceye kadar orada bekledim. Evine girinceye kadar peşinden gittim. Evine girince, ben de girdim ve "Yâ Muhammed! (s.a.v.) Ben bu diyara geldiğimde, senin kavmin bana şöyle şöyle dediler. Senden uzak durmamı istediler. Beni, o kadar korkuttular ki, ben de senin sözünü işitmemek için kulaklarıma pamuk tıkadım. Ama Allahü teâlâ'nın hikmeti olacak ki, bana senin okuduklarından bir miktarını işittirdi. Onları pek güzel buldum. Şimdi, sen, bana ne söyleyeceksen bildir! Kabûl etmeye hazırım" dedim. Resûlullah efendimiz bana İslâmiyeti anlattı ve Kur'ân-ı kerîmden bir miktar okudu. Yemîn ederim ki, ömrümde bundan daha güzel söz asla işitmemiştim. Hemen orada Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldum.

O anda dedim ki: "Yâ Resûlallah! Ben, kavmimde sözü dinlenen itibarlı bir kimseyim. Onlar benim sözümden dışarı çıkmazlar. Gidip onları da, İslâm dînine davet edeyim. Duâ ediniz de, Allahü teâlâ benim için bir alâmet, bir kerâmet buyursun! Böylece o alâmet, kavmimi İslâmiyete

davet ederken bana bir kolaylık, yardım olsun!" Bu ricam üzerine Resûlullah efendimiz: "Ey Allah'ım! Onun için bir âyet, alâmet yarat!" diye duâ buyurdu.

Bundan sonra Mekke'den çıkıp kendi beldeme döndüm. Karanlık bir gecede, kavmimin oturduğu su başına bakan tepeye vardığım zaman, hemen alnımda kandil gibi bir nûr peyda oldu. Çıra gibi ışık vermeye başladı. O zaman duâ edip: "Allahım! Bu nûru alnımdan başka bir yere naklet! Devs kabilesinin cahilleri görüp de, dîninden döndüğü için Allah, onun alnında ilâhi bir ceza olarak bunu çıkardı, sanmasınlar!" dedim. O nûr, hemen elimdeki kamçının ucuna gelip kandil gibi asıldı. Kabilemin yurduna yaklaşıp da, yokuştan aşağıya inmeye başladığım sırada orada bulunanlar, elimdeki kamçının başında kandil gibi parlayan nûru birbirine gösteriyorlardı. Bu vaziyette yokuştan aşağıya inip evime geldim. Yanıma ilk önce, ihtiyâr olan babam gelip, beni bu halde gördü. Bana olan sevgisinden dolayı boynuma sarıldı. Babam çok yaşlıydı. Ona dedim ki: "Ey babacığım! Eğer evvelki halin üstüne kalırsan, ne ben sendenim, ne de sen bendensin!" Bu sözümü işitince babam şaşırdı ve "Sebebi ne, ey oğlum!" diye sordu. Ona cevap olarak: "Ben, artık Muhammed aleyhisselâmın dînine girip müslüman oldum" dedim. Bunun üzerine babam da: "Oğlum, ben de senin girdiğin dîne girdim. Senin dînin, benim dînim olsun!" deyip, hemen Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu. Bundan sonra İslâm dîninden bildiğimi ona öğrettim. Sonra yıkanıp temiz elbiseler giydi. Daha sonra yanıma hanımım geldi. Ona da aynı şeyleri söyledim. O da kabûl edip müslüman oldu.

Sabah olunca Devs kabilesinin içine çıktım. Bütün Devslilere İslâmiyeti anlattım. Onları da bu dîne girmeye davet ettim. Fakat onlar, bu daveti kabûllenmede ağır davrandılar. Hatta çok zaman muhalefet ettiler. Günah ve kötülük olan işlerinden uzak durmadılar. Hatta göz, kaş hareketleri yaparak benimle alay etmeye başladılar. Faiz ve kumara düşkünlüklerinden beni dinlemediler, İslâmiyete uymaktan kaçındılar. Allah'a ve Peygamberine âsî oldular.

Hazreti Tufeyl bin Amr, diyor ki: Bir müddet sonra Mekke'ye gelip kavmimi Resûlullah'a şikâyet ederek: "Yâ Resûlallah! Devs kabilesi Allah'a âsî oldular. İslama girmeleri için yaptığım davetimi kabûl etmediler. Onların aleyhinde bedduâ et de, helak olsunlar!" dedim. Herkese şefkat ve merhameti çok olan Peygamberimiz, ellerini açıp kıbleye dönerek: **"Yâ Rabbi! Devs halkına doğru yolu göster de, onları İslâm dînine getir!"** diye duâ buyurdu. Bana da: **"Kavmine dön! Onları güleryüzle ve tatlı dille İslâmiyete davet etmeye devam et! Kendilerine yumuşak davran!"** buyurdu. Hemen dönüp memleketime geldim. Devs halkını İslama davetten hiç boş kalmadım. Hazreti Ebû Hureyre'den başka, bu davetimi kabûl edip, îmân eden olmadı. Buna rağmen, insanları İslâmiyete davetten geri durmadım.

Tufeyl bin Amr, Peygamberimizin (s.a.v.) Hayber'de bulunduğu sırada, Devs kabilesinden kendisine tâbi olup, müslümanlığı kabûl edenlerle birlikte Medine'ye hicret edip geldiler. Sayıları 70 veya 80 civarındaydı. Hazreti Tufeyl bin Amr ve yanındakiler, Medine'ye gelirken, bu kâfilede bulunan Ebû Hüreyre (r.a.) ile Abdullah bin Üzeyir (r.a.) de bulunuyordu. (Bkz. Ebû Hüreyre). Hazreti Ebû Hüreyre, Medine'ye gelirken çöllerde uzayıp giden gece yolculuğundan canı sıkılıyor, sabırsızlanıyor ve şu beyitleri okuyordu:

"Ey yolculuk gecesi! Ben, bıktım O'nun
uzunluğundan ve sıkıntısından!

Fakat kurtaran da odur,
beni, küfür ve inkâr yurdundan!"

Hazreti Tufeyl ve Devsliler, Medine'ye geldiklerinde Bedir, Uhud ve Hendek harpleri yapılmıştı. Peygamberimiz Hayber seferinde bulunuyordu. Şehre girdiklerinde sabah namazı vaktiydi. Sabah namazını, Resûlullah'ın vekîli olan Sibâ bin Urfuta kıldırıyordu. Birinci rek'atte Meryem sûresini, ikinci rek'atte de Mutaffifîn sûresini okudu. Bu ikinci sûre, alış-verişte hile yapanlara, ölçüde noksan tartanlara yapılacak azâbı bildiriyordu. Hazreti Ebû Hüreyre, bunu işitince, eskiyi hatırlayıp çok üzüldü.

Tufeyl bin Amr (r.a.) ile beraber olan Devsliler, hep beraber Hayber'e hareket ederek orada Peygamberimizle buluştular. Resûlullah efendimizden, ordunun sağ kanadında yer almalarını rica ettiler. Kendilerine "Yâ Mebrûr" sözünü savaş parolası yapılmasını istediler. Peygamberimiz de bu isteklerini kabûl etti. Ordunun sağ kanadının kumandanlığını Tufeyl bin Amr (r.a.) yürüttü. Devsliler, Hayber'e geldikleri vakit, Peygamberimiz, yahûdilerin elinde bulunan Nafat kalesini fethetmiş, Ketibe kalesini de kuşatmış bulunuyordu. Hayber kalesinin fetih işi tamamlanınca, elde edilen ganîmetlerden, harbe katılan Devslilere de hisse ayrıldı.

Tufeyl bin Amr (r.a.) Mekke'nin fethinde de Resûlullahın (s.a.v.) maiyetinde bulundu. Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'nin fethinden sonra Huneyn'de Hevâzinlileri bozguna uğratıp Tâif üzerine yürümek istediği sırada, Tufeyl bin Amr'ı (r.a.) da, Huzâalılar ile Devslilerin beraber tapındıkları Zülkeffeyn adındaki putu yakmaya gönderdi. Bu put, Amr bin Humame'ye âit olup, ağaçtan yontulmuş ve içi boştu. Bunlar Kâ'be'yi hac edip döndükten sonra Zülkeffeyn'in yanına uğrayıp, hürmet ve tazîm vazîfelerini yerine getirmedikçe, evlerine girmezlerdi. Tufeyl bin Amr (r.a.), Peygamberimize gelip: "Yâ Resûlallah! Beni, Amr bin Humame'nin putu olan Zülkeffeyn'e gönder de, onu yakayım!" dedi. Bu putu yakıp, yok etmek için Onu görevlendirdi ve buyurdu ki: **"Zülkeffeyn'in işini bitirdikten sonra, kavminle beraber İslâm ordusunu desteklemek üzere Taife gelip, bize yetişesin!"**

Tufeyl bin Amr (r.a.) derhal Devs kabilesinin putunu yakmak üzere hareket etti. Putun bulunduğu yere gelip onu yıktı, kırdı ve içine ateş doldurup yaktı. Ateş tutuşup alevlendikten sonra, put yanmaya başlayınca şu mısraları söyledi:

"Ey Zülkeffeyn! Ben senin kullarından değilim.
Bizim doğumumuz, senin doğumundan daha eskidir.
Ben senin içine ateş doldurdum."

Bu şiirdeki "Bizim doğduğumuz zaman, senin doğduğun zamandan eskidir" mısrasının mânâsı: "Senin yontulduğun ağaç, daha bitmeden ve sen o ağaçtan yontulmadan önce insan denen varlık vardı. Sen, Âdem oğluna ilâh olmaya nasıl lâyık olursun?" demektir. Puta hitap etmekten maksad ise, Ona ibâdet edenlere işittirmektir. Yoksa put bir ağaç parçasıdır, İşitmek ve anlamak ihtimâli yoktur. Netice olarak oradakilere: "İşte, ibâdet ettiğiniz cansız ağacın halini görün!" demektir. Devs kabilesi, Zülkeffeyn putu yakılıp ortada tapılacak bir şey kalmayınca, hepsi birden İslâmiyetin bütün emirlerine tam olarak uymaya söz verip, müslüman oldular. Puta tapmaktan vazgeçtiler.

Ondan sonra Tufeyl (r.a.), kendi kabilesinden 400 kişi alarak acele yola çıktı. Gelişinden 4 gün sonra Tâif'te Peygamberimize (s.a.v.) yetişti. Yanında, ağır savaş aracı olarak Debbâbe ile mancınık da götürdü. Peygamberimiz, onlara: **"Ey Ezd (Devs) topluluğu! Bayrağınızı kim taşıyor?"** diye sordu. Tufeyl bin Amr da: "Bayrağı, cahiliye devrinde Numan bin Zerâfe veya Bâziyet-ül-Lehbî adındaki kişi taşırdı" diye cevap verdi. Peygamberimiz de: **"Ona taşıtmakta,**

isâbet etmişsiniz!" buyurdu. 400 kişilik bir muharip grupla Tâif muhasarasına katılan Devslilerden bir kaç kişiyi kâfirler yaralayarak şehîd ettiler.

Tâif gazâsından geri döndükten sonra Tufeyl (r.a.) Resûlullah efendimizin hizmetinden hiç ayrılmadı. Onun vefâtına kadar yanında kaldı.

Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra halife seçilen Hazreti Ebû Bekir zamanında Mekke ve Medine'nin dışında birçok kabile dinden ayrılmaya başlamışlardı. Hazreti Ebû Bekir, bunların üzerine yürüdü. Hepsini mağlup etti. Yalancı peygamberlik iddia eden Tuleyha adındaki kimsenin üzerine, Hazreti Tufeyl bin Amr gönderildi. Bunun işini tamamlayıp, Necid bölgesinde fesada, bozgunculuğa teşebbüs edenleri yola getirdikten sonra, Yemâme harbine iştirâk etti. Orada Müseylemet-ül-Kezzâb'a karşı harp ederken, hicretin onbirinci (m. 633) yılında şehîd oldu. Doğum târihi ve yaşı hakkında kesin bir bilgi yoktur.

---

1) El-İsâbe cild-2, sh. 225

2) El-İstiâb cild-2, sh. 229

3) Üsûd-ül-gâbe cild-3, sh. 55

4) Tabâkât-ı İbn-i Sa'd cild-4, sh. 237

5) El-A'lâm cild-3, sh. 227

6) Müsned-i İbn-i Hanbel cild-2, sh. 243

7) Sahîh-i Buhârî cild-5, sh. 123

UBÂDE BİN SÂMİT (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan olup, Ensâr'ın büyüklerinden. Künyesi, Ubâde Ebû Velîd olup, Hazrec kabilesinin Avfoğullarına mensûbtur. Babası, Sâmit bin Kays bin Esrem bin Fihr, annesi, Kurret-ül-ayn binti Ubâde binti Nadle binti Mâlik bin Aclân'dır. İsmi Ubâde bin Sâmit bin Kays bin Esrem bin Fihr bin Sa'lebe bin Ganem bin Sâlim bin Avf bin Amr bin Avf bin Hazrec'dir. Medine'de (m. 583) senesinde doğup, Filistin'de 34 (m. 654) senesinde vefât etti.

Ubâde bin Sâmit hazretleri, Bi'setin onbirinci senesi hac mevsiminde Mekke'ye gidip, müslüman olmakla şereflendi. Birinci Akabe biâtında, Resûlullah (s.a.v.) ile Mekke Panayırı'nda görüştü. Bu bîatta hazır bulunan oniki kişiden biri olup, târihe geçen rivâyeti şöyledir: "Ben Birinci Akabe'de hazır bulunanlar içindeydim. Biz oniki kişi idik. Resûlullah (s.a.v.) ile kadınların bîati gibi bîat ettik. Bu bize harb farz kılınmasından önceydi. Şunun üzerine bîat ettik ki; Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmayalım, hırsızlık etmiyelim, zinâ yapmayalım, çocuklarımızı öldürmeyelim, dillerimizle yalan söyleyerek iftira etmeyelim, herhangi bir iyilik husûsunda ona âsi olmayalım." Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Eğer ahdinizde (sözünüzde) durursanız sizin için Cennet vardır. Eğer onlardan bir şeyi örtbas ederseniz sizin işiniz Allahü teâlâya âittir, dilerse azâb eder, dilerse af eder."** Bi'setin onikinci senesi hac mevsiminde Mekke'de yapılan ikinci Akabe bîatinde de bulunan, Hazrec kabilesinin oniki temsilcisinden biridir. Biatte, "Yâ Resûlallah! Allah yolunda hiçbir kınayıcının kınaması beni tutmamak, yolumdan alıkoymamak üzere, sana bîat ediyorum" buyurdu. Annesi de İslâmiyet ile şereflenip, çok kimsenin müslüman olmasına vesîle oldu. Hicret-i Nebevîden sonra Mekke'den göç eden müslümanlardan Ebû Mersed ile kardeş oldu. Hazreti Muhammed'in süt teyzesi Ümmü Hıram (r.anha) ile evlendi. Kabri Kıbrıs'ta olup, Türkler'in "Hala Sultan" dedikleri Ümmü Hıram ile Ubâde bin Sâmit'in nikâhını Resûlullah (s.a.v.) kıydı.

Hicret-i Nebevî'den sonra kurulan İslâm Devleti'nde önemli vazîfeler aldı. Peygamber efendimizin katıldığı muharebelere katıldı. Eğitim, öğretim, ilmî, adlî, idari, siyâsî ve askerî sahalarda vazîfe aldı.

Hicretin ikinci senesinde Peygamberimizin (s.a.v.) kumandasında İslâm ordusunda bulunarak Eshâb-ı Bedir'den oldu. Yine üçüncü senede Uhud gazvesine, Benî Kureyza'nın Medine'den kovulmasına sebep olan gazveye de katıldı. Beşinci yılda meydana gelen gazvelerden sonra Ubâde bin Sâmit (r.a.) Hudeybiye barışında da bulundu. Hazreti Ubâde İbni Sâmit, Huneyn Muharebesine de katılarak, büyük yararlıklar gösterdi. Ubâde bin Sâmit (r.a.) Tebük gazvesine de bedenen ve mâlen katıldı ve Resûl-i Ekrem'in Veda Haccı'nda bulunmak şerefine nail oldu. Hicrî ondördüncü yıldan itibâren Hazreti Ömer'in hilâfeti sırasında Suriye'deki seferlerde bulunduktan sonra, Mısır'a geçerek Mısır'ın fethine de katıldı. Amr İbnü'l-Âs (r.a.) Mısır harekâtında Hazreti Ömer'den yardım istedi. O, Amr İbni'l-Âs'a her biri bin kişiye bedel dört kişi gönderdi. Bunların içinde Ubâde bin Sâmit (r.a.) de bulunuyordu. Orada çok önemli vazîfelerde bulunarak, Mısır'ın fethinin tamamlanmasında büyük rolü geçti. Hazreti Ömer'in hilâfeti zamanında Filistin ve Humus eyâletlerinin vâliliklerinde bulundu. Üstün idârecilik vasıflarına sahip bulunduğundan ahaliye, devlete çok güzel hizmeti geçti. Hazreti Osman'ın hilâfeti zamanında Şam taraflarına gidip, Kudüs, Remle ve Filistin'i ziyâret etti.

Ubâde bin Sâmit (r.a.), Eshâb-ı kiramın en faziletlilerinden biri idi. Peygamber efendimiz zamanında Kur'ân-ı kerîmi tamamen ezberlemiş, ayrıca bir de Kur'ân-ı kerîm yazmıştı.

Asr-ı Se'âdette, Eshâb-ı Suffa'ya hocalık yaparak birçoklarına okuma-yazma, Kur'ân-ı kerîm ve dînî ilimler öğretmiştir. Bu hizmetlerinden dolayı, Eshâb-ı Suffa'dan bazıları hediyeler göndermişti. Resûl-i Ekrem bunu duyunca, Hazreti Ubâde'ye onu kabûl etmemesini buyurdu.

Ubâde (r.a.), hadîs ilminde de çok derin âlim idi. Hadîs ilminin kurucularından sayılan Hazreti Ubâde, duyduğu hadîsleri son derece dikkat ve itinâ ile naklederdi. Hadîs nakletmelerine, "Bizzat Resûl-i ekremden dinledim", "Resûl-i ekremden duyduğuma şehâdet ederim." sözleriyle başlardı. Bulunduğu ilim meclislerinde hadîs-i şerîf nakl ederdi ve bu meclislerde Hıristiyanlar da bulunurdu. Yüzseksenbir hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ubâde bin Sâmit (r.a.) aynı zamanda büyük bir fıkıh âlimi olup, Fukahâ-yı Sahâbe'dendir. Fıkıhda herkes mercî olarak onu tanıyordu. Hazreti Ubâde bin Sâmit, herkesin örnek aldığı, sağlam karakterli, doğru sözlü, ahlâken çok iyi niteliklere sahipti. Doğruyu söylemek husûsunda hiç kimseden çekinmezdi. Emîrlerin yüzüne karşı da doğru sözü söylerdi.

Ubâde bin Sâmit (r.a.) Peygamber efendimizden (s.a.v.) ilim ve irfan öğrenmiş, ondan çok istifâde eden Sahâbîlerdendir. Her husûsta çok dirayetli birisiydi. Hazreti Osman devrinde büyük fitne ve fesadın çıkmasına, İslâm târihi yönünden büyük olayların meydana gelmesine sebep olan Abdullah İbn-i Sebe yahûdisinin maksadını anlayan önemli bir zâtdır.

Ubâde'nin (r.a.), Resûl-i ekremden bizzat işittiği hadîs-i şerîflerden biri:

Birgün bir zât Peygamber efendimize gelerek sordu: "Yâ Resûlallah, amellerin en iyisi nedir?" Resûl-i ekrem (s.a.v.) cevâbında: **"Allah'a îmân ile O'nu tasdîk, O'nun yolunda cihaddır."** buyurdu. Bunu dinleyen zât, Yâ Resûlallah, daha ehveni yok mu? dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"O halde sabır ve iyilikseverlik."** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Daha da kolayını istiyorum" deyince; Resûlullah (s.a.v.) **"O halde, Allahü teâlâ sana ne kısmet etmiş ise ona râzı ol."** buyurdu.

Hazreti Ubâde İbni Sâmit, 34 (m. 655) yılında yetmişiki yaşlarında iken Remle'de hastalandı. Vefâtından kısa bir süre önce oğlu Velîd bin Ubâde, babasının huzûruna gelerek şöyle dedi: "Babacığım bana vasıyyette bulun." Hazreti Ubâde bin Sâmit şöyle buyurdu: "Oğlum! Îmânın lezzetini tatmak, ilmin özü olan hakîkate ulaşmak için, kaderin hayır ve şerrine inanmak lâzımdır." dedi velîd bin Ubâde: "Kaderin hayır ve şerrini nasıl anlayabilirim?" diye babasına sordu. Cevabında "Sana gelmeyenin sana isâbet etmeyeceğine, sana isâbet edenin muhakkak sana geleceğine inanırsın" dedi.

Buyurdu ki: "Cehennemin yedi kapısı vardır; üçü zenginler, üçü kadınlar, birisi de fakîrler içindir." Talebelerinden Sanabic'in hastalığına üzülüp, ağladığını görünce:

"Ne ağlıyorsun, eğer mahşerde sana şehâdet etmeme ve şefaat etmeme müsâade edilirse, şehâdet ve şefaat ederim." Bu Resûl-i ekremden nakledilen bir hadîstir. Size şimdi de Resûl-i ekremin (s.a.v.) diğer bir hadîs-i şerîfini rivâyet ediyorum: Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim ki Allahtan başka tapacak bir ma'bûd bulunmadığına, Muhrımmed aleyhisselâmın, Resûlullah olduğuna şehâdet ederse, onun cesedi Cehenneme haram olur."** buyurdu.

"Bir kul Allah rızası için bir kerre secde edince Cenâb-ı Hak muhakkak o secde sebebiyle o kimseye bir iyilik yazar. Yine secde sebebiyle bir günahını afv eder. Onu bir derece yükseltir. Ey Eshâbım! Çok secde ediniz."

Resûlullah (s.a.v.) Ubâde bin Sâmit'i (r.a.) zekât tahsiline gönderdiği vakit: **"Ey Velîd'in babası, Allahtan kork, kıyâmet günü boynunda bağıran deve ile veya böğüren inek veya meleyen koyun ile mahşer yerine gelme"** buyurduğu zaman Ubâde (r.a.): Böyle mi olacak yâ Resûlallah deyince: **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemîn ederim ki, evet öyle olacaktır. Ancak Allahü teâlânın merhamet buyurdukları müstesnadır"** buyurdular. Bunun üzerine: "Seni Hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemîn ederim ki, ben de bundan böyle bu gibi işlere girmem" deyince: Resûlullah (s.a.v.) de: **"Ben sizin benden sonra şirke döneceğinizden korkmam. Sizin için korktuğum mala meyl ve rağbet etmenizdir"** buyurdular.

Birisi Ubâde bin Sâmit'e (r.a.) "Ben harb ederken Allahü teâlânın rızasını murad ettiğim gibi başkalarının beni övmesini de isterim" deyince "Sana bundan kâr yok" buyurdu. Adam üç kerre söyleyince, şu hadîs-i şerîfi okudu: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki; Ben ortalıktan müstağni olanların en müstagnisiyim. Kim ki benim için amel eder ve başkasını da bu amele katarsa, hissemi o ortağıma devr ederim."**

"Yapacağın işin sonunu düşün, salâh ve iyilik ise onu yap. Azgınlık ise ondan vaz geç."

"Allahü teâlâya mülakatı (kavuşmayı) seveni Allah da sever. Allahü teâlâya mülakatı sevmeyeni Allah da sevmez" buyurunca, Eshâb-ı kiram "Hepimiz ölümü kerih görürüz" deyince Resûl-i Ekrem (s.a.v.) **"O, o demek değildir. Belki mü'mine Cennetteki yeri gösterildiği vakit ölümü sever. Allahü teâlâ da onu sever."**

"Allahü teâlâ, kullarına beş vakit namazı farz etmiştir. Eksiksiz olarak erkân ve âdabına riâyetle o namazları kılan kimseyi Allahü teâlânın Cennete koyacağına va'di vardır. İstenildiği gibi o namazları kılmayan kimseye Allahü teâlânın va'di yoktur. Dilerse ona azâb eder, dilerse de afv eder."

"Her hangi bir müslüman Allahü teâlâya secde ederse, Allahü teâlâ onun bir günâhını afv eder ve kendisini bir derece yükseltir."

"Kurbanların en hayırlısı boynuzlu koçtur."

"Allahü teâlâ buyuruyor: Benim için birbirini ziyâret edenler benim sevgimi kazanmıştır. Benim için sevişenler, benim sevgime mazhar olmuştur. Benim için verenler, benim sevgimi hak etmiştir. Benim için birbirine yardımda bulunanlar, benim sevgimi kazanmıştır."

"Allahü teâlânın, senin aleyhinde hüküm ettiği hiç bir şeyde, O'nu töhmete kalkışma."

---

1) Sîret-i İbn-i Hişam cild-2, sh. 73, 76

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, sh. 219, 220

3) Sahîh-i Buhârî cild-1, sh. 10, cild-4, sh. 250, 251, 263, 264

4) Ensâb-ül-Eşrâf cild-1, sh. 239

5) İsfahânî-Delâil-ün-Nübüvve sh. 254, 255

6) Ravd-ül-ünf cild-1, sh. 266, 169

7) El-Kâmil fit-târih cild-2, sh. 45

8) İbn-i Haldûn Târîhi cild-2, sh. 182, 183

9) Târîh-ul-Hâmis cild-1, sh. 357

10) İnsân-ül-uyûn cild-2, sh. 7-8

UKAYL BİN EBÎ TÂLİB

(Bkz. Akîl bin Ebî Tâlib)

URVE BİN ZÜBEYR (r.a.)

Tabiînden ve Medine'deki Fukahâ-i Seb'a'dan, (Yedi büyük âlimden biri. Künyesi Ebû Abdillah. 22 (m. 642)'de doğdu. 94 (m. 712) târihinde Hazreti Ömer (r.a.) hilâfetinin sonlarında Medine'de vefât etti. Babası Zübeyr bin Avvam (r.a.) Cennetle müjdelenen Eshâb-ı kiramdan birisidir. Peygamber efendimizin halası Safiyye'nin oğludur. Urve hazretlerinin annesi, Ebû Bekir Sıddîk'ın (r.a.) kızı, Esma'dır. Abdullah bin Zübeyr (r.a.), Hazreti Urve'nin ana-baba, bir kardeşidir. Busra ve Mısır'a gitti. Mısır'da evlendi ve orada yerleşti. Yedi sene orada kaldı. Şam'da Velîd bin Abdülmelik'in yanında iken bir ayağında yara çıkıp, kangren oldu. Tâbiblerin kararı ile Velîd bin Abdülmelik'in yanında ayağı kesileceği zaman, bayıltacak ve uyuşturacak hiçbir ilâç almaya râzı olmamış, ameliyat esnasında hiç sesini çıkarmamıştı. Hatta o sırada, odanın içinde biriyle konuşmakta olan Velîd, ancak ayağının kesilmesinden sonra, ameliyatın bittiğinden haberi olan Urve hazretlerinin sabrına hayran olmuştu. O günlerde de oğlu Muhammed, Velîd'in ahırında bir atın tekme vurmasıyla hayatını kaybetmişti. Bu hâdiseden sonra Medine'ye döndü.

Babası Zübeyr bin Avvam'dan, Zeyd bin Sabit, Üsâme bin Zeyd, Hazreti Âişe, Ebû Hureyre (r.anhüm) ve başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da oğulları, Hişam, Muhammed, Osman, Yahyâ, Abdullah, torunu Amr bin Abdillah, Zuhrî ve başka âlimler hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Hadîs ilminde güvenilir bir zâttır.

Zührî (r.a.): "Bunu ilim konusunda bitmeyen bir deniz buldum" der. Urve hazretlerinin oğlu Hişam da "Babam, Ramazan ve Kurban bayramlarının dışında dâima oruç tutardı. Hatta oruçlu olarak vefât etti" der. O, hergün, Kur'ân-ı kerîmin dörtte birini okurdu. Geceleri de ibâdetle geçirirdi. Abdülmelik bin Mervan: "Cennet ehlinden birisini görmek isteyen, Urve bin Zübeyr'e baksın." demiştir. Urve hazretleri sâlih ve cömert bir zât idi.

Urve bin Zübeyr'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler: **"Ümmetimin en kötüleri, Eshâbıma dil uzatanlardır."**

"Resûlullah (s.a.v.) **helaya girdiklerinde başını örterdi."**

"Kim yeryüzünden zulümle bir karış alırsa, Allahü teâlâ o bir karışı, yedi kattaki miktariyle kıyâmet gününde, onun boynuna asar."

"Kim Allahü teâlâ'nın rızası için bir mescid yaparsa, Allahü teâlâ da ona Cennette bir ev ihsân eder."

Bu büyük âlim buyurdular ki:

"Bir kimsede bir iyilik görürseniz, o iyiliği ona sevdiriniz. Biliniz ki, o kişinin yanında, o iyiliğin benzeri başka iyilikler de vardır. Aynı şekilde, bir kimsede bir kötülük görürseniz, onu sevdirmeyiniz. Çünkü, o kişinin yanında daha başka kötülükler de vardır."

Urve hazretleri oğullarına şöyle nasîhat ederdi: "İlim öğreniniz. Çünkü siz, şimdi içerisinde bulunduğunuz cemaatin küçüklerisiniz. Fakat ilerde başka bir cemaatin büyükleri olabilirsiniz. Cehâlet ne çirkin bir şey. Özellikle yaşlı bir kimsenin cehâleti."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 225

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 178

3) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 162

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 103

5) Tabakât-ul-kübrâ cild-1, sh. 30

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1079

7) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 179

ÜBEYY BİN KA'B (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan, Hazrec kabilesinin Hudeyle kolundan. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 35 (m. 656) senesinde Medine'de vefât etti. Cenâze namazını Hazreti Osman kıldırdı. Bâki' kabristanında medfûndur. Annesi Neccâr hânedanından Süheyl'dir. Hazreti Übeyy İslâmiyetin Medine taraflarında yayıldığı sıralarda, ikinci Akabe biâtından önce müslüman oldu; daha sonra yetmiş kişi ile Akabe'ye iştirâk ederek, müslümanlığını ve Resûlullaha olan bağlılığını kuvvetlendirdi. Hicretten sonra Resûlullah kendisini Aşere-i mübeşşereden (Cennet ile müjdelenen) Sa'îd bin Zeyd ile kardeş yaptı. Peygamberimizle birlikte bütün gazâlara iştirâk etti. Yüce kitabımız Kur'ân-ı kerîmin en güzel şekilde okunmasında ve toplanmasında büyük hizmetleri olmuştur. Peygamber efendimiz **"Kur'ân-ı kerîm'i en iyi okuyanınız Übeyy bin Ka'b'dır."** buyurmuştur. "Kur'ân okuyanların efendisi" ve Ensârın efendisi, lakâbları da O'na âittir. Zekât emri geldikten sonra Resûlullah kendisini Benî Huzeym, Benî Kudâme, Benî Saad ve Benî Uzre kabilelerinde zekât toplamakla vazîfelendirdi. Bu vazîfeyi hakkıyla yerine getirdi.

Hicretten sonra ilk vahiy kâtibi olmak şerefine nail oldu. Resûl-i Ekrem zamanında Kur'ân-ı kerîm'i tamamen ezberledi.

Katıldığı bütün gazvelerde büyük kahramanlıklar gösterdi. Uhud savaşında çarpışırken kendisine bir ok isâbet etmiş, ok çıkarılıp yeri dağlanarak tedâvi edilmişti.

Resûlullah (s.a.v.) bir gün Hazret-i Übeyy'e: **"Yâ Ebe'l-Münzir! Allah'ın kitabından ezberlediğin âyetlerden hangisi büyüktür?"** buyurdu. O da **"Allahü lâ ilahe illâ hüve'l-hayyül-kayyûm"** (Âyet-el-kürsî)'dir cevabını verince, mübârek elini Übeyy bin Ka'b'ın göğsüne vurarak: **"İlim sana mübârek olsun"** buyurmuştur.

Übeyy bin Ka'b (r.a.) Kur'ân-ı kerîmi en güzel okuyanlardan biriydi. Bir gün Resûlullah kendisine: **"Yâ Übeyy, Allahü teâlâ bana, senin üzerine Beyyine sûresini okumamı emretti."** buyurunca, "Yâ Resûlallah, Rabbim zât-ı âlinize bizzat, benim ismimi verdi mi?" diye sormuş, evet cevabını alınca, sevincinden gözleri yaşarmıştır. Peygamber efendimiz, kendisine Ebû Münzir künyesini vermiş, adına ilâveten de **"Seyyid-ül-Ensâr"** lakabını koymuştur.

Resûlullahın vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekir, Kur'ân-ı kerîmi toplama vazîfesini üzerine almıştı. Bütün Eshâb-ı kiram aynı vazîfeye katılmış olup, Übeyy bin Ka'b (r.a.) da Kur'ân-ı kerîmi toplama ve yazma işinde görevlendirilmiştir.

Hazreti Ebû Bekir döneminde önemli görevlerde bulunan Übeyy bin Ka'b (r.a.), Hazreti Ömer devrinde de, Hazrec kabilesini, müşavere meclisinde temsil etmiştir. Ayrıca boş zamanlarında müslümanlara dersler vermiş, ilim öğretmiştir. Ayrıca bu devirde fetvâ vazîfesini de üzerine almış, başka görevler verilmek istenince de kabûl etmemiş, yalnız Ramazan ayında Mescid-i Nebevîde kılınan teravih namazlarında imamlık görevini kabûl etmiştir. Hazreti Ömer de kendisine "Ebu't-tufeyl ve seyyid-il-müslimîn künyesini" vermişlerdir.

Hazreti Osman devrinde Kur'ân-ı kerîmin çoğaltılma işlerinde Übeyy bin Ka'b (r.a.) heyetin başkanı olmuş, başka önemli görevlerde de bulunmuştur.

Übeyy bin Ka'b (r.a.), hayatını İslâmî ilimlere adamış bir Sahâbî idi. Kur'ân'da, tefsîrde, hadîste, büyük bir imam olup, ünlü fakîhlerdendir. Medine-i Münevvere'de Übeyy bin Ka'b (r.a.) Peygamber efendimizin (s.a.v.) meclisinden hiç ayrılmazlardı. Bu sebeple Resûlullahtan (s.a.v.) ilim öğrenme şerefine sahip olmuştur. Birçok defalar Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek iltifâtlarına mazhar olan Übeyy'in (r.a.), Tevrat'a, İncîl'e ve diğer semâvî kitaplara âit bilgisi çok fazlaydı. İlmî yönden çok geniş bir kültüre sahip olması sebebiyle Hazreti Ömer kendisine çok hürmet gösterir, danışılması gereken konularda onun salahiyetli (yetkili) olduğunu söylerdi.

Übeyy bin Ka'b (r.a.) Kur'ân-ı kerîm'i bizzat Peygamber efendimizden (s.a.v.) öğrenenler arasındadır. Herâyet-i kerîmenin manâsını iyi bilirdi.

Übeyy bin Ka'b (r.a.) talebelerine karşı çok edebli, nazik ve disiplinli bir Sahâbî idi. Derslerinin ciddi ve düzenli olmasını ister, boş söz ve soruları dinlemez, lüzumlu sorulara titizlikle cevap verirdi. Talebelerinden ayrı bir yere oturmaz, onlarla aynı seviyede bulunur, öylece ders verirdi.

Übeyy bin Ka'b'ın (r.a.) başka bir özelliği de, Kur'ân-ı kerîmi bizzat kendi el yazısıyla yazması idi. Yazmış olduğu bu Mushafa da "Hazreti Übeyy Mushafı" denilmektedir. Übeyy bin Ka'b (r.a.), tefsîr ilmine hizmet eden müfessirlerin başında gelmektedir. Kur'ân-ı kerîmi bizzat Kur'ân-ı kerîm ile tefsîr eder, Esbâb-ı nüzûl (İnme sebepleri) hakkında geniş bilgiler verirdi.

Hadîs ilminde de büyük bir muhaddis idi. Hadîs nakil ve rivâyet konusunda da çok ihtiyâtlı hareket etmiş, toplam 164 hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Übeyy bin Ka'b (r.a.) Eshâb-ı kiramın müctehidlerindendi. Hazreti Ebû Bekir devrinde fıkıh konusunda bir otoriteydi. Bu durumunu Hazreti Ömer zamanında da muhafaza ederek ortaya çıkan bir çok meseleyi fetvâlarıyla hal yoluna koymuştur.

Übeyy bin Ka'b (r.a.) mescide gelip gidenlerin temiz ve tertipli olmalarını çok isterdi. Aksi durum vâki olduğunda çok üzülürlerdi. İkinci bir husûs olarak da bid'atten çok kaçınırlar, doğruyu açıklamakdan hiç çekinmezlerdi. Resûlullah (s.a.v.)'den ne görmüşlerse aynısını harfi harfine yaparlar, onun gibi yaşamaya çok dikkat gösterirlerdi. Peygamber efendimize (s.a.v.) karşı sevgi ve hürmeti de sonsuzdu.

"Hanîn-ül-Ciz (Kuru hurma direğinin ağlaması) mu'cizesinin şahitlerinden ve râvilerinden birisi de Hazreti Übeyy (r.a)'dır. Mescid-i Nebevî'de minber yapılmadan önce Resûlullah orada bulunan kuru bir hurma direğine yaslanarak, hutbelerini verirlerdi. Minber yapıldıktan sonra, Resûlulluhın (s.a.v.) o direği terk etmesi üzerine direk, kalabalık bir cemaatin huzûrunda inleyerek ağlamıştı, Resûlullah bunun üzerine, **"O'nun ağlaması, yanında okunan zikir ve hutbedeki zikr-i ilâhinin ayrılığındandır"** buyurmuştur. Sonra Resûlullah direğin yanına gelerek onu kucakladı ve birşeyler konuştu. Hurma ağacı, Resûlullaha (s.a.v.) "Cennete beni dik ki, benim meyvelerimden Cenâb-ı Hakkın sevgili kulları yesin. Hem bir mekân ki orada bekâ bulup, çürümek yoktur." dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Peki öyle yaparım"** dedi ve ilâve etti: **"Ebedi âlemi, geçici âleme tercih etti."** Daha sonra direk minberin altına konuldu. Mescid genişletilmek için minber yıkılacağı sırada Übeyy bin Ka'b (r.a.) direği yanına aldı ve çürüyünceye kadar muhafaza etti.

Bütün hayatını Kur'ân-ı kerîmin hizmetinde geçiren Hazreti Übeyy (r.a.) buyurdular ki: "Mü'min dört vasfından belli olur. Belâ ve musîbete maruz kaldığında sabreder. Ni'met ve ikrama mazhar olduğunda şükr eder, konuştuğu zaman doğru konuşur. Hükmettiği zaman adâlete riâyet eder."

"Mü'min beş nûr içinde dönüp dolaşır. Cenâb-ı Hakkın "Nûr üzerine nur" buyurması buna işârettir. Onun sözü nûr, ilmi nûr, girdiği yer nûr, çıktığı yer nûr ve kıyâmet günü gideceği yer nûrdur."

Birgün Resûlullah (s.a.v.) mübârek ellerini, Übeyy'in (r.a.) göğsüne koydular ve buyurdular ki: **"Yâ Rabbi! Burayı şekden** (şüphe) **ve tekzibden** (yalanlamaktan) **koru."** Hazreti Übeyy buyuruyor ki: "O anda bana öyle bir hal oldu ki gümüş gibi beyaz bir yer gözüme göründü ve ben de oradan Rabbime sanki nazar ediyorcasına korkudan ter içinde kaldım."

Kays bin Ubâde hazretleri buyuruyor ki: "Ben Resûl-i Ekrem'in Eshâbını görmek için Medine'ye geldim. Gördüklerim içinde en çok Übeyy bin Ka'b'dan (r.a.) hoşlandım. Her zaman onun yanında olmak isterdim. Hep ön safta namaz kılardı. Ben de ona yakın yerde bulunurdum. Birgün namazdan sonra bana buyurdu ki: "Sen tüccâr mısın?" "Evet" dedim. Bana buyurdular ki: "Tüccârların çoğu helak olurlar (Sen onlardan olma). Lakin ben müslüman olan tüccârlara çok acırım."

Übeyy bin Ka'b (r.a.), Enes bin Ali'ye buyuruyor ki: "Sizler iki şeyi yapınız: Birisi hak yoldur ki, O İslâm dinidir. İkincisi de, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesidir. Kim ki bu iki şeye riâyet eder ve onunla beraber Allahü teâlâyı zikr ederse, O'nun korkusundan gözlerinden

yaş gelirse o kimsenin vücuduna ateş temas etmez. Kim ki İslâm yolunun üzerinde olsa ve sünnet-i seniyyede yaşasa, Allahü teâlâyı çok zikretse ve O'ndan çok korksa bütün günâhları dökülür. Sonbaharda ağaçların yaprakları sararıp solduğunda bir rüzgâr vurduğu zaman o gevşemiş bütün yapraklar nasıl dökülürse, O'nun aşkı ve korkusuyla ağlayıp, bedeni titreyen kimsenin de o yapraklar gibi günâhları dökülür.

Ebû Ali buyuruyor ki, bir şahıs Übeyy bin Ka'b'ın (r.a.) yanına geldi ve dedi ki: "Bana nasîhat et." Hazreti Übeyy de ona buyurdular ki: "Allahü teâlânın kitabını yani Kur'ân-ı kerîmi kendinize imam yapın; yine Onu kendinize hâkem yapın. O size yeter. O'nun hükmüne râzı ol. Bu kitap öyle bir kitaptır ki, Resûl-i Ekrem bize bırakmıştır ve sizin üzerinize öyle bir şahittir ki, sizden ve sizden evvel gelenlerden zikretmiştir. Aranızda olan hükmü de açıklamıştır. Sizlere ve sizlerden sonrakilere de çok güzel hâkemdir."

Übeyy bin Emîr dedi ki, bir sohbette Übeyy bin Ka'b (r.a.) bana buyurdular ki: "Kim ki Allahü teâlânın rızası için elindekini verirse muhakkak Allahü teâlâ da ondan daha iyisini ona ihsân eder ve hesapsız şekilde sevâb yazar. Kim ki bunun aksini yapar, Allahü teâlâ elindekini de alır ve ona günâh yazar.

Übeyy bin Ka'b (r.a.) buyurdu ki: "Bir gün Resûl-i ekremden işittim. **"Kim dünyâda hayır amel işlerse, ona çok müjdeler vardır. Allahü teâlâ ona âhirette çok ihsânlarda bulunacaktır. Lakin kim ki, bu dünyâ için çalışırsa ona âhiretten hiçbir nasip yoktur."**

Yine Übeyy hazretleri, Peygamberimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmektedir: **"Yâ Rabbi! Bizim hatalarımızı affet. Amden** (bilerek) **ve sehven** (bilmiyerek) **yaptığımız bütün kusurlarımızı bağışla, yâ Rabbi, senin verdiğin bereketten bizi mahrûm etme. Yâ Rabbi, senin haram kıldığın şeylerle de beni helak etme."**

---

1) Üsûd-ül-gâbe, cild-1, sh. 61

2) El-İsâbe cild-1, sh. 31

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 16

4) Tabakât-ul-huffâz sh. 5, 6

5) Hulâsatü tezhibi'l-kemâl sh. 21

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 31

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-3, sh. 498

8) Tabakât-ul-Kurrâ İbnil Cezerî cild-1, sh. 31

9) Tabakât-ul-Kurrâ liz-Zehebî cild-1, sh. 32

10) El-İber cild-1, sh. 23

11) Tabakât u Şiranî sh. 44

12) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 250

13) Eshâb-ı Kirâm sh. 176

ÜMMÜ HÂNÎ (r.anha)

Mekke'nin fethi günü müslüman olan kadın Sahâbîlerden. Ebû Tâlib'in kızı ve Hazreti Ali'nin kızkardeşidir. Annesi Hazreti Fâtıma binti Esed, öz adı Fâhite'dir. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. Hazreti Ali'den sonra Hazreti Muâviye zamanında vefât ettiği rivâyet edilmektedir.

Hazreti Ümmü Hâni; mert, cesur ve güzel ahlâklı idi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) sekiz yaşından itibâren amcası Ebû Tâlib'in yanında büyüdüğünden O'nu çok iyi tanır ve öz kızkardeşi gibi severdi. Onun istek ve arzusunu hiç geri çevirmezdi. Hazreti Ümmü Hâni de, Peygamber efendimizi (s.a.v.) aynı şekilde sever ve ona hürmette kusur etmezdi.

Peygamberimiz (s.a.v.) hicretten bir yıl önce Taife gidip, Taif halkına bir ay nasîhat edip, onları îmân etmeye davet etmişti. Taif halkından hiç kimsenin îmân etmemesi ve işkence yapmaları üzerine Mekke'ye dönmüştü. Çok üzgün idi ve her taraf düşman dolu idi. Peygamberimiz (s.a.v.) bir gece Mekke'de Ümmü Hânî'nin (r.anha) Ebû Tâlib Mahallesinde bulunan evine geldi. Ümmü Hâni (r.anha), o zaman îmân etmemişti. Kimdir? o dedi. "Amcan oğlu Muhammed'im, kabûl edersen, misâfir geldim" buyurdu. Ümmü Hânî (r.anha): Senin gibi doğru sözlü, emîn, asil, şerefli misâfire can feda olsun. Yalnız teşrîf edeceğinizi önceden bildirseydiniz birşeyler hazırlardım. Şimdi yedirecek bir şeyim yok dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) yiyecek içecek istemem, hiçbiri gözümde yok. Rabbime ibâdet etmek, yalvarmak için bir yer bana yetişir, buyurdu.

Ümmü Hâni (r.anha) Resûlullahı içeri alıp, bir hasır, leğen, ibrik verdi. Gelen misâfire ikram etmek, onu düşmandan korumak, Araplar için en şerefli vazîfe sayılırdı. Bir evdeki misâfire zarar gelmesi ev sahibi için büyük yüzkarası olurdu. Ümmü Hânî (r.anha) düşündü; bunun Mekke'de düşmanları çok, hatta öldürmek isteyenler var, şerefim için, sabaha kadar onu gözeteyim dedi. Babasının kılıcını alıp, evin etrâfında dolaşmaya başladı.

Resûlullah (s.a.v.) o gün çok incinmişti. Abdest alıp yalvarmaya, af dilemeğe, kulların imâna gelmesi, se'âdete kavuşmaları için duâya başladı. Çok yorgun ve üzüntülü idi. Hasır üzerinde uzanıp uyuyuverdi. O anda Allahü teâlâ Cebrâil aleyhisselâmı gönderip Habîbini davet etti. Resûlullahın (s.a.v.) mi'râcı bu gece oldu. (Bkz. Muhammed aleyhisselâm).

Ümmü Hânî, kocam Hübeyre bin Ebî Vehbin müşrik olması sebebiyle hicret sırasında îmân etmemiş olarak Mekke'de kalmıştı. Durum Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke'nin feth edildiği gün kocası Hübeyre, müslümanların her tarafı kuşattığını görünce, korkusundan gizlice, şair arkadaşı Abdullah bin Zibara ile birlikte Mercan'a kaçtılar ve orada bir kaleye sığındılar. Bu durumu gören Ümmü Hânî (r.anha), İslâm dinini kabûl ederek Kureyş kadınlarından on kişilik bir grupla Peygamberimizin (s.a.v.) yanına gelip müslüman oldu. Peygamberimiz (s.a.v.) daha sonra Hazreti Ümmü Hâni'nin evinde abdest alıp sekiz rek'at (kuşluk) namazı kıldı. Su ile ekmek ıslatıp, tuz ve sirke de koyarak yedi. Daha sonra Peygamberimiz (s.a.v.): **Ey Ümmü Hânî, sirke ne iyi yemektir. Sirke bulunan ev fakîr olmaz!"** diye iltifâtta bulundu.

Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Ümmü Hânî (r.anha) îmân edip, müslüman olduktan sonra, ona çok iltifâtta bulunurdu. Fırsatını buldukça Onun ziyâretine giderdi. Hazreti Ümmü Hâni (r.anha) çok ibâdet eder, nafile oruç tutmayı çok severdi. Ümmü Hânî (r.anha) yine nafile oruca niyetli olduğu bir gün, Peygamberimiz (s.a.v.) O'nu ziyârete gitti. Her zamanki olduğu gibi Ümmü Hânî (r.anha), Peygamberimize (s.a.v.) kâse ile şerbet ikram etti. Peygamberimiz (s.a.v.) içtikten sonra duâ ederek, içinde az bir şerbet bulunan kaseyi geri vererek içiniz buyurdular. Hazreti Ümmü Hânî nafile oruca niyetli olduğu halde Peygamberimizi (s.a.v.) sevdikleri ve ona çok hürmet ettikleri için dayanamayıp, kâsedeki şerbeti içtiler. Daha sonra Peygamberimiz (s.a.v.) durumu öğrenip, kendilerine orucu neden bozduğunun sebebini sordular Hazreti Ümmü Hâni, "Yâ Resûlallah size karşı olan sevgimden, hürmetimden dolayı artığınızı içtim ve emrinizi geri çeviremedim" dedi.

Hazreti Ümmü Hânî'nin; Peygamberimiz'den (s.a.v.) çok az hadîs-i şerîf naklettiği rivâyet edilir. Kendisinden de oğlu Cünd, Yahyâ, Ebû Mürre, Ebû Sâlih, Buhârîve Müslim hadîs naklinde bulunmuşlardır.

---

1) El-İsâbe cild-2, sh. 978

2) Üsûd-ül-gâbe cild-6, sh. 624

3) Müsned cild-6, sh. 340, 423

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1079

ÜMMÜ HIRAM (r.anha)

Hala sultan olarak tanınan kadın Sahâbîlerden. Ümmü Hıram künyesi olup, ismi bilinmemektedir. Babası Milhân bin Hâlid, annesi Mülkiyye binti Mâlik'tir. Hazrec kabilesinin Benî Neccâr koluna mensûbtur. Nesebi; Ümmü Hıram binti Milhân bin Hâlid bin Zeyd bin Hıram bin Cendeb bin Amr bin Ganem bir Adiyy bin Neccâr'dır. Bi'setten önce Medine'de doğup, 28 (m. 647) senesinde Kıbrıs'da şehîd oldu.

Ensâr-ı kiramın büyüklerinden Enes bin Mâlik'in (r.a.) teyzesidir. Resûlullah'ın (s.a.v.) da teyzeleri tarafından akrabası olup, süt teyzesidir. Cahiliye devrinde Amr bin Kays ile evlendi. Îmân ile şereflenip, müslüman oldu. Kocası îmân etmeyince, ayrıldılar. Ondan Kays ve Abdullah adında iki oğlu oldu. Eshâb-ı kiram ve Ensâr'ın büyüklerinden Ubâde bin Sâmit (r.a.) ile evlendi. Bundan da Muhammed adında bir oğlu oldu. Medine-i Münevvere'deki evini Resûlullah (s.a.v.) ziyâret ederdi. Resûlullah'a (s.a.v.) çok ikramda bulunup, hizmet etmekle şereflenirdi. Yine Resûlullah (s.a.v.) ziyâreti esnasında evinde uyumuştu. Gülerek uyandı. "Yâ Resûlallah! Niçin güldünüz?" diye sordu. Hazreti Resûlullah da **"Yâ Ümmü, Hıram! Ümmetimden bir kısmını gemilere binip, kâfirlerle gazâya giderler gördüm"** buyurdu. Ümmü Hıram, "Yâ Resûlallah! Duâ et, ben de onlardan olayım!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) de arzusunu geri çevirmeyip, kabûl etti: **"Yâ Rabbi! Bunu da onlardan eyle"** diye duâ buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) tekrar uyuyup, yine gülümsiyerek uyandı. Tekrar gülme sebebini sorunca; **"Bu defa da ümmetimden bir kısmının padişahların tahtlarına kuruldukları gibi debdebeli bir kalabalık halinde gazâya gittiklerini gördüm."** Ümmü Hıram (r.anha) bu sefer de; "Yâ Resûlallah! Duâ et, ben de bir gazi olarak onların arasında bulunayım" deyince Peygamberimiz (s.a.v.) **"Hayır, sen öncekilerdensin"** buyurdu. Böylece O'nun deniz seferinde bulunacağını önceden haber vermiş oldu. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefâtından sonra kocası Ubâde bin Sâmit (r.a.) Şam'a gönderilen ilmî heyet içinde olduğundan Humus'a yerleştiler.

Halife Hazreti Osman'ın izniyle, Hazreti Mu'âviye, Kıbrıs Adası'ndaki insanların da se'âdete kavuşmaları, Cehennem'den kurtulmaları için 28 (m. 647) senesinde bir deniz seferi düzenledi. Bu sefer müslümanların ilk deniz savaşıydı. Bu sefere gönüllü seçilen kimseler arasında Eshâb-ı kiramın ileri gelenleri de katıldı. Bunlar Hazreti Ebû Zer, Hazreti Ebü'd Derdâ, Hazreti Ubâde bin Sâmit (r.anhüm) ve hanımı Ümmü Hıram (r.anha) idi. Hazreti Mu'âviye, bu orduya Hazreti Abdullah İbn-i Kays'ı kumandan tayin etti. Deniz yoluyla yolculuk başladı. Hazreti Ümmü Hıram, seksenaltı yaşında olmasına rağmen bu zahmetli yolculuğa katlanıyor, oradaki insanlara İslâmiyeti bildireceklerini, onların da kurtuluşa, se'âdete kavuşacaklarını düşenerek, teselli buluyordu. Bu uğurda şehîd olmak en büyük arzusuydu. Çünkü şehîdler hakkında Peygamber efendimiz:

"Şehîdleri yıkamayınız. Çünkü kıyâmet gününde her yere misk ü anber gibi koku saçacaklardır."

"Şehîdin kul borcundan başka bütün günahlarını Allahü teâlâ afv eder.."

"Kanının ilk damlasıyla şehîdin bütün günahları bağışlanır."

"Şehîd Cennette makamını görür."

"Kabir azâbından kurtulması için kendisine imdâd ve yardım olunur."

"Şehîdin başına, dünyâdan ve dünyâdakilerden daha hayırlı ve değerli olan Yakuttan Vakar Tacı konur."

"Şehîd, yakınlarından yetmiş kişiye şefaat eder."

"Şehîdler Cennetteki ni'metleri görünce: Keşke, Allahın bize neler ikram ettiğini, kardeşlerimiz de bilselerdi de cihaddan çekinmeseler, çarpışmaktan korkup düşmandan yüz çevirmeselerdi, derler." buyurmuşlardı.

Bu müjdelerin yanında bir kaç günlük zahmetin hiç kıymeti olmadığını, en iyi Peygamberimizin (s.a.v.) arkadaşları biliyordu. Çektikleri eziyet ve sıkıntılar bunu çok güzel anlatıyordu. Ümmü Hıramda (r.anha) bu arzu ve istekle yaşının çok ileri olmasına rağmen ordunun içindeydi.

Mısır'dan gelen İslâm askerleri de kendileriyle birleşince Kıbrıs Rumlarına: Müslüman olmalarını, yoksa cizye vermelerini, bunu da kabûl etmezlerse savaş yapacaklarını bildirdiler. Kıbrıslılar teslim olmayacaklarını bildirince şiddetli çarpışma oldu. Kıbrıs Rum donanması İstanbul'a kaçtı.

Hazreti Ümmü Hıram, çok yaşlı olmasına rağmen, yerinde duramıyor, bir an önce neticeye varmak istiyordu. Genç askerler, Hazreti Ümmü Hırâm'ın bu haline şaşıyorlar, ona bakarak gayrete geliyorlardı. Rumların donanması kaçınca savaş sahilde devam etmeye başladı. İslâm askeri bir çıkarma hareketiyle iç kısımlara daldılar. Askerlerle çıkarmaya katılan Hazreti Ümmü Hıram, Larnaka yakınlarında atının ayağının sürçmesiyle düşerek çok özlediği şehîdliğe kavuştu. İslâm askerlerinin karşısında tutunamayan Rumlar emân dilediler. Barış teklif edip, cizye vermeyi kabûl ettiler. Hazreti Ümmü Hırâm'ın kabri Kıbrıs'da Larnaka şehrinin Tuz Gölü kıyısındadır. Osmanlılar Kıbrıs Adası'ın 978 (m. 1570) senesinde feth edince kabrini imârettiler. Hala Sultan deyip, kabri üzerine türbe, yanına tekke ve câmi yapardılar.

Ümmü Hıram (r.anha), âlemlere rahmet olarak yaratılan, iki cihan Sultanı Hazreti Muhammed'in akrabası, Eshâb-ı kiram ve Ensâr'dan mücâhide ve şehîd olması gibi pekçok üstünlükler sahibidir. Fazîlet ve kemâli çoktur. Resûlullah'a (s.a.v.) hizmet edip, hürmet gördü. Müslümanlar O'na dâima hürmet edip, duâsını alırlardı. Kabrinden dahi yüzyıllardır feyz ve berekât saçmaktadır. Kabri devamlı ziyâret edilir. Kurak zamanlarda müslümanlar O'nu araya koyarak Allahü teâlâdan yağmur isteğinde bulunurlar. Türkler O'na Hala Sultan deyip çok hürmet eder. Osmanlılar zamanında ve sonrasında gemiler Hala Sultan Türbesi istikâmetinde geçerken, toplarını çevirirler ve mübârek makamı ziyâret maksadı ile selâmlarlardı. Ümmü Hıram (r.anha) cihad hakkında hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden Enes bin Mâlik, Ubâde bin Sâmit, Amr bin Esved, Atâ Yesâr, Ya'lâ bin Şeddâd bin Evs (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

---

1) El-İsâbe, cild-4, sh. 441

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-8, sh. 434

3) Üsûd-ül-gâbe cild-5, sh. 575

4) Umdet-ül-Kâri cild-6, sh. 616

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 402

6) El-İstiâb cild-4, sh. 443

ÜMMÜ RÛMÂN (r.anha)

Kadın Sahâbîlerden olup, Resûlullah'ın (s.a.v.) kayınvâlidesi. İsmi Zeyneb, künyesi Ümmü Rûmân olup, bununla meşhûrdur. Nesebi; Ümmü Rûmân Zeyneb binti Âmir Kinâniyye-i Firâsiyye'dir. Kinâne kabilesinin Benî Firâs koluna mensûbtur. Yemen'lidir. Bi'setten önce doğup, hicretin onaltıncı yılında Hudeybiye musâlahasından sonra Medine-i Münevvere'de vefât etti.

Hazreti Ebû Bekir'den önce Yemen'de Abdullah bin el-Haris-i Ezdî ile nikahlandı. Bisetten önce Yemen'in Serat şehrinde Mekke'ye göç ettiler. Kocası müşrik olarak vefât etti. Bundan Tufeyl adında bir oğlu oldu. Bundan sonra Hazreti Ebû Bekir ile evlendi. Bu evlilikten Hazreti Âişe-i Sıddîka ve Abdurrahmân adında iki çocuğu oldu. İslâm dîni tebliğ edilmeye başlayınca, kocası Hazreti Ebû Bekir ile beraber müslüman oldu. Kızı Âişe (r.anha), Resûlullah (s.a.v.) ile nişanlandı. Hicret-i Nebevî'den sonra Medine-i Münevvere'ye hicret ettiler. Kızı Âişe (r.anha) burada Resûlullah (s.a.v.) ile evlendi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) kayınvâlidesi olmakla şereflendi. Hicretin dokuzuncu (m. 630) senesinde Medine-i Münevvere'de vefât etti. Resûlullah (s.a.v.) cenâze namazını kıldırıp, defninde bulundu. Kabre bizzat Resûlullah (s.a.v.) indirdi. Ümmü Rûmân'ın faziletleri çoktur Peygamber efendimiz (s.a.v.) O'nu Cennetle müjdelemiş ve buyurmuştur ki: **"Her kimi, Cennet hûrîlerinden birine bakmak sevindirirse, Ümmü Rûmân'a baksın"** buyurdu. Yine hakkında mağfiret diledikten sonra; **"İlâhi! Ümmü Rûmân'ın Sen'in yolunda ve Resûlünün uğrunda çektiği sıkıntılar San'a hafi** (gizli) **değildir."** buyurdu.

Ümmü Rûmân (r.anha), Resûlullah'ı (s.a.v.) çok severdi. Kızı Âişe'nin, Resûlullah'a (s.a.v.) gelin olmasına pek taraftar olup, gerçekleşmesine de çok memnun oldu. İslâmiyyet'in ilk günlerindeki müşriklerin zulüm ve işkencesinde Ebû Bekr-i Sıddîk'in (r.a.) büyük destekçilerindendi. Çok iyilik ve ikram severdi. Hadîs-i şerîf ile övüldü.

---

1) El-İsâbe cild-4, sh. 451

2) El-İstiâb cild-4, sh. 448

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 276

4) Metâli-ün-nücûm cild-2, sh. 329

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 310

ÜMMÜ SÜLEYM (Rumeysâ) (r.anha)

Hanım Sahâbîlerin meşhûrlarından. Peygamber efendimize on yıl devamlı hizmet etmekle şereflenen Enes bin Mâlik'in (r.a.) annesi ve Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından Hazreti Ebû Talha'nın hanımıdır. Esas adının Sehle, Rümeysâ, Gumeyrâ, Rumeyle, Uneyfe veya Rumeyse isimlerinden birinin olduğu bildirilmektedir. Ümmü Süleym künyesi ile meşhûr olmuştur. Medine'deki Hazrec kabilesinin Necranoğullarından Milhan bin Hâlid'in kızıdır. Annesinin adı, Melike binti Mâlik'tir. Peygamberimizin uğrunda şehîd olan meşhûr Sahâbî Haram bin Milhan

(r.a.) Onun erkek kardeşi ve Kıbrıs Adası'nın fethi sırasında şehîd olan Ümmü Hıram da kızkardeşiydi. Hazreti Ümmü Süleym'in Medine'de kaç târihinde doğduğu ve kaç yaşında vefât ettiği kesin olarak bilinememektedir.

Müslüman olmadan önce, kendi kabilesinden Mâlik bin Nadr ile evlenmiş ve O'ndan Enes isminde bir oğlu olmuştur. Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından Enes bin Mâlik (r.a.) bu zâttır. Ümmü Süleym (r.anha), Medine'de İslâmiyet yayılmaya başladığı zaman ilk olarak imâna gelenlerdendir. Fakat kocası Mâlik müslüman olmamıştı.

Ümmü Süleym, müslümanlığı kabûl edip, Peygamberimize (s.a.v.) bîat ettiği sırada kocası Mâlik yanında yoktu. Eve gelip, hanımının müslüman olduğunu öğrenince ona: "Sen dininden çıktın mı? Sapıttın mı?" dedi. Ümmü Süleym: "Hayır, ben dinden çıkmadım ve sapıtmadım. Fakat şu şehrimize gelen zâta (Muhammed aleyhisselâma) îmân ettim" diye cevap verdi ve oğlu Enes'e de İslâm dinini telkin etmeye başladı. Yaşı küçük olan oğluna Kelime-i şehâdeti öğretiyor, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına ve Muhammed aleyhisselâmın da O'nun Peygamberi olduğuna inanmasını telkin ediyordu. Kocası Mâlik, bunu görünce kızarak: "Benim çocuğumu dinsiz yapıyor, onu bozuyorsun. Vazgeç bundan!" dedi. O da: "Ben Onu bozmuyorum" dedi. Mâlik, Ümmü Süleym'in (r.anha) dîninden vazgeçmediğini anlayınca, kendisine darılıp Şam tarafına doğru çekip gitti. Yolda bir düşmanı ile karşılaşıp öldürüldü. Böylece Ümmü Süleym (r.anha) dul kalmış oldu. Kocası Mâlik'ten çok iyilik görmüştü. Oğlu Enes'i büyütüp, bülûğ çağına girip, meclislerde söz sahibi oluncaya kadar kimseyle evlenmeyeceğine dair kendi kendine söz verdi. Bir süre dul kaldı.

Hazreti Ümmü Süleym'in kocası ölünce, Medine'de kabilesinin reîsi olup, okçuluğu ile meşhûr olan Ebû Talha, kendisi ile evlenmek için teklifte bulundu. Ebû Talha zengin ve hatırı sayılır bir kimse olmakla beraber henüz müslüman değildi. O da, kabilesi gibi putlara tapıyordu. Bu yüzden, Hazreti Ümmü Süleym, Ona cevap olarak: "Ben, seni istememezlik etmem. Senin gibisi red olunmaz. Fakat sen müşriksin. Ben ise müslümanım, elhamdülillah! Ey Ebû Talha! Sen, bilmez misin ki, bu putların sana bir faydası ve zararı yoktur. Sana zararı ve faydası olmayan bir taşa tapmayı nasıl uygun görürsün? Senin, ilah diye taptığın bu ağaçlar, yerden biter, sonra onu bir marangoz yontar. Bu halde sen, bir tahta parçasına tapmaktan utanmıyor musun?" dedi. Hazreti Ümmü Süleym'in bu sözü, Ebû Talha'nın kalbine te'sîr etti. Hazreti Ümmü Süleym: "Eğer müslüman olup, Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed aleyhisselâmın da Onun kulu ve Peygamberi olduğuna şehâdet etsen de seninle evlensem olmaz mı? Bunun için bir mehir (karşılık, bedel) de istemiyorum" deyince, Ebû Talha, ondan mühlet istedi. Düşünüp karar vermek için yanından ayrıldı. İslâmiyetin gerçek bir din olduğunu ve putlara tapınmanın manasızlığını kavrıyarak müslüman olmaya karar verdi. Kısa bir zaman sonra geldi ve "Bana yaptığın teklifi kabûl ettim. Allahtan başka ilâh bulunmadığına ve Hazreti Muhammed'in de (s.a.v.) Onun Peygamberi olduğuna şehâdet ederim" dedi. Hazreti Ümmü Süleym kendisinin telkini ile müslüman olan Ebû Talha (r.a.) ile evlenmeyi kabûl ederek, yanında bulunan ve bülûğ çağına giren oğluna: "Kalk, ey Enes! Ebû Talha'yı benimle evlendirmek için gereğini yap!" dedi. Böylece Hazreti Ümmü Süleym ile Hazreti Ebû Talha nikahlandılar.

Hazreti Ebû Talha ile olan bu evliliklerinden Ebû Umeyr adında bir erkek çocukları oldu. Babası buna çok sevinmişti. Bu çocuğun, kafeste bir serçe kuşu vardı. Serçenin ölmesi üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) çocuğa: **"Ey Ebû Umeyr serçe ne oldu?"** diye lâtife etmiştir. Hazreti Ümmü Süleym'in, oğlu ağır hastalanıp babası Ebû Talha'nın evde bulunmadığı bir sırada ölmüştü. Ümmü Süleym, Onu yıkayıp kefenledi ve evin bir köşesine koydu. Buhurlayıp üzerini

örttü. Ev halkına da: "Ebû Talha'ya oğlunun öldüğünü, ben söylemedikçe, hiç biriniz söylemeyiniz!" diye tenbîh etti. Akşam olunca, Ebû Talha (r.a.) eve geldi. "Çocuk nasıldır?" diye sordu. Ümmü Süleym (r.anha) da: "Çocuğun ızdırabı dindi. Rahatlaştığını sanıyorum!" dedi. Hazreti Ebû Talha, Onun sözünden, çocuğun gerçekten iyileştiğini sandı. Ümmü Süleym (r.anha) akşam yemeğini hazırladı. Kocası oruçluydu. Ona yemeğini yedirdi, içirdi. O güne kadar hiç yapmadığı şekilde özenerek süslendi. Ona karşı neşeli görünmeye çalıştı. Sonra yattılar. Gecenin sonuna doğru Ebû Talha (r.a.) mescide çıkmak isteyince, Hazreti Ümmü Süleym! "Ey Ebû Talha! Şu komşumuzun yaptığına baksana" dedi. O da: "Ne oldu?" diye sorunca: "Benden emanet bir şey aldılar. Onu geri aldım diye ağlamaya başladılar" dedi. Hazreti Ebû Talha: "Hiç öyle şey olur mu?" deyince, hanımı: "İşte, Allahü teâlâ bize verdiği emanetini geri aldı" diyerek çocuğun öldüğünü kendisine bildirdi. O da bunun üzerine **"İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn"** dedi. Sonra sabah namazını kılmak için mescide gitti. Namazdan sonra çocuğunun öldüğünü ve hanımı ile arasında geçen durumu Resûlullah (s.a.v.) efendimize haber verince her ikisi için de: **"Cenâb-ı Hak, bu gecenizi hakkınızda mübârek eylesin!"** diye duâ etti. O gece, Ümmü Süleym (r.anha) oğlu Abdullah'a hamile kalmıştı. Bu çocuk, Ümmü Süleym'in, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber katıldığı bir harpte dünyâya gelmiş, Peygamberimiz (s.a.v.) ona Abdullah ismini koyup, hakkında hayır duâ etmişti. Bu duânın bereketiyle Abdullah bin Talha'nın yedi veya dokuz oğlu olmuştu ki, hepsi de Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip, hafız olmuşlardı. Eshâb-ı kiramın hanımlarından Ümmü Atiyye (r.anha) diyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) biz kadınlardan müslüman olduğumuzda, ölüye ağlayıp feryat figan etmeyeceğimize de söz almıştı. Beş kadından başka kimse bu sözünde duramadı. Resûlullah'a (s.a.v.) verdiği sözü aynen yerine getirenlerden biri de Ümmü Süleym'dir."

Ümmü Süleym (r.anha) dinine son derece bağlı ve sabırlı bir kadındı. Resûlullahı (s.a.v.) çok severdi. Evinde pişirdiği yemekten, mutlaka ona ayırırdı. Daha Resûlullah efendimiz, Medine'ye yeni hicret etmişlerdi. O sırada Hazreti Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin evinde, kalıyordu. Bir hizmetçisi de yoktu. Müslümanlardan her biri, gücü yettiği miktarda, Resûlullah'a (s.a.v.) hediyeler takdim etmişlerdi. Ümmü Süleym de (r.anha); o sırada elinde hediye edecek bir şey bulunmadığı için henüz 12 yaşlarında olan oğlu Enes'i (r.a.) Ebû Talha ile beraber elinden tutarak, Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna getirdi ve: "Yâ Resûlallah! Enes, terbiyeli bir çocuktur, zekîdir. Müsaade ederseniz, size hizmet etsin! Haddim olmayarak size hediye ettim. Benim oğlum ve Sizin de hizmetkârınızdır" dedi. Hazreti Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Peygamberimiz Medine'ye gelişlerinden vefâtlarına kadar, hazarda ve seferde kendilerine hizmet ettim. Yaptığım herhangi bir işten dolayı bana: (Bunu neden böyle yapmadın? veya yapmadığım bir iş için de, bunu böyle yapmasaydın!) demedi." Hatta bir gün Enes bin Mâlik'i (r.a.), Resûlullah efendimiz bir yere gönderdiğinde eve geç gelmişti. Annesi Ümmü Süleym (r.anha) "Eve niçin geç geldin?" dedi. Hazreti Enes de: "Peygamberimiz (s.a.v.) beni bir işe gönderdi" dedi. Annesi, "Nedir o iş?" deyince: "O, aramızda gizli sırdır" diye cevap verdi. Bunun üzerine annesi: "Resûlullahın (s.a.v.) sırrını iyi muhafaza et!" dedi.

Hazreti Ümmü Süleym, Eshâb-ı kiramın diğer hanımları gibi harplerin çoğuna iştirâk edip, icabında bizzat dövüşmüştür. Bu harplerin her birinde önemli hizmetler görmüştür. Uhud harbine katılıp, müşrik ordusuyla harb eden askerlere hizmet etti. Kocası Hazreti Ebû Talha, iyi bir okçu ve cesur bir asker olduğundan hep Resûlullah'ı (s.a.v.) korumakla meşgûldü. Oğlu Enes (r.a.), yaşı küçük olduğu halde, bu harbe o da gelmişti. Su tulumlarını doldurup annesi Ümmü Süleym'e (r.anha) ve Hazreti Âişe'ye veriyordu. Bu harbin en şiddetli bir zamanıydı. Bir ara

askerler arasında panik baş göstermiş, Resûlullahın (s.a.v.) yanından ayrılmışlardı. Resûlullah efendimiz, yanındaki 12 kişi ile hiç yerinden ayrılmamış, sebat göstermişti. Bu çok tehlikeli harp gününde, Hazreti Âişe ile Hazreti Ümmü Süleym, asker arasında, durmadan arkalarında kırbalarla su taşıyorlar ve yaralıların ağzına su veriyorlardı. Bu kapları (kırbaları) boşalınca son derece bir çeviklikle geri dönüp gelerek kırbaları dolduruyorlar, sonra yine acele edip yaralılara su veriyorlar, onların yaralarını sarıyorlardı.

Hendek harbinde ise, bütün çocuklarla birlikte kale gibi bir evde mahfûz kalmışlardı. Harbe katılamamıştı. Hicretin yedinci (m. 629) senesinde Hayber savaşında, Resûlullahın (s.a.v.) maiyetinde bulunuyordu. Fetihten sonra esîrler arasındaki Hazreti Safiyye, Peygamberimizin (s.a.v.) hanımı olmak şerefine kavuşmuştu. O zaman, gelin oluncaya kadar Hazreti Safiyye'yi, Ümmü Süleym'e (r.anha) evine ve emrine tevdi buyurdular. Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte Mekke'nin fethinde de bulunmuştur. Bunun arkasından Hazreti Ümmü Süleym (r.anha), Huneyn savaşına da bizzat iştirâk etmiştir. Bu sırada oğlu Abdullah'a hamileydi. Buna rağmen eline bir hançer geçirmiş hazır vaziyette bekliyordu. Bu harp esnasında kocası Hazreti Ebû Talha, tebessüm ederek, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi ve "Yâ Resûlallah! Ümmü Süleym'in (r.anha) hançerini gördün mü?" diye sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), Ümmü (r.anha) hançerini gördün mü?" diye sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), Ümmü Süleym'e (r.anha) dönerek: "Ey Ümmü Süleym! Bu hançer ile ne yapacaksın?" buyurunca, o da dedi ki: "Ben bunu, bu günler için hazırlamıştım. Hele müşriklerden birisi bir kerre yanıma yaklaşsın!.. Bununla karnını deşerim." Harp meydanında en cesâretli kahraman mücâhidlerden bile öne geçerdi. Huneyn harbinde, bir ara müslüman saflarında bir dağılma baş gösterdiği sırada, Ümmü Süleym (r.anha) hançerini çekip, sebat göstermiş, arslanlar gibi düşmana saldırmıştı.

Eli hançerli Ümmü Süleym (r.anha.), Resûlullaha (s.a.v.) gelerek, "Eğer, izin verirseniz, paniğe uğrayıp, senin yanından ayrılanları da öldüreyim!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), ona cevabında: "Ey Ümmü Süleym! Allahü teâlâ bize yetişti ve zafer ihsân etti" buyurdu.

Hazreti Ümmü Süleym'in faziletleri çoktur. Peygamberimize ve Onun hanımlarına çok hizmet etmiştir. Peygamberimiz, Onun hakkında buyurdu ki: "Rüyamda Cennete girdim. Bir de baktım ki, Ebû Talha'nın hanımı Rumeysâ (Ümmü Süleym) de oradaydı." O, Resûlullahı çok sevdiği gibi, Resûlullah (s.a.v.) da Onu ve bütün ailesini severdi. Hanımlarından başka kimsenin evine gidip istirahat etmediği halde, Hazreti Ümmü Süleym'in evine giderdi. Orada âdetleri üzere kaylûle yaparlar, öğleden evvel biraz uyurlardı. Namaz vakti gelince, hasırdan seccadeleri serip, Onun çocukları ile beraber namaz kılardı.

Hazreti Ümmü Süleym'in oğlu Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman ben küçüktüm. Annem Hazreti Ebû Talha ile evlenmişti. Ebû Talha çok fakîr kalmıştı. Çünkü malının tamamını Resûlullaha (s.a.v.) hediye etmiş, O da fakirlere sadaka olarak dağıtmasını istemişti. Bir iki gün hiç yemek yemeden geçirdiğimiz zamanlar olurdu. Bir gün annemin eline biraz arpa geçmişti. Onu un yaptı ve iki ekmek pişirdi. Komşudan azıcık süt istedi. Ebû Talha'yı da çağır, beraber yiyelim dedi. Ben de sevinerek çıktım. Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı kiram ile oturuyorlardı. Yâ Resûlallah annem sizi çağırıyor dedim. Kalktılar, Eshâb-ı kirama da kalkınız buyurdular. Eve yaklaştık. Ebû Talha'ya (r.a.): "Hiç bir şey hazırladın mı ki, bizi davet ediyorsun?" buyurdular. "Yâ Resûlallah, dünden beri bir şey yememişim, evde bir şey olacağını zannetmiyorum", dedi. "Peki, Ümmü Süleym bizi niçin davet etti, eve bir bak!" buyurdular. Ebû Talha içeri girdi. Ümmü Süleym (r.anha.), iki arpa ekmeği pişirdim, komşudan da biraz süt istedim. Enes'i seni çağırması için gönderdim, dedi. Ebû Talha dışarı çıkıp Ümmü

Süleym'in (r.anha) dediklerini söyledi. Peygamberimiz (s.a.v.) "Zararı yok, içeri girelim" buyurdular. Kendileri, Ebû Talha ve ben içeri girdik. "Ekmekleri getirin" buyurdular. Mübârek ellerini ekmeklerin üzerine koydular, parmaklarını açtılar ve on kişi çağırın buyurdular. Çağırdım, "Oturunuz, bismillah deyip, parmaklarımın arasından yiyiniz!" buyurdular. Bu on kişi, bu şekilde yeyip doydular. "On kişi daha çağırın" buyurdular. Çağırdım. Onlar da aynı şekilde doydular. Böylece Eshâb-ı kirâm'dan yetmişüç kişi yeyip doydular. Sonra üçümüz yedik, doyduk. Sonra ekmekleri annem Ümmü Süleym'e (r.anha) verdiler. "Al, ye ve kime istersen yedir" buyurdular.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, çok kerre Hazreti Ümmü Süleym'in (r.anha) evine teşrîf eder ve orada istirahat ederlerdi. Bir gün, istirahat için uyudukları bir sırada, mübârek alınları terlemişti. Ümmü Süleym (r.anha) mübârek alınlarının terini silmeye başladıkları zaman uyandılar ve Ona sordular: **"Yâ Ümmü Süleym! Ne yapıyorsun?"** Cevabında: "Yâ Resûlallah, bereket için alnınızın terini mendille alıyorum, bunu saklıyacağım" Hazreti Ümmü Süleym (r.anha), Resûlullahın mübârek terini, böyle mendil ile toplar ve bunu bir şişe içinde saklardı.

Yine bir ara Resûl-i Ekrem efendimiz, Hazreti Ümmü Süleym'in (r.anha) evinde bir su tulumunun ağzından su içmişlerdi. Ümmü Süleym (r.anha) bu tuluma, Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek ağızları dokundu diye bereketlenmek için sakladı ve bir daha kullanmadı.

Hazreti Ümmü Süleym'in Resûlullah'a (s.a.v.) sevgisi, saygısı ve hizmeti çoktu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) de Ümmü Süleym'e (r.anha) iltifât gösterirlerdi. Ona çok duâ etmişlerdi. Kendisine, ailesine ve çocuklarına hayır ve bereket istemişlerdi. Nitekim Ümmü Süleym (r.anha.), Resûlullah'a (s.a.v.) hizmet etmesi için oğlu Enes bin Mâlik'i götürüp teslim ettiklerinde, Ona duâ etmelerini istedi. Peygamberimiz de (s.a.v.) Hazreti Enes hakkında, ömrünün uzun ve hayırlı olması, mal ve evladının çok olması ve sahip olduğu her şeyin feyizli ve bereketli olması için duâ etmişti. Resûlullahın (s.a.v.) duâsı bereketiyle Enes bin Mâlik (r.a.), 103 yaşına kadar yaşayarak, 80 evlâdı, bunlardan; 78'i erkek, yalnızca ikisi kız olmuştur. Malı da sayılamıyacak kadar çoktu. Hazreti Ömer'in halifeliğinde halka fıkıh ilmi öğretmek için Basra'ya gidip 91 (m. 710) târihinde orada vefât etti.

Hazreti Ümmü Süleym'in erkek kardeşi Haram bin Milhan ve kız kardeşi Ümmü Hiram da, Resûlullahın (s.a.v.) iltifâtına mazhar olmuştur. Hazreti Ümmü Süleym'in evine sık sık gitmesi Resûlullaha sorulduğunda, buyurdu ki: **"Ben, Ümmü Süleym'e acıyorum. Çünkü O'nun erkek kardeşi** (Haram bin Milhan) **bana yardım ederken şehîd olmuştur."** Ümmü Süleym'in (r.anha) kızkardeşi Ümmü Hirâm'ın (r.anha) evi de Resûlullahın (s.a.v.) ziyâret ederek şereflendirdiği yerlerdendi. Bazen kaylûle için oraya gider, uyurlardı. Bir gün uykudan kalktıklarında tebessüm ederek Ümmü Hirâm'a buyurdular ki: **"Ümmetimden bir kısmını gemilere binip, kâfirlerle gazâya giderler gördüm."** Ümmü Hirâm (r.anha) bu müjdeyi duyunca, "Yâ Resûlallah! Duâ et, ben de onlardan olayım" dedi. **"Yâ Rabbi! Bunu da, onlardan eyle!"** buyurdu. Hazreti Mu'âviye (r.a.) zamanında Ümmü Hirâm (r.anha) kocası ile gemilere binip Kıbrıs'a cihad etmeye gitti. Orada attan düşüp şehîd oldu (Bkz. Ümmü Hirâm (r.anha).

Bir ara Resûlullah (s.a.v.) hac için Mekke'ye gidiyorlardı. Ümmü Süleym'e buyurdular ki: **"Ey Ümmü Süleym! Bu sene bizimle hacca gelir misiniz?"** O da: "Yâ Resûlallah! Kocamın iki bineceği vardı. Bunlardan birini kendisi, birini de oğlu için alıp, hacca gidiyor. Bana bir binecek kalmadı" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Ümmü Süleym'i (r.anha) mübârek hanımlarının develerine bindirip hacca götürdüler. Yolda kadınların develeri, arkadan

geliyordu. Bunların hizmetinde de, Resûlullahın (s.a.v.) kölesi Enceşe (r.a.) vardı. Hazreti Enceşe develeri yürütmek için nağmeli sözler söylüyordu. Resûlullah (s.a.v.) bunu işitince: **"Enceşe, Enceşe!. Yavaş söyle, yavaş söyle! Kadınlar rahatsız olmasınlar"** buyurdu.

Hazreti Ümmü Süleym, çocuk terbiyesi bakımından üstün bir bilgi sahibiydi. Çocukları çok güzel terbiye eder ve yetiştirirdi. Oğlu Hazreti Enes, bu husûsta şöyle bildiriyor: "Allahü teâlâ anneme iyi karşılıklar versin! Bana çok iyi bakıp, çok iyi yetiştirdi."

Hazreti Ümmü Süleym, hadîs ilminde çok bilgi sahibiyi. O da, birçok dînî mes'eleleri halleder, Eshâb-ı kiramın çözemediği birçok mahrem meselelere cevap verirdi. Kendisinden Hazreti Ebû Hureyre, oğlu Enes bin Mâlik, Hazreti Zeyd bin Sabit, Hazreti Ebû Seleme ve Hazreti Amr bin Âs gibi bazı Eshâb-ı kiram, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bir ara Eshâb-ı kiramdan Hazreti Zeyd bin Sabit ve Hazreti Abdullah İbn-i Abbâs, bir mes'ele hakkında ihtilâfa düşmüşlerdi. Gelip kendisine sordular. O da meseleyi halletti ve ikisinin de ikna olacağı cevaplar verdi. Ümmü Süleym (r.anha) mahrem meseleleri Resûlullah'a (s.a.v.) sormaktan çekinmezdi. Çünkü Peygamberimizin süt teyzesi idi.

Resûl-i Ekrem efendimiz (s.a.v.) da'vetlere icabet eder ve verilen ziyâfetin sadaka olup olmadığını sormazdı. Çünkü âdet olarak ziyâfetler sadaka olarak değil, hediye olarak verilirdi. Bunun gibi Hazreti Enes'in annesi Ümmü Süleym ve yine Enes'in rivâyet ettiği üzere, bir terzi Resûl-i Ekrem'i da'vet etmiş ve Resûl-i Ekrem'e kabak yemeği ikram etmiştir. Ayrıca İranlı bir zât Resûl-i Ekrem'i da'vet etti. Resûl-i Ekrem: **"Âişe de beraber mi?"** diye sordu. O ise: "Hayır" deyince, Resûl-i Ekrem: **"Ben de gelemem!"** buyurduktan sonra, adamın tekrar daveti üzerine Hazreti Âişe (r.anha) ile davete icabet ettiler. Da'vet eden kendilerine, yemek olarak erimiş kuyruk yedirdi. Resûl-i Ekrem, hepsinin yemeğini yedi ve kendilerine bir şey sormadı.

---

1) El-İstiâb cild-4, sh. 455

2) El-İsâbe cild-4, sh. 461

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 57

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 424

5) Müsned-i İbn-i Hanbel cild-3 sh. 105

6) Sahîh-i Buhârî (Kitab-ül-Cenaiz) Bâb. 42

7) Sahîh-i Müslim (Kitâb-ül-Libâs) H. No: 23

8) Şevâhid-ün-Nübüvve Cüz-5, sh. 12

ÜMMÜ ÜMARE (Nesîbe binti Ka'b) (r.anha)

Gazâlarda gösterdiği kahramanlıklarıyle meşhûr olan, kadın sahâbîlerden. Hazrec kabilesinden olup, Medine'nin ileri gelen ailelerinden Mazin bin Neccâr'ın evlâdındandır. Annesi, Rebâb binti Abdullah'tır. Tahminen Milâdî 573 yılında doğdu. İkinci Akabe bîatında bulunarak zevciyle birlikte Müslüman olmakla şereflendi. İlk önce müslüman olan Medineli iki kadından biridir. Zevci Ensâr'dan Zeyd bin Âsım (r.a.)'dır.

Zeyd (r.a.)'dan, Abdullah ve Habîb isminde iki oğlu vardı. Her iki oğlu da Bedir Savaşına katıldı. Diğer gazâların hepsine birlikte iştirâk ettiler. Hazreti Zeyd'in vefâtından sonra Ümmü Ümâre (r.anha) Guzeyye İbni Amr'la evlendi. Bu zattan da oğlu Temim ve kızı Havle dünyâya

geldi. Müseylemet-ül-Kezzâb'la yapılan savaşa da katılan Ümmü Ümâre'nin (r.anha) ne zaman vefât ettiği bilinmemektedir. Ancak Medine'de vefât etmiş, Bâki' kabristanına defn edilmiştir.

Uhud gazâsına zevci Zeyd bin Âsım, oğulları Habîb ve Abdullah (r.anhüm) ile birlikte katılarak, şecaat ve kahramanlıklar gösterdi. Gazilere su dağıtmak ve yaralarını sarmak vazîfesiyle katıldığı savaşın en şiddetli bir anında, Resûlullah'a (s.a.v.) saldıran bir müşriki (puta tapan) atından aşağı düşürüp öldürdü. Ok, kılıç ve kalkan kullanarak düşmana saldırırken kendisi de bir kaç yerinden yaralandı. Yaralı haliyle zevci ve oğullarını savaşa teşvik etti. Düşman, Resûlullah'a (s.a.v.) hangi istikâmetten saldırırsa, hemen zevci ve oğullarıyla oradan müdâfâ ederdi.

Nesibe (Ümmü Ümâre) (r.anha) der ki: Gündüzün başlangıcında Uhud'a vardım. Halk ne yapıyor bir bakayım dedim. Yanımda bir kırba ve içinde su vardı. Resûlullah'ın yanına kadar gittim. Kendisi, o sırada Eshâbı arasında bulunuyordu. Bu zamanda müslümanlar savaş üstünlüğünü devam ettiriyorlardı.

Müslümanlar dağılmaya başlayınca, Resûlullah'ın yanına vardım. Çarpışmağa koyuldum. Kılıçla, okla müşrikleri Resûlullah'tan uzaklaştırmağa çalıştım, yaralandım. Resûlullah'ın yanında on kişi kalmamıştı. Ben, oğullarım ve kocam, Resûlullah'ın önünde çarpışıyor, müşrikleri ondan uzaklaştırıyorduk. Resûlullah, benim yanımda kalkan bulunmadığını gördü. Yanında kalkan bulunanlardan birisine: **"Ey kalkan sahibi kalkanını, çarpışana bırak"** dedi. Bırakınca, onu Resûlullah aldı. Ben de Resûlullah'dan alıp onunla korundum.

Bize ne yaptılarsa süvariler yaptılar. Atlı bir adam gelip, bana vurdu. Kalkanımla korundum. Ben de onun atının ayaklarına kılıç çaldım. At arka üstü yıkılınca Peygamberimiz aleyhisselâm: **"Ey Ümmü Ümâre'nin oğlu! Annene, annene yardım et!"** diyerek oğlum Abdullah'a seslendi. Ümmü Ümâre'nin (r.anhâ) oğlu Abdullah İbni Zeyd (r.a.) anlatır: "Uhud günü sol kolumdan yaralanmıştım. Beni hurma ağacı gibi upuzun bir adam vurmuştu. Resûlullah: **"Yaranı sar"** buyurdu. Anam yanıma geldi. Yanında yaraları sarmak için bulunan hazır bezlerle yaramı sardı. Resûlullah durmuş bana bakıyordu. Annem, yaramı sardıktan sonra, bana "Kalk yavrucuğum! Müşriklerle çarpış" dedi. Resûlullah efendimiz de: **"Ey Ümmü Ümâre! Senin katlandığın, dayanabildiğin şeye, herkes katlanabilir, dayanabilir mi?"** buyurdular.

Beni yaralayan müşrik o sırada oradan geçiyordu. Resûlullah, **"İşte oğluna vuran şu adam!"** dedi. Annem, hemen onun önüne geçip bacağına vurup çökertti. Resûlullah'ın mübârek dişleri görünecek kadar gülümsediğini gördüm. **"Hamd olsun Allah'a ki, seni düşmanına muzaffer kılıp, gözünü aydın etti. Öcünü almayı sana gözünle gösterdi"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) Ümmü Ümâre'nin oğlu Abdullah'a **"Ey Ümmü Ümâre'nin oğlu"** diye seslendi. Hazreti Abdullah "Buyur yâ Resûlallah" deyince ona "At" dedi. Abdullah (r.a.) önünde gitmekte olan atlı müşrike bir taş attı. Taş, atın gözüne değince at ürktü ve at da, atlı da yere yıkıldı. Abdullah (r.a.) taşa tutup o müşriki yaraladı.

Ümmü Ümâre (r.anhâ) Uhud'dan başka, Hudeybiye, Hayber Umret-ül-kaza, Huneyn ve Yemâme gazâlarına da katıldı. Biatü'r-rıdvân'da hazır bulunmakla şereflendiler. Oğulları Habîb ve Abdullah'da Peygamber efendimizin bütün gazâlarına iştirâk ettiler. Uhud Savaşı sırasında İbni Kamia isminde bir müşrik Peygamberimize (s.a.v.) saldırdı. Peygamberimizi (s.a.v.) mübârek başından yaraladı. Ümmü Ümâre (r.anhâ) İbni Kâmia'ya saldırdı, İbni Kâmia, Ümmü

Ümâre'nin darbesiyle ağır yaralandı. Nesibe hâtun bu savaşta oniki onüç yerinden yaralanmıştı. Bunlardan en ağırı, İbn-i Kâmia'nın boynunda açtığı yaraydı. Resûlullah efendimiz oğlu Abdullah'a bu yarayı sarmasını emrettiler. **"Ev halkınızı Allah mübârek kılsın; senin annenin makamı filan ve filanların makamından hayırlıdır. Allah sizin ev halkınıza rahmet etsin!"** buyurdu. Bu yara bir sene tedâvi gördükten sonra iyileşti.

Nesibe hâtun, Peygamberimize (s.a.v.): "Yâ Resûlallah Allahü teâlâya duâ et de Cennette sana komşu olalım!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Allahım! Bunları, Cennette bana komşu ve arkadaş et"** diye duâ etti. Bunun üzerine Ümmü Ümâre: Bu bana kâfidir. Artık dünyâda ne musîbet gelirse gelsin! (hiç ehemmiyeti yok) dedi.

Müseylemet-ül-Kezzâb, yalancı peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkınca, Ümmü Ümâre'nin (r.anhâ) oğlu Habîb İbni Zeyd (r.a.) elçi olarak gönderildi. (Veya Amman'dan Medine'ye gelirken esîr düştü.) Müseyleme, kendisinin peygamberliğini kabûl etmesini istedi. Habîb (r.a.), onu tasdîk etmeyince, tek tek uzuvları kesilerek şehîd edildi. Ümmü Ümâre Müseyleme'nin ölümünü göstermesi için Allah'a duâ etti. Yaşı altmışın üzerinde olmasına rağmen oğlu Abdullah'la beraber Yemâme Savaşına iştirâk etti. Savaşın şiddetli bir anında Müslümanların dağılmaya başlamaları üzerine, kılıcını çekerek düşmana hücum etti. Oniki yerinden yara aldı. Müseyleme'yi de yaraladı. Ümmü Ümâre'nin oğlu Abdullah'ın da bulunduğu bir grup müslümanın önünden atla kaçmaya çalışan Müseylemet-ül-Kezzâb, Hazreti Vahşi tarafından mızrakla vurularak öldürüldü. Ümmü Ümâre (r.anhâ) bu savaşta kolunun birini kaybetti. İslâm ordusunun kumandanı Hâlid bin Velîd (r.a.) kendisiyle yakından alâkadar oldu. Yaralarını sardırdı.

Bir gün Resûlullah (s.a.v.) Ümmü Ümâre (r.anha)'nın evine teşrîf ettiler. Hazreti Ümmü Ümâre de yemek ikram etti. Resûlullah efendimiz **"sen de ye"** buyurdular. O da oruçlu olduğunu arz etti. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, **"Oruçlu kimsenin evinde ne yenirse, hep melekler kendisine selâm gönderirler"** buyurdular.

Hazreti Ebû Bekir de hilâfeti zamanında kendisini evinde ziyâret eder, hâlini hatırını sorardı. Hazreti Ömer zamanında, bir savaşta elde edilen ganîmetler içinde kıymetli kumaşlar da vardı. Bunların en kıymetlisi olan altın sırmalı bir gömlek-şalvar Hazreti Ömer'e isâbet etti. Herkes gelinine veya hanımı Hazreti Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'e verecek diye beklerken Ömer (r.a.), "Bu elbiseye Ümmü Ümâre herkesten daha layıktır" buyurdu ve arkasından, "Resûlullah efedimizden duydum, buyurdular ki: **"Savaşta ne tarafa baktımsa hep Ümmü Ümâre, hep Ümmü Ümâre'yi gördüm"** dedi. Elbiseyi Ümmü Ümâre (r.anhâ) ya gönderdi.

Ümmü Ümâre'den (r.anha) Abbad İbni Temim, Haris İbni Abdullah İbni Ka'b, İkrime ve Leylâ hadîs rivâyet etmişlerdir.

---

1) İbn-i Hişâm, cild-3, sh. 82

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-8, sh. 412

3) El-İsâbe, cild-4, sh. 479

4) El-İstiâb, cild-4, sh. 475

5) Vâkidî, cild-1, sh. 209

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-6, sh. 439

ÜSÂME BİN ZEYD (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden. "Resûlullahın sevgilisi" diye meşhûrdur. Babası, Peygamber efendimizin âzâdlılarından Zeyd bin Harise, anası, Ümm-i Eymen (r.anha)'dır. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Nesebi, Üsame bin Zeyd bin Harise bin Şerahbil'dir.

Mekke'ye giderken Resûlullahın devesinde, arkasında oturmuştu. Birlikte Kâ'be'ye girmişti. Huneyn gazâsında çocuk olduğu halde kahramanca çarpıştı. Çok cesur idi. Onsekiz yaşında iken, ordu kumandanı yapıldı. 54 (m. 673) veya 59 (m. 678) senesinde Medine'de vefât etti.

Peygamber efendimiz, azadlı kölesi, Hazreti Zeyd bin Hârise'yi çok severdi. Onu kendisine evlât edindi. Dolayısıyle Hazreti Üsâme bin Zeyd, aynı zamanda Peygamber efendimizin terbiyesi ile yetişti. Böylece Peygamber efendimizin torunları Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in sevgisine Hazreti Üsâme de ortak oldu. Sevgili Peygamberimiz, Üsâme'ye (r.a.) bu sevgisinin, babası Zeyd bin Hârise'ye olan sevgiden dolayı olduğunu ifade ettiler ve: **"Üsâme bana herkesten daha yakındır"** buyurdular. Hazreti Üsâme'nin, Ehl-i beyt'in bir ferdi kabûl edilmesinden sonra, gece gündüz demeden, her zaman, Peygamber efendimizin hâne-i se'âdetlerine girip çıkmasına izin verildi.

Çocuk yaşta iken hicret sevâbı kazandı. Medine döneminde, çocuk olduğu için, hicretin 7.-8. yılına kadar olan muharebelere katılamadı. Bundan sonra katıldığı muharebelerde çok kahramanlıklar gösterdi.

8 (m. 629) senesi Mekke'nin fethinde Peygamberimiz (s.a.v.), Kusva isimli devesine binip, terkisine de, Hazreti Üsâme bin Zeyd'i aldılar. Peygamberimiz, Mekke'nin fethinin ihsân edilmesinden duyduğu derin minnet ve şükrandan dolayı cenâb-ı Hakka hamd etti. Kâ'be-i Muazzama'nın putlardan temizlenmesini emir buyurdular. Peygamberimiz (s.a.v.) de devesinin üzerinde Hazreti Üsâme ile birlikte Kâ'be'ye geldiler. Mescid-i Haram'ın yanına gelince, develerinden inerek Hazreti Üsâme, Hazreti Bilâl, Hazreti Osman bin Talha ile Kâ'be'ye girdiler. Hazreti Ömer daha önce gelip içerde bulunan çizilmiş insan sûretlerini siliyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Üsâme'ye bir kova su getirtip kalan sûretleri de sildirdiler. Kapının üzerlerine kapatılmasını emir buyurdular. İçerde Peygamberimiz, kapıyı ve üç direği arkalarına, iki direği sağına, bir direği soluna alıp, duvara bir buçuk metre kadar kala durup, iki rekât namaz kıldılar. Bu sırada dışarıda Hazreti Hâlid bin Velîd, kapının önüne halkın yığılmasını önlemeye çalışıyordu. Peygamber efendimiz, namazlarını kıldıktan sonra Kâ'be'nin her köşesinde tekbir getirdiler ve duâ buyurdular. Sonra kapıyı açtırıp, kapının eşiğinde durup mübârek iki ellerini kapının kasalarına dokunarak üç defa tekbir getirdiler ve bir hutbe irâd ettiler. Mekkelileri afettiler.

Hazreti Üsâme Mekke'nin fethinden sonra yapılan Huneyn gazâsında Peygamber efendimizin yanından hiç ayrılmadı. Müşriklere karşı kahramanca çarpıştı.

8 (m. 629) senesi Peygamber efendimizin (s.a.v.) Hazreti Mâriye'den doğan, oğlu Hazreti İbrâhîm, birbuçuk yaşında iken süt annesi Ümmü Bürde'nin evinde bulunuyordu. Peygamber efendimiz, oğlunun hastalandığını işitince, Hazreti İbrâhim'in yanına gittiler. Onu kucağına aldıklarında can vermek üzereydi. Peygamberimizin mübârek gözlerinden yaşlar akmaya başladı. "Sen de mi ağlıyorsun, Yâ Resûlallah" diyen Hazreti Abdurrahmân bin Avf'a, **"Ey İbn-i Avf, Benim bu ağlamam bir acımadan ibârettir. Ben, ancak kendisinde bulunmayan hasletleri sayarak, ölü üzerine yüksek sesle, bağırarak ağlamağı yasak ettim. Ben sizi, günah ve ahmaklık olan iki bağırıştan men ettim. Biri ni'mete kavuşulduğu sıradaki eğlence, oyun, şeytan çalgılarından, ikincisi de, bir musîbete ve felakete uğrayınca,**

bağırıp, yüz göz tırmalamak, üst baş yırtmaktan ve şeytan şamatasından men ettim." Sonra;

"Acımayana acınmaz" buyurdu. Hazreti Üsâme bin Zeyd, feryada başlayınca, Peygamber efendimiz, ona ağlamamasını emir buyurdu. Hazreti Üsâme "Yâ Resûlallah, sizin ağlamanız üzerine feryat ettim. Affınızı dilerim" dedi. O zaman Peygamber efendimiz, **"Ağlamak, acımaktan ileri gelir. Feryat ve figan ise şeytandandır."** buyurdular. Vefât edince: **"Yâ İbrâhîm! Ölümüne çok üzüldük. Gözlerimiz ağlıyor, kalbimiz sızlıyor. Fakat Rabbimizi gücendirecek bir şey söylemeyiz."** buyurdular. Vefât ettiğinde güneş tutulmuştu. "Yâ Resûlallah İbrâhîm vefât ettiği için güneş tutuldu" diyenlere karşı da: **"Ay ve güneş Allahü teâlânın varağını ve birliğini gösteren iki mahlûktur. Kimsenin ölmesi, kalması ile tutulmazlar. Onları görünce Allahü teâlâyı hatırlayınız."** buyurdular.

Hazreti İbrâhim'in cenâzesi yıkanıp kefenlendikten sonra, Peygamber efendimiz, cenâze namazını kıldırdılar. Bakî kabristanında mezarı kazıldı. Hazreti Üsâme ile Hazreti Fadl bin Abbas kabrin içine indiler. Peygamberimiz (s.a.v.) kabrin kıyısında oturdular. Kabrin üzerini örterlerken yan tarafta bir açıklık gördüler, oraya mübârek elleriyle bir kerpiç koyarak kapattılar ve: **"Siz, bir işi içe sinecek bir şekilde yapınız. Çünkü, böyle yapmak, musîbete uğrayanlara ferahlık verir. Böyle yapmak ölüye fayda ve zarar vermez, fakat bu dirinin gözünü aydınlatır"** buyurdular. Kabrin üzerine su döktürdüler. Bir taşı kabrin başına diktiler. Kabrin üzerine su dökmek ilk defa Hazreti İbrâhim'in kabrinde oldu.

11 (m. 632) senesi, Peygamber efendimiz (s.a.v.), hastalandılar. Hasta oldukları hâlde, Rumlarla savaşmak üzere bir ordu hazırlanmasını emir buyurdular. Eshâb-ı kiram (r.anhüm) hazırlık yapmak için dağıldı. Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Üsâme'yi çağırdılar:? **"Ey Üsâme! Şam'a, Belka sınırına, Filistin'deki Daruma, babanın şehîd edildiği yere kadar, Allahü teâlânın ismiyle ve bereketiyle git. Onları atlara çiğnet. Seni bu orduya başkumandan tayin ettim. Übnâlıların üzerine ansızın varıp üzerlerine şimşek gibi saldır. Varacağın yere haber ulaşmayacak şekilde hızlı git. Yanına kılavuzları alıp, casus ve gözcüleri önünden ilerlet, Allahü teâlâ zafer ihsân ederse, onların arasında az kal"** buyurdular. Çürüf'te karargâh kurmalarını, emr buyurup, mübârek elleriyle sancağı bağlayıp, Hazreti Üsâme'ye verdiler. Mescidde minbere çıktılar. **"Ey Eshâbım! Üsâme'nin babası Zeyd, kumandanlığa nasıl lâyık ve benim katımda nasıl en sevgiliyse, ondan sonra oğlu Üsâme de kumandanlığa öyle lâyıktır. Üsâme, benim katımda insanların en sevgililerindendir"** buyurdu. Hazreti Üsâme ve savaşa gidecek olan Eshâb-ı kiram, Peygamberimizle (s.a.v.) vedalaştılar. Hazreti Üsâme'nin kumandası altında savaşa gideceklerin arasında Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrah, Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas gibi Eshâbın ileri gelenleri de vardı.

Resûlullah (s.a.v.) efendimizin hastalığı ağırlaştı. Bu arada ordu hazırlıklarını tamamlamış karargâha toplanmışlardı. Pazar gecesi orada yattılar. Sabahleyin Hazreti Üsâme, Peygamber efendimizin yanına geldi. Yanında Hazreti Abbas da vardı. Peygamberimizin mübârek ağzına ilâç veriliyordu. Hazreti Üsâme'yi görünce ona duâ ettiler ve **"Allahü teâlânın bereketiyle, kuşluk vakti yola çıkınız"** buyurdular. Ordu hareket etmek üzereyken Peygamberimiz Hazreti Muhammed (s.a.v.) efendimizin vefât haberi geldi. Rebiülevvelin onikinci Pazartesi günü idi. Ordu Peygamberimizin Hâne-i Se'âdetinin önüne geldi. Sancağı kapının önüne dikti. Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Üsâme'ye: "Sancağı açmamak üzere evine götür" buyurdu. Peygamber efendimizin mübârek cenâzelerini yıkamak üzere harekete geçtiler.

Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Peygamber efendimizin vefâtından önce, mübârek cenâzelerinin yıkanmasıyla ilgili "Resûlullah'dan (s.a.v.) işittim ki, **"Beni, Ehl-i beytim yıkasın"** buyurmuştu" deyip, "Abbas ve Ali (r.a.) yıkasınlar" dedi. Hazreti Abbas, oğlu Fadl ile beraber geldi. Hazreti Ali dahi geldi. Halife Hazreti Ebû Bekir "Yâ Ali, Resûlullah'ı sen yıka" dedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) hizmetçisi Hazreti Üsâme'ye, "Onlara hizmet et" dedi. Kendisi, Eshâb-ı kiram ile kapıda bekledi. Ensârdan Evs bin Havli'yi (r.a.) de yardım için içeriye soktu. Hazreti Üsâme, Peygamber efendimizin mübârek cenâzeyi şeriflerini yıkamak, kefenlemek ve kabr-i şerîfine indirmekle şereflendi.

Definden üç gün sonra, Hazreti Ebû Bekir Eshâb-ı kirama (r.a.) "Resûlullah (s.a.v.) sizi Üsâme'nin emrinde gazâya göndermişti. Vefât edince, o iş yapılamadı. Herşeyden önce, bu emri yerine getirmeliyiz! Bu işte, gevşek davranmayın! Gazâya hazır olun" diye emir buyurdu. Eshâbı harbe hazırladı. Bu sırada Arabistan çöllerinde isyan çıktığı işitildi. Eshâb: "Üsâme'nin emrinde gitmiyelim, âsîler Medine'ye gelip halifeyi öldürür" dediler ve çok uğraştılar ise de Hazreti Ebû Bekir "Resûlullahın (s.a.v.) emrini, her ne pahasına olursa olsun yapacağız ve Resûlullahın beğendiği kumandanı ben değiştiremem" dedi. Hazreti Üsâme at üzerinde, Halife ve Eshâb yürüyerek Medine'den dışarı çıktılar. Hazreti Üsâme, Hazreti Ebû Bekir'e, ya ata binmesini veya kendisinin de attan ineceğini söyleyince, Hazreti Ebû Bekir, "Ben ata binmiyeceğim, sen de attan inmiyeceksin. Allahü teâlânın rızası için benim de ayaklarım bu yolda tozlansın. Bilmiyor musun ki, her gazi için, her adımına mukabil, pek çok sevâb verilir ve o kadar da günahları dökülür" diye cevap verdi. Hazreti Ebû Bekir, Eshâb-ı kirama veda ederken "Size birinci nasihatim, Üsâme'ye itaat etmenizdir. Şam'daki rahibeleri, çocukları, kadınları öldürmeyin" deyip, Hazreti Üsâme'ye dönerek: "Resûlullahın emrettiği yere selâmetle git" dedi. Hazreti Ebû Bekir veda ve nasîhatdan sonra, Hazreti Üsâme'ye Hazreti Ömer'i bana muavin bırakır mısın?" buyurdular. Hazreti Üsâme de buna muvafakat edip, Hazreti Ömer'e izin verdikten sonra halife ile Hazreti Ömer Medine-i Münevvere'ye döndüler. Hazreti Üsâme dahi Şam'a hareket etti. Huzâ'a kabilesine gidip, mürtedleri öldürdü. Zafer ile, kırk gün sonra Medine'ye döndü.

Hazreti Ömer, halifeliği sırasında Hazreti Üsâme'ye çok tazîm ve ihsânlarda bulundu. Peygamber efendimizin, Üsâme'yi (r.a.) çok sevdiğini biliyordu. Hatta, Hazreti Ömer, kendi oğlu Hazreti Abdullah'a senelik 2000 dirhem tahsis ettiği halde, Hazreti Üsâme'ye 5000 dirhem tahsis etti. Hazreti Abdullah bin Ömer, bu farklılığın sebebini babasına sorunca, Hazreti Ömer buyurdu ki: "Onun babası Resûlullah'a (s.a.v.), senin babandan daha sevgili idi" Hazreti Üsâme bin Zeyd, Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında devlet idâresi ile ilgili işlere karışmadı. Yine Hazreti Ali ve Hazreti Muâviye arasında meydana gelen hadîselere de karışmak istemedi ve "Müslümanlar arasında kardeş kanı dökülmesinden çekinirim" buyurdu. Hadîseler ilerleyince, ictihâdı Hazreti Ali'nin ictihâdına uygun oldu. Hatta son nefesinde bile bunu bildirdi.

Hazreti Üsâme'nin yirmi seneye yakın ömürleri Peygamber efendimizin mübârek dizleri dibinde geçti. Peygamberimizin sünnet-i şeriflerini iyi öğrendiği için, Eshâb-ı kiram, bazı meselelerini Hazreti Üsâme'den sorarlardı. Her işte, her husûsta Resûlullahın (s.a.v.) emirleri üzere hareket eder, Peygamberimizin birçok hizmetlerinde bulunmakla şereflenirdi."

Hazreti Üsâme, Peygamber efendimizin en itimat ettiği kimselerden olup, sırlarının mahremi idi. Peygamberimiz, ince meselelerde Hazreti Üsâme ile istişâre ederlerdi. Hazreti Ömer de bu sebepden Hazreti Üsâme'ye danışır, fikrini alırdı. Eshâb-ı kirâm'ın hepsi gibi, Hazreti Üsâme bin Zeyd de fazîlet ve güzel ahlâkı kendinde toplamıştı.

Hazreti Üsâme, babasının ve annesinin arzularını yerine getirmek için çok çalışırdı. Anne ve babası vefât edince onlar için kurban keserdi. Ağaçlarından elde ettiği mahsulleri fakirlere dağıtır, sevâbını anne ve babasına da gönderirdi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin toplamının 128 olduğu bildirildi. Bunlardan bazıları şunlardır:

Üsâme bin Zeyd (r.a.) diyor ki: Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin mübârek kucağında oturuyorlardı. Buyurdu ki: **"Bu ikisi, benim oğullarımdır ve kerîmemin oğullarıdır. Yâ Rabbi! Ben bunları seviyorum. Sen de sev ve bunları sevenleri de sev!"**

Hazreti Âişe şöyle rivâyet etti: "Üsâme çocuk idi. Birgün yüzü kanamıştı. Resûlullah (s.a.v.) bana **"Üsâme'nin yüzünü yıka"** buyurdu ve yıkarken bana yardım etti ve yüzünü öptü, sevdi.

Yoksul bir kimse vefât etti. Yıkamak üzere Hazreti Üsâme ve Hazreti Ali'ye vazîfe verdiler. Cenâze yıkandı, kefenlendi ve defn edildi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bu kimse, kıyâmet günü, yüzü, ayın ondördü gibi parlak olarak mahşer yerine gelecektir. Bunun bir hasleti vardır. Eğer o hasleti de olmasa, kuşluk güneşi gibi yüzü parlak olduğu halde mahşer yerine gelirdi."** buyurdu. "Bu haslet nedir?" diye soruldu. Buyurdular ki: **"Bu kimse devamlı olarak gece namaz kılar, gündüz oruç tutar ve Allahü teâlâyı çok zikrederdi. Ancak kış geldiği vakit yaz elbisesini, yaz geldiği vakit de kış elbisesini saklardı. Size enaz verilen, yakîn ve sabır azîmetidir"** buyurdular.

"Allah'ın kulları, tedâvi olunuz. Allahü teâlâ derdi yarattığı gibi dermanı da yaratmıştır."

Hazreti Ebû Sa'îd el Hudrî rivâyet etti: "Üsâme bin Zeyd (r.a.) bir ay va'de ile yüz dinara bir câriye satın aldı. Bunu Peygamber efendimiz işitince buyurdular ki: **"Bir ay va'de ile satın alan Üsâme'ye şaşmıyor musunuz? Üsâme, uzun emel sahibidir. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, gözüm açıldığı zaman kapaklarını kapamadan, lokmayı yuttuğum vakit onu hazmedemeden öleceğimi düşünürüm. Ey Âdemoğulları, aklınız varsa, kendinizi ölülerden sayınız. Yemîn ederim ki, size va'dedilen ölüm gelecek, ona engel olamıyacaksınız."**

"Kıyâmet günü, insanların Allah'a en yakın olanları, dünyâda uzun müddet aç susuz ve mahzûn kalanlardır. Hakiki âlim ve müttekiler, halk arasına girdikleri zaman varlıkları, kayboldukları zaman, yoklukları bilinmez. Çünkü aranmazlar. Yerin genişliği, onları bilir ve göklerin melekleri, onları kuşatır. İnsanlar hep dünyâ ni'metinden zevk alırken, onlar Allah'a itaatten zevk alırlar. İnsanlar, Peygamberin sünnet ve ahlâkını kaybettikleri zaman, onlar onu muhafaza ederler. Onlardan biri öldüğü zaman, yeryüzü onlar için ağlar. Bunlardan bulunmayan bir belde halkına, Allahü teâlâ gazâb eder. Köpeklerin leşe hücumu gibi, onlar dünyâya hücum etmezler. Yemeğin azını yer, insanların rağbet ettiği şeylere kıymet vermezler. Bazıları bunların delirip, akıllarını kaybettiklerini sanırlar, halbuki akılları başlarındadır. Onlar gözleri ile Allah'ın emirlerine bakıp, dünyâ sevgisini içlerinden attılar. Dünya adamları nazarında onlar, akılsız olarak dünyâda dolaşmakta iseler de, hakikât şu ki; insanlar akıllarını kaybedip, hayretlere düşecekleri zaman, onların akılları başlarında olacaktır.

Âhiret şerefi onlar içindir. Yâ Üsâme, onları hangi memlekette görürsen bil ki, onlar o belde halkının emânıdır. Onların bulundukları memlekete Allahü teâlâ azâb etmez. Yeryüzü onlarla ferahlanır. Cebbar olan Allahü teâlâ onlardan râzı olur. Onlarla kardeşlik edin ki, onların sayesinde kurtulmuş olasın. Şayet gücün yeterse, aç ve susuz ölmeğe gayret et. Açlık ve susuzluk sayesinde şerefli mevkilere ulaşır, Peygamberlerle birleşirsin. Bedeninden ayrılan rûhun ile melekler sevinir ve Cebbar olan Allahü teâlâ sana rahmet eder."

"Dikkat edin, Cennet için hazırlanan yok mudur? Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Cennette tehlike diye bir şey yoktur. Cennet, parlayan bir nûr, etrâfa yayılan bir kokudur. Binaları kuvvetlidir, ırmakları devamlı akar, bol ve olgunlaşmış meyve yeridir. Orada parlak ve güzel zevceler vardır. Onlar dâima neş'elidirler. Ni'metleri devamlıdır. Orada, aklın ermiyeceği fevkalâde güzellikler vardır." buyurdu. Eshâb-ı kiram: "Biz ona hazırlandık" dediler. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"İnşâallah deyiniz"** buyurdu ve sonra cihadı anlatarak onu teşvik ettiler.

---

1) El-A'lâm, cild-1, sh. 291

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-4, sh. 61

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1079

4) El-İsâbe, cild-1, sh. 31

5) El-İstiâb, cild-1, sh. 57

6) Metâli-ün-nücum, cild-2, sh. 174

7) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-6, sh. 196, cild-5, sh. 205, 210

8) Tehzîb-ül-esmâ, cild-1, sh. 113

9) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-2, sh. 854

10) Tehzîb-ut-tehzîb, cild-1, sh. 208

11) Buhârî, cild-2, sh. 85

12) Delîl-ül-fâhilîn, cild-1, sh. 181

13) İhya-u Ulûmiddîn, cild-4, sh. 562, cild-2, sh. 277

VELÎD BİN VELÎD (r.a.)

Eshâb-ı kiramdan. İsmi Velîd'dir. Babası Velîd bin Mugîre el-Mahzûmî olup, İslâmın büyük düşmanlarındandı. Annesi Lübâbe ise Resûlullah'ın (s.a.v.) baldızıydı. Nesebi Velîd bin Velîd bin Mugîre bin Abdullah bin Amr bin Mahzum el-Kureyşi'dir. Kureyş'in mahzûm koluna mensûbtur. Mekke'de bi'setten önce doğup, Medine'de 8 (m. 629) senesinde vefât etti.

Bedir gazâsında müşriklerin safında harbe katıldı. Müşrikler bu harpte yenilince, O'nu Abdullah bin Cahş esîr aldı. Medine-i Münevvere'ye getirdi. Kardeşlerinden henüz müşrik olan Hâlid bin Velîd ile Hişam bin Velîd, O'nu esâretten kurtarmak üzere Medine'ye geldiler. Abdullah bin Cahş (r.a.) fidye-i necât (kurtuluş akçesi) verilmedikçe bırakmak istemedi. Kardeşlerinden Hâlid râzı olduysa da, baba bir annesi ayrı kardeşi Hişâm kabûl etmedi. Resûlullah (s.a.v.) babalarının silâh ve teçhizatının verilmesini teklif etti. Buna da Hişam râzı olduysa da Hâlid kabûl etmedi. Fakat sonunda babalarının yüz dinar kıy-metindeki kılıcı, zırhı ve miğferi karşılığında anlaştılar. Velîd'i esâretten kurtarıp, Mekke'ye yola çıktılar. Fakat Velîd, Mekke yolu üzerinde

Medine'ye dört mil mesafedeki Zü'l-Huleyfe'de onlardan ayrılıp, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanına geldi. Îmân edip, Eshâb-ı kiramdan oldu. Müslüman olduktan bir müddet sonra Mekke'ye kardeşlerinin yanına gelmişti. O Zaman Hâlid bin Velîd, "Madem, müslüman olacaktın. Kurtuluş fidyesi ödemeden olsaydın? Babamızdan kalan hâtırayı elimizden çıkardın. Niçin böyle yaptın?" diye sorunca, "Kureyşlilerin esârete dayanamadı da Muhammed'e tâbi oldu demelerinden korktum" cevabını verdi. Kardeşleri O'nu Mahzumoğullarından bazı müslümanlarla, Ayyaş bin Ebî Rebîa ve Seleme bin Hişam'ın (r.a.) yanına haps ettiler. Îmân ettiği için senelerce hapis yattı. İslâmiyetin azılı düşmanlarından amcası Hişâm ile müşrik akrabalarından çok zulüm ve işkence gördü. Resûlullah (s.a.v.) müşriklerin zulmüne uğrayan Ayyaş bin Ebî Rebîa ile Ebû Seleme bin Hişâm ve kendisi için şöyle duâ ettiler. **"İlâhî! Velîd bin el-Velîd'i, Seleme bin Hişâm, Ayyaş bin Rebîa'yı** (küffâr elinde bunalıp) **zaif** (ve aciz) **görülen diğer mü'minleri kurtar. İlâhî! Mudar'ı** (Kureyş) **daha beter** (çok kötü) **çiğne. Bu yılları Yûsuf'un yıllarına benzet."** Velîd (r.a.) Resûlullah'ın (s.a.v.) duâsı bereketiyle bir fırsatını bulup, bağlı bulunduğu yerden kaçtı. Medine-i Münevvere'ye gelip, Resûlullah (s.a.) ile buluştu. Resûlullah (s.a.v.), Ayyaş bin Rebîa ile Seleme bin Hişam'ın halini sorunca, onların birbirlerine ayakları ile bağlı, şiddetli azâb ve işkenceler altında kıvrandıklarını haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) onların hâline çok üzülüp, kurtarılma çarelerini aradı. Kimin kurtarabileceğini sorunca, senelerce işkence altında kalmasına rağmen, Velîd, büyük bir cesâret ve aşkla, "Yâ Resûlallah! Onları ben kurtarırım, sana getiririm" buyurdu. Tekrar Mekke'ye gelip, işkence gören müslümanların yerini onlara yiyecek götüren bir kadını takip ederek öğrendi. Mazlûmlar, tavansız bir binada hapisti. Geceleyin, ölümü de göze alarak büyük bir cesâretle duvardan sıyrılıp, mazlûmların yanına vardı. İmân etmekten gayri bir suçları olmayan iki mazlûm, müşriklerce bir taşa bağlanıp; Arabistan'ın çöl havasındaki yakıcı sıcaklığında her türlü zulme uğratılıyordu. Mazlûmları kurtarıp, devesine bindirdi. Kendisi de yayan, yalın ayak Medine-i Münevvere'ye çok sevdiği Resûlullah'ın yanına bir an önce varmak için yola çıktı. O'nu çölün kavurucu sıcağı yakmıyor da, Resûlullah'a (s.a.v.) kavuşmak aşkı yakıyordu.

Medine'ye aç, susuz, yalın ayak üç günde geldi. Parmakları taşların tahribatından parça parça olmuştu. Velîd bin Velîd (r.a.) kan revan içinde maşuku Resûlullah'ı (s.a.v.) görünce, aşkından kendinden geçti. Rûhunu Hakka teslim etti. Resûlullah (s.a.v.) bu hali görünce Eshâb-ı kirama karşı: **"Şehîd işte budur. Ben buna şahidim"** buyurdu. Bu müjdenin ardından annesi Lübâbe'yi (r.a.) teselli ederken de Resûlullah (s.a.v.) şu âyet-i kerîmeyi okudu; **"Ölüm sarhoşluğu gerçekten gelir. Ey insan! İşte bu senin öteden beri kaçtığın şeydir."** Müslüman olmasıyla müşriklerin dayanılmaz zulümlerine uğrayan Velîd bin Velîd, senelerce sıkıntılara katlanarak Resûlullah'ı (s.a.v.) görmesiyle de rûhunu teslim ederek kavuştuğu ni'met, müjde, çok büyüktür. Medine-i Münevvere'de Bâki' Kabristanlığına defn edildi.

---

1) Tabakât-ı İbni Sa'd, cild-4, sh. 131

2) Üsûd-ül-gâbe, cild-2, sh. 219

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1009

VEYSEL KARANÎ

Tabiînin büyüklerinden. İsmi Üveys bin Âmir Karnî'dir. Yemen'in Karn köyünde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 37 (m. 657) senesinde şehîd edildi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sağlığında müslüman oldu. Fakat görmediği için Sahâbî olamadı. Peygamberimizin

(s.a.v.) zamanında Medine'ye gelmedi. Tabiînin büyüklerinden olduğu hadîs-i şerîfte bildirildi. Hazreti Ömer'in halifeliği sırasında Medine'ye geldi. Çok alâka ve hürmet gördü. Önceleri kendi memleketi Yemen'de yaşadı. Sonra Basra'ya gitti.

Veysel Karânî, Yemen'de iken deve güder, geçimini onunla temin ederdi. Geçimi, yaşaması pek sade idi. Hasta, âmâ ve ihtiyâr annesinden başka kimsesi yoktu. Güttüğü develer için belli bir ücret istemez, ne verirlerse onu alırdı. Fakîr olanlardan hiç ücret almazdı. Aldığının yarısını sadaka olarak fakîrlere dağıtır, kalanını da kendi ihtiyâçlarına ve annesine harcardı.

Müslüman olduktan sonra bütün ömrü boyunca sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) aşkı ile yanıp tutuşmuştur. Bir an bile Rabbini unutmamıştır. Kulluğunda o dereceye ulaşmıştır ki, her hâli, her hareketi ve her sözü insanlara ibret ve nasîhat olmuştur. Kimseden incinmemiş ve kimseyi incitmemiştir. Onun en önemli vasfı, Peygamberimize (s.a.v.) aşkı, ibadete canla başla devamı ve annesine saygısıdır. Annesine çok hizmet edip, hayır duâsını almıştır. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görmeği çok arzu ediyordu. Defalarca Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmek için annesinden izin istedi. Annesi, kendisine bakacak kimsesi olmadığı için izin veremedi.

Peygamberimiz (s.a.v.) **"Üveys-i Karnî ihsân ve iyilikte tabiînin hayırlısıdır"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) zaman zaman mübârek yüzünü Yemen tarafına döndürür ve **"Yemen tarafından rahmet rüzgârı estiğini duyuyorum"** buyururdu. **"Kıyâmette Allahü teâlâ Üveys sûretinde yetmişbin melek yaratır ve Üveys'i onların arasında Arasat'a götürürler. Cennete gider ve Allahü teâlânın dilediği** (bildirdiği) **nden başka mahlûk hangisinin Üveys olduğunu bilmez." "Ümmetimden bir kimse vardır ki, Rebî'a ve Mudar kabilelerinin koyunları kıllarının adedince kişiye kıyâmette şefaat edecektir."** buyurdu. Arabistan'da bu iki kabilenin koyunları kadar kimsenin koyunu olmadığı söylenmiştir. Eshâb-ı kiram: "Yâ Resûlallah, bu kimdir?" dediler. **"Allahın kullarından biri"** buyurdu. Biz hepimiz kullarız, ismi nedir dediler. **"Üveys"** buyurdu. Nerelidir dediler. **"Karn'lıdır"** buyurdu. O sizi gördü mü dediler. **"Baş gözü ile görmedi"** buyurdu. Hayret, size bu kadar âşık olsun da, hizmet ve huzûrunuza koşup gelmesin dediler. **"İki sebepden: Biri hâllerine mağlubdur. İkincisi ise benim dînime bağlılığından dolayıdır. İhtiyâr bir annesi vardır. Îmân etmiştir. Gözleri görmez, el ve ayakları hareket etmez. Üveys gündüzleri deve çobanlığı yapar, aldığı ücreti kendisinin ve annesinin nafakasına harcar"** buyurdu. Biz onu görür müyüz dediler. Hazreti Ebû Bekir'e **"Sen onu kendi zamanında göremezsin"**, ama Hazreti Ömer ve Hazreti Ali'ye **"Siz onu görürsünüz. Bedeni kıllıdır. Sol böğründe ve avucunun içinde bir gümüş miktarı beyazlık vardır. Bu baras hastalığı beyazlığı değildir. Ona varınca, benim selâmımı söyleyin ve ümmetime duâ etmesini bildirin"** buyurdu.

Veysel Karâni hazretleri gece gündüz ibadet ve tâatle vakit geçirirdi. Kendini halktan gizlerdi. İlk zamanlar herkes ona divane gözü ile bakıyordu. Sonradan onun büyüklüğünü anladılar, çok ikram ve hürmet göstermeye başladılar. Bunun üzerine, annesinin vefâtından sonra Karn köyünden çıkıp Kûfe şehrine gitti.

Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtı yaklaşınca, hırkanızı kime verelim? dediler. **"Üveys-i Karnîye verin"** buyurdu. Resûlullahın vefâtından sonra Hazreti Ömer ile Hazreti Ali Kûfe'ye geldiklerinde, Ömer (r.a.), hutbe esnasında: "Ey Necdliler, kalkınız!" buyurdu. Kalktılar. Aranızda Karn'dan kimse var mıdır? buyurdu. Evet dediler ve birkaç kişiyi ona gönderdiler. Hazreti Ömer, onlardan Üveys'i sordu. Biliyoruz. O, sizin aramanızdan pek aşağı bir kimsedir.

Divanedir, akılsızdır ve insanlardan kaçar bir hâli vardır, dediler. "Onu arıyorum, nerededir?" buyurdu. Arne vadisinde develerimize çobanlık yapmaktadır, biz de karşılığında ona akşam yiyeceği veririz, saçı-sakalı karışıktır, şehirlere gelmez, kimse ile sohbet etmez, insanların yediğini yemez; üzüntü ve neş'e bilmez, insanlar gülünce, o ağlar; insanlar ağlayınca o güler dediler. "Onu arıyorum" buyurdu. Sonra Hazreti Ömer'le Hazreti Ali, onun olduğu yere gittiler. Onu namaz kılarken gördüler. Allahü teâlâ, develerini gütmesi için bir melek vazîfelendirmişti. Namazı bitirip selâm verince, Hazreti Ömer, kalktı ve selâm verdi. Selâmı aldı. Hazreti Ömer "İsmin nedir?" diye sordu. "Abdullah, ya'nî Allah'ın kulu" dedi. "Hepimiz Allah'ın kullarıyız; esas ismin nedir?" diye sordu. "Üveys" dedi. "Sağ elini göster" buyurdu. Gösterdi. Hazreti Ömer; Peygamber efendimiz size selâm etti. Mübârek hırkalarını size gönderip, "Alıp giysin, ümmetime de duâ etsin" diye vasıyyet etti, dedi.

"Yâ Ömer! Ben zayıf, âciz ve günahkâr bir kulum. Dikkat buyur, bu vasıyyet başkasına âit olmasın?" deyince.

"Hayır. Yâ Üveys, aradığımız, kimse sensin. Peygamber efendimiz senin eşkâlini ve vasfını belirtti." cevabını verdi.

Bunun üzerine, Hırka-i şerîfi hürmetle aldı, öptü, kokladı, yüzüne gözüne sürdü. Sonra: "Siz burada bekleyin" dedi. Yanlarından ayrıldı. Biraz ileride hırkayı yere bırakıp, yüzünü yere koydu. Cenâb-ı Hakka şöyle duâda bulundu:

"Yâ Rabbi, Sevgili Peygamber efendimiz, ben fakîr, âciz kuluna Hazreti Ömer ve Hazreti Ali ile Hırka-i şerîflerini göndermiş" dedi. Günahkâr olan bütün müslümanların affı için duâ etti. Bir çok günahkâr müslümanın affolduğu bildirilince Hırka-i şerîfi hürmetle giydi.

Veysel Karânî'ye hediye edilen Hırka-i şerîfin bir parçası, Van civarında İrisân beylerine kadar gelmiş ve 1618 senesinde, Osmanlı padişahlarından Sultan İkinci Osman Han'a getirilip hediye edilmiştir. Sultan Abdülmecid Han, bu Hırka-i şerîf için Fâtih civarında (Hırka-i şerîf) câmi'ini yaptırmıştır. Her sene Ramazan ayında camekân içinde halka ziyâret ettirilmektedir.

Tasavvufta büyüklerini görmedikleri hâlde onların rûhaniyetinden istifâde ederek feyz alarak, yükselenlere "Üveysi" denilir. Bu tâbir, Veysel Karânî hazretlerinin Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmeden feyz alıp, O'na tâbi olmak sûretiyle tasavvufta yüksek derecelere kavuşmasına benzeterek söylenilmiştir. Üveysî demek mürşidi olmayan demek değildir. Görmediği halde Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve O'nun vârisleri olan evliyânın büyüklerinden birinin rûhaniyetinden feyz alıp yükselmek demektir.

Veysel Karanî kendisine hırka verildikten sonra Yemen'den Kûfe'ye gitti. Kûfe'ye gittikten sonra çok az kimse onu görebildi. Görenlerden biri Harem bin Hayyan'dır. Harem bin Hayyan anlatır. Üveys'in şefaatinin ne derecede olduğunu bildiren hadîsi işitince, onu görmek istedim. Kûfe'ye gidip, onu aradım. Nihâyet Fırat nehri kenarında abdest alırken buldum. Daha önce hakkında malûmatım olduğundan onu tanıdım. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Bana baktı. Müsâfeha etmek istedim, elini vermedi. "Allah sana merhamet eylesin, seni bağışlasın ey Üveys, nasılsın?" dedim. Onu o kadar sevmiştim, ona o kadar acımıştım ki ağladım. Çünkü çok zayıf idi. O da ağladı ve "Allah sana hayırlı ömür versin, ey Harem bin Hayyan? Nasılsın ey kardeşim? Beni sana kim gösterdi?" dedi. İsmimi ve babamın ismini nasıl bildin ve hiç görmeden beni nasıl tanıdın? dedim. "Herşeyi bilen ve herşeyden haberi olan bana bildirdi. Rûhum senin rûhunu tanıdı. Çünkü mü'minlerin rûhları birbirlerini tanırlar, birbirlerini görmeseler de." dedi.

Resûlullahdan bana bir haber ver dedim. "Ben onu görmedim, Onun haberini başkalarından işitmişim. Hadîs yolunu kendime açmağı istemem. Muhaddis, müftü veya müzekkir olmağı istemem. Benim meşgûliyetim vardır. Bunlarla uğraşamam" dedi. Bana bir âyet okuyun. Sizden duyayım dedim. Elimi tuttu. Eûzü besmele okudu ve çok ağladı. Sonra Allahü teâlâ bir âyette: **"Cinleri ve insanları beni tanımaları, ibadet etmeleri için yarattım"** bir başka âyette **"Gökü, yeri ve ikisi arasındakileri oyun olsun diye yaratmadım"** buyuruyor. **"İnnehû hüvel azîzürrahîm'e"** kadar okudu. Sonra bir sayha vurdu (feryad etti). Aklının gittiğini sandım. Sonra: "Ey Hayyân'ın oğlu, sen buraya niçin geldin?" dedi. Seni tanımak, seninle sohbet etmek arzusu ile dedim. "Bir kimsenin Allahü teâlâyı tanıdıktan sonra, herhangi bir kimse ile ahbablık etmek istemesine hiçbir zaman bir ma'nâ veremem" dedi. Bana vasıyyet, nasîhat et dedim. "Yattığın zaman ölümü yastığının altında bil. Kalkınca da karşında bulundur. Günahın küçüklüğüne değil, onunla âsi olmaklığının büyüklüğüne bak! Günâhı küçük tutarsan, onu yasak eden Rabbini küçük tutmuş olursun. Onu büyük tutarsan, Rabbini büyük tutmuş olursun" dedi. Nereye yerleşmemi tavsiye edersin? dedim. "Şam'a" dedi. Orada geçim nasıldır? dedim. "Şüphenin ağır bastığı şu kalbe yazıklar olsun, nasîhat kabûl etmez" dedi. Bana bir tavsiyede daha bulun? dedim. "Ey Hayyân'ın oğlu! Baban öldü, Âdem aleyhisselâm, Dâvûd aleyhisselâm, Muhammed Resûlullah öldüler. Halifesi Hazreti Ebû Bekir öldü. Kardeşim Ömer öldü. Ah Ömer!... Ah Ömer!" dedi. Allah sana rahmet eylesin, Hazreti Ömer ölmemiştir dedim. "Allahü teâlâ, onun öldüğünü bana bildirdi" dedi ve devam etti. "Ben ve sen, ölülerdeniz. Salevât okuyup, kısa bir duâ yaptı ve: Vasıyyetim şudur ki, Allah'ın kitabını ve onda bildirilen sırat-ı müstakimi (doğru yolu) elden bırakma ve ölümü bir an unutma. Kavmine ve akrabana varınca onlara nasîhat et ve Allah'ın kullarına öğüt vermekten geri durma. Ehl-i sünnete uymaktan bir adım ayrılma ki, dinini kayıp edersin de haberin olmaz ve Cehenneme düşersin" dedi. Birkaç duâ daha etti ve sonra: "Git Harem bin Hayyan, bir daha ne sen beni gör, ne de ben seni. Beni duâ ile hatırla, ben de seni duâ ile anarım. Sen bu taraftan git, ben de şu taraftan gideyim" dedi. Bir zaman onunla gitmek istedim. Bırakmadı. Gitti, ağlıyordu. Ben de ağladım. Ardından baktım durdum. Gözden kaybolunceya, şehre girinceye kadar baktım. Hâlâ ondan bir haber alamadım.

"Benimle en çok konuşan Hazreti Ömer ve Hazreti Ali'dir (radıyallahü anhümâ)" demiştir.

Veysel Karâni Mekke'de hac yapıp, Medine'ye gidince işte Resûlullahın türbesi burasıdır diye kendisine gösterildi. Kendinden geçerek düşüp bayıldı. Ayılınca beni buradan götürün. Resûlullahın (s.a.v.) medfûn bulunduğu bir beldede benim için yaşamanın tadı olmaz, demiştir.

Rebî' bin Haysem anlatır: Üveysi görmeğe gittim. Sabah namazında idi. Bitirdi, tesbihlerin sonuna kadar bekleyeyim dedim. Kuşluğa kadar kalkmadı. Kalktı kuşluk namazı kıldı. Öğle oldu, öğleyi kıldı. Velhasıl üç gün namazdan kalkıp, dışarı çıkmadı. Yemedi, uyumadı. Dördüncü gece O'na kulak verdim. Gözüne uyku gelmişti. Derhal münâcaâta başladı ve: "Yâ Rabbi, çok uyuyan gözden, çok yiyen karından sana sığınırım" dedi. Bana bu yeter dedim ve hâlini bozmadan kalkıp gittim.

Geceleri hiç uyumadığı bildirilir. Bir gece, "Bu gece kıyam gecesidir" der, diğer gece, "Bu gece rükû' gecesidir" öbür gece; "Bu gece secde gecesidir" der, bir geceyi kıyam, bir geceyi rükû', bir başka geceyi secde ile geçirdi. "Ey Üveys, bu kadar uzun geceyi bir hâlde geçirmeğe nasıl katlanıyorsun?" dediklerinde: "Secdede, sabah oluyor da, ben hâlâ bir kere Sübhâne Rabbiyel a'lâ diyemem. Halbuki üç tesbih sünnettir. Bunu yapmamın sebebi, meleklerin ibadetini yapmak istememdir" dedi.

Kendisine, namazda huşû' nedir? dediklerinde: "Böğrüne iğne batırılsa, namazda duymamaktır" dedi. Kendisine nasılsın? dediler "Sabahleyin kalkıp, akşama sağ çıkacağını bilmeyenin hâli nasıl olur?" dedi. İş nasıldır? dediler. "Ah, yolun uzaklığından azıksızlıktan, ah!" dedi.

Veysel Karânî'ye, şuracıkta bir adam var. Otuz senedir, bir mezar kazdı, kefenini giydi, o kabrin başında oturmuş ağlar, gecesi gündüzü yok dediler. Beni oraya götürün buyurdu. Veysel Karânî'yi onun yanına götürdüler. Sararmış, zayıflamış, kurumuş, gözleri ağlamaktan çukurlaşmış halde idi. "Ey kişi, bu kabir ve kefen, seni otuz senedir, Allah'dan alıkoydu. Sen Allah'ı düşünecek, zikr edecek yerde, hep kefeni ve kabri düşündün" buyurdu. O kişi, onun nûruyla o tehlikeyi kendinde gördü. Feryad ederek o kabre düşüp can verdi.

Bir zât, Veysel Karânî'yi ziyârete gitti. Ona hitaben: Ey Allahü teâlânın sevgili kulu. Bana bir nasîhatta bulun? dedi Veysel Karâni hazretleri: "Allahü teâlâyı bilir misin?" Evet bilirim, "Öyle ise, Allahü teâlâdan gayri şeyleri bilme. Bu yetişir."

Yâ Üveys, bir nasîhat daha söyle! "Allahü teâlâ seni bilir mi?" Evet bilir, "Öyle ise, Allah'tan gayrisi seni bilmesin. Allahü teâlânın bilmesi senin için kâfidir."

Veysel Karânî'yi çocuklar bazen taşa tutardı. O ise çocuklara yavrucaklar mutlaka beni taşa tutmanız gerekiyorsa, hiç olmazsa küçük taş atın da ayaklarımı kanatıp da namaz kılmakta bana zorluk olmasın derdi.

Veysel Karanî bir defasında üç gün üç gece yemek yememişti. Dördüncü gün sabahı dışarı çıktı. Yolda bir altın para gördü. Bir kimseden düşmüştür deyip, almadı. Açlığını gidermeye çalışırken baktı ki, bir koyun kendisine doğru gelir ve ağzında o bir altınla önünde durur. Bir kimsenin olabilir deyip, yüzünü çevirdi. Koyun dile gelip: "Ben de, senin kulu olduğun zâtın kuluyum. Allah'ın rızkını Allah'ın kulundan al" dedi. Altını almak için elini uzatınca onu eline bıraktı ve koyun kayboldu.

Buyurdu ki:

"Allahü teâlâyı tanıyana hiçbir şey gizli kalmaz."

"Ey insan bu fâni hayatta Allah korkusunu kalbinden çıkarma! Kurtuluş çaresi O'na itaattedir."

"Yüksekliği aradım, tevâzu'da buldum. Başkanlık aradım, halka nasîhatta buldum. Neseb aradım, takvâda buldum. Şeref aradım, kanaat'te buldum. Rahatlık aradım, zühdde buldum. Zenginlik aradım, tevekkülde buldum."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-2, sh. 87

2) Tabakât-ül-Kübra, cild-1, sh. 27

3) Câmi'u Kerâmât-il Evliyâ, cild-1, sh. 364

4) Tezkiret-ül-Evliyâ, sh. 12

5) El-A'lâm, cild-2, sh. 32

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-6, sh. 161

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1081

8) Eshâb-ı Kirâm, sh. 405

9) Mektûbât-ı Rabbânî, cild-1, mek. 222, 270

ZAİDE BİN KUDÂME

Kûfe'de yetişen Ehl-i sünnet âlimlerinden. Adı, Zaide bin Kudâme bin Mes'ûd es-Sakafî'dir. Künyesi Ebu's-Salt el-Kûfî'dir. İmâm-ı Nesâî, O'nun 60 veya 61 (m. 683) senesinde, Rumlarla harb ederken vefât ettiğini bildirmektedir. 76 (m. 695) senesinde Haccac zamanında Haricîlerden Şübeyb tarafından şehîd edildiği de rivâyet edilmiştir. Tabiînin büyüklerindendir.

İslâmiyete bozuk itikadların sokulmaya çalışıldığı bir devirde yetişen Zaide bin Kudâme büyük bir hadîs âlimi idi. Rivâyetleri sika (güvenilir, sağlam) olup Ehl-i sünnet ehlinin önde gelenlerindendi. Ancak sika olan râvilerden hadîs-i şerîf rivâyet ettiğini birçok hadîs âlimi haber vermektedir. O, Ebû İshâk, Abdülmelik bin Umeyr, Süleymân-ı Teymî, İsmâîl bin Ebî Hâlid, Ziyâd bin Alâka, Semmâk bin Harb ve daha pekçok âlimden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, Süfyân bin Uyeyne, Abdurrahmân bin Mehdî, Muâviye bin Amr, Abdullah bin Mübârek, Ebû Naîm, Ebû Üsâme ve daha pekçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

O'nun hadîs-i şerîf rivâyetindeki sikalığı, sağlamlığı, büyük bir hadîs âlimi olan Şu'be bin Haccac derecesinde idi. (Bkz. Şu'be bin Haccac) İbn-i Sa'd, Onun hakkında: "O, sika ve emîn bir râvi olup, bid'atlerden uzak ve sünnete sımsıkı bağlı idi" diyor. İmâm-ı Iclî ve İmâm-ı Nesâî de, sika râvilerden olduğunu zikretmektedirler. Ahmed bin Yunus diyor ki: "Birgün Züheyr bin Muâviyenin Zâide'ye geldiğini ve onunla kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiği bir kişi hakkında konuştuğunu gördüm. Onun Ehl-i Sünnetten olduğunu söyledi ve onun bir bid'âtini bilmiyorum dedi." İbn-i Hıbbân da, "Kitabüs-sikât'ında "O, kuvvetli hadîs hafızlarındandı. Hadîs-i şerîf rivâyetinde râvi'nin üç kere dinlemiş olmasını şart koşardı."

Ebû Naîm de: "O, imtihan etmedikçe kimseyle konuşmazdı. Bir keresinde kendisine Vekî geldiği halde onunla konuşup, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmadı" diyor. İmâm-ı Darekutnî de: "O, rivâyetleri sağlam olanlardan olup büyük hadîs imâmlarındandı" dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir:

Esved bin Hilâl'den, O da Muaz bin Cebel'den işitti. Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle buyurdu: "Beni Resûlullah (s.a.v.) efendimiz çağırdı. Hemen kendilerinin yanına gittim. **"Allahü teâlâ'nın insanlar üzerindeki hakkı nedir bilir misin?"** buyurdular. Ben de "Allah ve Resûlü bilir" dedim. Buyurdular ki: **"Allah'a ibâdet etmeleri ve O'na hiçbir şey ortak koşmamalarıdır."** Tekrar **"Yâ Muaz! Bunu yaptıkları takdîrde kulların Allahü teâlâ üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?"** Ben tekrar "Allah ve Resûlü bilir" dedim. Bunun üzerine **"Onlara azâb etmemektir"** buyurdular.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 306

2) Tezkimt-ül-huffâz cild-1, sh. 215

3) El-A'lâm cild-3, sh. 40

ZEYD BİN HARİSE (r.a.)

Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve Peygamber efendimizin azadlı kölesi. Tahminen milâdî 575 yılında doğmuş olup, annesi Su'da binti Salebe'dir. Künyesi oğluna nisbetle "Ebû

Üsâme'dir." Yemenli'dir. Yemen'in o zamanki en muhterem kabilesi olan Kudâa kabilesine mensûbtur. Annesi ise Tay kabilesinin bir kolu olan Maanoğullarındandır.

Zeyd bin Harise (r.a.) çocuk yaşlarında iken annesi Su'da ile birlikte akrabalarını ziyârete gitmişti. Bu sırada başka bir kabilenin baskınına uğradılar. Zeyd'i esîr aldılar. Mekke'ye Sûk-ı Ukâz denilen panayıra getirip satılığa çıkardılar. Hazreti Hatice'nin yeğeni Hâkim bin Hizam, Zeyd'i 400 dirheme satın aldı. Hâkim bin Hizam da, Zeyd bin Hârise'yi halası Hazreti Hatice'ye hediye etti. O da Peygamber efendimize hediyye etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Hatice ile evli bulunuyorlardı. Peygamber efendimiz onu derhal âzâd ederek yanında alıkoydu. Zira âzâd olan Zeyd bin Hârise'nin gidecek yeri olmadığı gibi, Resûlullah'dan daha iyi ona bakacak kimsesi de yoktu. O da seve seve Resûlullah'ın yanında kalarak Mûte harbinde şehîd düşene kadar ona hizmet etti.

Zeyd bin Harise (r.a.), İslâmiyetten önce de, adâlet, insaf, merhamet, insan sevgisi, güler yüzlülük, kerem, cömertlik, ahde vefa (sözünde durma.), emânete riâyet, yardım severlik, fedâkârlık, güvenilirlik, mazlûmu, düşkünü, fakîri koruma, çocuklara sevgi ve muhabbet gösterme, dürüstlük, doğru sözlülük, nezâket, tevâzu, i'tidâl, insanları güzel sûrette idâre etme, cesâret ve şecaat gibi görünür-görünmez, bilinir bilinmez her türlü güzel ahlâkı tamamlamak için yaratılmış, her bakımdan, gelmiş-gelecek bütün yaratılmışlardan üstün olan herkesin i'timâdını kazanarak "(el-emîn) (güvenilir)' ünvanını alan Peygamber efendimizden (s.a.v.) gördüğü güzel mu'âmeleden dolayı Resûlullahı (s.a.v.), babasından ve anasından daha çok seviyor, yanından hiç ayrılmak istemiyordu.

Anne ve babası oğullarının nereye götürüldüğünü, ne yapıldığını bilmiyorlardı.

Zeyd'in babası Harise, evlad ateşiyle yanıp tutuşuyor, diyar diyar dolaşarak oğlunu arıyordu. Yemen'den çeşitli ülkelere giden akrabalarına ve tanıdıklarına sıkı sıkı tenbîh ederek, oğlu Zeyd'den bir haber getirmelerini istiyor, şiirler söyleyerek, gözyaşı döküyordu. Oğluna olan hasretini dile getiren şiiri aşağıdadır:

Ağladım Zeyd'ime bilmem ne yaptı?
Sağ mı yoksa ona ecel mi çarptı?

Sorma ey gönül beyhude onu!
Bilemezsin mezarı ya ova, ya sarptı.

Zeydim, yavrum! gidenin geri döneceğini bilsem âh!
Senden başkasının dönmesini istemem vallah!

Anarım esince rüzgâr, nerede bir çocuk görsem; onu,
Ve doğarken güneş hatırlatıyor seni her sabah.

Feryad, ciğerparem için binlerce feryâd!
Binerek hayvanıma ararım, hâlim olsa da berbâd.

Ben ve bineğim bilmeyiz ne usanmak ne bıkmak.
İhtimalken oğlum bulunup karşıma çıkmak.

Ne kadar ümid insanı aldatsa da o fânidir nihâyet,
Oğullarım! Kays, Amr, Yezîd, Cebel; Zeydim size emânet.

Neticede, İslâmiyetin gelmesinden bir süre sonra Benî Kelb kabilesinden Kâ'be'yi ziyârete gelenlerden bazıları Hazreti Zeyd'i görerek tanımışlar, Hazreti Zeyd onlara: "Ailemin benim için feryâd figan edeceğini bilirim, şu beyitleri onlara ulaştırın" diyerek aşağıdaki şiiri yazıp vermiştir:

Yanıyor yüreğim uzağım ben yuvamdan
Komşuyum Kâ'be'ye uzaksam da anam-babamdan

Üzüntünüz sakın kalbinizi yakmasın.
Benim için feryadınız arşa değin çıkmasın.

Hamd olsun Mevlâya öyle bir yuvadayım,
Ki gördüğüm şeref ve hayırdan hep duâdayım.

Harise bu haber üzerine çok sevindi. Hemen kardeşi Ka'b ile birlikte yanına fazla miktarda para alarak Mekke'ye geldi. Mekke'ye varınca Peygamberimizin (s.a.v.) evini öğrenip huzûrlarına çıktı ve şöyle dedi:

"Ey Kureyş kavminin efendisi, ey Abdülmuttalib'in torunu, ey Benî Hâşim soyunun oğlu, siz Harem-i şerîfin komşususunuz. Misâfirlere ikram, esîrlere ihsân eder, onları esâretten kurtarırsınız. Köleniz bulunan oğlumuzun kurtulması için ne kadar para istersen onu verelim, serbest bırak, ne olur bu dileğimizi geri çevirme!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.):

"Zeyd'i çağırıp kendisine durumu bildirelim. O'nu serbest bırakalım. Şayet size gelmeyi tercih ederse sizden herhangi bir para almadan onu alıp götürebilirsiniz. Şayet beni tercih eder, yanımda kalmayı isterse Allah'a yemîn ederim ki, beni tercih edeni kimseye terk etmem, yanımda kalır."

Harise ve kardeşi, Peygamber efendimizin bu cevâbına çok memnun oldular. "Sen bize çok adâletli ve insaflı davrandın" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) Zeyd'i huzûruna çağırarak kendisine: **"Bunları tanıyor musun?"** "Evet biri babam, diğeri amcamdır." **"Ey Zeyd sen benim kim olduğumu öğrendin, sana olan şefkat ve merhametimi, davranışımı gördün. Bunlar seni almaya gelmişler. O halde ya beni tercih et, yanımda kal veya onları tercih et, git."**

Babası ve amcası artık bizi tercih eder, Zeyd'i alıp götürürüz diye bekliyorlardı. Zeyd:

"Ben hiç kimseyi size tercih etmem. Siz benim hem amcam, hem de babam makamındasınız. Sizin yanınızda kalmak istiyorum" dedi.

Babası ve amcası hayretler içinde şaşırıp kaldılar. Babası, kızarak Zeyd'e; "Yazıklar olsun sana, demek ki, sen köleliği hürriyete, annene, babana ve amcana tercih ediyorsun?" dedi. Zeyd de babasına: "Babacığım ben bu zattan öyle bir şefkat ve muâmele gördüm ki, O'na kimseyi tercih edemem" cevâbını verdi.

Peygamber efendimiz Zeyd'i çok severdi. Kendisine olan bu bağlılığını ve sevgisini görünce onu Kâ'be-i Muazzama'nın duvarında bulunan Hacer-i Esved taşının yanına götürüp oradakilere hitap ederek; **"Şahid olunuz Zeyd benim oğlumdur. O bana vâris, ben ona vârisim"** buyurdu. Babası ve amcası bu durumu görünce kızgınlıkları geçti. Sevinç içinde memleketlerine döndüler. Eshâb-ı kiram bundan sonra Zeyd'e, Zeyd bin Muhammed (Muhammed'in oğlu Zeyd) demeye başladılar. Bu hadîseler olduğunda henüz İslâmiyet gelmemişti. Daha sonra Allahü teâlânın. Ahzâb sûresinin 5. ve 40. âyetlerindeki: **"Evladlarınızı babalarının ismiyle çağırın, böylesi Allah katında daha doğrudur." "Muhammed aleyhisselâm sizden hiç bir erkeğin** (Zeyd gibi) **babası değildir"** emirleri ile evlad edinmek de kaldırılınca, Hazreti Zeyd babasının ismiyle, yani "Hârise'nin oğlu Zeyd" (Zeyd bin Harise) diye çağrılmaya başlandı.

Zeyd bin Harise (r.a.) ilk îmân edenlerdendir. Hazreti Hatice, Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ali'den sonra dördüncü, âzâd olmuş köleler içinde ise ilk müslüman olmakla şereflendi.

Peygamber efendimiz Zeyd'i Mekke'de Ümmü Eymen'le (r.anha) evlendirdi. Bundan, Eshâbın büyüklerinden Hazreti Üsâme doğdu. Peygamber efendimiz daha sonra kendi halasının kızı Zeyneb binti Cahş'la evlendirdi. Bu evlilikleri kısa sürdü ve ayrıldılar.

Mekke'de iken pek çok eza ve cefâlara ma'rûz kaldı. Peygamberimiz (s.a.v.) Tâif halkını İslâmiyete da'vet için Taife gitmişti. Tâifte hiç kimse îmân etmedi. Peygamber efendimiz, Zeyd bin Harise (r.a.) ile dönerlerken yolda Tâifliler taşa tuttular. Her tarafı kan revân içinde kaldı. Hazreti Zeyd, Peygamberimizi atılan taşlardan korumak için, O'nun önüne, arkasına, sağına soluna geçerek siper oluyordu. Kendisi de bu sûretle bir çok yerinden yaralandı. Hicret izni çıkınca Medine'ye hicret etti. Medine'de, Ensârdan Gülsüm bin Hedm'in evinde misâfir kaldı. Üseyd bin Hâfız'la din kardeşi oldu.

Zeyd bin Harise (r.a.) Bedr harbinden Mûte harbine kadar Peygamber efendimizin bulunduğu bütün gazvelere katılmıştır. Yalnız Müreysi gazâsında Peygamber efendimiz (s.a.v.), Zeyd bin Hârise'yi Medine'de yerine vekîl bıraktığından bulunamadı. Bunun dışında pek çok seriyyelerde de (Peygamber efendimizin katılmadığı savaşlarda) bulunmuş, bir çoğunda kumandanlık ederek, şecaati, kahramanlığı ile örnek olmuştur.

Zeyd (r.a.) Peygamberimizi (s.a.v.) o kadar çok seviyordu ki, canını O'nun yolunda feda etmekten çekinmiyordu. Hatta öz babasına Peygamberimizi (s.a.v.) tercih etti. Peygamber efendimiz de, Zeyd'i ve oğlu Üsâme'yi çok severdi. Bir hadîs-i şerîfte: **"Bana insanlar arasında en sevimli gelen kişi, Benim ve Allah'ın ihsânına mazhar olan kişidir. Bu zât Zeyd'dir."** buyurmuştur. Allah'ın ihsânı; müslüman olmasını nasîb etmesi, Peygamberimizin ihsânı ise O'nu hürriyetine kavuşturmasıdır.

Kur'ân-ı kerîmde Eshâb-ı kiram içinde Zeyd'den (r.a.) başka hiçbir kimsenin ismi açıkça zikredilmedi. Sadece Zeyd'in ismi geçmektedir. Bu, O'nun için büyük şeref olmuştur.

Hazreti Zeyd, hicretin sekizinci yılında (m. 629) Şam bölgesinde "Mûte"de şehîd olmuştur. Esasen kendisi bu savaş için hazırlanan ordunun kumandanı idi. Bu muharebede üçbin İslâm askeri, yüzbinden çok Rum ordusu ile savaşmıştı.

Peygamberimiz Mûte savaşı için orduyu hazırladıklarında: **"Ordunun kumandanı Zeyd'dir. O şehîd olursa yerine Ca'fer, o da şehîd olursa Abdullah bin Revâhâ kumandan olsun"** buyurdular. Gerçekten bunların üçü de peş peşe bu savaşta şehâdet şerbetini içerek şehîdlik mertebesine yükselmişlerdir.

Sahih-i Buhârîde ifade edilen rivâyette, bu olay şöyle anlatılıyor:

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz Mûte'ye orduyu gönderdikten epey sonra bir gün minberde konuşma yapıyorlardı. Birden bire efendimizin gözlerinden yaşlar boşanmaya başlamış ve konuşmalarını keserek: **"İşte Zeyd şehîd oldu! Bayrağı Ca'fer aldı. O da şehîd oldu. Bayrağı Abdullah aldı. O da şehîd oldu. Şimdi bayrağı Hâlid bin Velîd aldı. Cenâb-ı Hak zaferi Hâlid'e müyesser kıldı."** buyurdular.

Hazreti Zeyd'in kumandan olduğu bu savaşta, ondan sonra kumandan olarak şehîd edilen Ca'fer-i Tayyar (r.a.) Hazreti Ali'nin kardeşidir. Savaş sırasında iki kolu birden kesilmişti. Onun hakkında Peygamber efendimiz: **"Cenab-ı Hak Ca'fer'e kesilen kollarının yerine iki kanad ihsân buyurdu. Cennette meleklerle birlikte uçtuğunu Rabbim bana gösterdi."** buyurdular. Bu sebeple vefâtından sonra kendisi "Uçan Ca'fer" mânâsına gelmek üzere "Ca'fer-i Tayyar" lakâbıyle anılmıştır.

Hazreti Zeyd'in Mûte savaşında öldürülmesinin intikamını oğlu Üsâme almıştır. Bir süre sonra bu defa mübârek şehîdin oğlu Üsâme kumandasında bir ordu daha hazırlandı, fakat Resûlullah efendimizin hayatının son günlerine rastlaması yüzünden onları uğurlayamadı. Daha sonra bu ordu Hazreti Ebû Bekir tarafından Şam üzerine gönderilmiştir.

Zeyd, beyaz, güzel idi. Üsâme ise esmer idi. Çünkü Ümmî Eymen Resûlullaha (s.a.v.) annesinden kalan habeşli bir câriye idi. O'nun fazîleti hakkında Peygamber efendimiz buyurdu ki:

"Zeyd bana kavmimin en sevgilisidir."

"Cennete baktım. Bir de gördüm ki, Cennet narlarının her biri deve derisinden yapılmış, şişirilen tulum gibi, kuşları, büyük develer gibi iri. Bunların arasındaki bir gence gözüm ilişti. "Sen kimsin?" diye sordum. O da, Zeyd bin Harise olduğunu söyledi. Sonra baktım ki, Cennette gözlerin görmediği kulakların duymadığı, hatır ve hayâle gelmeyen şeyler vardır."

---

1) Tabakât-ı İbni Sa'd, cild-3, sh. 40

2) El-İsâbe, cild-1, sh. 563

3) El-A'lâm, cild-4, sh. 57

4) Mevâhib-i Ledünniyye, cild-1, sh. 134

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1087

6) Eshâb-ı Kirâm, sh. 403

ZEYD BİN SABİT (r.a.)

Eshâb-ı kiramın, büyüklerinden. Yaklaşık 612 senesinde Medine'de doğdu. Hicrî 45 veya 55 senesinde Medine'de vefât etti. Hazreti Zeyd bin Sâbit'in nesebi: Zeyd bin Sabit bin Dahhak bin Zeyd bin Lûzân bin Amr bin Abdiavf bin Ganm bin Mâlik bin Neccâr, el-Ensârîyyi'l-Hazrecî, Benî Neccâr'dır. Annesi Nevvâr binti Mâlik bin Mûâviye bin Adî'dir. Künyesi Ebû Saîd veya Ebû Sâbit'tir. Ayrıca Ebû Hârice veya Ebû Abdurrahmân da denilmektedir. Lakabı ise el-Kârî' veya el-Mukrî' veya el-Farzî veyahut da Kâtibü'l-Vahy Hibrü'l-Ümme'dir. Babası Sabit hicretten önce Evs ile Hazrec kabileleri arasında (Yevmü'l Buâs) adıyla bilinen bir muharebede ölmüştü. Babası öldüğünde Zeyd (r.a.) henüz altı yaşlarında bir çocuk idi. Annesi tarafından büyütüldü, yetiştirildi.

Peygamberimiz (s.a.v.) İslâmiyeti yaymak üzere Eshâb-ı kiramdan Mus'ab bin Umeyr'i (r.a.) Medine'ye göndermişti. Bu sırada henüz onbir yaşlarında olan Zeyd bin Sabit de, Mus'ab bin Umeyr vâsıtası ile müslüman oldu. Müslüman olunca hemen Kur'ân-ı kerîmin vahy olunan âyetlerini ezberlemeye başladı. Bir taraftan ezberliyor, bir taraftan da Benî Neccâr kabilesinin çocuklarına öğretiyordu. Kur'ân-ı kerîme o kadar muhabbeti, sevgisi vardı ki, Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicret etmeden önce, onyedi sûreyi ezberlemişti. Hicretten sonra Peygamberimiz (s.a.v.), O'nun bu halini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.

Bedir Savaşı yapıldığında Zeyd bin Sabit onüç yaşında idi. İslâm ordusu hareket etmek üzere iken o da katılmak istedi. Fakat yaşı küçük olduğu için Resûlullah efendimiz O'na izin vermedi. Emre itaat edip Medine'de kaldı. Uhud Savaşına da, bu sebeple katılamadığı rivâyet edilmiştir. Hendek harbine katılmıştır. Harbe hazırlık için önce hendek kazma işinde çalışmış

sonra savaşa katılıp, büyük fedâkârlıklar göstermişti. Peygamberimiz: **"Bu ne güzel bir genç"** diyerek onu taltif buyurmuşlardır. Bu harp, müslümanların topyekün bir savunmasıydı.

Tebük gazvesinde Mâlik bin Neccâr'ın sancağını Ümâre bin Hazm taşıyorken Resûl-i Ekrem, sancağı alıp, Zeyd bin Sâbit'e vermiş Ümâre'nin "Yâ Resûlallah yoksa aleyhimde birşey mi duydun?" demesi üzerine de, **"Hayır! Kur'ân-ı kerîm öncedir. Zeyd ise Kur'ân-ı kerîmi senden daha çok bilir"** diye buyurmuştur. Hudeybiye antlaşmasında, Mekke'nin fethinde Huneyn gazvesinde ve Tâif muhasarasında ve Veda' Haccı'nda bulunmuştur. Resûl-i Ekrem'in vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekir devrinde meydana gelen Yemâme harbine de katılmıştı. Bu harpte yalancı peygamberlik iddia edip ortaya çıkan Müseylemet-ül-Kezzaba karşı savaşırken kendisine bir ok isâbet edip yaralanmıştı.

Resûl-i Ekrem'in hayatı müddetince, vahiy kâtipliğinden başka yazışmalarını da o yazardı. Hazreti Peygamber, bazı hükümdârlar tarafından gönderilen mektûbların hatasız tercüme edilmesi için Zeyd'e Süryânî ve İbranî lisanlarını öğrenmesini emir buyurmuşlardı. Çok zekî olan bu zât, 15 gün gibi kısa bir zamanda, her iki dili de öğrenmeye muvaffak olmuştu. Bundan sonra bu lisanlarla Medine'ye gönderilen hükümdârların mektûblarını tercüme ediyordu. Hazreti Ömer'in ve Hazreti Osman'ın hilâfetleri zamanında da onların yazı işlerini ifâ ediyordu.

Halife Hazreti Osman, onu Beytülmâl Emîni tayin etmişti. Bir hadîs-i şerîfte buyurulduğu gibi, Eshâb-ı kiram arasında ferâiz ilmini (miras hukukunu) en iyi bilen o zât idi. Hazreti Ömer, her zaman Hazreti Ali ile beraber Zeyd bin Sâbit'i danışma meclisine davet ederdi.

Abdullah bin Abbas hazretleri geniş bilgisiyle beraber Zeyd bin Sabit hazretlerinin evine kadar gidip ondan istifâde ederdi. Bir defa Zeyd bin Sabit (r.a.) hayvana bineceği zamanda üzengisini tutmuş, Zeyd bin Sabit, kendisini men edince, İbn-i Abbâs (r.a.): "Biz âlimlerimize böyle hürmet ederiz" demiş, Zeyd hazretleri de İbn-i Abbas'ın elini tutarak öpmüş: "Biz de Peygamber efendimizin Ehl-i beytine böyle hürmet etmekle emrolunduk" demiştir.

Zeyd bin Sâbit hazretleri Sahabe devrinde bile Medine'nin Baş Kâdısı idi. Ferâiz, Kırâat ve Tefsîr ilmînde de baş İmam idi. İmâm-ı Şafiî, ferâiz husûsunda Zeyd'in (r.a.) kavlini tercih ederdi. Zeyd bin Sabit (r.a.) kırâat ilminde Eshâb-ı kiramın en yükseklerindendi. Kur'ân-ı kerîmin tamamını güzelce ezberlemiş, kendisinden İbn-i Abbas, Ebû Abdi'r-Rahmân es-Sülemî gibi Sahâbe-i kiram Kur'ân-ı kerîm okumuşlardır.

İslâm ilimleri içinde en yüksek olan Kırâat ilmiydi. Bu ilim sayesinde, Kur'ân-ı kerîm bozulmaktan ve değişmekten korunmuştur. Bu ilmin mütehassıs âlimleri, kelâm-ı ilahinin kırâat şekillerini ve tevâtür halindeki ihtilafları zabt ve kaydetmişlerdir. Böylece Kur'ân-ı kerîm'in okunması husûsundaki tereddütleri bertaraf etmişlerdir. Hazreti Zeyd bin Sâbit'in bu ilimdeki üstünlüğü, Eshâb-ı kirâm'ın ve Tabiînin ileri gelenlerinin itirafı ve takdîri ile sabittir. Eshâb-ı kiram arasında kırâat ilminde imamlık derecesine yükselenler, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Hazreti Ömer bin Hattâb, Hazreti Osman bin Affân, Hazreti Ali bin Ebî Tâlib, Übeyy bin Ka'b (r.a.), Zeyd bin Sabit (r.a.), Abdullah bin Mes'ûd (r.a.), Ebûdderdâ (r.a.), Ebû Mûsel-eş'arî'dir. Bunlar Resûlullah'tan (s.a.v.) bizzat kırâat eden sikadırlar, ya'nî sağlam vesîkalardır. Zeyd bin Sabit (r.a.), Resûlullah'ın (s.a.v.) kâtibi ve vahy emîni idi. Kendisi, Resûlullahın (s.a.v.) zamanında Kur'ân-ı kerîmi toplayan Medineli müslümanlardandı ve bununla iftihar ediyordu. Küçük yaşından itibâren Kur'ân-ı kerîm ile meşgûl olmuş, henüz onbir yaşında iken Kur'ân-ı kerîm'in 17 ve 18 sûresini ezberlemiş bulunuyordu. Daha sonra bütün Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek şerefine nail olanlardan oldu. Hazreti Ebû Bekir Kur'ân-ı kerîmin toplanması vazîfesini, işte bu

husûsiyetlerinden dolayı Hazreti Zeyd'e vermişti. Hazreti Ömer, Hazreti Zeyd'in kırâati ile Ubeyy bin Ka'bın kırâatini karşılaştırır ve Hazreti Zeyd'in kırâatini tercih ederdi. Çünkü O, Kureyş kırâatine tam uygundu. Bu itibarla Onun kırâatini diğer kırâatlere tercih etmek icab ederdi. Hazreti Ubeyy bin Ka'b, hayatta bulunduğu müddetçe insanların kırâatda danışma mercii olmuşsa da, vefâtından sonra bütün müslümanlar Medine-i Münevvere'de Hazreti Zeyd'in etrâfında toplanmışlar ve kendisi bütün ilim ehlinin kıblesi olmuştur. Şimdi onun zamanından bu zamana kadar ondört asırdan beri, hâlen ondan rivâyet edildiği şekilde Kur'ân-ı kerîm okunmaktadır.

Süleymân bin Yesâr diyor ki: "Hazreti Ömer ile Osman, fetvâ, ferâiz ve kırâat husûsunda, hiçbir kimseyi Zeyd üzerine takdim etmezlerdi."

Zeyd bin Sabit (r.a.), Tefsîr ilminde de çok ilerde idi. Vahy kâtibi olmak şerefine sahip, fevkalâde zekî, Hulefa-i Râşidîn'e yakın olmasından dolayı, bir çok âyet-i kerîme'nin nüzûl sebebini bilir, hakîkat ve hikmetlerine vâkıf bulunurdu. Kendisinden tefsîre dair bir kısım ma'lûmât rivâyet edilmiştir. Buna misâl olanlardan biri şudur: Nisa sûresi 88. **"Size ne oluyor ki, o münâfıklar hakkında iki fırkaya, ayrılmış bulunuyorsunuz."** âyet-i kerîme'sinin nüzûl sebebini şöyle açıklamıştı: "Eshâb-ı kiram arasında bulunan bir takım kimseler, Uhud harbine giderken yolda geri dönmüşlerdi. Bunlar Abdullah bin Ubey bin Selûl'e tâbi üç yüz kadar münâfıktı. İnsanlar, bunların hakkıda iki fırkaya ayrılmış, bir kısmı bunların öldürülmesini bir kısmı da öldürülmemesini Resûlullah'dan (s.a.v.) istiyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Hadîs ilminde, fıkıh ilminde, ferâiz, kaza (hüküm verme) ve fetvâ ilimlerinde de son derece bilgili idi. Resûl-i Ekrem'in senelerce huzûr-ı se'âdetinde bulunmuş, o ilâhi menba'dan kalbine pek çok şeyler akmıştı. Resûl-i Ekrem efendimiz'den 92 hadîs rivâyet etmiş. Kendisinden de Ebû Hüreyre, İbni Ömer, Ebû Sa'îd, Enes bin Mâlik, Sehl bin Sa'd, oğlu Harice, Ebû Amr gibi Eshâb-ı kiram, Sa'îd bin Müseyyib, Kâsım İbn-i Muhammed, Süleymân bin Yesâr gibi Tabiîn hadîs rivâyet etmişlerdir. Kendisi hadîs ilminin kurucularından sayılır. Hazreti Zeyd, rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri doğrudan doğruya Peygamberimizden işitmiş, O'nun vefâtından sonra Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer ve Hazreti Osman'dan da hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Hazreti Zeyd bin Sabit, kendi bulunduğu bir mecliste bir sahih hadîs söylendiği zaman onu derhal tasdîk ve teyid ederdi. Nitekim bir gün Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmişti: Resûl-i Ekrem (s.a.v.) (Nasr) sûresi nâzil olduğu zaman onu okumuş ve şöyle buyurmuştu: **"İnsanlar bir tarafta, ben ve Eshâbım bir taraftayız."** Sonra Resûlullah efendimiz, **"Fetihten sonra hicret olmaz, ancak cihâd ve niyet vardır."** buyurdu. Orada hazır bulunan Mervan bin Hakem, Ebû Saîd-i Hudrî'ye: "Yalan söylüyorsun" deyince, Zeyd bin Sabit ve Râfi' bin Hadic (r.a.) "Ebû Sa'îd doğru söyledi" diyerek onun hakkında hüsn-i şehâdette bulunmuşlardı. Hazreti Zeyd, Resûlullahın yaşayışına en çok vakıf olanlardandı. Ondan az hadîs-i şerîf nakletmekle beraber, onların hepsi, en kuvvetli ve mevsuk olup müttefekunaleyhtir. Bütün hadîs râvileri için en katî huccet, burhandır. Bildirdiği şu hadîs-i şerîf bu cümledendir.

"Namazın efdali, farz namazlar müstesna olmak üzere, insanın hânesinde kıldığı namazdır."

Hazreti Zeyd bin Sâbit'in, fıkıh ilminde ve onun bir şubesi olan Ferâiz (miras hukuku) ilminde de derin bir vukûfiyeti vardı. Medine'de fetvâ mercii, o idi. Tabiînden Sa'îd bin Müseyyib'in bütün fetvâ ve hükümleri, O'nun nakil ve rivâyetine dayanıyordu. Sa'îd bin

Müseyyib, yeni bir mesele ortaya çıktığında, bütün Eshâbın re'y ve ictihâdını araştırdıktan, Hazreti Zeyd'in ne dediğini tahkîk edip, onun hükmünü anladıktan sonra fetvâ verirdi. Yine o devirde Medine'de büyük bir imam olan Mâlik bin Enes (r.a.), fıkıh ve hadîsde yüzbinlerce insanın mutlak imamıydı. İmâm-ı Mâlik, Hazreti Ömer'den sonra, Hazreti Zeyd bin Sâbit'i imam tanırdı. İmâm-ı Şafiî ferâiz ilmine âit bütün meselelerde, Zeyd bin Sâbit'e (r.a.) tâbi olmuştur.

Vefât eden kimsenin bırakdığı malın kimlere verileceğini ve nasıl dağıtılacağını öğreten ilme (İlm-i ferâiz) denir. Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde en açık ve en geniş bildirdiği şey, ölüden kalan mirasın nasıl dağıtılacağıdır. Burada yapılacak işlerin çoğu farz olarak emir olunduğu için, hepsine (ferâiz ilmi) denilmiştir. Bir hadîs-i şerîfte: **"Ferâiz ilmini öğrenmeğe çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır."** buyuruldu. Bu ilim, Resûl-i Ekrem efendimizin sözleri, fiilleri ve Eshâb-ı kiramın ictihâd ederek ortaya koydukları fetvâlar ile gelişerek, müstakil ve geniş bir ilim dalı olmuştur. Miras ve vasıyyet hukukunun en ince meselelerini tedvin etmek şerefi Zeyd bin Sabit hazretlerine nasip olmuştur. Hazreti Ömer, birçok miras davalarında Zeyd bin Sâbit'e (r.a.) müracaat ederdi. Hazreti Ebû Bekir, Yemâme mürtedlerinin katli için ictihâdında Hazreti Zeyd'in fetvâsı ile mutabık kalmıştı. Amuse vebası esnasında Abdullah bin Abbas, vebaya karşı alınacak tedbirleri Hazreti Zeyd'den sormuş ve aldığı cevaplar onu tatmin etmişti. Hazreti İkrime de onun talebelerindendi. Kendisinden her taraftaki müslümanlar, bizzat gelerek veya mektûbla fetvâ sorarlardı, re'yine müracaat ederlerdi. Hazreti Muâviye'nin yazdığı mektûba verdiği cevapta, mirasta dede ile kardeşlere verilecek hisseleri açıklamıştı.

Hazreti Zeyd, daha Hazreti Ömer devrinde iken ferâiz ile ilgili meseleleri tertip ederek, bu ilmin esaslarını bizzat yazmış, tedvin etmiştir. Zaten bu ilimdeki üstünlüğünü, Resûlullah Efendimiz, **"Ümmetimin içinde ferâizi en iyi bilen Zeyd bin Sâbit'tir"** buyurarak tasdîk ve taltif buyurmuştur.

Fıkıh ilminin her meselesinde, Eshâb-ı kiramın en yüksek müctehidlerindendi. Daha Resûl-i Ekrem (s.a.v.) zamanında fetvâ vermek şerefine kavuşmuştu. Daha sonra kendisi Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali ve Hazreti Muâviye devirlerinde Medine'nin en büyük müftüsüydü. Eshâb-ı kiramın fakîhlerinin ilk tabakasındandı. Fetvâları toplandığı zaman büyük cildler ortaya çıkar. O'nun fıkıha dair ictihâd ve kavilleri, Sa'îd bin Müseyyib vasıtasıyle, doğudaki ve batıdaki bütün müslüman memleketlerinde yayılmış ve herkes bunlarla amel etmiştir. Zaten Eshâb-ı kiram arasında dört kişi fıkıh ilminde şöhret bulmuştur. Fıkıh ilminin kaynağı, bu dört büyük sahâbî ve onların ictihâdlarını alıp rivâyet eden talebeleri kabûl edilmiştir. İslâmın ilk devirlerinde Medine-i Münevvere ilim merkezi olduğundan. Hazreti Zeyd'in buradaki ilim neşri bütün İslâm memleketlerine yayılmıştı. Eshâb-ı kiram devrinde, fıkıh ilmindeki mütalalar, iki sahabenin meclisinde yapılıyordu. Biri Hazreti Ömer'in, diğeri de Hazreti Ali'nin meclisleri idi. Zeyd bin Sabit (r.a.), Hazreti Ömer'in ilim meclisine devam edenlerdendi. Burada en zor ve halli güç fıkıh meselelerinin mütalaası yapılıp halledilirdi. Zeyd bin Sabit (r.a.) Mescid-i Nebevî'ye geldiği zaman her müşkülü olan ona gelir, meselesini sorar, cevabını alırdı. Onun namaz, hayvan kesimi ve av hayvanları, hibe (bağış), ziraat ortaklığı meselesine âit fetvâları, fıkıh meselelerinin yazıldığı kitaplarda yer almaktadır. Ayrıca ferâiz problemlerinin çözülmesi bir hesap bilgisi istemekteydi. Bu ilimde yüksek bir bilgiye sahipti. En çetin problemleri en kısa zamanda çözme melekesine haizdi. Râsih ilimli, yani ilmini nübüvvet

kaynağından almış ve Kur'ân-ı kerîmde **"İlimde râsih olanlar"** buyurularak medh edilen âlimlerden olmuştur.

Peygamberimiz (s.a.v.) vefât ettiği arada Eshâb-ı kiramdan Kur'ân-ı kerîmi tamamen ezberlemiş olan çok hafız vardı. Fakat bunların çoğu Hazreti Ebû Bekir zamanında, dinden dönme olayları sebebiyle çıkan savaşlarda şehîd olmuştu. (Yemâme Savaşında yetmiş hafız şehîd edilmişti.) Böylece hafızların sayıları bir hayli azalmaya başlamıştı. Bu durum karşısında Hazreti Ömer, Halife Hazreti Ebû Bekir'e müracaat edip, o zaman dağınık sahifelerde yazılı olan Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin bir kitap halinde toplanmasını rica etti. Hazreti Ebû Bekir, bu iş için Zeyd bin Sâbit'i (r.a.) çağırıp: Ey Zeyd, sen genç ve akıllı birisin, senin ayıplanacak ve seni töhmet altında bırakacak hiçbir hâlin yoktur. Resûl-i ekremin hayâtında O'nun vahiy kâtibi idin. Sen Kur'ân-ı kerîm âyetlerini bir araya topla." buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Zeyd bin Sabit bir heyet kurarak büyük bir titizlik ve gayretle Kur'ân-ı kerîm âyetlerini bir araya toplayıp mushaf hâline getirdi. Bu mushafı Hazreti Ebû Bekir'e teslim etti.

Zeyd bin Sabit, Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında da, O'nun en başta gelen yardımcılarından olmuştur. Hazreti Ebû Bekir devrinde bir kitap hâlinde bir araya getirilen Kur'ân-ı kerîmin tek nüshası, Hazreti Osman'ın emri ile yine Zeyd bin Sabit başkanlığında bir heyet tarafından çoğaltılıp altı tane daha mushaf-ı şerîf yazılarak, belli merkezlere gönderilmiştir. Böylece bu şerefli vazîfeyi de yapmak ona nasîb olmuştur.

Hazreti Zeyd, 45 (m. 665) senesinde Hazreti Muâviyenın halifeliği sırasında Medine'de vefât etti. Bu sırada yaşları ellinin üzerindeydi. Cenâzesinde Abdullah İbni Abbâs, Sa'îd bin Müseyyeb ve Ebû Hüreyre (r.a.) de bulundular. Namazını Mervân bin Hakem kıldırdı.

İmam-ı Buhârî'nin Târihi'nde naklettiğine göre, Abdullah İbni Abbas hazretleri: "Bugün ilim hazinesi defn olundu" diye teessürlerini ifade etmiş ve meşhûr şair Hassan bin Sabit de acıklı bir mersiye okumuş, herkes üzüntülerini belirtmişlerdi.

Hazreti Zeyd bin Sabit, büyük işler başaran ve büyük hizmetler bırakan bir sahâbîdir. Ümmetin ıslâhı husûsundaki gayretleri yerinde ve zamanında müdahaleleri ile işleri yoluna koyma çalışmaları ile ilmin yayılması husûsundaki çalışmaları gibi nice hizmetler yapmıştır. O'nun hizmetleri anlatılamayacak kadar çok ve büyüktür. Kur'ân-ı kerîmi tamamen ezberlemesi, emîn bir kimse olması, güzel yazı yazması gibi birçok meziyetlere sahiptir. Zaten Resûlullah efendimizin zamanında vahiy kâtibi olmak şerefine kavuşmuştu. Bütün Ehl-i Beyt ve Eshâb-ı kiram arasında, o derece üstün bir itibara erişmişti ki, Cum'a günleri sokağa çıktıkları vakit, ilim ve irfanına hayran kalan Medine ahâlisi kendisini, tam bir iştiyâkla karşılarlardı. Halkın bu teveccühünden utanan Zeyd bin Sabit (r.a.) hemen evine giderdi. Bu hâlini suâl edenlere "İnsanlardan haya etmeyen, Allahtan utanmaz." buyururlardı. Birisi bir mesele sorarsa, soran kimse güzel ahlâka mâlik değilse cevap vermezdi.

Zeyd İbni Sabit (r.a.) vefât edince, Ebû Hüreyre (r.a.) "Bu ümmetin âlimi vefât etti. Umulur ki, Allahü teâlâ, Abdullah İbni Abbas'ı (r.a.) ona halef buyurur" demişti. Zeyd bin Sâbit'in oğlu Hârice-tebni-Zeyd, Fukahâ-i Seb'a denilen yedi büyük âlimden birisidir.

İbn-i Ebî Davûd: "Zeyd bin Sabit, Eshâb-ı kiram içinde, insanların en âlimi idi. Dînî ilimlerde tam bir meleke sahibi idi." buyururlardı.

Enes bin Mâlik hazretlerinden rivâyet olunur ki: Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ümmetimin en merhametlisi Ebû Bekir, Allahın dînî husûsunda en şiddetlisi, yani**

sabit kadem olanı Ömer, en ziyâde hayaya mâlik olan Osman ve ferâizi (ahkâm-ı dîniyyeyi) **en iyi bileni Zeyd İbni Sabittir."**

Buyurmuşlardır. Eshâb-ı kiram arasında fıkıh ilminde dört sahabe meşhûrdur. Bunlar, Zeyd bin Sabit, Abdullah bin Mes'ûd, Abdullah bin Ömer ve Abdullah bin Abbâs'dır. Bütün dünyâya yayılan fıkıh ilminin kaynağı bu dört büyük Sahâbîdir.

Zeyd bin Sâbit'in Peygamberimizden (s.a.v.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"Kim İslâm dininden başka bir milletin (dînin) **yemîni üzerine yalan yere, bile bile yemîn ederse, o dediği gibi olur. Kim kendini bir şeyle öldürürse, kıyâmet günü onunla azâb olunur. Bir kişi üzerine, mâlik olmadığı şeyde nezretmek yoktur. Bir mü'mine la'net etmek, onu öldürmek gibidir."**

"Kim dünyalık peşinde olarak sabahlarsa, Allahü teâlâ O'nun işini zorlaştırır, malzemesini dağıtır. Kendisini aç gözlü kılar, yoksulluğu gözünün önünde canlandırır. Dünyadan da nasîbinden fazla bir şey kendisine verilmez. Ama âhiret düşüncesiyle sabahlayan kimsenin işini Allahü teâlâ kolaylaştırır, varlığını (servetini) **korur, kalbini zenginleştirir, kendisi yüz çevirdiği halde dünyâ kendisine teveccüh eder** (yönelir)."

---

1) Üsûd-ül-gâbe cild-2, sh. 278

2) El-İsâbe, cild-1, sh. 543

3) Tezkîret-ül-huffâz, cild-1, sh. 30

4) Hulâsatü Tezhîbi'l-Kemâl, sh. 108

5) Şezerât-üz-Zeheb, cild-1, sh. 54

6) Tabakât-üş-Şirâzî, sh. 46

7) Tabakât-ul-Kurrâ cild-1, sh. 296

8) Tabakât-ul-Kurrâ Liz-Zehebî, cild-1, sh. 35

9) El-İber, cild-1, sh. 53

10) En-Nûmûz-Zâhire, cild-1, sh. 130

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1088

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 414

ZEYNEL ÂBİDÎN (r.a.)

Tabiînin büyüklerinden ve oniki imam'ın dördüncüsü, ismi, Ali bin Hüseyin bin Ali bin Ebî Talib'dir. Künyesi, Ebû Muhammed ve Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı, Şeccâd ve Zeynel Âbidîn'dir. Hazreti Hüseyin'in oğludur. Annesi Acem padişahının kızı Şehr-i Bânû Gazâle'dir. 46 (m. 666) senesinde Medine-i Münevvere'de doğdu. 94 (m. 713) senesi Muharrem ayının onsekizinde yine doğum yerinde şehîd edildi. Bakî kabristanında amcası Hazreti Hasan'ın yanına defn edildi.

İmamlığı, yani tasavvufta insanlara feyz vermesi, doğru yola kavuşturması otuzdört sene sürmüştür. Hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilminde âlimdir. Eshâb-ı kiramdan çoğunu görmüştür. Hazreti Abdullah İbn-i Abbas, Hazreti Ebû Hüreyre, Hazreti Âişe, babası Hazreti Hüseyin, amcası Hazreti Hasan, Hazreti Ümmî Seleme ve diğerlerinden hadîs-i şerîfler işitip rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği bazı hadîs-i şerîfler, Kütüb-i Sitte adı verilen altı hadîs kitabında yazılıdır.

Zeynel Âbidîn'den (r.a.) kendi oğulları, Muhammed Bâkır, Zeyd bin Ali, Abdullah bin Ali, Ömer bin Ali'den başka Zeyd bin Eslem, Âsım bin Amr, Ebû Seleme bin Abdurrahmân, Tâvûs bin Keysân Yahyâ bin Sa'îd, Eb'ûz-Zinad ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Zührî "Ondan daha üstün fıkıh âlimi görmedim" demiştir. Tasavvuf ilmindeki yüksek derecesi ve hâlleri de medh edilmiştir. Hergün ve gecede bin rekât namaz kıldığı ve buna ölünceye kadar devam ettiği nakledilmiştir.

Hazreti Ömer'in hilafeti zamanında Eshâb-ı kiramın ordusu İran'a gidip, Yezdicürd'ün memleketini feth ettiler. Oradan çok ganîmet ile köle getirdiler. Kölelerin arasında padişahın üç kızı da vardı. Medine-i Münevvere'ye geldiklerinde hepsini halife Ömer'e (r.a.) teslim ettiler. Hazreti Ali bu kızları satın aldı. Bunlardan Şehr-i Bânû Gazele'yi oğlu Hazreti Hüseyin'e nikâh etti (Zeynel Âbidîn bundan oldu). Birisini Hazreti Abdullah bin Ömer'e, diğerini de Hazreti Muhammed bin Ebû Bekir'e nikâh ederek verdi.

Hazreti Zeynel Âbidîn, her abdest aldığında yüzü sararır, vücudu titrerdi. Sebebini sorduklarında "Kimin huzûruna çıkacağımı biliyor musunuz?" buyururdu. Bir gece teheccüd namazı kılıyordu. Şeytan ejderha şekline girip, kendisini meşgûl etmek istedi. Fakat o hiç aldırış etmeyince, ayak parmağını ısırdı. Namazdan sonra ejderhanın şeytan olduğunu anlayınca ona vurup "Defol ey mel'ûn" dedi. İbadetlerini tamamlamak için kalktığında gaybdan bir ses üç kere; "Sen Zeynel Âbidîn'sin (yani ibadet edenlerin süsüsün)" dedi.

Birisi aleyhinde konuşmuştu. Bu kendisine söylenince onun yanına gitti. Onunla biraz sohbet ettikten sonra buyurdu ki:

"Hakkımda bazı şeyler söylediğini duydum. Dediklerin doğruysa, Allahü teâlâdan mağfiret dilerim, beni affetsin. Dediklerin iftira ise, Allah seni affetsin, selâmı, rahmeti, bereketi de üzerine olsun."

İmâm-ı Zeynel Âbidîn'in bir devesi vardı. Yolda kamçı vurmadan gider ve üzerindekini hiç incitmezdi. Zeynel Âbidîn vefât edince devesi kabri üzerine gelip göğsünü yere koyup inledi. Hiç kimse bu deveyi mezar başından kaldıramadı. Oğlu Hazreti Muhammed Bâkır orada bekleşen halka buyurdu ki: "Kalkması için fazla uğraşmayın. Bu deve burada ölecek!" Üç gün sonra deve orada öldü.

Birgün Ali Zeynel Âbidîn hazretlerinin elleri kelepçeli, ayaklarında kayış bağlı olduğu halde Medine'den Bağdâd'a götürüyorlardı. Hazreti Zührî, onu bu halde görünce çok ağladı. Ve dedi ki; "Keşke şimdi sizin yerinizde benim ellerim kelepçeli olsaydı." Zeynel Âbidîn (r.a.) de ona dedi ki: "Yâ Zührî bu bize hiç zor gelmez, istediğim zaman el ve ayaklarımı açabilirim." Ve çok hafif bir silkinme ile elindeki kelepçeyi ve ayağındaki kayışı açtı. Kısa bir zaman sonra eline kelepçeyi ayağına kayışı tekrar geçirerek buyurdu ki; "Bunlar kulların cezasıdır ve kolaydır, istediğimiz zaman açabiliriz. Esas zor olan Allahü teâlânın azâbıdır." Minhal bin Amr anlatır: "Hacca gitmiştim. Zeynel Âbidîn'e rastladım. Halka zulmüyle meşhûr Huzeyme bin Kabil'i sordu. "Ben Kûfe'de iken hayatta idi" dedim. Ellerini kaldırıp: "Yâ Rabbi Huzeyme'ye demirin ve ateşin hararetini göster" diye duâ etti. Kûfe'ye geri dönerken yolda eski bir dostum olan Muhtâr bin Ebî Ubeyd'i gördüm. Huzeyme'yi sordum. Ellerinin kesildiğini ve cesedinin yakıldığını söyledi. Bunu duyunca "Sübhanallah!" dedim. Muhtâr sebebini sual etti. Ben de Zeynel Âbidîn'in duâsını anlattım. Hemen iki rekât namaz kıldım. Huzeyme'nin zulmünden halkın kurtulduğu için şükür ettim.

Birgün oğulları, hizmetçileri ve birkaç kişi ile sahraya çıkmışlardı. Sabah kahvaltısı hazırlandı. Bir ceylan gelip yakınlarında durdu. Zeynel Âbidin ona: "Ben Ali bin Hüseyin bin Ali bin Ebû Tâlib, annem de, Resûlullah'ın kızı Fâtıma'dır. Gel bizimle biraz yemek ye!" buyurdu. Ceylan gelip beraber yediler. Sonra ceylan bir tarafa gitti. Hizmetçilerinden biri, yine çağırın, gelsin dedi. "Dokunmayacağınıza söz verirseniz, çağırayım" buyurdu. Hepsi, dokunmayacaklarına söz verdiler. "Ben Ali bin Hüseyin bin Ali bin Ebû Tâlib'im, annem de, Resûlullah'ın (s.a.v.) kızı Fâtıma'dır. Soframıza gel, biraz daha yiyelim" buyurdu. Ceylan tekrar geldi. Yemeğe başladı. Sofradakilerden biri, elini ceylanın sırtına koydu. Ceylan ürküp gitti.

Zeynel Âbidîn yine bir gün arkadaşları ile sahrada oturuyordu. Bir ceylan yanına geldi. Ayaklarını yere vurarak bir takım sesler çıkarttı. Etrâfındakiler ceylanın ne dediğini sordular. Zeynel Âbidîn buyurdu ki: "Dün bir Kureyşli, bu ceylanın yavrusunu tutmuş, "Yavruma dünden beri süt vermedim" diyor." Bunun üzerine ceylanın yavrusunu tutan Kureyşli'yi çağırdılar. Zeynel Âbidîn Kureyşli'ye buyurdu ki' "Bu ceylanın yavrusunu tutmuşsun. Dünden beri süt vermemiş, o yavruyu getir sütünü versin!" Kureyşli adam ceylanın yavrusunu getirdi. Ceylan, yavrusuna süt verdi. Zeynel Âbidîn Kureyşli'ye, yavruyu annesine bağışlamasını söyledi. O da râzı oldu. Ceylan, yavrusu ile beraber sesler çıkararak gitti. Oradakiler ceylanın ne söylediğini sordular. Zeynel Âbidîn de buyurdu ki: "Allahü teâlâ size hayır ve iyilikler versin" diye duâ ediyor.

Abdülmelik bin Mervan, Haccâc'a: "Abdülmuttalib'in oğullarını öldürmekten çok sakın, onlara iyi muâmele et" diye bir mektûb yazarak gizlice gönderdi. Bu, Zeynel Âbidîn'e (r.a.) ma'lûm oldu. O da Abdülmelik bin Mervan'a "Falan gün ve saatte Haccâc'a şöyle bir mektûb yazdın. Resûlullah bana, bu yaptığının Allahü teâlânın katında makbûl olduğunu, bunun karşılığı olarak da mülkün sende sabit kalıp, padişahlık zamanının biraz daha arttırıldığını haber verdi" diye bir mektûb yazdı. Ve bunu kendi devesiyle birine verip gönderdi. Abdülmelik mektûbtaki târih ile yazdığı târihin aynı olduğunu görünce hayret etti. Deveye götürebileceği kadar hediyeler yükletip Zeynel Âbidîn'e gönderdi.

Rivâyet edilir ki, bir zaman Zeynel Âbidîn hastalanmıştı. Bir gurup insan ziyâretine gelmişlerdi. Onlara buyurdu ki: "Buraya ne için geldiniz?" Onlar da "Seni sevdiğimiz için buraya geldik." dediler. "Bizi neden seversiniz?" deyince, oradakiler de, "Siz Resûlullah (s.a.v.) efendimizin torunu olduğunuzdan, Allah ve Resûlü için seviyoruz" dediler. Buyurdu ki: "Kim Allah ve Resûlü için bizi severse Allahü teâlâ da kıyâmet günü onu arşın gölgesi altında gölgelendirecektir. O gün o gölgeden başka gölge yoktur. Bu sevgilerinin mükâfatını Allahü teâlâ Cennette onlara verecektir. Lâkin kim bizi dünyalık için severse Allahü teâlâ onlara da hesabsız rızık verecektir."

Birgün Zeynel Âbidîn'in misâfirleri vardı. Kölesi sofrayı getirirken, sofra kölenin elinden kaydı merdivenin altında oynayan küçük çocuğun üzerine düştü. Bu küçük oğlu vefât etti. Köle bu durum karşısında çok korkup titremeye başladı. Zeynel Âbidîn onun bu hali karşısında buyurdu ki: "Sen hiç korkma. Seni afv ettim. Ve Allah rızası için âzâd ettim." Bundan sonra da çocuğunun techîz ve tekvin işlerini kendi elleri ile yaparak cenâzeyi kaldırdı.

Zeynel Âbidîn (r.a.) buyurdu ki; "Kibir sahipleri benim çok garîbime gidiyor. Kendilerinin bir damladan meydana geldikleri, sonra da cife olacaklarını bildikleri halde (Cife çürümüş ve kokmuş leş demekdir) ve yine de kibirlenirler, bunlar neyine güvenirler."

"Allahü teâlânın bütün yaratıklarını gözleri ile müşâhede ettikleri halde. Öyle kimseler vardır ki Allahü teâlânın varlığı ile birliği hakkında şüpheye düşerler. Yoktan nasıl var edildiklerini

gözleri ile gören pekçok insan var ki, ölümden sonraki dirilmeyi inkâr ediyor. Bunlar gelip geçici olan dünyâya emek verip, ebedî olan ahireti unuturlar. Ben bunların bu hallerine çok şaşarım."

Oğlu Muhammed Bâkır'a buyurdu ki: "Ey oğlum! Şu dört çeşit kimselerle arkadaşlık etme ve onlara güvenme. Fâsık olan kimselerle arkadaşlık etme, zira fâsık kimse seni bir lokma ekmek için terk eder. Cimri ile arkadaşlık etme, cimri senin çok muhtaç olduğun şeylerini elinden almak ister. Yalancı ile arkadaşlık etme. Yalancı da fâsık bir kadına benzer, senin yakınlarını senden uzaklaştırmak ister ve senden uzak kimseleri sana yaklaştırmak ister. Bir de sıla-i rahmi terk edenlerle arkadaşlık yapma. Zira onlar Kur'ân-ı kerîmin üç âyeti ile lanetlenmiştir."

Buyurdu ki: "Allahü teâlâ, günâhlarına pişman olup, tövbe edenleri sever."

"Hakiki cömert, Allahü teâlâya itaat eden, kulların haklarını gözeten, yaptığı iyiliği Allah için yapıp, karşılığında insanlardan teşekkür beklemeyendir."

"İnsanlar zarûret diyerek, yiyecek kazanma peşinde koşarlar. Halbuki esas zarûret günâhlardan kaçınmaktır. Fakat çokları bundan kaçınmayıp, yiyecek peşinde koşarlar."

Zeynel Âbidîn (r.a.) ibâdet edenleri şöyle sınıflandırırdı. "Allahü teâlâdan korktukları için O'na ibâdet ederler. Ba'zı insanlar da Allahü teâlânın rahmetini ve Cennetini istedikleri için O'na ibâdet ederler. Bu ibâdet tüccâr ibâdetidir. İnsanların diğer bir kısmı ise Allahü teâlânın gazâbından korkarak sadece Cenab-ı Hak ibâdete lâyık olduğu için, şükrünü ifâ etmek için ibâdet ederler, işte tam mânâda müttekî olanların ibâdetidir" diye buyurmuştur.

Sabit bin Ebî Hamza es-Simâlî, İmâm-ı Zeynel Âbidîn'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Kıyâmet günü, ehli fazîlet kalksın diye çağrılır, insanlar arasında bir grup kalkar. Onlara hadi Cennete giriniz denilir. Onlar Cennete giderken meleklerle karşılaşırlar. Melekler nereye gidiyorsunuz derler. Cennete derler. Hesaptan önce mi Cennete giriyorsunuz? derler. Evet cevabını verirler. Sizler kimlersiniz? dediklerinde, biz fazîlet ehliyiz derler. Sizin fazîletiniz nedir? diye sorarlar. Onlar da, dünyâda bize hakaret edildiğinde tahammül ederdik. Bize zulmedildiğinde sabrederdik ve bize kötülük yapıldığında affederdik derler. Bunun üzerine melekler, hadi Cennete giriniz. Sâlih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir, derler. Sonra sabır ehli kalksın diye nidâ olunur. Bir grup insan kalkar. Onlara da, hadi Cennete giriniz, denilir. Onlar da meleklerle karşılaşırlar. Melekler onlara da aynı şeyi sorarlar. Biz sabır ehliyiz dediklerinde sizin sabrınız ne idi? derler. Biz Allahü teâlâya ibâdet etme husûsunda zorluklara katlandık. Nefsimize uymayıp, günâhlardan sakındık ve bu husûslarda sabrettik, derler. Melekler onlara da, hadi Cennete girin, sâlih amel işleyenlerin mükâfatı ne güzeldir, derler. Sonra bir nidâ daha gelir. Allahü teâlânın komşuları kalksın, denir. Bir grup insan kalkar, fakat bunların sayıları azdır. Onlara da, hadi Cennete giriniz, denilir. Melekler karşılayıp aynı şeyleri onlara da sorarak sizin ameliniz nedir? dediklerinde, "Biz Allah rızası için birbirimizi ziyâret ederdik. Allah rızası için oturup sohbet ederdik ve Allah rızası için birbirimize mallarımızı bol bol verirdik," derler. Bunun üzerine melekler sâlih ve iyi amel işleyenlerin mükâfatları ne güzeldir. Hadi girin Cennete, derler."

Zeynel Âbidîn'e (r.a.) bir gün birisi gelip, "Sizi filan şahıs evine davet ediyor. Mümkünse beraber gidelim" dedi. Sonra beraberce çıkıp o kimsenin evine gittiler. Daha o şahıs bir şey söylemeden buyurdu ki: "Biz hiç kimseden dünyalık yardım beklemedik, verileni de almadık.

Allahü teâlâ bizim rızkımızı göndermektedir. Siz yardımınızı ihtiyâç sahibi fakîrlere veriniz. Allahü teâlâ bizi de sizi de affetsin."

Vefât edecekleri gece oğlu Muhammed Bâkır'dan abdest almak için su istedi. Suyu getirdiklerinde buyurdu ki: "Bu su içinde hayvan ölmüş, bununla abdest alınmaz." Yakınları mum ışığında kabın içine dikkatlice baktıklarında kabın içinde bir fare ölüsü gördüler. Oğlu tekrar su getirdi. Abdest aldı ve "Artık ölümüm yakındır" buyurup, vasıyyetini bildirdi. O gece Osman bin Hayyam tarafından zehirletildiğinden şehîd oldu 94 (m. 713)

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1089

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 211

3) Hilyet-ül-Evliyâ, cild-3, sh. 133

4) Şeceret-üz-Zeheb cild-1, sh. 104

5) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 74

6) El-A'lâm, cild-4, sh. 277

7) Tehzîb-üt-Tehzîb, cild-7, sh. 304

8) Muhtasar-i Tuhfe-i İsnâ Aşeriyye, sh. 35

9) Eshâb-ı Kirâm, sh. 405

HİCRİ İKİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

ABBÂD BİN ABBÂD BİN HABÎB

Meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Abbâd bin Abbâd bin Habîb bin Mühelleb bin Ebî Sufre'dir. Künyesi "Ebû Muâviye"dir. Atâkî, Ezdî, Mühellebî ve Basrî nisbetleri ile de tanınmaktadır. Doğum târihi kesin olarak bilinememektedir. Hicrî 181 (m. 797) târihinde Recep ayının 18'inde Bağdâd'da vefât etmiştir.

Abbâd bin Abbâd, hadîs hafızlarından olup, Basra'da yetişen meşhûr âlimlerdendir. Yüzbin hadîs-i şerîfi senetleri ile birlikte ezberlemiştir. Zamanının âlimleri arasında şerefli, üstün bir yeri vardı. Fazîlet sahibi, hadîs-i şerîf rivâyetinde sika, yani güvenilir bir kimseydi. Çok sayıda âlim, onu hadîste senet kabûl etmişlerdir.

Ebû Cemre-i Dabi'î, Yunus bin Habbâb, Muhammed bin Amr, Avf el-A'rabî, Ebû Uyeyne'nin kölesi Vâsıl, Hişâm bin Urve, Âsım el-Ahvâl gibi birçok kimselerden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Yahyâ bin Muîn, onun hakkında dedi ki: "O, hadîs rivâyetiyle meşhûr olan Hammâd bin Avvâm'dan daha güvenilir ve ondan daha çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir." Ahmed bin Hanbel, Küteybe, Müsedded, Yahyâ bin Muin, Ahmed bin Meni', Hasen bin Arefe ve başkaları Ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hazreti Âişe'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Hazreti Âişe buyurdu ki:

"Yanıma Ensârdan bir kadın girdi. Resûlullah'ın (s.a.v.) yatağını dürülmüş olarak gördü, sonra gitti ve bana içi yün olan bir yatak gönderdi. O sırada Resûl-i Ekrem yanıma geldi ve **"Bu nedir?"** buyurdu. Ben de durumu olduğu gibi anlattım. Bana **"Onu geri ver!"** buyurdu. Ben onu iade etmedim. Fakat Resûl-i Ekrem efendimizin evde üç defa **"Geri ver!"** buyurmasından çok hayrete düştüm. Tekrar, **"Onu iade et! Ey Âişe, Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, eğer isteseydim Allahü teâlâ benim yanımda altından ve gümüşten dağlar bulundururdu."**

Ebû Cemre'den, O da İbn-i Abbâs'tan naklen haber verdi. İbn-i Abbâs şöyle buyurdu: "Abdülkays heyeti Resûlullah efendimizin huzûruna gelerek, "Yâ Resûlallah! Şu mahalle sakinleri bizler Râbia'nın bir koluyuz. Seninle aramıza Mudar kâfirleri girmiştir. Bu yüzden sana ancak haram aylarda gelebiliyoruz. Bize öyle bir şey emret ki, onunla hem kendimiz amel edelim hem de bizden sonrakileri ona davet eyleyelim", dediler. Resûlullah efendimiz şöyle buyurdular. **"Size dört şey emrediyorum. 1- Allahü teâlâya imânı,** (sonra bunu kendileri tefsîr ederek) **Allah'dan başka ilah olmadığına ve Muhammed aleyhisselâm'ın O'nun Resûlü olduğuna şehâdet etmenizi 2-Namaz kılmayı, 3- Zekât vermeyi, 4-Bir de aldığınız ganîmetlerin beşte birini vermenizi emrediyorum..."**

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"İslâmiyyet garîb, kimsesiz olarak başladı. Son zamanlarda, başladığı gibi, garîb olarak geri döner. Garîb olan müslümanlara müjdeler olsun."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 257

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 95

3) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 296

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 367

5) Vefeyât-ül-A'yân cild-6, sh. 308

6) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-3, sh. 309

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 260, 261

ABDÜLA'LÂ BİN ABDİLA'LÂ

Büyük hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Adı Abdûla'lâ bin Abdila'lâ bin Muhammed Basrî'dir. İbn-i Şerâhil el-Kureyşî de denilmiştir. Lakabı Ebû Hûmâm'dır. Doğum târihi kesin olarak belli değildir. Basrî ve Kureşî lakablarından Mekkeli bir aileden olup, Basra'da yaşadığı, anlaşılmaktadır. 189 (m. 804) yılında vefât etmiştir.

Kuvvetli bir tahsil görmüştür. Hamîd-i Tavîl; Yahyâ bin Ebî İshâk, Cerîrî, Yunus bin Ubeyd, Ma'mer bin Râşid, Saîd bin Ebî Urûbe ve Dâvûd bin Ebî Hind gibi devrinin büyük âlimlerinden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf bildirmiştir. Bu rivâyetleri pek makbûl olup, başta Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabı olmak üzere başka hadîs kitaplarında da yer almıştır. Kendisinden, de İshâk bin Râheviye, Ebû Bekir İbn-i Ebî Şeybe, Amr bin Ali el-Felâs, Nasr bin Ali ve daha bir çok âlim hadîs-i şerîf öğrenmiş ve rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Nesâî, İbn-i Hibbân onu sika (güvenilir) âlimlerden olarak zikrederler.

Abdûla'lâ hazretleri ilmiyle âmil idi. Buyurdu ki: "Kime bir ilim verilirde bu ilim O'na (Allah korkusundan) ağlama huyunu kazandırmazsa, o bu ilmin faydasını göremez."

Mis'ârbin Kedâm (r.a.) diyor ki: "Abdûla'lâ Cehennemden çok korkardı. Göz yaşları içinde secdeye kapanır ve şöyle duâ ederdi. Yâ Rabbi! Düşmanlarının nefretini arttırdığın gibi senin için olan huşumuzu (korkumuzu) arttır. Sana secde eden yüzümüzü Cehennemde ateş ile örtme."

Abdûla'lâ (r.a.) sohbetlerinde mâlâya'nî (boş şey) konuşmazdı. Büyük âlim Mis'âr'ın bildirdiğine göre buyurdular ki: "İnsanlar bir araya gelseler ve Allahü teâlâ'dan, Cennetten, Cehennemden konuşmadan ayrılsalar melekler derler ki: "Ey insanlar büyük gaflet içindesiniz..." Yine buyurdu ki: "Cennet ve Cehennem, Âdem oğlundan bir şeyler duymak için Ona yaklaşırlar.

Şayet insan Cenneti isterse, Cennet "Yâ Rabbi! Onu isteğine kavuştur" der. Şayet Cehennemden sakınırsa, Cehennem de, "Yâ Rabbi! Onu ateşten muhafaza et" diye duâ ederler.

Abdûla'lâ (r.a.) ölümü çok hatırlar ve titrerdi. Buyurdu ki: "İki şey var ki, beni dünyâ zevklerine dalmaktan alıkoyuyor. Bunlar ölümü hatırlamak ve Allahü teâlâ'nın dâima huzûrunda bulunmaktır." Yine buyurdu ki, "Hiçbir ferd yoktur ki, ölüm meleği günde iki defa kapısını çalmasın."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 296

2) Tehzîb-ut-tehzîb cild-6, sh. 69

3) El-Menhel-ül-azbül mevrûd şehri Sünen-i Ebî Dâvûd cild-1, sh. 69

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 88

ABDULLAH BİN ABDÜLAZÎZ

Tanınmış bir hadîs âlimi, Ömerî diye tanınır. 184 (m. 800) senesinde Medine-i Münevvere'de vefât etti. Babasından ve başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da, Süleymân bin Muhammed bin Yahyâ bin Urve bin Zübeyr, İbn-i Uyeyne, İbn-i Mübârek, Mûsâ bin İbrâhîm gibi âlimler (r.anhüm) hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

İbn-i Hibbân buyurdu ki: O, zamanının en zahid (dünyâya düşkün olmıyan) ve âbidlerinden (çok ibâdet edenlerden) olup, hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlim idi.

Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "Abdullah bin Abdülazîz ile İbn-i Mübârek'in huzûruna gidip, yanında bulunmayı çok seviyorum."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları:

Enes bin Mâlik'den rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünya husûsunda, kendisinden yukarı olanlara, dîni husûsunda kendisinden aşağıda olanlara bakan kimseyi, Allahü teâlâ şükredici ve sabredici olarak yazmaz. Dünya husûsunda kendisinden aşağıda olanlara bakıp, din husûsunda kendisinden yukarıda olana bakan kimseyi Allahü teâlâ, şükreden ve sabırlı bir kul olarak yazar."**

İbrâhîm bin Sa'd'dan rivâyet etti: Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Eshâbım hakkında, Allahü teâlâdan korkun. Sakın benden sonra onlara düşmanlık yapmayınız. Onları seven beni sevdiği için sever. Onlara buğz eden, kin tutan, bana düşmanlığından dolayı böyle yapmış olur. Onlara eziyet eden, bana eziyet etmiş olur. Bana eziyet eden, Allahü teâlâya eziyet etmiş olur. Kim Allahü teâlâya eziyet ederse, Allahü teâlânın onu cezalandırması çok yaklaşmıştır, demektir."**

Sâlim bin Abdullah'dan rivâyet etti: Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Allahü teâlâya yalvarıp, duâ etmeden önce Ma'rûfu** (iyiliği) **emredip, Münker'den** (kötülükten) **nehyediniz** (alıkoyunuz.) **Günahınıza pişman olup, Allahü teâlâdan afv ve mağfiret dilemeden önce, elbette Allahü teâlâ sizin duâlarınızı kabûl etmiyecek. O zaman afv mağfiret de olunmıyacaksınız. Yahudi âlimler ve hıristiyan din adamları Emr-i ma'rûf ve Nehy-i an-il münkeri terk ettikleri için, Allahü teâlâ onları, kendi Peygamberlerinin lisânı üzere lanetleyip, umûmî bir belâ vermiştir."**

Ebû Ca'fer el-Hızâ: Abdullah Ömerî'nin (r.a.) bir gün büyüklerden birisinin şu sözünü naklettiğini bildirdi: "Kur'ân-ı kerîmi çok okumalı. Çünkü, Kur'ân-ı kerîm, okunup emirlerine uyulduğu zaman, Cennete götürür."

Abdullah Ömerî hazretleri dâima kitaplarıyla beraberdi. Onları yanından hiç ayırmazdı. Mutlaka yanında bakacağı bir kitap bulunurdu. Ona, niçin, kitapları bu kadar seviyorsun dediler. O, bunlara şu sözlerle cevap verdi. "İnsana kabirden daha ibret verici ve daha çok nasîhat eden bir şey yoktur. Yalnızlık, bir takım sıkıntı ve kötülüklerden uzak tutar. Kitap ise, insana yakın ve samimi bir arkadaştır."

Birgün şöyle duâ etti: "Yâ Rabbi! Sana, büyüğümüz, küçüğümüz tövbe ederiz. Tövbelerimizi, doğru kıl. Bizi tövbesine uymayanlardan eyleme, Allahım!"

Ebû Münzir İsmail bin Ömer anlattı. Abdullah Ömerî (r.a.) şöyle diyordu: "İnsanoğlu gaflete dalar da, Allahü teâlâ'nın emirlerini yapmaz olur. Yasakladığı şeyleri yapmağa başlar, insanlardan korkarak, Emr-i ma'rûf ve Nehy-i an-il-münker (iyiliği emredip, kötülüklerden alıkoyma) farzını terk eder."

Muhammed bin Harb el-Mekkî dedi: Abdullah bin Abdülazîz Ömerî hazretleri yanımıza gelmişti. Onun etrâfına toplandık. Mekke-i Mükerreme'nin ileri gelenleri de toplanmıştı. Bu sırada başını kaldırınca, Kâ'be-i Muâzzama'nın etrâfında yükselen sarayları gördü. Şiddetli bir şekilde bağırarak "Ey bu köşkleri bu mukaddes mekanın yanına dikenler; "Ölünce, yapayalnız kalacağınız, mezarların zifiri karalıklarını hatırlayınız. Ey zevk ve sefâ sahipleri, ey dünyâ ni'metleri içerisinde yüzenler! Kabirde, kurtların, böceklerin, yiyecekleri ve gıdaları olacağınızı, şu güzel vücutlarınızın, toprağın altında çürüyeceğini, o gören gözlerinizin akacağını, konuşan dillerinizin susacağını hiç düşünmüyor musunuz?" Abdülazîz hazretleri bunları söyleyince gözleri doldu.

Birisi Abdullah bin Abdülazîz'e, "Bana nasîhat et" dedi. Bunun üzerine, o zâta dönerek: "Verâ çok kıymetli bir haslettir, insanın kalbinde verânın (şüpheli şeylerden sakınma) bulunması, bütün dünyâya bedeldir. Onun için, bir şey şüpheli ise ondan sakın. Yoksa haram işlersin" dedi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 283

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 302

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 435

ABDULLAH BİN AVN

Tabiînin büyüklerinden. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 151 (m. 768)'de vefât etti. Abdullah bin Avn, Semâme bin Abdullah bin Enes, Muhammed İbn-i Sîrîn, İbrâhîm en-Nehaî, Ziyâd bin Cübeyr bin Hayve, Kâsım bin Muhammed, Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Mücâhid ve başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hadîs toplamak için Mekke, Medine, Kûfe, Basra ve daha bir çok yere seyahat etmiştir. İmâm-ı A'meş, Dâvud bin Ebî Hind, Süfyân-ı Sevrî, Şû'be, Ebû Yahyâ el-Kattân, Abdullah İbn-i Mübârek, Vekî bin Cerrah, Muaz İbn-i Muâz, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî ve başkaları da ondan hadîs rivâyet etmiştir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) râvilerdendir.

Büyük âlim Kurre (r.a.) der ki: "Biz İbn-i Sîrin'in verâsına (haram ve şüphelilerden sakınmasına) hayran idik. Fakat Abdullah İbn-i Avn, Onu bize unutturdu. O bu husûsta çok ileri mertebelerde idi."

Bikâr der ki; İbn-i Avn şöyle buyururlardı: "Akıllı olan bir kimseyi, işlediği hata için azarlamak yakışmaz. Şu zamanımızda da durum budur. Kim birini azarlarsa, daha şiddetli azarı bir başkasından kendisi duyar."

Yine Bikâr anlatır: "İbn-i Avn'ın kimseyle alay ettiğini görmedim. Çünkü o, kendi halinde ve nefsiyle meşgûldü. Günden güne olgunlaşıyor, tasavvufta yüksek derecelere kavuşuyordu."

Hergün sabah namazını talebeleri ile kılar sonra kimseyle konuşmadan, kıbleye karşı oturur, Allahü teâlâ'yı zikrederdi. Bu hal güneş doğuncaya kadar devam ederdi. Talebeleri de aynı şekilde yapardı. Güneş doğduktan sonra onlara dönüp, ders verir ve nasîhat ederdi. Boş ve faidesiz şeyler konuşmaz, insanlara faydalı olanları anlatırdı. Kendisinden çok güzel koku gelirdi. Temiz ve güzel giyinirdi. Belli zamanlarda evine kapanır, sükût ve tefekkürle vakit geçirirdi. Yaptığı iyi işleri gizler, iyi huyunu dahi belli etmezdi. Yaptığı amelleri kimsenin öğrenmesini, bilmesini istemezdi. Ana ve babasına çok iyilik yapardı. Onların yediği kaptan hiç yemek yemezdi. Sebebini soranlara "Korkarım, yediğim kaptaki bir lokmada, onların gözü olur da farkına varmadan alıp yiyebilirim" derdi. Bir gün annesi çağırdı. Sert bir şekilde cevap vermişti. Sonra buna çok üzüldü. Hemen gitti ve hareketine keffaret olsun diye, iki köle azâd etti. Evleri vardı. Hepsinde müslümanlar parasız otururdu. İsteyeceği ücret onlara çok gelebilir düşüncesiyle hiç kira almazdı. Diline sahip olup, hiçbir zaman kötü söz söylemezdi. Yaptıklarından pişman olmıyan aklı selim sahibi idi. Kur'ân-ı kerîmi çok okur, cemâate devam ederdi.

İbn-i Mus'ab (r.a.) buyurdu ki: Avnoğlu Abdullah ile yirmidört sene beraber kaldım. Herşeyine dikkat ettim. Her haliyle dinimize uygun yaşayışının neticesinde meleklerin ona bir hata yazmadığı kanaatına vardım."

Yahyâ el-Kattân da "Avnoğlu Abdullah'ın üstünlüğü, insanlar arasında dünyâyı en fazla terk etmiş olman bakımından değil, diline sahip olması bakımındandır. O, insanlar arasında diline en fazla sahip olanlardan birisidir."

İbn-i Mübârek onun için, "Onun gibi namaz kılan görmedim" dedi. Abdurrezzak denen zât başkalarının da olduğunu söyleyince, "O sana kâfidir" demiştir. Âlimlerden Ravh ismindeki bir zât da, "Ondan daha ibâdet edici birisini görmedim" dedi. İbn-i Avn hiç kızmazdı. Kızdırmak isteyene duâ ile karşılık verirdi.

Muhammed bin Fudâle anlatır. Peygamber efendimizi (s.a.v.) rüyada gördüm. "İbn-i Avn-ı ziyâret ediniz. Çünkü Allahü teâlâ ve Resûlü onu seviyor" buyurdu. Bikâr bin Abdullah es-Sîrinî, O'nun bir gün oruç tutup bir gün tutmadığını söyler. İbn-i Mübârek'e, İbn-i Avn'ın ne ile bu dereceye yükseldiği soruldu. O da "doğrulukla" cevabını verdi. İbn-i Avn dedi ki: "Ey kardeşlerim! Sizin için üç şeyi seviyorum. Kur'ân-ı kerîmi gece-gündüz okumanızı, cemaate devamınızı ve kötü işlere mâni olmanızı."

İbn-i Avn, Muhammed bin Sîrîn'den şu hadîs-i şerîfi nakletmiştir: **"Cuma günü bir saat vardır ki, namaz kılan birisi o saate rastlar ve hayır isterse, Allahü teâlâ onu ona verir."**

İbn-i Sîrîn'den rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde: **"En faziletli oruç, kardeşim Dâvud aleyhisselâmın orucudur. O bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı."**

"Kul kardeşinin yardımında bulunduğu müddetçe, Allahü teâlâ o kula yardımda bulunur. Allahü teâlâ sıkıntıda bulunana yardımı sever."

"Allahü teâlânın bir meleği vardır ki, her namaz sırasında (Ey Âdemoğulları, nefisleriniz üzerine yaktığınız ateşlere karşı durunuz. Onları namazla söndürünüz.)"

Resûlullah (s.a.v.) İlk lokmayı alırken, **"Ey mağfireti geniş olan Allahım beni bağışla."** buyururdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 37

2) Tezkîret-ül-huffâz cild-1, sh. 156

3) El-A'lâm cild-4, sh. 111

4) Hülâsa sh. 309

5) Tehzîb-ut-tehzîb cild-5, sh. 346

ABDULLAH BİN BÜREYDE

Tabiîn devrinin hadîs âlimlerinden. İsmi Abdullah bin Büreyde bin Hasîb el-Eslemî'dir. Künyesi "Ebû Sehl"dir. El-Mervezî, Merv kadısı, el-Eslemî lakabları ile tanınmaktadır. 14 (m. 635) târihinde Kûfe'de Hazreti Ömer'in halifeliği zamanında doğdu. Basra'da yaşadı. Merv şehrine kadı olarak tayin edildi ve 115 (m. 707) târihinde orada vefât etti.

Abdullah bin Büreyde, Tabiînin sika (güvenilir) râvilerinden olup, hadîs ilminde büyük bir âlimdir. O, Eshâb-ı kirâm'dan Abdullah İbn-i Mes'ûd ile görüşmüştür.

Ebû Hâtem ve diğer âlimler O'nun sika (güvenilir) olduğunu bildirdiler. İmâm-ı Vekî diyor ki, "Abdullah'ın ikiz kardeşi Süleymân ondan daha çok övülmüştür ve hadîs bakımından en sahih olan odur demişlerdir." O, babasından, İbn-i Abbâs'tan, İbn-i Amr'dan, Abdullah bin Amr'dan, İbn-i Mes'ûd'dan, Abdullah bin Muğfel'den, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den, Ebû Hüreyre'den, Hazreti Aişe'den, Semre bin Cündeb'den, Hazreti Muâviye'den, Mugîre bin Şu'be'den, Da'fel bin Hanzala'dan, Beşîr bin Ka'b'dan, Hamîd bin Abdurrahmân el-Himyerî'den, Ebü'l-Esved Dûeli'den, Hanzala bin Ali el-Eslemî'den, İbn-i Müseyyeb'den, İmrân bin Hüseyin'den, Yahyâ bin Ya'mer'den ve diğer bir çok hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da Beşîr bin Muhacir, Sehl bin Beşîr, Sev'âb bin Utbe, Huceyr bin Abdullah, Hüseyin bin Zekvân, Hüseyin bin Vâkıd-il-Mervezî, Dâvûd bin Vâkıd-il-Mervezî, Dâvûd bin Ebil'-Furat ve iki oğlu Sahr ve Sehl, Sa'îd bin Cerîrî, Mâuriye bin Abdülkerîm es-Sekafî, Mukâtil bin Hayyâm, Merv Kâdısı Hüseyin bin Vâkıd, Sa'd bin Ubeyde, Abdullah bin Atâ el-Mekkî, Ebû Tîbe Abdullah bin Müslim el-Mervezî, Ebu'l-Münib Abdullah bin Abdullah el-Atâkî, Osman bin Gıyâs, Ali bin Süveyd bin Mencuf, Kâtâde, Kehmes bin el-Hasan, Mâlik bin Mugul, Muharrib bin Dessâr, Mutrul-Verâk, Velîd bin Sa'lebe gibi bir çok âlimler hadîs-i şerîf almışlardır. Kendisinden, çok kimseler ilim öğrenmiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.), **"Ben sizi** (İslâmın ilk zamanlarında) **kabirleri ziyâretten men etmiştim. Artık onları ziyâret edin."** buyurdular.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 74

2) Tehzîb-ut-tehzîb cild-5, sh. 157

3) Mîzân-ül-İ'tidâl cild-2, sh. 396

4) Tezkîrât-ül-huffâz cild-1, sh. 102

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 221

ABDULLAH BİN DÎNAR

Tabiînin büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Abdurrahmân el-Umrî, el-Medenî'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 127 (m. 744) yılında vefât etmiştir. İbn-i Ömer'in azadlı kölesidir.

Zamanın en meşhûr âlimlerinden, bilhassa yetişmiş olduğu Eshâb-ı kiramdan İbn-i Ömer, Enes bin Mâlik'ten (r.a.), ayrıca Süleymân bin Yesâr, Ebî Sâlih bin Semmân'dan ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. İmâm-ı Nesâî onu müskirûn'dan (Çok hadîs rivâyet edenlerden) kabûl eder. Kendisinden, Mûsâ bin Ukbe, Mâlik, oğlu Abdurrahmân, Nâfî el-Kureşî, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, Muhammed bin Sûkâ gibi âlimler hadîs rivâyet etmişlerdir. Hadîs âlimleri onu sika (güvenilir) kabûl etmişlerdir. Rivâyetleri meşhûr hadîs kitabları olan Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır.

Abdullah bin Dinar'ın yalnız bir tek Sahâbîden rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin başka âlimlerin rivâyetlerinde geçen lafzî (sözlü) delîlleri vardır. Ebû Sâlih'den, onun da Ebû Hüreyre'den bildirdiği şu hadîs-i şerîf bunlara bir örnektir. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Îmân altmış küsur şu'bedir. Haya da imânın bir şu'besidir."** Bu hadîs-i şerîfin hem mânâsında, hem de lâfzında âlimler ittifâk etmiştir.

Abdullah bin Dinar hazretleri, ahlâkça da Tabiînin en ileri gelenlerinden idi. Ebû Hamza bir gün kendisinden nasîhat istediği zaman buyurmuştur ki: "İnsanlardan uzak, yalnız olduğunda da her zaman Allah'tan kork, beş vakit namazını cemaatle kıl. Yönünü harama çevirme ki, böylece her hâlinle Allahü teâlâ'ya yaklaşanlardan olursun."

Abdullah bin Dinar hazretlerinin bizzat Sahabeden aldığı hadîs-i şeriflerden birisi: **"Ay (Şaban ayı) yirmidokuz gündür. Hilâli görmedikçe oruç tutmayınız. Hilâli görmedikçe bayram etmeyiniz. Eğer ufkunuz bulutlanmış bulunursa sayıyı otuza tamamlayınız."**

"Herhangi bir kimse din kardeşine "Ey kâfir" derse bu tekfîr sebebiyle ikisinden biri muhakkak küfre döner. Eğer o kimse dediği gibi ise ne a'lâ! Aksi takdîrde sözü kendi aleyhine döner."

"Ey kadınlar cemaati! Sadaka verin! İstiğfarı da çok yapın! Çünkü ben ekseriyetle Cehennemliklerin sizlerden olduğunu gördüm."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 125

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 626

3) Tehzîb-ül-esma ve'l-luga cild-1, sh. 264

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 417

5) Tehzîb-ut-tehzîb cild-5, sh. 201

6) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-2, sh. 286

7) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 162

ABDULLAH BİN KESÎR (İmâm-ı İbni Kesîr)

Tabiîn devrinde Mekke'de yetişen meşhûr kırâat âlimlerinden. Allahü teâlâ'nın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmin kırâatini (okunuşunu), Peygamberimizin okuduğu gibi bildiren âlimlerin ikincisi. Adı, Abdullah bin Kesir bin Muttalib'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd veya Ebû Muhammed'dir. Ebû Bekir veya Ebu's-Salt künyeleri de vardır. "Dârî" lakabı ile tanınmıştır. Dârî denmesinin sebebi, önce attâr idi, yani güzel kokular satardı. Araplar, attâra Dârî derler. Bahreyn'de bulunan ve Dârîn denen, koku getirilen bir yerin adıdır. Başka rivâyetler de bildirildi. Ailesi aslen İranlıdır. Kisrâ, babalarını gemilerle Yemen'in San'a şehrine göndermişti. Habeşlilerin, kendilerini buradan çıkarması üzerine Mekke'ye göç etmişlerdir.

İmam-ı İbn-i Kesir, 45 (m 665) yılında Mekke'de doğdu.. Orada, Eshâb-ı kiramın ve Tâbiîn'in büyüklerinden Abdullah bin Zübeyr, Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-ı Ensârî, Enes bin Mâlik, Mücâhid bin Cebr ve Abdullah İbn-i Abbâs'ın kölesi Derbâs'a yetişip onlardan ilim aldı, hepsinden rivâyette bulundu. Kur'ân-ı kerîm'in kırâatini arz yolu ile Abdullah bin Sâib'den aldı. Yani, başından sonuna kadar ona okuyup hatim etti. Abdullah bin Sâib de, Übeyy bin Ka'b'den, O da, Hazreti Ömer bin Hattâb'dan kırâat ettiler. Bu okuyuş Zeyd bin Sabit ve Abdullah bin Abbâs gibi Eshâb-ı kiram vasıtası ile Peygamber efendimizden bildirilmiştir.

İslâmî ilimlerden biri de, kırâat ilmidir. Bu ilim sayesinde, Kur'ân-ı kerîmin okunuşu değiştirilmekten ve bozulmaktan korunmuştur. İmâm-ı İbn-i Kesir ve diğer kırâat âlimleri Kur'ân-ı kerîmin okunuşunu zabt husûsunda çok büyük itinâ ve ihtimâm göstermişler, Peygamberimizin okuduğu şekilde müslümanlara ta'lim etmişler, öğretmişlerdir. Eshâb-ı kiramın ve diğer büyük kırâat imamlarının, akıllara şaşkınlık verecek derecedeki himmetleri, gayretli çalışmaları sayesinde Kur'ân-ı kerîmin Peygamberimizin kırâat ettiği şekil üzere okunması husûsu, gayet sağlam ve esaslı bir sûretle zâbt olunarak emniyet altına alınmış ve nesilden nesile intikal ederek zamanımıza kadar hiç bir değişikliğe uğramadan gelmiştir. Bu okunuş şekli, inşaallah kıyâmete kadar böyle devam edecektir.

İmâm-ı İbn-i Kesir, çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sesinin güzelliği ve kırâat bilgisinin yüksekliği sebebiyle okurken her kelimenin, her harfinin hakkını verirdi. Kur'ân-ı kerîmin belagat ve fesahatini, yüksek mânâsını canlandırmak husûsunda öyle güzel bir edası, öyle bir okuyuş tarzı vardı ki, zamanındaki insanlar arasında eşine çok az rastlanırdı. O, Mekke halkının ilimde önderi ve her zaman insanların, Kur'ân-ı kerîmin okunmasını öğrenmek için yanında toplanmaktan vazgeçmediği imamları idi.

İbn-i Kesir, çok belîğ ve fasîh konuşurdu. Hitâbeti çok kuvvetli idi. Sözlerindeki te'sîr çoktu. Beyaz sakallı, uzun boylu iri vücutlu olup, gözleri ve yüzü çok güzeldi. Tatlı esmer bir rengi vardı. Sakalını kına ile boyardı. Hâlinde sükûnet ve vakar alâmetleri görünürdü. İlmi ve fazîleti çoktu. Birçok kimse, kendisinden ilim alıp kırâat ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Bundan kırâat rivâyetinde bulunan iki râvisi vardı. İmâm-ı Kunbul ve İmâm-ı Bezzî...

İmâm-ı İbn-i Kesîr'in birinci râvîsi Kunbul'un adı, Muhammed bin Abdurrahmân bin Hâlid bin Muhammed el-Mahzûmî'dir. Künyesi Ebû Ömer, lakabı Kunbul'dur. 195 (m. 810) yılında Mekke'de doğdu ve 291 (m. 903)'de orada vefât etti. Hicaz bölgesindeki kırâat âlimlerinin üstadı, hocası idi. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini arz yolu ile Ahmed bin Muhammed bin Avn-ı Nebâl'den almıştır. Kendisini Mekke-i Mükerreme'de kırâat için halef bırakan da O'dur. Daha başka birçok âlimden Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. İbn-i Kesîr'den bildirilen kırâati de, senet vasıtası ile rivâyet etmiştir. Zira o Kavvâs'tan o da Kast'dan, o da İbn-i Kesîr'den rivâyet

eder. Hicaz bölgesinde Kur'ân-ı kerîm kırâati Kunbul'a dayanır. Her taraftan her şehir ve memleketten küçük ve büyük çok talebe, Allahü teâlânın kelâmını okumak, öğrenmek ve ezberlemek için ona gelir hizmetinde bulunarak yüksek derecelere kavuşurlardı. Ebû Abdullah-ı Kussâ diyor ki: "İmâm-ı Kunbul, Mekke'de büyük vazîfeyi üzerine almış bulunuyordu. Çünkü bu hizmet, elbette hayır, iyilik ve fazîlet sahiplerinden birine verilirdi. Böylece yaptığı iş ve ona âit hükümler doğru ve sağlam olurdu. Kunbul'de, zamanında ilim, fazîlet ve iyiliklerin hepsini kendisinde toplamış çok istifâdeli bir imam ve âlim olduğundan, Mekke'de bu kırâat işine ehil olarak, bu hizmeti ona vermişlerdir, İmâm-ı Zehebî diyor ki: "Bu hizmete başlaması, ömrünün ortalarında idi. Hizmette güzel bir yol takib etmesi ve yüksek bir ahlâkı vardı. Yaşlılığı sebebiyle bu hizmetlerini ölümünden yedi veya on sene evvel bıraktı. 291 (m. 903) yılında vefât etti." Ona Kunbul lakabının verilmesinin sebepleri ihtilaflıdır. Bazıları ismi olduğunu bildirdiler. Bazıları da, Mekke'de sakinlerine "Kanâbil" (Kunbuller) denen bir evdendir, dediler. Bazıları da, ineklerde bir hastalık vardır. O hastalığın ilacının adına Kunbîl denir. Eczacılar bunu bilmektedirler. Kendisinde de böyle bir hastalık bulunduğundan, bu ilacı kullanması sebebiyle onunla tanınıp sonra kısaltılarak uzatan (y) harfi kaldırılıp kısaca "Kunbul" denmiştir, dediler. İmâm-ı Kunbul'un bildirdiği kırâat, İbn-i Mücâhid ve İbn-i Şenbûz tariki ile bildirilmiştir.

İmâm-ı İbn-i Kesîr'in ikinci râvisi Bezzî'nin adı, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Kasem bin Nâfi' bin Ebû Bezzî'dir. Mekke'deki kırâat imamlarından olup, Mescid-i Haramın müezzini idi. 170 (m. 786) yılında doğdu ve 250 (m. 864)'de vefât etti. İlmi sağlam, bilgisi kuvvetli bir imâm idi. Babasından, Abdullah bin Ziyâddan, İkrime bin Süleymân'dan ve Veheb bin Vâdıha'dan kırâat etmiştir. Ondan da çok kimseler Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrenip rivâyet etmişlerdir. İbn-i Kesîr'den bildirilen kırâati, senet vasıtası ile rivâyet etmiştir. Zîra İmâm-ı Bezzi, İkrime'den, o da Kast'dan, o da İbn-i Kesir'den rivâyet etti. Bezzî, bez yani kumaş satan kimse demektir. Başka, rivâyetler de vardır. İmâm-ı Bezzî'nin kırâati, Ebû Rebî'a ve İbnü'l-Habbâb tariki ile rivâyet edilmiştir.

---

1) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 15, 16, 30

2) El-Burhân fî ulum-ü-Kur'ân cild-1, sh. 327

3) Bûdur-üz-zâhire sh. 6

4) Menâhil-ül-irfan cild-1, sh. 45

ABDULLAH BİN EBİ ZEKERİYYA

Tabiînin büyüklerinden bir hadîs âlimi. Künyesi Ebû Yahyâ eş-Şâmî'dir. Künyesi ile tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 119 (m. 737) târihinde Halife Hişam zamanında ve Mekhûl'den sonra vefât etmiştir. Gazâlara katılır, cihad ederdi. Babasının ismi Iyâs bin Yezîd veya Zeyd bin Iyâs'dır. Abdullah bin Ebû Zekeriyya, Şamlıların âlimlerinden olup, Mekhûl'un akranıdır, yani ilim bakımından onun gibidir. Hadîs ilminde sika bir âlimdir. Ümm-üd-Derdâ, Recâ bin Hayve, Ubâde bin Şâmid'den (r.anhüm) hâdîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da Rebîa bin Yezîd, Saîd bin Abdülazîz, Evzâî, Yemân bin Adıy gibi âlimler, hadîs-i şerîf rivâyet edip, ilim öğrenmişlerdir. Âlimlerin hakkında buyurdukları: "İbn-i Sa'd, onu Şamlı Tâbiîn'in üçüncü tabakasında zikredip, "O, hadîs ilminde sika bir âlim olup, rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler azdır."

Evzâî: "Zamanında, Şam'ın en fazîletti ve seçilmişlerinden idi." Yemân bin Adiy: "Şam'da çok ibâdet eden zâtlardan birisidir" dediler. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler:

İbn-i Muhayriz'den rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Allah yolunda iken hâsıl olan tozla, Cehennemin dumanı, bir müslümanın üzerinde bir araya gelmez."**

Ebûdderdâ'dan rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Siz, kıyâmet gününde, kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse, isimlerinizi güzel koyunuz."**

Menkıbesi ve sözleri: Ebû Cemile anlattı. İbn-i Ebî Zekeriyya'dan duydum. Buyurdu ki; "Abdullah bin Ebî Zekeriyya'nın meclisinde hiç kimse konuşamazdı. O derdi ki: "Allahü teâlâyı anıp, onun emir ve yasaklarından konuşursanız, sizinle ilgilenir, size kıymet veririm. Eğer, insanlardan ve onların dedikodu ve gıybetlerinden bahsederseniz, sizi terk eder, yanınızda durmam."

Utbe bin Temim bildirdi. O şöyle dedi: "Çok konuşan kimsenin düşmesi, hata etmesi ve yanlışlara dalması çok olur. Bu durumda olan kimsenin verâsı (şüphelilerden sakınması) az olur. Vera'sı az olanın kalbi, ölü bir kalb gibidir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 149

2) El-Kâşif cild-12, sh. 87

3) Tehzîb-ut-tehzîb cild-5, sh. 218

ABDULLAH BİN İDRİS

Tebe-i Tâbiîn'in fıkıh, hadîs ve kırâat imamlarından. Adı, Abdullah bin İdris bin Yezîd bin Abdurrahmân bin el-Esved, El-Evdî ez-Zeâferî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed el-Kûfi'dir. Hicretin 120 (m. 737) yılında Kûfe'de doğdu. 192 (m. 807) yılında orada vefât etti. Âlim bir aileye mensûb idi. İlk tahsilini babasından, sonra amcası Dâvûd'dan aldı. Ondan sonra da İmâm-ı A'meş, Mansûr, Ubeydullah bin Amr, İsmail bin Ebû Hâlid, Ebû Mâlik, el-Eşcâi, İbn-i Cüreyc, İbn-i İshâk, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî, Mâlik bin Enes ve daha birçok âlimden ilim öğrenmiştir. Yahyâ bin Âdem, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn, İshâk bin Râheviye, İbn-i Ebî Şeybe ve daha birçok meşhûr âlim kendisinden ilim öğrenmişlerdir.

Abdullah bin İdris hazretleri ilmin her dalında geniş bilgi sahibiydi. İmâm-ı Mâlik'in sohbet arkadaşlarından olup, onun mezhebinden idi. Fetvâ verirken Medine halkının usûlüne uyardı. Ya'ni, hadîs ehlinin yoluna bağlıydı. Hârûn Reşîd, kendisini kadı yapmak istedi. Ancak bazı sebeplerle, Abdullah bin İdris bunu kabûl etmedi. Bunun üzerine Hârûn Reşîd oğluna hadîs okutmasını istemiş, O da oğlu cemaate gelirse, O'na hadîs okutabileceğini söylemiştir.

Abdullah bin İdris, hadîs âlimlerinin de ileri gelenlerinden idi. Kendisi güvenilir sika bir âlim olup, rivâyetlerinin bir kısmı Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. Osman Dârimi' diyor ki: "İbn-i Ma'in'e; İbn-i İdris'i mi çok seversin, yoksa İbn-i Numeyrî'yi mi?" diye sordum. Buyurdu ki: "Her ikisi de sikadırlar (sağlam, güvenilirdirler). Ancak Abdullah bin İdris daha üstün olup, her ilimde sikadır, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretleri buyuruyor ki; "Abdullah bin İdris başkasında bulunmayan, benzeri görülmeyen güzel hasletlere sahip idi."

İbn-i İdris hazretleri hadîs-i şerîf rivâyetinde çok titiz davranırdı, İbn-i Ammar diyor ki; "İbn-i İdris, konuşurken na'me yapanlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmezdi."

Bir defasında birisi na'me yaparak bir soru sordu. Bunun üzerine buyurdu ki; **"Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîm'de buyuruyor ki; "Az kalsın, söyledikleri sözden gökler**

çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp yere düşecek." (Meryem-90). Siz konuşurken na'me yaptığınız müddetçe ben size hadîs-i şerîf nakl etmem."

Ubâde İbn-i Sâmit'ten (r.a.) şöyle rivâyet etti; "Biz Resûlullah'a zorlukda, kolaylıkda, neşede, kederde ve başkalarını bizim üzerimize tercih edilmesi hallerinde itaat eylemek, âmir olan kimselerle emirlik husûsunda nizâlaşmamak, her nerede bulunursak bulunalım, muhakkak hakkı söylemek, Allah yolunda hiç bir kimsenin kınamasından ve kötülemesinden korkmamak üzere bîat edip söz verdik."

Hazreti Âişe vâlidemize Peygamberimizin okuduğu bir duâ sorulduğunda; Resûlullahın (s.a.v.), **"Allahım! Ben bütün yaptıklarımın ve yapmadıklarımın şerrinden sana sığınırım."** diye duâ ettiğini buyurdu.

İbn-i İdris hazretleri kırâat ilminde de büyük âlimlerden idi. İmâm-ı Kisâî hazretlerine "Kur'ân-ı kerîm'i en iyi okuyan kimdir" diye sorulduğunda "Abdullah bin İdris, ondan sonra Hüseyin el-Câfi'dir." diye cevap verdi. Kırâati, İmâm-ı A'meş ve Nâfi bin Ebî Nuaym'dan okumuştur. Abdullah bin İdris hazretleri Kur'ân-ı kerîm'i çok okurdu. Vefât edeceği esnada başucunda ağlayan kızına "Yavrucuğum! Ağlama. Ben bu evde dörtbin hatim okudum" diye buyurdu.

Güzel ahlâk sahibi, çok ibâdet eden ve fazîlet kaynağı idi. Denildi ki, Kûfe'de ondan fazla ibâdet eden yoktu. Yine Hasen bin Arefe hazretleri buyuruyor ki; Kûfe'de İbn-i İdris'ten daha fazîlet sahibi kimse görmedim. Ebû Hayseme diyor ki; İbn-i İdrîs'in bir şiirinde şöyle dediğini işittim:

Sarhoş ediyor, yasak olan içecek,
Haramdır onun azını da içmek,
Sizi korkuturum onu kullanmaktan,
Kurtulmak için tek çare vaz geçmek.

Abdullah bin İdris, zamanının siyâsî olaylarına da karışmamış ve bundan dâima kaçınmıştır. Hasen bin Rebî diyor ki, bir gün kendisine Hârûn Reşid'in yazdığı mektûb okundu. Bunu duyar duymaz nefesi sıklaştı. Düşüp bayıldı. Bir müddet sonra ayıldı ve buyurdu ki, "Ne günahımız vardı da bu mektûb bana yazıldı." buyurmuştur.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 71

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 282

3) Tehzîb-ut-tehzîb cild-5, sh. 144

4) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 415

5) El-Menhel-ül-azbil-mevrûd cild-2, sh. 198

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 198

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 254, 255

8) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 330

ABDULLAH BİN MÜBÂREK

Devrinin en büyük âlimlerinden. Horasan'da 118 (m. 736)'da doğup aynı yerde 181 (m. 796)'da vefât etti. Babası Türk, annesi Harzemlidir. Büyük âlim, şaşıranların yol göstericisi, dînin senedi, Hanefî mezhebinin reîsi olan İmâm-ı a'zamdan ilim tahsil etti. Ayrıca zamanın meşhûr

âlimlerinin derslerine devam ederek hadîs ve fıkıh ilimlerinde söz sahibi oldu. Kitabları, kerâmetleri ve yetiştirdiği talebeleri pek çoktur. Bu talebelerden birisi de mezheb reîsi Ahmed bin Hanbel'dir.

Bir yıl ticâretle uğraşır, kazancının hepsini fakîrlere dağıtırdı, ikinci yıl İslâmiyeti yaymak için harplere giderdi. İlmi, fıkhı, edebi, zühdü, fesahati ve vera'ı çok idi. Geceleri ibâdet ile geçirirdi. Az konuşmayı kendine âdet edinmiş olup, emîn ve sözleri huccet (senet) idi. Kitaplarında yirmibinden ziyade hadîs-i şerîf vardı. Duâsı makbûl olanlardandı.

Bir gün bir a'mâ gelip, "Bana duâ buyurun da Allahü teâlâ gözlerime görme kuvveti versin!" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâya yalvararak duâ eyledi ve derhal a'mânın gözleri eskisi gibi görmeye başladı.

Abdullah bin Mübârek hazretleri Tabiînden bazı kimselerle görüşmüştür, imamlardan da bir çoğunun zamanına yetişmiştir. Senelerce İmâm-ı a'zam hazretlerinin sohbetinde bulunmuş, çeşitli hocalardan fıkıh ve hadîs-i şerîf dersleri almıştır.

Din düşmanlarına karşı ve nefisle cihad edenlerin başında gelirdi. Âlimlerin sultanı ismini almıştır. İlim ve yiğitlikte zamanının bir tanesi idi. Dinimizin büyüklerini görmüş sohbet etmiş ve onların makbûlü olmuştur.

Merv'de senelerce hadîs ve fıkıh okuttu. Kötü huylu bir kimse, yanına gelir giderdi. Bu gelen kimse bir gün bundan ayrıldı, gelmez oldu. Bunun ayrılmasına çok üzüldü. Niçin üzülüyorsun dediklerinde, "O zavallı gitti. O kötü huylar kendinden ayrılmadı. Onun haline üzülüyorum. Bizim yanımızda bir müddet daha kalsaydı ahlâkı düzelebilirdi" dedi.

Takvâsı (haramlardan kaçması) çok fazla idi. Bir defasında yolda bir yerde konakladı. İyi bir atı vardı. Kendisi namazda iken atı başkasına âit otlaktan yedi. Namazı bitirince atı otlak sahibine hediyye edip, yaya olarak yoluna devam etti. Hakkında söylenenler: "İbn-i Hibban: "Onda kendi zamanında, ilim ehlinden hiç bir kimsede bir araya toplanmamış olan güzellikler vardır."

İsmail İbn-i İyâs, "Yeryüzünde Abdullah bin Mübârek gibisi yoktur. Allahü teâlâ yarattığı her güzel hasletten O'na da vermiştir."

Abdullah bin Mübârek'in talebelerinden el-Fedl İbn-i Mûsâ ve Muhalled İbn-i Hüseyin ve başkaları bir araya geldiler. "Haydi İbn'ül-Mübârek'in güzel sıfatlarını sayalım" dediler. Sonra hepsi de "O ilmi, edebi, fıkhı, nahvi, lügatı, şiiri, fesahati, zühdü, vera'ı, insafı, gece kalkmayı, haccı, gazâyı, biniciliği, kahramanlığı ve faydasız konuşmayı terk etmeyi, arkadaşlarına muhalefet etmemeyi bir arada toplamıştır" dediler. Abbâs İbn-i Mus'ab da ilâve ederek, "Hadîsi, fıkhı, Arapçayı, şecaati, ticâreti, cömertlik ve yanlarında yokken, arkadaşlarına muhabbeti bir araya getirmişti" demiştir.

Abdullah İbn-i Muhammed-Addafif, "Ben İbn'ül Mübârek'i dinledim. O, bize göre insanların en yücesi ve onların içinde kendi zamanındaki ihtilafları en iyi bilendir."

Şuayb İbni Harb, "Abdullah İbn-ül-Mübârekle kim karşılaşırsa, şeref kazanır. Çünkü o, zamanındakilerin hepsinden üstün vasıflara sahip bir insandır." Süfyân-ı Sevrî, "Bütün ömründe, tek bir sene Abdullah bin Mübârek gibi olmayı arzu ederim. Maalesef, üç gün bile öylesine gücüm yetmez." Yahyâ İbn-i Main "Abdullah bin Mübârek zekî, iyi tesbit edici, güvenilir (sika),

hadîsleri sahih olan bir âlimdir. Rivâyet ettiği yazılı hadîsleri yirmi veya yirmibirbindir" demişlerdir.

Birgün Abdullah bin Mübârek, Şam'a gitmek üzere sefere çıktı. Giderken yolda ölmüş bir merkep gördü. Yanı başında ayakta bir fakîr de ağlıyordu. Abdullah bin Mübârek ona niye ağladığını sordu: Fakîr cevap olarak:

"Ben fakîr bir kimse olup, çoluk çocuk sahibiyim. Bunu üçyüz dirheme almıştım. Bundan sonra ne yapacağımı düşünerek ağlıyorum!"

Abdullah bin Mübârek buyurdu ki: "Sen bunu sağ iken üçyüz dirheme almıştın. Şimdi ise bunu senden semeri ile beşyüz dirheme alıyorum, deyip beşyüz dirhemi sayarak eline verdi. O gece fakîr rüyasında mahşeri gördü. Baktı ki, bahçeler, bağlar içerisinde bir merkep! Yularını ve palanını altın ve mercanlarla süslemişler! Yanı başında bir melek, şöyle nidâ ediyordu:

"Kim buna binerse ona müjdeler olsun." Fakîr bunu duyunca, meleğin yanına gelip der ki: Bu benim ölen merkebimdir. Bunu bana ver!.

Evet, bu senindir. Fakat ölüsüne sabır etmediğin için, şimdi başkasının oldu. Baksana, yuları üzerinde ne yazıyor?

Fakîr yulara bakınca bir de ne görsün: "Bu Abdullah İbn-i Mübârek hazretlerinin bineğidir" yazılıydı. Sonra fakîr, uykudan uyanıp, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Kendi kendine, "Bana yazıklar olsun bir hayvanın ölmesine bile sabredemedim" dedi. Hemen beşyüz dirhemi alıp, doğruca Abdullah İbni Mübârek hazretlerinin yanına gitti. Parasını geri vermek istedi ve dedi ki;

"Ben satıştan vazgeçtim."

"Sen akşam gördüğün rüya üzerine geldin. Ben de vazgeçtim. Beşyüz dirhemi de sana hediye ettim" buyurdu.

Sehl bin Abdullah, Abdullah bin Mübârek'in derslerine devam ederdi. Bir gün, "Artık senin dersine gelmiyeceğim. Çünkü, bugün gelirken senin kızların dama çıkmış beni çağırıyorlardı. Benim Sehlim, benim Sehlim diyorlardı. Bunların terbiyesini vermiyor musun?" dedi. Abdullah bin Mübârek, o gece talebesini toplayıp, "Sehlin cenâze namazına gidelim" dedi. Gidip vefât etmiş buldular. "Vefâtını nereden anladın?" dediklerinde "Benim hiç câriyem yok. O gördükleri Cennet hûrîleri idi. Onu Cennete çağırıyorlardı" dedi.

Abdullah bin Mübârek buyurdular ki: Bir ateşperest ile çalışıyorduk. Namaz vakti gelince ondan, namaz kılarken bana zarar vermiyeceğine dair söz aldım. Bunun üzerine namaz vaktinde rahatça bir namaz kıldım. Sonra ateşperest olan o şahsın ibâdet zamanı gelmişti. Şimdi sıra bende, ben ibâdet ederken, sende zarar vermiyeceğine söz ver deyince; rahatça ibâdetini yapacağını bildirdim.

Fakat ateşperest ateşe tapmak üzere secdeye varınca hemen üzerine atıldım. Sözümde durmadım. Şöyle bir ses duydum; "Söz verdiğin zaman ahdini yerine getir!" Bunun üzerine ona zarar vermeden geri çekildim. Sonra ateşperest ibâdetini bitirdiğinde bana sordu. "Evvelâ hücum ettin. Sonra niye vazgeçtin?..." "Ben, Allah'dan başkasına secde ettiğin zaman, dayanamadım, üzerine atıldım. Seni öldürmek istiyordum. Fakat tam o anda: "Söz verdiğin zaman, ahdini yerine getir" diyen bir ses beni o teşebbüsten alıkoydu." Bunun üzerine ateşperest, "Rab, senin Rabbindir! Kendi düşmanı için, dostunu bile azarlıyor! İşte huzûrunda müslüman oluyorum." diyerek Kelime-i şehâdet getirdi.

Kul haklarına çok dikkat ederdi. Buyurdu ki:

"Birinin bir lira hakkını ödemek, bin lira sadaka vermekten daha hayırlıdır."

"Eğer gıybet etseydim, anamı, babamı gıybet ederdim. Çünkü sevâblarımın onlara verilmesi daha hayırlı olur."

Allah için ilme çok ehemmiyet verirdi. Buyurdu ki:

"Müstehabları yapmakta gevşek davranan, sünnetleri yapamaz. Sünnetleri yapmakta gevşek davranmak, farzların yapılmasını zorlaştırır. Farzlarda gevşek davranan da ma'rifete, Allahü teâlânın rızasına kavuşamaz."

"İnsanların sefili, dîni, dünyalığa âlet edendir."

"Mala aldanma. Mideni haddinden fazla şişirme! İlim olarak yalnız sana yarayanı al yeter!"

Yine buyurdu ki: "Şu anda edeb dinin üçte ikisini teşkil etmek üzeredir."

Abdullah bin Mübârek (r.a.) vefâtının yaklaştığında bütün malını fakîrlere verdi. Hizmetinde bulunan bir talebesi dedi ki: "Efendim, malûmunuz üç çocuğunuz var. Onlara miras bırakmayacak mısınız?" Buyurdu ki:

"Onları Allahü teâlâya emanet ediyorum. O en iyi bir vekîldir. Eğer çocuklarım, sâlih olursa, Cenâb-ı Hak, onları ummadıkları yerden rızıklandırır. Yok eğer, fâsık olurlarsa malımın kötü insanlara kalmasını istemem."

Vefâtı anında gözlerini açtı, güldü ve (Saffat sûresinin 61) **"Amel edenler, bu ebedi ni'mete kavuşmak için çalışsınlar."** âyet-i kerîmesini okudu.

Zamanın âlimleri, Abdullah bin Mübârek'i övmüşler ve kıymetini belirtmişlerdir.

Hâlid İbn-i Madân'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Peygamberimiz (s.a.v.) **"Şehîdler Allahın emîn kıldığı kimselerdir. İster öldürülsünler, isterlerse yataklarında ölsünler."** buyurdu.

Ebû Hureyre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Peygamberimiz buyurdular ki: **"Bana Cennete girenlerin ve Cehenneme girenlerin ilk üçü arz olundu. Cennete giren ilk üç kişi: 1) Şehîd, 2) Rabbine ibâdeti güzel yapan, efendisine de itaat eden bir köle. 3) Ailesi çok olan, buna rağmen kötü iş ve sözden uzak duran namuslu bir adam. Cehenneme giren ilk üçe gelince: 1) Zalim sultan. 2) Malı olup zekâtını vermeyen zengin. 3) Allahü teâlâya isyan eden fakîr."** buyurdu.

Eserleri: Kitab-ül-Cihad adlı kitabı, cihad sahasında yazılmış ilk eserdir. 1971'de neşredilmiştir. Kitab-üz-Zühd ve'rrekâik, tasavvuf sahasında ilk eserlerdendir. Kitab-üs-sünen fi'l fıkh, fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş hadîs kitabıdır. Kitab-ül-birr ve's-sıla yine tasavvufla ilgilidir. Kitab-üt-tefsîr ve son olarak da hadîsle ilgili el-Erba'în'dir.

HİKMET

Abdullah bin Mübârek, Sehl'e ders okuturdu, Feyz dolu ilimleri, kalbine akıtırdı. Sehl, bir gün der ki, "Hocam gelemem artık, Senin câriyelerin, terbiyesiz yaratık, Çıkıp dama, "Sehl gel" diye bağırıyorlar, Hiç utanmaları yok beni çağırıyorlar." Gece, İbn-i Mübârek, topladı talebeyi, Der ki, "Gidelim Sehl'e, görelim cenâzeyi." Sordular O'na "Nereden anladın, Vefât ettiğini

Sehl'in?" Abdullah bin Mübârek, onlara cevap verdi. "Benim câriyem yoktu, o kızlar hûrîlerdi" "Sevinerek Sehl'i çağırdılar Cennete, Siz de ibretle bakın şu mübârek hikmete."

---

1) Mucem-ül-müellifîn cild-6, sh. 106

2) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 285

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 162

4) Keşf-uz zünûn sh. 57, 911, 1410, 1422

5) Esmâ-ül-müellifîn cild, sh. 438

6) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 281

7) Tezkiret-ul-huffâz cild-1, sh. 274

8) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 382

9) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 59

10) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 114

11) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 32

12) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 153

13) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 295

14) El-İntikâ sh. 132

15) Tertîb-ul-medârik cild-1, sh. 300

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 976

17) Eshâb-ı Kirâm sh. 303

18) Câmi'u kerâmât-ı evliyâ cild-2, sh. 104

19) Ed-Dîbâc-ul-müzehheb sh. 130

ABDULLAH BİN NÜMEYR

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından. Künyesi, Ebû Hişam el-Kûfî'dir. 115 (m. 733) senesinde doğdu. 199 (m. 814)'de 84 yaşında iken vefât etti. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sadık) bir âlim olup, çok hadîs-i şerîf rivâyet etmekle tanınmıştır. İlim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiği âlimler, Hişam bin Urve, İsmail İbn-i Ebî Hâlid, el-A'meş, Ubeydullah İbn-i Amr, Mûsâ el-Cüheni ve diğer meşhûr hadîs âlimleridir. Kendisinden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet edenler ise kendi oğlu Muhammed, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muin, Ebû Hayseme, Yahyâ bin Yahyâ, Ali bin el-Medyenî gibi çok sayıda âlimlerdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Mü'minin misâli, ekinden bir deste gibidir. Rüzgâr onu eğiltir. Kimi yere yıkar, kimi doğrultur. Nihâyet kurur. Kâfirin misâli ise kökü üzerinde dimdik duran evze ağacı gibidir. O'nu hiçbir şey eğiltemez. Nihâyet sökülmesi bir defada olur."

"Helâl meydandadır. Haram meydandadır. Şüpheliler ikisi arasındadır, insanların çoğu bunları bilmez. Kim bu şüphelilerden kaçınırsa, dîni ve ırzı için berât almıştır. Her kimse bu şüphelilere dalarsa harama düşer."

"Bedende bir et parçası vardır ki, bu parça iyi olursa bütün bedeni iyi olur, bozuk olursa bütün beden bozulur. Dikkat! O da kalbdir."

"Biriniz bir şeye yemîn eder de ondan daha hayırlısını görürse hemen o yemînin kefaretini versin ve o hayırlı işi yapsın."

"Ubâde bin Sâmit'ten (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Ubâde hazretleri:

"Bir mecliste Resûlullah (s.a.v.) ile beraberdik. Şöyle buyurdular: **"Allahü teâlâ'ya hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, zinâ yapmayacağınıza, hırsızlık etmeyeceğinize, Allahü teâlânın haram kıldığı nefsi haksız yere öldürmeyeceğinize dair bana bîat ediyorsunuz. Şimdi sizden her kim sözünde dururbut onun ecri Allah'a âittir. Kim bunlardan birini yapar da, o sebeble cezalanırsa bu da onun için keffârettir. Ve kim bunlardan bir şey yapar da Allahü teâlâ onu örtbas ederse onun işi de Allah'a kalmıştır. Dilerse kendisini affeder, dilerse azâb eder."**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 57

2) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 152

3) Tezkîrât-ül-huffâz cild-1, sh. 327

ABDULLAH BİN ŞÜBRİME

Tabiînden olup, Irak-Kûfe'de yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinin üstünlerinden. Abdullah bin Şübrime ismiyle meşhûr olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 72 (m. 691) senesinde doğdu. 144 (m. 761) senesinde vefât etti. Kûfe'de yaşamıştır. Ebû Cafer tarafından oraya kadı olarak tayin edilmiştir. İbn-i Şübrime aynı zamanda şair, cömert ve güzel ahlâkı ile meşhûrdur. Hadîsde sika'dır (güvenilir). Büyük hadîs âlimi Buhârî (r.a.) birçok hadîs rivâyetinde İbn-i Şübrime'yi şahid göstermektedir. İbn-i Mâce hariç, rivâyetleri diğer Kütüb-i sitte kitablarında yer alır.

Abdullah bin Şübrime'nin, zamanı ile kendisinden sonra gelen devrin âlimleri; O'nun ilminin ve ahlâkının üstünlüğünü takdîr etmişlerdir. Hatta Süfyân-ı Sevrî hazretleri İbn-i Şübrime için "O, bizim müftîmiz idi" diyerek kendisini övmektedir.

Abdullah bin Şübrime; birçok âlimin yaptığı gibi halkın arasına girip onlarla hoş sohbet etmeyi çok severdi. Arkadaşlarına da böyle yapılmasını tavsiye ederdi. Kendisine bu hâlinden suâl edildiğinde şöyle cevap verirdi: "Halkın arasına âlimler karışıp dolaşmalı, onlarla güzel ve dînî sohbetler yapmalı, arkadaşları çoğaltmalı, onlara müslümanlarla anlaşıp sevişmeyi öğretmeli, kendilerine dînî işlerde yardımcı olarak, iyi ve güzel ahlâklı davranarak onlara rehberlikde bulunmalı" derdi.

İbn-i Şübrime; çevresi ile devamlı iyi geçinir, onlara her işlerinde yardımcı olur ve ihtiyâçlarını karşılardı. Bir gün çok yakın arkadaşlarından birinin ihtiyâcını temin etti. Arkadaşı bu yardımın karşılığı olarak çok kıymetli bir hediye getirerek kendisine vermek istedi. İbn-i Şübrime arkadaşına: "Hediyeni almış gibi oldum. Bu getirdiğin hediyeyi geri alırsan beni çok sevindirirsin. Allahü teâlâ seni mükafatlandırsın. Güvendiğin dostlarına bir işin düştüğünde, dostun işi yapmadığı ve ona elinde bulunan bütün imkânı ile sarılmadığı zaman, sanki cenâze namazı kılar gibi abdest al ve dört tekbir getir. Sonra onu ölülerden say" dedi.

İbn-i Şübrime; dünyâ malına ve mevkisine önem vermezdi. Herkesle iyi geçinmeyi, güzel ahlâklı olmayı, ilim sahipleri ile bir arada bulunmayı tercih eder, onları överdi.

İmâm-ı a'zama (r.a.), Abdullah bin Şübrime sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Benim bildiğim ve takdîr ettiğim tek şey varsa, dünyâ malına, zenginliğine ve makamına kavuştuğu

halde onlardan uzaklaştı. Bunların hiçbirine itibar etmedi, hepsini geri çevirdi. Bize gelince dünyâ malı ve mevkisi bizden kaçtığı halde biz onun peşinden koşuyoruz. Hatta esîri oluyoruz" diyerek, O'nun alçak gönüllülüğünü ve ilme değer verdiğini ortaya koymaktadır.

İbn-i Şübrime; Şa'biden, İbn-i Sîrîn'den, İmâm-ı a'zamdan ve daha birçok âlimlerden hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Bunlardan biri:

"Oruç vücuttan çıkandan değil, giren şeyden bozulur."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 250

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 351

3) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-3, sh. 117

ABDULLAH BİN UBEYDULLAH BİN EBÎ MULEYKE

Tabiînin büyüklerinden. Doğum târihi bilinmemektedir. Künyesi Ebû Muhammed et-Teymî, el-Kureşî, el-Mekkî'dir. Mekke-i Mükerreme'de yaşamış olup, yine orada 117 (m. 735) yılında vefât etmiştir.

Fıkıh, tefsîr, hadîs ve kırâat ilimlerinde büyük âlim olup, zamanının meşhûrlarındandır. Mekke'de halifeliğini ilân eden Abdullah bin Zübeyr'in kadılığını yapmıştır. Harem-i şerîfin müezzini idi. İmâm-ı Buhârî'nin rivâyetine göre otuz Sahâbî ile görüşmüş ve onlardan hadîs rivâyet etmiştir. Hazret-i Âişe Ümmü Seleme, Abdullah bin Amr bin el-As, Abdullah İbn-i Abbâs, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Mes'ûd, Talha bin Ubeydullah, Abdullah bin Ca'fer, Abdullah bin Zübeyr, Hazreti Osman ve Zekvân bunlardandır.

Kendisinden de Amr bin Dinar, Abdurrahmân bin Ebî Bekr, Atâ bin Ebî Rebâh, İbn-i Cüreyc, Yezîd bin İbrâhîm, Cerîr bin Hâzim, Nâfi bin Amr ve birçok âlim hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Ebû Zür'â ve Ebû Hâtem Ebî Muleyke'nin sika (güvenilir) bir râvi olup, çok hadîs-i şerîf rivâyet edenlerden (müksirûnden) olduğunu söylemişlerdir.

Buyurdu ki: "Ebû Cehl'in oğlu İkrime (r.a.), Kur'ân-ı kerîmi eline alır, yüzüne sürer ve "Rabbimin kitabı, Rabbimin kelâmı" diye ağlardı.

Hazreti Âişe'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte, **"Mü'mine diken** (batması) **veya daha büyük musîbet isâbet ederse, O** (Günahlarına) **keffârettir."**

Teravih namazının Hulefâ-i râşidîn ve Eshâb-ı kiram zamanında da yirmi rek'at kılındığını rivâyet eden Tabiînden birçok âlimden biri de İbn-i Ebî Muleyke'dir.

Mekrûh vakitlerde (güneş doğarken, tam tepede iken ve güneş batarken) namaz kılmanın mekrûh olduğunu bildiren bir rivâyeti de vardır.

Şu hadîs-i şerîf de onun rivâyetlerindendir. Resûlullah (s.a.v.) **"Kim hesaba çekilirse azâb edilmiş olur"** buyurdu. Hazreti Âişe, (Allahü teâlâ **"İşte böylesi kolay bir hesaba çekilir"** (İnşikâk-8) buyurmuyor mu?) diye sorunca **"Bu senin dediğin arzdır** (Amellerin sahiplerine arz olunmasıdır) **yoksa her kim ince hesaba çekilirse helak olur"** buyurdu.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 306

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 101

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 19

4) El-A lâm cild-4, sh. 102

5) El-Menhel-ül-Azb-ül-mevrûd şerh-i Süneni'l-İmâm-ı ebî Dâvud cild-1, sh. 152

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 62, cild-4, sh. 129

ABDULLAH İBN-İ VEHB

Mısır'da yetişen en büyük âlimlerden. İsmi, Abdullah; künyesi, Ebû Muhammed'dir. Fıkıh ilminde imam, müctehid, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezbere bilen) sika (güvenilir) fazîlet sahibi bir zât idi. 125 (m. 742)'de doğdu. 197 (m. 812)'de vefât etti. Yedi yaşında ilim tahsiline başladı. Kendilerinden ilim öğrendiği hocalarının sayısı 370 civarındadır. Bu âlimlerin en meşhûrları, başta Hazreti İmâm-ı Mâlik olmak üzere, Hazreti Hayve bin Şureyh, Hazreti Saîd bin Ebî Eyyûb, Hazreti Leys bin Sa'd, Hazreti Süleymân bin Bilâl, Hazreti İbn-i Cüreyc, Hazreti Süfyân-ı Sevrî ve Süfyân bin Uyeyne hazretleri gibi büyük zâtlardır. Bilhassa Hazreti İmâm-ı Mâlik'in derslerine çok devam edip, onların ilimlerinden, İslâmiyetin bildirdiği edeblere tam uygun olan yaşayışlarından örnek hallerinden devamlı istifâde etti. Bu derslerde İmâm-ı Mâlik'den (r.a.) duyduğu hadîs-i şerîfleri, eserleri (Eshâb-ı kiramdan nakledilen sözleri) edeb ve terbiye ile alâkalı meseleleri toplayıp "el-Mücâlesât" adında bir kitap meydana getirdi. Ayrıca, hadîs ilmine dair "el-Câmi" adlı iki cildlik eseri ve yine iki cild olan "Muvatta-ı Sagîr", "Muvatta-ı Kebîr", "Kitâb-u Ahvâl-il-Kıyâme ve Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı eserleri vardır. Hazreti İmâm-ı Mâlik, bu zâta yazdığı mektûblarında, kendisine "Mısır'ın fakîhi Ebû Muhammed Müftî" diye hitab ederdi. Bundan başkasına fakîh (derin fıkıh âlimi) diye yazmazdı. İlmi çok fazla idi. Kendisine "Divân-ul-İlim" (ilmin kütüphânesi) denilmiştir, İbn-i Ebî Hatim diyor ki; "Ben İbn-i Vehb'in, Mısır'da ve başka yerlerde rivâyet ettiği seksenbin kadar hadîs-i şerîfe baktım. Aslı olmayan bir hadîs-i şerîf görmedim." Kendisinden rivâyet edilen hadîs-i şerîflerin sayısı yüzbin civarındadır. Hazreti İmâm-ı Mâlik'in talebelerinden, hocası tarafından en çok sevilen ve sünneti en iyi bilen olduğu rivâyet edilmektedir. Ahmed bin Sâlih "İbn-i Vehb'den daha fazla hadîs-i şerîf rivâyet eden birini tanımıyorum." dedi.

Hazreti Abdullah bin Vehb, fıkıh ilminde de çok yüksek idi. Bundan dolayı, kendisi için "Hadîs ilmi ile fıkıh ilmini cem' eden" buyuruldu. Bir defasında, İmâm-ı Mâlik'in (r.a.) huzûrunda, İbn-i Kâsım ile İbn-i Vehb'den bahsediliyordu, İmâm-ı Mâlik (r.a.) buyurdu ki; "İbn-i Vehb bütün ilimlerde âlimdir. İbn-i Kâsım ise sadece fakîhdir." Medine ahalisi bir meselede ihtilaf ettikleri vakit, Hazreti İbn-i Vehb'in gelmesini beklerler, geldiği zaman ihtilaf ettikleri mes'eleyi kendisine arz edip verdiği fetvâyı kabûl ederlerdi. Hazreti İbn-i Vehb buyurdu ki, "Allahü teâlâ beni, İmâm-ı Mâlik ve Leys bin Sa'd vesîlesi ile dalâlete düşmekten kurtardı." "Bu nasıl oldu?" diye sordular. Buyurdu ki; "Ben hadîs-i şerifleri toplamakla meşgûl iken, bana ulaşan çeşitli rivâyetler karşısında şaşırıp kalmıştım. Ne zaman ki, İmâm-ı Mâlik ve Leys bin Sa'd hazretleri ile karşılaştım. Onlar beni (Şu rivâyeti al, şunları alma. Bu hadîs-i şerîfin mânâsı şudur. Şunun mânâsı şöyledir) diye ikâz ettiler. Böylece ben de şaşkınlıktan ve dalâlete düşmekten kurtuldum."

Bir defa, zamanın halifesi, kendisine mektûb yazıp, kadı olması için teklifde bulundu. İse de, mesûliyyetin çok ağır olması sebebiyle kabûl etmedi. "Niçin kabûl etmiyorsunuz? Allahü teâlâ'nın kitabı, Resûlullahın (s.a.v.) sünneti ile hüküm verirsiniz" diyenlere karşı, "Bilmiyor musunuz? Kıyâmet günü âlimler Peygamberler ile ve kadılar Sultanlar ile beraber haşr olunacaklar (beraber diriltilecekler)" buyurdu. Öğrendiği ilmi başkalarına da öğretti. Bu şekilde yetiştirdiği talebelerin en meşhûrları arasında kardeşinin oğlu, Ahmed bin Yûsuf et-Tenîsi,

Ahmed bin Sâlih el-Mısrî, İbrâhîm bin Münzir, Yahyâ bin el-Mekâbiri bulunmaktadır. Yahyâ bin Bekir diyor ki: "Hazreti Abdullah İbn-i Vehb'in ömrünün üçte biri, kendi nefsini terbiye ve hesaba çekmekle, üçte biri, ilim öğretmekle ve üçte biri de hacca gidip gelmekle geçmiştir." 36 defa Hac ettiği rivâyet edilmektedir, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.), Hazreti İbn-i Vehb hakkında buyuruyor ki: "Vehb, akıl, din, sâlih ameller sahibi idi." İbn-i Vehb (r.a.), bir kimsenin **"Hatırla o vakti ki,** (kâfirlerin önderleri ile onlara uyanlar) **ateşte birbirleri ile çekişirlerken, zayıf olanlar büyüklük taslayanlara şöyle diyecekler: "Biz** (dünyada) **size itaatkâr idik. Şimdi siz, bizden ateşin bir kısmını savabilir misiniz?"** (Mü'min-47) âyet-i kerîmesini okuduğunu işitti. Hazreti İbn-i Vehb, bu âyet-i kerîmeyi duyar duymaz titremeye başladı ve uzun müddet kendisine gelemedi.

İbn-i Vehb (r.a.), Hazreti İmâm-ı Mâlik'den rivâyetle buyurdu ki: "Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret edip, selâm vermek isteyen kimse, (Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühü) demelidir."

Bir gün huzûrunda kendisinin teklif ettiği, "Kitâb-u Ahvâl-il-Kıyâme" isimli eserinde, kıyâmet hâllerine âit mevzû'lar okunuyordu. Kitâb bittiğinde, sanki benzi sararmış, yüzünün kanı çekilmişti. Bundan sonra, hiç konuşamadı ve birkaç gün sonra vefât etti.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları: Peygamber efendimiz buyurdular ki:

"Kim ki bana salât-ü selâm getirirse, o kimse bir köle azâd etmişi gibi sevâb alır."

Resûlullah efendimiz, namaz kıldığı vakit, ayakları şişecek şekilde ayakta dururdu. Hazreti Âişe: "Yâ Resûlullah! Allahü teâlâ, sizin gelmiş-geçmiş bütün günahlarınızı bağışladığı halde, yine bunu mu yapıyorsunuz?) Bunun üzerine, Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Ya Âişe! Şükreden bir kul olmayayım mı?"**

"Şüphesiz Cennetlikler, kendilerinden üstün olan köşk sâhiblerini sizin doğu ve batı ufkunda kavuşmakta olan parlak yıldızı gördüğünüz gibi görürler. Çünkü, aralarında fark vardır." Eshâb-ı kiram: Ya Resûlallah! Bunlar peygamberlerin yerleridir. Başkaları onlara ulaşamaz." Dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bilakis! Nesfsim yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, onlar, Allah'a imân ve Peygamberleri tasdîk eden bazı kimselerdir."**

"Bir sadaka verip de sonra sadakasından dönen kimsenin misâli, kusup da sonra kusmuğunu yiyen köpek gibidir."

Hazreti Ebu Bekr-i Sıddîk, Peygamber efendimize, "Ya Resûlallah! Bana bir duâ öğret ki, namazımda ve evimde onunla duâ edeyim." dedi. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"De ki; Ya Rabbi! Ben nefsime çok zulm ettim. Günahları ise ancak sen affedersin. Bana tarafından mağfiret buyur ve bana acı. Çünkü, hakkıyle acıyan, affeden ancak sensin."**

"Biriniz bir yere indiği zaman, (Eûzü bi-kelimâtillahittâmmâti min şerri ma haleka) desin. Çünkü, oradan gidinceye kadar hiçbir şey ona zarar ve kötülük yapmaz." buyurdu.

"Kul günah veya kat-ı rahm (sıla-yı rahmi terk) **dâvasında bulunmadıkça ve acele etmedikçe duâsı kabûl edilir."** Eshâb-ı kiram, "Ya Resûlallah! Acele etmek nedir?" diye sorunca: **"Duâ ettim de, kabûl edildiğini görmedim der ve o anda vaz geçerek duâyı bırakır."** buyurdular.

"Allahü teâlâ, rahmeti yüz parça olarak yarattı. Doksandokuzunu kendi nezdinde tutu. Bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte mahlûkât bu bir parçadan dolayı birbirlerine acırlar. Hatta hayvan, üzerine basarım endişesiyle, tırnağını yavrusundan kaldırır."

Bir kimse Peygamber efendimize suâl edip, "Müslümanların hangisi daha hayırlıdır?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), **"Elinden ve dilinden müslümanların emîn olduğu kimsedir."** buyurdu.

Bir zaman Yemen'den bir şahıs hicret edip, Medine-i Münevvere'ye, Peygamber efendimizin huzûr-ı şerîflerine geldi ve dedi ki: "Yâ Resûlallah! Ben Yemen'den hicret edip cihâda gitmek üzere buraya geldim." Peygamber efendimiz, **"Senin Yemen'de kimsen var mıdır?"** buyurdular. O kimse, "Evet, Yâ Resûlallah! Anam ve babam var." dedi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Buraya gelip cihâda gitmek için onlardan izin aldın mı?"** buyurdular. O kimse, "Hayır, Ya Resûlallah!" dedi. Bunun üzerine, Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Sen tekrar Yemen'e dön. Eğer annen ve baban izin verirlerse, o zaman cihâda gel. Şayet izin vermezlerse, onların yanında kal ve onlara hizmet et."**

"Her kim, Allah ve âhıret gününe imân ederse, ya hayır söylesin, yâhud sussun. Her kim Allaha ve âhıret gününe imân ederse, komşusuna ikram etsin. Her kim, Allaha ve âhıret gününe imân ederse, misâfirine ikram etsin."

Hazreti Âişe'den rivâyet ettiği Hadîs-i şerîfte, Hazreti Âişe buyurdu ki:

Resûlullah'a (s.a.v.) ilk vahyin başlaması uykuda sadık (doğru) rü'yâ görmekle olmuştur. Gördüğü her bir rü'yâ muhakkak sabah aydınlığı gibi apaçık meydana gelirdi. Sonra kalbine yalnızlık sevgisi düşürüldü. Artık Hira Mağarası içinde yalnız kalmayı tercih eder oldu. Orada ehlinin yanına dönmeden birkaç gün ibadet ederdi. Bu maksatla yanına yiyecek de alırdı. Sonra Hazreti Hadîce'nin yanına döner yine o kadar bir müddet için yiyecek tedârik ederdi. Nihâyet Hira Mağarası'nda bulunduğu bir sırada ansızın (emir-i Hak) karşısına çıkıverdi (Şöyle ki), Kendisine melek gelerek "Oku!" dedi. Resûlullah (s.a.v.), **"Ben okumak bilmem"** cevabını verdi. Fahr-i Kâinat (s.a.v.) buyurdular ki; **"O zaman melek beni alarak takatim, kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine, "Oku!" dedi. Ben de "Okumak bilmem" dedim. Melek beni yine alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine "Oku!" dedi. Ben de "Okumak bilmem" dedim. Nihâyet beni üçüncü defa olarak takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp şu âyetleri okudu. "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O Allah ki, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Her halde Oku! Senin Rabbin kalemle yazı yazmayı öğreten kerîmler kerîmidir. İnsana bilmediğini öğretmiştir."** (Sûre-i Alâk-1-5) Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) o sıkıştırma sebebiyle (heyecandan) boyun etleri titreyerek döndü. Ve Hazreti Hadîce'nin yanına giderek **"Beni örtün! Beni örtün!"** buyurdu. Mübârek vücudunu sarıp örttüler. Ondan sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Hadîce'ye **"Ey Hadîce! Acaba bana ne oluyor?"** buyurdu! Olup bitenleri ona haber verdi. **"Kendimden korktum"** buyurdu. Hazreti Hadîce ona şunları söyledi, "Öyle deme sevin! Allaha yemîn ederim ki, Allahü teâlâ seni hiçbir vakit utandırmaz. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin. Fakîre verir, kimsenin kazandırmıyacağını kazandırır, misâfiri ağırlarsın. Hak yolunda zuhur eden hâdiseler karşısında (halka) yardım edersin."

Bundan sonra Hazreti Hadîce, Resûlullahı (s.a.v.) beraberine alarak Varaka bin Nevfel'e götürdü. Bu zât, Hazreti Hadîce'nin amcası oğlu, yani babasının kardeşi oğlu idi. Cahiliyet zamanında hıristiyan dinine girmiş bir kimse olup, arabca yazı yazmasını bilir, İncîl'den Allahü

teâlâ'nın dilediği kadar bazı şeyleri arabca yazardı. Varaka gözleri görmez olmuş biri (pir-i fâni) idi. Hazreti Hadîce kendisine, "Ey Amca! Dinle bak, kardeşinin oğlu neler söyleyecek" dedi. Varaka bin Nevfel, "Ne var kardeşim oğlu?" diye sorunca Resûlullah (s.a.v.) gördüğü şeyleri kendisine haber verdi. Bunun üzerine Varaka, "Bu gördüğün Mûsâ aleyhisselâma indirilen Nâmus-u Ekber'dir (Cebrâil aleyhisselâmdır). Ah keşke senin davet günlerinde genç olaydım. Keşke kavmin seni çıkaracakları (hicret ettirecekleri) zaman hayatta bulunsaydım" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Onlar beni çıkaracaklar mı ki?"** diye sordu. Varaka "Evet, çıkaracaklar. Zira senin gibi bir vahiy getirmiş hiç bir kimse yoktur ki düşmanlığa uğramasın. Şayet senin davet günlerine yetişirsem sana son derece yardım ederim." cevabını verdi.

---

1) Vefeyât-ül-a'yan cild-3, sh. 36

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 324

3) Tehzîb-ut-tehzîb cild-6, sh. 71

4) El-A'lâm cild-4, sh. 144

5) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 279

6) Brockelman sup I 257

7) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 347

8) El-İntika sh. 48

9) Ed-Dîbâc-ul-mezheb sh. 132

10) Tertîb-ul-medârik cild-2, sh. 421

11) Mucem-ul-müellifîn cild-6, sh. 162

12) İzâh-ul-meknun cild-2, sh. 428, cild-1, sh. 438

13) Mîzân-ul-i'tidâl cild-2, sh. 86

ABDULLAH BİN ZEYD (Ebû Kılâbe)

Tabiînin büyüklerinden. Hadîs ve fıkıh âlimidir. İsmi, Abdullah; Künyesi, Ebû Kılâbe'dir. Basralı'dır. Doğum târihi bilinmemekteyse de vefâtı 104 veya 106, 107 târihleri olarak rivâyet edilir.

Eshâb-ı kiramdan Sabit bin Kays, Enes bin Mâlik, Tabiînden Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî ve Katâde'den (r.anhüm) ders alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde sikadır (sağlam, güvenilir). Bir hadîs-i şerîfi öğrenmek için seyahat ederdi. "Hiç bir işim olmadığı halde Medine'de, sırf bir hadîs-i şerîfi daha önce duymuş olan bir şahıstan dinlemek için üç gün kaldım" buyurdu. Hadîs-i şeriflerin toplanıp, yazılması için uğraşırdı. Vefâtından evvel, kitaplarının Tabiînin büyüklerinden, fıkıh âlimi ve evliyâdan Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî'ye (r.a.) verilmesini vasıyyet etti. Bir deve yüküne yakın kitapları Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî'ye verildi. Âlim ve fazıl bir zâttı. Hikmet dolu pek çok sözleri vardır.

Devamlı helâl kazanmayı teşvik ederdi. Bunun için, Eyyüb-i Sahtiyanî'ye "Çarşıya git iş ara Zira en büyük huzûr, insanlara muhtaç olmamaktır" buyurdu. Yine bir zâta "Seni, geçimini temin ederken görmek, câmi köşesinde görmemden daha sevimlidir." buyurdu. Sohbetine devam eden bir talebesi vardı. O döküntü hurma satardı. O'na; "Ben, senin sohbet meclisinden faydalandığını zan ediyordum. Fakat şu bir hakîkattir; Allahü teâlâ her düşük şeyden bereketini almıştır." buyurdu.

"Hem dünyâ, hem de âhirette yaşayan kimseye ne se'âdet" buyurunca "Âhirette nasıl yaşandığı" kendisinden soruldu. "Dünya yaşayışında Allahü teâlâ'yı hatırından çıkarmadı ve dâima O'na yalvardı ve bu sayede de âhirette O'nun rahmetine mazhar oldu" buyurdu.

"Bir kimse bir bid'at ortaya çıkarırsa onunla harb ederim."

"Allahü teâlâ'ya şükür yapılmasına vesîle olan dünyalık insana zarar vermez." "Bir sözü anlamıyacak kimseye söyleme! Çünkü o söz, ona zararlı olup, fayda vermez."

"Arzu ve istekleri peşinden koşanlarla beraber oturup kalkmayınız. Onlarla konuşmayınız. Çünkü, sizi kendi sapıklıklarına düşürmelerinden, zihninizi karıştırmalarından korkuyorum."

"Sana, din kardeşinden istemediğin bir şey ulaşırsa, onun için bir özür ara. Bir mazeret bulamazsan, kendi kendine, belki benim bilmediğim bir durum vardır, de."

"Kıyâmet günü Arş-ı a'lâ tarafından bir münâdi Yunus sûresi 62. âyet ile nidâ eder; **"Ey Allah'ın sevgili kulları! Sizin için bir korku yoktur. Siz mahzûn da edilmezsiniz."** Bu nidadan sonra herkes, başını yukarı kaldırır ve; inandık îmân ettik, derler. Ancak, münâfıkların başları ise hiç yukarı kalkmaz ve yere eğilirler."

"Bir kimse ya iyiliği veya kötülüğü ister. Ancak kalbinde bir emr edici veya bir yasaklayıcı bulur. Emr edici, iyiliği emr eder; yasaklayıcı, kötülükten alı kor."

"Bid'at ehli ile oturmayınız. Onlarla sohbet etmeyiniz. Zira sizi dalâlete düşürebilir veya bilmediğiniz kötülüklere bulaştırabilirler."

"Âlimler üç kısımdır. Bir kısmı, ilmi ile amel eder, insanlar da onun ilmiyle amel ederler. Diğer bir kısmı, ilmi ile amel eder, fakat insanlar onun ilmiyle amel etmez. Başka bir kısmı da ilmiyle kendisi amel etmediği gibi insanlar da amel etmez."

"Allahü teâlâ, şeytana la'net edip, ona kıyâmet gününü gösterdi. Şeytan; Yâ Rabbi! İzzetin hakkı için, rûh kendilerinde bulunduğu müddetçe insanların kalbinden çıkmayacağım, dedi. Allahü teâlâ bu söze karşılık, izzetimin hakkı için ben de, onlarda rûh bulunduğu müddetçe tevbe etmelerine engel olmam. Her zaman tevbe edebilirler, vaadinde bulundu."

Abdullah bin Zeyd hazretleri namazlardan sonra **"Allahümme innî es'elüke't-tayyibât ve terk-el-münkerât ve hubbe'l-mesâkîn ve en tetûbe aleyye ve izâ eratte lî ibâdike fitneten en teveffanî gayre meftun."** duâsını okurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Ramazan ve kurban bayramlarını tehlîl, takdîs, tahmîd ve tekbîr ile süsleyiniz."

"Üç şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa o kimse imânın tadını bulur. Birincisi, bir kimseye Allah ve Resûlü, başkalarından daha sevgili olmak. İkincisi, bir kimse sevdiğini Allah için sevmek. Üçüncüsü, bir kimseyi Allah küfürden kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmekten, ateşe atılmaktan tiksindiği gibi tiksinmek."

"İşlerin en hayırlısı, çok aşırı veya eksik olmayıp, orta mertebede olanıdır."

"Allahü teâlâ benim için yeri bir araya getirdi. Yerin doğusunu ve batısını gördüm. Eğer ümmetim melik olursa, bana gösterilen yerlere ulaşacaktır. Bana kırmızı ve beyaz iki hazine verildi. Ben, rabbimden, umûmî bir dalgınlık sebebiyle ümmetimi helak etmemesini, bir düşmanı onlara musallat kılmamasını istedim. Allahü teâlâ: Yâ

Muhammed, ben hüküm verdiğim zaman, o artık geri çevrilmez, isterse bütün insanlar bir araya gelsin, buyurdu. Ben ümmetim için saptırıcı olanlardan korkuyorum. Onlar üzerine kılıç geldiği zaman, kıyâmete kadar, artık onların üzerinden kalkmaz. Ümmetimden bir topluluk, müşriklere katılıncaya, putlara tapınıncaya kadar kıyâmet kopmaz. Ümmetim arasında yalancılar çıkacak. Onlar peygamber sanılacak. Halbuki son Peygamber benim. Benden sonra Peygamber yoktur. Ümmetimden bir cemaat (topluluk) **dâima, doğru yola davet edici olacaklar. Allahü teâlâ'nın emri gelinceye kadar onlara, muhalifleri** (düşmanları) **zarar veremeyecektir."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 282

2) El-A'lâm cild-4, sh. 88

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 224

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 94

5) Sünen-i Dârimî cild-2, sh. 470

ABDURRAHMÂN BİN EBÎ ZİNÂD

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed Medenî'dir. 100 (m. 718)'de doğdu. 174 (m. 790)'da Bağdâd'da yetmişdört yaşında iken vefât etti. Babası Ebî Zinad'tan, Amr bin Ebî Amr, Süheyl bin Ebî Sâlih, Hişam bin Urve ve Mûsâ bin Ukbe ve diğer muhaddislerden hadîs rivâyet etmiştir. Kırâat ilmini Ali bin Ca'fer Kürî'den almıştı. Kendisinden, İbn-i Cüreyc, Züheyr bin Muâviye, Muaz bin Muaz, el-Anberî, Ebû Dâvûd Tayâlisî, Haccac bin Muhammed ve daha çok sayıda âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Buhârî, Ebû Dâvûd, İmâm-ı Tirmizî, İmâm-ı Nesâîve İbn-i Mâce tarafından rivâyetleri alınmıştır.

Abdurrahmân bin Ebî Zinâd, babası Ebî Zinâd'dan çok rivâyetlerde bulunmuştur. Bu rivâyetlerinin bir kısmında dikkati çeken husûs, başkalarının rivâyet etmediği meselelerin bulunmasıdır. Babasından yaptığı rivâyetleri topladığı "Kitâb-ı Re'yi Fukahayı Seb'a" adlı eseri üzerinde İmâm-ı Mâlik incelemeler yapmıştır. Kitab-ül-ferâiz adlı bir eseri daha vardır.

Buyurdu ki: "Muhabbet üç kısımdır: 1-İclâl ve ta'zîm muhabbeti. Evlâdın babasını sevmesi gibi. 2-Merhamet ve şefkat muhabbeti. Ananın-babanın evladını sevmesi gibi. 3- Muşâkele ve beğenme muhabbeti, insanların birbirini sevmesi gibi. Resûlullah efendimiz bunların hepsini kendinde toplamıştır.."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Allahü teâlâ bizden birisinin tevbesine, birinizin kayıp hayvanını bulduğu vakit sevinmesinden daha çok sevinir."

"... Sizden birisi abdest aldığı zaman, burnuna su çeksin, sonra sümkürsün."

"Eğer ümmetime zor gelmiyeceğini bilseydim her namaz vakti için misvak kullanmalarını emrederdim."

---

1) Fihrist sh. 315

2) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-2, sh. 143

3) Tezkiret-i huffâz cild-1, sh. 247

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 170

ABDURRAHMÂN BİN MEHDÎ

Tabiîn devrinin büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Saîd'dir. Lû'lüî diye meşhûrdur. Ezd'in veya Benî Anber'in âzâdlısı olduğu söylenir. 135 (m. 752) senesinde Basra'da doğup, 198 (m. 815)'de orada vefât etti.

Abdurrahmân bin Mehdî (r.a.) hadîs hafızıdır. Yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberlemiştir. Hadîs ilminde çok derin bir bilgiye sahiptir. Hadîs âlimleri de onun bu üstünlüğünü kabûl etmiş ve onu övmüşlerdir. O, bir kimseden rivâyet yapınca o kimse, ondan sonra huccet sayılırdı. Hadîs rivâyetinde çok titiz hareket ederdi. Hadîsleri lâfızla rivâyet ederdi. Hem kendi hadîsini, hem de başkasınınkini iyi bilirdi. Hadîs âlimleri, "O'na bir râvinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîf okunurdu. Şurası hatâ derdi. Sonra bu hadîs, falan hadîsten şu yönüyle alınmış derdi. Araştırdığımızda dediği gibi bulurduk, diye naklederler. Eymen bin Nabil, Cerîr bin Hazım, İkrime bin Ammâr, Ebî Hulde bin Hâlid bin Dinar, Mehdî bin Meymûn, İmâm-ı Mâlik, Şû'be, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne ve daha bir çok zâtlardan hadîs rivâyet etmiştir. Abdullah bin Mübârek, Abdurrahmân bin Mehdî'nin hocasıdır. İbn-i Vehb, Oğlu Mûsâ, Yahyâ bin Maîn, Yahyâ bin Yahyâ, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd ve daha başka büyük âlimler de ondan hadîs-i şerîf nakletmişlerdir.

Abdurrahmân bin Mehdî (r.a.) fıkıh ilminde de mütehassıs idi. İbn-i Medinî, meşhûr yedi fıkıh âliminin (Fukâha-i Seb'a'nın) sözlerini en iyi bilenler arasında Abdurrahmân bin Mehdî'yi de saymışdır. Ahmed bin Hanbel hazretleri aynı zamanda Onun fıkıh (hukuk) âlimi olduğunu söylemiştir. Abdurrahmân bin Mehdî hazretleri ilmiyle amel eden, islâmı nefisinde yaşayan bir zât idi. Kahkaha ile gülmez, sadece tebessüm ederdi. Zamanındaki insanlar, din ve dünyâ işlerinde Abdurrahmân bin Mehdî hazretlerine müracaat ederlerdi.

Her gece Kur'ân-ı kerîmin tamamını hatm ederdi (okurdu). Yarısını teheccüd namazında, yarısını namazın dışında okurdu. Sohbetine ve ilim meclisine gelenler, huzûrunda, oturdukları zaman, başlarında sanki kuş varmış gibi, gayet edebli ve dikkatli otururlardı. Onun bulunduğu meclise ilim, edeb ve ciddiyet hakimdi. Birgün, Onun ilim meclisinde oturanlardan birisi gülmüştü. Bunun üzerine, onu, ilim meclisine iki ay gelmekten menetti. "Bu, bizim meclisimize iki ay gelmesin," dedi. Sonra, Allahü teâlâ'dan onun için af diledi. Ona şöyle dedi. "İnsan, ilmi, gözyaşı dökerek istemeli. Çünkü ilim, insana nefsi için bir huccet (delîl)'dir" dedi. Abdurrahmân bin Mehdî hazretleri, gece sabaha kadar ibâdet etmişti. Bir ara, uykusu çok geldi. Yatağına yattı, uyuyakaldı. Sabah namazına uyanamadı. Buna çok üzüldü. Bu yüzden iki ay yatağa yatmadı. Abdurrahmân bin Mehdî hazretleri zaman zaman "Kabrinde mü'min olarak yatana gıbta ederim, onun gibi olmak isterim" derdi.

İbn-i Sa'd, O'nun sika (hadîs ilminde sözüne güvenilir) bir âlim olduğunu söyler. Ahmed bin Hanbel O'nun için "Sanki hadîs için yaratılmıştır" der.

Abdurrahmân bin Mehdî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları:

"İlim husûsunda birbirinize faydalı olunuz. Bir birinizden gizlemeyiniz, ilimdeki hıyânet, maldaki hıyânetten daha kötüdür."

"İnsanlara teşekkür etmiyen, Allahü teâlâ'ya şükr etmiş olmaz." "Allahü teâlâ'ya yemîn ederim ki, benim gördüğümü görseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz." Eshâb-ı kiram o zaman "Ne gördünüz? Yâ Resûlallah!" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz

(s.a.v.) **"Cenneti ve Cehennemi gördüm"** buyurdu. Sonra Resûlullah (s.a.v.), imâm olduğu zaman, rükû' ve secdeye kendisinden önce gitmelerinden, namazdan çıkmadan önce çıkmalarından onları menetti. **"Ben sizi önümden ve arkamdan görürüm"** buyurdu.

Hazreti Âişe vâlidemiz, Peygamber efendimize namazda iken sağa sola dönmek hakkında sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"O, kulun namazından şeytanın bir kapması ve çarpmasıdır."**

"Âlim olan kişi, fitneyi gelirken anlar. Cahiller de dönüp giden fitneyi anlar."

"Meclislerinde (bulundukları yerde) **Allahü teâlâ'yı zikreden bir topluluğu, Allahü teâlâ'nın rahmeti kaplar. Onları melekler sarıp kuşatır. Allahü teâlâ onları, nezdindekilerin yanında över."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Allahü teâlâ'nın şöyle buyurduğunu bildirir: **"Sâlih kullarım için, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, hiçbir kimsenin aklına gelmeyen ni'metleri hazırladım."**

"Bütün çocuklar müslümanlığa elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları Hıristiyan, yehûdi ve dinsiz yapar."

Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlâ'nın şöyle buyurduğunu bildiriyor. **"Kulum Beni nasıl zannederse öyle bulur. Kulum Beni anınca, ben onunla beraber olurum. O bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zira** (arşın) **yaklaşırım. Bana bir zira yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak yaklaşırım."**

"Bir kişilik yiyecek, iki kişiye, iki kişilik yiyecek, dört kişiye, dört kişilik yiyecek, sekiz kişiye yeter."

Necâşî vefât ettiği zaman, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Onun için Allahü teâlâ'dan mağfiret dileyiniz"** buyurdu. **"Cennette bir ağaç vardır. Yolcu onun gölgesinde yürür, fakat yine bitmez, sona ermez."**

Ümmü Seleme'den şöyle rivâyet edilmiştir. **"Resûlullahın en sevdiği amel, az da olsa devamlı olanıdır."**

"Saflarınızı düzeltiniz, dosdoğru yapınız."

"Sahur yemeğini yeyiniz. Çünkü onda bereket vardır."

"Kim Allahü teâlânın kitabını (Kur'ân-ı kerîmi) **öğrenir, sonra içindeki emir ve yasaklara uyarsa, Allahü teâlâ, onu dünyâda hidâyete erdirir. Kıyâmet gününde onu kötü hesap vermekten muhafaza buyurur."**

"Kul şu yedi âzâ üzerine secde eder, yüzü, iki avucu, iki dizi, iki ayağı."

"Resûlullah (s.a.v.) sağ ve sol taraflarına selâm verirken, mübârek yanakları görününceye kadar başlarını çevirirlerdi." "Sadaka verip, sonra vazgeçenin durumu, kusup, sonra onu yiyen köpeğin durumu gibidir."

"Resûlullah (s.a.v.) **kırık bardaktan içmeyi yasaklamıştır."**

"Kim sabah olunca, üç kere "Bismillâhillezî lâ yedurru measmihî şey'ün filardı velâ fissemâ' ve hüvessemîulalîm" derse akşama kadar başına bir belâ gelmez. Akşamleyin okursa, sabaha kadar başına musîbet gelmez."

"Âlimin, âbide üstünlüğü, dolunay halindeki ayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."

"Kim yatsıyı cemaatle kılarsa, gecenin yarısını ibadetle geçirmiş gibi, sabah namazını cemaatle kılan kimse, bütün geceyi ibadetle geçirmiş gibi olur."

"Bir kimse Allahü teâlâ'ya îmân edip, namazını kılar, zekâtını verir, Ramazan orucunu tutarsa, Allahü teâlâ ona Cenneti ihsân eder."

"Cennet yüz derecedir. İki derece arası yerle gök arası kadardır. Allahü teâlâ'dan Firdevs'i dileyiniz. Çünkü o Cennetin ortasıdır. Onun üstünde, Allahü teâlânın Arşı vardır. Nehirler oradan fışkırır."

"Cimrilik ve korkaklık insanda bulunan kötü huylardandır."

Resûlullah'a, ne zaman Peygamber olduğu soruldu. **"Âdem, rûh ile cesed arasında iken"** buyurdular.

"Kim cenâzeye tâbi olur, onun namazını kılarsa, onun için bir kırat ecir vardır. Kim, onun defninde bulunursa, ona iki kırat ecir vardır. Eshâb-ı kiram **"Yâ Resûlallah, iki kırat nedir?"** diye sordular. Resûlullah (s.a.v.) **"Onların en küçüğü Uhud dağı kadardır."** buyurdular.

Hişam'dan şöyle rivâyet etmiştir: **"Resûlullahın Eshâbı, üç yerde sesli olmayı hoş görmezler: Muharebede, cenâzede, zikir anında."**

"Siz kıyâmet gününde, sizin ve babalarınızın isimleriyle çağırılırsınız. Onun için güzel isimler koyunuz."

"Kim bilerek söylemediğim bir sözü bana isnâd ederse (söyledi derse) **Cehennemdeki yerine hazırlansın."**

"İnsana, bir sene bir ay, bir hafta bir gün, bir gün bir an gibi gelinceye kadar, kıyâmet kopmaz."

Ebû Hureyre (r.a.) Peygamber efendimize (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Seni görünce, içim rahatlar, bir sevinç hasıl olur. Bana Cennete girmeme vesîle olacak bir ameli bildir." dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona **"Güzel sözlü ol. Selâmı yay, akrabanı ziyâret et, insanlar gece uyurken sen namaz kıl. O zaman Cennete selâmetle gir."**

"Bir kimse Allah yolunda şehîd edilince, ondan yere akan ilk damlaya karşılık, bütün günahları bağışlanır. Ona Cennetten bir örtü ve bir cesed gönderilir. Rûhu o örtü içerisinde kabz olunur (alınır). **Sonra rûh o Cennetten getirilen cesede biner. Bu şekilde meleklerle beraber yükselir. Öyle bir hale kavuşur ki, sanki Allahü teâlâ, onu yarattığından beri o meleklerle berabermiş gibi olur."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Mekke'yi fethettiği zaman, şeytan, kuvvetle bağırdı. Askerleri yanına toplandı. Onlara "Bugünden sonra, Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinin şirk üzere olmalarını istemekten ümidinizi kesiniz. Fakat, dinleri husûsunda onların kalblerini saptırınız. Aralarında ölüye feryad ederek ağlamayı yayınız."

Abdullah İbn-i Mes'ûd şöyle anlatır: Ahkâf sûresini okurken aramızda ihtilaf etmiştik. Resûlullah'a (s.a.v.) gittik. Durumu arz ettik. Bunun üzerine: **"Aranızda ihtilaf etmeyiniz. Sizden öncekiler, aralarında ihtilaf etmeleri sebebiyle helak oldular. Şimdi, bakınız,**

birine okutacağım. Onun, okuduğu gibi okuyunuz" buyurdular. Abdurrahmân bin Mehdî hazretleri buyurdular ki:

"Dini mes'elelerde, güvenilir ve ehil kimselerden duymadıkça bir şeyi söylememelidir. Yoksa insan günaha girer."

"Bir kimse, ilim bakımından kendinden üstün bir kimse ile karşılaşınca, bunu fırsat ve ganîmet bilmelidir. Çünkü onun ilminden istifâde eder. Kendi dengi birisi ile karşılaşınca, bir biriyle müzakere eder ve birbirlerinden faydalanırlar. Kendisinden aşağı bir kimse ile karşılaşınca, ona tevâzu gösterir ve bir şeyler öğretir. Her işittiğini söyleyen, istisnaî ve şaz (kaide dışı) meselelere göre konuşup, anlatan kimseler, ilimde yüksek mertebeye erişemezler."

"İyice ezberleyip, zabt etmeden hadîs rivâyet etmek haramdır."

"İnsanın ilme olan ihtiyâcı, yemeye, içmeye olan ihtiyâcından daha fazladır."

"Kim, Kur'ân-ı kerîm mahlûktur (yaratılmıştır) derse, onun arkasında namaz kılma, onunla yolda beraber olma."

Abdurrahmân bin Mehdî hazretlerine, Kur'ân-ı kerîme mahlûk diyen kimse hakkında ne dersin? diye sordular. Şöyle buyurdu: "Elimden gelse, bir köprü üzerinde durur, her yanımdan geçene, Kur'ân-ı kerîm'e mahlûk deyip, demediğini sorarım, Kur'ân-ı kerîm mahlûktur diyenin boynuna vurup, onu suya atardım."

"Ehl-i Sünnet vel-Cemaat itikadına sarıl. Ehl-i Bid'at ile oturup kalkma. Onların yanına gitmek, onlara kıymet vermek olur."

"Mü'minde, küfürden sonra, yalandan daha kötü bir haslet yoktur. Çünkü yalan en şiddetli bir nifak alâmetidir."

Abdurrahmân bin Mehdî'ye (r.a.) "Dinine bağlı olmayan bir kimse ile arkadaşlık etmek hakkında ne dersin?" diye sorulunca, "Böyle kişilerle beraber olma, çünkü o, sana pis veya haram bir şey yedirebilir."

Yine, ölümü istiyen kimse hakkında sorulunca, "Dinine zarar geleceği korkusundan, ölümü istemekte bir mahzur yoktur. Fakat, yoksulluk, ihtiyâç, eziyet ve buna benzer şeylerden, dolayı ölüm temenni edilmez."

Ya'kub bin Muhammed'den rivâyet etmiştir. **"Ticârete sarılınız. Çünkü babanız İbrâhîm** (a.s.) **manifaturacı idi."**

Ebû Hüreyre'den rivâyet etmiştir: "İblîs dedi ki: "Bir âlim bana, bin âbidden (çok ibadet edip, ilmi olmayan) daha şiddetlidir. Çünkü, âbid sadece ibadet eder. Âlim ise, insanlara, onlar âlim oluncaya kadar ilim öğretir."

Nâfi'den rivâyet etti: "Lokman Hakîm oğluna: "Ey oğul! İyi meclisleri seç. Allahü teâlâ'nın ism-i şerîfinin anıldığı bir meclisi, bir topluluğu görürsen oraya otur. Eğer âlim isen, oradakiler senin ilminden faydalanırlar. Eğer, âlim değilsen, oradakiler, sana bir şeyler öğretir. Eğer, Allahü teâlâ oraya rahmetini ihsân ederse, orada bulunanlarla beraber sana da isâbet eder. Ey oğul; Allahü teâlâ'nın anılmadığı yerden uzaklaş. Oraya oturma. Çünkü, sen âlim isen, oradakiler senin ilminden istifâde etmezler. Âlim değilsen, cehâletini daha da arttırırlar. Bildiklerini de unutursun. Eğer Allahü teâlâ, oradakilere azâbını gönderirse, onlarla beraber sana da isâbet

eder. İnsanların kanlarını döken kimseye gıpta etme. Çünkü Allahü teâlâ'nın nezdinde, onu da öldürecek birisi vardır."

Rebî' bin Haysem, Mufaddal bin Yunus'dan rivâyet etmiştir: "Ben nefsimden râzı değilim. Çünkü o kendi ayıpları ile değil de başkasının ayıpları ile uğraşıyor, insanların şaşılacak halleri vardır. Başkalarının günahlarından korkarlar, fakat kendi günahlarından sanki emîn gibidirler."

Muhammed bin Talha'dan rivâyet etti: Ömer bin Abdülazîz, Abdulhamid bin Abdurrahmân'a yazdığı bir mektûbunda şöyle dedi: "İslâmda, adâlet ve ihsân çok mühim bir mes'eledir. Kendi nefsine çok dikkat et Ona Allahü teâlâ'nın beğendiği şeyleri yaptır. Şunu iyi bil ki, günahın küçüğü yoktur. Sakın bu günah küçüktür diye onu hafif görme."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 3

2) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 329

3) El-A'lâm cild-3, sh. 339

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 276

5) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 240

6) El-Lübâb cild-3, sh. 72

7) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 206

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 387-388

9) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 61

10) Mu'cemul-müellifîn cild-5, sh. 196

11) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 217, 261, 290, 296

12) Tabakât-ül-kübra cild-1, sh. 63 (113)

ABDÜLVÂHİD BİN ZİYAD (ZEYD)

Tebe-i tabiîn devrinde Basra'da yetişen meşhûr hadîs, fıkıh âlim ve evliyâlarından. Adı Abdülvahid bin Ziyâd'tır. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, meşhûr hadîs âlimi Buhârî (r.a.) Abdülvahid bin Ziyad'ın Basra'da yaşadığını, burada hadîs ve fıkıh ilmi tahsil ettiğini, 189 (m. 805) târihinde vefât ettiğini bildirmektedir. 186, 187 (m. 802)'de de vefât ettiği rivâyet edilmiştir.

Abdülvahid bin Ziyad hazretleri, Tabiîn devrinde meşhûr hadîs ve fıkıh âlimleri olan, Ebû İshâk, A'meş, Âsım-ül-Ahval, Sâlih bin Han, Amr bin Meymun, Ebû İshâk Şeybanî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlardan hadîs ve fıkıh ilmi öğrenerek kendini yetiştirdi. Tebe-i tabiîn devrinde Basra'da yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinin ileri gelenleri arasında yer aldı. Abdülvahid bin Ziyad, devamlı ilim öğrenmekle ve ibâdet yapmakla zamanını geçirirdi. Hadîs ilminde sika bir râvi olduğunu Yahyâ bin Sa'îd ve birçok âlim bildirmektedir. Rivâyetleri kütüb-i sittede yer alır.

Öğrendiği bütün ilimleri hemen çevresindeki insanlara öğretmeye çalışırdı. Öğretmek için vakit geçirmezdi. Cuma namazından sonra evinin çevresi hadîs ve fıkıh öğrenmek isteyen talebelerle dolardı. Bıkmadan, yorulmadan saatlerce onlara ilim öğretir ve yetişmelerini isterdi. Bir dakikasının boşa geçmesini istemez, "yâ öğrenir veya öğretirdi." Sadece namaz vakitlerinde ilim öğrenmeye ve öğretmeye ara verdiği, talebeleri tarafından anlatılmaktadır.

Abdülvahid bin Ziyad (r.a.), çok talebe yetiştirdi. Hadîs ve fıkıh ilminde zamanlarının söz sahibi cilan Abdurrahmân bin Mehdî, Kays bin Havs, Yahyâ bin Yahyâ en-Nişâbûrî gibi âlimler ondan ders alarak sohbetinde bulundular ve çok istifâde ettiler.

Abdülvahid bin Ziyad (r.a.), Tebe-i tabiîn devrinde Basra'da yetişen âlimler arasında, dünyâya değer vermemesi, devamlı ibadet ve ilimle meşgûl olması, herkese iyilik etmesi ile dikkati çekerdi. Herkes onu sever ve hürmet ederdi. Yaşayışı ve hikmetli sözleriyle birçok kimsenin doğru yola girmesini sağlamış ve herkese örnek olmuştur.

Abdülvahid bin Ziyad şöyle anlatır: "Bir rahibin inzivâ odasına uğradım. İki defa "Ey Rahib" diye kendisine seslendim, fakat cevap vermedi. Üçüncüde başını çıkardı ve "Ey adam ben rahib değilim. Rahib Allahü teâlâ'dan korkan, O'na saygı gösteren, belâsına sabredip, kazasına râzı olan, ni'metlerine şükredip onun için tevâzu gösteren, izzet karşısında zilleti kabûl eden, kudretine teslim olup heybet ve azameti karşısında eğilen hesab ve azâbını düşünen, gündüzünü oruç, gecesini ibâdetle geçiren, Cehennemi hatırladıkça uykusu kaçan kimseye denir. Ben ise saldırgan bir köpeğim, insanlara zararım dokunmasın diye kendimi buraya habsettim." dedi. Ben bunun üzerine, "Ey Rahib! Allahü teâlâ'yı bildikten sonra insanları Allahü teâlâ'dan uzaklaştıran şey nedir?" diye sordum. Rahib; "Kardeşim! İnsanları Allahü teâlâ'dan ancak dünyâ malı ve sevgisi uzaklaştırır. Çünkü dünyâ isyan ve günah yeridir. Aklı başında olan dünyâyı kalbinden çıkarıp, günahlarına tevbe ederek kendisini Allahü teâlâ'ya yaklaştıracak şeye yönlendirir" diyerek daha önce kendisinin îmân ettiğini söyledi."

Abdülvahid bin Ziyad'ın (r.a.) en büyük özelliği: "Allahü teâlâ'ya karşı olan kusurlarından dolayı çok üzülürdü. Ona bütün insanlığın yaptığı ibâdet kadar ibâdet yapsak Allahü teâlâ'nın bize verdiği hizmetlere karşı gene şükrümüzü yerine getiremeyiz" derdi.

Muhammed bin Abdullah buyurdu ki, ben bir defasında gördüm ki Abdülvahid bin Zeyd hazretleri şöyle buyurdu: "Kim ki, kendi midesini haram şeylerden koruyabiliyorsa, O kimse dinini ve güzel ahlâkını muhafaza edebilir. Kim ki kendi karnını haram şeylerden koruyamıyorsa, ne dinini ne de güzel ahlâkını muhafaza edemez."

Abdülvahid bin Ziyad anlatıyor: "Hacca gitmiştim. Yanımda bir genç durmadan Peygamber efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getiriyordu. Bazı yerlerde okunması daha uygun duâlar olduğu halde, genç her yerde duâ yerine salevât okuyordu. Bu dikkatimi çekti. Bu durumu kendisine sordum. Genç şöyle anlattı: "Babam ile birlikte hacca gelmiştik. Yolda uyudum. "Kalk baban öldü" dediler. Kalktım baktım ki, babam ölmüştü. Aynı zamanda yüzü de kararmıştı, ölümü ve ayrıca yüzünün kararması beni daha çok üzdü. Bu üzüntü esnasında tekrar uykuya daldım. Bu sırada rüyamda dört siyahînin ellerinde demir kamçılar olduğu halde babama yaklaştıklarını ve tam vuracakları sırada yüzü nurlu bir zatın geldiğini ve onlara dönerek "Vurmayın" dediğini ve eli ile babamın yüzünü sıvazlayarak nurlandırdığını ve "Artık uyan, baban nurlanmıştır" dediğini gördüm. "Sen kimsin?" diye sorduğumda, "Ben Peygamberim, bana salevât getirdiği için ona şefaat ettim" dedi. Uyandım, durumunu düzelmiş gördüm. Bunun için ben de salevât-ı şerîfeyi okumaya devam ediyorum." dedi.

Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: Ben Abdülvahid bin Ziyad hazretlerinden şöyle işittim. Buyurdular ki; "Ben üç gece üst üste yatarken şöyle duâ ettim: Yâ Rabbi, benim Cennetteki arkadaşım kimdir bana göster. Üçüncü gecede rüyamda bana denildi ki: Yâ Abdülvahid bin Zeyd, senin Cennet arkadaşın Meymunetu Sevda'dır. Ben de dedim ki, Peki Meymunetu Sevda nerededir? Bana denildi ki; Kûfe'de Benî Fulan kabilesindendir. Ben de hemen kalkıp Kûfe'ye

gittim o kabilenin yerini sordum. Kabiledekilere Meymunetu Sevda'yı sual ettim. Bana o delinin birisidir, bizim birkaç koyunumuzu otlatmaya götürür dediler. Ben görmek istediğimi söyleyince, şimdi falan yerdeki hanın yanındadır dediler. Hanın yanına gidince gördüm ki Meymunetu Sevda namaz kılıyor, yanında bir asa ve üzerinde yünden bir cübbe vardı. Baktım ki koyunları orada otluyor ve hayvanların yanında birkaç tane kurt koyunlara zarar vermeden dolaşıyordu. Beni fark ettiğinde namazını bitirdi ve bana dönerek "Yâ İbn-i Ziyad sen buradan git, burası senin yerin değildir. Biz seninle burada değil sonra birleşeceğiz" dedi. Bunun üzerine ben ona "Allah sana rahmet etsin. Sen benim İbn-i Ziyad olduğumu nereden bilirsin" dedim. Bana, "Daha rûhlarımız dünyâya gelmeden ben senin İbn-i Ziyad olduğunu bilirdim" dedi.

Ben ona; "Bana biraz nasîhat et" dedim. Bana "Bir kimse sana bir şey verdiği zaman ona nasıl teşekkür edersin. Halbuki Allahü teâlâ'nın verdiği bu kadar ni'mete karşılık neden şükredilmiyor. Sana iyilik edene o iyiliği veren ve yaratan yine Allahü teâlâ'dır. Ona göre bütün hamd ve şükürleri Allahü teâlâ'ya yapmak lâzımdır."

Ben ona; "Görüyorum ki koyunların düşmanları olan kurtlar gelmişler ve onların arasında dolaşırlar. Bu hal nasıl oluyor?" diye suâl ettim.

Bana; "Yâ İbn-i Ziyâd, ben Allahü teâlâ'ya öyle ibâdet ederim ki, benimle onun arasında hiçbir duvar kalmamıştır.

Bunun için kurtlarla koyunların arasındaki düşmanlık kalkmış olup, dostluk başlamıştır" diye cevap verdi.

Buyurdular ki: "Bir insanın günahları çok ise ve o da iyilikten bahsetse, onunla iyiliğin arasında bir deniz kadar uzaklık vardır."

"Muhakkak ki herşeyin bir kestirme (yakın) yolu vardır. Cennetin kestirme yolu da cihâd yapmaktır."

"Kul için ancak bilerek ve huzûr içinde kıldığı namazın sevâbını alacağında, İslâm âlimleri ittifâk etti."

"Eğer nefsinizde Allahü teâlâ'ya karşı yaptığınız ibâdetlerde bir isteksizlik ve tenbellik hissederseniz bir süre kuvvetli ve iyi yemekleri yemeği bırakınız. Tuz ve ekmekle yetinmeye çalışınız. Oruç tutunuz. Bu şekilde yapmanız vücudunuzdaki bazı yağları ve fazlalıkları erittiği gibi Allahü teâlâ'yı hatırlamanızı arttırır."

"Kulun Allahü teâlâ'ya karşı takip edeceği en güzel edeb hali, Onun emirlerinin hepsine tereddütsüz boyun eğerek itaat göstermesidir. Allahü teâlâ onu bu haliyle dünyâda bırakırsa, bunu kendisine en hayırlı ve sevimli şey olarak kabûl etmeli. Şayet ahirete götürürse (ruhunu alırsa) bunun da Allahü teâlâ'nın emri olduğunu kabûl ederek, kendisine en tatlı bir iş gelmeli."

Ebû Dâvûd ve Tirmizî'nin bildirdiğine göre şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmiştir:

"Her kim şartlarına riâyet ederek abdest alırsa tırnaklarının altı da dâhil olmak üzere vücudunun bütün azalarından günahları dökülür."

"Taundan ölen kimse şehîdtir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 155

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 434

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 258

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 289

ABDÜLVARİS BİN SAÎD

Büyük fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Ubeyde el-Anbârî et-Tenurî el-Basrî'dir. Hicrî 120 yılında (m. 737) doğdu. 180 (m. 796) yılında Basra'da vefât etti.

Zamanının meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf aldığı zatlar arasında, Abdülazîz bin Suheyb, Yahyâ bin İshâk el-Hadremi, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hâlid el Hızaî gibi meşhûrları vardı. Aynı zamanda hitâbet, güzel konuşma gibi sanatları iyi öğrendi. Kendisi hakkında "Basra'da muhaddislerin en iyisi, fıkıh ilminde ise Hammâd bin Seleme'den sonra en iyi bilendi."

Kendisinin Kaderiyye'den olduğu söylenmiş ise de bunun aslı yoktur. Kendisinden yüzlerce âlim hadîs-i şerîf alıp nakletmiştir. Bunlar arasında Süfyân-ı Sevrî, oğlu Abdüssamed, Affân bin Müslim, Abdurrahmân İbn-i Mübârek, Hibbân bin Hilâl, Ezher bin Mervan v.b. âlimler vardı. Hammâd bin Zeyd'e "Eyyûb'u mu çok seversin, Abdülvâris'i mi?" diye sorulunca "Abdülvâris'i" buyurdu. Abdülvâris hazretlerinin sika (güvenilir) olduğunu İmâm-ı Buhârî, Müslim, İbn-i Hibbân, İbn-i Sa'd bildirmektedir.

Abdülvâris bin Sa'îd hazretleri, Resûlullah'ın sünnetine son derece uyardı. Resûl-i ekrem'in (s.a.v.) yaşayışına uymaya çok çalışır, Onun ahlâkı ile ahlâklanmaya gayret ederdi. Dünya malına rağbet etmezdi. Çünkü Ebû Hureyrede Resûlullah'tan şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet etmektedir:

"Allahü teâlâ, paraya kul, köle olanlara la'net etsin."

Yine Enes bin Mâlik'ten rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfte "Peygamber efendimiz helaya girecekleri zaman "Eûzu-billahi minel hubüsi ve'l-Habâis" duâsını okurdu."

Diğer rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Hiçbir kimse, ben kendisine, ehlinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça (kamil) **îmân etmiş sayılmaz."**

"Şüphesiz ki, Allahü teâlâ iyilikleri ve kötülükleri yazmış, sonra onları beyân eylemiştir. İmdî kim bir iyilik yapmak isterde yapamazsa Allahü teâlâ onu kendi divânına tam bir hasene olarak yazar. O hayırlı işi yapmaya niyet eder de yaparsa Allahü teâlâ onu kendi divanına on kattan yediyüz kata ve daha pekçok katlayarak hasenat yazar. Şayet bir kötülük yapmak isterde yapmazsa, Allahü teâlâ onu kendi divânına tam bir hasene olarak yazar. O kötülüğü yapmak isterde yaparsa Allahü teâlâ onu bir tek seyyie olarak yazar."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 257

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 277

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 441

4) El-A'lâm cild-4, sh. 178

5) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 293

6) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 29

ABDÜLAZÎZ BİN ABDULLAH (El-Mâcîşûn)

Tabiînin meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Abdülazîz bin Abdullah bin Ebû Seleme et-Teymî'dir.

Ebû Abdullah ve Ebü'l-Esbag-ıl-fakîh künyeleri vardır. "Mâcişûn" lakabı ile meşhûr olmuştur. Mâcişûn kelimesinin aslı, farsçada Mahikun'dur. Bunun mânâsı, iki yanağının kırmızı ile karışık beyaz renkte olmasıdır. Ay yüzlü mânâsına da gelir. Medine'de doğdu. Ailesi aslen İran'ın İsfehan şehrindendir. Burada ilim tahsil ettikten sonra Bağdâd'a gidip orada yerleşti. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu. Vefâtına kadar Bağdâd'ta hadîs ilmini, talebelerine öğretti. 164 (m. 780) târihininde orada vefât etti. Namazını halife Mehdî kıldırdı. Cenâzesi, Mekabir-i Kureyş (Kureyş mezarlığı) denilen yere defn edildi.

Abdülazîz el-Mâcişûn, hadîs ilminde yüksek bir âlimdir. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bildiği için "hafız" dendi. Bu ilimdeki rivâyetleri sika (güvenilir, sağlam) idi. Sadûk bir râvi olduğunu birçok hadîs âlimi bildirmektedir. Tabiînin büyüklerinden İmâm-ı Zührî, Abdullah bin Dinar, Muhammed bin Münkedir, Vehb bin Keysan ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de Abdurrahmân bin Mehdî, Ebû Nuaym, Leys bin Sa'd, Vekî' bin Cerrah, Abdurrahmân bin Kâsım ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ebû Zür'a, Ebû Hatim, Ebû Dâvûd ve İmâm-ı Nesâî, kendisinin hadîs-i şerîf rivâyetinde sika olduğunu bildirdiler. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, meşhûr dört Sünen'de ve diğer hadîs kitaplarında yer almaktadır. Bağdâd âlimleri, Onun hadîs âlimi ve Sadûk bir râvi olduğunda sözbirliği etmişlerdir. Muhammed bin Sa'd, Onun sika bir râvi olduğunu ve çok hadîs-i şerîf rivâyet ettiğini bildirmektedir.

Kendisinin konularına ve hükümlerine göre tasnif ettiği kitapları vardır. Tasnif ederek bildirdiği ilimler, İbn-i Vehb tarafından toplanıp nakledilmiştir. Abdülazîz el-Mâcişûn, Mekke ve Medine âlimlerinin bağlı olduğu Mâlikî mezhebinde olduğu için Medineli fakîhlerden sayılmıştır. O bu ilmi, babasından ve İmâm-ı Mâlik'den öğrenerek yetişti. İbn-i Vehb diyor ki: "148 (m. 765) senesinde hacca gitmiştim. Mekke'de bir münâdî şöyle sesleniyordu: Burada Mâlik bin Enes ve Abdülazîz bin Ebî Seleme fetvâ verir." Halife Mansur, Mekke'de hac yapıp ayrılacağı sırada oğlu Mehdî'den, kendisinin istifâde edebileceği fazîletli bir âlimi bulmasını istedi. O da, böyle bir akıllı âlimin ancak Abdülazîz bin Ebî Seleme el-Mâcişûn olduğunu söyledi. Halife Mehdî, kendisini çok severdi ve ona her zaman ikram ve ihsânda bulunurdu.

Abdülazîz el-Mârişûn, verâ ve takvâ sahibi bir âlim olup Allah'tan çok korkardı. Irak ve Medine âlimleri kendisinden çok ilim öğrendi. Halifenin vezirlerine, maiyetindeki memurlarına nasîhat eder, onların ıslahına, doğru yoldan ayrılmamasına yardım ederdi. Sözleri çok tesirliydi.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 407

2) Mîzânû'l-i'tidâl cild-2, sh. 658

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 222

4) El-A'lâm cild-4, sh. 22

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 251

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 259

ABDÜLAZÎZ BİN EBÎ HAZIM

Tebe-i Tabiînin büyük âlimlerinden. Künyesi Ebû Temam el-Medenî'dir. Babası evliyânın büyüklerinden Seleme bin Dinar'dır. 107 (m. 725) yılında doğdu. 184 (m. 800) yılında namaz kılarken secdede, ebedi âleme intikal etmiş ve Allahü teâlâ'ya kavuşmuştur. Aslen İranlı bir aileye mensûbtur. Zamanın fıkıh ve hadîs âlimidir, ilk tahsilini babası Seleme bin Dinar'dan, daha sonra Zeyd bin Eslem, Süheyl, el-A'lâ bin Abdurrahmân, Yezîd bin el-Hâd, Mûsâ bin Ukbe, İmâm-ı Mâlik ve daha bir çok âlimden ilim alıp hadîs-i şerîf nakletmiştir. Ders aldığı âlimlerden Süleymân bin Bilâl vefât edeceği zaman, kitaplarının Abdülazîz bin Ebî Hâzım'a verilmesini vasıyyet etmiş, Abdülazîz de O'un kitaplarından istifâde etmiştir.

Abdülazîz bin Ebû Hâzım'ın pek çok talebesi vardı. Bunların en meşhûrları el-Humeydî, Ebû Mus'ab, Ali bin Hacer, Amr en-Nâkıd, Yakub ed-Devrâkî, Yahyâ bin Eksem ve daha birçoklarıdır. Talebeleri kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Bu rivâyetlerin bir çoğu Kütüb-i Sitte denilen altı meşhûr hadîs kitabında yer almıştır.

İlminin üstünlüğünü âlimler tasdîk etmiştir. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretleri "İmâm-ı Mâlik'in vefâtından sonra, Medine'de Abdülazîz bin Ebî Hazım'dan daha çok hadîs ve daha çok fıkhî mesele bilen yok idi. O, zamanın en büyük âlimlerindendir." buyurmuştur, İbn-i Abdilber, O'nu İmâm-ı Mâlik'in son zamanlarında ve vefâtından sonra fetvâ makamına en uygun kişi olarak bildirir.

Hadîs âlimleri onu hadîs ilminde sika (güvenilir) olarak zikrederler, İmâm-ı Nesâî: "O sikadır" buyurdu. Ahmed bin Ebî Hayseme diyor ki: "Yahyâ bin Maîn'in; İbn-i Hazım, babasından rivâyet ettiği hadîslerde sika değildir sözünü işittim. Kendisine onun sika olduğunu ve diğer rivâyetlerinin de makbûl olduğunu isbat ettim."

Abdülazîz bin Ebî Hazım hazretleri ahlâkça ve öğrendiklerini tatbik etmek bakımından da asrının âlimleri tarafından takdîr edilmiştir. İmâm-ı Mâlik hazretleri buyurur ki: "Allahü teâlâ Abdülazîz bin Ebî Hâzım'ın bulunduğu yere azâb göndermez." Bu söz, onun Resûlullah'a hakiki vâris olanlardan olduğunu göstermektedir.

Babasından. O da Sehl bin Sa'd'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Resûlullah efendimiz, içinde garer, ya'ni sonu muhtemel ve şüpheli olan alış verişi yasakladı."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bâzıları:

Peygamber efendimiz buyuruyor ki: **"Kim benim mescidime girer de bir harf öğrenir veya öğretirse, Allah yolunda cihad eden kimse gibi olur."**

"Cebrâil (a.s..), Peygamber efendimize falanca saatte geleceğim diye söz verdi. Fakat o saat geldiği halde o görünmedi. O sırada bir de ne görsün, sedirin altında köpek vardı. Peygamber efendimiz bu köpek ne zaman girdi diye Hazreti Âişe'ye sordu. O da bilmiyorum dedi. Peygamber efendimizin emri ile köpek dışarı çıkarıldı. Biraz sonra Cebrâil aleyhisselâm geldi. Peygamber efendimiz, **"Yâ Cebrâil! Seni bekledim gelmedin. Halbuki filanca saatte geleceğim, diye söz vermiştin."** Cebrâil aleyhisselâm, "Çünkü evinde köpek vardı. Onun için gelemedim. Zira biz köpek ve resim bulunan eve girmeyiz" buyurdu.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 268

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 442

3) Tehzîb-ut-tehzîb cild-6, sh. 333

4) El-A'lâm cild-4, sh. 18

5) Mîzân-ul-i'tidâl cild-2, sh. 626

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 306

7) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd Şerh-i Sünen-i Ebî Dâvûd cild-5, sh. 88, 89

ABDÜLAZÎZ BİN EBÎ REVVÂD

Meşhûr hadîs âlimlerinden. Doğum târihi bilinmemektedir. 159 (m. 775) târihinde vefât etti. Aslen Horasanlıdır. Sonra Mekke-i Mükerreme'ye yerleşmiş, burada vefât etmiştir. Mugîre bin Mühelleb bin Ebî Sufre'nin âzâdlısıdır. Babasının ismi Meymûn'dur.

Nâfî, İkrime (İbn-i Abbâs'ın âzâdlısı), Muhammed bin Ziyâd ve diğer âlimlerden (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da oğlu Abdullah, Süfyân-ı Sevrî, Hüseyn el-Ca'fî, Ebû Âsım en-Nebîl ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Buhârî onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfi almıştır.

İbn-i Mübârek "O çok ibâdet ederdi. Hadîs ilminde sözüne güvenilir bir zatdır."

Abdülazîz bin Ebî Revvâd, Nâfîden şu hadîs-i şerifleri rivâyet etmiştir: **"Sâlih rüya, Peygamberliğin doksan parçasından birisidir."**

"Mütevâzi olunuz, miskîn fakirlerle beraber oturunuz. Allahü teâlânın nezdinde büyüklerden olursunuz. Kibirden kurtulursunuz."

"Musibetleri, hastalıkları ve sadakayı gizlemek iyilik hazinelerindendir."

"Demirin pası giderildiği gibi, bu kalblerin de pası giderilir" "Yâ Resûlallah kalblerin cilâsı nedir?" diye sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kur'ân-ı kerîm okumak"** buyurdular.

"Sizden biriniz Cuma'ya gitmek istediği zaman gusül abdesti alsın."

"İki kişi gizli konuştuğu zaman, bir kişi onların izni olmadan yanlarına oturmasın."

"Selâm'dan önce kim konuşursa, ona cevap vermeyiniz."

"Kim Allahü teâlânın rızâsı için, buğzundan dolayı bid'at sahiplerinden yüz çevirirse, Allahü teâlâ onun kalbini emniyet ve imân ile doldurur."

Abdülazîz bin Ebî Revad. İbn-i Ömer'den, şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti. **"Kim bid'at sahibini aşağı görürse, Allahü teâlâ onu Cennette bir derece yükseltir."**

Babasından naklettiği hadîs-i şerîf şudur: **"Ümmetimin fesadı zamanında sünnetime yapışana şehîd sevâbı vardır."**

Atâ'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte **"Kim, din kardeşiyle onun bir ihtiyâcı için yürür, Allahü teâlâ'nın rızâsı için ona nasîhatta bulunursa, Allahü teâlâ kıyâmet günü onunla ateş arasında yedi hendek yapar. Bir hendek yerle gök arası kadardır"** buyurulmuştur.

Ebû Sa'îd'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîf şöyledir: **"Allahü teâlâya sanki O'nu görür gibi ibadet et. Çünkü, sen O'nu görmüyorsan, O seni görür."**

Hakkında anlatılanlar Süfyân bin Uyeyne anlattı: Mekke-i Mükerreme'ye şiddetli yağmur yağıp, çok evler yıkılmıştı. Fakat Abdülazîz hazretleri bu afetten sağ sâlim kurtulmuştu. Allahü teâlânın bu ihsân ve lütfuna şükür olarak bir köleyi âzâd etti.

Şakik-i Belhî hazretleri anlattı: Yirmi sene gözleri görmemişti. Onun için, bu kadar sene çoluk çocuğunu göremedi. Bir gün oğlu kendi kendine düşünüp, bu duruma içerleyerek, "Babacığım! Senin gözlerinin görmemesine çok üzülüyorum" deyince, Abdülazîz hazretleri, "Oğlum! Ben Allahü teâlâ'dan gelene râzıyım" cevabını vermiştir.

Yine birisine şöyle buyurdu: İslâm'dan, Kur'ân-ı kerîm'den ve saçının beyazlığından öğüt almıyan, nasîhat kabûl etmez.

Abdülazîz bin Ebî Revvâd buyurur ki: Ölüm hastalığında, Mugîre bin Hakî'nin yanına gittim. Bana nasîhat et, dedim. Bana "Bu yatak için sâlih amel yap" dedi.

Abdülazîz bin Ebî Revvâd hazretlerine nasıl sabahladın diye sorulunca, ağladı. "Niçin ağladın", dendi. Bunun üzerine, "Ölümü unutmuş, üstelik günahları da çok olan kimsenin hâli nasıl olur. Ecel, süratle geliyor, ömür her gün eksiliyor. Akıbetin ne olacağı, Cennet mi, Cehennem mi, bilinmiyor. Ya Cehennem olursa, halimiz ne olur?" buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 91

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 61

3) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 307

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 246

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 338

ABDÜLAZÎZ BİN MUHAMMED

Hadîs âlimlerinden. Tabiînden olup, Medine'de doğdu. Değum târihi bilinmemektedir. Hicretin 189 (m. 804) senesinde Medine'de vefât etti. Aslen Horasan'ın Derâverde köyündendir. Bu bakımdan Derâverdî de denilmiştir. Hadîs rivâyet ettiği zâtlar; Zeyd bin Eslem, Şüreyk bin Abdullah, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, Hişam bin Urve, Amr bin Ebî Amr, Sevr bin ed-Deylî, Humeydî, Tavil, Cafer-i Sâdık (r.anhüm) gibi çok sayıda muhaddisten hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de Şu'be, Sevrî, İbn-i İshâk, İbn-i Mehdî, İbn-i Vehb, Veki bin Cerrah, Dâvûd bin Abdullah, Abdullah bin Ca'fer er-Rakî gibi pek çok âlim hadîs rivâyet etmişlerdir.

Abdülazîz bin Muhammed'in A'lâ İbn-i Abdurrahmân'dan, o da Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: **"İnsan öldüğü zaman amel defteri kapanır. Ancak üç sınıf kimsenin amel defteri kapanmaz. Sadaka-i cariyye** (hayırlı eserler) **bırakanın, faydalı ilim bırakanın ve sâlih evlât yetiştirenin."**

Osman bin Âffan (r.a.) abdest aldı ve Resûlullah'ı; şu benim abdestim gibi abdest aldığını gördüm. Sonra şöyle buyurdular dedi: **"Her kim böylece abdest alırsa, geçmiş günahları afv olunur. Kıldığı namazla, mescide kadar yürümesi de** (kendisine) **nafile** (ibâdet) **olur."**

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 25

2) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 269

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 353

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 633

5) El-Menhel-ül-azb-il mevrûd cild-1, sh. 23

ABDÜLMELİK BİN UMEYR

Tâbiîn'in meşhûrlarından âlim ve fakîh bir zât olup, Kûfe kadısı idi. İsmi Abdülmelik bin Umeyr bin Suveyd bin Harise bin İmlâs İbni Şuneyf El-Kûfî el Kıptî el-Ferâsî olup, künyesi Ebû Ömer'dir. (Ebû Amr da denildi). Kıptî ve Ferâsî denilmesinin sebebi; kendisinin, çok güzel bir yarış atı olduğu içindir. 32 (m. 652)'de doğmuştur. Şa'bî'den sonra Kûfe kadılığı yaptı. Hazreti Ali'yi gördü. Babası, Hazreti Ali hutbe okurken yanına götürdü. Hazreti Ali onun başını okşamıştır. 136 (m. 753)'de Kûfe'de vefât etti.

Abdülmelik bin Umeyr (r.a.) Eş'as bin Kays, Câbir bin Semre, Cerîr, Abdullah bin Zübeyr, Mugîre bin Şu'be, Nûmân bin Beşîr, Amr bin Haris, Cebr bin Atîk, Useyd bin Safvân, Abdullah bin Haris bin Nevfel, Abdurrahmân bin Ebî Bekr, Abdurrahmân bin Ebî Leylâ ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğlu Mûsâ, Şehr bin Havşeb, A'meş, Süleymân et-Teymî, Süfyân-ı Sevrî, Şu'be, Zeyd bin Ebî Enîse, Cerîr bin Ebî Hâzim, İsmâîl bin Ebî Hâlid, Züheyr bin Muâviye, Hûşeym bin Beşîr, Şuayb bin Safvân, Cerîr bin Abdülhamid, Hammâd İbni Seleme, Zekeriyyâ bin Ebî Zaide Şûreyk, Süfyân bin Uyeyne ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîfler meşhûr kitaplarda ve sahihayn (Sahih-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim) da mevcûttur. İmâm-ı Buhârî ondan ikiyüz civarında hadîs rivâyet etmiştir. Ali bin Hasen es-Süncânî onun beşbin hadîs bildiğini zikretmiştir. Abdülmelik bin Umeyr çok fasîh olarak konuşurdu. İbni Merd onu Kûfe'nin çok fasîh konuşan dört zâtından biri olduğunu beyân etmiştir. Neseî; O'nun rivâyetlerinde bir beis olmadığını söylemiştir. Ebû İshâk el Hemedânî "İlmi, Abdülmelik bin Umeyr'den öğreniniz!" demiştir. İbni Hibbân, İbni Numeyr, İbni Muin O'nun sika ve hadîslerinde sağlam olduğunu söylemiştir. O hadîs-i şeriflerden tek bir harfin dahi hazf edilmesini uygun görmezdi.

Kendisi şöyle anlatır: Mus'ab bin Zübeyr'in kesik başı Abdülmelik bin Mervan'ın önüne getirildiği zaman köşkünde, O'nun yanında idim. O'nu gördüm ve titremeye başladım. Abdülmelik bin Mervan bana "Sana ne oldu?" diye sordu. O'na: "Allahü teâlâ seni korusun yâ emir-el-mü'minîn. Ben bu köşkte burada, Ubeydullah İbni Ziyâd ile beraber bulundum. Hazreti Hüseyn'in mübârek başını burada gördüm. Sonra burada Muhtâr-ı Sekâfî ile beraber bulundum. Burada Muhtâr'ın önünde Ubeydullah İbni Ziyâd'ın başını gördüm. Sonra burada Mus'ab bin Ez-Zubeyr ile beraber bulundum, Muhtâr'ın başını onun önünde gördüm. Sonra aynı yerde Mus'ab bin Zübeyr'in başını senin önünde gördüm" dedi. Daha sonra Abdülmelik bin Mervan hemen ayağa kalktı ve o köşkte o katın yıkılmasını emredip orayı yıktırdı.

İmâm-ı Ebû Yûsuf İsmail bin İbrâhîm'den rivâyetle Abdülmelik bin Umeyr; Sakîften bir zât bana şöyle anlattı: "Hazreti Ali, beni Abkara'ya vâli tayin etti. Bu sırada ora halkı da yanımda idi. Onların yanında bana şunları söyledi: Onların ödeyecekleri vergileri tam olarak almağa bak. Herhangi bir husûsta onlara ruhsat vermekten, acımaktan şiddetle sakın. Asla senden bir zaafiyet görmesinler, öğle vakti de bana gel" dedi. Öğle vakti Hazreti Ali'nin yanına vardım. O zaman gayet yumuşak davranıp: Vâlisi bulunduğun halkın önünde sana bazı şeyler söyledim. Çünkü onlar hilekâr bir'kavimdir. Onların başına geçtiğin zaman vaziyete bak. Kış ve yaz onlara âit bir elbiseyi, yiyecekleri rızkı, binecekleri hayvanı ellerinden alıp satma, ödeyemedikleri para için onları asla zorlama. Yine bazılarını para sebebiyle ayakta da sakın bekletme. Vergi olarak aldığın maldan onlara hiçbir şey satma. Biz ancak onların affını kabûl etmekle emrolunduk. Eğer

sen emirlerime muhalefet edersen Allahü teâlâ benim yerime seni yakalar. Eğer sözlerime muhalif bir hareketin zuhur eder ve bana ulaşırsa seni azlederim" buyurdu.

Abdülmelik bin Umeyr, Câbir bin Semûre'den (r.a.) şöyle rivâyet etmektedir: "Küfe ahâlisi Hazreti Ömer'e, Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas'ı şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hazreti Ömer onu vazîfeden aldı ve yerine Ammâr bin Yâser'i (r.a.) tayin etti. Kûfeliler şikâyeti o kadar ileri götürmüşlerdi ki, namaz kılmasını bile bilmiyor, demişlerdi. Hazreti Ömer, Hazreti Sa'd'a bir haberci gönderip onu yanına davet etti. Geldiğinde "Yâ Ebâ İshâk, bu adamlar senin namaz kılmayı bilmediğini iddia ediyorlar. Sen bu husûsta ne dersin?" diye sordu. Hazreti Sa'd cevabında: "Vallahi ben onlara Resûlullahın (s.a.v.) namazına benzer namaz kıldırıp ondan hiçbir şey eksiltmiyorum. Yatsı namazını kıldırırken ilk iki rekâtde daha çok kıyamda dururum. Son iki rekâtta da az dururum" buyurdu. Hazreti Ömer, "Bizim de zâten senin hakkındaki zannımız böyle idi" buyurdu. Bu meseleyi tahkîk için müfettişler gönderdi. Bunlar kime sordularsa hep onun hakkında hayırlı şeyler söylediler. Nihâyet Benû Abs'e âit bir mescide girip yine aynı şeyleri sordular, doğru söylemeleri için de yemîn verdirdiler. Bunun üzerine Ebû Sa'de künyesiyle bilinen Üsâme bin Katade ayağa kalktı ve "Mademki bize yemîn verdin, Sa'd, İslâm askerinin başına geçip harb etmez, ganîmet taksiminde eşit davranmaz. Hüküm verirken adâletli davranmaz" dedi. Bunun üzerine Hazreti Sa'd "Vallahi ben de üç şeyle duâ edeceğim: Yâ Rabbî senin bu kulun yalancı ise; riya ile halk görsün ve duysun diye söylediyse, ömrünü uzat, fakîrliğini çoğalt ve onu fitnelere uğrat" Daha sonraları o adama hâlinden sorulduğu zaman "İhtiyarlamış, fitneye düşmüş bir pîr-i fânî'yim, Hazreti Sa'd'in duâsı bana isâbet etti" derdi. Abdülmelik bin Umeyr "Sonraları onu ben de gördüm. Yaşlanmaktan kaşları gözlerinin üzerine sarkmış olduğu hâlde yolda kızlara sataşırdı" diye haber vermiştir. Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Ebû Mûsâ Eş'arî (r.a.) şöyle buyurdu: Resûlullah efendimiz, hastalandı ve hastalığı şiddetlendi, bunun üzerine **"Ebû Bekir'e emredin de cemaate namaz kıldırsın"** buyurdular.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 164

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 135

3) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-1, sh. 660

4) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-6, sh. 411

ABSER BİN KÂSIM

Meşhûr hadîs âlimlerinden. Kütüb-i sitte râvilerinden olup, ismi, Abser bin Kâsım ez-Zebîdî, el-Kûfî'dir. Künyesi Ebû Zübeydî'dir. 178 (m. 794) senesinde Kûfe'de vefât etti. Hadîs ilminde hafız derecesinde olup, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Sika (güvenilir, sağlam) bir râvîdir. Hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği âlimler; Husayn İbni Abdurrahmân, Âlâ İbn-ül-Müseyyib, Matraf bin Tarif, Süleymân Teymî, İsmail bin Ebî Hâlid ve diğer âlimlerdir. Kendisinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet eden âlimler ise Ahmed bin Abdullah, Ebû Husayn, Abdullah bin Ahmed, Sa'îd bin Amr el-Eş'asî, Ebû Nuaym, Amr bin Avn, Kuteybe bin Saîd ve diğer zâtlardır.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şudur:

"Kim Allah'a kavuşmağı severse Allah da ona, kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmayı sevmezse Allah da ona kavuşmayı sevmez."

"Benim ismimi takının (çocuklarınıza verin). **Ancak künyemi takınmayın."**

_____

1) El-A'lâm, cild-3, sh. 268

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 259

3) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-5, sh. 136

4) Târîh-i Bağdâd, cild-12, sh. 310

ALİ BİN ABDULLAH BİN ABBÂS

Tâbiîn'in büyüklerinden âbid (çok ibâdet eden) bir zât. Ebû Muhammed, Ebû Abdullah, Ebü'l-Fadl el-Medenî lâkâbları bildirilmiştir. 40 (m. 660) senesinde doğup, 118 (m. 736) târihinde vefât etti. Abbasî halifelerinin dedeleridir. Seyyid, şerîf ve belagatı yüksek, heybetli ve çok hürmet edilen bir zâttı. Kardeşleri arasında yaşça en küçükleri idi. Çok namaz kılardı. Onun için "Seccâd: Çok secde eden" diye lakablandırmışlardır. Onun beşyüz kök zeytin ağacı vardı. Her gün, bir ağaç altında iki rekât namaz kılardı. O, "Zü-s-sefinât" diye de lakablanmıştır. Çünkü, her gün bin rekât namaz kılardı. Bu yüzden dizleri nasırlaşmıştı. Meşhûr Müberrid "Kâmil" kitabında böyle olduğunu yazmaktadır. Yalnız Ebü'l-Ferece İbn-ül-Cevzî bu lakabın Ali bin Hüseyn'e yani Zeyn-el-Âbidîn'e (r.a.) âit olduğunu söyler. Böyle olduğu "Elkâb: Lakablar" isimli eserde zikredilmiştir. Babasından, Ebû Sa'îd, Ebû Hüreyre, İbn-i Ömer, Abdullah bin Cübeyr, Abdülmelik bin Mervan bin el-Hakem'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, oğulları Muhammed, Îsâ, Abdüssamed, Süleymân ve Dâvûd, Sa'd bin İbrâhîm, Zührî, Habîb bin Ebî Sabit, Abdullah bin Tâvûs gibi âlimler de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Az hadîs-i şerîf rivâyet edip, bu ilimde sika (güvenilir) bir âlimdir.

Hakkında söylenilenler:

Hazreti Ali bir gün, Ali bin Abdullah'ın babası, Abdullah'ı öğle namazında görememişti. Yanındakiler "Ona ne oldu? Bugün öğleye gelmedi" buyurunca, "Onun bir oğlu oldu" dediler. Hazreti Ali efendimiz, öğle namazını kılınca, yanındakilere, "Beraberce onun yanına gidelim" dedi. Oraya vardıklarında, onu tebrik etti ve Allahü teâlâya şükretti. Allahü teâlâ, ihsân buyurduğu oğlunu sana mübârek kılsın, îsim vermemişse n, ben vereyim" deyip, çocuğu istedi. Çocuğu getirdiklerinde, onu aldı, parmağı ile damağına tükrüğünü sürdü. Ona duâ buyurdu. Sonra, onu babası Abdullah'a vererek, ismini Ali, künyesini, Ebü'l-Hasan koydum" dedi.

"Kâmil" isimli kitapda der ki: Ali bin Abdullah, Hişâm bin Abdülmelik'in yanına gitmişti. Halifenin yanında iki oğlu Seffâh ve Mansur vardı. Halife ona yer açıp, oturttu. Çok alâka gösterdi. Bir ihtiyâcı olup olmadığını sordu. Otuzbin dirhem borcu olduğunu söyledi. Bunun üzerine halife, onun borcunun ödenmesini emretti. O da teşekkür etti ve çıkıp gitti.

Ali bin Abdullah'ın Hicâzlılar yanında kıymeti çoktu. Hişâm bin Süleymân bin Mahzûmî der ki: "Ali bin Abdullah hac için Mekke-i Mükerreme'ye gelmişti. Mescid-i Haram'a girince herkes meclislerini ve sohbetlerini bırakıp, onun yanına koştular. Çok hürmette bulundular. Otururşa, oturdular, kalkarsa kalktılar. Yürürse, etrâfında yürüdüler. Mescid-i Haram'dan ayrılıncaya kadar bir an bile yanından ayrılmadılar."

Ali bin Abdullah (r.a.) uzun boylu cüsseli erkeğe yakışır güzelliği olan bir zâttı. Yolda giderken, sanki o, bir binek üzerine binmiş, etrâfındakiler yürüyerek gidiyor, sanırlardı. Sesi çok gür çıkardı.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler: Ali bin Abdullah bin Abbas babasından rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Verdiği rızıklarla beslediği için, Allahü teâlâyı seviniz. Allahü teâlâyı sevdiğiniz için beni seviniz. Beni sevdiğiniz için, ehl-i beytimi seviniz."** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Kim istiğfara (Allahü teâlâdan afv ve mağfiret istemeye) iyi sarılı rsa, Allahü teâlâ, ona her türlü keder ve sıkıntıda bir ferahlık ve rahatlık, darlık zamanında ise, çıkış ihsân eder. Onu, kendisine yetecek şekilde rızıklandırır."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 207

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, sh. 357

3) El-A'lâm, cild-4, sh. 302

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 312

5) Vefeyât-ül-ayân, cild-3, sh. 274

6) Şezerât-üz-zehep, cild-1, sh. 148

ALİ BİN FUDAYL BİN IYÂD

Hadîs âlimi. Künyesi, Ali bin Fudayl bin Iyâd bin Mes'ûd bin Bişr-et-Temîmî. Abbâd bin Mansur, Abdülazîz bin Ebî Revvâd, Leys bin Ebî Süleym. Zeyd bin Bekir ve Muhammed bin Sevr es-San'ânî'den ilim öğrenip rivâyette bulundu. Kendisinden, babası, İbn-i Uyeyne, Ebû Bekir bin Iyâş, Şihâb bin Abbâd, Ebû Süleymân ed-Dârimî, Ahmed bin Abdullah bin Yûnus ve başkaları ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. İmâm-ı Nesâî, O sika (Hadîs ilminde güvenilir bir zâtdır) buyurdu. Hatîb el Bağdadî diyor ki: "Verâ"ı (şüphelilerden sakınması) çok idi."

Birgün ağlıyordu Babası, Fudayl (r.a.) "Yavrucuğum, niçin ağlıyorsun" diye sordu. Buyurdu ki, "Ey babacığım! Eğer kıyâmet günü bir araya gelemezsek, hâlimiz nice olur? Onun için "ağlıyorum." Bunun üzerine Hazreti Fudayl buyurdu ki, "Yavrucuğum Abdullah bin Mübârek (r.a.) buyuruyor ki, Allahü teâlâ için dünyâdan kesilen kimsenin hali ne güzeldir." Ali bin Fudayl (r.a.) bu sözleri duyunca düşüp bayıldı.

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyuruyor ki: "Fudayl bin Iyâd ve oğlu kadar Allahdan korkması çok olan kimse görmedim." Hazreti Fudayl buyuruyor ki: "Birgün oğlum Ali'yi, evin avlusunda şöyle söylerken gördüm "Yâ Ali, ateşten kurtuluş ne zaman?" Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyuruyor ki "Kûfe'de bir keçimiz vardı. Birgün başkalarının arpalarından yemişti. Bundan sonra o keçinin sütünden içmedik. İbn-i Mübârek buyuruyor ki, "Zamanımızda insanların en üstünü, Fudayl ve oğlu Ali'dir" Havf (Allahü teâlânın azâbından korkmak) ve Reca (Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmak) ve faziletleri hakkında anlatılan kıssalar çoktur. (Bkz. Fudayl bin Iyâd (r.a.) Birgün Ali bin Fudayl bir kimsenin, **"O gün insanlar, âlemlerin Rabbi için** (Ona hesab vermek için kabirlerinden) **kalkacaklar"** (Mutaffifîn-6) âyet-i kerîmesini okumakta olduğunu duydu. Bunun tesiri ile bayıldı ve yere düştü. Birgün, Ali bin Fudayl (r.a.) ağlıyordu. "Seni ağlatan nedir?" diye sordular. "Bana zulmedene, yârın Allahü teâlânın huzûruna çıkıp da, hiçbir sebep yokken niçin zulm ettiği kendisine sorulunca, hiçbir cevap veremiyecek olan kimseye acıyorum da onun için ağlıyorum" buyurdu.

Hazreti Fudayl bin Iyâd'a, oğlu Ali'nin (r.a.) "Yalnız başıma öyle bir yerde olsam ki, ben insanları görsem, ama insanlar görmeseler" dediğini söylediler. Hazreti Fudayl "Keşke oğlum Ali

(r.a.), sözünü tamamlasaydı ve deseydi ki; "Öyle bir yerde olsam ki, insanlar beni, ben de insanları görmesem" buyurdu.

Babasından bir müddet önce vefât etti.

Vefât etmesine sebep şu idi ki, Ali bin Fudayl (r.a.) Kur'ân-ı kerîmden bir sûreyi sonuna kadar dinlemeye tahammül edemez düşüp bayılırdı. Bir defasında, birisi "El-Kâria" sûresini okuyordu. Ali bin Fudayl bunu dinlerken düşüp bayıldı. Baktılar rûhunu teslim etmiş.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-8, sh. 297

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, 373

ALİ BİN MÜSHİR

Hadîs ve fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından. Tebe-i tabiînden olup, künyesi Ebü'l-Hasen el-Kûfî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 189 (m. 805) senesinde vefât etti. İlim öğrenip hadîs rivâyet ettiği âlimler, İsmail bin Ebî Hâlid, Yahyâ bin Saîd, Hişâm bin Urve, İbn-i Cüreyc, İmâm-ı A'meş ve bazı muhaddislerdir. Zamanın âlimleri tarafından ilimdeki üstünlüğüyle meth edilen Ali bin Müshir (r.a.) hadîs-i şerîf ilminde hafız idi. Yani yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezbere bilirdi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almıştır. Kendisinden, Hasen bin Rebî', Beşîr bin Âdem, Zekeriyya bin Adî, İsmail bin Halîl ve daha çok sayıda hadîs âlimi hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Şüphesiz ki ölen kimse, dirinin ağlaması yüzünden azâb görür."

"Bir kimse din kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın, din kardeşinin dünürlüğü üzerine dünür de göndermesin. Ancak kendisine izin verilirse o başka."

"Şüphesiz ki fi'len yapmadıkça yahûd söylemedikçe, Allahü teâlâ ümmetimin gönüllerinden geçen şeyleri onlara bağışlamıştır."

Enes bin Mâlik'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte O'nun şöyle buyurduğunu nakletti: "Birgün Resûlullah (s.a.v.) aramızda idi. Biraz sonra bir miktar uyudu. Sonra gülümsiyerek başını kaldırdı. Biz, gülmenizin sebebi nedir yâ Resûlallah" dedik. **"Az önce bana bir sûre indirildi"** buyurdu.

Arkasından şunu okudu: **"Rahmân ve Rahim olan Allahü teâlânın adıyla: Gerçekten biz sana Kevser'i verdik. O halde Rabbin için namaz kıl, Kurban kes! Sana düşmanlık eden yok mu! İşte ebter** (soyu kesik) **odur!.."** Sonra **"Kevser nedir bilir misiniz?"** buyurdu. Biz Allahü teâlâ ve Resûlü bilir" dedik. **"O Rabbimin bana va'd ettiği bir ecirdir. O'nun üzerinde pekçok hayır vardır. O bir havuzdur. Kıyâmet gününde ümmetim O'na gelecektir, kabları yıldızların sayısıncadır."**

"Kalbinde hardal tanesi kadar imân olan hiçbir kimse Cehenneme, kalbinde hardal tanesi kadar tekebbür bulunan hiç kimse de Cennete giremez."

"Koğucu Cennete giremez."

Bilhassa Kûfe âlimlerinden olmak üzere çok hadîs rivâyet etmekle tanınan Ali bin Müshir, Musul'da ve sonra da el-Cezîre'ye bağlı bir şehirde kadılık yapmıştır. Bu kadılık vazîfesi sırasında

gözlerinden rahatsızlandı. Daha sonra gözleri görmez oldu. Kâdılığı bırakıp Kûfe'ye döndü. Ömrünün sonuna kadar Kûfe'de yaşadı.

---

1) El-A'lâm, cild-5, sh. 22

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, sh. 383

3) Tezkiret-ül-Huffâz, cild-1, sh. 290

4) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd, cild-3, sh. 131

5) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 325

6) Miftâh-üs-se'âde, cild-2, sh. 259

7) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga, cilt-1, sh. 351

ALİ BİN SÂLİH

Tebe-i tâbiîn'den büyük bir hadîs âlimi. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Hasen bin Sâlih ile ikiz kardeştirler. Kûfeli'dirler. Amr bin Ali'ye göre 151 (m. 768) târihinde vefât etti. Çok ibadet eden, zühdü ve takvâsı çok olan bir zâttır. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlim olarak kabûl edilir. Sahîh-i Müslim ve dört Sünen kitabında (Sünen-i Tirmüzî, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i İbn-i Mâce, Sünen-i Nesâî) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler mevcûttur. Az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Babasından, Ebû İshâk es-Sebiî'den, Seleme bin Kuheyl, Semmak bin Harb, Yezîd bin Ebî Ziyad ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da kardeşi İbn-i Uyeyne, Vekî', Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, İbn-i Nümeyr, Muâviye bin Hişâm, Abdullah bin Dâvûd gibi zâtlar hadîs-i şerîf rivâyet etmişler ve ilim öğrenmişlerdir.

Ahmed bin Hanbel, İbn-i Muin ve Nesâî, onun sika (güvenilir) bir âlim olduğunu söylemişlerdir. İbn-i Sa'd: "O çok Kur'ân-ı kerîm okuyan, sika (güvenilir) fakat, az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir."

Anlatılır ki: Ali bin Sâlih, kardeşi Hasan bin Sâlih ve anneleri, geceyi ibâdetle geçirirlerdi. Geceyi üçe ayırırlar. Her biri bir kısmında ibâdetle meşgûl olurdu. Böylece, bu aile bütün gecelerini ibâdet yaparak geçirmiş olurlardı.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-7, sh. 332

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-1, sh. 216

3) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd, cild-6, sh. 37

A'MEŞ (Süleymân bin Mihran)

Tabiîn devrinin büyük hadîs, kırâat, fıkıh imamlarından. Kûfe'nin büyük âlimlerinden olup, zamanının imâmı idi. İsmi, Süleymân bin Mikrân el-Kâhili el-Esedî el-Kûfî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Babası, Demâvend'li iken, Kûfe'ye hicret edip, orada yerleşti. A'meş (r.a.) 61 (m. 680)'de, başka bir rivâyette, Hazreti Hüseyin'in şehîd olduğu gün Kûfe'de doğdu. 148 (m. 765)'de vefât etti. 147 veya 149'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Gözlerinden çok yaş aktığı ve görme hassasının çok zaif olmasından dolayı A'meş lakabı ile meşhûr olmuştur. Benî Esed'den Kâhıloğullarının âzâdlı kölesi idi.

Hazreti A'meş, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberlemişti), sika (güvenilir, sağlam) bir zât olup ilmi ve fazîleti çok yüksektir, ilminin çokluğu sebebiyle

kendisine Allâmet-ül-İslâm; Sıdkının, doğruluğunun çokluğu sebebiyle de "Mushaf denilmiştir. Hüşeym, A'meş (r.a.) hakkında diyor ki: "Kûfe'nin her tarafında, Allahü teâlânın kitabını onun kadar iyi okuyan, onun kadar güzel söz söyleyen, onun kadar anlayışlı, sorulan her suâle onun kadar süratle cevap veren birini görmedim."

Onun nazarında herkes müsavî idi. Sohbetlerinde zenginler, fakîrler, hatta sultanlar bile aynı safta bulunurlardı. Zengin, fakîr herkes, huzûrunda emirlerini bekleyip arzularını yerine getirmek için can atarlardı. Bununla beraber, çoğu zaman bir dilim ekmeği dahi bulunmazdı. Yediği lokmanın helâldan olmasına çok dikkat eder, şüpheli şeylerden kaçınan (zahid) bir zat idi. Hep ölümü düşünür, ona hazırlıklı olmak için çalışırdı. Uykudan uyandığı zaman, su bulup abdest alması gecikecek ise derhal teyemmüm ederdi. Su ile abdest alıncaya kadar geçecek olan az bir zamanı böylece abdestli olarak geçirirdi. Bu halini görenlere "ben abdestsiz olarak ölmekden korkuyorum. Çünkü ölümün ne zaman geleceği belli değildir" buyururdu.

Hazreti A'meş, kırâat imamlarından, hadîs ilminde çok yükselmiş olanlardan ve Kûfe'de bulunan fıkıh âlimlerindendi. Çok ibâdet ederdi. Yetmiş seneye yakın bir zaman, bütün namazlarını cemaatle ve birinci safda kıldı.

Kırâat ilminde on imamdan sonra meşhûr olan dört kırâat imamından birisi de A'meş (r.a.)'dır. Bu dört kırâat tevâtür derecesine ulaşmamıştır. Hazreti A'meş, hadîs ilminde de âlim olup Kûfe'de en son vefât eden Sahâbî Hazreti Abdullah bin Ebî Evfa ile görüşüp ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Büyük hadîs âlimi olan A'meş (r.a.) İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'den bir çok mesele sordu. İmâm-ı A'zam bu suâllerin her biri için hadîs-i şerîfler okuyarak cevab verdi. Hazreti A'meş, İmâm-ı A'zam'ın hadîs ilmindeki derin bilgisini görünce "Ey fıkıh Âlimleri! Sizler mütehassıs tabib, bizler ise eczacı gibiyiz. Hadîsleri ve bunları rivâyet edenleri biz söyleriz. Bizim söylediklerimizin mânâlarını siz anlarsınız dedi. Bir defasında bir kimse gelip bir mesele sordu. Hazreti A'meş bunun cevabını düşünmeye başladı. O esnada Hazreti İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe geldi. A'meş, bu suâli imâma sorup cevabını istedi. İmâm-ı A'zam, hemen geniş cevab verdi. A'meş, bu cevaba hayran olup "Yâ İmâm bunu, hangi hadîsten çıkardınız?" dedi. İmâm-ı A'zam bir hadîs-i şerîf okuyup, "Bundan çıkardım, bunu senden işitmiştim" buyurdu.

İmâm-ı A'zam hazretleri bir gün Hazreti A'meş'in yanına gidip "Hadîs-i şerîfte bildirildiğine göre Allahü teâlâ kimin gözlerinden görme hassasını alırsa, ona karşılığını verir, sana ne verdi?" diye sordu. Hazreti A'meş cevabında dedi ki: "Allahü teâlâ, mükâfat olarak bana sıkıntı, ağırlık verenleri görmekten kurtardı."

"Neden gözün yaşarır?" diye sorduklarında, A'meş: "Ağırlık veren (ahmak) kimselere bakmaktan yaşarır", diye cevab vermiştir.

Biz öyle kimselere yetiştik ki, onlardan biri, günlerce kardeşini göremez, sonra onunla karşılaşdığında "Nasılsın? Ne haldesin?" diye sorardı. Bu sorma laf olsun diye olmaz. Kardeşi, kendisinden malının yarısını istemiş olsa bile hemen verirdi.

Şimdi öyle insanlar var ki, kardeşiyle her gün karşılaşsa bile "Nasılsın? Ne haldesin?" diye soruyor. Hatta evdeki tavuklarını bile soruyor. Fakat kardeşi kendisinden bir dirhem istese vermiyor..."

A'meş, zamanından sonra da ilminin çokluğu sebebiyle, hayırla anılmıştır. Nitekim, onun vefâtından sonra, evini bir çok âlim ziyâret etmiştir. Cerîr şöyle anlatır: "Vefâtından sonra

A'meş'i rü'yâmda gördüm, nasılsın? diye sordum. Bana: "Allah'ın mağfireti ile kurtulduk. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun" diye Cevab verdi.

Hazreti Enes bin Mâlik ile görüştü. Tabi'în-i ızâm'dan Ebû Vail, Zir bin Hubeys, İbrâhîm en-Nehaî, İbn-i Şihâb ez-Zührî ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin sayısı 1300'dür. El-Hâkim, İbn-i Maîn'den şöyle naklediyor: "Hadîs ilminde senedlerin en güzeli, el-A'meş, İbrâhîm en-Nehaî, Alkame bin Kays ve Abdullah İbn-i Mes'ûd silsilesidir." Rivâyet ettiği Hadîs-i şerîflerden bazıları:

"Ümmetimden Cennete ilk girenlerin yüzleri, mehtablı bir gecede görünen ay gibidir. Bunlardan sonra girenler yüzü, gökte aydınlığı fazla olan yıldızlar gibidir. Bundan sonrakiler, durumlarına göredir. Cennette, büyük ve küçük abdest bozmak yoktur. Cennettekiler, tükürmezler, balgam çıkarmazlar; Tarakları altındandır. Buhurdanlıklarında öd ağacı tüter. Terleri misk gibi kokar. Boyları hep bir hizadadır. Hepsinin boyu, Hazreti Âdem'in (a.s.) **boyu gibidir. Hazreti Âdem'in boyu altmış arşın idi."**

"Bir kimse Cum'a günü güzel abdest aldıktan sonra, Cuma namazına gidip, imamın yakınına oturur, söylenenleri dinler, bu arada konuşmayıp susarsa, iki Cuma arasında işlediği günahlar üç gün fazlasıyla bağışlanır. Bir kimse de hutbeyi dinlemeyip başka şeyle meşgûl olur, lüzumsuz söz söylerse, onun Cuması boşa geçmiş olur."

"Bir hayrın yapılmasına yardımcı olan kimse, o hayrı işlemiş gibidir."

"Yaratılmış olanlar hakkında tefekkür ediniz. Yaratan hakkında tefekkür etmeyiniz."

"Bir kimse, kızını iyi bir şekilde terbiye etse; dinini öğretse ve Allahü teâlâ'nın kendisine verdiği ni'metlerden kızına da verse o kızı kendisi ile Cehennem arasında perde olur."

"Zaman gelir Cehennemlikler öyle acıkır ki, bunun te'sîri, şiddetli Cehennem azâbına denk olur. Yemek diye feryâd ederler. Onlara, açlığa faydası olmayacak ve kendilerini beslemeyecek olan zehirli dikenden yemek verilir. Yine yemek isterler. Onlara yine dikenli yemekler verilir. Fakat bunları da sindiremezler. Hemen dünyâdaki gibi bu yemekleri şarapla hazmettikleri akıllarına gelir ve şarap isterler. Bunlara dikenli bardaklarda şarap yerine irin verilir. Onlar irini ağızlarına yaklaştırınca, dikenler yüzlerini yırtar. İçtikleri midelerine indiği vakit midelerini parça parça eder. Cehennem bekçilerini çağırır ve: "Ne olur, Allah'a duâ et de bir gün olsun azâbımızı hafifletsin" derler. Cehennem zebanîleri "Size açık delîllerle Peygamberler gelmedi mi?" diye sorarlar. Onlar da "Evet geldi. Fakat biz inanmadık" derler. Mâlik'i çağırırlar, gelir ve ona: "Rabbimiz, hakkımızda iyi bir hüküm versin" derler. Mâlik: "Sizler burada kalacaksınız." buyurur. Bu hadîs-i şeriflerin râvîlerinden A'meş şöyle bir açıklama yapmaktadır "Bunların bu yalvarıştan ile Mâlik'in menfî cevap vermesi arasında bin yıl geçer, diye duydum" ve devamla: "Bu sefer kendi kendilerine, "Biz Allah'a yalvaralım, bize Allah'tan hayırlısı yoktur" derler ve: "Ey Rabbimiz, azgınlığımız galebe çaldı. Sapıklıkta kaldık. Bizi Cehennemden çıkar, bir daha isyana dönersek o zaman zalimlerden oluruz" derler. Allahü teâlâ

onlara, "Sesinizi kesin, daha konuşmayın" buyurur. İşte o zaman her iyilikten ümidleri kesilir. O vakit hasret ve nedamet içinde kalırlar."

"Bir kimse, yaşlı ana-babasına bakmak, küçük çocuklarını geçindirmek ve halka muhtaç olmamak için çalışırsa, Allah yolundadır. Ama görsünler ve işitsinler diye çalışıyorsa o zaman şeytanın yolundadır."

Hazreti A'meş, bir sabah Benî Esed mescidine uğradı. Müezzin kametden sonra, imam birinci rek'atta Bakara sûresini, ikinci rek'atta Âl-i İmrân sûresini sonuna kadar okudu. Namazdan sonra Hazreti A'meş imâma "Allahtan kork. Resûlullah'ın (s.a.v.) **"İnsanlara imam olan, namazı hafifletsin, zira arkasında yaşlılar, zayıflar ve ihtiyâç sahipleri vardır."** hadîs-i şerîfini işitmedin mi? dedi.

"Hasan ile Hüseyin Cennetteki gençlerin efendisidir."

"Ali'nin yüzüne bakmak ibadettir."

Hazreti A'meş'in rivâyet ettiğine göre: "Azrail (a.s.) insan sûretine girerek Süleymân'a (a.s.) uğradı ve orada bulunan bir adama dikkatle baktı. Adam da bunu fark etti. Azrail (a.s.) gidince, adam Süleymân'a (a.s.) kim olduğunu sordu. Azrail (a.s.) olduğunu anlayınca: "Bu, beni alacak gibi bakışla, bana, bakıverdi. Ben, bundan korkuyorum" dedi. Süleymân (a.s.) "Ne yapmamı istiyorsun? deyince, adam: "Beni rüzgâr ile Hindistan'ın öteki kenarına attır" dedi. Süleymân (a.s.) da dediğini yaptı. Bir müddet sonra Azrail (a.s.) ile karşılaşınca, önceki bakışının sebebini kendisine sordu. Azrail (a.s.): "Hindistan'ın doğusunda pek kısa bir müddet sonra adamın rûhunu kabza memur iken adamı burada gördüğüme şaşarak, ona baktım" dedi.

"Ramazan ayında yapılan ibâdetler, gelecek ramazana kadar, Hac zamanında yapılan ibâdetler, gelecek hac zamanına kadar, Cemâatle kılınan Cuma namazı gelecek Cumaya kadar, cemaatle kılınan vakit namazı da ondan sonraki vakit namazına kadar işlenen günahlara keffarettir. Ama büyük günah işlememek şartıyla."

A'meş (r.a.) Zeyd İbn-i Veheb'den naklen, İbn-i Mes'ûd'un (r.a.) şöyle anlattığını rivâyet ediyor. **"Sizin bu dünyâda kullandığınız ateş, Cehennem ateşinin yetmişte biri kadardır. Cehennemin ateşi iki defa denize daldırılıp çıkartılmış olsa yine ondan istifâde edemezsiniz. Denize iki defa daldırılmış olmasına rağmen sıcaklığı o derece fazla olur ki, yine ondan faydalanılamaz."** Hazreti A'meş buyurdular ki: "Halkın işi gücü fesâd olunca, şerliler başlarına geçer."

"Öldükten sonra beni kimseye sormayın, varın beni Rabbime sorun. Ve beni bir çukura atın. Cesedim o kadar kıymetsizdir ki, tek kişinin dahi peşinden gitmesine değmez."

"Nefsimi elimle tutabilseydim, parça parça doğrar, hayvanların önüne yem olarak atardım."

"Görmeden evlenmenin sonu elem ve kederdir."

"Bir cenâze olduğunda, bizi öyle hüzün kaplar ki, kime taziyede bulunacağımızı tanıyamaz hale gelirdik."

"İçinizde Allahü teâlâ'ya âsi olanlar, işledikleri o çirkin işlerin isli bir duman olup yüzlerine çökeceğinden, mahşer günü halkın önünde başlarına böyle bir hâl geleceğinden niçin korkmuyorlar?"

_____

1) Târîhi Bağdâd, cild-9, sh. 3

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-4, sh. 222

3) Gayet-ün-nihaye, cild-1, sh. 315

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 154

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 46

6) Mîzân-ul-i'tidâl, cild-1, sh. 423

7) El-A'lâm, cild-3, sh. 198

8) Tabakât-ül-fukaha sh. 59

9) Vefeyât-ül-a'yân, cild-2, sh. 400

10) Tabakât-ı İbn-i sa'd cild-5, sh. 342

11) Kâmûs-ul-a'lâm cild-2, sh. 997

12) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-1, sh. 380

13) Fâideli Bilgiler sh. 49

ÂMİNE-İ REMLİYYE

Tabiîn devrinde yetişen hanım evliyâların büyüklerinden. Hicrî ikinci asrın sonlarında, Kudüs civarında Remle şehrinde yaşamıştır. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 200 yılında vefât etti.

Âmine-i Remliyye ilmî seviyesinin yüksekliği ile kadın evliyâlar arasında bilinmektedir. Kalbinde, dünyânın şan, şöhret ve malına zerre kadar yer vermezdi. Nefsinin zevk ve arzularından tamamen uzak olarak yaşar devamlı Allahü teâlâ'ya ibadetle meşgûl olurdu ve duâ ederdi. Haramlardan ve şüphelilerden kaçması, herşeyi Allah'ın rızası için yapması herkes tarafından bilinirdi. Bu bakımdan onu tanıyanlar, devamlı duâsını isterlerdi. Hatta zamanın büyük evliyâlarından olan Bişr bin Haris el-Hafi hazretleri, devamlı ziyâretine gider, ondan duâ isterdi. Günlerden bir gün Bişr bin Haris hazretleri hastalandı. Yaşlı ve ihtiyâr olduğu rivâyet edilen, o büyük hanım evliyâ, Remle'den kalkıp, Bişr bin Hâris'in ziyâretine geldi. Bu sırada Hanbelî Mezhebinin kurucusu imam Ahmed bin Hanbel de Bişr bin Hâris'in ziyâretine gelmişti. Yanında bulunan ihtiyâr ve yaşlı hanımın kim olduğunu sorduğu zaman; Âmine-i Remliyye diye cevap verdi. İmam Ahmed bin Hanbel hemen kendisinin duâsına ihtiyâcı olduğunu belirtti ve duâ istedi. Bunun üzerine; Âmine-i Remliyye'nin şu şekilde duâ ettiği rivâyet edilmektedir.

"Ey Allahım, Bişr bin Haris ve Ahmed bin Hanbel, Cehennem azâbından kurtulmak istiyorlarsa, onları kurtar ve bağışla Ey merhameti ve bağışı bol Allahım. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin..."

_____

1) Tabakât-ül-kübra cild-1, sh. 67

2) Câmi-ul-kerâmet-ul-evliyâ cild-1, sh. 231

ÂMİR BİN ABDULLAH

Tabiînin büyüklerinden, muhaddis, muttaki (çok ibâdet eden) Allahü teâlâ'ya gönül veren, Resûlullaha âşık olan bir âlim. İsmi Âmir bin Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm el-Esedî Ebü'l-Hâris el-Medenî olup künyesi Ebû Abdullah'tır. Annesi ise Hanteme binti Abdurrahmân bin Hişâm'dır.

Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) torunudur. Doğum târihi tesbit edilememiş olup 124 (m. 741) târihinde vefât etmiştir. Vefât târihinde ihtilaf olup 121 veya 125 diyen âlimler de vardır. Âmir bin Abdullah, babasından, dayısı Ebû Bekir bin Abdurrahmân, Enes bin Mâlik, Amr bin Selîm ez-Zerkâ, Ümm-ül-mü'minîn Hazreti Âişe'nin süt çocuğu Avf bin Haris ve Sâlih bin Havvât bin Cübeyr'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de kardeşi Amr, kardeşinin oğlu Mus'ab bin Sabit, Amr bin Abdullah bin Urve bin Zübeyr, Vebrat-ebni Abdurrahmân, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî, İbn-i Cüreyc, Osman bin Hakim, Osman bin Ebî Süleymân, Amr bin Dînâr, Muhammed bin Aclân Mâlik bin Enes ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Abdullah bin Ahmed babasından rivâyetle; Onun, zamanındaki âlimlerin en sikalarından (güvenilir, sağlam rivâyette bulunanlarından) olduğunu söylemiştir. İbn-i Muin, Nesâî, Ebû Hatim onun sika ve sâlih bir zât olduğunu haber verdiler. Rivâyetleri Kütüb-i sitte denilen en kıymetli hadîs kitablarında yer almıştır.

Âmir bin Abdullah (r.a.) ilimde yüksek dereceye ulaşmış faziletler sahibi, her sözü hikmetli, her hareketi ahireti hatırlatan bir mübârek zât idi. Gerek hadîs âlimleri, gerek fıkıh âlimleri tarafından, gerekse zamanında beraber bulunduğu ve yaşadığı insanların hiçbiri tarafından, aleyhinde bir söz sarf edilmemiş olan büyük bir âlimdir. Râvilerin durumunu en çok inceleyen hadîs ilminin âlimleri dahi onun rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîflerin tamamının huccet, dinde ikinci senet olan sahih hadîs derecesinde bulunduğunu beyân etmişlerdir. Fakat rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîfler azdır.

Âmir bin Abdullah hazretleri faziletler sahibi bir Hak âşığı idi. Bütün ibâdetleri ve sözleri ve işleri ihlâslı idi. Yüzünü tamamen dünyâdan çevirmiş ahirete tâlib olmuş mübârek bir insandı. Âmir bin Abdullah (r.a.) son derece huzûr ve huşû' içinde namaz kılan, Allahü teâlâ'nın sevgili kullarındandı. Namaz kılarken sanki tamamen dünyâdan çıkar ahirete giderdi. Namaza durduktan sonra konuşulan hiçbir şeyi işitmez, yanında yapılan hiçbir şeyin farkına varmazdı. Hatta kendisi namaza durduğu zaman çocukları konuşup bağrışırlar, onun hiç haberi olmazdı. "Namaz kılarken hatırına, bir şey gelir mi?" diye soranlara: "Evet Allahü teâlânın huzûrunda hesaba çekileceğim gün ile, Cennetlik veya Cehennemlik mi olacağım korkusu gelir" cevâbını verdi. "Bizim hatırımıza gelen dünyâ düşünceleri veya dünyâ işlerinden sizin aklınıza bir şey gelir mi?" diye sordular. Cevâbında: "Namazda aklıma böyle bir şey gelmesinden ise, süngülerin uzanıp beni öldürmeleri bundan çok daha iyidir" buyurdu. Yaptığı ibâdetlerin daha makbûl, sevâbının daha çok olması için her gün gusl abdesti alırdı. İmâm-ı Mâlik bin Enes onun her gün gusl abdesti alarak ibâdet ettiğini ve devamlı oruç tuttuğunu haber vermiştir. Devamlı ve uzun sürelerle namaz kılardı. Onu, bütün ömrü boyunca boş olarak gören hiç olmadığı gibi, boş ve faidesiz bir işle meşgûl olurken gören de olmadı.

Benî Temim'in âzâdlılarından Süheym, Âmir bin Abdullah'ın yanına gitmişti. Namaz kılıyordu, oturdu. Namazını bitirdi ve ona "Çabuk ihtiyâcını söyle, çünkü benim acele işim var" dedi. O da "Hayırdır inşallah, acelen nedir" diye sordu. "Azrail'i (a.s.) yani, ölümü bekliyorum" cevâbını verdi. Hemen onun işini gördü ve yeniden namaza başladı. Azrail'in (a.s) rûhunu namazda almasını isterdi. O her an Allahü teâlâ'yı hatırlayan, her an Onun huzûrunda olduğunun şuurunda olan, çok kuvvetli îmân sahibi idi.

"Eğer aradaki perde kalkarsa (ahireti, Cenneti, Cehennemi görsem) imânımda ve yakînimde hiç bir değişiklik olmaz" buyurmuştur. Namazı gibi duâsı da uzundu. İmâm-ı Mâlik bin Enes haber vermiştir ki; Âmir bin Abdullah nice defalar yatsı namazını kılıp, Mescid-i Nebevî'den ayrıldıktan sonra, evine giderken evine varmadan ellerini kaldırır duâ etmeğe başlardı. Müezzin

sabah ezanını okuyup, müslümanları sabah namazı için davet edinceye kadar bir daha indirmez, sabah namazını kılmak için mescide döner ve yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kılardı. Kendisi "Babam vefât ettikten sonra bir sene devamlı, fasılasız onun için Allahü teâlâ'ya duâ ettim" buyurmuştur. Bütün gecelerini hiç uyumadan geçirir gündüzleri de öğleden önce Sünnet-i Resûlullah olan kaylûleden başka hiç uyumazdı. O geceleri kaim, gündüzleri de hep Sâim (oruç tutan) idi.

Kendisine "Gecelerin uykusuzluğuna, uzun ve sıcak günlerin susuzluğuna nasıl dayanıyorsun" diye sordukları zaman cevâbında "Ben yer değiştirdim, gündüz yemeğini geceye, gece uykusunu gündüze aldım. Bunda bir zorluk yoktur," cevâbını verdi. Yani geceleri uyumam gündüzleri de oruçlu olduğum için bir şey yemem demek istedi. Geceleri uyumazdı, bütün gecelerini ibâdetle geçirir devamlı gözyaşı dökerdi. Niçin hiç uyumadığını soranlara "Cehennemin harareti uykularımı kaçırttı" cevâbını verdi. Her gördüğü şeyden ibret, karşılaştığı her hâdiseden âhiret için hisse alırdı. Yine İmâm-ı Mâlik (r.a.) haber veriyor ki: "Âmir bin Abdullah cenâzelerin önünde durur kendinden geçer giderdi. (Âhirette olacak şeyler tek tek aklına gelir. Kabrin sıkması, suâl meleklerine nasıl cevap verilir, Mahşer'de insanın hali ne olur, Mîzân'da hesabı nasıl olur, amel defterimi hangi tarafımdan alır, sıratı nasıl geçer. Bütün bunları düşünür gözyaşı dökerdi, Cenâzelerin affı için Allahü teâlâ'ya yalvarır, sırtındaki kadifeden abası düşer de farkında olmazdı."

O şehîdlik mertebesine ulaşmak için Allah yolunda savaşlara katılır, kâfirlerle müşriklerle, harb ederdi. Katıldığı bütün harblere yayan giderdi. Bir sefer esnasında Emîr Mâlik bin Abdullah onun yaya olarak yürüdüğünü görünce "Yâ Âmir bir hayvana binmek istemez misin" diye sordu. O da Peygamberimizden şu hadîs-i şerîfi işittiğini haber vermiştir. **"Her kimin ayakları Allah yolunda tozlanırsa, onlar Cehenneme haram olur"** (Cehennem o ayakları yakmaz).

O kendisini, her şeyini Allah yoluna feda etmişti. Süfyân bin Uyeyne: "Âmir bin Abdullah yedi diyetle nefsini Allahü teâlâ'ya sattı" buyurmuştur. Dünyaya zerre kadar ehemmiyet vermezdi. Eline geçen her dünyalığı Allah yolunda sarf eder yanında bir gece dahi olsa kalmazdı. Ma'n bin Îsâ, Onun çok defalar içerisinde onbin dirhem bulunan bir kese ile müslümanların arasına çıktığını ve bunların tamamını dağıtmadı kça yatsı namazını kılmadığını haber vermiştir. Bir defa nalınları çalındı. Bir daha ölünceye kadar nalın giymedi.

Buyurdu ki: "Bir şeyi arayan onun peşinden koştuğu ve bir şeyden korkan ondan kaçtığı halde, Cenneti arayıp Cehennemden kaçan kimselerin, bunlara hiç aldırış etmeden uyuyup kalmaları kadar, şaşılacak hiçbir kimseyi görmedim."

Muhammed bin Abdullah, Âmir bin Abdullah'dan rivâyetle buyurdu ki: Hazreti Ebû Bekir Mekke'de müşriklerin eza ve cefâ yapakları köleleri satın alır âzâd ederdi. Babam Ebû Kuhâfe, oğlu Hazreti Ebû Bekir'in köleleri âzâd etmesini hoş karşılamadı. Oğluna; "Ey oğlum! Zayıf köleleri âzâd ediyorsun. Madem bu işi yapıyorsun, seni koruyabilecek ve senin önünde kıyam edip durabilecek olan celâdetli, güçlü kuvvetli erkekleri âzâd etsen olmaz mı?" diye sordu. Hazreti Ebû Bekir "Ey babacığım ben bu yaptıklarım ile ancak Allahü teâlâ'nın rızâsına kavuşmayı istiyorum" cevâbını verdi. Bunun üzerine hakkında âyet-i kerîme nâzil oldu.

Hazreti Âmir babası Abdullah'dan rivâyetle, Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm (r.a.) buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) asa ile hutbe okurdu.

Yine babasından rivâyetle Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) namaz kıldığı zaman mübârek ellerini (teşehhüd'de) uylukları (dizleri) üzerine koyardı ve bunu böylece yapmamızı da emrederdi.

Hazreti Âmir buyurdu ki: "Birgün babama gittim. Bana nerede olduğumu sordu. "Ben bir kısım insanlar buldum ki onlardan, daha hayırlısını görmedim. Onlar hep Allahü teâlâ'yı zikrediyorlardı. Hatta onların her biri titriyor ve Allah korkusundan bayılıp kendinden geçiyordu. Onlarla beraber oturdum" dedim. Babam Abdullah bin Zübeyr benim onların içinde oturmamı hoş görmedi ve: "Resûlullah'ı (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir'i, Hazreti Ömer'i Kur'ân-ı kerîm okurlarken gördüm, onlarda böyle bir hal olmadı. Sen onların Hazreti Ebû Bekir ve Ömer'den (r.anhüma) daha mı fazla Allahü teâlâ'dan korktuklarını zannediyorsun" buyurdu. Yani Onların (r.anhüma) Allahü teâlâ'dan korkuları, senin gördüğün kimselerden pek fazla olduğu halde onlar, böyle yapmadılar demek istedi. Âmir bin Abdullah: "Hal böyle olunca (doğruyu öğrendim ve) onları terk ettim" buyurdu.

Âmir bin Abdullah, Amr bin Süleym'den, o da Ebû Kâtâde'den (r.a.) rivâyet etti. Ebû Kâtâde (r.a.) dedi ki: Resûlullah (s.a.v.): **"Sizden biriniz bir mescide girdiği zaman iki rekât (tehiyyet-ül-mescid) namazı kılmadan oturmasın"** buyurdu. Âmir bin Abdullah bin Zübeyr, Amr bin Hâris'den rivâyetle Hazreti Âişe'nin kendisine şu hadîs-i şerîfi rivâyet ettiğini haber verdi; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Yâ Âişe, sana günahları küçük gösteren şeyden sakın. Çünkü Allahü teâlâ'nın emriyle günah işleyenlerin günahlarını bir yazan (melek) vardır."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 166

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 74

AMR BİN DİNÂR

Tabiînin meşhûr fıkıh, hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed el-Esnem Mekkî'dir. Cümehî kabilesine mensûb olup, bu kabilenin azatlılarından idi. Aslen İranlı'dır. Doğum yeri, târihi, ailesi bilinmemektedir. Vefâtı, 115, 116 ve 126 olarak rivâyet edilirse de umûmiyetle 126 (m. 743) târihi kabûl edilir. Eshâb-ı kiram ve Tabiînin büyüklerinden ders aldı. Onların sohbetinde bulundu. Abâdile-i Erbaa'dan yani Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Zübeyr, Abdullah bin Amr bin Âs gibi Eshâb-ı kiramın büyüklerinden, Sa'îd bin Müseyyeb, Atâ bin Ebî Rebâh, Mücâhid (r.anhüm), gibi Tabiînin büyüklerinden hadîs ilmini öğrendi. Onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Sika (güvenilir, sağlam) hadîs imamıdır. Kendisinden Tabiînin büyüklerinden İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Katâde bin Diâme, Eyyüb Sahtiyanî, Şu'be bin el-Haccac, Süfyân bin Dînar, Süfyân bin Ziyâd Asfurî, Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd ve daha pek çok Tabiîn ve Tebe-i tâbiîn âlimleri hadîs-i şerîf öğrenip, rivâyet etmiştir. Fıkıhta mezheb sahibi müctehid olup, büyük âlimdi. Zamanında Mekke-i Mükerreme müftîsi idi. Çok yüksek mertebe sahibi olan Amr bin Dinar müslümanlar arasında her bakımdan büyük bilindi ve sevildi. Ahlâkı güzel olup, devrinin seçkinlerindendi. Hadîs âlimlerinden Şu'be bin el-Haccâc, Amr bin Dinar'ın üzerine başkalarını tercih etmezdi. Ve buyurdu ki, "Hadîs-i şerîfler husûsunda Amr bin Dinar'dan daha emîn bir kimse görmedim." Muhaddislerden İbn-i Müceyh; "Ben Amr bin Dinar'dan daha fakîh (dinde büyük âlim) görmedim" buyurdu. Ahmed bin Hanbel ve Yahyâ bin Main, O'nu Katâde'ye tercih etmişlerdir. Çok ibâdet eder, geceyi üçe bölerdi. Üçte birinde hadîs okur, üçte birinde uyur, üçte birinde namaz kılardı.

Câbir bin Abdullah'tan O da Muâz bin Cebel'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Bir kimse inanarak "Lâ ilahe illallah" derse, muhakkak Cennete girer"** Yine Câbir (r.a.)'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"En'am sûresi, 65. "Yâ Muhammed de ki! Allahü teâlâ size üstünüzden bir azâb göndermeğe kadirdir" âyeti gelince Resûlullah efendimiz "Rabbim, senin zâtına sığınırım!"** buyurdu. **"Yâhud ayaklarınızın altından bir azâb göndermeye kadirdir"** cümlesini müteakib **"Rabbim senin zâtına sığınırım!"** buyurdu. **"Yahud fırkalarınızı birbirine katıp bâzınızın hıncını bâzınıza tattırmağa kadirdir"** cümlesini müteakib de **"Bu hafiftir, yahud kolaydır"** buyurdu.

"Eshâbıma söğmeyiniz. Kim Eshâbıma söğerse, Allahü teâlânın la'neti onun üzerine olsun."

"Hilâli görünce oruca başlayınız. Hilâli görünce bayram yapınız. Eğer hava bulutlu olur da hilâli göremezseniz, otuza tamamlayınız."

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 479

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-8, sh. 30

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 113

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 347

AMR BİN MÜRRE

Asrının meşhûr hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. Hicretin 116 (m. 734) senesinde vefât etti. İlim alıp hadîs rivâyet ettiği zâtlar, Abdullah bin Ebî Evfa, Sa'îd bin Müseyyeb, Abdurrahmân bin Ebî Leyla, Abdullah bin Haris, Amr bin Meymûn ve diğer âlimlerdir. Asrın âlimleri onun eimme-i hafızdan olduğunu söylemiştir. Yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilirdi. Bu bakımdan hadîs ilminde hafızdır.

Amr bin Mürre'den, kendi oğlu Abdullah, Zeyd bin Enise, Kays bin Rebî', İmâm-ı A'meş İdrîs bin Yezîd, Husayn ve diğer hadîs âlimleri hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Abdurrahmân bin Mehdî O'nun hakkında şöyle demiştir: "O Kûfe'de yetişen hadîs hafızlarından biridir." Şu'be bin Haccâc da "Amr bin Mürre'yi namaz kılarken gördüm. Duâsı kabûl olunmadıkça namazdan çıkmayacak gibi namaz kılıyordu." Süfyân-ı Sevrî der ki; Mis'ar'a: "Gördüğün kimselerin en fazîletlisi kimdir?" diye sordum. O da "Amr bin Mürre'den daha fazîletli bir kimse görmedim. O, öylesine duâ ederdi ki, ben halini görüp, duâsı kabûl olundu derdim" dedi. Selîm bin Rüstem şöyle anlatır; "Amr bin Mürre'nin huzûrunda ders okuduğum sırada hep "Yâ Rabbi! Beni, seni tanıyanlardan ve emrine uyanlardan eyle" diye duâ ederdi." Abdullah bin Meysere de, "Biz Amr bin Mürre'nin cenâzesinde bulunduk, o çok hayırlı ve üstün bir zât idi." demiştir. Amr bin Mürre (r.a.) buyurdular ki: "Allahü teâlâ imân edip, kulluk yapan bir mü'mine azâb etmez. Onun emirlerine uyup, yasakladıklarından sakınan mü'minin yüzü kara çıkmaz."

"Kim dünyâya yönelip, dünyalık peşinde koşarsa ahiretini yıkar. Kim ahirete faydalı amel yaparsa dünyâya düşkün olmaktan kurtulur. Böylece fanî olanı verip, bakî olanı alır."

"Şeytan der ki; insan kızdığı zaman ben yanına yaklaşırım, sevindiği zamanda kalbine vesvese veririm. Kendini kontrol etmezse, elimden nasıl kurtulur."

İmâm-ı A'meş, Amr bin Mürre yolu ile gelen rivâyette Abdullah bin Haris şöyle anlattı:

"Bir kimse bir cemaate selâm verirse, onun derece itibari ile fazîleti vardır. Şayet selâm verdiği kimseler onun selâmına karşılık vermezlerse melekler onun selâmına karşılık verir, öbürlerine de lanet eder."

---

1) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-3, sh. 288

2) Tezkiret-ül-Huffâz, cild-1, sh. 121

3) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 152

4) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-8, sh. 102

5) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd, cild-2, sh. 301

ÂSIM BİN BEHDELE (İmâm-ı Âsım)

Tabiîn devrinde yetişen kırâat âlimlerinden. Meşhûr "Kırâat-ı Seb'a" adı verilen yedi büyük kırâat âliminin beşincisi. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmin kırâatini, okunuşunu bildiren âlimlerden. Asıl adı, Ebû Bekir Âsım bin Behdele Ebû Necûd el-Esedî el-Kûfî'dir. Meşhûr adı "ÂsınrT'dır. Künyesi Ebû Bekir'dir. Babasının künyesi, Ebû Necûd olup, asıl adı da Abdullah'dır. Annesinin adı, Behdele'dir. Kûfe şehrinde doğan İmâm-ı Âsım'ın, doğum târihi kesin olarak bilinemiyor. Bütün hayatı Kûfe'de geçmiş olup, bir ara Şam'a gittiği de rivâyet edilmektedir. Vefât târihi hakkında muhtelif rivâyetler vardır. İbn-i Cezerî'nin Gâyet-ün-Nihâye adındaki eserinde 127 (m. 745) târihinde vefât ettiği bildirilmektedir. O'nun 80 yaşına kadar yaşadığı ve son Emevî halifesi Mervân bin Muhammed'in hilâfetine kadar Kûfe'de kaldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Kabri Semâve'dedir.

İmâm-ı Âsım'ın yetiştiği Kûfe şehri, İslâmî ilimlerin tedris edildiği (okutulduğu) ilim merkezlerinden biriydi. Burada, son sahabî Hazreti Abdullah bin Ebî Evfâ'nın 86 (m. 705) yılında vefâtına kadar yüzlerce Eshâb-ı kiram yaşadı. Hazreti Ali bin Ebî Tâlib, halifeliği zamanında burayı İslâm devletinin başşehri yapmıştı. Diğer sâhâbîlerden Abdullah İbn-i Mes'ûd, Ammâr bin Yâsir, Huzeyfet-ül-yemânî, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Selmân-ı Fârisî, Zeyd bin Erkâm (r.anhüm) ve daha niceleri, bu şehirde Peygamberimizin mübârek ağızlarından işitip öğrendikleri bütün ilimleri taliplerine arz etmişler ve sohbetlerinde bulunan binlerce insanı yetiştirmişlerdir. O yüksek ilim ve marifet sahibi insanların sohbetine kavuşup yetişen Tabiînin büyük âlimlerinden biri de, Âsım bin Behdele hazretleriydi. Bu altın halkının Kûfe'de yetiştirdiği büyük âlimlerin meşhûrlarından bazıları; Alkame bin Kays, Şüreyh bin el-Hâris, İbrâhîm en-Nehaî ve meşhûr mezheb imamımız İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'dir.

İmâm-ı Âsım, Kûfe'de "Reîs-ül-kurrâ" idi. Kur'ân-ı kerîmi, Peygamberimizden öğrenildiği şekilde en güzel okuyan âlimlerin başıydı. O, bu kırâat ilmini Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den öğrendi. O'ndan Kur'ân-ı kerîm dersleri almaya başladığı zaman, henüz çocukluk çağını yaşıyordu. Uzun bir müddet, derslerine devam ederek O'nun kırâat usûlünü öğrendi. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ise, Resûlullah efendimizin sağlığında dünyâya gelmiştir. Babası Resûlullah (s.a.v.) ile sohbet etmiştir. Kur'ân-ı kerîm okumak, tecvîd ve zabtı yönünden O'na dayanmaktadır. Ayrıca Hazreti Osman bin Affân'dan, Ali bin Ebî Tâlib'den Abdullah İbni Mes'ûd'dan, Zeyd bin Sâbit'ten ve Ubey bin Ka'b'den arz yolu ile yani baştan sona kadar hatim ederek okumuştur. Eshâb-ı kiramın kırâat ilminde önde gelenlerinden olan bu zâtlar da, bizzat Peygamberimizden arz yolu ile okuyup öğrenmişlerdir.

Hazreti Osman'ın halifeliği zamanında çoğalttığı Kur'ân-ı kerîm mushaflarından birini de Kûfe'ye göndermiştir. İmâm-ı Âsım otuzüçbin Sahabînin doğruluğunda icmâ ettiği (birleştiği) bu mushaflara uygun olarak Kûfe'de Kur'ân-ı kerîmi ilk okuyan kırâat âlimlerindendir. Ölünceye kadar kırk yıl Kûfe şehrinde Kur'ân-ı kerîm okutan Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin yerine, İmâm-ı Âsım geçmiştir.

İmâm-ı Âsım'ın kırâattaki ikinci hocası Zîr bin Hubeyş el-Esedî'dir. Bu husûsu kendisi şöyle bildiriyor: "Ebû Abdurrahmân'ın yanından kalkıp Zîr'e gider, okuduklarımı O'na da arz ederdim." Zîr bin Hubeyş de, Abdullah İbni Mes'ûd'dan okumuştur.

İmâm-ı Âsım, çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sesi de çok güzeldi. Her kelimenin, her harfin hakkını verirdi. Kur'ân-ı kerîmin belagat ve fesahatini, yüce mânâsını canlandırmak husûsunda öyle güzel bir edası, öyle bir okuyuş tarzı vardı ki, eşine çok az rastlanırdı. Çok fasîh konuşurdu. Konuştuğu zaman, kalbe büyüklüğü girerdi. Gerek İmâm-ı Âsım ve gerekse diğer kırâat imamları, Kur'ân-ı kerîmin okuyuşunu zabt husûsunda çok büyük itina ve ihtimâm göstermişler, Peygamberimizin okuduğu şekilde müslümanlara ta'lîm etmişler, öğretmişlerdir. Eshâb-ı kiramın ve asrının en büyük âlimlerinden olan bu mübârek zâtların, akıllara şaşkınlık verecek derecedeki yüksek himmetleri, gayretleri sayesinde Kur'ân-ı kerîmin Peygamberimizin kırâat ettiği şekil üzere okunması husûsu, gayet sağlam ve esaslı bir sûrette zabt olunarak emniyet altına alınmış ve nesilden nesile intikal ederek, zamanımıza kadar hiçbir değişikliğe uğramadan gelmiştir. Bu kırâat şekli, inşaallah kıyâmete kadar da böylece devam, edecektir.

İmâm-ı Âsım'ın kırâat silsilesi, iki yol ile ve her birinde ikişer vasıta ile Peygamber efendimize (s.a.v.) ulaşmaktadır. Birinci yol ile İmâm-ı Âsım, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den O da Hazreti Osman'dan, Hazreti Ali'den, Zeyd'den ve Ubey'den, onlar da Resûlullah (s.a.v.) efendimizden okumuşlardır. İkinci yol ile, İmâm-ı Âsım, Zîr bin Hubeyş'ten, o da Abdullah İbn-i Mes'ûd'dan ve o da Resûlullah (s.a.v.) efendimizden okumuştur. İmâm-ı Âsım'ın kırâat rivâyeti zamanımıza kadar ulaşmış olup, İslâm memleketlerinin çoğunda bunun kırâati üzere Kur'ân-ı kerîm tilâvet olunmaktadır (okunmaktadır).

İmâm-ı Âsım'ın kırâat usûlü, talebelerinden iki râvîsi vasıtasıyla yayılmıştır. Bunlardan Hafs bin Süleymân'ın rivâyeti ile gelen kırâat usûlü, bilhassa memleketimizde ve birçok İslâm memleketinde yaygındır. Memleketimizde yetişen tecvîd âlimlerinden Molla Abdurrahmân Kurrâ başı (veya Karabaşî), "Karabaş Tecvidi" adı ile bilinen Türkçe eserinde "... Kırâat-ı Âsım ve rivâyet-i Hafs" ifadeleri ile Onun ismini yâd etmektedir. Hafs bin Süleymân, İmâm-ı Âsım'ın Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den aldığı kırâat usûlünü rivâyet etmektedir. Bu konuda, birinci râvîsi Hafs diyor ki: "Hocam Âsım, bana şöyle dedi:

Sana kırâat ettiğimi, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den okudum. O da Hazreti Ali'den kırâat etmiştir. Fakat Ebû Bekir Şu'be bin Ayaş'a öğrettiğim kırâati, Zîr bin Hubeyş üzerine arz ettim. O da Abdullah İbni Mes'ûd'dan arz yolu ile almış ve rivâyet etmiştir." Diğer râvîsi de, Ebû Bekir Şu'be bin Ayaş'tır. İkinci râvîsi Ebû Bekir de diyor ki: "Ebû İshâk es-Sübey'den çok kerre işittim. Dedi ki: "Âsım'dan daha fasîh konuşan ve Kur'ân-ı kerîmi ondan daha iyi okuyan bir kimseyi görmedim."

İmâm-ı Âsım'dan kırâat ilmini öğrenen âlimler, sadece Hafs ve Ebû Bekir Şu'be değildir. Ondan feyiz alan, O'nun tedris halkasında yetişip, başkalarına ilim öğretenler sayılamıyacak kadar çoktur. İmâm-ı Âsım'dan kırâat ilmini öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet edenlerden bazıları şunlardır: Hafs bin Süleymân, Şu'be bin Ayaş, Ebân bin Tâlib, Ebân bin Yezîd el-Attâr, İsmail bin

Mücâhid, Hasan bin Sâlih, Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd, Hammâd bin Ebî Ziyâd, Hammâd bin Amr, Süleymân bin Mihran el-A'meş, İmâm-ı Halîl bin Ahmed, Hârûn bin Mûsâ, kırâattaki on imamdan Ebû Amr bin el-A'lâ..v.d.

Kırâat imamlarının üçüncü tabakasında yer alan Âsım bin Behdele, kırâat ilminde her bakımdan huccettir, senettir. Bunda bütün âlimler ittifâk etmişlerdir. O, Kur'ân-ı kerîmin okunuşunda yüksek ve huccet olan bir âlim olduğu gibi hadîs ilminde de sika (sağlam, güvenilir) ve sadûk (rivâyet ettiği hadîslerle son derece sâdık) bir râvîdir. Tabiîn devrinin en mühim özelliklerinden olan hadîs ilmi ile de meşgûl olmuştur. O, Eshâb-ı kiramdan Ebû Remse Rifâa bin Yesribî et-Teymî ile Haris bin Hassan el-Bekrî'yi görmüş, onların sohbetinde bulunarak yetişmiş ve onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ayrıca O, yukarıda adı geçen iki hocası ile, Ebû Vâil Şakîk bin Seleme, Ebû Sâlih es-Semmân ve Mus'ab bin Sa'd bin Ebî Vakkas'dan da rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Atâ bin Ebî Rebâh, Süfyân-ı Sevrî, Süleymân bin Mihran el-A'meş, Süfyân bin Uyeyne, Hammâd bin Seleme gibi râvîler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Hadîs âlimlerinin büyüklerinden Ahmed bin Hanbel, Ebû Zir'a, Ebû Hatîm ve diğerleri, İmâm-ı Âsım'ın Kur'ân-ı kerîm kırâati ve hadîs ilmindeki yüksek derecesini tasdîk ve rivâyetlerini senet kabûl etmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Kütüb-i Sitte adı verilen meşhûr altı hadîs kitabında ve diğer hadîs kitaplarında yazılıdır.

Dört mezheb imamından Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah şöyle bildiriyor: "Babamdan, İmâm-ı Âsım hakkında sual ettim. O da, dedi ki: O, dinine son derece bağlı, hayırlı, kırâat ve hadîs ilmindeki rivâyeti sağlam ve güvenilir bir insandır" Ve tekrar "Siz, kırâatlardan hangisini daha çok sever ve onu ihtiyâr edersiniz?" diye sorduğumda, "Medine âlimlerinin kırâatini seviyorum. Bu olmasa, Âsım'ın kırâatini tercih ederdim" diye cevap verdi.

İmâm-ı Âsım, kelâm ve fıkıh ilminde de, devrinin âlimleri arasında yer almaktadır. Onun lügat ilminde ve Arapçanın gramer bilgisi olan Nahv'de de yüksek bir yeri vardır. Bunun için kendisi meşhûr Nahivciler'den sayılmaktadır.

İmâm-ı Âsım; Peygamber efendimizin (s.a.v.): **"Ümmetimin en hayırlısı, benim asrımda yaşayan Eshâbımdır. Sonra onlara yakın olan Tâbiîndir..."** diye methettiği, övdüğü bir asırda yaşamış yüksek ve büyük bir velîdir. O ibadetlerine düşkün, gayet alçak gönüllü ve tertemiz bir ahlâka sahipti. İlim öğrenmeye ve öğretmeye âşıktı. Bu husûsta talebesinin ayağına bile giderdi. Nitekim talebesi olan Süfyân-ı Sevrî'ye gider, bazı husûslarda O'nun fetvâsına başvururdu. Ve O'na: "Sen bize küçük iken geldin, biz ise sana büyük olarak geliyoruz" derdi. Tevâzu hakkında şöyle buyururdu: Tevâzu, evinden çıktığında karşılaştığın herkesi, kendinden daha hayırlı görmendir."

İmam-ı Âsım, gözlerini kaybetmiş, a'mâ olmuştu. Talebesi Şu'be diyor ki: "A'meş ve Ebû Husayn gibi hocam Âsım da, gözlerinden mahrûmdu. Bir gün, birisi elinden tutup götürürken çok tehlikeli bir vaziyette düştü. Hocam, kendisini düşüren kimseyi üzecek bir tek söz söylemediği gibi, o kimseyi üzmemek için duyduğu acıyı, ızdırabı bile hissettirmedi." Yine talebesi Ebû Bekir Şu'be diyor ki: "Hocam Âsım, vefât ederken yanında bulundum. Kur'ân-ı kerîm tilâvetiyle meşgûldü. Kulak verip dinledim. Namazdaki gibi tam olan kırâat ile bir âyet-i kerîmeyi tekrar ediyordu. Onun bu halinden, Kur'ân-ı kerîm okumada tam ve mükemmel olarak, en güzel bir şekli, kendisi için bir seciyye, ona mahsûs bir özellik olduğunu anladım."

Yahyâ bin Âdem de, hocası Ebû Bekir Şu'be'den rivâyet ederek diyor ki: "İmâm-ı Âsım, Kur'ân-ı kerîm sûrelerinden bazılarının başlarında bulunan hurûf-ı hecâ veya mukatta'a'yı,

müstakil âyet saymazdı.” İbnü’l-Cezerî, diğer kırâat âlimleri ile Kûfeliler arasında, bazı sûrelerin ihtivâ ettiği bazı âyetlerin sayısında ihtilafın bundan ileri geldiğini söylemektedir.

İmâm-ı Âsım talebelerine Kur’ân-ı kerîm okuturken, en önce dışarıda işi olanları okutur, işlerinden kalmamalarını isterdi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

“Kim Allah’a şirk, ortak koşarsa Allahü teâlâ onu Cehenneme atar. Her kim Allah’a şirk koşmadığı halde vefât ederse Allahü teâlâ O’nu, Cennetine sokar.”

---

1) Vefeyât-ül-a’yân, cild-3, sh. 9

2) Mîzân-ül-i’tidâl, cild-2, sh. 357

3) Tekzîb-üt-tehzîb, cild-5, sh. 38

4) El-A’lâm, cild-3, sh. 248

5) Kâmûs-ül-a’lâm, cild-4, sh. 3046

6) Gâyet-ün-nihâye cild-1, sh. 346

7) Miftâh-üs-se’âde, cild-2, sh. 37

ÂSIM BİN SÜLEYMÂN (EL-AHVEL)

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdurrahmân’dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 142 (m. 760) târihinde vefât etti. Basralı’dır. Kûfe’de fiyatların kontrolü ve umûmî ahvâlin murâkabesi ile görevlendirildi. Medâyin’de kadılık (hakimlik) yaptı. Zühdü (şüpheli olmak korkusu ile, mübahların çoğunu terk etmek) ve çok ibâdet yapması ile meşhûrdur. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Enes bin Mâlik, Abdullah bin Sercis, Amr bin Seleme el-Cermî, Bekir bin Abdullah el-Müzenî, Muhammed bin Sîrîn, Mûsâ bin Enes ve diğer büyük âlimlerden (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Katâde, Süleymân et-Teymî, Dâvûd bin Ebî Hind, İsrâîl bin Yûnus, Şu’be, Hasen bin Sâlih ve daha başka büyük zatlar hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Kütüb-i Sitte’de (meşhûr altı hadîs kitabında) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler mevcûttur.

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

İbn-i Mübârek, Süfyân-ı Sevrî’den şöyle nakleder: “Hadîs ilminde hafız olan dört kişiye yetiştim. Bunlar İsmâîl bin Ebî Hâlid, Âsım el-Ahvel, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, Hişâm Düstüvânî”dir.”

Muhammed bin Abbad’ın babası dedi: “Âsım el-Ahvel, orucu Ramazan-ı şerîfin dışında bazan tutar, bazan tutmazdı. Yatsı namazını kıldıktan sonra, bir kenara çekilir, sabah namazı vaktine kadar namaz kılardı.”

Ali bin Medinî’ye, Âsım el-Ahvel sorulduğunda; “O sikadır yani hadîs-i şerîf husûsunda güvenilir, bir âlimdir” cevabını vermiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler:

Enes (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **“Ümmetimin arasından, ümmetime en merhametlisi Ebû Bekir, Allahü teâlânın dininde en kuvvetli olanı Ömer, en hayâlısı Osman, ferâiz ilmini en iyi bilen Zeyd bin Sabit, Kur’ân-ı kerîmi en güzel**

okuyan Ubey, helâl ve haramı en iyi bilen Muaz bin Cebel'dir. Her ümmet içinde emîn (güvenilir, itimad edilir) **birisi vardır. Bu ümmetin emîni Ebû Ubeyde bin Cerrâh'tır."**

Muhammed bin Sîrîn'den rivâyet etti. Resûlullah efendimiz **"Allahü teâlânın doksandokuz ismi vardır. Kim onları okursa, Cennete girer."** buyurdu.

Enes bin Mâlik'den rivâyet etti. Ali bin Ebî Tâlib'in annesi Fâtıma binti Esed bin Hâşim vefât ettiği zaman, Resûlullah efendimiz onun yanına girdi. Başının yanına oturdu ve şöyle duâ buyurdu: **"Allahü teâlâ sana rahmet eylesin. Sen, benim annemden sonra annem idin. Kendin aç kalırdın, beni doyururdun. Kendin giymez, bana giydirirdin. En güzel yiyecekleri yemez, bana yedirirdin. Sen bunu sırf Allahü teâlânın rızâsı ve âhıret düşüncesiyle yapardın."** Resûlullah (s.a.v.) onun üç kerre yıkanmasını emretti. Kâfur bulunan su ile yıkanmasını ve mübârek gömleklerini çıkararak ona kefen yapılmasını emrettiler. Üsâme bin Zeyd. Ebû Eyyüb el-Ensârî, Ömer bin Hattab ve birisinin iki küçük hizmetçisine, kabir kazmalarını emretti. Lahde (kabrin kıble tarafındaki çukur) kadar kazdıklarında, ondan sonrasını Resûlullah (s.a.v.) efendimiz kazıp, toprağını da bizzat mübârek elleriyle çıkardılar. Sonra **"Hamd, hayy** (diri) **ve lâyemut** (ölmeyen) **dirilten ve öldüren Allahü teâlâ'ya mahsûstur.** (Allahım!) **Nebînin ve önceki peygamberlerin yüzü suyu hürmetine annem, Fâtıma binti Esed'i afv ve mağfiret eyle. Ona huccetini** (delîlini) **söyliyebilmesini ihsân eyle, kabrini geniş eyle. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin."** buyurarak üzerine dört tekbir getirdi. Namazdan sonra Hazreti Fâtıma binti Esed'i kabre koydular.

Enes bin Mâlik'den rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Ölüm, her müslüman için keffârettir."**

Âsım el-Ahvel, Fudayl bin Rakkasenin şöyle dediğini bildirir "Ey Âsım! İnsanların çokluğu seni nefsinden, kendin ile alâkadar olmaktan alıkoymasın. Bu kadar çok insan varken, bana ölüm kolay kolay gelmez deyip, aldanmıyasın. Belki ölüm sana onlardan daha önce gelebilir. Yine şunu da düşünme. Ben burada doğdum, burada ölürüm. Ömrümü, memleketimde bitiririm, deme. Çünkü ölümün gizlidir. Nerede takdîr edilmişse orada ölürsün. Geçmiş günahlarını yok etmek için, yeni yeni hayırlar, iyilikler yapıp, Allahü teâlâya kulluğunu elinden geldiği kadar yerine getirip, âhirete hazırlanan kimseden daha akıllısını görmedim."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 120

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-5, sh. 42

3) Tezkiret-ül-Huffâz, cild-1, sh. 149

4) El-A'lâm, cild-3, sh. 248

5) Târîh-i Bağdâd, cild-12, sh. 243

6) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-2, sh. 350

ATÂ BİN EBÎ REBÂH

Tabiînin büyüklerinden tanınmış bir fıkıh ve hadîs âlimi. 27 (m. 647) târihinde doğup, 114 (m. 732) senesinde vefât etti. Babasının ismi Eslem veya Sâlim'dir. Annesinin isminin Bereke olduğu söylenir. Yemen'de, Cened denen bir yerde doğduğu, Mekkeli Cümeh veya Fihr kabilesinin âzâdlısı olduğu rivâyet edilir. Mekke-i Mükerreme'de doğup, yine orada vefât etti. Zamanında, Mekke-i Mükerreme'nin müftîsi ve en büyük hadîs-i şerîf âlimi idi. İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, İbn-i Amr, İbn-i Zübeyr, Muâviye, Üsame bin Zeyd, Câbir bin Abdullah, Zeyd bin Erkâm,

Abdullah bin Sâip el-Mahzûmî, Akîl bin Ebî Tâlib, Ömer bin Ebî Tâlib gibi büyük zâtlardan (r.anhüm ecmâin) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da, oğlu Ya'kûb, Ebû İshâk Sebîî, Mücâhid, Zührî Eyyüb Sahtiyanî, Ebû Zübeyr, Hakem bin Uteybe, A'meş, Evzâîve daha başka âlimler (r.aleyhim) hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

Âlimlerin, onun hakkında buyurdukları: İbn-i Sa'd: "Mekke-i Mükerremeliler fetvâ almak için Atâ bin Ebî Rebâh ile Mücâhid'e giderlerdi. Fakat, Atâ bin Ebî Rebâh'a gidenler daha fazla idi. Fıkıh ilminde derin, çok hadîs-i şerîf rivâyet eden ve sika (rivâyetlerine güvenilen ve itimad edilen) bir âlimdir."

Hâlid bin Ebî Nevf: Atâ bin Ebî Rebâh anlattı: "Sahâbe-i kirâm'dan (r.anhüm) ikiyüz tanesine yetiştim. İbn-i Abbâs'ın (r.a.): "Ey Mekkeliler! Aranızda bulunan Atâ bin Ebî Rebâh'ın kıymetini iyi biliniz" buyurduğunu duydum.

Ebû Âsım Sekafî: Ebû Ca'fer'in, "Atâ bin Ebî Rebâh'a iyi yapışınız. Ondan çok istifâde ediniz" buyurduğunu nakletti.

İbn-i Cüreyc: "Atâ bin Ebî Rebâh, ta'dîl-i erkâna riâyet edip, rükû' ve secdeleri, aralarında tumânîneti (namazda biraz hareketsiz kalmayı) gözeterek, çok güzel ve mükemmel namaz kılardı."

Abdullah bin İbrâhîm bin Ömer bin Keysân, babasından nakletti: "Emeviler zamanında idi. Birisi "Müslümanlara, ancak Atâ bin Ebî Rebâh gibi âlimler fetvâ verebilir" diyordu.

Abdülazîz bin Refi: Atâ bin Ebî Rebâh'a bir mesele soruldu. "Bilmiyorum" dedi. Kendi görüşüne göre bir şeyler söyleyiversen olmaz mı? dediklerinde, "Böyle bir şey için Allahü teâlâdan haya ederim" cevâbını verdi.

İbn-i Hibban: O, Tabiînin büyüklerinden, verâ sahibi (şüphelilerden çok sakınan) fazîlet ve ilim ehli bir zâttır."

Seleme bin Küheyl: "Şu üç zâtın, ilmi, Allahü teâlânın rızâsı için, istediğini gördüm. Bunlar Atâ, Mücâhid ve Tâvus'tur (r.aleyhim). Ebû Muâviye Magribî: "Atâ bin Ebî Rebâh'ın alnında secde izleri açıkça görülüyordu." dedi.

Atâ bin Ebî Rebâh'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler.

Zeyd bin Hâlid el-Cühenî rivâyet etti: Resûlullah efendimiz buyurdu: **"Allah yolunda savaş için bir askeri donatan veya o dönünceye kadar çoluk çocuğuna kendisini aratmayacak şekilde yardımcı olan kimseye, Allah yolunda savaşa gidenin sevâbı kadar mükâfat verilir. Fakat savaşa gidenin sevâbından hiç birşey eksilmez. Hacca giden birinin ihtiyâçlarını temin eden veya o dönünceye kadar, çoluk çocuğuna, kendisini aratmayacak şekilde göz kulak olan kimse, hacca giden o şahsın sevâbı kadar sevâb kazanır. Ancak, hacca gidenin sevâbından birşey eksilmez. Yine bir oruçluya iftar ettirene de, onun sevâbı kadar sevâb verilir."**

Ebûd-Derdâ'dan rivâyet etti: Ben Ebû Bekir'in (r.a.) önünde yürürken, Resûlullah (s.a.v.) beni görüp, **"Ebû Bekir'in önünden mi yürüyorsun. Resûllerden ve Nebilerden sonra, Ebû Bekir'den daha üstün bir kimse üzerine güneş doğup, batmamıştır"** buyurdu.

Câbir'den (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kim bir kimseye (Bu şahıs kâfir bile olsa) öldürmeyeceği husûsunda te'mînât verip de, sonra onu öldürürse, Cehennem o kimseye vâcib olur."**

"Sahur yemeğini yiyiniz. Çünkü, sahur yemeğinde bereket vardır."

İbn-i Zübeyr bize hutbe okurken, Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirdi: **"Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram müstesna, diğer bütün mescitlerde kılınan bin namazdan daha üstündür."**

Abdullah bin Ömer (r.a): "Resûlullah'a (s.a.v.) "**Yâ Resûlallah! İlim kaydedilir mi?" diye sorunca "Evet" buyurdular. "Onun kaydedilmesi nasıl olur?"** diye sordum. **"Yazmakla"** buyurdular.

Abdullah bin Amr rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Erkeklere benzeyen kadınlar, kadınlara benzeyen erkekler bizden değildir."

İbn-i Ömer'den rivâyet etti: Habeşli birisi, Peygamber efendimize geldi. Resûlullah'a (s.a.v.) bir şey soracaktı. Bunun üzerine Peygamber efendimiz **"Soracağını sor"** buyurdu. O zât "Yâ Resûlallah! Sen, sûretinin ve renginin güzelliği ve Peygamber olmanla bize üstün kılındın. Eğer, ben senin bildirdiğin gibi îmân eder, senin bildirdiğin gibi ameller yaparsam, seninle beraber Cennette olur muyum?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.) **"Evet"** buyurdular. Resûlullah (s.a.v.) yine şöyle buyurdu: **"Kim, lâ ilahe illallah derse, bu yüksek söz sebebiyle, Allahü teâlânın katında söyleyen için bir vaad vardır. Kim "sübhânallahi ve bihamdihî" derse, onun için yüzyirmidörtbin iyilik yazılır."**

İbn-i Ömer rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Kıyâmet günü, miskten bir tepecik üzerinde üç kişi bulunur. Bunlar, insanlar korktuğu zaman korkmazlar. Birisi: Kur'ân-ı kerîmi öğrenip, sırf Allahü teâlânın rızâsını ve O'nun vereceği mükâfatları düşünerek cemâate imam olur. Diğeri; her gün beş namaz vakti için beş kerre Allahü teâlânın rızâsı için ezan okuyan, sonuncusu: Bir köledir ki, köle oluşu, onu, Rabbine ibâdetten alıkoymamıştır."**

"Bir müslümanın diktiği ağacın meyvesinden yenildiği zaman, bu onun için sadaka olur. Yine ağaçtan çalınan meyva da onun için sadaka olur. Vahşi hayvanların yediği de o kimse hesabına bir sadaka olur. Kuşların yediği de sadaka olur. O ağacın meyvesinden herkesin yediği; diken için sadaka olur."

"Hiçbir kadın uzak bir yere yanında zevci veyahud bir mahremi bulunmadıkça sefere çıkmasın."

İbn-i Abbâs'dan rivâyet etti. Peygamber efendimize "Kimin kırâati daha güzeldir?" diye sorulunca, **"Okuduğu zaman, Allahü teâlâdan korktuğunu gördüğün kimsenin kırâati" buyurdu.**

"Eğer Ademoğlunun, iki vadi altını olsaydı, yine üçüncüsünü isterdi. Ademoğlunun karnını topraktan başkası doyuramaz. Allahü teâlâ, tevbe edenlerin tevbesini kabûl eder."

Atâ bin Ebî Rebâh hazretleri buyurur ki:

"Kim Allahü teâlânın anıldığı bir mecliste bulunursa, Allahü teâlâ, onun bu meclisini, on kötü meclisine karşı keffâret yapar. Eğer bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı peşinde olursa, bu hareketi bulunduğu yediyüz kötü meclise keffâret olur."

Atâ bin Ebî Rebâh'a: "Zikr meclisi nedir?" diye sordum. "Namaz nasıl kılınır, oruç nasıl tutulur, nikâh nasıl yapılır, alışveriş nasıl olur, abdest ve gusül nasıl alınır, helâl ve haram, gibi meselelerin konuşulduğu meclistir" cevâbını verdi.

Atâ hazretlerine soruldu: Kullara verilen en kıymetli şey nedir?" O da: "Dini bilmektir" cevâbını verdi.

Atâ bin Ebî Rebâh: "Ey kardeşimin oğlu! Sizden öncekiler, dünyâya ve âhirete fâidesi olmıyan boş sözü sevmezler, Kur'ân-ı kerîmi okumak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını Resûlünün sünnet-i seniyyesini okuyup, öğrenip, bunlardan ve ihtiyâç halinde konuşmaktan başkasını boş söz ve fuzûli iş kabûl ederlerdi" buyurdu.

Halife Abdülmelik, hac için Mekke'ye gitmişti. Atâ bin Ebî Rebâh hazretleri de o sırada Mekke-i Mükerreme'de bulunuyordu. Halifenin geldiğini duyunca, onunla görüşmek istedi. Bu görüşmeyi Esmaî şöyle anlatır: Halife Abdülmelik, devletin ileri gelenleriyle birlikte oturuyorlardı. O sırada Halifeye, Atâ bin Ebî Rebâh'ın içeri girmek istediğini haber verdiler. Bunu duyan Halife hemen ayağa kalkarak, Atâ hazretlerini karşıladı. Elinden tutup, yanına oturttu. Halini hatırını sorup, gönlünü aldı. Ziyâretinin sebebini sordu. Bunun üzerine, "Ey mü'minlerin Emîri, şu mukaddes yerde, Harem'de Allah'tan kork, bu husûsa çok ehemmiyet ver" diye tavsiyede bulununca Halife, "Bu tavsiyenizi, yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağım" dedi. Atâ hazretleri tekrar şu nasîhati yaptı: "Eshâb-ı kiramın, evlâdına iyi muâmele et. Onları incitme. Çünkü sen, onların vasıtasıyla bu makama gelebildin. Emrin altında bulunanların durumlarını da gözet, ihtiyâçlarını gider. Onları unutma. Kapıyı kilitleyip, onları kapı dışında bırakma." Atâ bin Ebî Rebâh (r.a.) nasîhatini yapıp, bitirdikten sonra, gitmeye hazırlanırken, Halife "Ey Ebû Abdurrahmân! Hep başkasının ihtiyâcından söz ettin. Sizin hiç ihtiyâcınız yok mu?" diye sorunca, "Ben, dileklerimi, her şeyin sahibi ve mâliki olan Allahü teâlâ'ya arz eder, O'ndan isterim. Burada size, müslümanların ihtiyâçlarını dile getirdim" deyince, Abdülmelik: "Zâten seni yükselten de bu hâlindir" dedi.

Atâ hazretleri, pek çok kimseye ve devlet adamlarına ders verirdi. Emevî halifelerinden Velid ve Süleymân bin Abdülmelik ondan ders alan talebeler arasındaydı. Süleymân bin Abdülmelik Atâ hazretlerinin huzûruna gelir, diz çöker hac ziyâretinin usûlünü, edeblerini öğrenip, sonra çocuklarına gider derdi ki: "İlme çalışınız. Ben, bilgisizliğim yüzünden bir kölenin huzûrunda diz çöküyorum. Yine Halife Velid bin Abdülmelik (86/m. 705-96/m. 715) rivâyete göre kapıcısına; "Kapıda dur ve yoldan geçen ilk şahsı, huzûruma getir. Onunla konuşalım." dedi. Kapa bir müddet bekledikten sonra Âta bin Ebî Rebâh'ın geçmekte olduğunu gördü, fakat tanımıyordu. Ona seslenip, "Emîr-ül-mü'minîn seni çağırıyor. İçeri buyur" dedi. Atâ hazretleri içeri girince; "Ey Velid! Selâmünaleyküm" dedi. Halife selâmı alıp, onunla sohbet etti. "Cehennem'de Hembeb adında bir vadi var. Zâlim hükümdârlar orada yanacaktır" buyurmasıyla Halife Velid, bayılıp yere düştü. Devrin âlimlerinden ve daha sonra halife olan Ömer bin Abdülazîz (r.a.), "Emîr'i öldürdün" deyince, "Ey Ömer! İş ciddidir. Zulüm kötü bir şeydir. Şakaya gelmez" buyurup, onunla müsâfeha etti. Ömer bin Abdülazîz daha sonra buyurdu: "Elimi öyle kuvvetli sıkmıştı ki, bir sene acısı elimden çıkmadı.

Atâ bin Ebî Rebâh (r.a.) gece namazlarına çok devam ederdi. Gece namazında iki yüz veya daha fazla âyet-i kerîme okurdu. Kırk sene boyunca mescidde ibâdet etti. Yetmiş defa hac yaptı. Ziyâret edildiği vakit "Zaman ne kadar da değişmiş, artık bizim gibiler ziyâret edilmeye başlandı" derdi.

_____

1) El-A'lâm, cild-4, sh. 235

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, sh. 199

3) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 310

4) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 261

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-2, sh. 386

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 344

7) Tabakât-ul-kübrâ, cild-1, sh. 39

ATÂ BİN MEYSERE EL-HORASÂNÎ

Tabiîn devrinin tanınmış, hadîs ve tefsîr âlimlerinden. Ebû Eyyüb, Ebû Osman, Ebû Muhammed, Ebû Sâlih Belhî künyeleri vardır. 50 (m. 670) senesinde doğup, 135 (m. 752) târihinde Eriha'da vefât etti. İbn-i Abbas, Adiy bin Adiy el-Kindi, Mugîre bin Şu'be, Ebû Hureyre, Ebüdderdâ, Enes bin Mâlik, Ka'b bin Ucre, Muaz bin Cebel ve daha başka sahabeden (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Şu'be, Ebû Abdurrahmân, İshâk bin Useyd el-Horasânî, Dâvûd bin Ebî Hind, Evzâî, Mâlik bin Enes gibi büyük âlimler (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. İbn-i Muin, İbn-i Ebî Hatim, Nesâî ve Dârekutni, onun hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir âlim olduğunu söylemişlerdir. Atâ bin Ebî Müslim'in rivâyet silsilesinde yer aldığı hadîs-i şerîfler, Sahih-i Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâîve Sünen-i İbni Mâce'de mevcûttur. İlmi ile amel eden mübârek bir zâttır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Şu dört kişinin sevgisi mü'min bir kalbde bulunur. Bunlar: "Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali** (r.anhüm ecmâin)**'dir."**

Ebû İdrîs Havlânî'den (r.a.) rivâyet etti. O dedi ki: Bir gün Hıms mescidine girdim. Orada bir topluluk halka halinde oturuyorlardı. Ben de aralarına oturdum. Resûlullah'dan (s.a.v.) bahsediyorlardı. Fakat aralarında bir genç vardı. O, konuşmaya başlayınca orada bulunanların hepsi sustu. Ben ona "Allahü teâlâ sana merhamet eylesin. Ne olur, bana bir şeyler anlat. Vallahi ben seni seviyorum" dedim. Bunun üzerine: "Resûlullah efendimizden (s.a.v.) duydum. Buyurdular ki: **"Allahü teâlâ için birbirini sevenler, arşın gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı kıyâmet gününde, Allahü teâlâ onları arşının gölgesinde gölgelendirecektir."**

Hasen-i Basrîden (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu: **"Komşular üç kısımdır. Birinin bir hakkı vardır. Bu** (hakkı ren az olan komşudur) **ikincisinin iki hakkı vardır. Üçüncüsünün üç hakkı vardır. En fazla hakkı olan budur. Bir hakkı olan müşrik komşudur. Akraba da değildir. Bunun sadece, komşuluk hakkı vardır. İki hakkı olan, müslüman komşudur. Akrabalığı da yoktur. Haklarından birisi, müslümanın, müslümana olan hakkı, diğeri komşuluk hakkıdır. Üç hakkı olan, müslüman komşudur ki, aynı zamanda, akrabalığı da vardır. Haklarından biri, müslümanın, müslüman üzerinde olan hakkı, komşuluk hakkı, diğeri, akrabalık hakkıdır. Komşuluk hakkının en aşağısı, et ve benzeri yiyeceklerden çıkan koku ile komşuya eziyet vermemektir. Ancak tencerede pişenden bir miktar verilirse, eziyet edilmemiş olur."**

Yahyâ bin Ya'mer'den rivâyet etti. İbn-i Ömer buyurdu ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûr-ı se'âdetlerine, Cebrâil (a.s.) gelip, "İhsan nedir?" diye sorunca, Peygamber efendimiz, **"Allahü**

teâlâya, sanki O'nu görüyormuşsun gibi ibâdet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor. Sen böyle yapınca, ihsân yapmış olursun" buyurdular.

Atâ bin Ebî Rebâh'dan rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) efendimizden duydum. Buyurdular ki: **"Üç göze Cehennem haramdır. Allah korkusundan ağlayan, haramlara bakmayan, Allah yolunda uyumayan gözler" buyurdular.**

"Başkalarının gıybet etmesinden üzülmeyin. Çünkü gıybet eden farkında olmadan size iyilik etmiş olur." (Gıybet edenin sevâbları gıybet edilene verilir.)

Ebî İmrân el-Cüvenî'den rivâyet etti. O, Hazreti Âişe'nin şöyle bildirdiğini söyledi: "Resûlullah (s.a.v.) şu dört ameli çok severdi. İkisi, bedene âittir. Bunlar, namaz ile oruçtur. Diğer iki tanesi, mala âittir. Bunlar Cihâd ile sadakadır."

Sözleri ve menkıbeleri: Abdurrahmân bin Yezîd bin Câbir şöyle anlatır: Atâ-i Horasanî ile beraber gazâya gitmiştik. Gecelerini, namazla geçirirdi. Gecenin üçte biri veya yarısı geçince, bize isimlerimizle seslenir, "Kalkınız, abdest alınız, namaz kılınız. Çünkü geceleri ibâdet ve gündüzleri oruçla geçirmek, Cehennemden irinler içip, çeşitli azaplara yakalanmaktan daha kolaydır" der, sonra, namaz kılmaya başlardı.

Atâ-i Horasanî hazretleri, sehere kadar ibadet eder, sadece seher vaktinde uyurdu. Buyurdular ki;

"Dünyaya çok düşkün olduğunuzu görüyorum. Size âhireti tavsiye ederim. Dünya işleriyle uğraşırken âhiretinizi unutmayınız. Bir kimsenin dünyâda makam sahibi olması, mal ve mülk sahibi olması, herkesin yanında sözü geçer olması, ahirette Cehenneme düşmesine, ateşte yanmasına mâni olamaz. Orada hüküm Allahü teâlânındır. Dilerse azâb eder, dilerse Cennetine koyar. Onun için bu dünyâda Allahü teâlâ'nın rızasını kazanmaya, şu imtihan yurdunda, îmân edip, sâlih ameller yapan, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyan, bu uğurda gelen sıkıntılara katlananlardan olmaya çalışmak lâzımdır."

"Günah işlendiği zaman, Allahümmağfirli (Allahım! Beni bağışla) denmeli. Böyle yapmak, Allahü teâlâya teslimiyet ve boyun eğmenin ifadesidir."

"Yine, insanlık icâbı yapılan günahlardan sonra, **"Lâ ilâle illallâhü vahdehü lâ şerike leh. Allahü ekber kebîran ve'l-hamdü lillâhi Rabb-il-âlemîn ve sübhânallâhi ve bihamdihî velâ havle velâ kuvvete illâ billah ve estağfirullahe ve etûbu ileyh"** denmelidir. Bununla, Allahü teâlâ'dan afv ve mağfiret umulur. Hem sonra yapılan iyilikler, işlenen kötülükleri yok eder. "Sonunda dünyâdan ayrılacağınız için kendinizi ondan ayrılmış kabûl ediniz. Birgün mutlaka tadacağınız için ölümü tadmış gibi olunuz. Birgün âhıret âlemine göçüp, oraya yerleşeceksiniz. O halde şimdi kendinizi oraya gidip yerleşmiş gibi tasavvur ediniz. Zaten bütün insanların varacağı son durak burasıdır. Her insan bir yolculuğa çıkacağı zaman mutlaka bir hazırlık yapar. Yolculukta lüzumlu olan eşyalarını yanına alır. Sıcağa karşı korunmak için, gölgeliğini, yemek içmek için, azığını, soğuğa karşı elbiselerini ve yorganını temin eder, öyle yola çıkar.

Sefere hazırlıklarını yaparak çıkan kimseye gıpta edilir. Hazırlıksız yola çıkan pişman olur. Çünkü, yola çıkıp, güneş altında kalınca, gölgelenecek bir şey bulamaz. Güneşin sıcağı altında çok sıkıntılarla karşılaşır. Susadığı zaman, susuzluğunu gidereceği bir su bulamaz. Soğukla karşılaştığında üzerine alacak bir şey bulamaz, işte böyle bir kimsenin, o sıkıntılı halde iken, hazırlıksız yola çıktığına ne kadar çok pişman olacağını siz düşünün. Bu sıkıntı dünyâdadır.

Dünyanın sıkıntısı geçicidir. İnsan bir gün sıkıntı ile karşılaşır. Öbür gün, o sıkıntıdan kurtulabilir. Fakat ahiretin ya devamlı olan dayanılmaz acı ve ızdırablarına yakalanırsak, halimiz ne olur? Bu bakımdan insanların en akıllısı, sonsuzluk âlemi, gerçek vatan olan, âhıret için iyi hazırlanandır. Dehşeti tüyler ürperten kıyâmet gününde, Allahü teâlâ kimi arşının gölgesi altında gölgelendirirse o kimseyi, o gün güneşin sıcaklığı asla rahatsız etmez. Oradaki sıkıntılardan kurtulur."

"Zikr meclisleri, Allahü teâlânın helâl ve haram kıldığı şeylerden bahsedilen yerlerdir."

"Büyüklerimizden birisi hata ve noksanlarını avucunun içine yazar, avucuna bakıp, hata ve noksanlarını görüp hatırlayınca, eli titrerdi."

"Kişi, hesabının mükemmel bir şekilde olabilmesi için, tanıdıklarının yanında hesaba çekilir."

"Bir kimse herhangi bir yerde Allahü teâlâya ibâdet ve tâatte bulunursa, o kimse öldüğü zaman o yer onun için ağlar ve kıyâmet gününde, ona kendi üzerinde ibâdet ve tâatte bulunduğuna dair şahidlik eder."

"Şu üç husûs, gerçek kardeşliğin icâblarındandır: Birincisi, hasta oldukları zaman, birbirini ziyâret etmek. Sıkışıp, daraldıkları zaman birbirine yardımcı olmak. Bir şeyi unuttukları zaman birbirlerine hatırlatmak."

"Bir mil uzakta da olsa, hasta bir kardeşini ziyâret et. İki mil uzakta da olsa, git, iki kardeşinin arasını bul, onları barıştır. Üç mil uzakta bile olsa, yürü, Allahü teâlânın rızâsı için birbirinizi sevdiğiniz bir kardeşini ziyâret et"

"Cehennemin yedi kapısı vardır. Bunlardan en pis kokan, ateşi en şiddetli olan, haram olduğunu bildikten sonra zinâ yapanlara âit olandır."

"En güvendiğim amelim olarak ilim öğretmemi, Allahü teâlâ'nın emirlerini ve yasaklarını insanlara anlatmamı görüyorum."

"Şeytanın insanların gözüne sürdüğü bir sürmesi vardır. Bu sürme, insanlar, Allahü teâlâyı anacağı zaman gelen uykudur."

"Faiz yinince, zelzele ve yere batma hadîseleri; insanların başında bulunanlar zulüm ettikleri zaman, kıtlık; zinâlar ortaya çıkınca, ölümler çoğalır."

---

1) El-A'lâm, cild-4, sh. 235

2) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-6, sh. 283

3) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 192

4) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, sh. 212

5) Tabakât-ül-müfessirîn, (Dâvûdî) cild-1, sh. 379

6) Hilyet-ül-evliyâ, cild-5, sh. 193

ATÂ BİN SÂİB

Tabiînden meşhûr bir âlim. İsmi Atâ bin Sâib bin Mâlik es-Sakafî. Künyesi, Ebû Zeyd Kûfî'dir. 136 (m. 753) senesinde vefât etti. Hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği âlimler şu zâtlardır. Babası Sâib bin Mâlik, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Amr bin Haris el-Mahzûmî, Sa'îd bin

Cübeyr, Mücâhid, Husayn bin Cündeb, İbrâhîm Nehaî, Hasan-ı Basrî, Sa'îd bin Abdurrahmân, Şa'bî, Abdullah bin Seleme, İkrime, Ebî Seleme bin Abdurrahmân, Ebû Abdurrahmân Sülemî ve diğer bazı hadîs âlimleridir. Atâ bin Sâib'den ise İsmail bin Ebû Hâlid, Süleymân et-Teymî, Süleymân bin Mihran, A'meş, İbn-i Cüreyc, Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd, Muhammed bin Fadl, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, İmâm-ı Şa'bî, Ali bin Âsım ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan rivâyet edilen hadîs-i şerîfler hadîs kitablarından dört sünende ve İmâm-ı Buhârî'nin "Edeb-ul-müfred" adlı eserinde yer almıştır.

Atâ bin Sâib, Zazan'dan rivâyet etti. Hazreti Ali (r.a.) Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirdi:

"Kim cünüplükten temizlenirken, kıl yeri kadar da olsa azıcık bir yeri yıkamazsa, Allahü teâlâ o kimseye veya yıkanmayan o yere Cehennemde çeşitli azâblar yapar" Bu hadîs-i şerîfi naklettikten sonra Hazreti Ali (r.a.) şöyle derdi: "Resûlullah (s.a.v.) efendimizden bu tehdidi işittikten sonra başımdaki saçlara düşmanımmış gibi muâmele ettim." Hazreti Ali bu sözü meselenin ehemmiyetini göstermek bakımından üç defa tekrar etti. Yani Hazreti Ali vücudunda ve saçlarının dibinde veya başka bir yerde ıslanmadık yer kaldığında guslün olmayacağı üzerinde durdu.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, sh. 203

2) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-5, sh. 70

ATÂ BİN YESÂR

Tabiîn devrinde Medine'de yetişen büyük Âlimlerden. Künyesi, Ebû Muhammed Medenî'dir. Hilâli lakabı ile de tanınmaktadır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek hanımları Meymûne'nin (r.anha) kölesidir. Kendisi gibi yüksek âlimlerden olan Süleymân, Abdülmelik ve Abdullah bin Yesâr'ın kardeşidir. Yaklaşık 39 (m. 661) târihinde doğdu. Hazreti Osman'ın zamanında yaşı küçüktü. 84 yaşında iken 102 veya 103 (m. 721) târihinde İskenderiye'de vefât etti.

Atâ bin Yesâr, Eshâb-ı kiramdan bir çok zât ile görüşüp onlardan ilim almıştır. Kendisi Hazreti Meymûne, Muâz bin Cebel, Ebû Zer-i Gıfarî, Ebüdderdâ, Ubâde bin Sâmit Zeyd bin Sabit, Muâviye bin Hakem-i Selemi, Ebû Katâde, Ebû Hureyre, Zeyd bin Hâlid-i Cuhnî, Abdullah bin Amr, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbas, Peygamberimizin kölesi Ebî Râfi, Hazreti Âişe ve daha pek çok sahâbîden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Büyük hadîs âlimi İmâm-ı Buhârî, İbn-i Sa'îd ve Ebû Dâvûd da, O'nun, Abdullah İbni Mes'ûd'dan da hadîs rivâyet ettiğini bildirmişlerdir.

Atâ bin Yesâr'dan da akranı olan Ebû Seleme bin Abdurrahmân, Muhammed bin Ömer bin Atâ, Muhammed bin Amr bin Halhala, Hilal bin Ali, Zeyd bin Eslem, Şüreyk bin Ebî Nemr, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Atâ bin Yesâr, Allahü teâlâ'nın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmin okunuşunu en iyi bilenlerden birisiydi. Kırâat ilmi adı verilen bu ilimde, Eshâb-ı kiramdan sonra en yüksek dereceye çıkan âlimler, Medineliler, Mekkeliler, Kûfeliler, Basralılar ve Şamlılar olmak üzere beş tabakaya ayrılmışlardır. Medine-i Münevvere'de bu ilimle meşgûl olanlardan biri de Atâ bin Yesâr'dı. Kur'ân-ı kerîmin okunuşunu bozulmaktan ve değişmekten korumak için gösterilen üstün gayretler o kadar çokdur ki, yapılan çalışmalar akıllara sığmayacak ölçüdedir. Eshâb-ı kiramın gösterdiği gayreti, kelimelerle ifâde etmek mümkün değildir. Kur'ân-ı kerîmin mânâsının

anlaşılması ve anlatılması yanında, her harfinin okunuşu ve bundaki ihtilaflar, öyle bir tesbit olunmuş ki, bu güne kadar bütün müslümanlar, Kur'ân-ı kerîmi bu ilk okunan şekli ile okumaktadır. Atâ bin Yesâr, bu ilmi öğrenip insanlara öğretmede üstün derecelere kavuşan âlimlerdendir.

Hadîs ilminde de sika (güvenilir) bir âlim olup çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bu ilimde bir hazine idi. İbn-i Hibbân "Kitab-üs-Sikkât"ında onun sika râvîlerden olduğunu zikreder. İbn-i Sa'd da Tabakât'ında sika (sağlam) olup, çok hadîs rivâyet ettiğini zikreder.

Yine Atâ bin Yesâr, güneş tutulunca Peygamber efendimizin (s.a.v.) kıldığı iki rekât namazın her rekâtında altı rükû ve dört secde yapılacağını rivâyet etmiştir. Atâ bin Yesâr'ın Resûlullah'tan (s.a.v.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kırk dirhemi veya bu değerde malı olduğu hâlde, dilencilik eden kimse, dilenmekte ısrar etmiş, günaha girmiş olur."**

Atâ bin Yesâr'ın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz Hazreti Ömer'e hitaben: **"Ey Ömer! Öldüğün vakit adamların gidip senin boyuna uygun bir mezar hazırlayıp, seni yıkayıp kefenledikten ve koku sürdükten sonra, seni götürüp mezara koydukları ve toprağı üzerine örterek geri döndükleri vakit hâlin nice olur? Münker ve Nekir adındaki kabrin iki büyük ibtilası** (sual melekleri) **sana gelir. Sesleri yıldırım indiren gök gürültüsü, gözleri parlak şimşekler gibi, uzun saçlarını sürüklerler. Uzun ve sivri dişleri ile mezarın topraklarını alt üst ederler. Sana çeşitli zorluklar çıkarırlar. Seni korkuturlar. O vakit senin halin nice olur ey Ömer?"** buyurdu. Hazreti Ömer de: Bu zamanki aklım o zamanda başımda olacak mı? diye sordu. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) **"Evet"** buyurunca, Hazreti Ömer Ben onların hakkından gelir, gerekli cevaplarını veririm" dedi.

Bir hadîs-i şerîfte: **"İnsanların en iyisi, borcunu en iyi şekilde ödeyenlerdir."** buyuruldu.

Atâ bin Yesâr buyurdu ki: "Şaban ayının onbeşinde (Yani Berât Gecesi'nde) ölecek olanların listesi Azrail'e (a.s.) verilir. Bu arada ev akıtıp, su akıtıp ağaç diken ve yeni evlenen nice kimseler vardır ki, isimleri bu listededir. Fakat onlar bunu bilmezler."

Atâ bin Yesâr şöyle anlatıyor: Kur'ân-ı kerîmde Mâide sûresi 90.: **"Ey imân edenler! İçki, kumar, putlar ve fal okları, şeytanın işlerinden bir pisliktir. Bunlardan kaçının ki, felah bulasınız!"** âyet-i kerîmesinin mânâsı Tevrat'ta şu şekilde vardı. "Bâtılı, gidersin, oyunu boşa çıkarsın, çalgılı oyun âletlerini yok etsin! diye, biz hakkı indirdik. Şarap içene yazıklar olsun! Allahü teâlâ bu mânâda, izzetine ve celâline yemîn ederek "Bir kimse, haram olduğunu bilerek içerse, kıyâmet günü onu suya hasret bırakırım. Şarabın haram olduğunu bilerek bırakana, Cennet ırmaklarından içiririm" buyurdu.

Atâ bin Yesâr, Ya'lâ bin Mürre'den şöyle anlatıyor: "Biz Hazreti Ali'nin yakınlarından bazıları ile buluştuk. Ya'lâ onlara dedi ki: O, şu anda savaşan kimsedir. Onun hayatı için emîn değiliz. Ona bir zarar gelebilir. Bundan sonra odasının kapısında nöbet tutmaya başladık. Bir ara namaza çıktı. Bizi görünce, sordu. "Burada ne yapıyorsunuz?" Biz de: "Seni bekliyoruz, yâ mü'minlerin emiri... Zira sen, harp yapan bir kimsesin. Sana bir zarar gelmesinden korkuyoruz" diye cevap verdik. Onlara sordu: "Beni semâ (gök) ehlinden mi koruyorsun, yoksa yer ehlinden mi?" Biz de: "Elbette yer ehlinden, semâ ehlinden nasıl koruyabiliriz." Bunun üzerine şöyle dedi: "Allahü teâlânın takdîr etmediği hiç bir şey semâda da olmaz. Herkesin işlerine vekîl olan iki

melek vardır. Kaderi olarak takdîr edilen şeyler başına gelinceye kadar, her şeyi ondan uzaklaştırırlar. Kaderde olan başa gelince de, kaderi ile onu başbaşa bırakırlar."

---

1) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 90

2) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-3, sh. 77

3) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 399

4) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-7, sh. 217

5) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga, cild-1, sh. 335

6) Miftâh-üs-se'âde, cild-1, sh. 10, 79, 192, cild-2, sh. 7, 14, 16, 18, 162

AVN BİN ABDULLAH

Tabiînin tanınmışlarından. Takriben 115 (m. 733) senesinde vefât etti. Kûfe'de yerleşti. Âbid (çok ibâdet eden) bir zât idi. Kırâat ilminde şöhret buldu. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir râvîdir.

Babasından, amcasından, kardeşi Abdullah bin Umeyr'den, Abdullah bin Amr'dan, Yûsuf bin Abdullah bin Selâm, Şa'bî, Sa'd bin Alâka, Ebî Bürde bin Ebî Mûsâ, Ümmü-d-Derdâ ve âlimlerden (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kardeşi Hamza, Mes'ûdî, Zuhrî, Mûsâ bin Ebî Îsâ, İshâk bin Yezîd el-Huzelî, Hammâd bin Ebî Huleyd el-Müzenî, Saîd bin Ebî Hilâl de ondan rivâyet ettiler.

Avn bin Abdullah'ın bildirdiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

İbni Ömer'den bildirmiştir: Biz Resûlullah (s.a.v.) ile namaz kılıyorduk. Bu sırada birisi geldi: **"Allahü Ekber kebîran velhamdülillahi kesiran ve sübhânallahü bükteren ve esilen"** dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Bunları kim söyledi?"** buyurunca, o zât, "Ben Yâ Resûlallah!" dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.): **"Ben taaccüp ettim. Bu sözler yüzünden, semâ** (gök) **kapıları açıldı."** buyurdu. Resûlullah'dan bunu duyduğumdan beri bu sözleri hiç bırakmadım."

O babasından o da İbn-i Mes'ûd'dan şöyle rivâyet etmiştir.

Süleym kabilesinden, Amr bin Abese denilen birisi Medine'ye geldi. Peygamber (s.a.v.) efendimizi Medine'de bulamayınca, Mekke'ye gitti. Resûlullah'ın huzûruna vardı. "Yâ Resûlallah! Senin bildiğin, benim bilmediğim, fayda veren bir şeyi bana öğret, deyip, sonra gece kılınan hangi namaz daha fazîletlidir? diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"Gece yarısında kılınan namaz, daha faziletlidir. Bu saatte Allahü teâlâ "Duâ eden var mı? Kabûl edeyim, istiğfar eden** (bağışlanmasını dileyen) **var mı? Bağışlayayım" buyurur ve bu nidâ sabah fecir doğuncaya kadar, devam eder"** buyurdu.

Kardeşinden o da Ebû Hureyre (r.a.)'den rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) **"Cuma günü öyle bir saat vardır ki, Allahü teâlâ'dan dileği bulunan kimsenin dileği o saate rastlarsa, Allahü teâlâ ona, dileğini ihsân eder"** buyurdu. Âmir eş-Şa'bî'den Nu'man bin Beşîr yoluyla rivâyet etti: Resûlullah'ı hutbe okurken dinledim. **"Helâl bellidir, haram bellidir. Bu ikisinin arasındakiler şüphelilerdir. Kim ki, şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve şerefini korumuş olur. Kim ki, şüpheli şeylere dalarsa yasaklanmış otlak etrâfında koyunlarını otlatan çoban gibi otlağa dalıvermeye yaklaşmış gibidir. İyi biliniz ki, her**

padişahın husûsi bir otlağı vardır. Yine biliniz ki, Allahü teâlâ'nın yeryüzünde yasak ettiği otlağı da haram ettiği şeylerdir" buyurdu.

Yûsuf bin Abdullah bin Selâm bildirmiştir. Biz Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile birlikte yürüyorduk. Sonra, orada bulunanların, "Yâ Resûlallah! Hangi amel daha hayırlıdır" diye sorduklarını duyduk. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Allah'a ve Resûlüne imân, Allah yolunda cihad (savaşmak), kabûl olunmuş hac"** buyurdular. Sonra vadide bir ses **"Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah"** (Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) O'nun resûlüdür) diyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Ben şuna şehâdet ederim ki, bu sözü ancak müşrik olmayan kimse söyler"** buyurdular.

Avn bin Abdullah (r.a.) Allahü teâlâyı zikr, anma husûsunda çok kıymetli sözler söylemiştir. Onun buyurduklarından bazıları:

"Her insanın amelinin, en üstünü, efendisi vardır. Benim amelimin en üstünü, Allahü teâlâyı anıp, hatırlamamdır, Allahü teâlâyı anmak, kalbin cilâsıdır."

"Gaflete dalan, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını ve ahireti unutan insanlar arasında rabbini ananların hâli, Allah yolunda savaşanların hâline benzer. Allahü teâlâyı ananlar arasında, dünyâya dalanların hali, savaş meydanından kaçanların hâli gibidir."

"Allahü teâlâ yeryüzünde devamlı anılır. Eğer, bir saat anılmasaydı, yeryüzündekiler helak olurdu."

"Ebüdderdâ'nın annesi, (Allahü teâlânın anıldığı yerde bulunmaktan, gönlüme daha şifa ve huzûr veren ve kavuşmaya daha lâyık bir şey bilmiyorum) derdi."

"Sizden öncekiler, âhiret işleriyle uğraşıp, sadece artan zamanlarını dünyâ işlerine harcarlardı. Siz ise bu gün hep dünyâ işiyle uğraşıyor, eğer zaman kalırsa âhiret işlerini yapıyorsunuz."

"Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyunuz. Kim bunlara uyuyorsa, bu onlar için se'âdettir. Bunlara uymayan, bedbahttır."

"Allahü teâlâ insanlara çok iyilikler ve hayırlar gönderiyor. Fakat bunları gören az."

"Öldükten sonra, kendisi yüzünden ceza ve mükâfat göreceğiniz amellerinizi ıslâh edip, düzeltiniz."

"Yaratmak Allahü teâlâya mahsûstur. İyilikte bulunana teşekkür edilir. Bütün iyiliklerin sahibi Allahü teâlâdır. Öyleyse O'na şükür, kulluk vazîfesidir."

"Hakiki, hayat öldükten sonra başlar. Dünya hayatı, hayâl ve geçicidir. Âhiret hayatı ise devamlıdır."

"Allahü teâlânın afvı ile Cehennemden kurtulursunuz. Rahmeti ile Cennete girersiniz. Amellerinize göre mertebeniz ve dereceniz olur."

"İnsanın, kendisini, kim olursa olsun, başkasından üstün görmesi kibirli olması için yeterlidir." "Allahü teâlânın beğendiği işleri yaparken mütevâzi ve alçak gönüllü olunuz."

"Allahü teâlâ, bir kavmi (cemaati, topluluğu) Cennetine kor. Onlara istediklerinden kat kat fazla lütuf ve ihsânda bulunur. Fakat onların üstünde dereceleri yüksek kimseler vardır. Bunlar,

onlara bakıp tanırlar. O zaman "Yâ Rabbi! Biz bunlarla beraber idik. Onları niçin bize üstün kıldın" derler. Bunun üzerine Allahü teâlâ, "Siz, dünyâda tok iken, onlar aç idiler. Siz suya kanmış iken onlar susuz idiler. Siz uyurken, onlar gecelerini ibâdetle geçirirlerdi" buyurur.

Fukahâ-i kiram (âlimler) şu üç şeyle birbirlerine nasihatte bulunurlar ve mektûblarında onları birbirlerine yazarlardı: Birincisi: Kim ahireti için çalışırsa, Allahü teâlâ, ona dünyâsını kâfi (yeterli) kılar. Kim Allahü teâlâ'ya karşı kulluk vazîfesini yerine getirirse, Allahü teâlâ da, onun ile insanlar arasını iyi yapar. Kim içini, kalbini ıslah edip düzeltirse, Allahü teâlâ da onun zâhirini, dışını düzeltir.

Birisine şöyle buyurmuştur: "Kim Allahü teâlâdan korkarsa, Allahü teâlâ, güçlük sırasında ona bir çıkış yolu gösterir. Ona, ummadığı yerden rızık gösterir."

"Günahlarından vazgeçip, Allahü teâlâya tevbe edenlerle beraber oturunuz. Çünkü, onların kalbi, ince ve yumuşaktır."

"Allahü teâlâ bir kimsenin sûretini ve rızkını güzel yapar, o da, Allah için tevâzu gösterirse, o, Allahü teâlânın yakın ve hâlis kullarından olur."

"Bir kimseyi medhte (övmekte) ve zemde (yermekte) acele etme. Çünkü, nice kimseler bugün seni memnun ve râzı eder de, yarın, kötülük yapıp seni rahatsız edebilir. Aynı şekilde, bugün ondan memnun olmazsın da, yarın ondan memnun olabilirsin."

"Takvânın başlangıcı, iyi ve güzel niyyet, sonu, tevfikdir (Allahü teâlânın o kişiyi muvaffak kılması), insan, bu ikisinin arasında, tehlikeler ve şüpheler arasında bulunur.

"Kalbde pas, günah olmayan dünyâ işleriyle fazla meşgûl olmaktan meydana gelir. Kalbin temiz ve parlak olması, tevbe ile olur, kalb böylece, bilenmiş parlayan kılıç gibi olur."

"Tevbe eden kimsenin kalbi, cam gibi olup, ne isâbet ederse, ona tesir eder. Böyle bir kalb, vaaz ve nasihatten istifâde eder. Kalbler, incelik ve yumuşaklığa çok elverişlidir. Bu yüzden, kalbleri tevbe ile günahlardan temizleyerek tedâvi ediniz. Tevbe edenlerle oturunuz. Çünkü, Allahü teâlâ'nın rahmeti tevbe edenlere daha yakındır. Nice kimse vardır ki, tevbesi sebebiyle Cennete girer."

"Tevbe eden insan, dünyâda ne zaman günâhlarını hatırlasa, o günâhlar, gözünün önüne geldikçe, çok pişmanlık duyar ve onu niçin yaptım diye üzülür."

"İnsan, bir daha yapmamak için günâhlarının üzerinde ciddiyet ve önemle dururşa, bu, onun, günâhlarını terk etmesine vesîle olur."

"Kişinin günâhına pişmanlık duyması, tevbenin anahtarı ve tevbeye giden bir yoldur.

"İnsanın, bir günâhı terk etmek için gayret göstermesi, iyilik ve hayır yapmaktan daha fâidelidir."

"İbadetlere devam ettiği, haram olan kan dökmediği müddetçe Allahü teâlâ kulunun günâhlarını örter."

Avn bin Abdullah (r.a.) babasının evden çıkarken, "Bismillâhi tevekkeltü alellah Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi" dediğini rivâyet eder.

Birisi gelip, Avn bin Abdullah'ın babasına "Ben münâfık olmaktan korkuyorum" diye endişe ettiğini söyledi. O da cevâbında "Eğer münâfık olsaydın, bundan korkmazdın" dedi.

"Allah için, birbirini seven iki kişiden en üstünü, sevgisi daha çok olandır."

"Âhiretle ilgili amel (iş) insanın gönlüne rahatlık ve huzûr verir. Allah için olmayıp, âhirette fâide temin etmeyen dünyâ işi ise, insana gam ve keder verir, huzûrsuz eder."

"Şeytan, insanların kalbine düğümler atar. Birbirlerine selâm verirlerse, bu düğüm çözülür, yok olup, gider. Selâm vermezlerse, o düğüm olduğu gibi kalır."

"Hali, senden daha iyi bir insana bakmak istiyorsan, namaz kılana bak."

"Hastanın sahibi, hastasını o halde görmeyi istemediği gibi, Allahü teâlâ da kulunu günah üzere görmekten hoşnud olmaz."

"Birisi, sâlih kimselerle oturup kalkar, onlarla beraber olurdu. Daha sonra onlarla oturup kalkmayı terk edip, onlardan ayrıldı. Gece rüyasında ona: "Bak! Sen onları terk ettin. Fakat senden sonra onlar yetmiş defa mağfiret olundu (bağışlandı) dendi."

"Sizce, çok önemli olan hacetlerinizi (isteklerinizi) farz namazlarda isteyiniz. Çünkü farz namazlarda yapılan duâ, farz namazın nafileye üstünlüğü gibidir."

"Ebudderdâ'nın annesine Ebudderdâ'nın en üstün ameli ne idi, diye sordum. Bana: "Tefekkür eder Allahü teâlâ'nın kudret ve azametini büyüklüğünü düşünür ve herşeyden ibret alırdı" dedi."

"Babanın hayatta iken görüştüğü kimse ile görüş ve ziyâretine git. Çünkü, babanın dostunu ziyâret etmen, babanı kabrinde ziyâret yapman gibidir."

Avn bin Abdullah hazretleri, hata ve günahlarını hatırlayıp ağlayarak pişmanlığını şöyle dile getirmiştir: "Vah! Yazık bana! Bana ne oldu da ben, bu kadar hata ve günahı işledim. Halbuki ben o hatayı işlerken, Rabbimin ni'metleri içerisinde idim. Günahımın bir anlık lezzetine aldandım. O lezzet gitti. Şimdi onun mesuliyyeti kaldı. Kaybolmayacak, her şeyin inceden inceye tesbit edildiği amel defterime yazıldı. Yazık bana, Allahü teâlâ'dan utanmadan bu işi yaptım. Nefsime uydum. Bu nefs ne acâib düşman. Ben hatâmı düzeltmeğe çalışıyorum. O ise beni tekrar günaha çağırıyor. Ben ona insafla, adâletle davranmak istiyorum, ama, nefsim bana insaf etmiyor. Devamlı beni Rabbimin rızasından çıkarmak için uğraşıyor. Benim helakimi, dünyâ ve âhiret se'âdetimi çalmak istiyor.

Yâ Rabbi! Nefsimi bana musallat kılma. Ona karşı beni yardımsız, yalnız bırakma. Nefsim bana acımıyor. Bana sen merhamet eyle. Ondan beni muhafaza eyle.

Yazık bana! Ölümden nasıl kaçarım. Kaçsam bile o mutlaka bana yetişecektir. Ben nasıl ölümü unutabilirim. Ben unutsam bile, ölüm beni unutmaz. O beni takip ediyor... Günahım o kadar çok ki, kalbimi yaraladı. Günahımın çokluğundan, ağlamaktan, artık gözlerimden yaş da akmıyor. Gözlerime uyku girmiyor. Eğer, Rabbim bana merhamet etmezse, hâlim nasıl olur, benim...

Vah bana! Hatalarım aklıma geldikçe, ben nasıl tenbel otururum, Rabbime tevbe edip, rızasını kazanmaya çalışmam. Kıyâmet günü Rabbim beni temize çıkarmaz, yüzüme bakmazsa, benimle konuşmazsa, vay benim hâlime. Bütün bu durumlardan, günah ve hatalarımdan Allahü teâlâya sığınırım. Amel defterimin sol tarafımdan verilmesinden veya onu arkamda görmekten, Rabbim muhafaza eylesin. Yüzüm simsiyah olursa, yazık bana. Rabbimin huzûruna ben nasıl çıkarım. Gözüm, ayağım, elim ve her şeyim benim hakkımda şahittirler. Günahlarımı hatırlamam, bana her şeyi unutturuyor. Ey nefsim! İsteklerini hiç unutmuyorsun, fakat kulluk

vazîfelerini yapmaya hiç istekli değilsin. Ey nefsim, hesaba çekileceğin kıyâmet gününde halinin ne olacağından hiç korkmuyorsun. Geçici olanı, ebedî ve sonsuz ni'metlere tercih ediyorsun.

Ey nefsim! Hâlâ içerisinde bulunduğun gafletten uyanmayacak mısın? Hasta ve zaif düşersen, derhal yaptıklarından pişmanlık duyarsın... Sıhhatin yerinde olursa, günah işlersin. Sana böyle ne oluyor. Muhtaç ve düşkün olursan, üzülür, mahzûn olursun. Zengin ve kimseye muhtaç olmazsan, âhiretini ve kendini unutursun.

Ey nefsim, hiç amelin olmadan, çalışmadan âhirette rahata kavuşmak istersin. Uzun uzun arzu ve isteklerin peşine düşüp, tövbeyi devamlı sonraya atıp, geciktiriyorsun."

Birisi oğluna şöyle nasîhatte bulundu: Ey oğul! Takvâya iyi sarıl. Eğer, bugünün dünden, yarının da bugünden daha hayırlı olmasını temin edebilirsen, bunu yap. Namaz kılarken, veda edip, ayrılacak olan kimsenin namaz kılışı gibi kıl. Çok ihtiyâç peşinde koşmaktan, özür beyan etmek zorunda kalacağın işi yapmaktan sakın."

"Ebû Fahite'den bildirmiştir! Resûlullah'a (s.a.v.) salât getirdiğiniz zaman, ona salatanızı güzel yapınız. Çünkü, siz, bilmezsiniz, belki salatınız, Resûlullah'a (s.a.v.) arz olunur. Orada bulunanlar, öyleyse bize öğret, dediler. O zaman, şöyle söyleyin dedi. Allahümmecal salevâtike ve rahmetike ve berekâtike alâ seyyid-il-mürselîn ve imam-il-Müttekîn ve hatem-in-Nebiyyin, Muhammedin, abdike ve Resûlike, Allahümme-bashu mekâmen mahmuden yağbıtuhu-l-eyvelûn ve-l-Âhirûn, Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ salleyte alâ İbrâhîm ve alâ âli İbrâhîm inneke hamîdun mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Kemâ bârekte alâ İbrâhîm ve alâ âli İbrâhîm inneke hamîdun mecîd."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-4, sh. 240

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-6, sh. 313

3) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga, cild-2, sh. 41

4) El-A'lâm, cild-5, sh. 98

5) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-8, sh. 171

6) Târîh-i Bağdâd, cild-12, sh. 292

7) Vefeyât-ül-a'yân, cild-1, sh. 240, 431, 432

BAKIYYE BİN VELÎD

Hicrî ikinci asırda Şam'da yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Yuhmid Külâî'dir.

115 yılında (m. 733) doğdu. 197 (m. 812) senesinde vefât etti. Atiyye isminde bir oğlu vardı. Zürriyeti bu oğlu ile devam etmiştir.

Bakıyye hazretleri kuvvetli bir tahsil görmüştür. Muhammed bin Ziyâd, Buhayr bin Sa'd, Ubeydullah bin Amr, Sevr bin Yezîd ve daha bir çok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Hadîste hafız yani yüzbinin üzerinde hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezbere bilirdi. Kendisinden Evzâî, Nuaym bin Hammâd, Dâvûd İbn-i Reşîd, Ali bin Hacer, Amr bin Osman ve daha bir çok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Yahyâ bin Muin, Ebû Zur'a ve zamanın diğer âlimleri; "Bakıyye bin Velîd'in sika (güvenilir, sağlam) âlimlerden rivâyette bulunduğu hadîsler huccet, delîl olarak kabûl edilir" demişlerdir. Abdullah bin Mübârek buyuruyor ki; "İsmail bin Iyaş ile Bakıyye'nin hadîsleri bir araya toplansa, Bakıyye'nin hadîsleri bana daha sevimli gelirdi."

Bakıyye hazretleri buyuruyor ki, Hammâd bin Zeyd ile hadîs müzâkere ettik. Bana buyurdu ki: "Senin rivâyet ettiğin hadîsler ne kadar kıymetli..."

Bildirdiği hadîs-i şerîfler Müslim'de, Buhârî üzerine yapılan açıklamalarda, Sünen-i Ebî Dâvûd, Nesâî, Tirmîzî ve Sünen-i İbn-i Mâce adlı eserlerde yer almaktadır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

"Kim (bir müslümanın) **düğün ve benzeri yerlere davet edilirse icabet etsin."**

"Şafak sökmeden önce hilâl kaybolursa gecedendir."

_____

1) Tezkiret-ül-Huffâz, cild-1, sh. 289

2) El-A'lâm, cild-2, sh. 60

3) Mu'cem-ul-müellifîn, cild-3, sh. 54

4) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-1, sh. 331

5) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-1, sh. 473

6) Târîh-i Bağdâd, cild-7, sh. 123

BEHLÜL DÂNÂ

Halife Hârûn Reşîd zamanında yaşayan meczuba (Allah aşkının sarhoşu) ve velî bir zât. Asıl ismi Ebû Vüheyb bin Ömer Sayrafî'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Kûfeli olduğu halde Bağdâd'da yaşamış ve 190 (m. 805)'de vefât etmiştir. Hârûn Reşîd'in kardeşi olduğuna dair rivâyetler varsa da bunun aslı yoktur. Herkese ders olacak hikmetli sözleri çok meşhûrdur. Hârûn Reşîd'e nasîhat verirdi.

Behlül Dânâ; Eymen bin Nâbil, Amr bin Dînâr ve Âsım bin Ebî'n-Necid'den hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Bir toplantıda Hârûn Reşîd kendisiyle buluştu: Hârûn Reşîd, ona, "Çok zamandır seninle görüşmek istiyordum." deyince, Behlül, "Ben böyle arzu duymadım" diye cevap verdi. Buna rağmen Hârûn Reşîd kendisinden yine nasîhat istedi. "Ne nasîhati istiyorsun? Şu saraya bak, bir de kabirlere bak! Bunlardan ibret almayan, nasîhat almayan nelerden alır! Hâlin ne olacak, ey mü'minlerin emiri! Yarın Cenâb-ı Hakkın huzûruna çıkacaksın. Büyük küçük yaptığın herşeyden sual olunacaksın. Bunlara nasıl cevap vereceksin iyi düşün! Bu hesap zamanında aç ve susuz olacaksın, çıplak bulunacaksın. Orada bulunanlar sana bakıp gülecekler. Perişan hâlin orada meydana çıkacak, başka nasîhati ne yapacaksın?" dedi. Adâleti ile meşhûr olan Hârûn Reşîd onun nasihatlerinden çok istifâde etmiştir.

Birgün halka doğru yolu göstermek için söylediği sözlerden rahatsız olanlar, Hârûn Reşit'e gidip: "Sultanım, bizim yaptıklarımızın ona ne zararı var? Bizi kendi halimize bıraksın. Sonra her koyun kendi bacağından asılır" gibi sözlerle şikâyet ettiler. Bunun üzerine Hârûn Reşîd, Behlül Dânâ'yı çağırtıp, halkın isteğini bildirdi. Behlül Dana hiç sesini çıkarmadan sarayı terk etti. Bir kaç koyun alıp kesti, bacaklarından mahallenin köşe başlarına astı. Bunu gören halk gülerek, "Deliden başka ne beklenir, yaptığı işler hep böyle zaten" diyorlardı. Aradan günler geçtikçe, asılan hayvanlar kokuyor, bundan ise bütün mahalle zarar görüyordu. Kokudan durulmaz hale gelince, aynı kişiler Hârûn Reşit'e gidip, durumu anlattılar. Behlül Dânâ'yı çağırtıp, sorduğunda:

"Bir kötünün herkese zararı olduğunu herhalde anladılar. Ben birşey yapmadım, her koyunun kendi bacağından asıldığını onlara gösterdim" diye cevap verdi.

Hasan bin Sehl anlatır. Bir gün çocuklar, Hazreti Behlül'e taş atmağa başladılar. Taşın birisi vücudunu kanatınca, "Ey çocuklar! Ben Allahü teâlâya tevekkül ettim. O elbette bana kâfidir. O ne güzel vekîldir. Ancak Allahü teâlâ'ya yaklaşmak insana rahatlık verir. İnsanlara eza ve cefâ yapanlar hiç merhametli olur mu?" dedi. Ben dayanamadım. "Ey Behlül, çocuklar sana taşla vuruyorlar, sen onlara merhamet ediyorsun. Bu nasıl iştir?" dedim. O da, "Sus!... Allahü teâlâ, benim üzüntü ve acımı, onların da sevincinin çokluğunu elbet biliyor. Umulur ki, bazımızı, bazımıza bağışlar" buyurdu.

Muhammed bin Ebî İsmail bin Ebî Fudayl, ondan şu hâdiseyi nakleder: Behlül'ü bazı kabirlerin arasında gördüm. Bana, bir kabire soktuğu ayağını gösterdi. Toprakla oynuyordu. Burada ne yapıyorsun? diye sordum. "Bana eziyet etmeyen ve benim gıybetimi yapmayan insanlarla oturuyorum" dedi.

Bir zaman fiyatlar çok yükselmişti. Sen, insanların rahatlaması için, Allahü teâlâya duâ etmez misin? dedim. O bana şöyle cevap verdi: "Allah'a yemîn ederim ki, ben bu işe karışmam. Eğer bir buğday danesi bir dinar olsa, bize emrettiği gibi Allahü teâlâya ibâdet etsek, o bize vad ettiği gibi rızkımızı verir." Sonra ellerini birbirine vurarak "Ey dünyâyı ve süslerini toplayan, gözleri uykudan lezzet almayan kimse, nefsinle uğraşıp ahirete bir tedarik yapmadın, kıyâmet gününde Allahü teâlâya ne cevap vereceksin?" dedi.

Behlül Dana, duâsı makbûl bir zattı. Aşağıdaki şiir O'nundur:

Hırsı bırak da, yorulma;
Geçimde tamaha kapılma...

Niçin malı cem edersin;
Kime topladın bilemezsin!

Rızık vaktiyle ayrıldı;
Su-izan faydasız kaldı...

Her hırs sahibi fakirdir;
Her kanaatkar da zengindir.

Abdullah bin Mihrân anlatıyor: Hârûn Reşîd hacca gitti. Dönüşünde bir müddet Kûfe'de istirahat etti. Sonra yola çıkacağı zaman herkes kendisini yolcu etmek için sokağa döküldü. Behlül de çıkmıştı. Çocuklar onunla beraber oynayıp eğleniyorlardı. Tam o sırada Hârûn'un develer üzerinde muhteşem kâfilesi gözüktü. Çocuklar da Behlül'ü bıraktı ve onun seyrine koyuldular. Tam Hârûn'un geldiği sırada Behlül yüksek sesle:

"-Ey Hârûn!" diye seslendi. Hârûn, yüzünden perdeyi kaldırarak "Buyur Behlül, ne istiyorsun?" dedi. Behlül:

"-Ey Mü'minlerin Emîri! Eymen bin Nail, Kudame bin Abdülâmir'den bize şöyle haber verdi ve dedi ki; Ben Resûl-i Ekrem'i Arafat'tan dönüşte görmüştüm. Kızıl bir deveye binmişti. Yanında kimse dövülmediği gibi, kimse de kovulmazdı. "Yol verin, yol verin" diyen münâdileri de yoktu. Sen de bu usûle riâyet eyle. Bilmiş ol ki; tevâzu ile yolculuk etmen, kibir ile seyahatinden hayırlıdır."

"Bağdâd ve etrâfını nurlandırıp aydınlatacak hediyeler götürüyor musun?" dedi. Halife, "Bu hediyeler nasıl olur?" deyince Behlül hazretleri "İnsanlara Allahü teâlâ'nın sevgisini, O'ndan

korkmayı, onlara örnek olacak şekilde hâl ve hareketler, onlar hakkında temiz ve güzel düşüncelere sahip olmak en güzel hediyedir.” Bunu dinleyen Hârûn Reşîd ağlayarak; “Ey Behlül, biraz daha anlat” dedi. Behlül:

“Memleketinin bir köşesinde bir mazlûm zulme uğrasa sen de memleketin diğer köşesinde bile olsan, Allahü teâlâ bunun hesabını senden soracak. Allahü teâlâ buyuruyor ki; **“Şüphesiz ki iyiler na’im Cennetindedir. Kötüler ise Cehennemdedir.”** (İnfitar 13-14). Âhirette, Cennet veya Cehennemden başka gidilecek üçüncü bir yer yoktur. O hâlde hazırlığını buna göre yap” dedi. Halife, “Amellerimiz hakkında ne dersiniz?” diye sordu. Behlül hazretleri, “Allahü teâlâ’dan korkarak ve emrettiğine uygun olarak yapılan amel makbûldür” buyurunca, Halife, “Peygamber efendimizle, akrabalık olarak yakınlığımız hakkında ne dersiniz?” diye sorunca, Behlül, “Peygamber efendimize (s.a.v.) akrabalıkdan ziyade, bildirdiği hükümlere bağlılıkda yakın olmak daha mühimdir” dedi. Halife, “Peygamber efendimizin (s.a.v.) şefaatine kavuşabilecek miyiz?” deyince de Behlül, “Onu Allahü teâlâ bilir” buyurdu. Halife, “Nasıl yaşayalım?” dedi. Behlül, “Allah’dan kork. Her hâlinde Muhammed aleyhisselâmın sünnetine tâbi ol. Bu durumda en kârlı yolu seçmişsin demektir” dedi. Halife, “Çok güzel söylüyorsun, şu hediyemi kabûl et” dedi. Behlül hazretleri de, “Onu kimden aldınsa ona ver. Dünyadaki sahipleri yakana yapışmadan önce, verenin yoluna harca. Bunu burada yap. Âhirete kalırsa onlara birşey bulup veremezsin, râzı edemezsin” diye cevap verdi. Parayı almayınca Hârûn Reşîd: “Para borcun varsa onu ödeyelim” dedi. Behlül:

“Kûfe’de birçok ilim sahipleri vardır. Borç ile borcun ödenmeyeceğinde ittifâk etmişlerdir” dedi, Hârûn:

“Bari ihtiyâcını temin, edelim” deyince, Behlül hazretleri: “Allahü teâlâ senin Rabbin olduğu gibi, benim de Rabbim’dir. Seni hatırlayıp beni unutması muhaldir” buyurdu. Hârûn Reşîd, bu sözleri işitince ağladı.

Nakledildiğine göre adamın birisi namaz kılmaz, diğer ibadetleri yapmaz ama her gece yatarken “Yâ Rabbi! Bana Cennetini ver!” diye duâ ederdi. Bir gece aynı şekilde yattı. Geç vakitte, damdan bir tıkırtı geldiğini hissederek uyandı. Hemen çıkıp, “Kimsin, orada ne arıyorsun?” dedi. Damda bulunan Behlül Dana idi ve “Devem kayboldu da onu arıyorum” dedi. Ev sahibi, “Hiç mümkün müdür ki, kaybolan deve damda olsun. Bu akılsızlık değil midir?” Bunun üzerine Hazreti Behlül Dana, “Senin, hiç ibadet etmemen ve sonra da Allahü teâlâdan Cenneti istemen daha akılsızlık değil midir?” buyurdu. Ev sahibi O zaman, Behlül Dânâ’nın kendisine nasîhat vermek için böyle yaptığını anladı. Hatasını anlayıp, tövbe etti ve ibadetlerini aksatmadan yapmaya başladı.

---

1) Fevât-ül-vefâyât, cild-1, sh. 228, 230

2) El-A’lâm, cild-2, sh. 77

3) El-Beyân ve’t-Tebyîn, cild-2, sh. 230

4) Tabakât-ül-kübrâ li’ş-Şa’rânî, cild-1, sh. 68

BEKİR BİN ABDULLAH MÜZENÎ

Tâbiîn’in tanınmışlarından. 108 (m. 762)’de vefât etti. Ebû Hâtem; Alkame bin Abdullah el-Müzenî’nin, Bekir bin Abdullah’ın kardeşi olduğunu söylerse de, âlimler, kardeşi olmadığını bildirmişlerdir.

Bekir bin Abdullah el-Müzenî, Enes bin Mâlik, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Mugîre bin Şû'be, Ebû Râfî es-Sâig, Hasan el-Basrî, Hamza, Urve bin Mugîre bin Şû'be, Ebû Temime el-Huceymî ve başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Sabit el-Bûnânî, Süleymân et-Teymî, Katâde, Galip el-Katân, Âsım el-Ahvel, Saîd bin Abdullah bin Cübeyr bin Hayye (r.a.) de ondan hadîs-i şerîf bildirmiştir. İbn-i Medinî, onun elli hadîs-i şerîf rivâyet ettiğini söylemiştir. İbn-i Muîn ve en-Nesâî, Ebû Zür'a ve İbn-i Sa'd onun hadîs husûsunda, sika, (güvenilir) mazbut ve huccet bir âlim olduğunu bildirmişlerdir.

Bekir bin Abdullah el-Müzenî hazretleri, dünyâya düşkün olmayıp haram ve şüphelilerden çok sakınırdı, ibretli sözleri vardır. Çok büyük ve iyi insanlar arasında yetişti.

Bekir bin Abdullah'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler:

"Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: Bir kadın Hazreti Âişe vâlidemizin yanına girdi. Yanında iki küçük çocuk vardı. Hazreti Âişe, kadına üç hurma verdi. Kadın, her birine bir hurma verdi. Çocukları hurmanın ikisini yediler. Bitince annelerine baktılar. Kadın, kalan bir hurmayı da ikiye böldü. Yarısını birine, yarısını diğerine verdi. O sırada Resûlullah (s.a.v.) içeri girdi. Hazreti Âişe olanları arz etti. Resûlullah efendimiz, **"Allahü teâlâ bu kadına, çocuklarına merhametinden dolayı merhamet etsin"** buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor. **"Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ey Ademoğlu! Senin günâhların semâyı** (göğü) **doldursa, sonra bana istiğfar etsen** (benden bağışlanmanı istesen), **seni bağışlarım, Ey Âdemoğlu! Yer dolusu günahla gelsen, bana bir şeyi şirk koşmadan kavuşsan, sana yer dolusu mağfiret yaparım** (seni bağışlarım.)"

Peygamber efendimize, Cennete ve Cehenneme girmeyi vacip kılan iki şey soruldu. Bunun üzerine: **"Kim Allahü teâlâya bir şeyi şirk koşmadan kavuşursa Cennet ona vaciptir. Kimde şirk koşarak, Allahü teâlâya kavuşursa Cehennem ona vaciptir."**

Bekir bin Abdullah el-Müzenî hazretleri buyurdular ki:

"İyi amellerim arasında en değerlisini, sâlih bir zâta olan sevgimi buluyorum."

Arafat'ta vakfeye durmuştu. Kendi kendine şöyle diyordu: "Öyle sanıyorum ki, bunlar arasında ben olmasaydım, Allahü teâlâ hepsini bağışlardı."

"Bir kimsenin cimrilik huyu ile öfke duygusu körelmedikçe müttekî sınıfına geçemez."

"Din kardeşlerinden bir cefa görürsen, bil ki bu, yaptığın bir hatâdan dolayıdır. Derhal Allahü teâlâya dön ve tövbe et. Ayrıca, bir sevgi görecek olursan, Allahü teâlâya olan tâatından (Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmaktan) hasıl olduğunu bil ve şükr et."

"Bir kimsenin, sanki o işe memurmuş gibi, durmadan halkın ayıbını sağa sola aktardığını görürseniz, bu haliyle azâb tuzağına tutulduğunu biliniz."

"İsâbet edip, doğru konuştuğunda sana bir ecir ve sevâb getirmeyen, hatâ ettiğinde de seni günâha götüren bir sözü söylemekten sakın. Bu söz, müslüman kardeşine kötü zanda bulunmandır."

"Sen bir kişi ile arkadaş olduğun zaman bazı husûsları yerine getirmen gerekir. Beraber olduğunuzda, şayet onun nalınlarının ipi kopar ve o bunları düzeltip bağlayıncaya kadar sen onu beklemezsen, sen arkadaşlık hukukuna riâyet etmemiş olursun ki, sen, bu halinle dost

olamazsın. Yine, senin arkadaşın bir ihtiyâç için bir yerde oturduğunda, o işini bitirinceye kadar onu beklemezsen sen yine hakiki dost sayılmazsın."

"Bekir bin Abdullah el-Müzenî, kadılık (hakimlik) makamına getirilmek istenmişti. O zaman şöyle buyurmuşlardı: "Ben size bir şey söyliyeyim. Kendisinden başka ilâh olmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben kaza (hâkimlik) işini yapamam. Eğer, bu sözüm doğru ise, sizin beni bu iş için görevlendirmeniz, uygun değildir. Eğer sözüm yalan ise, yalancı birisini bu vazîfeye tayin etmeniz doğru olmaz."

Bekir bin Abdullah el-Müzenî hazretleri şöyle duâ yapardı: "Yâ Rabbi! Senin yardımın olmazsa, maksuduma eremem, kötü şeyden nefsimi koruyamam. Ben ve işlerim senin kudretin altındayız. Sana çok, çok muhtacız yâ Rabbi!"

"Ey Âdemoğlu! Allahü teâlânın rahmetinden öyle ümitli ol ki, bu ümidin seni, Allahü teâlânın mekrinden emîn kılmasın. Eğer bundan emîn olursan, günâhları işler, Allahü teâlânın gazâbına uğrarsın. Yine Allahü te'âlâdan öyle kork ki, bu korku O'nun rahmetinden ümidini kestirmesin. Ne kadar günahkâr olursan ol, yine de Allahü teâlânın rahmet ve merhametinden ümidli ol. Tövbe ederek Allaha dön."

"Allahım! Bizi öyle bir rızıkla rızıklandır ki, onun vasıtasiyle sana çok şükür edebilelim. Yâ Rabbi! Her an her yerde sana muhtacız."

Bir Cuma günü cemaat oldukça kalabalıktı. Bekir bin Abdullah el-Müzenî, "Bana, câmide bulunanların en hayırlısı (iyisi) sorulsaydı, insanlara en çok nasîhat eden, Emr-i bil-ma'rûf ve Nehy-i an-il münker yapanı (iyiliği emredip, kötülükten nehy edeni alıkoyanı) arar, bulur, onu gösteririm." Yine, bana "İnsanların en şerlisi (kötüsü) kimdir? diye sorulsaydı, insanları en çok aldatanı bulur, onu gösteririm." dedi.

"Bir kimse, tamâı (dünyâ lezzetlerini haram yollardan araması) ve gazâbı (öfkesi) yavaş oluncaya kadar muttaki olamaz."

Ölüm hastalığı sırasında Bekir bin Abdullah el-Müzenî'nin huzûruna girdik. Başını kaldırdı. "Nefsini Allahü teâlâya tâat (Allahü teâlânın beğendiği şeyler) için çalıştıran, Allahü teâlâya isyan (emirlerini yapmamak) etmemesi için onu zorlayan kula Allahü teâlâ merhamet etsin" buyurmuştur.

"Sana dünyâda, kanâat edebileceğin kadarı kâfidir, ister bu bir avuç hurma, bir içimlik su ve bir çadır gölgesi olsun. Senin nefsin, dünyâda kendisine ne kadar çok verilse, asla doymaz. Her zaman daha fazlasını ister."

Bekir bin Abdullah el-Müzenî'nin dâima okuyup, terk etmediği duâ şudur: "Allahım! Bize rahmet hazinelerinden birini aç. Rahmetinden sonra bize dünyâda ve âhirette hiç azâb etme. Allahım! O geniş ihsânından bize helâl ve temiz bir rızık ihsân et. Rızık verdikten sonra bizi, senden başkasına muhtaç eyleme, Allahım! Merhametine ve ihsân ettiğin helâl rızka, ihsânına karşı şükrümüzü arttır. Biz sana muhtacız. Senin yardımın ve ihsânın ile ancak başkasından müstağni (uzak) oluruz."

O, yaşlı bir zât görünce, bu benden daha hayırlı, daha iyidir, çünkü o, yaşça benden büyüktür. Onun için, daha fazla ibadet yapmıştır. Bir genci gördüğü zaman, ben ondan daha fazla günah işledim. O ise, yaşı küçük olması sebebiyle, daha az günâh işlemiştir, derdi.

"Eğer, şeytan senin önüne çıkıp, "Sen falanca müslümandan daha üstünsün, derse, dikkatli ol ve o müslüman kardeşin senden büyükse, şöyle de: "Bu kardeşim, benden önce müslüman olup, benden daha çok sâlih amel işlemiştir. Onun için, o benden daha üstündür. Eğer senden küçükse, ben günâhlarda onu geçtim. Bu bakımdan o benden daha hayırlıdır. Eğer sana ikramda bulunan ve hürmet gösteren, müslüman kardeşlerinle karşılaşırsan, "Bu Allahü teâlânın bir ihsânıdır." de. Eğer onlardan cefâ görürsen (Bu, yaptığım bir günâhtan dolayıdır.) de."

"Kişi, müslüman kardeşlerine tevâzu etmesiyle, onların hürmet ve saygısını kazanır."

"Allahü teâlâ, mü'min kulunun işinin sonunun hayır olmasını murad ettiği zaman, ona biraz acı ve sıkıntı tattırır."

"Kim gülerek günâh işlerse, ağlıyarak Cehenneme girer."

"Günâhı çok yapıyorsunuz. Halbuki istiğfarı çok yapmalısınız. Çünkü, insan, âhirette, amel defterinde iki satır arasında istiğfar görünce çok sevinir."

Yine, Bekir bin Abdullah el-Müzenî şöyle bir hikâye anlatmıştır.

"Bir hükümdârın yanında iyi ahlâklı biri, devamlı ayakta durur ve ona dâima (iyilik edene, iyiliğine karşı iyilik et. Çünkü, kötülük yapana, yaptığı kötülük yeter.) derdi. Onun bu makamda ve mertebede olmasını birisi çekemez, hükümdârla senli benli konuşmasını kıskanır ve onu hükümdâra kötülemek isterdi. Uzun düşüncelerden sonra hükümdâra gidip, "Bu adamınız, hükümdârımızın ağzının koktuğunu söylüyor" diye şikâyet eder. Hükümdâr, hayır böyle şey olmaz, der. Hasedci adam, "Onu çağırın ve dikkat edin, size yaklaştığı zaman, ağız kokunuzu duymamak için, elini burnuna koyacaktır." der. Hükümdârın yanından çıktığı gibi, arkasından iftira ettiği adamı evine davet eder. Ona içinde sarımsak bulunan yemek yedirir. İyi ahlâklı insan her şeyden habersiz, oradan çıkıp, hükümdârın huzûruna gider. Her zaman konuştuğu gibi konuşur. Hükümdâr, bana yakın gel, der. Sarımsak yediği için ağız kokusundan rahatsız olmasın, diye eliyle ağzını kapatır. Öyle yaklaşır. Hükümdâr, önceki adam doğru söyledi, diyerek, hemen kalkıp, bizzat kendisi bir mektûb yazar. Burada "Bu mektûbu taşıyan sana gelince, onu boğazla, derisini yüz, içine saman doldur ve bana gönder." diye yazıp, bir vâlisine götürmesini söyler, (içinde yazılı olandan haberi olmayan suçsuz ve dolayısı ile bir korkusu olmıyan) bu iyi ahlâklı insan, mektûbu vâliye götürmek için alır ve çıkar. Yolda, kendisini çekemiyen adamla karşılaşır. Elindeki mektûbu göstererek, hükümdârın mükâfat mektûbudur, der. Diğer hasedci adam, yalvararak sızlayarak ne olursun, o mektûbu bana ver, ben götüreyim, ben mükâfat alayım, der. Verir, O da alıp, vâliye götürür. Vâlî ona, getirdiğin mektûbta, seni boğazlayıp, derini yüzüp, saman doldurup, hükümdâra göndermem yazılıdır, der. Adam, bu mektûb benim için değildir. Allah, Allah, şu başıma gelene bak! Ben dönüp, durumu hükümdâra arz edeyim, der. Vâlî: "Hükümdârın mektûbu, emirnamesi geri çevrilmez, deyip, adamı öldürüp vâlinin istediği şekilde ona gönderir. Öbür adam ise, âdeti üzere, hükümdârın yanına gider. Hükümdâr hayret eder. Benim mektûbu ne yaptın der. O da: Yanınızdan ayrılınca, filan kimseye rastladım. Mektûbu kendisine vermemi rica etti. Ben de verdim. Hükümdâr, o bana senin, ağzımın koktuğunu söylediğini bildirmişti. O da hayır, asla olamaz, dedi. Peki öyleyse, yanıma yaklaşınca, neden ağzını tuttun?" der. "Efendim, bana o yemek yedirdi, içinde bol sarımsak vardı. Size yaklaşınca, ağzımın kokusu ile rahatsız etmiyeyim diye ağzımı tuttum." cevabını verir. Hükümdâr, "Sen haklıymışsın, kötülük edene, ettiği kötülük, yeter" dedi.

Birisi Bekir bin Abdullah el-Müzenî hazretlerine kötü sözler söyledi. O da ona hiç cevap vermeyip, sükût ile karşıladı. O adam bu sefer, daha da ileri gitti. Daha kötü sözler söyledi. Bunun üzerine, Bekir bin Abdullah hazretlerine, niçin ona cevap vermiyorsun, suskun duruyorsun. Baksana sana neler söylüyor, denilince, "Ben onun hakkında, kötü birşey bilmiyorum ki ona karşılık ve cevap vereyim. Hem, onun hakkında yalan yere, olmıyan şeyleri söyleyip, atıp tutmam da bana helâl değildir." dedi.

Bekir bin Müzenî hazretleri, gelen-geçeni rahatsız etmemesi için, damının oluğunu bahçe tarafa yapar, yola akıtmazdı. Evindeki kedi ölürse, münasip bir yerde çukur kazar, kediyi oraya gömer, kimseyi rahatsız edecek bir iş yapmazdı.

"Bir kimse ziyâfete çağrılır. O da ev sahibine haber vermeden, yanında misâfir getirirse, bir tokat hak etmiştir. Eve geldiğinde, ev sahibi, şuraya buyurunuz dediği zaman, hayır ben şuraya oturacağım diyen kimse ise, iki tokat hak etmiştir. Yemek yerken de ev sahibine "Sen de bizimle beraber yemiyor musun, sen de yese ne" diyen, üç tokatı hak etmiş olur. Çünkü üçünde de, söz ve hareketi boş ve fazladandır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 224

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 484

3) El-Kâşif cild-1, sh. 162

BEŞÎR BİN MANSÛR (Es-Süleymî)

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed el-Basrî'dir. 180 (m. 796) senesinde vefât etti. Hadîs rivâyet ettiği zâtlar; Ebû Eyyûb Sahtiyanî, Saîd el-Cerîrî, Saîd bin Hicâb, Âsım-ül-Ahvel, İbn-i Cüreyc ve diğer âlimlerdir. Kendisinden ise oğlu İsmail bin Beşîr Abdurrahmân bin Mehdî, Fudayl bin Iyâd, Bişr-i Hafî, Abdula'lâ bin Hammâd, Şeyban bin Ferrûh, Ubeydullah el-Kavârirî, Muhammed bin Abdullah er-Rakkâsî ve diğer hadîs âlimleri, hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmiştir. Rivâyetleri Sahîh-i Müslim'de, Sünen-i Ebî Dâvûd'da, Sünen-i Nesâî'de yer almıştır.

İbn-i Mehdî şöyle demiştir: "Beşîr bin Mansûr gibi Allahü teâlâdan çok korkan birini görmedim. Her gün beşyüz rek'at namaz kılar ve Kur'ân-ı kerîmin üçte birini okurdu." O kadar ibâdet ederdi ki, onun hâlini görenler Allahü teâlâyı ve ölümü hatırlardı. Gassan bin Fadl da şöyle demiştir: "Beşîr bin Mansûr, görüldükleri zaman, Allahü teâlâyı hatırlatan zâtlardan idi. Ben onu gördüğüm zaman âhıreti hatırlardım, âlim ve üstün bir zât idi." Üseyd bin Ca'fer "Beşîr bin Mansûr, namazlarda cemaati hiç kaçırmam ıştır. Biri ondan birşey isteyince mutlaka birşeyler verirdi. Kendisini benim yıkayıp defn etmemi vasıyyet etti" demiştir.

Bir zât, Beşîr bin Mansûr'a bana nasîhat et deyince şöyle buyurdu: "Nice kimseler ölüp gitti. Seni bekliyorlar, sen de öleceksin."

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

"Dîn ancak, Allahü teâlâya, Kur'ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kitabı olduğuna imân, Resûlullahın Peygamberliğini tasdîk ve kabûl etmek, müslümanların emîrlerine (başkanlarına) **itaat, bütün müslümanlar için hayır ve iyilik istemektir."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 239

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 459

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 325

BİLÂL BİN SA'D

Tabiînden âlim, vaiz, kâri (Kur'ân-ı kerîm hafızı) bir zât ismi Bilâl bin Sa'd bin Temim el-Eş'arî. Künyesi Ebû Amr'dır. Ebû Zûr'â da denilmiştir. Şam'da bulunmuştur. Babası Sa'd bin Temim, Eshâb-ı kirâmdandır. Hazreti Bilâl; babası Hazreti Sa'd, Hazreti Muâviye, Hazreti Ebüd-derdâ, Hazreti İbn-i Ömer, Hazreti Câbir'den ve birçok Eshâb-ı kiramdan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Hazreti Evzâî, Hazreti Saîd bin Abdülazîz, Hazreti Atâ bin Ebî Rebah, Hazreti İbn-i Sa'd gibi birçok zâtlar hadîs-i şerîf naklettiler. Âlimler, Hazreti Bilâl bin Sa'd için sika (güvenilir) olduğunu bildirdiler. Buyurdular ki, Basra'da Hazreti Hasan-ı Basrî ne ise, Şam'da da Hazreti Bilâl bin Sa'd odur. Hergün ve gece bin rek'at namaz kılardı. 120 (m. 737) senesinde vefât etti.

Hazreti Bilâl bin Sa'd, bir gün Ankebût sûresi 56. âyetini **"Muhakkak ki benim arzım** (yeryüzü) **geniştir. O halde yalnızca bana ibâdet edin."** okudu ve "Bulunduğunuz yerde fitnelerin yayıldığını görürseniz, o yerden başka yerlere gidiniz. Çünkü yeryüzü çok geniştir" buyurdu.

Bir sene yağmur yağmıyordu. Halk ile yağmur duâsına çıktılar. İnsanlara karşı, "Ey insanlar! Hepiniz günahkâr olduğunuzu itiraf eder misiniz?" diye sordu. Onlar, "Evet, hepimiz günahkârız. Çok günâhlarımız var. Hepsine tövbe ettik" dediler. Bunun üzerine Allahü teâlâya şöyle duâ etti. "Yâ Rabbi! Kur'ân-ı kerîmde, **"İhsân edip doğru söyleyenlerin duâlarını kabûl ederim"** buyuruyorsun. Biz, çok günâhlarımızın bulunduğunu itiraf edip, doğruyu söyledik ve tövbe ettik. Bizi affet ve bize yağmur ihsân et!" Biraz sonra yağmur yağmaya başladı.

Bilâl bin Sa'd (r.a.) bir kimseye "Ölmek ister misin?" diye sordu. O kimse "Hayır efendim. Ben biraz daha yaşayıp iyi amel yapmak, ondan sonra ölmek istiyorum," dedi. Hazreti Bilâl bin Sa'd buyurdu ki, "Hem ölmek istemiyorsun hem de iyi amel yapmıyorsun. O halde senin hâlin dünyâya bağlanmış olmağı gösteriyor." "Ey insanlar! Allahü teâlâdan korkun. Sizin için O'ndan başka bir yardımcı yoktur."

"Kıyâmet günü herkesin hesabı görüldükten sonra Cennet ehli Cennete ve Cehennem ehli Cehenneme yerleştirildikten sonra Allahü teâlâ meleklere, Cehennemden iki kişi çıkarıp getirmelerini emreder. Allahü teâlâ meleklerin getirdiği iki kişiye (Yerleriniz nasıldır?) diye suâl eder. Onlar (Yâ Rabbi! Yerimizden daha zor yer yoktur) derler. Allahü teâlâ buyurur ki, (Bunlar sizin işlediğiniz hatâların bedelidir. Ben asla, kimseye zulm etmem. Şimdi siz yerlerinize dönünüz). Bunun üzerine o iki kişiden birisi koşarak, diğeri de bir adım atıp geri dönerek yürürler. Allahü teâlâ, meleklere bu kimseleri tekrar huzûra getirmesini emreder. Bunlar, tekrar huzûra getirilince Allahü teâlâ, koşarak gidene, böyle gitmesinin sebebini sorar. O kimse "Yâ Rabbi! Her şeyi daha iyi bilen sensin. Ben dünyâda iken senin emirlerine uymakta gevşek davrandığım için Cehennemi hak ettim. Emrine tekrar muhalefet etmemek için "Yerlerinize dönünüz!" emrinden sonra, yerime gitmek için koşmaya başladım. Allahü teâlâ, ikinci kimseye de suâl eder ki, "Niçin bir adım atıp, sonra geri dönüp bakardın?" O kimse de "Yâ Rabbi! Sen her şeyi en iyi bilensin. Zannettim ki Allahü teâlâ Cehennemden çıkardıktan sonra, tekrar Cehenneme göndermez. Onun için her adımda dönüp-dönüp bakardım" der. Allahü teâlâ buyurur ki, "Ben kulumun zannettiği gibiyim. Bu iki kulumu da Cennete götürün!" O iki kimse Cennete kavuşur."

"İnsanlar acaba Cehennem azâbına inanmıyorlar mı? inanıyorlarsa niye hazırlanmıyorlar? Bu nasıl gaflettir?"

İmâm-ı Evzâî buyuruyor ki: Hazreti Bilâl bin Sa'd'ın bir oğlu şehîd olmuştu. Bir kimse gelip, "Vefât eden oğlunuzda 20 dirhem alacağım vardı" dedi. Gelen kimseye buna dâir bir şahidiniz veya elinizde bir yazınız var mı?" O kimse "Yok" dedi. "Peki bunun için yemîn eder misiniz?" buyurdu. O kimse "Yemîn ederim" deyince, yemîn etmesini istemeden 20 dînârı verdi ve "Eğer doğru söylüyorsan oğlumun borcunu ödemiş olurum. Yalan söylüyorsan sadakam olur" buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Birgün "Yâ Resûlallah! İnsanların en hayırlıları kimlerdir? diye sordular. Buyurdu ki, **"Ben ve benim zamanımdaki müslümanlardır."** "Yâ Resûlallah! Bunlardan sonra kimlerdir?" diye sordular. Buyurdu ki, "İkinci asırda bulunan müslümanlar." "Yâ Resûlallah! Onlardan sonra insanların en hayırlıları kimlerdir?" dediler. Buyurdu ki: "Üçüncü asırda bulunan müslümanlardır." "Yâ Resûlallah! Bunlardan sonra kimlerdir?" dediler. Buyurdu ki: **"Onlardan sonra gelenler, istenmediği halde yemîn eden, şâhidlikte bulunan ve yerine getirmedikleri şeyler için teminatta bulunanlardır."**

"Yâ Resûlallah! Sizden sonra, bizim başımıza kim geçecek? Halifeniz kim olacak?" Buyurdu ki: **"Benden sonra, hükmünde benim gibi âdil olan, sözünde benim gibi sâdık olan, benim gibi merhamet sahibi olan kimse, benim yerime halife olsun. Bunun haricinde bir şey yapan, benden uzaktır. Ben de ondan uzağım. O benden değildir."**

"Allahü teâlânın, ümmetim üzerine ilk farz ettiği ibadet, beş vakit namazdır. İlk kabûl edeceği ibadet, yine beş vakit namazdır. Kıyâmet gününde de ilk defa namazdan suâl edecektir."

Hazreti Bilâl bin Sa'd'ın kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Günâhlar gizli olarak işlenirse bunun zararı, günâhı işleyenleredir. Lâkin açıktan işleniyor ve buna da mâni olunmuyorsa, bunun zararı herkesedir."

"Bir insanın iyiliklerini hatırlayıp, günâhlarını unutması gurûrdandır. Günâhların ne kadar küçük olduğunu değil, bu günâhı Allahü teâlânın huzûrunda işlediğini düşünmek lâzımdır."

"Allahü teâlâ bize, haramlardan, şüphelilerden, hattâ şüphelilere düşmemek için ihtiyâtlı olup, mübahların çoğundan sakınmağı emrediyor. Biz ise, aşırı derecede dünyâyı sever, ona bağlanırız. Bu ise günâh olarak bize yeter."

"Sana Allahü teâlânın emirlerini hatırlatan, nasîhat eden bir kardeşin, sana altın hediyye edenden daha hayırlıdır."

"Böyle bir kardeşini bulduğun zaman (Ey kardeşim! Bende bir kusur var mıdır? Lütfen bana bildir de düzeltmeye çalışayım) demelidir."

"Bir insan kendisinin medhi yapıldığı zaman, bu medh ve öğmeler kendisine iyi gelmiyorsa ne âlâ. Ama bunları duyunca seviniyorsa zarardadır."

"Üç kimsenin hiçbir ibâdeti kabûl olmaz. Müşrik, kâfir ve râî." "Râî kimdir?" diye sordular. Dîn-i İslâmın bildirdiği hükümleri bırakıp kendi re'yi, görüşü ile amel eden kimsedir"

"Bir kimse müslümanım dediği zaman Allahü teâlâ onun ameline bakmadan bırakmaz. Amel ettiği vakit vera'ına (şüphelilerden sakınmasına) bakar. Ver a' sahibi olunca da niyetine bakar. Niyeti de hâlis (Allah rızâsı için) ise, artık diğer kusurlarını Allahü teâlâ düzeltir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 221

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 503

3) El-Kâşif cild-1, sh. 165

CÂBİR BİN HAYYAN

Modern kimyanın kurucusu meşhûr İslâm âlimi. Tebe-i tâbiîndendir. Asrının fen âlimiydi. Fen ilimlerinin bütün dallarında eser verdi. Bütün İslâm âlimleri gibi, fen ilmini İslâmî ilimlerle beraber okudu. Peygamberin (s.a.v.) torunu, tasavvuf ilimlerinin mütehassısı ve kaynağı, Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin, tasavvufta vârisi oğlu Mûsâ Kâzım (k.s.), fıkıhda İmâm-ı a'zam (r.a.), olduğu gibi fen ilimlerinde ve bilhassa kimya ilminde vârisi, Câbir bin Hayyan'dı. Fen ilimlerinin yanında, diğer İslâm ilimlerinde de kitaplar yazdı.

Horasanlı, Kuslu, Harranlı ve Kûfeli olduğu söylenen Cebir'in ailesi hakkında bilgi çok azdır. Abdullah isminde bir eczacının oğlu olduğundan bahsedilir. İslâm âleminde "sûfî", Avrupa'da "Geber" ismiyle şöhret bulmuştur. Asıl ismi Câbir bin Hayyan bin Abdullah'tır.

Câbir bin Hayyan'ın, kimya ilmini İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık (r.a.)'dan öğrendiği bilinmektedir. Muhakkak ki, diğer ilimlerden haberi olmıyan bir kimsenin Ca'fer-i Sâdık hazretlerine talebe olması mümkün değildir. Başka kimlerden ders aldığı kat'î olarak bilinmemektedir. Ancak, Emevî halifelerinden ikincisinin oğlu olan Hâlid bin Yezîd'in de O'nun hocalarından olduğu rivâyet edilmektedir.

Câbir bin Hayyan, o zamanda Arap âleminde meşhûr olan Simya (sihir ve büyücülerin, olması mümkün olmayacak şeyi, yapıyorlar gibi göstermeleri) ilminin bir fen ilmi olmadığını isbât edip ondan ayrı olarak kimya ilmini kurdu. Böylelikle bugünkü modern kimyanın da temellerini atmış oldu. Abbasî halifesi Hârûn Reşîd'in vezirlerinden Yahyâ Bermekî'nin yardımını gördü. O'nun azlinden sonra bir müddet Kûfe'de göz altında tutuldu.

Câbir bin Hayyan, işe ilk önce ilâçlar üzerinde çalışarak başladı. Yaptığı çalışmaları tecrübeye dayandırdı. Bu tecrübe ve müşâhedelerini kitaplara geçirdi. Çoğu kimya ve fen bilgilerine âit beşyüzü aşkın kitap yazdı. Bunların arasında dînî konularda ve diğer ilimlerde de eserleri vardır.

Kimya ilmine yaptığı hizmetlerden ba'zıları;

Kristalleşme, damıtma, kalsinasyon (kavurma), calcination, sublimasyon ve buharlaşma gibi kimyevî teknikleri getirdi.

Mineral ve asitleri buldu. İlk defa imbik (el-imbik) yaptı.

Tecrübeleri neticesinde, tatbikî kimyaya çok şeyler kazandırarak, yeni usûllerin doğmasını ve tatbîkî ilimler sahasında yeni düşünce tarzlarının meydana gelmesini sağladı.

Çeşitli metallerin kullanılır hâle getirilmesi, çeliğin geliştirilmesi, derilerin dabağlanması, su geçirmez kumaşların verniklenmesi, cam imâlinde mangan-4-oksid'in kullanılması, paslanmanın

önlenmesi, altın yaldızla süsleme, boyaların ve yağların tesbiti vb. Ayrıca bunların terkîbi ve kimyevî hassalarını bulmuş ve kitablarına kaydetmiştir.

Cisimleri hassalarına göre üç sınıfta tasnif ederek daha sonra yapılan sınıflandırmalara rehberlik etmiştir. Birçok kimyevî maddeyi tesbit etmiş ve Arabca isimler vermiştir. Hâlâ o isimler kullanılmaktadır.

Kimyevî reaksiyonlarda belli miktarların, belirli miktarlarla reaksiyona girdiğini söylemiştir.

Yazmış olduğu eserler asırlarca İslâm medreselerinde okutulmuş, Endülüs müslümanları yoluyla Avrupa'ya geçmiştir, İslâm dünyâsında ve Avrupa'da, kimya ilminde Câbir çağının sonu gelmemiştir. Öyle ki Avrupa'da ba'zı kimyagerler, kabûl görmesi için eserlerini ona mâl etmişler, kendi eserlerine onun ismini yazmışlardır. Eserlerinin bir kısmı kaybolmuş olup, yirmiyedi tanesi Lâtince ve Almanca olarak Nûrenberg, Frankfurt ve Strazburg'ta 1473-1710 yılları arasında basılmıştır.

Ba'zı kaynaklarda Câbir bin Hayyan'ın, Cebir ilminin de kurucusu olduğu belirtilerek bu ilme onun adı verildiği ifâde edilmektedir. Tıb, astronomi, mantık, felsefe, fizik, mekanik gibi ilim dallarında da çalışmalar yapmış, onlarla ilgili eserler vermiştir.

Basılmış eserlerinden ba'zıları; Kitâb-ul-beyân, Kitâb-ul-hacer. Kitâb-ün-nur, Kitâb-ul-izah, Kitâb-ül-İstakas-il-essi, Kitâb-ül-İstakas-is-sânî İstakas-is-sâlis, Tefsîr-ül-İstaka, Kitâb-üt-tecrîd, Kitâb-ür-rahmet, Kitâb-ül-mülk.

Basılmamış eserlerinden ba'zıları: Kitâb-üş-şems, Kitâb-ul-kamer, Kitâb-ül-hayyavân, Kitâb-ül-esrâr, Kitâb-ül-bid, Kitâb-ud-dem, Kitâb-ut-tedvir, Kitâb-ur-rûh, Kitâb-un-nebât, Kitâb-ul-hikmet, Kitâb-ut-tin, Kitâb-ul-anâsır, Kitâb-ul-belâgat, Kitâb-ul-eşcâr, Kitâb-ul-bustân, Kitâb-us-sârî, Kitâb-ut-tâc, Kitâb-ul-elbân, Kitâb-ur-râvda, Kitâb-ul-fıkh, Kitâb-us-semâ, Kitâb-ul-arz, Kitâb-üş-şiir, Kitâb-ul-kimân el-Me'âdin, Kitâb-ul-hayâl, Kitâb-ul-hükûmet, Kitâb-ul-hilkat, Kitâb-ul-heyet, Kitâb-un-nakd.

Bütün bu eserlerinin yanında Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin talebesi olmasından dolayı râfızîlerce kendisine atfedilen siyasî kitaplar da vardır. Ancak o kitapların Câbir bin Hayyan'la bir alâkası yoktur.

---

1) Ahbâr-ul-hukemâ sh. 128

2) Fihrist, 354

3) Hadârat-ul-arab, sh. 227

4) El-A'lâm, cild-2, sh. 103

5) Esmâ-ül-müellifîn, cild-2, sh. 249

CA'FER-İ SÂDIK

İslâm âlimlerinin gözbebeklerinden olup, seyyid ve oniki imâmın altıncısı. Hazret-i Ali'nin torununun torunu olup, Eshâb-ı kiramı görmekle şereflenen Tabiîn devrinin yükseklerinden ve evliyânın büyüklerinden olup, silsile-i âliyyenin dördüncüsüdür. Künyesi, "Ebû Abdullah"dır. Tâhir, Fadıl gibi birçok lakabı vardır. En meşhûru "Sâdık"tır. Babası Muhammed Bâkır, onun babası İmâm-ı Zeynel'âbidîn, onun babası Hazreti Hüseyin ve onun babası da Hazreti Ali'dir. Annesi Ümmü Ferve'dir. Annesinin babası Kâsım, onun babası Muhammed ve onun babası da Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Annesinin annesi, Abdurrahmân bin Ebû Bekr'in kızı Esmâ'dır. 83

(19 Nisan Çarşamba m. 702) senesinin Rebîul-evvel ayının onyedisinde Pazartesi günü Medîne-i münevverede doğdu. Altmışbeş senelik ömrünün otuzdört senesinde imamlık yaptı. 148 (6 Eylül Cuma m. 765) senesinin Recep ayının onbeşinde Pazartesi günü Mekke'de vefât etti. Kabri, Cennet-ül-Bâki'de olup, babası ve dedesi yanındadır.

Ca'fer-i Sâdık hazretleri, temiz ve yüksek bir nesebe (soya) sahip olduğu gibi, güzel yüzlü ve tatlı dilliydi. Bedeni sanki nûr saçıyordu. Yüzünün renginde beyaz ve kırmızı karışmış olup, tatlı bir çehresi vardı. Kuvvetli ve orta boylu idi. Kısa ve şişman değildi. Saçı kumrala yakındı. Hazreti Ali'ye çok benzerdi. On evlâdı olup, yedisi erkek, üçü kız idi. Oğulları: Mûsâ Kâzım, İshâk, Muhammed, İsmail, Abdullah, Abbâs ve Ali'dir. Evlâdlarının hepsi zamanının süsü, âlimi ve üstünlerinden olup, evliyânın rehberiydiler. Mûsâ Kâzım, oniki imâmın yedincisidir.

İmâm-ı Ca'fer ilmi, oniki imâmdan beşincisi olan babası Muhammed Bâkır'dan öğrendi. İlim ve fazîlette zamanının bir tanesi oldu. Bütün din bilgilerinde olduğu gibi, zamanının bütün fen ilimlerinde de söz sahibiydi. Yetiştirdiği talebeler, cebir ve kimya ilimlerinde çeşitli keşifler yapmışlar, bu ilimlerin temel sistematiğini kurmuşlardır. Fizik ve kimya ilimlerinin konusunu teşkil eden madde ve onlar üzerindeki bilgisi, o kadar çoktu ki, bu husûslarda zamanında yaşayan herkese akıl-ilim hocalığı yapardı. Kimyanın babası sayılan Câbir de, Ca'fer-i Sâdık'ın talebesidir. İmâm-ı Ca'fer'in en meşhûr talebesi, Hanefî Mezhebi'nin kurucusu ve Ehl-i sünnetin reîsi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'man bin Sâbit'tir. İmâm-ı â' zam, Ca'fer-i Sâdık'in derslerine ve sohbetlerine devam ederek, o gizli ve aşikâr ma'rifet kaynağından ilim ve evliyâlık yolunda çok istifâde etti. İmâm-ı a'zam, O'nun huzûrunda kavuştuğu yüksek mertebeleri anlatmak için, "O iki sene olmasaydı, Nu'man helak olmuştu" buyurmuştur, İmâm-ı a'zam (r.a.), bu sözü ile hocası Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin büyüklüğünü, kıymetini, kavuştuğu dereceleri anlatmak istemiştir.

Kalbi, bütün kötü huylardan temizleyip, Allahü teâlâya kavuşmak için lâzım gelen ma'rifetleri, ibâdet ve işleri öğreten tasavvuf yollarının çeşitli isimler alması, başka başka olduklarını göstermez. Aynı mürşidin talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları (mürşidleri) ile öğünmek için bulundukları yola, müşridlerinin isimlerini vermişlerdir. Hazreti Ebû Bekir vasıtası ile gelen yolda "zikr-i Hafî" ya'nî sessiz zikir yapılmış olup, Hazreti Ali vasıtası ile gelen yolda da "zikr-i cehri" ya'nî yüksek sesle zikir yapılmıştır. Bütün tasavvuf yolları, İmâm-ı Ca'fer Sâdık hazretlerinde birleşmektedir, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık, iki yoldan Resûlullaha bağlıdır. Birisi babalarının yolu olup, Hazreti Ali vasıtası ile Resûlullaha bağlıdır. Bu yola "vilâyet yolu" denir. İkincisi anasının, babalarının yolu olup Hazreti Ebû Bekir vasıtası ile Resûlullaha bağlanmaktadır. Bu yola da **"Nübüvvet yolu"** denir, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık, hem ana tarafından Ebû Bekr-i Sıddîk soyundan, hem de, onun vasıtası ile Resûlullahtan feyiz almış olduğu için "Ebû Bekr-i Sıddîk, beni iki hayata kavuşturmuştur" buyurdu. Ca'fer-i Sâdık hazretleri, Resûlullahtan gelen Peygamberlik (Nübüvvet) üstünlüklerine Hazreti Ebû Bekir, Selmân-ı Fârisî ve Kâsım bin Muhammed bin Ebû Bekir silsilesi ile kavuşmuştur. Evliyâlık (velâyet) üstünlüklerine de, Hazreti Ali, Hazreti Hasan ve Hüseyin, Zeynel'âbidîn ve babası Muhammed Bâkır yolu ile kavuşmuştur, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ta bulunan bu iki feyiz ve ma'rifet yolu, birbirleri ile karışmış değildir. İmâm hazretlerinden, Ahrâriyye büyüklerine, Hazreti Ebû Bekir yolu ile, öteki silsilelere ise, Hazreti Ali yolu ile feyiz gelmektedir.

İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ın ilimde, ma'rifette, zühd, takvâ, kanâat ve bütün güzel ahlâktaki üstünlüğünü, büyüklüğünü duymayan kalmamıştır. Büyükler gibi çocuklar arasında da meşhûr

olmuştur. Hikmetli sözleri ve menkıbeleri (ibret dolu hayat olayları) her yere yayılmış, kitaplara yazılmıştır. Onun büyüklüğü ba'zı eserlerde şöyle anlatılmaktadır.

Ca'fer-i Sâdık; Muhammed aleyhisselâmın milletinin (dininin) sultanı, peygamberlik kemâlâtının (üstünlüklerinin) burhanı (delîli, senedi), hakîkatların âlimi, evliyânın gönüllerinin meyvası, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" vârisi, âriflerin, Hak âşıklarının serveri (önderi) idi. Zevk, aşk sahiplerinin rehberiydi. Tefsîr ilminde eşi yoktu. Namazda kendinden geçip düştüğü olurdu. Ca'fer-i Sâdık, Ehl-i beytten olup, Ehl-i sünnetin gözbebeğidir. Ehl-i sünnetin reîsi olan İmâm-ı a'zamın ma'rifette, tasavvuf ilimlerinde hocasıdır. Ehl-i sünnet vel-cemâat ve Ehl-i beyt sevgisi ile doludur. Ya'nî Ehl-i beyti sevenler ve onların yolunda gidenler, aslında Ehl-i sünnet olanlardır. Ehl-i beyte olan hakîki ve samîmi sevgisinden dolayı, İmâm-ı Şafiî'ye (ki, Ehl-i sünnetin imamıdır) "Rafızî" diyenler oldu. Halbuki O, kimseyi kötülemedi, hepsini sevdi. Nitekim bütün Ehl-i sünnet âlimleri, "Ehl-i beyti sevmek âhırete îmân ile gitmeye son nefeste selâmete, hidâyete kavuşmaya sebep olur" buyurdular. İmâm-ı Şafiî (r.a.) buyurdu ki: (Sizi sevmeyi, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde emrediyor. Namazlarında size duâ etmeyenlerin namazlarının kabûl olmaması, kıymetinizi, yüksek derecenizi gösteriyor. Şerefiniz ne kadar büyüktür ki, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde sizleri selâmlıyor).

Tasavvuf ilimlerinde yüksek ma'rifetlere kavuşmuş olan ve bu bilgileri arzu edenlere öğreterek onlara mürşidlik, rehberlik eden Ca'fer-i Sâdık, (r.a.) kelâm, tefsîr, hadîs ve diğer din ilimlerinde de yüksek derecelere ulaşmıştır. Bu ilimlerde kendisine izafe edilen eserler (risaleler) sonradan yazılmıştır. Din bilgisi üzerinde hiç kitap yazmadı. Kelâm ilminde, sapık i'tikâd (inanç) sahibi olan Ehl-i bid'ate ve felsefecilere karşı verdiği sağlam, vesîkalı cevaplar, bu husûsta yazılan Ehl-i sünnetin kelâm kitaplarında yer almıştır.

Ca'fer-i Sâdık hazretleri, Ehl-i sünnet i'tikâdında olmanın şartlarından birisi olan Peygamberimizin (s.a.v.) dört halifesinin üstünlük ve halifelik sırasını inkâr edenlere ve Eshâb-ı kirama dil uzatanlara, onları sevmeyenlere karşı vesîkaları ile cevap vermektedir. Birgün, bu konuda bozuk bir inanca sahip olan sapık birisi, gelip Ca'fer-i Sâdık'a dedi ki:

- Ey Ca'fer! Eshâb arasında, en üstün kimdir?

- Ebû Bekr-i Sıddîk, hepsinden üstündür.

- Böyle olduğunu nereden biliyorsun?

- Allahü teâlâ O'nun için, Resûlden sonra ikinci buyurdu. Bundan üstün şeref olmaz.

- Ali "radıyallahü anh", Resûlün yatağında, kâfirlerden korkmadan yatmadı mı?

- Ebû Bekir (r.a.), bir şeyden korkmadan mağaraya önce girdi.

- Kâfirlerden korkmasaydı, girmezdi. Halbuki, Allahü teâlâ, Resûlüne haber verip, Ebû Bekir'e "Korkma" dedi. Demek ki, korktu.

- O, Resûlullaha bir zarar gelirse diye korktu. Ayağını bir deliğe koydu. Yılan onu kaç kere ısırdı. Acısına katlanıp, Resûlü rahatsız etmemek için, ayağını çekmedi. Resûlü uyandırmamak için, hiç ses de çıkarmadı. Kendinden korksaydı, zehirlenerek, canını Resûle feda etmezdi.

- Mâide sûresi, ellisekizinci âyetinde, **"Rükû'da iken sadaka verirler"** diye medh olunan (öğülen) Ali'dir.

- **"Allahü teâlâ mürtedlerle cihad eden bir kavim getirir. Allahü teâlâ bunları sever"** âyet-i ke rîmesi, Ebû Bekir Sıddîk içindir ve daha çok yükseltmektedir.

- Bekâra sûresi ikiyüzyetmişdördüncü âyetinde, **"Mallarını, gece, gündüz, gizli, göz önünde ve renler"** medh olunan Ali değil midir?

- Ebû Bekr-i Sıddîk'ı medh eden (Velleyl) sûresi, şânını çok yükseltmektedir. Çünkü Ebû Bekir, kırkbin altın verdi. Kendisine hiç bırakmadı. Allahü teâlâ, Resûlüne, Cebrâil "aleyhisselâmı" gönderip **"Ben Ebû Bekir'den râzıyım. O benden râzı mıdır?"** buyurdu. Ebû Bekir, (Ben, Allahü teâlâdan râzı yım, râzıyım, râzıyım) diyerek cevap verdi.

- Tevbe sûresinin yirminci âyetinde **"Hacılara su vermeği ve Mescid-i Haramı bina etmeği, imân etmekle ve Allah yolunda cihâd etmekle bir mi tutuyorsunuz? Hayır. Böyle değildir"** Ali öğülmektedir.

- Hadîd sûresi, onuncu âyetinde, **"Mekke'nin fethinden önce, sadaka verip, cihâd eden ile, fetihden sonra veren ve cihad eden bir değildir. Önce olanın derecesi daha yüksekdir."** Ebû Bekir medh olunuyor. Ebû Cehl (Amr bin Hişâm bin Mugîre) Resûlullaha vurmak istedi. Ebû Bekir yetişip, ön ledi.

-Ali, hiç kâfir olmadı.

- Evet öyledir. Fakat, Allahü teâlâ, Tevbe sûresi, yüzbirinci âyetinde **"Muhacir ve Ensârın önce gelenlerinden Allahü teâlâ râzıdır. Onlara Cennette sonsuz ni'metler vardır"** ve Zümer sûresi, otuzüçüncü âyetinde, **"Doğru haberle gelen ve O'na inanan için, Cennette, istedikleri her şey var dır."** Ebû Bekir'in îmânını medh etmektedir. Başkasının îmânı, böyle öğülmedi. Mekke'de, Resûlullah her ne söylese, kâfirler, yalan söylüyorsun derdi. Ebû Bekir hemen yetişip, doğru söylüyorsun yâ Resûlallah derdi.

- İmrân sûresi, yüzellibeşinci âyetinde, Allahü teâlâ, **"Uhud gazâsında, şeytana uyup, dağılanlar"** diye şikâyet etmiyor mu?

- Âyet-i kerîmenin sonunu da oku. Bak ne buyuruyor. **"Onların bu kusurlarını affettim."** buyuruyor.

- Ali'yi sevmek farzdır. Şûra sûresi yirmiüçüncü âyetinde **"Size İslâmiyeti bildirdiğim ve Cenneti müjdelediğim için, bir karşılık beklemiyorum. Yalnız yakınım olanları seviniz"** buyuruldu ki, bunlar Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'dir.

- Ebû Bekir'e duâ etmek ve O'nu sevmek farzdır. Allahü teâlâ, Haşr sûresi onuncu âyetinde, **"Mu hacirlerden ve Ensârdan sonra, kıyâmete kadar gelen mü'minler, yâ Rabbi! Bizi affet ve bizden önce gelen din kardeşlerimizi** (Ya'nî Eshâb-ı kiramı) **affet derler,"** buyuruyor. Hüseynî tefsîrinde diyor ki; (Âlimler buyurdu ki; Eshâb-ı kiramdan birini sevmiyen kimse, bu âyette bildirilen mü'minlerden olmaz. Bu duâdan mahrûm olur).

- Resûl aleyhisselâm, **"Hasan ve Hüseyin, Cennet gençlerinin üstünüdür. Babaları ise, daha üstündür"** buyurdu.

- Ebû Bekr-i Sıddîk için bundan daha iyisini buyurdu. Babam Muhammed Bâkır'dan işittim. Ceddim İmâm-ı Ali buyurdu ki, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda idim. Başka kimse yoktu. Ebû Bekir'le Ömer geldi. Resûlullah buyurdu ki: **"Yâ Ali! Bu ikisi, Cennet erkeklerinin en üstünüdür."**

- Yâ Ca'fer, Âişe mi üstündür. Fâtıma mı?

- Âişe (r.anhâ), Resûlullahın zevcesi idi. Cennette onun yanında olur. Fâtıma (r.anha), Ali'nin zev cesi idi. Onun yanında olur.

- Âişe, Ali ile harb etti. Cennete girer mi?

- Ahzâb sûresi, elliüçüncü âyetinde **"Resûlullahı incitmeyiniz. Ondan sonra, zevcelerini nikâh ile hiç almayınız. Bunların ikisi de büyük günâhtır"** buyuruldu. Beydâvî ve Hüseynî tefsîrlerinde diyor ki, "Bu âyet gösteriyor ki, Resûlullah vefât ettikten sonra da, O'na saygı göstermek için zevcelerine saygı lâzımdır."

- Ebû Bekir'in halife olacağını, Kur'ân-ı kerîmde gösterebilir misin?

- Hem Kur'ân-ı kerîmde, hem Tevrat'ta ve hem de İncîl'de gösterebilirim. En'âm sûresi, yüzaltmışbeşinci âyetinde, **"Allahü teâlâ, sizi yer yüzünün halifesi yaptı, birbirinizin yerini tutarsınız." Nûr sûresi** ellibeşinci âyetinde **"İmân eden ve emirlerimi yapanlarınızı, yeryüzüne hâkim kıla cağımı söz veriyorum. İsrâiloğullarını halife yaptığım gibi, sizi de, birbiriniz ardı sıra halife yapa cağım"** buyurdu. Beydâvî ve Hüseynî diyor ki: "Bu âyet-i kerîme gaybten haber verip, Kur'ân-ı kerîmin, Allah kelâmı olduğunu ve dört halifesinin meşrû, haklı olduğunu göstermektedir." Tevrat'ta ve İncîl'de, Feth sûresi son âyetinde **"Resûlullah ve O'nunla birlikte olanlar, birbirlerini her zaman ve çok severler ve her zaman kâfirlere düşman olurlar."** Bütün Eshâb bildirilmekte ve Ebû Bekr'in şerefine işaret edilmektedir. Bu âyetin sonunda **"Eshâbının misâlleri Tevrat'ta ve İncîl'de bildirildi."** buyuruyor. Ceddim Ali'nin haber verdiği hadîs-i şerîfte: **"Allahü teâlâ, hiçbir Peygamberine vermediği kerâmetleri bana verir. Kıyâmette mezardan, önce kalkarım. Allahü teâlâ, dört halifeni çağır buyurur. Onlar kimdir yâ Rabbi? derim. Ebû Bekir'dir buyurur. Yer yarılıp Ebû Bekir, herkesden önce mezardan çıkar. Sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali kalkar..."** buyuruldu.

Sapık, hemen söz alıp:

- Yâ Ca'fer, bunlar, Kur'ân-ı kerîmde var mı?

- Zümer sûresi, altmışdokuzuncu âyetinde **"Peygamber ve bunların şâhidleri, hesap için getiri lir"** buyuruldu. (Yahut şehîdleri getirilir.) denildi.

Yâ Ca'fer, şimdiye kadar, üç halifeyi sevmiyordum. Şimdi buna pişman oldum. Tövbe edersem kabûl olur mu?

- Çabuk tövbe et. Bu tövbe, se'âdetine alâmettir. Bu hâl ile âhırete gitseydin, dînin boşa giderdi.

İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık, hadîs ilmînde sika (güvenilir) bir râvî olup ve kendisinden pek çok hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bu hadîs-i şerîfleri, babasından, o da kendi babasından ve annesinden, Atâ bin Ebî Rebâh'dan ve Zührî gibi birçok râvîden alıp öğrenmiş ve kendisinden de Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, Mâlik bin Enes, Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî gibi zâtlar hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Buhârî'nin dışında kalan Kütüb-i sitte'nin hepsinde yer alır. Hadîs ilminde, İmâm-ı Şafiî ve Yahyâ bin Muîn, O'nun sika (güvenilir) olduğunu bildirmişlerdir, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, O'nun hakkında, "O'ndan daha fakîh (fıkıh ilmini bilen) kimse görmedim" buyurdu. Ebû Hâtem de, onun sika bir râvî olduğunu söylüyor. Sâlih bin Ebil-Esved, İmâm-ı Ca'fer'in "Beni kaybetmeden önce, her ilimden sorunuz.

Benden sonra, size, benim gibi söyleyen birisini bulamazsınız" buyurduğunu haber verdi. Her ilimde üstâd, her ma'rifette mahirdi. Doğruluğu ve sadâkati o kadar çoktu ki, bundan dolayı kendisine "Sâdık" lakabı verildi.

Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" nurlu yolunu, hiç değiştirmeden, apaçık ve tam doğru olarak bugüne kadar ulaştırmada, Ehl-i sünnet âlimlerinin hizmeti çok büyüktür. Bu büyük hizmet için, aralarında vazîfe taksimi yapan bu âlimlerden îmân, inanç bilgilerini anlatıp öğretenlere "Mütekellimin" denildi. İbâdetlerin ve işlerin nasıl olacağı, haram ve helâli, farzı, vacibi öğreten âlimlere de "Fukahâ" dendi. Kalb ile yapılacak ve sakınılacak şeyleri öğreten ilme "Tasavvuf ve bu ilmin âlimlerine de "Mutasavvifîn", denildi. İşte İmâm-ı Ca'fer hazretleri, bu üçüncü ilmi anlattı, öğretti. Kelâm ve fıkıh âlimlerinin uğraştığı sahada ayrıca kitap yazmadı. Yoksa bu bilgilerde de, bütün âlimlerin ve evliyânın üstadı idi.

Bu büyük imâmın hayatı, hâli, ibret dolu menkıbeleri o kadar çoktur ki, anlatmak ve yazmakla bitirilemez. Okuyanların, işitenlerin gönüllerinde bu büyük velîye karşı, çok az da olsa sevgiye, muhabbete vesîle olması için menkıbelerinden ve hikmetli sözlerinden seçerek ba'zılarını yazıyoruz:

Bir gün devrin meşhûr âlim ve zâhidlerinden Dâvûd-i Tâî, Ca'fer-i Sâdık'ın (r.a.) yanına gelmişti. O'na dedi ki: -Ey Peygamberin "aleyhisselâm" torunu! Bana bir nasîhat ver. Çünkü kalbim kararmış. O da buyurdu ki:

"Ey Dâvûd! Sen, zamanımızın en zahidi, Allahtan en çok korkanısın. Benim nasihatime ne ihtiyâcın var?"

"Ey Resûlullahın torunu. Sizin bütün yaratılmışlara üstünlüğünüz var. O büyük Peygamberin kanı damarlarınızda dolaşmaktadır. Onun için herkese nasîhat vermeniz, üzerinize vâcibtir, borçtur."

"Ey Dâvûd! Ben kıyâmet günü gelince, ceddim olan Muhammed "aleyhisselâmın" elimden yakalayıp: "Niçin bana hakkıyle uymadın?" demesinden korkuyorum. Bu işler, nesep (soy) işi değil, ibâdet ve amel İşidir. Dâvûd-i Tâî bu sözleri duyunca ağlamaya başladı ve dedi ki: "Yâ Rabbi! Onun varlığı Peygamberlik; soyundan meydana gelmiştir. Sözleri yaşayışı herkese senettir, delîldir. Dedesi Resûl) aleyhisselâm, annesi Betûl (Hazreti Fâtıma evlâdından) olduğu halde, böyle düşünürse, Dâvûd da kim oluyor ki, yaptıklarının bir Kıymeti olsun!" Hazreti İmâm mütevâzi ya'nî çok alçak gönüllü idi. Kimseyi incitmezdi. Her mü'mini kendisinden daha kıymetli bilirdi. Bir gün kölelerini çağırdı. Onlara dedi ki: "Geliniz, sizinle sözleşelim. Kıyâmet günü içinizden hanginiz kurtulursa, onun diğerlerine şefaatçi olması için birbirimize söz verelim!" "Ey Allahü teâlânın Resûlünün evlâdı! Sizin bizim şefaatimize ihtiyâcınız yoktur. Dedeniz Muhammed aleyhisselâm, re bütün insanların ve cinlerin şefâatçisidir." "Ben bu amellerimle, işlerimle yarın kıyâmet gününde ceddimin yüzüne bakmaya utanırım" buyurdu.

İmâm-ı Ca'fer hazretleri bir müddet halvet (yalnızlık) hâlinde kalmış, evinden re- İnsanlar arasına çıkmamıştı. Evliyânının büyüklerinden Süfyân-ı Sevrî evine gelip: "Ey Resûlullahın torunu! İnsanlar bereketli nefesinizden, faydalı sohbetinizden mahrûm kaldı. Niçin uzlete çekildiniz?" deyince buyurdu ki: "Şimdi böyle gerekiyor. (Zaman bozuldu ve dostlar değişti). Sözümüzün hakîkati meydana çıktı." ve şu iki beyti okudu:

Geçen gün gibi geçip gitti, vefa da,
İnsanların kimi hayâl, kimi ümitpeşinde.

Dostluk, vefa görünüşte kaldı aralarında,
Fakat kalbleri akreplerle dolu gerçekte.

Zamanın hükümdârı bir gece vezirine dedi ki: "Hemen git, İmâm-ı Ca'fer'i buraya getir. Onu hemen öldürmek istiyorum."

Vezir: "Evinde oturmuş, gece-gündüz ibâdetle meşgûl olan, devlet işlerine karışmayan bu kimseyi öldürmekten vazgeç!" Vezir, hükümdârı bundan vazgeçirmek için epey dil döktü. Fakat ikna edemedi. Mecbûren gidip çağırdı. Vezir çağırmaya gidince hükümdâr cellâtlara emir verdi.

"İmâm-ı Ca'fer içeri girince, ben başımdan külahımı çıkardığım zaman hemen başını vuracaksınız!"

Bir müddet sonra, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleri içeri girdi. Hükümdâr bunu görünce, derhal ayağa kalktı. Büyük bir tevâzu ile O'nu karşıladı. Koltuğuna oturttu. Kendisi edeble karşısına diz çöküp oturdu. Cellâtlar ve hizmetçiler şaşırıp kaldılar. Hazreti İmâma:

"Efendim, benden bir emriniz, isteğiniz olursa hemen emredin, yapayım" dedi.

Hazreti İmâm buyurdu ki: "Senden bir ricam yok. Beni bir daha yanına çağırma! Rabbime ibâdetten beni alıkoyma, başka bir şey istemem."

Gitmek üzere ayağa kalktı. Hükümdâr, izzet ve ikramla onu uğurladı. Hazreti İmâm gittikten sonra vücûdunda bir titreme oldu, bayılıp düştü. Kendine gelince, veziri sordu: "Bu ne hâldir. Hani o zâtı öldürtecektiniz?"

Hükümdâr cevap verdi: "Hazreti İmâm içeri girince, yanında büyük bir arslan gördüm. Lisân-ı hâl ile bana, "Onu incitirsen seni parça parça ederim" diyordu. Bunu görünce ne yapacağımı şaşırdım.

Süfyân-ı Sevrî hazretleri, bir gün Ca'fer-i Sâdık'ın evine gitmişti. Huzûruna girip görüşmek için izin istedi. Kendisine izin verdi. Yanına geldiği zaman O'na dedi ki: "Ey Süfyân! Sen, zaman zaman sultan ile görüşüyorsun. O seni arıyor, sen de ona gidiyorsun. Ben ise, mümkün mertebe sultandan uzak duruyorum. Zamanın hâli bunu icâb ettiriyor. Yanımdan hemen çık, git"

"Bana bir hadîs-i şerîf nakletmedikçe buradan ayrılmayacağım, ey İmâm! Senden nasîhat alacak bir hadîs-i şerîf işitip gideyim."

"Çok sözün sana faydası yoktur. Ben babamdan, o da babasından, dedem de babasından rivâyet ederek Resûlullahdan (s.a.v.) bildirilen üç şeyi anlattı:

Allahü teâlânın ni'metine kavuşan ve bu ni'metin devamlı olmasını isteyen kimse, Allaha hamd ve şükrünü çoğaltsın! Zira Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde İbrâhîm sûresi onuncu âyetinde, **"Ni'metlerimin kıymetini bilir, emrettiğim gibi kullanırsanız, onları arttırırım. Kıymetini bilmez, bunları beğenmezseniz, elinizden alır, şiddetli azâb ederim"** buyurdu.

Bir kimse, rızkı azaldığı zaman çok tövbe ve istiğfar etsin! Zîrâ Allahü teâlâ Nûh sûresinde tövbe ve istiğfar edenlerin, günâhlarını bağışlayacağını ve rızıklarını arttıracağını va'dediyor.

Bir kimse sultandan veya herhangi şeyden bir sıkıntı görürse ve bir belâya düçâr olursa **"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah-il-aliyyil-azîm"** desin.

Bunun üzerine Süfyân-ı Sevrî, İmâm-ı Ca'fer'in elini tuttu ve O'na dedi ki: "hepsi bu üçü müdür?"

"Bunları iyi anla! Allahü teâlâya yemîn ederek söylüyorum ki, bunları yaparsan çok ihsânlara, iyiliklere kavuşursun."

Bir gün Ca'fer-i Sâdık'a sordular "Allahü teâlâ, faizi niçin haram kılmıştır?" Buyurdu ki: "İnsanların birbirine iyilik yapmaları, ihsânda bulunmaları için, Allahü teâlâ onu haram etti. Faiz haram olmasaydı, birbirine karşılıksız iyilik yapan kalmazdı. Yapılan her iyiliğin karşılığı olarak dünyâda menfaat bekleyen çok olurdu."

İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleri duâsı makbûl olanlardandı. Allahü teâlâdan birşey istediğinde daha sözü bitmeden isteği verilirdi. Bir gün yalnız başına yolda gidiyordu. Kendisini sevenlerden biri de arkasından yürüyordu. Bir ara Ca'fer-i Sâdık hazretleri "Yâ Rabbi! elbisem yoktur, bana elbise gönder" buyurdu. Aniden bir paket içinde elbise geldi. Arkadan takip eden zât evlerine kadar geldi. Hazreti İmâma (Yâ efendim siz duâ ederken ben de âmin dedim. Eski elbiselerinizi bana verin) dedi. Bu söz Hazreti İmâmın hoşuna gitti ve elbiselerini ona verdi.

Bir şahıs, İmâm-ı Ca'fer hazretlerinden, Allahü teâlânın kendisine çok mal verip, çok hac yapması için duâ buyurmasını istedi. "Yâ Rabbi' Buna elli hac yapacak kadar mal ver! diye duâ etti. O şahıs elli hac yaptı. Ellibirinci hac için Cühfe denilen yerde gusül edecekti. Sel geldi ve orada vefât etti.

Hakem bin Abbâs-ı Kelbî buyuruyor ki; "Benim Zeyd isminde bir amcam var idi. O Ca'fer-i Sâdık hazretlerine çok itirazda bulunurdu. Bir gün bir hurma mevzûsu açıldı. O anda çok itirazda bulundu ve dedi ki; Ca'fer-i Sâdık nerede, böyle işler nerede?.

Ca'fer-i Sâdık'ın bu işden haberi oldu ve şöyle buyurdu: "Yâ Zeyd-i Kelbî, eğer böyle bir şey varsa, Allahü teâlâ sana, kelb büyüklüğünde bir hayvan musallat etsin ki o hayvan seni helak etsin."

Birgün Zeyd bir yere giderken, yolda köpek büyüklüğünde bir arslan saldırdı ve onu öldürüp ciğerlerini söktü. Bu olaydan sonra kimse Ca'fer-i Sâdık'a itirazda bulunmadı.

İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleri, Ehl-i beyt'in en büyüklerindendir. Nûrlu kalbine akıp gelen ilmin ve feyzin çokluğu akıl ve dil ile anlatılamaz. İnce ma'rifetleri bildiren sözleri, nükte ve latifeleri çok meşhûrdur. Sayılamayacak kadar hikmetli sözleri vardır.

Buyurdular ki: "Beş kimsenin sohbetinden, ya'nî beş kimse ile beraber bulunmaktan sakın: Birincisi, yalan söyleyenden sakın. Çünkü ona dâima aldanırsın. Çünkü sana iyilik yapayım derken, kötülük yapar. İkincisi, cimriden sakın. Üçüncüsü, ahmaktan ya'nî aklı az olandan sakın. Çünkü en çok işine yarıyacağı zaman, seni bırakır. Dördüncüsü, kötü kalbli kimseden sakın. Çünkü işi bozulunca (düşünce) seni harcar. Beşincisi fâsıktan ya'nî günâh işlemekten utanmayan kimseden sakın! Çünkü, seni bir lokma ekmeğe satar."

"Bir mü'min kardeşine âit hoş olmayan bir iş duyarsan, birden yetmişe kadar özür kapısını araştır. Bulamazsan belki benim anlamadığım bir özür kapısı vardır de ve kapa."

"Müslüman kardeşinizden ma'nâsını anlamadığınız bir söz duyarsanız, iyiye yorunuz. Daha iyisi kabil olmayacak kadar iyiye yorumlayınız. Anlayamamaktan dolayı kendinizi ayıplayın."

"Bir hatâ işlediğiniz zaman istiğfar edin, hatâda ısrar helak olmaya sebeptir. Bir kimse geçim darlığı çekiyorsa istiğfara devam etsin."

Allahü teâlâ, dünyâya emretti ki: "Ey dünyâ, bana hizmet edene, sen de hizmetçi ol! Senin peşinden koşana da zahmet, sıkıntı ver!"

"Bu dört şeyi, her şerefli kimsenin yapması gerekir. Yapmaması ona yakışmaz:

1. Bulunduğu meclise babası gelirse ayağa kalkmak,

2. Misâfire hizmet etmek.

3. Yüz tane hizmetçisi olsa, muhtaç olmadığı zaman bineğine yardım istemeden binmek.

4. İlim öğrendiği hocasına hizmet etmek.

"Bir kimse, sevdiği bir malının elinde devamlı kalmasını isterse, ona baktıkça, "Mâşâallah, lâ havle velâ kuvvete illâ billahi (ya'nî, Allah'ın dilediği olur, kuvvet O'nundur) desin!"

"Malı ve evlâdı çok olmasını isteyen, nebatı (sebze) yemek çok yesin!"

"Din âlimleri (Fakîhler), sultanların, devlet adamlarının kapısına gidip, onlara yaltaklanmadıkça Peygamberlerin vekîlleridir."

"Namaz, her takvâ sahibi için yakınlıktır. Hac, her güçsüzün cihâdıdır. Bedenin zekâtı oruçtur. Amel (ibâdet, hayırlı iş) yapmadan karşılık bekleyen, yaysız ok atana benzer."

"Sadaka vererek rızkınızı çoğaltınız. Zekât vererek mallarınızı koruyunuz, iktisat eden, tasarrufa riâyet eden aldanmaz. Tedbirli, düzenli yaşamak, geçimin yarısıdır, insanlarla iyi geçinmek, aklın yarısıdır."

"Ana-babasını üzen, onlara isyan etmiş olur. Musibet zamanında dizini döven, sevâbından mahrûm olur. Allahü teâlâ sabrı, musîbet miktarınca indirir."

"Takvâdan (Allahü teâlâdan korkup haramlardan sakınmaktan) daha üstün azık yoktur. Susmaktan güzel şey yoktur. Bilgisizlikten zararlı düşman yoktur. Yalandan büyük hastalık yoktur."

"İyilik üç şeyle tamam olur.

1. O iyiliği yapmakta acele etmek.

2. Yaptığı iyiliği gözünde büyütmemek, dâima küçük görmek.

3. İyiliği yaparken, gizlice yapmak.

Günâhlara tövbe etmeyi geciktirmek, Allahü teâlâya karşı mağrur olmak, kibirli olmaktır." "Uzun emel sahibi olmak ve her şeyi sonraya bırakmak perişanlık ve düşüncesizliktir."

"Allahü teâlânın yarattığı işlere karışmak, felâketine sebep olur. Meselâ, Allah bana mal verseydi, hacca giderdim. Sıhhat verseydi ibâdet ederdim... gibi sözler söylemek, kişinin helakidir."

"Dört şey vardır ki, onların azı da çoktur 1- Ateş, 2- Düşmanlık, 3- Fakîrlik, 4-Hastalık."

"Kız evlâtlar, ana-babası için hayır ve hasenattırlar. Oğlanlar ise, ni'mettirler. Hasenat sahibi olanlar sevâb kazanır. Ni'metlerden ise hesaba çekilir, suâl sorulur."

"Bir kimse, kusur, günah işlediği zaman utanmıyorsa, yaşlandığı zaman pişmanlık duyup kötü işlerinden vazgeçmezse ve tehna bir yerde olduğu zaman Allahü teâlâdan korkmazsa, onda hayır yoktur."

"Üç şey vardır ki, müslümanları çok azîz, şerefli eder:

1. Kendisine zulüm edeni affetmek.

2. Kendisine bir şey vermeyene iyilikte bulunmak.

3. Kendisini aramayanları, arayıp hâllerini sormak.”

Ca’fer-i Sâdık hazretlerinin, oğlu Mûsâ Kâzım için olan nasîhati pek meşhûrdur. Oğluna buyurdu ki:

“Ey oğlum, kendi rızkına râzı ol! Kendi rızkına râzı olan, kimseye muhtaç olmaz. Gözü başkasının malında olan, fakîr olarak ölür. Allahü teâlânın taksim ettiği rızka râzı olmayan, O’nu kaza ve kaderinde, dilediğini yaratmakta töhmet altında tutmuştur. Kendi kusurlarını küçük gören, başkasınınkilerini büyütmüş olur. Her zaman kendi kusurlarını büyük gör. Başkasının gizli bir şeyini açığa vuranın, evindeki gizli şeyler herkesçe bilinir. Kardeşi için kuyu kazan, o kuyuya kendisi düşer. Ahmaklar arasında bulunan horlanır, âlimler arasında bulunan hürmet görür.

- Ey oğlum, insanlara kızmaktan çok sakın, yoksa sana da kızarlar. Boş iş ve söze karışmaktan sakın, sonra aşağılanırsın.

- Ey oğlum, lehinde veya aleyhinde de olsa, hakkı, doğruyu söyle! Böyle yaparsan herkes seninle istişâre eder (danışır, fikrini alır).

- Ey oğlum, arkadaşlık yaptığın, ziyâretine gittiğin kimse, iyi ahlâk sahibi olsun, kötü ahlâkı olanlarla arkadaşlık etme, onlarla görüşme! Çünkü onlar, suyu olmayan çöl, dalları yeşermiyen ağaç, ot bitme yen topraktırlar.

-Ey oğlum, Allahü teâlânın kitabını okuyucu, iyilikleri emredici, kötülüğü nehy edici, sana gelmeyene sen gidici, seninle konuşmayanla konuşucu ol! İsteyene ver. Gıybetten, koğuculuktan sakın. Çünkü söz taşımak, insanların kalbinde düşmanlığı arttırır. İnsanların ayıplarını görme, insanların ayıplarını gören, onların hedefi olur.”

İmâm-ı Ca’fer-i Sâdık hazretlerinin, rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba’zıları şunlardır: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

“Allahü teâlânın ni’metlerine kavuşan, bu ni’mete hamd ve şükür etsin! Rızkı azalan kimse, çok tövbe istiğfar yapsın. Sıkıntıya düşen, bir musîbete yakalanan kimse de, “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh” desin.”

“Allahü teâlânın hidâyete kavuşturduğunu kimse saptıramaz. Allahü teâlânın hidâyet vermediğini, kimse hidâyete erdiremez. Sözlerin en iyisi, Allahü teâlânın kitabıdır. Yolların en iyisi, Muhammed aleyhisselâmın gösterdiği yoldur. İşlerin en kötüsü, bu yolda yapılan değişikliklerdir. Bid’atlerin hepsi, dalâlettir, sapıklıktır.”

“İlim hazînedir. Anahtarı, sorup öğrenmektir. İlmi isteyiniz ki, Allahü teâlâ size merhamet etsin. İlim öğrenmekte dört kişiye sevâb vardır. Talebeye, hocaya, dinleyenlere ve onlara icabet edenlere.”

Rivâyet ettiği hadîs-i kudsî’de: **“Lâ ilahe illallah kal’amdır. Bunu okuyan, kal’aya girmiş olur. Kal’ama giren de, azâbımdan kurtulur”** buyuruldu.

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretleri (Müsned’inde) buyuruyor ki: Cebrâil’in (a.s.) Allahü teâlâdan naklen, Peygamber efendimize **“Lâ ilahe illallah hısnî, men kâlehâ, dehale hısnî ve men dehale hısnî, emîne min azâbî”** şeklindeki duâyı her kim rivâyet edenlerin isimleriyle, inanarak ihlâsla bir deliye veya hastaya okursa şifâ bulur.

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 192

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 166

3) Kâmûs-ul-a'lâm, cild-3, sh. 820

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-5, sh. 187

5) Vefeyât-ül-a'yân, cild-1, sh. 327

6) Şezerât-üz-Zeheb, cild-1, sh. 220

7) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-3, sh. 145

8) Sıfat-üs-safve, cild-2, sh. 94

9) Miftâh-us-se'âde, cild-1, sh. 15, 343, cild-2, sh 39, 202, 538, 549, cild-3, sh. 94, 138, 140, 154, 300

10) El-A'lâm, cild-2, sh. 126

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 994

12) Fâideli Bilgiler, sh. 42, 72, 156

13) Eshâb-ı Kirâm, sh. 111, 114, 319

14) Şevâhid-ün-nübüvve, cüz: 7, sh. 11

DEHHÂK BİN MÜZÂHİM

Tabiîn devrinin büyüklerinden ve meşhûr tefsîr âlimlerinden. Belh şehrinden olup, Ebü'l-Kâsım ve Ebû Muhammed künyelerine sahiptir. Annesi onu karnında iki yıl taşımış olup, doğduğunda dişleri vardı. Gülerdi, güldüğü zaman dişleri görünürdü. Bunun için "Gülen" anlamında "Dehhâk" denildi. 105 (m. 723) senesinde Belh'de vefât etmiştir.

Dehhâk bin Müzâhim, Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbn-i Abbâs hazretlerinin sohbetiyle yetişti. Ondan tefsîr, hadîs gibi bir çok ilimleri öğrendi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde sika (güvenilir), sadûk (hadîste son derece sâdık) bir râvidir. Eshâb-ı kiramdan Abdullah İbn-i Ömer, Abdullah İbn-i Abbâs, Ebû Hureyre ve Enes bin Mâlik'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de İbn-i Cerîr, İbn-i Hatim, Cübeyr bin Saîd, Hasan bin Yahyâ el-Basrî, Hakim bin Deylem, Seleme İbn-i Nebît bin Şerit, Ebû Îsâ, Süleymân bin Keysân, Abdurrahmân bin Avsece, Abdülazîz bin Ebî Revâd, Ebû Revk Atiyye bin Haris el-Hemedânî, İsmail bin Ebî Hâlid, Ali bin Hakem el-Benânî, Umaratübnü Ebî Hafsa, Kesir bin Seleme, Nehşel bin Saîd, Ebû Cenâb, Yahyâ bin Ebî Hayye el-Kelbî, Mukâtil bin Hayyân el-Nebtî, Vâsıl evlâ Ebî Uyeyne, Ebî Muslih Nasr ve bir çok âlimler hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Dehhâk (r.a.), Kûfe'den Horasan tarafına gitmiş ve orada Kur'ân-ı kerîm okutmuştur. Kur'ân-ı kerîmi ücretsiz öğretirdi. Mektebinde üçbin erkek ve yediyüz kız çocuk bulunuyordu. Talebelerinin etrâfında binekle dolaştığı bildirilmektedir. Birçok talebe yetiştirerek ve değerli âlimlerden rivâyetlerde bulunarak, İslâm dînine hizmet eden Dehhâk (r.a.), büyük tefsîr âlimidir. İbn-i Adî de onun büyük bir müfessir olduğunu belirtmiştir. "Tefsîr-i Kur'ân" adında bir eseri vardır. Abdullah bin Abbâs ve Abdullah bin Mes'ûd'dan öğrenerek, tefsîr ilminde şöhrete kavuşanlardan birisi de Dehhâk bin Müzâhim'dir. Müzzemmil sûresi dördüncü, **"Kur'ân'ı açık açık, tane tane tertil ile oku!"** âyet-i kerîmesini tefsîr ederken, Dehhâk bin Mezâhim: "O'nu harf harf, ağır ağır kırâat et, her harfi kendisinden sonra gelen harften temyiz et!" diye buyurdu. Âyetlerin ma'nâlarını iyice anlayabilmek için tekrar tekrar okurdu. Nitekim bir gün Dehhâk (r.a.): **"Onların üstlerinde ateşten tabakalar, altlarında da ateşten tabakalar var. İşte**

Allah böyle (bir azaptan) **kullarını korkutuyor. Ey kullarım! O hâlde benden korkun!"** âyetini seher vaktine kadar tekrar etmiştir.

Dehhâk, Yûsuf sûresinin otuzaltıncı: **"... Bize bunun tâbirini haber ver! Çünkü biz seni muhsinlerden görüyoruz"** âyet-i celîlesi hakkında diyordu ki: **"Yûsuf aleyhisselâmın ihsânı; hapishânede, her hasta olana hizmet ve yardım etmesi, her muhtaç olanın elinden tutması idi. Kendisine bir dilenci geldiği zaman kapı kapı dolaşır, onun ihtiyâcının giderilmesine yardımcı olurdu."**

Güzel sözlerinden ba'zıları da şöyledir: "Bir kimse şaraba devam ettiği hâlde ölürse, kıyâmet günü, sarhoş olarak haşr edilir."

"Allahın salât ve selâmı, rahmet ve mağfirettir.

"Ben âhıret âlimlerine yetiştim. Onlar birbirlerinden ancak takvâ ve vera'ı öğrenirlerdi. Şimdiki âlimler ise, kelâm mücâdelelerini öğrenmekle meşgûl oluyorlar."

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bu ümmetin âlimleri iki kısımdır. Birincisi, Allah ona ilim verdi. O da karşılığında para ve ücret almadan insanlara öğretti ve okuttu. İşte buna gökteki kuşlar, denizdeki balıklar, karadaki hayvanlar ve kirâmen kâtibîn melekleri duâ ederler. Kıyâmet gününde Peygamberlere arkadaş olacak, derecede yüce ve efendi oldukları hâlde Allahın huzûruna çıkarlar. İkincisi de, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği ilim ile cimrilik edip, onu Allahü teâlânın kullarına ücret karşılığı okutan âlimdir. İşte bu da, kıyâmet gününde ağzına ateşten bir gem vurulmuş olduğu hâlde getirilir ve dellâl "Bu adam falan oğlu falancadır. Allahü teâlânın dünyâda kendisine verdiği ilmi başkalarından kıskandı, ancak para ve ücret karşılığı okuttu" diye çağırır ve insanlar hesaptan kurtuluncaya kadar azâba düçâr olur."**

Dehhâk bin Müzâhim diyor ki: "Ben bütün bir geceyi sultânı râzı edecek ve fakat Allahın rızâsına aykırı düşmeyecek bir sözün ne olduğu hakkında düşünmekle geçirdim. Fakat böyle bir söz bulamadım." Dehhâk bin Müzâhim, Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **"Hangi müslüman olursa olsun, Allah için niyet edip yola çıktığında, ölümünden önce hayvanı onu ezerse, zehirli, bir mahlûk onu ısırması ile öldürürse veya buna benzer bir sebepten ölürse, şehîd olarak gider. Sonra hangi müslüman hac niyeti ile yola çıktığında, oraya yetişmeden ölürse, Allahü teâlâ Cenneti ona vâcib kılar."**

Dehhâk bin Müzâhim; âlim, fâdıl, zâhid ve çok edebli bir kimseydi İbn-i Habîb, Dehhâk bin Müzâhim'i "Eşrâf-ül-muallimîn ve fukahâihim" (Hocaların en şereflisi ve en fakîhi) ünvanıyla taltif ederek, O'nun, ilmi derecesinin yüksekliğini dile getirmiştir.

---

1) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-1, sh. 471

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-4, sh. 453

3) El-A'lâm, cild-3, sh. 215

4) Miftâh-üs-se'âde, cild-2, sh. 14, 67, 68, 74, 75, cild-3, sh. 217, 376, 590

DÂVÛD-İ TÂÎ

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin ileri gelen talebelerinden. İsmi, Ebû Süleymân Dâvûd bin Nâsır-i Kûfî'dir. Takvâ sahiplerinin büyüklerinden, kanâat ehli olup, zâhidlerin (dinin emirlerini yerine getirenlerin) en meşhûrlarındandır. Horasanlı'dır. Habîb-i Acemî'nin halifesi idi.

Sultan Hârûn Reşîd ve diğer makam sahiplerinin hediyyelerini kabûl etmezdi. Haramlardan, şüphelilerden, mübahların fazlasından sakınan, pek çok ilimlere sahip bir zâtdır. 165 (m. 781)'de Bağdâd'ta vefât etti.

İmâm-ı a'zamın yirmi sene derslerine devam etti. Fıkh ilminde talebelerin içinde en önde gelenler arasına girdi. Dâvûd-i Tâî hazretlerinin tövbe etmesine, şarkıcı bir kadının:

Hangi güzel yüzdür ki, toprak olmadı,
Hangi tatlı gözdür ki, yere akmadı.

beytini işitmesi sebep olmuştur. Bu beyti düşündükçe şuuru alt üst oldu. Zamanının en büyük âlimi İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin huzûruna geldi. İmâm-ı A'zam bunun yüzünün renginin değiştiğini görünce sebebini sordu. Hazreti Dâvûd-i Tâî: "Dünyâdan soğudum. Bende meydana gelen bu hâli, anlatamıyacak hâldeyim. Bu hâlin ne olduğunu okuduğum kitaplarda bulamıyorum. Ne yapmamı tavsiye edersiniz?" dedi. İmâmın gösterdiği yolda, dünyâya düşkünlüğü tamamen terk edip, dinin emir ve yasaklarına uymada, haram ve şüphelilerden kaçmada örnek olacak şekilde ilerledi. Evine çekildi, insanların arasına karışmadı. İbâdetlerini hep evinde yaptı. Aradan bir müddet geçtikten sonra, İmâm-ı A'zam hazretleri evine gelip: "Evde oturup, insanlar arasına karışmamak uygun değildir. Talebe arkadaşlarının arasına gir. Onları iyi dinle, fakat hiç konuşma, mes'eleleri çok iyi öğren" buyurdu. Dâvûd-i Tâî: "Peki efendim" diyerek İmâm-ı Muhammed, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Züfer gibi arkadaşlarının arasında bir sene daha derslerine devam etti. Ba'zı mes'elelerde konuşması ve mes'eleyi hâl etmesi icâb ediyor, kendini zor tutuyor, hocasının emrini unutmayıp sabrediyor, konuşmuyordu. Bir sene boyunca hep sabretti, hiç konuşmayıp, sabırla dinledi.

Hazreti Dâvûd-i Tâî, bir sene dolunca "Bir sene içinde gösterdiğim sabır, daha önce yapmış olduğum otuz senelik ibâdete bedel oldu" dedi. Sonra Habîb-i Acemî hazretleriyle görüştü. Ondan feyz alarak kemâle geldi, olgunlaştı. İnzivâya (yalnızlığa) çekilerek insanların arasına karışmadan yaşamaya karar verdi. Halktan tamamiyle ümidini, alâkasını kesti. Kendisinin küçük bir arazisi vardı. Hazreti Ömer, İranlılarla yapılan savaşlarda alınan arazilerden bir kısmını da onun dedesine vermişti. Bu arazinin üçte ikisini dörtyüz dirheme satarak, ömrünün sonuna kadar bu parayla yaşadı. (Hattâ kefenini de bu para ile aldı). Araziyi sattığı sıralarda "Bizim yolumuz parayı saklama yolu değildir. İhtiyaç sahiplerine dağıtma yoludur" diyen arkadaşlarına, "Ben bu parayı, dünyalık kazanma sıkıntılarına karşı, başkalarına yük olmadan, ölünceye kadar âhıret için hazırlık yapayım diye saklıyorum" dedi. Evinde hiç durmadan, biraz sonra ölecekmiş gibi ibâdet ederdi. Boş şeylerle meşgûl olmazdı. Lüzumsuz bir tek kelime konuşmaz, ibretsiz bir yere bakmazdı.

Yemek yerken vakitten tasarruf olsun diye ekmeği suyun içine doğrar, çorba gibi yapıp öyle yerdi. "Çiğnemek, zamanı uzatıyor, bir lokmayı çiğnemek, elli âyet-i kerîmeyi okumama engel oluyor, niçin zamanı zayi edeyim" derdi.

Ebû Ayaş anlattı: Dâvûd-i Tâî'nin evine ziyârete gittim. Elinde kuru bir ekmek vardı ve ağlıyordu. "Yâ Dâvûd, sana ne oldu, niçin ağlıyorsun?" diye sorduğumda:

"Bu ekmeği yemek istiyorum, fakat helâldan mıdır, değil midir bilemiyorum" dedi. Bir arkadaşı kendisini ziyârete geldi. Dışarıda güneşin altında içi su dolu bir testi duruyordu. "Testiyi niçin gölgeye koymuyorsunuz?" diye sordu. Hazreti Dâvûd da, "Testiyi oraya koyduğumda, orası gölgeydi. Onu, güneş ısıtıyor diyen nefsimin arzusu için, yerini değiştirmek husûsunda Allahtan utanıyorum" dedi.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) diyor ki: Hazreti Dâvûd-i Tâî, hacamat yaptırarak kan aldırmıştı. Hacamat yapana bir altın verdi. O'na dediler ki, "Bir altın vermeniz çok değil mi? İsrâf etmiş olmuyor musunuz?" O da: "Hacamatçıya yardım olsun diye verdim. Mürüvveti olmayanın ibâdeti ve dîni olmaz" dedi.

Hazreti Dâvûd-i Tâî, evinden sadece namaz vakitlerinde çıkar, câmide namazını kılar kılmaz hemen kalkar, aceleyle evine dönerdi. Birgün, onu cemaate hızla giderken görüp, "Niçin acele ediyorsun?" diye sordular. O da "Askerler beni bekliyorlar" dedi. "Hangi askerler?" diye sordular. O da "Mezarlıkda bulunan ölüler" dedi. Câmiden çıkınca, eve birinden kaçıyormuş gibi aceleyle gelirdi. "İnsanlar dünyâya çok bağlanıyor, onlarla görüşünce kalbime dünyâ sevgisi geliyor" der. İnsanlarla bir araya gelmemeye çalışırdı.

Birgün, annesi O'nun dışarıda güneşin altında otururken iyice terlediğini görünce "Evlâdım, oruç tutuyorsun, sıcağın altında niçin oturuyorsun? Bu gölgeye gelsen olmaz mı?" deyince, "Anneciğim, Allahü teâlâya söz verdim ki, nefsimin arzusu için bir adım atmıyacağım. Hem, artık kendimde yürüme gücü bulamıyorum" dedi. Annesi de "Niçin?" deyince, O da, "İnsanlardaki, uygunsuz hâlleri görünce, Allahü teâlâya duâ ettim ki, bendeki yürüme gücünü alsın da, mecbûr kalırsam bile insanlar arasına karışmayayım. Bu sûretle insanları görmemiş olurum. Rabbim duâmı kabûl etti. Tam onaltı senedir, bu hâldeyim, sana bunu sorduğun için anlattım" dedi.

Evinin bir çok odaları vardı. Odalardan biri harâb olunca diğer odaya geçerdi. "Evinizi tamir ettirseniz iyi olmaz mı?" diyenlere, "Dünyâyı imâr etmemek için Allahü teâlâya söz verdim" dedi. "Evinizin tavanı çökmek üzere yaptırmayacak mısınız?" diyenlere," Artık biz de âhırete göçmek üzereyiz. Yirmi senedir, burada kalıyorum, evin tavanına doğru bakmış değilim. Lüzumsuz yere, ibretsiz bakmamağa Rabbime ahd ettim" dedi.

"İnsanların arasına, niçin karışmıyorsun?" dediler. "Kiminle konuşayım? Akıllı kimseler, benimle dînî bir mevzûda konuşmuyorlar, emir ve yasaklardan anlatmıyorlar; yaptığım hatâ ve kusurlarımı yüzüme karşı söylemiyorlar, aksine hatâlarımı fazîletmiş gibi anlatıyorlar. Böyle insanların bana fayda yerine zararı oluyor, onlarla niçin oturayım" dedi.

Kendisine, "Niçin evlenmiyorsun?" diyenlere "Sâliha bir hanımla evlenince, onun dünyâ ve âhıret bütün ihtiyâçlarını görmeyi üstlenmiş olurum. Şayet bunları yapamazsam, onu aldatmış olurum. Aldatmamak için evlenmiyorum" buyurdu.

Birgün Hazreti Dâvûd-i Tâî, Ca'fer-i Sâdık'a (r.a.) geldi ve "Ey Peygamber efendimizin torunu! Kalbim çok karardı. Bana nasîhat eder misiniz?" dedi. Hazreti Ca'fer-i Sâdık, "Ey Dâvûd, sen, zamanımızın zahidisin, benim nasîhatime ne ihtiyâcın var ki?" dedi. Dâvûd-i Tâî, "Ey Resûlullahın torunu! Peygamber efendimizin mübârek kanını taşıman hasebiyle, senin bütün insanlardan üstünlüğün vardır. O'nun için hepimize nasîhat etmen lâzım değil midir?" deyince, Ca'fer-i Sâdık şu cevâbı verdi. "Ey Dâvûd, kıyâmet günü dedem Resûlullahın yakama yapışıp, (dîn-i İslama niçin lâyıkıyla hizmet etmedin? İslama hizmet, iyi, asil bir soy'a (nesebe) sahip olmakla olmaz. Bu iş, Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından kaçınmakla olur) buyurmasından korkuyorum" dedi. Dâvûd-i Tâî, bu sözleri işitince ağladı ve dedi ki; "Yâ Rabbi! Peygamberimizin mübârek kanını taşımak şerefine kavuşan bir zât, böyle hayret içinde olursa, Dâvûd da kim oluyor ki, ibâdetlerini ve yaptığı işleri beğensin."

Birgün Hazreti Fudayl bin Iyâd, Dâvûd-i Tâî'nin (r.a.) rahatsız olduğunu işitti ve ziyâretine geldi. Fudayl'e buyurdu ki: "Bizi seyrek ziyâret ediniz. Bu kapıyı kapalı tutunuz. Çünkü, kalabalık

olsun istemiyorum.” Bir başka gün, Fudayl yine ziyârete geldiğinde kapıyı açmadı. Fudayl dışarıda çok ağladı.

Hasan bin Rebî, İbn-i Mübârek’e: “Dâvûd-i Tâî’nin hâli nedir ki, ismi dillerde dolaşır, her yerde şan ve şöhretinden konuşulur. Halbuki onun dengi pek çok kimseler var ki, dereceleri pek yüksektir” deyince, İbn-i Mübârek de, “Davud’un insanlar arasındaki yerinin büyük olmasının sebebi, kalbinin, Allahü teâlânın muhabbetiyle dolu olması, Allahü teâlânın sevgisinden başka hiçbir sevginin kalbinde olmamasıdır. Onun, uzleti (yalnızlığı) seçmesinin sebebi, Allahü teâlânın ma’rifetine kavuşması içindir.”

Mehtaplı bir gecede evinin damına çıkmıştı. Gökyüzüne bakarak, Allahü teâlânın kudretini düşünüyor, tefekkür ediyordu. Bu hâlde iken içi dolmuş, ağlamaya başlamıştı. O kadar ağladı ki, kendinden geçip komşusunun damına düştü. Ev sahibi, yukarıda hırsız vardır diye silâhını alıp dama çıktı. Hazreti Dâvûd-i Tâî’yi görünce; “Seni buraya kim düşürdü?” diye sordu. O da, “Kendimden geçmişim, bizim damdan sizinkine düşmüşüm, farkında değilim” dedi.

Birgün İmâm-ı A’zam hazretlerinin oğlu Hammâd ile Ebû Yûsuf hazretleri, Dâvûd-i Tâî’nin yanına geldi. O zaman, Dâvûd-i Tâî çok fakîr idi. Hazreti Hammâd O’na dörtbin dirhem verip: “Babam İmâm-ı A’zam’dan mirâsdır. Kabûl buyurunuz” dedi. O da kabûl edip geri verdi ve: “İzzet ve kanâat ile yaşamak istiyorum. Eğer bir kimseden, bir şey kabûl etseydim, senden kabûl ederdim” dedi. Kabûl etmeyince, Hazreti Ebû Yûsuf, usulca Hazreti Hammâd’a: “Paraları önüne saçınız” dedi. O da yere saçtı. Bunun üzerine Hazreti Dâvûd: “Eğer bütün dünyâ altın ve gümüş olup, önüme atsanız, bana topraktan daha aşağı gelir” dedi. Hazreti Hammâd ve Ebû Yûsuf bunu duyunca çok ağladılar.

Ba’zı dostları, “Sana, yağ ile pişmiş bir yemek getirsek yer misin?” dediler. O da “Evet, canım istiyor” dedi. Pişirip getirdiler. Yemeği önüne koydukları an, uzun uzun düşündü ve dedi ki; “Filân kimsenin yetim çocukları ne hâldedir? Bu yemeği alınız, onlara götürünüz. Onlar yesinler. Çünkü onlar yerlerse, Allahü teâlânın katında hayırlı bir iş olur. Ama ben yersem, necâset olur ve sonu helada biter”

İbni Semmâk hazretleri, Dâvûd-i Tâî’ye gelip: “Bana nasîhat et?” dedi. O da: “Öyle gayret et ki, Allahü teâlâ seni yasak ettiği yerde görmesin, emr ettiği yerden de ayrılmış bulmasın. Allahü teâlâdan haya et ki, senin O’na yakın olduğunu ve senin üzerindeki kudretini göz önüne getiresin. Oruçlu ol ki, iftarın ölüm olsun, insanlardan, aslandan kaçar gibi kaç, fakat cemaatleri terk etme ve sünnetden ayrılma” buyurdu.

Birisi kendisinden nasîhat istedi. “Dünyâ için, dünyâda ne kadar kalacaksan, o kadar çalış, âhıret için, âhırette ne kadar kalacaksan o kadar çalış” dedi.

Akrabalarından birisi: “Akrabayız. Bana nasîhat verip vasıyyet ediniz” dedi. Dâvûd-i Tâî hazretleri ağlamaya başladı. Bir müddet sonra kendisinde konuşacak hâl buldu ve “Gece ve gündüz, yolculukta bir konak yeri gibidir. Dünyâ ile âhıretin arası bu kadardır. Dünyâdan, âhırete mutlaka gideceğimize göre oraya hazırlanmak lâzım. Çünkü yolculuğun bitmesi yakın, ecelin gelmesi de ondan daha aceledir. Ben bunları sana söylüyorum, fakat bu nasıl hata, senden çok, benim ihtiyâcım vardır” dedi. Nasîhat isteyen birisine “Ölmüş olanlar seni bekliyor” dedi.

Hazreti Dâvûd-i Tâî, bir gün ilâç içti. Dediler ki, "Dışarıya çıkıp, güneşin altında bir miktar otur ki, ilâcın faydası görülsün." O da "Mahşer meydanında, Allahü teâlâ bana (Niçin nefsinin hevesi için bir kaç adım yürüdün?) diye sormasından utanırım" diye cevap verdi.

Muhammed bin Süveyd-i Tâî diyor ki: "Dâvûd-i Tâî, uzlete (yalnızlığa) çekilmeden önce, İmâm-ı A'zam hazretlerinin derslerine sabah akşam devam eder, derslerini hiç kaçırmazdı. Uzlete çekildiğinde, kalbi nûrlar ile doldu. Kalbinde ma'rifetullah hâsıl olunca, İmâm-ı A'zam (r.a.) Dâvûd-i Tâî'nin ziyâretlerine gelmeye başladı. İmâm-ı a'zam (r.a.) Dâvûd-i Tâî'nin zaman zaman ziyâretine gelir, ona iltifât ederdi.

Bir kimse, Dâvûd-i Tâî'nin (r.a.) yanına geldi. Onu seyretmeye başladı. Bunun üzerine O da: "Bilmiyor musun, çok konuşmak kadar, çok bakmak da hoş değildir?" dedi. Kûfe'de bir cenâze vardı. Dâvûd-i Tâî hazretleri de oradaydı. Kabristana mevtayı defn ettikten sonra oradaki insanlar Dâvûd-i Tâî'nin etrâfına toplandılar. "Bize biraz nasîhat eder misiniz?" dediler. O da "Kim ki, Allahü teâlânın va'd ettiğinden korkarsa, arzularına çabuk kavuşur. Kimin arzuları çoksa, ona bütün azaplar yakındır. Ey kardeşlerim, iyi biliniz ki, en büyük sermâye, Allahü teâlânın râzı olduğu bir iş ile meşgûl olmaktır. Kabirdekiler, kıyâmet kopunca kabir azâbı kalkacağı için, kıyâmetin çabuk gelmesini beklerler. Halbuki dünyâdakiler, kabirdekilerin pişmanlıklarını bilmedikleri için hep günah işlerler. Halbuki onlar da ölünce, dünyâda iken neden çok ibâdet yapmadık, diyerek pişman olurlar" dedi. Birgün Dâvûd-i Tâî pazara çıktı. Taze hurmaları gördü. Almak istedi. Fakat yanında alacak parası yoktu. Hurma satıcısına "Bana, parasını yarın vermek üzere bir dirhemlik hurma ver" dedi. Hurmacı da "Veresiye hurma satmıyorum" cevâbını verdi. Biraz sonra satıcı, bu kimsenin, Dâvûd-i Tâî hazretleri olduğunu öğrendi. Çok üzüldü. Hemen Dâvûd-i Tâî'nin bulunduğu yeri öğrenip, yanına geldi. İçinde yüz dirhem olan bir kese uzatarak "Kusurumu bağışlayınız. Biraz önce ben sizi tanıyamadım. Bir dirhemlik hurma istediniz, vermemiştim. Şimdi ise size, yüz dirhem hediye ediyorum, ihtiyâcınıza harcarsınız, lütfen kabûl buyurunuz" deyince, Hazreti Dâvûd-i Tâî; "Benim bunlara ihtiyâcım yoktur. Nefsimin istekleri yerine gelecek mi diye tecrübe için bunu yapmıştım. Elhamdülillah, nefsimin isteği yerine gelmedi ve bu dünyâda bir dirhemlik bile itibarının olmadığını gördü" buyurdu.

Dâvûd-i Tâî'nin önceleri çok malı mülkü vardı. Bir yetim veya fakîr görse, ihtiyâcını sorar, söyleyince hepsini yerine getirirdi. Malının çoğunu Allah yolunda harcadı. Sonunda kendisi fakîr kaldı. Kırk sene, bayram günleri hariç oruç tuttu, yakınlarından hiç kimsenin haberi olmadı. Talebelik hayatında da, sahurda yemeğini az yer, sabah medreseye gider, akşam yemeği zamanında eve gelir iftar ederdi.

Dâvûd-i Tâî, dâima hüzünlü hâlde bulunurdu. Geceleri Allahü teâlâya yalvarır, duâ eder, "Yâ Rabbi! Sana olan korku ve muhabbetim bende en büyük dert oldu. Öbür dertleri düşünecek zaman bırakmadı. Senin derdin uykumla arama girdi" der, sabahlara kadar Kur'ân-ı kerîm okur, namaz kılar, istiğfar edip günahlarına pişmanlığını dile getirir, gözyaşı dökerdi.

Ebû Hâlid der ki, "Bizim evlerimiz karşı karşıya idi. Ben gecenin hangi saatinde uyansam, Dâvûd-i Tâî'nin ışıkları yanardı. İçerden duâ ve ağlama sesleri gelirdi. O, geceleri hiç yatmazdı."

Ebû Yahyâ, bir gün Dâvûd-i Tâî'nin evine gitmişti. Evinin ba'zı yerleri yıkılmıştı. Yorganı dahi olmayıp, kerpiçten bir yastığı, bir testisi, bir de ekmek torbası vardı. Evinin kapısı da yoktu. Ziyâretine gelenlerden ba'zıları: "Evinize vahşi hayvanlar girip, size bir zarar verebilir. Bir kapı getirelim de takalım" dediler. O da "Siz beni, dünyâ vahşilerinden korumaya çalışıyorsunuz."

Peki kabrin yılan ve çıyanlarından beni kim koruyacaktır? Kabirdekiler ise, dünyâdakilerden kat kat daha şiddetlidirler" buyurdu.

Birgün, Sultan Hârûn Reşîd, Ebû Yûsuf'a: "Beni, Davud'un yanına götür, O'nu ziyâret edeceğim. Nasîhat isteyip, duâsını alacağım" dedi. Bunun için kalkıp, Davud'un evine gittiler, içeri girmek için izin istediler. Fakat içeri girmeye izin alamadılar. Annesine rica ettiler. Annesi, oğluna, "Evlâdım, müsaade et de içeri girsinler" deyince, O da: "Anneciğim, dünyâ ehli ile benim ne işim vardır? Onları görünce, dünyâyı hatırlıyor, âhireti unutuyorum. Bunun için beni mazur gör" dedi. Annesi tekrar rica edince, kırmadı, "Ey benim Allahım! (Annenin hakkını gözet, zîrâ onun rızâsı benim rızâmdır) buyurduğun için kapıyı açıyorum" dedi. Halife Hârûn Reşîd ile İmâm-ı Ebû Yûsuf içeri girdiler. Dâvûd-i Tâî ile müsâfeha yaptılar. Onların hâlini bir şâir şöyle anlatır:

Dâvûd uzunca tuttu, Hâlifenin elini,
İyice tetkik etti, sağa sola çevirdi.

Dedi; ne kadar zarif, ne kadar nâzik bir el,
Elbette yanmayacak, ellerden ise eğer!

Ey Halife! yaşadın, hükmettin bunca zaman,
Meyletme zulme sakın, kurtuluş yok hesaptan!

Davud'un bereketli, o güzel sohbetinde,
Her ikisi eridi, gözyaşları içinde.

Ayrılırken Halife, bir kese altın verdi,
Çok özür dileyerek, kabûlünü diledi.

Fakat Dâvûd almadı, uzatılan keseyi,
Nezâketle reddetti, incitmedi kimseyi,

Dedi; evimi sattım, parası yeter bana
Bu helâl para için, rica ettim Allaha,

Dedim: Yâ Rab! bu para, erince nihâyete
Ömrüm de sona ersin, gideyim kıyâmete.

Senden bunu isterim, hazretinden ricam bu,
Ümmid ediyorum ama, duâm kabûl olur mu?

Ayrıldı misâfirler, aradan aylar geçti,
Ebû Yûsuf, beylerden, birine şöyle dedi;

Dâvûd-i Tâî bugün, eyledi Hakka vuslat,
Gittiler gördüler ki, ölmüş idi. Hakîkat.

Dediler; nereden bildin, Davud'un vefâtını?
Ebû Yûsuf dedi ki: Sattığı ev parasını,

Günlük sarfına böldüm, dediğim gün bitmişti,
Bittiği gün ölmeyi, Haktan talep etmişti.

Ölümünden bir gün önce, kendisini ziyâret eden zât onu şöyle anlatmıştır: "Hazreti Davud'un hastalandığını duydum ve ziyâretine gittim. Hava çok sıcaktı. Evine geldim, yastık yaptığı bir kerpicin üzerine başını koymuş, hem çok ızdırab çekiyor, hem de Kur'ân-ı kerîmden, Cehennem ateşi geçen bir âyet-i kerîmeyi okuyor, onu durmadan tekrar ediyordu. "Açık havaya çıkarayım ister misin?" dedim. Cevaben: "Hayatımda, nefsim, bana hiçbir isteğini kabûl ettirememiştir. Nefs için, böyle bir şey istemekten Allahü teâlâya sığınının. Ben ölünce, şu duvarın arkasına gömünüz ki beni kimse görmesin. Sağlığımda uzlette (yalnızlıkta) idim. Ölünce de öyle, kimsenin görmediği bir yerde yatayım" dedi. Benimle helâlleşti.

Haber veriyor bize, vâlidesi Davud'un,
Önce sabaha kadar, ibâdet ile oğlum,

Hıçkırarak ağladı, meşgûl oldu duâyla,
Sonra sabaha karşı, namaz kıldı huşûyla.

Uzun müddet kalkmadı, secdede iken başı,
Öylece orada kaldı, tam sabaha karşı.

Duâ ediyor sandım, vakit hayli geçmişti,
Bir de gidip baktım ki, rûhu teslim etmişti.

Vefât ettiği gece semâdan bir ses duyuldu, diyordu ki; "Ey insanlar! Dâvûd, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmuştur. Allahü teâlâ O'ndan râzı olmuştur." Hazreti Salât bin Hâkim diyor ki; "Dâvûd-i Tâî'nin vefât ettiği gece, nûr ve çok melekler gördüm, (Cennet-i a'lâ, Davud'un gelişi için süslenip, hazırlandı. Dâvûd muradına erdi) diyorlardı. Birisi, o gece rü'yâsında Dâvûd-i Tâî'yi gördü. "Şu anda zindandan kurtuldum" diyordu. Sabah olunca rü'yâyı anlatmak için evine geldiğinde onu vefât etmiş olarak buldu. Vefât haberi Bağdâd'ta çabuk duyuldu. Cenâzesini taşımakla şereflenmek için binlerce insan toplandı. Kabrin başında İbn-i Semmâk hazretleri, "Ey Dâvûd! Kendini, kabir zindanına konmadan önce dünyâda hapsettin. Hesap günü gelmeden önce, sen kendini hesaba çektin. Bugün Allahü teâlânın rahmetine ve Rıdvânına kavuşursun" dedi.

Hazreti Dâvûd-i Tâî buyurdu ki:

"Her nefs, dünyâdan susuz olarak gidecektir. Ancak Allahü teâlâyı zikreden kullar bundan müstesnadır."

"Uzun emele dalan bir kul, üzerindeki kul borçlarını unutur ve tövbe etmeyi sonraya bırakır. Siz böyle yapmayınız."

"Her an kusur ve günahları çoğalan, kabahatları yenilenen bir kul, nasıl olur da üzülmez."

"Dünyâya düşkün olan kimsenin, insanlardan ayrı yaşamasının (uzlete çekilmesinin) bir faydası olmaz. Dost ve yoldaşı Allahü teâlâ, nasîhat edeni Kur'ân-ı kerîm olmayan kimse, şüphesiz yolu şaşırmıştır. Onun uzleti uygun değildir."

"Benim uzlete (yalnızlığa) çekilişimin sebebi, büyüklere hürmetin kalktığını görmem, arkadaşımın bana kızdığı zaman, beni kötülemek için birçok ayıplarımı sayıp döktüğünü müşâhede etmem olmuştur."

"Dünyâyı sevenler, dünyalıkları için âhıretlerini terk ediyorlar. Sen, Allahü teâlânın emirlerini yapabilmek için dünyâyı terk et."

"Nefsimin hiç bir amelini güzel bilmedim ve karşılığında sevâb ummadım."

"Senin ayıplarını araştıran, kötü insanlarla arkadaş olma."

"Hayatımda, gece ibâdet edenlerden başka hiç kimseye imrenmedim."

"Selâmet istersen dünyâya kıymet verme, kerâmet istersen, sonsuz olanı yüce tut."

Abdülmelik bin Ömer, Habîb bin Ebî Ömer, Muhammed bin Abdullah bin Ebî Leylâ gibi âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etti. İsmail bin Ali, Mus'âb bin Mikdâd, Ebû Nâim, El-Fadl bin Vekî gibi zâtlar Hazreti Dâvûd-i Tâî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Zühd ve takvâda o kadar ileri gitmişti ki, zamanın âlimleri: "Eğer bütün insanlar Dâvûd-i Tâî ile tartılsa, ibâdetçe cümlesinden ağır gelir" buyurdular.

_____

1) Miftâh-üs-se'âde, cild-2, sh. 250

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 996

3) El-A'lâm, cild-2, sh. 235

4) Vefeyât-ül-a'yân, cild-1, sh. 177

5) Hilyet-ül-evliyâ, cild-7, sh. 535

6) Tabakât-ül-kübrâ, cild-1, sh. 76

7) Tezkiret-ül-evliyâ, sh. 141

8) Târîhi Bağdâd, cild-8, sh. 347

9) Risâle-i Kuşeyrî, sh. 74, 75, 76, 301, 329, 572, 579

10) Keşf-ul-mahcûb, sh. 240 (Urdu tercümesi)

11) Câmi-ul-kerâmât-il-evliyâ, cild-2, sh. 346

12) Eshâb-ı Kirâm, sh. 323

13) Nefehat-ül-üns, sh. 94

DIRÂR BİN MÜRRE

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Sinân eş-Şeybânî'dir. 132 (m. 749) senesinde vefât etti. Hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği zâtlardan bir kısmı şu zâtlardır: Ebû Sâlih es-Semân, Saîd bin Cübeyr, Kuz'a bin Yahyâ, Muharib bin Desâr, Abdullah bin Haris Zübeydî, el-Kûfî, Abdullah bin Hüzeyl, Ebû Sâlih el-Hanefî ve diğerleri. Kendisinden ise, Şu'be bin Haccâc, Şureyk, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, Abdülazîz bin Müslim, Muhammed bin Fudayl ve diğer bir kısım hadîs âlimi hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Dırâr bin Mürre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler İmâm-ı Buhârî'nin "Edeb-ül-Müfred" adlı eserinde, Sahîh-i Müslim'de, Sünen-i Tirmîzî'de, Sünen-i Nesâî"de yer almıştır. Yahyâ Kattân, Ebû Hatim, Nesâî, Iclî ve diğer bir çok âlim onun sika (güvenilir, sağlam) bir râvî olduğunu söylemişlerdir.

Dırâr bin Mürre, Abdullah bin Ebî Huzeyl'den, o da Abdullah bin Amr'dan şöyle rivâyet etmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) dört şeyden Allahü teâlâya sığınırdı, faydasız ilimden, kabûl olunmayan duâdan, korkmayan kalbden, doymayan nefsten."

Buyurdu ki:

"Hayırlı kimse ailesine, çoluk-çocuğuna faydalı olan kimsedir."

"Gıybet etmek zinâ etmek gibi şiddetli günahtır."

"Şeytan şöyle demiştir: Bir insanda üç şeyden biri bulununca, ben ona hâkim olur, istediğimi yaparım. Birincisi, günahlarını unuttuğu zaman, ikincisi amelini çok gördüğü zaman, üçüncüsü kendi görüşünü beğendiği zaman."

_____

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-5, sh. 91

2) El-Kâşif, cild-2, sh. 37

3) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-4, sh. 457

EBÛ AMR BİN A'LÂ

Meşhûr yedi kırâat imamından üçüncüsü, işâreti Ha'dır. Tabiînden olup, Basra dil mektebinin kurucusudur. Kur'ân-ı kerîm ve Arabî ilimlerde zamanının en âlimi idi. Dünyâya hiç kıymet vermezdi. Âlimler, rivâyetlerinde sika (güvenilir) olduğunu bildirmişlerdir. Kerâmetleri çoktur, ismi, Zebbân bin Ammâr bin Abdullah bin Husayn bin Haris bin Cülhem bin Huzaâ bin Mazin bin Mâlik bin Amr bin Temîm'dir. Künyesi, Ebû Amr olup, lakabı el-A'lâ'dır. Kendisine, Mazin kabilesinden olduğu için el-Mâzinî, aynı kabilenin Temim kolundan olduğu için et-Temîmî, Basra'da yerleştiği için de, el-Basrî nisbeti verilmiştir. Bunların içinden Ebû Amr bin A'lâ et-Temîmî el-Basrî nâmıyla meşhûr olmuştur.

Ebû Amr bin A'lâ hazretlerinin, menkıbelerinden de anlaşılacağı gibi, Arapça'nın düzgün bir lehçe ile konuşulduğu, dil âlimlerinin aralarında lisan öğrendikleri Temîmoğullarına mensûbtu. Kaynakların çoğuna göre 70 (m. 689) senesinde Mekke'de doğdu. Basra'da yaşadı. 154 (m. 770) senesinde Şam'a giderken Kûfe'de vefât etti. Kabri orada olup, sevenleri feyz ve bereketinden istifâde etmektedir.

Eshâb-ı kiram aleyhimürrıdvân hazretlerinden ba'zılarından ve Tabiînin büyüklerinden ders almıştır.

Yahyâ bin Ya'mer, Hasan bin Ebû Hasan Basrî, Saîd bin Cübeyr, İkrime, Mücâhid (r.aleyh) ve daha birçok büyüklerden Kur'ân-ı kerîm kırâat eden Ebû Amr hazretleri, yedi kırâat imâmı (Kurrâ-i Seb'a) içinde üstadı en çok olanıydı. Enes bin Mâlik (r.a.), Ebû Sâlih Semân ve Atâ'dan ve daha başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Amr bin A'lâ hazretleri, nahv ilmini Hazreti Ali, Ebû Esved, Ebû Esved'in oğlu ve talebesi Atâ ve diğer bir talebesi Yahyâ bin Ya'mer Udvan-i Tabiî yoluyla okumuş ve nahiv ilminin kurucuları arasında dördüncü sırada yer almıştır.

Eyyam-ı Arab (eski Araplarla ilgili mühim günler) gibi âlet ilimlerinde de zamanının önderi olan Ebû Amr bin A'lâ hazretlerinin yazdıkları, evini tavanına kadar dolduruyordu. Bir ara kendisini ibâdete vererek bütün kitablarını dağıttı. Ancak zihnindeki bilgiler kaldı.

Şiir inşadında (şiir ezberleme ve güzel okumada) da başta gelen Ebû Amr bin A'lâ Ramazan ayı boyunca, ağzına hiç şiir almazdı.

Ebû Amr bin A'lâ kırâat, nahv ve edebiyat ilimlerinde birçok âlimler yetiştirdi. Onların birçoğu zamanlarının en ileri gelenleri idi. Abdullah bin Mübârek, Esmâî, Muab bin Müslim el-Nahvî gibi âlimler kendisinden arz yoluyla kırâat aldılar. Ebû Muhammed Yahyâ bin Yezîdî 202 (m. 816) vasıtasıyle; Ebû Amr Hafs bin Ömer el-Ezdî ed-Dûrî 246 (m. 860) ve Ebû Şuayb Sâlih bin Ziyâd el-Sûsî 261 (m. 875) en meşhûr iki râvîsidir. Ebû Amr bin A'lâ hazretlerinin kırâati bütün bölgelere yayılmıştı. Şimdi ise, Sudan dolaylarında Kur'ân-ı kerîm O'nun kırâatiyle okunmaktadır. Bu kırâate göre basılmış Kur'ân-ı kerîmler de vardır.

Lügat ve nahv ilminde Halîl bin Ahmed Basra'da kendisine halef oldu. Sibeveyh de kendisinden Kur'ân-ı kerîmin harflerine dâir rivâyetde bulundu. Şiirde söz sahibi olmasına rağmen Arab edebiyatına kendi eseri olarak bir beytini dahil etmişlerdir. Savlî, O'ndan kendisine gelen kelime ve haberleri "Ahbaru Ebî Amr bin A'lâ" adında bir kitapta toplamıştır.

Ahmed bin Hanbel hazretleri, "Ebû Amr'ın kırâati, bana çok hoş gelmektedir. Bu kırâat, Kureyş ve fasîhlerinin kırâatidir" buyurmuştur.

Süfyân bin Uyeyne anlatır: Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördüm. "Yâ Resûlallah! Kırâatte kime uyayım?" diye arz ettim. **"Ebû Amr bin A'lâ'nın kırâatine uymanı tavsiye ederim"** buyurdu.

İmâm-ı Zehebî hazretleri Ebû Amr bin A'lâ için; "hadîs rivâyeti azdır. Kırâatte çok doğru ve huccettir" buyurmaktadır.

Yahyâ bin Muaz hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu söylemiş, meşhûr şâir Ferezdek, O'nu şiirleriyle methetmiştir.

Ebû Amr bin A'lâ, bütün bu ilimlerin yanında, ma'nevî yüksekliklere ve makamlara da sahipti. Sevdiklerinden Ebü'l-Vâris anlatır: Ebû Amr hazretleriyle hacca gidiyorduk. Birgün çölde, susuz bir yerde konakladık. Hepimiz susuzluktan sıkıntı çekiyorduk. Bir ara, Ebû Amr yanımızdan ayrıldı. Bir müddet sonra aramaya çıktım. Biraz yürüyünce, Ebû Amr'ın çölün ortasında şarıl şarıl akan bir çeşmeden abdest aldığını gördüm. Beni görünce "Ey Ebü'l-Vâris! Benim bu hâlimi kimseye söyleme" buyurdu. Ben de sağlığında kimseye söylemedim.

Esmâî hazretleri, "Ben Ebû Amr'a bin suâl sordum, bin delîlle cevap verdi" buyurdu. Esmâî, O'nun zâhid yaşayışıyla ilgili hâllerini "Ebû Amr, hergün iki fels (Dinar'ın binde veya yüzde biri) para kazanırdı. Bir felsiyle bir su kabı alır, diğer bir felsiyle de reyhan alırdı. Su kabından su içer, akşam olunca da ihtiyâcı olana hediye ederdi. Reyhanı da koklardı" şeklinde anlatır.

Ebû Amr bin A'lâ hazretleri buyurdu ki:

"İlmin evvelinde susmak, sonra güzel suâl sormak, sonra güzel anlatmak, sonra da öğrendiklerini ehli arasında yaymak ne güzeldir."

"İhtiyâç sahibi olmak, onu ehlinden başkasından istemekten daha hayırlıdır."

"Yaşlı bir zâtın genç bir çocuktan ilim tahsil etmesi doğru mudur?" diye sorulunca, "Yaşlı adamın cahilliği bir ayıpsa, elbette gençten okuması güzeldir" buyurdu.

Ebû Amr bin A'lâ hazretleri, meşhûr şâir Cerîr'den naklettiği iki beytte:

"Cenâzeleri gördüğümüz zaman, onlar bizi korkuturlar, fakat onu defn ettikten sonra yine oyun ve eğlenceye dalarız. Aynı bir sürüye hücum eden kurttan sürünün ürkmesi gibi, kurt bir koyun götürdü mü diğerleri otlamaya devam eder" demektedir.

İmâm-ı Ebû Amr bin A'lâ hazretlerinin mühründe "Dünyâ bir kimsenin gözünde büyürse, onun her tarafını gurûr kuşatır" meâlindeki beyit yazılıydı.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 466

2) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 237, 238

3) El-A'lâm, cild-3, sh. 41

4) Fihrist, sh. 42

5) Bugyet-ül-vuat, sh. 267

EBÛ BEKİR BİN IYAŞ

Tabiînden hadîs ve kırâat âlimi. Meşhûr olan, ismi ile künyesinin bir olduğudur. Künyesi Ebû Bekir'dir. Vâsıl el-Ahdeb'in azatlısıdır. 97 (m. 715) senesinde Süleymân bin Abdülmelik zamanında doğup, 193 (m. 808)'de Kûfe'de vefât etmiştir.

Ebû Bekir bin Iyaş, meşhûr kırâat âlimi İmâm-ı Âsım'ın râvilerinden ve hadîs ilmi âlimlerindendir. Babasından, Ebû İshâk es-Sebîî, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Humeydet-Tavîl ve başkalarından (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Mübârek, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, İbn-i Medînî, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Yahyâ Nişâbûrî ve başka âlimler (r.anhüm) de O'ndan rivâyette bulunmuşlardır.

Ebû Bekir bin Iyaş fıkıh ilmiyle de meşgûl olup, bu sahada geniş bilgiye sahiptir. O, sâlih, fazîletli ve çok ibâdet eden bir zât idi. Elli sene yumuşak yatakta yatmamıştır. Ebû Bekir bin Iyaş çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bir gün "Ben, seksen seneden beri Kur'ân-ı kerîm okumaktayım" buyurmuştur. Yine bir defasında "Hasta olduğum zaman bile hiç bir gece yoktur ki, ben o gecede Kur'ân-ı kerîm okumamış olayım. Kur'ân-ı kerîm okumadığım hiçbir gece geçmedi" demiştir. Ebû Bekir hazretlerinin oğlu şöyle anlatır: "Babamın ölümüne yakın yanında bulunuyordum. Onun durumu bana te'sîr edip, ağlamıştım. Ağladığımı görünce, "Niçin ağlıyorsun, evlâdım? Baban, bildiğin gibi, hayatı boyunca kötülüklerden ve günahlardan uzak kalmaya çalışmıştır" dedi vefâtından evvel yine yanında ağlıyan oğlu İbrâhîm'e "Yavrucuğum. Bu kadar ömrümü hep Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirdim. Üzülme, Allahü teâlâ benim için, böyle bir ömrü boşa çıkarmayacak, onun karşılığını verecek" demiştir.

"Heysem bin Harice şöyle anlatır: "Gece rü'yâmda Ebû Bekir bin lyaş'ı gördüm. Önünde bir hurma tabağı vardı. Ona, "Ey Ebû Bekir! Beni da'vet etmiyor musun? Bilirsin ben hurmayı severim" dedim. Bana "Ey Heysem! Bu Cennet ehlinin yiyeceğidir. Dünyâdakiler ondan yiyemez" deyince, "Bu mertebeye nasıl ulaştın?" dedim. O da "Bütün hayatım boyunca, bir gecemi olsun, Kur'ân-ı kerîm okumadan geçirmedim" cevâbını verdi.

Bişr bin Haris anlatır: Ebû Bekir bin lyaş'ın şöyle dediğini duydum: "Ey sağımda ve solumda bulunan' Kirâmen kâtibîn melekleri, benim için, Allahü teâlâya duâ ediniz. Çünkü siz, Allahü teâlâya benden daha çok ve daha iyi itaat ediyorsunuz, emirlerine uyuyorsunuz."

Buyurdular ki: "Varlıklar dört kısımdır, birincisi ma'zûr olanlar; bunlar hayvanlardır. Akılları olmadığı için, emir ve yasaklarla mükellef değildirler. İkincisi, imtihana tâbi olanlar: Onlar, insanlardır. Bu dünyâda yapaklarından âhırette hesap verecekler, amellerinin karşılığını orada göreceklerdir. Üçüncüsü, hep ibâdet ve tâat (Allahü teâlânın beğendiği iyi işler) üzere olanlardır ki, bunlar meleklerdir. Onlar, hiç günah işlemezler. Devamlı, Allahü teâlâya kulluk edip, noksansız devam ederler. Dördüncüsü, İblîs'tir ki, Allahü teâlânın la'netine uğrayıp, helak olmuştur."

Ebû Bekir bin Iyaş hazretlerinin bildirdiği hadîs-i şerîfler.

"Sahur yemeğini yiyiniz, çünkü sahur yemeğinde bereket vardır."

"Ramazan-ı şerîfin ilk gecesi olduğunda, şeytanlar bağlanır. Cehennem kapıları kapatılır. Cennet kapıları açılır. Ondan hiçbir kapı kapalı kalmaz. Bir münâdî (seslenici) **Ey hayır ve iyilik isteyenler! Geliniz. Ey şerri** (kötülüğü) **isteyenler bırakın artık o kötülükleri, Allahü teâlâ bir çok kullarını Cehennemden âzâd eder. Bu âzâd, her gece olur, der."**

"Allahü teâlâ refîk'tir. Yumuşaklığı sever. Sertlik edenlere vermediği şeyleri, başka hiçbir şeye vermediğini yumuşak davranana ihsân eder."

"Fakirler, zenginlerden, dünyâ seneleriyle beşyüz yıl, âhıret günüyle yarım gün, önce Cennete girer."

Resûlullah (s.a.v.) **Hazreti Ali'ye "Sen benim yanımda Hazreti Musa'ya** (a.s.) **göre, Hârûn gibisin" buyurdu.**

Resûlullah (s.a.v.) **her Ramazan ayında, on gün i'tikâf yaparlardı. Âhırete teşrîf buyurdukları sene yirmi gün i'tikâf buyurdular.**

"Kisrâ (İran hükümdârı) **gidince, ondan sonra Kisrâ gelmiyecek. Kayser** (Bizans-Rum İmparatoru) **gidince, ondan sonra da Kayser gelmiyecektir. Nefsim kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, onların hazineleri Allah yolunda harcanacaktır."**

"Kim, şirk koşmadan ölürse, Cennete girer."

Resûlullah (s.a.v.), şarab içene ve şarabı dağıtana la'net etti. Resûlullah (s.a.v.) yataklarına yattıklarında sağ avucunu, mübârek sağ yanaklarının altına koyar, **"Allahım! Beni kullarını dirilttiğin gün, azâbından koru"** buyururlardı.

"Pişmanlık, tövbedir."

Ebû Bekir bin Iyaş hazretlerinin sözleri:

"Sükûtun en küçük fâidesi, sıkıntı ve belâlardan kurtulmasıdır. İyilik olarak, insana bu yeter. Fazla ve lüzumsuz konuşmanın en küçük zararı, şöhrettir. Belâ olarak, şöhret insana yeterlidir."

"Ben genç iken, bir adam bana, dünyâya köle olmaktan kendini kurtar, âhırete yönel!" dedi. "Allah yolunda ilk ok atan Sa'd bin Ebî Vakkas'tır." Ebû Bekir bin Iyaş bir gün ağlayarak, şu beyti söyledi:

"Yaşım sekseni aştı, artık neyi arzu edeyim, neyi bekliyeyim. Seneler, peşipeşine gelip geçti. Beni yıprattı ve eskitti. Kemiklerimi inceltip, gözlerimi küçülttü. Zaiflikten eski bir elbise gibi oldum."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân, cild-2, sh. 353

2) Mîzân-ul-i'tidâl, cild-4, sh. 499

3) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-8, sh. 34

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-8, sh. 303

5) Târîh-i Bağdâd, cild-4, sh. 499

EBÛ BÜRDE BİN EBÎ MÛSEL-EŞ'ARÎ

Tabiînden meşhûr hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Âmir bin Abdullah bin Kays el-Eş'arî'dir. Gençliği sırasında kendisine Ebû Şeyh İbn-ül-Gark tarafından iki hırka giydirilmesi sebebiyle künyesine Ebû Bürde denildi ve böylece meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 103 (m. 721) senesinde vefât etti. Babası Eshâb-ı kiramdan Ebî Mûsâ el-Eş'arî'dir. Hazreti Ali'den, Hazreti Âişe'den, babasından, Abdullah bin Selâm'dan, Huzeyfet-ül-Yemânî'den, Mugîre bin Şu'be, Muhammed bin Seleme, İbn-i Amr, İbn-i Amr bin Âs, Esved bin Yezîd, Urve bin Zübeyr'den (r.anhüm) ve diğerlerinden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. İlim öğrendiği kaynağın sağlamlığı ve üstünlüğü, O'nun ilimde iyi yetişmesini sağlamış ve bu vasfıyla meşhûr olmuştur.

"Ebû Bürde'den ilim alıp, hadîs rivâyetinde bulunan âlimlerin ba'zıları şunlardır: Kendi oğulları Saîd bin Ebû Bürde ve Bilâl bin Ebû Bürde, torunu Yezîd bin Abdullah, İmâm-ı Şa'bî, Âsım bin Kuheyb, İbrâhîm bin Abdurrahmân es-Seksekî'dir. Birçok âlim Ebû Bürde'nin hadîs ilminde sika (güvenilir) ve sağlam bir âlim olduğunu bildirmişlerdir.

Ebû Bürde Kûfe'de kadılık yapmıştır. İlmî faaliyeti ve kadılığı sırasında üstün meziyetleriyle ve hizmetleriyle tanınmıştır. O'nun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almıştır.

Ebû Bürde şöyle anlatır: Babam beni ilim öğrenmem için Abdullah bin Selâm'a gönderdi. Yanına varınca bana hoş geldin dedikten sonra şöyle buyurdu: "Bir kimse borç alıp, ödemek üzere getirdiği zaman, borcunun yanında başka bir şey daha getirirse, borçtan ayrı ve fazla olan o şeyi alma çünkü o faiz olur."

Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyet ettiğine göre, Ebû Mûsâ "Peygamber efendimize "Yâ Resûlallah! İslâm'a dâhil olanların hangisi daha hayırlıdır?" dedim. Resûlullah (s.a.v.) **"Elinden ve dilinden müslümanların emîn olduğu kimsedir"** buyurdu.

İbn-i Ömer'den nakl ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyuruyor ki **"Ey insanlar! Allaha tövbe edin! Çünkü ben O'na günde yüz defa tövbe ederim."**

"Babasından naklettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimizin (s.a.v.) **şu duâyı okuduğunu bildirmiştir "Allahım! Bana günahımı, işimdeki isrâfımı ve benden daha iyi bildiğin kusurlarımı bağışla. Bunların hepsi bende vardır. Allahım! Şimdiden yaptığım ve sonraya bıraktığım, gizlediğim veya aşikâr yaptığım ve Senin benden daha iyi bildiğin bütün kusurlarımı bana bağışla! İleri alan ve geri bırakan ancak sensin, Sen her şeye kadirsin."**

"Her kim bize karşı silâh taşırsa, o bizden değildir."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 10

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-6, sh. 268

3) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-12, sh. 18

4) El-A'lâm, cild-3, sh. 253

EBÛ EYYÛB-İ SAHTİYANÎ

Tabiînin büyüklerinden. Hadîs ve fıkıh âlimlerindendir. İsmi, Eyyûb bin Ebî Temime Keysan'dır. Künyesi Ebû Bekir es-Sahtiyânî, el-Basrî'dir. Tabiînin en gençlerinden olup, 66 veya 67 (m. 685) senesinde doğdu. 131 (m. 748)'de altmışüç yaşında iken tâûn hastalığından Basra'da vefât etti.

İlimde mütehassıs bir âlim ve evliyânın büyüklerinden olan Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî, Eshâb-ı kiramdan Enes bin Mâlik'i (r.a.) görüp, ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs-i şerîf rivâyet ettiği diğer âlimler; Amr bin Selîme, Humeyd bin Hilâl, Ebî Kalabe, Kâsım bin Muhammed, Abdurrahmân bin Kâsım, Nafi' İbni Âsım gibi zâtlardır. Kendisinden çok sayıda âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bunlardan ba'zıları; İmâm-ı A'meş, Katâde bin Diâme, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, Mâlik bin Enes, İbn-i İshâk, Sa'îd bin Ebî Anübe, meşhûr iki Hammâd ve İbn-i Aliyye gibi zâtlardır.

Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî hadîs ilminde hafız idi. Ya'nîyüzbin hadîs-i şerîfi senetleri ile birlikte ezbere bilirdi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden sekizyüz kadarı meşhûr altı hadîs kitabı olan Kütüb-i sitte'de yer almıştır.

O, ilimdeki üstünlüğü, tasavvufdaki yüksek derecesi ve daha nice vasıflarıyla insanların se'âdete kavuşmasına hizmet etmiştir. Hadîs-i şerîfle medh edilen Tabiîn arasında O da Ehl-i sünnet i'tikâdını ve din bilgilerini Eshâb-ı kiramdan nakletmiştir. Bu bilgileri zamanlarındaki insanlara ve sonraki nesillere ulaştırıp, nice gönüllerin îmân nûruyla aydınlanmasına sebep olmuştur.

İmâm-ı Mâlik O'nun hakkında şöyle der: "O, ilmiyle amel eden, Allahü teâlâdan korkan âlimlerdendir." Şû'be bin Haccâc, "O, âlimlerin efendisidir." İbn-i Uyeyne, "Onun gibisini görmedim" der. Hammâd bin Zeyd, "Gördüğüm kimselerden en fazîletlisi ve Peygamberimizin (aleyhisselâm) sünnetine son derece tâbi olan O'dur" demiştir. Hasan-ı Basrî, "O, Basralı gençlerin efendisidir." Hişâm bin Urve, "Basra'da onun bir benzerini daha görmedim" sözleriyle O'nun büyüklüğünü dile getirmişlerdir. İmâm-ı Mâlik'in şöyle dediği nakledilmiştir: Biz Eyyûb-i Sahtiyânî'nin yanına gidip Resûlullahın (aleyhisselâm) hadîs-i şeriflerini okuyunca öyle ağlardı ve içli gözyaşları dökerdi ki, biz ağlamasına dayanamayıp O'na acırdık. Şû'be bin Haccâc, Süfyân-ı Sevrî ve Hammâd bin Zeyd, O'nun fıkıh ilminde yüksek derecede olduğunu bildirerek, "O, fakîhlerin üstünü ve bizim fıkıh âlimimizdir" demişlerdir.

Hişâm bin Hassan, O'nun kırk defa hac yaptığını bildirmiştir. Sa'îd bin Âmir Dabaî şöyle demiştir: "O, geceleri hiç uyumayıp, hep ibâdet ve ilimle meşgûl olurdu. Fakat bunu gizleyip kimseye bildirmezdi. Sabah olunca hiç uyumadığı halde üzerinde hiç uykusuzluk hâli görülmezdi." Komşularının hasede kapıl maması için yeni elbise giymezdi. İmâm-ı Hammâd, "O'nun gibi yüzü tebessümlü olan bir başkasına daha rastlamadım" demiştir.

Şû'be bin Haccâc, "Ebû Eyyûb ile bir yerde buluşmak üzere karar verdiğimizde her gidişimizde O'nun benden önce geldiğini görürdüm" demiştir.

İmâm-ı A'zam buyurdu ki; "Ben Medine'de iken, sâlihlerden Eyyûb Sahtiyanî hazretleri gelip, Mescid-i şerîfe girdi. Yüzünü Kabr-i Nebevî'ye döndü. Ziyâret edip ayakta ağladı. Sonra geri çekildi."

Meşhûr hadîs âlimlerinden Ebû Kilâbe vefât ederken, bütün kitaplarının O'na verilmesini vasıyyet etmiştir.

Hammâd bin Zeyd anlatır: "Bir Cuma günü kuşluk vakti Meynûn Ebû Hamza yanıma geldi ve şöyle dedi: Bu gece rü'yâmda Hazreti Ebû Bekir'i ve Hazreti Ömer'i gördüm. Buraya teşrîf etmenizin sebebi nedir?" dedim. "Haydi gel' Ebû Eyyüb Sahtiyânî'nin cenâze namazını kılacağız" buyurdular. Sonra bana, "Yoksa o vefât mı etti?" "Evet, dün gece vefât etti" dedim.

Ebû Rebî', Ebû Ya'mer'den şöyle nakleder: Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî, bir Mekke yolculuğu sırasında iken içinde bulunduğu kâfilenin yanlarındaki su bitmişti. Kâfile sıcak çöller üzerinde susuzluktan çaresiz kaldı. Bu sıkıntılarını ebû Eyyûb Sahtiyânî'ye edeble arz ederek yardım istediler. Kâfîledekilerin büyük bir sıkıntı içinde kaldıklarını görerek onlara, "Size su bulacağım, fakat bunu kimseye anlatmayacaksınız" dedi kimseye anlatmayacaklarına dâir söz vermeleri üzerine, yere bir dâire çizip duâ etmeye başladı. Oradan buz gibi berrak bir su fışkırdı. Kâfiledekiler kana kana içip, hayvanlarını da suladılar. Sonra elini suyun çıktığı yere sürdü. Su kesilip orası eskisi gibi kupkuru bir yer oldu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin ba'zıları şunlardır:

Babası Ebî Mûsel-Eş'arî'nin bir rivâyeti şöyle:

"Şayet Allahtan başkasını dost edinseydim Ebû Bekir'i dost edinirdim."

"Biz Resûlullah (s.a.v.) **ile bir gezintide idik. "Yâ Abdullah bin Kays, sana Cennet hazinelerinden bir hazineyi bildireyim mi? Lâ havle velâ kuvvete illâ billah de" buyurdu.**

"Şüphesiz ki Allahü teâlâ bu dîni fâcir kimseler ile de kuvvetlendirir. (Onları dinine hizmet ettirir)"

İnsanlara ilmiyle, nasihatleri ve halleriyle son derece faydalı olan Ebû Eyyûb-i Sahtiyanî hazretlerinin güzel ve ma'nâlı sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Ey kardeşim! İnsanların ilme âit söylediği sözlerden bir kısmını ezberleyerek başkalarına karşı üstünlük taslama. Bu riyakârlıktır, gösteriştir. O bilgiler aslında senin değildir. Onları ortaya koyan sen değilsin."

"Ömürlerini gaflet içinde geçiren, kulluk vazîfesini yapmayıp, ibâdetten mahrûm kalan âsi insanların hâllerine çok acırım."

"Üstünlük taslamak için yükselmek, isteyenleri Allahü teâlâ alçaltır Tevâzu gösterenleri ise yükseltir."

"Kişi ancak şu iki haslette üstün olur; biri insanlardan birşey beklememesi, diğeri insanlardan gelen sıkıntılara katlanmasıdır."

"Namazı kasten terk eden dinden ayrılır."

"Sâlihlerin anıldığı yerde bulunanlar, onların himâyesinde olurlar."

"Sâdık kimse kalbindeki iyiliği, haliyle ve hareketleriyle de gösteren kimsedir. Böyle olmazsa kişi içinin doğruluğu ile kalır."

"Bana Ehl-i sünnet i'tikâdında olan bir mü'minin ölüm haberi gelince, sanki bedenimden bir uzvum kopmuş gibi olur."

Selâm bin Ebû Hamze anlatır: Ebû Eyyûb'un sohbetinde idik, şöyle buyurdu: "Zühd üç kısımdır. Allahü teâlâya en sevimli geleni, en üstünü ve Allah indinde sevâb bakımından en büyüğü, her şeyden yüz çevirip, Allahü teâlâya ibâdet etmek, alış-verişte haramdan sakınmaktır." Sonra bize dönüp, "Ey âlimler, Allahü teâlâya en sevimli gelen zühd ise, helâl ve mübah olan şeylerde de haddi aşmamaktır."

Birisi O'na, "Bana bir nasihatte bulun" dedi. "Diline sahip ol, az konuşmaya dikkat et" buyurdu.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 998

2) Hilyet-ül-evliyâ, cild-3, sh. 3

3) Câmi'u kerâmât-il evliyâ, cild-1, sh. 364

4) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 130

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-7, sh. 246

6) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd, cild-1, sh. 257

7) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-1, sh. 397

8) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 181

9) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga, cild-1, sh. 131

10) El-A'lâm, cild-2, sh. 38

EBÛ HANÎFE

(Bkz. İmâm-ı A'zam)

EBÛ HÂŞİM SOFÎ

Âlim velî bir zât. İsmi, doğum yeri, târihi bilinmemektedir. Ebû Hâşim Sofi künyesiyle meşhûrdur. Ebû Hâşim 115 (m. 733)'de vefât etti. Büyük İslâm âlimlerinden Süfyân-ı Sevrî'nin (r.a.) hocasıdır. Süfyân-ı Sevrî, 161 (m. 778) senesinde vefât etti. Aslı Kûfeli olup, Şam'da kalırdı.

Ebû Hâşim Sofi (r.a.) Remle'deki hânekâh'da otururdu. İlk defa Remle'de yapılan hânekâh'ın inşaası şöyle kıssa edilir: Bir vâli ava çıkmıştı. Ebû Hâşim'in, bir kimse ile buluşup, birbirlerinin ellerinden tutarak, tam bir sevgi ile görüştüklerini ve hemen orada yanlarında yiyecek olarak ne varsa beraberce yiyip güzelce ayrıldıklarını gördü. Vâli, böyle samimi ve dostça görüşmelerini çok beğendi. Ebû Haşim'den arkadaşının kim olduğunu sordu. Bilmiyorum, cevâbını aldı. Memleketini sorunca, yine bilmiyorum, cevâbını aldı. Hayret edip, o tatlı, samimi görüşmelerinin sebebini sorunca; bu bizim meslek ve yolumuzdur. Böyle emir olunmuşuz cevâbını aldı. Bir toplanma yerlerinin olup, olmadığını sorduysa da, olmadığı cevâbını aldı. Vâli, size bir bina yaptırayım, orada toplanırsınız, dedi. Şam Remlesi'nde bir hânekâh yaptırdı. Gönül ve muhabbet sahiplerine yapılan binanın birincisi bu hânekâh olup, ilk zât da Ebû Hâşim Sofî'dir.

Büyük İslâm âlimleri, Ebû Hâşim Sofi'yi çok övüp, onu hep hürmetle yâd ederlerdi. Süfyân-ı Sevrî (r.a.) O'nun hakkında şöyle buyurdu; "Ebû Hâşim olmasaydı, ben ince bilgileri bilmezdim." Mansûr İmâr-ı Dımaşkî O'nu anlatır. "Ebû Hâşim Sofi'ye ölüm hastalığında, kendini nasıl buluyorsun?" dedim. Muhabbet ve aşk, belâdan çoktur, ya'nî gerçi belâ büyüktür, fakat muhabbet yanında küçük kalır." Ebû Hâşim Sofi: "Yâ Rabbi! Faydası olmayan ilimden sana sığınırım" derdi. Ma'nevî ilimlerde mütehassıs idi.

Buyurdular ki:

"İğne ile dağı devirmek, kalbden kibri söküp atmaktan kolaydır."

"Kişinin nefsini güzel edeb ile muhafaza etmesi, ehlini terbiye etmesindendir."

"Allahü teâlâ, kullarının sadece kendi rızâsını isteyip, onunla hoşnud olmaları, dünyâdan yüz çevirmeleri için, dünyâyı keder ve üzüntü yeri yaptı."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-10, sh. 225

2) Nefehât-ül-üns, sh. 86

3) Kıyâmet ve Âhıret, sh. 110

4) Er-Riyâd-üd-tasavvufiyye, sh. 3

EBÛ İSHÂK EL-FEZARÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Adı İbrâhîm bin Muhammed el-Hâris bin Esma İbn-i Hârice el-Fezârî el-Kûfî'dir. Künyesi, Ebû İshâk'dır. Kûfe'de doğdu. Şam'a geldi ve orada hadîs ilmini öğrendi. İmâm-ı Evzâî'nin zamanında bulunan ve ondan ilim tahsil eden zâtlardandır. İmâm-ı Evzâî'nin sohbetlerine devam etti. Tabiînden Humeyd et-Tavîl, Ebî Tıvâle, Ebî İshâk es-Sebîî, İmâm-ı A'meş, Mûsâ bin Ukbe, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, İmâm-ı Mâlik, Şu'be bin Haccâc, Süfyân-ı Sevrîve daha birçok zâtlarla görüşüp, onlardan ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Muâviye bin Amr, el-Ezdî, Zekeriyya bin Adiy, Ebû Üsâme, Muhammed bin Selâm el-Biykendî, İbn-i Mübârek, Muhammed bin Kesir el-Masîsî, el-Müseyyeb, hocalarından İmâm-ı Evzâî ve başka zâtlar kendisinden rivâyetlerde bulunmuşlardır. Hadîs ve fıkıh ilminde imam, sika (güvenilir) sâlih bir zât olup, her hâli sünnete uygundu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine bağlılığı o derece fazla idi ki, bulunduğu memleketin sınırları dâhiline bir bid'at sahibi girse, derhal dışarı çıkarttırırdı. Beyrut ve civarında bulundu. İnsanlara edebi ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetini öğretti. Sonra Bağdâd'a gitti. Halife Hârûn Reşîd kendisine çok iltifât ve ikramlarda bulundu. Orada bir müddet kaldıktan sonra, Mopsueste şehrine yakın bir yere yerleşti ve orada vefât etti. Vefâtında müslümanlar öyle üzüldüler ki o zamanda, başka hiçbir şeye bu kadar üzülmemişlerdi.

Vefât târihini Ebû Dâvûd 185, İmâm-ı Buhârî 186 ve İbn-i Sa'd 188 olarak rivâyet etmişlerdir. Siyer ve Megazi ilmine âit, Kitâb-us-siyer, fil-ahbâr vel-ehdâs adlı iki cildlik bir eseri mevcûttur.

İmâm-ı Şafiî (r.a.) bu eseri çok beğendiğinden aynı usûlle kendisi de bir eser yazmıştır.

Ebû İshâk el-Fezârî'den sonra gelen pek çok âlim, O'nun ilminin ve fazîletinin çokluğunu bildirip, medh etmişlerdir.

Sa'îd-i Cevherî, Ebû Üsâme'ye sordu: "Fudayl bin Iyâd mı yoksa Ebû İshâk Fezârî mi daha yüksektir?" Ebû Üsâme cevâbında buyurdu ki; "Fudayl bin Iyâd'ın kendisine faydası çoktur. Ama, Ebû İshâk insanlara çok faydalıdır. Çünkü çok kimselerin kurtulmasına sebep olmuştur."

Hazreti Ebû İshâk el-Fezârî, dünyâ malına mevkiîne ehemmiyet vermeyip, sarayları, câriyeleri terk etti. Tenhâ yerlerde sâde olarak yaşamayı tercih etti. Ebû İshâk, Ehl-i sünnet bilgilerini yayarak, hakîkî müslümanlara yardım ederdi. Doğru yoldan kaymış olan bid'at sahiplerine, nakle dayanan vesîkalarla cevap vererek sustururdu.

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyuruyor ki; "Rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Oturuyorlardı. Yanlarında, oturulacak boş bir yer vardı. O yere oturmak üzere yaklaştım. Bana buyurdu ki, "Bu boş yer Ebû İshâk Fezârî içindir."

Hârûn Reşîd bir gün, Ebû İshâk el-Fezârî'ye; "Ey Şeyh!. Sen bana en yakın olanlardansın" deyince, buyurdu ki: "Sana çok yakın olmak, acaba kıyâmette, Allahü teâlânın huzûrunda bana bir fayda sağlıyacak mı?"

İlmi o kadar yüksekdi ki, kendi hocalarından, İmâm-ı Evzâî (r.a.) Ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti. İmâm-ı Evzâî hazretleri bir gün bir hadîs-i şerîf okudu. "Bu hadîs-i şerîfi kimden dinlediniz?" diye soranlara: "Doğruların doğrusu olan Ebû İshâk el-Fezârî'den dinledim" buyurdu.

Yine bir gün, İmâm-ı Evzâî hazretleri, İmâm-ı Fezârî hazretlerine mektûb yazmak istedi. Kâtibini çağırdı. "Mektûba önce onun ismini yaz, çünkü O, benden daha hayırlıdır" buyurdu.

Abdurrahmân bin Mehdî buyurdu ki, "İmâm-ı Evzâî ve İmâm-ı Fezârî hadîs ilminde birer imamdırlar. Onların rivâyet ettikleri hadîslerin sıhhatine, hiç düşünmeden, rahatlıkla emîn olabilirsiniz."

İslâm âleminde, namaz vakitlerini anlamaya yarayan usturlab âletini ilk yapan ve kullanan zât, Ebû İshâk el-Fezârî hazretleridir.

İmâm-ı Fezârî'den gelen bir rivâyete göre, İmâm-ı Hasen bin Ali'ye (r.a.) soruldu ki "Sen Resûlullahın (s.a.v.) zamanında bulundun. Bize, ondan duyduğun bir şeyi söyle de bereketlenelim." Hazreti Hasen buyurdu ki: "Resûlullah'dan işittim buyurdu ki: **"Seni şüpheye düşüren her şeyi terk et. Çünkü şer şüphelidir. Hayır ise rahatlıktır, se'âdettir"** ve O'ndan beş vakit namazı ve her namazdan sonra okuduğum şu duâyı öğrendim. **"Yâ Rabbi! Hidayete erdirdiklerinle beraber beni de hidâyete erdir. Afiyet verdiklerinle beraber bana da afiyet ver. Yüzlerini hayra çevirdiğin kimselerle beraber benim de yüzümü hayra çevir, ihsân edip, bana verdiğin her şeyi mübârek eyle. Takdîr ettiğin şerlerden beni muhafaza eyle. Sen her şeye hükmedersin. Lâkin sana hiçbir şey hükmedemez. Sana hamd ederim, ta'zîm ederim Allahım."**

Ümmü Süleym dedi ki; "Yâ Resûlallah! Ben de, sizinle beraber gazâya çıkmak istiyorum." Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Yâ Ümmü Süleym, Allahü teâlâ kadınlara, cihâda gitmeği emretmedi."** Bunun üzerine o kadıncağız, "Yaralıları tedâvi ederim. Su taşıyıp Eshâb-ı kirama dağıtırım" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Peki öyleyse aynen dediğin gibi yap"** buyurdu.

Ebû İshâk el-Fezârî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları: **"Kıyâmet günü insanların en şerlileri, iki yüzlülük yapanlar olacaktır."**

"Sizden biriniz, uzun bir yolculuktan döndükten sonra, vakit gece yarısını geçmişse evine gitmesin. Sabah olunca gitsin."

"Her biriniz, ana rahminde, kırk gün meni olarak kalır. Sonra Allahü teâlâ onu kan pıhtısı haline getirir ve kırk gün de öylece kalır. Sonra bu kan pıhtısı bir lokma et şekline gelir ve kırk gün öylece kalır. Sonra Allahü teâlâ bir melek gönderir ve o meleğe şu dört kelimeyi yazması emredildi ki, o dört kelime o kimsenin ameli, rızkı, eceli ve Cennetlik veya Cehennemlik olduğudur. Bundan sonra Allahü teâlâ ona rûh verir (Cenin canlanır)**..."**

"Hafaza melekleri, insanın işlediği her şeyi tesbit eder, yazarlar."

Bir muharebe esnasında, kargaşalıkta müşrik çocuklarından ba'zıları telef olmuştu. Bu durum Peygamber efendimize ulaşınca, **"Çocukları öldürmeyin!"** diye üç defa tekrarladılar. Bir kimse, "Yâ Resûlallah! Onlar, müşriklerin çocukları değiller mi?" Peygamber efendimiz buyurdu ki; **"Sizin en iyileriniz dahi müşriklerin çocukları değiller mi idi? Her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar. Sonra onu anaları, babaları, yahûdi ve hıristiyan yapar."**

"İçinde oruç tutulacak ve sâlih ameller işlenecek günler içerisinde, Allahü teâlâ katında, Zilhicce'nin ilk on günündekilerden daha sevgilisi yoktur" buyurduğunda orada bulunanlar, "Yâ Resûlallah, Allahü teâlâ yolunda cihad da mı ondan sevgili değildir?" diye sordular. Cevâbında; "Allahü teâlâ yolundaki cihad da ondan sevgili değildir. Ancak, malı ve canı ile beraber cihad için çıkıp da, geriye hiçbir şey

bırakmaksızın, bu uğurda mal ve canını feda eden kimse müstesnadır ve Allahü teâlâ katında daha sevgilidir” buyurdular.

Ebû İshâk el-Fezârî (r.a.) buyurdu ki; “Ba’zı kimseler, insanlar tarafından medh olunmayı seviyorlar. Halbuki, Allahü teâlânın rızâsı yanında, insanların övmelerinin, sinek kanadı kadar kıymeti yoktur.”

“Bir ni’mete kavuşan kimse (Elhamdülillahi alâ külli hâl) duâsını okursa, o ni’mete şükretmiş olur. Bir musibetle karşılaşınca bu duâyı okursa, o musîbete sabretmiş olur.”

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-8, sh. 253

2) El-A’lâm, cild-1, sh. 59

3) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-1, sh. 153

4) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 283

5) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 307

EBÛ İSHÂK ES-SEBÎÎ

Tabiînin büyüklerinden. İsmi, Amr bin Abdullah, künyesi, Ebû İshâk’tır. Sebîi, Kûfe’de bir mahallenin ismidir. Ebû İshâk, o mahalleden olduğu için bu isim verilmiştir. 33 (m. 653) senesinde Hazreti Osman’ın hilâfeti zamanında doğup, 127 (m. 744) yılında vefât etti. Kûfelidir. Zamanında Kûfe’nin en büyük âlimi idi. Hazreti Ali’nin (r.a.) zamanına yetişti. O’nu hutbe okurken gördü ve dinledi. Arkasında Cum’a namazı kıldı. Gördüğünde Hazreti Ali’nin saçı ve sakalı beyazdı. Yetmiş veya seksen Sahâbe’den (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Sahâbe-i kiramın ba’zısından sadece O, hadîs rivâyet etmiştir. O’nun dışında Tabiînden hiç kimse, onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmemiştir. Bu Sahâbîlerden ba’zıları şunlardır: Abede bin Hazen, Nasr bin Hazen, Matr bin Akâmis, Kudeyr ed-Dabbî (r.anhüm).

Rivâyetlerinin en çoğunu Bera bin Â’zib, Zeyd bin Erkâm, Nu’man bin Beşîr, Harise bin Vehb, Abdullah bin Yezîd el-Hatamî ve ba’zılarından rivâyet etmiştir. Dörtyüz civarında âlimden ders almıştır. Ali bin Ebî Tâlib, Mugîre bin Şû’be, Süleymân bin Saîd, Zeyd bin Erkâm, Berâ bin A’zib, Câbir bin Semre, Herise bin Vehb el-Huzâî, Adiy bin Hâtem, Harise bin Ebî Dırar ve başka Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Oğlu Yûnus bin Ebî İshâk, torunu İsrail bin Yûnus, diğer torunu Yûsuf bin İshâk, Katâde, Süleymân Teymî, Â’meş, İsmail bin Ebî Hâlid ve daha başka âlimler de ondan hadîs-i şerîf bildirmiştir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ebû İshâk hazretleri, Ebû Abdurrahmân Selemi ve Esved bin Yezîd’in huzûrunda Kur’ân-ı kerîm okudu. Kur’ân-ı kerîmi her üç günde hatmederdi.

Geceleri çok ibâdet ederdi. Gündüzleri de oruç tutardı. Çok sâlih bir zât idi. Bir defasında “Artık çok yaşlandım. Vücûdum zayıfladı. Sadece her aydan üç gün, ayrıca Pazartesi ve Perşembe günleri ve bir de haram aylarda (Zil-ka’de Zil-hicce, Muharrem, Recep) oruç tutabiliyorum” demiştir.

İhtiyârlığında gözlerini kaybetti. Ebû Bekir bin A’yaş şöyle anlatır: Dahhâk bin Kays, Ebû İshâk es-Sebîî’nin vefât ettiği gün Kûfe’ye gelmişti. Cenâzeyi çok kalabalık görünce, Ebû İshâk (r.aleyh) için, “O sizin aranızda, Allahü teâlânın yakın ve sâlih kullarından idi” demiştir.

O’nun hakkında yine: “Kim Ebû İshâk ve babası Abdullah (r.anhüma) ile oturup, kalkarsa, Hazreti Ali ile oturmuş gibi olur” denilmiştir.

Ebû İshâk hazretlerinin rivâyet ettiği ba'zı hadîs-i şerîfler:

"Cehennem ehlinden azâbı en hafif olanı, iki ayağının çukurunda iki veya bir ateş olup, bu ateş yüzünden beyni kaynıyan kimsedir."

Abdullah bin Yezîd'den bildirmiştir "Bağırarak ve sesli olmaksızın ölüye ağlamaya izin verildi."

Amr bin Haris el-Huzâî'den rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) vefât ettiği zaman, dinar, dirhem, davar, deve, vasıyyet edilecek bir malı olmadığı için, hiçbir şeyi vasıyyette bulunmamıştır. Ondan sonra, sadece, beyaz katırı, silâhı ve sadaka olarak bıraktığı bir arazi kaldı."

Habeşî bin Cenâde'den (r.a.) rivâyet etti:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Ali'ye **"Sen benim yanımda, Musa'ya göre, Hârûn'un mevkîindesin** (durumundasın)**. Ancak benden sonra Peygamber yoktur. Gelmiyecektir."**

Enes bin Mâlik'den rivâyet etti: **"Kimin yanında ismim söylenirse, bana salat okusun. Çünkü bana salat okuyana Allahü teâlâ on salat** (rahmet) **eder."**

Amr bin Meymûn'dan şöyle rivâyet etti: Peygamber efendimiz (s.a.v.) duâ ve istiğfar yapaklarında, üçer kerre yapmaktan hoşlanırlardı.

Ebû Ahves'den rivâyet etti: **"Beni rü'yâda gören, gerçekten beni görmüştür. Çünkü, şeytan benim sûretime giremez."**

Şakik bin Seleme'den rivâyet etti. Peygamberimize (s.a.v.) bir kadın geldi. Yanında iki çocuk vardı. Peygamber efendimizden bir şey istedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ona üç hurma verdi. Kadın çocuklarına birer tane verdi. Çocuklar, bunları yiyip, bitirince annelerine baktılar. Kadın kalan bir hurmayı da ikiye bölüp yarısını birine, yarısını diğerine verdi. Bu manzarayı gören Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlâ, çocuklarına merhameti sebebiyle, o kadına merhamet etsin"** buyurdular.

İkrime'den rivâyet etti. "Ebû Bekir (r.a.) Resûlullaha (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Sizi ihtiyârlamış görüyorum" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Evet, beni; Hûd, Vâkıa, Mürselât, Amme ve İze-ş-Şems'ü Küvvirat** (et-Tekvîr) **sûreleri ihtiyârlattı"** buyurdular.

Berâ bin Azîb'den rivâyet etti: Peygamber efendimiz (s.a.v.) yumuşak bir elbise giymişlerdi. Eshâb-ı kiram, bu elbisenin yumuşaklığını çok beğenmişlerdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bu elbisenin yumuşaklığı çok mu hoşunuza gitti? Fakat Sa'd bin Muaz'ın Cennetteki mendilleri, bundan daha iyi ve daha yumuşaktır"** buyurdular.

---

1) El-A'lâm, cild-5, sh. 81

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-8, sh. 63

3) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 459

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-6, sh. 313

5) Hilyet-ül-evliyâ, cild-4, sh. 338

6) Mîzân-ül-İ'tidâl, cild-3, sh. 270

EBÛ İSME

Büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi, Nûh bin Ebî Meryem'dir. Künyesi, Ebû İsme'dir. Kureyş kabilesinin âzâdlı kölesi idi. Fıkıh ilmini İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve İbn-i Ebî Leylâ'dan aldı. Hadîs ilmini, Haccâc bin Ertât'dan ve onun zamanındaki âlimlerden öğrendi. Megâzî'yi (târihi bilgileri) İbn-i İshâk'tan ve tefsîr ilmini el-Kelbî ile Mukâtil'den aldı. Bu ilimleri kendinde topladığı için veya İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin fıkhını Merv'de ilk cem' etmiş (toplamış) olduğu için Nûh el-Câmî ismi ile meşhûr oldu.

Hazreti Ebû Hanîfe hayatta iken Ebû Ca'fer Mansûr zamanında Merv'de kadılık yaptı. Kendisinin ilim öğrettiği dört meclisi vardı.

Birinde Hanefî mezhebinin kavillerini (rivâyetler) nakleder, birinde hadîs ve asar rivâyet ederdi. Birisinde nahiv ilmi ile, diğerinde de şiir tedris ve müzâkeresi ile meşgûl olurdu.

Ebû isme; babasından, Zührî, Sabit el-Benânî, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî; İbn-i Cüreyc, İbn-i Ebî Leylâ, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İbn-i İshâk, el-A'meş ve başka zâtlardan hadîs-i şerîfler rivâyet etti. Kendisinden de, Ali bin el-Hüseyn bin Vâkıd, Zeyd bin el-Habbâb, Hibbân bin Mûsâ, Nuaym bin Hammâd, Süveyd bin Nasr, Şu'be İbn-i Mübârek ve diğer zâtlar rivâyette bulundular. 173 (m. 789)'da vefât etti.

Kur'ân-ı kerîm sûrelerinin fazîletleri hakkında ba'zı hadîsler vaaz ettiği söylenmiş ise de bu doğru değildir. Bu husûstaki nakiller de hadîs usûlü, hadîs ricali ve mevzûat kitaplarındaki Hâkim'in, Ebû Ammâr Hüseyn-i Mervezî'den yaptığı rivâyete dayanmaktadır. Bu kitapları yazanlar, bu haberi birbirlerinden aynen alıp nakletmişlerdir. Bu haberin meşhûr olması da, en son olarak Ebû Ammâr'ın rivâyet ettiğinin gösterilmesidir. Çünkü O, Buhârî, Müslim, Neseî, Ebû Davud'un kendisinden rivâyetlerde bulunduğu yüksek bir zâttır. Böyle itimâd ve itibar kazanmış bir zâtın ismi, Ebû İsme'ye düşman olanlar tarafından maksadlı olarak karıştırılmıştır. Hâkim'in bu haberinden mechûl bir ifâde ile "Ebû İsme'ye soruldu" deniliyor. Kimin sorduğu bilinmiyor. Bu ifâde, haberin en açık zayıf tarafıdır. İkinci olarak Ebû İsme'nin doğrudan İkrime'den rivâyet ettiği gösteriliyor. Bu iki zâtın vefât târihleri arasında uzun bir zaman farkı vardır. Zira İkrime'nin vefâtı 107 (m. 725), Ebû İsme'nin ki ise 173 (m. 789)'dur. Birbirinden hadîs almaları ihtimâli yoktur. Ebû Ya'lâ el-Halîlî'nin İrşâd'ındaki haberde ise Ebû isme ile İkrime arasında mechûl birisi vardır. Bu da böylece zayıf rivâyet olmaktadır.

İbn-i Hibbân, rivâyetinde Kur'ân-ı kerîmin sûrelerinin fazîletleri hakkındaki hadîsi, Meysere'nin uydurduğunu ve bizzat söylediğini, itiraf ettiğini bildirmiştir. Ebû İsme'yi muhalif fırkalardan sevmeyen, düşman olanlar çok olduğu için onu hadîs âlimleri karşısında zayıf râvî hükmüne düşürmek gayesi ile bunu uydurmuşlardır. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ilim öğrenen bir zâtın böyle bir söz söylemesi mümkin değildir.

Kendisi hadîs uydurmak bir tarafa, bilakis sikadır (güvenilir bir râvîdir). Çünkü Ebû Dâvûd ve Tirmîzî "Sünen" kitaplarında, İbn-i Cerîr tefsîrinde onun rivâyetlerini ve İbn-i Mâce ise, tefsîr kitabında Ebû İsme'nin kavlini (sözünü) delîl olarak almışlardır. Hattâ Şu'be, bir hadîs hakkında yaptığı isbat için onun rivâyetini delîl olarak göstermiştir. Şu'be ise râvîlerin sika (güvenilir) olmasına çok dikkat eden bir zâttır.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye, sh. 221

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-10, sh. 486

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 275

4) El-A'lâm, cild-8, sh. 51

EBÛ KILÂBE

(Bkz. Abdullah bin Zeyd)

EBÜ'L-BEHTERİ VEHB BİN VEHB

Tebe-i tabiînden meşhûr fıkıh ve hadîs âlimi. Arab ailelerinin şeceresini çıkarmada ve onların önemli târihî günleri hakkında derin bilgi sahibi idi. Arab edebiyatı ve dili ile uğraştı. Şiirler yazdı. Asıl ismi, Vehb bin Vehb bin Kesîr bin Abdullah bin Zem'a olup, künyesi Ebü'l-Behterî'dir. El-Kureyşî, el-Medenî nisbetleri verilen Ebü'l-Behteri, el-Kadî lakabı ile meşhûr oldu.

Babası Vehb, Kureyş kabilesinden Fihiroğullarındandır. Annesi ise, Hazreti Ali'nin kardeşi Akîl'in kızının kızı Abdete binti Ali bin Yezîd'dir. Ebü'l-Behterî, Medenî'de doğdu. Orada ilim tahsil etti. Annesi dul kalınca, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'la (r.a.) evlendi. Bu vesîleyle, ondan daha çok istifâde etmek imkânı buldu. Daha sonra Şam'a gitti. Halife Hârûn Reşîd'in hilâfeti esnasında Bağdâd'a gitti. Halife, onu mükâfatlandırıp, Bağdâd'ın batısındaki Asker-il-Mehdî bölgesine kadı ta'yin etti. Bir müddet sonra Bekâr bin Abdullah'ın yerine Medîne-i münevvere kadısı ve muhafızı olarak gönderildi. Daha sonra Medine'den (Bağdâd'a) alındı. Vefâtına kadar orada kaldı. Kâd-ıl-kudât (kadılar kadısı) İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretlerinin 182 (m. 798) yılında vefâtından sonra yerine Kâd-ıl-kudât ta'yin edildi. 200 (m. 815) senesinde Bağdâd'ta vefât etti.

Ca'fer-i Sâdık hazretleri ve Hişâm bin Urve gibi Tabiînin büyük ve meşhûrlarından ilim tahsil etti. Onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de Saîd bin Müseyyeb ve Reca' bin Sehl gibi âlimler hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Bir şâirin "Fâhiroğullarının bize bıraktığı miras" diye tavsif ettiği Ebü'l Behterî, çok cömertti. İhtiyâcı olanın hacetini geri çevirdiği hiç görülmemişti. "Birisi benden birşey istese de onun hacetini (ihtiyâcını) yerine getirip sevâb kazanayım" derdi. Kendisine hacet gelmediği zaman rahatsız olurdu. Dedelerine şiirler yazıldığı gibi ona da yazılmış, şâirleri fazlasıyla memnun etmişti. İstediği gibi çok veremediği zaman şiir sahibinden özür dilerdi. Kendisine ihsânda bulunulduğunda, özür dileyerek hemen sahibine geri gönderirdi. Çünkü o, ihtiyâcının karşılanmasını yalnız Allahü teâlâ'dan beklerdi.

Kendisi hakkında Ebû Saîd el-Ukaylî, "Ebü'l-Behterî, insanların en zariflerinden ve şairlerindendir" demektedir. Ebü'l Behterî'nin ilme düşkünlüğü hakkında şu sözü nakledilir.

"Her zaman benden daha bilgili olan kişilerin bulunduğu bir topluluk içinde olmayı, böyle olmayan bir toplulukta olmamaya tercih ederim. Çünkü ilmi az olanlar benden istifâde etse de, ben onlardan istifâde edemem."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ikisi aşağıdadır.

İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'dan (r.a.) işittim. O da babalarından rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.), **"Üç şey göze kuvvet verir, yeşilliğe, akarsuya ve güzel yüze bakmak"** buyurdu.

Rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîf de şudur: **"Kim amel etmek üzere kırk hadîs-i şerîf ezberlerse, Allahü teâlâ o kimseyi âlim ve fakîhlerden kılar."**

Ebü'l-Behterî'nin kaleme aldığı çok değerli eserleri vardır. Kaynaklarda isimleri zikredilen eserleri şunlardır:

1. Kitâb-ı sıfat-ün-Nebî (s.a.v.)

2. Fedâil-il-Ensâr.

3. Fedâil-il-Kebîr, faziletlere âit bütün rivâyetleri toplayan bir kitapdır.

4. Tasmîm ve cedîsin,

5. Nesebi veled-i İsmail,

6. Kitâb-ı el-Rivâyet

_____

1) Mir'ât-ül-cinân, cild-1, sh. 463

2) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 360

3) Mîzân-ul-i'tidâl cild-4, sh. 353

4) El-A'lâm, cild-8, sh. 126

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd, cild-7, sh. 332

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 37

7) Esmâ-ul-müellifîn cild-2, sh. 501

EBÛ MUÂVİYE ŞEYBAN BİN ABDURRAHMÂN

Tebe-i tabiînin meşhûrlarından. Hadîs, nahiv ve kırâat âlimi. Nahiv ilminde Kûfe dil mektebinin ilk temsilcilerindendir.

Künyesi, Ebû Muâviye olan Şeybân bin Abdurrahmân (r.a.), Ezdoğullarının Nahv koluna mensûb olduğu için en-Nahvî, Basra'da doğduğu için el-Basrî, Arab edebiyatı dersi verdiği için el-Müeddib, Temim kabilesi azatlılarından olduğu için de et-Temimî nisbet edildi. Daha çok Ebû Muâviye künyesi ile anıldı.

Doğum târihi bilinmeyen Ebû Muâviye (r.a.) Basra'da doğdu. Daha sonra Kûfe'ye geldi. Burada bir süre ilim tahsil etti. Sonra ilim öğretmekle uğraşıp Bağdâd'a gitti. Bağdâd'ta Hâşimîlerden Süleymân bin Dâvûd ve kardeşine edebiyat dersleri verdi. Abbasî halifesi el-Mehdî zamanında 164 (m. 780) senesinde Bağdâd'ta vefât etti.

Abdülmelik bin Umeyr, Katâde, Firâs bin Yahyâ, Yahyâ bin Ebî Kesir, Semmâk bin Harb, Süleymân bin Mihrân el-A'meş, Eş'aş bin Ebî el-Şa'şâ, Hasan el-Basrî, Abdullah bin el-Muhtâr, Ziyad bin Alâka, Osman bin Abdullah bin Mevhüb, Mansûr bin Mu'temir, Hilâl el-Vezzân ve daha birçok âlimden, ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Nahiv ilminde Kûfe dil mektebinin ilk kurucularından olan Ebû Muâviye Şeybân bin Abdurrahmân'dan (r.a.); İbn-i Kudâme, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ebû Ahmed el-Zübeyrî, Muâviye bin Hişâm, Şebâbe, Hüseyin bin Muhammed, Hasan bin Mûsâ, Abdurrahmân bin Mehdî, Yûnus bin Muhammed, Ebû Nadr, Yahyâ bin Ebî Bükeyr, Velîd bin Müslim, Âdem bin Ebî İyâs, Ebû Nuaym, Abdullah bin Mûsâ, Ali bin Ca'd (r.aleyhim) ve daha birçok âlim kendisinden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Zamanında ve daha sonra yetişen meşhûr muhaddisler, kendisini sika (güvenilir), sâdık (doğru sözlü), sabit (sağlam) kabûl etmişler, aynı hadîs-i şerîfi rivâyet edenler arasında onu tercih etmişlerdir.

Ahmed bin Hanbel (r.a.), "Şeybân bin Abdurrahmân, Yahyâ bin Ebî Kesir'den rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde, Evzâî'den daha sabit (sağlam)'dır buyurdu. Ebû Dâvûd et-Tayâlisi, "Şeybân bin Abdurrahmân, bana Katâde'den rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde, Ma'mer'den daha sevimlidir" derken, Muhammed bin Ya'kûb, dedesinden naklen "O, kırâat ve Kur'ân-ı kerîm ilmine sahip ve bununla meşhûrdur" demektedir.

Ebû Bekir el-Esrem et-Tâî, Ahmed bin Hanbel'e "Hişâm el-Destuvânî ve Şeybân bin Abdurrahmân için ne dersiniz" diye sorunca, O da "Evet, Hişâm daha üstün. Zîrâ Hişâm hadîs hafızı, Şeybân ise kitap sahibidir. Şeybân, âlimlerden hadîs rivâyet etti, hadîs-i sahihtir" buyurdu.

Bu âlimlerden başka, Nesâî, Tirmizî, İbn-i Şahin, el-Iclî ve İbn-i Sa'd gibi âlimler, onun hadîste sika olduğunu söylemişlerdir.

Osman Dârimî, Yahyâ bin Muîn'den "Süleymân bin Mihran el-A'meş'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Şeybân bin Abdurrahmân nasıldır?" diye sordu. O da, "Her şeyde sika (güvenilir)'dır" buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Berâ bin Arib (r.a.) tarikiyle rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Selâmı yayınız, selâmet bulursunuz. Boş şey kötüdür"** buyurdu.

Câbir'den (r.a.) rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâdan iyilik umarak can veriniz"** buyurdu.

Huzeyfe'den (r.a.) gelen hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) **"Bir adamın fitnesi ailesiyle malında, kendinde, çocuklarında ve komşusundadır. Ona oruç, namaz, sadaka, Emr-i bi'l-ma'rûf ve Nehy-i ani'l-münker** (iyiliği emir ve kötülükten nehyetmek) **keffâret olur."** buyurdu.

Ebû Hureyre'den (r.a.) gelen hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.):

"Siz mümkün olduğu kadar doğru hareket etmeye yaklaşınız. Doğruya yapışıp, doğru hareket ediniz. Şunu iyi biliniz ki, sizden hiçbir kimse kendi ameli ile kurtulamayacaktır" buyurdu.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet edilen hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ, **"Ben sâlih kullarım için âhıret ni'meti olarak hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşer kalbinden geçmeyen bir takım ni'metler hazırladım"** buyurdu.

Ebû Saîd'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.):

"Kıyâmet gününde ölüm güzel bir koç sûretinde getirilir. Cennetle Cehennem arasında durdurulur. Sonra: "Ey Cennetlikler, bunu tanıyor musunuz?" denilir. Cennetlikler başlarını kaldırarak o koça bakarlar. "Evet, bu ölümdür" derler. Sonra, "Ey Cehennem ahalisi, siz bunu tanıyor musunuz" diye sorulur. Onlar da başlarını kaldırarak bakarlar. "Evet, onu tanıyoruz" derler. Sonra, emredilir koç sûretindeki ölüm derhal boğazlanır. Müteakiben "Ey Cennetlikler, artık size ölüm yoktur. Cennette ebedîsiniz ve ey Cehennem halkı, size de ölüm yok Cehennemde ebedî kalacaksınız" denilir" buyurdu. Sonra da, **"Sen, onları ilâhî emrin yerini bulduğu vakit ile, hasret ve pişmanlık günü ile korkut, onlar hâlâ gaflet içindedirler. Onlar hâlâ îmân etmiyorlar. Şüphe yok ki arza ve onun üzerindekilere biz vâris olacağız! Onlar nihâyet bize**

döndürüleceklerdir” meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudular ve okurken de elleriyle dünyâyı işâret ettiler.

Enes bin Mâlik’den (r.a.) rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.):

“Kul, kabrine konulup da arkadaşları geri dönüp giderken onların ayak seslerini muhakkak işitir.”

“Münker ve Nekir gelerek ölüyü oturturlar. O’na “Muhammed (s.a.v.) **hakkında ne dersin?” diye sorarlar, ölü eğer mü’min ise, “Şehâdet ederim ki, O Allah’ın kulu ve Resûlüdür” der. Bunun üzerine kendisine “Cehennemdeki yerine bak! Allah onun yerine sana Cennette bir yer verdi denilir” Müteakiben, “Bunların ikisini birden görür”** buyurdular.

Bu hadîs-i şerîfi rivâyet edenlerden Katâde (r.a.) **“O mü’minin kabri yetmiş zira, genişler ve burası yeşilliklerle doldurulup tanzim edilerek, insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar zümrüt bir mesire hâlinde bekletilir”** diye anlatıldı.

---

1) Târîh-i Bağdâd, cild-9, sh. 271

2) İnbâh-ur-ruvât, cild-2, sh. 72

3) Şezerât-üz-zeheb, cild-1, sh. 259

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-6, sh. 377

5) Nüzhet-ül-Elibbâ, cild-2, sh. 72

6) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-4, sh. 373

7) El-A’lâm, cild-3, sh. 170

8) Mu’cem-ül-müellifîn, cild-4, sh. 310

EBÛ RECÂ’ EL-UTÂRİDÎ

Uzun ömür sahibi, ilimde deryalaşmış, Allahü teâlânın emirlerine itaat eden Tabiînin büyüklerinden. İsmi, Ebû Recâ’ el-Utâridî İmrân bin Milhân el-Basrî’dir. Mekke’nin fethinde îmân etti. Fakat Peygamber efendimizi (s.a.v.) göremedi. Sonra Basra’ya gitti. Hazreti Ömer, Hazreti Ali, İmrân bin Husayn Ebî Mûsâ, İbn-i Abbâs ve Ümm-ül-mü’minîn Hazreti Aişe’den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Eyyûb-i Sahtiyanî, İbn-i Avn, Cerîr bin Hâzim, Avf-ül-A’râbî, İmrân-ül-Kasir, Mehdî bin Meymûn, Ebü’l-Eşheb, Hammâd bin Necîh, Selîm bin Zerîr, Saîd bin Ebî Rebîa, Hasan bin Zekvân, Ebü’l Haris el-Kirmânî ve bir çok hadîs âlimi de Ebû Recâ’ hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Eshâb-ı kiramdan Ebû Musa’dan (r.a.) Kur’ân-ı kerîm öğrendi ve bunu İbn-i Abbâs’a (r.a.) okuyup, onun da tasvibini aldı. Ebü’l-Eşheb el-Utâridî ve başkalarına öğretti. Ebû Zür’a ve İbn-i Muin onun sika (güvenilir, sağlam) olduğunu söylemişlerdir, İbn-i Sa’d da onun sika olduğunu söylemiş ve Kur’ân-ı kerîmi rivâyet husûsunda ilim sahibi olduğunu beyan etmiştir. Kırk yıl müslümanlara imamlık yaptı. Yüzotuzbeş yıldan fazla yaşamış olup, sonra Ömer bin Abdülazîz (r.a.) zamanında, 117 (m. 735)’de vefât etti. Ba’zı rivâyetlerde 110 veya 109’da vefât ettiği de bildirilmiştir.

İbn-i Sîrin’in yanına gelen biri “Size birşey sormaya geldim” dedi. İbn-i Sîrîn, “Buyur sor” dedi. O zât “Peygamber efendimize (s.a.v.) bîat eden cinnîlerden acaba bugün sağ kalan var mıdır?” dedi. İbn-i Sîrîn, “Doğrusu bana böyle birşeyden suâl edileceğini zannetmiyordum. Bu husûsda Ebû Recâ’ el-Utâridî’nin ma’lûmâtı vardır” dedi. Kesir bin Abdurrahmân anlatır: Biz Ebû

Recâ' el-Utâridî'ye geldik ve Peygamberimize (s.a.v.) bîat eden cinlerden hiç kalan var mı? biliyor musun" diye sorduk. Buyurdu ki: "Bundan size haber vereyim. Bir köşke gittik ve kapısını hafifçe çaldım. Kapı açıldığı zaman birden ne görelim; bir yılan debelendi, kıvrıldı ve öldü, ben de onu defn ettim, bir yere gömdüm. O zaman, "Esselâmü aleyküm" diye pek çok kişinin oraya gelip selâm verdiğini işittim. Fakat kimseyi görmüyordum, kimsiniz? diye sordum. "Bizler cinleriz. Allah sana iyilikler versin. Senin bizim yanımızda büyük yerin, mevkiin var." diye cevap verdiler. "O neden oldu?" diye sordum.

"Senin defn ettiğin yılan Peygamberimize (s.a.v.) bîat eden cinlerin sonuncusu idi." dediler. Ben o zaman yüzotuzbeş yaşındaydım."

Buyurdular ki: "Resûlullaha (s.a.v.), Peygamber olduğu bildirildiği zaman bizim yuvarlak taştan bir putumuz vardı. Biz onu yanımızda taşırdık. Devenin sırtına yükler, gittiğimiz yere götürürdük. Bir yerde durduk ve onu kumdan bir tepe yapıp üstüne koyduk. Su almak için bir pınara gittiğimiz zaman putun düşüp kumların içine gömüldüğünü gördüm. Onu kaldırdım ve "Bir ilâh ki kendini; düşüp kumlara gömülmekten men edemezse o ilâh olamaz, rab olamaz, bir keçi bile kuyruğu ile vurup onun hayatına son vermeğe kâfidir" dedim. Bu hâdise benim ilk müslüman olacağım zaman oldu. Müslüman oldum. Daha sonra Medîne-i münevvereye gittim. Fakat Peygamberimiz (s.a.v.) vefât etmişti. Câhiliyye devrindeki insanların hâllerini şöyle haber vermiştir: "Biz câhiliyye zamanında kumdan bir tepe yapar, üzerine bir çukur açar, içerisine süt döker ve ona tapardık. Daha sonra da o tepenin etrâfını tavaf eder dönerdik. Bizler o zaman Allahü teâlânın haram kıldığı şeylere ta'zîm eder, hürmet ederdik. Hattâ o zaman o kum yığınına; buyur, emret, ey kendinden başka rab olmayan mülkün sahibi, rabbimiz derdik."

"Ben Peygamberimiz (s.a.v.) zamanına yetiştim. (Fakat onu göremedim.) O zaman küçük idim. Arab kavminden daha sapık bir kavim de görmedim. Beyaz koyunları getirir sonra da onlara taparlardı."

"Öldükten sonra güvenebileceğim, benim arkamdan gelecek, yüzümü topraklara sürerek Rabbim için kıldığım beş vakit namazdan başka, beni kurtaracak hiç bir şeyim yoktur." Ebû Recâ' çok ibâdet eden bir zâttı. Ebü'l-Eşheb demiştir ki, "Ebû Recâ', Ramazan ayının her on gününde namaz kıldırarak, Kur'ân-ı kerîmi hatim ederdi." Ebû Recâ' hazretlerine "Peygamberin (s.a.v.) Eshâbından görüştüklerinin içinde, münâfık olmaktan korkan bir kimse gördün mü?" diye soruldu. Cevâbında "Ben onlardan görüştüklerimin hepsinin Allahü teâlânın aşkıyla yanan ve tamamen O'na tutulmuş bir kalb sahibi olduklarını gördüm" buyurdu.

"İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini bildiren ve yapacakları işleri anlatan kimselerle karşılaştım. Bunlar, Allahü teâlânın emirlerini insanlara sevdirmiyor, nefret ettiriyor; müjdelemiyor korkutuyorlar. Böyle yapmayınız! Gücünüzün yettiği kadar ibâdetlere sarılınız. Kalanını bırakınız. Çünkü insanların kendileri ve aileleri üzerinde hakları vardır (o işleri yapmalıdırlar)."

Hırsızlık yapan bir kimsenin müslümanlığından sordular, cevâbında: "İslâmiyet nerede. İslâm, duvar arkasında terk edilmiş" buyurdu.

Ebû Recâ' İbn-i Abbâs'dan nakille bildirdiği hadîs-i kudsîde Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Muhakkak ki sizin rabbiniz rahîmdir. Kim bir iyilik yapmaya niyet eder de onu yapmazsa, ona bir hasene, iyilik yapmış sevâbı yazar. Eğer onu yaparsa; onun gibi ondan yediyüze kadar veya çok daha fazla hasene, iyilik yapmış sevâbı yazar. Eğer bir**

kimse de bir kötülük yapmaya niyet eder ve onu yapmazsa; ona da Allahü teâlâ bir iyilik yapmış sevâbı verir. Eğer onu işlerse, ona bir kötülük (günâh) yazar veya iyiliklerinden birini siler."

İmrân bin Husayn'dan rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Cennet ehlini gördüm, ekserisi fakirlerdi."** Yine İmrân bin Husayn ve İbn-i Abbâs (r.anhüma)'dan rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular **"Cenneti gördüm ki, Cennet ehlinin ekserisi fakîrlerdi. Cehennem ehlinin ekserisi ise kadınlardı."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 304

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 140

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 66

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 13, 44, cild-3, sh. 139

EBÛ SELEME BİN ADDURRAHMÂN

Tabiînin büyüklerinden. Adı, Ebû Seleme bin Abdurrahmân bin Avfdır. Resûlullah efendimiz tarafından, daha dünyâda iken Cennetle müjdelenen ve kendilerine "Aşere-i mübeşşere" adı verilen, on Sahâbîden biri olan Abdurrahmân bin Avf in oğludur. Asıl adı, "Abdullah" veya "İsmâil"dir. Ebû Seleme künyesi olmakla beraber, asıl adı olduğu da rivâyet edilmiştir. 22 (m. 644) yılında Medine'de doğdu ve 94 (m. 713)'de 72 yaşında, iken orada vefât etti. 102 (m. 720) yılında vefât ettiği de bildirilmiştir.

Ebû Seleme, Medine'de yetişen ve kendilerine "fukahâ-i seb'a" adı verilen yedi büyük âlimden biridir. Medîne-i münevverenin bu yedi büyük âlimi, Saîd bin Müseyyeb, Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr-i Sıddîk, Urve-tebni-Zübeyr, Hârice-tebni-Zeyd, Ebû Seleme-tebni-Abdurrahmân bin Avf, Ubeydullah İbn-i Utbe ve Ebû Eyyûb Süleymân'dır (r.anhüm). Bu büyük âlimler, müslümanların dindeki mes'elelerini çözer, onlara ilim öğretir ve suâllerine, dindeki hükümlerini bildirerek fetvâ verirlerdi.

Ebû Seleme, Eshâb-ı kiramdan bir çoğunu görmüş, onların sohbetlerinde ve ilim meclislerinde bulunarak yetişmiş, onlardan ve Tabiînin büyüklerinden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. O, babası Abdurrahmân bin Avf, Hazreti Osman, Ebû Katâde, Hazreti Âişe, Ebû Hureyre, Hassan bin Sabit ve daha pekçok Sahâbîden ve Tabiînden de, Atâ bin Yesâr, Ca'fer bin Amr bin Ümeyye, Abdullah bin İbrâhîm ve daha pek çoğundan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuğtur. Kendisinden de, oğlu Ömer, kardeşinin çocuklarından Sa'd bin İbrâhîm bin Abdurrahmân ve Abdülmecîd bin Süheyl bin Abdurrahmân, Urve bin Zübeyr ve daha birçok hadîs âlimi rivâyette bulundular. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Kütüb-i sitte'nin dört Sünen'inde yer almaktadır.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olup, çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. İbn-i Sa'd, onun Medîneli hadîs âlimlerinin ikinci tabakasından olduğunu bildirmekte ve sika (güvenilir, sağlam) bir râvî olduğunu ve ayrıca çok rivâyette bulunduğunu haber vermektedir. Mâlik bin Enes diyor ki: "Bizim yanımızda ilim ehli olan âlimlerden biri de, Ebû Seleme idi." İmâm-ı Zührîde dedi ki: "Kureyş'ten dört kimseyi, ilmin kaynağı olarak buldum. Bunlar, Urve bin Zübeyr, Saîd bin Müseyyeb, Ebû Seleme ve Ubeydullah bin Abdullah'dır."

Ebû Seleme, büyük bir fıkıh âlimi idi. Ba'zı fıkıh mes'elelerindeki ictihâdları, Abdullah İbn-i Abbâs'ın ictihâdları ile ayrılıyordu. İbn-i Abbâs, kendisiyle ilmi münâzaralarda bulunur ve ba'zı mes'elelerde ona müracaat ederdi. İmâm-ı Ebû Zür'a diyor ki: "O, rivâyetinde sika ve ilimde önderdi." İbn-i Hibbân da: "O, Kureyş'in büyük âlimlerindendi" dedi. Saîd bin Âs Medine'ye vâli olunca, Onu kadı olarak ta'yin etmek istedi. Fakat kabûl etmedi. İmâm-ı Şa'bî şöyle anlatıyor: Ben, Ebû Berde ile bir yerde bulunuyordum. Yanımıza Ebû Seleme geldi. Ona: "Senin memleketindeki en büyük âlim kimdir?" diye sorunca, O da: "Aranızda olan kimsedir" diye cevap verdi. Ya'nî, kendisinin olduğunu işâret etti.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

Resûlullahın hanımı Hazreti Âişe şöyle anlatıyor: Resûlullah bana: **"Ey Âişe! Cebrâil aleyhisselâm sana selâm ediyor"** dedi. Ben de: "Aleyhisselâm ve rahmetullâhi, yâ Resûlallah! Benim görmediğim şeyleri görüyorsun" dedim.

Eshâb-ı kiramdan bir takım kimseler toplandılar ve Cuma gününde duânın kabûl edildiği saati müzâkere ettiler. Sonra dağıldılar. "Amma bu saatin Cuma gününün son saati olduğunda ihtilâf etmediler."

"Allaha ve âhıret gününe inanan bir kadına, yanında mahrem bir erkek olmaksızın bir gün bir gecelik mesafeye kadar sefer etmek helâl olmaz."

Rü'yâ hakkında şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: "Sâlih rüya Allahtan, kötü rüya ise şeytandandır, imdi, her kim bir rüya görür de onun bir şeyinden hoşlanmazsa sol tarafına tükürsün ve şeytandan Allaha sığınsın! Bu rüya ona zarar vermez. Onu kimseye söylemesin. Şayet iyi görürse sevinsin, sevdiği kimselerden başka kimseye söylemesin."

Peygamber efendimizi rü'yâda görme husûsunda da şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti:

"Her kim beni rü'yâda görürse, uyanıkken de görecektir. Yahut beni uyanıkken görmüş gibidir. Şeytan benim şeklime giremez."

"Şüphesiz ki, merhamet etmeyene merhamet olunmaz."

"Ben size neyi yasak edersem, ondan sakının ve neyi emredersem, gücünüz yettiği kadar onu yapın! Sizden öncekileri ancak çok suâlleri ve Peygamberleri üzerinde ihtilâfları helak etmiştir."

"Bütün çocuklar müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları hıristiyan, yahûdi ve dinsiz yapar."

"Her kim Allaha ve kıyâmet gününe îmân ediyorsa, ya hayır söylesin yahut sussun! Her kim Allaha ve son güne (kıyâmet gününe) **îmân ediyorsa komşusuna ikram etsin! Her kim Allaha ve son güne îmân ediyorsa, misâfirine ikram etsin!"**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-12, sh. 115

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 63

3) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 240

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 726

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 64, 1002

EBÜTTUFEYL ÂMİR BİN VÂSİLE

Eshâb-ı kiramdan Kinâne kabilesinin şâirlerinden ve ileri gelenlerindendir. Nesebi, Âmir bin Vasile bin Abdullah bin Amr bin Cahş bin Cerâ bin Sa'd bin Leys bin Bekr bin Abd-i Menât bin Alî bin Kinâne el-Leysî'dir. Künyesi, Ebüttufeyl'dir. Uhud savaşının olduğu sene dünyâya geldi. Küçük yaşta Resûlullahı gördü. Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtından sonra Kûfe'ye gitti. Devamlı Hazreti Ali'nin sohbetlerinde bulunurdu. O'nun ba'zı savaşlarında bayrağını taşıdı. Hazreti Ali şehîd edilince Mekke'ye döndü. Hazreti Muâviye O'na iltifât edici, nâzik bir mektûb gönderdi. Şam'a gitti. Sonra Muhtâr es-Sekafî ile beraber, Hazreti Hüseyin'in şehîd edilmesinden dolayı Emevîlere karşı çıktı. Muhtâr öldürülünce bir kenara çekildi. Ömer bin Abdülazîz zamanına kadar yaşadı. Güzel, edebî şiirler söylerdi. Eshâb-ı kiramdan yer yüzünde en son vefât eden bu Sahâbîdir. Hayâtının son zamanlarına doğru: "Bugün yeryüzünde benden başka Resûlullahı (s.a.v.) gören hiçbir kimse yoktur." demiştir. Hazreti Ebüttufeyl Mekke'de, hicretin yüzüncü yılında bir düğünde, oğlunun vefâtı hakkında söylemiş olduğu bir kasîde okunurken çok üzülmüştü. Yine aynı sene orada vefât etti. O'nun 102, 107 ve 110 senesinde vefât ettiğini söyleyenler de vardır.

Hazreti Ebüttufeyl, Resûlullahın (s.a.v.) sohbetinde bulunup, hadîs-i şerîfler ezberledi. Dokuz hadîs rivâyet etti. Kendisi, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Ali, Muâz bin Cebel, Huzeyfe, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs, Nâfi bin Abdülhâris, Zeyd bin Erkâm ve diğer Sahabeden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da, Zührî, Ebû Zübeyr, Katâde, Abdülazîz bin Refî', İkrime bin Hâlid, Amr bin Dinar, Yezîd bin Ebî Hubeyb, Ma'rûf bin Harbûz ve diğer zâtlar hadîs rivâyet ettiler. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), Ebüttufeyl Âmir bin Vâsile'nin zamanında yetişmiştir.

Resûlullahtan (s.a.v.) bizzat işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Babasına la'net edene Allahü teâlâ la'net etsin! Allahtan başkası için hayvan kesene Allahü teâlâ la'net etsin. Bid'at sahibine yardım edene Allahü teâlâ la'net etsin."

"Benden sonra Peygamber yoktur."

---

1) El-İsâbe,cild-4, sh. 113

2) El-İstiâb cild-4, sh. 115

3) Müsned-i Ahmed bin Hanbel, cild-5, sh. 453

4) El-A'lâm cild-3, sh. 255

5) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-5, sh. 82

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 390, 1002

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 16, 330

EL-MUÂFİ BİN İMRÂN

Büyük bir hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Mes'ûd'dur. Doğum târihi bilinmemektedir. 185 (m. 701) târihinde vefât etti. Hadîs öğrenmek için uzak memleketlere yolculuk yaptı. Âlimlerin yanından ayrılmadı. Süfyân-ı Sevrî'nin yanında kaldı. Ondan ilim aldı. Onun terbiyesinde yetişti. Sünnetler, zühd, edeb ve fitneler mevzûunda eserler yazdı. Bunların çoğunu, Süfyân hazretlerinden öğrendiği bilgiler teşkil eder. Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Ebî Zi'b, Mâlik, Yûnus bin Cüreyc, Abd-ül-Humeyd bin Ca'fer gibi büyük âlimlerden (r.anhüm) hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Ondan da Mûsâ bin A'yun, Abdullah bin Mübârek, Bakıyye bin Velîd ve zamanındaki bütün Musul âlimleri, Bağdât'da Bişr bin Haris, Muhammed bin Ca'fer gibi âlimler (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Buhârî ve Müslim'de yer alır.

Hakkında âlimlerin söyledikleri:

İbrâhîm bin Abdullah el-Hirevî: "Muâfi bin İmrân, dünyâda gözü olmayan, fazîlet sahibi, cömert, asil ve akıllı bir zâttır."

Muhammed bin Sa'd: "Hadîs ilminde sika (güvenilir), seçkin bir zât olup, Sünnet-i seniyye'ye çok bağlı idi."

Ebül Haris: "Musul'da akrabasının ileri gelenleri arasında yer alıyordu." dediler.

Süfyân-ı Sevrî: "Senin şahsın da ismin gibi. Seninle insan rahatlıyor ve iyi oluyor" Muâfî'nin ismi geçince, "O, âlimlerin yakutudur" derdi.

Bişr "O, hadîs-i şerîf ve ilmi mes'eleler ezberler, üzüntü ve sevinç zamanlarında da değişmez, aynı hâlini muhafaza ederdi.

Bir Menkıbesi:

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri anlatıyor: Sırrî-yi Sekatî'den duydum. Buyurdu ki: "Bişr bin Haris denen bir zât, Cuma günü gelip mescide girmişti. Kapıcılar onu dilenci zannederek, içeri almadılar. Kovdular. Bunun üzerine Bişr bin Haris, kenarda, bir kubbenin altında oturup ağlamaya başladı. Bu sırada yanına Muâfi bin İmrân geldi. "Sana ne oldu da ağlıyorsun" dedi. "Mescide girecektim. Kapıcılar beni içeri almadılar" deyince, "Üzüldün, değil mi?" dedi. O da "Evet" diye cevap verdi. Muâfi bin İmrân, "Kalk, beraber mescide girelim" deyince, o zât "Gitmem artık" dedi. O zaman Muâfi bin İmrân hazretleri, o zâta "Süfyân-ı Sevrîden (r.a.) duydum: Mü'min, her taraftan ona belâ ve musîbet gelinceye kadar, îmânın hakîkatine eremez" buyurdu, dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler: Evzâî'den, o da Katâde bin Enes'ten rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bid'at sahipleri yaratılmışların en şerlilerindendir."**

İbn-i Heysâme'den rivâyet etti. Bilâl (r.a.) Resûlullahın (s.a.v.) yanında kalktı. Falanca kadın vefât etti ve rahata kavuştu dedi. Bunun üzerine, Resûlullah (s.a.v.), gazâblanıp, **"Rahata kavuşan, ancak Allahü teâlânın affına ve mağfiretine kavuşandır"** buyurdu.

İbn-i Umâre'den rivâyet etti: **"Eğer, Allahü teâlânın indinde, dünyânın sivrisinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfire katiyyen ondan bir yudumluk su bile vermezdi."**

İsrail ve Süfyân-ı Sevrî'den rivâyet etti: **"Eğer, Sabır insan olsaydı, kerîm bir kişi olurdu."**

İbn-i Umâre'den rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) **"Siz aranızdaki zaîflerinizin duâ ve ihlâslarıyle, Allahü teâlânın yardımına kavuşuyorsunuz"** buyurdu.

Mugîre bin Ziyâd'dan rivâyet etti: Âişe (r.anha), Resûlullah geceleyin dört rek'at namaz kılar, sonra biraz dinlenir, tekrar namaza devam ederdi. Nihâyet, içimden acıyıp "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Allahü teâlâ senin geçmiş ve gelecek bütün günâhlarını bağışlamadı mı? "Niçin bu kadar çok ibâdet yapıyorsun" deyince, Resûlullah efendimiz, **"Şükredici bir kul olmayayım mı?"** buyurmuştur.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 226

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 199

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 287

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 288

5) El-A'lâm cild-7, sh. 260

6) Mu'cem-ül-Müellifîn cild-12, sh. 303

ESED BİN AMR (KÂDI BECLÎ KÛFÎ)

Hanefî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Müznir'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 188 veya 189 (m. 804) senesinde vefât etmiştir. İlmi İmâm-ı a'zamdan öğrendi. Onun yetiştirdiği yüzlerce âlim arasında ilk on âlimden biri de Esed bin Amr'dır. Hadîs ilminde de âlim olup, bu ilimdeki kıymeti husûsunda değişik değerlendirmeler yapılmıştır. Ahmed bin Hanbel, O'nun hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu söylemiştir.

Esed bin Amr, hocası İmâm-ı a'zamın kitablarını ilk yazan âlimdir. İmâm-ı Ebû Yûsuf'dan sonra Hârûn Reşîd'in Bağdâd kadılığını, sonra da Vâsıf kadılığını yapmıştır. Hârûn Reşîd'in kızı ile evlenmişti. 188 (m. 803) senesinde Hârûn Reşîd ile beraber hacca gitmiştir.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 298

2) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 326

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 44

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 206

5) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 16

EVZÂÎ

Zamanının bir tanesi, asrının ilimde önderi, Allahü teâlânın rızâsı için her şeyini feda eden büyük fıkıh âlimi. Tebe-i tâbiînendendir. İsmi Abdurrahmân bin Amr bin Muhammed'dir. Künyesi, Ebû Amr'dır. Ba'lbek'te doğdu. Hayatının sonlarına doğru Beyrut'a gitti. Burada kendisine kadılık vermek istediler. Fakat O, bunu kabûl etmedi. Orada yerleşti. Ders vermekle meşgûl oldu. 157 (m. 774) Beyrut'ta vefât etti. Birisi, rü'yâdan anlıyan birine gidip, "Dün gece, rü'yâmda, magrib tarafından çıkıp, göğe doğru yükselen ve sonunda gökte kaybolan bir demet fesleğen gördüm" dedi. Rü'yâyı yorumlayan zât, "Rü'yân doğrudur. Evzâî (r.a.) vefât etti" dedi. Araştırdıklarında, o gece Evzâî hazretlerinin vefât ettiğini gördüler. Vefâtı hakkında değişik rivâyetler vardır.

Evzâî, Yemen'de bir yer veya Şam'ın Feradız kapısı dışında bir köydü. Yemen'de bir kabile olduğu da söylenmiştir. Oraya bir ara gitmişti. Onun için bu ismi aldı. Edebiyatta, yazı ve güzel konuşmada çok kabiliyetli olup, herkes tarafından beğenilir takdîr edilirdi. Sâlih bin Yahyâ, "Beyrut Târihi" kitabında "Evzâî'nin (r.a.) Şam'da çok itibarı vardı. Hattâ idârecilerden daha fazla hürmet ve itibar görüyordu. O'nun fıkıha dâir "Sünen" isimli kitabı ile "Mes'eleler" adında bir eseri vardır. Kendisine yetmişbin mes'ele sorulup hepsine cevap verdiği söylenir. Hakem bin Hişâm zamanına kadar, Endülüs'te, fetvâlar onun ictihâdı üzerine verilmiştir." Velîd bin Müslim, "İbâdet konusunda ondan daha çok ictihâd eden birini görmedim" demektedir.

Şam ve Magrib (Fas, Tunus, Cezayir) halkı, Mâlikî mezhebine mensûb olmadan önce Evzâî hazretlerinin mezhebine tâbi idiler. Mezhebi, Endülüs'e Emevîler'le girmiştir. Mensûpları

kalmadığı için mezhebi daha sonra unutuldu. Mezhebinin kayboluşu hicri üçüncü asrın ortalarına rastlar.

Atâ bin Ebî Kesir, Zührî, Muhammed bin İbrâhîm et-Teymî'den hadîs bildirdi. Şû'be, İbn-i Mübârek, Yahyâ bin Hamza, Yahyâ el-Kettan, Ebû Âsım ve başkaları da ondan hadîs nakletmişlerdir.

Zamanının en büyük âlimi ve en faziletlisi idi. Zühd ve takvâsı pek çok idi. İbâdet etme konusunda çok gayretli idi. Gecelerini, namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak ve ağlamakla geçirdiği bildirilir. Ümeyye bin Yezîd bin Ebî Osman; "Evzâî ibâdeti, verâ'ı (haramlardan sakınmayı) ve hakkı (doğruyu) söyleme özelliklerini kendisinde toplamıştı" der. İbn-i Sa'd da onun için, "İlmi geniş, fıkıh bilgisi pek çok, fazla hadîs bilen, seçkin ve fazîletli, hadîs ilminde, sika (güvenilir, sağlam) sadûk ve güvenilir bir âlimdir" der. Ebû İshâk Fezârî der ki, "Eğer bana seçme izni verselerdi, bu ümmet için Evzâî'nin mezhebini seçerdim. Çünkü, o her yönüyle yetişmiş derîn bir âlimdir. O zamanki insanlar bir güçlükle karşılaştıkları zaman, hemen ona koşarlardı." Muhammed bin Âclan da, "İnsanlara ondan daha çok nasîhat eden bilmiyorum." Halife Mansûr, Evzâî hazretlerine çok hürmet eder, onun nasîhatlerine kulak verirdi. Beşîr bin Velîd der ki: "Evzâî"yi (r.a.) gördüm, huşû'dan dolayı gözleri görmiyen bir kimse gibi idi."

Velîd bin Mezîd, "Annesinin himâyesinde fakîr bir yetim olarak büyüdü, terbiye gördü. O kadar edebliydi ki, sultanlar bile onda bulunan terbiye ile çocuklarını terbiye etmekten âcizdiler. Ondan boş bir söz işitmedim. O konuştuğunda, mutlaka dinleyenin ihtiyâcı ve ona gerekli olan şeyleri söylerdi. Kahkaha ile güldüğünü asla görmedim. O, âhıreti anlatmaya başlayınca ondan başka orada ağlamayan kalmazdı" demiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bazıları şunlardır:

"Bir kimse sadaka verir, sonra vazgeçerse, bir şeyi yiyip sonra kusan, sonra dönüp kustuğunu yiyen köpek gibidir."

"Kul öldüğü zaman, namazı başının yanında, verdiği sadakası, sağında, tuttuğu orucu göğsünün yanında olur."

"Îmân, yetmiş küsur hasletdir. En büyüğü: Lâ ilahe illallah'ı dili ile söyleyip, ma'nâsına kalbiyle inanmak. En küçüğü ise, yoldan, eziyet veren bir şeyi gidermek."

Evzâî (r.a.), Resûlullahın akrabasından birinin günâh işlediğini gördüğü zaman, "Sakın Resûlullaha (s.a.v.) olan yakınlığınız, sizi aldatmış olmasın. Çünkü o, kızı Fâtıma'ya (r.anhâ) **"Kızım, kendini Cehennem ateşinden kurtarmaya bak. Çünkü ben senin nâmına Allahü teâlâdan bir şey te'mîn edemem"** buyurmuştur.

İmâm-ı Evzâî, Halife Ca'fer'e nasihatte bulunurken; Cebrâil (a.s.) bir gün Peygamber efendimize (s.a.v.) gelmişti. Resûlullah (s.a.v.), Cebrâil'e (a.s.) **"Yâ Cebrâil! Bana Cehennemi anlat"** diye buyurdu. Cebrâil (a.s.) da "Allahü teâlâ Cehenneme emretti. Bin sene iyice kırmızılaşıncaya kadar yandı. Bundan sonra bin sene daha yandı. Sapsarı oldu. Bin sene daha yanıp, simsiyah oldu. Onun için Cehennem koyu ve siyahtır. Alevleri ve parçaları parlamaz; seni Peygamber olarak gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Cehennem elbiselerinden birisi, dünyâdakilere gösterilmiş olsaydı, hepsi ölürler idi. Eğer, Cehennemin içecek kovalarından bir tanesi, dünyâ suyuna dökülmüş olsaydı, ondan tadan herkes ölürdü. Eğer, Allahü teâlânın bildirdiği zincirden bir arşın, dünyâdaki dağlar üzerine konulsaydı, bütün dağlar erirdi. Bir kimse Cehenneme girip, çıksaydı, yeryüzündekiler onun kokusundan ölürlerdi." Bunun üzerine

Peygamber efendimiz ağladılar. Resûlullah (s.a.v.) ağlayınca, Cebrâil (a.s.) da ağladı ve "Yâ Muhammed (s.a.v.) sen de mi ağlıyorsun, halbuki Allahü teâlâ senin gelmiş ve gelecek bütün günâhlarını bağışladı" deyince Resûlullah (s.a.v.), **"Allahü teâlâya şükredici bir kul olmıyayım mı?"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) ile Cebrâil (a.s.) ağlarlar iken, gökten bir ses, "Yâ Muhammed (s.a.v.) ve yâ Cebrâil (a.s.) şüphesiz Allahü teâlâ sizi, günâh işlemiyecek şekilde yarattı. Onun için, yâ Muhammed, Allahü teâlâ seni bütün Peygamberlerden üstün kıldı. Yâ Cebrâil! Seni bütün gök meleklerinden üstün kıldı." dedi. "Ey mü'minlerin emîri! En üstün şey takvâdır. Çünkü, kim, Allahü teâlâya itaat için şeref isterse, Allahü teâlâ onu yükseltir. Kim de şerefi günâh işlemek için, isterse, Allahü teâlâ onu alçaltır" Halifenin yanından ayrılırken, Halife ona çok miktarda hediyeler vermek istedi. Fakat kabûl etmedi. Şöyle buyurdu: "Benim ona ihtiyâcım yok. Ben nasîhati, dünyalık karşılığında satmadım."

Evzâî hazretleri buyurdular ki; "Allahü teâlâ bir kavim için kötülük dilerse, onlara mücâdele kapısını açar, onları iş yapmaktan alıkoyar." Çoğu kendi kendine "Seni yaratan ne kadar yüce. Yağa benzer bir şey vermiş onunla görürsün. Kemikle işitirsin. Bir et parçası ile konuşursun."

"Kul, dünyâdaki her ânından kıyâmette hesaba (sorguya) çekilecek. Hem de gün gün, saat saat. Bu durumda, Allahü teâlâyı anmadığı biran karşısına çıkınca, pişman olur ve kendini parçalamak ister." "Bizim, hayatlarına yetiştiğimiz insanlar şöyleydi; Gece uykusundan en erken uyanırlar, sabah namazını vaktinde kılarlar, sonra bir müddet âhıret işlerini, akıbetlerinin (sonlarının) ne olacağını düşünürlerdi. Bundan sonra kendilerini fıkıh (dînî bilgileri) öğrenmeye ve Kur'ân-ı kerîm okumaya verirlerdi."

"Bir din kardeşiyle karşılaşmak, maldan ve çoluk çocuktan daha hayırlıdır (iyidir)." "Halkın bize verdiği her şeyi kabûl etseydik kıymetimiz kalmazdı."

"Resûlullahtan sana bir hadîs-i şerîf ulaştığı zaman, ondan başkasını söyleme, onu değiştirme, çünkü, Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlâdan aldığını bildirmektedir."

"Eshâb-ı kiramda şu beş haslet (özellik) vardı: Cemâate devam, Resûlullahın sünnetine uymak. Câmi yapmak, Kur'ân-ı kerîm okumak ve cihâd (İslâmiyeti yaymak) etmek."

"Bir bid'at ortaya çıkaran kimsenin verâ'ı (şüphelilerden sakınma) kalmaz."

"İbâdet maksadı dışında fıkıh öğrenenlere, şüphelilerle, haramları helâl göstermeye uğraşanlara yazıklar olsun."

Namazda huşû'nun nasıl olacağını sordukları zaman Evzâî hazretleri şöyle cevap verdi: "Gözleri aşağı düşürüp, önüne bakmak, yanlarını kabartıp, şişirmeyip, alçaltmak ve bir de kalb yumuşaklığı, ya'nî üzüntülü bir vaziyette durmak. Gösteriş olunca huşû' gider."

Misâfire ikramın ne olduğunu soranlara Evzâî (r.a.) "Güler yüz ve tatlı dildir" diye cevap verdi. Evzâî hazretleri, Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.), kendisine yazdığı bir mektûbtan şöyle bildirir: "Ölümü çok hatırlıyan kimse dünyâya rağbet etmez. Ağzından çıkan her sözün hesaba çekileceğini bilen az konuşur ve ancak lüzumlu sözleri söyler."

Yine buyurdu ki: "Süleymân (a.s.) oğluna "Ey oğlum! Allahü teâlâdan kork. Çünkü Allahü teâlâdan korkmak her şeyi yener." "Mü'min az konuşur, çok iş yapar. Münâfık, çok konuşur, az iş yapar."

"Sünnete uymakta sabırlı ol. Daha önce yaşamış olan büyüklerin durduğu yerde dur. Söylediklerini söyle, sakındıklarından sen de sakın. Onların yoluna gir. Îmân sözle, söz amelle,

bunların üçü (îmân-söz-amel) ise ancak Peygamberimizin (s.a.v.) bildirdiklerine uygun ise doğrudur. Büyüklerimiz, îmânı amelden, ameli de îmândan ayırmazlardı. Îmân bunların hepsini içine alan bir isimdir. Amel de îmânı doğrular. Kim diliyle inandığını söyler, fakat, kalbiyle inanmaz, ameliyle de inancını ve sözünü doğrulamazsa, onun îmânı kabûl edilmez. Âhırette zarara uğrıyanlardan olur."

---

1) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 340, cild-2, sh. 17, 77, 165, 218, 242

2) Meşâhir-i Eshâb-ı güzîn, sh. 177

3) El-A'lâm cild-3, sh. 320

4) Fihrist 227

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 127

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 135

7) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 298

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 241

9) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 178

10) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 238

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1004

FUDAYL BİN IYÂD

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Ali'dir. Semerkant'ta Ebyurd kasabasının Ferdin köyünde 107 (m. 726) yılında doğdu. Bâverd'de büyüdü. Kûfe şehrine yerleşip, orada ilim tahsilini yaptı. Ömrünün sonuna doğru Mekke'ye gelip yerleşti. 187 (m. 803) yılında Mekke'de vefât etti. Önceleri İslâmiyete uygun olmayan hayatı vardı. Tövbe etti. Tasavvuf yoluna girdikten sonra, yüksek derecelere kavuşarak olgun bir veli oldu. İrşâd makamına yükseldi. Bişr-i Hafî'nin ve Sırrî-yi Sekâtî'nin mürşididir. Allahü teâlâyı tanımakta (ma'rifette), haramlardan ve şüphelilerden kaçmada zamanın en önde geleni idi. Kerâmetleri çoktur. Abbasî Halifesi Hârûn Reşîd'le çok sohbet etti. Ona nasihatleri ve va'zları meşhûrdur. (Hicâb-ül-aktâr) kitabı Farsçadır.

Tövbe edenlerin önde gelenlerinden, cömerdliği ve ihsânı bol olan, haramlardan ve şüphelilerden sakınmakta ve Allahü teâlâyı tanımakta emsali az bulunan bir zât idi. Dünyâdan yüz çevirmiş, tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuşmuş olan Fudayl bin Iyâd (r.a.) nefsinin arzularını hiç yapmazdı.

Tövbe etmesi şöyle anlatılır: Hazreti Fudayl, Merv ve Ebyurd şehirleri arasında önceleri eşkiyalık yapardı. Sahranın tenha bir yerinde çadırını kurar, eşkiya reîsi olduğu için içerde otururdu. Arkadaşları yoldan geçen kervanları soyarlar, ele geçirdikleri malların hepsini getirip, Fudayl bin Iyâd'a teslim ederlerdi. O da getirilen malları dilediği gibi arkadaşlarına taksim ederdi. Eşkiyalık yaptığı halde, cemâatle namazı terk etmez, namaz kılmıyan hizmetçilerini yanından kovardı. Birgün büyük bir kervan geldi. Fudayl bin Iyâd'ın arkadaşları kervanı fark edince, yolunu kesmek üzere hazırlanmağa başladılar. Kervan içinde bulunan zengin birisi, eşkiyaları fark etti ve "Altınlarımı öyle bir yere saklıyayım ki, eşkiyalar eşyalarımızı alırsa geriye bunlar kalsın" düşüncesiyle kervandan ayrılıp uygun bir yer aramağa başladı. Bir çadır gördü, hemen oraya koştu. Orada, sırtında abası, başında külahı olan biri namaz kılıyordu. Ona, bir miktar parası olduğunu ve emânet etmek istediğini bildirdi. Fudayl bin Iyâd, çadırın içine girip bir köşeye bırakıvermesini söyledi. Gelen kimse altınları bırakıp kervanın yanına dönünce,

eşkiyaların kervandaki eşyaları alıp götürdüklerini gördü. Orada kalan eşyalarını da toparlayıp tekrar çadırın yanına döndü. Baktı ki, eşkiyalar kervandan aldıkları malları paylaşıyorlar. Adam şaşırdı ve "Demek altınları eşkiyaların reîsine vermişim" deyip geri dönmek istedi. Fudayl, adama niçin geldiğini sordu. Gelen kimse şaşkın vaziyette, "Emânet bıraktığım altınları almak için gelmiştim" deyince Fudayl, "Bıraktığın yerden al" dedi. Adam gidip altınlarını alınca diğer eşkiyalar, "Biz hiç para bulamadık, sen ise bunları geri veriyorsun" dediler. Fudayl: "O bana hüsn-i zan etti. Ben de Allahü teâlâya hüsn-i zan ediyorum. Ben o kimsenin, benim hakkımdaki iyi niyyetini doğru çıkardım. Ola ki, Allahü teâlâ da benim kendisi hakkındaki hüsn-i zannımı doğru çıkarır" dedi.

Bir gün yine bir kervanı soydular. Sonra yemek yimek için oturdular. Kervanın sahiblerinden birisi gelip, "Reîsiniz kimdir?" diye sordu. "O, burada değil! Şu ağacın altında namaz kılıyor" dediler. "Niçin sizinle beraber yemek yemiyor?" deyince, "O oruçludur" dediler. Gelen adam iyice şaşırdı ve yanına gitti. Huzûr içinde namaz kıldığını gördü. Namaz bitince "Namaz, oruç ve haramilik bir arada nasıl bulunur?" dedi. Fudayl bu suâle, **"Diğer bir kısım insanlar daha vardır ki, günahlarını itiraf ederler ve yaptıkları iyi amelleri, sonradan yaptıkları kötü amellerle karıştırırlar.."** (Tevbe-102) âyet-i kerîmesini okudu. Adam hayret etti. Fakat niçin tövbe etmiyorsun diyemedi.

Nakledildiğine göre, Fudayl bin Iyâd, yaratılış olarak çok temiz, cömerd ve güzel huylu bir insandı. Bastıkları kâfilede bulunan kadınlara kesinlikle dokunmaz, borçlu olanların ve sermâyesi az olanların, ellerindeki mallarını ve hayvanlarını almazdı.

Bir gün yoldan bir kervan geçiyordu. Kervanda bulunan bir kişi **"Îmân edenlere vakti gelmedi mi ki, kalbleri Allah'ın zikrine ve inen Kur'ân-ı kerîme saygı ile yumuşasınl..** (Hadîd-16) âyet-i kerîmesini okudu. Bu âyet-i kerîme kendisine öyle te'sîr etti ki, gönlünden yaralandı, içinden "Geldi, geldi. Hattâ geçti bile!" diyerek kendinden geçmiş bir halde şaşkın ve mahcup olarak bir harabeye sığındı. Bu sırada kervan yola çıktı. Giderlerken, kervandakiler, "Fudayl yolumuzun üzerinde bulunuyor. Acaba nasıl gideceğiz?" diye birbirleri ile konuşurlarken, (Fudayl bin Iyâd bu konuşmaları duydu ve "Size müjdeler olsun! Şimdi o, yaptıklarına pişman olup tövbe etti. Bundan önce, nasıl siz ondan kaçıyor idiyseniz, bundan sonra da, o sizden kaçmakta, aynı işleri yapmaktan uzaklaşmakta, sakınmaktadır" diyerek tövbe ettiğini bildirdi. Bundan sonra, her tarafı gezerek, üzerinde hakkı olanları buldu ve fazlasıyla ödeyerek hepsi ile helâlleşti. Yalnız Ebyurd şehrinde bir yahûdi hakkını helâl etmiyordu. Hiçbir teklifi kabûl etmiyor, Fudayl bin Iyâd'ı zor durumda bırakmak için olmadık şartlar ileri sürüyordu. Dedi ki, "Eğer hakkımı helâl etmemi istiyorsan, filân yerde kayalık bir tepe var. O tepeyi kazarak oradan kaldır. Oralar dümdüz olsun!" Fudayl bin Iyâd hakkını helâl ettirmek için buna râzı oldu ve kazmaya başladı. Hazreti Fudayl'ın bu gayreti sebebiyle Allahü teâlânın ihsanıyla, bir seher vakti rüzgâr çıktı. Allahü teâlânın izni ile orayı dümdüz etti. Yahûdi bunu görünce hayretten dona kaldı. Bu sefer de, "Benden aldığın malımı iade etmedikçe hakkımı helâl etmeyeceğim" diye yemîn etmiştim. Benim yastığımın altında altınlar var. Sana hakkımı helâl edebilmem için oradan altınları alıp bana vermen lâzım" dedi. Yahûdi yastığın altında çakıl taşları koymuştu. Hazreti Fudayl elini yastığın altına soktu. Allahü teâlânın izniyle, çakıl taşları altın olmuştu. Bir avuç altını Yahûdiye verdi. Yahûdi hayret içinde idi. "Sana hakkımı helâl etmeden önce bana İslâm'ı anlat" dedi. Hazreti Fudayl, "Bu ne hakdır?" diye sorunca yahûdi şöyle anlattı: "Ben Tevrat'ta okudum ki, "Tövbesinde sâdık ve samîmi olanın elinde çakıl taşları altın olur." Aslında yastığın altında çakıl taşları vardı ve ben seni imtihan etmek için öyle söyledim. Elinde, çakıl taşlarının

altın olduğunu görünce anladım ki, senin dînin hakdır ve tövbende sâdıksın" dedi ve îmân etti, müslüman oldu.

Hazreti Fudayl, yaptıklarına çok pişman olmuştu. Yanındakilerden birine "Allah rızâsı için beni bağla ve sultanın huzûruna götür. Benim pek çok cezalarım vardır. Beni götür ki, Sultan beni cezalandırsın ve ben de cezamı çekeyim. Böylece hakkımdaki dînî hüküm ne ise, o yerine getirilmiş olur" dedi. Sultanın yanına gittiler ve durumunu bildirdiler. Sultan kendisine çok izzet ve ikramda bulunarak, evine götürülmesini emretti. Evinin önüne geldiğinde hâlâ ağlıyordu. Hanımı görüp "Sana ne oldu? Niçin ağlayıp inliyorsun? Yoksa seni dövdüler mi?" dedi. "Evet, hem de çok dövdüler" buyurdu. Hanımının merakı daha da artarak "Nerene vurdular?" deyince "Sultan, yaptıklarımın cezasını vermedi. Fakat ızdırâbım canımı yakıyor ve ciğerimi deliyor" dedi. Sonra hanımına "Ben Rabbimin hânesine, Kâ'be'ye gidip ziyâret etmeye niyet ettim, istersen aramızdaki nikâh bağını çözüp seni boşayayım." Hanımı "Allah korusun. Senden nasıl ayrılım. Sen nereye gidersen ben de seninle beraber gelir, senin hizmetinde bulunurum" dedi. Sonra ikisi beraberce hac yoluna çıktılar. Allahü teâlâ, yolculuklarını kolaylaştırdı. Kâ'be'de bazı âlimlerle buluştular. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin derslerine katıldı. Ondan ilim öğrendi. Kısa zamanda çok şeyler öğrendi. Hikmetli sözler söylemeye başladı. Mekkeliler yanına gelir onlara va'z ve nasîhat verirdi.

Bir gece Hârûn Reşîd, veziri Fudayl-i Bermekî'ye, "Beni bir kimsenin yanına götür. Kalbim, bu göz kamaştırıcı şaşalı hayattan sıkıldı. Rahatlık, gönül huzûru arıyorum" dedi veziri onu Süfyân bin Uyeyne'nin evine götürdü. Süfyân kapıyı açıp, "Kim geldi?" suâline "Emîr-ül-mü'minîn geldi" dediler. "Ne için bana haber vermediniz. Bilseydim ben huzûruna gelirdim" dedi. Hârûn Reşîd bunu duyunca, "Benim aradığım kimse bu değildir" dedi. Süfyân bunu duyunca ve "Sizin aradığınız kimse, Fudayl bin Iyâd'dır" dedi. Fudayl'ın kapısına gittiler. **"Günah işleyenler, kendilerini îmân edenlerle bir tutacağımızı mı sanıyorlar?"** âyet-i kerîmesini okuyordu. Hârûn Reşîd, "Nasîhat istersek, bu bize yeter" dedi. Kapıyı çaldılar. Fudayl "Kim o?" deyince, "Emîr-ül-mü'minîn" dediler. Bunun üzerine, "Emîr-ül-mü'minînin benim yanımda ne işi var ve benim onunla ne işim var? Beni meşgûl etmeyiniz" dedi veziri, "Ulülemîre, (ya'nî halifeye) itaat vâcibtir..." deyince. Fudayl bin Iyâd da, "Beni meşgûl etmeyiniz" buyurdu. Vezir Fudayl-ı Bermekî, "Müsaadenle mi girelim, yoksa zorla mı?" dedi. "Müsaadem yok, ama Zorla girecekseniz, siz bilirsiniz." buyurdu. Hârûn Reşîd içeri girdi. Fudayl, kimsenin yüzünü görmemek için kandili söndürdü. Karanlıkta Hârûn Reşîd'in eli Fudayl'ın eline değdi. Fudayl: "Bu el ne yumuşaktır, Cehennemden kurtulursa.." buyurunca Hârûn Reşîd ağladı ve nasîhat olacak bir söz daha söylemesini istedi. Buyurdu ki: Senin büyük baban Hazreti Abbas, Peygamber (s.a.v.) efendimizin amcası idi. Peygamberimize, "Beni bir kavme emir (başkan) yapınız" demişti. Peygamberimiz de, **"Ey amcam, seni nefsin üzerine emir ettim"** ya'nî nefsinin Allahü teâlâya tâat ve ibâdetle meşgûl olması, insanların bin senelik tâatından iyidir, buyurdu. Çünkü, **"Bir emîrlik** (başkanlık) **kıyâmette pişmanlıktır"** buyurmuştur. Hârûn Reşîd "Biraz daha söyle" dedi. Buyurdu ki: "Ömer bin Abdülazîz'i halife yaptıkları zaman, Sâlim bin Abdullah, Recâ bin Hayve ve Muhammed bin Ka'bı çağırdı ve "Ben bu işe düştüm, kurtuluş çârem nedir?" diye sordu. Onlar da, "Yarın kıyâmet gününde azaptan kurtulmak istiyorsan, müslümanlardan yaşlıları baban yerine koy, gençleri kardeş kabûl eyle, çocukları da kendi çocukların gibi düşün! Kadınları ise kız kardeşin ve annen kabûl eyle Onlara babana, annene, kardeşine ve çocuklarına yaptığın gibi muâmele eyle!" dediler.

Hârûn, "Biraz daha söyle" dedi. Buyurdu ki: "İslâm ülkesi senin evin gibidir. İnsanları ev halkın gibidir. Babalarına lütufla, kardeşlerine ve çocuklarına iyilikle muâmele eyle!" buyurdu. Sonra devam ederek buyurdu ki: "Korkarım şu güzel yüzün ateşle yanar ve çirkinleşir. Güzel yüzlerden niceleri Cehennemde çirkinleşir ve emirlerden (başkanlardan) niceleri orada esîr olur."

Hârûn, "Biraz daha söyle" dedi ve hüngür hüngür ağlayıp feryâd etti. Fudayl hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâdan kork ve O'na ne cevap vereceğini düşün. Cevaplarını şimdiden hazırla! Çünkü kıyâmet günü, Allahü teâlâ sana müslümanların hepsinden tek tek soracaktır. Hepsi için adâlet istiyecektir. Eğer bir gece bir ihtiyâr kadın, evinde bir şey yemeden yatarsa, yarın senin eteğine yapışır ve sana hasım (düşman) olur" Hârûn Reşîd, ağlamaktan kendinden geçti. Veziri Fudayl-i Bermekî, "Ey Fudayl yetişir! Emîr-ül-mü'minîni öldüreceksin" dedi. Fudayl hazretleri buyurdu ki: "Sus, ey Hâmân! Onu sen ve kavmin helak eylediniz, ben değil" Bu söz Hârûn'un ağlamasını arttırdı ve Bermekî'ye "Sana Hâmân demesi, beni Firavun yerine koyduğundandır." dedi.

Sonra Hârûn Reşîd, Fudayl bin Iyâd'a, "Birisine borcun var mıdır?" dedi. "Evet, Allahü teâlâya borcum var. O da itaattir, huzûruna böyle borçlu çıkarsam vay hâlime." buyurdu. Hârûn Reşîd, "İnsanlara borcun var mı demek istiyorum" dedi. "Allahü teâlâya şükür olsun ki, bana çok ni'metler verdi. Hiç şikâyetim yoktur" buyurdu. Bunun üzerine Hârûn, onun önüne 1000 (bin) altın koyup "Bunlar helâldir. Annemin mîrâsındandır" dedi. Fudayl buyurdu ki: "Bütün bu nasîhatlerimin sana hiç faydası olmadı." Bunu söyledi ve yanından kalktı ve gitti. Hârûn Reşîd de çıkıp gitti. İsmi anıldığında, "Ah! Ne insandır o! Hakîkaten mert kimsedir." dedi.

Bir gün küçük çocuğunu kucağına aldı, okşayıp bağrına bastı. Çocuk dedi ki: "Babacığım beni seviyor musun?" Fudayl (r.a.) "Evet" dedi. Çocuk "Peki Allahü teâlâyı seviyor musun?" dedi. Hazreti Fudayl "Tabiî seviyorum" dedi. Çocuk "Peki kaç tane kalbin var?" dedi. Fudayl "Bir tane" deyince çocuk dedi ki: "Ey babacığım! Bir kalbe iki sevgiyi nasıl sığdırabiliyorsun?" Hazreti Fudayl, küçük çocuğun bu derin ma'nalı sözleri, kendi kendine söylemediğini, Allahü teâlânın söyletdiğini anlıyarak yavrusunu kucağından bırakarak eliyle başını dövmeye başladı ve bundan sonra her an Allahü teâlâ ile meşgûl olacağına söz verdi. Oğluna da "Ey oğlum sen ne güzel vâ'izsin" deyip bağrına bastı ve "Seni hakîki sevgilinin izni ve emri ile seviyordum" buyurdu.

Birgün Arafat meydanında insanları seyrediyordu. Müslümanlar feryâd ediyorlar, Allahü teâlâya yalvarıp, inliyorlardı. Bunları bir müddet seyrettikten sonra "Sübhânallah. Şu kadar insan, kerîm olan bir zâtın kapısına gitse, bu şekilde yalvararak bir dânik (0, 801 gr.) ya'nî çok az altın isteseler, o zât bu insanları ümidsiz ve eli boş geri çevirmez. Yâ Rabbi, Sen kerîm ve gaffarsın. Bu insanların hepsini affetmen, kerîm olan ganî olan bir zâtın bir dânik altın vermesinden daha kolaydır. Yâ Rabbi! Senin ihsânların o kadar çoktur ki, bu insanların hepsini affetsen, senin ihsânından hiçbir şey eksilmez." dedi. Fudayl bin Iyâd bunu söyledikten sonra, gâibten bir ses, "Ey Fudayl senin bu hüsn-i zannın hürmetine hepsini affettim" diyordu.

Fudayl bin Iyâd hazretlerinin oğlu Ali, Kur'ân-ı kerîmden bir sûreyi sonuna kadar okuyamaz ve dinliyemezdi. Biraz okuyunca veya dinleyince âyet-i kerîmelerin te'sîri ile düşüp bayılırdı. Sonuna kadar tahammül edemezdi. Bir gün Fudayl bin Iyâd hazretlerine bir kâri (Kur'ân-ı kerîm okuyan) geldi. Onu oğlunun yanına gönderdi ve buyurdu ki: "Oğluma Kur'ân-ı kerîm oku. Dinlemekten çok hoşlanır. "Zilzâl" ve "El-Kâria" sûrelerini okuma, çünkü kıyâmet sözünü dinlemeye tahammül edemez, takat getiremez." O kâri gitti. Kazara, el-Kâria sûresini okudu. Dördüncü âyet-i kerîmeye gelince Hazreti Fudayl'ın oğlu Ali, "Allah!..." deyip düştü.

Baktılar ki rûhunu teslim etmişti. Fudayl bin Iyâd, oğlu vefât edince tebessüm etti. Halbuki otuz yıldır hiç gülmemişti. "Ey Fudayl! Bu gün gülünecek gün müdür?" diye sordular. Bunlara cevab olarak buyurdu ki: "Ben şu anda, Peygamber efendimizin de tatmış olduğu evlâdın ölümü acısını tatmış bulunuyorum. Anladım ki, Allahü teâlâ evlâdımın ölümüne râzıdır. Madem ki oğlumun ölümünde Allahü teâlânın rızâsı vardır. Ben de Allahü teâlânın rızâsına râzı oldum. Onun için güldüm."

Birgün Mira dağlarından bir tepenin üzerinde bulunuyordu. Buyurdu ki, "Allahü teâlânın evliyâsından bir velî şu dağa, sallan dese, dağ derhal sallanır. Fudayl hazretleri böyle söyler söylemez, dağ sallanmaya başladı. Hazreti Fudayl dağa, "Sakin ol, ben bu sözümle seni kastetmedim" dedi ve dağ sâkinleşti.

Bir gün oğlu birine bir altın verecekti. Vereceği altının nakışında bazı kirler vardı. Ve bunu temizlemek için altını ateşle kızdırıyordu. Bunu görünce oğluna buyurdu ki: "Ey oğlum, yaptığın işdeki bu dürüstlük senin için on nafile hac sevâbına bedeldir"

Bir gün oğlu, idrarını yapamadı. Fudayl (r.a.) "Yâ Rabbi sana olan muhabbetim hürmetine oğlumun şu acıdan kurtulmasını nasîb eyle" diye yalvardı. Oğlu hemen şifâ buldu.

Fudayl bin Iyâd'ın (r.a.) iki kızı vardı. Vefâtı yaklaşınca hanımına şöyle vasıyyet etti. "Vefâtımdan sonra iki kızımı al ve Ebû Kubeys tepesine çık. Ellerini açarak şöyle niyazda bulun: "Yâ Rabbi! Fudayl bana vasıyyetinde dedi ki: Ben hayatta iken bu iki emânete gücümün yettiği kadar baktım. Ama ben ölüp de kabre girdikten sonra bu emânetleri sana iade ettim." Fudayl bin Iyâd (r.a.) vefât edip, defn işleri tamamlandıktan sonra, hanımı vasıyyeti yerine getirmek üzere bildirilen yere kızlarını götürdü ve bildirildiği gibi duâ edip çok ağladı. Bu sırada Yemen hükümdârı, yanında iki delikanlı oğlu ile beraber oradan geçiyordu. Hanımların ağlayıp sızladıklarını görünce yanlarına gidip "Bu hâl nedir?" diye sordu. Hanım hâdiseyi anlatınca, Yemen hükümdârı dedi ki; "Bu kızları, her biri için bin altın mehir ile oğullarıma nikâhlıyalım" dedi. Fudayl bin Iyâd'ın (r.a.) hanımı "razıyım" dedi. Kızların ve oğulların da rızâsı alındı. Hep beraber Yemen'e gittiler. İleri gelenler toplandı ve nikâhları kıyıldı, düğün yapıldı.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"İnsanlara merhamet etmeyene Allahü teâlâ merhamet etmez."

"Kabir azâbından, dirilerin ve ölülerin fitnelerinden ve Deccal'ın fitnesinden Allahü teâlâya sığınınız."

"Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allahü teâlâ da onun dünyâda ve âhırette ayıbını örter. Kim bir müslüman kardeşinin sıkıntısını giderip sevindirirse, Allahü teâlâ da onu dünyâ ve âhırette sevindirir. Allahü teâlâ; kul, müslüman kardeşine yardım ettikçe onun yardımcısıdır."

"Müslümanın müslümana üç günden fazla dargın durması helâl değildir. Kim üç günden fazla dargın durur ve bu hâlde ölürse Cehenneme girer."

"Kim aç bir müslümanı doyurursa Allahü teâlâ da onu Cennet meyveleri ile doyurur."

"Vasıyyet etmeyi istediği bir şeyi olan müslüman bir adamın, bu vasıyyeti yazmadan iki geceden fazla gecelemesine hakkı yoktur."

Fudayl bin Iyâd hazretlerinin hikmetli ve ibret dolu güzel sözleri çoktur. Bunlardan birkaçı şöyledir;

"Bid'at söyleyenleri ve yapanları sevenlerin ibâdetlerini, Allahü teâlâ kabûl etmez ve kalblerinden îmânlarını çıkarır. Bid'at sahibini sevmeyenin ibâdeti az olsa da, Allahü teâlânın bunu af edeceğini ümit ederim. Yolda bid'at sahibine karşı gelirsen, yolunu değiştir."

Allahü teâlâya isyan ettiğimi, bir günah işlediğimi, hayvanımın ve hizmetçilerimin bana karşı davranışlarından anlarım."

"Duâmın kabûl olacağını bilsem, yalnız devlet başkanı için duâ ederdim. Çünkü, devlet başkanı iyi olursa, şehirler ve insanlar kötülüklerden ve belâlardan emîn olur. "İnsanın, yanında bulunanlarla tatlı tatlı sohbet etmesi, onlara güzel ahlâk ile davranması, geceleri sabaha kadar ibâdet ile, gündüzleri hep oruçlu geçirmesinden hayırlıdır."

"Beş şey bedbahtlık alâmetidir: Kalb katılığı, ağlamamak, utanmamak, dünyâya fazla rağbet etmek, uzun emelli olmak."

"Allah korkusu, dilin lüzumsuz şey söylemesine mâni olur. Allahü teâlâdan korkanın dili söylemez olur."

"Allahü teâlâdan korkandan, her şey korkar olur. Allahtan korkmayan, her şeyden korkar." "Tevekkül, Allahü teâlâdan başkasına güvenmemek ve O'ndan başkasından korkmamaktır." "Akıllılarla kavga etmek, akılsızlarla oturup tatlı yemekten kolaydır."

"Bir kimsenin kalbine Allah korkusu yerleşti mi, dilinde işe yaramaz bir söz bulunmaz. Bu korku dünyâ sevgisini ve arzusunu yakar, dünyâya rağbet etme hâlini gönülden dışarı atar."

Fudayl hazretlerine sormuşlar: "Neden Allahtan korkanı göremiyoruz?" Buyurmuş ki: "Şayet siz korksaydınız, korkanı görürdünüz. Korkanı korkanlardan başkası göremez. Nitekim evlâdını kaybeden anne, evlâdı ölen bir anne görmek ister. Ya'nî dertlinin hâlinden, dertli anlar. Derdi olmayan, dertliyi nereden bilecek?"

"Helâldir, herhangi bir hesabı da yoktur, demek şartıyla bütün dünyâyı bana verseler, yine de sizlerin murdar bir leşi pis saydığınız gibi, onu pis sayardım."

"Amellerin en iyisi, en gizli yapılanıdır. Şeytandan en fazla korunulmuşu da riyadan uzak olanıdır."

"Âhıret âliminin arkasından gidin, dünyâ âlimi ile oturmaktan sakınınız, çünkü o gurûru ve süsüyle sizi fitneye sokar. Onun da'vâsı amelsiz ilim ve samimiyetsiz ameldir."

"Kim, din kardeşi için diliyle sevgi ve hulûs gösterir de içinden ona düşmanlık ve kin beslerse Allah ona la'net eder, dilsiz yapar ve kalb gözünü körletir."

"Rızâ hâlindeki kişinin dostluğuna inanmam, kızdırdığım bu kişinin gazâb hâlindeki dostluğuna inanırım."

"Hakka boyun eğ, hakkı takip et, kim söylerse söylesin hakkı kabûl et."

"Her şeyin bir zekâtı vardır. Aklın zekâtı da uzun uzadıya hüzünlenmek (ve derin düşünmektir). Bu yüzdendir ki, Resûlullahın (s.a.v.) hüznü aralıksız ve kesintisizdi."

"Fâsıkın yüzüne gülen bir kimse, müslümanlığı tahrip etmek için çabalamıştır."

"Her kim bir binek ve yük hayvanına "La'net olsun" derse, o hayvan (hâl diliyle) der ki: "Âmin, lâkin yüce Allaha hangimiz daha fazla âsi ise, la'net onun üzerine olsun!"

"Yüce Allahı seviyor musun?" diye sana sorsalar, sükût et. Zîrâ, eğer (hayır) dersen kâfir olursun. (Evet) dersen, hareketlerin O'nu sevenlerin hareketlerine benzememektedir. Onun için sahtekâr olursun."

Yahyâ bin Muaz (r.a.) diyor ki: "Bu insanlar ne tuhaftır! Aralarında bir mü'min, zengin olmuşsa onu övüyorlar, fakîr düşmüşse onu hakîr görüyorlar." Fudayl bin Iyâd'ın yanında bir adamdan sitayişle bahsettiler. Dediler ki: "O zât, ağzına helva almaz!" Fudayl onlara dedi ki: "Helva yemeyi bırakmak bir mürüvvet mi sanki? Siz onun akrabasını gözetip gözetmediğine, öfkesini yenip yenmediğine, komşularına, dul kalmış kadınlara ve yetimlere karşı nasıl davrandığına bakınız. Din kardeşlerine ve arkadaşlarına karşı huy ve edebi nedir? işte hükmünü verirken asıl bunlara dikkat edin!"

Fudayl bin Iyâd (r.a.) der ki: "Allah'ın öyle kulları vardır ki, Allahın azametinden kalbleri parça parça olur, sonra biter; yine paralanıp tekrar biter. Ve bu hâl yaşadıkları müddetçe devam eder. Kulun, azameti ilâhiye karşısındaki korku ve saygısı, ilâhi ma'rifetten nasîbi miktarında olur!"

"Üç şey kalbi öldürür. Bunlar 1- Çok yemek, 2- Çok uyumak, 3- Çok konuşmak."

"Bugün yumuşak elbiselere, lezzetli ve nefis yemeklere fazla rağbet etmeyiniz. Zîrâ yarın ne giyecekleri ne de bu yemekleri bulamayacaksınız."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

2) Keşf-ül-mahcûb sh. 220 (Urdu tercümesi)

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 52, 57, 58, 59, 298

4) Nefehât-ül-üns sh. 91

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 68

6) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 56

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 340

8) Câmiu kerâmât-il evliyâ cild-2, sh. 235

9) El-A'lâm cild-5, sh. 153

10) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 6

11) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 245

12) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 294

13) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 84

14) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 47

15) El-Cevâhir-ul-mudiyye cild-1, sh. 409

16) Mîzân-ul-i'tidâl cild-3, sh. 361

17) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 316

18) Sıfat-üs-safve cild-2, sh. 134

19) Mir'ât-ul-cinân cild-1, sh. 415

20) Târîh-i Dımaşk cild-24, sh. 38

21) Rehber Ansiklopedisi cild-6, sh. 93, 94

HABİB BİN EBÎ SÂBİT

Tabiîn devrinde Kûfe'de yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Habîb bin Ebî Sabit Kays bin Dinar'dır. Babasının adına Kays bin Hind de denilmiştir. Kûfe'de doğup büyüdü. O ve Hammâd bin Ebî Süleymân, Kûfe'de yetişen fakîhlerin en büyüklerindendi. İmâm-ı Buhârî ve birçok âlimler onun 119 (m. 737) târihinde vefât ettiğini bildirdiler. 122 (m. 739)'de vefât ettiği de rivâyet edildi.

Habîb bin Ebî Sabit, Kûfeli fakîh ve hafızlardandır. Birçok Eshâb-ı kiram ile görüşüp onlardan ilim aldı. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Onların sohbetinde bulunarak yetişti. Eshâb-ı kiramdan ve Tabiînden Abdullah İbni Ömer, Abdullah İbni Abbâs, Enes bin Mâlik, Zeyd bin Ebî Erkâm, Ebu't-Tufeyl Âmir bin Vasile, İbrâhîm bin Sa'd bin Ebî Vakkâs, Nâfi bin Cübeyr bin Mut'im, Atâ bin Ebî Rebâh, Sa'îd bin Cübeyr, Atâ bin Yesâr ve daha pek çok âlimden hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de Süleymân bin Mihran el-A'meş, Ebû İshâk eş-Şeybânî, Husayn bin Abdurrahmân, Zeyd bin Ebî Enise ve daha birçok kimse hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) râvîlerden biri olduğunu bütün hadîs âlimleri sözbirliği ile bildirmektedirler. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, meşhûr Kütüb-i sitte denilen altı kitapta yer almaktadır. Hadîs âlimlerinden İmâm-ı Iclî, İbni Mâin ve İmâm-ı Nesâî, onun Tabiînin sika ve huccet olan râvîlerden olduğunu zikretmektedirler. Ebû Hatim de, "Sadûk (rivâyet ettiği hadîslerde sağlam) ve sika bir râvidir" demektedir.

Habîb bin Ebî Sabit, Kûfe'nin meşhûr fakîhlerindendi. İmâm-ı a'zam hazretlerinin hocası Hammâd bin Süleymân'dan önce Kûfe müftîsi idi. Ebû Ca'fer-i Taberî, "Tabakât-ı Fükahâ" adındaki eserinde, onun fıkıhta ve diğer ilimlerde yüksek bir yeri olan büyük bir âlim olduğunu bildirmektedir. İnsanlara ilim öğretmekte ve onların ihtiyâçlarını karşılamada çok gayretliydi. Hayır ve hasenatı çoktu. Tam bir tevekkül sahibiydi. Fakirleri doyurur, bilmeyenlere ilim öğretirdi. Ebû Yahyâ, onun büyüklüğünü bildirirken: "Habîb bin Ebî Sabit ile beraber Taife gelmiştim. O kadar çok sevindiler ki, sanki aralarına bir peygamber gelmişti" diyor.

Çok ibâdet ederdi. Tevâzuu, alçak gönüllülüğü çoktu. Gecelerini ibâdetle geçirir, yatsının abdesti ile sabah namazı kılardı, ibâdet etmeyi kalbi için hayat, bedeni için gıda bilirdi. İmânı ve takvâsı çok olan bir zâttı. Namaz kılarken ayakta çok durmaktan yorulmazdı. Gecelerini ibâdetle değerlendirip süsledikten sonra, ertesi gün bir miktar uyurdu (kaylûle yapar). Ebû Bekir bin Iyâş onun hakkında: "Habîb'i secde ederken gördüm, öyle bir halde idi ki, secdesinin uzunluğundan vefât etti zannettim" diyor.

Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilenlerle sık sık bir araya gelir, onlara ikram ve iltifâtlarda bulunurdu. Bir defasında hafızları toplayıp onlara 100 000 dinar (altın) dağıttı.

Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

Peygamberimizin (s.a.v.) zamanında biri öldürülmüştü ve kim tarafından öldürüldüğü bilinmiyordu. Bu durum Peygamberimize arz edildi. Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlâya hamd ve sena ettikten sonra buyurdu ki: **"Ey insanlar! aranızda biri öldürülüyor, fakat katili bilinmiyor. Şayet göktekiler ve yerdekiler, müslüman birinin öldürülmesi üzerinde toplansalar, şüphesiz hepsi azâb olunur."** "Peygamberimiz vitir namazını üç rek'at kılardı. Kunut duâsını da, üçüncü rek'atta, rükû'dan önce okurdu."

"İnsanlar arasına katılıp onların ezalarına uğrayan ve bu ezalara sabreden bir mü'min, insanlar arasına girmeyen, onların eziyetleriyle karşılaşmayan ve bu konuda sabredecek bir mes'elesi bulunmayan kimseden efdaldir, üstündür."

"Peygamberimiz (s.a.v.) yünlü elbise giyer, yerde uyur, yerden biten şeylerden yer, merkebe biner ve arkasına birini alır, keçi besler ve onu sağar, köle olan kimsenin da'vetine giderdi."

Hazreti Ali, şöyle bildiriyor: "Resûlullah (s.a.v.) Bedir harbinde bana ve Hazreti Ebû Bekir'e buyurdu ki: **"Sizin ikinizden birinizin sağında Cebrâil aleyhisselâm, diğerinin solunda da Mikâil ve İsrafil aleyhisselâm olmak üzere büyük melekler hazır olup ordunun önünde bulunurlar."**

Resûlullah efendimize birisi gelip cihada gitmek için izin istedi. Ona: **"Senin annen ve baban sağ mıdır?"** diye sordu.

O kişi "Evet, yâ Resûlallah!" deyince, **"Onların yanında otur ve hizmet et!"** buyurdu. Başka bir rivâyette de "Onların yanında kalıp hizmet ederek cihad sevâbına kavuş!" buyurdu.

"Bir kimse, Ramazan-ı şerîfin başından sonuna kadar cemâatle (teravih) **namazı kılarsa, Kadir gecesinden nasîbini alır."**

"Bir müslüman, Allahü teâlânın emrettiği şekilde abdestini tamamlar ve sonra beş vakit namazını kılarsa, onlar arasındaki günahlarına keffâret olur."

"Kıyâmet gününde tövbe, en güzel bir sûrette ve en güzel bir koku ile getirilir. Kokusunu ancak mü'min olanlar duyar. Kâfirler, (Yazıklar olsun bizlere! Müslümanlar bu güzel kokuyu duyuyorlar da, biz onu duyamıyoruz) derler. Tövbe, kâfirlerle konuşur ve onlara: "Siz beni dünyâda kabûl etseydiniz, şimdi güzel kokuyu duyardınız" der. Kâfirde; "Biz şimdi kabûl ediyoruz? der. O anda gökten bir melek şöyle nidâ eder: (Dünyâyı ve içinde bulunan altını, gümüşü ve diğer şeyleri getirseniz, sizden tövbe kabûl olunmaz) Tövbe ve melekler, onlardan uzaklaşır. Sonra Cehennemde vazîfeli melekler gelir. Kendisinde güzel koku olan kimseye dokunmazlar. Şayet kötü koku gelirse, onu Cehenneme atarlar."

"Gece namazı ikişer rek'at olarak kılınır."

"Her şeyin bir iyisi vardır. Namazın iyisi de, ilk tekbirine yetişerek kılınan namazdır."

Peygamberimiz Hazreti Ebû Zer'e buyurdu ki: **"Ey Ebû Zer! İnsanlara müjdele ki, kim (Lâ ilahe illallah) derse, Cennete girer."**

Hikmetli sözleri meşhûrdur. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

"Başını Allah için secdeye koyan kimse, kibirlenmekten (büyüklenmekten) uzak olur."

"Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için evine (câmiye, mescide) gidiniz!"

"Bir kimsenin topluma karşı konuşurken hepsine birden dönmesi, Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetidir."

"Her şey için, hatta yemek ve içmekte bile güzel bir niyet içinde olmayı çok severim."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 60

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 116

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 178, 179

4) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 125

HABİB-İ ACEMÎ

Evliyânın büyüklerinden. Hazreti Hasan-ı Basrî'nin talebesi ve Hazreti Dâvûd-i Tâî'nin hocasıdır. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. 120 (m. 739)'da vefât etti. Habîb-i Acemî hazretleri, Hazreti Hasan-ı Basrî, Hazreti İbn-i Sîrîn, Hazreti Bekir bin Abdullah el Müzenî, Hazreti Ebî Temime el-Huceymî gibi büyüklerden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hazreti Süleymân el Teymî, Hazreti Hammâd bin Seleme, Hazreti Mûtemir bin Süleymân, Hazreti Osman bin Heysem gibi büyükler kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Önceleri çok zengin idi. Faizle para verirdi. Bir gün hanımı yemek pişirip önüne koydu. Tam yemeği yiyeceği sırada, kapıya birisi geldi. "Allah rızâsı için bir sadaka" dedi. Habîb bunun yüzüne kapıyı kapadı. O kimse mahzûn olarak gitti. Habîb-i Acemi, geri sofraya geldiğinde kabın içindeki yemeğin kan hâline dönmüş olduğunu gördü. O anda kalbinde bir değişiklik hissetti. Yerinde duramadı. Bir Cuma günü Hazreti Hasan-ı Basrî'nin evinin yolunu tuttu. Yolda giderken, oyun oynayan çocuklar Habîb-i Acemî'yi görünce, birbirlerine "Kaçın kaçın, faiz yiyen Habîb geliyor. Ayağından kalkan toz bize gelir de, biz de onun gibi bedbaht oluruz!" dediler. Çocukların bu sözleri kendisine çok ağır geldi. Hasan-ı Basrî hazretlerinin meclisine gelip elini öptü. Allahü teâlânın, sonsuz olan lütfu ve ihsânı ile tövbe-i nasûh eyledi ve onun talebelerinden oldu. Önceki yaptıklarına çok pişman oldu. Allahü teâlâya şöyle münâcatta bulundu. "Yâ Rabbi! Ben çok günahkârım. Fakat senin mağfiretin sonsuzdur. Beni affet. Senin her şeye gücün yeter. Kudretin sonsuzdur. Dilediğini yaparsın. Sen öyle büyüksün ki benim dermanım ancak sendedir. Ben ancak sana sığınırım. Yâ Rabbi! Fermanına boyun eğdim ve sana teslim oldum. Beni affet!" Oradan ayrılıp evine dönerken kendisine borcu olanlar onu görüp alacaklarını ister endişesiyle kaçmak istediler. Bu durumu görünce, "Kaçmayın! Bu gün benim sizden kaçmam lâzımdır" buyurdu. Yolda giderken yine oyun oynayan çocukların yanından geçiyordu. Çocuklar kendisini görünce birbirlerine "Kaçın, kaçın! Tövbekâr geliyor. Üzerine bizden toz bulaşmasın. Bulaşırsa Cenâb-ı Hakka âsi oluruz" dediler. Çocukların bu sözleri üzerine çok duygulandı, yüreği sızladı ve "Yâ Rabbi! Bir tövbemle ismimi iyilerden eyledin" diye şükretti. Habîb-i Acemî (r.a.), şehrin her tarafına tellâllar çıkararak: "Her kimin Habîb'e borcu varsa, bundan vazgeçti. Aldığı faizleri de geri dağıtacaktır!" diye ilân ettirdi. Servetinin hepsini fakîrlere dağıttı. Günün birinde bir kimse geldi. Dağıtacak malı kalmadığından, üzerindeki gömleği gelen kimseye verdi. Daha sonra Fırat nehrinin kenarında bir kulübe yapıp orada ibâdetle meşgûl oldu. Gündüz Hasan-ı Basrî'nin (r.a.) sohbetinde bulunup, gece ibâdet ederdi. Hasan-ı Basrî hazretlerinin sözleri kalbine öyle te'sîr ederdi ki, kendinden geçmiş olarak dinlerdi.

Aradan bir müddet geçince, hanımı, nafakalarının bittiğini, ev için erzak lâzım olduğunu bildirdi. Habîb-i Acemî (r.a.) bir şey demeyip sustu. Sabahleyin "Çalışmaya gidiyorum" diyerek evden çıktı. Kulübesine gidip ibâdetle meşgûl oldu. Akşam eve gelince hanımına: "Öyle bir zâtın işinde çalışıyorum ki gayet cömerttir. O zâtın kereminden utandım da bir şey istiyemedim. On günde bir ücret vereceğini söylüyorlar. On gün sabret On günlük olunca kendisi verecektir" dedi. Onuncu gün olduğunda, öğle namazını kıldıktan sonra, "Bu akşam hâtuna ne söyliyeyim" diye düşünüyordu. Tam bu sırada Habîb-i Acemî'nin hânesine beyaz elbiseli kimseler geldi. Birisinin

sırtında un çuvalı, birisinin sırtında yüzülmüş koyun, birisinin sırtında, içinde yağ-bal, baharat v.b. eşyaların bulunduğu bir tulum ve birisinin elinde, içinde 300 gümüş bulunan bir kese vardı. Habîb'in hânesinin kapısını çaldılar. Hâtun kapıyı araladı. Gelen kimseler ellerindekileri bıraktılar ve "Bunları, efendinizin çalıştığı yerin sahibi gönderdi. Eğer, Habîb işini arttırırsa biz de ücretini arttırırız diye söyledi" dediler ve gittiler. Habîb-i Acemî, akşam olunca mahzûn ve mahcûb bir şekilde evine döndü. Daha eve girmeden, içeriden taze ekmek ve yemek kokuları geldi. Hanımı kendisini karşıladı ve şöyle söyledi: "Efendi! Kime çalışıyorsan, hakîkaten o çok iyi bir kimse imiş, ikram ve ihsân sahibi bir zatmış. Bu gün öğle vaktinde şunları göndermiş. Ayrıca (Habîb'e söyle, eğer işini arttırırsa biz de ücretini arttırırız) diye haber göndermiş." Bunun üzerine Habîb, hayretle "Allah Allah, on gün çalıştım. Bana bu ihsânlarda bulundu. Demek daha çok çalışırsam kim bilir neler verecek" dedi ve kendini tamamen Hak teâlâya ibâdete verdi. İbâdetini arttırdı. Böylece hem Allahü teâlâya ibâdet ederek, hem de Hasan-ı Basrî hazretlerinin kalblere te'sîr eden sohbetleri ile yükselerek duâsı makbûl olan büyük zâtlardan oldu. Edebi ve anlayışı fevkalâde olup, ilm-i siyâseti çok iyi bilirdi.

Bir gün yaşlı bir kadıncağız ağlayarak geldi ve "Bir oğlum vardı, kayboldu. Epey zamandır haber yok. Ayrılığına tahammül edemiyorum. Oğlumu bana göndermesi için Allahü teâlâya duâ ediniz" diye yalvardı. Habîb-i Acemî, "Hiç paran var mı?" buyurdu. Kadıncağız, "İki gümüşüm var" dedi. O da, "O parayı fakîrlere ver" buyurdu. O kadın paraları fakîrlere verdi. Habîb-i Acemî hazretleri, "Evinize gidin, çocuğunuz inşâallah gelir" buyurdu. Kadıncağız evine dönüp oğlunu eve gelmiş görünce, sevincinden ağladı ve Allahü teâlâya şükretti. Çocuğunu alıp Habîb-i Acemî'nin yanına götürdü. Habîb (r.a.) çocuğa, "Nerede idin? Nasıl geldin? Anlat" buyurdu. Çocuk: "Kirman ilinde idim. (Ey Rüzgâr! Habîb'in duâsı hürmetine ve iki gümüş akçenin bereketiyle bu çocuğu kendi evine bırak) diye bir ses duydum. Rüzgâr beni aldı ve çabucak evimize getirdi" dedi.

Ne zaman yanında Kur'ân-ı kerîm okunsa inliyerek ağlardı. "Sen Acemli'sin. Fârisî konuşursun. Arabî bilmediğin halde bu ağlaman hangi sebeptendir!" diye sorduklarında "Evet, lisânım Acemî'dir. Lâkin kalbim Arabî'dir" buyururdu. Daha sonra Arabî lisanını öğrendi. Çok fasîh (açık) olarak Arabî konuşurdu. Kendisi, Terviye günü Basra'da, Arefe günü Arafat'ta görülürdü. Bir gün dervişlerden biri "Hazreti Habîb-i Acemî, Acem olduğu halde, Arabî bilmediği halde acaba bu çok yüksek mertebeye nasıl kavuştu?" diye kalbiden geçirdi. O anda hafiften bir ses "Evet O Acemidir. Lâkin Habîb (sevgili) ve âşıktır" diyordu.

Bir katil idâm edilmişti. O gece kendisini rü'yâda gördüler. Değerli elbiseler giymiş olarak Cennet bahçelerinde dolaşıyordu. "Sen bu hâle nasıl kavuştun?" diye sordular. "Ben idâm sehpasında iken, Habîb-i Acemî (r.a.) oradan geçti ve göz ucuyla acıyarak bana baktı ve Allahü teâlâya niyazda bulundu. İşte kavuştuğum bu ni'metler, o zâtın bir nazarının hürmetine bana ihsân olundu" dedi.

İmâm-ı Şâfi'î ile İmâm-ı Ahmed bin Hanbel oturuyorlardı. O sırada Habîb-i Acemî hazretleri geldi. İmâm-ı Ahmed, "Buna bir suâl sorayım" dedi. Hazreti İmâm-ı Şafiî, "Bunlar hâl ehli, acâib kimselerdir. Pek suâl sorulmaz" dedi. Hazreti İmâm-ı Ahmed, "Soracağım" dedi. Habîb gelince, İmâm-ı Ahmed, "Bir kimse beş vakit namazdan birini kaçırsa, ama hangisini kılmadığını bilemezse, ne yapmalıdır?" diye sordu. Habîb (r.a.) "Bu, Allahü teâlâdan gâfil olan bir kalbin işidir. O kimse kendine ceza olarak beş vaktin hepsini kaza etmelidir" buyurdu. Her iki imâm bu cevâbdan hayrete düştüler.

Bir gün meşhûr Haccâc'ın adamları, Hazreti Hasan-ı Basrî'yi aradılar. Hasan-ı Basrî onlardan gizlenmek için Habîb-i Acemî'nin Fırat nehri kıyısındaki kulübesine girdi. Haccâc'ın adamları gelip Habîb-i Acemî'ye "Ey Habîb! Hasan'ı gördün mü?" dediler. "Evet" dedi. "Nerede?" dediler. "İşte bu kulübemdedir" dedi. Hemen içeri girdiler. Aradılar, fakat bulamadılar. Dışarı çıkıp "Bize yalan mı söylüyorsun? içerde yok" dediler. "O içerdedir. Siz onu göremiyorsanız, bunda benim kabahatim nedir?" dedi. Tekrar içeri girip iyice aradılar. Lâkin yine bulamayıp gittiler. Onlar gittikten sonra Hasan-ı Basrî (r.a.) dışarı çıktı. "Ey Habîb! Biliyorum ki, senin hürmet ve bereketin için Allahü teâlâ beni onlara göstermedi. Ama niçin burada olduğumu söyledin?" diye sordu. Habîb-i Acemî "Ey üstadım. Sizi görememeleri benim hürmetim ile değildir. Belki doğru konuştuğumuzdandır. Eğer yalan söyleseydim, sizi de bizi de götürürlerdi" dedi. Hasan-ı Basrî (r.a.) "Ne yaptın da beni göremediler?" diye sordu. O da, "Âyet-el kürsî, Âmener-rasûlü ve İhlâs sûrelerini okuyup (Yâ Rabbi! Üstadımı sana emânet ediyorum. Onu sen koru) dedim" dedi. Hasan-ı Basrî (r.a.) buyuruyor ki, "Ben içerde iken, kaç defa elleri bana değdi, ama göremediler."

Habîb-i Acemî hazretlerine "Allahü teâlânın rızâsı hangi şeydedir?" diye sordular. "İçinde nifak tozu bulunmayan kalbde" buyurdu.

Hasan-ı Basrî (r.a.) Dicle nehri kenarında gemi bekliyordu. O sırada Hazreti Habîb-i Acemî oraya geldi ve "Ne bekliyorsun?" dedi. O da "Gemiye bineceğim, onu bekliyorum" dedi. Hazreti Habîb, "Gemiye ne hacet, suyun üzerinden yürüyerek geçiniz" deyince, Hazreti Hasan-ı Basrî "Suyun üzerinde gitmeye sebep gemidir. Biz sebeplere yapışarak hareket ederiz. Onun için gemiyi bekliyeceğiz" dedi. Habîb-i Acemî: "Siz, yakîn mertebesine ulaşmamışsınız" diyerek, su üzerinde yürüyerek karşıya geçti. Derecesi, kendisinden çok büyük olan Hazreti Hasan-ı Basrî ise "Sen de, ilm-ül-yakîn derecesine kavuşamamışsın" dedi ve geminin gelmesini bekledi.

Hazreti Habîb, bir gece elindeki iğneyi düşürdü. Çok karanlık idi. İçerisi birden aydınlanıverdi. Hemen elleriyle yüzünü kapattı ve "Hayır! Hayır! Biz düşürdüğümüz iğneyi çıra ile bulmaktan başka bir şey bilmeyiz. Fevkalâde hâller istemeyiz" buyurdu.

Habîb-i Acemî'nin (r.a.) evinde bir hizmetçi kadın vardı. 30 sene evinde bulunduğu halde, bir defa olsun hizmetçisinin yüzünü tam olarak görmemişti. Bir gün, bir hacet için çıkarken o hizmetçiyi gördü. "Ey mesture hanım! Bana hizmetçimi (câriyemi) çağırır mısın?" dedi. "Sizin hizmetçiniz benim ve 30 senedir evinizdeyim. Beni nasıl bilmezsiniz" dedi. "Ben ömrümde, Allahü teâlâdan başkasına nazar etme cesâretimi kendimde bulamadım ve seninle ilgilenemedim" buyurdu. Her an Allahü teâlâyı hatırlar, başka şey düşünmezdi.

Horasanlı bir kimse, Basra'da yerleşmek için, Horasan'daki evini 10 000 dirheme satıp, hanımı ile beraber Basra'ya geldi. Hacca gidecekti. Basra'da, bu onbin dirhemi kime emânet edebilirim? diye sordu. Habîb-i Acemî hazretlerini gösterdiler. Horasanlı zât Habîb-i Acemî'ye geldi ve şöyle dedi: "Ben hanımımla beraber hacca gidiyorum. Bu onbin dirhem ile burada (Basra'da) bir ev almak istiyorum. Münasip bir ev bulursanız, bu para ile alırsınız." Horasanlı böyle dedikten sonra hanımı ile beraber Mekke'ye doğru yoluna devam etti. Bu sırada Basra'da kıtlık meydana geldi. Habîb-i Acemî (r.a.) dostlarıyla istişâre edip, bu parayla gıda maddesi almaya ve muhtaçlara dağıtmaya karar verdi. Ba'zıları dediler ki, "O kimse bu parayı, kendisine bir ev satın almanız için bırakmıştır." Buyurdu ki, "Bu parayla aldığım gıda maddelerini tasadduk ederim sonra, o kimse için, azîz ve celîl olan Rabbimden, Cennette bir köşk satın alırım. Eğer Horasanlı bu duruma râzı olursa ne a'lâ, ama râzı olmazsa paralarını geri veririm." Böylece

paraları muhtaç olanlara yiyecek temin etmekte kullandı. Nihâyet, Horasan'lı hacdan dönüp Habîb-i Acemî'ye (r.a.) geldi. "Ben, onbin dirhemin sahibiyim. O para ile ev almış iseniz onu istiyorum. Yok almamış iseniz bana paraları iade edin ben kendim ev alayım" dedi. Habîb-i Acemî hazretleri buyurdu ki, "Sana öyle bir köşk satın aldım ki, bahçesinde ağaçlar, meyveler, nehirler bulunmaktadır." Horasanlı hanımının yanına döndü ve "Bizim için, sultanlara mahsûs azamette ve güzellikte bir ev satın almış" dedi. İki-üç gün sonra Habîb-i Acemî'nin yanına gelip, evi sordu. Habîb-i Acemî hazretleri Horasanlıya, Basralıların çektikleri yiyecek sıkıntılarını, insanlara hizmet etmenin fâidelerini, buna mukabil Cennet ni'metlerinin güzelliklerini münâsip bir lisanla anlattı ve sonra buyurdu ki, "Senin için Rabbimden, Cennette bir köşk aldım ki, sofaları, nehirleri fevkalâdedir." Horasanlı bunları dinledikten sonra tekrar hanımının yanına döndü. Olanları anlattı. Her ikisi de bu duruma çok sevindiler. Adam, Habîb'in yanına gelip "Bizim için satın aldığını kabûl ettik. Lâkin bize bunun senedini de yazsanız" dedi. Hazreti Habîb, "Peki" buyurdu ve bir kâtip istedi. Şöyle yazdırdı. "Bismillahirrahmânirrahîm. Bu, Ebû Muhammed Habîb-i Acemî'nin, azîz ve celîl olan Rabbinden, şu Horasanlı için satın aldığının senedidir. Habîb-i Acemî, bu kimse için Rabbinden onbin dirheme Cennette öyle bir ev satın aldı ki, o evin köşkleri, nehirleri, ağaçları, sofaları ve daha nice güzel sıfatları vardır. Allahü teâlâ bu güzel evi bu Horasanlıya verecek, böylece Habîb'i onbin dirhem borçdan kurtaracaktır." Horasanlı bu yazıyı alıp hanımının yanına döndü. Böylece kırk gün daha yaşadı. Nihâyet vefât ânı geldi. Hanımına vasıyyet etti. "Beni yıkayıp kefenliyenlere bu yazıyı ver, kefenime koysunlar." Adam vefât edince vasıyyeti yerine getirildi ve defn edildi. Sonra bu kimsenin kabrinin üstünde bir kâğıt buldular. Kâğıtta bulunan yazılar parlıyordu ve şöyle yazılıydı. "Ebû Muhammed Habîb-i Acemî'nin, Allahü teâlâdan şu Horasanlı için onbin dirheme satın aldığı köşkün berâtıdır. Şüphesiz ki Allahü teâlâ, Horasanlıya Habîb'in arzu ettiği köşkü verdi ve Habîb'i onbin dirhem borçtan kurtardı." Habîb-i Acemî mektûbu alınca, hem okuyor, hem öpüyor, hem ağlıyor, hem de dostlarının bulunduğu yere doğru yürüyor ve "Bu Rabbimden bana berâttır" diyordu.

Hasan-ı Basrî hazretleri, Habîb-i Acemî hazretlerini çok sever ve ona çok iltifât ederdi. Hattâ ba'zan meclisinde Habîb'in sohbet etmesini söyler, Habîb de emredildiği için sohbet ederdi. Ba'zı kimseler bu durumu merak ederler, "Siz burada bulunduğunuz halde, onun sohbet etmesini istemenizin hikmeti nedir?" diye suâl ederlerdi. Hasan-ı Basrî hazretleri "Habîb, kalbinden konuşur ve konuştuğunu insanların kalbine yerleştirir. Ben onun için onu konuşturuyorum" buyururdu.

Habîb-i Acemî hazretleri, çok ibâdet ederdi. Devamlı tefekkür hâlinde idi. Ba'zan bu halde iken kendinden geçer ve öyle olurdu ki yanındakiler uyuyor zannederlerdi. Komşularından, İsmail bin Zekeriyya diyor ki, "Ben akşam olduğu zaman Habîb'in ağlamasını, sabah uyandığımda yine onun ağlamasını" duyardım. Hâl böyle devam edince yoksa mâlî bir sıkıntıları mı vardır diye düşünüp evlerine suâl ettim. Evinden, "O hep ölümü düşünür de onun için ağlar. Sabah olunca da artık ben akşama ulaşamam der. Akşam olunca da artık ben sabaha ulaşamam der, onun için ağlar" dediler. Hanımı Umrete de sâliha bir hanımefendi idi. Kendisi ile beraber ibâdete devam ederdi. Ba'zan gece yarısı Habîb'i uyandırır, ibâdet ederlerdi. Habîb-i Acemî Basra çarşısında ticâret yapar, kazandığını fakîrlere verirdi. Bir defa Sabit bin Eslem el-Benân sadakanın fazîletini anlatıyordu. Habîb-i Acemî (r.a.) oraya geldi. Sohbetten sonra bir kese altın çıkarıp Sabit hazretlerine verdi ve "Bunu fakîrlere dağıtın" dedi. Sabit çok memnun olup, duâ etti. Az kâra kanâat eder, doğruluğu sebebiyle herkes tarafından sevilirdi. Allahü teâlâdan nasıl

korkmak lâzım ise öyle korkardı. O'nu nasıl ta'zîm etmek lâzım ise öyle ta'zîm ederdi. Dünyâda ve dünyâda olan şeylerin hiç birisinde gözü yoktu. Hep Allahü teâlâyı düşünür, dünyâ zevklerinden uzak dururdu. Âhıret ticâreti ile meşgûl olurdu. Yanına ticâret ehli kimseler gelirdi. Onlara önce ticâretten, dünyâ işlerinden bahseder, sonra âhıret bilgilerini anlatırdı. Böylece o kimseler çok istifâde ederlerdi.

Bir gün bir kimse, Habîb-i Acemî hazretlerine gelip "Sende üçyüz dirhem alacağım vardır" dedi. Habîb, "Ben hatırlayamadım. Nerede, ne zaman borcum oldu?" buyurdu. O kimse, "Ben de bilmiyorum. Fakat benim sende üçyüz dirhem alacağım vardır" dedi. Habîb, o kimseye, "Bugün gidin de yarın gelin" buyurdu. Gece olunca, abdest alıp iki rek'at namaz kıldı ve namazdan sonra şöyle duâ etti: "Yâ Rabbi! Eğer o kimse doğru söylüyorsa, borcumu ona ödememde bana yardım et. Şayet yalan söylüyorsa sen bilirsin." Sabah olunca o kimsenin, bir tarafının felç olduğunu gördüler. Habîb o kimseye, "Sana ne oldu?" diye sordu. O kimse, "Tövbe ettim, tövbe ettim. Ben sizden alacağım olmadığı halde üçyüz dirhem istedim. Bunun için bana bu hastalık geldi. Ben tövbe ettim" dedi. Habîb "Peki niçin böyle yaptın?" dedi. O kimse "Kendi kendime dedim ki, (Habîb Allahü teâlâdan ve kullardan çok utanır. Ben bu parayı istersem bana verir)." Habîb-i Acemî merhametinin çokluğundan o kimseye acıdı ve "Yâ Rabbi! Doğru söylüyorsa ona şifâ ihsân eyle" diye duâ etti. Allahü teâlâ o kimseye şifâ verdi ve hiç felç olmamış gibi ayağa kalktı.

Bir kimsenin bir ayağında şiddetli ağrı vardı. Bir meclisde Habîb-i Acemî hazretlerine bu durumunu arz etti. Habîb, ona oturmasını söyledi. Diğer kimseler kalkıp gittikten sonra ayağa kalkıp, o kimsenin şifâ bulması için duâ etti ve "Yâ Rabbi! Habîb'in yüzünü kara çıkarma şifâ ihsân eyle" dedi. O kimsenin ayağında hiç ağrı kalmadı. Diğer ayağından daha sağlam oldu. Bir defa kapılarına bir fakîr geldi. O sırada hanımı, hamur yoğurmuştu. Ekmek yapmak için komşudan ateş istemeye gitmişti. Habîb gelen fakîre, "Hamuru al" buyurdu o fakîr hamuru alıp gitti. Habîb'in hanımı gelip hamuru sorunca "Hamuru ekmek yapmaya götürdüler" buyurdu. Biraz sonra bir kimse bir sepet dolusu ekmek ve et getirdi. Habîb'in hanımı ekmek ve eti hazırladı ve "Hamurlar ne çabuk ekmek oldu?" diye hayretini bildirdi.

Hammâd, Habîb-i Acemî hakkında, şâhid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlatıyor: "Bir kadın gelerek Habîb'e dedi ki: (Hiç ekmeğimiz yok). O da (Aileniz kaç kişidir?) diye sordu. Kadın söyledi. Sonra Habîb kalktı abdest aldı. Huzûr içinde namaz kıldı. Namaz bitince (Yâ Rabbi! İnsanlar benim hakkımda hüsn-i zan ediyorlar, güzel düşünüyorlar. Sen ise benim günahlarımı örtüyorsun. Beni insanların hüsn-i zanlarına lâyık eyle.) diye duâ etti. Sonra namaz kıldığı hasır seccadeyi kaldırdığında orada elli dirhemin olduğunu gördüler. Elli dirhemi kadına verdi ve bana (Ey Hammâd! Bu gördüğün şeyi ben hayatta iken kimseye söyleme) dedi."

Kıyâmet günü Allahü teâlâ bana "Ey Habîb! Şeytanın vesvesesinden uzak olarak, bir gün namaz kıldın mı? bir gün oruç tuttun mu? bir rek'ât olsun namaz kıldın mı? bir tesbih çektin mi?" diye sorarsa "Evet yâ Rabbi" demeye gücüm yetmez. "Evet yâ Rabbi." demeye yüzüm olmaz, böyle bir söz diyemem.

Habîb-i Acemî hazretleri buyurdu ki: "Boş oturmayınız. Çünkü ölüm peşinizdedir."

---

1) Müjdeci Mektûblar cild-1, sh. 216

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ, cild-1, sh. 387

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 149

5) Risâle-i Kuşeyrî, sh. 379, 687, 720

6) Tehzîb-üt-tehzîb cilt-2, sh. 189

7) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 33

8) Keşf-ul-mahcûb sh. 208

HAFS BİN GIYÂS

Hanefî mezhebi imamlarından. Son derece cömert ve dînine bağlı bir zât olup, hadîs âlimidir. İsmi, Hafs bin Gıyâs bin Talk bin Amr en-Nehaî el Kûfî'dir. Künyesi Ebû Amr-ı Hafs'dır. 117 (m. 735) târihinde doğdu. 198 (m. 809)'da Zilhiccenin onuncu günü Kûfe'de vefât etti. Vefâtında hiç bir malı olmadığı halde 900 dirhem altın borcu vardı.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (r.a.) in talebesi olup, ondan fıkıh ilmi tahsil etti. Ayrıca sika (güvenilir) olan hadîs imamlarından birisi idi. Halife Hârûn Reşîd zamanında Bağdâd'ın bir mahallesinde iki sene kadılık yaptı. Daha sonra bu vazîfeden Kûfe kadılığına verildi. Onüç sene Kûfe'de kadılık yaptı. Muhammed bin Hamîd'in verdiği habere göre kadı olması şöyle olmuştur: Halife Hârûn Reşîd; Abdullah bin İdrîs, Veki' bin Cerrah ve Hafs bin Gıyâs'ı huzûruna çağırdı. Üçünden birini kadı yapmak istiyordu. Hârûn Reşîd'in yanına varınca Abdullah bin İdrîs "Esselâmü aleyküm" deyip felçli gibi kendini yere attı. Garip hareketlerde bulundu. Hârûn Reşîd "Elsiz (felçli) ihtiyârı alın götürün bunda fazîlet yoktur" dedi veki' bin Cerrah da parmağını gözünün, üstüne koyup, "Bir yıldan beri bununla görmedim" dedi. Maksadı parmağı idi. Parmak zaten görmez idi. Fakat o mecliste bulunanlar gözüne işâret ettiğini sanıp, gözü görmeyince kadılık yapamaz dediler. Bu iki ma'nâlı söz ile hem kadılıktan hem de yalandan kurtuldu. Ama Hafs'a gelince o hem çok fakîr hem de borçlu hem de çoluk çocuğu çok idi. Böyle olunca kadılığı kabûl etti. Böyle olmasa o da kabûl etmezdi. Kendisi "Allahü teâlâya yemîn ederim ki leş (ölü hayvan eti) bana helâl olmadıkça (ya'nî açlıktan ölecek kadar fakîr hâle düşmeyince) kadılığı kabûl etmedim." buyurmuştur. Çünkü ölü hayvan etini ya'nî leşi, ancak açlıktan ölecek olan bir kimsenin, yiyecek olarak leşten başka hiçbir şey bulamadığı zaman, ölmeyecek kadar yemesi helâl olur. Böyle olmasına rağmen son derece haramdan sakınır, kul hakkına riâyet ederdi. Bir gün hastalandı. Bu hastalığı onbeş gün sürdü. Beyt-ül-mâl emînine oğlu ile daha önce aldığı maaşından yüz dirhemi gönderdi ve "Onbeş gündür çalışmadım. Müslümanların hakkıdır, iade ediyorum. Hasta iken çalışmama imkân yoktu. O halde bu parayı alamam" dedi.

Hafs bin Gıyâs babasından, İsmail bin Ebî Hâlid, Eş'ab-il Cüdânî, Ebî Mâlik-il-Eşceî, Süleymân et-Teymî, Ubeydullah bin Amr, Mus'ab bin Selîm, Yahyâ bin Saîd, A'meş ve Süfyân-ı Sevrî, İmâm-ı Ebû Yûsuf, Ca'fer-i Sâdık ve daha bir çok zâttan hadîs almış (öğrenmiş)tır. Kendisinden de Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muîn, Ali bin el-Medînî, Ebû Nuaym, Ebû Mûsâ, Yahyâ en-Nişapurî. Amr bin Muhammed oğlu Ömer bin Hafs bin Gıyâs ve Kûfelilerin bir çoğu hadîs rivâyet etmişlerdir.

Yahyâ bin Muîn: "Hafs, Kûfe ve Bağdâd'ta rivâyet ettiği hadîsleri, hıfzından (ezberden) rivâyet ederdi. Kitap yazmadı. O'nun hıfzından üç dörtbin hadîs yazılıp kitaplara geçti" buyurmuştur. Hafs bin Gıyâs sika (güvenilir) hadîs âlimlerindendir. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, İbni Muîn, Ya'kub bin Şeybe O'nun sika olup, hafızasının çok kuvvetli olduğunu bildirmişlerdir, İbni Ammar; Hafs bin Gıyâs hadîste cidden çok kuvvetli idi. Ubeydullah bin Sâlih el-Iclî: (Babamdan işittim, Hafs bin Gıyâs sika (güvenilir) ve fakîh bir zât olup, Kûfe kadısı idi. Veki' bin

Cerrah kendisine bir mes'ele sorulduğu zaman: "Kâdımız Hafsa gidiniz ona sorunuz o afif ve şerefli bir müslümandır" diye cevap verirdi).

Nesâî de O'nun sika bir râvî olduğunu zikretmiştir. Hüseyn bin Mugîre: (Ba'zı sâlih kimseler demişlerdir ki; "İki köprü arasında bir kayık battı ve bu kayıkta yirmi kadı vardı. Bunların hepsi boğuldular. Bunlardan ancak Hafs bin Gıyâs, Kâsım bin Ma'n ve kadı Şüreyh kurtuldu.") diye haber vermiştir."

Hafs bin Gıyâs "Eğer kadılık sebebiyle bana yapılan hürmete sevinseydim helak olurdum" demiştir.

Kâdılığı sırasında da herkesin hakkını gözetir, İslâmiyetin emr ettiği şeyi yapar, bundan en küçük bir taviz vermezdi. Hatîbi Bağdadî: (Hafs bin Gıyâs Bağdâd'ta kadı iken bir gün oturmuş, da'vâya bakıyor idi. Halife Reşîd O'nu çağırması için bir haberci gönderdi ve hemen gelmesini istedi. Hafs haberciye "Bir da'vâya bakıyorum. Bu da'vâlara bakmak için de ücret alıyorum. Bu işi de halifenin emri ile yapıyorum. Bekle da'vâ bitsin öyle geleyim" dedi. Da'vâ bitinceye kadar da yerinden kalkmadı.) diye haber vermiştir.

Abdullah bin Muhammed el-Ca'fî Ebû Ca'fer el-Buhârî diyor ki: (Hafs bin Gıyâs arabların en cömerdlerinden olup, şöyle derdi: "Bir kimse benim yemeğimi yemedikçe ona rivâyette bulunmadım.")

Velhâsıl Hafs bin Gıyâs fıkıhta İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin talebesi, çok hadîs-i şerîf rivâyet eden sika bir râvî, İslâmın emirlerine uymakta son derece gayretli ve müttekî bir zât idi.

Rivâyet ettiği hadîslerden ba'zıları şunlardır:

"... Her kim riya yaparsa, Allahü teâlâ onun içyüzünü meydana çıkarır."

"Taşkınlar helak olmuştur."

"Zekât memuru size geldiği zaman sizden râzı olarak ayrılmalıdır."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 197

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 415

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 567

4) El-Fevâid-ül-Behiyye sh. 68

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 297

6) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 188

7) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-6, sh. 346, 358, 369

8) Miftâh-üs-Se'âde cild-2, sh. 255

9) El-A'lâm cild-2, sh. 264

HALEF BİN HÛŞEB

Kûfe'de yetişen âlimlerden ve âbidlerden (çok ibâdet edenlerden). Adı, Halef bin Hûşeb el-Kûfî'dir. Künyesi, Ebû Mesrûk'tur. İmâm-ı Rebî', bu künyesini değiştirmesini söylediği zaman, kendisine bir künye vermesini istedi. O da, "Sen Ebû Abdurrahmân'sın!" dedi. Ebû Yezîd künyesi de verilmiştir. 140 (m. 757) senesinden sonra vefât ettiği rivâyet edilmektedir.

Halef bin Hûşeb âlim ve âbid bir zât idi. Tabiînin büyüklerinden ilim alıp, onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. O, Ebû İshâk es-Sebî"î İyâs bin Seleme, Atâ bin Ebî Rebâh, Amr bin Mürre ve daha pek çok âlimden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Şu'be bin Haccâc, Mis'ar bin Kedam, Süfyân bin Uyeyne, Şüreyk Nehaî, Şücâ bin Velîd, Mervan bin Muâviye ve daha birçok kimse hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sahîh-i Buhârî, Sünen-i Nesâî ve Müsned-i Ahmed'de yer almıştır.

O'nun rivâyetlerinin sika (güvenilir, sağlam) olduğunu İmâm-ı Iclî ve daha başka âlimler haber vermiştir. Ebû Râşid şöyle anlatıyor: Babam, Halef bin Hûşeb'i çok beğeniyordu. Ona: "Ey babacığım! Sen bu zâtı niçin çok beğeniyorsun?" dedim. O da bana: "Ey oğlum! Muhakkak, o en güzel bir yol üzere yaşadı ve bundan hiç ayrılmadı" dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Bir mü'minin öldürülmesine, bir kelime parçası ile de yardım eden kimse, kıyâmet gününde Allahın rahmetinden mahrûm kalmış olarak gelir."

Meymûn bin Mihran, Halef bin Hûşeb'den şöyle haber veriyor: "Ümm-i Derdâ'ya, "Resûlullahtan birşey işittin mi?" diye sordum. O da, **"Âhırette, mîzâna ilk önce konulacak şey, güzel ahlâktır."** buyurduğunu işittim" dedi."

"Ehl-i beytimden ismi benim ismime uygun olan birisi gelip, dünyâya hâkim olmadıkça kıyâmet kopmaz." Bu hadîs-i şerîf Hazreti Mehdî'nin geleceğini haber vermektedir.

Gönüllere rahatlık veren hikmetli sözleri çoktur. Buyurdu ki:

"Her zaman ölümü hatırlayıp duran kimse, dünyâ hayatının hiçbir güzelliği olmadığını anlar."

"Îsâ (a.s.) havarilerine buyurdu ki: "Ey yeryüzünün sâlihleri! Fesat çıkarmayınız. Birşey fesada uğradığı zaman, onu ancak sâlih, iyi olan kimseler düzeltir. Biliniz ki, sizin iki hasletiniz vardır: Birincisi, devamlı güler yüzlü olmanız, ikincisi de uyumadan sabahlamanızdır."

Yine Îsâ (a.s.) havarilerine buyurdu ki: "Sultanlar, hikmeti size terk ettiği gibi, siz de dünyâyı onlara bırakın!"

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 73

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 149

HÂLİD BİN MA'DÂN

Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlim. Tabiînin büyüklerindendir. İsmi, Hâlid bin Ma'dân Şamî Kelâî (r.a.), künyesi, Ebû Abdullah idi. Eshâb-ı kiramdan 70 zâtla görüşüp sohbetlerinde bulunduğunu kendisi bildirmiştir. Fıkıh ilminde de tabiînin en büyüklerindendir. Aslen Yemenli olup, Humus'da ikâmet etti. Çok ibâdet ederdi. Her an kalbi Allahü teâlâ ile meşgûl idi. Allahü teâlâyı çok zikir ve tesbih ederdi. Öyle ki, vefât ettikten sonra parmakları tesbih eder gibi hareket ediyor görüldü. Çok ibâdet etmekten zaîf, halsiz düşmüştü. Allahü teâlâya çok ibâdet etmekte, kendinden geçecek şekilde şiddetli arzu sahibi olup, engin bir kalbe ve hakîkaten medh edilmeğe lâyık yüksek bir akla sahipti. 103 veya 104 (m. 722)'de "vefât etti. Vefât ettiğinde oruçlu idi. Vefâtına dâir başka târihler de rivâyet edilmiştir. Rivâyet edildiğine göre; her iki günde bir kırkbin tesbih (sübhanallahi ve bihamdihi...) okur ve bunun çok kıymetli olduğunu

bildirirdi "Her kim bu kelimeyi söylese Allahü teâlâ onun için bir melek yaratır, melek kıyâmete kadar bunu söyleyen kişi için duâ eder." buyururdu.

Hazreti Hâlid bin Ma'dân; Hazreti Muaz bin Cebel, Hazreti Ebû Ubeyde bin Cerrah, Hazreti Ebû Zer Gıfârî, Hazreti Ebû Hureyre gibi Eshâb-ı kiramdan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları; Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Allahü teâlâdan korkunuz! Sözümü iyi dinleyiniz ve itaat ediniz! Ben öldükten sonra gelecekler, çok ayrılıklar göreceklerdir. O zaman benim ve halifelerimin yoluna sarılınız! Dinde yeni ortaya çıkan şeylerden kaçınınız! Çünkü, bu yeni şeylerin hepsi bid'atdir. Bid'atlerin hepsi, dalâlettir, doğru yoldan ayrılmaktır."

"İki türlü cihad vardır. Her kim, Allahü teâlânın rızâsını talep eder, devlet başkanına itaat eder, helâlden kazanıp helâlden sarf eder, ortağına kolaylık gösterir ve fesat şeylerden kendisini muhafaza ederse, o kimsenin uyuması, uyanması ve bütün hareketleri sevâbtır. Her kim gösteriş ve riya için gazâ ederse, devlet başkanına karşı gelirse, yeryüzünde fesatlık yaparsa, o kimse bu gazâdan hiçbir sevâb kazanamaz."

Peygamber efendimiz bir gün bir kimseyi namaz kılarken gördü. Bu kimse, abdest alırken ayağının az bir yerini yanlışlıkla yıkamadı.. Peygamber efendimiz, namazdan sonra bu kimseye, yeniden abdest alıp, namazını kılmasını emir buyurdular.

Eshâb-ı kirâm'dan ba'zıları dediler ki, "Yâ Resûlallah! Bize kendinizden bahseder misiniz?" Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Evet ben, babam** (ceddim) **İbrâhîm aleyhisselâm'ın, (Yâ Rabbî! İçlerinden bir peygamber gönder) şeklindeki duâsında kasdettiği ve kardeşim Îsâ aleyhisselâmın müjdelediği Peygamberim. Annem bana hamile olduğu zaman kendisinden öyle bir nûr zuhur etti ki, tâ Şam topraklarındaki Basra köşklerini, o nûrun aydınlatmasıyla görebiliyordu. Ben, Sa'd bin Bekr kabilesine süt emzirilmeye gönderildiğim zaman, bir gün süt kardeşimle beraber, evimizin geri taraflarında koyunlarımızı otlatırken, beyaz elbiseli iki kişi gelip karnımı yardılar ve kalbimi çıkardılar. Onu yarıp içinden siyah bir kan pıhtısı çıkarıp attılar. Sonra kalbimi, yanlarında getirdikleri, altın tas içindeki kar ile iyice temizleyip, geri yerine koydular. Sonra onlardan biri diğerine "Haydi bunu ümmetinden on kişi ile tart" dedi. O da tarttı. Ben ağır geldim. Sonra yüz kişi ile tarttı. Ben onlardan da ağır geldim. Bin kişi ile tarttılar yine ağır geldim. Sonra, birincisi dedi ki: "Onu bırak. Allahü teâlâya yemîn ederim ki onu ümmetinin hepsiyle tartsan yine ağır gelecek."**

"İnsanlara, kendi elinin emeğinden daha hayırlı hiçbir nafaka yokdur. Allahü teâlânın resûlü Dâvûd (a.s.) **da kendi elinin emeğini yerdi."**

"Herhangi biriniz Çarşamba, Perşembe, Cuma günü oruç tutarsa, ona bir müslüman köleyi âzâd etmiş gibi sevâb verilir."

"Her kim bid'at sahibine hürmet ederse, İslâm dîninin yıkılmasına yardım etmiş olur."

"Allahü teâlâ bir kuluna hayırlı şeyleri yaptırmak isterse, o kimseyi fâkih (fıkh âlimi) **eder. Şayet bir kimseye hayırlı şeyler yaptırmak istemez ise, dînin ahkâmında onu câhil kılar."**

"Şehîdler ile yatakları üzerinde vefât edenler, vebadan ölenler için, Allahü teâlânın huzûrunda münâzara ederler. Şehîdler derler ki, (Vebadan ölen kardeşlerimiz de bizim gibi öldürüldüler. Onlar da bizim gibidirler). Yatakları üzerinde vefât edenler ise, derler ki, (Onlar da bizim gibi yatakları üzerinde vefât ettiler. Onun için onlar da bizdendir). Allahü teâlâ iki grup arasında hüküm eder ve şöyle buyurur. (Şu vebadan vefât edenlerin yaralarına bakınız, eğer şehîdlerin yaralarına benzerlerse şehîdlerden sayılırlar.) Vebadan vefât edenlerin yaralarına bakıldığında aynen şehîdlerin yaralarına benzediğini görürler ve onlardan sayılırlar."

"Fıkh bilgisi olmayan âbid (çok ibâdet eden)**, değirmendeki merkeb gibidir."**

"Allahü teâlâ buyurur ki, kullarımın bana en sevgili olanları, seher vaktinde istiğfar eden, kalbleri mescidlere bağlı olan ve benim sevgimle Allah için sevilenlerdir. Yeryüzündekiler, bunlara bir ceza vermek istediklerinde ben onları hatırlar ve bu cezayı onlardan uzaklaştırırım."

Her hangi bir kadın, kocasına eziyet ederse, Cennetteki zevcesi (hanımı) **olan hûrî, (Allahü teâlâ seni öldürsün, ona eziyet etme. O kocan senin yanında misâfir sayılır. Umulur ki o kimse yakında sizlerden ayrılıp bize gelir) der."**

Hazreti Hâlid bin Ma'dân buyurdu ki:

"Mü'minlerin en çok sevdiği şeylerden birisi namaz kılmaktır. Fâsık kimselerin de en çok sevdiği şeylerden birisi uyumaktır."

"Birinize, bir hayır kapısı açılırsa onun kadrini kıymetini iyi bilsin. Zira o kapının ne zamana kadar açık olacağını ancak Allahü teâlâ bilir. Bu kapı aniden de kapanabilir."

"Yiyiniz, içiniz, isrâf etmeyiniz. İçinizde en hayırlı olanınız yedikten sonra Allahü teâlâya hamd edip, oruçtutanınızdır."

"Allahü teâlâ herkese dört adet göz vermiştir. İki tanesi zâhir olan (görünen) gözleridir ki, başındadır. İkisi de kalbindeki bâtın (görünmeyen) olan gözleridir. Allahü teâlâ bir kimseye hayır murâd ederse, o kimsenin kalb gözlerini açar ki, o gözleriyle görünmeyen bilinmeyen şeyleri müşâhede eder (görür)."

"Herkesin bir şeytanı vardır. İnsanın içine girer. Kalbinin üzerine kadar varır. Ona vesvese vermeye başlar. O kimse Allahü teâlâyı zikredince (hatırlayınca) oradan uzaklaşır."

"Duânın en çok kabûl edildiği zaman, insanın başını secdeye koyup duâ ettiği zamandır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 210

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 118

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 93

4) El-A'lâm cild-2, sh. 299

HALÎL BİN AHMED

Tebe-i tabiînden meşhûr Arap dil ve gramer âlimi. Künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. 100 (m. 718) senesinde doğup, 170 (m. 786) târihinde, Basra'da vefât etti. Babasının, Resûlullah efendimizden sonra Ahmed ismini alan ilk zât olduğu söylenir. Mirzebâ' bunu "Muktebis" isimli kitabında yazmaktadır. Eyyûb Sahtiyanî, Âsım el-Ahvel, Osman bin Hâdır, Avvâm bin Havşab ve

başkalarından (r.anhüm) hadîs-i şerîf ve Arap lisânının inceliklerini öğrenmiştir. Ondan da, Hammâd bin Zeyd, Nadr bin Şumeyl, Eyyûb bin Mütevekkil, Esmaî, Hârûn bin Mûsâ en-Nahvî, Vehb bin Cerîr bin Hazım ve daha başka âlimler (r.anhüm) ondan hadîs-i şerîf ve Arapça öğrenmişlerdir.

İslâmiyetten önce, ileri seviyede kullanılan Aruzu sistemli bir hâle getirip, "İlm-i Aruz" denmesine Halîl bin Ahmed sebeb olmuştur. Aruz ilmi: Nazımda vezinlerin çeşitli incelik ve özelliklerini ve doğru bir şekilde nasıl kullanılacaklarını bildirir.

Aruzu çok geniş, bir şekilde inceleyen Halîl bin Ahmed (r.a.), arûz ilmine yeni birçok bilgiler kazandırmış, bu ilmin en önde gelen, birinci sınıf mütehassısı olmuştur. O, arûz ilmini önce beş bölüme ayırmış, sonra da bundan onbeş bahri çıkarıp, geliştirmiştir. Meşhûr nahv âlimi (Arapça dili gramercisi)

Ahfeş buna bir bahr daha ilâve etmiştir. Bunun ismi Habeb'dir. Aruz'un her bir bölümüne Bahr, denir. Halîl bin Ahmed, sâlih, akıllı ve halim ve vakûr (ağırbaşlı) bir zât idi.

Eserlerinden bazıları: Kitâb-ül-Ayn, Kitâb-ül-Arûz, Kitâb-üş-Şevâhid v.s.

Lügat âlimlerinin çoğu, Arapça bir lügat olan ve Halîl bin Ahmed'e nisbet edilen Kitab-ül-Ayn'ın onun eseri olmadığını, ancak, onun böyle bir eser yazmağa başladığını, başlangıç kısımlarını tertîb edip, buna "Ayn" ismini verdiğini, vefât ettikten sonra talebelerinden Nadr bin Şumeyl ve Müerric Sudûsî, Nasr bin Ali el-Cehdâmî ve başkaları tarafından tamamlandığı fakat, sonradan yazılanlar, Halîl bin Ahmed'in yazdıklarına muvafık olmadığından, onun yazdıklarının çıkarıldığı söylenmiştir. Bu yüzden, Halîl bin Ahmed'den sonra yazılan kitapta, O'nun yapması mümkün olmayan hatâlar mevcûttur. Bu husûsta Dürüstüveyh denilen âlim, mevzûyu derinlemesine tahkîk eden bir eser yazmıştır.

Âlimlerin, hakkında buyurdukları:

Hammâd bin Zeyd: "Halîl bin Ahmed, daha önce Ebâdiye denilen bozuk bir fırkanın itikadında idi. Fakat Allahü teâlâ ona, Eyyûb Sahtiyanî hazretlerinin sohbetiyle şereflenmeyi nasîb edip, Ehl-i sünnet itikadına döndü" dedi.

Nadr bin Şumeyl: "Çok mütevâzi bir zât idi." dedi.

Şîrâfî: "Nahv (Arap dili grameri) mes'elelerini halletmekte zirvede idi. O kendisini tamamen ilme vermişti. Basra emîri, çocuklarına ders vermesi için onu çağırmıştı. Yanındaki kuru ekmeği çıkararak, "Bu yanımda olduğu müddetçe, ona ihtiyâcım yoktur" demiştir.

Menkıbeleri ve buyurdukları: Halîl bin Ahmed, Mekke-i mükerreme'de, kendisine, daha önce kimsenin bahsetmediği, sadece kendisinden alınabilecek, öğrenilebilecek bir ilim verilmesi için duâ etmişti. Hacdan dönüşünde, kendisine arûz ilmi nasîb oldu. Bu ilimde o kadar ilerledi ki, üstâd derecesine ulaştı.

Hamza bin Hasan el-İsbahânî, et-Tenbîh alâ Hudûs-it-tasnif adlı eserinde "Müslümanlar arasında Halîl bin Ahmed gibi âlimler az yetişmiştir. Çünkü, o, kaidesi olmayan arûzu, kaidelere bağlayıp, sistemli bir hâle getirerek, yepyeni bir ilim ortaya koymuştur" buyurmaktadır. Halîl bin Ahmed'in Arap lügatına dâir "Kitâb-ül-Ayn" isimli eseri çok tanınmıştır. Halîl bin Ahmed, maddî bir menfaatten dolayı kimseye boyun eğmez, vekarını muhafaza eder, aza kanâat ederdi.

Fâris ve Ehvaz vâlisi Süleymân bin Habîb bin Mühelleb bin Ebî Süfre el-Ezdî ona maaş bağlamıştı. Bir gün onu yanına çağırdı. Halîl bin Ahmed (r.a.) ona şöyle cevap yazdı: Sizin

yardımınızla rahatım iyi. Kimseye muhtaç değilim. Ancak ben servet sahibi birisi de değilim. Fakat hiç kimsenin zayıflıktan öldüğünü görmedim. Sonra kimse, her zaman aynı hâl üzere kalmaz. Rızk Allahü teâlâdandır. İnsanın zayıf ve güçsüz olması, takdîr edileni noksanlaştırmadığı gibi, kuvvetlinin kuvveti de ona takdîr edilenden fazlasını ilâve etmez. Zenginlik ve fakîrlik, mala göre değildir. Esas olan kalb zenginliğidir. Süleymân bin Habîb, Halîl bin Ahmed'in (r.a.) bu sözünü okuyunca maaşını kesti. Bunun üzerine, Halîl bin Ahmed, onun bu hareketine karşı şu şekilde cevâp verdi. "Bana ölümüme kadar garanti vermiştin. Sen bu hareketinle iyi yapmadın. Şunu bil ki, sen beni azıcık bir şeyden mahrûm kıldın. Fakat, maaşımı kesmenle, servetini arttıracak değilsin." Halîl bin Ahmed'in bu sözleri vâliye ulaşınca, ona mektûb yazıp özür diledi. Tekrar maaş bağlattı. Bu sefer maaşını daha fazla yaptı.

Halîl bin Ahmed ile yine edebiyatçı biri olan Abdullah bin Mukaffa, bir gece bir araya gelmişlerdi. Sabaha kadar sohbet ettiler. Birbirinden ayrıldıkları zaman Halîl bin Ahmed'e, "İbn-i Mukaffâ'yı nasıl buldun?" dediklerinde: "Onu, ilmi aklından çok birisi olarak gördüm" dedi. Abdullah bin Mukaffâ'ya Onu nasıl bulduğu sorulunca "Onu, aklı ilminden daha çok birisi olarak gördüm" dedi.

Anlatılır ki: Halîl bin Ahmed bir şiirin beytini takti' (aruz veznine göre ayırırken) yaparken, o sırada oğlu yanına girdi. Babasını bu halde görünce, ne yaptığını bilmediği için aklını kaybettiğinden böyle bir işle uğraştığını zannedip, hemen dışarı çıkarak babama bir şey olmuş diye, herkese anlattı. Bunun üzerine, dışarda bunu duyanlar, yanına gelip, oğlunun kendilerine bir şeyler söylediğini, bunun aslının olup olmadığını sorduklarında, Halîl bin Ahmed oğluna dönerek şöyle dedi: "Eğer benim söylediğimi bilseydin, beni mazur görür, hakkımda öyle konuşmazdın. Fakat sen benim sözümü anlamadığın için, hakkımda böyle konuştun. Ben bildim ki, sen câhilsin. Fakat ben seni mazur görüyor, bu hâline müsamaha ile karşılık veriyorum."

Yine ondan şöyle bir şiir rivâyet edilir. Fakat kendisi için mi yoksa başkası için mi söylediği bildirilmemiştir. "Bana diyorlar ki: "Bütün dostların sana yakınlar. Fakat sen yine de üzgünsün. Bu, hayret edilecek birşey. Ben de onlara, (Kalbler arasında yakınlık olmadıktan sonra, dostlar da, evleri de yakın olsa neye yarar) diye cevap verdim" diyor.

Yine ondan şöyle naklederler: Birisine arûz öğretmek için gidip gelirdim. Fakat, anlayışı kıt birisi idi. Bir müddet bu derse devam ettik. Hiçbir şey elde edemedi. Ona bir gün dedim ki, "Şu beyti takti' yap, ya'nî, münâsip vezne göre onu parçala" dedim. Beyt şu idi. "İzâ lem testeti' şey'en fe de'hu ve câvizhu ilâ mâ testetiu." Ma'nası: Eğer, birşey elde edemedinse, bunu artık bırak. Gücünün yeteceği, elde edebileceğin bir işi yap." idi. Bu şahıs, benim de yardımımla, bildiği kadar birşeyler yaptı. Sonra kalkıp gitti. Bir daha bana gelmedi. Fakat ben, anlayış ve zekâsının çok az olmasına rağmen, benim o beyti ona verip, uygun olan arûz kalıbını buna tatbik et dememdeki maksadı anlayıp, bir daha gelmemesine çok hayret ettim. Çünkü ben, o şiirle bu işi yapamıyorsan, anlıyamıyorsan, arûz okumayı bırak, demek istemiştim. O da, bu gizli maksadı anlayıp, gelmedi, dedi.

Denildi ki: Mescide girmişti. Bir mes'ele üzerinde düşünüyordu: O kadar dalmıştı ki, artık çevresiyle ilgisi kesilmişti. Bu sırada bir direğe çarptı. Fakat hâlâ farkında değildi. Ancak bir müddet sonra sırtüstü yere düşüp öldü. Bir rivâyete göre: "Vefâtı, arûz bahri ile takti' yaparken, olmuştur."

Bildirilir ki: Halîl bin Ahmed meşhûr şâir, Ahtalın şu beytini çok söylerdi: îzeftakarte ilezzehâiri lem tecidi Zühren yekûnu kesâlih-il-a'mâli "Saklanacak, depo edilecek, hazırlanacak bir şeye muhtaç olduğun zaman, sâlih amel gibisini bulamazsın. En iyi zâhire sâlih ameldir."

Vakitlerini ilim ile uğraşarak geçirirdi. "Kapımı kapadığım zaman, artık kapının dışını düşünmezdim. Akıl ve zihnin kemâli (olgunluğu) kırk yaşına varınca olur. Resûlullah (s.a.v.) bu yaşta Peygamber olarak gönderildi. Bundan sonra yaş, altmış üçe varınca, insanda değişiklikler, zaaflar ve düşmeler görülür. Bu yaşta, Resûlullah (s.a.v.) Âhırete teşrîf buyurdular." derdi.

"İnsan zihninin en berrak ve zinde olduğu vakit, seher vaktidir." diye söylerdi.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 244

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 163

3) El-A'lâm cild-2, sh. 314

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 112

5) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 177

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 96

HAMÎD-ÜT-TAVÎL

Tabiînin meşhûr hadîs âlimlerinden. Haramlardan sakınması ile meşhûrdur. İsmi Hamîd bin Ebî Hamîd-üt-Tavîl Ebû Ubeyde el-Hûzâî'dir. Babasının isminin Hamîd Tirev Tireveyh veya Zâdeveyh olduğunda ihtilâf edildi. 68 (m. 761)'de doğdu. Hamîd hazretleri Basra'da yaşadı ve 143 (m. 761)'de namazda kıyamda iken düştü ve vefât etti. Talha el-Hûzâî'nin âzadlısı idi. Hamîd-üt-Tavîl boyu kısa fakat elleri uzun bir zât idi. Kendi zamanında Basra'da yine kısa boylu Hamîd isimli komşusu olan bir zât vardı. İkisini birbirinden ayırmak için ellerinin uzun olması sebebiyle bu zâta Hamîd-üt-Tavîl (uzun Hamîd), komşusuna da Hamîd el-Kasîr, (kısa Hamîd) denildi. Evinde durduğu zaman bir eli yere bir eli tavana değerdi. Hamîd-üt-Tavîl (r.aleyh) dünyâya ehemmiyet vermeden gayet zâhidâne bir hayat yaşardı. Haramlardan ve şüpheli şeylerden son derece kaçardı. Devamlı Allahü teâlâyı hatırlayan, her an ona agâh (uyanık) olan ve abbâd ya'nî pek çok ibadet eden bir zât idi. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri gibi kırk sene yatsı namazının abdesti ile sabah namazı kıldı. Yine kırk sene, bir gün oruç tutup, bir gün iftar etti. İnandığı gibi yaşadı ve namazda kıyamda iken vefât edip yaşadığı gibi öldü. Hamîd-üt-Tavîl (r.aleyh) Enes bin Mâlik, Sabit el Benânî, Mûsâ bin Enes, Bühr İbni Abdullah-il Müzenî, İshâk bin Abdullah bin Haris bin Nevfel, Hasen-i Basrî, İbni Ebî Müleyka, Abdullah bin Şakîk, Ebi'l-Mütemekkil ve bir çok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, kız kardeşinin oğlu Hammâd bin Seleme, Yahyâ bin Sâid el-Ensârî, Hammâd bin Zeyd, Süfyânân (Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne) Şu'be, Mâlik, İbni İshâk, Vehîb bin Hâlid, Cerîr bin Hâzim, Süleymân bin Bilâl, Muhammed bin Abdullah-il Ensârî ve birçok âlim rivâyette bulunmuşlardır. Yahyâ bin Muîn, Iclî, Nesâî, İbni Sa'd O'nun sika (güvenilir, sağlam) olduğunu söylemişlerdir. Ebû Hatim, O'nun sika olup rivâyetlerinde bir beis olmadığını bildirerek, Hasen-i Basrî'nin en iyi arkadaşlarından idi, demiştir.

Dârimî diyor ki: Yunus bin Ubeyd, İbni Muîn'e, Hasen-i Basrî veya Hamîd'den hangisini daha çok seviyorsun dedim. İbni Muin "Her ikisini de" diye cevap verdi. Hammâd bin Seleme: "Hamîd-üt-Tavîl, Hasen-i Basrî'nin hadîs yazdığı defteri aldı ve ondan bir nüsha yazıp geri verdi" demiştir. Hamîd-üt-Tavîlin (r.aleyh) rivâyetlerinin ekserisi Enes bin Mâlik'dendir (r.a.). Şu'be,

"Hamîd-üt-Tavîl Enes bin Mâlik'den yirmidört hadîs, diğer kalanlarını Sabit el-Benânî'den işitmiştir" demiştir. İbni Adiyy "Hamîd-üt-Tavîl'in hadîsleri çok olup sağlamdır, imamlar ondan hadîs almışlardır. Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîslerin hepsini ondan bizzat istememiştir. Bir kısmını Sabit el-Benânî'den işitmiştir. Yûnus "Aramızda Hamîd-üt-Tavîlin bir benzeri yoktu" buyurmuştur.

Hamîd-üt-Tavîl, Süleymân bin Ali'den nasîhat isteyince "Tenhalarda, kimsenin görmediği yerlerde günah işlerken, Allahü teâlânın seni gördüğüne inanıyorsan, başkalarının gördüğü yerde günah işlemediğin halde, Allahü teâlânın görmesine ehemmiyet vermediğin için, Allahü teâlâya karşı son derece cüretkâr olursun. Eğer, Allahü teâlânın görmediğini zannedersen, inanmazsan küfre girersin" buyurdu.

Hamîd-üt-Tavîl bütün ömrünü bu nasihatlere uygun olarak geçirdi. Zaten bu hâl kendisinde vicdânîleşen bir kimse elbetteki günah işlemezdi.

Hamîd-üt-Tavîl, Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyetle; Enes (r.a.) buyurdu ki: "Ben Resûlullahın (s.a.v.) mübârek elinden daha yumuşak, ne bir yün sofa, ne de ipekli bir kumaşa el değmedim. Ya'nî, Peygamberimizin eli ipekden de yumuşak idi. Yine Resûlullahın mübârek güzel kokusundan daha güzel kokan, ne bir misk, ne de bir anber koklamadım."

Hamîd-üt-Tavîl, Enes bin Mâlik'den (r.a.): Resûlullahı (s.a.v.) gördüm, ikindi vakti girmişti. Herkes abdest için su aramaya başladılar. Fakat bulamadılar. Peygamber efendimize (s.a.v.) bir kapta su getirdiler. Bu kabın üzerine mübârek elini koyup herkesin ondan abdest almasını emretti. Enes (r.a.) devamla "Mübârek parmakları arasından suyun fışkırmakta olduğunu gördüm. Bir kişi kalmayıncaya kadar herkes abdest aldı. (Orada üçyüz kişi kadar sahâbî var idi.) Hamîd-üt-Tavîl'in "Sahifetü Hamîd-üt-Tavîl" isimli bir hadîs mecmûası vardır.

Hamîd-üt-Tavîl Sabit el Benânî'den, O da Enes bin Mâlik'den rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.) müslümanların arasında dolaşırken çok zayıf, kuş yavrusu gibi olmuş bir zâta rastladı. Ona: "Allahü teâlâya bir şeyle duâ ediyor veya O'ndan bir şey istiyor muydun?" diye sordu. O zât: "Evet yâ Resûlallah, Allahım bana âhirette ne ile ceza vereceksen, onu bana dünyâda peşin ver, diye duâ ediyordum." Bunun üzerine peygamberimiz (s.a.v.) "Sübhanallah! Sen buna takat getiremezsin, buna gücün yetmez. Allahım bize dünyâda iyilik, âhirette de iyilik ver. Ve bizi Cehennem azâbından koru diye duâ etseydin ya!" buyurdu. Hemen sonra da Allahü teâlâya onun için duâ etti ve Allahü teâlâ da (O'nun duâsı bereketiyle) şifâsını verdi.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 38

2) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 170

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 152

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 248

5) El-A'lâm cild-2, sh. 283

HAMMÂD BİN EBÎ SÜLEYMÂN

Tabiînin büyüklerinden meşhûr fıkıh âlimi. İmâm-ı a'zam'ın hocasıdır. Künyesi Ebû İsmail'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 120 (m. 746) senesinde vefât etti. Kûfe'de yaşamıştır. İlmi, Enes bin Mâlik'ten öğrendi. Ayrıca Enes bin Mâlik'ten, Zeyd bin Vehb'den, Saîd bin Müseyyeb'den, Sa'îd İbn-i Cübeyr'den, İkrime, Ebî Vâil ve İbrâhîm Nehaî'den hadîs-i şerîf

dinleyip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise oğlu İsmail bin Hammâd, Âsım el-Ahvel, Şu'be, Süfyân-ı Sevrî, Hammâd bin Seleme, Mis'ar bin Kedâm, Ebû Hanîfe, Hakim bin Uteybe ve çok sayıda âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler meşhûr hadîs kitaplarından dört Sünende, Sahîh-i Müslim'de ve İmâm-ı Buhârî'nin Edeb-ül-Müfred adlı hadîs kitabında yer almıştır.

Hammâd bin Ebî Süleymân, bilhassa fıkıh ilminde çok meşhûr olan âlimlerdendir. Fıkıh ilmini Enes bin Mâlik'den ve İbrâhîm Nehaî'den öğrendi. İbrâhîm Nehaî, Alkama bin Kays'dan; Alkama da Abdullah İbni Mes'ûd'dan ilim tahsil etmiştir. Bu zât da, Resûlullahdan (s.a.v.) ilim öğrenmiştir. Hammâd, hocalarının naklen bildirdikleri ilmi topladıktan sonra, uzun bir müddet ders vermek sûretiyle kıymetli âlimler yetiştirdi. Onun derslerinde yetişen âlimlerin en büyüğü İmâm-ı a'zam'dır. 28 sene hocası Hammâd'ın (r.a.) derslerine devam ederek, ilimde çok az kimsenin ulaşabileceği bir dereceye kavuşmuştur. Bütün İslâm âleminde, hem zamanında, hem de sonraki asırlarda, müslümanların i'tikâd ve amel bilgilerini öğrenmeleri ve buna göre amel etmeleri husûsunda büyük bir rahmet olmuştur. İslâm âlimleri Hammâd bin Ebî Süleymân'ın bu hizmetini "Hammâd, fıkıh ilmini harman yapmıştır" diyerek belirtmişlerdir. Hanefî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimi İbn-i Âbidîn hazretleri bunu şöyle ifâde etmiştir:

"Fıkıh bilgisi, ekmek gibi herkese lâzımdır. Bu bilginin tohumunu eken, Abdullah İbni Mes'ûd olup, Eshâb-ı kiramın yükseklerinden ve en âlimlerinden idi. Bunun talebesi Alkama bu tohumu sulayarak, ekin hâline getirmiş ve bunun talebesinden olan İbrâhîm Nehaî, bu ekini biçmiş, ya'nî bu bilgileri bir araya toplamışdır. Hammâd-ı Kûfî bunu harman yapmış ve bunun talebesi olan, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe öğütmüş, ya'nî bu bilgileri kısımlara ayırmıştır. Ebû Yûsuf hamur yapmış ve İmâm-ı Muhammed pişirmiştir. Böylece hazırlanan lokmaları, insanlar yemektedir. Ya'nî, bu bilgileri öğrenip, dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşmaktadırlar."

Hammâd bin Ebî Süleymân ticâret yapardı. Başörtüsü satardı. Her gün o zamanın parası ile iki habbe (kendine kâfi gelecek kadar) kazanınca, eşyasını toplar pazardan çıkardı. Çok cömert idi. Ramazan-ı şerîfte 50 fakîri besler, bayram günü yeni elbiseler giydirirdi ve yüzer dirhem verirdi. Kur'ân-ı kerîm okurken ağlardı. Torunu şöyle demiştir: "Dedem Hammâd'ın odasında okuduğu Kur'ân-ı kerîmin sayfalarının gözyaşlarıyla ıslandığını çok gördüm."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 16

2) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 157

3) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-6 sh. 332

4) Fihrist sh. 285

5) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh. 1980

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1010

7) Mîzân-ül-İ'tidâl cild-1, sh. 595

8) İbn-i Âbidîn cild-1, sh. 29

HAMMÂD BİN SELEME

İkinci asrın büyük âlimlerinden. Hammâd bin Seleme (r.a.) Tebe-i tabiînin büyüklerindendir. Basra'lıdır. Basra'nın müftîsi idi. Künyesi, Ebâ Sahra'dır. Büyük âlim Hazreti Hamîd-üt-Tavîl dayısıdır. Hazreti Hammâd bin Seleme'yi dayısı Hazreti Hamîd-üt-Tavîl yetiştirdi ve O'na gerekli olan ilimleri öğretti.

Hadîs, fıkıh ve nahiv, arab lisânının gramer bilgilerinde zamanının ileri gelenlerinden idi. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîf ezberlemiş sika (güvenilir) bir âlimdir. Rivâyetleri Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almaktadır. Zehebî diyor ki, "Hammâd, Arabî'de, fıkıhda, hadîste imam idi." Bid'ât sahiplerine karşı son derece şiddetli davranırdı. Ba'zı eserler yazmıştır, İmâm-ı a'zam hazretlerinin hocası Hammâd bin Süleymân'dan da ilim öğrenmiştir. Kur'ân-ı kerîmi çok okur ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için çok ibâdet ederdi. O kadar çok ibâdet ederdi ki, kendisine "Yâ Hammâd! Yarın öleceksin" deseler ancak o kadar ibâdet edebilirdi. Hayatında hiç gülmemiştir. Her zaman kendi nefsi ile meşgûl olurdu. Günlük maişetini, (geçimini) ticâret yaparak kazanırdı. O günün nafakasını kazanınca, tezgâhını toplardı. Bütün işlerini, Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. Günlerini insanlara nasîhat etmek, Kur'ân-ı kerîm okumak, namaz kılmak ilim öğrenmek ile geçirirdi. Herkese güleryüzlü olup, hiç kimseyi incitmez, eziyet etmezdi. Dünyâya düşkün olmayıp, temiz elbise giyer, eline diline ve nefsine çok iyi hâkim olurdu. Lüzumsuz hiç konuşmaz, aksini yapmak benim şanımdan değildir, bana yakışmaz derdi. Hazreti Hammâd bin Seleme'nin yanında Allahü teâlâdan başka bir şey konuşulsa, onları hemen, men ederdi. Herhangi bir kimse, bir şey öğrenmek için veya bir suâl sormak için gelse, o kimse daha suâlini sormadan Hazreti Hammâd suâlin cevâbını söyler, niyetine göre hareket ederdi. İlk musannef (tasnif olunmuş) eser yazarı Hazreti Hammâd bin Seleme olduğu rivâyet edildi. Muhammed bin Haccâc, Hazreti Hammâd'ın huzûruna gider, ilim öğrenirdi. Bir defasında Muhammed bin Haccâc Çin'e ticâret için gitmişti. Dönüşte bir çok hediyelerle Hazreti Hammâd'ın yanına gelip, hediyelerini takdim etti. Hazreti Hammâd, "Yâ Muhammed eğer senin hediyelerini kabûl edersem, seninle hiç konuşmamam gerekir. Şayet, kabûl etmez isem, seninle devamlı konuşurum. Bunlardan hangisini tercih edersin?" dedi. Muhammed bin Haccâc da, "Sizinle her zaman konuşmak isterim, efendim" dedi, hediyesini mecbûren geri aldı.

Birgün Süfyân-ı Sevrî hazretleri, Hazreti Hammâd'a: "Ey Hammâd! Acaba Cenâb-ı Hak bizi affeder mi?" deyince, Hazreti Hammâd "Yâ Süfyân! Kıyâmet günü hesabımın anne ve babama veya Allahü teâlâya verilmesi için, muhayyer edilirsem, Vallahi ben anne-babama hesap vermekten Allahü teâlâya hesap vermeği tercih ederim. Zira bilirim ki, Allahü teâlâ bana, anne ve babamdan daha çok merhamet eder, affeder" dedi.

Hadîs âlimleri ba'zı hadîs-i şeriflerin senedlerini ve metinlerinin sıhhatini anlıyamadıkları zaman, Hammâd bin Seleme hazretlerine suâl ederler, o da gayet güzel açıklar ve gelenleri tatmin ederdi. Doğruluğu ve ciddiyeti o derecede idi ki, râvîler onun hakkında, "O ne dedi, ise doğrudur" derlerdi. İlminin çok yüksek olduğunu İmâm-ı Ahmed bin Hanbel haber vermektedir. Yahyâ bin Dâris, Hammâd bin Seleme'den 10 bin hadîs-i şerîf almıştır.

Muhammed bin Sâlih şöyle anlatıyor: "Hammâd bin Seleme'yi ziyâret ettim. Evinde bir hasır, bir Kur'ân-ı kerîm, içine kitaplarını koyduğu bir dolap ve abdest almak için bir kab vardı. Bir ara kapı vuruldu. Muhammed bin Süleymân geldi. İzin ile içeri girip oturdu. Hazreti Hammâd'a "Sizi görünce bana bir hâl oldu. Beni heybet sardı. Bunun hikmeti nedir?" diye sordu. Hazreti Hammâd buyurdu ki, (Peygamber efendimiz **"Âlim, ilmi ile Allah rızâsını murâd ederse, ondan her şey korkar, fakat ilmi ile para kazanmayı arzu ederse, kendisi her şeyden korkar.")** buyurmuştur. Bunun üzerine Muhammed bin Süleymân, Hazreti Hammâd'a kırkbin dirhem verdi ve "Bunu al ihtiyâçlarına harca" dedi. Hazreti Hammâd, "Ben almam" buyurdu o da "Vallahi bu helâl paradır" dedi. Hazreti Hammâd "Benim ihtiyâcım yok" dedi. O yine ısrar edip "Alınız, ihtiyâcı olanlara verirsiniz" dedi. Hazreti Hammâd "Onu da yapamam,

ihtiyâcı olanlara dağıtırken ne kadar âdil davransam da, yine (doğru taksim etmedi) diyen çıkar. Hem onun dostluğunu kaybederim, hem de bana sû-i zan edip günaha girmesine sebeb olurum" buyurdu ve kırkbin dirhemi kabûl etmedi.

Hep kendi nefsini terbiye etmekle meşgûl olur, her an Allahü teâlâyı hatırlardı. Allahü teâlânın rızâsı için insanlara nasîhat ederdi. Günleri, Kur'ân-ı kerîm okumakla, Allahü teâlâyı hatırlamak ve namaz kılmakla geçerdi. Hammâd bin Seleme (r.a.) 80 yaşlarında hicrî 167 (m. 783)'de zilhicce ayında, câmide namaz kılarken vefât etti.

Herhangi bir kimse, kendisi ile konuşsaydı hemen ona İslâmiyeti anlatırdı. Sözleri öyle te'sîrli idi ki, inançsızlardan onun anlatması ve tavsiyesi ile îmân edenler çok olurdu. Hammâd bin Zeyd vefât ettikten sonra kendisini rü'yâda görenler, "Allahü teâlâ sana ne muâmele etti?" diye sordular "Allahü teâlâ beni affetti ve Cennetine koydu." "Peki Hammâd bin Seleme'nin hâli nasıldır?" diye sorulunca, "Hammâd bin Seleme'nin yeri, derecesi benden çok yüksektedir" dedi.

Hammâd bin Seleme (r.a.), Hazreti İbn-i Ebî Nâfi'den, Peygamber efendimizin yüzüğü sağ ellerine taktığını rivâyet etmiştir. Yine Hazreti Hammâd'dan gelen bir rivâyet şöyledir: Mescid-i Nebî'de, Peygamber efendimiz bir hurma kütüğüne yaslanarak hutbe îrâd ederlerdi. Daha sonra minber yapılıp, hutbe minberde okunmaya başlanınca, o hurma kütüğünün, Peygamber efendimize olan şevkinden ve ayrılığından inlediği işitildi. Orada bulunan herkes bu inlemeyi duydular. Peygamber efendimizin mu'cizelerinden olan bu hâdiseye "hanin-i cizi' " (hurma kütüğünün inlemesi) denir.

Hammâd bin Seleme'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Allahü teâlâ, Cennet ehlinden bir kimseye, "Senin yerin nasıldır?" diye suâl ederler. O kimse "Yâ Rabbi, benim yerim çok güzeldir" der. Allahü teâlâ, "Benden ne istersin?" buyurur. O kimse "Yâ Rabbi, ben, on defa dünyâya dönüp, senin rızâ-i şerîfin için on defa şehîd olmak istiyorum. Çünkü ben, şimdi, şehîd olanların yüksek derecelerini görüyorum ve onlara imreniyorum" der. Allahü teâlâ Cehennem ehlinden birisine "Yerin nasıldır?" diye suâl eder. O kimse, "Yâ Rabbi! Benim yerim en şiddetli azâbların olduğu yerdir" der. Allahü teâlâ ona buyurur ki, "yeryüzünün bir kısmı senin için altın olsa, o altınları ne yapardın?" O kimse "Yâ Rabbi o altınların hepsini kendime fidye verir ve bu azâbdan kurtulurdum" der. Allahü teâlâ, buyurur ki "Hayır, yalan söylüyorsun. Çünkü sen dünyâda iken bu azâbdan korunman için senden daha az şey istedim, sen vermedin. Onun için sen burada azâbda kal."

"Münâfıklık alâmeti üçtür: Yalan söylemek, va'dini îfâ etmemek, emânete hıyânet etmek."

"Cennette ba'zı kimselerin makamları gittikçe yükseltilir. Onlar öyle kimselerdir ki, vefâtlarından sonra, evlâtları onlara istiğfar ederler. Çocuklarının istiğfarı, ana ve babanın Cennetteki makamlarının yükselmesine sebeb olur."

"Yâ Rabbi! Faydası olmayan ilimden, kabûl olmayan ibâdetten, Allahü teâlâdan korkmayan kalbden, kabûl olmayan duâdan sana sığınırım."

"Cennet ehlinin Cennete girdiği, Cehennem ehlinin de Cehenneme girdiği zaman, bir münâdi, (Ey Cennet ehli, Allahü teâlâ katında size yapılan bir va'd var. Şimdi, o va'dini size yapmak diler" diye seslenir. Cennet ehli de (O nedir ki? Mîzânımız ağır gelmedi mi? Yüzlerimiz ağarmadı mı? Bizi Cennete koymadı mı? Bizi ateşten korumadı

mı? Daha ne isteriz?) der. Bundan sonra, perde açılır. Allahü teâlâya nazar ederler. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu nazardan daha sevimli, güzel bir şey onlara verilmez."

"Mi'râca çıktığım gece, başımın üstünde, gök gürültüsü, yıldırım sesi duydum. Bir de şimşek çakması gördüm. Bir grup insanlar gördüm ki mideleri önlerine ev gibi akmıştı, içinde yılanlar vardı ve dışarıdan bakılınca görülüyordu. Sordum, Yâ Cebrâil! Bunlar kimlerdir? şöyle cevap verdi. (Bunlar faiz yiyenlerdir.)"

Hazreti Hammâd bin Seleme'nin rivâyet ettiğine göre, bir kimse Peygamber efendimize dedi ki: "Yâ Resûlallah! Siz bizim en hayırlımızsınız ve en hayırlımızın oğlusunuz. Siz bizim efendimizsiniz ve efendimizin oğlusunuz." Bunun üzerine Peygamber efendimiz Eshâb-ı kirama dönerek, **"Siz de böyle söyleyin, sakın ki, şeytan sizi de aldatmasın. Ben Muhammed bin Abdullahım."** (s.a.v.)

Hazreti Hammâd bin Seleme buyurdular ki: "Hazreti Sıla bin Eyşem'e, etekleri yerde sürünen kibirli bir kimse geldi. Sıla bin Eyşem'in talebeleri o adama sertlik göstererek eteklerini kısalttırmayı istediler. Hazreti Sıla, talebelerine (siz durun ben onu ikaz edeyim, buyurdu. O adamı yanına çağırdı ve (Evlâdım, benim sizden bir isteğim var, deyince, adam, (Buyurun efendim, isteğiniz nedir?) dedi. Hazreti Sıla, (Eteğini biraz kısaltmanı istiyorum, dedi, adam da (Başüstüne, diyerek teklifi kabûl etti. Sonra Hazreti Sıla talebelerine dönerek (Şayet bu adama sert davransaydık kabûl etmeyecekti. Üstelik bize de cephe alacaktı. Yumuşak davrandığımız için kabûl etti, buyurdu. "Köle satın alacak biri, sahibine bir ayıbının olup olmadığını sorar. O da "Biraz nemmamlığı (söz taşıyıcılığı) var" der. O kimse bunu önemsemez, köleyi satın alır. Köle yeni efendisinin yanında bir müddet kalır. Köle, bir gün evin hanımına "Kocanın seni daha çok sevmesini ister misin?" der. Kadın da (Elbette) deyince, köle (öyle ise, kocan uyurken sakalının alt kısmından ustura ile bir kıl kes, o kıl ile büyü yapayım da seni sevsin) der. Sonra, efendisine giderek, (Hanımın senden hiç hoşlanmıyor, hattâ öldürmek istiyor, öğrenmek istersen bu gece uyur gibi yap da gör) der. Evin sahibi o gece yatağına yatıp uyur gibi yapar. Hanımı da elinde ustura ile gelirken görünce hemen kalkıp hanımını öldürür. Hanımının tarafları da onu öldürürler. Böylece iki kabile birbirine girerek helak olurlar. İşte fesatlığın ve koğuculuğun kötü neticeleri.."

"Âdem (a.s.) Allahü teâlâya hâlini şöyle arz etti. "Yâ Rabbi! Bana ve evlâdıma, İblîs'i musallat ettin. Onun bize sataşmasına ancak seninle engel olabiliyorum." Allahü teâlâ buyurdu ki: **"Senin neslinden gelecek olan her çocuğa, koruyucu bir melek vereceğim, O melek onu İblîs'ten ve kötü arkadaşdan koruyacak."** Âdem (a.s.) "Yâ Rabbi, bu ihsânını arttır" diye taleb etti. Allahü teâlâ **"Bir iyiliğe on misli sevâb veririm. Kötülüğü ise bire bir yazarım. Hattâ yok ederim."** buyurdu. Âdem (a.s.) "Yâ Rabbi, bu ihsânını daha da arttır" dedi. Allahü teâlâ "Rûh bedende bulundukça tövbeleri kabûl ederim" buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 249

2) El-A'lâm cild-2, sh. 222

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 282

4) Tehzîb-ut-tehzîb cild-3, sh. 11

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 409

6) Müsned-i Ahmed bin Hanbel cild-3, sh. 148

7) Fâideli Bilgiler sh. 156

HAMMAD BİN ZEYD

Fıkıh ve hadis âlimi. Künyesi Ebû İsmail, tam ismi ise Hammâd bin Zeyd bin Dirhem'dir. Aslen Basralı olan Hammâd bin Zeyd, 98 (m. 716) yılında doğmuştur. Ezd kabilesine mensûb olup, Cerîr bin Hazım hânedanının esîrlerindendi. "El-Ezrak" ismiyle de tanınır, İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin muasırı (çağdaşı) olan ve Basra'nın en büyük âlimi kabûl edilen Hammâd bin Zeyd, 179 (m. 795) yılında vefât etmiştir.

Hammâd bin Zeyd mühim bir devrede yaşamış olup, Sabit Benânî, Enes bin Sîrîn, Abdülazîz bin Suhayb, Âsım el-Ahvel, Muhammed bin Ziyâd el-Kureşî, Ebû Hamza el-Dab'î, Ca'd Ebî Osman, Ebû Hazım Seleme bin Dînâr, Şuayb bin Habbâb, Sâlih bin Keysân, Abdülhamîd Sâhibu'z-Ziyâdî, Ebû İmrân el-Cûnî, Amr bin Dînâr, Hişâm bin Urve, Ubeydullah bin Ömer, daha başka tabiînden olan ve daha sonraki âlimlerden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Hammâd bin Zeyd, derin ilim sahibi, kalbi hikmetlerle dolu, meziyetlerin en güzeline sahip ve ebrârın (iyi insanların) amelini kendisine amel olarak benimsemiş, müstesna bir zâttı. Nitekim Abdurrahmân bir Mehdî şöyle der: "İnsanların imamları kendi zamanlarında: Kûfe'de Süfyân-ı Sevrî, Hicaz'da Mâlik, Şam'da el-Evzâî, Basra'da Hammâd bin Zeyd'dir."

Asrının büyük fakîh ve muhaddislerinden olan Hammâd bin Zeyd'in büyüklüğünü birçok âlim itiraf etmiştir. Nitekim Übeyy, Abdullah bin Mübârek'in şöyle dediğini nakleder: "Ey ilmi taleb eden, Hammâd bin Zeyd'e git. Hilimle (yumuşaklıkla) ilmi taleb et. Sonra öğrendiklerini kaydet." Ahmed bin Saîd ed-Dârimî de Ebû Âsım'dan şöyle nakleder: "İslâmda onun gibi heybetli birini bilmiyorum." Hammâd bin Zeyd'le ilgili olarak Fatr bin Hammâd şöyle der: "Mâlik'in yanına gittiğimde, Basra âlimlerinden sadece Hammâd bin Zeyd'i bana sordu" İbni Mehdî "Ben, sünneti ve hadîsi Hammâd bin Zeyd'den daha iyi bilen birini görmedim" der. Yahyâ bin Yahyâ en-Nişâbûrî de, "Ondan daha hadîs hafızını görmedim", Ahmed bin Hanbel, "Hammâd bin Zeyd, bize Abdülvâris'den daha sevimlidir. Hammâd ehl-i din ve İslâm olan, müslümanların imamından olup, bana Hammâd bin Seleme'den daha sevimlidir", Yahyâ bin Muin "Hammâd bin Zeyd Abdülvâris, İbni Uleyye es-Sekâfî ve İbni Uyeyne'den daha sabittir", Ebû Zur'a "O, Hammâd bin Seleme'den daha sabit, hadîsi daha sahih ve daha yakîn sahibidir." Hâlid bin Hıdâş, "O insanların akıllılarından ve gönül erbâbındandır." İbni Hibbân ise "O, sika âlimlerindendir" diye kaydeder. Bu arada Muhammed İbni Münhal ed-Darîr, Yezîd bin Zeri'den şöyle işittiğini zikretmektedir. "Ona Hammâd bin Zeyd hakkında ne dersin? Hammâd bin Zeyd mi, yoksa Hammâd bin Seleme mi daha sabittir?" diye sorulduğunda, "Hammâd bin Zeyd" cevâbını verdi. Vekî' ise, "Onu ancak Mis'ar bin Kedâm'a benzettik" der.

Hammâd bin Zeyd'in kendisinden ise İbni Mübârek, İbni Vehb, Yahyâ bin Kattân, İbni Uyeyne, Süfyân-ı Sevrî, İbrâhîm bin Ebî Able, Müslim bin İbrâhîm, Müemmil bin İsmail, Ebû Üsâme, Süleymân bin Harb, Amr bin Avf, Ali bin el-Medînî, Kuteybe, Muhammed bin Zenbür el-Mekkî, Ebul Eş'as Ahmed bin Mikdâm el-Iclî ve daha birçok âlim rivâyette bulunmuştur.

Hammâd bin Zeyd, gerek İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye, gerekse dört halifeye karşı tam ve ölçülü muhabbet beslemekteydi. Nitekim Hâlid bin Hıdâş, ondan şöyle nakleder: "Eğer sen Hazreti Ali, Hazreti Osman'dan daha fazîletli dersen, Resûlullahın eshâbı böyle söylemediği için, onlar ihânet etti demiş olursun" buyururdu.

Hammâd bin Zeyd'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır: **"Hayra delâlet eden, onu yapan gibidir."**

"Misâfirin, ev sahibi üzerinde hakkı üç gündür. Bu üç günden fazlası, sadakadır. Misâfir, onlardan ayrılsın ve onları (ev sahiplerini) **günaha sokmasın."**

"Kim, belâya düçâr olmuş birini görür de, beni ona verdiği belâdan uzak bulunduran Allaha hamd olsun, (içinden) **beni sana ve diğer birçok insanlara üstün tuttu derse, Allah bu kulunu o belâdan muhafaza eder."**

"Dîninizden ilk terk ettiğiniz namazdır (namaz olacaktır)**."**

"Yemekten bir sa' eda ediniz (fıtra veriniz)**."**

"Hayanın hepsi, hayırdır."

"Kim Allahın kitabından bir harf okursa, on iyilik vardır. Ben eliflâmmîm bir harf demiyorum. Fakat elif bir harf, lam bir harf, mim bir harf olup, otuz sevâb vardır."

Ebû Hureyre'den naklettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz, **"Hiçbir kimseyi ameli Cennete koymaz"** buyurdu. Bunun üzerine "Seni de mi yâ Resûlallah?" denildiğinde **"Beni de! Meğer ki, Rabbim beni rahmetiyle örte"** buyurdu.

"Çok olur ki, Allahü teâlâ bu dinini fâcir kimse ile kuvvetlendirir."

"Kim, güç durumda olana yardım eder veya hibe ederse, Allahü teâlâ Arş'ının gölgesinden başka hiçbir gölgenin olmadığı kıyâmet gününde onu gölgelendirir."

Hammâd bin Zeyd, Hâkim bin Hizam'ın şöyle, buyurduğunu nakleder: "Resûlullah, yanımda olmayanı satmamı yasakladı."

Yine Hammâd, Abdullah bin Mes'ûd'un şöyle anlattığını belirtir: "Resûlullah **(Lebbeyk, Allahümme Lebbeyk, Lebbeyk lâ şerike leke lebbeyk, lebbeyk, innel-hamde ve'n-ni'mete lebbeyk.)** diyerek telbiyede bulunurdu."

O, Enes bin Mâlik'den şöyle rivâyet eder: "Resûlullah yatağına girdiğinde "Bizi doyuran, bizi içiren, bizi sığındıran Allaha hamd olsun, O, kâfidir ve sığınaktır" buyururdu.

Yine, O, Enes bin Mâlik'den nakl eder: "Resûlullah, insanların en güzeli, en cömerdi, en şecaatlisidir."

Hammâd bin Zeyd buyurdu ki: "Dünyâ hakkında zühd ve kanâat sahibi olmak kadar şeytanın belini kıran birşey yoktur."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 228

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-3, sh. 9

3) El-A'lâm cild-2, sh. 301

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-6, sh. 257

5) Lübab cild-1, sh. 36

6) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 167

7) Risâle-i Kuşeyrî sh. 58, 626

HASEN BİN SÂLİH

Tebe-i tabiînden büyük bir hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah'dır, 100 (m. 718) senesinde doğup, 168 (m. 785) târihinde vefât etti. Aslen Hemedânlıdır. Süfyân-ı Sevrî'nin akranıdır. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Müslim'de, dört sünen kitabında (Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn-i Mâce) mevcûttur. Babasından, Ebû İshâk, Amr bin Dinar, Âsım el-Ahvel, Abdullah bin Muhammed bin Akîl, Abdülazîz bin Refî', Muhammed bin Amr bin Alkame, Saîd bin Ebî Urve ve daha başka büyük zâtlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Ondan da, İbn-i Mübârek, Humeyd bin Abdurrahmân er-Revvâsî, Veki' bin Cerrah gibi âlimler hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Âlimlerin hakkında buyurdukları: Ahmed bin Hanbel: "Hasen bin Sâlih'in rivâyeti sahih, fakîh (âlim) hadîs husûsunda çok dikkatli, vera'sı çok (şüphelilerden sakınan) bir zâttır."

Yahyâ bin Muin: "Sika (güvenilir) ve emîn bir âlimdir" dedi.

Vekî bin Cerrah dedi ki: "Hasen, kardeşi Ali ve anneleri geceyi üç kısma bölmüşlerdi. Her biri üçte birini ibâdetle geçirirdi. Anneleri ölünce, geceyi aralarında paylaştılar. Sonra Ali öldü. Bu sefer, Hasen hazretleri bütün geceyi kendisi ibâdetle geçirmeye başladı."

Ebû Süleymân Dârânî: "Hasen'in yüzünde Allahü teâlânın korkusu apaçık görülürdü" dedi. İbn-i Sa'd, "Çok ibâdet eden, huccet (delîl) ve sahih hadîs-i şerîf rivâyet eden bir zâttır."

Hasen bin Sâlih, Ebû İshâk'dan rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) gusül abdesti aldıktan sonra, ayrıca namaz abdesti almazdı." Hasen bin Sâlih'in kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Sanki dünyâ avucumda idi. O derecede zengin idim. Fakat ba'zan, cebimde bir dirhem olmadan sabahladığım günler olurdu."

O) bir gün birisinin duvarından kerpiç almıştı. Sonra gidip, duvar sahibinin kapısını çaldı. Evin sahibi dışarı çıkınca, kendisine aldığı kerpici helâl etmesini söyledi. Duvar sahibi de helâl etti.

Yahyâ bin Yûnus anlattı: "Ne zaman mescide namaza gitsem, onun bayılmış olarak getirildiğini görürdüm. O, kabirlere bakınca, kabir âlemi, orada insanın karşılaşacağı durumları hatırlar, duygulanır ve dayanamayıp, düşer bayılırdı."

Ebû Gassân, Onun şöyle dediğini bildirdi: "İyilik yapmak, bedende kuvvet, kalbde nûr, gözde ışıktır. Kötülük yapmak ise, bedende gevşeklik, kalbte karanlık ve gözde körlüktür."

O yine şöyle dedi: "Gece ve gündüz, her yeniyi eskitir, her uzağı yakınlaştırır, va'd edilen her iyiliği, bildirilen her musîbeti getirir. Gündüz, insanoğluna şöyle seslenir: Ey Âdemoğlu! Belki de benden sonra bugünün olmıyacak, öleceksin. Sen bunu bilmiyorsun. Onun için beni fırsat bil, iyi işlerle meşgûl ol. Gece de, insana aynı sözleri söyler."

"Şeytân, insan için doksan dokuz tane hayır kapısını sadece bir kötülüğü yaptırabilmek için açar."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-7, sh. 327

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 285

3) El-A'lâm cild-2, sh. 193

4) Fihrist sh. 178

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 216

HASAN-I BASRÎ

Tabiînin en büyüklerinden. Adı el-Hasan İbni Ebil-Hasan Yesâr el Basrî'dir. 21 (m. 641) senesinde Medine'de doğdu. Bu sırada Hazreti Ömer halife idi. 110 (m. 728)'de 88 yaşında iken bir Cuma günü Basra'da vefât etti. Babası, Eshâb-ı kiramdan Zeyd bin Sâbit'in kölesi Ca'fer'dir. Annesi, Peygamberimizin (s.a.v.) hanımlarından Hazreti Ümmü Seleme'nin (r.anha) câriyesi idi. Oğulları Hasan-ı Basrî doğunca, âzâd edildikleri rivâyet edilmektedir. Ümmü Seleme'nin (r.anha) evine gidip hizmetinde bulunan annesi, bu hizmetleri sırasında çocuğunu da yanında götürüyordu. Bir iş için dışarı çıkınca yalnız kalan küçük Hasan'ı, Hazreti Ümmü Seleme kucağına alarak bağrına basıp, ona duâ ediyor, hattâ oyalamak için emzirdiği de oluyordu. Hazreti Ümmü Seleme'nin ihtiyâr olduğu halde sütünün gelmesi ile, Hasan-ı Basrî O'nun sütünü emmiştir. Böylece büyük bir berekete ve bu bereket sebebiyle de ni'metlere kavuşmuştur.

Medine'de bulunduğu sırada ilimde önemli bir unsur olan Arabçayı iyice öğrendi. Oniki-onüç yaşlarında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok önemli hâdiselere şâhid oldu. Eshâb-ı kiramın büyüklerinden, Hazreti Osman bin Affân, Hazreti Ali bin Ebî Tâlib, Hazreti Abdullah bin Abbâs ve daha bir çok Eshâb-ı kiram (r.anhüm) ile görüştü. Görüştüğü Eshâbın sayısı 120 veya 130 kişi civarındadır. Medine mescidinde Hazreti Osman'ın hutbelerini dinlerdi.

Hasan-ı Basrî onbeş yaşından sonra Medine'den Basra'ya gitti. Orada Eshâb-ı kiramdan İbni Abbâs, Enes bin Mâlik, Abdurrahmân İbni Semura, Semura İbni Cündeb, Iyâd İbni Hımâr, Ma'kîl İbni Yesâr ve el-Esved İbni Seri gibi büyüklerin derslerine ve sohbetlerine devam etti. Bundan sonra Abdurrahmân İbni Semura komutasındaki orduyla Sicistan'a giden Hasan-ı Basrî (r.a.) ilmi çalışmalarının yanında fetih ordularına da katıldı. Yine İbni Ziyad, Horasan'a vâli olunca onunla birlikte Horasan'a gitti. On sene kadar, süren faaliyetleri sırasında da birçok sahâbî ile görüştü. Onlardan ilim öğrendi ve rivâyetlerde bulundu. Daha sonra Basra'ya dönüp burada bulunan sahâbîlerden ve Tabiînin büyüklerinden ders almaya devam etti. Böylece Eshâb-ı kiramın Peygamberimizden (s.a.v.) naklen bildirdiği i'tikâd, îmân, zâhir ve batın ilimlerini iyice öğrendi ve yetişti. İlimde, rivâyetlerine çok başvurulan âlimlerden oldu. İlim aldığı kaynağın sağlamlığı ve asr-ı se'âdete yakınlığı sebebiyle ilimde çok yüksek seviyeye ulaştıktan sonra fetvâ vermeye ve talebe yetiştirmeye başladı. İlimdeki şöhreti, ahlâkı, ders vermekdeki üstünlüğü her tarafa yayıldı. Derslerine ve va'zlarına pek çok insan toplanırdı. Hattâ sohbetinden istifâde etmek için gelenlerle evi dolup taşardı. O zamanın devlet adamları da ilminden istifâde etmek için ona başvururdu. Bir müddet Basra kadılığı da yaptı.

Yetiştirdiği talebelerinden ikiyüzotuzaltısının ismi kitaplara geçmiş olup, bunlardan altmışsekizinin hadîs rivâyetleri Kütüb-i sitte denilen meşhûr hadîs kitaplarında yer almaktadır.

Talebelerinin en meşhûrları; Hasan-ı Basrî'nin tefsîrlerini nakleden talebelerinin başında gelen Katâde, hadîsteki rivâyetlerini en iyi bilen Hişam İbni Hassan, hadîs naklinde "huccet" derecesine gelen Yunus bin Ubeyd, "Basra gençlerinin seyyidi" buyurduğu ve hadîsde huccet derecesine yükselen talebesi Eyyûb İbni Ebû Temime gibi kıymetli âlimlerdir.

Eshâb-ı kiramın, Peygamberimizden (s.a.v.) bildirdiği din bilgilerini ve doğru inanış olan Ehl-i sünnet itikadını naklederek insanların hidâyete kavuşmasına hizmet eden Hasan-ı Basrî hazretlerinin konuşması, ilmi, vekârı, sükûneti ve görünüşü Resûlullah efendimize (s.a.v.) çok benzerdi. Tasavvuf hakkında söylediği sözler, diğer evliyâdan işitilmezdi. "Bu ilmi kimden aldın?" diye soranlara "Eshâb-ı kiramdan olan Hazreti Huzeyfet-ül-Yemânî'den aldım" dedi. "O kimden

aldı?" diye tekrar sorulunca buyurdu ki, "Hazreti Huzeyfe bana dedi ki: Bu, Resûlullah efendimizin bana bir ikramıdır. Çünkü herkes, Resûlullaha hayırdan sorarlar, ben ise şerden sorardım. Çünkü, kötülükleri yapmağa korkar ve kötü şeylerden sakınırsam, iyilikleri yapabileceğimi düşünürdüm."

Hayatının son anlarında kendisinden faydalanmak için birşeyler soranlara, size üç şey söyleyeceğim buyurdu ve şunları söyledi:

"Size haram edilen şeylerden, insanların en çok sakınanı olunuz. Emredildiğiniz şeyleri de en iyi şekilde amel etmeye çalışınız. Yapacağınız işler zararlı ve faydalı olmak üzere iki kısma ayrılır. Siz faydalı olanına yönelerek bu husûsta kendinizi iyi kontrol ediniz."

Ömrünün son yılları hastalık ile geçti. Ölüm döşeğinde iken devamlı **"Biz Allahın kuluyuz ve** (öldükten sonra) **yine ona döneceğiz, derler."** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okumuştur. Vefât etmeden önce şöyle buyurmuştur. "İnsanoğlu sıhhatli günlerinde ve hasta olduğu günlerde faydalı olan şeyler yapmış olsa (ömrünü iyi değerlendirse) ne iyi olur." Bundan sonra da vasıyyetini şöyle yazdırmıştır: "Hasen İbni Ebil-Hasen şehâdet eder ki: Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) O'nun Resûlüdür." dedikten sonra Muâz bin Cebel'den (r.a.) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti. **"Bir kimse ölüm ânında sıdk ile kelime-i şehâdet getirerek ölürse Cennete girer."**

Vefât etmeden az önce, bir müddet kendinden geçti ve tekrar ayıldı. "Beni Cennetlerden, pınarlardan ve güzel konaklardan uyandırdınız" buyurdu. Bundan sonra vefât etti.

Eserleri 1- Tefsîr-ül-Haseni'l-Basrî: Bu kitabı bir bütün olarak zamanımıza kadar ulaşmamıştır. Ancak kaynak tefsîr kitaplarında dağınık rivâyetler hâlinde bulunmaktadır. 2- Kitâbü'l-Hasen İbni Ebî'l-Hasen fil Aded; Kur'ân-ı kerîmin âyetlerinin adedi. İle ilgilidir. 3- Risale fî Fadlı Harami Mekketi'l-mükerreme; Mekke'nin fazîletine dâirdir. 4-Risâle Abdi'l-Melik İbni Mervan ilâ Hasen-il Basrî ve Cevabihi aleyha; Halife Abdülmelik'e yazılmış bir risaledir. 5-Risâle Erbea ve hamsin farîda: Elli dört farzı anlatan bir kitabdır. 6- îmânda aranılacak elli fazîlet hakkında bir risalesi. 7-El-istiğfârât-ul-munkıze minen-nâr (Bu kitabın bir adı da "Errâd-ı Hıfzıyye"dir.) İstiğfar, ya'nî tövbe hakkındadır. Bunlardan başka eserlerinin de olduğu kaynaklarda bildirilmektedir.

Menkıbelerinden bir kısmı şöyledir: Allah korkusu ile çok ağlardı. Bir defasında dostlarından birinin cenâzesinde bulundu. Cenâze defn edilince kabir başında ağlayıp, çok gözyaşı döktü. Sonra orada bulunanlara şöyle dedi: "Ey müslümanlar! Kabir dünyâ konaklarının sonu âhıret menzilinin ilkidir. Madem ki hepimiz ölüp kabre gireceğiz, o halde nasıl zevk, safâya dalıp, gezebiliriz." Orada bulunanlar bu sözlerinden dolayı ağladılar.

Bir gün evin üstünde namaz kılarken secdede, o kadar ağladı ki, biriken gözyaşı, altında oturan bir zâtın üzerine damladı. Kapıyı çalıp, "Üzerime damlayan su, temiz midir, pis midir?" diye sordu. Hazreti Hasan: "Elbisenin orasını yıka! Onunla namaz olmaz. Çünkü âsilerin gözlerinden akmıştır" dedi.

Birgün Hasan-ı Basrî hazretlerine birisi gelip:

- Filan kimse seni çekiştirdi, gıybet etti.

- Sen o zâtın evine niçin gitmiştin?

- Misâfir olarak da'vet etmişti.

- Sana ne ikram etti?

- Çeşitli yemekler ve meşrûbat...

- Bu kadar yemekleri, içinde sakladın da, bir çift sözü mü saklayamayıp bana getirdin!

Daha sonra kendisinin aleyhinde konuşan bu kimseye, bir tabak taze hurma ile birlikte özür dileyerek, şöyle haber gönderdi: "Duyduğuma göre sevâblarını, benim amel defterime geçirmişsin! İsterdim ki, karşılık vereyim! Kusura bakmayın! Bizim hediyemiz sizinki kadar çok olmadı."

Hasan-ı Basrî'yi sevenlerden bir zât şöyle anlatmıştır: Hasan-ı Basrî'nin de bulunduğu bir kâfile ile hacca gidiyorduk. Çölde susadık. Bir müddet sonra bir kuyunun yanına ulaştık. Yanımızda kova ve ip yoktu. Hasan-ı Basrî (r.a.) "Ben namaza durunca, siz suyunuzu içiniz" dedi ve namaz kılmaya başladı. Su kuyunun ağzına kadar yükseldi. Kana kana içip susuzluğumuzu giderdik. Arkadaşlarımızdan biri kabına da su doldurunca su kuyunun dibine çekildi. Hasan-ı Basrî (r.a.) namazını bitirince: "Allahü teâlâya sağlam bir tevekkülle bağlanmadığınızdan su kuyunun dibine indi, bu çeşit sulardan azık alınmaz" dedi.

Oradan ayrıldıktan sonra Hasan-ı Basrî (r.a.) yolda bir hurma buldu. O hurmayı bize verdi. Hepimiz sırasıyla o hurmadan yedik, çekirdeği altın çıktı. Medine'ye götürüp satarak bir kısmı ile yiyecek aldık ve kalan kısmını da fakirlere sadaka olarak dağıttık.

Adâleti, takvâsı ve hizmetleriyle meşhûr Emevî halifesi Ömer bin Abdülazîz (r.a.) halife olunca Hasan-ı Basrî'ye mektûb yazıp, âdil devlet reîsinin nasıl olması gerektiğini kendisine yazmasını istemişti. Bu arzu üzerine Hasan-ı Basrî (r.a.) şu mektûbu yazdı: "Ey Mü'minlerin emîri! Bilmiş ol ki, Allahü teâlâ âdil devlet reîsini, zulme, haksızlıklara mâni olucu, zayıflara yardımcı, darda kalanlara destek olarak yaratmıştır.

Âdil devlet reîsi, kendi malını nasıl korur ve evlâdına nasıl şefkatli davranırsa, teb'asına da öyle davranır. O bedendeki kalb gibidir. Uzuvlar onun iyi olmasıyla iyi olur. Bozulmasıyla da bozulur.

Âdil devlet reîsi Allahü teâlânın emirlerine uyar. O'na itaat eder. Emrindeki teb'asını da Allahü teâlâya itaat etmeye sevk eder. Ey mü'minlerin emîri, saltanatta, sahibinin himâyesine verdiği malı ve aileyi darmadağın eden köle gibi olma! Allahü teâlâ kötülüklerden sakınılması için cezalar emretti. Bunu uygulayacak olan (reîs) suç işlerse hiç olur mu?..

Ey mü'minlerin emîri! Ölümü, ölüm ânında yakınlarının sana yapacakları yardımın azlığını ve ölümden sonrasını düşün. Ölüme ve ondan sonrasına hazırlık yap. İyi bil ki, şimdi bulunduğun makamdan başka, senin başka bir makamın daha vardır. Orada uzun müddet kalacaksın. Dostların seni orada yalnız bırakacak tek başına (kabir) içinde kalacaksın. Kişinin kardeşinden, anasından, babasından, hanımından ve çocuklarından kaçacağı günde, sana yardımcı ve dost olacak şeyi hazırla. Kabirdekilerin diriltileceği, gizli olan şeylerin ortaya çıkarılacağı zamanı hatırla. Artık o zaman bütün sırlar açılmış olacaktır. Büyük küçük ne varsa hepsi amel defterine yazılmıştır.

Ey mü'minlerin emîri! Şu anda sen bir mühlet içindesin. Fırsat elde iken ve ecel gelip, çatmadan, fırsat elden gitmeden Allahü teâlânın kulları hakkında adâletle hüküm ver (cahillerin hükmü ile hüküm verme!). Onlar hakkında zâlimlerin tuttuğu yolu tutma! Böyle yaparsan hem kendi günâhını, hem de başka günâhları yüklenirsin... Senin felâketine sebep olan şeylerden

istifâde eden insanlar seni gaflete düşürmesin. Kendileri dünyâ menfaatlerini elde etmek için seni âhıretde kavuşacağın ni'metlerden uzaklaştırırlar. Bu günkü gücüne kuvvetine bakma, âhırette hâlinin ne olacağını düşün, (ona göre iş yap), ölüm bir ağ gibi seni sarmış her an yaklaşmaktadır. Hesab vereceksin.

Ey mü'minlerin emîri! Sana şefkat edip, elimden gelen nasîhati yaptım. Sana yazdığım bu mektûbumu dostunu tedâvi eden tabibin ilâcı gibi kabûl et. O, dostunu şifâya kavuşturmak için acı ilâç içirir.

Allahın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun ey mü'minlerin emîri."

Hasan-ı Basrî'nin Ömer bin Abdülazîz'e yazdığı başka bir mektûb da şöyledir: "Şüphesiz ki dünyâ, geçip gidilecek bir konaktır. Ebedî kalacak yer değildir. Dünyâda zenginlik ona, dalmamaktır. Üzerinde yaşayanlar her an birer birer ölmektedir. Onu üstün tutan zillete, toplayan fakîrliğe düşer. Dünyâ zehir gibidir. Onu bilmeyen yer, o da onu helak eder (öldürür). Dünyâda, yaralı olup da yarasını tedâvi ile uğraşan kimse gibi ol. Yaralı kimse yarasının azmasından korkarak perhiz yapar, daha şiddetli acıya düşmemek için çekdiği acıya sabreder. Tuzakları süsler altında gizlenmiş olan şu gaflet dünyâsından sakın. Ona dalma! Bitmeyen arzularla gönüller çeken sözlerle süslenmiş, nicelerini aldatıp, kendine meftun etmiştir. Süslenmiş gelin gibidir. Gözler ona bakmakta, kalbler ona hayran, nefsler ona âşık, o ise âşıklarını helak ediyor. Yaşayanlar ölenlerden, sonrakiler öncekilerden ibret almıyor. Ârif olanlar bile bu husûsta dalgındır. Ona düşkün olan, ondan dünyalık elde eder. Fakat aşırı giden aldanır, âhırete gideceğini, dönüşünü unutur. Kalbi dünyâya dalar ve ayağı kayar. Sonra da büyük bir pişmanlığa ve derin bir hasrete düşer.. Dünyâya düşkün olan, muradına kavuşamaz. Birgün olsun rahat nefes alamaz. Her gün, ayrı bir düşünce, keder getirir. Derken dünyâya o kadar dalar ki, ömür biter de ecel bir gün onu yakalayıverir. Sonunda, azıksız âhıret yolculuğuna çıkmak zorunda kalır. İşte böyle bir duruma düşmekten sakın. Ey mü'minlerin emîri! Dünyâdan kendini muhafaza edebildiğin müddetçe, sevinçli ol. Yoksa, ne kadar üzülsen yeridir. Dünyâ kimi sevindirirse, sonunda mutlaka beğenilmeyen bir şey vardır. Dünyâda sevinen aldanmıştır. Bugün fâideli görünen dünyâ yarın zarar verir. Dünyâda, ümit, belâ beraberdir. Dünyâda kalmanın sonu yok olmaya gider. Onun sevinci hüzün ile karışıktır. Dünyâda ne geleceği belli olmaz ki, beklenip tedbir alınsın. Dünyâdaki arzular, yalancıdır. Emelleri boştur. Onun iyiliği kederdir. Eğer iyi düşünürse, Âdemoğlu, onda her an tehlike ile karşı karşıyadır, insan, rahatlık hâlinde de, musîbet zamanında da, tehlikeli durumlara düşmemeğe gayret göstermelidir. İnsana öleceğini Allahü teâlâ ve Peygamberleri (aleyhimüsselâm) bildirmemiş olsa bile, dünyâ onu uykudan mutlaka uyaracaktır. Bununla beraber, yine Allahü teâlâdan azâb ile korkutan, Cennet ile müjdeliyen rehberler geldi. Allahü teâlânın indinde dünyânın zerre kadar kıymeti yoktur. Resûlullah efendimize (s.a.v.) dünyâ hazineleri arz olundu da, o kabûl etmedi. Verilmiş olsaydı bile, Allahü teâlânın nezdindekinden sivrisinek kanadı kadar bir şey eksilmezdi. Dünyâ, imtihan için sâlih ve ibâdet edenlerden alındı. Aldatmak için de, Allahü teâlânın düşmanlarına verildi. Dünyâ verilerek aldatılanlar, dünyâyı elde etmekle, ele geçirmekle, kendilerine ikram edildiğini zannederler. Allahü teâlânın, Musa'ya (a.s.) şöyle buyurduğu rivâyet edilir: "Zenginliğin geldiğini gördüğün zaman, (Bu cezası çabuklaştırılmış bir günah) de, fakirliğin geldiğini görürsen, (Hoş geldin ey sâlihlerin şiarı, alâmeti) de, istersen rahatlık sahibini öv."

Îsâ (a.s.): "Katığım açlık, şiârım korku, bineğim iki ayağım, elbisem yün, ışığım ay, yemeğim ve meyvem yerden bitenler. Yanımda hiçbir şey olmadığı halde sabahlar ve akşamlarım. Yeryüzünde benden zengin kimse yoktur."

Yûnus bin Ubeyd'e (r.a.) "Amel bakımından Hasan-ı Basrî'nin yerini tutan bir kimseyi gördün mü?" diye sormuşlardı. O da şöyle cevap vermiştir: "Vallahi ben, söz bakımından bile onun yerini tutan bir kimseyi görmedim. Amel bakımından onun gibisini nereden göreceğim. Onun va'z ve nasihatleri gönülleri ağlatıyordu. Başkalarının va'zları ise gözleri bile ağlatamıyor."

Hasan-ı Basrî hazretlerinin güzel sözleri ve nasihatleri meşhûr olup, pek te'sîrlidir. Bu sözlerinden bir kısmı şunlardır:

Buyurdular ki:

"Sonsuz olan Cennet, dünyâda yapılan birkaç günlük amelin değil, hâlis bir niyetle yapılanların karşılığıdır."

"Dışın içe, kalbin dile uygun olması lâzımdır. Böyle olmamak nifaktandır."

"İnsan dünyâdan üç şeye hasretle gider:

Topladığına doymaz. Umduğuna kavuşamaz, önündeki âhıret yolculuğu için, iyi azık temin etmez."

"Kalbin fesada uğraması altı şeyden hâsıl olur:

1. Tövbe etmek ümidi ile günah işlemek,

2. İlim öğrenip ilmiyle amel etmemek,

3. Amel ettiklerinde de ihlâs göstermemek,

4. Allahın verdiği ni'metlere şükretmemek,

5. Allahın taksim ettiği şeye râzı olmamak,

6. Ölüleri defn edip ibret almamak, kendi öleceğini düşünmemek, âhıret için azık hazırlamamak."

"Dünyânın senden sonra nasıl olduğunu görmek istersen, senden evvel ölenlerden sonra ne olduğuna bak!"

"Başkalarından sana söz getiren, senden de ona götürür. Onunla sohbet edilmez, arkadaşlık yapılmaz."

Tövbenin şartlarına uygun olarak hem dil, hem de hâl ile, ya'nî günahları, haramı terk etmekle ve hak sahipleriyle helâlleşmekle yapılması lâzım olduğunu belirtmiştir. Şartlarına uygun olmayan tövbenin tam tövbe olmadığını belirtmek için "İstiğfârunâ yahtâcü ilâ istiğfarin" buyurmuştur. Ya'nî "Bizim tövbemiz de tövbeye muhtaçtır." demektedir.

"Allaha yemîn ederim ki, mala, paraya köle olanı Allahü teâlâ zelîl ve perişan kılar."

Bir defasında şimdi münâfık var mı? diye sordular. "Eğer şimdiki münâfıklar, öldürülüp, cesetleri sokaklara atılsa, hiç bir yere çıkamazdınız." buyurmuştur.

"Küçük yaşta ilim öğrenmek taş üzerine zümrütten nakış yapmak gibidir. Yaşlandıktan sonra ilim öğrenmek ise su üzerine yazı yazmak gibidir."

"Rabbini bilen onu sever, dünyâyı bilen ondan yüz çevirir. Mü'min gâfil olmaz. Boş işlerle uğraşmaz. Düşündüğü vakit üzülür."

"Âlimler olmasaydı, insanların diğer canlı varlıklardan farkı kalmazdı. Çünkü onların öğretmesiyle insanlar iyi insan olma seviyesine ulaşırlar."

"Kur'ân-ı kerîmi öğrenmekten daha üstün zenginlik ve Kur'ân-ı kerîmi unutmaktan daha aşağı fakîrlik olamaz."

"Kişi isyan sebebiyle, gece ibâdetinden, mahrûm olur."

"Allahü teâlâ bir kuluna hayır dilediği vakit, onu mal ve aile ile oyalamaz."

Bir zât Hasan-ı Basrî'ye "Kızımı isteyenler çok, hangisine vereceğimi bilemiyorum." deyince, Hasan-ı Basrî; "Allahtan korkana ver, severse iyi, sevmezse Allahtan korktuğu için ona zulm etmez." demiştir.

"Müsâfeha, sevgiyi arttırır."

Hasan-ı Basrî'ye, "Evlâd, babasına karşı nasıl emr-i ma'rûf edebilir? diye sormuşlar. O da "Onu kızdırmayacak şekilde nasihatte bulunur, kızarsa sükût eder." diye cevap vermiştir.

Birisi Hasan-ı Basrî'den nasîhat istediğinde; "Allahü teâlânın emrini üstün tut ki, Allahü teâlâ da seni izzetli kılsın" dedi.

Yine birisi nasîhat istediğinde, "Büyük güçlükler ve korkunç hâdiseler önündedir. Bunlarla muhakkak karşılaşacaksın, ya kurtulacak veya helak olacaksın. İyi bil ki, hesaba çekilmeden önce nefsinin muhâsebesini yapan kazanır, nefsinden gâfil olan zarar eder, sonunu düşünen kurtulur, hevâ ve hevesinin peşinden giden sapıtır, yumuşak ve mülayim olan kazanır, Allahtan korkan emîn olur. Emîn olan ibretle bakar ve basîret sahibi olur. Basîret sahibi olup, gören anlar. Anlayan bilir. Ayağının kaydığı yerden hemen geri çekil, pişman olduğun şeyi at. Unuttuğunu sor ve kızdığın vakit, nefsine hâkim ol." dedi.

Bir meclisde bir genç bol bol kahkahalar ile gülüp dururken, Hasan-ı Basrî oraya uğradı ve delikanlıyı çağırdı: "Oğlum Sırat'ı geçtin mi?" deyince "Hayır" dedi, genç. Hasan-ı Basrî, "Gideceğin yerin Cennet veya Cehennem olduğunu biliyor musun?" dedi. "Hayır" dedi, genç. Yine Hasan-ı Basrî, "O halde bu kahkaha nedir?" dedi. Grencin bu hâdiseden sonra bir daha güldüğü görülmedi.

"Mü'min devamlı olarak nefsine hâkim olur ve onu Allah için hesaba çeker. Dünyâda kendilerini hesaba çekenlerin âhırette hesabı iyi geçer. Âhırette hesabı ağır olanlar, dünyâda kendi muhâsebelerini yapmayanlardır."

Hasan-ı Basrî'ye (r.a.): "Gece namaz kılanların yüzleri niçin güzel olur?" diye sorduklarında, Hasan-ı Basrî: "Çünkü onlar Rahmân ile baş başa kalmışlar ve Rahmân da onlara kendi nûrundan nûr vermiştir." buyurdu.

"Kötü huylu olan kendine eziyet eder."

Hasan-ı Basrî'ye (r.a.) güzel ahlâktan sorulduğunda: "Güzel ahlâk; güler yüz, tatlı söz, iyilik yapmak ve kötülük etmemektir." buyurdu.

"Çok konuşanın yalanı çoğalır. Malı artanın günahı artar. Kötü huylu olanın nefsi azâb görür." "Parayı üstün tutan kimseye Allahü teâlâ la'net eylesin."

"Her sağlam olana bir dert, her gence bir ihtiyârlık ve her ihtiyâra (her insana) bir ölüm gelecektir. Yarın rûh cesetten ayrılmayacak mı? insan evlâdından ve malından ayrılmayacak mı?

Kefene sarılıp, mezara konmayacak mı? Ey insanoğlu beldeler harab olacak, mal mülk dağılacak, çocuklar yetim kalacak!"

"Ey insanlar! Duâlarınız kabûl olunmaz diye korkmuyorum. Duâ edemez hâle gelmenizden (gaflete dalmanızdan) korkuyorum."

"İyi komşuluk sadece komşuya eziyet etmemek değildir. Komşunun verdiği sıkıntıya da sabretmek gerekir."

"Bitmeyen isteklerin, emellerin sonu gelmez. O halde bu fânî dünyâyı, sonsuz olan âhireti elde etmekte kullanınız."

"Dört şey vardır ki bedbahtlıktır. Evlâd-ü ıyâlin (aile efradının) çokluğu, malın azlığı, komşunun kötü olması, kadının kocasına hıyânette bulunması."

Adamın biri Hasan-ı Basrî'ye (r.a.) gelip, "Bana nasîhatte bulununuz." deyince "Sakın günah işleme. Aksi halde kendini ateşe atmış olursun. Halbuki sen, bir kimsenin pireyi ateşe attığını görsen, iyi karşılamazsın. O halde, her gün kendini defalarca ateşe atmayı nasıl iyi karşılarsın." buyurdu. "İnsanlar arasında kendisini zemmeden (kötüleyen) kimse, hakîkatte kendisini övmüş olur. Bu ise riya alâmetlerindendir." "Âlimler asırların, devirlerin ışıklarıdır. Her âlim, zamanının insanlarını aydınlatan bir kandildir. Âlimler olmasa, insanlar karanlıkta kalır ve insanlığını kaybederler."

"Kul bütün ilimleri elde etse, kuru ağaç gibi oluncaya kadar ibâdette bulunsa, fakat midesine giren şeyin haram olup olmadığına dikkat etmese, Allahü teâlâ onun hiçbir ibâdetini kabûl etmez. Şu üç şeyi unutmak mü'mine yakışmaz: Dünyânın fânî olduğunu, ni'metlerinin geçici olduğunu ve ölümün mutlaka geleceğini."

"Tefekkür, hayra ve iyi amel işlemeye sevk eder. Kötülüklere pişmanlık, onu terk edip, bir daha işlememeye sevk eder." "Çok gülmek, kalbi karartır, öldürür." "Dünyâ üç gün gibidir. Geçen gün, geçip gitmiştir artık. Geri döndüremezsin. Ondan ümit kesilmiştir. İkinci gün içinde bulunduğun gündür ki, bu günü ganîmet ve fırsat bil. Üçüncüsü ise gelecek olan gün ki, sen ona ulaşır mısın belli değil. Belki de gelecek olan güne kavuşamadan ölürsün." "Ey insan, insanların çokluğuna bakıp da aldanma! Çünkü sen yalnızsın, yalnız öleceksin, kabre yalnız gireceksin, yalnız kabirden kalkacaksın ve kendi hesabını vereceksin."

---

1) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-7, sh. 114

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 263

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 72

4) Târîh-ül-edeb-il-İslâmîcild-1, sh. 257

5) Tabakât-ı Şirâzî sh. 68

6) Fütûh-ul-büldân sh. 422

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 71

8) Lisan-ul-mîzân cild-7, sh. 525

9) Târîh-ul-İslâm (Zehebî) cild-2, sh. 144

10) Ensâb-ül-eşrâf cüz 5, sh. 92

11) Târîh-ül-ümem-i ve'l-Mülûk cild-5, sh. 310

12) Tefsîr-i Kurtubî cild-19, sh. 47

13) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 131
14) Tefsîr-u Taberî cild-19, sh. 8
15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1012
16) Tezkiret-ül-evliyâ, sh. 17
17) Câmi-ul-Kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 389
18) Risâle-i Kuşeyrî sh. 288, 296, 330, 359, 469
19) Keşf-ul-Mahcûb sh. 201
20) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 527
21) Hasen-i Basrî (İbn-ül-Cevzî)
22) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 114-116

HAYVE BİN ŞÜREYH

Mısır'da yetişen meşhûr fıkıh âlimlerinden: Adı, Hayve bin Şüreyh bin Safvân bin Mâlik et-Tecîbî'dir. Künyesi, Ebû Zür'a'dır. Mısır'da yetişen âlimlerin en büyüklerindendir. Bunun için kendisine "Şeyh-ud-diyâr-il-Mısrîn" denmiştir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 158 (m. 774) târihinde Ebû Ca'fer'in halifeliği sırasında vefât etti.

Birçok âlimden ilim alarak onlardan rivâyetlerde bulunmuştur. Onun hadîs ve fıkıh ilmindeki rivâyetlerinin sika (güvenilir, sağlam) olduğunu pek çok âlim haber vermektedir. O, Rebî'a bin Yezîd, Ukbe bin Müslim, Yezîd bin Ebî Hubeyb, Ebû Yûnus Selîm bin Cübeyr ve onların rivâyet zincirine bağlı olan âlimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Abdullah İbni Mübârek, Leys bin Sa'd, Abdullah İbni Vehb ve daha pek çok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan en son rivâyette bulunan kimse, Hâni bin Mütevekkil'dir.

Onun hadîs ve fıkıh ilmindeki yüksekliğini ve bu ilimlerde büyük bir yeri olduğunu, başta İmâm-ı Ahmed İbni Hanbel olmak üzere birçok âlim bildirdiler. Onun ilimden naklettiklerinin hepsinin sika (sağlam) olduğunu haber verdiler. Hadîs âlimlerinden Yahyâ bin Maîn onun ilimde sika bir râvî olduğunu söyledi. Ebû Hâtim'in oğlu diyor ki: "Babama, Hayve'den, Yahyâ bin Eyyûb'den ve Saîd bin Ebî Eyyûb'den sorulduğunda, Hayve bin Şüreyh'in, yaşadığı memleketi olan Mısır'da rivâyeti bakımından sika, ilmi en çok olan ve en çok güvenilen bir âlim olduğunu ve kendisini Mufaddal bin Fidâle'den daha çok sevdiğini söyledi."

Hayve bin Şüreyh, tevâzu sahibi, alçak gönüllü ve çok cömert bir zât idi. Eline geçen malın hepsini fakîrlere sadaka olarak dağıtırdı. Abdullah İbni Vehb diyor ki: "Yaptıklarını, ibâdetlerini Hayve'den daha çok gizleyen kimseyi görmedim. Duâsının kabûl edildiğini herkes biliyordu. Biz onun yanına gidip, ilim öğrenirdik. Devamlı mescidde bulunur, bir direğin arkasında namaz kılardı." Abdullah bin Mübârek (r.a.) de: "Bana anlatılan herkesi, söylediklerinden daha aşağıda görürdüm. Fakat Hayve bin Şüreyh'i, her bakımdan anlattıklarından da daha yüksek buldum" dedi.

İbn-i Vadâh şöyle anlatıyor: Bir gün fakîr bir adam, Kâ'beyi tavaf ediyor ve: "Yâ Rabbi, borcum çoktur. Onu ödemeyi bana nasîb et!" diye duâ ediyordu. Rü'yâsında kendisine: "Eğer borcunu ödemek istiyorsan, Mısır'da bulunan Hayve bin Şüreyh'in yanına git. Sana duâ etsin!" dendi. O da, İskenderiye'ye Cuma günü ikindiden sonra geldi ve Hayve bin Şüreyh'in yanına varıp oturdu. Daha o sırada etrâfının altınlarla dolduğunu gördü. Hayve hazretleri ona: "Allahtan kork! Borcuna yetecek kadarından fazlasını alma!" dedi. O da, 300 dinar (altın) aldı.

İbn-i Hibbân da, "Kitâb-üs-Sika" adındaki eserinde şöyle yazıyor: "Hayve bin Şüreyh duâsı hemen kabûl olan bir zâttı. O duâ ettiği zaman, elindeki çakıl taşları altın oluverirdi."

Hayve bin Şüreyh, Allahtan çok korkar, bu korkusu sebebiyle çok gözyaşı dökerdi. Ahmed bin Sehl-i Erdemî diyor ki: Hayve, çok ağlayanlardandı. Sıkıntı içinde ve fakîr olarak yaşamaktan şikâyet etmezdi. Birgün kendisinin duâ ettiği bir sırada yanına gelip oturdum ve ona, "Keşki haline genişlik vermesi ve seni sıkıntıdan kurtarması için Allaha duâ etseydin." dedim. Sağa sola bakındı, kimseyi göremedi. Bir çakıl taşını alıp, onu bana attı. Bir de baktım ki, o bir altın külçesi olmuştu. Ondan daha güzelini görmemiştim. Bunun üzerine bana: "Âhırette yaramıyan dünyalıklarda hiçbir hayır yoktur" deyip sonra da, "O Allah, kuluna uygun olanı en iyi bilendir" buyurdu. Ben de O'na altın olan taşı göstererek: "Şimdi bunu ne yapayım?" diye sordum. O da, "Onu kendi ihtiyâçlarına harca!" dedi. Artık ona başka bir cevap vermekten korktum.

Hayve hazretlerinin eline, her sene ihsân olarak birçok dinar (altın) geçerdi. Daha evine gelmeden onların hepsini fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Sonra evine geldiğinde onların hepsini yatağının altında bulurdu. Birgün amcasının oğlu, bunun durumunu öğrendi. O da, eline geçen dinarların hepsini fakirlere dağıttı. Fakat evine gelip yatağının altına bakınca, birşey bulamadı. Sonra Hayve bin Şüreyh'e bu durumu arz edince, O da O'na: "Ben Allah rızâsı için veriyordum. Sen ise tecrübe için vermişsin!" dedi.

Nasihatleri çoktu. Devlet adamlarına da zaman zaman nasihat verirdi. Bir kerresinde, vâlilerden birine buyurdu ki:

"Memleketimizi silâhsız bırakmayınız. Etrâfınızdaki Kıbtîlerin, Rumların, Berberilerin ve Habeşlilerin ne zaman ahidlerini bozacaklarını, sahamızı ne zaman ihlâl edeceklerini, ne zaman ayaklanacaklarını veya saldıracaklarını bilemiyoruz."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Ümmetimden yetmişbin kişi (hesabsız) **Cennete girecek, onlardan bir zümre ay sûretinde olacaktır."**

Birgün Abdurrahmân bin Ebî Bekr, Hazreti Âişe'nin yanına girdi ve abdest aldı. Hazreti Âişe "Yâ Abdurrahmân! Abdesti şartlarına uygun olarak al, çünkü Resûlullahtan işittim. Buyurdu ki: **"Vay ateşten** (yanacak) **ökçelerin** (yani abdest alırken ökçelerini yıkamayanların) **hâline"** dedi.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 69

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 185

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 37

4) El-A'lâm cild-2, sh. 291

HAMZA EZ-ZEYYÂT

Tabiînin büyüklerinden, kırâat âlimi, fakîh ve dünyâya ehemmiyet vermeyen, mübahların çoğunu terk eden bir zâhid. İsmi Hamza bin Habîb bin Ammâre bin İsmail et-Teymî ez-Zeyyât olup, künyesi; Ebû Ammâre'dir. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ile aynı zamanda 80 (m. 700) doğmuş, O'ndan altı yıl sonra 156 (m. 773)'de Hulvan'da vefât etmiştir. Mezarı meşhûr ziyâret yerlerindendir. Vefât târihinin 154 veya 158 olduğu da rivâyet edilmiştir. Teymoğullarının âzâdlısıdır. Bir rivâyette ise onlara sonradan dahil olanlardandır. Yaşı itibârı ile Eshâb-ı kirama

(r.anhüm) yetişmiştir. Zeytinyağı ticâreti ile meşgûl olduğu için Zeyyât denilmiştir. Irak'tan Hulvan'a zeytinyağı götürür satar, Kûfe'ye peynir ve ceviz getirirdi. Hamza bin Habîb (r.a.) Kur'ân-ı kerîmin meşhûr yedi kırâati (okuyuş şekli) olan kırâat-ı Seb'a'dan birisinin rivâyet edicisi ve kırâat imamlarının altıncısıdır. Aynı zamanda bir muhaddis olan Hamza sika (güvenilir, sağlam) bir râvidir. Fıkhın en zor bahislerden birisi olan ferâiz (ölen bir kimsenin malının taksimi) ilminde de Üstâd olan âlimdir. Hamza ez-Zeyyât kırâati, A'meş, Ca'fer-i Sâdık, İbn-i Ebî Leylâ, Humrân bin A'yen Ebû İshâk es-Sebiî, Mansûr bin Mü'temir, Mugîre bin Miksen'den almışdır. Hamza'nın A'meş'den Resûlullaha (s.a.v.) varan rivâyet tariki (yolu) şöyledir: A'meş, Yahyâ bin Vessâb'dan, O da Alkame, el-Esved, Ubeyd bin Nedâle, Zirr bin Hubeyş es-Sülemî'den, O da İbni Mes'ûd'dan (r.a.) O da Resûlullahdan (s.a.v.) almıştır.

Hamza bin Habîb, İshâk es-Sebîî, Ebî İshâk Eş-Şeybânî, A'meş, Adiyy bin Sabit, Hakem bin Uteybe, Habîb bin Ebî Sabit, Mansûr bin Mü'temir ve birçok hadîs âliminden (r.aleyhim) de hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Abdullah İbni Mübârek, "Hüseyin bin Ali el-Ca'fî, Abdullah bin Sâlih el-Iclî, Selîm bin Îsâ (Ondan kırâat da öğrenmiştir) Îsâ bin Yûnus, Ebû Ahmed ez-Zübeyrî, Muhammed bin Fudayl, Vekî' bin Cerrah, Kabisâ bin Ukbe ve birçok âlim de Hamza bin Habîb'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hamza bin Habîb (r.a.) kırâatte imâm, dinde huccet (senet), hadîste sika, fıkıhta üstâd olup, son derece müttekî (haramlardan sakınan), şüphelilerden tamamen uzaklaşmış verâ' sahibi ve dünyâdan uzaklaşmış mübahların çoğunu terk etmiş bir ârif idi. İbni Fudayl "Zannetmem ki, Allahü teâlâ Kûfelilerin üzerinden belâyı Hamza'dan başka bir kimse sebebiyle kaldırsın" Ya'nî onun sebebiyle Allahü teâlâ belâları kaldırır, buyurmuştur.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, Hamza'ya: "İki şeyde bizden üstünsün. Biz bu iki şeyde seninle münâzara etmeyiz, elinden almak istemeyiz. Biri Kur'ân-ı kerîm okumak, diğeri de ferâiz ilmidir." buyurmuştur. Süfyân-ı Sevrî: "Hamza, Kur'ân-ı kerîm ve ferâizde diğer insanlardan üstün idi." Şeyhi, ne zaman Hamza'yı görse iftihar edip, "Şu gelen kimse Kur'ân-ı kerîmde engin bir deniz gibidir" buyurmuşlardır. Onun kırâatini uygun görmeyenler, med ve hemze'de ifrata vardığını sebep göstermişler ise de, böyle yapan birisini gören Hamza, "İfrat etme. Bilmiyor musun ki beyazın ifratı ve en beyazı baras hastalığıdır. (Çünkü bu hastalıkta deri bembeyaz bir renk alır.) Daha güzel okumak için haddi aşmak, kırâat değildir" buyurmuştur. Zehebî: "Hamza'nın kırâati husûsunda icmâ' hâsıl oldu" buyurmuştur. Onun kırâatini rivâyet eden iki râvîsinden biri Halef, diğeri ise Hallâd'dır. Kırâat ilminde Hamza'nın remzi (FÂ)'dır. Hamza bin Habîb, İmâm-ı Âsım ve A'meş'den sonra Kûfe'de kırâat imamlığı yaptı.

---

1) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 39, 40, 41

2) Mîzân-ül-İ'tidâl cild-1, sh. 605

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 27

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 216

5) El-A'lâm cild-2, sh. 277

6) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 179

HEMMAM BİN MÜNEBBİH

Tabiînin meşhûrlarından. Ebû Hureyre'den (r.a.) yazdığı yüzkırk kadar hadîs-i şerîfi nakletmesiyle tanınır. Sika (güvenilir) olup, birinci asrın ilk yarısında Ebû Hureyre'den (r.a.)

duyduğu hadîs-i şerifleri bir kitapta topladı. İsmi, Hemmâm bin Münebbih bin Kâmil bin Şeyh olup, künyesi Ebû Ukbe'dir. Kendisine, Yemen bölgesinden olduğu için el-Yemânî, San'a şehrinden olduğu için el-San'aî, İslâmiyetten önce Yemen'i işgal edip orada yerleşen İranlıların soyundan geldiği için de, el-Ebnaî nisbetleri verildi.

Ne zaman doğduğu bilinmeyen Hemmâm bin Münebbih hazretlerinin hayatının diğer safahatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmiyor. Ancak ba'zı gazâlara katıldığı, ticâretle uğraştığı ve sefer dönüşlerinde kardeşi Vehb bin Münebbih'e kitaplar getirdiği ve 131 veya 132 (m. 750) senesinde vefât ettiği rivâyet edilir.

Hemmâm bin Münebbih, başta Ebû Hureyre (r.a.) olmak üzere Hazreti Muâviye, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer ve İbni Zübeyr'den (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise, kardeşi Vehb bin Münebbih, kardeşinin oğlu Akîl bin Ma'kîl bin Münebbih, Ali bin el-Hasan ve Ma'mer bin Râşid (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hemmâm bin Münebbih hazretleri Ebû Hureyre (r.a.) ile beraber bulundu. Kendisinden dinledi ve vasıtasız rivâyette bulundu. Ebû Hureyre'nin (r.a.) bizzat yazdırdığı da rivâyet edilir. O'ndan duyarak yazdığı hadîs-i şerîfleri "es-Sahîfetü's-sahiha" adı verilen kitabında topladı. Bu risale "Sahîfe-i Hemmâm" diye meşhûr oldu. Burada kaydedilen yüzkırka yakın hadîs-i şerîfi, daha sonra talebelerinden Ma'mer, ondan da Abdürrezzâk rivâyet etti. Râvî silsilesi böylece devam etti ve Ahmed bin Hanbel hazretleri Müsned'ine kaydetti. İmâm-ı Buhârî hazretleri de "Sahîh"inde bu hadîs-i şerîflerden kısmen rivâyet etti. Ayrıca diğer hadîs kitablarında yer aldı ve bu eser, müstakil olarak nesilden nesile nakl ve rivâyet edildi. Aynı hadîs-i şerîflerin Ebû Hureyre'den (r.a.) başka sahabeden rivâyet edilenleri de kitaplarda vardır.

Hemmâm bin Münebbih'in rivâyet ettiği bu hadîs-i şerîfler, Şam ve Berlin'deki kütüphânelerde iki nüsha hâlinde mevcûttur.

Hemmâm bin Münebbih (r.a.), hakkında söz söyleyen bütün muhaddisler onun sika (güvenilir) olduğunu söylemişlerdir. Yahyâ bin Muîn ve Ahmed bin Hanbel (r.aleyhima) bunlardandır.

Süfyân bin Uyeyne, "On yıl kendisinden istifâde edilebilmesi için Hemmâm'ın gelmesini gözledim" derken, Iclî de "Hemmâm Tabiînden, sika ve Yemenlidir" buyurmaktadır.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Sû-i zandan sakatınız! Sû-i zandan sakınınız! Sû-i zandan sakınınız! Çünkü zan sözün en yalanıdır. Bir de, bir malı almak niyetiniz yokken esas alıcıyı zarara sokmak maksadıyla müşteri kızıştırmayınız. Birbirinize haset etmeyiniz. Dünyevi bir haz peşinde birbirinize karşı rekabet ve ifrâda kalkışmayınız. Birbirinize düşmanlık beslemeyiniz. Ve birbirinize arka çevirmeyiniz." Ey Allahın kulları, birbirinize kardeş muâmelesi yapınız."

"Cuma gününde öyle bir saat vardır ki, bir müslüman bu saatte duâ edip Rabbinden birşey dilerse, Allahü teâlâ ona mutlaka dilediğini verir"

"Gündüz ve gece size birbiri ardınca melekler gelir. Sabah ve ikindi namazları vaktinde bunlar birbirleriyle buluşurlar. Sonra geceyi sizinle geçiren melekler Allahü

teâlânın huzûruna yükselirler. Allahü teâlâ kullarının durumunu çok iyi bildiği halde yine bu meleklere:

"Kullarımı nasıl ve ne durumda bıraktınız?" diye sorar. Melekler de:

"Biz onları geldiğimizde namaz kılarken bulduk ve gittiğimizde namaz kılarken bıraktık" derler."

"Allahü teâlâ, mahlûkâtı yarattığında Arş'ın üstünde kendi nezdinde bulunan Levh-i Mahfûz'a "Muhakkak benim rahmetim gazâbıma gâlibtir, yazdı."

"Muhammed'in (s.a.v.) **varlığı, yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, eğer siz benim bildiğimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz."**

"Her peygamberin (a.s.) **kabûl olunan husûsî bir duâsı vardır. Ben ise inşâallah bu duâmı ümmetime şefaat için kıyâmet gününe bırakmak isterim."**

"Kim Allaha kavuşmayı isterse, Allah da ona kavuşmayı ister. Kim Allaha kavuşmak istemezse, Allah da ona kavuşmak istemez."

"Bana itaat eden, Allaha itaat etmiş olur. Bana isyan eden, Allaha isyan etmiş olur. Buyruk sahibi olan emîre itaat eden, bana itaat etmiş olur. Emîre isyan eden, bana isyan etmiş olur."

"Güneş battığı yerden doğmadıkça kıyâmet kopmaz. Battığı yerden doğduğunu gören bütün insanlar îmân edecekler. Fakat bu îmân, daha önceden inanmayan veya îmânı ile bir hayır kazanmış olmayan kimseye fayda vermeyeceği zamanda, vukû' bulmuş olacaktır."

Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki:

"Sâlih kullarıma gözler görmedik, kulaklar işitmedik ve kimsenin hatırına gelmedik ni'metler hazırladım." Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kisrâ** (İran hükümdârı) **helak olur ve ondan sonra daha Kisrâ olmaz. Kayser** (Doğu Roma-Bizans İmparatoru) **mutlaka helak olacak ve ondan sonra da başka kayser gelmeyecektir. Muhakkak bunların hazineleri de Allah yolunda dağıtılacaktır."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Hureyre'ye (r.a.) hitaben:

"O kimseye bakma ki, dinde senden aşağıdır, zira kendini beğenip, helak olursun. Dinde senden yukarısına bak ki, senden hayırlıdır. Malı çok olana bakma ki, Allah'ın kısmetine gazâb edersin. Şu kimseye bak ki, yiyeceğini zahmet çekerek alınteri ile hâzırlar, o zaman da Hak teâlânın sana verdiği ni'mete şükredersin" buyurdu.

Bir hadîs-i kudsîde buyuruldu ki;

"Sen başkalarına ver ki, ben de sana yardım edeyim."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"İmam kendisine uyulmak içindir. Namaz için imama uyduğunuz zaman ona muhalefet etmeyin. İmam tekbir aldığında siz de hemen tekbir alın, O rükû'ya gittiğinde siz de rüku'ya gidin" imam "Semi'allahü limen hamideh" dediği vakitte siz de "rabbenâ lekelhamd" deyin. O secdeye gittiğinde siz de hemen secdeye gidin, imam oturarak namaz kıldığı zaman siz de hep oturarak kılın."

"Büyük küçüğe, yürüyen oturana ve az çoğa selâm verir."

Allahü teâlâ buyurdu: **"Kulum bir iyilik yapmayı tasarladığı zaman bir mâni sebebiyle onu yapamadıysa defterine bir sevâb yazarım, şayet bu iyiliği yaptıysa defterine on mislini yazarım. Bir de kulum bir kötülük yapmayı tasarladığında bu kötülüğü işlemediyse onu affederim. Eğer işlediyse, onun defterine işlediğini olduğu gibi yazarım."** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Zenginlik, para ve mal çokluğu ile değildir. Zenginlik, ancak, kalbin zenginliğidir."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 67

2) El-A'lâm cild-8, sh. 94

3) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 182

4) Müsned-i Ahmed İbni Hanbel cild-2, sh. 312

HİŞÂM BİN EBÎ ABDULLAH

Meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Hişâm bin Ebî Abdullah Düstivâî'dir. Künyesi, Ebû Bekir el-Basrî'dir. Kütüb-i sitte râvîlerinden olup, hadîs ilminde hafız derecesindeydi. Yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilirdi. 153 veya 154 (m. 770) senesinde vefât etti. Hadîs-i şerîf rivâyet ettiği hadîs âlimleri, Katâde bin Diâme, Hammâd bin Ebî Süleymân, Yahyâ bin Ebî Kesir, Şuayb bin Habbâb, Âmir İbni Abdülvâhid ve diğerleridir. Kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler ise, oğulları Abdullah bin Hişâm, Muâz bin Hişâm, Şu'be bin Haccâc, İbn-i Mübârek, Abdülvâris bin Saîd, Yahyâ Kettan ve diğerleridir.

Hişâm bin Ebî Abdullah, ilmi ile âmil, vera' ve takvâsıyla (haram ve şüphelilerden kaçmasıyla) meşhûr bir zât idi. Heysem bin Kettan "Hişâm bin Ebî Abdullah'dan daha çok ölümü hatırlayan birini görmedim" demiştir. Bir hadîs-i şerîf rivâyet ederken şöyle derdi: "Şüphesiz bu hadîs-i şerîfi nice kimseler rivâyet etti ve şimdi onların dilini toprak yedi, vefât ettiler."

Hişâm bin Ebî Abdullah'ın Katâde bin Diâme'den, O'nun da Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

"İlmin kalkıp, cehâletin yerleşmesi, içki içilmesi, zinânın yayılması, açıkça yapılması, erkeklerin azalıp, kadınların çoğalması, hattâ elli kadına bir erkeğin düşmesi, kıyâmet alâmetlerindendir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 278

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 43

3) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 64

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 300

HİŞÂM BİN HASSÂN

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah el-Ezdî, el-Firdevsî'dir. 148 (m. 765) senesinde vefât etti. Basra'da yetişen âlimlerden olup, Hasan-ı Basrînin talebelerinin en başta

gelenlerindendir. Onun hadîsdeki rivâyetini en iyi bilen bir âlimdir. Hadîs ilminde sika, sağlam ve hafız derecesinde olup, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilen bir hadîs âlimidir. Rivâyetleri Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almakta olup, Kütüb-i sitte râvîlerindendir. Hadîs-i şerîf rivâyet ettiği hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır; Hâmid bin Hilâl, Hasan-ı Basrî, Ziyad bin Küleyb, Eyyûb bin Mûsâ, Abdülazîz bin Süheyb, Kays bin Sa'd el-Mekkî, Hişâm bin Urve, Muhammed bin Vasi', Süheyl bin Ebî Sâlih. Kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet eden zâtlardan bir kısmı; İkrime bin Ammâr, Sa'îd bin Ebî Arûbe, Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd, Süfyân bin Uyeyne, Süfyân-ı Sevrî, Hafs bin Gıyâs ve diğer âlimlerdir.

Hişâm bin Hassan çok ibâdet eden, haramlardan çok sakınan bir zât idi. Çok ağlar, Cum'a günleri hariç hep oruç tutardı. Hammâd bin Zeyd şöyle demiştir: "Hişâm bin Hassân'ın meclisinden, sohbetinden daha iyi bir sohbet görmedim. O'nun sohbetleri doğruya ulaştırır, hidâyete kavuştururdu. Bir hadîs-i şerîf okuyunca ağlar, gözyaşları sakalına inci taneleri gibi dökülürdü."

Hişâm bin Hassan, Hasan-ı Basrî'den şöyle nakletmiştir: "Dünyâ; bir uykuya dalıp da sevdiği şeyleri rü'yâsında gören ve sonra uyanıveren insanın rüyası gibidir."

"İlimden bir mes'ele öğrenmek, bana dünyâdan ve dünyâda bulunan şeylerden daha sevimlidir." "Bir saat tefekkür, gece sabaha kadar nafile ibâdet etmekten hayırlıdır."

"Ey insanlar sizin bitmekte olan belli bir eceliniz ve sınırlı bir ameliniz var. Ölüm peşinizde, Cehennem önünüzde, geleni görmüyorsunuz. Her an bekleyiniz. Kişi ne amel işledi ise ona baksın."

"Hasan-ı Basrî yemîn ederek şöyle dedi; Vallahi malı, parayı üstün tutanı Allahü teâlâ zelîl kılar."

"İnsan dünyâdan ayrılınca üç şeye hasret gider: Topladığına doymaz, umduklarına kavuşamaz, önündeki âhıret yolculuğuna iyi azık temin etmez."

Hişâm bin Hassân'ın rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Kim oruçlu olduğunu unutarak yiyip içse orucunu tamamlasın. Ancak, Allahü teâlâ onu doyurur ve içirir."

"Öğleyi serinlik vaktine tehir ediniz. Zira o sıcağın şiddeti Cehennemin harâretindendir."

"Bir kimse, Allahü teâlânın indinde kendisi için ne olduğunu anlamak isterse, kendisinde Allah için ne var ona baksın."

"Kul bir günah yapar, sonra bunu hatırladıkça üzülür. O'nun bu üzüntüsü üzerine Allah, namaz ve oruç gibi, O'na keffâret olacak bir amel yapmadan kendisini mağfiret eder."

"Kim, kardeşinin malını elde etmek için, kasdî olarak Allah üzerine yemîn ederse, ateşten yerini hazırlasın."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 269

2) El-A'lâm cild-8, sh. 85

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 34

4) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 163

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 295

HİŞÂM BİN URVE

Tabiînin büyüklerinden, hadîs âlimlerinden ve fakîh. İsmi; Hişâm bin Urve bin Zübeyr bin Avvâm el-Kureyşî, el-Esedî olup, Künyesi Ebü'l-Münzir'dir. Aşere-i mübeşşere ya'nî Cennetle müjdelenen on sahâbîden birisi olan Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) torunudur. 61 (m. 680)'de Muharrem ayının Cum'a gününe rastlayan ve Hazreti Hüseyin'in şehîd edildiği zaman Medîne-i münevvere'de dünyâya geldi. Uzun müddet Medîne-i münevvere'de kaldıktan sonra Kûfe'ye geldi. Bir müddet Kûfe'de kaldı. Kûfeliler ondan hadîs-i şerîf öğrendiler. Nihâyet Bağdâd'a geldi ve Bağdâd'ta Abbasî halifesi Mansûr tarafından izzet ve ikram gördü. Bağdâd'ta 146 (m. 763)'de vefât etti. (145'de vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.) Bağdâd'ın Harp kapısında hendeğin arkasındaki kabristanda medfûn olup, kabir taşının üzerinde "Bu Hişâm bin Urve'nin kabridir" yazılıdır. Bağdâd'ın batı tarafında, çarşının dışında olduğu da rivâyet edilmiştir. Cenâze namazını halife Mansûr kıldırdı.

Hişâm bin Urve, İbni Ömer'i (r.a.) gördü. İbn-i Ömer onun başını okşadı ve onun için duâ etti. Hişâm ayrıca Sehl bin Sa'd, Câbir bin Abdullah ve Enes bin Mâlik'i (r.anhüm) görmüştür. Hişâm bin Urve; Babası Urve bin Zübeyr bin Avvâm, amcası Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm, iki kardeşi Abdullah ve Osman bin Urve, amcasının oğlu Abbâd bin Abdullah bin Zübeyr, onun oğlu Yahyâ bin Abbâd, Abbâd bin Hamza bin Abdullah bin Zübeyr, Fâtıma binti Münzir bin Zübeyr, Amr bin Hamza, Avf bin Haris bin Tufeyl, Ebî Seleme bin Abdurrahmân, İbni Münkedir Vehb bin Keysân, Sâlih bin Sâlih, Abdurrahmân bin Sa'd, Muhammed İbni Ali bin Abdullah bin Abbâs ve birçok zâttan rivâyette bulunmuştur.

Eyyûb-i Sahtiyânî, Ubeydullah bin Amr, Ma'mer, İbni Cüreyc, İbni İshâk, İbni Aclân, Hişâm bin Hassan, Yûnus bin Yezîd, Şu'be, Mâlik bin Enes, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne Hammâdân (Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd), Üsâme bin Hafs bin Gıyâs, Şüreyk İbni Abdullah, Abdullah bin Mübârek, Îsâ bin Yûnus, Vekî' bin Cerrah ve birçok âlim de Hişâm bin Urve'den rivâyette bulunmuşlardır.

İbni Sa'd, Iclî onun hadîs ilminde sika (sağlam, güvenilir) bir âlim olduğunu söylemişlerdir, İbni Sa'd buna onun çok hadîs rivâyet eden, hadîs ilminde huccet bir zât olduğunu da ilâve etmiştir. Ebû Hatim ise sika ve hadîste imâm olduğunu beyân etmiştir.

İbni Hibbân ise: "Hişâm bin Urve, mutkin (sağlam), vera' sahibi (şüpheli şeyleri terk eden), fâdl, hafız bir zâttır" buyurdu. Hişâm bin Urve, hadîs-i şerîflerin yazılmasını uygun görürdü.

Abbasî halifesi Mansûr, bir gün Hişâm bin Urve'ye: "Ey Ebâ Münzir! Ben, kardeşlerim ve babam, kaşıkla çorba içerken senin yanına girmiştik. O günü hatırlıyor musun? Senin yanından çıktığımız zaman babamız "Bu ihtiyârı hakkıyla tanıyınız. O günümüzde bakî kalanlardan (en büyük âlimlerden) birisidir" dedi. Hişâm: "Bunu hatırlamıyorum yâ emîr-el-mü'minîn" dedi.

Hişâm bin Urve, Mansûr'un yanından çıkınca kendisine "Emîr-el-mü'minîn seni hatırlıyor. Sana iyilik yapmak için vesîle arıyor, sen de hatırlamıyorum diyorsun" dediler. Hişâm bin Urve: "Hakîkaten Allahü teâlâ hayırdan başka bir şey hatırlatmıyor" cevâbını verdi. Dünyâya rağbet etmezdi. Her yaptığını Allah için yapardı. Tabiînden olan Hişâm bin Urve, insanlardan uzlet etmeyi (uzaklaşmayı) değil, onların arasına karışmağı, arkadaş ve dostları çoğaltmayı,

müslümanla anlaşıp sevişmeyi ve dînî mes'elelerde onlara yardımcı olmayı, iyilik ve takvâ ile yardımda bulunmayı tercih ederdi.

Hişâm bin Urve babasından rivâyetle şöyle haber verdi:

Hazreti Ebû Bekir halife seçilip kendisine bîat edildiği zaman, Üsâme'nin (r.a.) ordusunu göndermek husûsundaki ihtilâfı gidermek için Ensârı topladı ve: "Üsâme (r.a.) mutlaka savaşa gidecek" buyurdu. Bu sırada bütün Arab kabilelerinde ya tamamen veya ba'zıları küçük topluluklar halinde dinden dönmüşlerdi. Büyük bir fitne çıkmıştı. İslâm düşmanlarının çokluğu müslümanların azlığı ve Eshâb-ı kiramın Peygamberimizin (s.a.v.) firak ateşiyle, şaşkın bir halde olmasından, Hıristiyanlar, yahûdiler ve yalancı peygamberler, müslümanları yok etmek için fırsat kolluyorlardı. Eshâb-ı kiram, Hazreti Ebû Bekir'in bu sözünü işitince Hazreti Ebû Bekir'e; "Bütün Eshâb bu fikrinizden dolayı seni tenkîd ediyorlar, onları kendinden uzaklaştırma" dediler. Hazreti Ebû Bekir "Kudret, kuvvet ve irâdesiyle Ebû Bekir'i yaşatan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, arslanların beni parçalayacaklarını dahi bilsem, Resûlullahın (s.a.v.) emrettiği üzere Üsame'yi mutlaka savaşa göndereceğim. Medine'de benden başka hiç kimsenin kalmayacağını bilsem dahi onu yine göndereceğim" buyurdu. Bilâhare Üsâme ordusu savaşa gitti. Yalancı peygamber Müseyleme ve taraftarları ise; Müslümanlar böyle büyük bir orduyu savaşa gönderdiklerine göre, bundan daha fazlası Medîne-i münevvere'de vardır düşüncesine kapılarak, hücum etmeye korkmuşlardır. Böylece Hazreti Ebû Bekir'in Resûlullaha (s.a.v.) bağlılığının bereketlerini bütün Eshâb-ı kiram açıkça gördüler.

Ebû Tâlib vefât etmeden önce, müşriklere karşı Peygamberimizi (s.a.v.) himâye ederdi. O'nun vefâtından sonra, yapamadıkları her türlü hainliği yapıyorlardı. Hattâ müşriklerin sefihlerinden birisi Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek başına toprak attı. Hişâm bin Urve, babası Urve bin Zübeyr'den rivâyet etti ki; "O sefîh" Resûlullahın (s.a.v.) mübârek başına toprağı saçtığı zaman, Resûlullah (s.a.v.) toprak başının üzerinde olduğu halde evine geldi. Onu mübârek kızlarından birisi karşıladı. Resûlullahı (s.a.v.) bu halde görünce ağlayarak üzerindeki toz toprağı temizlemeğe başladı. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) kızına **"Ey kızcağızım ağlama. Çünkü, Allahü teâlâ babanı koruyacaktır"** dedi. Bu arada **"Ebû Tâlib vefât edinceye kadar, Kureyş'ten bu derece hoşuna gitmeyen birşey başına gelmedi"** buyuruyordu."

Hişâm bin Urve, Hazreti Âişe'den rivâyetle; Hazreti Âişe buyurdu: Resûlullah (s.a.v.) bir biri arkasından öyle oruç tutardı ki, biz Resûlullah (s.a.v.) bir daha hiçbir şey yemeyecek zannederdik. Ba'zen birbiri ardınca günlerce oruç tutmaz, biz de bir daha oruç tutmayacak zannederdik. Peygamberimize en sevgili nafile oruç, Şa'bân orucu idi. Ben "Yâ Resûlallah seni Şa'bân ayında devamlı oruçlu görüyorum, hikmeti nedir?" diye sorunca: **"Ey Âişe, Şa'bân Öyle bir aydır ki, o senenin içinde ölecek kimselerin isimleri deftere yazılıp Melek-ül-Mevt'e** (Azrail) **teslim olunur. Ben oruçlu olduğum halde ismimin deftere geçirilmesini isterim"** buyurdu.

Hişâm bin Urve, Hazreti Âişe'den rivâyetle; Peygamberimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâ iyiliği dört gecede yağdırır. Bu geceler: Kurban bayramı, Ramazan bayramı ve Şa'bânın onbeşinci geceleridir. Şa'bânın onbeşinci gecesinde ecel ve rızıkları ve o yıl hacca gidecekleri yazar. Dört geceden biri de sabah ezanına kadar Ârife gecesidir"** buyurdu.

Hazreti Hişâm, babası Urve'den ve Saîd bin Zeyd'den rivâyet ederek dedi ki; Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Bir arazinin haksız olarak bir karışını alan kimseyi, Allahü teâlâ o arazi boynuna takılmış olarak yedi kat yerin dibine batırır."**

Hazreti Âişe'den rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kim ölü bir toprağı** (boş sahipsiz araziyi) **imâr ederse, o imâr edenindir. Bundan sonra haksız bir ekici veya dikicinin o toprakta hakkı yoktur."**

Hişâm bin Urve, babasından naklederek şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.) zamanında bir kalkan kıymetinde malı çalan hırsızın eli kesilirdi. Kalkanın o gün için (iyi) bir fiâtı vardı. Değersiz şeyler için el kesilmezdi." İslâmiyette hırsızlık yapanın elinin kesilebilmesi için, çaldığı malın bir altın kıymetinde olması, gizli, kapalı bir yerden çalınması, çalan kimsenin aç ve kıtlık zamanı olmaması gibi birçok şartlar aranır.

Hişâm bin Urve, Peygamberimizin (s.a.v.) torunu Hazreti Hasan'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etti: "Selâm vermek bir sünnettir. Onu almak ise farzdır."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 80

2) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 47

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 48

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 301

5) El-A'lâm cild-8, sh. 87

6) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 138

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 144

HÜŞEYM BİN BEŞÎR

Hadîs ilminde meşhûr âlimlerden. İsmi Hüseyin bin Beşîr bin Kâsım bin Dinar es-Sülemî'dir. Künyesi Ebû Muâviye el-Vâsıtî olup, 104 (m. 722) yılında doğdu. Bağdâd'ta yaşadı. 183 (m. 799)'da orada vefât etti. Hadîs kitaplarında kendisinden çok bahsedilen Hüşeym bin Beşîr, İmâm-ı Muhammed İbni Şihâb-ı Zührî ile aynı mertebededir. Bağdâd'ta ilk hadîs toplayanlardandır. Ayrıca tefsîr, fıkıh ve kırâat ilimlerinde de âlimdir.

Hüşeym bin Beşîr; Zührî, Amr bin Dinar, Mansîr bin Zâzân, Husayn İbni Abdurrahmân Ebû Beşîr, Eyyûbü's-Sahtiyânî, Ya'lâ bin Atâ Süleymân et-Teymî, Ubeydullah bin Ebî Bekr bin Enes, Hamîd-üt-Tavîl, İmâm-ı A'meş, Amr bin Ebî Seleme ve çok sayıda âlimden hadîs dinlemiş ve rivâyet etmiştir. Hadîs ilminde hafızasının kuvveti ile tanınan ve yirmibin hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezbere bilen Hüşeym bin Beşîr'den, pek çok hadîs âlimi hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bunlardan bir kısmı: Şu'be bin Haccâc, Yahyâ el Kattân, Ahmed bin Hanbel, Kuteybe, Ziyad bin Eyyûb, Ya'kub ed-Devrekî, Hasan bin Arfe, Mâlik bin Enes, Süfyân-ı Sevrî, Abdullah İbni Mübârek, Vekî' bin Cerrah, Yezîd bin Hârûn ve kendi oğlu Sâid bin Hüşeym gibi âlimlerdir.

İbni Ebî'd-Dünyâ; Hüşeym bin Beşîr'in vefâtından evvel on yıl yatsının abdestiyle sabah namazını kıldığını haber vermiştir. (Ya'nî on yıl hiç uyumamıştır.)" Yahyâ bin ed-Devrekî; Hüşeym bin Beşîr'in ezberinde yirmibin hadîs olduğunu bildirmiş ve hafızası çok kuvvetli muhaddislerden olduğunu söylemiştir.

Hüşeym bin Beşîr çok vekarlı (ağırbaşlı) ve çok heybetli bir zât idi. Ahmed bin Hanbel (r.a.) "Hüşeym'le dört sene beraber bulundum, ilmî heybetinden dolayı, ondan ancak iki mes'eleyi sorabildim" buyurmuşlardır. Hüşeym hazretleri hadîs-i şerîf rivâyet ederken "Sübhanallah" der ve çok "Lâ ilahe illallah" söylerdi. Bunun dışında çok zikr (tesbih) çekerdi. İbni Nasîreddîn "Bedîat-ül-Beyân" kitabında O'nu; "Bağdâd'ta oturan sika (güvenilir) ve hafızası çok

sağlam râvîlerden idi. Bütün hadîs âlimleri onun emânet ehli olup, doğruluğu, adâleti ve sikalığı husûsunda icmâ' (söz birliği) etmişlerdir" diye anlatmaktadır. Vehb İbni Cerîr: (Biz Şu'be'ye "Hüşeym'den hadîs yazalım mı?" diye sorduk "Evet" cevâbını verdi) demiştir. Zaten onun sikalığı (güvenirliği), hafızasının kuvveti tartışılmazdı.

Abdullah İbni Mübârek, "Zaman herkesi değiştirdi. Fakat Hüşeym'in hafızasını değiştiremedi" buyurmuşlardır. İshâk Ezzeyâdî "Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm; (Hüşeym'den hadîs dinleyiniz. O ne iyi bir insandır) buyurdu" diye haber vermiştir.

Vekî' bin Cerrah: "Benden olduğu gibi Hüşeym'in zikrettiği şeylerden dilediğinizi getiriniz (ya'nî O'nun rivâyetlerini kabûl ederim)" buyurmuşlardır. Ammâr: "Ebû Avâne ile Hüşeym ihtilâf etseler, söz Hüşeym'indir. Çünkü O (rivâyetinde) hiç hatâ etmedi" demiştir. Ma'rûf-i Kerhî hazretleri de "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm; (Yâ Hüşeym, Allahü teâlâ, ümmetimin hayrına çalıştığından dolayı sana iyilikler versin; buyuruyorlardı." diye haber vermiştir. Sâhib olduğu ilimlerde eser yazan Hüşeym bin Beşîr'in, Es-sünen fil-Fıkıh, Et-Tefsîr, El-Megâzîî, El-Kırâat adlı eserleri vardır.

Tefsîrine misâl olarak; Bekâra sûresi 187. âyetinde oruca başlama vakti: **"Beyaz iplik siyah iplikden ayırd oluncaya kadar"** buyuruluyor. Adiyy bin Hatim (r.a.): "Bu âyet-i kerîme nâzil olunca yastığımın altına biri siyah diğeri beyaz iki ip koydum. Geceleyin kalkıp baktım. Bir şey anlamadım (Ya'nî imsak vaktini bilemedim). Sabahleyin Resûlullaha gittim. Yaptığımı arz ettim. **"Bundan murâd, gecenin karalığıyla gündüzün beyazlığıdır.** (Ya'nî Fecr-i sâdığın doğmasıdır. Ufukta hakîkî beyazlık başlayınca oruç vakti başlar. Hakîkî beyazlık ufuk üzerinde tamamen yayılınca da sabah namazı vakti başlar, ya'nî sabah namazı vakti girmiş olur.)" buyurdular."

Şu hadîs-i şerîfler de onun rivâyetlerindendir **"Cuma günü gusl etmek, müslümanlar için şüphesiz bir haktır.** (Cuma günü yapılacak vazîfelerdendir.) **Bir de her biriniz o gün evinizdeki güzel kokudan sürünsün. Eğer bulamazsa su ona koku yerine geçer."**

"Allahü teâlâ diğer Peygamberlere vermediği beş şeyi bana verdi:

1. Bir aylık mesafeden düşmanlarımın kalbine korku verildi.

2. Yeryüzü bana temiz ve mescid kılındı. Artık ümmetimden bir kişi namaz vaktine kavu şunca hemen namazını kılsın.

3. Ganîmet malları bana helâl kılındı. Halbuki benden evvelki peygamberlere helâl değil idi.

4. Bana herkes için şefaat (etme hakkı) verilmiştir.

5. Her Peygamber yalnız kendi kavmine gönderilmiştir. Ben ise bütün insanlara Peygamber olarak gönderildim."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 203

2) El-A'lâm cild-8, sh. 89

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 89

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 58

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 303, 306

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 150

7) Fihrist sh. 318

8) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 303

9) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 201

İBNİ ÂMİR EL-YAHSUBÎ

Yedi kırâat imamından dördüncüsü, işâreti kef'tir. Tabiînden olup, kırâat, hadîs ve fıkıh âlimi idi. İsmi, Abdullah bin Âmir bin Yezîd olup, en meşhûr künyesi, Ebû İmrân'dır. Şamlıların kırâat imâmı olduğu için ed-Dımaşkî, Hûd'un (a.s.) torunlarından olduğu için el-Yahsubî, kırâat âlimi olduğu için de el-Mukrî lakabı verilmiştir. İbni Âmir hazretleri, Peygamber (s.a.v.) zamanında 8 (m. 629) yılında doğdu. Doğum yeri olan Filistin'de Nablus yakınlarındaki Belkâ'ya bağlı Rihâb köyünden Şam'a göçtü ve orada 118 (m. 736) yılı Muharrem'inde vefât etti.

Kırâat-ilmini, Ebudderdâ'dan (r.a.), Hazreti Osman'ın kırâatini de Mugîre bin Ebî Şihâb'dan aldı. Hazreti Muâviye, Fudâle bin Ubey, Vâsila bin Eskâ, Nu'mân bin Beşîr, Ebû Ümâme ve Ebû İdrîs-i Havlânî gibi mübârek zâtlardan da kırâat öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâatte Şamlıların imâmı ve Şam'ın ilk kadısı olan Ebûd-derdâ hazretleri, vefâtından sonra yerine İbni Âmir'in geçmesini istedi. O'ndan sonra Şamlılar İbni Âmir'in kırâatine göre Kur'ân-ı kerîm okudular. Şam Câmii'nde imâm olup, Cuma namazından gayrı namazları kıldıran İbni Âmir, İdrîs-i Havlânî'den sonra Halîfe Velîd bin Abdülmelik zamanında Şam kadısı oldu. Vefâtına kadar aynı vazîfede kaldı. Şamlılar kırâatte kendisini imâm olarak kabûl edip, yıllarca arkasında namaz kıldılar. O'nun kırâatine göre okuyarak ibâdet ettiler. İbni Âmir'in kırâatini, Hişâm bin Ammâr-ı Sülemî ve Abdullah bin Ahmed bin Beşîr bin Zekvân-ı Kureşî rivâyet etti. Bu râvîlerden Hişâm, Eyyûb-i Temîmî, Arrâk-ı Mısrî, Yahyâ-i Zemmârî vasıtasıyla İbni Âmir'in kırâatini öğrendi. Diğer râvîsi İbni Zekvân da, Eyyûb-i Temîmî vasıtasıyla öğrendi.

Zamanımızda Sudan'ın bir kısmında Kur'ân-ı kerîm, bu iki râvî vâsıtasıyle gelen İbni Âmir'in kırâatine göre okunmaktadır.

Kendisinden, kardeşi Abdurrahmân, Râbi'a bin Yezîd, Abdullah bin Alâ, Abdurrahmân bin Yezîd bin Câbir, Ca'fer bin Râbi'a, Muhammed bin Velîd-i Zübeydî ve daha birçok âlim ilim tahsil etti. İsmâîl bin Abdullah bin Ebî Muhacir, Ebû Ubeydullah Müslim bin Meşkem, Yahyâ bin Hâris-i Zemmârî gibi âlimler de kırâat öğrendiler. Bunlardan Yahyâ-i Zemmârî, O'nun kırâatini nakletti.

Âlimler, hadîs ilminde de sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ederek O'nu övdüler. Bunlar arasında Iclî, İbni Hibbân, Nesâî ve Ebû Ehvazî sayılabilir.

Bu âlimlerden Ebû Ehvazî "İbni Âmir, kırâat ilminde imâm ve âlimdi. Naklettiği ilimlerde güvenilir, rivâyetlerinde sağlamdı. Bilgilerine yanlışları karıştırmadan muhafaza eden ârif, anlayışlı, sâhib olduğu her ilimde ihtisas sahibi, Tabiînin ileri gelenlerinden mübârek bir zât idi. Dînî yönüyle hiçbir zaman tenkite uğramadı, rivâyeti için şüpheye düşülmedi. Bir bid'ati gördüğü zaman hemen müdâhale eder, işlenmesine müsaade etmezdi" diyerek onu övmektedir.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 274

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 449

3) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 156

4) El-A'lâm cild-1, sh. 95

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 34

6) Gâyet-un-nihâye cild-1, sh. 323

İBN-İ CÜREYC (Abdülmelik bin Abdülazîz)

Tebe-i tabiîn devrinde Mekke'de yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Abdülmelik bin Abdülazîz bin Cüreyc el-Mekkî'dir. Ebü'l-Velîd ve Ebû Hâlid diye iki künyesi vardır. Ümeyye bin Hâlid bin Üsevd'in âzâdlı kölesidir. Aslen ailesi Rum diyarındandır. Türk soyundan olduğu da rivâyet edilmektedir. 150 (m. 767)'de yaşı 70'den fazla olduğu halde Mekke'de vefât etti.

İbn-i Cüreyc'in hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvî olduğu icma' ile sabittir. Hadîs imâmı olup, üçyüzbinden ziyâde, hadîs-i şerîfi, râvîleri ve senetleri ile birlikte ezberleyen yüksek bir âlimdir. En son vefât eden sahâbîlere de yetiştiği bildirilmektedir. Fakat onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmemiştir. En çok Atâ bin Ebî Rebâh'tan (r.a.) rivâyette bulunmuştur. Ondan başka Amr bin Dinar, İbn-i Ebî Müleyke, Muhammed bin Münkedir, İbn-i Tâvûs, Nâfi ve Meymun bin Mihran, Hişâm bin Urve ve daha birçok hadîs âliminden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, Sevr bin Yezîd el Humsî, Evzâî, Süfyân-ı Sevrî, Leys bin Sa'd ve daha pek çok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Cüreyc, zamanındaki Mekkeli fakîhlerin en büyüklerindendi. İlk olarak kitap yazan bu zâttır. İlim için, Bağdâd'a ve yaşlılığında Basra'ya gitti. On yedi sene Atâ bin Ebî Rebâh'ın yanında kalarak, ondan ilim aldı ve çok hadîs-i şerîf ezberledi. Bu bakımdan "İmâm" ve "Hâfız" ünvanlarına sahiptir. Talha bin Ömer el-Mekkî, şöyle anlatıyor: Atâ bin Ebî Rebâh'a, "Senden sonra kime soralım?" dedim. O da, "Eğer yaşarsa bu gence!" dedi. İşâret ettiği İbn-i Cüreyc idi. Yahyâ bin Saîd ve İbn-i Maîn, O'nun sadûk (rivâyet ettiği hadîslerde sağlam) ve sika (güvenilir) bir râvî olduğunu bildirdi. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah, "Babama hadîsde kitapları tasnif edenlerin ilki kimdir? diye sordum. İbn-i Cüreyc ve İbn-i Arûbe'dir dedi." diye nakletti. Ayrıca, Ahmed bin Hanbel, O'nun ve İbni Arûbe'nin ilimde bir derya olduğunu bildirdi. İmâm-ı Iclî de; O'nun Mekke'li sika bir râvî olduğunu bildirdi. Yahyâ bin Saîd de, "Biz İbni Cüreyc'in kitaplarını emîn kitaplar diye isimlendirdik" dedi. Yine Velîd bin Müslim de, "İmâm-ı Evzâî'ye ve daha başka kimselere, ilmi kimin için tahsil ediyorsunuz?" diye sordum. İbni Cüreyc hâriç hepsi, (kendim için) dedi. O ise, "(insanlar için tahsil ettim) dedi." diye bildirdi. Ali bin el-Medînî de dedi ki: "Baktım ki, isnat altı kişi üzerinde dönüyor. (Bunların isimlerini saydıktan sonra) Onların ilmi bu ilimde (hadîsde) eserler veren kimselere intikâl etti. Mekke'de İbni Cüreyc onlardandır."

İbn-i Cüreyc, fıkıh ilminde de yüksek bir âlimdi. Hicaz bölgesinin Mekke'de yetişen meşhûr fakîhlerindendi. Şâfi'î mezhebi âlimlerinin imamlarındandı. Çünkü İmâm-ı Şâfi'î fıkıh ilmini, Müslim İbni Hâlid'den, O da İbn-i Cüreyc'den, O da Atâ bin Ebî Rebâh'tan ve O da Abdullah İbn-i Abbâs'tan aldı. İbn-i Hibbân, "Kitab-üs-Sikâ"sında, onun hakkında şöyle diyor: "O, Hicaz'ın fakîhlerinden, Kur'ân-ı kerîmi en güzel okuyanlarından ve her şeyi güzel yapan âlimlerindendi."

İbn-i Cüreyc, çok ibâdet ederdi. Her ay, üç gün hariç hep oruç tutardı. Kendisinin çok ibâdet eden bir hanımı vardı. İbâdetlere düşkünlüğü, haramlardan sakınması ve Allahtan korkusu çoktu. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, "İbn-i Cüreyc'ten daha güzel namaz kılan birisini görmedim" dedi. Yine Abdürrezzâk da, "Mekke'nin âlimleri dediler ki, İbni Cüreyc namazı Atâ bin Ebî Rebâh'tan, O da İbni Zübeyr'den, O da Hazreti Ebû Bekir'den ve O da Resûlullahtan öğrendi. İbni Cüreyc çok güzel namaz kılardı" dedi. Bir kerre de, "Ondan daha güzel namaz kılanı görmedim. Onu gördüğüm zaman, Allahtan çok korktuğunu hemen bilirdim" dedi.

İbni Cüreyc, insanlara ihsânı, ikramı bol olan bir zâttı. Kendisinden birşey isteyen bir kimseyi boş çevirmezdi. Birgün evinden dışarı çıktığında, birisi gelip kendisinden ihtiyâcını karşılamak için birşeyler istedi. O da, hemen çıkarıp çok miktarda dinar (altın para) verdi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Mü'mine diken veya daha büyük musîbet isâbet ederse, o onun günahlarına keffârettir."

İbn-i Cüreyc, Ebû Saîd'in şöyle rivâyet ettiğini bildiriyor:

Ebû Mûsâ el-Eş'arî kapının arkasından üç defa Hazreti Ömer'e selâm verdi. Fakat kendisine gir izni verilmediği için geri döndü. Hazreti Ömer arkasından bir adam gönderip, Ebû Musa'yı çağırttı ve neden dönüp gittiğini sordu. O da Resûlullahın (s.a.v.): **"Sizden biriniz üç defa selâm verir de, cevap alamazsa geri dönsün!** Dediğini işittim." dedi. Hazreti Ömer o zaman Ebû Musa'ya, "Ya Resûlullahın böyle buyurduğunu isbât edersin, yahut seni cezalandırırım" dedi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ el-Eş'arî rengi uçmuş vaziyette bize geldi. Biz oturuyorduk, sana ne oldu? dedik. Hâdiseyi bize anlattı. Ve dedi ki: "Sizden bunu işiten oldu mu?" Biz de, "Evet, hepimiz işittik!" dedik. Orada bulunanlar Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile birlikte Ebû Sâid el-Hudrî'yi Hazreti Ömer'e gönderdiler ve durumu haber verdiler."

"Her kim şu sebzeden, ya'nî sarımsaktan yerse mescidimizde bizim yanımıza gelmesin!"

Eshâb-ı kiramdan Mikdâd (r.a.) "Yâ Resûlallah! Ben kâfirlerden bir adama rastlasam da benimle vuruşsa, ellerimden birini kılıçla kestikten sonra bir ağaca sığınsa ve: "Ben Allaha teslim oldum, ya'nî müslüman oldum dese, bu sözü söyledikten sonra onu öldürebilir miyim?" Resûlullah (s.a.v.) **"Onu öldürme!"** buyurdu. Ben: "Ama, o evvelâ benim elimi kesti, ondan sonra bu sözü söyledi, yâ Resûlallah! Şu halde onu öldüreyim mi?" dedim. Resûlullah (s.a.v.): **"Onu öldürme! Çünkü öldürürsen, O, senin onu öldürmezden önceki vaziyetine geçer, sen de onun söylediği sözünden önceki vaziyette olursun"** buyurdular.

"Her hangi biriniz, namaza durduğu zaman önüne (sütre olabilecek) **birşey koysun!"**

İbn-i Cüreyc şöyle anlatıyor: "Ebû Eyyûb (r.a.) devesine binerek Mısır'da oturan Ukbe bin Âmir'in (r.a.) yanına geldi ve: "Sana bir şey soracağım. Çünkü Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından sen ve benden başka kimse hayatta kalmadı. Sen Resûlullahın (s.a.v.) müslümanın ayıbını örtmek konusundaki hadîsini nasıl işittin?" O da: "Ben Resûlullahın (s.a.v.) **"Kim dünyâda bir mü'minin ayıbını örterse, Allahü teâlâ da kıyâmet günü onun ayıplarını örter."** buyurduğunu işittim." deyince, Ebû Eyyûb (r.a.) tekrar devesine binerek geri döndü ve memleketine varınca bu hadîs-i şerîfi tekrar etti.

İbni Cüreyc'den bildirilen hikmetli sözlerden ba'zıları şöyledir:

"Onlar (kirâmen kâtibîn) iki tane melektir. Biri sağda, diğeri soldadır. Solda duran, sağda duranın şehâdeti ile yazar. Ama sağda duran, soldakinin şehâdetine bakmaz. Oturulduğu zaman biri sağda, diğeri de solda kalır. Yürüdüğü zaman, biri arkada diğeri de önde kalır. Uyuma zamanı, biri baş ucunda, diğeri de ayak ucunda durur."

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 60

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 169

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 163

4) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 400

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 402

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 659

7) Müsned-i Ahmed İbni Hanbel cild-4, sh. 394

İBN-İ EBÎ ZİʼB

Tâbiîn'den tanınmış bir hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdurrahmân bin Mugîre bin Haris bin Ebî Zi'b, Künyesi, Ebû Hâris'dir. 80 (m. 699) senesinde doğup, 158 (m. 774) târihinde vefât etti. Medîne-i münevverelidir. Burada fetvâ verirdi. İmâm-ı Mâlik'in çok yakın bir arkadaşı olup, birbirlerini çok severlerdi. Çok sâlih bir zât idi. Vera' sahibi idi. Emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma) emrine çok dikkat ederdi. Hakkı söyleme husûsunda kimseden korkmazdı. Hadîs ilminde yüksek bir derecesi olup, sikadır (güvenilir). Kardeşi Mugîre'den, dayısı Haris bin Abdurrahmân el-Kureyşî, Abdullah bin Sâib bin Yezîd, İbn-i Abbâs'ın âzâdlısı İkrime, Kâsım bin Abbâs, İbn-i Ömer'in âzâdlısı Nâfi, Zührî, Sâlih bin Kesir ve daha bir çok muhterem zâtlardan (r. anhüm) hadîs-i şerîf dinlemiştir. Kendisinden de, Sevrî, Ma'mer, Saîd bin İbrâhîm, Velîd bin Müslim, Abdullah bin Mübârek, Haccâc bin Muhammed, Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî gibi büyük zâtlar, hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

Halife Mehdî, kendisini Bağdâd'a da'vet etti. Bir müddet orada hadîs-i şerîf rivâyet ettikten sonra, Medîne-i münevvere'ye dönerken, Kûfe'de vefât etmiştir.

Menkıbeleri: Haccâc el-A'ver (r.a.) dedi: Bağdâd'a gelir, kendisinden duyduklarımı ona tashih ettirirdim. Fakat, bu düzeltmeyi onun huzûrunda yapmazdım. Kalkardım, bir direk veya başka bir şeyin arkasına gizlenir, düzeltilecek şeyi orada düzeltir, ondan sonra, tekrar O'nun yanına dönerdim.

İmâm-ı Mâlik hazretleri, Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'un yanına gelmişti. Ebû Ca'fer, İmâm-ı Mâlik'e (r.a.) Medîne-i münevvere'de âlimlerden kim kaldı?" diye sorunca, O da "Ey mü'minlerin emîri! İbn-i Ebî Zi'b, İbn-i Ebî Seleme, İbn-i Ebî Sibre'nin (r.aleyhim)" isimlerini söyledi.

Ebû Naîm anlattı: Bir sene, Halife Ebû Ca'fer Mansûr ile hacca gitmiştim. Daha yirmibir yaşında idim. Ebû Ca'fer'in beraberinde İbn-i Ebî Zi'b ve Mâlik bin Enes de vardı. Ebû Ca'fer, İbn-i Ebî Zi'b'i, güneşin batacağı sıralarda, meclis binasına çağırttı ve onu yanına oturttu. Sonra ona "Hasan bin Zeyd bin Fâtıma hakkında ne dersin?" diye sordu. İbn-i Ebî Zi'b "O, adâleti araştırıp, ona riâyet eden mübârek bir zâttır" cevâbını verdi. Bu sefer, Ebû Ca'fer "Ya benim hakkımdaki kanâatin nedir?" diye iki-üç defa tekrarlayınca, "Şu Kâ'be-i muazzamanın Rabbi olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sen zâlim bir insansın" dedi. Bu söz üzerine, orada bulunanlardan birisi, İbn-i Zi'b'in (r.a.) sakalına yapıştı. Ebû Ca'fer, "Dokunma ona" dedi ve üçyüz dinar verilmesini emretti.

Muhammed bin Kâsım bildirdi: "Halife Mehdî, Resûlullah efendimizin mescidini (Mescid-i nebevî'yi) ziyârete gelmişti. İçeri girince, herkes ayağa kalktı. Yalnız Ebî Zi'b, kalkmamış, yerinde oturuyordu. Bunun üzerine, Müseyyib bin Züheyr, "Kalk, Yâ İbn-i Ebî Zi'b, bu gelen, mü'minlerin emîri, Mehdî'dir" dedi. İbn-i Zi'b'in ona cevâbı "İnsanlar, ancak âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlânın huzûrunda ayakta kalır" oldu. Bunu gören Halife Mehdî, "Dokunma ona, kalsın

öyle" dedi. Bu hâdiseyi anlatan Muhammed bin Kâsım, bu manzara karşısında, korkudan başımdaki tüyler, ayağa kalkmıştı" dedi.

İbn-i Zi'b, Halife Mansûr'a: "Ey mü'minlerin emîri! İnsanlar mahvoldu. Elindeki imkânlarla, onlara biraz yardım etseydin, iyi olurdu" dedi. Bunun üzerine Halife "Yazık sana, eğer memleketin önemli noktalarına askerler gönderip, oralardan düşmanın girmesine mâni olmasaydım, şimdi onlar evine girip, seni boğazlamış olacaklardı" dedi. İbn-i Ebî Zi'b de Mansûr'a "Bu bölgelerin emniyetini te'mîn eden, fetihler yapıp, insanlara ihtiyâçlarını karşılaması için bol bol bağışlarda bulunan başkalarıdır. Hem O, seçkin, senden daha üstün bir zât idi" deyince, Mansûr "Kim O?" dedi. İbn-i Ebî Zi'b, "O, Hazreti Ömer idi" deyince, Mansûr başını önüne eğmek zorunda kalmış ve yanındakilere dönerek "İşte, şu gördüğünüz pîr-i fânî (yaşlı zât), Hicaz ehlinin seçilmişlerinden birisidir" demiştir.

Ebû Ömer Abdullah bin Kebîr dedi ki: Abdüssamed, Medîne-i münevvereye vâli tâ'yîn edilmişti Kureyşlilerden ba'zısını dar bir yere hapsetti. Bunların akrabalarından ba'zıları, bu durumu mektûbla, halife Ebû Ca'fer'e bildirip, şikâyette bulundular. Ebû Ca'fer, mektûbla beraber bir adamını Medîne-i münevvereye gönderip, ulemâyı (âlimleri) da yanına alarak teftiş edip, bu husûsta onlara rapor da tutturmasını, söyledi. Âlimler komisyonunda İbn-i Ebî Zi'b de vardı. Hapishâne görülüp, durum incelenerek, sıra rapor işine gelince, komisyondaki âlimler yumuşak ifâdeler kullandılar. Fakat İbn-i Ebî Zi'b, ne görüp, ne tesbit ettiyse, aynısını olduğu gibi rapora yazdı. Raporlar halifeye gönderildi. Halife, hacca giderken Medîne-i münevvereye uğradı. Âlimleri yanına çağırdı. Gelip, halifenin huzûruna girdiler. Hapishâne mes'elesi hakkında bilgi verdiler. Fakat yine durumu yumuşak bir şekilde anlattılar. İbn-i Ebî Zi'b ise, mes'eleyi gördüğü gibi, hapishânenin çok dar ve içerdekilerin vâlinin elinden neler çektiklerini anlatınca, halife renkten renge giriyor, vâliye hiddetli bir şekilde bakıyordu. Bu sırada, hâdiseyi anlatan Ebû Ömer, İbn-i Zi'b'in bu sözleri karşısında, vâli Abdüssamed'in akıbetinin kötü olacağından endişelenerek, az da olsa halifeyi yumuşatmak için ba'zı şeyler söyledi. Bunun üzerine İbn-i Ebî Zi'b: "Vallahi, ey mü'minlerin emîri! Benim onlara bir kastım yok. Neyse onu söylüyorum. Siz, bana kendinizi bile sorsaydınız, neyseniz onu söylerdim" deyince, halife, Allah aşkına söyle, beni nasıl buluyorsun?" dedi. Bunun üzerine İbn-i Ebî Zi'b: "Vallahi, sen zâlim birisisin" dedi. Herkes artık İbn-i Ebî Zi'b'in işinin bittiğine kesin inanmışlardı. Fakat tam aksine, halife onu ertesi gün çağırtıp, tebrik etti ve "Hoş geldin, ey Allahü teâlânın rızâsı yolunda, kınayanın kınamasından çekinmeyen muhterem insan" diye karşıladı.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 189

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9 sh. 303

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 183

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 191

5) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 300, 305

İBNİ İSHÂK

İlk İslâm tarihçisi. Meşhûr siyer âlimi ve muhaddis. İsmi Muhammed bin İshâk bin Yesâr el-Muttalibî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. (Ebû Bekir de denildi). Dedesi Yesâr, Kays bin Mahreme bin el-Muttalib'in kölesi idi. Hâlid bin Velîd Ayn-üt-temr'de onu esîr almış ve Medine'ye getirmiştir. İbni İshâk Medîne-i münevverede 85 (m. 740) doğmuştur. Gençliğinde çok güzel bir

delikanlı idi. Medîne-i münevverede İmâm-ı Mâlik ile ilmi müzakerelerde bulundu. Sonra Medîne-i münevvereden ayrılarak, sırayla Mısır'a, sonra Kûfe, Cezîre, Rey, Hîre ve Bağdâd'a geldi ve Bağdâd'ta yerleşti. Bağdâd'ta meşhûr Siyer kitabını yazdı. Orada 151 (m. 768)'de vefât etti. Bağdâd'ın doğusundaki Hayzeran kabristanına defn edildi.

İbni İshâk hazretleri, Eshâb-ı kiramdan Enes bin Mâlik (r.a.), tabiînden Saîd bin Müseyyeb ve Ebû Seleme bin Abdurrahmân ile görüşmüştür.

Babasından ve amcası Mûsâ, Fâtıma binti Münzir, Kâsım, Atâ bin Ebî Rebâh A'rec, Muhammed bin İbrâhîm et-Teymî, Amr bin Şa'bî, Nâfi, Ebû Ca'fer el-Bâkır, Zührî, İkrime bin Hâlid el-Mahzûmî ve bir çok hadîs âliminden hadîs öğrenmiştir.

Cerîr bin Hazm, İbrâhîm bin Sa'd, Ziyâd bin Abdullah, Seleme bin Fadl-il-Febreş, Abd-ül-a'lâ Eş-Şâmî, Muhammed bin Seleme El-Harrânî, Ya'lâ bin Ubeyd, Şu'be, Süfyân bin Uyeyne, Süfyân-i Sevrî ve daha bir çok âlimler ondan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Muhammed bin İshâk'ın yazmış olduğu "Sîret-i Resûl" kitabı çok meşhûr olup, bu kitabı İbni Hişâm şerh ederek "Tehzîb-i siyer-i İbni İshâk" demiş ve Alman Westenfeld basdırmıştır. "Sîret-i Resûl" kitabını çok kimseler şerh etmiştir. Bunlar arasında (Aynî) ve (Süheylî) meşhûrdur. Buna Ravd-ül-enf denir. Ayrıca Kitâb-ül-mubtedir el-halk, Kitâb-ül-hülefâ, Kitâb-ül-Megâzî, Kitâb-ül-Mebde' ve Kısâs-ü Enbiyâ gibi kitabları vardır.

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Muhammed bin İshâk'ın hadîsleri hasendir", buyurmuştur. Şu'be bin Haccâc ise: "İbni İshâk hadîste mü'minlerin emîri idi" demiştir.

İmâm-ı Buhârî târihinde İbni İshâk'tan bahsetmiştir. Sika (güvenilir) olduğunu söylemiş fakat ondan hadîs almamıştır, İmâm-ı Şafiî "Kim megâzî (târih ve savaşlar) ilminde derinleşmek, inceliklerini öğrenmek isterse, muhakkak ki o İbni İshâk'ın çocuklarındandır (Ya'nî İbn-i İshâk bu ilimde çok büyük âlimdir)" buyurmuştur. Yahyâ bin Sa'îd El-Kettân, İbni İshâk'ın sika (güvenilir) bir râvî olduğunu söylemiştir. İmâm-ı Müslim, Mâlik bin Enes'e olan tutumundan dolayı sadece recm ile ilgili bir hadîsi dışında diğer rivâyetlerini, almamıştır. Böyle olmasına rağmen megâzî ilminde üstadlık derecesine ulaşan âlimlerdendir. İbni Şihâb Ez-Zuhrî, "Kim megâzi ilmini öğrenmek isterse İbni İshâk'a müracaat etsin" dedi.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1017

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 38

3) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 172

4) İbni Hişâm, önsözü

5) El-A'lâm cild-6, sh. 28

6) Brockelmann Sup cild-1, sh. 205

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 468

8) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 601

9) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 276, 277

10) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-7, sh. 321

11) Târîh-i Bağdâd cild-1, sh. 214

12) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 230

13) Mu'cem-ul-müellifîn cild-9, sh. 44

14) Keşf-uz-zünûn sh. 1012

15) Esmâ-ul-müellifîn cild-2, sh. 7

İBNİ KÂSIM

Mâlikî mezhebinin en meşhûr âlimi. İsmi Abdurrahmân bin Kâsım Utakî'dir. İbni Kâsım ismiyle meşhûr olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 132 (m. 750) senesinde Mısır'da doğdu. 191 (m. 806)'da Kahire'de vefât etti. Kabri Kurafe kabristanındadır.

Fıkıh ilminde büyük bir âlim olan İbni Kâsım, ilim öğrenmek için büyük gayretler gösterip, bütün malını bu uğurda harcamıştır. Yirmi sene İmâm-ı Mâlik'in derslerine devam edip, ilmi ondan öğrendi. Ayrıca Bekir bin Mudar, Nâfi bin Ebî Nuaym, Yezîd bin Abd-ül-Melik, İbn-i Uyeyne gibi zamanının diğer meşhûr âlimlerinden de ilim öğrenip, hadîs rivâyet etmiştir.

İmâm-ı Mâlik'ten fıkıh ilminin inceliklerini çok mükemmel bir şekilde öğrenen İbni Kâsım, O'ndan sonra Mâlikî mezhebinde söz sahibidir. Bu mezhebi Mısır'da Magribte (batıda) o yaymıştır. İmâm-ı Mâlik vefât edince, talebeleri İbni Kâsım'ın derslerine devam ederek, ilim öğrenip yetişmişlerdir. Ondan ilim alıp, rivâyette bulunanlar, kendi oğlu Mûsâ Esbag bin Ferec, Sa'îd bin Îsâ, Muhammed bin Seleme, Haris bin Miskîn, Îsâ bin Mesrûd ve diğer âlimlerdir.

İmâm-ı Mâlik'ten sonra, Mâlikî mezhebinde en çok ilmi olan ve güvenilen bir âlim olan İbni Kâsım, zamanının âlimleri tarafından ilmiyle, takvâsı (haramlardan kaçması) ile ve yaptığı hizmetleriyle medh edilmiştir.

İbn-i Kâsım, Mâlikî mezhebinde en kıymetli ve meşhûr fıkıh kitabı olan "el-Müdevvene" adlı kitabı yazmıştır. Bu eserinde, hocası İmâm-ı Mâlik'ten yaptığı rivâyetler ve Mâlikî mezhebi hakkında verdiği izahlar toplanmıştır. Bu eser önce Esad bin Fûrut tarafından tertip edilmiş, sonra da Keyruvan kadısı Sahnun Ebû Sa'îd et-Tenuhî tarafından yeni bir tertiple ele alınıp, Kâhire'de 1323 (m. 1905) yılında yirmi cilt hâlinde basılmıştır. İbni Kâsım'ın Müdevvene adlı bu eserine, bir çok Mâlikî âlimi tarafından şerhler yazılmıştır. Bunlardan Ebur'ruh Îsâ bin Mes'ûd ed-Delavî'nin yaptığı şerh ve Seyyid bin İnan el-Mâlikîel-Ezdî'nin yaptığı şerh ve bu şerh üzerine Ebu'l-Fadl Iyâd bin Mûsâ el-Yahsabî, (Etten bihât-ül-müstanbita fî şerhi müşkilatil Müdevvene) adlı bir tenbîh (açıklama) yazmıştır. Buna da ayrıca Abdülvehhâb bin Ahmed eş-Şa'rânî muhtasar yazmıştır. Bunlar üzerinde de daha başka çalışmalar ve incelemeler yapılmıştır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 129

2) El-A'lâm cild-3, sh. 323

3) Mu'cem ul Müellifîn cild-5, sh. 165

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 252

5) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 356

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 329

7) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 512

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 1644

9) Kâmûs-ul-âlâm cild-1, sh. 654

10) Ed-Dîbâc-ul-müzehheb sh. 146

İBNİ SEMMÂK

Va'z etmekte eşsiz bir hadîs âlimi. Zamanının imamı, insanların makbûlü, güzel hikmetli söz ve beyan sahibidir. İsmi, Muhammed bin Semmâk el-Kûfî, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. İbni Semmâk diye meşhûr olmuştur. Çok ibâdet eden ve zâhid (dünyâya kıymet vermeyen) bir insandı. Sözleri ve va'zlarının çoğu toplanmışlar. Ayrıca Hişâm bin Urve, A'meş ve bir kısım hadîs âlimlerinden hadîs dinlemiştir. Ahmed bin Hanbel ve zamanındaki bir çok hadîs âlimi kendisinden rivâyette bulundu. Hârûn Reşîd zamanında Bağdâd'a geldi. Orada bir müddet kaldı. Sonra Kûfe'ye döndü. Kûfe'de 183 (m. 799) yılında vefât etti. Vefât etmeden önce "Allahü teâlâya itaat etmediğin zaman (azâbından) kork. O'na isyan etmedikçe de (rahmetini) bekle" buyurdu. Muhammed bin Semmâk, yaşayışı ve hikmetli sözleriyle, binlerce insanın Allahü teâlânın râzı olduğu yola kavuşmasına sebep olmuştur. Hıristiyan bir genç iken, İbni Semmâk'tan işittiği sözlerden kalbinde îmân nûru parlayan Ma'rûf-i Kerhî'yi, İmâm-ı Ali Rızâ'ya götüren ve orada îmân etmesine sebep olan İbni Semmâk'tır. Çok tevâzu sahibi olup, kendini herkesten aşağı görürdü. "Tevâzuun en üstünü, kendini hiç kimseden üstün görmemektir." buyururdu.

İbni Semmâk, bildiklerini, öğrendiklerini yerine getiren Allahın sevgili bir kuluydu. Bir defasında vâ'zında: "İçinizde nice Allahü teâlâyı hatırlatan kimseler vardır ki, kendileri Allahü teâlâyı unutmuşlardır. Yine öyleleri vardır ki, Allahü teâlânın yasak, haram kıldığı şeylere karşı cüretkâr oldukları halde (ya'nî haram işledikleri halde) başkalarını Allahü teâlâya yaklaştırmaya çalışırlar. Yine sizden öyleleri vardır ki, kendileri Allahü teâlâdan kaçtıkları halde, insanları Allahü teâlâya çağırırlar" diyerek, ilmiyle âmil olmayan, bildikleriyle amel etmeyen ve böylece gaflet içinde kalan kimselerin hâlini dile getirmiştir. Yine "Amelsiz ilim peşinde koşanın misâli şeytandır. Kendisini makam, mevki arzusuna kaptıranın misâli Firavun'dur. Ya'nî makam korkusundan îmân etmemiştir" sözleriyle amelsiz ilim sahiplerini ve makam, mevki peşinde koşanların hâlini haber vermiştir. Buyurdu ki: "Allahü teâlânın emirlerine itaat etmenin faydaları, sadece yüzleri nûrlandırıp güzelleştirmek, kalblere sevgisini yerleştirmek, vücûd a'zâlarını kuvvetlendirmek, nefse emniyet bahşetmek ve insanlara karşı şehâdetinin kabûlüne vesîle olmak gibi faydalardan ibâret bile olsa; günahlardan el çekip Allahü teâlâya yönelmek için yine kâfi gelirdi. Günahlar ise yüzü çirkinleştirmek, kalbleri karartmak, la'netle anılmaya sebep olmak, nefsin kendine güvenini arttırmak ve şehâdetin (şahitliğin) düşmesi... gibi zararlardan başka zararı olmasa bile, kişiye yeter de artar bile. Allahü teâlâ; her itaat eden kuluna itaatin sevincini, her isyan edene de isyanın hüznünü tatmaları için çabucak alâmetler verir." Muhammed İbn-il Hasen, Rukbe'ye vâli ta'yin edildiğinde ona nasîhat olarak yazdığı mektûbta buyurdu ki: "Her hâlinde takvâ üzere ol, Allahü teâlânın ni'metlerine şükret ve O'ndan kork. Ni'mete şükretmek; günah işlememekle olur. Muhakkak her ni'mette bir delîl (huccet) ve mes'ûliyet vardır. Huccet, delîl, o ni'metin Allahü teâlâ tarafından verilmiş olmasıdır. Mes'ûliyetine gelince; o ni'met olduğu halde günah işlememektir. Allahü teâlâ sana afiyet versin, işlediğin günahları ve yaptığın kusurları affetsin." Buyurdu ki: "Senden kaçan ve görüşmek istemeyen kişiyle görüşme, onu arama. Fakat seni soran ve arayan kişiyi gözet (her hâlini sor) ve her hâlinden haberdar ol."

İbni Semmâk, Hârûn Reşîd'in bulunduğu bir meclise geldi ve Eshâb-ı kiramı (aleyhimürrıdvân) ve Hazreti Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ı (r.anhüm) şu sözlerle medh etti: "Allahü teâlâya hamd olsun, Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâm olsun. Sonradan gelenlerden (ya'nî Eshâb-ı kiramdan olmayanlar) bin tanesi, Eshâb-ı kiramdan en aşağıda olanın derecesine yaklaşamaz. Onlar (ya'nî Eshâb-ı kiram) Allahü teâlânın azâbından emîn oldular. Babalarımız ve

dedelerimiz de îmân edip, kılıç korkusundan emîn oldular. Yâ Ebâ Bekir; "Sen Allahü teâlâya kulluk ve itaatte öyle bir dereceye ulaştın ki, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde seni medh-ü sena ediyor. Yâ Ömer, Sen bir halife, emir değil, müslümanların babasısın. Yâ Osman, Sen mazlûm olarak, günahsız olarak şehîd edildin ve defn edildin. Sen olgunluk yaşında idin. Ama küçük bir çocuk gibi (günahsız) vefât ettin."

Buyurdu ki: "İlim ve amel sahibi olduğu halde riyakâr olan kimse, içinde gizlediğini (riyayı) insanlara bildirseydi elbette insanlar ondan yüz çevirir ve akılsız olduğuna hükmederlerdi." Herkesin birbirine karşı vazîfeleri ve hakları olduğunu anlatır ve bunların yerine getirilmesini isterdi. "Hükümdârların, kendi teb'asına, teb'asının da hükümdârlarına karşı insaf ile hareket etmesi lâzımdır. Halife Ömer bin Abdülazîz, hilâfet makamına oturduğu zaman ağlamaya başladı. Hanımlarını, çocuklarını ve câriyelerini toplayıp, onları kendisiyle beraber kalıp kalmamakta serbest bıraktı. Onlara dedi ki: "Ben bugünden itibâren öyle bir iş ve mes'ûliyeti yüklenmiş bulunuyorum ki, artık sizinle meşgûl olmaya zamanım kalmayacak. İnsanlar kıyâmet gününde hesâblarını verinceye kadar, boş vaktim yok demektir. Bunun üzerine aile efradı ağlayıp öyle çığlıklar attılar ki, yakın komşular onlardan birinin vefât ettiğini sanmışlardı" sözleriyle bu haklardan bahsetmiştir.

Buyurdu ki: "Bize göre insanlar üç kısımdırlar; a) Zâhidler (dünyâya ehemmiyet vermiyenler), b) Dünyâya rağbet edenler, c) Sabredenler. Zâhidler dünyâdan kendilerine bir şey verildiği zaman sevinmezler, kaybettikleri bir şey için de üzülmezler. Sabredenler de iki kısımdırlar. Zâhirde (dış görünüşünde) zâhid gibi olanlar ve hakiki sabredici olanlar. Zâhidlere benzeyenler zâhid değildirler. Dünyâya rağbet edenler, oyun, eğlence ve ne yaptıklarının farkında olmadan yaşayıp giderler."

"Akıllı kimselerin arzusu, düşüncesi, Cehennemden kurtulmak ve haramlardan kaçmaktır. Ahmak olanın arzusu, oyun ve eğlencedir" ve "Ölüm meleği yastığının dibinde durduğu halde uyuyana, (gaflette olan kimseye) çok şaşılır" sözleriyle âhıreti unutup gaflette olan insanlara duyduğu hayreti bildirmiştir. Her şeyden evvel farzları yapıp haramlardan ve şüpheli olan şeylerden sakınmayı söyler, nafilelerle uğraşılacak zaman olmadığını bildirir: "Zarurî din bilgilerini alıp, fudûl, ya'nî fâidesiz şeyleri terk etmek, akıl sahiplerinin işidir" buyurdu. Kendisi dünyâya kıymet vermez ve herkesin haram olan dünyâ lezzetlerini terk etmesini isterdi.

"Allahü teâlâ dünyâyı lezzetlerle ve âfetlerle doldurdu. Helâlleri güçlüklerle, haramları da mesuliyetlerle beraber kıldı" buyurarak haramdan sakınanların âhıretteki azâblardan kurtulacağını ve Allahü teâlânın emrine uyanların çektikleri güçlüğe karşı, âhırette mükâfat göreceklerini bildirmiştir.

Muhammed bin el-Yemân diyor ki: Bağdâdlı arkadaşlarımdan birisi, İbni Semmâk hazretlerine mektûb yazıp dünyâyı kendisine anlatmasını istedi. Cevâbında "Allahü teâlâ dünyâyı şehvetlerle ve âfetlerle doldurdu, helâlleri güçlüklerle, haramları da mes'ûliyetlerle birleştirdi. Helâller için hesaba çekeceğini, haramlar için azâb edeceğini bildirdi. Vesselâm" yazarak gönderdi. İbni Semmâk hazretleri, her yerde, herkese Allahü teâlâyı hatırlatırdı. Pazara girdiği zaman: "Ey pazardakiler pazarınızda kesad (durgunluk), iyilerinizde hased, alış verişlerinizde fesâd (İslâmiyete uygunsuzluk) var. O halde nefslerinizi gaflet uykusundan uyandırınız" sözleriyle herkese âhıreti hatırlatır ve Allahü teâlânın emirlerine itaat etmeyi, hile yapmamayı tavsiye ederdi.

Söylenilen söze çok dikkat edilmesini herkese söylerdi ve "Sen, duyduğunu başkalarına söyleyenden daha çok, gizler görünenden kork. Çünkü böyle olan kimseye, insanlar yalan yakıştıramazlar daha çok inanırlar. Sizden biriniz ba'zan kendisine itimâd eden birine bir söz söyler. O da onu yayar, bu yüzden ülkeler harâb olur" buyurarak gıybet edilmemesini ve az konuşmayı, sırrını hiç kimseye söylememeyi tavsiye ederdi.

Muhammed İbni Semmâk, Süfyân-ı Sevrî'den rivâyetle şöyle anlattı: Bir kadın muhtaç oldu. Elbiselerini giydi. Kocası nereye gittiğini sordu. Kadın "Yûsuf aleyhisselâma gideceğim ve ihtiyâcımızı ona anlatacağım" dedi. Kocası "Biz sana bir kötülük gelmesinden korkarız" dedi. Kadın "Ben Yûsuf'dan (a.s.) hiç korkmam. Çünkü O, Allahü teâlâdan korkar" dedi ve Yûsuf'un (a.s.) geçeceği yol üzerine oturdu. Yûsuf (a.s.) geçerken ayağa kalktı ve: "Tâati sebebiyle köleyi melik (sultan) yapan ve isyanı (günahı) sebebiyle meliki köle yapan Allahü teâlâya hamd ederim" dedikten sonra ihtiyâcını söyledi. Yûsuf (a.s.) emretti ve kadının ihtiyâcı olan şeyin temin edilmesini istedi.

"Buyurdu ki, "Herkesin muhtaç olduğu kıyâmet günü için hazırlanan, ölüm gelmeden evvel ölüme hazırlanıp; önceden bir şeyler gönderen, gençliği ve kuvveti kendisini aldatmayıp arzusuna koşan (Allahü teâlânın emrine sarılan) gençlere müjdeler olsun."

Buyurdu ki: "İnsanlar üç kısımdır: Birincileri, günahkârlar sınıfı olup, günahlarına tövbe edip bir daha günahlara dönmek, istemeyenlerdir. Bunlar iyidir. Makbûldür. İkincileri, Günah işlerler sonra tekrar tekrar günah işlerler, sonra üzülürler, sonra yine günah işlerler, sonra da ağlarlar. Bunların kurtulması umulur. Fakat helak da olabilirler. Üçüncüleri, günah işlerlerken pişman olmazlar, pişman olurlar üzülmezler ve yine günah işlerler ağlamazlar. Bunlar Cennet yolundan Cehennem yoluna sapmış olanlardır."

"Irak'tan çıkıp sahil şehirlerinden birisine gitmek istedim. Karanlık bir gecede dağda yürürken, dağın başında insanlardan uzaklaşıp kendi başına yaşayan ve Allahü teâlâ ile ünsiyyet (dostluk) eden bir adama rastladım. Selâm verdim. O da selâmımı aldı sonra bana, "Nerden geliyorsun?" diye sordu "Irak'tan geliyorum, sahil şehirlerinden birine gitmek istiyorum" dedim. "Orada bir işin mi var, yoksa gezmek için mi gidiyorsun?" dedi. "Bir işim yok" dedim. Ah-û figân etti ve ağladı. "Ey Allahın kulu seni ağlatan, inleten şey nedir?" dedim. "Kalbi rahatlayan, Allahü teâlâdan başka şeyleri unutan ve azâbı ilâhiden müsterih olan kişilerin yaşayışını hatırladım" dedi. Ben de "Kederli bir kimseyim" diye cevap verdim. "Senin derdin, kederin nedir?" dedi. "Üç suâldir" dedim. "Onlar nelerdir?" dedi. "Allahü teâlâdan korkmanın alâmeti nedir?" dedim. "Hüzündür" dedi. Allahü teâlâyı istemenin alâmeti nedir?" dedim. "Taleptir" dedi. "Ümidin alâmeti nedir?" dedim. "Ameldir" dedi. "Bizim zayıflığımızın (Allahü teâlânın emirlerini yapmaktaki gevşekliğimizin) sebebi nedir?" dedim. "Çünkü, siz Allahü teâlânın affına güveniyorsunuz. Eğer Allahü teâlâ size ceza vermekte acele etseydi günahları bırakır itaate dönerdiniz. Fakat Allahü teâlâ sizin günahlarınızı örttü." Sonra şu şiiri okudu:

Dinleyip düşünerek anlasaydın sözümü, ölmeden evvel ölüp tarardın sen özünü, ibâdet eyle dâim, uy helâl ve mübaha. Bir gün öleceksin sen devam etme günâha.

İbni Semmâk, Abbasî halifelerinden birinin huzûruna girdi. Halife bu sırada bardak ile su içiyordu. Halife, İbni Semmâk'a: "Bana nasîhat et" dedi. İbni Semmâk, "Susuzluktan ölecek bir halde olsan ve seni ölümden kurtaracak suyu bütün servetin karşılığında verecek olsalar ne yapardın?" diye sordu. Halife: "Bütün servetimi verir suyu alırdım" deyince İbni Semmâk, "O halde, bir bardak su kadar kıymeti olan servetinle ne diye öğünüp duruyorsun?"

Kendisinden nasîhat isteyen bir kimseye: "Gizli hâlinde sırdaşın, açık hâllerinde koruyucun, gece ve gündüz her hâlinde seni gören ve bilen Allahü teâlâyı her an kalbinde bulundur. (Onu bir ân unutma ve) O'nu çok sev. Mülk ve saltanat O'nundur. Onun mülkünden çıkamazsın. O halde O'ndan korkun ve sakınman çok olsun. Biliniz ki akıllı olan kimsenin günah işlemesi, ahmak kimsenin günah işlemesinden, âlimin günah işlemesi fasıkın günah işlemesinden, zenginin günah işlemesi fakîrin günah işlemesinden çok daha fenâdır. Delinen bir kapta balın durmadığı gibi, delik olan (Allahü teâlâdan başkasına bağlanan) kalbte de hikmet durmaz" buyurmuştur.

Yine "İnsan günahlardan sakındığı kadar, Allahü teâlâyı tanır" buyurarak Allahü teâlâyı tanıyan kimsenin günah işlemeyeceğini bildirmiştir.

İbn-i Semmâk, A'meş'den, O da Süfyân-ı Sevrî'den, O da Abdullah bin Mes'ûd'dan Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: **"Hiç bir kul yoktur ki, atmış olduğu her adımdan ve onun lezzetlerinden hesaba çekilmiş olmasın."**

Yine Muhammed İbni Semmâk, Muhammed bin Amr'dan, O da Ebû Seleme'den, o da Ebû Hureyre'den (r.a.), rivâyetinde, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Fakirler zenginlerden, bin yıl evvel Cennete girerler."**

Yine Avvâm bin Havşeb'den, O da Ebû Hureyre'den (r.a.) "Halîlim (sevgilimiz) Hazreti Peygamber (s.a.v.) bana her aydan üç gün oruç tutmayı, uyumadan evvel vitr namazını ve duhâ namazını kılmayı tavsiye buyurdu."

Muhammed bin Semmâk, Eş'ab bin Sa'd Ya'lâ bin Atâ, Abdullah bin Ömer'den rivâyet etti ki, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlânın rızâsı, babanın rızâsındadır** (rızâsına bağlıdır)."

"Merhamet etmeyene, merhamet olunmaz." hadîs-i şerîfi de O'nun rivâyetlerindendir.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 203

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2 sh. 5261, 5262 cild-4, sh. 301 cild-5, sh. 232 cild-6, sh. 395

3) Câmi-ü-kerâmât-il evliyâ cild-1, sh. 102

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 61

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 62, 71, 303, 329, 700, 705, 706

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 101

7) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 365

8) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 152

İBNİ SÎRÎN

Tabiînden olup, tefsîr, fıkıh âlimi ve meşhûr rü'yâ tâbircisi. Asıl adı Muhammed'dir. Babasının adı Sîrîn olup, Resûlullahın (s.a.v.) hizmetçisi ve Ensâr-ı kiramın büyüklerinden Enes bin Mâlik'in azatlı kölesidir. Annesi Safiye de Müslümanların göz bebeği Hazreti Ebû Bekir'in âzâdlısıydı. Basralı'dır. 33 (m. 653) senesinde doğup, 110 (m. 729) senesinde vefât etti.

Güzel bir terbiyeyle yetiştirilip, büyütüldü. Sahâbe-i kiramdan otuz kişi ile görüştü, onların sohbetinde, bulunarak hadîs ilmini tahsil etti. Çok hadîs öğrendi. Hadîs ilminde imamlık (300 000'den fazla hadîsi ezbere bilen) derecesine yükseldi. Hazreti Âişe, Enes bin Mâlik, Zeyd bin

Sabit, Hasan bin Ali, Ebû Hureyre, Abdullah bin Abbâs, Cündeb bin Abdullah, Semura bin Cündeb, İmrân bin Husayn, Huzeyfe bin el-Yeman, Ebû Sa'îd-i Hudrî, Ebü'd-Derdâ'dan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Tabiînden de pek çok kimseyle görüşüp, sohbet etti. Onlardan da hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyette bulundu. Kendisinden Kûfe'nin en büyük âlimlerinden Şa'bî, meşhûr hafız ve imamlardan Katâde bin Diâme, yine devrin meşhûr âlim ve muhaddislerinden Dâvûd bin Ebî Hind, Ebû Eyyûb, Hâlid el-Hazzâ, Cerîr bin Hâzim, Eş'as bin Abdülmelik, Âsım el-Ahvel, Mâlik bin Dinar, el-Evzâî, Umare bin Mihrân, Ebû Hilâl, İbni Avn, Süleymân et-Teymî, Mukâtıl bin Süleymân hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Hadîs ilminde imâm olup, sikadır, ya'nî sağlam ve güvenilirdir. Rivâyet esnasında harfler üzerinde dahi titizlik gösterirdi. Hadîs ilminde isnada çok önem verirdi. Bu husûsta "İlk zamanlarda halk, isnad sormuyordu. Fakat, ne zaman ki müslümanlar arasında fitne vâki oldu; o zaman, sünnet ehlinden olanların hadîslerini almağa, bid'at ehlinden olanların hadîslerini terk etmeğe başladılar" buyurdu. Rivâyette son derece titiz davranırdı. "Bu ilim, ya'nî hadîs ilmi, dindir. Öyle ise dîninizi kimden aldığınıza dikkat ediniz" buyururdu. Müfessirlerin ikinci tabakasına mensûbtur. Tefsîr ilminde Abdullah bin Abbâs'ın (r.a.) talebesidir. Âyet-i kerîmelerin iniş, tefsîr ve izahına son derece dikkat ederdi. Bu husûsta; "Kur'ân-ı kerîmden bir âyeti, Ubeyde bin es-Selmânî'den sordum. Bana Allahü teâlâdan sakın, Kur'ân-ı kerîmin ne şey için nâzil (indiğini) olduğunu bilenler gitti (kayboldu)" dediğini rivâyet eder. Tevbe sûresi, ondokuzuncu "Siz, (müşriklerin) **hacılara su dağıtma işi ile Mescid-i Haram'ın îmârını, Allaha ve âhıret gününe îmân edip de Allah yolunda cihad eden kimsenin işi gibi mi tuttunuz? Bunlar Allah katında bir olamazlar** (müşriklerin Bâtıl işleri ile mü'minlerin müsbet amelleri eşit değildir). **Allah, zâlimler topluluğuna hidâyet ihsân etmez."** âyet-i kerîmesinin nüzûl sebebini şöyle rivâyet etti: Hazreti Ali Mekke-i mükerremeye gidip, Abbâs'a hitaben; "Amca! Resûlullaha daha kavuşmayacak mısın?" deyince Abbâs da; "Ben Mescid-i Haram'ı imâr ediyorum. Beytullah'ın örtüsünü giydiriyorum" cevâbı üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Bu âyet-i kerîme, îmâna yakın olmayan herhangi bir amelin, indi ilâhide kıymetsiz olduğunu göstermektedir. Nisa sûresinin sekizinci âyeti olan **"Miras taksim olunurken,** (Mirasçı olmıyan) **akraba, yetimler, yoksullar da hazır bulunurlarsa, kendilerini** (ondan birşey vererek) **rızıklandırın!"** hükmü gereğince, Ubeydet-ül-Selmânî (r.a.) yetimlere miras taksim etti. Sonra bir koyun kesmelerini emretti. Pişirilip, bu âyette bildirilenlere yedirildi ve bu âyet olmasaydı koyunun parasını ben verirdim, dediğini rivâyet etti.

Fıkıh ilminde büyük iktidar sahibiydi. Müctehid olup, verdiği fetvâlar çok beğenilirdi. Ba'zı kimseler, Eshâb-ı kiramın fetvâsı da ancak bu kadar yerindeydi diyerek, kendisini methettiklerinde, "Allah adına yemîn ederim ki, biz Sahabenin fıkıh bilgisini anlamayı arzu etsek dahi, aklî kavrayışımız yetersiz kalır" buyurdu. El-Iclî onun hakkında; "Ben İbni Sîrîn kadar fıkıhta takvâ sahibi ve takvâda fıkıha bağlı bir kimse görmedim" dedi.

Meşhûr rü'yâ tâbircisidir. Rü'yâ tâbircilerinin pîridir. Bu husûsta bir kitap da yazdığı rivâyet edilir. Rü'yâyı hadîs-i nefs, (nefsanî söz), tahvîf-i şeytan, (şeytan korkutması), tebşîr-i Rahmân (Rahmândan müjde) olmak üzere üçe ayırırdı. Bir kimse rü'yâda gördüğü hoş olmayan ba'zı şeyleri ona anlatıp, tâbirini sorup, kendisine zararı dokunup dokunmayacağını sorunca, ona şu cevâbı verdi: "Uyanık iken Allahü teâlânın emirlerini yapmakta titiz ve takvâ sahibi ol. Böyle olursan uykuda gördüğün kötü rü'yâların sana zararı dokunmaz." Biri, "Rü'yâmda elimdeki bir mühür ile erkeklerin ağızlarını ve kadınların da edeb yerlerini mühürlediğimi gördüm, acaba bu nedir?" diye sorunca, "Sen Ramazan ayında müezzinlik yaptın ve imsak vakti sabah ezanı

okudun mu?" deyince adam, "Evet, doğru söylüyorsun, öyledir" dedi ve rü'yâsının tâbirini yaptı. Yine birisi "Rü'yâmda zeytinyağını zeytinlerin üzerine döktüğümü gördüm. Acaba bu nedir?" diye sorunca; "Zeytinyağı zeytinden olmadır, aslına gidiyor. Sen câriyelerini araştır. Belki de bunlardan biri, genç yaşta esîr edilen annen olabilir" cevâbını verdi. Adam araştırınca, hakîkaten câriyesinin annesi olduğunu gördü. Yine bir başkası, "Rü'yâmda incileri domuzların boynuna astığımı gördüm. Acaba bu nedir?" deyince, "Sen ehli olmayanlara hikmet öğretiyorsundur" cevâbını verdi. Adam talebelerini araştırınca, öyle olduklarını tesbit etti. Yine bir adam gelip "Ben rü'yâda bir kuşun mescidden güzel bir taş alıp, gittiğini gördüm" deyince, "O halde Hasan-ı Basrî vefât etti" buyurdu. Hakîkaten çok sevdiği Hasan-ı Basrî vefât etmişti. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) rü'yâda, "Güya Peygamber efendimizin mübârek kabrini açıp, mübârek kemiklerini göğsünde toplar" görür. Bu rü'yâdan korkup İbn-i Sîrîn'e (r.a.) gider. Kendisini tanıtmayıp, rü'yâyı anlatır. İmâm-ı a'zam'ın rü'yâyı anlatması bitince; "Bu rü'yâ senin değil, Ebû Hanîfe'nindir. Böyle rü'yâyı ancak o görebilir" buyurdu. O zaman Ebû Hanîfe kendini tanıtınca, İbni Sîrîn, "Sırtınızı açın göreyim" dedi. İmâm-ı a'zam sırtını açıp, iki omuzu arasında bir ben olduğunu görür ve bunun üzerine, "Sen o kimsesin ki, Resûlullah (s.a.v.) senin hakkında, **"Ümmetimden bir kimse gelir. İki omuzu arasında bir ben bulunur. Allahü teâlâ benim dinimi onun eli ile diriltir."** buyurmuştur dedi. Sonra; Bu rü'yâdan korkma! Muhakkak ki, Resûlullah (s.a.v.) ilmin şehridir. Sen de ona kavuşursun." buyurdu. Gerçekten de öyle oldu. İmâm-ı a'zam ehl-i sünnetin amelde dört hak mezhebinin en büyüğünün kurucusudur. Bugün müslümanların büyük çoğunluğu Hanefî mezhebindendir. İbni Sîrîn'in (r.a.) pek çok meşhûr rü'yâ tâbirleri, hikâye ve menkıbeleri, siyer, târih ve ahlâk kitaplarında yazılıdır.

Bezzâzdı, ya'nî manifaturacılık yapardı. Bey ve Şira'da (alış-veriş) zulümden kaçıp, adâletle davranırdı. Malının gizli ve aşikâre bütün kusurlarını söyleyip, hiç birini gizlemezdi. Müşteriye koyun satarken, "Bu koyunun bir kusuru var. Odunu ayağı ile ezer" dedi. Nafaka husûsunda "Her Cum'a günü çocuklara Pâlûzu-Pâlüze (bir çeşit tatlı) yedirmek uygundur. Tatlılar, her ne kadar zarurî ve mübrem ihtiyâç değillerse de, onları tamamen terk etmek cimrilik sayılır" buyurdu. Otuz erkek, onbir kız olmak üzere, kırkbir evlâdı vardı. Abdullah hariç hepsi kendinden önce vefât etti. Annesine çok hürmet gösterir, ona bir şey söylemesi gerektiği zaman, hürmetinden sesle konuşmaz, işâretle anlatırdı. Kız kardeşi Hafsa (r.anhâ) da âlim olup, Tabiînin kadın muhaddislerindendi. 110 (m. 729) senesinde Basra'da vefât etti. Âlimler onu çok övüp, buyurdular ki: "Hişâm bin Hassan, İbni Sîrîn, gördüğüm insanların en doğrusudur." Ebû Âvâne, "Ben İbni Sîrîn'i gördüm, onu gören mutlaka Allahü teâlâyı hatırlar." İbni Sa'd da; "Muhammed bin Sîrîn, sika, (güvenilir) pek kıymetli bir imâm ve çok âlim bir insandı." Hatîbi Bağdadî; "İbni Sîrîn, kendi zamanında vera' ve takvâ ile yâd olunan fukâhadan biridir." Biri gelip, "Ba'zı kimseler sima' yerlerine gidip, simâ'nın te'sîriyle düşüp bayılıyorlar; Sen buna ne dersin?" diye sorunca; "Aramızda bir gün ta'yin edelim. Onlar gelsinler, bir duvar üzerinde otursunlar. Kendilerine Kur'ân-ı azîm tamamiyle okunsun. Eğer Kur'ân'ın te'sîriyle yere düşerlerse, onlar dediğiniz gibidirler" buyurarak hâllerine hiç itibar etmemiştir.

"Bid'at sahipleri ile birlikte bulunmayınız" derdi. En tehlikeli hastalık, kanser gibi olan gıybetten çok sakınırdı. Ebû Avf anlatır; İbni Sîrîn'in yanına gittim. Haccâc'ın haysiyetine dokunacak lâf etmek istedim. Buyurdu ki, "Şüphe etme ki, Allahü teâlâ hükmünde âdildir. Başkasının hakkını Haccâc'dan alacağı gibi, Haccâc'ın hakkını da başkalarından alacaktır. Yarın izzet ve celâl sahibi Allahın huzûruna çıktığın zaman işlediğin en küçük günah, Haccâc'ın işlediği en büyük günahtan senin için daha çetin olacaktır" buyurdu. Gıybet hakkında sohbetinde

buyurdu ki; "İnsanların, filân şahıs filândan daha âlimdir, demeleri de haram olan gıybettendir. Çünkü, ikincisi bunu işitince üzülür. Bilinen bir husûstur ki, gıybetin haddi, bir şahsın din kardeşini, hoşuna gitmeyecek şekilde anmasıdır. Denilir ki, iki yahudi tabib, Süfyân-ı Sevrî'nin yanına girmişler. Tabibler gittikten sonra Süfyân-ı Sevrî "Gıybet olmayacağını bilseydim, tıbda biri diğerinden daha ileri derdim" buyurmuştur. Bir kişi O'na gelip "Gıybetini ettim, bu hâlimi hoş gör ve hakkını helâl et!" deyince şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ müslümanların şerefiyle oynamayı ve onların namusuna dil uzatmayı haram kılmıştır. Gıybetlerini yapmayı yasak etmiştir. O'nun haram kılıp yasak ettiği bir şeyi, ben nasıl hoş görüp helâl ederim? Ancak seni bağışlamasını isterim." Şeytan'a aldanmamak, hile ve tuzağına düşmemek husûsunda şunu buyurdu: "Şeytan'ın en büyük vesvese ve hilesi, kula kendisini din kardeşlerinden üstün göstermesidir. Kul bu hâldeyken vefât etse, Allahü teâlâ onu sevmez ve amellerinden hiçbir şey ona fayda vermez!"

Hiçbir müslümana hased etmez, her müslümana çokça nasîhat verirdi. Bu husûsta; "Ben, ne din, ne de dünyâ husûsunda kimseye hased etmedim. Bu, Allahü teâlânın bana olan en büyük ni'metlerinden biridir" buyurdu. Kendisinden nasîhat isteyenlere, "Sakın hiçbir kimseye hased etme. Zira o adam, Cehennemliklerden biri ise, sonu Cehenneme varacak olan fâni dünyâ ni'metleri hakkında ona nasıl hased edeceksin? Eğer Cennetliklerden biri ise, bu taktirde ona uymalı ve imrenmelisin. Hased etmene yine mahal yoktur! Senin için hayırlı olan da budur!" buyurdu. Cömerdlik husûsunda Eshâb-ı kiram ve Tabiînin hâlini anlatmak isteyerek şunu buyurdu; "Biz öyle cömerd kimselere yetiştik ki, onlar tabaklar içinde meyve hediyeleşir gibi, gümüş para ile hediyeleşirlerdi." Kardeşlerine iyilik yapmayı, genişlik ve rahatlık vermeyi ve birbirlerini sevindirmeyi çok severdi. Kapısının önünde bağlı bir katırı vardı. Her kim ona binerek bir yere gitmeye muhtaç olursa, gelip katırı alır ve istediği yere gidip gelirdi. Kendisinin bunu severek kabûl ettiğini bildikleri için, izin almaya ihtiyâç duymazlardı. Misâfire ikramı çok sevip, hizmeti de bizzat kendisi yapardı. Kendisine bir misâfir geldiği zaman, misâfirin yanında ve memleketinde bulunmayan bir şey ile ikramda bulunmaya çalışırdı. Sadaka-ı fıtr olarak vereceği yiyecek maddesini iyice temizletir ve kaba doldurarak verirdi. Birine "Ne haldesin?" diye sorduğunda O da; "Ailesi kalabalık olan, parası olmayan ve üstelik beşyüz dirhem borcu bulunan bir adamın hâli nasıl olur?" diye cevap verdi. Hemen kendi evine gitti. Bin dirhem alıp, adama götürerek "Al, beşyüz dirhemi borcuna ve beşyüz dirhemi de çoluk çocuğuna harcarsın" dedi. Başka parası olmadığından "Vallahi artık kimsenin hâlini sormam" diyerek, soracağı kimsenin derdi ile alâkadar olamayacağım demek istedi. Vefâtında otuzbin dirhem olan borcunu oğlu Abdullah ödedi.

Bir defasında, kefil olduğu kimse ve kendisi borcu ödeyemeyince hapsettiler. Akşam olunca zindancı onu serbest bırakmak istedi ve "Şimdi evine git! Sabah erken gelirsin" dedi. Bu teklifi beğenmedi, vazîfesini tam yapmasını istedi ve "Sana verilen vazîfeye hıyânet etmek sûretiyle, bana iyilik etme!" buyurdu. Hapisteyken, Enes bin Mâlik (r.a.) vefât edince, vasıyyet üzerine hapishâneden çıkarılıp, cenâze namazını kıldırdı.

Yanında ölümden bahsedildiği vakit kas katı kesilir ve bütün a'zâları hareketsizleşirdi. Hastalık hâlinde tamamen Allahü teâlâya müteveccih bulunurdu. Vefâtından önceki hastalığında, ziyâretçilerin, "Nasılsınız?" suâline karşılık, "Şiddetli bir belâ içindeyim. Acıkıyorum, yiyemiyorum. Susuyorum, kana kana su içemiyorum. Uzun müddet uyuyorum, fakat biraz uyuklamadaki zevki dahi bulamıyorum" cevâbını vererek duâ isterdi. Sıdk hakkında, "Kibar bir kimse için söz, yalana ihtiyâç göstermiyecek derecede geniştir" buyurdu. "Edeblerden hangisi

Allahü teâlâya daha yakındır?" suâline, "Allahü teâlâyı Rab tanımak, O'na itaat ederek hareket etmek, neş'e ve ni'met zamanında Allahü teâlâya hamd etmek ve sıkıntıda sabretmek" cevâbını verdi. Gönülleri fetheden, insanlara doğru yolu gösteren çok kıymetli vecizeleri vardır.

"Kişi hayırlı amel işledikten sonra, onu bırakmasın. Zîrâ, tövbeden sonra, tekrar geri dönenin felah (kurtuluş) bulduğu yoktur."

"İfrat etmeksizin dostunu azıcık eksik sev; belki günün birinde sana düşman olur. Yine ifrat etmeksizin düşmanına azıcık buğz et; belki günün birinde senin dostun olur."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler.

"Anasına babasına âsi olduğu halde anne ve babası ölen kimse, onlar öldükten sonra onlar için hayır duâda bulunursa, Allahü teâlâ onu iyilerden, ana ve babasına itaat edenlerden yazar."

"Kim oruçlu olduğu halde unutarak yiyip içerse orucuna devam etsin."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1019

2) Fâideli Bilgiler sh. 396

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 181

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 193

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 263

6) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 331

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 214

8) Şezerât-üz-Zeheb cild-1, sh. 138

9) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lugâ cild-1, sh. 106

10) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 336, 337

11) Tabakât-ul-kübrâ cild-1, sh. 36

12) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 33, 34

İBNİ ŞİHAB-ÜZ-ZÜHRÎ

(Bkz. Zührî)

İBNİ VEHB

(Bkz. Abdullah bin Vehb)

İBRÂHİM BİN EBÎ ABELE

Hadîs âlimlerinden: Tabiînden olup, künyesi, Ebû İsmail'dir, Ebû Saîd de denilmiştir. 151 veya 152 (m. 769) senesinde vefât etmiştir. Ebû Ubeyy İbni Ümmü Hiram'dan, Enes bin Mâlik'ten Ümmü-d-Derdâ Sugra'dan, Bilâl bin Ebî Derdâ'dan, Ukbe bin Vesac'dan, Abdullah bin Deylemî'den ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden İmâm-ı Mâlik, Leys, İbn-ül-Mübârek, İbni İshâk, Muhammed bin Humeyr, Damra bin Rebîa ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler hadîs kitaplarından Sahîh-i Buhârî'de, Sahîh-i Müslim'de, Sünen-i Ebî Dâvûd'da, Sünen-i Nesâî'de, Sünen-i İbni Mâce'de yer almıştır.

İbrâhîm bin Abele kırâat ilminde de âlim idi. Kırâati güzel, nasîhatleri ve va'zları çok te'sîrli idi. Kendisi şöyle demiştir: "Velîd bin Abdülmelik, yanımıza geldiğinde bana va'z ve nasîhatte bulunmamı söyledi. Ben de konuştum. Ömer bin Abdülazîz beni karşılayıp, "Ey İbrâhîm, öyle bir va'z ettin ki, kalblere işledi" dedi."

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Hişâm bin Abdülmelik bana haberci gönderip yanına çağırarak, "Biz senin küçüklüğünü, büyüklüğünü ve her hâlini biliriz. Seni işlerimde kendime yardımcı yapacağım. Bu sebeble Mısır'ın haracı üzerine seni ta'yin ettim" dedi. Ben de "Bu vazîfeyi yapacak güç ve kuvvet sahibi değilim, size faydalı olamam" deyip bu vazîfeyi almak istemediğimi bildirdim. Hişâm bin Abdülmelik pek kızdı, yüzü değişti, "İster istemez kabûl edeceksin" dedi. Ben bir müddet sustum, kızgınlığı yatıştıktan sonra, "Konuşmama izin var mı?" dedim. "Evet" dedi. Dedim ki, "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde **"Biz emâneti göklere, arza ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler"** buyuruyor. Onlar kabûl etmeyince Allahü teâlâ gadaplanmadı. Ben bu vazîfeyi kabûl etmediğim için bu husûsta bana kızmayın" dedim. Bunun üzerine öyle güldü ki, dişleri gözüktü, sonra da, "İlimde ısrar ettin. Senden râzıyız ve seni affettik" dedi. Kendisinin şöyle dediği nakledilmiştir: "Halife Velîd bana çanak dolusu altın verirdi. Ben de Mescid-i Aksâ'nın kurralarına dağıtırdım."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Bir adama parmakla işâret edilmek, günah cihetinden kâfidir." Eshâb-ı kiram, **"Yâ Resûlallah, hayır olsa da mı?"** diye sorunca **"Hayır olsa da bu onun için şerdir. Ancak Allahü teâlânın merhamet ettiği müstesna. Eğer şer** (kötülük) **ise o zaten şerdir."**

"Kabirde insanın ilk kokacak yeri karnıdır. Karınlarınıza ancak temiz (helâl) **olanlar girsin."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 243

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 142

İBRÂHİM BİN EDHEM

Tabiînin meşhûr âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. 96 (m. 714)'de Belh şehrinde doğup, 162 (m. 779)'da Şam'da vefât etti. İsmi, İbrâhîm bin Edhem bin Mansûr olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Nesebi hazret-i Ömer'e dayanır. Fudayl bin Iyâd'dan feyz alıp, aynı zamanda İmrân bin Mûsâ bin Zeyd Rai ve Şeyh Mansûr Selâmi'nin sohbetinde bulunup, Veysel Karânî hazretlerinin rûhâniyetinden istifâde etmiştir.

Bağdâd, Şam ve Hicaz'da meşhûr oldu. Üç kıt'anın âlimlerinin çoğundan ilim öğrendi. İmâm-ı a'zam'ın (r.a.) sohbetleriyle olgunlaştı. Dinde fakîh ve müctehid oldu. Rumlara karşı yapılan cihadlara katıldı. Arap lisânını çok fasîh konuşurdu.

Yahyâ bin Saîd el-Ensârî, Saîd bin Mezbân, Mukatil bin Süleymân ve Süfyân-ı Sevrî'den, Sevrî de kendisinden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Evzâî, Şakîk-i Belhî, İbrâhîm bin Beşar, kendisinden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Nesâî, Dâre Kutnî, İmâm-ı Buhârî onun sika (güvenilir) bir râvî olduğunu bildirmişlerdir. Buhârî "Edeb", Tirmizî" "Taharet" kısmında kendisinden rivâyette bulunmuşlardır.

Babası Edhem, Belh şehri padişahı idi. Kendisi Şehzâde olup, tahtta oturur, avlanmayı severdi. Her türlü imkâna sahip, her istediğini yer, her istediğini giyer, her emri hemen yapılırdı.

Bir yola, çıktığı zaman, kırk altın kalkanlı asker önünde, kırk altın gürzlü asker arkasından yürürdü. O bütün bunları terk etmiş ve Allahü teâlâya gönül vermiştir. Mübârek sözleri ve kerâmetleri dilden dile dolaşmış, muhabbeti hep gönüllerde yaşamıştır. Dünyâ sultânları unutulmuş, fakat O unutulmamıştır.

Tacını, tahtını bırakıp evliyâdan olması şöyle olmuştur:

Bir gece tahtı üzerinde uyuya kalmıştı. Gece bir gürültü ile uyandı. Tavan sallanıyordu. Seslendi: "Kim o?" Damdaki, "Tanıdık biriyim, devemi kaybettim onu arıyorum" dedi. İbrâhîm Edhem, "Hey şaşkın, ne diye damda arıyorsun? Damda deve mi olur?" deyince, damdaki zât, "Ey gâfil, sen Allahü teâlâyı altın taht ve süslü elbiseler içinde arıyorsun. Damda deve aramak bundan daha mı acâib?" dedi. Bu sözlerden sonra kalbi Allahü teâlânın aşkı ile yandı ve şimdiye kadar yaptığı bütün günahlara, hatâ ve kusurlara tövbe etti.

Başka bir rivâyette: Bir gün sarayda umûmî bir ziyâfet verildi. Devlet adamları yerlerini almış, hizmetçiler beklerken, gayet heybetli bir zât çıkageldi. Ne askerlerden ne hizmetçilerden hiçbir kimse ona, sen kimsin, burada ne işin var? deme cesâretini bulamadı. Bu heybetli zât'a İbrâhîm Edhem sordu: "Ne istiyorsun?" O zât, "Bu handa konaklamak istiyorum" dedi. İbrâhîm Edhem; "Burası han değil, benim sarayımdır" diye cevap verdi. O zât, "O halde bu saray bundan evvel kimin idi?" diye sorunca, İbrâhîm Edhem, "Pederimindir" dedi. Gelen zât, "Ondan evvel kimin idi?" diye tekrar sordu, İbrâhîm Edhem, "Filân zâtın" dedi. O zât, "Ondan evvel kimin idi?" diye sorduğunda, İbrâhîm Edhem, "Filân oğlu filânın" cevâbına, o zâtın "Bunlara ne oldu?" suâline de İbrâhîm Edhem "Öldüler" cevâbını verdiğinde, gelen heybetli kimse, "Bu nasıl senin sarayın ki, biri gelmeden biri gitmede?" diyerek geldiği gibi geri çıktı. İbrâhîm Edhem o zâtın peşine düştü ve sordu; "Sen kimsin?" O zât da, "Ben Hızırım" dedi.

Bundan sonra İbrâhîm Edhem hazretlerinin derdi çoğaldı. Kalbindeki aşk-ı ilâhi ateşi fazlalaştı. Başından geçen bir başka hâdise de şöyledir:

Bir gün atının hazırlanmasını istedi ve av köpeğini de yanına alıp ava çıktı. Karşısına bir hayvan çıktı. Onu yakalamak için atını sürdü, gâibden: "Yâ İbrâhîm sen bunun için yaratılmadın ve bununla emir olunmadın!" diye bir ses işitti. Durdu, sağına ve soluna baktı hiçbir kimseyi göremedi. "Allah la'net etsin! Bu İblîs'tir" dedi. Atını tekrar sürdü. Biraz öncekinden daha kuvvetli ve daha açık "Ey İbrâhîm! Sen bunun için yaratılmadın ve bununla emir olunmadın!" dendi. Durup, sağına soluna baktı, hiçbir kimseyi göremedi: "Allahü teâlâ la'net etsin! Bu İblîs'tir" dedi. Atını tekrar sürdü ve aynı sözleri atının eyeri tarafından işitti ve durdu: "Âlemlerin Rabbinden bana bir ikaz geldi. Allahü teâlâya yemîn ederim ki bu günden sonra Allaha isyan etmeyeceğim. Rabbim, sâlih insan olmamı istiyor" dedi. Bu hâdise üzerine o kadar çok ağladı ki, elbiseleri gözyaşlarıyla ıslandı. Sonra geri döndü. Bir çobana rastladı. Dikkat edince bunun, babasının çobanlarından birisi olduğunu anladı. Onun abasını ve başlığını alıp kendi elbiselerini ona verdi. Her şeyi bırakıp Allahü teâlânın yoluna girdi.

Merv şehrine doğru giderken yolda âmâ bir adamcağız bir köprüden geçiyordu. Gözleri görmediği için nehire tam düşerken, İbrâhîm bin Edhem (r.a.) bunu gördü. Adamcağıza çok acıdı ve (Allahümmahfezhu) Ey Allahım. Onu muhafaza et, koru!; diye duâ etti. Bunu söyleyince köprüden düşmekte olan a'mâ, köprü ile nehir arasında, boşlukta kaldı, düşmedi. Etrâfta bulunanlar, âmâyı tutup yukarı çektiler ve İbrâhîm bin Edhem'in büyüklüğünü tasdîk ettiler. Bundan sonra Nişâbur'a gitti. Hep kendi ile meşgûl olmak, her an Allahü teâlâya ibâdet ve tâatde bulunmak için, kendisine dünyâ meşgalelerinden uzak, sakin bir yer aradı. Burada

bulunan bir mağarada dokuz sene ikâmet etti (kaldı). Bu mağarada bulunduğu bir gece yıkanması icâb etti. Zemherir günleriydi ve çok şiddetli soğuk vardı. Buzu kırmak sûretiyle gusül abdesti aldı ve seher vaktine kadar ibâdet etti. Soğuktan donmak üzere olduğunu hissetti. Isınmak için biraz ateş olsa veya üşümemek için sırtımda bir kürk olsa diye hatırından geçti. Birden sırtında bir kürk bulunduğunu ve bedenini ısıtmakta olduğunu hissetti. Böylece, birazcık istirahat edip, uyumak imkânı hâsıl oldu. Az zaman sonra uyandı. Bu kürkün, çok heybetli bir hayvanın derisinden yapılmış olduğunu anladı. Allahü teâlâya hamd etti.

İbrâhîm bin Edhem hazretleri, bu mağarada kalırken, insanlar onun hâlini anlamaya başladılar. Bu durumu anlayınca, derhal mağarayı terk etti ve Mekke-i mükerremeye doğru yola çıktı. Sahrada giderken bir zât ile karşılaştı. O zât kendisine (İsm-i a'zam) Allahü teâlânın en büyük ismini) öğretti. Bununla Allahü teâlâya duâ etti. Hızır aleyhisselâm ile görüştü. O, kendisine "Sana İsm-i a'zam'ı öğreten kimse, İlyas (a.s.) idi" dedi ve çok sohbet ettiler. Daha sonra, İbrâhîm bin Edhem'in Nişâbur'da ikâmet ettiği mağarayı ziyâret eden Şeyh Ebû Sa'îd isminde bir zât, hayret edip, "Sübhânallah! O ne mübârek bir zât imiş. Burada bulunması bereketiyle burası öyle güzel kokuyor ki, eğer mağarayı misk ile doldursalar öyle güzel kokmaz" dedi.

Nakledildiğine göre İbrâhîm bin Edhem (r.a.) Mekke-i mükerremeye ulaşabilmek için sahrayı ondört senede kat edebildi. Bir müddet gidiyor, iki rek'at namaz kılıyordu. Bu şekilde Mekke'ye ulaştı. Böyle, bir zâtın gelmekte olduğunu, Harem-i şerîfte bulunan âlimler haber aldılar ve kendisini karşılamak üzere yola çıktılar. Böyle zâtları karşılamak âdetleri idi. O ise, kimse beni tanımasın diye, bir kâfilenin önüne düşmüş geliyordu. Başka kimseler de kendisini karşılamak ve görmek istiyorlardı. Kâfilenin önünde bulunan İbrâhîm bin Edhem'e yaklaşıp: "Acaba İbrâhîm bin Edhem yaklaştı mı? Harem-i şerîfin âlimleri kendisini karşılamaya geliyorlar da..." dediler. O ise, "Bırakın o kötü kimseyi! Ondan ne istiyorsunuz?" buyurdu. O kimseler, İbrâhîm bin Edhem'in (r.a.) ensesine bir tokat vurdular ve "Sen öyle yüksek bir zâta nasıl kötü diyebilirsin. Böyle söylemekle asıl sen kötü oluyorsun" dediler. İbrâhîm bin Edhem de "İşte ben de aynı şeyi söylüyorum" buyurdu.

Onlar ayrılıp gittikden sonra kendi nefsine şöyle diyordu: "Sen ne kadar ahmaksın ve cür'etlisin. Mekke âlimlerinin seni karşılamalarını mı arzu ediyorsun? Halbuki onlar mübârek ve muhterem zâtlardır. Böyle bir şeyi istemeye sen nasıl cesâret edebiliyorsun? Ama sen, -tokat vurulmakla- sana asıl lâyık olana kavuştun." Nitekim kendisini tanıyıp özür dilediler. Burada kısa zamanda kendisine eş-dost buldu. Çalışıp kazanarak, alınteri ile nafakasını temin ederdi.

Nakledildiğine göre, memleketinden (Belh'den) ayrıldığında süt emen bir oğlu kalmıştı. Çocuk büyüdü. Zengin oldu. Vâlidesine, babasını sordu. O da, "Baban kayboldu. Mekke'de bulunduğuna dâir ba'zı haberler var" dedi. Oğlu "Anneciğim, ben gidip, babamı bulmaya çalışacağım ve hizmetinde bulunacağım" dedi. Her tarafa haber gönderip, bu sene hacca gitmek isteyenlerin kendisine gelmelerini, masraflarını kendisinin karşılayacağını bildirdi. Bunun üzerine kendisine dörtbin kişi geldi. Hepsinin masraflarını karşılayıp, hem haccetme, hem de babasına kavuşmak arzusuyla yola çıktı. Kâ'be-i muazzamaya varınca, orada hırka giymiş, yamalı elbiseli kimseler gördü ve onlara babasını sordu. Onlar "O bizim hocamızdır, Mekke dışından, sırtında odun getirip, satar, parası ile de ekmek alıp bize verir" dediler. Genç sahraya çıktı. Bir ihtiyârın ağır odun yüklenmiş olarak geldiğini gördü. Kendisini tâkib etti. O pazara gidip odunları sattı. Parası ile ekmek alıp dostlarına ikram etti. Onlar ekmek yerken, o da namaz kılıyordu. Dostlarıyla birlikte tavaf yaparlarken, güzel yüzlü bir genç karşısına gelip durdu, İbrâhîm bin

Edhem (r.a.) ona bakıyordu. Tavafı bitirdikten sonra, "O gence bu kadar dikkatle bakmanızın hikmetini anlıyamadık." dediler. Buyurdu ki: "Ben, Belh'den ayrılırken süt emme çağında bir çocuğum kalmıştı. Bu genç odur." O genç, "Babam benden kaçar" endişesi ile, kendisini belli etmiyor, fakat Hergün gelip babasını seyrediyordu, İbrâhîm bin Edhem (r.a.) bir gün, dostlarından birini alıp, Belh'den gelen hacı kâfilesinin yanına gitti. Atlasdan bir çadır ortasında bir kürsü olduğunu ve oğlunun o kürsüde oturup Kur'ân-ı kerîm okumakta olduğunu gördü. Genç, **"Her halde, mallarınız ve çocuklarınız** (sizin için) **bir belâ ve imtihandır."** (Tegâbün-15) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyordu. Bunu duyunca geri dönüp gitti. Yanındaki dostu, gencin yanına gitti. Kur'ân-ı kerîm okuması bittikten sonra gence; "Nerelisin?" dedi. O da "Belh'liyim" deyince, "Kimin oğlusun?" dedi. O da, "İbrâhîm bin" Edhem'in oğluyum. O'nu ilk defa dün gördüm. Ama o muydu, değil miydi, iyice bilemiyorum. Benden uzaklaşır korkusuyla kendisine de soramadım" dedi. Gelen zât "Gelin sizi onun yanına götüreyim" dedi. Bundan sonra beraberce İbrâhîm bin Edhem'in yanına geldiler. Genç, babasını görünce kendinden geçecek şekilde ağladı. Kendine geldiğinde babasına selâm verdi. Babası selâmını alıp, bağrına bastı ve "Hangi dindensin?" diye sordu. Genç "İslâm dînindenim" dedi. İbrâhîm (r.a.) "Elhamdülillah! Kur'ân-ı kerîmî de biliyorsun. Peki ilim de tahsil ettin mi?" buyurdu. Oğlu "Evet" deyince, o yine hamd etti. Oğlunu yanına alıp yüzünü semâya çevirdi. "Yâ Rabbî! İmdâdıma yetiş!" diye yalvarmağa başladı. Bunu gören yakınları, "Yâ İbrâhîm, ne oldu, niçin yalvarıyorsun?" diye sordular. Onlara "Oğlumu bağrıma basınca şefkati ve sevgisi kalbimde kaynadı. Bunun üzerine bir nidâ geldi ki, (Yâ İbrâhîm! Beni sevdiğini iddia ediyorsun. Fakat benimle beraber başkalarını da seviyorsun. Dostluğumuza ortak katıyorsun. Bir kalbde iki sevgi olur mu? Bu dostluğa sığar mı?). Bunu işitince duâ edip, "İzzet, ikram sahibi olan Allahım! İmdadıma yetiş! Eğer oğlumun muhabbeti, beni, senin sevginden alıkoyacaksa, ya benim, yahut da oğlumun canını al, diye duâ ettim. Duâm hemen kabûl oldu. Oğlum kucağımda can verdi" dedi.

Bir gün kendisine sordular. "Dervişliği ve fakîrliği satın alan bir kimse tanıyor musunuz?" Cevâbında buyurdu ki, "İşte ben, fakîrliği, Belh ülkesine karşılık satın aldım. Bu bana o kadar ucuza geldi ki, sanki bedava almış oldum. Zîrâ bu fakîrlik ve dervişlik o kadar kıymetli ki, bir ülkeyi feda etmek, ona karşılık olamaz."

Buyurdu ki, "Lokmasını helâlden temin edebilmek için uğraşmak, geceleri ibâdet edip, gündüzleri oruç tutmaktan efdaldir. Çünkü her şeyin başı helâl lokmadır."

Ramazan-ı şerîfde ekin biçer, aldığı ücreti muhtaç olanlara verirdi. Gece sabaha kadar ibâdet eder, hiç uyumazdı. "Hiç uyumadan nasıl durabiliyorsunuz?" diyenlere, "Nasıl uyuyabilirim ki, ağlamakdan bir an kesilemiyorum. Bu halde gözüme uyku girmesi mümkün müdür?" derdi. Namazını bitirdikten sonra ellerini yüzüne kapar, "Yaptığım ibâdet doğru ve makbûl olmaz da, eski bir paçavra gibi yüzüme çarparlar diye çok korkuyorum" buyururdu. Bir defasında, ıssız bir yerde, harabe bir binada şiddetli soğuk ve ayazın olduğu bir gece, üç kişi ibâdet ediyorlardı. Arkadaşları uyuduktan sonra İbrâhîm bin Edhem kalkıp, sabaha kadar kapıda bekledi. "Niye böyle yapdın?" dediklerinde, "Arkadaşlarım uyurken bir tehlike meydana gelirse, onu ben karşılayayım. Arkadaşlarım üzülmesinler diye böyle yaptım" buyurdu. Bir defasında sefere çıkmıştı. Azığı bitti. "Benim yüzümden bir kardeşim sıkıntıya, zahmete girmesin" düşüncesiyle uzun müddet kimseden bir şey istemedi.

Kendisi işçi olarak çalışır, o gün kazandığı ile yiyecek şeyler alıp dostlarına ikram ederdi. Bir defasında eve geç kaldı. Yol da uzundu. Arkadaşları, "O gecikti. Bari biz yiyecek ne varsa onları yiyip uyuyalım, beklemiyelim" dediler. Nitekim yemeklerini yediler, yatsı namazlarını da

kıldıktan sonra yatıp uyudular. İbrâhîm bin Edhem (r.a.) gelince onların uyuduğunu gördü ve bir şey yemeden aç olarak yattıklarını düşünüp çok üzüldü. "Getirdiğim unu yoğurayım, bir şeyler pişireyim de uyandıkları zaman yesinler ve yarın oruca niyyet edebilsinler" diye çok uğraşıp, bir şeyler hazırladı. Arkadaşları uyandıkları vakit, onun kendileri için ne sıkıntılara katlandığını görünce, ne yaptığını sordular. O olanları anlattı. Bunun üzerine birbirlerine, "Bakın! O bizim için ne fedâkârlıklara katlanıyor, bizim hakkımızda ne kadar iyi düşünüyor. Fakat biz onu yemeğe beklemiyoruz" deyip, Onun kıymetini daha iyi anladılar. Ve özür dilediler.

Bir defa Halife Mu'tasım, O'na "Mesleğin nedir?" diye sordu. Cevâbında buyurdu ki, "Bu dünyâyı, dünyâya tâlib olanlara bıraktım. Bu dünyâda Allahü teâlânın zikrini, âhırette de didârını (cemâli ile müşerref olmayı) tercih edip, bunlar için çalışmayı kendime meslek edindim" buyurdu.

Kendisinin edebe uygun olmayan şekilde oturduğunu gören olmamıştı. Buyurdu ki, "Bir gün farkında olmadan uygunsuz oturmuşum. Hemen bir ses işittim ki; (Ey İbrâhîm (r.a.), kullar, efendilerinin huzûrunda böyle mi otururlar?) diyordu. Hemen toparlandım, iki diz üzerine oturdum ve uygunsuz olan oturmaya da tövbe ettim."

"Bir defasında, azık almadan Allahü teâlâya tevekkül edip, hacca gitmek üzere yola çıktım. Üç gün bir şey yemeden yoluma devam ettim. Nihâyet İblîs, karşıma çıkıp dedi ki, (Sultanlığı ve o kadar dünyâ ni'metlerini, hacca aç olarak gidebilmek için mi terk ettin? Onlar olsa, daha rahat olarak hacca gidebilirdin) dedi. Ben de Allahü teâlâya şöyle duâ ettim ki, (Yâ Rabbi! Şu düşmanın bana musallat olmak istiyor. Beni onun şerrinden koru!) Bunun üzerine bir ses işittim ki (Yâ İbrâhîm! Cebindekileri at ki maksadın hâsıl olsun; diyordu. Elimi cebime attım. Baktım ki, dört tane gümüş para var, hemen o paraları fırlatıp attım. Bundan sonra İblîs ürküp kaçtı ve kayboldu. Sonra öğrendim ki, "İblîs, elinde dünyalık bulunduranların etrâfında dolaşır ve onlara musallat olmak istermiş."

Buyurdu ki, "Bir gece rü'yâmda, elinde bir defter olduğu halde "Cebrâil'in (a.s.) yeryüzüne inmekte olduğunu gördüm. (Burada ne yapacaksın?) diye sordum. (Bu deftere Allahü teâlânın dostları kim ise onların isimlerini yazacağım.) buyurdu. (Peki beni de yazacak mısınız?) diye sordum. (Sen, o dostlardan birisi değilsin ki) buyurdu. (İyi ama ben o dostların dostuyum) dedim. Bundan sonra Cebrâil (a.s.) biraz düşündü ve (Şimdi "İlk önce İbrâhim'in ismini kaydet" diye bir ferman geldi) buyurdu.

"Bir gece Mescid-i Aksâ'da kalmak istedim. Câmi vazîfelilerinin beni görmemeleri için içeride bulunan hasırların arasına gizlendim. Çünkü görürlerse içeride kalmama müsaade etmezlerdi. Gece, geç vakit olunca kapı açıldı ve içeriye tanımadığım bir zât girdi. Yanında derviş kıyâfetli kırk kişi daha bulunuyordu. O yaşlı zât mihraba geçti, iki rek'at namaz kıldıktan sonra öbürlerine döndü. İçlerinden biri (Bu gece, burada tanımadığımız," bizden olmayan biri var) dedi. Mihrâbda bulunan zât tebessüm etti ve (Evet İbrâhîm bin Edhem var, kırk gündür kalb huzûru ile ibâdet yapamamaktadır) dedi. Bunları duyunca ben açığa çıktım. Mihrâbda bulunan zâta (Evet doğru söylüyorsunuz. Lütfen bunun sebebini de bildiriniz) dedim. O zât şöyle anlattı. (Filân zaman Basra'da hurma satın almıştın. Bu sırada yere bir hurma tanesi düştü. Sen o hurmayı kendi hakkın zannederek kendi hurmalarının içine atmıştın. Onu yediğin için kırk gündür ibâdetlerinden tad alamıyorsun); deyince hurmayı satın aldığım zâtın yanına gittim ve bu olanları anlatıp kendisinden helâllik diledim. O da hakkını helâl etti ve "Madem ki bu iş bu

kadar hassastır. O halde ben şimdiden sonra hurma satmayı bıraktım" dedi. Sonra dükkânını kapattı. Vakitlerini ibâdetle geçirmeye başladı. Nihâyet o da Allahü teâlânın sevgililerinden oldu."

Bir zaman yolda gidiyordu. Askerlerden biri kendisini görüp, "Sen kimsin?" dedi. İbrâhîm (r.a.) "Ben bir kulum" diye cevap verdi. Asker "Ma'mûr, i'mâr edilmiş yer neresidir?" dedi. İbrâhîm (r.a.) kabristanı gösterdi. Bu duruma sinirlenen asker, "Sen benimle alay mı ediyorsun?" diyerek başına kırbaçla bir kaç defa vurdu. Başı yaralandığı, kanadığı halde o karşılık vermedi. Askere hayır duâda bulundu. Şehir halkı, kendisinin geldiğini, haber alınca şehrin dışına çıktılar. Fakat kendisini bu halde görüp olanları haber alınca askere, "Kendisine hakarette bulunduğun bu zât, çok yüksek bir velîdir" dediler. Bunun üzerine asker pişman olup, tövbe etti ve ayaklarına kapanıp özür diledi. Sordu ki, "Ben senin kafanı yardığım zaman sen bana duâ ettin, sebebi ne idi?" "Senin bana yapmış olduğun muâmele ve benim karşılık vermeyişim sebebiyle, Allahü teâlâ bana Cenneti nasîb etti. Senin de Cehenneme düşmemen için hayır duâda bulundum" buyurdu. Asker "Niçin (ben bir kulum) dediniz?" diye sordu. Cevâbında buyurdu ki, "Allahü teâlânın kulu olmayan var mıdır?" Asker "Ma'mûr olan yeri sorunca niçin kabristanı gösterdiniz?" İbrâhîm bin Edhem (r.a.) "Şehir, -ölenlerle- her gün biraz daha harabe oluyorken, mezarlık i'mâr edilmektedir" buyurdu. O şehirden bir zât, "Akşam rü'yâmda, Cennette bulunanları gördüm, ellerinde, ceblerinde inciler dolu idi. Sebebini sordum. Şöyle anlattılar. Biri İbrâhîm bin Edhem'in (r.a.) kafasını yardı. Onu Cennete getirdiler. Bir emir geldi ki, "Bir kimse dostumuzun kafasını yarmıştır. Bu cevherleri dostumun başı üzerine saçınız." Saçtılar. Cennette bulunanların hepsi o mücevherlerden topladılar." Bize de bu kadar düştü diye cevap verdi" diye anlattı.

Yine büyüklerden bir zât anlatıyor: "İbrâhîm bin Edhem'le beraber bir nar ağacının altında namaz kıldık. Namazdan sonra, nar ağacından bir ses geldi ki: (Ey İbrâhîm (r.a.) bizi memnun etmek için şu narlardan yer misin?) diyordu. O başını önüne eğdi. Ses üç defa tekrarlanınca kalkıp iki tane nar kopardı ve birini bana verip diğerini kendisi yedi. Aradan zaman geçip o ağaca tekrar uğradığımda, o ağacın çok büyümüş narlarının daha da lezzetlenmiş olduğunu ve bir senede iki defa meyve verir hâle geldiğini gördüm. Halk bu ağaca, Rummânet-ul-âbidin (Âbidlerin nar ağacı) derlerdi. Bütün bunlar, İbrâhîm bin Edhem'in (r.a.) bereketi ile idi."

Recâ bin Hayve şöyle anlatıyor: "İbrâhîm (r.a.) ile beraber bir gemiye binmiştik. Bir anda gökyüzü karardı. Çok şiddetli bir fırtına başladı. Kendi kendime (Vah, vah. Gemi batacak galiba) dedim. O sırada bir ses duydum. (Hiç korkma! İbrâhîm bin Edhem (r.a.) sizinle beraberdir, bir şey olmaz) diyordu. Ondan sonra fırtınanın şiddeti kesildi, selâmetle yolumuza devam ettik."

İbrâhîm bin Edhem hazretleri bir gün gemiye binmişti. Çok şiddetli bir fırtına başladı. İbrâhîm bin Edhem (r.a.) Kur'ân-ı kerîmden bir "cüz"ün duvarda asılı olduğunu görünce "Yâ Rabbî! Kitabından bir bölüm aramızda iken bizleri suda boğacak mısın?" dedi. Bundan sonra "Hayır öyle yapacak değiliz" diye bir ses duydu ve fırtına kesildi.

Bir defa gemiye binmek istedi. Ama parası yoktu ve parasız da gemiye bindirmiyorlardı. Gidip iki rek'at namaz kıldı ve namazdan sonra, "Yâ Rabbî! Şu geminin sahibleri bende olmayan bir şeyi istiyorlar" diye duâ etti. Duâyı bitirir bitirmez oradaki kumların hepsinin altın olduğunu gördü. Bir avuç dolusu alıp gemicilere verdi ve gemiye bindi.

Bir defasında gemiye binmişti. Abasını üzerine çekip istirahate çekildi. Biraz gidince fırtına başladı. Herkes korkup, gemi batacak endişesi ile telâşlandılar. İbrâhîm bin Edhem (r.a.) ise, abasının altında istirahatine devam etti. Gemide bulunanlar kendisine "Ne kaygısız kimsesin.

Herkes can derdinde. Sen ise rahatça yatıyorsun. Bu ne haldir?" dediler. O, gayet sakin olarak kalktı ve "Yâ Rabbî! Bizlere rahmetini göster" diye duâ etti. Bundan sonra fırtına sâkinleşti. Gemide bulunanlar rahatladılar.

Bir gün bir sarhoşun yanından geçiyordu. Ağzı bulaşmış, yerde yatar gördü. Su getirip ağzını yıkadı. Ve "Allahü teâlânın isminin anıldığı bir ağız böyle bulaşmış, berbat halde bırakmak hürmetsizlik olur" buyurdu. Sarhoş kendine gelince İbrâhîm Edhem hazretlerinin yaptığını ve söylediği sözü bildirdiler. O kimse tövbe etti ve sâlihlerden oldu. Sonra İbrâhîm Edhem hazretlerine rü'yâsında dediler ki: "Sen bizim için onun ağzını yıkadın. Biz de senin kalbini temizledik."

Hazreti İbrâhîm bin Edhem, sahraya çıkmıştı. Bir kuyudan su çekmek için kovayı sarkıttı. Geri çektiğinde kovanın gümüşle dolu olduğunu gördü. Hemen geri boşalttı ve kovayı tekrar sarkıttı. Bu sefer çektiğinde kovanın altınla dolu olduğunu gördü. Bunu da geri boşaltıp, kovayı tekrar daldırıp çıkardığında, kovanın mücevherle dolu olduğunu gördü. Bunun üzerine şöyle niyazda bulundu. "Yâ Rabbî! Bana hazine veriyorsun. Benim arzum bunlar değildir. Ben abdest almak için su istiyorum, ihsân et" diye yalvardı. Kovayı tekrar kuyuya daldırıp çıkardığında su ile dolu olduğunu gördü.

Yolda bir taş gördü. Üzerinde "Çevir ve altını oku" yazılıydı. Çevirdi, "Eğer öğrendiğinle amel etmiyorsan ne diye bilmediğini öğrenmek istiyorsun" yazısını okudu ve "Yâ Rabbî! Seni tanıyan hakkıyla tanıyamamıştır. Şimdi seni bilmeyen bir kimsenin hâli nasıl olur" dedi ve ağladı.

Helâl lokma yemeğe çok dikkat eder ve herkese de tavsiye buyururlardı. Bir gün kendisine falanca yerde bir genç var. Gece-gündüz ibâdet ediyor, kendinden geçiyor, dediler. Gencin yanına gidip üç gün misâfir kaldı. Dikkat etti, söylediklerinden daha çok şeyler gördü. Kendinin soğuk, halsiz, habersiz, gencin ise, böyle uykusuz ve gayretli hâline şaşırıp kaldı. Genci, şeytan aldatmış mıdır, yoksa hâlis ve doğru mudur anlamak istiyordu. Yediğine dikkat etti. Lokması helâldan değildi. "Allahü ekber, bu hâlleri hep şeytandandır" deyip, genci evine da'vet etti. Kendi lokmalarından bir tane yedirince, gencin hâli değişip, o aşkı, o arzusu, o gayreti kalmadı. Genç, İbrâhîm'e sorup, "Bana ne yapdın?" deyince, "Lokmaların helâlden değildi. Yemek yerken, şeytan da midene giriyordu. O hâller, şeytandan oluyordu. Helâl yiyince şeytan giremedi. Asıl, doğru hâlin meydana çıktı" dedi.

İbrâhîm bin Edhem hazretleri bir bağda bekçilik yapardı. Bir gün uyuduğunda, ağzında nergis dalı ile bir yılan gelip, dalı sallayarak ona serinlik yaptı.

Kendisi anlattı: Bağ sahibi bir gün gelip bana: "Tatlı nar getir" dedi. Götürdüm. Ekşi çıktı. Yine "Tatlı nar getir" dedi. Bir tabak daha götürdüm. Bu sefer de ekşi çıktı. Bunun üzerine bağ sahibi, "Sübhanallah! Bunca zamandır burada bekçisin, yine narın tatlısını ekşisinden ayırd edemiyorsun" dedi. Ben de, "Benim vazîfem bağı beklemek, hiç tatmadığım narın tadını nereden bileyim?" diye cevap verdim. Bağ sahibi, "Sendeki bu hâle bakınca İbrâhîm bin Edhem'sin diyeceğim geliyor" dedi. Bu sözü işitince tanınmamak için hemen oradan ayrılıp gittim.

İbrâhîm bin Edhem hazretlerinin ahde vefası (sözünde durması) ve cömertliği herkesi hayrete düşürürdü. Süheyl bin İbrâhîm diyor ki: "İbrâhîm bin Edhem'le bir müddet arkadaşlık etmiştim. Bir gün hastalandım. Acıktığımı anlıyarak yiyeceğini bana verdi. "Canım bir şey istedi" deyince, O, hayvanını sattı, parasını bana harcadı. Karşılaşınca: "Ey İbrâhîm, hayvanın nerede?"

diye sordum. "Sattık" cevâbını verdi. "O halde şimdi neye bineceğim" dedim. O da, "Kardeşim sırtıma" dedi ve üç menzil beni sırtında taşıdı."

Dünyâ malına ehemmiyet vermez, mübârek kalbi hep Allahü teâlâ ile meşgûl idi. Zenginlerden birisi kendisine bin altın getirdi ve: "Bunu kabûl buyurun" dedi. İbrâhîm bin Edhem hazretleri, "Ben fakîrlerden bir şey almam" buyurdular. O zât, "Ben fakîr değilim" deyince "Bu sahip olduğun maldan daha ziyâdesini ister misin?" diye sordu. O zât "Evet" deyince "Bu altınları al götür, zîrâ fakîrler içinde en fakîr sensin. Bu hâlin fakîrlik değil midir?" cevâbını verdi.

İbrâhîm bin Edhem (r.a.) bir gün deniz kenarında oturmuş, elbisesini dikiyordu. Memleketin vâlisi yanındakilerle birlikte oradan geçerken İbrâhîm bin Edhem hazretlerinin başında durdu. Vâli onu seyrederken şöyle düşündü: "Bak şu dünün hükümdârına! Böyle yapmakla eline ne geçti?" İbrâhîm bin Edhem vâlinin aklından geçenleri anlamıştı. Kaldırıp iğnesini denize fırlattı. Sonra, "Balıklar iğnemi getirin" deyince, bir balık, ağzında İbrâhîm Edhem'in denize attığı iğneyi getirdi. İbrâhîm bin Edhem iğneyi balığın ağzından aldıktan sonra vâliye döndü: "Elime bu iğne geçti" buyurdu. Yâ'nî; ben Allahü teâlâdan gayrı olanları bırakıp, bütün varlığımla O'na döndüğüm için, bu balıkları bana hizmetçi etti ve bana bu kerâmeti verdi" demek istedi.

Huzeyfe-i Mer'aşî, İbrâhîm bin Edhem'e hizmet ederdi. Sebebini sorduklarında, "Mekke'ye giderken çok acıkmıştık. Kûfe'ye gelince, açlıktan yürüyemez oldum. "Açlıktan kuvvetsiz mi kaldın?" dedi.

"Evet" dedim. Hokka, kalem, kâğıt istedi. Bulup getirdim. "Bismillahirrahmânirrahîm, Herşeyde, her hâlde sana güvenilen Rabbim! her şeyi veren sensin. Sana her an hamd ve şükr eder, Seni bir an unutmam. Aç, susuz ve çıplak kaldım, ilk üçü, benim vazîfemdir. Elbette yaparım. Son üçünü sen söz verdin. Senden bekliyorum" yazıp, bana verdi ve "Dışarı git ve Allahü teâlâdan başka kimseden birşey umma ve ilk karşılaşdığın adama bu kâğıdı ver" dedi. Dışarı çıktım. İlk olarak, deve üstünde biri ile karşılaşdım. Kâğıdı ona verdim. Okudu, ağlamağa başladı. "Bunu kim yazdı?" dedi. "Câmide birisi" dedim. Bana bir kese altın verdi. İçinde altmış dinar vardı. Bunun kim olduğunu sonradan, etrâftakilere sordum. Nasranîdir (ya'nî hıristiyandır) dediler. İbrâhîm bin Edhem'e bunları anlattım. "Keseye elini sürme. Sahibi şimdi gelir" buyurdu. Az zaman sonra Nasrânî, İbrâhîm bin Edhem'in huzûruna geldi. "Bu yazıyı yazan siz misiniz?" dedi. "Evet" cevâbını alınca, "Çok düşündüm, böyle bir yazıyı yazanın Allaha olan tevekkülü, ancak hak olan bir dinde olur. Bu parayı verdiğim kimseyi takip ederek huzûrunuza geldim. Bana İslâmiyeti anlatır mısınız?" diyerek, kelime-i şehâdeti söyledi ve müslüman oldu."

Bir gün bir köle satın almış idi. Ona sordu: "İsmin nedir?" Köle, "Ne diye çağırırsanız odur" dedi. İbrâhîm bin Edhem, "Ne yersiniz?" diye sordu. Köle, "Ne yedirirseniz odur" diye cevap verdi. İbrâhîm bin Edhem, "Ne iş yaparsınız?" buyurdu. Köle, "Ne emrederseniz onu" dedi. İbrâhîm bin Edhem, "Neyi arzu edersiniz?" diye sorduğunda kölenin, "Kölenin hiç arzusu olur mu? Onun arzu ile ne işi var?" müthiş cevâbı üzerine, İbrâhîm bin Edhem kendi kendine "Ey miskîn, acaba sen ömür boyu Hak teâlâya böyle kul olabildin mi? Kulluğu bundan öğren" deyip, ağlayarak kendinden geçti.

"Allahü teâlâya nasıl kavuşulur?" diye sordular. Onlara cevap olarak "Allahü teâlâyı tanımak isteyen bir kimsenin kalbinden şu üç perde kalkmadıkça O'na kavuşamaz:

1. Ebedî ihsâna karşı, dünyâ ve âhıretin mülkünü ona verseler sevinmemelidir.

2. Dünyâ ve âhıret mülkü onun olsa, bunu daha sonra ondan alsalar kaybettim diye üzülmemelidir.

3. Övülmeye ve medh olunmaya aldanmamalıdır buyurdu.

Kendisinden bir zât nasîhat istediğinde buyurdu ki;

Altı şeyi kabûl edip yaparsan, hiçbir işin sana zarar vermez. Dünyâda ve âhırette rahat edersin. O altı şey şunlardır:

1. Günah yapacağın zaman Allahü teâlânın sana verdiği rızkı yeme.

2. Ona âsi olmak istersen, O'nun mülkünden çık. Mülkünde olup ta ona isyan etmek uygun olur mu?

3. Ona isyan etmek istersen, gördüğü yerde günah yapma. Görmediği yerde yap. Onun mülkünde olup, verdiği rızkı yiyip, gördüğü yerde günah yapmak uygun değildir.

4. Can alıcı melek, rûhunu almaya geldiği zaman tövbe edinceye kadar izin iste. O meleği kovamazsın. Şimdi kudretin var, güç kuvvetin yerinde iken tövbe et. Tövbe edilecek zaman bu zamandır. Zîrâ ölüm çok ani gelir.

5. Mezarda Münker ve Nekir ismindeki iki melek, suâl için geldiklerinde, onları kov seni imtihan etmesinler. Soran kimse dedi ki, "Buna imkân yoktur." İbrâhîm Edhem buyurdu ki; "Öyle ise şimdiden onlara cevap hazırla."

6. Kıyâmet günü Allahü teâlâ "Günahı olanlar Cehenneme gitsin" diye emir edince ben gitmem de. Soran kimse dedi ki; "Bu sözümü dinlemezler." nasîhatleri dinleyen kimse tövbe etti ve ölünceye kadar tövbesinden vazgeçmedi.

Kendisine şöyle sordular: Allahü teâlâ, **"Ey kullarım, benden isteyiniz, kabûl ederim, veririm."** (Mü'min-60) buyuruyor. Halbuki istiyoruz vermiyor? Cevaben buyurdular ki: "Allahü teâlâyı çağırırsınız O'na itaat etmezsiniz. Kur'ân-ı kerîmi okursunuz, gösterdiği yolda gitmezsiniz. Cenâb-ı Hakkın ni'metlerinden faydalanırsınız. O'na şükretmezsiniz. Cennetin ibâdet edenler için olduğunu bilirsiniz, hazırlıkta bulunmazsınız. Cehennemi âsiler için yarattığını bilirsiniz, ondan sakınmazsınız. Babalarınızın, dedelerinizin ne olduklarını görür, ibret almazsınız. Ayıbınıza bakmayıp başkalarının ayıplarını araştırırsınız. Böyle olan kimseler, üzerine taş yağmadığına, yere batmadıklarına, gökten ateş yağmadığına şükretsinler. Daha ne isterler? Duâlarının neticesi, yalnız bu olursa yetmez mi?"

Bir kimse kendisinden nasîhat isteyince: "Bağlı olanı aç, açık olanı kapa" buyurdu. O kimse "Bunu anlamadım" deyince: "Kesenin ağzını aç, cömert ol, açık olan dilini de tut konuşma" diyerek izah buyurdular.

Birisiyle arkadaş oldu. Bu arkadaşlıkları bir müddet devam edip, zaman gelip ayrılmaları icâb edince, arkadaşı: "Uzun zaman arkadaşlık ettik bir ayıbımı gördünse söyle bir daha yapmayayım" dedi. İbrâhîm bin Edhem (r.a.) cevâbında: "Kardeşim sende bir ayıp görmedim. Ben sana dâima sevgi gözü ile baktım. Onun için seni hep iyi buldum. Senden gördüklerim hep iyi şeylerdi. Ayıp arıyorsan başkalarına sor" buyurdular.

Kalbler Allahü teâlâdan niçin perdelenir? dediklerinde: "Çünkü Allahü teâlânın sevmediğini severler. Bu fânî dünyânın sevgisi âhıreti unutturur" buyurdu.

Kendisine, "Sen kimin kulusun?" dediler. Titredi, yere düştü ve kendinden geçip yerde çırpınmaya başladı. Bir müddet sonra kendine geldi. Kalktı ve bir âyet-i kerîme okudu. "Niçin cevap vermedin?" dediler. İbrâhîm bin Edhem, "Korktum ki eğer O'nun kuluyum desem, benden kulluk haklarını ister değilim desem, bunu da diyemem" buyurdu.

Zamanın nasıl geçer dediklerinde: "Dört bineğim vardır: Allahü teâlâdan bir ni'met gelince şükür bineğine binerim. Tâat gelince ihlâs bineğine biner onunla ilerlerim. Belâ gelince sabır bineğine biner yoluma devam ederim, Günah vâki olunca tövbe bineğine biner istiğfar ederim" buyurdular.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) O'nu medh-ü sena etmişler, "İbrâhîm bin Edhem seyyid ve sevdiğimizdir" buyurmuşlardır.

Vefâtına yakın buyurdular ki: "Kırk yıl Mekke meyvesinden hiçbir şey yemedim, eğer sekerât-ül-mevt hâlinde (ölüm hâlinde) olmasaydım bunu söylemezdim. Çünkü, kazançları şüpheli olan askerlerden ba'zıları, Mekke topraklarından bir kısmını satın almış bulunuyorlardı. Yiyeceğim meyvelerin, bu kimselerin arazilerinde yetişebileceğini düşünerek yemedim."

Bir gün yatsı namazını kılıp uzun uzun duâ etti ve: "Yâ Rabbi! Bana müslüman olarak ölmeyi nasîb et! Sâlihler zümresine kat!" diye yalvardı. Sonra seccadesinin üstünde bir müddet oturup durdu. Tefekküre daldı. Tam o sırada, karşısına temiz kıyâfetli, heybetli bir genç dikiliverdi. Yüzü ay gibi parlıyordu. Bembeyaz bir elbise giymişti. Çok güzel kokular sürmüştü. Gülümsüyordu. İbrâhîm bin Edhem hazretlerini bir şaşkınlık almıştı. Ona dönüp sordu: "Siz kimsiniz?" Gelen, "Ben melek-ül-mevtim. Ölüm vakti gelenlerin rûhunu kabz ederim." deyince, İbrâhîm bin Edhem hazretleri daha da şaşırdı. Seccadesinin önüne dikilen bu güzel yüzlü genç, insan olamazdı. Sessiz sedasız gelmiş, karşısına nasıl dikilmişti? Şaşkınlığı devam ederken, hemen hatırladı... "Allah iyi kullarının rûhunu alması için Azrail aleyhisselâmı, güzel sûretli bir genç şeklinde gönderecektir." Ölüm ânının geldiğini anladı. Buna çok sevinerek "Allahım sana sonsuz şükürler olsun" diye duâ etti. O esnada, kirâmenkâtibin melekleri de O'na göründüler. Yaptığı iyi işleri yazmışlar, O'na gösteriyorlardı. İkisi birden şöyle dediler: "Allahü teâlâ senin mükâfatını arttırsın. Bizi, iyi kişilerin toplandığı sohbetlere götürdün. Câmilere götürdün. Güzel şeyler gördük, güzel şeyler işittik. İyi şeylerin yapıldığı yerlerde bizi bulundurdun." İbrâhîm bin Edhem hazretlerine, bu sözlerden sonra Cennet'teki yeri gösterildi. Azrail aleyhisselâm emrindeki birçok melek ile beraber gelmişti. Onlar da İbrâhîm bin Edhem hazretlerinin çok sevdiği kokulardan sürünmüşlerdi. Kimi gül, kimi karanfil, kimi daha da güzel kokuların arasında rûhunu teslim aldılar.

Vefât ettiği gün, "Yer yüzünün emânı ölmüştür." diye gizliden bir ses duyuldu. Bunu herkes işitti. Fakat ma'nâsını anlıyamadılar. Acaba ne olacak diye merak ettiler. Ne zaman ki İbrâhîm bin Edhem'in (r.a.) vefât ettiği haberi duyuldu, herkes bu sözün İbrâhîm bin Edhem (r.a.) için olduğunu anladılar.

Buyurdular ki: "Öbür dünyâda terazide en ağır amel, burada bedene en zor gelenidir." "İşittiğime göre, kıyâmet günü insan, daha çok utansın diye tanıdıklarının yanında hesaba çekilir."

"İlmi, amel için öğreniniz. Çokları bunda yanıldı. İlimleri dağlar gibi büyüdü, amelleri ise zerre gibi küçüldü."

"Borcu olan kimse, borcunu ödemedikçe, yağlı ve sirkeli taam yememelidir."

Her zaman şöyle duâ ederdi: "Yâ Rabbi! Beni günah alçaklığından, sana tâat (ibâdet) lezzetine ulaştır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-7, sh. 367, cild-8, sh. 3

2) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 56

3) Nefehat-ül-üns sh. 95 (Lâmiî tercemesi)

4) Keşf-ül-mahcûb sh. 230 (Urdu tercemesi)

5) Fevât-ül-vefâyât cild-1, sh. 13

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 70, 587, 618, 628, 711, 825

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ sh. 232

8) Hadikât-ül-evliyâ

9) El-A'lâm cild-1, sh. 31

10) Tehzîb ü İbni Asâkir cild-2, sh. 167

11) Tabakât-üs-Sûfiyye sh. 27

12) Risâle-i Kuşeyrî sh. 51

13) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 127

14) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 81

15) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 31

16) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 102

İKRİME

Tabiînin en büyük âlimlerinden, İkrime bin Abdullah el-Berberî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Berberi kabilesine mensûb idi. Husayn bin Hur el-Anberî'nin kölesidir. Abdullah bin Abbâs Basra'ya vâli ta'yîn edildiğinde Husayn, İkrime'yi İbn-i Abbâs'a hediye etti. İbni Abbâs'ın vefâtından sonra Hâlid bin Yezîd, Ali bin Abdullah'tan dörtbin dinara satın almak istedi. Bunu duyan İkrime, Ali'ye gelerek dedi ki; "Babanın ilmini dörtbin dinar'a mı satıyorsun?" Bu sözü çok beğenen Ali bin Abdullah O'nu azat etti.

İkrime hazretleri başta Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini olmak üzere, diğer ilimleri Abdullah İbni Abbâs'tan öğrendi. Zamanın en büyük âlim ve fakîhi oldu. Mekke-i mükerremede oturur, çoğunlukla hadîs-i şerîf toplamak için İslâm âleminin her tarafını dolaşırdı.

Abdullah bin Abbâs, Abdullah İbn-i Ömer, Ebû Hureyre, Hazreti Âişe ve Hasen bin Ali'den hadîs-i şerîf nakletmiştir. Şa'bî, Nehaî, Ebuş-Şa'şa Câbir bin Zeyd ve daha birçok âlim de ondan ilim öğrenip hadîs-i şerîf nakletmiştir.

Vefât târihinde ihtilâf vardır. 107 (m. 725) târihi de söylenmiştir. Geceyi üçe ayırmıştır. Birinde uyur, birinde hadîs ilmine çalışır, diğerinde de bol bol namaz kılardı.

İkrime (r.a.) tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerine pek çok vâkıf idi. Daha Abdullah İbn-i Abbâs hazretleri hayatta iken fetvâ vermeğe başlamıştı. Hattâ İbn-i Abbâs hazretleri kendisine şöyle talimat vermişti: "Haydi git, onlara fetvâ ver. Sana bir kimse gelir de, kendisiyle alâkası olmıyan bir şeyi suâl ederse, ona fetvâ verme. Şen bu şekilde hareket edersen, sana insanlardan gelen sıkıntının üçte ikisini bertaraf etmiş olursun." İbn-i Abbâs hazretlerinin bu tavsiyesi, fetvâ verme konusunda tâkib edilecek yolu gösterir.

Kurre-tübnü Hâlid demiştir ki: "Hazret-i İkrime Basra'ya gidip, orada bulundukça, Hasan-ı Basrî va'z etmekten, fetvâ vermekten çekinirdi."

Saîd bin Cübeyr'e denildi ki: "Senden daha âlim kimse var mı?" Buyurdu ki: "Benden daha âlim olan İkrime'dir."

Buhârî hazretleri: "Biz hepimiz İkrime'yi (r.a.) huccet (delîl, senet) kabûl ettik." Muhammed bin Saîd: "İkrime (r.a.) ilmi çok, denizlerden bir denizdir" der. İkrime'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Eğer bir dost edinseydim. Ebû Bekr'i edinirdim."

"Bir Peygamber, Allahü teâlâya açlık ve çıplaklıktan şikâyette bulundu. Allahü teâlâ ona şöyle vahy etti: Sana şirk kapısını kapattım, buna râzı değil misin?"

"Allahü teâlâ, kendi affına mazhar olan (kavuşan) **müstesna, kıyâmet gününde herkesi hesaba çeker."**

"Her şeyin bir esası (temeli) **vardır. İslâmın esası da güzel ahlâktır."**

"Allahü teâlâ, Cennetten bir kişiyi ve Cehennemden de bir kişiyi çıkardı. Onları huzûrunda bir araya getirdi. Cennetten gelene, "Ey kulum! Cennetteki durumunu nasıl buldun?" O da, "Anlatanların anlattığından daha iyi buldum" dedi ve Cennetteki zevcelerden, Cennetin ni'metlerinden de bahsetti. Allahü teâlâ ondan sonra, Cehennemden gelene sordu: "Ey kulum! Cehennemdeki yerini nasıl buldun?" O şahıs da, "Anlattıklarından daha kötü buldum" cevâbını verdi ve Cehennemin akreplerinden, Cehennem hayatından, buranın acılarından, çeşit çeşit azâblardan bahsetti. O zaman Allahü teâlâ ona şöyle buyurdu: "Ey kulum! Eğer ben seni Cehennemden kurtarırsam sen bana ne verirsin?" O şahıs dedi ki: "Yâ Rabbî! Yanımda ne varsa hepsini sana verirdim." Allahü teâlâ tekrar sordu: "Şayet senin yanında altından bir dağ olsaydı, seni affetmem için verir miydin?" O şahıs: "Evet verirdim yâ Rabbî" dedi. O şahıs bu cevâbı verince Allahü teâlâ ona sen yalan söyledin. Ben, senden dünyâda bu altın dağlardan daha azını istedim. Bana duâ et, duânı kabûl edeyim, benden bağışlanmayı iste, seni bağışlıyayım, benden iste sana vereyim dedim de, sen ise yüz çevirmiştin." buyurdu.

"Ömer (r.a.) Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna girdi. Resûlullah (s.a.v.) hasır üzerinde idi. Hasır yan tarafına iz yapmıştı. Hazreti Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Yâ Resûlallah! Size bir yatak edinseydik daha iyi olurdu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benim için olan nedir? Dünyâ için olan nedir? Nefsim, yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, benim ve dünyânın durumu sadece, sıcak bir günde bir ağaç altında, bir miktar gölgelenip, sonra orayı terk eden bir yolcunun durumu gibidir."**

İkrime hazretlerinin yaptığı tefsîrlerden ba'zıları aşağıya alınmıştır:

Kasas sûresi 83. âyetinde, **"Şu âhıret yurdunu** (Cenneti) **biz yer yüzünde ne bir zulüm, ne de bir fesâd istemiyen kimselere veririz", "Zulüm istemiyenler kısmını, sultanların ve yeryüzüne hâkim olanların yanında, zulüm istemiyenler, "fesat çıkarmıyanlar" kısmını da, "Allahü teâlânın yasaklarını yapmazlar" şeklinde tefsîr etmiştir. "İyi akıbet müttekîlerindir" âyetinde, "akıbeti" Cennet ile tefsîr etmiştir.**

Fussilet sûresinde **"O müşrikler ki zekât vermezler"** âyetini, "Lâ ilahe illallah demezler" şeklinde tefsîr etmiştir.

Mümtehine sûresinde; **"Ey îmân edenler; öyle bir kavmi dost edinmeyin ki, Allahü teâlâ onlara gazâb etmiş, âhıretten ümidini kesmişler ve mezarlıkta yatan kâfirlerin ümidsiz hâlleri gibi, ümidsizliğe düşmüşlerdir"** âyetinde **"mezarlıkta yatan kâfirlerin ümidsiz hâlleri gibi"** kısmını şöyle tefsîr eder: "Kâfirler kabirlere girip, Allahü teâlânın hazırladığı azâbı gördükleri zaman onlar Allahü teâlânın rahmetinden ümid keserler."

Buyurdu ki:

"Her zaman niyyetinizi düzeltiniz. Zîrâ niyete riya karışmaz." "İlim ancak hakkını veren kimselere öğretilir. İlmin hakkı da, ilim ile amel etmek ve ilmi ehil olan kimselere öğretmektir."

"Âlimlere eziyet etmekten sakınınız. Kim bir âlime eziyet ederse, Resûlullaha (s.a.v.) eziyet etmiş olur."

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 3167

2) El-A'lâm cild-4, sh. 244

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 263

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 326

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 265

6) Tabakât-ül-Müfessirîn cild-1, sh. 380

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-2, sh. 385, cild-5, sh. 287

8) Tezkiret-ul-huffâz cild-1, sh. 95

9) Şezerât-uz zeheb cild-1, sh. 130

10) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 93

İMÂM-I A'ZAM (Ebû Hanîfe)

İslâm âleminde Eshâb-ı kiramdan sonra yetişen büyük âlimlerin en başta gelenlerinden. Ehl-i sünnetin reîsidir. Ehl-i sünnetin amelde dört hak mezheb imamlarından birincisi ve Hanefî mezhebinin imamıdır. İsmi, Nu'mân bin Sabit bin Zûta el-Kûfi'dir. 80 (m. 699) senesinde Kûfe'de doğdu. 150 (m. 767)'de yetmiş yaşında iken Bağdât'da şehîd edildi. Lakabı İmâm-ı a'zam, Künyesi Ebû Hanîfe'dir. "Ebû" baba demektir. "Hanîf doğru inanan, İslâmiyete sarılan kimse demektir. Ebû Hanîfe hakiki müslümanların babası, ya'nî imâmı demektir. İmâm-ı a'zamın Hanîfe isminde bir kızı yoktu. Babasının adı, Sâbit'dir. Acemistan'ın (İran'ın) ileri gelenlerinden bir zâtın soyundan olup, Fârisoğullarındandır. Dedesi Zûta, İslâm dinini kabûl etmiş ve Hazreti Ali'ye ikramda bulunmuştur. İlim sahibi, sâlih ve kıymetli bir zât olan babası Sabit, Hazreti Ali ile görüşmüş, kendisi ve zürriyeti için duâsını almıştır.

İmâm-ı a'zam, Kûfe'de doğup büyüdü ve orada yetişti. Ailesinden çok üstün bir terbiye ve din bilgisi aldı. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve Arapçanın o zaman tasnif edilmekte olan sarf, nahiv, şiir ve edebiyatını öğrendi. Gençliğinin ilk yıllarında, Eshâb-ı kirâm'dan 93 (m. 711) senesinde vefât eden Enes bin Mâlik'i, 87 (m. 705) senesinde vefât eden Abdullah bin Ebî Evfâ'yı, 85 (m. 703)'de vefât eden Vasile bin Eska'ı, 88 (m.706)'de vefât eden Sehl bin Sâide'yi ve" 100 (m. 718)'de en son Mekke'de vefât eden Ebu't-Tufeyl Âmir bin Vâsile'yi görmüştür. Bunlardan hadîs dinlemiştir. O zaman Kûfe, Irak'ın büyük şehirlerinden ve bir çok sahâbînin

yaşamış olduğu önemli ilim merkezlerinden idi. Eski medeniyetlerin yatağı olan Irak'da değişik dinlere ve sapık i'tikâdlara mensûb çeşitli kavimler yaşıyordu. Ayrıca i'tikâdı bozuk olan şia ve mutezile burada ortaya çıkmış, çölde hariciler türemişti. Diğer taraftan Eshâb-ı kiramla görüşüp onlardan Ehl-i sünnet i'tikâdını ve din bilgilerini öğrenip, nakleden Tabiînin büyükleri de orada bulunuyordu. Diğer taraftan hükümet güçlerini ele geçirmek isteyen fırkalar arasında da çetin bir mücâdele sürüp gidiyordu. İmâm-ı a'zam böyle bir muhitte, ilk gençlik yıllarında babası gibi önce ticâretle meşgûl olmaya başladı. Bir taraftan da sık sık âlimlerin meclisine gidip onları dinliyordu. Bu âlimler kargaşalıkları ve fitneleri ortadan kaldırmak için Ehl-i sünnet i'tikâdını yayıyorlar ve sapık fırkalarla mücâdele edip onların bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. Kûfe genellikle bu tip münâzaralara sahne oluyor, hattâ bu münâzaralar meclislerden çarşıya pazara taşıyordu. Henüz çok genç yaşta olan İmâm-ı a'zam da, ailesinden ve gittiği ilim meclislerinden aldığı din bilgileriyle ba'zan münâzaralara katılıyordu. O'nun üstün kabiliyeti, keskin zekâsı, derin anlayışı ve çabuk kavrayışlılığı yüzünden okunuyordu. Daha ilim tahsiline başlamadığı halde sapık fırkalara mensûb olanlarla yaptığı münâzaralardaki ikna kabiliyeti ve üstün başarıları, zamanın büyük âlimlerinin dikkatini çekmişti. Onun bir cevher olduğunu anlayan âlimler, onu ilim öğrenmeğe teşvik ettiler. O da bu tavsiyelere uyarak ilim öğrenmeye başladı.

TAHSİLİ

İmâm-ı a'zam (r.a.) ilim tahsiline başlamasını şöyle anlatmıştır:

"Bir gün zamanın âlimlerinden Ebû Amr Âmir bin Şerâhil-Şa'bî'nin yanından geçiyordum, beni çağırdı ve bana: "Nereye devam ediyorsun?" dedi. Ben de: "Çarşıya, pazara" dedim. "Maksadım o değil, ulemâdan (âlimlerden) kimin dersine devam ediyorsun?" dedi. "Hiçbirinin dersinde devamlı bulunamıyorum." dedim, "İlim ile uğraşmayı ve âlimler ile görüşmeyi sakın ihmâl etme! Ben senin zekî, akıllı ve kabiliyetli bir genç olduğunu görüyorum" dedi. O'nun bu sözü bende iyi bir te'sîr bıraktı. Çarşıyı, pazarı bırakıp, ilim yolunu tuttum. Allahü teâlânın yardımı ile Şa'bî'nin sözününün bana çok faydası oldu."

İmâm-ı Şa'bî'nin tavsiyesinden sonra ilme sarılıp, ders halkalarına devam etmeğe başladı. İmâm-ı a'zam önce kelâm ilmini (imân ve i'tikâdı) ve münâzara bilgilerini Ebû Amr Âmir Şa'bî'den öğrendi. Kısa zamanda bu ilimlerde parmakla gösterilecek bir dereceye ulaştı. İmâm-ı a'zamın talebesi Züfer bin Hüzeyl şöyle demiştir: "Hocam Ebû Hanîfe der ki; önce kelâm ilmini öğrendim. Bu ilimde parmakla gösterilir bir dereceye ulaştım... Daha sonra Hammâd bin Ebî Süleymân'ın ders halkasına katılarak fıkh ilmine başladım..." Fıkıh ilmine nasıl başladığını talebesi Ebû Yûsuf ve diğer talebelerinin bir sorusu üzerine şöyle anlatmıştır: "Bu Allahü teâlânın tevfîk ve inâyeti iledir. O'na dâima hamd olsun. Ben ilim öğrenmeye başladığım zaman bütün ilimleri göz önüne aldım. Her birini kısım kısım okudum. Neticesini ve faydalarını düşündüm... Sonra fıkıh ilmine baktım. Onda âlimler ile, fakîhler ile bir arada bulunmak, onlar gibi ahlâklı olmak var. Aynı zamanda farzları işlemek, dinin icaplarını yerine getirmek, ibâdet etmek de fıkıhı bilmekledir. Dünyâ ve âhıret onunla kaim... İbâdet etmek isteyen onsuz yapamaz. Fıkıh, ilimle ameldir." İmâm-ı a'zam, fıkıh ilmini Hammâd bin Ebî Süleymân'dan öğrendi. Onun derslerini takip ederken huzûrunda gayet edebli oturur, söylediği her şeyi ezberlerdi. Hocası talebelerini müzâkere yoluyla yoklama yapınca, onun dersleri ezberlediğini görürdü ve benim yanımda ders halkasının başına Nu'mân'dan başka kimse oturmayacak buyururdu.

İmâm-ı a'zam, kelâm, münâzara ve diğer ilimleri öğrenip fıkıh ilmini tahsile başladıktan sonra, i'tikâdî mes'elelerde insanları doğru yoldan ayırmakta olan sapık fırkalarla mücâdele

etmiştir. Hattâ, bu maksatla Hint, İran ve Arap yarımadasının ticâret yollarının birleştiği Basra'ya da defalarca gidip, dehrî denilen inkarcılarla, Şia, Kaderiye ve diğer fırkalarla uzun münâzaralar yaparak Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymıştır.

İmâm-ı a'zamın hocası Hammâd bin Ebî Süleymân fıkıh ilmini İbrâhîm Nehaî'den, bu da Alkama bin Kays'dan, Alkama bin Kays da Abdullah bin Mes'ûd'dan, bu da Peygamberimizden (s.a.v.) öğrenmiştir. Hammâd bin Ebî Süleymân'ın derslerine yirmisekiz yıl devam edip emsalsiz bir dereceye ulaştı, daha ders aldığı sırada fıkıhda tanınıp meşhûr oldu. Bu husûsta şöyle demiştir: "Ben ilim ve fıkıh ocağında yetiştim. İlim erbâbıyla beraber bulundum. Fıkıhda en değerli bir hocaya devam ettim." Hocası Hammâd'ın dersine devam ettiği sırada sık sık Hicaz'a gidip Mekke ve Medine'de çoğu Tabiînden olan âlimler ile görüşür, onlardan hadîs rivâyeti dinler ve fıkıh müzâkereleri yapardı. İmâm-ı a'zam'ın hocalarından en meşhûru, fıkıh ilminde hocası olan Hammâd bin Ebî Süleymân'dır. Kûfe'de ders aldığı diğer meşhûr hocalarından ba'zıları şu zâtlardır.

1. Âmir bin Şerâhil eş-Şa'bî; zamanının meşhûr hadîs ve tefsîr âlimi.

2. Süleymân bin Mihran el-A'meş; başta kırâat ilmi olmak üzere, tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde meşhûr âlim.

3. Ebû İshâk es-Sebîî, hadîs ilminde zamanının en meşhûr hadîs âlimi idi. Hadîs ilminde hafız "yüzbin hadîs-i şerîfi senetleri ile bilen" derecesinde âlim idi.

4. Hâkim bin Uteybe, hadîs ilminde hafız derecesinde âlim olup, Kûfe muhaddisi lakabıyla meş hurdur. Ayrıca fıkıh ilminde de meşhûr âlimdir.

5. Seleme bin Kühey el-Hadramî, Kûfe'nin meşhûr hadîs âlimlerinden.

6. Mansûr bin Mu'temir et-Teymî, Kûfe'de hadîs ilminde hafız derecesinde âlim idi.

İmâm-ı a'zam Kûfe'den başka diğer ba'zı şehirlerde de bulunmuştur. Ba'zan bir sene süren bu seyahatlerinde Mekke, Medîne, Basra gibi meşhûr ilim merkezlerinde bulunan zamanın meşhûr âlimlerinden de ilim öğrenmiştir. Bilhassa hac için Mekke'ye gittiğinde oradaki meşhûr âlimlerden ilim öğrenmiştir. Ellibeş defa hac yapmıştır. Kûfe dışındaki diğer şehirlerde ilim öğrendiği hocalarından ba'zıları da şu zâtlardır.

1. Atâ bin Ebî Rebâh, Tabiînin büyüklerinden olup, meşhûr fıkıh âlimidir. Eshâb-ı kiramdan yüz zâtı görmüştü. Mekke'de bulunuyordu. İmâm-ı a'zamın (r.a.) en başta gelen hocalarındandır. İmâm-ı a'zam bu hocası için şöyle demiştir: "Atâ bin Ebî Rebâh, karşılaşıp görüştüğüm kimselerin en fazîletlilerindendir." (Bkz. Atâ bin Ebî Rebâh)

2. Amr bin Dinar el-Cumhî, hadîs ve fıkıh ilminde zamanının meşhûr âlimi.

3. İkrime Mevlâ İbn-i Abbâs, "Hıbr-ül-umme" Ümmetin âlimi lakabıyla meşhûr olup, Abdullah İbn-i Abbâs'ın azatlı kölesidir. Ondan ilim öğrenmiştir. Tefsîr ilminde pek meşhûr âlimdir. Ayrıca hadîs ve fıkıh ilminde de âlim idi.

4. Ebû Zübeyr Muhammed, İmâm-ı a'zamın hadîs-i şerîf öğrendiği bir zât olup, Eshâb-ı kiramdan çoğu ile görüşmüş onlardan hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etmiştir. Hadîs ilminde hafız derecesinde idi.

5. Nâfi' Mevlâ İbn-i Ömer; Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah'dan (r.a.) ilim öğrenmiş olup, Mısır'da meşhur hadîs âlimi idi.

6. İbn-Şihâb ez-Zührî Muhammed bin Müslim; Eshâb-ı kiramın gençlerinden ve Tabiînin büyüklerinden hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etmiştir. Hicaz ve Şam'da meşhûr hadîs âlimi idi. Hadîs ilminde hafız idi. Hadîs-i şerifleri ilk tedvin eden bu zâttır.

7. Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr; Hazreti Ebû Bekir'in torunudur. Hazreti Âişenin yanında büyüdü. Fıkıh ve hadîs ilminde Medine'nin en meşhûr âlimlerinden idi. Ebuz-Zinad onun için "Fıkıh ve hadîs il minde ondan daha âlim birini görmedim" demiştir. (Bkz. Kâsım bin Muhammed)

8. Hişam bin Urve ve Yahyâ bin Saîd el-Ensârî Medine'nin meşhûr âlimlerindendirler.

9. Eyyûb bin Keysan es-Sahtiyânî, Basra'da bulunan en meşhûr hadîs âlimlerinden idi.

10. Katâde bin Diame, Tabiînin meşhûrlarından olup, hadîs ilminde hafız idi. Basra'da yaşamıştır.

11. Bekir bin Abdullah Müzenî, Basra'nın meşhûr âlimlerindendi.

İmâm-ı a'zam (r.a.) ayrıca Ehl-i beytden, Zeyd bin Ali'den, Muhammed Bâkır'dan ilim öğrendi. Muhammed Bâkır ona bakıp, (Ceddimin şeriatini bozanlar çoğaldığı zaman sen onu canlandıracaksın, sen korkanların kurtarıcısı, şaşıranların sığınağı olacaksın. Şaşıranları doğru yola çevireceksin. Allahü teâlâ yardımcın olacak!) buyurmuştur.

Tasavvuf ilmini de Silsile-i âliyye denilen evliyânın büyüklerinden olan Ca'fer-i Sâdık'dan öğrendi. Onunla sohbet edip feyiz alarak tasavvufda yüksek makama kavuştu. Eshâb-ı kiramdan İbni Abbâs'ın ilmini Mekke fakîhi Atâ bin Ebî Rebâh'dan ve İkrime'den, Hazreti Ömer ve onun oğlu Abdullah'dan nakledilen ilimleri Abdullah bin Ömer'in azatlısı Nâfî'den öğrendi. Böylece, Eshâb-ı kiramdan İbni Mes'ûd ve Hazreti Ali'den nakledilen ilimleri de buluşup görüştüğü Tabiînden öğrendi. İlimde hiç kimseye nasîb olmayan yüksek bir dereceye ulaştı.

İmâm-ı a'zam bir gün Halife Mansûr'un yanına girdi. Orada bulunan Îsâ bin Mûsâ, Mansûr'a "Bugün dünyânın en büyük âlimi bu zattır" dedi. Halife Mansûr, "Ey Nu'mân, bu ilmi kimden aldın?" diye sorunca, O da şu cevâbı verdi: "Hazreti Ömer'den ilim alanlar vasıtasıyla Hazreti Ömer'den, Hazreti Ali'den ilim alanlar vasıtasıyla Hazreti Ali'den, Abdullah bin Mes'ûd'dan ilim alanlar vasıtasıyla da Abdullah bin Mes'ûd'dan aldım." Bunun üzerine Halife Mansûr, "Sen işini gayet sağlam tutmuşsun, ilmi asıl menbâından almışsın" dedi. İmâm-ı a'zam başta Eshâb-ı kiramın büyüklerinin ilim silsilesinden olmak üzere, dörtbin kişiden ilim öğrenip, bütün ilimlerde ve üstünlüklerde en yüksek dereceye ulaşmıştır. Şöhreti her yere yayılıp, zamanında bulunan ve sonra gelen bütün müctehidler, âlimler, üstün kimseler hattâ hıristiyanlar bile onu hep medh etmiş, övmüştür.

İmâm-ı a'zamın hocası Hammâd bin Süleymân vefât edince, hocasının talebeleri, arkadaşları ve halkın ileri gelenleri, onun yerini dolduracak âlimin, ancak İmâm-ı a'zamın olduğunu görerek, ısrarla hocasının yerine geçmesini istediler, "İlmin ölmesini istemem" buyurup, ilim kürsüsüne oturdu. Hocası Hammâd bin Ebî Süleymân'ın yerine müftî oldu ve talebe yetişdirmeğe başladı.

Dersleri ve Talebeleri: İmâm-ı a'zam, hocası Hammâd'ın yerine geçince, ilmi, vakarı, üstün tevâzuu, takvâsı, tatlı sözleri ve güler yüzüyle herkes tarafından sevilen ve dînî mes'elelerde insanların bütün müşküllerini çözen yegâne müracaat kaynağı oldu. Irak, Horasan, Harezm,

Türkistan, Tuharistan, İran, Hind, Yemen ve Arabistan'ın her tarafından gruplar hâlinde gelen talebeler, fetvâ isteyenler ve dinleyicilerle etrâfı dolup taşıyordu.

İmâm-ı a'zamın meclisinde halk tarafından sorulan suâllerin cevaplandırılması ve talebeler için verilen muntazam dersler olmak üzere iki türlü müzâkere yapılırdı. Her gün sabah namazını câmide kılıp öğleye kadar sorulan suâlleri cevaplandırır, fetvâ verirdi. Öğleden önce kaylûle (bir miktar uyuma) yapıp, öğle namazından sonra yatsıya kadar talebelere ders verirdi. Yatsıdan sonra evine gidip biraz dinlenir, sonra tekrar câmiye gelip sabaha kadar ibâdet ederdi. Sorulan suâllere cevap vermeden önce, mes'ele açık olarak müzâkere edilir, talebeleri suâli cevaplandırmaya çalışırdı. Mes'elenin müzâkeresi bittikten sonra, kendisi yeniden ele alıp gerekli düzeltmeleri yapar ve konuyu iyice izah ve tasvir ettikten sonra cevaplandırırdı. Cevapları verildikten sonra da fetvâyı bizzat söylemek sûretiyle ve anlaşılır ifâdelerle talebelerine yazdırırdı. Bu yazılar daha sonra fıkıh kaideleri hâline gelmiştir. Dînî bir mes'ele cevaplandırılıp halledilince şükür için tekbir getirirlerdi. Bu esnada Kûfe mescidi tekbir sadalarıyla çınlardı.

Talebelerine verdiği muntazam dersleri ise çok mükemmel bir usûl ile yürütürdü. Bir taraftan fıkhın eski hâdiselere âit bilinen hükümleri takrir edilir (anlatılır) ve müzâkere yapılır, diğer taraftan yeni hâdiselere âit hükümler bulunurdu. Geçmiş ve yaşamakta olan hâdiselerin hükümleri takrir edilirken, bunlara benzeyen veya aynı cinsten olup da gelecekte vukû' bulabilecek hâdiselere âit hükümler de araştırılıp bulunurdu. Dolayısıyla İmâm-ı a'zamın derslerinde geçmiş ve yaşanmakta olan hâlin mes'elelerinden başka, geleceğe âit mes'elelere geçilmiş ve fıkhın küllî (genel) kaideleri tesbit edilmiştir. İmâm-ı a'zamın ders halkasında çözülen fiilî ve nazari fıkıh mes'eleleri yarım milyona ulaşmıştır. Bunların içinde, fıkıh ilminin anlaşılmasına yarayan sarf, nahiv ve hesaba (fen ilimlerine) âit öyle ince mes'eleler de vardır ki, onların meydana çıkarılması ve çözülmesinde Arap dilinin ve cebir ilminin mütehassısları dahi âciz kalmışlar, hayranlıklarını ifâde etmişlerdir. Çözülen fıkhî mes'eleler cinslerine göre kısımlara (kitaplara), kısımlar da nevilerine göre bab ve fasıllara ayrılmıştır. Başta taharet bahsiyle ibâdetler, münâkehât, muamelât, hudûd (had cezaları), ukûbât, sulh, cihad ve devletler hukuku, ferâiz, ya'nî miras hukuku olmak üzere sıralanarak fıkıh düzenlenmiştir. Böylece İmâm-ı a'zam, fıkıh ilmini ilk defa kollara ayırıp her branşın bilgilerini ayrı ayrı toplamış, usûller bulmuş, (ferâiz) ve (Şurût) kitaplarını yazmıştır. Ayrıca Eshâb-ı kiramın Peygamberimizden (s.a.v.) naklen bildirdiği îmân, i'tikâd bilgilerini de toplayıp yüzlerce talebesine bildirdi. İlm-i kelâm, ya'nî îmân bilgileri mütehassısları yetiştirdi. İmâm-ı Mâturidî ondan gelen kelâm bilgilerini kitaplara yazdı. Yetiştirdiği talebelerin sayısı dörtbine ulaşmış olup, bunlardan yediyüz otuzu ilimde iyice yükselmiş, içlerinden kırk kadarı ictihâd derecesine çıkmıştır. Ba'zı müellifler onun derslerinde yetişen talebelerinin isim ve künyelerini, mensûb oldukları şehirlerini tespit edip, yazmışlardır.

İmâm-ı a'zam ticâretle de uğraşırdı. Talebelerinin ihtiyâçlarını kendi kazancından karşılardı. Talebelerine son derece şefkatli davranır, onların ilimde iyi yetişmeleri için büyük titizlik gösterirdi. Talebelerini o kadar mükemmel yetiştirmişti ki, başkalarının uzun zamanda buldukları hükümleri onlar kısa zamanda bulurdu. Bir defasında O'nun ders usûlünü ve talebelerini görmek için bir ilim heyeti Kûfe'ye gelmişti. Aralarında Tabiînin büyüklerinin de bulunduğu bu heyet, onların bu üstünlüğünü, başarısını görerek büyük bir memnuniyetle ayrılmıştır. İmâm-ı a'zam talebelerine, "Sizler benim kalbimin sevinci, hüznümün tesellisisiniz" buyururdu.

Yaşadığı devir: İmâm-ı a'zamın (r.a.) yaşadığı devir, Emevîler ve Abbasîler zamanına isâbet etmektedir. Ömrünün elliiki yılını Emevîler, on sekiz yılını da Abbasîler devrinde geçirdi.

Emevî devletinin son bulup, Abbasî devletinin kuruluşuna ve bu arada vukû' bulan çeşitli hâdiselere şahit oldu. Bütün hâdiseler içerisinde İmâm-ı a'zam, bir taraftan dîni öğrendi ve öğretti. Diğer taraftan da, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan insanları, îmândan ayırmaya çalışan ve kendilerine dehriyyûn denilen dinsizlerle ve sapık fırkalarla mücâdele etti. Bunların başında Şia, Haricîler, Mürcie, Mutezile, Cebriyye gibi fırkalar gelmekte idi. Bu fırkaların her biri ile yaptığı münâzaralarda onları kesin delîllerle susturuyordu. Hattâ ders verdiği sırada bile, ellerinde kılıçlarıyla yanına girip münâzara edenler, aldıkları ikna edici cevaplar karşısında, ya doğru yola giriyorlar veya verecek cevap bulamayınca perişan bir halde çekip gidiyorlardı.

Emevîlerin son zamanlarında Emevî vâlisi, İmâm-ı a'zama devlet idâresinde bir vazîfe vermek isteyerek bu husûsda zorlamıştır. Fakat İmâm-ı a'zam bir takım sebeplerden dolayı bu vazîfeyi asla kabûl edemiyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine hapsedilerek işkence yapıldı. Daha sonra serbest bırakılınca, hicri 130 (m. 747) yılında Mekke'ye gidip orada altı yıl kadar kaldı. Mekke'de de talebelere ders ve fetvâ vererek ilmî mütâlâalar yaptı. Abbâsîlerin bir devlet hâline gelip kuvvetlenmesinden sonra Kûfe'ye döndü. Buradaki derslerine ömrünün son yıllarına kadar devam etti. Otuz yıllık müddet içinde verdiği derslerinde yetişen talebelerinin her biri o zaman çok genişlemiş olan İslâm dünyâsının her tarafına yayıldılar. Müftîlik, müderrislik, kadılık gibi çeşitli vazîfelerle büyük hizmetler yaptılar. Böylece Peygamberimizin (s.a.v.) bildirdiği yol olan Ehl-i sünnet i'tikâdını ve fıkıh ilmini her tarafa yaydılar ve bu husûsda kıymetli kitaplar yazdılar. İnsanlara doğru yolu gösterip se'âdete kavuşturdular. Bu hizmeti kendilerinden sonraki asırlara da aksettirdiler.

Başta gelen talebeleri; İmâm-ı Ebû Yûsuf ismiyle meşhûr, Ya'kub bin İbrâhîm, Muhammed Şeybânî, Züfer bin Huzeyl, Hasen bin Ziyad, oğlu Hammâd, Abdullah bin Mübârek, Veki' bin Cerrah, Ebû Amr Hafs bin Gıyas, Yahyâ bin Zekeriyya, Dâvûd-i Tâî, Esad bin Amr, Afiyet bin Yezîd el-Advî, Kâsım bin Ma'an, Ali bin Mushir, Müneddel bin Ali, Hibban bin Ali gibi yüzlerce âlimlerdir.

İlimdeki üstünlüğü: İmâm-ı a'zam (r.a.) ulûmu âliyye denilen yüksek din ilimlerinde en üstün derecede âlim idi. Kelâm ilminde ve i'tikâd bilgilerinde Ehl-i sünnetin reîsidir.

Fıkıh ilmindeki çok geniş bilgisini ve kıyasdaki harikulade kuvvetini ve akıllara hayret veren üstünlüğünü bildiren kitaplar sayılamayacak kadar çoktur.

Tefsîr ilminde, müfessirlerin başı, üstadı, derecesinde idi. Âyet-i kerîmelerde bildirilen hükümleri ve derin incelikleri anlamak ve anlatmak husûsunda müctehidlerin en başta gelenidir. Bu bakımdan tefsîr ilminde yüksek derecededir. Kur'ân-ı kerîmde i'tikâda, ibâdetlere, muamelata ve diğer husûslara âit binlerce meseleyi anlamakta en başta gelen müfessirînden biri de İmâm-ı a'zam (r.a.)'dır.

Hadîs ilminde ise büyük bir muhaddis ve derin ilim sahibi idi. (Bahr-ür-râık) kitabının sahibi olan İbnü Nüceym-i Mısrî, (Eşbâh) kitabında diyor ki, "İmâm-ı Şâfi'î, fıkh ilminde mütehassıs olmak isteyen, Ebû Hanîfe'nin kitâblarını okusun buyurdu." Abdullah İbni Mübârek diyor ki, "Fıkh ilminde Ebû Hanîfe gibi mütehassıs görmedim." Büyük âlim Mis'ar, Ebû Hanîfe'nin karşısında diz çökerek, bilmediklerini sorar öğrenirdi. "Bin âlimden ders aldım. Fakat, Ebû Hanîfe'yi görmeseydim, Yunan felsefesinin bataklığına kayacaktım" demiştir. Ebû Yûsuf buyuruyor ki, "Hadîs ilminde Ebû Hanîfe gibi derin bilgi sahibi olan kimseyi görmedim. Hadîs-i şerifleri açıklamakta onun gibi bir âlim yoktur." Büyük âlim ve müctehid Süfyân-ı Sevrî buyuruyor ki, "Bizler, Ebû Hanîfe'nin yanında, doğan kuşu yanındaki serçeler gibi idik. Ebû

Hanîfe, âlimlerin önderidir.” Ali bin Âsım diyor ki, “Ebû Hanîfe’nin ilmi, zamanındaki âlimlerin ilmleri toplamı ile ölçülse, Ebû Hanîfe’nin ilmi fazla gelir.” Yezîd bin Hârûn diyor ki, “Bin âlimden ders aldım. Bunların arasında Ebû Hanîfe gibi vera’ sahibi olanını ve aklı, O’nun aklı kadar çok olanını görmedim.” Şam âlimlerinden Muhammed bin Yûsuf Şâfi’î, “Ukûd-ül-cemân fi-menâkıb-in-Nu’mân” ismindeki kitabında, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’yi çok övmekte, Onun üstünlüğünü uzun anlatmakta ve Ebû Hanîfe, müctehidlerin reîsidir demektedir. İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe buyurdu ki, “Resûlullahın hadîs-i şerîfleri başımızın tacı ve gözümüzün nûrudur. Eshâb-ı kiramın sözlerini arar, seçer ve onlara uyarız. Tabiînin sözleri ise, bizim sözlerimiz gibidir.”

(Seyf-ül-mukallidîn alâ a’nâk-il-münkirîn) kitabında mevlâna Muhammed Abdülcelîl, fârisî olarak buyuruyor ki, “Mezhebsizler (Ebû Hanîfe’nin hadîs bilgisi zayıf idi) diyor. Bu sözleri câhil olduklarını veya hased ettiklerini göstermektedir.” İmâm-ı Zehebî ve İbni Hacer-i Mekkî buyuruyorlar ki; “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe hadîs âlimi idi. Dörtbin âlimden hadîs aldı. Bunlardan üç yüzü Tabiînin hadîs âlimi idi.” İmâm-ı Şa’rânî, (Mîzân)’ının birinci cildinde diyor ki, “İmâm-ı a’zamın müsnedlerinden üçünü inceledim. Hepsi, Tabiînin meşhûr âlimlerinden rivâyet edilmiştir.” Mezhebsizlerin, müctehid imamlara ve hele bunların en önde olanı İmâm-ül-müslimîn Ebû Hanîfe’ye olan hasedleri, kalblerini kör ve vicdanlarını yok etmiş olacak ki, bu İslâm âlimlerinin güzelliklerini, üstünlüklerini inkâr ediyorlar. Kendilerinde bulunmayan şeylerin başka sâlih kimselerde bulunmasını istemiyorlar. Bunun için, din imamlarımızın üstünlüklerini inkâr ediyorlar. Böylece, kendilerini hased hastalığına kapdırıyorlar. (Hadâık) kitabında diyor ki, “İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe, ezberlediği hadîs-i şerîfleri yazardı. Yazdığı hadîs kitâblarını sandıklarda saklardı. Böylece hazırladığı birkaç sandığı hep yanında taşırdı. Az hadîs rivâyet etmesi, ezberlediği hadîs adedinin az olduğunu göstermez. Bunu ancak din düşmanı olan müte’assıb kimseler söyliyebilir. Onların bu taassubları ise, İmâm-ı a’zamın kemâline şâhid olmaktadır. Çünkü, nâkısların kötülemeleri, âlimlerin kemâllerini gösterir. Büyük bir mezhebi kurmak ve yüzbinlerle suâli, âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şeriflerden delîl getirerek cevâblandırabilmek, tefsîr ve hadîs bilgilerinde derin ihtisas sahibi olmayanın yapacağı bir iş değildir. Hem de, bir benzeri, bir örneği olmadan nev’i şahsına münhasır, ancak onun gibi bir zâtın kurabileceği, yeni bir mezheb ortaya koymak, İmâm-ı a’zamın tefsîr ve hadîs ilmlerindeki vukûfunu, ihtisasını açıkça göstermektedir. İnsan gücünün üstünde çalışarak, bu mezhebi ortaya koyduğu için, hadîs-i şerîfleri ayrıca bildirmeye, râvîlerini saymağa vakit bulamaması, bu yüce imâmı, hadîs bilgisi zayıf idi gibi, hased taşları atarak lekelemeğe sebeb olamaz. Zâten dirayet olmadan rivâyet etmenin makbûl olmadığı ma’lûmdur. Meselâ, İbn-ü Abdilberr (Dirayetsiz rivâyet, kıymetli olsaydı, çöpçünün bir hadîs söylemesi, Lokmân’ın aklından üstün olurdu) demiştir. İbn-i Hacer-i Mekkî, şâfi’î mezhebi âlimlerinden olduğu hâlde (Kalâid) kitabında diyor ki, “Büyük hadîs âlimi A’meş, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe’den birçok mes’ele sordu, İmâm-ı a’zam, suâllerinin her biri için hadîs-i şerîfler okuyarak cevap verdi. A’meş, İmâm-ı a’zamın hadîs ilmindeki derin bilgisini görünce, (Ey fıkh âlimleri! Sizler mütehassıs tabîb, biz hadîs âlimleri ise, eczacı gibiyiz! Hadîsleri ve bunları rivâyet edenleri biz söyleriz. Bizim söylediklerimizin ma’nâlarını siz anlarsınız!) dedi. (Ukûd-ül-cevâhir-il-münife) kitabında diyor ki, “Ubeydullah bin Amr, büyük hadîs âlimi A’meş’in yanında idi. Birisi gelip, birşey sordu. A’meş bunun cevâbını düşünmeğe başladı. O esnada, İmâm-ı a’zam Ebû Hanîfe geldi. A’meş, bu suâli İmâm’a sorup cevâbını istedi. İmâm-ı a’zam hemen geniş cevap verdi. A’meş, bu cevâba hayran olup, yâ İmâm! Bunu hangi hadîsden çıkardın dedi. İmâm-ı a’zam, bir hadîs-i şerîf okuyup, bundan çıkardım. Bunu senden işitmişdim dedi. İmâm-ı Buhârî, üçyüzbin hadîs ezberlemişdi. Bunlardan yalnız onikibin kadarını kitaplarına yazdı. Çünkü, **“Benim, söylemediğimi hadîs**

olarak bildiren, Cehennemde çok acı azâb görecektir." hadîs-i şerîfinin dehşetinden çok korkardı. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin vera' ve takvâsı daha çok olduğundan, hadîs nakl edebilmesi için çok ağır şartlar koymuştu. Ancak bu şartların bulunduğu hadîs-i şerîfi nakl ederdi. Ba'zı hadîs âlimlerinin meslekleri geniş, şartları hafif olduğu için, çok sayıda hadîs rivâyet etmişlerdir.

Hiçbir hadîs âlimi, bu şartların ayrılığı sebebiyle başka âlimleri küçültmemiştir. Böyle olmasaydı, İmâm-ı Müslim, İmâm-ı Buhârîyi incitecek birşey söylerdi. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ihtiyâtı ve takvâsı çok olduğu için, az hadîs rivâyet etmesi, ancak onu medh ve sena etmeğe sebebtir. El-Kavl-ül-fasl kitabında diyor ki, İmâm-ı a'zamın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler on yedi adet değildir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler on yedi kitap teşkil etmiştir. Bunlardan her birine "Müsned-i Ebû Hanîfe" adı verilmiştir.

İctihadı (Mezhebi): Ehl-i sünnetin dört hak mezhebinden biri de İmâm-ı a'zamın (r.a.) kurduğu Hanefî mezhebidir. Onun ictihâdını ve mezhebinin mahiyetini anlamak bakımından önce mezhebin tarifi ve izahı üzerinde durmak gerekmektedir. **Mezheb;** bir müctehidin dînî kaynaklardan çıkardığı hükümlerin hepsine denir. Müctehid âlim tarafından, îmânda ve amelde (ibâdetlerde ve işlerde) Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için müslümanlara gösterilen yoldur. Bir müctehidin, İslâmiyeti kaynaklarından anlamak ve anlatmak husûsunda takib ettiği usûller ve bu usûllere bağlı olarak çıkardığı hükümlerdir. Mezheb, lügatte gitmek, tâkib etmek, gidilen yol ma'nâlarına gelir. Genel olarak görüş, doktrin, akım ma'nâlarına da kullanılmıştır.

İslâm dîninde, îmân edilecek şeylerde mezheblere ayrılmak yoktur. İslâmiyet, müslümanlardan Peygamber efendimizin (s.a.v.) inandığı ve bildirdiği gibi îmân etmelerini istemektedir. Peygamberimiz (s.a.v.) bir tek îmân bildirmiştir. Eshâb-ı kiramın hepsi, O'nun bildirdiği gibi inanmış, i'tikâdda (inançta) hiçbir ayrılıkları olmamıştır. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra insanlar, İslâmiyeti Eshâb-ı kiramdan işiterek ve sorarak öğrendiler. Hepsi aynı îmânı bildirdiler. Onların, Peygamberimizden naklederek bildirdikleri bu îmâna "Ehl-i sünnet i'tikâdı" denilmiştir. Eshâb-ı kiram (r.a.) bu îmân bilgilerine, kendi düşüncelerini, felsefecilerin sözlerini, nefsânî arzularını, siyâsi görüşlerini ve buna benzer başka şeyleri; asla karıştırmadılar. Eshâb-ı kiram, hepsinde kemâl derecede mevcût bulunan Allahü teâlâyı tenzih ve takdis etmek, O'nun bildirdiklerini tereddütsüz kabûl edip inanmak, müteşâbih (ma'nâsı açık olmayan) âyetlerin te'vîline dalmamak... gibi vasıfları ile îmânlarını Peygamberimizden işittikleri gibi muhafaza ettiler. İslâmiyetteki îmân esaslarını insanlara, soranlara; saf, berrak ve aslı üzere tebliğ ettiler, bildirdiler.

Eshâb-ı kiramın Resûlullahtan naklen bildirdikleri bu tebliği olduğu gibi, hiç birşey eklemeden ve çıkarmadan kabûl edip, böylece inanıp, onların yolunda olanlara "Ehl-i sünnet vel cemâat" fırkası, bu doğru ve asıl (hakîkî) İslâmiyet yolundan ayrılanlara da bid'at fırkaları (dalâlet fırkaları, bozuk, sapık yollar) denildi.

Allahü teâlâ, bütün müslümanlardan tek bir îmân istemektedir. İslâmiyette, îmânda, i'tikâdda tefrikaya, ayrılığa izin verilmemiştir. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) inandığı ve bildirdiği ve Eshâb-ı kiramın naklettiği gibi îmân eden müslümanlara "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" veya tasaca "Sünnî" denir. Sünnî müslümanlara, mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimleri tarafından Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde hükmü açıkça bildirilmemiş olan ba'zı ibâdetlerin ve günlük muâmelelerin tarifinde ve yapılışında gösterilen ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan yollara amelî mezhebler denilmiştir. Mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimleri aralarındaki böyle

ictihâd ayrılıklarına dînin sahibi izin vermiş ve bu hâl her zaman ve her yerde müslümanların İslâmiyete dosdoğru uymalarını temin ederek müslümanlar için rahmet olmuştur. Nitekim hadîs-i şerîfte, **"Âlimlerin mezheblere ayrılması rahmettir"** buyurulmuştur.

İslâmiyet, hayatın bütün safhalarını içine alan bir hayat dinidir. Bir insanın ömrü boyunca yapacağı iş ve hareketlerin İslâm dininde mutlak sûrette bir hükmü vardır. Çünkü İslâmiyet, müslümanlardan her an ve her işinde Allahü teâlânın rızâsı üzere bulunmayı istemektedir. Bu ise önce, îmânın ve i'tikâdın doğruluğu ile olur. Böyle doğru bir îmâna, i'tikâda sahip olan müslüman, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat yolundadır. Ancak sâlih ve kâmil bir müslüman olmak için her türlü iş ve harekette de Allahü teâlânın rızâsını gözetmek şarttır. Ameli mezhebler, Ehl-i sünnet olan müslümanlara fiil ve işlerinde Allahü teâlânın râzı olduğu usûlleri, yolları gösterirler.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde insanlara îmân etmelerini emretmekte ve inananların da sâlih ameller işleyerek rızâsını kazanmalarını istemektedir. Eshâb-ı kiram (ilk müslümanlar) îmân ettikten sonra, her işlerinde çok büyük bir hassasiyetle Allahü teâlânın rızâsını aradılar. Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilen emirleri (farzları) eksiksiz olarak ve hulûs-i kalb ile yerine getirdiler. Açıkça bildirilen yasaklardan (haramlardan) şiddetle kaçındılar.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmi, hadîs-i şerifleri ile açıklayarak doğru anlaşılmasını temin etti. Eshâb-ı kiram, Kur'ân-ı kerîmden anlayamadıklarını gelir, Peygamber efendimize sorar, öğrenir ve işlerini ona göre yapardı. Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmeyen husûslarda, Peygamber efendimiz nasıl yapıyorsa ve nasıl yapılmasını istiyorsa öylece tatbik ederlerdi. Bu Resûlullaha tâbi olmak Eshâb-ı kiramda öylesine yüksek bir seviyede idi ki; Kur'ân-ı kerîme ve Resûlullahın sünnetine uymayan bir işi yapmaktan korkarlar, ürperirler ve şiddetle kaçınırlardı. Şayet karşılarına âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ile açıkça bildirilmeyen bir iş çıkarsa kendileri ictihâd eder, bu işde Allahü teâlânın rızâsını araştırır ve bulduklarına göre amel ederlerdi. Nitekim Peygamber efendimiz, uzak yerlere vâli ve kadı (hâkim) olarak gönderdiği eshâbına, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîfte hükmünü açıkça bulamadığı mes'ele hakkında ictihâd etmesini emir buyurdu. Buna Muaz bin Cebel'i vâli olarak Yemen'e gönderirken aralarında geçen şu konuşma en güzel misâli teşkil ediyor: Peygamber efendimiz Muaz bin Cebel'e şöyle buyurdu:

-**Yâ Muaz! Karşına çıkan bir işde neye göre hüküm vereceksin?**

-Allah'ın kitabı (Kur'ân-ı kerîm) ile, yâ Resûlullah.

-Yâ Kur'ân-ı kerîmde açıkça bulamazsan?

-Resûlullahın sünneti ile.

-Ya Resûlullahın sünnetinde de açıkça bulamazsan?

-O zaman ictihâd ederim, yâ Resûlullah! dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.), **"Resûlünün elçisini, kendi râzı olduğunda ve Resûlünün râzı olduğunda muvaffak kılan Allaha hamd olsun"** buyurdu.

Ayrıca, vahiy ile bildirilmeyen işlerde de bizzat Resûlullah ve Eshâb-ı kiram ictihâd ediyorlar, Eshâb-ı kiramın ictihâdının Resûlullahın ictihâdına uymadığı da oluyordu. Meselâ; Bedir'de alınan esîrlere yapılan muâmele hakkında Peygamber efendimiz ile Hazreti Ebû Bekir fidye alınarak salıverilmelerini, Hazreti Ömer de öldürülmelerini ictihâd etmişlerdi. Allahü teâlâ, Hazreti Ömer'in ictihâdına uygun olanı, vahiy ile bildirdi.

Eshâb-ı kiramın hepsi müctehid idiler. Onlar din bilgilerini bizzat Resûlullahtan (s.a.v.) aldılar. O'nu bizzat görmenin, O'nun sohbetinde bulunmanın kazandırdığı çok yüksek ma'nevî kemâllere (olgunluklar, üstünlükler) erdiler. Nefisleri mutmainne olup, her biri ihlâs, edeb, ilim ve irfanda Eshâbdan olmayanlardan hiçbir âlimin ve evliyânın sahip olamayacağı üstünlüklere kavuştular. Her birinin hidâyet yıldızları olduğu hadîs-i şerîfle bildirildi. Hepsinin imânı, i'tikâdı bir idi. Haklarında nass (âyet ve hadîs) bulunmayan mes'elelerde ictihâd ettiler. Her biri, amelde mezheb sahibi idiler. Çoğunun ictihâdlarından çıkardıkları hükümler birbirine benzerdi. İctihâdları toplanıp, kitablara geçirilmediği için mezhebleri unutuldu. Bunun için bugün Eshâb-ı kiramdan herhangi birinin mezhebine uymak mümkün değildir.

İslâmiyeti Eshâb-ı kiramdan öğrenen Tabiîn ve bunlardan öğrenen Tebe-i tabiînden de din bilgilerinde yükselip, mutlak müctehidlik derecesine ulaşan büyük imamlar yetişti. Bunlar da amelde mezheb sahibi idiler ve her birinin ictihâdlarından meydana gelen hükümlere, o âlimin mezhebi denildi. Bu âlimlerden de çoğunun mezhebi kitaplara geçirilmediği için unutuldu. Yalnız dört büyük imâmın ictihâdları, talebeleri tarafından kitaplara geçirilerek muhafaza edildi ve müslümanlar arasında yayıldı. Yeryüzünde bulunan bütün müslümanlara doğru yolu gösteren ve İslâm dînini değişmekten, bozulmaktan koruyan bu dört imâmın birincisi İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, ikincisi İmâm-ı Mâlik bin Enes'tir. Üçüncüsü İmâm-ı Muhammed bin İdrîs Şafiî, dördüncüsü Ahmed bin Hanbel'dir.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olan bu dört imâmdan İmâm-ı a'zamın yoluna (Hanefî Mezhebi), İmâm-ı Mâlik'in yoluna (Mâlikî Mezhebi), İmâm-ı Şafiî'nin yoluna (Şafiî Mezhebi), İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in yoluna da (Hanbelî Mezhebi) denilmiştir. Bu gün bir müslümanın Allahü teâlânın rızâsına uygun ibâdet ve iş yapabilmesi, ancak bu dört mezhebden birine uyması ile mümkündür. Her müslümanın ictihâd yaparak Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerden hüküm çıkaracak büyük bir İslâm âlimi, ya'nî mutlak müctehid olması hem mümkün değildir, hem de Hicrî dördüncü asırdan sonra böyle bir âlim yetişmemiştir. Kur'ân-ı kerîmden herkesin kendi aklına göre ma'nâ verip, hüküm çıkarması da yasak edilmiştir. Hadîs-i şerîfte; **"Kur'ân-ı kerîmden kendine göre ma'nâ çıkaran kâfir olur."** buyuruldu. Kur'ân-ı kerîmdeki hükümlerin hepsini, müctehid olan din âlimleri bile çıkaramayacakları için Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini hadîs-i şeriflerle açıklamıştır. Kur'ân-ı kerîmi ancak Resûlullah açıkladığı gibi, hadîs-i şerifleri de yalnız Eshâb-ı kiram ve müctehid imamlar anlayabilmişler ve açıklamışlardır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Enbiyâ sûresi yedinci âyetinde; **"Bilmiyorsanız, zikir ehline** (âlime) **sorunuz"** ve yine **"Ey akıl sahipleri! Akıl erdiremediğiniz mes'elelerde, onları bilen ve derinliklerine tam ermiş olanlara tâbi olunuz!"** buyurmaktadır. Hadîs-i şerîfte; **"Bilmediklerinizi bilenlerden sorunuz. Cehâletin ilâcı sorup öğrenmektir."** buyuruldu. Bu âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîf, ibâdetlerin ve işlerin nasıl yapılacağını bilmeyenlerin bilenlerden sorup öğrenmelerini emretmektedir. Ya'nî avamın mutlak müctehidlerden sorup öğrenmesi lâzımdır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şafiî ve İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden ictihâd ederek, İslâm dinindeki emirleri, yasakları, helâlleri, haramları açıkladılar.

İslâmiyette bütün din bilgileri dört kaynaktan çıkarılmıştır. Bunlar (Kur'ân-ı kerîm), (Hadîs-i şerifler), (İcmâ-ı ümmet) ve (Kıyas-ı fukahâ)'dır. Bütün müctehidler, bir işin nasıl yapılacağını, Kur'ân-ı kerîmde açık olarak bulamazlarsa, hadîs-i şeriflere bakarlar. Hadîs-i şeriflerde de açıkça bulamazlarsa, bu iş için (İcmâ') var ise, öyle yapılmasını bildirirler. İcmâ' sözbirliği demektir.

Ya'nî, bu işi, Eshâb-ı kiramın hepsinin aynı sûretle yapması veya söylemesi demektir. Eshâb-ı kiramdan sonra gelen Tabiînin de icmâı delîldir, senettir. Daha sonra gelenlerin, yaptıkları, söyledikleri şeye icmâ denmez.

Bir işin nasıl yapılması lâzım olduğu, icmâ ile de bilinemezse, müctehidlerin kıyâsına göre yapmak lâzım olur. İmâm-ı Mâlik, bu dört delîlden başka, Medîne-i münevverenin o zamanki ahâlisinin sözbirliğine de senet dedi. Bu âdetleri, babalarından, dedelerinden ve nihâyet, Resûlullahtan görenek olarak gelmiştir. Bu senet, kıyastan daha sağlamdır, dedi. Fakat diğer üç mezhebin imamları, Medine ahâlisinin âdetini senet olarak almadı.

İctihâd, lügatte insan gücünün yettiği kadar, zahmet çekerek uğraşarak çalışmak demektir. Dînî bir terim olarak; Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde, tam anlaşılır ve açık bir şekilde bildirilmemiş bulunan hükümleri ve mes'eleleri, açık ve geniş anlatılmış mes'elelere benzeterek, meydana çıkarmaya uğraşmaktır. Bunu ancak Peygamberimiz (s.a.v.) ve O'nun eshâbının hepsi ile diğer müslümanlardan ictihâd makamına yükselenler yapabilir ki, bu çok yüksek insanlara (müctehid) denir.

İctihâd yolu ikidir: Biri, Irak âlimlerinin yolu olup, buna (Re'y yolu) denir. Ya'nî kıyas yoludur. Bir işin nasıl yapılacağı, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmemiş ise, buna benzeyen başka bir işin nasıl yapıldığı aranır, bulunur. Bu iş de, onun gibi yapılır Eshâb-ı kiramdan sonra, bu yolda olan müctehidlerin reîsi, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'dir.

İkinci yol, Hicaz âlimlerinin yolu olup, buna (Rivâyet yolu) denir. Bunlar, Medine-i münevvere ahâlisinin âdetlerini, kıyastan üstün tutar. Bu yolda olan müctehidlerin büyüğü, İmâm-ı Mâlik'dir ki, Medîne-i münevverede oturuyordu. İmâm-ı Şafiî ile Ahmed İbni Hanbel de, İmâm-ı Mâlik'in yolunu öğrendikten sonra Bağdâd tarafına gelerek İmâm-ı a'zamın talebesinden okuyup, bu iki yolu birleştirdi. Ayrı bir ictihâd yolu kurdu. İmâm-ı Şafiî, kendisi çok belîğ, edip olduğundan, âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şerîflerin ifâde tarzına bakıp, kuvvetli bulduğu tarafa göre iş görürdü. İki tarafta da kuvvet bulamazsa, o zaman, kıyas yolu ile ictihâd ederdi. Ahmed İbni Hanbel de, İmâm-ı Mâlik'in yolunu öğrendikten sonra Bağdâd taraflarına gidip, İmâm-ı a'zam'ın talebesinden kıyas yolunu almış ise de, pek çok hadîs-i şerîf ezberlemiş olduğundan önce, hadîs-i şeriflerin birbirini kuvvetlendirmesine bakarak, ictihâd etmiştir. Böylece, ahkâm-ı şeriyyenin çoğunda, diğer üç mezhebden ayrılmıştır.

Bu dört mezhebin hâli, bir şehir ahâlisinin hâline benzer ki, önlerine çıkan bir işin nasıl yapılacağı kanunda bulunmazsa, o şehrin eşrafı, ileri gelenleri toplanıp, o işi kanunun uygun bir maddesine benzeterek yaparlar. Ba'zan uyuşamayıp, ba'zısı devletin maksadı, beldeleri tamir ve insanların rahatlığıdır der. O işi, rey ve fikirleri ile, kanunun bir maddesine benzetir. Bunlar, Hanefî mezhebine benzer. Ba'zıları da, devlet merkezinden gelen memurların hareketlerine bakarak, o işi, onların hareketine uydurur ve devletin maksadı, böyle yapmaktır derler. Bunlar da, Mâlikî mezhebine benzer. Ba'zıları ise kanunun ifâdesine, yazının gidişine bakarak, o işi yapma yolunu bulur. Bunlar da, Şafiî mezhebi gibidir. Bir kısmı ise, kanunun başka maddelerini de toplayıp, birbiri ile karşılaştırarak, bu işi doğru yapabilmek yolunu arar. Bunlar da, Hanbelî mezhebine benzer. İşte şehrin ileri gelenlerinden her biri, bir yol bulur ve hepsi, yolunun doğru ve kanuna uygun olduğunu söyler. Kanunun istediği ise, bu dört yoldan biri olup, diğer üçü yanlıştır. Fakat, kanundan ayrılmaları, kanunu tanımadıkları için, devlete karşı gelmek için olmayıp, hepsi kanuna uymak, devletin emrini yerine getirmek için çalıştıklarından, hiçbiri suçlu görülmez. Belki, böyle uğraştıkları için, beğenilir. Fakat, doğrusunu bulan daha çok beğenilip,

mükâfat alır. Dört mezhebin hâli de böyledir. Allahü teâlânın istediği yol, elbette birdir. Dört mezhebin ayrıldığı bir işde, birinin doğru olup, diğer üçünün yanlış olması lâzımdır. Fakat, her mezhep imâmı, doğru yolu bulmak için uğraştığından, yanılanlar af olur ve hattâ sevâb kazanır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ümmetime, yanıldığı ve unuttuğu için ceza yoktur."** buyurdu. Dört mezhebin bu ayrılıkları ba'zı işlerde olup, dînin temellerinde ve inanılacak şeylerde, aralarında tam birlik bulunduğundan, ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdında olduklarından birbirini severler ve asla kötülemezler. Bu dört mezhebten her birine Ehl-i sünnet'ten milyonlarca kimse uydu. Dört mezhebin i'tikâdı bir olduğundan birbirine yanlış demez, bid'at sahibi, sapık bilmezler. Doğru yol, bu dört mezheptedir, deyip her biri kendi mezhebinin doğru olmak ihtimâli daha çoktur, bilir. İctihâdla anlaşılan işlerde İslâmiyetin açık emri bulunmadığı için, Ehl-i sünnet olan ve dört mezhebten birine uyan her Müslüman; "Benim mezhebim doğrudur. Yanlış olmak ihtimâli de vardır. Diğer üç mezheb yanlıştır, doğru olmak ihtimâli de vardır" der ve öyle inanır. Dört mezhebin amellere, ya'nî ibâdetlere, işlere âit belli birkaç şeyde birbirlerinden ayrılmaları, müslümanlar için rahmet ve kolaylıktır. Hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimin âlimlerinin ihtilâfı rahmettir."** buyuruldu ki, burada amellerde olan ayrılık bildirilmektedir. Îmânda ve i'tikâdda ayrılık felâkettir ve kesinlikle yasaklanmıştır. Allahü teâlâ ve Peygamberi, mü'minlere merhametli oldukları için, ba'zı işlerin nasıl yapılacağı, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde açık bildirilmedi. Açıkça bildirilse idi, öylece yapmak farz olurdu. Yapmıyanlar günaha girer, kıymet vermeyenler de kâfir olurdu. Mü'minlerin hâli çok güç olurdu. İşte böyle işleri mezheb imamları açıkça bildirilenlere benzetmekte, birbirlerinden ba'zı bakımlardan ayrılmışlardır.

Bir Müslümanın, dört mezhebden hangisinde ise o mezhebteki bilgileri öğrenmesi, her işinde o mezhebe uyması lâzımdır. Bir mezhebe uyan bir müslüman, mezhebinin imamının Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şeriflerden ve icmâ-ı ümmetten çıkardığı delîllere uymaktadır. Bu delîlleri bilmesi şart ve lâzım değildir. Amellerde asıl olan, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ezberlemek değil, işleri Allahü teâlânın rızâsına uygun yapmaktır. Mezheb imamları, ömürlerini vererek, bu rızâ-i ilâhiyye yolunu araştırmışlar, bulduklarını bütün müslümanlara sağlam vesîkalarla haber vermişlerdir. Müslümanlar, asırlardır olduğu gibi şimdi de bu dört mezhebten birine uymakta ve işlerini buna göre yapmaktadır. Şayet bir işin yapılmasında haraç, zorluk bulunursa, ya'nî kendi mezhebine göre yapmasına imkân kalmazsa, bu işini diğer üç mezhebten birine göre yapması caiz olur. Fakat, ikinci mezhebin o işe bağlı şartlarını gözetmesi de lâzımdır.

Görüldüğü gibi, eğer mezheb imamları arasında bu farklılıklar olmasaydı, müslümanlar karşılarına çıkan bir işte şaşkın, çaresiz ve sıkıntı içinde kalacaktı. Nitekim eski ümmetlerde işler hakkında hüküm bir tane idi. Bu bir hükme uyanlar kurtuldu, uyamayanlar sıkıntıya düştü. O ümmetlerde İmâm-ı a'zam gibi âlimlerin yetişmemiş olması, şeriatlerinin kısa zamanda bozulup yok olmasının da sebeplerinden birini teşkil etti.

Bugün nikâh, talâk, zekât, gusül, abdest, namaz, setr-i avret ve daha birçok mühim mes'elede dînen makbûl bir zarûrete, sıkıntıya düşen dört mezhebten birindeki müslümanlar, diğer mezheblerden birinin o konudaki hükmüne, uyarak İslâmiyete uygun yaşamak imkânına kavuşmaktadır. Ancak, bir işde dînin kabûl ettiği bir zarûret olmadan kendi mezhebinin hükmünü bırakıp, bir başka mezhebe uymak ve keyfine göre bir işi bir mezhebe, başka bir işi öteki mezhebe, bir diğer işi de daha başka bir mezhebe göre yapmak kesinlikle yasaktır ve İslâmiyette buna "telfîk" veya "mezhepsizlik" denir. Böyle olan bir kimse, işlerinde Allahü

teâlânın rızâsını değil, kendi arzusunu düşünüyor demektir. Bunun ise; dîni, insanların isteklerine göre değiştirebilen bir oyuncak hâline getirmeye kadar gideceği açıktır.

İslâm âlimleri mezhebsizliğin, dinsizliğe giden bir köprü olduğunu bildirmişlerdir. Müslümanlardan, İslâm âlimlerine uymaları istenmektedir. Hadîs-i şeriflerde âlimler hakkında; **"Din âlimleri, peygamberlerin vârisleridir.", "Talebesi arasında âlim, ümmeti arasında peygamber gibidir." "Fıkıh âlimleri kıymetlidir. Onlarla beraber bulunmak ibâdettir." "Ümmetimin âlimlerine saygılı olunuz. Onlar yeryüzünün yıldızlarıdır."** buyuruldu.

İslâm âlimlerine uymak, dört mezhebden birinde bulunmakla olur. Asırlardır gelip geçmiş bütün İslâm âlimleri de, bu dört mezhebden birinde bulunan âlimlerden ders alarak yetişmişler ve bu mezheblere uymuşlardır. Ehl-i sünnet âlimleri, hükümleri eksiksiz kayda geçirilmiş bulunan, her müslüman tarafından işitilen, bilinen ve asırlardır müslümanların tâbi olduğu, uyduğu dört hak mezhebten birine uymadan yapılan amelin bâtıl olacağını sözbirliği ile bildirmişlerdir.

Mezhebleri beğenmeyen, onlardan birine uymayan veya mezheblerin kolaylıklarını birleştirmeye çalışan bir kimse, asırlardan bu yana gelip geçmiş milyonlarca müslümanın yolundan ayrılmış, kendi başına yeni bir yol tutmuş olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Nisa sûresi 114. âyetinde, **"Mü'minlerin yolundan ayrılanı Cehenneme atarız."** buyurmaktadır.

Dört mezheb imamının ve bunların yetiştirdiği müetehid olan âlimlerin çözdüğü mes'elelerin sayısı milyonları aşmaktadır. Bunlardan yalnız İmâm-ı a'zam hazretlerinin 500 binden fazla fıkıh mes'elesini çözdüğü kıymetli kitaplarda bildirilmektedir. Dört mezhebin imamları ve bunlara bağlı müctehidleri, müslümanların başlarına gelebilecek hemen her işin dindeki hükmünü bildirmişlerdir. Asırlardır dört hak mezhebe uyan müslümanlardan, herhangi bir müşkülün cevâbını bulamayan hiç duyulmamıştır. Bu gün de dünyânın her yerinde yaşayan müslümanın her türlü işlerinin cevâbı, bu dört hak mezhebin kitaplarında vardır. Yeniden ictihâdı icâb ettiren, cevapsız kalan, çözülmemiş bir mes'ele bırakmamışlardır. Âhırette mes'ûliyetten kurtulmak için müslümanlar, amellerini nasıl yapacaklarını, mezheblerinin inceliklerine vâkıf Ehl-i sünnet âlimlerinden sorarak veya bunların kitaplarından okuyarak kolaylıkla öğrenmektedirler.

Çoğu hıristiyan papazı olan Avrupalı müsteşriklerin ve peygamberliğe inanmayan modern teoloji filozoflarının kitaplarında veya bunların kitaplarından yapılan tercüme ve iktibaslarda yalan ve iftira olarak bu dört hak mezheb mensûbları arasında tartışmalar, hattâ silâhlı mücâdeleler vukû' bulduğunun yazıldığı esefle görülmektedir. Halbuki İslâm târihinde hiçbir devirde Hanefîlerle, Şâfiîler, Mâlikîler v.b. arasında mezhep ayrılığı sebebiyle en küçük bir sürtüşme bile vukû' bulmamıştır. Başta dört mezhebin imâmları birbirlerini dâima hürmet ve sevgiyle yâd etmişler, birbirlerinin ictihâdlarına asla yanlış dememişler ve kötülememişlerdir. Siyâsete ve hükümet işlerine hiçbir devirde karışmamışlardır. Bunlara uyan müslümanlar da mezhep imamlarının yolundan giderek, dört mezhebten birine uyan din kardeşleriyle sevişmişler, asırlar boyu bir arada huzûr ve rahat içinde yaşamışlardır. Müslümanları bölmeye, aralarını açıp birbirleriyle düşman etmeye ve çatıştırmaya matuf bu iddia ve iftiralar, İslâmiyeti bilen, târih bilgisi doğru ve kuvvetli, kültürlü müslümanlar arasında hiçbir itibar görmemekte, gerek ülkemizde ve gerekse diğer İslâm ülkelerindeki dört hak mezhepteki müslümanlar, birbirlerini severek, sayarak, kardeşçe, rahat ve huzûr içinde yaşamaktadırlar. Ehl-i sünnet i'tikâdındaki müslümanlar, dört hak mezhebe uymanın değil, uymamanın bölücülük ve tefrika çıkarmak olduğunu çok iyi bildiklerinden, birbirlerine olan muhabbetleri derinleşmektedir.

İşte İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe; en mükemmel usûller ile yaptığı uzun çalışmaları ve ictihâdı neticesinde çözdüğü ve tedvin ettiği fıkıh (hukuk) bilgileri ile müslümanların ibâdetlerinde ve diğer işlerinde İslâmiyete doğru bir şekilde uymak için takip edecekleri bir yolu gösterdi ve bu yola "Hanefî Mezhebi" denildi.

İmâm-ı a'zam fıkhı, "Leh ve aleyhde olanı bilmek, tanımak" diye tarif etmiştir. Bu tarife göre fıkhı tesbit etmek için, Edille-i şeriyyeye başvururdu. Bunlar Kitap (Kur'ân-ı Kerîm), Sünnet (Peygamberimizin (s.a.v.) sözleri, fiilleri ve takrirleri), İcmâ-ı ümmet (Eshâb-ı kiramın bir mes'ele hakkındaki sözbirliği) ve Kıyâs-ı Fukaha (Hükmü verilmiş mes'elelere benzeterek bir başka mes'eleyi hükme bağlamak)'dır. İmâm-ı a'zam, herhangi bir fıkıh mevzû'unun işlenmesi veya fetvâsının takrir edilmesi yahut da cevâbı bulunmak üzere mevzû (konu) edildiğinde, sırasıyla bu dört kaynağa baş vururdu.

1. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler: İmâm-ı a'zam da, diğer müctehidler gibi, bir işin nasıl yapı lacağını, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bulamazsa, hadîs-i şerîflere bakardı. İctihâdlarında Peygamberimizin sünnetine tâbi olmakta, herkesten ileri gitmiş, mürsel hadîsleri bile müsned hadîsler gibi senet olarak almıştır.

2. İcmâ' ve Sahabe kavli: Bir iş hakkında hadîs-i şeriflerde de açıkça hüküm bulunmazsa, bu iş için (icmâ) var ise, öyle yapılmasını emir ederdi. İcmâ', sözbirliği demek olup, bir işi, Eshâb-ı kiramın hepsinin aynı sûretle yapması veya söylemesi demektir. İmâm-ı a'zam, Eshâb-ı kiramın sözlerini, kendi kavillerinin üstünde tutmuştur. Onların, Peygamberimizin (s.a.v.) yanında, sohbetinde bulunmak şerefiyle kazandıkları derecelerin büyüklüğünü, herkesten daha iyi anlamıştır.

3. Kıyas: Bir işin nasıl yapılması lâzım olduğu, icmâ ile veya sahabe sözü ile de bilinemezse, kendisi kıyas yaparak hüküm verirdi. O'nun bu kıyas yoluna, (re'y yolu) veya (ictihâd) da denir. Kıyas; Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde hakkında açık hüküm bulunmayan bir işi, hakkında açık hüküm bu lunan bir diğer işe benzeterek hükme bağlamaktır.

4. İmâm-ı a'zam, nasslardan (âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden), icmâ ve kıyastan başka istihsân ve örfler ile de hüküm verirdi. Şu kadar var ki, örfün, İslâmiyette yasak olduğu açıkça bildirilen bir hükme aykırı olmaması lâzımdır.

İstihsân; daha kuvvetli görülen bir husûsdan dolayı bir mes'elede benzerlerinin hükmünden başka bir hükme dönmektir. Ya'nî dînen muteber olan bir tercih sebebine dayanarak, bir delîli buna aykırı düşen başka bir delîlden üstün tutup, buna göre hüküm vermektir.

Hanefî mezhebinin bilgileri, sonraki âlimlere üç yoldan gelmiştir.

1. (Usûl) haberleri olup, bunlara zâhir haberler de denir. Bunlar, Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ve talebesinden gelen haberlerdir. Bu haberler, İmâm-ı Muhammed'in altı kitabı ile bildirilmekdedir. Bu altı kitâb, **(El-mebsût), (Ez-ziyâdât), (El-câmi'-üs-sagîr), (Es-siyer-üs- sagîr), (El-câmi'-ul-kebîr), (Es-siyer-ül-kebîr)** kitâblarıdır. Bu kitabları İmâm-ı Muhammed'den, güveni lir kimseler getirdiği için (Zâhir haberler) denilmişdir. Usûl haberlerini ilk toplıyan Hâkim şehîd [Muhammed]'dir. Bunun **(Kâfi)** kitabı meşhûrdur. Kâfinin şerhleri çoktur. Bunların en meşhûru İmâm-ı Serahsî hazretlerinin yazmış olduğu 30 cildlik Mebsut'udur.

2. (Nevadir) haberleri olup, yine bu imamlardan gelen haberlerdir. Fakat, bu haberler, o altı kitâbta bulunmayıp, ya İmâm-ı Muhammed'in **(El-kisâniyât), (El-hârûniyât), (El-cürcâniyyât), (Er-rukıyyât)** adındaki başka kitabları ile bildirilmiştir. Bu dört kitab, yukarıdaki altı kitab gibi, açıkça ve sağlam gelmiş olmadığından, bu haberlere (Zâhir olmıyan haberler) de denir. Yâhud, başkalarının kitabları ile bildiril mişlerdir. Meselâ, İmâm-ı a'zamın talebesinden Hasen bin Ziyâd'ın **(Muharrer)** adındaki kitabı ve İmâm-ı Ebû Yûsuf'un **(Emâlî)** adındaki kitabı ile bildirilmişlerdir.

3. (Vâkı'at) haberleri üç imâmdan bildirilmiş olmayıp, bunların talebelerinin ve talebesi talebelerinin ictihâd ettikleri mes'elelerdir. Böyle haberleri, ilk toplıyan Ebülleys-i Semerkandî olup **(Nevazil)** kitabını yazmıştır.

Osmanlı âlimlerinden Şeyhülislâm olanların hazırladığı ve sonradan derlenmiş (Fetvâlar), ayrıca bir kanun metni şeklinde tedvin edilmiş (kanunlaştırılmış) olan ve Ahmed Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir heyet tarafından hazırlanan (Mecelle) de Hanefî mezhebinin fıkhî hükümlerini bildirmektedir. Osmanlı Devleti zamanında yetişen büyük fıkıh âlimlerinden İbn-i Âbidîn Seyyid Muhammed Emîn Efendi'nin hazırladığı ve kendi zamanına kadar yazılmış en muteber fıkıh kitaplarının bir hülâsasını, özünü teşkil eden beş ciltlik (Redd-ül-Muhtâr) kitabı da Hanefî mezhebini bildiren en kıymetli kaynaklardandır.

Ayrıca günümüz Türkçesi ile kaleme alınmış ve yüzlerce eserin incelenmesi ile meydana getirilmiş olan (Tam İlmihâl SEÂDET-İ EBEDİYYE) kitabı da, Hanefî mezhebinin esaslarını bildiren çok geniş ve en kıymetli bir eserdir. Bu kitap HAKÎKAT KİTABEVİ tarafından neşredilmiş ve İngilizce'ye de tercüme edilmiştir.

İmâm-ı a'zamın yetiştirdiği talebelerin sayısı yaklaşık 4000 civarındadır. Bunların birçoğu, din bilgilerinde ictihâd derecesine yükselmiştir. Oğlu Hammâd, talebelerinin ileri gelenlerindendir. İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed Şeybânî, iki yüksek talebesi olup "İmâmeyn" lakabı ile meşhûr olmuşlardı. Bir dînî mes'elelerde İmâmeynin ictihâdı, İmâm-ı a'zamın ictiâdı ile eşit tutulurdu. Hanefî mezhebindeki bir müftî, İmâm-ı a'zamın sözüne uygun fetvâ verir. Aradığını onun sözünde açıkça bulamazsa, İmâm-ı Ebû Yûsuf'un sözünü alır. Onun sözlerinde bulamazsa, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin sözlerini alır. Ondan sonra İmâm-ı Züfer, daha sonra Hasan bin Ziyâd'ın sözünü alır. Her asırda Hanefî mezhebinde çok yüksek âlimler yetişmiştir. Evliyânın büyüklerinden Muhammed Şâziliyye, Ma'rûf-ı Kerhî, İmâm-ı Rabbânî... gibi zâtlar bu mezhebe bağlı idiler. Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerin çoğu Hanefî mezhebindendi. Molla Fenârî, Molla Gürânî, Ahmed İbni Kemâl Paşa, Ebussuûd Efendi, İmâm-ı Birgivî, İbn-i Âbidin bu âlimlerden ba'zılarıdır.

Hanefî mezhebi Abbasî, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin hâkim olduğu bütün ülkelere yayılmıştır. Bugün dünyâda bulunan müslümanların yarıdan fazlası ve Ehl-i sünnetin pek çoğu, Hanefî mezhebine göre ibâdet etmektedir.

Âlimlerin çoğu, diğer mezheplerin de hak olduğunu, fakat Hanefî mezhebinin hükümlerinin daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Bunun için İslâm memleketlerinin çoğunda Hanefî mezhebi yerleşmiştir. Türkistan ve Hindistan'ın ve Anadolu'nun hemen hemen hepsi Hanefî'dir.

Bütün dünyâda tatbik olunan İslâmî hükümlerin dörtte üçü İmâm-ı a'zamındır. Kalan dörtte birinde de ortaktır. İslâmiyyette ev sahibi, aile reîsi O'dur. Diğer bütün müctehidler (mezheb âlimleri), O'nun çocukları gibidir.

İmâm-ı Şafiî şöyle buyurmuştur: "Bütün müslümanlar İmâm-ı a'zamın ev halkı, çoluk çocuğu gibidir" (Ya'nî bir adam çoluk çocuğunun nafakasını kazandığı gibi, İmâm-ı a'zam da insanların işlerinde muhtaç oldukları din bilgilerini meydana çıkarmayı kendi üzerine almış, herkesi kolaylığa ve rahata kavuşturup güç bir işten kurtarmıştır.)

Menkıbeleri ve Medhi: İmâm-ı a'zam, Allahü teâlânın rızâsından başka bir düşüncesi olmayan büyük bir âlimdi. Dinden soranlara İslâmiyeti dosdoğru şekliyle bildirir, tâviz vermez, bu yolda hiçbir şeyden çekinmezdi. O'nun kitaplarına, ders halkasına ve fetvâlarına herhangi bir siyâsi düşünce ve güç, nefsânî arzu ve menfeat, şahsî dostluk ve düşmanlık gibi unsurlar asla girmemiştir.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe nefsine tam olarak hâkimdi. Lüzumsuz şeylerle asla uğraşmazdı. Ancak kendisi gibi büyük İslâm âlimlerinde görülen heybet, vakar ve ahlâk-ı hamide (yüksek İslâm ahlâkı) ile her halükârda insanların kurtuluşu için çırpınırdı. Muarızlarına bile sabır, güler yüz, tatlılık ve sükûnetle davranır, asla heyecan ve telâşa kapılmazdı. Keskin ve derin bir firâset sahibi idi. Bu haliyle insanların içlerinde gizledikleri şeylere nüfuz eder ve olayların sonuçlarını sezerdi.

Ayrıca kuvvetli şahsiyeti, keskin zekâsı, üstün aklı, engin ilmi, heybeti, geniş muhakemesi, muhabbeti ve cazibesi ile karşılaştığı herkese te'sîr eder, gönüllerini cezbederdi. Karşısına çıkan ve uzun tetkiki gerektiren ba'zı mes'eleleri, derin bir mütâlâadan sonra, böyle olmayanları ise ânında ve olayın açık misalleriyle cevaplandırırdı. En inatçı ve peşin hükümlü muarızlarını bile, en kolay bir yoldan cevaplandırarak ikna ederdi. Bu husûsta hayret verici sayısız menkıbeleri meşhûrdur.

Hasılı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İslâmiyetin müslümanlardan doğru bir i'tikâd (Ehl-i sünnet i'tikâdı), doğru bir amel ve güzel bir ahlâk istediğini bildirmiş, ömrü boyunca bu kurtuluş yolunu anlatmıştır. Vefâtından sonra da yetiştirdiği talebeleri ve kitapları asırlar boyunca gelen bütün müslümanlara ışık tutmuş ve rehber olmuştur.

İmâm-ı a'zam, İslâm dinine yaptığı bütün bu hizmetleriyle İslâmiyeti imân, amel ve ahlâk esasları olarak bir bütün hâlinde insanlara yeniden duyurmuş, şüphesi ve bozuk bir düşüncesi olanlara cevaplar vermiş, müslümanları çeşitli fitneler ve propagandalarla zaafa düşürmek, parçalamak ve böylece İslâm dinini yıkabilmek ümidine kapılanları hüsrana uğratmış, önce i'tikâdda birlik ve beraberliği sağlamış; ibâdetlerde, günlük işlerde Allahü teâlânın rızâsına uygun bir hareket tarzının esaslarını ve şeklini tesbit etmiştir. Böylece, ikinci hicri asrın müceddidi (dinin yeniden yayıcısı) ünvanını almıştır.

Buhârî ve Müslim'deki bir hadîs-i şerîfte, **"Îmân Süreyya yıldızına çıksa, Farisoğullarından biri elbette alıp getirir"** buyuruldu. İslâm âlimleri, bu hadîs-i şerîfin İmâm-ı a'zam hakkında olduğunu bildirmiştir. Yine Buhârî ve Müslim'de bildirilen bir hadîs-i şerîfte, **"İnsanların en hayırlısı, benim asrımda bulunan müslümanlardır** (Ya'nî Eshâb-ı kirâmdır). **Onlardan sonra en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir** (ya'nî Tâbiîndir). **Onlardan sonra da onlardan sonra gelenlerdir...** (ya'nî Tebe-i tâbiîndir)" buyuruldu. İmâm-ı a'zam da, bu hadîs-i şerîfle müjdelenen tabiînden ve onların da en üstünlerinden biridir.

Hayrât-ül-Hisan, Mevdu'ât-ül-ulûm ve Dürr-ül-Muhtâr'da yazılı olan hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Âdem (a.s.) **benimle öğündüğü gibi ben de ümmetimden bir kimse ile öğünürüm. İsmi Nu'mân, künyesi Ebû Hanîfe'dir. O, ümmetimin ışığıdır."**

"Peygamberler benimle öğündükleri gibi ben de Ebû Hanîfe ile öğünüyorum. Onu seven beni sevmiş olur. Onu sevmeyen beni sevmemiş olur."

"Ümmetimden biri, şeriatimi canlandırır. Bid'atleri öldürür. Adı Nu'mân bin Sâbit'tir."

"Her asırda ümmetimden yükselenler olacaktır. Ebû Hanîfe zamanının en yükseğidir."

Hazreti Ali de, "Size bu Kûfe şehrinde bulunan, Ebû Hanîfe adında birini haber vereyim. Onun kalbi ilim ve hikmet ile dolu olacaktır. Âhir zamanda, bir çok kimse, onun kıymetini bilmeyerek helak olacaktır. Nitekim, râfizîler de, Ebû Bekir ve Ömer için helak olacaklardır" buyurdu.

İmâm-ı a'zamın zamanında ve sonraki asırlarda yaşayan İslâm âlimleri hep onu medh etmişler, büyüklüğünü bildirmişlerdir. Abdullah ibni Mübârek anlatır. "Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik'in yanına geldiğinde İmâm-ı Mâlik ayağa kalkıp ona hürmet gösterdi. O gittikten sonra yanındakilere, "Bu zâtı tanıyor musunuz? Bu zât, Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit'tir. Eğer şu ağaç direk altındır dese isbât eder, dedi." Sonra Süfyân-ı Sevrî yanına geldi. Onu, Ebû Hanîfe'nin oturduğu yerden biraz daha aşağıya oturttu, çıktıktan sonra onun fıkıh âlimi olduğunu anlattı." Yine Abdullah İbni Mübârek der ki; Hasen bin Ammâre'yi Ebû Hanîfe ile birlikte gördüm. Ebû Hanîfe'ye şöyle diyordu: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki fıkıhda senden iyi konuşanı, senden sabırlısını ve senden hazır cevap olanını görmedim. Elbette sen fıkıhda söz söyleyenlerin efendisi ve reîsisin. Senin hakkında kötü söyleyenler sana hased edenler, seni çekemeyenlerdir."

Hâfız Muhammed İbni Meymûn der ki: "Ebû Hanîfe'nin zamanında ondan ârif ve fakîh yok idi. Yemîn ederim ki, onun mübârek ağzından bir söz duymağa yüzbin dinar (altın) veririm."

İbni Üyeyne: "Onun eşini ve benzerini gözüm görmedi, fıkıh bilgisi Kûfe'de Ebû Hanîfe'nin talebesindedir." demiştir. Dâvûd-i Tâî'nin yanında Ebû Hanîfe'den konuşuldu. Buyurdu ki, "O bir yıldızdır. Karanlıkta kalanlar onunla yol bulur, hidâyete kavuşur." Hâfız Abdülazîz İbni Revrad der ki, "Ebû Hanîfeyi seven, Ehl-i sünnet vel cemâat mezhebindedir. O'na buğz eden, kötüleyen bid'at sahibidir. Ebû Hanîfe bizimle insanlar arasında miyardır (ölçüdür). O'nu sevenin, O'na yüzünü dönenin Ehl-i sünnet olduğunu; buğz edenin bid'at sahibi olduğunu anlarız." İbrâhîm İbn-i Muâviye-i Darîr der ki, "Ebû Hanîfe'yi sevmek sünnetin tamamındandır. Ebû Hanîfe adâleti gözetir, insafla konuşur, ilmin yollarını insanlara beyân eder ve herkesin müşküllerini gözerdi." Eşed İbni Hakim: "Câhil ve bid'at sahiplerinden başkası onu kötülemez" demiştir. İshâk bin Ebû Fedâ'dan nakil olunur: "İmâm-ı Mâlik'i gördüm, İmâm-ı a'zamla el ele tutup beraber yürürlerdi. Câmiye gelince kendisi durup önce İmâm-ı a'zamın girmesini beklerdi." demiştir. Hakîkate varmış evliyânın büyüklerinden Sehl bin Abdullah Tüstürî: "Eğer Mûsâ ve Îsâ aleyhimüsselâmın kavimlerinde Ebû Hanîfe gibi âlimler bulunsaydı bunlar doğru yoldan ayrılıp, dinlerini bozmazlardı" buyurmuştur.

Süfyân-ı Sevrî: İmâm-ı a'zamın yanından gelen bir kimseye "Yer yüzünün en büyük âliminin yanından geliyorsun" demiştir. İmâm-ı Şafiî: "Ben Ebû Hanîfe'den daha büyük fıkıh âlimi bilmem, fıkıh öğrenmek isteyen onun talebesinin ilim meclisinde otursun, onlara hizmet etsin." buyurmuştur. Ahmed İbn-i Hanbel: "İmâm-ı a'zam vera' ve zühd, Îsâr (cömertlik) sahibi

idi. Âhıreti isteğinin çokluğunu kimse anlayacak derecede değildi" buyurmuştur, İmâm-ı Mâlik'e, (İmâm-ı a'zamdan bahsederken onu diğerlerinden daha çok medh ediyorsunuz?) dediklerinde: "Evet öyledir. Çünkü, insanlara ilmi ile faydalı olmakta, onun derecesi diğerleri ile mukayese edilemez. Bunun için ismi geçince, insanlar ona duâ etsinler diye hep methederim" buyurmuştur, İmâm-ı Gazâlî: "Ebû Hanîfe çok ibâdet ederdi. Kuvvetli zühd sahibi idi. Ma'rifeti tam bir ârif idi. Takvâ sahibi olup, Allahü teâlâdan çok korkardı. Dâima Allahü teâlânın rızâsında bulunmayı isterdi" buyurmuştur. Yahyâ Muaz-ı Râzi anlatır: "Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördüm ve Yâ Resûlallah, seni nerede arayayım dedim. Cevâbında: Beni, Ebû Hanîfe'nin ilminde ara, buyurdu." İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurur ki: "İmâm-ı a'zam abdestin edeblerinden bir edebi terk ettiği için kırk senelik namazını kaza etmiştir. Ebû Hanîfe takvâ sahibi, sünnete uymakta ictihâd ve istinbatta (şer'î delîllerden hüküm çıkarmakta) öyle bir dereceye kavuşmuştur ki, diğerleri bunu anlamaktan âcizdirler, İmâm-ı a'zam, hadîs-i şerifleri ve Eshâb-ı kiramın sözünü kendi reyine takdim ederdi." İmâm-ı Rabbânî hazretleri (Mebde' ve Me'âd) risalesinde de şöyle buyurur: "Büyüklerin en büyüğü olan İmâm-ı ecel ve en olgun önder Ebû Hanîfe'nin yüksek derecesinden takdîr edilemeyen şânından ne yazayım.

Müctehidlerin en vera' sahibi idi. En müttekîsi O idi. Şafiî'den de, Mâlik'den de, İbni Hanbel'den de her bakımdan üstün idi."

Yine İmâm-ı Rabbânî (k.s.) ve Muhammed Pârisâ (k.s.) buyurdular ki: "Îsâ aleyhisselâm gibi ulülazm bir peygamber gökten inip İslâm dîni ile amel edince ve ictihâd buyurunca, ictihâdı İmâm-ı a'zamın (r.a.) ictihâdına uygun olacaktır. Bu da İmâm-ı a'zamın büyüklüğünü, ictihâdının doğruluğunu gösteren en büyük şahittir."

Son asrın, zâhir ve batın ilimlerinde kâmil, dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mahir, büyük âlim Seyyid Abdülhakîm Arvâsî (k.s.) buyurdu ki: "İmâm-ı a'zam, İmâm-ı Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed de, Abdülkâdir-i Geylânî" gibi büyük evliyâ idiler. Fakat âlimler kendi aralarında taksim-i a'mel eylemişlerdir. Ya'nî her biri zamanında neyi bildirmek icâb ettiyse onu bildirmişlerdir, İmâm-ı a'zam zamanında fıkıh bilgisi unutuluyordu. Bunun için hep fıkıh üzerinde durdu. Tasavvuf husûsunda pek konuşmadı. Yoksa Ebû Hanîfe nübüvvet ve vilâyet yollarının kendisinde toplandığı, Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin huzûrunda iki sene bulunup öyle feyiz, nûr ve varidât-ı ilâhiyyeye kavuşmuştur ki, bu büyük istifâdesini, "O iki sene olmasaydı Nu'mân helak olurdu" sözü ile anlatabildiler. Silsile-i zehebin en büyük halkasından olan Ca'fer-i Sâdık'dan tasavvufu alıp, vilâyetin (evliyâlığın) en son makamına kavuşmuştur. Çünkü Ebû Hanîfe, Peygamber efendimizin (s.a.v.) vârisidir. Hadîs-i şerîfte, **"Âlimler peygamberlerin vârisleridir"** buyuruldu. Vâris, her husûsta veraset sahibi olduğundan zâhirî ve batınî ilimlerde Peygamber efendimizin (s.a.v.) vârisi olmuş olur. O halde her iki ilimde de kemâlde idi."

İslâm âlimleri, İmâm-ı a'zamı bir ağacın gövdesine, diğer âlim ve evliyâyı da bu ağacın dallarına benzetmişler, O'nun her bakımdan büyük ve üstün olduğunu, diğerlerinin ise bir veya birkaç bakımdan büyük kemâlâta (olgunluklara, üstünlüklere) erdiklerini belirtmişlerdir.

İslâm dünyâsında ilimleri ilk defa tedvin ve tasnif eden O'dur. Din bilgilerini (Kelâm, Fıkıh, Tefsîr, Hadîs v.s.) isimleri altında ayırarak bu ilimlere âit kaideleri tesbit etti. Böylece O'nun asrında zuhur eden eski Yunan felsefesine âit kitapların tercüme edilmesiyle birlikte, bu kitaplarda yazılı bozuk sözlerin, fikirlerin din bilgileri arasına karıştırılmasını ve İslâm dinine bid'atlerin sokulması tehlikesini bertaraf etti. İmâm-ı a'zamdan önce İslâmiyetin ilk yıllarında ilimlerin tasnifi yolunda herhangi bir çalışmaya ihtiyâç duyulmamıştır. Çünkü ilk asırlarda

yaşıyan sâlih ve temiz müslümanların ilimleri, başta din bilgileri olmak üzere son derece berrak ve mükemmel idi. İlk yıllarda ilimlerin kâğıda geçirilmiş bir tasnif tablosu bulunmamakla beraber, İslâm âlimlerinin sözlerinde, eserlerinde ve müslümanların günlük hayatlarında kendiliğinden vücûd bulmuş ve yaşanmakta olan bir ehemmiyet sırası vardı. En mühim olan îmân (i'tikâd), ibâdet ve ahlâk bilgileri idi. Bu bilgilere Yunan felsefesi, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hint inançları, Mecusîlik ve benzeri bozuk yolların, İslâmiyeti içten yıkmak isteyen art niyetli kimseler veya din bilgisi az olanlar tarafından karıştırılmak tehlikesi baş gösterince, yüksek din bilgilerini tasnif ederek kitaplara geçirmek bir mecbûriyet hâlini aldı. İmâm-ı a'zam hazretleri bu çok mühim vazîfeyi mükemmel bir şekilde yerine getirerek, o asırda tartışmaları yapılan ve din bilgisi az olan müslümanlar arasında yayılmasına çalışılan Şia, Mu'tezile, Mücessime, Cebriyye, Kaderiyye ve benzeri gibi sapık fırkaların bozukluklarını göstererek, hem onlara cevaplar vermiş ve hem de kendisinden sonraki asırlarda gelen müslümanların İslâmiyeti her bakımdan doğru, berrak haliyle öğrenmelerini ve böylece inanmalarını temin etmiştir. İyi düşünüldüğünde bütün insanlığın dünyâ ve âhıret se'âdetini doğrudan doğruya ilgilendirdiği açıkça görülen bu çok mühim hizmet, İmâm-ı a'zamın zamanında ve daha sonra yetişen mezhep imamları, İslâm âlimleri, evliyânın büyükleri tarafından da ta'zîm ve şükranla yâd edilmiş, (Ehl-i sünnetin reîsi), (İmâm-ı a'zam (en büyük imâm) adıyla anılmıştır.

İmâm-ı a'zam ayrıca ticâret yapardı. Onun kanaatkârlığı, cömertliği; emânete riâyeti ve takvâsı ticâret muâmelelerinde de dâima kendini göstermiştir. Tacirler ona hayret ederler ve ticârette onu Hazreti Ebû Bekir'e benzetirlerdi. Ticâreti, ortakları ile beraber yapar ve her yıl kazancının dörtbin dirhemden fazlasını fakîrlere dağıtır, Âlimlerin, muhaddislerin, talebelerinin bütün ihtiyâçlarını karşılar ve ayrıca onlara para dağıtarak, tevâzu ile şöyle buyururdu: "Bunları ihtiyâcınız olan yere sarf edin ve Allaha hamd edin. Çünkü verdiğim bu mal hakîkatte benim değildir, sizin nasîbiniz olarak Allahü teâlânın ihsân ve kereminden benim elimden size gönderdiğidir." Böylece ilim ehlini, maddî bakımdan başkalarına minnettar bırakmaz, rahat çalışmalarını temin ederdi. Kendi evine de bol harcar, evine harcettiği kadar da fakîrlere sadaka verirdi. Zenginlere de hediyeler verirdi. Her Cuma günü anasının, babasının rûhu için fakîrlere ayrıca yirmi altın dağıtırdı. Meclisine devam edenlerden birinin elbisesini çok eski gördü. İnsanlar dağılıncaya kadar oturmasını söyledi. Kalabalık dağılınca o kimseye, "Şu seccadenin altındakileri al, kendine güzel bir elbise yaptır" buyurdu. Orada bin akçe vardı.

İmâm-ı a'zam bir gün yolda giderken onu gören bir adam, yüzünü ondan saklayıp başka bir yola saptı. Hemen o adamı çağırıp, neden yolunu değiştirdin diye sordu. Adam cevâbında, size onbin akçe borcum var. Uzun zaman oldu ödeyemedim ve çok sıkıldım, utandım dedi. İmâm-ı a'zam, "Sübhanallah, ben o parayı sana hediye etmiştim. Beni görüp sıkıldığın ve utandığın için hakkını helâl et!" dedi. Bir defasında ortağına, sattığı mallar içinde kusurlu bir elbise olduğunu söyleyip, bunu satarken özrünü göstermesini tenbîh etti. Fakat ortağı bu elbiseyi satarken elbisenin kusurunu söylemeyi unuttu. Satın alan kimseyi de tanımıyordu, İmâm-ı a'zam bunu öğrenince o mallardan alınan doksan bin akçeyi sadaka olarak dağıttı. Çünkü o elbisenin parası da bütün elbiselerin parasına karışmıştı. Müşteri fakîr veya ahbabından olursa onlardan kâr almaz, malı aldığı fiyata verirdi.

Bir defasında ihtiyâr bir kadın gelip, ben fakîrim, bana şu elbiseyi maliyeti fiyatına sat dedi. Dört dirhem ver, onu al deyince, bu elbisenin maliyetinin daha fazla olduğunu tahmin eden kadın "Ben, ihtiyâr bir kadıncağızım. Yoksa benimle böyle alay mı ediyorsun?" dedi. "Hayır, bunda alay yok" deyip elbiseyi ihtiyâr kadına dört dirheme verdi. Bir malı, satın alırken de,

satarken de insanların hakkına riâyet ederdi. Birisi ona satmak ürere bir elbise getirdi. Fiyatını sordu. O da yüz akçe istediğini söyleyince, İmâm-ı a'zam bunun değeri yüz akçeden daha fazladır dedi. Satan kişi yüzer yüzer arttırarak dörtyüze çıktı. Hayır daha fazla eder deyip, bu işten anlayan bir tüccâr çağırarak, fiyat takdîr ettirdi ve o elbiseyi beşyüz akçeye satın aldı.

İmâm-ı a'zam, kırk sene yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kıldı. Elli beş defa hac yaptı. Son haccında Kâ'be-i muazzama içine girip burada iki rek'at namaz kıldı. Namazda bütün Kur'ân-ı kerîmi okudu. Sonra ağlayarak, "Yâ Rabbi! Sana lâyık ibâdet yapamadım. Fakat senin akıl ile anlaşılmayacağını iyi anladım. Hizmetimdeki kusurumu bu anlayışıma bağışla!" diyerek duâ etti. O anda bir ses işitildi ki: "Ey Ebû Hanîfe, sen beni iyi tanıdın ve bana güzel hizmet ettin! Seni ve kıyâmete kadar senin mezhebinde olup, yolunda gidenleri af ve mağfiret ettim." buyuruldu. Her gün ve her gece Kur'ân-ı kerîmi bir kere hatmederdi, sonuna kadar okurdu.

Küfe şehrinin köylerini haydutlar basıp koyunları çalmışlardı. İmâm-ı a'zam, bu çalınan koyunlar şehre getirilip satılır düşüncesiyle (koyunun yedi sene yaşadığını bildiği için), yedi sene koyun eti yemedi. Geceleri namaz kılar, ağlamasını ve inlemesini yakınları işitirdi. Göz yaşlarının hasır üzerine yağmur gibi düştüğü duyulurdu.

Komşusu bir genç vardı. Her gece içki içer, eve sarhoş gelir, bağırır çağırırdı. Birgün devletin görevlileri onu yakalayıp hapse attılar. Ertesi gün İmâm-ı a'zam, "Komşumuzun sesi kulağımıza gelmez oldu" deyince bir talebesi onun hapse atıldığını söyledi. Bunun üzerine İmâm-ı a'zam vâliye gitti. Vâli, onu görünce ayağa kalkıp hürmetle karşıladı. Buraya teşrîfinizin sebebi nedir? dedi. O da hâdiseyi anlatınca, vâli: "Böyle ehemmiyetsiz bir iş için zât-ı âliniz buraya kadar niçin zahmet ettiniz, bir haber gönderseydiniz kâfi idi" dedi ve o genci serbest bıraktı. İmâm-ı a'zam o gence, "Bak biz seni unutmuyoruz" diyerek ona bir kese de akçe (para) verdi. Bunun üzerine o genç, yaptığı kötü işlerden tövbe edip, İmâm-ı a'zamın derslerine devam etmeye başladı ve fıkıh ilminde âlim olarak yetişdi.

İmâm-ı A'zamın Kur'ân-ı kerîme vukûfiyyeti (onu anlaması, bilmesi) o kadar derin idi ki, bir defasında bir iş için evinden çıkıp atına binmek üzere iken, bir kadın gelip suâl sordu. Bir an düşünüp kadına, "Kur'ân-ı kerîmi baştan sona kadar düşündüm. Senin suâlinin cevâbı Kur'ân-ı kerîmde açıkça yok. İstersen biraz bekle, ben hemen geleceğim senin suâlinin cevâbını veririm" dedi. Sonra gelip gerekli cevâbı verdi.

Vasıt şehrinde fazîletli bir zât vardı. İsmi (Nu'mân'ın kölesi) idi. İsminin niçin böyle olduğu sorulduğunda, şöyle cevap vermiştir: "Annem öldüğü zaman ben karnında canlı olup henüz doğmamışım. Annemin cenâzesi yıkanırken, benim anne karnında canlı olduğumu anlamışlar ve durumu İmâm-ı a'zama, ya'nî Nu'mân bin Sâbit'e bildirmişler, o da hemen kadının karnının sol tarafını yarın, çocuk oradadır, çıkarın demiştir. Doktor dediği gibi yapıp beni ölen annemin karnından çıkarmış, ben bunun için kendimi onun azatlı kölesi kabûl eder, ona dâima duâ ederim."

İmâm-ı a'zam talebeleri arasında bulunduğu bir sırada vücûdunu bir akrep soktu ve yere düştü. Talebeleri bu akrebi öldürmek isteyince, "Onu öldürmeyiniz, kendimi onunla tecrübe etmek istiyorum, bakalım haklarında hadîs-i şerîfte, **"Âlimlerin kanı zehirdir."** buyurulan âlimlere dâhil miyim?" dedi. Talebeleri akrebe baktılar, kıvrandı, büzüldü ve hemen öldü.

İmâm-ı a'zamı hased eden (çekemiyen) biri, O'nu ve talebelerini nehir kenarında bulunan bahçesinde bir ziyâfete da'vet etti. İmâm-ı a'zam bu da'veti kabûl edip talebelerine ben ne

yaparsam siz de onu yapın, diye tenbîh etti. Oraya vardıklarında da'vet eden adam buyurun yemeğe deyince, İmâm-ı a'zam ellerini yıkamak için nehire gitti. Talebeleri de onu takip ettiler ve hocalarının bir müddet orada kalmasının sebebini merak etmeye başladılar. Sonra döndüklerinde, bir kedinin tabaklardaki yemeklerden yiyip zehirlendiğini görerek yemeğin zehirli olduğunu ve hocalarının kerâmetini anladılar ve böylece bir sünnete (ya'nî yemekten önce el yıkamaya) uymanın bereketine kavuştular. Bunu gören da'vet sahibi, yaptığına pişman oldu. Özür dileyip, onu sevenler arasına katıldı.

İmâm-ı a'zam, bir gece rü'yâsında Peygamberimizin (s.a.v.) kabrini açmış, mübârek bedenine sıkıca sarılmıştı. Uyanınca bu fevkalâde rü'yâsını Tabiînin büyüklerinden İbni Sîrîn'e gidip anlattı. İbn-i Sîrîn, "Bu rü'yânın sahibi sen değilsin, bunun sahibi Ebû Hanîfe olsa gerek" dedi. (Ebû Hanîfe benim!) deyince, İbni Sîrîn, sırtını aç göreyim dedi. Sırtını açınca iki omuzu arasında bir ben gördü ve (Sen o kimsesin ki, Peygamberimiz (s.a.v.) senin hakkında **"Benim ümmetim içinde, iki omuzu arasında bir ben bulunan biri gelir. Allahü teâlâ dînini onunla kuvvetlendirir, ihyâ eder."** buyurdu, dedi.

Bir gece yatsı namazını cemâatle kılıp çıkarken, bir ayağı kapının dışında, bir ayağı daha mescitde iken bir konu üzerinde talebesi Züfer ile sabah ezanına kadar konuşup, diğer ayağını çıkarmadan sabah namazını kılmak için tekrar mescide girmiştir.

Allahü teâlâyı inkâr eden bir dehriye (dinsize) şöyle demiştir: "Sana birisi, ben kasırgalı bir havada, dalgaları çok şiddetli olan bir deniz üzerinde, içinde kaptanı ve mürettabatı olmayan, fakat kendiliğinden deniz üzerinde doğru istikamete giden bir gemi gördüm dese, acaba bu kimsenin söylediği şeye doğru diyebilir misin?" Dehrî: "Hayır, bunu akıl ve mantık kabûl etmez, bu asla mümkün değil! Onu bir sevk eden olması lâzımdır" deyince, İmâm-ı a'zam, o halde bu muazzam kâinatın ve onda cereyan eden mükemmel hâdiselerin yaratanı olan Allahü teâlâyı nasıl inkâr edersin? dedi. Dehrî, birşey söyleyemedi ve düşüp bayıldı.

Seyyid Muhammed Bâkır ile görüştüklerinde, Muhammed Bâkır, İmâm-ı a'zama:

Sen, ceddim Resûlullahın (s.a.v.) dînini kıyasla değiştiriyormuşsun? deyince, İmâm-ı a'zam:

Allah korusun, böyle şey nasıl olur? Lâyık olduğunuz makama oturunuz benim size hürmetim var dedi. Bunun üzerine, Muhammed Bâkır oturunca, İmâm-ı a'zam da onun önüne diz çöktü ve aralarında şu konuşma geçti. İmâm-ı a'zam şöyle dedi:

"Size üç suâlim var, cevap lütfediniz?"

Kadın mı daha zayıftır, erkek mi? diye sordu. O da, kadın daha zayıf dedi.

Kadının mirâsda hissesi kaç?

Erkek iki hisse, kadın ise bir hisse alır, deyince:

- Bu ceddîn Resûlullahın (s.a.v.) kavli değil mi? Eğer ben bozmuş olsaydım, erkeğin hissesini bir kadınınkini iki yapardım. Fakat ben kıyas yapmıyorum, nassla (âyet ve hadîs ile) amel ediyorum.

İkincisi:

Namaz mı daha fazîletli, yoksa oruç mu?

Namaz daha fazîletli, diye cevap verdi.

Eğer ben ceddînin dinini kıyasla değiştirseydim, kadın hayızdan temizlendikten sonra, namazını kaza etmesini söylerdim. Orucu kaza ettirmezdim. Fakat ben kıyasla böyle birşey yapmıyorum.

Üçüncüsü:

Bevil mi daha pis, yoksa meni mi?

Bevil daha pisdir diye cevap verdi.

Eğer ben ceddînin dînini kıyasla değiştirseydim bevilden sonra gusül, meniden sonra abdest alınmasını bildirirdim. Fakat ben hadîse aykırı rey kullanarak, kıyas yaparak Resûlullahın (s.a.v.) dînini değiştirmekden Allahü teâlâya sığınırım. Böyle şeyden beni Allah korusun dedi. Nass (Kitapdan ve sünnetden delîl) olan yerde kıyas yapmadığını, delîli bulunmayan mes'eleleri, delîli bulunan mes'elelere benzeterek kıyas yaptığını söyleyince, Muhammed Bâkır onu kucaklayıp alnından öptü.

Ali bin Ca'de, Ebû Yûsuf'un şöyle dediğini nakleder: Babam öldüğü zaman ben küçük idim. Annem san'at öğrenmem için beni bir terzinin yanına verdi. Ben terziyi bırakıp İmâm-ı A'zamın ilim meclisine devam ettim. Uzun bir zaman geçmişti. Annem hocama gelip, "Bu çocuğun senden başka üstadı yok mudur? Ona kendim bakıyorum, o bir yetimdir." dedi. Hocam buyurdu ki; "Sen onu kendi hâline bırak! O, burada tereyağı, fıstık, badem ezmesi yemesini öğreniyor." Bunun üzerine annem dönüp gitti. Ben ise dâima hocamın yanında bulunur, hizmetinden ve meclisinden ayrılmazdım. Böylece Allahü teâlâ bana ilimden çok şeyler nasîb eyledi. Daha sonra bana kadılık vazîfesi verdiler. Bir gün Abbasî halifesi Hârûn Reşîd ile sofrada oturuyordum. Sofraya tereyağı, fıstık ve badem ezmesi getirdiler. Hârûn Reşîd bana, "Bundan ye, her zaman bize böyle yemek vermezler." dedi. Ben güldüm. "Niçin gülüyorsun?" dedi. Ben de İmâm-ı a'zamla ilgili olan o hâdiseyi anlattım. Hârûn Reşîd bunun üzerine, "Gerçekten ilim insanı yükseltir" deyip, hocama rahmet ile duâ etti ve "Hakîkaten kalb gözü açık olup dâima huzûr içinde idi. İnsanların baş gözü ile göremediklerini o kalb gözü ile görürdü." dedi.

Vefâtı: Ömrünün son yıllarında Abbasî devleti içinde karışıklıklar ve ayaklanmalar baş gösterdi. İmâm-ı a'zam bu karışıklıklara rağmen ders veriyor, talebelerini yetiştiriyordu. 145 (m. 762) yıllarında vukû' bulan hâdiselerden sonra Halife Mansûr, onu Kûfe'den Bağdâd'a getirterek, kendisinin haklı olarak halife olduğunu herkese bildirmesini, buna karşılık temyiz reîsliğini verdiğini bildirdi. İmâm-ı a'zam bütün zorlamalara rağmen hükümet ve siyâset işlerine asla karışmayıp ilim yolunda kalmak istediğinden bu teklifi kabûl etmedi. Bunun üzerine Halife Mansûr, İmâm-ı a'zamı hapsettirip işkence yaptırdı. Bir müddet sonra çıkardı ise de, tekrar hapse attırdı ve işkenceye devam ettirdi. Hergün vurulacak sopa adedini arttırdı. Fakat halkın galeyana gelip hücum etmesinden korktu. Nihâyet imâm-ı a'zam zehirlenmek sûretiyle, hicrî 150 senesinde (m. 767), yetmiş yaşında iken şehîd edildi. Vefât ettiği yerde Kur'ân-ı kerîmi yedibin kere hatim etmişti. Vefât ederken secde etti. Vefât haberi duyulduğu her yerde büyük üzüntü ve gözyaşıyla karşılandı. Cenâzesini Bağdâd kadısı Hasan bin Ammâre yıkadı. Yıkamayı bitirince şöyle dedi: "Allahü teâlâ sana rahmet eylesin! Otuz senedir gündüzleri oruç tuttun. Kırk sene gece sırtını yatağa koyup uyumadın. En fakîhimiz sen idin! İçimizde en çok ibâdet edenimiz sen idin! En iyi sıfatları kendinde toplayan sen idin!" Cenâzesinin kaldırılacağı sırada Bağdâd halkı oraya toplanıp o kadar büyük kalabalık olmuştu ki, cenâze namazını kılanlar ellibin kişiden fazla idi. Gelenler çok kalabalık olduğundan cenâze namazı ikindiye kadar kılındı. Altı defa cenâze namazı kılındı. Sonuncusunu oğlu Hammâd kıldırdı. Bağdâd'ta, Hayzeran kabristanının

doğusunda defn edildi. İnsanlar günlerce kabrinin başında toplanıp ona duâ ettiler. Vefâtından dolayı çok üzüldüler. İmâm-ı Şafiî'nin hocasının hocası İbni Cerîhe vefât ettiğini duyunca istirca âyetini (İnnâ lillah...) okuyup, "Ya'nî ilim gitti deseniz ya!" buyurdu. Büyük âlimlerden Şu'be'ye vefât haberi ulaşınca, o da, "İlim ışığı söndü, ebediyyen onun gibisini bulamazlar" dedi vefâtından sonra çok kimseler onu rü'yâsında görerek ve kabrini ziyâret ederek, onun şânının yüceliğini dile getiren şeyler anlatmışlardır. İmâm-ı Şafiî buyurdu ki, "Ebû Hanîfe ile teberrük ediyorum. Onun kabrini ziyâret edip faydalara kavuşuyorum. Bir ihtiyâcım olunca iki rek'ât namaz kılıp, Ebû Hanîfe'nin kabrine gelerek onun yanında Allahü teâlâya duâ ediyorum ve duâm hemen kabûl olup isteklerime kavuşurum."

"Yüz elli senesinde dünyânın zîneti gider." hadîs-i şerîfinin de, İmâm-ı a'zam için olduğunu İslâm âlimleri bildirmiştir. Çünkü o târihte İmâm-ı a'zam gibi bir büyük vefât etmemişti. Mezhebi, İslâm aleminin büyük bir kısmına yayıldı. Selçuklu Sultanı Melikşah'ın vezirlerinden Ebû Sa'd-i Hârezmî, İmâm-ı a'zamın kabri üzerine mükemmel bir türbe ve çevresinde bir medrese yaptırdı. Daha sonra Osmanlı padişahları bu türbeyi defalarca tamir ettirdi.

Eserleri: İmâm-ı a'zamın eserleri çok olup zamanımıza kadar ulaşmış olanları başlıca on tanedir. Aslında akâid ve fıkıh ilimlerinde rivâyet edilen bütün mes'eleler onun eseridir. Bunlardan fıkıh bilgileri, Ebû Yûsuf'un rivâyeti ile ve bilhassa İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin toplayıp yazdığı (Zâhir-ur-rivâye) denilen kitaplarla nakledilmiştir.

1. **Risâle-i Redd-i Havarîç ve Redd-i Kaderiye:** İmâm-ı a'zamın usûl-i dinde ilk yazdığı eserdir.

2. **El-Fıkh-ul-Ekber:** Akaide dâirdir. Bu eserin bir çok şerhi yapılmış olup başlıcaları şunlardır: (El- Kavl-ul-fasl), Muhyiddîn bin Behâeddîn tarafından yapılan şerhidir. Bu kitap Hakîkat Kitabevi tarafından ofset yoluyla basılmıştır.

(Şerh-i Fıkh-ul-ekber), (Şerh-i Fıkh-ul-ekber li-ebil münteha), (Ikd-ul-Cevher Nazm-ı Nesr-i fıkh-ul-ekber), (Nazm-ı fıkh-ul-ekber), (El-İrşâd), (Şerh-i Fıkh-ul-ekber), gibi çeşitli şerhleri vardır. Fıkh-ul-ekber'in en eski nüshaları; İmâm-ı Mâturidî'nin kendi şerhine esas olarak aldığı nüsha, İmâm-ı Eş'arî'nin (El-İbâne) adlı eserine asıl olarak aldığı ve İmâm-ı a'zamın talebesi Ebû Mûtî'nin ondan kendi el yazmasıyla rivâyet ettiği nüsha olmak üzere, üç tanedir.

3. **El-Fıkh-ül-Ebsat:** İmâm-ı a'zam bu eserinde isti tâ'at (insan gücü) hayır ve şer, kaza ve kader meselelerini açıklamaktadır.

4. **Er-Risâle Osman-ı Bustî'ye:** Bu eserde îmân, küfr, irca ve va'îd mes'elelerini açıklamaktadır.

5. **Kitâb-ül-âlim vel-Müteallim:** Bu eserde muhtelif mes'eleler hakkında Ehl-i sünnet i'tikâdını bil dirmek için tertiplenmiş soru ve cevapları vardır.

6. **Vasıyyet- Nûkirrû:** Bu eserde Ehl-i sünnet vel-cemâatin husûsiyetleri anlatılmakta, akâid ve farzların hudutlarını açıklamaktadır. Bu vasıyyetden başka oğlu Hammâd'a ve talebesi Ebû Yûsuf'a yap tığı vasıyyet olmak üzere onbeş kadar vasıyyetnamesi vardır.

7. **Kasîde-i Nu'mâniyye**

8. **Ma'rifet-ul-Mezâhib**

9. **El-Asl**

10. **El-Müsned-ül-İmâm-ı a'zam li Ebî Hanîfe**

İmâm-ı a'zam (r.a.) vefâtına yakın eshâbına şöyle vasıyyet etti:

"Kıymetli dostlarım, azîz kardeşlerim! Biliniz ki, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi haktır ve oniki haslet üzeredir. (Yani kurtuluş fırkası, hak mezheb olan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatte oniki husûsiyet vardır):

Bu oniki husûsiyeti kabûl edip, bunlara uyanlar bid'atten uzak olur. Bu hasletlere riâyet ediniz, bunlardan ayrılmayınız ki, Peygamber efendimizin (s.a.v.) şefaatine nail olasınız.

1- Îmân, kalb ile tasdîk, dil ile ikrâr etmektir. Kalb ile bilmek, yahut sâdece dil ile ikrâr etmek, değil dir. Eğer dil ile ikrâr, yalnız başına îmân olsaydı, münâfıklarda mü'min olurdu. Sadece bilmek de îmân olmaz. Çünkü sadece bilmek îmân olsaydı, yahûdiler de, hıristiyanlar da mü'min olurdu. Îmânda çoğal ma ve azalma düşünülemez. Ancak îmânın çoğalması, küfrün azalması ile, küfrün çoğalması îmânın azalması ile olması gerekir. Bir kimseye bir anda hem mü'min ve hem kâfir nasıl denilebilir. İmânda şüp he caiz değildir. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde: **"İşte onlar hak mü'minlerdir; işte diğerleri de tam kâfirlerdir."** buyuruyor. Peygamber efendimizin (s.a.v.) tevhîd sahibi (ehl-i tevhîd, ehl-i kıble) üm meti, günah sebebi ile kâfir değillerdir, îmân, amelden başkadır. Amel de îmândan cüz değil, ayrıdır. Çünkü amel ba'zı vakitlerde emr olunmuş, ba'zı vakitlerde ise kuldan istenmemektedir. Hayz ve nifas hâlinde olan kadının namaz kılmaması, oruç tutmaması, fakîrin zekât vermemesi böyledir. Ama îmândan muaf tutulan ân yoktur. Fakîre îmân lâzım değildir denemez. Hayz ve nifas sahibi, oruçlarını kaza eder. İmânı kaza ederler denemez. Hayrın ve şerrin takdîri Allahü teâlâdandır. Eğer şerrin, kötülüğün takdîrini Allahü teâlâdan başkasından bilirse, müşrik olur.

1. Ameller üç kısımdır: Farz, Fazîlet, Günah.

Farz, Allahü teâlânın emri, meşiyyeti, muhabbeti, rızâsı, kazası, kaderi, yaratması, hükmü, ilmi ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Fazîlet; Allahü teâlânın emri ile de değildir. Lâkin irâdesi, sevgisi, rızâsı, kazası, kaderi, ilmi ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

2. Günahlara gelince; Allahü teâlânın emri ile değildir. Sevgisi, rızâsı, teşviki ile değildir. Lâkin irâdesi, kazası, kaderi ve Levh-il-mahfûza yazması iledir. Bununla muâhaze olunur. Çünkü kulun fi'li iledir.

3. Arş üzerinde istiva, yerleşme ve oturma ma'nâsında değildir. Allahü teâlâ zamandan, mekândan münezzehidir. Arş mahlûkdur. Önceden yok idi. Sonradan yaratıldı.

4. Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmı, vahyi, tenzili ve sıfatıdır. (Bütün sübût sıfatları gibi) kendi değildir, gayri de değildir. Mushaflarda yazılıdır, dillerde okunur, gönüllerde saklanır. Yalnız bir perde, bir vâsıta ile değil, mürekkep, kâğıt, yazma işi, harfler, kelimeler ve cümlelerin hepsi, kulların O'na ihtiyaçları sebebi ile, Kur'ân'ın âletleridir. Allahü teâlânın kelâmı mahlûk, sonradan olma değildir. Zâtı ile kâimdir. Ma'nâsı, bu sayılan şeylerde anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı kerîm mahlûktur diyen kâfir olur.

5. Bu ümmetin Peygamber efendimizden sonra (s.a.v.) en üstünleri Hazreti Ebû Bekir, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali'dir (rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmâîn). Ya'nî üstünlükleri hilâfetteki sıralarına göredir. Allahü teâlâ onlar hakkında Vâkı'a sûresi 10 ve 11. âyet-i kerîmelerinde; **"İşte onlar Sâbikûndur, onlar mukarreblerdir"** buyuruyor.

O halde içlerinde en esbâkı, en önde ve önce geleni, en üstünüdür. Onları seven her mü'min muttaki, onlara düşman olan ise, münâfık ve şakîdir.

6. Kul, bütün fiilleri, yaptıkları ile mahlûktur. Amelleri, ikrârı, bilmesi de mahlûktur. Fail, işi yapan mahlûk olunca, yaptıkları elbette mahlûk olur.

7. Yaratıcı ve rızık verici Allahü teâlâdır. Rûm sûresi kırkıncı âyetinde; **"Sizi yaratan, rızık veren, sonra sizi öldüren ve dirilten Allahü teâlâdır."** buyuruyor. İlimle kesb helâldir. Helâldan mal, para kazanmak helâl, haramdan kazanmak ise haramdır, insanlar üç kısımdır:

Biri, imânda hâlis mü'minler; biri küfründe inkâr üzere olan kâfirler, üçüncüsü de, nifakında sabit olan münâfıklardır. Allahü teâlâ, mü'mine amel ve ibâdeti, kâfire imânı, münâfıka ihlâsı farz etmiştir. Nitekim Bekâra sûresi yirmibirinci âyetinde: **"Ey insanlar! Rabbinize ibâdet ediniz."** Başka bir âyette, **"Ey mü'minler! Tâat ve ibadet ediniz"** ve **"Ey kâfirler! îmân ediniz, ey münâfıklar ihlâs üzere olunuz"** buyuruyor.

8. Allahü teâlâ hiçbir şeye muhtaç değildir.

9. Mest üzerine mesh caizdir. Mukîm için müddeti yirmidört saat, misâfir için üç gün üç gece, ya'nî yetmişiki saattir. Hadîs-i şerîfte böyle bildirilmiştir. Bunu inkâr edenin kâfir olmasından korkulur. Çünkü bu hadîs-i şerîf mütevâtire yakındır. Yolculukta dört rek'atli farzları iki rek'at kılmak ve oruç tutmak, Kur'ân-ı kerîm ile sabittir. Nitekim Allahü teâlâ;: **"Seferi olduğunuz zaman, namazı iki rek'at kılmakla, sizden zorluk kaldırıldı"** ve bir başka âyet-i kerîmede de, **"Sizden biriniz hasta olursanız, yahut seferde olursanız, bu haldeki oruçlarını sonra tutsun"** buyurur.

10. Allahü teâlâ kaleme yazmayı emredince, kalem, yâ Rabbi ne yazayım dedi. **"Kıyâmete kadar olacak her şeyi"** emr-i ilâhisi geldi. Allahü teâlâ Kamer sûresi elliikinci âyetinde; **"Bununla beraber, işledikleri herşey defterlerindedir."** buyuruyor.

11. Azâb vardır ve olacaktır. Olmama ihtimâli yoktur. Münker ve Nekir'in kabirde suâl sormaları haktır. Hadîs-i şerîfler böyle olduğunu bildirmektedir. Cennet ve Cehennem yok olmazlar. Allahü teâlâ Cennet için **"Mü'minlere hazırlanmıştır",** Cehennem için de; **"Kâfirlere hazırlanmıştır"** buyuruyor. Allahü teâlâ, Cennet ve Cehennemi mükâfat ve ceza için yarattı. İkisi de devamlı olup, geçici değillerdir. Mîzân haktır. Allahü teâlâ: **"Kıyâmet gününde amellerin tartılması için terazi kurulur"** buyuruyor. Herkesin amel defterinin okunması haktır. Âyet-i kerîmede: **"Bugün senin hesabın için, sana kitabını, ya'nî amel defterini okuman kâfidir."** buyuruldu.

12. Allahü teâlâ insanları, öldükten sonra, kıyâmette diriltecek. Bir araya toplayacak. O günün (hesab günü) uzunluğu, dünyâ senesi ile ellibin yıldır. Sevâb, azâb ve hakların görülmesi içindir. Allahü teâlâ; **"Uzunluğu ellibin sene olan günde"** buyuruyor. Bir âyet-i kerîmede de: **"Allahü teâlâ kabirler de olanları diriltir"** buyurmaktadır.

Cennettekilerin Allahü teâlâyı nasıl olduğu bilinmiyen, bir şeye benzetilmeden ve cihetsiz, ya'nî herhangi bir yönde olmadan görmeleri haktır. Bir âyet-i kerîmede: **"Bütün yüzler, Rablerine bakınca parlar"** buyurul muştur.

Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) şefaati haktır, olacaktır. Cennetlik olan mü'minlere ve büyük günâhı olanlara şefaat edecektir. Hazreti Âişe, Hadîce-i Kübrâ'dan (r.anha) sonra bütün kadınların üstünü ve mü'minlerin anneleridir. Cennet ehli Cennette, Cehennemdekiler de

Cehennemde sonsuz kalır. Allahü teâlâ Bekâra sûresi 82. A'râf sûresi 42. Yûnus sûresi 26 ve Hûd sûresi 23. âyetlerinde mü'minler için "Onlar Cennetliklerdir, orada ebedi kalacaklardır" buyurdu.

İmâm-ı a'zamın (r.a.) vasıyyeti budur. Bu i'tikâd üzere olan Ehl-i sünnet ve Cemâat mezhebindendir denir. Bu i'tikâd üzere ölürse kurtulmuşlar zümresinden olur.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri buyurdu ki:

"Allah bize, insanların mü'min olanlarını sevmemizi, onlara karşı saygı beslememizi ve asla kırıcı olmamızı kalblerinde ne sakladıklarını bilemiyeceğimizi, hareketlerimizi buna göre ayarlamamızı emir etmiştir."

"Allahü teâlâ, kendisine şükür ismini vermiştir. Çünkü Allahü teâlâ, iyiliği mükâfatlandırır. O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."

"Kulların birbirlerine karşı işledikleri suçlar, kendileri için bir zulümden ibârettir."

"İnsan, her şeye şifâ veren tek varlığın Allahü teâlâ olduğuna inanır; bununla beraber derdine deva olması için ilâç kullanır. Çünkü ilâç bir sebeptir. Şifâsını verecek olan ise Allahü teâlâdır.

"Mü'min, Allahü teâlâdan korktuğu kadar hiç bir şeyden korkmaz. Şiddetli bir hastalığa yakalanır veya feci bir kaza veya belâya uğrarsa, gizli veya aşikâr "Yâ Rabbi, bana bu belâyı neden verdin?" diye şikâyetçi olmaz. Bilâkis hastalığa, belâya ve kazaya rağmen Allahü teâlâyı zikir ve şükreder.

"Mü'min, Allahü teâlânın kendisini devamlı murâkabe ettiğini bilir. Kimsenin bulunmadığı bir yerde veya herkesin yanında olsun, mutlaka Allahü teâlânın onu kontrol ettiğine inanır. Krallar ve sözde büyük adamlar ise, ne gizli ve ne de aşikâr bir yerde herhangi bir şahsı murâkabe edemezler."

Talebesi Yûsuf bin Hâlid es-Semtî bir vazîfeye ta'yin edilip, Basra'ya giderken, Ebû Hanîfe ona şu tavsiyelerde bulunmuştur "Basra'ya vardığında halk seni karşılayacak, ziyâret ve tebrik edecek. Herkesin değer ve yerini tanı, ileri gelenlere ikramda bulun, ilim sahiplerine hürmet et, yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster, halka yaklaş, fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk, Sultanı küçümseme, hiç bir kimseyi hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma, iyice yakınlık peyda etmedikçe kimsenin arkadaşlığına güvenme, cimri ve alçak insanlarla ahbablık kurma, kötü olduğunu bildiğin hiç bir şeye ülfet etme!.."

"Seninle başkaları arasında bir toplantı akdedilir veya insanlar mescitde senin etrâfını sarıp aranızda ba'zı mes'eleler görüşülürse, yahut onlar bu mes'elelerde senin bildiğinin hilafını iddia ederlerse onlara hemen muhalefet etme. Sana bir şey sorulursa ona herkesin bildiği şekilde cevap ver! Sonra bu mes'elede şu veya bu şekilde görüş ve delîllerin de bulunduğunu söyle. Senin bu türlü açıklamalarını dinleyen halk, hem senin değerini, hem de başka türlü düşünenlerin değerini tanımış olur. Sana, bu görüş kimindir? diye sorarlarsa, fakîhlerin bir kısmınındır, de. Onlar, verdiğin cevâbı benimserler ve onu sürekli olarak yaparlarsa, senin kadrini daha iyi bilir ve mevkiine daha çok hürmet ederler..."

"Seni ziyârete gelenlere ilimden bir şey öğret ki, bundan faydalansınlar ve herkes öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umûmî şeyleri öğret, ince mes'eleleri açma. Onlara güven ver, ba'zan onlarla şakalaş ve ahbablık kur. Zîrâ dostluk, ilme devamı sağlar. Ba'zan da

onlara yemek ikram et. İhtiyaçlarını temine çalış, değer ve itibarlarını iyi tanı, kusurlarını görme. Halka yumuşak muâmele et, müsamaha göster, hiç bir kimseye karşı bıkkınlık gösterme; onlardan biri imişsin gibi davran."

"Din ilminde konuşan kimse, Allahü teâlânın kendisine: "Benim dînimde sen nasıl fetvâ verdin, nasıl söz söyledin?" suâlini sormayacağını zannediyorsa, kendisine ve dînine gevşeklik etmiş olur."

"Bir kimse fıkıh bilmez, fıkhın kıymetini ve fıkıh âlimlerinin değerini bilmezse, böyle âlimlerle oturmak kendisine ağır gelir."

"Mâsiyeti, günahları zillet; günahı terk etmeği mürüvvet gördüm ve bildim."

"Bir kimsenin ilmi, kendisini Allahü teâlânın yasaklarından menetmiyorsa, o kimse büyük tehlikededir."

"Şaşarım şu kimselere ki, zanla konuşurlar ve onunla amel ederler!"

"Dînin alış-veriş kısmını bilmiyen, haram lokmadan kurtulamaz ve ibâdetlerin sevâbını bulamaz. Zahmetleri boşa gider ve azâba yakalanır ve çok pişman olur."

---

1) Hayrât-ül-hisân

2) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam (Kerderî)

3) Tebyîd-üs-Sahife

4) Tenvîr-üs-Sahife

5) Ukud-ül-cenân fî menâkıb-in-Nu'mân

6) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam (Muvaffak bin Ahmed Mekkî)

7) El-İntika sh. 122

8) Müsned-i Ebî Hanîfe

9) Et-Terhib binakd'it-te'nîb (Zâhid-ül-Kevserî)

10) Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashabihi (Saymerî)

11) Menâkıb-i İmâm-ı a'zam ve Sahibeyhi (Zehebî)

12) Menâkıb-ı Ebî Hanîfe (Eb-ul-Leys ez-Zeylî)

13) Kalâidu Ukud-il-ahyâr fî Menâkıb-ı Ebî Hanîfet-in-Nu'mân (Abdulâlim el-Kurbetî)

14) El-Kavl-üş-Şerîf (Abdulganî Nablusî)

15) Tuhfet-üs-Sultan fî Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfet-un-Nu'man (Farsça, Yûsuf bin Muhammed bin Şihâb)

16) Tarîh-i Bağdâd cild-13, sh. 323, 454

17) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 405

18) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 216, 223

19) Tabakât-ül-fukahâ (Şîrâzî) sh. 67, 68

20) Keşf-üz-zünûn sh. 842, 1287, 1437, 1680, 2015

21) Hediyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 495

22) Mir'ât-ul-cinân (İmâm-ı Yafiî) cild-1, sh. 309

23) En-Nücûm-üz-zâhire cild-2, sh. 12

24) El-Cevâhir-ul-mudiyye sh. 26

25) Ravdat-ül-Cennât cild-4, sh. 224
26) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 63
27) El-Vafî (Safdî) cild-27, sh. 61
28) El-Kevakib-üd-dürriye cild-1, sh. 175
29) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 129
30) Redd-i Vehhâbî sh. 16
31) Mîzân-ül-Kübrâ cild-1, sh. 62
32) Eşedd-ül-Cihâd sh. 3
33) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 711
34) İbn-i Âbidîn cild-1, sh. 48, 49, 50, 53
35) Mebde ve Me'âd (İmâm-ı Rabbânî) sh. 48, 49
36) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, sh. 29 ve 266. mektûb
37) Brockelmann G.I: 169, 171, S.I.: 284, 287
38) Riyâddünnâsıhîn sh. 60
39) Hidâyet-ül-muvaffakîn sh. 52
40) Mu'cem-ul-müellifîn cild-3, sh. 105
41) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 386, 998
42) Fâideli Bilgiler sh. 42, 156
43) Eshâb-ı Kirâm sh. 213
44) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 127-136

İMÂM-I EBÛ YÛSUF (r.a.)

İmâm-ı a'zamın talebelerinin en başta gelenlerinden, Hanefî mezhebinde yetişmiş müctehidlerin en büyüğüdür. Asıl adı, Ya'kub bin İbrâhim'dir. Ebû Yûsuf künyesidir. 113 (m. 731) senesinde Kûfe'de doğdu. 182 (m. 798)'de Bağdâd'ta vefât etti. İmâm-ı Ebû Yûsuf'un soyu Eshâb-ı kiramdan Sa'd bin Hâtem el-Ensârî'ye dayanır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hazret-i Sa'd bin Hâtem'e hayır duâ etmiştir. Küçük yaşta iken Uhud Savaşı'na katılmak için Peygamber efendimizden izin istedi. Peygamber efendimiz başını okşayıp, **"Küçüktür, gazâya gidemez"** buyurdu. Sa'd bin Hâtem Kûfe'ye yerleşip orada vefât etti.

Ebû Yûsuf önceleri bir müddet Ebû İshâk Şeybânî, Süleymân Temimî, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî, Süleymân bin Mihran el-A'meş, Hişam bin Urve gibi büyük fakîh ve muhaddislerin derslerine devam etti. Muhammed bin Abdurrahmân bin Ebî Leylâ'nın derslerine de devam ettiği sırada, bu zâtın ba'zı müşkil mes'elelerde İmâm-ı a'zama müracaat ettiğini ve onun talebelerinin ilimde daha üstün yetişmekte olduğunu görünce İmâm-ı a'zamın büyüklüğünü anlayıp, ona talebe oldu. Yetim olup fakîr bir ailenin çocuğu olmasına rağmen, İmâm-ı a'zamın derslerine büyük bir gayretle devam etti. İmâm-ı a'zam, onun keskin zekâsını görüp derslere sürekli devam etmesi için fakîr olan ailesinin geçimini de kendi üzerine aldı. Ailesini rahatlıkla geçindirip ilme yönelmesi için ona devamlı yardımda bulundu.

Yahyâ bin Harme, Ebû Yûsuf'un şöyle dediğini nakleder.

"Ben hadîs-i şerîf ve fıkıh ilmini öğrenmek isterdim. Çok fakîr olup hiç param yoktu. Babam da vefât etmişti. Bir gün ben İmâm-ı a'zamın yanında iken, annem çıktı geldi ve: "Ey oğlum, sen onunla bir değilsin, onun ekmeği pişmiş, yemeği hazırdır, ama sen yiyecek şeylere

muhtaçsın” dedi. Ben de annem için çalışmağı, anneme hizmet etmeği seçip ilim öğrenmekten vaz geçmeği düşündüm ve buna karar verdim. Birgün hocam İmâm-ı a’zam talebesi arasında beni göremeyince çağırtdı ve “Seni bizden ayıran sebep nedir?” buyurdu. Ben de “Geçim sıkıntısı” efendim dedim. Meclis dağılıp yanındakiler gidince, bana ihtiyâcım olan bir çok şeyi ihsân etti. Verdiği şeyler arasında epey bir miktar gümüş paralar da vardı. Sonra buyurdu ki, “Bunları harca, bitince bana bildir, fakat ders halkamızdan ayrılma.” Verdiği para bittiği gün, daha kendisine durumu arz etmeden tekrar verirdi. Her zaman devam eden bu hâlini görerek, benim paramın bittiğini ona Allahü teâlâ bildiriyor, kerâmetiyle anlıyor diye düşündüm. Hocamın bu ihsân ve ikramına kavuşmak sebebiyle huzûrunda ilimden de maksadıma kavuştum. Allahü teâlâ ona en iyi mükâfat, mağfiret ve karşılıklar versin.”

Şuca’ Muhammed, Ebû Yûsuf’un şöyle dediğini nakleder: “Babam öldüğü zaman cenâzesinde bulunamadım. Akraba ve komşularımın cenâze ve defn işleriyle uğraşmalarını temin ettim. Zîrâ İmâm-ı a’zamın bir dersinde bulunamayacaktım. Eğer o dersi kaçırsaydım. Ondaki fâideli bilgilere kavuşamamamın hasreti ölünceye kadar devam ederdi.” Ve yine demiştir ki, “Ferâiz (miras) ve hayza âit (kadınlara mahsûs) bilgileri İmâm-ı a’zamın bir meclisinde, nahiv ilmini de âlim bir kimsenin huzûrunda bir defada öğrendim.”

Birgün İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri çok hasta oldu. Birisi gelip İmâm-ı a’zama Ebû Yûsuf’un öldüğünü söyledi, İmâm-ı a’zam “O ölmedi” buyurdu. Ölmediğini nereden bildiniz dediklerinde: “İlme çok hizmet etti, meyvalarını toplamadan ölmez” buyurdu. Hakîkaten ölüm haberinin doğru olmadığı anlaşıldı. İlmi, üstünlüğü ve talebeleri her tarafa yayılıp, meyvalarını aldıktan sonra vefât etti. İmâm-ı a’zam hazretleri bir defasında “Bu genç hayatta iken ona muhalefet eden bulunmaz” buyurdu. Ebû Yûsuf; Ebû Hanîfe’den, İshâk Şeybânî’den, Hişam bin Urve’den, Abdullah bin Amr-ı Ömerî’den, Hanzala bin Ebû Süfyân’dan, Atâ bin Sa’îb’den, Muhammed bin İshâk bin Beşâr’den, Haccâc bin Ertat’den, Hasen bin Dinar’dan, Leys bin Sa’d’den, Ebû Eyyûb bin Utbe’den ve daha birçok âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi ve öğrendi. Bir hadîs dersinde elli, altmış hadîs ezberler, dersten çıkınca bunları yazdırırdı. Muhammed bin Hasen Şeybânî, Amr bin Muhammed-i Nâkıd, Ahmed İbni Müni, Ali İbni Mûsâ-i Tûsî, Abdüs bin Bişr, Hasen bin Şebib ve daha birçok âlimler de Ebû Yûsuf’dan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ebû Yûsuf İmâm-ı a’zamın derslerine onaltı yıl devam edip, ilimde yüksek dereceye ulaştı ve müctehid oldu. İmâm-ı a’zamın fıkhını ve mezhebini yayan talebelerinin başında Ebû Yûsuf gelir. Bu husûsta ilk kitap yazan da odur.

Talha bin Muhammed bin Ca’fer der ki: Ebû Yûsuf, İmâm-ı a’zam hazretlerinin talebeleri arasında en yükseğidir. İmâm-ı a’zam hazretlerinin ilmini bütün yeryüzüne yayan odur.

Fıkıh âlimleri yedi tabakadır. En yüksek derecesi (dinde müctehid) olanlardır. Bunlara mutlak müctehid denir. Dört mezheb İmâmı bunlardandır. İkinci tabakada olanlar ise, (mezhebde müctehid) olanlardır. İmâm-ı Ebû Yûsuf bunlardandır. Bu tabakada olanlar bulundukları mezhebin usûl ve kaidelerine uyarak, delîllerden ahkâm çıkarırlar. Çıkardıkları hükümler mezhep imamının hükmüne uymayabilir. Bunlar ictihâd derecesine yükseldikleri için kendi çıkardıkları hükümlere uymaları şarttır.

Ebû Yûsuf, hakkında nass bulunmayan bir mes’eleyi hükme bağlarken önce hocası İmâm-ı a’zamın ictihâdına bakar, bulursa ona göre hüküm verirdi. Bulamazsa kıyas ve kendi re’yi ile hareket ederdi. Bu husûsta da hocasının koyduğu usûl ve kaidelere bakarak mes’eleyi hükme bağlardı.

Tefsîr, fıkıh ilimlerinde yüksek dereceye sahip ve üçyüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen Ebû Yûsuf (r.a.), hocası İmâm-ı a'zamın vefâtından sonra onun ba'zı talebelerine ders vererek onları ilimde yetiştirmiştir. Ayrıca İmâm-ı a'zamın fıkhını ya'nî Hanefî mezhebini nakletmiş ve bu husûsta kitaplar yazmıştır. Ebû Yûsuf'un muasırlarına göre üstünlüğünü gören Abbasî halifesi Mehdî onu kadılığa ta'yin etti. Abbasî halifelerinden Hâdî ve Hârûn Reşid zamanlarında da kadılık yaptı. İlk defa "Kâd-ül-kudâd" ünvanını alan Ebû Yûsuf (r.a.), Hârûn Reşid zamanında bütün kaza (hâkimlik) işlerinde, hüküm verdiği için "el-Kâd-ül-Kudâd-üd-dünyâ" ünvanı ile anılmıştır. Onaltı yıl kadılık yaptı ve bu vazîfesi sırasında da halkın suâllerine fetvâ verip müşküllerini hallederdi. Hanefî mezhebinde fetvâ verilirken İmâm-ı a'zamın sözüne uygun olarak fetvâ verilir. Aranılan husûs onun sözlerinde açıkça bulunmazsa İmâm-ı Ebû Yûsuf'un sözü alınır ve bu husûsdaki usûl takip edilerek fetvâ verilir. Ebû Yûsuf'un yazdığı kitapları ve bunlardaki mes'eleleri, İmâm-ı Muhammed Şeybânî, Ebû Ya'la, Muallâ bin Mansur er-Râzî ve kendi oğlu Yûsuf ve diğer âlimler nakletmiştir. Adamın biri; "Eğer Allahü teâlâ bana bir erkek evlât ihsân ederse, dört karış boynuzlu bir koç kurban edeceğim" diye bir adakta bulundu.

Günün birinde bu adamın bir oğlu oldu. Ve adağını yerine getirmek için dört karış boynuzlu koç arattı, fakat bulamadı. Sağa sola, civar memleketlere adamlar gönderdiyse de istenen vasıfta koç bulmak mümkün değildi. Adam zamanın din âlimlerine müracaat etti. Durumu anlattı. Fakat çâre bulamadılar. Adamı bir telâş aldı. Dostlarından birisi ona, Ebû Yûsuf hazretlerine gidip derdini anlatırsa bir çâre bulabileceğini söyledi. Adam Ebû Yûsuf hazretlerine gidip durumu anlattı. Derdine çâre bulmasını rica etti. Bu adam zengin fakat cimri biri idi. Bunu bilen hazret-i İmâm:

"Ben buna bir çâre bulurum.. Fakat bir şartla", dedi. Adam Ebû Yûsuf hazretlerinin ellerine sarıldı: "Söyle şartın nedir?" dedi. Ebû Yûsuf:

"Sen zengin bir adamsın. Memleketin fakîr çocukları için dört mektep, bunların masrafını karşılamak için yanına dört de dükkân yaptırırsan müşkülün hallolur dedi.

Adam kabûl, dedi. Fakat bu inşaat bir hayli uzun sürer. Ben inşaatın bitmesini bekliyemiyeceğim. Sabrım tükendi, adağımı hemen yerine getirmek istiyorum. Ebû Yûsuf hazretleri: "Pekiyi o halde keşfettirelim, inşaat için ne kadar para sarfolunacaksa o kadar parayı devlet hazinesine teslim edersin. Ben de fetvâyı veririm" dedi. İnşaata gidecek para bilirkişiye keşfettirildi. Bu kadar parayı devlet hazinesine yatırdı. Ebû Yûsuf hazretleri talebelerinden birini gönderdi:

"Bana uzun boynuzlu bir koç bulup getir!"

Talebe uzun boynuzlu bir koç bulup, getirdi. Ebû Yûsuf beş yaşında bir çocuk çağırdı. Çocuğa koçun boynuzlarını karışlatırdı. Dört karış geldi. Ebû Yûsuf hazretleri buyurdu ki:

"İşte senin adadığın koç bu, bunu kurban eder, adağını yerine getirirsin. Zira sen sadece dört karış boynuzlu koç adadın. Ve karışın büyük veya küçük olduğu husûsunda bir şey belirtmedin. Ben de bu husûsa istinaden fetvâyı verdim."

Herkes, hazret-i İmâmın üstün zekâsına hayran kaldı. İmâm-ı Ebû Yûsuf'un (r.a.) menkıbelerinden ba'zıları şunlardır:

Hocası İmâm-ı a'zamın derslerine yeni başladığı sırada bir gün annesi gelip, hocasına; hoca efendi sizin geçiminiz yerinde, fakat biz muhtacız, çocuğun geçimimizi temin etmesi için ücretle çalışması gerekiyor, demişti. İmâm-ı a'zam da (r.a.), bu çocuk burada tereyağı, fıstık,

badem ezmesi yemesini öğreniyor buyurup, her gün kazanacağı parayı fazlasıyla ona vermiştir. İmâm-ı Yûsuf ilimde yetişip büyük bir âlim olduktan sonra ona kadılık vazîfesi verilmişti. Bu vazîfesi sırasında bir gün halife Hârûn Reşîd onu yemeğe da'vet etmişti. Sofraya tereyağı, fıstık, badem ezmesi getirdiklerinde; Hârûn Reşîd, bunlardan ye, her zaman böyle yiyecekler ikram etmezler demişti. Bu durum karşısında, hocasının yıllar önce annesine söylediği sözleri hatırlayıp hocasının kerâmetini anlayarak tebessüm etti. Hârûn Reşîd niçin güldün deyince, hâdiseyi anlattı. Hocası İmâm-ı a'zama rahmetle duâ ettiler.

Zamanın hükümdârı hanımına bir münâkaşa sonucunda: "Bu geceyi benim hüküm sürdüğüm topraklarda geçirirsen seni boşayacağım" dedi.

Fakat sonradan sinirlilik hâli geçince bundan vazgeçti. Çok sevdiği hanımından ayrılmak istemiyordu. Zamanın âlimlerine bunu sordu, bir çâre bulunmasını istedi. Fakat işin içinden çıkamadılar. Başka bir devletin sınırları içinde geceyi geçirmesi de mümkün değildi. Dediler ki, filân yerde İmâm-ı a'zam hazretlerinin genç bir talebesi var. Senin mes'eleni ancak o halleder.

Hemen, Ebû Yûsuf hazretlerini da'vet etti. Hâdiseyi ona anlattı. Hazret-i İmâm buyurdu ki:

"Hanımınız bu geceyi mescidde geçirsin. Çünkü, mescidde kimsenin sahipliği ve mâlikliği yoktur. Nitekim Allahü teâlâ, **"Mescidler Allah içindir"** buyuruyor" dedi.

Bunun üzerine, hükümdâr hazret-i İmâm'ın zekâsına ve ilmine hayran kaldı. Onu temyiz reîsliğine ta'yin etti.

Bir gün adamın biri İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretlerine suâl sordu. "Bilmiyorum" cevâbını alınca sinirlendi.

"Nasıl olur da bilmezsiniz. Hazineden şu kadar para alırsınız" dedi. İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri sakince cevap verdi:

"Kardeşim, bize bildiğimiz kadar para veriyorlar. Yok, eğer bilmediklerimize göre para alsaydık, hazine yetmezdi."

İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı a'zam hazretlerine anne ve babasından önce duâ ederdi.İmâm-ı a'zam hazretleri de hocası Hammâd'a anne ve babasından önce duâ ederdi.

İmâm-ı Ebû Yûsuf bir defasında hacda hastalandı. Hastalığı ağırlaştı. Zayıf ve dermansız idi. Fakat hiç durmadan sorulan suâllere cevap veriyordu. "Hastasınız, yorulmayınız yoksa hastalığınız artar" dendiğinde, buyurdu ki: "Fâideli ilim okutmak, hastalığın şiddetini hissettirmez."

Eserleri:

1-Fıkıh ve usûle dâir eserleri şunlardır: Kitâb-üs-salât, Kitâb'uz-Zekât, Kitâb'us-Siyam, Kitâb'ül Ferâiz, Kitâb-ül-buyu', Kitâb-ul-hudûd, Kitâb-ul-vekâle, Kitâb'ül vesâyâ, Kitâb'ül sayd ve'z-zebâyıh, Kitâb-ul-gasb ve İstibra, Kitâb-ül-ihtilâf-ul-emsâr.

2-Kitâb-ul-haraç: Halife Hârûn Reşîd'in isteği üzerine yazdığı bu kitapda: Devletin mâlî kaynakla rını, devletin gelir yollarını geniş bir şekilde anlatmaktadır. Bu husûsta Kur'ân-ı kerîme, Peygamberimizden (s.a.v.) rivâyet olunanlara ve Sahabe fetvâlarına dayanmaktadır. Bu eser Fransızcaya, İngilizceye ve başka dillere de tercüme edilmiştir. Er-Ritâc adlı şerhi Bağdâd'da 1980 yılında yayınlanmıştır.

3-Kitâb-ul-Âsâr: İmâm-ı a'zamdan rivâyet ettiklerini topladığı bir kitaptır. Kitap fıkıh bablarına göre tertip edilmiştir.

4-İhtilâf-u Ebû Hanîfe ve İbn-i Ebî Leylâ: Bu kitapta Ebû Hanîfe ve Ebî Leylâ'nın ihtilâf ettikleri mes'eleleri toplamıştır. Bu kitabı ondan İmâm-ı Muhammed nakletmiştir. Ba'zı ilâveler yapmış ve bölümlere ayırıp bir tertîbe tâbi tutmuştur.

5-Kitâb'ur red alâ Siyer-i Evzâî: Bu kitabında İmâm-ı Evzâî ile İmâm-ı a'zamın ihtilâf ettikleri mev zuları anlatmıştır.

6-Kitâbu İhtilâf-ül-emsâr, Kitab-ül-Gevâmi, El-Emâli, El-İmlâ, En-Nevadir gibi eserleri vardır.

Buyurdu ki: "Ni'metlerin başı üç ni'mettir. Birincisi bütün iyilikleri içine alan İslâm ni'metidir. İkincisi, hayata tad veren sıhhat ve afiyet ni'metidir. Üçüncüsü, insana faydalı olan (azdırmayan) zenginliktir."

"Ar bilmiyen ve utanması olmayanla arkadaşlık, kıyâmette insanı utandırır." "Sen herşeyini ilme vermedikçe ilim sana bir kısmını vermez."

İmâm-ı Ebû Yûsuf'un, Abbasî halifesi Hârûn Reşîd'e yazdığı tavsiye ve nasîhatlarından bir bölümü şöyledir:

"Allahü teâlâ mü'minlerin emîrine uzun ömür, ni'met, haysiyyet ikram edip, şeref ve izzetini yükseltsin! Ona ihsân ettiği dünyâ ni'metlerini bitmeyen, tükenmeyen âhıret se'âdetlerini ve Resûlullaha (s.a.v.) kavuşmağa vesîle kılsın...

Ey mü'minlerin emîri! Allahü teâlâ sana öyle bir vazîfe verdi ki, sevâbı sevâbların en büyüğü cezası da cezaların en büyüğüdür. Allahü teâlâ seni bu ümmetin işlerine memur etti. Bu vazîfenin başına geçtikten sonra artık sen, idârelerini emânet aldığın insanlar sebebiyle imtihana çekildin. Onların işlerini üzerine alarak ömrünü tüketmeye başladın. Bina; adâlet ve doğruluk temelleri üzerine kurulmazsa, (işler adâlet ve doğrulukla yürütülmezse) Allahü teâlâ o binanın temellerini bozar, yapanların ve yardımcı olanların üzerlerine yıkar. Bu bakımdan Allah'ın sana ihsân ettiği vazîfelerini ihmâl edip, hakların zayi olmasına sebeb olma! Çünkü bir işi yapmaya güç kuvvet veren Allahü teâlâdır.

Bugünün işini yarına bırakma, yoksa işleri ve hakları zayi edersin. İstekler bitmeden ecel gelir çatar. Ecel gelip çatmadan sâlih amel işle. Çünkü ecel geldikten sonra (ölünce) amel yapılmaz. Çobanlar sahiblerine karşı sürülerinden sorumlu olduğu gibi idâreciler de, idâre ettiklerinden Allahü teâlâya hesap vereceklerdir. Allahü teâlânın sana ihsân ettiği bu vazîfede bir saat bile kalsan hakkı yerine getir. Çünkü âhıret gününde Allah indinde idârecilerin en mes'ûdu, teba'sını mes'ûd eden idârecidir.

Doğruluktan ayrılma, yoksa idâre ettiğin kimseler de doğruluktan ayrılır. Nefsin isteğine göre emir vermekten ve kızgınlıkla iş görmekten sakın. Biri âhıret ile diğeri dünyân ile ilgili iki işle karşılaştığın zaman, âhıret işini tercih et. Çünkü dünyâ fânî âhıret bakîdir. Allah korkusuyla titre, Allahın emirlerinde insanlara farklı muâmele yapma. Allahü teâlânın emirlerini yapmakta hiç bir kınayıcının kötülemesinden korkma!

Dâima temkinli ol. Temkinli olmak dil ile değil kalb iledir. Azâbından korkarak ve rahmetini umarak Allahü teâlâya sığın. Sığınmak ve korunmak korku ve ümid iledir. Kim Allaha sığınırsa Allah onu korur. Dâima doğru yol iyi bir akıbet, hakka ulaştıracak sağlam bir gidiş üzere ol. Zayi

olmayacak bir iş ve herkesin gideceği âhıret için çalış. Çünkü varılacak bu yer, kalblerin hopladığı, bahânelerin son bulduğu yerdir. O gün bütün mahlûkât Allahın huzûrunda baş eğer ve zillet içinde dururlar. Onun hükmünü beklerler. Azâbından korkarlar. Sanki herşey olmuş bitmiş gibidir.

Kıyâmet gününü bilip de amel etmeyenin, o gün çekeceği hasret ve duyacağı pişmanlık bitmez, Öyle bir gündür ki, o gün, ayaklar kayar, renkler değişir, duruş uzar, hesap çetin olur...

O ne korkunç bir ayak kayması! O ne fayda vermez bir pişmanlıktır! Bu hayat gece ve gündüzün yer değiştirmesinden ibârettir. Durmadan biri diğerinin peşini takibediyor. Gece ve gündüz (zaman) her yeniyi eskitir, her uzağı yaklaştırır, va'd edilmiş olan her şeyi getirir. Allah herkesi ona göre cezalandırır. Allahın hesabı çabuktur. Öyleyse Allah'tan kork, sakın! Çünkü ömür az, iş mühim, dünyâ ve dünyâdakiler fânidir. Âhıret ise devamlı kalma yeridir. Mahşer günü, haddi aşanların yolunu tutmuş olarak Allahın huzûruna çıkma! Şunu iyi bil ki, kıyâmet gününün hâkimi olan Allahü teâlâ, kullarına mevki ve makamlarına göre değil, amellerine göre hükmedecektir. O halde dikkatli ol. Çünkü sen boşuna yaratılmadın ve başı boş bırakılmayacaksın. Şüphesiz yaptıklarından hesaba çekileceksin. Nasıl cevap vereceğini düşün. Bil ki, kıyâmet günü insanoğlunun ayakları, Allah huzûrunda hesaba çekildikden sonra kayacaktır.

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurdu: **"Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamayacaktır, ömrünü nasıl geçirdi. İlmi ile nasıl amel etti. Malını nereden nasıl kazandı ve nerelere harcetti. Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı."**

"Her kim bana bir defa salâtü selâm getirirse, Allah ona on salât ü selâm sevâbı verir ve on tane günâhını affeder."

"Şüphesiz hayır, bütün kısımları ve taraflarıyla Cennettedir. Şüphesiz şer de bütün kısımları ve taraflarıyla Cehennemdedir. Biliniz ki, Cennet sevilmeyen şeylerle çevrelenmiş, Cehennem de şehvetlerle çevrelenmiştir. Bir kimseye nefisçe sevilen kötülük perdelerinden birisi açılır da ona sabrederse Cennete yaklaşır ve Cennet ehlinden olur. Yine bir adama şehvet ve hevâ perdelerinden biri açılır da ona yaklaşırsa ateşe yaklaşır ve Cehennem ehlinden olur. Haydi, ancak hak ile hükmedilecek bir gün için hak ile amel ediniz. Böyle yaparsanız hak menzillerine koşmuş ve konmuş olursunuz."

"Benim sözümü işitip de, duyduğu gibi nakleden kimsenin Allah yüzünü ak etsin. İlim yüklenip nakleden nice kimseler vardır ki, âlim değildir. Nice âlim kimseler de vardır ki, duyduklarını kendilerinden daha Âlim olanlara naklederler. Üç haslet vardır ki, mü'min kişinin kalbi onlarda aldanmaz, ya'nî kötülüğe sapmaz. Yaptıklarını Allah için yapmak, müslümanların amirlerine doğruca nasîhat etmek, cemâate devam etmek. Zîrâ cemâatin duâsı, ferdi kötülüklerden korur."

Ey mü'minlerin emîri bu suâllerin cevâbını hazırla! Çünkü bu gün amel defterine yazılan, dünyâda işlediğin, her şeyden yarın âhırette sana okunacak, sorulacaktır. İşlediğin her şeyin şahitler huzûrunda açığa çıkarılacağı günü hatırla!

Ey mü'minlerin emîri korunması emredilen şeyi koru, bakıp gözetilmesi emredileni de gözet. Bu vazîfeleri Allah rızâsı için yapmanı tavsiye ederim.

Eğer bunları yapmazsan yürünmesi kolay olan yol zorlaşır. Gözlerin etrâfı görmez olur, alâmetler, işâretler ortadan kalkar, gerçekler kaybolur. O geniş yol sana daralır... Nefsine karşı koy... Emrinde olanların zarar ve telefine sebep olma. Yoksa Allah onların haklarını senden alır. Sen de kendi hak ve sevâbını kaybedersin... Allahın, idâresini sana emânet ettiği kimselerin (teba'nın) işlerini unutmazsan, sen de unutulmazsın. Onlardan ve haklarından gâfil olmazsan, sen de aldatılmazsın. Şu fânî dünyâda kalbin ve dilin Allahı zikretmekten, Onun resûlüne salât ve selâm getirmekten nasîbini alsın...

Ey mü'minlerin emîri! Sana verilen ni'metleri iyi koru ve iyi muâmele et. Ni'metlerin şükrünü yap ve artmasını iste. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde **"Eğer şükrederseniz ni'metlerimi arttırırım ve eğer nankörlük ederseniz şüphesiz azâbım çok şiddetlidir."** buyurdu.

Allahü teâlâ indinde ıslahdan daha sevgili ve fesattan daha kötü ve sevimsiz bir şey yoktur. Günahları işlemek ni'metlere karşı nankörlüktür. Ni'mete nankörlük edip de buna tövbe etmeyen milletler (kavimler) izzet ve şereflerinden mahrûm olurlar ve Allah onlara düşmanlarını musallat kılar.

Ey mü'minlerin emîri! Allahü teâlâ sana ihsân ettiği şeylerde, seni kendi nefsine uymaktan muhafaza etsin. Sevgili kullarına ihsân ettiği ni'metleri sana da ihsân etmesini dilerim..."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 242, 255

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 378

3) Tezkiret-ul-Huffâz cild-1, sh. 269

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 298

5) Fevâid-ul-behiyye sh. 225

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 234

7) Kitâb-ul-haraç (Ebû Yûsuf)

8) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 136, 138

9) Hediyyet-ul-ârifîn cild-2, sh. 536

10) El-A'lâm cild-8, sh. 293

11) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 769

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1002

13) Eshâb-ı Kirâm sh. 331

14) El-Kâmil fi't-târîh cild-6, sh. 53

15) Keşf-üz-zünûn sh. 46, 164, 1415, 1581, 1680

16) Hûsn-üt-tekâdî fî sîret-i İmâm-ı Yûsuf

17) Brockelman Gal; 1171, Sup-1, 288

18) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprü-zâde) sh. 15

19) Mevduât-ul-ulûm cild-1, sh. 691

20) Mir'ât-ül-cinân cild-1, sh. 382

İMÂM-I İBNİ KESÎR

(Bkz. ABDULLAH BİN KESÎR)

İMÂM-I MÂLİK

Ehl-i sünnetin amelde dört hak mezhebinden biri olan Mâlikî mezhebinin imâmı. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. 95 (m. 711) senesinde Medine'de doğdu. 179 (m. 795)'de yetmiş altı yaşında iken Medine'de vefât etti. Soyu Yemen kabilelerinden "Beni Esbah" kabilesine ve Himyerîlerden bir hükümdâr hânedanına dayanır. Dedelerinden biri Medine'ye yerleşmişti. Eshâb-ı kiramdan olan dedesi Ebû Amr'dır.

Tahsili: Tebe-i tabiînden (Tabiînden sonra) olan İmâm-ı Mâlik, ilim ve hadîs rivâyatiyle meşgûl cilan bir ailede ve çevrede yetişmiştir. Dedesi Mâlik, babası Enes ve amcası Süheyl, hadîs rivâyeti yapmışlardır. Yaşadığı muhit, Peygamberimizin (s.a.v.) yaşamış olduğu ve İslâmın hükümlerinin va'z edildiği, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer ve Hazreti Osman zamanlarında İslâmın merkezi olan ve çok ilim ehlinin bulunduğu Medîne-i münevvere idi. Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kendisinin isteği ve ailesinin yardım ve teşvikiyle ilim öğrenmeye başladı. Bu husûsta kendisine en çok annesi ilgi göstermiştir. Annesine, ilim tahsiline gitmek istediğini söyleyince, ona en güzel elbiselerini giydirerek sarığını sarıp: "Şimdi git, oku, yaz" demiştir. Ayrıca oğluna zamanın meşhûr âlimi Râbi'at'ur Rey'in yanına gitmesini, ondan ilim ve edeb öğrenmesini söylemiştir. Bu teşvik üzerine Râbi'a bin Abdurrahmân'ın derslerine devam edip, genç yaşta re'ye dayanan fıkıh ilmini öğrendi. Diğer âlimlerin de derslerine devam etti ve bilhassa yanından hiç ayrılmadığı hocası Abdurrahmân bin Hürmüz'ün derslerinden çok istifâde etmiştir. Genç bir talebe olan Mâlik, hocasına karşı büyük bir hayranlık, muhabbet duyar ve üstün bir edeb gösterirdi. Bu hocası hakkında şöyle derdi: "İbni Hürmüz'ün derslerine onüç sene devam ettim. Ondan öyle ilimler öğrendim ki, bunların bir kısmını hiç kimseye söylemiyorum. O, bid'at ehlini red bakımından ve insanların ihtilâf ettikleri şeyler husûsunda onların en bilgilisi idi" İmâm-ı Mâlik, muhitindeki bütün âlimlerden faydalanmış ve ilim uğrunda büyük fedâkârlık göstermiştir. Bu husûsta her türlü zorluğa katlanmış ve herşeyini harcamış, hattâ tahsil uğruna evini dahi satmıştır. Kendisi şöyle demiştir: "Öğle vakti Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah'ın azatlısı olan Nâfi'ye giderdim ve kapısında beklerdim. Nâfi' Hazreti Ömer'den nakledilen ilimleri ve onun oğlu Abdullah'ın ilmini biliyordu. Güneşten ve şiddetli sıcaktan korunmak için hiç bir gölge bulamazdım. Nâfi', dışarı çıkınca edeble selâm verirdim ve onu kırmadan arkasından içeri girip, "Abdullah bin Ömer şu mes'elelerde ne buyurmuştur?" Diye sorardım. O da suâllerimi cevaplandırırdı."

İmâm-ı Mâlik, Nâfi' vasıtasıyla Hazreti Ömer'in ve oğlu Abdullah'ın ilimlerini öğrendi. Ayrıca İbni Şihab ez-Zührî'den ve Saîd bin el-Müseyyib gibi Tâbiîn'lerden ilim öğrenmiştir. Bu hocalarından da ders almak için üstün bir gayret ve edeb gösterirdi. İmâm-ı Mâlik şöyle anlatmıştır: "Bir bayram günüydü. Bayram namazını kıldıktan sonra, bugün İbni Şihab'ın boş vakti olur diyerek evine gidip kapısının önüne oturdum. Hizmetçisine kapıda kim var bak dediğini duydum, o da kumral yüzlü talebeniz var deyince, onu derhal içeri al demesi üzerine beni içeri aldılar.

Biraz bekledim, İbni Şihab yanıma gelip bana "Herhalde evine gitmeden buraya geldin, yemek yemedin değil mi?" dedi. Daha ben hayır demeden yemek hazırlanmasını emredince, "Yemeğe, ihtiyâcım yok" diye mukâbelede bulundum. Bunun üzerine, öyleyse söyle bakalım ne istiyorsun dedi. Bana hadîs-i şerîf öğretmenizi istiyorum efendim deyince, yazı yazacak sahifelerini çıkar dedi. Ben de çıkardım ve bana kırk tane hadîs-i şerîf rivâyet etti. Biraz daha

rivâyet etmesini isteyince, şimdilik bu kadar yeter, bunları ezberleyip nakledersen sen de muhaddis olursun" dedi.

İmâm-ı Mâlik, Ehl-i beytden Ca'fer-i Sâdık hazretlerinden de ilim almış, onun sohbetinde bulunmuştur. Bu husûsda kendisi şöyle anlatır: "Ca'fer bin Muhammed'e giderdim, o çok yumuşak ve güler yüzlü idi. Yanında Resûlullah (s.a.v.) anılınca yüzü sararırdı. O'nun meclisine uzun zaman devam ettim. Her görüşümde ya namaz kılar ya oruçlu olur veya Kur'ân-ı kerîm okurdu. Abdestsiz hadîs-i şerîf rivâyet etmezdi. Ma'nâsız sözleri hiç ağzına almazdı. O takvâ sahibi, zâhid, âbid ve âlimlerdendi. Yanına geldiğim zaman yaslandığı yastığını alır, mutlaka bana ikram ederdi."

Bir gün hocası Ebu'z Zinad'a hadîs rivâyet ederken rastlamış ve halkasına katılmamıştır. Daha sonra hocası bizim halkamıza niçin oturmadın? Diye sorunca şu cevâbı vermiştir: "Yer dardı, oturamadım. Peygamberimizin (s.a.v.) hadîsini ayakta dinlemek, edebsizlik olur diye ayakta dinlemek istemedim." Netice itibariyle İmâm-ı Mâlik, ilmini İmâm-ı Zührî'den, Yahyâ bin Saîd'den, Muhammed İbni Münkedir'den, Hişâm bin Amr'dan, Zeyd İbni Eslem'den, Râbi'a bin Abdurrahmân ve daha birçok büyük âlimlerden almıştır. Üçyüzü Tabiînden, altı yüzü de onların talebelerinden olmak üzere dokuzyüz hocadan hadîs-i şerîf aldı. Ayrıca; Eshâb-ı kiramın büyüklerinden Hazreti Ömer'in, Hazreti Osman'ın, Abdullah bin Ömer'in, Abdurrahmân bin Avf'ın, Zeyd bin Sâbit'in fetvâlarını ve vahyin gelişine şahit olan, Peygamberimizi (s.a.v.) görüp onun hidâyet nûrundan aydınlanarak, ondan öğrendiklerini nakleden diğer Eshâbın fetvâlarını ve kendisinin yetişemediği Tabiînin fetvâlarını da öğrenmiştir. Akaide dâir bilgileri ve diğer bütün ilimleri öğrenip, zamanının en büyük âlimlerinden olup; ictihâd derecesine yükselmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.): **"Öyle bir zaman gelir ki, insanlar her tarafı ararlar, Medine'deki âlimden daha âlim bir kimse bulamazlar."** buyurmuştur. Süfyân ve Abdullah İbni Ömer'in âzâdlısı olan Nâfi', Zührî, Medine'deki âlimden maksad İmâm-ı Mâlik'dir demişlerdir. Bu hadîs-i şerîfte, onun geleceği ve üstünlüğü bildirilmiştir.

Dersleri ve talebeleri: İmâm-ı Mâlik tahsilini tamamlayıp ilimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra ders vermeye, hadîs rivâyet etmeye ve fetvâ vermeye başlamıştır. Bu işe başlamadan önce de zamanında bulunan büyük âlimlerle ve fazîletli kimselerle istişâre yapıp, onların da muvafakatını aldı. Bu husûsta kendisi şöyle demiştir: "Her isteyen kimse hadîs rivâyet etmek ve fetvâ vermek için mescide oturamaz. İlim erbâbı ve mescidde itibarı olan kişilerle istişâre etmesi gerekir. Eğer onlar, kendisini bu işe ehil görürlerse o zaman oturup ders ve fetvâ verebilir. Ben, ilim sahiplerinden yetmiş kişi, benim bu işe ehil olduğuma şahitlik etmedikçe, mescide oturup ders ve fetvâ vermedim." Kendisinin ehil olduğuna dâir yetmiş âlimin şehâdetinden sonra ilk önce Peygamberimizin (s.a.v.) mescidinde ders vermeğe başladı. Hazreti Ömer'in oturduğu yere oturur ve Abdullah bin Mes'ûd'un oturduğu evde otururdu. Böylece onların yaşadığı yerde ve çevrede bulunurdu. İmâm-ı Mâlik de İmâm-ı alzam gibi derslerini mescidde verirdi. El-Vâkıdî der ki: "İmâm-ı Mâlik mescide gelir, beş vakit namazda ve cenâze namazlarında bulunurdu. Hastaları ziyâret eder, gerekli işlerini görür, sonra mescide gidip otururdu. Bu sırada talebeleri etrâfına toplanıp ders alırlardı. Daha sonra rahatsızlığı sebebiyle evinde ders vermeye başladı." İmâm-ı Mâlik'in hadîs-i şerîf dersleri ve vukû' bulmuş mes'elerle ilgili dersleri ya'nî fetvâ işleri olmak üzere iki türlü ders meclisi vardı. Günlerinin bir kısmını hadîs-i şerîf öğretmeye, bir kısmını da sorulan mes'elelere fetvâ vermek için ayırırdı. Derslerini evinde vermeye başladıktan sonra evine ders için gelenlere sordururdu, eğer fetvâ için gelmişlerse dışarı çıkıp fetvâ verirdi. Sonra gidip gusleder, yeni elbiselerini giyer, sarığını sarar,

güzel kokular sürünürdü. Kendisine bir de kürsü hazırlanırdı. Bundan sonra gayet güzel bir kıyâfetle hoş kokular sürünmüş olarak, huşû' içerisinde derse gelenlerin yanına çıkardı. Hadîs-i şerîf dersi bitinceye kadar öd ağacı yakılır, güzel bir koku yayılırdı. Hac mevsimi hariç, diğer zamanda, Medînelilerden isteyen herkes onun dersine gelirdi. Dersleri tamamen evinde vermeye başlayınca, hac mevsiminde dersini dinlemek isteyen o kadar çok olurdu ki, gelenleri evi almazdı. Bunun için önce Medînelileri kabûl eder, bunlara hadîs rivâyeti ve fetvâ verme işi bitince, sonra sırasıyla diğerlerini içeri alırdı. Hasen bin Rebî' der ki: "Bir defasında İmâm-ı Mâlik'in kapısında idim. Onun çağırıcısı önce Hicazlılar içeri girsinler diye çağırdı. Onlar çıkınca Şamlılar girsin diye çağırdı. Daha sonra Iraklılar girsin diye çağırdı. Yanına giren en son ben oldum. Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammâd da aramızda idi." İmâm-ı Mâlik derslerinde vakar ve ciddiyet sahibi olup, lüzumsuz sözlerden tamamen uzak kalırdı. Bu husûsu, ilim tahsil edenler için de şart koşardı. Bir talebesi şöyle dediğini nakleder: "İlim tahsil edenlere vakarlı ciddî olmak ve geçmişlerin yolundan gitmek gerekir. İlim sahiplerinin, bilhassa ilmî müzakereler sırasında kendilerini mizahtan uzak tutmaları gerekir. Gülmemek ve sadece tebessüm etmek, âlimin uyması gereken âdâbdandır."

Yine bir talebesi şöyle der: "İmâm-ı Mâlik, bizimle oturduğu zaman sanki bizden biri gibi davranırdı. Konuşmalarımıza çok sâde bir şekilde katılırdı. Hadîs-i şerîf okumaya ve anlatmaya başlayınca onun sözleri bize heybet verirdi. Sanki o, bizi biz de onu tanımıyorduk."

İmâm-ı Mâlik elli sene müddetle ders ve fetvâ vermek sûretiyle, insanların müşküllerini çözmüş ve kıymetli talebeler yetiştirmiştir. Onun talebelerinin her biri memleketlerinin müracaat edilen âlimleri ve rehberi olmuşlardır.

İlimdeki üstünlüğü: İmâm-ı Mâlik (r.a.) Tefsîr, Hadîs ve Fıkıh ilminde büyük bir âlim idi. Tefsîr ilminde, âyet-i kerîmelerden binlerce dinî hüküm çıkaran büyük bir müfessir ve müctehid idi. Tefsîr ilminde "Garîb-ül-Kur'ân" adlı bir eseri vardır. Bu eseri kendisinden Hâlid bin Abdurrahmân el-Mahzûmî rivâyet etmiştir.

Hadîs ilminde ise pek meşhûr bir âlim ve muhaddistir. Âmir bin Abdullah İbn-i Zübeyr bin Avvâm, Nuaym bin Abdullah, Zeyd bin Eslem, Nâfi" Mevlâ İbn-i Ömer, Seleme bin Dinar, Kâdı Şüreyk bin Abdullah Nehaî, Sâlih bin Keysan, İmâm-ı Zührî, Safvan bin Selîm ve daha çok sayıda hadîs âliminden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Görüşüp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiği âlimlerin sayısı dokuzyüz civarındadır. Hadîs ilminde huccet olduğuna dâir ittifâk vardır. Yazmış olduğu "Muvattâ" adındaki hadîs kitabı çok muteber ve kıymetli bir eserdir. İmâm-ı Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler ayrıca Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almıştır.

Emevî devletinin parlak ve çöküş devrinde Abbasî devletinin kurulup geliştiği ve hâkimiyeti elde ettiği bir devirde yaşayan İmâm-ı Mâlik, çok hâdiselere şahit olmuş, bozuk fırkalara karşı Ehl-i sünnet i'tıkâdını savunmuş, insanların doğru yola kavuşması husûsunda büyük hizmetler yapmıştır. Hicaz'da hadîs öğrenme, dînî suâlleri sorma ve fetvâ husûsunda büyük bir müracaat mercii olan İmâm-ı Mâlik pek çok âlim yetiştirmiştir.

İmâm-ı Mâlik yetmiş imâm şehâdet etmedikçe fetvâ vermeğe başlamadım buyurdu. Okuduğum hocalarımdan pek az kimse vardır ki, benden fetvâ almamış olsun derdi. İmâm-ı Yâfiî buyuruyor ki: İmâm-ı Mâlik'in bu sözü öğünmek için değildir. Allahü teâlânın ni'metini bildirmek içindir. Zerkânî (Muvattâ') kitabını şerhederken diyor ki, (İmâm-ı Mâlik, meşhûr mezheb imamıdır. Yükseklerin yükseğidir. Aklı kâmil, fadlı aşikârdır. Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şeriflerinin vârisidir. Allahın kullarına, O'nun dinini yaydı. Dokuzyüz âlimle sohbet ve istifâde etti.

Kendisi yüzbin hadîs-i şerîf yazdı. Onyedi yaşında ders vermeye başladı. Dersinde bulunanlar, hocalarının derslerinde bulunanlardan çok idi. Hadîs ve fıkıh öğrenmek için, kapısına toplanırlardı. Kapıcı tutmak zorunda kaldı. Önce talebesine, sonra halktan herkese izin verir, içeri girerlerdi. Halâya üç günde bir giderdi. "Halâda çok bulunmaktan haya ediyorum" derdi. (Muvattâ') kitabını yazınca, kendi ihlâsından şüphe etti. Kitabı suya koydu. "Eğer ıslanırsa, bu kitab bana lâzım değildir" dedi. Hiçbir yeri ıslanmadı. Abdurrahmân bin Enes, hadîs ilminde, şimdi yeryüzünde Mâlik'den daha emîn kimse yoktur. Ondan daha akıllı bir şahıs görmedim. Süfyân-ı Sevrî, hadîste imamdır. Fakat, sünnette imâm değildir. Evzâî, sünnette imamdır. Fakat, hadîste imâm değildir. İmâm-ı Mâlik, hadîste de, sünnette de imamdır derdi. Yahyâ bin Sa'îd, İmâm-ı Mâlik, Allahü teâlânın kullarına yeryüzünde huccetidir, derdi. İmâm-ı Şafiî, "Hadîs okunan yerde, Mâlik, gökteki yıldız gibidir. İlmi ezberlemekte, anlamakta ve korumakta, hiç kimse, Mâlik gibi olamadı. Allah ilminde bana Mâlik kadar kimse emîn değildir. Allahü teâlâ ile aramda huccet, İmâm-ı Mâlik'tir. Mâlik ile Süfyân bin Uyeyne olmasalardı, Hicaz'da ilim kalmazdı" derdi. Abdullah, babası Ahmed bin Hanbel'e sordu: Zührî'nin talebeleri arasında en kuvvetli hangisidir? Mâlik, her ilimde daha kuvvetlidir buyurdu. Abdullah İbni Vehb diyor ki: Mâlik ve Leys olmasalardı, hepimiz sapıtırdık. Evzâî, İmâm-ı Mâlik'in ismini işitince, o, âlimlerin âlimi Medine'nin en büyük âlimi ve Haremeyn'in müftîsidir derdi. Süfyân bin Uyeyne İmâm-ı Mâlik'in vefâtını işitince, "Yeryüzünde bir benzeri kalmadı. Dünyânın imâmı idi. Hicaz'ın âlimi idi. Zamanının hucceti idi. Ümmet-i Muhammedin güneşi idi. Onun yolunda bulunalım" dedi. Ahmed İbni Hanbel, İmâm-ı Mâlik'in, Süfyân-ı Sevrî'den, Leys'den, Hammâd bin Seleme'den ve Evzâî'den üstün olduğunu söylerdi. Süfyân bin Uyeyne diyor ki, **"İnsanlar sıkışacak, âlimden üstün birini bulamıyacaklar"** hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Mâlik'i haber veriyor, İmâm-ı Mâlik diyor ki, her gece Resûlullahı (s.a.v.) görüyorum: Mus'ab diyor ki: Babam, Abdullah bin Zübeyr'den işittim: Mâlik ile Mescid-i Nebevî'de idik. Biri gelip, Ebû Abdullah Mâlik hanginizdir dedi. Gösterdik. Yanına gidip selâm verdi. Boynuna sarılıp, alnından öptü. Rü'yâda Resûlullahı burada oturuyor gördüm. Mâlik'i çağır buyurdu. Sen geldin. Titriyordun. Rahat ol yâ Ebâ Abdullah! Otur, göğsünü aç buyurdu. Açınca her yere güzel kokular yayıldı dedi. İmâm-ı Mâlik ağladı ve rü'yânın ta'bîri ilimdir dedi.

İmâm-ı Şafiî ile Ahmed bin Hanbel, İmâm-ı Mâlik'in sohbetinde bulunmuşlardır. Onun ilminden çok istifâde etmişlerdir. Bunların, İmâm-ı Mâlik'in talebesinden olması, O'nun şeref ve üstünlüğüne kâfidir, en büyük vesîkadır. Kendisinden daha bir çok kimseler ilim öğrenip, her biri memleketlerinin imâmı (âlimi) ve insanların rehberi olmuştur. Bunlardan ba'zıları şu zâtlardır: Muhammed bin İbrâhîm bin Dinar, Ebû Hâşim ve Abdulazîz bin Ebî Hazım. Bunların her birisi dinde ehl-i ictihâd sahibi idiler. Osman bin Hakem, Abdurrahmân İbni Hâlid, Muîn bin Îsâ, Yahyâ bin Yahyâ, Abdullah bin Mesleme-i Ka'bunî, Abdullah bin Vehb... gibi daha nice talebesi vardır. Bütün bunlar, hadîs ilminde mümtaz (seçilmiş) âlim olan İmâm-ı Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed İbni Hanbel, Yahyâ İbni Main ve diğer hadîs âlimlerinin üstâdlarıdır. Celâleddîn Süyûtî, İmâm-ı Mâlik'den hadîs rivâyet eden 993 zâtın isimlerini elifba sırasıyla (Kitâbü tezyin-il-memâlik bimenâkıbı Seyyidina-l-İmâm Mâlik) adlı kitabında yazmıştır.

Mezhebi (ictihâdı): İmâm-ı Mâlik, herhangi bir dînî mes'elenin hükmünü ta'yin için, Kur'ân-ı kerîme, hadîs-i şerîflere, ümmetin icmâına ve lüzum olduğunda kıyasa müracaat ederdi. Ayrıca Medine ehlinin ittifâklarını da, icmâdan başka, müstakil bir delîl kabûl ederdi.

İmâm-ı Mâlik'in bu usûllere göre ictihâd ederek çıkardığı hükümlere, rivâyet yolu veya Hicaz âlimlerinin yolu denir ki, bu yolun imâmı, İmâm-ı Mâlik'dir. O, ictihâdlarıyla müslümanların

işlerinde ve amellerinde uyacakları bir yol gösterdi, bu yola Mâlikî Mezhebi denilmiştir. Ehl-i sünnet i'tikâdından olan müslümanlardan, amellerini, ya'nî ibâdet ve işlerini bu mezhebin hükümlerine uyarak yapanlara "Mâlikî" denir.

Allahü teâlâ, bütün müslümanlardan tek bir îmân istemektedir. İslâmiyette, imânda, i'tikâdda tefrikaya, ayrılığa izin verilmemiştir. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin inandığı ve bildirdiği ve Eshâb-ı kiramın naklettiği gibi îmân eden müslümanlara "Ehl-i sünnet ve'l-cemâat" veya kısaca "Sünnî" denir. Sünnî müslümanlara, mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimleri tarafından, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde hükmü açıkça bildirilmemiş olan ba'zı ibâdetlerin ve günlük muâmelelerin tarifinde ve yapılışında gösterilen ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan yollara amelî mezhebler (veya fıkhî mezhebler) denilmiştir. Mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimlerinin aralarındaki böyle ictihâd ayrılıklarına dînin sahibi izin vermiş ve bu hâl her zaman ve her yerde müslümanların İslâmiyete dosdoğru uymalarını temin ederek, müslümanlar için rahmet olmuştur. Nitekim hadîs-i şerîfte **"Âlimlerin mezheblere ayrılması rahmettir"** buyuruldu.

İmâm-ı Mâlik, talebelerinin ve kendisine suâl soranların, dinî mes'elelerdeki müşküllerini hallederken, ortaya koyduğu ve takip ettiği usûller, Mâlikî mezhebinin temel kaideleri olmuştur. Mezhebin hükümlerini ortaya koyarken takip ettiği usûl; diğer bütün müctehidlerin usûlüne benzemekle beraber, ba'zı farklılıkları davardı.

Bütün müctehidler, bir işin nasıl yapılacağını Kur'ân-ı kerîmde açık olarak bulamazlarsa, hadîs-i şerîflere bakarlar, bunlar da da bulamazlarsa, bu iş için (icmâ) var ise, öyle yapılmasını bildirirler. İcmâ, Eshâb-ı kiramın ve onlardan sonra gelen Tabiîn denilen âlimlerin bir mes'eledeki sözbirliğine denir. Bir işin nasıl yapılması lâzım olduğu icmâ ile de bilinmezse, müctehidler kendileri kıyasta bulunarak ictihâd ederler, mes'elenin dînî hükmünü bildirirler. Kıyas, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde, hakkında açık bir hüküm bulunmayan bir işi, açık hüküm bulunan diğer bir işe benzeterek hükme bağlamaktır.

İmâm-ı Mâlik (r.a.) bu dört delîlden başka, Medîne-i münevverenin o zamanki halkının sözbirliğini de senet kabûl ederdi. Bu âdetleri, babalarından, dedelerinden ve nihâyet Resûlullahtan (s.a.v.) görenek olarak gelmiştir, derdi. Bu senedin, kıyastan daha üstün olduğunu söyledi. Fakat diğer üç mezhebin imamları, Medine halkının âdetini, dînî hükümlere senet, vesîka olarak almadı. İmâm-ı Mâlik'in ictihâd usûlüne (Rivâyet yolu) denir. Onun mezhebi daha çok Afrika'nın kuzeyinde yayılmıştır. Eskiden Hicaz ve Endülüs (İspanya) bölgelerinde yaygındı.

Mâlikî mezhebinde en meşhûr fıkıh kitabı (Et-Tefrî' fi'l-furu') ve (El-İhkâm-ül-fusûl) kitaplarıdır. Bunlar Arapça'dır.

İmâm-ı Mâlik'in (r.a.) menkıbelerinden ve sözlerinden bir kısmı şunlardır: İmâm-ı Şafiî (r.a.) buyuruyor ki:

"Âlimler anıldığı zaman İmâm-ı Mâlik onlar arasında parlak bir yıldız gibidir. Benim üzerimde minneti ve ihsânı ondan çok olanı yoktur."

Medine Vâlisi, İmâm-ı Mâlik'ten, bir ictihâdından vaz geçmesini istedi. Kabûl etmeyince, kırbaçla vurdurdu. Her vuruşta, "Yâ Rabbi! Onları affet, çünkü onlar bilmiyorlar" diyordu. Nihâyet bayılıp düştü. Sonra aydınca da: "Şahit olunuz, ben hakkımı beni döğenlere helâl ettim"

dedi. Halife, vâlinin cezalandırılması için kendisinden izin isteyince ona: "Hayır, ben onu affettim" buyurdu.

Hazret-i imâm, ilim bakımından ne kadar yüksek ise, ahlâk, zühd, takvâ ve kerem bakımından da öyle yüksek idi. İmâm-ı Mâlik, ilimde ve dinde çok edebliydi. Din bilgisine hürmet ve ta'zîmi şaşılacak derecede fazlaydı.

Ebû Abdullah Mevlâ'l-Leyseyn şöyle anlatmıştır: "Rü'yâmda, Resûlullahı gördüm. Mescid'de ayakta duruyordu, insanlar da etrâfını sarmıştı. İmâm-ı Mâlik de önünde duruyordu. Resûlullahın (s.a.v.) önünde misk dolu bir kap vardı. O miskten avuç avuç alıp, İmâm-ı Mâlik'e veriyordu. O da insanlara dağıtıyordu." Bunu Ebû Abdullah'dan nakleden Matraf; "Bu rü'yâyı İmâm-ı Mâlik'in ilimdeki üstünlüğüne ve sünnet-i seniyyeye bağlılığına yordum" demiştir.

Mesnâ bin Saîd el-Kasir şöyle demiştir: İmâm-ı Mâlik'in şöyle buyurduğunu işittim: "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda görmediğim hiç bir gece geçmedi. Her gece rü'yâmda gördüm."

Zehebî, (Tabakat-ül-Huffâz) kitabında hazret-i İmâm-ı Mâlik'i şöyle anlatır:

"Uzun bir ömür, yüksek bir mertebe, parlak bir zihin, çok geniş bir ilim, keskin anlayış, sahih rivâyet, diyanet, adâlet, sünnet-i seniyyeye tâbi, fıkıhta, fetvâda kaidelerin sıhhatinde önde gelen bir zât idi. Fetvâ vermede aceleciliği sevmez, çok kere "Bilmiyorum" derdi. Ve "İlim kalkanı bilmiyorum demekdir" buyururdu.

Birgün Halife Hârûn Reşîd dedi ki: "Yâ imâm senin kitaplarını çoğaltıp, her yere göndereceğim. Herkesin bunlara uymasını ve senin mezhebinde olmalarını emir edeceğim."

İmâm-ı Mâlik hazretleri: "Yâ halife, hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimin âlimlerinin ihtilâfı rahmettir"** buyuruldu. Âlimlerin ihtilâfı Allahü teâlânın rahmetidir. Hepsi hidâyet üzeredir. Müslümanlar bu rahmetten mahrûm bırakılamaz." Bunun üzerine halife bu arzusundan vazgeçti. Hârûn Reşîd, İmâm-ı Mâlik hazretlerinden hergün evine gelip, oğlu Emîn ile Me'mun'a ders vermesini istedi. İmâm-ı Mâlik hazretleri Halifeye buyurdu ki:

"Yâ halife, uygun olanı çocuklarınızın bizim eve gelip gitmesidir. Allahü teâlâ, sizi daha azîz etsin! İlmi azîz ederseniz azîz olursunuz; zelîl ederseniz zelîl olursunuz. İlim bir kimsenin yanına gitmez, o ilmin yanına gelir."

Bunun üzerine halife İmâm-ı Mâlik'ten özür diledi ve hergün çocuklarını imâma göndererek ders aldırttı.

Eserleri: "Muvattâ" adındaki hadîs kitabı çok kıymetlidir. Muvattâ'yı kırk senede meydana getirmiştir. Başlangıçta içinde dörtbin hadîs-i şerîf varken, sonuna doğru bine indirmiştir. Çok âlimler bunu şerh etmiştir. Bu şerhlerinin en meşhûru "el-Müdevvene" adlı eserdir. Bu kitap, hadîs-i şerîfleri fıkıh konularına göre içine almış olup, yazılan ilk hadîs kitabıdır. Bu kitapda ayrıca İmâm-ı Mâlik'in ictihâd ettiği fıkhi mevzûlar da bulunmaktadır. Çeşitli târihlerde basılmıştır. Biri, Yahyâ bin el-Leysi'nin rivâyeti, diğeri de İmâm-ı a'zamın talebesi Muhammed Şeybânî (r.a.) tarafından yapılan iki rivâyeti vardır. Bu eserinden başka Abdullah bin Abdülhakîm Mısrî tarafından rivâyet edilen "Kitâb-üs-sünen" adlı fıkha dâir bir eseri, kadere, kazaî hükümlere dâir ve fetvâlarını bildiren "Risale fil fetvâ" gibi eserleri vardır.

İmâm-ı Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği ve Muvattâ adlı meşhûr eserine yazdığı hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Bir kişi bir söz söyler de, o sözden dolayı Cehennem ateşine düşeceği hatırına gelmez. Bir kimse de bir söz söyler, bu sözden dolayı Allah'ın kendisini Cennete koyacağı aklına gelmez."

"Allah yolunda cihada çıkan kimse geri dönünceye kadar hiç usanmadan, yılmadan nafile oruç tutan ve nafile namaz kılan kimse gibidir."

"Kişinin mâlâya'nîyi (faydasız şeyleri) **terk etmesi müslümanlığının güzelliğindendir."**

"Her dînin bir ahlâkı vardır. İslâmın ahlâkı da hayadır."

"Bir kişi Resûlullaha (s.a.v.) gelip; Yâ Resûlallah bana hayatıma uygulayacağım bir kaç kelime öğret. Unutacağım çok şey olmasın deyince Resûlullahı (s.a.v.) **"Hiç bir şeye kızma"** buyurdu.

"Müsâfeha ediniz (tokalaşınız) **aranızdaki kin gider. Birbirinize hediye veriniz ki, sevişirsiniz ve aranızdaki düşmanlık gider."**

Buyurdu ki:

"İnsan kendisi için hayır işlemez, kendisine iyilik yapmazsa, insanlar da ona hayır ve iyilik yapmaz."

"İlim çok rivâyet etmek değildir. İlm bir nûrdur. Allahü teâlâ bu nûru mü'min kullarının kalbine koyar."

"Mescide giren münâfıklar, kafesteki serçe kuşlarına benzer. Kafesin kapısı açılır açılmaz uçarlar, kaçarlar."

"Bir kimse kendini övmeğe başlarsa değeri düşer."

"İlim öğrenmek istiyen kimsenin vakarlı ve Allahtan korkar halde olması lâzımdır."

"Kendisine hayrı olmayan kimsenin, başkasına hayrı olmaz."

"Eğer elimde imkân olsaydı, Kur'ân-ı kerîmi kısa aklıyla, kendi görüşüne göre tefsîr edenin boynunu vururdum."

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 257

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 135

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 5

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 316

5) Fihrist sh. 198

6) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 289

7) Eşedd-ül-cihad sh. 5

8) Mîzân-ul-kübrâ cild-1, sh. 45

9) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 11

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 168

11) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 75

12) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 207

13) El-İntikâ sh. 8
14) En-Nücûm-üz-zâhire cild-2, sh. 96
15) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 216
16) Keşf-üz-zünûn sh. 1907
17) Brockelman Gal-1,175, Sup-1, 297
18) Mir'ât-ül-Cinân cild-1, sh. 373
19) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 174
20) Tertîb-ul-medârik cild-1, sh. 102
21) Sıfat-üs-safve cild-2, sh. 99
22) Fâideli Bilgiler sh. 157
23) Hidâyet-ül-muvaffıkîn sh. 55
24) Sebîl-ün-necât sh. 24
25) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034
26) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 138

İMÂM-I MUHAMMED (Şeybânî)

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin derslerinde yetişen İslâm âlimlerinin en üstünlerinden ve büyük müctehid. Adı, Muhammed bin Hasen'dir. Künyesi Ebû Abdullah'tır. 135 (m. 752) senesinde Vâsıt şehrinde doğdu. 189 (m. 805)'de Rey şehrinde vefât etti. Dedelerinden olan Hürmüz, hocası İmâm-ı a'zamın da ceddi olup; Bağdâd sultanı idi. Bu zât Hazreti Ömer'i görüp îmân etmişti.

İmâm-ı Muhammed Şeybânî, Vâsıt şehrinde doğdu. Önce Kur'ân-ı kerîmi öğrenip ve sonra bir kısmını ezberledi. Ayrıca başlangıçta Arap lügatını ve rivâyetini de öğrenmiştir. Yaşadığı Kûfe şehri Eshâb-ı kiramdan çoğunun yaşamış olduğu yer olup, hadîs ve fıkıh ve diğer ilimlerin beşiği idi. Daha 14 yaşında iken İmâm-ı a'zamın ders halkasına katıldı. İlk katılışında dînî bir suâl sorup, cevap aldı. İmâm-ı a'zam (r.a.) ondaki ihlâsı, samimiyeti görerek ona duâ etti. Sonra da Kur'ân-ı kerîmi iyice öğrenmesini tenbîh etti. Muhammed Şeybânî yedi gün sonra babası ile İmâm-ı a'zama tekrar gelip, Kur'ân-ı kerîmi ezberlediğini söyledi.

İmâm-ı a'zam ondaki üstün kabiliyeti görüp, babasına "Oğlunda üstün bir kabiliyet ve zekâ var. Onu ilim tahsiline teşvik et" buyurdu. Bundan sonra Muhammed Şeybânî, İmâm-ı a'zama (r.a.) talebe olup, ondan fıkıh ilmini öğrenmeye başladı. Dört sene ondan, daha sonra da aynı usûl üzerine Ebû Yûsuf'dan ders alıp, fıkıh ilminde yüksek bir dereceye ulaştı (Bkz. İmâm-ı a'zam).

Hadîs ilmini ise yine İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'tan, Kûfe, Basra, Medine, Mekke, Şam, Irak bölgesi âlimlerinden öğrenmiştir. Üç sene zarfında İmâm-ı Mâlik'ten Muvattâ'yı dinlemiş ve 700 hadîs-i şerîf işitmiştir. İmâm-ı Şafiî onun şöyle dediğini nakleder: "İmâm-ı Mâlik'in yanında üç sene kaldım. Ondan yediyüz küsur hadîs-i şerîf öğrendim." Çok zekî olup, mes'eleleri çabuk hatırlamakta ve sür'atli bir şekilde cevap vermekteydi.

Muhammed Şeybânî varını yoğunu ilme sarf etmiştir. Nitekim Amr bin Ebî Amr, Muhammed Şeybânî'den şöyle nakleder: "Babam 30 bin dirhem miras bıraktı. 15 binini nahiv ve şiire, 15 binini de hadîs ve fıkıh ilmine harcadım" Muhammed Şeybânî, Kûfe'de ilmi İmâm-ı a'zamdan ve Ebû Yûsuftan başka, Mis'ar bin Kedâm'dan, Süfyân-ı Sevrî'den, Amr bin Zer, Mâlik

bin Mugavvel'den öğrendi. Ayrıca Enes bin Mâlik, Ebû Amr, Evzâî, Zemat bin Sâlih, Bukeyr bin Âmir'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed Şeybânî, öğrendiği ilmi yaymıştır. Ondan ders almaya ve istifâde etmeye gelenler çok kalabalıktı. Evinde oturacak yer kalmıyordu. İsmail bin Hammâd şöyle der: "Muhammed bin Hasan'ın ilim meclisi, Kûfe mescidinde yirmi sene devam etti."

Bağdâd'a yerleşip bir müddet kadılık yaptı. Aynı zamanda fıkıh ve diğer ilimleri öğretip, kıymetli talebeler yetiştirdi. İmâm-ı Şafiî başta olmak üzere, Ebû Süleymân Cürcânî, Hiyam İbni Abdullah Ruzî, Ebû Hafs-ı Kebîr, Muhammed İbni Mukatil, Şedad İbni Hâkim, Mûsâ İbni Nasır Râzî, Ebû Ubeyde Kâsım bin Selâm, İsmail bin Nevbe, Ali İbni Müslim Tûsî ve daha bir çok âlim ondan ilim öğrenip, rivâyetlerde bulunmuşlardır. Böylece onun vasıtasıyla İmâm-ı a'zamın bildirdiği Ehl-i sünnet i'tikâdı ve müslümanların işlerinde, ibâdetlerinde, uyacakları din bilgileri her tarafa yayıldı.

İmâm-ı a'zamın fıkhını, ya'nî Hanefî mezhebini yüzlerce kitap yazarak nakleden ve yayan odur. Fıkıh âlimlerinin ikinci tabakasından olup, mezhebte müctehidtir. Hanefî mezhebinde fetvâ verilirken önce İmâm-ı a'zamın sözüne bakılır, onda bulunmazsa Ebû Yûsuf'un sözüne bakılır, onda da bulunmazsa İmâm-ı Muhammed'in sözü ile amel olunur.

Güzel ahlâkı ve üstün hâlleri ile meşhûr idi. Bir meclise girdiği zaman herkes dikkatle onu dinlerdi. İlimdeki üstün vasfıyla ve güzel konuşması ile dinleyenleri doyurur, mes'eleleri gözerdi.

İmâm-ı Şafiî, "İmâm-ı Muhammed gibi üstün ahlâk sahibi, edib ve fakîh az bulunur" buyurmuştur. Vaktini asla boş geçirmezdi. Muhammed İbni Seleme der ki: "İmâm-ı Muhammed her gecenin üçte birinde yatar, üçte birinde namaz kılar, diğer üçte birinde de talebesine ilim öğretirdi. Ebû Ubeyd anlatır: "İmâm-ı Muhammed'in yanına gittim. İmâm-ı Şafiî'nin ilme karşı arzusunu gördüm. İmâm-ı Muhammed'e bir suâl sordu, O da cevap verdi. Şafiî'nin ilme karşı arzusunu görünce kendisine yüz gümüş verip: "Eğer ilimden zevk almak istersen meclisimize devam et bizden ayrılma" buyurdu. İmâm-ı Şafiî şöyle demiştir: "Eğer İmâm-ı Muhammed'den ders almasaydım ben ilmin kapısında kalmıştım. Ben bütün insanlar arasında onun ihsânlarına dâima şükrederim. Ondan öğrendiğim ilimler ile bir deve yükü kitap yazdım. İlmi o kadar yüksekti ki; eğer o bize bizim anlayacağımız derecede hitâb etmeyip, yüksek ilmine göre hitab etseydi, onun sözünü anlayamazdık. Bizim derecemize göre anlayacağımız şekilde konuşurdu. Ondan daha akıllı, daha üstün kimse görmedim. Kendisine niçin çok az uyuyorsun dediklerinde: "Nasıl uyuyabilirim? Bütün müslümanlar, bizim bir işimiz olursa hâlimizi, O'na arz ederiz. Derdimize derman ancak O'dur derken gözüme uyku girer mi?" buyurmuştur. Hanımına "Herşeyi bana sormayınız, her şeyi benden istemeyiniz. Kalbimin ilimden ve dîne hizmetten başka şeylerle meşgûl olmasına sebep olur. Ne isterseniz, ne lazımsa vekîlimden alsanız daha iyi olur" derdi.

Eserleri: İmâm-ı Muhammed'in eserleri Hanefî mezhebi fıkhını nakleden kaynaklardır. O, İmâm-ı a'zamın derslerinde çözülen mes'eleleri ve onun sözlerini yazmak sûretiyle kitaplara geçirmiş ve bu husûsta çok kitap yazmıştır. Bu kitaplar iki kısma ayrılır. Birinci kısım Zâhirürrivâye kitaplarıdır. Bunlar: Mebsut, Ziyâdât, Câmi-i kebir, Câmi-i sagîr, Siyer-i kebîr ve Siyer-i sagîr'dir. Bu kitaplar tevâtür yoluyla nakledilmiştir. İkinci kısım: Nevâdir denilen kitaplar olup, şunlardır: Keysaniyyât, Hârûniyyât, Cürcaniyyât, Rukleyyât, Ziyadet-üz-Ziyadât.

Zâhid-ül-Kevserî'nin yazdığı (Bülûgul emânî fî sîret-il imâm Muhammed İbni Haseniş-Şeybânî) kitabı, İmâm-ı Muhammed'in hayatını ve menkıbelerini uzun anlatmaktadır. Buyurdu ki:

"Büyüklük neseble değil, fazîlet ve olgunluk iledir."

"Sâdık arkadaş seni hayra teşvik edendir."

"Bir mecliste ilim ve irfan bulunmazsa, onun yerine o meclisde nefsânî hisler bulunur."

"Kendi nefsini beğenmek kadar ahmaklık olmaz."

"Affetmek aklın zekâtadır."

"Güzel ahlâk kötü nesebi örter."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 172

2) El-A'lâm cîld-6, sh. 80

3) Fihrist sh. 387

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 184

5) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 163

6) Miftâh üs se'âde cild-2, sh. 107

7) Şezerât-uz zeheb cild-1, sh. 321

8) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 80

9) Cevâhir-ül-Mudiyye V. 121 b, 122 a

10) Şerh-i Siyer-i Kebîr (Ayntabî tercemesi) sh. 6

11) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 207

12) Bûlug-ul-emânî sh. 1, 82

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1046

14) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 299

İMÂM-I ZÜFER

Hanefî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden. Hadîs ilminde de meşhûr bir âlim olup, İmâm-ı a'zamın (r.a.) talebesidir. Künyesi, Ebû Huzeyl'dir. Aslen İsfehânlı olup, 110 (m. 728) senesinde doğdu. 158 (m. 775)'de Basra'da 48 yaşında iken vefât etti. Basra'da yaşadı ve orada kadılık yaptı. Babası Basra şehrinin vâlisi idi. Züfer bin Hüzeyl ilim öğrenmeye orada başladı. Önce hadîs ilmini öğrendi. Sonra Kûfe'ye gidip, İmâm-ı a'zamın (r.a.) derslerine devam etti. Ondan fıkıh ilmini öğrendi ve bu ilimde zamanının meşhûr âlimlerinden oldu. Dünyâya hiç dalmadı. Bütün ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Hanefî mezhebi imamlarından ve fukahanın ikinci tabakasından olup, mezhebte müctehiddir. İmâm-ı a'zam onun için "Talebelerimin en mükemmelidir" buyurarak O'nu methetmiştir.

İmâm-ı Züfer, ilimde o derece iyi yetişmişti ki, kendisine bir suâl sorulduğu zaman, geniş cevap verir, anlaşılır bir şekilde izah ederdi. İsbâtı gereken mes'eleleri kat'î delîllerle isbât ederdi. İmâm-ı a'zamın usûlü üzerine ictihâd ederdi. Çok ibâdet eden, doğru sözlü ve ilimde sağlam bir âlim idi. Evlendiğinde hocası İmâm-ı a'zamı düğününe da'vet etmişti. İmâm-ı a'zam

düğün sırasında yaptığı bir konuşmasında, "Züfer müslümanların imâmlarındandır. Şeref, haseb, neseb bakımından en tanınmışlardandır" buyurmuştur.

İmâm-ı Züfer bir defasında bir miras mes'elesi sebebiyle Basra'ya gitmişti. Basra halkı ondaki üstün hâlleri görerek olgun ve müstesna bir insan oluşuna hayran kalmışlardı. Bu sebeble Basra'da kalmasını ısrarla istediler. O da bu arzu üzerine bir müddet Basra'da kaldı. İlmiyle ve üstün halleriyle insanlara çok faydalı oldu. Her nerede olursa olsun hiç boş konuşmazdı. Dâima ilmi mes'eleler üzerinde söz söyler, hep bu husûsta konuşurdu. Bulunduğu yerde boş konuşulmaya başlansa hemen o meclisi terk ederdi.

Bir müddet Basra kadılığı yapmıştır. Ayrıca ilim öğretmek ve ders vermekle meşgûl olmuştur. Meşhûr âlimlerden Muhammed bin Abdullah Ensârî, Halef bin Eyyûb, Âsım bin Yûsuf, Hilâl-er-Rey gibi büyük âlimler İmâm-ı Züfer'in ders halkasında yetişmiştir.

İmâm-ı Züfer'e İmâm-ı a'zam sorulduğu zaman, "Biz onun yanında, şahin kuşunun yanındaki serçe gibiyiz" diyerek hocası İmâm-ı a'zamın ilimdeki üstün derecelerini belirtmiştir.

O asrın âlimlerinden biri olan Müzenî'ye, bir zât, Irak'daki fıkıh âlimlerini sormuştur. Ebû Hanîfe hakkında ne dersin deyince, "O fıkıh âlimlerinin efendisi ve en büyüğüdür", cevâbını vermiştir. Ya Ebâ Yûsuf deyince, "Hadîs-i şerîfe en çok tâbi olandır", ya Muhammed bin Hasen deyince, "Fürû mes'elelerini en iyi açıklayandır" demiştir. Ya Züfer deyince, "Kıyasta en keskin olandır" demiştir.

İmâm-ı Züfer Basra'ya gidince, kabûl etmek istemediği halde kadılık yapmasını istediler. Bu husûsta çok zorladılar ve bunun üzerine bir müddet kadılık yaptığı, kaynaklarda kaydedilmiştir. Basra'daki ba'zı ilim çevreleri İmâm-ı a'zamın büyüklüğünü anlayamamış olmaları sebebiyle muhalefet göstermişlerdi. Bir kısmı da hasedleri sebebiyle karşı çıkmıştı. İmâm-ı Züfer Basra'ya gidince ilim erbâbı onun yanında toplanıp, ilmi münâzaralar ve müzâkereler yapmaya başlamışlardı. İmâm-ı Züfer'in mes'eleleri ele alış tarzına, yaptığı izahlara ve getirdiği delîlleri işiterek hayran kalmışlardır. Onun anlattığı şeyleri ve yaptığı izahları beğenip, bunları nereden öğrendin demişlerdi. O da Hocası İmâm-ı a'zamdan öğrendiğini söylemiştir. Bu şekilde kurulan her ilim meclisinde yaptığı izahlarla Basra'daki ilim ehli arasında kendisine ve hocası İmâm-ı a'zama (r.a.) karşı bir sevgi uyandı. İmâm-ı a'zamın büyüklüğünü anlayıp, düşmanlık edenler dost oldu. Onu sevmeye ve methetmeye, istifâde etmeye başladılar.

İmâm-ı Züfer, kıyas yapmadaki üstünlüğü ile meşhûr olmuştur. Bu husûsta şöyle buyurmuştur: "Bir mes'elede hüküm verirken o mes'ele hakkında hadîs-i şerîf (eser) bulursak onunla hükmeder, kıyas yapmayız. Eser olunca kıyası terk ederiz. Yoksa, kıyas yaparız..."

Hocası İmâm-ı a'zamın vefâtından sonra sekiz sene gibi kısa bir müddet yaşamış olup, onun mezhebini yaymıştır. İmâm-ı Züfer çok az mes'elede İmâm-ı a'zamdan ayrı ictihâdta bulunmuştur. Hocası İmâm-ı a'zama hayatında ve vefâtından sonra muhalefet etmemiştir. Hanefî mezhebinde, zarûret hâlinde İmâm-ı Züfer'in ictihâdı ile amel etmek caizdir. İbn-i Abd-ül-Berr, şöyle demiştir: "Züfer bin Hüzeyl yüksek bir akıl ve idrâkâ sahip idi. Haramlardan çok sakınan, vera' sahibi ve hadîs ilminde de sika (güvenilir), sağlam bir âlimdir." O evliyânın büyüklerinden Dâvûd-i Tâî ile arkadaş olup birbirlerini çok severlerdi. Dâvûd-i Tâî, ibâdetle, zühd ve takvâ ile yaşadı. İmâm-ı Züfer ayrıca ilme devam etti. Hem ilimde, hem de ibâdette çok gayretli bir âlim olup, bunları kendinde toplamıştır, İmâm-ı Züfer vefât edeceği zaman İmâm-ı Ebû Yûsuf ve başkaları (vasıyyet et) dediler. "Şu mal hanımımındır.. Şunlar da, kardeşimin

oğlunundur" dedi. Bu sözlerine şaşırdılar. Çünkü kardeşi varken, kardeşinin oğluna bir şey düşmez idi. Vefâtından sonra kardeşi onun zevcesini aldı. Bir oğlu oldu. Mallar oğluna kalınca İmâm-ı Züfer'in kerâmeti belli oldu.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân, cild-1, sh. 317, 318

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 75, 77

3) Tabakât-ül-seniyye Varak-128 b, 129 a

4) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 233, cild-2, sh. 534

5) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 243

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 348

7) Tabakât-ül-fukaha (Taşköprüzâde) sh. 18

8) Lisân-ül-mîzân cild-2, sh. 476, 478

9) Fihrist cild-1, sh. 285

10) Tabakât-üş-Şîrâzî sh. 113

11) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1782

12) Mevduât-ül-ulûm cild-1, sh. 606

13) El-A'lâm cild-1, sh. 78

14) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 181

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1090

16) Eshâb-ı Kirâm, sh. 302

İSHÂK BİN YÛSUF EL-EZRÂK

Tebe-i tâbiîndendir. Tabiînden hadîs-i şerîfler rivâyet etti. Hadîs ilminde sika (güvenilir) ve saduk (doğru)'dur.

Aslen Kureyş'ten olup, Mahzûmoğullarındandır. Haccâc bin Yûsuf'un kurduğu Vâsıt şehrinde 117 (m. 735) senesinde doğdu. Tahsiline Vâsıt ve sonra Bağdâd'ta devam etti. Abbasî halifesi Muhammed bin Hârûn Reşîd zamanında 195 (m. 810) senesinde Vâsıt şehrinde vefât etti.

Künyesi Ebû Muhammed olup, babasının ismi Yûsuf bin Mirdâs'tır. Kureyş kabilesinden olduğu için el-Kureyşî, Vâsıt şehrinde oturduğu için el-Vâsıtî nisbet edildi. El-Hâfız, es-Sika ve hassaten el-Ezrâk lakabiyle anıldı. Ebû Muhammed İshâk bin Yûsuf bin Mirdâs el-Kureyşî el-Vâsıtî el-Ezrâk el-Hâfız, Tabiînden birçok zevattan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Onların sohbetlerinde bulunmakla şereflendi. Süleymân bin Mihrân, el-A'meş, Saîd el-Cerîrî, Zekeriya bin Ebî Zaîde, Avf el-A'râbî, İbni Avn, Mis'ar, Ömer bin Zer, Süfyân-ı Sevrî, Şüreyk bin Abdullah'dan (r.aleyhim) ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs tahsili için Bağdâd'ta bulundu. Hocası Şüreyk bin Abdullah'ın yazarak rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden beşbinini kendisine arz ederek aldı. O, Şüreyk'i ve bildiklerini en iyi bilen insandı. Kırâat ilmini meşhûr kırâat imâmı Hamza ez-Zeyyat'tan aldı.

El-Ezrâk'tan, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muin. Amr el-Nâkıd, Hasan bin Hammâd Seccade, İshâk bin Behlül, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, Dahîm, Kuteybe, Ebû Hayseme, Sâdân bin Nasr, Muhammed bin Ubeydullah el-Münâdî ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muin, Abdullah bin Sâlih el-Iclî ve Muhammed bin Sa'd (r.aleyhim), İshâk bin Ezrâk'ın sika olduğunda ittifâk ettiler. Âlimler, el-Ezrâk'ın teşrik tekbirleri hakkında, en iyi bilgiye sahip olduğunu kabûl etmektedirler.

Çok ibâdet eder, gece uykusunu terk ederdi. Allahtan çok korkar, utancından semâya bakamazdı. Devamlı gözü yerde gezerdi. Yahyâ bin Dâvûd (r.a.) "İshâk bin Yûsuf el-Ezrâk, yirmi sene başını semâya kaldırmadı" demektedir.

Hasan bin Hammâd, İshâk bin Yûsuf el-Ezrâk'ın kendisinden nakleder.

Kûfe'ye girince A'meş'in tek başına mescidin kapısında oturduğunu gördüm. Annemin sözü aklıma geldi. Peygamberimizin (s.a.v.) **"İlim taleb etmek, her müslüman üzerine farzdır"** hadîs-i şerîfini düşündüm, içeri girdim ve selâm verdim. O'na "Ey Ebû Muhammed (A'meş) bana hadîs-i şerîf öğret, ben garip biriyim" dedim. Bana nereli ve kim olduğumu sordu. Söyleyince de, "Senden önce kimseye bahsetmediğim bu hadîs-i şerîfi sana vereyim. O'nu bana Ebû Evfâ rivâyet etti. Peygamber aleyhisâelâm **"Haricîler, Cehennemin köpekleridir"** buyurdu, dedi.

İshâk bin Yûsuf el-Ezrâk, Hazreti Ali'nin (r.a.): "Peygamber efendimiz (s.a.v.) altın yüzük ve ipekli kumaş kullanmayı erkeklere yasakladı" buyurduğunu rivâyet etti.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 319

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 320

3) Târîh-i kebir, cild-1, sh. 380

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-7, sh. 315

5) Tehzîb üt-tehzîb cild-1, sh. 257

İYÂS BİN MUÂVİYE

Meşhûr bir hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Vâsile'dir. 46 (m. 666) târihinde doğup, 122 (m. 740) senesinde vefât etti. İyâs bin Muâviye'nin dedesi, Peygamber efendimizle (s.a.v.) görüşmüştür. İyâs'ı (r.a.) Ömer bin Abdülazîz (r.a.) Basra'ya Kâdı ta'yin etmiştir. Hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Enes bin Mâlik, Sa'îd bin Müseyyib, Saîd bin Cübeyr, babası, Muâviye ve daha başka büyük zâtlardan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Dâvûd bin Ebî Hind, Hamid-üt-Tavîl, Süfyân-ı Sevrî, Şu'be, Muâviye bin Abdülkerîm ed-Dâl ve diğer zâtlar (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

İyâs hazretleri, çok güzel konuşan, fesahat ve belagatta yüksek bir dereceye erişmiş, zekâ ve kavrayışı keskin bir zâttır. Hattâ onun zekâsı ve keskin kavrayışı, darb-ı mesel (atasözü) olmuştur. Meşhûr edebiyatçı Hariri, "Makâmât" isimli eserinin yedinci makamında, "Ben o kadar zekî ve ileri görüşlüyüm ki, zekâm ve firâsetim, İbn-i İyâs'ın zekâ ve fîrâseti gibidir" demiştir.

Buyurdu ki: Ömer bin Abdülazîz (r.a.) ile beraberdik. Onun yanında hayadan konuşuldu. Bunun üzerine "Haya, dindendir. Hattâ dinin tamamıdır" dedi. Sonra İyâs bin Muâviye kendisi şöyle anlattı: Dedem babama: "Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında idik. Orada hayadan bahsedilmişti. Eshâb-ı kiram: "Yâ Resûlallah! Haya dindendir değil mi?" diye söyleyince, Resûlullah efendimiz **"Hattâ dinin hepsidir"** buyurdular, diye bildirmiştir."

İyâs bin Muâviye hazretleri buyurdular ki: "Ayıbını bilmeyen kimse ahmaktır." "Olgun, taze hurma, zihni kuvvetlendirir."

"Ben insanlarla konuşurken aklımın yarısı ile konuşurum. Aralarında anlaşmazlık olan iki kişinin muhakemesini yaparken, bütün aklımla dinler, dikkatimi tamamen mes'ele üzerine toplarım. Kaderiyye i'tikâdına sahip, bozuk kimselerle konuşurken de, çok dikkatli ve titiz düşünür ve konuşurum."

Hakkında söylenilenler ve firâsetleri (işin iç yüzüne nüfuz etme mahareti):

İyâs'ın (r.a.) babası Muâviye bin Kurre'ye "Oğlunun sana karşı tutumu nasıl?" diye sorduklarında "Hayırlı bir evlâd. Bütün ihtiyâçlarımı yerine getiriyor. Bir sıkıntım yok. Aynı zamanda beni, âhıret işlerine yöneltti. Rabbime şükürler olsun, kulluğumu da elimden geldiği kadar yapıyorum" dedi.

İyâs bin Muâviye hazretleri, bir Yahudi'nin: "Bu müslümanlar da ne kadar akılsız insanlar! Sözde Cennetlikler, yiyip içeceklermiş fakat, abdest bozmaya gitmiyeceklermiş. Ne saçma bir iddia" dediğini işitti. Bunun üzerine İyâs bin Muâviye (r.a.) Yahûdîye: "Ey Yahûdî! Sen, her yediğin için abdest bozmıya çıkıyor musun? diye sorunca, Yahûdî "Hayır" cevâbını verdi. İyâs (r.a.); işte, yediklerinin bir kısmı gıda oluyor, Allahü teâlâ, herşeye kadirdir (gücü yetendir). Cennetliklerin bütün yediklerini gıda yapıyor. Bu yüzden onlar, abdest bozmazlar" cevâbını verince, Yahûdî susmak zorunda kaldı.

İyâs (r.a.) Vâsıt şehrinde bulunuyordu. Düz ve geniş bir yerde, kiremit gördü. Bu kiremitin altında küçük bir hayvan var, dedi. O kiremit kaldırılıp, bakılınca, kıvrılmış yatan bir yılan gördüler. Orada bulunanlar hayrette kaldılar. Ona, bunu nasıl anladığını sordular. Bütün bu sahada yalnız şu iki kiremit arasında ıslaklık gördüm. Bundan, o kiremit altında bir hayvan bulunabileceğini düşündüm. Onun için kiremitin altında bir hayvanın bulunduğunu söyledim dedi.

Bir gün, bir yere uğramıştı. "Yabancı bir köpek sesi duyuyorum" dedi. "Nerden biliyorsun?" dediler. "Çünkü, birisi alçak bir sesle, diğerleri şiddetli uluyor" dedi. Bunun üzerine araştırıp baktılar ki: Yabancı bir köpeği bağlamışlar, etrâfında da, mahallenin köpekleri havlıyordu.

Yine bir gün, yerde bir delik gördü. "Burada bir hayvan olması lâzım" dedi. Nasıl biliyorsun? dediklerinde, "Çünkü, yeri ya küçük hayvanlar deler, yahut bitkiler..." dedi.

Birgün kırda bulunuyordu. Su lâzım oldu. Fakat bulamadılar. O sırada bir köpek sesi duydu. "Bu -köpek, bir kuyunun başındadır" dedi. Araştırdılar. Dediği gibi, bir kuyu ve yanında da bir köpek olduğunu gördüler. Nasıl bildiğini sorduklarında: "Ses sanki kuyunun içinden çıkar gibi geliyordu" dedi.

İyâs'ın (r.a.) firâsetine dâir, daha bir çok şeyler vardır. Bunlar toplanıp, büyük bir kitap meydana getirilmiştir. Medâinî'nin; İyâs hazretlerinin firâsetleriyle ilgili bir kitabı vardır.

Emevî halifelerinden Ömer bin Abdülazîz (r.a.), Irak'taki vekîli Adiy bin Ertâ'ya mektûb yazdı. Mektûbunda "İyâs bin Muâviye ile, Kâsım bin Rebîa el-Hıraşî'yi çağır hangisi daha ehil ise onu kadı yap" diye emretti: Adiy bin Erta, ikisini bir araya getirdi. Mevzû görüşülürken, İyâs bin Muâviye (r.a.): "Ey emir! Bizi şehrin büyük iki âlimi olan Hasan-ı Basrî ile Muhammed bin Sîrîn'e sor, dedi. Kâsım bin Rebîa da daha önce onlara gidip gelirdi. Onlara sorulursa, İyâs bin Muâviye'yi tavsiye edeceklerini biliyordu. Onun için, İyâs bin Muâviye, onlara sorulmasını teklif edince, Kâsım bin Rebiâ, onlara sorulmasına bile lüzum yok. Vallahi, İyâs bin Muâviye benden daha âlimdir. Hüküm vermekte de benden daha üstündür. Eğer yalan söylüyor isem; bir yalancının hâkim yapılması helâl değildir. Sözüm doğru ise, sözümün kabûl edilip, İyâs'ın (r.a.)

kadı yapılması gerekir, dedi. Bunun üzerine, Adiy bin Erta İyâs hazretlerine dönerek, görüyorsun kadılık sana düşüyor deyip, onu kadı yaptı.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 123

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 247

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 283

4) El-A'lâm cild-2, sh. 33

KÂSIM BİN MUHAMMED

Tabiînin büyüklerinden, Medîne-i münevveredeki yedi büyük âlimden biri. İnsanları hakka da'vet eden onlara doğru yolu gösterip, hakiki se'âdete kavuşturan ve kendilerine "silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin üçüncüsüdür. Adı, Kâsım bin Muhammed bin Ebû Bekr-i Sıddîk et-Teymî'dir. Babası Muhammed, Hazreti Ebû Bekir'in oğludur. Annesi Sevde, Yezdücerd'in kızı olduğundan, İmâm-ı Zeynel-âbidin ile teyze çocuklarıdır. Babası Mısır'da şehîd edilip küçük yaşta yetim kalınca, halası ve Peygamberimizin mübârek hanımı Hazreti Âişe'nin, yanında büyüdü. Tabiîn devrinde ve Hazreti Osman'ın hilâfeti zamanında 31 (m. 653) yılında doğdu ve 101 (m. 721) veya 106 (m. 725) yılında Mekke ile Medîne arasında Kudeyd denilen yerde hacca veya umreye giderken vefât etti.

Kâsım bin Muhammed, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın torunudur. Eshâb-ı kiramdan birçoğuna yetişmiş ve onlardan birçok ilim öğrenip başta halası Hazreti Âişe, Ebû Hüreyre, Abdullah İbni Abbâs ve Abdullah İbni Ömer, Hazreti Muâviye gibi meşhûr sahâbîlerden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de, Tabiînin büyüklerinden oğlu Abdurrahmân, Sâlim bin Abdullah, İmâm-ı Şa'bî, akranlarından İbn-i Amr, Yahyâ bin Saîd ve Sa'd bin Saîd el-Ensârî, Abdullah bin Ömer, Sa'd bin İbrâhîm, Abdullah bin Avn ve daha birçoğu hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Tasavvuf ilminde mütehassıs idi. Vera' ve takvâda (Allahü teâlânın haram ettiklerinden sakınıp kaçınmada) eşi yoktu.

Dedesi Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) Peygamber efendimizden ve Peygamberlerden sonra insanların en üstünü oldu. Resûlullahdaki bütün üstünlükler, ilimler ve feyizler onda toplanmış ve her bakımdan üstün olmuştur. Kalbe, rûha âit ilimlerin kaynağı idi. Resûlullahın Peygamberlik vazîfelerinden biri de, Kur'ân-ı kerîmin ma'nevî hükümlerini, ya'nî Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ma'rifetleri, yüksek bilgileri, ümmetinin kalblerine akıtmaktı. Resûlullah efendimiz, tasavvuf ilminin bu yükek ma'rifetlerinin hepsini, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın kalbine akıttı. O, rûh ilminde de bir mütehassıs oldu. Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk da Resûlullahdan aldığı bu feyzleri, Eshâb-ı kiramdan Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.) kalbine akıttı. Rûhu yükselten ve onu besleyen bu ma'rifetlere, Muhammed bin Kâsım da, Selmân-ı Fârisî'nin sohbetlerinde bulunarak yetişip bir rûh mütehassısı olmuştu. Silsile-i âliyye büyüklerinden dördüncüsü olan İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık da, bunun sohbetinden feyz aldı (Bkz. Ca'fer-i Sâdık).

Kâsım bin Muhammed, hadîs ve fıkıh ilminde zamanının en yükseği idi. İlimde ve takvâda eşine rastlanamıyacak bir yüksekliğe erişmişti. Büyük hadîs ve fıkıh âlimlerinden Yahyâ bin Saîd: "Medine'de Kâsım'dan üstün bir kimseye yetişmedik" derken, İbn-i Sa'd da, "Tabakât" adındaki eserinde: "Kâsım, hadîs ilminde sika (güvenilir) bir râvi, fıkıh ilminde yüksek bir âlim ve her bakımdan imâm, önder olan zâttı. Çok hadîs-i şerîf bildirdi. Takvâ ve verâ' sahibi idi" diyerek kendisini medhetmekte, övmektedir. Ebü'z-Zenâd da: "Ben, Kâsım'dan daha çok hadîs ve fıkıh

bilen bir kimse görmedim" demektedir. Yine büyük hadîs âlimlerinden Süfyân İbn-i Uyeyne de, Kâsım bin Muhammed'in devrinin en büyük âlimi olduğunu söylemiştir. Ömer bin Abdülazîz'in de: "Eğer birini yerime halife seçmem icâb etseydi, Kâsım'ı seçerdim" dediği rivâyet edilmiştir. Ömer bin Abdülazîz, halifeliği zamanında Kâsım bin Muhammed'i, halası Hazreti Âişe'ye âit olan ne kadar hadîs-i şerîf ve başka rivâyetler biliyorsa, onların hepsini toplamakla görevlendirmiştir. Hattâ Ömer bin Abdülazîz bir keresinde, ilmin yok olup, âlimlerin son bulması endişesi üzerine Medine vâlisi Ebû Bekir bin Muhammed bin Hazne'ye mektûb yazarak şöyle demiştir: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini, sünnetlerini, Amre binti Abdurrahmân el-Ensârî'nin ve Kâsım bin Muhammed'in rivâyetlerini araştır ve yaz! Zira ben ilmin yok olup, âlimlerin de tükenmesinden korkuyorum." Amre ve Kâsım bin Muhammed'in her ikisi de Hazreti Âişe'nin talebesi olup, O'nun Resûlallahtan rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri en iyi bilenlerdi.

Kâsım bin Muhammed, hadîs-i şeriflerin hem ma'nâsına ve hem de lâfzlarına, harflerine dikkat ederek rivâyet ederdi. Halbuki Tabiînden ba'zı hadîs âlimleri, hadîs-i şerîfleri ma'nâsı ile rivâyet etmekte bir beis görmüyorlardı. Fakat Tabiînden muhaddislerin çoğu hadîs-i şerîflerin, Peygamberimizden işitildiği şekilde rivâyet edilmesi üzerinde ittifâk etmişlerdir. Kâsım bin Muhammed, hadîs-i şerîf rivâyet ederken en ince noktalarına kadar dikkatli hareket eder, bir harfin bile değiştirilmesini uygun görmezdi.

O, fıkıh ilminde de yüksek bir âlimdi. Medine'de yetişen ve kendilerine "fukahâ-i seb'a" adı verilen yedi büyük âlimden birisiydi. Allah ve Resûlü adına konuşmanın ve dînî mes'elelerde fetvâ vermenin mes'ûliyetini en iyi şekilde idrak edenlerdendi. Yahyâ bin Saîd'in bildirdiği şu sözleri, bunu açıkça göstermektedir: "İnsanın, Allahın hakkını bildikten sonra câhil olarak yaşaması, bilmediği şeyi söyleyerek fetvâ vermesinden hayırlıdır." Halbuki, Abdurrahmân bin Ebû Zenâd, O'nun hakkında: "Peygamberimizin sünnetini Kâsım bin Muhammed'den daha iyi bilen birisini görmedim. Hattâ öyle idi ki, sünneti bilmeyeni âlim saymazdı" diyor. Kendisinden bir mes'ele sorulunca; "Anlamıyorum, bilmiyorum!" derdi. Ona sormayı çoğalttıkları zaman da: "Vallahi, sorduğunuz her şeyi bilmiyoruz. Şayet bilseydik, sizden saklamazdık. Çünkü bildiklerimizi saklamamız bize helâl olmaz" derdi. Dînî mes'eleler hakkında çok hassas davranır, ancak açık olanları hakkında fetvâ verirdi. Her sabah Mescid-i Nebî'ye gelir, iki rek'at namaz kılar, sonra Resûlullahın minberi ile kabri arasına oturur, kendisine sorulan mes'elelere fetvâ verirdi. Nitekim mezheb imamlarından Mâlik bin Enes (r.a.) de onun hakkında: "Kâsım, bu ümmetin, fakîhlerinden idi" buyurmuştu.

Kâsım bin Muhammed, çok mütevâzi, alçak gönüllü idi. Bir gün köylünün birisi O'na gelip; "Sen mi daha çok biliyorsun, Sâlim bin Abdullah mı?" diye sordu. Ona cevap olarak "Burası Sâlim'in evidir" deyip başka hiçbir şey konuşmadı. Muhammed bin İshâk bunun hakkında: "O benden daha iyi bilir deyip, yalan söylemeyi veyahut ben ondan daha iyi bilirim diyerek kendisini üstün göstermeyi istemedi" derdi. Halbuki Kâsım bin Muhammed, her ikisinden daha çok âlimdi. Ebû Eyyûb-i Sahtiyânî de: "Ondan daha faziletli bir kimse görmedim" dedi. İmâm-ı Buhârî de, "Zamanının en fazîletlisiydi" demiştir.

Hazreti Aişe: Peygamberimizin, yağmur yağdığını gördüğü zaman **"Allahım! Onu bereketli, mübârek eyle!"** diye duâ ettiğini bildirdi.

"Muhakkak ki Allahü teâlâ sizin her birinizi, yavrunuzu beslediğiniz gibi yiyecekle rızıklandırır. Hattâ onu Uhud dağı kadar yapar."

Peygamberimiz bir kerresinde: **"Sizden öncekilerden mahşerde gölgelenecek olanların kimler olduğunu biliyor musunuz?"** deyince, Eshâb-ı kiram, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. **"Onlar, kendilerine haklarından birşey verildiği zaman kabûl ederler. Kendilerinden bir şey istendiğinde hemen verirler ve insanlar hakkında kendileri için olan hüküm gibi hüküm verirler"** buyurdular.

"Bir kimse, bir kadının güzelliğine bakmak isteyip de, ondan gözünü çevirirse, Allahü teâlâ onun kalbine ibadet zevkini sokar ve böylece ibadetin tadını bulur."

Kâsım bin Muhammed şöyle bildiriyor: Resûlullah efendimizin eshâbından birisinin gözleri görmeyip, a'mâ oldu. Sonra O'nu ziyârete gittiler. Bu zât şöyle dedi. "Ben, Peygamberimizi (s.a.v.) görmek için gözlerimin görmesini istiyordum. Fakat şimdi Resûlullah (s.a.v.) âhırete irtihâl etti. Allaha yemîn ederim! Eğer Yemen'deki Tübâle beldesinin geyiklerinin bir geyiğindeki gözler bende olsa artık buna sevinmem".

İmâm-ı Buhârî, Kâsım bin Muhammed'in "Bülûğa erdiğimiz günden beri hep üç rek'at vitir namazı kılındığını gördük" dediğini naklediyor.

Kâsım bin Muhammed, şöyle bildiriyor: "Bir gün halam Hazreti Âişe'nin yanına vardım. O'na: "Ey Ana! Bana Peygamber efendimizin kabrini aç!" dedim. Bunun üzerine bana Hücre-i Se'âdeti açtı. Üç kabir gördüm. Pek yüksek değillerdi. Pek yerle beraber de değillerdi. Üzerlerine kızılca Batha taşcağızları dökülmüştü. Peygamber efendimizin şerefli kabri hepsinden ilerde idi. Hazreti Sıddîk'ın başı, Fahr-i kâinat hazretlerirln mübârek sırtı hizasında, Hazreti Ömer'in başı da Resûlullah (s.a.v.) efendimizin ayağı hizasında idi."

Yine Kâsım bin Muhammed anlatıyor: "Âdetim üzere yine bir gün sabah namazını kıldıktan sonra, halam Hazreti Âişe'yi ziyârete gittim. O kuşluk namazını kılıyor ve namazında, **"Allah, lütuf edip bizi kavurucu azâbdan korudu."** âyet-i kerîmesini okuyor, ağlıyor ve durmadan tekrar ediyordu. Beklemekten usandım. O bitirmedi, ben de bırakarak çarşıya çıktım. Kendi kendime: "İşimi bitireyim, sonra ziyâretine giderim" dedim, işimi bitirip döndüğümde yine aynı hâlde âyet-i kerîmeyi tekrar ederek ağlamakta olduğunu gördüm.

Buyurdu ki: "Bizden önce yaşayan büyüklerimiz, başa gelen musîbetleri güzellikle karşılamayı, kendilerine verilen ni'metleri de tezellül (alçak gönüllülük) ederek karşılamayı severlerdi."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 59

2) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-5, sh. 187

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 183

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 333

5) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 135

6) El-A'lâm cild-5, sh. 181

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 96

8) Reşâhat Ayn-ül-hayat sh. 12 (Arapça)

9) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 236

10) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 324

11) Se'âdet-i Ebediyye sh. 1027

KÂSIM BİN MUHAYMİRE

Tanınmış hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Urve'dir. Kûfe'de doğdu. Ancak, doğum târihi bilinmemektedir. 100 (m. 718) yılında vefât etti. Ticâretle geçimini temin ederdi. Şam'a gidip yerleşti. Orada vefât etti. Abdullah bin Amr bin Âs, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Ümâme, Ebû Meryem el-Ezdî, Alkame bin Kays, Ebû Bürde bin Ebî Mûsâ, Abdullah bin Akîm, Şureyh bin Hânî, Süleymân bin Büreyde ve başkalarından (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Ebû İshâk Sebîî, Semmak bin Harb.

Abdurrahmân bin Yezîd bin Câbir, Hakem bin Uteybe, Mûsâ bin Süleymân (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Kâsım bin Muhaymire, ilmiyle amel eden bir zâttı. Az ile kanâat ederdi. Ömer bin Abdülazîz'in yanına gitmişti. Ömer bin Abdülazîz, onun yetmiş dinarlık borcunu ödediği gibi, elli dinarlık da bir maaş tahsis etti. Ayrıca yanına hizmetçi verdi. Bunun üzerine Kâsım bin Muhaymire (r.a.), Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) bu ihsânları karşısında Allahü teâlâya hamd etmiştir.

Kâsım bin Muhaymire'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Ebû Humeyd'den rivâyet etti: "Bir mü'minin başı ağrır veya ona acı veren bir diken isâbet ederse, Allahü teâlâ bu yüzden kıyâmet gününde ona karşılık hem bir derece verir ve hem de günahına keffâret yapar."

Şüreyh bin Hânî'den rivâyet etti; Hazreti Âişe'ye, mest üzerine meshi sordum. "Ali'ye git" dedi. Hazreti Ali'ye gittim. Ona sorunca, Resûlullah (s.a.v.) bize **"Mukîm olunca, bir gün ve gece, mest üzerine mesh yapabileceğimizi, bu müddetin, yolcu için üç gün üç gece olduğunu."** buyurdu, dedi.

Abdullah bin Ömer'den rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslümanlardan birinin vücûduna bir rahatsızlık gelirse, Allahü teâlâ, onu koruyan hafaza meleklerine, bu kulumun daha önce yapıp da, hastalığı sebebiyle yapamadığı, her gün ve geceki amellerini yapmış gibi yaz, buyurur."**

Buyurdular ki:

"Soframda iki çeşit yemek bulunmamıştır."

"Kendi görüşünü beğenip, onu kabûl ettirmek için münâkaşa eden ve bunda ısrar eden bir kimseyi görürseniz, onun hüsrana uğraması tamam olmuş demektir."

"Bir kimse câmiye gittiği zaman, her adımı onun hem bir derece yükselmesine ve hem de, bir günâhının yok olmasına sebeb olur. Aynı zamanda, câmiye kendisinden sonra gelen herkesten, onun için bir miktar sevâb yazılır."

Anlatılır ki, "Bir kimse insanların başına geçer ve onların ihtiyâcını giderirse, Allahü teâlâ da kıyâmet günü ona yardım eder, sıkıntısından kurtarır."

Amr bin Şurahbil eş-Şa'bî bildirdi: Eshâb-ı kiramdan Sa'd bin Ubâde'nin oğlu Kays (r.a.) buyurdu ki: "Bize, zekât farz olmadan önce, fıtra verir, Ramazan-ı şerîf orucu farz olmadan önce Aşûra orucu tutardık."

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 185

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 337

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 79

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 122

KATÂDE BİN DİÂME

Tabiînin meşhûr âlimlerinden. 60 (m. 680) senesinde doğdu. Doğuştan a'mâ idi. 117 veya 118 (m. 735)'de Vâsıt şehrinde 56 yaşında iken tâûn hastalığından vefât etti. Künyesi Ebûl-Hattâb'dır. Çok sayıda âlim yetiştirmiş olan meşhûr bir kabileye mensûb olduğu için ve bu kabilenin meşhûrlarından Sedûs bin Şeyban'a izafeten "Sedûsî'de denilmiştir. A'mâ olmasından dolayı el-Ekmeh, Basra'da yaşadığı için el-Basrî denilmiştir. Böylece ismi Katâde bin Diâme es-Sedûsî el-Ekmeh el-Basrî şeklinde kaydedilmiştir.

İlimde rivâyetine müracaat edilen Katâde bin Diâme; Enes bin Mâlik, Ebu't-Tufeyl, Saîd bin Müseyyeb, İkrime, Humeyd bin Abdurrahmân bin Avf, Hasan-ı Basrî, Muhammed bin Sîrîn, Atâ bin Ebî Rebâh, Enes bin Mâlik'in oğulları Ebû Bekir ve en-Nadr'dan ve zamanın diğer meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip, hadîs rivâyet etmiştir. Kırâat ilmini de Ebû Aliyye'den ve Enes bin Mâlik'ten öğrenip rivâyet etmiştir.

Katâde bin Diâme, tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde asrının en meşhûr âlimlerindendir. İlim aldığı kaynağın sağlamlığı ve üstünlüğü yanında darb-ı mesel hâline gelen şaşılacak derecede bir hafızaya sahipti. İlimde asıl maksada ulaşması, öğrendiği ilmi tatbik etmesi gibi üstün vasıflarıyla eşine az rastlanan bir âlimdir. Kendisinden ilim öğrenen ve rivâyette bulunan; Süleymân et-Teymi, Cerîr bin Hazım, Şu'be bin Haccâc, Ebû Hilâl er-Rasibî, Hemmân bin Yahyâ, Amr bin el-Hâris el-Mısrî, Saîd bin Ebî Arûbe, Leys bin Sa'd, Ebû Uvâne en meşhûr olan âlimlerdir. Pek çok kimse ondan ilim öğrenip, hadîs rivâyet etmiştir.

Katâde bin Diâme (r.a.) Basra'da yaşadı. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Zamanın âlimleri ilimdeki üstünlüğünü, fazîletini, takvâsını (haramdan kaçınmasını) medh ederek ondan bahsetmişlerdir. Çok hadîs rivâyet etmesiyle tanınmıştır. Kütüb-i sitte denilen altı meşhûr hadîs kitabının hepsinde hadîs rivâyetleri vardır.

Ebû Übeyd şöyle demiştir: "Her gün onun evinde toplanıp çeşitli ilimlerden sorardık. O çeşitli ilimlerde ve değişik mevzûlarda üstün seviyede bir ilme sahipti. Bu seviyede ilme sahip olan bir başkası çok az görülmüştür. O, tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde ve târihden şiire kadar her konuda kendisine müracaat edilen mühim bir kaynaktı." İbni Sîrîn; "Katâde, zamanındaki insanların hafıza bakımından en kuvvetlilerinden idi" demiştir. Kendisi ise: "Bir kerre işittiğim şeyi mutlaka ezberledim. Hiç bir şeyi hiç bir üstada tekrar ettirmedim." dedi. Selâm bin Miskîn, Ömer bin Abdullah'tan şöyle nakletmiştir: "Katâde bin Diâme, Saîd bin Müseyyeb'in yanına gelip dört gün ondan ilmî mes'eleler sorup cevap aldı. Daha da sormaya devam etmesi üzerine Saîd bin Müseyyeb onun bu hâline hayret ederek, hep sorup dinliyorsun elinde bir şey kalıyor mu? dedi. Katâde bin Diâme şöyle cevap verdi: "Evet size şu mes'eleyi sordum, şöyle cevap verdiniz, şu diğer mes'eleyi sordum şöyle cevap verdiniz." diyerek, sorup, aldığı cevapları ve dinlediği hadîs-i şerîfleri baştan sona bir bir saydı. Saîd bin Müseyyeb (r.a.) hayretten donup kaldı ve "Senin bir benzerine daha rastlamak zordur" dedi.

Bükeyr bin Abdullah "Ondan daha hafız olanı görmedim. O, işittiği hadîs-i şerîfi derhal ezberler ve aynen naklederdi" demiştir. Hanbelî mezhebinin reîsi Ahmed bin Hanbel de O'nu ilimdeki üstün derecesinden, hafızasının kuvvetinden dolayı methederek şöyle demiştir: "Katâde

ehl-i Basra'nın en kuvvetli hâfızlarındandır. Bir gün Câbir bin Abdullah'ın kitâb-ül-Mensek adlı eseri O'nun yanında bir defa okundu. O dinlerken baştan sona ezberledi."

Katâde bin Diâme, Ehl-i sünnet âlimlerinin usûlü olan nakil esasına son derece bağlı idi. Ebû Hilâl şöyle demiştir: "Katâde bin Diâme'den bir mes'ele sordum. Bilmiyorum dedi. Peki bu husûsta görüşünüz nedir? dedim. Kırk seneden beri kendi görüşüme göre fetvâ vermedim dedi."

Abdestsiz asla bir hadîs-i şerîf okumamıştır. Bir hadîs-i şerîfi işittiği zaman yüzü değişir, kendini toparlar ve işittiği hadîs-i şerîfi dinlerken ezberlerdi. Yedi günde bir hatim okurdu. Ramazan-ı şerîf gelince üç günde bir, Ramazan'ın onundan sonra da her gece bir hatim okurdu.

Zamanın âlimleri tarafından "Faris-ül-ilim" ilmin süvarisi denilerek ilimdeki kudreti ve ilme hâkimiyeti dile getirilen Katâde bin Diâme hazretlerinin tefsîre dâir rivâyetleri toplanmıştır. Tefsîrine örnek. **"...Kim de Allahtan korkarsa, Allah ona** (darlıktan genişliğe) **bir çıkış yolu ihsân eder. Bir de ona ummadığı yerden rızık verir."** (Talak-3). Katâde hazretleri buradaki çıkışı şöyle tefsîr etmektedir: "Hem dünyâ şüphelerinden, hem de ölüm anındaki acılardan ve kıyâmet gününün şiddetinden kurtuluş ihsân eder."

Rivâyet ettiği hadîsler:

Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyetle Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet alâmetlerinden ba'zıları; ilmin yeryüzünden kalkıp, cehâletin yerleşmesi, içki içilmesi, kadınların çoğalması, erkeklerin azalması (hattâ bir erkeğe elli kadın kadar erkeklerin azalmasıdır)."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Birinin evi önünde nehir olsa, her gün beş kere bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı?"** diye sordu. Eshâb-ı kiram, "Hayır, yâ Resûlallah" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz **"İşte, beş vakit namazı kılanların da böyle küçük günahları affolur"** buyurdu.

Enes bin Mâlik'ten rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: **"Eğer benim bildiklerimi bilseydiniz, az güler ve çok ağlardınız."**

"Her kim Allahü teâlâya kavuşmayı dilerse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı diler. Ve her kim Allaha kavuşmayı hoş görmezse, Allah da ona kavuşmayı hoş görmez."

Hazreti Âişe, "Yâ Resûlallah! Ölümden hoşlanmadığı için mi? O halde hepimiz ölümden hoşlanmıyoruz!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, **"Öyle değil! Ancak mü'mine Allah'ın rahmeti, rıdvânı ve Cenneti müjdelendği vakit, Allaha kavuşmayı diler. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı diler. Kâfir ise Allahü teâlânın azâbı ve hışmı ile müjdelendiği vakit, Allahü teâlâya kavuşmaktan hoşlanmaz."** buyurdular.

"Allahü teâlânın kulunun tövbesine sevinmesi, sizden birinin çorak bir yerde kaybettiği devesini, uyandığı vakit bulduğundaki sevincinden daha çoktur."

Buyurdu ki:

"Küçük yaşta ilim öğrenmek, her şeyi ezberlemek, mermere yazı yazmak gibidir."

"Amel etmeden duâ kabûl olunmaz. Kim güzel amel ederse duâları kabûl olunur."

"İnsanlara zenginliklerinden ve evlâtlarından dolayı itibar etmeyiniz. Onlara îmânları ve sâlih amellerinden dolayı değer veriniz."

"Küçük günah işlemek insanı başka bir günaha ve helâka sürükler. Küçük günahtan sakınmak insanı büyük günah işlemekten kurtarır."

"Allahü teâlâ tevâzu edeni yükseltir."

"Ey insanlar! Siz sıkıntıya düşmeden, rahatlık içinde hayır ve hasenat yapmak istersiniz. Fakat insan nefsi ihmalkâr, gevşek ve usangaçtır. Halbuki mü'min tahammüllü, azîmli olmalı, zorluklara katlanmalıdır ki, hayır ve hasenat işleyebilsin."

"Gece gündüz, gizli ve açık Rabbini zikredenin duâsı kabûl olunur."

"Bir kimse bir bid'at işlerse, onu bu bid'attan vazgeçinceye kadar ikaz etmek gerekir."

"İnsanlar İslâmiyet gelmeden önce büyük bir gaflet uykusunda idiler, İslâmiyet gelince müslüman olanlar bu gaflet uykusundan uyandılar. Malları ile, canları ile gece gündüz kendilerini Allahü teâlânın rızâsına kavuşturacak vesilelere (sebeplere) yapıştılar ve se'âdete kavuştular."

"Kim dünyâda Allahü teâlânın emirlerine itaat ederse, âhırette Allahü teâlânın ihsânı ile seçilenlerden olur."

"Cennette, Cehennemi gösteren bir pencere vardır. Cennet ehli bu pencereden Cehennemdekilerin ba'zısını görür ve onlara der ki: (Sizin bu hâliniz nedir? Biz sizin söylediğiniz İslâm bilgilerine uyarak Cennete girdik) Cehennemde olanlar da diyecekler ki (Biz size yapın dediklerimizi kendimiz yapmaz, yapmayın dediklerimizi ise kendimiz yapardık. Biz de bu sebeple buraya girdik) derler."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 333

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 85, 86

3) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 57

4) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 22

5) El-A'lâm cild-5, sh. 189

6) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-7, sh. 229

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 351

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 127

9) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 834

10) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3601

11) Kıyâmet ve Âhıret sh. 229

KEHMES BİN HASEN ET-TEMÎMÎ

Büyük bir hadîs âlimi. Künyesi, Ebu'l-Hasen'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 149 (m. 766) senesinde vefât etti. Ebu't-Tufeyl, Abdullah bin Büreyde, Abdullah bin Şakîk, Yezîd bin Abdullah bin Şuheyr ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da oğlu Avn, el-Kettân, İbn-i Mübârek, Vekî', Mu'temir bin Süleymân, Süfyân bin Hubeyb, Muaz bin Muaz gibi âlimler (r.anhüm) hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, meşhûr altı hadîs kitabında (Kütüb-i sitte'de) mevcûttur. İbn-i Muin, Ebû Dâvûd, İbn-i Hibbân onun sika, (ya'nî hadîs-i şerîf husûsunda güvenilir ve itimâd edilir) bir âlim olduğunu zikrederler.

Resûlullahtan (s.a.v.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Kehmes bin Hasen, Abdullah bin Şakîk'den şöyle rivâyet etmiştir: Mihcân bin Ezre' şöyle anlattı: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile beraber Medîne-i münevvere'nin dışında bir yere gitmiş, dönüşümüzde, Mescid-i Nebevî'nin kapısına kadar gelmiştik. Orada namaz kılan birisini gördük. Ben dedim ki: "Yâ Resûlallah! Bu falancadır. Medîneliler arasında en çok namaz kılan budur." Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, "Sakın ona bunu duyurma, yoksa helakine vesîle olursun" buyurdular.

Kehmes (r.a.), Abdullah bin Büreyde'den, o da Yahyâ bin Ya'mes'den rivâyet etti:

"Basra'da kader hakkında ilk önce Ma'bed el-Cühenî konuşmuştu. Ben ve Humeyd bin Abdurrahmân el-Hımyerî, hac veya umre yapmak için yola çıkmıştık. Aramızda, "Resûlullahın (s.a.v.) eshâbından (r.anhüm) birine rastlasak da, şu adamların kader hakkındaki sözlerini sorsak" diye konuştuk. Bir müddet sonra, mescide girerken Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb ile karşılaştık. Hemen yanına gidip; "Ey Ebû Abdurrahmân! Bizim o taraflarda ba'zı kimseler çıktı. Bunlar Kur'ân-ı kerîm okuyorlar ve ilimle de meşgûl oluyorlar. Kader diye bir şey tanımıyorlar. Hâdiselerin, Allahü teâlânın takdîr ve ilmi olmadan kendiliklerinden meydana geldiğini söylüyorlar" dedik. Bunun üzerine Abdullah bin Ömer hazretleri, "Sen onlarla karşılaştığın zaman, kendilerine, benim onlardan, onların da benden uzak olduklarını haber ver. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, onlardan birinin Uhud dağı kadar altını olsa, onu Allah yolunda harcasalar, kadere îmân etmedikleri müddetçe, Allahü teâlâ onun bu infâkını (harcamasını) kabûl etmez. Bana babam, Ömer bin Hattab (r.a.) anlattı. Dedi ki: Resûlullahın (s.a.v.) yanında idik. O vakit, ay doğar gibi bir zât yanımıza girdi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toztoprak, ter, gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya'nî görüp, bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek dizlerine yanaştırdı. O mübârek zât ellerini Resûl-i ekrem efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullaha sorarak, yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, müslümanlığı anlat, dedi. Resûl-i ekrem efendimiz buyurdu ki: **"İslâmın şartlarından birincisi Kelime-i şehâdet getirmektir. (Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh) Yerde ve gökte, O'ndan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur. Yalnız Allahü teâlâ vardır. Hakîkî ma'bûd, ancak Allahü teâlâdır. Abdullah'ın oğlu Muhammed, Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür.** (Ya'nî peygamberidir diye söylemendir) **namaz kılman, zekât vermen, Ramazan-ı şerîf orucunu tutman, gücün yeterse, ömründe bir kerre hac etmen."** buyurdu. O zât bu cevapları işitince "Doğru söyledin" dedi. Bunun üzerine babam (Hazreti Ömer) "Biz onun bu sözüne şaştık. Çünkü hem soruyor, hem de verilen cevâbın doğru olduğunu tasdîk ediyor" dedi. Bu zât yine sorarak; yâ Resûlallah; îmânın ne olduğunu "bana bildir" dedi. Resûlullah efendimiz, **"Allahü teâlâya O'nun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine ve âhıret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allahü teâlâdan olduğuna inanmandır"** buyurdu. O zât yine, "Doğru söyledin" dedi. Bu defa, "İhsânın ne olduğunu bana bildir" dedi. Resûlullah (s.a.v.), **"Allahü teâlâya, O'nu görüyormuşsun gibi, ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görmektedir..."** buyurdu.

Kehmes hazretlerinin kıymetli sözleri ve menkıbeleri:

O birisine şöyle dedi: "Ben öyle bir hatâ işledim ki, kırk seneden beri onun için, ağlıyorum." O zât, "O hatâ nedir?" diye sorunca şöyle anlattı: "Beni bir dostum, ziyârete gelmişti. Onun için balık satın aldım. Pişirip yedirdim, sonra, elinin yağı ile bulaşığı gitmesi için,

evin yakınında bulunan komşunun duvarından bir miktar, toprak aldım. Fakat komşumun haberi yoktu. Misâfirime elini temizlettim. Ben niçin komşunun duvarından o toprağı aldım diye, hâlâ onun pişmanlığı içerisindeyim, işte bunun için ağlıyorum" dedi.

Kehmes (r.a.) kul hakkına çok dikkat ederdi. Böyle bir hakkın üzerinde bulunmasından çok korkardı. O, bir gün yolda giderken bir dinarını düşürmüştü. Onu aramak için geri döndü. Nihâyet buldu. Allahü teâlâya hamd etti. Fakat bu sefer şunu düşündü. Bu dinar benim mi, yoksa başkasının mı! Ya başkasının ise, o zaman başkasının hakkını almış olacağım diyerek onu almaktan çekindi.

Kehmes hazretleri kireç işçiliği yapar, her gün belirli bir ücret alırdı. Akşam olunca, eve gitmeden önce, kazanmış olduğu ücretin bir kısmı ile meyve alır, onu annesine götürürdü. O annesine çok hizmet eder ve devamlı gönlünü alırdı.

Annesinin hatırını hiç kırmaz, sözlerini yerine getirmekte büyük gayret gösterirdi.

Kehmes'in ba'zı arkadaşları zaman zaman yanına gelir, otururlar idi. Bir gün annesi, "Evlâdım! Senin arkadaşlarını pek beğenmiyorum. Bir daha onlarla oturup kalkma, demişti. Bunun üzerine, Kehmes (r.a.) arkadaşlarının yanına gidip, annesinin sözlerini aynen nakledip, bir daha kendisini aramamalarını söyledi.

Kehmes hazretleri nefsine hiç fırsat vermez, her zaman onu kınardı. Bir gün ve gecede bin rek'at namaz kılardı. Biraz yorgunluk hâsıl olduğu zaman nefsine: "Ey nefsim kalk. Sen her kötülüğün başısın. Vallahi senden, Allah için bir an bile memnun değilim."

Kehmes bin Hasan (r.a.), Mekke-i mükerremede kırkbin dinara bir ev satın almış, aldıktan sonra da bir hayli masraf yapmıştı. Bir ikindi namazından sonra onun ziyâretine geldiler. Birisi evin tavanlarına doğru bakarak, böyle bir evin olduğu için çok seviniyorsundur herhalde, deyince, "Vallahi değil, kırkbin dört dirheme de almış olsaydım, yine sevinmezdim. Önemli olan hayırlı olmasıdır" buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 211

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 450

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 720

4) Kuşeyrî cild-1, sh. 289

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 174

KİSAÎ

Meşhûr yedi kırâat imamından yedincisi. Tebe-i tabiînden, ya'nî Tabiîni görenlerdendir. Kırâat ilminde işâreti Râ'dır. Kûfe'de nahiv ilminin kurucusudur. Kırâat, nahiv ve lügat ilimlerinde zamanının imâmı olup, diğer İslâm ilimlerinde de söz sahibi bir âlimdi.

İsmi, Ali bin Hamza bin Abdullah bin Osman bin Fîrûz'dur. Ebû, Hasan, Ebû Abdullah ve Ebû Feth künyeleridir. Dedelerinden Fîrûz, Esedoğullarının âzâdlı kölelerinden olduğu için el-Esedî, nahv âlimi olduğu için en-Nahvî, kırâat dersi verdiği için el-Mukrî, lügat âlimi olduğu için el-Lügavî, Kûfe'de yetiştiği için el-Kûfî, Bağdâd'ta yerleştiği için el-Bağdâdî, kendisinin ifâdesine göre, kilim elbise içerisinde ihrama girip Kâ'be'yi tavaf ettiği için veya Hamza Zeyyad'ın meclisinde dizinin üzerine kilim koyduğu için el-Kisâî denilmiş ve bu nisbe ile meşhûr olmuştur. Kendisine, İmâmü'l-kurrâ', Şeyhü'l-kırâat ve'n-nahv, el-İmâm lakabları verilmiştir.

İmâm-ı Kisâî'nin dedelerinden Fîrûz'un isminden ve ba'zı kaynaklardaki Farsoğlu şeklindeki kayıtlardan, İranlı olabileceği söylenmiştir. Ba'zı kaynaklar ise, Kureyşoğullarından olduğunu söylemektedir.

İmâm-ı Kisâî hazretlerinin doğum yeri ve târihi hakkında bilgi yoktur. Hârûn Reşîd'in maiyetinde iken, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretleriyle aynı gün ve aynı yerde vefât etti ve oraya defn edildi. Mezarı, Rey yakınlarında Renbuye köyündedir. Yetmiş yaşlarında iken 189 (m. 805) târihinde vefât etmiştir.

Temel bilgilere sahip olduktan sonra, Kûfe'de reîsü'l-kurrâ ve altıncı kırâat imâmı olan Hamza bin Habîb ez-Zeyyâd'ın talebeleri arasına katıldı. Dört defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona hocasına dinletti ve tasdikini aldı. Hocası İmâm-ı Hamza ez-Zeyyâd'tan sonra Kûfe'de reîsü'l-kurrâ oldu. Kendisinden sonra Kûfe'den reîsü'l-kurrâ çıkmadı.

İmâm-ı Kisâî hazretlerinin ilk Lisân hocaları arasında Muâz-ı Herra, Ebû Ca'fer Rüasî gibi meşhûr âlimler vardır. Nahv ilmini, Ebû Amr, Amr bin el-Âlâ, Yûnus bin Habîb, Îsâ bin Ömer ve Süleymân bin Mihrân'dan aldı. Süleymân bin Erkâm ve Ebû Bekir bin Iyyâş'dan Hadîs okudu. Muhammed bin Abdurrahmân bin Ebî Leylâ, Ca'fer-i Sâdık, Seleme bin Ahfeş, Hammâd bin Seleme (r.aleyhim) de hocaları arasındadır.

Kûfe'den sonra nahv ve lügat ilmi tahsil etmek üzere Basra'ya gitti. Meşhûr nahiv âlimi Halîl bin Ahmed'den okudu. O'nun dil üzerindeki bilgilerine hayran olup, bu bilgilere nasıl sahip olabileceğini sordu. Çöllerdeki bedevîlerden öğrenilebileceği, cevâbını alınca yine hocasının tavsiyesiyle Necd, Tihâme ve Hicaz bedevileri arasına gitti. Onların arasında kaldı. Daha sonra buradan öğrendiği lügatleri günlerce göz nûru dökerek kayda geçirdi. Dönüşünde hocası Halîl bin Ahmed ölmüş, yerinde Yûnus en-Nahvî ders vermekteydi. Yûnus, münâzara neticesinde İmâm-ı Kisâî'nin ilmî otoritesini kabûl edip, ondan ders vermesini istedi. Ancak İmâm-ı Kisâî Kûfe'ye geçti.

İmâm-ı Kisâî, Kûfe'ye gelişinden sonra, Abbasî halifesi el-Mehdî'nin oğlu Hârûn Reşîd'e mürebbiyelik teklifini kabûl ederek Bağdâd'a gitti ve orada yerleşti. Ömrünün sonuna kadar Hârûn Reşîd'in yanında kaldı. O'nun oğulları Muhammed Emîn ve Mu'tasım'a mürebbiyelik yaptı. Onlara gerekli olan ilimleri sohbet yoluyla öğretti. Haftanın bir günü saraya gelir, diğer günler Bağdâd ve civarında ilim öğretirdi.

İmâm-ı Kisâî, kırâat ilminin yardımcı ilimlerinden olan nahv ve lügat ilimlerinde zamanının bir tanesi, imamıydı. Ömrünün onbeş senesini, lehçeleri en belîğ ve en fasîh, dilleri hiç karışıma uğramamış olan Necd, Tihâme ve Hicaz bedevîleri arasında geçirdi. Bu bedevîlerden çok istifâde eden İmâm-ı Kisâî, nahv ve lügat ilimlerindeki otoritesini günümüze kadar korumuştur. İmâm-ı Kisâî hazretleri, nahv ve lügat ilimlerinde otorite olmayanın, kırâat ilmine tam sahip olamayacağı düşüncesindeydi. İmâm-ı Kisâî hazretleri, kırâat ilminde, hocası Hamza el-Zeyyâd'ın kırâati ile diğer rivâyetlerden birinin arasında bir kırâati seçmiş ve onu rivâyet etmiştir. Fakat bu kırâati önceki altı imâmın kırâatleri dışında değildir.

İmâm-ı Kisâî, bir gece rü'yâsında Peygamberimizi (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) O'ndan Kur'ân okumasını istedi. O da Sâffât sûresini okudu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ba'zı tashihler (düzeltmeler) yaptı ve "Ben, kâriler (Kur'ân-ı kerîm okuyanlar) ve meleklere seninle iftihar ederim" buyurdu.

İmâm-ı Kisâî'den birçok âlim ders aldı. Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muîn, Ebû Ömer el-Dûrî, Ebû Hars el-Leys bin Hâlid, Yahyâ bin Ziyad el-Fervâ, Ebû Ubeyd-el-Kâsım bin Selâm, Ebû Tevbe, Meymûn bin Nafs, Ali bin Mübârek el-Ahmâr en-Nahvî gibi âlimler en meşhûr talebelerindendir. El-Dûrî ve Ebû Haris kendisinden kırâat nakleden meşhûr râvileridir.

İmâm-ı Kisâî hazretlerinin kurucusu olduğu Kûfe dil mektebinin kitablarını, talebelerinden Muhammed bin Yezîd el-Müberrid tasnif etmiştir.

İmâm-ı Kisâî, zamanının meşhûr âlimleriyle çeşitli mevzûlarda münâzaralarda bulunmuş, onlarla sohbetlerde beraber olmuştur. Basra nahvi mektebinin korucusu sayılan Sîbevevh ile yaptığı münâzara meşhûrdur. İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinden İmâm-ı Muhammed'le de sohbet etmiş, İmâm-ı Yûsuf hazretleriyle yaptığı bir münâzarada, talâkla ilgili bir mes'elenin hallini nahiv ilmi yardımıyla kolaylaştırdığı için takdîr edilmiştir.

İmâm-ı Şafiî hazretleri, "Nahivde engin bilgi sahibi olanlar, Kisâî'nin çocukları gibidir" buyurdu. Basra'da büyük âlimlerin önünde altmış sene namaz kıldırıp, bir defa bile hatâ yapmamasıyla meşhûr olan Ebû Hatim Sehl bin Muhammed es-Sicistanî anlatır: "Basra'ya Kûfe'den bir vâli geldi. Âlim ve fâzıl bir zâttı. Ziyâretine gittim. Bana Basra'nın âlimleri kimlerdir, diye sordu. Kırâatte Zeyyâdî, nahvde Ma'zinî, fıkıhta Hilâl bin Yahyâ er-Ra'y, hadîsde el-Sazekûnî en iyi âlimlerdir. Benim de. Kur'ân ilminde vukûfum olduğu söylenir dedim. Vâli, hepsinin toplanmasını emretti. Meclisinde herkese ilim sahasının dışında sorular sordu. Hepsi ilgili âlime sorması gerektiğini, kendilerinin o husûsta malûmatları olmadığını söylediler. Bunun üzerine vâli, "Elli sene ilimle meşgûl olup da, sadece bir sahada ilim sahibi olan ve bundan başka bir şey sorulursa halledemeyen insana yazıklar olsun. Bizim Kûfeli âlimimiz el-Kisâî bunların hepsine cevap verirdi" dedi."

Ebû Bekir el-Enbârî "İmâm-ı Kisâî, başkalarında olmayan meziyetlere sahiptir. Kur'ân-ı kerîm husûsunda bir taneydi. Herkes onun kırâatini öğreniyordu. Halkı etrâfına toplayıp Kur'ân-ı kerîmi başından sonuna kadar okurdu. Ba'zıları ellerinde mushaflarla gelir onun okuyuşuna göre harekelerdi. Nahiv'de de en büyük âlim O'ydu.. Lisanın nâdir kelime, tâbir ve kaidelerini bilmekte üstüne yoktu" diyerek onun ilmî husûsiyetlerini ortaya sermektedir.

İshâk bin İbrâhîm Mûsilî, "San'atında mahir dört kişi gördüm. Bunlardan biri Kisâî idi. Nahivde ondan üstünü yoktu." Hârûn Reşîd, meclisinde İmâm-ı Kisâî'nin de bulunduğu bir sırada, "Hayattakilerden ikrama en lâyık olanın kim olduğunu" sordu. Bulunanlar çeşitli cevaplar verdiler. Hiçbirini kabûl etmedi, "İkrama en lâyık olan, oğullarım Emîn ve Mu'tasım'ın hocaları olan Kisâî'dir" dedi.

İbn-i Arabî, "Kisâî, zabt (kelimelerin doğru okunmasında) ve diğer Arabî ilimlerde, kırâatte, insanların en âlimi idi" demiş, Esmaî, İmâm-ı Kisâî'nin talebesi Ferrâ ve İbni Durusteveyh de, O'nun ilminin üstünlüğünü dile getiren sözler söylemişlerdir.

Üçüncü asırda gelerek Kisâî'yi Kurrâ-i Seb'a'dan yedincisi olarak kabûl eden İbni Mücâhid, "O, asrında kırâat ilminde insanların imâmı idi" buyurmuştur.

İmâm-ı Kisâî ve İmâm-ı Muhammed'in aynı günde ve Hârûn Reşîd'in Horasan seferi esnasında vefâtları, halifeyi çok duygulandırmış, Bağdâd dönüşünde "Fıkhı ve nahvi Renbuye'ye gömdüm" demiştir. Meşhûr şâir Ebû Muhammed Yahyâ bin Mübârek, iki büyük âlimin vefâtı üzerine yazdığı mersiyesinde "Artık fıkhî mes'elelerde müşkilimizi kim çözecek, Kisâî'nin ölümü bana hayatı ve lezzetlerini zehir etti. Bunlar gibi âlim, artık bu âleme gelmez" demiştir.

Ebû Zeyd de "Allah rahmet etsin, onunla ilmi de öldü" diyerek ilimdeki kıymetini dile getirmiştir.

Ebû Mishil Abdullah bin Hurceyş anlatır: Vefâtından sonra Kisâî'yi rü'yâmda gördüm. Yüzü dolunay gibi parlıyordu. Nasıl olduğunu sordum. Kisâî de, Kur'ân-ı kerîmin şefaatiyle affedildiğini söyledi. Hamza bin Habîb ez-Zeyyâd ve Süfyân-ı Sevrî'yi sordu. "Onlar İlliyyîn'dedir. Biz onları yıldızlar gibi görürüz" dedi.

Gıybetini yapan bir kimse vardı. O kimse İmâm-ı Kisâî'yi rü'yâsında gördü. Nasıl olduğunu sordu. O da "Allah beni Kur'ân-ı kerîmin şefaatiyle affetti. Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Bana oku dedi. Ben de Sâffât sûresini okudum. Resûlullah beni beğendi ve sırtımı sıvazladı" dedi. Bu rü'yâ üzerine o şahıs tövbe etti. Bir daha onun gıybetini yapmadı.

Muhammed bin Yahyâ "Diriyken de, öldükten sonra da Kur'ân-ı kerîm okumayı bırakmadı" buyurdu.

Hatîb el-Bağdâdî, târihinde, İmâm-ı Kisâî'nin din ve fazîlette çok üstün olduğunu söylemektedir.

İmâm-ı Kisâî hazretleri, Allahtan çok korkardı. Sâde giyinir, halifenin yanına giderken güzel giyinmekte mahzur görmezdi. Câhil halkla onların anlayacağı dille konuşurdu. Hâfızası kuvvetli, okuması güzeldi. Lisânı fasîhdi. İrâbı düşünmeden konuşur, konuşması iraba uyardı. Zengin olduğu kadar mütevâzi ve cömertti. Bütün İslâm âlimleri gibi ölümü hiç hatırından çıkarmazdı. Ömrünü sadece Kur'ân-ı kerîmin hizmetine adamış ve O'nun şefaatini ümid etmiştir.

İmâm-ı Kisâî hazretleri birçok eser yazmışsa da mevcût olan iki tam, bir de yarıdan çoğu kaybolmuş bir eseri vardır. Bunlardan halk dilinin hatâlarını mevzû edinen "Kitâb-u fî lahn el-amme'si" Mısır'da basılmıştır. Diğer eseri Kitâbü'l-Müştebihâtfi'l-Kur'ân'ın bir nüshası Bayezîd kütübhânesindedir.

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 93

2) El-Esnâb vr. 482 ab.

3) Teysîr fi'l-kırâat es-seb cild-1, sh. 7

4) Bugyet-ül-vu'ât sh. 336

5) El-Fihrist cild-1, sh. 29

6) Gayetü'n-nihâye fî Tabakât-ül-Kurrâ cild-1, sh. 536

7) Ravzat-ül-Cennât sh. 451

8) İnbâh-ür-rüvât cild-2, sh. 256

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 84

10) En-Nücûm-üz-Zâhire cild-2, sh. 130

11) Nüzhet-ül-elibbâ sh. 81

12) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 130

13) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 503

14) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 457

15) El-Muhtasar mine'l-muktebes sh. 283

LÂHIK BİN HUMEYD

Tabiînin büyüklerinden, fıkıh âlimi ve muhaddis. İsmi Lâhık bin Humeyd bin Saîd bin Hâlid bin Kesir bin Hubeyş İbni Abdullah bin Sudûs es-Sudûsî el-Basrî'dir. Basra'da doğmuş ve büyümüştür. Uzun müddet sonra Horasan'a yerleşmiş ve orada 100 (m. 718) yılında vefât etmiştir. 101 veya 106'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.

Lâhık bin Humeyd; Ebî Mûse'l-Eş'arî, Hazreti Hasen, Hazreti Muâviye, İmrân bin Husayn, Semure bin Cündeb, İbni Abbâs, Mugîre bin Şu'be, Ümm-ül-mü'minîn Hazreti Hâfsa, Ümmü Seleme, Enes bin Mâlik, Kays bin İbâd ve birçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Katâde, Enes bin Sîrîn, Ebû't-Teyyâh, Süleymân et-Teymî, Âsım el-Ahvel, Habîb bin eş-Şehîd, Ebû Hâşim er-Rummânî, İmrân bin Hudeyr, Nûh bin Rebîa, Yezîd bin Hayyân, Mukâtil bin Süleymân, Ebû Cerîr ve birçok Tabiînden zât da Lâhık bin Humeyd'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. İbni Sa'd, el-İclî, İbni Hirâş, O'nun sika (güvenilir, sağlam) Tabiînden, Basralı ve çok hadîs-i şerîf rivâyet eden bir zât olduğunu söylemişlerdir.

Lâhık bin Humeyd (r.a.) çok ibâdet eden, haramlardan sakınan, haramların kalbin zehiri olduğunu beyan eden bir mübârek zât idi. Va'z ve sohbetlerinde bütün mü'minlere de haramlardan sakınmağı tavsiye ederdi. İnsanların haramlardan sakınmaları, akılları ile ölçülürdü. En akıllı kimsenin Allahü teâlânın men ettiği, yasak ettiği şeylerden en çok sakınan kimse olduğunu beyan eden Lâhık bin Humeyd: "Akıllıların en akıllısı haramlardan en çok sakınan kimsedir" buyurmuşlardır. Çünkü akıl hak ile bâtılı ayıran bir mî'yâr, bir ölçüdür. Haramlara dalan bir kimsede âhıret aklı bulunmadığı açıktır. Zekâ ise akıldan daha başkadır. Lâhık bin Humeyd (r.a.) bunları beyanla "İnsanların en akıllısı olan kimse, haramlardan sakınması en şiddetli olan kimsedir" buyurmuştur.

Hakîki namaz kılmak se'âdetine eren büyük velîlerden olan Lâhık bin Humeyd, uzun uzun namaz kılar ve hiç boş vakit geçirdiği görülmezdi. Buyurdu ki: "Namazların en efdali kıyamı (ayakda durması) çok uzun olan namazlardır. İbâdetlerden en kıymetlisi en efdali de, haramlardan ve şüpheli şeylerden en çok sakınılarak yapılan ibâdetlerdir." Müslümanların ihtiyâçları için, onların menfaatları için çalışan Lâhık bin Humeyd, dâima iyilik yapılmasını emrederdi. Buyurdu ki: "Alacaklından borcunu almaman mümkün ise bunu yap, alacağını alma. Hakkını, almayı hak ettikten sonra, bu hakkını alacaklına terk etmen, senin için büyük bir mükâfattır, âhırette senin için büyük bir ecir vardır."

Fıkıh ve kelâm öğrenmeye çok ehemmiyet verirdi. Fıkıh ilmini bilmeden, hiçbir amelin doğru olmayacağını beyân ederdi. Buyurdu ki: "Bir kimsenin fıkıh öğrenmesi Kur'ân-ı kerîmi yeteri kadar öğrendikten sonra, tamamını ezberlemesinden daha fazîletlidir."

İbni Abbâs'dan (r.a.) rivâyetinde İbni Abbâs (r.a.) buyurdu ki; "Resûlullahın (s.a.v.) bayrağı siyah, sancağı ise beyaz idi."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 112

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 171

3) Tehzîb-ül-esmâ cild-2, sh. 70

LEYS BİN SA'D

Tebe-i tabiînin büyüklerinden, Mısır'da yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Leys bin Sa'd bin Abdurrahmân el-Fehmî'dir. Künyesi Ebu'l-Hâris'tir. Ailesi İran'ın İsfehân şehrinden olup 94 (m. 772) yılında Mısır'ın Kalkaşende kazasında doğdu. Mısır ve Hicaz

âlimlerinden ilim tahsil edip, Mısır'da hadîs ve fıkıh tedrisâtiyle meşgûl oldu. Bu ilimlerde, zamanının en üstünlerinden idi. Çok cömert olup, malının tamamını çok kerre Allah rızâsı için fakîrlere dağıtırdı. 175 (m. 791) yılında vefât etti. Kabri, Mısır'da "Karâfet-üs-sugrâ"da olup, meşhûr ziyâretgâhlardan biridir. Doğum ve vefât târihleri husûsunda başka rivâyetler de vardır.

Leys bin Sa'd hazretleri, fıkıhda ve hadîsde Mısır halkının imâmı (âlimi) idi. Mutlak müctehidlerden olup, mezhebi kitaplara yazılamadığı için unutuldu. Onun hakkında, dört hak mezhebten birinin imâmı olan İmâm-ı Şafiî'nin çok hüsn-i zannı vardı. Hattâ Ebû Hatim, İbni Hibbân, İmâm-ı Şafiî'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir. "Leys bin Sa'd, İmâm-ı Mâlik'ten daha fakîh idi. Şu kadar var ki, onu talebeleri zayi' ettiler." Ya'nî, O'ndan öğrendiklerini kitaplara yazmadılar. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.) de: "Leys, ilmi çok ve rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri sahih olan bir zâttır. Şu Mısırlılar arasında ondan sağlam olanı yoktur. Ben, Leys bin Sa'd'ın bir benzerini görmedim" demiştir. İbn-i Sa'd da "Tabakât'ında: "Leys bin Sa'd, yaşadığı asırda fetvâ ile uğraşırdı. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir râvi olup, çok hadîs-i şerîf bildirmiştir" demektedir. Ayrıca O, şerefi yüksek ve cömert bir kimse idi. İmâm-ı Nâfi, Leys bin Sa'd'ın Tabiînden ellinin üzerinde âlimle, Tebe-i tabiînden de yüzelliden fazla kimse ile görüşmüştür diyor. Bunlardan Nâfi mevlâ İbn-i Ömer, İbn-i Şihâb-ı Zührî, İbni Ebî Melike, Yezîd bin Ebî Hubeyb, Yahyâ bin Saîd el-Ensârî ve onun kardeşi Abdurrahmân bin Saîd, İbni Iclân, Hişâm bin Urve, Atâ bin Ebî Rebâh, Bükeyr bin el-Eşecc, Haris bin Ya'kûb (r.aleyhim) ve daha pek çok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de Muhammed bin Iclân, Hişâm bin Sa'd, Yahyâ bin İshâk es-Sılhînî, Ebû Seleme el-Huzâî ve daha bir çok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Abdullah bin Ahmed, İmâm-ı Mâlik bin Enes'ten rivâyet ederek diyor ki: "Hadîs bakımından insanların en sağlamı, Mukbirî'den daha çok Leys bin Sa'd idi. O, Ebû Hüreyre'den kendisinin rivâyet ettiklerini ve babasının O'ndan rivâyet ettiklerini ayırıyordu." Ebû Dâvûd da: "Mısır'da hadîs bakımından Leys bin Sa'd'dan daha sağlamı yoktur. Amr bin Haris de O'na yakındır" dedi. İmâm-ı Esrem de: "Şu Mısırlılar arasında Leys bin Sa'd'dan daha mazbut (zabtı kuvvetli) bir râvi yoktur. Amr bin haris ve diğerleri bunun kadar değillerdi" dedi. Hadîs ilminde yüksek derecelere varan daha birçok âlim, Leys bin Sa'd'ın sika (güvenilir), sadûk, (hadîste rivâyeti sağlam) bir râvi olduğunu haber vermektedirler. Bir ara Bağdâd'a gidip, orada da hadîs-i şerîf ilmîni tahsil etti. İbn-i Şihâbı Zührî'den çok ilim öğrendi. Mısır'dan 161 (m. 777) senesinde Şevval ayında çıkıp, Kurban Bayramında Bağdâd'a vardı. Leys bin Sa'd, fıkıh ilminde de çok büyük bir âlimdi. İmâm-ı Şafiî ve İbni Hıbbân'ın, bu husûsta O'nun hakkında bildirdikleri yukarıda anlatılmıştı. Harmele bin Yahyâ da, O'nun fıkıh ilmindeki üstünlüğünü nakletmektedir. Yahyâ bin Bükeyr de, Şerahbil bin Cemil'den naklederek şöyle bildiriyor: "Emevî halifelerinden Hişâm bin Abdülmelik zamanındaki insanlara yetiştim. O zamanda çok âlimler vardı. Yezîd bin Ebî Hubeyb ve diğerleri Mısır'da bulunuyordu. Leys bin Sa'd, o zaman çok gençti. Fakat herkes onun fazîletini ve dindeki vera'ını (haramlardan çok sakınmasını) biliyorlar ve yanına gidiyorlardı. Ben, Leys bin Sa'd'dan daha mükemmelini görmedim. O, fakîh bir zât olup, Arapçanın nahv bilgisine sahipti. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Hadîs-i şerîfler ve şiirleri ezberliyordu. Müzâkeresi çok güzeldi. Onun gibisini görmedim." İbn-i Hibbân, "Kitâb-üs-sikâ"sında diyor ki: "Leys bin Sa'd, fıkıh ve diğer ilimler, vera', fazîlet ve cömertlik bakımından zamanındakilerin büyüklerindendi." İbni Ebî Meryem de: "Allahü teâlânın yarattıklarından şu zamanda hiçbir kimseyi Leys'den daha fazîletli görmedim. Leys bin Sa'd da bulunan bu haslet, Onu Allahü teâlâya yaklaştırıyordu" dedi.

Yûsuf bin İsmail en-Nebbânî, "Câmi'u kerâmât-il-evliyâ" adındaki eserinde şöyle yazıyor "Leys bin Sa'd, müctehid din imamlarının en büyüklerinden biriydi. Eshâb-ı kiramdan ve Tabiînden sonra bu dîn-i mübîne en çok hizmet edenlerdendir. İmâm-ı Leys, bir defasında ev yaptı. Onu çekemiyenlerden İbn-i Refâ'a, ona inadından gelip bir gece evini yıktı. İkinci defa tekrar yaptı, yine geceleyin yıktı. Üçüncüsünde İbni Refâ'a'ya felç isâbet etti ve bir müddet sonra öldü.

İbn-i Vehb de diyor ki: "İmâm-ı Mâlik bin Enes ve Leys bin Sa'd olmasaydı insanlar yolunu şaşırırdı."

Leys bin Sa'd, çok cömert olup, malı çok fazla idi. Senelik geliri 80 000 dinardı. Bunların hepsini Allah rızâsı için fakîrlere dağıtır, elinde bir şey kalmazdı. Bunun için kendisine hiç zekât farz olmadı. Her gün fakîrlere 360 altın sadaka vermeden kimse ile konuşmazdı ve buyururdu ki: "Benden bir sadaka veya hediye kabûl eden kimsenin bende olan hakkı, benim onda olan hakkımdan daha büyüktür. Çünkü o, benden, benim için Allahü teâlâya yakınlık vesîlesi olan bir şeyi kabûl etmiştir."

Bir gün hasta olan İmâm-ı Abdullah'ı ziyârete gitti. Onu ağlıyor görünce, "Ey Abdullah, neden ağlıyorsun?" diye sordu. O, "Bin dinar borcum var!" dedi. İmâm-ı Leys hizmetçisine o kadar parayı getirtti ve borcunu ödedi. Yine bir gün kadının biri İmâm-ı Leys'e gelerek kocasının hasta olduğunu ve evlerinde hiç bal bulunmadığını söyledi ve elindeki küçük kaba bal doldurmasını istedi. İmâm-ı Leys, kendine 6,5 kg. büyüklüğünde bir kap dolusu bal verilmesini emretti. Yanındakiler "Kadının istediği bir şişe baldır" deyince, İmâm-ı Leys:

"Kadıncağız kendi hâlince istedi. biz de ona kendi hâlimizce yardım ettik" diye cevap verdi.

İmâm-ı Leys'in oğlu Şuayb şöyle anlatıyor: "Bir keresinde babamla birlikte hacca gitmiştik. Medine'ye gidince, Mâlik bin Enes, kendisine bir tabak yaş hurma gönderdi. Babam da, tabağa bin dinar altın koyup geri gönderdi."

Bir gün kendisine üç kişi birlikte gelip fakîr olduklarını söylediler. Onların her birine bin dinar altın verdi. Yine bir defasında İbnü'l-Hey'a'nın evi yanmıştı. Ona da bin dinar altın gönderdi. Kâdı Mansûr bin Ummâr'a da bin dinar gönderdi ve dedi ki: Bunu oğlum Şuayb duymasın. Zira bunu size az görür. Sonra Şuayb'ın bundan haberi yoktu. O da Kâdı Mansûr'a, babasınınkinden bir dinar eksik gönderdi ve dedi ki: "Babamın verdiği gibi olmasın diye bir dinar eksik gönderdim."

Kâdı Mansûr bin Ummâr şöyle anlatıyor: "Ben, bir zamanlar Mısır'da en büyük câmide va'z ve nasîhat ederdim. Bir Cuma günü idi. İki kişinin kapı önüne gelip beni dinlediklerini gördüm. Cuma namazı bitince, o iki kimse bana: "Leys bin Sa'd hazretleri sizi yanına çağırıyor" dediler. Ben de, "Peki! geliyorum" dedim. Huzûruna varıp selâm verdim. Selâmımı aldı ve bana: "Câmide va'z eden sen misin?" diye sordu. Ben de: "Evet, benim!" dedim. Bunun üzerine bana dedi ki: "Allahü teâlâ senden râzı olsun! Şimdi de gel, yanıma otur ve câmide konuştuklarını burada da anlat!" Yanında bir kaç kişi daha vardı. Ben de, Cennet ve Cehennem hakkında konuştum. Bu sırada baktım ki, Leys hazretleri ağlıyor, öyle ağladı ki, kendinden geçip bayılmıştı. Bir müddet sonra ayıldı ve eli ile bana artık dur, diye işâret etti ve sonra bana, "Adın nedir?" diye sordu. Ben de adımın Mansûr olduğunu söyledim. Sonra, "Kimin oğlusun?" dedi. Ben Ummâr'ın oğlu olduğumu söyledim. Bana "Sen Ebû Serî misin?" diye sordu. Ben de: "Evet! Ben Ebû Serîyim" diye cevap verdim. Bunun üzerine bana: "Sen, Salâtîn (sultanların yaptırdığı

büyük) câmilerde va'z ve nasîhat etmeye devam et! Zira ben, Allahü teâlâdan senden daha iyi bahseden birisini göremiyorum. Allaha hamd olsun ki, seni görmeden evvel benim canımı almadı." Sonra da bir kölesini (hizmetçisini) çağırdı. Hizmetçisi hemen geldi ve ona: "Şöyle şöyle bir kese vardı. Onu alıp getir!" buyurdu. Hizmetçi gidip söylediği keseyi getirdi. İçinde tam bin dinar vardı. Bunu bana verdi ve buyurdu ki: "Sen her zaman böyle va'z et ve yanıma gel, bir kese al! Ben her sene sana bu kadar ya'nî bin dinar veririm." Ben de: "Ey efendim! Bu bana Allahü teâlânın sizin vasıtanız ile bahşettiği büyük bir ni'metidir" dedim.

İkinci Cuma günü gelince, tekrar yanına geldim. Yine bir şeyler anlatmamı istedi. Konuşmaya başladığım zaman, ağlamaya başladı. O kadar ki, kendinden geçip bayıldı. Bu hâli Allah sevgisinin kendisinde çokluğundandı. Ben de konuşmayı kestim. Bir müddet sonra yine ayıldı ve bana bir kese uzattı. Baktım ki, içinde tam beşyüz dinar vardı. Ben de: "Allahü teâlâ sizden râzı olsun! Ben, sizden başka kimseden bu cömertliği görmedim" dedim.

Diğer hafta, üçüncü Cuma günü gelince, namazdan sonra yine yanına uğradım. Bana, yine bir şeyler anlatmamı buyurdu. Ben de, konuşmaya başladım. Baktım ki, yine ağlamaya başladı. Uzun müddet ağlaması devam etti. Sonra bana: "Şu sedirin altında bir kese vardır. Onu al!" buyurdu. Ben de aldım, içinde 300 dinar vardı.

Başka bir zaman, huzûruna gittim ve dedim ki: "Ey efendim! Ben hacca gitmek niyetindeyim. Onun için sizinle vedalaşmaya geldim." Bunun üzerine Leys bin Sa'd hazretleri, bir hizmetçisini yanına çağırdı. Hizmetçi huzûruna geldiği vakit, O'na: "Git, hemen ihramlıkları getir ve Mansûr'a ver! Onun ihramları da bizden olsun!" buyurdu. O da, "Peki!" deyip gitti. Bir müddet sonra geldi. Elinde bir bohça vardı. Bohçanın içinde tam 40 tane ihramlık bulunuyordu. Ben de: "Allahü teâlâ râzı olsun! Ben bu kadar ihramlığı ne yapayım. Bana iki tanesi yeter! Diğerleri fazladır. Onun için iki tanesini alayım, diğerleri kalsın!" dedim. Bana buyurdu ki: "Ey Mansûr! Sen cömert bir kimsesin. Sana bir kavim arkadaş olur. Sen de bu ihramlıkları onlara dağıtırsın. Bu ihramlıkları getiren hizmetçim de sana hediyem olsun" Hizmetçisini de bana verdi.

Leys bin Sa'd çok misâfirperverdi. Gittiği ve bulunduğu her yerde mutlaka misâfir ağırlamaya çalışırdı. Abdullah bin Sâlih diyor ki: "Ben, Leys bin Sa'd ile beraber tam yirmi sene kaldım. Sabah ve akşam yemeğini hiç yalnız yediğini görmedim. Yemeklerini muhakkak misâfirlerle, et yemeğini ancak hasta olduğu zaman yerdi. Muhammed bin İshâk da şöyle diyor: Leys bin Sa'd, bir zamanlar İskenderiye şehrinin deniz sahiline gitti. Yanında üç gemisi vardı. Birisini mutfak için kullanıyordu, ikincisi de, kendine ve çoluk çocuğuna âitti. Üçüncüsünü de misâfirlerine ayırmıştı.

Leys bin Sa'd, ilimde ve ma'rifette yüksek derecelere kavuşmuş olduğundan her sözü hikmetli, dinleyenleri ikna edici idi. Kendisi şöyle anlatıyor:

Bir zamanlar halife Hârûn Reşîd'in yanına gittim. Bana dedi ki: "Ey Leys! Sizin memleketinizin insanları ne hâldedir?" Ben de, ona şöyle cevap verdim: "Memleketimizin hâli, Nil nehrinin hâli gibidir. Nasıl Nil nehrinin rengi, O'nun kaynağına, başına bağlı ise, bizim iyiliğimiz, başımızdaki reîsimize bağlıdır. Eğer Nil nehrinin kaynağı bulanık olursa, Nil nehri de bulanık akacaktır. Fakat nehrin başı saf ve berrak akarsa, Nil nehri de, o zaman saf ve temiz akacaktır." Bunun üzerine halife: "Çok doğru söyledin, ey Ebû Haris (Leys)!" dedi.

Bir gün Hârûn Reşid ile hanımı Zübeyde, aralarında münâkaşa edip birbirlerine aşırı derece gücenmişlerdi. Bu esnada Hârûn Reşîd, hanımına: "Eğer ben Cennetlik olanlardan değilsem,

vallahi sen benden boşsun!" deyip onu şartlı yemîn ile boşadı. Fakat biraz sonra pişman olup, ikisi de çok üzüldüler. Bağdâd'taki bütün âlimleri toplayıp, bu yemîninin dînî hükmünü onlardan sordu. Fakat hiçbir âlim, bu yemîn hakkında hâl çâresi olacak bir fetvâ veremediler, İslâm memleketlerinin her birine yazı ile haber salınıp, bütün âlimleri Bağdâd'ta topladı. Yemîni hakkında onlara da sordu. Her biri ayrı şeyler söyleyip hiçbiri tatmin edici bir fetvâ veremediler. Bunlar arasında Mısır'dan gelen Leys bin Sa'd, meclisin ta sonunda oturmuş hiç konuşmuyordu. Onun bu hâli Hârûn Reşîd'in dikkatini çekti ve hizmetçisine: "Şu meclisin sonundaki ihtiyâr âlime git ve niçin konuşmadığını sor!" dedi. Leys bin Sa'd da: "Diğer âlimlerin hepsi konuştular. Halife de onları dinledi" buyurdu. Bunun üzerine halife Hârûn Reşîd şöyle dedi: "Eğer birkaç âlimin cevâbı ile yetinseydim, zaten Bağdâd'ta binlerce âlim vardı. Bu kadar çok âlimin katıldığı bu meclisi kurdum ki, herkesin ilmine müracaat edeyim ve böylece beni tatmin eden bir cevap bulabileyim!" O zaman Leys bin Sa'd: "Benim fikrimi almak istersiniz, emir buyurunuz, herkes dağılsın. Burada ikimiz yalnız kalalım. O zaman fikrimi sana açıklarım" buyurdu. Hârûn Reşîd emir verdi. Bütün âlimler oradan ayrıldı. Ancak halife ile Leys bin Sa'd ve bir de hizmetçisi Lûlû kaldılar. Leys bin Sa'd: "Ey mü'minlerin emîri! Benim sana söylediklerim hakkında, bana bir teminat verir misin ki, her söylediğimden ve yaptığımdan bana zarar gelmesin?" dedi. Halife, "Evet! Sana her türlü teminat verilmiştir. Emîn olabilirsin ki, sana hiçbir zarar gelmez." Bunun üzerine Leys bin Sa'd, bir Kur'ân-ı kerîm getirilmesini istedi ve halifeye dedi ki: "Ey mü'minlerin emîri! Şu Mushafı eline al ve baştan sonuna kadar sayfa sayfa aç! O da aynen söylediği gibi tek tek açtı. Rahmân sûresine geldiği zaman, bu sûreyi okumasını söyledi. Sûrenin başından okumaya başladı. Tam, "Her kim ki, Allahü teâlâdan korkarsa, ona iki Cennet vardır!" âyet-i kerîmesine gelince, "Dur, ey mü'minlerin emîri! dedi. Halife, bu işten birşey anlıyamamıştı. Hattâ kızar gibi oldu. Önce verdiği sözü hatırlattıktan sonra Leys bin Sa'd, O'na "Sen, Allahtan korkarsın değil mi?" diye sordu O da: "Vallahi, ben Allah'tan korkuyorum" dedi. O zaman Ley" bin Sa'd da: "Ey mü'minlerin emîri, sana müjdeler olsun! Allahü teâlâ sana bir değil, iki Cennet verecektir" buyurdu. Halifenin yemînine çâre olan fetvâyı işiten hanımı Zübeyde de çok sevindi. Halife ona: "Sen çok doğru söyledin ve iyi fetvâ verdin!" dedi. Bundan sonra da: "Şimdi benden ne dileğin varsa iste!" dedi, Leys bin Sa'd da: "Şu yanınızdaki hizmetçiyi ve Mısır'da senin ve hanımının arazilerini de isterim. Fakat mallarınızı emânet ve âriyet olarak istiyorum. Mülkünü istemem!" dedi. Halife de: "Arazilerimizin hepsi mülk olarak senin olsun! Emânet değil" dedi. O da, mülkünü istemediğini, sadece kullanmak üzere istediğini bildirince, halife onun isteğini kabûl etti. Kendisi ve hanımı Zübeyde tarafından çeşitli kıymetli hediyeler ve ikramlar takdim edilip izzet ve ikramla Mısır'a uğurlandı.

Leys bin Sa'd'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamberimiz buyurdu ki: **"Vallahi ben, günde yetmiş kerreden fazla Allaha tövbe eder, istiğfarda bulunurum."**

"Bir kimse, namazdan sonra 33 kerre (Sübhanallah), 33 kerre (Elhamdülillah), 33 kerre (Allahü Ekber) ve bir kerre de (Lâ ilahe illâllahü vahdehü lâ şerike leh. Lehülmülkü ve lehülhamdü ve hüve alâ, külli şey'in kadir) derse, Allah onun bütün günahlarını affeder. Günahları, deniz köpükleri kadar çok olsa bile!.."

"Sizden biriniz kıbleye karşı bevl etmesin!"

"Ben sizi, sarhoş eden her şeyden men ediyorum."

"İnsanoğlunda üçyüz altmış organ, yahut kemik, yahut mafsal vardır. Bunlardan her biri için her gün bir sadaka var: Her iyi söz bir sadakadır. İnsanın kardeşine

yardım etmesi bir sadakadır. Verdiği bir içim su sadakadır. Yoldan eziyet veren şeyi gidermek bir sadakadır."

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 248

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 127

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 459

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 207

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 423

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-7, sh. 318

7) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 3

8) Câmi'u kerâmâti'l-evliyâ cild-2, sh. 238

MÂLİK BİN DÎNÂR

Meşhûr âlim ve velîlerden. Künyesi Ebû Yahyâ'dır. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 131 (m. 748) senesinde Basra'da vefât etti. Babası bir rivâyete göre Sicistân diğer bir rivâyete göre Kabil esîrlerindendi. Mâlik bin Dînâr (r.a.) Enes bin Mâlik, Ahnef, Hasen-i Basrî, İbn'i Sîrîn, İkrime ve daha birçoklarından hadîs rivâyet etmiştir. Kardeşi Osman Haris bin Vecih, Abdüsselâm bin Harb, Ca'fer bin Süleymân Ed-Dâbî ve başkaları da ondan hadîs rivâyet etmiştir. İlmi Hasen-i Basrîden (r.a.) öğrendi ve O'nun sohbetinde kemâle geldi. Hattatlık yaparak geçimini temin ederdi. Gençliğindeki sefîh (kötü) hâline tövbe edip, dîne uyma husûsunda son derece titiz davranmış ve yükselmiştir. Duâsı kabûl olanlardandı. Kerâmetleri ve menkıbeleri meşhûr olan bu zâta, Mâlik-i Dînâr (Dînâr sahibi) da denilmiştir. Bu ismin verilmesinin sebebi şöyle rivâyet edilmektedir Bir defasında gemiye binmişti. Gemi ilerleyince gemici ondan ücret istemiş, o da parasının olmadığını söyleyince, bayılıncaya kadar dövmüşlerdi. Ayılınca, ücreti vermezsen seni denize atacağız diyerek tutup kaldırdıklarında, suyun yüzünde bir çok balıkların ağızlarında birer dinar (altın) olduğu halde gördüler. Bunun üzerine o, balıkların ağzından iki dinar alıp gemicilere vermiştir. Gemiciler bu hâli görünce onun evliyâ olduğunu anlayarak özür dilemişler. O ise bu hâdise üzerine gemiden inip, deniz üzerinde gözden kaybolunceya kadar yürüyüp gitmiştir.

Buyurdular ki: "Hasta olduğum bir zamanda kimsem yoktu. Ba'zı şeylere ihtiyâcım vardı. Yürümeye takatim olmadığı halde, sıkıntı ile yavaş yavaş yürüyerek çarşıya çıktım. Bu sırada şehrin ileri gelenlerinden birisi geçiyordu. Bekçiler bana kenardan yürü diye bağırdılar. Takatim olmadığı için yavaş yürüyordum. Biri geldi. Omuzuma şiddetli bir kamçı vurdu. Ertesi gün o adamın elinin kesildiğini duydum."

"Din bakımından faydalanmadığın kimse ile dostluğu terk et. Amellerin en güzeli ihlâsla yapılan ameldir." "Âlim, bildiği ile amel etmediği zaman, yağmur damlasının yalçın kayadan kayması gibi va'z ve nasîhati gönüllerden silinir gider."

"Bahar yağmurları yeryüzünü yeşillendirdiği gibi, Kur'ân-ı kerîm de kalbin yağmurudur ve onu canlandırır." Yine buyurdu ki; "Şu üç şey dünyâda en güzel kazançtır. Birincisi; Allahü teâlânın sevgili kullarının sohbetinde bulunmak ve din kardeşleri ile sohbet etmek, ikincisi; geceleri teheccüd namazı kılmak ve doya doya Kur'ân-ı kerîm okumak. Üçüncüsü de; Allahü teâlâyı hiç unutmayıp, O'nu zikretmek."

Buyurdu ki; "Şu beş şey bedbahtlığın alâmetidir: Birincisi, gözün yaşarmaması. İkincisi, kalbin katı olması. Üçüncüsü, hayâsızlık. Dördüncüsü, dünyâya düşkün olmak. Beşincisi, dünyâ için canından endişe etmektir. Mü'min olan kimse Allahü teâlâdan korkar, boş sözlerden dilini korur."

"Üç şey gönlü öldürür. Çok yemek, çok uyumak, çok konuşmak."

Mâlik bin Dînâr bir yıl hacca gitti. Haccını tamamladığı gece rü'yâsında bir ses işitti. Şöyle deniyordu:

"Yâ Mâlik hacca gidenlerden Muhammed oğlu Abdurrahmân affedilmedi." Sabahleyin çevresinde Muhammed oğlu Abdurrahmân'ı aramaya başladı. Sordukları kimse ona: "Aradığın kimse Kur'ân ehlidir. Her yıl hacca gelir" dediler. Araya araya onu bir köşede Kur'ân okurken buldu. Abdurrahmân O'nu görünce bir ah çekip bayıldı. Daha sonra şöyle dedi:

"Beni rü'yânda gördün. Bana, Allahü teâlânın beni affetmediğini söylemeğe geldin değil mi?" Mâlik bin Dînâr çok şaşırdı. Ona hayret edip sordu:

"Sâlihlerden birine benziyorsun. Çok merak ettim. Acaba, Allahü teâlâ seni niçin affetmiyor. Ne günâh işledin?"

"Bir Ramazan ayının ilk gecesi idi. İçki içip sarhoş olmuştum. Bu sırada babam beni aramış ve bir yerde yatar bulmuş. Beni çekince ben de sarhoşluktan ona vurup bir gözünü çıkarmışım. O da bana bedduâ etmiş. Ertesi günü ayılınca neler yaptığımı büyük bir üzüntü ile öğrendim. Bütün içki küplerini yok ettim. Kölelerimi azat ettim. Yaptıklarıma pişman olup, doğru yola girdim. Her yıl böyle hacca gelir duâ ederim. Fakat, her seferinde sizin gibi birisi rü'yâmda: "Allah seni affetmedi" diye söyler."

Tekrar ağlamaya başladı. Onun bu hâline Mâlik bin Dînâr acıdı, babasını sorup yerini öğrenerek onun yanına gitti. Babası o büyük âlimi görünce şöyle karşıladı:

"Hoşgeldin yâ Mâlik!"

"Beni nasıl tanıdın?"

"Bugün Allahü teâlâya duâ edip, seni görmeği dilemiştim."

"Seni ziyâretimin bir sebebi var."

"Buyurun bir isteğiniz varsa hemen yerine getiririm."

"Farz et ki kıyâmet kopmuş, oğlun Abdurrahmân'ı tutup Cehenneme götürüyorlar. Onu bu hâlde görsen üzülmez misin?" Bunu duyunca babası ağlamaya başladı. Daha sonra kendine gelip dedi ki: "Sen şahit ol ki, oğlumun kusurunu affettim ve ona hakkımı helâl ettim."

Daha sonra Mâlik bin Dînâr, ondan izin alarak oğlunun yanına gidip müjdeyi verdi: "Baban senin suçunu bağışladı. Biraz sonra seni görmeye gelecek." Bunu duyunca Abdurrahmân ağlayarak tekrar bayıldı. Bu sırada babası geldi. Mâlik bin Dinar'a rica etti. "Oğlumu affettim, öbür âleme göçeceği yakın zannediyorum. Şehâdet getirip rûhunu teslim etsin." Mâlik hazretleri Şehâdeti telkin etmeğe başladı. Fakat Abdurrahmân cevap vermiyordu. Nihâyet gözlerini açıp, karşısında babasını görünce ona yalvaran bir sesle dedi ki: "Babacığım ne olur, gel sen de benim gözümü çıkar ki, kıyâmete kalmasın!" "Ey gözümün nûru! Ben suçunu bağışladım. Senden râzı oldum."

Bu sırada Abdurrahmân iki defa şehâdet getirdi. Mâlik bin Dînâr ona sordu: "Hâlin nasıldır?"

"Baygın halde iken başucumda elinde topuz olan bir melek durup bana: "Baban senden râzı değil! Bu topuzla senin başına vuracağım" dedi. Az sonra, başka bir melek gelip yeşil bir mendille gözlerimin yaşını sildi ve dedi ki: "Şehâdet getir! Baban ve Allahü teâlâ senden râzı oldu" dedi.

Bunları söyler söylemez rûhunu teslim etti.

Birgün Basra vâlisi Mâlik bin Dinar'a (r.a.) der ki: "Ey Mâlik, bize karşı bu kadar ağır konuşabilmen için sana cesâret veren ve bizi mukâbele etmekten âciz bırakan şey nedir biliyor musun? Dünyâya hiç değer vermemen ve bizden beklediğinin olmamasıdır."

Yanına bir köpek gelip oturduğu zaman ona birşey yapmaz ve kovalamazdı. Buyururdu ki; "Bu köpek, kötü arkadaşdan daha iyidir, kişinin iyi insanları yanında bulup da doğru yola gitmemesi, şer (kötülük) olarak kendisine yetişir."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları: "İki haslet vardır ki, bunlar bir mü'minde bulunmaz. Bunlar kötü huy ve bahillik (cimrilik)tir." "Allah korkusu her hikmetin başıdır ve vera' da (şüphelileri terk etmek) amellerin seyyididir."

Buyurdular ki:

"Kimin gözü ve gönlü, fâni hayattan bakî hayat hakkında iyi bir ibret dersi almamış ise, iyi bilinmeli ki o adamın kalbi perdeli, ameli de azdır."

"Her kim dünyâya evlenme teklifinde bulunursa, dünyâ ondan nikâhının bedeli olarak dîninin tamamını ister."

Mâlik bin Dinar'a (r.a.) sormuşlar "Yâ Mâlik, bu gün nasıl sabahladınız?" O da cevâbında: "Öyle bir halde sabahladım ki; ömrüm kısalıyor, günahlarım ise artıyor!"

"Kulun lüzumsuz ve boş şeylerle vakit geçirmesi kalbi karartır, bedeni zayıflatır, geçim sebeplerini de zorlaştırır."

"İnsan, kendisi sâlih olmadığı halde sâlihlerin şeref ve haysiyetine dil uzatacak olursa, başka günahı olmasa bile bu ona yeter!"

"Şu zamanlarda insanların kardeşliği, aşçının çorbasına benzedi. Kokusu güzel fakat tadı yok."

Mâlik bin Dînâr kira ile bir ev tutmuştu. Komşusu Yahudi idi. Bu evin güney tarafı yahudinin evinden yana idi. Yahudi yaptığı pisliği bu duvara atarak devamlı kirletmeyi âdet haline getirmişti. Uzun bir zaman geçmesine rağmen bir şikâyet gelmediğine hayret eden Yahudi, Mâlik bin Dinar'a gelerek, "Halâdan, pis kokudan rahatsız olup olmadığını sordu. Mâlik bin Dînâr ise rahatsız olduğunu, fakat yıkayıp temizlediğini bildirdi. Yahudi hayret içinde bu sıkıntıya niçin katlandığını sorduğunda, cevaben; "Allahü teâlânın rızâsı için." Çünkü o buyurdu ki: "Ve öfkelerini yutup insanları affedenler." (Âl-i İmrân 134) Yahudi bunun üzerine "Ne iyi bir din ki, Allah'ın dostu, Allah'ın düşmanının verdiği eziyetlere katlanmakta, asla feryâd etmemekte, kimseye söyleyip şikâyet etmemektedir" diyerek müslüman oldu.

Birgün hasta ziyâretine giderken Mâlik bin Dînâr (r.a.) durumu şöyle anlatıyor:

"Hastanın hâlinden, ölüm durumunun yakın olduğu anlaşılıyordu. Kendisine Kelime-i şehâdeti telkin etmek (söyletmek) için uğraştım. Fakat ne kadar uğraştımsa da söylettiremedim. O durmadan on, onbir diyordu. Sonra kendisine gelip bana, "Ey Üstadım! Önümde ateşten bir dağ var! Ne zaman şehâdet kelimesini söylemeye çalışsam, bu ateş bana hücum ediyor" dedi. Bunun üzerine mesleğini sorduğumda; malını ribâya veren, faiz yiyen, ölçü ve tartıda hile yapan biri olduğunu anladım."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 139

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 23, 24

3) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 80

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 14

5) El-A'lâm cild-5, sh. 260

6) Hilyet-ül-evliyâ, cild-2, sh. 357

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 426

8) Meşâhir-u eshâb-ı güzîn, sh. 111

9) Risâle-i Kuşeyrî sh. 287

10) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6 sh. 4123

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

12) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 199

MÂLİK BİN ENES

(Bkz. İmâm-ı Mâlik)

MANSÛR BİN MU'TEMİR

Tabiînden meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. "Mansûr bin Mu'temir bin Abdullah bin Rebîa" veya "el-Mu'temir bin îtâb bin Ferkad es-Sülemî Ebû İtâb el-Kûfî" de denir. Künyesi Ebû Gıyâs'tır. Kütüb-i sitte'nin tamamında ismi geçer. Kûfelidir. 132 (m. 749)'da vefât etti.

İmâm-ı a'zamın (r.a.) hocalarındandır. Bütün ilimlerde mütehassısdır. Hadîs ilminde huccet, hafız ve imamdır. Abdurrahmân bin Mehdî zamanında Kûfe'de hafızası ondan daha kuvvetli kimse yoktu. Hadîs-i şerîf rivâyetinde sika (güvenilir), bütün rivâyetleri de sağlam idi. Sahabeden hiçbir şey almadı. Şu'be, onun: "Hiç bir hadîs-i şerîfi yazmadım" dediğini söylemiştir. O, Tabiînden, hazret-i Hasan-ı Basrî, Şa'bî, Hayseme bin Abdurrahmân, Sa'd bin Ubeyde, Saîd bin Cübeyr, Abdullah bin Yesâr el-Cühenî ve daha birçok zâttan hadîs-i şerîf almıştır. Kendisinden hadîs alanlar da, Eyyûb es-Sahtiyânî, el-A'meş, Süleymân et-Teymî (bunlar kendisiyle aynı zamanda yaşayanlardır); Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne ve daha sonra gelen birçok zâttır.

Ebû Hatim: "O güvenilir bir zâttır, rivâyetlerinde karışıklık yapmaz" demiştir. Iclî: "Onun hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) olduğu kabûl edilmiş ve Kûfe âlimleri de güvenilir olduğunu söylemişlerdir" ve Ebû Dâvûd ise: "O yalnız sika kimselerden rivâyet ederdi" demiştir.

Kendisi çok ibâdet eden sâlih bir zât idi.

Kırk sene veya başka bir rivâyete göre altmış sene gündüzleri devamlı oruç tutar, (bayramlar hariç) geceleri de sabaha kadar namaz kılar, az yer, az uyurdu, çok ağlardı. Çok

ağlamaktan gözleri az görürdü. İyi düşünenlerin en üstünü idi. Annesi ona: "Kendini helak ediyorsun" deyince O: "Ben nefsime ne yaptığımı daha iyi bilirim" ve "İki sûr arasında bol bol dinlenirim, sen merak etme anne" derdi. Hâlini bilenler ona acırlardı.

O zamanda kıyamı en güzel yapan, namazı en güzel kılanlardan idi. Namazda sakalı göğsüne yapışık gibi dururdu. Süfyân-ı Sevrî: "Mansûr, altmış sene gündüzleri oruç tuttu, geceleri de namaz kıldı" demiştir. Komşusu bir genç kız babasına: "Ey babacığım! Mansûr'un evinde bir direk vardı, ne oldu?" diye sorunca babası "Ey çocuğum! O Mansûr idi. Namaz kılarken vefât etti." dedi. Devamlı namazda gören kız, O'nu evin direği sanmıştı. Sabah olunca gözlerine sürme çeker, başına yağ sürer, sonra dışarı çıkardı.

Irak hükümdârı Yûsuf bin Ömer, Kûfe kadılığını yapmasını teklif etti ise de o reddetti. Kûfe Vâlisi onun kadı olması için bir ay hapsettirdi. Fakat Mansûr yine kabûl etmedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Kişi doğru söylemeye devam etmekle, neticede Allahü teâlânın huzûrunda sıddîklardan yazılır ve yalan söylemeye devam etmekle de, neticede Allahü teâlânın huzûrunda yalancılardan yazılır."

"Münâfıkın alâmetleri şunlardır: Konuştuğu zaman yalan söyler, va'd ettiği (söz verdiği) **zaman sözünü tutmaz, kendisine birşey emânet edildiği zaman da hıyânet eder."**

Günahların başının dünyâ sevgisi olduğunu belirtmek için şöyle söylemiştir: "Hiçbir günahımız olmasa, sadece kalbimizde dünyâ muhabbeti bulunsa, bu günah bizim Cehenneme atılmamıza kâfi gelir." İlmi ile amel eden âlimin kalbine dünyâ sevgisinin giremeyeceğini söylerdi. Zühd hakkında ise, "Dünyâda yapılacak zühdün en büyüğü, insanlarla yapılan yersiz konuşmaları bırakmaktır" demiştir.

Süfyân bin Uyeyne (r.a.): "Mansûr'u rü'yâda gördüm: "Allahü teâlâ sana ne muâmele etti?" dedim. O da: "Allahü teâlâ bana bir peygamberin ameline yakın bir mükâfat verdi" dedi.

Vefât ettiği zaman yaşadığı çevrenin bütün dinlerine mensûb olan insanlar, hattâ putperestler bile cenâzesinde hazır bulundular.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ sh. 5, 40

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 158

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10 sh. 312

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 142

MANSÛR BİN ZÂZÂN

Tabiînden hadîs ve kırâat âlimi. Künyesi Ebü'l-Mugîre'dir. İsmi Mansûr bin Zâzân el-Vâsıtî es-Sekafî'dir. Aslen Vâsıtlı olan Mansûr bin Zâzân'ın doğum târihi kesin olarak belli değildir. 129 (m. 746) yılında taundan vefât etmiştir.

Mansûr bin Zâzân sika (güvenilir, sağlam) bir râvidir. Hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği âlimler, Enes bin Mâlik, Ebu'l Âliye, Atâ bin Ebî Rebâh, Muhammed bin Şirin, Meymûne bin Ebî Şubeyb, Muâviye bin Kurre, Hâmid bin hilâl, Katâde bin Diâme, Amr bin Dinar, Hakem bin Uteybe, Abdurrahmân bin Kâsım, Muhammed bin Velîd bin Müslim el-Anzi ve diğer âlimlerdir.

Kendisinden ise kardeşinin oğlu Müslim bin Saîd el-Vâsıtî, Habîb bin Şehîd, Cerîr bin Hazım, Halef bin Halife, Ebû Hamza es-Sükkerî, Ebû Avâne ve ba'zı âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Mansûr bin Zâzân bütün gününü ibâdetle geçirirdi. Muhalled bin Hüseyin şöyle bildirmektedir: "Mansûr bin Zâzân her gündüz ve gece Kur'ân-ı kerîmi hatmediyordu." Ebû Avâne ise şöyle bildirmektedir: "Mansûr bin Zâzân'a bugün ölüm meleği kapıda denilse, yaptığı ibâdetten fazlasını yapamazdı. Çünkü o, bütün zamanını Allahü teâlâya ibâdetle geçirirdi."

El-Iclî, Mansûr bin Zâzân'ın sâlih bir kimse, sika ve kırâatte pek kabiliyetli bir âlim olduğunu zikretmektedir.

Hişâm bin Hassan şöyle anlatıyor: "Vâsıt mescidinde Cum'a günü Mansûr bin Zâzân'ın yanında namaz kıldım, iki defa Kur'ân-ı kerîmi hatmetti. Üçüncü sefer Şuarâ sûresine kadar okudu." Yine aynı zât şöyle anlatır: "O Ramazan ayında akşam ile yatsı arasında Kur'ân-ı kerîmi iki defa hatmederdi. Sonra namaza durmadan önce, Şuarâ sûresine kadar okurdu. O Ramazan ayında, yatsıyı gecenin dörtte biri gelinceye kadar geciktirirdi."

Mansûr bin Zâzân, câmiye gidince direğin yanında namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîmi hatmettikten sonra Hasan-ı Basrî ve talebelerinin yanına gider, onlarla sohbet ederdi.

Buyurdu ki: "Vallahi, ben yanımda oturan herkesle cihad halindeyim! Onunla yanımdan ayrılıncaya kadar savaşıyorum. Çünkü nerede ise, o, gerçek dostumla benim arama düşmanlık sokacak veya beni gıybet etmiş birisinin gıybetini bana ulaştırmaktan kendisini alamıyacak da, bu yüzden beni sıkıntıya uğratacak."

Mansûr bin Zâzân birçok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Hasan-ı Basrîden rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) **"Haya îmândandır, îmânı olan Cennettedir. Fuhş, kötülüktür. Kötüler Cehennemdedir."** buyurdu.

Haris el-Iclî'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise Peygamberimiz (s.a.v.): **"İslâm dîni beş şey üzerine kurulmuştur; Şehâdet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan'da oruç tutmak ve hacca gitmek."** buyurdu.

Muâviye bin Kurre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise Peygamberimiz (s.a.v.): **"Ben ümmetimin çokluğu ile övünürüm."** buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 57, 62

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 306, 307

3) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 141, 142

MA'RÛF-İ KERHÎ

Evliyânın büyüklerinden. Adı Ma'rûf bin Fîrûz olup künyesi Ebû Mahfûz'dur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 200 (m. 815) senesinde Bağdâd'ta vefât etti. Bağdâd'ın Kerh beldesinden olduğu için Kerhî denilmiş olup, Ma'rûf-i Kerhî olarak tanınmış, Sofıyye-i aliyyenin büyüklerindendir. Tasavvufta örnek, Hak teâlâya giden yolun rehberi, çeşit çeşit latifelerle seçilmiş, zamanındaki âşıkların efendisi idi.

İranlı hıristiyan bir anne ve babanın çocuğu iken, hıristiyanlığı öğrenmesi için bir rahibe gönderilmişti. Kardeşi Îsâ O'nun İslama gelişini şöyle anlatmaktadır: "Ben ve kardeşim Ma'rûf bir okula gidiyorduk. Hıristiyan idik. Hıristiyan hoca (râhib) çocuklara (Hâşâ) Allahü teâlâ üçtür.

Baba, Oğul, Rûh'ül-kudûs derdi. Kardeşim Ma'rûf, Allah birdir birdir diye bağırırdı. Râhib O'nu her tarafı yara bere içerisinde bırakacak şekilde döverdi. Bu böyle devam etti. Nihâyet bir gün her tarafını parçalar şekilde dövünce kaçtı. Ve bir daha dönmedi. Bunun üzerine annem O'na olan sevgisinden hergün gözyaşı dökerdi. "Eğer Allahü teâlâ oğlumu geri gönderirse, o hangi dinde ise ben de o dine tâbi olacağım" derdi. Annesi böyle ağlayıp gözleri yolları beklerken, evden kaçan Ma'rûf-ı Kerhî kendi hâlini şöyle anlatmaktadır "Ayaklarım şişmiş, elbiselerim parçalanmış bir halde Kûfe'ye geldim. Âdetim mescidlerde kalmaktı. Burada da mescide gittim. Orada mübârek, yüzü nûr saçan bir zâtın etrâfında bir kısım insanlar halka olmuşlar ve onun anlattıklarını dinliyorlardı. Cemâat o zâtı öyle dinliyorlardı ki, sanki başlarının üzerinde kuş vardı. O zâta yaklaştım ve dinledim. Şöyle diyordu: "Kim Allahü teâlâdan tamamen yüz çevirirse, Allahü teâlâ da ondan tamamen yüz çevirir. Kim kalbiyle Allahü teâlâya kavuşmayı arzu eder ve O'na koşarsa: Allahü teâlâ onu rahmetiyle karşılar. Bütün herkesin kalbinde O'nun muhabbeti hâsıl olur, O'na gelirler. Derdlere ve belâlara sabır eden kimseye de rahmetini ihsân eder." Bu zât Muhammed İbni Semmâk idi. O'nun bu sözleri kalbime çok te'sîr etti ve beni yaratan Allahü teâlâya yöneldim. Benim gizli ve açık her şeyimi bilen, O'na kavuşmağı istedim. Allahü teâlâ da duâmı kabûl buyurdu. Bu sırada İbni Semmâk aniden sustu. Sonra insana çok te'sîr eden bir sesle "Bağdadlı genç nerede?" diye sordu. Oradaki cemâat bana baktı. Çünkü orada benden başka yabancı yoktu. Beni Şeyh İbn-i Semmâk'a götürdüler. İbn-i Semmâk başımı okşadı ve: "Merhaba ey Rabbin'i arayan kişi. Merhaba ey Allah'ın sevgisine ve muhabbetine kavuşan kişi" dedi. Bu sözleri işitince, babama beni kötüleyen rahibi hatırladım ve ağlamaya başladım. Bunun üzerine "Sen ağlıyor musun?" dedi: "Evet efendim" dedim ve rahibin sözünü hatırladım. Çünkü o rahib hep hakaret ederek beni babama kötülerdi. Tam bu sırada "Rahibin sözü mü?.." diye sordu. Ben buna çok hayret ettim. Bunu nasıl biliyordu. "Evet" dedim. Bana "Allahü teâlâya duâ et. Senin duân müstecâbtır (kabûl olur)" buyurdu ve ben de Allahü teâlâya duâ ettim. Daha sonra öğrendim ki, râhib de müslüman olmuş ve sâlih mü'minlerden olmuş. Sonra İbni Semmâk beni İmâm-ı Ali Rızâ'ya götürdü. Durumu O'na anlattı ve O'nun elinde müslüman oldum."

Müslüman olan ve ilim tahsil eden Ma'rûf-ı Kerhî, uzun seneler sonra memleketine döndü. Büyük bir sabırla onu bekleyen annesi bağrına bastıktan sonra hangi din üzeresin diye sordu. Ma'rûf, İslâm dîni üzereyim deyince annesi, **"Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü."** diyerek îmân ile şereflendi. Bunun üzerine bütün aile müslüman oldu.

Ma'rûf-ı Kerhî dînin emirlerini gözetmekte, ibâdette, haram ve şüphelilerden kaçmada çok meşhûr olmuştu, İmâm-ı Ali Rızâ'nın hizmetinde bulunmuş, O'nun çocuklarıyla beraber yaşamış ve ehl-i beytten bilinmiştir. İmâm-ı Ali Rızâ (r.a.) "Ma'rûf, huy ve muhabbet bakımından ehl-i beyttendir. Fakat ırk ve neseb bakımından değil. Muhakkak o kerem ve izzet bakımından, Selmân-ı Fârisî'nin ceddimize ilhak edilip ehl-i beytten sayıldığı gibi, O da bize dâhil edilmiştir.

Ma'rûf-ı Kerhî, Dâvûd-i Tâî hazretlerinden feyz almış olup; büyük velilerden Sırrî-yi Sekâtî de, Ma'rûf-ı Kerhî'den ders ve feyz alarak yetişti. Hârûn Reşid ile aynı zamanda yaşadı. Muhaddis olup, zamanının meşhûr hadîs âlimlerinden hadîs dinlerdi.

Ma'rûf-ı Kerhî, Bekir bin Huneys, Rabi' bin Sabîh ve bir çok âlimden hadîs öğrendi. Halef bin Hişâm, Zekeriyyâ bin Yahyâ el Mervezî, Yahyâ bin Ebî Tâlib ve bir çok hadîs âlimi de Ma'rûf-ı Kerhî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.) Bağdâd'ın imâmı ve zahidi lakabını aldı. Dinde imâm olup, fıkıh, hadîs, tefsîr ve kelâm ilimlerinde büyük âlimdir. Bütün bu ilimlerde huccet (senet) idi. İctihâd makamına erişmişti.

Abdülazîz bin Mansûr diyor ki: Babamdan işittim: "Biz Ahmed bin Hanbel ile beraber idik. Ma'rûf-ı Kerhî'den bahsedildi. Orada olanlardan ba'zıları O'nun ilmi zayıfdır dediler. Bunun üzerine Ahmed bin Hanbel (r.a.) "Böyle konuşmayın. Siz Ma'rûfun kavuşmuş olduğu ilimden bir şeye kavuşabildiniz mi?" diye cevap vererek onları susturmuştu. Ahmed bin Hanbel ve Yahyâ bin Mûîn, Ma'rûf-ı Kerhî'ye müracaat ederler ve bir çok mes'eleleri O'ndan öğrenirlerdi"

Yahyâ bin Muin ve Ahmed bin Hanbel, Ma'rûf-ı Kerhî'nin (r.a.) yanına geldiler. Yahyâ bin Muin, Ma'rûf-ı Kerhî'ye: Secde-i Sehv'i sormak istiyordu. Ahmed bin Hanbel Yahyâ'ya "Sus" dedi. Fakat o susmadı ve "Yâ Ebel-Mahfûz, Secde-i Sehv hakkında ne dersin?" diye sordu. Ma'rûf-ı Kerhî, "Kalbin namazdan gâfil olup, namazdan başka bir şeyle meşgûl olmasından dolayı bir cezadır" deyince. Ahmed bin Hanbel (r.a.) "Bu ne güzel ve ne ma'nâlı bir cevaptır" buyurdu.

Kerâmet ve menkıbeleri çoktur. Cömertlik ve kerem sahibi olup, sağlığında ve vefâtından sonra da yardım yapan dört büyük velîden biridir. Bunlar Ahmed bin Hanbel, Ma'rûf-ı Kerhî, Bişr-i Hafî ve Mansûr bin Ammâr'dır.

Ma'rûf-ı Kerhî'ye, "Muhabbet nedir?" diye sordular. Cevaben buyurdu ki:

"Muhabbet, öğrenmek ve öğretilmekle elde edilen bir şey değildir. Ancak Allahü teâlânın bir ihsânı ile elde edilir."

Buyurdu ki, "Kulun mâlâya'nî (boş ve fâidesiz) konuşması, Allahü teâlânın onu zelîl ve yalnız bırakmasının alâmetidir."

"Tasavvuf, hakîkatları almak ve halkın elinde olan dünyâ malından ümidini kesmektir, uzaklaşmaktır."

"Evliyânın üç alâmeti vardır: Düşüncesi Hak ola, işliyeceği işi Hak ile işleye, meşgûliyeti dâima Hak ile ola."

"Üstün olmak sevdasında olan, ebedî olarak felah bulmaz, kurtulamaz." "Sualsiz ve karşılıksız vermeğe çalış."

"Allahü teâlâ bir kuluna iyilik murâd ederse; hayırlı amel kapısını açar, söz kapısını kapar. Kişinin işe yaramaz söz konuşması bedbahtlıktır. Kötülük murâd ettiğinde bunların aksini yapar."

"Amelsiz Cenneti istemek ve emir olunduğunu yapmadan rahmet ummak, cahillik ve ahmaklıktır."

"Sâlihler için çokluğun, sıddîklar için azlığın önemi yoktur."

"Dilini (başkalarını) kötülemek ve aşağılamaktan koruduğun gibi, medh etmekten de koru."

"İlim sahibi, ilmiyle âmil olduğu takdîrde, bütün mü'minlerin kalbi onun olur" (ya'nî bütün mü'minler onu sever)." Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.) bir gün namaz kılmak için ikâmet okudu ve sonra Muhammed bin Ebî Tevbe'ye öne geçip namaz kıldırmasını istedi. Kendisi imâm olmadı, müezzinlik yaptı. Muhammed bin Ebî Tevbe imamlık yapmaktan çekindi ve Ma'rûf-ı Kerhî'ye "Eğer bu namazı kıldırırsam başka namaz kıldırmam" dedi. Ma'rûf-ı Kerhî bu sözü beğenmedi ve

"Nefsinden konuşuyorsun. Başka bir namaz kıldıracağını düşünmek (başka bir namaz vaktine kadar yaşayacağım diye konuşmak) tûl-i emel (uzun arzu) sahibi olmaktır. Tûl-i emel sahibi olmaktan Allahü teâlâya sığınırız. Çünkü tûl-i emel, hayırlı amel yapmaya mâni olur" buyurdu.

"Dünyâ dört şeyden ibârettir: Mal, söz, uyku ve yemek. Mal; insanı Allahü teâlâya isyan ettirir. Söz, insanı Allahü teâlâdan oyalar. Uyku, insana Allahü teâlâyı unutturur. Yemek ise insanın kalbini katılaştırır" buyurdu. Sırrî-yi Sekâtî buyurdu ki: Ma'rûf-ı Kerhî'yi şöyle söylerken işittim: "Kim kibirli olur, kendini büyük görürse Allahü teâlâ onu yere vurur, kim Allahü teâlâ ile münâzea ederse (karşı gelirse) Allahü teâlâ ona gazâb eder. Kim Allahü teâlâya hîle yapmaya kalkarsa, O Allahü teâlâya boyun eğer (hilesinden vazgeçer). Kim Allahü teâlâya tevekkül eder O'na sığınır ve güvenirse; Allahü teâlâ onun yardımcısı olur. Kim Allahü teâlâya tevâzu' ederse Allahü teâlâ onu yükseltir." Ma'rûf-ı Kerhî'ye "Dünyâ sevgisi kalbden nasıl çıkar?" diye sorulduğu zaman buyurdu ki, "Allahü teâlâya karşı hâlis sevgi, tam bir muhabbet ve hüsn-ü muâmele ya'nî Allahü teâlânın râzı olduğu işleri yapmak ve men ettiklerinden sakınmak ile" cevâbını verdi.

Mertliğin alâmeti üçtür. "Hilafsız tam bir vefa, istenmeden vermek ve kendisine cömertlik, iyilik yapılmadan başkalarını medh etmek" buyurdu. Bir adam Ma'rûf-ı Kerhî hazretlerine gelerek "Ey efendim. Benim Allahü teâlâya nasıl kavuşacağımı bana öğretir misin?" dedi. Ma'rûf-ı Kerhî onun elinden tuttu ve padişahın kapısına getirdi. Kapının önünde ayağı kırık duran bir adam buldular. Soru soran zâta o kimseyi gösterip "İşte bunun gibi olursan Allahü teâlâya vâsıl olursun" buyurdu. Bununla, ayağının ikisi de kırık bir köle, efendisinin kapısının önünde nasıl durur hiçbir yere ayrılmazsa; bir kul da Allahü teâlânın kapısında her an bekler. Hiç ayrılmaz ve isyan etmezse, Allahü teâlâya kavuşur demek istedi. Bir kimse gelip kendisinden kalbinin yumuşaması için duâ etmesini istedi ona; "Ey kalbleri yumuşatan Allahım! Ölüm benim kalbimi yumuşatmadan sen benim kalbimi yumuşat" diye duâ et buyurdu. Sırrî-yi Sekâtî hazretleri "Kavuştuğum bütün ni'metlere Ma'rûf-ı Kerhî hazretlerinin bereketiyle kavuştum" buyurdu.

Buyurdular ki: "Dişi hayvana bile bakmaktan sakınınız."

"Kim öldükten sonra unutulmak istemezse, güzel (amel) işlesin ve isyan etmesin."

"Allahü teâlâ mü'minlerden bir zümreyi kabirlerinden kanatlı olarak diriltir. Sur üfürüldüğü zaman kabirlerinden uçarlar. Cennet-i a'lâya koşarlar. Onları melekler karşılar ve onlara "Siz kimsiniz?" derler. Onlar "Mü'minlerdeniz, Ümmet-i Muhammeddeniz, Ümmet-i Kur'ândanız" derler. Melekler "Siz Sırâti gördünüz mü?" derler. "Hayır" diye cevap verirler. "Siz Haşrı gördünüz mü?" "Hayır." "Siz Allahü teâlâyı gördünüz mü?" "Biz O'nun nûrunu gördük." "Peki siz dünyâda ne amel yapardınız?" "Biz O'na kulluk ettik. O'ndan başka herşeyden yüz çevirdik. Allahü teâlâ bize hesaba çekilecek bir dünyalık vermedi" derler."

"Kim mü'min kardeşinin bir aybını örterse, Allahü teâlâ onun bu işinden dolayı bir melek yaratır, O'nun elinden tutar ve O melekle beraber Cennete girer."

"Her kim günde üç kere "Allahım Muhammed (s.a.v.) ümmetini islâh et" diye duâ ederse âbidlerden sayılır."

Kendi kendine dövünür, "Ey nefs hâlis ol ki halâs (kurtuluş) bulasın" buyurur ve ağlardı.

Bağdâd ahâlisi ve bütün müslümanlar tarafından devamlı hürmet edilirdi. Kabri, duâların kabûl edildiği hastaların şifâ bulduğu bir yerdir. Duâların kabûl edildiği herkes tarafından tecrübe edilmiştir. İmâm-ı Yâfiî de bunu bildirmektedir.

Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.), talebesi Sırrî-yi Sekâtî'ye buyurdu ki: "Eğer Allahü teâlâya duâ eder ve birşey istersen, O'na benim ismimi vesîle et, benim hürmetime iste!"

Muhammed bin Hişâm diyor ki: Ma'rûf-ı Kerhî bana "Sana on cümle öğreteceğim; beşi dünyâ, beşi âhıret içindir. Bunlar ile kim duâ ederse Allahü teâlâ onun duâsını kabûl buyurur" dedi. Ben "Yazayım mı?" diye sordum. "Hayır Behr bin Hânis nasıl tekrar tekrar okuyup bana öğrettiyse, sana da tekrar tekrar okuyup öğretirim" dedi. "Dînim için Allah bana kâfidir. Dünyâm için Allahü teâlâ bana kâfidir. Ehemmiyetli işlerim için Allahü teâlâ kerîmdir ve bana kâfidir. Bana haksızlık etmek isteyenlere hilm ve kuvvet sahibi olan Allahü teâlâ kâfidir. Bana kötülük etmek isteyenlere, Şedîd olan Allahü teâlâ bana kâfidir. Ölüm ânında rahîm olan Allahü teâlâ bana kâfidir. Kabir suâlinde raûf olan Allahü teâlâ bana kâfidir. Hesâb anında kerîm olan Allahü teâlâ bana kâfidir. Mîzân ânında latif olan Allahü teâlâ bana kâfidir. Sırât'ta, kadîm olan Allahü teâlâ bana kâfidir. Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahü teâlâ bana kâfidir. O Arş'ın Rabbidir ve ben O'na tevekkül ederim."

Muhammed bin Mansûr Tûsî haber veriyor. Bağdâd'ta Ma'rûf-ı Kerhî'nin (r.a.) huzûruna gittim. Yüzünde bir yara izi gördüm. "Dün burada iken yüzünüzde bir şey yoktu. Bu nedir bir şey mi oldu?" diye sordum. "Seni ilgilendirmeyen şeyi sorma, sana yarayanı sor" dedi. "Allah aşkına söyle" dedim. Şöyle anlattı; "Bu gece namaz kılıyordum. Mekke'ye gidip Kâ'be'yi tavaf etmek istedim. Su içmek için zemzem kuyusuna gittim. Ayağım kaydı ve yüzüm oraya çarptı. Bu iz ondandır."

Abdest almak için Dicle'ye gitti. Kur'ân-ı kerîm ve seccadesini namaz kıldığı yerde bıraktı. Bir kadın gelip bunları alıp giderken Ma'rûf arkasından koştu ona yetişti ve yüzünü görmemek için başını eğip "Kur'ân-ı kerîm okuyan çocuğun var mı?" diye sordu. Kadın hayır deyince "Kur'ân-ı kerîmi bana ver seccade senin olsun" buyurdu. Kadın O'nun bu güzel hareketine çok şaşırdı. Her ikisini de oraya bıraktı. Ma'rûf-ı Kerhî hazretleri "Seccadeyi al sana helâl ettim" buyurdu. Kadın utanarak hemen oradan uzaklaştı gitti. Ma'rûf-ı Kerhî hazretleri herkese merhamet eder ve herkesin ıslâhı için çalışırdı.

Bir gün, talebeleriyle Dicle kenarındaki bir hurmalıkta oturuyorlardı. Baktılar ki, Dicle'nin yukarısından bir kayık geliyor. Kayıkta bir kaç erkek içki içiyor, nâra atıyorlar. Bu nahoş manzara karşısında talebeleri şöyle söyledi: "Efendim bir duâ edin de, Allahü teâlâ bunları bu nehirde boğsun ve insanlar onların zararlarından kurtulsunlar."

Şöyle buyurdu: "Yâ Rabbi! Sen bu kullarını dünyâda neşelendirdiğin gibi âhırette de neş'elendir." Talebeleri bu duânın ma'nâ ve sırrını anlamadıklarını söylediler. Bunun üzerine "Benim söylediğimi (Allahü teâlâ) bilir. Bekleyin şimdi sırrı açığa çıkar buyurdu." O topluluk Ma'rûf-ı Kerhî'yi görünce sazlarını kırdılar, şaraplarını döktüler ve titremeye başladılar. Ma'rûfun el ve ayaklarına kapanıp tövbe ettiler. Ma'rûf-ı Kerhî, "Gördüğünüz gibi herkesin istediği oldu; ne onlar boğuldu, ne de bir kimse onlardan rahatsız oldu" buyurdular.

İbni Merdeveyh şöyle anlatır: "Biz Ma'rûf-ı Kerhî ile beraber oturduk. Onun yüzünden nûr fışkırdığını gördüm. O nûr her tarafa yayılıyor ve aydınlatıyordu." Kendisine "Yâ Ebâ Mahfûz! Senin suyun üzerinde yürüdüğünü işittim" dedim. Bunun üzerine "Benim asla su üzerinde yürümem diye birşey yoktur. Fakat ben bir tarafa geçmek istediğim zaman, nehrin iki kenarı birleşir ve ben geçerim" buyurdular.

Muhammed bin Muhallid dedi ki: Hasan bin Abdülvehhâb'a Ma'rûf-i Kerhî'nin hayatı okunuyordu. Buyurdu ki: "Ma'rûf-ı Kerhî'nin suyun üzerinde yürüdüğünü söylerler. Eğer bana O'nun havada yürüdüğü söylenilse; onu tasdîk ederim."

Ma'rûfun (r.a.) bir dayısı şehrin vâlisi idi. Vâli, bir gün şehrin kenar mahallelerini dolaşıyordu. Ma'rûfu gördü. Bir kenarda oturmuş ekmek yiyor, önünde de bir köpek; bir lokma kendi ağzına, bir lokma da köpeğin ağzına koyuyordu. Dayısı, köpekle birlikte yemeğe utanmıyor musun dedi. Utandığım için bu zavallıyı yediriyorum dedi ve başını kaldırıp havadaki bir kuşa seslendi. Kuş uçup geldi, eline kondu ve kanadıyla başını ve gözünü örttü? Ma'rûf: "Allahtan utanandan herşey utanır" buyurdu ve dayısı bu hâli görüp, bu sözü işitmekle hem hayret etti, hem de oradan uzaklaştı.

Bir gün abdesti bozuldu. Hemen oracıkta teyemmüm etti. "İşte Dicle, niçin teyemmüm ettiniz" dediklerinde, "Oraya gidinceye kadar acaba yaşayabilir miyim? Ölüverirsem abdestsiz olmıyayım" dedi.

Halîl Sayyâd anlatır: Oğlum Muhammed kaybolmuştu. Annesi ve ben şaşkına dönmüştük. Ma'rûf-i Kerhî'ye geldim ve: "Ey Ebâ Mahfûz, oğlum kayboldu, annesinin aklı başından gitti" dedim. "Ne istiyorsun buyurdu?" "Allaha duâ edin de, çocuğumuzu bize iade etsin" dedim. "Yâ Rabbi, gök senin, yer senin, arasındakiler de senin. Muhammed'i gönder" dedi. Şam kapısına geldim. Oğlumu orada gördüm. "Oğlum Muhammed, geldin mi?" dedim. "Şimdi Enbâr şehrinde idim. Birden kendimi burada buldum" dedi.

Âmir bin Abdullah el-Kerhî anlatır: Benim hıristiyan bir komşum vardı. Bir gün bana geldi ve "Ey Ebâ Âmir, benim senin üzerinde komşuluk hakkım vardır. Senden bir ricam var. Beni Allah'ın sevgili bir kuluna bir velîye götürmedin ki, o velî zât Allahü teâlânın bana bir evlât vermesi için duâ etsin" dedi. Bunun üzerine bu hıristiyan komşumu Ma'rûf-ı Kerhî'ye götürdüm. Onun işini ve ricasını anlattım. Ma'rûf-i Kerhî de onu İslama da'vet etti. Müslüman olmasını istedi. Komşum "Yâ Ma'rûf, benim hidâyetim senin elinde değildir. Ancak Allahü teâlâ hidâyet eder, bir kimseyi doğru yola kavuşturur. Ben senden duâ istemeğe geldim. Müslüman olmağa gelmedim" dedi. Bunun üzerine Ma'rûf-ı Kerhî ellerini kaldırdı "Allahım senden bu kimseye anne ve babasına itaatkâr bir evlât vermeni istiyorum ki, anne ve babası onun elinde müslüman olsun" diye duâ etti. Allahü teâlâ duâsını kabûl etti ve bu kimsenin bir oğlu oldu. Bu çocuk zamanındaki çocuklardan ve akranlarından çok akıllı ve çok zekî oldu. Büyüdüğü zaman babası onu bir rahibe götürdü. Ona hıristiyanlığı ve İncîl'i öğretmesini istedi. Rahib onu önüne oturttu. Kendisine bir yazı tahtası verdi ve benim okuduğumu, söylediğim şeyleri söyle dedi. Bu çocuk "Hayır söylemem, dilim teslisi söylemeye (Allah üçtür demeye) kapalıdır. Kalbim ise Allahü teâlânın sevgisiyle meşgûldür" dedi. Rahib "Ey oğlum ben sana bunu sormadım" dedi. Çocuk "Peki neyi sordun?" dedi. Rahib "Ben sana, benden sorup öğrenmek ve anlamak istediğin şeyi sordum" dedi. Bunun üzerine çocuk "Aklımın kabûl edeceği, zihnimin ve kalbimin idrak edeceği şeyi bana öğret" dedi. Rahib "Ey oğlum (elif) de" diyerek alfabenin ilk harfini söyledi. Çocuk şiirle şöyle dedi: "(Lafza-i celâlin başındaki) vasıl elifi her kalbi, ezelî ve ebedî sıfatlar sahibi olan sevgiliye (Allahü teâlâya) vasletti, kavuşturdu. Hoca "Oğlum BE de" diye söyledi. Çocuk yine şiirle! "BE, Allahü teâlânın BEKÂ (sonu olmamak) sıfatının harfidir" dedi. Hoca SÂ, CİM, HA ve bütün harfleri söyledi. Çocuk da hepsine manzûm ve o harflerle ilgili Allahü teâlânın sıfatlarını anlatan şiirlerle cevap verdi. Bu cevapları duyunca rahib şaşırıp kaldı. Kalbinde bir ürperti duydu ve kendisini bir titreme aldı. İslâm dîninin dışındaki bütün dinlerin bâtıl olduğunu anladı. Rahibteki bu değişikliği görünce genç:

Ağlatan, güldüren, öldüren, dirilten bir
Allaha yemîn ederim ki,

O'nun kapısından başka bir kapıya giden,
mutlak zarar etmiştir.

Allah'ın rızâsından başka bir şeyi
maksûd edinenler yolunu şaşırmıştır.

Hakîki maksad Allahü teâlânın rızâsıdır.
Ondan başkasına gidenlere yazıklar olsun.

Affeden, ihsân eden Allahü teâlâ,
O'ndan başkasından ne zarar gelir ne fayda.

Hâlık-ı âlem Allahım ne a'lâdır,
ne alâ kul isyan eder de, yine örter o aliyy-ül-a'lâ.

Âlemde kendisinden başka rab olmayan
Allah, noksanlıktan münezzeh.

Sever kendisinin emirlerine
nehiylerine uyanları ol münezzeh.

Beyitlerini söyledi. Rahib işittiği sözler karşısında aklı başından gitti. Bu çocuğun kendinden konuşmadığını ve buna bu hikmetli sözleri söyletenin Allahü teâlâ olduğunu anladı, işte tam bu sırada içinden gelerek "Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh" diyerek îmân etti. Sonra çocuğun elinden tutarak babasına getirdi. Babası oğlunun rahible beraber geldiğini görünce, ona doğru yöneldiler. Rahibe bakınca yüzünde bir nûr parladığını gördü. Rahibe "Oğlumun zekâsını nasıl buldun?" diye sordu. Rahib, "Onun sözlerine kulak ver" dedi. Sonra söylediklerini babasına anlattı. Babası, "Muhtaçlara yardım eden Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bunlar ondan değildir. Bunlar Ma'rûf-i Kerhî'nin duâsı bereketiyledir. O'nun kerâmetidir" dedi. Sonra "Ey oğlum, senin vasıtanla bizi Cehennemden kurtaran Allahü teâlâya hamd ederim. Muhakkak ki biz çok kötü bir halde idik, imansız idik" dedi ve Kelime-i şehâdet getirip, îmân etti. Daha sonra bütün ailesi de müslüman oldu. Evlerindeki haç işâretlerini kırdılar. Allahü teâlâ, Ma'rûf-ı Kerhî hazretleri vasıtasıyla bunlara hidâyet nasîb etti ve Cehennem ateşinden kurtardı.

Sırrî-yi Sekâtî (r.a.) anlatır: "Ma'rûf-ı Kerhî'yi rü'yâmda gördüm. Arşın altında durmuş, gözü açık halde kalmış, hayran, hareketsiz, kendinden geçmiş bir halde idi. Allahü teâlâ, meleklere, bu kimdir? buyurdu. Yâ Rabbî, sen daha iyi bilirsin dediler. Allahü teâlâ: "Bu Ma'rûfdur. Benim muhabbetimden mest ve hayran olmuştur. Beni görmeyince, kendine gelmez" buyurdu.

Ma'rûf-ı Kerhî, Ramazan ayından başka bir ayda, nafile oruç tutarken Bağdâd çarşısından geçiyordu, ikindi vakti bir sebil su dağıtıcısı, (Benim suyumdan içene Allahü teâlâ rahmet etsin) diye bağırıyordu. Hazreti Ma'rûf, sucunun elindeki bardağı alıp içti. Talebeleri dedi ki: "Efendim siz oruçlu değil miydiniz?" "Evet oruçlu idim. Fakat bu su dağıtıcısının duâsı üzerine nafile orucu bozdum."

Ma'rûf-ı Kerhî vefât edince, kendisini rü'yâda gördüler, dediler ki: "Allahü teâlâ, sana ne muâmele eyledi?" "O su dağıtıcısının duâsı ile daha fazla ihsâna kavuştum" dedi.

Sırrî-yi Sekâtî (r.a.) anlatıyor: Bir bayram günü hazret-i Ma'rûfu hurma toplarken gördüm ve sordum, "Bunları ne yapacaksın." "Şu çocuğu ağlarken gördüm ve niçin ağladığını sordum. Bana yetim olup anne ve babasının olmadığını, arkadaşlarının yeni elbiseleri ve oyuncukları olup

kendisinin olmadığını söyledi. Şimdi bunları toplayıp satacağım, ağlamayıp oynaması için O'na oyuncak satın alacağım" dedi. Bunun üzerine "Bu işi bana bırak" deyip çocuğu alıp götürdüm. Yeni güzel elbiseler ve oynaması için bir oyuncak aldım. Çocuk o zaman memnun oldu. Bundan sonra kalbime bir nûr geldi, kalbim parladı ve hâlim bambaşka oldu."

Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.) hastalanıp yatağa düştüğü zaman Sırrî-yi Sekâtî hazretleri vasıyyetini sordu. "Vefât ettiğimde şu gömleğimi sadaka olarak ver. Çünkü dünyâya geldiğim gibi gitmek isterim" buyurdular.

Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.) herkese hüsn-i muâmelede bulunduğundan vefât ettikten sonra hıristiyanlar ve yahûdîler O'nun kendilerinden olduğunu iddia ettiler. Müslümanlar ise "O bizdendir" dediler. Bu iddialar olurken hizmetçilerinden biri gelip: "Efendimizin bize şöyle bir vasıyyeti var."

"Benim cenâzemi yerden kim kaldırırsa ben o zümredenim" buyurdu diye haber verdiler. Hıristiyan ve yahûdîler geldiler. Mübârek cenâzesini yerden kaldıramadılar. Müslümanlar cenâzesini kaldırdılar ve oraya defn ettiler.

Ma'rûf-ı Kerhî hazretleri, ne Cennet arzusundan, ne de Cehennem korkusundan dolayı ibâdet etti. O yalnız Allahü teâlâya olan aşkından ve muhabbetinden dolayı ibâdet etti. Allahü teâlâ da O'nu en yüksek makamlara yükseltti ve aradaki perdeleri kaldırdı. Hem Hak teâlânın hem de halkın sevgilisi oldu.

Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.), Enes bin Mâlik ve İbni Ömer'den (r.a.) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Peygamber efendimize (s.a.v.) Eshâb-ı kiramdan birisi geldi: "Yâ Resûlallah beni Cennete götürecek ameli göster" diye sordu. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Gazâblanma, kızma"** buyurdu. O zât "Bunu yapamazsam yâ Resûlallah" diye sorunca; Peygamberimiz, **"Her gün ikindi namazından sonra yetmiş kerre istiğfar et. Allahü teâlâ senin yetmiş senelik günahını affeder."** buyurdu. O zât "Yâ Resûlallah yetmiş senelik günah işlememişsem" diye sorunca; Peygamberimiz (s.a.v.), **"O zaman annenin yetmiş yıllık günahı affolur"** buyurdu. O zât "Peki annem ölmüş ve de yetmiş yıllık günah işlememişse ne olur" diye sorunca Peygamberimiz (s.a.v.), **"Akrabalarının yetmiş yıllık günahı affolur"** buyurdu.

Yine Ma'rûf-ı Kerhî (r.a.), Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kim müslüman kardeşinin bir ihtiyâcını giderirse;** (nafile, bir) **hac ve umre yapmış gibi sevâb kazanır."**

Amr bin Dinar ve İbni Abbâs (r.a.) rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kim uyurken "Allahım bizi mekrinden** (aldatmandan, azâblarını ni'met şeklinde göstermekten) emîn **kıl. Bize zikrini unutturma ve bizi gâfiller zümresinden eyleme. Allahım bizi en sevdiğin zamanlarda (seher vakitlerinde) bizim seni hatırlamamızı nasîb eyle ki o vakitler de sen, sana ibâdet eden, seni zikreden kullarından râzı olursun. O vakitte senden bir şey isteyip sonra ihsânına kavuşmayı, duâ edip kabûlünü nasîb eyle, mağfiret dileyip atfımızı nasîb eyle" diye duâ ettiğin zaman Allahü teâlâ o sevdiği saatte** (seher vaktinde) **bir melek yaratır. O melek o kimseyi seher vaktinde uyandırır. Eğer uyanmazsa bu melek göğe çıkar. Allahü teâlâ başka bir melek gönderir. Onu uyandırır. Eğer uyanmazsa bu iki melek o vakti ihyâ ederler. Eğer uyanır ve duâ ederse duâsı kabûl olunur. Eğer uyandıktan sonra kalkıp ibâdet etmezse, Allahü teâlâ o meleklerin sevâbını ona verir."**

Ma'rûf-ı Kerhî, Abdullah bin Mûsî, Abdüla'lâ, Yahyâ bin Ebî Kesir, Urve, Hazreti Âişe'den Resûlullahın şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **"Din, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmekten** (Hubb-u Fillâh ve Buğd-u Fillâh) **ibârettir."**

---

1) Câmiu kerâmâti'l-evliyâ cild-2, sh. 266

2) Hadâik-ül-verdiyye fî hakâiki ecillâi'n-nakşibendiyye sh. 42

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 360

4) El-A'lâm cild-7, sh. 269

5) Keşf-ül-mahcûb sh. 246 (Urdu tercümesi)

6) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 172

7) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 83

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 231

9) Nefehât-ül-üns sh. 92

10) Risâle-i Kuşeyrî sh. 60, 61

11) Tabakâtü Hanâbile cild-1 sh. 381

12) Min a'lâm-il-ârifîn sh. 13

13) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 199

14) Ravd-ül-fâik sh. 144

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

16) Kıyâmet ve Âhıret sh. 334

17) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 264-265

MEKHÛL EŞ-ŞÂMÎ

Tabiînden ve meşhûr hadîs hafızlarından. İsminin Şehrâp, olduğu söylenir. Künyeleri değişik şekillerde, Ebû Abdullah, Ebû Eyyûb ve Ebû Müslim olarak bildirilmiştir. Aslen İran'lıdır. Kabil'de doğdu. Orada yaşı biraz ilerleyince, esîr edildi. Mısır'da, Hüzel kabilesinden bir kadının âzâdlısıdır. Onun için Hûzelî denmiştir.

Zamanında, Şam'ın en büyük Fakîhi (İslâm hukuku âlimi) idi. Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini öğrenmek için çok memleketleri dolaştı. Irak ve Medine'ye gitti. Enes bin Mâlik, Ebû Umâme, Mahmûd bin Rebî', Ubeydullah bin Muhayrız, Anbese bin Ebî Süfyân, Süleymân bin Yesâr, Tâvûs Irak bin Mâlik ve başkalarından (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Evzâî, Abdurrahmân bin Yezîd bin Câbir, Sevr bin Yezîd, Süleymân bin Musa'da (r.anhüm) ondan hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Mekhûl hazretleri kendisine sorulan suâllerin hepsine cevap vermezdi. Teymî bin Atıyye el-Ansî, "Mekhûl'dan (bilmiyorum) diye cevap verdiğini çok işitmişimdir" der. Zührî: "Şu dört yerde, dört büyük âlim yetişmiştir. Saîd bin Müseyyeb Medine'de, Şa'bî Kûfe'de, Hasan el-Basrî Basra'da, Mekhûl Şam'da. Şam'da, Mekhûl zamanında, fetvâ vermekte ondan daha yetkili kimse yoktu. Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billahi demeden fetvâ vermezdi. Ben bu kadar anlıyabildim. Bu fetvâm, hatalı da olabilir, doğruda, derdi" diye bildirdi.

Mekhûl eş-Şâmî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Abdurrahmân Ganem'den rivâyet etti: Abdurrahmân (r.a.) bana "Sahâbe-i kiramdan, on kişi bana anlattı: Kubâ mescidinde idik. İlim müzâkeresi, yapıyorduk. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) çıkageldi. "İs**tediğiniz kadar, ilim öğrenin. Bildiğinizle amel etmediğiniz müddetçe, Allahü teâlâ size mükâfat vermez."** buyurdu.

Ümmü Eymen'den rivâyet etmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına (r.anhüm) şöyle buyurdu: **"Azap olunup, yakılsan bile, Allahü teâlâya, şirk koşma. Bütün servetini çıkarıp feda etmeni de söyleseler, anne ve babana itaat et. Onları kırma. Namazı bile bile terk etme. Kim namazı bilerek terk ederse, Allahü teâlânın emânı ondan uzak olur. İçki içmekten çok sakın.. Çünkü, içki, her çeşit kötülüğün anasıdır. Günâhtan da uzak dur. Ona yaklaşma. Günah, Allahü teâlânın gazâbını celbeder** (çeker)."

"Ayıp araştırıcı olmayınız. Çok övücü de olmayınız. Onu bunu lekeleyip kusur bulmayınız. Bir şey yapmadan, olduğunuz yerde işsiz güçsüz kalmayınız."

"Ey Muaz! Emîre itaat et. Eshâbımdan hiç kimseye sövme."

Yine Enes bin Mâlik'den rivâyet etmiştir: **"Kim sabah ve akşam olduğu zaman, "Allahümme innî eşhedüke ve eşhedü hamalete arşike ve melâiketike ve cemîi halkike. İnneke entellah, lâ ilahe illâ ente vahdeke. Lâ şerike leke. Ve enne Muhammeden, abdüke ve Resûlüke" diye okursa, Allahü teâlâ onun dörtte birini Cehennemden âzâd eder. İki kerre derse, yarısını, üç kerre derse, dörtte üçünü, dört kerre derse, bütün vücûdunu Cehennemden âzâd eder."**

Vâsile'den rivâyet etmiştir: **"Din kardeşinize şemâtet (başına gelen belâya ve zarara sevinmeyiniz) etmeyiniz. Şemâtet ederseniz. Allahü teâlâ belâyı ondan alır size verir."**

Ebû Sa'lebe'den rivâyet etmiştir: **"Sizden en çok sevdiğim ve bana en yakın olanınız, ahlâkı en güzel olanıdır. En uzak olanınız da ahlâken kötü, geveze, konuşurken lâfı çok uzatan ve cimrilerdir."**

Şeddad bin Evs'den rivâyet etmiştir: Birisi Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûrunda durdu: "Yâ Resûlallah! İlim ne ile artar bana bildirir misin? diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Öğrenmek ile"** buyurdular. Kötü bir iş yaptıktan sonra iyilik yapmak fâide verir mi? diye sorunca, **"Evet, tövbe, günahı silip götürür. İyilikler, kötülükleri ve günahları giderir, kul Rabbini genişlik vaktinde anınca, Allahü teâlâ, başına belâ geldiği zaman kuluna icabet eder"** buyurdular.

Ebû Eyyûb-il-Ensârî'den (r.a.) rivâyet etti: **"Bir kimse ibâdetini kırk gün Allah için ihlâslı yaparsa, kalbinden diline hikmet çeşmeleri dikilir."**

"Allahü teâlâ, hakkı (doğruyu) **Ömer'in dili üzerine koydu."**

Âişe vâlidemizden (r.anhâ) bildirmiştir: Resûlullah (s.a.v.) Âişe vâlidemize (r.anhâ) hitaben: **"Ey Âişe! Bu gece, hangi gecedir?"** buyurduğunda, Aişe-i Sıddîka der ki: "Allahü teâlâ ve Resûlü daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Bu gece Şa'bân-ı şerîfin onbeşinci gecesidir ki, bu gece dünyâda yapılan ameller ve kulların işleri çıkarılıp, Allahü teâlâya arz olunur. Bu gece, Allahü teâlânın Cehennemden âzâd ettiği insanların sayısı, Benî Kelb kabilesinin koyunları sayısıncadır,** (ya'nî çok fazladır). **Sen, şimdi, bu geceyi ibâdetle geçirmem için bana izin verir misin?"** diye buyurduğunda "Elbette" dedim. Resûlullah (s.a.v.) hemen namaza kalktı. Kıyamda fazla durmayıp Fâtiha-ı

şerîfe ve kısa bir zamm-ı sûreden sonra, gece yarısına kadar secdede kaldı. Sonra ikinci rek'at için kalktı. Bunda da birinci rek'attaki gibi okuyup, secdeye indi. Secdesi o kadar uzamış, kendinden o kadar geçmişti ki, rûhu kabz olunmuş sandım. Yanına yaklaştım. Mübârek ayaklarına dokundum. Hareket etti: Secdede **"Eûzü biafvike min ikâbike ve eûzü birıdâke min sahatike ve eûzü bike minke celle senâük, lâ Uhsî senâen aleyke kemâ esneyte a'lâ nefsike"** deyip, yalvardığını ve sena ettiğini duydum. "Yâ Resûlallah, secdede ba'zı şeyler söylüyordunuz. Halbuki başka zaman bunları söylememiştiniz. Bunları hiç duymamıştım, dediğimde: **"Ey Âişe, söylediğim şeyleri öğrendin mi?"** buyurdu. "Evet" dedim. **"Siz onları öğretiniz. Çünkü Cebrâil** (a.s.) **onları secdede okumamı emretti"** buyurdu.

"Can gargaraya gelmedikçe Allahü teâlâ kulun tövbesini kabûl eder."

Eş-Şâmî'nin kıymetli sözlerinden ba'zıları: "Namaz kılan birini gördüm. Her rüku' ve secdeye gittiği zaman ağlıyordu. Onu riya yapmakla suçlamıştım. Bu yüzden, bir sene ağlamaktan mahrûm bırakıldım."

"Bir kimsenin yumuşak olup olmadığı, kötü kimselerin kendisine musallat olmasıyla anlaşılır."

"Dinde âlim olduktan sonra, dünyalık bir menfaat alırım düşüncesiyle zarûret olmadan padişah ve sultanların yanına gidip, yaltaklık edenler, attıkları adımlar kadar, Cehennemin derinliklerine, dalmış olurlar."

Mekhûl eş-Şâmî, bir cenâze görünce "Siz sabahleyin gidiyorsanız, biz de akşamleyin geleceğiz. Şu cenâze açık bir öğüt ve ibret alınacak bir şey. Fakat, gaflet çok. Öncekiler geçip, gidecekler, fakat arkadakiler hiç aldırış etmezler" buyurmuştu.

"Kim, bir gecesini Allahü teâlâyı zikir ile ihyâ eder geçirirse, anadan doğmuş gibi günahsız ve tertemiz olarak sabahlar."

"Fazîlet cemâatte ise de, selâmet, kötülüklerden uzak kalabilmek için yalnızlıktadır."

"Bir ümmet içerisinde, her gün, yirmibeş kişi Allahü teâlâya, yirmibeş defa istiğfar ederse, (bağışlanmalarını dilerse), umûma âit azâbla Allahü teâlâ ümmeti muaheze etmez (yakalamaz)."

"Kokusu güzel olanın, aklı fazla, elbisesi temiz olanın, kederi az olur."

"Eğer sen Kur'ân-ı kerîm okuyup da, seni kötülüklerden uzaklaştırmıyorsa, senin gerçekten Kur'ân-ı kerîmi okumadığın anlaşılır."

"İlmi kendisine fayda vermeyen kimseye, cehâleti de zarar verir."

Ölüm hastalığında iken Mekhûl'un huzûruna birisi girdi. "Allahü teâlâ sana afiyet versin Yâ Ebâ Abdullah" dedi. Mekhûl hazretleri de "Affı umulan Allahü teâlâ ile olmak, kötülüğünden emîn olunmıyan kimse ile beraber olmaktan daha hayırlı ve iyidir."

"İnsanların en yumuşak ve ince kalblisi, günâhı az olanlardır."

"Sâlih bir zâtı seven, dolayısıyle, Allahü teâlâyı sevmiş olur. İlim öğrenmeye giden kimse, dönünceye kadar, Cennet yolunda sayılır."

Mekhûl eş-Şâmî (r.a.) Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı ve "Pazartesi günü Resûlullah (s.a.v.) dünyâya teşrîf buyurdular. Yine bugün, Peygamber olarak gönderildiler.

Pazartesi günü âhırete irtihâl (vefât) buyurdular. Pazartesi ve Perşembe günü ameller Allahü teâlâya arz olunur" dedi.

"Mü'minler yumuşak ve müsamahakârdırlar. Eğer, onu çekip götürürsen, karşı çıkmazlar, kabûl edip giderler."

"Âlimler bozuluncaya kadar, insanlara Allahü teâlânın azâbı gelmez."

"Ana-babaya itaat, büyük günâhlara keffârettir. Bir kimse ailesi içinde yaşlılar bulunduğu müddetçe, Allahü teâlânın rızâsını kazanma imkânına sahiptir." "Boynumun vurulmasını, kadılık (hâkimlik) makamına gelmeye, hüküm verme mertebesinde olmayı da, Beyt-ül-Mal'ın başında olmaya tercih ederim."

Mekhûl hazretlerine birisi geldi. "Yâ Ebâ Abdullah! **(Size düşen kendinizi korumakdır. Siz hidâyette olunca, dalâlet üzere olanlar size zarar veremez)** âyet-i kerîmesinin tefsîrini yapar mısınız? deyince "Nasîhat eden korktuğu, nasîhati dinliyen de kabûl etmediği zaman, senin vazîfen kendini muhafaza etmektir. O zaman, dalâlette olan kimse sana zarar veremez" dedi.

Mekhûl hazretleri: Tekâsür sûresi sekizinci âyetinin **"Sonra andolsun siz, o gün elbette ni'metten yana sorguya çekileceksiniz"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi şöyle açıkladı: "Elbette içilen soğuk sudan, oturulan evin gölgesinden, karnın tokluğundan, yaratılışın mükemmellik ve tamlığından, uykunun lezzet ve tadından hesaba çekileceğiz" buyurdu.

Mekhûl hazretleri, kendi cemâati ile beraber oturuyordu. O sırada Mervan'ın torunu Yezîd bin Abdülmelik geldi. Orada bulunanlar, hemen ona yer ayırmak ve hazırlamak için kalktıklarında Mekhûl hazretleri: "Yerinizde oturunuz, bırakın, bulduğu bir yere otursun. Böylece tevâzuu öğrenmiş olur" buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 177

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 289

3) El-A'lâm cild-7, sh. 284

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 280

5) Mîzân-ul-i'tidâl cild-4, sh. 177

6) Tezkiret-ul-huffâz cild-4, sh. 107

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 453

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 45

9) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 146

10) El-İkmâl cild-5, sh. 1

MEYMÛN BİN MİHRÂN

Meymûn bin Mihrân el-Cezerî, Tabiînin büyüklerinden. Hadîs ilminden sika (güvenilir), fıkıh ilminde ilmi çok olan büyük bir âlimdir. Kûfe'de yetişti. Sonra Rika'ya yerleşti. Künyesi Ebû Eyyûb'dur. 37 (m. 657)'de doğdu. 116 (m. 734)'de Cezîre'de vefât etti. 117'de vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Halife Hazreti Ömer bin Abdülazîz tarafından kadı ve vâli olarak Cezîre'ye ta'yin edildi. Ta'yin edildiği vazîfesinin başına gitmek üzere halifenin yanından ayrılınca, Halife Hazreti Ömer bin Abdülazîz buyurdu ki, "Bu Ebû Eyyûb, Meymûn bin Mihrân ve onun emsali olan

büyük âlimler, aradan gider (vefât ederlerse), halk, kumandandan mahrûm kalan askere döner."

Meymûn bin Mihrân (r.a.), Eshâb-ı kiramdan bir çok zâtlarla görüştü. Hazreti Ebû Hüreyre, Hazreti Âişe-i Sıddîka, Hazreti İbn-i Abbâs, Hazreti İbn-i Ömer, Hazreti İbn-i Zübeyr, Hazreti Safiyye binti Şeybe, Hazreti Ümmüderdâ, Hazreti Saîd bin Cübeyr ve daha başka zâtlardan rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, oğlu Hazreti Amr, Hazreti Hamîd-üt-Tavîl, Hazreti Ca'fer bin Burkan, Hazreti Habîb bin Şehîd, Hazreti Ali bin Hakem el-Benâri, Hazreti Bakem bin Uteybe, Hazreti Yezîd bin Sinân er-Rahâvî ve daha birçok zâtlar rivâyette bulunmuşlardır. Oğlu, "Babam, kavuştuğu bu yüksek derecelere, çok namaz kılmakla, çok oruç tutmakla değil, Allahü teâlâya âsi olmakdan çok korkmakla ulaşmıştır." dedi. Hazreti Hasan-ı Basrî'nin dostlarından idi. Her gün ve gecesinde bin rek'at namaz kılardı.

Bir gün misâfirleri geldi. Hizmetçisine, misâfirlere ikram etmek üzere acele yemek hazırlamasını söyledi. Hizmetçi hemen çorba pişirip, bir tabağa koydu. Sıcak çorba tabağını misâfirlerin önüne koymak için acele ile gelirken ayağı takılıp düştü. Sıcak çorba da Meymûn hazretlerinin başından aşağı döküldü. Hizmetçi mahcûb olup, bana kızacak diye çok korktu. Bunu gören Hazreti Meymûn bin Mihrân buyurdu ki: "Sana kızmıyorum. Seni affettim ve Allahü teâlânın rızâsı için seni serbest bıraktım. Artık hürsün."

Bir gün kendisine dediler ki, "Biz evimizde otururuz, (rızkımız bize gelir) diyen kimseler hakkında ne buyurursunuz?" Buyurdu ki, "Onlar ahmaktır, İbrâhîm aleyhisselâm gibi bir yakîn (tam îmân) sahibi olsalardı, sebeplere yapışırlar, onun gibi çalışıp kazanarak geçimlerini sağlarlardı."

Arkadaşlarına şöyle derdi; "Bende hoş olmayan, sevimsiz bir hâl görürseniz, onu yüzüme karşı söyleyiniz. Bir kimse, din kardeşinde uygun olmayan bir hâl görür de onu kendisine bildirmezse ona fâideli olamaz."

Bir toplulukta, Beyt-ül-mâl'ın gelirlerinden biri olan vergiler husûsunda konuşuluyordu. Hazreti Meymûn bin Mihrân şöyle söyledi. "Hazreti Ömer, zamanında Irak taraflarından toplanan vergilerin tamamı bir milyon ukiyye olurdu. Vergiler toplanıp, halifeye arz edildikten sonra, Hazreti Ömer, Basra ve Kûfe'den 10'ar kişi çağırır, bunlara, vergi olarak alınan bu malların helâl olduğuna, bir müslüman veya zımmîden zulüm ile haksız olarak alınmadığına dâir, onlardan şâhidlik isterdi. Bütün şâhidler, bütün vergilerin adâletle, kimseye zulüm ve haksızlık edilmeden toplanıldığını bildirirlerse, getirilen vergileri kabûl eder, aksi halde kabûl etmezdi."

Hazreti Meymûn bin Mihrân, ba'zı insanların birbirlerine karşı zâlimce hareketlerde bulunduklarını duydukça üzülür, ba'zan bu üzüntüsü, hastalanıp yatağa düşecek kadar fazla olurdu. Kendisine geçmiş olsun demeye gelinirdi. Kendisine, "Birbirine uygunsuz davranan o kimseler barıştılar. O sert durumdan kurtuldular" diye haber verilince, sevinir ve iyileşirdi.

Rivâyet ediyor ki; "Bir gün, birisi Kur'ân-ı kerîm okurken, Hicr **sûresinden "Şüphesiz ki o azgınların hepsinin gideceği yer Cehennemdir"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyunca, dinliyenlerden Selmân-ı Fârisî (r.a.) ellerini başına koyup ağlamaya başladı. Ne tarafa gittiğini bilemez vaziyette, kendinden geçmiş olarak çıkıp gitti. Üç gün müddetle kendine gelemedi."

Bir defasında namazını cemâatle kılmak için mescide gitti. Namazın kılınmış olduğunu öğrenince çok üzüldü ve "Bir defa cemâatle namaz kılmak bana Irak vâliliğinden daha sevimlidir" buyurdu.

Meymûn bin Mihrân şöyle anlatıyor: "Bir gün, Halife Hazreti Ömer bin Abdülazîz ile beraber bir mezarlığa uğradık. Halife ağladı ve "Vallahi, şu mezara girip de azâbdan emîn olan kimseden daha nasîbli, daha bahtiyar kimse bilmiyorum" buyurdu.

Kendisine sordular. "Arkadaşlarınızdan hiç ayrılmıyorsunuz ve hiç de birbirinize küsmüyorsunuz. Bu nasıl oluyor?" Cevâbında buyurdu ki; Çünkü ben dostlarıma hiç husûmet (hasımlık) beslemiyorum. Onlarla hiç mücâdele ve münâkaşa etmiyorum."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden: Peygamber efendimiz buyuruyor ki; **"Ebedi olan âhırete inandığı halde, mesâisini** (gayretini) **dünyalık için harcıyanlara ne kadar çok şaşılır. Nasıl böyle yapabiliyorlar?"** Resûlullah efendimiz, geçerken bir çöplük gördüler. O çöplükte eski bez parçaları ve çürümüş kemikler görünüyordu. Peygamber efendimiz,

"Dünyâya gelin, dünyâyı görün, işte dünyâ budur. Neticede böyle olacaktır."

"Mü'minin firâsetinden korkunuz. Zira O, Allahü teâlânın nûru ile bakar."

"Kıyâmet günü insanlardan azâbı en şiddetli olanları, Peygamberlere sövenlerdir. Sonra Eshâbıma sövenlerdir. Sonra müslümanlara sövenlerdir."

"Gülerek günah işleyen, ağlıyarak Cehenneme girer."

"İnsanlardan iki sınıf vardır ki bunlar iyi olursa insanlar da iyi olur. Bunlar kötü olursa (bozulursa) **insanlarda bozulur. Bunlar âlimler ve sultanlardır."**

Meymûn bin Mihrân hazretleri buyurdu ki:

"Allahü teâlânın takdîrine rızâ göstermiyen kimsenin ahmaklığının tedâvisi yoktur."

"İnsan bir günah işlediği zaman, kalbine siyah bir nokta yerleştirilir. Tövbe edince kalbi cilalanır ve parlar. Dolayısı ile o siyah nokta kaybolur. Ama tövbe etmezse ve günah işlemeye de devam ederse, nokta nokta kalb kararır. Nihâyet bu siyahlık bütün kalbi kaplar, işte buna "rân" (Kalbin tamamen kararması) denir."

"Kuru kuruya kardeşliğe râzı olan, ölüler ile kardeş olsun."

"İki arkadaş birbirlerini sevdikleri zaman, birbirini ziyâret etmeleri için aralarındaki mesafenin çok fazla olması mühim değildir."

"Gizli işlenen günahın tövbesi gizli, aşikâre işlenen günahın tövbesi aşikâre olur." "Ey Kur'ân-ı kerîmi okuyanlar! Kur'ân-ı kerîmi dünyalık kazancınıza âlet etmeyiniz."

"İnsan, iki ortağın birbirini hesaba çekmesinden daha şiddetli olarak kendisini hesaba çekmedikçe, tam müttakîlerden (takvâ sahibi) olamaz."

"Eğer bir kimse sana hased ediyorsa, sen onun şerrinden korunmak istiyorsan, işlerini ondan gizli yap."

"Din kardeşlerine iyilik etmeden, onların rızâsını talep etmek şaşkınlıktır."

"Gelen misâfirine yemek verip de imkânı varken tatlı ikram etmiyen kimse, yatsı namazını kıldığı halde vitri kılmıyan kimse gibidir."

"Dostların sofrasında yenilen yemeğin hazmı kolay olur. Düşmanın yemeği ise, insana ağırlık verir."

"Ba'zı hâllerde, yalan konuşmak doğruyu söylemekten daha hayırlıdır. Meselâ elinde silâh olan bir kimse "Öldürmek için falan kimseyi arıyorum. Gördün mü?" diye sana sorsa, sen o kimseyi gördüğün halde, birinin canını, diğerinin cinâyetten kurtulmasını istiyerek, o kimseyi görmediğini, yakında buralara uğramadığını söylemez misin? işte bu niyyetle, böyle hâllerde yalan söylemek caiz ve lâzımdır."

"Güzel amelleri, sadece gösteriş için ve desinler diye işleyen kimse, dışı dikkat ve itina ile süslenerek güzelleştirilmiş olan bir halâya benzer."

"Kişi hem namaz kılar, hem de kendisine la'net edebilir." buyurdu. "Bu nasıl olur?" dediler. Bunun üzerine **"Bilin ki, Allahın la'neti zâlimlerin üzerine olsun"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve buyurdu ki, "Ba'zı kimseler, hem namaz kılar, hem de ba'zı günahları işlemek sûretiyle kendilerine zulm ederler. Başkasının malını, izinsiz olarak almak, haklarına riâyet etmemekle onlara zulm etmiş ya'nî zâlim olmuştur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 82

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 390

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 98

4) El-A'lâm cild-7, sh. 342

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 29, 62

6) Tabakât-ul-kübrâ cild-1, sh. 40

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 477

MİS'AR BİN KEDAM

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Seleme'dir. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde çok güvenilir olduğu için kendisine "Mushaf" da denir. Doğum târihi bilinmemektedir. 155 (m. 772)'de Mekke-i mükerremede vefât etti. 153, 152 yılında vefât etmiştir diyenler de vardır.

Rivâyetlerinde çok güvenilir olan Mis'ar bin Kedâm, bin kadar hadîs-i şerîf rivâyet etti. İslâm âlimlerince senet kabûl edilen ve Kütüb-i sitte adı verilen meşhûr hadîs kitabları onun rivâyetlerini almışlardır. Adiy bin Sabit, Hakem bin Uteybe, Amr bin Mürre ve başkalarından hadîs-i şerîf bildirdi. Ondan da, Süfyân bin Uyeyne, Yahyâ el-Kettân, Muhammed bin Bişr, Yahyâ bin Âdem ve daha birçok kimse hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Onun hakkında âlimler şöyle söylemişlerdir. Yahyâ bin el-Kettan: "Mis'ar'dan daha çok sözüne güvenilir birisini görmedim."

Ahmed bin Hanbel: "Sika (sözüne güvenilir olan) Şu'be ve Mis'ar gibi olur."

Vekî bin Cerrah: "Mis'arın şüphesi, başkasının yakîni (kesin bilgisi) gibidir." İbn-i Mis'ar (Mis'ar'ın oğlu): "Babam Kur'ân-ı kerîmin yarısını okumayınca uyumazdı."

Yala: "Mis'ar ilim ve vera'ı (şüphelilerden kaçınmayı) kendisinde toplamıştır."

Süfyân-ı Sevrî hazretleri, O'nun, doğruluk kaynaklarından biri olduğunu söylemiştir.

Mus'ab bin Mikdâm (r.a.) buyurur ki: Resûlullahı (a.s.) rü'yâmda gördüm. Süfyân-ı Sevrî, elinden tutmuştu. Süfyân-ı Sevrî "Yâ Resûlallah, Mis'ar bin Kedâm vefât etti" deyince, Resûlullah (s.a.v.) **"Evet vefât etti. Bunu gök ehline müjdele!"** buyurdu.

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu ki: "Mis'ar bin Kedâm (r.a.) vefât edince, sanki, lâmbalar ve ışıklar söndü zannettim."

Mis'ar'ı rü'yâda gördüler, en fâideli amel olarak neyi buldun? dediler. "Allahü teâlâyı hatırlayıp, anmayı" cevâbını verdi. Mis'ar hazretleri, hem hakkı ve doğruyu anlatır ve nasîhatta bulunur ve hem de Allahü teâlâya ibâdet husûsunda da gayretli ve ısrarlı hareket ederdi. Namazdan sonra insanın nefsi, şöyle şöyledir diye onun kötülüklerini şiirle dile getirirdi.

Her gece, Kur'ân-ı kerîmin yarısını okumadan uyumazdı. Bitirince hafifçe uyur, sonra değerli bir şeyini kaybedip, onu arayan kimse gibi korkarak yerinden kalkar, dişlerini misvaklar, abdestini alır, fecr doğuncaya (sabah oluncaya) kadar, kıbleye doğru dönüp tefekkür ederdi. Yaptığı işleri gizlemekte çok itina gösterirdi. Kıyâmet günü hatırına geldiği zaman ağlar, hattâ, orada bulunanlar onu teselli ederdi. Annesine hizmet eder, "Eğer annem olmasaydı, zarûret olan ihtiyâçlar dışında mescidden ayrılmazdım" derdi. Namaz kıldığında, oturduğunda, kısaca, her zaman ağlardı.

Süfyân-ı Sevrî hazretleri onun ölüm hastalığı zamanında yanına girdiği zaman, o ağlıyordu. "Ey Mis'ar niçin ağlıyorsun? Vallahi şu anda ölmek isterdim" deyince Mis'ar (r.a.), "O zaman sen ameline güveniyorsun. Fakat ben, sanki bir dağın tepesindeyim, nereye düşeceğimi bilmiyorum" dedi. Bu söz üzerine, Süfyân-ı Sevrî hazretleri ağladı ve "Senin, Allahü teâlâdan korkman, benden daha fazla, ey kardeşim" dedi. Süfyân-ı Sevrî hazretleri ondan bahsederken künyesiyle Ebû Seleme der, ismiyle (Mis'ar) demekten haya ederdi.

Bir gece annesi ondan içmek için su istedi. Dışarı çıktı. Testiyi alıp getirinceye kadar annesi uyuya kalmıştı. Testi elinde sabaha kadar, annesi uyanıncaya kadar öylece bekledi.

Halife Ebû Ca'fer Mansûr, kadılık için onu aradı. Mis'ar hazretleri, ondan izin isteyip şöyle buyurdu: "Ey mü'minlerin emîri, ailemin bir dirhemlik ihtiyâcı oluyor. Onlara "Size onu satın alayım" diyorum, fakat benim yaptığım alış-verişten memnun olmuyorlar. Benim çoluk çocuğum bir dirhemlik bir alış-verişimden râzı olmadığı halde, sen bana kadılık teklif ediyorsun." Bu sözleri dinleyen halife ona kadılık teklifinden vazgeçti ve onu affetti. Sonra, Mis'ar hazretlerine "İmkânım olsa, sana yaya olarak gider gelirdim Mis'ar" dedi.

Mis'ar hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Kim Ramâzan-ı şerîfin başından sonuna kadar cemâatle namaz kılarsa, Kadir gecesinden nasîbini almış olur."

"Başını imâmdan önce kaldıran, Allahü teâlânın, onun başını köpek başına çevireceğinden korkmaz mı?"

"Secde ettiğin zaman, yırtıcı kuşlar gibi, iki kolunu yere döşeme, avucuna dayan. Pazun ile koltuk arasını vücûduna yapıştıma. Böyle yaparsan, her uzvun secde etmiş olur."

"Gölgeler yayılıp, rüzgârlar esmeğe başladığı zaman, ihtiyâçlarınızı, Allahü teâlâya arz ediniz. Çünkü bu saat, tövbe edenlerin saatidir."

"Faydalanılmayan ilim, Allahü teâlânın yolunda harcanmayan hazine gibidir."

"Sarhoş eden herşey haramdır."

Resûlullah (s.a.v.) Abdurrahmân bin Sümrete'ye **"Yâ Abdurrahmân, başkanlık** (baş olmayı) **isteme."**

Resûlullaha (s.a.v.), Allahü teâlânın evliyâsından soruldu: **"Onlar görüldüğü zaman Allahü teâlâ hatırlanır"** buyurdu.

Berâ bin Âzîb'in (r.a.) babası şöyle bildirir, Biz Resûlullahın (s.a.v.) **"Yâ Rabbi! Kullarını dirilttiğin gün, beni azâbından koru" buyurduğunu duydum,** demiştir.

"Kim, Allahü teâlânın rızâsı için hacca çıkarsa, Allahü teâlâ onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar, duâ ettiği kişi için de şefaatini kabûl eder."

"Cennet ehli Cennete, Cehennem ehli de Cehenneme girdiği zaman bana "Yâ Muhammed! Şefaat et, ümmetinden sevdiğini (Cehennemden) **çıkar" denir. O gün Eshâbımdan birine sövme suçu ile Allahü teâlâya gelen kimse, benim şefaatimden mahrûm kalacaktır."**

"Ya âlim, ya talebe veya ilim meclisinde bulunan, yahut ilim ve ilim ehlini seven ol. Beşincisi ya'nî, ilim ve ilim ehlinden hoşlanmayan olma."

Mis'ar (r.a.), Cerîr bin Abdullah'ın (r.a.), Peygamberimize (s.a.v.) bîat etmek için gittiğini, Resûlullahın ona, her müslümana nasîhat vermeyi şart koştuğunu, **"Ben, size nasîhat veriyorum"** buyurduğunu bildirmiştir.

"Resûlullah (s.a.v.) **şu sözlerle duâ buyururlardı: "Allahım! Beni kötü huylardan, nefsimin arzu ve isteklerinden ve hastalıklardan muhafaza et."**

"Allahım! Beni bir an bile nefsime bırakma. İhsan edip, verdiğin iyi şeyleri benden alma."

"Gece namazının, gündüz namazına üstünlüğü, gizli olarak verilen sadakanın, açıktan verilen sadakaya üstünlüğü gibidir."

"Kim, küçüklüğünde babasına bir içim su verirse, Allahü teâlâ ona kıyâmet günü, Kevser suyundan yetmiş içim su verir."

"Rü'yâsında beni gören, gerçekten beni görmüştür. Çünkü, şeytan benim sûretime giremez."

"Harb, hîledir."

"Kabrim ile minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir."

"Bir müslümanın vücûduna bir rahatsızlık isâbet ettiği zaman, Allahü teâlâ, o kulunu koruyan meleklere, sağlığı yerinde iken yaptığı amelleri, her gece ve gündüz, bu kulum için yazınız, emrini verir."

"Bütün zevcelerimle evliliklerim ve kızlarımı evlendirmem, hepsi Cebrâil'in (aleyhisselâm) **Allahü teâlâdan getirdiği izinle olmuştur."**

"Kalbinde, benim sevgim olan bir kulun cesedini Allahü teâlâ Cehennemde yakmaz."

"Yaslanarak yemek yemem."

"Bir kimse, bir kötülük görürse, onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse, diliyle, buna da gücü yetmezse, kalbiyle buğz etsin. Bu ise imânın en zayıf mertebesidir."

"Her peygamberin kendi ümmeti hakkında duâsı vardır. Benim duâm, ümmetime şefaat için oldu."

"Saflarınızı düzeltiniz, çünkü safların doğru ve düzgün olması, namazı tamamlar." "Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmi hatmedip bitirdiği zaman, ehlini (ailesini) toplar ve duâ ederdi." **"Kur'ân-ı kerîm bittikten sonra yapılan duâ, kabûl edilir."**

"Âdemoğlu, helak olsa, ihtiyârlasa bile, onda, hırs ve emel (arzu ve istekler) **yine kalır."**

"Şefaatim, ümmetimden büyük günâhı olanlara olacaktır."

"Allahü teâlâ, yapmadıkları ve konuşmadıkları müddetçe, ümmetimin kalbine gelen vesveseleri bağışlamıştır."

"Arzu ve istekler, yapılmadığı ve konuşulmadığı müddetçe, bağışlanır."

"Resûlullah (s.a.v.) hasır üzerinde uyumuş, yanlarında izler yapmıştı. Hazreti Âişe, "Yâ Resûlallah İran Kisrası ve Bizans İmparatoru Kayser büyük bir saltanat içerisindedir. Sen ise, Allahü teâlânın Peygamberisin, hiç bir şeyin yok. Hasır üzerinde uyuyor, değersiz elbiseler giyiyorsun" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Âişe vâlidemize şöyle buyurdu: **"Yâ Âişe! Eğer isteseydim, altından dağlar, benimle yürürdü. Cebrâil** (aleyhisselâm) **bana, dünyâ hazinelerinin anahtarlarını getirdi. Ben istemedim."**

"Allahü teâlâya, herhangi bir şeyi ortak koşmadan konuşan bir kimse Cennete girer."

İbni Mes'ûd'dan (r.a.) bildirilmiştir Resûlullaha en üstün amel hangisidir, diye sordum. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Zamanında kılınan namaz, ana-babaya iyilik, Allahü teâlânın yolunda cihad etmek."**

Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlâdan şöyle bildirir: **"Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona, bir arşın yaklaşırım. Kulum bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kulum bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Eğer kulum, yer dolusu hatâ ile gelse yalnız bana bir şeyi ortak koşmasa, onun yer dolusu hatâlarını bağışlardım."**

Mis'ar bin Kedâm'ın (r.a.) kıymetli sözlerinden ba'zıları: "İnsanların en ârifi, onların ayıbını görmeyendir."

Mis'ar hazretleri şu ma'nâda bir şiir söyledi: "Ey aldanmış kişi, senin gündüzlerin gaflet, gecelerin de uyku ile geçiyor. Sonu pişmanlık olan işlerde kendini sıkıntıya sokuyorsun. Hayvanlar da dünyâda böyle yaşıyor."

"Kişi, haramların bir anlık lezzetine ve tadına aldanır. Ondan sonra o lezzet kaybolur. Fakat günah ve yaptığından pişmanlık ve utanma devam eder."

"Oğluna şöyle nasîhatta bulunmuştu: "Oğlum! Ben sana nasihatimi ettim. Sen çok şefkatli olan babanın sözünü dinle. Şaka ve gösterişi terk et. Bu iki huyu, sevdiğim hiç kimse için istemem. Ben bu ikisini denedim. Hiç kimseye övünecek ve övünülecek bir tarafını görmedim. Bilgisizlik, toplum içerisinde kişinin değerini düşürür."

Mis'ar bin Kedâm'a (r.a.), Medinedekilerin en âlimi kimdir? diye sordular. Cevab olarak, "En takvâ sahibi (haramlardan sakınan) kimse, en âlim odur" buyurdu.

Duâ istemek için gelene, "Sen duâ et ben âmin diyeyim. Çünkü, duâ etmek, istek sahibinden olur" buyururdu.

---

1) El-A'lâm cild-7, sh. 216

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 113

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 57

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-7, sh. 209

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1038

MUÂVİYE BİN KURRE

Tabiînin büyüklerinden tanınmış bir hadîs âlimi. Künyesi Ebû İyâs'dır. Basralı'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 113 (m. 731) senesinde vefât ettiği söylenir. Eshâb-ı kiramdan birçoğu ile görüşmüştür. Bunlardan onbeş tanesi Muzeyyine kabilesindendir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerini meşhûr Kütüb-i sitte (altı hadîs kitabı) almıştır. Babası Kurre, Ma'kıl bin Yesâr el-Müzenî, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Abdullah bin Magfel ve başka büyük zâtlardan hadîs-i şerîf rivâyet edip, ilim öğrenmiştir. Ondan da, oğlu İyâs, oğlunun oğlu Müsterir bin Ehdar bin Muâviye, Sabit el-Benânî, Hazım bin Ebî Hazm, Bistam bin Müslim, Hâlid bin Eyyûb gibi âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler:

Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahım. Hakiki hayat, âhıret hayâtıdır. Ensâr ve Muhacirleri iyi eyle."**

Resûlullah efendimiz namazı kılıp bitirince, sağ eliyle alnını siler ve **"Bismillâhillezi lâ ilahe illâ huverrahmânirrahîm. Ey Allahım. Benden üzüntü ve kederi gider"** derdi.

Ma'kıl bin Yesâr'dan rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Rabbiniz şöyle buyurur: Ey Âdemoğlu! Bana çok ibâdet ediniz, kalbinizi zenginlik, elinizi rızıkla doldururum. Ey Âdemoğlu! Benden uzaklaşma. Yoksa kalbini fakîrlik, elini meşgûliyetle doldururum."**

"İnsanoğlu üzerine gelen her gün, şöyle seslenir: Ey Âdemoğlu! Her yaptığın iş için yarın senin hakkında şâhid olacağım. Onun için, iyi ve hayırlı işler yap. Ben geçip gittiğim zaman, daha beni göremezsin. Gecede aynı şekilde söyler."

Muâviye bin Kurre'nin (r.a.) kıymetli sözleri:

"Biz Hasan-ı Basrî hazretlerinin yanında, hangi amelin daha üstün olduğu hakkında konuşuyorduk. Hepsi, geceyi ibâdetle geçirmek üzerinde birleştiler. Ben de, en hayırlı amelin haramları terk etmek olduğunu söyledim. Hasan-ı Basrî hazretleri de, benim dediğimi, tasdîk etti."

"Allahım! Sen sâlih kullarını ıslah ettin ve onları rızıklandırdın. Onlar senin beğendiğin işi yapıyorlar. Sen de onlardan râzısın. Allahım! Bizi beğendiğin işleri yapmakla rızıklandır. Bizden râzı ol."

Müslim denen bir zât, bir yerden alışverişten geliyordu. Yolda Muâviye bin Kurre ile karşılaştı. Ona "Nereden geliyorsun?" dedi. "Ev için ba'zı şeyler aldım" dedi. Muâviye hazretleri, "Helâlden mi?" dedi. O da "Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine, Muâviye (r.a.), "Her gün helâlinden alışveriş yapmam, geceleri ibâdet, gündüzleri oruçla geçirmemden bana daha sevimlidir" buyurdu.

"Aklı başında, olgun ve ağırbaşlı insanlarla oturup kalkınız. Çünkü, onlarla oturmak hem dünyâ hem de âhıret bakımından fâide temin eder."

"Kalbin ağlaması, gözün ağlamasından daha üstündür."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 799

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 216

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 248, 250, cild-2, sh. 458, 459

MUHAMMED BÂKIR

Ehl-i beytten olan oniki imâmın beşincisi. Hazreti Hüseyin'in torunu ve İmâm-ı Zeynel'âbidîn'in oğludur. 57 (m. 676) senesinde Medine'de doğdu. 113 (m. 731)'de orada vefât etti. Medine'deki Bakî' kabristanında babasının yanına defn edildi. Ca'fer-i Sâdık'ın babasıdır. Künyesi Ebû Ca'fer'dir.

Muhammed Bâkır (r.a.) Medine'nin büyük fıkıh âlimlerindendir. Eshâb-ı kiramdan Hazreti Câbir ve Hazreti Enes ile görüşüp onlardan ve ayrıca Tabiînden olan büyük zâtlardan hadîs-i şerîfler rivâyet etti. Ebû İshâk es-Sebîî, Atâ bin Ebî Rebâh, Âmir bin Dinar, İbn-i Şihâb ez-Zührî, Rebi bin Heysem, Haccâc bin Ertad, Mekhûl eş-Şâmî, İmâm-ı Evzâî, İmâm-ı A'meş, Kâsım bin el-Fadl ve İbn-i Cüreyc, İmâm-ı Buhârî ile İmâm-ı Müslim ve başka âlimler de kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Zamanında, bütün dünyâdaki evliyânın feyz kaynağı olup, evliyâlık yolunda olanlara feyz, bunun vasıtası ile verildi. İmamlığı ondokuz sene sürdü. Bütün ilimlere vâkıf olduğu için kendisine, ilimde ve fazîlette üstün ma'nâsına "Bâkır" denilmiştir.

Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer'i çok severdi. Zamanında ba'zı kimselerin bunlara düşmanlıkta bulunduklarını ve bunu da Ehl-i beyte olan sevgilerinden yaptıklarını iddia ettiklerini duyunca çok üzüldü. Buyurdu ki, "Ben Hazreti Ebû Bekir'le, Hazreti Ömer'e düşmanlık eden kimselerden uzağım. Onlar da benden uzaktır."

Muhammed Bâkır'ın (r.a.) ilim ve hikmet dolu sözleri çoktur.

Bir gün, sohbet esnasında, Hazreti Ebû Bekir'den rivâyetle bir hadîs-i şerîf okudular. Orada bulunanlardan birisi dedi ki, "Hayır, bu hadîs-i şerîfin râvisi, Hazreti Ebû Bekir değil, başka bir zâttır." Bunun üzerine Hazreti İmâm, "Bu hadîs-i şerîfin râvisi Hazreti Ebû Bekir'dir." buyurdu. O kimse ikna olmayıp, i'tirâza devam edince, İmâm-ı Muhammed Bâkır (r.a.) toparlandı, ellerini dizlerine koydu ve "Ey Hazreti Ebû Bekir! Bu hadîs-i şerîfin râvisi siz değil misiniz?" dedi. Bunun üzerine "Evet, yâ Muhammed bin Ali, doğru söylüyorsun. O hadîs-i şerîfin râvisi benim" sesi duyuldu ki, herkes bu sesi işitti.

Medine'de bir grup insanlarla oturmuştu. Mübârek başını önüne eğdi. Bir müddet sonra kaldırdı ve "Bir kişi, bir sene sonra Medine'ye gelecek. Üç gün boyunca, dörtbin asker bulunan

ordusu ile çok kimseleri öldürecek. Bundan büyük zarar göreceksiniz. Bundan sakınınız!" buyurdu. Buna Medînelilerden küçük bir grup ile Hâşimoğulları inandı. Çoğunluk inanmadılar. Bir sene sonra kendisine inananları alarak Medine'nin dışına çıktılar. Nâfi bin Ezrak ordusu ile geldi. Muhammed Bâkır'ın buyurduğu zararları yaptı. Artık Medîneliler, "Bundan sonra İmâm-ı Bâkır hazretlerinin her sözüne inanırız. Her sözü doğrudur. Çünkü O, Resûlullah efendimizin evlâdındandır" dediler.

Hazreti İmâm-ı Bâkır, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye (r.a.) bakıp, "İslâmiyeti bozanlar çoğaldığı zaman, sen onu canlandıracaksın. Sen korkanların kurtarıcısı, şaşıranların sığınağı olacaksın! Sapıkları doğru yola çevireceksin. Allahü teâlâ yardımcın olacak!" buyurdu.

Bir gün Eshâb-ı kiramdan Hazreti Câbir bin Abdullah'ın yanına gitti. Hazreti Câbir'in gözleri kapalı bir halde idi. Selâmını aldıktan sonra, "Sen kimsin?" diye sordu. O da, "Muhammed bin Ali bin Hüseyin'im" dedi. Hazreti Câbir, "Ey Resûlullahın (s.a.v.) torunu yanıma gel." diyerek yanına çağırdı. Müsâfeha yaptıktan sonra dedi ki, "Resûlullah (s.a.v.) bana, **"Ey Câbir! Sen benim oğullarımdan birini görüp konuşuncaya kadar yaşarsın. Oğlumun adı, Muhammed bin Ali bin Hüseyin'dir. Allahü teâlâ O'na nûr ve hikmet verecektir. Ona benden selâm söyle buyurdu."** Hazreti Câbir, emânet olan Resûlullahın (s.a.v.) selâmını sahibine ulaştırdıktan bir müddet sonra vefât etti.

Talebelerinden biri anlatıyor: "Mekke'de idim. Muhammed Bâkır'ı (r.a.) görmeyi çok arzu ettim. Medine'ye vardığım gece, şiddetli yağmur ve soğuk vardı. Gece yarısı evinin kapısına geldim. Kapıyı vurayım mı, yoksa sabahı bekliyeyim mi diye düşünürken, içerden mübârek sesini işittim. Hizmetçesine "Kalk! Dışarıda biri var, kapıyı aç. O bu gece yağmura tutuldu, hava da soğuk" buyurdu. Kapı açıldı, içeri girdim.

Hazreti Muhammed Bâkır'ın (r.a.) sohbetinde bulunan bir kimse anlattı. İmâm-ı Bâkır'ın (r.a.) bir sohbetinde elli kişi kadar vardık. Kûfe'den bir şahıs Muhammed Bâkır'ın huzûruna gelip, "Kûfe'de falan şahıs, senin yanında bir melek olduğunu, o meleğin sana mü'mini, kâfiri, dostunu ve düşmanını haber verdiğini söylüyor" dedi. İmâm-ı Bâkır, "Sen ne iş yaparsın?" diye sordu. O şahıs, "Buğday satarım" deyince, Hazreti İmâm, "Yalan söylüyorsun" buyurdu. O da, "Ara sıra arpa da satarım" dedi. Hazreti İmâm, "Yine yalan söylüyorsun. Senin işin hurma satmaktır" buyurunca, o şahıs hurma satmakla uğraştığını itiraf edip, "Bunu sana kim haber verdi?" diye sordu. Hazreti İmâm'da "Dostumu, düşmanımı haber veren melek bildirdi" buyurdu. Ayrıca O'na, sen falan hastalıktan öleceksin dedi. Bu hâdiseyi nakleden kimse şöyle anlattı: Bir ara Kûfe'ye gitmiştim. O şahsı sordum. Üç gün önce Muhammed Bâkır hazretlerinin söylediği hastalıktan öldü dediler.

Henüz hiçbir şey yok iken kendisini Devrekiye'ye vâli olacağını ve çok geniş topraklara sâhib olacağını kerâmet olarak bildirdi ve gerçekten de bir müddet sonra aynı yere vâli oldu.

Zamanında bulunanlardan biri şöyle anlatıyor: "Muhammed Bâkır ile beraber Halife Hişâm bin Abdülmelik'in evine uğradık. "Bu ev harap olacaktır. Hattâ toprağı başka yere nakledilip taşları açıkta kalacaktır." buyurdu. Bu söze çok hayret ettim. Halife Hişâm'ın evini kim yıkabilir ki, diye düşündüm. Nihâyet Hişâm vefât edip, yerine oğlu Velîd geçti ve bu evin yıkılmasını emretti. Hakîkaten ev yıkıldı. Toprağını başka yere naklettiler ve taşları açıkta kaldı." Yine bu kimse şöyle anlatıyor: "Bir gün kendisi ile beraber idik. Zeyd bin Zeynel'âbidîn (r.a.) bize uğradı ve gitti. O gidince İmâm-ı Muhammed Bâkır şöyle buyurdu: "Bunu şehîd edip, başını gezdirirler. Buraya da getirip, başını bir kamışın üzerine dikerler." Ben yine çok hayret ettim. Çünkü o zât

şehîd edilse bile, Medine'de kamış yoktu. Aradan zaman geçti. Hazreti Zeyd'i şehîd ettiler. Sonra mübârek başını Medine'ye getirdiler. Yanında bir kamış vardı."

İmâm-ı Muhammed Bâkır (r.a.) atlı olarak Medine'ye gidiyorlardı. Biraz yol almışlardı ki, karşılarına iki kişi çıktı. Hazreti İmâm: "Bunları yakalayın, bunlar hırsızdır" buyurdu. Hizmetçiler o kişileri tutup bağladılar. Hazreti İmâm, yanında bulunanlardan birine: "Şu dağa çık. Orada bir mağara görürsün, içine gir ve ne bulursan al getir" buyurdu. O kimse denileni yaptı. İçi elbise dolu iki tane bavul getirdi. Başka yerde başka bir bavul daha buldular. Nihâyet Medine'ye geldiklerinde anladılar ki, iki bavulun sahibi şüphelendiği bir kaç kişiyi hâkime bildirmiş, hâkim de onları çağırmış azarlamaktadır. Hazreti İmâm gelip, "Onları azarlamayınız, hırsızlar bunlardır" deyip elleri bağlı iki kişiyi hâkime teslim etti. Asıl hırsızlar anlaşılınca cezaları verildi. Getirilen iki bavul da sahibine iade edildi. Hırsızlardan biri tövbe, istiğfar etti ve şöyle dedi: "Elhamdülillah ki benim tövbe etmem, Peygamber efendimizin torunlarından olan bu zâtın sayesinde, O'nun bereketi ile olmuştur." Bundan sonra, Hazreti İmâm o kimseye: "Senin, ceza ile vücûdundan ayrılan parçan, senden yirmi sene önce Cennete gitti" buyurdu. O şahıs bu hâdiseden tam yirmi sene sonra vefât etti. Aradan üç gün geçince yolda buldukları üçüncü bavulun sahibi de geldi. Hazreti İmâm, bavulu hiç açmadığı halde buyurdu ki, "Bu bavulun içinde ikibin altın var. Bin tanesi sana, bin tanesi başkasına âittir. Ayrıca bavulda, şöyle şöyle elbiseler var." Bavulun sahibi hıristiyan idi. Dedi ki, "Eğer bavulun içindeki emânet olan altınların sahibinin ismini de söylersen doğru söylediğine inanacağım." Hazreti İmâm, "O kimse, Muhammed bin Abdurrahmân"dır. Sâlih bir zât olup, çok namaz kılar, çok sadaka verir. Şu anda dışarıda seni bekliyor" buyurunca, bavulun sahibi olan hıristiyan müslüman oldu.

Muhammed bin Bâkır (r.a.) Mekke ile Medine arasında, bir katıra binmiş gidiyordu. Yanında birisi daha vardı ve o da merkeb üzerinde idi. O kişi şöyle anlattı: "Bir ara dağdan aşağı bir kurt inip geldi. İmâm'ın bindiği katırın eyerine ayaklarını koydu. Kendi hâlince ba'zı sesler çıkardı. Hazreti İmâm'a bir şeyler söylediği belli idi. İmâm-ı Muhammed Bâkır (r.a.) onu dinledikten sonra: "Peki, sen şimdi git, ben arzu ettiğin gibi duâ ederim" buyurdu. Kurt gittikten sonra bana dönüp: "Kurdun ne söylediğini biliyor musun?" diye sordu. Ben, "Allahü teâlâ, Resûlü ve Resûlün torunu bilir" dedim. Buyurdu ki, "Kurt, eşim şiddetli bir ağrıya tutuldu. Duâ buyurun da ondan kurtulsun ve senin dostlarından hiç kimse benim neslime musallat olmasın" dedi ve ben de duâ ettiğimi söyledim."

Gözleri kör olan Ebû Bâsir anlattı: Bir gün, İmâm-ı Bâkır ile şöyle konuştuk: "Siz Resûlullahın (s.a.v.) torunlarındansınız" dedim. "Evet" buyurdu. "Siz Resûlullahın (s.a.v.) vârisisiniz" dedim. "Evet" buyurdu. "Peki sizde ölüleri dirilten, körlerin gözlerini açan, baras hastalığını gideren, evlerdeki yiyeceklerden, eşyalardan haber veren kuvvet var mıdır?" dedim. "Evet, Allahü teâlânın izniyle vardır" buyurdu. Yanına yaklaşmamı buyurdu. Ben de yaklaştım. Mübârek elini yüzüme sürdü ve kör olan gözlerim birden açıldı. Görmeye başladım. Tekrar elini yüzüme sürdü. Gözlerim yine görmez oldu. Bunun üzerine buyurdu ki, "Dünyâda gözlerin görüp, âhırette hesaba çekilmek mi istersin, yoksa hesapsız Cennete girmek mi istersin?" diye sordu. Ben, de dünyâda görmeyip, âhırette Cennete hesapsız girmeyi tercih ettim. Gözlerim öyle kaldı.

Uygunsuz bir iş yaparak Hazreti Muhammed Bâkır'ın huzûruna giren birine, "Sakın bir daha o kötü işi yapma! Bu duvarların size perde olduğu gibi, bize de perde olduğunu mu zannediyorsun?" buyurdu.

Büyük zâtlardan birisi şöyle anlatıyor: Bir gün Muhammed Bâkır'ın (r.a.) yanına girmek için izin istedim. Yanında kardeşlerinden bir kaç kişi var, biraz bekle, dediler. Biraz bekledim. İçeriden oniki kişi çıktı. Dar elbiseler giymişlerdi. Tanımadığım kimselerdi. Selâm verip gittiler. Sonra ben içeri girdim. "Efendim, bu çıkan kimseleri hiç tanımıyoruz, acaba onlar kimlerdi?" diye sordum. "Onlar cinnî olan müslüman kardeşlerinizdir. Siz nasıl gelip, haramdan helâlden suâl soruyorsanız, onlarda gelip soruyorlar" buyurdu.

İmâm-ı Bâkır'ın evinden güzel sesli birinin, Süryanice birşeyler okuduğu ve ağladığı duyuldu. Bu sesi işitenler içeri girince İmâm'dan başka kimseyi göremediler. Kendisine duydukları sesleri sordular. "Filan peygamberin, Allahü teâlâya münâcaatını okuyordum, beni ağlattı" buyurdu.

İbn-i Ukâşe-i Esedi (r.a.), İmâm-ı Bâkır'ın yanına geldi. İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık da oradaydı. İbn-i Ukâşe, "Ca'fer'in evlenme vakti geldi" dedi. Hazreti İmâm bunun üzerine, "Yakında bir yerden esîr satıcısı gelecek ve falan yerde konaklayacaklardır" buyurdu. İbn-i Ukâşe'ye, ağzı mühürlü bir kese altın verdi ve: "O esîr satıcısı gelmiştir, bununla ondan bir câriye satın alın" buyurdu. İbn-i Ukâşe esîr satıcısının yanına gitti. Esîr satıcısı, bütün câriyeleri sattığını, sadece iki tane kaldığını söyledi. İbn-i Ukâşe, "Bir tanesini alalım" dedi. Câriyeyi çıkardılar. Esîr satıcısına, "Kaça satacaksın?" diye sordular. O da "Yetmiş altın karşılığı" dedi. "Biraz ikram et" dediler. Esîr satıcısı: "Bir kuruş ikram etmem" deyince İbn-i Ukâşe, "Bu kesede kaç altın varsa kabûl et" dedi. Satıcı "Noksan olursa kabûl etmem" diye cevap verdi. O sırada orada bulunan ak sakallı, yaşlı bir zât, "Altınları sayın" dedi. Altınları saydılar. Tam yetmiş altın idi. Câriyeyi alıp, İmâm-ı Bâkır'ın (r.a.) huzûruna getirdiler. Ca'fer-i Sâdık da orada idi. İmâm-ı Bâkır, o hanıma "Bekâr mısın, dul musun?" buyurdu. O, "Bekârım" dedi. Hazreti İmâm "Bir câriye esîr satıcısının elinden, nasıl olur da bekâr olarak kurtulur?" diye sordu. O hanım, "Esir satıcısı ne zaman yanıma gelse, ak sakallı, yaşlı bir zât gelip ona kuvvetli bir tokat vurur, yanımdan uzaklaştırırdı." Bundan sonra bu hanımla, Ca'fer-i Sâdık nikahlandı. Bu temiz hanımdan, oniki imâmın yedincisi İmâm-ı Mûsâ Kâzım doğdu.

Ca'fer-i Sâdık (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir gün babam Muhammed Bâkır (r.a.) "Ömrümün bitmesine beş seneden fazla kalmadı" buyurdu. Vefât ettiği zaman hesapladım. Bu sözü söyledikten sonra tam beş sene geçmişti."

Gece geç vakte kadar ibâdet eder, sonra Allahü teâlâya şöyle yalvararak ağlardı: "Yâ ilâhî! Yâ Rabbî, gece oldu. Gökte yıldızlar var. Herkes uyuyor. Kimsenin sesi çıkmıyor. Yâ Rabbî! Sen dirisin. Her şeyi biliyor, yapılan her şeyi görüyorsun. Uyuman, uyuklaman olamaz. Seni böyle bilmiyen ihsânına kavuşamaz. Sen öyle kuvvet ve kudret sahibisin ki, hiç bir şey, senin, olmasını dilediğin bir şeyin olmasına mâni olamaz. Senin bakî ve ebedî oluşunda, gündüzün bitip gecenin başlaması ve gecenin bitip gündüzün başlaması gibi sebeplerle kesiklik, aksaklık olmaz. Rahmetin o kadar çoktur ki, rahmet kapılarını herkese açmışsın. Sana duâ edenlerin, yalvaranların duâlarını kabûl edersin. İhsân ettiğin ni'metlere hamd edenleri çok sever, onlara daha çok ni'metler verirsin. İnanarak ve güvenerek sana duâ edenler, eli boş dönmezler. Sana güvenen, kapına gelen kimseyi döndürmeğe kimsenin gücü yetmez. Ey Rabbim! Ölümü, kabri ve sana hesab vereceğimi düşündükçe, önümde bunlar olduğunu bildikçe nasıl olur da senden sevinç ve neş'e isteyebilirim. Amel defterimin, sağımdan mı, solumdan mı verileceğini bilemediğim aklıma geldikçe, nasıl olur da senden dünyalık bir şey istiyebilirim? Can alıcı meleğin geleceğini ve canımı alacağını bildiğim halde dünyâ lezzetlerinden nasıl tat alabilirim? Yâ Rabbî! Sana yalvarıyor, senden istiyor, rahmetinden ümid ediyor ve istiyorum ki, ölümümü,

hesabımı kolay ve rahat eyle ve sonra azâbı olmayan rahat bir hayat ihsân eyle. Âmin Yârabbel Âlemin.”

Oğlu İmâm-ı Ca’fer-i Sâdık (r.a.) şöyle anlatıyor: Babam bana vasıyyet edip dedi ki: “Vefât ettiğim zaman, beni sen yıka. Çünkü imâmı, imâmdan başkası yıkayamaz. Kardeşin Abdullah da imamlık da’ vâsında bulunacaktır, ona karışma, çünkü ömrü çok kısa olacaktır. Namaz kılarken üzerimde bulunan gömleği bana kefen yap ve beni babamın yanına defn et. Kabrime de senden başkası girmesin” buyurdu. Ca’fer-i Sâdık (r.a.) “Aman’efendim bizi korkutmayınız. Allahü teâlâ gecinden versin, sıhhatiniz de yerindedir” dedi. Hazreti İmâm buyurdu ki, “Bir saat evvel, babam Zeynel’ âbidîn’in sesini işittim. Bana “Ey evlâdım Muhammed Bâkır! Vasiyyetlerini çabuk yap. Çünkü senin de bize kavuşmana çok az zaman kaldı” buyurdu. Bundan bir saat kadar sonra babam vefât etti. Babam vefât edince ben yıkadım. Nihâyet kardeşim Abdullah da imamlık da’vâsında bulundu. Fakat babamın bildirdiği gibi ömrü kısa sürdü.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları:

“İlim hazinedir. Anahtarı, sorup öğrenmektir. Sorup öğreniniz ki Allahü teâlâ size merhamet etsin. Zîrâ bunda dört kişiye sevâb vardır. Sorana, öğretene, dinleyene ve onlara uyana.”

“Allaha îmândan sonra, aklın icâbı, insanlarla muhabbetli bulunmaktır.”

“Ümmetimden büyük günahı olanlara şefaat edeceğim.”

“Allahü teâlâ, borcunu ödeyinceye kadar borçlu ile beraberdir. Bu borç Allahü teâlânın kerih gördüğü bir borç olmadıkça.”

İmâm-ı Muhammed Bâkır (r.a.) buyurdular ki: “Yıldırım mü’min olana da isâbet eder, mü’min olmayana da. Ama her an Allahü teâlâyı hatırlayana isâbet etmez.”

“Bir kimsenin seni ne kadar çok sevdiğini anlamak istersen, senin o kimseyi ne kadar sevdiğine dikkat et. Ya’nî sen onu ne kadar seviyorsan o da seni o kadar seviyor demektir.”

“Allahü teâlânın korkusundan dolayı yaşaran göz, Cehennem ateşinden yanmaz. Ya’nî Cehenneme girmez. Allahü teâlânın rızâsı için bir kimsenin gözünden bir damlacık yaş dökülse, Allahü teâlâ o kimsenin çok günahını affeder.”

“Bir kimsenin kalbinde ne kadar kibir varsa, aklında o kadar noksanlık var demektir.” “Kul ne kadar duâ ederse, Allahü teâlâ ondan o kadar belâyı giderir.”

“Kendisinde mevcûd olan bir kusuru başkasında arayan ve kendi işlemekte olduğu bir aybı başkasına yapmamasını emreden kimse ne kadar kusurludur.”

“Dünya, uykuda gördüğün rü’yâya benzer. Uyandığın zaman hiçbir şey kalmamıştır.”

“Mide ve namusunun iffetini korumak kadar faziletli ibâdet yoktur.”

“Dünyâda insana en iyi yardımcı, din kardeşlerine iyiliktir.”

“Varlıklı zamanında etrâfında dolaşıp, yokluğa düşünce terk eden kimse, ne kötü kişidir.”

Güldüğü zaman “Allahım bana darılma” derdi.

İmâm-ı Muhammed Bâkır (r.a.) oğlu Ca’fer-i Sâdık’a (r.a.) şöyle nasîhat etti: “Ey evlâdım! Fâsıklarla arkadaşlıktan çok sakın. Böyle insanlar seni bir lokmaya değişebilir. Cimri olanlarla dost olmaktan da sakın. Zîrâ çok ihtiyâcın olduğu, bir zamanda az bir şey vermekten çekinirler.

Yalancılarla dost olma, sana dost görünüp konuşur, ayrılınca hâli değişir. Ahmak olanlarla dostluk arkadaşlık kurma, onlar, sana iyilik yapıyorum zannederek kötülük yaparlar. Akrabayı ziyâreti terk edenle de dost olma. Çünkü, Kur'ân-ı kerîmin üç yerinde böyle kimseyi lâ'netlenmiş olarak gördüm."

"İlmi ile insanlara fâideli olan bir âlim, bin âbidden daha efdaldir. Böyle bir âlimin vefâtına, şeytan, yetmiş âbidin vefâtına sevindiğinden daha fazla sevinir."

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 42

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 174

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 124

4) Keşf-ul-mahcûb sh. 188 (Urdu tercemesi)

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 170

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1048

7) Fâideli Bilgiler sh. 45

8) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 433

9) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 286, 287

MUHAMMED BİN MÜNKEDİR

Tabiîn devrinde, Medine'de yetişen hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Adı, Muhammed bin Münkedir bin Hüdeyr bin Abd-ül-Uzzâ bin Âmir bin Haris bin Harise bin Sa'd bin Teym bin Mürre et-Teymî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Ebû Bekir de denilir. Eshâb-ı kiramdan ba'zıları ile görüşmüş, onlardan ilim öğrenmiş, hadîs ve fıkıh ilminde yüksek derecelere ulaşmıştır. Kendisi zühd ve takvâ ehli olup, kırâat ilminde de otorite kabûl edilen bir âlimdi. Kendisine "Reîsü'l-kurrâ" da denmiştir. 54 (m. 684) senesinde Medine'de doğdu ve 130 (m. 748)'de orada vefât etti. Tabiînin büyüklerinden Rabîa bin Abdullah O'nun amcasıydı.

Muhammed bin Münkedir hazretleri, Resûlullahın Eshâbı ile görüşmüş, onlardan ilim öğrenmiş ve birçok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Babası Münkedir ve amcası Rabîa, Ebû Hüreyre, Ebû Katâde, İbni Abbâs ve İbni Ömer, Saîd bin Müseyyeb ve daha pekçok Eshâb-ı kiramdan ve Tabiînden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de iki oğlu Yûsuf ve Münkedir, kardeşinin oğlu İbrâhîm bin Ebî Bekir bin Münkedir, Amr bin Dinar, İmâm-ı Zührî ve akranlarından Yûnus bin Abîd, Ebû Hâzim, Seleme bin Dinar, Ca'fer-i Sâdık ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hadîs ilminde üstün bir yeri vardı. Bu ilimde söz sahibi olup, hadîs-i şerîf rivâyetinde sika (güvenilir, sağlam) bir râvidir. İshâk bin Rahâveyh O'nun hakkında: "O, doğruluk menbaı (kaynağı) idi. Bütün sâlihler O'nun yanında toplandı ve Resûlullahın buyurduklarını söylediği zaman, insanlardan O'nu kabûl etmeyen bir kimse çıkmadı" dedi. O, senetleri ile birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. Bu ilimde her sözü senetti. Kendisinden bir hadîs-i şerîfi sordukları zaman, hep ağlayarak cevap verirdi.

Muhammed bin Münkedir, Medine'nin meşhûr fakîhlerindendi. O, "Dîni iyi bilen bir fakîh (âlim), Allah ile kulu arasında bir elçi gibidir" diyordu. Ayrıca, Kur'ân-ı kerîm okumaya ve dinlemeye çok düşkündü. Kur'ân-ı kerîmi güzel okuyan hafızları toplar, onlara ikram ve

ihsânlarda bulunduğu için kendisine "Reîsü'l-kurrâ" denilirdi. İhsânı ve ikramı çok olan cömert bir kimseydi.

Muhammed bin Münkedir, bütün geceyi ibâdetle geçirir, Allaha yalvarmaktan zevk alırdı. İbâdet etmeyi, kendisi için gıda ve kalbi için de hayat bilen büyük ve mübârek kimselerden biriydi. Geceleri uzun zaman ayakta durmaktan yorulmazdı. Yatsı namazının abdesti ile sabah namazı kılardı. Bir gece namaz kılarken ağlamaya başladı. Ağlamasının çokluğundan ve uzayıp gitmesinden ev halkı korkup yatağından fırladılar. Kendisini ağlatan şeyin ne olduğunu sordular. Yalvarıp, O'nu teskine çalıştılar.

Fayda vermeyip ağlamaya devam etti. Bunun üzerine arkadaşı Ebû Hâzim'e gidip durumu haber verdiler. Ebû Hâzim gelince, o da ağladığını gördü. Ona: "Ey kardeşim! Seni ağlatan şey nedir? Niçin ağlıyorsun? Bak, seni çoluk çocuğun görüp çok üzülüyor. Bu ağlaman, bir hastalıktan mıdır? Yoksa başka bir durum mu vardır?" diye sordu. Ağlayarak cevap verdi: "Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmde: "... **O gün onlar için, Allahtan, hiç de ümit etmiyecekleri nice azaplar belirecektir"** âyet-i kerîmesine gelmiştim. O beni ağlattı." Sonra Ebû Hâzim de ağlamaya başladı. Yine bir defasında ölünün yanında iken ondan korkmuş ve ağlamaya başlamıştı. "Niçin ağlıyorsun?" dediklerinde, bu âyet-i kerîmeyi okuyup, "O gün benim için de, Allahtan hiç zannetmeyeceğim azapların karşıma çıkacağından korkuyorum" diye cevap verdi.

Muhammed bin Münkedir, dînine bağlı, takvâ ehli olup, haramlardan çok sakınan bir din büyüğü idi. Kendisinin mağazası vardı. Çeşitli kumaş satıyordu. Bunlardan kimisinin zırâ'ı (bir zıra' yarım metredir) beş altın, kimisinin, on altın idi. Birgün, kendisi yok iken, çırağı bir köylüye beş altınlık kumaşı, on altına sattı. Kendi gelip, haber alınca, akşama kadar köylüyü arattı. Köylüyü görünce, bu kumaş beş altından ziyâde etmez dedi. Köylü, ben bunu, seve seve aldım deyince, ben kendime uygun görmediğimi din kardeşime de uygun görmem. Yâ satışdan vaz geç, yahut beş altını geri al, yahut da gel, on altınlık kumaştan vereyim buyurdu. Köylü beş altını geri aldı. Sonra, birisine, bu mert kimdir? diye sordu. Muhammed bin Münkedir, dediler. Bu ismi duyunca "Sübhanallah! Bu. Öyle kimsedir ki, çölde susuz kalınca yağmur duâsına çıkıp, onun adını söylediğimiz zaman rahmet yağıyor" dedi.

Naklettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Öğrendiği bir hadîs-i şerîfi din kardeşine, duyurandan daha faydalı kimse olamaz."

"Takvâya (Allahtan korkmaya) **yardımcı olan mal, ne güzeldir!"**

"Bana bir günde yüz salevât okuyanın, Allahü teâlâ yüz ihtiyâcını görür. Bunların yetmişi âhırete kalır. Otuzu dünyâda görülür."

"Mü'min kardeşi ile bir yıl konuşmayıp dargın kalmak, onu öldürmek gibidir."

Resûlullah efendimiz, Sakîf kabilesinden birisine: **"Sizin aranızda mürüvvet nedir?"** diye sorunca, o da: "İnsaflı olmak ve herkesin iyiliğine çalışmaktır" diye cevap verdi. Peygamberimiz de: **"Bizde de böyledir!"** buyurdu.

Resûlullah efendimiz, **"Amellerin, işlerin hayırlısı; Allaha îmân etmek, Allah yolunda cihad etmek ve hacc-ı mebrûr'dur"** diye buyurunca, Eshâb-ı kiram: "Hacc-ı mebrûr nedir?" dediler. Cevâbında: **"O, açları doyurmak ve güzel konuşmaktır"** buyurdu.

"(Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billah) diyerek Allahtan yardım isteyiniz. Çünkü O, sizi yetmiş sıkıntıdan korur. Onların en aşağısı üzüntüdür."

"Bir kimse, (Lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerike lehû ehaden sameden lem yelid ve lem yûled velem yekûn lehû kûfûven ehad) derse, Ona ikibin ve daha çok sevâb, iyilik yazılır."

"Rızkınızdan endişe etmeyiniz! Çünkü kul, kendisi için yaratılan her bir rızka kavuşmadıkça, ölmez. Allahtan korkunuz ve rızkı helâli alarak ve haramı terk ederek, en güzel şekilde talep ediniz!"

"Cuma günü veya Cuma gecesinde ölen kimse, kabir azâbından kurtulur ve kıyâmet gününde şehîdlere tâbi olarak gelir."

Resûlullah (s.a.v.), Eshâbının toplandığı bir meclise gelmişti. Onlara şöyle buyurdular:

"Az önce, dostum Cebrâil yanımdan ayrıldı. Bana söyle dedi: "Yâ Muhammed (s.a.v.)**! Seni peygamber olarak gönderenin hakkı için söylüyorum. Allahın kullarından biri, beş yüz yıldan beri bir dağ başındadır. O dağ, enine boyuna, otuz zirâ'dır** (bir zıra yarım metredir). **Çevresini her yandan dörtbin fersahlık deniz kuşatmıştır. Allahü teâlâ, o kula parmak genişliğinde, tatlı bir su akıtmaktadır ki, bu su, dağın alt kısmındadır. Orada birde nar ağacı vardır. Her gün bir nar olur. Her akşam o kul, abdest almaya iner. Narı alır, yer. Sonra namaza durur. Rabbinden secdede rûhunu teslim etmek, cesedine hiç bir şey yol bulup gelmemek, dirilinceye kadar böyle kalmak için, temennide bulunur. Allahü teâlâ, onun her dileğini yerine getirdi. Cebrâil** (a.s.) **devam etti: "Biz yere inip onun yanına gittik ve gördük. Çıktığımızda hâlâ secdede idi. Allahü teâlâ onu böyle yapmıştı. Allahü teâlâ onu, kıyâmet günü diriltir, huzûruna alır ve şöyle emreder: "Bu kulumu rahmetimle Cennete koyunuz." O kul der ki: "Bu Cennet, amelimin karşılığıdır." Allahü teâlâ meleklerine şu emri verir: "Kulumun hesabına bakın; ni'metimle amelini karşılaştırın" buyurur.**

Bu hesap sonunda şu netice alınır: "Onun beş yüz senelik ibâdeti, görme ni'metinin (gözün) **karşılığıdır. Kendindeki diğer ni'metler karşılıksız kalır. Bunun üzerine Allahü teâlâ şu emri verir: "Bu kulumu Cehenneme atın!" Cehenneme yürütülürken o kul şöyle der: "Yâ Rabbî! Beni rahmetinle Cennetine gönder. Allahü teâlâ emreder: "Onu geri getirin!" Kul geri getirilir. Ona şöyle sorulur: "Kulum, sen hiç bir şey değilken, seni kim yarattı? O kul: "Yâ Rabbî, sen yarattın!" Yine**

Allahü teâlâ sorar: "Bu senin amelinle mi oldu, yoksa rahmetimle mi?" O kul: "Rahmetinle yâ Rabbî!" der. Cenâb-ı Allah: "Beş yüz sene sana ibâdet kuvvetini kim verdi?" O kul: "Sen verdin, yâ Rabbî!" der. Cenâb-ı Hak: "Seni o dağın ortasında kim yerleştirdi? Tuzlu denizden sana kim tatlı suyu çıkardı. Her gece sana bir tane nar veren kim? Ve sen, bu sırada, rûhunu secde hâlinde almamı istedin. Ben bunu senin için yaptım. Sana göre kim yaptı?" O kul: "Sen, yâ Rabbî" der. Cenab-ı Hak: "Evet, bütün bunlar benim rahmetimle oldu. Şimdi seni, rahmetimle Cennetime koyuyorum" buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm şöyle dedi: "Her şey Allahın rahmeti ile olmaktadır."

Onun hikmetli, ibretlerle dolu sözleri çoktur. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Muhammed bin Münkedir'e soruldu ki: "Dünyâda hangi şey sana daha çok sevgilidir?" Cevâbında: "Dünyâda zevk duyduğum tek şey, din kardeşlerime iyilik etmek sûretiyle

gönüllerini sevindirmektir" buyurdu. Diğer bir rivâyette de: "Dünyâda en çok sevdiğim şey, din kardeşlerimle buluşup sohbet etmek ve onların gönüllerinde sevgi, neş'e yerleşmektir" buyurdu. Ve yine: "Dünyâda, lezzet duyduğum üç şey kalmıştır. Bunlar: Birincisi; gece namaz kılmak, ikincisi; Allah için dostluk kuranlarla buluşup sohbet etmek, üçüncüsü; cemâatle namaz kılmaktır."

Çocukları toplar hacca giderdi. Sebebini soranlara: "Bunları Cenâb-ı Hakka arz ediyorum. Umarım ki, bunlara rahmet nazarı ile bakar ve o rahmetten biz de bu sayede faydalanmış oluruz. Yoksa hâlimiz perişan."

"Allahü teâlâ Cehennemi yarattığı vakit melekler çok korktular, insanları yaratınca melekler rahatladılar."

"Kâfire mezarında, kör, sağır bir hayvan musallat olur. Elinde demirden bir kamçı ve kamçının ucunda devenin hörgücü gibi bir düğüm vardır. Kıyâmete kadar ona vurur, durur. Onu görmez ki, biraz korusun; sesini duymaz ki, acısın."

"Bir müslüman ne yaparsa yapsın; tövbe edip, bir daha o hatâlara bakmazsa, ilâhi rahmetten nasîbsiz kalmaz. Aksini düşünürsem utanırım. Böyle aksi bir düşünce Allahü teâlânın rahmetini küçümsemek olur."

"Zenginlik, takvâ ve iyilik üzerinde yardımlaşmaya ne güzel bir vesiledir!"

"Âdem aleyhisselâmın oğlu vefât ettiği zaman hanımına: "Ey Havva! Çocuğun öldü" dedi. O da, "Ölüm nedir?" diye sordu. Cevâbında: "O, artık dünyâda yemez, içmez, ayakta durmaz, yürümez ve konuşmaz" dedi. Hazreti Havva, yüksek sesle ağlamaya başladı. Hazreti Âdem, Ona: "Sana ve kızlarına hep böyle hüzünlenmek, ağlamak vardır. Ben ve oğullarım, bundan uzağız!" dedi.

Ağladığı vakit, gözyaşlarını sakalına, yüzüne sürer ve sonra: "Göz yaşının değdiği yeri Cehennem ateşinin yakmayacağını duyduğum için, bunu böyle yapıyorum" derdi.

"Annem, bana dedi ki: Ey oğlum! Çocuklarla şakalaşma! Yoksa seni alaya alırlar ve hakkına riâyet etmezler!"

Muhammed bin Münkedir, insanların yanında pek makbûl olmayan bir adamın cenâze namazını kıldırmıştı. Bunun üzerine "Nasıl olur da, onun namazını kıldırır?" diye dedikodusunu yapmaya başladılar. Cevâbında: "Muhakkak ki, ben Allahü teâlânın rahmetinin, yarattıklarından birisinin önünde acze düştüğüne inanmaktan haya ederim" dedi.

"Nefsimi, kırk yıl zorluklara, meşakkatlere göğüs gererek ibâdetlere alıştırdım ve nihâyet istikâmet bulup Hakkın rızâsına kavuştum."

Safvân bin Selîm, Muhammed bin Münkedir'in ölümüne yakın bir sırada ziyâretine gitmişti. Ona dedi ki: "Ey Ebû Abdullah! Sanki ben, sana ölümün çok güçlük verdiğini görüyorum!" Cevâbında Ona: "Ölümün, benim için bir zorluğu yoktur. Muhammed'in her şeyi meydandadır" dedi. Bir de gördük ki, o anda O'nun yüzü, sanki lâmbalar gibi parlıyordu. Sonra Ona: "Benim, içimde olduğum hâli bir görseydin, sevinçten uçardın!" dedi. Az sonra vefât etti.

"İnsanı, Allahü teâlânın af ve mağfiretine kavuşturacak şeylerden biri de, açları ve yoksulları doyurmaktır."

"Açları doyurmak ve güzel konuşmak, sizin Cennete girmenizi kolaylaştırır."

O, bir gün yüzünü toprağa koydu. Sonra annesine yalvararak: "Anneciğim ne olur, gel de ayağını yüzüme sür!" dedi.

Tevrat'ta şöyle yazılıdır: "Allahtan korkarsan, anne ve babana iyilik edersen ve yakın akrabanı ziyâret edersen, bunlar senin ömrünü uzatır. İşlerini kolaylaştırır ve zorlukları senden uzaklaştırır."

Muhammed bin Münkedir şöyle anlatıyor: "Bir ara, Resûlullahın mescidinde, babamla beraber oturuyorduk. O sırada bize birisi uğradı, İnsanlara hadîs-i şerîf rivâyet ediyor, onların suâllerine fetvâ veriyor ve onlara va'z ediyordu. Babam onu çağırıp dedi ki: "Konuşan kimse, Allahın gazâbından korkmalıdır. Dinleyen de, Onun rahmetini ümit etmelidir."

"Öyle bir zaman gelecek ki, boğulmakta olan bir insanın duâsı gibi duâ etmeyenler, ihlâs sahibi olamıyacaktır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 146

2) El-A'lâm cild-7, sh. 112

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 473

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 349, 421

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 127

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 765, 1042

MUHAMMED BİN NADR EL-HÂRİSÎ

Tebe-i tabiînden. Zamanında, Kûfe'nin en çok ibâdet edeni diye tanınırdı. Her yerde hakkı konuşarak, emr-i bi'l-ma'rûf ve nehyi ani'l-münkeri (Allahü teâlânın emirlerinin yapılmasını, yasakladıklarından da sakınılmasım) bildirirdi.

Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Doğumu, tahsili ve vefât târihi hakkında bilgi verilmemekle beraber, Kûfe'de yaşadığı ve orada vefât ettiği bilinmektedir. Evzâî'den (r.a.) hadîs-i şerîfler rivâyet etmiş, ondan da, Ebü'l-Ahvâz, Yahyâ bin Ömer es-Sekâfî ve Abdullah İbni Mübârek (r.a.) rivâyette bulunmuştur. Yanlış nakletme korkusunun çokluğundan dolayı, çok az sayıda hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kütüb-i sitte'de rivâyeti yoktur.

İbâd bin Kuleyb (r.a.) anlatır: Muhammed bin Nadr, Abdullah bin Mübârek ve Fudayl bin Iyâd'la birlikte uzun zaman yemek yaptık, yedik, içtik. Muhammed bin Nadr'ın bize hiç itiraz edip, muhalefet ettiğini görmedik. Abdullah bin Mübârek sebebini sorunca buyurdu ki: "Yâ Abdullah! Bir insan iyi kimselerle beraber olduğu zaman onlara muhalefet etmekten haya eder ve kerem sahibi olur." Abdullah bin Mübârek, "O, sizsiniz" deyince, "Hayır ben değilim. Fakat iyi insanlar "evet" derlerse ben de "evet" derim. "Hayır" derlerse ben de "hayır" derim" buyurdu.

Hasan bin Rebiî anlatır: Bir zaman Zübeyroğullarından bir şahıs Kûfe'ye gelip Muhammed bin Nadr'ın yanında misâfir kaldı. Kûfe'den ayrılışında, o şahısla yol arkadaşlığı yaptık. O'ndan Muhammed bin Nadr hazretlerinin ne konuştuğunu sorduk. O da "Yemîn ederim. Ben epeyce yanında kaldım. Fakat, ağzından tek kelime çıktığını görmedim. Hep ibâdet eder veya zikrederdi." "Hiçbir ihtiyâcı olmaz mıydı?" diye sordum. O da, "Evet ihtiyâçları olurdu. Bir ihtiyâcı olduğu zaman oğluna bakar, o da hemen kalkıp, gider babasının ihtiyâcını görürdü" dedi.

Muhammed bin Nadr hazretleri, yazın sıcak günlerinde hep oruç tutardı. Ba'zan çeşmenin başına gelir serinlemek için üzerine su dökerdi. Kûfeliler de O'nu seyreder, bu soğuk suyu ne kadar canı çeker derlerdi. O da onlara bakar "Hayır hiç iştahım çekmez" buyururdu.

Abdullah bin Mübârek (r.a.) anlatır: Ölümünden iki sene önce gece uykusunu tamamen terk etmişti. Bir müddet' sonra Kaylûle uykusunu da terk etti.

Ebû Refid anlatır: Birgün Muhammed'in (r.a.) kabristandan geldiğini görüp, "Bu öğle vakti orada ne yaptığını" sordum. Cevaben "Kabristana gidince gözlerim dünyâya bakmaktan iğrenir ve her zaman gözlerimin kapalı olup, orada açılmasını arzularım."

Ubeydullah bin Muhammed el-Kirmânî'den nakledilir: Birgün Muhammed bin Nadr'ın evine gittim, yalnızdı. Niye insanlardan uzlet ettiğini sordum, beni yanlarına çağırdılar. "Siz insanlardan uzak duruyorsunuz, beni niçin yanınıza çağırıyorsunuz?" dedim. O da, "Ben Allahü teâlâyı zikretmeyenlerden kaçarım. Zikredenlerden değil" buyurdu.

Abdullah bin Mübârek hazretleri anlatır: Muhammed bin Nadr hazretleriyle bir gemide gidiyorduk. Bir ara neş'eli bir şekilde konuşmaya başladı. Tanıyamadığım bir ses de ona cevap veriyordu.

Zekeriyya bin Adî anlatır: Muhammed bin Nadr hazretlerinin yanında ölümden bahsedildiği zaman, çok mahzûnlaşır kemiklerinden ses gelirdi.

Müslim isminde birinden alacağı vardı. Haber gönderip "Falan gün geleceğim, alacağımı hazırla" dedi. O da hazırlığını yaptı. Söylediği gün Müslim'e "Benim sendeki alacağımı hediye etmem, teslim almamdan daha hayırlıdır. Sana onu hediye ettim" buyurdu. Buyurdu ki:

"İlmin evveli sükûttur. Sonra onunla uğraşmaktır. Sonra ezberlemek, sonra onunla amel etmek, sonra da başkalarına öğretmektir."

"Allahü teâlâ, Hazreti Musa'ya (a.s.): "Uyanık ol, kendine dost ara, sevincine katılarak seninle neş'elenmeyen bir dostu yanından uzaklaştır. Onunla arkadaşlık yapma, çünkü böyle dost kalbine sıkıntı verir. O, senin dostun değil, düşmanındır. Beni çok an ki, bana şükretmiş olasın ve ben de ni'metimi arttırmış olayım" diye vahyetti."

Duâ ederken, "Yazıklar olsun bana! İnsanlara emîn oldum da, Rabbime karşı ihânet ettim. Ne olurdu. İnsanlar bana "O adam hâindir!" deselerdi de, Allahü teâlânın emânetlerine hıyânet etmeseydim" derdi. Çok ibâdet etmesine rağmen hepsini az görür, devamlı tövbe ve istiğfar ederdi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 217

MUHAMMED BİN SÜKÂ

Tabiînden. Çok ibâdet eden, dünyâya hiç düşkün olmıyan, cömertliği ile tanınan büyük bir İslâm âlimi. Eshâb-ı kiramdan Enes bin Mâlik (r.a.) ve Ebû Tufeyl Âmir bin Vâsıl'in (r.a.) ve Tabiînin büyüklerinin sohbetinde bulundu. Hadîs âlimlerince sika (güvenilir) kabûl edilmiştir. Çok az sayıda hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Künyesi, Ebû Abdullah ve Ebû Bekir'dir. Doğum ve vefât târihleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Hicrî birinci asrın ikinci yarısında doğup, İmâm-ı a'zam'dan (r.a.) önce vefât etmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Kendileri, birçok âlimden hadîs ilmini tahsil ettiler. Bunlardan başlıcaları; Enes bin Mâlik (r.a.), Ebû Tufeyl Âmir bin Vâsıl, Saîd bin Cübeyr, Abdullah bin Dînâr, Ebû Sâlih es-Semmân, Nâfi' bin Cübeyr bin Mut'am, İbrâhîm en-Nehaî, İbni Ömer'in (r.a.) azadlı kölesi Nâfî, Münzir-i Sevrî, Muhammed bin Münkedir, Ebû Ca'fer Muhammed bin Ali bin Hüseyin, Ebû Bekir bin Hafs bin Ömer bin Sa'd, Ebû Avn bin Ubeydullah es-Sekafi'dir (r.anhüm).

Kendilerinden de hadîs tahsil eden ve rivâyette bulunan âlimlerden ba'zıları: es-Sevrî, İbni Mübârek, Ebû Muâviye, Abdurrahmân bin Muhammed el-Muharebî ve İsmail İbni Zekeriyya, Mervan bin Muâviye, Ebû Mugîre en-Nadr bin İsmail Atâ bin Müslim el-Haffâf, İbni Uyeyne, Ali bin Âsım el-Vâsıtî'dir.

Muhammed bin Sükâ hazretleri, Allah korkusundan çok ağlardı. Cuma günleri arkadaşlarını arar bulur ve onlarla birlikte ibâdet eder, aynı düşünceler içinde gözyaşı dökerlerdi.

Kendisine babasından miras kalan yüzyirmibin dirhem parayı, bir şüphe üzerine, tamamen sadaka olarak dağıttı. Zekât alacak duruma düştü. Muhammed bin Sükâ'nın (r.a.) üstünlüklerine dâir, kendisine yetişerek sohbetinde bulunmuş olan büyük İslâm âlimlerinden çeşitli rivâyetler vardır. O'nun cömertliği, ibâdete düşkünlüğü, günâhlardan kaçınması, Allahü teâlâdan korkması hakkında sözler kitaplara geçmiş, nesilden nesile ibret olacak hayatı anlatılmıştır.

Süfyân-ı Sevrî hazretleri anlatır: "Birgün Rekbet hazretleri ile beraber Muhammed bin Sükâ'nın ziyâretine gittik. Bir ara Rekbet bana; "Yâ Süfyân! Kûfe'de iki kişi var. Bunlar Allah yolunda çok çalışıyorlar. Onlardan biri Muhammed bin Sükâ, diğeri ise Abdülcebbâr bin Vâil bin Hacer'dir" buyurdu.

Hüseyin bin Hafs, Süfyân-ı Sevrî'ye "Sana Kûfe'nin en hayırlısının yazılarını göstereceğim"-dedi ve Muhammed bin Sükâ'nın yazılarını çıkardı. Süfyân bin Uyeyne, "Kûfe'de üç kişi var ki, bunlara yarın öleceksin dense, ibâdetlerini arttırmaları mümkün değildir. Bu üç kişi, Muhammed bin Sükâ, Amr bin Kays, Melâî, Ebû Hayyân Teymî'dir" buyurdu.

Muhammed bin Münkedir (r.a.), kendisine sordu: "Yâ Ebâ Abdullah! Sana en hoş gelen amel hangisidir?" Muhammed bin Sükâ hazretleri de "Mü'mini sürura boğmaktır." "Ondan sonra hangisidir?" dedi. "Kardeşlere, ikram etmektir" buyurdu.

Süfyân-ı Sevrî hazretleri bir diğer sohbetleri esnasında, "Küfe ehlinden beş kişinin hergün hayırları fazlalaşır. Bunlar, Muhammed bin Sükâ, Ebû Hayyam Teymî, Ömer bin Kays, Ebû Sinân bin Merre'dir. Bu beş kişinin hergün biraz daha hayırları fazlalaşır" buyurdu.

Birgün kardeşinin oğlu kendisine bir suâl sordu. Muhammed bin Sükâ hazretleri ağlamaya başladı. Yeğeni, "Ben suâlin cevâbını vereceksiniz diye sordum, siz ise ağladınız, cevap vermeyecek misiniz?" deyince O da "Ey kardeşimin oğlu, suâlin cevâbından âciz olduğum için değil, bu mevzûu bugüne kadar sana öğretmediğim için ağlıyorum" buyurdu.

İmâm-ı a'zam hazretleri, Muhammed Sükâ hazretlerinin cenâzelerinde bulunduklarını bildirerek "O, seksen defa Kâ'be'yi ziyâret için Mekke'ye gitmiştir" buyurmuşlardır.

Ya'lî bin Ubeyd, Muhammed bin Sükâ'dan nasîhat istedi. O da; "Sizden önceki, insanlar çok konuşmaktan pek sakınmışlar, çok konuşmak üç yerde iyidir demişlerdir. Birincisi, Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi çok okumak, ikincisi, çok Emr-i ma'rûf yapmak sebebiyle fazla konuşmak. Üçüncüsü, fazla Nehy-i münkerden dolayı çok konuşmak. Bu üç şeyden başka ancak çok lüzum olursa konuşun. Zira sizlerle beraber Kirâmen kâtibîn melekleri vardır. İsimleri

Rakib ve Adid'dir. Onlar hayır ve şer konuşulan herşeyi yazarlar. Akşam olduğu vakit, meleklerin yazdıklarında âhıretle ilgili yazılan çok olan ne bahtiyar kimsedir. Dünyâ ile ilgili olan yazısı çok olan ne bedbaht kimsedir."

Buyurdular ki: "Allahü teâlâ, müstehak olmayan hiçbir kimseye azâb yapmaz. Azâb yapılan kimseler, muhakkak ona lâyıktır. Şöyle ki, bir kimseye dünyalık verilir. O kimse, verilen dünyalığa çok sevinir. Fakat, dîninden birşey fazlalaştığı zaman hiç farkına varmaz. Böyle kimse nasıl azâba müstehak olmasın?"

"Bir kimsenin dünyalığından birşey eksildiği zaman çok üzülür. Lâkin, o kimsenin dîninden birşey eksildiği zaman o kadar üzülmez. Hattâ umurunda bile olmaz. İşte o kimse de kendisini Allahü teâlânın azâbına müstehak eder."

"Bir kimsenin aksırdığım duysam, aramızda deniz de olsa (YERHAMÜKELLAH) derim."

"Allahü teâlâdan korkan mü'min hiç neş'elenmez. Onun rengi hiçbir zaman açılmaz. Yüzü devamlı mahzûn olur."

"Bir insan, müslüman kardeşinin ihtiyâcını görürse, Allahü teâlâ da ona çok yüksek dereceler verir, o kimse çok yüksek derecelere yükselir."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Hazreti Osman buyurdu ki, Resûlullahdan (s.a.v.) işittim; **"Bir kimse emir olunduğu gibi abdest alır ve emir olunduğu gibi namaz kılarsa, günâhlarından öyle temizlenir ki, anasından yeni doğmuş gibi olur. Ya'nî bütün günâhları dökülür ve günahsız kalır"** buyurdu.

Safvan bin Asal (r.a.) Resûlullahdan (s.a.v.) işittim; **"Bir mü'min, bir din kardeşini Allah rızâsı için ziyâret etse, gidip gelinceye kadar içinde ağaçları ve suyu bol olan Cennet bahçesinde oturur gibidir"** buyurdu.

Hazreti Ali'den rivâyetle Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kim ki Cenneti isterse, hayırlı işleri çok yapsın! Kim ki Cehennemi isterse, nefsinin bütün istediklerine uysun. Kim ki dünyâdan zühd yapmak isterse, musîbetlere sabretsin!"**

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) rivâyet eder. Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Bir fakîr geldi. Birşeyler istedi. Aramızdan biri bir dirhem çıkarıp uzattı. Bir başkası da onun elinden alarak fakîre verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Böyle yapan kimse de, sadaka verenin kazandığı sevâb kadar sevâb kazanır. Parayı verenin sevâbından hiç eksilmez"** buyurdu.

Câbir (r.a.) buyurdu ki, Abdülkays kabilesinden bir heyet Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına geldiler. Resûlullah (s.a.v.) ile ba'zı şeyler konuştular. Resûlullah da (s.a.v.), onları Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) yanına gönderdiler ve buyurdular ki: **"Yâ Ebâ Bekir, sen onların ne söylediğini duydun mu?"** "Evet, yâ Resûlallah, ne söylediğini duydum" dedi. "Öyle ise, onlara cevap ver" buyurdu. Hazreti Ebû Bekir de onlara çok güzel cevaplar verdi. Resûlullah efendimiz de işitip çok beğendiler ve **"Yâ Ebâ Bekir, Allahü teâlâ sana büyük rıdvânını verdi" buyurdular. Eshâb-ı kiramdan ba'zıları "Büyük Rıdvânın ne olduğunu sordular. Resûlullah** (s.a.v.)**, "Büyük Rıdvândan maksad şudur ki, kıyâmet gününde Allahü teâlâ bütün kullarına aynı anda bir defa tecelli edecektir. Fakat Ebû Bekr-i Sıddîk için ayrıca bir defa daha tecelli edecektir"** buyurdu.

Câbir (r.a.) buyurdu ki: Birgün Resûlullah (s.a.v.) Mescid-i harâm'a girdiler. Bir şahısın ellerini açmış "Yâ Rabbî! falan İbni falanı affet" diye duâ ettiğini gördüler. Resûlullah (s.a.v.) **"Bu nedir? Sen yalnız ona duâ edersin"** buyurdu. O da "Yâ Resûlallah! O benim arkadaşımdır ve benden burada kendisine duâ etmemi istedi" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Sen memleketine dön. Allahü teâlâ, senin o arkadaşını affetti"** buyurdu.

İbni Ömer (r.a.) buyurdular ki; bir gün Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde oturuyorduk. Resûlullah (s.a.v.) şu duâyı günde yüz defa okumamızı buyurdular: **"Rabbigfirlî ve tüb aleyye. İnneke ente't-tevvâ-bü'r-rahîm."**

Câbir (r.a.), Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Hiçbiriniz durgun suya bevl etmesin."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 3

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 209

3) El-Kâşif cild-3, sh. 51

MUHAMMED BİN HASEN ŞEYBÂNÎ

(Bkz. İmâm-ı Muhammed)

MUHAMMED BİN VASÎ'

Muhaddis, zâhid, âbid, ârif-i kâmil, Tabiînin büyük âlimlerinden. Basralı'dır. Doğum târihi ve ailesi hakkında bilgi yoktur. 123 (m. 730) senesinde vefât etti. Eshâb-ı kiram ve Tabiînin sohbetinde yetişti. Tabiînden çoklarına hizmet etti. Devrin eşsiz âlim ve ma'rifetler kaynağı Hasan-ı Basrî, Süfyân-ı Sevrî, Mâlik bin Dinar'ın (r.anhüm) arkadaşıydı. Beraber bulunup, sohbet ederlerdi. Zamanının bir tanesiydi. Ma'rifette o dereceye vardı ki; "Gördüğüm her şeyde Rabbimi görürüm" buyurdu. Hadîs ilminde sikadır (sağlam, güvenilir). Kendisinden meşhûr muhaddislerden (hadîs âlimlerinden) Müslim, Ebû Dâvûd, Timizî ve Neseî rivâyette bulundular.

Muhammed bin Vâsi', dünyâya düşkün olmayan ve tevâzu sahibi olup, pek çok menkıbeleri vardır. Çok ibâdet edip, başkalarına da rehber olurdu. Ca'fer bin Süleymân (r.a.); "İbâdette tenbelleştiğim zaman, Muhammed bin Vâsi'a bakarak yeniden ibâdete heveslenirim ve tenbelliğim kaybolur, o istekle bir hafta devam ederim" buyurdu. Duâsında "Allahım, bizi senden uzaklaştıracak rızıktan sana sığınırım" buyurdu. Riyâzet sahibiydi. Kuru ekmeği suya batırır yerdi ve; "Buna kanâat eden, insanlara muhtaç olmaz" derdi. Çok şükür ederdi. Bacağında yara çıkmıştı. Biri görüp, "Sana acıyorum" deyince, "Ben de bu yaranın gözümde veya dilimde çıkmadığına şükrediyorum" buyurdu. Ölümden çok korkup, ölümden sonra âhıret hayatına hazırlanırdı. İbret almak niyetiyle her Cuma kabirleri ziyâret ederdi. "Pazartesi günleri ziyâret etsen daha iyi olmaz mı" dediklerinde, "Meyyitler Cuma, Perşembe ve Cumartesi günleri kendilerini ziyâret edenleri tanır" buyurdu. Basra kadı ve vâlisi Bilâl bin Ebû Bürde'nin "Kader hakkında görüşün nedir?" suâline "Etrâfındaki mezarlıklara bak, onlar kader ile meşgûl değiller" cevâbını verdi.

"Nasılsınız?" dediler. "Ecelim yakın, emelim sonsuz, amelim kötü" cevâbını verdi. Ölümü ânında; "Ey kardeşler, size selâm olsun! Allahü teâlânın affına mazhar olmazsam, varacağım yer Cehennemdir" dedi.

Bir kimse Muhammed bin Vâsi'den (r.a.) nasîhat istedi. "Dünyâ ve âhırette padişah olmanı tavsiye ederim" buyurdu. Adam "Bu nasıl olur?" diye sorunca; "Dünyâda zâhid olmakla, ya'nî

kimseye tamah etmez, herkesi muhtaç görürsün. İşte o zaman sen dünyâyı istemediğin için, zengin, ihtiyâçsız ve padişahsın. Böyle olan dünyâ ve âhıret padişahı olur" buyurdu. Sultanın hediyesini uygun görmeyip, almazdı. Basra emirlerinden birisi, Mâlik bin Dinar'a (r.a.) onbin dirhem hediyye gönderdi. Mâlik (r.a.) de bu hediyyeyi, tamamen meclisinde hazır bulunanlara taksim etti. Muhammed bin Vâsi' O'nun yanına gelip; "Şu mahlûkun sana hediyye ettiği parayı ne yaptın?" diye sorunca Mâlik de (r.a.) "Burada bulunanlara sor" buyurdu. Onlar da, hepsini dağıttığını söylediler. Muhammed bin Vasi' "Allah aşkına doğru söyle parayı verdiği için bu adama kalbin temayül etti mi? içinde buna karşı eskisinden daha fazla bir sevgi uyandı mı" diye sordu. Mâlik (r.a.) de; "Evet gerçekten öyle oldu. Şimdi ona daha çok temayül ettim" buyurunca şu cevâbıyla hâlini anlattı; "İşte ben bundan korkarım."

Âdâmın biri, O'na; "Seni Allah için seviyorum" deyince; "Sen beni, ne için seviyorsan, ben de seni onun için seviyorum" cevâbını verdi. Daha sonra yüzünü dönerek; "Allahım, sen beni sevmediğin hâlde, senin rızân için sevilmekten sana sığınırım" buyurarak duâ etti.

Hadîs âlimlerinden Katâde (r.a.), "Kur'ân-ı kerîm okuyucuları üç kısımdır. Bir kısmı Allah için, bir kısmı dünyalık için, bir kısmı da hükümdârlar için okurlar. Muhammed bin Vâsi' ise, Allah için okuyanlardandır" buyurarak onun hâlini haber verdi. Hasan-ı Basrî de (r.a.) O'na "Kurrânın (çok iyi Kur'ân-ı kerîm okuyucusu) süsü" derdi.

Hasan-ı Basrî'yi çok severdi. Onun evine gider. Nûr suresindeki, **"Sâdık dostlarınızın evlerinde yemenizde size bir günah yoktur"** âyet-i kerîmesine uygun hareket ederdi. Hasan-ı Basrî de Muhammed bin Vâsi'nin bu hâline çok sevinirdi. Dostlarının evinde serbest hareket etmesinden memnun olurdu.

Buyurdular ki; "Şu dört şey kalbi öldürür: Günah işlemeye devam etmek, kadınlar ile fazla münâsebet, ahmaklarla sohbet, ölülerle oturmak." Sohbetindekiler; "Ölülerle oturmak da nasıl olurmuş" diye sorduklarında şu cevâbı verdi: "Ölülerden kastım, şımarık zenginler, zâlim idârecilerdir."

Birgün devrin âmirlerinden Kuteybe bin Müslim'in kapısına yün elbisesi ile gitti. Kuteybe (r.a.) "Niçin Suf (yün) giydin?" dedi. Cevap vermedi. "Niçin cevap vermiyorsun?" diye sorunca; "Zühd yapmak için diyeceğim, kendimi övmek olacak. Fakîrlikten diyeceğim, Hak teâlâdan şikâyet olacak" buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Bir kimse bildiği ilmi gizlerse, kıyâmet gününde ateşten bir gömlek giydirilir."

"(Lâ ilahe illallah) diyerek îmânınızı yenileyiniz."

"Cennette öyle köşkler vardır ki, içindeki dışındakini, dışındaki içindekini görür. Bunlar, sözü hoş, selâmı çok olana, yemeği çok yedirenlere, oruca devam edenlere ve gece namaz kılanlara verilir."

"Allahü teâlâyı bilir misin?" diye sorduklarında, başını önüne eğip, bir müddet sustu. Sonra; "O'nu bilenin sözü az, hayreti dâimi olur" buyurdu. Birisi kendisine "Nasılsın?" deyince, "Ömrü eksilip, günahı çoğalanın hâli nasıl olur?" buyurdu. Bir gün Mâlik bin Dinar'a (r.a.) "İnsanlara karşı dili korumak, gümüş ve altını korumaktan zordur." Çok az konuşmasına rağmen buyurdukları da hikmet doludur. Buyurdular ki: "Kur'ân-ı kerîm ârîflerin bostanıdır. Ondan tattığınız lezzetlerin her birini ayrı bir letâfet içinde tadarsınız."

"Cennette duran bir adamın ağlaması ne kadar garip ise, dünyâda henüz gireceği yeri bilmiyen kimsenin gülmesi de o nisbette şaşılacak şeydir."

"Bir kimse kalbini Allaha çevirirse bütün kulların kalbini kazanmış olur. Allahü teâlâ, onu bütün kullarına sevdirir."

"Sâdık ve hakiki mü'min olmak için, Allahü teâlâdan korku ve ümidin beraber olması lâzımdır."

"Biz öylelerine (Eshâb-ı kirama) kavuştuk ki, hanımları ile aynı yastığa baş koyar, ama bu halde sabaha kadar sızlanır, ağlar, yastık gözyaşından ıslanır. Yirmi sene buna devam eder de, ne bu ağlamadan, ne de sızlanmadan hanımların haberi olmazdı."

"Dünyâda yalnız üç şeye heves ettim: Sapıtmaya doğru eğrildiğim vakit beni doğrultacak, ikaz edip, yola getirecek bir arkadaşa; helâl nafakaya; huzûr içinde cemâat ile namaz kılmaya."

"Kazancın temizliği bedenlerin de temizliği demektir. Allahü teâlâ, temiz giyip, temiz yedirene, rahmetiyle muâmele etsin."

Her sabah namazını kıldıktan sonra şeytanın şerrinden korunmak için şöyle duâ ederdi; "Allahım, sen bize bir düşman (şeytan) musallat ettin ki, o ve maiyyeti bizi ve kusurlarımızı görür, fakat biz onu göremeyiz. Allahım, onu rahmetinden mahrûm ettiğin gibi bizden de mahrûm et. Affından ümidini kestirdiğin gibi, bizden de ümidini kestir. Rahmetinle onun arasını uzaklaştırdığın gibi, bizimle de onun arasını uzaklaştır. Zira muhakkak ki, senin gücün her şeye yeter, sen her şeye kadirsin."

---

1) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 32

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 36

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 345

4) Sıfat-üs-safve cild-3, sh. 266

5) El-A'lâm cild-7, sh. 133

6) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 499

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 924

MUHAMMED BİN YÛSUF İSFEHÂNÎ

Tebe-i tabiînin âlim ve râvilerinden. İbâdete çok düşkündü. Dünyânın, Allahü teâlânın rızâsı için olmayan herşeyinden elçekmişti. Çok büyük evliyâdan olmasına rağmen, kendisini büyüklerden başkası tanımazdı.

Künyesi Ebû Abdullah'dır. Ez-Zâhid, el-Âbid lakabları ile tanınırdı. Aslen İsfehânlıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. İlim tahsili için uzun zaman Mekke'de bulundu. Basra'da ve değişik yerlerde ikâmet etti. Tanındığı yerden kaçmanın yollarını arardı. Geceleri hiç uyumazdı. Devamlı ibâdet ederdi. İnsanlardan birşey istemez, hacetini Allahü teâlâdan dilerdi. 188 (m. 804)'de veya daha sonraki bir târihte, otuz yaşlarında iken vefât etti. Basra'nın Mesîse kasabasında Ebû İshâk el-Fezârî'nin (r.a.) yanına defn edildi. Ziyâret edenler feyz ve bereketinden istifâde etmektedir.

Yûnus bin Ubeyd, Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd, Süleymân bin Mihrân, el-A'meş, Süfyân-ı Sevrî ve Sâlih el-Müzenî'den (r.aleyhim) hadîs rivâyet etti. Kendisinden ise,

İmâm-ı Evzâî, Âmir bin Hammâd İsfehânî ve Zübeyr bin Abbâd (r.aleyhim) ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Yahyâ bin Saîd el-Kettân hazretleri: "Birçok âlimin sohbetinde bulundum. Fakat, Muhammed bin Yûsuf İsfehânî'den daha fazîletli kimseyi görmedim. Benim nazarımda O, Süfyân-ı Sevrî'den daha üstündür" deyince, Ahmed bin Hanbel (r.a.) "İlim ve fazîletteki üstünlüğünü mü kastediyorsun?" diye sordu. O da "Evet ilim ve fazîletteki üstünlüğünü kastediyorum" buyurdu.

Abdurrahmân bin Mehdî, "Muhammed bin Yûsuf'un benzerine rastlamadım." buyurdu.

Züheyr el-Benânî; "Onun gibi çok ibâdet edip, dünyâya rağbet etmeyen bir daha gelmez" buyurdu.

Talebelerinden Dirhem, "Meclislerinde çok kaldım. O'nun Allah için olmayan birşeyden bahsettiğini hiç duymadım" dedi. Atâ bin Müslim Halebî hazretleri buyurdu ki: "Muhammed bin Yûsuf İsfehânî, hergün garip bir şekilde kapının önüne gelir, çok garip bir şekilde öğrenmek istediğini sorar, benden suâlinin cevâbını alınca da, yine çok garip bir şekilde kapımdan ayrılırdı. Bu hâli yirmi sene devam etti. Ben O'na kim olduğunu hiç sormamıştım. Ama ben Muhammed bin Yûsuf'un ismini işitiyor, O'na hayranlık duyuyordum. Birgün biz câmideyken, O da geldi. O'nu tanıyanlardan biri, "İşte Muhammed bin Yûsuf bu gelen zâttır" dedi. Yirmi senedir bu zât hergün benim kapıma gelir, fakat ne ben O'na kim olduğunu sordum, ne de O bana kim olduğunu söyledi."

Abdullah bin Mübârek (r.a.): "İbni İdrîs'e Basra'da kimden daha çok istifâde edebileceğimi sordum. Ben, sana Muhammed bin Yûsuf İsfehânî hazretlerinden başkasını tavsiye edemem. O'na git, çok istifâde edersin. O'nu lütuf ve ihsân yerlerinde bulursun. O, Basra'nın Mesise kasabasında oturur" dedi. Ben de Basra'yı ziyâret ettiğim zaman Mesise'ye gittim. Orada Muhammed bin Yûsuf hazretlerini sordum. O'nu kimse tanımıyordu. Tanınmaması, O'nun takvâ ve faziletinin üstünlüğündendi. Ben, Muhammed bin Yûsuf hazretlerini üstadımın dediği gibi lütuf ve ihsân yerleri olan câmilerden birinde buldum. O'nun âbid ve zâhidlerin ileri gelenlerinden olduğunu gördüm" buyurdu.

Abdullah bin Mübârek (r.a.): Muhammed bin Yûsuf hazretlerinin yaşının çok genç olmasından dolayı O'nun için; "Âbidler ve zâhidler arasında bir gelindir" buyururlardı. Menkıbelerinden:

Salt bin Zekeriyya anlatır: Muhammed bin Yûsuf hazretleriyle Ehvas'a gidiyorduk. Yol üstünde bir handa sabahladık. Bana, "Kervancıbaşını yanıma çağır, çok çabuk hazırlansınlar. Hemen yolumuza devam edelim" buyurdu. Kervancıbaşının yanına gittim. Ayağını bir akrep sokmuş kalkamıyordu. Muhammed bin Yûsuf hazretlerine durumu arz ettim. "Yanıma muhakkak gelmeli" buyurdular. Kervancıbaşının koltuğuna girdim, beraberce geldik. Kervancıbaşının elini akrebin soktuğu yere koydurup, sessizce birşeyler okuyarak oraya üfledi. Adam hemen kalktı ve hiçbirşey olmamış gibi yürüdü, gitti. Muhammed hazretlerine, içinden ne okuduğunu sordum, "Ümmü'l-kitâb"ı okudum, buyurdular. "Ümmü'l-kitâb" nedir? diye sorunca "Fâtiha'dır. Ben Fâtiha sûresini okudum" buyurdular. Ben ondan sonra, Fâtiha sûresi okuyup hastaların üzerine üflerdim. Lâkin benim okumamla hiçbir hasta şifâ bulmadı.

Yûsuf bin Zekeriyya anlatır: Biz Harran'da idik. Muhammed bin Yûsuf hazretleri yanımıza geldi. Oradaki hadîs âlimleri etrâfını çevirdiler. Hemen Harran'dan ayrılıp Re'sûlayn denilen yere

gitti. Bir ay orada kaldıktan sonra geri geldi. Orada neden çok kaldıklarını sordum. "Re'sûlayn'da bir ay kaldım. Ne kimse beni tanıdı. Ne de ben kimseyi tanıdım" buyurdu. Dikkat ettim; Muhammed bin Yûsuf hazretleri, ekmeğini her zaman değişik fırından alırdı. Sebebini sorduğumda, "Her zaman aynı fırından alırsam, belki fırın sahibi olan kimse beni tanır ve bana hürmet eder, ben de o zaman dînimi dünyâya âlet etmiş olmaktan korkarım. Muhtelif fırınlardan alınca beni hiçbiri tanımaz" buyurdu.

Muhammed bin hilâl hazretleri anlatır: Muhammed bin Yûsuf hazretleri ile Fudayl bin Iyâd hazretleri çok arzu etmelerine rağmen birbirlerini görüp tanışamamışlardı. Birgün Basra çarşısında karşılaştılar: "Sen Muhammed bin Yûsuf musun?" "Sen Fudayl bin Iyâd mısın?" bir ağızdan "Evet" derken ikisi de aynı anda birer nâra atarak bayıldılar. Tanıyanları, bir müddet sonra Fudayl bin Iyâd'ı baygın olarak evine götürdüler. Muhammed bin Yûsuf ise ayılıncaya kadar güneşin altında yattı. Çarşıda kimse tanımadığı için "uyuyor" zannedildi.

Sâlih bin Mehdî anlatır: Muhammed bin Yûsuf (r.a.) ile beraber Yahûdiyye beldesine gidiyorduk. Yolda bir hıristiyanla karşılaştık. O, hıristiyanın selâmını çok güzel bir şekilde aldı. O'na çok hürmet etti. "Nasıl olur da bir İslâm âlimi ve evliyâ, bir kâfire böylesine hürmet eder?" diye düşündüm. Hıristiyan yanımızdan ayrılınca bunun sebebini sordum. "Bu nasrânî gözüken kimse, gizlice îmân etmiştir. Müderris olan kardeşim, dokuz talebesiyle birlikte bunun köyüne geldi. Bu adam da hizmetçisini gönderip köyde misâfir olup olmadığını araştırdı. Durumu anlayınca, bizzat kendisi gidip onları evine da'vet etti. Onlara izzet ve ikramda bulundu. Ayrıca içinde yüzbin dirhem bulunan bir keseyi yol harçlığı olarak vermek istedi. Ama onlar "Bizim ihtiyâcımız yoktur" diyerek kabûl etmediler" buyurdu.

İsfehânlı bir kimse anlatır: Bir grup eşkiya, çobanlarımızı bağlayarak hayvanlarımızı çaldı. İçinde Muhammed bin Yûsuf'un hayvanları da vardı. Bizden biri onlarla görüşmek üzere gitti. Şakîlerin reîsi O'na, "Muhammed bin Yûsuf'un hayvanlarını bize göstermek şartıyla, kendi hayvanlarını götür. O, büyük evliyâdır. Biz, O'nun bedduâsından korkarız. O'nun hayvanlarının hepsini geri göndereceğiz" dedi. Ama, daha sonra göndermediler. Bir müddet sonra çaldıkları hayvanların hepsi telef oldu. Onlardan bir fayda göremediler. Yalnız Muhammed bin Yûsuf hazretlerine âit hayvanlardan hiçbiri telef olmadı.

Talebelerinden biri, Muhammed bin Yûsuf hazretlerinden nakleder: Karzin beldesinde ikâmet ederken, o şehrin ileri gelen zenginlerinden biri de sohbetime devam ederdi. Birgün ikimiz yalnız kalınca, bana bir teklifi olduğunu söyledi ve devamla, "Dünyâda yalnız bir çocuğum var. O da, evlenecek çağda, dinine bağlı bir kızcağızdır. Onu bütün mallarımla birlikte sana vermek ve daha sonra da Mekke veya Medine'de ikâmet etmek isterim" dedi. Ben de ona "Allahü teâlâ senden râzı olsun. Eğer benim evlenmek gibi bir niyetim olsaydı, kabûl ederdim. Fakat böyle bir niyetim yok" diye cevap verdim. "Bu teklifi niçin kabûl etmediniz?" diye soran bir talebesine de "Ben mal-mülk sahibi olsaydım, onlarla meşgûl olurdum. Şimdi ise daha kıymetli şeylerle meşgûlüm. Beni bu kıymetli şeylerden alıkoyacak hiçbir şeyi istemem" buyurdu.

Ali bin Ezher (r.a.) anlatır: Muhammed bin Yûsuf hazretleri bir ara Mesise'ye geldi. O sıralarda Ebû İshâk hazretleri vefât etmişti. Bizden O'nun kabrini sordu. Kabrinin başına gittik. Kur'ân-ı kerîm okuyup duâ ettikten sonra, Ebû İshâk el-Fezârî hazretlerinin kabrinin bitişiğindeki boş yeri göstererek "Burası bir müslümana ne güzel kabir olur" buyurdu. Biz burasını kendisi için temenni ettiğini anladık. Mesise'ye geri döndük. Kısa bir müddet sonra hastalandı ve oniki-onüç

gün sonra vefât etti. Biz de O'nun işâret ettiği Ebû İshâk hazretlerinin yanındaki boş yere defn ettik.

Saîd bin Gaffar'a (r.a.) hitaben buyurdu ki: "Ey Saîd, en kıymetli vaktin olan şu ânını, en kıymetli şeyle değerlendir."

Dostlarına: "Bu zaman fazîleti arama zamanı değil, bilakis kurtuluşu arama zamanıdır" buyurdular.

Kardeşi Zürâre'ye yazdığı mektûbda; Besmele ve hamd-ü senadan sonra, "Ey kardeşim! İşittim ki, ticârete başlamışsın. Bilmiş ol ki, senden önceki bütün tüccârlar ölmüşlerdir. Vesselâm" buyurup, altına şöyle not düştüler.

"Ey kardeşim Zürâre! Allahü teâlâdan kork ve ona itaat et! O'nun azâbım unutma! O'nun azâbına kimse karşı koyamaz. Şartlarına sahip olunca hacca git! Zîrâ hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.), "Her kim ki, helâlden kazandığı mal ile Allahü teâlânın rızâsı için hac etse, anasından doğduğu gün gibi günahsız olur" buyurdu.

Bir sohbetlerinde: "Şu gördüğünüz arazilerin hepsini iki kuruş karşılığında bana verseler hiç sevinmem. Zîrâ bu dünyâdaki bütün mal ve mülk geçicidir. Yok olmaya mahkûmdur. Biz öleceğiz, malımız ve mülkümüz dünyâda kalacaktır" buyurdular.

Mekke yolunda, Abdurrahmân bin Ömer'in elinden tutup buyurdular ki:

"Ey Abdurrahmân! Sen zevk ve keyfiyle uğraşanların kapıları önünden geçtiğinde onlara "O yüksek köşkleri ve kaleleri yaptıranlar hani, bu muhteşem köşk ve muazzam kalelerde sizden önce zevk ve sefâ sürenler, bütün dünyâ bizimdir diyenler nerede?" diye sor. Muhakkak ki, onların hepsi ölüp gittiler. Sen, çok ibâdet edenlerin yanlarına varırsan onlara, "Ey âbidler! Ölüm vaktiniz gelip, âhırete göçtüğünüz zaman, istirahatın en güzeli sizin içindir" dersin."

Süleymân bin Mihrân'dan (r.a.) duydum, Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki:

"Cum'a günü bin defa Allahümme salli a'lâ Muhammedin sallallahü aleyhi ve sellem demeyi terk etme."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-8, sh. 225

MÛSÂ BİN TALHA (ET-TEYMÎ)

Tabiînin devrinde yetişen büyük fıkıh âlimlerinden. Adı, Mûsâ bin Talha bin Ubeydullah el-Kureşî et-Teymî'dir. Künyesi Ebû Îsâ'dır. Ebû Muhammed el-Medenî de denirdi. Babası, Cennetle müjdelenen ve kendilerine "Aşere-i mübeşşere" adı verilen on kişiden biri olan Talha bin Ubeydullah'dır. Annesi, Halvet binti Ka'ka' bin Saîd bir Zürâre'dir. Resûlullah efendimiz zamanında dünyâya geldi. İsmini Peygamberimiz koydu. Sonra Kûfe'ye yerleşti. Muhtâr-ı Sekâfî'nin Kûfe'de ayaklanmasından sonra Basra'ya gitti. Babası ile birlikte Cemel vak'asında Hazreti Âişe'nin yanında idi. Esîr oldu. Hazreti Ali kendisini serbest bıraktı. 103 (m. 771) senesinde vefât etti.

Eshâb-ı kiramdan birçoğu ile görüştü. Onların ilim meclislerinde bulunup, sohbetleri ile yetişti. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük âlim oldu. O, babası Talha, Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib, Zübeyr bin Avvâm, Ebû Zer Gıfari, Ebû Hüreyre, Hazreti Muâviye bin Ebû Süfyân, Hazreti Âişe ve daha birçok sahâbîden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, oğlu İmrân

ve Hafîd, kardeşi İshâk ve onun oğlu Mûsâ, Ebû Mâlik Sa'd bin Târık ve daha pekçok âlim, ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyette bulunmuşlardır. Eshâb-ı kiramdan birçoğu ile görüştü. Onların ilim meclislerinde bulunup, sohbetleri ile yetişti. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük âlim oldu. O, babası Talha, Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib, Zübeyr bin Avvâm, Ebû Zer Gıfari, Ebû Hüreyre, Hazreti Muâviye bin Ebû Süfyân, Hazreti Âişe ve daha birçok sahâbîden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, oğlu İmrân ve Hafîd, kardeşi İshâk ve onun oğlu Mûsâ, Ebû Mâlik Sa'd bin Târık ve daha birçok âlim, ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Mûsâ bin Talha, zamanının en büyük âlimlerindendi. Çok fasîh konuşurdu. Fazîletleri ve insanları doğru yola da'vet etmesi çok olduğundan "Mehdî" (Hidâyete kavuşturan kimse) lakabı verilmiştir. Abdülmelik bin Ömer diyor ki, "Zamanımızda insanların en fasîhi dört kişidir. Bunlar, Mûsâ bin Talha, Kubeysa bin Câbir, Yahyâ bin Ya'mer, (Veya Hasan-ı Basrî) ve Ubeydullah bin Herim es-Selûlî'dir." Âsım bin Ebî Nüceyd ise, "İnsanların en fasîhi üç kişidir. Bunlar Mûsâ bin Talha, Kubeysa bin Câbir ve Yahyâ bin Ya'mer'dir" dedi. Hâlid bin Sümeyr şöyle anlatıyor: "Muhtâr-ı Sekâfî, Kûfe'de insanları halifeye karşı isyana teşvik edip ayaklanınca, Mûsâ bin Talha, yanımıza geldi, insanlar onu Mehdî (hidâyete götüren) olarak görüyorlardı. Hemen ona rağbet edip etrâfına üşüştüler. Bir de gördüler ki, o fazla konuşmaz hep sükût eder, az konuşur, uzun ve şiddetli hüzünlenirdi." Birgün Ömer bin Abdülazîz, büyük âlim Ebû Burde'ye, "Kûfe'de senin kadar yaşayan ve senin gibi ilmi çok olan kimse var mı?" diye sormuştu. Onun da, Mûsâ bin Talha'yı söylediği bildirildi.

O, hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi idi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Iclî (r.a.) O'nun hakkında dedi ki: "O, Tabiînin sika râvilerinden ve seçilmiş büyüklerindendi." Ve bir kerresinde de: "O Kûfeli sika râvilerden olup sâlih bir zât idi" dedi. Ebû Hatim de: "O, Talha bin Ubeydullah'ın diğer oğlu Muhammed'den sonra en faziletlisi, kıymetlisi idi. Yaşadığı devirde ona (Mehdî) denilirdi" dedi. İbn-i Hirâş da, Onun için: "O, müslümanların ileri gelenlerindendi" demişti.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şöyledir:

Eshâb-ı kiramdan ba'zıları, bir gün Resûlullah efendimize: "Yâ Resûlallah! Biz, sana selâmı öğrendik. Pekâlâ (salât) nasıl olur?" diye sordular. Buyurdu ki: **"Allahümme salli a'lâ Muhammedin ve a'lâ âli Muhammedin ve bârik a'lâ Muhammedin kemâ salleyte ve bârekte a'lâ İbrâhîme ve a'lâ âli İbrâhîme İnneke hamîdün mecîd" deyiniz!"**

Birgün Resûlullah efendimize biri geldi ve: "Bana öyle bir amel, iş göster ki, o beni Cennete yaklaştırsın ve Cehennemden uzaklaştırsın." diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) Ona buyurdu ki: **"Allaha kulluk et ve O'na bir şeyi ortak koşma! Namazını dosdoğru kıl! Zekâtını ver ve akrabanı ziyâret et!"** Resûlullah efendimiz böyle buyurduktan sonra adam dönüp gitti. O gidince yine buyurdu ki: **"O adam kendisine emredileni yaparsa Cennete girer."**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 350

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 371

3) El-A'lâm cild-7, sh. 323

MÛSÂ KÂZIM

Eshâb-ı kiramın sohbetinde bulunmakla şereflenen Tabiîn devrinin yüksek âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Oniki imâmın yedincisidir. Ca'fer-i Sâdık'in oğlu, İmâm-ı Ali Rızâ'nın babasıdır. Resûlullah efendimizin torunu olup, hazret-i Ali ile hazret-i Fâtıma'nın evlâtlarındandır. Hazret-i Hüseyin'in çocuklarından olduğu için "seyyid"dir. Asıl adı, Mûsâ bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel'âbidîn bin Hüseyin bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. Künyesi, "Ebü'l-Hasan" ve "Ebû İbrâhîm'dir. Kâzım, Sabır, Sâlih, Emîn... gibi birçok lakabları vardır. En meşhûru "Kâzım'dır. Hilminin (yumuşaklığının) çokluğundan, kendisine kötülük yapanlara dahi kızmayıp bağışladığından, gazâbına hâkim olduğundan "Kâzım" lakabı verilmiştir.

İmamlığı yirmibeş sene üç ay sürmüştür. Erkek çocukları, Ali Rızâ, Zeyd, İbrâhîm, Ukayl, Hârûn, Hasan, Hüseyin, Abdullah Ekber, Abdullah Asgar, Muhammed, Ahmed, Ca'fer, Yahyâ, İshâk, Abbâs, Ebü'l-Kâsım, Hamza, Abdurrahmân Kâsım, Ca'fer-i Ekber, Cafer-i Asgardır. Kızları ise onsekizdir. Her biri zamanının en çok ibâdet edenleri ve kerîmeleri idiler.

Annesi câriye idi. Adı, "Humeyde-i Berberiyye"dir. Mekke ile Medine arasında bulunan "Ebvâ" denilen yerde, 128 (m. 745) senesi Safer ayının yirmiüçüncü Pazar günü doğmuştur. 186 (m. 802) senesinde, Bağdâd'ta hapishânede iken vefât etti. Bağdâd'ın on kilometre kuzeybatısında "Kâzımıyye" mahallesinde defin olunmuştur. Bu mahalle Dicle nehrinden beş kilometre içerdedir. Büyük ve çok süslü bir türbesi ve hemen yanında büyük bir câmi vardır. Müslümanların en çok ziyâret ettiği türbelerden biridir, İmâm-ı a'zam hazretlerinin türbesi de Dicle kenarındadır.";

Mûsâ Kâzım hazretleri yüksek bir âlim ve büyük bir evliyâdır. Din bilgilerinde ictihâd derecesine yükselmişti. Her ilimde imâm, üstâd, büyük bir rehberdi. Çok ibâdet ederdi. Geceyi hep namazla geçirirdi. Bu hâllerinden dolayı, kendisine "Sâlih kul" adını vermişlerdi. Tasavvuf ilminde, ehl-i sünnetin gözbebeğidir. Bu ilme âit ma'rifetleri, isteyen müslümanların kalblerine akıtan bir kaynaktır. Resûlullah efendimiz üç vazîfesinden biri de, tasavvuf ma'rifetlerini bilgilerini öğretmek ve kalblere yerleştirmekti. Bu vazîfeyi; kendisinden sonra dört halifesi tam olarak yerine getirdiler. Dört halifeden sonra İslâmiyet her yere yayılmış ve müslümanların sayısı çoğalmıştı. İslâm âlimleri, Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" vazîfelerini yerine getirmekte aralarında vazîfe taksimi yaptılar. Kelâm (akâid, îmân) bilgilerini "Mütekellimîn" adı verilen âlimler yaydılar, öğrettiler. Fıkıh ya'nî amel, ibâdetleri ve işleri öğreten âlimlere "Fukahâ" denildi. Tasavvuf bilgilerini de oniki imâm ve diğer tasavvuf âlimleri öğretip kalblere akıttılar. Oniki imâmın her biri, ehl-i sünnet i'tikâdındaki müslümanların gözbebeği olmuştur. Onları ve bu aileye mensûb olanların hepsini sevmeyi, dünyâ ve âhıret se'âdetlerinin sermâyesi bilmişlerdir.

Mûsâ Kâzım hazretleri, hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir) bir râvidir. Büyük bir hadîs imamıdır. Oğulları Ali Rızâ ve İbrâhîm, İsmail, Hüseyin ile kardeşleri Ali ve Muhammed, O'ndan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Resûlullaha kadar varan bir rivâyet ile bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Yemekten önce el yıkamak, fakîrliği yok eder. Yemekten sonra yıkamak da, üzüntüyü giderir..."

Mûsâ Kâzım hazretlerinin yaşadığı devirde, Ehl-i beytten olanlara maalesef birçok haksızlıklar yapılmıştır. Zamanın sultanları tarafından birkaç kerre hapse atılmış ve hapiste iken vefât etmiştir. Halbuki dünyâya düşkün değildi. Zühd ve takvâsı çoktu. Affı ve ihsânı, kerem ve cömertliği ile meşhûrdur. Medîne-i münevverede otururdu. Siyâsete hiç karışmadığı halde Abbasî halifelerinden Muhammed Mehdî kendisini Medine'den Bağdâd'a getirterek hapsetmiş, bir

müddet sonra hazret-i Ali'yi rü'yâsında görüp, kendisine Kur'ân-ı kerîmde Muhammed suresindeki 22. âyet-i kerîmeyi okuyarak, **(Ey Muhammed demek ki, idâreyi ele alırsanız, hemen yeryüzünde fesat çıkaracak ve akrabalık bağlarını kesip atacaksınız)** hitâb ettiğinden, hemen Mûsâ Kâzım'ı (r.a.) hapisten çıkararak, kendisine ve evlâtlarına karşı isyan etmeyeceğine yemîn etmesini teklif etmiş, İmâm-ı Mûsâ Kâzım da, "Bu işi asla yapmam ve şânıma da yakıştırmam" buyurunca, doğru söylediğini tasdîk etmiş ve bu teminatın üzerine, Medine'ye dönmesine izin vermişti. Sonra halife Hârûn Reşîd, 179 (m. 795) yılında Umre'den dönerken, Medine'ye uğramış, İmâm hazretlerini yanına alıp Bağdâd'a getirmiştir. Ardı arkası kesilmeyen hadîselerin yatışması sona erdirilmesi düşüncesi ile O'nu tekrar hapsettirmiştir. "Bağdâd Târihi" kitabının yazarı Hatîb'in rivâyetine göre, ölünceye kadar hapiste tutmuştur. Diğer bir rivâyete göre, Hârûn Reşîd de gördüğü korkulu bir rü'yâ üzerine, O'nu hapishâneden çıkarıp, Medine'ye göndermişti. Ancak Bağdâd'ta vefât etmiş olması, Hatîb'in rivâyetini kuvvetlendirmektedir. Hattâ zehirletilerek vefât ettiği de rivâyet olunur. Yedi sene zindanda kaldı.

Hasiphânede iken Hârûn Reşîd'e yazdığı mektûbta şöyle dedi: "Benden belâ ve musîbet son bulmıyacak, buna karşılık, sen de dâima rahat ve genişlik içerisinde olacaksın. Yalnız şunu unutma ki, sonu gelmiyen âhırete sen de, ben de gideceğiz."

Yahyâ bin Hâlid Bermekî tarafından hurma içinde zehir verilerek öldürüldüğü rivâyet olunmaktadır. Zehir verildiği gün Mûsâ Kâzım hazretleri, "Bana bugün zehir verdiler. Yarın vücûdum sararacak, sonra yarısı kızaracaktır. Ertesi gün de siyah olacaktır. O zaman vefât ederim" buyurmuştur. Dedikleri aynen olmuştur.

Mûsâ Kâzım'ın (r.a.) hayatı, faziletlerle, üstünlüklerle dolu, sevdiklerine ibret veren ve yol gösteren kerâmet ve menkıbeleri çoktur. Rûhlara gıda olan sözleri o kadar çoktur ki, ba'zıları kitaplara geçirilmiş, ba'zıları da dilden dile, gönülden gönüle akıp gelmiştir.

O'nu seven ve O'ndan istifâde eden âlimlerden Şakîk-i Belhî "kuddise sirruh" şöyle anlatıyor:

"Hacca gidiyordum. Fâriziyye'ye vardım, orada, güzel yüzlü, buğday benizli, yün elbiseli, başı sarıklı ve ayağında nalını bulunan bir genç gördüm. İnsanlardan ayrı bir yerde yalnız oturuyordu. Kendi kendime, "Bunun tasavvuf talebesinden olması lâzımdır, bu yolda müslümanlardan ayrı duruyor, gidip biraz ağır konuşayım da bu işten vaz geçsin" dedim. Yanına yaklaşınca, bana: "Ey Şakîk" diye hitâb ederek, **"Zandan çok sakınınız, zira ba'zı zanlar günâhdır"** Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesini okudu. Bir tarafa doğru gitti. Kendi kendime, "Bu bir sâlih kişi olmalı, adımı ve kalbimdekini bildi" dedim. Arkasından, helâllaşayım diye gittim. Ne kadar hızlı yürüdüysem yine yetişemedim. Başka bir konak yerinde onu yine gördüm. Namaz kılıyordu. Bütün a'zâları titriyor, gözlerinden yaşlar akıyordu. Namazını bitirsin de helâllaşayım dedim. Namazını bitirdi. Yanına yaklaştım. Bana, "Ey Şakîk" diyerek; **"Ben tövbe eden, îmân edip sâlih ameller işleyen ve sonra doğru yolu bulan kimseleri elbette af ederim"** Taha sûresi 82. âyet-i kerîmesini okudu. Beni bırakıp uzaklaştı. Kendi kendime, "Bu genç yüksek bir evliyâ olmalı, ikinci defa ismimi ve kalbimdekini bildi" dedim. Başka bir konak yerinde yine onu gördüm. Bir kuyunun başında, elindeki kısa ipli kova ile su çıkarmak istiyordu. Kova suya düştü. Ellerini kaldırıp, "Yâ Rabbî! Sen benim Rabbimsin, su aşağıdadır. Kuvvet sendedir, su içmek istiyorum" diye duâ etti. Kuyudaki su yükseldi. Elini uzatıp kovasını doldurdu. Abdest alıp dört rek'at namaz kıldı. Bir kum yığınına doğru gitti. Eliyle kumları kovanın içine

döktü. Çalkalayıp içti. Yanına gidip selâm verdim. Selâmımı aldı. "Hak teâlânın sana ihsân ettiği ni'metlerin fazlasından beni de taamlandır (doyur)" dedim. "Hak teâlânın ni'metleri açık veya gizli her zaman bize gelir. Hak teâlâya hüsn-i zanda bulun" deyip, kovasını bana verdi. Kavrulmuş buğday ile şeker vardı. Ondan daha lezzetli bir şey yememiştim, yedim ve doydum. Mekke'ye gelinceye kadar onu bir daha göremedim. Mekke'de gece yarısı namaza durmuştu. Tam bir huşû' ile inleyip ağlardı. Bütün gece böyle devam etti. Sabah oldu. Namaz kılıp tavaf edip dışarı çıktı. Arkasında hizmetçiler vardı. İnsanlar etrâfına toplandılar. "Bu zât kimdir?" diye sordum, "Mûsâ bin Ca'fer bin Muhammed bin Ali bin Hüseyin'dir" dediler. "Yolda bu zâttan şöyle şöyle acâib hâller gördüm" dedim. "Bu acâib hâller bu seyyid için acâib değildir dediler."

Onu seven Hâlid ez-Zabbâlî şöyle anlatıyor: Halife Mehdî, İmâm Kâzım'ı ilk defa çağırmıştı. Mûsâ Kâzım, bana, yol hazırlığı için çarşıdan ba'zı şeyler almamı buyurdu. Yüzüme baktı ve: "Seni üzüntülü görüyorum, ne oldu?" diye sordu. Ben de, "Niçin üzülmiyeyim, bir zâlimin yanına gidiyorsunuz, sonunuzun da ne olacağı belli değildir" dedim. "Hiç korkma, falan ay, falan günde geri döneceğim. Akşamleyin beni beklersin" buyurdu. Ay ve günleri sayıyordum. Buyurduğu gün geldi. Güneş batmasına az kalmıştı. Kimse gelmedi. Şeytan da içime vesvese düşürdü. Kalbimde bir şüphe uyanmasından korkuyordum. Çok sıkıldım. O sırada Irak tarafından bir karaltı göründü. Mûsâ Kâzım hazretleri bir katıra binmişti. "Ey falan!" diye seslendi. "Buyurun efendim buradayım" dedim. "Az kalsın, kalbine şüphe geliyordu değil mi?" buyurdu. "Evet öyle olacaktı" dedim. Sonra, "Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu zâlimden kurtuldun" dedim. "Beni bir daha oraya götürecekler o zaman kurtulamıyacağım" buyurdu.

Menkıbeleri çeşitli kitaplarda toplanmıştır. "Nûr-ül-Ebsâr"da anlatılan menkıbelerden ba'zıları şunlardır:

Birgün Mûsâ Kâzım hazretlerinden, zamanın halifesi Hârûn Reşîd sordu:

"Sizler, kendinizin ehl-i beytten olduğunuzu söylüyor ve Resûlullahın zürriyetindeniz diyorsunuz. Halbuki aslında biz dedem Abbâs'dan (r.a.) dolayı Resûlullahın soyundanız, siz de hazret-i Ali'nin evlâtlarısınız. İnsanların Nesebi ve soyu baba ile devam eder."

Cevabında buyurdu ki:

"Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde En'âm sûresi 84. âyet-i kerîmesinde buyuruyor ki, **"İbrâhîm Peygamberin zürriyetinden olan Dâvûd, Süleymân, Eyyûb, Yûsuf, Mûsâ ve Hârûn!. Biz iyileri böylece mükâfatlandırırız. Ve ey Zekeriyya ve Îsâ."** Bu âyet-i kerîmede Îsâ aleyhisselâm, İbrâhîm aleyhisselâmın soyundan sayılıyor. Halbuki Îsâ'nın babası olmadığı, herkes tarafından bilinmektedir. Bununla birlikte annesi tarafından İbrâhîm aleyhisselâmın zürriyetinden sayılmaktadır. Öyleyse, bizler de annemiz Fâtıma'tüz-Zehrâ "radıyallahü anhâ" tarafından Resûlullah efendimizin soyundan sayılırız."

Mûsâ Kâzım hazretlerini sevenlerden Medâin şehrindeki Îsâ isminde bir zât şöyle anlatıyor: Hacca gitmiştim. O sene Mekke'de kaldım. Sonra, bir sene de Medine'de kalayım diyerek oraya gittim. Musalla denilen yerde Ebû Zer-i Gıfârî hazretlerinin evi yanında bir yer kiraladım. Orada devamlı Mûsâ Kâzım'ın (r.a.) ziyâretine gidiyordum. Yağmurlu bir geceydi, yanında oturuyordum. Birdenbire, bana dediler ki, "Ey Îsâ, kalk evine yetiş! Evin, eşyalarının üzerine yıkıldı" koşarak evime geldim. Baktım ki, gerçekten ev yıkılmış, eşyalar altında kalmıştı. Birkaç işçi tuttum. Bütün eşyalarımı noksansız olarak enkazlar altından çıkardım. Yalnız abdest almak için kullandığım bir ibriğim kayboldu. Ertesi gün İmâm-ı Mûsâ Kâzım'ın (r.a.) yanına geldim.

Bana buyurdular ki, "Eşyalarından kaybolan bir şeyin var mı?" Ben de, "Hayır efendim, yalnız abdest alırken kullandığım ibriğim kayıp!" İşte o zaman başlarını aşağıya indirip gözlerini yumdular. Bir müddet bekledikten sonra, başlarını kaldırıp bana dediler ki, "Sen bir gün önce ev sahibinin helasına gitmişsin ve bakracı da orada unutmuşsun? Şimdi git, ev sahibinin hizmetçisinden iste, sana versinler!" Ben de hemen koşarak geldim. Ev sahibinin hizmetçisinden ibriğimi istedim. O da, getirip teslim etti.

Abdullah bin İdris bin Senem'in rivâyeti de şöyledir: Hârûn Reşîd, bir gün veziri Ali bin Yektîn'e çok güzel elbiseler hediye etmişti. Bunların arasında, siyah ibrişimle dokunmuş, altın yaldızlı gömlek en iyisiydi. Padişahlara mahsûs bir elbiseydi. Ali bin Yektin, Mûsâ Kâzım hazretlerini çok sevdiği için bir miktar daha mal ilâve ederek hepsini Mûsâ Kâzım'a (r.a.) gönderdi. Gömlekten başka bütün hediyeleri kabûl ettiler. Gömleği geri gönderip, bunu saklamasını, bir gün lâzım olacağını söylediler. Birgün Ali bin Yektîn, kölelerinden birine kızıp kovdu. O köle, Hârûn Reşîd'e gidip, "Benim efendim Mûsâ Kâzım'ı imâm edinmiştir. Ona çok mal gönderiyor, hattâ sizin ona ikram ettiğiniz ibrişimli! altın yaldızlı gömleği bile hocasına gönderdi" dedi. Hârûn Reşîd, kızıp Ali bin Yektîn'i çağırttı, "Sana giydirdiğim gömleği ne yaptın?" diye sordu. Ali bin Yektîn, "Bendedir ey mü'minlerin emîri!" dedi. Hârûn Reşîd, hemen getirmesini istedi. O da kölelerinden birisini çağırıp, "Benim sarayımda falan odaya git, anahtarını falandan iste, odada bir sandık vardır. Kapağını aç, içinde mühürlü bir kutu göreceksin. O kutuyu getir" dedi. Kölesi derhal kutuyu getirdi. Kutuyu açınca, içindeki gömleği gördüler. Güzel kokular da sürülmüştü. Hârûn Reşid'in öfkesi geçti. Ali bin Yektîn'e, "Bunu yerine gönder, hatırını da hoş tut! Bundan sonra senin hakkında söylenen sözlere aldırmam. Bu elbise yanında olmasaydı, seni cezalandıracaktım. Fakat işin doğrusu meydana çıktı. Bundan sonra, bir şeyi araştırmadan hakkında hüküm vermeyeceğim" dedi. Başka hediyeler ve ihsânlarda bulunarak gönderdi. Fesatlık yapan köleye de gereken cezası verildi.

İshâk bin Ammâr şöyle anlatıyor: "Mûsâ Kâzım, Hârûn Reşîd tarafından hapsedildiği zaman, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin iki talebesi olan Ebû Yûsuf ile Muhammed Şeybânî (r.aleyhima) ziyâretine gitmişlerdi. Maksatlarından biri de ilmi hakkında bilgi sahibi olmaktı. İlminden sorup denemek istiyorlardı. Tam o sırada hapishânenin nöbetçisi yanına geldi ve; "Ey mübârek efendim, bugünkü nöbetim bitti. Yarın dönüşümde, bir ihtiyâcınız varsa, getireyim" dedi. İmâm-ı Mûsâ Kâzım, "Bir ihtiyâcım yoktur" dediler Sonra, Ebû Yûsuf ile Muhammed Şeybânî'ye dönerek, "Ben bu adama hayret ediyorum. Yarın döneceğini zan ediyor ve ihtiyâçlarımı soruyor. Halbuki Onun eceli gelmiştir ve yarın ölecektir" İmâm-ı a'zam hazretlerinin iki talebesi de, Mûsâ Kâzım'ın böyle söylemesine hayret ettiler ve: "Biz, bu zâtı zâhiri ilimlerden imtihan etmek istedik. Bu ise, bâtınî ilimden bize haber veriyor. Bunun bu sözünü deneyelim" diyerek kalkıp gittiler. Adamın evine yakın bir yere nöbetçi koydular ve ona, "Bu evde birşey gördüğün zaman, gelip bize haber ver!" dediler. Gece yarısında evde bir ağlama sesi yükselmeğe başladı. Nöbetçi gelip hemen haber verdi. İmâm-ı Ebû Yûsuf ile Muhammed Şeybânî geldiği zaman ev sahibinin öldüğünü gördüler. Mûsâ Kâzım hazretleri için olan hayretleri ve O'nun büyüklüğü hakkında zanları bir kat daha arttı.

Muhammed bin Abdullah el-Bekrî: "Borç istemek için Medîne-i münevvereye gelmiştim. Bana bu husûsta yardımcı olabilecek bir kişiyi çok aradım fakat bulamadım. En sonunda yorulup, kendi kendime:

Ebü'l-Hasen Mûsâ bin Ca'fer'e gitsem, durumumu ona anlatsam, iyi olur. Belki birşeyler elde ederim, diye düşündüm. Kararımı verip, "Negamâ" denilen yerdeki bahçesinde onu buldum.

Beni görünce küçük bir hizmetçisi ile yanıma geldi. Elinde bir kalbur, kalburun içinde hurma vardı. O ve ben hurmadan yedik. Sonra bana bir ihtiyâcım olup olmadığını sordu. Ona durumumu olduğu gibi anlattım. Bunun üzerine içeri girdi. Az sonra yanıma geldi. Hizmetçisine sen git, dedi. Elini elime uzattı. Bana bir kese verdi. İçinde üçyüz dinar vardı. Sonra kalkıp, gitti. Ben de bineğime binip, oradan ayrıldım."

Mûsâ Kâzım hazretleri çok cömert idi. Birisi ona devamlı içerisinde dinar bulunan keseler gönderiyordu. Bu keselerin içerisinde, ba'zan ücyüz, ba'zan dörtyüz, ba'zan ikiyüz dinar bulunuyordu. Mûsâ Kâzım hazretleri eline geçen bu dinar keselerini yanında biriktirmez, onları Medîne-i münevvere fakirlerine dağıtırdı.

Yahyâ bin Hasen anlattı: "Medîne-i münevverede birisi Mûsâ Kâzım hazretlerine eziyet edip kırıcı sözler söylüyordu. O'nu sevenler, ona devamlı "Bize izin ver, şuna bir haddîni bildirelim" diyorlardı. Fakat Mûsâ Kâzım hazretleri böyle bir işe teşebbüsten onları şiddetle men ediyordu. Bir gün, kendisine hakarette bulunan şahsın nerede olduğunu sordu. Medîne-i münevverenin civarında bir yerde olduğunu, söylediler. Mûsâ Kâzım, bineğine binerek, onun tarlasının olduğu yere gitti. Onu orada buldu. Tarla'ya katırı ile girdi. O şahıs ona, "Tarlaya basma" diye bağırdı. Mûsâ Kâzım onun yanına kadar geldi. Yanına oturdu. Ona, "Ne kadar zararın oldu?" deyince, o şahıs "Yüz dinar" deyip, "Sen kaç dinar umuyordun?" diye sordu. Mûsâ Kâzım "Bilmiyorum. Gaybı ancak Allahü teâlâ bilir. Ne kadar, zarara uğradığını bilmediğim için sana, (Ne kadar zararın olduğunu tahmin ediyorsun?) diye sordum." Bu söz üzerine o şahıs, "Öyleyse, ikiyüz dinar istiyorum" dedi. Mûsâ Kâzım ise ona üçyüz dinar verdi. Mûsâ Kâzım'a daha önce hakaretlerde bulunan o şahıs, onun bu cömertliği ve ihsânına hayran kaldı. Kalkıp, Mûsâ Kâzım hazretlerinin başını öptü ve sonra birbirinden ayrıldılar. Mûsâ Kâzım (r.a.) oradan ayrılınca, Mescid-i Nebevî'ye (Resûlullah efendimizin mescid-i şerîfine) gitti. Yine orada o şahısla karşılaştı. Fakat kendisini seven yakınları onu orada görünce, hemen üzerine yürümek istediler. Fakat Mûsâ Kâzım hazretleri onlara: "Hangisi hayırlı; sizin yaptığınız mı, yoksa benim istediğim mi? Ben ona yakınlık göstermek sûretiyle ıslâh olmasını düşünmüştüm" dedi.

Kızkardeşi onu şöyle anlatır: "O yatsı namazını kıldığı zaman, Allahü teâlâya hamd eder ve duâ eder, bu hâli gece bitinceye kadar devam ederdi. Gece bitince, tekrar kalkar, Sabah namazını kılardı. Sonra, bir miktar, zikir ile (Allahü teâlâyı anmakla) meşgûl olur, bu durumu güneş doğuncaya kadar devam ederdi. Sonra, kuşluk vaktine kadar oturur. Daha sonra hazırlanır, dişlerini misvaklar, zeval öncesine, kadar uyur. Uykudan, uyanınca, abdest alır, ikindiye kadar namaz kılar, namazı bitirince, kıbleye doğru dönerek, akşam namazına kadar Allahü teâlâyı zikrederdi. Sonra tekrar, akşam ile yatsı arası namaz kılardı. Bu onun hergünkü âdeti idi."

Mûsâ Kâzım hazretleri, Resûlullah efendimizin yüksek nesebine sahip olan Ehl-i beytin en büyüklerindendir. Nûrlu kalbine akıp gelen ilmin ve feyizlerin çokluğu, akıl ve dil ile anlatılamaz. İnce ma'rifetleri bildiren sözleri, nükte ve latifeleri çok meşhûrdur. Hikmetli sözlerinden biri şöyledir: Buyurdular ki: "Arkadaşlık ettiğin biri, önceleri hâli hâline uyar, sonraları kalbine sıkıntı verirse, hemen kendine bak! Kendi eğriliğini anlarsan, hemen tövbe et. Doğru olduğunu anlarsan, bilesin ki, o arkadaşın yoldan sapmıştır. Bu durumda dur, biraz düşün. Hemen ondan ayrılma! Onu yalnız başına bırakma. Cenâb-ı Hak tarafından bir düzelme gelinceye kadar bekle."

Rivâyet edilir ki, Mûsâ bin Ca'fer el-Hâşimî (Mûsâ Kâzım) hazretleri Mescid-i Nebevî'ye girip, gecenin ilk vaktinde secdeye vardı. Secdede şöyle dediği duyuldu: Yâ Rabbî! Günahım çok, fakat senin affın büyük. Bunu sabaha kadar tekrar etti."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ; cild-2, sh. 269

2) Vefeyât-ül-a'yân, cild-5, sh. 308-310

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd; cild-3, sh. 244

4) Hadâikul-verdiyye; sh. 40

5) El-A'lâm; cild-7, sh. 321

6) Nûr-ul-ebsâr; sh. 142

7) Târîh-i Bağdâd; cild-13, sh. 27

8) Sıfat-üs-safve; cild-1, sh. 103

9) Mîzân-ül-i'tidâl; cild-3, sh. 201

10) El-Bidâye ven-Nihâye; cild-10 sh. 183

11) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 340

12) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6, sh. 4478

13) Se'âdet-i Ebediyye; sh. 1049

14) Eshâb-ı Kirâm; sh. 364

15) Şevâhid-ün-nübüvve; cüz-7 sh. 19

MÜCÂHİD BİN CEBR

Tabiînin en meşhûr âlimlerinden. Künyesi Ebu'l-Haccâcdır. İbn-i Cübeyr ve Manzûm kabilesine mensûb olduğu için de Mahzûmî denilmiştir. 24 (m. 645) senesinde doğdu. 104 (m. 723)'de Mekke'de namaz kıldığı bir sırada secdede iken vefât etti.

Tefsîr, hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde zamanının ileri gelen âlimlerinden olup, tefsîr ilminde yüksek derecede idi. Bu sebeble tefsîrde imamdır denilmiştir.

Mücâhid bin Cebr'in en başta gelen hocası Eshâb-ı kiramın meşhûrlarından İbn-i Abbâs'dır. Ondan tefsîr, kırâat ve hadîs ilmini öğrenmiştir. Başta İbn-i Abbâs olmak üzere Abdullah bin Ömer, Ebû Hüreyre, Câbir bin Abdullah ve hazret-i Ali, Sa'd bin Ebî Vakkas, Abâdîle-i erbeâ (Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbâs, Abdullah bin Zübeyr ve Abdullah bin Amr), Râfi' bin Hadic, Üseyd bin Zübeyr, Ebû Saîd Hudrî, Ümm-i Seleme, Cüveyriye binti Haris, hazret-i Âişe ve Ümm-i Hânî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. İbn-i Abbâs'ın derslerine devam edip, kırâat ilmini öğrenmek için Kur'ân-ı kerîmi defalarca hatmetmiş ve bizzat kırâatini ona dinletmiştir. Kur'ân-ı kerîmin her âyetinin tefsîri, nüzûl (geliş) sebebi hakkında ayrı ayrı üçer defa sorup, izah etmek sûretiyle cevap almıştır. Kendisi şöyle buyurmuştur. "Ben Kur'ân-ı kerîmi otuz defa İbn-i Abbâs hazretlerinin huzûrunda okudum. Her âyeti okudukça üzerinde durup, izahını ve nüzûl sebebini sorup inceledim."

Rivâyete dayanan ilk tefsîr kitabını Mücâhid bin Cebr yazmıştır. Tefsîre dâir rivâyetlerin; hocası İbn-i Abbâs'tan naklederek yazdırmıştır. Onun tefsîre dâir rivâyetlerini imlâ eden (kaleme alan) Kâsım bin Eb'il Bez'dir. Mücâhid bin Cebr'in tefsîrini İbn-i Nûceyh, İbn-i Cerîr gibi âlimler rivâyet etmiştir. Ayrıca kendisinden Katâde bin Diâme, Hakem bin Uteybe Amr İbn-i Dinar,

Mensûr, el-A'meş Hammâd bin Süleymân ve daha çok sayıda âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Kıymetli bir Ehl-i sünnet âlimi olan Mücâhid bin Cebr, zamanındaki ve kendinden sonraki asırlarda yetişen âlimler tarafından rivâyetine müracaat edilen seçkin bir zâttır. İbn-i Cübeyr, "Mücâhid'ten ilme dâir bir mes'ele dinleyip, öğrenmek bana ehlimden (çoluk çocuğumdan) ve malımdan daha sevimlidir" demişti. A'meş, "O ilimde büyük gayret sahibi idi. Konuştuğu zaman sanki ağzından inci saçılırdı" demiştir. İmâm-ı Şafiî ve İmâm-ı Buhârî de onun güvenilir bir âlim olduğunu belirtmişlerdir. Hadîs kitaplarının en başta geleni ve en kıymetlisi olan Buhârî'de, onun tefsîrinden ve bildirdiği hadîs-i şeriflerden çok sayıda rivâyetler vardır. İbrâhîm aleyhisselâmın öz babasının Târûh olup, putperest olan Âzer'in ise, üvey babası ve amcası olduğunu İbn-i Abbâs'tan naklen, senedleri ile birlikte bildiren Mücâhid bin Cebr hazretleridir (r.a.).

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Dünyâda garîb gibi veya yola çıkacak yolcu gibi ol."

"Şüphesiz ki, Allahü teâlâ, namazı Peygamberiniz Muhammed aleyhisselâmın dilinden yolcuya iki rek'at, mukîm olana da dört rek'at olarak farz kıldı." (öğle, ikindi ve yatsı namazının farzları)

"Lâ ilahe illallah diyen bir kimsenin üzerine kıyâmet kopmaz."

"İnsanlarla, Lâ ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emr olundum."

"Cebrâil (a.s.) bana komşuluk hakkından o kadar bahsetti ki, komşunun komşuya vâris olacağını zannettim."

"Dünya metâının (ni'metlerinin) en hayırlısı sâliha bir hanımdır."

"Kıyâmet günü insana dört şey sorulur; ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle nasıl amel ettiğinden, bedenini nerede yıprattığından ve malını nereden kazanıp nereye harcadığından."

Mücâhid bin Cebr'in sözlerinden bir kısmı şunlardır:

Allah için birbirlerini seven müslümanlar bir araya gelip, güleryüz ve tatlı sözle konuştukları zaman, ağaçların kuruyan yapraklarının rüzgârda döküldüğü gibi günahları dökülür."

"Cehennemlikler, Cehennemde öyle şiddetli uyuz hastalığına yakalanırlar ki, bütün etleri kemiklerinden sıyrılır. Bunlara bu hastalıktan rahatsız oluyor musunuz diye sorulunca, evet derler. İşte bu azâb dünyâda mü'minlere yaptığınız eziyetin ve verdiğiniz sıkıntının cezasıdır, denilir."

Abdullah İbn-i Abbâs'dan naklettiği bir nasîhat şöyledir: "Sana lâzım olmayan ve faydası dokunmayan şeyleri konuşma, çünkü bu boş bir iştir. Üstelik zararından da emîn değilsin. Yeri gelmedikçe lüzumlu olan sözü de söyleme. Çok kerre faydalı söz yerini bulmaz da boşa söylenmiş olur. Ne yumuşak huylu kimseyle, ne nefsine uyan kimseyle, ne de ahmakla münâkaşa etme. Münâkaşa edersen, yumuşak huylu kimse sana kalbinden buğz eder. Ahmak âdi kimselerle münâkaşa edersen, onlar da sana dil ile eziyet ederler. Tanıdığın bir kimse yanından ayrılınca seni nasıl anmasını istersen, sen onu öyle an."

"Bir mü'min kalbini Allahü teâlâya bağlarsa, Allahü teâlâ insanları ona yardımcı eder." "Her sabah ve akşam tövbe etmeyen kimse, kendine zulm eder."

"Evinden çıkan bir kimse "Bismillah" dediği zaman bir melek hidâyete ulaştın der. "Tevekkeltü alellah" dediği zaman, Allahü teâlâ "Ben sana yeterim" buyurur. "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" dediği zaman bir melek her tehlikeden kurtulmuş oldun der. Bunun üzerine şeytanlar; hidâyete ulaşan, Allah'ın yardımına kavuşan ve himâyesine giren kimseye daha ne zarar yapılabilir diyerek yanından uzaklaşırlar."

"İnsana vesvese veren şeytan, insan Rabbini zikredince kaçar gider. Kalb gaflete dalınca yine vesvese vermeye başlar, insan Rabbini zikredince kaçar, gaflete dalınca musallat olur. Karanlıkla aydınlığın çarpışması gibi çarpışır durur."

"Kişi evlâdının iyiliği ile mezarında müjdelenir."

"Bir kimse, ayakta iken, yatarken, yerine göre kalbinde veya dilinde Allah zikri olmazsa, Allahı çok anan zümreden sayılmaz."

"Resûl-i ekremden başka herkes, bu âlemde söylediği bütün sözlerinden kıyâmet günü sigaya (hesaba) çekilecek."

"Kıyâmet günü, bir mü'min için Cehenneme atılmasına emir verilir. O mü'min kul, bu hâl içinde şöyle söylenir: "Yâ Rabbi, sen daha iyi bilirsin. Ama ben senin hakkında böyle düşünmüyordum." Bunun üzerine: "Yolunu açın, doğruca Cennete girsin" emri gelir." Affedilmek istediğin husûslarda affedici ol. Nasıl muâmele görmek istersen, başkalarına öyle muâmele et. Suçlu olarak yakalanıp da affedilen kimsenin ameli gibi amel et."

"Ağzından çıkan her söz yazılır. Âhırette ona göre ceza veya mükâfat görür."

"Din kardeşinin gıybetini yapmanın keffâreti, onu övmek ve ona hayır duâ etmektir."

"Kalb açık bir el gibidir. Kul her günah işledikçe bir parmak kapanır. Nihâyet elin bütün parmaklarının kapandığı gibi kalb üzerine perde çekilir. İşte kalbin kapanıp, mühürlenmesi böyledir."

"Hiçbir gün ve gece yoktur ki, insana şöyle demesin; bu güne ve bu geceye girdin, artık ne bu gün, ne gece geri gelmez. Ne yaptın bir bak."

"Ölen insan kabre konunca kabir ona şöyle der: Ben böcek ve haşerat yeriyim. Ben yalnızlık yeriyim. Ben garip ve karanlık bir yerim. Bunlara karşı ne hazırladın, nasıl amel ettin?"

"Nefsini azîz eden, dînini yıkar. Nefsini zelîl eden kimse, dînini azîz eder."

"Bir kimse Allahü teâlânın emrettiği yerlere dağ kadar altın harcasa isrâf olmaz. Bir dirhem gümüşü veya bir avuç buğdayı haram olan yere vermek isrâf olur."

"Asıl sabır, musibetin geldiği ilk anda yapılan sabırdır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 279

2) Tezkiret-üt-Huffâz cild-1, sh. 92

3) El-A'lâm cild-5, sh. 278

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 39

5) Mu'cem-ül-Müellifîn cild-8, sh. 177

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 430

7) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 58

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 95, 344, 586

MÜNZİR BİN MÂLİK

Tabiînin büyüklerinden. Adı, Münzir bin Mâlik bin Kuta'a, künyesi Ebû Nadra el-Abdî'dir. Basra'da yetişen âlimlerden olduğu için "el-Basrî" de denilmiştir. Eshâb-ı kiram ile görüştü ve ilim aldı. Doğumu hakkında bir bilgi yoktur. 108 veya 109 (m. 727) târihinde, Hazreti Hasan'dan önce vefât etti. Namazını, Hazreti Hasan'ın kıldırmasını vasıyyet etti. Ömrünün sonuna doğru felç olmuştu. Vefât ettiği zaman Hazreti Hasan namazını kıldırdı. Eshâb-ı kirâm'dan Talha (r.a.) ile görüştü. Ondan ilim aldı. Bundan ve Hazreti Ali bin Ebî Tâlib, Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Zer el-Gıfârî, Ebû Hureyre, Abdullah İbni Abbâs, Abdullah İbni Zübeyr, Abdullah İbni Ömer ve daha pekçok sahâbîden (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Tabiînin büyüklerinden İmrân bin Husayn, Semure bin Cündeb, Kays bin İbâd ve daha birçoklarından rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de, Süleymân-ı Teymî, Ebû Müslim Saîd bin Yezîd, Abdülazîz bin Sahîb, Hamîd-üt-Tufeyl, Katâde bin Diâme ve daha birçok kimse hadîs-i şerîf nakletmişler ve ilim almışlardır.

Münzir bin Mâlik'in büyüklüğünü, ilimdeki üstünlüğünü birçok âlim haber vermiştir. Sâlih bin Ahmed, babasının: "Ondan daha hayırlısını, iyisini bilmiyorum" dediğini bildirdi. İshâk bin Mansûr da, İbn-i Maîn'in: "O sika (güvenilir, sağlam) bir râvidir" dediğini haber verdi. Ebû Zur'a, İmâm-ı Nesâî ve Ebû Hatim de böyle söylemişlerdir, İbn-i Sa'd da: "O, sika bir râvi olup çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir" dedi. İbn-i Hıbbân da, "Kitâbüs-sikât'ında, onu sika râviler arasında zikretmektedir. Ahmed bin Hanbel, sika bir râvi olduğunu söyledi. O, insanların en fasîh konuşanlarından idi. Sözleri açık ve te'sîrliydi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir:

Abdullah İbni Abbâs bildiriyor ki: Resûlullah (s.a.v.), namazda rükû'a eğildiği zaman mübârek sırtları dümdüz olurdu.

Eshâb-ı kiramdan Câbir (r.a.) şöyle bildirdi. Resûlullah efendimiz, Veda Haccı'nda iken teşrik günlerinde bize şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Dikkat ediniz! Şüphesiz Rabbiniz birdir. Dikkat ediniz! Rabbiniz birdir. Bir Acemin Araba, bir siyahın kırmızıya, bir kırmızının siyaha üstünlüğü yoktur. Üstünlük, ancak takvâ iledir, ya'nî Allahtan korkup haramlardan sakınmak iledir. Sizin, Allah katında en üstününüz, takvâsı en çok olanınızdır. Dikkat ediniz, size tebliği mi yaptım mı?"**

"İnsanlardan korkmak, bir kimsenin gördüğü ve bildiği doğruyu söylemesine asla mani olmasın!"

"Ey Kureyş gençleri! Zinâ etmeyiniz. Ferclerinizi (namuslarınızı) **koruyunuz. Dikkat edin! Kim fercini zinâdan korursa, ona Cennet vardır."**

"Hangi müslüman çıplak bir müslümana bir elbise giydirirse, Allahü teâlâ ona Cennetin yeşil elbiselerinden giydirecek, hangi müslüman aç olan bir müslümana yemek yedirirse Allahü teâlâ ona Cennet meyvalarından yedirecek ve hangi Müslüman susayan bir müslümana su verirse, Allahü teâlâ onu Cennet şarabıyla sulayacak."

Hikmetli sözleri çoktur. Buyurdu ki:

"Bir kimsenin, Kur'ân-ı kerîmden **"O memleketlerin kâfir olan halkı, geceleyin uyurken azâbımızın kendilerine inivermesinden emîn mi oldular."** A'râf sûresi 97. âyet-i kerîmesini okuyunca sesini yükseltmesi, müstehab olur."

"Biz İslâmın ilk zamanlarında, birbirimize şu dört şeyle nasîhatta bulunurduk: 1-Boş zamanında, meşgûliyetin arttığı zaman için çalış! 2- Sıhhatli iken, hasta olduğun zaman için hazırlık yap! 3- Gençliğinde, ihtiyârlığın için hazırlan! 4- Daha hayatta iken, ölümden sonra sana lâzım olacak işleri yap!"

"Bir kimse, bir gecede Kur'ân-ı kerîmden bin (1000) âyet-i kerîme okursa, sayılamıyacak kadar çok sevâbla sabahlamış olur."

"İçindeki yazıları bozuk olan bir kitabın okunmasından daha çok kalbe haşvet (ağırlık ve sıkıntı) veren bir şey yoktur."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 302

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 97

MÜSLİM BİN YESÂR

Tabiînin büyük fakîhlerinden. Çok ibâdet eden, dünyâya düşkün olmayan, kıldığı namazlardan büyük lezzet alan bir âlimdi. İsmi Müslim bin Yesâr el-Basrî el-Emevî, el Mekkî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Benî Umeyye'nin kölesi idi. Bir rivâyette ise Talha'nın (r.a.) kölesiydi. İbni Abbâs, İbni Ömer, Eb'il-Eş'as Himrân bin Ebân'dan rivâyetlerde, Ubâdet-ebni Sâmit'ten (r.a.) ise mürsel olarak rivâyette bulunmuştur. Müslim bin Yesâr'dan (r.a.) da, oğlu Abdullah, Sabit el-Benânî, Ya'lâ bin Hakîm, Muhammed bin Sîrîn, Eyyûb Sahtiyânî, Ebû Nadra bin El-Buceyrî, Katâde, Sâlih Ebü'l-Halîl, Muhammed bin Vâsi', Amr bin Dînâr, Ebân bin Ebî l'yâş ve daha birçok âlim rivâyette bulunmuşlardır. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Ebû Dâvûd, İbni Muîn, Iclî, onun sika (güvenilir, sağlam) hadîs rivâyet etmeye ehil bir kimse olduğunu beyan etmişlerdir. İbni Sa'd, İbni Avn'dan rivâyetle "O zamanda Müslim bin Yesâr'dan daha fazîletli bir kimse yoktu" demiştir. Halifet-übnü Hayyât "Müslim bin Yesâr, Basra ehli içerisindeki beş fakîhden biri sayılır" buyurmuştur. Ömer bin Abdülazîz'in (r.aleyh) hilâfeti zamanında 100 (m. 718) târihinde Basra'da vefât etmiştir. Rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîfler sahîh-i Müslim'de bulunmakta olup, Eshâb-ı kiramdan ba'zılarını görmüş fakat ekseri rivâyetlerini Eb-il A'meş ve Ebî Külâbe'den yapmıştır.

Allahü teâlâya âşık olan, ona kul olmanın tadını tadan, korku ile ümid arasında yaşayan evliyâdan olan Müslim bin Yesâr hazretlerinin her hâli Peygamberimizin sünnetine uygundur. Zikri, fikri, edebi, hayası, uzleti çok ziyâde olup, Allahü teâlâdan başka maksadı, Resûlullahdan başka sevgilisi yok idi. "Namaz insanı her türlü kötülükten muhafaza eder, korur" müjdesine tam kavuşmuş, ölü gibi namaz kılmak se'âdetine erişmiş, namazın tadını tatmış bahtiyarlardandı. Namazı maksâd edinmiş, namaz bineğine binip nice âlî, yüce derecelere kavuşmuş bir velî idi. Herkes onun namaz kılışına hayran olurdu. Namaz kılmadığı zamanlarda sanki namazdaymış gibi hareket ederdi. Lüzumsuz bir söz söylediği işitilmediği gibi, uygunsuz bir hareketi de görülmedi. Namaz kılan bir kimse nasıl namazı bozan şeylerden sakınırsa, Müslim bin Yesâr da namaz kılmadığı zamanlarda dahi onlardan sakınırdı. Namaza başladığı zaman ise yere dikilmiş bir direk gibi olurdu. Nasıl ki direk her şeyden habersiz ve duygusuz ise

Müslim bin Yesâr da (r.a.) namaza başladığı zaman öyleydi. O **"Namaz mü'minin mi'râcıdır."** hadîs-i şerîfinde bildirilen şekilde namaz kılanlardandı.

İmâm-ı Mücâhid buyurdu ki: "Biz öyle âlimler gördük ki, namaza durdukları zaman, huzûr-u ilâhîde kendilerinden geçer, gözlerini bir şeye bağlamaya veya herhangi bir dünyâ işini düşünmeye güçleri yetmezdi."

Basra'da Müslim bin Yesâr namaz kılarken câminin direklerinden biri yıkıldı. Kubbe göçtü, câmide bulunanlar kaçtılar. Daha sonra dışar da kubbenin yıkıldığını gören kimselerle beraber câmide kalanları kurtarmaya geldiler. Bu sırada Hazreti Müslim namazını bitirip selâm verdi. Yanına gelip "Geçmiş olsun" dediler. Ne oldu?" buyurdu. "Câminin kubbesi yıkıldı" dediler. "Ne zaman?" "Biraz önce" dediler. "Haberim yok" cevâbını verdi. Yine bir gün namaz kılarken yanında yangın çıktı. Yangın söndürülünceye kadar farkına varmadı. Yine oğlu bildiriyor: "Birgün babam evimizde namaz kılıyordu. Şamlı bir kimse babamın yanına girdi. Bütün ev halkı korkup bir araya toplandık. Adam biraz sonra çıkıp gitti. Biz birbirimizden ayrıldık. Annem babama: "Şamlı şu adam evimize girdi, hepimiz korktuk. Sen ona hiç bakmadın, ilgilenmedin. Bu işin farkına varmadın" dedi. Mu'temir bin Süleymân Müslim bin Yesâr'ın ev halkına; "Bir hacetiniz olduğu zaman benimle konuşunuz yoksa ben namaz kılacağım" diye söylediğini haber verdi. Evine girdiği zaman çocuklarına; "Ben namaz kılmağa başladığım zaman istediğiniz kadar konuşunuz. Ben onların hiçbirini işitmem" buyururdu. Huneyd bin Hilâl: "Müslim bin Yesâr namaz kılmaya kalktığı zaman, sanki doğan bir nûr gibi olurdu" buyurmuştur. Bu nur; mübârek alnında Allah korkusundan doğan ve huzûruna çıktığı zât-ı Mukaddesin azamet ve kibriyâsından neş'et eden bir nûr idi. Çünkü O'nu namaz kılarken gören bir kimse yıpratıcı bir hastalığa yakalanıp, uzun zaman o hastalığı çeken bir kimse zannederdi. Nasıl böyle bir hastalığa yakalanan kimsenin yüzünden kanı çekilir, benzi solar ise, O da öyle idi. Süleymân bin Mugîre'den gelen haberde ise: "Müslim bin Yesâr namaz kılarken görüldü. Sanki o atılmış bir elbise gibi idi" buyurulmuştur. Ya'nî atılan veya asılan bir elbise nasıl hareketsiz ise, O da öyle hareketsiz, kendinden geçmiş bir vaziyette namaz kılardı. O namaz kılarken elbiselerinden en küçük bir hareket, kımıldama görülmezdi. Abdullah bin Mübârek'ten gelen haberde ise, "Müslim bin Yesâr secde ediyordu. Aşk ile kendisini hızla secdeye attı ve iki ön dişi kırıldı. Ebû İyâs yanına girdi. "Geçmiş olsun" diyerek teselli etmeye çalıştı. Müslim bin Yesâr "Bu, Allahü teâlâya ta'zîmden, hürmettendir" buyurdu. Müslim bin Yesâr "Beyn-el havfi ver-recâ" korku ile ümid arasında yaşardı. Korkusu; ümid ile kaplı, aşk ve muhabbetle dolu idi. Ümidi ise kulluk ve ibâdetle kaplıydı.

Birgün "Bu gece uzun uzadıya Rabbime secde ettim" buyurdu. Oradaki kimse "Allahdan ümidimizi kesmeyiz. Bu kadar yorulmaya ne lüzum var" deyince "Ne kadar uzak bir ümid? Korkan korktuğundan kaçar, bir şeye kavuşmayı arzu eden ise arzûsusuna koşar" buyurdu. Başını secdeye koyar, gözlerinden firak ve hüzn yaşları aktığı halde "Yâ Rabbî! Sen benden râzı olduğun halde, sana ne zaman kavuşurum" diye duâ ederdi.

Buyurdular ki: "Ameli kendisini kurtaran kimsenin ameli gibi amel ediniz. Allahü teâlânın takdîr ettiğinden başka bir şey bulamıyacak bir insan gibi mütevekkil (tevekkül eden) olunuz."

"Bana göre büyük amel diye birşey yoktur. Ancak ben Allahü teâlâdan korkarım ve O'nun rahmetinden ümidimi kesmem." "Allahü teâlâdan bahsederken (dilini) tut. Söylediğin sözün başını ve sonunu iyice bilerek konuş" buyurur ve Allahü teâlânın şânına yakışmayan ve edebe sığmayan bir şey söylemekten sakınmayı emrederdi.

"Hak ve doğru olan bir şeyi söylemek, söylemeyip susmaktan hayırlıdır. Bâtıl ve yanlış bir şeyi söylememek ise söylemekten hayırlıdır."

Müslim bin Yesâr, îmânın alâmeti olan Hubb-u fillâh ve Buğd-u fillâhı en güzel yapan, Allah için seven, Allah için buğz edenlerdendi. Buyurdu ki: "İbâdetime, onu bozacak, ifsâd edecek bir şeyin karışmasından korkumun dışında, amellerimde, ibâdetlerimde bir yanlışlığım yoktur. Allah için sevmemin dışında hiçbir şeye sevgim yoktur." Ya'nî ancak Allah için severim."

"Allah rızâsı için bir kavme olan sevgim dışında, güvendiğim bir amelim yoktur."

"Sağ elinizle avret mahallinize dokunmayınız, taharet yapmayınız. Çünkü ben âhırette amel defterimi sağ elimden alacağımı umarım."

Haramdan son derece kaçınan Müslim bin Yesâr hazretleri hac için Hicaz'a gitmişti. Kaldığı yerde oturmuş yemek yiyordu. O sırada bir kadın geldi, birşeyler söyledi. Yiyecek bir şey istediğini zannedip, bir miktar yiyecek verdi. Bunun üzerine kadın yiyecek istemediğini söyleyip, çirkin bir şey teklif etti. Bunun üzerine Müslim bin Yesâr hazretleri önündeki yiyecekleri bıraktı ve oradan kaçtı. Dışarı çıktığı zaman "Yâ Rabbî, ben buraya bunun için geldim. Sana kulluk, ibâdet için geldim." buyurdu.

"Hiç bir zevk, Allaha yalvarmanın zevkinden üstün olamaz."

Buyurdu ki, "Mücâdele ve münâkaşadan sakınınız. Çünkü o, âlimin câhilleştiği bir andır. O zaman şeytan, âlimin sürçmesini hatâ etmesini bekler."

Mekhûl eş-Şâmî (r.aleyh) buyurdu ki: "Ey Basra ehâlisi, sizin efendinizi gördüm. Kâ'be-i muazzamaya girdi. Öndeki direklerden ikisi arasında namaz kıldı ve ağlayarak secdeye kapandı. Göz yaşları mermeri ıslattığı halde "Yâ Rabbi, elimle işlediğim günahları affet" diye yalvarıyordu."

Hiç kimseye bedduâ etmezdi ve edilmesini de istemezdi. Bir zâlime bedduâ eden kimseye, "Şu zâlimi zulmü ile başbaşa bırak. Çünkü onun bir an evvel helak olması için zulme devam etmesi, senin bedduândan daha te'sîrlidir. Belki bir iyilik yaparsa, bu iyiliği onu kurtarabilir ki, bunu yapamayacağı meydandadır."

Buyurdu ki: "Gerçek mü'min la'net okumaz. Ben, la'net okunan bir şeyi evimde tutmam."

Bir dostu O'nun için: "Hiç la'net etmezdi. En çok kızdığı insana şöyle derdi: "Artık aramız açıldı." Bunu söylediğinde herşeyin bittiğini anlardık. Bir daha onunla görüşmezdi." Mâlik bin Dînâr buyurdu ki: "Vefâtından sonra Müslim bin Yesâr'ı rü'yâda gördüm "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordum, "Vallahi çok korkunç şeyler ve şiddetli sarsıntılar gördüm" diye cevap verdi.

"Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Müslim bin Yesâr, İbni Ebbân, Osman bin Affân, Ömer bin Hattâb'dan (r.anhüm) rivâyetle, **Hazreti Ömer buyurdu ki: Peygamberimizden** (s.a.v.) **işittim şöyle buyurdular: "Ben bir kelime biliyorum, ki kul hakkıyla onu söylerse** (ma'nâsına inanırsa), **Cehennem ona haram olur. O kelime Lâ ilahe illallah'dır"**

Müslim bin Yesâr, Himrân bin Ebbân'dan rivâyetle, Himrân buyurdu ki: "Hazreti Osman su istedi ve iki elini yıkadı, sonra ağzına ve burnuna su verdi. Sonra üç defa yüzünü ve kollarını yıkadı. Başını mesh etti sonra ayaklarını yıkadı. Sonra güldü ve buyurdu ki: "Niçin güldüğümü

sormuyor musunuz?" biz, "Sizi güldüren şey nedir yâ Emîr-el-mü'minîn!" dedik. Buyurdu ki: Peygamberimiz (s.a.v.) burada su istedi ve benim abdest aldığım yerde abdest aldı ve sonra güldü. **"Beni güldüren şeyi sormuyor musunuz?"** diye sordu, işte bunu hatırladım da buna güldüm. Biz Resûlullaha (s.a.v.) "Sizi ne güldürdü Yâ Resûlullah?" diye sorduk. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir** (mü'min) **kul** (abdest alırken) **yüzünü yıkadığı zaman; yüzüne isâbet eden bütün günahlarını Allahü teâlâ affeder. Kollarını yıkadığı zaman kollarıyla, başını mesh ettiği zaman başıyla, ayaklarını yıkadığı zaman ayaklarıyla işlediği günahları böylece affeder, işte bu beni güldürdü"** buyurdular.

Müslim bin Yesâr Ebî Kılâbe, Abdullah bini Zeyd'den rivâyetle Ubâdet-ebni Sâmit (r.a.) buyurdu ki: Peygamberimiz (s.a.v.) altını altınla, gümüşü gümüşle, buğdayı buğdayla, arpayı arpayla, hurmayı hurmayla, tuzu tuzla (ziyâde) satmaktan men etti. Ancak eşit olarak, misli misline, her ikisi de peşin olarak izin verdi. Kim arttırırsa veya birisi arttırmasını isterse, bu faiz olur."

Müslim bin Yesâr dedesinden rivâyetle: Peygamberimiz (s.a.v.) **"Mukîm olanlar için mestler üzerine meshin müddeti; bir gün bir gece, misâfirler için; üç gün üç gecedir"** buyurdular.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 290

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 140

3) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2 sh. 93

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 107

5) El-A'lâm cild-7, sh. 223

MÜVERRİK BİN MÜŞEMRİC EL-ICLÎ

Tabiînin büyüklerinden bir hadîs âlimi. Künyesi Ebû Mu'temir'dir. 105 (m. 723) târihinde Irak'da vefât etti. Basralı veya Kûfeli olduğu söylenir. Çok ibâdet eden mübârek bir zât idi. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Eshâb-ı kiramdan ba'zıları ile görüşme se'âdetine kavuştu. Hazreti Ömer, Selmân-ı Fârisî, Ebû Zer, Ebûd-derdâ, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Cündep bin Abdullah el-Beclî, Abdullah bin Ca'fer, Enes bin Mâlik gibi Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm ecmaîn) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Katâde, Âsım el-Ahvel, Hamîd et-Tavîl, Mücâhid, İsmâîl bin Ebî Hâlid gibi Tabiînin ileri gelenleri, hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Nesâî ve İbn-i Sa'd onun hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlim olduğunu, söylemişlerdir.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

Eb'ul-Ahves'den rivâyet etti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Cemâatle kılınan namaz, yalnız olarak kılınan namazdan yirmibeş derece (Bir rivâyette ise yirmi yedi derece) daha üstündür."

Kıymetli sözlerinden ba'zıları; Buyurdular ki:

"Susmayı yirmi senede öğrendim. Kızdığım zaman, bu hâlim geçtikten sonra, pişman olacağım bir şeyi söylemedim."

O, yanındakilere; "Allahü teâlâya, bir dileğim için yirmi sene yalvardım. Fakat, bu dileğime kavuşamadım. Ancak ümidimi de kesmedim. Orada bulunanlar, "Senin dileğin ne idi?" diye

sorunca, "Mâlâya'nî (Boş ve lüzumsuz) sözü söylemekten beni muhafaza buyurması için yalvarmıştım" cevâbını verdi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 234

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 331

NAFİ' BİN ABDURRAHMÂN BİN EBÛ NAÎM

Yedi kırâat imamından birincisi ve Medine'nin imâmı. Tebe-i tâbiîndendir. Künyeleri; Ebû Rûveym, Ebû Naîm, Ebû Abdullah Ebü'l-Hasan, Ebû Abdurrahmân el-Leysî'dir. İmâm-ı Nâfi', Hazreti Hamza'nın yemînlisi olan Cavne bin Şuub-i Leysi'nin azatlı kölesiydi. Aslen İsfehânlıdır. Takriben 70 (m. 689)'da doğdu. 169 (m. 785) târihinde Medine'de vefât etti.

İmâm-ı Nâfi' (r.a.), Medîneli Tabiînden yetmiş zevattan ders aldı ve kırâat ilmini orada öğrendi. Bu öğrendiklerini Medine'de yetmiş sene talebelerine öğretti. İmâm-ı Nesâî ve Yahyâ bin Muin, İmâm-ı Nâfi'nin hadîste güvenilir (sika) olduğunu söylemişlerdir. Râvilerinden Esmâî ise, "Kırâat ve fıkıh âlimlerinden olup âbidlerdendi" buyurmuştur.

İmâm-ı Nâfi', kırâati Ebû Ca'fer Yezîd bin el-Ka'ka', Ebû Dâvûd Abdurrahmân bin Hürmüz el-A'rec, Şeybe bin Nesah, Ebû Abdullah Müslim bin Cündeb el-Huzelî ve Ebû Ravh Yezîd bin Rûmân'dan öğrendi. Bunlar ise Ebû Hüreyre, İbni Abbâs ve Abdullah bin Iyâş bin Ebî Râbia'dan öğrendiler. Bu üç zevat da Übey bin Kâ'b'den aldılar. O da Peygamberimizden (s.a.v.) öğrendi. Remzi, elif olan İmâm-ı Nâfi'nin kırâat ilmindeki senedi (zinciri) böylece Peygamberimize (s.a.v.) ulaşır.

Medînelilerden yirmi kimse, okuduğunu dinleterek veya kendisinden dinleyerek kırâat rivâyet etti. Bunlardan da en seçilmişi Kâlûn lakabıyla bilinen, İmâm-ı Nâfi'nin üvey oğlu Îsâ bin Minâ'dır. Mısırlılardan da onbeş kişi kırâat rivâyet etti. Bunlardan en meşhûru Verş lakabıyle bilinen Osman bin Saîd el-Mısrî'dir. Verş rivâyetiyle, Nâfi' kırâati Mâlikî mezhebinin çoğunlukta olduğu, Kuzey Afrika müslümanları arasında yaygındır. Şam ahâlisinden birçok kimse de ondan kırâat rivâyet etti. İmâm-ı Mâlik ve İbni Mücâhid O'nun talebeleri arasındaydı. Dolayısıyla Mâlikî mezhebi mensûbları arasında İmâm-ı Nâfi' kırâati yayıldı. İmâm-ı Nâfi' (r.a.), Tabiînden; Fâtıma binti Ali bin Ebî Tâlib, Zeyd bin Eslem, Ebû Zenâd, Âmir bin Abdullah bin Zübeyr, Muhammed bin Yahyâ bin Hibbân, Abdullah İbni Ömer'in azatlısı Nâfi', A'rec, Safvân bin Selîm ve Râbia'dan hadîs rivâyet etti. Kendisinden ise İsmail bin Ca'fer, Esmaî, Hâlid bin Muhalled, Sa'îd bin Ebî Meryem, Muhammed bin Müslim el-Medînî, Ebû Kurra Mûsâ bin Târık, Îsâ bin Minâ Kâlûn hadîs rivâyet ettiler.

İmâm-ı Nâfi'; esmer, güzel yüzlü, güzel ahlâklı, yeri gelince mizaha meyleden, güler yüzlü, hoşsohbet bir zâttı. Konuşurken ağzından misk kokusu gelirdi. Birgün sohbetine devam edenlerden biri, "Ey Ebû Rûveym, hergün ilim öğretmek için oturduğunda misk mi sürünürsün?" dedi. Cevaben buyurdu ki, "Biz, elimizi ne güzel kokuya sürer, ne de güzel kokunun yanında bulunuruz. Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Ağzıma Kur'ân-ı kerîm okudu. O zamandan beri ağzımdan bu güzel koku çıkar ve yayılır" dedi.

Talebelerinden Müseyyibî der ki: "İmâm-ı Nâfi'ye "Ne güzel yüzün ve ne şaşılacak güzel ahlâkın vardır?" dediler. "Niçin olmasın? Rü'yâmda Muhammed Mustafâ (s.a.v.) benimle musâfeha etti, kendilerinden Kur'ân-ı kerîm okudum" buyurdu.

Râvilerden Kâlûn der ki: Nâfi', ahlâk bakımından halkın en iyisi, kırâat bakımından en güzeli idi. Dünyâya düşkün olmayıp çok cömerd idi. Yetmiş yıl Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde namaz kıldı. Vefât edeceği zaman, çocukları: "Bize vasıyyet edin?" diye çok yalvardılar, o da: **"Allahü teâlâdan korkunuz! Şiddetli ve acı azâblar için takvâyı kendinize kalkan ediniz. Birbirinizin arasını bulmayı, iyi geçinmeyi farz-ı ayn biliniz. Allahü teâlâya ve Resûlüne itaatten bir nefes ayrılmayın, eğer mü'min iseniz."** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

Ebû Nâim Nâfi' bin Abdurrahmân'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden biri, hoşlanılmayan birşey görüldüğü zaman, **"Allahümme lâ ye'ti bi'l-hasenâti illâ ente, velâ yezhebü bi's-seyyi'âti illâ ente lâ havle velâ kuvvete illâ billah"** duâsının okunması hakkındadır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 368

2) El-A'lâm cild-8, sh. 5

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 407

4) Tabakât-ül-kurrâ, cild-2, sh. 330

NAFÎ' MEVLÂ İBN-İ ÖMER

Medine-i münevverede Tabiîn devrinin meşhûr âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 117 (m. 735) senesinde vefât etti. Aslen Deylem'lidir. Abdullah İbn-i Ömer'in (r.a.) âzâdlısıdır. Otuz yıl ona hizmet etmiştir. İbn-i Ömer onu, katıldığı muharebelerden birisinde esîr etmiştir. Medîne-i münevverede yetişip, büyümüştür. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde söz sahibi idi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Kendisi, Abdullah bin Ömer'in oğlu Sâlim bin Abdullah hayatta iken fetvâ vermezdi. Abdullah İbni Ömer, Ebû Hüreyre, Ebû Lübâbe bin Abdülmünzir, Ebû Sâîd el-Hudrî, Hazreti Âişe, Ümmü Seleme, İbn-i Ömer'in çocukları ve daha bir çoklarından (r.anhüm) rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de, oğulları Ebû Ömer, Ömer ve Abdullah, Abdullah bin Dinar, Sâlih bin Keysân, İbn-i Şihâb ez-Zührî gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır. Rivâyet ettiğ, ihadîs-i şerîfler meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabında mevcûttur. Nâfi' hazretleri, Mısırlılara, Sünnet-i seniyyeyi öğretmesi için, Ömer bin Abdülazîz (r.a.) tarafından gönderilmiştir.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: İmâm-ı Mâlik (r.a.): "Nâfi'nin Abdullah İbn-i Ömer'den rivâyeti bana kâfi gelirdi. Ayrıca onu başkasından da işitmek ihtiyâcını hissetmezdim. Ben küçük iken yanımda bir çocukla beraber, Nâfi'e giderdim. O, bana hadîs-i şerîf söylerdi. Kendisi, sabah namazından sonra mescidde kalır, güneş doğunca kalkıp giderdi."

Ahmed bin Sâlih el-Mısrî: "Nâfi', tanınmış, büyük bir hadîs-i şerîf hafızı idi. Medîne-i münevvereliler O'nu İkrime'den daha önce kabûl ederlerdi."

El-Halîlî: "Nâfi'nin rivâyeti sahih ve hatasızdır. O, herkesin kabûl ettiği bir kimsedir." Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Her kim Allaha ve âhıret gününe îmân ederse, komşusuna iyilik etsin! Her kim Allaha ve âhıret gününe îmân ederse, misâfirine ikramda bulunsun! Her kim Allaha ve âhıret gününe îmân ederse, ya hayır söylesin veya sussun."

"Kimin canı bir şey arzu eder ve kendi arzusuna aldırış etmeyerek başkasını kendi üzerine tercih ederse, Allahü teâlâ O'nu mağfiret eder (affeder)**."**

---

1) El-A'lâm cild-8, sh. 5

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 412

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 367

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 145

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 99

6) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 123

NÂFÎ BİN ÖMER EL-KUREŞÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Doğum târihi bilinmemektedir, 169 (m. 785) senesinde vefât etti. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn-i Mâce'de mevcûttur. İbn-i Ebî Müleyke, Sa'îd bin Hassan el-Hicâzî, Sa'îd bin Ebî Hind, Abdülmelik bin Ebî Mahzûre, Ebû Bekir bin Ebî Şeyh es-Sehmî, Bişr bin Âsım es-Sekafî ve başka zâtlardan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Abdurrahmân bin Mehdî, Vekî', Yahyâ el-Kattân İbn-i Mübârek, Yezîd bin Hârûn, Yûnus bin Muhammed, Yahyâ bin Ebî Zaide ve diğer başka âlimler (r.anhüm) de ondan hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Nesâî ve Ahmed bin Hanbel (r.anhüm) hadîs ilminde O'nun sika (güvenilir) bir âlim olduğunu söylemişlerdir.

İbn-i Ebî Hatim, babasından Nâfi' bin Ömer'in nasıl olduğunu sorunca, "O sika'dır" demiştir. İbn-i Ebî Hatim, tekrar babasına: "O bir mes'elede huccet (delîl) kabûl edilebilir mi?" diye sorunca, "Evet" diye cevap vermiştir.

İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden birisi: **"Kim Cum'a'ya giderse, gusül abdesti alsın."**

"Cömerdin yemeği şifâ, cimrinin yemeği hastalıktır."

"Allahü teâlânın ni'metleri kimde çoğalırsa, insanların ona yük olması da çoğalır."

Nâfi', İbn-i Ömer'le, ilgili ba'zı haberleri nakletmiştir. O şöyle der: İbn-i Ma'mer, İbn-i Ömer'e (r.a.) altmış bin dirhem hediye göndermişti. İbn-i Ömer (r.a.), gelen hediyenin hepsini orada bulunanlara dağıttı. Bu sırada bir fakîr geldi. İbn-i Ömer, verdiği hediyeyi onlardan borç olarak geri aldı ve gelen fakîre verdi."

"İbn-i Ömer (r.a.) gece namazına devam ederdi. Onun için, bana, "Sabah oldu mu?" diye sorar, sabah olmuşsa, oldu derim, O da kalkar, oturup istiğfar ederdi."

---

1) El-A'lâm cild-8, sh. 5

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 231

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 409

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 226

ÖMER BİN ABDÜLAZÎZ

Emevî halifelerinin sekizincisi Mervân'ın torunudur. 60 (m. 679)'da ya'nî Hazreti Muâviye'nin vefâtı yılında Medine'de doğdu. Babası Mısır vâlisi olunca, Mısır'a gittiler. Oğlunu

Medine'ye tahsile gönderdi. Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ca'fer Tayyar ve Saîd bin Müseyyib ve başka âlimlerden ders aldı. Babası ölünce amcası olan halife Abdülmelik bunu Şam'a getirdi. Kızı Fâtıma'yı buna verdi. 99 (m. 717)'de amcası oğlu Süleymân vefât edince, halife oldu. Çok âdil olup ikinci Ömer denmeğe lâyıktı. Hazreti Muâviye'nin vefâtından sonra, hutbelerde Ehl-i Beyte la'net okumak âdet olmuştu. Halife olunca, ilk iş olarak bu âdeti kaldırdı. Ehl-i Beyte karşı çok saygılıydı. Onlara devamlı yardım ederdi. 101'de kırkbir yaşında iken, kölesi tarafından zehirlendi. Beyaz, ince ve nâzik yüzlü, zâif, güzel sakallı, tatlı ve sevimli idi. Biniciliğe çok meraklıydı. Malatya şehrini rumlardan yüzbin esîr karşılığı satın aldı. Hazreti Ömer'in oğlunun torunudur. Hazreti Ömer'in, Ümmü Âsım'ın annesini oğlu Âsım'a alması şöyle olmuştu: Hazreti Ömer halifeliği zamanında bir gece Medine'de kol gezerken sabaha karşı bir evden, kadının birinin kızına; "Süte su koy" dediğini işitti. Kızın da; "Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ömer süte su katmayı yasak etti" cevâbını verdiğini ve annesinin "Emîr-ül-mü'minîn nereden bilecek" demesi üzerine de, "O görmüyorsa da Allahü teâlâ görüyor" dediğini işitti. Hazreti Ömer bu hâdise üzerine o kızı araştırıp, oğlu Âsım'a nikâh etti. Âsım'ın bundan bir kızı oludu, bundan da Ömer bin Abdülazîz dünyâya geldi.

Babası Abdülazîz bin Mervan, adâlet, insaf ve diyanet sahibi bir kimse idi. Mısır vâliliğine tâyin edilince, oğlunu da beraberinde götürdü. Ömer bin Abdülazîz, orada mükemmel bir İslâm terbiyesi ile büyütülüp, yetiştirildi. İlim ve fıkıh tahsili için Medine'ye gönderildi. Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ca'fer Tayyar, Saîd bin Müseyyib ve devrin başka âlim ve büyüklerinden ders aldı. Onların sohbetinde bulunup, kendilerinden hadîs-i şerîf dinledi.

Babası 85 (m. 705)'de vefât edince amcası olan halife Abdülmelik 65-86 (m. 684-705)'de O'nu Şam'a getirdi ve kızı Fâtıma'yı ona nikahladı. Ömer bin Abdülazîz çok ni'met ve servete sahipti. Yaratılışındaki cömertlik ve mürüvvetini bütün insanlara saçıyordu. Gayet fazîletli, âlim, âdil ve eşine pek az rastlanan bir insandı. Halife Velîd bin Abdülmelik 86-95 (m. 705-715) devrinde 87 (m. 706) Rebiülevvel ayında Haremeyn (Mekke ve Medine) vâliliğine tâyin edildi. Bu vazîfesini yürütmek üzere Medine'ye gidip, oranın büyük âlimlerinden on kişi topladı. Meclisteki âlimlere "Ey kardeşlerim. Ben ki Haremeyn'in vâliliğine değil hizmetçiliğine tâyin olundum. Size kesin söz veririm ki, benim asıl mesleğim adâlet yolundan ayrılmamaktır. Gerek zorbalık yapanın ve gerekse buna sebep olanın, yolsuzluk yapanın ve doğru yoldan ayrılanın yaptıklarını bana haber vermez iseniz, bunun ma'nevî mes'ûliyyeti size âittir. Sizi ancak bana müşavir ve muavin olmak üzere çağırdım. Kendi reyimle bir iş görmek istemem. Her husûsta sizinle müşavere yapacağım. Ayrıca memurlarımın da ahâliye iyi hizmet etmeleri için onları teftiş ederek, bana yardımcı olacaksınız" dedi. Bu âlimler de O'nun bu isteklerinden dolayı memnun olup, dâima yardımcı oldular. Hicazlılar, idâresinden, adâletinden çok memnundular.

Enes bin Mâlik (r.a.) "İmamlık yapmakta Resûlullah efendimize, Ömer bin Abdülazîz'den daha çok benziyen kimse görmedim" buyurdu.

Ünü her tarafa yayıldı. Pek çok kimse, kendi memleketini terk edip, Hicaz'a geldi. Mescid-i Nebî'yi 88 (m. 707)'de genişletmeye ve esaslı bir tâmiratını yaptırmaya başladı. Genişletmede Mescid-i Nebî'nin dört duvarı da yıkılıp, doğu tarafındaki zevcât-ı tâhirât odaları mescide katıldı. Hücre-i se'âdetin dört duvarı yıkılıp, temelden yontma taşlarla yeniden yapıldı. Temel açılırken Hazreti Ömer'in bir ayağı görüldü. Hiç çürümemişti. Hücrenin etrâfına ikinci bir duvar daha yapıldı. Bu duvar beş köşeliydi. Hiç kapısı yoktu. Duvarlar, direkler ve tavan altın ile süslendi. İlk olarak mihrâb ve dört minare yaptırdı. Bu iş üç sene sürdü. Ömer bin Abdülazîz 93 (m. 711) senesine kadar Haremeyn vâliliği yaptı. Halife Süleymân bin Abdülmelik 96-99 (m. 715-717) iki

oğlu olmasına rağmen ahidnâme yazıp, mühürleterek Ömer bin Abdülazîz'i kendisine halef gösterdi. Bunu veziri Recâ'ya verdi.

Ömer bin Abdülazîz, Abdülmelik'in 99 (m. 717) Eylül ayında vefâtı ile veziri Recâ emirleri toplayıp, mühürlü ahidnâmeyi açarak, okudu. Ömer bin Abdülazîz âhıret adamıydı. Hilâfetin ağır yükleri altına girmekten çok korkardı. İsmi okunduğu zaman şaşırıp kaldı. İstifâ isteğinde bulunduysa da kabûl edilmedi. Emîrler Ömer bin Abdülazîz'in İslâm halifeliğine bîat ettiler. Vezir Recâ, halifenin koluna girip, minbere çıkardı. Ömer bin Abdülazîz (r.a.), cenâb-ı Hakka hamd ve senadan sonra: "Ey insanlar! Bizimle beraber olacak kimsede şu beş şartı istiyorum. Bunlar Bize hâlini bildiremiyecek olan halkımın hâlini anlatmak, hayırlı işlerde bize yardım ve hayra delâlet eylemek, kimse hakkında gıybet etmemek ve boş şeyler ile meşgûl olmamak. Bunlar yoksa bize yaklaşmasın." dedi. Böylece, ikinci halife Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) yolunda olarak işe başladı. Hazreti Ömer bin Abdülazîz'in hâllerini anlatmak için şâirler ve hatîbler hutbeler okudular. O'nun medh ve senasını dillerde dolaştırdılar. Zâhidler ve fakîhler dahi, "Biz bu zâtın sözüne aykırı fiilini görmedikçe ondan ayrılmayız" dediler.

Ömer bin Abdülazîz halife olduktan sonra hilâfet konağına götürülmek üzere alay atları getirdiler. "Bunlar ne?" deyince; "Hilâfete mahsûs bineklerdir" cevâbını işitince; "Kendi atım, benim hâlime daha muvafıktır" diyerek saltanat bineklerini geri çevirip, kendi hayvanına bindi. Hilâfet otağına gitmeyip, "Hilâfet otağında Süleymân'ın ailesi var. Ben onların rahatsız olmalarını uygun görmem. Onlar yerleşinceye kadar, benim kıl çadırım bana yeter!" buyurdu. Bu sözleri, insafı ve ahlâkî büyüklüğünü ne güzel ifâde etmektedir. Evine gitti, âzâdlı kölesi, Onun pek kederli ve düşünceli olduğunu görünce: Bu hâlinizin sebebi nedir? diye sordu. Cevâbında buyurdu ki: "Doğudan batıya kadar olan Ümmet-i Muhammed'in hukukunu yerine getirme bana vazîfe oldu. Bundan büyük endişe edecek şey olur mu?" Daha sonra hanımı ve amcası kızı olan Fâtıma binti Abdülmelik'i yanına çağırıp, buyurdu ki; "Eğer benimle birlikte yaşamak istersen ziynet ve mücevherlerini Beyt-ül-mal'a bırak. Zira onlar senin yanında iken ben seninle beraber olamam." Fâtıma, bütün ziynet ve mücevherlerini Beyt-ül-mal'a verdi. Fâtıma'nın bu davranışı, Peygamberimizin (s.a.v.) kızı Hazreti Fâtıma gibi ma'nevî süsler ve rûhî meziyetler ile yaşamaya karar verdiğini göstermekte idi. Ömer bin Abdülazîz de, ellibin altınının hepsini dağıttı. Bir elbisesi kaldı. Câriyelerine de "Serbestsiniz, isteyeniniz olursa, âzâd ederim. Benden bir talepte bulunmamak şartı ile kalmak isteyen varsa kalabilir. Çünkü verilen vazîfe beni sizinle meşgûl olmaktan alıkoyuyor." buyurdu. Hepsi ağladılar, üzüldüler. Hanımı Fâtıma'yı dahi serbest bıraktı. O da üzülüp ağladı. Efendisinden ayrılmadı.

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) halife olduğu sene Medîne-i mürievverede bulunan, oğlu Abdülmelik'e şöyle yazdı: Şahsımdan sonra kendisine nasihatte bulunup, gözetip, muhafaza etmek mecbûriyetinde olduğum, ilk insan sensin. Hamd Allahü teâlâya mahsûstur. Allahü teâlâ bize çok lütuf ve ihsânda bulundu. O'ndan, ihsân ettiği ni'metlere, karşı şükür yapabilme kuvveti vermesini dileriz. Allahü teâlânın babana ve sana olan lütfunu hatırla. Kendine, gençliğine ve sıhhatina dikkat et. Eğer hamd (Elhamdülillah), tesbîh (Sübhânallah), tehlîl (La ilahe illallah) diyerek, dilini zikirle meşgûl edebilirsen bunu yap. Ömer bin Abdülazîz hazretleri hilâfet makamına geçtiği gün, zamanının tanınmış fıkıh âlimlerinden Sâlim bin Abdullah, Recâ bin Hayve ve Muhammed bin Ka'b Kurazî'yi da'vet edip, onlara "Halk her ne kadar bir ni'met olarak görüyorsa da ben bu halifelik makamını; taşıyamayacağım bir yük ve çok ağır bir mes'ûliyet olarak görüyorum. Ben bu yükün altına girdim. Benim için çâre ve tedbir olarak nasîhatleriniz nedir?" diye sordu. Onlardan bir tanesi dedi ki: "Yârın kıyâmet günü kurtulmak istersen

müslümanların ihtiyârlarını baban, gençlerini kardeşin ve küçüklerini evlâdın bil. O zaman bütün müslümanlara, kendi evindeki, ana-baba, kardeş ve evlâdın gibi muâmele etmiş olursun." Ömer bin Abdülazîz (r.a.) halife olunca, üzerine aldığı mes'ûliyetin ağırlığından dolayı iki ay müddetle üzüntü ve keder içinde kaldı. Millet ve memleket işlerini adâletle idâre etmekte ve hak sahiblerine haklarını iade etmekte çok hassas davranıyor, kendisini hiç düşünmüyordu.

Hazreti Ömer bin Abdülazîz, yakın dostu Hazreti Sâlim'e "Kardeşim Sâlim! Allahü teâlâ beni halifelik ile imtihan ediyor. Yemîn ederim ki, kurtulamıyacağımdan korkuyorum. Bana, dedem Hazreti Ömer'in mektûblarını, hayatı hakkında bilinenleri, müslümanlara ve gayri müslimlere olan hükümlerini bildir. Hazreti Ömer'i kendime nümûne kabûl ettim. Ona göre hareket edeceğim" dedi.

Halifeliği zamanında yaptığı bütün işlerde gözleri önüne kıyâmet gününü getirirdi; halkının haklarını lâyıkıyla yerine getirememekten çok korkuyordu. Halifeliğim adâlet ile yürütüp, Hulefâ-i Râşidîn'in (Dört Halife) yolundan ayrılmadı. Önemli memuriyetlere dirayetli ve âdil bildiklerini tâyin etti. Horasan'a Cerrah bin Abdullah el-Hakem'i, Basra'ya Adiy bin Ertet el-Fezâra'yı, Kûfe'ye Abdülhamîd bin Abdurrahmân el-Kureşî'yi, Hindistan'a Amr İbni Müslim'i, Cezîre'ye (Mezepotamya) Ömer bin Humeyre el-Fezarî'yi, İspanya'ya Semh bin Melik el-Haftanî'yi ve Afrika'ya İsmail bin Abdullah'ı tâyin etti. Devrin meşhûr âlimlerinden ve Sofiyye-i aliyyeden Hasan-ı Basrî hazretlerini Basra, Amr el-Sahi'yi de Kûfe kadılıklarına tâyin etti. Vâlilerinin yanına fıkıh âlimi de verdiği olurdu. Kûfe Vâlisi Abdülhamid'in yanında, fıkıh âlimi Ebû Zinâd kâtib olarak vazîfeliydi. Fakat, Hazreti Ömer Bin Abdülazîz her yerde bizzat kendisini mes'ûl hissediyordu. Kalbinde yer eden gaye; otoritenin fazlalaştırılmasından ziyâde, hak ve hukukun tesisi idi.

Müslim ve gayr-i müslim teb'asına çok âdil davranıp, yaptığı işlerde adâleti yaygınlaştırdı. Ehl-i Beyt'e dil uzatanların çirkin hareket ve sözlerine mâni olup, son verdi. Ehl-i Beyt'e çok saygı gösterir ve yardım ederdi. Peygamberimizin vakıf ettiklerinden, Fedek bahçesini tekrar Ehl-i Beytten Muhammed Bâkır'a iade etti. Toprak hukuku ve mâliye alanlarında Peygamberimizin (s.a.v.) emirlerini yerine getirdi. Müslüman olan gayr-i müslimlerden cizye vergisini kaldırdı. Her tarafta müslüman olanların sayısı arttı. Doğuda ve Batıda milyonlarca gayr-i müslim, müslüman oldu. İslâm Orduları doğu ve batıda fetihlere girişti. Malatya şehri, Rumlar'dan yüzbin esîr karşılığı satın alındı. Preneler aşılıp Fransa'ya girildi. Narbonne ele geçirildi. Burada güçlü üsler kuruldu. Afrika'da bütün Berberiler O'nun zamanında müslüman oldu. Musevî, hıristiyan, ateşperestlere gösterdiği yapıcı siyâset karşısında, onların arasında İslâmiyet geniş ölçüde yayıldı. Müslüman ve gayr-i müslim bütün teb'ası tarafından sevildi. Hak ve adâletin yayılmasında ve zulmün kalkmasında çok hizmet etti. Zamanında kurt ile kuzu beraber yaşadı.

Devrinin âlim ve velîlerinden Mâlik bin Dinar hazretleri anlatır: "Ömer bin Abdülazîz halife olduğunda bir çobanın şöyle dediği işitildi: "Acaba bu temiz, âdil halife kimdir?" Çobana, "Böyle olduğunu nereden anladın?" diye sorulduğunda; vazîfesi dağ bayır demeyip koyun otlatan, çeşitli yırtıcı hayvanların tehlikesini pek iyi bilen çoban, safiyetle bulduğu teşhisiyle şu cevâbı verdi: "Âdil bir halife başa geçince kurtlar kuzulara saldırmaz. Oradan anladım."

Halife Ömer bin Abdülazîz (r.a.) her gün âlimleri çağırır, onlarla ölüm ve kıyâmet hâllerinden konuşurlardı. Konuşmalar onlara o kadar te'sîr ederdi ki, sanki içlerinden biri vefât etmiş gibi ağlarlardı.

Ömer bin Abdülazîz hazretleri Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmede ve halka bildirmede çok dikkatliydi. Ömer bin Abdülazîz'in devrinde halk dahi ibâdet ve tâat yoluna girdi. Meclislerinde: Bu gece ne okudun? Kur'ân-ı kerîmden kaç âyet ezberledin? Bu ay kaç gün oruç tuttun? gibi sözler söylenmeye başlandı.

Hazreti Ömer bin Abdülazîz dîne sokulan bid'atleri ortadan kaldırıp, unutulmuş sünnetleri meydana çıkarmaya çalıştı.

Hadîs-i şerîfleri toplatıp, kitap hâline getirdi. Mezhepler hakkında, "Eshâb-ı kiramın ictihâdları farklı olmasaydı, dinde ruhsat, kolaylık olmazdı" buyurdu. Hazreti Ali ile ictihâd ayrılığından muharebe edenler için buyurdu ki: "Allahü teâlâ, ellerimizi bu kanlara bulaşmaktan koruduğu gibi, biz de dilimizi tutup, bulaştırmayalım!" İmâm-ı Şafiî (r.a.) de böyle söylemiştir.

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) Evzâî'ye yazdığı bir mektûbunda, "Biliniz ki, ölümü çok hatırlayan kimse, az bir dünyalık ile iktifa eder, konuştuğu kelimelerin hesabını vereceğini düşünen kimse çok az konuşur, ancak lüzumlu sözleri söyler" buyurdu. Yine buyurdu ki, "Kendimi överim korkusu ile bir çok sözleri söylemekten kaçınırım." Meymûn bin Mihran diyor ki, Ömer bin Abdülazîz (r.a.) ile beraber bir kabristana uğradık. O, kabirleri görünce ağladı. "Ey Meymûn! Şu gördüğün kabristanda yatanlar, babalarım Emevîlerdir. Bunların hepsi gelip geçtiler. Lâkin şimdi sanki dünyâya hiç gelmemişler, dünyâ lezzetlerini hiç tatmamışlardır. Şu anda toprak altında yatıyorlar ve cesetlerini kurtlar yemektedir.." Hem böyle söylüyor, hem de ağlamaya devam ediyordu. Sonra buyurdu ki; "Vallahi burada, kimin azâbda olduğunu, kimin Allahü teâlânın azâbından emîn olduğunu bilemiyorum."

Buyurdu ki; "Geçen gece ölüleri düşündüm. En samîmi bir dostun ölse, onu üç gün sonra mezarında görsen, oradan kaçarsın. Orada dolaşan kurt ve böcekleri, akan irinleri, pis kokular arasında kurtların kendisini nasıl parçaladığını, kefeninin bozulduğunu, vücûdunun pis hâle geldiğini görüp kendisinden nefret ederdin." Bunları söyledikten sonra bayılıp düştü.

Âlimlerden birisi Hazreti Ömer bin Abdülazîz'i ziyâret etti. Çok ibâdet etmekten dolayı yüzünde ve rengindeki değişikliği görerek "Bu ne hâldir?" dedi. Ömer bin Abdülazîz (r.a.) "Sen beni ölümümden bir kaç gün sonra mezarımda ziyâret etsen, gözlerimin çıkıp, yanaklarımın üzerine akdığını, dudaklarımın dişlerimi kapayamadığını, ağzımın açık kalıp oradan irin ve cerahatin akmakta olduğunu, karnımın şişip göğsümün üzerine geldiğini, bağırsaklarımın döküldüğünü, burun deliklerinden irin ve kurtların çıktığını görmekle şimdi gördüğünden çok daha feci bir manzara ile karşılaşırdın" dedi.

Halifeliğinde, yanına bir heyet gelmişti. Heyetten bir genç nutuk söylemeye başladı. Bunun üzerine "Sen dur, yaşlınız konuşsun" diyerek genci uyarmak istedi. Genç: "Ey Emîr-ül-mü'minîn! İş yaşa göre ise, müslümanların içinde senden daha yaşlı olanlar yok mu?" deyince; "Konuş bakalım." diyerek gence söz verdi. Genç; "Biz senden bir şey isteyen ve senden korkan bir heyet değiliz. Bir şey istemiyoruz. Çünkü lütuf ve ihsânınız o kadar çok ki, bu bize kadar ulaşmıştır. Senden korkmuyoruz. Çünkü adâletin bizi korkmaktan emîn kılmıştır" dedi. "Siz kimsiniz?" deyince, "Teşekkür heyetiyiz. Teşekkür edip geri dönmek için geldik" dedi.

Yezîd-i Rakkasî, Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) huzûruna geldi. Ömer, Yezîd'e "Bana nasîhat et" dedi. O da "Ey müslümanların emîri! Senden önceki halifeler öldüğü gibi sen de öleceksin" dedi. Ömer, bunu duyunca ağladı ve "Devam et" dedi. Yezîd: "Âdem'den (a.s.) sana gelinceye kadar hiç bir baban hayatta değildir. Hepsi vefât ettiler" dedi. Ömer (r.a.) ağlıyarak, yine

"Devam et" dedi. Yezîd "Öldükten sonra Cennet ile Cehennemden başka gidilecek yer yoktur" dedi. Halife Ömer, bunu duyunca düşüp bayıldı.

Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) câriyesi yanına geldi. Selâm verdi ve namaz kılınan odaya geçti, iki rek'at namaz kıldı. Sonra uyuya kaldı. Biraz sonra kalktı ve halifeye "Tuhaf bir rü'yâ gördüm" dedi. Halife "Ne gördün anlat" dedi. Câriye "Rü'yâda Cehennemi gördüm. Cehennemlik olanların üzerine kükreyip duruyordu. Sonra Cehennem üzerinde Sırat Köprüsü kuruldu. Abdülmelik bin Mervan geldi. Köprüye girdi. Bir kaç adım attı, sonra devam edemeyip Cehenneme düştü. Sonra Velîd bin Abdülmelik geldi. O da devam edemeyip Cehenneme düştü. Sonra Süleymân bin Abdülmelik geldi. O da aynı şekilde Cehenneme düştü" dedi. Halife "Devam et" dedi. Kadın, "Sonra da seni getirdiler" der demez, Ömer bin Abdülazîz (r.a.) bir ah çekti, düştü ve kendinden geçti. Kadın, yüksek sesle "Vallahi senin selâmetle Sırat Köprüsünü geçtiğini gördüm" dedi, ise de halife bunu duymuyor, yerde çırpınıp duruyordu.

Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) yanına birisi gelerek, "Falanca kimse, sizin için şöyle, şöyle söylüyor" dedi. Ömer (r.a.) "İstersen bu işi araştıralım. Eğer yalancı isen, Hucurât sûresinin 6. âyet-i kerîmesinin hükmüne göre mes'ûl olursun. Söylediğin yanlış ise, Kalem sûresi onbirinci âyet-i kerîmesinin hükmüne göre mes'ûl olursun. Her iki hâlde de mes'ûl olursun, istersen üçüncü hâli tercih edip, seni affedelim ve bu mes'eleyi kapatalım" dedi. Bunun üzerine o kimse tövbe edip, bir daha böyle bir şey yapmam dedi.

Bir kimse, Ömer bin Abdülazîz hazretlerine gelip, birinin kendisine zulm ettiğini söyledi. Gelen kimseye "O kimseden hakkını almış olarak, Allahü teâlânın huzûruna gitmektense, O kimsede hakkın olarak Allahü teâlânın huzûruna gitmen daha iyidir" buyurdu.

Bir Cum'a namazını kıldırdıktan sonra, insanların arasında oturdu. Sırtındaki elbisenin iki tarafı da yamalı idi. Birisi kendisine dedi ki: "Ey mü'minlerin emîri! İmkânlarınız var. Daha kıymetli elbise giyseniz olmaz mı?" dedi. Ömer (r.a.) bir müddet düşündü ve başını kaldırıp, "Varlıklı halde iken iktisad etmek ve hakkını almaya gücü yettiği halde affetmek, hakkını helâl etmek çok makbûl ve çok faziletlidir" buyurdu.

Ömer bin Abdülazîz hazretleri bir sarhoşu gördü. Onu yakalayıp cezalandırmak istedi. Ama sarhoş, O'na hakaret etti. O da sarhoşu bıraktı. Cezalandırmaktan vaz geçti. "Niçin, size hakaret edince bıraktınız?" dediler. Buna cevaben buyurdu ki, "O hakaret etmekle beni öfkelendirdi. Eğer ona ceza verseydim, kendim için ceza vermiş olurdum, kendi şahsım için bir müslümanı cezâlandıramam."

Buyurdu ki; "Allahü teâlâ şu üç kimseyi çok sever: 1) Gücü yettiği halde affedeni, 2) Hiddetli ânında öfkesine hâkim olanı, 3) Allahü teâlânın kullarına şefkatli olanı."

İnsanlara olduğu gibi hayvanlara da merhametliydi. Bir katırı vardı. Bunu pazarda çalıştırır, gelen parayla da ihtiyâçlarını temin ederdi. Katın çalıştıran işçisi, bir gün normalden fazla para getirince "Neden böyle fazla para geldi?" dedi. "Pazar kalabalık ve bereketliydi" cevâbına karşılık; "Hayır, böyle değil. Sen katırı çok çalıştırıp, yordun. Katırı, üç gün dinlendir" emrini verdi.

Bir gece O'na misâfir geldi. O bir şey yazıyordu. Misâfiri de yanında, oturuyordu. Lâmbasının yağı azaldı. Sönecek gibi oldu. Misâfir: "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Kalkıp lâmbaya yağ koyayım mı?" deyince; "Misâfirine iş gördürmek, insanın mürüvvetine yakışmaz" buyurdu. "O halde hizmetçiyi kaldırayım mı?" "O da olmaz; daha akşamın ilk uykusundadır." Ömer bin

Abdülazîz (r.a.) kalkıp lâmbaya yağ doldurdu. Misâfir bu hâli görünce hayretle: "Ama, bu işi kendin yaptın, neden?" deyince buyurdu ki: "Bu işi yapmaya giderken, Ömer'dim. Yaptım, bitirdim; yine Ömer'im. İnsanların Allah katında hayırlısı tevâzu sahibi olanlarıdır."

Bir gün hanımına, "Bir dirhemin var mı? Biraz üzüm alalım" dedi. Hanımı "Senin gibi bir Sultanın bir dirhemi olmazsa, benim olur mu?" deyince hanımına "Doğru söylüyorsun ey Fâtıma! Fakat böyle olması, Cehennemde kızgın zincirleri boğazımda taşımadan iyidir." dedi.

Ömer bin Abdülazîz hazretleri, oğlunun bin dirheme bir yüzük taşı satın aldığını haber aldı. Hemen oğluna mektûb yazarak, o yüzük taşını satmasını ve bin kişinin karnını doyurmasını emretti. Ayrıca iki dirhemlik bir yüzük kullanmasını ve yüzüğün üzerine "Allahü teâlâ haddîni bilene merhamet eylesin" diye yazmasını istedi.

Birgün etrâfındakiler Ömer bin Abdülazîz'e: "İnsanların en ahmak olanı kimdir?" diye sorunca, "Ahıretini dünyâ için satan, ahmaktır, âhiretini başkasının dünyâsı için satan ise daha ahmaktır" buyurdu.

Ömer bin Abdülazîz hazretleri, hutbe okurken kalbine ucb (kendini beğenmek) hâli gelirse hutbeyi yarıda keser, yazı yazarken olursa o kâğıdı yırtardı ve "Allahım nefsimin şerrinden sana sığınırım" derdi.

Yer altında bir mahzeni vardı. Gece olunca oraya iner, boynuna demir bağlardı. Sabaha kadar böylece, Allahü teâlânın korkusuyla gözyaşı döker ve O'na yalvarırdı.

Abdullah bin Iyâş babasından şöyle nakleder: Ömer bin Abdülazîz (r.a.) yanındaki toplulukla beraber bir cenâzeyi defn etmişlerdi. Herkes gitmiş, fakat Ömer bin Abdülazîz ba'zı yakınları ile beraber orada kalmıştı. Yanındakiler O'na: "Ey mü'minlerin emîri! Sen bu cenâzenin sahibi misin de, burada kaldın? Halbuki falanca cenâzeleri için böyle beklememiştin" dediler. Ömer bin Abdülazîz onlara şöyle cevap verdi: "Kabir bana arkamdan şöyle seslendi: "Ey Ömer bin Abdülazîz! Dostlarını ne yaptığımı hiç sormuyorsun" dedi. Bende "Söyle ne yaptın" dedim. Bana; "Onların kefenlerini yırttım, vücutlarını parçaladım. Kanlarını emdim. Etlerini yedim", dedi. Tekrar şöyle seslendi: "Ey Ömer bin Abdülazîz! Bana o dostlarının mafsallarını ne yaptığını hiç sormuyorsun" deyince, ona, "Ne yaptın?" diye sordum. Bana, "Onların ellerini kollarından ayırdım. Kollarını, pazularından, pazularını omuzlarından, kalçalarını uyluklarından, uyluklarını dizlerinden, dizlerini ökçelerinden, ökçelerini ayaklarından ayırdım" dedi. Kabirden bu sözleri naklettikten sonra Ömer bin Abdülazîz, ağlamaya başladı ve şöyle buyurdu: "Dünyâ ne kadar aldatıcı. Dünyada üstün ve kıymetli, makam ve mevki sahibi olmak, hiç fâide vermiyor. Genç olan ihtiyârlıyor. Her canlı sonunda ölüyor. Geçici ve aldatıcı olduğunu bildiğiniz halde sakın dünyâ lezzetleri ve zevkleri sizi aldatmasın. Birkaç günlük dünyâ hayatındaki geçici lezzetlere sarılıp, âhıreti unutan, aldanmıştır. Hani, nerede bizden önce bu dünyâda yaşıyanlar. Hani onlar, büyük ve modern şehirler kurmuşlardı. Büyük ve derin kanallar kazmışlar ve barajlar yapmışlardı. Onlar, bir göz açıp kapama denecek kadar, az bir müddet dünyâda kaldılar. Burada, sıhhatlerine güç ve kuvvetlerine aldandılar. Bu yüzden günahlar işlediler. Halbuki, herkes onlara mallarının çokluğundan dolayı, keşke, onun serveti gibi bizim de olsa diyorlardı. Şimdi onların hâli ne oldu. Toprak onların bedenlerini yedi. Kemikleri kurtlara azık oldu. Fakat onlar, dünyâda iken, kuvvetli bir aile içerisinde idi. Evleri, güzel eşyalarla döşeli ve hizmetçileri vardı. Herkes kendisine ikramda bulunuyor, âciz kaldığı işlerde kendisine yardımcı oluyorlardı."

Kabir yine Ömer bin Abdülazîz'e (r.a.) şöyle dedi: "Sen, kabirlere uğradığın zaman, dünyâda iken zengin olanlara, zenginliğinizden ne kaldı. Fakîrlere de fakîrliğinizden ne kaldı diye sor. Yine onlara, dünyâda kendileriyle güzel güzel konuştukları dillerini sor. Ne oldu o konuşan dillere? Niçin susuyorlar? O dünyâ güzelliklerini kendileriyle seyrettikleri gözlerine de sor. Niçin şimdi bakmıyorlar? Hani nerede o nâzik tenleri, nerede o güzel yüzleri. Bu çukurun kurtları onlara ne yaptı. Hani burada yatanların o güzelim renkleri. Etlerine ne oldu. Niçin o yüzler toprak olmuş. Nerede o güzellikler. İşte onların uzuvları tamamen ortaya çıkmış, paramparça olmuş. Halbuki dünyâda güzel bir hayatları vardı. Dünyâya dalıp, sâlih amel yapmadılar. Âhıreti unuttular. Onun için hazırlık yapmadılar. Fakat, ölüm kendilerini yakalayıverdi. Dostlarından ayrıldılar. Buraya şu sessiz sedasız, yere geldiler. Vücûdları çürüdü. Başları boyunlarından ayrıldı, a'zâları parça parça oldu. Gözbebekleri yanaklarına akıp gitti. Ağızları kan ve irinle doldu. Haşereler, kurtlar, böcekler, bedenleri üzerinde gezer oldu. Bir müddet sonra, kemikleri de çürüdü. Onlar, dünyâdaki rahatlıklarını bırakıp, bu dar yere geldiler. Arkalarında bıraktıkları, hanımları başkalarıyla evlendi. Çocukları yetim kaldı. Yollarda, şurada burada kimsesiz, sahipsiz dolaşır oldu.

Öyleyse, ey yârın bu kabirlerin sakini olacak insan! Seni şu fânî dünyâda aldatan nedir? Sen dünyâda devamlı kalacağını biliyor musun? Elinde bir senedin var mı? Görmüyor musun, ölüm her gün birisine geliyor. Yoksa susuzluktan, terlere boğan o korkudan sana rahatlık ve teselli veren bir şey mi var? Keşke sen o sert toprak üzerindeki hâlini bilseydin.

Ey insan! Rü'yâda çeşit çeşit lezzetlere ve zevklere kavuşan bir insan gibi, dünyânın şu geçici fâideleriyle seviniyor, küçük ve basit işlerle uğraşıyorsun. Ey aldanma içerisinde bulunan insan! Gündüzün yanılma ve gaflet, geçen uyku içinde geçiyor. Sonunda pişman olacağın işleri yapıyorsun. Hayvanlar da dünyâda böyle yaşar."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) oradan ayrılıp gitti. Aradan bir Cuma geçti ve vefât etti. Son Cum'a hutbesi şöyle idi: "Ey muhterem Müslümanlar!

Şunu iyi biliniz ki, lüzumsuz bir hiç olarak yaratılmadığınız gibi, yaptığınız işlerden de sorgu ve sorumsuz kalacak değilsiniz. Gelmiş ve nihâyete kadar gelecek insanların toplanacağı bir mahşer ve orada adâlet terazilerinin kurulacağı bir mahkeme vardır ki, onun tek hâkimi, azamet ve kibriya sahibi yüce Allahtır. Âhıret korkunç bir gündür. Yürekleri parçalayan, çocukları ihtiyâr yapan, kişiyi kardeş, evlâd ve ıyâliden kaçıran, Peygamberleri, melekleri titreten bir gündür. Cenâb-ı Hakkın celâl ve azametiyle tecelli edeceği o günde, kimde kuvvet ve tahammül kalır. Bununla beraber Allah'ın rahmetinden de ümid keserek hüsrana düşmeyiniz.

Ey muhterem cemâat!

Muhakkak biliniz ki; mahşer gününde emniyet ve korkusuzluk, bugünden o günü düşünüp de Allahtan korkan, küfür ve günahtan sakınan ve bu fânî âlemi bekâ âlemi olan âhırete üstün tutarak, şehvanî hislerinin esîri olmayanlar içindir. Bunun aksi harekette bulunanlar muhakkak aldanır. Hayat ve ömür sermâyesini haksızlık ve yolsuzluk arkasında tüketen eli boş ve nedamet (pişmanlık) içinde kalır. Bugün; siz, sizden öncekilerin yerini tutuyorsunuz. Fakat elbette sizin de yerinizi tutacaklar var. Görüyorsunuz ki, gelenler durmuyor, gidenler geri dönmüyor, ister istemez gideceğimiz bu mahal, her şeye sâhib olan cenâb-ı Hakkın huzûrudur.

Âhıret âlemine gidenleri her gün uğurluyor ve götürdüğünüz kabirlerde kara toprak altında yataksız, yastıksız tek ve tenha bırakıp dönüyorsunuz, ölümün acısını duyan o fânilerin hâli ne

kadar merhameti çeker ve ibrete değer. Tanımadıkları bir âleme sefer etmişler, sevdiklerinden ayrılmışlar. Gelip geçici emânet bir hayatın gaflet uykusundan uyanmışlar, ama iş işten geçmiş, telâfi imkânı elden çıkmış, naz ve ni'met içinde beslenmişlerken yatak ve yastıkları kuru toprak olmuş, terk ettikleri dünyâ malından istifâdeleri yok. Yaptıkları incir çekirdiği kadar da olsa, bir hayrın imdâdını bekliyorlar. Düşünmeğe değer bu hâllerden ibret almaz mısınız? Ey muhterem cemâat! Zannetmeyin ki, kendimde bir büyüklük gördüğüm için size böyle nasîhat ediyorum. İçinizde belki benden daha ziyâde Allahü teâlânın rahmet ve mağfiretine muhtaç kimse yoktur. Ben hem kendim, hem de sizin için rahmet ve mağfiret diliyorum. Yüce Allahın kitabını, Peygamberinin güzel ahlâkını kendinize örnek yapınız, ancak selâmet bundadır." buyurduktan sonra gözyaşlarını tutamadı. Bu O'nun son hutbesiydi. Aynı zamanda evine de son gidişiydi.

Hazreti Ömer bin Abdülazîz'in sulh, sükûn idâresini çekemiyenler vardı. Bunlar, ehl-i bid'attan Haricîler ve menfaati zedelenenlerdi. Halifenin hayatına kıymak için çâreler aradılar. Nihâyet hizmetçi kölesini bin altınla kandırarak, bu mübârek zâtı zehirlettiler. Ömer bin Abdülazîz zehirlendiğini anlayınca kölesini çağırdı. "Ben sana bir fenâlık yapmadığım hâlde bu ihâneti bana niçin yaptın? Doğru söyle, seni affedeyim" deyince; köle yaptığı bu çirkin harekete pek pişman olup, üzüldü. Köle ağlayarak yerlere kapandı, yalvararak: "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Bana bin altın vermek sûretiyle bu ihâneti yaptırdılar" dedi. Halife altınları getirterek, devlet hazinesine gönderdi. Köleyi affetti. Hasta halindeyken, kayın birâderi Mesleme İbni Abdülmelik ziyâretine geldi. Hazreti Ömer bin Abdülazîz'in üzerinde bir gömlek vardı. Kızkardeşi Fâtıma'ya; "Emîr-ül-mü'minînin elbisesini yıkayınız" dedi. Tekrar geldiğinde gömleğin yıkanmamış olduğunu görerek kardeşi Fâtıma'ya; "Ben size gömleği yıkayınız, diye emretmedim mi?" deyince -bütün teb'asının hayat seviyesini yükseltip, ikibuçuk yıl bile sürmeyen hilâfetinin sonunda yirmibeş yıl zekât verilecek kimse bulunamamış olmasına rağmen, aldığı cevap hayret vericidir: "Vallahi başka gömleği yok ki, onu giydirelim de, bunu yıkayalım."

Yine yakınları dediler ki "Beyt-ül-mal'dan ailene birşeyler vasıyyet et, senden sonra onlar sıkıntıya düşmemeli." Cevâbı akıllara durgunluk, tüyleri ürpertecek kadar müthiştir: "Çocuklarım şu iki tip insanlardan birisi olacaktır. İyi, sâlih insan veya kötü şerir insan. Sâlih insan olurlarsa, Kur'ân-ı kerîmin A'râf sûresi, yüzdoksanaltıncı âyet-i kerîmesinde buyurulan, **"Ey Resûlüm! Müşriklere de ki; size karşı benim yardımcım, Kur'ân-ı kerîmi indiren Allahtır ve O bütün sâlihlere de yardımcıdır."** âyeti yetişir. Kötü insan olurlarsa, o takdîrde ben onları, günah işlemeleri için güçlendiremem. Çocuklarına dönerek "Evlatlarım! İki ihtimâl var. Ya sizi zengin edeceğim; o takdîrde babanız Cehennemi boylayacak. Yahut da fakîr kalacaksınız; babanız Cennete gidecek. Babanızın Cennete girmesi şartıyla fakîr kalmanızı, O'nun Cehennemi boylaması şartıyla, zengin olmayı tercih edin. Şimdi yanımdan ayrılın ve benden sonra sakın Beyt-ül-mal mes'ûllerini ta'cîz etmeyin. Şunu iyi bilin ki, size verilmesini vasıyyet ettiğim para miktarı sadece yirmibir dinardır."

Ömer bin Abdülazîz hazretlerinin hastalığı ağırlaşınca tabib çağırdılar. Tabib, "Bu zehir içmiştir. Ben bunun hayatı hakkında teminat veremem" dedi. Halife "Sâde bana değil, zehir içmemiş olanların hayatı hakkında da teminat verme" buyurdu. Tabib, "Zehir içtiğinin farkında mısın?" dedi. Halife "Evet, mideme inince anladım" buyurdu. Tabib "Tedâviye hemen başlıyalım" dedi. Ömer bin Abdülazîz (r.a.) "Hayır, ilacı, kulağımın arkasında olsa uzanıp onu almam. Rabbime kavuşmam, benim için daha güzeldir" buyurdu. Ölüm döşeğinde, bir ara ağlamağa başladı. "Niçin ağlıyorsun. Allahü teâlânın yardımı ile nice sünnetleri ihyâ ettin. Adâletin ise çok yüksek idi" dediler. Bunlara cevaben buyurdu ki: "Ben Allahü teâlânın huzûruna bütün milletin

hesabını vermek üzere çıkacak değil miyim? Herkese âdil olarak davranabildiğimden emîn değilim. Yaptığım kusurlar da ayrı. Tabiî ki ben bundan dolayı korkuyorum ve ağlıyorum." Bir ara "Beni oturtun" buyurdu. Oturttular. "Allahım, ben o kimseyim ki, bana emirlik verdin. Ben kusur ettim. Yanlış işleri yapmaktan beni nehyettin. Ben ise isyan ettim" diye üç defa söyledi. Sonra da:

"Lâ ilahe illallah, ibâdete lâyık olan ancak Allahü teâlâdır" dedi ve başını göklere çevirip dikkatle baktı ve "Ben öyle kimseleri görüyorum'ki onlar ne insan ne de cindir" dedi ve biraz sonra rûhunu teslim etti.

101 senesinin Recep ayının sonuna beş gün kala ya'nî 9 Şubat 720'de Şam yakınlarındaki Hunasi'den cenâzesi alınıp, Humus yakınlarındaki Deyr es-Sim'an mevkiine defn edildi.

Vefâtından önce şöyle vasıyyet etti; "Ey Meymûn bin Mihrân! Velîd mezara konduğunda oradaydım. Yüzünü açıp baktım, yüzü simsiyahtı. Ben de mezara konduğum zaman yüzümü açıp bakınız." Vefât edince vasıyyeti gereği yüzünü açıp baktılar, yüzü en genç günlerinden daha parlak, daha aydınlık ve güzeldi.

Ömer bin Abdülazîz beyaz, ince ve nâzik yüzlü, za'if, güzel sakallı, tatlı ve sevimli idi. Halife olmadan önce çok gürbüz iken, halifeliğinde çok zayıfladı.

Vefât edince, zamanın âlimleri ta'ziyede bulunmak için hanımının yanına gittiler. Halifenin vefâtıyla müslümanların büyük kayba uğradığını ve bu sebeple üzüntülerinin çok fazla olduğunu bildirdiler ve hanımına "Ömer bin Abdülazîz (r.a.) hakkında bize malûmat ver. Çünkü onu en fazla tanıyan sizsiniz" dediler. O mübârek hâtun şöyle anlattı: "O da sizin gibi ibâdet ederdi. Lâkin bir husûsiyeti vardı ki, o da, Allah korkusunun çok fazla olması idi. Öyle ki, Allah korkusundan onun kadar titreyen birini daha görmedim. O her şeyini, insanlara hizmette harcadı. Halkın ihtiyâçlarını karşılamak, sıkıntılarını gidermek için bütün gün vazîfesi başında kalırdı. Akşam olduğu halde, ba'zı kimselerin işleri bitmezse, gece de devam ederdi. Eve girince, kendini namazgahına atar, durmadan ağlardı. Gözleri şişerdi. Sonra baygın düşerdi. Her geceki hâli buydu. Bir gece, halkın ihtiyâçlarını, işlerini bitirdi. Sonra kendi şahsî malından olan kandili istedi. Sonra iki rek'at namaz kıldı. Namazdan sonra elini çenesine dayayıp tefekküre daldı. Göz yaşları yanaklarından akıyordu. Sabaha kadar bu şekilde ağladı. Şafak sökünce oruca niyet etti. Kendisine dedim ki; "Ey mü'minlerin emîri! Sizde bir hâl var. Sizi bu geceki gibi hiç görmemiştim." Bana cevap olarak dedi ki: "Ben düşünüyorum ki, bu milletin beyazına siyahına halife oldum. Fakîr, garîb, kanaatkar kendi hâlindeki biçâreleri, muhtaçları, zorla tutulan esîrleri, memleketin dört köşesindeki nice dertli ve kederlileri düşünüyorum ve anlıyorum ki, Allahü teâlâ onların hepsinin hesabını benden soracak ve Muhammed aleyhisselâm da onların lehine ve benim aleyhime şâhidlik yapacak. Bu hâlde olan birinin sonunun ne olacağını düşünüyorum ve çok korkuyorum."

Hazreti Ömer bin Abdülazîz'in vefâtından sonra Halife Zeyd İbni Melik, Fâtıma binti Abdülmelik'in Beyt-ül-mal'daki ziynet ve mücevherlerini iade etmek isteyince, O'na sadakatini şöyle ifâde eder: "Vallahi kabûl etmem. Ben Ömer'e sağlığında itaat edip de, vefâtından sonra isyan etmem."

Ömer bin Abdülazîz'in vefâtına bütün teb'ası üzüldü. Cenâzesi arkasında ağlayan bir rahibe sordular: "Bu kimse senin dininde değildi. Neden ağlıyorsun?" Cevâbı şu oldu: "Ben şunun için ağlıyorum: Yeryüzünde bir güneş vardı. Şimdi battı..."

Mus'ab bin A'yun anlatır: "Hazreti Ömer bin Abdülazîz halife iken Kirman'da koyun güderdim. Koyunlar ile kurtlar birlikte dolaşırlardı. Bir gece ansızın kurtlar koyunlara saldırdı, içimden "Şu âdil halife ölmüş olmalı" dedim. Araştırıldı. Hazreti Ömer bin Abdülazîz'in o gece vefât ettiği anlaşıldı." Vefâtını cinnîler de haber verdi. Hazreti Ömer bin Abdülazîz'in vefâtıyla ilgili, şâirin sözlerinden:

O, büyük bir güneşti, doğmaz gayri bir daha,
Matemini tutarak saçamaz nûr ve ziya.
Sarardı güneş artık, karardı cihan bile.

Yûnus bin Ebû Şebib: "Ömer bin Abdülazîz hazretlerini, halifeliğinden önce gördüm. Etli ve gürbüz bir kimse idi. Halife olduktan sonra da gördüm. Öyle zayıflamıştı ki uzaklardan kaburga kemiklerini saymak mümkün idi" dedi.

Hazreti Ömer bin Abdülazîz, Ehl-i Beyt'e çok hürmet, izzet ve ikramda bulunduğundan, Hazreti Ali'nin torunu Fâtıma binti Hüseyin (r.aleyha) buyurdu ki: "Ömer bin Abdülazîz kalsaydı biz bir şeye muhtaç olmazdık."

Büyük evliyâ ve âlimlerden Süfyân-ı Sevrî hazretleri ve İmâm-ı Şafiî buyurdular: "Halîfeler beştir; Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer bin Abdülazîz'dir."

Fıkıh âlimlerinden Meymûn İbni Mihran buyurdu: "Âlimler, Ömer bin Abdülazîz'in yanında talebeydi." Hocası meşhûr fıkıh âlimlerinden Mücâhid buyurdu: "Biz, Ömer bin Abdülazîz'e öğretmek için geldik. Halbuki dâima ondan öğrenir olduk."

Mâlik bin Dinar buyurdu: "Dili dönen, zahidim deyip duruyor. Zâhid, Ömer bin Abdülazîz gibi olur ki, dünyâ ayağına geldiği halde onu reddeder."

Hazreti Ömer bin Abdülazîz'den rivâyet olunur ki Bir kimse, "yâ Rabbî! Bana, şeytanın insan vücudundaki yerini göster" diye yalvardı. Rü'yâsında bir insan cesedi gördü. O cesed öyle şeffaf idi ki, insanın iç kısmı tamamen görünüyordu. Şeytanı, o cesedin sol koltuğu üzerinde, omuz ile kulak arasında kurbağa şeklinde oturuyor gördü. İncecik bir hortumu vardı. Hortumunu, o insanın kalbine sokmuş öylece vesvese veriyordu. O insan Allahü teâlâyı hatırlayınca oradan uzaklaşıyordu.

Hazreti Ömer bin Abdülazîz, Kâ'be'nin fazîleti ile alâkalı olarak, Allahü teâlânın Musa'ya (a.s.) vahyini şöyle anlatıyor: "Mûsâ (a.s.) Allahü teâlâya "Yâ Rabbi! Hac, Kâ'be nedir?" diye sordu. Allahü teâlâ buyurdu ki: "Bir beytimdir ki (evimdir ki) onu bütün beytlere tercih ettim. O hürmet edilen bir yerdir. Halîlim (dostum) İbrâhîm (a.s.) onu öyle yaptı. Yer yüzünün her tarafından onu ziyârete gelirler. Aynen kölelerin, hizmetçilerin efendisine Lebbeyk (emrine geldim) dediği gibi tehlîl ederek, telbiye okurlar." Mûsâ (a.s.) sordu ki: "Yâ Rabbi! Onlara verilecek sevâb nedir?" Allahü teâlâ buyurdu ki: "Onları affedeceğim. Hattâ onları komşuları ve yakınları için şefaatçi kılacağım." Mûsâ (a.s.) sordu ki "Yâ Rabbi! Onların içinde, Hac yaparken harcadığı malı şüpheli olanlar ve kalbi temiz olmayanlar varsa onların durumu ne olacak?" Bunun üzerine Allahü teâlâ buyurdu ki: "Onların iyileri hürmetine kötülerini bağışlayacağım."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) bir gece namaz kıldı. Namazda, **"Boyunlarında demirden la'leler ve zincirler bulunduğu zaman, bu vaziyette sıcak suyun içinde sürüklenecekler, sonra ateşte yakılacaklar."** (el-Mü'min 71-72) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Namazdan sonra bu âyet-i kerîmeyi tekrar tekrar okudu ve çok ağladı.

Ömer bin Abdülazîz'in insanlara rehber olan sözlerinden ba'zıları: "Öfkelenme ve hırstan korunmuş olan kurtulmuştur." "Takvâ sahibinin ağzına gem vurulmuştur."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) akrabalarından birisine, yazdığı bir mektûbta şöyle demişti: "Eğer gece ve gündüzünde ölümü hatırlamağı şiar edinmek istersen, fânî (geçici) olana rağbet etmeyip, bakî (devamlı) olana yönel. Vesselâm."

Birgün Ömer bin Abdülazîz (r.a.) cemâate hitaben şöyle kopuştu: Ey insanlar! Sizler, ölüm için hedefler durumundasınız, ölüm sizden dilediğini seçer. Size yeni bir ni'met verildiği zaman, önceki ni'met orada sona erer. Ağıza bir lokma alınmasın, bir yudum su içilmesin ki, onunla beraber bir keder ve bir üzüntü olmasın. Dün geçti. O, sizin hakkınızda iyi bir şahittir. Bugün mühim bir emânettir. Onun kıymetini bilmek ve iyi değerlendirmek lâzımdır. Yârın, içinde hâdiselerle beraber gelmektedir. Sizi almak için gelen ölümün elinden kaçış nereye olacak. Sizler şu dünyâda, eşyalarını bineklerine yüklemiş, yolcularsınız. Yüklerinizi, buradan başka bir âlem de çözeceksiniz. Sizler, şu dünyâda sizden önce gelenlerin yerine geçtiniz. Fakat siz de yerinizi, sizden sonra gelenlere vereceksiniz. Sizin aslınız ve dünyâya gelmenize vesîle olanlar kalmadı. Sizler, onlardan dünyâya gelen kimseler olarak, nasıl bakî (devamlı) kalabilirsiniz? Sizler de bu dünyâdan göçeceksiniz."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.), Şam'da, bir minber üzerinde hutbe okudu. Allahü teâlâya hamd ve senadan sonra üç şey söyledi. "Ey insanlar! İçinizi, kalblerinizi düzeltirseniz, zâhiriniz, dışınız da iyi olur. A'zâlarınız, gözünüz, kulağınız, elleriniz, ayaklarınız, hayır işler, Allahü teâlânın beğendiği şeylerle meşgûl olur. Âhıretiniz için sâlih ameller işleyiniz. Böylece dünyânızı da korumuş olursunuz. Âdem'den (a.s.) itibâren, kendisine kadar bütün dedeleri ölüp gitmiş olan kimse de bir gün ölecektir."

Ömer bin Abdülazîz başka birisine yazdığı mektûbunda ise, "İmdi, sana Allahü teâlâdan korkmayı, Allahü teâlânın sana ihsân ettiği şeylerle, âhırete hazırlanmayı tavsiye ederim. Sen sanki ölümü tatmış, ölümden sonra olan şeyleri görür gibi amel yap. Günler ve geceler, sür'atle gidiyorlar, ömür her gün noksanlaşıyor. Ecel ise yaklaşıyor. Kötü amellerimizden dolayı Allahü teâlâdan af ve mağfiret dileriz. Günahlarımızdan ve bu yüzden bize gazâb etmesinden O'na sığınırız."

Başka birisine ise mektûbunda: (Şöyle düşünün) Sanki kullar, Allahü teâlânın huzûrundalar. Allahü teâlâ onlara yaptıkları amelleri haber veriyor. Kötülük yapanları, bu işlerinden dolayı cezalandırıyor, iyilik yapanları da mükâfatlandırıyor. Öyleyse Allahü teâlâdan korkun. Allahü teâlânın verdiği iyilik ve ihsânlara karşı şükür vazîfesini yerine getirin. Ni'metlere şükredin. Çünkü ni'metlere şükretmek o ni'meti arttırır. Kendisinden kaçmak mümkün olmıyan ve ne zaman geleceği belli olmıyan ölümü çok hatırlayın. Kıyâmet gününü ve günün şiddet ve dehşetini de hatırlayın. Bunları çok hatırlamak, dünyânın geçici ve aldatıcı güzellik ve lezzetlerine, aldanmaktan korur. Dünyâda, kulluk vazîfesi olarak emredildiğin işlere dikkat et. Onların muhâsebesini yap.

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) şöyle buyurdu:

"Sizden öncekilerin kabûl ettikleri bilgileri alınız. Onların söylediklerine muhalif, zıt olanları almayın. Çünkü önce geçen büyükler, sizden daha hayırlıdır."

Ömer bin Abdülazîz hazretleri, veliahd Yezîd bin Abdülmelik'e şöyle yazdı: "Bismillahirrahmânirrahîm. Mü'minlerin emîri Ömer bin Abdülazîz'den, Yezîd bin Abdülmelik'e.

Sana selâm eder ve sana kendisinden başka ilâh olmayan Allahü teâlâya hamdimi bildiririm. Ben hastayım.

Ağrı ve sızıya tutuldum. Buna rağmen üzerime aldığım işlerden mes'ûlüm. Allahü teâlâ yarın beni bunlardan hesaba çekecek, orada yaptıklarımı gizliyemiyeceğim. Eğer Rabbim, benden râzı olursa, ancak orada zelîl ve hakîr olmaktan kurtulurum. Eğer benden râzı olmazsa, yazık bana. O zaman benim hâlim nasıl olur. Allahü teâlâ bizi, yüce rahmetiyle Cehennemden muhafaza buyurup, rızâsına kavuştursun. Bu bakımdan sana Allahü teâlâdan korkmanı, haram kıldığı şeylerden sakınmayı tavsiye ederim, insanlar hakkında Allahü teâlâdan kork, zulüm ve haksızlıktan uzak dur.

En güzel söz Allahü teâlâya hamd etmek (Elhamdülillah demek) ve O'nu anmaktır. Kim Cenneti seviyorsa, Cehennemden kaçar. Şimdi ecel gelmeden, ameller sona ermeden, Allahü teâlâ insanları ve cinleri hesaba çekmek için huzûruna getirmeden önce, tövbeyi fırsat bilmeli ve af ve mağfirete kavuşmayı kazanç bilmelidir. Kıyâmette, hesap gününde, mazeret kabûl edilmez. O zaman bütün gizli şeyler ortaya çıkarılır. Herkes kendi başının çâresini arar. İnsanlar, amelleriyle gelirler. Herkesin amellerine göre durumu ayrı ayrıdır. O gün dünyâda, Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) emirlerine uyup, yasaklarından uzak kalmış olanlara ne mutlu. Dünyâda Allahü teâlâya isyan ederek âhırete göçenlere o gün çok yazık. Onların o gün çok acınacak hâlleri var. Allahü teâlâ seni, zenginliklerle imtihan ederse, onda orta yolu tut. Onu Allahü teâlânın rızâsına uygun yerlere sarf et, ondan fakirleri de faydalandır. Allahü teâlânın emri olan zekâtını ver. Sakın övünme. Kendini beğenme. Kendini başkalarından üstün görme."

"Ey insanlar! Allahtan korkun. Çünkü Allahtan korkmak (takvâ) her şeyin yerine geçer ve hiç bir şey onun yerine geçemez."

"Bizden önce helak olanlar, hakkı engellemek ve zulüm yapmak yüzünden mahv oldular. Hak onlardan satın alınırdı ve zulümden korunmak için de fidye verilirdi."

"Şüphe hâlinde had cezalarını yerine getirmekten kaçının. Çünkü idârecilerin af ederek hatâya düşmesi, zulüm ederek, ceza çektirerek hatâya düşmesinden hayırlıdır."

"Müslümanlardan bir söz işittiğinde onu hayra yor, sakın şerre yorma!"

Bir vâlisine yazdı:"Ellerini müslümanların kanından, mideni malından, dilini ırzından uzak tut! Böyle yaparsan sana zeval yoktur."

"Namaz, seni yolun yarısına; oruç, tam Melik'in kapısına iletir. Sadaka ise Melik'in huzûruna çıkarır."

"Allahü teâlâ bir kuluna verdiği ni'meti alıp da karşılığında sabrı nasîb ederse, ni'mete mukabil verdiği (sabır), o ni'metten daha efdaldir (kıymetlidir)."

"Ölümü çok hatırla. Eğer geçim rahatlığı içindeysen bu sana darlık, ürperti getirecek; geçim darlığı içindeysen genişlik, ferahlık kazandıracak."

"Siz seferdesiniz. Yüklerinizin bağlarını bu diyarın dışında bir yerde çözeceksiniz. Siz, üzerinden çağlar geçmiş bir kökün dallarısınız. Kökleri yok olup gitmiş bir dalın hayatından ne çıkar ki?"

"Ey insanlar! Allah mahlûkları yarattı ve onları uyuttu. Sonra onları uykularından uyandırıp, diriltecek. Her biri ya Cennete, ya Cehenneme sevk edilecek. Allaha yemîn ederim ki, biz eğer

bu hakîkati tasdîk etmiş isek, buna uygun yaşamadığımız için ahmağız. Eğer bu gerçeği inkâr ediyor isek, o takdîrde hepimiz helakteyiz."

"Her yolculuğun kendine has bir azığı, hazırlığı vardır. Âhıret yolculuğu için de takvâyı azık edinin. Allahü teâlânın vereceği ni'metleri görmüş gibi sevinin ve vereceği cezayı, azâbı da görmüş gibi korkunuz. Tûl-i emele kapılmayın, zira tûl-i emel (bitmeyen istek, hiç ölmeyecekmiş gibi dünyâya dalmak) kalbinizi katılaştırır, düşmanınız olan şeytanın eline düşersiniz... Dünyâya aldanmış nice insanlar gördük. Huzûr ve se'âdet, ancak Allah'ın azâbından emîn olanlar içindir. Neş'e ve sevinç de kıyâmetin zorluğunu anlatanlar içindir. Kıyâmet günü zengin, fakîr herkesin ameli meydana çıkar ve hesap verirken öyle bir müşkilât ile karşılaşırsınız ki, eğer yıldızlar bununla karşılaşsa kararıp dökülür, dağlar dayanmaz erirdi. Cennet ve Cehennemden başka bir yer bulunmadığını ve bunlardan birine mutlaka gideceğinizi de biliyorsunuz. O halde ona göre hazırlanın..."

"Allahtan korkun ve aşırı şakadan kaçının; zîrâ aşırı şaka, kin tutmağa, kin de kötülüklere sebep olur."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

2) Fâideli Bilgiler sh. 69, 76

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 253

4) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh 19

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 119

6) El-Kâmil fi't-târih cild-5, sh. 60, 62

7) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 133

8) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 475

9) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 301

10) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 119

11) Târîh-ül-hamîs cild-2, sh. 315

12) Târîh-i Taberî cild-8, sh. 137

13) İbni Haldûn Târîhi cild-3, sh. 76

14) Menâkıb-ı Ömer bin Abdülazîz (İbni Cevzî)

15) Sıfat-üs-savfe cild-2, sh. 63

16) Sîret-i Ömer bin Abdülazîz (Menâvî)

17) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-5, sh. 330

18) Târîh-ül-hulefâ sh. 212

19) Rehber Ansiklopedisi cild-14, sh. 19

RÂBİ'A-İ ADVİYYE

Tabiînin büyük hanım evliyâlarından. Babası İsmail'dir. Dünyâya düşkün olmaması ve ibâdetleri ile meşhûr olan bir hâtundur. 135 (m. 752)'de Kudüs civarında vefât etti.

Babası İsmail'in üç kızı vardı. Bir tane daha doğunca adını Râbi'a (dördüncü) koydu. Babası İsmail efendi çok fakîr olduğundan Râbi'a doğduğu gece evde ihtiyâç olan şeylerden hiçbiri yoktu. Bu duruma annesi çok ağlayıp mahzûn oldu. Efendisine "Filân komşuya gidip, bir miktar

kandil yağı isteyebilir misin?" dedi. Hazreti Râbi'a'nın babası, Allahü teâlâdan başka kimseden bir şey istememeğe söz vermişti. Bununla beraber hanımını üzmemek için o komşunun evine gitti. Kapıya elini sürdü ve geri gelip, "Kapı açılmadı" deyince hanımı ağladı. O da çok üzüldü. Babası, başını dizine dayadı ve öylece uyuya kaldı. Rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Peygamber efendimiz, kendisine buyurdu ki: "Hiç üzülme. Bu kızın, öyle bir hanım olacak ki, ümmetimden yetmişbin kişiye şefaat edecek. Yârın bir kâğıda şöyle yaz: "Sen her gece Peygamber efendimize yüz salevât-ı şerîfe, Cum'a geceleri de dörtyüz salevât gönderirdin. Bu Cum'a gecesi unuttun. Bunun keffâreti olarak, bu yazıyı sana getiren zâta dörtyüz altını helâl parandan ver." Sonra Basra vâlisi Îsâ Zâdân'a git. O yazıyı ver." Hazreti Râbi'a'nın babası uyandığında, Peygamber efendimizi görmenin şevkiyle ağlıyordu. Hemen kalktı, denileni yaptı ve Îsâ Zâdân'ın yanına gitti. Vâli mektûbu alınca, Resûlullahın (s.a.v.) kendisini hatırlamasının şükrü için, binlerce altını fakîrlere sadaka olarak verdi. Hazreti Râbi'a'nın babası İsmail efendiye de mektûbda yazılanı ve ona ilâve olarak pek çok altını da sadaka verip, bir ihtiyâcı olursa tekrar gelmesini tenbîh etti. Hazreti Râbi'a'nın babası, altınları aldıktan sonra lüzumlu ihtiyâçlarını temin etti. Böylece geçimleri rahatlamış oldu ve kızlarına rahatça bakıp çok güzel edeb ve terbiye ile büyüttüler.

Râbi'a-i Adviyye biraz büyümüştü ki, annesi ve babası vefât etti. Üstelik, Basra'da kıtlık ve fevkalâde pahalılık oldu. Bu hengâmede Râbi'anın ablaları dağıldılar. Kimsesiz kalan Râbi'a'yı zâlim bir kimse yakaladı ve hizmetçi olarak iş gördürdü. Daha sonra da köle olarak altı gümüş karşılığı bir ihtiyâra sattı. O ihtiyârın hizmetçisi olarak, gösterilen zor işleri dahi sabırla yapmağa çalışıyordu. Çok sıkıntılı günler geçirdi. Çok zahmetler çekti, fakat isyan etmedi. Allahü teâlânın takdîrine râzı oldu. Edebi fevkalâde idi. Bir gün karşısına bir namahrem (yabancı) çıktı. Ondan sakınayım diye hızla giderken düşüp kolu kırıldı. Acz ve kırıklık içinde, mahzûn olmuş bir kalb ile Allahü teâlâya yalvardı.

"Yâ Rabbi! Garîb ve kimsesizim. Yetim ve öksüzüm. Köle edildim. Bir de kolum kırıldı. Lâkin ben bunların hiç birine üzülmüyor, yalnız senin rızânı istiyorum. Bilemiyorum ki, acaba benden râzı mısın?" Bu sırada bir ses duydu. "Üzülme, sen âhırette meleklerin bile imreneceği bir makamda bulunacaksın" diyordu. Râbi'a tekrar efendisinin evine döndü. Günlük hizmetleri yerine getirir, akşama kadar ayakta dururdu. Bununla beraber hergün oruçlu olur, geceleri de Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle geçirirdi. Bir gece efendisi uyandığında Râbi'a'nın odasından sesler geldiğini duydu. Pencereden baktı. Gördü ki, Râbi'a, secde hâlinde, Allahü teâlâya şöyle niyaz ediyordu: "Ey Rabbim! Biliyorsun ki benim arzum senin emrine uymaktır. Benim se'âdetim senin huzûrunda bulunmaktır. Eğer elimden gelse, sana ibâdetten, bir ân geri kalmam. Fakat ev sahibimin hizmetinde bulunduğum için ona hizmet ediyorum ve sana gereği gibi ibâdet edemiyorum..." Ev sahibi, bunları duydu. Ayrıca, Râbi'a'nın başı üstünde bir kandil bulunduğunu, kandilin bir yere asılı olmayarak havada durduğunu, odanın o kandilin nûru ile aydınlandığını görünce hayretten dona kaldı. "Artık Râbi'a köle olamaz" diyordu. Sabaha kadar uyuyamadı. Sabah olunca hemen Râbi'a'yı çağırdı ve dedi ki: "Artık serbestsin. Dilediğini yap. Ama burada kalırsan ben sana hizmet ederim. Râbi'a, "Gideyim" dedi. Oradan ayrılıp küçük bir eve yerleşti. Bütün vakitlerini ibâdetle geçirir, bir gün ve gecesinde bin rek'at namaz kılardı. Kefenini dâima yanında taşır, namaz kılacağı zaman onu serer, üzerine secde ederdi. Kefeni yanında olmadan gezdiğini, kefenini beraberine almadan konuştuğunu kimse görmedi. Süfyân-ı Sevrî ve Hasan-ı Basrî, Râbi'a hâtundan feyz alırlardı.

Kimseden birşey almazdı. Bir keresinde Hasan-ı Basrî hazretleri kendisini ziyârete gelmişti. Kulübesinin kapısında, zenginlerden birinin ağlamakta olduğunu gördü. "Niçin ağlıyorsunuz?" diye sordu. O zengin; "Zühd ve kerem sahibi şu hâtun olmasa, halk mahv olur. O, zamanın bereketidir. Allahü teâlâ bizi, bir çok belâ ve sıkıntılardan onun hürmetine muhafaza etmektedir. Ona bir miktar yardımım olsun diye şu altın dolu keseyi getirdim. Fakat kabûl etmez diye korkuyorum. Onun için ağlıyorum. Siz bunu ona verseniz, belki sizin hatırınız için kabûl eder" dedi. Hasan-ı Basrî hazretleri içeri girip olanları bildirince, Râbi'a (r.aleyha) buyurdu ki; "Ben bu dünyalıkları bunların hakiki sahibi olan Allahü teâlâdan istemeğe utanır iken başkasından nasıl alırım? Allahü teâlâ bu dünyâda, kendisini inkâr edenlerin dahi rızkını vermekte iken, kalbi O'nun muhabbetiyle yanan birinin rızkını vermez mi zannediyorsunuz? O kimseye selâmımızı söyle. Kalbi mahzûn olmasın. Biz Allahü teâlâdan başkasından bir şey almamaya ahdettik. Hiç bir kimseden bir şey beklemiyoruz. Geleni kabûl etmiyoruz. Bir defasında devlete âit olan bir kandilin ışığından istifâde ederek gömleğimi yamadım da kalbim öyle dağıldı ki, o diktiğimi sökünceye kadar kalbimi toparlayamadım."

Mâlik bin Dinar (r.a.) şöyle anlattı: Bir gün Râbi'a'nın yanına gittim. Abdestini almış, kalan sudan bir kaç yudum da içmiş idi. Dikkat ettim, testinin bir tarafı kırık idi ve çok eski bir hasırda oturuyordu. Kerpiçden yapılmış bir de yastığı vardı. Bunları görünce çok üzüldüm, içim yandı ve "Ey Râbi'a! Zengin arkadaşlarım var. Kabûl edersen sana onlardan birşeyler alayım" dedim. Bana dönerek; "Yâ Mâlik! Bana da, onlara da rızkı veren Allahü teâlâdır. O, fakirleri fakîr olduğu için unutup, zenginleri de zengin olduğu için hatırlıyor ve yardım ediyor mu sanıyorsun?" dedi. Ben de "Hayır, hiç öyle olur mu?" dedim. Bunun üzerine "Madem ki Rabbim benim hâlimi biliyor, benim hatırlatmama lüzum yok. O, öyle istiyor, biz de O'nun istediğini istiyoruz" diye cevap verdi.

Hazreti Râbi'a, çok oruç tutardı. Bir defasında bir hafta hiç yiyecek bulamadı. Sekizinci gece açlığı iyice şiddetlendi. Nefsine eziyet ettiğini düşünürken birisi kapıyı çaldı. Bir tabak yemek getirdi. Hazreti Râbi'a yemeği alıp, yere koydu. Mum getirmeğe gitti. Gelince bir kedinin yemeğini dökmüş olduğunu gördü. Su bardağını almaya gitti. Mum söndü. Su içmek isterken bardak düşüp kırıldı. O da "Yâ Rabbi! Bu zavallı kulunu imtihan ediyorsun, fakat acizliğimden sabredemiyorum" diyerek bir âh çekti. Bu âhtan neredeyse ev yanacaktı. Bir ses duyuldu: "Ey Râbi'a, istersen dünyâ ni'metlerini üstüne saçayım, istersen, üzerindeki dert ve belâları kaldırayım. Fakat bu dertler, belâlar ile dünyâ bir arada bulunmaz" bu sözü işitince şöyle duâ etti: "Yâ Rabbi, beni kendinle meşgûl eyle ve senden alıkoyacak işlere beni bulaştırma." Bundan sonra dünyâ zevklerinden öyle kesildi ki; kıldığı namazı "Bu benim son namazımdır" diye o huşû' ile kılar, hep Allahü teâlâ ile meşgûl olurdu. Hattâ birisi gelip kendisini Allahü teâlâ ile meşgûliyetten alı koyar korkusuyla "Yâ Rabbi! Beni kendinle meşgûl eyle ki, beni kimse senden alıkoymasın" diye duâ ederdi.

"Niye evlenmiyorsun?" diye ısrar edenlere de şöyle söyledi: "Benim üç büyük derdim var. Benim, bunların sıkıntısından kolayca kurtulmâmı garanti ederseniz, o zaman evlenirim. Birincisi, (Acaba son nefesimde îmânımı kurtarabilecek miyim?) ikincisi, (Kıyâmet gününde amel defterimi sağ tarafımdan mı, yoksa sol tarafımdan mı verecekler?) Üçüncüsü, (Herkesin hesabı görüldükten sonra bir grup Cehenneme ve bir grup Cennete giderken, acaba ben hangi grupta bulunacağım?)" dedi. O kimseler, "Biz bu suâllerin cevâbı olarak size bir şey söylemekten âciziz" dediler. Hazreti Râbi'a: "O halde önümde böyle dehşetli günler varken ve bu günlere hazırlanmak elbette lâzım iken, evlenmeyi nasıl düşünebilirim?" buyurdu.

Bir gün ikindi vakti yanına bir misâfir geldi. Tencerede bir parça et vardı. Eti pişirip misâfire ikram edeyim diye düşündü. Fakat, yemeği hazırlamak için de misâfirin yanından ayrılamadı. Nihâyet akşam vakti oldu. Namazlarını kıldılar. Kendisi de, misâfiri de oruçlu idiler. Nihâyet evde bulunan bir kuru ekmek ve bir miktar suyu misâfire ikram için hazırladı. Baktı ki, etin bulunduğu tencere Allahü teâlânın izni ile kaynıyor ve et yemeği çok güzel pişmiş, yemeği misâfire ikram etti. İftar ettiler. Misâfir olan kimse dedi ki, "Hayatımda bu kadar lezzetli bir yemek yemedim." Râbi'a-i Adviyye (r.aleyha) "Her hâlinde Allahü teâlâyı hatırlıyan ve sadece O'nun rızâsını istiyenlere işte böyle yemek pişirirler" buyurdu.

Hazreti Râbi'a'nın hacca gitmek arzusu çoğaldı. Bir kâfileye katılarak yola çıktı. Yolda merkebi ölünce kâfiledekiler, "Eşyalarınızı bizim hayvana yükleyelim" dediler. Onlara "Ben Allahü teâlâya tevekkül ederek yola çıktım. Siz yolunuza devam ediniz, ben yavaş yavaş gelirim" dedi ve kervan yoluna devam etti. Hazreti Râbi'a, "Yâ Rabbi! Çok âciz olduğumu görüyorsun, biliyorsun. Beni evine da'vet ettin ama bineğim yarı yolda öldü. Koca çölde yalnız kaldım. Durumu sana havale ettim" diyerek eşyalarını yüklendi. Onun bu yalvarışından sonra Allahü teâlâ merkebi diriltti. Hazreti Râbi'a buna çok sevindi.

Bir gün, Hazreti Râbi'a'ya yemek yapmak istediler, fakat soğan yoktu. Komşudan alalım dediler. O da, "Kırk senedir, Allahü teâlâdan başkasından bir şey istememek üzere söz verdim. Zararı yok, yemek soğansız olsun" buyurdu. Sözünü yeni bitirmişti ki, bir kuş ayaklarındaki soğanları oraya bırakıp gitti. Bunu gören Hazreti Râbi'a, "Bu ilâhi bir imtihandır, Allahü teâlânın azâbından emîn değilim, korkuyorum" deyip, yemeği değil, kuru ekmeği yedi.

Bir gün, Hasan-ı Basrî hazretlerinin evinin önünden geçiyordu. O sırada evin damında bulunan Hasan-ı Basrî (r.a.), Allahü teâlânın muhabbetinden pek çok ağlamış, gözyaşlarını rüzgâr, aşağıdan geçmekte olan Hazreti Râbi'a'nın yüzüne düşürmüştü. Damlanın nereden geldiğini araştıran Hazreti Râbi'a, yukarıda ağlamakta olan Hasan-ı Basrî'yi (r.a.) görünce: "Ey Hasan! Sakın gözyaşların nefsinin arzusuyla akmış olmasın! Bu gözyaşlarını içinde muhafaza et ki, içerde bir derya olsun. Allahü teâlânın muhabbeti ile kaynasın" dedi.

Bir defasında kendisini sevenler ziyârete gelmişlerdi. Evde, odayı aydınlatacak bir kandil yoktu. Gelenlere ise ışık lâzımdı. Hazreti Râbi'a parmaklarına üfledi. Bunun üzerine Allahü teâlânın izni ile sabaha kadar parmaklarından ziya fışkırdı ve oda aydınlandı.

Bir kimse, kendisine, cebinden çıkardığı parayı vermek istedi. Hazreti Râbi'a elini havaya doğru uzattı. Avucu altınla dolu olduğu halde o kimseye, "Sen cebinden alıyorsun, bana böyle veriyorlar" dedi.

Bir gün iki kişi Râbi'a-i Adviyye'yi ziyârete geldiler, ikisi de aç idiler. "Yemeği helâldir" diye içlerinden yemek yimek geçti. O anda kapıya biri gelerek, Allah rızâsı için birşeyler istedi. Râbi'a hazretleri evde mevcût olan iki ekmeğini buna verdi. Gelen sevinerek gitti. Bir saat kadar sonra bir kişi kucağında bir yığın ekmekle geldi. Râbi'a hazretleri ekmekleri saydı. Onsekiz ekmek vardı. Dedi ki: "Ekmekler yirmi olsa gerektir." Ekmeği getiren, ikisini saklamıştı. Çıkarıp iki ekmeği de verdi. Oradakiler hayretle sordular. "Bu ne sırdır? Biz senin ekmeğini yemeye gelmiştik, önümüze koyacağın ekmekleri kapıya gelene verdin. Ardından ekmek geldi. Eksik olduğunu söyledin." Cevâbında: "Siz ikiniz gelince karnınızın aç olduğunu anladım. Önünüze koyacağım o iki ekmeği kapıya gelene verdim. Allahü teâlâdan bu ekmeklerin misâfirlerin karnını doyuramayacağım, bunun için bir yerine on vermesini istedim. Çünkü En'âm sûresi 160. âyet-i

kerîmesinde **"bire on vereceğini"** bildiriyor. Ben O'nun bu va'dine güvendim, iki ekmek yerine 20 ekmek geleceğini bildiğim için de ekmeklerin noksan olduğunu söyledim."

Bir defasında namaz kılarken gözüne bir kamış saplandı. Kalb huzûru ve Allahü teâlânın muhabbetinin her tarafını kaplamış olması hâli o kadar fazla idi ki, namaz esnasında bunu hiç fark etmedi. Namaz bitince oradakilere "Gözüme bir bakın. Galiba gözüme bir şey girmiş" dedi. Baktılar kamış parçası gözüne saplanmıştı. Güçlükle çıkardılar.

Râbi'a-i Adviyye, bir gece, evinde geç vakitlere kadar namaz kılarken hasırın üzerinde uyuya kaldı. Bu arada evine bir hırsız girdi. Her tarafı aradı, çalacak birşey bulamadı. Giderken "Girmişken boş çıkmayayım" diyerek, Râbi'a hazretlerinin dışarıda giydiği örtüsünü aldı. Evden çıkarken yolunu şaşırdı, kapıyı bulamadı. Geri dönüp örtüyü aldığı yere bıraktı. Bu sefer rahatlıkla kapıyı buldu. Kapıyı bulunca tekrar geri dönüp, örtüyü aldı. Fakat yine kapıyı bulamadı. Bu hâl yedi defa tekrarlandı. Yedinci defa tekrar örtüyü eline alınca şöyle bir ses duydu: "Ey kişi kendini yorma. O yıllardır kendini bize ısmarladı. Şeytanın ona yaklaşma gücü yok iken, hırsızın onun örtüsüne yaklaşması mümkün müdür? Git, yorulma boşuna uğraşma. O uyuyorsa da dostu uyanıktır ve onu korumaktadır." Bu hâdiseden korkup dışarı fırlayan hırsız, tövbe edip bu kötü huyundan vazgeçti.

Hasan-ı Basrî hazretleri suâl edip: "Ey Râbi'a, yokluğu neden buldun?" dedi. Cevâbında: "Kendimi Hak teâlâya teslim ve işlerimi O'na havale ettim" buyurdu. Yine Hazret-i Hasan suâl edip: "Ey Râbi'a Hak teâlâ aşkına sana ihsân olunan ilim ve amelden bana bir harf öğret" dedikte, cevâbında: "Ey Hasan, câriyelikten kurtulalı beri iplik eğirip satarım, geçimimi temin ederim. Lâkin hiç bir zaman iki akçeyi bir elime almadım. Korktum ki ikisi bir yere gelir de beni Hak teâlânın yolundan ve ma'rifetullahtan alıkoyar"

Birinin "Yâ Rabbi, bana rahmet kapısını aç" diye duâ ettiğini işitince Râbi'a-i Adviyye: "Ey câhil, Allahü teâlânın rahmet kapısı kapalı mı idi de şimdi açmasını istiyorsun? Rahmetin çıkış kapısı her zaman açık ise de giriş kapısı olan kalbler, herkeste açık değildir. Bunun açılması için duâ edilmelidir" dedi.

Kendisine dediler ki, "Hasan-ı Basrî hazretleri buyuruyor ki, (Cennette, Allahü teâlâyı görmekten bir an mahrûm olursam öyle ağlayıp, feryâd edeceğim ki, bütün Cennet ehli bana acıyacak) buna ne dersiniz?" Buyurdu ki: "Bu çok güzeldir. Lâkin, eğer dünyâda, Allahü teâlâdan bir an gâfil olduysa ve bu gafletinden dolayı aynen bildirdiği üzüntü, ağlamak ve inlemek meydana geldiyse âhırette de dediği gibi olacaktır. Aksi halde olmayacaktır."

Hep evinde bulunup dışarı çıkmaz, devamlı ibâdet ederdi. Birgün, birisi ona, "Biraz dışarı çıksan da Allahü teâlânın mahlûkatı yaratmaktaki fevkalâde san'atını temaşa etsen" dedi. O da "Ben, dışarda san'atı temaşa edeceğime, içeride hep ibâdetle meşgûl oluyor ve san'atkârı müşâhede ediyorum" buyurdu.

Hazreti Râbi'a bir gece, "Yâ Rabbi! Ya kalb huzûru ile namaz kılmamı nasîb et, ya da kalb huzûru ile kılamadığım namazımı kabûl buyur. Allahım benim bütün dünyâdaki arzum ve işim, seni yâdetmek, âhırette de Cemâl-i ilâhiyene kavuşmaktır. Ne olur, beni bu anlayışıma bağışla" diye yalvardı.

Bazen Allahü teâlâya şöyle niyazda bulunurdu: "Yâ Rabbi! Benim dünyâdaki bütün gayret ve maksadım, hep seni hatırlamak, hep seninle meşgûl olmak, âhırette ise, cemâlin ile müşerref olmaktır. Benim bütün arzum budur."

Bir gün Râbi'a Hâtun ağlıyordu. Dediler ki: "Ey Allahü teâlânın sevgili kulu niçin ağlıyorsun? Rabbinle yakınlığın var." Buyurdular ki: "Ayrılıktan korkuyorum, belki ölüm vaktinde (Sen bana gerekmezsin ey Râbi'a) diye Allahü teâlâ hazretleri hitâb buyurursa benim hâlim ne olur? Eyvah! Eyvah!" deyip ağladı.

Tevekkülü o dereceye ulaşmıştı ki, "Gök tunç olsa, yer demir kesilse, gökten bir damla yağmur düşmese, yerden bir bitki bitmese ve dünyâdaki bütün insanlar benim çocuğum olsa, Allahü teâlâya yemîn ederim ki onlara nasıl bakacağım düşüncesi kalbime gelmez, çünkü Allahü teâlâ hepsinin rızkını vereceğini bildirmiş ve üzerine almıştır" derdi:

Bir zaman hasta olmuştu. Ziyâretine gelenler "Ey Râbi'a! Görüyoruz ki sana gelmiş olan bu hastalık sana çok ızdırap vermektedir. Duâ et de Allahü teâlâ senin çektiğin bu ızdırabı hafifletsin" deyince, buyurdu ki: "Siz biliyor musunuz ki, bu ızdırabı çekmemi Allahü teâlâ irâde etmiştir." "Evet biliyoruz" dediler. O da: "Madem bunu biliyorsunuz da, O'nun irâdesine muhalefet etmemi, irâdesinin tersini O'ndan istememi nasıl isteyebiliyorsunuz?" dediği zaman onlar, "Ey Râbi'a peki senin arzun nasıldır?" diye sordular. O da, "Allahü teâlâ benim hakkımda ne irâde etmiş, takdîr etmişse ona râzı olmak" buyurdu.

Bir gün kendisine sordular ki; "Ölümü arzu ediyor musun?" Buyurdu ki; "İnsanlardan birine karşı bir kabahat işlemiş olsam, o insanla karşılaşmaktan utanırım. Halbuki Allahü teâlâya karşı olan kabahatlerimiz o kadar çok ki huzûruna varmayı (ölümü) nasıl arzu ederim?"

Kendisine dediler ki; "Bu yüksek derecelere ne ile kavuştun?" Buyurdu ki; "Beni alâkadar etmiyen her şeyi terk etmekle ve ebedi olanın dostluğunu arzu etmekle."

Hazreti Râbi'a, aralıksız olarak inlerdi ve onu hep dertli bir hâlde görürlerdi. Yakınları dedi ki, "Hiç bir hastalığınız yok, ağlayıp sızlanmanıza, yakınmanıza sebep nedir?" O da, "Benim gönlümde öyle bir dert var ki, tabibler tedâvisinde âciz kaldılar. Yaramın merhemi Allahü teâlâya vuslattır (kavuşmaktır). Böyle yanıp yakılıyorum ki, belki maksadıma kavuşurum. Bu benim yaptığım ise, bu işte en az olanıdır" diye cevap verdi.

Yaşı sekseni bulmuştu. Yolda kendi kendine yürüyebiliyordu. Fakat yaşlılığın te'sîriyle yürümekte güçlük çekerdi. Öyle ki görenler, ha düştü, ha düşecek zannederlerdi. Böyle olmakla beraber kimsenin yardımını kabûl etmezdi. Vefâtı yaklaşınca yakınlarından Abede binti Şevvâl'i yanına çağırdı. Her zaman yanında taşıdığı kefeni göstererek, "Vefât ettiğim zaman beni bu beze sar ve defn et" diye vasıyyet etti.

Vefât etmeden önce hasta yatağının başucunda bekleyen büyüklere, "Kalkınız, burayı boşaltıp, yalnız bırakınız ki, Allahü teâlânın melekleriyle başbaşa kalayım" deyince, oradakiler odayı boşalttılar. Kapıyı örttüler, içerden şöyle sesler geliyordu: **"Ey mutmainne nefs, râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabbine dön! Has kullarımın arasına katıl ve Cennetime gir"** (Fecr, 27-30). Aradan biraz zaman geçti ses kesilmişti. İçeri girdiklerinde Hazreti Râbi'a'nın vefât ettiğini gördüler.

135 (m. 752) târihinde Kudüs'de vefât etti. Vefâtından sonra Abede binti Şevval vasıyyetini yerine getirdi. Tur dağı üzerine defn edildi.

Abede binti Şevval anlatıyor: "Râbi'a'yı vefâtından bir sene sonra rü'yâda gördüm. Yeşil elbiseler giymiş, başında da yeşil bir başörtüsü vardı. Ben, "Seni sardığım kefenine ne oldu?" dedim. "Allahü teâlâ onları çıkardı ve bana bunları verdi" dedi.

Vefâtından sonra kendisini rü'yâda görenler, "Münker ve Nekir melekleri ile aranızda ne gibi bir şey oldu?" diye sordular. "O iki heybetli melek gelip de bana "Men rabbüke" (Rabbin kim?) suâlini sorunca, onlara dedim ki, ey Melekler! Hemen geri gidip Rabbime şöyle arz ediniz. (Ey Allahım! Dünyâda bunca halk arasında, ihtiyâr bir kadıncağızı unutmadın. Ben, seni hiç unutur muyum?)"

Nakledildiğine göre Muhammed bin Eslem Tûsî ile Nu'mân Tûsî, Râbi'a'nın (r.a.) kabri başına gelip "Hâlin nasıldır?" diye sordular. Allahü teâlânın izni ile şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâ bana çok şeyler ihsân etti; Ni'metler içindeyim elhamdülillah."

Bessâr bin Gâlib en-Necrânî diyor ki: "Râbi'a-i Adviyye için vefâtından sonra hep duâ ederdim. Bir defasında onu rü'yâmda gördüm. Bana dedi ki: "Hediyelerin nûrdan mendil içinde ve nurla kaplanmış tabaklarla bize sunulmaktadır." "Bu nasıl oluyor?" dedim. "Hayatta olan mü'minler ölüler için duâ ettiklerinde, ipek mendiller içinde nûrdan tabaklara konup, ölüye götürülür ve (Bu, sana filan dostunun hediyesidir) denilir" buyurdu.

"Yâ Rabbi, dünyâda, bana neyi takdîr etmiş isen onların hepsini düşmanlarına ver. Âhırette benim için hangi ni'metleri ihsân etmeyi takdîr etmiş isen onları da dostlarına ver. Ben sadece seni istiyorum."

"Yâ Rabbi, eğer sana ibâdet etmem Cehennem korkusu ile ise beni Cehenneme at. Eğer Cennete girmek ümidi ile ibâdet ediyor isem, Cennetini bana yasak eyle. Eğer sırf, senin rızân için ibâdet ediyor isem, o hâlde bakî olan Cemâlin ile müşerref eyle."

Çok defa şöyle derdi: "İstiğfar etmekle kurtulduk sanırız... Halbuki o istiğfarımız da, bir başka istiğfara muhtaçtır."

Allahü teâlânın muhabbeti ile çok ağlar, hep mahzûn olarak yaşardı. Cehennem lafzını duyunca, onun dehşeti ile kendinden geçerek bayılıp düşerdi.

Dediler ki; "Bir kulun Allahü teâlânın takdîrine râzı olup olmadığı nasıl bilinir?" Buyurdu ki; "Gelen ni'metlerden zevk aldığı gibi, gelen musibetlerden de zevk aldığı zaman."

Bir kimse "Yâ Rabbi! Benden râzı ol" dedi. Bunu gören Hazreti Râbi'a, "Kendisinden râzı olmadığın (Kaza ve kaderine rızâ göstermediğin) bir zâtın, senden râzı olmasını istemeğe utanmıyor musun?" dedi.

Kendisine sordular ki; "İnsanı Allahü teâlâya yaklaştıran en üstün şey nedir?" "Muhabbet sahibi olan kişi, muhabbetinden öyle sâdık olmalı ki, gönlünde O'nun için olmıyan hiç bir sevgi bulunmamalı" buyurdu.

"İşlediğiniz günahları gizlediğiniz gibi, yaptığınız iyilikleri de gizleyin."

"Sabır insan olsaydı çok kerîm olurdu."

"Ma'rifetin alâmeti, her an Allahü teâlâyı hatırlamaktır."

"Kul Allahü teâlânın sevgisini tattığı zaman, Allah o kulunun kusurlarını kendisine gösterir. Böylece o, başkalarının kusurlarını görmez olur."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 10

2) Ed-Dürr-ül-mensûr sh. 202

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 285

4) Câmi-u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 10

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 65

6) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 39

7) Nefehât-ül-üns sh. 692

8) Keşf-ül-mahcûb sh. 253 (Urdu tercümesi)

9) Risâle-i Kuşeyrî sh. 262, 290, 329, 424, 516, 531, 624

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1057

REBÎA BİN EBÎ ABDURRAHMÂN

Tabiîn devrinin büyük hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Osman'dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. 137 (m. 753) senesinde Enbar'da vefât etti. Babasının ismi Ferrûh'tur. Irak âlimlerinin yolunu tutmuştur. Bu yolun özelliği bir işin nasıl yapılacağı, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmemiş ise, buna benziyen başka bir işin nasıl yapıldığı aranır bulunur. Bu iş de onun gibi yapılır. Eshâb-ı kiramdan sonra, bu yolda olan müctehidlerin reîsi, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'dir (r.a.). Rebîa hazretleri re'y yolunu takip ettiği için ona "Rebîat-ür-Rey" lakabı verilmiştir. Rebîa bin Abdurrahmân Medine-i münevverede fetvâ işlerine bakardı. Medine-i münevverenin ileri gelenleri onun meclisine devam ederlerdi. İmâm-ı Mâlik'in hocalarındandır. Sahâbe-i kiramdan (r.anhüm) ba'zısına yetişti. Enes bin Mâlik, Sa'îd bin Yezîd, Muhammed bin Yahyâ bin Habbân, Sa'îd bin Müseyyib, Kâsım bin Muhammed, İbn-i Ebî Leylâ, A'rec, Mekhûl eş-Şâmî ve başka birçok büyük zâtlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî, Süleymân et-Teymî, İmâm-ı Mâlik, Şû'be, Hammâd bin Seleme gibi zâtlar, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hakkında âlimlerin buyurdukları:

İbn-i Zeyd, "O, uzun müddet gece gündüz ibâdetle meşgûl oldu. Bu durum, yanına gelenlerle oturup, onlarla sohbete başlayıncaya kadar devam etti."

Yahyâ bin Sa'îd, "O, zekâ ve kavrayışı yüksek bir âlimdi."

"Ubeydullah bin Ömer. "Biz müşkillerimizi, halledemediğimiz mes'elelerimizi, ona arz ederdik. O, bizim en üstünümüz ve âlimimiz idi."

"Abdurrahmân bin Zeyd bin Eslem: "Rebîa'nın meclislerinde Yahyâ bin Sa'îd de bulunurdu. Rebîa olmadığı, zamanlarda Yahyâ bin Sa'îd anlatırdı. Yahyâ bin Sa'îd çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiş bir âlimdir. Fakat Rebîa bulunduğu zaman, onun ilmine hürmeten sessiz kalır, konuşmazdı. Halbuki Rebîa yaşça ondan küçüktü."

Abdülazîz bin Ebî Seleme: "Vallahi, Rebîa, Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesi husûsunda çok titizdi."

İbn-i Zeyd: "Medîne-i münevverede, dostlarına ve muhtaçlara karşı Rebîa'dan daha cömert birisini görmedim."

Mâlik bin Enes (r.a.): "Rebîa bin Ebî Abdurrahmân'ın vefâtından sonra ilmin tadı kalmadı" buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden birisi: Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlâ kerîmdir. Kulu duâ ettiği zaman, onun elini boş çevirmekten haya eder" buyurdu. Rebîa hazretleri buyurdular ki; "İnsanlar âlimlerin yanında,**

annelerinin kucağındaki çocuk gibidirler. Ne emrederlerse, ona uyarlar. Yasakladıkları şeyden de sakınırlar."

Birisi, Rebîa hazretlerine "Ey Ebû Osman! Zühdün başı nedir?" diye sorunca, "Helâlinden kazanmak, herşeyi lâyık olduğu yerde kullanmak" buyurdular.

Birisi gelip, Rebîa'ya (r.a.) "Bana Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer'i anlat" dedi. O da, "Bilmiyorum, sana onları nasıl anlatayım? Onlar, Resûlullah (s.a.v.) hâriç (müstesna), kendi zamanlarında bulunanların hepsinden ileride idiler. Kendilerinden sonrakilere göre ise, İslâmiyet için en büyük ve unutulmaz hizmetler yapmışlar, bu uğurda çok zahmet çekmişlerdir."

Bir gün bir topluluğun yanından geçiyordu. Onlar, kader mes'elesi üzerinde konuşuyorlardı. Onları böyle konuşmaktan men etti.

Yûnus bin Yezîd, Rebîa bin Ebî Abdurrahmân'a "Ey Rebîa! Sabrın son derecesi nedir?" diye sordu. Rebîa (r.a.) cevâbında "Başına bir musîbet geldiği gün, o belâ gelmeden önceki gün gibi olmandır" cevâbını verdi.

Bir menkıbesi: Abdülvehhâb bin Atâ el-Haffâf, Medîne-i münevvere âlimlerinden, şöyle bildirir: Rebîa'nın (r.a.) babası Ferrûh Ebû Abdurrahmân, Emevîler zamanında, Horasan tarafına, İslâm ordusu ile gazâya gitmişti. Giderken hanımının yanına, üçbin dinar bıraktı. Hanımı ise bu sırada hâmile idi. Aradan yirmiyedi sene geçmişti. Nihâyet Ferrûh (r.a.) elinde mızrak ve at üzerinde olduğu halde dönmüştü. Atından inip, mızrağı ile kapıya vurdu. Mızrak kapıya sert bir şekilde inmişti. Ferrûh girmek üzereydi ki, dışarı Rebîa (r.a.) çıktı. Ferrûh'un, kendi babası olduğunu bilmiyordu. Ona "Sen benim evime nasıl hücum edersin?" dedi. Ferrûh da (r.a.) Rebî'a'yı tanımıyordu. Bu sefer, Ferrûh, Rebîa'ya "Burası benim evim. Sen benim evime, ailemin yanına nasıl girersin?" diye, çıkıştı. İki taraf iyice birbirlerine hiddetlenmişlerdi. İş öyle bir safhaya varmıştı ki, sonunda birbirlerinin üzerine atıldılar. Çünkü ortada hâneye tecavüz söz konusu idi. Fakat, bu manzarayı gören komşular, hemen oraya koşuştular, ikisini ayırdılar. Hâdisenin halli için Medîne-i münevverenin meşhûr âlimi Mâlik bin Enes ve diğer ulemâya (âlimleri) başvurdular. Ulemâ hâdise mahalline geldiler. Ancak, zâhire (görünene) göre burada Rebîa haklı idi. Çünkü evine tecavüz edilme durumu vardı.

Bu sırada Rebîa (r.a.) "Vâlinin yanına kadar gideceğiz, yoksa bunu salıvermem" diyordu. Ferrûh da aynı şeyi söylüyor. "Bu benim ailemin yanına nasıl girebilir diye" şikâyetçi oluyordu. Gürültü bir hayli çoğalmıştı. Mâlik bin Enes (r.a.) konuşmaya başlayınca herkes sustu. Mâlik bin Enes, "Ey pîr-i fânî (yaşlı zât) senin bu evde ne işin var. Git başka yer bul kendine" deyince, Ferrûh "Efendi, bu ev benim. Ben Ferrûh'um" dedi. Bu sırada hanımı, Ferrûh'un bu sözlerini duymuştu. Derhal, üzerine elbisesini alıp, münâsip bir şekilde dışarı çıkarak "Bu benim zevcim Ferrûh'tur. Rebîa'da, o gazâya gittikten sonra doğan oğlumdur" deyince, baba oğul, hemen birbirlerine sarılıp, ağlaştılar. Ferrûh eve girip, zevcesine: "Bu benim oğlum mu?" diye sorunca, o da "Evet" dedi. Ferrûh hanımına giderken bıraktığı dinarları sorunca o da sakladığı yerden alıp geldi. "İşte dinarlar" dedi. Bu sırada, Rebîa dışarı çıkıp, doğruca, Mescid-i Nebevî'ye (Peygamber efendimizin mescidine) gidip, her gün vermekte olduğu dersine başladı. Ders halkasında Mâlik bin Enes, Hasan bin Zeyd, el-Lehbî ve Medîne-i münevverenin ileri gelenleri de bulunuyordu. Herkes pür dikkat onu dinliyordu. Ferrûh ise, daha evde idi. Hanımı ona, "Dışarı çık, mescide doğru git" dedi. Ferrûh evden çıktı. Mescid-i Nebevî'ye varıp, namaz kıldıktan sonra, orada ders yapmakta olan topluluğu gördü. Oraya gidip, sessizce, kimseyi rahatsız etmeden, dikkat çekmeden bir yere oturuverdi. Dersi veren Rebîa idi. Fakat güzel bir elbise giymişti. Ferrûh onu

bir anda tanıyamadı. Yaşı bir hayli ilerlemişti. "Bu kimdir?" diye sordu. Rebîa bin Ebî Abdurrahmân'dır dediler. Buna sevinen Ferrûh, kendi kendine, "Allahü teâlâya hamd olsun, oğlumun derecesini yüksek eylemiş" dedi. Bir müddet sonra, oradan kalkıp, eve gitti. Zevcesine "Oğlunu hiçbir âlimde görmediğim, çok iyi bir hâlde gördüm" deyince, zevcesi "İşte Allahü teâlâ bize böyle sâlih bir oğul nasîb eyledi" dedi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 259

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 258

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 288

4) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 420

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 157

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 44

7) El-A'lâm cild-3, sh. 17

REBÎ' BİN ENES

Tabiînin tefsîr ve hadîs âlimlerinden. İsmi Rebî' olup, el-Horasânî, el-Basrî, el-Bekrî, el-Hanefî lakablarıyla da tanınır. Basra'nın Benî Hanîfe ve Benî Bekrî bin Vâbil kabilesine mensûbtur. Doğum târihi bilinmemesine rağmen, vefâtı 139 veya 140 (m. 757) seneleri olduğu rivâyet edilir.

Sahâbe-i kiramın büyüklerinden Abdullah bin Ömer, Câbir bin Abdullah, Enes bin Mâlik, Tabiînden Hasan-ı Basrî, Ebü'l-Âliye'nin (r.anhüm) sohbetinde bulundu. Onlarla görüşüp hadîs-i şerîf öğrendi. Çok yüksek derecelere kavuşarak, Tabiînden oldu. Kendisinden Abdullah bin Mübârek, A'meş, Ebû Ca'fer-i Râzi, Îsâ bin Ubeyd el-Kindî, Mukâtil bin Hayyân, Süleymân bin Âmir el-Bezerî, Süleymân et-Teymî (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Haccâc bin Yûsuf'un vâliliğinde Basra'dan çıkıp, Merv şehrinin bir köyüne gitti. Abbasîler zamanında Horasan'da arandıysa da ortaya çıkmadı. Tabiînin büyük âlimlerinden Abdullah bin Mübârek (r.a.) Horasan'da yanına gitti. Ondan kırk hadîs-i şerîf dinledi. Abdullah bin Mübârek (r.a.) onu hürmetle yâd ederdi.

Rebî' bin Enes hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. En-Neseî, İbn-i Hıbbân, el-Iclî O'nun sika olduğunu söz birliği ile bildirmişlerdir. Ebû Hatim ise, "O, bana Ebü'l Âliye'nin hadîslerini rivâyet etmede, Ebû Halde'den daha sevgilidir" buyurmaktadır.

Rebî' bin Enes müfessir de olup, ikinci tabakaya mensûbtur. Hazreti Ömer'in "Seyyidü'l-müslimîn" dediği Ensâr-ı kiramdan Übey bin Ka'b'ın (r.a.) tefsîre âit sözlerini Tabiînden Ebü'l-Âliye (r.a.) vasıtasıyla rivâyet etti. Kur'ân-ı kerîmdeki Tûr sûre-i celîlesindeki 5. âyet-i kerîmedeki; **"Yükseltilmiş semâya"** lafzını "Arşü'r-Rahmân", altıncı âyet-i kerîmedeki **"Taşkın denize..."** lafzını da "Arşın altında bulunan yüksek sudur" ma'nâsını çıkardığını müfessirlerden Ebu'ş-Şeyh bin Habbân nakleder. Kamer sûresinin kırküçüncü âyet-i kerîmesinin, **"Ey ümmet! Sizin kâfirleriniz, geçmiş ilk asırlarda helak etmiş olduğum mezkûr** (adı geçen) **kavimlerden daha hayırlı mıdır ki onları helak etmiyeyim!"** meâlinde olduğunu tefsîr ve hadîs âlimlerinden Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr-i Taberî O'ndan nakleder. Tevbe sûresinin yüzbirinci âyet-i kerîmesinin tefsîrinde, iki kerre azâbın birinin dünyâda olacağını, diğerlerinin de kabir azâbı olduğunu söyledi.

Yine İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiğine göre İbn-i Abbas (r.a.) buyurdu ki: "Peygamber efendimiz zamanında güneş tutulmuştu. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâb-ı kirama namaz kıldırdı. Namazda birinci rek'atte uzun sûrelerden (Bekâra, Âli İmrân, Nisa, Mâide, En'âm, A'râf, Tevbe gibi) birisini okudu. Beş rükû' ve iki secde yaptılar. Sonra ikinci rek'ata kalktılar. Bu rek'atte yine uzun sûrelerden bir tanesini okudular. İki secde yapıp namazda oturur gibi kıbleye karşı oturarak, güneş tutulması geçinceye kadar, duâ ettiler."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 238

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 69, 75, 590

3) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-7, sh. 29

REBÎ' BİN SABİH

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr'dir. Ebû Hafs Basrî'de denilmiştir. 160 (m. 776) senesinde vefât etmiştir. Sünen-i Tirmizî'de, Sünen-i İbni Mâce'de ve Sahîh-i Buhârî'nin ta'likatlarında rivâyetleri yer almıştır. Hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği zâtlar Hasan-ı Basrî, Humeyd-üt-tavîl, Yezîd Rekkâşî, Ebû Zübeyr, Ebû Gâlib, Sabit el-Benânî, Mücâhid bin Cebr (r.aleyhim) ve diğer hadîs âlimleridir. Kendisinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet edenler; Süfyân-ı Sevrî, İbni Mübârek, İbni Mehdî, Vekî' bin Cerrah (r.aleyhim) ve diğer âlimlerdir.

Rebî' bin Sabîh'in ilim alıp, kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiği meşhûr âlimlerden biri de Hasan-ı Basrî'dir (r.a.). O, Hasan-ı Basrî'den şöyle nakleder: Biz bir defasında Hasan-ı Basrî'ye bize va'zu nasîhatte bulun dedik. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Şüphesiz sıhhatli olanınız hastalanır, genç olanınız ihtiyârlar, ihtiyârlayan da ölür. Akıbet dediğim gibi değil midir? Yarın rûh bedenden ayrılmayacak mı? İnsan malından mülkünden ayrılıp, kefene sarılmayacak mı? Yarın mezar çukuruna terk edilmiyecek mi? Bir gün ölüp gidince, kendileri için çalışıp sıkıntıya düştüğü kimseler onu unutur, sevgisi kalblerden silinir. Ey insanoğlu! Ölüm sana yaklaşmaktadır. Fakat sen geleni görmüyorsun? Gidişin bir ziyâret gidişi değil, geri gelmeyeceksin. Yakında konuşamaz olacaksın, ölüp gidince artık bir dost olarak bilinmeyeceksin. Çağrılırsın, cevap veremezsin, duyarsın akıl erdiremezsin. Beldeler harab oldu. Kabileler dağıldı. Evlâdlar yetim kaldı. Gözlerin akdı. Nefsinle baş başa kaldın. Dişlerin kenetlendi. Dizlerinin bağı çözüldü. Evlâtların başkalarının yanında garip kaldı."

Rebî' bin Sabîh'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Ezan okunduğu zaman, semânın kapıları açılır, duâlar kabûl olunur."

"Bir kadın beş vakit namazını kılarsa, Ramazan orucunu tutarsa, namusunu korursa ve kocasına itaat ederse Cennete dilediği kapıdan girer."

"Kimin maksadı âhıret ise Allahü teâlâ zenginliği onun kalbine koyar, dağınıklığını giderir. Kimin maksadı dünyâyı istemek ise Allahü teâlâ onu fakîrliğe düşürür. İşleri dağınık olur ve ancak kaderinde yazılı olana kavuşur."

"Cennet halkı, Cennete yerleştikten sonra, dünyâda dost olanlar birbirini görüp konuşmak arzu ederler. Bu sırada her ikisinin de üzerlerinde oturdukları tahtlar harekete geçer, biri gider ve diğeri gelirken yolda buluşur, sohbet ederler. "Falan gün falan yer de yaptıklarımızı hatırlar mısın?" şeklinde konuşur. Orada duâ ettikde Allahü teâlâ bizleri mağfiret etti, derler."

1) El-A'lâm cild-3, sh. 15

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 151

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 304

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 247

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 41

RECÂ BİN HAYVE

Tabiînden büyük bir fakîh (İslâm, Hukuku âlimi). Doğum tarihi bilinmemektedir. 112 (m. 730) târihinde vefât etti. Künyesi, Ebû Mikdâm ve Ebû Nasr şekillerinde bildirilmiştir. Nisbeti, Filistinî'dir (Filistinli). Aynı zamanda te'sîrli ve fasîh konuşan bir va'iz idi. Halife Süleymân bin Abdülmelik, ondan kendisine mektûb yazmasını istemişti. Halife olmadan önce ve sonra Ömer bin Abdülazîz ile çok yakın dostlukları vardı. Sık sık görüşürlerdi. Süleymân bin Abdülmelik'e kendisinden sonra, Ömer bin Abdülazîz'i halife yapmasını, o tavsiye etmişti.

Recâ bin Hayve (r.a.) fakîhliği yanında, büyük bir hadîs âlimidir. Abdullah bin Amr bin Âs, Adiy bin Ümeyre, Übâde bin Sâmit, Abdurrahmân bin Ganemi, Muâviye, Nüvvâs bin Sem'ân, Ebüdderdâ, Ebî Sa'îd-ül-Hudrî, Ebû Ümâme, Misver bin Mahreme ve daha birçoklarından (r.anhüm ecmaîn) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Adiy bin Adiy bin Ümeyre el-Kindî, İbn-i Aclân, Sevr bin Yezîd, İbn-i Avn, Zührî, Hamîd-üt-Tavîl ve başkaları (r.anhüm) hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

Matr el-Verrak (r.a.) dedi ki: "Şamlılar arasında Recâ bin Hayve'den (r.a.) daha üstününü görmedim."

Ebû Üsâme (r.a.): "İbn-i Avn en beğendiği ve takdîr ettiği âlimleri anlatırken, Recâ bin Hayve'den de bahsederdi."

İbn-i Avn şöyle buyururdu; "Üç kişi biliyorum ki, onların benzerini görmedim. Onlar o kadar birbirine benziyor ki, sanki bir araya gelip, birbirinden istifâde etmişler. Bunlar; Irak'ta İbn-i Sîrîn, Hicaz'da Kâsım bin Muhammed, Şam'da Recâ bin Hayve'dir (r.anhüm ecmaîn).

Übeyd bin Ebî-s-Sâib (r.a.) babasından bildirdi: "Recâ bin Hayve namazını o kadar ta'dil-i erkâna dikkat ederek, şartlarına uygun kılardı ki, onun namaz kılışına hayran kalırdım."

İbn-i Sa'd (r.a.): "Recâ bin Hayve, hadîs ilminde sika (güvenilir), fazîletli ve ilmi çok olan bir zâttır" dedi.

Mûsâ bin Yesâr (r.a.) bildirdi: "Recâ bin Hayve, Adiy bin Adiy ve Mekhûl, mescidde bulunuyorlardı. O sırada birisi geldi. Mekhûl'e bir mes'ele sordu. Mekhûl (r.a.): "Bunu, şeyhimiz (üstadımız, hocamız), seyyidimiz (efendimiz, büyüğümüz), Recâ bin Hayve'ye sorunuz" dedi.

Recâ bin Hayve'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

O babasından, babası da Abdullah bin Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir: **"Az ilim, çok ibâdetten daha üstündür. İnsanlar iki kısımdır. Mü'min ve câhil. Mü'mine eziyet verme. Câhille komşu olma."**

Ebûdderdâ'dan bildirdi: **"İlmin gidip, kaybolması; ilim ehlinin yok olmasıyla olur."**

Üsâme'den (r.a.) rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.) geldim. "Yâ Resûlallah! Bana Cennete girmeme vesîle olacak bir amel söyler misiniz?" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Oruca iyi sarıl"** buyurdu. İkinci defa sorduğumda yine aynı cevâbı verdiler."

Hazreti Muâviye'den rivâyet etti: **"Allahü teâlâ, hakkında hayır murâd ettiği** (dilediği) **kimseyi dinde fakîh yapar."**

Abdurrahmân bin Gânem'den rivâyet etti: **"Kişi yalanı ve doğru olsa bile şakayı terk etmedikçe, haklı bile olsa münâkaşayı terk etmedikçe, kâmil bir îmâna ulaşamaz."**

"İlim bir hocadan öğrenmekle, hilm (yumuşaklık) **sabırlı olmak çalışmakla elde edilir. Kim hayır ve iyiliği ararsa, o iyilik ona verilir. Kim şerden** (kötülükten) **sakınırsa, o kötülükten korunur."**

"Abdurrahmân bin Abdullah anlattı: Bir gün va'z ve nasîhat ederken, Recâ bin Hayve; Adiy bin Adiy ve Ma'n bin Münzir'e dedi ki: "Bakınız! Herhangi bir işi yapıyorsunuz diyelim. Şayet o işi yaparken Allahü teâlâya kavuşmak, içinizden geliyorsa o işe iyi sarılınız. Eğer içinizde hoşnutsuzluk ve tiksinti duyuyorsanız hemen o işi terk ediniz."

Recâ bin Hayve buyurdu ki;

"İnsan, ölümü hatırladığı müddetçe, hasedi (kıskançlığı) terk eder."

Birisi, Recâ bin Hayve'den (r.a.) ayrılırken, "Allahü teâlâ seni muhafaza etsin" dedi. Bunun üzerine Recâ bin Hayve "Ey kardeşimin oğlu, Allahü teâlâdan, îmânımı muhafaza etmesini de dile" buyurdu. "İslâm, insanı îmân ni'metiyle süsler. İnsanın; imânını, takvâsıyla; takvâsını, ilmiyle; ilmini, hilmi (sabırlılığı) ile; hilmini de rıfk (yumuşaklık) ile süslemesi ne kadar güzeldir."

Eyyûb bin Süleymân bin Abdülmelik vefât etmişti. Cenâzenin bulunduğu yere babası Süleymân bin Abdülmelik, yanında Ömer bin Abdülazîz, Sa'îd bin Ukbe, Recâ bin Hayve olduğu halde girdi. Süleymân, oğlu Eyyûb'a bakmaya başladı. Gözleri iyice dolmuştu. Sonra "İnsana, böyle bir musîbet gelince, hislenmemesi, içinin galeyana gelip, kabarmaması mümkün değil. Böyle bir durum karşısında, insanların bir kısmı, Allahü teâlâya karşı tam bir teslimiyet gösterip, mükâfatını ondan bekleme olgunluğunu gösterir. Bir kısmı sabır ve tahammül etme gücüne sahip olur. Bunların ikisi de, sağlam ve metin kimselerdir.

Bir kısmı da vardır ki, sabır ve tahammül gösteremezler. Bunlar zaif kimselerdir.

Fakat, şu anda ben, kalbimde bir hislenme, acı bir coşma görüyorum. Eğer içime bir serinlik vermezsem, ciğerimin, üzüntü ve kederden parça parça olacağından korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Ömer bin Abdülazîz "Ey mü'minlerin emîri! Sabretmeniz gerekir. Yoksa, ecir ve sevâbınız boşa gider. Sa'îd bin Ukbe de, ağlamaklı bir haldeydi. Sanki ağlamak için yardım ister gibi bir hâli vardı. Recâ bin Hayve ise, "Ey mü'minlerin emîri! Sizin bu derece, aşırı bir üzüntüye kapılmanıza, bir ma'nâ veremiyorum. Ortada o kadar önemli bir mes'ele yok. Bana şöyle anlattılar: Resûlullah efendimizin, ezvâc-ı mütahherasından olmakla şereflenen, Mâriye vâlidemizden (r.anha) İbrâhîm adında bir oğulları olmuştu.

Fakat daha küçücük iken vefât etmişti. Onun vefâtında, Resûlullah efendimizin mübârek gözlerinden yaşlar akıp **"Göz ağlar, kalb üzülür. Ancak Allahü teâlânın râzı olduğunu söyleriz. Ey İbrâhîm, bizler senin için çok mahzûnuz** (üzgünüz)." buyurmuşlardı. Bu sözler, karşısında, Süleymân bin Abdülmelik hıçkıra hıçkıra ağladı. O kadar ağladı ki, orada bulunanlar bir şey oldu sandılar.

Recâ bin Hayve hazretleri, bir gün Abdülmelik bin Mervân'ın yanında bulunuyordu. Orada, birisinden kötü bir şekilde bahsedildi. Abdülmelik "Vallahi! Allahü teâlâ nasîb ederse, elime geçtiğinde, ben ona yapacağımı biliyorum" dedi. Bir gün o şahsı yakalamış, ona ceza vermek üzere kalkmıştı. Bu sırada, orada bulunan Recâ bin Hayve (r.a.) "Ey mü'minlerin emîri! Allahü teâlâ, sana istediğin şeyi nasîb etti (Sen böyle arzu etmiştin. Allahü teâlâ da sana, istediğin gibi fırsatı verdi). Öyleyse, sen de Allahü teâlânın sevdiği bir şey olan, affı yap. Bu söz üzerine, Halife Abdülmelik bin Mervân, o şahsı hemen affetti. Ve hem de ona ihsânlarda bulundu.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 17

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 118

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 265

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-5, sh. 170

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 301-303

RİB'Î BİN HIRAŞ (r.a.)

Tabiînden meşhûr bir hadîs âlimi. Künyesi Ebû Meryem'dir. Doğumu bilinmemektedir. 104 (m. 722) senesinde, Ömer bin Abdülazîz'in vâliliği zamanında, vefât etti. Üç kardeş idiler. Bunlar, Rib'î, Rebî' ve Mes'ûd'dur. Namazını Humeyd bin Abdurrahmân bin Zeyd kıldırdı. Rib'î bin Hırâş, sağlığında, Şam'a geldi. Cabiye denilen yerde Hazreti Ömer'in hutbesini dinledi.

Hazreti Ömer, Hazreti Ali, İbn-i Mes'ûd, Ebû Mûsâ, İmrân bin Husayn, Huzeyfet-ül-Yemân (r.anhüm) ve başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Abdülmelik bin Umeyr, Ebû Mâlik el-Escâî, Şa'bî, Nuaym bin Ebî Hind, Mansûr bin Mu'temir, Husayn bin Abdurrahmân ve daha birçok zâtlar (r.anhüm) hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

Hakkında âlimlerin buyurdukları:

Iclî (r.a.) babasından bildirdi: "Rib'î, hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Onun hiç yalan konuştuğu duyulmamıştır. Onun iki oğlu vardı. Bunlar Haccâc'a karşı geldiklerinden gizlenmişlerdi. Haccâc ise, onları arıyordu. Haccâc'a, "Onun babası hiç yalan konuşmaz. Ona bir adam gönderirseniz, çağırıp, gelir" dediler. Haccâc da, öyle yaptı. Rib'î (r.a.) geldi. Haccâc, ona oğullarının nerede olduğunu sordu. O da evde olduğunu söyledi. Haccâc, onun doğru konuşmasından memnun olup, her iki oğlunu da affetti."

Haris el-Ganevî dedi ki: "Rib'î'yi yıkayan zât dedi ki: "Biz onu yıkarken gördük, yüzü gülümsüyordu."

Rib'î bin Hirâş'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Huzeyfet-ül-Yemânî'den (r.a.) rivâyetle bildirdi: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizin üzerinize öyle bir zaman gelecek ki, o vakit şu üç şeyden daha kıymetli bir şey olmayacak: Birincisi, insanın kendisi ile yalnızlığını giderebileceği samimi bir dost, ikincisi, helâl para, üçüncüsü, sünnet-i seniyye'ye yapışıp, onunla amel etmek."**

"İyiliğin hepsi sadakadır."

Resûlullah efendimiz şöyle buyurdular: **"Melekler, sizden öncekilerden birinin rûhunu karşıladılar. "Hayır nâmına bir iş yaptın mı?" diye sordular. O da "Öyle bir şeyim yok" diye cevap verdi. Onlar bu defa "Bir düşün bakalım" dediler. O zât: "Ben herkese**

veresiye mal verir, hizmetçilerime: Fakîr ve sıkıntıda olanlara mühlet vermelerini, zengine de müsamaha göstermelerini emrederdim" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "O kulumu affettim" buyurur."

"Utanmıyorsan istediğini yap."

Hazreti Ali hutbe okurken dinledim. O şöyle diyordu: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana iftira etmeyiniz. Çünkü kim bana iftira ederse, Cehenneme girer."**

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 236

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 236

3) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 433

4) Hilyet-ül-evliyâ, cild-4, sh. 367

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 300

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 127

SABİT BİN ESLEM EL-BENANÎ

Tabiînin, zâhid (dünyâya önem vermiyen), âbid (çok ibâdet eden) ve müttekilerinden (haramlardan sakınanlarından). Künyesi Ebû Muhammed'dir. 120 (m. 737) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde sika ve emîn (güvenilir ve itimâd edilir) bir âlimdir. Basra'nın en büyük âlim ve râvilerindendir. Sabit el-Benânî, bir çok Sahâbîden (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Enes bin Mâlik, İbn-i Ömer, İbn-i Zübeyr, Şeddâd (r.a.) bunlardandır. En çok, Enes bin Mâlik'den rivâyet etmiştir. Atâ bin Ebî Rebâh, Katâde, Eyyûb, Yûnus bin Ubeyd, Süleymân Teymî, Humeyd, Dâvûd bin Ebî Hind, Ali bin Zeyd bin Ced'ân, A'meş ve başkaları da (r.a.) ondan hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. Hadîsleri Kütüb-i sitte diye meşhûr olan altı hadîs kitabının hepsinde vardır.

Enes bin Mâlik'in (r.a.) Basra'da bulunduğu zamanlardaki sohbetlerinde çok bulunmuştur. Hakkında söylenenler.

Enes bin Mâlik (r.a.) onun için der ki; "Her şeyin bir anahtarı vardır. Hayrın anahtarı da Sâbit'tir." Bekir bin Abdullah (r.a.) "Zamanının en âbid olanına bakmak isteyen Sabit el-Benânî'ye baksın." Şu'be (r.a.); "Sabit el-Benânî, Kur'ân-ı kerîmi bir gün ve gecede okuyup bitirir, çok oruç tutardı." İbn-i Şevzep: "Beraber yola çıkardık. Bir mescide rastlayınca, orada mutlaka namaz kılardı."

Humeyd (r.a.); "Biz, yanımızda Sabit el-Benânî de olduğu halde, Enes bin Mâlik'e giderdik. Fakat Sabit, rastladığı bir mescitte namaz kılarken geride kalırdı. Biz Hazreti Enes'in yanına vardığımızda O'nu göremeyince, "Sabit nerede, Sabit nerede. Çünkü ben onu çok seviyorum" buyururdu.

Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Enes bin Mâlik (r.a.) Sabit el-Benâni'ye, senin gözlerin, Resûlullahın gözlerine ne kadar da çok benziyor, der ve Resûlullahı hatırlayarak ağlamaya başlar, gözlerinden yaşlar akardı."

Câmi-ü kerâmât-il-evliyâ kitabı "Sabit el-Benânî hazretleri için şöyle der: "Vefât ettiği zaman kabrini kerpiçle ördüler. Kerpiçlerden birisi kaydı. Kabrin içinde onu namaz kılarken gördüler. Kabrinin civarından geçen kimseler, içerden Kur'ân-ı kerîm sesi duyardı."

Sabit bin Eslem el-Benânî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Peygamber efendimize (s.a.v.), falan adam çok kibirlidir diye arz olununca, **"Önünde ölüm yok mudur?"** buyurdular.

Enes bin Mâlik'den rivâyet etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) müslümanlardan birini ziyâret etmişti. Fakat o zât, o kadar zayıftı ki, çok fazla küçülmüştü. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona, **"Senin, hiç Allahü teâlâdan bir şey istediğin, onun için duâ ettiğin oldu mu?"** buyurdular. O zât da, "Evet, Yâ Resûlallah! Allahım! Beni âhırette ne ile cezâlandıracaksan, onu dünyâda ver, diyordum" dedi. Peygamber Efendimiz, **"Sübhanallah! Senin buna takatin gücün yetmez. Keşke "Allahümme âtinâ fiddünyâ haseneten ve filâhıreti haseneten. Ve kına azâbennâr** (Allahım! Bana dünyâda ve âhırette iyilik ver. Bizi azâbından koru), **deseydin"** buyurdular.

"Kim beni rü'yâsında görürse, gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan benim sûretime giremez."

"Müslümanın rü'yâsı, nübüvvetin (Peygamberliğin) **kırkaltı parçasından bir parçadır.."**

"Âhir zamanda, câhil âbidler (çok ibâdet edenler) **ve fâsık kurrâlar** (Kur'ân-ı kerîm okuyucuları) **olacaktır."**

Eshâb-ı kiram "Yâ Resûlallah! Biz senin huzûrunda dünyâyı unutuyoruz, kendimizden geçiyoruz. Kalblerimiz hep Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oluyor. Senden ayrıldıktan sonra dünyâ işlerine dalıyor, bu hâlimi hissedemiyoruz. Bunun nifak, münâfıklık alâmeti olmasından korkuyoruz, dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, **"Sizin, Rabbiniz hakkında i'tikâdınız nasıldır?"** Eshâb-ı kiram, "Gizlide de, aleniyette de (açıkta) Allahü teâlâ bizim Rabbimizdir." dediler. **"Peygamberiniz hakkında, durumunuz nasıldır?"** "Sen, gizli de ve açıkta bizim Peygamberimizsin" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz **"Bu nifak değildir"** buyurdular.

Enes bin Mâlik'ten rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kıyâmet günü kulun ameli getirilir. Bizim bilmediğimiz ve oraya mahsûs olan terazinin bir gözüne konur. Fakat ağır gelmez. Tâ ki, Allahü teâlâ tarafından mühürlenmiş bir sahîfe getirilir, amellerin bulunduğu kefeye konur ve ondan sonra da bu göz, ağır gelir. Getirilen bu sahîfedeki lâ ilahe illallah'dır."**

Sâbit-i Benânî hazretleri namazı şöyle anlatırdı: "Allah katında namazdan daha değerli bir amel yoktur. Böyle olmasaydı, Allahü teâlâ Zekeriyya'yı (a.s.) **"Melekler ona nidâ ederken, O mihrapta durmuş namaz kılıyordu"** diye buyurmazdı.

"Yirmi yıl çok sıkı bir şekilde namaza kalktım. Bütün bu yirmi yıl boyunca, onun ni'metini topladım."

"Allahü teâlânın anıldığı yere dağlar kadar günah ile girseler, çıktıkları zaman üzerlerinde zerre kadar bir günah kalmaz (kul hakkı dışında)."

Elli yıl, bütün gecelerini ibâdetle geçirdi. Her seher vakti şu duâyı yapardı: "Allahım, kullarından birine, kabrinde namaz kılmağı nasîb edeceksen, o kulun ben olayım."

"Kendisinde şu iki haslet bulunmayan kimse, diğer bütün hasletleri toplasa da, gerçek ma'nâda âbid (ibâdet eden) bir kul olamaz. Bu iki özellik, namaz ve oruçtur. Bunlar, o kulun et ve kanı mesabesindedir."

Hastalığında, Sabit bin Eslem hazretlerinin ziyâretine gittiler. Yanındakilere bir şeyler anlatıyordu. Ziyâretçiler, huzûruna girip oturunca, "Sevgili kardeşlerim! Önceki gibi, namazlarımı kılamıyor, oruçlarımı tutamıyor, Allahü teâlâyı zikredemiyor, sizlerin yanına inemiyorum" dedi ve şöyle duâ etti "Allahım! Bu üç şeyi istediğim gibi yapamadığım zaman, beni bu dünyâda bir saat bile bırakma!

Sabit bin Eslem hazretleri gözlerinden rahatsızdı. Bunun için tabibe gitti. Tabib, "Bir husûsa dikkat edersen, gözlerin iyi olur" dedi. Sabit (r.a.) "O nedir?" diye sorunca tabib "Ağlama" dedi. Bunun üzerine Sabit (r.a.) "Ağlamayan gözde hayır yoktur" buyurdu.

"Sizden birisi, günün bir miktarında Allahü teâlâyı anarsa, o günü kazançlı, demektir."

O anlatıyor: "Sinirli bir gence, annesi sık sık öğüt verir ve "Ey oğlum, senin için öyle bir gün vardır ki, sen hep o günü hatırla" derdi. Oğlunun ölümü yaklaşınca, annesi üzerine kapanıp "Ey Oğlum, seni bugün için ikaz ediyor, uyarıyordum" dedi. Oğlu; "Anneciğim, benim, mağfireti, bağışlaması, affı ve ihsânı bol olan Rabbim vardır. Bugün, o lütuf ve ihsânlarından birinden beni uzak tutmayacağına ümidim, tamdır" diye cevâb verdi. Allahü teâlâ, o gence merhamet eyledi. Çünkü Allahü teâlâ hakkında zannını iyi yaptı. Ya'nî O lütuf ve ihsân sahibidir. Bağışlayıcıdır, diye kalben inanmıştı."

"Mü'min, kıyâmet gününde, Allahü teâlânın huzûrunda durur. Allahü teâlâ ona: "Ey kulum! Sen, dünyâda iken bana ibadet eden kullarımla beraber ibâdet ediyor muydun?" diye sorunca, o mü'min "Evet, onlarla birlikte ben de ibâdet ediyordum yâ Rabbî", der. Yine Allahü teâlâ, "Ey kulum, dünyâda iken bana duâ edip yalvaran ve beni zikredip ananlarla beraber, sen de yalvarıp beni andın mı?" diye suâl buyurur. O mü'min yine "Evet, yâ Rabbi" diye cevap verir. Bunun üzerine Allahü teâlâ "İzzetim hakkı için, beni zikredip, andığın her yerde ben de seni andım. Nerede duâ edip yalvardınsa, o duânıkabûl ettim" buyurur." Sonra Sâbit-i Benânî (r.a.) şu hadîs-i şerîfi bildirdi: **"Mü'minin hiçbir duâsı red edilip, geri çevrilmez. Karşılığı ya dünyâda verilir. Ya, âhırete ertelenir. Veya günahlarına keffâret olur."** Sâbit-i Benânî (r.a.) sâlih zâtlardan birisi için şöyle buyurdu: "Bir gün bu zât, arkadaşlarına, "Rabbimin beni andığı zamanı biliyorum" dedi. Arkadaşları buna hayret ettiler. "Pekâlâ, nasıl olur bu?" dediler. O da, "Ben, Allahü teâlâyı andığım zaman. Çünkü Allahü teâlâ, kul kendisini anınca, O da, kulunu anacağını, bildiriyor" dedi.

O sâlih zât, tekrar arkadaşlarına "Ben duâ ettiğim zaman, Allahü teâlânın duâmı kabûl ettiğini bilirim" dedi. Arkadaşları, buna da hayret edip, nasıl bildiğini sordular. Onlara bunu: "Duâ ederken kalbimde bir korku, vücûdumda ürperti, gönlümde bir açılma ve ferahlık olduğu zaman, duâmın kabûl edildiğini anlarım" diye açıkladı.

"Mü'min, kabre konduğu zaman, dünyâda yapmış olduğu sâlih ameller, onu kuşatırlar." "Bir kimsenin, ölümü çok hatırlaması, amellerinde kendisini gösterir." "Bir saat (bir an, bir miktar) ölümü hatırlıyan kimseye ne mutlu."

"Yirmidört saat olan gece ve gündüzde hiçbir an yoktur ki, Azrail (a.s.) her rûh sahibine uğrıyarak, başında beklemesin. Eğer o kimsenin rûhunu almakla emrolunursa alır, emrolunmazsa gider."

"Dâvûd (a.s.) Allahü teâlânın azâbını hatırladığı zaman, mafsalları gevşer tamamen kendisini salıverir, Allahü teâlânın rahmetini hatırlayınca, eski hâline dönerdi."

"Mus'ab bin Zübeyr'in duvarının yanında, hayvanların geçmediği bir yerde idim. Mü'minûn sûresinden **"Hâ mim. Bu kitabın indirilişi, Azîz, Alîm olan Allahdandır. O, günah bağışlayan, tövbe kabûl eden, azâbı şiddetli olan, ihsân sahibi olan Allahtandır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dönüş, ancak O'nundur."** âyetlerinin olduğu sahifeyi açtım. O anda, yanımda bir kişi peyda olup göründü. Bana, âyetin "Gâfiri-z-zenbi (günahları bağışlayan)" kısmını okuyunca "Ey günahları bağışlayan Allahım! Günahlarımı bağışla" "Kâbilet-tevbe (tövbeyi kabûl eden)" kısmını okuyunca, "Ey tövbeyi kabûl eden Allahım! tövbemi kabûl et" "Şedîd-ül-ikâb (azâbı şiddetli olan)" kısmını okuyunca, "Ey azâbı şiddetli olan Allahım! Beni azâbından muhafaza eyle" de, diye söyledi. Sonra yanımdan kayboldu. Sağıma, soluma baktım göremedim."

"Yahyâ (a.s.) bir gün İblîs'i (şeytanı) gördü. Üzerinde asılı halde bulunan ciğerler gördü. "Bunlar ne?" diye sordu. Şeytan, "İnsanların şehvetleri (arzu ve istekleri)" dedi. Şeytan bunlardan birisini şöyle bildirdi; "Ben, insanlara çok yemek yedirir, ağırlık yaparım. O zaman onlarda gevşeklik ve tenbellik meydana gelir. Böylece onları namazdan ve Allahü teâlâyı anmaktan alıkoymaya çalışırım dedi."

Enes bin Mâlik'den (r.a.) nakletti: Uhud savaşında bir ara müslümanlar arasında dağınıklık başgösterdi, "Muhammed (s.a.v.) öldürüldü" dendi. Medine tarafından sesler geliyordu. Bu sırada, Ensâr'dan bir kadın çıkıp, babası, oğlu kardeşleri ve zevci ile karşılaştı. Fakat onları tanımamıştı. Oradakilere bunlar kim diye sordu. Ona, baban, kardeşin, zevcin ve oğlun, dediler. Fakat o Resûlullah (s.a.v.) ne yaptı, diye soruyor. Resûlullahı arıyordu. Ona, Resûlullahın hemen yakınında olduğunu söyledikleri zaman, hemen Resûlullahın yanına geldi ve "Anam, babam sana feda olsun yâ Resûlallah, sen hayatta olduktan sonra hiçbir şeye aldırmam" dedi.

Sâbit-i Benânî, Fussulet suresindeki Hâmim'i, otuzuncu âyetinde **"Şüphesiz, "Rabbimiz, Allahdır" deyip de sonra sebat gösterenlere** (ve sâlih amel işliyenler var ya) **onların üzerine** (ölüm ânında veya dehşet hâlinde) **"Korkmayın, mahzûn olup, üzülmeyin. Va'd olunduğunuz Cennetle neş'elenin" diye melekler inecektir."** kadar okuyup durdu. Sonra mü'min, kabrinde diriltildiği zaman, dünyâda iken kendileriyle beraber olduğu, iki melek onu karşılar. Ona, korkma ve üzülme deyip, onu, dünyâda iken vadolunduğu cennetle müjdelerler. Allahü teâlâ, o mü'minden korkuyu giderir ve sevindirir. Kıyâmet gününde insanlar, çok sıkıntı ve darlıkta iken, dünyâda îmân edip sâlih (iyi) ameller yapanlar sevinç içerisinde olacaklardır" buyurdu.

"Dâvûd (a.s.), gece ve gündüz, bütün günü ailesi arasında bölüştürmüştü. Hiçbir saat yoktu ki, çoluk çocuğundan, o sırada ibâdet eden birisi bulunmasın. Böylece onun ailesi, günün yirmidört saatini ibâdetle geçirirdi. Kur'ân-ı kerîmde Sebe' sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesinde Davud'un (a.s.) ailesi hakkında şöyle buyurulmaktadır: **"Ey Dâvûd Ailesi, şükredin. Kullarım içinde** (gereği gibi Allaha bol bol) **şükreden azdır."**

"Mü'min, bir ihtiyâcından dolayı Allahü teâlâya duâ ettiği zaman, ihtiyâcının temini için, Allahü teâlâ Cebrâil'i (a.s.) vekîl kılar. Sonra Allahü teâlâ Cebrâil'e "Bu kulumun ihtiyâcını yerine getirmekte acele etme. Çünkü ben, mü'min kulumun sesini duymayı severim" buyurur. Duâ eden kötü bir kimse ise, Allahü teâlâ, onun ihtiyâcını gidermesi için, yine Cebrâil'i görevlendirir. Fakat "Onun isteğini hemen yerine getir. Çünkü fâcir, kötü kimsenin sesini işitmeyi sevmem" buyurur."

Bir topluluk, bir yerde oturur da, Allahü teâlâdan Cenneti istemeden ve kendilerini Cehennemden korumasını dilemeden, o meclisten, o yerden kalkarlarsa, melekler, "Bu kişiler çok mühim olan iki şeyden gâfil olup, onları terk ettiler" derler.

Anlatılır ki: Biri vardı. Babasını bir yerde dövüyordu. Ona babanı niçin dövüyorsun, o senin babandır, ayıp, günah değil mi? dediler. Bunun üzerine babası: O'nu bırakın, beni dövsün. Çünkü aynı yerde ben de babamı dövmüştüm. Şimdi ise oğlum beni dövüyor, eden buluyor, dedi.

"Biz ilme bir şeyi kastederek, niyet sahibi olarak başlamadık. Fakat Allahü teâlâ bize iyi niyeti ihsân etti. Çünkü fâideli ilim, insanı iyi niyet ve ihlâsa kavuşturur."

Sabit el-Benânî hazretleri gecelerini ibâdetle geçirir ve çoluk çocuğuna "Kalkın Allahü teâlâya ibâdet edin. Şunu hiç unutmayın ki, gece kalkıp ibâdet yapmak, kıyâmetin şiddet ve dehşetinden daha hafiftir" derdi.

"Öyle insanlara yetiştim ki, çok namaz kılmaktan başlarını yastığa koyacak vakit bulamazlardı."

Bana, Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle buyurdu: "Ey Sabit! Benden alacağını al. Benden daha güvenilir kimse bulamazsın. Ben aldıklarımı, öğrendiklerimi Resûlullahtan (s.a.v.) aldım. Resûlullah (s.a.v.) Cebrâil'den (a.s.) aldı. Cebrâil de Allahü teâlâdan aldı."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 36

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 3

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 376

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 318

5) Kıyâmet ve Âhiret sh. 127, 128

SA'D BİN İBRÂHİM EZ-ZÜHRÎ

Tabiîn devrinde Medine'de yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Sa'd bin İbrâhîm bin Abdurrahmân bin Avf ez-Zührî'dir. Babası İbrâhîm bin Abdurrahmân olup, Cennetle müjdelenen ve kendilerine "Aşere-i mübeşşere" adı verilen on kişiden biri olan Abdurrahmân bin Avf; Sa'd bin İbrâhîm'in dedesidir. Annesi Ümmü Gülsüm bin Sa'd'dır. Ebû İshâk ve Ebû İbrâhîm künyeleri ile meşhûrdur. Eshâb-ı kiramdan ba'zıları ile görüştü. Büyük bir âlimdi. Medine kadılığı yaptı. 125 (m. 742) senesinde vefât etti.

Sa'd bin İbrâhîm, büyük bir âlimdi. Eshâb-ı kiramdan birkaçı ile görüşüp onlardan ilim aldı. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde, zamanının en meşhûr âlimlerindendi. Hazreti Ebû Bekir'in torunu ve Medine'nin yedi büyük âliminden biri olan Kâsım bin Muhammed'in hayatta olduğu bir sırada Medine kadısı oldu.

O, Eshâb-ı kiramdan ve Tabiînin büyüklerinden babası İbrâhîm ve amcası Hamîd ve Ebû Seleme, babasının amcası oğlu Talha bin Abdullah bin Avf, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ca'fer, Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr, Kâ'b bin Mâlik ve daha pekçok âlimden ilim alıp, onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, oğlu İbrâhîm, kardeşi Sâlih, Abdullah bin Ca'fer el-Mahzûmî, Iyâd bin Abdullah, Yahyâ bin Sa'îd, Süfyân bin Uyeyne ve daha birçok Hicaz âlimleri, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi olduğunu birçok âlim bildirmektedir, İbn-i Sa'd onun hakkında: "O, sika bir râvi olup, çok hadîs-i şerîf

rivâyet etmiştir" dedi. Sâlih bin Ahmed, babasından şöyle bildirdi: "O, sika bir râvi idi. Medine kadılığına ta'yin edildi. Çok fazîlet sahibi bir zât idi." İbn-i Maîn de: "O, sikalığında bir şüphesi bulunmayan bir râvidir" dedi.

Fıkıh ilminde de çok büyük bir âlimdi. Medine'de bir müddet kadılık yaptı. Takvâsı, haramlardan sakınması çoktu. Mis'ar bin Kedâm babasından şöyle bildiriyor: Sa'd bin İbrâhîm'e "Medine'de en fakîh kimdir?" diye sordum. Cevâbında, "Onların en fakîhi, takvâsı en çok olandır" buyurdu. Bununla fıkıh ilminin neticesine işâret etti. Sa'îd bin Uyeyne O'nu medhederek şöyle bildiriyor: "O, kadı iken sahip olduğu takvâyı, bu vazîfeden ayrıldıktan sonra da, daha fazlası ile devam ettirdi." Sa'd bin İbrâhîm, çok ibâdet ederdi. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okur, namaz kılardı. Her zaman oruçlu idi. Ahmed bin Hanbel, onun kırk sene aralıksız her gün (bayram günleri hariç) oruç tuttuğunu haber verdi. Oğlu Ya'kub diyor ki: "Babam, her oturduğunda mutlaka, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Ramazân-ı şerîfte çok kerre beni göndererek fakîrleri çağırtır, onlarla beraber iftar ederdi."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

Abdullah bin Ca'fer bin Ebî Tâlib'in "Resûlullah efendimizin, orucu hurma ile açtıklarını gördüm" dediğini haber verdi. "Kureyş'ten olan imamlar (emirler) hüküm verdikleri zaman adâletten ayrılmazlar, söz verdikleri zaman sözünde dururlar, kendilerine merhamet edilmesini isteyenlere m**erhamet ederler. Kim onların yaptığı bu şeyleri yapmazsa, Allahü teâlânın melekleri ve bütün insanların la'neti onların üzerine olur. Allahü teâlâ onların hiçbir amelini kabûl etmez."** Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.) şöyle anlatıyor: "Uhud harbinde Peygamber efendimizin sağında ve solunda duran beyaz elbiseli iki kişi gördüm. Onları, bu günden önce ve sonra hiç görmedim."

Resûlullah efendimiz **"Ana ve babaya sövmek, büyük günahlardandır,"** buyurduğunda, Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Hiç insan ana ve babasına söver mi?" dediklerinde, buyurdu ki: **"Evet, birisinin babasına veya anasına söverse, o da onun anasına veya babasına söver."**

"Bir kimse, dinde olmayan birşey meydana çıkarırsa, bu şey red olunur."

Yine şöyle anlatıyor: Kadisiyye Harbinde, iki eli ve iki ayağı kesilmiş, debelenip duran bir adama uğradılar. O vaziyette iken bile Kur'ân-ı kerîm'den **"Nebîler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerden ve Allahın kendilerine ikram ve ihsânda bulunduğu kimselerle beraber oldular. Onlar ne güzel arkadaşlardır!"** âyet-i kerîmesini okuyordu. Birisi ona, "Sen kimsin, Ey Allah'ın kulu!" dedi. "Ensârdan (Medîneli Müslümanlardan) birisiyim" diye cevap verdi.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 453

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 169

SAFVAN BİN SÜLEYM

Tabiînden tanınmış bir hadîs âlimi. Künyesi için Ebû Abdullah ve Ebû Haris rivâyetleri vardır. Doğum târihi bilinmemektedir. 132 (m. 749) târihinde Medîne-i münevverede vefât etmiştir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. İbn-i Ömer, Enes bin Mâlik, Abdurrahmân bin Ganem, Ebû Ümâme bin Sehl, İbn-i Müseyyeb, Ebû Seleme bin Abdurrahmân, Atâ bin Yesâr ve daha başka büyük zâtlardan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Zeyd bin Eslem,

İbn-i Münkedir. Mûsâ bin Ukbe, İbn-i Cüreyc ve başka âlimler (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Meşhûr altı hadîs kitabında rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler mevcûttur.

Hakkında âlimlerin buyurdukları: Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Âbidlerin (çok ibâdet edenlerin) seçilmişlerinden olup, rivâyet ettiği hadîs-i şeriflere güvenilebilen bir âlimdir."

Derler ki: "Çok secde ettiğinden alnı yüzülmüştür."

Ebû Damre: "Onu öyle gördüm ki, eğer ona yarın kıyâmet kopacak deselerdi, onun daha fazla ilâve edeceği bir ameli olmazdı. Ya'nî ibâdet için, gücünü sonuna kadar sarf ederdi."

Ya'kub bin Şeybe (r.a.): "O, mazbut, ibâdetle meşhûr bir âlimdir" der. Derler ki: "O, geceleri çok namaz kıldığı için ayakları şişerdi."

Abdülazîz bin Ebî Hâzim: "Mekke'ye kadar deveyle beraber gittik. Dönünceye kadar yattığını görmedim" dedi.

Safvân bin Süleym'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Sa'îd bin Yesâr'dan rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kişi arkadaşının dîni üzeredir. Öyleyse, sizden birisi dostluk kuracağı kimseyi iyi seçsin."**

Süleymân bin Yesâr'dan rivâyet etti: Resûlullah efendimiz buyurdu: **"Allahü teâlânın huzûrunda nûrdan bir direk vardır. Kul, "Lâ ilahe illallah (Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur)" dediği zaman, bu direk, sallanır. Allahü teâlâ, "Dur, sakin ol" buyurur. Fakat o, "Yâ Rabbi! Bu güzel sözü söyliyeni affetmeden nasıl sakin olur, dururum" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ "Ben onu af ve mağfiret ettim" buyurunca, direk sakinleşir ve durur."**

Ebû Seleme'den bildirdi. Peygamberimiz buyurdu: **"Kıyâmet günü her göz ağlıyacaktır. Fakat, Allahü teâlânın haram kıldıklarına bakmayan, Allah için uykusuz kalan, Allah korkusundan ağlayan gözler, ağlamayacaktır."**

Enes bin Mâlik'ten rivâyet etti: Peygamber efendimiz buyurdu: **"Bir hurma parçasını sadaka olarak vermekle bile olsa, Cehennemden kendinizi koruyunuz."**

"Hayatınız boyunca, hayır olan şeyleri öğreniniz. Allahü teâlânın rahmetinden olan, lütuf ve ihsânlarının, peşine düşünüz, bunları isteyiniz. Çünkü, Allahü teâlânın bu lütuf ve ihsânlarına, O'nun dilediği kullar kavuşur. Allahü teâlâdan örtülecek yerlerinizi örtmesini ve korkularınızı gidermesini dileyiniz."

Ebû Damra Enes bin Iyâd anlatır: Ramazan veya kurban bayramıydı. Safvân bin Süleym eve gitti. Yanında, bir fakîr vardı. Ona ekmek ve yağ verdi. Fakîr gitti. Sonra, tekrar geldi. Safvân (r.a.). İkinci defa niçin geldin deyip, onu kovmadı. Kalktı, yanına gidip, bir dînâr daha verdi.

Ebî Kesîr bin Yahyâ anlatır: Süleymân bin Adülmelik Medîne-i münevvereye gelmişti. Ömer bin Abdülazîz ise orada vâli olarak bulunuyordu. Öğle vakti namazlar kılınınca, Süleymân bin Abdülmelik, mihraba yaslandı. Cemâate döndü. Tanımadığı halde gözü Safvân bin Süleym'e ilişti. Ömer bin Abdülazîz'e "Ey Ömer! Şu zât çok ağırbaşlı duruyor, kimdir?" deyince, O da "Ey mü'minlerin emîri! Bu, Safvân bin Süleym'dir" dedi. Bunun üzerine Süleymân bin Abdülmelik, hizmetçisine: "İçinde beşyüz dînâr bulunan bir kese getir" dedi. Hizmetçi keseyi getirince, ona, bir kenarda namaz kılmakta olan Safvân bin Süleym'i göstererek, o bir kese dînârı gidip ona

vermesini emretti. Hizmetçi dosdoğru Safvân'ın (r.a.) yanına gitti. Fakat o sırada namaz kılıyordu. Selâm verip namazını bitirince, halifenin hizmetçisini görüp "Bir ihtiyâcınız mı vardı?" diye sordu. Hizmetçi: "Mü'minlerin emîri, bana, seni tarif edip, bu keseyi vermemi emretti. Kesenin içinde beşyüz dînâr vardır. Bununla çoluk çocuğunun ihtiyâcını gidermeniz için gönderdi" dedi. Bunun üzerine Safvân (r.a.): "Bir yanlışlık olmasın. Belki başkasına göndermiştir" dedi. Hizmetçi: "Sen Safvân bin Süleym değil misin?" diye sorunca, Safvân (r.a.): "Evet" dedi. Hizmetçi: "Tamam, yanlışlık yok, emîr-ül-mü'minîn'in tarif ettiği zât sizsiniz" dedi. Bu sefer Safvân hazretleri halifenin hizmetçisine, "İstersen sen bunu iyice bir öğren de gel" dedi. Hizmetçi: "Öleyse sen şu keseyi tutuver, ben gidip geleyim" deyince; "Hayır tutmam. Eğer tutarsam onu almış olurum. Fakat sen git, bir araştır bakalım" dedi. Halifenin hizmetçisi gidince, Safvân hazretleri de, nalınlarını alıp, Mescid-i Nebevî'den çıkıp, gitti. Süleymân bin Abdülmelik oradan ayrılıp, gidinceye kadar, Medîne-i münevverede görünmedi. Süleymân isminde bir zât şöyle anlatır: Şamlı birisi gelmişti. "Safvân bin Süleym'i görmek istiyorum. Çünkü, rü'yâmda onun Cennete girdiğini gördüm" dedi. Safvân'a ne yaptın da o ni'mete kavuştun? diye sorulunca, bir gömlek yüzünden olabilir, dedi. Yakınları ona, bu gömlek mes'elesinin mâhiyeti nedir? anlat, dediler. O da: "Soğuk bir kış gecesinde, Mescid-i Nebevî'den çıkmıştım. Üzerinde elbisesi olmayan birfakîr ile karşılaştım. Üzerimdeki gömleği çıkarıp, ona giydirdim" dedi.

Safvân bin Süleym hazretleri anlattı: Birgün Abdullah bin Hanzala'ya (Uhud'da şehîd olup, meleklerin yıkadığı bir Sahâbînin oğlu) şeytan görünüp, "Beni dinlersen sana birşey öğretirim" dedi. Hanzala (r.a.) "Senin öğretmene ihtiyâcım yoktur" diye cevap verdi. Bunun üzerine şeytan, "Ben söyliyeceğim. İster dinle, ister dinleme" deyip, şunları söyledi: "Ey Abdullah bin Hanzala! Allahü teâlâdan başkasından isteme. Kızdığın zamanki hâline bak, ne durumlara girersin, işte o zaman, ben sana hâkim olurum."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 158

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 425

3) Tezkiret-ül-Huffâz cild-1, sh. 134

4) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 277

SA'ÎD BİN ABDÜLAZÎZ

Tabiînden büyük bir hadîs âlimi. Ebû Muhammed ve Ebû Abdülazîz künyelerinin olduğu rivâyet edilmiştir. 90 (m. 708) senesinde doğup, 167 (m. 783) târihinde vefât ettiği söylenir. İbn-i Âmir ve Yezîd bin Mâlik'in huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okudu. Abdülazîz bin Suheyb, Zührî, Rebîa bin Yezîd ed-Dımeşkî, İsmail bin Ubeydullah bin Eb-il-Muhâcir, Bilâl bin Sa'd, Süleymân bin Mûsâ ve daha başka bir çok âlimden (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyet etmişdir. Ondan da, Süfyân-ı Sevrî, Şû'be, İbn-i Mübârek, Haccâc bin Muhammed, Yezîd bin Yahyâ bin Ubeyd ed-Dımeşkî gibi âlimler (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyet edip, ilim öğrenmişlerdir. Sahîh-i Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn-i Mâce'nin süneninde rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler mevcûttur.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Ahmed bin Hanbel: "Şam'da, kendi zamanında hadîs-i şerîf bakımından en sıhhatli ve i'timâd edilir, Sa'îd bin Abdülazîz idi."

Yahyâ İbn-i Maîn, Ebû Hatim, Iclî ve Nesâî, onun hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir) bir âlim olduğunu söylemişlerdir.

Mervân bin Muhammed: "Sa'îd bin Abdülazîz'in ilmi, kalbinde iyice yerleşmiş idi."

Ebû Ca'fer el-Âmirî: "O, Enes bin Mâlik'i gördü. Allahü teâlâ ve Resûlünün emirlerine çok bağlı idi. Vera'sı (şüphelilerden sakınması) çok olup, Şamlıların müftîsi idi."

İbn-i Hibbân: "O, Şamlıların âbidlerinden (çok ibâdet eden) ve fakîhlerinden (fıkıh ilmi âlimlerinden) olup, yaptığı hadîs-i şerîf rivâyetlerinde, sağlam bir zât idi."

Ebû Nasr el-Ferâdisî: "Sa'îd bin Abdülazîz'in gözyaşlarının, namazda, hasır üzerine aktığını anlatırlardı. Bunu çok işitirdim."

Mervân bin Muhammed, Sa'îd hazretlerinden nakletti: "Kıldığım hiçbir namaz yoktur ki, onda, Cehennemi gözümün önüne getirmiş olmıyayım."

Ebû Müshir: Bana Sa'îd bin Abdülazîz kâfi geliyor. Başka birisine ihtiyâç duymuyorum. Ben onun şöyle dediğini duyardım: "Fazîlet ve kemâl (olgunluk) sahibi insanın ba'zı husûsiyetleri vardır. Böyle bir kimse fazla konuşmaz. Ancak, kendi varlığı ve kâinatın çok yüksek san'at inceliği ve yapısını düşünerek Allahü teâlânın yüceliği ve pek yüksek olan azameti (büyüklüğü) karşısında hayran kalmaktan kendini alamaz. Yine Allahü teâlânın her gün üzerimize yağan ni'met yağmurlarının idrâkinde ve farkında olarak, O'na şükür vazîfesini nasıl yapacağını bilemez. Konuştuğu zaman ne konuşacağını, sözünün nereye varacağını, neticede dünyâsı ve âhıreti için nasıl bir fâide sağlıyacağını bilir, öyle konuşurdu. Eğer, hayır konuşacaksa konuşur, yoksa konuşmazdı."

Sa'îd bin Abdülazîz'e bir suâl sorulduğu zaman, **"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah-il-âliyyil azîm"** okuduktan sonra, bilirse, cevâb olarak bildiğim bu, fakat hatâ etmiş de olabilirim, derdi.

Muhammed bin Mübârek es-Sûrî: "Sa'îd bin Abdülazîz, cemâatle namaz kılmaya çok ehemmiyet verirdi. Cemâatle bir namazı kaçırınca ağlardı" demişlerdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Süleymân bin Musa'dan rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Allah yolunda iken insanın üzerine gelen toz, kıyâmet gününde yüzlerin parlaklığı ve güzelliğidir."**

İsmail bin Ubeydullah'dan rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Dikkat ediniz! Size İsrâiloğullarından iki kişinin durumundan bahsedeyim. Birisi, İsrâiloğullarının, aralarında din, ilim ve ahlâk bakımından en üstün bildikleri. Diğeri, nefsi hakkında çok aşırı davranıp, arkadaşının yanında, Allahü teâlânın kendisini asla, af etmiyeceğini söyleyen ve Allahü teâlânın "Sen, benim, merhamet edenlerin en merhametlisi olduğumu, rahmetimin gazâbımı geçtiğini bilmedin mi?" diye buyurduğu kimsedir. Allahü teâlâ, birincisi hakkında "Buna rahmetimi vâcib kıldım, ikincisi hakkında ise "Buna azâbımı vâcib kıldım"** buyurdu.

---

1) Hiyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 274

2) Tehzîb-üt-tehzîp cild-4, sh. 59

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 128; cild-5, sh. 281

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 149

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 219

SA'ÎD BİN EBÎ ARÛBE

Tanınmış bir hadîs hafızı. Künyesi, Ebü'n-Nadr olup. Adiy kabilesinin âzâdlısıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 156 (m. 773) târihinde vefât etti. Babasının ismi, Mihrân'dır. Zamanının en büyük hadîs âlimi idi. Katâde, Nadr bin Enes, Hasen-i Basrî, Abdullah bin Feyrûz, Âmir el-Ahvel, Ya'lâ bin Hâkim ve daha birçok âlimden (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, A'meş hocalarından biridir.) Hâlid bin Haris, Yezîd bin Zeri, Muhammed bin Ebî Adiy, Yahyâ el-Kettân, Bişr bin Mufaddal ve daha başkaları hadîs-i şerîf bildirdiler. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte'nin (meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabı) hepsinde vardır.

Yahyâ el-Kettân (r.a.), "Şu'be veya Hişâm yahut İbn-i Ebî Arûbe'den birşey işittiğim zaman, daha başkalarından da duyma ihtiyâcını hissetmem. Çünkü, onlar, hadîs ilminde güvenilir ve itimâd edilir âlimlerdir" demektedir.

Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Sa'îd bin Ebî Arûbe'nin hiçbir kitabı yoktu. Devamlı ezberlerinde muhafaza ederdi" der.

İbn-i Maîn ve Ebû Zür'a, onun için "O, sika (güvenilir) ve itimâd edilir bir âlimdir" derler.

Ebû Avâne: "Bu zamanda, hadîs-i şerîf ilminde ondan daha üstünü yoktur" dedi. Hadîs âlimleri ondan sika (sağlam güvenilir) âlimlerin rivâyet ettiklerini kabûl etmişlerdir.

Sa'îd bin Ebî Arûbe'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Peygamber efendimiz sıkıntı ânında, "Lâ ilahe illallahülazîm-ul-halîm. Lâ ilahe illallahü Rabb-ül-arşilazîm. Lâ ilahe illallahü Rabbüssemâvâti ve Rabb-ül-ardı ve Rabb-ül-arşil kerîm) diye duâ ederdi.

"Cennete muttali oldum, ekseri ehlinin fakîrler (şükreden) **olduğunu gördüm. Cehenneme muttali oldum ve ekserisinin kadınlar olduğunu gördüm."**

"Kıyâmet gününde kâfire: "Ne dersin? Senin yer dolusu altının olsa, bunları fidye verir miydin?" diye sorulacak, kâfir "Evet" cevâbını verecek. Bunun üzerine kendisine "Yalan söyledin, senden bundan daha kolayı istenmişti." buyurulacaktır."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 98

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 63

3) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 221

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 177

5) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-1, sh. 69

SA'İD BİN İYÂS EL CERÎRÎ

Basralı hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Mes'ûd'tur. Sahâbe-i kiramdan Hazreti Ebû Tufeyl gibi en son vefât edenlerle görüşmüştür. Bu bakımdan Tâbiîndendir. Hazreti Abdurrahmân bin Ebû Bekir, Hazreti Yezîd bin Abdullah, Hazreti Semâme bin Harbe Kureyşî ve daha birçok kimselerden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de Bişr bin Mufaddal, Ebû Kudâme, Süfyân-ı Sevrî, Abdullah bin Mübârek hazretleri hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. 144 (m. 761) senesinde vefât etti.

Hazreti Sa'îd bin İyâs hacca gitmişti. Dönüşünde, hac yolunda başına gelen sıkıntı ve ni'metlerden bahsettikten sonra buyurdu ki, "Allahü teâlânın verdiği ni'metlerden bahsetmek, onları saymak şükürdür."

Hazreti Sa'îd bin İyâs Cerîrî bir cenâze görse, Hazreti Ebû Derdâ'nın buyurduğu gibi "Bu cenâze senindir, senindir, senindir, deyip **(Sen de öleceksin, onlar da ölecekler)** âyet-i kerîmesini okurdu, (Zümer-30) ölümü çok hatırlardı.

Hazreti Sa'îd bin İyâs, Sahâbe-i kiramdan Ganem bin Kays'dan (r.a.) şöyle nakletti: "İslâmiyetin başlangıcından buyana şu dört şeyi birbirimize nasîhat ettik. 1) Meşgûl olunacak bir iş gelmeden önce boş zamanın kıymetini bilip değerlendiriniz. Belki bir daha böyle bir zaman ele geçmez. 2) Hastalık gelmeden önce sıhhatin kadrini, kıymetini biliniz. Sıhhatli günleri iyi değerlendiriniz. Belki ömrünüzde böyle sıhhatli günler bulamazsınız. 3) ihtiyârlık gelmeden önce, gençliğin kıymetini biliniz, iyi değerlendiriniz. Zîrâ gençlikte yapılan herşey ihtiyârlıktan daha makbûldür. Gençlikte yapılan birçok şeyleri ihtiyârlıkta yapamazsınız. 4) ölüm gelmeden önce hayatın kıymetini biliniz. Zîrâ, öldükten sonra pişman olacaksınız. O zamanki pişmanlığınız hiç fayda vermeyecektir."

Sa'îd bin İyâs (r.a.), Hazreti Hasen'e sordu ki, "Bir kimse, bir günah işleyip tövbe etse, tekrar günah işleyip yine tövbe etse, bir daha günah işlese ve tövbe etse, bu böylece ne zamana kadar devam eder?" Hazreti Hasen "Yâ Sa'îd! Bunun miktarını ve ne zamana kadar devam edeceğini bilemem. Lâkin, mü'min olan kimse işlediği her günaha hemen tövbe eder" buyurdu.

Sa'îd bin İyâs (r.a.), Hazreti Vehb bin Münebbih'den şöyle nakleder: "Çok gurûrlu, kibirli mağrur bir sultan, memleketini gezmek ister. Hizmetçilerine "Elbiselerimi getirin" diye emr eder. Getirilen bir çok elbiseden birisini zor beğenir. "Atımı hazırlayın" der. Getirilen birçok atın içinden birini zor beğenir. Bu zâlim ve mağrur sultan atına binip, yanına hizmetçilerini ve askerlerini alarak memleketini gezmeğe başlar. Atının üzerinde gurûrundan başını dik tutup, kibirinden yanına gelen vatandaşlarından hiç kimseye yüz vermez, dertlerini dinlemez, hattâ konuşmaya bile tenezzül etmez. Bir müddet yol aldıktan sonra, karşısına temiz, yamalı elbiseli bir ihtiyâr kimse çıkar. Bu yaşlı zât, sultana selâm verir, fakat sultan, kibrinden selâmı almayıp yüzüne bakmaz. Bu zât, sultana bir ihtiyâcının olduğunu söyler, o ise hiç alâkadar olmaz. Bunun üzerine ihtiyâr zât gelip sultanın atının dizginlerini tutarak bir ihtiyâcı olduğunu tekrar bildirir. Mağrur sultan çok sert bir şekilde, "Hangi cesâretle benim atımın dizginlerini tutuyorsun? Beni şimdiye kadar senin gibi hiç kimse rahatsız edememiştir. Bırak dizginleri..." diye bağırır, ihtiyâr zât hiç oralı olmayıp, dizginleri bırakmaz, ihtiyâcı olduğunu tekrarlar. Sultan, yakasını kurtarmak için çaresiz kalarak "Söyle bakalım ihtiyâcın nedir?" der. İhtiyâr, "İhtiyâcımı sana gizli söylemem lâzım, açıkta söylenmez ki" deyince, kibirli sultan başını eğer. O kimse, mağrur sultanın kulağına "Ben Azrâilim" der. Bu sözü duyan gurûrlu sultanın rengi kaçar, dili tutulur, eli ayağı soğur, dizinin bağı çözülür, kekeliyerek der ki: "Yâ Azrail! Ne olur birazcık müsâade et de evime dönüp, çoluk çocuğumu bir defa daha göreyim, onlarla helâlleşeyim. Ondan sonra canımı al." Azrail, "Hayır! Sana bir an bile müsâade yoktur" deyip rûhunu alır.

Azrail (a.s.) mü'min bir kimsenin yanına giderek selâm verir. O mü'min selâmını alınca Azrail (a.s.), "Bir ihtiyâcım var" der. O kimse, "Buyurunuz, söyleyiniz, size nasıl hizmet edebilirim?" diye cevap verince Azrail (a.s.), "İhtiyâcımı gizli söylemem lâzım" der, O mü'min başını eğince "Ben Azrâilim" der. O da "Hoş geldiniz, sefâlar getirdiniz. Ben de çoktan beridir sizi bekliyordum. Dünyânın hepsini bana ver-selerdi, yine de seni görmekle şereflenmekden duyduğum sevinci elde edemezdim" diye cevap verir. Bu sefer Azrail (a.s.), "Bir ihtiyâcın varsa git, temin et" der. O müslüman. "Hayır, hiç bir ihtiyâcım yok Hazırlığımı yaptım. Hayli zamandır seni bekliyordum, tek arzum Allahü teâlâya bir an önce beni kavuşturmandır" der, Azrail (a.s.) "Hangi şekilde canını alayım arzu edersin?" diye suâl eder. O mü'min de, "Müsâden olursa,

abdestimi tazeleyip iki rek'at namaz kılayım, son secdede iken canımı al" der. Azrail (a.s.) da O mü'minin arzu ettiği gibi acı vermeden canını alır."

Sa'îd-i Cerîrî (r.a.) buyuruyor ki: "Dâvûd (a.s.) bir kaç kişi ile birlikte oturuyorlardı. Dâvûd (a.s.) yanında bulunanlara bir şeyler anlatıyordu. Bu sırada bir kimse gelip, münâsib olmayan ba'zı sözler söyledi. Orada bulunanlar bu şahsa kızarak haddîni bildirmek istediler ise de, Dâvûd (a.s.) mâni olup, buyurdu ki, "Ona kızmayınız ve herhangi bir zarar vermeyiniz. Ben namaz kılıp, istiğfar edeyim. Sonra bakalım durum nasıl olacak. Siz onu bırakın gitsin." Uygunsuz sözleri söyliyen şahıs gitti. Dâvûd (a.s.) da kalkıp abdest aldı ve iki rek'at namaz kıldı. Namazdan sonra Allahü teâlâya duâ ve istiğfar etti. Sonra gelip aynı yerde yerine oturdu ve sohbete devam etti. Biraz sonra, uygunsuz sözleri söyliyen kimse geldi ve Dâvûd (aleyhisselâmın) elini öptü ve ayaklarına kapanıp ağlıyarak dedi ki, "Ey Allahın Peygamberi, ben çok büyük hatâ yaptım beni affediniz." Dâvûd (a.s.) da o kimsenin özrünü kabûl etti.

Hazreti Sa'îd bin Cerîrî'nin rivâyet ettiğine göre, Peygamber efendimiz bir evde oturup sohbet ediyordu. O sırada Cerîr bin Abdullah geldi. Sohbeti dinliyenler çok kalabalık olduğu için, Cerîr bin Abdullah oturacak yer bulamadı. Kapının önünde ayakta bekleyerek sohbeti dinlemeye başladı. Peygamber efendimiz onu gördüler. Etrâflarına bakıp, boş yer bulunmadığını görünce, mübârek cübbesini çıkardılar ve Hazreti Cerîr'e uzatarak, üzerine oturabileceğini söylediler. Hazreti Cerîr, mübârek cübbeyi alıp öptü, bağrına bastı, hürmet ve edeble Peygamber efendimize geri verdi ve "Yâ Resûlallah! Siz bana ikramda bulunduğunuz gibi Allahü teâlâ da size daha fazlasını ihsân eylesin" diye duâ etti. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, **"Bir kavmin kerîmleri size geldiği zaman, ona ikramda bulununuz"** buyurdular.

Sa'îd-i Cerîrî (r.a.) buyurdu ki, "Bir zaman, Eshâb-ı kiramdan Ebû Tufeyl (r.a.) ile beraber hacca gittik. Hacda tavaf esnasında bana "Ey Cerîrî, bu gün yeryüzünde, Resûlullah efendimizi görüp, O'ndan hadîs-i şerîfler nakledecek, sana söyliyecek benden başka, kimse kalmadı. Sana naklettiğim bütün hadîs-i şerîfleri, bizzat Peygamber efendimizden dinledim." (Eshâb-ı kiramdan en son vefât eden Sahâbî bu zâttır.)

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Bu dünyâda her birinize bir yolcunun azığı kadar rızık kâfidir."

"Misâfirlik üç gündür. Sonrası sadakadır."

Peygamber efendimiz bir kimseyi. "Yâ Rabbi! Senden sabır isterim" diye duâ ederken gördü ve buyurdu ki, **"Sen belâyı istiyorsun. Allahü teâlâdan afiyet iste."** (Sabır, belâ gelince istenir. Belâ gelmeden sabır olamaz.)

Bir kimse "Yâ Rabbi, bana bütün ni'metlerinin hepsini ihsân et" diye duâ ediyordu. Peygamber efendimiz bunu görüp, **"Yâ filan! Sen Allahü teâlânın bütün ni'metlerinin ne olduğunu biliyor musun?"** buyurdu. O kimse "Hayır yâ Resûlallah, bilmiyorum, ama böyle duâ ediyorum" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, **"Allahü teâlânın bütün ni'metleri Cehennemden kurtulup Cennete girmektir"** buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 200

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 5

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 155

SÂLİH BİN BEŞÎR EL-MÜRRÎ

Tabiîn devrinde Basra'da yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Sâlih bin Beşîr bin Veda' bin Ebî Ek'as el-Basrî'dir. "Mürrî" lakabı ile de tanınmaktadır. Künyesi Ebû Bişr'dir. Basra'da doğdu. Orada ilim öğrendi. Hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde yüksek bir âlim oldu. Halife Mehdî onu Bağdâd'a götürdü. 176 (m. 792) târihinde Bağdâd'da vefât etti.

Sâlih bin Beşîr, hadîs ilminde büyük bir âlimdi. Tabiînin büyüklerinden Muhammed bin Sîrîn, Bükeyr bin Abdullah, Hişâm bin Hısân, Katâde bin Diâme ve daha pek çok âlimden ilim aldı ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Şücâ' bin Ebî Nasr-ı Belhî Süreyc bin Nu'man, Affân bin Müslim, Yûnus bin Muhammed ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sünen-i Tirmizî ve Sünen-i Ebû Dâvûd da yer almaktadır.

Sâlih bin Beşîr, Basra'daki âlimlerden ilim alıp yetiştikten sonra, halife Mehdî kendisini Bağdâd'a da'vet edip getirtti. Bağdâd halkı kendisinden çok istifâde etti. Halife'nin âlimlere hürmeti ve ikramı çoktu. Sâlih el-Mürrî'nin Bağdâd'a gelişinde, halife onu daha yolda iken karşıladı. Sonra veliahdı olan iki oğluna (Mûsâ ve Hârûn'a): "Kalkınız! Büyüğünüzü hayvandan indiriniz!" diye emretti. Kendisine böyle iltifât edildiğini görünce, bundan çok sıkıldı. Çünkü O'nun çok mütevâzi yaşayışı olup, gösterişten ve iltifâttan hoşlanmazdı. Sâlih bin Beşîr, halifenin huzûruna varınca O'na nasîhat olarak buyurdu ki:

"Ey mü'minlerin emîri! Şimdi sana ba'zı tavsiyelerde bulunacağım. Yalnız sabır etmenizi ve tahammül göstermenizi tavsiye ediyorum. Çünkü Allahü teâlâya en yakın kul, yapılan acı nasîhatlara bile tahammül edip, kabûl edendir. Resûlullahâ (s.a.v.) yakınlık isteyen kimselere yakışan, O'nun güzel ahlâkı ile ahlâklanması ve O'nun sünnet-i seniyyesine sarılmasıdır.

Ey mü'minlerin emîri! İşlerinde çok dikkatli ol ve Allahü teâlâdan kork! Sana Allahü teâlâ ilim ve anlayış vermiştir. Bu bakımdan huzûr-ı ilahide "bilmiyorum" diye mazeret beyan edemiyeceksin.

Ey mü'minlerin emîri! Resûlullah efendimiz, ümmetine haksızlık edenlerin hasmıdır. Kim Resûlullaha hasım olursa, Allahü teâlâ da o kimseye hasım olur. Allaha ve Resûlüne karşı gelmesinden dolayı o kimseye, kurtuluşuna mâni olan engeller hazırlanır. Böyle olunca yarın kıyâmet gününde, ayağını sağlam yere basmak istiyorsan, Allahü teâlânın kitabına (Kur'ân-ı kerîme) ve Resûlullahın sünnet-i seniyyesine sarıl! Bunun için, günahlarını, yaptığın haksızlıkları tekrarlamak sûretiyle, Allaha ve Resûlüne karşı gelmen sana yakışmaz. Ben, bu nasihatimi sana Allah rızâsı için yaptım. Senin de bunlara kulak verip sarılman lâzımdır." Bu nasîhatlar, halifenin çok hoşuna gitti. Hemen O'na hediye ve ihsânlarda bulunulmasını emretti. Fakat Sâlih bin Beşîr, bunların hiç birini kabûl etmedi. Bunun üzerine halife çok ağladı. Sâlih-i Mürrî'nin bu nasihatini, halife kendi özel defterine yazıp dâima onlara uygun hareket etmeye çalıştığı anlatılmaktadır.

Sâlih el-Mürrî, çok ibâdet eden sâlih bir zât idi. Herkese nasîhat eder, ibretli kıssaları ile insanlara emr-i ma'rûf yapardı. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu ve çok ağlardı. Sâlih-i Mürrî'nin Kur'ân-ı kerîm okuyuşu, çok hüzünlü ve çok güzel olup, dinleyenlere te'sîr ederdi. Onun zamanında Bağdâd'da, ondan daha güzel okuyan kimse yoktu. Hattâ bir kerresinde Kur'ân-ı kerîm okurken, bayılıp yere düştü. Kendisi şöyle anlatıyor: Çok ibâdet eden birisine, Ahzâb sûresi 66.: **"O gün, yüzleri Cehennem ateşine döndürülence, (Eyvah bize! Keşki, biz Allaha itaat etseydik, Peygambere itaat etseydik) diyeceklerdir"** âyet-i kerîmesini

okuyunca, adam bayılıp düştü ve öldü. Sâlih bin Beşîr de, böyle bayılıp düştükten sonra vefât etmişti.

Sâlih bin Beşîr'in hayır ve iyilikleri çoktu. Hattâ öyleydi ki, kime ne yaptığını kendisi asla bilmezdi. Ömrü, hep insanlara nasîhat ve iyilik yapmakla geçmiştir. Allah korkusundan, geceleri sabahlara kadar ibâdet eder ve gözyaşı dökerdi. İnsanlar sohbetini dinlemek için yanına toplanır, ondan istifâde ederlerdi. Süfyân-ı Sevrî, O'nun sohbetinde bulunup dinlediği sözlerinin te'sîrinden dolayı ağlar ve: "Bu zât, sanki bir kavme gönderilmiş bir peygamberdi" derdi. İbn-i Hıbbân da, "Sâlih bin Beşîr, Basra'dakilerin en çok ibâdet edeni ve onların en güzel Kur'ân-ı kerîm okuyanlarındandı. Basra'da, en hüzünlü, ince ve güzel sesiyle Kur'ân-ı kerîm okuyan O idi. Hayır ve iyiliği o kadar çoktu ki, bunların hiçbirini kendisi de bilmezdi."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Hikmet kişinin şerefine şeref katar, köleyi yükselterek sultanlar meclisine oturtur."

"Bir kimse Allahü teâlânın indinde kendisi için ne olduğunu anlamak isterse, kendisinde Allah için ne var ona baksın."

"Cum'a gününde bir saat vardır. Mü'min kul o saatte bir şey isterse o kabûl olur." Eshâb-ı kiram o saatin hangi saat olduğunu sordu. Buyurdu ki: "İkindi ile akşam arasıdır."

"Cennet ehlinin en aşağı derecede olanının baş ucunda 10 000 hadimin elinde farklı renkte altın ve gümüşten iki sahan vardır. En son yediğini de ilk iştahı ile yer."

Allahü teâlânın korkusu sebebiyle ağlayıp döktüğü gözyaşlarının çokluğundan, O'nu görenler korkardı. O hep şöyle duâ ederdi: "Allahım! Bize sana itâatta ve sıkıntılar, zorluklar karşısında sabır ihsân et!" Sevdiği dostlarından birisi şöyle diyor: "Ben, ondan daha hüzünlü bir insan görmedim." Birgün Kur'ân-ı kerîm okumakta olan oğluna şöyle dedi: "Ey oğlum! İşte, hüzünleri canlandıran, günahları hatırlatan, O okuduğundur!"

Kendisi şöyle anlatıyor: Bir gün kabristana gitmiştim. Mezarlara bir baktığımda, dilsiz, sakin ve sessiz bir topluluk gördüm ve onlara şöyle seslendim: "Cesetlerinizi ve rûhlarınızı birbirinden ayırdıktan sonra birleştirecek ve uzun bir imtihandan geçirdikten sonra sizi diriltip haşredecek olan Allahü teâlânın şânı ne yücedir!..."

Bir gün hanımına felç gelmişti. Ona Kur'ân-ı kerîm okuyarak duâ etti ve iyileşti. Sevdikleriden biri gelip "Bu nasıl olur?" diye hayretini belirtince, ona şöyle dedi: "Allaha yemîn ederim ki, bir ölünün üzerine Kur'ân-ı kerîm okundu da, ölü dirildi desen, asla buna bile şaşmam!"

Hikmetlerle dolu daha bir çok sözleri vardır. Buyurdu ki:

"Dünyada lezzeti üç şeyde aramalıdır. Aradığını bulursan, sevinip keyfine bak! Şayet bulamazsan, bu kapının sana kapalı olduğunu bil! Bunlar 1- Namaz kılmak, 2- Kur'ân-ı kerîm okumak, 3- Allahü teâlâyı çok zikir etmek, hatırlamaktır."

"Allahü teâlânın sana istediğin şekilde lütuf ve ihsânda bulunmasını istiyorsan, kullarına O'nun istediği gibi davranman lâzımdır."

"Dünyadan sonraki yolculuk çok uzundur. O uzun sefer için, yol azığı hazırlayınız ve biliniz ki, azıkların en hayırlısı, takvâdır." Ya'nî Allahü teâlâdan korkarak, haramlardan sakınmaktır.

"Dünyânın fânî, geçici olduğunu ve sıkıntılarla dolu olduğunu tanıyan bir kimse, dünyâya sarılmakla nasıl mutlu olabilir?" Ve sonra ağlayarak ilâve etti: "Dünyâ, bizden evvelkilerin artığı, geçmişlerin terk edip boşadığıdır. Buradan, ayrılık zamanı gelmeden önce ayrılın ve ölümü, baş ucunuzda imiş gibi hareket ediniz!"

"İnsanlara şaşıyorum! Onlar ki, azık tedarik etmek ve âhıret yolculuğuna hazırlanmakla emrolunmalarına rağmen, birbirlerini engelleyip oyalanmaktan başka birşey yapmıyorlar."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 382

2) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 305

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 494

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 279

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 165

SALİM BİN ABDULLAH

Tabiînin büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi Sâlim; künyesi, Ebû Ömer'dir, ikinci İslâm halifesi Hazreti Ömer'in torunu olup, babası Eshâb-ı kiramdan büyük âlim Abdullah bin Ömer hazretleridir.

Babasının terbiyesinde yetişip, çok büyük derecelere kavuştu. Çok hadîs-i şerîf dinleyip, İslâm ahlâkıyla ahlâklandı. Babasına çok benzer, herkes tarafından sevilirdi. Medhiyelere mazhar oldu. Babasından ve Tabiînden Sa'îd bin Müseyyib'ten (r.a.) hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti. Kendisinden de Tabiînden büyük muhaddis Nâfi Mevlâ İbni Ömer ve İbn-i Şihab-ı Zührî (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ömer, Abdullah bin Ömer ve Sahâbe-i kiramın örnek ahlâkını necîb sülâlesinden rivâyetle haber verdi. Müslümanlara rehber oldu. Bu hizmeti dolayısıyla ismi büyük kitaplara geçip, unutul mayarak dâima yâd edildi. Müslümanlara nasîhatta bulunup, onlara yol gösterdi. Hattâ Emevî halifelerinden Ömer bin Abdülazîz ve Hişâm bin Abdülmelik'e devamlı nasîhat ederdi. Büyük fıkıh âlimi olup, bir kavle göre Medîne-i münevveredeki yedi büyük fıkıh âliminden biridir. Mezhep sahibi imamlarındandı. Fakat mezhebi bütünüyle kitaplara geçirilmeyip, unutulduysa da, ba'zı ictihâdları temel kitaplarda yazılıdır. O'nun haramlardan kaçınması dünyâya düşkün olmaması ve takvâsı dillerde dolaşırdı. Zamanındaki ve sonraki âlimler O'nu medh edip, dâima hürmetle anarlardı. Tabiînden ve Medîne-i münevveredeki yedi büyük âlimden Sa'îd bin Müseyyib (r.a.) O'nun hakkında, "Sâlim, Abdullah'ın kendine en fazla benzeyen oğludur. Abdullah ise Hazreti Ömer'in kendine en fazla benzeyen oğluydu." İshâk bin Râhâvi'ye (r.a.) de, "Bütün isnadların en doğrusu Zührî'nin Sâlim'den, onun da babasından rivâyetidir" buyurdular. Sâlim bin Abdullah'ın, sakalı rivâyete göre sarı olup, sonradan beyazlaşmıştı. Yüzüğünde tek satır olarak "Sâlim bin Abdullah" ismi yazılıydı. Dokuz çocuğu olup isimleri, Ömer, Ebû Bekir, Abdullah, Âsım, Ca'fer, Hafsa, Fâtıma, Abdülazîz ve Abede'dir. Medîne-i münevverede 106 (m. 725), bir rivâyete göre de 108 senesinde vefât etti. Cenâze namazını Emevî halifesi Hişâm bin Abdülmelik kıldırdı..

Bir defasında Harem-i şerîfe girdiğinde Emevî hükümdârlarından Hişâm bin Abdülmelik ile karşılaştı. Onun "Ey Sâlim! Ne ihtiyâcın varsa benden iste" suâli üzerine; "Yâ Emîr-ül-mü'minîn!

Ben Allah'ın evinde başkasından bir şey istemekten haya ederim" cevâbını verdi. Bir defasında Eş'ab hazretlerine buyurdu ki: "İhtiyâçlarını Allahtan başkasından bekleme."

Birgün Ömer bin Abdülazîz O'na mektûb yazarak, Hazreti Ömer-ül-Fârûk'un mektûblarından birisini kendisine yazmasını istedi. Bunun üzerine Sâlim bin Abdullah halifeye şu mektûbu yazdı: "Ey Ömer, "Dünyada iken çeşit çeşit lezzetleri tadıp hayatın her türlü zevklerini elde edip de, öldükten sonra, o güzel gözleri kafataslarında oyuk hâlini almış, yine o doymak bilmiyen karınları şimdi yarılmış olan ve senden önce geçen padişahların hâlini iyi düşün ve ibret al. Şimdi onlar, yerin altında ve üstünde leş olmuşlar. Kendisine sahip olamıyan bir zavallı bile şimdi onlara, leşlerinin kokusundan, tiksinerek bakıyor."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.), Sâlim bin Abdullah'a yazdığı diğer bir mektûbta şöyle buyuruyor: "Mü'minlerin emîri Ömer bin Abdülazîz'den, Sâlim bin Abdullah'a; sana selâm ederim. Kendisinden başka ilâh olmıyan Allahü teâlâya hamd ederim, isteklisi olmadığım halde, bu ümmetin halifeliği bana verildi (halife oldum). Allahü teâlâ böyle takdîr etmiş. Yüklendiğim bu vazîfede beni muvaffak kılmasını, insanları söz dinler ve itaatkâr eylemesini, yardımcı kılmasını, benim onlara karşı merhamet ve adâletle muâmele etmemi nasîb eylemesini, Allahü teâlâdan dilerim. Bu mektûbum sana ulaşınca, bana Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) çeşitli kimselere gönderdiği mektûblarını, O'nun hayatı ve yaşayışı ile alâkalı bilgileri, vermiş olduğu hükümleri bana hemen gönder. Çünkü ben O'nun izindeyim. Onun hayatını ve yaşayışını kendime örnek alıyorum. Allahü teâlâ bu yolda bizi muvaffak eylesin. Vesselâm."

Sâlim bin Abdullah (r.a.), Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) mektûbunu alınca, şu mektûbu yazdı: "Bismillahirrahmânirrahîm. Sâlim bin Abdullah'dan, mü'minlerin emîri Ömer bin Abdülazîz'e; sana selâm ederim. Kendisinden başka ilâh olmıyan Allahü teâlâya hamd ederim. Allahü teâlâ, irâde buyurup (dileyip) dünyâyı yarattı. Dünyâyı çok kısa eyledi. Onun başından sonuna kadar olan zamanı, günün bir saati gibi yaptı. Sonra, dünyâ ve dünyâdakilerin son bulmalarını diledi ve şöyle buyurdu: **"O'nun zâtından başka herşey yokluğa mahkûmdur.** (Geçerli) **hüküm ancak O'nundur ve** (öldükten sonra) **hep O'na döndürüleceksiniz."** (Kasas-88) Allahü teâlâ, insanlara Peygamberleri vasıtasiyle kitaplar gönderdi. Bunlarla emirlerini ve yasaklarını, helâl ve haramları emrine itaat edenlere vereceği mükâfatı itaat etmiyenlere vereceği azâbı, v.s. bildirdi. Ey Ömer! Sen şimdi, sıradan bir insan değilsin. Büyük bir vazîfeyi üzerine aldın. Bu husûsta, Allahü teâlâ'dan başka senin yardımcın yoktur. Kendini ve ehlini muhafaza edip, hak ve hukuku gözetebilirsen, bu büyük bir ni'mettir. Çünkü senden önce geçenlerden bir kısmı, yapacaklarını yaptılar. Hakkı öldürüp, Bâtıl ve bid'atleri ortaya çıkardılar. Bu bid'atleri sünnet-i seniyye zannettiler. Bid'at ehli kimselerin yetişmesine fırsat verdiler. İlim sahiplerine rahatlık verdilerse de, çok eziyet de yaptılar. Sen onlara, rahatlık ve genişlik vermekle beraber, eziyet ve sıkıntı kapısını da kapalı tut. Eğer sen Allahü teâlânın rızâsını gözetirsen, Allahü teâlâ sana yardımcı insanlar gönderir. Allahü teâlânın yardımı, herkesin niyetinin derecesine göredir. Eğer niyet tam hâlis olursa, Allahü teâlânın yardımı da tam olur. Eğer niyet noksan olursa, Allahü teâlânın yardımı da ona göre olur." Sâlim bin Abdullah dedesi Hazreti Ömer'in hâlini anlatırken, Resûlullahtan (s.a.v.) ve Asr-ı se'âdetten de kıymetli haberler vermektedir: "Hazreti Ömer devlet başkanı seçildiğinde, Ebû Bekir'e (r.a.) ta'yin edilen maaş kadar ücret almaya başladı. Bu şekilde devam ederken, bir defasında sıkıntıya düştü. Muhacirlerden bir grup toplanıp bu mevzûyu görüştüler. Zübeyr bin Avvam (r.a.), Hazreti Ömer'e söylesek de maaşını biraz arttırsak, buyurdu. Hazreti Ali, ümid ederiz ki kabûl eder deyip, haydi gidelim buyurunca kalktılar. Hazreti Osman, "Ömer'in (r.a.) hak ve adâlette ne

kadar sert olduğunu biliyorsunuz. Bu isteğimizi kendisini kırmayacağı birisine söyletelim. Kızı Hafsa'ya (r.anha) gidip, bu mes'eleyi anlatalım. Bizim ismimizi vermeden, arzumuzu ona bildirsin" buyurdu. Kabûl ettiler ve doğru, Hazreti Hafsa'nın yanına gittiler. Ona durumu anlattılar ve bunu kabûl etmeden Hazreti Ömer'e kimsenin ismini söylememesini de tenbîh ettiler. Sonra da dışarı çıktılar. Bunun üzerine Hafsa (r.anha), Hazreti Ömer'in yanına gitti. Durumu anlattı. Hazreti Ömer celallenip, "Kimdi onlar?" diye suâl etti. Hazreti Hafsa, "Fikrini öğrenmeden kim olduklarını söylemem" dedi. Hazreti Ömer "Eğer kim olduklarını bilseydim, iyice döverdim. Ama, duâ etsinler ki, arada sen varsın. Peki Hafsa, Allah aşkına söyle, Resûlullah (s.a.v.) senin evinde kalırken giydiği en kıymetli elbise neydi?" Hafsa (r.anha) "İki tane renkli elbisesi vardı. Elçileri onlarla karşılar, Cum'a hutbelerini onlarla okurdu" dedi. Hazreti Ömer "Peki yediği en iyi yemek neydi?" diye soranca kızı "Bizim yediğimiz ekmek, arpa ekmeğiydi. O sıcakken, yağ kabının altına koyardık. Ekmek yumuşar ve yağlanırdı. Onu yerdik ve güzel bulduğumuz için başkalarına da ikram ederdik" diye cevap verdi. Hazreti Ömer tekrar "Senin yanında kaldığı zamanlarda kullandığı en geniş, rahat yaygı neydi?" diye sordu. Hazreti Hafsa "Kaba kumaştan yapılma bir örtümüz vardı. Yazın dörde katlar ve altımıza yayardık. Kış gelince de yarısını altımıza yayar, yarısını da üstümüze örterdik" diye cevap verince, Halife "Yâ Hafsa! Benim tarafımdan onlara söyle. Resûlullah (s.a.v.) kendine yetecek miktarı tespit eder, fazlasını ihtiyâç sahiplerine verir ve kalanla iktifa ederdi. Vallahi ben de kendime yetecek kadarını tesbit ettim. Artanı ihtiyâç sahiplerine vereceğim ve bununla iktifa edeceğim. Ben Resûlullah (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekir, bir yol takip eden üç kişi gibiyiz. Onlardan ilki nasîbini aldı ve yolun sonuna vardı. Diğeri de aynı yolu takip etti ve O'na kavuştu. Sonra üçüncüsü yola koyuldu. Eğer o da öncekilerin gittikleri yolu takip eder, onlar gibi yaşarsa, onlara kavuşur ve onlarla beraber olur. Eğer, öncekilerin gittikleri yoldan başka bir yol takip ederse, onlarla buluşamaz" buyurdu."

Yine Hazreti Ömer'in şöyle buyurduğunu rivâyet eder; "Vallahi biz dünyâ zevklerine rağbet etmeyiz, istesek bir hayvan kestirir, ekmek ve kuru üzümden şıra yaptırır yer, içeriz. Fakat, biz bu ni'met ve güzellikleri öbür dünyâya bırakmak istiyoruz. Çünkü Allahü teâlâ şöyle buyuruyor. (Kâfir olanlara, ateşe arz edecekleri gün şöyle denir) **"Siz dünyâ hayatında bütün zevklerinizi yaşayıp bitirdiniz ve bunlarla sefâ sürdünüz. Artık bugün hakaret azâbı ile cezalanacaksınız, çünkü yer yüzünde haksız yere kibir taslıyor, bir de dinden çıkıyordunuz** (fasıklık ediyordunuz)**."** (Ahkâf-20) buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

Babasından rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) şimşekleri ve gök gürültüsünü işitince şu duâyı yaptı.

"Allahım bizi şimşeğinle öldürme, bizi azâbınla helak etme ve bundan önce bize afiyet ver."

"Uyuduğunuz zaman evlerinizde ateş bırakmayınız."

"Kim müslülman kardeşinin ihtiyâcını görürse, Allahü teâlâ da onun ihtiyâcını görür."

"Hiç kimse sol eliyle yemesin ve asla sol eliyle içmesin, çünkü şeytan sol eliyle yer ve sol eliyle içer."

"Sizden biriniz aksırdığı zaman, "Elhamdülillah" desin, yanında bulunan, "Yerhamükellah" desin. Aksıran da, "Yagfirullahü lî ve leküm" desin."

"La'net edici olmak, mü'mine yaraşmaz."

"Haya, imândandır."

"Kim bir müslüman kardeşinin aybını örterse, Allahü teâlâ da kıyâmet günü onun ayıplarını örter."

"Kim sabah namazını şartları ile beraber kılarsa, Allahü teâlânın korumasındadır."

"Yağmur ve dere suları ile sulanan yahut kökleri suyu bulan (mahsulât) **da uşr** (onda bir)**, âletlerle sulananlarda ise uşrun yarısı** (yirmide biri) **vardır."**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 346

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 193, cild-1, sh. 49

3) El-A'lâm cild-3, sh. 71

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 349

5) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 195

SELÂM BİN EBÎ MUTÎ'

Tebe-i tabiînin büyük hadîs âlimlerinden. Doğum târihi bilinmemektedir. 164. (m. 780) senesinde vefât etti. Basralı'dır. Babasının ismi Sa'd el-Huzâî'dir. Huzâa kabilesine mensûb oluşu, onların âzâdlısı olduğundandır. Hadîs ilminde sika (güvenilir ve îtimâd edilir) bir âlimdir. Katâde, Galip el-Kattân, Ebî İmrân el-Cürenî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Esma bin Ubeyd, Osman bin Abdullah bin Mevhîb, Hişâm bin Urve gibi büyük zâtlardan (r.aleyhim ecmaîn) hadîs-i şerîf rivâyet edip, ilim öğrenmiştir. Mehdî İbn-i Mübârek, Yûnus bin Muhammed, Züheyr bin Naîm el-Bâbî, Vehb bin Cerîr ve daha başka âlimler de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn-i Mâce ve Sünen-i Tirmizî adındaki hadîs-i şerîf kitaplarında mevcûttur. Rivâyetlerinin çoğunu Katâde'den yapmıştır. Basra'nın meşhûr hatîblerinden idi. Çok hacca gitti. Mekke yolunda iken vefât etti.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Selâm bin Ebî Mutî', sika ve sünnet-i seniyyeye bağlı bir zât idi."

Ebû Dâvûd (r.a.): "Ebû Seleme'den duydum. Dedi ki: Selâm bin Ebî Muti', Basra'nın en akıllılarından idi."

İbn-i Adî (r.a.): "Mütekaddimînden (geçen âlimlerden) hiçbirinden onun hadîs ilminde zâif olduğunu söyleyeni görmedim."

Bezzâz: "O, insanların seçilmişlerinden idi" demektedir. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bazıları:

Şuayb bin Habbab'dan, o da Enes bin Mâlik'den rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Yüz müslümanın namazını kıldığı cenâzeyi, Allahü teâlâ af ve mağfiret buyurur."**

Katâde'den, o da Hasan bin Semrete'den rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Erkek çocuğu, akîka karşılığında rehindir. Doğumunun yedinci günü akîka hayvanı kesilir, başı tıraş edilir ve isim konur."** (Akîka, çocuk ni'metine karşılık, Allahü teâlâya şükür etmek niyeti ile hayvan kesmektir. Çocuğa yedinci günü isim koymak ve başını kazıyıp, saçının

ağırlığı kadar, erkek çocuk için altın veya gümüş, kız için gümüş sadaka vermek ve erkek için iki, kız için bir akîka hayvanı kesmek müstehaptır.)

Onun kıymetli sözleri: "Zühd üç Kısımdır: Birinci kısım, işi de sözü de sırf Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır. İkinci kısım, iyi olmayan şeyleri terk edip, iyi ve güzel işleri yapmak. Üçüncü kısım ise, mübah olan şeyleri lâzım olduğu kadar kullanmak. Bu en aşağı derecedir."

"Bir hastayı ziyâret için yanına gitmiştim O inler bir vaziyette idi. Bunun üzerine ona: "Yolların, kenarında kimsesiz, bakanı olmıyan, evi ve sığınacak bir yeri bulunmıyan, hizmet edecek kimseleri olmayıp, yapayalnız, acılarıyle başbaşa kalmış kimseleri hatırla da, hâline şükret. Niçin bu kadar inleyip durursun" dedim. Daha sonra tekrar ziyâret ettiğimde böyle bir iniltisini duymadım ve buna "Hâlime şükürler olsun. Hizmet edenim var, evim var, çok kimse bundan mahrûm. Bunları düşündükçe, Rabbime nasıl şükür edeceğimi bilemiyorum" dedi."

"Birgün Mâlik bin Dinar'ın yanına gittim. Vakit gece idi. Işığı falan yoktu. Sadece ekmek yiyordu. Yanında yemek yapacak kabı da yoktu. Ona "Bu ne hâl, böyle!" dedim. Bunun üzerine bana "Beni bırakınız. Geçen günlerime yanıyorum. Koskoca bir ömür geçti gitti. Hiçbir şey yapamadım" dedi.

Yine Selâm bin Ebî Muti' şöyle anlatır: Hasen-i Basrî (r.a.) oruçlu idi. Akşam olunca kendisine, iftarını açması için su getirdiler. Suyu alıp içeceği sırada, ağlamaya başladı. Ona niçin ağladığını sorduklarında, Kur'ân-ı kerîmde, "Cehennemlikler, Cennetliklere şöyle seslenir: **"Suyunuzdan ve Allahü teâlânın size verdiği rızıktan biraz da bize akıtın."** Onlar da: **"Şüphesiz, Allahü teâlâ bunları kâfirlere haram kıldı."** derler. (A'râf-50) âyet-i kerîmesiyle bildirilen manzarayı hatırladım da dayanamadım, onun için ağladım" diye cevap vermiştir.

"Ölen kimse kabre konunca, onun dünyâda iken yaptığı iyi amelleri her taraftan gelerek etrâfını kuşatırlar. Bu sırada, oraya azâb meleği gelir. Onun sâlih amellerinden birisi, azâb meleğine, buradan uzaklaş, ben varken ona dokunamazsın, der.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 188

2) El-Kâşif cild-1, sh. 314

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 287

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 181

SELEME BİN DÎNÂR

Tabiînin büyük âlim ve evliyâlarından. Künyesi, Ebû Hâzım'dır. Mahzûm kabîlesindendir. A'rec ismiyle de tanınır. Medine âlimi ve kadısı idi. Aslen Fars'lıdır. Annesinin adı Rûmiyye'dir. Zühd sahibi ve çok ibâdet ederdi. 140 (m. 757) yılında vefât etti. Abdurrahmân İbn-i Zeyd der ki: "Ebû Hâzım'daki hikmeti başkasında görmedim."

Sehl bin Sa'd es-Sa'dî, Ebû Ümâme Şehl bin Hanîf, Sa'îd bin Müseyyib'den ve başkalarından hadîs rivâyet etti. Zührî, Ubeydullah bin Amr, İbn-i İshâk, Mâlik, Hişâm bin Sa'd, Üsâme bin Zeyd el-Leysî ve başkaları da ondan hadîs rivâyet ettiler. İmâm-ı Nesâî, Ahmed bin Hanbel, Ebû Hâtem, Seleme bin Dinar'ın hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu bildirmişlerdir. Bildirdiği hadîs-i şerîfler "Kütüb-i sitte" denilen hadîs kitâblarının hepsinde yer alır.

Ebû Hâzım'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Oruçlular için Cennette bir kapı vardır. Ona Reyyân denir. Oradan oruçlulardan başkası giremez. Onların sonuncusu girince o kapı kapatılır. Kim bu kapıdan girer ve Cennet şerbetlerinden içerse, bir daha asla susamaz."

Birisi Resûlullaha (s.a.v.) galip, "Yâ Resûlallah! Bana bir iş göster. Onu yaptığım zaman Allahü teâlâ ve insanlar beni sevsin" dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Dünyâdan yüz çevir, kendini ibâdete ver. O zamaın Allahü teâlâ seni sever, insanlardan birşey bekleme, o zaman da insanlar seni sever."**

"Eğer Allahü teâlânın yanında, dünyânın sivrisinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, hiçbir kâfire bir içim su bile vermezdi."

"Bana Cebrâil (a.s.) **geldi. Yâ Muhammed** (s.a.v.) **istediğin şekilde yaşa, fakat mutlaka öleceksin, istediğini sev, fakat kesinlikle ondan ayrılacaksın. İstediğin şeyi yap, şüphesiz onun karşılığını göreceksin. Sonra Cebrâil** (a.s.) **"Yâ Muhammed** (s.a.v.) **mü'minin şerefi, geceleyin kalkıp ibâdet etmesiyle, onun yüksekliği insanlara muhtaç olmamasıyla olur."**

"Kim benim mescidime (Peygamber efendimizin mescidi) **girer de bir harf öğrenir veya öğretirse, Allahü teâlânın yolunda savaşan kimse gibi olur. Benim mescidimden başkasına girerse, başkasına âit beğendiği bir şeyi gören kimse gibi olur."**

"Kim müslüman kardeşini gıybet ederse, Allahü teâlâdan onun bağışlanmasını dilesin. Bu onun için keffârettir."

"Allahü teâlâ kerîmdir, cömertliği ve güzel huyu sever."

"Resûlullah (s.a.v.) ölünceye kadar bir günde iki defa doymadı." Ebû Hazım Seleme bin Dînâr hazretleri buyurdular ki:

"Dünyânın az bir şeyi, âhıretin çok şeyinden alıkor. Çünkü insan dünyâ meşgalelerinden âhıretle alâkalanmaya fırsat bulamaz."

"Kalb, her türlü kötü düşüncelerden temizlenip, niyetler düzeltilip, ihlâs üzere olunduğu zaman büyük günahlar bağışlanır. Kişi günahlarını terk etmeye azmettiği, yöneldiği zaman, onda ma'nevî yönde büyük ilerleme ve gelişmeler olur."

"Allahü teâlâya yaklaştırmayan bir ni'met, belâ ve musîbettir." "Mü'minin diline çok iyi sahip olması gerekir."

"Ey oğul, Allahü teâlâdan korkmayan, ayıbdan sakınmayan, ihtiyârlığında sâlih amel işlemeyen kimseye uyma."

"Cehenneme düşmek korkusu insanlardan hiç eksik olmaz. Hattâ, gökten seslenen birisi, yeryüzündekilere Cehenneme girmekten korkmamalarını bile söyleseydi, iyine onlar Cehenneme düşmek ve onu görmek korkusundan kurtulamazlardı."

Seleme bin Dînâr (r.a.) bir defasında nefsine şöyle demişti: "Ey Ebû Hazım! Kıyâmet günü ey şu, şu hatânın sahibi diye çağırılır, onlarla beraber kalkarsın. Sonra başka günahların sahipleri çağırılır. Yine onlarla beraber kalkarsın. Ey Ebû Hazım, seni öyle bir durumda görüyorum ki, her hâlde her hatâ ve günah sahibiyle kalkacaksın."

"Her gün kişinin ilmi ve hevâsı (arzu ve istekleri) insana gelirler. Onun göğsünde birbiriyle mücâdele ederler. Eğer o kişinin ilmi hevâsına (kötü arzu ve isteklerine) galip gelirse, o gün onun için kazanç günüdür. Şayet hevâsı ilmine üstün gelirse, o gün de zarar günüdür."

"Hevasını (kötü arzu ve isteklerini) öldüren, harpte düşmanı öldürenden daha güçlüdür."

Birisi Seleme bin Dinar'a "Sen kendine çok sahipsin" dedi. O da şöyle cevap verdi: "Nasıl kendime sahip olmıyayım. Ondört düşman beni gözetliyor ve fırsat kolluyor. Dört tanesine gelince onlardan biri olan şeytân, bana fitne veriyor, aklımı ve kalbimi karıştırıyor. Müslüman beni hased ediyor. Kâfir ise fırsat bulsa öldürür. Münâfık bana buğz eder. Diğer on taneye gelince, onlar da: Açlık, susuzluk, sıcak, soğuk, çıplaklık, ihtiyârlık, hastalık, ihtiyâç, ölüm ve ateştir, işte bütün bunlarla başa çıkabilmem için, tam silâhlı olmalıyım. En üstün silâh da takvâdır (haramlardan sakınmadır)."

Kendisine "Ey Ebû Hazım senin sermâyen nedir?" diye soruldu. Şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâya güvenip, insanlardan bir şey beklemememdir."

"İnsanların günah ve yasak işleri işlediğini görürsünüz. Ona "Ölümü ister misin?" denirse, "Hayır istemem" der. "Ona günahları terk etmez misin?" denildiğinde, "Onları terk etmek istemiyorum, onları ancak öldüğüm zaman bırakırım. Fakat ölümü de sevmiyorum" der."

"Biz tövbe etmeden ölmek istemiyoruz, ölümden önce de tövbe etmiyoruz, iyi bil ki, öldüğün zaman malını mülkünü bırakırsın. Hiç bir şeyi götüremezsin. Öyleyse nefsini iyi tanı."

"Bizim yaşayışımız, sultanların yaşaması gibi, dînî durumumuz da meleklerinki gibidir."

"Allahü teâlânın beni dünyâdan uzaklaştıran ni'meti, böyle olmayanlardan daha üstündür. Çünkü, Allahü teâlâ bir kavme, böyle dünyâdan uzaklaştırmayan ni'met vermiş. Fakat bu ni'met onların helakine sebeb olmuştur."

Süleymân bin Abdülmelik, Ebû Hazım hazretlerine dedi ki: "Keşke, yarın huzûr-i ilâhîde durumumun nasıl olacağını bilseydim." Ebû Hazım (r.a.) şöyle dedi: "İyi kimsenin durumu, ehlinden (ailesinden) uzun zaman ayrılıp, sonra onlarla buluşturulan gâib kimse gibidir. Kötü kimsenin durumu, kaçıp da, sonra yakalanıp efendisine teslim edilen kimsenin durumu gibidir." O zaman Süleymân bin Abdülmelik çok ağladı.

Süleymân bin Abdülmelik yine sordu. "Allahü teâlânın rahmeti nerededir?" Ebû Hazım (r.a.) "Allahü teâlânın rahmeti muhsinlere (iyi kimselere) yakındır" buyurdu. Tekrar, "Bizim durumumuz nasıl iyi olacak?" diye sordu. Cevâbında "Kibiri terk eder, mürüvvete (insâniyet-vakar) yapışırsınız."

En âdil şey nedir? sorusuna, "Kişinin kendi nefsine güvenip, korktuğu kimsenin yanında doğruyu söylemesidir."

En çabuk kabûl olan duâ hangisidir? sorusuna "İyi bir kimsenin, iyi olan kimselere duâsıdır."

İnsanların en akıllısı kimdir? sorusuna, "Allahü teâlâya itaate muvaffak olup ve onunla amel edip, insanların da bunu yapmasına rehberlik eden kimsedir."

Süleymân bin Abdülmelik duâ isteyince, şöyle duâ etti:

"Ey Allahım! Süleymân eğer senin velî kullarından ise, ona dünyâ ve âhıretin hayırlarını ver. Eğer senin düşmanlarından ise, râzı olduğun şeyleri ona nasîb eyle."

Ebû Hazım daha sonra şöyle söyledi. "Eğer ehli isen, çok açıklama yaptım. Eğer ehli değilsen, neye yarar?"

Süleymân bin Abdülmelik, Ebû Hazım'a ihtiyâçlarını bildir diye mektûb yazdı. O da cevaben, "Ben hacetimi hertürlü ihtiyâçları veren Rabbime arz ettim. Bana verdiklerine de kanâat ettim. Vermediklerine de rızâ gösterdim."

"Dünyâyı iki şey olarak buldum: Biri bana âit, diğeri başkasına. Başkasına âit olan şeyi, bütün gücümle elde etmeğe çalışsam, mümkün değil, ona ulaşamam. Benim rızkım nasıl olsa başkasına verilmez. Başkasının ki de bana verilmez. Bana verilecek rızkın bir zamanı vardır. Onun için onda acele etmiyeceğim."

"Senin ihtiyâcını giderecek miktar sana yetiyorsa, en asgarî maişet sana kâfidir. Eğer sana kâfi gelecek miktar sana yetmiyorsa, o zaman dünyâda sana yetecek hiçbir şey yoktur."

"Âhırette sana lâzım olacak şeye bugün (dünyâda) öncelik ver. Âhırette sana zarar verecek şeyi de terk et."

"Dünyâda geçen günler rü'yâ, geri kalan gelecek günler ve şeyler ise, arzu ve istekten ibârettir."

"Öldüğünde sana fayda vermeyecek her işi terk et. Böyle yaparsan, ne zaman ölürsen öl, zararda olmazsın.

"Ebû Hazım hazretlerine dediler ki: "Fiyatlar çok yükseldi. Pahalılık var." O da şöyle cevap verdi: "Niçin üzülüyorsunuz? Bolluk zamanında sizi rızıklandıran Allahü teâlâ, pahalılıkta da size rızık verecektir."

"Dünyâda insanı sevindiren bir şeyin peşinden, mutlaka onu rahatsız edecek bir şey gelir." "Sizden birinin, dînin emirlerine uyması beni çok memnun ediyor."

"Ey Âdemoğlu, her şey ölümden sonra belli olup, ortaya çıkacak."

"Ebû Hazım hazretleri, Medine vâlisinin yanına gitti. Vâli "Bana nasîhat et" dedi. Ebû Hazım hazretleri şöyle buyurdu: "Kapına gelenlere bak. Eğer, iyi insanları yaklaştırırsan, kötüler yaklaşmaz. Kötüleri yaklaştırırsan, iyiler gelmez."

"İnsanlar konuşmayı severler fakat, konuştukları ile amel etmeyi, bildiklerini yaşamayı terk ederler."

"İki şey vardır ki, onlar yapılınca, dünyâ ve âhıretin iyiliklerine kavuşulur. Onlar nedir? diye sordular. Ebû Hazım hazretleri şöyle cevap verdi: "Birincisi, Allahü teâlânın râzı olup, sana ağır ve zor gelen şeylere sabır ve tahammül etmek, ikincisi: Senin sevip, Allahü teâlânın beğenmediği bir şeyi senin de beğenmemen."

"Kim şu iki şey için garanti verebilirse, ben de onun için Cenneti garanti verebilirim. Birincisi: Nefsinin sevdiği şeyleri terk etmen, ikincisi: Allahü teâlânın râzı olup, senin beğenmediğin şeylere sabretmen."

"Ben Allahü teâlâya sadece ta'zîm için amel yapıyorum."

"Ebû Hazım hazretlerine birisi gözlerin şükrü nedir?" diye sordu. Ebû Hazım hazretleri şöyle cevap verdi: "Onlarla hayır (iyilik) gördüğün zaman bakar, şerri (kötülük) gördüğün zaman, bakmazsın." "İki kulağın şükrü nedir?" diye sordu. Cevâbında, "İyilik işitirsen dinlersin,

kötülük duyduğun zaman dinlemezsin." "İki elin şükrü nedir?" diye sorunca, "Onunla senin olmayan şeyi alma. Haram işleme" buyurdu. "Karnın şükrü nedir?" diye sorunca "Altı yemek, üstü ilim olsun", "Ayakların şükrü nedir" diye sorulunca, "İyi kimseyi görünce ayaklarını, onun yaptığı işlerde kullanırsın. Beğenmediğin birisini görünce, ayaklarını onun yaptığı kötü işlerde, kullanmaz ve onun gittiği kötü yerlere ayaklarınla gitmezsin. Diliyle şükredip, diğer a'zâlarıyla (vücûdunun diğer kısımlarıyle) şükr vazîfesini yapmıyana gelince: Onun durumu, elbisesi olup, onu giymeyen, sadece eliyle bir kenarına dokunan kimse gibidir. Elbette, o elbise o kimseyi sıcaktan ve soğuktan korumayacaktır." buyurdu.

"Âlimde şu üç haslet (özellik) bulunur. Birincisi, kendisinden yukarıdakine karşı gelmemek, ikincisi, kendinden aşağıdakileri hor ve alçak görmemek. Üçüncüsü, ilmine karşı dünyalık almamak."

"İdârecilerin en hayırlısı, âlimleri (bilginleri) sevendir."

"Birisi gelip, Ebû Hazım hazretlerine: "Beni çok üzen bir şey var" dedi. Ebû Hazım hazretleri "Nedir o?" diye sordu. O da "Ben dünyâyı seviyorum" dedi. O zaman Ebû Hazım hazretleri şöyle buyurdu: "Ben, Allahü teâlânın sevdirdiği bir şeyi sevdiğimden dolayı nefsimi kötülemem. Çünkü Allahü teâlâ bana bu dünyâyı sevdirdi. Eğer dünyâ sevgisi, bizi Allahü teâlânın beğenmediği bir şeye sürüklemiyor, beğendiği bir şeyden de alıkoymuyorsa, bunun hiçbir zararı yoktur."

"Allahü teâlânın rızâsı için bir kimseyi seviyorsan, dünyalık konusunda, onunla münâsebetlerini (ilişkini) azalt."

"Rabbinin devamlı üzerine ni'metler gönderdiğini görüp duruyorken, hâlâ niçin O'na isyan eder, yasaklarından kaçınmazsın."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 113

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 133

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 229

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 143

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 36

SEYYÂR EBÜ'L-HAKEM

Tabiîn devrinde yetişen hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Adı, Seyyâr İbni Ebî Seyyâr'dır. Adının Verdân, Verd veya Dînâr olduğu da bildirilmektedir. Künyesi Ebü'l-Hakem el-Anzî veya el-Basrî'dir. Hadîs ilminin büyük bir âlimidir. Çok ibâdet eden, sabırlı ve şükredici bir zâttı. Takvâ ehli idi. Ya'nî haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Tasavufta yüksek derecelere kavuşmuştu. 122 (m. 739) senesinde vefât etti.

Seyyâr Ebü'l-Hakem, hadîs ilminde âlim bir zâttı. O, Eshâb-ı kiramdan olduğu bildirilen Târık bin Şihâb, İmâm-ı Şa'bî, Ebû Vâil, Ebû Hazım el-Eşcâî, Yezîd el-Fakîr, Sabit en Nebatî, Bekr bin Abdullah el-Müzenî ve daha başka hadîs âlimlerinden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, Sa'îd bin Uyeyne, Mis'ar bin Kedâm, İsmail bin Ebî Hâlid, Beşîr bin Süleymân et-Teymî ve daha pekçok âlim ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Seyyâr Ebü'l-Hakem, çok ibâdet ederdi. Çok sabırlı ve şükredici idi. Allahü teâlânın ismini devamlı söyler, bununla meşgûl olurdu. Yünlü kumaşlardan yapılmış güzel elbiseler giyer, fakat

gönlünü hiçbir şeye bağlamayıp devamlı Allah korkusuyla ağlardı. Ebû Ma'mer şöyle bildiriyor: Bir gün Seyyâr Ebü'l-Hakem'in yanına uğramıştık. Hep ağlıyordu. Ona, "Seni ağlatan şey nedir?" diye sorduk, O da bize: "Benden önceki âbidleri (çok ibâdet yapanları) ağlatan şeydir" diye cevap verdi. Kalbinde dünyâ sevgisi yoktu. Dünyânın fânî, geçici olduğunu yakinî olarak bilenlerdendi. Bunun için buyurdu ki: "Bir kulun kalbinde dünyâ ve âhıretin ikisi bir arada toplanınca, onlardan hangisinin sevgisi çoksa, diğerine tâbi olur." Evliyânın büyüklerinden Mâlik bin Dînâr ile çok sevişirler, sık sık buluşup sohbet ederlerdi (Bkz. Mâlik bin Dînâr).

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Kendisine fakîrlik verilen bir kimse, ihtiyâcını insanlara bildirip onlardan birşey beklerse, fakîrliği devam eder. Şayet hâlini Allahü teâlâya arz edip O'ndan birşey beklerse, ona ihtiyâcının karşılığını verir. Bu, ya âhırette vereceği bir ecir, sevâbtır. Veyahut da dünyâdaki zenginliktir."

"Bir kimse hac yapıp, zinâ ve başka hiç günah işlemeden dönerse, anasından doğduğu günkü gibi günahlarından temizlenir."

"Benden önceki Peygamberlerden hiçbirine verilmeyen beş şey, bana verildi:

1. Düşmanlarımı, bir aylık yoldan benim korkum kaplardı.

2. Yeryüzünün her tarafı bana mescid yapıldı ve temiz kılındı. Ümmetimden bir kişi, na maz vakti nerede girerse, orada namazını kılsın!

3. Düşmanla yapılan harbin sonunda ele geçen ganîmetler bana helâl kılındı. Benden ön ce kimseye helâl olmadı.

4. Bana şefaat etmem için izin verildi.

5. Diğer peygamberler, kendi kavimlerine peygamber olarak gönderilmişti. Ben ise bütün insanlara peygamber olarak gönderildim."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 291

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 313

SÎBEVEYH

Nahiv ya'nî dilbilgisi âlimlerinden. İsmi Amr, lakabı Sîbeveyh, meşhûr künyesi Ebû Bişr ve bundan başka Ebû Osman, Ebü'l-Hüseyn veya Ebü'l-Hasan'dır. Daha çok Sîbeveyh lakabıyla tanınır. Nesebi Ebû Bişr Amr bin Osman el-Kanber'dir. İran'ın Şîrâz yakınlarındaki Beydâ'da ve bir rivâyete göre de Ahvâz'da doğdu. Doğumuna 140, 150 (m. 767), vefâtına da 180-188, 194 (m. 809) târihleri rivâyet edilir. Kabri Şîrâz'dadır.

Sîbeveyh, ilim tahsil etmek için Basra'ya geldi. Hadîs ve fıkıh ilmini öğrenmeye başladı. İlk hocaları Îsâ bin Ömer Sekafî, Hammâd bin Seleme ve Ebû Zeyd el-Ensârî'dir, Muhaddis (hadîs âlimi) Hammâd bin Seleme'nin huzûrunda hadîs-i şerîf okurken, bir kelimede hatâ yaptı. Hatâsından çok utanıp, üzüldü. Önce nahiv (dilbilgisi) ilmini öğrenmek lüzumunu hissetti. Nahiv öğrenmeye karar verip, nahivci Halîl bin Ahmed'in derslerine devam etmeye başladı. Nahivin temel bilgilerini bu hocadan aldı. Halîl bin Ahmed, O'nun zekâsı, çalışkanlığı ve terbiyesini takdîr edip, "Ey üzüntüleri gideren kimse, merhaba" diyerek iltifât ederdi. Ondan onbeş sene kadar ders aldı. Ayrıca Yûnus bin Habîb'den nahiv, Ebü'l-Hattâb el-Ahfes, Nezr bin Şümeyl el-Mâzinî ve

Müerric bin Amr es-Sedûsî'den lügat (sözlük) dersi aldı. Muhaddis Ali bin Nasr el-Cehzemî'den de ders aldı. Basra'da devrin en meşhûr nahiv ve lügat âlimlerinden ders alması ve kabiliyeti onu nahiv ilminde söz sahibi yaptı. Ders vermeye başladı. Ondan Ebü'l-Hasan el-Ahfaş ve Kutrub lakabını verdiği Muhammed bin el-Mustanir ders aldı. Nahiv ilmine dâir, el-Kitab ismiyle meşhûr eserini yazdı. "Kara't-ül-Kitâb" dendiği zaman Sîbeveyh'in meşhûr eserini okuduğu anlaşılır. Talebesi Ahfaş, hocasından sonra, el-Kitâb'ı Basra'da okutmaya başladı.

Sîbeveyh, hayatının sonlarına doğru Basra'dan Abbasî Halifeliği'nin merkezi Bağdâd'a gitti. Bağdâd'da Zenbûrî denen nahve dâir mes'elelerdeki ihtilâflar üzerine, nahiv ve lügat âlimi Kurrâ-i seb'a ya'nî yedi meşhûr hafızdan biri olan Ali bin Hamza Kisâî ile ilmî münâzarada bulundular.

Sîbeveyh, Bağdâd'daki münâzaranın neticesine çok üzülüp, Basra'ya geri gelip, daha sonra da memleketi İran'a döndü. İran'da vefât edip, Şîrâz'a defn edildi.

El-Kitâb, nahiv üzerine yazılıp, zamanımıza kadar muhafaza edilen ilk büyük eserdir. El-Kitâb, bir çok nahivci tarafından okunup, okutulmuş ve uzun zaman şerh, izah, ihtisar (sadeleştirme), ikmâl ve tenkid şeklinde müracaat eseri oldu. El-Kitâb hakkında eserler yazılarak zamanımıza kadar muhafaza edilip, üç defa yayınlandı. Almanca'ya da tercüme edildi. Sîbeveyh'in ayrıca Ebniyetü'l-esmâ adında bir kitabı daha vardır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 463

2) Bugyet-ül-Vuât cild-2, sh. 346

3) Târîh-i Bağdâd, cild-12, sh. 195

SÜDDÎ-İ KEBÎR (İsmail bin Abdurrahmân)

Tabiînin tefsîr ve hadîs âlimlerinden. Adı İsmail bin Abdurrahmân bin Ebî Kerîme'dir. Künyesi, Ebû Muhammed el-Kureşî, lakabı Süddî-i Kebîr'dir. Lakabıyla meşhûrdur. Bu lakabı Kûfe Câmi-i şerîfi süddesinde (ya'nî gölgesinde) çok bulunması veya Medîne-i münevveredeki südde mahallinde oturmasından verildiği bildirilmektedir. Babası İsfehânlı olup, kendisi Hicaz'lıdır. Kûfe'de otururdu. Doğum yeri ve târihi bilinmemesine rağmen, 127, 128 (m. 745) senesinde vefât ettiği rivâyet edilmektedir.

Eshâb-ı kiramdan Abdullah bin Abbâs, Enes bin Mâlik, Ebû Hüreyre; Tabiînden. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Atâ bin Ebî Rebbâh, İkrime (r.anhüm) gibi, âlimlerden ilim tahsil etti. Kendisinden de Tabiînden Sevrî, Şu'be bin Haccâc, Ebû Avâne, Ebû Bekir bin Iyâş'a (r.anhüm) ilim öğrendi. Abdullah bin Abbâs, Abdullah bin Mes'ûd'dan (r.anhüm) rivâyet yoluyla yazdığı, talebesi Esbât bin Nasrân el-Hemedânî'nin haber verdiği bir tefsîri vardır.. Yine Ebû Sâlih ve Ebû Mâlik vasıtalarıyla Abdullah bin Abbâs'a ve Mürr vasıtasıyla da Abdullah bin Mes'ûd'a (r.a.) nisbet edilen tefsîrini, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr-i Taberî tefsîrinde Esbât vasıtasıyla nakl eder. Mürr yoluyla gelen rivâyetleri de Hâkim Müstedrekinde toplamıştır. Müfessirlerden İbni Ebî Hatim, Süddî-i Kebîr'den şöyle bir rivâyette bulunur. Kureyş kabilesi erkek evlâdı kalmayan kimse hakkında; "falan zürriyetden mahrûm, kaldı ma'nâsında "Betene fülân ün" derlerdi. Peygamber efendimizin de oğulları vefât etti. Âs bin Vâil; Muhammed zürriyetten mahrûm kaldı, dedi. Bunun üzerine Kevser sûresi nâzil oldu. Meâli şerîfi şöyledir; "(Ey Resûlüm), gerçekten biz sana (Cennetteki Havzı) kevseri, pek çok hayırları verdik. O halde, (buna şükür olarak) namaz

kıl ve kurban kesiver. Doğrusu, sana (evlâdsız, nesli kesik deyip) dil uzatandır, hayırsız nesli kesik...”

---

1) Tabakât-ı müfessirîn cild-1, sh. 109

2) Mîzân-ül-i’tidâl cild-1, sh. 236

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 313

SÜFYÂN BİN UYEYNE

Fıkıh ve hadîs âlimi. Tebe-i tabiînin büyüklerindendir. İsmi, Süfyân bin Uyeyne bin Meymûn el-Hilâli el-Kûfî. Künyesi Ebû Muhammed’tir. 107 (m. 725)’de Şaban ayında Kûfe’de doğdu. 198 (m. 813)’de Mekke-i mükerremede vefât etti. Yetmiş kere hacca gitti. İmâm-ı a’zam ve İmâm-ı Şafiî ile görüştü. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde kitapları vardır. Babası tarafından Mekke’ye götürüldü ve orada yerleşti. Daha dört yaşında iken Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Yedi yaşında iken hadîs-i şerîf yazmaya başladı. Zührî, Şa’bi Amr İbn-i Dinar, Abdullah İbni Dinar gibi büyük âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İmâm-ı A’meş, Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Mübârek, İmâm-ı Şafiî, Ahmed İbni Hanbel gibi büyük zâtlar hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Hâfızası fevkalâde kuvvetli olduğundan yanında kitap bulundurmazdı. Kendisinden rivâyet edilen hadîs-i şerîflerin sayısı 7000 civarındadır. Fıkıh ilminde, İmâm-ı Şafiî hazretlerine ders verdi. Sika (güvenilir), hafız (râvileri ile birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen), fıkıhda, tefsîrde derin âlim ve dinde sözü senet, mutlak müctehid ve mezheb sahibi bir imamdır. Mezhebi zamanla unutulup, mensûbu kalmamıştır. Haram ve şüphelilerden kaçması son derece fazla idi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin sahîh olduğunda, icmâ’ (sözbirliği) vardır. Tabiînin büyüklerinden 87 zât ile görüşüp, 70’inden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Mekke-i mükerremede, hadîs-i şerifleri ilk defa toplayıp tasnif eden bu zâttır. Sahih-i Buhârî’nin ilk sayfasındaki **“Ameller ancak niyetlere göredir...”** hadîs-i şerifinin râvilerinden biri de Süfyân bin Uyeyne’dir. (Muhaddis-ul-Harem; “Mekke’nin hadîs âlimi” ünvanına lâyık idi. Et-Tefsîr ve el-Câmî adında iki eseri vardır.

İmâm-ı Şafiî (r.a.) buyuruyor ki; “Hazreti Süfyân’ın, Allahü teâlâdan korkmasının çok olması, her an Allahü teâlâ ile meşgûl olduğunun delîlidir. Allahü teâlâ bana, hadîs-i şerîf ilmini Süfyân bin Uyeyne’den (r.a.), fıkıh ilmini de İmâm-ı Muhammed Şeybânî’den (r.a.) öğrenmemi ihsân etti.” Hazreti Süfyân bin Uyeyne’ye “Bir insan, bir işi yapmağa niyet eder, sonra yapmazsa, o kimse bu ameli işlemediği halde, kirâmen kâtibîn melekleri nasıl yazarlar?” diye sordular. Cevaben buyurdu ki, “İnsanın iyiliğini ve kötülüğünü yazan melekler, gaibi bilemezler. Lâkin, insan güzel ve hayırlı bir amel yapmağı kalbinden geçirince, ondan misk gibi güzel kokular yayılır. Melekler bu kokuyu aldıkları zaman o kimsenin iyilik yapmağa niyet ettiğini anlarlar. Kötülük yapmağa niyyet ederse o zaman da rahatsız edici pis bir koku çıkar. Bu kötü kokudan melekler, o kimsenin kötülük yapmağa niyet ettiğini anlarlar. Güzel amel yapmağa niyet edince, kul yapamasa dahi melekler yazarlar. Kötülüğe niyet edince ise, o kötülüğü yapmadıkça yazmazlar. Bu Allahü teâlânın ihsânlarındandır.”

Her namazı bitirince “Allahım, bu namazda yaptığım hatâları bağışla” diye duâ ederdi.

İbn-i Vehb (r.a.) buyuruyor ki: “Ben tefsîr, ilminde Süfyân bin Uyeyne’den (r.a.) daha âlim kimse bilmiyorum.”

Hazreti Süfyân bin Uyeyne’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları:

Peygamber efendimiz: **"Kocaları dışarıda bulunan kadınların yanına girmeyiniz. Zîrâ kan damarda işlediği gibi, şeytan da insanın vücûdunda işler"** buyurdu. Hazır bulunan Eshâb-ı kiram, "Senin de mi yâ Resûlallah?" deyince, **"Evet benim de. Fakat benim şeytanım müslüman oldu."** buyurdu.

Eshâb-ı kiram "Yâ Resûlallah! Hastalandığımız zaman ilaç kullansak, günah işlemiş olur muyuz?" dediklerinde, **"Ey Allahü teâlânın kulları, tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ, şifâsı olmayan hastalık yaratmamıştır."** buyurdular.

"Haya îmândandır."

"Ameller ancak niyetlere göredir. Her kimse için ancak niyet ettiği şey vardır. Her kimin hicreti, bulacağı bir dünyâya ve evleneceği bir kadına ise, hicreti Allah ve Resûlü için değil, niyet ettiği şeye âittir. Ya'nî her amelin hükmü kıymeti, sahibinin niyetine göre olur."

"Benden sonra Ebû Bekir (r.a.) ve Ömer'e (r.a.) uyunuz."

"Allahım ben bunu (Hazreti Hasen'i) **seviyorum, onu sen de sev! Onu seveni de sev!" diye duâ buyurmuşlardır.**

"Mûsâ (aleyhisselâm) **Benî İsrail'in arasında hutbe okumak için ayağa kalktığında, kendisine insanların hangisi en âlimdir diye soruldu. Mûsâ** (a.s.) **"En âlim benim" dedi. Allahü teâlâ ona: "İki denizin kavuştuğu yerde benim kullarımdan bir kul var, o senden daha âlimdir," diye vahy indirdi. Mûsâ** (a.s.) **"Ey Rabbim! Benim için onunla buluşmanın yolu nedir?" diye sordu. Kendisine: "Azık olarak bir zenbilin içine tuzlu bir balık koyarak sırtına al. Bu balığı nerede kaybedersen, o zât oradadır" denildi. Mûsâ** (a.s.) **yola revân oldu. Onunla birlikte hizmetçisi de yola çıktı. Bu zât Yûşa bin Nûn idi. Mûsâ** (a.s.) **bir zenbilde bir balık taşıyordu. Hizmetçisi ile birlikte yürüyerek gittiler. Nihâyet bir kayaya vardılar. Orada gerek Mûsâ** (a.s.)**, gerekse hizmetçisi bir miktar istirahat ettiler. Derken zenbildeki balık harekete gelerek zenbilden çıktı ve denize düştü. Allahü teâlâ o ânda suyun akıntısını kesti. Hattâ (su) kemer gibi oldu. Balık için bir kanal meydana gelmişti. Mûsâ** (a.s.) **ile hizmetçisi için şaşacak bir şey olmuştu. Mûsâ** (a.s.) **uyumuş olduğu için bu hâli görmedi. Musa'nın** (a.s.) **hizmetçisi bu hâli gördü ama ona söylemeyi unuttu (unutturuldu). Günlerinin kalan kısmı ile o geceyi de yürüdüler. Mûsâ** (a.s.) **sabahleyin hizmetçisine: "Sabah kahvaltımızı getir. Gerçekten bu yolculuğumuzda müşkilâtla karşılaştık" dedi. Hizmetçi: "Gördünmü, kayaya geldiğimizde gerçekten ben balığı unuttum. Ama onu hatırlamayı bana ancak şeytan unutturdu ve balık denizde şaşılacak bir şekilde yolunu tuttu" dedi. Mûsâ** (a.s.)**: "İşte bizim istediğimiz buydu" dedi. Hemen izlerini takip ederek geriye döndüler. Kendi izlerini takip ediyorlardı. Nihâyet kayaya geldiler. Orada örtünmüş bir adam gördüler. Üzerinde bir elbise vardı. Mûsâ** (a.s.) **ona selâm verdi. Hızır aleyhisselâm O'na: "Ve aleykümselâm sen kimsin?" dedi. "Ben Musa'yım!" deyince Hızır** (a.s.) **"Benî İsrail'in Mûsâsı mı?" diye sordu. Mûsâ** (a.s.) **"Evet" dedi. Hızır** (a.s.) **"Sen Allahü teâlânın ilminden bir ilmi bilmektesin ki Allah onu sana öğretmiştir. Onu ben bilmem. Ben de Allah'ın ilminden bir ilim üzereyim ki, onu bana öğretmiştir. Sen bilemezsin" dedi. Mûsâ** (a.s.) **ona; "Sana öğretilenden, hakkı bana öğretmek şartıyla sana tâbi olabilir miyim?" diye sordu. Hızır** (a.s.) **"Sen benimle** beraber **sabıra takat getiremezsin, iyice bilmediğin bir şeye nasıl sabredebilirsin ki? Bir şey yok ki, ben onu yapmağa memur**

olurum. Sen onu görürsen sabredemezsin." dedi. Mûsâ (a.s.)**: "Beni inşâallah sabırlı bulacaksın. Sana hiç bir husûsta karşı gelmem" dedi. Hızır** (a.s.) **ona: "O halde bana tâbi olursan, bana hiçbir şey sorma. Tâ ki kendim sana ondan birşey anlatıncaya kadar!" dedi. Mûsâ** (a.s.)**, "Pekâlâ!" cevâbını verdi. Sonra Hızır'la Mûsâ** (a.s.) **deniz sahilinden yürüyerek yola devam ettiler. Derken yanlarına bir gemi uğradı. Bunlar kendilerini gemiye almaları husûsunda gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır'ı derhal tanıdılar, ikisini de ücretsiz olarak gemiye bindirdiler. O sırada bir serçe gelerek geminin kenarına konup denizden bir yudum su aldı. Hızır** (a.s.) **"Yâ Mûsâ! Benim ilmim ile senin ilmin Allahü teâlânın ilmi yanında serçenin denizden azalttığı su kadar bile değildir" dedi. Sonra Hızır** (a.s.) **geminin tahtalarından birine vurarak onu çıkardı. Bunun üzerine Mûsâ** (a.s.) **ona: (Bir cemâat bizi parasız gemilerine bindirdiler. Sen onların gemisine kastederek içindekileri batırmak için mi deliyorsun? Gerçekten çok büyük bir iş yaptın" dedi. Hızır** (a.s.) **"Ben sana, benimle beraber sabıra güç getiremezsin demedim mi!" dedi. Mûsâ aleyhisselâm, "Unuttuğumdan dolayı beni kınama. Bu işte benim başıma güçlük de çıkarma" dedi. Bundan sonra gemiden çıktılar. Sahilde yürürlerken bir de baktılar ki, bir çocuk diğer çocuklarla oynuyor. Hızır** (a.s.) **hemen onun kafasından tutarak eliyle başını kopardı ve çocuğu öldürdü. Bunun üzerine Mûsâ** (a.s.) **"Masum birisini, kısas hakkın olmaksızın öldürdün! Gerçekten yadırganacak bir şey yaptın" dedi. Hızır** (a.s.) **"Ben, sana benimle beraber sabıra güç getiremezsin demedim mi?" dedi. Mûsâ** (a.s.) **"Bundan sonra bir şey sorarsam, bir daha benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan özür derecesine vardın" dedi. Yine yürüdüler, nihâyet bir köye vararak köylülerden yiyecek istediler. Onlar, kendilerini misâfir kabûl etmekten çekindiler. Bu sefer o köyde yıkılmak üzere olan bir duvar buldular. Hızır** (a.s.) **onu doğrulttu. Mûsâ** (a.s.) **ona "Bir kavim ki kendilerine geldik de bizi ne misâfir aldılar, ne de doyurdular. Dilesen bunun için ücret alabilirdin" dedi. Hızır** (a.s.) **"Artık bu senle benim aramızın ayrılmasıdır. Sabredemediğin şeyin tevilini sana haber vereceğim" dedi. "Birincisi; gemi denizde çalışan bir takım fakîrlerin idi. Onun için ben gemiyi kusurlu yapmak istedim ki, arkalarında her sağlam gemiyi zorla almakta olan bir hükümdâr vardı. Onu zaptedecek hükümdâr geldiği vakit, gemiyi delinmiş bulacak ve bırakıp gidecek. Fakîrler de onu tahta ile tamir edeceklerdi, ikincisi; oğlan büyüseydi kendisi kâfir olacağı gibi, anne ve babasını da küfre sevk edecekti. Bu sebeple biz onun yerine annesiyle babasına, Allahü teâlâdan ondan daha faydalı ve daha merhametli bir evlât vermesini diledik. Üçüncüsü; bu duvar, şehirde iki yetim çocuğa âit idi. Altında onlara âit bir define vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Allahü teâlâ diledi ki, ikisi de rüştlerine ersinler** (akıl baliğ olsunlar, evlenecek çağa gelene kadar büyüsünler) **definelerini çıkarsınlar. Bu Allahü teâlânın bir merhametidir. Ben bunları kendi isteğimle yapmadım. İşte senin, üzerinde sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur."**

Süfyân bin Uyeyne buyurdu ki: "Bir kimsenin kusurları, onu duâ etmekten alıkoymasın. Çünkü Allahü teâlâ, en kötü mahlûk olan şeytanın bile duâsını kabûl etmiştir."

"İnsanlar bir yerde toplanıp, Allahü teâlâdan bahsettiklerinde, şeytan ve dünyâ oradan uzaklaşırlar. Şeytan dünyâya der ki, "Bu insanların ne yaptığını görüyor musun?" Dünyâ "Şimdi onlara yaklaşma. Birbirlerinden ayrıldıkları zaman, ben onları tek tek yakalar sana teslim ederim" der."

"İnsanların benim yüzümden günaha girmelerinden korkmasaydım, insanların beni gıybet edip kötülemelerini, beni övmelerinden daha çok isterdim. Çünkü gıybet eden, kötüleyen kimseler günahlarımı almakta, sevâblarını bana vermekteler. Halbuki, insanların beni medh etmelerinin, çok övmelerinin bana bir fâidesi yoktur. Hattâ, beni överken, bende olmıyan hâlleri bildirmeleri, ya'nî yalan söylemeleri dahi mümkündür."

Bir kimse kendisine gelerek "Ben zühd sahibi (şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk eden) bir âlim görmek istiyorum. Bana öyle birini gösterebilir misiniz?" dedi. Buna cevaben buyurdu ki: "Zühd, sırf helâl olan rızıkta olur. Bu zamanda, rızkını helâlinden temin edebilmek mümkün mü ki siz öyle birini arıyorsunuz?"

"Bir kimse ibâdetlerini yapar, hep Allahü teâlâyı hatırlarsa, dünyâ (insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran, alçak şeyler) ondan uzaklaşır. Allahü teâlâyı hatırlamaktan gâfil oldukça da dünyâ ona yaklaşır, ibâdetlerden ve Allahü teâlâyı hatırlamaktan maksat, dünyâyı kendinden uzaklaştırmak içindir."

Birisi kendisinden nasîhat istedi. Ona buyurdu ki, "Kendini başkalarından üstün görmekten ve haksız olarak başkasının bir kuruş da olsa hakkını almaktan çok sakın. Allahü teâlâya hesap vereceğini, O'nun büyüklüğünü düşün. Kendini üstün görenleri (kibir edenleri) Allahü teâlâ alçaltır. Başkalarının malını haksız olarak alan da fakîr ve zelîl olur."

"Sehâvet (cömertlik) nedir?" diye sordular. "Dostlara ve sevdiklerine iyilik ve ikramda bulunmaktır" buyurdu.

"İnsan, düşünce sahibi olursa, herşeyden bir ders alır."

Bize hadîs ilmini öğretiniz diye müracaat edenlere; "Ben kendimi buna lâyık ve ehil bulmuyorum" buyurdu.

"İlmi, dünyâ ni'metlerine kavuşmak için vasıta yapmak niyeti ile öğrenen kimseye ilim öğretmeyiniz. Çünkü, onun Cehenneme gitmesine yardım etmiş olursunuz."

"Helâl lokma ile, hâlis kalb ile kırk gün ibâdete devam eden kimsenin kalbi nurlanır, hikmet söylemeye başlar."

"İlmim nefsimi ıslah eder deyip de, kurtuluşu elde etmeye gayret göstermeyenler fâsıktırlar."

Süfyân bir Uyeyne (r.a.) kendisine verilen bir şeyi kabûl etmeyip bir başkasına gönderir "Ona verin, o bizden daha muhtaçtır" buyururdu.

"Maddî hayatın devamı için, dünyâdaki su ne kadar mühim ise, ma'nevî hayat için de **"Lâ ilahe illallah"** kelime-i tevhîdi o kadar, hattâ daha fazla mühimdir. Bu kelimenin yüksek ma'nâsını rûhuna sindirebilen kimse diridir. Bu yüksek ma'nâyı rûhuna işliyemiyen kimse ölüdür. Allahü teâlânın, kullarına ihsân ettiği ni'metlerin en yükseği bu kelimedir."

"Bir kimse, ölmüş olan bir kimsenin kendisinde bulunan hakkını, Allahü teâlâdan korkarak götürüp vârislerine verse, helâllik almış olur. Ama gıybet günahının durumu böyle değildir. Bir kimse, bir kimseyi gıybet etse, gıybet edilen kimse vefât etse, gıybet eden kimse, gidip, gıybet ettiği kimsenin vârislerinden helâllik alsa, yine helâl olmaz. Yeryüzündeki bütün müslümanlar, o gıybet eden kimseyi affetseler, gıybet edilen kimse, hakkını helâl etmedikçe helâl olmaz. Mü'minin ırzı, şerefi, malından daha kıymetlidir."

"Hiç kimseyi işlediği bir günahtan dolayı ayıplama."

"Günümü sefîhler gibi, gecemi de câhiller gibi boşa geçirsem, ondan sonra da ilmî eserler yazsam, bunlardan kimse istifâde edemez. Evvelâ benim hâlim yazdıklarıma uygun olmalı ki, başkaları istifâde edebilsin."

"Bir kimse, kendisine bir belâ geldiğinde sabreder, Allahü teâlânın takdîrine râzı olursa onun, işi tamamdır. O kemâl mertebesini bulmuştur."

"Birine yazdığı mektûbda, "Kardeşim, Allahü teâlâyı hatırlamaktan ve ölüme hazırlanmaktan gâfil olan kimselerden uzak dur. Biz öyle insanlara yetiştik ki, onlar ölüm korkusundan dolayı, aklı dağılmış gibi olurdu."

"Allahü teâlâyı seven, Allahü teâlânın sevdiklerini de sever. Allahü teâlânın sevdiklerini seven, Allahü teâlânın rızâsı için sever."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 105

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 262

3) Sıfat-üs-safve cild-2, sh. 130

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-7, sh. 270

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 40

6) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 391

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 391

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1067

9) Fâideli Bilgiler sh. 45, 156, 158

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 392

11) Risâle-i Kuşeyrî sh. 264, 329, 390, 403

12) Keşf-ül-mahcûb sh. 223, 256 (Urdu tercümesi)

13) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 397

SÜFYÂN-I SEVRÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Süfyân bin Sa'îd bin Mesrûk el-Kûfî'nin künyesi, Ebû Muhammed veya Ebû Abdullah'tır. 95 (m. 715) senesinde Kûfe'de doğdu. 161 (m. 778)'de Basra'da vefât etti. Tebe-i tabiînin büyüklerindendir. İlmini, zamanındaki büyük âlimlerden öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilminde yüksek derecede olup müctehid idi. Mezhebi zamanla unutuldu. Cüneyd-i Bağdadî, Hamdûn Kassar bunun mezhebinde idiler.

Hadîs, fıkh, tefsîr ve tasavvuf gibi ilimlerde zamanın eşsizlerindendi. Haramlardan kaçıp, şüpheli şeyleri yapmamakta nihâyete erenlerdendi. Edeb ve tevâzuda (alçak gönüllülükte) benzeri azdı. **Câmi'ul-kebîr, Câmi-üs-sagîrve Ferâiz** isimli kitapları meşhûrdur.

Mekke-i mükerremeye gittiği zaman halk başına toplanır, bilmedikleri anlayamadıkları husûsları sorarlardı. Hepsine teker teker cevap verir, müşküllerini hallederdi. Hâfızası çok kuvvetli ve fevkalâde idi. "Hâfızam, kendisine tevdi ettiğim hiçbir şeyde bana ihânet etmedi" buyurdu. Ya'nî öğrendiğim hiçbir şeyi unutmadım demek istedi. Yirmi yıl geceleri uyumadı ve abdestsiz gezmedi, ölümü hatırladığında kendinden geçerdi. Kime rastlasa "Ölüm gelmeden önce ona hazırlan" derdi.

Hazreti Süfyân-ı Sevrî'nin annesi O'na hamile iken bir gün dama çıkıp komşuya âit bir turşuyu ağzına koymuştu. Bunun üzerine henüz ana rahminde bulunan Hazreti Süfyân, kafasını şiddetle annesinin karnına vurdu. O anda annesi, yediği turşuyu komşudan izinsiz aldığını hatırlayıp, komşuya koştu. Onunla helâlleşti. Süfyân-ı Sevrî ana karnında bile haram lokmayı kabûl etmeyip, hep helâl lokma ile büyüdü.

Hazreti Süfyân-ı Sevrî'nin gençliğinde sırtı kamburlaşmıştı. Sebebini sordular. Onlara "Üç üstada talebelik yaptım. Hepsi de zamanının en âlimleriydi, ölüm zamanında üçü de dünyâdan imansız olarak gittiler. Ben onların hâlini görünce, korkudan omurga kemiğim eğrildi. Hele üstadımın birine uzun seneler hizmet ettim, talebelik yaptım. Hiç bir edebi terk ettiğini görmedim. Dünyâdan âhırete göçeceği zaman başucunda idim. Gözünü açıp, "Ey Süfyân! Bana ne olduğunu görüyor musun?" dedi. Ben de "Ey üstadım, kendinizi nasıl buluyorsunuz?" dedim. O, "Beni dergâhından kovuyorlar, kabûl etmiyorlar. Sen buradan git, bize lâyık değilsin diyorlar" dedi. Sonra Hazreti Süfyân, yanındakilerden Kur'ân-ı kerîm istedi ve elini kitabın üzerine koyarak, "Şâhid olunuz ki o, bu mushaftan ve içinde bulunanlardan nasipsiz öldü. Yahudi dînini seçti ve can verdi. Allahü teâlâ dilediğini yapar" dedi.

Bir defa devrin halifesiyle namaz kılıyordu. Halife namaz kılarken sakalıyla oynuyordu. Hazreti Süfyân; namazdan sonra, "Ey Halife! Namaz kılarken lüzumsuz hareket yapılmaz. Yarın kıyâmet günü böyle kıldığın namazları paçavra gibi yüzüne çarparlar" buyurunca Halife, "Biraz yavaş konuş etrâftakiler duyacaklar" dedi. Hazreti Süfyân, "Eğer, böyle önemli bir mes'eleyi izah etmezsem, dînin emrini yerine getirmemiş olurum. Bu ise bana yakışmaz" buyurdu. Bu söz halifeye çok acı geldi. Halife, kendisine başkalarının da söz söyleyememesi için darağacının kurulmasını ve âleme ibret için asılmasını emretti. Darağacının kurulduğu gün, Hazreti Süfyân, yanında Hazreti Fudayl bin Iyâd ve Hazreti Süfyân bin Uyeyne olduğu halde uyuyordu. Bu iki büyük, onun asılacağını öğrenmişlerdi. Birbirlerine "Asılacağını uyanıncaya kadar bildirmiyelim" derken işitti ve "Ne konuşuyorsunuz?" buyurdu. Onlar da durumu Hazreti Süfyân-ı Sevrî'ye anlattılar. O da, "Ben yaşamağa hevesli bir kimse değilim. Fakat, dünyâda yarım kalan, yapmam lâzım gelen işler var" buyurdu. Gözleri dolu dolu oldu ve "Ey Allahım! onları şiddetli bir cezaya çarptır" diye duâ etti. Daha duâsı biter bitmez sarayın kubbesi çöktü. Halife Ca'fer ve adamları altında kalarak can verdi. O iki büyük zât, "Bu kadar çabuk kabûl olunan bir duâ işitmedik" dediler.

O zamanın en büyük âlimlerinden Hazreti İmâm-ı a'zam, Süfyân-ı Sevrî, Hazreti Mıs'âr bin Kedam ve Hazreti Şüreyk, halife tarafından kadı ta'yin edilmek isteniyordu. Lâkin bunlar bu mes'ûliyetli işten çekiniyorlardı. Halife Mensûr bunları yanına çağırttı. İmâm-ı a'zam (r.a.) yolda giderken arkadaşlarına buyurdu ki, "Neticenin nasıl olacağını size tahmin edeyim mi? Ben yolunu ve çâresini bularak, Süfyân firar ederek ve Mıs'âr kendini deli göstererek bu işten kurtuluruz. Şüreyk kadı olur." Nihâyet yolda giderlerken, Süfyân-ı Sevrî (r.a.) **"Kâdı ta'yin edilen kimse, bıçaksız boğazlanmıştır."** hadîs-i şerîfini düşünerek kaçtı, bir vapura sığındı. "Beni gizleyiniz zîrâ beni öldürecekler" buyurdu. Onlar da kendisini gizlediler. Böylece kadı olmaktan kurtuldu, İmâm-ı a'zamın buyurduğu gibi Şüreyk kadı oldu.

Birisi Süfyân-ı Sevrî'ye (r.a.) iki altın gönderdi ve "Babam sizin dostlarınızdan ve talebelerinizden idi. Bu iki altın, onun bana miras bıraktığı helâl paradandır. Lütfen kabûl ediniz" dedi. Hazreti Süfyân-ı Sevrî bu altınları çocuğuna verip geri götürmesini emretti. Şöyle buyurdu: "Onun babasıyla olan dostluğum ve muhabbetim Allah için idi" dedi. Çocuğu, altınları iade edip gelince babasına, "Ey babacığım! Bizim çoluk çocuğumuz var, paraya da ihtiyâcımız vardı. Bu

durumda, siz yine o altınları kabûl etmediniz" deyince O da, "Ey oğlum! Sen yemeyi, içmeyi düşünüyorsun. Ben, Allah için olan muhabbeti verib de, kıyâmette zararını göreceğim dünyâ sevgisini düşünüyorum" buyurdu.

Bir zaman yanında bir kimse ile beraber Mekke'ye gidiyorlardı. Hazreti Süfyân yolda hep ağlıyordu. Yanındaki kimse O'na, "Günahların sebebi ile mi ağlıyorsun?" dedi. Hazreti Süfyân, "Günahlarım çoktur. Lâkin beni en fazla korkutan ve ağlatan şey acaba îmânımı muhafaza edebilecek miyim? korkusudur" buyurdu. Mekke'ye vardılar. Hac esnasında bir genç, Allah korkusuyla öyle bir "Allah" dedi ki, dayanamadı düşüp vefât etti. Hazreti Süfyân-ı Sevrî bu hâli görünce, gencin cesedinin yanına geldi ve "Dört defa hac yaptım. Bunların sevâbını senin rûhuna hediyye ettim. Sen de bu söylediğin "Allah" sözünden meydana gelen sevâbı bana versen" deyince gencin cesedinden "Verdim" sesi duyuldu. Süfyân-ı Sevrî'ye (r.a.) o gece rü'yâsında şöyle denildi: "Sen çok kâr ettin. Eğer bu aldığını bütün Arafat'ta bulunanlara taksim etsen, hepsi zengin olurlardı."

Birisi şâhid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlatıyor: Bir seher vakti zemzem kuyusunun yanında oturuyordum. Bir kimse geldi. Kuyudan bir kova doldurup çekti, içti. Kalanını bırakıp gitti. Yüzünde örtü olduğu için kim olduğunu da anlıyamadım. Kovada kalan artığını içtim. Tadı badem ezmesi gibiydi. O âna kadar o lezzette bir şey içmemiştim. Bir seher vakti yine aynı yerde oturuyordum. Yine geldi, kovayı doldurup kuyudan çekti ve içip gitti. Artığını içtim. Tadı bal şerbeti gibiydi. Geri döndüm gitmişti. Başka bir sefer yine böyle oldu. Bu sefer tadı şekerli süt gibiydi. Elbisesinden sıkıca tuttum, "Allah için söyle kimsin?" dedim. O, "Ben hayatta olduğum müddetçe kimseye söylemiyeceğine söz ver" dedi. Ben de kabûl ettim. "Ben Süfyân-ı Sevrî'yim" dedi.

Mahlûklara karşı çok şefkatliydi. Bir gün çarşıda kafeste ötüp duran bir kuş gördü. Satın alıp salıverdi. Bu kuş her gece evine gelir namaz kılarken onu seyrederdi. Ba'zan da omuzuna konardı. Vefât ettiğinde yine geldi. Bulamayınca kabrine gidip üstüne kendini attı ve orada öldü. O esnada bir ses işitildi ki, "Allahü teâlânın mahlûkuna olan aşırı merhametinden dolayı, Süfyân'a Allahü teâlâ çok merhamet etmiştir."

Birgün elinde bulunan bir ekmekten hem kendisinin yediğini, hem de yanında bulunan bir köpeğe yedirdiğini gördüler. "Niçin böyle yapıyorsunuz?" diye soranlara "Sabaha kadar beni bekliyor, ben de namaz kılıyorum" cevâbını verdi. Hazreti Süfyân, sâde yaşamayı sever, aza kanâat eder, fakirlere çok itibâr gösterirdi.

Süfyân-ı Sevrî (r.a.) dünyalık ele geçirmek için devlet adamlarına hizmet eden birine bu halden uzaklaşmasını, Allahü teâlâya ibâdet etmesini tavsiye etti. O kimse, "Ailemin geçimi ne olacak?" diye sorunca Hazreti Süfyân, Sübhanallah! Kendisine âsi olduğun hâllerde bile rızkını kesmeyen Allahü teâlâ, kendisine itaatkâr olduğun zaman rızkını vermez mi?" buyurdu.

Hazreti Süfyân, birisiyle birlikte evin kapısında duruyordu. Önlerinden, süslenmiş bir adam geçti. Arkadaşı, bu adama bakarken, Hazreti Süfyân mâni olup, "Eğer sizler bakmamış olsanız, böyle israf yapmazdı. Bunun israf günahına siz de ortak oluyorsunuz" buyurdu.

Birgün arkadaşları, "Ey Süfyân! Güç ve takatinizin üzerinde ibâdet ve nefsinizle mücâdele ediyorsunuz. Nefsinize biraz merhamet etseniz yine muradınıza erersiniz" dediler. Hazreti Süfyân-ı Sevrî "Ey kardeşlerim! Âlimlerden duydum ki, "Kıyâmet günü Cennet ehli Cennete girip, makamlarına vardıklarında bir nûr görürler. Öyle ki o nûr Cennetin yedi katını dahi

aydınlatır. O kimseler zannedecekler ki, bu nûr Allahü teâlânın cemâlinin nûrudur. Onun için secdeye kapanırlar. Sonra Allahü teâlâ tarafından bir ses gelir "Siz başınızı secdeden kaldırın. Bu nûr, Allahü teâlânın cemâlinin nûru değildir. Bir hûri'nin, sahibinin yüzüne karşı güldüğünde meydana gelen ve bu kadar yükselen nûrdur" bu hûrîleri isteyenler kınanmazlarsa, Rabbini istiyenler nasıl kınanabilirler." buyurdu.

Birisi gelip dedi ki: "Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerifinde buyuruyor ki: **"Çok et yenen bir hâne halkından Allahü teâlâ nefret eder."** "Buradaki hâne halkından murâd nedir?" Süfyân-ı Sevrî (r.a.) "Gıybet edenlerdir. Çünkü gıybet edenler başkalarının etini yerler" buyurdu.

Süfyân-ı Sevrî'nin (r.a.) talebelerinden birisi sefere çıkacak olsa, ona, "Eğer gittiğiniz yerlerde, satılık bir ölüm görürseniz onu benim için satın alınız" buyururdu. Vefâtı yaklaştığında çok ağlıyordu, "Ölmeyi çok arzu ediyordum. Lâkin şimdi ölümümün nasıl olacağını bilemediğim için çok korkuyorum. Bu sefere çıkmak gayet güçtür. Başka seferlere çıkmak gibi, bir âsâ ve bir su kabı yetmiyor" deyince, dostları kendisine, "Cenneti beğeniyor musunuz?" diye sordular. Bunlara cevaben "Siz ne söylüyorsunuz? Benim gibi birine, hiç Cenneti verirler mi?" buyurdu.

Bir zaman Süfyân-ı Sevrî hazretleri hastalandı. Mütahassıs bir hıristiyan doktor getirdiler. Doktor muayene edeceği şahsın müslümanların büyüklerinden ve evliyâsından olduğunu duymuştu. Hazreti Süfyân gelen doktor ile tıp ve diğer ilimler üzerinde bir süre sohbet etti. Gelen şahıs, tabib olmasına rağmen Süfyân-ı Sevrî'nin tıp üzerine verdiği ma'lûmat, hiç duymadığı, bilmediği şeylerdi. Hayretler içinde kaldı. Daha sonra muayene etti. Muayeneden sonra dedi ki, "Sizin akciğeriniz ve böbrekleriniz tamamen çalışmaz durumda olup, korkudan ciğerleriniz parçalanmış. Bu haliyle bir insanın yaşaması imkânsızdır." Hazreti Süfyân "Allahü teâlâ herşeye kadirdir" buyurdu. Bunun üzerine hıristiyan doktor, "Bir dinde, tıbben yaşaması mümkün olmayan bir insanın yaşaması, o dînin yanlış Bâtıl olmadığına açık delîldir." deyip hemen orada kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Devrin halifesi bunu duyunca, "Ben sandım ki, doktor hastanın yanına geldi. Meğer hasta doktora gönderilmiş" dedi.

Süfyân-ı Sevrî (r.a.) Basra'da hastalandı. Karnı ağrıdığından devamlı abdesti bozuluyordu. Abdestsiz ölmek korkusuyla o gece altmış defa abdest aldı ve hasta haliyle hep namaz kıldı.

Vefâtı yaklaştığında Hazreti Abdullah bin Mehdî'ye "Beni yatağımdan indirip, yüzümü yere koyunuz. Çünkü vakit tamam oldu" buyurdu. Hazreti Abdullah, Süfyân-ı Sevrî'nin yüzünü toprağa koyup, dostlara haber vereyim diye dışarı çıktığında, herkesin hazırlanmış olarak beklediklerini gördü. "Size kim haber verdi?" deyince, hepsi de, rü'yâda haydi kalkın. Süyfân'ın cenâze namazına hazırlanın" diye bir ses işittik dediler. Ba'zıları içeri girdiler. Hazreti Süfyân, son anlarını yaşıyordu. Yastığının altından içinde bin altın bulunan bir kese çıkardı. "Bunu sadaka olarak dağıtın" buyurdu. Orada bulunanlar hayret edip, "Allah! Allah! Bu zât, dünyâ malına kıymet vermez, yanında dünyalık bulundurmaz, hattâ dünyalık olan hediyeleri de kabûl etmez idi. Bu kadar para biriktirmesinin hikmeti nedir?" diye birbirlerine sordular. Söylediklerini işitince buyurdu ki, "Bu para ile dinimi ve bedenimi korudum. Şeytan elbisen ve yiyecek şeylerin yok, bunlar için dünyalık kazan" diye ne kadar vesvese vermiş ise, her defasında "İşte altın" diyerek bu altınları gösterdim ve onu başımdan def ettim. Bu altınları ona karşı silâh olarak kullandım." Bundan sonra kelime-i şehâdeti söyledi ve rûhunu teslim etti. Vefât ettiği gece, "Vera' ve dinde hassasiyet sahibi olan Süfyân vefât etti" diye bir ses duyuldu.

Vefâtından sonra kendisini rü'yâda görenler, sordular ki "Efendim, mezar daracık bir yerdir. Hem karanlık hem de yalnızlıktır. Buna sabretmeniz nasıl mümkün oluyor?" Cevâbında, "Benim mezarım Allahü teâlânın izni ile çok genişledi ve Cennet bahçelerinden bir bahçe oldu ki, o bahçede Cennet kuşları ötüşüyorlar" buyurdu.

Dostlarından biri kendisini rü'yâda görüp, "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele eyledi?" diye sordu. Cevâbında "Allahü teâlâ bana öyle ihsânda bulundu ki, iki adımda Cennete vardım" buyurdu. Diğer bir kimse, Hazreti Süfyân'ı Cennette nûrdan kanatlarla uçmakta olduğunu gördü. "Bu dereceye nasıl kavuştun?" diye sordu. "Dînin emirlerine uymakta çok hassas olmakla kavuştum" buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Herşeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur."

"Her müslümanın her gün sadaka vermesi lâzımdır." Eshâb-ı kiram "Ey Allah'ın Resûlü! Buna kimin gücü yetebilir?" diye sordular. Bunun üzerine Peygamber efendimiz buyurdular ki: "Müslüman kardeşinize selâm vermeniz sadakadır. Hastasını ziyâret etmeniz sadakadır. Cenâze namazını kılmanız sadakadır. Yoldan ona eziyet veren şeyi kaldırmanız sadakadır..."

"Meyyit mezara konup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir."

"Allahü teâlâ ni'metlerini kulunun üzerinde görmeyi sever."

"Allahü teâlâ sizin sûretlerinize, bedenlerinize bakmaz. Ancak, O sizin kalblerinize bakar."

"Hilâli gördüğünüz zaman oruç tutunuz. Hilâli gördüğünüz zaman iftar ediniz (Bayram yapınız). **Eğer hava bulutlu olursa sayıyı otuza tamamlayınız."**

"Sahur yemeği yiyiniz, zira sahur yemeğinde bereket vardır."

"İşçiye, alnının teri kurumadan hakkını veriniz."

"Sehâ (cömertlik) **kökü Cennette, dalları dünyâda olan bir ağaçtır. Kim dünyâda bu ağacın dallarına tutunursa, bu dal onu Cennete götürür. Buhl** (cimrilik) **de kökü Cehennemde, dalları dünyâda olan bir ağaçtır. Kim dünyâda bu dallara tutunursa, bu dal onu Cehenneme götürür."**

"Sabah namazını aydınlık zamanına (güneş doğmadan önceki) **bırakınız. Çünkü, bunun sevâbı daha büyüktür."**

"Misvak, ağız için temizlik ve Allahü teâlânın rızâsına sebebtir." Buyurdu ki:

"Büyük bir kalabalık, bir yere toplansa ve biri, içinizden akşama kadar kim yaşayacak, bilsin dense, kimse bilemez, İşin şaşılacak tarafı şurasıdır ki, eğer o kimselere "Öyleyse, ölüm için gerekli hazırlığı yapan, ayağa kalksın, dense kimse ayağa kalkmaz. Bu gafletten kurtulmağa çalışmalıdır."

"Zühd, yamalı elbise giymek, arpa ekmeği yemek değil, dünyânın faydasız şeylerine gönül bağlamamak ve uzun emel sahibi olmamaktır."

"Para, mal ve mülk, kişinin zâhid olmasına mâni değildir. Dünyalığı bulunmayan da zâhid sayılmaz. Dünyânın faydasız şeylerine aşırı düşkünlük olup olmadığı araştırılıp, ona göre hüküm verilir. Bir kimsenin elinde dünyalığı vardır. Fakat Zâhiddir. Bir kimsenin de dünyalığı yoktur. Lâkin zâhid değildir. Mal, insanın silâhı gibidir. Ya'nî, insan canını sıhhatini, dînini ve şerefini mal ile korur."

"Bir kimse, hep ölümü hatırlar, ömrünü ölüme ve ondan sonraki hayata hazırlanmakla geçirirse, kabri Cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Ölümü hiç hatırlamaz, gafletle günleri geçerse, onun kabri Cehennem çukurlarından bir çukur olur."

"Bir kimsenin, düâ ederken yalnız kendisine duâ edip, ana-babasına ve diğer müslümanlara duâ etmemesi, Kur'ân-ı kerîm okumayı bildiği halde hergün en azından yüz âyet okumaması, câmiye girdiği halde, iki rek'at olsun namaz kılmadan çıkması, kabristandan geçtiği halde mevtalara selâm vermemesi, bir yerde yalnız olarak yaşıyorsa, Cuma günü şehre geldiği halde Cuma namazı kılmaması, bulunduğu beldeye bir âlim geldiği halde, onun ilminden hiç istifâde edememesi, bir kişi ile dost olduğu halde ismini öğrenmeden ayrılması, bir tanıdığı kendisini da'vet ettiği halde da'vetine gitmemesi, gençlik çağı büyük bir fırsat olduğu halde o zamanını boşa geçirmesi, kendisi tok ve komşusunun aç olduğunu bildiği halde, ona bir şeyler vermemesi o kimsenin gafletindendir."

"Rızâ Allahü teâlânın takdîr ettiğine şükrederek kabûl etmektir."

Birisi sana gelip "Sen ne mübârek bir zâtsın" dese, bir başkası da "Sen ne kötü ve aşağı bir kimsesin" dese, sana birinci söz ikinci sözden daha hoş geliyorsa, anla ki fenâ bir kimsesin."

"Edeb öğrenilmeden ilim öğrenilmez."

"Para, eskiden sevimsizdi. Ama şimdi mü'minin kalkanıdır."

"Harama düşmemek, zarurî ihtiyâçlarını temin etmek için, elinde dünyalık bulunmasının zararı yoktur."

"Kendini iyi tanı. O zaman, hakkında söylenenler sana zarar vermez."

"İlmine ve ameline güvenerek, bu haliyle kendini din kardeşlerinden üstün zanneden kimsenin ilmi de ameli de zayi olmuştur."

"Lüzumsuz yere konuşan zelîl olur."

"İlim öğrenmenin ilk şartı, susmak ve edebli olmaktır. İkinci şartı, dikkatle dinleyip ezberlemektir. Üçüncü şartı, öğrendiği ile amel etmektir. Dördüncüsü de, öğrendiği ilmi başkalarına öğretmek, herkese yaymaktır."

"Kötü işler hastalıktır. Âlimler ise hastalıklara ilâçtır. Âlimler bozulur, kötü işlere bulaşırsa, hastaları kim iyileştirecek?"

"İlim, Allahü teâlâdan korkmak ve ona ibâdet etmek için öğrenilir. "İlim öğreten birini buldukça öğrenmeye devam ederiz."

"Haram para ile sadaka veren, câmi yaptıran, hayrat yapan kimse, kirlenmiş elbiseyi idrar ile yıkayan kimseye benzer ki, daha çok pislenir."

"Ana-babaya, helâl ve mübah olan işlerde itaat edilir. Haram ve şüphelilerde değil."

"Bir kimse Allahü teâlânın bütün emirlerini yerine getirip kalbinde az bir dünyâ sevgisi bulunsa, kıyâmet günü herkesin huzûrunda "Bakın bu filân oğlu filân kimsedir. Bu Allahü teâlânın kendisine, sivrisineğin kanadı kadar kıymet vermediği dünyâya gönül verdi" diye nidâ edilir. Bu hâlden dolayı öyle mahcûb olur ki, yüz etleri dökülecek gibi olur."

"Bu zamanda helâl lokma yemek zorlaştı."

"İyi ve kötü amellerin kendilerine mahsûs kokuları vardır. İyiliğin kokusu çok hoş, kötülüğün kokusu ise, rahatsız edicidir. Kalbde kötülük yapmak için bir meyil olduğu anda kokusu, insanın yanındaki meleklere gelir, iyilik durumunda da iyi kokuyu hemen alırlar. Nasıl ki o melekler, sizi hiç rahatsız etmiyorlarsa, siz de onları rahatsız etmeyin."

"Yemeklerini toplu olarak bir sofrada yiyen ev halkına meleklerin duâ ettiğini duydum. Bunlara Allahü teâlâ rahmet eder."

"Bir din kardeşin seni ziyârete geldiği zaman ona, "Yemek yer misin? karnın aç mı? Bir şeyler getireyim mi?" diye sorulmaz. Hemen bir şeyler hazırlanıp getirilir yemezse kaldırılır."

"Sende olmayan meziyetleri söyliyerek seni medheden kimse, hiç şüphe yok ki, sende olmayan günahı söyleyerek seni kötüler."

"Ölüm her an gelebilir. Yarına kadar yaşayabileceğini zanneden bir kimse ölüm için hazırlıklı değildir. Allahü teâlâya yapılan ibâdetler, ölümü hatırlamaya işârettir. Günah ve kusur olan işlerde, ölümü unutmuş olmanın alâmetidir."

"Dîni ve îmânı hakkında "Sonum ne olur?" diye söğüt yaprağı gibi titremiyen kimsenin sonu tehlikelidir."

"Allahü teâlâdan korkmakta, emirlerini yapmakta, ibâdet etmekte ve O'nun yasak ettiklerinden sakınmakta İmâm-ı a'zamdan daha üstün kimse görmedim."

"Ey insan! Senin bütün sermâyen, dünyâdaki bir kaç günlük ömründür. Bu günler mutlaka gelip geçecek, hattâ bir çoğu geçti. O halde hiç olmazsa geride kalanlarının kıymetini bil."

"Kişinin Allahtan korkmak, haramlardan uzak durmak, şüphelilerden sakınmak ve sabırlı olmak gibi güzel huylara sahip olması, ilmi, Allah rızâsı için öğrendiğinin alâmetidir."

"Allahü teâlâ, sevdiği bir kuluna hiçbir zaman düşman olmaz. Düşmanını da hiçbir zaman dost edinmez."

Süfyân-ı Sevrî'nin nasîhati:

Ey kardeşim! Her zaman ve her yerde, doğru ol. Yalan, sözünde durmamak, emâneti yerine getirmemek gibi kötü huylardan çok sakın. Yalancı ve sözünde durmıyanlarla düşüp kalkma. Çünkü böyle kimselerle beraber olmak, günaha sebeb olur. Yine, sözlerinde ve işlerinde riyadan sakın. Çünkü riya (gizli) şirktir. Ucub'dan da kendini muhafaza et. Ucub, yaptığı

ibâdetleri, iyilikleri beğenerek bunlarla övünmektir. Ucub bulunan amel, Allahü teâlânın katında makbûl değildir. (Fakat bunların Allahü teâlâdan gelen ni'metler olduğunu düşünerek sevinmek, ucub olmaz. Sen, dînini, dîni üzerine titreyen (Sünnet-i seniyye'ye bağlı, ilmiyle amel eden) âlimlerden öğren. Çünkü, dîninde sağlam olmıyan, ilmiyle amel etmiyenlerin hâli, hasta olup, kendisini tedâviden ve kendine bir çâre bulmaktan âciz olan tabibin hâline benzer. Böyle bir tabîb, insanların hastalıklarını, nasıl teşhis edip, iyileştirir? Onlara nasıl ilâç tavsiye eder? Çünkü o kendisi hastadır, işte dîni üzerine titremiyen, ilmiyle amel etmiyen bir kimse, senin dînine îmânına zarar gelir diye nasıl titrer? Ne derecede titizlik gösterebilir?

Azîz kardeşim! Dînin, senin etin ve kanın yerindedir. Kendin için ağla. Kendine merhamet et. Sen kendine acımazsan, başkası hiç acımaz. Senden dünyâ sevgisini giderip, âhırete hazırlık için teşvik eden kimselerle oturup, kalk. Dünyâ işine dalıp, âhıreti unutanlarla düşüp kalkma. Çünkü onlar senin dînini, i'tikâdını ve kalbini bozarlar, ölümü çok hatırla. Geçmiş günahlarından dolayı çok istiğfar et. (Allahü teâlâdan af ve mağfiretini iste.) Kalan ömrün için, Allahü teâlâdan seni muhafaza etmesini iste.

Azîz kardeşim! Güzel edeb ve güzel ahlâka iyi sarıl. Cemâate muhalefet edip, onlardan ayrılma. Çünkü hayır, cemâat iledir. Fakat, cemâat dünyâya dalıp, dünyâlarını mâmur etmeğe çalışıyorlarsa, onlara uymazsın. Dîni hakkında senden bir şey soran her mü'mine, yardımcı ol. Onlara yol göster. Onlara nasîhatta bulun. Allahü teâlânın beğendiği bir işte, seninle müşavere eden (sana danışan) bir kimseden hiçbir şeyi gizleme. Bir mü'mine hıyânet etmekten çok sakın. Kim bir mü'mine hıyânet ederse, Allahü teâlâ ve Resûlüne (s.a.v.) hıyânet etmiş olur. Mü'min bir kardeşini Allahü teâlânın rızâsı için sevdiğin zaman, canını ve malını ondan esirgeme.

Münakaşa ve mücâdele de yapma. Haksızlık edip günaha girebilirsin. Her yerde sabırlı ol. Sabır, hayra ve iyiliğe, bunlar ise Cennete götürür. Hiddet ve gadabtan da kendini muhafaza et. Bunlar, insanı kötülüğe çeker. Kötülükler ise Cehenneme götürür. Âlimlerle münâkaşa yapma. Kıymetini düşürürsün. Âlimlerin yanına gidip gelmek rahmettir. Âlimlerle irtibâtı kesmekten Allahü teâlâ râzı olmaz. Âlimler Peygamberlerin (a.s.) vârisleridir. Zühde (Dünyâya rağbet etmemek) sarıl ki, Allahü teâlâ sana çok şeyler ihsân etsin. Vera'ya (Şüphelilerden sakınmağa) yapış ki, hesabın kolay olsun. Seni şüpheye düşüren şeyleri bırakıp, şüpheye düşürmiyen şeylere sarılırsan günaha düşmekten kurtulursun, iyiliği emret, kötülükten alıkoy, Allahü teâlânın sevdiği kul olursun. Fâsıkları sevme. Böyle yaparsan, şeytanları kovmuş olursun. Dünyâda, kavuştuğun şeylerden dolayı sevinci ve gülmeyi azalt, Allahü teâlânın nezdinde kıymetin olur. Ahıretin için çalış, dünyân için Allahü teâlâ kâfi olur. İçini, kalbini güzelleştirirsen, Allahü teâlâ da dışını güzelleştirir. Hatâların günahların için ağla, Refîk-i a'lâ ehlinden olursun. Allahü teâlâdan gâfil olma. Çünkü Allahü teâlâ senden gâfil değildir. Allahü teâlânın senin üzerinde hakları vardır. Onları yerine getirmen gerekir. Bu vazîfelerden gâfil olma. Kıyâmet gününde onlardan hesaba çekileceksin. Vekar ve i'tidâl sahibi ol. Bir işin ahıretin için muvafık, uygun olduğunu görürsen, ona yapış. Eğer ahıretin için muvafık değilse, dur, ona yapışanların ne yaptıklarını ve ondan nasıl kurtulduklarını gör. Hemen acele etme. Allahü teâlâdan, afiyet (sıhhat) dile. Âhıretle alâkalı bir işe yöneldiğin zaman, senin ile onun arasına şeytan girmeden önce, acele edip onu hemen yap, geciktirme! Çok yeme, yerken de niyetsiz ve isteğin olmadan yeme. (Yemeği, sağlık ve sıhhat ve afiyet sahibi olup, daha iyi ibâdet ve tâat yapabilmek niyetiyle ye.) Karnını şişirme, Allahü teâlâyı zikredip, anmana mâni olur. İnsanların elindekine düşkün olma. Çünkü bu insanın dînine zarar verir, insanların elindekine rağbet etme. Çünkü bu kalbi katılaştırır. Dünyâya düşkün olma! Dünyâya düşkün olmak, kıyâmet günü insanın ayıbını

ortaya çıkarır. Kalbi ve cesedi, günah ve hatâlardan arınmış, eli zulümden uzak, kalbi kin, hile ve hıyânetten kurtulmuş, karnı haramdan boş olan kimselerden ol. Haram kazanç ile beslenen vücut Cennete giremez. Gözünü insanlardan çevir, ihtiyâcın olmadan yürüme. Boş yere, sebebsiz konuşma. Senin olmayan şeyi alma. Kalan ömrün için, acaba dînime ve âhıretime bir zarar gelir mi diye kork, bunun hüzün ve endişesi içerisinde ol. Allahü teâlâya tâatta (beğendiği işlerde) bulunan sâlih bir müslümana buğz etme. Büyük küçük herkese merhametli ol. Akraban ile alâkayı kesme. Sana gelmeyene, sen git. Akraban, seninle alâkayı kesseler de, sen kesme. Sana zulmedeni affet Peygamberler (a.s.) ve şehîdlerle beraber olursun. Çarşıya fazla girme. Çünkü çarşıda (çoğunlukla) iyi olmıyan şeyler görülür. Çarşıda fazla kalma, ihtiyâcını gör ve ayrıl. Oruca devam et. O, kötülük kapısını kapalı tutar, ibâdet kapısını açar. Az konuş, kalbin yumuşak olur, katılaşmaz. Ekseriyetle suskun ol, vera' sahibi olursun. Dünyâya hırslı olma, hasedci olma, anlayışın sür'atli olur. Herkesi kötüleyici ve suçlayıcı olma, insanların dilinden kurtulursun. Şefkatli ve merhametli ol, herkes seni sever. Allahü teâlânın yaptığı taksime râzı olup, rızkından memnun olursan, gönlü zenginlerden olursun. Allahü teâlâya tevekkül et. Kuvvetli olursun. Dünyâ ehli ile zenginlerden olursun. Allahü teâlâya tevekkül et. Kuvvetli olursun. Dünyâ ehli ile onların dünyâ menfaatleri üzerinde münâkaşa etme, o zaman seni, Allahü teâlâ ve insanlar sever. Mütevâzi (alçak gönüllü) ol, sâlih amelleri tamamlamış olursun. Acırsan, her şey sana acır.

Kıymetli kardeşim! Günlerini, gecelerini ve saatlerini boşa geçirme, âhıretine hazırlık yap. Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya bak. Bu da, Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle olur.

Kıymetli kardeşim! Cömert ol. Bununla Allahü teâlâ, sana hesabını kolay yapar. Çok iyilik yap. Kabrinde sana arkadaş olurlar. Haramlardan sakın, îmânın tadını duyarsın. Takvâ ve vera' ehli (Haramlardan ve şüphelilerden uzak duran) ile oturup kalk. Allahü teâlâ âhıretini iyi yapar. Dînin ve âhıretin husûsunda, Allahü teâlâdan korkan kimselerle istişâre et, onlara danış. Hayırlı işlerde acele et. Allahü teâlâ seninle ma'siyet (günah olan ve kötü şeyler) arasına perde yapar. Allahü teâlâyı çok an, Allahü teâlâ seni dünyâya düşkün yapmaz. Ölümü çok hatırlarsan, Allahü teâlâ sana dünyâ işini hafif kılar. Cennete kavuşmağa arzulu olursan, Allahü teâlâ seni beğendiği işleri yapmağa muvaffak kılar. Cehennemden korkarsan, dünyâ musîbetleri sana hafif ve kolay gelir. Cennet ehlini seversen, kıyâmet günü onlarla beraber olursun. Günah işliyen ve kötülük yapanları sevmezsen, seni Allahü teâlâ sever. Müslümanlardan hiç kimseye kötü söz söyleme. Hiçbir iyiliği hor görme. Açıkta ve gizlide ilk işin Allahü teâlâdan korkup, yasakladığı şeylerden sakınmak olsun. Allahü teâlâdan şöyle kork: Ölmüşsün, kabirde başına gelenleri görmüşsün, sonra kıyâmet kopup diriltilmişsin, sonra haşr olup, Allahü teâlânın huzûrunda durmuş dünyâda yaptıklarından hesaba çekiliyorsun, bu sıradaki sıkıntılarla karşılaşıyorsun, sonra Cennet ve Cehenneme gidiyorsun. Eğer Cennete gidiyorsan, ebedî ni'metlere kavuşuyorsun, Cehenneme gidersen, çeşit çeşit azaplar göreceksin ve orada olup, kurtulma da yok. İşte bütün bunları görüp, başına bir musîbet gelmesinden nasıl korkuyorsan, Allahü teâlâdan da öylece kork.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 151

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 356; cild-7, sh. 3

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 386

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 381

5) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 120

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1067

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 111

8) Fâideli Bilgiler sh. 48, 158, 430

9) Vehhâbiye Nasihat sh. 129

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 110

11) Fihrist sh. 225

12) El-Cevâhir-ul-mudiyye cild-1, sh. 250

13) Risâle-i Kuşeyrî sh. 51, 286, 290, 294, 532, 624

14) Keşf-ül-mahcûb sh. 231 (Urdu tercemesi)

15) Eshâb-ı Kirâm sh. 392

16) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 47

17) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 27

18) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 203

19) Sıfat-üs-safve cild-3, sh. 147

20) Kevâkip-üd-düriyye cild-1, sh. 115

3. CİLD

SÜLEYMÂN BİN MİHRÂN

(Bkz. A'MEŞ)

SÜLEYMÂN BİN TARHÂN

Hadîs âlimlerinden. Tabiînden olup, künyesi Ebû Mu'temir, lakabı; el-Hâfız, el-İmâm, Şeyhülislâmdır. El-Kaysî, et-Teymî'dir. 143 (m. 760) senesinde vefât etmiştir. Enes bin Mâlik'den, Ebû Osman el-Hindî'den ve diğer ba'zı zâtlardan hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Şu'be bin Haccâc, Süfyân bin Uyeyne, Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Mübârek, Yezîd bin Hârûn ve çok sayıda âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabında yer almaktadır.

Şu'be bin Haccâc şöyle demiştir: "Süleymân et-Teymî'den daha sâdık birini görmedim. Resûlullahın (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfini okurken yüzünün rengi değişirdi. Kırk sene bir gün oruç tutmuş bir gün yemiştir. Geceleri uyumaz yatsı namazının abdesti ile sabah namazı kılardı. Yüz civarında hadîs-i şerîf rivâyet etmiş olup, Basra'da ilmi ve ameli ile meşhûr bir âlimdir." Yahyâ Kettân, "O'nun gibi Allahü teâlâdan çok korkan birini daha görmedim." Bir başka zât da (Cerîr) "O devamlı sadaka verirdi. Eğer sadaka verecek bir şeyi olmazsa iki rek'at nafile namaz kılardı." demişlerdir.

Her secdede yetmiş defa tesbih okurdu. Hammâd bin Seleme "Biz Süleymân et-Teymî'yi her an Allahü teâlâya itaat üzere görürdük, ma'siyeti asla hoş karşılamazdı" buyurmuştur.

Kendisini methederek senin bir benzerin bulunur mu? dediklerinde "Öyle söylemeyin: "Rabbim indinde karşıma ne çıkacak bilmiyorum" diyerek Zümer sûresi 47. âyet-i kerîmesinden **"Artık zannetmedikleri bir azâb, Allah tarafından onlar için meydana çıkmıştır."** meâlindeki kısmı okudu. Ebû Ali Basrî, Teymî'nin müezzininden naklen şöyle anlatmıştır:

"Süleymân et-Teymî yanımda yatsı namazını kıldı. Sonra Mülk sûresini okumaya başladı. **"Nihâyet vakti gelip de o** (va'd edilen) **azâbı yakından gördüklerinde o kâfir olanların yüzleri kötüleşiverir..."** meâlindeki âyet-i kerîmeye gelince bunu tekrar tekrar okudu. O kadar ki cemâat dağıldı bir ben kaldım. Bir müddet sonra ben de çıkıp gittim. Sabah ezanını okumaya geldiğimde aynı yerinde oturuyor ve aynı âyet-i kerîmeyi tekrar ederek okuyordu."

İbrâhîm bin Süleymân şöyle anlatmıştır:

"Süleymân et-Teymî ile bir adam arasında bir mes'eleden dolayı anlaşmazlık çıktı. Adam yanına yaklaşıp eliyle karnına dayandı, bunun üzerine adamın eli kurudu."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Sizin en hayırlınız Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretenlerdir."

"Allahü teâlâ bu ümmeti ebediyen dalâlet üzerinde birleştirmez."

"Allahın inâyeti cemâattedir. Cemâate (topluluğa) **uyunuz. Cemâatten ayrılan Cehenneme düşer."**

Buyurdu ki:

"İyilik kalbde nûr, amelde kuvvettir. Kötülük kalbde zulmet, amelde zayıflıktır."

"Kul günah işleyince onun zilletine düşer."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 37

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 201

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 140

4) Câmi'u kerâmet-il evliyâ cild-2, sh. 30

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 37

SÜLEYMÂN BİN YESÂR

Tabiînin büyüklerinden. Medîne-i münevveredeki fukaha-i seb'adan (yedi büyük fıkıh âlimi) biridir. Künyesi Ebû Eyyûb'dür. Hazreti Osman'ın halifeliği sırasında doğdu. 104 (m. 722) senesinde 73 yaşında iken vefât etti. Ümmül-mü'minîn Hazreti Meymûne'nin azatlısı idi. Fıkıh ve hadîs ilminde meşhûr âlimdir. Hazreti Meymûne'den, Hazreti Âişe'den, Hazreti Ümmü Seleme'den, Ebû Hüreyre'den, İbn-i Abbâs'dan, Zeyd bin Sabit, Mikdad bin Esved ve diğer pek çok zâttan hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Amr bin Dinar, Abdullah bin Dinar, Abdullah bin Fadl el-Hâşimî, Ebu'z-Zinâd, Bükeyr bin Eşeç, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî ve diğerleri Süleymân bin Yesâr'dan hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmişlerdir. Kütüb-i sitte râvilerindendir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sahîh-i Buhârî'de, Sahîh-i Müslim'de, Sünen-i İbn-i Mâce'de, Sünen-i Tirmizî'de yer almıştır. Sika, (güvenilir, sağlam) bir râvi olup, çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Fıkıh ilminde zamanının yedi büyük âliminden biridir. O asrın meşhûr âlimlerinden olan Sa'îd bin Müseyyib, kendisine fetvâ sormaya gelenleri, Süleymân bin Yesâr'a gönderirdi ve "Bu gün o en iyi bilen âlimdir" derdi.

Hubeyb bin Yesâr Külâbî, Ebû Hazım'dan şöyle nakletmiştir: "Süleymân bin Yesâr, bir defasında bir arkadaşı ile Medine'den Ebva'ya gitmişti. Bir ara arkadaşı onu çadırda bırakıp, bir iş için yanından ayrılmıştı. Yakınlarındaki çadırdan bir kadın onu görmüş, güzel sûretine hayran

kalıp, çadıra gelmişti. Bir şeyler istiyor zannederek yiyecek öteberi vermek üzere iken, kadın kötü düşüncesini söyledi. Süleymân bin Yesâr, kadına seni şeytan saptırmış deyip, başını ellerinin arasına alıp, ağlamaya başladı. Kadın onun ağlamaya başladığını görerek şaşırdı. Oraya geldiğine pişman olup, hemen çadırına döndü. Arkadaşı gelip, onun ağladığını görünce hayrola çocuklarını mı hatırladın, dedi. Durumu öğrenince o da ağlamaya başladı. Bunun üzerine Süleymân bin Yesâr, peki sen niçin ağlıyorsun, dedi. Arkadaşı sen böyle bir tehlikeden kurtuldun. Acaba ben böyle birşeyde tehlikeden kurtulabilir miydim diye ağlıyorum, dedi. Bundan sonra Kâ'beyi ziyâret için Mekke'ye gittiler. Mekke'ye varıp, Kâ'beyi tavaf ettiler. Süleymân bin Yesâr, tavaftan sonra bir köşeye çekilip biraz uyudu. Rü'yâsında Yûsuf aleyhisselâmı gördü. Hazreti Yûsuf onun Ebva'daki kadından sakınmasından dolayı onu methetti ve o hâlini çok beğendiğini söyledi."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz buyuruyor ki: **"Allahü teâlâya fıkıhtan daha üstün bir şeyle ibâdet edilmedi. Muhakkak ki, bir tek fakîh, şeytân üzerine bin âbidden daha şiddetlidir. Her şeyin bir direği vardır. Bu dînin direği de fıkıhtır."**

"Kıyâmet gününde, insanların üzerinde ilk hüküm verilecek şu üç kişidir. Birincisi, şehîd edilen bir adamdır. Bu adam Allahü teâlânın huzûruna getirilecek, Allahü teâlâ ni'metlerini ona tarif edecek, o da onları tanıyacaktır. Allahü teâlâ bunun üzerine adama "Bu ni'metler hakkında ne yaptın?" diye soracak. Şehîd "Senin uğrunda çarpıştım. Nihâyet şehîd edildim!" diyecektir. Hak teâlâ "Yalan söyledin. Ancak sen cesur denilmek için çarpıştın. Gerçekten senin için cesur denildi de!" buyuracak. Sonra onun hakkında emir verecek ve yüzü üstü sürüklenecek, nihâyet Cehenneme atılacaktır.

İkincisi, ilim öğrenip öğreten ve Kur'ân-ı kerîm okuyan bir adamdır. Bu da getirilerek kendisine ni'metlerini tarif edecek, o da onları tanıyacaktır. Allahü teâlâ "Bunlar hakkında ne, yaptın?" diye soracak o da "İlim öğrendim ve öğrettim. Senin rızân için Kur'ân-ı kerîm okudum!" diyecek. Allahü teâlâ da "Yalan söyledin! Ancak sen ilmi, âlim denilsin diye öğrendin, Kur'ân-ı kerîmi de o kâridir, (Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilen) denilsin diye okudun, gerçekten sana denildi de!" buyuracak. Sonra onun hakkında emir verecek ve yüzü üstü sürüklenecek, nihâyet Cehenneme atılacaktır.

Üçüncüsü, Allahü teâlânın kendisine zenginlik ve malın her çeşidinden verdiği adamdır. Bu da getirilerek ona ni'metlerini tarif edecek, o da onları tanıyacaktır. Allahü teâlâ "Bunlar hakkında ne yaptın" diye soracaktır. O adam "Uğrunda mal sarf edilmesini dilediğin hiçbir yol bırakmadım. Mutlaka senin için sarf ettim!" diyecek Allahü teâlâ da "Yalan söyledin! Ancak sen, o cömerttir, desinler diye yaptın. Gerçekten denildi de" buyuracak. Sonra onun hakkında emir verecek ve yüzü üstü sürüklenecek. Sonra Cehenneme atılacaktır."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 228

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1 sh. 91

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 16

4) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 234

5) El-A'lâm cild-3, sh. 138

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 190

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 998

ŞA'BÎ (Âmir bin Şerâhîl)

Tabiînin büyüklerinden, meşhûr bir âlim. İsmi, Âmir bin Şerâhîl, künyesi Ebû Amr, nisbeti, Şa'bî' dir. Hemdân kabilesinin bir kolu olan Şa'b kabilesine mensûb olduğu için, Şa'bî denmiştir. 20 (m. 641) senesinde, Basra'da doğup, 104 (m. 723) yılında Kûfe'de ansızın vefât etmiştir. Aslen Yemenlidir. Babasının isminin Abdullah olduğunu söyliyenler de vardır.

Şa'bî hazretleri, büyük bir âlim, fakîh (fıkıh ilmi âlimi, İslâm Hukuku âlimi) ve muhaddis (hadîs âlimi)'dir. Hattâ İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) gibi, Ehl-i Sünnet vel-Cemâat'ın reîsi olan büyük bir müctehidin en büyük hocalarından idi. Sa'îd bin Müseyyib Medine'de, Mekhûl Şam'da, Hasen-i Basrî Basra'da, Şa'bî Kûfe'de o asırda dînin dört direği gibi idiler.

Şa'bî hazretleri tefsîr husûsunda, çok ihtiyâtlı ve tedbirli davranırdı. Tefsîr ile ilgili açıklamaları, Resûlullahtan ve Eshâb-ı kiramdan gelen rivâyetlere dayanırdı.

O kırâat ilmini Abdurrahmân es-Selemî ve Alkame'den, Muhammed bin Ebî Leylâ da ondan rivâyet etmiştir. Şa'bî hazretleri, Haris el-A'ver'den de hesap öğrenmiştir. Harikulade (çok üstün) bir zekâsı vardı. Onun kuvvetli ezber kabiliyeti, darb-ı mesel hâline gelmiştir. Eline kalem alıp, hiçbir şey yazmamıştı. Bununla beraber, kendisine rivâyet edilen hadîs-i şerîfi hemen ezberler, hiçbirinin tekrar edilmesine lüzum hissetmezdi. Derdi ki: "En az rivâyet ettiğim şey şiirdir. Bununla birlikte, istersem size tekrar etmeksizin, bir ay devamlı şiir söyliyebilirim."

Şa'bî'nin (r.a.) halife Abdülmelik bin Mervân ile arası çok iyi idi. Onun yakın dostu ve sohbet arkadaşı idi. Anlatılır ki: Şa'bî Abdülmelik tarafından sefir (elçi) olarak Rum Kayserine (Bizans İmparatoruna) gönderilmişti. Vazifesini yerine getirdikten sonra, Kayserden bir mektûb ile geri dönmüştü. Abdülmelik mektûbu okuyunca, Şa'bî'ye: "Biliyor musun, Kayser mektûbunda ne yazmış?" dedi. Şa'bî (r.a.): "Hayır bilmiyorum" dedi. Abdülmelik, "Senin dindaşlarının hâline şaşılır, nasıl olmuş da seni halîfe yapmışlar" dedi. Bunun üzerine Şa'bî "Ey mü'minlerin emîri! O yalnız beni gördü. Seni görmüş olsaydı böyle yazmazdı" dedi. O zaman Abdülmelik, Şa'bî'ye "Hayır, o bu yazısı ile seni öldürmek için, beni tahrik etmek istemiş" dedi. Gerçekten Kayserin o sözleri, bu maksadla yazılmış olduğu, daha sonra Kayserin kendi ifâdesinden anlaşılmıştır.

Şa'bî hazretleri Eshâb-ı kiramdan (r.a.) beşyüz mübârek zâta yetişmiştir. Ali bin Ebî Tâlib, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Sa'îd bin Zeyd, Zeyd bin Sabit, Kays bin Sa'îd bin Ubâde, Ubâde bin Sâmit, Ebî Mûsâ el-Eş'arî, Ebû Mes'ûd el-Ensârî ve daha bir çok Sahabeden (r.ahhüm), Haris bin el-A'ver, Harice bin Salt, Rebî' bin Haysem, Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Ebî Leylâ, Süveyd bin Gafele ve başka Tâbiîn-i kiramdan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ebû İshâk Sebîî, Sa'îd bin Amr bin Eşve', İsmâîl bin Ebî Hâlid, Beyân bin Bişr, Husayn bin Abdurrahmân, Süleymân bin Mihrân A'meş, Ebû İshâk Şeybânî gibi âlimler de ondan hadîs-i şerîf bildirmişlerdir.

Şa'bî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet etmiştir: **"Kim duhâ** (kuşluk) **namazını kılar, ayın üç günü oruç tutar, mukîm iken ve seferde vitr namazını terk etmezse, ona şehîd sevâbı yazılır."**

Yine O'ndan rivâyet etmiştir: **"Müslüman, müslümanların, elinden ve dilinden emîn olduğu kimsedir. Muhacir, Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden hicret eden, onları terk edendir."**

Câbir'den (r.a.) rivâyet etmiştir. **"İnsanlar, kıyâmet günü Sırat'tan geçerler."**

Nu'mân bin Beşîr'den rivâyet etmiştir: **"Helâl da belli, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında çok kimsenin bilmedikleri şüpheli şeyler vardır. Bir kimse bu şüpheli şeylerden kendini korursa, dînini ve ırzını muhafaza etmiş olur. Şüpheli işleri yapanlar harama düşerler. Bunlar, korunun kenarında hayvanlarını otlatan ve koruya dalıp girme ihtimâli çok fazla olan kimse gibidir. Dikkat ediniz, uyanık olunuz. Her hükümdârın, sultanın bir korusu vardır. Allahü teâlânın korusu da, haram kıldığı şeylerdir. Şunu da iyi biliniz ki, bedende bir et parçası vardır. Eğer o, düzgün ve iyi olursa, bütün vücûd iyi ve düzgün olur. Eğer o bozuk olursa, bütün beden bozuk olur. Dikkat ediniz, bu et parçası kalbdir."**

İbn-i Abbâs'tan rivâyet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) zemzem suyunu ayakta içti."

Şa'bî hazretleri buyurdular ki: "Fitne çıkaran âlimden ve câhil âbidden (çok ibâdet edenden) sakının. Bunların hâline meftun olan (gönlünü kaptıran, aldanan) için ikisi de fitnedir. Hem de çok tehlikelidir." Îsâ bin Muâz bin Leys dedi ki: Şa'bî'ye bir mes'ele soruyordum, fakat o cevap vermek istemiyordu. Bu sebeple sitemde bulundum. Bunun üzerine, Şa'bî!: "Ey âlimler ve fakîhler! Biz âlim değiliz. Bizler sadece duyduklarımızı sizlere aktarıyor, naklediyoruz. Aslında, gerçek fakîh, Allahü teâlânın haramlarından (yasak kıldığı şeylerden) sakınan âlim ise, Allahü teâlâdan korkandır" demiştir.

"İnsanlar uzun zaman dinle yaşıyacak, sonunda din gidecek. Sonra uzun zaman hayaya sarılacaklar, bir nevi utanma duygusu ile yaşıyacaklar, o da yok olacak. Sonra onları bir rağbet ve istek yaşatacak, bir müddet de bu devam edecek. Sonra bu da, öbürleri gibi gidecek. Zannederim, bundan sonra gelecek zamanlar, birbirinden daha zor olacak."

"Keşke ilmim olmasaydı. Dünyâdan tertemiz çıksaydım. Âhırete vardığımda, hiç olmazsa bu husûsta hesaba çekilmezdim."

"Bizim kendilerine yetiştiğimiz insanlar ilmi, aklı olan ve onunla amel edecek kimselere öğretmek için öğrenirlerdi. Ama şimdi ilim tahsili yapanlar, akılsızlar, iyi ameli olmıyanlar için ilim öğreniyorlar."

Şa'bî'ye (r.a.) birisi kötü sözler söyledi. Bunun üzerine Şa'bî "Hakkımdaki bu sözlerin doğru ise, Allahü teâlâ beni affetsin. Doğru değil de, yalan söylüyorsan, Allahü teâlâ seni affetsin" dedi.

"Cimri ile yalancıdan hangisinin Cehennemin daha derinine atılacağını bilmiyorum."

Şa'bî hazretleri anlatıyor: Bir cenâze namazı kılındıktan sonra, binmesi için Zeyd bin Sâbit'e katırını yaklaştırdım. Bu sırada, Abdullah bin Abbâs gelerek, üzengiyi tutmak istedi. Zeyd bunu görünce, "Ey Resûlullahın amcazâdesi, üzengiyi bırak" deyince, İbn-i Abbâs (r.a.) "Biz âlimlere bu şekilde muâmele ile emrol unduk" cevabını verdi: Bunun üzerine Zeyd (r.a.), İbn-i Abbâs'ın elini öpüp "Biz de Resûlullahın Ehl-i beytine böyle yapmakla emrolunduk" dedi.

"Cennete giren bir cemâat, Cehenneme giren diğer bir topluluğa: Sizin Cehennemde ne işiniz var? Halbuki dünyâda siz bize öğretmiştiniz, biz de sizin dedikleriniz gibi yapmıştık. Sizin

de Cennette olmanız lâzım değil mi? diye sorduklarında, Cehennemdekiler: Evet'dünyâda size öğretmiş ve anlatmıştık. Fakat, biz, söylediklerimizle amel etmezdik. Onun için Cehenneme düşdük" derler.

"Bilmediği sorulunca, bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır. Bilmediği bir şeyde Allah için sükût edenin alacağı sevâb, konuşandan az değildir. Çünkü, nefse en ağır gelen şey, bilmediğini kabûl etmektir."

Din kardeşlerinin ayıplarını araştırıp bulan kimse, arkadaş edinemez." "Dünyâda iyi bir şey bırakana, Allahü teâlâ ona âhırette daha hayırlısını verir."

"Kâdı Şüreyh ile beraberdim. Ona, birisi ile da'vâsı olan bir kadın geldi. Ağlamaya başladı. Bunun üzerine ben Kâdı Şüreyh'e, "Yâ Ebâ Ümeyye! Herhalde bu kadın mazlûmdur" deyince Kâdı Şüreyh; "Yâ Şa'bî, Hazreti Yûsuf'un kardeşleri de babalarına ağlıyarak gelmişlerdi. Bu kadının ağlaması, suçsuz olduğunu göstermez" dedi.

"İnsanın sâlih olan çoluk çocuğuna, dünyâ sıkıntılarından korunacak kadar mal bırakması, diğer şeylerden daha faziletlidir."

"Peygamberlerden sonra ihtilâfa, anlaşmazlığa düşen her ümmette, mutlaka haksızlar, haklılara galip ve üstün gelmiştir."

"İlmin süsü, ilim sahibinin hilmidir. (yumuşaklığıdır)."

Ebû Zeyd (r.a.) anlatır: Şa'bî'ye bir şey sordum. Bunun üzerine bana kızdı ve onu söylemiyeceğine yemîn etti. O zaman gidip, kapısının önüne oturdum. Bana "Ey Ebû Zeyd! Ben, sorunun cevâbını söylemiyeceğime, yemîn ettim. Fakat sana üç şey söyliyeceğim, iyi dinle. Bunları da aklından çıkarma. Birincisi, Allahü teâlânın yarattığı bir şey hakkında, bunu niçin yarattı. Bundaki murâd ve hikmet nedir, deme. İkincisi, bilmediğin bir şeyi, ben onu biliyorum deme. Üçüncüsü, dinî mes'elelerde kendi aklına göre, mukayese yapma. Bakarsın, bir helâli haram, haramı da helâl yapabilirsin. Neticede, ayağın sürçüp, tökezler, mahvolup gidersin.." dedi.

"Nefsin arzu ve isteklerine "hevâ" denmesi, kimde bulunursa onları Cehenneme düşürdüğü içindir. Hevâ sahiplerine de, "Ehl-i hevâ" denmesi, bunlar Cehenmeme düşecekleri içindir."

Birinin câriyesi, onun vasıtasiyle müslüman olmuştu. Şa'bî hazretleri ona, "Hayatında en hayırlı gün, bugünündür", buyurdu.

Şa'bî hazretlerine, "Falanca şahıs âlimdir" dediler. Şa'bî (r.a.) bunu söyleyene, "Onda ilmin güzelliğini göremedim" dedi. "İlmin süsü ve kıymeti nedir?" diye sorulunca, "Vekardır, âlim olan kişi, kibirli, sert ve kaba olmaz" buyurdular.

"İlmi ehline veriniz, ehli olmayana vermeyiniz. Yoksa günaha girersiniz."

Şa'bî'nin şu beyti, insanlar arasında çok söylenilegelmiştir: "Gerçek hilm (yumuşaklık ve kemâl) hoşnutluk zamanında değil, gazâb ve kızgınlık zamanında belli olur."

"Terbiyeli, edebli, sâlihâ kızını, fâsık erkekle evlendiren, onun felâketine sebep olur."

"Bir kimse Şam'ın en uzak bir yerinden, Yemen'in en uzak köşesine yolculuk yapsa, yolculuğu sırasında, hayatında faydalı olacak bir kelime öğrense, bu yolculuğu boşuna yapmış sayılmaz."

Hakkında âlimlerin söyledikleri: İbn-i Sîrîn dedi ki: "Kûfe'ye gelmiştim. Şa'bî'nin büyük bir ilim halkasının bulunduğunu gördüm. O sıralarda Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından da (r.anhüm) bir hayli hayatta olanları vardı."

Eş'as bin Sivâr, babasından rivâyet etti: Şa'bî vefât edince, Basra'ya geldim. Hasen-i Basrî'nin huzûruna girdim. "Yâ Ebâ Sa'îd! Şa'bî, vefât etti" dedim. Bunun üzerine: "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn. O ömrü uzun, ilmi çok ve müslümanlar arasında seçkin yeri olan bir zât idi" dedi. Sonra, oradan ayrılıp, İbn-i Sîrîn'in yanına geldim. Ona da Şa'bî'nin vefâtını bildirince, o da Hasen-i Basrîgibi söyledi."

Âsım bin Süleymân dedi ki: "O zaman, Kûfelilerden, Basralılardan, Hicaz ve çevrelerinde hadîs ilmini en iyi bilen Şa'bî idi."

Ebû Husayn: "Şa'bî, fıkıh ilminde çok yüksek derecelerde idi" dedi. İbn-i Uyeyne: "Şa'bî, zamanının İbn-i Abbası'dir" dedi.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 251

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 65

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 12

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 310

5) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 227

6) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-6, sh. 246

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 79

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1070

9) Eshâb-ı Kirâm sh. 393

ŞAKÎK-İ BELHÎ

Tebe-i tabiînden. Evliyânın büyüklerindendir. Künyesi Ebû Ali olup, babasının ismi İbrâhîm'dir, İbra hîm Edhem'in (r.a.) talebesi, Hâtim-i Esâm'ın (r.a.) hocasıdır. Dünyâya gönül bağlamayıp, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçardı. Şüpheli korkusuyla mübahların da çoğuna yaklaşmadı. Ticâretle uğraşırdı. 174 (m. 790) senesinde vefât etti.

Hazreti Şakîk'in tövbe etmesine Türkistan'daki bir putperest sebeb oldu. Ticâret için Türkistan'a gitti. Merak edip bir puthâne'ye girdi. Puta, isteklerini yana yakıla anlatan bir putpereste; "Seni ve herşeyi yoktan var eden, alîm ve kudretli bir yaratanın var. Sana hiç bir fayda ve zararı olmayan puta tapacağına Allahü teâlâya ibâdet et" dedi. Putperest, "Eğer söylediğin doğru ise, O, sana senin memleketinde rızk vermeye kâdirdir. Madem öyledir, niçin tâ buralara kadar geldin?" dedi. Şakîk-i Belhî hazretleri, bu söz üzerine derin düşüncelere daldı ve Belh şehrinin yolunu tuttu. Yolda gelirken bir mecûsî ile yolculuk yaptı. Mecûsî, Hazreti Şakîk'in tüccâr olduğunu öğrenince "Eğer kısmetin olmayan bir rızık peşindey sen, kıyâmete kadar gitsen onu ele geçiremezsin. Şayet kısmetin olan bir rızk peşindeysen onun arkasında koşmana lüzum yoktur. Çünkü sana ayrılan rızkın seni bulur" dedi. Bu söze Hazreti Şakîk hayran kaldı. Dünyâya karşı meyli azaldı. Artık âhıret için çalışacağına kendi kendine söz verdi. Belh şehrine geldi. Belh'de müthiş bir kıtlık vardı. İnsanlar yiyecek bir şey bulamıyorlardı. Bu yüzden kimsenin yüzü gülmüyordu: Şakîk-i Belhî (r.a.), çarşıda neş'eli bir köleye "Ey köle, herkes üzüntü içindeyken, senin neş'ene sebep nedir?" deyince, köle, "Niçin üzüleyim? Benim efendim zengin bir kimsedir.

Beni aç, çıplak bırakmaz ki" dedi. Hazreti Şakîk, bu söze şaştı ve "Aman yâ Rabbi! Az bir dünyalığı olan şu zenginin kölesi böyle neş'eli. Halbuki, sen bütün canlıların rızıklarına kefil oldun. Biz niçin gam ve keder içinde olalım" deyip dünyâ meşgûliyetlerinden elini çekti. Samîmi bir tövbe ile âhırete yöneldi. Allahü teâlâya olan tevekkülü son derece fazlalaştı, İbrâhîm Edhem hazretlerinin sohbetlerine başladı. Ondan feyz alarak olgunlaştı. İbrâhîm Ethem'le (r.a.) olan sohbetlerinden birini kendisi şöyle anlattı: "Hocam ile Mekke'de buluştum. Bana Hızır aleyhisselâm ile olan karşılaşmasını anlattı. Buyurdu ki, "Hızır ile bir defa görüştüm. Bana yeşil bir kabın içinde, güzel kokulu sekbaç ismindeki ekşili bir yemekden verdi. "Bunu ye, ey İbrâhîm!" dedi. Almadım. Hazreti Hızır, bana "Meleklerden duyduğuma göre, bir kimse verileni kabûl etmezse, bir şey verilmesini istediği yerden eli boş döner" buyurdu."

Şakîk-i Belhî (r.a.) gençliğinde gençlerin reîsi idi. Birgün arkadaşlarıyla birlikte, Mecûsîlerin taptıkları ateşin bulunduğu tapınağa geldiler. Arkadaşlarına, "Haydi içeri girelim. Mecûsîler ne yapıyorlar? Ateşe nasıl tapıyorlar, bakalım" dedi. İçeride güzel yüzlü bir gencin ateşe tapınmakta olduğunu gördüler. Hazreti Şakîk o gence, müslüman olmasını teklif etti. O genç Hazreti Şakîk'in yanına gelip ona bir tokat vurdu. Hazreti Şakîk ve arkadaşları buna bir ma'nâ veremeyip, dışarı çıktılar. Hazreti Şakîk, "Kendi kusurlarım sebebiyle bu Mecûsî müslüman olmadı. Sözüm te'sîr etmedi" diyerek, tövbe ve istiğfar eyledi. Hattâ, kusur ve günahlarının affı için ağladı, çok gözyaşı döktü. Uzun yıllar ilim öğrendi. Büyük âlimler arasına girdi. Allahü teâlânın katında sevilen kimselerden oldu. Aradan uzun yıllar geçmişti. Bir gün talebeleriyle yine o Mecûsîlerin tapındığı yere geldiler. Talebelerine. "Geliniz Mecûsîleri görelim de, onlar gibi olmadığımız için Allahü teâlâya şükredelim" buyurdu. İçeri girdiklerinde, ihtiyâr bir Mecûsînin ateşe tapınmakta olduğunu gördüler. Şakîk (r.a.) ona, "Niçin müslüman olmuyorsun? Güzel simâlı bir ihtiyârsın" deyince, ihtiyâr, "Bana İslâmı anlat" dedi. Hazreti Şakîk ona İslâmiyeti anlattı. O da müslüman oldu. Beraberce dışarı çıktılar. Giderken, Hazreti Şakîk, yeni müslüman olan ihtiyâra, "Filan târihte, Mecûsilerin bu tapınağında bir genç vardı. Şimdi ne hâldedir?" diye sordu. İhtiyâr "İşte ben o gencim" dedi. Hazreti Şakîk çok hayret etti ve "Sana o zaman müslümanlığı anlattım, müslüman olmanı teklif ettim, kabûl etmedin. Şimdi anlattım, hemen müslüman oldun. Hikmeti nedir?" diye sordu. İhtiyâr bunu şöyle cevaplandırdı: "O zaman senin sözün bana te'sîr etmedi. Şimdi ise o kadar temiz ve nurlusun ki, benim pislik ve zulmetimi giderip temizledin. Allahü teâlâ da senin nûrunu arttırsın" dedi. "Oradakiler "Âmin" dediler.

Birgün yolda bir gayr-i müslim Şakîk-i Belhî'ye (r.a.) dedi ki: "Bir kimse, kendisine rızık verdiği için Allahü teâlâya îmân ve ibâdet ederse, o kimsenin bu yaptığı yalancılıktır." Şakîk bunu duyunca yanındakilere, "Bu kimsenin söylediği sözü bir yere yazınız" buyurdu. O gayr-i müslim dedi ki: "Nasıl olur, senin gibi yüksek bir zât, benim gibi birinin söylediği sözü kaydeder mi?" Hazreti Şakîk buyurdu ki, "Evet biz, kim olursa olsun doğruyu söyleyen kimsenin sözünü alır, kabûl ederiz. Peygamber efendimiz buyuruyor ki: **"Hikmet, mü'minin gayb ettiği malıdır. Nerede bulursa alsın."** Bu sözler karşısında hayrette kalan gayr-i müslim "Bana İslâmiyeti anlat. Ben de müslüman olacağım. Senin dînin hak dindir. Tevâzu ve hakkı kabûl etmeyi emretmektedir" dedi ve müslüman oldu.

Zengin olan zâtlardan birisi. Hazreti Şakîk'e dedi ki: "Ben senin ihtiyâçlarını, kendi malımdan karşılayayım." Şakîk (r.a.) buyurdu ki, "Kabûl ediyorum, ama şu şartla, bana verdiklerinden dolayı hazinende noksanlaşma olursa, malların hırsızlar tarafından çalınıp telef olursa, -olur ya- bir gün bu niyetinden ayrılıp bana nafaka vermekten vazgeçersen, bende bir kabahat görüp vermekte olduğun nafakayı kesersen ve ömrün bitip ölürsen ve ben de nafakasız

kalırsam ne olacak? Bütün bunların olmıyacâğına dair bana bir teminat verebilirsen teklifini kabûl edeyim. Halbuki, benim rızkımı öyle bir zât veriyor ki, bütün mahlûkların rızıklarını verdiği halde hazinelerine zarar verme durumu yoktur. Bu kadar günahlarımız olduğu ve en ince teferruatına kadar bütün yaptıklarımızı bildiği halde ihsânı ve merhameti o kadar boldur ki, kimsenin rızkını kesmiyor. Sonra onun için ölüm diye birşey yoktur. Böyle bir zât rızkıma kefil olmuş iken başkasından birşey beklemekliğim kulluğuma yakışır mı? Her türlü ayıb ve kusurlardan uzak olan böyle bir zâtı bırakıp da, kendim gibi âciz olan bir kula el açarsam Rabbim gücenmez mi ve böyle yapan kimselerin ne kadar zavallı ve akılsız oldukları meydanda değil midir?" Bunun üzerine o zengin kimse birşey diyemedi.

Bir gün, kendilerine nasîhat kâr etmeyen bir grub insanlara şöyle buyurdu: "Eğer çocuk iseniz mektebe, deli iseniz tımarhâneye, ölü iseniz kabristana gidin. Ama müslüman iseniz müslüman olmanın şartlarını yerine getiriniz!"

Şakîk-i Belhî (r.a.) bir gün hocalarından Ebû Hâşim er-Rummânî'yi ziyâret etti. Hocası Hazreti Şakîk'in cebini kabarık görünce ne olduğunu sordu. Hazreti Şakîk "Dostlarımdan biri, orucunu bunlarla açmanı arzu ediyorum. Lütfen kabûl et diye yiyecek bir şeyler verdi. Çok ısrar ettiği için ben de kabûl ettim" dedi. Bunun üzerine hocası "Demek sen akşama kadar yaşıyabileceğini düşünebiliyorsun" diyerek sitem etti.

Bir sene hacca gitmek üzere yola çıktı. Bağdâd'a Vardığında Halife Hârûn Reşîd bunun geldiğini haber aldı ve yanına çağırttırdı. Hazreti Şakîk, halifenin yanına geldi. Halife Hârûn Reşîd sordu: "Zâhid olan Şakîk-i Belhî sen misin?" Hazreti Şakîk: "Şakîk benim ama zâhid değilim" dedi. Halife nasîhat isteyince şöyle buyurdu: "Aklını başına topla ve çok dikkatli ol. Allahü teâlâ sana Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'in makamını verdi ki, senden, onda olduğu gibi doğruluk istiyor. Sana Hazreti Ömer-ül-Fârûk'un makamını verdi ki, senden, onda olduğu gibi, hak ile batılı ayırmanı istiyor. Sana Hazreti Osman-ı Zinnûreyn'in makamını verdi ki, senden, onda olduğu gibi haya ve kerem (çok lütuf ve ihsân) sahibi olmanı istiyor. Sana Hazreti Aliyyül Mürtezâ'hın makamını verdi ki, senden onda olduğu gibi ilim ve adâlet istiyor." Hârûn Reşîd "Biraz daha nasîhat et" deyince, Hazreti Şakîk buyurdu ki, "Allahü teâlânın Cehennem diye bilinen bir yeri vardır ve seni de oraya bekçi yaptı. Eline üçşey verdi ki bunlar mal, kılıç ve kırbaçdır. İnsanları bu üç şeyle Cehennemden uzaklaştır. Muhtaç biri gelirse ona mal ver. Allahü teâlânın emirlerine aykırı davrananları bu kırbaçla edeblendir, yola getir. Başkalarına haksızlık edenlerin, haksız yere adam öldürenlerin karşısına bu kılıçla sen çık. Eğer bunları yapmazsan Cehenneme ilk gidecek olan sen olursun." Halife biraz daha nasîhat istedi. Hazreti Şakîk buyurdu ki, "Sen suyun menbaı (kaynağı) gibisin. Senin vâlilerin, kumandanların da bu suyun kolları gibidir. Suyun menbaı saf, temiz, berrak olursa, suyun kolları da berrak olur. Suyun menbaı temiz olup, kollarda hafif bulanıklık olursa da zararı olmaz. Ama menbaı bulanık olursa, artık suyun kollarının saf ve berrak olmasını ümid etmek mümkün olmaz." Hârûn Reşîd: "Biraz daha anlat" dedi. Şakîk (r.a.) buyurdu ki: "Düşün ki çölün ortasında kaldın, susuzluktan ölmek üzeresin. Birisi getirip bir içim su satsa bu suyu kaça alırsın? O da "Ne kadar istiyorsa onu verir, suyu satın alırım" dedi. Şakîk (r.a.) buyurdu ki: "Elinde su bulunan kimse, bu suya mukabil senden servetinin yarısını istese, yine râzı olur musun?" Hârûn Reşîd, "Evet râzı olurum" dedi. Hazreti Şakîk buyurdu ki, "Düşünki servetinin yarısını verip satın aldığın suyu içtin. Bir zaman geçince bu suyu dışarı atmak ihtiyâcını duydun, fakat idrar yapamadın. Öyle ki ölecek hâle geldin. Birisi çıkıp dese ki, ben senin bu sıkıntından kurtulmana sebeb olurum, lâkin buna mukabil olarak mülkünün öbür yarısını isterim, dese ne yaparsın?" Hârûn Reşîd, "Elbette râzı olurum. Ben o

sıkıntıda iken servetimin ne ma'nâsı var?" dedi. Bunun üzerine Hazreti Şakîk buyurdu ki, "O halde önce içtiğin sonra idrar yoluyla dışarıya attığın bir içim su kıymetinde bile olmıyan şu servetine sakın güvenme. Bir kimseye karşı bununla öğünme." Bu nasîhatlardan sonra Hârûn Reşîd çok ağladı. Hazreti Şakîk-i Belhî'yi çok hürmet ve saygı ile uğurladı.

Şakîk-i Belhî (r.a.) Mekke'ye gitti. Orada çok kimseler etrâfında toplanır, sohbetlerinden ve nasîhatlarından istifâde ederlerdi. Birisine dedi ki, "Geçimini nasıl temin ediyorsun? Bir şey bulamazsan ne yapıyorsun?" O kimse dedi ki, "Bir şey bulursam şükrediyorum, bulamazsam sabrediyorum." Hazreti Şakîk, "Belh şehrinin köpekleri de böyledir. Buldukları zaman, sevinirler. Bulamazlarsa bekleyip sabrederler" buyurdu. O kimse dedi ki, "Peki bu husûsta sizin yaptığınız nedir? Cevâbında, "Elimize birşey geçerse, başkalarını kendimize tercih eder, başkalarına veririz. Geçmezse şükrederiz." Bunun üzerine o kimse Şakîk-i Belhî hazretlerine sarıldı ve "Vallahi sen büyük bir zâtsın" dedi. Hacdan dönüp Bağdâd'a geldiğinde va'z vermeye başladı. Hep, Allahü teâlâya tevekkül etmenin lüzumunu anlatırdı. Birisi gelip, kendisine, "Hacca gitmek istiyorum" deyince, o kimseye "Yol harçlığın nedir?" diye sordu. O kimse "Allahü teâlânın benim için takdîr ettiği rızkın mutlaka bana ulaşacağını, bu rızkı başkalarının alamıyacağını, Allahü teâlânın takdîrinin her zaman benimle beraber olduğunu, hangi halde ve durumda bulunursam bulunayım, Allahü teâlânın benim durumumu benden daha iyi bilmekte olduğunu bilirim" dedi. Bunun üzerine Şakîk-i Belhî, "Çok güzel, ne güzel yol harçlığın var. Tevekkül böyle olmalı. Güle güle git kardeşim. Yolun açık olsun" buyurdu.

Şakîk-i Belhî (r.a.), İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'yi çok medheder şöyle buyururdu:

"İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe bu zamanda insanların en vera' sahibi (haram ve şüphelilerden sakınanı) en âlimi, en çok ibâdet edeni, en cömert olanı, dînin emirlerine uymakta en ihtiyâtlı davrananı, Allahü teâlânın dîninde, kendi görüşü ile bir şey söylemekden en çok sakınanı idi. Bir mes'eleyi açıklıyacağı zaman, bütün talebelerini toplar, hepsi bu mes'elenin dîne uygun olduğunda ittifâk edince, "Bu mes'eleyi filan bölüme yazınız" derdi."

Hazreti Şâkîk-i Belhî'nin bir gün yanına bir ihtiyâr gelip, Allaha tövbe etmek istediğini bildirdi. Ona buyurdu ki: "İyi ama, keşke tövbe etmek için bu zamana kadar beklemeseydin." O kimse: "Öyle ama, yine de ölmeden önce geldiğim için erken gelmiş sayılırım" dedi. Hazreti Şakîk "Hoş geldin ve ne iyi ettin" buyurdu. Bunun üzerine o kimse tövbe etti ve tövbesinden vazgeçmedi. Buyurdular ki:

"Bir musîbet geldiğinde feryâd-ü figân eden kimse Allahü teâlâya karşı gelmiş olur. Ağlayıp, sızlamak, belâ ve musîbeti geri çevirmediği gibi, insanın sabredenlere verilen sevâb ve mükâfattan da mahrûm olmasına sebeb olur."

"Bir kimsenin yanında mübârek bir zâtın iyilik ve güzel hâlleri anlatılır da, o kimse bundan zevk duymaz ve o mübârek zâta karşı kalbinde muhabbet hâsıl olmazsa, bilsin ki kendisi kötü kimsedir." "Sıkıntının mükâfatını bilen, ondan kurtulmağa heves etmez."

"Şeytanı en çok kızdıran iki şey, onun vesvesesine aldırmamak ve Allahü teâlânın zâtı hakkında düşünmemektir." (Allahü teâlânın yarattıkları hakkındaki tefekkür makbûldür.)

"Bir kusuru ve ayıbı var diye bir kimseyi kötüleyen, hakaret eden kimse, kendi kendini helak etmiş demektir. İnsanlar, bir kimse hakkında "Bundan bize zarar gelmez bu emîn bir kimsedir" derlerse, o kimse, bütün insanların zarar ve kötülüklerinden emîndir. Kim müslümanların aleyhinde konuşur, onları gıybet eder, onlara iftira ederse, aralarında söz taşıyıp

koğuculuk yaparak müslümanları birbirine düşürürse, müslümanların hakkını gözetmez, onların kalblerini kırar, incitirse ve onları kendinden aşağı görürse, o kimse şeytanın hizmetçisi olmuş olur, dünyâda fakîr olur, âhırette iflâs etmiş vaziyette hakîr ve zelîl olur."

"Rızkı husûsunda Allahü teâlâya tevekkül eden kimsenin güzel huyları fazlalaşır, cömert olur ve ibâdetlerinde vesvese bulunmaz."

"Allahü teâlânın azâbından korkmanın alâmeti haramları terk etmektir. Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmanın alâmeti de çok ibâdet etmektir."

"İleride tövbe ederim diye günaha devam edenler, daha yaşarız ümidiyle, tövbeyi geciktirenler, hattâ, Allahü teâlânın azâbını düşünmeyip, rahmetini ümid ederek tövbe etmiyenler, çok, büyük gaflet ve felâket içindedirler."

"Gönül ferahlığı, hesap kolaylığı ve can rahatlığı fakirlerin hâlidir. Gönül meşgûliyeti, hesapların zorluğu ve can sıkıntısı da zenginlerin hâlidir."

"Ölüme şimdiden hazırlanmanız lâzımdır. Çünkü, bir geldi mi geri gönderemezsiniz."

"Kendisine bir şey ikram ettiğin kimse ile, sana ikramda bulunan iki kişinin senin kalbindeki yerlerine dikkat et. Eğer kalbindeki muhabbet, kendisine ikramda bulunduğun kimseye karşı daha fazla ise, bu ikram ve muhabbetin Allah için olduğu anlaşılır. Ama kalbindeki muhabbet, sana ikramda bulunan kimseye karşı daha fazla ise, bu dostluk menfaat içindir?

"Misâfiri çok severim. Çünkü, rızkını Allahü teâlâ Veriyor. Ben hiçbirşey yapmıyorum. Bununla beraber, Allahü teâlâ bana sevâb veriyor."

Akıllı, zekî, derviş, zengin ve cimri'nin kimlere denildiğini yediyüz tane âlimden sordum. Hepsi de birbirine yakın cevaplar verip şöyle dediler: "Dünyâyı, sevmeyen kimse, akıllıdır. Dünyânın aldatıcı ve yalan olan zevklerine aldanmayan kimse, zekî'dir. Allahü teâlânın takdîr ettiğine râzı olan, kanâat eden, zengindir. Dünyâya âit arzusu bulunmayan, Allahü teâlânın rızâsını isteyen kimse, dervişdir. Allahü teâlânın verdiği ni'metlerden, mahlûkuna faydalı olanları vermekten kaçınan, cimridir."

"Dilini muhafaza et. Amel defterinde ve terazide sevâbını bulamıyacağın söz söyleme. Hattâ sözü söylemeden önce düşün ve "Ben bu sözü söylemezsem beni Cehenneme atarlar" diye karar veremezsen o sözü hiç söyleme!"

"Dörtbin hadîs-i şerîf içinden, dörtyüz tane, bundan da kırk tane ve nihâyet bunların içinden de şu dört hadîs-i şerîfi seçtim:

1. Kalbini kadına bağlama. Zîrâ bugün senin ise yarın başkasındadır. Eğer kadına itaat edersen Cehenneme atılırsın.

2. Kalbini mala bağlama. Zîrâ mal sana emânettir. Bugün senin ise de yarın başkasınındır. Başkasının malı için kendini yorma. Başkasına hoş gelir, fakat günahı sanadır. Eğer kalbini mala bağlarsan Allahü teâlânın haklarını gözetemezsin. Kalbine fakîrlik korkusu girer ve şeytana itaat edersin.

3. Herhangi bir şey husûsunda kalbinde bir sıkıntı olursa o şeyi terk et. Zîrâ mü'minin kalbi, şahit yerindedir. Şüphelilerden sıkılır, helâlde ise sükûnet bulur (sakin olur).

4. Bir işin makbûl olacağı hükmüne varmadan o işi yapma."

1) El-A'lâm cild-3, sh. 171
2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 61, 66
3) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh. 187
4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 226
5) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 58
6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 65
7) Tehzîb-İbn-i Asâkir cild-6, sh. 327
8) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 449
9) Ulemâ-ül-Müslimîn sh. 70
10) Tenbîh-ül-gâfilin sh. 81, 75
11) Tezkiret-ül-evliyâ, sh. 125

ŞEFİ BİN MATİ'

Tabiîn devrinde Mısır'da yetişen hadîs âlimlerinden. Adı, Şefî' bin Mâti' bin Abdullah el-Esbahî'dir. Ebû Osman, Ebû Sehl ve Ebû Ubeyd el-Mısrî künyeleri ile anılmıştır. Eshâb-ı kiram ile görüştü, onlardan ilim alıp rivâyetlerde bulundu. 105 (m. 723) yılında vefât etti. Eshâb-ı kiramdan olduğu da söylendi ise de, bu rivâyet zayıftır.

Hadîs ilminde büyük âlim ve rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam) bir râvidir. Resûlullah efendimizden mürsel olarak hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Eshâb-ı kiramdan Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Âs ve Ebû Hüreyre'den (r.anhüm) ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, oğlu Hüseyin, Ukbe bin Müslim, Ebû Kubeyl, İbni Hânî, Eyûb bin Beşîr, Ebû Hânî Hamîd bin Hânî ve daha pekçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Nesâî, Iclî ve İbn-i Hibbân, onun sika bir râvi olduğunu haber, verdiler. İbn-i Yûnus da, "O, âlim bir zât olup hikmet sahibi idi" dedi ve şöyle İlâve etti. "Biz, bir gün Abdullah bin Amr ile oturuyorduk. Şefi geldi ve size gelen Abdullah, bizim bildiğimiz kimselerin en âlimidir." İbn-i Sa'd da: "O, çok hadîs-i şerîf rivâyet edenlerdendir. Yezîd bin Abdülmelik'in hilâfeti zamanında Mısır'da vefât, etti" dedi. Hişâm'ın halifeliği zamanında Mısır'da vefât ettiğini bildirenlerde oldu. Ya'kûb bin Süfyân, onun Mısırlı sika râvilerden olduğunu bildirdi.

Şefi bin Mâti' hazretlerinin pek kıymetli ve hikmetli sözleri vardır. Buyurdu ki: "Çok konuşan, çok hatâ yapar." "Hatâyı terk etmek, tövbe yapılmasını istemekten daha kolaydır."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

"Dört şey vardır ki, Cehennemdekilere bile eziyet verirler: Cehennemliklerin ba'zısı ba'zısına şöyle der: Bunlara ne oluyor ki, kendilerinde bulunan şeylerle bize eziyet veriyorlar? Bunlardan birisi ateşten bir tabutun içinde kilitlidir. Birisinin bağırsakları dışarı çıkmıştır. Diğer birisinin ağzından irin ve kan akmaktadır. Diğeri de etini yemektedir. Ateşten tabut içindekine: "Bize eziyet vermene sebep olan bu hâl nedir?" denir. O da cevâbında: "Üzerimde insanların haklarının bulunmasıdır" der. Bağırsakları dışarı çıkmış olana: "Bize eziyet veren bu hâline sebep nedir?" diye sorulunca, o da: "Helada üzerime idrar sıçramasına ehemmiyet vermiyor ve onu yıkamıyordum" der. Ağzından irin ve kan akana, aynı soru sorulunca, o da "Cima' etmekten zevk aldığım gibi müstehcen ve fuhuş konuşuyordum" der. Kendi etini

yiyene: "Senin bize eziyet veren bu hâline sebep nedir?" diye sorulunca, O da "Buna sebep, gıybet etmek sûretiyle insanların etini yememdir" diye cevap verir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 166

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 360

ŞEHR BİN HAVŞEB

Tabiînden, fıkıh ve kırâat âlimi, muhaddis. Rivâyet ettiği hadîslerin ekserisi Hasen derecesindedir. Şehr bin Havşeb (r.a.) dünyâya düşkün olmayan ve çok ibâdet eden büyük bir âlimdir. İsmi, Şehr bin Havşeb el-Eş'arî olup, Künyesi, Ebû Sa'îd'dir. (Ebû Abdullah veya Abdurrahmân da denildi). Aslen Şamlı olup 20 (m. 641)'de doğdu. Irak'a yerleşti. Beyt-ül-mâl emirliği yaptı ve 100 (m. 718)'de vefât etti. Şehr bin Havşeb hazretleri Esma binti Yezîd'in âzâdlı kölesi idi. Hazreti Âişe, Ümmü Seleme, Esma binti Yezîd, Ebû Hüreyre, Ümmü Habîbe, Bilâl-i Habeşî, Temim-i Dârî, Sevbân, Selmân-ı Fârisî, Ebû Zerr, Ebû Mâlik-il Eş'arî, Ebû Saîd-il Hudrî, İbni Ömer, Amr bin Âs ve daha bir çok zâttan (r.anhüm) hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Kendisinden de Abdülhamid bin Behrâm, Katâde, Leys İbni Ebî Selîm, Âsım bin Behdele, Hakem bin Uteybe, Sabit el-Benânî ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır, İbni Ebî Hayseme ve Muâviye bin Sâlih, İbni Maîn'den rivâyetle onun sika (güvenilir, sağlam) olduğunu söylemişlerdir. Sa'dî ise; onun hadîslerinin Peygamberimize (s.a.v.) ittisali, rivâyet zinciri çok sağlam olduğunu söylemiştir. Ahmed bin Hanbel, Abdülhamid bin Behrâm'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Şehr bin Havşeb'in rivâyetlerine çok yakındır. Abdurrahmân Şehr'in hadîslerini ezberler sûre gibi okurdu. Ondan yetmiş kadar hadîs-i şerîf rivâyet etti, buyurmuş. İmâm-ı Buhârî ve Tirmizî ise, onun rivâyet ettiği hadîslerinin, hasen hadîs derecesinde olduğunu ve rivâyete ehil olduğunu beyân etmişlerdir. Ahmed bin Abdullah el-Iclî, onun Şamlı sika râvilerden olduğunu zikretmiştir.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyetle Şehr bin Havşeb buyurdu ki: Îsâ (a.s.) bir gün havârileriyle otururken, kanatları inci ve yakutlarla süslü bir kartal geldi, yanlarına kondu. Bu kartalın şimdiye kadar gördüklerine hiç benzemeyen, insanı büyüleyen bir güzelliği vardı. Îsâ (a.s.) "Bu kartala dikkat ediniz, kaçırmayınız. Muhakkak bizlere ibret için gönderildi" buyurdu. Biraz sonra kartalın üzerindeki deri soyulmaya ve o göz alıcı güzelliği gitmeye başladı. Öyle oldu ki içinden tüyleri dökülmüş siyah korkunç bir canavar çıktı. Herkes ondan korktu ve biraz önce sevip hayran kaldıkları o hayvandan tiksindiler. Bir müddet sonra bu hayvan, yakındaki suya doğru gitti. Kendini su ile yıkayıp temizledi ve eski güzelliğini elde etti. Tüyleri, göz alan kanatları inci ve yakutlarla dolu bir kartal hâline geldi. Bunun üzerine Îsâ (a.s.) havarilerine buyurdu ki: "İşte sizler için olan ibret bu idi." Havariler "Nasıl?" diye sorunca, "Bir mü'min günah işlemeyip, Allahü teâlâya karşı olan kulluk vazîfelerini yapınca, bu kartalın ilk hâli gibi güzel olur, herkes onu beğenir, ona gıbta eder (imrenir). Günah işleyip Allahü teâlâya âsi olduğu zaman üzerindeki güzellik gider, çirkinleşir. Mü'min bu günahı, bu çirkinliği hakîki tövbe suyuyla yıkar ya'nî tövbe ederse, kartalın yıkanıp güzelleştiği gibi güzelleşir. Çünkü Allahü teâlâ tövbe edenlerin tövbesini kabûl eder."

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Abdullah bin Numeyr ve Hafs bin Gıyâs, Şehr bin Havşeb'den rivâyetlerinde Şehr (r.aleyh) buyurdu ki: Azrail (a.s.), Hazreti Süleymân ile dost, arkadaş idi. Birgün Süleymân aleyhisselâmın amcasının oğlu yanındayken ziyârete geldi. Süleymân (a.s.) "Azrail bana geldi, yanımdaki amcamın oğluna dikkatli bir şekilde baktı ve sonra gitti. Amcamın

oğlu olan genç bana, bu zâtın kim olduğunu sordu. Ona bu kimsenin Azrail (a.s.) olduğunu söyledim. Bunun üzerine genç; "O bana çok dikkatli baktı, ondan korktum. Rüzgâra emret beni Hindistan'a atsın" dedi. Süleymân (a.s.) rüzgâra emretti. O genci Hindistan'a götürdü. Azrail (a.s.) Hazreti Süleymân'a geri geldiği zaman ona "Amcamın oğlu yanımdayken niçin ona dikkatlice baktın ve korkuttun. Benden, rüzgârın kendisini Hindistan'a götürmesini istedi. Ben de rüzgâra emrettim, onu Hindistan'a götürdü." Azrail (a.s.) "Allahü teâlâ onun rûhunu Hindistan'da almamı emretti. Onu senin yanında görünce hayret ettim. Onun için dikkatli baktım. Hindistan'a gittim ve orada onun rûhunu aldım" cevâbını verdi.

Fudayl bin Iyâd, Hişâm bin Hassan ve Atâ el-Attâr, Şehr bin Havşeb'ten rivâyetlerinde buyurdu ki: "Cennet ehlinin Cennette en çok okuyacağı sûreler Tâhâ ve Yâsîn'dir." Cennetteki Tûbâ ağacını anlatırken şöyle buyurdu: "Tûbâ, bütün Cennet ağaçlarının kendisinden çıktığı bir ağaçtır. Onun dalları bütün Cennetin etrâfını kaplamıştır."

Yenilen ve yedirilen yemeklere çok dikkat edilmesini isterdi. Buyurdu ki: "Bir yiyecekte dört şey olduğu zaman o yiyecek, tam bir yenilecek şey olur. Birincisi, aslı helâlden olacak, ikincisi, yenilmeğe başlarken Besmele-i şerîf çekilecek, üçüncüsü, yemekte misâfir olacak, dördüncüsü, yemek bittiği zaman Allahü teâlâya hamd edilecek. Bu dört şey bir yemekte bulunursa onun şânı tamamlanmış, hakkı verilmiş olur."

Buyurdu ki: "Azrail'in (a.s.) elinde, insanların ecellerinin yazılı olduğu bir levha bulunur. Emrinde ayakta bekleyen can alıcı melekleri vardır. Azrail (a.s.) levhaya bakar kimin eceli gelirse emrindeki ayakta bekleyen meleklere; "Bu kimsenin rûhunu kabzediniz, alınız, şu kimsenin rûhunu kabzediniz" diye emreder. Onlar da emredilen şeyi yaparlar."

Şehr bin Havşeb hazretleri, dinden bir şey anlatanın söylediğini evvelâ kendisinin yaşamasını ve sadece Allah rızâsı için söylenilmesini isterdi. Buyurdu ki: "Va'z ve nasîhat edenler eğer kalbden, Allah rızâsı için söylerlerse, onların nasîhatları dinliyenlerin kalblerine girer, onlara te'sîr eder."

Abdullah bin Muhammed bin Ca'fer ve Fudayl bin Iyâd'dan rivâyetle âhırette olacak hâllerden şöyle haber verdi: Kıyâmet koptuğu zaman yer yüzü uzatılır ve çok düzgün bir hâle getirilir. Sonra insanlar ve cinler (dirilerek) toplanır ve hepsi düzgün saflar yaparlar. Sonra melekler de gelirler saf saf olurlar. İnsanlar ve cinlerin üzerinde bulunurlar. Yeryüzü onların yüzlerinden parlar. Orada olanların hepsi secdeye kapanırlar. Sonra tekrar kalkarak saf yaparlar. Melekler arzı taşırlar. Herkesin dehşete düştüğü o günde Allahü teâlâ **"Bugün mülk kimin içindir?"** buyurur. O günde Allahü teâlâya cevap verecek bir kimse bulunmaz Allahü teâlâ azamet ve celâli ile yine kendisi **"Bu mülk ve saltanat tek ve kahhâr olan Allahü teâlâ içindir. Bugün her kul yaptığının karşılığını alır. Bugün hiç bir kimse zulme ve haksızlığa uğramaz. Muhakkak ki, Allahü teâlâ herkesin hesabını çabucak görendir"** diye cevap verir. O halde insan, kendisinden başka bir mâlik, sahip, güç ve kuvvet sahibi bulunmayan Allahü teâlâya ve O'nun huzûruna çıkıp hesâb vereceği bir güne hazırlanmalıdır. Şehr bin Havşeb (r.a.) Allahü teâlâya kulluk eden, O'nun için uyumayan ve her an O'nu hatırlayan kullarını âhırette kavuşacakları ni'metleri İbni Abbâs'dan (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Kıyâmet günü arz (yer yüzü) uzatılır düz bir hâle getirilir, insanlar ve cinler toplanırlar. Bir melek onlara "Bugün kerem sahibi olanların kimler olduklarını öğreneceksiniz" diye nidâ eder. Her hâlinde Allahü teâlâya hamd eden kimselerin kalkmasını emreder. Onlar kalkarlar ve Cennete götürülürler. Bundan sonra münâdî tekrar nidâ eder ve geceleri uyumayıp Allahü

teâlâya ibâdet edenlerin kalkmasını emreder. Onlar kalkarlar ve Cennete götürülürler. Münâdî aynı şekilde yine nidâ eder ve bu sefer de alış-verişleri, ticâretleri kendilerine Allahü teâlânın zikrini unutturmayan kimselerin kalkmasını emreder. Onlarda kalkar ve Cennete götürülürler.

Buyurdu ki: Lokman (a.s.) oğluna nasihatinde "Ey oğlum, âlimlere karşı öğünmek ve sefîh aşağı kimselerle münâkaşa etmek için ilim öğrenme, ilminle meclislerde riyakârlık yapma. Cahilliğe rağbet edip, zor gelmesinden dolayı ilmi terk etme. Sen Allahü teâlâyı zikreden (ilim meclisi) gördüğün zaman onlarla beraber otur. Eğer sen âlim isen senin ilmin onlara fayda verir. Eğer sen câhil isen onlar sana ilim öğretirler. Umulur ki Allahü teâlânın onların üzerine saçtığı rahmetten onlarla beraber sana da saçılır. Ey oğlum! Allahü teâlâyı zikretmeyen, hatırlamayan bir topluluğa rastladığın zaman onlarla beraber oturma. Eğer sen âlim isen ilminin onlara bir faydası olmaz, yok câhil isen senin cehâletin artar. Allahü teâlâ bu cemaata gadap ettiği zaman, onlarla beraber sen de gadaba uğrayabilirsin."

Ebî Mâlik, Şehr'den rivâyetle: Peygamber efendimize bir kişi geldi ve "Yâ Resûlallah, ben çok uzun boylu büyük bir adam gördüm. Başı gökyüzünü geçiyordu, benimle güreşmek istedi. Güreştik, onu yere vurdum. Sonra başka cılız, zayıf küçücük bir adam geldi. Güreşmek istedi. Sen kim oluyorsun ki ben çok büyük adamı yendim. Onu yere vurdum dedim. Güreştik beni yakaladı ve ateşe attı." Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.): **"Uzun ve çok büyük gördüğün, büyük günahlardır. Sen onlardan korkar ve sakınırsan, onları işlememekte yardım olunursun. Küçük adam ise, küçük günahlardır, hattâ günah bile kabûl etmeyip hiçe saydığı günahlardır ki sen onları yüklenir, yaparsın. Onlar da seni Cehenneme götürür."** Bunun üzerine Şehr bin Havşeb (r.aleyh) hiçbir günahın küçük görülmesini istemezdi.

Şehr bin Havşeb yine Ebû Hüreyre'den rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: **"İlim Süreyya yıldızında dahi olsa Fârisoğullarından birisi onu alır getirir."** Bu hadîs-i şerîf İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri için buyurulmuştur.

Yine Ebû Hüreyre'den (r.a.), Peygamberimiz (s.a.v.) **"Peygamberler ve Resûller Cennet ehlinin efendileridir, şehîdler Cennet ehlinin kumandanlarıdır, Kur'ân-ı kerîmi hakkıyla okuyan hafızlar ise Cennet ehlinin ârifleridir"** buyurdu.

Şehr bin Havşeb yine Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) **"İnsanların en kötüsü, başkasının dünyâsı ile kendi âhiretini yıkandır"** buyurdu.

Şehr bin Havşeb, İbni Abbâs'dan (r.a.) rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlânın gökten indirdiği hiçbir yağmur ve esen rüzgâr yoktur ki o ölçüsüz olsun. Ancak Nûh tufanında, Ad kavminin helak olduğu gün böyle olmadı. Nûh tufanı günü, su Allahü teâlânın emri ile hazinelerinden taştı ve ona hiçbir yol, ölçü olmadı. Ad kavminin helak edildiği zaman da rüzgâr Allahü teâlânın emri ile hiçbir ölçü ve yol olmadan** (korkunç şekilde her yerden) **esti."** Nûh tufanında ve Ad kavminin üzerine esen rüzgâr Allahü teâlâya âsi olan ve onun emirlerini hiçe sayıp alay eden iki kavmi helak etti, yok etti. Ancak peygamberlerine tâbi olanlar kurtuldular. Şehr bin Havşeb, Abdullah bin Selâm'dan (r.a.) rivâyetle: "Eshâb-ı kiram (r.a.) toplanmışlar, Allahü teâlânın zâtının nasıl olduğunu düşündükleri bir sırada, Peygamberimiz (s.a.v.) çıkageldi. Onlara **"Neyi düşünüyorsunuz?"** diye sordu. Onlar da "Biz Allahü teâlânın zâtını, Allahü teâlânın nasıl olduğunu düşünüyoruz" cevâbını verdiler. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Sizler Allahü teâlânın zâtını düşünmeyiniz, O'nun yarattığı mahlûkları düşününüz. O mahlûkların yaratılışındaki hikmeti, nizâmı, intizâmı, akılları durduran incelikleri düşününüz"** buyurdular.

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 59

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 283

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 369

4) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-7, sh. 449

5) El-A'lâm cild-3, sh. 178

ŞU'BE BİN HACCÂC

Tabiînin büyüklerinden, meşhûr tefsîr ve hadîs âlimi. 82 (m. 701) senesinde Vâsıt'ta doğdu. 160 (m. 777)'de Basra'da vefât etti. İsmi Şu'be bin Haccâc bin el-Verde el-Atâkî el-Ezdî'dir. Basra'da yerleşip ömrünün sonuna kadar orada yaşadı. Bu bakımdan "Basrî" de denilmiştir. Eshâb-ı kiramdan Enes bin Mâlik'i ve Ömer bin Seleme'yi görmüştür, Muâviye bin Kurre, Enes bin Sîrîn, Sâbit-i Bennânî, Hamdûd bin Süleymân, el-A'mer'den ve pek çok sayıda Tabiînden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Dörtyüz Tabiînden rivâyette bulunduğu kaydedilmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîf ikibin civarındadır. Rivâyetleri Kütüb-i sitte'de (altı meşhûr hadîs kitabı) yer almıştır. Kendisinden Eyyûb Sahtiyânî, Süfyân-ı Sevrî, Abdullah İbni Mübârek, Affân bin Müslim gibi yüzlerce âlim ilim öğrenip, hadîs rivâyet etmiştir.

Şu'be bin Haccâc sika (güvenilir) bir râvi olup, Irak'ta hadîs râvilerini inceleyen "ricâl-i hadîs" ilminden ilk bahseden hadîs âlimidir. İmâm-ı Şafiî (r.a), "Şu'be bin Haccâc olmasaydı Irak'ta hadîs ilmi bilinmezdi" buyurmuştur. Süfyân-ı Sevrî "Şu'be bin Haccâc büyük bir otoritedir." Hanbelî mezhebinin reîsi, kurucusu İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.) "Şu'be bin Haccâc, hadîs ilminde bir otoritedir" buyurmuştur.

Şu'be bin Haccâc (r.a.) ilmi ile amel eden, haramlardan son derece sakınan cömert bir âlim idi. Çok ibâdet etmekten son derece zayıflayıp, derisi kemiklerine yapışacak hâle gelmiştir. Bayram günleri hariç senenin her günü oruç tutardı. Merhameti ve cömertliği çok fazla idi. Kendisine gelen hiçbir fakîri boş çevirmez, mutlaka birşeyler verirdi. Bir fakîrle karşılaşsa evinde ne varsa ondan verirdi. Bir defasında Halife Mehdî kendisine otuzbin dirhem göndermişti. Bu parayı alır almaz hepsini fakîrlere dağıttı. Yolculuk için bir kayığa bindiğinde diğer yolcuların ücretlerini de öderdi. Birgün binek hayvanını kaybettiği için ağlayıp üzülen bir kimseyi görüp, ağlamasının sebebini öğrenince kendi bindiği merkebden inip, ona merkebini vermiştir.

Sevgili Peygamberimizin bildirdiği Ehl-i sünnet i'tikâdını, ibâdet ve amel bilgilerini kendilerinden önceki âlimlerden alıp, sonraki nesillere nakleden Şu'be bin Haccâc, rivâyetleriyle çok büyük hizmette bulunmuştur. Tefsîrle ilgili rivâyetleri toplanmış olup, hadîs ilmine dâir "Kitab-ül-garâib" adlı bir eseri vardır. Şu'be bin Haccâc'ın kendinden önceki Hadîs âlimlerinden alarak rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bir kısmı şunlardır:

"Rızık husûsunda endişeye düşmeyiniz. İnsan son rızkını da yemeden ölmez. Allahtan korkunuz, iyi ameller yapınız. Helâli alıp, haramı terk ediniz."

"Misvak ağzı temizler ve Allahü teâlânın rızâsını kazandırır."

"Yarım hurma ile de olsa, onu da bulamazsanız güzel bir sözle (iyilik yaparak) **Cehennem ateşinden korunmaya çalışınız."**

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 301

2) Hilyet-ül-Evliyâ cild-7, sh. 144

3) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 193

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 469

5) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 247

6) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 338

7) El-A'lâm cild-3, sh. 164

ŞUMEYT BİN ACLÂN

Tabiînin büyüklerinden âlim ve velî bir zât. Hikmetli sözleri, güzel huyları ile herkesin sevgilisi olmuş bir Allah adamı, ismi Şumeyt bin Aclân olup, künyesi Ebû Hümâm'dır. (Ebû Ubeydullah da denildi). Büyük tasavvuf âlimlerinden olan Şumeyt bin Aclân'ın hayatı, tahsili ve ölüm târihi hakkında kesin bilgi olmayıp, hicri ikinci asırda yaşamıştır. Yaşayışı, hâli, hikmetli sözleri ile birçok kimselerin haramları terk edip, Allahü teâlânın râzı olduğu hâle gelmesine sebeb oldu. Onun bu husûsiyeti, söylediği ve tavsiye ettiği şeyleri, önce kendisinin yaşamasıydı. Hâli, ilmine ve söylediğine uygun, dünyâya zerre kadar muhabbet ve meyli olmadan ibâdet, tefekkür, korku ve ümid arasında yaşama şeklindeydi. Buyurdu ki: "Îmânı sağlam olan haramlardan kaçan kimseler, zekî ve akıllı kimselerdir. Bunlar Allahü teâlânın helâl kıldığı temiz rızıklarını yerler. Pis olan kötü olan şeyleri yemezler ve içmezler (Domuz eti ve şarap gibi). Âhıret ni'metleri içerisinde yaşarlar. Cehennemde azâb olarak karşılarına çıkacak bir işi yapmazlar. Onlar Allahü teâlânın azâbını bilirler. Her yerde bu bildiklerine uygun hareket ederler. Korku ile uyurlar, akıbetlerini ve kıyâmet hâllerini düşünerek vekar ile, ağır başlı olarak kalkarlar."

Şumeyt bin Aclân (r.a.) dünyâ için çalışıp, bütün arzusu ve düşüncesi dünyâ olan insanlardan hoşlanmaz, onlardan kaçardı. Bu insanların, uğruna ölmeyi dahi göze aldıkları malları ve mülklerinden, çok kısa bir zaman sonra ayrıldıklarını ve bütün ömürlerini harcadıkları mallarının dünyâda kalıp âhırete bir şey götüremediklerini görür ve bu insanlara acırdı. Onların gafletlerini ve içinde bulundukları hâli anlatarak şöyle buyurdu: "Dünyânın âşıkları (haramlara dalanlar) sarhoşturlar. Gönül verdikleri dünyâ onlardan kaçar, halbuki onlar dünyâya âşık olmuşlardır. Süt emen çocukların annelerini arayıp, bağlandıkları gibi dünyâya bağlıdırlar. Asla ondan ayrılmayı istemezler. Allahü teâlâ onlardan birisine bir ni'met ihsân ettiği zaman, onlara bir riya ve şöhret gelir. Onlar, haram helâl her ne olursa olsun dünyâya (mala, mülke) bağlanır, onu isterler. Sonra insanlara döner, "Geliniz, bizim mallarımıza bakınız" diyerek öğünürler. Mü'minler ise kendilerine gelen şeyler için "Allaha yemîn ederiz ki helâlden olmayan bir şeyde güzellik yoktur. Eğer haramdan olursa Allahü teâlâ onu yok etsin" derler. Münâfıklara gelince; "Bize yazıklar olsun. Keşke bizim daha çok malımız olsaydı" derler. Çocukları için yağlar ve ballar ister, bunu fakîr ve miskîn çocukların yanında yerler. Fakîr çocuklar annelerine gidip "Ey annemiz bize yağ ve bal ver. Çünkü biz, filânın çocuğunu, onları yerken gördük" derler. Onlara anneleri "Bunlar çok pahalı şeyler yavrularım, ben size ancak tuz ve ekmek verebilirim" der.

Şumeyt bin Aclân hazretlerinin oğlu Ubeydullah; Babam dünyâ adamlarını şöyle tarif etti: "Dünyâya düşkün olanlar, akılları kısa ve ahmak olanlardır. Onların arzuları, yiyecekleri, şehvetleri ve kendilerini süslemeleridir. Onlar şöyle derler: Ne zaman sabah olacak? Sabah olsun ki, yiyelim, içelim, oynayalım. Ne zaman akşam olacak? Akşam olsa da uyusak. Onların geceleri pislik içerisindedir, günah işlerler. Gündüzleri ise tenbeldirler." diye haber vermiştir.

Allahü teâlâya gönül veren Allah'ın velî kullarını, dostlarını ise şöyle tarif etti: "Evliyâullah, Allahü teâlânın rızâsını, beğenmesini, nefslerinin arzu ve isteklerine tercih ederler. Eğer nefslerinin arzu ve istekleri onları çok zorlarsa, onlar nefislerini Rablerinin rızâsı için isteklerinden vaz geçmeye mecbûr ederler. Böylece se'âdete erer ve Cehennemden de necât (kurtuluş) bulurlar." Şumeyt bin Aclân dünyâda Allahü teâlânın ihsân etmiş olduğu ni'metlere şükür etmeği ve onların kıymetini bilmeyi tavsiye buyurur ve "hastalık gelmeden sıhhatin, meşgûliyet gelmeden boş vaktin, ölüm gelmeden evvel hayatın kıymetini biliniz" diye nasîhat ederdi. Dünyâda geçen vakitlerinin en kıymetlisinin Allahü teâlânın zikri ile geçen vakitleri olduğunu beyân eder ve duâlarında "Allahım, dünyâdaki en güzel vakitlerimizi senin zikrin ve sana ibâdetle geçen vakitler yap" diye yalvarırlardı. Ya'nî Allahü teâlâdan vakitlerini ibâdet ve zikirle geçirip, dünyâyı, yemeği-içmeği, uyumayı sevdirmemesini isterdi.

Buyurdu ki: Ey insanlar! Dünyâ gündüzler ve gecelerdir. Bunlar birbirlerini takip eder. Eğer gündüz yapacağın işi yapmazsan vakit geçer gece oluverir. O halde işlerini sonra yaparım diyerek geriye bırakma ve sen dâima sâimlerle (oruçlu olup, ibâdet edenlerle) beraber bulun." Bu sözüne sâdık kalır, dünyâ ehli ile bir arada bulunmazdı. Zamanındaki ba'zı devlet adamları onu yemeğe da'vet ettiler. Özür beyân edip gitmedi. Niçin gitmediğini soranlara: "Onların da'vetine gitmeyip yemeği kaybetmek, dînimden ba'zı şeyleri kaybetmekten daha kolay geldi. Mü'minin dîninin, midesinden çok daha kıymetli olması lâzımdır" diye cevap verdi. İnsanın asıl gayesi dînidir. Şumeyt (r.a.) dînin muhafazasına çok ehemmiyet verir ve İslâmiyete uymıyan her şeyi reddederdi. Buyurdu ki: "Mü'minin sahip olduğu şeylerin ilki ve en kıymetlisi dînidir. Malı olduğu zaman dîni olan, malı olmadığı zaman dîni olmayan, dîni malına bağlı olan kimseler vardır. Böyle kimseler mallarını hiç kimseye emânet edemezler, insanlar da onu emîn bir kimse olarak bilmezler. Böyle olanlara yazıklar olsun." Dinleri dünyâya bağlı olanları şöyle tarif etmiştir: "Altın ve para, münâfıkların boynuna geçmiş bir iptir. Her türlü pisliğe boyunlarındaki bu iple çekilirler." Münâfık olmaktan çok korkar ve herkese münâfıklığın alâmetlerini anlatırdı. Kendisine "Münâfık ağlar mı?" diye soruldu. Cevâbında "O gözünden ağlar, fakat kalbi ağlamaz" buyurdu. Hiçbir şeyin, insanı Allahü teâlâdan alıkoymasını istemezdi.

Buyurdu ki: "Allahü teâlâya kulluk için yaratılmış olan bir kulun şehvetleri onu ibâdetten alıkoyarsa, o ne kötü bir kuldur."

"Âhıret için yaratılıp, dünyânın kendisini âhıretten alıkoyduğu kul ne kötü bir kuldur. Halbuki dünyâ fânî âhıret ise bakîdir." Buyurdu ki, "Her gün ömrünün bir kısmı gitmekte, sen ise buna üzülmüyorsun. Her gün sana yetecek kadar rızık verilmekte, fakat sen, sana verilen şeyleri kâfi görmüyorsun ve seni azgınlaştıracak, Allahü teâlâdan uzaklaştıracak şeyi istiyorsun. Aza kanâat etmiyor, çokla doymuyorsun. Kendine ihsân edilen ve içinde bulunduğu ni'metlere şükretmekten âciz iken, daha fazlasını istemek nasıl uygun olur? İsteğinin fazlalığı seni aldattı. Arzu ve istekleri dünyâ için olan bir kimse, âhıret için nasıl çalışabilir. Hayret edilir, ne kadar çok şaşılır şu kimseye ki, âhırete inanıyor ve dünyâ için çalışıp ona koşuyor."

Şumeyt (r.a.) az konuşurdu. Bu husûsta, "Ey Âdemoğlu! Sen sustuğun müddetçe selâmettesin. Konuştuğun zaman sakınmaya (düşünüp, ölçülü ve dikkatli konuşmaya) yapış" buyurmuştur. Bir bayram günü eğlenen bir kalabalığa bakar ve oğlu Ubeydullah'a "Eskimeye mahkûm bir elbise ve bir müddet sonra böceklerin yiyeceği et olan şu insanları görüyor musun?" buyurarak kabre girecek bir insanın gaflet içinde eğlenip oynamasına olan hayretini bildirmiştir. Allahü teâlânın mü'minlere ayrıca bir îmân kuvveti verdiğini bildirmiş ve: "Allahü teâlâ mü'minin kalbine bir kuvvet vermiştir ki, bu kuvveti a'zâlarına vermemiştir. Şu ihtiyârı görüyor musunuz?

ihtiyâr haliyle geceleri nasıl ibâdet ediyor, gündüzleri oruç tutuyor. Gençler ise bunu yapmaktan âcizdirler" buyurmuşlardır.

Din ilimleriyle uğraşanların, ilimlerini dünyâ kazancına vesîle kılmalarını istemezdi. Herkese bunu anlatırdı. Bu husûsta: Sizden biriniz Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenir ve ilim tahsil eder. Bu ilimleri öğrenir ve dünyâyı kalbine yerleştirir, dünyâya koşar. Dünyâyı (taç gibi) başına geçirir. Bunu görenler "Bu kimse bizden daha âlim. Eğer dünyâyı istemekte bir fayda görmeseydi böyle yapmazdı" derler, sonra dünyâya rağbet ederler, onu toplamağa başlarlar. Buna sebep olan ilim sahibleri şu âyet-i kerîmede bildirilenlerden olurlar **"Kıyâmet günü kendi günahlarını tamamen yüklendikten başka, saptırdıkları insanların günâhlarından bir kısmını da yükleneceklerdir"** (Nahl-25). Fâsıklara muhabbet etmez, fıskı hoş karşılamazdı. Buyurdu ki: "Kim, fıskdan günahtan râzı olur beğenirse, onu yapanlardan olur. Kim de Allaha isyan edenleri beğenirse, râzı olursa, Allahü teâlâ onun ibâdetlerini kabûl etmez."

Buyurdu ki: "Şaşılır şu kimseye ki, kalbi âhırete bağlı iken kendisine ufak bir şey te'sîr etse veya pire ısırsa, âhıreti hemen unutuverir."

"Şu iki insan dünyâda azâb içindedir Dünyâ ni'metleri kendisine verilmiş, fakat bunları kâfi görmeyip dünyâ ile devamlı meşgûl olan insan. İkincisi ise; Dünya ni'metlerinden mahrûm olduğu halde devamlı onların hasret ve üzüntüsüyle ve ona kavuşma arzusuyla dolu insan."

"Allaha yemîn ederim ki, bedenlerimiz sizi Allahü teâlâya yaklaştıran bineklerdir. O bedenlerinizi Allahü teâlâya itaatte kullanınız ki, Allahü teâlâ o bedenlerinizi mübârek kılsın."

"Allahü teâlânın; baktığı şeyden ibret alan bir göz, fasîh bir lisan, hayrı anlayan, inanan ve amel eden bir kalb verdiği kimseler felah bulur kurtulurlar." Şumeyt (r.aleyh) insanların üç kısım olduğunu beyân etmiş ve "Birincileri hayırlı amel işleyen, ona devam eden ve ona devam ettiği halde ölenler. İşte bunlar mukarreblerdir. İkincileri; ömürlerini günah ve uzun bir gafletle geçirip, sonra tövbe etmiş olanlar. İşte bunlar Eshâb-ı yemîndirler (Cennet ehlidirler). Üçüncüsü ise; ömürlerini Allahü teâlânın men ettiği şeylerle geçiren, harama günaha devam eden ve o haliyle dünyâdan ayrılanlar. İşte bunlar Eshâb-ı şimâldirler (Cehennemlikdirler).

Şumeyt bin Aclân, her haliyle İslâmiyete uygun hareket eden bir zât idi. Buyurdu ki: "Ölümü düşünen insan, ne dünyânın geçici sıkıntılarına üzülür, ne de gelip geçen ni'metlerine sevinir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 125

ŞÜREYK BİN ABDULLAH EN-NEHÂNÎ

Tebe-i tabiîn devri fakîh (fıkıh âlimi) ve muhaddislerinden (hadîs âlimlerinden). Künyesi, Ebû Abdullah'tır. 95 (m. 713) senesinde, Buhârâ'da doğup, 177 (m. 794) yılında Kûfe'de vefât etti. Bu sırada Hârûn Reşîd Hîre'de bulunuyordu. Şüreyk'in (r.a.) cenâze namazını kılmak için, Kûfe'ye gelmişse de namazın kılındığını görünce geri dönmüştür. Hazreti Ali zamanında kadılık yapan Şüreyh başkadır.

Şüreyk hazretleri, adâletle hükm ederdi. Halife Mehdî zamanında, mahkemeye giren ileri derecede bir devlet yetkilisinin aleyhine hüküm vermekten çekinmemiştir, isâbetli hükümler veren hazır cevâb bir zât idi. Halife Mehdî zamanında Kûfe'de kadılık yaptı. Sonra ayrıldı. Ömer bin Abdülazîz (r.a.) zamanına yetişti. Ali bin Ahmer, Ebû Sahra Câmi bin Şeddâd, Câmi bin Ebî

Râşid, Seleme bin Kuheyl ve Ebû İshâk'tan hadîs rivâyet etti. Muhammed bin İshâk, Ali bin Hacer, İshâk bin Ebî İsrail, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe ve başkaları da ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İbn-i Mübârek (r.a.) onun hadîs ilmindeki bilgisini övmüştür. Muâviye bin Sâlih onun, hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir âlim ve sâlih bir zât olduğunu söyler. Halife Mansûr zamanında onun kadı olması ile ilgili husûs âlimler arasında şöyle anlatılır: Halife Ebû Ca'fer zamanında devrin dört meşhûr âliminden birisinin Kâdı-ul-kudât (baş-kadı) ta'yin edilmesine karar verildi. Bu âlimler Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, Mis'âr bin Kedâm ve Şüreyk (r.anhüm) idi. Halife'nin huzûruna gelmeleri için hepsine haber gönderildi. Yolda beraber giderlerken, Ebû Hanîfe hazretleri onlara "Ben bu gidişimiz hakkında bir şey söyliyeyim mi?" dedi. Onlar da, bunu memnuniyetle kabûl ettiler. Bunun üzerine Ebû Hanîfe hazretleri, "Ben çâresini bulup, kadı olmaktan kendimi kurtaracağım. Süfyân kaçacak, Mis'ar kendisini deli gösterecek ve Şüreyk ise, Kâdı-ul-kudât olacak" dedi.

Hâdise, Ebû Hanîfe hazretlerinin, firâset buyurdukları gibi cereyan etti. Yolda Süfyân-ı Sevrî hazretleri kaçtı. Bir vapura binip, "Başımı kesecekler, ne olur beni gizleyiniz" dedi. Süfyân-ı Sevrî'nin bu hareketi Peygamber efendimizden rivâyet edilen **"Kâdı ta'yin edilen, bıçaksız boğazlanmıştır."** ma'nâsındaki hadîs-i şerîfin te'vîline (izahına) dayanıyordu. Böyle bir rica karşısında kalan gemidekiler, onu gizlediler. Ebû Hanîfe, Mis'âr bin Kedâm ve Şüreyk (r.anhüm) halifenin huzûruna çıkarıldılar. Halife Mansûr önce İmâm-ı a'zama dönerek "Sen kadı olacaksın" dedi. Ebû Hanîfe (r.a.) "Ey mü'minlerin emîri! Ben arap değilim. Arapların ileri gelenleri, vereceğim hükmü kabûl etmezler" dedi. Bunun üzerine halife Mansûr, "Bu işin soyla alâkası yok. Burada ilim lâzım. Hem sen büyük bir âlimsin" dedi. Ebû Hanîfe (r.a.): "Ben, bu işe lâyık değilim. Eğer bu sözüm doğru ise, bunu bizzat ben söylüyorum. Eğer yalan, söylüyorsam, yalancı birinin kadı olması, uygun değildir. Zaten sen de, bu husûsta yalancı birisini kendine vekîl yapıp, müslümanların mallarıyla, namus ve canlarıyla ilgili bir mes'elenin halledilmesini böyle bir kimseye bırakmazsın" cevâbını verdi. Böylece Ebû Hanîfe hazretleri kendisini kadı olmaktan kurtardı.

Sonra Mis'ar bin Kedâm, konuşmaya başladı. Halifenin elinden tutarak "Nasılsın, çocuklar nasıllar, hayvanların durumları nasıl?" dedi. Halbuki mevzû ile, onun konuşması arasında hiçbir alâka yoktu. O zaman, Mansûr "Bu adam deli, onu dışarı çıkarın" dedi.

Geride yalnız Şüreyk kalmıştı. Mansûr ona: "Artık, sen kadı olacaksın" dedi. Şüreyk "Ben Sevdâvî denen bir hastalığa yakalandım. Hem de dimağımda hafiflik var" diye özür beyân etmek istedi ise de Halife Mansûr "Önemli değil, biraz ilâç alırsın, iyi olursun" dedi ve onun mazeretini kabûl etmedi. Nihâyet, Şüreyk, kadılığa ta'yin edildi.

Şüreyk (r.a.) şefkat ve merhameti çok olan bir zât idi. Bir kerre, yemek yerken sofrada karınca gördü. Onu alıp yuvasına kadar götürüp, bıraktı. Gördüğü karınca yuvalarına, un ve ekmek kırıntıları döker, onların faydalanmasını temin ederdi.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 464

2) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 278

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 232

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 270

5) El-A'lâm cild-3, sh. 163

6) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 171

TALHA BİN MUSARRIF

Tabiînden tanınmış bir hadîs ve kırâat âlimi. Ebû Muhammed, Ebû Abdullah künyeleri vardır. Doğum târihi bilinmemektedir. 112 (m. 730) senesinde vefât etti. Zamanında, Kûfe'nin en büyük kırâat âlimi idi. Kendisine "Seyyid-ül-kurrâ: Kurrâların (Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilenlerin) efendisi" denirdi. Vera'sı (şüphelilerden sakınması) çok idi. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ubey, Hayseme bin Abdurrahmân, Zeyd bin Vehb, Sa'îd bin Cübeyr, Sa'îd bin Abdurrahmân, Mücâhid gibi büyük zâtlardan (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Ebû İshâk Sebîî, İsmail bin Ebî Hâlid, Zebîd bin Haris, A'meş ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hakkında söylenilenler:

Ebû Ma'şer, "Benzerine az rastlanan bir âlimdir."

İclî: "Kûfelilerin en büyük kurrâlarından ve seçilmişlerindendir."

Hakem bin Ubeybe'nin evinde kurrâlar toplandılar. Talha bin Musarrıfın, Kûfe'nin en büyük kurrâsı olduğunda ittifâk ettiler. Talha bin Musarrıf bunu duyunca, zamanının büyük âlimlerinden olan A'meş'e (r.a.) gidip, huzûrunda Kur'ân-ı kerîm dersi aldı. Maksadı, hakkında yapılan medihleri silmekti."

Abdülmelik bin Ebcûr: "Bulunduğu topluluk içerisinde, fazîlet sahibi bir âlimdir" dediler.

Murre bin Şurahbil'den rivâyet etti. O şöyle dedi: Abdullah bin Mes'ûd, Mi'râc gecesi Resûlullaha üç şeyin verildiğini bildirmiştir.

1-Beş vakit namaz.

2-Bekâra sûresinin son âyetleri.

3-Ümmetinden Allahü teâlâya şirk koşmıyanların büyük günahlarının mağfiret olunması.

O, Ebû Sâlih'den, o da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti. Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle buyurdu: Resûlullah efendimiz ile beraber bir yolculukta bulunuyorduk. Cemaatin azıkları tükenmişti. Hattâ Resûlullah (s.a.v.) onların yük develerinden ba'zılarını boğazlamayı düşündüler. Bunun üzerine Ömer (r.a.) "Yâ Resûlallah! Cemâatin yiyeceklerinden kalanını toplayıp, onların üzerine duâ buyursanız" dedi. Resûlullah (s.a.v.) de öyle yaptı. Buğdayı olan buğdayını, hurması olan hurmasını getirdi. Talha diyor ki, "çekirdeği olan çekirdeğini getirdi" dedi. Ben bu çekirdekleri ne yapıyorlardı? dedim. "Onları emiyorlar üzerine de su içiyorlardı" dedi. Ebû Hüreyre dedi ki: Sonra Resûlullah (s.a.v.) toplanan şeyler üzerine duâ etti. Sonunda, cemâat yemek kaplarını doldurdular. O zaman, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, kendimin, Allahü teâlânın Resûlü olduğuma şehâdet ederim** (Gözümle görmüş gibi bilir ve inanırım). **Bir kul, bu iki şehâdet husûsunda asla şüpheye düşmeden, bunlarla Allahü teâlâya kavuşursa, mutlaka Cennete gider?"** buyurdu.

Menkıbelerinden ba'zıları:

Zühd (şüpheli olma korkusu, ile mübahların çoğunu terk etmek) ve vera' (şüpheli şeylerden sakınmak) sahibi idi. Oruç tuttuğu bir gündü. Evlerinde et vardı. Hanımı bu eti, ona

iftarlık olarak hazırlamak istiyordu. Fakat pişireceği ızgara gibi bir şey yoktu. Bu sırada, komşunun hizmetçisi ateş almak için gelmişti. Hanımı hizmetçiye biraz bekle de, şu eti elindeki ızgarada pişireyim deyip, ızgarayı aldı ve eti pişirdi. İftar vakti gelip et ortaya kondu. Talha bin Musarrıf etin ne şekilde piştiğini öğrenince, o eti yemedi. Hanımına, sen o hizmetçiyi efendisinden habersiz beklettin. Ayrıca, onun ızgarasıyla eti, efendisinin izni olmadan pişirdin. Efendisinden helâllik dilemeden bu eti yemem, dedi.

Talha bin Musarrıf hazretleri çok mütevâzi, medh edilmekten dâima kaçar, şöhretten uzak kalmaya çalışırdı. Herkesin sevdiği mübârek bir zât olduğu için, ondan zaman zaman övgüyle bahsedilir, hattâ kendi akranları arasında da, en üstün olduğu anlatılırdı. O bunu duyunca, kimden üstün olduğu söylenmiş ise, o zâtın yanına gider, diz çöker, huzûrunda oturup, ondan ders alırdı. Böyle yapmakla, kendisi için yapılan medihleri silmeğe böylece şöhretli durumunu unutturmağa çalışırdı. Talha hazretlerine, bir şeyler alıp satarak para kazansaydın, dediklerinde, "Allahü teâlânın kalbimde, müslümanlara pahalı olarak bir şey satma niyetini bilmesini iyi görmüyorum" demiştir.

Allahü teâlâ, kulunun duâ ederken "Allahım, susmamı tefekkür, bakışımı ibret, konuşmamı zikr yap" demesini sever.

O bir gün sebebsiz yere gülmüştü. Gülmesinden dolayı nefsini kınadı. Kendi kendine: Niçin güldün? Ancak sıkıntısı olmayanlar güler, dedi. Sonra, ortada bir şey yokken gülmiyeceğine yemîn etti. O günden itibâren ölünceye kadar güldüğü görülmemiştir.

İslâm âlimleri ve onların bildirdikleri hükümler üzerinde en güzel ve en yakışanı söylerdi. Yanında ilmî mes'eleler konuşulurken müctehidler bunda ihtilâf etmişler dedikleri zaman, ihtilâf kelimesinin kullanılmasını uygun görmez, "buna ihtilâf demeyiniz, seâtya'nî, genişlik ve rahatlık deyiniz" buyurdu.

"Biz öyle büyük insanlara yetiştik ki, eğer siz onları görseydiniz, onların yanında bizim hiç olduğumuzu görürdünüz, derdi.

"Bir kimseyi azarlamak, onun kalbinde, azarlayana karşı bir düşmanlık doğmasına sebeb olur. Fakat bu yine de kin tutmaktan hafif kalır."

"Aşağı ve bayağı insanlara ikram ve ihsânda bulunun. Bununla, şerefinizi muhafaza etmiş ve kendinizi ateşten korumuş olursunuz."

"Birisi size karşı yaptığı kötü bir muâmeleden sonra, gelip özür dilerse, onu güleryüzle karşılayın."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 14

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 25

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 426, 429

4) El-A'lâm cild-3, sh. 230

5) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 253

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 43

TÂVÛS BİN KEYSÂN

Tabiînin meşhûr hadîs âlimlerinden. Aslen İranlıdır. Kendisine Tâvûs-i Himyerî de denir. Kendisi Eshâb-ı kiramdan yetmiş kişiyi gördüğünü söylerdi. Hazreti Tâvûs bin Keysân, büyük bir hadîs âlimi olup, aynı zamanda da fıkıh ve tefsîr ilminde pek ileri dereceye sahipti. Sika (güvenilir, sağlam) olduğunda, hadîs-i şerîf âlimleri söz birliği etmişlerdir. Hadîs-i şerîf ilmini; Hazreti Âişe, Hazreti Abdullah İbn-i Ömer, Hazreti Ebû Hüreyre, Hazreti Abdullah bin Amr, Hazreti Zeyd bin Erkam gibi güzide Sahâbe-i kiram "aleyhimürrıdvan"dan öğrendi. Kırâat ilmini Hazreti İbn-i Abbâs'dan tâlim etti. Bu husûsta eşine çok az rastlanan bir bilgiye sahipti. Hazreti Tâvûs'dan da oğlu Hazreti Abdullah, Hazreti Zührî, Hazreti İbrâhîm bin Meysere, Hazreti Amr, Hazreti Mücâhid gibi büyük zâtlar hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Hazreti Tâvûs bin Keysân, Allahü teâlâya yalvarmaktan zevk alan bir zât idi. İbâdet, bedenleri için gıda, kalbleri için hayat idi. Uzun zaman ayakta ibâdet etmekten yorulmazdı. Çok namaz kıldığı için, alnında secde yeri iz olmuştu. Bir kimse bir şey sorarsa bütün teferruatıyla anlatır, başka bir kimseye sormaya lüzum bırakmazdı. Hazreti Tâvûs bin Keysân, yatağına yattığı zaman, sağa sola döner rahat edemez, bunun üzerine kalkar sabaha kadar namaz kılar ve "Âbidlerin uykusu, Cehennemi hatırlamaktır" derdi. Böyle kırk sene yatsı namazının abdestiyle sabah namazını kılmıştır. Kırk defa hacca gitti.

Duâsı kabûl olan zâtlardandı. O derece cesur ve kuvvetli kalbe sahipti ki, öldürüleceğini bilse bile gayrimeşrû bir işi asla yapmaz ve dalkavukluğa kaçacak bir sözü hiç kullanmazdı. Hazreti Tâvûs ateşten çok korkar, gördüğü yerde aklını kaybedecek gibi olurdu. Çünkü ateşi görünce Cehennemi hatırlardı. Bir defa, ocaktan çıkan alevi görünce bayıldı.

Hazreti Tâvûs bin Keysân hacca gitmelerinden birini şöyle anlatır: Hacca gitmiştim. Yanımda bir de çocuk vardı. Binecek bir hayvanı ve yiyecek bir şeyi yoktu. "Ey çocuk, senin yiyeceğin var mı?" dedim. Çocuk: "En iyi yiyecek takvâdır. Kerîmlerin evine giderken yiyecek götürmek uygun değildir" dedi. İhram kuşandığımızda hepimiz "Lebbeyk" dediğimiz halde, çocuk söylemiyordu. "Niçin söylemiyorsun" dedim. "Red cevâbını duymamak için" dedi. Bu söz üzerine çok ağladım ve dedim ki: "Bu çocuk red olunmaktan korkarsa, biz red olunur, kabûl edilmezsek hâlimiz nice olur?" Mina'ya kurban kesmek için geldik. Kurbanlarımızı kestik, fakat çocuk kesmedi. O, "Ey benim Allahım! Herkes kurbanlarını kesiyor. Benim kurban kesecek hiç bir malım yok. Ancak, bu küçük vücûdumu senin rızân için kurban etmek istiyorum, lütfen kabûl buyurur musun Allahım?" diyerek ağlıyordu. Şiir:

Canım kurbân ederek, sana kavuşmak isterim.
Bir can için söz etmeğe senden haya ederim.
Bir değil yüz canımı sana feda ederim.
Allahım rızân için, canımı terk ederim.

Çocuk, kelime-i şehâdet getirerek canını, cânâna teslim etti. Annesi hâdiseyi öğrenince, çok üzülüp ağladı. Bir ses duydu: "Ey Hâtun! Senin çocuğun, benim rızâma kavuşmak için canını feda etmek istedi. Kabûl ettim. Eğer istersen seninkini de kabûl ederim" diyordu.

Doğruyu söylemekten hiç çekinmezdi. Zamanının devlet adamlarına gider, onlara nasîhat verirdi. Sultânın açtırdığı kuyudan hayvanını sulamazdı. Yaptığı doğru olan işler için ayıplanmaktan korkmaz, ayıplanma ile, hak bildiği yoldan ayrılmazdı.

Halife Hazreti Ömer bin Abdülazîz'e bir nasîhat mektûbunda: "Kendi amelinin hayırlı olmasını istiyorsan, halkın işlerini de hayırlı insanlara yaptır" buyurdu. Ömer bin Abdülazîz (r.a.) bunu okuyunca, "Bu nasîhat bana kâfidir" demiştir. Hazreti Tâvûs, bütün işlerini ve hattâ

konuşmasını iyi niyet ederek yapardı. Kendisine konuş dediklerinde konuşmadığı gibi, kendiliğinden konuşmaya başladığı da olurdu. Niçin böyle yapıyorsun diye soranlara: "Niyetimi yapmışsam konuşurum" derdi.

Hazreti Tâvûs, Mekhûl'e (r.a.) gönderdiği bir nasîhat mektûbunda: "Selâmün aleyküm, kardeşim Mekhûl, sakın yaptığın ibâdetlerin çokluğu sebebiyle, kendini Allahü teâlânın yanında büyük bir makam sahibi sanmayasın. Çünkü, kendisini böyle bir zanna kaptıranlar âhırete hep eli boş gitmişlerdir. Eğer, yaptığım ibâdetlerin çokluğunu insanlar görsün, beni öğsünler diye düşünüyorsan, insanlar seni öğerler ve maksadın hâsıl olur. Fakat âhırete sen de eli boş dönersin" diye yazdı.

Bir gün Şuayb bin Harb, Hazreti Tâvûs'un yanında ağlamaya başladı. Orada bulunanlar da ağladılar. Kendisinin büyük bir şey yaptığı zannedilince Hazreti Tâvûs ona dönerek, "Ey kardeşim! Yaptığın bir günah için yerdekiler ve gökdekilerin hepsi de seninle beraber ağlasalar yine de azdır" dedi.

Hazreti Tâvûs'a "Evinizden hiç çıkmıyorsunuz, hikmeti nedir?" diye sorduklarında: "İdâreciler adâletten ayrıldı, halk fesada uğradı. Peygamberimizin (s.a.v.) yolu unutuldu. Bunun için dışarı çıkamıyorum. Bir kimse, kölesiyle evlâdına aynı muâmeleyi yapamıyorsa, adâletten ayrılmıştır" dedi.

Hasen-i Basrî (r.a.), bir gün, Kâ'be'de büyük bir topluluğa hadîs-i şerîf yazdırmakta olan Hazreti Tâvûs'un yanına gelip kulağına eğilerek; "Eğer, kendini beğenme duygusu geliyorsa, burayı terk et" dedi. Hazreti Tâvûs da dersi bıraktı, oradan derhal ayrıldı.

Hazreti Tâvûs "Hastanın, hastalığı hâlindeki inlemesi defterine yazılır" diyerek hastanın inlemesini hoş görmezdi. "Burada bir nev'î şikâyeti açıklamak vardır" derdi.

Hazreti Tâvûs 106 (m. 724) yılında 90 yaşında Hac yaparken, Terviye gününden bir gün önce vefât etti. Halîfe Hişâm bin Abdülmelik cenâze namazını kıldırdı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah buyurdu ki: **"Ben kimin sevgilisi isem, Ali de O'nun sevgilisidir."**

Hazreti Tâvûs anlattı: Îsâ aleyhisselâma sordular, "Ey Allah'ın Peygamberi bize neyi tavsiye edersiniz?" Îsâ Aleyhisselâm da "Sözünüz zikir, sükûtunuz fikir, bakışınız ibret olsun" buyurdu.

Hazreti Tâvûs buyurdu ki: "Dilim bir yırtıcı hayvandır ki, onu bırakırsam beni hemen helak eder."

Çok defa kendi kendine: "Keşke ilmi yalnız kendin için öğrenseydin. Çünkü insanlardaki emânet duygusu kalktı. Bilgi ile amel yok oldu" derdi.

"İbâdetlerin en değerlisi, gizliliğine en çok riâyet edilendir."

"Müslümanda ümid ve korku aynı olmalıdır. Eğer tartılırsa eşit gelmelidir."

"Yâ Rabbi! Bana çok mal ve evlâd yerine, çok ilim ve amel ihsân et" diye duâ ederdi.

Evine bir hırsız girmişti. Hazreti Tâvûs, hırsızı yakaladı. Nasîhat etti, biraz da para verdikten sonra serbest bıraktı.

"İnsanların başına gelen musîbetler, ya malından ya şöhretindendir. Bunların hâricinde insana zarar gelmez."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 509

2) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 537

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 90

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 3

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 8

6) Riyâd-un-nâsıhîn sh. 176

UBEYDE BİN MUHACİR

Tabiînin meşhûrlarından. İsmi kaynaklarda Abdülcebbâr bin Ubeyde bin Müsliman ve Abdurrahmân bin Ebî Abdullah şeklinde kaydedilmiştir. Künyesi Ebû Abdürrab'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 112 (m. 730) senesinde vefât etti. Ebû Zür'a Dimaşkî, Ebû Misher'den şöyle nakletmiştir. "O aslen Rumdur. İsmi Kostantin idi. Müslüman olduktan sonra ona Abdurrahmân ismi verildi."

Ubeyde bin Muhacir Hazreti Muâviye'den, Fâzıle bin Ubeyd'den, Üveys-i Karnî'den, Tebî' el-Humeyrî'den, Ebü'l-Ahvas'dan hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Sabit bin Sevbân ve Abdurrahmân İbni Yezîd, Abdullah bin Büceyr Muhammed bin Ömer et-Tâî ve Sa'îd İbni Abdülazîz, gibi âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ubeyde bin Muhâcir'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, hadîs kitablarından Sünen-i İbni Mâce'de yer almıştır.

Ubeyde bin Muhacir zâhid, (dünyâya düşkün olmayan) bir zât idi. Çok parası olduğu halde gönlünü asla mala mülke bağlamamıştır.

Abdullah bin Yûsuf'dan şöyle nakledilmiştir: "Ebû Abdürrab Ubeyde bin Muhacir, köleleri satın alır sonra da azad eder, serbest bırakırdı. Bir gün, Rum asıllı ihtiyâr bir köle kadını satın aldı, serbest bıraktı. İhtiyâr kadın, nereye gideceğim, nerede barınayım bilmiyorum dedi. Bunun üzerine o ihtiyâr kadını kendi evinde kalması için evine gönderdi. Akşam evine gidince, o ihtiyâr kadınla birlikte akşam yemeğini yediler. Sonra da kim olduğunu, nereden getirildiğini sormaya başladı. Kadın Rumca konuşuyordu, bir de baktı ki, o kadın annesi çıktı. Buna çok sevinip oralara çeşitli vesîleler ile getirilen ve kendisine kavuşan annesine müslüman olmasını söyledi. Fakat kadın ilk anda kabûl etmedi. Ona çok iyilik ve ihsânlarda bulundu. Nihâyet bir Cuma günü ikindi namazından sonra, annesinin müslüman olduğunu müjdelediler. Buna o kadar sevindi ki, şükür secdesine kapanıp, güneş batıncaya kadar secdede kaldı.

Bir defasında ticâret için Azerbaycan'a gitmişti. Bir akşam vakti, gecelemek üzere nehir kenarına çekildiğinde şâhid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlatmıştır: "Yakınımda devamlı Allahü teâlâya hamd eden birinin sesini işittim. Sesin geldiği yere doğru yaklaştım. Bir de baktım ki, çukur içinde hasıra sarılmış birini gördüm. Selâm verip, yaklaştım. "Sen kimsin? dedim, "Bir müslümanım" dedi. "Neden böyle buradasın" dedim. Dedi ki, "Ben Rabbime hamd ediyorum. Beni yarattı. Bana düzgün a'zâlar, (organlar) ihsân etti. Müslüman olmakla şereflendirdi. Sıhhat afiyet verdi. Ayıplarımı ve günahlarımı örtüyor. Bundan daha büyük ni'met olur mu?" dedi. Konakladığım yere gelip, yemek yemesi için da'vet ettim, teşekkür edip ihtiyâcı olmadığını söyledi. Ben bu adamın hâlinden çok ibret aldım..."

İbni Câbir bir arkadaşının şöyle anlattığını nakletmiştir. "Bir elbiseciden elbise satın almak istedim. Yedi dank (o zamanki para birimi) istedi. Ben de "Altı dank olsun" dedim. Pazarlık uzayınca elbiseci bana "Sen nerelisin?" dedi. Ben de "Dımaşk'tanım" (Şam) dedim. "Sen hiç Dımaşklılar gibi değilsin. Dün buraya Dımaşklı bir zât geldi. İsmi Ebû Abdürrabdır. Benden her biri yedi danka yediyüz elbise satın aldı. Sonra "Onları yükle" dedi. İşçilerimi gönderip yüklettim. Benden aldığı bu elbiseleri tamamen fakîrlere dağıttı, hattâ evine bir elbise bile götürmedi" dedi.

Çok zengin idi. Bütün malını mülkünü satıp sadaka olarak dağıttı. Kendine sadece oturacak bir ev kalmıştı. Şöyle derdi: "Ey Dımaşklılar, şu nehir altın ve gümüş dolu olarak aksa, herkes ondan kapışsa ben dönüp bakmam." Vefât ettiğinde sadece tekfîn ve techîzine yetecek kadar parası kalmıştı.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 160

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-12, sh. 152

UBEYDULLAH BİN UTBE

Tabiînden olup, Fukahâ-i Seb'a'dan (yedi büyük âlimden) birisi. Künyesi Ebû Abdullah'dır. 98 (m. 716) senesinde vefât etti. 103, 104 yılında da vefât ettiği bildirilmiştir. Hüzelî kabîlesindendir. Hüzelîler, büyük bir kabiledir. Mekke'ye bitişik olan Nahle vadisi sâkinlerinin çoğunu bunlar teşkil ederdi. Babasının ismi Abdullah olup, hicretin seksenaltıncı senesinde vefât etti. Dedesi Subh bin Kâhil, câhiliye devrinde kabilesinin reîsi idi. Ubeydullah bin Utbe hazretleri Medine müftîsi idi. Vâkıdî onun; âlim, fakîh, hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu, çok hadîs-i şerîf rivâyet ettiğini, aynı zamanda şairliği de bulunduğunu, söyler. Iclî de onun; sâlih, geniş ilme sahip ve Abdülazîz'in hocası olduğunu nakleder. Taberî ise, onun dînin hükümlerini, helâl ve haramı bilmekte önde gelen âlimlerden ve aynı zamanda iyi bir şâir olduğunu, bildirir. İbn-i Abdilberkân, Ubeydullah bin Utbe (r.a.) için, "O, takvâ ve ihsân sahibi idi. Bugüne kadar bildiklerim arasında, ilmi çok, hem şâir ve hem de fakîh olanlardan biridir" der. Ömer bin Abdülazîz, "Ubeydullah bin Utbe el-Huzelî'nin sohbetinde, meclisinde olmak, benim için dünyâdan daha kıymetlidir. Eğer satılmış olsaydı, Ubeydullah bin Abdullah'ın ilim ve sohbet gecelerinden bir geceyi, Beyt-ül-mal'ın bin dînârı ile satın alırdım" dedi. Yanındakiler, "Bunu gerçek mi söylüyorsun?" dediklerinde, "Siz ne diyorsunuz? Vallahi, onun nasîhati ve tavsiyesi bana milyonları, milyarları bulan Beyt-ül-mal hakkında daha titiz ve daha dikkatli olmamı te'mîn ediyor. Çünkü, böyle sohbetler, insana tecrübe, kalbe rahatlık verir. Üzüntü ve kederi giderip, edeb ve ahlâkı güzelleştirir. Eğer ben, çok sıkıntılı bir hâle düşseydim. O sıra da Ubeydullah bin Utbe (r.a.) bana gelmiş olsaydı, bu sıkıntılarımın ağırlığı bana hafif gelir, onları unuturdum" buyurur. Zührî ise, ilim husûsunda derya gibi olan dört kişiye yetiştim: Sa'îd bin Müseyyib, Ebû Bekir Abdurrahmân bin Haris, Ubeydullah bin Utbe, Urve bin Zübeyr'dir demiştir.

Yine şöyle söyler: "Büyük âlimlerin meclisinde bulunup, ilimden çok şeyler dinledim ve öğrendim. Kendimi ilimde yeterli görüyordum. Fakat Ubeydullah bin Utbe ile karşılaşınca elimde ilimden hiç sermâye olmadığını, birşey bilmediğimi gördüm.

Ubeydullah bin Utbe (r.a.) Tabiînin büyüklerindendir. Eshâb-ı kiramdan bir çoğu ile karşılaşıp, görüşme se'âdetine kavuşmuştur. İbn-i Abbâs (r.a.) Ebû Hüreyre (r.a.) ve Ümm'ül-mü'minîn (mü'minlerin annesi) Aişe'den (r.anhâ) hadîs-i şerîf dinlemiştir. Kardeşi Avn, Zührî, Saîd bin İbrâhîm, Ebû-z-Zinâd, Sâlih bin Keysân, Mûsâ bin Ebî Âişe, Ebû Bekir bin Ebi'l-Cehun

el-Advî, Damret-übnü Sa'îd, Talha bin Yahyâ bin Talhâ, Abdullah bin Ubeyde ez-Zebidî, Abd-ül-Mecid bin Süheyl bin Abdurrahmân bin Avf ve başkaları da ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

"Hazreti Âişe vâlidemiz dedi ki: "Ben Resûlullahtan (s.a.v.) çok defa, **"Hiç bir Peygamber istemedikçe rûhu alınmaz"** buyurduklarını işittim. Âhirete teşrîflerinin vakti gelince, **"Yâ Rabbi! Cennette, Refîk-i a'lâ'yı nasîb et."** buyurdular. O zaman ben, "Vallahi, Resûlullah, bizi tercih etmiyor" dedim. Fakat anladım ki: "Resûlullahın (s.a.v.) vefâtlarından önce, zaman zaman buyurdukları hadîs-i şerîf tahakkuk etmişti."

Ubeydullah bin Utbe hazretlerinin, Ömer bin Abdulazîz'e yazdığı nasîhatlarından birisi şöyledir: "Allahü teâlânın ismi ile başlarım. Hamd, Allahü teâlâya mahsûstur. Yaptığın işlerde dâima dikkatli ol. Bunun fâidesini görürsün. Başına istemediğin bir şey bile gelse sabırlı ol, kaderine rızâ göster. Dünyâda rahat yoktur. İnsan bir gün çok sevinçli ve rahat olur. Peşinden, o sevinç ve rahatı hüzüne ve sıkıntıya çeviren başka bir gün gelir."

Ubeydullah hazretleri, dünyânın aşağılığı ve değeri olmadığından, ona rağbet etmemek gerektiğinden çok bahs ederdi. Böyle olmak lâzım geldiğini Resûlullahın Eshâbından öğrenmişti. Çünkü, Peygamber efendimiz bu husûsu bütün Eshâbına öğretmişlerdi.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 195

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 115

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 23

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 188

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 64

UTBET-ÜL-GULÂM (Utbe bin Ebân bin Sam'a)

Evliyânın büyüklerinden. Doğum ve ölüm târihi bilinmemektedir. Babasının adı Ebân bin Sam'a'dır. Rumlarla yapılan bir muharebede şehîd düştü. Vera' (şüphelilerden sakınmak), takvâ (haramlardan uzak durmak) ve zühd (şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk edip, onları lüzumu kadar kullanmak) sahibi bir zâttır.

Kıymetli sözleri pek çoktur. Buyurdular ki;

Birisi, Rebâh el-Kaysî'ye "Utbe'ye Gulâm denmesinin sebebini bana izah eder misin?" diye sordu. O da "Utbe, ibâdet husûsunda kendisini çok küçük görür ve alçaltırdı. Onun için böyle denmiştir."

Atâ bin Ebî Rebâh bildiriyor: "Utbet-ül-Gulâm ile bir yolculuğa çıkmıştık. Beraberimizde bir hayli kalabalık vardı. Kâfilemizdekilerin hepsi sabah namazını, yatsının abdesti ile kılardı. Gece o kadar çok ibâdet ederlerdi ki, bu yüzden ayakları şişmiş, iyice zayıflamışlar, sanki bir kemik yığınından ibâret bir hâle gelmişlerdi. Sabah olunca, birbirlerine, Allahü teâlânın kendisine itaat edip, beğendiği işleri yapanlara vereceği mükâfatı ve yapacağı ikramlardan, kendisine isyan edip, kötülüklere dalanlara ise, vereceği azaplardan bahsederlerdi. Bu şekilde yollarına devam edip dururlarken içlerinden birisi, bir yere gelince bayılarak düştü. Alnından terler dökülüyordu. Etrâfındakiler ağlaşıyorlardı. Biraz sonra su dökerek onu ayılttılar. Kendisine geldikten sonra, ne oldu diye sordukları zaman, "Bir zamanlar burada bir günah işlemiştim. Onu hatırladım da, ben bu günahı niçin yaptım diye üzüntü ve pişmanlığımın şiddetinden kendimi kaybettim." dedi.

Utbet-ül-Gulâm hazretleri dâima murâkabe hâlinde bulunurdu. Murâkabe, Murakıbı (görüp, gözeteni) düşünerek, dâima onunla meşgûl olmaktır. O, Allahü teâlâdan başkasiyle meşgûl olmaz, devamlı Allahü teâlâyı anar ve hatırlar, O'ndan bir an bile gâfil olmazdı. Ba'zan öyle dalardı ki, gideceği yeri geçer, farkında olmazdı. Birgün, Utbet-ül-Gulâm Abdülvâhid bin Zeyd'in yanına gelmişti. Abdülvâhid ona: "Nereden geliyorsun?" diye sordu. Utbet-ül-Gulâm: "Falanca yerden geliyorum" dedi. Abdülvâhid bin Zeyd, "Oralarda kimseye rastladın mı?" diye sorunca, Utbet-ül-Gulâm: "Hayır, kimseyle karşılaşmadım" dedi. Halbuki oralardan çok kimseler gelip geçiyordu. Fakat, bütün rûhu ve bedeniyle Allahü teâlâ ile meşgûl olduğundan, yanından geçenlerin farkına bile varmamıştı. (Bu durum, hükümdâr yanlarından geçerken, hizmetçilerinin onun heybetinden, hiçbirşeyin farkına varmaması ve düşünceye dalan birinin, ba'zan etrâfında olup bitenlerin bile farkında olmaması gibidir.)

Utbet-ül-Gulâm hazretleri günahlarını düşündüğü zaman, yemek ve içmekten kesilirdi. Bu durumu gören annesi, "Oğulcağızım! Biraz kendine acı. Hiçbirşey yemiyor, kendine yazık ediyorsun" dediği zaman cevâbı: "Anneciğim; Kendime acıyorum. Fakat beni biraz bırak da, azıcık zahmet çekeyim. Çünkü, inşâallah ilerde bu sıkıntılarımın karşılığını göreceğim" şeklinde olurdu.

Onun yakınlarından birisi anlatıyor: Utbet-ül-Gulâm'ı rü'yâmda gördüm. Kendisine: "Ne durumdasın?" diye sordum. O şöyle cevap verdi: "Senin evinde yazılı bir duâ var. Onun yüzünden iyi muâmele gördüm." Sabah oldu. Evde duâyı arayıp, buldum. Duâ şöyle idi: "Ey sapmışları doğru yola ileten, ey günahkârlara merhamet edip acıyan! Ey düşenlere yardım eden Allahım! Günahkâr olan bu kuluna ve bütün müslüman kardeşlerime merhamet eyle. Bizi öldükten sonra, Peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlih kullarınla haşreyle."

Utbet-ül-Gulâm hazretleri, unu hamur yapar, onu güneşte kurutur, sonra yiyip, "Âhıretin çeşitli ve lezzetli ni'metleri hazırlanıncaya kadar, bu dünyâda kuru ekmek parçası ile bir miktar tuz yeter" der, sıcakta ısınmış olan testisinden de biraz su içerdi. Yakınlarından birisi, "Ekmeğini biz pişirip, sana soğuk su getirsek ne iyi olur, niçin böyle kendin yiyip, sıcak su içiyorsun?" dediklerinde, "Bu kadar bana kâfi. İşte, bu kadarcık birşeyle açlığın ve susuzluğun şiddetini kırmış oluyorum" dedi.

Utbet-ül-Gulâm anlatır: "Canım et istediği halde yedi sene almadım. Fakat sonunda bir miktar alıp, pişirdim. Sonra bir çocuğa rastladım. Onun babası ölmüş, yetim kalmıştı. Elimdeki eti ona verdim." Bu manzarayı görenler, Utbet-ül-Gulâm'ın "Yoksulları, öksüzleri, esîrleri severek yedirirler." meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyup, ondan sonra et yediğini görmedik dediler.

Müslim Abâdânî anlatır. Sâlih el-Mürrî, Utbet-ül-Gulâm, Abdülvâhid bin Zeyd ve Müslim el-Esvârî bize gelip, deniz kenarına indiler. Kendilerini bir akşam yemeğe da'vet ettim. Herkes sofraya oturmuştu. Bu sırada görünmiyen birisi: "Ebedî ve ni'metler yurdu olan cennetten, dünyânın geçici zevkleri, nefsin arzu ve istekleri seni alıkor" diye konuşmuştu. Utbet-ül-Gulâm bunu duyunca düşüp bayıldı. Yemekte bulunanlar birşey yemeden kalktılar.

Utbet-ül-Gulâm'ın, bir gece sabaha kadar, "Yâ Rabbi! Bana azâb da etsen, merhamet de etsen seni seviyorum" dediği söylenir.

Anlatılır ki: Utbet-ül-Gulâm bir kumruyu görünce "Eğer Allahü teâlâya benden daha çok itaat ediyorsan, gel elime kon" dediği zaman kumru gelip eline konardı.

Utbet-ül-Gulâm'ın mahzûn ve garip bir hâli vardı. Bu yönüyle Hasen-i Basrî hazretlerine çok benzerdi. Onun da mahzûn bir durumu vardı. O, yatsı namazını kılar, bir miktar uyur, sonra kalkıp, sabaha kadar yatmazdı.

Utbe hazretleri evinin kapısını dâima kapalı tutar, ancak geceleri açık bulundururdu. Şehîd olmasından sonra, evine girdiler orada şu manzarayı gördüler. Kazılmış bir kabir, boyuna geçirilebilen bir zincir.

Rebâh el-Kaysî denen zât anlatır: Utbet-ül-Gulâm ile beraberdik. Kendisine bir miktar hurma almıştı. Akşam vakti sıralarında, rüzgâr esmeye başladı. Bunun üzerine Utbet-ül-Gulâm: "Yâ Rabbi! Canım istediği halde bir seneden beri hurma almamıştım. Fakat hurma yeme isteği bana galip geldi. Yemek için aldım" dedikten sonra, aldığı hurmaları yemeyip, tekrar fakîrlere dağıttı.

Anbese-i Havvâs anlatır: Utbet-ül-Gulâm, beni dâima ziyâret ederdi. Bir gece yanımda kaldı. Seher vakti şiddetli bir şekilde ağladı. Sabah olunca, ona "Bu gece beni çok korkuttun. Niçin öyle ağladın?" dedim. Şöyle cevap verdi: "Ey Anbese! Günahlarım çok. Yarın kıyâmet günü huzûr-u ilâhiye nasıl varırım" dedi ve bu sırada neredeyse yıkılacaktı, onu hemen kucakladım. Utbe! Utbe! diye bağırdım. Bana hafif bir sesle cevap verdi. "Kıyâmet günü hâlimin ne olacağı hatırıma geldikçe kendimi kaybediyorum" dedi. Sonra ağlamaya başladı. Onun bu ağlayışı beni de ağlattı.

O mahzûn bir sesle, gözyaşları dökerek, Allahü teâlâdan, lütuf ve ihsânını dilerdi. O, Kur'ân-ı kerîm okuduğu zaman ağlar, başkalarını da ağlatırdı. Allahü teâlânın korkusundan gözyaşları dinmezdi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-6, sh. 226

2) Risâlet-i Kuşeyrî sh. 281, 428, 654, 691, 723

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 47

VEHB BİN MÜNEBBİH

Tabiîn devrinde yetişen tanınmış hadîs âlimi. Künyesi Ebû Abdullah'tır. 24. (m. 645) senesinde San'a'da doğup, 124 (m. 741) yılında yine burada vefât etti. Yemen'e sonradan yerleşmiş olan İranlılardandır. Hemmam bin Münebbih onun kardeşidir.

Çok kitap okudu. Geçmiş ümmetlere, Peygamberlere (aleyhimüsselâm) ve padişahlara, dâir çok bilgisi vardı. Bu husûsta çok nakiller yapmıştır. Doğru sözlü bir zât idi. San'a'da kadılık yapmıştır.

Ebû Hureyre, İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Abdullah bin Amr bin As, Hemmam bin Münebbih ve başkalarından (r.anhüm) hadîs-i şerîf bildirmiştir, iki oğlu, Abdullah ve Abdurrahmân, kardeşinin iki oğlu Abdüssamed ve Akîl, Semmâk bin Fadl, İsrail Ebû Mûsâ ve başkaları (r.aleyhim) da ondan hadîs-i şerîf nakletm işlerdir.

Vehb bin Münebbih buyurdular ki:

"Ey Âdemoğlu! Yaradandan kuvvetli yaratılandan zaif kimse yok."

"Ba'zı kitaplarda okudum. Allahü teâlâ: "Ben kuluma kâfiyim. Yeter ki, o bana tâatte bulunsun. Beğendiğim şeyleri yapsın. Ben ona istemeden verir, dileklerini yerine getiririm. Çünkü ben, onun ihtiyâcını, ona lâzım olanı, daha iyi bilirim."

"Çok kitap okudum. Onlardan şunu öğrendim: Allahü teâlâ Muhammed'e (s.a.v.) çok yüksek akıl vermiştir. İnsanların akılları onunkinin yanında, yeryüzündeki bütün kumların yanında, küçücük bir kum tanesi kadar kalır."

"Şeytan, yüzbinlerce câhile karşı göğüs gerebilir. Onlara karşı üstünlük kazanabilir. Onlarla alay eder. Hattâ onları istediği tarafa çekebilir. Fakat âlime karşı bunu yapamaz. Onun karşısında çok güç durumlarda kalır."

"Şeytana, dağları parça parça etmek zor gelmez. Lâkin, akıllı bir mü'mine karşı koymak, onun için çok ağır bir iştir. Çünkü, akıllı ve bilgili mü'min, basîret ve firâset sahibidir. Baktığına, Allahü teâlânın nûruyla bakar. Onun için böyle bir mü'min şeytana, demirden daha sert ve kuvvetli gelir. Bu yüzden şeytan akıllı mü'minden, bir çâresini bulup uzaklaşmak ister. Bu defa câhil olan kimsenin yanına gider, onu esîr edip, kötülüklere sürüklemek için koşar."

Vehb hazretleri, Atâ Horasânî'ye (r.a.) dedi ki: "Bizden önceki âlimler, ilme sarılıp, dünyâya ehemmiyet vermezlerdi. O zaman ki dünyâ ehli ise, ilme saygılı idiler. Onun için, âlimlere hürmet ederler, dünyalıklarından onları da faydalandırırlardı. Şimdi ise, ilim sahipleri, dünyâ ehli için ilimlerini sarfediyorlar. Çünkü onların mallarında gözleri vardır. Belki onlardan, biraz dünyalık koparabiliriz diye düşünüyorlar. Halbuki şimdi dünyâ ehli, onların ilimlerine bile rağbet edip kıymet vermiyorlar."

"Ey Atâ! Sultanların kapılarından uzak dur. Çünkü, onların kapılarında fitneler vardır. Onlardan belki dünyalığa kavuşursun fakat, diğer taraftan dîninden çok şeyler feda eder, kaybedersin. Dünyâdan yetecek miktarla yetinmeyen kimseye, hiçbir şey kâfi gelmez. Ancak, sonunda bir avuç toprak onu doyurur."

Dâvûd (a.s.): "Yâ Rabbi! Aradığımda seni nerede bulurum" dedi. Allahü teâlâ: "Benden korktuklarından dolayı kalbleri titreyip, ürperenlerin yanında" buyurdu.

Yakınlarından birisine şunları tavsiye etti: "Yemeğe besmele (Bismillahirrahmânirrahîm) ile başla. Sonunda Allahü teâlâya, verdiği ni'metinden dolayı hamd et (Elhamdüllillah, de). Senden, bildiğin bir şey sorulursa, söyle. Eğer bilmiyorsan, bilmiyorum, de. Sana sorulursa cevap ver ve konuş, yoksa sükût et"

Bir melek, Zül-karneyn'e (a.s.) "Bana insanların durumlarından anlat" dedi. Zül-karneyn (a.s.) "Câhille konuşmak ölüyle konuşmak gibidir. Akılsız kimse ile konuşmak, fayda ile zararı birbirinden ayıramıyan kimse ile konuşmak gibidir. Anlatılana kulak vermiyen kimse ile konuşmak, ölüye sofrada yemek sunmak gibidir. Dağın başından taş götürmek, anlayışsız insana söz anlatmaktan daha kolaydır" buyurdular.

Lokman Hakim oğluna: "Ey oğul! Allahü teâlâyı hatırlayıp ananların durumu ile, böyle olmıyanların durumu nûr ile zulmetin (Aydınlık ile karanlığın) hâli gibidir" dedi.

"Münafığın özelliklerinden ikisi, övülmeyi sevmek, zemmedilmekten (yerilmekten) hoşlanmamak'tır."

Allahü teâlâ Davud'a (a.s.) şöyle vahyetti. "Ey Dâvûd! Biliyor musun, kullarımdan kimin günâhını bağışlamayı severim?" diye buyurdu. Dâvûd (a.s.): "Onlar kimdir, yâ Rabbi?" dedi, Allahü teâlâ: "Günahlarını hatırladığı zaman, içi titriyenlerdir" buyurdu.

"İnsanın dîni için en fâideli ahlâk, dünyâya rağbet etmemesi, en kötüsü de, hevâya (arzu ve isteklere) uymasıdır. Hevâya uymanın bir kısmı; malı, makamı ve herkes yanında medh edilmeyi sevmek. Malı ve rütbeyi seven kimse, haramlara düşer. Haramları yapan, Allahü teâlâyı gazâblandırır. Allahü teâlâyı gazâblandıran kimse, helak olur."

Vehb hazretlerine çok ibâdet eden iki kişiden hangisinin üstün olduğunu sordular. O da, "Bu ikisinden hangisi insanlara daha fazla hizmette bulunuyor, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyuyorsa, o daha üstündür" cevabını verdi.

Vehb bin Münebbih hazretleri Mûsâ aleyhisselâm ile ilgili olarak şunları anlattı:

"Mûsâ (a.s.) Allahü teâlâya "Yâ Rabbi! Seni dili ve kalbi ile anan kuluna ne mükâfat verirsin" diye suâl etti. Allahü teâlâ "Ey Mûsâ! Onu kıyâmet gününde, Arşımın gölgesi altında gölgelendirir ve muhafaza ederim" buyurdu. Mûsâ (a.s.) tekrar "Yâ Rabbi! En kötü kulun hangisidir?" diye sorunca, Allahü teâlâ, "Kendisine, va'z ve nasîhat fayda vermiyen, yalnız iken beni hatırlamıyandır" buyurdu."

"Şu üç şey zulümdür Kendisinden yukarıdakilere karşı gelip, emirlerini yerine getirmemek. Kendinden aşağıdakilere güç ve kuvvet kullanarak haksızlık yapmak. Zâlimlere yardım etmek."

"Münâfıkın alâmeti üçtür. Yalnız olduğu zaman tenbeldir. Yanında birisi olduğu zaman, çalışkandır. Bütün işlerinde övülmeyi çok sever."

"Hasedcinin (çekememek) alâmeti de üçtür: Hased ettiği kimse, yanında yoksa, gıybetini eder. Yanında bulunduğu zaman dalkavukluk yapar. Onun başına bir belâ geldiği zaman sevinir."

"Tenbelin alâmeti üçtür: Gevşektir, ihmalkârdır. Vakitlerini zayi eder. Hattâ günaha bile girer."

"Bir kitapta okudum: İstişâre etmiyen pişman olur. Kendisini başkalarına muhtaç görmiyen, kendi bildiği gibi hareket eder."

"Fakîrlik bir çeşit ölümdür. Ceza verdiğin gibi, sana da ceza verirler.

"İnsanların en zahidi (şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk eden kimse) temiz ve helâl kazanç peşinde koşandır. Bu kimse, dünyâ işleriyle ne kadar uğraşırsa uğraşsın, bu zühdüne mâni (engel) değildir."

"İnsanlardan dünyâyı en çok seven, kazancına haramın karışmasına aldırmayan kimsedir. Böyle birisi, dünyâdan yüz çevirmiş gibi görünse de, harama helâle dikkat etmeyişi, onun dünyâ sevgisi hastalığına tutulduğunun alâmeti, işâretidir."

"İnsanların en cömerdi: Allahü teâlânın hukukuna riâyet edip, emirlerini ve yasaklarını yerine getirendir. En cimrisi de, bunlara riâyet etmiyendir. Etrâfına çok para pul dağıtsa bile."

"Allahü teâlânın katında, şirkin dışında en büyük günahlardan birisi insanlarla alay etmektir."

"Yine bir kitapta okudum. Eğer insan, belâ, sıkıntı ve darlığa düşerse, bilsin ki bu, Peygamberlerin (a.s.) ve sâlihlerin hâllerindendir. Çünkü onların hepsi, bu dünyâda çok sıkıntı

çektiler. Eğer insan rahatlığa kavuşursa, bilsin ki o büyüklerin yolu rahatlık ve lezzetler içerisinde yaşama yolu değildi."

"Size üç şeyden sakınmanızı tavsiye ederim, nefsinizin arzu ve isteklerine uymaktan, kötü arkadaştan ve ucubdan (kendini beğenmekten)."

"Şeytanın en sevdiği kimseler: Çok uyuyan, çok yiyendir. Şeytan, şehvetine (nefsine, arzu ve isteklerine) hâkim olup, nefsin kötülüklerine aldanmıyan kimsenin gölgesinden bile kaçar"

"Hazreti Îsâ, yanında kendisine îmân eden havarileri olduğu halde bir köye uğradı. Orada herkesin öldüğünü gördüler. Îsâ (a.s.) ölenlere bir müddet bakıp, yanındakilere "Belki, bunlar, Allahü teâlânın gazâbına ve azâbına sebeb olacak bir şeyler yapmışlardır. Çünkü, dağınık ölmemişler. Bu gösteriyor ki, azâb bir anda onları yakalayıvermiş. Yoksa, dağınık ölürlerdi" dedi. Îsâ (a.s.) orada yatan ölülere seslendi. Allahü teâlâ, Îsâ'ya (a.s.) ölüleri diriltme mu'cizesi vermişti. Onun için, Îsâ (a.s.) seslenince, Allahü teâlânın izni ile ölülerden birisi dirilerek, "Buyur, ey Îsâ (a.s.)" dedi. Îsâ (a.s.) "Suçunuz ne idi ki, bu hâle geldiniz, bu azâba müstehak oldunuz" diye sorunca, "Çocuğun annesine olan sevgisi gibi dünyâyı çok sevmiştik. Biz dünyalık bakımından, mal, mülk ve evlât yönünden iyi olunca sevinir, dünyâ işi iyi gitmeyince üzülürdük. Hem de uzun emel sahibi idik. Allahü teâlânın beğendiği işleri terk edip, gazâbına sebeb olacak işlere yönelmiştik. Kötü, azgın ve sapık kimselerin peşinden gider, onların dedikleri gibi hareket ederdik" dedi. Hazreti Îsâ, "sonra ne oldu?" diye sordu. O şahıs da, "Gece durumumuz çok iyi idi. Sıhhat içinde yattık. Sabahleyin de işte bu hâle geldik" dedi.

"İnsan, Allahü teâlâya ibâdet etmediği müddetçe halim (yumuşak) olamaz."

"Her şey, önce küçük olarak ortaya çıkar, fakat sonra büyür. Musibet ise, insana önce büyük ve ağır gelir, sonra küçülür, hafifler."

"Çok gıybet edip, buğz edenlerin nasîhatına güvenilmez."

"Kendini olduğundan fazla gösteren kimse, kendi durumunu inkâr etmiş olur." "Başkasınınkinden önce kendi ayıbına bakanlara, çaresiz bir kimse olduğundan değil de, gerçekten tevâzu gösterenlere ne mutlu. Helâl olan malından fakirlere sadaka ver. İlim, hilm (yumuşaklık) ve hikmet ehli ile otur ve sohbet et."

"Ni'metin başı şu üç şeydir: Birincisi, İslâm ni'meti. Bütün ni'metler, bununla tamam olur. Müslüman olmadıktan sonra, hiçbir ni'met insana fayda vermez. İnsan, ebedî se'âdetten mahrûm kalır. İkincisi, sıhhattir: Bu ni'met olmadan hayatın kıymeti kalmaz. Dünyâ, insana, zindan gibi olur. Üçüncüsü, zenginlik. Hayır yolda kullanılırsa, insanın çok ecir ve sevâba kavuşmasına vesîle olur."

"Mü'minin, insanların arasına karışması, onlardan öğrenebileceği faydalı şeyleri alabilmek için susması, boş ve faidesiz sözden sakınmak için konuşması da, başkalarına iyi ve güzel şeyleri anlatmak içindir."

"Mü'min, günahlarını düşünür, onlar için üzülür. Amellerini küçük görür, yaptıklarından dolayı gururlanmaz."

Emevî halifelerinden Süleymân bin Abdülmelik Mescid-i haramda iken, ona üzerinde yazı bulunan bir taş getirdiler. Bunun üzerine, onu okuyacak birisinin çağırılmasını istedi. Vehb bin Münebbih'i getirip, okuttular. Taşta şu yazı vardı: Ey Âdemoğlu! Sen, eğer ecelinin devamlı yaklaşmakta olduğunu iyi bilseydin, uzun emel sahibi olmaktan vazgeçer, sâlih amellerini

arttırıp, çoğaltmaya bakar, dünyâya düşkünlüğünü bırakırdın. Şüphesiz sana yarın nedamet ve pişmanlık gelecektir. Çoluk çocuğun ve en yakın hizmetçilerin seni toprağa teslim edecekler. Sonra da ayrılıp gidecekler. Artık dünyâya dönüşün olmıyacak. Amellerinle başbaşa kalacaksın, iyi amellerini arttırma imkânı bulamayacaksın, iyi amel yapıp, kabre gelmişsen ne mutlu sana. Günahlarla yüklü gelmişsen, yazık sana. Öyleyse kıyâmet günü için şimdiden hazırlık yap. Pişman olmadan önce, tedbirini al."

"Ey oğul! Allahü teâlâya ibâdeti ihlâsla, sırf O'nun için yap. Kim bir iyilik yapar, Allahü teâlâ için onu gizlerse, yaptığı bu iyilik zayi olmaz."

Vehb bin Münebbih'in rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Vehb hazretleri, Câbir bin Abdullah'dan, o da İbn-i Abbâs'dan (r.anhüma) rivâyet etti: Peygamber efendimize Nasr Sûresi nâzil olunca (inince): **"Yâ Cebrâil! içimden, ölümümün yaklaştığını duyuyorum"** buyurdu. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) âyet-i kerîmeyi okudu. **"Âhıret, senin için dünyâdan daha hayırlıdır. Muhakkak, Rabbin sana verecek de, hoşnud olacaksın"** (Duhâ suresi 4-5). Namaz vakti girince Muhacir ve Ensâr, bütün müslümanlar Resûlullah efendimizin mescidinde toplandılar. Namazı kıldıktan sonra Peygamberimiz (s.a.v.) bir hutbe okudular. Bu öyle bir hutbe idi ki, kalbler ürpermiş, gözlerden yaşlar boşanmıştı. Daha sonra Peygamber efendimiz: **"Ey insanlar! Sizin Peygamberiniz olarak beni nasıl buldunuz"** buyurunca, Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ, sana bizim tarafımızdan bol bol hayırlar ihsân buyursun. Sen bizim için çok şefkatli bir baba, nasîhat eden şefkatli bir kardeş gibiydin. Allahü teâlânın sana lütfettiği Peygamberlik vazîfesini yerine getirdin. Vahyedilenleri bize ulaştırdın. Rabbinin yoluna, İslama, hikmet ile, güzel nasîhat ile da'vet ettin (çağırdın). Allahü teâlâ sana, en güzel ve en yüksek karşılıklar versin" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ey mü'minler! Allah aşkına, kimin bende hakkı varsa kalksın gelsin, kıyâmetten önce burada hakkını alsın"** buyurdular. Fakat, hakkını almak için kalkıp, gelen olmadı. Resûlullah efendimiz ikinci ve üçüncü defalar da Allahü teâlânın adını anarak, hakkı olan gelsin alsın buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı kiramdan pîr-i fâni (yaşlı) birisi olan Ukâşe (r.a.) kalktı. Resûlullahın huzûruna kadar yürüdü. Oraya varınca durdu. "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Tebük gazvesinde seninle beraberdim. Allahü teâlâ fethi müyesser kılıp, zaferi lütfedince, artık Tebük'ten ayrılıyorduk. Bu sırada benim devemle, sizin deveniz yan yana gelmişlerdi. Ben devemden indim. Sana yaklaştım. Maksadım, senin uyluklarından öpmekti, o zaman kamçı ile, sırtıma vurmuştun. Niçin vurduğunu bilmiyorum" dedi.

Peygamber efendimiz, **"Yâ Ukâşe! Allahü teâlâ seni, Resûlünün kasten vurmasından muhafaza eylesin. Yâ Bilâl! kızım Fâtıma'nın evine git. O kamçıyı bana getir"** diye emretti. Bilâl (r.a.) mescidden çıktı. Elini başına koymuş, Resûlullah (s.a.v.) kendisine kısas yaptıracak diye hayretler içerisinde kalmıştı. Eve varınca kapıyı çalıp, Ey Resûlullahın kerîmesi, "Bana Resûlullahın kamçısını ver" deyince, Hazreti Fâtıma; "Yâ Bilâl! Şimdi ne hac zamanı ne de gazâ. Babam kamçıyı ne yapacak?" diye sordu. Bilâl (r.): "Ey Fâtıma! Haberin yok mu? Resûlullaha onunla kısas yapılacak" dedi. Hazreti Fâtıma, "Yâ Bilâl! Resûlullahtan, kısas ile hakkını almaya kimin gönlü râzı olur? Madem ki, istedi vereyim. Fakat, Hasan ve Hüseyin'e söyle. Hakkını, kim alacaksa, kısası kendilerine yaptırsınlar. O zât, hakkını onlardan alsın. Sakın Resûlullaha kısas yaptırmasınlar" diye, Hazreti Bilâl'e sıkıca tenbîh etti. Hazreti Bilâl oradan ayrılıp, mescide geldi. Kamçıyı Resûlullaha verdi. Resûlullah da, Ukâşe'ye verdi. Ebû Bekir ve Ömer (r.anhüma) bu durumu görünce, "Ey Ukâşe, işte biz yanında hazırız, hakkını bizden al. Ne

olur, Resûlullahtan alma" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz Hazreti Ebû Bekir'e; **"Ey Ebû Bekir, sen bırak, çekil aradan, Ey Ömer, haydi sen de çekil. Allahü teâlâ, sizin yüksek derecenizi bilmektedir"** buyurdu. Sonra Hazreti Ali kalktı: "Ey Ukâşe! Resûlullaha vurmandan, gönlüm râzı olmuyor, işte sırtım ve karnım. Gel benden al hakkını, istersen yüz kerre vur. Fakat Resûlullaha dokunma" deyince Peygamber efendimiz, **"Ey Ali! Sen de otur. Allahü teâlâ, senin de yüksek mertebeni durumunu bilmektedir"** buyurdu. Bu defa Hazreti Hasan ile Hüseyin kalktılar. "Ey Ukâşe! Sen de biliyorsun ki, biz Resûlullahın torunlarıyız. Onun için bize kısas, Resûlullaha kısas demektir. Onun için hakkını bizden al, ne olur Resûlullaha vurma!" deyince Peygamber efendimiz, Hazreti Hasan'la Hazreti Hüseyin'e, **"Siz de oturunuz, ey iki gözümün neş'eleri"** buyurdu. Sonra, **"Ey Ukâşe! Gel vur!"** buyurdular. Ukâşe, "Yâ Resûlallah! Sen bana vurduğun zaman benim karnım açıktı" deyince, Resûlullahın mübârek karnı açıldı. Bu sırada Eshâb-ı kiramdan hıçkırıklar duyuldu. "Yâ Ukâşe Resûlullahın mübârek karnına vuracak mısın?" dediler. Herkes üzüntü içerisinde bekleşiyordu. Ukâşe Resûlullahın mübârek karnının beyazlığını görünce birdenbire, "Anam babam sana feda olsun Yâ Resûlallah! Hakkını almak için, senin o mübârek karnına vurmağa, sana kısas yapmağa kimin gücü yeter, buna kim cesâret edebilir?" diyerek, Resûlullahın mübârek karnını öpüverdi. (Başka bir rivâyette Ukâşe'nin Peygamber efendimizin mübârek sırtındaki Mühr-i Nebevî'yi öptüğü bildirilmiştir.) Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona, **"Hayır, ya vuracaksın, yahud af edeceksin"** buyurunca, Ukâşe, "Yâ Resûlallah! Af ederim fakat, Allahü teâlânın beni kıyâmet gününde af etmesi şartıyla." Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Kim, benim Cennetteki arkadaşımı görmek isterse, bu pîr-i fâniye** (ihtiyâra) **baksın"** buyurdu. Resûlullahın bu mübârek sözünü duyan Eshâb-ı kiram, onun iki gözü arasından öpmeye başladılar. Hepsi, "Ne mutlu sana, ne mutlu sana Ey Ukâşe! Resûlullah ile beraber olmanın hürmetine Cennette yüksek derecelere kavuştun" diyorlardı. Rivâyete devam ederek; O gün, Resûlullah efendimiz hastalanıp, yirmisekiz gün hasta kaldılar. Bu arada Eshâb-ı kiram, Resûlullahı ziyârete geliyorlardı.

Resûlullah efendimiz, Pazartesi günü dünyâya teşrîf buyurmuşlar. Pazartesi günü peygamber olarak gönderilmişler ve nihâyet yine bugünde mübârek rûhlarını teslim edip, berzah âlemine (dünyâ ile âhıret arası âlem) teşrîf etmişlerdir.

Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından önce, hastalanmalarının son Pazar günü, rahatsızlıkları biraz daha ağırlaşmıştı. Bilâl (r.a.) ezan okudu. Sonra, kapıya gelip, durdu. Esselâmü aleyke yâ Resûlallah! deyip namaz vaktinin geldiğini hatırlattı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Bilâl'ın sesini işitti. Bu sırada, Hazreti Fâtıma "Yâ Bilâl! Resûlullah bugün kendisiyle meşgûldür" deyince, Hazreti Bilâl mescide girdi. Sabahleyin hava ağardığı zaman, Resûlullahtan müsaade alıncaya kadar namaz için bekliyeceğim, O'na haber vermeden kılmıyacağım" dedi. Doğru, Resûlullahın bulunduğu odanın kapısına geldi. Esselâmü aleyke yâ Resûlallah deyip, tekrar namazı hatırlattı. Peygamber efendimiz onun sesini duydu. **"Ey Bilâl mescide gir, Ebû Bekir'e namazı kıldırmasını söyle"** buyurdular. Hazreti Bilâl, oradan çıktı. Elini başına tutup, bana yardım et Yâ Rabbi! Keşke anam beni doğurmasaydı. Keşke, Resûlullahın (s.a.v.) bu günlerini görmeseydim, diye içi yanıyordu. Hazreti Ebû Bekir'in yanına gidip, "Yâ Ebâ Bekir Resûlullah, senin namaz kıldırmanı emretti" deyince, Hazreti Ebû Bekir, cemâatin önüne geçti. Fakat o, ince rûhlu, mübârek bir zât idi. Resûlullahın yerinin boş kaldığını görünce, dayanamadı. Düşüp bayıldı. Bu durumu gören Eshâb-ı kiram ağlamaya başladı. Resûlullah (s.a.v.) bu ağlaşmayı duyunca, **"Bu ne gürültü böyle?"** diye sordu. "Yâ Resûlallah! Eshâb-ı kiram sizin için ağlıyorlar. Peygamber efendimiz, Ali bin Ebî Tâlib ve Abbâs'ı (r.anhüma) çağırdı. Onların

yardımıyla mescide teşrîf ettiler. Hafif olarak iki rek'at namaz kıldırdılar. Sonra, mübârek güzel yüzleriyle Eshâb-ı kirama teveccüh buyurup (dönüp), **"Ey müslümanlar! Sizi Allahü teâlâya emânet ettim. Allahü teâlâdan korkunuz, benden sonra da Allahü teâlâya itaatte devam ediniz. Ben artık dünyâdan ayrılıyorum. Bugün dünyâ hayatımın son günü"** buyurdular. Pazartesi olunca, ağrısı şiddetlendi. Allahü teâlâ, Azrail'e **"Hâbîbim Muhammed'e en güzel sûrette git, rûhunu çok yumuşak ve hafif olarak al"** diye vahyetti. Azrail (a.s.) geldi. Güzel bir sûretle kapıda durdu. Sonra, "Esselâmü aleyküm! Ey nübüvvet evinin sahibi, girebilir miyim?" dedi. Hazreti Aişe, Hazreti Fâtıma'ya, "Bu gelene, sen cevap ver" dedi. O zaman Hazreti Fâtıma "Ey Allah'ın kulu! Şimdi Resûlullah (s.a.v.) meşgûldür, dedi. Arabî şeklinde gelen Azrail (a.s.) aynı selâmını üçüncü defa tekrarlayıp, mutlaka girmesi gerektiğini söyleyince, Azrail'in (a.s.) sesini Peygamber efendimiz duydu. **"Yâ Fâtıma! Kapıda kim var?"** buyurdular. Hazreti Fâtıma "Yâ Resûlallah kapıdaki birisi girmek için izin ister. Bir kaç defa cevap verdim. Fakat üçüncü seslenişinde, vücûdum ürperdi" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Ey Fâtıma! Biliyor musun, kapıdaki kimdir? O lezzetleri yok eden, toplulukları darmadağınık eden, kadınları dul bırakan, çocukları yetim bırakan, evleri harâb eden, kabirleri mâmur eden, Ölüm meleği Azrail'dir. Ey Azrail gir"** buyurunca Azrail (a.s.) Resûlullahın huzûruna girdi. Resûlullah, **"Ey Azrail, ziyâret için mi geldin, yoksa rûhumu kabzetmek için mi?"** diye sorunca Azrail aleyhisselâm, "Hem misâfir, hem de vazîfeli olarak geldim. Allahü teâlâ, bana, senin huzûruna izinle girmemi emretti. Mübârek rûhunu ancak izninle alırım. Yâ Resûlallah! İzin buyurursan, emrinize uyar, rûhunuzu kabz ederim. Yoksa döner, Rabbime giderim" dedi. Peygamber efendimiz: **"Ey Azrail, Cebrâil'i nerede bıraktın?"** buyurdu. Cebrâil'i dünyâ semâsında bıraktım. Melekler, onu senin vefâtın sebebiyle ta'ziye ediyorlar" dedi. Sonra Cebrâil (a.s.) geldi. Resûlullah (s.a.v.): **"Ey kardeşim Cebrâil! Artık dünyâdan göç vakti geldi. Bana, Allahü teâlânın katında, benim için ne var, bana onu müjdele"** buyurdu. Cebrâil (a.s.), "Ey Allah'ın sevgilisi! Ben semânın kapısını açık bıraktım. Melekler saf saf olmuşlar, senin rûhunu sevgiyle beklerler" dedi. Peygamber efendimiz: **"Hamd Allahü teâlâya mahsûstur. Sen bana müjde ver. Rabbimin nezdinde benim için ne var?"** buyurdu. Cebrâil (a.s.), "Yâ Resûlallah! Senin teşrîfinden dolayı, Cennet kapıları açılmış, Cennetin nehirleri akmış, Cennetin ağaçları sarkmış, hûrîler süslenmiştir" dedi.

Peygamber efendimiz yine, **"Hamd Allahü teâlâya mahsûstur. Sen bana müjde ver! Yâ Cebrâil"** buyurdu. Cebrâil (a.s.): "Yâ Resûlallah! Sen kıyâmet günü ilk şefaat eden ve ilk şefaati kabûl olansın" dedi. Peygamberimiz tekrar: **"Hamd Allahü teâlâya mahsûstur. Yâ Cebrâil bana başka müjde ver"** buyurunca, Cebrâil (a.s.), "Yâ Resûlallah, sen neyi soruyorsun?" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz: **"Benim bütün endişem, üzüntüm ve kederim, benden sonra geride bıraktığım ümmetimdir"** buyurdu. Cebrâil, "Ey Allahü teâlânın habîbi, Allahü teâlâ bütün peygamberleri ve ümmetlerini sen ve ümmetin Cennete girdikten sonra Cennete koyacaktır" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Şimdi rahatladım, emrolunduğun vazîfeyi yerine getir, yâ Azrail"** buyurdu.

Bu sırada Hazreti Ali, "Yâ Resûlallah! Siz rûhunuzu teslim ettikten sonra, sizin gaslinizi kim yapacak, neye kefenleyeceğiz. Namazınızı kim kıldıracak, kabre kim koyacak?" diye sordu. Peygamber efendimiz **"Ey Ali. Beni sen yıka, Fadl bin Abbâs sana su döksün. Cebrâil sizin üçüncünüz olur. Gasl** (yıkama) **işimi bitirince, kefenimi yaparsınız. Cebrâil** (a.s.) **Cennetten güzel koku getirir. Sonra beni sedire koyacağınız zaman, Mescidde koyunuz. Sonra çıkınız. Çünkü ilk önce namaz kılacaklar; Cibrîl, sonra Mikâil, sonra**

İsrâfil, sonra melekler, grup grup kılacaklar. Daha sonra siz giriniz, saf saf olunuz. Hiç kimse benden öne geçmesin" buyurdu. Bu arada Hazreti Fâtıma: "Ey babacığım! Bugün, ayrılık günü, sana ne zaman kavuşurum?" diye sordu. Resûlullah şöyle buyurdu: **"Ey kızım! Beni kıyâmet günü havzın kenarında bulursun. Ümmetimden, havza gelenlere su veririm."** Hazreti Fâtıma: "Eğer seni orada bulamazsam, ne yaparım?" diye soranca Peygamber efendimiz **"Mîzân'ın yanında bulursun. Orada ben Ümmetime şefaat ederim"** buyurdu. Hazreti Fâtıma "Orada da bulamazsam yâ Resûlallah!" deyince, Peygamber efendimiz: **"Sıratın yanında bulursun. Ben orada Rabbime "Yâ Rabbi! Benim ümmetimi ateşten muhafaza eyle, diye yalvarırım."**

Azrail Resûlullaha yaklaştı ve mübârek rûhunu çok güzel ve yumuşak bir şekilde aldı. Resûlullahı Hazreti Ali ile Fadl bin Abbâs yıkadılar. Yanlarında Cebrâil (a.s.) da vardı. Sonra kefenlediler. Bir sedir üzerinde taşınıp mescide getirildi. Herkes mescidden çıktı. Daha önce Resûlullahın haber verdiği şekilde namazı kılındı. Meleklerin kılması bitince bir ses işitildi. Fakat sesin sahibi görünmüyordu. Şöyle diyordu: "Giriniz, Peygamberiniz üzerine namaz kılınız." Girdik. Saflar hâlinde olduk. Cebrâil'in tekbiri ile tekbir aldık. Onunla namazımızı kıldık. Hiçbirimiz Resûlullahın önüne geçmedik.

Defnedileceği zaman, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ali ve Fadl bin Abbâs kabre girdiler. Defn işi tamamlandı. Herkes ayrılınca, Hazreti Fâtıma, Hazreti Ali'ye, "Ey Hasan'ın babası, Resûlullahı defn ettiniz mi?" diye sordu, Hazreti Ali "Evet" deyince, "İçiniz, gönlünüz, toprağı Resûlullahın üzerine atmaya nasıl râzı oldu. Sizin gönüllerinizde Resûlullah (s.a.v.) için hiç merhamet yok mu idi? "O, sizlere iyilik hayır öğretmemişmiydi?" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ali "Ey Fâtıma! Bu Allahü teâlânın emri. Mutlaka yerine gelecektir" diye cevap verdi. Hazreti Fâtıma ağlamaya başladı. "Ey babacığım! Artık senden sonra bize Cebrâil gelmiyecek. Çünkü, o vahy getiriyor, bunun için bize geliyordu" dedi.

Vehb bin Münebbih (r.a.), Tâvûs bin Sevbân'dan Peygamberimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **"Mü'minin duâsından ve firâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile, O'nun teşfiki ile bakar."**

Ka'b'dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, verilen sadaka ile yetmiş dünyâ belâsını def eder. Ayrıca sadaka verene âhırette sevâb ve ecr verir."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 395

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 23

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 166

4) Mir'ât-ül-cinân cild-1, sh. 248

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 352

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 35

VEHÎB BİN VERD

Hadîs ve fıkıh âlimi. Vehib bin el-Verd bin Ebil-Verd el-Mahzûmî (r.a.) Mekke-i mükerremede yetişen büyük âlimlerdendir. İsmi Abdülvehhâb, künyesi Ebû Osman'dır. 153 (m. 770) yılında vefât etti. Çok ibâdet eder, hikmetli sözler söylerdi. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir zât olup, fıkıh ilminde de bilgisi çoktu. Şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terk eden (zâhid) bir zât idi. İbrâhîm bin Edhem, İbn-i Mübârek, Bişr-i Hafî, Fudayl bin Iyâd

(r.aleyhim) gibi büyük âlimlerle görüşüp, sohbet ederdi. Süfyân-ı Sevrî (r.a.), Mescid-i Haram'da, dinliyenlere ba'zı şeyler anlatır, sözünü bitirince de "Haydi, kalkınız. Tabibimiz Vehib'e gidelim. Onda hikmetli sözler, güzel haberler vardır" derdi.

Bişr-i Hafî (r.a.) buyurdu ki, "Allahü teâlâ bu zamanda, dört kişiye çok büyük ni'metler ve dereceler ihsân etmiştir. Onlar, İbrâhîm bin Edhem, Vehib bin Verd, Yûsuf bin Esbat ve Sâlim-ül-Havvas (r.aleyhim) hazretleridir."

Kendi evinde bulunanlar dâhil, hiç kimse, Hazreti Vehib'in güldüğünü görmemiştir. Çok ağlardı. "Kıyâmet günü bir yere toplanacaklarını ve Allahü teâlâya hesab vereceklerini bilen kimselerin kalbleri nasıl sevinçli olur, nasıl gülerler, anlıyamıyorum" buyururdu.

Hazreti Vehib, bir gün beğenmediği bir hareketi yapması üzerine, göğsündeki kılları çekerek koparınca canı acıdı. Kendi kendine "Acınıyorsun değil mi? Halbuki ben senin iyiliğine çalışıyorum" dedi.

Hazreti Vehib bin Verd, herkes geceleri uyurken, o yatmaz, yatsı abdesti ile sabah namazını kılardı. Yakınlarından birisi, "Niçin uyumuyorsunuz?" diye suâl etti. Cevâbında "Allahü teâlânın azâbı hakkında, okuduğum bir âyet-i kerîme ile bu hâle geldim. O benim uykumu kaçırdı. Ne yaptımsa da uyuyamadım" buyurdu.

Namazını bitirdikten sonra "Yâ Rabbi! Eğer benim namazımda bir noksanlık kaldı ise beni affet. Büyük veya küçük günah işlemiş isem, onlara da tövbe ve istiğfar ediyorum" şeklinde duâ ederdi. Bir defa secdede iken çok ağladı, "Yâ Rabbi! Beni affet" diye duâ edip, çok gözyaşı döktü. Nihâyet bir ses, "Yâ Vehib seni affettim" diyordu.

Bir defasında Vehib bin Verd (r.a.) Muhammed bin Münkedir'in yanına geldi. Muhammed bin Münkedir (r.a.) vücûdunda bulunan şiddetli bir ağrı sebebiyle, muzdarib bir hâldeydi Vehib bin Verd (r.a.) elini ağrıyan yerin üzerine koydu ve Besmele-i şerîfe okuyup buyurdu ki, "Eğer bu besmele sıdk ile bir dağın üzerine okunsa, dağ erir."

Hazreti Vehib bin Verd'e dediler ki "Siz, Allahü teâlâya kavuşmak, için hemen ölmeyi mi arzu edersiniz? Allahü teâlâya daha fazla ibâdet edebilmek için daha çok yaşamayı mı arzu edersiniz? Yoksa hiçbir şey düşünmeden Allahü teâlânın takdîrine râzı olup susmayı mı tercih edersiniz?" Buna cevâb olarak buyurdu ki: "Ben hiç bir şey demem. Allahü teâlâ benim hakkımda neyi irâde edip takdîr etmiş ise, ben onu isterim. Onu severim ve ondan râzı olurum." Orada bulunanların hepsi bu cevaptan çok memnun oldular. Topluluğun içinde olan Süfyân-ı Sevrî (r.a.) kalkıp Hazreti Vehib'e sarıldı ve alnından öpüp "En doğrusunu sen söyledin" buyurdu.

Kendisi anlattı. "Bir gece Kâ'be-i muazzamanın hemen yanında Hatim denilen yerde namaz kılıyordum. Namazı bitirdiğimde Kâ'be'den bir ses duydum. "Ey Cebrâil! (a.s.) Beni tavaf edenlerden ba'zılarının lüzumsuz sözlerinden ve fâidesiz düşüncelerinden rahatsız olduğumu önce Allahü teâlâya, sonra sana arz ederim. Eğer böyle devam edecek olursa, öyle parçalanırım ki, her parçam nereden alınmış ise oraya gider" diyordu.

"Bir gece yatağımda yatıyordum. Yanıma bir kimse gelip, "Allahü teâlânın kitabı ile amel eden kimseye sahip olun" dedi. Ben, "Allahü teâlâ sana rahmet etsin. Dediğiniz zât kimdir?" dedim. Bana tırnağını gösterdi. Tırnağında Ayn, Mim ve Rı harfleri vardı. Kısa zaman sonra, Ömer bin Abdülazîz (r.a.) halife oldu ve Allahü teâlânın kitabı ile amel etti. Herkes de kendisine bîat edip, itaat ettiler."

"Bir zaman bir derenin kenarında bulunuyordum. Aniden bir kimse kolumdan tutup bana, "Ey Vehib! Allahü teâlânın kudreti, senin kudretinden ne kadar çok ise sen de O'ndan O kadar kork. Allahü teâlâ sana ne kadar yakın ise, sen de O'ndan o kadar haya et." dedi. O kimse ile daha fazla konuşmak istedim. Lâkin yanımdan kaybolmuştu."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Bir kimse gelip, "Yâ Resûlallah! Kıyâmet günü, insanların Allahü teâlâya en yakın olanlarını bize bildirir misin?" Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü Allahü teâlâya en yakın olanlar, Allahü teâlâdan korkanlar O'na karşı tevâzu sahibi olanlar ve Allahü teâlâyı çok zikredenlerdir."** O kimse "Yâ Resûlallah! İnsanlar arasında Cennete ilk defa onlar mı girecek?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"Hayır, Cennete ilk girecek olanlar onlar değildir"** buyurdu. Soran kimse, "Yâ Resûlallah, öyle ise Cennete ilk girecek olanları bana söyler misin?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennete ilk girecek olanlar, mü'minlerin fakirleridir. Onlar Cennetin kapısına geldikleri zaman, melekler onları karşılayacaklar ve (Hesabınızı veriniz, ondan sonra geliniz.) diyecekler. Fakîr mü'minler derler ki, "Biz neyin hesabını vereceğiz ki, kullandığımız, kendisinden istifâde ettiğimiz bir malımız yoktu. Biz âmir değildik ki adâletle veya zulümle hükmetmiş olalım. Biz, bize gelen dînin emirleri ile Allahü teâlâya kavuşuncaya kadar O'na ibâdet ettik."**

"Benim dört tane vezirim vardır. Bunlardan ikisi semâvât ehlinden, ikisi de Arz ehlindendir. Semâvât ehlinden olanlar, Cebrâil ve Mikâil'dir (a.s.)**. Arz ehlinden olanlar da Ebû Bekir ile Ömer'dir** (r.anhüma)."

"Kim bir hastayı ziyâret edip, yanında bir miktar otursa, Allahü teâlâ o kimseye, bin sene göz açıp-kapayıncaya kadar hiç günah işlememiş, hep ibâdet etmiş gibi sevâb verir."

"Oruç ve Kur'ân-ı kerîm kıyâmet günü şefaat edeceklerdir. Oruç, "Yâ Rabbî! Ben filan kimseyi, dünyâda iken yemesine ve içmesine mâni oldum. Onun için ona şefaat edeceğim" der ve şefaat eder. Kur'ân-ı kerîm de, "Yâ Rabbi! Filan kimse dünyâda iken geceleri beni okurdu. Ben de onun uykusuna mâni oldum. Onun için ona şefaat edeceğim" der ve şefaat eder."

Vehib bin Verd hazretlerinin kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Anlayarak ve düşünerek Kur'ân-ı kerîm okumaktan daha fazla kalbleri incelten, rikkate getirip hüzne sevk eden birşey yoktur."

"Midene inen lokmanın haram veya helâl olup olmadığına dikkat etmedikçe ne yapsanız kurtulamazsınız."

"Birgün Yahyâ (a.s.) Şeytanı gördü. Ona, "Bana, insanlara nasıl musallat olduğunu anlat" buyurdu. Şeytan şöyle anlattı: "Bize göre insanların hepsi üç kısımdır. Birinci kısımı sizsiniz (Peygamberler). Biz, size, hiç güç yetiremeyiz. İkinci kısımda olanlarla çok uğraşırız nihâyet onu aldatırız. Ama o hemen tövbe eder ve bizim uğraşmamız boşa gider. Lâkin biz peşini bırakmayız. Yine çok uğraşırız. Nihâyet aldatırız. Fakat onlar gene tövbe eder, bizim uğraşmamız gene boşa gitmiş olur. Ya'nî bu kısım insanlardan ne memnun oluruz ne de ümid keseriz. Üçüncü kısımdaki insanlara gelince onlar bizim emrimizdedir ve onlara istediğimizi yaptırırız."

"Yerin kalay olduğunu ve göklerin bakır olduğunu görsem rızkımdan endişe etmem. Eğer endişeye kapılacak olsam kendimi, Allahü teâlânın, bütün mahlûkların rızkını vermeye kefil olduğuna inanmamış kabûl ederim."

"Zühd; dünyâ malına âit olan kayıplarına üzülmemen, eline geçen dünyalıklar ile de şımarmamandır."

"Bir kimseyle va'z edeceğiniz zaman, ona ibâdetlerin ehemmiyetini anlatın. Zira, deniz yolculuğuna çıkan kimse için gemi ne kadar lâzım ise, ibâdetler de insanlar için o kadar lâzımdır."

"Hikmetli söz söyliyenler buyurmuşlardır ki, ibâdet veya hikmet on kısımdır. Bunun dokuzu, sükut etmek, konuşmamaktır."

Haram ve şüpheli lokma yemezdi. Hattâ şüpheli korkusuyla pek çok mübahlardan vazgeçerdi. Birgün Hazreti Fudayl, Hazreti İbni Mübârek, Hazreti İbni Uyeyne Mekke'de Hazreti Vehib bin Verd'in yanına geldiler.. Hurma üzerinde konuşuluyordu. Hazreti Vehib, "Eskiden en çok sevdiğim yemeklerden idi. Fakat Mekke hurmalığı, Zübey'de ve diğerlerinin bostanları ile karıştığı için, hurma yemiyorum" deyince İbni Mübârek, "Çok incelersen ekmeği de yememen lâzım gelir. Çünkü Mekke arazisi, kimsesi kalmayan insanların tarlalarıyla karıştığı için ekmek de hurma gibi şüphelidir" diye cevap verdi. Bunu işiten Hazreti Vehib bayılıp yere düştü. Hz; Süfyân, "Yâ İbni Mübârek! Vehib'i öldürdün" dedi. İbni Mübârek (r.a.) "Ona kolaylık olsun diye söyledim, bir kastım yok idi" diye cevap verdi. Bir müddet sonra kendisine gelen Hazreti Vehib "Bundan sonra ekmek yemiyeceğim" dedi ve sadece süt içmek sûretiyle geçinmeye başladı. Birgün annesi kendisine süt getirdi. Annesine "Bu süt hangi koyundan sağıldı? Bu koyunun bedeli nereden ödendi? Bu koyun nerelerde otladı?" diye sorunca annesi cevap veremedi. Çünkü koyunun otladığı yer şehrin ortak malıydı. Sütü içmedi. Annesi, "Oğlum! Allahü teâlâ, mağfiret eder" dediğinde Hazreti Vehib "Ben, böyle bilerek isyan edip, sonra mağfiret olunmayı nasıl isterim?"

Bir gün kendisine, "Ölümden bahseder misiniz?" diye sordular. Onlara "Bir insan vefât edince, dünyâda onun amelini yazmakla vazîfeli olan iki melek onunla beraber olur. O kimsenin amelleri iyi ise, o melekler kendisine derler ki, "Allahü teâlâ sana büyük hayırlar versin. Biz senin yanında bulunmakla çok rahatız. Dünyâda hayırlı ameller işledin. Şimdi ise hayırlı şeylere kavuştun. "Sonra melekler bunun rûhunu semâvât ehli ile tanıştırırlar. Onlar da onu tebrik edip "Allahü teâlâ, kavuşmuş olduğun bu ni'metleri mübârek etsin" derler.

Dünyâda hep kötülük işlemiş olan kimse de vefât edince, dünyâda iken onun amellerini yazan iki melek yine onunla beraber olur. Fakat o, kötü amellerinin karşılığı olarak azâb görmekte olduğundan, onun yanında olmakla rahatsız olurlar ve derler ki, "Sen, burada dünyâda yaptığın kötülüklerin karşılığını görüyorsun." Sonra melekler onu kötü kimse diye tanıtırlar. Diğerleri de bundan tiksinirler. Oraya hep kötülük işliyerek gelmiş olan kimse, bu karşılaştığı hâle çok üzülür, yaptığı kötülüklere çok pişman olur. Tekrar dünyâya gelip sâlih ameller işlemek ister. Lâkin, artık bu pişmanlık ona fayda vermez" buyurdu.

Vehib bin Verd'den nakledildi. Buyuyor ki:

Îsâ (a.s.), havarilerinden biri ile birlikte bir yere gidiyordu. O zaman o beldede çok meşhûr bir hırsız vardı. Hırsız onları görünce Allahü teâlâyı hatırlıyarak o zamana kadar yapmış olduğu hırsızlık ve kötülüklere pişman oldu, tövbe etti. Kendi kendine dedi ki, "Hazreti Îsâ, Allahü

teâlânın resûlüdür. Yanındaki de filan havârîsidir. Ey nefsim! Sen ise, insanların yollarını kesip, mallarını zorla alan, çok kan dökmüş bir eşkiyâsın." Îsâ (a.s.) ile havarisi yaklaştıkları zaman, "Ben de onlara arkadaş olayım ve onlar ile beraber gideyim" diye niyet etti. Sonra da kendi kendine, "Ey şakî nefsim! Onlar kim? Sen kimsin? Sen onlarla beraber olmaya hiç layık değilsin. Senin hatâ ve kusurların o kadar çok ki, sen ancak onların arkalarından yürüyebilirsin" diyerek arkalarından takip etti. Îsâ aleyhisselâmın havarisi onun geldiğini fark edince, "Bu eşkiya bizim peşimizden geliyor" dedi. Hazreti Îsâ, "Bırak gelsin. Allahü teâlâ ona pişmanlık ve tövbe ihsân etti" buyurdu.

Hazreti Vehib anlattı ki, "Bir fıkıh âlimi, kendisinden daha yüksek olan başka bir fıkıh âlimi ile karşılaşınca ona sordu "Allahü teâlânın indinde en makbûl amel hangisidir?" O âlim: "Emr-i ma'rûf, ya'nî Allahü teâlânın emirlerini bildirip öğretmek ve Nehy-i anil münker ya'nî Allahü, teâlânın yasak ettiği haramları bildirmek ve yapılmasına râzı olmamaktır." buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 140

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 170

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 471

4) El-A'lâm cild-8, sh. 126

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 245

6) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 148

7) Tâbâkât-üs-sufiyye sh. 44

8) Tâm İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1081

VEKÎ' BİN CERRÂH

Yüksek din ilimlerinde yetişip, ilme büyük hizmetleri olan İslâm âlimlerinden. İsmi Vekî', künyesi Ebû Süfyân'dır. Babası Kûfe Beyt-ül-mal nâzırı el-Cerrâh idi. Nesebi Ebû Süfyân Vekî' bin el-Cerrâh bin Melîh bin Adiyy'l-Fers bin Süfyân bin el-Hâris bin Amr bin Ubeyd bin Ruâs bin Kilâb bin Rebîâ bin Âmir bin Sasâ'dır. Aslen Nişâbûrlu veya Sindli olup, Rûvâr kabilesine mensûbtur. Irak'ta Kûfe şehrinin Feyd köyünde 127, 128, 129 (m. 746) târihlerinde doğduğu rivâyet edilir. Feyd Köyü'nde 197 (m. 812) senesi hac dönüşü vefât etti. Kabri hac yolunda "Ahırü'l-Kubûr" sayılan Cebel'dedir.

Vekî', devrin en meşhûr ilim merkezlerinden Kûfe'de büyüyüp, yetişti. İslâm terbiyesiyle yetişip, ahlâklandı. Ehl-i sünnetin amelde en büyük mezhebi Hanefî mezhebinin kurucusu İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) ve O'nun talebelerinden Züfer bin Huzeyl, Ebû Yûsuf, büyük İslâm âlimlerinden müctehid Süfyân-ı Sevrî (r.anhüm) dâhil, devrin pek çok âliminden ders aldı. Onların sohbetinde bulunup, ilmin derinliklerine vâkıf olarak, yüksek mertebelere kavuştu. Hişâm bin Urve, Süfyân bin Uyeyne, Süfyân-ı Sevrî, Evzâî, Şu'be bin Haccâc gibi muhaddislerden hadîs-i şerîf dinledi. İlmi geniş, hafızası fevkalâde kuvvetli olup, işitmiş olduğu hiçbir hadîs-i şerîfi unutmazdı. Hem ilim öğrenmeye çalışır, hem gece ve gündüzün çoğu zamanında ibâdetle meşgûl olur, hem de ilmi yayardı. Şafiî mezhebirin kurucusu İmâm-ı Şafiî, Hanbelî mezhebinin kurucusu Ahmed bin Hanbel ve büyük İslâm âlimlerinden Abdullah bin Mübârek, İbni Râheveyh, Yahyâ bin Âdem (r.anhüm) ondan hadîs-i şerîf dinlediler. Fıkıh ilmini öğrendiler.

Hanbelî mezhebinin reîsi İmâm-ı Ahmed bin Hanbel buyurdu ki, "O dînî ilimlerde üstâd idi; gözlerim Vekî'nin mislini (benzerini) görmemiştir. O hadîs ezberler, fıkıh müzâkere eder, ibâdet ve tâatle uğraşır, hepsinde güzelce muvaffak olur, kimsenin aleyhinde söz söylemezdi. Vekî'nin eserlerine itinâ ediniz. Ben ondan ziyâde ilmi kavramış kimse görmedim."

Hadîs ilminde sika ya'nî güvenilir, sağlamdır, senet ve huccettir. Âlimler O'nun muhaddisliğini (hadîs ilmini) çok övmüşlerdir. Vekî' bin Cerrah hazretleri hadîslerin tasnif edilmesinde büyük hizmeti geçti. Hadîs ilmine dâir, el-Müsned, Kitabü's-Sünen, el-Cüz' adlı eserleri yazdı. Müfessir olup, ikinci tabakaya mensûbtur. Tefsîre dâir, Tefsîr-i Vekî de denilen Tefsîrul-Kur'ân adındaki eserinden, İbni İshâk'ın el-Keşfü ve'l-beyân adlı tefsîrinde rivâyetler vardır. Fıkıhta İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ictihâdlarına uyardı. Ebû Hanîfe'nin reyi ile fetvâ verirdi. Hocası ise İmâm-ı a'zam ve O'nun talebelerinden Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Züfer'dir. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.) O'nun fıkıh ilmi hakkında; "Fıkhı güzel müzâkere eder, ictihâdını da güzel yapardı" buyurdu. İbni Ammar'ın rivâyetine göre zamanında Kûfe'nin en fakîhi idi. Abbasî halifelerinden Hârûn Reşîd kadılık teklif ettiyse de, kabûl etmedi.

Vekî' bin Cerrah, vaktinin çoğunu ilim meclislerinde geçirirdi. Gece sahura kalkıp, sabah namazından öğle vakti öncesine kadar ilim meclisinde, muhaddislerin yanında bulunurdu. Öğle namazına kadar kaylûle yapıp, uyurdu. Öğle namazını cemaatla kıldıktan sonra tekrar ilim meclisine gidip, ikindiye kadar fıkıh ile meşgûl olurdu. İkindiden akşam namazı vaktine kadar Kur'ân-ı kerîmin tedrisi ve ibâdet ile meşgûl olurdu. İftar için evine gidip, hazırlanan yiyeceklerden akrabalarına da ikram ederdi. Geceleri nafile namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okur, istiğfar (tövbe) ederdi. Bütün günlerini böyle geçirirdi. Bayramlar ve yevm-i şek hariç, senenin diğer günlerini oruçla geçirirdi. Oruçlu olduğunu saklamaya çalışırdı. Yahyâ bin Eksem, O'nun günlük hayatını şöyle anlatır: "Vekî' ile hazar ve seferde beraber arkadaşlıkta bulundum. Bütün günlerini oruçlu geçirip, her gece Kur'ân-ı kerîmi hatm ederdi" Âlimler ve devrinde yaşayanlar O'nun hakkında şunları söylerler:

Ahmed bin Hanbel; "İlim ve haramlardan kaçmada, ihlâs ile ibâdet etmede onun gibi birini görmedim."

Bizzat kendisi, "Biz ilmin talebini, oruçla takviye ettik ve ilmin gösterdiği yolda amel ettik" ve "Kırk sene kadar dünyâ lezzetlerinden bir şey tatmadık" buyurdu.

Talebesi İmâm-ı Şafiî, bir gün kendisine gelip hafızasının zayıfladığından bahsedince, O da günahlardan kaçınmanın lüzumunu anlattı. İmâm-ı Şafiî bunu Şu şiir ile dile getirdi: "Vekî'e hafızam zayıftır dedim, Bana, her günahtan uzak dur, dedi. İlim, ilâhi nûrlardan bir nûrdur. Bu nûru âsîye vermez, diye söyledi."

Birisi kendisine eziyet etse, hemen oracıkta oturur, çok üzülür ve "Eğer Allahü teâlâya karşı bir günah işlemeseydim, Allahü teâlâ bunu başıma musallat etmezdi." der, istiğfara başlar, cenâb-ı Haktan günahının bağışlanmasını yalvarırdı.

Vekî'nin tefsîr, hadîs, fıkıh, ahlâk ve çeşitli ilimlere dâir eserleri vardır. Tefsîr-ül-Kur'ân, el-Cüz', Kitab-üz-Zühd'ün yazma nüshaları mevcût olup, el-Musannef, el-Müsned, Kitabü's-Sünen, Kitab'ül-Ma'rife, Târih kitaplarının nüshaları mevcût değilse de adları kaynaklarda zikr edilir.

Buyurdular ki: "Hak ehline tarif edilen yol, esas gayedir. Ona girmek ve ötelere ulaşmak için, sâdık olmak lâzımdır. Başka türlü olmaz.."

"Dünyalığa düşkün olmayınız. Ondan sadece ihtiyâcınız kadar alınız. O aldığınız da helâl yoldan olsun."

"Helâlin hesabı, haramın cezası vardır." "Vera", şüpheli şeylerden sakınmaktır."

"Akıllı, Hak teâlânın azamet ve kudretini anlayandır. Yoksa, dünyânın hîle ve desiselerine saparak, dolap çeviren kimse değildir."

"Kim, Kur'ân-ı kerîm mahlûktur derse, küfre girmiştir."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri:

"Her kim rıfktan (yumuşaklıktan) **mahrûm, olursa, hayırdan mahrûm olur."**

---

1) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-6, sh. 380, 394

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 280

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-10, sh. 213

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 215

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 222

6) Kitâb-ul-ümm sh. 3

7) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 369

8) Takdimet-ül-cerh sh. 219

9) Târîh-i Dımaşk, cild-11, sh. 140

10) Târîh-i Bağdâd, cild-13, sh. 466

11) Miftâh-üs-se'âde, cild-2, sh. 254

12) Tabakât-ı Hanâbile, cild-1, sh. 257

13) Kevâkib-üd-düriyye, cild-1, sh. 177

14) Fâideli Bilgiler, sh. 114

YAHYÂ BİN EBÎ KESÎR

Hadîs ilminde hafız (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi ezbere bilen) ve aynı zamanda fıkıh âlimi. Ebû Nasr el-Yemâmî'nin âzâdlı kölesi olup, künyesi, Ebû Nadr'dır. Kendisine Yesâr, Neşit ve Dinar ismi de verilirdi. Basralı olan Yahyâ bin Ebî Kesir, on sene Medine'de ikâmet edip Tabiînin büyüklerinden istifâde etti. Yemâme'de yerleşip meşhûr âlimler arasına girdi. 129 (m. 747)'de vefât etti.

Babası, Sâlih bin el-Mütevekkil olup, zamanının en meşhûr âlimlerinden ilim tahsil etmiştir. Kendisi Tabiînden olup, Enes bin Mâlik, Ebû Seleme bin Abdurrahmân bin Avf, Hilâl bin Ebî Meymûne, Muhammed bin İbrâhîm et-Teymî, Ya'lâ bin Hâkim, Muhammed bin Abdurrahmân bin Sevbân, Ebû Nadr el-Abdî, Abdullah bin Ebî Katâde, Ebû Şu'be, İkrime, Atâ ve daha birçok zâttan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise, oğlu Abdullah, Eyyûb Sahtiyanî, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî (Bu iki zât onunla aynı zamanda yaşamıştır.) el-Evzâî, İkrime bin Ammâr, Ebân bin Yezîd, Ali bin Mübârek, Eyyûb bin Uyeyne, Haccâc bin Ebî Osman es-Savvâf ve diğer zâtlar rivâyette bulundular.

On yaşında iken Medine'ye ilim öğrenmek için giden Yahyâ bin Ebî Kesîr'i pekçok âlim medhetmektedir. Meselâ Şu'be: "Yahyâ, Zührî'den önce gelir." Ahmed bin Hanbel: "Yahyâ ile

Zührî insanların en âlimidirler.” Eyyûb Sahtiyanî: “Yeryüzünde Yahyâ bin Ebî Kesîr gibi kimse kalmadı.” Ebû Hatim ise: “O, sikadır (güvenilir).” İbnü’l-Medînî ise: “Muhammed (s.a.v.) ümmetine, ilmi altı kişi ezberleyip nakletti. Bunlar Mekke’de Amr bin Dinar, Medine’de ez-Zührî, Kûfe’de Ebû İshâk es-Sebîî ve el-A’meş, Basra’da Katâde ve Yahyâ bin Ebî Kesîr’dir.” diyerek onun ilimdeki yüksek derecesini bildirmektedirler.

Âmir bin Yesâr diyor ki: “Yahyâ temiz ve güzel elbise giyerdi. Güzel görünüşlü idi.” İbn-i Hibbân ise: “O âbidlerden olup, bir cenâzede bulunduğu zaman geceyi korku hâlinde geçirir ve onunla konuşmak mümkün olmazdı.” demektedir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları şunlardır:

“Kim ni’met sahibinden (zenginlerden) **başkası ile** (fakirlerle) **ilgilenmez, yüz çevirirse, Allahü teâlânın Muhammed’e** (s.a.v.) **indirdiğini inkâr etmiş olur.”**

“Bir kimse sahibi olmadığı bir şeyi nezredemez (adakta bulunamaz). **Mü’mine la’net etmek, onu öldürmek gibidir. Bir kimse dünyâda iken bir şey ile kendini öldürürse** (intihar ederse), **âhıret gününde onunla azâb edilir. Kim yalan söyleyerek İslâmdan başka din üzerine yemîn ederse, o kimse söylediği dîne girmiş olur. Kim de bir mü’mine küfür ile iftira ederse, o kimseyi öldürmüş gibi olur.”**

“Kim çok konuşursa çok hatâ yapar, çok hatâ yapmak çok günah işlemeye sebep olur. Günahı çok olana Cehennem lâyık olur. Kim Allaha ve âhıret gününe inanıyorsa, ya hayır söylesin veya sussun.”

“Oruçlu kimseler sizin sofranızda iftar ederlerse ve sâlih insanlar da sizin yemeğinizden yerlerse, orada melekler de hazır bulunurlar.”

“İslâmiyet üç şey üzerine bina edilmiştir:

Lâ ilahe illallah diyen bir kimseye bir günah sebebi ile “kâfir” oldu demeyiniz ve bu husûsta onun aleyhine şâhidlik etmeyiniz.

Hayrın ve şerrin Allahü teâlâdan geldiğini bilmek ve inanmak.

Cihad kıyâmete kadar devam eder. Bunu ne bir zâlimin zulmü, ne de âdil olanın adâleti kaldırabilir.”

Yahyâ bin Ebî Kesîr’in güzel sözlerinden ba’zıları:

“Bir sihirbazın bir ayda bozamadığını, bir nemmam (koğucu söz taşıyan) bir saatte bozar.”

“Bir evde üç şey varsa, oradan bereket kalkar. Bunlar; israf, zinâ ve (emânete) hıyânet ekmektir.”

“Yolda giderken bir bid’at işleyen kimse ile karşılaşırsan hemen yolunu değiştir.”

“Bir adamın mantığı (düşüncesi) düzgün olursa, diğer amelleri de düzgün olur, fakat bir kimsenin mantığı bozuk olursa diğer amelleri de bozuk olur.”

“Amellerin en faziletlisi vera’dır. İbâdetlerin en faziletlisi de tevâzudur. (alçak gönüllülük).

“Altı şey bir kimsede varsa, îmânı kâmil olur; Allahü teâlânın düşmanları ile kılıçla (silâhla) döğüşmek, yaz günlerinde oruç tutmak, kış günlerinde abdest alırken ayak parmaklarının arasını hilâllemek, bulutlu günlerde namazı erken kılmak, haklı olduğunu bildiği hâlde münâkaşayı ve çekişmeyi terk etmek ve musibetlere karşı sabretmek.”

"Kula kıyâmet gününde ilk önce namazından sorulur, namazı tamam olursa bütün amelleri tamam olur, namazı eksik olursa, bütün amelleri noksan olur."

"Kur'ân-ı kerîm ve fıkıh öğrenmek ibâdettir."

Yahyâ bin Ebî Kesir, Süleymân aleyhisselâmın oğluna yaptığı nasîhatla ilgili olarak şöyle buyuruyor:

"Ey oğlum nemimeden (söz taşımaktan) sakın. Çünkü o, kılıçtan daha keskindir. Gadablanmaktan (kızmaktan) sakın. Çünkü o zâlimlerin mülküdür, ölüm mülkü gibidir. Fikri münâkaşayı bırak onun faydası yoktur ve kardeşler arasına düşmanlığı sokar. Ey oğul, Allah'ın kitabına sarılman (ona tâbi olman) lâzımdır. Ey oğul, gadabın çoğundan sakın, çünkü o halim (yumuşak, tevâzu sahibi) insanın kalbini mahveder. Ey oğlum, helak olanın bu hâlini merak etme, ebedî se'âdete kavuşan, kurtulan insanların hâlini merak et, onları düşün. Ey oğul, vücûdun sıhhati, zenginlikten daha önemlidir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 66

2) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-11, sh. 268

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 128

4) Târîh-i İslâm cild-5, sh. 179

5) El-A'lâm cild-8, sh. 150

6) Târîh-i kebir cild-8, sh. 302, 303

7) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 555

YAHYÂ BİN SA'ÎD

Tabiînden. Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerindendir. Medîneli olup kadı (hâkim) idi. Nesebi, Yahyâ bin Sa'îd bin Kays bin Amr bin Sehl bin Sa'lebe bin Haris bin Zeyd bin Sa'lebe bin Ganem bin Mâlik bin en-Neccârî, el-Ensârî'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd'dir. Emevîler zamanında Medîne-i münevverede kadılık vazîfesi yaptı. Abbasîler devrinde Irak'a hicret edip Hire kadısı oldu. 143 (m. 760)'de Hâşimiyye'de vefât etti.

İbni Sa'd, Hazreti Yahyâ bin Sa'îd hakkında: "Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam)dır. Huccettir ve çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir." diyor. Hammâd bin Zeyd ise: "Eyyûb isminde bir zât Medine'den yanımıza gelince dedi ki: Medine'den ayrıldığım zaman fıkıh ilminde Yahyâ bin Sa'îd'den daha âlim bir kimse yoktu." diyor. Sa'îd bin Abdurrahmân el-Cemhî de: "Zührî'ye Yahyâ bin Sa'îd'den daha çok benzeyen kimse görmedim. Eğer bu iki zât olmasaydı, sünnetlerin birçoğu yok olur, giderdi" demektedir. İbni Medînî: "Medine'de İbn-i Şihâb ez-Zührî, Yahyâ bin Sa'îd, Ebü'z-Zinâd ve Bükeyr bin el Eşecc'den daha âlim kimse yoktu" demiştir. Iclî ise onun ilmi ve yaşayışı hakkında şöyle diyor: "Yahyâ bin Sa'îd Medîneli Tâbiîndendir. Fıkıh ilminde yüksek derecede bir âlim ve sâlih bir zâttır. Hîre'de kadılık yaptı."

Kendisi, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Âmir bin Rebîa, Muhammed bin Ebî imame bin Sehl bin Hanîf, Vâkıd bin Amr bin Sa'd bin Muâz, Ebû Seleme bin Abdurrahmân, Amre binti Abdurrahmân, Nu'mân bin Ebî Iyâş, Sa'îd bin Müseyyib ve diğer zâtlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, Zührî, İbn-i Aclân, Mâlik bin Enes, İbn-i İshâk, Evzâî, Cerîr bin Hâzim, Züheyr bin Muâviye, İbn-i Cüreyc, Abdullah bin Mübârek ve daha birçok zât rivâyette bulunmuştur.

Hazreti Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî'nin Abd-i Rabbih bin Sa'îd ve Sa'd bin Sa'îd isminde iki kardeşi vardı.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-11, sh. 221

2) El-A'lâm, cild-8, sh. 147

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 380

4) Târîh-i Bağdâd, cild-14, sh. 101

YAHYÂ BİN YA'MER

İkinci asrın meşhûr nahv ve hadîs âlimi. Tabiînden olup, hadîs ilminde sika (güvenilir)'dir. Ba'zı rivâyetlere göre, Kur'ân-ı kerîmin benzer harflerini birbirinden ayırmak için noktaladı. Lügat, fıkıh, kırâat ve edebiyat âlimidir. Meşhûr Emevî vâlisi Haccâc bin Yûsuf'u ki o da fasîhliğiyle meşhûrdur-hayran bırakacak kadar fasîh konuşurdu. Uzun bir ömür sürdü, el-Advanî (Uzun ömürlü) denildi.

Künyeleri, Ebû Süleymân, Ebû Sa'îd ve Ebû Adî olan Yahyâ bin Ya'mer (r.a.), el-Leysî, el-Kaysî, en-Nahvî, el-Advanî, el-Veşkî, el-Cedlî, el-Basrî, el-Mervezî, et-Tâbiî nisbetleri verildi. Ehl-i Beyt'in hizmetçisi olarak bilinen bu mübârek zât, Kâdı-i Merv, Kâdi-i Basra, fakîh ve edîb lakabları ile anıldı.

Kinâneoğullarından olup, Ehvâz'da doğan Yahyâ bin Ya'mer hazretleri, babasından okudu. Basra'da ilim tahsîl etti. Dîvân kâtipliği ve Horasan taraflarında kadılıklarda bulundu. En son Basra'da kadılık yaptı. 129 (m. 746/747) senesinde orada vefât etti.

Yahyâ bin Ya'mer lügat ilmini babasından okudu. Nahv ilmini, bu ilmi Hazreti Ali'den alarak kuran meşhûr nahv âlimi Ebu'l-Esved ed-Düelî'den aldı. Kırâat ilmini İbn-i Ömer, İbni Abbâs, Ebu'l-Esved ve Abdurrahmân bin Ebû İshâk'tan (r.a.) öğrendi.

Yahyâ bin Ya'mer hazretleri, Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbâs ve daha başkaları ile görüşüp, sohbetleriyle şereflendi. Hazreti Osman, Hazreti Ali, Ammâr, Ebû Zer, Ebû Hüreyre, Ebû Mûse'l-Eş'arî, Hazreti Aişe, Süleymân bin Sard, İbni Abbâs, İbni Amr, Câbir (r.anhüm) Ebu'l-Esved ed-Düelî ve daha birçok râvilerden hadîs rivâyet etti. Kendisinden ise, Katâde bin Diâme, İshâk bin Süveyd el-Advî, Yahyâ bin Ukayl, Süleymân et-Teymî, Abdullah bin Beride, İkrime, Atâ el-Horasânî, Rukîn bin er-Rebî', Ömer bin Atâ bin Ebi'l-Huvâr, Abdullah bin Kûleyb, Ezrâk bin Kays, İshâk bin Süveyd ve bunlardan başka Tabiîn ve Tebe-i tabiînden birçok mübârek zât hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Yahyâ bin Ya'mer hazretleri, hocası Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin başlattığı Kur'ân-ı kerîmin noktalama ve harekelenmesini, meşhûr vâli Haccâc bin Yûsuf'un emriyle, hocasının diğer talebesi Nasr bin Âmir'le birlikte, ba'zı rivâyetleri de yalnız kendisi yaptı. Haccâc da nahvde ve fesahatte söz sahibi idi.

Horasan'da Kuteybe bin Müslim'in dîvân kâtibi iken Haccâc'ın da'vetiyle Basra'ya geldi. Aralarında olan bir münâzaradan dolayı onu bölgesinden Horasan taraflarına sürdü. Horasan Vâlisi Kuteybe bin Müslim, O'nu hürmetle karşıladı. Nişâbûr, Merv ve Herat'ta kadılık verdi. Oralarda talebe yetiştirip, kitaplar tasnif etti. Daha sonra azledildi. Basra'ya döndü. Haccâc O'nu Basra kadısı ta'yin etti. Vefâtına kadar kadılık yaptı.

Birçok hadîs-i şerîf rivâyet edip, kırâat ilminde Abdullah bin Ebû İshâk Zeyd-i Hadremî'yi ve pekçok talebe yetiştirdi. Bu büyük zâtın en mühim hizmeti Kur'ân-ı kerîmin doğru okunması için noktalama ve harekelenmesinde oldu. Bu harekeler sayesinde, bugün Arapça bilmeyenler Kur'ân-ı kerîmi rahat okuyabilmektedirler. Eğer noktalama ve harekeleme olmasaydı, herkes Kur'ân-ı kerîmin her âyetini, her harfini, bir hocadan okuyup ezberleyerek öğrenecekti. Ya da herkesin hiç hatasız okuyabilecek şekilde Arapça ve nahiv bilgisine (dilbilgisine) sahip olması gerekecekti.

Yahyâ bin Ya'mer, zamanındaki insanların en fasîhi idi. Dünyâ menfaatini hiç düşünmez, doğruyu söylemekten çekinmezdi. Ehl-i Beyt'i ve Eshâb-ı kiramı (r.a.) çok severdi.

Abdülmelik bin Umeyr'in (r.a.) "Zamanlarında insanların en fasîhi şu üç kişi idi: Mûsâ bin Talha, Kabîsa bin Câbir ve Yahyâ bin Ya'mer'dir" dediği kitaplarda yazılıdır.

Hâkim ise, "Yahyâ bin Ya'mer, fakîh, edîb ve nahiv âlimlerinden olup, hadîs rivâyetlerinin çoğunu Tabiînden yapmıştır" demektedir.

Haccâc, Vâsıt şehrini kurduğu zaman şehrin ayıbının olup olmadığını sordu. Halk da "Biz bilmeyiz, ama bilgili bir zâta gidip soralım" deyip, Yahyâ bin Ya'mer'i işâret ettiler. Yahyâ'yı (r.a.) da'vet edip aynı soruyu O'na sordu. O da, "Bu şehri başkasının malı, parası ile yaptın. Herhalde bu şehirde, senin evlâdından başkaları otursa gerektir" dedi. "Böyle söylemeye nereden cesâret alıyorsun" diye sorunca da: "Allahü teâlâ âlimlerden, insanlara bildikleri hadîs-i şerîf ve sözleri gizlemeyeceklerine dâir söz aldı" buyurdu.

Ebû Zür'a, Ebû Hatim, Nesâî ve İbni Hibbân'ın (r.a.) sika (hadîste güvenilir) olduğunu söyledikleri Yahyâ bin Ya'mer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Abdullah bin Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.):

"Allahım! Ancak sana teslim oldum, sana îmân ettim, sana tevekkül eyledim ve ancak seninle düşmana karşı mücâdele ettim. Allahım! Beni dalalete düşürmenden, senin izzetine sığınırım. Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Ölmeyen, diri olan ancak sensin; Cinlerle insanlar (bu dünyâda) **fânidirler."** buyurdu.

Hazreti Ömer (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.):

"Herhangi bir müslümanı dört mü'min hayır ile över ve şahitlik ederse cenâb-ı Hak o müslümanı Cennetine koyar" buyurdular. Eshâb-ı Kirâm (r.a.) da:

"Yâ Resûlallah! Üç kişi de şehâdet ederse de böyle midir?" diye sordular. Resûl-i ekrem (s.a.v.):

"Üç kişi şehâdet ederse de böyledir" buyurdu. Sonra: "İki kişi şehâdet ederse de böyle midir?" diye sordular. Resûl-i ekrem (s.a.v.):

"İki kişi şehâdet ederse de böyledir" buyurdular.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 173

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 305

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 417

4) En-Nücûm-üz-zâhire cild-1, sh. 217

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 415

6) El-A'lâm cild-8, sh. 177

7) Tabakât-ı İbni Sa'd cild-7, sh. 368

YAHYÂ BİN ZEKERİYYA

İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinin ileri gelenlerinden. Fıkıh ve hadîs âlimi. Yahyâ bin Ebî Zaide ve Yahyâ bin Zekeriyyâ bin Ebî Zaide diye de anılan Yahyâ bin Zekeriyyâ, (r.a.), aslen Kûfelidir. Babası, devrinin büyük âlimlerinden Zekeriyyâ bin Ebî Zâide'dir. Muhammed bin Mübeşşir el-Hemedânî'nin azâdlı kölesidir. Doğum târihi bilinmemekle beraber ba'zı kaynaklarda altmış üç yaşında 183 (m. 799) senesinde Medâin'de kadılık yaparken vefât ettiği yazılıdır.

Yahyâ bin Zekeriyyâ (r.a.) babası, Hişâm bin Urve, İsmail bin Ebî Hâlid, Süleymân bin Mihrân el-Â'meş, Ubeydullah bin Ömer el-Ömerî, Haccâc bin Avn, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî, Mûsâ el-Cühenî, Abdurrahmân bin el-Gasîl ve daha birçok âlimden hadîs tahsil ederek, onlardan rivâyette bulundu. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi ezbere bilmek şerefine kavuşarak, ilm-i hadîs'de hafız oldu. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Kütüb-i sitteye alındı. Hadîs ilminde güvenilirliği kabûl edildi. Fıkıh ilmini İmâm-ı a'zamdan (r.a.) öğrendi. O'nun günlerce süren sohbetlerinde bulundu. O sohbetlerde dînî mes'elelerin hallini yakından dinleme imkânını buldu. İmâm-ı a'zam hazretlerinin yüzlerce talebeleri arasında ilk on sıraya girdi. İmâm-ı a'zamın (r.a.) ictihâd ve fetvâlarını yazan kırk muhterem zâttan biri de, Yahyâ bin Zekeriyyâ (r.a.) idi. Ayrıca Kûfe'de ilk kitâb yazma şerefine de sahip oldu. O'nun yazdıklarını talebelerinden Vekî' bin Cerrah cild hâline getirdi.

Abbasî halifesi Hârûn Reşîd, kendisini Medine'ye kadı yaptı. Bağdâd'da hadîs okuttu. Yahyâ bin Zekeriyyâ hazretlerinden, Yahyâ bin Âdem, Kuteybe bin Sa'îd, Hennâd bin Seriy, Ebû Dâvûd el-Hufrî, Muhammed bin Îsâ bin Taba', Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, Sureyc bin Yûnus, Ebû Kureyb Muhammed bin Âlâ, Ziyâd bin Eyyûb, Hasen bin Arefe, Yahyâ bin Yahyâ Nişâbûrî, İbrâhîm bin Mûsâ, Şücâ bin Muhalled, Ahmed bin Muni', Ali bin Müslim et-Tûsî, Sehl bin Osman el-Askerî, Ya'kûb bin İbrâhîm ed-Devrekî, Hârûn bin Ma'rûf ve daha birçok âlimler hadîs öğrendiler ve rivâyette bulundular. Kendisinin, müsned sahibi sayıldığı ve "Kitâb-ı sünen" adında kıymetli bir eseri olduğu bildirilmektedir.

Yahyâ bin Maîn: "İbni Abbâs, Şa'bî ve Süfyân-ı Sevrî'nin zamanlarında ilimde üstünlükleri ne ise, Yahyâ bin Ebî Zâide'nin zamanına göre derecesi de odur" buyurdu. Ali bin Medînî, "Kûfe'de Süfyân-ı Sevrî'den sonra en büyük âlim Yahyâ bin Ebî Zaide idi." Ebû Hâlid el-Ahmed, "Yahyâ bin Ebî Zâid'e, hadîsleri güzel olandır" el-Hasan "Yahyâ bin Ebî Zaide, Kûfe'nin en fakîhidir" diye zikretmektedirler.

Fıkha dâir bir hadîs-i şerîfi, Yahyâ bin Ebî Zaide, Ziyâd'dan, o da Haccâc'dan, o da Ebû Zübeyr'den, o da Câbir'den (r.a.) o da Resûlullahtan (s.a.v.) şöyle nakletmektedir: "Peygamberimiz (s.a.v.) meyvelerin olgunlaşmadan satılmasını yasakladı." Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden biri de; **"Her kim zulüm yolu ile bir karış yer alırsa, o yer kıyâmet gününde yedi kat yerin dibinden başlayarak o kimsenin boynuna dolanacaktır"** hadîs-i şerifidir. Müslim'e alınan bir diğer rivâyeti ise; **"Benim şu mescidimde kılınan bir namaz, başka mescidde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Yalnız Mescid-i Haram müstesna"** hadîs-i şerifidir.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 114

2) Cevâhir-ül-mudiyye cild-2, sh. 211

3) Tabakât-üs-seniyye, cild-5, sh. 485 a, b

4) Mir'ât-ül-cinân, cild-1, sh. 382

5) Mîzân-ül-i'tidâl, cild-3, sh. 287

6) Fihrist, 226

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 208

8) Tabakât-ül-kübrâ, cild-6, sh. 369, 417

9) El-A'lâm cild-8, sh. 145

10) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 267

11) GAL, cild-1, sh. 260

12) Târîh-ül-kebîr, cild-8, sh. 273, 274

YEZÎD BİN ABDULLAH

Hadîs âlimi. Yezîd bin Abdullah bin eş-Şüheyr el-Âmirî Tabiînin büyüklerindendir. Künyesi Ebu'l A'lâ el-Basrîdir. 111 (m. 729)'de vefât etti. 106 veya 108'de vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Küçük kardeşi Hasen'den 10 yaş büyük, ağabeyi Mutrıf'dan 10 yaş küçük idi. Çok ibâdet etmekle ve kısa, fakat te'sîrli söz söylemekle tanınmıştır. Babası Eshâb-ı kirâmdandır. Yezîd bin Abdullah (r.a.) Kur'ân-ı kerîm okunurken bayılıp düşerdi. İbn-i Hibbân ve Nesâî, onun hadîs ilminde sika (güvenilir) râvilerden olduğunu bildiriyorlar. Rivâyetleri Kütüb-i sitte'de mevcûttur. Kendisi, babasından, kardeşi Mutrıf'dan, Semure bin Cundeb, Abdullah bin Amr bin Âs, İmrân bin Husayn, Ebû Hureyre, Hazreti Âişe ve başka zâtlardan (r.anhüm) rivâyetlerde bulunmuştur. Kendisinden, Süleymân et-Teymî, Katâde, Sa'îd el-Cerîrî, Kurre bin Hâlid, Kehmes bin Hasen ve başka zâtlar rivâyette bulunmuşlardır.

Sabit bin Eslem el-Benânî diyor ki: "Hazreti Hasen-i Basrî ve Hazreti Yezîd bin Abdullah'ın bulunduğu bir mecliste Yezîd bin Abdullah'a "Konuşunuz, dinliyelim" dediler. O hayretle, "Burada, Hasen-i Basrî'nin bulunduğu yerde mi?" buyurdu. Sonra konuşmanın mihnetini ve mes'ûliyetinin ağırlığını anlattı. Oradakiler, "Bunu çok beğendik" dediler.

Kendisine, "Mescidimize tavan yapmaz mısınız?" dediklerinde, "Kalblerinizi düzeltiniz. Mescidiniz size kâfi gelir" buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Bir kimse ölüm hastalığında, İhlâs sûresini okursa, kabirde fitne görmez. Kabir sıkmasından emîn olur, kıyâmet günü onu melekler taşıyarak, Sırattan Cennete geçirirler."

"Allahü teâlâ kulunu rızık ile imtihan eder. Onun ne yaptığına bakar. Beğenirse ona bereket verir. Râzı olmazsa ona bereket vermez."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-2, sh. 212

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 341

YEZÎD BİN EBÎ HABÎB

Tabiînin büyük âlimlerinden. İsmi Yezîd, künyesi, Ebû Recâ'dır. 53 (m. 673) senesinde doğup, 128 (m. 745) târihinde Mısır'da vefât etti. Aslen Sudanlı olmasına rağmen, Mısır'da yerleşti.

Mısır'da yetişip, ilim tahsil etti. Eshâb-ı kiramdan Abdullah bin Haris (r.a.), Ebüt-tufeyl Âmir bin Vasile (r.a.) ile görüşüp, sohbetinde bulundu. Onlardan İslâm ilimlerini öğrenip, ahlâk ilminde çok yüksek derecelere kavuştu. Görüştüğü Eshâb-ı kiram ve zamanın büyük âlimi Mersed bin Abdullah'tan (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden Leys bin Sa'd, Süleymân et-Teymî ve Yahyâ bin Eyyûb (r.a.) dâhil pek çok Mısır âlimi rivâyette bulundu. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı en meşhûr hadîs kitâblarından olan Buhârî'de vardır. Fıkıh âlimi de olup Mısır'da helâl ve harama âit fıkhî mes'eleleri ilk defa tasnif eden O'dur.

Emevî halifesi ve büyük İslâm âlimlerinden Ömer bin Abdülazîz (r.a.) O'nu Mısır'da fetvâ vermek için vazîfelendirdi. O'nun kıymet ve ilmî şahsiyetini talebesi Leys bin Sa'd (r.a.) şöyle ifâde eder: Hocam, âlimimiz ve büyüğümüzdür." Emevî halifelerinin ta'yin ve seçiminde bîat etmesi aranan şahsiyetlerden biriydi.

İlmin itibarını, kıymetini muhafaza edip, hak sözü söylemekten çekinmezdi. Bir gün hastalandı. Mısır umûmî vâlisi el-Heysere bin Süheyl O'nu ziyârete gelip, geçmiş olsun dileğinde bulundu. Bir de; üzerinde pire kanı bulunan elbise ile namaz kılma husûsunda fıkhî bir mes'ele sordu. İmâm-ı Yezîd bin Habîb (r.a.), vâlinin ba'zı haksız fiillerini işittiğinden ona sırt çevirip, cevap vermedi. Vâliye, ziyâretten ayrılırken şu sitemde bulundu; "Sen her gün masum insanları öldürüyorsun, onların kanlarından değil de, bana pire kanı hakkında fetvâ soruyorsun?" dedi.

Halifenin oğlu kendisine ba'zı dînî mes'eleleri sormak için yanına çağırdı. Gelen haberciyle şöyle haber gönderdi. "Ben sana gelmem, sen gel. Senin bir âlimin huzûruna gelmen senin için şereftir, zînettir. Benim sana gelmem ise benim için leke ve aşağılıktır."

Buyurdu ki; "Âlimin fitnesinden biri de, konuşması kendisi için susmasından daha sevimli olmasıdır. Zîrâ dinlemekte ve susmakta selâmet, konuşmakta ise süslenmek, fazla veya eksik konuşmak vardır."

İlim, amel ve irşâdlarına ba'zı âfetlerin sokulmasından çok korkup, yine buyurdu; "Eğer bir âlime, söz söylemek, susmaktan ve dinlemekten daha sevimli geliyorsa, bu hâl, onun hakkında dînî bir fitnedir."

"Eshâb-ı kiram, yemeği keyf ve lezzet için yemez, elbiseyi güzellik için giymezlerdi. Yemekten maksadları; açlığı giderip, ibâdete kuvvet bulmak, elbiseden muradları da; avret yerlerini örtmek ve soğuktan, sıcaktan bedenlerini korumaktır."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyuruyor ki: **"Sizden birisi kıbleye dönerek abdest bozmasın."**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 318

2) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd cild-3, sh. 67

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 129

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 513

5) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 175

YEZÎD BİN ES'AM

Tabiînden büyük bir hadîs âlimi. 103 (m. 721) senesinde vefât ettiği söylenir. Babasının ismi Amr'dır.

Hadîs husûsunda sika (güvenilir) bir âlimdir. Hazreti Âişe ve Hazreti Meymûne vâlidelerimizden, Ebû Hüreyre, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Muâviye'den (r.anhüm) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da, kardeşi Abdullah bin Es'am'ın iki oğlu, Ubeydullah ve Abdullah, Ecleh el-Kindî, Ebû Fezâre, Râşid bin Keysân, Muhammed bin Müslim ez-Zührî hadîs-i şerîf rivâyet edip, O'ndan ilim öğrenmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Müslim'de ve dört sünen kitabında (Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i İbn-i Mâce, Sünen-i Nesâî) mevcûttur.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: İbni Sa'd: "Yezîd bin Es'am, çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir."

Iclî, Ebû Zür'a, Nesâî, onun sika olduğunu söylemiştir.

İbn-i Ammâr "O'nu, halası ve Resûlullah efendimizin mübârek zevcelerinden olan Meymûne (r.anha) terbiye etmiştir" dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Zenginlik, mal çokluğu ile değil, gönül ve kalb zenginliği ile olur."

Resûlullah (s.a.v.) bir kerre şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ, sizin sûretlerinize, mallarınıza bakmaz. Ancak kalblerinize ve amellerinize bakar."**

Resûlullah efendimiz buyurdu: **"Allahü teâlâ şöyle buyurdu: "Kulum, bana duâ ettiği zaman, onunla beraber olurum."**

Buyurdu ki: Câhiliye devrinde birisi vardı. İçki içip, sarhoş oldu. Sonra kumara başladı. Yine içkili bir halde iken, kumara devam edeceğini, onu bırakmıyacağını söyledi, yüzünü gözünü yırttı. Kendisini perişan etti. Bu halde uyuya kaldı. Uyanıp, kendisine gelince, "Bana böyle ne oldu" dedi. Sonra kendi kendine, içkinin yüzünden bu hâle geldim. Vallahi bir daha içmiyeceğim dedi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-4, sh. 97

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 313

YÛNUS BİN MEYSERE

Tabiînden hadîs âlimi. Künyesi Ebû Ubeyde'dir. Şam'da yaşamıştır. A'mâ idi. Vasile bin Eska', İbni Ömer, Abdullah bin Bişr, Muâviye, Ebû İdris Havlânî, Ümmûdderdâ ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Amr bin Vâkıd. Hâlid bin Zeyd, Sa'îd bin Abdülazîz, Süleymân bin Utbe, Evzâî ve daha birçok âlim ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ebû Dâvûd, Darekutnî, İbn-i Hibban ve İbn-i Sa'd onun sika (güvenilir) bir âlim olduğunu bildirmişlerdir. Yûnus bin Meysere Şam Câmiînde Kur'ân-ı kerîm okurdu. Heysem bin îmran diyor ki, "Yûnus bin Meysere bir gün güneş batarken şöyle duâ ediyordu: "Yâ Rabbi! Bana senin yolunda şehîd olmayı nasîb et." Onun bu duâsına çok şaşırırdım. Çünkü nasıl şehîd olacaktı. Zira a'mâ idi. Bir müddet sonra işittim ki, 132 (m. 749) senesinde Abdullah bin Ali'nin Şam'a girdiği sırada şehîd edilmişti. Daha sonra şehîd edenler onun için ağlamışlardı." Vefâtında 120 yaşında olduğu rivâyet edilmektedir.

Abdurrahmân bin Velîd diyor ki, "Yûnus bin Meysere'den işittim, ölüm sırasında şu beyitleri söylüyordu: "Sâlih insanlar gitti. Geriye bu pis zamanın insanlarının kötü kokusu kaldı."

Birçok Sahâbîden (r.anhüm) hadîs rivâyet etmiştir. Yûnus bin Mesleme'nin Hazreti Muâviye'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **"Hayr kalbe sükûnet verici, şer ise çarpıntı doğurucudur."** buyurulmuştur. Vasile bin el-Eska'dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **"Ey benim Allahım, muhakkak filân bin filan senin koruman altındadır. Kabir fitnesini ve Cehennem azâbını anladı. Sen vefa ve hak sahibisin. Ey Allahım onu mağfiret et ve ona rahmet et. Şüphesiz sen Gafûr ve Rahimsin"** buyuruldu.

Kendisinin Ebû İdris Havlânî'den, onun da Ebüdderdâ'dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **"Kişi evinden çıkıp bir hasta kardeşini ziyâret ettiği zaman, Allahü teâlânın rahmetine dalar. Hasta bir kardeşinin yanında oturunca, Allahü teâlânın rahmeti onu kaplar"** buyuruldu. Muâz bin Cebel'den (r.a.) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmiştir: **"Rabbim putlara ibadeti men ettikten sonra, şarap içmeyi ve insanlarla münâkaşa etmeği de men etti."**

Yine Muâz bin Cebel'den (r.a.) rivâyetle dedi ki: "Birgün Resûlullah (s.a.v.) fitneleri, büyüklüğünü ve şiddetini bildirdi. Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) dedi ki: Ondan kurtuluş yolu nedir? Yâ Resûlallah! Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allah'ın kitabıdır. Onda sizden öncekilerin, sonrakilerin ve sizin hâliniz bildirilmiştir. Onu terk edenleri Allah helâk eder. Allahü teâlâdan başkasından hidâyet isteyeni, Allah sapıttırır. O Allah'ın sağlam bir ipi, hikmetli zikri ve cinlerin duyunca "Bizi hayrette bırakan, hidâyete ulaştıran Kur'ânı dinleyip ona îmân ettik** (Cin sûresi âyeti)" **dedikleri, lisanların onun için aynı şeyi söylediği, o çok okunduğunda bıktırmayandır."**

Ebüdderdâ'dan (r.a.) Rahmân sûresi 29. **"Her gün O, bir iş üzere olan"** âyet-i kerîmesi' hakkında rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **"O'nun işi günah affetmek, bir sıkıntıyı gidermek. Bir kavmi yüceltmek ve diğerini alçaltmaktır"** buyuruldu.

Yûsuf bin Meysere dedi ki: Hazreti Îsâ (a.s.) buyurdu ki: "Şeytanın kendisi muhakkak dünyâ ile beraberdir. Hilesi mal ile beraberdir. Zînetleri heva ve heves (arzular) mal ile beraberdir. Neticeye ulaşması da şehvetlerdedir."

Muhammed bin Muhacir dedi ki: Yûnus bin Meysere'nin, "Kardeşlerim nerede? Arkadaşlarım nerede? Muallimler gitti ve geride talebeler kaldı. Yemek verenler gitti ve geride yiyenler kaldı" dediğini duydum.

Buyurdu ki:

"Hikmet der ki, Ey Âdemoğlu beni aramak istersen şu iki sözde bulursun: Bildiğin iyi işleri yap. Bildiğin kötü işleri terk et."

"Levh-il-mahfûzda yazılıdır ki: Muhakkak, şüphesiz Ben, Allahım, Rahmân ve Rahîm olan Ben'den başka ilâh yoktur. Ben merhamet ederim ve çok çok rahmet ederim. Rahmetim gadâbımı, affım cezalandırmamı aşmıştır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-5, sh. 250

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 448

3) El-Kâşif cild-3, sh. 305

YÛNUS BİN UBEYD

Tabiînin büyüklerinden. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınan, ilim ve hikmet sahibi bir zâttı. Künyesi, Ebû Abdullah veya Ebû Ubeyd'dir. Basralıdır. Eshâb-ı kiramdan Hazreti Enes bin Mâlik'i gördü. 139 (m. 756) yılında vefât etti. Hadîs ilminde hafız, (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezbere bilen) sika (güvenilir) bir zât olup, İbrâhîm-i Teymî, Sabit el-Benânî, Hasen-i Basrî, Muhammed bin Sîrîn, Abdurrahmân bin Ebî Bekir, Hakem bin el-A'rec, Sa'îd bin Cübeyr, Atâ bin Ebî Rebâh ve daha bir çok büyük zâtlardan (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden, oğlu Abdullah, Süfyân-ı Sevrî, Şu'be bin Haccâc, Ebû Ca'fer er-Râzi, Kadim bin Mutiyb, Hammâd bin Zeyd, Hammâd bin Seleme, Yezîd bin Zeri', Bişr bin Mufaddal ve daha birçok âlimler rivâyette bulunmuşlardır. Manifaturacılık yaparak nafakasını temin ederdi. Kul hakkına girmekten çok korkar, şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk ederdi. Malını medh etmezdi. Bir gün çırağı bir kumaşı müşteriye gösterirken "Yâ Rabbi! Bu Cennet kumaşından bana da nasîb et" dediğini gördü. Bunun kumaşı medh etmek ma'nâsına gelebileceğini düşünerek kumaşı sattırmadı. Müşteriler, kusurlu bir malı, kusursuz zannederek alırlar ihtimâlini düşünerek, havanın bulutlu ve kapalı olduğu günlerde pazara çıkıp satış, yapmazdı.

Yûnus bin Ubeyd'in manifatura dükkânında, fiatları, ikiyüz dirhem ile dörtyüz dirhem arasında değişen kumaşlar satılıyordu. Dükkânında kardeşinin oğlu da çalışıyordu. Yolda bir kimseyi kumaş satın almış gidiyor görünce, kumaşı tanıyıp, kendi dükkânından alınmış olduğunu anladı. O kimseye, "Bu kumaşı kaça satın aldınız?" diye sordu. O kimse dörtyüz dirheme aldığını söyleyince çok üzüldü ve "Bu kumaşın değeri ikiyüz dirhemdir. Geri dönüp paranızın üstünü alınız" buyurdu. O kimse, "Bu kumaş, bizim orada beşyüz dirhem eder, ben aldanmış sayılmam" deyince, "Olsun. Siz, gidip ikiyüz dirhem paranızı alınız" dedi. O kimse gelip, ikiyüz dirhemini aldı gitti. Hazreti Yûnus bin Ubeyd, dükkânda tezgâhtar olarak bulunan yeğenine, "Kumaşı bu kadar pahalıya niye sattın?', diye sordu. Yeğeni "Vallahi kendi rızâsı ile aldı" dedi. Yûnus bin Ubeyd, "O râzı olsa da, sen râzı olmayacaktın" buyurdu.

Dinlerini korumak için dünyalıklarını feda eden bahtiyar kimselerdendi. Dünyâ ticâretinin âhıret kârı yanında bir hiç olduğunu ve bir kimsenin yetişip yükselmesinde helâl lokmanın mutlaka şart olduğunu bildirirdi. Buyurdular ki; "Helâlden bir kuruş bulsam, hemen bununla buğday alırım. Onu un yapıp bu undan çorba pişiririm. Bu çorbadan hangi hastaya içirirsem, hasta Allahü teâlânın izniyle şifâ bulur."

"İnsanın, vera' (şüphelilerden sakınmakdaki hassasiyet) sahibi olduğunu konuşmasından anlarım, insanın yaptığı iyi amellere bir şeyler karışır. Ama dilini muhafaza edebilirse bu durum müstesnadır. Ona bir şey karışmaz. Hikmeti şudur ki, insan çok namaz kılar, çok oruç tutar ama, iftarını haramla açarsa, tuttuğu orucun faydasını göremez. Gece namaza kalkarsa kalbinde riya (gösteriş) ve ucb (yaptığı ibâdeti beğenme) hâli bulunabilir. Gündüz olunca da yalan yere şâhidlik yapması boş ve lüzumsuz sözler etmesi düşünülebilir. Böyle olunca da yaptıkları iyilikler hiç olur. Ama dilini tutabilirse bütün amelleri iyi olur. Kanâatim böyledir."

"Kendimi, rü'yâsında hoşuna giden ve gitmeyen şeyleri gören kimse gibi görüyorum, insanlar da uykuda olup çeşit çeşit rü'yâlar görüyorlar, öldükleri anda uyanacaklar ve uykudan uyanan kimsenin, uykuda gördüklerinden, elinde bir şey kalmadığı gibi, dünyâda güvendikleri, gönül bağladıkları şeylerin hepsini kaybetmiş olarak ah etmekden, pişman olmaktan başka ellerine bir şey geçmediğini anlıyacaklardır."

"Allahü teâlânın rahmeti, Arafat'ta o kadar çok ki, bundan hiç şüphe etmiyorum. Lâkin ben, o rahmete kavuşanların arasında bulunabilecek miyim bilemiyorum. Hattâ benim yüzümden onların da rahmetten mahrûm kalmalarından korkuyorum."

"Dışı, içine uymayan birini görmek isterseniz bana bakın." Kendisine, "Niçin böyle söylüyorsun?" diyenlere şöyle cevap verdi: "Ben, yüz kadar iyi huyun bulunduğunu sayıyorum, fakat onlardan bir tanesini kendimde göremiyorum. Kötü huyları sayıyorum. Hepsinin kendimde mevcûd olduğunu görüyorum."

Hazreti Yûnus bin Ubeyd'in, Hazreti Hasan'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: **"Sağdaki melek, soldakinin âmiridir. Kul, bir günah işleyince, soldaki melek (bunu yazayım mı?) diye sağdakine sorar. Sağdaki, (beş günah işleyinceye kadar yazma!) der. Kul beşinci günahı da işleyince soldaki melek yine (yazayım mı?) diye sorar. Sağdaki melek (Hayır yazma. Belki bir iyilik işler) der. Kul bir iyilik işlediği zaman, sağ taraftaki melek der ki: (Bize bir iyiliğin on misli yazılacağı emir verildi. Gel, bu yaptığı iyiliğin on misli sevâbının beşini önceden işlediği beş günaha karşılık silelim. Beşini yazalım.) Bunun üzerine şeytan sıkılır. (Ben bu insanlarla nasıl baş edeceğim.) diye sızlanır."** Hazreti Yûnus bin Ubeyd'in kıymetli sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Uygunsuz bir sözü terk etmek, nefse bir gün oruç tutmaktan daha ağır gelir. Ben, çok sıcak bir günde, insanları çekişdirmemeği, insanlar hakkında uygunsuz sözler söylememeği, o gün oruç tutmak ile mukayese ettim. O sıcak havada oruç tutmanın dili tutmaktan daha kolay geldiğini gördüm."

"İki şey var ki, bunlar bir kimsede tamam olursa, o kimsenin diğer bütün hâlleri bu iki hâli sayesinde tamam olur. Birincisi, namazı vaktinde kılacak, ikincisi dilini kötü ve yersiz sözlerden koruyacak. Bir kimse dilini yersiz sözlerden koruyabilirse, Allahü teâlâ ona mutlaka diğer amellerini düzeltmesini ihsân eder."

"Vera", şüpheli olan şeylerin hepsini terk edip, her an nefsini hesaba çekmektir." "Nafileleri hafife alan bir kimse, farzları da hafife alır."

"Bir tek tesbihi veya tehlili (Ya'nî, Allahü teâlânın bütün ayıb ve kusurlardan uzak olduğunu, kendisinden başka ibâdet olunmağa lâyık ilâh bulunmadığını) bildiren "Sübhânallah" ve "Lâ ilahe illallah" ulvî kelimelerini bilerek ve inanarak okumayı, dünyâdan ve dünyâda bulunan herşeyden daha hayırlı ve bereketli bilmiyen kimse, dünyâyı âhırete tercih edenlerdendir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 15

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 442

3) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 360

4) Miftâh-üs-se'âde cild-3, sh. 123

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 482

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 386, 469

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 145

8) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 168

YÛSUF BİN ESBAT

Hadîs, fıkıh ve kırâat âlimi. Tebe-i tabiînin büyüklerindendir. Nesebi, Yûsuf bin Esbât bin Vâsıl eş-Şeybânî, el-Kûfî. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Haleb ile Antakya arasında bir köyde doğdu. Antakya'da yaşadı. 195 (m. 810)'de vefât etti. 196'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.

Âmir bin Şüreyh, Süfyân-ı Sevrî, Yâsîn ez-Zeyyât gibi zâtlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden, Ebu'l-Ahvas, Mahmûd bin Mûsâ, Müseyyib bin Vâhid ve Abdullah bin Habîb el-Antakî gibi âlimler rivâyette bulundular. Hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir) bir zât olup, zamanının en üstünlerindendir.

Haram ve şüphelilerden çok sakınır, çok ibâdet ederdi. Kendi hâlinde yaşar, hâlini belli etmezdi. Kalbinde dünyâ sevgisine yer yoktu. Nefsinin isteklerine hiç uymaz, her an Allahü teâlâyı hatırlardı. Helâlden lokma bulabilirse yer, bulamazsa sabrederdi. "Allahü teâlânın rızâsının onda dokuzu helâl rızıktadır" buyururdu. Dokumacılık yaparak nafakasını temin etmeye çalışırdı. Dünyâ malına ve lezzetlerine hiç iltifât etmezdi. Kırk sene müddetle iki gömlekle idâre etti. Birini yıkar, diğerini giyerdi. Âhıretteki sonsuz ni'metleri terk edip de, dünyânın geçici, yalancı ve aldatıcı zevklerini tercih edenlerin zavallılıklarını, gafletlerini ve yakalandıkları bu hastalığın tehlikesini bildirmek için, Hazreti Ali'nin şu sözünü sık sık söylerdi. "Dünyâ çöplük gibidir. Kim ona tâlib olursa sıkıntılarına katlanmaya hazır olsun." Hastalandığında kendisinin haberi olmadan, sultanın doktorlarından birini çağırdılar. Doktor muayene edip gideceği zaman, Yûsuf bin Esbât oradakilere sordu, "Doktor muayene ettiği hastalardan, âdet olarak ne alır?" Onlar da "Altın alır" dediler. Bir kese çıkardı ve "Bunu ona veriniz" diyerek yanındakilere verdi. Baktılar, kesenin içinde onbeş altın var, "Bu çok fazladır" dediler. Bunun üzerine, "Olsun, ona verin. Böyle yapmakdaki maksadım, fakîrlerin, sultandan daha mürüvvetli olduğunu bildirmektir" buyurdu.

Huzeyfet-ül-Mer'aşî'ye yazdığı bir mektûbunda şöyle nasîhat etti: "Allahtan korkup takvâ üzere ol. Haramlardan sakın, öğrendiğin ilimle amel et. Kendi hâlinle meşgûl olup, her an Allahü teâlâyı hatırla, ama bu hâlini Allahü teâlâdan başka kimse bilmesin. Her canlının mutlaka tadacağı ve kimsenin çâre bulamadığı ölüme şimdiden hazırlıklı ol. Çünkü ölüm geldikten sonra artık âh etmekten, pişman olmakdan başka bir şey yoktur. Vesselâm."

Yûsuf bin Esbât hazretlerine sordular "Zühdün gayesi nedir?" O da "Sana ihsân olunan ni'mete şımarmamak, nasîb olmayan şeye de (niye nasîb olmadı) diye üzülmemekdir." buyurdu. "Tevazunun gayesi nedir?" diye sordular. "Evinden çıktığın zaman karşılaştığın herkesi kendinden üstün bilmendir" buyurdu.

Birgün etrâfındaki gençlere, "Ey gençler! Fırsatı ganîmet biliniz. Sizlere hastalık ve ihtiyârlık gelmeden önce sıhhatinizin kıymetini biliniz. Allahü teâlânın ihsânı olan bu zamanı, Allahü teâlâya ibâdetle kullanın. Ben şimdi yaşlandım. Sıhhatim gitti. Onun için namazımın rükû' ve secdelerini âdabına uygun olarak yapamıyorum. Çünkü bunları tam yapabilmek için uygun olan gençlik ve sıhhat, artık benden geçti. Namazının rükû' ve secdelerini tam yapıp bütün edeblerine, riâyet eden kimselere imreniyor, onlar gibi olmak istiyorum."

"Ben Kur'ân-ı kerîmin hükümlerine uygun amel edemediğim için çok korkuyorum. Hattâ Kur'ân-ı kerîm okurken azâb âyetlerine gelince korkum o kadar artıyor ki, devam edecek hâlim kalmıyor. Bu sebeple hergün yetmiş kerre tövbe, istiğfar ediyorum" buyurdu.

Kendisine sordular ki, "Hemen ölmeyi arzu eder misin?" cevâbında "Hayır daha yaşamak isterim. Belki birgün günahlarıma çok pişman olmak ve sâlih ameller işleyip iyiler arasına katılmak nasîb olur" buyurdu.

Buyurdu ki, "Ben Allahü teâlâdan şu üç meziyete sâhib olmayı istiyorum: 1) Vefât ederken hiç param olmasın, 2) Vefât ederken hiç borcum olmasın ve 3) Vefât ederken kemiklerimde et kalmasın." Ölüm halinde iken, kendisini ziyârete gelen Hazreti Huzeyfe-i Mer'aşî, onu çok fazla ızdırap içinde gözyaşı döküp inliyor gördü. "Allahü teâlâya kavuşacaksın. Şimdi ağlayıp inlemek zamanı mıdır? Niçin kendini üzüyorsun?" dedi. Bunu duyunca, "Ne yapayım. Vallahi ben bu zamana kadar yaptığım ibâdetleri, tam bir ihlâsla yapabildiğimi zannetmiyor, ibâdetlerimin kabûl olup olmadığını da bilemiyorum. Acaba hâlim ne olur? Ona ağlıyorum." buyurdu. Hazreti Huzeyfe, Yûsuf bin Esbât hazretlerinin bu sözlerini işitince "Şu sâlih zâta bakın ki emelindeki ihlâsından korkuyor. O böyle söylerse bizim hâlimiz nasıl olur?" diyerek istiğfar etti. Vefâtı arzu ettiği gibi oldu. Zayıfladığından derisi kemiğine yapışmış gibiydi.

Buyurdu ki: "İnsanların medhetmelerine, çok övmelerine kavuşmak arzusundan çok sakının. Zira çok tehlikelidir. O, tam uçurumun kenarıdır. O, ateşle oynamaktır. Allah korusun bir an gaflet, insanı ebedî se'âdetinden mahrûm eder."

"Az bir şekilde şüpheli olan şeylerden sakınmak, çok amel etmekten; az bir tevâzu sahibi olmak, nefsin istemediği bir çok ibâdeti yapmakdan daha sevâbtır."

"Zühdün esası, sıkıntılara katlanıp, şehvetleri terk etmek ve yenilen lokmanın helâlden olmasına dikkat etmektir."

"Güzel ahlâkın alâmetleri; arkadaşının söylediğine itiraz etmeyip, kabûl etmek. Kendine ve herkese ve hattâ her mahlûka karşı merhametli ve insaflı olmak. Kimsenin aybını araştırmamak. Başkasında bir kusur görünce (dalgınlıkla olmuştur. İstemiyerek yapmıştır diyerek) iyiye yormak. Kendisinden özür dileyenlerin özürlerini kabûl etmek. Başkalarından gelen sıkıntı ve eziyetlere sabır ve tahammül etmek. Başkalarının kusurlarını araştırmak yerine, kendi kusur ve kabahatlerini düşünüp araştırmak, düzeltmeye çalışmak. Büyük-küçük herkese karşı edebli tatlı dilli, güler yüzlü olmaktır."

"Tövbenin doğru ve makbûl olmasının alâmetleri: Tekrar o günahı işlemeğe sebeb olabilecek kimselerden uzak durmak. Lüzumsuz lafları terk etmek. Allahü teâlâyı inkâr edenlerle görüşmemek. Hayr ve sevâb olan amelleri yapmak, işlemiş olduğu günahtan dolayı çok pişman olup, yaptığı tövbeyi bozmamak, işlediği günahta kul hakkı varsa, onu hak sahibine iade etmek. Allahü teâlâ için olmıyan her şeyi kalbinden çıkarmaktır."

"Sabırlı olmak isteyen kimse; öfkesini yenmeli, kalbinde Allahü teâlâdan başka bir şeye yakınlığın olmaması için çalışmalı. Bir musîbet veya sıkıntı geldiği zaman, inleyip sızlamamalı. İbâdetleri, "Güzel yapabiliyorum" düşüncesinden uzak olup, amellerini kusurlu bilmeye devam etmeli, farzları ve vâcibleri yapmakta tenbellik yapmayıp, en güzel şekilde yapmaya çalışmalı, yapılan bütün işlerin dine uygun olmasına gayret etmeli ve önceden yapılmış olan hatâ ve zararları telâfi etmek için uğraşmalıdır."

"Haya sahibi olmanın alâmetlerinden ba'zıları şunlardır: Gönlü kırık ve mahzûn olarak Allahü teâlâya kavuşacak, O'na hesab verecek olmanın büyüklüğünü düşünmelidir. Hiçbir zaman düşünmeden konuşmamalı, sonunda mahcûb olacağı işleri yapmaktan çok sakınmalıdır. Bütün a'zâlarını, İslâmiyyete uygun olmayan her hâlden uzak tutmalıdır. Dünyâ gösterişini terk etmeli,

bunların yaldızlı, yalancı ve geçici zevkleri, Allahü teâlânın rızâsını unutup, sonsuz saâdetden mahrûm kalmağa sebeb olmamalıdır. Mezarlığı ve ölümü çok hatırlamalı, ölümün bir gün mutlaka kendisine de geleceğini hiç unutmamalıdır. Her an ölüme hazır olmalıdır.” “Allahü teâlânın dostlarına şu üç şey verilmiştir. Halâvet (yumuşaklık, tatlılık), mehabet (büyüklük, heybet) ve muhabbet (sevgi, iyilik, güzellik)’dir.”

“Alçak gönüllü olmanın alâmetleri şunlardır: Söyleyen kim olursa olsun, hak sözü kabûl etmek. Fakîr, garîb olan kimselere de yumuşaklıkla muâmele etmek. Rütbe itibariyle küçük olanlara şefkatli olmak.

Kendisine karşı yapılan hatâ ve kusurlara tahammül edip, öfkelenince sabretmek, her an Allahü teâlâyı hatırlamak. Zenginlere karşı vekarlı olmak. Cenâb-ı Haktan gelen her şeye rızâ göstermektir.”

“Sâdık olmanın alâmetleri: Sözü ile kalbinden geçenlerin aynı olması. Söz verdiği gibi hareket etmesi, işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yapması. Dünyâya düşkün olmayıp, makam, mevki peşinde koşmaması, Nefsin isteklerini yapmaması, mühim olan işleri hemen yapıp, mühim olmayanları sonraya bırakması. Âhıreti, dünyâya tercih etmesidir.”

“Öyle bir tevekkül sahibi olmalıdır ki, Allahü teâlânın, kendisi için ezelde takdîr ettiği şeyden başka, başına hiçbir şeyin gelmeyeceğine gözüyle görür gibi inanmalıdır.”

“Allahü teâlâya olan muhabbetin alâmetleri: Dünyâda huzûrlu olduğu halde, âhıreti arzu etmek. Sıhhatli olduğu halde ölümü istemek. Allahü teâlâyı çok anmak, bununla rahatlamak ve bundan zevk almak. Cenâb-ı Haktan gelen dertleri ve belâları ni’met bilip, bunlara sabretmek sevinmektir.”

---

1) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 224

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 237

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 68

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 407

ZEYD BİN ESLEM

Medine-i münevverede yetişen müfessirlerin (tefsîr âlimlerinin) en meşhûru. Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Üsâmedir. Tabiînin büyüklerindendir. Hazreti Ömer’in oğlu Hazreti Abdullah onu âzâd etti. 136 (m. 753) târihinde Medine’de vefât etti.

Pekçok hadîs-i şerîf ezberledi. Sika (güvenilir) bir zât olup, fıkıh âlimidir.

Peygamber efendimizin mescidinde talebelerine ders verirdi. Pekçok kimseler kendisinden ilim öğrenmek için uzaklardan gelirlerdi. Hattâ Hazreti Hüseyin’in oğlu Zeynel’âbidîn bile kendisinden ilim öğrenirdi. Birgün Zeynel’âbidîn bin Hüseyin’e, “Akrabalarınızdan pek çok büyük âlim var iken, Hazreti Ömer’in kölesine mi gidiyorsun?” diye sordular. Onlara cevaben, “İnsan kendisine dinde daha çok faydalı olana gider” dedi.

Hazreti Zeyd bin Eslem, Hazreti Abdullah bin Ömer, Hazreti Seleme bin el Ekva, Hazreti Enes bin Mâlik (r.anhüm) gibi Eshâb-ı kiramın ileri gelenlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de Hazreti Hişâm bin Sa’d, Hazreti İmâm-ı Mâlik, Hazreti Zührî, Hazreti Süfyân-ı

Sevrî gibi birçok âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Hadîs-i şeriflerini, Kütüb-i sitte (Altı Hadîs Kitabı) sahipleri kitaplarına almışlardır.

Hazreti Zeyd bin Eslem çok müttekî (haramlardan çok sakınır) olup pek sevimli bir zât idi. Hazreti İmâm-ı Mâlik, "Ben, Zeyd bin Eslem'e olan muhabbeti hiçbir kimseye duymadım" buyurmuştur.

Hazreti Zeyd bin Eslem rivâyet ediyor ki: "Bir defasında, Hazreti Ömer su istedi. Bunun üzerine kendisine, bal şerbeti ikram ettiler. Hazreti Ömer, "Bu çok güzeldir. Lâkin, ben âhırette bunların aslına, hakîkîsine kavuşmak için, bu lezzetleri terk ediyorum" buyurdu.

Hazreti Zeyd anlattı: "Birgün İbn-i Ömer (r.a.) köle olan bir çobana rastladı. Koyun sürüsünü otlatmakla meşgûl olan çobana şöyle dedi: "Besili, etlik bir koyun varsa getir de kesip yiyelim." Çoban cevâbında "Koyun vermem mümkün değil. Çünkü sahibi burada yok" der. İbn-i Ömer (r.a.) "Olsun, koyunun sahibine, (koyunu kurt kaptı) dersin" dedi. Çoban "Böyle yapmaktan Allahü teâlâya sığınırım. Ondan korkarım. Çünkü O herşeyi bilmektedir" dedi. İbn-i Ömer (r.a.) çobanın takvâsının çokluğunu böylece anladı ve hemen sahibini bulup, köleyi ve koyun sürüsünü satın alıp, köleyi âzâd edip, sonra da koyun sürüsünü o çobana hediye etti."

Hazreti Zeyd bin Eslem'in rivâyet ettiğine göre, fakîrler aralarında birini seçip, temsilci olarak, Peygamber efendimizin huzûruna gönderdiler. O da gidip, Peygamber efendimize dedi ki: "Beni size fakîrler gönderdi" Peygamber efendimiz, **"Sana ve seni gönderenlere merhaba. Onlar benim sevdiğim kimselerdir"** buyurdu. Gelen kimse, şöyle arz etti: "Yâ Resûlallah! Zenginler malları bulunduğu için hac yapıyorlar. Hayır ve hasenatta bulunuyorlar. Biz ise bunları yapamıyoruz. Bunun için biz mükâfatımızın az olacağını tahmin ediyoruz. Beni size gönderen fakîrler bizim hâlimiz nasıl olacak? diyorlar." Bunun üzerine Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: **"Fakirlere benden bildirin! Kavuşacakları mükâfatları düşünerek, hallerine sabreden fakîrlerin, zenginlerde bulunmayan üç hasletleri vardır. 1- Kendilerine Cennette öyle köşkler verilir ki, insanlar, dünyâda yıldızlara baktığı gibi o köşklere bakarlar. Bu köşkler, fakîr olan Peygamberler, şehîdler ve mü'minler içindir. 2- Fakîrler, zenginlerden yarım gün önce Cennete girer.** (Âhıretin bir günü, dünyânın bin yılı kadardır. Yarım gün beşyüz sene eder.) **3- Zenginin, (Sübhânallahi vel-hamdü lillâhi velâ ilahe illallahü vallahü) ekber) deyip ve onbin dirhem de sadaka verip kavuştuğu sevâba, fakîr olanlar yalnız bunu söyledikleri zaman kavuşurlar. Diğer hayır işlerde de durum aynıdır."**

"Bir dirhem sadaka, yüzbin dirhem sadakadan daha efdaldir." Orada bulunanlar, sordular ki, "Yâ Resûlallah! Bu nasıl olur?" Peygamberimiz (s.a.v.): **"Bir kimsenin çok malı olabilir. Bu kimse, bu çok malından yüz bin dirhem ayırıp sadaka verebilir. Başka bir kimsenin de malının tamamı iki dirhemdir ve bunun bir dirhemini gönül hoşluğu ile sadaka olarak verir, işte, bu bir dirhemlik sadaka sevâbı, yüzbin dirhemlik sadaka sevâbından daha çok olur."**

"Ben, yetime bakıp besliyenle, Cennette şu iki şey gibiyiz." Bunu söylerken iki şehâdet parmağını yan yana getirdiler.

Hâdîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: **"Dikkat edin. Size Nûh'un** (a.s.) **oğluna bildirdiği emri bildiriyorum. Nûh** (a.s.) **oğluna buyurdu ki, "Lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh."** (O birdir. Ortağı benzeri yoktur.) **Yerler ve gökler terazinin bir tarafına konsa, bu**

güzel kelime diğer kefesine konsa, bu güzel kelime daha ağır gelir (Sübhânallahi ve bihamdihî), tesbihini çok oku. Çünkü, bu meleklerin ve diğer mahlûkların duâsıdır. Mahlûklar bununla rızık bulur. Allahü teâlâya şirk koşmanı yasak ediyorum. Çünkü Allahü teâlâ kendisine şirk koşan kimseye Cenneti haram kılmıştır. Sana kibirlenmeyi de yasak ediyorum. Çünkü, kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez."

Resûlullah (s.a.v.) zamanında bir takım insanlar "Yâ Resûlallah! Kıyâmet gününde Allahü, teâlâyı görür müyüz?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.), **"Evet" dedi ve devamla, "Güneşi öğle üstü, açık ve önünde hiçbir bulut yok iken görmek için birbirinizi iterek zarar verir misiniz? Ve yine ayı, bedir olduğu ondördüncü gece, yine açık iken ve onu gece hiçbir bulut yok iken görmek için birbirinize zarar verir misiniz?"** diye sordu. "Hayır, yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah (s.a.v.) **"İşte bu iki küreden herhangi birisini görmekte birbirinize meşakkat ve zarar vermediğiniz gibi, kıyâmet gününde Allahü teâlâyı görmekte de biribirinize meşakkat ve zarar vermezsiniz. "Kıyâmet günü olduğu zaman bir münâdî: "Her ümmet dünyâdayken neye ve kime taptıysa peşine düşsün" diye ilân eder. Bunun üzerine, münezzeh olan Allahtan başka şeylere, putlara ve heykellere tapagelen ne kadar müşrikler varsa, onlardan hiçbiri geri kalmaksızın Cehenneme dökülürler. Artık gerek iyiden ve gerek kötüden, gerek kitap ehli bakıyyelerinden olarak ortalıkta yalnız Allaha tapanlardan başka kimse kalmayınca, yahudilerden geri kalanlar çağırılır ve onlara "Siz kime ibâdet ederdiniz?" diye sorulur. Onlar "Biz Allahın oğlu Üzeyr'e tapıyorduk" diye cevap verirler. Bunun üzerine bunlara, "Yalan söylediniz, Allah hiçbir eş ve oğul edinmedi" denilir. "Şimdi siz ne istersiniz?" diye sorulur. "Ey Rabbimiz! Biz çok susadık. Bize su ihsân et" derler. Bunun üzerine onlara, "Haydi su başına gelmez misiniz?" diye işâret olunur ve Cehenneme doğru sevk olunurlar. Cehennem onlara serâb gibi görünür. Onlar birbirlerini çiğneyerek giderken ateşe dökülürler. Sonra Hıristiyanlar çağırılır, onlara da "Siz kime kulluk ederdiniz?" diye sorulur. Onlar da "Allahın oğlu Mesih-Îsâ'ya ibâdet ediyorduk" derler. Onlara da: "Yalan söylediniz. Allah hiçbir eş ve hiçbir oğul edinmedi" denir. Onlara da ne istiyorsunuz?" diye sorulur. Onlar, "Ey Rabbimiz! Çok susadık bize su ihsân et" derler. Kendilerine "Haydi suya gelmez misiniz?" diye işâret olunur. Nihâyet Cehenneme doğru toplanırlar. Cehennem onlara bir serâb gibi görünür. Birbirlerini ezerek Cehenneme düşerler. Artık ortada sâlih veya fâcir olarak Allahü teâlâya ibâdet eden müslümanlardan başka kimse kalmayınca, âlemlerin Rabbi, Sübhânehü ve teâlâ onlara, orada gördükleri en yakın bir sıfatla tecelli eder ve Allahü teâlâ bu Müslümanlara "sizler ne bekliyorsunuz? Her ümmet ibâdet ettiği şeyin ardına düşüyor" buyurur. Onlar da "Biz dünyâda iken, kendilerine en çok muhtaç olmamıza rağmen bu insanlardan ayrı yaşadık ve onlar ile arkadaşlık etmedik" derler. Bunun üzerine "Ben sizin Rabbinizim" buyurur. Onlar, "Biz, senden, Allahü teâlâya sığınırız. Allahü teâlâya hiç bir şeyi ortak koşmayız" derler. Hattâ bir kısmı** (Yapılmakta olan imtihanın şiddetinden dolayı doğru olandan) **dönmeye yaklaşır. Sizinle onun arasında bir alâmet var mı ki, bunun sayesinde onu tanıyabileceksiniz?" buyurur. Onlar "Evet" derler. Bunun üzerine, kıyâmetin dehşeti müslümanların üzerinden kaldırılır. Dünyâda kendiliğinden Allahü teâlâya secde edenlerden hiçbiri istisna edilmemek sûretiyle Allahü teâlâ müslümanlara secde için izin verecek. Dünyâda iken ister takvâsından, ister riya için olsun secde edenlerden hiçbiri istisna edilmemek üzere Allahü teâlâ her**

birinin sırtını tek bir tabaka hâline getirecek. Her secde etmek isteyen kafası üzerine düşecek, sonra başlarını kaldıracaklar. Bir de bakacaklar ki, Allahü teâlâ ilk defa gördükleri sıfatına dönmüş olduğu halde, "Sizin Rabbiniz benim" buyurunca, Onlarda "Bizim Rabbimiz sensin" derler. Sonra Cehennem üzerine bir köprü kurulur ve şefâata izin verilir. Halk: "Ey Allahım! Selâmet ver, selâmet ver" diye duâ eder dururlar. "Yâ Resûlallah köprü nedir?" diye sorulduğunda, **"Kaypak ve kaygan bir şeydir. Orada kancalar, çengeller ve demirden dikenler vardır. Bunlar Necd'de meydana gelen ve Sa'dan denilen sert dikencikler halindedir. Mü'minler, kimi göz kırpacak kadar zaman içinde, kimi şimşek gibi, kimi rüzgâr gibi, kimi en iyi cins yörük at ve deve gibi sür'atle geçerler. Mü'minlerden kimi sapasağlam olduğu gibi necât** (kurtuluş) **bulur. Kimi tırmıklar içinde perişan olmuş olarak salıverilir. Kimi de Cehennem ateşi içine sapır sapır düşerler.**

Nihâyet mü'minler ateşten kurtuldukları zaman, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden hiçbir kimsenin, hakkı tamamıyla kurtarmak husûsunda Allaha yalvarıp yakarması, kıyâmet gününde mü'minlerden ateşte olan kardeşleri için Allaha yalvarmaları kadar, şiddetli olamaz. Onlar "Ey Rabbimiz! Bu kalanlar bizimle beraber oruç tutarlar ve hac ederlerdi" derler. Onlara: "Tanıdığınız kimseleri dışarı çıkarınız, onların sûretleri ateşe haram edilir" denir. Artık bunlar kimi bacaklarının yarısına kadar, kimi de dizlerine kadar ateşe gömülmüş olduğu halde pekçok halkı dışarı çıkarırlar. Sonra, "Ey Rabbimiz! Cehennemde emrettiklerinden hiç kimse kalmadı" derler. Hak teâlâ, "Geri dönün, kalbinde çok az olsa bile îmân ve yakîn olan her kimi bulursanız onu da çıkarınız" buyurur. Onlar yine pekçok halkı çıkarırlar. Sonra yine, "Ey Rabbimîz! Cehennem içinde, emrettiklerinden hiç kimseyi bırakmadık" derler. Sonra Hak teâlâ, "Dönünüz! Kalbinde pek az hayır olan her kimi bulursanız onu da çıkarınız" buyurur. Yine pekçok halkı çıkarırlar.

Bundan sonra Azîz ve Celîl olan Allahü teâlâ, "Melekler şefaat ettiler. Peygamberler şefaat ettiler. Mü'minler de şefaat ettiler. Şefaat etmedik bir Erhamür-Râhimîn kaldı" buyurur. Bundan sonra ateşten bir cemâati toplar ve dünyâda iken hiçbir hayır işlemeyip de Cehennemde kömüre dönmüş birçok kimseleri çıkarır ve Cennetin yolları üzerinde olup hayat nehri adı verilen bir nehrin içine onları daldırır. Bunlar sel uğrağında çıkan yabanî reyhan tohumları gibi çıkarlar. Görmez misiniz ki, yabanî reyhan ba'zan bir taş, yahut bir ağaç dibinde olur. Güneye doğru olanı sarı olur, yeşil olur, gölgede olanı ise beyaz olur. (Bunu işitince ba'zıları) "Yâ Resûlallah! Sanki sahrada çobanlık etmiş gibisiniz" dediler. Resûlullah (s.a.v.) devamla şöyle anlattı: **"Artık hayat nehrinden boyunlarında halkalar olduğu halde inci gibi güzel olarak çıkarlar. Cennet ahâlisi onları o alâmetle tanırlar, işlenmiş hiçbir ameli, önden gönderdikleri hiçbir hayırları olmadığı halde "Allahü teâlânın Cennete koyduğu azâdlıları işte bunlardır" derler. Sonra Allahü teâlâ onlara, "Cennete giriniz! Gözünüzün görebildiği her ne varsa sizindir" buyurur. Onlar, "Ey Rabbimiz! Sen âlemlerden hiç kimseye vermediğini bize ihsân ettin" derler. Kendilerine: "Size bundan efdal bir atıyyem var" buyurur. "Ey Rabbimiz! Bundan da efdal ne var?" derler. Allahü teâlâ: "Benim rızâm! Artık bundan sonra ebediyyen size gadab etmem" buyurur.**

"Bir müslümanın hayırlı bir sözü öğrenip öğretmesi ve onunla amel etmesi, bir senelik ibâdetten hayırlıdır."

"Binekte olan, yaya olana selâm verir. Gelen cemâatten birisi selâm verirse, hepsine yeter."

Zeyd bin Eslem hazretlerinin kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Kim ibâdet etmekle Allahü teâlâya kulluk yaparsa, Allahü teâlâ da ona Cennetiyle ikramda bulunur. Kim, günahları terk etmekle Allahü teâlâya itaat ederse, Allahü teâlâ da onu Cehenneme sokmayarak ikramda bulunur."

"Allahü teâlâdan yardım iste ki seni başkasına muhtaç etmesin."

"Hiç kimse Allahü teâlâdan daha gani (zengin) değildir. Ve sen, O'na herkesten daha çok muhtaçsın."

"Eğer ölmek elimde olsaydı, İslâmiyeti hakkıyla seviyorken ölmeyi arzu ederdim. Lâkin ölüm benim elimde değildir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 221

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 395

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 16, 18, 75, 590

4) El-A'lâm cild-3, sh. 56

5) Tezkirât-ül-huffâz cild-1, sh. 124

6) Sahîh-i müslim Kitab-ül-Îmân, 302

ZEYD BİN ZEYNEL'ÂBİDÎN

Tabiînden fıkıh âlimi. Hazreti Hüseyin'in torunu ve İmâm-ı Zeynel'âbidîn'in oğludur. Ya'nî, Zeyd bin Zeynel'âbidîn Ali bin Hüseyin bin Ali bin Ebû Tâlib'dir (r.anhüm). Künyesi, Ebu'l-Hüseyin olup, Hâşimî ve Kureşî nisbetleri verildi. Medine'de 79 (m. 698) yılında doğdu. Emevî halifesi Hişâm bin Abdülmelik zamanında, kendisine taraftar gözüken münâfıkların kışkırtması neticesinde, halifenin askerleriyle yaptığı savaşta şehîd oldu. Şehâdeti, 122 (m. 740) yılında olmuş, cesedi Kûfe'ye, başı Mısır'a defn edilmiştir.

İlk önce babası Ali Zeynel'âbidîn bin Hüseyin'den ders almaya başlayan Zeyd bin Ali Zeynel'âbidîn, ağabeyi Muhammed Bâkır, Ebân bin Osman, Urve bin Zübeyr, Abdullah bin Hasan, Abdullah bin Ebî Râfi' ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Medine'den başka diğer İslâm memleketlerini de dolaşarak oralarda ilim tahsil etti. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından ba'zılarını gördü. Fıkıhta ve kırâat ilminde zamanının bir tanesi idi. Hitâbette eşi yoktu. Güzel konuşmaları ile etrâfındakilerin dikkatini çeker, dinleyenlere sözleri te'sîr ederdi.

Zamanındaki bölücüler, Zeyd'in (r.a.) değişik memleketlere ilim için yaptığı seyahatleri bahâne ederek Halife'yi aleyhine kışkırttılar. O'nun ilim için dolaşmayıp, hilâfete geçmek için çevresine adam topladığını söylediler. Halife de O'nun Medine dışına çıkışını yasakladı. Fakat Zeyd (r.a.) bir fırsatını bularak Kûfe'ye gitti. Orada Ehl-i beyt taraftarı gözüken bölücülerin kışkırtması ve Halife'nin yakalattıracağı korkusuyla savaş için hazırlanmaya başladı. Kendisine binlerce kişi bîat etti. Başka şehirlerden de yardım va'd ettiler. Halife'nin askerleri Kûfe'ye yaklaştıkları sırada taraftarları kendisine "Ebû Bekir ve Ömer'e düşman ol" dediler. O da, "Büyük dedem olan Resûlullahın (s.a.v.) sevdiği iyi kimselere düşmanlık edemem" dedi. Bunun üzerine dörtyüz kişi hariç, diğerleri O'nu savaş alanında terk ettiler. Zeyd, bunlara "ve kad rafadûnî"

dedi. "Beni terk ettiler." ma'nâsına gelen bu kelimeden dolayı, hıyânet edenlere Rafızî denildi. Hazreti Zeyd'in yanında kalanlara ve sonradan onların yolunda olduklarını söyleyip sapıtanlara da Zeydî denildi. Burada yapılan savaşta Zeyd (r.a.) şehîd edildi. Daha sonra oğlu Yahyâ, Horasan taraflarına gitmiş, fakat O'nun da sonu şehâdetle neticelenmiştir.

Vaktini ilim öğrenmek ve yaymak, ibâdet ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçiren bu mübârek zât için, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), "Zeyd bin Ali Zeynel'âbidîn zamanında ondan daha büyük fıkıh âlimi, sorulara ondan daha seri cevap veren ve daha açık konuşan kimse görmedim" buyurdu.

Fıkıh ilminde ilk kitap yazan kişi olarak bilinen Zeyd bin Zeynel'âbidîn, birçok âlime ilim öğretti. Bunlardan, oğulları Hüseyin ve Îsâ, kardeşinin oğlu Ca'fer-i Sâdık, Zührî el-A'meş, eş-Şu'be, İsmail es-Süddîgibi âlimler en meşhûrlarıdır. Yazmış olduğu kitab, "Mecmû-ul-kebîr fi'l-fıkh" adlı kıymetli eserdir.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-3, sh. 419

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 120, 122, cild-6, sh. 110, 111, cild-7, sh. 105, 106, 341

3) El-Milel ve'n-nihâl, cild-1, sh. 154

4) El-A'lâm, cild-3, sh. 59

5) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 35

6) Hak Sözün Vesîkaları sh. 50

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 190

ZÜFER BİN HÜZEYL

(Bkz. İmâm-ı Züfer)

ZÜHEYR BİN MUÂVİYE

Tebe-i tabiîn devrinde Kûfe'de yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. Adı, Züheyr bin Muâviye bin Hudeyc bin Rahîl bin Züheyr bin Hayseme el-Ca'fî'dir. Künyesi Ebû Hayseme el-Kûfî'dir. 100 (m. 718) senesinde Kûfe'de doğdu. Cezîre veya Cizre denilen yere yerleşti. 173 (m. 789) senesinin Receb ayında vefât etti.

Züheyr bin Muâviye (r.a.), kurulduğu zamandan itibâren büyük bir ilim merkezi olan Irak'ın Kûfe şehrinde doğup büyümüş ve orada birçok âlimin ilim meclisinde bulunarak, onlardan ilim almış ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. O, Tabiînin büyüklerinden Ebû İshâk-ı Sebil, Süleymân-ı Teymî, Âsım bin Kays, Zeyd bin Cübeyr, Semmâk bin Harb, Abdülkerîm el-Cezerî ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, Abdurrahmân bin Mehdî, Yahyâ bin Sa'îd el-Kettân, Ebû Dâvûd Heysem bin Cemîl el-Antakî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Ondan en son rivâyette bulunan Abdüsselâm bin Abdülhamîd el-Harrânî'dir.

Onun büyük bir hadîs âlimi ve rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam) olduğunu birçok hadîs âlimi haber vermiştir. Bunlardan Muâz bin Muâz: "Yemîn ederim ki, Süfyân-ı Sevrî benim yanımda, Züheyr'den daha huccet, sika değildir" dedi. Şuayb bin Harb de: "Züheyr benim yanımda Şu'be gibi yirmi kişiden daha çok hafızdı (ya'nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senedleri ile birlikte ezberlemişti)" dedi.

Yüşr bin Ömer, İbn-i Uyeyne'den naklederek diyor ki: "Züheyr bin Muâviye sana lâzımdır. Çünkü Kûfe'de onun gibisi yoktur." Ahmed bin Hanbel de şöyle bildiriyor: "O, ilimde doğruluk kaynaklarındandır." Sâlih bin Ahmed de, babasından bildirerek: "Züheyr, hocalarından rivâyet ettiklerinde sağlam bir huccetti. Ebû İshâk'tan rivâyet ettiklerinde ise ihtilâf vardır" diyor, İmâm-ı Iclî'nin sika ve emîn bir râvi olduğunu, İmâm-ı Nesâî de, güvenilir ve sağlam olduğunu bildirdi. İbn-i Mencûye diyor ki: "Züheyr, sağlam bir hadîs hafızı idi. Irak âlimleri onu, sağlamlıkta zamanındakilerinin önünde tutuyorlardı." İbn-i Sa'd: "O, 172 (m. 788) senesinde vefât etti. Sağlam ve güvenilir bir râvi olup çok hadîs-i şerîf rivâyet etti" dedi. İbni Hibbân da "Kitab-üs-sika"sında diyor ki: "O, 173 veya 174 senesinde Receb ayında vefât etti. Hadîs'de sağlam bir hafızdı. Irak âlimleri O'nun için, Süfyân-ı Sevrî zamanında, (Sevrî öldüğü zaman Züheyr bunun yerini tutar) diyorlardı ve sağlamlıkta onu başkalarının önünde tutuyorlardı."

Züheyr bin Muâviye şöyle anlatıyor:

"Hazreti Ömer, bir gün bir cerîb (bir çeşit ölçek) un getirilmesini emretti. Getirilen bir cerîb un yoğuruldu ve hamur hâline getirildi. Sonra ekmek yapıldı. Daha sonra zeytinyağı ile karıştırılarak serîd adı verilen bir çeşit yemek yapıldı. Hazreti Ömer, hazırlanan bu yemeğe 30 kişiyi da'vet etti. Bu yemeği sabah yediler ve doydular. Akşam olunca yine aynı miktardaki yemeğin tamâmını otuz kişiye verdi. Yemek tam otuz kişiye yetince, Hazreti Ömer şöyle buyurdu: "Her insana ayda iki cerîb zâhire yetmektedir." Hâl böyle olunca Hazreti Ömer, kadın, erkek ve köle farkı gözetmeksizin her insana, ayda iki cerîb zâhire tahsisat verirdi."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Sizden hiçbir kimse yoktur ki, Allah onunla konuşmasın! Hem aralarında tercüman da bulunmayacaktır. Sağ tarafına bakacak, âhırete gönderdiklerinden başka bir şey göremiyecek, önüne bakacak, yüzünün karşısında Cehennemden başka bir şey göremiyecektir. Binaenaleyh yarım hurma ile bile olsa Cehennemden korunun."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 115

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 233

3) El-A'lâm cild-3, sh. 52

ZÜHRÎ

Tabiîn devrinin tanınmış hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Müslim bin Abdullah bin Şihâb, künyesi, Ebû Bekir'dir. Ba'zan Zührî, ba'zan da büyük dedesine nisbetle İbn-i Şihâb-uz-Zührî diye söylenir. 52 (m. 672) târihinde doğup, 124 (m. 742) senesinde, Şam civarında "Şegbedâ" denilen köyde vefât etmiştir. Burası Hicaz sınırının sonu ile Filistin sınırının başlangıcında bir yerdir. Kureyşin Zühre kabilesine mensûbtur. Peygamber efendimizin vâlideleri Hazreti Âmine de bu kabileye mensûbtu. Zührî (r.a.) Medine-i münevverelidir. Fakat Şam'da yerleşmiştir Eshâb-ı kiramdan on kişi ile görüşmüştür. Abdullah bin Hattâb, Abdullah bin Ca'fer, Rebîa bin Ubbâd, Misver bin Mahreme, Abdurrahmân bin Ezher ve daha başka Sahabeden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Atâ bin Ebî Rebâh, Ebû Zübeyr Mekkî, Ömer bin Abdülazîz, Amr bin Dinar, Sâlih bin Keysân, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî ve daha birçok âlim ve fâdıl zâtlar (r.aleyhim) da ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Zührî (r.a.) hadîs ilminde, hafız derecesindedir, İmâm-ı Buhârî'nin Aliyyül-Medinî'den bildirdiğine göre, Zührî, ikibin hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Bunların bir çoğu, Kütüb-i sitte

denilen meşhûr altı hadîs kitabında ve Muvattâ'da mevcûttur. Zührî (r.a.) bir zekâ ve fazîlet hârikası idi. Fevkalâde (üstün) bir zekâsı vardı. Kur'ân-ı kerîmi seksen gecede ezberlemişti. Medine-i münevveredeki Fukahâ-i Seb'a, ya'nî yedi meşhûr âlimin bildirdikleri fıkıh bilgilerinin hepsini öğrenmişti. Zührî (r.a.) Resûlullah efendimizin mübârek hadîs-i şeriflerinin sağlam şekilde zabtedilmesi için, ilk çalışmayı başlatan büyük bir âlimdir. Hadîs-i şerîfi önce o tedvin etmiştir. Hadîslerin toplanması işine, Emevî halifelerinden Ömer bin Abdülazîz (r.a.) zamanında başlanmıştır. Hadîsleri toplama teşebbüsünün sebebi, Ömer bin Abdülazîz'in, Medine vâlisi Ebû Bekir bin Muhammed bin Hazm'a gönderdiği mektûbta şöyle belirtilir: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîslerini sünnetlerini, Amre'nin rivâyetlerini araştır ve yaz. Çünkü ben, ehlinin azalıp, yok olarak, ilmin kaybolmasından korkuyorum." Mektûpta geçen Amre, Amre binti Abdurrahmân el-Ensârî'ye (Abdurrahmân'ın kızı Amre) olup, Hazreti Âişe vâlidemizin, Resûlullah efendimizden rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri en iyi bilen sâliha bir kadındı. Ömer bin Abdülazîz (r.a.), Medine vâlisi İbn-i Hazm'a verdiği bu emri bütün vâlilere göndererek, memleketin her tarafına duyurmuştu. Bu emri ilk yerine getiren Muhammed bin Müslim bin Şihâb ez-Zührî'dir. Bu çalışmalar sırasında Zührî hazretleri, bir gün oturmuş, kitaplarını da etrâfına koymuştu. Kendisini o kadar kitaplara vermişti ki, dünyâ işleri ile urğaşmaya bile fırsatı yoktu.

Bunun üzerine hanımı ona "Vallahi üzerime üç tane kuma (hanım) getirsen, bana bu kadar ağır gelmezdi. Senin bu kitapların hepsini geçti" dedi. Zührî, daha hayatta iken bulduğu hadîs-i şerifleri bir kitapta topladı. Halife de bu kitabı çoğaltarak her tarafa gönderdi. Böylece Zührî (r.a.) hadîs-i şerîflerin toplanarak korunması husûsunda böyle hayırlı bir çığır açan mübârek bir zâttır. Hakkında söylenilenler: Leys bin Sa'd der ki: "Zührî'nin çok geniş ve derin ilmi vardı. Hangi ilim dalı olursa olsun, konuşmaya başlayınca, dinliyen, o mevzûyu en iyi bilen o, kanâatine varırdı." Aynı zamanda o, çok cömertti. Halîfe Hişâm bin Abdülmelik, çocuklarına ders vermesi için kendisinden ricada bulundu. O da kabûl etti. Çocuklara dörtyüz hadîs-i şerîf yazdırmıştı. Bir ay sonra, hadîs-i şerîflerin kaybolduğu söylenip, yeniden yazılması istendi. O da tekrar yazdı. Kaybolduğu söylenen ile, yeni yazıları karşılaştırılınca, ikisinin de birbirinin aynısı olduğu görüldü."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.), zekât memurlarına: "İbn-i Şihâb'a iyi yapışınız. Zamanına kadar gelen sünnetleri en iyi bilen odur."

İmâm-ı Mâlik "O benzeri az bulunan bir âlimdir." İbn-i Şihâb Zührî (r.a.) Medine-i münevvereye gelmişti. Meşhûr âlim, Rebîa ile karşılaştı. Onunla ilmî sohbette bulunmak istedi. Bunun için bir eve gittiler, ikindi vaktine kadar oturdular, ikindi vakti. Zührî evden çıkınca "Rebîa gibi bir âlimin bulunacağını tahmin etmezdim." dedi. Rebîa da "Zührî hakkında ilim bakımından Zührî'nin derecesine zor ulaşılır" demiştir. Zührîyi (r.a.) tanıyanlardan birine, onun koku sürünüp sürünmediğini sordular. O da "Ben onun, bineği için kullandığı kamçısından misk kokusu geldiğini hissederdim" demiştir.

Zührî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Resûlullah (s.a.v.), kardeşine haya hakkında, nasîhat veren Ensâr'dan bir zâta rastlayınca şöyle buyurdu: **"Onu, sahip olduğu haya hasleti üzere bırak. Çünkü haya, îmândandır. Ya'nîîmân, sahibini kötülükleri yapmaktan alıkoyduğu gibi, haya da alıkor."**

Resûlullaha (s.a.v.) bir zât gelip, "Yâ Resûlallah, bana bir kaç kelime öğret ki, onunla yaşıyayım, hayatımı ona göre tanzim edeyim (düzenliyeyim) fakat fazla olmasın. Çünkü

unuturum" deyince. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kızma"** buyurmuştur. Çünkü kızmaktan, lüzumsuz hiddetlenmelerden bir çok kötülükler doğabilir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinize haset etmeyiniz.** (Ya'nî birbirinizin ni'metinin, elinden çıkmasını gözetlemeyiniz.) **Birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz. Bir müslümana darılıp da, din kardeşini üç geceden fazla terk etmek halâl olmaz."**

"Birisi, Resûlullaha (s.a.v.) gelip, komşusundan şikâyette bulundu. Resûlullah (s.a.v.) mescidin kapısında **"Biliniz ki, kırk ev komşudur"** diye bağırılmasını emrettiler. Zührî (r.a.), "Kırk ev, sağdan, kırk ev soldan, kırk önden, kırk ev de arkadan komşudur" diyerek dört tarafa işâret etti.

Peygamber efendimiz Eshâb-ı kirama, **"Size atılan adımlardan Allahü teâlânın en çok râzı olduğu adımı bildireyim mi?"** buyurdular. Sahâbe-i kiram: "Evet, Yâ Resûlallah! dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) efendimiz **"Allahü teâlânın en hoşnud olduğu adım, akrabayı ziyâret için veya cemâatle namaz kılmak için atılan adımdır."** buyurdular.

"Allah yolunda, akıtılan kan ve Allah korkusundan, gözden akıtılan yaşlar, Allahü teâlânın en çok hoşnud olduğu damlalardır."

"Sizden biriniz, komşusunun ağacını, duvarınıza koymasına mâni olmasın."

"Sizden biriniz ezanı işitince aynısını söylesin."

Enes bin Mâlik'ten rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyuruyor ki: **"Bir gün Mûsâ** (a.s.) **yolda gidiyordu. Allahü teâlâ ona nidâ buyurdu. "Ey Mûsâ! Etrâfına bak!" Mûsâ** (a.s.) **etrâfına dönüp baktı. Kimse yoktu. Allahü teâlâ tekrar nidâ etti. Hazreti Mûsâ yine bakındı. Kimseyi göremedi. Fakat içi ürpermişti. Sonra üçüncü defa nidâ edilip, "Ey Mûsâ! Ben kendisinden başka, ilâh olmayan Rabbin Allahım." Mûsâ** (a.s.)**, "Buyur yâ Rabbi, emrine hazırım" dedi ve secdeye vardı. Allahü teâlâ "Başını kaldır yâ Mûsâ!" buyurdu. Hazreti Mûsâ başını kaldırdı. Allahü teâlâ; "Yâ Mûsâ! Arşın gölgesinde gölgelenmek istiyorsan, yetimlere, merhametli bir baba gibi, dul kadına da, onu muhafaza eden ve gözeten zevci gibi ol. Yâ Mûsâ! Merhametli ol. Böyle olursan, sana da merhamet edilir. Ceza verirsen, ceza görürsün. Yâ Mûsâ! İsrâiloğullarına haber ver ki, kim Habîbim Muhammed'e** (s.a.v.) **yetişir de ona îmân etmezse, onu ateşe atarım. İzzetim ve celâlim hakkı için Muhammed ve ümmeti Cennete girmeden, kimse Cennete giremez"** buyurdu. Mûsâ (a.s.) **"Yâ Rabbi! Onun ümmeti nasıldır?"** diye sorunca, Allahü teâlâ **"Onun ümmeti, her zaman bana hamd ederler. Temizdirler. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibadet ederler. Onların yaptığı az bir şeyi de kabûl ederim. Lâ ilahe illallah** (Allahdan başka ilâh yoktur) **deyip, bunu kalbleriyle tasdîk ve kabûl ettikten sonra, onları Cennete koyarım."** Bunun üzerine, Hazreti Mûsâ, **"Yâ Rabbi!" "Beni bu ümmetin Peygamberi eyle"** dedi. Allahü teâlâ, **"Onların Peygamberi, kendilerinden buyurdu.** Hazreti Mûsâ bu defa, **"Yâ Rabbi. Benî Habîbin Muhammed'in ümmetinden kıl"** diye yalvarınca, Allahü teâlâ, **"Yâ Mûsâ, sen önce geldin. Onlar sonra gelecekler. Fakat âhırette seninle onu bir araya getiririm"** buyurdu.

Zührî'nin (r.a.) buyurdukları sözlerden ba'zıları:

"Tam ehil olmadan fetvâ veren kimse, Allahü teâlânın nezdinde mes'ûl olur. Böyle bir kimse, Cehennemin tâ kenârındadır."

Zührî, kabilesinden Sa'd bin İbrâhîm'e "Hangi şehir halkı daha âlimdir?" diye sordu. O da "Allahü teâlâdan en çok korkan" cevâbını verdi. (Burada ilmin esas neticesinin takvâ olduğuna işâret vardır.)

"Biz bir âlime gittiğimizde, bize göre, ondan edeb ve terbiyeyi öğrenmek, onun ilminden istifâde etmekten önce gelirdi."

"İlim bir hazinedir, onu mes'eleler, müşküller açar."

"İlim, sormakla kazanılır."

"Ezberlediğim ve öğrendiğim bir şeyi asla unutmadım."

"İlim, unutmak ve müzâkereyi (karşılıklı okuyup, anlatmayı) terk etmek ile kaybolur."

"İlmin bir takım düşmanları vardır. Birisi âlimi terk etmek. Böylece âlim, ölümüyle ilmini de alıp götürür. Diğeri, unutmak. En tehlikeli düşmanı ise, yalandır."

"İlim ona üstün gelme düşüncesiyle alınır ve öğrenmeye çalışılırsa, ilim gâlib ve üstün gelir. Hiç bir şey de elde edilmez. Fakat, ilme, gece gündüz bir dost gibi yapışılırsa, o zaman ilim elde edilir."

"Faydalı ilim, Allahü teâlânın indinde, pek fazîletli bir ibâdettir."

"İlmiyle amel etmiyen âlimin, ilmine güvenilmez."

"Kimse benim gibi ilme sabretmedi. Benim gibi de ilmi yaymadı."

Bizden önceki büyüklerimizden duydum. "Sünnete sarılmak insanın dünyâ ve âhırette kurtuluşuna vesiledir. İlmi yaşatmak din ve dünyâ işlerinin iyi olmasını temin eder. İlim giderse, din ve dünyâ da gider. Herşeyin nizam ve intizâmı bozulur."

"Birgün Ubeydullah bin Abdullah Utbe'nin yanına gittim. Sinirli bir hâli vardı. Neye kızdığını sordum. Az önce bir yere uğradım. Selâm verdim. Selâmımı almadılar. Doğrusu hayret ettim dedi. Bunun üzerine ona "Buna hiç hayret etme. Nedense ba'zı kimseler, kötü bir huy olduğu halde, kibirden sakınmıyorlar. Halbuki, topraktan yaratıldı. Yine ona dönecek" dedim."

"Sizi Cehenneme düşmekten muhafaza edecek şeyleri çoğaltınız." dedi. "O şey nedir?" diye sorduklarında, "Ma'rûf iyilik" cevâbını verdi.

Zührî'ye (r.a.) "Eğer, yaşın bir hayli ilerleyip, ömrünün sonlarında olsaydın, Medîne-i münevvereye yerleşir, Mescid-i Nebevî'ye gider, orada direklerden birinin yanında oturur, insanlara bir şeyler anlatır ve öğretirdin değil mi?" dediler. Bunun üzerine Zührî (r.a.) oraya gidenin, gerçekten, dünyâya ehemmiyet vermeyip, hareketlerine çok dikkat etmesi gerekir" deyip, tevâzu göstermiştir.

---

1) El-A'lâm cild-7, sh. 97

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 108

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 177

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 445

5) Hilyet-ül-evliyâ cild-3, sh. 360

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 40

7) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 162

8) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 90

9) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 15, 17, 24, 27, 67, 77, 79, 177 200, 217, 227, 260

10) Brockelman Suplemant cild-1, sh. 102

HİCRİ ÜÇÜNCÜ ASRIN ÂLİMLERİ

ABBÂS BİN FEREC ER-RİYÂŞÎ

Hadîs, nahiv ve lügat âlimlerinden. Adı, Abbâs bin Ferec bin Ali bin Abdullah er-Riyâşî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl er-Riyâşî idi. Ebû Sa'îd Hasen bin Abdullah-ı Sayrafî diyor ki: "Riyâşî Ebü'l-Fadl Abbâs bin Ferec, Muhammed bin Süleymân bin Ali el-Hâşimî'nin âzâdlı kölesidir. Riyâş, Cezzâm kabilesinden birisinin ismidir. Abbâs'ın babası Ferec de, Riyâş'ın kölesi olduğu için Abbâs'a, Riyâşî (Riyâş'a mensûb) denilmiştir. Lügat âlimi olup eski şâirlerden çok şiir ezberlemişti. Esmaî'den çok hadîs-i şerîf ve başka ilimler rivâyet etti." Basra'da yetişen âlimlerdendir. 177 (m. 793) târihinde doğdu. Yabancıların 254 (m. 871) yılında Bağdâd'ta çıkardığı isyanda şehîd edildi.

Riyâşî, hadîs âlimlerindendir. O, Esmâî ve Ebû Ma'mer el-Mek'ad ile buluşup onlardan ilim aldı. Esmâî, Ebû Dâvûd, Tayâlisî, Ubeydullah bin Muhammed, Amr bin Merzûk, Âlâ bin Fadl, Ebû Osmân-ı Mâzinî, Vehb bin Cerîr ve daha pek çok âlimden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Ebû Dâvûd, oğlu Muhammed bin Abbâs, Ebü'l-Abbâs el-Müberred, Abdullah bin Müslim ve daha birçok âlim ilim aldı ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Onun hadîs-i şerîf rivâyeti çoktur ve sika (güvenilir sağlam) bir râvidir. İbn-i Hibbân, Kitâb-üs-sikâ'sında: "O, Esmaî'den çok hadîs-i şerîf rivâyet etti" dedi. Ebû Sa'îd-i Sayrafî: "O, lügat ilminde büyük bir âlimdi. Ebü'l-Abbâs Sa'leb O'nunla buluştu. O'nun fazîletini, üstünlüğünü takdîr edip, O'nu herkese tercih etti" dedi. Hatîb-i Bağdadî de dedi ki: "O, Bağdâd'a geldi ve orada hadîs-i şerîf rivâyet edip ilim öğretti. Hadîste sika bir râvi idi. Edebiyat ve nahiv ilminde üstün bir yeri vardı. Ebû Zeyd'in ve Esmaî'nin kitaplarının hepsini ezbere biliyordu." Nahiv âlimi Ebû Osmân-ı Mâzinî'nin huzûrunda, büyük nahivci Sibeveyh'in "el-Kitâb" adlı eserini okudu. Mâzinî der ki, "Ben, Sibeveyh'in bu eserini büyük âlim Riyâşî'nin yanında okudum. Çünkü O, bu eseri benden daha iyi biliyordu." Nahiv âlimi Müberrid'in "Kâmil" adındaki eserinde birçok rivâyetleri vardır.

O, Arap edebiyatını ve Arap târihini çok iyi biliyordu. Şiirleri meşhûrdur. Bu ilimlerde tasnif ettiği başlıca eserleri şunlardır:

1-Kitâb-ül-hayl

2-Kitâb-ül-ibil

3-Kitâbü mâ İhtilâfat esmâühü min kelâmil-Arab.

Onun vefâtı hâdisesi çok acıklıydı. Bunu Ali bin Ebî Ümeyye şöyle anlatıyor: Basra, dışarıdan gelen yabancı askerler tarafından işgal edilmiş ve bir çok müslüman şehîd edilmişti. Bu sırada onlar, mescidde bulunan Riyâşî'nin yanına kılıçları ile birlikte girdiler. O, kuşluk namazı kılıyordu. Kılıçları ile ona vurup "Malını getir!" dediler. O da, "Hangi maldan bahsediyorsunuz?" dedi. Nihâyet O'nu da şehîd ettiler. İki sene sonra yabancı askerler, Basra'dan çekilince, biz şehre girdik. Mazin kabilesine uğradık. Riyâşî'nin evi oradaydı. Mescidine girdik. Bir de ne görelim ki, o yere atılmış ve sanki birisi tarafından çevrilmiş gibi kıbleye yüzünü dönmüş bir vaziyette idi. Fakat vücûdu sapasağlam, karnı yarılmamış ve hâlinde herhangi bir değişiklik

yoktu. Sanki hayatta imiş gibiydi. Ancak derisi kemiklerine yapışıp kurumuştu. Halbuki ölümünün üzerinden iki yıl geçmişti."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-5, sh. 124

2) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 138

3) El-A'lâm cild-3, sh. 264

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 27

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 62

6) Mu'cem-ül-üdebâ cild-12, sh. 44

7) Enbâh-ur-ruvât cild-2, sh. 367

8) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 29

9) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 27

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 436

11) İzâh-ul-meknûn cild-2, sh. 261, 294, 326

12) Brockelmann Sup cild-1, sh. 168

ABBÂS BİN HAMZA EL-NİŞÂBÛRÎ

Hadîs âlimi, hatîb ve velî bir zât Zünnûn-i Mısrî ve Bâyezîd-i Bistâmî ile arkadaşlıkları oldu. Hadîs-i şerîf öğrenmek için memleketleri gezerdi. Va'z ederek, insanlara emr-i ma'rûf yapardı. Bundan dolayı "el-Va'iz" lakabıyle meşhûr oldu. Babası Hamza bin Abdullah bin Eşves olup, Künyesi Ebu'l-Fadl'dır. Rayıhâtü'd-Dımaşk (Şam'ın kokusu) diye meşhûr olan Ahmed bin Ebî Havârî'den hadîs-i şerîf okudu. Gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. 288 (m. 900) senesi Rebî-ül-evvel ayında vefât etti. Ebû Bekr-i Hufeyd torunlarındandır.

Zünnûn-i Mısrî'den (r.a.) nakleder: "İnsanlar neyi istediklerini bilselerdi, arzu ettikleri şey için verdikleri onlara zor gelmezdi"

"Ey Allahım! Ben nasıl senin rızân için çalışmayayım ki, sen benim İslâmiyetle şereflenmemi nasîb ettin."

"Ârif olana, devamlı olarak Rabbinin emirlerine itâattan başka bir hâl yakışmaz."

Abbâs bin Hamza (r.a.) buyurdu ki: Hocam Ahmed bin Ebî Havari, hocası Ebû Süleymân Dârânî'den nakletti: "Bir vaktin insanlarının bozulduğuna alâmet, o insanların korkudan çok ümit içinde olmalarıdır."

Yine hocası Ahmed bin Ebî Havâri'den nakleder: "Dünyâyı tanıyan ondan vazgeçer, âhireti tanıyan ona sarılır, Allahü teâlâyı tanıyan da O'nun rızâsına kavuşmak için çalışır."

Hâkim Hasan bin Muhammed en-Nişâbûrî'den şöyle rivâyette bulundu:

Annem ölmeden önce bana "Sana hâmileyken babandan izin alıp Abbâs bin Hamza'nın sohbet ettiği yere gittim. Münâsib bir yerden onu dinledim. Sohbetinin sonunda "Ayağa kalkınız" dedi." Herkes kalktı ve duâ etti. Ben de O'nunla beraber duâ ettim ve "Yâ Rabbi! Bana ilim sahibi olacak bir oğul ver" dedim. Sonra eve geldim. Gece rü'yâmda biri bana "Müjde! Allahü teâlâ duânı kabûl etti. Sana bir erkek çocuk verecek O, âlim ve uzun ömürlü olacak. Ya'nî babası kadar yaşayacak" dedi. Hasan bin Muhammed bunu anlattıktan dört gün sonra vefât etti. O zaman babasının, vefât ettiği yaşta idi, yani yetmişiki yaşındaydı.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 25, 26, 139

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 226

ABBÂS BİN MUHAMMED EL-BAĞDÂDÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi Abbâs bin Muhammed el-Hâşimî'dir. Benî Hâşim'in âzâdlı kölesi olup aslen Harezmli'dir. Künyesi Ebü'l-Fazl'dır. 185 (m. 801)'de doğdu. 271 (m. 884)'de Safer ayının ortasında Salı günü vefât etti.

Sa'îd bin Âmir ed-Dab'î, Esved bin Âmir eş-Şâzân, Ahves bin Cevâb, İshâk bin Mansûr es-Selûlû, Hüseyn bin Ali el-Ca'fî, Hüseyn bin Muhammed el-Mervezî, Hâlid bin Muhalled, Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî, Abdurrahmân bin Mus'ab el-Kettân, Abdullah bin Yezîd, Yahyâ bin Ebî Bekr el-Kirmânî ve bir çok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs almıştır. Ya'kûb bin Süfyân, Ebü'l-Abbâs bin Şüreyk el-Fakîh, İbni Ebîd-dünyâ, İbni Ebî Hatim, el Begâvî, Ebû Ca'fer bin el-Behterî ve birçok âlim de ondan ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuşlardır.

İbni Ebî Hâtem, Mesleme, İbni Hibbân ve Nesâî O'nun sika (sağlam, güvenilir) bir râvi olup, sâlih ve her şeyi ile doğru bir zât olduğunu söylemişlerdir. İmâm-ı Esamise "Benim üstadlarım onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde her hangi bir noksanlık görmedikleri gibi rivâyetlerini tasvîb etmişlerdir" buyurdu. Halîlî, O'nun adâleti husûsunda bütün hadîs imamlarının ittifâk ettiklerini, fakat rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin Buhârî ve Müslim'de bulunmadığını beyân etmiştir. Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sünen kitablarında (Sünen-i İbni Mâce, Sünen-i Nesâî, Sünen-i Ebû Dâvûd, Sünen-i Tirmizî) mevcûttur. Yahyâ bin Maîn'den öğrenmiş olduğu bilgileri yazdığı, hadîs ricalini (âlimlerini, râvilerini) anlatan büyük bir cild olan kitap telif etmiştir. Abbâs bin Muhammed Ebû Itâb, Şu'be, Muâviye bin Kurre, O da babasından rivâyet etti: Sa'd İbni Mes'ûd'un ökçeleri çok ince olduğundan ba'zı kimseler buna gülüyorlardı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"O'nun ince ökçeleri, mîzânda (terazide) Uhud dağından daha ağır gelir"** buyurdu.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 579

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 145

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 129

4) El-A'lâm cild-3, sh. 265

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 63

ABBÂS BİN YEZÎD EL-BAHRÂNÎ

Üçüncü asır hadîs ve fıkıh âlimi. Hâfız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvilerin sıhhat durumları ile birlikte, ezberden bilen büyük hadîs âlimi) ve sika (güvenilir)'dır. Aslen Bahreynli olan Abbâs bin Yezîd bin Ebî Habîb'in (r.a.) künyesi Ebû Fadıl olup, el-Bahrânî, el-Basrî nisbet edildi. Abbâseveyh lakabıyla ma'rûf ve meşhûr oldu.

Bağdâd'da ilim tahsil etti. Hemedan, İsfehan ve Bağdâd kadılıklarında bulundu. Bulunduğu şehirlerde hadîs-i şerîf okuttu. Kitablar tasnif etti. 258 (m. 872) senesinde vefât etti.

Süfyân bin Habîb, Yahyâ bin Sa'îd el-Kettân, Süfyân bin Uyeyne, Mervan bin Muâviye, Abdüla'lâ bin Abdüla'lâ, Muâz bin Hişam, Abdülvehhâb es-Sekafî, Ziyâd bin Abdullah el-Bekâî, Muhammed bin Ca'fer Gander, Vekî' bin Cerrah, İbni Aliyye, Beşîr bin Mufaddal, Yezîd bin Zeri',

Abdullah bin İdrîs, Ebû Amr el-Akdî'den (r.aleyhim) ders aldı. Onlardan istifâde edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbni Mâce, İbrâhîm bin Urme, İbni Ebîd-dünyâ, Heysem bin Halef ed-Dûrî, İbni Sa'îd, Ali bin Ahmed bin Sa'îd, İsmail bin Abbâs el-Verrak, İbn-i Ebî Hatim, Kâsım bin Mûsâ bin el-Hasan bin Mûsâ el-Eşîb, Hüseyin bin İsmail el-Mehâmulî, Muhammed bin Muhammed ed-Dûrî gibi birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf okuyup rivâyette bulundu. Derslerinde kendi tasnif ettiği kitaplardan ve diğer âlimlerin, eserlerinden hadîs-i şerîf okutur, isteyenlere bu İlmi öğretirdi.

Talebelerinden Muhammed bin İshâk el-İsfehanî anlatır.

"Hadîs öğrenmek için Basra'ya gittim. Oranın muhaddislerinin yanına vardım, ilim tahsili için geldiğimi anlattım. Onlar bana "Abbâs bin Yezîd el-Bahrânî sizin şehrinizde mi?" diye sordular. Ben de "Evet" deyince, "Sen kendi şehrinde el-Bahrânî dururken buralarda ne arıyorsun, O'ndan öğrenmen senin için daha iyidir" dediler. Bunun üzerine dönüp O'nun talebesi oldum."

Ebû Muhammed bin Ebî Hatim anlatır: Samarra'da Abbâs bin Yezîd'in anlattıklarından babamla beraber çok şey yazdık, İbrâhîm bin Urme de bize ondan öğrendiklerini anlattı. Kendi el yazısıyle de yazdı ve "En doğrusu budur" buyurdu. Abbâseveyh hazretlerinin ilmi çok, ameli pek-fazla idi. Devlet adamlarına emr-i ma'rûf yapar. Doğruyu gösterir, doğruyu söylemekten çekinmezdi. Zâhid ve âbid (çok ibâdet eden) olup, az şeye kanâat eder, kazancının pek azını kendisi için ayırırdı. Geri kalanını fakîr ve fukaraya sadaka olarak dağıtırdı.

Hazreti Âişe'nin rivâyet ettiği ve Abbâs bin Yezîd el-Bahrânî'nin naklettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Bir kimse, mâni yok iken, üç Cum'a namazı kılmazsa, Allahü teâlâ, kalbini mühürler. Ya'nî, iyilik yapamaz olur."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 268

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 503

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 133

4) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 142

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 65

ABDÂN BİN MUHAMMED EL-MERVEZÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Ebû Sa'îd bin Sem'anî, Abdân bin Muhammed'in isminin Ubeydullah, (Abdân)'ın ise lakabı olduğunu söylemiştir. Abdân'ın isminin Abdullah olduğu da bildirilmiştir. 220 (m. 835) senesinde doğup, 293 (m. 906) târihinde, Zilhicce ayında, Arefe gecesi vefât etti. Merv şehrinde zamanının en büyük hadîs âlimi idi. Kuteybe bin Sa'îd, İshâk bin Râheveyh, Ali bin Hucr, Ammâr bin Hasen er-Râzî, Ebû Kureyb Muhammed bin Âlâ, Abd-ül-Cebbâr bin Âlâ, Muhammed bin Musennâ gibi âlimlerin derslerini dinleyip, onlardan rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan da Ebû Abbâs ed-Degûlî ve birçok Horasanlı âlim rivâyetlerde bulunmuştur. Yine ondan, ikisi de kadı olan, Ahmed bin Kâmil ile, Abd-ül-Bâkî bin Kani rivâyette bulunmuşlardır.

Abdân bin Muhammed hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlim, sâlih ve dünyâya rağbet etmeyen bir zâhid idi. Zühdü ve hafızası darb-ı mesel (atasözü) hâline gelmişti. Merv'de yerleşti.

Burada Ahmed bin Yesâr'dan sonra, fetvâ mercii o olmuştu. "Muvattâ" isimli ve daha başka eserler de yazmıştır. Hocalarından Muzenî'nin muhtasarını Merv şehri âlimlerine ilk tanıtan O'dur.

Ebû Bekir bin Sem'ânî anlattı: Abdân bin Muhammed hacca gitmek için yola çıkmıştı. Bu sırada Nişâbûr'a uğradı. Ders aldığı hocalarından birisi orada bulunuyordu. Bu sırada kendisinden çeşitli mevzûlarda ba'zı fetvâlar istendi. Abdân bin Muhammed bunu kabûl etmedi, "İçerisinde, hocamın bulunduğu bir yerde ben fetvâ veremem" dedi.

Abdân bin Muhammed'in yanında okuyup me'zûn olan talebelerinden ba'zısı şunlardır: Ebû Bekir bin Muhammed bin Mahmud el-Mahmûdî, Ebû Abbâs es-Seyyârî, Ebû İshâk el-Hâlidâbâzî'dir. Abdân bin Muhammed, Mısır'a gidip orada büyük Şafiî âlimlerinden ders aldı. Onların kitaplarını çoğalttı. Görüşmek herkese nasîb olmayan âlim ve fakîhlere yetişti. Büyük âlim Rebî'yi görüp ondan istifâde etti. Şam ve Irak'a gitti. İlmle dolu olarak Merv'e döndü.. Yanında birçok kitaplar da getirmişti. Merv'e gelince "Hoş geldin", için gelenlerden birisi de, Abdân bin Muhammed'e, Mısır'a gitmeden önce mütâlâa ve okumak için kitaplarını vermeyen bir zât idi. Yanına girince, Abdân bin Muhammed'e selâm verip, gelişini tebrik etti. Daha önce kitaplarını vermediğinden dolayı özür diledi. Bunun üzerine Abdân (r.a.): "Hiç özür dileme, senin bana iyiliğin var. Eğer sen bana o kitapları verseydin, ben onlarla iktifa eder (yetinir), Mısır'a kadar gidip o kadar büyük âlimlerle görüşüp, bu kadar ilme ve yanımdaki kitaplara sahip olamazdım" dedi. Bu sözleri duyan ve özür dilemek için gelen zât, Abdân bin Muhammed'in bu sözlerine çok sevindi. Ebû Sa'îd bin Sem'ânî dedi ki: "İmâm-ı Şafiî'nin kitaplarını da Merv şehrinde Abdân bin Muhammed tanıtmıştır. Oradaki âlimler bu kitaplardan çok istifâde ettiler."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 297

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 687

3) Târîh-i Bağdâd, cild-11, sh. 135

4) El-İber, cild-2, sh. 95

5) Şezerât-üz-Zeheb, el, cild-2, sh. 215

6) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-6, sh. 232

7) El-Muntazam, cild-6, sh. 58

ABD-ÜL-A'LÂ BİN MÜSHİR EL-GASSÂNÎ

Şam'ın meşhûr hadîs hafızı (rivâyet edenleriyle birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen hadîs âlimi). Künyesi Ebû Müshir'dir. 140 (m. 757) senesinde doğup, 218 (m. 833) senesinde Bağdât'da vefât edip, Tibn kapısında defn edilmiştir.

Ona İbn-i Ebî Dârime de denir. Şam'ın hadîs, megâzî (muharebeler ve muharebe târihi) âlimi idi. Aynı zamanda Şamlıların târihlerini, neseplerini (soylarını) çok iyi bilirdi. Sa'îd bin Abdülazîz, Sadaka bin Hâlid, Yahyâ bin Hamza el-Hadramî, Mâlik bin Enes, Muhammed bin Harb el-Havlânî gibi âlimlerden (r.aleyhim) ilim alıp, rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan da Yahyâ bin Maîn, Muhammed bin Abdülmelik bin Zenceveyh daha birçok büyük âlim ilim alıp, rivâyette bulunmuştur. Fazîlet ve vera' sahibi bir âlimdir. İslâm âlimleri arasında yeri büyüktür. Me'mun kendisine Ehl-i Sünnet i'tikâdına ters düşen "Kur'ân-ı kerîm mahlûktur" diye söylemesi için baskı yaptı. O, bu sözü söylemedi. Söyletmek için kılıç getirildi, kınından çıkarıldı. Boynu vurulacağı

söylendiği halde yine o sözü söylememekte ısrar etti. Söyletemeyeceklerine kanaat getirince hapsettiler. Hapiste vefât etti. Bu hâdise başka bir şekilde de rivâyet edilmiştir.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Ebû Zür'a: Ahmed bin Hanbel bana: "Sizin yanınızda üç hadîs âlimi var; Mervan, Velîd ve Ebû Müshir" dedi.

Ebû Hatim; "Ebû Müshir, fesahati (açık ve düzgün konuşması) yüksek bir âlimdir. Memleketimizde ondan daha fazla kıymet verilen bir kimseyi görmedim. O, mescide çıktığı zaman, herkes, geçeceği yere dizilirler, sevgi ve hürmetlerini arz ederler, elini öperlerdi."

Yahyâ bin Maîn: "Gördüklerim arasında Ebû Mushîr gibi bir âlime rastlamadım." demektedirler.

Hasan bin Ali bin Iyâş, Ebû Muhammed Ali bin Nufeyl'e mektûb yazıp, Ebû Müshir'e selâmını iletmesini söylemişti. Ebû Muhammed, onun selâmını bildirince, Ebû Müshir, şu meâldeki şiirle mukâbelede bulundu. Benim ondan uzaklığım, benim ona olan sevgi hâlimi, ona olan yakınlığımı değiştirmez. Ben, rahatlık zamanımda da eski hâlimi unutmıyan bir insanım."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 269

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 98

3) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 72

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 38

ABDÜLHAMÎD BİN ABDÜLAZÎZ

Büyük Hanefî kadılarından (hâkimlerinden). Künyesi Ebû Hâzım'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 292 (m. 905) târihinde vefât etti. Aslen Basralı olup, Bağdât'da yerleşmiştir. Hilâl bin Yahyâ el-Basrî ve Îsâ bin Ebân ve daha birçok âlimden (r.aleyhim) ilim aldı. Mükrim bin Ahmed el-Kâdî ve daha başkaları da ondan ilim öğrendi. Büyük fıkıh âlimi Tahâvî ve Ebû Tâhir ed-Debbâs onun yanında yetişip âlim oldular. Ebü'l-Hasen Kerhî onunla görüşüp, meclisinde bulundu. Şam, Kûfe ve Kerh'de kadılık yaptı. Sika (güvenilir) vera' sahibi (şüphelilerden sakınan) büyük bir âlimdi. İslâmın emir ve yasaklarına çok dikkat ederdi. Hesap ve ferâiz, taksim, zirâat, cebir ilimlerini çok iyi bilirdi. Âlimlerden Ubeydullah bin Süleymân: "Muveffik ve Kâdı Ebû Hazım gibi akıllı kimseler görmedim. Ancak, Ebû Hazım hesap ilminde fevkalâde bir zât idi." Ebû Berze el-Hâsib, "Gördüklerim arasına Ebû Hâzım'dan hesabı daha iyi bilen birisine rastlamadım" der.

El-Muhâdar ve's-Sicillât, Edeb-ül-kâdî, Lübâb-ül-ferâiz. Şerhu Câmi-ül-kebîr üş Şeybânî, Emâli adlı eserleri vardır.

İbni Habîb ez-Zâr'i buyurdu ki: "Abdülhamid bin Abdülazîz daha kadı olmadan da bizim aramızda herhangi bir anlaşmazlık olursa, O'na gider ve arz ederdik. O, makam ve rütbesi ne olursa olsun, adâletle hüküm vermekten çekinmezdi." Kadı el-Veki'anlatır: Halife Mu'tedid zamanında, kadı Ebû Hazım bana ekmek için ba'zı vakıf araziler vermişti. Bunların bir kısmı Hasan bin Sehl denen zâtın yaptığı vakıflar idi. Burası Hüsna diye bilinen Halife Mu'tedid'e âit bir saraya da yakındı. Bu sarayın masrafı çoktu. Mu'tedid, elimde bulunan Hasan bin Sehl vakfının bir kısmını bu saraya tahsis etmişti. Nihâyet, sene sonu gelip, bu vakıf arazisindeki Mu'tedid'in saray için ayırdıklarının dışında, bütün hâsılatı toplamıştım. Ebû Hâzım'a gidip, durumu bildirdim. Hâsılatı, ehli arasında dağıtmak için izin istedim. Bana, "Emîr-ül-mü'minîne âit olanları

da topladın mı?" diye sordu. Ben de "Halife'den onu istemeye kim cesâret edebilir?" dedim. Bunun üzerine: "Vallahi, onları da toplayıp almadıkça ben onların taksimini yapmam" dedi. Sonra bana: "Git hemen halifeden onları iste" dedi. "Beni ona kim götürecek" dedim. "Falancaya git, benim önemli bir iş için gönderdiğimi kendisine söyle. Oraya varınca dediklerimi söylersin." dedi. Ben o zâtın yanına gittim. Aynısını anlattım. Gün sonu idi. Beni halifenin yanına götürdü.. Nihâyet halifenin huzûruna girince, çok önemli bir hâdise olduğunu zannetti. Durumu bir hayli merak etmişti. "Anlat bakalım" dedi. Ben şöyle anlattım. "Ey mü'minlerin emîri! Kâdı Ebû Hazım; Hasan bin Sehl vakıflarını bana vermişti. Oranın bir kısmını siz, kendi sarayınıza tahsis etmiştiniz. Şimdi ben, bu senenin malını topladım. Kâdı Ebû Hazım'a taksim etmesini arz ettim. Ancak, sizin sarayınıza tahsis ettiğiniz kısmın hâsılatının da toplanmasını, aksi takdîrde böyle bir dağıtım işini kabûl etmiyeceğini söyledi. Şu anda beni bunun için gönderdi. Aynen bu durumu, zât-ı âlinize bildirmemi emretti" Halife Mu'tedid bunları duyunca, sustu ve düşünmeye başladı. Bir müddet sonra, "Kâdı Ebû Hazım Abdülhamid isâbet etmiştir" dedi. Yakın görevlilerinden olan Sâfi'yi çağırdı. Gelince: "Hemen para sandığını getir" dedi. Safi güzel bir sandık getirdi. Halife, "Ne kadar vermem gerekiyor?" dedi. Vekî' "Geçen sene, oradan dörtyüz dinar aldım." dedim. Bunun üzerine, kasadan dörtyüz dinar verdi. Böylece, Mu'tedid'den saray için tahsis ettiği yerin hâsılatının parasını aldım.

Sonra, Kâdı Ebû Hâzım'ın yanına gittim. Bana: "Onları da yanındakilere ilâve et, verilmesi gereken yerlere ver. Sakın tehir etme" dedi. Ben de onun dediği gibi yaptım. Fakirlere dağıttım. Hak ve adâlet üzerine yürüyen, bu husûsta en ufak bir haksızlığa bile tahammülü olmayan Ebû Hazım Adulhamid'in, bu örnek hareketini insanlar duyunca çok sevindi. Ona teşekkürlerini bildirdiler. Halife Mu'tedid de tebrik edildi. Çünkü, o da, makam ve rütbe itibariyle elinde bütün imkânlar varken, buna rağmen, Kâdısının verdiği isâbetli bir kararı kabûl edebilme büyüklüğünü göstermişti.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 287

2) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 62

3) El-Fevâid-il-Behiyye sh. 82

4) Mu'cem-ul-müellifîn cild-5, sh. 101

5) El-Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 296

6) Tâc-üt-terâcim sh. 4

ABDULLAH BİN ABDÜLHAKEM EL-MISRÎ

Mısır'da yetişen Mâlikî mezhebi müctehidlerinden. Hadîs, fıkıh, târih ve edebiyyatta zamanın en büyük âlimi idi. Künyesi Ebû Muhammed, nisbeti Mısrî, asıl ismi, Abdullah bin Abdülhakem bin Ayen bin Leys'dir. 155 (m. 772) senesinde İskenderiye'de doğdu. Hazreti Osman'ın âzâdlılarından Râfi veya Hazreti Osman'ın bir başka âzâdlısının âzâd ettiği kölelerden Abdülhakem'in oğludur. Babası ve kardeşleri de kendisi gibi âlimdi. Aile muhitinin de ilmî bir hüviyete sahip olması, O'nun çalışmalarına destek oldu.

İlk tahsilini babasından alan Ebû Muhammed bin Abdülhakem, zamanın birçok âliminden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. İmâm-ı Mâlik'in (r.a.) en mümtaz talebeleri arasında yer aldı.

Çok zengin olmasına rağmen, kazancını fakîrlere sadaka ve dîn-i İslâm'a hizmet yolunda sarf ederek zâhid hayatı yaşardı. Abdullah bin Abdülhakem (r.a.) Mısır vâlisi Yezîd'in Kur'ân-ı kerîm hakkında yanlış görüşlerine katılmadığı için Kâhire'de zindana atıldı. 214 (m. 829) Ramazan ayında zindanda şehîd edildi. Kâhire'de İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) yanına defn edildi. Fakîh, zâhid, saduk (itimâd edilir) sika (güvenilir), çok zekî, müdekkîk (çok araştırıcı) olduğunu birçok meşhûr âlim, eserlerinde bildirdi.

Mâlik bin Enes'ten el-Muvattâ'yı işiterek rivâyet eden Abdullah bin Abdülhakem, ayrıca Leys, Mufaddal bin Fadâle, Bekr bin Mudar, İbni Lühey'a, Müslim bin Hâlid ez-Zencî ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Mâlikî mezhebinin derinliklerine vâkıf bir âlim olan Abdullah bin Abdülhakem (r.a.), Mısır'da Mâlikîlerin reîsi olan Eşheb'in vefâtından sonra onlara imâm olup, mes'elelerini halletti.

İmâm-ı Şafiî hazretleri ile dostlukları vardı. İmâm-ı Şafiî (r.a.) O'nun beldesine geldiğinde misâfiri olurdu. Hattâ İmâm-ı Şafiî, O'nun evinde vefât etti. İmâm-ı Şafiî'den yazdıklarını kendisi ve oğlu için de yazardı. Bu yazdıklarını daha sonra oğullarından Muhammed tedvin etti (kitap hâline getirdi).

Kendisi babasından ilim tahsil ettiği gibi oğulları Abdülhakem, Abdurrahmân, Sa'd ve Muhammed de babaları Abdullah'dan ders alarak zamanlarının âlimleri oldular. Bunlar arasında en fakîhinin Abdülhakem olduğu zikredilir. Ayrıca, Abdullah bin Abdülhakem'den, Rebî' bin Süleymân, el-Cebrî, Abdullah bin Abdurrahmân ed-Dârimî, Muhammed bin Müslim bin Vâre, Muhammed bin Sehl bin Asker, Mikdâm bin Dâvûd er-Ruaynî, Ebû Yezîd Yûnus bin Yezîd el-Karâtisî ve birçokları ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendiler..

İmâm-ı Mâlik hazretlerinin ileri gelen talebelerinden olmakla şereflenen Abdullah bin Abdülhakem hazretleri için zamanın büyük âlimlerinden olan Ebû Zür'a "O sika", Ebû Hatim "O, sadûk", İbni Vâre "O Mısır şeyhi", İbni Yûnus "Abdullah bin Abdülhakem, fakîh ve çok akıllı idi", el-Iclî "O, sikadır", Muhammed bin Kâsım "Yahyâ bin Maîn Mısır'a geldiğinde Abdullah'ın meclisinde bulunurdu", el-Halîlî "İrşâd'da sika (güvenilir) ve meşhûr âlimdir" demektedir.

Abdullah bin Abdülhakem hazretleri Mâlikî âlimi Eşheb'in kitaplarını kısaltarak telif ettiği "el-Muhtasaru'l-kebîr" adlı eserinde onsekizbin mes'eleden bahseder. "Evâsıt'ta dörtbin, "Sagîr"de binikiyüz mes'eleden bahseder. "Kitabü'l-ahvâl", "Kitâbü'l-kadâ fi'l-bünyân", "Kitâbü'l-menârik" ve "Kitabü fedâilü Ömer bin Abdülazîz" adlı eserlerinde de otuzaltıbin mes'eleyi nakleder. "Muhtasar-ı Sagîr" adlı eserinde, İmâm-ı Mâlik hazretlerinin "Muvattâ" adlı kitabındaki bilgilerden nakiller yapar. Ayrıca, "Kitâbü'l-fütuh" adlı bir eserinden daha bahsetmektedir. Ancak Fütûh'un, oğlu Abdurrahmân tarafından yazılmış veya tamamlanmış olduğu söylenmektedir. Bir târih kitabı mahiyetinde olan bu eserde, Mısır'ın fethi, idâresi, idârecileri, Mısır'a Sahâbe-i kiram (r.anhüm) tarafından getirilen hadîs-i şerîfler uzun uzun anlatılmıştır. Eser, Th. Ç. Torrey tarafından yirmidört sayfalık bir mukaddime ilâve ederek "Fütûh-u Mısr" adıyla neşredilmiştir. Onun yazmış olduğu fıkhî mes'eleleri Ebû Bekir el-Ebherî şerh etmiştir (açıklamıştır).

Bişr bin Bekr anlatır: "Ben, ölümünden sonra Mâlik bin Enes'i (r.a.) rü'yâmda gördüm. Bana "Sizin memleketinizde bir âlim vardır. Ona İbni Abdülhakem denir. Ondan ilim öğreniniz ve istifâde edip, hadîs-i şerîf rivâyet ediniz. Çünkü O'nun ilmi doğrudur" buyurdu.

---

1) El-İber cild-1, sh. 366

2) El-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 134

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 34

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 289

5) El-A'lâm cild-4, sh. 95

6) Mu'cemû'l-müellifîn cild-6, sh. 67

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 34

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 139

ABDULLAH BİN AHMED BİN HANBEL

Tanınmış hadîs hafızlarından. Künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. 213 (m. 828) senesinde doğup, 290 (m. 903) senesi Cemâzil-âhır de vefât etti. Cenâze namazını kardeşi Sâlih'in oğlu Züheyr kıldırdı. Tibin kapısı mezarlığına defn edildi. Rivâyete göre, orada bir Peygamberin (aleyhisselâm) kabri bulunduğu için, oraya defn edilmesi için vasıyyette bulunmuştur. Bağdâdlıdır. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğludur. Her bakımdan babasından çok istifâde etmiş, onun terbiyesinde yetişmiştir. Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, babasından, Abdullah Âlâ bin Hammâd, Kâmil bin Talha, Yahyâ bin Maîn, Ebû Hayseme, Züheyr bin Harb, Süveyd bin Sa'îd, Zekeriyyâ bin Yahyâ bin Hammûveyh, Muhammed bin Ebî Bekir gibi büyük âlimlerden (r.aleyhim) ilim alıp, rivâyetlerde bulunmuştur. Kendisinden de, Abdullah bin İshâk el-Medâinî, Yahyâ bin Sa'îd, Abdullah en-Nişâbûrî, Ebû Alî bin Savvâf, Muhammed bin Muhal gibi zâtlar (r.aleyhim) ilim alıp, rivâyette bulunmuşlardır. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Nesâî, ondan iki hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Eserleri şunlardır: "ez-Zevâid: "Babası Ahmed bin Hanbel hazretlerinin "Zûha Kitabı" üzerine yaptığı ilâvelerdir." "Zevâid-ül-müsned" (Bu kitabında babasının Müsnedi üzerine onbin hadîs-i şerîf civarında ilâve yapmıştır.) "Müsned-i Ehl-i Beyt" ve "Sülâsiyyât"dır.

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

Abbâs ed-Devrî: "Babası Ahmed bin Hanbel hazretlerinden duydum. Abdullah çok ilim elde etti."

Ebû Ali es-Savvâf: Abdullah bin Ahmed bin Hanbel; "Sözlerimin hepsi, babamın söylediklerîdir. Onları iki veya üç defa babamdan duymuşumdur." derdi.

Ebû Hüseyn bin Münâdî: "Abdullah bin Ahmed bin Hanbel kadar babasından fazla rivâyette bulunan, ilim nakleden kimse görmedim: Çünkü babasından Müsnedini dinlemiş, nâsih, mensûh, târih, tefsîr, hac ve daha başka mevzûlarla ilgili çok şeyler bildirmiştir."

İbn-i Adiy: "O babasının yanında yetişti. İlimde yeri büyüktür. Sadece babasının tavsiye ettiği kimselerden ilim alıp, yazmıştır."

Ebû Bekir el-Hilâl: "O, sâlih, doğru sözlü, hayası çok olan bir zât idi."

Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, hadîs-i şerîf husûsunda çok titiz idi. Bir hadîs-i şerîfi önce babasına arz eder, eğer babası o sözün hadîs-i şerîf olarak alınmasını uygun görürse alır, yoksa almazdı.

İmâm-ı Şafiî hazretlerinden de çok ders almıştır. Hasen bin Muhammed ez-Zegferânî, "İmâm-ı Şafiî'den (r.a.) hangi kitabı okuduysam, mutlaka o dersde Abdullah bin Ahmed bin Hanbel de hazır bulunurdu" demiştir.

Bildirdiği hadîs-i şeriflerden ba'zısı:

Babam, Ebû Hüreyre'den şu hadîs-i şerîfi bildirdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Ramazan ayı gelince, rahmet kapıları açılır, Cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur."** Ben bunu duyunca babama; Fakat, Ramazan olduğu halde insanlar sar'a hastalığına yakalanmaktadır. Bu nasıl oluyor, diye sordum. Bunun üzerine, babam bana: "Hadîs-i şerîf böyledir. Bu husûsta artık konuşma" dedi. Sonra yine Ebû Hüreyre'den (r.a.) şu hadîs-i şerîfi nakletti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Bir kimse Ramazan-ı şerîf orucunu, inanarak ve sevâbını Allahü teâlâdan umarak tutarsa, geçmiş günahları af ve mağfiret olur"** buyurdu.

"Allahü teâlâ ehl-i bid'atı (Peygamberimizin (s.a.v.) ve O'nun dört halifesi zamanında bulunmayıp da, dinde sonradan meydana çıkarılan, uydurulan sözlere, yazılara, usûllere ve işlere ibâdet olarak inanıp, yapan ve yaptıranları) **sevmez."**

Abdullah hazretleri babasına: "Sen, kitap va'z etmeyi (ortaya koyup; yazmayı) iyi görmediğin halde, "Müsned" kitabını, niçin yazdın?" dedi. Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Ben onu, insanlar Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesinde ihtilâf ettikleri zaman, müracaat kitabı olarak yazdım" cevâbını verdi.

Ahmed bin Hanbel buyurdu: "Yahyâ bin Maîn ile beraber San'a'ya gitmiştik, ikindi namazı sıralarında oraya vardık. Büyük âlim Abdürrazzak'ın evini sorduk. "Ramade" denilen köyde olduğunu söylediler. Orası San'a'ya yakın bir yerdi. Yahyâ bin Maîn San'a'da kaldı. Ben o köye kadar gittim. Çünkü, Abdürrazzak denen âlimle görüşmeyi çok istiyordum. Köye varınca, evini sordum. Bana evi gösterdiler. Evin yanına gittim. Orada oturup bekledim. Akşam namazından az önce, mescide gitmek üzere evinden çıktı. Hemen yanına koştum. Elimde seçtiğim ba'zı hadîs-i şerîfler vardı. Yanına yaklaşınca, "Selâmün aleyküm. Allahü teâlâ sana merhamet eylesin. Ben uzaklardan geldim. Bana şu hadîs-i şerifleri okur musun?" dedim. Bana "Sen kimsin?" diye sordu. Ben de "Ahmed bin Hanbel'im" dedim. Bu sözüm üzerine, tevâzu ile döndü. Beni kendisine doğru çekti. "Vallahi, sen Ebû Abdullah'sın" ya'nî Ahmed bin Hanbel'sin dedi. Sonra, elimdeki hadîs-i şerifleri aldı. Okumaya başladı. Karanlık basıncaya kadar devam etti. Sonra bakkâldan, aydınlatacak bir şey istedi. Bana o hadîs-i şerîfleri bitinceye kadar okuyuverdi."

Bizim evin bulunduğu sokakta bir dükkân vardı. Oraya birisi gelince babam onunla orada sohbet eder, konuşurlardı. Yine bir gün birisi gelmişti. Bana, "Babana Ebû İbrâhîm geldi, de, buraya gelsin" dedi. Ben babama haber verdim. Biraz sonra babam geldi. İkisi beraber dükkânda oturdular. Babam bana: "Ebû İbrâhîm, iyi ve sâlih bir kişidir" buyurdu. Sonra Ebû İbrâhîm'e "Anlat, yâ İbrâhîm!" dedi. O zât şöyle konuştu: "Falanca kilisenin yakınındaki bir yerden yola çıkmıştım. Bu sırada rahatsız oldum. Yola devam etmem mümkün değildi. Kendi kendime, keşke şu yakındaki kilisenin yanında olsaydım, belki orada bulunan rahibler beni tedâvi ederdi, diye düşünüyordum. O anda bir de ne göreyim, bir arslan bana doğru geliyor! Nihâyet arslan yanıma kadar geldi. Zarar vermek için gelmediği, durumundan belli idi. Hattâ, sırtına bineceğim bir şekilde bana yaklaştı. Ben de sırtına bindim. Yakınında bulunan kilisenin yanına gelince, beni oraya bıraktı. Rahibler kiliseden bu manzarayı görmüşlerdi. Bir arslanın bana karşı böyle boyun eğmesine şâhid olan rahiblerin hepsi müslüman oldular. Onların sayıları dörtyüzidi" dedi. Ebû İbrâhîm, sözünü bitirince, babama "Yâ Ebâ Abdullah! Şimdi sen de bir şeylerden bahset bakalım" deyince, babam, şöyle bir şey anlattı: Hac zamanı bir hayli yaklaşmıştı. Bir gece rü'yâ gördüm. Rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görmiyeyim mi?

Bana "Yâ Ahmed" buyurdular, o anda ben uyandım. Sonra yine uykuya daldım. Tekrar efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana "Yâ Ahmed hac et" buyurdular. Sonra uyandım, hazırlığa başladım. Benim âdetimdir, bir sefere çıkacağım zaman, azık olarak biraz ekmek alırdım. Yine öyle yaptım. Sabahleyin Kûfe tarafına doğru yola çıktım. Günün bir kısmını yürüdükten sonra, kendimi Kûfe'de buldum. Halbuki daha çok yolum vardı. Hemen mescide gittim.

Orada güzel yüzlü, güzel kokulu bir gençle karşılaştım. "Selâmün aleyküm" dedim. Sonra tekbir alıp, namaza durdum. Namazımı bitirince ona "Allahü teâlâ sana merhamet etsin. Acaba buralarda, hacca gidecek kimse kaldı mı?" dedim. Bana "Bekle, şimdi bir kardeşimiz gelir" dedi. Biraz sonra, hâli, benim hâlime benziyen birisi geldi. Bu zât, o gence, "Allahü teâlâ sana merhamet etsin, ne olur, sen de bizimle gelsen" dedi. Genç, "Eğer yanımızdaki Ahmed bin Hanbel ise, o yol arkadaşlığı yapar" dedi. Bunun üzerine, onun Hızır olabileceği aklıma geldi. (Hızır, İbrâhîm aleyhisselâmdan sonra, yaşamış ya bir nebî (peygamber) veya velîdir. Zülkameyen askerinin reîsi (komutanı) idi. Mûsâ (a.s.) ile yolculuk yaptı. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden değildir. Fakat, rûhu, ba'zı velîlere feyz vermiştir. Öldükten sonra rûhu insan şeklinde görünüp, garîblere yardım etmektedir.) Sonra, yanımdaki o zâta "Yanında yiyecek var mı?" diye sordum. O "Sen bildiğinden, ben de bildiğimden yiyeyim" dedi. Biz yemeğimizi yerken, o genç yanımızdan kayboldu. Üç gün sonra, Mekke-i mükerremeye varmıştık. Bir de ne görelim, o genç Mekke-i mükerremede idi.

Abdullah bin Ahmed bin Hanbel hazretleri buyurdular ki; "Babam Müsned kitabını yediyüzbin hadîs-i şerîf arasından seçerek derlemiştir."

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 65

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 141

3) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 180

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 656

ABDULLAH BİN HASEN EL-HARRÂNÎ

Hadîs ve lügat âlimlerinden. Adı, Abdullah bin Hasen bin Ahmed bin Abdullah bin Müslim el-Harrânî'dir. Künyesi, Ebû Şuayb el-Emevî'dir. 205 (m. 820) yılında Harran Şehrinde doğup büyüdü. Sonra Bağdâd'a geldi ve 290 (m. 902)'de orada vefât etti.

Hadîs âlimlerinin sika (güvenilir, sağlam) râvilerindendir. Bağdâd'a gelip yerleştikten sonra oradakilere vefât edinceye kadar ilim öğretti. O, dedesi Ahmed bin Ebî Şuayb ve babası Ebû Müslim, Ahmed bin Abdülmelik bin Vâkıd, Yahyâ bin Abdullah, Affân bin Müslim ve daha birçok âlimden ilim aldı ve onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, kadı Mahâmilî, Muhammed bin Muhalled ed-Dûrî, Ebû Bekr-i Şafiî ve daha pekçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

O, bir çok âlimden Simâ yolu ile ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Simâ, bir hadîs âliminin ezberindeki veya kendisine âit yazılı bir nüshasındaki hadîs-i şerîfleri okuması ve talibin de (hadîs-i şerîf öğrenip nakletmek isteyenin de) bunu dinleyerek zabtetmesidir. Kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiği Yahyâ bin Abdullah-ı Bâbletî, babasının vefâtından sonra annesi ile evlenmiş, üvey babası olmuştur. İmâm-ı Evzâî de, Bâbletî'nin üvey babasıdır. Abdullah bin Hasen-i Harrânî'nin hadîs rivâyetinde sika bir râvi olduğunu bir çok âlim bildirmektedir. Sâlih bin Muhammed: "Ebû Şuayb-ı Harrânî, sika bir râvidir" dedi. Mûsâ bin Hârûn da: "Muhakkak O, hem

kendisi, hem de babası ve hem de dedesi muhaddis (hadîs âlimi) olan bir zâttır" dedi. Ahmed bin Kâmil-i Kâdî da şöyle bildirdi: "Ebû Şuayb-ı Harrânî, 295 (m. 907) senesinin zilhicce ayında vefât etti. O, rivâyetinde eksiklikle itham olunmamış bir seneddi."

Ebû Şuayb-ı Harrânî'nin hadîs ilmine dâir yazma bir eseri vardır. Bu eserin adı, "Cüz'ün minel-fevâid-i fil-hadîs"dir. Bu, hicrî yedinci asırda "Sekiz varak" hâlinde diğer rivâyetleri ile birlikte bir kitap hâline getirilmiştir. Riyad kütüphânesi yazma eserler bölümünde "Medîne - Birinci kısım Sâd-55" numara ile kayıtlıdır.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 78

2) Târih-i bağdâd cild-9, sh. 435

3) El-İber cild-2, sh. 101

ABDULLAH BİN HUBEYK

Evliyânın büyüklerinden. Çok ibâdeti ve dünyâya düşkün olmaması ile tanınırdı. Aslen Kûfelidir. Antakya'da ikâmet etti. Fıkıh ve tasavvufta Süfyân bin Sa'îd es-Sevrî'ye tâbi idi. Süfyân-ı Sevrî'nin (r.a.) talebeleri ve büyük âlim Yûsuf bin Esbât'ın sohbetinde bulundu. Helal yemeye çok dikkat ederdi. Pek kıymetli sözleri vardır. Hadîs-i şerîf de rivâyet etmiştir.

Buyurdular ki: "Kim, Allahü teâlânın rızâsı için nefsini ayıplarsa, Allahü teâlâ onu gazâbından korur."

"Kötü ve yanlış sözleri çok dinlemek, tâatın, ibâdetin tadını kalbden siler."

"Yarın sana zarar verecek şeyler için keder ve gam içinde bulun. Âhıret se'âdetini harâb eden şeyler için üzül. Yarın sana fâide vermiyecek şey için sevinme."

"En fâideli korku, insanı, günahlardan ve kötülüklerden alıkoyanıdır. İnsana, boşuna geçen ömrü için üzülmek yaraşır. Kalan ömrünü de iyi kıymetlendirmesi lâzımdır."

"Kalbime uygun gelmiyen; içime rahatlık yermeyen bir şeyi terk ederim." "İyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek kadar öğreniniz."

Tabiînden birisi şöyle derdi: "Allahım! Sen istemeden de veriyorsun.. Allahım! Senden azametini ve yüceliğini kalbime koymanı, bana sevgini ihsân etmeni, diliyorum."

Başka birisi ise: "Yâ Rabbi! Kalbimi, senin sevgin ve korkunla doldur" derdi.

Âbidlerden (çok ibâdet eden) ba'zısı şöyle demişlerdir: "Ey insanlar! Kalblerinizi Allahü teâlâyı anmakla diriltiniz, O'nun korkusu ile doldurunuz, sevgisiyle nurlandırınız, O'na kavuşma arzusu ile neşelendiriniz. Biliniz ki, O'na olan sevginiz nisbetinde yükselir, niyetinizin güzelliği ile nefsinizi kahreder, şehvetlerinizi Nefsinizin arzu ve isteklerini) terk ile, amellerinizi temizlersiniz."

"Allahü teâlânın sevgisiyle dolup taşanların güzel âdetlerinden birisi de, gece ve gündüz, Allahü teâlâyı kalb ve dil ile çok anmalarıdır. Ancak, kalbin zikretmesi daha üstündür."

Haydere bin Ubeyde anlatır; Ziyâret için âbidlerden birinin yanına gitmiştik. Ona, "Kendini nasıl buluyorsun?" deyince: "Günâhı çok, iyilikleri az, yolculuğu uzun bir kimse olarak buluyorum." Yanında, hatırlıyabildiğin kadarıyle ne azığın var diye sorduk. O da: "Kul olmam

hasebiyle, Rabbimin emrettiklerini yapmam, O'nun af ve mağfiretinden ümidim, tek sermâyemdir" dedi.

Abdullah bin Hubeyk, bir gün Feth bin Şehraf ile karşılaşınca, ona şu nasihatte bulundu: "Ey Horasanlı! Şunlara dikkat et. İnsana zarar bunlardan gelir. Gözünle harama bakma. Dilinle yalan söyleme. Kalbinde, müslüman kardeşine hased ve kin tutma, iyi şeyleri arzu et ve iste, şer ve kötü olan şeyleri arzu etme. Eğer bu dört şeye iyi sahip olmazsan, sonunda bedbaht bir insan olursun."

Yine o, şöyle bildirdi: "Allahü teâlâ Musa'ya (a.s.) "Ahmak olanlara kızma. Gammın, üzüntü ve kederin çok olur" diye vahyetti.

Huzeyfe el-Mer'aşî, Abdullah bin Hubeyk'e şöyle dedi: "İnsan, dünyâyı sevip dururken nasıl felah bulur, insan en iyi ameline bile güvenmemelidir. Fakat cenâb-ı Haktan da ümid kesmemelidir."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zısı:

"Kişinin mâlâya'nîyi (boş, fâidesiz şeyleri) **terk etmesi, onun müslümanlığının güzelliğindendir."**

"Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek: "Yâ Resûlallah! Dünyalık elde etmek gayesi ile gazâya giden kimse için ne buyurursun?" diye sordu. Resûlullah efendimiz **"Onun için ecir** (sevâb) **yoktur"** buyurdular. Ebû Hüreyre (r.a.) bu durumu Eshâb-ı kiram arasında anlattığı zaman onlar, "Belki sen bunu Resûlullah efendimizden iyi anlamadın" dediler. Bunun üzerine Ebû Hüreyre hazretleri tekrar Resûlullahın (s.a.v.) yanına döndü ve bu husûsu sordu. Resûlullah efendimiz: Üç kerre, **"Onun için ecir yoktur"** buyurdular."

Nu'mân bin Beşîr (r.a.) rivâyet etti: **"Kıyâmetin önü sıra, ba'zı fitneler ortaya çıkar. O zamanda kişi, mü'min olarak sabaha çıkar, kâfir olarak akşamlar. Mü'min olarak akşamlar, kâfir olarak, sabahlar. Bir topluluk, ahlâklarını, az bir dünyalık karşılığında satarlar."**

Enes bin Mâlik'den rivâyet etti. Birisi Resûlullaha (s.a.v.) geldi. "Yâ Resûlallah! Kıyâmet ne zaman?" diye sordu. Resûlullah efendimiz, **"Kıyâmet koptu** (kabûl et)**. Onun için ne hazırladın?"** diye sordu. O zât: "Fazla bir şey hazırlamadım. Fakat ben, Allah ve Resûlünü seviyorum" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz: **"Senin için tahmin ettiğin vardır. Sen sevdiğin ile berabersin"** buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-10, sh. 168

2) Nefehât-ül-Üns sh. 118

3) Tabakât-üs-sûfiyye, sh. 141

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 99

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 83

6) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 254

7) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 4

8) Keşf-ül-mahcûb sh. 128

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BELHÎ

Hadîs âlimi ve tarihçi. İsmi Abdullah bin Muhammed bin Sûre bin Muhammed bin İbrâhîm el-Belhî olup künyesi, Ebû Ali'dir. Belh'de doğmuş olup doğum târihi tesbit edilememiştir. Uzun müddet Bağdâd'da kalmıştır. 295 (m. 907)'de vefât etti. Mekkî bin İbrâhîm el-Belhî, Ali bin Muhammed el-Hanzâlî, Abdüssamed bin Hassan el-Mervezî, İbrâhîm bin Şemmâs es-Semerkandî, Assam bin Yûsuf el-Kâdî ve daha birçok âlimden ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuştur. Ebû Bekir bin Ebî'd-Dünyâ, Mûsâ bin Hârûn ve bir çok âlim de ondan ilim almışdır. Muhammed bin Muhalled O'nun sika (sağlam, güvenilir) bir râvi olduğunu söylemiştir.

Büyük bir muhaddis olan Abdullah bin Muhammed aynı zamanda hafızdır. Ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle bilen bir zâttır. Bunun yanında önemli bir tarihçidir. Kitâb-ül-i'lel ve Kitâb-üt-târih isimli iki eseri vardır.

Abdullah bin Muhammed el-Belhî, Ali bin Muhammed, Ebû Ca'fer er-Râdî Hişâm bin Urve'den, o da babasından, o da Hazreti Âişeden rivâyetle Resûlullah (s.a.v.) **"Secde-i sehv, namazdaki her noksanlık ve ziyâdelikten dolayı bir cezadır"** buyurdu.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 80

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 219

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 442

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 132

5) El-A'lâm cild-4, sh. 118

ABDULLAH BİN ZÜBEYR EL-HUMEYDÎ

Tebe-i tabiînden büyük bir hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Bekir'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 219 (m. 834) târihinde Mekke'de vefât etti. Mekke-i mükerremenin hadîs ve fıkıh âlimi idi. İbn-i Uyeyne, İbrâhîm bin Sa'd, Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî, Velîd bin Müslim, Veki' bin Cerrah, Mervân bin Muâviye ve daha başka büyük âlimlerden (r.aleyhim) ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da, Buhârî, Ebû Zür'a, Ebû Hatim, Bişr bin Mûsâ Nesâî ve daha bir çok âlim (r.aleyhim) ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Şafiî hazretlerinden ilim öğrendi. Onunla beraber Mısır'a gitti. Vefâtına kadar İmâm-ı Şafiî hazretlerinin yanından ayrılmadı. Sonra Mekke-i mükermeye döndü orada fetvâlar verdi. İmâm-ı Buhârî hazretlerinin hocasıdır. Buhârî (r.a.), Humeydî'den yetmişbeş hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Bu durunu İmâm-ı Müslim kitabının mukaddimesinde açıklamıştır.

Âlimlerin hakkında söyledikleri: Ahmed bin Hanbel, "Humeydî bizim yanımızda büyük bir imamdır."

İshâk bin Râhaveyh: "İmâm-ı Şafiî, Humeydî ve Ebû Ubeyd (r.aleyhim) zamanımızın büyük âlimlerindendi."

Hâkim Ebû Ubeyde: "Humeydî (r.a.) Mekkelilerin müftîsi ve hadîs âlimidir. Ahmed bin Hanbel, Iraklılar sünnet-i seniyyeyi iyi bilmekte nasıl ise, Humeydî de Hicazlılar için sünnet-i seniyye husûsunda aynısıdır." buyurdular.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Ebû Şureyh Ka'bî (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, komşusuna ikram etsin. Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden misâfirine ikram etsin."**

Ömer bin Ebî Seleme rivâyet etti. Ben Resûlullahın (s.a.v.) himâyesinde yetim bir çocuk olarak bulunuyordum. Elimi, yemek yerken çanağın çeşitli yerlerine doğru hareket ettiriyordum. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Ey küçük! Yemek yiyeceğin zaman, Besmele söyle** (Bismillahirrahmânirrahîm de), **sağ elin ile ye ve önünden ye"** buyurdu. Ondan sonra, Resûlullahın (s.a.v.) buyurduğu gibi yedim.

Hâlid bin Velîd (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanların kıyâmet günü azâbı en şiddetli olanı, dünyâda iken insanlara en çok eza ve cefâ vermiş olan kimsedir."**

Ebû Katâde el Ensârî rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden birisi mescide girdiği zaman, oturmadan önce iki rek'at namaz kılsın."**

Ebüd-derdâ rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "(Kıyâmet günü) **terazide en ağır gelecek şey, güzel ahlâktır."**

"Yumuşaklıktan nasîbi olan kimsenin, hayırdan da nasîbi vardır."

Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kim Ramazân-ı şerîf orucunu tutar, ondan sonra Şevval ayından da altı gün tutarsa, bütün ömrü boyunca oruç tutmuş gibi olur."**

Muâz bin Cebel (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim, kalbinden ihlâsla ve yakîn ile "la ilahe illallah" derse, Cennete girer ve ona Cehennem ateşi dokunmaz."**

Ümmü Seleme (r.anha) bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) sabah namazından sonra **"Allahım! Senden faideli ilim, temiz rızk, kabûl edilen amel isterim"** buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Üçüncüyü yalnız bırakıp iki kişi aralarında gizli konuşmasınlar. Çünkü böyle yapmak, yalnız bırakılan o üçüncü şahsı üzer."**

"Pişmanlık tövbedir."

Humeydî'nin eserlerinden, "Müsned"i vardır. Basılmıştır.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 87

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 215

3) Tabakât-üş-şâfiîyye cild-2, sh. 140

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 1

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 45

ABDURRAHMÂN BİN AMR BİN SARÛAN

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Zur'a. Doğum târihi bilinmemektedir. 280 (m. 893) târihinde Şam'da vefât etti. Şamlıdır. Havze bin Halîfe, Ebû Nuaym, Ahmed bin Hâlid el-Vehbî, Ebû Muhsir el-Gassânî, Süleymân bin Harb ve başka âlimlerden rivâyetlerde bulunmuştur. Ahmed bin Hanbel ve Yahyâ bin Maîn ile görüşüp, çok istifâde etmiştir. Ondan da, Ebû Dâvûd,

Ebû Sa'îd, Ebû Abbâs el-Esâm, Tahâvî, Taberânî ve bir çok âlim de ondan ilim alıp, rivâyetlerde bulunmuşlardır. Zamanında hadîs ilminde çok yüksek bir dereceye sahipti. Hadîs-i şerifleri ve râvileri gayet iyi bilirdi. Ebû Zur'a'nın târih ve hadîs-i şerîf illetlerine dâir, yazma eserleri vardır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 320

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 163

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 177

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 624

5) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 205

ABDURRAHMÂN BİN İBRÂHİM

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Abdurrahmân bin İbrâhîm bin Amr bin Meymûn el-Kureşî'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd ed-Dımaşkî'dir. Dahîm bin Yetim adı ile de tanınmaktadır. 170 (m. 786) senesinin Şevval ayında doğdu ve 245 (m. 859) senesinin Ramazan ayında Remle şehrinde (Filistin'de) vefât etti.

Hadîs ilminde büyük bir âlimdir. Hadîste "Hâfız" derecesine yükselmişti. Şam şehrinde, zamanının en büyük muhaddisi idi. O, Süfyân bin Uyeyne, Mervan bin Muâviye, Velîd bin Müslim, Ömer bin Abdülvâhid, Eyyûb bin Süveyd-i Remli ve daha pekçok hadîs âliminden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, İmâm-ı Buhârî, İmâm-ı Müslim, Ebû Dâvûd, İmâm-ı Nesâî, İbn-i Mâce ve daha birçok hadîs âlimi hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hadîs âlimlerinden Ebû Hatim, Nesâî, Dâre Kutnî, Iclî ve daha birçokları, O'nun sika (güvenilir) bir râvi olduğunu bildirmişlerdir, imâm-ı Ebû Dâvûd buyurdu ki: "Abdurrahmân bin İbrâhîm, hadîs ilminde huccettir. O, Dımaşk'ta (Şam'da) zamanının eşi bulunmayan âlimlerindendi." Abdullah bin Muhammed Seyyar'a; Şam'da karşılaştığın âlimlerin en sağlamı, sika olanı hangisidir? diye sorulduğunda, cevâbında: "Onların en üstünü, Dahîm (Abdurrahmân bin İbrâhîm)'dir" dedi. Ebû Bekr-i Mervezî de: "Ben, Ahmed bin Hanbel'in, Dahîm hakkında, "O, akıllı ve itimâda şayan bir râvidir" diyerek onu medhettiğini işittim" dedi. İbn-i Hibban da şöyle bildirdi. "O, hadîs ilminde sika bir râvidir. Kendisine sadece "Dahîm denilmesini beğenmezdi. O, ilmi ve beldesinde bulunan âlimleri nesebleri ile birlikte hıfzederdi." Halîlî de "İrşâd" adındaki eserinde: O, hadîs hafızı olan imamlardan birisiydi. O'nun hafız olduğunda bütün âlimler ittifâk etmişlerdir. Şam'da kendisinden en son hadîs-i şerîf rivâyet eden, Seyyid bin Hâşim bin Mersed'dir. İmâm-ı Buhârî, "Zühre" adındaki eserinde, ondan üç hadîs-i şerîf rivâyet etmektedir.

Fıkıh ilminde de büyük bir âlimdi. İmâm-ı Evzâî'nin mezhebinde idi. Ürdün ve Filistin Kâdılığına ta'yin edildi. Sonra Mısır'da "Kâdı'l-kudât" (Temyiz reîsi) olmak için talepte bulundu ve hemen bu vazîfeye getirildi. Hasen bin Ali diyor ki: "Dahîm, 212 (m. 827) senesinde Bağdâd'a geldi. Ben, babamın, Ahmed bin Hanbel'in, İbn-i Maîn'in ve Halef bin Hâlim'in onun huzûrunda çocuklar gibi oturduğunu gördüm" 245 senesinde Remle'de vefât etti.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Şunlar, münafığın sıfatlarındandır: La'net, onun selâmıdır. Haram kazanç, onun yiyeceğidir. Hıyânet, gündüz insanların arasında bulunup (onlar gibi hareket etmek) **ve geceleyin de üstün körü yapıvermek de, onun ganîmetlerindendir."**

"Her iyilik, sadakadır."

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 131

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 480

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 112

4) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 265

ABDÜLAZÎZ BİN YAHYÂ EL-KINÂNÎ

Büyük fıkıh âlimlerinden. Lakabı Gûl'dür. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 240 (m. 854) târihinde vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin zamanında talebe idi. Halîfe Me'mun zamanında Bağdâd'a geldi. İbn-i Uyeyne, Abdullah bin Muâz es-San'anî, Mervân bin Muâviye el-Fezârî, Hişam bin Süleymân el-Mahzûmî gibi âlimlerden rivâyetlerde bulunup, ilim almıştır. Ondan da, Ebû Bekir Ya'kûb bin İbrâhîm et-Teymî, Hüseyn bin Fadl el-Beclî rivâyetlerde bulunmuştur. Dâre Kutnî dedi ki: "İmâm-ı Şafiî'nin fazîletlerine dâir, Ebû Ali İsfehânî'nin yazdığı kitapta okudum. Bu eserde, İmâm-ı Şafiî'den (r.a.) ilim alan talebeleri anlatılmakta ve şöyle denilmektedir: Ona tâbi olan, ondan ilim alıp, fazîletini i'tirâf edenlerden birisi de Abdülazîz bin Yahyâ'dır. O, İmâm-ı Şafiî hazretleri ile uzun müddet beraber kaldı. Beraber Yemen'e gittiler. Abdülazîz bin Yahyâ da, kendi kitaplarında, umûm, husûs ve beyân mevzûlarını anlatırken İmâm-ı Şafiî'den (r.a.) bahsetmiştir. Bütün bu bilgiler, İmâm-ı Şafiî'nin Risale adlı eserinde mevcûttur. Abdülazîz bin Yahyâ, Ehl-i sünnet i'tikâdını müdâfaa için, Ehl-i bid'atan olanlarla münâzaralar yapmıştır. İçerisinde, münâsip olmayan bir çok mevzûların bulunduğu "Hayda" kitabı ona nisbet edilmişse de, büyük âlim Zehebî bunu kabûl etmemektedir.

Hatîb-i Bağdadî: "Abdülazîz bin Yahyâ, ilim ve fazîlet sâhiblerindendir. Çok eserleri vardır. İmâm-ı Şafiî'nin yanında yetişen âlimlerden olup, devamlı onunla beraber olmakla tanınmıştır" demektedir.

Büyük âlim Ebû Ayna anlattı: Abdülazîz el-Kınânî, fizikî yönden pek gösterişli değil idi. Birgün halîfe Me'mûn'un huzûruna girdi. Halîfe'nin yanında Ebû İshâk el-Mu'tasım vardı. Abdülazîz el-Kınânî girince güldü. Bunun üzerine Abdülazîz el-Kınânî: "Ey mü'minlerin emîri! Bu bana niçin gülüyor? Allahü teâlâ, Yûsuf'u (a.s.) güzelliğinden, yakışıklılığından dolayı peygamber olarak seçmedi ki" dedi. Me'mûn güldü ve cevâbını beğendi.

1) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 449

2) El-A'lâm cild-4, sh. 29

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 363

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 95

5) Keşf-üz-zünûn sh. 634

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 263

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 144, 145

ABDÜLMELİK BİN ABDÜLAZÎZ (İBN-İ MACİŞÛN)

Mâlikî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimi. İsmi, Adülmelik bin Abdülazîz bin Abdullah bin Ebî Seleme el-Mâcişûn et-Teymî'dir. Künyesi, Ebû Mervan İbn-ül-Mâcişûn'dur. 212 (m. 827) senesinde vefât etti. İmâm-ı Mâlik'ten, babası Abdülazîz bin Abdullah'dan, dayısı Yûsuf bin Ya'kûb'dan, Müslim bin Hâlid ez-Zencî'den, Abdurrahmân bin Ebî Zinâd'dan, İbrâhîm bin

Sa'd'dan ve zamanının diğer âlimlerinden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sünen-i Nesâî'de ve Sünen-i İbni Mâce'de, yer almıştır. Kendisinden ise Ebû Rebî' Süleymân bin Dâvûd, Ammâr bin Tâlût, Amr bin Ali es-Sayrafî, Muhammed bin Hüman el-Halebî, Mâlikî fakîhi Abdülmelik bin Hubeyb, Ali bin Harb et-Tâî, Ebû Utbe Ahmed bin Ferec el-Hicârî ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Abdülmelik bin Abdülazîz, fıkıh ilminde meşhûr bir âlimdi. Ayrıca gayet fasîh güzel konuşurdu. Zamanında fıkhî mes'eleler ona sorulurdu. Mus'ab ez-Zübeyrî şöyle demiştir: "Abdülmelik bin Abdülazîz, Medînelilerin fetvâ için müracaat ettikleri bir âlim idi."

Talebesi, Yahyâ bin Ahmed Muazzil şöyle demiştir: "Hocam da bu dünyâdan göçüp gitti. O fasîh ve güzel konuşan dilleri artık konuşmuyor. Toprak onun dilini de yiyip susturdu. İşte bütün bunları düşünüyorum da, gözümde dünyânın değeri büsbütün düşüyor. Öyle ki, dünyâ gözümde kıymetsiz bir şey derecesinde kalıyor."

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 160

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3 sh. 166

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 658

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 407

5) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 153

ABDÜLMELİK BİN HABÎB

Fıkıh ve edebiyat âlimlerinden. Künyesi Ebû Mervan'dır. 174 (m. 790) senesinde doğmuştur. Endülüs Emevîleri zamanında Kurtuba'ya gitti. Fıkıhta büyük âlim olup, Mâlikî mezhebinde söz sahibi âlimlerinden idi. 238 (m. 852) yılında Endülüs'te vefât etti.

Abdülmelik bin Habîb; Endülüs'te Sa'sa'd bin Sellâm, Kâdî bin Kays, Ziyâd bin Abdurrahmân'dan ilim ve hadîs-i şerîf öğrendi. Sonra hacca gitti. Orada ise İbni Mâceşûn, İbrâhîm bin Münzir, Abdurrahmân bin Râfi ez-Zübeydî, İbni Ebî Üveys, Abdullah bin Abdülhakem, Abdullah bin Mübârek, Esed bin Mûsâ ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Sekiz sene süren bu tahsilinden sonra tekrar Endülüs'e döndü. Fıkhın yanında; lügat târih, neseb ve arûzda da âlim oldu. Aynı zamanda şâir idi.

Abdülmelik bin Habîb hakkında âlimler şöyle demişlerdir: Ahmed bin Abdülberkan: "O birçok ilimlere sahip, fıkıha, nahiv "(Arap dil bilgisi) ve arûza dâir eserleri olan, neseb (soy) ve târih âlimi ve şâir bir zât idi." Ba'zı âlimler: "Biz onu câmiden çıkarken, hadîs, ferâiz ve fıkıh öğrenmek için otuza yakın talebenin arkasında bulunduğunu gördük." Utbî: "Medine ehlinin usûlü üzere te'lîfte bulunan, kitaplarından talebelerin istifâdesi çok olan, fıkıh, târih, edebiyatta çok sayıda eserleri bulunan bir âlimdir."

El-Kâdî Münzir bin Sa'îd şöyle anlatır: "Abdülmelik bin Habîb'in bir sürahisi vardı. İçinde süt ve balı eritir, hafızasını kuvvetlendirmek için her sabah içerdi."

Abdülmelik bin Habîb'den iki oğlu Muhammed ve Ubeydullah ile Tekiyyuddîn bin Mahled, İbni Vaddâh ve Mekâmî hadîs-i şerîf rivâyet etmiş ve ilim öğrenmiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Zevalden sonra kırâat, rükû' ve sücûduna riâyet ederek dört rek'at namaz kılan kimse ile yetmişbin melek de kılar ve geceye kadar onun için istiğfar eder"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise

Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Allah katında Kur'ân'dan daha üstün şefaatçi yoktur. Ne Peygamber, ne melek ve ne de başkaları"** buyurdu.

Abdülmelik bin Habîb'in bine yakın eseri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: el-Vâdıha fi's-sünen ve'l fıkh, el-Câmi, Kitâb-ı fedâil-is-Sahâbe, Kitâb-ı garîb-il hadîs, Kitâb-ı tefsîr-il-Muvattâ, Kitâb-ı hurûb-il-İslâm, Kitâb-ül-mescidîn, Kitâb-ı sîret-il-imâm fi'l mulahhidîn, Kitâb-ı tabakât-ül-fukahâ ve't-Tâbiîn, Kitâb-ı nesâbin-il-hediy, İrâb-ül-Kur'ân, Kitâb-ı hasbe fi'l emrâd, Kitâb-ı ferâid, Kitâb-ı sehâ, İstina-ül-ma'rûf, Kitâb-ı kerâhet-il-gınâ', Kitâb-ı fi'n-neseb ve fi'n-nücûm. Kitâb-ı el-câmi, Kitâb-ı regâib, Kitâb-ı vera' fi'l-ilm, Kitâb-ı vera' fil-mal, Kitâb-ı hikem ve'l amel bi'l cevârih.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 154

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 536

3) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 59

4) İnbâ-ür-ruvât cild-2, sh. 206

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 148

6) Brockelman Sup cild-1, sh. 231

7) El-A'lâm cild-4, sh. 157

ABDÜLVEHHÂB BİN ATÂ (EL-HAFFÂF EL-ICLÎ)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Adı, Abdülvehhâb bin Atâ'dır. Künyesi Ebû Nasr olup, "el-Haffâf, "el-Iclî" ünvanları ile de meşhûrdur. Basra'da yetişen âlimlerden olduğu için, "Basrî" denmektedir. 204 (m. 819) yılında Bağdâd'da vefât etti.

Abdülvehhâb-ı Iclî, başta Sa'îd bin Ebî Arûbe olmak üzere, Süleymân-ı Teymî, Hamîd-i Tavîl, Hâlid el-Hüzâ', Muhammed bin Amr ve daha pekçok âlimden rivâyette bulundu. Onlardan ilim aldı. Kırâat ilmini Ebû Amr bin Âlâ'dan okudu. Ebû Arûbe'nin ilim meclisine o kadar çok devam etti ve onun sohbetinde bulundu ki, bundan dolayı ona "Ebû Arûbe'nin râvisi" denilmektedir. Kendisinden de, Ahmed bin Hanbel, İshâk bin Râheveyh, Yahyâ bin Maîn, Amr bin Zürâre en-Nişâbûrî, Haris bin Ebî Üsâme ve daha birçok âlim rivâyette bulundular.

O, hadîs ilminde sika (güvenilir), sadûk (rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde sağlam) bir râvidir. İlimdeki üstünlüğünü ve sika bir râvi olduğunu birçok âlim bildirmektedir. Ahmed bin Hanbel dedi ki: "Yahyâ bin Sa'îd, O'nun hakkında iyi düşünürdü ve O'nu çok eskiden beri tanırdı."

Ebû Hâlimi Mervezî de diyor ki: "Ahmed bin Hanbel'e, "Abdülvehhâb-ı Iclî, sika mıdır?" diye sordum. O da, "Sika kimdir, bilir misin? Sika, Yahyâ bin Sa'îd el-Kettân'dır" diye cevap verdi." Böylece, Iclî'nin de sika bir râvi olduğunu bildirmek istedi. Yahyâ bin Maîn, O'nun sika olduğunu söyledi. Muhammed bin Sa'd da: "O, Sa'îd bin Ebî Arûbe ile çok bulundu. O'nun sohbetiyle tanındı. O'nun bütün kitaplarını yazdı ve O'ndan çok rivâyet etmekle meşhûr oldu. Bağdâd'a gelip vefât edinceye kadar orada kaldı" dedi. Diğer birçok hadîs âlimleri de, "O, sâlih, hayırlı bir kişi olup çok ağlardı" dediler.

O'nun tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerine âit tasnif ettiği eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1. Es-Sünenüfi'l-fıkh.

2. Et-Tefsîr.

3. En-Nâsıh ve'l-Mensûh.

4. Es-Sıyâmü.

O'nun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Kütüb-i sitte adı ile meşhûr altı hadîs kitabının dört Sünen'inde, Sahîh-i Müslim'de ve hadîs kitaplarında yer almaktadır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Benim bu mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram'ın dışında kılınan bin namazdan daha hayırlıdır."

Hazreti Âişe şöyle bildiriyor. "Resûlullah (s.a.v.), sabah namazının iki rek'at sünnetini kılar ve o kadar hafif tutardı ki, ben (kendi kendime), acaba bu iki rek'atta Ümmü'l-Kur'ân'ı (Fâtiha'yı) okudu mu? derdim."

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bu ümmetin içinde, öyle bir kavim türeyecek ki, onların namazlarına bakarak, siz kendi namazınızı küçümseyeceksiniz. Kur'ân-ı kerîmi okuyacaklar. Fakat boğazlarını geçmeyecek. Okun avı delip geçtiği gibi dinden çıkacaklar.."**

Birgün Peygamber efendimiz, amcası Hazreti Abbâs'a: **"Yarın Pazartesi günüdür. Sen ve çocukların bana geliniz. Size duâ edeceğim."** buyurdu. Sabah olunca, Hazreti Abbâs ve çocukları beraberce Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna geldiler. Kendisinin husûsî yakınları olduğunu ve hepsinin bir kişi olduğunu, Allahü teâlânın da rahmetini Üzerlerine eşit miktarlarda yaymasına işâret buyurarak, kendi abasını üzerlerine örttü. Sonra:

"Ey Allahım! Abbâs ve oğullarını mağfiret eyle, bağışla! Öyle ki, hiç günahları kalmasın. Yâ Rabbî! Onu, oğulları arasında meydana gelecek âfet ve belâlardan koru!" diye duâ etti.

Iclî; Resûlullah efendimizin, hanımlarından Meymûne binti Haris ile Muharrem ayında evlendiğini haber verdi.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 21

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 339

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 450

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 681

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 225

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1434

7) Fihrist-i İbn-i Nedim, cild-1, sh. 228

ABDÜRRAZZÂK SAN'ÂNÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. Abdürrazzâk bin Hemmâm bin Nafiî Ebû Bekir es-San'ânî büyük imamlardandır. 127 (m. 744)'de San'a'da doğdu. 211 (m. 826)'da Yemen'de vefât etti. Benî Himyer kabilesi âzâdlılarından idi. Bunun için O, Ebû Bekir el-Himyerî diye de zikr olunur.

Hadîs ilminde, hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezbere bilen) ve sika (güvenilir) bir zât idi. Ayrıca fıkıh ve tefsîr ilminde de çok yüksek idi. Babasından, amcasından,

Ma'mer bin Râşid, İmâm-ı Evzâî, İmâm-ı Mâlik, İbn-i Cüreyc, Süfyân bin Uyeyne, Süfyân-ı Sevrî, Zekeriyya bin İshâk el-Mekkî, Ca'fer bin Süleymân, Yûnus bin Süleym es-San'ânî, İbn-i Ebî Revvâd, İsmail bin Iyâş ve başka zâtlardan ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, hocalarından Süfyân bin Uyeyne ve Mu'temir bin Süleymân, ayrıca, Veki' bin Cerrah, Ebû Üsâme, Ahmed bin Hanbel, İshâk bin Râhaveyh, Yahyâ bin Ma'în Ebû Hayseme, Ahmed bin Sâlih, İbrâhîm bin Mûsâ, Abdullah bin Muhammed el-Müsnedî, Ahmed bin Yûsuf es-Sülemî, Ebû Mes'ûd er-Râzî ve başka âlimler hadîs-i şerîf nakletmişlerdir. Hadîs âlimlerinden bir çoğu O'nun hadîs-i şerîf rivâyetindeki güzelliğini takdîr etmişlerdir. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Kısa zamanda yükselip herkes tarafından tercih edilen bir âlim oldu. Dînî mes'eleleri çözmesi için, her taraftan kendisine müracaat ederlerdi. Hazreti İmâm-ı Buhârî "Abdürrazzâk'ın kendi kitabında rivâyet ettiği bilgilerin hepsi sahîhdir, doğrudur." Ahmed bin Hanbel (r.a.), "Abdürrazzâk'ın ilminin derecesi çok yüksek idi" buyurdular.

Eserleri: Tefsîr-ül-Kur'ân, el-Musannef fil-Hadîs, Kitab-ül-megâzî, Tezkiyet-ul-ervâh el-Câmi-ul-Kebîr fi'l-hadîs, el-Câmi-us-Sünen fi'l-fıkh'dır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Eshâb-ı kiramdan birisi gelerek, "Yâ Resûlallah! İnsanların en fazîletlisi kimdir?" diye sordu. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Allah yolunda canı ile, malı ile cihâd eden mü'mindir."**

"Sizden biri Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyarak güzel ahlâk sahibi olunca, yaptığı ibâdet ve tâatlerini de ihlâs ile (Allahü teâlâ'nın rızâsı için) **yapınca, her haseneden** (her iyi amelden) **dolayı kendisi için, ondan yediyüz misline kadar sevâb yazılır. Yapacağı her seyyieden** (kötü amelden) **dolayı da kendisine yalnız bir misli günah yazılır. Allahü teâlâ affederse hiç yazılmaz."**

"Cum'a gününde öyle bir saat vardır ki, şayet bir müslüman o saatte rastlar da Allahtan bir hayır dilerse, Allah onu kendisine mutlaka verir."

Peygamber efendimize sordular: "Kıyâmet günü kâfirler yüzüstü nasıl haşr olunur?" Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Onları, dünyâda iken, iki ayakları üzerinde yürütmeye kadir olan Allahü teâlâ, kıyâmet günü de yüzüstü süründürmeye kâdirdir."**

"Bir kadın, efendisinin (kocasının) **izni olmadan nafile oruç tutmasın. Efendisinin izni olmadan evine girmeye kimseye izin vermesin. Efendisinin kazancından onun emri olmadan dağıtmasın, vermesin."**

"Elimde bir mal bulunsa, onu sizden saklamam. Her kim afif olmayı (haramlardan sakınmayı) **isterse Allahü teâlâ afif kılar. Ganî olmak isteyeni Allahü teâlâ zengin eder** (Muhtaç olduğu halde ihtiyâcını gizleyen kimseyi, Allahü teâlâ ganî eyler, başkalarına muhtaç bırakmaz). **Her kim sabrederse** (sabretmeye çalışırsa) **Allahü teâlâ o kimseye sabrın hakîkîsini ihsân eder. Hiç bir kimseye sabırdan daha geniş ve daha hayırlı bir ihsân verilmemiştir."**

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 548

2) El-A'lâm cild-3, sh. 353

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 310

4) Mu'cem-ul-müellifîn cild-5, sh. 219

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 27

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 77, 79, 232, 296, 549, 581, 591

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 609

8) Tezkiret-ül-huffâz sh. 364

9) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 209

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 566

11) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 216

12) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 6, 28, 30, 71, 72, 84, 146, 149

13) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 162

14) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3075

ADEM ASKALÂNÎ

Hadîs ve tefsîr âlimlerinden. Tebe-i tâbiînîndendir. Çok ibâdet eder, şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terk ederdi. Âdem bin Ebî İyâs'ın diğer bir ismi (Abdurrahmân) veya (Nahiye) olup künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 132 (m. 749)'de Horasan'da Merv şehrinde doğup 221 (m. 835)'de, Abbasî halifelerinden Mu'tasım Billâh'ın halifeliği zamanında Askalân'da vefât etti.

Âdem Askalânî (r.a.) Bağdâd'da yetişmiş olup, orada bir çok zâttan ilim tahsil etti. Daha sonra, seyahate çıkıp, her birisi birer ilim ve irfan merkezi olan, Kûfe, Basra, Hicaz, Mısır ve Şam'a gitti. Buralarda büyük âlimler ile görüşüp onlardan ilim öğrendi ve bir çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Daha sonra Askalân'a dönüp orada yerleşti. Bu sebeble kendisine Âdem-i Askalânî denir. Hadîs kitaplarında, bu zâttan başka Âdem bin Ebî İyâs nâmında başka kimse yoktur. Kendisi, Şu'be bin Haccâc, İbn-i Yûnus, İbn-i Ebî Zi'b, Hammâd bin Seleme, Leys bin Sa'd ve başka âlimlerden rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, İmâm-ı Buhârî, İmâm-ı Nesâî, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce, Taberânî, Dârimî, Ebû Zûr'a, Ebû Hatim ve başka zâtlar rivâyetlerde bulunmuşlardır. Ebû Hatim diyor ki, "Âdem bin Ebî İyâs, Allahü teâlânın hayırlı kullarından biri olup, sika (güvenilir) emîn ve muteber bir zâttı." İmâm-ı Ahmed bin Hanbel buyuruyor ki: "Şu'be bin Haccâc'ın huzûrunda, dâima hadîs-i şerîf zabtı (dinlediği hadîs-i şerifleri yazmak) ile meşgûl olan altı zâttan birisi de Âdem bin Ebî İyâs'dır.

Âdem bin Ebî İyâs (r.a.) öğrendiği hadîs-i şerîfleri yazmak sûretiyle toplar, buna çok itinâ gösterirdi. Ve bunun için de kendisine (Verrâk) denirdi. Kendisi şöyle diyor: "Ben Seri-ul-Hat idim. Ya'nî çok sür'atli yazı yazardım. Şu'be Bin Haccâc'dan işittiklerimi hemen yazardım ve insanlar da benim yazdıklarımdan alırlardı."

Muhammed bin Attâb diyor ki: "Adem-i Askalânî'yi ziyârete gittim. Abdullah bin Sâlih'in size selâmı var" dedim. "Sen, ona benden selâm götürme" dedi. "Niçin?" deyince, "O Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğunu söylüyormuş" dedi. Ben, "O, bu sözüne pişman olduğunu herkese bildirdi" dedim, "Öyle ise, ona bizim selâmımızı söyleyebilirsin" buyurdu. "Ben Bağdâd'a gitmek istiyorum bir emriniz var mı?" diye sorunca; O, "Bağdâd'a varınca, Ahmed bin Hanbel'i ziyâret edip selâmımızı söyle ve de ki; "Her halde Allahü teâlâdan kork ve her an O'na yakın olmaya gayret et. Hiçbir, kimse senin sağlamlığını bozamasın" dedi ve "Sizi Allahü teâlâya isyana sevk eden kimseye itaat etmeyiniz hadîs-i şerîfini, Leys bin Sa'd'ın bana rivâyet ettiğini de kendisine haber ver" buyurdu. Nihâyet Bağdâd'a gelip İmâm-ı Ahmed'i ziyâret ettim. Adem-i Askalânî'nin

sözlerini ve hadîs-i şerîfi söyledim. Çok memnun oldu ve "Allahü teâlâ ona hayatında da, vefâtında da rahmet eylesin. Ne güzel nasihatlerde bulunmuş" buyurdu. Âdem Askalânî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf:

"Müslüman, dilinden ve elinden müslümanların selâmette bulunduğu kimsedir."

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 61

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 196

3) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 27

AFFÂN BİN MÜSLİM

Tanınmış hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Osman'dır. 134 (m. 751) târihinde doğup, 220 (m. 835) senesinde vefât etti. Basralıdır. Fakat, Bağdad'da yerleşti. Abdullah bin Bekir el-Müzenî, Esved bin Şeybân, Abdülvâris bin Sa'îd, Abdülvâhid bin Ziyâd ve daha başka bir çok âlimden (r.aleyhim) rivâyetlerde bulunmuştur. Kendisinden de, Ahmed bin Hanbel, Ubeydullah el-Kavârirî, Yahyâ bin Maîn, Ebû Heyseme, Halef bin Sâlim, Muhammed bin İsmail el-Buhârî gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir Âlimdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, meşhûr ve çok kıymetli hadîs kitapları olan Kütüb-i sitte'de (Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn-i Mâce) mevcûttur.

Ebû Müslim Sâlih bin Ahmed'in babası: "Affân bin Müslim, sika (güvenilir) ve Sünnet-i Seniyye'ye bağlı bir âlimdir." Hadîs-i şerîfleri rivâyet edenlerde ba'zı şartlar aranmaktadır. Bunlardan birisi, adâlettir. (Adâlet, râvinin müslüman, büluğ çağına erişmiş, akıllı, günâh ve münasip olmayan hareketlerden uzak kalmasıdır.) Affân bin Müslim, bir râvinin âdil olup olmadığına çok dikkat ederdi. Bu yüzden ondan çok çekinirlerdi. Hattâ, eğer sen kimsenin âdil olup olmadığına karışmaz, şu râvi âdildir, bu râvi âdil değildir, diye söylemezsen sana onbin dinar vereceğiz dediler. O da, onlara; "Ben hak ne ise onu söylerim" dedi ve onların teklifini kabûl etmedi.

Yahyâ bin Main: "Affân bin Müslim, Behz ve Hibbân benim yanıma gidip gelirlerdi, içlerinde en dikkatlisi Affân bin Müslim idi. Onları bir husûsta denemiştim. Sadece Affân bin Müslim bunun farkına varmıştı."

Kâsım bin Ebî Sâlih: "Me'mûn, Ehl-i bid'at'den olan mu'tezile âlimlerinin te'sîrinde kalarak, "Kur'ân-ı kerîm mahlûktur" diye inanmıştı. Halbuki bu söz, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre çok yanlıştı. Me'mûn, Affân bin Müslim hazretlerini denemek istedi. Kendisine haber gönderildi. Gelince "Kur'ân-ı kerîmin mahlûk" olduğunu söylemesi teklif edildi. O, bunu kabûl etmedi ve söylemedi. Bunun üzerine, her ay verilmekte olan beşyüz dirhemlik maaşının kesileceği bildirildi. O zaman Affân bin Müslim **"Semâda ise, rızkınız ve va'd olunduğunuz Cennet vardır."** (Zâriyât-22) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve dönüp evine gitti. Evinin bu durumdan haberi olmuştu. Eve gelince, kendisine teklif edilen sözü söylemeyip maaşının kesilmesinden dolayı, çoluk çocuğu onu ayıpladılar. O, onlara karşı yalnız kalmıştı. Fakat, para için dînini feda etmemişti. Bir müddet sonra, kapı çalındı. Kapıyı açtı. Gelen zât Affân bin Müslim hazretlerine, "Ey Ebû Osman! Allahü teâlâ seni, dîninde böylece dâim ve sabit kılsın" deyip, içinde bin dirhem bulunan bir keseyi verdi ve kendisine bunun her ay verileceğini bildirdi.

Zehebî (r.a.) "O, şeyh-ül-islâm ve derin bir âlimdir" der. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zısı:

Eshâb-ı kiramdan Câbir (r.a.) şöyle anlatır: Resûlullah efendimiz ile beraber Zâtü'r-Rıkâ denilen yere gelmiştik. Orada gölgeli bir ağaç vardı. Onu Resûlullaha bıraktık. Bu sırada, müşriklerden bir adam geldi. Resûlullahın (s.a.v.) kılıcı ağaçta asılı idi. Hemen kılıcı alıp, kınından çekti. Resûlullaha "Benden korkuyor musun?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Hayır"** buyurdular. "Şimdi seni benden kim koruyabilir?" deyince, Resûlullah efendimiz: **"Beni senden Allahü teâlâ korur"** cevâbını verdi. Bunu gören Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı (r.anhüm) hemen bu müşrikin etrâfını çevirdiler. Korkusundan o da kılıcı kınına koyup, ağaca astı..

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti: Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek "Yâ Resûlallah! Bana bir amel göster de, onu yapınca Cennete gireyim" dedi. Resûlullah efendimiz: **"Allahü teâlâya ibadet eder, O'na hiç bir şeyi ortak koşmazsın. Farz olan namazı dosdoğru kılarsın. Farz olan zekâtı verirsin. Ramazan orucunu da tutarsın"** buyurdu. Bunun üzerine köylü: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, asla bundan fazlasını yapmam. Bunlardan bir şeyi de eksik bırakmam" dedi. O zât, dönüp giderken, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Cennetlik birisini görmek istiyen, bu zâta baksın"** buyurdular.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 238

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 230

3) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 269

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 202

AHMED BİN ABDÜLCEBBAR EL-UTÂRİDÎ

İslâm tarihçilerinden. İsmi Ahmed bin Abdülcebbâr bin Muhammed bin Umeyr bin Utârid et-Temîmî el-Utâridî olup, künyesi Ebû Bekirdir. Ebî Ömer diye de bilinir. 177 (m. 793)'de Zilhiccenin 10. Ya'nî Kurban bayramı günü Kûfe'de doğmuş olup, 272 (m. 886) Şaban ayında yine Kûfe'de vefât etti. Faziletler sahibi bir kimse idi. Bağdâd'da İslâm tarihçisi İbni İshâk'tan gazâlar, harbler husûsunda rivâyetlerde bulundu. İbni esîr'in (r.a.), İbni İshâk'tan rivâyet yollarından biri Ahmed bin Abdülcebbâr vasıtasıyla olmuştur.

Bağdâd'ta oturduğu zaman Abdullah bin İdris el-Ûdî, Ebû Bekir bin İyâs, Hafs bin Gıyâs, Muhammed bin Fudayl, Vekî' bin Cerrah, Ebû Muâviye, Yûnus bin Bükeyr ve Muhammed bin İshâk'tan rivâyette bulunmuştur.

Ebû Bekir bin Ebüddünyâ, Ebü'l-Kâsım el-Begavî, Kâsım bin Zekeriyyâ, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Ebû Bekir bin Ebî Dâvûd, Hüseyn bin İsmail el-Mehâmilî, Rıdvan bin Ahmed es-Saydalânî, İsmail İbni Muhammed, Muhammed bin Amr el-Bezzâz, Ebû Amr bin es-Semmah, Hamza bin Muhammed ve bir çok âlim de Ahmed bin Abdülcebbar'dan rivâyette bulunmuşlardır.

Ahmed bin Abdülcebbâr'ın (r.a.) hadîs rivâyet ettiği kitapları, babasının hadîs âlimlerinden duyarak, işiterek yazdığı hadîs-i şeriflerdir. Bununla beraber bu hadîs-i şerifleri babasından ayrıca işittiği de haber verilmiştir. Yahyâ bin Ebî Hünnâd'a ondan sorulmuş, cevâbında: "Sika (sağlam ve güvenilir) bir râvidir" buyurdu. Hamza bin Yûsuf, onun rivâyetlerinde herhangi bir beis olmadığını söylemektedir. Muhammed bin Hüseyin bin Humeyd bin er-Rebî' diyor ki: Babam anlattı. Ebû Kureyb Muhammed bin el-Alâ, bize Yûnus bin Bükeyr'in kitabından Peygamberimizin harbleri hakkında rivâyetler okuyordu. Ba'zıları gürültü yaptı. Buna çok üzülen Ebû Kureyb

kırâati bıraktı. Okumaya devam etmesi için çok ısrar ettik. Fakat okumadı ve "Abdülcebbâr el-Utâridî'ye gidiniz. Çünkü Yûnus bin Bükeyr bize okurken, o da orada olup bizimle beraberdi" dedi. Biz "Ya o öldü ise" dedik. "Onun oğlundan dinleyiniz. Çünkü o da orada beraberdi" buyurdu. Ahmed bin Abdülcebbâr bin Muhammed, Yûnus bin Bükeyr, Mis'ar bin Kedâm, Eş'as bin Ebîş-şa'şa' Kinâneoğullarından bir zâttan rivâyetle: Peygamberimiz (s.a.v.), **"Ey insanlar! Lâ ilahe illallah deyiniz ki, felah bulaşınız"** buyurdu.

"Kim bilerek ve kasten benim üzerime yalan söylerse, Cehennemdeki yerine hazırlansın" hadîs-i şerîfi de onun rivâyetlerindendir.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 262

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 582

3) El-A'lâm cild-1, sh. 143

AHMED BİN AMR (Ebû Tâhir)

Hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Adı, Ahmed bin Amr bin Abdullah bin Sarh el-Emevî'dir. "Ebû Tâhir" künyesi ile meşhûrdur. Benî Ümeyye'nin âzâdlısıdır. "Şerhu'l-Muvattâ" adındaki eserin yazarıdır. Irak'ta yetişen âlimlerdendir. Doğum târihi belli değildir. 250 (m. 864) senesinin Zilka'de ayında vefât etti.

Hadîs ve fıkıh ilmilerinde büyük bir âlim olan Ebû Tâhir, bir çok âlimden ders alıp ilim öğrendi. O, Süfyân bin Uyeyne, Abdullah bin Vehb, Sa'îd-ül-Âdem ve daha başka âlimlerden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İmâm-ı Müslim, Ebû Dâvûd-ı Sicistânî, İmâm-ı Nesâî, İbn-i Mâce, Ebû Bekir bin Ebû Dâvûd, Abdurrahmân bin Ahmed er-Rüşdinî ve daha bir çok âlim ilim aldılar ve rivâyette bulundular.

O, âlimlerin büyüklerindendi. Irak'ta yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin ikinci tabakasından idi. Sonra Mısır'a gidip yerleşti. Dedesi de Endülüs'e gitmişti. Mısır'da meşhûr Mâlikî âlimi Abdullah bin Vehb ile görüştü. Ondan çok ilim aldı ve rivâyetlerde bulundu. Hadîs ilminde Saduk (rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde sağlam) bir râvidir. Ayrıca derin bir fıkıh âlimidir. İmâm-ı Mâlik bin Enes'in fıkıh bablarına göre tedvin ettiği meşhûr Muvattâ'yı şerh etti. Bu eser yazmadır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

Hazreti Âişe, şöyle anlatır: Şiddetli bir rüzgâr estiği vakit, Resûl aleyhisselâm: **"Allahım! Senden, bunun,** (rüzgârın) **hayrını ondaki şeyin hayrını ve onun gönderildiği vazîfenin hayrını diliyorum. Bunun** (rüzgârın) **şerrinden, ondaki şeyin şerrinden ve onun gönderildiği vazîfenin şerrinden sana sığınıyorum"** buyururdu. Hava bulutlandığı vakit rengi değişir, (yerinde duramayıp içeri) girer çıkar, (öteye beriye) gider gelirdi. Yağmur yağdığı vakit ise açılırdı. Ben, bunu O'nun yüzünden anlardım. Kendisine sebebini sorduğumda: **"Yâ Âişe! Belki bu bulut Ad kavminin dediği gibi** (bir azâb) o**lur. Onu vadilerine doğru gelen bir bulut hâlinde görünce, (Bu bize yağmur verecek bir buluttur) dediler..."**

"Cenâzeyi götürmede acele ediniz! Eğer sâlih bir kimse ise, onu hayra yaklaştırmış olursunuz. Eğer böyle değilse, (zâten işin sonu) **kötüdür.** (Bir an evvel) **onu, boyunlarınızdan atmış olursunuz."**

"Yağmur suyu veya nehir, dere suyu ile sulanan arazinin mahsûlünden uşr (ya'nî onda bir), hayvanla sulanan arazinin mahsûlünden ise yarım uşr (ya'nî yirmide bir) **vardır."**

"Sizden birinizin, (ormana gidip) **odun toplaması ve onu sırtına yüklenerek getirip satması, kendisine birşey verilsin veya verilmesin, bir kişiye el açmaktan daha hayırlıdır."**

"İhtiyarın kalbi, iki şeyi sevmek husûsunda gençtir: 1- Çok yaşamak, 2-Malı sevmek.."

"Mü'min, mü'minin kardeşidir. Bir mü'min için, kardeşinin üzerine satış yapması ve vazgeçmedikçe, dönürlüğü üzerine dönür göndermesi helâl olmaz."

Hayber feth edilince, yahudiler Resûlullahtan (s.a.v.) Hayber'de çıkan meyve ve ekinin yarısını vermek şartı ile çalışmak üzere kendilerini orada bırakmasını istediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz: **"Bu şartla dilediğiniz müddetçe sizi burada bırakıyorum..."** buyurdu.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 504

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 120

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 36

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 35

AHMED BİN ÂSIM ANTÂKÎ

Meşhûr evliyâdan. Künyesi Ebû Adullah'dır. 140 (m. 757)'de doğdu. 215 (m. 830)'da vefât etti. Zâhir ve bâtın ilimlerinde çok yükselmiştir. Büyük âlim Muhasebî'nin (k.s.) sohbetinde bulunarak yetişti.

Firâseti keskin idi. Ebû Süleymân Dârânî onun için "Kalblerin casusu" buyurmuştur. Ya'nî kalb hastalıkları ve tedâvileri ile ilgili te'sîrli, ma'nâlı ve çok fâideli sözleri vardır.

Buyurdular ki: "Nefsin kötülüklerine, mâni olmak, onun arzu ve isteklerini yerine getirmeme ve bunlarla mücâdele husûsunda Allahü teâlâdan yardım iste. Azâbından korkarak, sevâbını ve mükâfatını umarak, muhtaç olduğunu düşünerek, O'nu hatırla."

"En fâideli korku, insanı günahlardan, Allahü teâlânın beğenmediği şeylerden alıkoyan, kaçırılan âhıret işlerine üzüntüyü çoğaltan, onu, kalan ömrü ve son nefesindeki durumu hakkında düşünmeye sevk eden korkudur. En fâideli ümit, sâlih amel yapmayı kolaylaştırandır. Hak olan iş, insanlara adâletle muâmele, insanın kendisi için istemediğini başkaları için de istememesi, kendisinden aşağıda olanın hak olan sözünü kabûl etmesidir. En fâideli doğru söz, Allahü teâlânın rızâsı için nefsinin ayıplarını kabûl ve tasdîk etmektir. En fâideli ihlâs, riyadan ve gösterişten kurtulmaktır. En fâideli haya, hoşuna giden bir şeyi Allahü teâlâdan isteyip, sonra da, O'nun rızâsına uygun olmayan işi yapmamaktır. En fâideli şükür, yapılan günahları Allahü teâlânın setredip (gizleyip), hiçbir kuluna bildirmediğini, bilmektir."

"En faydalı zenginlik, fakîrlik ve fakîrlik korkusunu gideren şeydir. En güzel fakîrlik, sabredip, durumundan şikâyette bulunmadan, sebeblere yapışıp, elinden geldiği kadar çalışıp, Allahü teâlâdan gelen herşeye rızâ ve hoşnudluk göstermektir. En üstün sebat ve azîm, fırsatlar

doğup, herkesin gaflet içerisinde bulunduğu, dünyâ işlerine dalıp, âhıreti unuttuğu zaman, gevşekliği, sonra yaparım demeyi bırakıp, dünyâ ve âhırete yarar işler yapmaktır. En kıymetli sabır, nefsin arzu ve isteklerine karşı çıkarken, tahammüllü ve dayanıklı olmak, bu husûsta en ufak bir fütur ve gevşeklik, acizlik göstermemektir. En değerli amel, yapıldığında zarar getirmiyen ve Allahü teâlânın katında kabûl olandır. En güzel vekar ve ağırbaşlılık, mes'eleleri enine, boyuna, son noktasına kadar düşünüp, üzerinde durmaktır. Bu, yapılan işin ne derecede fâide sağlıyacağını, herhangi bir zararın doğup doğmıyacağını bilmeyi te'mîn eder. Böyle yapan kimse, günahlardan kendisini koruduğu gibi, kıyâmet gününde kendisine gıbta edilen, imrenilen kimselerden olur. En fâideli tevâzu, kibri ve gadabı (kızmayı) giderenidir. En kıymetli söz, hakka uygun olanıdır. En zararlı söz, konuşulmaması daha hayırlı olanıdır. En lüzumlu olan şey, Allahü teâlânın emrettiği farzları, ana-babayı, çoluk çocuğunu gözetip, onların geçimlerini temin edip, Allahü teâlânın emirlerini öğretip kulluk vazîfelerini yerine getirmelerini sağlamaktır. En fâideli ilim, cehâleti, kötülükleri giderip, Allahü teâlânın büyüklüğünü ve yüce kudretini anlamaya, böylece O'na kulluğun bir vazîfe olduğunu öğretip, âhırete hazırlanmaya vesîle olanıdır. En üstün cihad (mücâdele, savaş) hakkı kabûl etmeye alıştırabilmek için, nefsle olan mücâdeledir. En tehlikeli düşman, sana en yakın ve en gizlisi, fakat düşmanlığı en çok olanıdır. Bu düşman, diğer bütün düşmanları da sana karşı teşvik eder. İşte bu düşman, kalbi devamlı kötü vesveseleriyle meşgûl eden şeytandır, insanı onun şerrinden ancak Allahü teâlâ muhafaza buyurur.

Onun için; Allahü teâlâya, onun ve nefsin şerrinden koruması için devamlı yalvarmalıdır. En tehlikeli günah, kişinin Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) bildirdiği şekilde değil de, kendi kafasına göre, böyle yaparsam, Allahü teâlâ benden râzı olur deyip, halbuki Allah ve Resûlünün emirlerine muhalif olan bir işi yapmasıdır. Bu bakımdan Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği şekilde ibâdet ve tâatte bulunmak lâzımdır. Bu da İslâmiyeti öğrenmekle mümkündür. Dînini lâzım olduğu kadar öğrenmiyen kimse, dînî vazîfelerini yaparken kendi kafasına göre dînini yaşamaktan kurtulamaz. Bu ise, insanı, huzûr-u ilâhide mes'ûl olmaya götürür."

"İnsanın günahından korkması tâat (Allahü teâlânın beğendiği bir şey), korkmaması ise ma'siyettir (günahtır)."

Ahmed bin Âsım Antâkî hazretlerine, Müşavere (danışma) husûsunda ne dersin dedikleri zaman: "Emin, itimâd edebilecek kimseden başkasına güvenme" cevâbını vermiştir.

"İstişarede söylenen söz, nasîhat hakkında ne tavsiye buyurursun?" diye sorulunca: "Söyleyeceğiniz sözü önce kendi nefsinize tatbik edin, bu takdîrde, durumunuz ne olur? onu göz önüne alın, ondan sonra, söyleyeceğinizi söyleyin ve tavsiyenizi yapın. Böyle yaparsanız, doğruyu ve isâbetli olanı bulmanız mümkün olup, kendinizi yanlış söylemekten koruyup, herkes yanında güvenilen ve itimâd edilen, görüş sahibi bir kimse olursunuz" buyurdu.

İnsanların, arasına karışıp, onlarla beraber olmak husûsunda ne buyurursunuz denilince: "Eğer akıllı, her yönüyle güvenilebilen, din ve dünyâ işlerinde sağlam birini bulabilirsen onunla beraber ol ve arkadaşlık yap. Böyle olmıyanlardan, arslandan kaçar gibi kaç" demiştir.

"Allahü teâlâya kendisiyle yakın olabileceğimiz en üstün şey nedir?" diye sordular. "Kibir, riya, hased (çekememezlik) gıybet, kin, kızma, dünyâya düşkünlük, uzun emel sahibi olmak gibi, insanın içine dâir günahları (kalb hastalıklarını) terk etmektir" buyurdu. Bunun üzerine, "İnsanın içine âit günahlarının, dışına âit günahlardan üstün olması nasıl olur?" diye, sorduklarında: "Çünkü, bâtına âit günahlar terk edilince, zâhirî (dış) günahlar kendiliğinden kaybolur" buyurdu.

"En şiddetli günah nedir?" diye soruldu: "Bir ma'siyetin (günahın) ma'siyet (günah) olduğunu bilmemektir." Bundan daha kötüsü nedir?" diye soruldu. "Ma'siyet olan bir şeyi, tâat (Allahü teâlânın râzı olduğu, beğendiği bir şey) olarak bilmektir. Onun için dîni bilgileri lâzım olduğu kadar mutlaka bilmek lâzımdır" buyurdu.

"Günah işlendiğinde, yapılacak en fâideli iş nedir?" denildiğinde, "Bir kimse bir günahı yapıp, sonra onu gözünün önüne getirip, ölünceye kadar, "Ben Rabbimin emrine niçin karşı geldim, niçin bu günahı işledim" diye pişman olup, bir daha öyle bir günaha dönmemesidir" buyurdu. İşte bu, tövbe-i nasûh, ya'nî bir daha günaha dönmemek üzere yapılan tövbedir.

"Allahü teâlânın beğendiği işlerle meşgûl olan kimsenin sakınması gereken nedir?" dendi. "Yaptığı sâlih amelleri gözünde büyüterek bir hayli ibâdet yaptığını, ibâdet ve tâat husûsunda durumunun iyi olduğunu düşünerek, günahlarını unutmaktan sakınması gerekir. Çünkü bunda, amellerinin onu şımartması ve İşlediği günahların azâbından emîn olması vardır. Böyle bir durum ise tehlikelidir" buyurdu.

"Tâat ehli, üzerlerinden bir gün bir gece geçtiği zaman, tâat üzere geçip geçmediği husûsunda kendilerini kontrol ederler. Eğer, Allahü teâlânın rızâsına uygun geçmiş ise, sevinirler. A'zâlarını, sâlih ameller yapmaları için zorlarlar. Dünyâ düşüncesini kalblerinden boşaltırlar. Uzun emel sahibi olmazlar. Ecellerini yakın görürler. Dünyâ hırsını kalblerinden uzaklaştırırlar. Ahıret düşüncesi onların gönüllerini kaplamıştır. Ahırete, basîretli gerçekten gören bir gözle bakarlar. Sanki, âhıreti görmüş gibi hazırlanırlar. Temiz, hâlis ve sâlih amellerle, Allahü teâlâya yaklaşmaya çalışırlar. Yaşayışlarında Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) emrettiği istikâmet (doğruluk) üzere olurlar. Takvâları arttıkça dünyâda yaptıkları ibâdet ve tâatlerin tadını daha fazla duyarlar. Allah korkusundan gözyaşları dökerler, ibâdetlerini kırık ve mahzûn bir kalb ile yaparlar. Onlar, âhıret gamıyla gamlanmışlardır. Fazla ve boş söz konuşmazlar. Allahü teâlâyı anmaktan lezzet duyarlar. Bedenleri dünyâda fakat, kalbleri Allahü teâlâ iledir."

"Ben öyle bir zamana yetiştim ki, o vakit İslâm, başlangıcındaki gibi garîb oldu. Hak söz de garîb oldu. Bir âlim özlenip yanına, gidildiği zaman, o hürmeti seven, başkan olma arzusu ile dolup taşan, gönlünü dünyâya kaptırmış olarak görülür oldu. Âbid (çok ibâdet eden) birisine gidildiği zaman, ibâdet bilgilerini bilmiyen, büyük düşman şeytan tarafından mağlup edilmiş birisi olarak bulunur oldu. Diğer insanların durumu zaten ma'lûmdur. Evet, insanlar dünyâlarına mağlup olmuşlar, arzu ve isteklerine uymuşlar, kendilerini beğenir duruma düşmüşler, dünyalıkları için cimri, dinleri için çok tâvizkâr ve müsamahakâr olmuşlar. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte gevşeklik göstermişler. Başlarına gelen musîbetlerden dolayı, kazayı zemme (kötülemeye) kalkışmışlar. Şehvetlerine dalarak, dünyâda huzûrsuz olmuşlar. Kalbleri taş gibi katılaşmış. Niçin yaratıldıklarını unutmuşlar. Halbuki, bu dünyâya Allahü teâlâya kulluk için geldiler. Bu dünyâ bir imtihan yeridir. Evet, insanlar Allahü teâlâya tevekkülü, Allahü teâlâya güvenip dayanmayı da bırakmışlar. Altın ve gümüş peşine düşmüşler. Onlar meclislerde toplantılarda, süslü sözlerle konuşmaya çalışırlar. Gadap (hiddet) zamanı kibirli bir eda ile bağırıp, çağırırlar."

"Şimdi, kendi zamanınıza bakın, insanlar nasıl? Ey basîret sahipleri! İbret alınız. Ey Allahü teâlâya îmân eden akıl sahipleri Allahü teâlâya şükür vazîfesini yapmayıp, arzu ve isteklerini tercih edenler, mes'ûl olacaklar, kıyâmet gününde mazeret beyan edemiyeceklerdir. Allahü teâlâdan gelen ni'metleri çok görünüz, "Yâ Rabbi bol bol verdin" deyiniz ki, şükür etmeniz

mümkün olsun. Nefsinize fırsat vermemek, affa kavuşmak için, yaptığınız ibâdet ve tâatı az görünüz. İhlâslı amel yapabilmek için gafletten çok sakınıp, uyanık olunuz."

"Afiyet (sıhhat ve iyi durum) büyük bir ni'mettir. Emeli, arzu ve istekleri kısa yapmak lâzımdır. Makam, mevki kapmak için yarış etmek gibi hırs yoktur. İnsanın, hevâ ve arzularına uyması, kendisine büyük bir zulümdür. Farzları yapmak gibi tâat yoktur. Günahı küçük görmek gibi musîbet yoktur."

"İnsanın, kendisini alâkadar etmeyen şeyleri terk edip, kendisini ilgilendiren işlerle meşgûl olması gerekir"

"İnsanın en kötü işlerinden birisi gıybet etmesidir. Bu yüzden, dünyâda ve âhırette zarara uğrar. Hattâ o yüzden ona buğz edilir. Melekler ondan uzaklaşır. Şeytanlar sevinir. Gıybet, amelleri boşa çıkarır. Herkes yanında sevgisini kaybeder. Değeri kalmaz. Gıybet ile nemime (söz taşımak), birbirine yakındır, ikisi de aynı şeyden doğar, ikisi de taşkınlık ve azgınlıktır. Azgın olmıyan kimse bunlarla uğraşmaz. Söz taşıyan, katil gibidir. Gıybet eden ise, leş yiyen gibidir. Azgın kimse kibirlidir, insan nefsini bu hastalıklara kaptırınca, iftira günahına da girer. Böylece gıybet, kişinin nefsini temize çıkarmak istemesinden ve kendisini beğenmesinden doğar. Gıybetten, en büyük belâdan kaçar gibi kaçmak lâzımdır. Çünkü o Kur'ân-ı kerîmde haram kılınmıştır."

"Kalbin ma'nevî hastalıklardan muhafazası için şunlara dikkât etmek lazımdır 1- Ahlâkı güzel olanlarla oturmak, 2- Kur'ân-ı kerîm okumaya devam etmek, 3- Fazla yemek yememek, 4- Gece namazlarına devam etmek, 5- Seher vaktinde Allahü teâlâya yalvarmak, istiğfar etmek (Allahü teâlâdan af ve mağfiretini istemek).

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 280

2) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 2

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 83

4) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 137

5) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 352

6) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 318

7) Risâle-i Kuşeyrî sh. 100

8) Keşf-ül-mahcûb sh. 228

9) Nefehât-ül-üns sh. 134

10) Kevâkib-üd-dûriyye cild-1, sh. 197

AHMED-İ BEZZÂR

Basra'da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. Ahmed bin Amr el-Bezzâr el-Itkî, hafız (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezbere bilen) âlimlerden olup, künyesi Ebû Bekir'dir. Ömrünün sonlarına doğru İsfehân, Bağdâd, Irak ve Şam'da hadîs ve hadîs usûlü ilmi hakkında dersler verdi. 292 (m. 905)'de Rabî-ül-evvel ayında Remle kasabasında vefât etti.

Hadîs ilminde sika (güvenilir) zâtlardandır. Ömer bin Mûsâ el-Hâdî, İsmail bin Seyf, Abdurrahmân bin el-Fadl bin Muvaffak, Hasen bin Ali bin Râşid el-Vâsıtî, İbrâhîm bin Sa'îd el-Cevherî gibi zâtlardan ilim öğrendi. Kendisinden de, Ebü'l-Hasan Ali bin Muhammed el-Mısrî,

Muhammed bin el-Abbâs bin Nûceyh, Abdul-Bâki bin Kani', Ebû Bekir bin Selem gibi zâtlar rivâyette bulundular.

Ahmed bin Bezzâr'ın (r.a.) Müsned-i Kebîr ve Müsned-i Sagîr isminde eserleri vardır. Müsned-i Kebîr'in diğer ismi (el-Bahr-üz-Zâhir)'dir. Müsned-i Sagîr, Ribat Kütüphânesi 234 numarada el yazması olarak mevcûttur.

Bezzâr'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları;

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Üç şey insanı helak eder. Son derece cimrilik, tamamen arzularına uymak ve kişinin kendini beğenmesi."**

"Sararmış dişlerle huzûruma gelmeyiniz. Misvak kullanınız."

"Kırk sene beklemek, namaz kılanın önünden geçmekten hayırlıdır."

"Helâlden kazandığı malını infâk edene (Allah yolunda harcayana) **müjdeler olsun."**

"Din kardeşinin arzu ettiği yemeği kendisine yediren kimsenin günahları bağışlanır. Din kardeşini sevindiren Allahü teâlâyı sevindirmiş olur."

"Kişinin yediğinin en helâli, el emeği ve meşrû, olan alış-verişten temin ettiği kazancıdır."

"İki müslüman karşılaştıklarında, birbirlerine selâm verip müsâfeha ederlerse, aralarına yüz rahmet iner. Bunlardan, doksanı, önce selâm verip müsâfeha edene, kalanı da diğer şahsadır."

"Üç türlü komşuluk vardır. Birinin bir hakkı, ikincisinin iki hakkı ve üçüncüsünün üç hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, müslüman olan ve akraba olan komşudur. Bunun komşuluk, İslâmiyet ve akrabalık olmak üzere üç hakkı vardır. Akraba olmayan müslüman komşunun, İslâmiyet ve komşuluk hakkı olmak üzere iki hakkı vardır."

"Allah için tevâzu edeni Allahü teâlâ yükseltir."

"Siz, insanlara, mallarınızla yardımı yetiştiremezsiniz. Yardıma mallarınız yetmez. Hiç olmazsa, onları güleryüz ve güzel huy ile hoşnud etmeğe gayret ediniz."

"Müslümanın müslümanı, korkutması helâl değildi."

"Müjdeler olsun o kimseye ki, kendi kusurları, insanların kusurlarını araştırmaktan kendisini alıkoymuştur."

"Bir kimse kızarsa, kendini Cehenneme doğru sürüklemiş olur."

"Üç şey insanı korur. Birincisi, gizli ve açıkta Allahü teâlâdan korkmak, ikincisi, varlıkta ve darlıkta iktisada riâyet. Üçüncüsü, hiddetli ve hiddetsiz zamanlarda da adâlettir."

Birgün Peygamber efendimiz, mübârek ellerine üç tane odun aldılar. Birini önlerine, birini yan taraflarına, diğerini de uzaklara attılar. Sonra da buyurdular ki: **"Bu odunlardan biri insan, diğeri ecelidir. Uzakda bulunan odun ise, bu insanın emelleridir. O, emellerinin peşinde koşar, fakat eceli onu yakalar emeline kavuşamaz."**

"Cennet ehli Cennette yerleştikten sonra, artık dünyâdaki dost ve kardeşler birbirini görüp, görüşmek arzu ederler. Bu sırada, her ikisinin de üzerine oturdukları

taht harekete geçer. Birisi gider ve diğeri gelirken yolda buluşur, sohbet ederler. "Falan gün, falan yerde yaptıklarınızı hatırlar mısınız?" şeklinde konuşurlar, "Orada duâ ettik de, Allahü teâlâ bizi mağfiret etti" derler."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 334

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 209

3) El-A'lâm cild-1, sh. 189

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 653

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 59

6) Risâlet-ül-mustatrafe sh. 51

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 981

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 36

9) Lisân-ül-mîzân cild-1, sh. 237

10) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 16

11) Keşf-üz-zünûn sh. 1682

12) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 481

AHMED BİN CA'FER EL-VEKÎÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi Ahmed bin Ca'fer ed Darîr, el Vekîî olup, künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. Ed-Darîr denmesinin sebebi a'mâ olup, iki gözü görmediğindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 215 (m. 830)'da Bağdâd'da vefât etmiştir.

Büyük hadîs âlimi olan Ahmed bin Ca'fer; Vekî' bin Cerrah, Ebû Muâviye, Hafs bin Gıyâs ve birçok âlimden hadîs öğrenmiştir. Kendisinden de İbrâhîm bin İshâk, Ahmed bin Kâsım ve birçok âlim de rivâyette bulunmuşlardır. Hanbelî mezhebinde, sonra gelen âlimlerden olan Ahmed bin Ca'fer, hadîs ilminde hafızdır. Ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilmektedir. Hıfzı ya'nî duyduklarını aklında tutması pek kuvvetliydi. Ahmed bin Muhammed Ebû Nuaym şöyle dedi: "Hiç bir a'mâ görmedim ki, Ahmed bin Ca'fer'den hıfzı daha kuvvetli olsun. Ahmed bin Ca'fer'in (r.a.) ilim alma yolu işitmekle idi. O hadîsleri imamlardan bizzat dinlemek sûretiyle alırdı.

Dârekutnî "Ahmed el-Vekîî sika (sağlam, güvenilir) bir râvidir. Onun oğlu Muhammed de sikadır" buyurmuştur. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Ahmed bin Ca'fer'e "Yâ Ebâ Abdurrahmân! Ben seni çok seviyorum" buyurdu. Harbî şöyle dedi: "İbni Ebî Şeybe'nin Müsnedinin tamamını okudum. Okuduğum her hadîsi ezberlediğini beyân edip, söylüyordu. Ona bu mes'eleyi sordum: "Ben bunu bir hadîs âliminden işittim. Cum'a günü sizden işittiklerimi de öğrendim, hatırlıyorsunuz" cevâbını verdi.

İbrâhîm Harbi: "Ahmed bin Ca'fer yüzbin hadîs-i şerîf bilirdi. Ben hiçbir hadîs-i şerîf işitmedim ki, o Ahmed bin Ca'fer'in ezberinde olmasın" buyurdu. Hubey bin Ubeyd'den, o da el-Mikdâm'dan rivâyetle, Resûlullah (s.a.v.), **"Sizden biriniz bir din kardeşini severse bu sevgisini ona bildirsin"** buyurdu.

Ebû Muâviye, A'meş, Ebî Sâlih ve Ebû Hüreyre'den (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, siz îmân etmedikçe Cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de kâmil** (olgun) **mü'min olamazsınız. Size bir şey**

söyliyeyim. Onu yaptığınız zaman birbirinizi seversiniz: Aranızda selâmı yayınız” buyurdular.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 23

2) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 58

3) El-A’lâm cild-1, sh. 106

AHMED BİN EBÜ’L-HASAN EL-ICLÎ

Büyük hadîs âlimi ve tarihçi. İsmi Ahmed bin Abdullah bin Sâlih olup, künyesi Ebü’l-Hasen el-Iclî’dir. El-Iclî diye meşhûr olmuştur. 181 (m. 797)’de Kûfe’de doğmuş daha sonra Basra ve Bağdâd’a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Irak’ta Mu’tezîle fırkasının “Kur’ân-ı kerîm mahlûktur” bozuk inançlarının yayılması ve devlet adamlarının bunu desteklemesi üzerine Irak’ı terk etmiş batı Trablus’a ya’nî Trablusşam’a yerleşmiştir. Burada 261 (m. 875)’de vefât etmiştir. Ahmed bin Abdullah el-Iclî Basra, Bağdâd ve Kûfe’de ilim tahsilinde bulundu. Onun ilminin yayıldığı yer Trablusşam olmakla beraber Basra, Kûfe, Bağdâd gibi ilim merkezlerinde de meşhûrdur. Ahmed bin Abdullah el-Iclî, Sübâbe bin Sivâd, Muhammed bin Ca’fer, Hasen bin Ali el-Ca’fi, Ebû Dâvûd el-Hafrî, Ebû Âmir el-Akdi, Muhammedî, Ya’lâ İbni Ubeyd ve birçok âlimden ilim ve hadîs almıştır. Kendisinden de oğlu Ebû Müslim Sâlih ve birçok âlim rivâyette bulunmuşlardır. Sağlam bir i’tikâda sahip olan Ebü’l-Hasen el-Iclî mu’tezile fırkasındaki câhillerin bütün sıkıntılarına, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel gibi göğüs germiştir. Hadîs ilminde imamlık derecesine ulaşmış olan el-Iclî, hafızası sağlam ve İslâmiyete uymakta Allahü teâlânın emirlerine yapışmakta pek gayretli idi. Dünyâya rağbet etmeyen, şüpheli şeylerden sakınan zühd ve vera’ ehli bir zâttı.

Ziyâd bin Abdurrahmân Ebü’l-Hasen el-Lü’lûî: Magribteki ilimde üstâd olan hocalarımızdan işittim ki; “Memleketimizde, Ebü’l-Hasen, Ahmed bin Abdullah bin Sâlih el-Iclî gibi bir âlim yoktur. Hadîs ilminde onun derecesine ulaşmış bir benzeri daha görülmediği gibi, haramlardan sakınmaktaki gayreti ve zühdünde de bir benzeri görülmedi” demiştir. Muhammed bin Ahmed bin Temim dedi ki: “Magribteki hadîs âlimlerinden olan Mâlik bin Îsâ el-Kafeîye “Karşılaştığın, bildiğin âlimlerin içerisinde hadîs-i en iyi bilen kimdir?’ diye sordum. Bana “Ebü’l-Hasen Ahmed bin Abdullah bin Sâlih el-Iclî’dir” cevâbını verdi.” Mâlik bin Îsâ, Abbâs ed-Devrî’ye, Abdullah bin Sâlih el-Iclî’den bahsettikten sonra Abbâs’a “Onun bizim yanımızda bir oğlu var.” dedi. Abbâs “Ahmed mi?” diye sordu. Mâlik bin Îsâ “Evet” dedi. Abbâs “Biz Onu Ahmed bin Hanbel (r.a.), Yahyâ bin Maîn gibi kabûl ederiz” cevâbını verdi ve bunun Ebü’l-Hasen el-Iclî olduğunu zikretti. Çünkü Ahmed bin Hanbel ve Yahyâ bin Maîn (r.aleyhima) ondan hadîs alırlardı. Yahyâ bin Maîn’e, Ebü’l-Hasen el-Iclî’nin nasıl bir kimse olduğu soruldu. Cevâbında “Sikadır (sağlam ve güvenilirdir)” buyurdu. Ebü’l-Hasan el-Iclî’nin hafızası Ahmed bin Hanbel (r.a.) gibi sağlam ve kuvvetli idi. Fakat Ahmed bin Hanbel’den biraz daha yaşlı idi. Ebü’l-Hasen el-Iclî hadîs-i şerîf aramakta, onu öğrenmekte âlimlerin en önde gelenleri olmakla beraber, rivâyet etmiş olduğu hadîslerin senedleri en yüksek, en sağlam olanlar idi. Dünyâya düşkün olmama, haram ve şüphelilerden sakınmada Magribliler onun en yüksek derecede olduğunu beyân etmişler ve İmâm-ı Buhârî gibi kabûl etmişlerdir. O çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiş, hadîs ilminin inceliklerine vâkıf olmuş yüksek bir âlimdi. Onun rivâyetleri Magrib’te makbûl, aradaki uzaklığa bakmaksızın, Mısır, Şam ve Irak’ta da kıymetlidir.

Ahmed bin Abdullah bin Sâlih büyük âlimlerin hayatlarını anlatan bir târih kitabı yazmış, ayrıca hadîs râvilerinden, onların cerh, ta’dil (Hadîs-i şerîf nakledenlerin güvenilirliğine dâir) ve

sika olup olmamalarını beyân eden es-Sikât kitabını te'lîf etmiştir. İbni Nâsiruddîn, "el-Iclî'nin hadîs ilmindeki derecesine ve hıfzının kuvvetine, yazmış olduğu es-Sikât kitabı delîldir" buyurmuştur.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 214

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 141

3) El-A'lâm cild-1, sh. 166

AHMED BİN EBİ'L-HAVÂRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Hasan olup, ismi Ebû Hasan Ahmed bin Ebi'l-Havârî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Şam'da doğmuş, orada yaşamıştır. Zühd ve takvâ ehli bir zât idi. Ebû Süleymân Dârânî'nin talebesi olup, Süfyân bin Uyeyne, Mervan bin Muâviye, Fizârî ve Sa'îd bin Yezîd'in sohbetlerinde bulunmuş ve her birinden ilim ve edeb öğrenmiştir. Değerli, güzel ve kıymetli sözler söylemiş, sahih hadîs rivâyetinde bulunmuştur. Zamanında bir mes'ele olduğu zaman halk ona sorarak müşküllerini hallederdi. Muhammed bin Ebi'l-Havârî adında bir kardeşi vardır. Kardeşi de zühd ve vera' bakımından onunla aynı derecede idi. Bütün ailesi vera' ehli ve takvâ sahibi kimselerdi. 230 (m. 844) senesinde vefât etti.

İlim ehli bu zât için Cüneyd-i Bağdadî her zaman: "Ahmed bin Ebi'l-Havârî, Şam şehrinin güzel kokulu bir gülüdür" buyururdu.

Şöyle anlatılır: Ahmed bin Ebi'l-Havârî, hocası Ebû Süleymân Dârânî'ye hiçbir zaman muhalefet etmiyeceğine söz vermişti. Birgün Ebû Süleymân meclisinde ders anlatırken, Ahmed bin Ebi'l-Havârî içeri girerek "Fırın iyice ısındı ne pişirmemizi istersiniz?" dedi. Ebû Süleymân cevap vermedi. Ahmed bin Ebi'l-Havârî hocasının duymadığını zannederek üç defa aynı soruyu sordu. Buna üzülen Ebû Süleymân, "Git içine gir ve otur" dedi. Böyle söyledikten bir müddet sonra Ebû Süleymân söylediği sözü hatırlayınca Ahmed bin Ebi'l-Havârî'yi sordu. Aradılar, bulamayınca Ebû Süleymân, "Onun, bana söylediğim sözden çıkmayacağına dâir sözü vardır. Gidin fırına bakın" dedi. Oraya baktıklarında Ahmed bin Ebi'l-Havârî'nin hiçbir yeri yanmamış şekilde olduğunu gördüler.

Kendisi anlatır: "Rü'yâmda bir sefer, yüzü nûr gibi pırıl pırıl parlayan bir hûrî gördüm ve "Ey Hûrî ne kadar güzel yüzün var" dedim. Hûrî "Evet, ey Ahmed senin ağladığın bir gece, gözyaşını yüzüme sürdüm de, onun için yüzüm pırıl pırıl oldu dedi."

Yine kendisi anlatır: "Muhammed bin Semmâk bir gün hastalanmıştı. Onun şişesini alıp hırıstiyan doktora götürürken, yolda güzel yüzlü, güzel kokulu ve temiz elbiseli bir kimse ile karşılaştık. "Nereye gidiyorsunuz!" dedi. Biz de "İbn-i Semmâk'ın şişesini falan doktora göstermek için götürüyoruz" dedik. Bunun üzerine "Sübhanallah! Allah dostunun ilâcını Allah'ın düşmanından mı istiyorsunuz? Bu şişeyi yere atınız ve İbn-i Semmâk'a deyin ki, "Elini ağrıyan yer üzerine koysun ve "Bil-hakkı enzelnâhü ve bilhakkı nezele" desin" dedi ve gözden kayboldu. Ne olduğunu anlayamadık Bunun üzerine dönerek İbn-i Semmâk'ın yanına gelerek olanları anlattık. Hemen elini ağrıyan yerine koydu ve o zâtın dediğini okudu. Ve derhal iyileşti. İbni Semmâk "O zât Hızır (a.s.) idi" dedi. Ahmed bin Ebi'l-Havârî şöyle anlatır: "Ebû Süleymân Dârânî'nin canı tuzlu sıcak bir çörek istedi. Ben hemen kendisine getirdim. Çörekten bir lokma ısırdı ve daha sonra ısırdığını çıkararak ağlamaya başladı. "Nefsimin istekleri uğrunda acele

ettim. Halbuki bu husûsta uzun zaman sabrettim ve gayret gösterdim" dedi ve ölünceye kadar tuzlu çörek yemedi."

Kendisi anlatır: Birgün Şam'ın mezarlığına girdim. Orada kapısı olmayan bir kubbe vardı. Fakat bir açık yerini bularak oraya girdim. Bir süre sonra bir kadın kapı çalar gibi kubbeye vurdu. Ben de ona "Sen kimsin, böyle kubbeyi çalıyorsun?" deyince", bana "Senden bir yol öğrenmek istiyorum" dedi. Ben de ona "Hangi yolu soruyorsun?" deyince "Ben senden kurtuluş yolunu soruyorum" dedi. Ben ona, "Kurtuluş yolu öyle bir yoldur ki, üzerinde cezalar, azaplar, engeller vardır. Kurtuluşa ancak iyi muâmele ve dünyâ işlerini bırakıp âhıret işleriyle uğraşmakla ulaşılabilir" dedim. Kadın bunu duyunca çok şiddetli ağlamaya başladı. Bir süre sonra düşüp bayıldı. Bu anda oraya gelen kadınlara ona bakmalarını söyledim. Baktıklarında kadının ölmüş olduğunu anladılar. Onlara "Bu kadın kimdir?" dediğimde "Kureyşli bir hanımdır. Uzun süreden beri kendini yemek içmekten men etmiştir. Bundan dolayı çok hastalandı. Ona birşey söylendiği zaman beni tabibimle baş başa bırakın. O beni iyi eder derdi" dediler. Ben bunun üzerine "Hakîkaten tabîbi onu hakîki şifaya kavuşturdu" dedim.

Ahmed bin Ebi'l-Havârî buyurdu ki: "Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, O'na itaati sevmektir." "İlim tahsil etmek, sırf Allahü teâlâya itaati ve âdabı öğrenmek içindir."

"Dünyâyı tanıyan ondan soğur, âhıreti tanıyan ona ısınır. Hak teâlâyı tanıyan. O'nun rızâsını tercih eder."

"Çok günah ve dünyâ sevgisiyle hastalanan kalblerinizi, dünyâdan soğuyarak ve günahlarını terk ederek tedâvi ediniz."

"Sünnet-i seniyyeye uymadan amel edenin ameli bâtıl olur."

"Dünyâya sevgi ve arzuyla bakanın kalbinden Allahü teâlâ zühd ve yakîn nûrunu söküp atar."

"Ağlamanın en güzeli ve iyisi, İslama uygun olmayan amellerle geçirilen ömür için kulun ağlamasıdır."

"Hak teâlâ bir insanı, gaflet içinde bulunmak ve taş kalbli olmaktan daha beter bir şeyle imtihan etmemiştir."

"Kalbinde bir katılaşma gördüğünde, sâlihlerle sohbet et, onlarla beraber bulun, yemeği azalt, nefsinin isteklerini yapma ve onu sıkıntılara alıştır."

"Akıllı olan, Allahü teâlâyı daha çok tanır. Daha çok tanıyan hedefine daha çabuk ulaşır." "Ümid, korkanların azığıdır."

"Allahü teâlâdan korkanların gıdası, Allahü teâlâdan ümidini kesmemektir:" "Ağzıma lüzumsuz bir lokma koyduğum zaman, oradan lüzumsuz bir söz çıkar."

"Bir konuda tereddütte kalıp doğrusunu kestiremediğiniz vakit, nefsin arzusuna aykırı olan hangisi ise onu tercih edin. Çünkü işin doğrusu, nefsânî arzulara muhalefet etmektir."

"Kim Allahü teâlânın ibâdeti ile bir saat meşgûl olursa, Allahü teâlâ ona rahmeti ile nazar eder."

"Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti zikri sevmektir."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Her hâllerinde Allahü teâlâya şükür edenler ilk defa Cennete girecek ve en önce haşr olacak kâfiledirler."**

"Her kim bildiği ile amel ederse, Hak teâlâ ona bilmediği ilimleri verir."

"Her kim hasta iken ve seferde iken ibâdetini yaparsa, Allahü teâlâ ona sanki sağlam veya mukîm iken yapmış olduğu ibadet gibi sevâb verir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 5

2) Nefehât-ül-üns sh. 112

3) Sıfât-üs-safve cild-3, sh. 212

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 11

5) Mi'rât-ül-cinân cild-2, sh. 153

6) Keşf-ül-mahcûb sh. 217

7) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 98

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 96

9) Risâle-i Kuşeyrî sh-95

10) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 39

11) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 49

AHMED BİN EBÎ HAYSEME

Hadîs, târih, edebiyat ve neseb âlimi. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi, râvîlerinin halleriyle, birlikte ezberden bilen) ve sika (güvenilir) idi. Hadîs ilminde zamanının imâmı idi. Bu yüzden kendisine "İmâm," "Hâfız", "Huccet" lakabları verildi. Ahmed bin Ebî Hayseme ismiyle meşhûr olan bu mübârek zâtın künyesi, Ebû Bekir olup, babasının ismi, Ebî Haysem Züheyr bin Harb bin Şeddâd'dır. Aslen Nesâ şehrinden olup Bağdâd'ta yerleşti. Doksandört yaşlarında iken 279 (m. 892) yılında vefât etti.

Hadîs ilmini Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Müîn'den aldı. Neseb ilmini Mus'ab bin Zübeyr'den, insanlar arasında mühim günlere dair ilmi Ebû Hasan Medâinî'den, edebiyat ilmini Muhammed bin Sellâm Cümehî'den öğrendi.

Babası Ebû Haysem, Ebû Nuaym, Hevze bin Halîfe, Kıtbe bin Ala', Affân, Müslim bin İbrâhîm, Mûsâ bin İsmail'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden de, İbni Sâ'd, Muhammed bin Muhalled, İsmail Saffâr, Ebû Sehl Kattân, Ahmed bin Kâmil ve daha birçok âlim ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Birçok kitabın yazarı olan İb'ni Ebî Hayseme'nin "et-Târih-i ala tarîkatı'l-muhaddisîn", "Ahbâr-üş-şuârâ" ve "Kitâbü'l-i'râb" adlı eserleri tanınmaktadır.

Hatîb: "Sika, ilmine güvenilir, hafız, insanlar arasında mühim olan günleri çıkarmaya ve edebî sözleri rivâyette keskin görüşlü" olduğunu söylemiştir.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 28

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 596

3) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 162

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 174

5) Mu'cemü'l-müellifîn cild-2, sh. 227

6) Vefeyât cild-2, sh. 241, 248

7) Keşf-üz-zünûn sh. 276, 295

8) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh-44

AHMED BİN EBÎ VERD

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Hasan'dır. 263 (m. 876)'dan önce vefât etmiştir. Bağdâd'da doğup, büyümüş ve orada yetişmiştir. Muhammed bin Ebî Verd'in kardeşi olup, ikisi de zamanlarının meşhûr evliyâsıdır. Cüneyd-i Bağdâdî'nin yakınlarından olup, sohbetinde bulunmuştur. Evliyânın büyüklerinden olan Sırrî-yi Sekâtî'nin, Haris Muhasibî'nin, Bişr-i Hafî'nin ve Ebü'l-Feth el-Hammâl'in sohbetinde bulunmuştur. Böylece tasavvufta yetişip, yükselmiştir.

Buyurdu ki: "Üç şey vardır ki, bunlar bir velî kulda arttıkça, güzel hâlleri artar.

1. Makamı yükseldikçe, tevâzusu artar.

2. Malı çoğaldıkça, cömertliği artar.

3. Ömrü uzadıkça, cihadı, hizmeti artar."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 249

2) Târih-i Bağdâd cild-3, sh. 201

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 98

AHMED BİN HADRAVEYH

Tasavvuf büyüklerinden. Ahmed bin Hadraveyh tasavvuf, yolunun, en yüksek derecesine ulaşmış, fetvâ sahibi, tarikatta kâmil, fütüvvette (asâlette) meşhûr, vilâyette sultan, riyâzette şöhret sahibi, tasavvuf ehli arasında makbûl idi. Belh şehrindendi. Künyesi Ebû Hâmid, asıl adı Ahmed bin Hadraveyh bin Muhammed bin Ebî Amr el-Belhî'dir. Önceleri Hâtem-i Es'am'ın talebesi idi. Ebû Turâb en-Nahşebî ve Ebû Hafs el-Haddâd ile sohbet etmiş, İbrâhim bin Edhem'i görmüştür, özellikle fütüvvet sahasındaki düşünce ve sözleriyle meşhûr olan Ahmed bin Hadraveyh, Belh emîrinin kızı Fâtıma ile evlenmişti. Hanımı Fâtıma da tasavvufta örnek bir kişi idi. Ahmed bin Hadraveyh 240 (m. 854) senesinde Belh'de vefât etti.

Ahmed bin Hadraveyh asker kıyâfetinde elbise giyerdi. Doğruluğu, en büyük lütfun elde edilmesinde tek çâre olarak gören Ahmed bin Hadraveyh: "Kim, bütün hâllerinde Allahü teâlânın kendisiyle olmasını istiyorsa, doğruluğa sarılsın" derdi. Ona göre kulun başarıya ulaşmaması, basîretsizliğinin eseridir. "Yol açık, hak zâhir, da'vette bulunan da işitilmiştir. Bütün bunlardan sonra şaşırmak, yalnız körlükten ileri gelmektedir" derdi.

Ebû Hafs'a "Bu yolun en büyüğü kimdir?" diye sorulduğunda: "Ahmed bin Hadraveyh'ten yüksek himmetli ve hâli ondan doğru kimse görmedim" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Ahmed bin Hadraveyh olmasaydı, fütüvvet ve mürüvvet zâhir olmazdı."

Hanımı Fâtıma, Belh şehri Beyi'nin kızı idi. Tövbe etmiş ve Ahmed bin Hadraveyh'e haber gönderip, babasından kendisini istemesini söylemişti. Ebû Hâmid Ahmed kabûl etmeyince, ikinci

defa adam gönderdi ve "Ben, seni Allah yolunu görmek istiyenlerin yolunu kesici değil, yol gösterici olmakta herkesten ileri sanıyordum" dedi. Bunun üzerine Ahmed bin Hadraveyh, Fâtıma'yı babasından istedi. Babası da Ahmed bin Hadraveyh'in bereketlerinden istifâde için kızını ona verdi. Fâtıma dünyâ işlerini terk etti ve Ahmed bin Hadraveyh'le huzûr ve sükûn içinde yaşadı.

Bir müddet Bistam'da kalan Ahmed bin Hadraveyh hanımı ile oradan ayrılıp, Nişâbûr'a gitti. Nişâbûr'da iken Yahyâ bin Muâz-ı Râzî oraya geldi. Gelen bu misâfiri Ahmed bin Hadraveyh evine da'vet etmek istedi. Hanımına zâtın da'vetinde neler yapılmasının gerektiğini sorunca, Fâtıma şöyle cevap verdi: "Birçok hayvan kesmeli, ayrıca şunlara da ihtiyâç vardır; çokça şamdanlar, buhur ve misk alınmalı, bunlara ilâveten birkaç merkep kesmeli" deyince, Ahmed bin Hadraveyh: "Merkep kesmek de ne oluyor?" diye sordu. Hanımı, "Kerem sahibi bir kimse, kerem sahibi bir kişiyi evine da'vet edip misâfir edince, mahallenin köpekleri de bundan nasîblerini almalıdır" diye cevap verdi.

Birgün evine bir hırsız girdi. Her tarafı aradı, fakat götürecek bir şey bulamadı. Eli boş döneceği zaman Ahmed bin Hadraveyh: "Ey genç! Şu kovayı al su doldur. Abdest al ve namaz kıl.. Bu arada evime belki birşey gelir, sana veririm. Böylece evimden boş dönmemiş olursun. Genç onun dediği gibi hareket etti. Sabah olunca zengin birisi Ahmed bin Hadraveyh'e yüzelli altın getirdi. Ahmed bin Hadraveyh hazretleri bu parayı o gence vererek: "Al bu gece kıldığın namazların karşılığıdır" dedi. Bunun üzerine gence bir hâl oldu ve: "Yolumu kaybetmiştim, izzet ve cemâl sahibi olan Allahü teâlâ için bir gece hayırlı bir iş yaptım. Bana böyle ikramda bulundu" diyerek tövbe etti ve Ahmed bin Hadraveyh'in talebelerinden oldu.

Vefâtı yaklaştığı zaman yediyüz altın borcu vardı. Bunun tamamını fakîrler için harcamıştı, ölüm hâlinde iken alacaklıların hepsi birden geldi ve yatağının çevresini sardılar. Bunu fark eden Ahmed bin Hadraveyh: "Allahım! Benim canımı alıyorsun, fakat onların rehini benim canımdır. Ben onların nezdinde rehin bulunuyorum. Şimdi onlar güvendikleri bir kefil aradıklarına göre, bu borcu öyle bir kişiye havale et ki, onların alacağını ödesin. Canımı o zaman al" diye duâ etti. Sözlerini bitirir bitirmez biri gelip kapıyı çalarak, "Ebû Hâmid'den alacakları olanlar dışarı çıksınlar" dedi. Hepsinin alacağını ödedi. Borçları ödendiği an Ebû Hâmid hazretleri vefât etti.

Birçok eserleri bulunan Ahmed bin Hadraveyh, hayatında düstur hâline getirdiği "Allah doğrularla beraberdir" sözünün tecellisine ölüm döşeğinde de kavuşmuştur. Vefâtı sırasında yanında bulunan Muhammed bin Hâmid şöyle anlatıyor:

"Ahmed bin Hadraveyh ölüm döşeğinde iken 95 yaşında idi. Kendisine bir mes'ele sorulunca gözleri yaşardı. "Ey oğlum 95 senedir çaldığım bir kapı vardı. İşte şimdi o kapı bana açılıyor. Benim için se'âdetle mi yoksa bahtsızlıkla mı açılıyor, bilmiyorum. Nasıl cevap verebilirim?" diye karşılık verdi."

Buyurdu ki:

"Ma'rifetin hakîkati, Allahü teâlâyı kalb ile sevmek, dil ile anmak ve Allahü teâlâdan başka herşeyden ümidini kesmektir."

"Gaflet uykusundan daha ağır uyku yoktur. Şehvetten kuvvetli esâret yoktur. Gaflet ağırlığı olmasaydı. Şehvet galip gelmezdi"

"Yoksullara hizmet eden, şu üç şeyle mükâfatlandırılır. Tevâzu, edeb güzelliği, cömertlik." "İnsanların Allahü teâlâya en yakın olanı, güzel huylara en çok sahip olanıdır."

"Fakîrliğindeki izzeti ve dervişliğindeki şerefi gizli tut Ya'nî halka ben fakîrim diyerek sırrını açığa vurma. Çünkü fakîrlik Allahü teâlânın iyi bir ihsânı ve ikramıdır."

"Sabır, fakr-u zarûrette kalanların azığı, rızâ ise âriflerin mertebesidir."

"Kalb, bir takım kaplardan, ibârettir. Allahü teâlânın sevgisiyle doldukları zaman, nûrun fazlası diğer uzuvlara yarışır. Bâtılla dolduğu zaman da, ondaki karanlık diğer organlara geçer."

"Amellerin en iyisi hangisidir?" sorusuna: "Allahü teâlâdan başkasına iltifât etmekten kendini korumaktır" diye cevap vermişti.

Birgün yanında **"Allaha firar ediniz"** (Zâriyât-50) meâlindeki âyet-i kerîme okunduğunda: "Bu her konuda kaçıp sığınılacak en hayırlı olanın Allahü teâlâ olduğunu öğretmektedir" dedi.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 42

2) Nefehât-ül-üns sh. 119

3) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 119

4) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 382

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 314

6) İhyâ-i ulûmiddîn cild-4, sh. 601

7) Tabakât-üş-şafiyye sh. 103

8) Şezerât-üz-zeheb, cild-2, sh. 11

9) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 137

10) Risâle-i Kuşeyrî sh. 93

11) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 287

AHMED BİN HAFS

(Bkz. Ebû Hafs-ı Kebîr)

AHMED BİN HANBEL

(Bkz. İmâm-ı Ahmed)

AHMED BİN HARB

Evliyânın büyüklerinden. Çok ibâdet etmekte, haram ve şübhelilerden sakınmakta zamanının önde gelenlerinden olan Ahmed bin Halîl bin Harb en-Nişâbûrî'nin (r.a.) künyesi, Ebû Abdullah'dır. Faziletleri ve büyüklüğü herkes tarafından bilinir ve kabûl edilirdi. Yahyâ bin Muâz-ı Râzî (r.a.) vefât ettiğinde, başının, Ahmed bin Harb'in (r.a.) ayaklarının ucuna gelecek şekilde defn edilmesini vasıyyet etmiştir. Ahmed bin Harb, Süfyân bin Uyeyne ve başka zâtların sohbetlerinde bulunup ilim öğrendi. Kendisinden İmâm-ı Nesâî rivâyette bulundu. 234 (m. 848) târihinde vefât etti. "Kitâb-üz-Zühd, Kitâb-üd-Duâ, Kitâb-ül-Kesb, Kitâb-ül-Hikmeti ve Menâsik" isimli eserleri vardır.

Bir defasında annesi bir tavuk kızartıp, oğluna "Gel kendi evimizde büyüttüğüm bir tavuğu kızarttım. Bundan ye" dedi. Hazreti Ahmed, bin Harb "Birgün bu tavuk, komşumuzun damına

uçup oradan bir kaç dâne yedi Halbuki o komşumuz, ahlâkı bize uymayan ve kazancı şübheli olan birisidir. Bunun için o tavuktan yiyemiyeceğim" dedi.

Birgün bir dostundan mektûb aldı. Fakat cevap yazacak vakti olmadığı için, bir talebesine: Dostumuzun mektûbuna cevap yazıp de ki: "Bizim cevap yazacak vaktimiz yok. Onun için bize mektûb yazma. Hep Allahü teâlâ ile meşgûl ol! Vesselâm?

Büyük zâtlardan biri, şöyle anlatıyor: "Bir defasında Ahmed bin Harb'in (r.a.) sohbet ettiği meclise uğradım, öyle güzel, tatlı ve te'sîrli sözler söyliyerek kalbimi nûrlandırdı ki, şu anda aradan kırk sene geçtiği halde o nûr ve zevk kalbimden hiç eksilmedi."

Ömründe hiçbir gece uyumadı. Kendisine geceleri bir miktar istirahat etseniz, diyenlere "Önünde Cennet ve Cehennemden başka bir yer olmayan ve hangisine gideceğini de bilemiyen kimsenin nasıl uykusu gelir?" buyurdu.

Ahmed bin Harb'in (r.a.) Behram isminde ateşperest bir komşusu vardı. Bu Behram bir defasında ticâret için bir yere mal gönderdi. Yolda' hırsızlar mallarını alıp kaçtılar. Ahmed bin Harb bu durumu haber alınca, yanında bulunanlara, "Haydi komşumuza gidelim. Başına gelen bu hâl için üzülmemesini söyleyip onu teselli edelim. Her ne kadar ateşe tapıyor ise de komşumuzdur" dedi. Behram'ın evine geldiler. Behram kendilerini hürmetle karşıladı. Ahmed bin Harb'in (r.a.) elini öpüp çok saygı gösterdi, ikramlarda bulundu. O günlerde çok kıtlık olduğundan birşeyler yemek için gelmiş olabileceklerini düşünerek ayrıca yemek hazırlamak istedi. Ahmed bin Harb "Zahmet etmeyiniz. Malınızın çalındığını duyduk Üzülebileceğinizi düşünerek, hâlinizi, hatırınızı soralım diye geldik" buyurdular. Behram, "Evet öyledir, ama bunda üç şeye şükretmem lâzım oluyor, Birincisi başkaları benden çaldılar, ben başkalarından çalmadım, ikincisi, malımın yarısını aldılar, diğer yarısı bende kaldı. Ya hepsini alsalardı. Üçüncüsü, din bende kaldı, dünyâyı aldılar" dedi. Bu sözler Ahmed bin Harb'in çok hoşuna gitti ve "Bu sözleri yazın. Bundan îmân kokusu geliyor" dedi. Behram'a, "Niçin ateşe tapıyorsun?" diye sordu. Behram, "Ona tapıyorum ki, yarın beni yakmasın, kendisine yakmak için odun verdim ki, beni Allahü teâlâya ulaştırsın" diye cevap verdi. Hazreti Ahmed bin Harb, "Çok yanılıyorsun. Ateş zayıftır. Ona tapmakla hesaptan kurtulmak mümkün değildir. Bir çocuk, bir avuç su atsa ateşi söndürür. Bu kadar zayıf olan bir şey başkasına nasıl kuvvet verebilir? Bir parça toprağı bile kendinden atamaz. Seni Allaha nasıl kavuşturur. Ateş câhildir. Birşey bilmez, yakarken misk ile necâseti ayıramaz. Hepsini aynı anda yakar ve hangisinin daha iyi olduğunu bilmez. Sen ki, yetmiş senedir ona tapıyorsun. Ben de ömrümde bir kere ona tapmadım. Gel ikimiz de elimizi ateşe sokalım. Seni koruyup korumadığını gör" buyurdu. Behram ateş getirdi. Ahmed bin Harb (r.a.) elini ateşe sokup bir saat kadar bekledi. Eli hiç yanmadı ve acımadı. Bu hâli gören Behram çok şaşırdı, kalbinde bir değişme hissederek, "Size dört şey soracağım. Cevaplarını verirseniz îmân edeceğim" dedi. Ahmed bin Harb "Sor" buyurdu. Behram dedi ki: "Allahü teâlâ, insanları niçin yarattı? Madem ki yarattı niçin rızık verdi? Madem ki rızık verdi. Niçin öldürdü? Madem ki öldürdü. Niçin diriltecek?" Ahmed bin Harb (r.a.) şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâ kendini tanımaları için insanları yarattı. Razzâk (ziyadesiyle rızık verici) olduğunu bilsinler diye onlara rızık verdi. Kahhâr olduğunu anlamaları için onları öldürür. Kudretini tanımaları için onları tekrar diriltir." Behram bunları duyunca "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve Resûlühü" diyerek müslüman oldu.

Ahmed bin Harb (r.a.) birgün tefekküre teşvik ve alıştırmak için çocuklarından birine dedi ki, "Yavrum! Bir şeye ihtiyâcın olursa, şu köşede bir delik var. Oraya git. Orada Allahü teâlâya,

"Yâ Rabbî! İhtiyâcım olan falan şeyi bana ihsân et; diye duâ et" Çocuk "Peki efendim. Bundan sonra bildirdiğiniz gibi yapacağım" dedi. Ahmed bin Harb evdekilere de, "Bunun isteğini, kendisi görmeden şu deliğe koyuverin" diye tenbîh etti. Bu hâl bir müddet böyle devam etti. Çocuk arzu ettiği şeyleri bu delikten alıyordu. Birgün evde kimse yok iken, çocuk âdeti üzere, deliğin yanına gidip yemek istedi. Allahü teâlânın izniyle o delikten yemeği alıp yerken ev halkı eve gelip durumu görünce, bu yemeği nereden aldığını sordular. Çocuk, "Her zamanki aldığım yerden" dedi. Bunun üzerine Ahmed bin Harb (r.a.), çocukta hakîki tevekkülün teşekkül ettiğini anladı.

Ahmed bin Harb Yahyâ bin Muâz'ın talebesi idi. Yahyâ bin Muâz'ın bir bağı vardı. Birgün bu bağda bir miktar üzüm yedi. Hocasının bağdan üzüm yediğini gören Ahmed bin Harb, "Efendim bu bağ, bir gün, haber verilip izin alınmadan vakfın suyu ile sulanmıştı" dedi. Yahyâ bin Muâz, hemen tövbe etti. Vakfın malını izinsiz kullanmanın mes'ûliyetinin ağırlığını düşünerek bir daha o bağdan hiç üzüm yemedi.

Bizanslılar devrinde, İstanbul'da bir doktor yaşıyordu. Hiçbir dîne inanmadığı gibi, Allahü teâlânın varlığını da inkâr ediyor, "Herşey kendi kendine var olmuştur" diyordu. Âlemin bir yaratıcısı olduğunu kabûl etmiyordu. Mesleğinde mütehassıs olup, sorulan her ilimden cevap veriyordu.

Hıristiyanlardan hiç kimse bu doktora cevap veremez hâle gelmişti. Yalnız şu kadar var ki, "Dünyânın bir yaratıcısı olduğuna delîl getirip beni ikna eden olursa, ben bu da'vamdan vaz geçerim" diyordu. Karşılaşıp münâzara ettiği herkesi mağlup ediyor, cevapsız bırakıyordu. Kendisini dinleyen herkese dinsizliği aşılıyor, fikirlerini karıştırıyordu.

Bu doktorun karşısında Hıristiyan âlemi âciz kalmıştı. Durumu krallarına anlattılar. Buna ancak müslümanların cevap verebileceğini söylediler. Bizans kralı, Abbasî halifesi, Me'mûn'a bir elçi ile mektûb gönderdi. Mektûbunda, "Size gönderdiğimiz bu doktor dehrîdir. Bir yaratıcı olmadığına inanmaktadır. Sizin yanınızda, bununla münâzara edecek ve bunu ikna edip, mağlup edecek bir âlim bulunursa çok iyi olur" yazmaktaydı. Abbasî halifesi âlimlerini ve müşavirlerini toplayıp, onlara danıştı. Orada bulunan İslâm âlimleri dediler ki "Ey halife! Önce onu, mütehassıs olduğu tıp ilminden imtihan edelim, deneyelim. Sonra duruma göre ne yapacağımıza karar verelim." Ertesi gün, üçyüz kişilik bir kalabalık hâlinde geldiler. Doktor da oradaydı. Herkes bir şişeye idrarını koyarak birbiriyle değiştirdiler. Her şişenin kime âit olduğunu bilmek için de özel işâretler koydular. Hepsini getirip, bu inkarcı doktorun önüne koydular. Doktor önce şişelere, sonra da orada bulunan insanların yüzlerine baktı. Ve hiç yanlışlık yapmadan bu falancanın, bu da falancanındır diye tek tek saydı. Şişelerin üzerlerindeki işâretlere baktılar ki, hepsi dediği gibi idi. İki kişinin idrarını karıştırdığı şişelerdeki idrarlara da bakıp, "Bu falanca ile filancanın idrarıdır. Onlarda şöyle şöyle hastalıklar vardır. İlaçları da şunlardır" dedi. Hepsini doğru söylemişti. Herkes onun işine şaşırıp bilgisi karşısında âciz kalmıştı. Sonra Bağdâd'da onunla münâzara edecek bir kişi bilmiyoruz dediler. İçlerinden birisi, "Büyük âlim, evliyânın üstünlerinden olan Nişâbûrlu Ahmed bin Harb hazretleri dün gece buraya geldi. Hacca gidiyor. Umarım ki, bununla ancak o münâzara edebilir" dedi. Halife, Hazreti Ahmed bin Harb'ın yanına birini gönderip durumu ona bildirdi. O da buyurdu ki, "Siz münâzara meclisini falan saatte, halifenin sarayında hazırlayın ve onu lafa tutun! Ben biraz geç geleceğim. Geldiğim zaman bana niçin geç kaldınız dersiniz. Ben de cevap veririm." Dediği gibi yaptılar. Ahmed bin Harb hazretleri gelip oturunca halife ona sordu, "Niçin geç kaldınız?" O da, "Abdest için Dicle nehri kenarına gittim. Tuhaf bir şey gördüm. Ona bakarak geciktim" dedi. Halife, "Ne gördünüz ki?" "Gördüm ki topraktan bir ağaç çıktı. Büyüdü, kimse kesmeden yıkıldı. Kimse müdahale etmeden de tahta

şeklini aldı. Bu tahtalar kendiliğinden birleşip marangozsuz, çivisiz sandal oldu. Bir kayıkçı olmadan da suyun üzerinde gitmeye başladı. Bunu seyre dalıp geç kaldım" buyurunca inkarcı doktor, "Bu saçma sapan konuşan ihtiyâr mı bizimle münâzara etmeye geldi? Bu delidir. Bununla münâzara etmeye değmez" dedi. Bunun üzerine Ahmed bin Harb şöyle cevap verdi: "Niçin saçma konuşayım ve deli olayım?" O da "Olmayacak şeyler söylüyorsunuz. Koskoca ağaç birdenbire büyür, kesilir ve tahta olur. Bu tahtalar marangozsuz birbirine bitişir ve sandal olur. Kayıkçı olmadan su üzerinde gider dediniz" Hazreti Ahmed bin Harb ise "Ey doğruluktan uzak insan! Bir sandal için bu imkânsız olunca, ya'nî ustası, bir yapıcısı olmadan bir sandal olmaz, su üzerinde gidemez ise, bu güneş, ay ve yıldızlarla, ağaçlar ve çiçeklerle süslü ve intizâmlı âlem, bir yapıcı olmadan, bu dünyâ bu sağlamlığı ile binlerce güzel yaratıklar, san'at erbâbını hayran bırakan eşsiz tabloları ile kendi kendine nasıl var olsunlar? Asıl, bir yapıcı, yaratıcı yoktur diye böyle hezeyan söyleyen, saçmalayan delidir" buyurdu. İnkarcı doktor, bu cevap karşısında şaşıp kalmıştı. Bir an düşündü. Başını kaldırdı ve kendi kendine, "İnsan bilgisine güvenip böbürlenmemeli ve inkarcı olmamalıdır. Şimdi inanıyorum ki, Allahü teâlâ vardır" deyip müslüman olmak istedi. Hazreti Ahmed bin Harb ona "kelime-i şehâdet" söyletip ma'nâsını öğretti. Böylece bir insanın inkârdan kurtulup sonsuz se'âdete kavuşmasına vesîle oldu..

Ahmed bin Harb (r.a.) buyuruyor ki: "Yeryüzü iki sınıf kimseye çok hayret eder. Birisi, ölümden gâfil olarak, yatağını, karyolasını süsleyip uykuya yatan kimsedir ki, yeryüzü kendi hâl lisanı ile o kimseye şöyle, der: "Ey insan! Şu nâzik bedenin, yataksız olarak arada bir perde bulunmadan, bende uzun müddet kalacak ve çürüyecek. Bunu niçin düşünmüyorsun?" Yeryüzünün kendisine hayret ettiği ikinci kimse de, ufak bir arazi parçası yüzünden kardeşi ile hasım olan kimsedir ki, yeryüzü, kendi hâl lisanı ile o kimseye: "Ey insan! Münâkaşasını yaptığınız bu yerin sizden önceki sahiblerinin nerede olduklarını niye düşünmüyorsun?" der. "Bizlere ne kadar şaşılır ve hayret edilir ki, gölge denilince hemen güneşin varlığı aklımıza gelir de, Cennet denilince akla Cehennemin geleceği ve ondan korunmak çâreleri düşünüleceği yerde, yine de ondan gâfil oluruz."

"Beş vakit namazını kılan, efendisine (kocasına) itaat eden, her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözeten, insanları gıybet etmekten, dedikodu yapmaktan, koğuculuktan dilini koruyan, kanâat sahibi olup dünyâ malına meyletmeyen ve musîbetlere karşı sabreden bir kadın, hakîkaten çok iyi bir kadındır."

"Bir kimse, evlendiği, kırk yaşına geldiği, saçına ak düştüğü hâlde ve hacca gidip Beytullah'ı ziyâret ettiği halde hâlâ aklını başına toplamaması, vakitlerini; oyun ve günah olan şeylerle geçirmesi ne kadar çirkindir."

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 80

2) Mu'cem-ul-müellifîn cild-1, sh. 188

3) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 218

4) Riyâd-un-nâsıhîn, sh. 15

AHMED BİN MANSÛR ER-RAMÂDÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi Ahmed bin Mansûr bin Seyyâr bin el-Muârik el-Bağdâdî er-Ramâdî olup, künyesi Ebû Bekir'dir. 182. (m. 798)'de doğmuş, 265 (m. 878)'de 83 yaşını

doldurmuş olduğu halde Rebi'-ül-âhır ayında vefât etti. Cenâze namazını Dâvûd el-Kıyasî'nin kıldırmasını vasıyyet etti ve o kıldırdı.

Ahmed bin Mansûr; Ebîn-Nasr Hâşim bin el-Kâsım, Ebû Dâvûd Tayâlisî, Abdülmecid bin Ebî Revâd, Ebûn-Nasr İshâk el-Ferâdisî, Haccâc el-Masîsî, Zeyd bin el Habbâb, Sa'îd İbni Ebî Meryem, Abdürrezzâk San'ânî ve birçok âlimden hadîs ve ilim almıştır. İbni Mâce İbni Şüreyk el-Fakîh, İbni Ebî Hatim, Ebû Avâne, es-Sirâc, el-Mekâmilî ve pek çok âlim de Ahmed bin Mansûr er-Ramâdî'den ilim öğrenmişler, hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Hadîs ilminde hafız ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi ve râvilerini ezbere bilen bir zâttır. Çok kuvvetli bir hafızaya sahip olan Ahmed bin Mansûr ma'rifet sahibiydi. Kendisinin tasnif ettiği müsned kitabı buna delîldir. Hadîs âlimleri onun büyük hadîs imamları derecesinde olduğunu bildirmişlerdir, İbni Evreme İbrâhîm el-İsbehânî buyurdu ki: "Eğer bir kimse Ebû Bekir İbni Ebî Şeybe'den, bir diğeri de, Ahmed bin Mansûr er-Ramâdî'den rivâyette bulunsa, bize göre her ikisi de müsâvîdir (kabûl ederiz)." İbni Ebî Hatim buyurdu: "Babamla beraber ondan hadîs-i şerîf yazdık. Babam onun sika (sağlam ve güvenilir) olduğunu bildirdi." İbni Hibbân Sikât kitabında onu uzun anlatmış ve "O hadîs ilminde dosdoğru idi" buyurarak; onun hadîs ilmindeki derecesini beyân etmiştir. Halîlî, Ahmed bin Mansûr için, "O sikadır ve ondan rivâyet eden de sika râvilerden İsmail Saffân'dır" buyurmuştur. Mesleme bin Kâsım da, "O sikadır" buyurmuştur.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Ahmed bin Mansûr, Abdürrazzâk, Ma'mer, Zührî, Sâlim İbni Ömer, Hazreti Hafsâ'dan (r.anha) rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) fecr doğduktan sonra iki rek'at sabah namazının (sünnetini) kılardı. Ahmed bin Mansûr, Zeyd bin Habbâb, İbni Lehia, Büheyr bin Abdullah bin Eşcâ', Beşîr bin Sa'îd, Zeyd bin Uslid el Cühenî'den rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: "Din kardeşinden istemeden, kendisi için geleni (bir hediyyeyi) kabûl etsin. Çünkü o Allahü teâlânın ona gönderdiği bir rızıkdır."

Ahmed bin Mansûr, İbrâhîm Ebû İshâk et-Talekânî, Abdullah İbni Mübârek, Safvân bin Amr, Abdurrahmân bin Cübeyr bin Nüfeyr, Avf İbni Mâlikten rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.) ganîmet malları geldiği zaman, bekârlara bir pay, çoluk çocuğu olanlara iki pay vermek sûretiyle taksim ederdi.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 151

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 83

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 564

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 77

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 183

AHMED BİN MESRÛK

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Mesrûk (r.a.) Bağdâd'da otururdu. 299 (m. 911)'de Safer ayında Bağdâd'da vefât etti.

Cüneyd-i Bağdadî, Muhammed bin Mensûr et-Tûsî, Sırrî-yi Sekatî, Hâris-i Muhasebî ve başka büyük zâtlardan ilim öğrenip, feyz aldı. Haramlardan ve şübhelilerden sakınmakta, hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk etmekte, çok ibâdet yapmakta eşi az görülen büyük bir âlimdir. Kendisini tanıyan herkes, onun, Allahü teâlânın velî kullarından biri olduğunu

bilirdi. Zâhirî ve batınî ilimlerde kâmil, nefsin arzularına muhalefet etmekte son derece üstün idi. Her hâlinde Allahü teâlânın rızâsını düşünür, O'nun için olmayan muhabbeti öldürücü zehir bilirdi. "Bir kimse Allahü teâlâdan başkasına gönül verirse, O'ndan başkasında neş'e bulursa, o kimsenin bütün neş'elerinden dertler meydana gelir. Kim, Allahü teâlânın rızâsı olmayan şeylerle yakınlık kurarsa, bütün bu yakınlıklar sıkıntıya dönüşür" buyurdu.

Ahmed bin Mesrûk'a (r.a.) sordular ki, "Bu zamanda Kutb-u Medar (âlemde her şeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için ilâhî feyzlerin gelmesine vasıta olan yüksek zât) kimdir?" cevâbında "Cüneyd-i Bağdadî olduğunu anlıyorum" buyurdu.

Buyurdu ki: "Bir zaman bize, şeyh kılıklı, konuşması düzgün biri geldi. Bu tatlı ifadesiyle, bize tasavvuf yolunu anlatmaya başladı. Konuşurken, söz arasında; "Hepiniz kalbine gelen düşünceyi bana anlatsın" dedi. Benim hatırıma o ihtiyârın yahûdî olduğu geldi. Fakat bu durumu söyleyip söylememeği, yanımda bulunan bir dostuma sordum. O böyle konuşan birinin yahûdî olacağını tahmin etmediği için uygun görmedi. Lâkin benim bu düşüncem, gittikçe kuvvetleniyordu. Ne olursa olsun, bu düşüncemi kendisine söyliyeyim dedim. Dedim ki, "Siz hatırımıza gelen düşünceyi söylememizi istiyorsunuz. Benim kalbime sizin yahûdî olduğunuz düşüncesi geldi." Bunu işitince başını önüne eğip, bir miktar bekledikten sonra başını kaldırıp, "Doğru söylüyorsun" dedi ve Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. "Hak olan din İslâmiyyettir" dedi.

"Bir dostum hastalanmıştı. Kendisini ziyârete gittim. Baktım ki, fakîrlik ve perişanlık içinde ve hastalık sebebiyle muzdarib bir hâlde idi. Çok üzüldüm. "Acaba bu hâlde iken nafakasını nasıl temin edebiliyor?" diye düşündüm. Bana buyurdu ki, "Ey Ebü'l-Abbâs! Böyle şeyleri hiç düşünme Allahü teâlânın lütufları çoktur."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Kıyâmette azâbı en şiddetli olanlar, Peygamberlere söğenlerdir. Sonra Eshâb-ı kirama söğenler ve sonra müslümanlara söğenlerdir."

"İnsanları Hak teâlâdan alıkoyanlar istedikleri ibâdeti yapsınlar. Allahü teâlâ onları bağışlamıyacaktır. İnsanların Allahü teâlâya kavuşmasına vesîle olanları da Allahü teâlâ bağışlayacaktır."

"Allahü teâlâ ba'zı kullarına ba'zı ni'metler ihsân etmiştir. Şayet bu kullar, verilen ni'metlerle, başkalarını da faydalandırırsa, bu ni'metler onlarda kalır. Eğer çevresindekileri bu ni'metden mahrûm ederlerse, verilen ni'metler onlardan alınır başkalarına verilir."

Ahmed bin Mesrûk hazretleri buyurdular ki:

"Mü'minlerin haklarına riâyet, Allahü teâlânın haklarına riâyettendir."

"Kim, Allahü teâlâdan korkarak kalbine gelen uygunsuz düşüncelerden korunmaya çalışırsa, Allahü teâlâ da o kimsenin uzuvlarını, uygunsuz işleri yapmaktan korur, muhafaza eder."

"Gafletin sebebi cehâlettir."

"Ma'rifet (Allahü teâlâyı tanımak), tefekkür ile; tövbe, nedamet (pişmanlık) ile; muhabbet (Allahü teâlâya olan sevgi), sevgilinin (Allahü teâlânın) irâdesine tam teslim olup emirlerine uymak ile ele geçer."

"Bir kimse, kendini kurtarmak için aklını kullanmasını bilemezse, aklı o kimseyi helake sevk eder."

"Kim hakkı olmayan bir şeye meyleder ve bu meyil ile sevinç duyarsa, bu sevinç kendisine gam, keder ve hüzünden başka birşey getirmez."

"Tevekkül, kalbin Allahü teâlâya güvenmesi, aleyhinde olanı terk edip, lehinde olan ile meşgûl olmasıdır."

"Bâtıl olan şeye çok bakmak, kalbden Hakkın ma'rifetini giderir."

"Dünyâdan uzaklaşmak, takvâ sahiblerine kolay gelir."

"Mü'minin kalbi Allahü teâlânın zikri ile kuvvetlenir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 213

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 237

3) Nefehât-ül-üns sh. 141

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 227

5) Târihi Bağdâd cild-5, sh. 100

6) Risâle-i Kuşeyrî sh. 121

7) Sıfat-us-safve cild-4, sh. 104

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 109

9) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 231

10) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 71

11) El-Muntazam cild-6, sh. 98

12) Netaicu efkâr-il-kudsiyye cild-1, sh. 169

AHMED BİN MUHAMMED EL-BİRTÎ

Üçüncü asır hadîs ve hânefî fıkıh âlimi. İbâdete fazla düşkün olup, günah işlemekten çok korkardı. Hadîs rivâyetinde "Sika", Sadûk" ve "huccet" idi. İmâm-ı Muhammed'in (r.a.) kitaplarını rivâyet etti. Hadîste de "müsnedi" vardır. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup, el-Birtî, el-Hanefî" nisbet edildi. El-Muhaddis, el-Fakîh, el-Hâfız, el-Kâdî, lakabları verildi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Îsâ bin el-Ezher el-Birtî, Bağdâd civarında Birt köyünde doğdu. Bağdâd, Basra ve Kûfe ilim çevrelerinden istifâde etti. Hanefî mezhebi, fıkıh âlimlerinin en ileri gelenlerinden oldu. Vâsıt bölgesinde ve Bağdad'da kadılık yaptı. 280 (m. 894) senesi Zilhicce'sinin ondokuzunda Cumartesi günü vefât etti.

Kadı Ahmed bin Muhammed bin Îsâ (r.a.) fıkıh ilmini, İmâm-ı a'zamın (r.a.) talebelerinden İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin (r.a.) mümtaz talebesi Ebû Süleymân Mûsâ el-Cürcânî'den (r.a.) öğrendi. İmâm-ı a'zam hazretlerinin mezhebinin hükümlerini bildiren İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin kitablarını nakl ve rivâyet etti.

Müslîm bin İbrâhîm, Ebû Velîd et-Tâyâlisî, Ebû Seleme et-Tebûzkî, Muhammed bin Kesîr, Ebû Huzeyfe en-Nehdî, Ebû Ömer el-Havdî, Müsedded, Ebû Nuaym bin Dekîn; Ebû Gassân Mâlik bin İsmail, Ahmed bin Yûnus, Yahyâ Hamânî, Âsım bin Ali, Dâvûd bin Amr, Halef bin Hişâm Yahyâ bin Yûsuf el-Zemmî, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe ve daha birçok Bağdâd, Basra ve Kûfe ilim ehlinden ilim öğrenip, hadîs rivâyet etti. Onların aramakla bulunamayan, arzu edilip de erişilemeyen sohbetlerini dinlemekle şereflendi.

İlimde derya, ibâdette âbid, zâhid ve sâlih olan bu mübârek zâttan, Yahyâ bin Eksem, (aynı zamanda hocası) Abdullah bin Muhammed el-Begavî, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, el-Kâdiyü'l-Mehâmilî, İbn-i Muhalled, Ebû Ali es-Saffâr, Ebû Amr bin Semmâk, Ahmed bin Selmân Neccâd ve Ebû Sehl bin Ziyâd ve daha birçokları ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendiler.

İmâm-ı Muhammed hazretlerinin kitabını, hocası Ebû Süleymân Mûsâ yoluyla rivâyet etti. İmâm-ı a'zam hazretlerinin ilmini, diğer bir koldan; kadı Yahyâ bin Eksem Veki' bin Cerrah ve Ebû Hanîfe (r.aleyhim) tarikiyle de aldı. Kendisine çok bilgi geldi. Bunları kolayca kitaplara yazdı.

İlminin üstünlüğü ve ilmin insanlara duyurulmasında, gayretinin çokluğuyla kısa zamanda tanındı ve sevildi. İlk önce Vâsıt ve havâlisinde kadılık yaptı. Daha sonra, 249 (m. 863) senesinde kadı Ebû Hişâm'ın vefâtıyle Bağdâd kadısı oldu. Burada da talebeler yetiştirip, ilmini bütün insanların istifâdesine sundu.

Birçok hadîs âliminin, "huccet" (üçyüzbin hadîs-i şerîfi, râvileri ile onların halleriyle birlikte ezberden bilen hadîs âlimi), "hafız" (yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen), "sika" (güvenilir) ve "Sadûk" (Sözünün doğruluğu kesin) olarak bildirdiği Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed el-Birtî (r.a.) bildiği hadîs-i şeriflerden bir kısmını Müsned'inde yazdı. Bir kısmını da râvileri rivâyet ettiler.

Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed el-Birtî, çok ibâdet ederdi. Allahtan çok korkardı. Harama düşerim korkusuyla mübahların da çoğuna yaklaşmazdı. Yaşamak ve ibâdet etmek için zarurî lâzım olan şeylerden istifâde ederdi. İlmi çok fazla, ibâdeti de ilmi gibi ziyâde idi. Ömrünün sonlarına doğru evinden çıkmaz oldu. Devamlı ibâdet ederdi. İnsanlar onu isminden çok, el-Âbid, ez-Zâhid, es-Sâlih diye bilirler, ibâdet ve iyi insan deyince akıllarından O'nu geçirirlerdi.

Kâdı Ebû Amr Muhammed bin Yûsuf anlatır:

Birgün Kâdı İsmail bin İshâk'la beraber bir eve ziyârete gittik, ibâdetten yüzü sapsarı olmuş bir ihtiyâr bizi karşıladı. Kâdı İsmail, ona son derece hürmet edip hâlini hatırını sordu. Aile efradının durumunu öğrendi. Bir müddet oturduktan sonra oradan ayrıldık. Kâdı İsmail, bana bunun kim, olduğunu sordu. Bilmediğimi söyleyince de; "O, Kâdı el-Birtî'dir. Evinde devamlı ibâdet eder. O da kadıydı, ama bizim gibi değildi. O'nun kadılığı bambaşkaydı" buyurdu.

Ebü'l-Alâ bin Sa'îd bin Muhalled anlatır.

Rü'yâmda Peygamberimizi (s.a.v.) gördüm. O, (s.a.v.) bir yerde oturuyordu. Kâdı Ebü'l-Abbâs el-Birtî girince ayağa kalktılar. O'nunla müsâfeha edip, alnından öptüler ve "Merhaba ey sünnetimi yaşayan ve eserimle amel eden insan" buyurdular. Uyanınca Ebü'l-Abbâs'ın yanına gidip, alnının ortasından öptüm ve "Resûlullahı (s.a.v.) seni böyle öperken gördüm" dedim.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 61

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 175

3) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 37

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 141

AHMED BİN MUHAMMED HÂNÎ EL-ESREM

Hadîs hafızı büyük bir âlim. Künyesi Ebû Bekir'dir. 260 (m. 873) târihinden sonra vefât etti. Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) talebesidir. Ondan çok mes'eleler nakletti. Bunları mevzûlarına göre yazdı. Affân bin Müslim, Muâviye bin Amr, Süleymân bin Harb, Ebû Velîd et-Tayâlisî, Nuaym bin Hammâd, Ebû Tevbe Rebî' bin Nâfi' gibi âlimlerin derslerini dinlemiştir. Ondan da Nesâî, Mûsâ bin Hârûn, İbn-i Sa'îd, Ali bin Ebû Tâhir el-Kazvînî, Ömer bin Muhammed bin Îsâ el-Cevherî gibi âlimler de rivâyette bulunmuşlardır. Sünnetler husûsunda çok kıymetli bir kitabı vardır. Bu eser, onun hadîs ilmindeki yüksek derecesini gösterir. Ayrıca "Ilel-ül-hadîs" ve "Nâsıh-ül-hadîs Mensûhuhu" isimli eserleri de vardır. Âlimlerin hakkında söyledikleri: Ebû Bekir el-Hilâl: "O, hadîs ilminde hafız, kıymetli ve yüksek bir âlimdir. Zamanın büyük âlimlerinden, Âsım bin Ali, Bağdâd'a gelmişti. Kendisinden istifâde edebileceği bir âlim aradı. Ahmed bin Muhammed el-Esrem'le görüştü. Onun ilmini beğendi ve çok takdîr etti."

Ebû Kâsım bin Cîlî dedi ki: "Yanımıza birisi geldi. Namazla ilgili, İbn-i Ebî Şeybe'nin kitabında bulunmıyan bilgileri bana yazacak bir âlim arıyorum" dedi. Biz kendisine, Ebû Bekir el-Esrem'den başka bunu yapacak birisini bilmiyoruz, dedik. Sonra, Ebû Bekir el-Esrem'e kâğıt verildi. Namazla ilgili altıyüz sayfa yazdı. İbn-i Ebî Şeybe'nin kitabı ile karşılaştırdığımızda, yazdıklarının hiçbirisi onda yoktu."

Yahyâ bin Maîn ve başka âlimler: "O, çok zekî ve mes'eleler üzerinde dikkatli bir âlimdir" dediler.

Hikmetli sözleri pek çoktur. Onlardan ba'zıları: "Hocam Ahmed bin Hanbel'in, meclisten kalktığı zaman "Sübhânekellahümme ve bihamdike" dediğini işitir, devamını anlıyamazdım. Sadece dudaklarının hareketini görürdüm. Fakat zannediyorum, mecliste yapılan hatâlara keffâret olması için Resûlullah efendimizden rivâyet edilen şu mübârek sözleri söylüyordu:

"Sübhânekellahümme ve bihamdike, Eşhedü enlâ ilahe illâ ente, Estağfirüke ve Etûbü ileyk."

Birisine yazmış olduğu mektûbunun ba'zı kısımları şöyledir: "Allahü teâlâ bizi ve sizi her türlü tehlikeden, her çeşit şüpheden muhafaza buyursun. Yine bize ve size, geçen büyüklerimizin ve âlimlerimizin yolunda gitmek nasîb eylesin. Dâima Allahü teâlânın ni'metleri içerisindeyiz. Allahü teâlâdan, bu ni'metlerini daha da arttırmasını, rızâsına kavuşmamız için bize yardımını dileriz. Fazla sözde fitne vardır. Kişi ihtiyâcına göre konuşmalıdır. Sükûtta genişlik ve rahatlık vardır."

"Âlimin ölümü, büyük bir musibettir. Şeytan ve onun yardımcıları, Allahü teâlânın ve müslümanların düşmanlarıdır. Şeytan ve yardımcıları, müslümanlar için birçok fitneler hazırlarlar. Maksadlarına erişebilmek için âlimlerin yok olmasını beklerler. Çünkü, âlim, onların bâtıl işlerine ve yardımcılarına mâni olmaktadır."

"Bir kısım insanlar, şöhrete yapıştılar. Kendilerinden bahsedilmeyi arzu ettiler. Halbuki onlardan önce de işledikleri bid'atlerle şöhrete kavuşanlar oldu. Fakat, hayır yolunda, doğru yolda tâbi olmak, şer (kötü) işlerde başkan olmaktan daha hayırlıdır."

Ahmed el-Esrem (rahmetullahi aleyh) ba'zı büyüklerimizden şunları nakleder:

Abdullah İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu: Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tâbi olunuz. Bid'atları (Resûlullah efendimizin (s.a.v.) zamanında ve onun dört halifesi zamanlarında bulunmayıp, dinde sonradan meydana çıkarılan ve ibâdet olarak yapılan, her türlü söz, iş ve usûller), yapmayınız. Her bid'at dalâlettir (sapıklıktır).

İbn-i Ömer (r.a.): "İnsanlar güzel görse bile, her bid'at dalâlettir."

Ebû Mûsâ: "Allahü teâlânın "İlim verdiği kimse, onu, insanlara öğretsin. Fakat, bilmediği şeyi söylemekten sakınsın. Yoksa, kendisini ilgilendirmiyen bir şeye karışmış olur, dinden çıkar."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) "Sizden birine, bilmediği bir şey sorulduğu zaman, bilmediğini i'tiraf etsin, utanmasın."

"Kişiye bilmediği sorulunca, Allahü teâlâ bilir demesi, ilimdendir."

Rebî' bin Haysem: Kişi, (bilmediği halde) bu haramdır, bu men edilmiştir." demekten sakınsın. O zaman Allahü teâlâ ona, "Yalan söyledin" buyurur.

İbn-i Abbâs buyurdu: "Dosdoğru ol. Bid'attan ve bid'atçı olmaktan çok sakın."

Büyük âlim İbrâhîm "Allahü teâlâ, kötü arzu ve isteklerde zerre mikdarı bir hayır, iyilik bulundurmadı. Bunlar, şeytanın süsleridir. Şeytan bunları insanlara güzel gösterir."

Şa'bî (r.a.): "Bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır" buyurmuşlardır.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 111

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 570

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 141

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 66

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 167

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 405

AHMED BİN MUHAMMED EL-MERVEZÎ

Tanınmış hadîs ve fıkıh (İslâm hukuku) âlimi. Künyesi, Ebû Bekir el-Mervezi'dir. Doğum târihi bilinmemektedir, 275 (m. 888) târihinde vefât etti. Mervezî diye bilinir. Babası Harzemli idi. Annesi Mervlidir. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin en üstün talebelerinden idi. Hayatı boyunca hocasının yanından ayrılmadı. Dâima onun hizmetinde bulunurdu. Ahmed bin Hanbel (r.a.), Ahmed el-Mervezî'yi çok severdi. Birgün, Ahmed bin Hanbel (r.a.) bineğinde gidiyordu. Ona, nereye gidiyorsun diye sordular. Tûbâ ağacına dedi. Gittiği yerin Bekir el-Merzevî olduğu görüldüğünde Tûbâ ağacından maksadının O olduğu anlaşıldı. Ahmed bin Hanbel (r.a.) Ona "Senin söylediğin her söz, benim sözüm gibidir" derdi. Ahmed Mervezî, Ahmed bin Hanbel hazretlerinden ilim, amel ve edeb olarak çok şeyler aldı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine bağlılığı çok fazla idi. O ayrıca, Muhammed bin Minhâl ed-Darîr, Muhammed bin Abdullah bin Nûmeyr, Ubeydullah el-Kavârirî, Hârûn bin Ma'rûf, Süreyc bin Yûnus ve daha birçok

âlimden ilim öğrenip, rivâyette bulunmuştur. Ondan da Muhammed bin Muhalled el-Attâr, Muhammed bin Îsâ bin Velîd ve başkaları rivâyetlerde bulunmuştur.

Âlimler Onun hakkında şöyle buyurdular.

İshâk bin Dâvud: "Allahü teâlânın emrettiği ve beğendiği şeylere büyük bir titizlikle riâyet ederdi."

Ebû Bekir bin Sadaka: "İslâmiyeti, bid'at sahiplerine (Ehl-i sünnet i'tikâdında olmayanlara) karşı müdâfaa etmekte örnek, nümûne bir zât idi."

Abdülvehhâb el-Verrâk, Ebû Ali bin Revvâs'a; falanca, çok vera' sahibi (şüphelilerden sakınır) demişti. Bunun üzerine Ebû Ali, "Fakat, Mervezî'nin vera'sı daha başkadır. O, vera' bakımından çok yüksek derecededir" dedi.

Ahmed el-Mervezî, birgün Ahmed bin Hanbel hazretlerinin yanına gitti. Ona nasıl sabahladınız? diye sordu. Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Allahü teâlâ, farzların yapılmasını; Resûlullah efendimiz (s.a.v.), sünnet-i seniyyesine uyulmasını; sağımızda ve solumuzda bulunup, amellerimizi yazan melekler, sâlih amel yapılmasını; nefis, arzu ve istekler peşinde koşmayı; şeytan, kötü söz ve işlerle uğraşmayı; can alıcı melek Azrail (a.s.) rûhu almayı; çoluk çocuk, yiyecek ve giyeceklerinin te'mînini isterlerken, ben nasıl sabahlarım, sen düşün artık" buyurdu.

Yine O, Ahmed bin Hanbel hazretlerine "Allahü teâlânın indinde yüksek derecelere kavuşanlar, bu mertebeye nasıl ulaştılar?" diye sorunca, "Doğrulukla cevâbını verdi.

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin "İkindiden sonra uyumak, iyi değildir" buyurduğunu nakletti.

Ahmed bin Hanbel, talebesi ile beraber bulunuyordu. Daha, güneş doğmamıştı. Talebelerine: "Cennetin günleri, işte şu gördüğünüz durumdadır" dedi.

Ahmed bin Hanbel'e, "Allah için sevmek nasıl olur?" diye sorulunca, "Sevdiğim dünyâ menfaati için değil de, Allahü teâlânın rızâsından başka hiçbir düşünce olmadan sevmektir" cevâbını verdi.

Hocam bana şu ma'nâda bir şiir okudu: "Beni, Allah için sevmiyenin sevgisine güvenmem." "Allahü teâlânın rızâsı için birbirini, sevenlere, dünyâ ne kadar değersiz ve ehemmiyetsizdir."

Ahmed el-Mervezî anlattı: Bir gece rü'yâda şöyle gördüm. Kıyâmet kopmuş, melekler insanların etrâfını kuşatmışlardı. Bu sırada meleklerin şöyle dediğini duydum: "Bugün, zâhidler (dünyâya, onun aldatıcı ve geçici lezzetlerine aldanmayıp, ebedî Ve sonsuz âhıret lezzetlerini ve ni'metlerini kazanmak için çalışanlar) kurtuldular." Sonra Resûlullah efendimizi gördüm. "Ey Ahmed bin Hanbel! Gel, kendini, Rabbine arz et" buyurdular. Ben de o sırada hocamın arkasında idim.

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin, Ahmed el-Mervezî'ye sevgisi o kadar çoktu ki, eşyalarını bile onun yanına bırakırdı. Bir defasında, üzerinde cübbesi yoktu. Nerede olduğunu soranlara, "Mervezî'nin yanında" cevâbını verdi.

Ahmed bin Hanbel anlattı: Yesâd bin Zerî'nin babası vefât etmişti. Kendisine babasından kırk kese kalmıştı. Her bir kesede, bin veya daha fazla dirhem vardı. Fakat o, bu keselerden

hiçbirşey almadı. Çünkü o, belki bu dirhemler haram yollardan kazanılmıştır, o zaman haram yemiş olurum diye korkmuştu."

Buyurdular ki: "Birbiriyle söz yarışında bulunanlar, felah bulmazlar. Aynı zamanda, bid'ate düşmekten de kendilerini muhafaza edemezler."

Mervezî hazretleri, büyük âlim İmâm-ı Mâlik'in altmış sene; bir gün oruç tutup, bir gün tutmıyarak devam ettiğini, her gün sekizyüz rek'at namaz kıldığını, bildirmiştir.

Ahmed el-Mervezî hazretleri vefât ettiği zaman, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin ayak tarafına defn edildi. Cenâze namazını Hârun bin Abbâs el-Hâşimî kıldırdı.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 56

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 631

3) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 423

4) El-A'lâm cild-1, sh. 204

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 166

AHMED BİN SÂLİH EL-MISRÎ

Meşhûr hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Ca'fer'dir. 160 (m. 786) târihinde Mısır'da doğup, 248 (m. 863) senesinde yine burada vefât etti. Babası Taberistanlıdır. Hadîs ilminde çok yükseldi. Abdullah bin Vehb, Uyeyne bin Hâlid, Abdullah bin Nâfi', İsmail bin Ebî Uveys gibi âlimleri (r.a.) dinlemiş, onlardan rivâyetlerde bulunmuştur. Ebû Bekir bin Zenceveyh, onun Ahmed bin Hanbel ile görüşmesini şöyle anlatır: Mısır'a gitmiştim. Ahmed bin Sâlih ile görüştüm. Bana, "Nerelisin?" diye sordu. Ben de "Bağdâdlıyım" dedim. Evin, Ahmed bin hanbel'in evine yakın mı?" deyince, "Ben onun talebelerindenim" dedim. "Bana evinin adresini yazar mısın? Irak'a gidip, onunla görüşmek istiyorum" dedi. Ona, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin adresini yazdım. Ahmed bin Sâlih 212 (m. 827) senesinde Irak'a geldi. Beni arayıp, buldu. Onunla Ahmed bin Hanbel'e gittik. Bulunduğu yere varınca, izin isteyip, girdim. Ahmed bin Sâlih'in kendisiyle görüşmek istediğini söyledim. Kalkıp, Ahmed bin Sâlih'i karşıladı. Hoş geldin dedi. Ona yakın alâka gösterdi. Sonra, Ahmed bin Sâlih'e: "Senin, Zührî'nin hadîslerini topladığını duydum. Gel, seninle Zührî'nin Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Eshâbından (r.anhüm) rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri müzâkere edelim (beraber okuyalım)" dedi. Beraber müzâkereye başladılar. Bitirinceye kadar devam ettiler. Bunu anlatan Ebû Bekir Zenceveyh, "Onların bu müzâkerelerinden daha iyisini görmedim" der. Sonra Ahmed bin Hanbel hazretleri, Ahmed bin Sâlih'e: "Gel seninle, Zührî'nin, Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbının (r.anhüm) çocuklarından bildirdiklerini de müzâkere edelim" dedi. Onları da beraber müzâkere ettiler.

Ahmed bin Sâlih, Ahmed bin Hanbel ile beraber kaldıkları müddet içerisinde birbirlerinden istifâde ettiler. Birbirlerinden hadîs-i şerîf yazdılar. Ahmed bin Hanbel hazretleri, yanında Ahmed bin Sâlih'den bahsedilince onu methederek anarlardı.

Ahmed bin Sâlih, (r.a.) Bağdâd'da olduğu müddetçe, hadîs hafızlarının meclislerinde de bulundu. Bağdâd'dan sonra Mısır'a gitti. Orada ders verdi. Ondan çok büyük âlimler ders aldı. Muhammed bin Yahyâ ez-Zührî, Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Ebû Zür'a ed-Dımeşkî, Ebû İsmail et-Tirmizî, Ebû Dâvud es-Sahtiyânî bunlar arasındadır.

Şam ve Antakya'ya giden, Ahmed bin Sâlih (r.a.) oralarda da dersler verdi. O, çok büyük âlim olmasına rağmen, kitap yazmamıştır. Hadîs-i şerîfler üzerinde derin bir âlimdi. Hadîslerin illetlerini ve değişik durumlarını gayet iyi bilirdi. Büyük âlim Ya'kub bin Süfyân dedi ki, benim huccet (delil) kabûl ettiğim iki büyük âlim var. Ona, senin huccetin kimdir diye sordular. O, "Benim huccetim, Ahmed bin Hanbel ile, Ahmed bin Sâlih el-Mısrî'dir" diye cevap verdi.

Ahmed bin Sâlih (r.a.) "İbn-i Vehb'in yanında yüzbin hadîs-i şerîf vardı. Ondan ellibin hadîs-i şerîf yazdım" derdi. Mısır'da yaşadığı asırda, hadîs ilminde, ondan üstün birisi yoktu. Çeşitli ilimleri kendisinde toplamış bir âlimdir. Fıkıh, hadîs ve nahv ilimlerinde de mütehassıs idi. Ahmed bin Sâlih (r.a.) Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine çok bağlı idi.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 137

2) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 195

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 560

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 48

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 39

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 117

AHMED BİN SİNÂN EL-KATTAN

Meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Sinân bin Esed bin Hibban el-Katan'dır. Künyesi Ebû Ca'fer el-Vâsıtî'dir. 256 (m. 869) senesinde vefât etti. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği âlimlerden bir kısmı, Ebû Muâviye ed-Darîr, Veki' bin Cerrah, Abdurrahmân bin Mehdî, Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân, Ebû Ahmed Zübeyri, Ebû Üsâme, Yezîd bin Hârûn, İmâm-ı Şafiî ve diğer âlimlerdir. Ondan da, İmâm-ı Buhârî, İmâm-ı Müslim, Ebû Dâvûd, İmâm-ı Nesâî, İmâm-ı Mâlik, İbn-i Mâce ve diğer hadîs âlimleri hadîs-i şerîfi nakletmişlerdir.

Hadîs ilminde sika (sağlam, güvenilir) ve hafızdır. Yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. İbni Ebî Hâtem, "O, zamanının en büyük âlimlerindendi" demiştir.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: **"Cennet yüz derecedir** (tabakadır)**. Her derece arasında beşyüz yıllık mesafe vardır."**

Buyurdu ki: "Bid'at işleyen kimsenin kalbinden hadîs-i şeriflerin tatlılığı çekilip alınır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 239

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 34

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 521

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 137

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 5

AHMED BİN YAHYÂ SA'LEBÎ

Meşhûr nahiv ve lügat (Arap dili) âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Sa'leb diye tanınır. 200 (m. 815) târihinde Bağdâd'da doğup, 291 (m. 903) senesinde yine orada vefât etmiştir. "Ben Ma'rûf-i Kerhî'nin vefât ettiği senede doğdum" demiştir. Zamanında Kûfe'de nahiv, lügat ve edebiyat husûsun da bir tane idi. Hocam İbn-i A'râbî, nahiv ile alâkalı mes'elelerde şüpheye düştüğü zaman "Ey Ebû Abbâs! Sen bu mevzûda ne dersin?" diye onun görüşünü alırdı. Ezber

kabiliyeti ile meşhûrdur. İbrâhîm bin Münzir Hizamî, Muhammed bin Selâm Cumehî, Ubeydullah bin Ömer el-Kavâriri, Muhammed bin A'râbî ve daha bir çok tanınmış âlimlerden ilim alıp, rivâyetlerde bulunmuştur. Nahivde birinci derecede hocası İbn-i A'râbî idi. Nahivde en çok İbn-i Âsım'a itimâd ederdi. Kendisinden de, Niftaveyh, Muhammed bin Abbâs el-Yezîdî, Ali el-Ahfeş, Ahmed bin Kâmil, Ebû Amr ez-Zâhid, Ebû Bekir bin Enbârî gibi bir çok âlim istifâde edip, rivâyetlerde bulunmuşlardır. Ahmed bin Yahyâ: "216 (m. 831) senesinde Arapça ve lügat ilmine başladım. Meşhûr nahiv âlimi Ferra'nın "Hudûd" isimli kitabını daha on altı yaşında iken mütâlâa ettim (inceledim). Yirmi beş yaşına gelince, Ferra'nın bütün kitaplarını ezberledim" demektedir.

Ahmed bin Yahyâ Sa'leb, fıkıh, hadîs ve tefsîr ilimleriyle, nahiv ve lügat ilimleri kadar meşgûl olmamıştı. Onun için, büyük kırâat âlimlerinden Ebû Bekir bin Mücâhid'e şöyle dedi: "Ey Ebû Bekir! Kur'ân-ı kerîm ehli olan âlimler, Kur'ân-ı kerîm ile, hadîs âlimleri hadîs-i şerîf ile fıkıh (İslâm Hukuku) âlimleri, fıkıh ilmi ile meşgûl oldular. Bu bakımdan onların durumu iyi, fakat, ben ise, Zeyd ve Amr ile meşgûl oldum." Arapça dilbilgisinde verilen misâllerde de ekseriyetle bu isimler alınır.

Meselâ, "Zeyd geldi." "Zeyd Amr'ı dövdü." gibi Ebû Bekir bin Mücâhid, bir gece rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûlullah efendimiz ona; "Ebü'l-Abbâs'a benden selâm söyle ve ona: "Sen ilim sahibisin" de buyurmuşlardır. (Nahiv ve lügat mühim bir ilimdir. Yüksek din ilimlerini öğrenmeye bir vesîledir Söz bu ilim ile tamam olur. Konuşma bununla güzellik kazanır, diğer bütün ilimler ona muhtaçtır. (Nahv ve lügat âlet ilimleridir. Fıkıh, hadîs ve tefsîr gibi yüksek ilimleri iyi anlıyabilmek için Arapçayı iyi bilmek lâzımdır.)

Ebû Abbâs Ahmed bin Yahyâ'ya bilmediği bir mes'ele sorulduğu zaman, bilmiyorum derdi. Ebû Ömer ez-Zâhid şöyle anlatır: "Ebû Abbâs Sa'leb'in meclisinde bulunuyordum. Kendisine bir şey soruldu. O da bilmiyorum dedi. Bunun üzerine soruyu soran "Demek bilmiyorum diyorsun! Her taraftan ilim öğrenmek için herkes sana koşup geliyor. Sen ise bir şey sorulunca, bilmiyorum, diyorsun" diye hayretini bildirmişti.

Ebû Abbâs Sa'leb, Arap dili üzerinde çok derin bir bilgiye sahipti. Bu sahada mütehassıs âlimlerle Arapçanın çok ince mes'elelerine girdikleri zaman, Arabçadan haberi olanlar bile anlıyamazlardı. Ebû Abbâs Muhammed bin Ubeydullah bin Abdullah bin Tâhir'in babası şöyle anlatır: Birgün kardeşimin yanına gitmiştim. Oraya meşhûr nahiv âlimleri Ebû Abbâs Ahmed bin Yahyâ ile Ebû Abbâs Muhammed bin Yezid el-Müberrid gelmişti. Kardeşim bana: "Biraz sonra bu iki âlim, falanca eve gidecekler. Ben acaba hangisi daha âlimdir, diye çok merak ediyorum. Sen şimdi o eve git. Orada otur. Onlar orada nahiv ilmiyle alâkalı münâzaralar yapacaklar. Sen, onları dinle" dedi. Ben gittim. Bir müddet sonra bu iki büyük âlim de geldi. Biraz sonra nahiv mevzûu üzerinde konuşmaya başladılar. Konuşulanları az çok anlıyor, ben de ara sıra bildiğim kadarıyla iştirâk ediyordum. Fakat daha sonra öyle ince mevzûlara girdiler ki, anlamam mümkün değildi. Onların hangisinin üstün olduğunu ancak onlardan daha âlim olan birisi anlayabilirdi. Benim derecem ise, çok aşağılarda idi. Kardeşime olanları anlatınca çok memnun oldu.

Ebü'l-Abbâs insanların ba'zı hareketlerinden sıkılmıştı. Yanında başka bir âlim ona: "Sen de biliyorsun ki, insanlardan gelen sıkıntılara katlanmanın çok büyük sevâbı vardır" dedi.

Tarihçi Ebû Bekir Muhammed bin Abdülmelik, Sa'leb hakkında şöyle der: "O, nahiv ilminde Fârûk'dur (doğru ile yanlışı ayıran). Lügat âlimleri için ölçüdür. Kûfeli ve Basralı nahiv âlimlerinin en büyüklerinden, kıymeti en fazla ve ilmi en doğru olanlardandır. Hilmi (Sabrı) çok idi. Ezberi kuvvetli, din ve dünyâ işlerinde çok nasîbli bir zât idi."

Ebü'l Abbâs Sa'leb, der ki: Ahmed bin Hanbel'i (r.a.) görmeyi çok istiyordum. Nihâyet onun yanına gittim. Huzûruna girdim. Bana: "Ne mütâlâa ediyorsun" diye sordu. Ben de, nahiv mütâlâa ettiğimi söyledim. Sonra bana şu nasîhatta bulundu: "Sen yalnız kaldığın zaman, kendini yalnızım sanma! Beni Rabbim görüyor de. Çünkü Allahü teâlâ, senin her yaptığını görüp bilmektedir. Gizli olarak yaptıklarından da haberdardır. Günahlarımız çok. Allahü teâlânın af ve mağfiretine kavuşmak ne büyük se'âdettir. Keşke Rabbim izin verse de, tabutta bile tövbe etme imkânı bulabilsek de, tövbe yapsak. Tövbe etmek ne kadar mühim" dedi.

O insanları tanımak için şöyle der: "Bir kimsenin hangi huy ve tabiat üzere olduğu bilinmek istenirse, onun para karşısındaki durumunu tecrübe etmek lâzımdır. Çünkü, paraya çok düşkün olanlar para uğruna, beğenilmiyecek çok sözler sarf ederler. Kendi içlerindekini dökerler. Bu sırada, ahlâkı yüksek olanları da tanımış olursun."

Ebû Abbâs Sa'leb, bir yakınına takvâyı tavsiye ederek: Takvâ elbisesini giy. Eğer bu elbiseyi giymemişsen, üzerinde herkesin giydiği elbiseler olsa da, hakîkî elbiseyi giymiş sayılmazsın.

Ebû Muhammed Abdurrahmân bin Muhammed ez-Zührî ile Sa'leb birbirlerini Çok severlerdi, işleri husûsunda onunla istişâre ederdi (ona danışırdı). Birgün Sa'leb'e gitti. Etrâfındakilerden rahatsız olduğu için, bulunduğu mahalleden başka bir yere taşınacağını söyledi. Sa'leb dedi ki: "Ey Ebû Muhammed!

Senin tanıdığın kimselerin eziyetine ve sıkıntısına katlanman, tanımadığın kimseler yanına gidip bilmeyeceğin sıkıntılara düşmenden, senin için daha hayırlıdır." dedi.

Ebû Abbâs'ın (r.a.) son zamanlarında kulakları duymaz oldu. Bir Cum'a günü ikindi namazını câmide kılıp, dönüyordu. Bu sırada arkasından koşarak gelen bir at ona çarptı. Orada bulunan bir çukura düştü. Çukurdan çıkarıp evine götürdüler.

Başı çarptığından çok ağrıyordu. Ertesi gün vefât etti.

Eserlerinden ba'zıları: Meân-ül-Kur'ân İ'râb-ül-Kur'ân, Garîb-ül-Kur'ân, el-Vakf ve'l-İbtidâ, İhtilâf-un-nahviyyîn, el-Mecâlis, el-Mesâil, Mâ yensarifü mâ lâ yensarif, et-Tasgîr.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 267

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 666

3) Vefeyât-ül-a'yan cild-1, sh. 102

4) Târîh-i bağdâd cild-5, sh. 204

5) Tabâkât-ı Hanâbile cild-1, sh. 83

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 203

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 207

8) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 94

9) Bugyet-ül-Vuât cild-1, sh. 396

10) Gâyet-ün-nihâye cild-1, sh. 148

11) Mir'ât-ül-cinân cild-2 sh. 219

12) Mu'cem-ül-üdebâ cild-2, sh. 133

13) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 180

14) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 133

15) El-Bidâye ve'n-nihâye, cild-11, sh. 98

ALİ BİN ABDULLAH EL-MEDÎNÎ

Tebe-i tabiîn devrinin en tanınmış hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Hasan'dır. 161 (m. 777) târihinde Basra'da doğup, 234 (m. 849) târihinde Sâmarrâ'da vefât etmiştir. Çok eser vermiş olan bir âlimdir. Aynı zamanda iyi bir tarihçidir. Hadîs ilminde hafız idi. Ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle ezberlemişti. Babasından, Hammâd bin Zeyd, İbn-i Uyeyne, Beşîr bin Mufaddal, Hâlid bin Haris, Yahyâ bin Sa'd el-Kettân ve daha birçok büyük zâttan rivâyetlerde bulunup, ilim almıştır. Kendisinden de, Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn-i Mâce ve Zührî gibi âlimler rivâyette bulunup, ilim öğrenmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler; Sahih-i Buhârî, Ebû Davut, Tirmizî ve Nesâî adındaki hadîs kitaplarında bulunur.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Ebû Hatim er-Râzî: "Onun, hadîs-i şerîfler hakkında bilgisi çoktu. Bu husûsta pek ileri bir dereceye ulaşmıştı. Ahmed bin Hanbel hazretleri, hürmet ve edebinden dolayı ondan ismiyle değil de, künyesiyle bahsederdi."

Süfyân-ı Sevrî (r.a.): "Onu sevdiğimden dolayı beni kınıyorsunuz. Böyle bir şey için Allahü teâlâdan korkun. Vallahi, onun benden öğrendiğinden daha çok şeyi, ben ondan öğrendim."

Süfyân hazretlerinden fetvâ istendiği veya bir mes'ele sorulduğu zaman, keşke Ali el-Medînî burada olsaydı, buyururdu.

Yine Süfyân-ı Sevrî bir toplulukta, "Altmış seneden beri sizinle oturmamıştım. Yine de oturmıyacaktım. Fakat, şimdi Ali el-Medînî olduğu için oturuyorum" demiştir.

Abdurrahmân bin Mehdî: "Ali el-Medînî, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini, husûsiyetlerini, Süfyân bin Uyeyne'nin rivâyet ettiklerini en iyi bilen bir âlimdir" demiştir.

Ebû Kudâme anlattı. Ali el-Medînî'den duydum. Şöyle söyledi: "Rü'yâmda gördüm. Süreyya denilen yıldız topluluğu yeryüzüne iyice yaklaştı ve onları ben aldım." Ebû Kudâme devam ederek "Allahü teâlâ, onun rü'yâsını tasdîk etti Hadîs ilminde pek az kişiye nasîb olan bir mertebeye erişti" dedi.

Ali el-Medînî'nin talebelerinden birisi anlattı. Hocamız Ali el-Medînî bir gün bize geldi. Dedi ki: "Bu gece bir rü'yâ gördüm. Rü'yâda etimi uzattım, gökteki yıldızlardan birçoğunu yakaladım." Bunun üzerine, hocamızla beraber, rü'yâ tâbircilerinden birisine gittik. Rü'yâ tâbircisi olan zât "Efendim! Bu rü'yânız, sizin iyi bir âlim olacağınıza alâmettir. Belki zamanla siz de bunun farkına varacaksınız" dedi. Talebelerinden birisi der ki, "İlimde o kadar ilerlemişti ki, meşgûl olduğu her mes'eleyi kısa zamanda hallederdi. Eğer ben meşgûl olsaydım, uzun zaman uğraşmam gerekirdi."

Ali el-Medînî, etrâfının i'timâdını çok kazanmıştı. Herkes onun oturuşunu kalkışını, elbisesini, kısaca söz ve işlerini yazarlar, ona göre hareket etmek için uğraşırlardı.

Ebû Yahyâ anlattı: "Bağdâd'da ilim meclisleri kurulurdu. Bu meclislerde, zamanın ileri gelen âlimleri de bulunurdu. Bir mes'ele üzerinde ba'zan uzun müddet konuşurlar, fakat bir neticeye varamazlardı. Ali el-Medînî Bağdâd'da bulunduğu zaman, suâl edilen mes'eleleri kolayca hallederdi."

Muhammed bin İsmail el-Buhârî'ye yakınlarından birisi "Arzu ettiğin bir şey var mı?" diye sordu. O da "Ali el-Medînî daha hayattadır. Irak'a gidip, onun meclisinde bulunmak istiyorum" demiştir.

İmâm-ı Buhârî hazretleri bir defasında da "Ali bin Medînî'nin yanına gittim ve onu görünce, hiçbir şey olduğumu, anladım" buyurdular.

Ebû Ubeyd Kâsım bin Selâm: "İlim, dört zâta ulaştı. Ebû Bekir bin Ebî Şeybe ilmi en iyi anlatanı, Ahmed bin Hanbel, onların en fakîhi, Ali bin el-Medînî, onların en âlimi, Yahyâ bin Maîn, ilmi en çok yazandır."

Ali el-Medînî, Ahmed bin Hanbel'den ayrılırken, bana bir nasîhatte bulun demişti. Ahmed bin Hanbel hazretleri de "Takvâ üzere ol, Ahıret, sanki karşında imiş gibi ol ve oraya olan hazırlığını ihmâl etme" buyurdular. Ali bin el-Medînî dedi ki: "Seyyidim (Efendim) Ahmed bin Hanbel bana "Hadîs-i şerîfleri kitaptan okuyarak söyle" buyurdu.

Eserleri: 1- el-Esâmî ve'l-Kûna (isimler ve künyeler), 2- et-Tabakât, 3- Kabâil-ul-Arap, 4- et-Târîh, 5- İhtilâf-ul-hadîs, 6-Mezâhib-ül-muhaddisîn, 7- İlel-ül-hadîs ve ma'rifet-ur-rical

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 303

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 349

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 428

4) Târih-i Bağdâd, cild-11, sh. 458

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 145

ALİ BİN ÂSIM EL-VÂSITÎ

Hadîs hafızlarından. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 105 (m. 723) senesinde doğup, 201 (m. 816) târihinde Bağdâd'da vefât etti. Vâsıt şehrindendir. Fakat Bağdâd'da yerleşti. Yaşadığı asırda Irak'ın tanınmış âlimlerinden idi. Burada Husayn bin Abdurrahmân, Muhammed bin Sûka, Mugîre bin Müslim, Yezîd bin Ebî Ziyâd, Hamîd-üt-Tavîl ve daha bir çok âlimden (r.aleyhim) rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan da, Ali bin Ca'd, Ahmed bin Hanbel, Ahmed bin Yahyâ bin Mâlik es-Süsî, Muhammed bin Ubeydullah bin Münâdî gibi âlimler de (r.aleyhim) ondan ilim alıp, rivâyette bulunmuşlardır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî ve Sünen-i İbn-i Mâce'de mevcûttur. Hadîs ilmiyle uğraşmasında, babasının da teşviki olmuştur. Babası ona bin altın verdi. Haydi git. Senden bin tane hadîs-i şerîf istiyorum demiştir. Ali bin Âsım bin Suheyb, durumu gayet iyi ve zengin birisi idi. İlimle meşgûl olan talebelere çok yardım ederdi. Yakınlarına ihsânı bol idi. Sâlih vera sahibi (şüphelilerden sakınan) bir zât idi.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 436

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 135

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 326

4) El-A'lâm cild-4, sh. 297

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 344

ALİ BİN BEKKÂR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Bekkâr bin Hârûn el-Masisî olup, künyesi, Ebü'l Hasen'dir. Şam yakınlarında bulunan Masisa'ya yerleşti. 207 (m. 822)'de Masisa'da vefât etti. İbrâhîm bin Edhem (r.a.) ile görüşüp sohbet etti. Hadîs ilminde sika (güvenilir) âlimlerdendir. Ebû İshâk el-Fezârî'den hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden Muhammed bin Abdullah el-Hadremî, Ahmed bin Hârûn el-Berdî, Ebû Ali, Huneyf bin Abdullah el-Antâkî ve diğer zâtlar rivâyette bulunmuşlardır.

Çok ibâdet ederdi. Gece olunca, hizmetçisi yatağını hazırlardı. Lâkin o, yatağa karşı "Sen, rahat ve hoş bir şeysin ama ben senin üzerinde yatamam." Böyle söyledikten sonra, sabaha kadar ibâdetle meşgûl olur ve sabah namazını yatsının abdesti ile kılardı. Bir defasında talebelerinden biri ile odun toplamak için sahraya çıktılar. Odun toplamak için kendisi bir tarafa talebesi başka bir tarafa gitti. Talebesi" epey beklediği halde hocası gelmeyince hocasının gittiği tarafa doğru yürüdü. Gördü ki bir canavar, başını hocasının dizine koymuş uyuyor, hocası da bu hayvanın yelesini okşuyordu. Çok hayret edip, "Efendim orada nasıl oturuyorsun?" diye sordu. Cevâbında, "Bu canavar geldi, başını dizime koyup uyudu. Ben de uyandırmadım. Uyandığında kalkıp sana yetişmeye çalışacaktım" buyurdu.

"Kırk yıldır beni üzen tek şey, sabahın olmasıdır" buyurdu.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 170

2) Risâle-i Kuşeyrî sh. 303

ALİ BİN HARB EL-MUSULÎ

Hadîs âlimi. Musul'un mesnedi (dayanağı) diye meşhûrdur. Edebiyat ve târih âlimidir. Künyesi Ebü'l Hasen'dir. Neseb silsilesi; Ali bin Harb bin Muhammed bin Ali bin Hıbbân bin Mazin bin Gadûbe şeklinde devam eder. Dedelerinden Mazin bin Gadûbe, Peygamberimizin (s.a.v.) huzûrunda bulunmakla şereflendi. "Sâhibül-Müsned, "el-Muhaddis" lakabları verilen bu mübârek zâta, aslı Tay kabilesinden olduğu için "Tâî", Musul'da yerleşip oranın âlimi olduğu için de "el-Musulî nisbet edildi. 175 (m. 791) yılında Azerbaycan'da doğan Ali bin Harb (r.a.), 265 (m. 878)'de Musul'da vefât etti. Cenâze namazını kardeşi Muâviye bin Harb kıldırdı.

İlim tahsiline ilk önce babası Harb bin Muhammed'den istifâde ederek başladı. Meşhûr muhaddis Muafa bin İmrân el-Musulî'yi gördü. Ancak ondan hadîs-i şerîf işitmedi, ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etmek için, Hicaz, Bağdâd, Kûfe ve Basra'yı ziyâret etti. Bu ziyâretlerinden ba'zılarında babasıyla beraber bulundu. Babası Harb bin Muhammed'den, Ömer bin Eyyüb el-Musulî, Zeyd bin Ebî Zerkâ, Kâsım bin Yezîd ec-Cermî, Ebû Mes'ûd ez-Zeccâc, Süfyân bin Uyeyne, Ebû Damra Enes bin Iyâd, Abdullah bin Vehb, Abdullah İbni İdrîs, Muhammed bin Fudayl, Hafs bin Gıyâs, Veki' bin Cerrah, Ebû Muâviye, Abdullah bin Numeyr, Abdullah bin Dâvûd el-Harîbî, Ebû Âmir el-Ikdî, Ebû Âsım eş-Şeybânî, Şebâbe bin Suvâr, Yezîd bin Hârûn; rûh bin Ubâde, Vehb bin Cerir, Ahmed bin Hanbel ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Öğrendiği hadîs-i şeriflerden bir kısmını "Müsned" inde yazdı.

Daha sonra ilim öğretmek için Bağdâd'a geldi. Orada kendisinden birçok âlim, ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ali bin Harb'ten, Abdullah bin Muhammed el-Begâvî, Yahyâ bin Sa'îd, İsmail bin Abbâs el-Verrâk, Kâdı Muhâmilî, Muhammed Bin Muhalled, Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin Behlül, Muhammed bin Ca'fer el-Mutirî gibi birçok âlim Bağdâd'da hadîs aldı. Nesâî, Ahmed bin Hüseyin el-Cerâdî el-Musulî, kız kardeşinin oğlu Ebû Câbir İbni Fehd el-Musulî,

oğlunun torunu Ebû Ca'fer Muhammed bin Yahyâ bin Ömer bin Ali bin Harb, İbni Ebî'd-Dünyâ, Ebû Dâvud, İbni Sâ'd, Ahmed bin İbrâhîm el-Beledî İbrâhim bin Muhammed, Heysem bin Halef ed-Dûrî, Muhammed bin Münzir el-Hirevî Muhammed bin Akîl el-Ezherî el Belhî, Ahmed bin Süleymân el-Abadânî ve daha birçok âlim de kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Arapların eski günleriyle ilgili bilgileri de çok iyi bilen şiir ve edebiyatta üstâd olan Ali bin Harb (r.a.), Abbasî halifesi Mu'tez'le 254 (m. 868) yılında Samarrâ'da görüşerek nasihatte bulunup, O'na hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisini hürmet ve ikramla karşılayan halife, bir bölgenin gelirini Ali bin Harb'e tahsis ederek O'nun talebelerine gelir temin etti. Bu durum halife Mu'tedit' in hilâfetine kadar devam etti.

İlmi ile amel eder, günahlardan kaçar, Allahtan çok korkar ve harama düşerim korkusuyla mübahların bir çoğunu terk eder ve dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi. Allah" rızâsı için devlet adamlarına, kırmadan nasîhat eder, insanların huzûr ve rahatı için çalışırdı. Ali bin Harb'in (r.a.) zamanında yaşayan âlimler, O'nun hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu bildirmişlerdir. Bunlardan Ebü'l Hasen Dâre-kutnî "Ali bin Harb, sikadır." el-Hasib bin Abdullah "O, sâlihtir", Ebû Zekeriyyâ Yezîd bin Muhammed bin İyâs el-Ezdî, Ali bin Harb babasıyla seyahatte bulundu ve hadîs-i şerîf işitti, hadîsleri tasnif etti. Müsned'ini meydana getirdi." Nesâî "O, saduktur", İbn-i Ebî Hâtem "Babamla ondan yazdık ve babam onun sadûk olduğunu söyledi." Müslime bin Kâsım el-Hatîb ve İbn-i Semânî, "O, sika ve saduktur" demişlerdir.

---

1) Târîh-i Bağdâd, cild-11, sh. 418

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 249

3) El-Muntazam sh. 52, 53, 512

4) Şezerât-üz-zeheb, cild-2, sh. 150

5) El-A'lâm, cild-4, sh. 270

6) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-7, sh. 57

7) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 565

ALİ BİN HASEN

Hadîs ve nahiv âlimlerinden. Adı, Ali bin Hasen'dir. Babasının adının "Mübârek" olduğu da bildirilmiştir. "Ahmer" adı ile de tanınmıştır. Doğum târihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Vefât târihi olarak 253 (m. 867) senesi rivâyet edilmektedir.

Hadîs ilminde âlim bir zât olup, "Hâfız" ve hattâ "İmâm" payesine ulaşmıştır. Hadîs ilminde "Hâfız", yüzbin hadîs-i şerîfi sebebleri ile birlikte ezbere bilen âlimdir. "İmâm" da, o ilimde sözleri delîl olan müctehid âlimlere denir.

Ali bin Hasen, Nişâbûr'da yetişen muhaddislerdendir. O, Ebû Hâlid-i Ahmer'den, Süfyân bin Uyeyne'den, Abdullah bin İdrîs'den, Cerîr bin Abdülhamîd'den ve onların tabakasından olan âlimlerden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de, İbrâhîm bin Muhammed bin Süfyân, Muhammed bin Süleymân bin Fâris ve daha birçok kimse ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Hâkim, onun hakkında diyor ki: "O, 251 (m. 865) senesinde hayatta idi. Ve Nişâbûr'da zamanının en büyük âlimiydi."

O, hadîs ilminde müsned sahibi olan bir âlim olduğu gibi, Nahiv ilminde de zamanının nahivcileri arasında yer alıyordu. Hattâ zamanında "Şeyhu'n-Nûhhât" (Nahivcilerin üstadı)

ünvanına sahipti. Arap edebiyatında üstün bir bilgiye sahip olan Ali bin Hasen, büyük nahiv üstadı Kisâî'nin talebesidir. Arapçanın nahiv bilgisinde söz sahibi oldu. Bu sahada, mahir olan ve kendisine müracâat edilen bir zâttı. Kisâî, onu, zamanının devlet başkanı olan Hârûn Reşîd ile tanıştırdı. Halife, onunla çocuklarının yetiştirilmesi husûsunda anlaştı. Halifenin oğlu Me'mûn'u o yetiştirdi. Bundan dolayı kendisine "Müeddib-i Me'mûn-il-Abbâsî denir. Ali bin Hasen, hac yolunda vefât edinceye kadar halifenin bu hizmetinden ayrılmadı.

İlmî müzâkeresi çok kuvvetliydi. Nahiv ilmine âit 40 000 beyti ezbere biliyordu. Yahyâ bin Hâlid el-Bermekî'nin kurduğu ilim meclislerinde, meşhûr nahiv âlimi Sibeveyh'in nâzırlığını yapıyordu. Nahiv ilmine âit "Tüfenn-ül-Bülagâ" ve "Tasrif adında iki eserini tasnif etti.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 271

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 520

ALİ BİN MUHAMMED MEDÂİNÎ

Büyük bir tarihçi. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Medâinî diye meşhûrdur. 135 (m. 752) senesinde Basra'da doğup, 225 (m. 840) senesinde Bağdâd'da vefât etti. Basra'dan Medâin'e gelip yerleşti. Oradan Bağdâd'a geldi. Vefâtına kadar orada kaldı. O, Ahmed bin Ebî Hayseme, Haris bin Ebî Üsâme, Hasan bin Ali bin Mütevekkil gibi âlimlerden rivâyette bulundu. Ca'fer bin Hilâl'den de rivâyette bulunmuştur. Bu rivâyetinde Resûlullah efendimizin Üsâme ile Hasen bin Ali'yi taşıdıklarını, "Allahım! Onları seviyorum. Sen de onları sev" buyurduğunu bildirmiştir. Araplara dâir haberleri onların soylarını çok iyi bilirdi. Fetihler ve muharebeler hakkında bilgisi pek fazla idi. İbn-i Nedim, onun muharebeler, Resûlullah efendimizin mübârek hayatları, halîfeler târihi ile, fetihler ve şiirlerle alâkalı ikiyüzden fazla eserinin olduğunu söyler. Ebû Abbâs Ahmed bin Yahyâ, İslâmdan sonra, müslümanlarla alâkalı haber ve bilgileri öğrenmek için Medâinî'nin kitaplarını tavsiye etmektedir.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 323

2) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 54

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 54

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 53

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 670

ALİ BİN MUHAMMED EL-MISRÎ

Hadîs ve fıkh âlimi, meşhûr va'iz. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Hasen; künyesi, Ebü'l-Hasen olup, Mısrî diye meşhûr olmuştur. Samarrâ'da 257 (m. 871)'de Muharrem ayında doğmuştur. Daha sonra Bağdâd'a gelip ilim tahsil etti ilmi her tarafa yayıldı. Mısır'a gitti ve orada uzun müddet kaldıktan sonra tekrar Bağdâd'a döndü. Bundan sonra Mısrî diye anıldı. Bağdâd'da 338 (m. 949) Zilkade ayının son Pazar günü vefât etti.

Ali bin Muhammed, Ahmed bin Ubeyd bin Nâsıh, Abdullah bin Hasen el-Hâşimî, Muhammed bin Ebîl-Avâm er-Riyâhî, Muhammed bin İbrâhîm bin Cinâd ve Ebû İsmail et-Tirmizî, Abdullah bin Ahmed ed-Devrekî, Ahmed bin İshâk el-Vezzân, Ahmed bin Mesrûk et-Tûsî ve Bağdâd'daki pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Mısır'da ise Mâlik bin Yahyâ bin Mâlik,

Abdullah bin Muhammed bin Ebî Meryem, Ebû Yezîd el-Karâtisî, Süleymân bin Şuayb Keysânî, Abdülmelik bin Yahyâ bin Bükeyr gibi âlimlerden hadîs öğrendi.

Ebû Hasen el-Mısrî, Ali bin Muhammed'den ise; Muhammed bin İsmail el-Verrâk, Muhammed bin Muzaffer, ed-Dâre Kutni İbn-i Yûsuf el-Kavvâs ve pek çok âlim hadîs rivâyet etmişlerdir. Âlim, her şeyiyle emîn, veli (Allahü teâlânın dostu) olan bir zât olup, sika (sağlam, güvenilir) idi. Leys bin Sa'd ve İbn-i Lehîa'nın rivâyet ettikleri hadîsleri topladı. Dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi. Şüpheli olan; ya'nî haram mı helâl mi olduğu tam kesin belli olmayan şeyler husûsunda çok kıymetli kitaplar yazdı. Zamanındaki en büyük va'izlerden olup, yapmış olduğu va'zlarla pekçok kimsenin Allahü teâlânın râzı olduğu hâle gelmesine sebep oldu. Kendisine âit bir meclisi olup, hep bu meclisde va'z ederdi. İlmiyle âmil olan, söylediğini yaşayan bir zât idi.

Buyurdu ki: "Mü'minin tabiatında hayır demek yoktur. Çünkü mü'min, Allahü teâlâdan devamlı olarak kendisine gelen lütuf ve ihsânları görünce hayır demekten haya eder."

On cildlik bir tefsîri ve ikiyüz altmış cüzlük Kitâb-ül-ahkâm ve hadîs ilminde de yüzkırk cüzlük el-Müsned-ül-kebir kitapları vardır. Ayrıca, Kıyâm-ül-leyl, es-Sıyâm, Fadl-ül-fark alel-ganî, el-İhlâs ve el-Menâsık te'lîf etmiş olduğu eserlerdendir.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh 75

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 347

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 179

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 679

ALİ BİN SEHL İSFEHANÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Sehl bin el-Ezher el-İsfehânî. Künyesi Ebü'l Hasen'dir. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Tûrâb Nahşebi gibi büyük zatlarla görüştü. Muhammed bin Yûsuf el-Benna'nın talebesidir. Remle'de otururdu. 261 (m. 874)'de vefât etti. Hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir) bir râvi idi.

Ali bin Sehl (r.a.), Velîd bin Müslim, Haccâc bin Muhammed, Zeyd bin Ebiz-Zerkâ, Damra bin Rebîa, Şebâbe bin Sevvâr Müemmil bin İsmail ve başka zâtlardan rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn-i Huzeyme, İbn-i Cerîr, Muhammed bin Hârûn er-Re'yânî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtem ve başka zatlar rivâyette bulunmuşlardır.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) ile mektûblaşırlardı. Allahü teâlânın takdîrine razı olmak ve nefsinin arzularına muhalefet etmekte, herkesin beğenip takdîr ettiği, fevkalâde üstün ve şaşılacak bir hâle sahip idi. Ba'zan yirmi gün birşey yemeden durduğu olurdu. Az sözle çok şeyi anlatan, hoş bir ifâdesi vardı. Amr bin Osman, kendisini ziyâret için İsfehân'a geldi. Ali bin Sehl (r.a.), Amr bin Osman'ın otuzbin altın olan borcunu ödeyip, sıkıntıdan kurtardı. Buyurdu ki, "Siz zannediyor musunuz ki benim ölümüm başkalarının ölümü gibi olacak. Herkes gibi hasta olacağımı herkesin ziyâretime geleceğini mi zannediyorsunuz? Hiç öyle olmayacak Beni da'vet edecekler ve ben de kabûl edeceğim." Bir gün yolda giderken "Lebbeyk (Buyur. Emre amadeyim) deyip yere çöktü. Bunu gören Ebû Hasan Müzeyyin şöyle anlatıyor: Ali bin Sehl (r.a.) yerde yatar vaziyette iken hemen yanına koştum, (Lâ ilahe illallah) demesini söyledim. Tebessüm edip buyurdu ki: "Sen, Kelime-i tevhîd söylememi istiyorsun. Allahü teâlânın izzetine

yemîn ederim ki, onunla benim aramda yalnız izzet perdesi var" buyurdu ve rûhunu teslim etti Bundan sonra kendi kendime "Benim gibi birisi Allahü teâlânın velîsi olan bir zâta nasıl Kelime-i tevhîd telkin edebilir. Vah vah vah" diye mahcûb oldum." Ali bin Sehl'in (r.a.) kabri İsfehân'da Topçu kabristanındadır.

Ali bin Sehl'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz Hazreti Enes bin Mâlik'e buyurdu ki: **"Zâlim de olsa, mazlûm da olsa, kardeşine yardım et"** Enes bin Mâlik (r.a.) "Yâ Resûlallah! Kardeşim mazlûm ise yardım ederim de, zâlim ise ona nasıl yardım edebilirim?" diye sordu. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Onu zulümden vaz geçirmen, senden ona yardımdır."**

Hazreti Ali bin Sehl buyurdu ki: "Tasavvuf, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin hepsini terk etmektir."

"Allahü teâlâyı hakkıyla tanıyan O'ndan başkasında sükûn bulamaz."

"Allahü teâlâya yaklaşmak, Allahü teâlânın velî kulları hâriç, bütün mahlûklardan uzaklaşmaktır. Allahü teâlânın velî kullarına yakınlık, insanı Allahü teâlâya yaklaştırır."

"Ahmak olanların sana çok iltifâtkâr davranması ve düşünmeden cevap vermesi seni aldatmasın." "Akıl ile beraber rûh, insanı âhırete, nefsin hevâ ve hevesine muhalefet etmeye da'vet eder." "Allahü teâlâ hepimizi yaptığımız iyi ameller ile gurûrlanmaktan muhafaza etsin."

"Akıl ile hevâ (boş arzu, istek) birbirinin zıddıdır. Aklın yardımcısı tevfîk (Allahü teâlânın yardımı), hevânın dostu ise yardımsız bırakılmaktır. Nefs bu ikisinin (akıl ve hevânın) arasındadır. Hangisi gâlib gelirse ona tâbi olur."

"Zenginliği aradım. İlimde buldum. Övülmeyi aradım. Fakîrlikte buldum. Afiyeti (günahsız olmayı) aradım, zühdde (şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terk etmekte) buldum. Kolay hesabı aradım, susmakta buldum. Rahat aradım, vermekte, cömertlikte buldum."

"Kim kalbini anlayışlı kılarsa, o kalb dünyâdan ve dünyâda olan şeylerden yüz çevirir. Kim kalbini cehâlette bırakırsa, o kalb aldatıcı ve geçici zevklere tâbi olur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 404

2) Nefehât-ül-üns sh. 158

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 329

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 94

5) Risâlei Kuşeyrî sh. 131

6) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 233

7) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 66

8) Târîh-i Isfehân cild-2, sh. 14

9) El-Muntazam cild-6, sh. 155

ALİ NAKÎ

Oniki imâmın onuncusu. İmâm-ı Muhammed Cevâd Takî'nin oğludur. Künyesi Ebü'l Hasen-i Askerî'dir. Hâdî lakabı ile meşhûrdur. 204 (m. 829) yılı Recep ayının onüçünde Medine'de doğdu. 254 (m. 868)'de Bağdâd'ın Samarra nahiyesinde vefât etti. Kabri buradadır.

Ali Nakî (r.a.), Resûlullah efendimizin torunu olup, Hazreti Ali ile Hazreti Fâtıma'nın evlâdlarındandır. Hazreti Hüseyin'in torunlarından olduğu için "Seyyid"dir. Asıl adı, Nakî bin Muhammed Cevad Takî bin Ali bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel Âbidîn bin Hüseyin bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. Devamlı ibâdetle meşgûl olup, dünyâdan elini çekmişti. İmamlığı otuzüç yıl, altı ay, yirmiyedi gündür. Hasen-i Askerî, Hüseyin ve Ca'fer adında üç oğlu ve bir de kızı vardı. İmâm-ı Ali Nakî'nin birçok menkıbeleri vardır.

İmâm-ı Ali Nakî hazretleri bir gün Samarra civarında bir köye gitmişti. Bir köylü kendisini aradı. Falan köye gitti dediler. Köylü de o köye gitti ve Nakî hazretlerinin huzûruna vardı. Nakî hazretleri köylüye sordu. "Bir isteğin mi var?" "Hazret-i Ali bin Ebî Tâlib'in sevenlerindenim. Benim çok borcum vardır. Çok zaman geçmesine rağmen borçlarımı ödeyemedim. Bu borcun ağır yükünü kaldıracak sizden başka kimse bilmiyorum" deyip, köylü arama sebebini anlattı. İmâm-ı Nakî hazretleri üzülmemesini söyleyip köylüyü o gece misâfir etti Sabahleyin köylüye buyurdu ki: "Sana bir söz söyleyeceğim, o sözü aynen yerine getireceksin." Köylü baş üstüne efendim, dedi. İmâm-ı Nakî hazretleri bir kâğıda "Bu köylünün borcu benim borcumdur" diye yazıp köylüye verdikten sonra buyurdu ki; "Ben yakında Samarrâ'ya döneceğim, bir cemâat içinde otururken bu kâğıdı getir. Borcunu benden yavaşça iste!" Bunun üzerine köylü oradan ayrıldı. Bir müddet sonra İmâm-ı Nakî Samarrâ'ya döndü.

Bir gün halife ve yakınları ile otururken köylü geldi. Kâğıdı çıkarıp borcunu istedi. İmâm-ı Nakî hazretleri çok yumuşak konuşup özürler beyân etti ve ileride bir gün ödeyeceğini söyledi. Bunu Halife Mütevekkil duydu. Otuzbin akçeyi hemen İmâm'a gönderdi. Va'd edilen gün köylü geldi. Otuzbin akçeyi köylüye verdi.

Birgün İmâm-ı Nakî hazretleri bir düğün yemeğinde idiler. Samarra ehlinden birisi boş yere konuşuyordu, İmâm hazretlerine gerekli olan saygıyı göstermiyordu, İmâm-ı Nakî bir ara "Bu şahsın evinden acı bir haber gelip bu yemekten yiyemiyecek" buyurdular. Yemekler hazırlanınca elini yıkadı, yemeği yiyeceği sırada hizmetçi ağlayarak içeri girdi ve annen damdan düştü, koma hâlinde, çabuk ol ki onu ölmeden göresin dedi. O şahıs yemeği yemeden kalkıp gitti.

Halife Mütevekkil'de bir gün büyük bir çıban çıktı. Çok ağrı ve şiddetli ateş yapıyordu. Tabîblerin hiç biri buna çâre bulamadılar. Hastalığı ağırlaşınca annesi, Mütevekkil iyi olursa kendi malımdan İmâm-ı Nakî hazretlerine çok mal göndereceğim diye nezr etti. Mütevekkilin yakınlarından Feth bin Hakan, İmâm-ı Nakî'den de bir ilaç soralım dedi. Bir kimseyi gönderdiler, İmâm hazretleri falan şeyi yaranın üzerine koyun. Allahü teâlânın izniyle fâide verir buyurdu. Bu haber üzerine halifenin meclisinde bulunanlar gülüştüler ve alay ettiler. Feth bin Hakan'ın ısrarları üzerine, söylenilen şeyi yaranın üzerine koydular. Çıban yarılıp içinde olanlar çıktı. Hasta şifâ buldu.

Mütevekkil'in iyileştiğini duyan annesi onbin altını bir keseye koyup kendi mührüyle mühürleyip İmâm hazretlerine gönderdi. Mütevekkil iyice iyileşince, birisi' İmâm-ı Nakî hazretlerinin evinde çok mal ve silâh olduğuna dâir halifeye şikâyette bulundu. Mütevekkil, veziri Sa'îd'e gece yarısı İmâm hazretlerinin evine girmesini ve orada bulduğu mal ve silâhı kendisine getirmesini emr etti. Bunun üzerine Vezir Sa'îd şöyle anlatıyor: "Bir merdiven götürüp dama çıktım. Pencereden içeri girdim. Karanlık idi. Ne tarafa gideceğimi şaşırdım. O sırada İmâm-ı Nakî hazretlerinin sesini duydum. Ey Sa'îd biraz bekle, mum getirsinler buyurdu. Mum gelince aşağıya indim. İmâm-ı Nakî hazretleri yünden bir elbise giymiş, başında yünden bir takke, altında hasır bir seccade, kıbleye karşı oturuyordu. Ey Sa'îd işte odalar ara buyurdu. Odalara

girdim. Bana söylenilen mal ve silâhları bulamadım. Fakat, halifenin annesinin gönderdiği kese mührüyle duruyordu. Sonra İmâm-ı Nakî seccadeye de bak buyurunca, seccadeyi kaldırdım bir kılıç kınıyla duruyordu. Hepsini alıp halifeye getirdim. Halife annesinin mührüyle mühürlü keseyi görünce merak edip sordu. Durumu anlattılar. Bunun üzerine kendisi de bir kese koyup, keseleri ve kılıcı geri gönderdi. İmâm hazretlerinin huzûruna varıp mahcup bir şekilde "Efendim, izinsiz evinize girmek bana çok zor geldi, ama emir almış idim" dedim. O zaman Şu'arâ sûresinin son âyeti olan: **"Allahü teâlâya şirk koşanlar ve peygamberini hiciv edenler, öldükten sonra hangi yere gideceklerini bilirler"** âyet-i kerîmesini okudular.

Sâlih bin Sa'îd anlatır: Halife Mütevekkil, İmâm-ı Nakî hazretlerini Medine'den Irak'a çağırdı. Beraberce Samarrâ'ya gittik. Kötü bir yerde konakladık. İmâm-ı Nakî hazretlerini sevenlerden biri içeri girip "Efendim bunlar senin kıymetini gizlemek ve nûrunu söndürmek istiyorlar. Bunun için böyle kötü ve korkulu yerde konaklattılar" dedi. İmâm-ı Nakî hazretleri: Ey Sa'îd'in oğlu şöyle bir bak" buyurup eliyle işâret etti. İşâret ettiği tarafa baktığımda dünyâda bir benzeri olmayan, bahçeler, ırmaklar ve köşkler gördüm.

Biraz sonra bu hâller kayboldu. Sonra bana buyurdu ki: "Ey Sâlih, biz nerede olursak, olalım. Allahü teâlânın ni'metleri bizimle beraberdir."

Halife Mütevekkil'in evinde, çeşitli kuşlar bulunurdu. O kuşların sesinden içeri girenlerin sözlerini duyamaz, girenler de Mütevekkil'in dediğini anlıyamazlardı. İmâm-ı Nakî hazretleri içeri girdiği zaman' kuşlar susar, çıkınca tekrar, ötmeye başlarlardı.

Birgün İmâm-ı Nakî hazretleri halifenin evlâdlarının birinin düğün yemeğinde bulundu. Herkes edeble oturuyordu. Fakat gencin biri çok gülünç şeyler söyleyerek edebsizlik ediyordu. Bunun üzerine İmâm-ı Nakî hazretleri o gence, "Ey genç çok gülüyorsun, kahkaha atıyorsun. Allahü teâlâyı hatırlamaktan gâfil oluyorsun. Halbuki üç gün sonra öleceksin. Kabre hazırlıklı mısın?" buyurdu. O genç, bu sözü duyduğu hâlde, edebsizliğinden vazgeçmedi. Yemekler yendi, düğün bitti. Ertesi gün genç hastalandı. Üç gün sonra da öldü.

Birgün birisi gelip, hanımının hâmile olduğunu ve doğacak çocuğunun erkek olması için duâ etmesini istedi. Bunun üzerine buyurdu ki: "Çoğu kız vardır ki, erkek evlâdından daha hayırlıdır." Daha sonra o şahsın bir kızı dünyâya geldi.

İmâm-ı Nakî hazretleri zamanında Hindistan'dan bir sihirbaz gelmiş, gösteriler yapıyordu. Bir gün zengin biri onu çağırıp dedi ki: "İmâm-ı Nakî'yi mahcup edebilirsen sana bin altın vereceğim." Sihirbaz da dedi ki: "Olur yaparım, yalnız bir yemek ve yanına birkaç yufka ekmek hazırlayıp beni yanına oturtunuz."

Sihirbazın dediği gibi yaptılar, İmâm-ı Nakî hazretleri gelip sofraya oturdu. Bir parça ekmek almak istedi. Sihirbaz birşeyler yaptı. Ekmek önünden uçtu. Bu iş üç defa tekrarlandı. Sofrada bulunanlar gülmeye başladılar. Oturdukları odada bir divan yastığı üzerinde arslan resmi vardı. İmâm-ı Nakî hazretleri o resime işâret ederek emir verdi:

"Bu adamı yut."

O resim bir anda arslan oldu. Sıçradı sihirbazı yuttu. Tekrar o yastığa geldi. İmâm-ı Nakî hazretleri buyurdu ki:

"Allahü teâlânın düşmanlarını dostlarının üzerine musallat etmek doğru değildir."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 60, 1011

2) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 56

3) Nûr-ül-ebsâr sh. 158

4) El-A'lâm cild-4, sh. 323

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2199

ALİ RIZÂ (İMÂM-I ALİ RIZÂ)

Oniki imâmın sekizincisi. Muhammed Cevâd Takî'nin babasıdır. Nesebi, Ali Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel Âbidîn bin Hüseyin bin Ali bin Ebî Tâlib'dir (r.anhüm). 153 (m. 770) senesi Rebî-ül-âhır ayının onbirinci Perşembe günü, Medîne-i münevverede doğdu. 203 (m. 818) senesi Ramazân-ı şerîfin yirmibirinci Perşembe günü elli yaşında iken Tûs (Meşned)'de vefât etti.

Namazını halîfe Me'mûn kıldırdı. Me'mûn, İmâm-ı Ali Rızâ hazretlerini çok sever ve sayardı. Kerîmesini (kızını) nikâh edip, imâmı kendine dâmâd yaptı. Yerine halîfe olmasını emir ve ilân edip, paralara ismini yazdırdı. Fakat, imâm önce vefât etti. Bâyezîd-i Bistâmî ve Ma'rûf-i Kerhî hazretleri imâmın sohbeti ile şereflenip kemâle geldiler.

Künyesi, babasının künyesi gibi Ebü'l Hasan'dır. Mûsâ Kâzım hazretleri ona kendi künyemi bağışladım buyurmuşlardır. Lakabı Rızâ'dır. Babasına dediler ki, "Halife Me'mûn ondan râzı olduğu için mi oğlun Ali'yi, Rızâ diye çağırıyorsun?" Cevâbında, "Hayır, Allahü teâlâ ve Resûlü râzı oldukları içindir" buyurdu. Ona uyanlar ve muhalifleri de ondan râzıydı.

İmâm-ı Mûsâ Kâzım'ın üstün talebelerinden biri şöyle anlattı: Birgün İmâm-ı Mûsâ Kâzım, (r.a.) "Magrib (Fas) tüccârlarından gelen oldu mu?" diye sordu. "Bilmiyoruz" dedik. O da "Gelmiştir" buyurdu. Atlara binip gittik. Orada câriye satan bir Magribli vardı. Bize yedi tane câriye gösterdi, İmâm hazretleri hiçbirini kabûl etmedi. Bir tane daha olduğunu, hasta olduğu için göstermediklerini öğrendik. Hazreti İmâm bana, "Yarın gel. Ne kadar ücret isterse kabûl edip o câriyeyi al" buyurdu. Ertesi gün magriblinin yanına vardım. "Dün isteyip de hasta olduğu için göremediğimiz câriyeyi istiyorum" dedim. Yüksek birfiat söyleyip, "Daha aşağı olmaz" dedi. Ben de, "O fiyata kabûl ettim" dedim. Bana, "Bunu kimin için alıyorsun?" diye sorunca, "Dünkü beraber geldiğimiz zât için" dedim. Tüccâr, "O kimlerdendir?" dedi. "Benî Hâşim'dendir" deyince Magribli tüccâr, bu câriye hakkında şöyle anlattı: "Ben, bu câriyeyi Magrib'in en uzak beldesinden aldım. Bir kadın bana, "Bu câriyeyi kimin için aldın?" dedi. Ben de "Kendim için aldım" diye söyleyince, O kadın, "Hayır! Bu senin olacak bir câriye değildir! Bu câriye, yer yüzünün en kıymetli zâtınındır! Bunların bir çocuğu olur. O büyüyüp yetişince, yer yüzünün en âlimi olacaktır" dedi. Daha sonra câriyeyi Mûsâ Kâzım'a (r.a.) getirdim. Bu câriyeden İmâm-ı Ali Rızâ (r.a.) dünyâya geldi.

Huzzâ kabilesinden Da'bel bin Ali ismindeki zât zamanının en meşhûr şâirlerinden ve güzel söz söyliyenlerindendi. Şâir şöyle anlattı: "Ehl-i beyte muhabbeti anlatan (Medâris-i Âyât) isimli kasîdeyi yazıp, İmâm-ı Ali Rızâ'ya (r.a.) arz ettim. Çok beğendiler ve "Benden izinsiz hiç kimseye okuma" buyurdular. Ben "Peki" deyip ayrıldım. Halife Me'mûn, bu kasîdeyi yazdığımı duyup beni çağırdı. Hâl hatır sorduktan sonra, yeni yazdığım kasîdeyi okumamı istedi. Ben özür dileyip Hazreti İmâm'ın emrini bildirdim. Halife, Hazreti İmâm'ı çağırıp, kendisinden izin alınca, ben de kasîdeyi okudum. Halife çok memnun olup bana ellibin akçe hediye etti. İmâm-ı Ali Rızâ (r.a.) da o kadar ihsânda bulundu. Ben de, dedim ki, "Efendim! Ben giymiş olduğunuz

elbiselerinizden istirhâm' ediyorum. Bereketlenmek için yanımda bulundururum, öldüğüm zaman kefenim olur" dedim, ihsân edip, giymiş oldukları bir gömlek ve çok güzel bir havlu verip, "İnşâallah bunları saklarsın ve bunlarla belâlardan emîn olursun" buyurdular. Bir zaman Irak'a gidiyordum. Yolda eşkiyalar yolumuzu kesip, eşyalarımızı almağa başladılar. Eşyaların alındığına değil de, Hazreti İmâm'ın hediyesi olan gömlek ve havlunun da alınacağından çok korktum. Bir taraftan da Hazreti İmâm'ın "Belâlardan emîn olursun" sözlerini düşünüyordum. Bu sırada eşkiyalardan birisinin, benim atıma binmiş olduğunu ve benim yazdığım kasîdeyi okuyup ağladığını gördüm. Eşkiyanın Ehl-i beyt'e olan muhabbetine hayret ettim ve dedim ki, "O kasîdeyi kim yazdı?" Eşkiya "Bu kasîdeyi yazan Hazreti İmâm-ı Ali Rızâ'nın şâiri, meşhûr Da'bel bin Ali'dir. Fakat sen onu tanımazsın" deyince, "Da'bel bin Ali benim" dedim inanmadı. Kâfilede bulunanlar tasdîk edince, eşkiya kâfileden aldığı bütün malları sahiblerine iade etti. Bize de kılavuzluk edip tehlikeli yerlerden selâmetle geçmemize vesîle oldu. Hazreti İmâm'ın hediyelerinin bereketiyle kâfile olarak belâdan kurtulduk."

Birgün İmâm hazretleri, bir kimseye bakıp, "Hiç kimsenin-elinden kurtulamayacağı işe hazırlık yap, vasıyyetini yaz" buyurdu. Üç gün sonra o kimse vefât etti. Bir kimse şöyle anlattı: Hacca gitmeye niyet etmiştim. Evdekiler, ihram olarak Sevb-i Mülcem (Sert ve âdi dokunmuş kumaş elbise) hazırlamışlardı. "Bunlarla ihram caiz midir, değil midir?" diye şübhe edip, ihtiyât olarak başka bir ihram aldım. Mekke-i mükerremeye varınca, İmâm-ı Ali Rızâ'ya (r.a.) bir mektûb yazdım. Ama asıl sormak istediğim, Sevb-i Mülcem ile ihramın caiz olup olmadığı suâlini yazmayı unutmuştum. Bir müddet sonra, Hazreti İmâm mektûbuma cevap gönderdiler. Mektûbun sonunda "Sevb-i Mülcem ile ihram caizdir" yazmışlardı.

Ebû İsmail Sindî isminde bir zât anlatıyor. Bir zaman İmâm-ı Ali Rızâ'nın (r.a.) huzûruna gittim. Arabî lisânından hiçbir şey bilmediğim için, Sind (Hindistan'ın kuzey batısında bir eyalet) lisânı ile selâm verdim. Selâmıma benim lisânım ile cevap verdiler. Yine Sind lisânı ile ba'zı suâller sordum, Sind lisânı ile gayet açık olarak cevâb verdiler. Ben "Efendim. Ben Arabî lisânını hiç bilmiyorum. Fakat öğrenmeyi çok arzu ediyorum" diye sorunca, mübârek elini dudaklarıma sürdü. O anda Arabî konuşmaya başladım. Allahü teâlâ, Hazreti İmâm hürmetine bunu bana ihsân etti."

Mûsâ Kâzım hazretlerinin annesi Hamide hâtun, Peygamber efendimizi rü'yâsında gördü. Ona buyurdu ki: "Yakın zamanda, zamanın insanlarının en üstünü olan bir torunun olacaktır."

Ali Rızâ'nın (r.a.) annesi anlatır; "Hâmile olduğum zaman hiçbir ağırlık duymazdım. Geceleri uykuda karnımda tesbih (Sübhânallah) ve tehlil (Lâ ilahe illallah) sesleri işitir, korkardım. Uyandığım zaman hiç ses duymazdım. Oğlum doğduğu zaman ellerini yere koyup, bir söz söyleyen veya münâcaat eden bir kimse gibi dudaklarını oynattı."

İmâm-ı Ali Rızâ hazretleri Nişâbûr'a gelince, yirmibinden fazla âlim ve talebe, kendisini karşıladı. Dedelerinden gelen bir hadîs-i şerîf okuması için yalvardılar.

İmâm hazretleri "Ben, babam Mûsâ Kâzım'dan, O da babası Ca'fer-i Sâdık'tan, O da babası Muhammed Bâkır'dan, O, babası Ali Zeynel Âbidîn'den, O, babası Hazreti Hüseyin'den, O, babası Hazreti Ali'den, O, Peygamber efendimizden, O, Cebrâil'den (a.s.), O da Allahü teâlâdan. Bu hadîs-i kudsîyi okudu: **"Lâ ilahe illallah kal'amdır. Bunu okuyan, kal'ama girmiş olur. Kal'ama giren de azâbımdan kurtulur."** İmâm-ı Ahmed İbni Hanbel hazretleri bu hadîs-i şerîfin râvileri ile beraber okunduğunda bütün hastalıklara iyi geleceğini bildirmiştir.

Bir tanıdığı anlatır: Hanımım hamile idi. İmâm-ı Ali Rızâ hazretlerinin huzûruna varıp, "Duâ buyurun da bir oğlumuz olsun" dedini. Buyurdu ki: "Hanımın iki çocuğa hâmiledir."

Huzûrlarından çıkıp giderken -çocukların adını Muhammed ve Ali koysam diye hatırımdan geçirdim. Beni yoldan çağırtıp: "Çocukların birine Ali, diğerine Ümm-i Amr adını koy" buyurdu. Çocuklar doğdu, biri kız diğeri de oğlandı. Adlarını dedikleri gibi koydum. Anneme Ümm-i Amr adını sorduğumda "O isim annemin adı idi" dedi.

Sâlih bir müslüman, İmâm-ı Ali Rızâ ile ilgili menkıbesini şöyle anlatır:

Peygamber efendimizi rü'yâmda gördüm. Hacıların kondukları mescidde oturuyorlardı. Huzûrlarına vardım. Selâm verdim, önlerinde hurma yaprağından örülmüş bir tabakta Seyhânî hurmaları vardı. Bana bir avuç hurma verdi. Saydım onyedi tane idi. Kendi kendime onyedi yıl ömrüm kalmış diye ta'bir ettim.

Onbeş yirmi gün sonra İmâm-ı Ali Rızâ hazretlerinin bu mescitte konakladıklarını duydum. Hemen yanlarına koştum. Rü'yâmda gördüğüm gibi Resûlullahın oturduğu yerde oturmuştu, önlerinde de bir tabak hurma vardı. Beni yanına çağırarak bir avuç hurma verdi. Saydım tam onyedi tane idi. Biraz daha hurma istediğimde buyurdu ki: "Resûlullahtan daha fazla verilir mi?"

Tüccârın biri dil tutukluğundan dolayı güçlükle konuşurdu. Kendi kendine "İmâm-ı Ali Rızâ hazretleri Peygamber efendimizin evlâtlarındandır. Huzûruna varayım da benim dilime bir ilâç tavsiye etsin" diye düşündü. O gece rü'yâsında İmâm-ı Ali Rızâ hazretlerini gördü. Kendisine, "Kimyon, Sa'ter ve tuzu, su ile karıştır. İki üç kere ağzında çalkala şifâ bulursun" buyurdu. Sabahleyin uyandığında rü'yâsını hatırladı; fakat rü'yâ deyip fazla ehemmiyet vermedi. Hazret-i İmâmın huzûruna gidip, hâlini arz ettiğinde: "Senin dilinin ilâcını rü'yâda söylemediler mi?" buyurdu. Tüccâr tarif ettikleri ilâcı kullanınca konuşması hemen düzeldi.

Birisi bir mektûb yazarak ba'zı suâllerini hazret-i İmâma arz etmek istedi. Evlerinin önüne vardığında çok kimsenin orada beklediğini ve kendileri ile görüşmek istediğini gördü. Bu kalabalıkta mektûbunu veremeyeceğini düşünerek, üzüldü. Tam geri döneceği sırada bir hizmetçi' dışarı-çıkarak o şahsı ismiyle çağırarak kendisine şöyle dedi: "Bu kâğıdı İmâm hazretleri gönderdi." O şahıs kâğıdı aldı. Baktığında elindeki suâllerinin cevâbı olduğunu hayret içinde gördü.

Sâlih bir zât anlatır: "Bir gün İmâm-ı Ali Rızâ hazretleri ile bir evin duvarının dibinde duruyorduk. Biraz sohbet ettik. O sırada bir kuş geldi. İmâm hazretlerinin önünde yere kondu. Ötmeğe başladı. Dertli olduğu belliydi, İmâm hazretleri bana sordu. "Biliyor musunuz bu kuş ne diyor?" Ben de dedim ki: "Ehl-i beyt (Peygamber efendimizin evlâtları) daha iyi bilirler." Hazreti İmâm, "Bu kuş şu evde bir yılan olduğunu ve yavrularını yiyeceğini söylüyor kalk eve gir ve o yılanı öldür." İmâm hazretlerinin buyurduğu gibi eve girdim, gerçekten içeride bir yılan dolaşıyordu. Hemen bir sopa ile yılanı öldürdüm."

İmâm-ı Ali Rızâ (r.a.) bir gün hamama gitti. Oturup yıkanırken bir asker geldi ve Hazreti İmâm'a "Başıma su dök de yıkanayım" dedi. Hazreti İmâm, "Peki" deyip askerin başına su dökmeye başladı. Biraz sonra İmâmı tanıyanlardan biri gelip, bu hâli görünce çok üzüldü ve askere "Ey asker! Senin, kendine hizmet ettirdiğin bu zât, Hazreti Aliyyül Mürtezâ'nın ve Hazreti Fâtımat-üz-Zehrâ'nın torunu İmâm-ı Ali Rızâ hazretleridir. Sen ne yaptığının farkında mısın?" dedi. Asker bunları duyunca, yaptığı fenâlığı anlıyarak, Hazreti İmâm'ın ayaklarına kapanıp, "Aman efendim, niye bana kendinizi tanıtmadınız! Niçin bana hizmet ettiniz! Kusurumuzu

affediniz!" diye özür dileyip ağladı. Hazreti İmâm özrünü kabûl edip, "Müslümana hizmet etmek sevâb olduğu için senin isteğini kabûl ettim" buyurdu.

Hüseyin bin Mûsâ şöyle anlatıyor: "Biz Hâşimoğullarından bir grup genç, İmâm-ı Ali Rızâ'nın (r.a.) yanında oturuyorduk. Biraz sonra akrabamızdan Ca'fer bin Ömer, kılık kıyâfeti perişan bir vaziyette geçti. Biz hâline acıyarak ve üzülerek bakınca, Hazreti İmâm buyurdu ki: "Ey gençler! Bu zâtın haline acıyorsunuz değil mi?" Biz, "Evet efendim" dedik. "Kısa bir zaman sonra yanınızdan, kıymetli elbiseler ve etrâfında hizmetçiler ile geçerse hiç şaşmayın" buyurdu. Aradan bir ay geçti. Bu zât, halife tarafından Medine vâlisi olarak ta'yin edildi. Bir zaman sonra, biz gene aynı yerde otururken o zâtı gördük. Kıymetli elbiseleri ve etrâfında hizmetçileri vardı. Biz, Hazreti İmâmın bu durumu daha önceden haber verdiğini hatırlayıp, İmâm'ın (r.a.) kerâmeti olduğunu anladık.

Halîfe Me'mûn, İmâm-ı Ali Rızâ hazretlerini çok sever, sık sık onunla görüşürdü. Saraya gelişinde saray görevlileri onu karşılar, hürmet gösterirlerdi. Fakat bu hürmetleri mecbûriyet icâbı oluyordu. Çünkü İmâm hazretlerini sevmiyorlardı. Bir araya gelerek, hazret-i İmâm'ın geldiğinde sarayın perdesini kaldırmamağa ve onu karşılamamağa karar verdiler. Fakat hazret-i İmâm'ın her gelişinde ellerinde olmadan kalkıp karşılayıp perdeyi de kaldırıyorlardı. Birgün hazret-i imâmın geldiğinde yine ayağa kalktılar, fakat perdeyi kaldırmakta biraz durakladılar. O anda bir rüzgâr peyda oldu ve perde kalktı. Çıkışında da yine rüzgâr gelip perdeyi kaldırdı. Bunu gören saray görevlileri, "Allahü teâlânın azîz ettiği kimseyi kimse küçültemez." diyerek eski âdetlerine devam ettiler.

Ebüssalt şöyle anlatıyor: "Bir gün Hazreti İmâm'ın yanında idim. Bana buyurdu ki, "Şu gördüğün türbe Hârûn Reşîd'in türbesidir. Türbenin dört tarafından toprak alıp bana getir." Gidip getirdim. Toprağı koklayıp, "Yakında, burada benim için kabir kazacaklar! Bir taş çıkacak. Horasan'ın bütün külünklerini getirecekler, fakat taşı çıkaramıyacaklar" buyurdu. Sonra "Filan yerden toprak getir" buyurdu. Getirdim. "Benim kabrimi bu toprağı aldığınız yerde kazın. Kabrimi derin kazın ve lahd yapın. Allahü teâlâ kabri dilediği kadar genişletir. Sonra bir yaşlık görünür. O zaman sen, kabre bakarak sana şu söyliyeceğim sözleri söyle. Bunun üzerine bir su çıkar, kabir su ile dolar. Ufak balıklar görünür. (Bir ekmek verip) sen bu ekmeği al. Ufak ufak doğrayıp suya at Balıklar bu ekmek parçalarının hepsini yerler. Sonra bir büyük balık çıkıp, küçük balıkları yer ve kaybolur, o zaman cesedimi suyun içine koyun. O zaman sen, sana şu söyleyeceğim sözleri söyleyince su azalır ve hiç kalmaz. Halife Me'mûn da bunu görür. Yarın ben Me'mûn'a gideceğim, dışarı çıktığımda başım kapalı ise benimle konuşma, eğer başım açık ise konuş" buyurdu. Ertesi günü sabah olunca elbiselerini giyip hazırlandı. Bu sırada Me'mûn'un hizmetçisi gelip kendisini, çağırdı. Kalkıp Me'mûn'un yanına geldi. Me'mûn'un önünde tabaklarda meyveler vardı ve üzüm salkımından yiyordu. Hazreti İmâm-ı görünce ayağa fırlayıp, imâm'a sarıldı ve O'nu alnından öptü. Yediği üzümden Hazreti İmâm'a ikram etti.. O özür dileyip kabûl etmediyse de Halife, bir salkım üzümden birkaç tane alıp yedi ve salkımı Hazreti İmâm'a tekrar ikram edip yemesini ısrarla istedi. Hazreti İmâm bu ısrar karşısında üzümden bir miktar yedi. Biraz oturup sohbet ettikden sonra müsaade isteyip ayrıldı. Çıkarken, başını örtmüş olduğundan emri icâbı kendisi ile konuşmadık. Evine gelince, kapının kilitlenmesini emredip yatağına yattı. Ben evin içinde mahzûn olarak bekliyordum. Bu sırada, Hazreti İmâm'a çok benziyen, güzel yüzlü ve misk kokulu bir genç içeri girdi. Ben hayretle, "Kapı kilitli idi. Sen içeriye nasıl girdin, sen kimsin?" dedim. "Ben (İmâm-ı Ali Rızâ'nın oğlu) Huccetullah Muhammed bin Ali'yim. Beni bir saatte Medine'den buraya getiren zât içeriye aldı" dedi ve babasının yanına girerken, bana "Sen

de gel" dedi. İçeri girdik. Hazreti İmâm, oğlunu görünce ayağa kalktı ve oğluna sarılıp bağrına bastı ve alnından öptü. O da yüzünü babasının yüzüne koydu. Bir şeyler konuştular. Ama ben anlayamadım. Sonra Hazreti İmâm'ın dudaklarının üstünde kardan beyaz bir köpük gördüm. Daha sonra kendinden geçti ve rûhunu teslim etti. Hazreti İmâm'ın oğlu Muhammed bin Ali, bana "İç odadan su ve tahta getir" dedi. Ben içerde su ve tahtanın olmadığını bildiğim için, "İç odada su ve tahta yoktur" dedim. Emrini tekrar edince, hemen kalkıp gittim. Hakîkaten su ve tahta vardı. Alıp getirdim. "Yıkamak için yardım edeyim" dedim. O, "Bana yardım eden biri var" buyurdu. Kendisi yıkadıktan sonra, bana "İç odada, dolapta, keten ve hanût (güzel kokulu buhur) vardı, onu getir" buyurdu. Gittiğimde, o zamana kadar hiç görmediğim güzel bir elbise dolabı gördüm. İçinden, kefen ve hanûtu alıp getirdim, kefenleyip cenâze namazını kıldı. Sonra tabut istedi. "Bir marangoza yaptırayım" dedim, "İç odada vardır" buyurdu. İçeri girdiğimde hiç rastlamadığım bir tabut gördüm. Getirdim. Hazreti İmâm'ın cesedini tabuta koydu. Sonra iki rek'atlık bir namaza başladı. Namazını bitirmemişti ki evin damı yarıldı ve tabut oradan yukarı çıktı. Ben telâşla "Şimdi ne olacak?" dedim. Bana, "Sakin ol, biraz sonra gelir" buyurdu. Evin damı yarıldı ve tabut tekrar geldi. Muhammed bin Âli, Hazreti İmâm-ı tabuttan çıkarıp yatağına yatırdı. Sanki yıkama, kefenleme gibi işler yapılmamıştı. Sonra bana, "Kapıyı aç" buyurdu. O sırada, Halife Me'mûn ve hizmetçileri gelmişdi Vefât haberini alınca çok ağladılar ve üzüldüler. Halife Me'mûn "Ey efendimiz! Sana ne oldu?" diyordu, Sonra techîz ve tekfîn (yıkayıp, kefenleme) işleri yapıldı. Kabir kazılırken ben orada idim. Daha önce bana söylediklerinin hepsi oluyordu. Kabir açılıp, su çıkınca ve küçük balıklar görülünce Halife Me'mûn "Hayatında olduğu gibi, vefâtından sonra da, kerâmetleri görülüyor" dedi. Orada bulunanlardan birisi, "Bu neye işârettir, biliyor musunuz? Ey Abbâsoğulları. Sizin mülkünüz her ne kadar çok uzun müddet ise de bu küçük balıklar gibidir. Bir zaman gelir. Allahü teâlâ sizden sizin üzerinize bir kimse musallat eder ve sizi yok eder." dedi. Halife Me'mûn "Doğru söylüyorsun" dedi. Defin işi tamamlandıktan sonra, Halife Me'mûn bana, "Kabirde söylediklerini tekrar anlat" dedi. Ben de unuttuğumu söyledim. Hakîkaten unutmuştum. Halife de, bildiğim halde söylemek istemediğimi zannederek beni hapsetti. Hapiste bir yıl kaldım. Artık iyice sıkılmıştım, "Yâ Rabbi! Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ve temiz akrabası hürmetine beni buradan kurtar!" diye duâ ettim. Hemen o anda İmâm-ı Ali Rızâ hazretlerini gördüm. İçeri girdi. "Ey Ebüssalt! Gönlün mü daraldı?" buyurdu. "Evet" dedim. Mübârek elini zincirlerin üzerine koyar koymaz, zincirlerin hepsi açıldı. Elimden tutup saraydan çıktık. Bekçilerin yanından geçip gittik. Hiçbirisi bizi göremedi. Sonra, "Allahü teâlâ sana emniyet versin seni korusun! Bundan sonra Halife Me'mûn'u görmezsin, o da seni bulamaz" buyurdu ve kayboldu. Ondan sonra Halife Me'mûn'u hiç görmedim."

İbrâhîm İbni Abbâs diyor ki: "İmâm-ı Ali Rızâ (r.a.) öyle büyük âlim idi ki, hangi ilimden olursa olsun, sorulan her mes'eleye çok güzel cevaplar verirdi. Halife Me'mûn, kendisine çok suâl sorar, verdiği cevaplara hayran kalırdı. Hazreti İmâm, az uyur, çok namaz kılar ve çok oruç tutardı. Muhtaç olanları arayıp bulur, onlara yardımcı olurdu. Bir hasır üzerinde oturur, yatacağı zaman da o hasır üzerinde yatardı. Her işinde Allahü teâlâya karşı tam bir teslimiyet ve tevekkül üzere idi. Yüzüğünün taşında "Hasbiyallah" (Allahü teâlâ bana kâfidir) yazılı idi.

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 26

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 269

3) Târih-i Taberî cild-10, sh. 251

4) El-Kâmil fi't-târih cild-6, sh. 119

5) Nuzhet-ül-celîs cild-2, sh. 65

6) El-İber cild-1, sh. 340

7) Nâr-ül-ebsâr sh. 156

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1059

AMR BİN OSMAN MEKKÎ

Meşhûr tasavvuf büyüklerinden ve akâid imâmı. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Aslen Yemenlidir. 296 (m. 908)'da Bağdâd'da vefât etti. Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebesi, Hallâc-ı Mansûr'un hocasıdır. Ebû Sa'îd Harrâz'la sohbet etmiş, Ebû Abdullah Nibâci'yle görüşmüştür. Sofiyye-i âliyyenin büyüklerinden idi. Bu sahadaki âlimlerin söz sahibi olanlarındandı. Riyâzet ve vera'sı (haram ve şüphelilerden kaçması) çok, hakîkat ve güzelliklerle süslü olup, sekr ya'nî şuursuz hâlde değil, sahv ya'nî hep şuurlu hâlde idi. Bu yolda güzel kitapları, yüksek, derin ve ma'nâlı sözleri vardır. Çok güzel bir konuşması vardı. Sözleri herkesçe makbûldü. Husûsi bir riyâzet ve vera' anlayışına sahipti. Hakîkat ve latifeler kendisinin vasfıydı. Harem-i şerîfte de uzun yıllar i'tikafa çekilmişti. Sohbetlerde daha çok hadîs-i şerîf okurdu. Çoğunlukla İmâm-ı Buhârî'den naklen hadîs-i şerîf rivâyet ederdi. Başkalarından naklettiği de olurdu. Kendisinden birçok âlim, edeb, erkân, yol, usûl öğrenirlerdi.

Amr bin Osman İsfehân'a gittiği zaman, birçok kimse sohbetiyle şereflendi. Bunların arasında bir genç vardı. Babası sohbete katılmasına mâni olunca, genç hasta olup yatağa düştü. Amr bin Osman bir süre sonra sohbetine katılanlardan bir grup ile gencin evine gitti. Genç, ondan birşeyler okumasını istedi. Bunun üzerine Amr bin Osman gence işâret ederek şu beyiti okudu.

Görem ki hasta seni niçin gelmez o tabîb.
Bir âyetini görmeye canveririm, ben garîb.

Genç, bu beyiti dinleyince yatağından kalktı ve oturarak biraz daha okumasını istedi.

Can dostunun yüz çevirmesi hastalıktan beterdir.
Bari yüzün çevirmesen benden sen ey habîb.

beytini okuyunca hasta tamamen iyi oldu.

Babasının içinden geçirdiği bütün endişe kayboldu. Tövbe ederek oğlunu Amr bin Osman'a teslim etti O da İslâm âlimlerinden oldu. Buyurduğu güzel sözlerden ba'zıları şunlardır:

"Mürüvvet, arkadaşının hatâ ve kusurlarını bilmezlikten gelmektir."

"Tövbe için bir özür olmaz. Bütün günahkâr kullara ve âsilere tövbe farzdır. Yaptıkları ister büyük, ister küçük günah olsun."

"Sakın Allahü teâlânın zâtından bir şey düşünmeyin. Günaha ve küfre düşersiniz."

"Tasavvuf, kulun her vakitte, o vakit için en iyi olan şey ile meşgûl olmasıdır."

"Fütüvvet güzel ahlâktır."

"Sabır, Allahü teâlâya dayanıp sebat etmek ve belâyı gönül hoşluğu ve rahatlığı ile karşılamaktır."

"İlim iticidir. Allah korkusu sevk edicidir. Nefs ise itaatsizdir, serkeştir. Murâdını eksiksiz eline geçirmen için, nefs atını, ilim siyâsetiyle idâre et. Korku ile tehdit ederek sür."

"Muhabbet rızâya, rızâ da muhabbete dâhildir. Rızasız muhabbet, muhabbetsiz rızâ olmaz. Çünkü insan ancak sevdiğine râzı olur, râzı olduğunu sever."

"Allah bir kimsenin kalbini İslâm'a açmışsa, o kimse Rabbinden bir nûr üzerine olmaz mı hiç" (Zümer-22) meâlindeki âyetin ma'nâsını sorduklarında buyurdu ki: Bunun ma'nâsı şudur: "Kulun nazarı vahdaniyet ilminin azametine ve rubûbiyetine haşmetine düşünce, nazarına düşen ve gözüne çarpan başka hiçbir şeyi göremez olur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 291

2) Nefahât-ül-üns sh. 136

3) El-A'lâm cild-5, sh. 81

4) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 223

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 200

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 10

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 803

8) Tabakât-aş-Şâfiiyye cild-2, sh. 276

9) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 222

ÂSIM BİN ALİ

Hadîs âlimlerinden. Adı, Âsım bin Ali bin Âsım bin Suhayb'dir. Karîbe binti Muhammed bin Ebî Bekr-i Sıddîk'ın âzâdlı kölesidir. Künyesi Ebü'l-Hüseyin'dir. Vâsıt şehrinde doğdu. Uzun zaman Bağdad'da kaldı. 221 (m. 836) senesinde Vâsıt şehrinde vefât etti.

Âsım bin Ali, birçok âlimin ilim meclisinde bulundu. Onlardan ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. O, babasından, Leys bin Sa'd, Abdülazîz el-Mâcesûn, Âsım bin Muhammed, İkrime bin Ummâr, Şu'be bin Haccâc ve daha birçok âlimden rivâyette bulundu. Kendisinden de, başta İmâm-ı Buhârî, Ahmed bin Hanbel, Nesâî, İbn-i Mâce, Dârimî ve daha pek çok hadîs âlimi ilim aldı ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular;

O, doğup büyüdüğü Vâsıt şehrinden Bağdâd'a gelmişti. Uzun zaman orada kaldı. Onun ilim meclisine yüzbinlerce kimse devam etti. Mescid-i Rasâfe'nin yanında bulunan geniş bir hurmalıkta toplanan binlerce kimseye hadîs-i şerîf öğretirdi. Hârûn-ı Dîk ve Hârûn-ı Mukhıle adındaki iki zât, ondan duyduklarını hemen yazarlardı. O, Resûlullah efendimizin sünnetini en iyi bilenlerdendi. Dâima hakkı, doğru olanı söylerdi. Amr bin Hafs şöyle anlatıyor: Bir gün Mescid-i Rasâfe yanındaki geniş hurmalıkta vermiş olduğu hadîs dersine zamanın devlet başkanı Mu'tasım da gelmişti. Âsım bin Ali, hafif yüksekçe bir yere oturmuş, insanlar da O'nun önünde geniş bir sahaya yayılmışlardı. Cidden çok büyük bir kalabalık vardı. O'nun, "Leys bin Sa'd, bize hadîs rivâyet etti" dediğini işittim. Fakat kalabalık onun sözünü işitemediği için tekrar etmesini istiyorlardı. O da tam ondört defa tekrar etti. Hâlâ insanlar işitmiyorlardı. Onun sözlerini yazan Hârûn-ı Dîk, eğilmiş bir hurma ağacına çıkmış, anlattıklarını yazıyordu. Halife Mu'tasım, kalabalığın çokluğunu görünce, orada hazır bulunanların sayılmasını emretti. O kadar kalabalıktı ki, sayılarını tam tesbit edemediler, Onun ilimdeki üstünlüğünü birçok âlim haber verdi. İmâm-ı Buhârî'nin hadîs üstâdlarındandır. Ebû Hatim, Sadûk (rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde sağlam) bir râvi olduğunu bildirdi. Yahyâ bin Maîn, "Âsım bin Ali, müslümanların önde gelenlerinin büyüğü idi."

Ebû Bekr-i Mervezî diyor ki: Ahmed bin Hanbel'e, Âsım bin Ali hakkında; "Âsım'ın dünyâdaki herhangi bir işinde zayıflık var mıdır?" diye sordum. O da bana: "O'nun hayırdan başka bir şey söylediğini bilmiyorum. O'nun hadîsi sahîh idi" ve Muhammed bin Sa'd da: "Âsım bin Ali, sika bir râvi idi. 221 (m. 885) senesinde 15 Recep Pazartesi günü vefât etti" buyurdular.

Iclî de: "Âsım bin Ali'nin ilim meclisini gördüm. Bu günde hazır bulunanların sayısı binlerce kişi idi. Onlardan birisi yazıyordu. Hadîste sika bir râvi idi." Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: **"Kıyâmet günü Rabbine müslüman olarak kavuşmak isteyen beş vakit namazını kılsın. Zîrâ kıyâmet günü bu beş vakit namaz ile çağrılacaktır."**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 49

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 397

3) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 247

4) El-A'lâm cild-3, sh. 248

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 354

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 256, 294

BAHR BİN NASR EL-HAVLÂNÎ

Şâfiî mezhebi âlimlerinden. Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi Bahr bin Nasr bin Sabık el-Havlânî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. Mısırlı olup, Havlan kabilesinin kölelerinden idi. 181 (m. 797)'de doğdu. Doğumunu 182 veya 174 diyenler de vardır. Çok çeşitli ilimler tahsil etmiş, bunların neşri ile meşgûl olmuş ve 267 (m. 880)'de Şa'bân ayının son haftasının Pazartesi günü Mısır'da vefât etmiştir.

Bahr bin Nasr; Abdullah bin Vehb, Eyyûb bin Süveyd er-Remli, İmâm-ı Şafiî, Damret-ebni Rebîa, Eşheb bin Abdülazîz, Bişr bin Bekr ve birçok âlimden ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuştur. İmâm-ı Şafiî'den (r.a.) uzun müddet ilim almış ve ilmin yüksek derecelerine vâkıf bir âlim olmuştur.

İbn-i Havsa, Ebû Ca'fer et-Tahavî, Ebû Bekr bin Ziyâd en-Nişâbûrî, Abdurrahmân bin Ebî Hatim, Ebû Avâne el-İsferâyinî, Ahmed bin Mes'ûd bin Amr ez-Zübeyrî, Muhammed bin Bişr ez-Zübeyrî, Ebü'l-Fevâris bin Sindî, Ahmed bin Abdullah el-Behensî, Ahmed bin Şuâyb el-Medînî, Ahmed bin Ali bin Hasen el-Medâinî, Ahmed bin Muhammed bin Useyd el-İsbehânî, Ahmed bin Muhammed bin Şahin, Ahmed bin Muhammed bin Fudâle, Ebü'l-Abbâs el-Es'âm, İbn-i Huzeyme ve pek çok zât da Bahr bin Nasr'dan ilim ve hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet etmişlerdir.

Ebû Ca'fer et-Tahavî; Yûnus bir Abdüla'lâ'dan işittim. Bahr bin Nasr'dan bahsedildi. O'nun sika (güvenilir) bir râvi olduğunu söyledi. Ebî Hatim ise; "Biz Mısır'da Bahr bin Nasr'dan rivâyete ehil ve sika olduğu için, ondan hadîs-i şerîf yazdık" buyurmuştur. Mesleme bin Kâsım el-Endülûsî: "Bahr bin Nasr; faziletler sahibi, meşhûr sika bir zâttır. Başkaları ondan çok rivâyetlerde bulunmuşlardır." Bahr bin Nasr buyurdu ki: Biz ağlamak istediğimiz zaman ba'zılarımız ba'zılarımıza; "Kalkınız şu Muttalibli gencin yanına gidelim de bize Kur'ân-ı kerîm okusun" derdik. Onun yanına vardığımızda Kur'ân-ı kerîmi açar, biz okunan Kur'ân-ı kerîmin te'sîrinden ağlayıp, başlarımız önümüze düşünceye kadar okurdu. Ağlamaktan inlemeye başladığımız zaman okumayı bırakır, güzel sesi duyulmaz olurdu."

Bahr bin Nasr (r.a.), İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) de çok güzel Kur'ân-ı kerîm okuduğunu ve sesinin çok güzel olduğunu beyân etmiştir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 110

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 420

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 152

BAKIYYE BİN MAHLED

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdurrahmân olup, adı, Bakıyye bin Mahled bin Yezîd'dir. Endülüs'de 201 (m. 817) yılında doğmuştur. Endülüs'ün Kurtuba şehrinde yaşamış, sâlih ve zâhid bir âlimdi. Çok kıymetli eserler yazmış ise de bunlar zamanımıza ulaşmamıştır. Mâlikî mezhebi imâmı Mâlik bin Enes'den yirmiyedi defa Muvattâ'yı dinlemiş ve 284 âlimden ilim öğrenmiştir. Hocası, Yahyâ bin Yahyâ el-Leysî el-Kurtubî'dir. Bakıyye bin Mahled 276 (m. 889) yılında vefât etmiş ve Mennûbe kabristanına defn edilmiştir.

İlim tahsili için doğu ve batı bölgelerine seyahatta bulunan Bakıyye bin Mahled; Hicaz'da Ebû Mus'ab ez-Zübeyrî, Mısır'da Yahyâ bin Bukeyr, Şam'da Hişam bin Ammar, Kûfe'de Yahyâ bin Abdülhamîd el-Hammânî ve İbn-i Ebî Şeybe, Bağdâd'da Ahmed bin Hanbel'den ve diğer yerlerde İbrâhîm bin Münzir el-Hizâmî, Züheyr bin Abbâd, Safvân bin Sâlih, İbn-i Numeyr, İmrân Ebû Abdullah, Ahmed bin Muhammed, Ebû Bekir İbn-i Abdullah, Ahmed bin İbrâhîm ed-Devrekî, Halife bin Hayyat ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir. Mekke, Medîne, Mısır, Şam ve Bağdâd'da bulunup ilim tahsil ettikten sonra, memleketi olan Endülüs'e geri dönmüştür.

İlk defa Endülüs'de hadîs-i şerîfleri Bakıyye bin Mahled yaymıştır. Hadîs-i şerîflerden hüküm çıkararak fetvâ verirdi. Hadîsde hafız, fıkıhda müctehid idi. İlim hazinesi olan bu zât, her sene hac için Mekke'ye gider. Cum'a günleri hariç diğer günlerde oruç tutardı, çok ibâdet eden Bakıyye bin Mahled, namaz haricinde Kur'ân-ı kerîm okur ve ilim yayardı. Duâsı makbûl olan bu âlim 70 de gazveye (savaşa) katılmıştır, ömrünü fakr-u zarûret içinde geçirmiştir.

Bakıyye bin Mahled'den oğlu Ahmed, Ahmed bin Abdullah el-Emevî, Eslem bin Abdülazîz, Muhammed bin Ömer bin Lübâbe, Hasan bin Sa'îd, Abdullah bin Yûnus el-Kayravanî ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İslâm âlimlerinden ba'zıları onun hakkında şöyle demişlerdir; Ebü'l Velîd el-Faradî: "Endülüs'ü hadîsle doldurdu."

Ebû Muhammed Ali bin Ahmed: "Yazdığı eserlere İslâm târihinde az rastlanır."

Kâsım bin Esbâ' şöyle anlatır: "Endülüs'ten çıktım. Bakıyye bin Mahled'den hiç hadîs-i şerîf rivâyet etmedim. Irak ve diğer memleketlere gittiğimde onun faziletini işittim. Bunun üzerine, ondan hadîs rivâyet etmeyi terk ettiğime pişman oldum. Kendi kendime, döndüğüm zaman Bakıyye bin Mahled'den istifâde edeceğim dedim. Sonra ondan duyduğum bütün hadîs-i şerîfleri rivâyet ettim."

Şöyle anlatılır: Birgün, oğlu düşmana esîr düşmüş bir kadın, Bakıyye bin Mahled'e gelerek: "Çok zor durumdayım, yardıma ihtiyâcım yar, duâ ediniz, inşâallah oğlum kurtulur" dedi. Bakıyye bin Mahled kadını gönderdikten sonra, Allahü teâlâya duâ etti. Bir zaman sonra kadın' oğluyla birlikte Bakıyye bin Mahled'in yanına gelerek ona duâ edip "Oğlum sağ sâlim döndü.

Fakat sana söyleyeceği sözler var" dedi. Genç anlatmaya başladı. "Ben bir esîr topluluğuyla beraber düşman kumandanlarından birinin elindeydim. Onun bir adamı vardı. Bizi her gün ayaklarımız bağlı olduğu hâlde bağ ve bahçelerde çalıştırırdı. Bu adam başımızda olduğu hâlde işten dönüyorduk, birden ayağımın zinciri koptu ve yere düştü (Bu gün ve saat, annesinin Bakıyye bin Mahled'e geldiği zamana denk düşüyordu). Muhafız beni çağırarak bana: "Zincirini kendin mi kırdın?" diye sordu. Ben "Hayır kendi kendine düştü" deyince bu işe hayret ettiler ve din adamlarını çağırdılar. Onlar bana "Senin annen var mı?" diye sordular. Ben onlara "Evet" deyince, "Allah annenin duâsını kabûl etti ve bağını düşürdü. Allah seni serbest bıraktı. Bizim seni alıkoymamız ve bağlı tutmamız mümkün değildir" dediler. Bana yiyecek verip, gönderdiler" dedi.

Dînî ilimlerde geniş bilgi sahibi olan Bakıyye bin Mahled'den Endülüs vâlisi Muhammed bin Abdurrahmân el-Mervânî, kitaplarını yazıp çoğaltmasını isteyerek ona "İlmini yay!" diye tavsiyede bulunmuştur.

Bakıyye bin Mahled hocalarından şöyle rivâyet eder: "Hazreti Ali buyurdu ki: Şayet ben Allahü teâlâyı zikretmeyi unutsam, Allahü teâlâya ancak Peygamberimize (s.a.v.) salevât-ı şerîfe getirerek yakınlık elde ederim. Çünkü ben Resûlullahtan (s.a.v.) şöyle işittim: **"Cebrâil bana; ey Muhammed! Muhakkak Allahü teâlâ şöyle buyuruyor: Kim sana on defa salevât-ı şerîfe getirirse, benim öfkemden emîn olabilir."**

Câbir bin Abdullah'tan ise şöyle rivâyet eder: Câbir (r.a.) demiştir ki: Babam Abdullah bin Amr Selemî, Uhud gazâsında şehîd olması üzerine halam Fâtıma ağlamaya başladı. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) halama ta'ziye ve şehîdin yüksek mertebesini bildirerek buyurdu ki: **"Ey Fâtıma, siz ona ağlasanız da ağlamasanız da siz şehîdi defn edene kadar melekler kanatlarıyla onu gölgelendirdiler."**

Bakıyye bin Mahled yazdığı Müsned'inde 1300'den fazla Sahâbînin bildirdiği hadîs-i şerifleri toplamıştır. Bu kitabı fıkıh konularına göre düzenlemiştir. Hadîs-i şerîf rivâyetinde İbn-i Ebî Şeybe ve Abdürrezzâk San'anî'nin te'sîri altında kalmıştır. Hadîs ilminde Buhârî ve Müslim ayarında bir âlim idi. Ayrıca Tefsîrü'l Kur'ân, Kitâb fî fetâvâ's-sahâbe ve't-tâbiîn ve min dûnihim adlı eserleri vardır.

---

1) Târîh-i Dımaşk (İbn-i Asâkir) cild-3, sh. 277

2) Mucem-ül-üdebâ cild-7, sh. 75

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Suyûtî) sh. 9

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 629

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 169

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 53

7) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 75

8) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 190

9) Keşf-üz-zünûn sh. 444, 1679

10) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 116

11) Brockelman: GAL 1, sh. 164, SUP-I, sh. 271

BÂYEZÎD-İ BİSTÂMÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakîkî se'âdete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin beşincisidir. "Sultân-ül-ârifîn" lakabıyla meşhûrdur. Künyesi, Ebû Yezîd'dir. İsmi Tayfur, babasının adı Îsâ'dır. 160 veya 188 (m. 803)'de İran'da Hazar Denizi kenarında Bistâm'da doğdu. 231 veya 261 (m. 874) senesinde Şabân-ı şerîfin onbeşinci günü Bistâm'da vefât etti. Hanefî mezhebinde idi.

Annesi diyor ki, "Kendisine hâmile iken şüpheli bir şeyi ağzıma alacak olsam, onu geri atıncaya kadar karnıma vururdu."

Üveysî olup, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ın vefâtından kırk yıl sonra doğdu. İmâm-ı Ali Rızâ'nın sohbetinden ve bunun bereketiyle İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ın rûhâniyetinden istifâde etmiştir. Hazreti Bâyezîd, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ın rûhâniyetinden feyz almakla meşhûr olmuştur. Otuz sene Şam civarında bulunup, yüzonüç âlimden ilim öğrenmiştir. Aşk-ı ilâhîde o kadar ileri ve ibâdette o derece yüksekte idi ki, namaz kılarken Allah korkusundan ve İslâmiyete saygısından göğüs kemikleri gıcırdar, yanında bulunanlar bunu işitirlerdi. Son derece âlim, fadıl ve edîb idi. Şiirleri meşhûrdur.

Hazreti Bâyezîd, ilim tahsil ettiği üstâdlarından birine olan hürmet ve muhabbetinden dolayı, onun kabrinin yanına defn edilmeyi ve kabrinin, hocasının kabrinden, daha derin yapılmasını, kendi vücûdunun, hocasının vücûdundan aşağıda olmasını vasıyyet etti. Hocalarının en büyüğü, Allahü teâlâya kavuşmak yolunda çok yüksek derecelere kavuşmasına vesîle olan, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleridir. Feyz ve ma'rifeti, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ın mübârek rûhâniyetinden, O da, Medîne-i münevverenin yedi büyük âliminden biri olan Kâsım bin Muhammed'den, O da, Selmân-ı Fârisî'den, O da, Eshâb-ı kiramın en yükseği Sıddîk-ı ekber'den (r.anhüm), O da, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) almıştır.

Çocukken bir gün câmi avlusunda oynarken, oradan geçmekte olan Şakîk-i Belhî (r.a.) kendisini görüp, "Bu çocuk büyüyünce zamanının en büyük velîsi olacak" buyurdu. Küçük yaşta iken, annesi, kendisini mektebe gönderdi. Bâyezîd (r.a.), büyük bir dikkatle derse devam ediyordu. Bir gün Kur'ân-ı kerîm okumak için gittiği mektebde, okuduğu bir âyet-i kerîmenin (Lokman-14) te'sîri ile erkenden eve döndü. Annesi merak edip niçin erken döndüğünü suâl edince, şöyle cevab verdi: "Bir âyet-i kerîme gördüm. Allahü teâlâ o âyet-i kerîmede kendisine ve sana hizmet ve itaat etmemi emrediyor. Ya benim için Allahü teâlâya duâ et, sana hizmet ve itaat etmem kolay olsun, veyahut da beni serbest bırak, hep Allahü teâlâya ibâdet ile meşgûl olayım" dedi. Annesi, "Seni Allahü teâlâya emânet ettim. Kendini O'na ver" dedi. Bundan sonra Bâyezîd (r.a.), kendini Allahü teâlâya verdi. Emîrlerinin hiç birisini yapmakta gevşeklik göstermedi, ama annesinin hizmetini de ihmâl etmedi. Annesinin küçük bir arzusunu, büyük bir emir kabûl edip, her durumda yerine getirmeye çalışırdı. Çünkü Allahü teâlânın emri de böyle idi. Soğuk ve dondurucu bir kış gecesi idi. Annesi yattığı yerden oğluna seslenip su istedi. Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) hemen fırlayıp su testisini almaya gitti. Fakat testide su kalmamış olduğundan çeşmeye gidip, testiyi doldurdu. Buzlarla kaplı testi, ile annesinin başına geldiğinde, annesinin tekrar dalmış olduğunu gördü. Uyandırmaya kıyamadı. O halde bekledi. Nihâyet annesi uyandı ve "Su, su" diye mırıldandı. Bâyezîd (r.a.) elinde testi bekliyordu. Şiddetli soğuk te'sîri ile eli donmuş parmakları testiye yapışmış idi. Bu hâli gören annesi "Yavrum, testiyi niçin yere koymuyorsun da elinde bekletiyorsun?" dedi. Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) "Anneciğim uyandığınız zaman, suyu hemen verebilmek için testi elimde bekliyorum" dedi. Bunun üzerine annesi "Yâ Rabbî! Ben oğlumdan râzıyım. Sen de râzı ol!" diye cân-ü gönülden duâ etti. Belki de annesinin bu duâsı sebebiyle, Allahü teâlâ ona evliyâlığın çok yüksek mertebelerine kavuşmağı

ihsân etti. İstanbul'a geldiği, papazların bir toplantısında bulunduğu ve aralarından yüzlercesinin îmânla şereflenmesine vesîle olduğu rivâyet edilmektedir.

Menkıbeleri, kerâmetleri ve hikmetli sözleri meşhûrdur.

Nakledildiğine göre Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) hocalarından birinin huzûrunda bulunuyordu. Hocası "Şu rafdaki kitabı getir" dedi. Bâyezîd, "Hangi rafdaki kitabı istiyorsunuz efendim?" dedi. Hocası, "Bunca zamandır buraya gelip gidiyorsun. Dershânede oturduğun yerin üstündeki rafı diyorum" deyince, Hazreti Bâyezîd, "Efendim, mübârek sohbetinizi dinlemekteki dikkat ve edebe riâyetten dolayı, şu âna kadar başımı kaldırıp etrâfa bakmış değilim" diye cevap verdi. Hocası bu söz karşısında "Madem ki durum böyledir. Senin işin tamamdır. Şimdi artık Bistâm'a dönebilirsin ve bizden öğrendiklerini başkalarına öğretebilirsin" buyurdu.

Bir gün kendisine, "Mürşidin kimdir?" diye sordular. O da "Bir kadın" dedi. "Bu nasıl olur?" dediler. Cevâbında şöyle buyurdu: "Bir gün Allahü teâlânın sevgisi ile kendimden geçmiş olarak yolda yürüyordum. Bir kadın gördüm. Elinde bulunan bir çuval unu, taşımam için bana ricada bulundu. Gücüm yetmez diye düşündüm. Orada kafes içinde bulunan bir arslana işâret ettim. Kafes açılıp, arslan geldi. Un çuvalını yükledim. Fakat açıktan kerâmet göstermiş olduğum için de çok korktum ve mahcûb oldum. Kadının beni tanıyıp tanımadığını öğrenmek için, "Pazara varınca kimi gördüm diyeceksin?" dedim. Kadın, "Zâlim Bâyezîd'i gördüm diyeceğim" dedi. Ben hayretle "Neden?" diye sordum. Kadın şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâ, bu arslanı yük taşımak için yaratmadığı hâlde, sen niçin yük yükledin? Bu zulüm değil de nedir? Bunu, insanlar sana kerâmet sahibi desinler diye yapmış isen çok fenâ." Bunun üzerine çok ağlayıp istiğfar ettim. Bundan sonra benden fevkalâde bir hâl meydana gelse, "Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah, Nûh Neciyullah, İbrâhîm Halîlullah, Mûsâ Kelîmullah, Îsâ Rûhullah; yazısını veya bir nûr görüyorum. Böylece, benden meydana gelen hâllerin doğru olduklarını, Allahü teâlâ tarafından tasdîk olunduğunu anlıyorum."

Hazreti Bâyezîd-i Bistâmî, Allahü teâlânın aşkı ile öyle bir hâlde idi ki, O'ndan başka hiçbir şeyi tanımazdı. Yirmi yıl yanında bulunan ve hiç ayrılmayan talebesine her çağırdığında "Yavrum ismin nedir?" diye sorardı. Bir defasında, o talebe dedi ki, "Efendim. Yirmi yıldır hiç ayrılmadan, hizmetinizde bulunmakla şerefleniyorum. Lâkin her defasında ismimi sormanızın hikmetini anlıyamadım." Hazreti Bâyezîd-i Bistâmî "Evlâdım, kusura bakma. Her defasında ismini soruyorum. Allahü teâlânın muhabbeti kalbime gelince, beni öyle bir hâl kaplıyor ki, O'ndan başka her şeyi unutuyorum. Senin ismini de hatırımda tutmaya çalışıyorum, fakat böyle hâl olunca unutuyorum. Sen hiç üzülme" buyurup talebesinin gönlünü aldı.

Birgün yakınları kendisine, "Efendim, filan yerde büyük bir zât var. Fazîlet ve kerâmet sahibi bir velîdir" dediler ve daha başka sözlerle o zâtı çok medh ettiler. Bunun üzerine Hazreti Bâyezîd "Madem öyledir. O halde o büyük zâtı ziyârete gitmemiz lâzım oldu" buyurdular. Talebelerinden ba'zıları ile birlikte tarif edilen zâtın bulunduğu yere geldiler. Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bildirilen zâtın, mescide gitmekte olduğunu gördü ve kıbleye karşı tükürdüğünü müşâhede etti. Görüşmekten vazgeçip derhal geri döndü. Sonra o kimse hakkında şöyle buyurdu: "Dînin hükümlerini yerine getirmekte, sünnet-i seniyyeye uymakta ve edebe riâyette zayıf olan birisine, nasıl olur da kerâmet sahibi denilir. Böyle bir kimsenin, Allahü teâlânın evliyâsından olması mümkün değildir."

Bâyezîd-i Bistâmî'ye (r.a.) "Bu yüksek makamlara nasıl kavuştunuz?" diye sordular. Cevâbında şöyle anlattı: "Bir gece herkesin uyuduğu bir sırada, Bistâm'dan çıktım. Ay her tarafı

aydınlatıyordu. Gidiyor iken, aniden karşımda çok heybetli bir makam gördüm. Onsekizbin âlem O'nun heybeti yanında bir zerre gibi kalıyordu. Aklım başımdan gitti. Beni fevkalâde bir hâl kapladı. O halde iken (Yâ Rabbi, bu kadar büyük, bu kadar güzel bir dergâh acaba niçin böyle boş?) dedim. Bir nidâ geldi ki: (Bu dergâhın boşluğu, kimse gelmediği için değil, belki gelenlerin lâyık olmadığı ve uygunsuzluğu sebebiyle gelenleri bizim kabûl etmeyişimizdendir." Bir an, herkesin bu huzûra kavuşması için şefaatçi olayım diye kalbime geldi. Fakat, bu şefaat makamının Sultân-ül-Enbiyâ Muhammed Mustafâ (s.a.v.) efendimize mahsûs olduğunu hatırlayıp, benim öyle düşünmemin, bu şefaat makamına karşı edebe riayetsizlik olacağını anlayıp, o düşüncemden vazgeçtim. Bir ses duydum ki (Ey Bâyezîd, Sultân-ül-Enbiyâ'ya olan muhabbetin ve edebe riâyetin sebebiyle, biz de senin edebini ve mertebeni yükseltiyoruz. Kıyâmete kadar (Sultân-ül-ârifîn) diye anılırsın; buyuruyordu.

Sultân-ül-ârifin, Bâyezîd-i Bistâmî'yı (r.a.) bir gece uyku bastırıp, sabah namazına uyanamadı. Namazını kaza edip o kadar ağlayıp inledi ki, bir ses'İşitti. "Ey Bâyezîd, bu günahını affeyledim. Bu pişmanlık ve ağlamana da, ayrıca yetmişbin namaz sevâbı ihsân eyledim" diyordu. Aradan bir kaç ay geçtikten sonra onu, yine uyku bastırdı. Şeytan gelip, Hazreti Bâyezîd'in mübârek ayağından tutarak uyandırdı ve "Kalk namazın geçmek üzeredir" dedi. Bâyezîd (r.a.) Şeytan'a, "Ey mel'ûn! Sen hiç böyle yapmazdın. Herkesin namazının geçmesini, kazaya kalmasını isterdin. Şimdi nasıl oldu da beni uyandırdın?" buyurunca; Şeytan şu cevâbı verdi: "Bir kaç ay önce sabah namazını kaçırdığında, pişmanlığın ve üzüntün sebebiyle çok ağlayıp inlediğin için ayrıca yetmişbin namaz sevâbı almıştın. Bu gün, onu düşünerek seni uyandırdım ki, sadece vaktin namazının sevâbına kavuşasın, yetmişbin namaz sevâbına kavuşmayasın."

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri şöyle anlatıyor: "Benim zamanımda binlerce velî vardı. Hepsi de ibâdet, riyâzet, keşif ve kerâmet sahibi idi. Fakat asrın kutupluğu, ümmî bir demircinin üzerinde idi. Ben bu işin sır ve hikmetine karşı hayretler içindeydim. Çoluk çocuğunun nafakası için geceli gündüzlü örs başından ayrılmayan demirciyi görmek istedim. Birgün dükkânına gittim. Selâm verdim. Beni görünce, çocuklar gibi sevindi. Ellerime sarıldı, uzun uzun öptü ve benden duâ rica etti. Henüz keşif âlemine girmemiş olduğu için kendi makamından habersizdi. Benden duâ isteyince dedim ki: "Ben senin ellerinden öpeyim de, sen bana duâ et! Sizin duânıza muhtaç olan benim!" O ise şöyle cevap verdi:

"Benim sana duâ etmemle, içimdeki dert hafiflemez ki!" Bunun üzerine ben de "Derdin nedir? Söyle bir çâre arayalım?" dedim. "Acaba kıyâmet gününde, bunca insanın hâli ne olur? Bunu düşünmekten, buna yanmaktan başka derdim yok" dedikten sonra hüngür hüngür ağlamaya başladı. Beni de ağlattı. O vakit içimden bir nidâ duydum: "Bunlar nefsim, nefsim diyenlerden değil, ümmetim ümmetim diyenlerdendir." Hemen içimdeki hayret silindi. Kutupluk makamının bu demirciye niçin verildiğini sezdim. Anladım ki, böyleleri, sevgili Peygamber efendimizin kalbine her an bağlıdır. Onun hakîkatine mazhardır. Demirciye dedim ki:

"İnsanların azâb çekmesinden sana ne?" Demirci de, "Bana mı ne? Benim fıtratımın mayası, şefkat suyuyla yoğurulmuştur. Cehennem ehlinin bütün azâbını bana yükleseler de, onları bağışlasalar, ben se'âdete ererim ve derdimden kurtulurum" dedi.

O, namazda okunmak için, farz miktarından fazla sûre ve âyet bilmiyordu. Bilmediklerini öğrettim. Ben de, kırk yıldır elde edemediğim ma'nevî derecelere yükseldim, içim feyz-i ilâhi ile doldu. O vakit iyice anladım ki, kutupluk sırrı başka bir ma'nâ imiş."

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri, kabristanda çok dolaşırdı. Bir gece yine gezerken, gece bekçisi elindeki sopayla vurdu. Bâyezîd (r.a.) "La havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm" dedi. Bekçi birkaç kere daha vurunca sopa kırıldı.

Bâyezîd hazretleri eve dönünce talebelerine sopanın fiatanı sordu. O kadar parayı bir keseye koyarak, bir miktar da tatlı ile beraber bir talebesiyle, o bekçiye gönderdi. Bir de mektûb yazarak bekçiye vermesini söyledi. Mektûp şöyle idi:

(Muhterem Bekçi efendi, belki beni hırsız sanarak dövdün. Kabahat bendedir. Gece kabristanda gezmeseydim, dövmezdin. Sopanızın kırılmasına da sebep oldum. Gönderdiğim parayla kendine bir eli sopa al! Sopanın kırılma üzüntüsünün kalbinden gitmesi için de, yolladığım tatlıyı ye! Allahü teâlânın selâmı üzerine olsun.) Genç bekçi mektûbu okuyunca, gelip özür dileyerek tövbe etti. Onunla birlikte birkaç bekçi daha hak yola girdi. Bir gün Yûsuf-i Bahirânî isminde bir zât kendi kendine düşündü ki, "Bâyezîd-i Bistâmî'nin yanına gideyim. Eğer, açıktan bir kerâmet gösterirse velî olduğunu kabûl edeyim. Böylece O'nu imtihan etmiş olayım." Bu düşünce ile, Hazreti Bâyezîd'in bulunduğu yere geldi. Hazreti Bâyezîd onu görünce buyurdu ki: "Biz kerâmetlerimizi, talebelerimizden Ebû Sa'îd Râî'ye (r.a.)'e havale ettik. Sen ona git." Bu kimse gidip, Ebû Sa'îd Râî'yi sahrada buldu. Kendisi namaz kılıyor, koyunlarına da, kurtlar bekçilik ediyordu. Namaz bitince, gelen kimse kendisinden taze üzüm istedi. Oralarda üzüm bulunmazdı ve zamanı da, değildi. Ebû Sa'îd Râî (r.a.) asasını ikiye bölüp, bir parçasını gelen kimsenin tarafına, diğer kısmını da kendi tarafına dikti. Allahü teâlânın izni ile, hemen o parçalar asma oldu ve taze üzüm verdi. Fakat, Ebû Sa'îd tarafında bulunan üzümler beyaz, gelen kimsenin tarafında bulunan üzümler siyah renkte idi. O kimse, üzümlerin renklerinin farklı olmasının sebebini sordu. Ebû Sa'îd Râî. (r.a.), "Ben Allahü teâlâdan, yakın yolu ile istedim. Sen ise imtihan yolu ile istedin. Dolayısıyle, renkleri de niyetlerimize uygun olarak meydana geldi" buyurdu ve o kimseye bir kilim hediyye edip, kaybetmemesini tenbîh etti. O kimse kilimi alıp, hacca gitti. Fakat, kilimi, Arafat'da kaybetti. Çok aradı ise de bulamadı. Hacdan dönüşünde, Bistâm'a, Bâyezîd hazretlerinin yanına uğradı. Baktı ki kaybettiği kilim, Hazreti Bâyezîd'in önünde duruyor. Bu hâdiselere şâhid olduktan sonra, böyle yüce bir zâttan, kerâmet istediğine çok pişman oldu. Tövbe ve istiğfar edip, Bâyezîd-i Bistâmî'nin talebeleri arasına katıldı.

Bir sene hacca gitmek üzere yola çıktı. Bir devesi vardı. Azığını ve eşyasını o deveye yüklemişti. Birisi kendisine, "Bu kadar uzun yol için, bu kadar yük bu deveye fazla gelmez mi?" dedi. Bâyezîd (r.a.) "Acaba yükü taşıyan deve midir? dikkat et bakalım, devenin sırtında yük var mı?" dedi. O kimse dikkatle baktığında gördü ki, yük devenin sırtından bir karış yukarıda durmaktadır. O kimse hayretini gizliyemeyip "Sübhânallah! Ne kadar acâib bir iş" deyince, Hazreti Bâyezîd, "Hâlimi sizden gizlesem, bana dil uzatıyorsunuz. Hâlimi size açık açık göstersem hayret ediyorsunuz, takat getiremiyorsunuz. Ben size ne yapayım bilemiyorum?" buyurdu ve yoluna devam etti. Ziyâretleri esnasında kendisine, annesinin hizmetine gitmesi bildirildi. Bistâm'a giden bir kâfile ile hemen yola çıktı. Bistâm'a geldiği duyulunca bütün halk yollara dökülüp, kendisini karşıladılar. Seher vakti evlerine geldi. Annesi abdest almış şöyle duâ ediyordu, "Yâ Rabbî! Benim garîb oğlumu her kötülükten muhafaza buyur. Büyükleri kendisinden hoşnud eyle. Oğluma güzel hâller ve iyilikler ihsân buyur..." Bunun üzerine Bâyezîd (r.a.) kapıyı çalıp izin İstedi. Annesinin "Kim o?" suâline Bâyezîd (r.a.) "Senin garîb oğlun" cevâbını verdi. Annesi koşup kapıyı açtı ve "Senden ayrılık hasretiyle ağlaya ağlaya saçlarıma ak düştü, belim büküldü" dedi.

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir sene hac dönüşünde Hemedan'a uğrayıp, oradan bir miktar tohum satın aldılar. Bistâm'a gelip, Hemedan'dan aldığı tohum torbasını açınca içinde bir kaç adet de karınca bulunduğunu gördü. Bunları yuvalarından ayırmanın münâsip olmıyacağını düşünüp, tekrar Hemedan'a gitti Tohumu aldığı yere bırakıp, ondan sonra Bistâm'a döndü.

Bir gün yolda yürürken, bir gencin kendisini takip etmekte olduğunu fark edip döndü ve gence, "Niçin beni takip ediyorsun, istediğin nedir?" dedi. Genç, edeble, "Efendim, sizin gibi olmak, yolunuzda bulunmak istiyorum. Lütuf elinizi uzatıp himmet buyurun da ben de kazanayım" dedi. Cevâbında "Benim yaptıklarımı yapmadıkça, benim derimin içine girsen istifâde edemezsin. Bu Allahü teâlânın bir lütfudur" buyurdu.

Hazreti Bâyezid-i Bistâmî'ye bir kimse gelip: "Efendim, ben Taberistan'da idim. Bir zâtın cenâze namazını kılıyorduk. Siz de orada idiniz, cenâze namazından sonra Hızır aleyhisselâmın elinden tuttunuz. Daha sonra sizin havada uçtuğunuzu gördüm" dedi. Bâyezid (r.a.), ona "Doğru söylüyorsun" buyurdu.

Bâyezîd-i Bistâmî'ye (r.a.) bir gün bir kimse gelip dedi ki, "Efendim. Ben otuz senedir, gündüzleri oruç tutup, geceleri namaz kılıyorum. Ama, kendimde hiç bir ilerleme göremiyorum. Halbuki i'tikâdım da düzgündür." Bâyezîd (r.a.) "Sen bu hâlde üçyüz sene daha devam etsen bir şeye kavuşamazsın. Çünkü nefs engelin var" buyurdu. O kimse, "Efendim. Bunun hâl çaresi yok mu?" diye sordu. Bâyezid (r.a.): "Var ama sen kabûl etmezsin" buyurdu. O kimse ısrar edip "Aman efendim, lütfen bildiriniz ve beni talebeliğinize kabûl ediniz. Ne emrederseniz yaparım" dedi. Bâyezîd (r.a.) buyurdu ki: "Öyle ise şimdi evine git. Bu kıymetli elbiseleri çıkarıp, adi ve eski bir elbise giy. Boynuna bir torba asıp içine ceviz doldur. Seni en iyi, tanıyanların bulundukları sokağa git. Çocukları başına topla, (Bana bir tokat vurana bir ceviz, iki tokat vurana iki ceviz, veriyorum) de." O kimse bunları duyunca, "Sübhânallah, Lâ ilahe illallah. Ben bunları yapamayacağım. Bana başka bir şey emretseniz" dedi. Hazreti Bâyezîd, "Senin ilâcın ancak budur ve biz de baştan (Sen bunları kabûl etmezsin) diye söylemiştik. Yolumuzun esası nefsi terbiye etmektir." buyurdu.

Bâyezîd-i Bistâmî'nin mecûsî olan bir komşusu ve süt emme çağında bir de çocuğu vardı. Bu mecûsî sefere çıktı. Evlerini aydınlatacak bir şeyi bulunmadığı için çocuk ağlıyordu. Hazreti Bâyezîd her gün bir çıra alıp, komşusunun evine götürdü. Mecûsî seferden dönünce durumu haber alıp, kendisinde değişiklikler hissetti Hazreti Bâyezîd'e karşı kalbinde bir sevgi hâsıl olduğu hâlde, "O zâtın aydınlığı varken bizim karanlıkta bulunmamız hiç uygun değildir" dedi ve hemen Bâyezîd-i Bistâmî'nin huzûruna gidip müslüman oldu.

Bir gün sohbetinde bulunanlara, "Kalkınız, Allahü teâlânın velî kullarından birini karşılamaya çıkalım" buyurup, kalktılar. Yola çıktıklarında, İbrâhîm bin Şeybe-i Hirevî ile karşılaştılar. Hazreti Bâyezîd ona, "Hatırıma, seni karşılamak ve Allah katında sana şefaat etmek geldi" buyurdu. O da, "Efendim siz bütün mahlûkâta şefaat etseniz yine fazla sayılmaz" dedi.

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir gün talebeleriyle giderken delîlerin bulunduğu bir tımarhânenin önünden geçiyorlardı. Talebelerinden birisi, orada, delîlerin tedâvileri için bir şeyler yapmaya çalışan baştabibe yaklaşıp, "Günah hastalığı ile hasta olanlar için bir ilâcınız var mıdır?" diye sordu. Baştabib cevap veremeyip susunca, ayağı zincirle bağlı delîlerden biri, Bâyezîd'in (r.a.) teveccühü ile şöyle dedi: "O derdin ilâcı şöyledir: Tövbe kökünü istiğfar yapr ağıyla karıştırıp, kalb havanına koyarak, tevhîd tokmağıyle iyice dövmeli. Sonra insaf eleğinden eleyip,

gözyaşıyle hamur etmeli. Daha sonra aşkullah ateşinde pişirip, muhabbet-i Muhammediyye balından katarak, gece gündüz kanâat kaşığıyla yemelidir."

Ebû Türâb Nahşebî'nin bir talebesi vardı. Allahü teâlâya olan muhabbetinin çokluğundan dolayı hemen hergün yüzlerce defa kendinden geçip bayılırdı. Bir gün hocası, kendisine "Sen Hazreti Bâyezîd'i görsen daha çok derecelere kavuşurdun" dedi ve o talebe ile beraber Hazreti Bâyezîd'in yanına geldiler. Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) ile o talebe göz göze geldikleri anda talebe düşüp vefât etti. Bunun üzerin; Ebû Turâb Nahşebî dedi ki: "Yâ Bâyezîd, bu talebe öyle idi ki, Allahü teâlânın aşkı ile kendisinde ba'zı hâller olur, kendisinden geçerdi. Fakat sizi bir defa görmekle düşüp can verdi. Bu nasıl oluyor?" Hazreti Bâyezîd buyurdu ki: "O kişinin hâli doğru idi. Önceden, onun müşâhedesi kendi makamı kadar idi. Beni gördüğü anda, müşâhedesi benim makamım kadar oldu. Lâkin o kimse buna takat getiremeyip, can verdi."

Bir gece, ba'zı kimseler Hazreti Bâyezîd'in nasıl ibâdet yaptığını, neler söylediğini işitmek için penceresinin altında dinlemeye başladılar. Seher vakti olduğunda bütün kalbiyle "Allah" dedi. Sonra düşüp bayıldı. Bayılmasının sebebi sorulduğunda "Sen kim oluyorsun? Senin haddîne mi düştü ki, ismimi ağzına alıyorsun? şeklinde bir nidâ gelir diye çok korktum da onun için bayılmışım" buyurdu.

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) namaz kılmak için mescide gelince kapıda bir miktar durur ve ağlardı. Sebebini soranlara da, "Câmiyi, vücûdumla kirletmekten korkuyorum. Tövbe edip Allahü teâlâya yalvarıyorum, ondan sonra giriyorum" dedi.

Bâyezîd-i Bistâmî'ye (r.a.) sordular ki: "Nefsine verdiğin en hafif ceza nedir?" Cevâbında buyurdu ki: "Bir defasında nefsim, bir itaatsizlikte bulundu. Buna ceza olarak bir yıl boyunca hiç su içmedim." Bir gün ba'zı kimseler, Bâyezîd'in huzûruna gelip, yağmur yağması için duâ etmesini taleb etmişlerdi. Hazreti Bâyezîd mübârek başını eğip, bir miktar duâ ettikten sonra, "Gidiniz, damlarınızın oluklarını kontrol ediniz" buyurdu. Ondan sonra 24 saat durmadan yağmur yağdı.

Bir defasında Hazreti Bâyezîd'in kalbine şöyle ilham olundu: "Ey Bâyezîd! Hazinelerim, başkaları tarafından yapılan ibâdetlerle ve güzel hizmetlerle doludur. Sen bize öyle bir şeyle gel ki, o bizde olmasın." Hazreti Bâyezîd, "Yâ Rabbî! Hazinende bulunmayan şey nedir?" Kalbime ilham olundu ki, "Acizlik, zavallılık, çaresizlik, zillet ve ihtiyâç."

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir defasında şöyle anlattı: Bizim rûhumuzu, semâlara götürdüler. Cenneti, Cehennemi gösterdiler. Hiçbir şeye bakmadım. Hep Allahü teâlâyı düşünüyordum. Nice makamlardan geçirdiler. Nihâyet ezeliyyet ağacını gördüm. Sonra "Yâ Rabbî! Sana gelebilmem için beni benliğimden kurtar" diye yalvardım. Bana bildirildi ki: "Ey Bâyezîd! Benliğinden kurtulup bana yaklaşman, Sevgili Peygamberime tâbi olmana bağlıdır. Onun ayağının tozunu, gözüne sürme yap. Onun bildirdiği hükümlere uymaya devam et. (Tasavvuf ehli arasında bu menkıbeye Bâyezîd'in mi'râcı" denir.)

"Bulunduğunuz şu derecelere nasıl kavuştunuz?" diye kendisine sordular. Cevâbında buyurdu ki: "Her yerde Allahü teâlânın gördüğünü ve bildiğini düşünüp, edebe riâyet etmekle" buyurdu.

Sâlihlerden bir zât şöyle anlatıyor: "Abdurrahmân bin Yahyâ'ya "Tevekkül nedir?" diye sordum "Elin, bileğine kadar ejderhanın ağzında olsa, Allahü teâlâyı düşünüp, başkasından korkmamandır" buyurdu. Aynı suâli Hazreti Bâyezîd'e de sorayım. Onun da cevâbını alayım

düşüncesiyle kapısını çaldım. Kapıyı açmadan ve kim olduğumu sormadan, "Abdurrahmân'ın sözü sana kâfi gelmedi mi?" buyurdu. Kapıyı açmalarını istirhâm ettim. "İyi ama sen ziyâret için değil, suâl sormak için geldin ve kapının arkasında iken cevâbını aldın" buyurdu. Ben dönüp gittim. Bir sene sonra kendisini ziyâret etmek niyyetiyle yanlarına geldim. "Hoş geldin. Şimdi bizi ziyârete gelmişsin" buyurdu. Yanında bir ay kaldım. Bu zaman içinde kalbimden geçenleri bana haber verirdi."

Bir gün Hazreti Bâyezîd'e "Peygamberler hakkında ne buyurursunuz?" diye sordular. Cevâbında buyurdu ki: "Biz onlar hakkında bir şey söyliyemeyiz ve onları anlıyamayız. Hâllerini anlamakdan âciziz. Onlar, bizim anlıyabildiğimizden çok daha yüksekdirler. Diğer insanlar, büyük velîleri ne kadar anlıyabilirse, velîler de peygamberleri ancak o kadar tanıyabilirler."

Bâyezîd (r.a.) yanında bulunanlara, Allahü teâlâ kendilerinden râzı olduğu kimseleri Cennetine koyuyor değil mi?" diye sordu. Onlar "Evet efendim, öyledir" diye cevap verdiler. Bunun üzerine "Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsına kavuştuktan sonra, bir andaki duyduğu zevk vesaâdet Cennetteki bin köşkten daha fazladır." Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir defasında bir imâmın arkasında namaz kıldı. Namazdan sonra, o imâm, Hazreti Bâyezîd'e "Siz bir yerde çalışıp para kazanmıyorsunuz. Başkalarından da bir şey istemiyorsunuz. O halde siz, nafakanızı nereden temin ediyorsunuz?" dedi. Hazreti Bâyezîd bunu duyunca, "Ben hemen namazımı iade edeyim. Zira, rızıkları kimin verdiğini bilmiyen birinin arkasında namaz kılmışım, bu ise caiz değildir" buyurdu.

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir gün, talebeleri ile birlikte, gayet dar bir sokaktan geçiyorlardı. Hazreti Bâyezîd, karşıdan bir köpeğin gelmekte olduğunu gördü ve geri çekilip köpeğe yol verdi. Talebelerinden birinin hatırına şöyle geldi: "İnsanoğlu hayvanlardan şereflidir. Hem bizim üstadımız, Sultân-ül-ârifîndir. Hem de etrâfındakiler onun, her biri çok kıymetli sâdık talebeleridir. Bütün bunlara rağmen, üstadımızın bu köpeğe yol vermesinin hikmeti acaba nedir?" Bunun üzerine Hazreti Bâyezîd buyurdu ki: "Şu köpek, hâl lisânı ile bana dedi ki, "Sana Sultân-ül-ârifîn olmak hil'atini ve bana da köpeklik postunu giydirdiler. Bunun tersi de olabilirdi." Bunun üzerine ben de ona yol verdim."

Bir defasında şöyle anlattı: "Bir gece sahrada vaha kenarında hırkamı üzerime örtüp uyumuştum. İhtilâm oldum. Hemen kalkıp gusletmek istedim. Hava çok soğuk olduğu için, nefsim, güneş doğduktan, hava ısındıktan sonra gusletmemi istiyerek gevşek davrandı. Nefsimin bana yaptığını görünce hemen kalkıp, buzu kırdım ve nefsime ceza olarak, hırka ile beraber guslettim. Gusülden sonra da, hırkamı çıkarmadım. Hırka buz bağlamıştı. Sonra "Ey Nefsim! Tenbelliğinin cezası işte budur" dedim.

Hazreti Bâyezîd, "Oniki sene nefsimin ıslahı için çalıştım. Nefsimi riyâzet (nefsin arzularını yapmamak) körüğünde, mücâhede (nefsin istemediği şeyleri yapmak) ateşiyle kızdırdım. Mezemmet (nefsini kınayıp, ayıblamak) örsünde, melâmet (azarlama) çekici ile dövdüm. Böyle uğraşa uğraşa kendi benliğimden bir ayna yapıp beş sene kendimin aynası oldum. Yapabildiğim ibâdet ve tâatlarla bu aynayı cilalayıp parlattım. Bir sene ibret nazarı ile bu aynaya baktım. Neticede bu aynada gördüm ki, belimde, gurûr, riya, ibâdete güvenip amelini beğenmek gibi kalb hastalıklarından meydana gelen bir zünnar bulunuyor. Bu zünnarı kesip atabilmek için beş sene daha uğraştım. Yeniden müslüman oldum" buyurdu.

"Ömrüm boyunca, Allahü teâlâya lâyıkıyla ibâdet edebilmeyi, namazımı lâyıkıyla kılâbilmeyi arzu ettim. Bu arzu ile, belki güzel namaz kılarım diye sabaha kadar namaz kıldım.

Fakat kıldığım bütün namazları O'na lâyık olarak bulmuyordum. Nihâyet, Allahü teâlâya şöyle yalvardım: "Yâ Rabbî! Sana lâyık şekilde tam ve kusursuz olarak hiç namaz kılamadım. Kıldığım bütün namazlar hep Bâyezîd'e yakışır şekilde oldu. Beni ve ibâdetlerimi kusurlarımla birlikte kabûl eyle." "Bir zaman "Artık ben, zamanın en büyük evliyâsıyım" düşüncesi kalbime geldi. Hemen, buna pişman olup gönlüm hüzünle doldu. Şaşkınlık içerisinde Horasan'ın yolunu tuttum. Bir müddet gittikten sonra "Allahü teâlâ beni, kendime getirecek birini bana gönderinceye kadar buradan ayrılmayacağım" diye niyet ettim ve orada üç gün bekledim. Dördüncü gün dişi bir devenin üzerinde bir gözü görmeyen bir kişi geldi. "Nereden geliyorsun?" dedim. "Sen niyet ettiğin zaman üçbin fersah uzakta idim. Oradan geliyorum. Kalbini koru "zamanın en büyüğü benim" gibi düşünceleri hatırına getirme!" dedi ve kayboldu.

"Uzun seneler nefsimi terbiye etmekle uğraşıp çile çektikten sonra, bir gece, Allahü teâlâya yalvardım, ilham olundu ki, "Şu testi ve aba sende oldukça, sana ruhsat yoktur." Bunun üzerine yanımda bulunan testi ve abayı terk ettim. Bundan sonra bana bildirildi ki, "Ey Bâyezîd, nefsin hevâ ve hevesi için tuzaktaki tane misâli olan dünyâ mallarına gönül bağlayıp, sonra da Allahü teâlâya kavuşmak için yol istiyen kimselere de ki, "Bâyezîd, nefsin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapmak sûretiyle kırk yıl uğraştığı hâlde, yanında bulunan kırık bir testiyi ve eski bir abayı terk etmedikçe izin alamadı. Siz, bu hâlinizle size izin verileceğini mi zannediyorsunuz. Asla izin alamazsınız." Bâyezîd-i Bistâmı (r.a.) vefât ederken, kendisini sevenlerden Ebû Mûsâ ismindeki zât yanında bulunamamıştı. Fakat o gece rü'yâda "Arşı, başı üzerine alıp taşıyordu." Bu rü'yâya çok hayret edip, hikmetini anlıyamadı ve bunu Hazreti Bâyezîd'e sormak için yola düştü. Yolda, Hazreti Bâyezîd'in vefât ettiğini haber aldı. Bistâm'a geldiğinde cenâze merasimi için, hesabı mümkün olmayan fevkalâde bir kalabalık gördü. Tabutunu taşımakla şereflenmek için yanaşmaya çalıştı. Fakat yanaşıp da tabutu taşımak mümkün olmuyordu. Diyor ki, "Gördüğüm rü'yâyı, unutmuş vaziyette, Hazreti Bâyezîd'in tabutunu taşımakla şereflenmek istiyordum. Bu mümkün olmayınca tabutu taşıyanlar arasından meşakkatle geçip tabutun altına girdim ve başımı tabuta dayayıp öylece gidiyordum. Birden tabutun içinden bana şöyle hitâb ettiğini duydum. "Ey Ebû Mûsâ! İşte şu bulunduğun hâl akşamki gördüğün rü'yânın tâbiridir."

Bâyezîd (r.a.) devamlı "Allah! Allah!.." derdi. Vefâtı ânında da yine "Allah!.. Allah!.." diyordu. Bir ara şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Senin için yaptığım bütün ibâdet tâat ve zikirleri hep gaflet ile yaptım. Şimdi can veriyorum. Gaflet hâli devam ediyor. Allahım! Bana huzûr ve zikir hâlini ihsân eyle." Bundan sonra, zikir ve huzûr hâli içinde rûhunu teslim etti.

Sultân-ül-ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) vefât ettikten sonra, büyüklerden biri kendisini rü'yâda görüp, "Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi" diye sordu. Buyurdu ki, "Beni toprağa koydukları zaman bir ses duydum ki, "Ey Bâyezîd! Bizim için ne getirdin?" diyordu. "Yâ Râbbî! Sana lâyık hiç bir iyi amel yapamadım. Huzûruna lâyık hiçbir şey getiremedim, ama şirk de getirmedim" dedim.

Hazreti Bâyezîd, vefât ettikten sonra, büyük zâtlardan birisi kendisini rü'yâda görüp sordu. "Münker ve Nekir sana nasıl muâmele eyledi?" Cevâbında şöyle buyurdu: "O iki mübârek melek gelip (Rabbin kimdir?) diye sorunca onlara dedim ki: Bunu sormakla sizin maksadınız hâsıl olmaz. Siz bana O'nu soracağınıza, beni O'na sorun. Eğer O, beni, kulu olarak kabûl ederse ne a'lâ. Maazallah O, beni kulu olarak kabûl etmezse, ben, yüz defa (O, benim Rabbimdir) desem ne faydası olur?)"

Hazreti Bâyezîd-i Bistâmî vefât ettikten onra, O'nun sâdık talebelerinden olan bir hanımefendi şöyle anlattı: "Kâ'be-i muazzamayı tavaf ettikten sonra bir saat kadar tefekkür ettim. Bu sırada uykum geldi ve birazcık uyudum. Rü'yâmda beni göğe çıkardılar. Allahü teâlânın izni ve lütfu ile, arş-ı a'lânın altını gördüm. Çok güzel kokusu vardı. Nûrdan yazılmış bir yazı gördüm (Bâyezîd Veliyyullah) yazılı idi ve yazının eni ve boyu da görünmüyordu."

Velîler taifesinin efendisi Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyuruyor ki: "Velîler arasında Bâyezîd-i Bistâmî'nin yeri Melekler arasında Cebrâil'in (a.s.) yeri gibidir."

Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin tasavvufta derecesi çok yüksek idi. Tasavvuf ilminde sekr hâli (ilâhi aşk ile kendinden geçmiş iken) denilen bir hâlin kendisini kapladığı bir an, içinde bulunduğu durumu, müşâhede ettikleri şeyleri anlatmak için "Sübhânî" demiştir. Bu sözü ba'zı kimseler anlıyamamış, Bâyezîd hazretlerinin şânına uygun olmayan sözler sarf etmişlerdir. Halbuki bu sözü büyük âlim İmâm-ı Rabbânî hazretleri birinci cild 43. mektûbunda şöyle açıklamaktadır: "Hallâc-ı Mensûr'un "Enelhak" ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin (Sübhânî) sözünü tevhîd-i şühûdî bilmemiz lâzımdır. Bu sûretle dîne uygun olurlar. Bu büyükler o hâl içinde, Allahü teâlâdan başka, hiçbirşey göremeyince, bu sözleri söylemiş, Allahü teâlâdan başka birşey yoktur demek istemişlerdir. "Sübhânî" sözü Hak teâlâyı tenzihtir. Kendini tenzih değildir. Çünkü kendi varlığını bilmemektedir. Birşeye hüküm veremez."

Böyle hâllerle ilgili olarak Hindistanda yetişmiş büyük İslâm âlimi Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, (Merec-ül-Bahreyn) adlı kitabında diyor ki: "Tasavvuf büyükleri, İslâmiyete uymayan sözleri söylerken, çok kızan ve çok sevinen insan gibidirler. Kızmak ve sevinmek, insanın aklını örter, ihtiyârını giderir, ilâhî aşk ile kendinden geçmiş ba'zı tasavvuf erbâbı da böyle şuursuz konuşmuşlardır. Bu hâllerinde onlar ma'zûrdurlar. Yalnız böyle sözlerine uymak caiz değildir buyurmaktadır. Yine İmâm-ı Rabbânî hazretleri mektûbâtının üçüncü cild 121. mektûbunda: "Esrârı ortaya dökmek olan böyle sözler, herkesin anladığı ma'nâ ile söylenmiş değildirler" buyurmaktadır.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri bu söz için, "Allahü teâlânın büyüklüğünü, hiç kusurlu olmadığını en iyi şekilde bildirmektedir" dedi. Tenzihin tenzihidir, buyurdu.

Görülüyor ki, bu sözü ile İslâmiyete uygun olan bir şeyi anlatmak istemiştir. Sekr hâlinde olduğundan başka kelime bulamamış, ince bilgilerini, herkesin anlıyamayacağı kelimelerle bildirmiştir.

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri buyuruyor ki:

"Dilini, Allahü teâlânın ismini anmaktan başka işlerle uğraşmaktan ve başka şeyler konuşmaktan koru. Nefsini hesaba çek. İlme yapış ve edebi muhafaza et. Hak ve hukuka riâyet et ibâdetten ayrılma. Güzel ahlâklı, merhamet sahibi ve yumuşak ol. Allahü teâlâyı unutturacak her şeyden uzak dur ve onlara kapılma.

"Otuz sene mücâhede eyledim, ilimden ve ilme uymakdan daha zor bir şey bulamadım." "Gözlerini harama bakmaktan ve başkalarının ayıplarını görmekten koru."

"Bir gece karanlığında odamda otururken ayaklarımı uzatmıştım. Hemen bir ses duydum. Sultanla oturan edebini gözetmelidir diyordu. Hemen toparlandım."

"Ey Allahım! Ey kusurlardan uzak olan sonsuz kudret sahibi Rabbim. Sen ne dilersen yaparsın. Benim vücûdumu öyle büyült, öyle büyült ki Cehennemi ağzına kadar doldursun.

Böylece başka kullarına yer kalmasın. Onların yerine ben yanayım.” (Hazreti Ebû Bekir de (r.a.) böyle duâ ederlerdi.)

“Siz havada uçan birisini gördüğünüz zaman hemen o kimsenin fazîletli, kerâmet sahibi birisi olduğuna hüküm yermeyin. Hatâ edebilirsiniz. O kimsenin hakîkaten fazîlet ve kerâmet sahibi olduğunu anlamak için, İslâmiyetin emirlerine uymaktaki hassasiyetine, Peygamber efendimizin ahlâkı ile ahlâklanması ve sünnet-i seniyyeye uymasına, hakîkî İslâm âlimlerine olan muhabbet ve bağlılığına bakın. Bunlar tam ise, o kimse fazîlet ve kerâmet sahibidir. Bunlara uymakta en ufak bir gevşeklik ve zayıflık bulunursa, o kimse için fazîlet ve kerâmet sahibidir demek mümkün olmaz.”

“(Yâ Rabbî! Sana kavuşmak nasıl mümkün olur?) diye duâ ettim. Bir nidâ geldi, (Nefsini üç talakla boşa) diyordu.”

“Bu kadar zahmet ve meşakkatlere katlanarak aradığımı, annemin rızâsını almakta buldum. Çok basit gibi gelen anne rızâsını almanın, bütün işlerin evvelinde lâzım olduğunu anladım.”

“Günahlara bir defa, tâatlere ise bin defa tövbe etmek lâzımdır. Ya’nî yaptığı ibâdet ve tâatlere bakıp kendini beğenmek, o ibâdeti hiç yapmamak günahından bin kat daha fenâdır.”

“İnsana zararı en şiddetli olan şeyin ne olduğunu bilmek istedim. Anladım ki, bu gaflettir. Gafletin insana yaptığı zararı Cehennem ateşi yapmaz. Yâ Rabbî! Bizleri gaflet uykusundan uyandır. Lütuf ve keremin ile bu duâyı kabûl eyle.”

“Bütün âlemin yerine beni Cehennemde yaksalar ve ben de sabretsem, Allahü teâlâya muhabbeti da’vâ edinmiş birisi olarak yine bir şey yapmış olmam. Allahü teâlâ da benim ve bütün âlemin günahını affetse rahmetinden ve ihsânından bir şey eksilmiş olmaz.”

“Bir kimsenin, Allahü teâlâya olan muhabbetinin hakîkî olup olmadığının alâmeti, kendisinde deniz misâli cömertlik, güneş misâli şefkat ve toprak misâli tevâzu gibi üç hasletin bulunmasıdır.”

“Allahü teâlânın ni’metleri, her an herkese gelmektedir. O halde her zaman ona şükretmek lâzımdır.”

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir gece, talebelerinden bir kısmı ile bir yere misâfir oldular. Ev sahibi evin aydınlanması için bir kandil yaktı. Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) yanında bulunanlara, “Bu kandilde bir garîblik görüyorum. Yanıyor ama ışık vermiyor. Hikmeti nedir?” diye sordu. Ev sahibi, “Efendim. Biz bu kandili bir gece yakmak için komşumuzdan emânet’ olarak almıştık. Bu akşam ikinci gece yakıyoruz” deyince, Hazreti Bâyezîd, kandili söndürdü ve hemen kandili sahibine götürüp teslim edin. Arzu ederseniz, bir gece daha yakmak için izin isteyin” buyurdu. Ev sahibi kandili alıp komşusuna götürdü. Olanları anlattı ve tekrar izin alıp geri getirdi. Eve gelince kandili yaktılar ve oda aydınlandı. Bâyezîd (r.a.) buyurdu ki, “İşte şimdi ışığını görüyorum.”

Hazreti Bâyezîd-i Bistâmî bir gün yanlışlıkla bir karıncayı öldürdü. Haberi olunca, çok pişman olup üzüldü, ölü karıncayı avucuna alıp, şefkat, merhamet ve hüzün ile ve kırık kalbi ile karıncaya üfürünce, Allahü teâlânın izni ile karınca canlanıp yürümeye başladı.

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) bir gün çamurlu bir sokakta yürürken ayağı kaydı, düşmemek için duvara tutundu. Sonra araştırıp duvarın sahibini buldu. “Sokakta yürürken ayağım kaydı. Sizin

duvarınıza tutundum. Belki de duvarınızdan bir miktar toprak yere dökülmüştür. Hakkınızı helâl etmenizi istirhâm ediyorum" dedi. Meğer o kimse mecûsî imiş, "Sizin dîniniz bu kadar ince ve hassas mıdır?" dedi. Hazreti Bâyezîd "Evet" deyince, o kimse hakkını helâl etti ve müslüman oldu. Bunun üzerine o mecûsînin evindekiler de müslüman oldu.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 67

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 33

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 89

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 17

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2 sh. 531

6) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 89

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 481

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 143

9) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 173

10) Nefehât-ül-üns sh. 109

11) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 285

12) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 86

13) Se'âdet-i Ebediyye sh. 989

14) Eshâb-ı Kirâm sh. 203

15) Keşf-ül-mahcûb sh. 210

16) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, mek. 43 cild-3, mek. 121

BEKİR BİN MUHAMMED EL-MÂZİNÎ

Sarf, nahiv, lügat ve edebiyat âlimi. Sarf ilmini nahiv ilminden ayırarak, bu ilimde ilk müstakil kitab yazan bu zâttır. Münâzarada karşısına çıkan herkesi sustururdu. Künyesi, Ebû Osman, ismi Bekir, babası ise Muhammed bin Osman'dır. İsminin Bakiyye veya Adiyy olduğu da söylenir. Bir rivâyette, Esvedoğullarının azatlı kölesi olup, sonradan Mazin kabilesinin Şeybânîler kolu mensûblarının arasına karışmış olduğundan dolayı Mâzinî nisbet edildiği bildirilmektedir. Kendisine nahvî, edîb, lügavî, arûzî nisbetleri de verilmiştir. Basra'da doğan Ebû Osman el-Mâzinî, zamanın meşhûr nahivcilerinden ders aldı. Nahiv ve edebiyatta asrının en ileri geleni oldu. 248 (m. 862) senesinde Basra'da vefât etti. Vefât târihi 230 veya 249 (m. 863) olduğu da söylenir.

El-Esmâî, Ebû Ubeyde ve Ebû Zeyd'den nahiv öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet eden Ebû Osman el-Mâzinî, Cermî veya Ahfeş'ten ders aldı. Nahiv ilminde kendini iyice yetiştirdikten sonra hocaları ile münâzaralar yaptı. Sîbeveyh'in kitâb'ını talebelerine ders olarak okuturdu.

Ebû Osman Bekir bin Muhammed el-Mâzinî, mütehassıs olduğu sarf, nahiv ve lügat ilimlerinde birçok talebe yetiştirdi. Fadl bin Muhammed el-Yezîdî, el-Müberrid, Abdullah bin Ebî Sa'îd el-Verrâk bunlar arasındadır.

Talebelerinden Müberrid anlatır: Zengin bir yahudi, Sîbeveyh'in meşhûr "Kitab"ını kendisine öğretmesi karşılığında, Mâzinî'ye yüz altın vermeyi teklif etti. Mâzinî almadı. "Bu kadar muhtaç, yaşlı ve fakîr olduğunuz hâlde neden bu teklifi reddettiniz?" diye sorulduğunda, "O kitabta üçyüzden fazla âyet-i kerîme vardır. Bir yahudiye onu okutarak, o bilgileri vermek

istemedim" dedi. Aradan çok geçmeden zamanın Abbasî halifesi Vâsık Billah, Mâzinî'yi Bağdâd'a çağırıp ba'zı şeyler sordu ve bin altın hediye etti Allahü teâlâ yahudiye ilmini satmaması karşılığında, ona bu parayı ihsân etmişti. Basra'ya, dönüşünde, "Biz Allahü teâlâya yüz altın verdik (yahudinin yüz altınını geri çevirdik), o bize bin altın verdi" dedi.

Mâzinî için; Müberrid "Sîbeveyh'ten sonra nahiv ilminde tektir" derken, Mısır kadısı Bekkâr bin Kuteybe "Benim gördüğüm nahivcilerden yalnız Hayyan bin Hilâl ve Mâzinî, fıkıh âlimlerine benzemektedir. Mâzinî, günahlardan çok sakınırdı" demektedir.

Mâzinî'ye ilimden sorulduğunda "İlim fıkıhtır" derdi.

Mâzinî birçok eser yazmış, sarf ve nahiv ilminde hizmetleri olmuştur. İlel-ün-nahv, Tefâsîr-i kitâb-ı Sîbeveyh, Mâ yelhanu fihi'l-âmme, el-Elf ve'l-lâm, et-Tasrîf, el-Aruz ve'l-kavafi, ed-Dîbâc fî câmi'-i kitâb-ı Sîbeveyh gibi kitapları onun bıraktığı eserlerinden ba'zılarıdır. Bu kitapların hepsi de sahalarında mühim eserlerdir.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 283

2) Târîh-i Bağdâd, cild-7, sh. 93, 94

3) Bugyet-ül-vuât sh. 202, 203

4) İnbâh-ur-ruvât, cild-1, sh. 246, 247

5) Şezerât-üz-zeheb, cild-2, sh. 113

6) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-3, sh. 71

7) Mir'ât-ül-cinân, cild-2, sh. 109, 111

8) El-Bidâye ve'n-nihâye, cild-10, sh. 352, 353

9) Kâmil fi't-târih, cild-7, sh. 34, 35

10) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 132

11) Brockelman: Sup, cild-1, sh. 168

BEKKÂR BİN KUTEYBE

Hadîs ve Hanefî fıkıh âlimi. Mısır kadısı idi. Künyesi, Ebû Bekre, asıl ismi; Bekkâr bin Kuteybe bin Esed bin Ebî Bürdea'dır. Sekaf kabilesinden Haris bin Keldeoğullarındandır. Mensûp olduğu kabileden dolayı Sekafî, dedelerinden birine nisbetle Bekravî, doğduğu şehre nisbetle Basrî denilmiş, Kâdı ve Fakîh lakablarıyla anılmıştır. 182 (m. 798) yılında Basra'da doğan Bekkâr bin Kuteybe, 270 (m. 884) yılında Mısır'da vefât etti. Çok kalabalıktan dolayı ertesi günü ikindi vaktine kadar zor defn edilebilen bu mübârek zâtın, Kurafe kabristanındaki kabri başında yapılan duâların Allahü teâlâ katında makbûl olduğunu İslâm âlimleri bildirmektedir. Kabri sevenleri tarafından devamlı ziyâret edilmektedir.

Bekkâr bin Kuteybe, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin talebelerinden İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Züfer'in herkese nasip olmayan kıymetli meclislerinde bulunmakla şereflenmiş, hafızasını onlardan öğrendiği bilgilerle süslemiş olan Hilâl bin Yahyâ'yı Râzî'den (r.a.) fıkıh ilmini ve ilm-i şurût'u tahsil etti. Büyük hadîs âlimi Ebû Dâvûd Tayâlîsî ve Zeyd bin Hârûn'dan hadîs-i şerîf öğrenip, rivâyette bulundu.

246 (m. 860) yılında Mısır'a kadı ta'yin edilen Bekkâr bin Kuteybe orada yirmidört sene altı ay onbeş gün kadılık yaptı. Mısır'daki Abbasî vâlisi Ahmed bin Tûlûn, O'nu siyâsete karıştırmak

isteyince râzı olmadı. O'nun istediği fetvâyı vermeyince de hapse atıldı. Kâdılığı Muhammed bin Şazân'a devretti. Fakat halk, hapishâneye gelerek O'ndan hadîs okuyup, fetvâ almaya devam etti. Zindanda iken vefât etti.

Mısır'da Hanefî mezhebi âlimlerinin ilmini yayan ve Hanefî fıkh kitablarını tasnif eden âlimlerden olan Bekkâr bin Kuteybe, eserleri ve yetiştirdiği kıymetli talebeleriyle nesillerin sevgisini kazanmış, ilim ve fazîleti övülmüştür. Kendisinden İmâm-ı Ebû Ca'fer Tahavî fıkıh öğrenmiş, Ebû Avâne ve İbn-i Huzeyme gibi âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Hergün kendisini hesaba çeker, kendi kendine "Yâ Bekkâr! Sana insanlar geldi. Onların hakkında hüküm verdin. Yarın sen, yaptıkların soruldukta ne cevap vereceksin?" derdi.

Karşısına gelen da'vâlılara nasîhat eder, onlara; **"Fakat, Allahın ahdini** (kitaplarındaki Peygamberlere îmân sözünü) **ve kendi yemînlerini birkaç paraya satan kimseler (var ya!) İşte onların âhırette hiçbir nasîbi yoktur. Allah onlara kelâmiyle hitâb etmeyecek ve kıyâmet günü onlara merhamet nazarıyla bakmayacak ve kendilerini temize çıkarmayacaktır. Onlar için çok acıklı bir azâb vardır"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresinin yetmiş yedinci âyet-i kerîmesini okur, arkasından ağlardı.

Bekkâr bin Kuteybe, fıkıh ilmine dâir çok sayıda eser yazmıştır. Eserlerinden Kitâb-uş-şurût, Kitâb-ül-muhâdar, Kitâb-us-sicillât, kit'ab-ul-vesâik ve'l-Uhud en meşhûrlarıdır.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye, sh. 55

2) El-Cevâhir-ül-mudiyye, Varak 52 d

3) Târîh-i Dımeşk, cild-1, sh. Varak 153 b

4) Tabakât-ül-fukahâ, sh. 160

5) El-A'lâm cild-2, sh. 160

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 54

7) Vefeyât-ül-â'yân cild-1, sh. 279, 280

BİŞR-İ HAFÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Nasr olup, asıl adı Bişr bin Haris Abdurrahmân el-Hafî'dir. Kısaca Bişr-i Hafî olarak tanınmıştır. Bişr-i Hafî Merv şehrinin Bekird bölgesinde 150 (m. 767) senesinde doğmuş, Bağdâd'da yaşamıştır. Hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilminde büyük âlimlerden olmuştur. Yedi sandık dolusu hadîs kitabını ezberlemişti. Tasavvufta yüksek makamlara erişmiş olan Bişr-i Hafî (r.a.) 227 (m. 841) yılında Bağdâd'da vefât etti.

Bişr-i Hafî, devrinin ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf öğrenmiştir, İbrâhîm Sa'd, Abdurrahmân bin Zeyd bin Eslem, Hammâd bin Zeyd, Şüreyk bin Abdullah, Muafa bin İmrân Mûsulî, Abdullah bin Mübârek, Ali bin Müşhir, Îsâ bin Yûnus, Abdullah bin Dâvûd el-Hayrî, Ebû Muâviye ed-Darîr, Zeyd bin Ebi'z Zerga ve daha birçok âlimlerden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Bişr-i Hafî'den, Nuaym bin Heydâm, Muhammed bin Heydâm; İbrâhîm bin Hâşim bin Muskan, Nasr İbn-i Mansûr, el-Bezzâr, Muhammed bin el-Müsennâ, Sırrî-yi Sekatî, İbrâhîm bin Hâni en-Nişâbûrî, Ömer bin Mûsâ el-Celâ gibi birçok âlini ders almış ve hadîs-i şerîf okumuştur.

Gençliğindeki hatâlardan dönüp doğru yola girmesi şöyle anlatılır: "Birgün, sarhoş bir halde giderken, üstünde Besmele yazılı bir kâğıt buldu, içi sızlayıp yerden aldı. Öpüp, çamurlarını silip, temizledikten sonra, güzel kokular sürüp, evinin duvarına astı. O gece âlim ve evliyâ bir zâta, rü'yâda, "Git Bişr'e söyle! İsmimi temizlediğin gibi seni temizlerim, ismimi büyük tuttuğun gibi, seni büyültürüm, ismimi güzel kokulu yaptığın gibi, seni güzel ederim, izzetime yemîn ederim ki, senin ismini dünyâda ve âhırette temiz ve güzel eylerim" dendi. Bu rü'yâ üç defa tekrar etti. Sabah Bişr-i Hafî'yi arayıp meyhânede buldu. Mühim haberim var diye içerden çağırdı. Bişr geldiğinde "Kimden haber vereceksin?" dedi. "Sana Allahü teâlâdan haber vereceğim" deyince, ağlamaya başladı. "Bana kızıyor mu, şiddetli azâb mı yapacak?" dedi. Rü'yâyı dinleyince arkadaşlarına, "Ey arkadaşlarım! Beni çağırdılar, bundan sonra bir daha beni buralarda göremiyeceksiniz" dedi. O zâtın yanında hemen tövbe etti. Bu anda ayağında ayakkabı bulunmadığı için, hiç ayakkabı giymedi. Sebebini soranlara, "Söz verdiğim zaman yalın ayaktım, şimdi giymeye haya ederim" derdi! Ayakkabı giymediği için kendisine "Hafî" (yalınayak) denilmiştir.

Hânbelî Mezhebinin kurucusu Ahmed bin Hanbel, Bişr-i Hafî'yi çok sever, devamlı yanına giderdi. Talebeleri "Siz âlimsiniz. Hadîste, fıkıhta, ictihâdda ve bütün ilimler de eşiniz yoktur. Niye Bişr-i Hafî gibi birini sık sık ziyâret ediyorsunuz?" dediklerinde, "Evet, dediğiniz ilimleri ondan iyi bilirim. Fakat o, kalb ilimlerini benden iyi bilir" derdi.

Bişr-i Hafî'ye, bu ilime, yüksek derecelere nasıl kavuştun diye sorduklarında, "Az yemekle" deyip, "Yiyip gülen ile, yiyip ağlayan aynı olmaz" buyurdu.

Bütün ömrünü ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirdi. Son derece şüphelilerden sakınırdı. Konuştuğu zaman etrâfa ilim, ahlâk, hikmet kokuları yayılırdı. Vefât ettiğinde cenâzesini sabah evden çıkardılar. Fakat o kadar çok kalabalık vardı ki, ancak gece kabristana varabildiler. Kendisini rü'yâda görüp, "Allahü teâlâ sana ne muâmele etti?" diye sorduklarında; "Benim cenâzemde bulunanı ve kıyâmete kadar beni seveni affeyledi" buyurdu.

Bişr-i Hafî hazretleri hayatta olduğu süre içinde Bağdâd'daki hayvanlar, yalın ayak gezdiği için onun hürmetine yolda pislemezlerdi. Birisinin hayvanı bir gece yolda pisledi. Üzülerek Bişr-i Hafî öldü dedi. Baktılar ki gerçekten vefât etmiş.

Birgün Bişr-i Hafî (r.a.) rahatsızlanarak tabîb Abdurrahmân'a gitti. Ne gibi yemekler yiyeceğini sordu. Tabîb de, "Bana soruyorsun, fakat tavsiye ettiğim zaman tavsiyeme uymuyorsun" dedi. Bişr-i Hafî de; "Hayır, uyacağım" deyince, tabîb: "Sirke ve baldan yapılmış sekencebini (mayhoş suyu) içer, ayvayı soyup yersin. Sonra da sıcak çorba içersin dedi. Bunun üzerine Bişr-i Hafî "Sekencebin'in yerini tutacak daha iyi birşey bilmez misin" diye sordu. Tabîb "Bilmem" dedi. Bişr-i Hafî; "Ben bilirim" deyince, tabîb "Söyle bakalım nedir?" dedi. Bişr-i Hafî: "Hurdeba (göynük otu) sirke ile beraber" dedi. Sonra "Ayvanın yerini tutacak ondan daha ucuz birşey bilmez misin?" diye sorunca tabîb, "Bilmem" deyince, "Ben bilirim" dedi ve keçi boynuzunu anlattı. Keçiboynuzundan daha iyisini sordu. Tabîb, bilmem deyince, ona da nohut suyu ile inek yağını anlattı. Bunun üzerine tabîb Abdurrahmân, "Sen tıb ilmine benden daha iyi vâkıfsın o halde niçin bana soruyorsun?" dedi.

Ebû Abdullah Kâdî, "Babamın şöyle anlattığını işittim: Bağdâd'da bir tüccâr arkadaşım vardı. Çok zengin idi. Birgün baktım bütün malını mülkünü fakîrlere dağıtmış, iyi bir müslüman olmuştu. Bunun sebebini sorduğumda, bana şöyle anlattı: "Birgün Bağdâd'ın bir câmisinde Cuma namazı kılmaya gittim. Namazı kıldıktan sonra gördüm ki, Bişr-i Hafî câmiden çıktı. Acele

acele bir yere gidiyordu. Ben kendi kendime, zühd ve takvâ sahibi bir zât nereye böyle acele gidiyor diye merak ederek onu takip ettim. Gördüm ki, önce bir fırına gidip ekmek aldı, sonra kebab yapan bir yere gidip kebab aldı. Daha sonra helvacıdan helva aldı. Ben kendi kendime böyle bir zâtın bunları alıp yiyeceğine kızdım. Fakat nasıl yiyeceğini merak ederek takibe devam ettim. Bir süre sonra bir köye vardı. Köyün câmisine girdi. Baktım ki câmide yatalak bir hasta vardı. Bişr-i Hafî aldıklarını lokma lokma bu zâta yedirdi. Ben bu arada köyü merak edip neresidir diye biraz dolaştım. Sonra hastanın yanına gittim. Bişr-i Hafî'yi sorunca, Bağdâd'a gitti dedi. Burası Bağdâd'a ne kadar uzaklıktadır diye sordum. Bana 40 fefsahdır (240 km) dedi. Ben bunu duyunca, benim bu yolu gidecek param yok. Burada kimseyi tanımam ve bu yolu yüreyemem dedim. Hasta şahıs bekle Bişr-i Hafî haftaya gene gelir dedi. Bekledim. Cuma günü tekrar geldi. Hastayı aynı şekilde tekrar doyurdu. Giderken, o şahıs Bişr-i Hafî'ye, "Bu adam Bağdâd'dan senin arkadaşın, geçen hafta, seninle beraber gelmiş. Bir hafta burada kaldı. Onu tekrar yerine götür" dedi. Bana, "Sen benimle niye buraya geldin" dedi. Ben özür dileyerek, hatâmı söyledim ve af diledim. "Haydi kalk ve yürü" dedi. Akşama kadar yürüdük Akşam olmak üzere iken bana "Sen Bağdâd'ın hangi mahallesinde otursun" dedi. Ben falan mahallede otururum deyince, o mahallenin yolu burasıdır. Git ve arkana bakma dedi. Ben ondan sonra tövbe ettim ve bir daha böyle işlere karışmadım" dedi. Ebû Nasr et-Temmâr şöyle anlatır: "Hacca gideceklerden biri Bişr-i Hafî'ye veda için geldi. O'na "Ben hacca gidiyorum, bir emriniz var mı?" dedi. Bişr-i Hafî: "Ne kadar harçlığın var?" diye sorunca, "İkibin dirhem harçlığım var" diye cevap verdi. Bişr-i Hafî: "Hacca gitmekle zühdü mü, yoksa Kâ'be'ye olan aşkını mı, yoksa Allah rızâsını mı kastediyorsun?" diye tekrar sorunca, adam: "Allah rızâsını kastediyorum" dedi. Bunun üzerine Bişr-i Hafî: "O halde evinde dururken Allah'ın rızâsını kazandıracak bir şeyi sana söylersem, yapar mısın?" deyince: "Evet yaparım" karşılığını verdi. Bunun üzerine Bişr-i Hafî, "O halde sen bu ikibin dirhemi, borcunu ödeyemeyen bir fakîre, yiyeceği olmayan bir yoksula, nüfusu kalabalık, geçimi dar olan bir aileye, yetimi sevindiren bir yetim bakıcısına ve bunlar gibi on kişiye yirmişer dirhem ve hattâ istersen hepsini bunlardan birine ver. Zîrâ müslümanı sevindirmek, düşükünlere el uzatmak, sıkıntıyı gidermek ve zayıflara yardım etmek, nafile olarak yapılan yüz hacdan daha sevâbtır. Kalk da dediğim gibi yap. Şayet böyle yapmak istemiyorsan asıl kalbinde olanı bana söyle" dedi vedâya gelen, "Doğrusu kalbimde hacca gitmek tarafı kuvvetlidir" dedi. Bunun üzerine Bişr gülümseyerek adama döndü ve "Servet, şüpheli şeylerden kazanıldığı takdîrde, nefs, kendi arzularından birinin yerine getirilmesini ve sâlih ameller yaptığını göstermek ister. Halbuki Allahü teâlâ, yalnız muttakîlerin amelini kabûl eder" dedi."

Âlimlerden ba'zıları onun hakkında şunları söylemişlerdir. Abbâs bin Dehkâm diyor ki: "Dünyâya geldiği gibi ölen tek insan Bişr-i Hafî'dir. Dünyâya malsız geldi ve malı olmadan gitti. Ölüm döşeğine yattığı sırada biri gelerek ondan birşey istedi. Onun bir gömleği vardı. Onu da çıkardı, dilenciye verdi ve bir başka kimseden ödünç gömlek aldı ve o şekilde öldü. Ya'nî ölünce bir gömleği de yoktu. Gömleksiz geldi, gömleksiz gitti."

İbrâhîm Harbî şöyle der: "Ben üç büyük zât gördüm. Bu üç kişinin benzeri yoktur: Birincisi Ahmed bin Hanbel'dir ki, anneler onun gibisini doğurmaktan âciz kalır. İkincisi Bişr-i Hafî'dir ki, asrından eski devirlere kadar akıllı bir zâttır. Üçüncüsü Ebû Ubeyd bin Sellâm ki, sanki o ilmi kendisinde toplamış bir dağ gibidir. Bişr-i Hafî hiçbir müslümana gıybette bulunmadı. Eğer onun aklı Bağdâd halkına dağıtılsa, hepsi akıllı olurdu."

İmâm-ı Yâfiî buyurdu ki: Bişr-i Hafî helâlden başka hiçbir şeye el uzatmamıştır. Haram olan bir şeyi yememiştir."

Ebü'l Hüseyin el-Hasan bin Amr el-Mervezî şöyle der: "Ben bir gün Bişr'in yanındayken, hadîs ehli geldi. O, onlara şöyle buyurdu: Size zâhir olan şeyi görüyorum. Onlar da şöyle dediler: "Ey Ebâ Nasr (Bişr-i Hafî) bu ilimleri isteriz. Umulur ki, bir gün fayda verir." Bişr-i Hafî şöyle buyurdu: "Sizin üzerinize zekât düştüğünü biliniz! Bir kimsenin 200 dirhemi olunca, 5 dirhem zekât vermesi gerekirse, sizde 200 hadîs-i şerîfi öğrenince 5 hadîs-i şerîf öğretiniz. Bundan sonra böyle yapınız."

Bişr-i Hafî (r.a.) anlatır: Rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana, "Ey Bişr, Allahü teâlânın, seni akranların arasında niçin yücelttiğini biliyor musun?" buyurdu. Bilmiyorum deyince, "Sünnetime uyman, evliyâya hizmet etmen, din kardeşlerine nasîhat etmen, Eshâbımı ve Ehl-i Beytimi sevmen, işte seni iyiler mertebesine bunlar eriştirdi" buyurdu.

Bişr-i Hafî şöyle anlatır: "Birgün Bağdâd'da bir adam gördüm. Bin kırbaç dayak yediği halde hiç sesini çıkarmadı. Sonra kendisini cezaevine götürdüler. Peşini takip ettim ve niçin dövüldüğünü kendisinden sordum. Âşık olduğu için dövüldüğünü söyledi. Bu kadar dayak yediği halde neden ses çıkarmadığını sordum. Sevgilim bana bakıyordu, dedi. Bunun üzerine kendisine, ya Allahü teâlânın seni devamlı gördüğünü idrak etseydin hâlin nice olurdu? dediğimde, hemen haykırarak yere düştü ve öldü."

Yine şöyle anlatır: "Gençliğimde Abadan'a gitmiştim. Cüzzamlı ve kör bir adamla karşılaştım. Sarası tutmuş, karıncalar vücûduna üşüşmüş etini yiyorlardı. Başını kaldırdım, kucağıma aldım, ayılmasını ve kendisi ile konuşmamı bekledim. Ayıldığı vakit, "Benimle Rabbim arasına giren bu boş adam kimdir? Rabbim beni parça parça yapsa, benim O'na ancak sevgim artar" dedi. Bundan sonra artık kul ile Allah arasında gördüğüm hiç bir hikmeti inkâr etmedim, niçin böyle oluyor? demedim."

Yine şöyle anlatır: "Bir gün evime girince bir zât ile karşılaştım. Benden izinsiz, benim evime nasıl girersin, sen kimsin deyince, "Ben kardeşin Hızırım" dedi. Ben ona bana duâ et deyince, "Allahım! İbâdette bulunmasını buna kolaylaştır" diye duâ etti. Biraz daha duâ et dedim. "Allahım! İbâdetinin gizli kalmasını buna nasîb eyle" dedi.

Feth bin Şuhruf anlatır: "Adamın biri elinde bıçak ile bir kadına musallat oldu. Güçlü olduğu için kimse adama engel olamıyordu. Kadın çırpınıp duruyordu. Bu esnada Bişr-i Hafî (r.a.) oradan geçmekte idi. Adama iyice yaklaşıp birşey söyledi. Adam birden yere düştü. Kadın kurtuldu. Etrâfındakiler adamın yanına gittiler. Gördüler ki adam zor nefes alıyordu. Sana ne oldu diye sorulunca adam; "Bilmiyorum, ihtiyâr zât bana "Senin bu yaptığını Allahü teâlâ görüyor" deyince ayaklarımın bağı çözüldü ve gördüğünüz gibi yere düştüm. Bu zât kimdir?" dedi. Bişr-i Hafî'dir dediler. Bunun üzerine adam "Eyvah ben onu bir daha nasıl göreceğim" dedi ve kuvvetli bir sıtma hastalığına yakalanarak kısa bir zaman içinde öldü.

Bişr-i Hafî, Esved bin Sâlim'i, Ma'rûf-i Kerhî'ye yolladı. Esved bin Sâlim O'na "Bişr-i Hafî, seninle kardeşlik olmak istiyor. Bunu açıkça size söylemekten çekindiği için, beni size gönderdi. Kendisini kardeşliğe kabûl etmenizi diliyor, fakat ba'zı şartları da vardır. Onlar da: Bu kardeşliğin duyulmaması ve karşılıklı ziyâret ve görüşme yapılmamasıdır; zîrâ o, fazla iltifâttan hoşlanmaz" dedi. Bunun üzerine Ma'rûf-i Kerhî "Fakat ben kardeş olduğum kimseden gece ve gündüz ayrılmak istemem" dedi ve Allah için sevginin fazîletini anlatan birçok hadîs-i şerîfler okudu.

Sonra "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Hazreti Ali'yi kendine kardeş yapmakla, onu ilimde kendisine ortak etti. En sevimli kızını ona verdi. Şimdi sen şâhid ol, madem ki seni gönderdi. Ben de onu Allah için kardeşliğe kabûl ettim. O, beni ziyârete gelmezse de, ben onu ziyârete giderim. Ona söyle sohbetlerde buluşalım. Hâlinden hiç bir şeyi benden saklamasın, her hâlini bana bildirsin" dedi. İbn-i Sâlim, durumu Bişr-i Hafî'ye anlatınca, râzı oldu ve memnuniyetle kabûl etti.

Bilâl el-Havas şöyle anlatır: "Birgün Sina çölünde yürüyordum. Yanımda bir zât belirdi. Kimsin deyince, "Kardeşin Hızırım" dedi. Sana suâl sormak istiyorum deyince; sor dedi. "İmâm-ı Şafiî hakkında ne dersin?" diye sordum, "Dünyâdaki dört büyük âlimden biridir" diye cevap verdi. "Ahmed bin Hanbel hakkında ne düşünürsün?" dedim. "Sıddîk (doğru, samîmi) bir zâttır" dedi. "Bişr-i Hafî hakkında ne söylersin?" deyince "Ondan sonra onun gibi bir zât gelmedi" dedi.

Birgün Bişr-i Hafî'nin eşyasını çaldılar. Ağlamaya başladı. Fudayl bin Iyâd "Mal için ağlanır mı?" deyince, "Mal için değil hırsızın günah işlediğini, kıyâmet gününde bunun azâbını çekeceğini düşünüp ağlıyorum" dedi.

Adamın biri Bişr-i Hafî'ye gelip "Bana vasıyyet et" dedi. Bişr-i Hafî ona "Şöhretten sakın, helâl lokma yemeğe gayret et" dedi.

Büyüklerden bir zât anlatır. Bişr-i Hafî'nin yanında idim. Hava çok soğuk idi. Gayet ince giymiş, titriyordu. Yâ Ebâ Nasr bu havada çok kalın giyerler, siz giydiklerinizi çıkardınız dedim. "Fakirleri hatırladım. Malım, param yok ki onlara yardım edeyim, istedim ki, benimde onlar gibi olup, yardımlarına koşayım" dedi.

Bişr-i Hafî birgün kabristandan geçiyordu. Mezardakilerin, mezarları üzerinde bir şeyi paylaştıkları ona gösterildi. "Yâ Rabbî bunların ne yaptıklarını bana bildir" dedi. Git, kendilerine sor diye bir ses duydu. Gitti sordu. Bir hafta önce, bir kimse üç İhlâs-ı şerîf okuyup bize gönderdi. O günden beri onun sevâbını taksim etmeğe çalışıyoruz, henüz bitiremedik" dediler.

Hasan Hayyat anlatır: Birgün Bişr-i Hafî'nin yanında idim. Birkaç kişi geldi, Bişr-i Hafî'ye selâm verdiler. Bişr-i Hafî onlara siz kimsiniz deyince, "Biz Şam'dan geliyoruz, hacca gidiyoruz. Selâm vermek için size uğradık" dediler. Bişr-i Hafî onlara "Allahü teâlâ sizden râzı olsun" dedi. Onlar "Bizimle hacca gelmek istemez misin?" diye sordular. Bişr-i Hafî onlara, "Üç şartla: Yanımızda birşey taşımayacağız, hiç kimseden bir şey istemeyeceğiz, eğer birisi bize birşey verirse kabûl etmeyeceğiz" dedi. Onlar. "Yanımızda birşey taşımamaya evet! Kimseden birşey istememeye de evet! Fakat bize verileni kabûl etmemeye gelince, buna bizim gücümüz yetmez" dediler. Bunun üzerine Bişr-i Hafî, "Siz Allahü teâlâya değil, hacıların azığına güvenerek yola çıkmışsınız" dedi. Bişr-i Hafî'nin Hazreti Âişe'den rivâyetle: Hazreti Âişe buyurdu ki: "Ben bir gün Resûlullahdan (s.a.v.) suâl ettim: "Yâ Resûlallah kadınların üzerinde cihad var mıdır? Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kadınlar üzerinde de cihad vardır. Lâkin o cihadda harp etmek yoktur."** Ben de, "O cihad nedir?" dedim, Resûlullah (s.a.v.); **"O cihad hacc ile umredir"** buyurdu.

Rivâyet ettiği başka bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Tencerede birşey pişirdiğin zaman, suyunu çoğalt ve komşulara dağıt"** buyurdu.

Diğer bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kula her taraftan belâ gelmedikçe, îmânın tadını tadamaz"** buyurdu.

Allah dostu olan bu büyük zât buyurdular ki:

"İnsanlar arasında tanınmak istiyen, âhıretin tadını alamaz."

"İlme çalışanın işâreti dünyâdan kaçmaktır, dünyâyı sevip onda kalmak değil."

"Dün öldü, bugün can veriyor, Yarın ise henüz doğmadı. Zamanınızı bu açıdan görün ve yarar iş yapmaya bakın."

"En zor işler üçtür Darlıkta cömert olmak, kimsenin görmediği yerlerde de haram ve şüphelileri yapmamak, korktuğunuzun yanında doğru söylemekten çekinmemek."

"Makamların en yükseği, ölünceye kadar fakirliğe sabır etmektir." "Konuşmak hoşuna giderse sus, susmak hoşuna gidince konuş."

"Kötü insanlarla arkadaşlık yapmak, hayırlı insanlara sû-i zanda (kötü düşünmek) bulunmaya sebep olur."

"Cimrinin yüzüne bakmak, insanın kalbini karartır."

"Bir kimse bize, hadîs anlat dediği zaman anla ki, bize kolaylık göster, demek istiyor."

"Sabır güzeldir. Bu ise, insanlara şikâyette bulunmamaktır."

"Duâ, günahları terk etmektir."

"Melekler, kendisine hayran kaldığı kulun amelini yükseğe çıkarır ve Allahü teâlânın huzûruna götürür."

"Emri- mar'ûf ve nehy-i anilmünker yapmak için, eziyetlere sabretmek gerekir." "Şayet insanlar Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünselerdi, O'na isyan etmezlerdi."

"Akıllı kimse, hayrı ve şerri bilen kimse değildir. Akıllı kimse hayrı gördüğünde ona tâbi olan, şerri gördüğünde ondan kaçınan kimsedir."

"Kendisiyle amel etmediğin şeyi bırakman daha iyidir, ilim, amel etmektir. Allahü teâlâya itaat ettiğin zaman sana öğretir. Allahü teâlâya isyan edersen sana öğretmez, ilim âlimlerin ihtiyâç malzemesidir."

"Kâmil olan Allah yolcusu ile sohbet etmek, Kur'ân-ı kerîm okuyan ile sohbet etmekten daha sevimlidir."

"Sabır susmaktır. Susmak sabırdandır. Konuşan, susandan daha fazla vera' sahibi olamaz. Şu var ki, âlim kişi bir yerde konuşur bir yerde susar."

"Kişinin ameli az olursa, düşünce ve sıkıntıya mübtelâ olur."

"Şöhreti seven kimse, Allahtan korkmaz."

"Ölümü hatırladığın zaman, dünyânın güzelliği ve şehvetleri senden gider."

"Kötülüklerini gizlediğin gibi iyiliklerini de gizle."

"Amel etmezsen, âsî olma."

"Dünyâyı seven kişi ölümü sevmez." "Ma'rifetten mahrûm kalan kimse, ibâdetinin tadını bulamaz."

"İki haslet vardır ki, kalbe sıkıntı verir: Çok konuşmak çok yemek."

"Kul, kendisiyle nefsin arzuları arasına demirden bir duvar koymadıkça, kulluğun tadını alamaz."

"Bir kul Kur'ân-ı kerîmi hatmederse, melekler onun iki gözü arasını öperler."

"Kişi gazâbını yenmedikçe, takvâ sahibi olamaz."

"Kim Allahü teâlâdan dünyâyı isterse, Allahü teâlâ da onun dünyâda uzun zaman kalmasını ister."

"Mü'minin izzeti, insanlardan uzak durmasıdır. Şerefi ise gece namaz kılarak ayakta durmasıdır."

"Ana ve babanın evlâtlarına duâları bir peygamberin ümmetine olan duâsı gibidir."

"Vera', şüphelilerden temizlenmek ve her an nefsle muhâsebe etmektir."

"A'zâların içinde sadece dil ile şükreden kimsenin şükrü az olur. Çünkü gözün şükrü, bir hayır gördüğü zaman onu almak, şer gördüğü zaman örtmektir. Kulağın şükrü, bir hayır işittiği zaman onu ezberlemek, şer işitirse onu unutmaktır. Ellerin şükrü, onlara hak olandan başkasını tutmamaktır. Midenin şükrü, ilim ve hilim ile dolu olmak, ayakların şükrü de, iyilikten başkasına gitmemektir. Kim böyle yaparsa gerçek şükredenlerden olur."

"Din kardeşini gıyabında çekiştirir de, yüzüne gelince ona sevgi izhar eden ve hemen onu öven kişinin aklına şaşarım."

"Kim insanların şeref ve haysiyetiyle oynadığı halde (Allah'ın kendisini sevdiğini) iddia ederse, şüphesiz o bir yalancıdır. Çünkü o bir şeytandır. Şeytan ise Allahü teâlânın düşmanıdır."

"Sizden biri, bir eser yazacak olursa, daha çok ma'nâ bakımından doğruluğuna dikkat etsin."

"Âlimin sözü doğru, yediği helâl ve dünyâ malına karşı sevgisi yok ise zühdü çok olur. Ne yazık ki, bugün bu üç hasletten bir tanesini bile onların birinde göremiyoruz. Bu durumlarıyla onlara nasıl gülelim ve nasıl yüz verelim. Bu vasıfları kendinde bulundurmayanlar, ilim sahibi olduklarını, nasıl söylerler. Onlar dünyâya sarılır, dünyâyı birbirinden kıskanırlar. Dünyalık için birbirine hased ederler. Devlet adamlarının yanında birbirlerini çekiştirir ve gıybet ederler. Maksadları, ellerine geçen dünyalığı, başkalarına kaptırmamak ve fânî şeyleri ellerinden kaçırmamaktır. Yazıklar olsun ey âlimler! Siz peygamberlerin varisleriydiniz, ilim alırken bir çok vazîfeler yüklenmiş oldunuz. Şimdi o vazîfeleri yapmıyorsunuz, ilminizi şeref vesîlesi yapıp onunla dünyalık kazanmaya bakıyorsunuz. Âhırette, Cehenneme ilk atılan zümre olmaktan nasıl korkmuyorsunuz, anlamıyorum."

"Övülmekten hoşlanmak kadar ahmaklık düşünülemez."

"Dünyâ ve âhırette elem ve kederlerden kurtulmak istiyenler, kötü ahlâk sahipleriyle görüşmemelidirler."

"Tasavvuf nedir? diye sorulunca buyurdu ki: Tasavvuf üç anlama gelir, ilki ma'rifet nûruna ârif olmak ve vera' hâlini kaybetmemektir, ikincisi, dış görünüşünü bâtıl olan şeylerden alıkoymaktır. Sonuncusu ise kerâmetlerini gizlemektir."

"İnsanlardan biri, Allahü teâlâya tevekkül ettim, diyor. Halbuki Allahü teâlâya karşı yalan söylüyor. Gerçekten Allahü teâlâya tevekkül etseydi, O'nun, hakkındaki muâmelesine de râzı olurdu."

"Hüzün padişahtır. Bir yere yerleşince oraya başka birşeyin yerleşmesine râzı olmaz."

"Ben, Muafa bin İmrân'dan işittim. O da Süfyân-ı Sevrîden şöyle dediğini işitmiş; insanları memnun etmek, ulaşılamayan gayedir."

"Süfyân-ı Sevrî bir adamı ziyâret ettiği zaman, Allah seni ateşten korusun diye duâ ederdi"

"El-Evzâî şöyle buyurdu: Bir zaman gelecek ki, ünsiyet sahibi kardeş, helâl bir lokma ve sünnete uygun bir amel o zaman çok az olacak."

Süleymân bin Ya'kûb, Bişr-i Hafî'den nasîhat isteyince: "Ekmeğin nereden geldiğine bak! Ateşi taleb etme!" buyurdu.

"Kim Allahü teâlâya yaklaşırsa, insanlardan uzak kalır."

"İnsanların sırlarını ortaya çıkaracak sorular sorma."

"Bugün ilim, onu vasıta yapıp karnını doyuranların eline geçti."

"Nefsim, için en güvendiğim amelim, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbına sevgi ve hürmetimdir."

"Böbürlenmen, kendi ibâdetini çok, başkasınınkini az gör mendir."

"Malınız varken aç, sabahlamanızı, malınız yokken tok sabahlamanıza yeğ tutarız."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 336

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 274

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 60

5) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 67, 80

6) Kıyâmet ve Âhıret sh. 103

7) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 92, 94

8) El-Bidâye ven-Nihâye cild-10, sh. 297

9) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 8

10) El-A'lâm cild-2, sh. 54

11) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 84

12) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 39

13) Risâle-i Kuşeyrî sh. 68

14) Nefehât-ül-üns sh. 102

15) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 68

16) Keşf-ül-mahcûb sh. 233

17) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 367

18) Sıfat-üs-safve cild-2, sh. 183

19) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 444

20) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 1312

21) Kâmûs-ul-a'lâm cild-2, sh. 1312

22) Brockelman, GAL-1, sh. 638

23) El-Kevâkib-üd-Düriyye cild-1, sh. 208

CÜNEYD-İ BAĞDADÎ

Evliyânın büyüklerinden. Tasavvuf ehlinin çok tanınmışlarından olup, Seyyid-üt-tâife denmekle meşhûrdur. Künyesi, Ebü'l-Kâsım'dır. Cüneyd bin Muhammed 207 (m. 822)'de Nehâvend'de doğdu. Bağdâd'da büyüdü ve 298 (m. 911)'de 91 yaşında orada vefât etti. Kabr-i şerîfi, hocası ve dayısı Sırrî-yi Sekatî'nin kabri yanındadır. Süfyân-ı Sevrî'nin derslerinde yetişti. Tasavvufu, dayısı Sırrî-yi Sekâtî'den öğrendi. Asrının, kutbu idi. Binlerce velî yetiştirdi. Otuz defa yaya olarak hacca gitti. Kerâmetleri, nasîhatleri, hikmetli sözleri ve ihlâslı amelleri ile meşhûr oldu. Zâhirî ilimleri, İmâm-ı Şafiî'nin talebelerinden Ebû Sevr'den öğrendi. Ayrıca Hâris-i Muhâsebî, Muhammed Kassâb ve başka zâtlarla da sohbet etti.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri, otuz sene cemâatle namazda ilk tekbîri kaçırmadı. Namazda kalbine dünyâ düşüncesi gelse, o namazı tekrar kılardı. Dâima Allahü teâlâyı hatırlardı. Hergün 400 rek'at namaz kılardı. Otuz yıl yatsı namazından sonra hiç uyumadan ibâdetle meşgûl oldu.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) yedi yaşında iken, mektebten gelince babasını ağlıyor görüp, sebebini sordu. "Zekât olarak dayın Sırrî-yi Sekatî'ye birkaç gümüş göndermiştim, almamış. Kıymetli ömrümü, Allah adamlarının, beğenip almadığı gümüşler için geçirmiş olduğuma ağlıyorum" dedi. Cüneyd (r.a.) "Babacığım, parayı ver ben götüreyim" deyip dayısının evine gitti. Kapıyı çaldı. Dayısı, kim olduğunu sorunca, "Ben Cüneyd'im dayıcığım. Kapıyı aç ve babamın zekâtı olan bu gümüşleri al!" dedi. Dayısı, "Almam" deyince, Cüneyd (r.a.), "Adl edip babama emreden ve ihsân edip, seni serbest bırakan Allahü teâlâ için al" dedi. Dayısı, "Allahü teâlâ babana ne emretti ve bana ne ihsân etti?" dedi. Hazreti Cüneyd "Babamı zengin yapıp, zekât vermesini emretmekle adâlet eyledi. Seni de fakîr yapıp, zekâtı kabûl etmek ve etmemek arasında serbest bırakmakla ihsân eyledi" dedi. Bu söz Sırrî-yi Sekatî'nin (r.a.) çok hoşuna gidip, "Oğlum! Gümüşleri kabûl etmeden önce seni kabûl ettim" dedi ve kapıyı açıp parayı aldı.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) henüz yedi yaşında iken, hocası (ve aynı zamanda dayısı olan) Sırrî-yi Sekatî (r.a.) tarafından hacca götürüldü. Mescid-i Haram'da dörtyüz kadar büyük zât, (şükür) hakkında konuşuyorlardı. Her zât şükrü ta'rîf ve izah ettiler. Neticede dörtyüz ayrı izah meydana geldi, ise de, hepsi de bu ta'rîf ve izahları yetersiz buldular. Hazreti Sırrî-yi Sekatî, orada bulunan Cüneyd'e (r.a.) "Madem ki buradasın, bu husûsta bir de sen bir şeyler söyle" dedi. Hazreti Cüneyd "Şükür, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'met ile O'na isyan etmemek, O'na isyan için, ihsân ettiği ni'meti sermâye olarak kullanmamaktır" buyurdu. Orada bulunanların hepsi bu cevâba pek sevinip, hepsi de "Seni tebrik ederiz. Maksadı en güzel şekilde ifâde ettin. Bu, ancak bu şekilde ta'rîf edilebilirdi" dediler. Sırrî-yi Sekatî (r.a.) "Yavrum, öyle anlıyorum ki senin lisanın doğru ve kuvvetli olacak. Böyle güzel söyliyebilmek hâli sana nereden geliyor?" deyince Cüneyd (r.a.) "Sizin sohbetlerinizde bulunmakla efendim" dedi.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) hocasına âit olan evin bir odasında kalırdı. Her an Allahü teâlâyı hatırlardı. Seccadesi üzerinde, sabaha kadar "Allah, Allah" der, aynı abdestle sabah namazını kılardı. Bu hâl senelerce böyle devam etti.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin şöyle anlattığı nakledilir: "Bir gece yıkanmak için suya ihtiyâcım oldu. Hava çok soğuk olduğu için, sabah olmasını bekliyeyim, su ısıtırım veya hamama gidip yıkanırım, dedim. Sonra düşündüm ki, ben yıkanmayı tehir için, sabahın olmasını, su ısıtmak, hamama gitmek gibi bir sürü şeyleri istiyorum. Halbuki, Allahü teâlâ bana sadece bir defa yıkanmamı emrediyor. Ben de onu tehir için çeşitli çâreler arıyorum. Benim yaptığım hiç münâsip değil dedim. Hemen, gecelik elbisem üzerimde olduğu halde, soğuk su ile gusletmeye ve ıslak elbiseyi çıkarmayıp üzerimde kuruması için niyet ettim ve öyle yaptım."

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Hocam Sırrî-yi Sekatî, bana bir meclis kurup, insanlara ilim öğretmemi, nasîhat etmemi söylerdi. Fakat ben, kendimi bu işe lâyık bulmayıp, nefsimi kötülerdim. Bir Cum'a gecesi Peygamber efendimizi rü'yâda gördüm. Bana "Ey Cüneyd! İnsanlara nasîhat et. Zîrâ senin sözün halkın kalblerinin rahatlık ve ferahlık bulmasına sebebtir. Allahü teâlâ senin sözünü, insanların kurtuluşa ermesi için sebep kılmıştır" buyurdu. Uyandım, sabahleyin erkenden hocamın yanına vardım. Ben hiç bir şey söylemeden, "Peygamber efendimiz tarafından vazîfelendirilmedikçe, insanlara ilim öğretmekten çekindin" dedi. Ertesi gün bir meclis kurup, insanlara Resûlullahın yolunu anlatmaya başladım."

Hazreti Cüneyd'in meclis kurup insanlara ilim öğretmekte olduğu, kısa zamanda her tarafa, yayıldı. Herkes bu sohbetlere gelip istifâde etmeye başladı. Birgün bir genç, Cüneyd'in (r.a.) sohbet ettiği meclise gelip, Cüneyd'e (r.a.) şöyle dedi: "Ey üstâd! Hazreti Peygamber buyuruyor ki, "Mü'minin firâsetinden korkunuz. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar." Bunun ma'nâsı nedir?" Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) bir müddet sustu. Sonra başını kaldırıp, "Müslüman ol. Müslüman olmak zamanın geldi" buyurdu. Meğer o genç hıristiyan imiş. Hemen zünnârını Kesip orada müslüman oldu. İmâm-ı Yâfiî buyuruyor ki: "İnsanlar, bu hâdisede, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) bir kerâmeti var zanneder. Halbuki, bu hâdisede onun iki kerâmeti vardır. Birisi, o gencin, hıristiyan olduğunu bilmesi, diğeri de, gencin, müslüman olma vaktinin geldiğini bilmesidir." Cüneyd-i Bağdâdî'ye "İhlâsı kimden öğrendiniz?" diye sordular. O da cevâbında, buyurdu ki, "Mekke-i mükerremede, bulunuyordum. Bir berber gördüm. Ona, "Allah rızâsı için benim saçlarımı düzeltebilir misin?" dedim. Berber "Elbette" dedi. O sırada, mevki sahibi birini tıraş etmekte idi. Hemen tıraşını bırakıp, "Efendi, kalk. Bir kimse Allah için bir şey istedi mi, bütün işler durur, derhal ona bakılır" dedi. Sonra berber koltuğuna beni oturtup tıraş etti. Sonra da bana bir miktar altın verip, ihtiyâçların için lâzım olur, onlara harcarsın" dedi. Ben bu hâle çok hayret edip, elime geçecek ilk parayı kendisine hediye etmeye niyet ettim. Az bir zaman sonra bana Basra'dan bir kese altın gönderdiler. Hemen götürüp o keseyi, ona verince sebebini sordu. Ben de niyetimi açıkladım. Bunun üzerine bana "Sen, Allah rızâsı için beni tıraş et" dedin. Ben de o niyetle seni tıraş ettim. Şimdi bunları alırsam, niyetimde bir değişme olmasından korkuyorum" dedi.

Cüneyd-i Bağdadî talebeleri ile otururlarken bir kimse geldi ve Cüneyd'in önüne beş yüz dirhem bırakıp, "Bu parayı ihtiyâcı olanlara dağıtırsınız" dedi. Hazreti Cüneyd "Bundan başka paran var mı?" dedi. O kimse "Evet, bunlardan başka çok param var" dedi. Cüneyd (r.a.) "Peki sâhib olduğun paralardan başka daha çok paran olsun ister misin?" dedi. O kimse "Evet isterim" deyince Cüneyd-i Bağdadî (r.a.): "Sen şu bıraktığın beş yüz dirhemi geri al. Çünkü, o paralara bizden çok senin ihtiyâcın var. Zîrâ biz, paramız olsun istemiyoruz" buyurdu.

Bir zaman Cüneyd-i Bağdâdî'nin gözlerinde ağrı meydana geldi. Tabib çağırdılar, gelen tabib, hıristiyan idi. Muayene edip, "Gözlerinize su değdirmiyeceksiniz" dedi. Hazreti Cüneyd, "Su değdirmesem nasıl abdest alırım?" deyince, tabib, "Gözleriniz size lâzım ise su

değdirmiyeceksiniz" dedi. Cüneyd (r.a.) abdest alıp namaz kıldı ve namazdan sonra bir miktar uyudu. Uyandığında gözlerinde hiç ağrı kalmamıştı. O anda bir ses duydu ki, "Yâ Cüneyd! Sen bizim için gözlerini feda ettiğin için, biz de senden o ağrıyı giderdik" diyordu. Bir zaman sonra hıristiyan tabib tekrar geldi. Baktı ki, gözler tamamen iyi olmuş. Hayret edip, "Nasıl yaptın da iyi oldu?" dedi. Cüneyd (r.a.) olanları anlatınca, Hazreti Cüneyd'in elini öpüp îmân etti ve "Esas ağrıyan göz sizinki değil benim gözlerim imiş" dedi.

Sâlihlerden bir zât rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Hazreti Cüneyd de yanlarında bulunuyordu. Bu sırada biri gelip, Peygamber efendimize bir suâl sordu. Peygamber efendimiz "Bunun cevâbını Cüneyd'den iste. O cevab versin" buyurdular. Cüneyd (r.a.) "Yâ Resûlallah! Sizin mübârek huzûrunuzda ben nasıl konuşabilirim" deyince, Peygamberimiz aleyhisselâm Diğer peygamberlerden her biri ümmetlerinin tamamı için ne kadar öğünüyorlarsa, ben de, Cüneyd ile o kadar öğünürüm" buyurdular.

Zengin bir kimse vardı. Cüneyd-i Bağdâdî'nin huzûruna gelip tövbe etti ve talebeliğe kabûlünü istedi. Malını da fakîrlere dağıttı. Bin altını kaldı. Cüneyd (r.a.) "Bu bin altını da Dicle nehrine at" buyurdu. O kimse, Dicle kenarına gidip altınları birer birer nehre attı. Geri döndüğünde Cüneyd (r.a.) kendisine heybetle bakıp "Niçin hepsini birden atmadın da birer birer sayarak attın? Demek hâlâ, gönlünde onlara muhabbet var" buyurdu ve bir müddet kendisini sohbetlere kabûl etmedi. Sonunda o kimse buna da tövbe edip, nihâyet talebeliğe kabûl edildi.

Büyüklerden bir zât, Hazreti Cüneyd'in yanına gelmişti. Şeytanın, onun yanından hızla kaçmakta olduğunu gördü. O kimse Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanına yaklaşınca, yüz hâllerinden, onun çok öfkelenmiş olduğunu anlayıp, sordu: "Ey Cüneyd! Biz biliyoruz ki, insan öfkelenince şeytan ona yaklaşır. Fakat görüyorum ki bu kadar fazla öfkelenmiş olduğunuz halde, şeytan sizden kaçıyor. Bunun hikmeti nedir?" Hazreti Cüneyd cevâbında, "Sen bilmez misin ki, biz kendi nefsimiz için kızmayız. Başkaları, nefsleri için kızarlar. Bunun için de şeytan kendilerine musallat olur. Bizim kızmamız, hep Allah için olduğundan, şeytan bizden, kızdığımız zaman kaçtığı gibi başka hiç bir zaman kaçmaz" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdâdî'yi (r.a.) tanıyan ve sevenlerden, Ebû Amr isminde bir zât şöyle anlatıyor: "Bir gün bir ihtiyâç için çarşıya gitmiştim. Bir cenâze gördüm. Cenâze namazına katılayım dedim. Yolda giderken bir kadın görüp ona baktım. Bu yaptığımın uygun olmadığını hatırlayıp derhal tövbe ettim. Eve geldiğimde yüzümün niçin karardığını sordular. Aynaya baktığımda hakîkaten, yaptığım o uygunsuz iş sebebiyle yüzümün karardığını gördüm. Kırk gün, devamlı olarak bu günahıma tövbe ve istiğfar ettim. Cüneyd-i Bağdâdî'yi (r.a.) ziyâret etmek hatırıma geldi. Bağdâd'a gittim. Cüneyd'in (r.a.) hânesine varıp kapısını çaldığımda, içeriden bana, "Gel bakalım ey Ebâ Amr! Sen rûhbe'de günah işle, biz de Bağdâd'da bu günâha istiğfar edelim" buyurdu.

Birisi Cüneyd-i Bağdâdî'ye (r.a.) "Gözümü yabancı kadınlara bakmaktan nasıl koruyabilirim?" diye sordu. Cüneyd (r.a.) buyurdu ki, "Yabancı kadını gördüğün zaman, Allahü teâlânın seni, senin o kadını görmenden daha iyi gördüğünü hatırla."

Mel'ûn şeytan, bir üstadın hizmetçisi kılığında Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) yanına gelip "Efendim, size hizmet etmekle şereflenmek, feyiz ve bereketlerinizden istifâde etmek arzusuyla geldim. Lütfen kabûl buyurunuz" dedi. Cüneyd (r.a.) kabûl edip, şeytan yirmi sene kadar kendisine hizmet etti. Ama bir kere olsun vesvese veremedi. Nihâyet ümidini kesip bir gün "Ey üstadım! Siz beni tanıyor musunuz?" dedi. Cüneyd (r.a.) "Ben seni ilk geldiğin gün tanımıştım.

Sen İblîs'sin" dedi. Şeytan, "Ey Ebâ Kâsım! Ben senin kadar, yüksek makam ve derecelere kavuşmuş olan bir zât daha tanımıyorum" dedi. Cüneyd (r.a.) buyurdu ki: "Ey Mel'ûn! Hemen defol git. Şimdi de beni kendimi beğenme (ucub) gibi bir duruma düşürmek ve beni mahvetmek arzusundasın değil mi? Bu çirkin maksadına kavuşamıyacaksın. Haydi defol."

Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) talebelerinden biri şeytanın vesvesesine kapılıp, "Artık ben kemâle geldim. Sohbete devam etmeme lüzum kalmadı" deyip kendi başına bir yere çekildi. Benlik ve gurûrundan dolayı şeytanî bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, bağlık-bahçelik içinde güzel nehirler ve çok lezzetli yemekler yediğini gördü. Bu rü'yâsını hakîkat zannedip, kibiri daha da arttı ve bu hâlini arkadaşlarına anlattı. Onlar da Cüneyd-i Bağdâdî'ye arz ettiklerinde, Hazreti Cüneyd çok üzüldü ve anlatılan kimsenin yanına gitti. Baktık ki o kimseyi şeytan aldatmış. Ona, "Seni bu gece Cennete götürürlerse, Cennete vardığında üç defa (Lâ havle...) oku" buyurdu. Hakîkaten o kimseyi rü'yâsında Cennete götürdüler. O kimse Cennete vardığında üç defa (Lâ havle...) okudu. Gördüklerini ve kendisinde hâsıl olan şeytanî hâllerin hepsini unuttu. Bir anda kendisinin pislik ve çöplük içerisinde olduğunu gördü. Uyandığında gördüklerini hatırladı ve içine düştüğü hatâyı anladı. Çok pişman olup tövbe etti ve Cüneyd'in (r.a.) elini öptü. Sohbetlere devam edip, talebeler arasındaki yerini aldı. Hazreti Cüneyd buyurdu ki, "Herkese bir mürşid-i kâmil lâzımdır Aksi halde mel'ûn şeytan gelip kendisine musallat olur. Ve insan -maazallah- ona tâbi olur."

Hayr-ı Nessâc (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir gün evimde oturuyordum. Kalbime "Ebü'l Kâsım Cüneyd-i Bağdadî kapıdadır. Çıkıp karşılayayım" diye bir düşünce geldi. Fakat, o buraya gelmez, Kalbime gelen düşünce vesvesedir deyip o düşünceyi kalbimden attım. Biraz sonra aynı düşünce gene geldi. Gene attım. Üçüncü defa gelince çıkıp bakayım dedim. Çıktım Cüneyd (r.a.) kapıda idi. Bana selâm verdi ve "Ey Hayr! Kalbine ilk geldiği zaman niçin kalkıp kapıyı açmadın?" buyurdu."

Kendisine iftira edip, uydurma sözlerle halifeye şikâyet ettiler. "İnsanlar onun sözleri ile fitneye düşüyor, karışıklık çıkarıyor" dediler. Halifenin üçbin altına satın aldığı ve kendisini çok sevdiği çok güzel bir câriyesi vardı. Halife ona, "Kıymetli elbiseler giy, çeşitli mücevheratla süslen, falan yerde Cüneyd'in (r.a.) yanına gidip, yüzünü aç ve Cüneyd'e (Benim çok malım var, ama kalbim dünyâdan soğudu. Sana geldim ki beni kabûl edesin ve ben de senin yanında ibâdet ve tâatle meşgûl olayım. Senden başkası ile bulunmama kalbim râzı olmuyor) de" diye tenbîh etti. Bir hizmetçi ile beraber bu câriye Cüneyd'in (r.a.) bulunduğu yere geldi. Kendisine söylenilen şekilde giyinmiş ve süslenmiş idi ve bu söylenenleri, daha fazlasıyla Cüneyd'e söyledi. Cüneyd (r.a.) hep önüne bakıyordu. Bir ara başını kaldırıp "Allahım" diye bir feryâd etti. Onun bu sözüne dayanamayan câriye düşüp öldü. Câriyeyi getiren hizmetçi derhal geri dönüp olanları halifeye anlattı. Halife yaptığına çok pişman oldu ve "İşte böyle, yapılmaması emredilen şeyi yapan, görülmemesini arzu ettiği şeyleri görür" diyerek kendini ayıpladı, öyle bir zâtı yanıma çağırmam münâsip değildir deyip, kendisi Cüneyd'in (r.a.) yanına geldi ve "Ey Üstâd! Bu kadar güzel bir kadını yakmağa kalbin nasıl müsâade etti?" dedi. Hazreti Cüneyd "Ey Mü'minlerin emîri! Senin mü'min kullara olan şefkatin bu mudur ki, benim, kırk senedir uğraşarak, nefsimle mücâdele ve mücâhede ederek ve can çıkarırcasına ibâdet ederek kazandıklarımı bir anda yok edeceksin? Ben vasıta oldum. Aslında, sen yapma ki, sana yapmasınlar" buyurdu. Bu hâdiseden sonra Hazreti Cüneyd-i Bağdâdî'nin büyüklüğü daha iyi anlaşıldı ve şânı her tarafa yayıldı.

Bir gün sohbetinde bulunanlardan bir kimse, kendisini imtihan için yanına geldi ve bir suâl sordu. Cüneyd (r.a.), "Bu suâle söz ile mi, yoksa ma'nevî olarak mı cevap verelim?" dedi. O

kimse "İki şekilde de cevap ver" deyince, Hazreti Cüneyd, "Keşke kendi kendini deneseydin. O zaman beni denemeye lüzum görmezdin. Ma'nevî cevap istiyorsan şöyledir ki, sen böyle yapmakla artık bizim yolumuzdan ayrıldın. Bilmez misin ki Allahü teâlânın dostlarını tecrübe etmeye, onları yaralamağa senin gücün yetmez" buyurdu. Bunun üzerine hemen o kimsenin yüzü, simsiyah olup, kalbinde bulunan bir parça yakîn de kayboldu. O kimse çok pişman olup yaptığına tövbe etti. Çok istiğfar etti. Cüneyd (r.a.) yine de o kimseye merhamet edip tevecüh etti ve o kimsenin hâli bundan sonra daha düzgün oldu.

Bağdâd'daki halife bir gün Ruveym bin Ahmed'e "Edebin noksandır" dedi.

Ruveym cevâbında "Benim mi edebim noksandır? Ben Cüneyd-i Bağdadî ile yarım gün beraber olup sohbet ettim. Onunla yarım gün birlikte bulunan kimsede edebsizlik kalır mı?" dedi.

Kelâm ehlinden İbn-i Küllâb, bozuk fırkalar hakkında reddiyeler yazıyordu, Ba'zı kimseler ona, tasavvuf ehlini de yazmasını söylediler. "Bunların reîsleri kimdir?" diye sordu. Cüneyd-i Bağdâdî'dir (r.a.) dediler. İbn-i Küllâb Hazreti Cüheyd'e birisini gönderip görüşlerinin ne olduğunu öğrenmesini söyledi. Cüneyd (r.a.) buna buyurdu ki, "Bizim yolumuz, bakî olanı, fânî olandan ayırmak, bakî olan için, fâidesi olmayan her şeyden uzak durmaktır. Bu cevap, İbn-i Küllâb'a gelince, Bu nasıl bir şeydir ki, bizim bunu anlamamız dahi imkânsız" deyip, Hazreti Cüneyd'in bulunduğu meclise gitti. Ona tevhîd hakkında bir suâl sordu. Hazreti Cüneyd'in verdiği cevaptan hayrette kalıp, "Bu cevâbı tekrarlar mısınız?" dedi. Cüneyd (r.a.) daha değişik bir şekilde cevap verdi. İbn-i Küllâb'ın hayreti daha da artıp, "Bu cevâbı da tekrar eder misiniz?" dedi. Cüneyd (r.a.) bu sefer de daha başka bir şekilde cevap verdi. İbn-i Küllâb söylediklerinizi kavrıyabilmem, ezberliyebilmem imkânsız. Bari bunları söyleyin de yazayım" dedi. Hazreti Cüneyd, "Eğer, bütün bunları söyleyen, ben olsaydım yazdırırdım" buyurdu. Bunun üzerine İbn-i Küllâb, Cüneyd'in (r.a.) büyüklüğünü kabûl ve O'na hayranlığını itiraf etti.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin bir talebesi vardı. Bütün iyilik ve faziletler onda mevcûttu. Sonradan gelmesine rağmen Cüneyd-i Bağdadî hazretleri onu pek ziyâde seviyor, diğer talebeler ise bu hâli çekemiyorlardı. Talebelerinin bu hâli Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine ma'lûm oldu. Talebelerinin eline birer tane kuş verdi ve buyurdu ki: "Her biriniz bu kuşları kimse görmedik bir yerde boğazlayıp getirsin." Hepsi de kendilerine verilen kuşları aldılar, varıp ıssız bir mahalde boğazlayıp getirdiler. Yalnız o talebesi boğazlamadan getirdi. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri: "Niçin boğazlamadın?" buyurdu. "Hocam! Siz kuşları kimse görmedik bir yerde boğazlayın demiştiniz. Ben ise bir ıssız yer bulamadım. Her yeri Allahü teâlâ görüyor" deyince Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Arkadaşınızın fîrâsetini gördünüz mü?" Talebelerin hepsi de tövbe ettiler ve boyunlarını büküp, Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinden affedilmelerini dilediler.

Ebû Amr isminde bir zât şöyle anlatıyor: "Bir sene hacca gidiyordum. Vedalaşmak için Hazreti Cüneyd'e uğradım. İhtiyâcım olmadığı halde, bereket olarak yanımda bulunması için kendilerinden bir dirhem borç istedim. Fakat yanlarında hiç paraları olmadığını da biliyordum. Bana bir müddet baktılar. Sonra cebinden bir dirhem çıkarıp bana verdiler. Hacca gittim. Döneceğim zaman, Medîne-i münevverede aklıma geldi ki, Cüneyd'e (r.a.) bir yüzük alıp hediye götüreyim. Yüzüğü aldım. Bağdâd'a döndüm. Hazreti Cüneyd'in ziyâretine gittim. Fakat yüzüğü evde unuttum. "Neyse, şimdi yüzükten hiç bahsetmem, sonra ziyâret ettiğimde yüzüğü takdim ederim" dedim. Ziyâret ettiğimde "Efendim! Hacca giderken sizden ödünç olarak aldığım bir dirhemi iade etmek istiyorum" dedim. O da, "Biz onu, Medine-i münevvereden getirip de evde unuttuğunuz yüzük gibi unutmadık. O zaman hediye etmiştik" buyurdu.

Çocuğu kaybolan bir kadın Cüneyd-i Bağdadîye (r.a.) gelip çocuğunun bulunması için duâ talep etti. Hazreti Cüneyd duâ etti. Çocuk bulundu.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) bir gece uyandı. Uyumak istiyor, uyuyamıyordu. Oturmak istiyor, oturamıyordu. Bir zaman sonra kapıyı açıp dışarı çıktı. Baktı ki birisi üzerine bir aba örtmüş, büzülmüş vaziyette bekliyor. Hazreti Cüneyd'i görünce başını kaldırdı ve Ey efendim! Bu kadar bekletilir mi?" dedi. Cüneyd (r.a.) "Gece geç vakitte geldiniz" buyurdu. O kimse, "Kalblere hareket veren Allahü teâlâdan taleb ettim ki, sizin kalbiniz bana teveccüh etsin" dedi. Cüneyd (r.a.) "Ne istiyorsunuz?" diye sordu. O kimse, "Nefsin hastalığına ilâç yok mudur?" deyince, Hazreti Cüneyd "Nefsin ilâcı, isteklerine muhalefet etmektir" buyurdu. Bunun üzerine o kimse, kendi kendine "Ey ahmak nefsim! Bunu ben sana kaç defa söyledim. Ama sen Cüneyd'den (r.a.) duymayınca inanmadın" dedi.

Bir kimse, Cüneyd-i Bağdadîye (r.a.), "Bu zamanda hakîki kardeşlikler azaldı. Nerede o, Allah için yapılan kardeşlikler?" deyince, Cüneyd (r.a.): "Eğer senin sıkıntılarına katlanacak, ihtiyâçlarını giderecek birini arıyorsan, bu zamanda öyle bir kardeşi (arkadaşı) bulamazsın. Ama, kendisine Allah için yardım edeceğin, sıkıntılarına Allah rızâsı için katlanacağın bir kardeşlik istiyorsan böyleleri çoktur" buyurdu.

Bir gün Sırrî-yi Sekatî hazretlerine sordular, "Derecesi hocasının derecesinden yüksek olan talebe var mıdır?" Buyurdu ki: "Evet vardır. Cüneyd'in derecesi benden yüksektir."

Cüneyd-i Bağdadîye, "Rızkımızı, arıyoruz" dediklerinde, "Nerede olduğunu biliyorsanız, orada arayınız?" buyurdu. "Allahü teâlâdan istiyoruz" dediklerinde, "Eğer sizi unutmuş sanıyorsanız, hatırlatınız!" buyurdu. "Tevekkül ediyoruz, bakalım ne gönderecek?" dediklerinde, "İmtihan ederek, deneyerek tevekkül etmek, îmânda şüphe bulunmasını gösterir" buyurdu. "O halde ne yapalım?" dediklerinde, "Emr ettiği için çalışmalı, rızk için üzülmemeli, tedbirlerin arkasında koşmamalıdır. Rızk için, Allahü teâlânın verdiği söze güvenmelidir. Emrine uyarak çalışanı, rızkına ulaştırır" buyurdu.

Ebû Muhammed Cerîrî şöyle anlatıyor: "Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) hastalanmıştı. Vefâtından önce, ben başucunda bulunuyordum. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Hatmi tamamlayıp tekrar başladı. Ben dedim ki, "Efendim zâten çok halsizsiniz. Kendinizi fazla yormasanız..." Bana, "Ey Ebû Muhammed! Şu anda bunlara benden daha çok ihtiyâcı olan kim vardır? "Bak işte vefâtım çok yaklaştı" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.), vefât edeceği zaman çok üzgündü. Talebeleri korkup, "Efendim! Bizim ümidimiz, sizin şefaatiniz bereketi ile kurtulmaktır. Sizin ise ızdırablı ve üzüntülü bir hâliniz var. Bu hâliniz bizim yüreğimizi parçalıyor" dediler. Bunlara cevaben: "Ey dostlarım! Ben, yetmiş senelik ibâdet ve tâatımdan ve sizlere üstâd olmak ile kazandıklarımın hepsini, bir kıl ile asılmış olduğunu ve rüzgâr esmesi ile bir tüy misâli sallandığını hissediyorum. Bilmiyorum ki, bu esen rüzgâr, red rüzgârı mı, yoksa kabûl yeli midir?" buyurdu. Biraz sonra "Allah" diyerek rûhunu teslim etti.

Cüneyd-i Bağdadîyi (r.a.) yıkayan kimse, mübârek gözlerinin içine su ulaştırabilmek için uğraştı ise de, mümkün olmadı. Gizliden bir ses duydu ki, "Kendini yorma! Cüneyd'in gözü Allahü teâlânın zikri ile kapanmıştır. O'nun dîdârını görmeden açılmaz" diyordu. Yıkayan kimse, parmaklarını da açmak için çalıştı. Fakat "Kendisi açmayınca açılmaz" diye bir nidâ geldi.

Mübârek vücûdu yıkandı, kefenlendi ve cenâze namazını oğlu kıldırdı. Cenâze namazında bulunanların sayısı sayılamıyacak kadar çoktu.

Vefâtından sonra büyük zâtlardan biri kendisini rü'yâda görüp, "Münkerve Nekir'in suâllerine nasıl cevab verdin?" diye sordu. Hazreti Cüneyd: "O iki melek bana gelip, "Men Rabbüke (Rabbin kim?) dediler. Ben "Allahü teâlâ benim rûhumu yaratıp "Elestü birabbiküm" Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorduğu zaman, ben "Evet, Sen bizim Rabbimizsin" cevâbını vermiştim. Sizin, şimdi tekrar sormanızın ma'nâsı nedir?" dedim. "Ondan sonra beni bırakıp gittiler.

Cüneyd-i Bağdâdî'yi (r.a.) rü'yâsında gören bir başka zât ona, "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele eyledi?" diye sordu. Hazreti Cüneyd, "Yaşadığım hâllerin hepsi kayboldu. Yalnız bir gece vakti kıldığım iki rek'at namaz imdâdıma yetişti" buyurdu.

Ebû Ca'fer el-Haddâd diyor ki: "Eğer akıl, bir insan olsaydı, Cüneyd-i Bağdadînin sûretinde ve şeklinde olurdu."

Ebü'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdâdî'den (r.a.) bir kimse bir şey istese onu boş çevirmez, ona fâideli olmaya çalışırdı ve "Ben, Peygamber efendimizin güzel ahlâkına uymaya çalışıyorum" buyururdu.

Ali bin İbrâhîm diyor ki, "Bir defa Kâdı Şüreyh'in sohbetinde bulundum. Konuşmasının ve ifâdesinin güzelliğine hayran kaldım. Benim bu hayretimi görünce bana, "Nasıl bu kadar güzel konuşabildiğimi, bu bilgilerin bana nereden geldiğini biliyor musun?" dedi. Ben de "Siz bilirsiniz efendim" dedim. Bunun üzerine buyurdu ki, "Ben Cüneyd-i Bağdâdî'nin sohbetinde bulundum. Bütün bunlar onun bereketidir."

Alâüddevle diyor ki, "Birgün, Cüneyd-i Bağdâdî'nin vaktiyle çile çekmiş olduğu odaya girdim. Burada, bana fevkalâde zevk hâli hâsıl oldu. Sonra, Cüneyd'in mezarına gittim. Orada, önceki zevki bulamadım. Sebebini hocama sordum. "O zevkler, Cüneyd sebebi ile mi hâsıl oldu?" dedi. "Evet" dedim, "Ömründe birkaç gün kaldığı yerde zevk hâsıl olduğuna göre, senelerle birlikte bulunduğu bedeni yanına gidince, elbette daha çok zevk hâsıl olmak lâzım gelir. Belki, mezarı başında başka şeyleri görerek, ona teveccühün azalmış olabilir" dedi.

Cüneyd-i Bağdadîye (r.a.) sordular. "Hiç ibâdet ve tâat yapmadan karşılıksız olarak Allahü teâlânın lütfuna kavuşmak mümkün müdür?" Cevâbında buyurdu ki, "Zâten gelen bütün ni'metler, bütün iyilikler, hep Allahü teâlânın lütfudur. Bu kadar âciz ve zavallı olan insanların yaptıkları ibâdet ve tâatlerin, O'nun lütfu olan ni'metlere karşılık olması ne mümkündür." Hazreti Cüneyd, dükkânına girip kapıyı örter, içerde uzun süre namaz kılardı. Buyururdu ki, "Pazarda öyle kimse tanıyorum ki, hergün üçyüz rek'at namaz kılmakta ve otuzbin tesbih okumaktadır." Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyurdu ki: "İnsanları Allahü teâlânın sevgisine kavuşturacak yol, yalnız Muhammed aleyhisselâmın yoludur. Bundan başka olan dinler, inançlar, rü'yâlar çıkmaz sokaktır. İnsanı se'âdete kavuşturmazlar. Kur'ân-ı kerîmin ahkâmını öğrenmiyen ve hadîs-i şerîflere uymayan kimse câhil ve gâfildir. Buna uymamalıdır."

Cüneyd-i Bağdadîye (r.a.) "Tevâzu nedir?" diye sordular. Cevâbında buyurdu ki, "Şefkat ve merhamet kanatlarını (ana kuşun yavrularını koruyabilmek için üzerlerine kanatlarını germesi misâli) mahlûklar üzerine germen ve herkese karşı yumuşak davranmandır."

"Rabbim beni serbest bıraksa bir dilekte bulunmam. Kulun dilemesi olmaz. O'nun dilediğini yapardım."

"Her kim gördüğünden ibret almazsa, onun görmemezliği görmesinden üstündür."

"İbâdet etmek bakımından dünyânın bir saati, kıyâmetin bin senesinden daha iyidir. Zîrâ bu bir saatte, sâlih faydalı amel işlenebilir. Halbuki kıyâmetin o bin senesinde bir şey yapılamaz. O halde, ey mü'min kardeşim! Vaktini boş şeylerle geçirme! Zamanının kıymetini bil ve en iyi şeyler için kullan! Namazlarını vaktinde kıl ki, kıyâmet günü pişman olmayasın! Çok büyük sevâba kavuşasın!"

Kendisine gelip duâ talep edenlere Cüneyd-i Bağdadî hazretleri şöyle duâda bulunurdu:

"Cenâb-ı Hak, kendisine kavuşturan şeylere kavuştursun! Cenâb-ı Hak zenginliğini kalbine koysun! Seni bütün kötülüklerden alıp, kendisiyle meşgûl kılsın! Sana büyük edeb ihsân etsin! Kalbinden râzı olmıyacağı şeyi çıkarıp rızâsını koysun. Seni kendine varan en güzel ve doğru yola iletsin."

"İnsanı Allahü teâlâya kavuşturan yol, Peygamber efendimizin izinde bulunanların gittiği yoldur. Bu yola bütün kötü yollar kapalıdır."

"Bir kimse, Allahü teâlâya kavuşmak yolunda, milyonlarca sene sıdk ve ihlâs ile yürüse ve bir an geri dönse, kaybı kazancından fazladır."

"İnsanın, Allahü teâlâya kavuşturan yolda yürümesi, Peygamber efendimize ve O'nun (s.a.v.) hakîki vârisi olan büyük âlimlere tam tâbi ve teslim olmakla mümkündür. Şüphe çukuruna ve bid'at karanlığına düşmüş olanlar bu yolda yürüyemezler."

"Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metlerin çokluğunu göreceksin. Bir de, O'na karşı yaptığın ibâdet ve tâatlardaki kusurlarını göreceksin. Bu iki görüş arasında meydana gelen hâle haya denir."

"Kulluk, her an Allahü teâlâya muhtaç olduğunu bilmek ve O'nun Resûlüne (s.a.v.) tam tâbi olmaktır."

"Allahü teâlâ her şeyi kıymetli yaratmıştır, ama bir şeyi en kıymetli yaratmıştır. O da vakittir. Vakit zayi olursa tekrar elde edilmesi mümkün değildir. Bunun için en kıymetli şey vakittir."

"Müslüman temiz toprağa benzer. Temiz toprağa her şey atılır. Ezilip, hakaret görür. Lâkin ondan hep güzel, temiz, faydalı şeyler çıkar."

"Bir zaman gönlümü kaybettim. "Yâ Rabbî! Gönlümü kaybettim. Bulamıyorum. Gönlümü bana iade et" diye duâ ettim. Bir ses duydum ki, "Ey Cüneyd! Biz senin gönlünü muhafaza ettik. Sen, bizimle olunca gönlünü niçin ararsın? Başkasıyla olmak mı istersin?" diyordu." "Rızâ, belâyı ni'met saymaktır." "Tasavvuf, kalbi temizlemek ve her an Allahü teâlâ ile olmaktır."

"İhlâs; ameli Allahü teâlâ için olmıyan karışık düşünce ve niyetlerden arındırmaktadır."

"Birbirlerine muhabbet ve dostlukları çok kuvvetli olan iki kardeşten birinin, diğerinden az da olsa çekinmesi, mutlaka birinin kusuru sebebiyledir."

"Fakîrlik, kimseden bir şey istememek ve kimseye itiraz etmemektir."

"Bir kimsenin havada bağdaş kurup oturduğunu görseniz, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymaktaki hassasiyetine bakınız. Eğer bu tam ise ona uyabilirsiniz. Eğer emir ve yasaklara uymakta (çok az da olsa) bir gevşekliği varsa hemen ondan uzaklaşınız, çünkü zararı dokunur."

"Bir kimsede hilm (yumuşaklık), tevâzu (alçak gönüllülük), cömerdlik ve güzel ahlâk bulunursa bu dört haslet o kimsenin yüksek makamlara kavuşmasına sebep olabilir. Bunlar îmânın kemâlidir."

"Namazda kalbime dünyâ düşüncesi gelse, o namazı tekrar kılardım, işin esası nefse uymamaktır."

"İlim, kendi haddîni bilmek; tasavvuf, kalbi temizlemektir." "Allahü teâlâdan gâfil olmak, ateşte olmaktan beterdir." "Şükretmek, kendini bu ni'mete ehil ve lâyık görmemektir." "Sabır, yüzü ekşitmeden, acıyı yudum yudum içine sindirmektir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 155

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 255

3) Sıfât-üs-safve cild-2, sh. 235

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 98

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 373

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 260

7) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 241

8) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 128

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 994

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 210

11) Kıyâmet ve Âhıret sh. 192, 195, 321, 66, 67, 68

12) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 223

13) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 383

14) Nefehât-ül-üns sh. 132

15) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 113

16) Keşf-ül-mahcûb sh. 242

17) Tabakât-üs-sûfiyye (Abdullah-ı Ensârî) sh. 161

18) Şezerât-üz-zeheb cild-2 sh. 229

19) Risâle-i Kuşeyrî sh. 105

20) Hadâik-ul-verdiyye sh. 62

21) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 162

22) Keşf-üz-zünûn sh. 1727, 1806

23) Ravdât-ul-cennât sh. 164

24) Brockelman Gal I, 199, Sup I, 345 II, 214

25) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 257, 258

DAHHÂK BİN MAHLED

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Âsım olup, Nebîl diye tanınır. İsmi, Dahhâk bin Mahled bin Müslim bin Dahhâk Şeybânî'dir. Aslen Basralı olup, 122 (m. 739) senesinde Mekke'de doğdu. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen) olan Dahhâk bin Mahled 211 (m. 826) yılında Basra'da vefât etti. Fakat ba'zı kaynaklarda 212 veya 213 yıllarında vefât ettiği bildirilmektedir.

Dahhâk bin Mahled, zamanın birçok âlimlerinden ilim aldı. Başta Ca'fer bin Muhammed, İbn-i Cüreyc, Süfyân-ı Sevrî ve Şu'be bin Haccâc gibi meşhûr âlimler olmak üzere, Yezîd bin Ebî Ubeyd, Eymen bin Nâbil, Şebib bin Bişr, Süleymân et-Teymî, Osman İbn-i Sa'd, Ma'ref bin Harbûz, İbn-i Avn, İbni- Âclân, İbn-i Ebî Zi'b, el-Evzâî, Sa'îd bin Abdülazîz, Sevr bin Yezîd er-Rahbî, Ca'fer bin Sevbân, Hanzala bin Ebî Süfyân, Hayve bin Şüreyh, Zekeriyya bin İshâk, Sa'îd bin Ebî Arûbe, Abdülhamîd bin Ca'fer, Uzrat bin Sabit, Ömer bin Muhammed bin Zeyd el-Ömerî, Osman bin el-Esved, Ömer bin Sa'îd bin Ebî Husayn, Mâlik bin Enes, Hişâm bin Hassan, Müzâhir bin Eslem, Kurre bin Hâlid ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Dahhâk bin Mahled, ilim tahsili için Mekke'ye gitmiştir. Nitekim, İbn-i Cüreyc vefât edinceye kadar Mekke'de kaldı ve ilim tahsilinden sonra Basra'ya dördü. Dahhâk bin Mahled hakkında Osman ed-Dârimî ve İbni- Maîn "O, sikadır." el-Iclî "O, çok hadîs bilen sika âlimdir ve fakihtir.", Ebû Hatim "O, sadûktur", İbn-i Sa'd "O, fakîh ve sika âlimdir.", Ömer bin Şebbet "Allaha yemîn ederim ki, O'nun benzerini görmedim.", el-Halîlî, "O, Allahtan korkan, zühd, ilim ve din sahibi bir âlimdi" demektedirler.

Dahhâk bin Mahled, birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan Cerîr bin Hazım, el-Esmâî, el-Harîbî, Ahmed, İshâk bin Râheveyh, Ali bin el-Medînî, İshâk bin Mansûr el-Kûsec, Haccâc bin Şâir, Hasan bin Ali el-Havlânî, Ebû Hayseme, Abbâs bin Abdülazîm el-Anbârî, Abdullah bin İshâk el-Cevherî, Abdullah bin Muhammed el-Müsnedî, Ömer bin Ali, Bendâr, Ebû Mûsâ, Ebû Gassân el-Müsned, Muhammed bin Abdullah bin Numeyr, ez-Zehlî, Hârun el-Hammâl, Ya'kûb ed-Durkî, oğlu Ömer bin Ebî Âsım, Ebû Ca'fer ed-Dekîkî, Abbâs ed-Devrî, el-Hâris bin Ebî Üsâme, Ebû Müslim el-Kecî ve Muhammed bin Hibbân bin Ezher el-Basrî ilim alıp hadîs-i şerîf nakletmişlerdir.

İmâm-ı Buhârî hazretleri, bizzat Dahhâk bin Mahled'den şöyle işittiğini bildirir: "Ben gıybetin haram olduğunu öğrendiğimden beri, hiçbir kimseyi gıybet etmedim."

Şöyle anlatılır: "Birgün Basra'ya fil gelmişti. Halk onu görmek için dışarıya çıkmıştı. İbn-i Cüreyc de Dahhâk'a "Sen niye bakmıyorsun?" diye sorunca o "Ben onu senden daha ciddî bulmuyorum" dedi. Bunun üzerine, İbn-i Cüreyc bu sözden hoşlanarak, ona "Sen nebilsin" demiştir. (Nebil şerefli kimse ma'nâsındadır.)

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Yemen'e Muâz bin Cebel'i vâli ve zekât tahsili için gönderirken o'na şöyle buyurdu: **"Sen ehl-i kitabdan** (yahudilerden ve hıristiyanlardan) **olan bir grupla karşılaşacaksın. Onların yanına varınca, önce onları, Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in, Allah'ın Resûlü olduğuna tasdîke** (inanmaya) **da'vet et. Eğer bunu kabûl ederlerse onlara, Allahın beş vakit namazı farz kıldığını haber ver. Bunu da kabûl ettiklerinde, Allahü teâlânın zenginlerin fakîrlere zekât vermesini emrettiğini bildir. Bunu da kabûl ederlerse, zekât alırken sakın malların** (sadece) **en iyisini seçme. Mazlûmun ahını almaktan çekin! Çünkü Allahü teâlâ mazlûmun duâsını** (ahını) **hemen kabûl eder."**

Dahhâk bin Mahled'in "Cüz" isminde bir hadîs kitabı vardır.

---

1) Târîh-ül-kebîr (İmâm-ı Buhârî'nin) cild-4, sh. 336

2) Cevâhir-ül-mudiyye, varak 76 a-b

3) Târîh-i Dımaşk varak 471 b-474 a

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 450

5) Tezkiret-ül-huffâz, cild-1, sh. 366

6) El-A'lâm, cild-3, sh. 215

7) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-5, sh. 27

DÂRİMÎ

Büyük hadîs hafızlarından. İsmi, Abdullah bin Abdurrahmân bin Fadl bin Behrâm. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. 181 (m. 797) târihinde Semerkand'da doğup, 255 (m. 869)'da Bağdâd'da vefât etmiştir. Hicaz, Şam, Mısır, Irak, Horasan'da büyük âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Nadr bin Şümeyl, Ebû Nadr Hâşim bin Kâsım, Mervân bin Muhammed et-Tâtârî Ya'lâ bin Ubeyd gibi tanınmış âlimlerden (r.aleyhim) rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan da, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İmâm-ı Buhârî, Hasen bin Sâlih el-Bezzâr, Zührî ve daha başkaları (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sâhîh-i Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd ve Tirmizî'de mevcûttur. Müslim ondan yetmişüç hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Ahmed bin Hanbel hazretleri birisine, Dârimî'ye (Abdullah bin Abdurrahmân'a) iyi yapışınız. Ondan ayrılmayınız dedi. Bunu bir kaç defa tekrar etti.

Muhammed bin Abdullah bin Numeyr: "O, ezberde ve vera'da (şüphelilerden sakınmada) bizden üstündür. Bu husûsta o bizi geçti."

Muhammed bin İbrâhîm bin Mansûr eş-Şirâzî: "Dârimî, aklı ve dindarlığı çok olan bir zâttır. Hilm (sabır), zühd (şüphelilere düşme korkusuyla, mübahların çoğunu da terk etme) ve ibâdeti darb-ı mesel hâline gelmiştir."

İbn-i Hibbân: "Semerkand'da Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesinin yerleşip yayılmasında çok büyük yardımı olmuştur. Orada insanları sünnet-i seniyyeye da'vet etti. Sünnet-i seniyyeye uymayanlara mâni oldu."

Hatîb: "O, hadîs husûsunda sika (güvenilir) doğru bir âlimdir. Zamanın sultânı, Semerkand'a kadı olmasını ona teklif etti. O bunu kabûl etmedi. Çok ısrar edince, bir da'vâya bakıp, istifâsını verdi."

İshâk bin Ahmed bin Halef el-Buhârî: "Biz Muhammed bin İsmail'in (İmâm-ı Buhârî) yanında idik. Bu sırada kendisine Abdullah bin Abdurrahmân'ın (Dârimî) vefâtını bildiren bir mektûb geldi. Bunun üzerine başını eğdi. Sonra kaldırıp, istircâ yaptı (İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn)'u okudu. Gözlerinden yaşlar yanaklarına doğru akmaya başladı."

Dârimî hazretleri hadîs-i şerîf ilminde olduğu gibi tefsîr ve fıkıh ilimlerinde de derin bir âlim idi.

Eserleri: "Müsned-i Dârimî" (En meşhûr ve kıymetli eseri budur.) "el-Câmi-üs-sahîh" buna Sünen-i Dârimî de denir. "Sülâsiyyât."

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Ümmetimin helaki, kötü âlim ve câhil âbiddendir. Kötü âlimler insanların en kötüsü, iyi âlimlerde insanların en iyisidir."

"Allahü teâlâ, mahlûkâtı (yarattığı varlıkları) **yaratmadan bin sene önce, Tâhâ ve Yâsîn'i okumuştur. Melekler Kur'ân-ı kerîmi duydukları zaman: "Ne mutlu bu Kur'ân-ı kerîm, kendilerine inen ümmete, ne mutlu bu Kur'ân-ı kerîmi taşıyan, içine alan boşluklara, ne mutlu bu Kur'ân-ı kerîmi okuyan dillere" demişlerdir."**

"Ey Muhacirler! Siz çoğalırsınız. Fakat Ensâr şimdiki durumlarından fazla çoğalmazlar. Ensâr, benim has vekîllerim ve sırdaşlarımdır. Ben onların yanında kaldım. Onların ihsân sahibi olanlarına ikram edin. Kusurlarını da bağışlayın. Sonra bir kul, dünyâ ve Allahü teâlânın katında olanlar arasında serbest bırakıldı. O da Allahü teâlânın katında olanı tercih etti."

(Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bu mübârek sözü ile kendisini kast ettiğini anlıyan Hazreti Ebû Bekir (r.a.) ağlamaya başladı.) Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, (s.a.v.) **"Dur, şu mescide açılan bütün kapıları kapayın, sadece Ebû Bekir'inki açık kalsın. Çünkü, ben Ebû Bekir'den daha üstün ve beraberliğe daha lâyık birisini bilmiyorum."** buyurmuşlardır.

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) "Ben Mekke-i mükerremede Resûlullah efendimiz ile dolaşırdım. Mekke-i mükerremenin kenar semtlerinden birinden dışarı çıktım. Resûlullah efendimizin karşısına gelen her ağaç ve taş, "Selâm senin üzerine olsun, ey Allah'ın resûlü" diyerek selâmlardı."

"İnsanlar, diriltildikleri zaman, kabirden ilk kalkanları ben olacağım. Mahşere geldikleri zaman, önlerine düşüp onları ben getireceğim. Sustukları zaman onların hatîbi ben olacağım. Hapsedildikleri zaman onlara ben şefaat edeceğim. Kerâmetten ya'nî af ve mağfiretten Ümidlerini kestikleri zaman onlara ben müjde vereceğim. Anahtarlar, o gün benim elimde olacak. Ben Rabbime, Âdemoğullarının en kıymetlisiyim."

Ebû Hureyre rivâyet ediyor: **"Kendisinden faydalanılmayan ilim, Allah yolunda sarf edilmeyen hazine gibidir."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf: **"Rü'yâyı ancak âlime veya sâlih bir kimseye tâbir ettiriniz."**

Abdullah bin Ömer'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîf: **"Zulümden sakınınız. Zîrâ zulüm, kıyâmet gününde zulümler olur."**

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf: **"Emâneti güvendiğine ver. Sana hıyânet edene verme."**

Abdullah bin Ömer'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîf:

"Rahmâna (Allahü teâlâya) **ibâdet ediniz, selâmı yayınız, yemek yediriniz ki Cennete giresiniz."**

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîf: **"Bir kadın kocasından yatağını ayırırsa, dönünceye kadar melekler ona la'net eder."**

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 95

2) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 29

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-5, sh. 294

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 534

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 130

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 145, 366

7) Mu'cem-ul-müellifîn cild-6, sh. 71

DÂVÛD BİN MUHBİR

Hadîs âlimlerinden. Adı, Dâvûd bin Muhbir bin Kahzem bin Süleymân et-Tâî'dir. Sekafî de denir. Künyesi, Ebû Süleymân el-Basrî'dir. Bağdâd'a gelip yerleşti. "Kitâb-ül-Akl" adlı eserin sahibidir. 206 (m. 821) senesinin Cemâziyel-evvel ayının son günlerinde Bağdâd'da vefât etti."

Hadîs ilminde eser sahibi bir âlimdir. Hammâd bin Zeyd Hammâd bin Seleme, Esved bin Şeybân, Halîl bin Ahmed, Rebî bin Sabîh, Hümam bin Yahyâ ve daha birçok âlimden ilim alıp rivâyette bulundu. Kendisinden de, Fadl bin Sehl el-A'rec, Ebû Umeyye et-Tarsûsî, Hüseyin bin Îsâ el-Bistâmî ve daha pekçok âlim ilim alıp rivâyette bulundular.

"Kitâb-ül-Akl" adında ilk eser yazan kimse, Meysere bin Abdürabbih'dir! Onun bu eserinden istifâde ederek Dâvûd bin Muhbir de, aynı isimde bir eser kaleme almıştır. Onun eserinden de, Abdülâzîz bin Ebî Recâ' alarak, aynı isimde başka bir eser yazmıştır. Son olarak Süleymân bin Îsâ da aynı isimde bir eser yazdı.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 199

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1439

EBÛ ABDULLAH EL-BUSRÎ

Şam evliyâsının ve âlimlerinin büyüklerinden. Havran civarında Busr köyündendir. İsmi Muhammed bin Hasan olup, Ebû Abdullah (Ebû Ubeyd/Âbid) künyesidir. Köyüne nisbetle Busrî diye tanındı. Ebû Türâb-ı Nahşebî, Ahmed bin Yahyâ Celâ, Ebû Sa'îd-i Harraz ve daha birçok evliyâ ve âlimin sohbetlerinde bulundu. 245 (m. 859) senesinde vefât etti.

Ebû Ubeyd-i Busrî hazretleri, Ramazan-ı şerifin başında abdest alıp bir odaya kapanır ve Ramazan çıkıncaya kadar, yemez, içmez ve uyumazdı. Bir taharetle (temizlik ve abdestle) bir ay boyunca devamlı ibâdet ederdi. Ettiği duâların çoğunun kabûl edildiği hemen görülürdü.

Ahmed bin Yahyâ Celâ, "Altıyüz kadar şeyh ile görüştüm. Bunların en mümtazları, Zünnûn-i Mısrî, Ebû Türâb-ı Nahşebî, Ebû Abdullah Busrî ve Ebü'l-Abbâs bin Atâ (r.aleyhim) idi" buyurdu.

Talebelerinden biri anlatır: Ebû Âbid-i Busrî hazretlerinin yanına hac zamanına üç gün kala evliyâdan iki kişi geldi. Hacca gidip gitmeyeceğini sordular. O da, gidemeyeceğini söyledi ve yüzünü bana dönerek, "Senin şeyhine onlara nisbetle daha kısa zamanda oraya, varma (tayy-ı mekân) imkânı verilmiştir" buyurdu.

Allah yolunda cihad etmek niyetiyle bir savaşa katıldı. Altında bir tay vardı. Yolda hayvan öldü. Ebû Âbid hazretleri duâ edip, seferden dönünceye kadar Râbbinden tayın diriltilmesini istedi. Ölen tay ayağa kalktı. Gazâ bittikten sonra Busr'daki evine varınca, oğlundan tayın eğerini almasını istedi. Oğlu, hayvanın çok terli olduğunu görünce eğeri almaktan vazgeçti. Bunun üzerine Ebû Âbid hazretleri, "Eğerini al, bu bize ödünç verilmiştir" buyurdu. Oğlu eğerini alınca, tay hemen yere düşüp öldü.

Birgün Şam'da dostlarıyla oturuyordu. Ansızın bir atlı geçti. Peşinden, arkasından atın eğer örtüsü bulunan kölesi kızgın bir hâlde koşuyordu. Ebû Âbid hazretlerinin yanından geçerken "Yâ Rabbî! Sen beni bu güç durumdan kurtar" diye duâ edip, "Ey Allah'ın sevgili kulu! Bana duâ et" dedi. Ebû Âbid hazretleri de "Yâ Rabbî! Bu kulunu Cehennem ateşi ve kölelikten kurtar" diye duâ

etti. O anda attaki binici kuşağını yere atıp, kölesine "Seni azat ettim." diye bağırdı. Köle de taşıdığı örtüyü bırakıp "Beni sen değil, bunlar azat etti" diyerek, Ebû Âbid ve dostlarının yanına gitti ve ölünceye kadar onlarla beraber kaldı.

Oğlu yağ satarak geçimini sağlardı. Birgün babasına gelerek, "Babacığım sermâyem olan birkaç testi yağım vardı. Dışarı çıkarırken düşürüp kırdım. Bütün sermâyem yok oldu." dedi. O da "evlâdım, sen de babanın sermâyesinden sermâye edin. Yemîn ederim ki, babanın dünyâ ve âhırette Allahü teâlâdan başka sermâyesi yoktur" buyurdu.

"Birşeyin fazlasını elde etmek, ondan başka şeylerden el çekmekle mümkündür. Ama neden el çekmek gerektiğini, neden el çekmemek gerektiğini bilmek icâb eder. Bunlar şahsa ve yerine göre değişir. Bunu da kendisi ayarlayacaktır. Öyle ki, bir grup insan bu sözümüzü tutar, selâmete erer, bir başka zümre de sözümüzü tutar, felâkete sürüklenir."

"Zikir kalble olmalıdır. Yalnız dille yapılır da kalbe işlemezse riya (gösteriş) olur."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 146

2) Risâle-i Kuşeyrî sh. 124

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 176

EBÛ ABDULLAH EL-HÂKAN ES-SÔFÎ

Bağdâd evliyâsının büyüklerinden. İsminden Türk asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Bağdâd'da yerleşti. Zamanın büyüklerinden ders aldı. Ebû Abdullah bin Hafif'le sohbet etti. Ca'fer Huzâî eş-Şîrâzî, O'nun kerâmet sahibi bir zât olduğunu söylerdi. Ömrü boyunca Allahü teâlânın kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için çalıştı. Çok talebe yetiştirdi. Nefehât-ül-üns kitabında 279 (m. 892) yılında vefât ettiği bildirilmektedir.

Dünyâya hiç kıymet vermez, eline geçeni fakirlere dağıtırdı. İşi, Allahü teâlâya ibâdet etmek, O'nun kullarının kalblerini kötülüklerden temizlemekti. İnsanlardan birşey istemez, hacetini (ihtiyâcını) Allahü teâlâdan beklerdi.

Talebelerinden İbn-i Fadlan er-Râzî anlatır: "Babamın Bağdâd'da bir dükkânı vardı. O'na dükkânda yardım ederdim. Birgün ben dükkânda iken Ebû Abdullah Sôfi hazretlerinin geçmekte olduğunu gördüm. Onun kim olduğunu bilmiyordum. Bağdâd fakirlerinden zannettim. O geçip gittikten sonra yerimde duramaz oldum. Peşinden koşup O'na selâm verdim ve cebimde bulunan bir dinarı eline koydum. O bana hiçbir şey söylemeden uzaklaştı. Peşine düştüm Şunûziyye câmiine girdi. Ben O'nu takip ediyordum. Avluda oturan fakirlerden birine elindeki parayı verdi. Kendisi namaza durdu. Parayı alan fakîr dışarı çıkıp çarşıya gitti. Yiyecek birşeyler aldı. Getirip arkadaşlarıyla beraber yediler. Ebû Abdullah hazretleri namaza devam ediyordu. Onlar yemeği yiyip bitirdikten sonra yanlarına gelip "Size verdiğim parayı nereden buldum biliyor musunuz?" dedi. Onlar da "Bilmiyoruz, söyleyin de bilelim" dediler. "Bu dinarı bana bir genç verdi. Bu zamana kadar onu dünyâya düşkün olmaktan kurtarsın diye Allahü teâlâya hep duâ ederdim. Allahü teâlâ da onu kurtardı" buyurdu. Bundan sonra ben elimde olmayarak gidip eline sarıldım ve "Doğru söylüyorsun üstadım" dedim. Onun talebesi olmakla şereflendim.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 344

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 331

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 124

4) Nefehât-ül-üns sh. 163

EBÛ ABDULLAH ESBA' BİN FEREC MÂLİKÎ

Hadîs ve Mâlikî fıkıh âlimi. Hadîs ilminde hafız (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen) idi. Künyesi Ebû Abdullah, ismi Esba' bin Ferec bin Sa'îd bin Nâfi'dir. Dedelerinden Nâfi'nin Emevî halifelerinden birinin azatlı kölesi olması dolayısıyle el-Emevî, Kâhire yakınlarındaki Fustât kasabasında oturduğu için el-Mısrî, Mâlikî mezhebi mensûbu olduğu için de el-Mâlikî nisbet edildi. El-Fakîh ve el-Hâfız lakabları verildi. 150 (m. 767) senesinde doğduğu söylenen Esba' bin Ferec, 225 (m. 840) senesinde vefât etti.

Meşhûr Mâlikî fakîhi ve Mısır kadısı Abdullah bin Vehb'in kâtipliğini yapan Esba' bin Ferec, başta İbni Vehb olmak üzere Abdurrahmân bin Zeyd bin Eslem, Abdülazîz Darâverdî, Abdurrahmân bin Kâsım, Ali bin Abis el-Kûfî, Îsâ bin Yûnus, Yahyâ bin Sellâm, Hâtem bin İsmail ve İbn-i Vehb'in muasırı olan âlimlerden hadîs-i şerîf işitti ve ilim öğrendi. Ayrıca İbn-i Vehb ve İbn-i Kâsım'dan fıkıh öğrendi. Bilhassa fıkıh ilminin mes'elelerinde derin bilgiye sahip oldu.

Mâlik bin Enes'den hadîs-i şerîf dinlemek için Medine'ye gittiğinde, onu vefât etmiş buldu. Orada Eşheb'le sohbet etti.

Mısır'da kadılık yaptığı da rivâyet edilen Esba' bin Ferec, birçok değerli âlimin yetişmesine emek sarfetti. İmâm-ı Zehebî, İmâm-ı Buhârî, Ebû Hâtem Râzî, Muhammed bin Esed el-Huşerî, İbn-i Vaddah, Sa'îd bin Hasan ve daha birçok âlim kendisinden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hadîs ve fıkıhta âlim, mes'eleleri çözmede mahir, görüş belirtme ve kıyasta keskin, dili tatlı, dünyâdan uzak, âbid ve zâhid olan Esba' bin Ferec hakkında âlimlerden birçoğu görüşlerini belirtmişlerdir. Bunlardan Eşheb'e "Senden sonra ilimde kim vardır?" denilince "Esba' bin Ferec daha âlimdir" diye cevap verdi. İbn-i Lübâd "Fıkhın usûlünü Esba' bin Ferec'in usulünden öğrendim" İbn-i Maîn "İmâm-ı Mâlik'in ictihâdına göre hüküm verenlerin en üstünü idi. O, insanların sordukları sorulara tek tek cevap verir, onlara mes'eleleri öğretirdi" Abdülazîz Mâceşûn "Ben Mısır'da O'nun gibi âlim görmedim. Bir de O'nun hocası İbn-i Kâsım vardı" diyerek O'nun ilimdeki üstünlüklerini dile getirdiler. Ayrıca O'nun ilmî derecesi hakkında, hocası büyük âlim İbn-i Kâsım'ın "Bana artık halk içinde sorma, ikimizin ilmi eşitlendi. Bundan sonra mes'elelerimizi kendi aramızda halledelim" sözü güzel bir delîldir.

Hadîs-i şerîf ilminde "hafız" olan, rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden, bir kısmı Kütüb-i sitte'den; Tirmizî, Nesâî, Buhârî ve Ebû Davud'un (r.aleyhim) hadîs kitaplarında nakledilen Esba bin Ferec'den, hadîs âlimleri sika (güvenilir) olarak bahsederler. Iclî "O'nun hadîslerini almakta mahzur yoktur. O sikadır" derken, Ebû Hâtem "Sadûk" demiş, İbn-i Hibbân, İbn-i Mevaz, İbn-i Habîb, Ebû Zeyd Kurtubî, İbn-i Müzeyyen ve Ebû Ali bin Seken gibi hadîs âlimleri de "sika" olduğunu sözbirliği ile bildirmişlerdir.

İlmini talebelerine ve soranlara öğrettiği gibi kitaplara da yazan Esba' bin Ferec'in meşhûr olan eserleri arasında; onbeş cüzden ibâret olan "Kitâbül-usûl", "Tefsîr-i garîbü'l-Muvattâ," "Kitâbü âdâbi'üs-sıyâm", "Kitâbü'l-muzâraa", Kitâbü'l-âdâbül-kazâ", "Kitabü'r-reddi alâ ehlil-ehvâ ve gayrihâ" adlı kitapları vardır. Bunlardan başka, hocası Abdurrahmân bin Kâsım'dan duyduğu fıkıh mes'elelerini de kitap hâline getirmiştir.

Abdullah bin Vehb'in; "İnsanların başında olanların affetmekte hatâ yapmaları, cezalandırmakta hatâ etmelerinden daha iyidir" buyurduğunu söyler, kadı iken insanları cezalandırmakta hatâ yapmamaya gayret ederdi.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 97

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 457 458

3) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-1, sh. 361 362

4) Mirât-ül-cinân, cild-2, sh. 86

5) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-2, sh. 302

6) El-A'lâm cild-1, sh. 333

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 240

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 56

EBÛ ABDULLAH MAGRİBÎ

Evliyânın büyüklerinden. Adı Muhammed bin İsmail Magribî, künyesi Ebû Abdullah'dır. Zâhir ve bâtın ilimlerinde, Allahü teâlâya tevekkül etmekte çok yüksek derecede olup, şaşılacak hâller, hikmetli sözler sahibidir. Zamanında bulunan âlimler ve diğer insanlar onun çok büyük bir zât olduğunu kabûl ederler, kendisini çok severlerdi. Herkesin gönlünde ona karşı hürmet ve muhabbet vardı. Ebü'l Hüseyin Ali Râzî Hirevî'nin talebesi olup, başka âlimlerden de ilim öğrenerek çok yükseldi ve zamanının en büyüklerinden oldu. Talebe yetiştirmekte fevkalâde mahir idi. Bir çok büyük zâtlara üstâdlık edip, yetişmelerine vesîle oldu. İbrâhîm bin Şeybânî, İbrâhîm bin Havvâs, Ebû Bekir Bîkindî bunlardandır. Çok az yemek yer idi. Yolculuğa talebeleriyle beraber çıkar, devamlı ihramlı durmaya çalışırdı. Onu yakından tanıyanlar, "Elbisesi hiç kirlenmez, saçı sakalı hep aynı halde durur, büyümezdi" dediler. Dört tane oğlu vardı. Onların her birine bir san'at öğretti. "Hepsinin, san'at sahibi olması için neden bu kadar gayret ediyorsunuz. Bunun sebebi nedir?" diye soranlara "Vefâtımdan sonra geçim sıkıntısına düşerler. Sonra da, bizi sevenlere "Ben falanın oğluyum" deyip, onlardan bir şey isteyip, üzerler, korkusuyla her birinin san'at sahibi olmasını istedim ki, ihtiyâç ânında geçimlerini temin etmekte güçlük çekmesinler" buyurdu. Hazreti Ebû Abdullah 299 (m. 911)'de 122 yaşında vefât etti. Kabri, Tûr-i Sina dağı başında, hocası Ebû Hüseyin Râzî'nin kabri yanında, ağacın altındadır.

Annesinden kendisine bir ev miras kalmıştı. Bu evi elli altına sattı. Altınları bir keseye koyup beline bağladı ve hacca gitmek üzere yola çıktı. Yolda bir eşkiya yolunu kesip "Neyin var?" dedi. "Elli altınım var" buyurdu. Eşkiya "Altınları ver!" dedi. Ebû Abdullah (r.a.) çıkarıp altınları verdi. Eşkiya altınları eline alıp bir müddet düşünceye daldı. Sonra altınları geri verip, devesini çöktürdü ve "Buyurunuz efendim, deveme bininiz" dedi. Ebû Abdullah hayret edip "Sana ne oldu?" buyurdu. O kimse "Siz, bu altınların bulunduğunu inkâr etmeyip doğruyu söylediğiniz için kalbimde size karşı muhabbet hâsıl oldu. Ben şimdiye kadar yaptıklarıma pişman olup tövbe ettim. Sizinle beraber gelmek istiyorum" dedi. Beraberce hacca gittiler. O kimse, Hazreti Ebû Abdullah ile olan bu beraberliği ve sohbetinde bir müddet bulunması ile Allahü teâlânın veli kullarından oldu.

Ebû Abdullah Magribî (r.a.) buyurdu ki: "Amellerin en kıymetlisi, vakitlerini, Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak değerlendirmektir."

"İnsanların en aşağısı, zengine zengin olduğu için, kıymet verip, onun karşısında zelîl olan kimsedir, insanların en kıymetlisi de, fakîrlere hürmet edip tevâzu gösteren zenginlerdir."

"Allahü teâlânın takdîrine râzı olup sıkıntılara sabreden fakîrler, yeryüzünde, Allahü teâlânın emîn kullarıdır. Onlar hürmetine, Allahü teâlâ diğer insanları belâlardan muhafaza eder."

"Kul olduğunu iddia edip, şahsî arzuları da bulunan kimse bu iddiasında yalancıdır. Çünkü, kulun arzuları bulunmamalı, sahibinin irâdesi istikâmetinde hareket etmelidir."

"Bir kimse, samîmi olarak, dünyâdan yüz çevirir, Allahü teâlâya yönelirse, o kimse, dünyânın şerrinden ve âfetlerinden, sıkıntılarından emîn olur, kurtulur."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 242

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 335

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 130

4) Nefehât-ül-üns sh. 142

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 130

EBÛ ABDULLAH NİBÂCÎ

Evliyânın büyüklerinden. Niyâzî-i Mısrî hazretleri ve diğer büyüklerle sohbet etti. Ebû Abdullah künyesi olup, asıl ismi Sa'îd bin Yezîd'dir. Basra yakınlarında Nibâc köyünden olduğu için "Nibâcî" denildi. Ahmed bin Ebü'l-Havâri, Amr bin Osman Mekkî, Ebû Sa'îd Harrâz gibi evliyâ ve âlimler, O'nun talebeleri arasındaydı. Kendisinin kerâmet, hâl ve sözlerini Ahmed bin Ebü'l-Havârî hazretleri nakletti. Şam, Mekke ve çeşitli yerlere seyahat etti. Daha çok Basra'da bulundu. Üçüncü asrın birinci yarısında vefât etmiş olması muhtemeldir. Gündüzleri oruç tutar, geceleri hep ibâdet ederdi. Haramlardan çok sakınır, şüpheli olan şeylerden kaçar, harama düşerim korkusuyla mübahlardan da zarûret miktarı istifâde ederdi. Cömertliği ve güzel ahlâkıyla insanları celb eder, dünyalık vererek âhıretlerini kazandırmaya çalışırdı.

Ebû Abdullah Sa'îd bin Yezîd hazretleri buyurdu ki:

"Hür insana edebli olmak ne güzel yakışır."

"Herşeyin bir yardımcısı vardır. Dînin hizmetkârı da edebdir."

"Mûsâ (a.s.) suâl etti: "Yâ Rabbî! Ben seni nasıl bulurum?" Buyuruldu ki: "Niyetini düzelttiğin an beni bulursun."

"İbâdetin esası üçtür Allahü teâlânın hükümlerinin hepsini kabûl et, O'nun yanında kıymeti olmayan birşey yapma, O'ndan başkasından birşey isteme."

"Birgün canım birşey arzu etmiş, ben de onu insanlardan istemiştim. Hemen o gece rü'yâmda bir adam "Mevlâsından istediğine kavuşan, birinin, O'nun kulundan birşey istemesi yakışık olmaz" dedi. O günden beri, o işime tövbe ederim."

"Rızkını Allaha havale edip, yalnız O'ndan bekleyenin ahlâkı güzelleşir, harcarken cömert olmak ona zor gelmez, namazda dünyâ malı için vesveseye düşmez."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 143

2) Tabâkât-üs-sûfiyye sh. 98, 200

EBÛ ABDULLAH SİNCÂRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Musul yakınlarında Sincâr kasabasında doğdu ve oraya nisbet edildi. Doğum ve vefât târihleri bilinmemekte, görüştüğü mübârek insanların vefât târihlerinden, ikinci asrın birinci yarısında doğup, üçüncü asrın birinci yarısında vefât ettiği anlaşılmaktadır.

Gençliğinde Şam'a gelerek İbrâhîm bin Edhem hazretlerinin sohbetinde bulunup, O'na, hizmet etmekle şereflendi. İbrâhîm bin Beşşâr Horasanî ve Ebû Yûsuf Gasûlî ile sohbet etti. Ebû Hafs Haddâd en-Nişâbûrî hazretleri O'nun yetiştirdiği velîlerdendir. Ebû Abdullah Sincârî, çok cömert olup kazancını fakîrlere dağıtır, dünyâ malına itibâr etmez, onunla gecelemezdi. İbâdeti çok, zühdü fazla idi. Gece gündüz ibâdet ve Allahü teâlânın kullarına iyilik yapmakla meşgûl olurdu. İnsanlara ilim öğretir, kalblerini kötülüklerden temizlemek için uğraşırdı. Günlerce hiçbir şey yiyip içmez, nefsini terbiye için çöle gider, haftalarca oradan gelmezdi.

Tanıyanlardan biri anlatır: Ebû Abdullah Sincârî hazretleriyle birlikte Trablus'ta idik. Oradan ayrılıp başka bir yere gitmek üzere yola çıktık. Birkaç gün ve gece yol aldık. Yolculuğumuz esnasında hiçbir şey, yememiştik. Giderken yola atılmış, bir parça yaş kabuk gördüm. Onu almak isteyince Sincârî hazretleri bana baktı. Ben de almaktan vazgeçtim.. Biraz gittikten sonra, bir şahıs bize beş dinar para verdi. Bir köye geldik. Köyde birşeyler almasını temenni ettim. Fakat hiçbir şey almadan geçip gitti. Sonra da bana dönüp "Eğer aç ve yayan gidiyoruz, paramız olduğu halde birşey almıyoruz diyorsan, yakında bir köy var oraya girince sıkıntımız gider. Orada fakîr bir adam var, bize hizmet eder. Biz de parayı adama veririz, o da çoluk çocuğunun ihtiyâcını görür, buyurdu. Köye varınca, adam bize hizmet etti. Beş dinarı ona verdik, o da çocuklarının nafakasını temin etti.

Buyurdu ki:

"Velîlerin üç alâmeti vardır: Yüksekte iken kendisinden aşağı olanlara alçak gönüllü olurlar, güçleri yeterken dünyâya itibar etmezler, kuvvetli iken insaflı olurlar."

"Kendisini dinleyen cemâat içinde zenginler var iken, muhtaç olan fakirlerin varlığı bir va'ize ayıp olarak yeter."

"Dînini öğrenmek isteyen için en faydalı olan şey, dînini yaşayan sâlih müslümanlarla sohbet etmek, onların ahlâkına ve yaptıklarına uymak, Allahü teâlânın sevgili kullarının mübârek kabirlerini ziyâret etmek ve muhtaç olanlara yardım etmektir."

"Bir insanın fütüvvet sahibi ve cömert görünmesi, kendisi bu vasıflara sahip olmadığı müddetçe ikiyüzlülüktür."

Fütüvvetin ma'nâsı sorulunca, "Halkta olan eksik ve kusurları hoş görüp, kendi kusurlarını görerek onlar için tövbe etmek, iyi kötü herkese şefkatle muâmele etmektir. Fütüvvetin olgunluğu da, halk için Hakkın yanında mahcûb olacağı şeyi yapmamaktır" buyurdular.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 29

2) Nefehât-ül-üns sh. 165

EBÛ ABDURRAHMÂN EL-MUKRÎ

Mekke'nin hadîs ve kırâat âlimlerinden ve Tebe-i tabiînin büyüklerinden. Hadîs âlimleri sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler. Ebû Abdurrahmân künyesi, el-Mukrî nisbetiyle meşhûr olan Abdullah bin Yezîd el-Adevî el-Kesîr el-Ömeri'nin aslen Basralı veya Ehvâz'dan olduğu rivâyetleri vardır. Hazreti Ömer'in (r.a.) oğullarının azatlı kölelerindendir. Tabiînin büyüklerinden ders aldı. Basra ve Mekke'de yetmiş seneden fazla Kur'ân-ı kerîm okuttu. Birçok âlim ve muhaddis kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ba'zı rivâyetlerde yüzon yaşında iken 213 (m. 828) yılında Mekke'de vefât ettiği bildirildi.

Kehmes bin Hasan, Mûsâ bin Ali bin Rebâh, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İbn-i Avn, Sa'îd bin Ebî Eyyûb, Abdurrahmân bin Ziyâd bin En'am, el-Leys, İbn-i Lühey'a, Harmele bin İmrân, Şu'be (r.aleyhim) ve diğer birçok âlimlerden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Abdurrahmân el-Mukrî'den (r.a.) İmâm-ı Buhârî, Ahmed bin Hanbel, İshâk bin Râheveyh, Ali bin el-Medenî, Ebû Hayseme, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, Ebû Kudâme, Abd bin Hamîd, Muhammed bin Abdullah bin Numeyr, Muhammed bin Yahyâ bin Ebî Ömer, Hârûn el-Hammâl, Muhammed bin Hamîd el-Murâdî, Yahyâ bin Mûsâ el-Belhî, İbrâhîm bin Abdullah bin Münzir es-Sanâ'î, Hasan bin Alî el-Hilâl, Hamîd bin Yahyâ el-Belhî, Seleme bin Şebîb, Abdullah bin Cerrah el-Kuhistânî, Ubeydullah bin Ömer el-Kavarîrî, Ahmed bin Nasr en-Nişâbûrî, Muhammed bin Yûnus en-Nesâî ve kendi oğlu Muhammed bin Abdullah bin Yezd ve daha birçok ilim ve muhaddis ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hadîs ve kırâatta "Mekke'nin şeyhi" olarak bildirilen el-Mukrîyi (r.a.) Ebû Hatim "Sadûk" (hadîste doğru), derken, Nesâî, Halîlî, İbn-i Sa'îd, İbn-i Hibbân, İbn-i Kani Mekkî gibi hadîs âlimleri de "sika" (hadîste güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler. Ebû Abdurrahmân el-Mukrî hazretlerinin, "Ehâdîs-i Ebî Abdurrahmân Mimmâ Vâfeka'l-İmâm-ı Ahmed" adında içinde hadîs-i şerîfler yazılı onbeş yapraklık bir risalesi mevcûttur. Risale Kâhire'de Zâhiriye kütüphânesindedir.

Ebû Abdurrahmân el-Mukrî (r.a.), ilmi âlimlerden öğrenip, taliplerine yayarak geçirdiği ömrünün sonunda, yetmişbir yıl Kur'ân-ı kerîm öğrettiğini söylemiştir. Gecelerini ibâdetle, gündüzlerini hadîs ve kırâat öğreterek geçirirdi. Hadîs-i şerîf rivâyeti husûsunda çok titiz davranır, sağlam olduğuna inanmadığı hiç kimseden bir şey işitmezdi. Kendisinden hadîs-i şerîf okuyanları araştırır, ehli olmayana hadîs rivâyet etmezdi. Yanlış hadîs rivâyet etmekten çok korkar, çok dikkatli davranırdı.

İbn-i Mübârek'in (r.a.), "el-Mukrî, piyasaya yeni çıkmış hâlis altın gibiydi" buyurduğunu el-Mukrînin torunlarından Ebû Sa'd es-Saffar rivâyet etti.

Muhammed bin Âsım el-İsfehanî de el-Mukrî'nin "Yaşım yüze yaklaştı. Bu zamana kadar, otuzaltı sene Basra'da, otuzbeş sene Mekke'de Kur'ân-ı kerîm okuttum" buyurduğunu rivâyet etmektedir.

Müslim'de Abdullah bin Zeyd el-Mukrî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ey kalbleri çeviren Allahım! Bizim kalblerimizi tâatine çevir!"** diye duâ etti.

Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin rivâyet ettiği ve el-Mukrî'nin (r.a.) naklettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.), **"Allah yolunda bir sabah veya akşam yürüyüşü, üzerine güneş doğmuş-batmış herşeyden daha hayırlıdır"** buyurdu.

Abdullah bin Amr bin Âs'dan (r.a.) naklen rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz **"Allah yolunda ölüm, her şeye keffâret olur, yalnız borç müstesna!"** buyurdular.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 146

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 83

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 29

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-5, sh. 501

EBÛ AHMED EL-KALANİSÎ

Evliyânın büyüklerinden. Zühd ve takvâ kaynağı idi. Aslen Merv şehrindendir. Bağdâd'da doğdu ve orada yerleşti. Asıl ismi, Mus'ab bin Ahmed bin Mus'ab'dır. El-Kalanisî, es-Sûfî, el-Bağdâdî nisbetleri verildi. Ebû Ahmed künyesi ve el-Kalanisî nisbetiyle meşhûr oldu. Zamanın büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Cüneyd-i Bağdadî ve Rüveym bin Ahmed (r.a.) arkadaşlarındandır. Birçok evliyânın yetişmesinde ve insanların ihlâs kazanmalarında emeği geçti. O'nun mümtaz talebelerinden olan Ebû Sa'îd İbnü'l-Arabî (vefâtı: 341 (m. 952) Kuzey Afrika ve Endülüs (İspanya) müslümanlarının ihlâslarını arttırmak için büyük gayret sarf etti. Ebû Sa'îd, batı İslâm âleminde, doğudan; Cüneyd-i Bağdadî ve Ebû Ahmed Kalanisîgibi evliyânın büyüklerinden aldığı feyz ve bereketi saçtı. Oraların insanlarının kalblerini aydınlattı. Münebbih el-Mısrî de, Kalanisî'nin talebeleri arasındaydı. Hac için gittiği Mekke-i mükerreme dönüşünde 270 (m. 884) yılında vefât eden Ebû Ahmed (r.a.) Ecyâd'a defn edildi.

Ca'fer Huldî anlatır: Ebû Ahmed Kalanisî, "Bir adam Bağdâd'da kırkbin dirhem para dağıttı" dedi. Talebelerinden Semnûn bin Ömer el-Muhib "Siz bu şekilde sadaka vermeyi ve bu ameli uygun görüyor musunuz?" deyince, "Biz verdiğimiz şeyi geri almayız; ister sözle, ister düşünceyle olsun onu anmamalıyız. Gidelim, dağıttığımız her dirhem için namaz kılalım" dedi. Beraberce Medâin'e gittik ve orada kırkbin rek'at namaz kıldık, tövbe ettik. Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.) kabrini ziyâret edip, oradan ayrıldık.

Müneyyeti'l-Basrî anlatır: Ebû Ahmed Kalanisî hazretleriyle yol arkadaşlığı yaptık. Çok şiddetli açlık çekiyorduk. Benim üzerimde hiçbirşey yoktu. O'nun yanında çok az kavut (keçiboynuzu unu v.b.) vardı. Bana şaka yollu "Benim devem olur musun?" diye sorunca ben de, "Evet" dedim. Bunun üzerine en az benim kadar açken, kavuttan hiç almayarak hepsini bana yedirdi Beni kendi nefsine tercih etti.

Ebû Ahmed'in (r.a.) arkadaşlarından Ebû Muhammed er-Ribâtî el-Mervezî anlatır: "İlk defa riyâzet çekip, nefsini terbiye etmek için çöle giden Ebû Ahmed hazretleridir. Bu güzel ahlâkı diğer insanlara O'ndan miras kaldı. Bir keresinde O'nunla beraber ben de çöle gittim. O'nun emir olmasını şart koştum. Yola çıktık, beni açlığımda doyurdu, susuzluğumda suya kandırdı. Bütün bunlar O'nun merhametindendi. Birgün üstümüzden yağmur yağmaya başladı. Şiddetli rüzgârla beraber çöl kapkaranlık oldu. Ben "Yâ Ebâ Ahmed, sığınacak bir yer isterim" demiş bulundum. Beni bir yere götürüp oturttu. Elini başıma koyup, kendisi ayağa kalktı. Üstündeki elbiseleri ve başındaki başlığı bana giydirdi. Sanki kendimi bir evin içindeymiş gibi hissettim. Bana ne yağmur ne de rüzgâr zarar verebiliyordu. Ben ağzımı açıp itiraz edecek oldum; "Emîrin emrine uymak lâzımdır. Ona itiraz edilmez. Sen beni yolculuğumuzun başında emir seçtin" dedi.

Ebû Ahmed Kalanisî hazretleri duâlarında "Yâ Rabbî; Eğer yanında bir kıymetim varsa, benim canımı yolculuk esnasında ve iki yer arasında al" diye duâ ederdi. Hac dönüşünde Mekke'den ayrıldıktan bir müddet sonra Hedif yakınlarında Ecyâd'da vefât etti ve oraya defn edildi.

Ebû Sa'îd el-Arabî, "Ölünceye kadar el-Kalanisî'nin sohbetinde bulundum. O'nun altın ve gümüşten bahsettiğini hiç duymadım. O, gündüz kazandığını gece fakîrlere dağıtırdı" buyurdu.

Ebû Ahmed Kalanisî hazretleri buyurdu ki: "Bizim yolumuzun esası üçtür insanlardan birşey istememek, üzerimizde hakkı olanların haklarını yerine getirmek, kendimizi kimseden üstün görmemek."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 306

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 195

3) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 114

EBÛ BEKR-İ KISÂÎ DÎNEVERÎ

Evliyânın büyüklerinden. Kuhistan bölgesinin Irak tarafında bir köy olan Dinever'de doğdu ve oraya nisbetle Dineverî denildi. Diğer bir nisbeti de giydiği elbiseden dolayı verilen Kısâî'dir. Ebû Bekir, künyesi olup, kaynaklarda ismi bildirilmemektedir. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri zamanında yaşadı. Arkadaşlıkları ve mektûblaşmaları oldu. 298 (m. 910) yılında vefât eden Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinden önce vefât etti.

Ebû Bekr-i Kısâî (r.a.), ilim tahsil edip kendisini yetiştirdikten sonra tasavvuf yolcuları arasına girdi. Zamanın büyükleri olan âlimlerden ders aldı. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine mektûbla suâller sorar, cevaplar alırdı. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri O'nu çok severdi. Hattâ bir defasında "Ebû Bekr-i Kısâî olmasaydı ben Irak'ta olmazdım" buyurmuştu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine yazdığı son mektûblarından birinin cevaplarını vefâtından önce yok etti. Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) O'nun vefâtını duyunca "Keşke yazdığım cevapları yok etseydi" buyurdu. Yok ettiğine dâir haber gelince memnun oldu. Şeyhülislâm Abdullah-ı Hirevî hazretleri, "O, mektûbunun halkın ve sultanın eline geçeceğinden korkmadı. Doğru yoldan sapmış tarikatçıların eline geçmesinden korktu. Çünkü onlar, orada bildirilen mes'eleleri anlıyamadıklarından halkın felâketine sebeb oldukları gibi, bunları dünyalık toplamada kullanabilirlerdi."

Şeyh Ebû Hayr-ı Askalanî hazretleri "Ebû Bekr-i Kısâî uyurken yanından geçenler, O'nun kalbinin Kur'ân-ı kerîm okuduğunu işitirlerdi" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri, Ebû Bekr-i Kısâî'ye yazdığı mektûblardan birinde buyuruyor ki:

"Ey kardeşim; **(Kıyâmet günü mallar boş bırakıldığı zaman)** (Tekvir sûresi, dördüncü âyet-i kerîme) yerin neresidir? Evler yıkıldığı, dağların uçuşup bulutlar gibi yürümeğe başladığı, denizlerin taştığı, güneşin nûrunun kaybolup simsiyah olduğu, dağların yerle bir olup, yeryüzünün boş bir toprak hâline getirildiği, gökler gülyağı gibi eriyip değirmen taşı gibi döndüğü zaman ne yapacaksın? Görülecek yer olmadığı zaman nereye bakacak, haber alınacak yer olmadığı zaman nereden haber alacak, sabr ve teselliye imkân olmadığı zaman nasıl sabredeceksin? Öyle ise, şimdiden durmadan ağla, o zaman ağlama ve sızlamanın bir faydası

yoktur. Çocuğunu kaybeden bir kadının döğünerek ağladığı gibi ağla. Seni yalnız bırakıp giden büyüklere kıymetli dostlara ağla. Vurguncuların meydanı boş bulmasına, fırtınaların ortalığı dehşete vermesine ağla. Seni o dehşetli günlerde kimin kurtaracağını, nereden gelip nereye gideceğini düşün ve ağla.

İnsanlara acımak lâzımdır. Onlara anlayamayacakları şeyleri söylemek, onlara acımanın icâblarından değildir. Allah sana rahmet etsin, diline sahip olmalısın, insanlara anlayabilecekleri şeyleri söyle. Anlayamayacakları şekilde hitâb etme. Çünkü, insanlardan bilmedikleri ve anlamadıklarına düşman olmayan pek azdır, insanlar ipleri salıverilmiş develer gibidir. İçlerinde yük yüklemeye ve binilmeye yarayanı yoktur. Cenâb-ı Hak, âlimleri ve hikmet sahiplerini rahmet olarak yaratmış ve onları kulları üzerine rahmet olarak dağıtmıştır. Sen de çalış ki, başkalarına rahmet olasın. Sen halkın durumuna uygun bir halde onların arasına çık ve onlara anlayacakları şekilde hitâb et. Böyle yapman, hem senin için hem de onlar için daha hayırlıdır. Allahü teâlânın selâm, rahmet ve bereketi üzerine olsun."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 177

2) El-Lüm'a sh. 311

EBÛ BEKR MERVEZÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Bekir, nisbeti Mervezî olan bu âlimin asıl ismi, İbrâhîm bin Rüstem'dir. Aslen Kirmânlı olup daha sonra Merv'e giderek orada yerleşti. 211 (m. 826) yılında hacca giderken Nişâbûr'da vefât etti.

Hadîs-i şerîfler üzerinde çok çalışan ve hadîs-i şerîf öğrenebilmek için birçok şehre ziyâretlerde bulunup, ilim merkezlerinden bilgiler toplayan İbrâhîm bin Rüstem, başta Mâlik bin Enes olmak üzere, İbn-i Ebî Zi'b, Nûh bin Ebî Meryem Mervezî, Şu'be bin Haccâc, Hârice bin Mus'ab, Bakıyye bin Velîd, Süfyân-ı Sevrî, Kays bin Rebî', Ya'kûb el-Kummî, Hammâd bin Seleme, İsmail bin Iyâş (r.aleyhim) ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hâdîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs âlimlerinden Yahyâ bin Maîn, kendisinin hadîs rivâyetinde sika (güvenilir) olduğunu söylemektedir. Sık sık Bağdâd'a giden İbrâhîm bin Rüstem, Hanefî mezhebi müctehidlerinden Muhammed Şeybânî (r.a.) ve arkadaşlarıyla tanıştı. Onlardan Hanefî fıkhını öğrendi. Hanefî fukahâsı arasında yer aldı. İmâm-ı Muhammed Şeybânî'den dinlediklerini kitablara yazdı. Halîfe Me'mûn'un kadılık teklifini reddetti. Hadîs ve fıkıh ilminde talebeler yetiştirip, kitablar yazdı.

İbrâhîm bin Rüstem'den başta Ahmed bin Hanbel olmak üzere, Ebû Hayseme, Sa'îd bin Süleymân Sa'deveyh, Züheyr bin Harb, Eyyûb bin Hasan, Ali bin Hasan el-Hilâlî (r.aleyhim) gibi birçok âlim ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Arkadaşlarından Abbâs bin Mus'ab anlatır: "Halife Me'mûn, İbrâhîm bin Rüstem'e kadılık vermek istedi. Bu iş için vezirini görevlendirdi. Vezîr, İbrâhîm bin Rüstem'in Debbağlar sokağındaki evine geldi. Halîfenin kendisine kadılık vermek istediğini söyledi, İbrâhîm bin Rüstem, kabûl edemeyeceğini söyledi. Bunu gören Eşkâb isminde nüktedân biri, "Halife sana vezirini gönderiyor, sen ise Debbağlar sokağından çıkmak istemiyorsun" dedi. Orada bulunan fakîhlerden bir zât da "Debbağlar, deriyi işleyerek insanlara hizmetini sunar. Biz de, din bilgilerini işleyerek insanların hizmetine arz ederiz. Vezir, İbrâhîm'in evine kadar gelerek ilmin ve âlimlerin kıymetini gösterdi" dedi ve Eşkâb'ı susturdu.

Ebû Bekr-i Mervezî, Ebû isme Nûh'dan İmâm-ı Muhammed'in "Câmiî"ni öğrendi. Talebelerine öğretip, kitap hâline getirdi. Ayrıca İmâm-ı Muhammed'den duyduklarını da "Nevâdir fi'l-furû" adlı kitabında yazarak, kendisinden sonra gelen müslümanların istifâdesine sundu.

---

1) Lisân-ül-Mîzân cild-1, sh. 56

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 31

3) Mi'zân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 30

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1981

5) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 172

6) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 9

EBÛ BEKR VERRÂK

Allahü teâlânın sevgili kullarının en büyüklerinden. Dünyâ ile ilgisi yoktu. Hep ibâdet eder, günahtan çok korkardı. Edebde bir tane ki idi. Zamanında "Müeddib-i Evliyâ" (Velîlerin terbiyecisi) diye meşhûr oldu. Aslen Tirmizli olan bu mübârek zâtın ismi Muhammed bin Ömer olup, künyesi Ebû Bekr, lakabı da el-Varrâk'tı. "Müsned" sahibi Ebû Abbâs, Tirmizî'nin dayısı idi. Ahmed bin Hadraveyh ve Muhammed bin Ali Hakim et-Tirmizî gibi büyük âlim ve evliyâların derslerinde ve sohbetlerinde bulundu. Belh'te yerleşti. Riyâzet ve âdâbla ilgili kitaplar yazdı. Zamanın büyükleri nefsini terbiye etmiş mübârek bir zât olduğunu söylerlerdi. Tirmiz'de vefât edip, oraya defn edildi. 280 (m. 893) yılından önce vefât ettiği tahmin edilmektedir. Ömrü boyunca Hızır'la (a.s.) görüşmeyi murâd ederdi. Hergün kabristana gider gelir ve bu arada bir cü'z Kur'ân-ı kerîm okurdu. Birgün yine bu maksatla evinden çıkarken, kapıda nûrânî yüzlü bir ihtiyâr kendisine selâm verip, "Benimle sohbet etmek ister misin?" diye sordu. O da "İsterim" deyince, beraberce konuşarak kabristana gidip geldiler. Evin kapısına "gelince, o nûr yüzlü ihtiyâr? "Bunca zamandır görmek istediğin Hızır (a.s.) benim. Benimle sohbet edeceğim derken bugün bir cüz Kur'ân-ı kerîm okumaktan mahrûm kaldın. Hızır'la (a.s.) sohbet etmenin sonucu bu olunca, diğer insanlarla konuşmanın neticesi ne olur?" buyurdu.

Biricik oğlunu mektebe gönderdi. Birgün çocuğun benzinin sararmakta, bedeninin titremekte olduğunu gördü. Sebebini sorduğunda: "Hocam bana bir âyet-i kerîme öğretti. O âyette cenâb-ı Hak **"Eğer siz** (dünyâda) **küfrederseniz çocukları ak saçlı ihtiyârlara çevirecek olan bir günde** (kıyâmet gününün şiddet ve azâbından) **kendinizi nasıl koruyabilirsiniz?"** (Müzzemmil sûresi) 17. âyet) buyuruyordu. Bu âyetin şiddetinden böyle oldum" dedi. Çocuk hastalandı. Bir müddet sonra da vefât etti. Babası Ebû Bekr el-Verrâk oğlunun mezarının başında ağlayarak kendi kendine şöyle dedi: "Ey Ebû Bekr! Çocuğun bir âyet işitmekle hastalanıp can verdi. Bunca yıldır Kur'ân-ı kerîm okur hatmedersin. Sana birşey olmuyor. Yoksa kalbin taş mıdır?"

Kâ'be'yi ziyâret için giderken yolda yaşlı bir kadın; "Delikanlı sen kimsin?" diye sordu. "Garip bir adamım" deyince de "Rabbinle beraberken, O'nun yolunda yürürken, gurbetin verdiği sıkıntıdan şikâyet mi ediyorsun?" şeklinde sordu. Ebû Bekr Verrâk, yürüyecek takati kalmayıp dona kaldı. Orada ona ma'nevî kapılar açtılar. "Dile bizden dilediğini" dediler. O da "Yâ Rabbî! Sen bilirsin ki, Peygamberlerin (a.s.) ve yaratılanların serveri olan Muhammed aleyhisselâmın

başına her türlü dert ve belâ geldi. Halbuki sen hiçbir kimseye hayırdan başka birşey vermezsin. Belâya katlanmaya takatim kalmadı. Bulunduğum çaresizlikten beni kurtar" diye yalvardı.

Vefâtından sonra rü'yâda gördüler. Benzi sararmış bir hâlde hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Sebebini sorduklarında "Gömülü bulunduğum şu kabristana defn edilen cenâzelerden, onda biri bile mü'min olarak ölmemiş" buyurdu. "Öldükten sonra sana nasıl muâmele edildi?" diye sorduklarında: "Elime bir sevâb ve günah defteri verildi. Bunu okurken bilmediğim bir günahla amel defteri baştan başa simsiyah oldu. Geriye kalan kısmını okuyamadım. O sırada bir nidâ geldi ve "Dünyâda iken lütuf ve ihsânımız olarak bu günahını gizlemiştik, burada açıklamak bize yakışmaz, affettik" buyuruldu.

Talebelerinden Bekr-i Sugdî, "Ebû Bekr-i Verrâk, ibâdetini Allahü teâlâyı ta'zim için yapardı. Ondan karşılık almak için değil" derdi.

Bir başka talebesi anlatır: Ebû Bekr-i Verrâk ile beraber yoldaydık. Üzerindeki örtünün bir tarafında (Ha) harfi bir tarafında (mim) harfi vardı. "Bu nedir?" diye sordum. "(Ha) harfini gördüğüm zaman ihlâsı hatırlamak, (mim) harfini gördüğümde mürüvveti hatırlamak için onları yazdım" buyurdu.

Yine talebelerinden Hâşim-i Sugdî nakleder:

Ebû Bekr-i Verrâk buyurdu ki: "Çok uyumak, çok yemek, çok konuşmak gönlü katılaştırır." "Çok sözden muradım hayır ve şerden, bahsederken sarfedilen sözlerdir. Hiçbir işe yaramayan kelimeler ise, değil katılaşıtırmak, kalbi öldürür bile."

"Dünyâ peşinde koşanların yanında, ilim ve ma'rifetten bahseden kimse ârif değildir."

"İnsanlar da üç sınıf önemlidir: Devlet adamları, âlimler ve zâhidler. Devlet adamları bozulunca, halkın huzûru bozulur. Âlimler bozulunca, halkın dîni zayıflar. Varını yoğunu Allah yolunda harcayan zâhidler bozulunca da, ahlâk fesada uğrar. Devlet adamlarının kötülüğü zulüm ile, âlimlerin bozukluğu hırs ve tamah ile, zâhidlerin bozulması da riya ile olur."

"Uzuvlarını nefsinin istekleriyle tatmin ederek memnun eden, kalbine pişmanlık ağacı dikmiş olur."

"Tamahın babası, takdîr edilen rızık konusunda şüpheye düşmek, san'atı aşağılanıp horlanmak, kazancı da mahrûmiyettir."

"İyiliği görüp, kıymetini takdîr ederek ona karşı saygılı olmak, ni'metin şükrüdür."

"Çok defa Allah rızâsı için iki rek'at namaz kılar, selâmdan sonra O'na lâyık ibâdet yapamadığım için kendimi hırsızlıktan tövbe eden biri gibi suçlu hissederim."

"Yiğit o kimsedir ki, onun hiç düşmanı olmaz."

"Derviş, dünyâ ve âhırette mes'ûddur" sözünün ma'nâsı soruldu. "Dervişten dünyâda sultan vergi almaz. Âhırette Allahü teâlâ hesap sormaz" buyurdu. "Ârifin konuşması çok güzeldir. Fakat susması daha faydalıdır."

"Hakka ma'rifeti doğru olanın, heybet ve haşyeti çok olur."

"Kötü huydan, haramdan sakınır gibi sakınınız."

"Allahü teâlâ ile kendi aranda doğruluğu, halkla kendi aranda da yumuşaklığı sağla."

"Bereketin anahtarı, sebat ve sabırdır, irâde ancak bunlarla sıhhate kavuşur, "İrâde sıhhate erince, artık herşey senin içindir.".

"Yeterli ilme sahip ve ehil olmadan kelâm ilmiyle uğraşmak, insanı dinsizliğe götürür."

"Fıkıh öğrenmeyip tasavvufla uğraşan dinden çıkar, zındık olur. Fıkıh öğrenip tasavvuftan haberi olmayan bid'at sahibi, ya'nî sapık olur. Her ikisini edinen hakîkate varır."

"Fâsıkların alçakgönüllü olmaları, sâlihlerin gurûrlanmalarından daha iyidir."

"Avamın (sıradan halk) kalbleri saf, dilleri temiz olmalı ve namusunu korumalıdır. Bu huylardan nasipsiz olanların işi gücü kötülük olur. Onlar şeytana iş bırakmazlar."

"Âlimler bozulunca din ortadan kalkar, çünkü âlimler dînin bağıdır. Bağ çürüyünce neyi bağlayabilir?"

"Kötü istekler, insana hâkim olunca kalb kararır. Neticesinde sine daralır, huy kötüleşir, sevilmez olur. Zulmetmeye başlar. Bu artık insan değildir, insan kılığında bir şeytandır."

"Belânın gelişi çeşitlidir. Bunlardan biri ihtilâftır. İhtilâf, düşmanlığa sebeb olur. Düşmanlık da, ortalığı belâ ve âfetlere boğar."

"Nefsine âşık olan, kibirli, kıskanç, aşağı ve hakîr olur."

"İhlâs sahibi mi olmak istiyorsun, önce baş olma sevgisini kalbinden at. Sonra kendini kimseden üstün görme."

"Bir kimse âlimlerin bildiği herşeyi bilse, en anlayışlı insanların anlayışlarının hepsine sahip olsa, sihirbazların bütün usûllerini bilse; bütün bu hasletlerini toplayıp nefsinin bir ayıbını bile gizleyemez. Onun için tek çâre, Hakka sâdık olmaktır."

"Seni Allaha yaklaştıran şey, ihtiyâcını ondan istemendir. Halka sevdiren şey de onlardan bir şey istememendir."

"Sabahleyin insanlara bakar; kimin helâl, kimin haram yediğini bilirim: Kim kalkar kalkmaz, boş lâf ve sövüp saymakla dilini açarsa, o haram yemiştir. Kim ki, dilini Allahü teâlânın zikri ve kelime-i tevhîdle açar ve istiğfarla meşgûl ederse, bilirim ki, o kişi helâl yemiştir."

"Zühd, (Arapça'da) üç harftir Z, zîneti terk; H, nefsin isteklerini terk; D, dünyâyı terk etmek demektir."

"Tevekkül, geçmişe üzülüp, gelecekle ilgili hayâller kurarak kıymetli vakti harâb etmemektir."

"Ahlâkın bozulması, fâsıkların sâlihlere, zâlimlerin âdillere ve kâfirlerin müslümanlara galibiyetini gerektirir."

"Mü'minin dört alâmeti vardır. Dili zikreder, sessizliğinde tefekkür eder, ibret nazarıyla bakar, hayırlı amel işler."

"Hikmetin birinci husûsiyeti sükût edip, ihtiyâç miktarı konuşmaktır."

"Allahü teâlâ bir kulundan sekiz şey ister. Kalbin; Allahü teâlânın evine hürmet, yarattıklarına şefkat etmesi. Lisanın; Kelime-i tevhîdi söyleyip, yaratıklara yumuşaklıkla muâmele etmesi. Bedenin; ibâdet ve tâatte bulunup, mü'minlere yardım etmesi. Huyun; Allahü teâlânın hükmüne sabır gösterip, yarattıklarına karşı halîm-selîm olması."

"Büyüklerden birinden duydum; Şeytanın bir mü'mini yoldan çıkarma taktiği şudur: O, bir mü'mine ilk önce "kâfir ol" diye vesvese verecek kadar budala değildir. İlk önce onu mübahlara karşı hırslandırır. O, mü'min nefsinin helâl isteklerine esîr düşünce de, işini daha da kolaylaştırmak için günah işlemeye teşvik eder ve sonunda "Kâfir ol" teklifini vesvese yoluyla yapar."

"Akıllılara tâbi ol, dünyâya düşkün olmayanlarla güzel geçin, câhillere karşı da sabırlı ol."

Dâima seninle olması gereken beş şey vardır. Bunlar, Allah, nefs, şeytan, dünyâ ve halktır. Eğer bunlara karşı şu beş şeyi tatbikte muvaffak olursan se'âdete erersin. Allahü teâlânın emirlerine itaat edip, yaptığı herşeyi beğenip râzı olmak, nefse muhalif olup, şeytana düşman olmak, dünyâdan sakınmak, halka karşı da şefkatle muâmele etmek lâzımdır."

"Halktan Uzak durmadıkça Hakla beraberliği düşünme, dünyâ ile meşgûl olduğun müddetçe tefekkürü düşünme, gönlünü makam ve mevki düşüncesinden temizlemedikçe de ilham ve hikmeti düşünme. Çünkü bunlar birbirinin bulunduğu yerde bulunmazlar."

"Allahla kendi aranda doğruluktan, nefsle kendi arandaki işlerde sabırdan ayrılma."

"Kalbin altı hasleti vardır: Hayatı ve ölümü, sıhhati ve hastalığı, uyanıklığı ve uyuması. O, hidâyetle diri olur. Dalâletle ölür. Temizlik ve saflıkla sıhhat bulur. Dünyâya meyletmek ve kararmakla hastalanır. Zikirle uyanır, gafletle uyur. Bunlardan her birinin alâmetleri vardır Kalbin diriliğinin alâmeti; iyiliğe rağbet, kötülükten el çekmek ve hayırlı amel işlemek, ölümü de bunların tersidir. Sıhhati bunlarla sıhhat ve lezzet bulması, hastalığı da tersidir. Uyanıklığının alâmeti duyması ve görmesidir. Uyuması da sağırlığı ve körlüğüdür."

"Dünyâ rahatlığının peşinden koşmak, dünyâ ve âhırette sıkıntıya sebep olur. Dünyâyı terk edip Hakka yakın olmak, sevâbın rahatlığını getirir. Nefsinin arzularını terk eden, onların musibetlerinden de kendisini korumuş olur."

"Ârifin edebi, başlangıçta günâhlarına yaptığı gibi, bütün işlediklerine tövbe etmesidir."

"Seçilmişlerin kalbleri temiz, ahlâkları güzeldir. Onlar insanların önderleridir, insanları hayırlı amellere da'vet eder, sultan ve devlet adamlarına emr-i ma'rûf nehy-i anil münker yaparak huzûr ve asayişi sağlarlar. Âlimler doğru haber verirler, halk zâhir işlerle uğraşır. Seçilmişler bozulduğu zaman yalancılar hâkim olur, hakîkate kehânet, ihlâs sahiplerine vesvese galip gelir."

---

1) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 129

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 106

3) Tezkîret-ül-evliyâ cild-2, sh. 86

4) Tabakât-ı sûfiyye sh. 221

5) Nefehât-ül-üns sh. 174

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 235

7) Risâle-i Kuşeyrî sh. 128

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 97

9) Keşf-ül-mahcûb sh. 142

EBÛ CA'FER HADDÂD EL-KEBÎR

Dünyâya değer vermemesi ve ibâdete düşkünlüğü ile tanınan büyük bir velî. Çok ibâdet edenlerin ve zâhidlerin reîslerindendir. Cüneyd-i Bağdadî ve Ebû Türâb-ı Nahşebî hazretleriyle sohbet etti. Aslen Bağdâdlıdır. Şam, Mısır ve Mekke'de bulundu. Ömrünü ibâdet ve riyâzetle geçirdi. İbâdet ve cömertliği son derecede idi. Yanında dünyâ malı bulundurmazdı. Çarşıda demircilik yapar, günde bir dinar on akçe kazanınca işi bırakırdı. Eline geçen parayı akşamla yatsı namazları arasında fakîrlerin kapısını tek tek çalarak dağıtırdı. Kendisi günlerce birşey yemezdi. Oruç tutmak haram olan Ramazan bayramının birinci günü ve Kurban bayramının dört günü hariç, gündüzleri hep oruç tutardı. Akşam olunca Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin kapısına gelir, bir-iki parça kuru ekmekle iftar ederdi. Kendinde olanı dağıtır kimseden birşey istemezdi.

Ebû Ca'fer Haddâd (r.a.) anlatır: "Yanımızda çok çalışan, çok ibâdet eden bir genç vardı. Bununla beraber bu genç, başkalarını çok gıybet ederdi. Bir ara kayboldu. Bir müddet sonra onu kötü kimselerin yanından çıkarken gördüm. Niye bu hâle düştüğünü sordum. O da, "Gıybet beni bu hâle düşürdü. Bu kötü insanlardan birine tutuldum. O manevî hâllerin hepsini elimden kaçırdım. Şimdi bunların yanından ayrılamıyorum. Duâ et de, bu hâlden kurtulayım" dedi. Yine kendisi anlatır: "Çölde bir su kuyusunun başına oturmuştum. Üstadım Ebû Türâb Nahşebî (r.a.) gelip beni gördü. Onaltı gündür birşey yiyip içmemiştim. Bana orada ne yaptığımı sordu. Ben de "İlm ile ma'rifetten hangisi bana galip gelecek diye tecrübe ediyorum. Eğer ilim galip gelirse su içeceğim. Ma'rifet galip gelirse geçip gideceğim" dedim. O da, "Sen tasavvuf yolunda ilerleyeceksin" buyurdu.

Ebû Ca'fer Haddâd hazretleri harabe hâlindeki Sa'labiye'ye gitti. Orada bir kümbetin içine girdi. Onyedi gündür ağzına hiçbir şey koymamıştı. Bu arada Horasanlı bir grup gelerek aç ve yorgun bir hâlde kendilerini kümbetin önüne attılar. Biraz sonra bir atlı gelip onların önüne bir miktar hurma bırakıp gitti. Atlı O'nu hiç fark etmemişti. Horasanlılar hurmayı yedikleri sırada atlı geri geldi. "Sizin yanınızda başka kimse var mı?" diye, sordu. Onlar da, kümbetin içindeki Ebû Ca'fer hazretlerini gösterdiler. Atlı adam, "Sen kimsin ki, ben giderken karşıma bir adam çıkıp sana niye birşey vermedim diye beni azarladı. Ona niye yiyecek birşey vermedin deyip, seni doyurmadan benim gitmeme izin vermedi. Halbuki, ben uzun yoldan geldim. Yorgunum ve yolum uzun" dedi ve bir miktar hurma verip gitti.

Ebû Ca'fer el-Haddâd hazretleri anlatır: "Mekke'de saçlarım uzamıştı. Yanımda tıraş âletim de yoktu. Bir berberi gördüm. O'nun iyi bir insan olduğunu tahmin ettim ve "Beni Allahü teâlânın rızâsı için tıraş eder misin?" diye sordum: "Evet" deyip, yanındaki müşterisini gönderdi. Beni oturtup tıraş etti. Hem para almadı, hem de harçlık verdi. Ben de elime geçen ilk şeyi getirip Müzeyyin ismindeki o berbere ikram etmeye niyet ettim. Mescidde bir adam yanıma gelerek "Basra'dan bir dostun gönderdi" deyip önüme bir kese bıraktı, içinde üçyüz dinar para vardı. Hemen kal karak ahdimi yerine getirmek niyetiyle Müzeyyin'in yanına vardım: "Al bunu! İhtiyâçların için kullanırsın" dedim. Ama o kabûl etmeyip: "Ey mübârek insan! Hem bana geliyor, Allah rızâsı için beni tıraş et diyorsun, sonra da gelip para veriyorsun, hiç böyle şey olur mu? Haydi işine git, Allah senden râzı olsun" dedi. (Buna benzer bir menkıbe Cüneyd-i Bağdadî hazretleri için de anlatılır).

Ebû Ca'fer Haddâd hazretleri: "Firâset, karşısına çıkan bir şey hakkında hatırına gelen ilk şeydir. Eğer hatırına aynı cinsten başka şeyler de gelirse, o nefsten gelen sözlerdir" buyurdu.

Ebû Ca'fer-i Kebîr hazretlerinin talebelerinden ve Mekke'de komşularından olan Ebû Ca'fer Haddâd es-Sagîr başka olup, Mısırlıdır. İbn-i Atâ ve zamanın büyükleriyle sohbet etti. Hocası Ebû

Ca'fer-i Haddâd el-Kebîr gibi o da zâhid ve âbid olup, kazancını fakîrlere sadaka vermek, Allahü teâlâya ibâdet etmek ve kullarına yardım etmekle meşhûrdu.

---

1) Tabakât-ı sûfiyye sh. 234

2) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 412

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 339

EBÛ CA'FER EL-VERRÂK

Hadîs âlimi. Ravîleriyle birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Ebû Ca'fer künyesi olup, Hamdân ve el-Verrâk lakâblarıdır. Asıl ismi, Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Mihrân'dır. Aslen Cürcanlı olan Ebû Ca'fer el-Verrâk, daha sonra Bağdâd'da yerleşerek Bağdadî nisbetini aldı. 272 (m. 885) yılında vefât etti.

Hâfızların meşhûrlarından olan Hamdân bin Ali el-Verrâk, Ubeydullah bin Mûsâ, Ebû Gassân Mâlik bin İsmail, Ebû Nuaym, Ma'lâ bin Esed, Abdullah bin Recâ', Ahmed bin Hanbel, Kabîsa ve Muâviye bin Amr ve muasırı âlimlerden ilim tahsil etti. Bu âlimler ve diğerlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Dâre Kutnî ve diğer hadîs âlimlerinin, sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettikleri Hamdân bin Ali el-Verrâk'dan İbn-i Sa'îd, İbn-i Muhalled, İsmâil-i Saffar, Ebû Hüseyin bin Sübân, Abdullah Begâvî, Muhammed bin Dâvud, Ebû Hüseyin bin Münâdî, Ebû Bekr-i Hilâl, Ebû Abbâs Süreyc ve diğer âlimler ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin talebelerinin ileri gelenlerinden olan Hamdân bin Ali el-Verrâk (r.a.), Allahü teâlânın dînine hizmet için durmadan çalıştı. Fazîlet ve dîne bağlılıkta zamanının bir tanesi idi.

Ahmed bin Hanbel yoluyla Ebû Zübeyr'in (r.a.): "Peygamberimizin (s.a.v.) Secde ve Tebâreke sûrelerini okumadan uyumadıklarını" bildiren hadîs-i şerîfi Hamdân bin Ali el-Verrâk rivâyet etmiştir.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 61

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 590

3) Tabakât-ı Hanâbile cild-1 sh. 308

EBÛ DÂVÛD

Meşhûr altı hadîs kitabından biri olan Sünen-i Ebî Davud'un sahibi ismi, Süleymân bin Eş'âs bin İshâk bin Beşîr es-Sicistânî'dir. Künyesi Ebû Dâvûd'dur. 202 (m. 817) senesinde Hindistan'ın sınır komşusu Sicistan'da doğup, 275 (m. 889) târihinde Basra'da vefât etmiştir. Zamanının en büyük hadîs âlimlerindendi Aynı zamanda tefsîr ilminde de derin âlim idi. Hanbelî mezhebindendir. Gençliğinde hadîs-i şerîf öğrenmek için uzun yolculuklar yaptı. Horasan, Şam, Irak, Hicaz, Mısır gibi ilim merkezlerine giderek, zamanın tanınmış âlimlerinden hadîs-i şerîf dinlemiştir, ilmî derece bakımından Buhârîve Müslim'den sonra gelir. Hadîs husûsunda sika bir âlimdir. Müslim bin İbrâhîm, Süleymân bin Harb, Ebû Velîd Tayâlisî, Ebû Ma'mer el-Makad, Yahyâ bin Main, Ahmed bin Hanbel gibi büyük âlimlerden (r.aleyhim) rivâyetlerde bulunmuştur.

Ondan da oğlu Abdullah, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî, Ahmed bin Muhammed bin el-Hârûn ve daha başka âlimler (r.aleyhim) rivâyette bulunmuştur.

Ebû Dâvûd (r.a.) beşyüzbin hadîs-i şerîf yazdı. Bunlardan seçtiği 4800 hadîs-i şerîf ile meşhûr sünen kitabı meydana geldi. Bu kitabında özellikle fıkıhla ilgili hadîs-i şerîfler vardır. Fıkıh sahasında pek kıymetli bir kaynaktır. Ebû Dâvûd, bu kitabını Ahmed bin Hanbel hazretlerine arz ettiği zaman, onu çok beğenmiştir. Ebû Dâvûd (r.a.), "Bu kadar hadîs-i şerîf arasında, özellikle şu dört hadîs-i şerîf insanlar için kâfi gelir" buyurmuştur.

1. "Ameller, niyetlere göredir."

2. "İnsanın kendisine fâidesi olmıyan şeyleri terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindendir."

3. "Bir mü'min, kendisi için istediği ve sevdiği bir şeyi, kardeşi için de istemedikçe, imânı kâmil bir mü'min olamaz."

4. "Helâl meydanda, haram da meydandadır. Bunların arasında şüpheli şeyler vardır. Harama düşmemek için, bu şüphelilerden sakınmak lâzımdır."

Ebû Dâvûd Sicistanlı olmasına rağmen, Basra'ya geliş sebebini, hizmetçisi Ebû Bekir bin Câbir şöyle anlatır: Ben Ebû Dâvûd ile beraber Bağdâd'da bulunuyordum. Bir gün akşam namazını kılmıştık. Bu sırada kapı çalındı. Açtım, Emîr-ül-mü'minîn Ebû Ahmed el-Muveffak idi. İzin isteyip içeri girdi. Ebû Dâvûd onu karşıladı. Sonra münâsip bir yere oturttu. Hoş geldin deyip, hâl hatır sorduktan sonra, geliş sebebini öğrenmek istedi. Emîr-ül-mü'minîn üç isteği olduğunu söyledi. Ebû Dâvûd, onların neler olduğunu sordu. Emîr-ül-mü'mînin şöyle anlattı: "Birincisi zât-ı âliniz Basra'ya göçecek, orada yerleşeceksiniz. Bununla, bütün ilim talebelerinin Basra'ya gelmesini temin edeceğiz. Böylece, Basra, ma'mur bir memleket olacak. Biliyorsunuz. Zenc isyanı oldu. Bu yüzden şehir çok perişan olup, insanlar oradan soğudu. İkincisi, çocuklarıma, Sünen kitabınızı okutacaksınız. Üçüncüsü, çocuklarıma, husûsî olarak rivâyette bulunacaksınız. Çünkü, bizim çocuklarımızın diğer çocuklarla beraber oturmaları uygun değildir" dedi. Bunun üzerine Ebû Dâvûd, "Yok, böyle olmaz, ilimde herkes eşittir. Şunun çocuğu, bunun çocuğu diye fark yapılmaz" dedi. Ebû Davud'un (r.a.) bu sözü üzerine halifenin çocukları ile diğer çocuklar, beraber ders okumaya başladılar. Halifenin isteği üzerine Basra'ya gelen Ebû Dâvûd hazretleri, oraya ilim ve irfan ışıklarını saçmış, sünnet-i seniyyeye büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Ebû Dâvûd (r.a.) ilmiyle amel eden mübârek bir zâttı. Yaptığı işlerde bir hikmet olurdu. Onun elbisesinin yenlerinden birisi geniş, diğeri dar idi. Birisi kendisine, "Allahü teâlâ sana merhamet etsin. Bu böyle nedir? Yenlerinin birisi dar, diğeri geniş" diye sordu. O, şöyle cevap verdi: "Geniş olanını kitaplar için yaptım. Diğerini geniş yapmaya lüzum yoktu. Onu da geniş yaptırırsam, israf olacaktı. Bu yüzden onu normal olarak yaptırdım" dedi.

Ebû Dâvûd (r.a.) büyük bir hadîs âlimi olduğu için, devamlı Resûlullah efendimizin mübârek sözlerini yazar ve okurdu. Bu bakımdan herkesin yanında i'tibârı yüksekti. Hattâ bir gün meşhûr evliyâdan Sehl bin Abdullah Tüstürî onun yanına gelmişti. Orada bulunanlardan birisi ona: "Ey Ebû Dâvûd! Bu zât Sehl bin Abdullah'dır, seni ziyârete gelmiş" dedi. Bunun üzerine, Ebû Dâvûd, ona hoş geldin dedi ve yanına oturttu. Biraz sonra Sehl bin Abdullah Tüstürî şöyle dedi: "Benim sizden bir isteğim var." Ebû Dâvûd: "Nedir?" diye sordu. "Fakat, bu isteğimi kabûl etmeni çok arzu ediyorum" dedi. Ebû Dâvûd: "Eğer mümkün ise, isteğini niçin yerine

getirmiyeyim?" dedi. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah; "Bana Resûlullah efendimizin o mübârek sözlerini söylediğin dilini çıkar da bir öpeyim" dedi. Ebû Dâvûd, onun bu isteğini yerine getirdi.

Eserleri: "Sünen-i Ebî Dâvûd; basılmıştır. Kütüb-i sittenin (Altı hadîs kitabının) üçüncüsüdür. Tefsîr ile alâkalı pekçok ma'lûmat vardır. Kitâb-ı Merâsîl; hadîs-i şerîf ile ilgili olup, bu da basılmıştır. Küçük bir eserdir."

Sünen-i Ebî Davud'un şerhleri çoktur. Bunlardan Muttaki Hindinin yazdığı Avn-ul-Ma'bûd dört cild hâlinde basılmıştır. Başka bir şerhi Hattâbî'dir. Bu da basılmıştır. Diğer bir meşhûr şerhi de Bezl-ül-mechûd adlı şerhidir. Son zamanlarda yazılan el-Menhel-ül-Azb-ül-Mevrûd isimli şerh yarım kalmış, daha sonra üzerine tekmile yazılarak basılmıştır.

Hattâbî der ki: "Ebû Davud'un Sünen kitabı, çok kıymetli ve şerefli bir kitap olup, o tarzda bir kitap yazılmamıştır. Bu kitap herkesin rağbetini kazanmıştır. Irak, Mısır, Mağrip ve diğer İslâm memleketlerindeki âlimler bu kitabı kaynak olarak ele almışlardır. Tertip ve fıkıh ilmi bakımından çok güzeldir."

Ebü'l-Alâ el-Muhsîn el-Vedâdî şöyle anlatır: Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. "Kim bir sünen ele geçirmek isterse, Ebû Davud'un sünenini okusun" buyurmuşlardır.

İmâm-ı Nevevî (r.a.): Fıkıh ve başka ilimlerle uğraşan kimselerin Ebû Davud'un sünenine ehemmiyet vermesi, onu çok iyi tanıması gerekir. Çünkü, delîl olarak getirilen ahkam (hükümler) ile alâkalı hadîs-i şeriflerin çoğu bu kitaptadır. Sonra bu kitaptan istifâde de kolaydır.

Sünen-i Ebî Dâvûd, Tirmizî'nin Câmi'î, Nesâî'nin Müctebâ'sı, Sahîh-i Buhârî, Sâhîh-i Müslim ve İmâm-ı Mâlik'in Muvattâ'ından sonra ikinci derecede gelmektedirler. Bu kitapların müellifleri (yazanlar), hadîs ilminde güvenilir, âdil, yüksek ezber kabiliyeti ve derin bir ilme sahip olmakla tanınmaktadırlar. Bu âlimler (r.aleyhim) hadîs-i şerîfin sahih olması husûsunda kabûl ettikleri şartlarda asla müsamaha göstermemişlerdir.

(Kütüb-i sitte şunlardır: Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbn-i Mâce'dir.)

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Mûsâ bin İbrâhîm: "Ebû Dâvûd, sanki dünyâda hadîs-i şerîf için, âhırette Cennet için yaratılmıştır. Onun gibisi az bulunur."

"Ebû Bekirel-Hallâl: "O, zamanının en büyük âlimlerindendir. Hadîs-i şerîfle ilgili bilgilerde pek derin idi."

Bildirdiği hadîs-i şeriflerden bir kaçı:

"İnsanın dinî, arkadaşının dîni gibidir. Herkes, kiminle arkadaşlık ettiğine baksın."

"Bilmediklerinizi sorunuz. Cehâletin ilâcı sormaktır."

Ümm-i Ferve haber veriyor, Resûlullaha (s.a.v.) hangi amelin efdal olduğu soruldu. **"Amellerin efdali, vaktinin evvelinde kılınan namazdır"** buyurdu.

"Cum'a günleri bana çok salevât okuyunuz. Bunlar bana bildirilir"

Öldükten sonra da bildirilir mi, denildiğinde: **"Toprak, Peygamberlerin vücûdunu çürütmez. Bir mü'min bana salevât okuyunca, bir melek bana haber vererek, ümmetinden falan oğlu filân, sana selâm söyledi ve duâ etti der."**

"Muhakkak ki, Allahü teâlâ, lütuf sahibidir, (kullara kolaylık diler, güçlük dilemez) **yumuşak hareket etmeyi müddetçe, melekler, kötü söz söyliyene kendi sözünü geri çeviriyorlardı. Fakat o da,** (kendisine kötü söz söylenen) **kötü sözü söyliyenin sözünü kendisine iade edince, melekler kalktı, gitti."**

"Bir kimseye, üç günden fazla bir mü'minle dargın durması helâl olmaz. Üç gün geçince mü'min kardeşine gidip, onunla buluşsun ve selâm versin. Eğer yanına gittiği şahıs selâmını alıp mukâbele ederse, her ikisi de sevâbta ortak olurlar. Eğer selâmı almazsa, selâm veren, dargınlık günahından kurtulur." (Selâmı almıyan günahı yüklenir.)

"Kardeşi ile bir sene konuşmayıp, dargın duran, onun kanını akıtmış (onu öldürmüş) **gibidir."**

"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen, bizden değildir."

"Kişi güzel ahlâkı ile, geceyi ibâdetle geçirenin derecesine ulaşır."

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, siz müslüman olmadıkça Cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe, kâmil müslüman olamazsınız. Selâmı aranızda yayın ki, birbirinizi sevesiniz. Kin beslemekten sakının. Çünkü o, tıraş edip kazıyıcıdır. Size saçları tıraş eder, demiyorum. Fakat o, dîni kazıyıp siler."**

Hazreti Muâviye'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz buyurdu: **"İnsanlardaki ayıpları araştırırsan, onları ifsâd eder, bozarsın."**

Ebû Mes'ûd el-Ensârî (r.a.) bildirdi. Birisi Resûlullah efendimize geldi. "Bana bir şey oldu. Yürüyecek durumum yok. Bir hayvana bindiriverseniz de gitsem" dedi. Resûlullah efendimiz, **"Seni bindirecek bir şeyim yok. Fakat falancaya git. Belki o seni bir şeye bindirip gönderir"** buyurdu. Sonra Resûlullah efendimiz bunu Eshâb-ı kirama anlattı ve şöyle buyurdu: **"Kim hayırlı bir işe delâlet ederse,** (sebep olursa) **o hayırlı işi işliyenin ecir ve sevâbı kadar mükâfat vardır."**

Yezîd bin Sâib haber verdi. Resûlullah efendimiz, **"Sizden biriniz arkadaşının eşyasını, ne şaka ve ne de ciddî olarak almasın. Biriniz arkadaşının değneğini aldığı zaman onu kendisine geri versin."**

"Her ma'rûf (iyilik) **sadakadır."**

Enes (r.a.) bildirdi. Muhacirler (r.anhüm) "Ey Allahın Resûlü! Ensâr (r.anhüm) bütün sevâbları alıp götürdü. Bize bir şey kalmadı" deyince, Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: **"Hayır, siz onlar için duâ ettiğiniz ve onları, size verdikleri sebebiyle, övdüğünüz müddetçe, size de sevâb vardır"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu: **"İnsanlara teşekkür etmiyen, Allaha şükür etmiş olmaz."** (Ni'mete vasıta olana duâ ve medih yapılınca, sevâb kazanılır. Bu duâ ve medih, ni'mete vesîle olana teşekkür demektir. Bu teşekkür, Allahü teâlâya şükür yerine geçer.)

İbn-i Ömer rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu: **"Hepiniz birer çobansınız. Hepiniz, emrinde ve eli altında olanlardan mes'ûlsünüz. Devlet reîsi de bir çobandır. O,**

emri altındakilerden mes'ûldür. Kişi ailesi üzerinde bir çobandır. Kadın kocasının evinde bir çobandır. Hizmetçi de efendisine âit mal üzerinde bir çobandır."

Resûlullah efendimiz Eshâb-ı kirama (r.anhüm) **"Siz başpehlivanı ne olarak kabûl ediyorsunuz?"** diye buyurunca, Onlar: "Erkeklerin yenemediği kimse olarak biliyoruz" dediler. Peygamber efendimiz **"Hayır, hakîkatte o gazâb ânında nefsine sahip olandır"** buyurdu.

Avf bin Mâlik bildirdi. Resûlullah efendimiz buyurdu: **"Ben ve meşakkat ve geçim darlığından dolayı yanakları moraran kadın** (kocasından dul kalıp, çocuğuna sabreden, evlenmiyen kadın) **Cennette şu iki parmak gibi birbirimize yakınız."**

"Cibrîl komşuyu çok tavsiye etti. O kadar ki, neredeyse komşunun komşuya mirasçı olacağını zannettim."

Ebû Sa'îd el-Hudrî rivâyet etti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Bir kimsenin üç kızı veya üç kızkardeşi olur da onlara iyi muâmele ederse, mutlaka cennete girer."**

Ebû Bekr rivâyet etti. Resûlullah efendimiz şöyle buyurdu: **"Dünyâda, Allahü teâlânın, acele olarak cezasını vermeğe,** (âhırette ayrıca azâbı olmakla beraber) **Sıla-i rahmi terk etme ile azgınlık ve taşkınlıktan daha lâyık bir günah yoktur."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim rızkının bol olmasını ve ömrünün uzamasını severse, sıla-i rahm yapsın."**

Bekir bin Haris (r.a.) "Yâ Resûlallah! Kime iyilik edeyim?" diye sordu. Resûlullah efendimiz, **"Annene, sonra babana, kızkardeşine, erkek kardeşine ve bunları takip eden akrabana** (iyilik etmen) **vâcib bir haktır"** buyurduktan sonra, yakın akrabaları da ilâve buyurdular.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **"Kul vefât ettiği zaman, bütün amellerinin sevâbı da kesilir. Bunlardan üç amel müstesnadır.** (Bunların sevâbı kesilmez) **Birincisi, Sadaka-i câriye, ikincisi, kendisinden faydalanılan ilim. Üçüncüsü, kendisine, duâ eden sâlih evlât."**

Ebû Ubeyd'in (r.a.) şöyle anlattığı işitilmiştir. Biz Resûlullah efendimizin yanında bulunuyorduk. Birisi, "Ey Allahın Resûlü! Annem ve babam vefât ettikten sonra, kendilerine yapabileceğim bir iyilik kaldı mı?" diye sordu. Resûlullah efendimiz: **"Evet şu dört şey vardır: Onlara hayır duâda bulunup, Allahü teâlâdan onların af ve mağfiretini dilemek. Vasıyyetlerini yerine getirmek. Onların dünyâda iken sevdiği arkadaşlarına ikramda bulunmak. Akrabalığın kendilerinden geldiği akrabaya iyilik etmek."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûl-i ekrem efendimiz buyurdular ki: **"Şu üç kimsenin duâsı makbûldür. Bunda asla şüphe yoktur. Bunlar mazlûmun duâsı, yolcunun duâsı, ana-babanın çocuklarına duâsı."**

Abdullah bin Amr (r.a.) anlattı. Cihada gitmek için biri Resûlullahın yanına geldi. Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) ona: **"Anan baban hayatta mı?"** diye suâl ettiler. O şahıs da "Evet hayattadır" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Madem ki, böyle müslüman ana ve baban var. Onlara iyilik ve ihsânda bulunmak için çalış"** buyurdular.

Abdullah bin Âmir anlattı: Ana ve babasını terk edip ağlatan ve hicret etme husûsunda, Resûlullaha (s.a.v.) bî'at eden biri, Peygamber efendimize geldi. Resûlullah efendimiz ona buyurdu ki: **"Ana-babana dön, ağlattığın gibi onları güldür ve ferahlandır."**

Muâviye bin Hayde anlattı: Resûlullaha "Yâ Resûlallah! Kime iyilik edeyim?" dedim. **"Annene"** buyurdu. "Kime iyilik edeyim?" dedim. **"Annene"** buyurdu. "Kime iyilik edeyim?" dedim. **"Annene"** buyurdu. "Kime iyilik edeyim?" dedim. **"Babana, sonra en yakına, ondan sonra en yakınına"** buyurdu.

Şekl bin Humeyd anlattı: "Ey Allahın Resûlü! Bana faydalanacağım bir duâ öğret" dedim. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Allahım! Kulağımın, gözümün, dilimin, kalbimin ve şehvetimin şerrinden bana afiyet ve ihsân eyle de"** buyurmuştur.

Hazreti Ömer'in (r.a.) bildirdiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) **"Şu beş şeyden; tenbellikten, cimrilikten, yaşlılığın kötülüğünden, kalbin fitnesinden ve kabir azâbından, Allahü teâlâya sığınırdı."**

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiğine göre, Resûlullah efendimiz, şu duâyı çok söylerdi: **"Allahım! Bize dünyâda da âhırette de güzellik ver. Bizi Cehennem azâbından koru."**

Abdullah bin Ömer (r.a.), Resûlullahın duâlarından birisinin şöyle olduğunu haber verdi: **"Allahım! Ni'metinin yok olmasından, ihsân ettiğin afiyetin değişmesinden, ansızın azâbının gelmesinden, gazâbına sebeb olacak şeylerin hepsinden sana sığınırım."**

Muâz bin Cebel'den (r.a.) rivâyet edildi. O şöyle anlattı: Peygamber efendimiz elimden tuttu. **"Ey Muâz"** buyurdu. Ben "Buyurun" dedim. **"Ben seni seviyorum"** buyurdular. "Vallahi ben de sizi seviyorum" dedim. **"Sana her namazın peşinden söyleyeceğin ba'zı sözler öğreteyim mi?"** buyurunca, "Evet" dedim. Resûlullah efendimiz, **"Allahım! Seni anmak** (Kur'ân-ı kerîmi okuyup onunla amel etmek) **ni'metine şükretmek ve sana güzel ibâdet etmek üzere bana yardım et de."** buyurdu.

Abdullah bin Ömer'den (r.a.) bildirildiğine göre, Resûlullah efendimiz şöyle duâ buyururlardı: **"Allahım! Ben senden dünyâda da âhırette de, af ve afiyet isterim. Allahım! Ben dînim ve ehlim husûsunda senden afiyet isterim. Ayıplarımı ört, korkumu gider, önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, yukarımdan da beni muhafaza eyle.** (Yerin göçmesiyle de) **altından helak olmaktan sana sığınırım."**

Ebû Bekr (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirmişti: **"Kederli olanın yapacağı duâlar şunlar: Allahım! Senin rahmetini umuyorum. Beni biran olsun nefsime bırakma! Benim bütün hâlimi düzelt. Senden başka ilâh yoktur."**

Nu'mân bin Beşîr bildirdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki; **"Gerçekten duâ ibâdettir."** Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu: **"Bana duâ ediniz. Duânızı kabûl edeyim"** (Mü'minûn-60).

Belî kabilesinden birisi rivâyet etti. Babamla beraber Resûlullaha (s.a.v.) geldim. Resûlullah (s.a.v.) yanımda, babama gizlice bir şeyler söyledi. Sonra ben babama, Resûlullah (s.a.v.) sana ne söyledi, diye sordum. **"Bir işi yapmak istediğin zaman, Allahü teâlâ sana o işten bir çıkış kapısı gösterinceye veya yaratıncaya kadar yavaş hareket et ve temkinli ol"** buyurdu, dedi.

"Âhırete âit işlerin dışındaki işlerde acele etmemek hayırlıdır."

Habbet-üt-Temîmî'nin babası Resûl-i ekrem efendimizden (s.a.v.) şöyle duydu: **"Baykuşlarda uğursuzluk diye bir şey yoktur. En doğru yorum, hayıra yormaktır. Göz değmesi haktır ve gerçektir."** Ebû Sa'îd (r.a.) haber verdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Sizden biriniz esnediği zaman, elini ağzına koysun. Çünkü şeytan ağzına girer."**

Muâviye (r.a.) bildirdi: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kişi, Allahü teâlânın kullarının kendisi için ayakta dikilmesine sevinirse, ateşten bir eve hazırlansın."**

Abdullah bin Amr rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"İki kişi arasına oturmak sûretiyle aralarını ayırmak, kimseye helâl olmaz. Müsâdeleriyle olursa müstesnadır."**

Şa'bî'den rivâyet edildi. Birisi, Abdullah bin Amr'a geldi. Abdullah'ın yanında da ba'zı kimseler vardı. Bu zât, Abdullah'a doğru giderken, ona mâni oldular. Bunun üzerine Abdullah, "Onu bırakın" dedi. Sonra adam Abdullah'ın yanına oturdu. "Resûlullahtan (s.a.v.) duyduğun bir şeyi bana haber ver" dedi. Abdullah bin Amr hazretleri de, "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: **"Müslüman o kimsedir ki, müslümanlar, onun dilinden ve elinden zarar görmezler. Muhacir de, Allahü teâlânın yasakladığı şeyleri terk edendir."**

Abdullah'dan rivâyet edildi. Resûl-i ekrem şöyle buyurdu: **"İnsanlar üç kişi, olduğu zaman, üçüncüyü yalnız bırakıp, iki kişi aralarında gizli konuşmasınlar."**

Süleym bin Câbir rivâyet etti. Peygamber efendimize gittim. "Ey Allahın Resûlü! Bana nasîhat ver" dedim. Bunun üzerine Peygamber efendimiz: **"Allahü teâlâdan kork ve takvâya sarıl. Kuyudan su çekmek isteyen, senin kovandan, onun su kabına su boşaltman yahut kardeşinle güleryüzle konuşman şeklinde bile olsa, hiçbir iyiliği küçük görme. Elbiseni yere sarkıtmaktan sakın. Çünkü bu kibirdendir. Allahü teâlâ bunu sevmez. Eğer bir kimse, senden bildiği bir şeyle seni ayıplarsa, sen onu, hakkında bildiğin bir şeyle ayıplama. Seni kötüleyeni bırak. Söylediğinin günahı ona âittir. Onun mükâfatı ise senindir, insan, hayvan veya başka bir şey olsun, hiçbir şeye kötü söz söyleme"** buyurdu. Süleym (r.a.) der ki, "Ondan sonra ne bir insana, ne bir hayvana, hiçbirisine kötü söylemedim."

İbn-i Abbâs (r.a.) haber verdi. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Elinde, et ve yemekten kalma, yağ bulaşığı olduğu halde, onu yıkamadan yatıp uyuyan kimseye bir zarar dokunursa, kendisinden başkasını kınayıp, ayıplamasın."**

Câbir bin Abdullah rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular: **"Kapıları kilitleyin. Su kırbasını bağlayın. Kapları örtünüz. Lâmbaları söndürünüz. Çünkü, şeytan kilitli kapıyı açmaz, Bağı çözmez ve kabı açmaz."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu: **"Beş şey, peygamberlerin seçtiği sünnetlerdendir. 1. Bıyık kısaltmak, 2. Tırnakları kesmek, 3. Kasıkları tıraş etmek. 4. Koltuk altlarını yolmak, 5. Misvak kullanmak."** (Misvak, Arabistan'da bulunan, Erak ağacının dalından bir karış uzunlukta kesilen parçadır)

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Şunlara bir yüzle, bunlara bir yüzle gelen iki yüzlü kimse, insanların en kötülerindendir."**

"Güçlü olmak, insanları yenmekle değildir. Gerçek güçlü ve kuvvetli olan, öfke zamanında nefsine sâhib olandır."

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 122

2) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 159

3) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 54

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 404

5) Mu'cem-ul-Müellifîn cild-4, sh. 255

6) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 285

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 167

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 293

EBÛ DÂVÛD TAYÂLİSÎ

Fıkıh âlimi ve muhaddis. İsmi Süleymân bin Dâvûd bin el-Cârûd et-Tayâlisî el-Basrî olup Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) çocuklarının âzâdlısıdır. Annesi İranlıdır. Künyesi, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'dir. 133 (m. 750)'de doğmuş olup, 204 (m. 819)'da vefât etmiştir. Aslen İranlıdır.

Ebû Dâvûd Tayâlisî; Ebân bin Yezîd el-Utâridî, İbrâhîm bin Sa'd, Cerîr bin Hâzîm, Habîb bin Yezîd Harb bin Şeddâd, Hammâdeyn (Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd) Züheyr bin Muhammed, Züheyr İbni Muâviye, Şu'be bin Haccâc, Süfyân-ı Sevrî, Süleymân bin Karm, İbn-i Ebî Zenâd, Ebû Avâne, Muhammed bin Müslim Ebi'l-Veddâh ve pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Ahmed bin Hanbel, Ali bin el-Medînî, İshâk bin Mansûr, Haccâc bin Şâir, Zeyd bin Ahzem, Abdullah bin Muhammed el-Müsnedî, Amr bin el-Fülâs, Muhammed bin Ebî Bekr el-Mukaddimî, Ebû Mes'ûd er-Râzî, Yûnus bin Habîb el-İsfehâni ve pek çok âlim de Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Hıfzı çok kuvvetli bir zât olan Ebû Dâvûd et-. Tayâlisî, aynı zamanda hadîs hafızı idi. Ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Muhammed bin İshâk el-Kısâî'den işittim, O da babasından işitti, o da Yûnus İbni Habîb el-İsfehânî'den rivâyet ederek buyurdu ki; Ebû Dâvûd bize geldi ve bize ezberden yüzbin hadîs-i şerîf yazdırdı; Yetmiş yerde hatâ etti. Basra'ya döndüğü zaman bize mektûb yazıp "Yetmiş yerde hatâ ettim onları düzeltiniz" buyurdu. Bizde onları düzelttik.

Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden rivâyet eden, yazdıran bir zâtın, yetmiş yerde hatâ etmesi ve bunları da yazdırması elbette normaldir. Daha mühim olanı ise bu yetmiş hatâyı yine kendisi tesbit edip, yazanlara bunu bildirmesidir. Ba'zı hadîs âlimleri ise bunu kabûl etmeyip hatalıdır demişlerdir. İbn-i Mehdî "Ebû Dâvûd, insanların en doğrularındandır" demiştir. Amr bin İbrâhîm Ebû Davûd'dan rivâyet etti. Ebû Dâvûd şöyle buyurdu: "Bin hadîs âliminden hadîs-i şerîf yazdım." Ebû Dâvûd Tayâlisî hazretleri otuzbin hadîs-i şerîfi hiç duraklamadan peşpeşe okurdu. Okuduğu, hadîs-i şerîfler hep hıfzından idi. Şu'be bin Haccâc'dan yüzbin hadîs-i şerîf ezberlemişti. Hatîb-i Bağdadî: "Ebû Dâvûd, hafız, sika ve çok hadîs-i şerîf rivâyet eden bir zât idi. Bağdâd'a geldi, Şu'be ve Mes'ûdî'den hadîs-i şerîf dinledi (öğrendi)" buyurdu.

Kendisi "İsfehân'a geldiğim zaman bana sorulmadan kırkbin hadîs-i şerîf yazdırdım" buyurmuştur. İmâm-ı Buhârî (r.a.) onun "Mürsel olarak rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin senedleri mevcûttur" buyurarak tevsik etmiş, doğruluğunu beyân etmiştir.

Ebû Dâvûd Tayâlisî, Şu'be, Mensûr, o da Mücâhid'den rivâyet etti: "İbn-i Abbâs (r.a.) bir kimseye ikramda bulunmak istediği zaman zemzem ikram ederdi."

Ebû Dâvûd Tayâlisî'nin el-Müsned adlı pek kıymetli bir hadîs kitabı vardır. Rivâyete göre ilk te'lîf edilen müsned kitabı budur. Müsned, Eshâb-ı kiramın isimlerini harf sırasına göre ve rivâyet ettiği hadîsleri zikreden veya başka bir tesbit üzere zikr ederek her birinden müellife gelinceye kadar çeşitli rivâyet yollarını bir araya toplayarak yazılan hadîs-i şerîf kitabıdır. Ebû Dâvûd Tayâlisî'nin müsnedinde altıyüzden ziyâde Sahâbînin rivâyetleri mevcût olup, 2767 hadîs-i şerîf ihtivâ etmektedir. Burada İmâm-ı Buhârî sahininin üçte biri kadar hadîs-i şerîf vardır.

Ebû Dâvûd Tayâlisî buyurdu ki: "Bir âlim, bir kitab yazdığı zaman ona yakışan, maksadın İslâmiyete hizmet olmasıdır. Yoksa insanlar arasında "Ne güzel kitab yazmış" diye övülmesi değil."

Ebû Dâvûd Tayâlisî'nin rivâyetinde Berâ bin Âzib'in (r.a.) haber verdiği hadîs-i şerîfte kabir suâli bildirilmektedir. Mü'min olanların bütün bunlara doğru cevap verdiğini haber veren Resûlullah (s.a.v.) hadîsin sonunda **"Mü'min olan meyyit için, kulum doğru söyledi sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Görebildiği yerlere kadar yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna, sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir der. Ben senin sâlih amelinim der. Bunu işitince, yâ Rabbi, kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbi kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk çocuğuma ve mallarıma kavuşsam der"** buyurdu.

İbn-i Ömer'den rivâyet ediyor: Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kadınları mescide gelmekten men ediniz."**

Semüre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.): **"Kim özürsüz Cuma namazını terk ederse, bir dinar tasadduk etsin. Şayet bulamazsa, dinarın yarısını tasadduk etsin"** buyurdular.

Yine Semüre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte **"Allahın la'netiyle birbirinizi, Allahın gazâbına uğra ve Cehennemlik ol diyerek la'netlemeyiniz"** buyuruldu.

Hazreti Ali'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Üç kişiden kalem kaldırılır: Belâlıdan** (mecnûndan) **iyileşinceye kadar, çocukları âkil baliğ oluncaya kadar, uyumakta olandan uyanıncaya kadar."**

Ebân bin Osman'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **"Bir kimse (Bismillâhillezi lâ yedurru maasmihî şey'ün fil ardı velâ fissemâi ve hüvessemîul alîm) derse, hiçbirşey ona zarar vermez."**

Ebû Nüheyk Ömer bin Sa'd'dan Peygamberimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu naklediyor: **"Kur'ân-ı kerîmi teganni ile okuyan bizden değildir."**

Ömer bin Sa'd'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"İnsanoğlunun se'âdeti üçtür ki, sâliha hanım, iyi binek, geniş mesken. Şekâveti üçtür ki, kötü mesken, kötü binek, kötü hanım."**

Ömer bin Sa'd'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Ben şu müslümana hayret ederim: Ona bir** musibet **geldiğinde sabreder, hayır gelirse Allaha hamd eder ve şükreder. Muhakkak bu müslümana herşeyde mükâfat verilir. Hattâ ağzına kaldırdığı lokma için dahi."**

Ebû Talha'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Köpek ve canlı resim bulunan eve melekler girmez"** buyuruldu.

Ebü'l Melîh el-Hüzelî babasından, o da Peygamber efendimizden rivâyet ediyor: **"Temiz olmayarak kılınan namazı ve cimrice verilen sadakayı Allahü teâlâ kabûl etmez."**

"Sizden biri, kendi nefsi için istediğini, müslüman kardeşi için de istemezse, îmân etmiş olmaz."

Katâde Peygamberimizin şöyle buyurduğunu işitmiştir: **"İnsanoğlu ihtiyârlayınca mala ve uzun ömre hırsı artar."**

İbn-i Abbâs rivâyet ediyor: Peygamberimiz (s.a.v.) **"Cennete baktım, ehlinin çoğu fakîrlerdir. Cehenneme baktım, ehlinin çoğu kadınlardır"** buyurdu.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 182

2) Târih-i Bağdâd cild-9, sh. 24

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 203

4) El-A'lâm cild-3, sh. 125

5) Kıyâmet ve Âhıret sh. 138

6) Müsned-i Tayâlisî

EBU HAFS-I HADDÂD EN-NİŞÂBÛRİ (Amr bin Seleme)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Seleme en-Nişâbûrî'dir. "Ebû Hafs" künyesi ile meşhûrdur. Babasına "Selem" de denir. Demircilikle uğraştığı için "Haddâd" lakabı ile anılmaktadır. Buhârâ yolu üzerinde, Nişâbûr şehrinin girişine yakın bir yerde olan Körezba isimli köyde doğdu. 270 (m. 883) senesinde vefât etti. Vefâtı hakkında çeşitli târihler vardır. Ubeydullah bin Mehdî Ebî Verdî ve Ali en-Nasrabâdî'nin sohbetinde bulunup, feyz almıştır. Ahmed bin Hadreveyh el-Belhî ile arkadaşlık etti. Şah İbn-i Şüca' el-Kirmânî ve Ebû Osmân-ı Sa'îd bin İsmail kendisinin talebelerindendir.

Ebû Hafs-ı Haddâd, kerâmet, mürüvvet itibariyle zamanında eşsizdi Âbid, âşık, zâhid, dünyâyı terk etmiş, gönül sultanı büyük bir zâttı. Allahü teâlâyı hatırladığı zaman rengi değişir, kendinden geçerdi. Yanında bulunup, onun bu halini görenler Allahü teâlâyı hatırlardı.

O'nun tövbesi ve büyüklerin yoluna giriş hâli şöyle anlatılır: Bir câriyeyi sevmişti. Ona kavuşmayı çok arzu ediyor ve bunun çârelerini araştırıyordu. Yakınları kendisine şöyle bir yol gösterdiler "Senin derdine deva bulacak yahudi bir büyücü var, onun yanına git!" dediler. Ebû Hafs hemen vakit geçirmeden büyücüye gitti. Durumunu anlattı yardım istedi. Efsuncu yahudi, ona: "İyiliği terk edeceksin, kırk gün gece ve gündüz namaz kılmayacaksın, hayırlı iş ve hak bildiğin şeylerin yanına varmayacaksın ki, ben seni muradına kavuşturayım" dedi. Ebû Hafs, büyücünün dediği şeyleri yaptı. Kırk günün bitiminde, büyücü, Ebû Hafs'a sihir yaptı. Fakat Ebû Hafs muradına nail olamadı. Bunun üzerine yahudi: "Sen mutlaka iyi bir iş ve harekette bulunmuşsun, hayır yapmışsın. Yoksa sihir tutardı. Yaptığın iyiliği hatırlamaya çalış!" dedi. Ebû Hafs: "Şu yaptığım iş hariç, hiç bir güzel niyet ve hayrımı hatırlamıyorum. O da, yolda giderken kimsenin ayağı takılıp düşmesin diye ortada bulunan bir taşı alıp kenara koymamdır" buyurdu. Yahudi: "Sen, kırk gün O'nun emrini yerine getirmeyip hükmünü terk ettiğin halde, O seni terk etmedi. Hiç korkma, Allah arzunu boşa çıkarmaz" dedi. Bu sözler üzerine Ebû Hafs'ın içine öyle bir ateş düştü ki, bu ateş her tarafını sardı, dayanamayacak bir hâl aldı. Orada tövbe etti. Yahudi de onun yanında müslüman oldu.

Ebû Hafs'ı Haddâd, o sırada demircilik yapıyordu. Tövbe ettikten sonra hâllerini gizlemeye çalışırdı. Hergün kazandığı bir altını kimsesizlere, yoksullara dağıtır, geceleri dul kadınların kapısına yiyecek bırakırdı. Kendisi yatsı namazında borç alır, bununla orucunu açardı, öyle zaman olurdu ki, pınarda kalan sebzeleri toplar, bunları temizler, pişirir ve yerdi.

Ebû Hafs-ı Haddâd, bir gün sokakta gözleri görmeyen birisinin: **"Allahtan beklemedikleri şey kendilerine göründü"** (Zümer-47) âyet-i kerîmesini okuduğunu işitince kendinden geçti. Elini ocağa sokup, kızgın demiri çıkardı, örs üzerinde dönderdi. Çıraklar hayret içinde "Bu, ne hâl usta!" diye bağrıştılar. Ebû Hafs-ı Haddâd "Dövün!" buyurdu. Çıraklar: "Usta bu dövülüp temizlenmiş!" dediler. Ebû Hafs, kendine gelince: "Yıllardır, bu işi bırakmaya çalıştım, fakat başaramadım, ama meslek bizi bıraktı" buyurup işini terk etti. Rabbine ibâdete yönelip, halkın içine karışmaz oldu. Kendilerine yakın bir yerde, hadîs-i şerîf okunur ve dinlenirdi. Ebû Hafs'a: "Sen niçin gelip de dinlemiyorsun?" dediler. Ebû Hafs da: "Bir hadîs-i şerîf işitmiştim, otuz senedir bu hadîs-i şerîfe uygun hareket etmek istiyorum, fakat yapamıyorum. Diğer hadîs-i şerîfleri işittiğimde nasıl yaparım" buyurduklarında, onlar: "O, hangi hadîs-i şerîftir?" dediler. Ebû Hafs: **"Kişinin işine yaramayan şeyleri terk etmesi, iyi bir müslüman oluşundandır"** hadîs-i şerifidir" diye cevap verdi.

Birgün yolda giderken, ağlayıp sızlayan şaşırmış bir adama rastladı. Ona; "Bir derdin mi var?" diye sorunca, adam: "Bir tek bineğim vardı, onu da kaybettim, başka bir şeyim yok" dedi. Ebû Hafs duâ edince bineği çıkageldi.

Ebû Osman şöyle anlatır: "Ebû Hafs'ın yanına gitmiştim, önüne konulmuş bir kaç muz gördüm. Bir tane aldım, yerken boğazımda kaldı. Ebû Hafs-ı Haddâd, bana: "Hangi hakla muzlarımdan alıp yiyebiliyorsun?" dedi. Ben de: "Efendim, kalbinizi bilirim, size itimâd ederim. Sahip olduğun şeyleri dağıtırsın, ikram edersin" dedim. Bana: "Ey kendini bilmez! Ben kendime güvenemiyorum ki, sen nasıl güvenirsin. Bunca senedir kalbimin hevâ ve hevesine göre hareket ediyorum. Ben kendimde meydana gelecek şeyleri bilmiyorum. Kişi, kendisinden hâsıl olacak şeyleri bilmezse, başkasından olacak, şeyleri nasıl bilir?" buyurdular.

Birgün çarşıya çıkmışlardı. Yolda bir yahudi ile karşılaştılar. Ebû Hafs hemen yere düştü. Kendine geldiğinde, niçin böyle bir durum olduğunu sordular. Buyurdu ki: "Ben müslüman olduğum için Allahü teâlânın lütufları içindeyim. Şimdi ise O'nun adâleti ile muâmele ettiği bir adamı gördüm. Eğer, Allahü teâlâ onu lütfuyla, bana da adâletiyle muâmele ederse hâlim nice olur?"

Ebû Hafs hazretleri, hac yolculuğuna çıkmışlardı. Kendisi ümmî idi. Bağdâd'a ulaşınca, talebeler; "Horasan'ın ileri gelen evliyâsından olan bir zâtın, karşısındaki bir kimse ile tercümanla konuşması ne ayıp!" dediler. Cüneyd-i Bağdadî talebelerini, Ebû Hafs'ı karşılamaya gönderdi. Ebû Hafs da onun talebeleriyle çok açık ve anlaşılır bir Arapça ile konuştu. Bu durumu gören talebeler mahcup oldular. Âlimlerden meydana gelmiş topluluk O'na, "Fütüvvetin ne demek olduğunu sordular. Ebû Hafs "Önce siz konuşun, güzel ifâde size mahsûstur" buyurdular. Cüneyd-i Bağdadî, "Kendinde olanı görmemen, yaptığın bir işi, "Bunu ben yaptım" diyerek kendine maletmemendir." Ebû Hafs da: "Bize göre fütüvvet, "İnsaf etmek, fakat insaf beklememektir." Cüneyd-i Bağdadî: "Haydi arkadaşlar, gidelim. Zîrâ o, insanların etrâfına bir hat çekti. Hepsini fütüvvetle geçti, kimsenin söyliyemeyeceği sözü söyledi" buyurdular.

Ebû Hafs, öyle heybetli otururdu ki, bu hâli sohbetinde bulunanlara te'sîr eder, hiçbir talebesi emri olmadan oturup kalkamaz, yüzüne bakmaya cesâret edemezdi. Edebli bir şekilde otururlardı. Birgün Cüneyd-i Bağdadî ona: "Talebelerine, büyüklerin yanında oturma edeblerini ne iyi öğretmişsin" dedi. Ebû Hafs: "Sen, mektûbun başlığına önem vermiyorsun. Ba'zan başlık, mektûbtaki bilgilerin sıhhatine delil olabilir" buyurdu. Sonra: "Bir kazan baharatlı yemek ve helva yapmaları için talebelerinize söyleyiniz" deyince, Cüneyd-i Bağdadî bir talebesine işâret

etti. Bir müddet sonra yemek geldi. Ebû Hafs-ı Haddâd: "Bunu bir hamalın başına koy, yorulduğu evin kapısında seslensin!" Hamal, denileni yaptı. Yorulduğu yerdeki ev sahibine seslendi. Ev sahibi: "Eğer, baharatlı bir yiyecek ve helva getirdiysen, içeriye buyur!" dedi. Hamal: "Allah Allah, acâib şey!" dedi ve ev sahibine: "Benim baharatlı yiyecek getireceğimi nereden bildin?" dedi. Ev sahibi: "Çocuklarım, bu yemeği uzun zamandır benden istiyorlardı. Dün duâ ederken hatırımdan bu yemekler geçmişti. İsteğimin çevrilmeyeceğini biliyordum."

Ebû Hafs-ı Haddâd'ın, edebe son derece riayetkar, kibar bir talebesi vardı. Cüneyd-i Bağdadî bir kaç defa ona dikkat etti. Ebû Hafs'a "Bu talebe, kaç senedir yanınızda bulunmaktadır?" diye sordu. Ebû Hafs da: "On yıldır" diye cevap verdi. Cüneyd-i Bağdadî: "Üstün bir nezâketi, gence yakışır iyi hâlleri, mükemmel bir edebi var" buyurdu. Ebû Hafs, bunun üzerine: "Öyledir!" Bu talebemiz, bizim için onyedibin altın harcadı, onyedibin altın da borçlandı. Fakat, daha bunları bize söyleme cesâretini kendinde bulamadı" buyurdu.

Ebû Hafs-ı Haddâd hacca gitmişti. Hac dönüşünde, Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebeleri karşıladılar. Onlara "Yol hediyem şu sözümdür; eğer bir arkadaşınız size saygısızlık ederse, onu özür dilemeye teşvik edin! Fakat siz, onun dilediğinden çok özür dileyin. Eğer kırgınlık gitmemişse ve hakkın da kendi tarafınızda olduğuna kanâat getirirseniz, yine arkadaşınızı en güzel bir şekilde özür dilemeye teşvik edin ve siz de özür dileyin! Kırk gün buna devam edin! Yine kırgınlık gitmezse, o zaman kendinize şöyle deyin: "Ey ahmak nefs! Ne inatçı, ne bencil, ne vurdumduymaz, ne edebsizsin! Sende biraz olsun mertlikten bir eser yoktur. Kırk gün arkadaşın senden özür diledi de özrünü kabûl etmedin. Ben senden el etek çektim, sen bilirsin, nasıl istiyorsan öyle ol!" buyurdu.

Talebesi Ebû Osman şöyle anlatıyor: "Ebû Bekr-i Hânefiyyenin evindeydim. Ebû Hafs-ı Haddâd da oradaydı. Arkadaşlar bir dostumuzdan bahsettiler. Ben de: "Keşke, o da burada olsaydı!" dedim. Ebû Hafs: "Kâğıt, kalem olsaydı. Ona gelmesi için bir mektûb yazardım" buyurunca, ben: "Burada var" dedim. Ebû Hafs-ı Haddâd: "Fakat ev sahibi çarşıya gitti. Eğer orada öldüyse, bunlar vârislerinin olur, böyle olunca onlarla yazı yazılmaz" buyurdu. O kalem kâğıdı kullanmadı."

Ebû Hafs-ı Haddâd, Ebû Bekr-i Şiblî'nin evinde kırk gün misâfir kaldı. Çeşit çeşit yemeklerini yedi. Ayrılıp giderken yanına vardığında: "Ey Şiblî! Eğer yolun Nişâbûr'a uğrarsa, yanıma gel! Misâfirperverlik nasıl oluyormuş, sana öğretirim." Şiblî de: "Ben ne yaptım ki?" dedi. Ebû Hafs-ı Haddâd: "Başka ne yapacaksın, külfete girerek çeşitli yemekler hazırladın, civanmertlikte bu yoktur. Misâfir gelince öyle davranmalı ki, hizmet ederken üzerine bir ağırlık çökmemeli, gittiği için de ferahlamamalısın! Külfete girdiğinde gelişi ağır gelir, gittiğinde de rahatlarsın. Böyle ev sahipliği olmaz" buyurdu. Bir müddet sonra, İmâm-ı Şiblî kırk arkadaşıyla beraber Nişâbûr'a geldiğinde Ebû Hafs-ı Haddâd'a uğradı. Ebû Hafs-ı Haddâd o gece tam kırkbir (41) mum yakmıştı. Şiblî bunları görünce: "Bu ne hâl böyle?" dedi. Ebû Hafs-ı Haddâd: "Ne oldu?" buyurdu. Şiblî "Külfete girmeyin, demiştiniz. Bu mumlar ne böyle?" dedi. Ebû Hafs-ı Haddâd "Öyleyse onları söndür" buyurdu. Şiblî de, kalkıp hepsini söndürmeye uğraştı ise de, bir tanesini söndürebildi. Bunun üzerine Ebû Hafs-ı Haddâd, "Sizi Allahü teâlâ gönderdi. Ben de Allah rızâsı için kırk mum yaktım. Bir tanesini de kendim için yaktım. Benim için olanı söndürdün. Allah rızâsı için olanı söndüremedin. Sen ise Bağdâd'da her yaptığın şeyi benim için yapmıştın. Seninki külfet oldu, benimki ise külfet olmadı" buyurdu.

Talebesi Ebû Osman şöyle anlatıyor: Ebû Hafs-ı Haddâd'a "İnsanlara nasîhat etmek, ilim öğretmek istiyorum" dedim. Bana: "Sende bu hâl neden hâsıl oldu?" buyurdu. Ben de: "İnsanlara şefkat hissinden" dedim. Bana: "İnsanlara şefkat hissi sende ne derecededir?" buyurdu. Ben de: "Öyle bir durumdadır ki, bütün günahkârların yerine Cehennemde yanmaya hazırım" dedim, izin verip bana nasîhatle: "Önce kendine, sonra etrâfındakilere nasîhat et! Etrâfındaki halk topluluğu seni şımartmasın! Çünkü cemâat dışına, Cenâb-ı Hak ise içine nazar eder, bakar" buyurdular. Ben bir yerde sohbet ederken, hocam gizli bir köşeye saklanmışlar. Sohbet bitince, sadaka isteyen bir kimseye herkesten önce gömleğimi çıkarıp verdim. O anda Ebû Hafs-ı Haddâd: "Seni yalancı, in bakayım o kürsüden" dedi. Hatâmı sorduğumda hocam bana: "Hem halka karşı beslediğin şefkat ve merhametten bahsediyorsun. Hem de sadakayı acele ile verip, hepsinden önce sevâba ben kavuşayım diyorsun! Şayet önce söylediğin da'vân üzere olsaydın, bu bencilliği yapmazdın. İn bakalım oradan? Orası senin yerin değildir" buyurdu.

Ebû Zekeriyya da şöyle anlatıyor: "Malım olmasına rağmen fakîrlikten korkardım. Bir gün Ebû Hafs-ı Haddâd bana: Eğer Allahü teâlâ sana fakîrliği takdîr etti ise, kimse seni zengin yapamaz" buyurdular. Bunun üzerine ben de fakîrlik korkusu kalmadı.

Talebesi ve dâmâdı olan Hayrî-i Nişâbûrî şöyle anlatıyor: "Nişâbûr'a ona talebe olmak için gitmiştim. Henüz çok gençtim. Yanına gittim. Bana: "Sen henüz gençsin, bizimle oturamazsın" buyurdular ve beni kabûl etmediler. Çıkarken arkamı dönerek gitmedim. Arka arka giderek çıktım. Kalbim ona çok ısınmıştı. Bir müddet sonra kapısına tekrar vardım, bekledim. Bir yere gidemiyordum. İçimden, "Şu kapının önünde bir çukur kazayım, içine gireyim ondan çık artık emri gelinceye kadar orada durayım" diyordum. Hattâ yapmaya da karar vermiştim. Sonra sadâkatimi anladı ve beni yanına çağırdı. Huzûruna aldı. Gönlümü hoş etti ve talebeliğe kabûl etti."

Bir gün ona: "Aklı başında bir kimse, kendisine zulmeden birini ma'zûr görebilir mi?" diye sordular. O da şu cevâbı verdi. "Evet, mümkündür. Ama o zulmedeni, kendisine Allahü teâlâ tarafından gönderilmiş bir ni'met olarak bilirse!.."

Ebû Hafs-ı Nişâbûrî'nin mübârek lisânından çıkıp gönüllere te'sîr eden kıymetli sözleri çoktur. Buyurdular ki:

"Hakîkî âlim, suâli cevaplandırırken, kıyâmette, "Bu cevâbı nereden buldun?" diye sorulacağından korkan kimsedir."

"Firâset sahibi olduğu iddiasında bulunmaya, kimsenin hakkı yoktur. Yapılacak şey başkasının firâsetinden sakınmak ve korunmaktır. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) **"Mü'minin firâsetinden korkunuz"** buyurdu. Fakat firâset sahibi olmaya çalışın buyurmamışlardır. Şu halde fîrâsetten korunmak mevkiinde bulunan bir kimsenin, firâset da'vâsında bulunması nasıl doğru olabilir?"

"Tasavvuf, baştan başa edebtir. Zîrâ her vaktin bir edebi her makamın bir edebi vardır. Her hâlin bir edebi vardır. Vakitlerle ilgili; edebe riâyet edenler (Vaktini iyi şeylerle geçirenler), velî olan kimselerin makamına ulaşırlar. Edebi terk edenler, Allahü teâlâya yakın olduklarını zannettikleri halde, ondan uzaktırlar. Ba'zı kullar da vardır ki; kendilerinin zannettiklerinden daha yüksek bir mertebeye sahiptir, daha sevgilidirler."

"Kulu, Allahü teâlâya yaklaştıran en iyi vesîle, kulun her halükârda daimî sûrette O'na ihtiyâç duyması, bütün işlerde sünnet-i seniyyeye dört elle sarılması ve gıdayı helâl yoldan temin etmesidir."

"Her zaman nefsini suçlamayıp, ona muhalefet etmeyen aldanmıştır. Nefsine rızâ gözüyle bakan mahvolmuştur."

"Allah korkusu, kalbde bulunan bir meş'aleden ibâret olup, hayır ve şer nâmına kalbde bulunan her şey, ancak onunla görülebilir."

"Hakîkî fakîrlik, bir kimsenin almaktan çok, vermekten hoşlanmasıdır."

"Ümit edilir ki, üzerinde dâima Allahü teâlânın lütfunu gören kimse mahvolmaz."

"İbâdet ve amel sahibi için en fazîletli şey, Allahü teâlânın huzûrundaki murâkabe hâlidir."

"Allahü teâlâya güvenip kendini zengin bilmek ne hoştur! Bir nâmerde dayanıp kendini zengin bilmek ise ne fenâdır.

"Zehir ölümün habercisi olduğu gibi, günahlar da küfrün habercisidir."

"Gönlünde tevazunun bulunmasını isteyen bir kimsenin, sâlihlerin sohbetinde bulunması ve onlara hizmetten ayrılmaması lâzım gelir."

"İşlenen kusur ve kabahatlardan ötürü her zaman gönlü kırık olmak lâzımdır." "Mürüvvet, insafı yerine getirmek ve hiç kimseden intikam almayı istememektir."

"Her kim söz, iş ve hâllerini Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uygun yapmaz ve günahlarından dolayı kendini suçlamazsa, onu evliyâlar sınıfından saymayız."

"Yirmi yıl kalbimizi muhafaza etmeye çalıştık. Kötülüğün oraya girmemesi için kapısında bekledik. Aradan bir zaman geçti, öyle bir hâl aldı ki, bekleyen değil, beklenen olduğumuzu anladık."

"Zamanın fesada varmasına şu üç topluluğun hareketi, sebep oldu: 1- İrfan sahibi olduklarını iddia edenlerin günah işlemesi. 2- Muhabbet ehli olduklarını söyleyenlerin hıyâneti. 3- Allah yolunda olduklarını söyleyenlerin yalanı."

"Nefsinde gördüğü şeyleri iyi sanan kimse, ayıplarını göremez ve bilemez. Ancak nefsinin ayıbını arayan, ondan gelen herşeyi incelemeye tâbi tutan kusurlarını anlar ve hatâlarını bulur."

"Aklına geleni yaptığın müddetçe, bir zindan hayatı yaşayacağını bil! Ancak işlerini cenâb-ı Hakka teslim edersen, rahata kavuşursun!"

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 229

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 150

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 96

4) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 286

5) Keşf-ül-mahcûb sh. 262

EBÛ HAFS-I KEBÎR

Hanefî fıkıh âlimlerinden. Adı, Ahmed bin Hafs'dır. "Ebû Hafs-ı Kebîr" künyesi ile meşhûrdur. Buhâra'da yetişen Hanefî âlimlerinin büyüklerindendir. İmâm-ı Muhammed

Şeybânî'den fıkıh ilmini öğrendi. Bu ilimde, ictihâd derecesine yükseldi. Buhâra'da ilmî reîslik kendisine verildi. "Reîs-ül-ulemâ" (âlimlerin reîsi) ünvanına sahip oldu. 264 (m. 877) senesi Ramazan ayında Buhâra'da iken vefât etti.

Hanefî mezhebinde büyük bir âlimdir. İlimde yükselmesi şöyle oldu: Gençlik yıllarının başındaydı. Evlenmek istedi. İlim ve iffet sahibi, sâliha bir kız ile kendisini evlendirdiler. Evliliğinin birinci gecesi, kız buna "Kadınların âdet hâlleri ile ilgili hayız ilmini öğrendin mi?" dedi. "Hayır!" diye cevap verince, kız: "Allahü teâlâ, Tahrîm sûresi 6. âyet-i kerîmesinde **"Kendinizi ve emrinizde olanları Cehennem ateşinden koruyun!"** buyurdu. Câhil olan nasıl koruyabilir? dedi. Bu söz, Ahmed bin Hafs'a hoş geldi. Hanımını Allahü teâlâya emânet ederek, Merv şehrinde onbeş yıl ilim tahsil edip, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin yüksek talebelerinden olan İmâm-ı Muhammed'den de ders aldı. Vatanına dönmesi için ona izin verdi. Hocası buna "Ebû Hafs-ı Kebîr" adını koymuştu. Dönüşünde, yanında Ebû Süleymân-ı Cürcânî de vardı. Harezm'de, Ceyhun ırmağının üzerinden geçerken, Ebû Hafs'ın kitapları suya düştü. Ebû Süleymân'dan yazmak için kitaplarını âriyet (ödünç) olarak istedi. O da, "Sen, öyle ilim öğrenmeliydin ki, kitaba ihtiyâcın kalmamalıydı" dedi. Ebû Hafs, geri dönüp Merv şehrine geldi. Altı senede o kitapları ezberledi. Âlim olarak hanımının yanına döndü. Buhâralılar, suyun kenarına kadar onu karşılamaya geldiler. Çok izzet, ikram ve ta'zîmde bulundular.

Ebû Hafs-ı Kebîr'in oğlu Muhammed de, Hanefî mezhebinde büyük bir âlimdir. Oğlunun künyesi de, "Ebû Hafs-ı Sagîr" idi. "Ebû Abdullah-ı Buhârî" de denildi. Mâverâünnehrde yetişen Hanefî âlimlerinin, ondördüncü tabakasından olduğunu, Zehebî (Siyerü a'lâmin-nübelâ) adındaki eserinde zikretmektedir. Ebû Hafs-ı Kebîr'in oğlu Muhammed bin Ahmed, büyük bir âlim olan babasından fıkıh ilmini öğrendi. O da, babası gibi, Buhârâ âlimleri arasında "Reîsül-ulemâ" (âlimlerin reîsi) oldu. Hattâ ilim öğrenmek için seyahatlere çıkmış, Ebû Velîd-i Tayâlisî, Hamîdî, Yahyâ bin Maîn ve daha başka âlimlerden ilim aldı ve hadîs-i şerîf öğrenip rivâyette bulundu. **(Kitâb-ül-ehvû vel-ihtilâf)** ve **(er-Reddü alel-Lafziyye)** adında meşhûr iki eseri vardır. **(er-Reddü alâ-ehlil-hevâ)** kitabı da, Ebû Hafs-ı Sagîr'indir. Keşf-üz-zünûn'da (R) harfinde, babası Ebû Hafs-ı Kebîr'e âit olduğunun bildirmesi bir yanlışlıktır.

Ebû Hafs-ı Kebîr, Ehl-i sünnetin ve Hanefî mezhebinin reîsi İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin, ilimde ve ictihâdda yüksek talebelerinden olan büyük âlim Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî'nin derslerinde bulunup Hanefî fıkhında yüksek bir dereceye ulaştı. Kendisinden de, meşhûr imamlar (yüksek âlimler) fıkıh ilmini aldılar ve rivâyette bulundular. O, dinde yüksek ve güvenilir âlim, haramlardan sakınma husûsunda vera' ve zühd sahibi olup, Resûlullahın sünnetlerine tâbi olmada çok ileri, Rabbânî ilimlere sahip olan bir evliyâ idi. Oğlu Ebû Abdullah-ı Buhârî de, babasının sahip olduğu bütün bu üstünlüklere mâlikti. O da büyük bir imamdı.

Ebû Hafs-ı Kebîr ile Sahîh-i Buhârî sahibi İsmail bin Muhammed el-Buhârî arasında geçen hikâye, birçok kitapta zikredilmektedir. Bunun vukû' bulması ise, mümkün olmayacak bir durumdur.

---

1) Fevâid-ül-behiyye fî terâcimi'l-Hânefiyye, sh. 18

2) Rıyâdün-Nâsıhîn sh. 133

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 513

EBÛ HAMZA BAĞDÂDÎ

Kelâm, fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimlerinden. Adı Muhammed bin İbrâhîm'dir, Bağdâd'lı olup, Bezzâr Lakabı ile meşhûrdur. Hocası Harisi Muhâsebî'dir. Ayrıca, Sırrî-yi Sekatî ve başka büyük zâtların sohbetlerinde bulunup, kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Bekr-i Kettânî, Hayr-ün-Nessâc ve başka zâtlar kendisinden hadîs-i şerîfler rivâyet etmiştir. Bir yere gideceği zaman Ebû Türâb Nahşebî ile beraber giderdi. Ebü'l-Hüseyin Nûri'nin akranı idi. Defalarca Basra'ya gitti. Bişr-i Hafî ile sohbet etti. Ebû Hamza Bağdadî (r.a.), Bağdâd'da Ressâfe isimli mescidde va'z ederdi. Sonraları Medine isimli mescidde va'z etmeye başladı. Her Cum'a günü Medine isimli mescidde va'z ediyorken kendisine gâibden bir ses geldi. "Ey Ebâ Hamza! Bugüne kadar konuştun. Çok güzel ve te'sîrli konuşuyorsun. Ama bundan sonra konuşmaman daha hayırlıdır" diyordu. Birden rengi değişti, sarardı ve kürsüden yere düştü. Ertesi Cum'a'ya varmadan vefât etti. Vefât edinceye kadar hiç konuşmadı 289 (m. 901).

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, bu zâta çok saygı gösterirdi. Evliyâ hâllerine âit bir mes'ele olursa, "Ey Ebâ Hamzaî Bu husûsda ne buyurursun?" diye sorar, aldığı cevâblara hayran olurdu. Ebû Hamza (r.a.), tok olarak sahrada yola çıkmayı uygun bulmaz. "Böyle yapmakla, Allahü teâlâya tam tevekkül etmekte, O'na güvenmekte gevşeklik etmiş olurum" buyururdu. Ebû Hamza Bağdadî buyurdular ki:

"Allahü teâlâ sana hayır yollarından birini açarsa, sen o yolda gayretle devam et. Ama o ni'meti sana ihsân edeni ve o ni'mete kavuşmana vesîle olanları da unutma. O ni'mete kavuştuğun için büyüklenme. Senin yapacağın şey, buna kavuşturana şükretmendir. Eğer şükretmezsen, o ni'met, elinden alınır. İhsân edeni üzmüş olursun. Eğer şükredersen, sana daha hayırlı yollar, daha güzel ni'metler ihsân edilir. Nitekim Allahü teâlâ, İbrâhîm sûresi 7. âyetinde **"Eğer şükrederseniz elbette size ni'metimi arttırırım ve eğer nankörlük ederseniz, haberiniz olsun, gerçekten azâbım çok şiddetlidir"** buyuruyor.

"Bir kimsenin, Allahü teâlâyı sevmesi, sonra da O'nu unutması, devamlı Allahü teâlâyı hatırlayıp, sonra da O'nu bulamaması ve Allahü teâlâyı anmakdaki tadı alıp, sonra da O'ndan gâfil olması düşünülemez."

"Allahü teâlâ **"Câhillerden yüz çevir"** (A'râf-199) buyuruyor. Nefs, câhillerin en câhilidir. O halde ondan daha fazla yüz çevirmelidir."

"Nefsinin kötü olan arzularını yapmayıp, onun âhırette kurtulmasını temin edebilirsen, nefsinin hakkını îfâ etmiş olursun, İnsanlar senin kötülüğünden emîn olurlarsa, onların hakkını îfâ etmiş olursun."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 295

2) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 310

3) El-A'lâm cild-5, sh. 294

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 99

5) Nefehât-ül-üns sh. 123

6) Risâle-i Kuşeyrî sh. 139

EBÛ HANÎFE DÎNEVERÎ

Hanefî fıkıh âlimi. Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin talebelerindendir. Nahiv, lügat, matematik, astronomi, kozmografya, botanik, biyoloji, târih ve hadîs ilimlerinde zamanın bir

tanesi idi. Ebû Hanîfe ve Ebû Mûsâ künyesi olup, asıl ismi, Ahmed bin Dâvud'dur. Dînever'de doğmuş olduğundan Dîneverî denilmiştir. En-Nahvî, el-Lügavî nisbetleri de verilmiştir. Hicrî üçüncü asrın başlarında doğduğu tahmin edilen Ebû Hanîfe Ahmed bin Dâvud Dîneverî, Kûfe ve Basra âlimlerinden ilim tahsil etti. Lisan ilmini Kûfeli nahivci İbn-i Sikkît ve babasından öğrendi. Diğer ilimlerde de pekçok âlimden ders aldı. Birçok ilim dalında en yüksek seviyeye yükseldi. Bu ilimlerde eserler verdi. Arabların dil, örf ve âdetlerini ve düşünce yapısını çok iyi biliyordu. Arab âdabını tefekkürle birleştirdi. Belagatta da yüksek bir mevkiye sahip olan Ebû Hanîfe Dîneverî, Irak-ı Acem'de bir kasaba olan Dînever'de 282 (m. 985) yılında vefât etti.

Abdullah bin Muhammed Zübeydî anlatır: "Meşhûr âlim Sirafî'den ısrarla Câhiz ile Ebû Hanîfe Dîneverî'nin belagat ilmin de mukayesesi istendi. Sirafî, Ebû Hanîfe Dîneverî'nin Câhiz'den daha üstün olduğunu söyledi."

Ebû Hayyan, Ebû Hanîfe Dîneverî'nin lügat bilgisinin çok geniş, üslûbunun da Arap âlimlerinin üslûbuna uygun olduğunu söyler. Ayrıca fazîlet, ilim, kitap yazma ve diğer eserleri bakımından da pek az bulunan âlimlerden olduğunu ve başkalarıyla mukayesenin mümkün olmayacağını bildirirdi.

Zühd ve takvâda üstün, hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğu bildirilen Ebû Hanîfe Dîneverî, müslümanlara faydalı olmak için din ve âlet ilimlerinde eserler verirken; ibâdette kolaylığı temin edip, müslümanları rahatlatacak husûslarda da fen bilgileriyle ilgili çalışmalar yapmış, bu husûsta eserler vermiştir.

Eserleri:

"Târihu'l-ahbâri't-tuval" veya "Ebû Hanîfe târihi" adlı eseri, kitaplarının arasında tam olarak mevcut olanıdır. Bu eserinde, dünyâ târihini umûmî olarak ele alıp, asr-ı se'âdet ve halifeler devri hâdiseleri hakkında geniş bilgiler vermekte, hâdiseleri kendi devrine kadar getirmektedir. Bu eserinin 1888 ve 1912 yıllarında baskıları yapılmıştır. İlim târihi bakımından değeri büyük olan bitkilerle ilgili "Kitâbü'n-Nebât" adlı eseri kaybolmuş, İbn-i Sînâ ve İbn-i Baytar tarafından yapılan nakillerde varlığından haberdâr olunmuştur. Eserde Arap kabilelerinin hangi bitkiye hangi ismi verdikleri ve tarifleri onların lisânından alınarak kaydedilmiştir. Daha çok eski şâirlerin şiirlerinde geçen bitkilerin ve Arabistan nebatlarının tarif ve tanıtımını yapan filolojik bir eser vasfına hâizdi. Bunun yanında Arabistan'ın hangi ikliminde, hangi şartlarda, hangi bitkilerin nasıl yetiştirileceğine dâir bilgi veren bir zirâat kitabı husûsiyetini taşımaktaydı. Kitâbü'l-Envâ ve Kitâbü'l-Mücâlese adlı eserlerinin yanında daha birçok değişik ilim dallarında yazılmış kitaplar da O'na atfedilmektedir.

---

1) Bugyet-ül-vuât sh. 132

2) İrşâd-ül-Erib cild-1, sh. 123, 127

3) İnbâh-ur-ruvât cild-1, sh. 41, 43

4) Cevâhir-ul-mudiyye, varak 29 a

5) Hızânet-ül-edeb cild-1, sh. 25

6) El-A'lâm cild-1, sh. 123

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 218

EBÜ'L-GARÎB İSFEHÂNÎ

Çeşitli hâller ve kerâmetler sahibi velîlerden ve derin âlimlerden. Anadolu'ya gelen evliyânın ilklerindendir. Sıkıntılara ve belâlara sabrından dolayı kendisine "Hululî" nisbet edildi. Künyesi gibi kendisi de garîb olan bu mübârek zâtın ismi, doğum ve vefât târihleri bilinmiyor. Yalnız İsfehân'da doğduğu oraya nisbet edilmesinden ve Tarsus'ta vefât ettiği de duâsının kabûl olduğu bildirilmesinden anlaşılmaktadır. İlimde âlim, ahlâkta güzel, zâhid, cömert, âbid, şefkatli olan Ebü'l-Garîb İsfehânî hazretleri, Allahû teâlânın dînini yaymak, O'nun kullarına, sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın tebliğ ettiği güzel dînini duyurmak için ilim tahsil etti. Bu yolda ömrünü feda etti. Öğrenmiş olduğu ilmi öğretmek, üstatlarından almış olduğu feyzi insanlara dağıtmak, dîn-i İslâmı onlara tebliğ etmek için, müslümanların Anadolu'da serhat şehri olan Tarsus'a gitmek istedi. Bu arzusunun tahakkuku içinde hep duâ ederdi. Çeşitli yerlere seyahatleri oldu. Şîrâz'da bulundu. Şeyh Ebû Abdullah-ı Hafif onu çok severdi.

Birgün Şîrâz'da rahatsızlandı. Öyle ki, ölümünün yakın olduğunu hissetti. Dostları çevresine toplandılar. Onlara "Allah rızâsı için benim sizden bir ricam var, lütfen kabûl ediniz" dedi. Başındakiler "Buyur, söyle elbette kabûl ederiz" dediler. "Eğer burada vefât edersem, beni kâfirlerin kabristanına defn edersiniz, benim sizden isteğim budur" dedi. Dostları hayret edip, "Bu ne biçim söz?" diye çıkıştılar. "Bilirsiniz ki, ben Allahü teâlâya her yalvarışımda; "Yâ Rabbî! Eğer senin yanında bir kıymetim varsa, benim canımı Tarsus'ta al" diye duâ ediyorum. Ama ne yazık ki, şimdi burada ölüm döşeğindeyim. Anladımki, O'nun yanında hiç kıymetim yokmuş" buyurdu. Çok geçmeden sıhhat alâmetleri göründü, bir müddet sonra da ayağa kalktı. Tarsus'a gitti. Orada talebeler yetiştirip, insanları irşâd etti. Gönülleri ferahlattı. Doğunun ilimdeki feyz ve bereketinin tohumlarını oraya serpti. Bir müddet sonra da arzusu gerçekleşti. Vefât edip, Mevlâsına kavuştu. Oraya defn edildi.

Arkadaşlarından biri anlatır: Tarsus'ta Ebü'l-Garîb hazretlerinin yanına gittim. Öyle bir hastalığı vardı ki, iki uyluğu şişmiş, dizinden ökçesine kadar olan kısmı yarılmış, kan ve irin akmaktaydı. Hâli çok acayipti. Gören acımaktan kendisini alamazdı. Bu hâlinle de ibâdetlerini terk etmez, daha fazlasını yapacağım diye uğraşırdı. Dilinden "Lâ ilâhe illallah" ve "Estağfirullah" kelimelerini hiç eksik etmezdi. Halktan biri kendisini görüp, "Hâlin nasıl, iyi misin?" diye sordu. "Çektiğimi görüyorsun. Ama henüz **"Bana** (bu) **dert** (gelip) **çattı. Sen merhametlilerin en merhametlisisin"** (Enbiyâ-83) diye Rabbime yalvarmadım. Çünkü ben O'nun kuluyum ve ondan gelen her şeye râzıyım, sabrederim" buyurdu.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 161

EBÜ'L-HASAN SELEM BİN HÜSEYİN EL-BÂRUSÎ

Nişâbûr'un en eski âlim ve velîlerinden. Nişâbûr yakınlarında Bârus köyünden olduğu için el-Bârusî diye tanındı. Kendisine, Ebü'l-Hüseyin, Ebû İmrân ve Ebü'l-Hasan künyeleri verildi ve bunlardan sonuncusu ile meşhûr oldu. Asıl adı, Selem bin Hüseyin olan bu mübârek zât, Nişâbûr'daki âlim ve velîlerin ileri gelenlerindendi. Devrinde Nişâbûr'da yetişen âlim ve velilerden birçoğu kendisinden ilim ve feyz aldı. 271 (m. 884)'de vefât eden evliyâ ve âlimlerin büyüklerinden Hamdûn Kassâr ile 304 (m. 916)'de vefât eden Mahfûz bin Mahmud Nişâbûrî hazretleri bunlardandır. Vefât târihi ve hayatının diğer devreleri hakkında bilgi bulunmayan bu mübârek zât, örnek ahlâkı, dünyâya düşkün olmaması, ilimde ve ibâdette gayreti, günahlardan kaçınıp, harama düşerim korkusuyla mübahların fazlasından da kaçmasıyla tanınırdı, insanlara devamlı iyilik eder, onların haklarını öder, kimseden birşey istemezdi. Duâsının kabûl olduğu

hemen görülürdü. Ebü'l-Hasan Bârusî hazretleri buyurdu ki: "İnsanın içinin kötülüğü dışına vurur."

"Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine yapışıp, bid'atlerden sakınmadıkça, îmân nûrunun parlaklığına kavuşamazsın."

"Eğer insanların dışındaki rağbet, içlerinde de olsa, dışlarında olan zühd, içlerinde de olsa, onlar Hakkın askerleri olurlardı. Nice çok namaz kılıp oruç tutanlara rastladım. Ama onların yaptıklarının sadece gösterişten ibâret olduğunu gördüm. Onlar, îmânlarının uçup gittiğinin farkında bile değillerdi."

---

1) Lübâb, varak 47 a

2) Nefehât-ül-üns, sh. 114

3) Tabakât-ı sûfiyye sh. 123, 273

EBÜ'L-HÜSEYİN-İ NÛRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Allahü teâlânın aşkıyla yananların öncüsü, ibâdet ve tâatta, nefse düşmanlıkta, işlerinin güzelliğinde, konuşmasının tatlılığında, şaşılacak hâller, keskin görüşler ve doğru firâsetler sahibi olup, ismi Ahmed bin Muhammed, künyesi Ebü'l-Hüseyin'dir. İbn-i Begâvî denilmekle tanınır. Babası, Herat ile Merv arasında bulunan Buğşur şehrinden olup, Ebü'l-Hüseyin (r.a.) Bağdâd'da doğdu ve orada yetişti. Zünnûn-i Mısrî, Sırrî-yi Sekâtî, Ahmed bin Ebü'l-Havârî, Muhammed bin Ali Kassab gibi zâtları görüp kendilerinden ilim öğrendi. Cüneyd-i Bağdadînin (r.a.) akranıdır. Sonra gelen âlimler, onun yüksekliğini, ittifâkla bildirip, kendisine Emîr-ul-Kulûb (kalblerin emîri) dediler. Karanlık gecede, odasında söz söylese, mübârek ağzından nûr çıkar, bu nûr ile oda aydınlanırdı. Bunun için ve firaset nûrunun çokluğu ile bâtın hâllerinden çok haberler verdiği için, kendisine Nûri denilirdi. Tenhada bir kulübesi vardı. Geceleri orada bulunur ve hep ibâdet ederdi. Kulübesinden göke kadar bir nûr çıkar, bunu herkes görürdü. 295 (m. 908)'de vefât etti. Cüneyd-i Bağdadî (r.a.), "Nûrî, zamanın sıddîkı idi. Onun vefâtı ile ilmin yarısı gitti" buyurdu.

Ebû Muhammed Megazilî diyor ki: "Nûrî kadar çok ibâdet eden başka bir kimse daha görmedim." Nefsine ağır gelen şeyleri yapmakta çok şiddetli, olup, çok sıkıntılara katlanırdı. Sabahleyin birkaç ekmek alıp, evinden "Dükkâna, gidiyorum" diye çıkardı. Yolda aç olanlara ekmekleri verir, kendisi mescide gidip öğleye kadar ibâdet eder, ondan sonra dükkânına giderdi. Evdekiler, götürdüğü ekmeklerle dükkânda bir şeyler yediğini zannederlerdi. Dükkândakiler de yemeğini evde yiyip geldi, diye düşünürlerdi. Bu hâl yirmi yıl devam etti.

Bir defa Bağdâd'da bakırcıların bulunduğu çarşıda büyük bir yangın çıkıp, çok kimse yandı. Dükkânlardan birinde iki tane Anadolu çocuğu vardı. Ateş etrâflarını sarınca, çocuklar imdat istemeye başladılar. Ateş, çok şiddetli olduğundan, hiç kimse bu çocukları kurtarmak için ateşe girmeye cesâret, edemiyordu. Bu çocukların ustası olan kimse, "Kim bunları kurtarırsa kendisine bin altın vereceğim" dedi. Bu sırada Ebü'l-Hüseyin Nûrî (r.a.) oraya gelmişti ve durumu görünce, Besmele çekip ateşe girdi ve çocukları tutup çıkardı. Hiç birine zarar gelmedi. Çocukların ustası olan kimse, Ebü'l-Hüseyin hazretlerine bin altını takdim edince, O kabûl etmeyip, "Sen Allahü teâlâya şükret ve o altınları al. Allahü teâlâ bize bu mertebeyi paraya pula meyl etmememiz sebebiyle verdi. Biz dünyâyı değil âhıreti istiyoruz" buyurdu.

Bir defa Sahrada yürürken ayağına diken battı ve ayağından kan aktı. Akan her damla, yerde "Allah" yazıyordu.

Bir defa hamama gitmişti. Bir kimse, elbiselerini alıp gitti. "Yâ Rabbi, elbisesiz ne yaparım. Bana elbiselerimi iade eyle" diye duâ etti. Elbiseyi götüren kimse, o anda geri geldi ve kendisinden özür diledi.

Allahü teâlâya kavuşturan yolda ilerliyebilmek için (nefs) engelini aşmak lâzım olduğunu düşünüp, kendi nefsine şöyle dedi: "Ey nefsim! Senelerdir, hevâ ve hevesine uygun olarak yiyip-içtin, yatıp uyudun, gezip-gördün, dilediğin gibi yaşayıp, her arzunu tatmin ettin. Ama bundan sonra hevâ olan şeylerin hepsini terk edip, hep ibâdet ile meşgûl olacaksın ve bu zamana kadar, hevâ ve hevesine uyarak, yaptığın şeylerin ve arzu ettiklerinin hiç birisine kavuşamıyacaksın. Bunları yaparken, sabredip tahammül gösterebilirsen çok büyük se'âdete kavuşursun. Eğer tahammül edemeyip ölürsen, hiç değilse bu yolda ölmüş olursun." Kendisi şöyle anlatıyor: Bunlara uygun olarak kırk sene kadar nefsimle mücâdele ettim. (Bu yolda olanların kalpleri gayet nâzik olup, bir çok sırlara vâkıf olurlar) diye duymuştum. Kendimde böyle bir hâl göremediğim için, kendimi kusurlu kabahatli bulup, nefsime olan düşmanlığımı arttırdım. Zîrâ biliyordum ki, bu büyüklerin sözleri mutlaka doğrudur ve bildirdikleri gibi olur. Nefsimin arzu ettiklerinin tam tersini yapmaya devam edip, nefsimin zevk aldığı şeylerden hiçbirinin çevresine dahi yaklaşmadım. Ondan sonra Allahü teâlânın çok ihsânlarına kavuştum..

Ba'zı hasedci kimseler, zamanın halifesine gidip, tasavvuf ehli zâtlar hakkında uygunsuz sözler sarf edip, cezalandırılmaları gerektiğini söylediler. Öyle ki, tasavvuf ehli zâtların hâllerini, halifeye hâşâ küfür üzere bulunuyorlar diye anlattılar. Halife bunları duyunca, bahsedilen zâtların idâm edilmesi için ferman çıkardı. Bu zâtlar, Ebü'l-Hüseyin Nûrî, Cüneyd, Şiblî, Ebû Hamza, Rakkâm idi. (r.aleyhim). Cellâd, önce Rakkâm'ı idâm edecek iken Hazreti Nûrî fırlayıp, idâm sehbasınâ geldi ve "Önce beni idâm et" dedi. Cellâd "Kılıç, kendisine koşulacak bir şey değildir. Niçin acele ediyorsun? Sana henüz sıra gelmedi" deyince, Nûrî (r.a.), "Bizim yolumuz Îsâr (arkadaşını, kendine tercih etmek), fedâkârlık yoludur. En kıymetli ve tatlı şey candır. Ben kendimi feda edip, bir kaç saniye de olsa bu kardeşlerimin yaşamasını arzu ediyorum..." buyurdu. Bunlar halifeye arz edilince halife bu zâtların hâline çok hayret edip, "Bunların hâllerini kadı (hâkim) incelesin" dedi. Kâdı, Nûri'nin bu sözlerini duymuştu ve Hazreti Cüneyd'in ilminin yüksekliğini biliyordu. Kâdı, Şiblî'ye "yirmi altının zekâtı nedir?" dedi. Şiblî, "Yirmibuçuk altın" deyince, Kâdı, "Böyle yapan bir kimse var mı?" diye sordu. Hazreti Şiblî, "Evet, Ebû Bekr-i Sıddîk, elinde bulunan kırkbin altının hepsini vermiş idi" buyurdu. Kâdı, "Peki, yirmi buçuk altın dediniz. Elinde bulunan yirmi altının hepsini verdikten sonra, bu yarım altın ne demek oluyor?" deyince, Hazreti Şiblî "O, altınları elinde biriktirmiş olmanın cezasıdır" buyurdu. Kâdı, Hazreti Nûri'ye de bir suâl sorup, hemen cevâbını aldı. Nûrî (r.a.) "Ey kadı! Bu suâlleri soruyorsun ama, Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, onların oturması, kalkması, durması, yürümesi, uyuması, dinlenmesi, hâsılı bütün hayatları, bir an kesintiye uğramadan hep Allahü teâlâ iledir. Sen niçin bunları sormuyorsun. Esas ilim bu âlimlerdedir..." buyurdu. Kâdı bunları dinleyince, derhal halifeye haber gönderip, "Eğer bu zâtlar zararlı ve kötü kimseler ise, ben, yeryüzünde iyi bir kimsenin bulunduğunu kabûl etmem. Bunlar çok yüksek zâtlardır. Kendilerinden devlete hiçbir zarar gelmez" dedi. Halife bu haberi alınca, kendilerini çağırarak bir arzuları olup olmadığını sordu. Onlar, "Bizim arzumuz, bizi unutmandır. Biz, senin bizi kabûl etmen ile şeref kazanmayız, buradan kovman ile de hakîr olmayız. Ya'nî bizi kabûl etmen veya kovman bizim için aynıdır. En

iyisi sen bizi unut, bizi kendi hâlimize bırak" dediler. Halife çok ağlayıp, izzet ikram ve hürmet ile kendilerini uğurladı.

Ebû Bekir Şiblî (r.a.) bir yerde va'z ediyordu. Ebü'l-Hüseyin Nûrî (r.a.) oraya geldi ve "Ey Şiblî! Allahü teâlâ, ilmi ile amel etmeyen âlimden râzı değildir ve onun anlattıkları, kimseye te'sîr etmez. İlmin ile amel ediyor isen bu kıymetli vazîfeye devam et. Değilse bu vazîfeyi ehline bırak" buyurunca, Şiblî biraz düşünüp, kendisini bu vazîfeye lâyık olarak görmedi ve bu vazîfeden ayrılıp evine çekildi. Ebü'l-Hüseyin-i Nûrî hazretlerinin büyüklüğünü bilen İsfehânlı bir genç, kendisini ziyâret için Bağdâd'a gitmek istedi. İsfehân hükümdârı bu gence, oraya gitmemesini, o zâtla görüşmemesini istedi. Bu arzusundan vaz geçmesi hâlinde kendisine bir köşk, bin altın kıymetinde eşya ile, bir câriye ve ayrıca bin altın vereceğini bildirdi ise de, genç, muhabbetinin çokluğu sebebiyle, yalın ayak yola çıktı. Bağdâd'a yaklaştığı bir sırada, Hazreti Nûrî talebelerine emredip gencin geçeceği yolun bir kısmının süpürülerek temizlenmesini istedi ve "Bu yolun büyüklerinin muhabbeti ile yanan bir genç, yalın ayak buraya geliyor" buyurdu. Genç geldiğinde, "Nereden geliyorsun?" diye sordu. O da, "İsfehan'dan" deyince, "Şayet İsfehân hükümdârı, (Eğer oraya gitmekten vaz geçersen sana, içinde bin altın kıymetinde eşya ve bir câriye bulunan çok güzel bir köşkü, içindekilerle birlikte vereceğim. Ayrıca bin altın da hediye edeceğim) deseydi ne yapardın?" dedi. Bunu duyan gencin muhabbeti daha da fazlalaştı. Hüngür hüngür ağlıyarak "Hepsini terk edip geldim efendim" diyebildi, Hazreti Nûri, "Onsekizbin âlemi bir tepsinin üzerine koyup, bu yolda yürümek arzusunda olan bir talebenin önüne sunsalar, bu kimsede, o tepsiye göz ucuyla bir baksa, ona, bu yolda ilerlemek nasîb olmaz" buyurdu.

Ca'fer-i Huldî şöyle anlatıyor: Hazreti Nûri, Allahü teâlâya şöyle yalvardı: "Yâ Rabbî! Cennet ve Cehennemi insanlarla doldurmak senin muradındır. Benim vücûdumu, Cehennemin tamamını dolduracak kadar büyüt ki, diğer insanların yerine ben yanayım. Onlar da Cennete gitsinler. Böylece hem senin muradın yerine gelmiş olur ve hem de insanlar azâb görmemiş olurlar" dedi. Biraz sonra ben uyudum. Rü'yâmda bana şöyle denildi. "Nûri'ye gidip, (Allahü teâlâ buyuruyor ki, O'nu, o merhameti sebebiyle mağfiret eyledim) de." Hazreti Şiblî, Hazreti Nûri'ye, "Allahü teâlânın huzûrunda bulunduğunuzu düşünerek murâkabeye daldığınızda, bir kılınızın dahi kıpırdamadığını, aynı hâlde kaldığınızı görüyoruz. Bunu kimden öğrendiniz?" diye sorunca, "Fare deliğinin ağzında, avının çıkmasını beklerken, benden çok daha sakin ve dikkatli olarak duran kediden öğrendim" buyurdu.

Bir gece Kâdsiyeliler, şöyle bir ses duydular "Ey ahâli! Allahü teâlânın dostlarından bir zât (Arslanlar Vadisi) denilen yerde kendisini tevkif etti. Ona yardım edin, onu kurtarın" diyordu. Bütün ahâli yola dökülüp, bildirilen yere vardılar. Orası vahşî hayvanların bulunduğu yerdi. Oraya vardıklarında gördüler ki, Nûri (r.a.) bir çukura inmiş, orada bekliyor. Kendisini oradan çıkarıp, Kadsiye'ye götürdüler ve bu hâlin sebebini sordular. Cevâbında, "Uzun zamandan beri birşey yiyip içmediğim için, karnım çok acıkmıştı. Ekmek ile hurma yiyecektim. Nefsim hurmanın tazesini arzuladı. Demek bende, hâlâ nefsânî arzular var. Şurada vahşi arslanlar beni parçalasınlar da, nefsim taze hurma istemesin diyerek çukura indim. Nefsin insana yaptığı zarar, arslanın yapacağı zarardan çok daha fazladır" buyurdu.

Zeytûne adında bir hizmetçisi vardı. Birgün kendisine ekmek ve süt hazırlayıp getirdi. Hazreti Nûri, ekmeği yemeğe başlayınca, hizmetçi, "Ne münasebetsiz birisi, ellerini yıkamadan yemeğe başlıyor" diye düşündü. Tam bu sırada bir kadın gelip hizmetçiye "Bu kadın benim çamaşırlarımın bulunduğu bohçamı" çaldı deyip, Zeytûne'nin yakasına yapıştı vâliye götürdü.

Hazreti Nûri, vâliye gidip, Zeytûne'ye eziyyet etmemelerini, kaybolan bohçanın, gelmekte olduğunu söyledi. Bu sırada bir câriye, kaybolan bohçayı getirdi. Zeytûne'yi serbest bıraktılar. Nûri (r.a.) hizmetçisine "Bir daha ne münasebetsiz biri diyecek misin?" buyurdu. Zeytûne hatâsını anlayıp, "Asla böyle bir şey düşünmem" dedi ve tövbe etti.

Ebü'l-Hüseyin-i Nûri (r.a.) bir zaman rahatsız oldu. Cüneyd (r.a.), kendisini ziyârete gelip, çiçek ve meyve getirdi. Bir zaman sonra Hazreti Cüneyd rahatsız oldu. Hazreti Nûri, talebelerinden bir kaçı ile kendisini ziyârete gitti. Ziyâret esnasında, talebelerine, "Herkes, Cüneyd'in rahatsızlığından bir miktar kendi üzerine alsın" buyurdu. Talebeler, "Peki efendim, aldık" dediler. Bu anda Cüneyd (r.a.) sıhhate kavuşup ayağa kalktı. Ebü'l-Hüseyin, "Çiçek ile meyve ile hasta ziyâret etmek yerine, bizim yaptığımız gibi ziyâret edilirse, hasta daha çok memnun edilmiş olur" buyurup ayrıldılar.

Ebü'l-Hüseyin (r.a.) zayıf ve halsiz bir ihtiyâra kırbaç vurulduğunu, o hâline rağmen ihtiyârın sabrettiğini gördü. "Bu kadar halsiz ve güçsüz olmanıza rağmen, nasıl bu kadar ezaya sabredebiliyorsunuz?" diye sordu. İhtiyâr "Evlâdım! Belâya sabretmek ve tahammül etmek beden ile değil, himmet iledir" dedi. Hazreti Nûri, "Peki, sabır nedir?" deyince, ihtiyâr, "Sabır, belâ geldiği zamanki hâlin ile, belâ gittiği zamanki hâlin eşit olmasıdır" dedi.

Ebü'l-Hüseyin-i Nûri (r.a.) buyurdu ki:

"Tasavvuf, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin hepsinden uzaklaşıp, Allahü teâlâya yaklaşmaktır."

"Bu zamanda ilmi ile amel eden âlim ve hakîkati anlatan ârif kimse, yok gibidir."

"İnsan, mahlûkları, eşyayı görmekle değil, bunları görünce, bunları yaratan zâtın büyüklüğünü düşünmekle huzûr bulur." "Dünyâ Allahü teâlânın dînine hizmet; âhıret ise Allahü teâlâya kurbet (yakınlık) yeridir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 164

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 249

3) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 130

4) Nefehât-ül-üns sh. 130

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1000

6) Risâle-i Kuşeyrî sh. 112

7) Keşf-ül-mahcûb sh. 130

8) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 39

9) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 97

10) Sıfat-üs-safve cild-2, sh. 294

EBÛ MUHAMMED ER-RÂSİBÎ

Bağdâd'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed er-Râsibî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Bağdâd'da doğdu. 367 (m. 977)'de orada vefât etti. İlim tahsil etmek için bir ara Şam'a gitti. Bir müddet sonra Bağdâd'a döndü. Ve vefâtına kadar orada kaldı. İbn-i Atâ Muhammed Cerîrî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti.

Buyurdu ki:

"İnsan ile Allahü teâlâ arasındaki en büyük perde, insanın Allahü teâlâya değil de, kendisi gibi âciz olan birine güvenmesidir."

"Sıkıntı ve üzüntüler günahların cezalarıdır."

"Bir kimse için en büyük sıkıntı, uygunsuz birisi ile sohbet etmek, beraber bulunmak mecbûriyetinde kalması ve o kimseyi terk edip gitmek mümkün olmamasıdır."

"Siz geçici dünyâ malını istiyorsunuz. Halbuki Allahü teâlâ âhıreti kazanmanızı diliyor." âyet-i kerîmesini şöyle tefsîr etti: "Dünyâyı istiyen kimseyi, Allahü teâlâ âhıreti istemeye da'vet eder. Âhıreti isteyen kimseyi de, Allahü teâlâ yakınlığına da'vet eder."

"Allahü teâlânın haram ettiklerinden sakınan bir kalbden, dünyâ sevgisi ve arzularına düşkünlük çıkıp gider."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 513

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 125

3) Nefehât-ül-üns sh. 311

EBÛ-OSMAN HAYRİ

Meşhûr tasavvuf âlimlerinden. Künyesi Ebû Osman olup, adı Ebû Osman Sa'îd bin İsmail Hayri'dir. Aslen Rey şehrinden olup, Nişâbûr'a gelip yerleşmiştir. Zamanın önderi ve bir tanesi idi. Önceleri Şah Şüca' Kirmânî'nin talebesi idi. Hocasıyla birlikte Nişâbûr'a gidince orada kaldı ve Ebû Hafs'ın talebesi oldu. Ebû Hafs'ın kızı ile evlenmiştir. Kadri yüksek, himmeti yüce bir zât idi. Fıkıh ve tasavvuf ilminde derin bilgi sahibi kâmil bir âlimdi. Sözleri ölçülü ve te'sîrliydi. Zamanındaki tasavvuf büyükleri: "Dünyâda üç kişi vardır. Bir dördüncüsü yoktur. Nişâbûr'da Ebû Osman, Bağdâd'da Cüneyd-i Bağdadî ve Şam'da Ebû Abdullah Cellâ" demişlerdir. Horasan'da tasavvuf ondan yayılmıştır. Nişâbûr halkı, tasavvuf dili ile kendilerine söz söylemesi için ona bir kürsü kurmuşlardır. Onun yüksek değerde sözleri vardır. Kayınpederi Ebû Hafs'tan sonra otuz sene yaşamış ve 298 (m. 910) senesinde vefât etmiştir.

İlk hâlini kendisi şöyle anlatır: "Kalbim dâima hakîkatten birşeyler arardı. Ben çocukken, zâhirden uzak duruyor ve zâhirinin dışında dînin esrârı bulunduğuna inanıyordum."

Ebû Osman Hayri, bir gün talebeleriyle beraber yolda yürürken, biri damdan başına bir mangal kül döktü. Talebeleri bu duruma çok üzüldüler ve adama yaptığının kötülüğünü anlatmaya kalktılar. Bunun üzerine Ebû Osman "Ateşe lâyık olan bir kimseye, kül dökülmesine binlerce defa şükretmek lâzım gelir" dedi.

Ebû Amr anlatır: "Ebû Osman'ın meclisinde tövbe etmiştim. Bir süre sonra tekrar günah işlemeye başlayınca, onun sohbetlerini terk ettim. Ondan kaçıyordum." Birgün beni yolda görünce: "Yavrucuğum, günahsız ve temiz olduğun sürece düşmanlarınla oturma. Çünkü düşman, sendeki kusuru görür ve bundan dolayı sevinir. Buna da sen üzülürsün. Günah işlemen gerekiyorsa, gene bizim yanımıza gel, biz sana katlanırız deyince, günah işlemekten vazgeçtim ve samimî bir şekilde tövbe ettim."

Birgün Ebû Osman'a inanmıyanlardan birisi onu yemeğe da'vet etti. O da da'veti kabûl edip, o kişinin evine gitti. Adam kapıdan ona: "Ey obur! Yiyecek birşey yok geri dön" dedi. Ebû Osman geri dönüp giderken tekrar çağırdı ve "Bir şeyler yiyebilmek için ne kadar ciddî

davranıyorsun. Yiyecek hiç bir şey yok" dedi. O gene geri döndü. Fakat adam tekrar çağırdı ve "Köpek var yersen ye, yoksa hemen git" dedi. Bu hâl tam otuz kere tekrarlanmasına rağmen Ebû Osman hiç incinmedi, hiç kırılmadı. En sonunda adam ondan özür diliyerek, talebesi oldu. "Sen nasıl bir kişisin ki, sana otuz kere hakaret ettim ve kovdum. Ama sende hiç kırılma ve incinme belirtisi görülmedi" diye sordu. O da cevap olarak: "Kırk yıldan beri, Allahü teâlâ beni hangi hâl içinde bulundurursa bulundursun, hiç hoşnutsuzluk duymadım" dedi.

Ebû Osman anlatır: "Hocam Ebû Hafs'ın yanına gittiğim zaman, çok gençtim. Beni talebeliğe kabûl etmedi ve "Sen henüz çok gençsin, bizimle oturamazsın" dedi. Bunun üzerine ben onu göremeyinceye kadar arka arka gittim. Fakat kalbim ondan ayrılmamayı, onun yanında olmayı istiyordu. Bunun üzerine kapısının önüne bir çukur kazıp içine gireyim. Çık deyinceye kadar çıkmıyayım diye niyet ettim. Tam bu işi yapacaktım ki, beni talebeliğe kabûl etti."

Birgün yolda yürürken ayyaş, derbeder ve elinde saz bulunan bir genç Ebû Osman'ı görünce, sazını abasının içine sakladı. Osman'ın kendisine, bu yaptıklarının kötülüğünü anlatacağını zannetti. Fakat Ebû Osman onun yanına şefkatli bir şekilde giderek "Hiç çekinme, zirâ insanların hepsi birdir, talebelerin hepsi aynıdır" dedi. Genç onun böyle merhametli hâlini görünce tövbe etti. Ebû Osman, gusül abdesti almasını söyledi ve şöyle duâ etti. "Yâ Rabbî! Bana düşen görevi yaptım. Gerisini sana havale ediyorum." Duânın hemen ardından genci iyi bir hâl kapladı. Ebû Osman bile bu hâle şaşırdı.

Ebû Osman, ölüm döşeğinde iken bayıldı. Babasının vefât ettiğini sanan oğlu Ebû Bekir üzüntüsünden gömleğini yırttı. Bunun üzerine ayılan Ebû Osman, "Yavrum, bu hareketin zâhir itibariyle sünnete aykırı, bâtın itibariyle de riya alâmetidir" dedi.

Ebû Osman buyurdu ki:

"Sünnet-i seniyyeyi kendisine rehber edinen hikmet, nefsinin arzularını kendine hâkim kılan, bid'at söyler."

"Korku, Allahü teâlânın adâletinden, ümit ise lutfundandır."

"Tevekkül, Allahü teâlâya itimâdı tam olduğundan, onunla yetinmektir."

"Akıllı, korktuğu şey başına gelmeden önce, onun çâresine bakandır."

"Allah korkusu, seni O'na ulaştırır ve kendini beğenmekten uzaklaştırır."

"Muhabbet, Allahü teâlânın korkusuyla sıhhat bulur, edebe sıkı sarılmakla da kuvvetlenir."

"Dünyâyı sevmek, Allah sevgisini kalbden götürür. Allahü teâlâdan başkasından korkmak, Allah korkusunu kalbden çıkarır, Allahtan başkasından istemek, Allahü teâlâya olan ümidi kalbden uzaklaştırır."

"Edeb, fakîrin dayanağı, zenginin süsüdür."

"Muhabbete, muhabbet denmesi, kalbde Allahü teâlânın rızâsından başka olan herşeyi mahv etmesindendir."

"Zenginlerle sohbet ederken azîz, fakîrlerle sohbet ederken alçak gönüllü ol. Zenginlere karşı izzetli davranman tevâzu, fakîrlere karşı alçak gönüllü olman şereftir."

"Evliyânın sohbetine kavuşan kimse, Allahü teâlâya kavuşturan yolu bulur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 244
2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 86
3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 369
4) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 99
5) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 259
6) Keşf-ül-mahcûb sh. 222
7) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 170
8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 333

EBÛ SA'ÎD EŞEC

Hadîs ve tefsîr âlimi. Zamanının imâmı olup, "Şeyh-ül-İslâm" diye bilinirdi. İmâm, hafız lakabları da verildi. El-Eşec lakabı ve Ebû Sa'îd künyesi ile meşhûr oldu. Aslen Kûfeli olup, asıl ismi Abdullah bin Sa'îd bin Hüseyn el-Kindî'dir. Kendisine el-Kindî ve el-Kûfevî nisbet edilirdi. Kûfe'de doğup orada yerleşen Ebû Sa'îd el-Eşec, asrının büyük âlimlerinden ders alıp, onların sohbetlerinde yetişti. Birçok talebe yetiştirip, eserler yazdı. Eserlerinden "Tefsîr-i Eşec" meşhûr oldu. 257 (m. 865) senesinde vefât etti.

Ebû Sa'îd Eşec hazretlerinin ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendiği âlimlerden bir kısmı şunlardır: İsmail bin Aliyye, Hafs bin Kıyâs, Ebû Üsâme, Abdüsselâm bin Harb, Heşîm, Ziyâd bin Hasan bin Furat el-Gazzâz, Ebû Büd Reşcâ bin el-Velîd, Abdullah bin Eclah, Abdullah bin İdrîs, Abdurrahmân bin Muhammed el-Muhâribî, Abdet bin Süleymân, Ukbe bin Hâlid es-Sükûnî, Mu'temer bin Süleymân er-Rekkî, Muâz bin Hişâm, Muhammed bin Fudayl, Vekî, İbn-i Ebî Utbe'dir (r.aleyhim).

Hadîs-i şerîf öğrenmek için yıllarını bu yolda geçiren ve hadîs ilminde "Hâfız" (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlike ezbere bilen) Ebû Sa'îd el-Eşec (r.a.), vefâtından sonra arkasında sadaka-i câriye (devamlı sevâb getiren sadaka) olarak mümtaz talebeler yetiştirip, kıymetli eserler bıraktı. Bu büyük âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflenenler arasında Ebû Zur'a, Ebû Hatim, İbn-i Huzeyme, Ömer bin Muhammed bin Büceyr, İbn-i Ebî Hatim, İbn-i Ebi'd Dünyâ, Hasan bin Süfyân, Ebû Ya'lâ ve daha birçok büyük âlim ve seçkin insan bulunmaktaydı.

Bu mübârek âlim hakkında, kendi devrinde yaşayan veya daha sonra eserlerini inceleyen âlimler kanâatlerini söyleyip, O'nun dinde sağlamlığını dile getirdiler. Bunlardan Ebû Hâtem; "sika ve sadûk", Mürre; "Zamanın imâmı", Nesâî; "Saduk", Ahmed bin Bilâl eş-Şatvî; "Ondan daha çok hadîs bileni germedim" buyurarak, O'nun ilimdeki yüksekliğini ifâde ettiler.

İlminin çokluğu kadar, zühdü de fazla olan, Ebû Sa'îd el-Eşec (r.a.), hiçbir ânını âhıretine faydası olmayacak birşeyle geçirmez, bütün vaktini Allahü teâlânın dînine hizmet için harcardı.

Çeşitli râvilerden rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız. Onların şanlarına yakışmayan birşey söylemeyiniz! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, eshâbımdan birinin bir müd arpası kadar sevâb alamaz."

"Ey gençler Cemâati! Sizden kimin evlenmeye gücü yeterse hemen evlensin. Zîrâ evlilik, gözü haramdan daha muhafaza edici, namusu daha koruyucudur. Kimin gücü yetmezse, o da oruç tutmaya devam etsin."

"Melekler, sizden öncekilerden bir adamın rûhunu karşılayıp, "Hayır, nâmına birşey işledin mi?" diye sordular. O zât "İşlemedim" cevâbını verdi. "Düşün" dediler. Adam: "Ben insanlara veresiye mal verir, hizmetkârlarıma fakîre mühlet vermelerini, zengine de müsamahakâr davranmalarını emrederdim" dedi. Allahü teâlâ "O kulumu affettim" buyurdu."

"Şüphesiz kıyâmetin önünde (kıyâmet kopmadan) **öyle günler vardır ki, o günlerde ilim kaldırılacak, cehil inecek, herc** (adam öldürmek) **çoğalacaktır." buyurdu.**

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb, cild-5, sh. 236, 237

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 501

3) El-A'lâm, cild-4, sh. 90

4) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-6, sh. 58

EBÛ SA'ÎD-İ HARRÂZ

Evliyânın büyüklerinden. Adı Ahmed bin Îsâ'dır. Bağdâdlıdır. Muhammed bin Mensûr Tûkî'nin talebesidir. Zünnûn-i Mısrî, Ebû Âbid Busrî, Sırrî-yi Sekâtî, Bişr-i Hafî gibi âlimler ile sohbet etmiştir. Dört kitap yazmış, 227 (m. 890) senesinde Bağdâd'da vefât etmiştir.

Ebû Sa'îd-i Harrâz vera' ve riyâzette gayet ileri idi. Hakîkat deryası bir zât idi. Onun kadar hakîkatten bahseden olmadığı için ona "Tasavvufun lisânı" denilmiştir. Kendine has kerâmetleri ve hakikâtleri söyleyen veciz sözleri vardır. İlk defa fenâ ve bekâdan o bahsetmişti.

Birgün onun, ayakkabı diktiğini ve tekrar söktüğünü gördüler. Niçin böyle yapıyorsun dediklerinde, "Nefsimi meşgûl ediyorum, tâ ki, o beni meşgûl etmesin" buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Harrâz (r.a.) bir gün, **"Bir kimse bir kimseye iyilik yaparsa, muhakkak sûrette o kimse kendisine iyilik eden kimseyi sever"** meâlindeki hadîs-i şerîfi okudu ve buyurdu ki: "İnsanlara ne kadar şaşılsa yeridir. Kendisine az bir iyilikte bulunanı sever de, kendisini, bütün iyilik ve ihsânların hakîkî sahibi olan, Allahü teâlâya yöneltmez. Nasıl olur da kalbini tamamen O'na bağlamaz. Bir kimse başkasına bir iyilik yapınca, ona teşekkür etmeli ve o kimseye iyilik yapmak istidâdını ve gücünü veren ya'nî iyiliğin hakîkî sahibi olan Allahü teâlâya da şükretmelidir."

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün çölde gidiyordum. Azığım hiç yoktu. Çok acıktım. Uzaktan bir kervanın gelmekte olduğunu görünce, şunlardan yiyecek isteyeyim diye düşündüm. Sonra da kendi kendime "Bak, sen Allahü teâlâdan başkasına güveniyorsun ve onlarla seviniyorsun. Ben bu kervana katılmam. Ne zaman beni kervana Alırlarsa, o zaman katılırım" dedim. Onlara görünmemek için kendimi belime kadar toprağa gömdüm. Gece yarısı bir ses, "Ey kervandakiler, Allah dostu bir zât şurada kendini kumlara gömmüştür" dedi. Sonra adamlar gelip beni alıp götürdüler."

Şöyle rivâyet edildi: Ebû Sa'îd-i Harrâz'ın ba'zı işlerini gören ve ona hizmet eden bir fakîr vardı. Ebû Sa'îd ona ihlâs ile amel etmesi için, ihlâstân bahsetmişti. Fakîr kendisini yoklamış, görmüş ki Ebû Sa'îd'e yaptığı hizmette ihlâs yok, Hemen Ebû Sa'îd'in hizmetini terk etmiş.

Bunun üzerine Ebû Sa'îd, işlerinde biraz zorlukla karşılaşmıştı. Fakîre "Neden gelmiyorsun" deyince O da "Yaptığım işte ihlâs bulamadım" dedi. Ebû Sa'îd'e, "Sen ameline devam et ve ihlâsı elde etmeğe çalış. Çünkü ben sana ameli terk et demedim, ihlâsı ara dedim" buyurdu.

Yine kendisi anlatır: "Gençliğimde bir adam bana kötülük yapmak için uğraşıyor, ısrarla beni sıkıştırıyordu. Ondan hep kaçıyordum. Birgün çölde giderken gördüm ki, o adam beni takip ediyordu. İçimden "Allahım, onun şerrinden beni koru" diye duâ ettim. Yakınımdaki kuyunun içine kendimi attım. Allahü teâlâ o kuyunun içinde beni korudu. Kuyuda "Yâ Rabbi! Kudretinle beni bu kuyudan çıkar ve o şahsın şerrinden koru" dedim. Allahü teâlâ beni kuyudan çıkardı. O adamın yanına koydu. Sonra o adam benden özür diledi ve beni hizmetinde bulunmam için kabûl et dedi. Onun samimî olarak bu teklifi yaptığını gördüm. O zât ölünceye kadar dâima benimle beraber oldu."

Birgün Ebû Sa'îd-i Harrâz, kendinden önce vefât eden oğlunu rü'yâsında gördü. Ona "Yavrucuğum! Allahü teâlâ sana nasıl muâmele yaptı?" dedi. Oğlu "Beni Cennetine koyarak ağırladı." dedi. "Yavrucuğum! Bana nasîhat et" dedi. Bunun üzerine oğlu: "Babacığım! Allahü teâlâya karşı kötü kalbli olarak davranma. Allahü teâlâ ile arana, bir gömlek bile koyma!" dedi. Ebû Sa'îd, bundan sonra yaşadığı süre içinde üzerindeki gömlekten başka gömlek giymedi.

Yine kendisi şöyle anlatır: "Birgün deniz kenarında bir genç gördüm. Omuzunda demir divit asılı idi. Fakat elbisesi sâlihlerin giydiği elbisedendi. Kendi kendime zâlimler âletini üzerinde bulunduruyor dedim. Ona yaklaşıp selâm verdim ve şöyle sordum: "Ey Genç! Allahü teâlâya nasıl ulaşılır?" O genç de bana "Allaha giden yol ikidir. Birisi âlimlerin yolu, diğeri halkın yolu. Senin âlimlerin yolundan hiç haberin yok. Çünkü kendi muâmeleni Allahü teâlâya ermek için sebeb olarak görüyorsun ve sen diviti zulüm âleti sanırsın. Allahü teâlâ "Ey îmân edenler! Zannın bir çoğundan sakının!" buyurmaktadır." dedi.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) şöyle demiştir: "Eğer Allahü teâlâ bizden Ebû Sa'îd-i Harrâz'ın yaptığının hakîkatini taleb etse, muhakkak ki hepimiz helak olurduk." Başka bir âlim ise Ebû Sa'îd-i Harrâz ömrü boyunca ayakkabı dikiciliği yaptı. Asla iki dikiş arasında Allahü teâlâyı unutmadı" dedi.

Kendisi bir rü'yâsını şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda iki melek gökten indi ve bana "Sıdk" nedir diye sordular. Onlara "Ahde vefadır" dedim. Doğru söyledin dediler ve geri gittiler."

Buyurdu ki: "Hakîkî yakınlık, kalbin herşeyden temizlenmesi ve Allah ile huzûrda olmasıdır."

"Nefs durgun suya benzer. Dıştan bakılınca pak, ama biraz hareket edince, dibinde saklı hastalık mikropları ortaya çıkar."

"Tevhîdin başlangıcı, gönlüyle her şeyden uzak olan kişinin, bütün varlığıyla Allahü teâlâya dönmesidir."

"İlim seni amele götürür, yakîn ise seni taşır."

"Yüksek ahlâk sahibinin himmeti, yalnız Allahü teâlâya olur."

"Tevekkül, kalbin Allahü teâlâya güvenmesidir."

"Tasavvuf, kendi benliğinden arınıp, ilâhî nûrlarla dolmak, zikirden hâsıl olan zevkin tadına varmaktır."

Ebû Sa'îd-i Harrâz'ın yazdığı eserlerden en meşhûru Kitâb-üs-sır'dır.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 228

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 246

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 92

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1001

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 129

6) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 276

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 192

8) Nefehât-ül-üns sh. 125

9) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 248

10) Keşf-ül-mahcûb sh. 54

EBÛ SÜLEYMÂN CÜRCÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İmâm-ı Muhammed Şeybânî ve Ebû Yûsuf hazretlerinin talebelerindendir. Aslen Belh yakınlarında Cürcan'dan olan Ebû Süleymân Cürcânî'nin ismi, Mûsâ bin Süleymân'dır. Ebû Süleymân künyesidir. Cürcân'dan Bağdâd'a gelerek ilim tahsil etti Pek kıymetli kitaplar yazdı. 201 (m. 816) yılında Bağdâd'da vefât etti.

Ebû Süleymân Cürcânî, Abdullah bin Mübârek'ten, Amr bin Cemî', Ebû Yûsuf, Muhammed bin Hasan Şeybânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hanefî mezhebinin fıkıh bilgilerini, müctehidlerin değişik ictihâdlarını ezberledi. Onları kitaplarında yazarak ve talebelerine anlatarak, daha sonraki nesillere aktardı. O'nun ilimdeki derecesini, Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye'deki şu cümleler çok güzel ifâde etmektedir:

"İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), fıkıh bilgilerini toplayarak kısımlara, kollara ayırdığı ve usûller, metodlar koyduğu gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramın (r.anhüm ecma'în) bildirdiği i'tikâd, îmân bilgilerini de topladı ve yüzlerce talebesine bildirdi. Talebesinden İlm-i kelâm, ya'nî îmân bilgileri mütehassısları yetişti. Bunlardan İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin yetiştirdiklerinden Ebû Süleymân Cürcânî ve bunun talebelerinden Ebû Bekr-i Cürcânî meşhûr oldu. Bunun talebesinden de, Ebû Nasr-ı Iyâd, kelâm ilminde, Ebû Mensûr-i Mâturîdî'yi yetiştirdi. Ebû Men sûr, İmâm-ı a'zamdan gelen kelâm bilgilerini, kitablara yazdı. Yoldan sapmış olanlarla çarpışarak, Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirdi, her tarafa yaydı."

Fıkıhta keskin görüşlü talebeler yetiştiren Ebû Süleymân Cürcânî'den (r.a.) Abdullah bin Hasan Hâşimî, Ahmed bin Muhammed bin Îsâ el-Bertî, Beşîr bin Mûsâ el-Esedî, Ebû Bekr Ahmed bin İshâk Cürcânî ve daha birçok âlim ilim öğrenip rivâyette bulundu.

İbrâhîm bin Sa'îd anlatır. Halife Me'mun, Mûsâ bin Süleymân ve Ma'lâ er-Râzî'yi sarayına da'vet etti. Daha yaşlı olması, vera' ve takvâdaki üstünlüğünden dolayı ilk önce Ebû Süleymân Cürcânî'ye kadılık teklif etti. O da "Ey mü'minlerin emîri! İnsanlara kadı ta'yin ederken Allahü teâlânın emirlerine dikkat et! Her önüne geleni kadı yapma! Emâneti bizim gibi ehil olmayanlara teslim etme! Yemîn ederim ki, ben hiddetliyimdir, sinirlerime hâkim olamamaktan korkuyorum. Allah için, O'nun kullarına muhakeme edecek gücü kendimde bulamıyorum" diyerek kadılığı kabûl etmedi. Halife de "Doğru söyledin" deyip teklifini geri aldı ve ona hayırla duâ etti.

Aynı teklifi Ma'lâ er-Râzî'ye yaptı. Er-Râzî de: "Ben bu işe ehil değilim. Borçlu ve alacaklı bir adamım. Bana borcu olanlardan isteyici olacağım, diğerleri de benden alacaklarını isteyecekler" dedi. Halife "Senin borç ve alacak işini hallederiz. Borçlarını öder, alacaklarını kabûl ederiz" dedi. Yine itiraz edip "Ben vesveseli bir adamım, insanların malını telef edeceğimden korkarım" dedi. Halife "Sana emîn kimselerden istişâre edecek insanlar buluruz, onlara danışırsın" deyince de, "Ama ben danışacağım insanları kırk yıldır tanımak isterim. Değilse onlara güvenemem. Böyle insanları da nerede bulacağım?" dedi. Halîfe de onu affetti. Böylelikle her ikisi de, insanlara hükmetmekle hatâ yapacaklarından korktukları kadılık mesleğinden kurtuldular.

Ebû Süleymân Cürcânî hazretleri, hocalarından öğrendiği ilmi bir taraftan talebelerine öğretirken, bir taraftan da pek kıymetli kitaplar yazdı. Böylece sonraki devirlerde gelecek olan müslümanların faydalanmalarına imkân hazırladı. Bu eserlerinden en meşhûrları arasında "Siyer-i sagîr", "Salât", "Rehn" "Nevâdir-ül-fetâvâ" adlı kitapları sayılabilir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 30

2) El-A'lâm cild-7, sh. 323

3) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 216

4) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 36

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 392

EBÛ SÜLEYMÂN-I DÂRÂNÎ

Şam'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. Abdurrahmân bin Ahmed el-Ansî din imamlarından iken, Allahü teâlâdan başka her şeyi terk edip, tasavvuf yoluna girdi. Künyesi Ebû Süleymân'dır. Şam'ın güneyinde bulunan Daran köyünde yerleşti. Bunun için kendisine Ebû Süleymân-ı Dârânî denir. 205 (m. 820)'de Şam'da vefât etti. Türbesi oradadır. Süfyân-ı Sevrî ve başka âlimlerden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Lütuf ve ihsânı bol, çok kibar ve sevimli bir zât idi. Bunun için kendisine Reyhân-ül-kulûb (Gönüllerin güzel kokulu çiçeği) denirdi. Nefsine muhalefet etmekte, açlık çekmekte çok ileri idi. Öyle ki, bu ümmetten açlığa onun kadar tahammül eden olmamıştır. Bunun için kendisine "Bündâr-ül-Câiîn" (Açların reîsi) denirdi ilimde, ma'rifette, yüksek hâlleri ve çok güzel sözleri meşhûrdur. Nefsin zararlarına ve sinsi düşmanlıklarına son derece vâkıf olup, ondan korunmakta, kalbi ve diğer uzuvların hepsini İslâmiyete tam uygun olarak kullanmakta eşine çok az rastlanan Allah adamlarındandı.

Hazreti Ebû Süleymân-ı Dârânî, doğru yola gelmesine sebeb olan hâdiseyi şöyle anlatmıştır: "Câmide bir va'izin sohbetlerine devam ederdim. Birgün sözleri bana çok te'sîr etti. Fakat dışarı çıktığımda bu te'sîr hiç kalmadı. Geri geldim, ikinci defa dinledim, yine sözleri kalbime oldukça çok te'sîr etti. Dışarı çıktım. Bu te'sîr bir miktar devam etti ve kayboldu. Üçüncü defa geldim. Bu sefer öyle duygulandım ki, bu te'sîr eve kadar aynı hâlde kaldı. Eve gelince mûsikî âletlerimi kırdım. Tövbe ettim. Allahü teâlâya ulaştıracak doğru yolu tuttum. Tövbe ettiğimi Yahyâ bin Muâz hazretleri duyduğunda, "Bir serçe, bir turnayı avlamış" demişti.

Hazreti Ebû Süleymân Dârânî, bir gün insanlara nasîhat ediyordu, ileri gelen talebelerinden Ahmed bin Ebü'l Havarî, hocasının nasîhat ettiği meclise gelip, "Efendim, fırın ısındı. Bugün ne pişirmemizi emir edersiniz?" diye sordu. Hazreti Ebû Süleymân cevâb vermedi. Talebesi aynı suâli birkaç defa tekrar edince, talebesine "Gidip, içine oturunuz!" buyurdu. Talebe, "Hocamın

her sözü hikmetlidir. O, madem ki böyle buyurdu. Onun dediği doğrudur" diyerek, gelip fırının içine girdi. Hazreti Ebû Süleymân, sohbet bittikten sonra etrâfındakilere "Derhal gidip, Ahmed'i fırından çıkarın!" buyurunca, yanındakiler hayretle "O, hakîkaten dediğinizi yapmış, fırına girmiş midir?" dediler. Hazreti Ebû Süleymân "Elbette. O söz dinler. Nefsine uymaz. Bana muhalefet etmez" buyurdu. Oradakiler merakla fırına gelip, kapağı açtılar. Ahmed, hakîkaten kızgın fırında oturmakta, bir kılı dahi yanmamış hâlde beklemekteydi.

Ebû Süleymân-ı Dârânî'nin talebesi Ahmed bin Ebü'l Havarî şöyle anlatıyor: Bir sene hocam ile beraber hacca gidiyorduk.. Yolda su tulumunu düşürmüşüm. Su ihtiyâcımız oldu. Susuz kaldık.. Hocama dedim ki, "Efendim su tulumunu kaybettim." Ellerini açıp şöyle duâ etti: "Ey gaybları bilen ve sahiblerine iade eden, dalâlette olanları hidâyete erdiren Allahım! Kaybettiğimiz şeyi bizlere iade eyle." Duâsını bitirir bitirmez bir kimsenin, "Bu su tulumunu kaybeden kimdir?" diye seslendiğini duyduk. Tulumumuzu alıp yolumuza devam ettik.

Hazreti Ebû Süleymân şöyle anlattı: "Bir gece câmide ibâdet ediyordum, içerisi çok soğuktu. Öyle ki soğuğun şiddetinden duâ ederken bir elimi koynuma sokuyor diğer elimi semâya doğru açıyordum. Bu şekilde duâ etmek, beni fevkalâde rahatlatmıştı. Uyuduğumda hafifden bir ses; "Yâ Ebâ Süleymân! Duâ için kaldırdığın eline nasi bini verdik. Diğerini de kaldırsaydın ona da nasîbini verirdik" diyordu. Bunun üzerine kendi kendime, "Ne kadar soğuk olursa olsun, bir daha her iki elimi de semâya kaldırmadan duâ etmiyeceğim diye söz verdim.

Bir gece bir hûrî gördüm. Tebessüm ediyordu. Yüzünün nûru o derece idi ki, anlatılacak gibi değil. Ben, "Bu kadar nûr ve güzelliğine sebeb nedir?" dedim. Cevaben "Bir gece gözünden bir kaç damla, yaş akmıştı. Onunla yüzümü yıkadılar. Onun te'sîri ile bu nûr ve güzellik hâsıl oldu. Sizin gibi temiz zâtların gözyaşları, hûrîlerin yüzlerinin parlatıcısı olmaktadır. Göz yaşı ne kadar çok olursa o kadar iyidir" dedi.

Talebesi olan Ahmed bin Ebü'l Havarî diyor ki: "Bir gece tenhada namaz kıldım. Bundan çok büyük lezzet hâsıl oldu. Ertesi gün, bu durumu hocama arz ettim. "Daha fazla gayret et ki, aynı tadı, insanlar arasında iken de bulabilesin" buyurdu.

Bir defa, Ebû Süleymân-ı Dârânî'ye (r.a.) sordular ki, "Allahü teâlâyı tanımak ile şereflenmenin sırrı, hikmeti nedir?" cevâbında buyurdu ki, "Kişinin, iki cihanda, Allahü teâlâdan başka maksadının olmamasıdır."

Sâlih zâtlardan birisi bir gece rü'yâsında Hazreti Ebû Süleymân-ı Dârânî'yi nûrdan kanatlarla uçuyor gördü. "Hayırdır inşâallah! Bu ne hâldir?" dedi. Ebû Süleymân-ı Daranî (r.a.) "Şimdi cezaevinden kurtuldum, serbest oldum" buyurdu. Rü'yâyı gören zât sabah uyandığında, Hazreti Ebû Süleymân-ı Dârânî'yi ziyârete gitti. Vefât etmiş olduğunu öğrenince rü'yâsının ne demek olduğunu anladı.

Vefâtından sonra kendisini rü'yâda görüp "Allahü teâlâ size nasıl muâmele eyledi?" dediklerinde, "Rahmet ve inâyet buyurdu. Fakat, insanlar tarafından parmakla gösterilmem bana çok zarar verdi" buyurdu.

"Kim öğle namazının farzından evvel dört rek'at namaz kılarsa, o gün işlemiş olduğu günahları mağfiret olunur" hadîs-i şerîfini Ebû Süleymân-ı Daranî (r.a.) rivâyet etmiştir.

Ebû Süleymân-ı Daranî buyurdular ki:

"Helâlden bir lokma az yemeği, akşamdan sabaha kadar namaz kılmaktan daha çok severim. Çünkü, mi'de dolu olunca, kalbe gaflet basar, İnsan Rabbini unutur. Helâlin, fazlası böyle yaparsa, mi'deyi haram ile dolduranların hâli acaba nasıl olur?"

"Açlık, Allahü teâlânın hazinelerinden bir hazinedir. Onu sevdiklerine ihsân eder."

"En sağlam kale, dilini korumaktır. İbâdetin sözü açlıktır, İnsanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylere muhabbet etmek, bütün kötülüklerin başıdır."

"Karın tokluğu, Allahü teâlâya karşı yapılacak ibâdetlerin tam yapılmasına mânidir."

"Kul, nefsini tanımayınca tevâzu edemez. Dünyânın hiç olduğunu bilmiyen, zühd sahibi olamaz. Zühd, seni Allahü teâlâdan alıkoyan şeyleri terk etmektir."

"Tevâzu, güzel amel işleyemediğini düşünmektir."

"Dünyâyı düşünmek perdedir. Âhıreti düşünmek hikmete, gönlün canlanmasına sebep olur, ibret almakla ilim artar, tefekkür ile de Allah korkusu artar."

"Bir kalbe dünyâ düşüncesi yerleşse, âhıret düşüncesi o kalbden, göç edip gider." "En fazîletli amel, nefsin istediğinin zıddını yapmaktır."

"Her şeyin bir emaresi olduğu gibi, ilâhi feyzlere kavuşmaktan mahrûm kalmanın alâmeti de ağlamamak, ağlamayı terk etmektir."

"Bir gece, uyku bastırdığı için biraz uyudum. Rü'yâmda gördüm ki, bir hûrî bana, "Beşyüz senedir beni senin için yetiştiriyorlar, sen ise uyuyorsun" dedi."

"Bir kimse, güzel bir amel işleyince, bunu kendi gayretleri ile değil de, Allahü teâlânın lütfu, ihsânı ve yardımı ile yapabildiğini iyi bilirse, o kimsenin, ucba kapılması, ibâdetini beğenmesi mümkün değildir."

"En zor, ama en makbûl olan şey sabırdır. Sabır, iki kısımdır. Birincisi, Allahü teâlânın yapmamızı emrettiği, fakat nefsimizin istemediği ibâdetleri yapmaya devam etmekte sabretmek, ikincisi ise, Allahü teâlânın yapmamızı yasak ettiği, fakat nefsimizin hoşuna giden şeyleri yapmamaya devam etmekteki sabır."

"Kul, Allahü teâlâdan haya ederse, Allahü teâlâ onun ayıblarını örtüp, insanlardan gizler, hatâlarını affeder. Kıyâmet günü onun hesabını kolay eyler."

"Çok vakit, kalbime düşünceler geliyor. Araştırıyorum. Kitaba (Kur'ân-ı kerîmin emirlerine) ve sünnete (hadîs-i şerîfler) uygun bulursam kabûl ediyorum."

"Bugünü, düne eşit olan zarardadır."

"Âhıret için sana fâidesi olmayan kimse ile arkadaş olma."

"Allahü teâlâ benim sağ gözüme, Cehennemin yedi tabakası ile azâb etse râzı olurum. Azâbın birazını da öbür gözüme niye koymuyor diye düşünmem. Zîrâ bilirim ki, O, benim için en faydalı olanı yapar."

"Bütün insanlar beni, olduğumdan daha aşağılamak, hakaret etmek isteseler, bunu yapamazlar. Çünkü, herkesin, hakaret derecelerinin en aşağısı olarak düşünebileceklerinden daha aşağı olduğumu biliyorum."

"Allahü teâlâdan râzı olmak ve O'nun kullarına merhamet etmek, Peygamberlerin ahlâkındandır."

"Bir kimse dîne yapılan hizmetlerde bulunsa ve bu hizmetlerde, nefsine bir pay ayırsa, yaptığı hizmetlerin tadını ve fâidesini bulamaz."

"Bütün işlerde, kulun niyeti Allahü teâlânın rızâsı olursa, o işin sonu mutlaka iyi olur."

"Bir kimse, bir mü'mini gözünde küçültür, kendini ondan daha kıymetli zannederse, hangi ibâdeti yaparsa yapsın, tadına zevkine varamaz."

"Farkında, olmadan, şüpheli bir lokma yemiş olsam, bir Cuma'dan öbür Cuma'ya kadar içimde bir ateş yanar ve acısını hissederim."

"Nefs hâîn ve Allahü teâlânın rızâsını aramaya mânidir. Yapılacak en iyi iş, nefse muhalefet etmektir."

"Lüzumundan fazla yiyerek mi'desini şişiren kimse için şu altı zarar vardır. İbâdetlerinden zevk alamaz, öğrendiği hikmeti hafızasında tutamaz. Diğer insanları da kendisi gibi tok zannedip, onlara karşı merhametli ve şefkatli olamaz, ibâdetleri yaparken üzerine ağırlık çöker. Çeşitli arzuları meydana çıkar. Müslümanlar câmiye giderken, o helaya gider."

"Kanâat rızânın, vera da zühdün başlangıcıdır."

"Âhıreti düşünmek, aklın alâmeti ve kalbin hayatıdır."

"Bir dostundan, bir uygunsuzluk görürsen hemen onu tenkid etme. Mümkündür ki, kendisini tenkid ederken sana, önce yaptığı uygunsuzluktan daha zor ve ağır gelecek bir söz söyleyebilir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 75

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 254

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 91

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 131

5) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 248

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 13

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1002

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 194

9) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 142

10) Nefehât-ül-üns sh. 116

11) Sıfât-üs-safve cild-5, sh. 225

12) Keşf-ül-mahcûb sh. 245

13) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 255

14) Risâle-i Kuşeyrî sh. 86

15) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 29

EBÛ TÂLİB HAZREC BİN ALİ

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin talebelerinden. Kaynaklarda nerede doğduğu anlatılmamakla beraber, Hemedân yakınlarında dergâhının bulunduğu beldede vefât ettiği bildirilmektedir. Ebû Bekir Şiblî, Ebü'l-Hasan Ali bin Muhammed Müzeyyen, Ebû Abdullah-ı Hafîfle arkadaşlıkları vardı. Bağdâd, Şîrâz, İsfehan, Mekke, Medine ve Hemedân'a ziyâretleri oldu. Hemedân vâlisi Ebû Ali Varcî'den, kendisine talebeleriyle beraber kalabileceği bir dergâh yapmasını istedi. Vefâtına kadar orada kaldı. Abid ve zâhid olup, ömrünün her ânını Allahü teâlânın râzı olacağı bir işle geçirmeye gayret ederdi. Ömrü boyunca ilim tahsil edip, kalbinin kötülüklerden temizlenmesi için çalıştı. Talebelerine ilim ve Cehennem ateşinden korunma yollarını öğretti. Çok talebe yetiştirdi. Şöhretten kaçardı. Tanındığı yerden ayrılır, övülmekten hoşlanmazdı.

Ebû Abdullah-ı Hafif anlatır: "Ebû Tâlib Hazrec bin Ali hazretleri, Şîrâz'a gelmişti. Mi'desi ağrıyordu. Oranın ileri gelenleri Şeyh'in hizmetini bana havale ettiler. Her gece onaltı-onyedi defa kalkardı. Bir gece oturuyordum. Vakit bir hayli ilerlemişti. Uyku bastırınca uyuya kalmışım. Şeyh beni çağırmış, ikinci çağırışında kalkıp hizmetine koştum. Bana "Ey çocuk, benim gibi mahlûkun hizmetini doğru dürüst yapamıyorsun, Yaradan'ın hizmetini nasıl yapacaksın?" buyurdu.

Yine Ebû Abdullah-ı Hafif anlatır: "Ebû Tâlib Hazrec, Şîrâz'da sohbetini dinlemek için toplananların yanına geldi. Üzerindeki elbise çuvaldandı. Elinde de bir âsâ vardı. Ben de yanındaydım. Cemâate: "Size ne söyleyeceğimi bilemiyorum. Ben günahlar içinde çırpınan bir günahkârım" dedi ve ağladı. Yanındakileri de ağlattı. Meclisi feryâd ve çığlıklarla doldu. Şîrâz'ın insanları O'nu çok sevip, ayak bastığı toprağı hastalara şifâ diye topladılar. O, bu sevgiyi reddetti. Onların gözünden düşecek bir hareket yaptı. Herkes ondan yüz çevirdi. Hiç kimse ona iltifât etmez oldu. Oradan İsfehan'a gitti. Giderken Ali bin Sehl İsfehânî'ye O'nun üstünlüğünü belirten bir mektûb yazıp verdim. O, İsfehan'da Ali bin Sehl ile görüşmedi. Hemedan'da vâli Ebû Ali Varcî ile görüştü. Vâli ihtiyâcını sordu. O da, "Falan yerde bana bir dergâh yap" dedi. Orası yapılınca, binayı siyaha boyayıp, kendisi de siyah elbise giydi. Vefâtına kadar orada oturdu."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 293

EBÛ TÜRÂB NAHŞEBÎ

Evliyânın büyüklerinden, Adı, Asker bin Hüseyin Nahşebî'dir. Künyesi ile tanınmış, asıl ismi unutulmuştur. Horasan'ın evliyâlarından idi. Hâtim-i Esâm ve Ebû Hâtim-i Attar el-Basrî ile sohbet etmiştir. Şafiî mezhebinde fıkıh âlimi idi. Aynı zamanda Ahmed bin Hanbel'den de ilim almıştır. Ebû Abdullah Celâ'nın ve Ebû Abîd Bûsrî'nin hocasıdır. 245 (m. 859) senesinde Basra çölünde namaz kılarken vefât etti. O halde bir sene kaldı. Bu zaman içinde cesedine vahşî hayvanlar ve kuşlar hiç yaklaşmamış, vücûduna dokunmamışlardır.

Allah yolunun büyüklerinden mücâhede ve takvâda kuvvetli, hikmetli ve te'sîrli sözleri meşhûr olup, yıllarca başını, yastığa koymadı. Yalnız Harem-i şerîfte bir seher vakti uyudu. Rü'yâsında hûrîlerden bir kısmı gelip kendilerini ona göstermek, onunla konuşmak istediler. Ebû Türâb: "Ben kendimi Allahü teâlâya o kadar verdim ki, hûrîlerle oturup konuşacak vaktim yok" dedi. Hûrîler etrâfında gürültü ederlerken, Cennet meleklerinin reîsi Rıdvan gelip: "Bu azîzin size yüz vermesi mümkün değildir. O Cennetteki yerini almadıkça sizinle ilgilenmez. Gidin ve o zaman gelirsiniz" dedi.

İbn-i Celâ anlatır: "Ebû Türâb Mekke'ye geldi. Bitkin yorgun ve zaif görünmüyordu. "Nerede yemek yedin?" dedim. "Basra'da, Bağdâd'da, bir de burada" dedi. Yine İbn-i Celâ der ki: "Üçyüze yakın evliyâ gördüm. Bunlardan dördü çok büyük olup, ilki Ebû Türâb idi."

Kendisi anlatır: Birgün Hicaz'da yalnız yürüyordum. Siyah yüzlü bir adam gördüm. Boyu çok uzun idi, korkmuştum. "Dev misin, cin misin?" diye sordum. Bana: "Sen müslüman mısın, kâfir misin?" diye sordu ve "Eğer müslümansan Allahtan başkasından korkma" dedi ve kayboldu.

Yine kendisi anlatır: "Birgün Nahşeb mahallelerinin birinden geçiyordum. Aniden kulağıma sesler geldi. Dikkat ettim. Bir takım erkeklerin, bir kadınla tartıştıklarını anladım. Kendi kendime, buraya gitmeliyim, bir mazlûm ise ona yardım etmeliyim dedim. Yanlarına varınca kadın beni gördü ve yanıma geldi. Ey Üstâd: "Fâsık ve ömrünü kötü şeylerle harcayan bir oğlum var. Yaptığı kötülükler, işlediği günahlar hakîkaten çoktur, Dün gece fısk meclisi kurmak ve şarap içmek istedi. Akşamdan sonra, Allahü teâlâ ona bir hastalık gönderdi. Şimdi hasta yatağında yatıyor. Evimiz mescidin yanındadır. Cemâat geceki sesleri duyup şimdi geldiler ve onu mahalleden çıkarın dediler. Ben hasta olduğunu ve hastalığının da şiddetli olduğunu bildirdim, ölürse hepimiz ondan kurtuluruz, yahut tövbe eder, kendisi kurtulur, ölmez ve tövbe de etmezse, o zaman onu şehirden dışarı çıkarın dedim." Kadına yardım ettim ve kalabalık dağıldı. Sonra aklıma o genci görmek ve tövbe ettirmek geldi. Evden içeri girince, genç beni görür görmez feryâd edip ağlamaya başladı. "Allahım ne kadar kerîmsin ki, benim gibi ömrünü boşa geçirmiş bir zavallının duâsını ânında kabûl eyledin" dedi. Hey genç! Ne duâ ettin?" dedim. "Üstadım, bugün seher vaktinde iki duâ ettim. Biri; Yâ Rabbi sabahleyin bana, Ebû Türâb'ın yüzünü görmek nasîb eyle. İkincisi; Yâ Rabbi, nasûh tövbesi ihsân eyle dedim. Duâmın birini şu anda kabûl edilmiş görüyorum, umarım ki, ikincisi de kabûl edilir. Ey hocam çok günahkârım. Tövbe etsem, kabûl olur mu?" deyince, "Ey genç, ümidsiz olma ki, Allahü teâlânın rahmet denizleri dalga dalga geliyor. Allahü teâlâ ziyâdesi ile tövbeleri kabûl edici ve affedicidir. Kulların günahlarını bağışlayıcıdır. Âsilerin tövbelerini kabûl edicidir. Âcizlere kâfidir. Düşkünlerin en iyi vekîlidir. Bütün günahlardan tövbe makbûldür" dedim. Genç elimde tövbe etti ve gözlerinden yaşlar döküldü." Ebû Türâb oradan ayrılınca genç annesine: "Ey anneciğim! Sana bir vasıyyetim var. Yerine getir" dedi. Annesi "Evlâdım, ne vasıyyetin var, söyle" dedi. Beni bu yataktan ve yumuşak yastıktan, mezellet toprağına indir. Ebû Türâb'la tövbe ettiğim ândan sonra, yerde Allahü teâlâya tekrar tövbe edeyim. Çünkü bu hastalık beni iyice sardı. Anlıyorum ki, ben bundan öleceğim" dedi. Annesi isteğini yerine getirdi ve onu yataktan yere indirdi. Genç, yüzünü toprağa sürdü. Ve kalbinin, rûhunun derinliklerinden gelen bir ses ile inledi: "Ey Allahım! Yaptıklarıma pişman oldum. Tövbe ettim. Senin dergâhından başka kapım yok. Dertlilerin dayanağı, muhtaçların sığınağı sensin. Toprakla bir olmuş, zamanını boşa geçirmiş ben kuluna rahmet et" diye yalvardı. Onu topraktan kaldırıp, yatağa yatırdılar. Gece olunca genç vefât etti. Ebû Türâb "O gece rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Yanında iki yaşlı zât var idi. Onlarla beraber çok kalabalık geldi. Birisi bana, bu Hazreti Muhammed Mustafâ'dır (s.a.v.) diğer taraftaki yaşlı zât ise, İbrâhîm Halîlullah'tır (a.s.), diğer taraftaki ise Mûsâ Kelîmullah'tır (a.s.). Bu kalabalık ise, yüzyirmibin küsur peygamberdir" dedi. İleri koştum. Selâm verdim, Resûlullah (s.a.v.) selâmıma cevap verdi. Benimle müsâfeha etti. "Yâ Resûlallah, siz Nahşeb'e gelmiş miydiniz?" diye arz ettim. Buyurdu ki: "Ey Ebâ Türâb! Dün senin elinde tövbe eden genç, bu gece vefât etti. Allahü teâlâ onu, dostları derecesine kavuşturdu. Ona evliyâ makamı ikram eyledi. Beni ve yüzyirmibin küsur peygamberi, onu ziyârete gönderdi. Ey Ebâ Türâb! O gence izzet gözü ile bakın. Cenâzesinde hazır bulunun." Uyandım, bu hâlden, gaibime bir incelik geldi

ve "Ey Allahım, ne kadar kerîmsin ki, daha dün fıskı yüzünden, mahalleden çıkarmak istedikleri bir fâsıkı, bir ağlama ve inleme, bir tövbe ve pişmanlık ile, bu dereceye kavuşturdun" dedim. Bu zevk ve hâlde iken, diğer odadan küçük kızımın feryadını duydum, ağlıyordu. "Evlâdım, seni ağlatan şey nedir?" dedim. "Babacığım, rü'yâda gördüm ki, filan mahallede tövbe eden bir genç vefât etmiş, her kim onun cenâzesine bakarsa, Allahü teâlâ, ona, kendisinden istediği herşeyi verir. Babacığım, evden dışarı çıkmağı asla istemezdim. Fakat şimdi izin verirsen, gidip o gencin cenâzesini göreyim ve Allahü teâlâdan kendim ve diğer kullar için isteyeyim" dedi. Ona izin verdim. Cenâzesine giderken yolda yaşlı bir kadın gördüm. Bana, "Ey Ebâ Türâb! Hakkın rahmetinin neler yaptığını gördün mü? Fıskının çokluğu yüzünden mahalleden çıkarılmak istenen genç, bu gece vefât etti. Evliyâ silsilesine dâhil edildi. Rü'yâda bana, cenâzesinde bulunan mağfiret olunur diye söylediler" dedi. Başka âlim zât da aynı rü'yâyı gördü. İnsanlara bu durumu haber verdik. Bütün şehir akın akın gencin cenâzesine katılmak için geldi. Tam bir izzet ve ikram ile onun namazını kıldık ve defn ettik:

Yine kendisi anlatır: "Birgün çölde gidiyordum. Nefsim yumurta ve sıcak ekmek istedi. Hiçbir zaman nefsimin isteğini yapmamış idim. Fakat nasıl olduysa isteğim galip geldi. Yolumu değiştirip, bir köye girdim. Köyde hırsızlık olmuştu. Onun için köylüler bir yere toplanmış durumu konuşuyorlardı. Beni görünce içlerinden biri, bu adam hırsızla beraberdi, dedi. Beni yakaladılar. Bana yetmiş sopa vurdular. Bu arada biri gelip beni tanıdı. Bu hırsız değildir. Bu âlim Ebû Türâb'tır, dedi. Bunun üzerine oradakiler benden özr dilediler. İçlerinden biri beni eve yemeğe götürdü. Bana taze ekmek ve yumurta getirdi. Nefsime "Ey Nefs! Yetmiş sopadan sonra ekmekle yumurta ye" dedim.

Ebû Türâb hazretlerinin kerâmetleri çoktur. Talebeleri şöyle anlatır: Bir talebesiyle birlikte çölde gidiyordu: Talebesi, susamıştı. Ondan su istedi! Ebû Türâb eliyle yeri çizince hemen oradan su kaynadı. Ebû Abbâs anlatır: Ebû Tûrâb'la çölde idik. Arkadaşlardan biri, çok susadım dedi. Ayağını yere vuru. Oradan bir pınar kaynadı. Birisi, ben bardakla içmek istiyorum, dedi. Ebû Türâb elini toprağa vurdu. Cam bardak göründü çok güzel bir bardaktı. Onunla su içtik."

Ebû Türâb talebelerinde beğenmediği bir şey gördüğü zaman kendisi tövbe ederdi. "Bu zavallı benim yüzümden bu belâya düştü" derdi.

Kendisi Hızır'la (a.s.) görüşmesini şöyle anlatır: Birgün çölde birine rastladım. Kim olduğunu sordum. Hızır'ım dedi. Sonra bana, "Ey Ebû Türâb, şimdi Allahü teâlânın sevdiği velî kullarının kalbini düzeltmeğe memurum. Allah yolundan ayrılınca, onları yola getiririm. Bu yolda ilk iş, yok olmak (benliğini öldürmek) ondan sonrası ise kurtulmaktır." dedi.

Ebû Türâb'ın Câbir bir Abdullah'dan, (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.): **"Hastalarınızı yemek için zorlamayın, zîrâ Allahü teâlâ onları yedirir ve içirir"** buyurdu.

İbn-i Süfyân'dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise Peygamberimiz (s.a.v.): **"Bir kimse gösteriş ve yaptığını işittirmek isterse, Allahü teâlâ onu teşhir eder. Riya yapanın da, Allah riyasını gösterir"** buyurdu. Ebû Türâb buyurdu ki: "Kalbinde zerre kadar dünyâ sevgisi olan, Allahü teâlânın rızâsına kavuşamaz."

"İki şeyi istersiniz, ama bulamazsınız. Bunlar neş'e ve rahatlık olup, ikisi de Cennette olur."

"Sâdık kul, daha amel etmeden, hâlis kul, amel edince, amelin tadını alır."

"Şu dört şeyi dört yerde sarf edersen Cenneti, kazanırsın: Uykuyu kabirde, rahatı sırat köprüsünde, iftiharı (öğünmeyi) **mîzânda, nefsin arzularını Cennette."**

"Ey insanlar! Şu üç şeyi seviyorsanız, biliniz ki onlar sizlerin değildir. Nefsinizi ve canınızı seviyorsanız, onlar Allahü teâlânındır. Malınızı seviyorsanız, onlarda vârislerinizindir."

"Tevekkül, kendini kulluk denizine atıp, kalbini Allahü teâlâya bağlamaktır. Verirse şükür, vermezse sabır etmelidir."

"Allahü teâlâ kimi felâkete düşürmek isterse, ona âlimlerin aleyhinde bulunma hasletini verir."

"Âlim olan, karşısındakinin anlayışına göre konuşur."

"Kul bütün gücüyle günahlardan uzaklaştığı zaman, Allahü teâlânın yardımı, ihsânı her tarafını kaplar. Kalbin günahlar ile kararmasının alâmeti üçtür. Birincisi günah işlemekten korkmamak, ikincisi ibâdetlerde gevşeklik. Üçüncüsü de, va'z ve nasîhatlerin ona te'sîr etmemesidir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 45, 219

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 96

3) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-2, sh. 306

4) Tabâkat-üs-sûfiyye sh. 146

5) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 315

6) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 248

7) El-A'lâm cild-4, sh. 233

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 108

9) Keşf-ül-mahcûb sh. 121

10) Riyâd-ün-nâsıhîn, sh. 259

11) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 262

12) Nefehat-ül-üns sh. 104

13) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 145

14) Risâle-i Kuşeyrî sh. 97

EBÛ UBEYD

(Bkz. Kâsım bin Sellâm)

EL-BELÂZÛRÎ (AHMED BİN YAHYÂ BİN CÂBİR)

Büyük bir tarihçi. İsmi, Ahmed bin Yahyâ bin Câbir bin Davûd, künyesi, Ebû Ca'fer, Ebû Bekir ve Ebû Hasan gibi değişik şekillerde bildirilmiştir. Nisbeti, Belâzûrî'dir. Bu nispetle meşhûrdur. Doğum târihi bilinmemektedir. 279 (m. 892) târihinde vefât etti. İkinci asrın sonlarında Bağdâd'da doğduğu kabûl edilir. Üçüncü asırda yetişmiştir. Fars asıllı olduğu söylenir. Bu asır, Abbâsîlerin en parlak zamanıdır. Bağdâd, çeşitli gelirlerle çok zenginleşti. Vâkıdî, Medâinî, İbn-i Sa'd, Kâsım bin Sellâm ve İbn-i Kelbî gibi zâtlar, rivâyetleri, târihî haberleri ve

çeşitli mevzûlarlâ alâkalı bilgileri kaleme aldılar. Bütün bunlar, Belâzûrî'nin ilmî şahsiyetinin teşekkülünde çok te'sîrli oldu.

Belâzûrî, Bağdâd'daki âlimlerin derslerine devam etti. Onlardan, hadîs-i şerîf, siyer ve çeşitli ilim dallarında çok faydalandı. En çok ders aldığı âlimler: Hüseyin bin Ali el-Esved, Kâsım bin Sellâm, Ali bin Muhammed el-Medâinî, Vâkıdî'nin kâtibi olan Muhammed bin Sa'd'dır. Kaynaklar, onun Farsça da bildiğini yazmaktadır.

Belâzûrî, Irak âlimlerinden kâfi derecede faydalandıktan sonra, Şam'a gitti. Bu sırada Şam'ın büyük âlimlerinden olan, Hişâm bin Ammâr, Ebû Hafs Dımeşkî'nin derslerini dinledi. Sonra, Şam çevresinde, âlimlerin bulunduğu yerleri ziyâret etti. Bu sebeble, Hums, Antakya, Rum sınırları, Cezîre ve Rakka'yı dolaştı.

Böylece Belâzûrî, Irak ve Şam gibi önemli iki ilim merkezinin özellikle târih hakkındaki bilgilerini kendisinde toplamış oldu. Belâzûrî'nin yaptığı bu ilim yolculuğu, meşhûr Futûh-ul-Büldan isimli eserine, asrına göre yeni olan bilgileri kazandırdı. Şam, Hums, Menbec, Rum hududu ve Antakyalılardan, oraların fethi ve târihi ile alâkalı çok ma'lûmat (bilgiler) topladı. Bunları kitabına yazdı.

Belâzûrî'nin hocalarının, yaptığı ilmi yolculuklarının, halifelerin saraylarına gidip gelmesinin ve edindiği kültürün, târih ve rivâyetler husûsunda eser vermesinde te'sîri büyük oldu. O, İbn-i Sa'd vasıtasiyle, Vâkıdî'nin fetihlerle alâkalı bütün rivâyetlerini elde etti. Medâinî'nin bizzat kendisinden fetihler ve o memleketlere dâir yazdığı pek çok kitabındaki rivâyetleri aldı. İbn-i Kelbî'nin torunu vasıtasiyle, dedesinin, neseplere (soylara) dâir yaptığı rivâyetleri, Kâsım bin Sellâm'dan uşr ve haraç ile alâkalı, mevzûları öğrendi. Bütün bunların sonunda memleketler hakkında geniş bir bilgiye sahip bir tarihçi, neseb âlimi, geçmiş hadîseleri rivâyet eden (nakleden) bir râvi durumuna geldi. Onun şairliği de vardı. Farsçayı da öğrenen Belâzûrî'nin Farsçayı öğrenmesindeki sebeblerden bir tanesi, bu dildeki eserleri, Arapçaya nakletmek istemesidir. Belâzûrî'nin Farsçadan terceme ettiği kitap, Ahd-i erdeşîr'dir. Bunu şiirle terceme etmiştir.

Belâzûrî'nin böyle derin bir kültüre sahip oluşu, devletin ileri gelenlerinin iltifât ve hürmet etmesine vesîle oldu. Birçok kimse onun bu bilgilerinden istifâde etmek için uğraştı.

Belâzûrî'nin talebeleri çok idi. Onun talebelerinden iki tanesi büyük âlim Veki el-Cerrâh ve Ca'fer bin Kudame'dir. Dehaveyh; "Fihrist sahibi Muhammed bin İshâk en-Nedîm, Belâzûrî'nin talebesidir" der. Burada bir hatâ vardır. Çünkü, Fihrist sahibi Belâzûrî'ye yetişmemiştir. Ancak buradaki yanlışlık şuradan doğuyor: Belâzûrî'den ders alan Yahyâ bin Demîm'dir. Yahyâ kelimesi hatâ olarak Muhammed olarak yazılmıştır. Yahyâ bin Nedim ise, halifelerin yakınlarından olan bir ailedendir.

Belâzûrî'nin kitapları çoktur. Ancak, iki tanesi pek meşhûrdur:

1. Futûh-ul-Buldân: Peygamber efendimizin gazâlarından; Suriye, Cezîre, Magrip, Irak ve İran'ın fetihlerinden bahsetmektedir. Yeri geldikçe, hâdiselerin geçtiği yerlerin, ilmi, kültür ve diğer içtimaî ahvâ linden, Bizans ile olan teşrîfat mücâdelesine vergi mes'elelerine ve Arapça'nın tarihçesine dâir kıymetli bilgiler vardır. Eser yazıldığı asra kadar olan devrede, müslümanların yaptığı fetihler için iyi bir kaynaktır.

2. Kitâb-ül-Ensâb ve'l-Ahbâr Zehebî, tercih edilen, bu kitabın Ensâb-ul-Eşrâf olduğunu söyler. Belâzûrî bu kitabına, Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiram efendilerimizin

mübârek hayatlarıyle başlamıştır. Sonra Abbasîler ve Emevîleri anlatır. Sonra, bunların dışında kalan Kureyşlilerden, Mudır kabilesinin kollarından bahseder. Son kısmı, sadece Kay kabilesinin Sakif kolunu anlatır. Haccâc'ın hayatını çok tafsilatlı anlatmıştır.

Belâzûrî'nin Ensâb-ül-Eşraf kitabında Ziyâd bin Ebî Süfyân vefâtına yakın şu husûsları tavsiye etmişti:

1. Allahü teâlâdan başka ilâh olmayıp, tek ibâdete lâyık sadece Allahü teâlâ olduğuna, O'nun ortağı olmadığına, Rabbini hakkıyla tanıyıp, günahından korkan kim senin şehâdetiyle, şehâdet etmek (inanmak).

2. Muhammedin (a.s.), Allahü teâlânın kulu ve Resûlü (Peygamberi) olduğuna, Allahü teâlânın onu hidâyet rehberi olarak gönderdiğine.

3. Mü'minlerin emîrinin ve müslümanların, Allahü teâlâdan nasıl korkulması gerekiyorsa, öylece korkmalarını.

4. Müslüman olarak ölmeye çalışmalarını.

5. Büyük küçük bütün işlerini bizzat kendilerinin takip etmesini.

Ziyâd bin Ebî Süfyân sonra şöyle devam eder: Allahü teâlâ insanlara akıl ni'metini vermiştir. Bu yüzden günah işlerlerse Allahü teâlâ onları cezalandırır. Çünkü akıllarını kullanarak bu günahı yapıyorlar. Eğer, ibâdet ve tâat yaparlarsa, Allahü teâlâ onlara mükâfat verir. Allahü teâlânın iyi kullarına ni'metleri vardır. Kötüleri ise hesaba çekecektir. Allahü teâlânın ni'metlerine kavuşmuş olan kimse, dünyâya dalıp, âhıretini unutmaz. Dünyâ hayatı birgün yok olacaktır. Onun devam etmesine çâre yoktur. Sizin; sakınmanız ve uzak durmanız gereken şeylerden uzak durmanızı, insanların sonra yaparım, diye gecikdirip, tekrar ellerine geçiremedikleri tövbeye sarılmanızı tavsiye ederim. Çünkü, günahlara tövbe etmemenin sonu, nedamet ve pişmanlıktır."

---

1) Mukaddimet-u futûh-u-buldân

2) Mu'cem-ül-udebâ cild-5, sh. 89

3) Târih-i Dımaşk cild-2, V-135

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 201

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 392

6) Lisân-ül-mîzân cild-1, sh. 322

7) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 65

8) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 83

ESED BİN MÛSÂ

Meşhûr hadîs âlimlerinden. Adı, Esed bin Mûsâ bin İbrâhîm bin Velîd bin Abdülmelik bin Mervân bin Hakem el-Emevî'dir. Büyük bir hadîs âlimi olup, hadîs hafızlarından idi. "Esedü'l-Hadîs" (Hadîs aslanı) lakabı ile meşhûr oldu. 132 (m. 749) senesinde Mısır'da veya Basra'da doğduğu rivâyet edilmektedir. Mısır'a yerleşti. 212 (m. 827) senesinin Muharrem ayında orada vefât etti.

Büyük bir hadîs âlimi olan Esed bin Mûsâ, birçok âlimden ilim aldı. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok seyahat etti. Uzak yerleri dolaşıp hadîs öğrendi. Bu ilimle ilgili tasnif edip, kitap hâline getirdiği birçok eserleri vardır. O, İbn-i Ebî Ri'b, Leys bin Sa'd, Şu'be, Muâviye bin Sâlih,

Muhammed bin Talha, Hammâd bin Seleme ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Ahmed bin Sâlih-i Mısrî, Rebî' bin Süleymân, Muhammed bin Abdürrahîm el-Berkî, Mikdam bin Dâvûd er-Raînî ve daha birçok âlim rivâyette bulunmuşlardır.

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sünen-i Ebû Dâvûd, Sünen-i Nesâî, Sahîh-i Buhârînin ta'likînde yer almaktadır.

O, hadîs ilminde sika (güvenilir) ve zekî râvilerdendir. İmâm-ı Buhârî, O'nun hadîs-i şerîflerinin meşhûr olduğunu bildirmektedir. İmâm-ı Nesâî, İcli, Bezzârve İbn-i Kani' O'nun hakkında: "O, Şeyhaynın (Hazreti Ebû Bekir ile Hazreti Ömer'in) fazîletlerini bildiren hadîs-i şerîfleri toplayıp bir kitap yazdı." Abdülhak da, "Ahkâmü'l-Vüstâ" adındaki eserinde: "Esed bin Musa'nın oğlu Sa'îd, Tabiînin fazîletlerini bildiren hadîs-i şerîfleri topladı ve bir kitap yazdı. Bunların çoğu, babasının ve ondan rivâyette bulunan âlimlerin bildirdikleri idi" diye yazmaktadır.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Peygamberlerden biri, bir defasında kavmine bedduâ edip onların helak edilmesini isteyince, ona denildi ki; "Onlara dışarıdan bir düşman musallat edilmesini ister misin?" O da; "Hayır!" dedi. Tekrar "açlıkla cezalandırılmalarını ister misin?" diye sorulunca, buna da "Hayır!" dedi. Bunun üzerine: "Onların ne ile cezalandırılmasını istiyorsun?" denilince, O şöyle cevap verdi: "Onlara öyle ani bir ölüm verilsin ki, canlarını yakıp, sayılarını azaltsın! Nihâyet, onlara azâb olarak tufan gönderildi."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 402

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 260

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 27

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 241

5) El-A'lâm cild-1, sh. 298

ESMÂÎ

Meşhûr Arab dili âlimi. İsmi, Abdülmelik bin Kureyb bin Alî bin Esmâ el-Bâhilî olup, künyesi Ebû Sa'îd'dir. Dedesinin ismi Esmâ'dır. Dedesine nisbetle Esmâî denir. Esmâî diye meşhûrdur. 122 (m. 740) senesinde Basra'da doğup, 216 (m. 831) târihinde yine orada vefât etmiştir. Vahalar ve kırlarda yaşıyan Araplar arasında, çok dolaşmıştır. Onlarla alâkalı haber ve bilgileri toplamıştır. Bu bakımdan Arap diline büyük hizmetleri olmuştur! Topladığı bilgileri, halifelere takdim ederdi. Buna karşılık, halifeler ona mükâfat ve hediyeler verirlerdi. Bildirmiş olduğu haberler gayet çoktu. Abdullah bin Avn, Şû'be bin Haccâc, Ya'kûb bin Tahlân, Mis'ar bin Kedâm, Süleymân bin Mugîre, Kurre bin Hâlid gibi büyük zâtlardan (r.anhüm) rivâyetlerde bulundu. Ondan da, kardeşinin oğlu Abdurrahmân bin Abdullah, Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm, Ebû Hatim es-Sicistânî ve daha başka âlimler de ondan rivâyette bulunmuştur. Basralıdır. Hârûn Reşîd zamanında Bağdâd'a gelmiştir.

Esmâî, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfi açıklamakta çok titizlik gösterirdi. Bilmezse asla açıklamaya girmezdi. Ama, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîften bir kelime, âyet veya cümlenin ma'nâsı sorulunca, "Araplar bu kelimenin ma'nâsı için, böyle söylerler. Ancak âyet-i kerîmede ve hadîs-i şerîfteki murâd olan (kastedilen) ma'nâyı bilmiyorum" derdi. Halife Hârûn Reşîd ona çok

alâka gösterirdi. Bir ara uzun müddet görüşmemişlerdi. Esmâî, Hârûn Reşîd'in yanına gelince, "Bizi artık unuttun. Sana bir kötülük mü yaptık da, bize uğramiyorsun?" demiştir.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Yahyâ bin Maîn; onun rivâyetinde sika (güvenilir) olduğunu söyler.

İbrâhîm el-Harbî: "Basra'daki Arap dili âlimlerinin bir kısmı Ehl-i bid'at idiler. Fakat, şu meşhûr dört zât, Ehl-i sünnet i'tikâdında idiler. Bunlar Ebû Amr bin Âlâ', Halîl bin Ahmed, Yûnus bin Habîb ve Esmâî'dir."

Muhammed bin İbrâhîm bin Müslim Tarsûsî, Ahmed bin Hanbel ile Yahyâ bin Maîn'in, Esmâî'yi sünnet-i seniyyeye bağlı olduğu için, medhettiklerini söylemişlerdir.

Esmâî'nin çok eserleri vardır. Ba'zıları şunlardır:

1. El-İbil, 2. El-Ezdâd, 3. El-Müterâdif 4. El-Fark, 5. Şerh-i Dîvân-ı Zir-Rumme.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 162

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 415

3) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh 410

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 170

5) Kıyâmet ve Âhıret sh. 49

FADL BİN ABBÂS ER-RÂZÎ

Hadîs âlimi. Râvileriyle beraber yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Bekir olan Fadl bin Abbâs er-Râzî'ye, Mervezî de denildi. Fadlek ve Sâig lakablarıyla tanındı. Çeşitli şehirlere seyahat eden bu mübârek zât, 270 (m. 883) yılında Bağdâd'da vefât etti.

Hadîs-i şerîf öğrenip, ilim tahsil etmek için Bağdâd, Mekke ve Mısır'ın çeşitli şehirlerine seyahat eden Fadlek, Abdân ve Ma'mer gibi muhaddislerin yakın arkadaşları arasındaydı. İlim öğrenmek için çok uğraşıp, gayret gösteren Fadl bin Abbâs, başta Muhammed bin Mihrân olmak üzere, Hârûn bin Hâlid er-Râzî, Sehl bin Osman el-Askerî, Herebe bin Hâlid, Kuteybe bin Sa'îd, Ahmed bin Abdeh, Ebû Kâmil Fudayl bin Hasan, Îsâ bin Mûsâ Kâlûn, Abdülazîz bin Abdullah el-Evsî, Ümeyye bin Bistâm, Abdülmü'min bin Ali ez-Zaiferânî er-Râzî, Şeybân bin Fürûh, İshâk bin Râhaveyh, Ebû Tâhir bin Serh, Heysem bin Yemân, Ebû Bişr, isme bin Fadl Nişâbûrî, Muhammed bin Amr er-Râzî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Bağdâd'a yerleşip vefâtına Kadar orada ikâmet eden Ebû Bekir Fadl bin Abbâs er-Râzî, hadîs-i şerîfleri inceden inceye, tetkik eder, usûlüne uymayan ve râvileri hakkında tam bir kanâata varamadığı hadîs-i şerifleri asla rivâyet etmezdi. Bu durumu kendisinin "İbn-i Humeyd'den ellibin hadîs öğrendim, onlardan bir tanesini bile nakletmedim" sözleri açık bir şekilde ifâde etmektedir. Bu söz, Fadlek'in hadîs tedkikindeki ciddiyetini ve İslâm ulemâsının hadîs-i şerifleri rivâyet ederken gösterdikleri itinayı çok güzel anlatmaktadır.

İlmin yayılması için, elinden gelen gayreti gösteren Fadl bin Abbâs, diğer İslâm âlimleri gibi pekçok talebe yetiştirdi. Hamaveyh bin Yûnus, Sâlih bin Ahmed, Muhammed bin Hâlid ed-Devrî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Sehl er-Rukanî, Abdurrahmân bin Hasan, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Adiyy el-Cürcânî, Muhammed bin Ca'fer el-Haritî, Muhammed bin Ca'fer el-Eş'arî, Ebû Zur'a, Ebû Hatem, Ebû Kureyş, Muhammed bin Cuma el-Fehistânî, Muhammed bin

Ca'fer bin Yezîd el-Mutırî, Ebû Avâne Ya'kûb bin İshâk el-İsferâyînî, Ebü'l-Hasan Ali bin Ebî Tâlib el-Esterebâdî, Şuayb bin İbrâhîm el-Beyhekî, Ali bin Rüstem gibi âlimler Fadl bin Abbâs'ın en meşhûr talebeleri arasındaydı.

Fadl bin Abbâs'ın üstünlüğünü dile getiren âlimlerden ed-Dâbî Hasan el-Fâtih, "sika ve güvenilir", Şuayb bin İbrâhîm "O asrının imâmı idi. Ben O'ndan hadîs-i şerîf rivâyet ettim", Hatîb-i Bağdadî "O, sika ve hafızdı" demektedir.

---

1) Târîh-i Dımaşk, Varak sh. 36, 49

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 600

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 69

4) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 367

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 160

FADL BİN DÜKEYN EL-HÂFIZ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Nuaym'dır. 130 (m. 748) senesinde Kûfe'de doğup, 219 (m. 834) târihinde vefât etti. İmâm-ı Buhârî ve Müslim'in (r.a.) hocalarındandır. Ebû Nuaym, Süleymân el-A'meş, Mis'ar bin Kedâm, Zekeriyya bin Ebî Zaide, İbn-i Ebî Leylâ, Süfyân-ı Sevrî gibi büyük âlimleri dinleyip, rivâyette bulunmuştur. Ondan da, Ahmed bin Hanbel, Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Ebû Zûr'a, Ya'kûb bin Şeybe, Ahmed bin Ebî Hayseme gibi büyük âlimler rivâyette bulunmuşlardır. Bağdâd'a gelip, burada da hadîs-i şerîf dersi vermiştir. Süfyân-ı Sevrî'nin kendilerinden istifâde ettiği 113 âlimden, o da istifâde etmiştir. Yahyâ bin Maîn, Ahmed bin Hanbel'e "Ebû Nuaym'ı imtihan etmek istiyorum" dedi. Ahmed bin Hanbel, ona, "Ebû Nuaym'ın sika (güvenilir) olduğunu kabûl etmiyor musun?" dedi. Yahyâ bin Maîn, "Mutlaka onu imtihan edeceğim" dedi. Bir kâğıt parçası aldı. Ona, kendi rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden otuz tanesini yazdı. Ayrıca her on hadîs-i şerîfin başına da onun olmayan bir hadîs-i şerîf koydu.

Sonra Ebû Nuaym'e gittiler. Kapıyı çalınca, Ebû Nuaym çıktı. Sonra orada bulunan bir dükkânın bir kenarına oturdular. Yahyâ bin Maîn yazmış olduğu hadîs-i şerîflerden on tanesini okudu. Fadl bin Dükeyn i'tirâz etmeden dinledi. Fakat, kendisine âit olmıyan onbirinci hadîs-i şerîf-i okuyunca, Fadl bin Dükeyn, "Bu benim rivâyet ettiğim hadîs-i şerîf değil" dedi. Sonra ikinci onu okuyunca, yine sessizce dinledi. Onbirinci olup, kendisinin rivâyet etmediği hadîs-i şerîf okununca, Yahyâ bin Maîn'e, kendisinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîf olmadığını söyledi. Üçüncü on okunduğunda, kendisine âit olmayan hadîs-i şerîfi yine tanımıştır.

---

1) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 350

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 67

3) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 346

4) El-A'lâm cild-5, sh. 148

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 269

FADL BİN MUHAMMED ŞA'RÂNÎ

Hadîs âlimi. Râvileriyle beraber yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. Ya'nî hadîs ilminde hafızdı. Saçlarının gür olmasından dolayı Şa'rânî nisbetiyle bilinen Fadl bin Muhammed, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mektûbuyla müslüman olan Yemen Vâlisi Bâzâm'ın soyundandır.

Silsilesi, Fadl bin Muhammed bin el-Müseyyib bin Mûsâ bin Nâsır'dır. Kendisine en-Nişâbûrî, el-Horasânî, eş-Şa'rânî, el-Beyhekî nisbet edildi. Künyesi ise, Ebû Muhammed'dir. 282 (m. 895) yılında vefât etti.

Fadl bin Muhammed eş-Şa'rânî; başta Süleymân bin Harb olmak üzere, Sa'îd bin Ebî Meryem, Abdullah bin Sâlih, İsmâîl bin Ebî Üveys, Ebû Tûbe el-Halebî, Ebû Ca'fer en-Nüfeylî ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin derslerinde bulundu. Halef bin Hişâm el-Bezzâr ve Îsâ bin Minâ Kâlûn'dan kırâat ilmini aldı. Kûfe dil mektebi mensûblarından Ebû Sa'îd, İbn-ül-Arabî'den nahv ve lügat ilimlerini öğrendi. İlim tahsili için Endülüs'den (İspanya) başka bütün İslâm memleketlerine gitti.

Şa'rânî'den; İbn-i Huzeyme, İbn-i Şarkî, Ebû Abdullah bin el-Ahrâm, Muhammed bin Müemmil, torunu İsmail bin Muhammed bin Fadl ve daha birçok âlim ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hâkim O'nun için "Edîb, fakîh, âbid idi. Hadîsle ilgilenen herkesi bilirdi" derken, İbn-i Ehram "Sadak" olduğunu söylemiştir.

Fadl bin Muhammed Şa'rânî, hadîs rivâyetinde tenkid edilmiş, fakat İmâm-ı Zehebî Tezkiret-ül-huffâz adlı eserinde onu müdâfaa etmiştir. İmâm-ı Zehebî, hafız ve İmâm-ül-Cevval olarak bahsettiği Ebû Muhammed Şa'rânî için hüsn-i zan edilmesinin lâzım olduğunu, önceki asırların mübârek âlimlerinin, kısır bilgilerin ışığında yapılan değerlendirmelerle kötülenmemesinin lüzumunu bildirmektedir. İmâm Zehebî, daha önce yaşamış âlimlere dil uzatanlara "Birinci, ikinci ve üçüncü asır âlimleri için derli toplu kitapları yoktu, diye; onlar fıkıhtan, usûlden, re'yden anlamaz, Yunan ve Roma felsefecileri ve onların yolunda giden dehrîlere, Allahü teâlânın varlığı üzerinde biz delîller getirdik, onlar bu delîlleri bilmezlerdi deme. Onlar kendilerinden sonra çıkan fakîhlerin ictihâd ve fetvâlarından habersizdi. O halde bilgileri eksikti iddiasında bulunmayasın. Onların en zayıf denileni dahi, bu husûsları bizden çok daha iyi bilirdi. Onlara karşı yumuşak ol, dilini tut. Ya da faydalı bir ilimle konuş. Faydalı ilim de sana, onlardan gelmiştir. Şimdiki fakîhlerin ilimlerinin kaynağı, o devrin fukahâsına dayanır, hadîscilerin dayanakları, geçen asırların muhaddisleridir. Ben ve sen kimiz ki onlar hakkında söz söyleyelim. Fazîlet sahibinin üstünlüklerini, ancak fazîlet sahibi anlayıp ifâde edebilir. Allahü teâlâ, noksan sahiplerine noksanlıklarını gösterip, onlara câhiller gibi söz söyletmesin" buyurmaktadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 626

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 179

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 71

4) Eshâb-ı Kirâm sh. 52

5) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 425

FÂTIMA-İ NİŞÂBÛRİYYE

Hâtun evliyâların büyüklerinden. Horasanlıdır. Mekke-i mükerremede otururdu. Bâyezîd-i Bistâmî'nin medh ve iltifâtına mazhar olmuştur. Zünnûn-i Mısrî kendisine birçok mes'elelerde danışmıştır. 203 (m. 818) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etmiştir.

Bâyezîd-i Bistâmî onun hakkında der ki: "Ömrümde bir hâtun tanıdım. O Fâtıma-i Nişâbûriyye'dir. Kendisine herhangi bir konuda haber vermek istesem, ona ayan olur ve o şeyi kendisi bana bildirirdi."

Zünnûn-i Mısrî ise onun için şunları söylemiştir: "Mekke-i mükerremede bir hâtun vardır. Adı Fâtıma-i Nişâbûriyye'dir. Bu veliyye hanım, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâ ve esrârından öyle şeyler söylerdi ki, bana hayret verirdi."

Bu evliyâ hâtun, Allahü teâlâya öylesine âşık ve Peygamber efendimize (s.a.v.) öyle sevgi beslerdi ki, bir sohbet esnasında onlardan bahsedilirken dayanamayıp vefât etti.

Buyurdu ki: "Allahü teâlâyı zikr ettiğin, andığın zaman, Allahü teâlânın seni gördüğünü düşün ve zikre devam et."

"Sıdk ve takvâ sahipleri bu zamanda bir derya içindedirler. O deryanın dalgaları onlara çarpmaktadır. O derya içinde boğulmuşcasına Allahü teâlâya duâ ve feryâd ederler. Kâdir-i mutlak olan Hak teâlâdan se'âdet ve necât talep ederler.

"Kim, Allahü teâlâyı düşünerek amel ve ibâdet yaparsa, o kimse ihlâs, sahibidir."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 695

FERRÂ

Meşhûr Arap dili âlimi. İsmi Yahyâ bin Ziyâd bin Abdullah bin Mervân ed-Deylemî, künyesi, Ebû Zekeriyyâ'dır. Ferrâ diye bilinir. 144 (m. 761) senesinde Kûfe'de doğup, 207 (m. 822) târihinde, Mekke-i mükerremeye giderken vefât etmiştir. Kûfelilerin en büyük nahiv, lügat ve edebiyat âlimi idi. Kays bin Kebî', Hâzim bin Hüseyn el-Basrî, Ali bin Hamza el-Kisâî, Ebü'l-Ahvâs, Ebû Bekir bin Iyâş gibi âlimlerden istifâde etti. Ondan da Seleme bin Âsım, Muhammed bin Cehm, es-Semrî derslerini dinleyip, rivâyetlerde bulunmuştur.

Ferrâ aynı zamanda, fıkıh ve kelâm âlimi idi. O Mu'tezile fırkasına hiç meyl etmemişti.

Büyük Arap dili âlimi Ebû Abbâs Sa'leb, "Eğer Ferrâ olmasaydı, Arapça olmazdı" diyerek onun Arapçaya yapmış olduğu hizmetleri ifâde etmiştir.

Ferrâ, Bağdâd'da Me'mûn ile görüşmek istediği bir gün, Sümâme bin Eşres en-Nümeyrî ile karşılaştı. Sümâme, Me'mûn'un yanına gidip gelen kimselerdendi. Sümâme, burada Ferrâ ile tanışmasını şöyle anlatır: "Onunla orada oturdum. Lügat bilgisini yokladım, onu deniz gibi buldum. Nahiv bilgisinden sordum, onda da eşine az rastlanır gördüm. Fıkıhtan sordum, âlimlerin ihtilâflarını bilen iyi bir fakîh (fıkıh âlimi) olarak buldum. O, tıb ilmini, Arapların târihlerini, şiirlerini ve muharebelerini de çok iyi biliyordu. Bütün bu mevzûlarda onu imtihan ettikten sonra, sanıyorum sen Ferrâ'dan başkası değilsin, dedim. O da "Evet ben Ferrâ'yım" dedi. Sonra ben Halife Me'mûn'un yanına girdim. Ferrâ'yı anlattım. Me'mûn, Ferrâ'yı çağırtıp, onunla görüştü.

Me'mûn, Ferrâ ile görüşmesi sırasında, ona nahivin (Arapçanın gramerinin) ana kaidelerini ve Araplardan duyduklarını bir araya getirip, yazmasını emretti. Ferrâ'ya bir çok imkânlar verdi. Ona müstakil bir yer tahsis etti. Yanına bütün ihtiyâçlarını temin edecek hizmetçiler gönderdi. Böylece, zihninin başka şeylerle uğraşmamasını, sadece, yazı ile uğraşmasını temin etti.

Yanında, kâtipleri vardı. O söylüyor, onlar da yazıyorlardı. Nihâyet bir kaç senede "Hudûd" isimli eserini meydana getirdi.

Bu kitabı bitirdikten sonra, "Meânî" adlı eserini yazdırdı. Bu kitabı yazmak için gelenler arasında, büyük âlimler de vardı. Bu kitabı, Ferrâ'nın yanında bitirinceye kadar yazdılar. Ferrâ, bu kitabı, ders olarak da okuttu. Ferrâ, ikinci defa yazdırmaya başladığı "Meânî" kitabını daha geniş ele almış, yalnız "Hamd" kelimesi için yüz sahifelik bir açıklama yapmıştır. Ferrâ'nın Kitâb-ül-Meânî'yi yazmasının sebebi, şöyle anlatılır: Talebelerinden Ömer bin Bükeyr, Ferrâ'ya bir mektûb yazdı. Bu mektûbunda dedi ki: "Burada vâlimiz olan Hasan bin Sehl ile irtibâtım var. Yanına gidip geliyorum. Bana, Kur'ân-ı kerîm ile ilgili suâller soruyor. Ben de cevap veremiyorum. Bana müracaat edebileceğim bir kitap yazıverirseniz çok iyi olur" dedi. Ferrâ, mektûbu okuyunca, talebelerini topladı. Size Kur'ân-ı kerîm ile alâkalı bir kitâb yazdıracağım. Ben söyliyeceğim siz yazacaksınız, dedi. Bir gün ta'yin ettiler. O günde bütün talebeleri ve yazmak istiyenler mescidde toplandı. Ferrâ orada, ezanları okuyan ve aynı zamanda kurrâdan olan birisine, "Sen okumaya başla" dedi. Müezzin, Fâtiha-i şerîfeyi okudu. Ferrâ da tefsîrini yaptı. Bu şekilde Kur'ân-ı kerîmin sonuna kadar, birisi Kur'ân-ı kerîmi okudu. Ferrâ da tefsîrini yaptı. Böylece bin yaprak tutan bir tefsîr meydana geldi.

Ferrâ, Hâlife Me'mûn'un isteği üzerine, iki oğluna nahiv (gramer) dersi veriyordu. Yine bir gün Ferrâ dersini vermiş, bir ihtiyâcı için kalkıp gidecekti. Bunu gören Me'mûn'un iki oğlu, hemen koşup, Ferrâ'nın ayakkabılarını çevirmek istediler. Bu sırada ikisi ben vereceğim diye aralarında münâkaşa ettiler. Nihâyet her biri nalınlardan birisini Vermek üzere anlaştılar.

Me'mûn, çocuklarının, Ferrâ'ya ayakkabılarını takdim ettikleri, hattâ bunun için aralarında münâkaşa bile ettikleri haberini aldı. Ferrâ'ya haber gönderip çağırttı. Ferrâ, huzûra girince, Me'mûn ona: "Zamanımızda en üstün kim?" diye sordu. Ferrâ, şimdi makam ve mevkice sizden daha üstün birisini bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine Me'mûn, "Duyduğumuza göre benim çocuklar, ayakkabılarını çevirmek için birbiriyle münâkaşa edip, sonunda her birisi senin bir nalınını takdim etmek üzere anlaşmışlar" dedi. Ferrâ, Me'mûn'a şöyle cevap verdi: "Ey mü'minlerin emîri! Onları bundan menetmek istedim. Ancak, kalblerinin kırılmasından korktum. Ayrıca, yapmak istedikleri bir iyiliğe de mâni olmak istemedim. Hem sonra, İbn-i Abbâs (r.a.) Resûlullah efendimizin torunları Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'in bineklerine binmeleri için üzengileri tutunca, oradan birisi, sen onlara mı hizmet ediyorsun, halbuki sen onlardan yaşça daha büyüksün, deyince, İbn-i Abbâs (r.a.), ona: "Sus öyle söyleme. Fazîlet sahibinin fazîletini, fazîlet ehli bilir. Sen bilmezsin" demiştir. Me'mûn, Ferrâ'dan bu sözleri dinleyince, "Eğer sen benim çocukları, ayakkabılarını sana vermelerinden alı koy saydın, seni kınayacak ve azarlayacaktım Onların sana karşı yaptıkları bu hürmetleri onların kıymetini düşürmez, aksine şereflerini arttırıp, asâletlerini ifâde eder. Kişi, her bakımdan büyük de olsa, şu üç kimseye karşı büyük olamaz. Bunlar; sultan, baba ve hoca. İnsanın bu üçüne tevâzu göstermesi gerekir. Ben, sana yaptıkları hürmetten dolayı onlara yirmibin dinar verdim. Sana da, onları güzel terbiye ettiğinden dolayı onbin dinar veriyorum" dedi.

Ferrâ, tevâzu sahibi bir zât idi. Yine zamanın meşhûr âlimlerinden Kisâî'ye çok hürmet ederdi. Halbuki, Kisâî'den, nahiv (Arapça gramer) ilminde daha âlim idi. Hattâ, Seleme bin Âsım, "Ferrâ'nın, âlim olduğu halde Kisâî'ye hürmet göstermesine şaşıyorum" demiştir.

Ferrâ, kendisinden bir şey öğrenmek istiyenlere faydalı olmak için, evi tarafında bulunan mescidde otururdu.

Ferrâ, iki kitabı dışında bütün kitaplarını ezberden yazdırmıştır. Bu iki kitabı, "Yafiî ve Yefeâ" ve "MülâzınrT'dır. İkisi beşyüz sahifedir. Ferrâ'nın çoluk çocuğu Kûfe'de idi. Bir sene boyunca oradan ayrılır, para kazanır. Sene sonunda Kûfe'ye gelir. Orada kırk gün kalır. Çoluk çocuğunun ihtiyâçlarını te'mîn eder, tekrar Kûfe'den ayrılırdı.

Ferrâ vefâtına yakın; ömrümün sonuna geldim. Hâlâ "hattâ" kelimesi üzerinde sorum var. Çünkü bu kelime hem cer, hem ref ve hem de nasb işlerini yapıyor, demiştir.

İbn-i Enbârî "Ferrâ'nın Arapçadaki ilmi, sözü bu husûsta uzatmaya ihtiyâç bırakmıyacak kadar meşhûrdur."

Ferrâ'nın eserleri:

Dört cildden meydana gelen bir tefsîri vardır. Arapçaya hâkim olduğundan, tefsîrinde bu husûsiyet açık bir şekilde görülmektedir. Bu tefsîrin bir nüshası İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesinde mevcûttur. Diğer eserleri: "El-Maksûr, ve'l-Memdûd", "El-meânî", Buna "Meân-il-Kur'ân" denir. El-Müzekker ve'l-Müennes, "El-lügât", "El-Fâhir", "El-Cem' ve't-Tesniye fil-Kur'ân", "El-Hudûd", "Müşkü-ül-Lugâ" "el-Vâv"dır.

---

1) El-A'lâm cild-8, sh. 145

2) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 149

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 212

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 176

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 19

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 333

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 178

8) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2 sh. 366

9) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 261

10) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 372

11) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 38

12) En-Nücûm-üz-zâhire cild-2, sh. 185

FETH-İ MUSÛLÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Feth bin Sa'îd el-Musûlî'dir. Bişr-i Hafî'nin arkadaşıdır. Musul âlimlerindendir. Derecesi Bişr-i Hafî ile aynı idi. Bişr-i Hafî'den yedi yıl önce 220 (m. 835) yılında vefât etmiştir. Haram ve şüphelilerden kaçması kuvvetli, nefsle mücâdelesi çok idi. Devamlı hüzün ve Allah korkusu içinde bulunurdu. Halktan kopup bir köşeye çekilmişti. Halktan devamlı kaçardı. Hattâ kendini tanımasınlar diye, tüccârmış gibi yanında bir deste anahtar taşırdı. Her gittiği yerde bunları seccadenin önüne koyardı. Bir âlim ona: "Bu anahtarlarla heybet gösterme kapısına kilit vurmuş oluyorsun" dedi. Evliyâdan birine: "Feth-i Musûlî'nin hiç ilmi var mı?" diye sorduklarında, "Dünyadan tamamiyle el-etek çekmiş olması, ona ilim olarak yeterlidir" dedi.

Birgün Feth-i Musûlî'yi gözlerinden oluk gibi yaş akarken gördüler: Ey Feth! Neden böyle ağlıyorsun dediklerinde: Günahlarımı hatırladıkça, gözlerimden yaş akmakta, ağlamam ihlâssız ve riya ile olmasın diye de böyle ağlamaktayım!" cevâbını verdi. Dedi ki: "Büyük evliyâdan otuzu

ile sohbet ettim. Hepsi de bu yolun büyüklerinden idi. Hepsi halk ile sohbetten kaçın dediler ve hepsi az yemeği emir buyurdular."

Feth-i Musûlî bir gün Bişr-i Hafî'nin evine misâfir olarak gitti. Bişr-i Hafî, talebelerinden birine bir miktar para vererek, (iyi ve tatlı birşeyler alıp gel!) buyurdu. Bişr-i Hafî'nin o zamana kadar böyle şeyler aldırdığı görülmemişti. Beraberce talebenin getirdiklerini yediler. Feth-i Musûlî giderken artan yemekleri aldı. Talebeleri bu duruma şaştılar. Bişr-i Hafî (r.a.) talebelerine şöyle dedi: "Feth-i Musûlî bize, tevekkülü sağlam olana, gıda saklamanın zarar vermiyeceğini gösterdi."

Birgün Feth-i Musûlî'ye sıdk nedir? diye sorulunca, içinde demir bulunan bir ocağa elini sokup, kızgın bir demir parçasını çıkarıp elinde tuttu ve "İşte sıdk budur" dedi. Şöyle anlatır: "Birgün Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ali'yi rü'yâmda görüp, bana nasîhat et dedim. Tevâzudan daha iyi bir şey görmedim. Yalnız Allahü teâlâdan sevâb umarak, zenginin yoksula gösterdiği tevâzudan daha güzel bir şey görmedim, dedi. Biraz daha nasîhat edin, dedim. Buyurdu ki: Ondan daha güzel olanı, Allahü teâlâya gayet fazla güven duyan fakîrin, zengine karşı kibirli ve gurûrlu davranmasıdır."

Ebû Abdullah bin Cellâ anlatır: "Sırrî-yi Sekatî'nin evinde idim. Gece yarısından sonra giyinip, rıdâsını (cübbesini) üzerine aldıktan sonra dışarı çıktı. Nereye gidiyorsun? deyince, "Feth-i Musûlî'yi ziyârete gidiyorum" dedi. Evden dışarı çıkar çıkmaz zaptiye çavuşu kendisini yakalayıp hapse attı. Gündüz gece yakalanan bütün tutukluların kırbaçlanması emr edildi. Sırrî-yi Sekatî'yi kırbaçlamak için elini kaldıran cellâdın eli havada kaldı. Niçin vurmuyorsun diye sorduklarında, "Bir şahıs karşımda durup: "Sakın vurma!" diyor. Bu yüzden elime hâkim değilim" dedi. Baktıkları zaman bu şahsın Feth-i Musûlî olduğunu gördüler. Sırrî-yi Sekatî'yi onun yanına götürüp salıverdiler."

Birgün Feth-i Musûlî'ye elli altın getirilince, buyurdu ki: "Her kim dilenmeksizin kendisine verilen bir şeyi reddederse, onu Allahü teâlâya karşı reddetmiş olur" dedi. Bu yüzden bir akçeyi alıp geri kalanları geri verdi.

Vefâtından sonra Feth-i Musûlî'yi rü'yâda görenler, Allahü teâlâ sana ne yaptı dediler. Dedi ki: "Allahü teâlâ, bana niçin o kadar ağladın? buyurdu. Günahlarımın ve kusurlarımın mahcubiyetinden ağlıyordum, dedim. Ey Feth bu çok ağlaman sebebiyle, günahını yazan meleğe sana günah yazmamasını emretmiştim, buyurdu." Feth-i Musûlî bir gün Kurban bayramında mahalle arasında gidiyordu, insanların kurban kestiklerini görünce, "Yâ Rabbî! Senin için kurban edecek bir şeyimin olmadığını biliyorsun. Ancak bende bu vardır" deyip, parmağını boğazına koydu ve düştü. Gelip baktılar. Vefât ettiğini gördüler. Boğazında yeşil bir çizgi vardı.

Buyurdu ki: "Ma'rifet sâhibleri şunlardır ki, konuşunca Allahü teâlâdan konuşurlar, amel edince Allah için ederler, birşey isteyince de Allahü teâlâdan isterler."

"Yemek yimekten kesilen hasta misâli gibi, ilim ve hikmetten mahrûm kalan kalb de ölüme mahkûmdur."

"Kendi arzularından ziyâde Allahü teâlâyı isteyenin kalbinde Allah sevgisi doğar."

"Allahü teâlâyı arzu eden, ondan gayrı herşeyden yüzünü çevirir."

"Kalbine dikkat ve teveccüh edenin kalbinde, Allahü teâlânın sevgisi meydana gelir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 292

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 630, 1007

3) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 182

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 80

5) Câmi'-ül-kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 233

6) Nefehât-ül-üns sh. 101

7) Sıfât-üs-safve cild-4, sh. 189

HALİFE BİN HAYYAD EL-USFÛRÎ

Hadîs âlimlerinden ve tarihçi. İsmi Halîfe bin Hayyâd bin Halîfe eş-Şeybânî el-Usfûrî, el-Basrî, el-Hâfız olup, künyesi Ebû Amr'dır. Lakabı ise, Şebab'tır. Doğum târihi belli olmayıp, 240 (m. 854)'de Ramazân-ı şerîf ayında vefât etmiştir. Vefâtlarını 230 veya 246 diyen âlimler de vardır.

Âlim ve fazîletler sahibi bir zât olan Halife bin Hayyâd; İsmail bin Ümeyye, Bişr bin el-Mufaddal, Ebû Dâvûd Tayâlisî, Yezîd bin Zeri', Abdurrahmân bin Mehdî, Muâz bin Muâz el-Anberî, Mu'temir bin Süleymân, İbn-i Uyeyne gibi bir çok âlimden hadîs öğrenmiş ve ilim almıştır. İmâm-ı Buhârî, İbrâhîm bin Abdullah bin Cüneyd, Ebû Ya'lâ el-Mersilî, Ebû Bekir bin Âsım, Ahmed bin Ali el-Ebâr, Beki bin Muhallid, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, Harb bin el-Kirmânî, Abdullah bin Nâriye, Abdullah bin Abdurrahmân ed-Dârîmî, Ya'kûb bin Şeybeve birçok âlim Halîfe bin Hayyâd'dan hadîs-i şerîf rivâyet etmişler ve ilim öğrenmişlerdir.

İbn-i Adiyy "Halîfe bin Hayyâd'ın rivâyet ettiği hadîsler doğrudur. O hadîs rivâyet ehliyetine sâhibtir, rivâyette ise çok dikkatlidir" buyurmuştur. Ebû Zür'a, onun rivâyet ettiği hadîslerden, Fevâid adlı eserine almıştır. İbn-i Hibbân ise, Sikât kitabında sika âlimler içerisinde zikretmiş ve "Halîfe bin Hayyâd rivâyette sağlam, târihi ve insanların neseblerini çok iyi bilen bir zâttı" buyurmuştur.

Birçok kitap te'lîf etmiş olan Halîfe bin Hayyâd'ın birçok kitapları tab' olunmuştur. Te'lîf ettiği eserleri: Et-Târih, on cüz (kısım) olup, ba'zı cüzleri basılmıştır. Et-Tabakât-ül-kurrâ, sekiz cüz olup, ba'zıları basılmıştır. Ayrıca Târih-üz-zamân vel-Urcân ve Eczâ-ül-Kur'ân gibi meşhûr eserleri vardır.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 160

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2 sh. 436

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 665

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 243

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 108

6) El-A'lâm cild-2, sh. 312

HAMDÛN-I KASSÂR

Fıkıh, hadîs ve tasavvuf, âlimlerinden. İsmi Hamdûn bin Ahmed Kassâr en-Nişâbûrî olup, künyesi Ebû Sâlih'dir. Evliyânın büyüklerinden olup, vecîz sözleri, tatlı ve kalblere te'sîrlidir. 271 (m. 884)'de Nişâbûr'da vefât edip, Hîre ismindeki kabristanda defn olundu. Ebû Türâb Nahşebî, Ali Nasrâbâdî, Ebû Hafs Nişâbûrî ve başka zâtların sohbetlerinde bulundu. Ebü'l-Hasen Bârûsî'nin

talebesi olup, Süfyân-ı Sevrî'nin mezhebinde idi. Nefsin arzularına uymaması, haram ve şüphelilerden sakınması çok fazlaydı. Bir gece, vefât etmek üzere olan hasta bir dostunu ziyârete gitti. Yanında bulunurken hasta vefât etti. Hamdûn (r.a.), hemen orada yanmakta olan mumu söndürdü ve "Dostumuzun vefât etmesiyle mum vârislerin oldu. Onların ise, mumu kullanmamıza izin verip vermiyeceklerini bilemiyoruz" buyurdu. Talebeleri sıdk ve ihlâs kazanmağa çalışırlar, farzlara çok dikkat ederlerdi. İbâdetleri, hayratı, sünnetleri, nafile ibâdetleri çok yaparlardı. Fakat riyaya, gösterişe yakalanmaktan çok korktukları için ibâdetlerini gizli yaparlar, görünmesinden korkarlardı. Herkese tatlı söyliyerek, güler yüzlü davranarak, iyilik ederlerdi. Dünyâya düşkün değillerdi. Hamdûn-ı Kassâr'ın (r.a.) talebeleri arasında, kendisine en çok bağlı olan ve kendisinden en çok istifâde eden Muhammed bin Münâzil idi.

Hamdûn'un (r.a.) yüksek derecesi, güzel hâlleri ve hikmetli sözleri yayılınca, ba'zı büyük zâtlar kendisine müracaat edip, "Artık konuşunuz, halka nasîhat ediniz" diye ısrar ettiler. Kendini buna lâyık görmeyip, "Bir kimse, sustuğu zaman din bozulur, konuştuğu zaman bozukluk kalmaz ise, böyle bir zâtın konuşması doğru olur. Bizim gibilerin halka nasîhat etmesi -uygun olmayıp, kalblere te'sîr etmez. Kalblere te'sîr etmiyecek olan sözü söylemek, ilmi hafife almak ve dîni küçümsemek olur" buyurdu. "İnsanlara söz söylemek, nasîhat etmek ne zaman caiz olur?" diye sordular. Cevâbında "... Bid'at içerisinde, helak olacağından korktuğu bir kimsenin kurtulmasına, Allahü teâlânın kendisini vesîle kıldığını ümid ettiği zaman" buyurdu.

Kendisine sordular ki, "Eski büyüklerin sözleri, bizim sözlerimizden daha te'sîrli idi. Bunun hikmeti nedir?" Cevâbında buyurdu ki, "Onlar, Allahü teâlânın rızâsı için, İslâmiyetin izzeti, yükselmesi için ve nefslerinden kurtulmaları için konuşurlardı. Biz ise nefsimiz için, dünyalık ele geçirmek için ve insanlar tarafından kabûl görmek için konuşuyoruz. Böyle olunca, elbetteki sözlerimiz kimseye te'sîr etmez."

Kendisinden nasîhat isteyen bir kimseye, "Dünyâ için hiçbir şeye kızma" buyurdu. Hamdûn-ı Kassâr'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf:

"Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesabtan kurtulamıyacaktır: Ömrünü nasıl geçirdi? İlmi ile nasıl amel etti? Malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harcetti? Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı?"

Hamdûn-ı Kassâr (r.a.) buyurdu ki: "Kim kendi nefsini, fir'avun'un nefsinden daha hayırlı zannederse, kibirli olduğunu izhâr etmiş olur."

"Kimde iyi bir haslet görürsen, sakın ondan ayrılma ki, o iyilikten sana da bulaşsın."

"Geçmiş büyüklerin ahlâk ve yaşayışlarını inceleyen, kendi kusurlarını anlar ve büyüklerden geri kalma sebeblerini öğrenir. Eshâb-ı kiramın, Selef-i sâlihînin, velîlerin hayat hikâyelerini okumak, iyi huylu olmağa sebeb olur."

"Tevâzu, her iki cihanda, kimseyi kendine muhtaç bilmemektir." "Bütün dertlerin başı çok yemektir. Dînin âfeti de çok yemektendir."

"Dünyâ ile meşgûl olmak, bir kimseyi âhıret hazırlığından alıkorsa, dünyâ'da da âhırette de zelîl olur."

"Rabbinin emrini bırakıp, nefsinin yolundan gitmesi, kişinin gafletindendir."

"Kendinde bulunduğu zaman gizli kalmasını istediğin bir şeyi, başka birinde görürsen ifşa etme."

"Fakîrin güzelliği tevâzudadır. Eğer fakîr olduğu halde kibirlenirse, onun kibri, zenginin kibrini aşmış olur."

"Bir sarhoşla karşılaşırsan, ona buğzetme, kötü söyleme ki, o duruma sen de düşebilirsin."

"Size iki şey tavsiye ediyorum; 1. Âlimlerle sohbet edin, 2. Câhillerden uzaklaşın."

"İçinizden kim, nefsinin kusurlarını görmek husûsunda a'mâ olmamaya güç yetirebilirse, a'mâ olmasın."

"Cömertlik kadar güzel, cimrilik kadar çirkin bir huy bilmiyorum."

"Şeytan, 1. Bir mü'minin bir mü'mini öldürmesine, 2. Bir kimsenin kâfir olarak ölmesine 3- Bir kalbde fakîrlik korkusu bulunmasına sevindiği gibi, başka hiçbir şeye sevinmez."

"Söz öyle olmalı ki, tekrar etmeye lüzum kalmamalı, te'sîrini hemen göstermelidir." "Dostlar arasındaki ülfetin kalkması, dünyâ sevgisindendir."

"İçinden çıkamadığınız mevzûlarda, âlimlere gidip suâl ediniz. Onlardan istifâde edebilmeniz için, 1. Kendinizi hiç kabûl ederek, 2. Câhil olduğunuzu itiraf ederek, 3. Samimiyet, tertemiz bir kalb ve edeb ile gitmeniz lâzımdır."

"Zekâ, ucba (kendini beğenmeğe) yol açar."

"Fânî dünyâ için zînetlenen ve kendine zarar veya faydası olmayacak kimseler (insanlar) için güzelleşen kimseden daha alçağı yoktur."

"Rızkın sana, sen yorulmadan, kolayca ulaştırılır. Yorulmak ancak fazlasını talep etmektir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ, cild-10, sh. 231

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 84

3) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh. 103

4) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 293

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 123

6) Nefehât-ül-üns sh. 113

7) Sıfât-üs-safve cild-4, sh. 410

8) Keşf-ül-mahcûb sh. 125

HÂRÛN BİN MA'RÛF EL-MERVEZÎ

Hadîs âlimlerinden. Adı, Hârûn bin Ma'rûf el-Mervezî'dir. Künyesi, Ebû Ali el-Hazzâz ed-Darîr'dir. Mervezî ve Bağdadî ile nisbet edilmiştir. Çünkü Mervez şehrinde doğdu. Sonra Bağdâd'a gelip yerleşti. 231 (m. 845) senesinde Bağdâd'da kendi evinde iken vefât etti.

Hadîs ilminde tasnifleri bulunan bir âlimdir. O; Abdülazîz ed-Derâverdî, Abdullah bin Mübârek, Yahyâ bin Ebî Zaide, Süfyân bin Uyeyne, Hatim bin İsmail ve daha birçok âlimden ilim alıp, rivâyette bulundu. Kendisinden de İmâm-ı Müslim, Ebû Dâvud, İmâm-ı Buhârî ve daha birçok âlim ilim aldılar ve rivâyette bulundular. Ahmed bin Hanbel, onun hayatta bulunduğu bir sırada, ondan rivâyet ediyordu. O, Ahmed bin Hanbel'den 7 yaş daha büyüktü.

Yahyâ bin Maîn, Iclî, Ebû Zür'â, Ebû Hatim ve Sâlih bin Muhammed gibi daha birçok âlim, Mervezî'nin hadîste sika (güvenilir) bir râvi olduğunu bildirdiler. İbn-i Ebî Hatim, "Babam 225 (m. 839) senesinde ondan sima (dinleme) yolu ile ilim alıp rivâyette bulundu" dedi.

İbn-i Kani' de: "O, sika, rivâyetinde sağlam bir râvidir" dedi. Ali bin Hüseyin bin Hibbân da: "Babamın yazma bir kitabında, Yahyâ bin Maîn'in, Hârûn bin Ma'rûf sika bir râvidir, dediğini okudum" dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim ve Sünen-i Ebû Dâvûd'da yazılıdır. Bu hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Vitir namazını, sabah olmadan acele kılın!"

"Kulun, Rabbine en yakın bulunduğu hâl, secdede bulunduğu hâldir. O halde siz, secdede çok duâ edin!"

"Allah yanında en kıymetli ve makbûl yerler, bir beldenin mescidleridir. En kötü ve sevimsiz yerlerde, o beldenin çarşılarıdır."

"Bir kimse, Kur'ân-ı kerîmin bir hızbini (beş sahifesini) **yahut onun bir cüzünü okumadan uyur da, onu sabah namazı, ile öğle namazı arasında okursa, kendisine onu gece okumuş gibi sevâb yazılır."**

Hazreti Âişe, Peygamberimizden şöyle bildiriyor:

"Ben, Resûlullahın (s.a.v.) kahkaha ile, küçük dili görünecek bir şekilde güldüğünü hiç görmedim. O, yalnız tebessüm ederdi. Bir bulut veya rüzgâr görünce, bu yüzünden belli olurdu. Kendisine: "Yâ Resûlallah! Bakıyorum, herkes bulutu gördüğü vakit, onda yağmur vardır, ümidi ile ferahlanıyor. Halbuki, sen görünce, mübârek yüzünüzde hoşnutsuzluk okuyorum" dedim. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz **"Ey Âişe! Bunda bir azâb bulunmadığına bana kim teminat verebilir? Hakîkaten bir kavim rüzgârla azâb olunmuştur. Gerçekten bir kavim azâbı görmüş de: "Bu gördüğünüz bize yağmur yağdıracak bir buluttur"** demişlerdi."

Hazreti Ömer de şöyle anlatıyor: "Resûlullah efendimiz, ba'zan bana beyt-ül-maldan (devlet hazinesinden) birşeyler verir, ben de: "Yâ Resûlallah! Bunu, benden daha fakîrine ver!" derdim. Hattâ bir defa bana, bir mal verdi de: "Onu, benden fakîr birine ver!" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Sen bunu al! Bu kabilden göz dikmediğin ve istemediğin halde sana gelen malı da al! Böyle olmayan bir malı ise, canın çekmesin"** buyurdular."

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 11

2) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 14

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 130

4) Sahîh-i Müslim (Kitâb-üs-salât, Kitâb-ül-İstiskâ, Kitab-üz-zekât)

HARİS EL-MUHÂSİBÎ

Tasavvuf büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Basra'da doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 243 (m. 897) târihinde Bağdâd'da Ahmed bin Hanbel hazretlerinden iki sene sonra vefât etmiştir. Nefsini çok hesaba çektiği için, Muhasibi denmiştir. Aslen Bağdadlıdır. Zamanında Bağdâd'ın en büyük âlimlerindendi. Yezîd bin Hârûn ve daha birçok âlimden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Abbâs bin Mesrûk, Ahmed bin Hasen bin Abd-ül-

Cebbâr es-Sûfî, Cüneyd-i Bağdadî, İsmail bin İshâk es-Serrâc, Ebû Ali Hüseyn bin Hayran el-Fakîh ve daha başka büyük âlimler rivâyette bulunmuşlardır. İmâm-ı Şafiî hazretleri ile aynı asırda yaşamıştır. Şafiî mezhebindedir.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Ebüdderdâ (r.a.) haber verdi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: "(Kıyâmet günü) **Mîzânda en ağır gelecek olan şey, güzel ahlâktır."**

Ba'zı menkıbeleri: Ahmed bin Hanbel hazretlerine dediler ki: "Haris el-Muhâsibî tasavvuf ile alâkalı mevzûlardan bahsediyor. Bunlara âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden delîl getiriyor. Onu dinlemek istemez misin?" Ahmed bin Hanbel (r.aleyh): "Evet, dinlemek isterim" dedi. Nihâyet bir gece yanına gitti. Gece sabaha kadar sohbetini dinledi. Haris el-Muhâsibî'de ve yanında bulunanlarda dinen münâsip olmayan bir şeye rastlamadı. Ahmed bin Hanbel hazretleri burada gördüklerini şöyle anlatmaktadır: "Akşam ezanı okununca, öne geçip namazı kıldırdı. Namaz kılındıktan sonra, yemek geldi. Yemeğe oturdular. Haris el-Muhâsibî, hem konuşuyor hem yemek yiyordu. Zaten yemek yerken güzel şeylerden bahsetmek sünnete de uygundur. Yemek yendikten sonra, ellerini yıkadılar. Sonra, beraberce oturdular. Herkes yerini alınca, bir suâli olan var mı? diye sordu. Riya, ihlâs ve muhtelif husûslarda, suâller sordular. Onların her birine cevap verdi. Ayrıca delîllerini de söyledi. Bu sırada gece bir hayli ilerlemişti. Birisine, Kur'ân-ı kerîm okumasını söyledi. Kur'ân-ı kerîm okundukça ağlıyor, inliyor ve gözyaşları döküyorlardı. Kur'ân-ı kerîm okunması bitince, Haris el-Muhâsibî hafifçe duâ yaptı. Daha sonra namaza kalktı." Sabah olunca, Ahmed bin Hanbel hazretleri Haris el-Muhâsibî'nin fazîletli bir zât olduğunu söyleyip, takdîrlerini bildirdi.

Esmâî bin İshâk es-Serrâc da şöyle anlatır: Bir gün, Ahmed bin Hanbel bana, "Haris el-Muhâsibî sana çok geliyor. Geldiği zaman beni çağırır, onun görmiyeceği bir yere oturtursan, çok memnun olurum. Onun sözlerini ben de dinlemiş olurum, dedi. Bunu memnuniyetle kabûl ettim.

Ahmed bin Hanbel'in yanından ayrıldıktan sonra, doğruca, Haris el-Muhâsibî'nin yanına gittim. Bize teşrîf etmelerini istedim. O da kabûl etti. Sonra, o akşam gelmesi için Ahmed bin Hanbel'e haber verdim. Akşam namazından sonra geldi. Üst katta bir odaya aldım. Haris el Muhasibi ve arkadaşları gelinceye kadar, Kur'ân-ı kerîm okuyup, zikirle meşgûl oldu. Nihâyet Haris el-Muhâsibî ve arkadaşları geldi. Yemek yenip, yatsı namazı kılındı. Namaz bittikten sonra herkes uygun bir şekilde oturdular. Sonra içlerinden bir tanesi, Haris el-Muhâsibî'den bir mes'ele sordu. O, anlatmaya başladı. Herkes bütün dikkatleriyle dinliyorlardı. Hâris hazretleri öyle ince mevzûlara temas ediyordu ki, o anlatırken bir kısmı ağlıyor, bir kısmı inliyordu. Bu sırada, Ahmed bin Hanbel'in bulunduğu odaya gittim. O, burada yalnızca dinliyordu. Yanına vardığımda, onu bambaşka bir hâl üzere gördüm. Kendinden geçmiş bir vaziyette ağlıyordu. Sonra Haris hazretleri ve arkadaşlarının yanına gittim. Onlar da kendilerinden geçmişti. Bu hâl sabaha kadar devam etti. Nihâyet sabah namazı vakti girdi. Namazlarını kılıp, dağıldılar. Onlar gidince, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin yanına gidip, onları nasıl bulduğunu sordum. O da: Herkesin anlıyamıyacağı çok derin mevzûlardan anlattığını söyledi.

Büyük âlim Ebû Abdullah bin Hafif der ki: Büyüklerimizden beş kişiye uyunuz. Diğerleri hakkında da doğruyu söyleyiniz. Bu beş kişi şunlardır: Haris bin Esed el-Muhâsibî, Cüneyd bin Muhammed, Ebû Muhammed Ruveym, Ebû Abbâs bin Atâ, Amr bin Osman el-Mekkî. Bunlar, zâhir ve bâtın ilimlerinin arasını birleştirmişlerdir.

Haris el-Muhâsibî'yi tanıyanlardan birisi şöyle anlatır: Haris el-Muhâsibî (k.s.) çok bitkin bir hâlde bana uğramıştı. Ben, kapımın yanında oturuyordum. Çok acıkmış olduğu yüzünden belli

idi. Bunun üzerine "Efendim! Bize gelip bir şeyler yeseydiniz!" dedim. Sonra bizim evden vazgeçip, amcamın evine götürmeyi münâsip gördüm. Çünkü onun evi hem daha geniş ve hem de, durumları daha iyi idi. Haris el-Muhâsibî'yi amcamın evine götürdüm. Sofrayı hazırlayıp, önüne koydum. Elini uzatıp, lokmayı aldı. Fakat yemedi. Sonra kalktı ve benimle konuşmadan çıkıp gitti. Daha sonra onunla karşılaştığımız zaman "Efendim! Da'vetime icabet etmekle önce beni sevindirdiniz. Fakat yemeden kalkıp gittiğiniz zaman çok üzüldüm. Bunun üzerine "Ey oğul! Gerçekten çok acıkmıştım. Getirdiğin yemekten de yemek istiyordum. Ancak, burnuma doğru yaklaştırınca içim kabûl etmedi."

İbn-i Mesrûk der ki: Haris el-Muhâsibî vefât ettiği zaman, bir gümüşü bile yoktu. Halbuki babasından çok mal, mülk ve para kalmıştı. Hiçbirinden bir şey almadı. Haris el-Muhâsibî hazretleri nefsini devamlı hesaba çeker, onun kötülüklere meyletmemesi için elinden geleni yapardı. O, bu husûsta der ki: Nefsini hesaba çekenlerin bir takım güzel husûsiyetleri vardır. Onlar, bu hasletleri sebebiyle yüksek derecelere kavuşmuşlardır. Onlara göre, insan azmedip, nefsinin arzu ve isteklerine uymazsa, ma'nevî yönden ilerlemesi mümkündür. Şu hasletleri elde etmeğe çalışan fâidelerini görür 1-Doğru ve yalan yere yemîn etmemek. 2-Yalan söylememek. 3-Verdiği sözde durmak. 4-La'net etmemek. 5-Kimseye bedduâ etmemek. 6-Allahü teâlânın rızâsı için sabırlı ve tahammüllü olmak. 7-Haramlardan sakınmak. 8- Kendisini başkasından büyük görmemek. 9-Kimsenin kalbini kırmamak. 10-Gelen belâ ve musîbetlere sabretmek, 11-Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek.

"Kim Cennetliklerden olmayı isterse, sâlih kimselerle beraber olsun." "Sâdık (doğru) kimse, halk kendisine iltifât etmedi diye üzülmez. "Kulluk, insanın, acizliğini idrâk edip, anlamasıdır."

"İlmin neticesi, Allahü teâlâdan korkmak; zühdün neticesi, rahatlık; ma'rifetin neticesi, Allahü teâlâya dönüştür."

"Eziyetlere katlanmak, kızmamak, güler yüzlü ve tatlı sözlü olmak, güzel ahlâktandır."

"İnsanlar medhetse de, zâlim olan kimse dâima pişmanlık içindedir."

"Kanaatkar bir kimse aç bile olsa, onun gönlü zengindir."

"Hırslı kimse, malı ve mülkü ne kadar da çok olsa, o yine fakîrdir."

"Tâatin aslı, vera'dır (şüphelilerden sakınmak). Vera'ın aslı takvâdır. Takvânın aslı, nefsi yaptıklarından hesaba çekmektir. Nefsi hesaba çekmenin aslı, Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olup, azâbından korkmaktır. Ümid ile korkunun aslı, dünyâda iyi işler yapıldığı zaman, bunlara karşı mükâfat verileceğinin, kötü işler yapıldığı zaman ise azâb yapılacağının bilinmesi, bunun da aslı, iyilik yapıldığı zaman mükâfatının, kötülük yapıldığı zaman da cezasının büyük olduğunu bilmektir. Bunun da aslı, tefekkür ve ibret almaktır."

"Eğer kulun başına bir belâ gelecekse, bunun alâmeti kalbin Allahü teâlâyı anmamaya başlamasıdır. Artık kalb, bundan sonra, gaflete dalar."

"İlim sahipleri, Allahü teâlâdan daha çok korkar. Zühd, insanın kalbini dünyâ sıkıntılarından uzak tutar. Allahü teâlânın yüceliğini ve büyüklüğünü tanımak, tövbe etmeyi temin eder."

"Her şeyin bir cevheri, özü vardır. İnsanın da cevheri, akıldır. Aklın cevheri sabırdır. Kim Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmezse, o ni'metin elinden alınmasını istemiş olur."

"Arapların söylediği sözlerin en doğrusu, Hassan bin Sâbit'in (r.a.) Resûlullah efendimiz hakkında söylediğidir. O, şöyle demiştir: Hiçbir binek, Resûlullahtan (s.a.v.) daha afif (temiz), sözüne sâdık ve üstün bir kimseyi taşımamıştır."

"İnsan, nefsiyle mücâdele edip, onun arzu ve isteklerine mâni olmalıdır." "Cesede göre başın durumu ne ise, sabrın da imâna göre durumu öyledir."

"Hazreti Ömer (r.a.) efendimiz buyurdu ki: (Allahü teâlâdan korkan kimse, intikam almayı düşünmez. Yine, Allahü teâlâdan korkan kimse, her istediğini yapmaz. Eğer kıyâmet günü olmasaydı, âlem şu gördüğümüzden daha daha başka olurdu.)"

"Gayretini, başkasının ayıplarını aramakta değil, kendi nefsini ıslâh etmek için harca."

"Hazreti Ali (r.a.) buyurdu ki: (Ey insanoğlu! Zenginliğinden dolayı sevinme, fakirlikten dolayı ümidsiz olma, gelen belâ ve musibetten dolayı üzülme, rahatlık ve genişlik vaktinde taşkınlık ve azgınlık yapma. Şüphesiz, altın ateş ile, iyi kul da, belâ ve musîbet ile tecrübe edilir.)"

"Allahü teâlânın senin için murâd ettiğine, dilediğine râzı ol. Abdullah bin Mes'ûd şöyle buyurur: Allahü teâlânın senin hakkında yaptığı taksimine râzı ol. Böylece, insanların en zengini olursun. Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden uzaklaş, onları yapma. Böylece, günahlardan en çok sakınan bir kimse olursun. Allahü teâlânın emirlerini yerine getir, insanların en âbidi olursun. Hâlini Allahü teâlâya arz et. Sadece ondan yardım iste. Hâlini insanlara şikâyet etme."

"Namazını, artık dünyâdan ayrılıyormuş gibi kıl."

"Kadere, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan olduğuna kâmil inanılmadıkça, asla imânın tadı alınmaz."

"Haya, Allahü teâlânın beğenmediği kötü huylardan vazgeçmektir."

"Sâdık (doğru olan), insanlar kendisine kıymet vermeseler bile, hiç korkusu olmıyan, kalbinin doğruluğuna inanıp, insanların, kendi amellerinden hiçbirisini görmelerini istemiyendir."

Derler ki, Haris el-Muhâsibî kırk yıl sırtını duvara dayamayıp, ayaklarını uzatmadan oturdu. Niçin böyle kendine eziyet ediyorsun diyenlere, "Allahü teâlânın huzûrunda kul gibi oturmamaktan haya ediyor, utanıyorum" derdi. Yine buyurdular ki; "Kıymetli kardeşim! Kötü âlimler insanlar için çok tehlikelidirler. Onlar dünyâya düşkündürler. Dünyâyı âhırete tercih ederler. Sonra şunu iyi bil. Dünyâyı âhırete tercih edenler, rahat ve huzûr içerisinde de değildirler. Onların neş'e ve sevinçlerine, keder ve sıkıntılar karışmıştır. Bunların sonu felâkettir. Aslında böyle kimselerin dünyâsı da âhıreti de harabtır. İki dünyâları da perişandır. Kıymetli kardeşim! Kendinize geliniz. Aklınızı başınıza alınız. Allahü teâlâdan korkunuz. Şeytan sizi aldatmasın. Şeytan ve onun yardımcıları, Allahü teâlânın huzûrunda perişan olacaklardır."

Abdullah bin Meymûn der ki: Haris el-Muhâsibî hazretlerine, zühd (dünyâya rağbet etmemek) niçin kıymetlidir? Bunun sebebi nedir? diye suâl edildi. O şöyle cevâp verdi: "Bunun beş sebebi vardır. Birincisi, dünyâ insanı, bir çok meşakkat ve sıkıntılara düşürür, insanın kalbini Allahü teâlânın rızâsından ve âhıreti düşünmekten alıkor. İkincisi, dünyâyı sevenlerin derecesi, dünyâya rağbet etmiyenlerin derecesinden çok aşağıdadır. Üçüncüsü, dünyâyı sevmemek, insanı

Allahü teâlâya yaklaştırır ve Cennetliklerin derecelerine yükseltir. Dördüncüsü, dünyâyı sevenlerin, kıyâmet gününde hesapları uzun olur. Beşincisi, Allahü teâlânın katında dünyânın bir sinek kanadı kadar bile kıymeti yoktur." (Burada ve benzeri yerlerde dünyânın ma'nâsı: Allahü teâlânın rızâsından ve beğendiği şeylerden uzaklaştırıp, âhıreti unutturan şeyler demektir.)

Haris el-Muhâsibî hazretlerine şükrün ne olduğunu suâl ettiler. Buyurdu ki: "Allahü teâlânın, sonsuz ni'met ve ihsân sahibi olduğunu, başkalarından gelen ni'metlerin de hakîkatte, yine Allahü teâlâdan geldiğini bilmektir. (Allahü teâlâ, insanlara, iyilik etme gücü ve kuvvetini vermeseydi, kimse kimseye iyilik yapamazdı. O halde, bütün iyilikler, Allahü teâlâdan gelmektedir.)

Haris el-Muhâsibî hazretlerine sabrı suâl ettiler. O da: "Sabır, Allahü teâlâdan gelen her şeyi hoş ve iyi bir şekilde karşılayıp, heyecan ve ümidsizliğe düşmemek, sıkıntılı ve meşakkatli zamanlarda dayanıklı ve tahammüllü olmaktır" şeklinde cevap verdi.

Yine ona rızâ makamına nasıl kavuşulur, denildi. O şöyle cevap verdi: "Allahü teâlânın adâlet sahibi, hüküm ve işlerinde hikmet sahibi olduğuna, O'nun, kulları için seçtiği şeylerin, kulların kendileri için sevdikleri ve seçtikleri şeylerden daha hayırlı olduğunu ve nihâyet Allahü teâlânın emirlerine teslim olmak, emrettiklerini yapıp, nehyettiklerini (yasakladıklarını) yapmamaktır."

Ahmed bin Muhammed bin Mesrûk anlatır: Haris el-Muhâsibî hazretlerine, "Allahü teâlâya muhabbetin, sevginin alâmeti nedir?" diye suâl edildi. Soru soran şahsa, "Senin bu husûsta bir bildiğin var mı?" dedi. O zât: "Evet şu âyet-i kerîmeyi **"Ey Sevgili Peygamberim! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever"** biliyorum. Bu âyet-i kerîmeden, Allahü teâlânın kullarını sevmesinin alâmetinin, Resûlullah efendimize tâbi olmak (O'na uymak) olduğunu, anladım" dedi. Haris hazretleri bu cevâbı çok beğendi.

Buyurdular ki; "Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, ona, farzların edası için sevinç ve gayret verir."

"Bir kimsenin kalbinde Allahü teâlânın korkusu kalmaz ve âhırette azâb göreceğini unutursa, günahları çoğalır ve tehlikeli durumlara girer. O zaman, iyi şeyleri idrak edip yapamaz, kötü şeylerin kötülüğünü görüp, ondan sakınamaz. Nefsinin esîri olur. Allahü teâlânın katında kıymeti düşer. Kalbi paslanıp, îmânı zaifler."

Bir defasında ona, zühd sahibi insanların dereceleri nasıldır?" diye sordular. O da şöyle buyurdu: "Akıllarının derecesi ve kalblerinin temizliği kadardır. Zâhidlerin en üstünü, en akıllı olanıdır. En akıllı olanlar, Allahü teâlânın emirlerini iyi anlayıp, onları yerine getirmek için bütün güçleriyle çalışanlardır. Bunlar, dünyâya düşkün olmayıp, âhırete yönelenlerdir. (Haram ve şüphelilerden sakınıp, mübahlara fazla dalmamak; dünyâdan yüz çevirip, âhırete yönelmekle olur.)

"Nefsinin isteklerinden ve öfke ile hareket etmekten uzak dur. En önde gelen vazîfelerinden birisi de, yumuşak olmak ve dikkatli hareket etmek olsun."

"İlmiyle takvâsını, ameliyle basîretini ve aklıyla ma'rifetini arttıran kimsenin izinden yürü."

"Kul için en doğru yol, ilimle amel etmek, Allahü teâlânın korkusuyla haramlardan sakınmaktır. Günahla nefsini yâd etme. Günahta ısrar etme. Fakîrlik zamanında Allahü teâlâya sığın, her hâlinde Allahü teâlâya muhtaç ol ve O'nun her emrinde O'na tevekkül et."

"Sana zulmedeni affet. Amelinle mağrur olmaktan sakındığın gibi, ilimle gurûrlanmaktan sakın. Yakınının, fakîrin ve komşunun hakkını gözet. Konuşmadan hoşlanmıyanın yanında konuşma. Mazlûmun kardeşine yardım et. Zamanını iyi değerlendir."

"Günahlar gaflet getirir. Gaflet ise, kalbin katılaşmasına sebeb olur. Kalbin katılaşması, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır ve Allahü teâlâdan uzaklık ise, Cehenneme götürür."

"Câhillerin ahlâkından, günahkârların meclisinden, kendini beğenenlerin iddialarından, mağrurların isteklerinden ve Ümitsizlerin ümitsizliklerinden sakın ve uzak dur. Hak ile amel et Allahü teâlâya güven. Emr-i ma'rûf ve nehyi anilmünker yap."

"Her hâlin esası, doğruluk ve ihlâstır. Doğruluktan; sabır, kanâat, zühd, rızâ ve ünsiyet, ihlâsdan; korku, sevgi ve haya doğar."

"Şu üç çeşit muhabbet, çok mühimdir: Birincisi, ibâdeti günaha tercih etmek sûretiyle Allahü teâlâyı sevmektir, ikincisi, kuvvetli bir îmân ile Resûlullahı sevmektir. Bunun alâmeti, Resûlullahın sünnetine yapışmaktır. Üçüncüsü ise, Allah için mü'minleri sevmektir. Bunun alâmeti mü'minlere eziyet etmemek ve onlara fâideli olmaktır."

"Tâatini (Allahü teâlânın beğendiği şeyleri) günaha, ilmini cehâlete, dînini dünyâya tercih eden akıl aldatıcıdır."

"Dilin farzı ve vazîfesi; sükûnet ve öfke zamanlarında doğruluktan ayrılmamak. Gizli ve açık olarak hiç kimseye eziyet etmemektir. Gözün farzı ve vazîfesi; haramlardan korunmaktır. Kulağın farzı ve vazîfesi, helâl olmayan şeyleri dinlememektir. Lisanından sonra, insanoğlu için en tehlikeli a'zâ kulağıdır. Çünkü kulak, kalbin en büyük elçisidir. Fitne bataklığına en fazla dalan kulaktır. Burnun farzı ve vazîfesi; burun, kulak ve göze tâbidir. Dinlemesi ve bakılması caiz olmayan bir şeyin koklanması da caiz değildir. Ellerin ve ayakların farzı ve vazîfesi; Allahü teâlâ tarafından haram kılınan şeylere uzanmaması ve başkalarının hakkından sakınmasıdır."

Eserleri:

1. Adâb-ün-nüfûs 2. Şerh-ul-ma'rifet. 3. El-Menâsil fi'z-zühd ve gayrihi. 4. El-Ba's ve'n-Nüşûr. 5. Er-Riâye li-hukûkıllah azze ve celle. 6. El-Halvet ve't-tenekkul fi'l-ibâdet. 7. Muâtebet-ün-nefs. 8. Risâlet-ül-müsterşidîn.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 57

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 134

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 73

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 430

5) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 211

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 174

7) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-2, sh. 275

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 102

9) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 387

10) El-A'lâm cild-2, sh. 153

11) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 144

12) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 157, 291, 311, 337

13) Tabakât-üs-Sûfiyye sh. 56

14) Risâle-i Kuşeyrî sh. 72

15) Keşf-ül-mahcûb sh. 109

HÂRİZMÎ

Türk-İslâm matematik, astronomi ve coğrafya âlimi. 164 (m. 780) senesinde Hârizm'de doğduğu kabûl edilir. Asıl adı, Ebû Abdullah Muhammed bin Mûsâ el-Hârizmî'dir. 236 (m. 850) senesinde Bağdâd'da vefât etti. İlme çok hizmeti geçti. Cebir, astronomi ilimlerinde kıymetli eserler yazdı. Hârizmî'nin Ahmed, Muhammed ve Hasan adlı üç oğlu olup, hepsi de matematik ilmi üzerinde ciddi çalışmalarıyla tanınır.

Hire bölgesinde, bir Türk şehri olan Hârizm'den, ilim âleminin merkezi durumundaki Bağdâd'a gelerek kıymetli İslâm âlimlerinden ders aldı ve kendini yetiştirdi. Hârizmî, zamanın Abbasî halifesi Me'mûn'dan (198-218) (m. 813-833) büyük yardım ve destek gördü. Bütün İslâm halifeleri ve hükümdârları gibi Me'mûn da ilim âşıkı ve âlimlerin koruyucusuydu. Bağdâd'daki Saray Kütüphânesinde milattan önce ve sonra yazılan eski Mezopotamya, Mısır, Yunan, Hint ve İslâm âlimlerinin kıymetli eserlerinin toplandığı binlerce cilt tutan kitaplar mevcûttu. Halîfe Me'mûn, bu kütüphânenin idâresini Hârizmî'ye verdi. Ayrıca Bağdâd'daki ünlü Beyt-ül-hikme'de vazîfe alan Hârizmî, ilmi çalışmalar yapabilecek bütün imkânları elde, etti. İhtiyâçları Abbasî halifesince karşılanan Hârizmî, Bağdâd'da ve seyahatlerinde matematik, astronomi ve coğrafya ilmlerinde kıymetli araştırmalar yaptı. 215 (m. 830)'da heyet başkanı olarak ilmi araştırmalar için Afganistan yoluyla Hindistan'a gitti. Halife Me'mûn'un emriyle Bağdâd'daki Şamasiye ve Şam'daki Kasium Rasathâneleri'ndeki rasad heyetiyle Arzın (yeryüzü) bir derecelik meridyen yayının uzunluğunu ölçmek için Sincar Ovası'na gönderildi. Orada heyetle çalışmalarda bulundu.

Doğu ve batı ilim âleminde cebire yaptığı hizmetlerle ün yapıp, tanınan Hârizmî, bu sahada ilk eser sahibidir. Cebir ilmi deyince, Hârizmî akla gelmektedir. O cebirin babasıdır. Eserlerinde Avrupalıların bilmediği "sıfır" kullanıp, cebir işlemlerini geometrik düşüncelerle temellendirdi. Hârizmî cebiri, denk sayı grupları arasındaki eşit değerli ve zıt değerli sayıların yer değişmelerini sağlayarak, denge kurmak ve işlemleri basitleştirmek olarak tarif etti.

Hârizmî, "Kitâbü'l-muhtasar fî hesâbi'l-cebri vel-mukâbele" adlı eserinde, cebir kelimesini matematiğe kazandırdı. Cebir ilmini metodik ve sistematik olarak ilk defa ortaya koydu. Cebir'de bugün de tatbik edilen adına kare ve dikdörtgen metodu denilen geometrik çözüm yolunu kullandı. Hârizmî, $x^2+10x=39$ denklemindeki bilinmeyen (x)'i şu metodla buluyordu:

	x	5
x	x^2	5x
5	5x	25

Karenin alanı, $(x+5)^2= x^2+10x+25$ ve burada $x^2+10x=39$ olduğundan $(x+5)^2=25+39$ yazıyor ve sonuçta $(x+5)^2=64$ veya $(x+5)=8$ ve buradan da $x=3$ elde ediyordu. Burada (x)'in

katsayısı olan (10) sayısının yarısına (5)'e KÖK diyor ve kareyi tamamlamak için "Kök"ün karesini sabit terim olarak yazıyordu. Bugün de aynı işlem "Kareyi tamamlamak" olarak bilinmekte ve kullanılmaktadır. Latince'ye çevrilip, Avrupa'da yüzyıllarca faydalanılan "Kitâbü'l-muhtasar fî hesâbi'l-cebri ve'l-mukâbele'nin" Arapça aslıyla batı dillerine tercümesi Avrupa ve Amerika'da yayınlandı. Eser bir önsöz, beş bölüm ve bir de ek bölümden meydana geliyordu. Muhtevâ olarak birinci ve ikinci derecede denklemlerin çözüm şekilleri, bilinmiyenleri, çeşitli cebir hesaplarını misâllerle açıkladıktan sonra; nazari ve tatbiki hesaplama şekilleri, zamanın hükümet işlerine âit hesapların yapılması, kanalların açılması, bina yapımı, esnaf, tüccâr, ölçme memurları için sayı işâretlerini, vasıyyet memurları için lüzumlu olan Kur'ân-ı kerîmdeki Miras Hukuku (Ferâiz Bilgisi Hesapları) tatbikatı hem aritmetik, hem de cebir yolu ile çözümlenecek şekilde hesaplanmasını, misaller vererek gösterir, ikinci önemli eseri "Kitab-el muhtasar fî hisâb el-Hindî" isimli kitabıdır. Bu kitabın Arapça aslı mevcût olmayıp, Cambridge Üniversitesi'nde bulunan ve "Algoritmi de numero indoram" adlı Latince tercümesi mevcûttur. Mütercîminin meşhûr İngiliz mütercimi, Adelard of Bath olduğu sanılmaktadır. Bugünkü logaritma terimi Hârizmî'nin bu eserindeki isminin Latince Algazîzme olarak geçmesi neticesi logaritme olarak değiştiği söylenmektedir. Logaritmanın dört temel özelliğine âit bilgiler ilk defa bu eserde bahsolunmuştur.

Hârizmî'nin astronomiye âit Ziycü'l-Hârizmî adlı eserinde astronomi cetveli ile nazari bilgiler mevcûttur. Güneş ve Ay tutulmaları ile paralaksa dâir incelemelerin bulunduğu eserde, astronomi için lüzumlu trigonometri bilgisi ve trigonometri cetvelleri vardır. Ziycü'l-Hârizmî, Arapça aslından önce Latince'ye sonra da batı dillerine, tercüme edilip, yayınlandı. Astronomiye âit "Kitâbü'l-Amal Bi'l-Usturlâb" adlı usturlâbın yapımına dâir eseri de Hârizmî yazmıştır.

Hârizmî, coğrafî çalışmalara halife Me'mûn'un emriyle dünyâ ve gökküresi haritalarını hazırlayan heyete dâhil oldu. "Kitabü's-Sûret il-Arz" adlı enlem ve boylam kitabını, heyetin hazırladığı esere ilâve etti. Kitabü's-Sûret il-Arz, Nil nehrinin kaynağını açıklar. Mâlvâ'nın merkezi olan ve Hindistan'ın Galyur Eyâleti'nin Ujjain şehrinden geçen boylam dâiresini, başlangıç meridyeni olarak almıştır. Hârizmî'nin güneş yardımıyla zaman ta'yini usûlünden bahseden Kitâbü'r-Ruhâme ve târih ile alâkalı Kitâb-üt-Târih adlı eseri de vardır.

---

1) Fihrist sh. 274

2) El-A'lâm cild-7, sh. 116

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 63

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1407

HARMELET-ÜBNÜ YAHYÂ

Büyük fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 166 (m. 782)'de Mısır'da doğup, 243 (m. 858)'de yine orada vefât etti. Şafiî mezhebi âlimlerinden olan Harmelet-übnü Yahyâ (r.a.), Abdullah bin Vehb, İmâm-ı Şafiî, Eyyûb bin Süveyd er-Remlî, Bişr bin Bekir ve birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İmâm-ı Müslim, İbn-i Mâce, Ebû Dücâne, Ahmed bin İbrâhîm el-Mısrî, Ebû Abdurrahmân, Ahmed bin Osman ve pek çok âlim de Harmele'den rivâyette bulunmuşlardır. Zamanın vâlisi, büyük âlim ve muhaddis Abdullah bin Vehb'i kadı (hâkim) yapmak istiyor, o ise bunu kabûl etmiyordu. Vâli ise onu kadı yapmakta ısrar ediyor ve arattırıyordu. O da bir yere gizlenmişti.

İşte bu sırada Harmelet-übnü Yahyâ, Abdullah bin Vehb'in yanında bulunduğundan çok istifâde etmiş, en fazla hadîs-i şerîf ondan yazmıştır.

İmâm-ı Şafiî'den rivâyetinde, İmâm-ı Şafiî buyurdu ki:

"Farzları yaptıktan sonra, insanı Allahü teâlâya yaklaştıran amellerin en üstünü ilim öğrenmektir."

Harmele; Abdullah bin Vehb'den şöyle rivâyet etti. Sa'îd bin Zeyd bin Amr bin Nüfeyl'in evinin bir kısmında, Ervâ denen bir kadın, hakkı olduğunu iddia edip, kadıya başvurdu. Bunun üzerine, Sa'îd bin Zeyd: "Evi tamamen ona bırakınız, tamamı onun olsun. Ben Resûlullahtan (s.a.v.) işittim: **"Kim haksız yere bir karış yer alırsa, kıyâmet gününde yedi kat yer boynuna dolanacaktır"** buyurdu, dedi. Sonra "Allahım, eğer bu kadın yalancı ise; gözlerini kör et ve kabri de evi olsun" diye duâ etti. Daha sonra o kadın kör oldu, elleriyle duvarları yoklayarak yürürdü ve "Bana Sa'îd bin Zeyd'in bedduâsı tuttu" derdi. Daha sonra, bir gün evde dolaşırken, evinde bulunan kuyuya düşüp, bu kuyu onun kabri oldu.

Harmelet-übnü Yahyâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Kim bana itaat ederse, Allahü teâlâya itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse, Allahü teâlâya isyan etmiş olur. Kim de benim emrime isyan ederse, bana isyan etmiş olur."

"Sarhoşluk veren her içki haramdır."

"Vaktiyle bir adam, insanlara borç para verir, hizmetçisine de, bir fakîre gidersen, onun borcunu siliver, ondan birşey isteme. Umulur ki, Allahü teâlâ bizi affeder, derdi. Nihâyet bu zât Allahü teâlâya kavuştu. Allahü teâlâ da onu affetti."

Harmele (r.a.) İmâm-ı Şafiî'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Humma** (sıtma) **hastalığındaki hastanın ateşi, Cehennem hararetindedir. Onu su** (içmesi) **ile söndürünüz."**

"Her kim, Allaha ve âhıret gününe imân ediyorsa, ya hayır söylesin veya sussun. Ker kim Allaha ve âhıret gününe îmân ediyorsa, komşusuna ikram etsin. Her kim Allaha ve âhıret gününe îmân ediyorsa, misâfirine ikram etsin."

"Her Peygamberin Allaha duâ ettiği bir duâsı vardır. Ben de inşâallah duâmı, kıyâmet gününde ümmetime şefaat için saklamak istiyorum."

"Her kim sıdk ile Allahtan şehîdlik dilerse, Allah onu şehîdlerin menziline ulaştırır. Velev ki, yatağında ölmüş olsa bile."

"Sakın sizden biriniz sol eliyle yemesin ve onunla içmesin. Çünkü, şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer."

"Ben size neyi yasak edersem ondan sakının, neyi emredersem gücünüz yettiği kadar ona yapın. Sizden öncekileri, ancak çok suâlleri ve Peygamberleri üzerinde ihtilâfları helak etmiştir."

"Her kim rızkının bollaştırılmasını ve ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, sıla-i rahm yapsın."

"Yâ Âişe! Şüphesiz ki Allah refîkdir. Rıfkı sever. Sertlik gösterene ve hiç kimseye vermediğini, yumuşak davranana verir."

"İnsanların en kötülerinden, bir yüzle şunlara, bir yüzle, bunlara gelen, iki yüzlüyü bulacaksınız."

"Müslümanın müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevâb vermek, hastasını dolaşmak, cenâzesinde bulunmak, da'vetine gitmek, aksırdığı zaman elhamdülillah deyince yerhamükellah demek."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 127

2) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 86

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 229

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 64

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 472

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 476

7) El-A'lâm cild-2, sh. 174

HASEN BİN ALİ ASKERÎ (İMÂM-I ASKERÎ)

Oniki imâmın onbirincisi. İmâm-ı Ali Nakî'nin oğludur. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Zeki, Hâlis, Sirâc'dır. Babasının olduğu gibi, kendisi de "Askerî" ismi ile meşhûr olmuştur. 232 (m. 846) yık Rebî'-ül-evvelin dördüncü gününde Medîne-i münevyerede dünyâya geldi. 261 (m. 875) senesinde Bağdâd'da vefât etti. Samarrâ'da babasının yanına defn edildi.

İmâm-ı Askerî hazretleri, cesur, kerîm, cömerd ve âlim bir zâttır. Yalnız bir oğlu olup, o da, oniki imâmın onikincisi ya'nî sonuncusu olan Muhammed Mehdî hazretleridir. Bir çok kerâmetleri vardır.

Kendisini çok sevenlerden bir zât anlatır:

"Zindana düşmüştüm. Zindan çok dar ve ayağımdaki zincirler de çok ağır idi. İmâm-ı Askerî hazretlerine bir mektûb yazarak sıkıntımı anlattım. Mektûba geçim sıkıntımın da olduğunu yazacaktım, fakat utandığım için yazamadım. İmâm-ı Askerî hazretleri, mektûba verdikleri cevapta; "Bu mektûbu aldığın gün, öğle namazını evinde kılacaksın" diye yazmış. Hakîkaten o gün öğle üzeri, beni zindandan çıkarıp serbest bıraktılar. Sevinç içinde evime geldim, namazımı kıldım. Kapım çalındı, kapıyı açtığımda İmâm-ı Askerî hazretlerinin hizmetçisi ile karşılaştım. Bana yüz altın ile bir mektûb bıraktı. Mektûbu açtığımda şunların yazılı olduğunu gördüm: "Ne zaman bir ihtiyâcın olursa iste! İstediğin şeye, Allahü teâlânın izniyle kavuşursun."

İmâmı sevenlerden biri, başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatır: "İmâm-ı Askerî hazretlerine bir mektûb yazarak ba'zı şeyler sordum. Bahar hummasından da soracaktım. Fakat unutmuştum. Daha sonra suâllerimin cevâbı geldi. Suâllerin cevâbından sonra şöyle yazmışlar "Bu suâllerle beraber bahar hummasını da soracaktın, fakat unuttun. Onun cevâbını da verelim. "Ey ateş! İbrâhîm'in üzerine soğuk ve emîn ol" âyet-i kerîmesini yazıp, hummalı hastanın boynuna aşılırsa şifâ bulur" buyurdu. Dedikleri gibi yaptım. Hasta şifâ buldu."

Fakîr bir kimse anlatır. "İmâm-ı Askerî'nin (r.a.) huzûrunda idim. Fakîr olduğumu, ba'zı ihtiyâçlarımı temin edebilmem için paraya ihtiyâcım olduğunu söyledim. O anda elinde baston

vardı. Bastonun ucu ile yeri kazdı. Biraz sonra yerden, beşyüz altın kıymetinde, bir kalıp külçe altın çıkardı. Çıkan altını bana verdi. Ben de ihtiyâcımı karşıladım."

Muhammed bin Ca'fer isimli bir genç anlatır: "Geçim sıkıntısı içindeydik. Birgün babam bana dedi ki: "Oğlum gel İmâm-ı Askerî hazretlerine gidelim. Onun çok cömert olduğunu söylüyorlar. Bizi de boş çevirmez. Bir ihsânda bulunabilir." Ben de "Peki, baba sen onu hiç gördün mü?" deyince; babam: "Hayır" diye cevap verdi. Daha sonra gitmeğe karar verip beraber yola çıkınca bana dedi ki: "Beşyüz akçe verse, ikiyüz akçesi ile elbise, ikiyüz akçesi ile de un, geri kalanla da diğer ihtiyâçlarımızı alırız." Ben de, "Bana da üçyüz akçe verse, yüz akçe ile elbise, yüz akçe ile yiyecek ve yüz akçesi ile de merkep alıp, Kâhistan tarafına gitsem" dedim, İmâm-ı Askerî hazretlerinin kapısına geldiğimizde, kapıya birisi çıkarak, babamı ve beni ismimizle çağırdı ve içeri girdik. İmâm-ı Askerî hazretleri "Şimdiye kadar niçin gelmediniz?" diye sordu. Babam da, "Perişan hâlimizle yanınıza gelmeğe utandık" dedi. Ziyâretten sonra çıkıp giderken, arkamızdan hizmetçi koşarak geldi ve bir kese babama vererek "Bu kesede beşyüz akçe vardır. İkiyüz akçesi ile elbise, ikiyüzü ile un ve yüz akçesi ile çeşitli ihtiyâçlarınızı alırsınız" dedi. Bana dönerek bir kese de bana verdi. Bana da "Bu kesede üçyüz akçe vardır. Yüz akçesi ile elbise, yüz akçesi ile yiyecek, yüz akçesi ile de bir merkep alırsın, yalnız Kâhistan tarafına gitme" dedi. Daha sonra meydana gelen hâdiselerden, oraya gitmemin benim için iyi olmıyacağını anladım." Halife'nin huysuz bir atı vardı. Değil binmek, eyer bile vuramazlardı. Halife'nin hizmetçilerinden biri "Bu atı İmâm-ı Askerî görsün. Ya bu at onu öldürür, veyahut at kullanılır hâle gelir" dedi. İmâm saraya çağrıldı. Sarayın bahçesine girince, doğruca o atın yanına gitti. Atâ elini sürdü. At hemen terlemeğe başladı. Sonra Halife, hazret-i imâmın yanına gelerek, ta'zîmden sonra, "Efendim biz bu atı hiç kullanamıyoruz. Terbiye de edemedik. Buna bir eyer vurup eğitebilir misiniz?" dedi. İmâm-ı Askerî hazretleri atın yanına vardı, eyerini vurdu. Halife "Bir de biner misiniz?" dedi. Bunun üzerine ata bindi. Sarayın bahçesinde koşturdu. At, en ufak bir serkeşlik yapmadı. Sonra attan inip halifenin yanına gelerek, "Bundan daha iyisini görmedim" buyurdu. Halife çok hayret etti ve atı İmâm-ı Askerî hazretlerine hediyye etti.

Kendisini sevenlerden biri: "İmâm-ı Askerî hazretlerine bir mektûb yazarak, mişkâtin ma'nâsını sordum. Doğacak çocuğuma ad koymasını ve duâ etmesini istirhâm ettim. Cevabî mektûbunda "Mişkât, Resûlullahın kalbidir" buyurdu. Doğacak çocuk için bir şey yoktu. Ancak mektûbun sonuna, "Allahü teâlâ sana büyük ecr ve sonra hayırlı bir evlât versin" yazmıştı. Çocuğum ölü doğdu. Daha sonra da bir erkek çocuğum dünyâya geldi" diye anlatmıştır.

Birisi anlatır: "İmâm-ı Askerî hazretlerinin huzûrunda oturuyordum, içeriye temiz yüzlü bir genç girdi. Kendi kendime "Acaba bu kimdir?" diye merak ettim. Hemen bana dönüp: "Bu genç Ümm-i Gânim'in oğludur. Bütün dedelerimin yüzükleriyle, mühürlerini bastıkları taşın sahibidir. Taşa benim de mühür basmam için geldi" buyurdu. Sonra o gence "Taşı ver" dedi. Genç, taşı çıkarıp verdi. Yüzüğünü taşın mühür olmayan düz bir yerine bastı. Mühür meydana çıktı. Açık olarak (Hasan bin Ali) yazdığını gördüm. Sonra genç dışarı çıkıp gitti."

---

1) Mû'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 261

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 94

3) El-A'lâm cild-2, sh. 200

4) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 366

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1011

6) Nûr-ül-ebsâr sh. 159

HASEN BİN SABBÂH EL-BEZZÂR

Hadîs imâmı. İsmi, Hasen bin Sabbâh bin Muhammed el-Bezzâr el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Ali el-Vâsıtî'dir. Bâğdad'da doğmuş olup, yine Bâğdad'da 249 (m. 863)'de Rabî-ül-âhır ayında vefât etmiştir.

Büyük hadîs âlimi olan Hasen bin Sabbâh, Süfyân bin Uyeyne, Ebün-Nasr, Vekî' bin Cerrah, Velid bin Müslim, Zeyd bin Hâbbâb, İshâk bin Yûsuf el-Ezrak, Ca'fer bin Avn, rûh bin Ubâde, Ebû Usâme, Ahmed bin Hanbel, Ali bin el-Medînî ve daha birçok âlimden ilim almış, hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

İmâm-ı Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbrâhîm el-Harbî, Ebû Bekr el-Bezzâr, Ebû Bekr bin Âsım, Abdullah bin Ahmed, İbn-i Naciye, Ali bin Abdülazîz el-Begâvî, Ebû Bekr es-Sigânî (Muhammed bin İshâk), Ebû İsmail et-Tirmizî ve bir çok âlim de Hasen bin Sabbâh el-Bezzâr'dan hadîs-i şerîf öğrenmiş ve rivâyet etmişlerdir. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel: Ebü'l-Ali el-Vâsıtî'nin rivâyetlerini yazınız. O sikadır (sağlam ve güvenilir) ve sünneti iyi bilir. Onun hayır işlemediği hiç bir günü yoktur" buyurur, onun çok kıymetli, amel-i sâlih işliyen, çok hayır yapan, mübârek bir zât olduğunu her yerde beyân ederdi. Ebû Hatim: "Hasen bin Sabbâh Ebû Ali el-Vâsıtî hadîsde sadûk (râvide aranan şartların hepsine hâiz ve çok doğru) bir zât olup, Bâğdad'da kadr-ü kıymeti pek çoktur" buyurdu.

İmâm-ı Nesâî ise, onun Bâğdad'da hadîs aldığı üstâdların ve kendisinin; sâlih, kıymetli zâtlar olduğunu söylemiştir. İbn-i Hibbân da onu sika râviler arasında zikretmiştir. Son derece haramlardan sakınan, dünyâya kıymet vermeyen, şüphelilerden dâima uzaklaşarak yaşayan Ebû Ali Vâsıtî (r.a.), insanların hayırlılarından idi.

Hıfzının sağlamlığı, İslâmiyeti yaşamaktaki çok fazla gayreti sebebiyledir ki, rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şerîfler, Buhârî, Müslim ve Sünen kitaplarında yer almıştır.

Buhârî'de ve Müslim'de bu zâttan başka üç tane daha Bezzâr geçmektedir ki, onlara bu isim kumaş ticâreti yaptıklarından verilmiştir. Diğerleri Muhammed bin Seken el-Bezzâr, Bişr bin Sabit el-Bezzâr ve Halef bin Hişâm el-Bezzâr el-Mukrî'dir. Bu dört zâta el-Bezzâz-ı Bizâzeyn denilir. Hepsinin de rivâyetleri uygun olup, Buhârî ve Müslim hepsini aynı derecede kabûl etmişlerdir.

Herkese iyiliği emreden ve kötülükten nehyeden (yasaklayan) Ebû Ali el-Vâsıtî, zamanının halifesi Me'mûn'a da, emri bil-ma'rûf yapmıştır. Buyurdu ki: Üç defa halife Me'mûn'un yanına girdim. Başımı kaldırdım ve ona iyiliği emrettim. Beni böyle konuşmaktan men etti. İkinci defa girdiğimde, yine iyiliği emrettim. Bana; "Sen iyiliği mi emrediyorsun?" dedi. "Hayır fakat kötülükten men ediyorum" dedim. Bunun üzerine beni sopa ile dövdükten sonra serbest bıraktılar. Üçüncü defa yanına çıktığımda bana: "Sen Hazreti Ali hakkında, kötü şeyler mi söylüyorsun?" diye sordu. "Allahü teâlâ, benim efendim, seyyidim Hazreti Ali'ye ve senin efendine rahmet etsin. Ben Yezîd'e söğmüyorum. Çünkü, o senin amcanın oğludur. Kaldı ki, benim efendim Hazreti Ali'ye mi söğeceğim" cevâbını verdim. Halife Me'mûn "Yolunu açınız" dedi, ben de serbestçe çıktım gittim.

O zaman meşhûr bir fitne olan ve Mu'tezile fırkasının ehl-i sünnet akaidine uygun olmayan "Kur'ân-ı kerîm mahlûktur" bozuk inançlarını kabûl etmeyip, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel gibi ehl-i

sünnet i'tikâdını muhafaza ve müdâfaa etti. Bu yüzden işkencelere ma'rûz kalmış ve daha sonra Anadolu taraflarına hicret etmişti. Bu fitne kalktığı zaman, o vefât etmişti.

Hasen bir Sabbâh el-Bezzâr'ın (r.a.) Kitâb-üs-Sünen isimli bir hadîs kitabı vardır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 476

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 289

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 119

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 499

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 231

HASEN BİN ZİYÂD

Hanefî fıkh âlimlerinden. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin yetiştirdiği müctehidlerden. İsmi Hasen bin Ziyâd, künyesi Ebû Âli, lakabı ise, el-Lü'lüî'dir. Bu lakab, kendisine inci satıcılığı yaptığı için verilmiştir. Aslen Medîneli eshâb olan Ensâr'ın soyundandır. 116 (m. 734) yılında Kûfe'de doğmuştur. Kâdılık yaptı. Hâfızası kuvvetli olup, İmâm-ı a'zamın rivâyetlerini ezberlemişti. Ömrü boyunca İslâmiyete hizmet eden bir hayat yaşadıktan sonra, 204 (m. 819) yılında vefât etmiştir.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve İbn-i Cüreyc'den hadîs öğrenip rivâyet eden Hasen bin Ziyâd, "İbn-i Cüreyc'den onikibin hadîs işittim. Bunların hepsine, fıkh âlimleri muhtaçtır" buyurmuştur. Uzun seneler İmâm-ı a'zamın talebeliğini yapan Hasen bin Ziyâd müctehiddir. Fakat bu hâli, âlimliğin en yüksek derecesi olan mutlak müctehidlik olmayıp, müctehidliğin ikinci derecesi olan, mezhebte müctehidliktir. Bunun için Hasen bin Ziyâd'ın ictihâdları, Hanefî mezhebindedir. Çünkü o, İmâm-ı a'zamın talebesidir. Kendisi ile ilgili olarak İslâm âlimleri buyurdular ki: "Müftîve hâkim, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin sözüne uygun olarak fetvâ verir. Aradığını onun sözlerinde açıkça bulamazsa, İmâm-ı Ebû Yûsuf'un sözünü alır. Onun sözlerinde bulamazsa, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin sözünü alır. Ondan sonra İmâm-ı Züfer'in, daha sonra Hasen bin Ziyâd'ın sözünü alır." (İbn-i Âbidîn cild-1, sh. 301)

Hasen bin Ziyâd, uyanık, zekî ve fakîh bir zât idi. Yahyâ bin Âdem "Hasen bin Ziyâd'dan daha fakîh bir kimseye rastlamadım" demiştir. Gayet zekî olan Hasen bin Ziyâd, bütün rey eshâbının (Irak âlimlerinin) sözünü ezberlemişti.

Muhammed bin Semâa el-Kâdî, Muhammed bin Şüca' es-Selcî, Şuayb bin Eyyûb; Hasen bin Ziyâd'dan ders almıştır ve rivâyetlerde bulunmuşlardır. Uzun müddet Kûfe'de bulunan Hasen bin Ziyâd, daha sonra Bağdâd'a geldi. Bâğdad'da iken Hafs bin Gıyâs'ın yerine, 194 yılında kadı yapıldı. Daha sonra bu vazîfesinden istifâ etti. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin rivâyetlerinde hafız olan Hasen bin Ziyâd, kadılık makamına oturduğu zaman, kendisinden tevfîk gider, bildiklerini unuturdu. En iyi bildiği mes'eleyi dahi arkadaşlarına sormak mecbûriyetinde kalırdı. Hüküm meclisinden ayrıldığı zaman, unuttuğu şeyler yeniden aklına gelirdi. Bükâlî (r.a.) kendisine haber gönderip: "Sen bu hâlinle kadılık yapamazsın istifâ et" dedi. Bunun üzerine o da istifâ edip rahata kavuştu.

Huy bakımından gayet güzel huylu olan Hasen bin Ziyâd, ibâdet, haramlardan sakınmak ve İslâmiyetin emirlerine uymakta çok gayretli idi. Ahmed bin Abdülhamîd el-Hârisî "Hasen bin Ziyâd'dan daha güzel huylusunu görmedim" buyurdu. Allahü teâlâdan korkusunun

alâmetlerinden birisi de şu hâdisedir Torunu Muhammed şöyle anlatır: "Dedem bir mes'elede yanılmıştı. O zaman hemen bir adam tutup ona "Hasen filân gün, falan mes'elede hatâ etti" diye bağırttı. Bundan sonra uzun bir müddet fetvâ vermedi. Soran kimse gelip, ona bu mes'elede yanıldığını söyleyinceye kadar, talebelerine ders de vermedi"

Kendi yediği yemeklerden, hizmetçi ve kölelerine de yedirir, kendi giydiği elbiseden, kölelerine de giydirirdi. Ahmed bin Abdülhamîd el-Hârisî: "Hasen bin Ziyâd'dan daha âlim bir kimse görmedim. Suâl sormakta, insanların en iyilerinden idi."

Bir câriyesi vardı. Ne zaman kendisi, yemek, abdest veya bir başka şeyle meşgûl olsa, o işi bitinceye kadar, câriye ona ba'zı mes'eleler okurdu. Nasır bin Yahyâ şöyle anlatır: "İmâm Hasen, gece ve gündüz zamanlarını taksim etmişti. Önce sabah namazını kılar, sonra fürû mes'elelerini okutmağa başlardı. Kaba kuşluğa kadar bu hâl devam ederdi. Sonra evine gider, ba'zı işlerini görürdü. Öğleye kadar işlerine ve evine bakardı. Sonra öğle namazına çıkar, namazdan sonra ikindiye kadar suâlleri cevaplandırırdı, ikindiyi kılıp, fıkh usûlü ilmini öğretir ve münâzara ederlerdi. Bu, akşama kadar sürerdi Akşamı kılıp evine dönerdi. Sonra evinden çıkıp, zor ve karışık mes'eleleri söyler ve bunları çözerdi. Bu hâl yatsıya kadar devam ederdi. Yatsı namazını kılınca, çeşitli mes'eleler hakkında konuşur, vasıyyet ve nasîhat ederek, gecenin üçte biri geçinceye kadar devam ederdi. İlimden konuşmaktan asla yorulmazdı, insanların en güzel suâl soranlarındandı. Nitekim, Hasen bin Ziyâd, hayatını şu ifadesiyle ortaya koymaktadır. "Evimde 40 sene yatmadım. Her zaman önümde kandil yanardı." Hocası İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe gibi, kırk yıl gece uykusu uyumamıştır. Hasen bin Ziyâd'ın yazmış olduğu birçok kıymetli kitapları vardır Edeb-ül-kâdî, Muharrer, Meân-il eymân, el-Harac, el-Ferâid, en-Nefekât bunlardan ba'zılarıdır.

Hasen bin Ziyâd'ın (r.a.) ictihâd ve fıkhı beyanlarından bazıları: Namazda, başkalarının duyacağı kadar yüksek sesle gülen kimsenin, o namazı bozulur, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den (r.a.) şöyle rivâyet etti. "Teravih namazı, terk edilmesi caiz olmayan bir sünnettir."

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 60, 61

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 491

3) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 314

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 255

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 226

6) Fihrist, cild-1, sh. 204

7) Keşf-üz-zünûn, sh. 1415, 1470, 1374

8) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh. 1945

HÂTİM-İ ESÂM

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdurrahmân olup, adı Hatim bin Unvan bin Yûsuf el-Esâm'dır. Belh şehrinde doğmuştur. Doğum târihi kesin belli değildir. Hâtim-i Esâm, Şakîk-i Belhî'nin talebesi, Ahmed-i Hadraveyh'in hocasıdır. 237 (m. 852) senesinde Vaşcer'de vefât etmiştir.

Kendisine "Esâm" (kulağı duymaz) denilmesinin sebebi şudur: "Birisi onunla konuşurken kazayla yellendi. Hâtim-i Esâm o şahıs utanmasın diye "Yüksek sesle konuş, ancak yüksek sesle konuşulanları duyabiliyorum" dedi. Bu yüzden ona Esâm denilmiştir.

Âkil baliğ olduğu andan itibâren, Şakîk-i Belhî'nin sohbetlerine devam etti Onun talebesi oldu. Şakîk-i Belhî'den İslâm ilimlerini öğrenerek âlim oldu. Zâhirî ve bâtınî ilimlerin mütehassısı olan Hâtim-i Esâm bir gün talebelerinden birkaçına, "İnsanlar size Hâtim'den ne öğrendiniz deseler, ne dersiniz?" buyurdu. "İlim öğrendik deriz" dediler. "Hâtim'in ilmi yoktur derlerse ne dersiniz?" buyurdu. "Hikmet öğrendik deriz" dediler. "Hikmeti de yoktur derlerse, ne dersiniz?" diye sordu, "elinde olana kanâat eder, başkalarından birşey beklemez deriz" dediler.

Medîne-i münevvere âlimleri de Hâtim-i Esâm'ın ilmini takdîr etmiştir. Medine âlimleri ona "Allahım bana rızık ver" duâsıyla ilgili olarak sorduklarında, Hâtim-i Esâm, hacet ânında istenilmesini, eğer mevcûtsa yenilmesini ve yedirilmesini, çünkü Allahü teâlânın bunların yerine daha fazla vereceğini belirtti. Bunun üzerine Medine âlimleri şöyle dediler "Ey Abdurrahmân! Allahü teâlâya şükür ederiz, sizden bilmediğimizi öğrendik."

Muhammed bin Mûsâ anlatır: "Hâtim-i Esâm insanlardan uzak yaşıyordu. Onlardan dünyalık istemiyor, ba'zı mes'eleler haricinde kimseyle görüşmüyor ve kubbeli bir yerde bulunuyor diye halife Hârûn Reşîd'e bildirdiler. Bunun üzerine Hârûn Reşîd de, Hâtim-i Esâm'a, Muhammed bin Hasan, Kisaî, Ömer bin Bahr ve başka bir kişiden daha meydana gelen dört kişiyi gönderdi. İçlerinden biri, "Ey Hatim! Ey Hatim!" diye çağırmaya başladı. Hatim, onlara cevap vermedi. "Ma'bûdun hakkı için bize cevap ver" diye Allahü teâlânın ismini verince, o zaman başını çıkartıp şöyle dedi. "Hayret, bu mü'minin kâfire, kâfirin mü'mine yemînidir. Benim ilâhımı sizin ilâhınız dışında husûsîleştirdiniz. Bunu iyi bilin ki, Allahü teâlâya itaat etmek, Reşîd'e hizmet etmekten daha iyidir" buyurdu. Bizim Reşîd'in adamları olduğumuzu nereden anladın dediler. O da "Siz dünyâ hâlinden râzı olanlardansınız. Dünyâ hâlinden râzı olan kimseler ancak Reşîd'in etrâfında bulunur" dedi.

Birgün Şakîk-i Belhî, Hâtim-i Esâm'a sordu: Ne kadar zamandır buraya geliyor, beni dinliyorsun? Otuzüç sene. Bu kadar zaman içinde benden ne öğrendin, neler istifâde ettin? Sekiz şey istifâde ettim dedi. Şakîk, bunu duyunca yazıklar olsun sana ey Hatim! Bütün zamanımı sana harcadım, senin ise, sekiz şeyden fazla istifâden olmamış diye çok üzüldü. Hatim dedi ki: Ey hocam, doğrusunu istiyorsan, böyledir. Bundan fazlasını zâten istemem. Bana bu kadar yetişir. Çünkü, iyi biliyorum ki, dünyâda ve âhırette felâketlerden kurtulup ebedî se'âdete kavuşmak, bu sekiz bilgi ile olacaktır dedi. Hocası, söyle! Bunları ben de anlayayım dedi.

Hatim dedi ki: Ey Hocam! Birincisi, insanlara baktım, herkes bir şeyi seçmiş, onu sevmiş gördüm ve bu sevgilerin çoğu, onlara ölüm yatağına kadar, ba'zıları öldüğü vakte kadar, ba'zıları da mezara girinceye kadar, arkadaşlık ediyor ve sonra onları yalnız ve zavallı olarak bırakıp ayrılıyorlar gördüm. Onunla beraber kimse mezara girmiyor, dert ortağı olmuyor. Bu faali görünce, düşündüm ve kendime dedim ki, dünyâda öyle dost seçmeliyim ki, mezara benimle gelsin, bana orada arkadaşlık etsin. Aradım, taradım, Allahü teâlâya yapılan ibâdetlerden başka, böyle sâdık bir sevgili bulunmadığını gördüm. Dost olarak onları seçtim ve onlara sarıldım.

Şakîk, bunu duyunca, çok güzel yapmışsın yâ Hatim, çok doğru söylüyorsun, ikinci faydayı da söyle, anlıyayım dedi.

Hatim dedi ki: Ey Hocam! İkinci faydam: İnsanlara baktım, herkesi, arzuları, keyifleri peşinde koşuyor, nefsin istekleri arkasında yürüyor gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: "Allahü teâlâdan korkarak nefslerine uymıyanlar, elbette Cennete gideceklerdir." Çok düşündüm. Kur'ân-ı kerîmin baştan başa doğru olduğunu, bilgilerimle, tecrübelerimle, aklımla, vicdanımla anladım ve tam inandım. Nefsimi düşman bilerek, ona aldanmamağa, uymamağa karar verdim ve mücâdeleye başladım. Nefsimin arzularını ve isteklerini yapmadım. Nihâyet teslim olarak, ibâdetlerden kaçan o nefsin, şimdi Allahü teâlâya itâata koştuğunu, isteklerden vazgeçtiğini gördüm. Şakîk bunları işitince, Allahü teâlâ sana iyilikler versin, ne güzel yapmışsın, üçüncü faydayı da söyle dinliyeyim dedi. Hatim dedi ki, üçüncü faydam, insanların hâline baktım, herkes dünyâda bir sıkıntıya girmiş, böylece dünyalık topla mağa uğraşıyorlar gördüm. Sonra şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Dünyâ malından, sarıldığınız, sakladığınız her şey, yanınızda kalmıyacak, sizden ayrılacaktır. Ancak Allah rızâsı için yaptığınız iyilikler ve İbâdetler sizinle beraber kalacaktır."** Dünyâ için topladıklarımı, Allah yolunda harcadım, fuka raya dağıttım. Ya'nî bakî kalmaları için, Allahü teâlâya ödünç verdim. Şakîk bu sözleri işitince, ne güzel yapmışsın ve ne güzel söylüyorsun yâ Hatim, dördüncü faydayı da söyle dinliyeyim dedi.

Hatim dedi ki: Dördüncü faydam: İnsanlara baktım, herkesin başkalarını beğenmediğini gördüm: Buna sebeb, bir birlerine hased etmeleri, birbirlerinin mevkilerine, mallarına ve ilimlerine göz dikmeleri olduğunu anladım ve şu âyet-i kerîmeye dikkat ettim; **"Dünyâdaki maddî, ma'nevî bütün rızıklarını aralarında taksim ettik."** Herkesin ilim, mal, rütbe, evlâd gibi azıklarının, dünyâ yaratılmadan evvel, ezelde taksim edildiğini, kimsenin elinde birşey olmadığını ve çalışmağı, sebeblere yapışmağı emrettiğinden, O'na itaat etmiş olmak için, çalışmak lâzım geldiğini ve haset etmenin büyük zararlarından başka, zâten lüzumsuz olduğunu anladım ve Allahü teâlânın ezelde yaptığı taksime ve çalışınca Rabbimin gönderdiğine râzı oldum. Bütün müslümanlarla sulh üzere olup herkesi sevdim ve sevildim. Şakîk bunları işitince, ne iyi yapmışsın ve ne iyi söylüyorsun; beşinci faydayı da söyle dinliyeyim yâ Hatim! dedi.

Hatim dedi ki: Beşinci faydam: İnsanlara baktım, birçoklarının insanlık şerefini, kıymetini, âmir, müdür olmakta, insanların kendilerine muhtaç olduklarını ve karşılarında eğildiklerini görmekte zannettiklerini ve bununla iftihar ettiklerini, öğündüklerini gördüm. Ba'zıları da, kıymet ve şeref, çok mal ve evlâd ile olur sanarak, bunlarla iftihar ediyorlar. Bir kısmı da insanlık şerefi, malı, parayı, insanların hoşuna gidecek, herkesi eğlendirecek yerlere sarf etmektir sanarak, Allahü teâlânın emrettiği yerlere ve emrettiği şekilde harc edemiyorlar ve bununla öğünüyorlar gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"En şerefliniz ve en kıymetliniz. Allahü teâlâdan çok korkanınızdır."** insanların yanıldıklarını, aldandıklarını anladım ve takvâya sarıldım. Rabbimin affına ve ihsânlarına kavuşmak için, O'ndan korkarak dînin dışına çıkmadım, haramlardan kaçtım. Şakîk bunları işitince, ne güzel söylüyorsun yâ Hatim! Altıncı faydanı da söyle, dedi.

Hatim dedi ki: Altıncı faydam: İnsanlara baktım. Birbirlerinin mallarına, mevkilerine ve ilimlerine göz dikerek, fırka fırka, parti parti ayrılarak, birbirlerine düşmanlık ettiklerini gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Sizin düşmanınız şeytandır. Ya'nî sizi, Allah yolundan, müslümanlıktan ayırmak için uğraşanlardır. Bunları düşman biliniz!"** Kur'ân-ı kerîmin doğru söylediğini bildim ve şeytanı ve onun gibi müslümanlarla uğraşanları düşman bilip, sözlerine aldanmadım, onlara uymadım. Onların tapındıklarına tapmadım. Allahü teâlânın emirlerine itaat ettim. Ehl-i sünnet âlimlerinin gösterdiği yoldan ayrılmadım. Kurtuluş yolunun, doğru yolun, yalnız Ehl-i sünnet yolu olduğuna inandım. Nitekim, Allahü teâlâ: **"Ey**

Âdemoğulları! Şeytana tapmayınız. O sizin en belli düşmanınızdır, diye sizden söz almadım mı idi, bana itaat, ibâdet ediniz! Kurtuluş yolu, ancak budur." Onun için müslümanları aldatmağa uğraşanları dinlemedim. Muhammed aleyhisselâmın yolunu gösteren Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarından ayrılmadım deyince, Şakîk; ne güzel yapmışsın ve ne güzel söylüyorsun, yedinci faydayı da söyle dedi.

Hatim dedi ki: Yedinci faydam: İnsanlara baktım. Gördüm ki, herkes yiyip içmek, para kazanmak için uğraşıyor. Bu yüzden haram ve şüpheli şeyleri de alıyorlar ve zillete, hakaretlere katlanıyorlar. Şu âyet-i kerîmeyi düşündüm. **"Allahü teâlâ tarafından rızkı gönderilmeyen yeryüzünde bir canlı yoktur."** Kur'ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu ve elbette doğru olduğunu ve o canlılardan biri olduğumu bildim. Rızkımı göndereceğine söz verdiğine, elbette göndereceğine güvenerek, O'nun emrettiği gibi çalıştım deyince; Şakîk, ne iyi yapmışsın ve ne iyi söylüyorsun, sekizinci faydayı da söyle! dedi.

Hatim, dedi ki, sekizinci faydam: İnsanlara baktım. Herkesin, bir kimseye veya birşeye güvendiğini, sırtını ona dayadığını gördüm. Ba'zıları altınlarına, mal ve mülküne ba'zıları san'atına ve kazancına, ba'zıları mevki ve rütbelerine, ba'zıları da kendi gibi bir insana güveniyor. Sonra şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Allahü teâlâ, yalnız kendisine güvenenlerin her zaman imdâdına yetişir."** Her zaman ve her işimde yalnız Allahü teâlâya güvendim. O emrettiği için çalıştım, sebeblere yapıştım. Fakat yalnız O'na güvendim. O'ndan istedim ve O'ndan bekledim.

Şakîk bu sözleri işitince, yâ Hatim! Allahü teâlâ, her işinde imdâdına yetişsin! Hazreti Musa'nın Tevrâtına, Hazreti Îsâ'nın İncîline, Hazreti Davud'un Zebûruna ve Hazreti Muhammed aleyhisselâmın Kur'ân-ı kerîmine baktım. Bu dört kitabın bu sekiz temel üzerinde bulunduğunu gördüm. Bu sekiz esâsı ezberleyip bunlara uyanlar, hayatlarını bunların üzerine kuranlar, bu dört kitaba uymuş, emirlerini yapmış olurlar dedi.

Rebâh bin el-Hirevî şöyle anlatır: Îsâ bin Yûsuf bir mecliste konuşan Hâtim-i Esâm'a uğradı ve şöyle sordu: "Ey Hatim! Sen namazını güzel kılıyor musun?" Hatim, "Evet" dedi. O, "Nasıl kılıyorsun?" diye sordu. Hatim şöyle buyurdu: "Emre uyuyorum, korku ile yürüyorum, niyetle giriyorum, büyük bilip tekbir alıyorum, tertil ve tefekkürle okuyorum, huşû' ile rükû' ediyorum, tevâzu ile secde ediyorum, tam teşehhüd içinde oturuyorum, sünnete göre selâm veriyorum ve selâmı Allaha hâs kılarak veriyorum. Namazımın kabûl olunmayacağından korkarak, korkuyla nefsime dönüyorum. Ölmek kadar onu muhafaza ediciyim." Bunun üzerine Îsâ bin Yûsuf: "Sen namazını güzel kılıyorsun" buyurdu."

Bir adam, Hâtim'e tevekkül hakkında sordu, o da tevekkülün dört hasletten ibâret olduğunu söyledi; "Rızkımı, başkasının yiyemiyeceğini bildim ve nefsim buna mutmain oldu. Allahü teâlânın herşeyi gördüğünü bildim ve onun için devamlı haya ettim."

Birgün Belh'deki meclisinde; "Yâ Rabbî! Bu meclistekilerden bugün kim günah işlemiş, kimin defteri siyah olmuş, kim günaha cesâret etmiş ise onu bağışla" dedi. Orada mezar açıp, devamlı kefenleri soyan birisi vardı. Gece olunca, eskisi gibi kabristana gitti. Bir mezarı açarken mezarın içinden, "Utanmaz mısın ki, Esâm'ın huzûrunda bağışlandın ve şimdi aynı günahı işlersin" sesini duydu. Kalktı ve Hâtim'in huzûruna geldi. Başından geçenleri anlattı ve tövbe etti.

Kendisi anlatır: "Harbteydim. Bir düşman beni yakaladı, öldürmek için yere yatırdı. Kalbim onunla hiç meşgûl olmadı. Allahü teâlânın, hakkımdaki hükmünün ne olacağını bekliyordum. O ise belinden bıçağı çıkarmakla meşgûlken, nereden geldiğini görmediğim bir ok geldi, onu öldürdü. Adam üstümden yana yıkıldı ve ben de kurtuldum."

Muhammed Râzî anlatır? "Senelerce Hâtim-i Esâm'ın hizmetinde bulundum. Sadece bir kere hariç, hiç kızdığını görmedim. O da, pazardan geçerken bir bakkâl talebesini yakalamış, "Malımı alıp yedin, parasını ver" diyordu. Hatim bunu görünce, "Ey Efendi! Biraz yardımcı ol, borcunu ödemesi için biraz mühlet tanı" dedi. Fakat bakkâl, "Olmaz" diye dayattı. Bunun üzerine çok sinirlenen Hâtim-i Esâm, yanında taşıdığı havlusunu yere vurdu. Bir anda pazarın ortası altınla doldu. Hâtim-i Esâm bakkâla: "Alacağın ne kadarsa onu al, fazlasını alma, sonra elin kurur" dedi. Bakkâl alacağını aldı: Fakat para hırsından biraz daha almaya kalkınca derhal eli kurudu ve çolak oldu.

Şöyle naklederler: "Birisi birgün Hâtim-i Esâm'ı evine da'vet etmişti. Fakat o bunu kabûl etmemişti. Israr edince ona: "Gelirim ama, üç şartım var. Nereye istersem oraya otururum, istediğimi yerim. Ne dersem onu yapacaksınız" dedi. Adam kabûl etti. Hâtim-i Esâm da'vet edenin evine gitti ve ayakkabıların konulduğu yere oturdu. Senin yerin orası değil dediklerinde, "Ben önceden şart koştum" dedi. Sofra gelince, yanında getirdiği ekmeği çıkarıp yedi. Efendim burdan yiyin dediklerinde, "Ben ne istersem onu yerim diye şart koşmuştum" dedi. Sofra kalktıktan sonra hizmetçiye "Demir tavayı ateşte kızdır getir" dedi. Hizmetçi söyleneni yaptı. Hâtim-i Esâm demir tavanın içine ayağını koydu ve "Somun yedim" dedi. Sonra oradakilere "Yarın Kıyâmet günü yaptığınız her işten ve yediğiniz her şeyden Allahü teâlânın sizden hesap soracağına inanıyor musunuz?" diye sorunca oradakiler "Evet" dediler. "Diyelim ki, burası Arasat meydanı, her biriniz sırayla gelip şu tavaya ayağınızı koyarak, burada yediklerinizin hesabını veriniz." dedi. Bunun üzerine oradakiler, "Buna gücümüz yetmez" dediler. "Yarın kıyâmet günü Allahü teâlâya nasıl cevap vereceksiniz. Arasat meydanının kızgın zemini üzerinde nasıl duracaksınız? Halbuki Allahü teâlâ **"Her ni'metin şükründen muhakkak sorulacaksınız."** (Tekâsür-8) buyurmaktadır" dedi. Bunun üzerine orada bulunanların hepsi ağlamaya başladılar."

Kendisi şöyle anlatır: Her sabah şeytan bana vesvese verip şöyle diyor: "Bugün ne yiyeceksin?" Ben de ona "Ölümü" diyorum "Ne giyeceksin?" diyor. Ben de "Kefeni" diyorum. "Nerede yatacaksın?" diyor. Ben de, "Mezarda" diye cevap verince, bana "Sen hiç hoş bir adam değilsin diyor" ve defolup gidiyor.

Birisi Hâtim-i Esâm'a "Nasıl namaz kılarsın?" diye sordu. O da şöyle buyurdu: "Namaz vakti gelince temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalben de tövbe ederim. Sonra câmiye giderim. Mescid-i Harâm'ı gözümün önüne getirir, Makâm-ı İbrâhîm'i iki kaş arasında tutar, Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, sıratı ayaklarımın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, Kalbimi Allahü teâlâya ısmarlar, sonra ta'zîmle Allahü ekber der, hürmetle kıyam, heybetle kırâat, tevâzuyla rükû', tazarru ile (kendini alçaltarak) secde, hilm ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir."

Abdullah Hevvas anlatır: "Hâtim-i Esâm ile beraber hacca gidiyorduk. Yanımızda üçyüzyirmi kişi vardı. Rey şehrine varınca, orada misâfiri seven bir tüccârın evine misâfir olduk. Tüccâr Hâtim-i Esâm'a "Sizden bir ricam var, izin verin, burada bir fıkıh âlimi var. O hastadır, onu ziyâret edeyim" dedi. Hâtim-i Esâm, "Madem fıkıh âlimi hastadır. Ziyâretine ben de gideyim.

Fıkıh âliminin yüzüne bakmak ibâdettir" dedi. Hasta olan fıkıh âlimi, Rey şehrinin kadısı Muhammed bin Mukâtil idi. Tüccârla beraber Mukâtil'in evine gittik. Hâtim-i Esâm, evi görünce tefekküre daldı. Sonra, nasıl olur da bir âlimin evi saray gibi olur, dedi. İçeri girince Mukâtil'in çok lüks eşyalar içinde ve çok kıymetli yastıklar üzerinde yattığını gördü. Tüccâr oturdu. Hâtim-i Esâm oturmadı, ayakta durdu. Mukâtil oturmasını isteyince, yine oturmadı. Mukâtil bunun üzerine, "Benden bir isteğin mi var?" dedi. "Evet benim senden bir isteğim var, fakat bunların yanında söyliyemem" dedi. Orada bulunanları dışarı çıkardılar. Hâtim-i Esâm, Mukâtil'e "Bu ilmi nereden öğrendin" dedi. O da, "Bizden öncekiler, bize bildirdiler" dedi. Hâtim-i Esâm, "Kimler size haber verdiler?" dedi. Mukâtil: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbı" dedi. Hâtim-i Esâm "Yâ Mukâtil, Cebrâil (a.s.) Allahü teâlâdan Peygamberimize (s.a.v.) getirdi. Resûlullah (s.a.v.) Eshâbına öğretti. Eshâb-ı kiram da Tabiîne öğretti. Tabiîn de sana öğretti. Sen Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâbından sâlih kimselerin böyle süslü ve güzel evlerde oturduklarını işittin mi? Böyle lüks eşyaları kullandıklarını duydun mu? Peygamberimiz ve Eshâbı böyle yaşamamışlardır. Benim bildiğim âlimler, Peygamber efendimize (s.a.v.) ve O'nun Eshâbına tâbi olurlar" dedi ve oradan çıktı.

Hâtim-i Esâm israf konusunda çok titiz idi. Bir âlimin çok israf ettiğini duydu. Onun evine giderek, "Ben Acemli bir kimseyim, bana dînimi öğret" dedi. "Önce ne öğrenmek istiyorsun?" diye sorunca, Hâtim-i Esâm "Bana abdest almayı öğret" dedi. O zât bütün uzuvlarını sırayla ve üç defa yıkadı. Abdesti tamamlayınca Hâtim-i Esâm "Ben senin huzûrunda bir abdest alayım da, benim yanlışlarımı düzelt" dedi. Hâtim-i Esâm abdest alırken kollarına gelince dörder defa yıkadı. Bunun üzerine o zât "Suyu israf ettin" deyince, Hâtim-i Esâm "Ben nerede israf ettim?" dedi. O zât da "Kolunu üç kere yıkayacağın yerde dört defa yıkadın" dedi. Hâtim-i Esâm da "Ben bir avuç suyu israf ettim. Sen ise çok ve güzel şeyleri israf ediyorsun" dedi. O zât anladı ki: Hâtim-i Esâm dîni bilgi öğrenmeye değil, ders vermeye gelmiş. Evine girdi ve kırk gün kimsenin yüzüne bakmadı.

Nükteli ve hikmetli sözler söyleyen Allah dostu Hâtim-i Esâm buyurdu ki: "Dünyâ için üzülmen kötü, âhıret için üzülmen iyidir."

"Kim, dört şeyi doğru olarak yaparsa, Allahın rızâsına kavuşur Allaha bağlılık, tevekkül, ihlâs ve ma'rifet."

"Tövbe, gafletten uyanmak, günahı hatırlamak, Allahü teâlânın lütfunu, hükmünü zikretmektir.

"Tövbekâr dört şeyi yapar: Lisânını gıybetten, yalandan, hasedden, boş sözden korur. Kötü arkadaşlardan ayrılır. Günahını hatırladığı zaman, Allahü teâlâdan haya eder. Ölüme hazırlanır. Böyle olup da Allah'ın rızası dışında iş yapmayan kimseyi, Allahü teâlâ sever. Şeytandan korur ve Cehennemden emîn kılar."

"Tâatin aslı üçtür: Korku, recâ, sevgi Günahın aslı üçtür Kibir, hırs, hased." "Her söz için doğruluk, her doğruluk için iş, her iş için de sabır gerekir."

"Şu beş şey hariç, acele şeytandandır Misâfir geldiğinde yemek yedirmek, ölüyü gömmek, baliğ olan kızı evlendirmek, borcunu ödemek, günah işleyince tövbe etmek."

"Nefsinden dört şey iste: Riyasız olarak iyi bir iş yapmayı, tamahsız olarak almayı, başa kakmadan vermeyi, cimrilik yapmadan yardım etmeyi."

"Zühdün başı Allaha itimâd, ortası sabır, sonu sabırdır."

_____

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 91

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 73

3) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 241

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 87

5) Nefehât-ül-üns sh. 116

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 928, 1013

7) Mir'ât-ul-cinân cild-2, sh. 118

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1 sh. 93

9) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 134

10) Muhtasar fî ahbar'il beşer cild-2, sh. 38

11) Hak Sözün Vesîkaları sh. 316

12) Risâle-i Kuşeyrî sh. 89

13) Keşf-ül-mahcûb sh. 115

HENNÂD BİN SERÎ

Kûfe'de yetişen hadîs âlimlerinden. Adı, Hennâd bin Serî bin Mus'ab-ı Teymî'dir. Künyesi Ebû Serî'dir. Büyük bir hadîs âlimidir. Doğumu hakkında kesin bilgi yoktur. 243 (m. 857) senesinin Rabî-ul-evvel ayında vefât etti.

Hadîs âlimlerinden olan Hennâd bin Serî, insanların kendisini örnek aldığı bir âlimdi. Dünyâya düşkünlüğü yoktu. Haramlardan sakınması çok olup, dâima ilimle meşgûl olur, ilmiyle amel ederdi. Birçok âlimden ilim aldı. Onlardan rivâyet ettiklerini toplayıp kitap hâline getirdi. (Kitâb-üz-zühd) eserinin sahibidir. O, Şüreyk bin Abdullah, İsmail bin Iyâş ve bu ikisinden rivâyette bulunanlar ile Ebû Sa'îd-ül-Eşec ve daha birçok âlimden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İmâm-ı Buhârî'den başka, Kütüb-i sittenin müellifleri olan İmâm-ı Müslim, Nesâî, Tirmizî, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâceve Ebû Zür'a, Ahmed bin Hanbel ve daha pek çok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde, bulundular.

O'nun hadîs ilmindeki üstünlüğünü ve rivâyetindeki sikalığını birçok âlim bildirdi. Ahmed bin Hanbel'e: "Kûfe'de hangi âlimin rivâyetlerini yazalım?" diye sorulduğunda: "Sizin Hennâd bin Serî'ye yapışmanız lâzımdır" buyurdu. Kuteybe de: "İmâm-ı Şafiî'nin hocası olan Vekî'nin, Hennâd'ı ta'zîm ettiği kadar başka birisini ta'zîm ettiğini görmedim." İmâm-ı Nesâî, "O, sika bir râvidir" dedi. Muhammed bin Ahmed bin Hammâd bin Süleymân-ı Kûfî, hicri 331 senesinde vefât eden âlimler hakkında bilgi verirken buyurdu ki: "Hennâd, hadîs ilminde çok kuvvetli ve sika bir râvi idi. Ondan çok ilim alıp, yazdım. Fakat cenâzesinde bulunamadım."

Ahmed bin Seleme Nişâbûrî, onu şöyle anlatıyor: Hennâd, çok ağlar ve çok ibâdet ederdi. Birgün Kur'ân-ı kerîm okumasını bitirdikten sonra, tekrar abdest alıp mescide gitti. Zevale (öğleye yakın vakte) kadar namaz kıldı. Ben de onunla beraber mescidde idim. Sonra evine döndü. Tekrar abdest alıp mescide geldi ve bize imâm olup namaz kıldırdı. Daha sonra ikindi vaktine kadar namaz kıldı. Bu sırada Kur'ân-ı kerîm okurken sesini yükseltiyor ve çok ağlıyordu, ikindi vakti girince, bize imâm olup namaz kıldırdı. Bundan sonra da Kur'ân-ı kerîmi alıp okumaya başladı. Akşam namazına kadar devam etti. Onun ba'zı komşularına, "İbâdette ne sabırlı kimse!" dedim. Onlardan birisi dedi ki: "Bu, onun 70 seneden beri devam ettiği gündüz

ibâdetidir. Sen onun gece ibâdetinin nasıl olduğunu bir görseydin! O, evlenmedi ve eğlenmedi. Onun için "Ona, Kûfe'nin garîbi" denilir.

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Buhârî'nin dışındaki Kütüb-i sittenin hepsinde mevcûttur. Bu hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"Bir kimse helaya girmeden, (Allahümme inni eûzü bike mine'l-hubsi vel-habâis) desin!"

İmâm-ı Mesrûk, Hazreti Âişe'ye, Resûlullahın (s.a.v.) amelini sorduğunda, O da: "Resûlullah (s.a.v.) devamlı olan ameli severdi" cevâbını verdi. "Ne zaman namaz kılardı?" deyince, "Horozun sesini işittiği zaman kalkar, namaz kılardı" dedi.

Yine Hazreti Âişe şöyle anlatır: "Yanıma Medine yahudilerinden iki ihtiyâr kadın girdi ve "Ölüler, gerçekten kabirlerinde azâb olunurlar" dediler. Ben, kendilerini yalanladım. Onları tasdîk etmeye gönlüm râzı olmadı. Sonra çıkıp gittiler. Yanıma Resûlullah (s.a.v.) girdi. Kendisine; "Yâ Resûlallah! Medine yahudilerinden iki kocakarı yanıma geldiler ve ölülerin kabirlerinde azâb gördüklerini söylediler" dedim. Resûlullah da (s.a.v.): **"Doğru söylemişler! Hakîkaten onlar, öyle azâb görürler ki, o azâbı hayvanlar bile işitir"** buyurdular. Artık bundan sonra, Resûlullahın (s.a.v.) hiçbir namazda, kabir azâbından Allahü teâlâya sığınmadığını görmedim!"

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 70

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 507

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 54

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 104

5) Sahîh-i Müslim (Kitâb-üs-salâtu Bâbü İstihbâbı't-te'avvüz min azâbil-kabri)

HÜBEYRET-ÜL-BASRÎ

Çeştiye yolunun büyüklerinden. Zâhirî ve batınî ilimler sahibi idi. Huzeyfet-ül-Mer'aşî hazretlerinin halifelerinin ileri gelenlerindendir. Künyesi Emîrüddîn olup, hakkında bilgi çok azdır. Hâce Hübeyret-ül-Basrî diye bilinir. Hicretin 287 (m. 900) yılında vefât etti.

Onyedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok âlimden din ve âlet (yardımcı) ilimlerini tahsil etti. Günde iki defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona okur, çok ibâdet ederdi. Çok duâ eder, Allah aşkından devamlı ağlardı. Birgün duâ edip ağlarken, gaipten bir ses işitti: "Ey Hübeyr! Seni affedip, bağışladık. Git, Huzeyfet-ül-Mer'aşî'nin hizmetinde bulun!" denildi. Hemen yollara düşüp, Huzeyfet-ül-Mer'aşî hazretlerinin yanına gitti ve talebeleri arasına katıldı. Bir seneye varmadan hocasına halife oldu. Artık onun gözü hiçbir dünyâ lezzetini görmüyordu. O kadar şiddetli ağlardı ki, görenler hâline acır "Artık bu hayattan geçmiş, hemen ölür" derlerdi. Birçok talebe yetiştirip, insanları Cehennem ateşinden kurtarmak için çalıştı. Talebeleri arasında birçok velî vardı. Bunlardan en meşhûru Uluvv-i Dîneverî hazretleridir.

Hocası Huzeyfet-ül-Mer'aşî ile bir beldeye gittiklerinde, başlarından geçen hâdiseyi şöyle anlatır:

Huzeyfet-ül-Mer'aşî hazretleri, kendisini karşılamak için toplanan halkı görünce, Allah korkusundan ağlamaya başladı. Yanına biri gelip "Ey Üstâd! Niçin bu kadar ağlayıp sızlayıp, sıkıntı çekmektesin? Yoksa Allahü teâlânın, Rahim, Kerîm, Gafûr olduğunu bilmiyor musun?" dedi. Huzeyfe hazretleri de, "Allahü teâlâ, bir fırka Cennette, bir fırka Cehennemdedir,

buyuruyor. Ben acaba, bunların hangisindeyim. Bunu bilmediğim için ağlıyorum" buyurdu. Soran kimse, "Senin kendinin ne olduğundan haberin yok, nasıl başkalarına yol gösterirsin?" dedi. Şeyh, bir nara atarak, kendinden geçip bayıldı. Kendine geldiği zaman orada bulunan herkesin duyduğu, gâibten bir ses geldi: "Ey Huzeyfe! Biz seni dost edindik, kıyâmet günü seni Cennetlikler arasına koyacağız." Bu müjdeyle orada bulunan üçyüz kadar kâfir müslüman olup, Huzeyfe hazretlerine talebe oldular.

---

1) Hadikat-ül-evliyâ sh. 195

HUMEYD BİN MAHLED ZENCEVEYH

Büyük hadîs âlimlerinden ve hafız. Kıymetli kitabları ile meşhûr olmuştur. İsmi Humeyd bin Mahled bin Kuteybe bin Abdullah, künyesi Ebû Ahmed el-Ezdî olup, lakabı Zenceveyh'dir. Babasının lakabı ile de anılır. Humeyd Zenceveyh veya İbn-i Zenceveyh diye zikredilir. Horasan'ın Nesâ' kasabasında 180 (m. 796)'da tevellüd etmiştir. 251 (m. 865)'de vefât etti. 246 veya 247'de vefât ettiği rivâyetleri de vardır.)

Hadîs-i şerîf öğrenmek için Horasan'dan çıkıp; Irak, Hicaz (Arabistan), Şam (Suriye) ve Mısır'a gitti. Çok hadîs öğrendi. Hadîs ilminde Kesîr-ül-hadîs denilen ve çok hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlere verilen isim ile anıldı. Humeyd Zenceveyh; Nadr bin Sümeyl el-Mâzinî, Ca'fer bin Avn el-Amri, Ubeydullah bin Mûsâ el-Absî, Yezîd bin Hârûn el-Vâsıtî, Vehb bin Cerîr, Osman bin Amr, Ali bin Hüseyn bin Vâkıd el-Mervezî, İsmail bin Ebî Üveys, Me'mel bin İsmail, Muhammed bin Yûsuf el-Feryâbî, Yahyâ bin Humeyd, Sa'îd bin Ebî Meryem, Ali bin el-Medînî, Ebû Nuaym ve pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Ebû Dâvûd, Nesâî, Ebû Zür'a ed-Dımeşkî, Ebû Hatim, Abdullah bin Ahmed, Hasen el-Ma'merî, Hasen bin Süfyân, İbn-i Ebiddünyâ, es-Sirâc, İbn-i Sa'îd, Hüseyn bin İsmail el-Mehâmilî ve pekçok âlim de Humeyd Zenceveyh'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Nesâî, onun sika (sağlam, güvenilir) olduğunu söylemiştir. Ahmed bin Seyyâr "Humeyd fıkh ilmini iyi bilirdi. Birçok âlimden hadîs yazdı ve hadîs, öğrenmek için çok yerler dolaştı. İlmin başı olan zâtlardan birisiydi" buyurmuştur. İbn-i Hibbân ise; "Humeyd Zenceveyh, Nesâ'da (Horasan) hadîs ilmine en çok hizmet eden zâttır" demiş, "Sikât" kitabında sika âlimler arasında zikretmiş, âlim ve fakîh bir zât olduğunu beyân etmiştir. Ömrü hadîs aramakla geçen Humeyd'in (r.a.) hıfzı pek kuvvetli idi. Öğrendiği bir şeyi ve görüştüğü bir kimseyi bir daha unutmazdı. Dinde huccet olan imamlardan birisiydi. Ebû Ubeyd; "Horasan'dan bizim yanımıza gelen gençler içerisinde İbn-i Zenceveyh ve Ahmed bin Sibeveyh'in bir benzeri yoktur" buyurmuştur. Buhârî ve Müslim sahihlerinden başka kitaplarında, Zenceveyh'in rivâyetlerini almışlardır. Hâkim ise: "Zenceveyh muhaddis ve kesîr-ül-hadîs idi. Amr el-Müstemlî'nin hattı ile rivâyet ettiği hadîsleri 227 (m. 841)'de okudum" buyurmuş, İbn-i Ebî Hatim ise: "O iyi, sâlih bir zât olup, hadîs rivâyet etme şartlarını taşıdığı için, babam onun hadîslerini yazdı" demiştir.

İslâm, mâliye ve arazi hukukunu anlattığı Kitâb-ül-emvâl, Âdâb-ün-nübüvve ve hadîs kitabı olan et-Tergîb vet-terhîb kitapları vardır. Kitâb-ül-emvâl kitabı 3 cild hâlinde neşredilmiştir. Yazma bir nüshası, Burdur Kütübhânesi 183 numarada mevcûttur.

Zenceveyh'e göre, sulh yoluyla alınan, sahiblerine bırakılan arazilerin sahibleri gayr-i müslim iseler, haraç denilen vergi alınır. Bu toprakların sahibleri müslüman olunca, uşr denilen

zekât alınır. Bir yerde kendiliğinden biten otlardan (Hüdâ-i nâbit) herkes eşit şekilde istifâde eder.

Humeyd Zenceveyh, Ahmed bin Velîd'den, o da Süleymân bin Bilâl'den, o da Yahyâ bin Sa'îd'den, o da Süheyl bin Ebû Sâlih'den o da babasından, o da Ebû Hüreyre'den rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman'la beraber Hirâ dağı üzerinde bulunurlarken, Hirâ dağı sallanmaya başladı. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Dur** (sallanma) **ey Hirâ! Senin üzerinde nebî, sıddîk ve şehîd var"** buyurdu.

Zenceveyhf Sa'îd bin Ebî Meryem, Muhammed bin Ca'fer'den rivâyet etti. Muhammed bin Ca'fer şöyle dedi: Peygamberimize (s.a.v.) Kadir gecesinden soruldu. Ben de dinliyordum. "O Ramazan gecelerinin içindedir" diye buyurdu.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 160

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 48

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 550

4) El-Menhel-ül-azb-il mevrûd cild-7, sh. 330

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 124

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 84

7) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 150

8) Kitâb-ül-emvâl mukaddimesi

HUZEYFET-ÜL-MER'AŞÎ

Meşhûr evliyâdan. Lakabı, Sadîdüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 207 (m. 822) senesinde vefât etmiştir. Tasavvuf hırkasını, İbrâhîm bin Edhem'den (k.s.) giymiştir. Zâhirî ilimlerde de yükselmişti. Çok eserler yazdı. Çok az yemek yerdi. "Kalb ehlinin gıdası ve rûhlarının kuvveti, Kelime-i tayyibe olan "Lâ ilahe illallah"dır derdi. Zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra, Hızır aleyhisselâmın delâlet etmesi üzerine, İbrâhîm bin Edhem hazretlerinin yanına gitti. Altı ayda kemâl mertebesine geldi.

Birgün Hak teâlâ hazretlerinin korkusu onu kaplayıp ağlarken, yanına birisi geldi; "Bu derece ağlayıp, sızlamana, ızdırab çekmene sebep nedir? Yoksa, Allahü teâlânın Rahîm (çok merhametli), Kerîm ve Gafûr olduğunu bilmiyor musun?" dedi. Bunun üzerine Huzeyfe hazretleri: "Allahü teâlâ "Bir fırka Cennette, bir fırka Cehennemdedir" buyuruyor. Ben bu iki fırkanın acaba hangisindeyim, bunu bilmediğim için ağlıyorum" dedi. Soran "Madem ki, sen daha kendi hâlini bilmiyorsun, nasıl olur da başkalarına yol gösterirsin?" dedi. Bu sözü duyan Huzeyfet-ül-Mer'aşî hazretleri, çok ma'nâlar ifâde eden bu sözün te'sîriyle düşüp bayıldı. Daha sonra kendine gelince, şöyle bir ses duydu: "Ey Huzeyfe! Biz seni dost edindik, kıyâmet günü seni Cennetliklerden olarak haşredeceğiz." Bu sesi, o mecliste bulunup da henüz müslüman olmayan üçyüz kişi duyup müslüman olmuşlardır.

Onun sözlerinden ba'zısı: "Otururken, samimî olmıyan, yapmacık hareketler yapacağımdan korktuğum için, bir arkadaşımla oturmak istemiyorum."

"İhlâs, kulun içi ile dışının aynı olmasıdır."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 60

2) Hadikat-ül-evliyâ sh. 192

İBN-İ EBİDDÜNYÂ

Târih, siyer ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Bekir olup, ismi Abdullah bin Muhammed bin Ubeyd bin Süfyân bin Kays'dır. 208 (m. 823) senesinde Bağdâd'da doğdu. Aslı Kureyşlidir. Halifelerin çocuklarını terbiye eder, onlara dînî bilgiler öğretirdi. 281 (m. 894) senesinde Bağdâd'da vefât etti.

İbn-i Ebiddünyâ, başta babası olmak üzere, Ahmed bin İbrâhîm el-Musûlî, Ahmed İbni Ebî İbrâhîm ed-Devrekî, Ali bin Ca'd, İbrâhîm bin el-Münzir, Halet İbni Hişâm el-Bezzâr, Züheyr bin Harb, Abdullah bin Avn, Süreyc bin Yûnus, Süleymân el-Vâsıtî, Kâmil bin Talha el-Cahderî, Mensûr bin Ebî Müzâhim, Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm, Ebü'l Ahves Muhammed bin Hayyan, el-Begâvî, İbn-i Sa'd (Vâkıdî'nin kâtibi), Dâvûd bin Reşîd, Hasan bin Hammâd. Seccade, el-Buhârî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve birçok âlimden okumuş ve rivâyette bulunmuştur.

İlmî çalışmaları neticesinde büyük bir itibara sâhib olan İbn-i Ebiddünyâ'ya Bağdâd'da halifeler ikramda bulunmuşlardır. Kendi çocuklarına hocalık yaptırdıkları İbn-i Ebiddünyâ'ya her ay belirli ücret öderlerdi. Nitekim, Ebû Zer şöyle anlatır: "Her ay aldığı onbeşbin dinarı ölünceye kadar ona verdim. Halifelerin çocuklarının dilini Allahü teâlânın zikriyle açıyordu. Bu durumu bizzat Müktefibillah zamanında görmek mümkündür. O, Muktedir'in hocasıdır."

İbn-i Ebiddünyâ, başta İbn-i Mâce olmak üzere, İbrâhîm İbni Cüneyd, Haris bin Ebî Üsâme, Abdurrahmân İbni Ebî Hatim, Ebû Ali bin Huzeyme, Ebü'l Abbâs bin Ukde, Abdullah bin İsmail, İbn-i Beriyye el-Hâşimî, Ebû Bekir Devlâbî, Muhammed bin Halet, Veki', Ebû Bekir Muhammed bin Ahmed bin Ebî Halet, Ebû Ca'fer bin el-Buhturî, Ebû Sehl bin Ziyâd el-Kattân, Muhammed bin Yahyâ bin Süleymân el-Mervezî, Ebû Bekir Ahmed bin Mervân ed-Dîneverî, Ebû Ali el-Hüseynbin Safvân el-Burzeî, Ebü'l Hasan Ahmed bin Muhammed bin Ömer en-Nişâbûrî, Ali bin el-Ferec bin rûh el-Ukberî, Ebû Bekir en-Necâd, Ebû Bekir Muhammed bin Abdullah İbni İbrâhîm eş-Şâfiî ve daha birçoklarına hadîs-i şerîf ve ilim öğretmiştir.

İbn-i Ebiddünyâ âlimler arasında iyi bir intiba bırakmıştır. Nitekim, Sâlih bin Muhammed ve İbn-i Ebî Hâtim'in babası: "O, sâdıktır" demişlerdir.

Buyurdu ki:

"Hocanın hakkı, babanın hakkıdır.

Akıl ve mürüvvet ehline göre, Terbiye vermek, babanın hakkıdır."

"Edebi gözetmeye, En lâyık olan Ehl-i Beyt'dir."

İbn-i Ebiddünyâ çok güzel konuşurdu. Kendisini dinleyenleri istediği zaman ağlatır. İstediği zaman güldürürdü. İbn-i Ebiddünyâ ahlâkı güzelleştirmeyi gaye olarak alan üçyüze yakın kitap yazmış ve kitablarında birçok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Yazdığı eserlerin bir çoğu günümüze ulaşamamıştır. Eserlerinin bir kısmı Mısır'da ve Hindistan'da basılmıştır.

Rivâyet ettiği ba'zı hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Tövbe eden, Allah'ın sevgilisidir. Günahlardan tövbe eden, hiç günâh işlememiş gibidir."

"Israr ettiği halde (devamlı işlediği halde) **günahlardan tövbe eden, Allahü teâlâ ile istihzâ** (alay) **etmiş gibidir."**

"Bir kimse tanıdığının kabrine uğrayıp selâm verirse, meyyit onu tanır ve cevap verir. Tanımadığı meyyite selâm verirse, meyyit sevinir ve cevap verir."

"Her istediğini yemek, israftandır."

"Fuhuş (kötü söz) **söyleyenlerin Cennete girmeleri haramdır."**

"Gıybetten kendinizi sakının; zira gıybet zinâdan daha şiddetlidir. Çünkü zinâ eden kimse, tövbekâr olur. Allahü teâlâ da kendisini affeder, fakat gıybet edilen affedinceye kadar, gıybet eden affedilmez."

"Adamın biri Cehennemde bin sene kalır ve "Yâ Hannân, Yâ Mennân" tesbihine devam eder. Allahü teâlâ Cebrâil'e: "Git onu bana getir" diye emreder. Cebrâil (a.s.) **adamı bulur, Allahü teâlânın huzûruna getirir. Allahü teâlâ ona: "Yerini nasıl buldun?" diye sorar. Adam: "Yerlerin en kötüsü" cevâbını verir. Allahü teâlâ "Onu yerine götürün" buyurur. Adam giderken geriye döner bakar ve baka baka gider. Allahü teâlâ ona: "Nereye bakıyorsun?" diye sorar. Adam: "Beni Cehennemden çıkardıktan sonra, bir daha oraya iade etmiyeceğini umuyorum da onun için geri dönüp bakıyorum" der. Allahü teâlâ: "O hâlde bunu Cennete götürün" buyurur."**

"Allahü teâlâ kıyâmet günü, kimsenin hatırına gelmiyecek şekilde büyük bir umûmî af ilân edecek, hattâ şeytan bile bu afdan kendisine birşey isâbet eder mi diye ümitlenecektir."

"Allahü teâlâya yönelen kimseye, Allahü teâlâ her husûsta yeter ve ummadığı yerden onu rızıklandırır."

"Gıybet ettiğin adamın gıybetinin keffâreti, onun için istiğfar etmendir."

"Hiddetini yenen kimsenin kusurunu Allahü teâlâ örter."

"Hangi bir kul ki, ona dîni hakkında Allah tarafından bir nasîhat ve bir öğüt gelirse, o, Allah tarafından kendisine gönderilmiş bir ni'met ve lütûftur. Onu kabûl eder ve gereğini yerine getirirse ne güzel, kabûl etmezse, günahının çoğalması ve Allah'ın gazâbının çoğalması bakımından onun aleyhinde bir delîl olur."

Birgün Resûl-i ekrem üç tane odun aldı. Birini önüne, birini de yan tarafına dikti. Diğerini de uzaklara attı. Sonra: "Burada neyi temsil ettiğimi biliyor musunuz?" buyurdu. Eshâb-ı kiram: "Allahın Resûlü bilir" deyince, Resûl-i ekrem: "Bu insan, bu da eceli, uzaklarda olan emelidir. O, emellerinin peşinde koşar, fakat eceli onu yakalar, emeline ulaşamaz."

"Emellerinizi kısaltın, ölümünüzü gözünüzün önüne getirin ve Allahtan hakkıyla haya edin."

"Bugünkü güne nisbetle akşama ne, kadar vakit kaldı ise, dünyâ gününe nisbetle kıyâmete de o kadar vakit kalmıştır."

"Allah kimi doğru yola koymak isterse, onun kalbini İslâmiyete açar."

"Şeytan Âdemoğluna, kanın damara hululü gibi hulul eder. Onun giriş yollarını açlık ve susuzlukla daraltın."

"Kul, haklı da olsa münâkaşayı terk etmedikçe, îmânı kemâle ermez."

"Allahü teâlâ, sokaklarda dolaşıp aşikâre fuhuş ve çirkin söz söyleyenleri sevmez."

"Sizden biriniz nereye gideceğini bilmeden ve hattâ Cennet veya Cehennemdeki yerini görmeden dünyâdan çıkmaz."

"Ölüm meleği bir adamın canını almağa gitti. Kalbini yokladı, kalbinde birşey bulamadı. Çenesini ayırdı baktı ki, dili, bir kenarda Kelime-i tevhîdi getiriyor. Bu Kelime-i ihlâs sayesinde günahları mağfiret edildi."

"Mezarları ziyâret et ki, bu sayede âhıreti hatırlarsın, ölüleri yıka. Çünkü düşmüş olan bedenlerle uğraşmak, insana nasîhattir. Cenâze namazını kıl, belki o senin kalbine hüzün getirir. Mahzûn insanlar ise Allah'ın himâyesindedir."

"Ölüm, kıyâmet demektir. Ölmüş olanın, kıyâmeti kopmuş demektir."

"Ölü mezara konduğu vakit, mezar, "Yazıklar olsun sana ey Âdemoğlu, benim hakkımda seni kim aldattı? Benim fitne, karanlık, yalnızlık ve kurtlar, böcekler yeri olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimde bir ileri bir geri gezinip dururken beni düşünmedin mi?" der. Şayet iyi insan ise, onun nâmına bir yetkili mezara cevap verir ve der ki, "Bu kişi, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etti ise ne dersin?" Mezar: "O zaman ben onun için yeşil bir bahçe olurum. Cesedi de nûr olur ve rûhu Allaha yükselir."

"Ben, sizi Cehennemden uzaklaştırıp, Cennete yaklaştıracak her neyi biliyorsam, onu size emrettim; Cennetten uzaklaştırıp, Cehenneme yaklaştıracak neyi biliyorsam ondan da menettim. Bûhü'l-Emîn (Cebrâil aleyhisselâm) **benim kalbime şöyle ilham etti: Biraz geç olsa da, rızkını tamamen almadan kimse ölmeyecektir Allahtan korkun ve rızkınızı helâlden arayın. Rivâyetin sonunda "Rızkınızın gecikmesi, sizi harama sevk etmesin. Allah katında bulunan rızık ve herhangi bir şeye mâsiyet ile erişilmez."**

"Zâlime yaşaması için duâ eden, yeryüzünde Allaha isyan edilmesini sevmiş olur."

"Fâsık övüldüğü zaman, Allahü teâlâ gazâblanır."

"Allah için kardeşlik edinen kimseye, Allahü teâlâ, Cennette, hiç bir ameli ile ulaşamıyacağı yüksek dereceye kendisini yükseltir."

"Her kim Allah için bir dost edinirse, Allahü teâlâ onun için Cennette yeni bir derece (makam) **yaratır."**

"Bulunduğu mecliste din kardeşinin aleyhinde konuşulurken ona yardım etmeğe ve onu müdâfaaya gücü yeterken, bu yardımda bulunmayan kimseyi, Allahü teâlâ dünyâ ve âhırette zelîl eder. Yanında, bir din kardeşinin aleyhinde konuşulurken, müdâfaasına gücü yetip de onu müdâfaa eden kimseyi de, Allahü teâlâ dünyâ ve âhırette yardımına mazhar kılar."

"Allahım! Senden âcil şifâ veya verdiğin belâya sabır veya dünyâdan rahmetine göç etmeği isterim, de! Emîn ol bunlardan biri sana verilecektir."

"Yâ Ebâ Hüreyre! Sana, ölüm döşeğine yatan bir hastanın, daha ilk günde okuması ile ateşten kurtulmağa hak kazanacağı bir duâyı öğreteyim mi?" buyurdu.

Ebû Hüreyre: "Evet bildir yâ Resûlallah, deyince, Resûl-i ekrem: "Allahtan başka ilâh yoktur. Öldüren ve dirilten O'dur. Kendisi, ölmeyen birdir. Kulların ve milletlerin Rabbi olan Allahı noksan sıfatlardan tenzih ederim. Herhalde O'na hamd ederim. Allah, gerçekte herşeyden büyüktür. O'nun büyüklüğü, kudret ve celâli, her yerde bellidir. Allahım, bu hastalığım, ölüm hastalığı ise, benim rûhumu iyilerle haşreyle. İyileri Cehennem ateşinden koruduğun gibi, beni de Cehennem ateşinden koru dersin."

"Tegannî ile sesini yükselten kimseye, Allahü teâlâ iki şeytan musallat eder. Bu şeytanlar, o kimsenin omuzları arasında dururlar ve bitirinceye kadar göğsünü tekmelerler."

Resûlullah efendimiz, **"Kadınlarınız azdığı, gençleriniz isyana daldığı ve sizler de cihâdı terk ettiğiniz zaman, hâliniz nice olur?"** buyurdu. Eshâb-ı kiram: "Böyle şey olacak mı, yâ Resûlallah?" diye sorduklarında, Resûl-i ekrem: **"Evet, varlığım kudret elinde olan Allaha yemîn ederim ki, bundan daha kötüsü olacaktır."** buyurdu. Eshâb-ı kiram: "O hangisidir, yâ Resûlallah?" diye suâl ettiler. Resûl-i ekrem: **"Yâ ma'rûf ile emr ve münkerden nehyetmediğiniz zaman, hâliniz nice olur?"** buyurdu. Eshâb-ı kiram: "Bu da mı olacak, yâ Resûlallah? diye suâl ettiklerinde, Resûl-i ekrem: **"Evet, bu ve bundan daha şiddetlisi olacak."** buyurdu. Eshâb-ı kiram: "O hangisidir, yâ Resûlallah?" diye sordular. Resûl-i ekrem: **"Ya kötülük ile emredip, iyilikten menettiğiniz zaman, hâliniz nice olur?"** buyurdu. Eshâb-ı kiram: "Yâ Resûlallah, böyle şey de olacak mı?" dediler. Resûl-i ekrem: **"Evet, nefsim kudret elinde olan Allaha yemîn ederim ki, bunun daha fenâsı olacaktır. Allahü teâlâ şöyle buyurur: "Zâtıma kasem ettim; onlara öyle bir fitne ve belâ veririm ki, halîm olanları da şaşırır."**

"Adamın biri, güneşin altında, kızgın kumlar üzerinde, çıplak olarak kendisini dağlayıp duruyordu. Bu sırada Resûl-ı ekremi bir ağacın gölgesinde gölgelenirken görünce, hemen yanına giderek: "Nefsim azdı, onu terbiye için böyle yapıyorum" dedi. Resûl-i ekrem: **"Böyle bir mecbûriyetin yoktu, fakat senin için gök kapıları açıldı. Allahü teâlâ seninle, gökdeki meleklere iftihar ediyor"** buyurdu ve Eshâbına dönerek, **"Bundan azıklanın, ya'nî bunun duâsından yararlanın"** buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlardan biri: "Bana duâ et" diğeri, "Bana duâ et" diye ileri atılınca, Resûl-i ekrem: **"Hepsine birden duâ et"** buyurdu. Adam: "Allahım, takvâyı bunlara azık et. Bunları işlerinde hidâyette kıl" diye duâ etti. Resûl-i ekrem de: **"Allahım, bunu doğrula"** diye duâ etti. Adam da devamla: "Allahım, varacakları yeri Cennet et" diye duâ etti."

"Ölümü anın! İyi biliniz ki, nefsimi kudret elinde bulunduran Allaha yemîn ederim ki, benim bildiğimi siz bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."

"Açı doyur, susuzu sula, ma'rûfu emret, münkerden nehyet. Bunlara gücün yetmezse, hayır olmayan sözlerden dilini çek."

İbn-i Ebiddünyâ'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: "Mekârim-i ahlâk, Kitâb-üz-zühd, Kitâbü's-samt, Mevâizu'l-hunefâ, Kitâbü'n-niyye, Kitâb-üt-teheccüd, ed-Duâ ve'l-maraz ve'l-keffâret, Müsned-i Kebîr, Mekâidü'ş-şeytan, Kitâbü'l-ihvân, Kitâbü men Âşe Ba'd-el-Mevt, Zikr-ül-mevt, Kitâb-ül-kubûr, en-Nevâdir, er-Regâib, Ahbâr-ı Kureyş, el-Ferec ba'de'ş-şidde, Kitâb-üş-şükr, Kitâb-ül-yakîn, Kitâb'ül-harâtif, Kitâb-ül-eşrâf, Kitâb-ül-azama, Fada'ül-aşri zi'l-hicca, Kitâb-ül-akl ve-fadlihi.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-1, sh. 89, 81

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 224, 225

3) El-Kâmil fi't-târih cild-7, sh. 155

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-6, sh. 12, 13

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 368, 585, 807, 929, 1017

6) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 71

7) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 86

8) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 594

9) Brockelman GAL cild-1, sh. 247, 248

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 135, 215, 217, 219, 223, 241

İBN-İ EBÎ ŞEYBE

Hadîs ve tefsîr âlimi. Künyesi, Ebû Bekir olup, ismi Abdullah bin Muhammed bin İbrâhîm bin Osman el-Absî'dir. Aslen Kûfeli olan İbn-i Ebî Şeybe 159 (m. 775) yılında doğmuştur. Takvâ sahibi, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezbere bilen ve müfessir olan İbn-i Ebî Şeybe'nin; müsned, ahkâm ve tefsîr kitabları vardır. İmâm-ı Buhârî hazretlerinin rivâyetine göre, 235 (m. 850) yılında vefât etti.

Bağdâd'a giden İbn-i Ebî Şeybe, orada hadîs ilmiyle meşgûl olmuş, devrin meşhûr âlimlerinden ders almıştır. İbn-i Ebî Şeybe; Kâdı Şüreyh bin Abdullah, Ebü'l Ahves Sellâm bin Selîm, Süfyân bin Uyeyne, Amr bin Ubeyd, Heşîm, Ebû Üsâme, Abdullah bin Mübârek, Hafs bin Gıyâs, Abbâd bin Avvâm, Abdullah bin İdris, Muhammed bin Bişr el-Abdî, Abdurrahmân el-Muhâsibî, Muhammed bin Fudayl, Veki', Ebû Nuaym, Yahyâ bin Sa'îd el-Kettân ve Abdurrahmân bin Mehdî'den hadîs ve diğer ilimleri öğrenmiştir.

Âlim bir aileye mensûb olan İbn-i Ebî Şeybe, kardeşi Osman'la devlet ileri gelenleri ile yakınlık kurdu, İbrâhîm bin Muhammed Urfe şöyle demektedir "234 (m. 849) yılında Mütevekkil'in en çok değer verdiği fakîh ve muhaddisler arasında, Mus'ab bin Zübeyr, İshâk bin Ebî İsmail, İbrâhîm bin Abdullah el-Herevî, İbn-i Ebî Şeybe ve Osman bin Ebî Şeybe vardı. Son iki zât, insanların en zekîsi, hafızası en kuvvetli olanıydı. Halife Mütevekkil, onlara insanlar arasında bulunmalarını, Mu'tezile ve Cehmiyye gibi bozuk fırkaları reddederek rü'yetle ilgili hadîs-i şeriflerden bahsetmelerini emretti. Osman bin Muhammed bin Ebî Şeybe, Ebû Ca'fer Mansûr'un şehrinde bu vazîfeyi sürdürdü. Bu âlim için minber hazırlatıldı. Halktan 30 000 kişi onu dinliyordu. Ebû Bekir bin "Ebî Şeybe ise, Resâfe mescidinde halka hitâb etmekte ve kardeşi Osman'dan daha te'sîrli olmaktaydı. Onu da dinlemeye yaklaşık 30 000 kişi geliyordu, İbn-i Ebî Şeybe bu mecliste ilk olarak, İbn-i Rebîa bin Haris bin Abdülmuttalib'in Peygamber efendimizden (s.a.v.) rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfi okurdu: **"Abbâs hakkında beni koruyunuz. Zîrâ o, babalarımın bakıyesidir. Muhakkak insanın amcası, babasının öz kardeşidir."**

Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm şöyle anlatmaktadır: "Zamanın en büyük hadîs âlimleri dörttür. Bunların helâl ve haramı en iyi bileni, Ahmed bin Hanbel'dir; onların sahih hadîsleri en iyi bileni, Yahyâ bin Maîn'dir; onların en iyi kitab yazanı, İbn-i Ebî Şeybe'dir; onların en iyi üslûbu olanı, Ali bin el-Medînî'dir." Yine İbn-i Sellâm şöyle söyler: "Hadîs dört kişide kaldı. Bunlar Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn, Ali bin el-Medînî'dir. Birincisi en iyi konuşanları, ikincisi en fakîhleri, üçüncüsü en çoktoplıyanı, dördüncüsü en iyi bilenleridir."

Abdurrahmân bin Hırâş, Ebû Zür'a er-Râzî'nin şöyle dediğini işittim: "Ebû Bekir bin Ebî Şeybe'den daha hafızını görmedim." Bunun üzerine ben şöyle dedim: "Yâ Ebâ Zür'a Bağdâd âlimleri hakkında ne dersiniz?" Şöyle buyurdu: "Eshâbımı bırak onlar cehâlet ehlidir. Ben, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe'den daha hafızını görmedim."

İbn-i Sa'îd oturduğu yeri göstererek şöyle demiştir: "Bu üstüvane (direk) İbn-i Mes'ûd'un olup, ondan sonra orada Alkama, İbrâhîm Nehaî, Süfyân-ı Sevrî, Veki', Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, İbn-i Sa'îd oturmuştur." Ebû Zeyd el-Gulfâ: "Ahmed bin Hamîd'e Kûfelilerin en hafızı kimdir? diye sorulunca, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe'dir" dediğini nakleder, İbn-i Ebî Şeybe için Ahmed bin Hanbel "O, sâdıktır", el-Hatîb "O, muttekî ve hafızdır. Müsned, ahkâm ve tefsîr kitabı yazmıştır." Ebû Müslim Sâlih'in babası ise "O Kûfeli sika (güvenilir) ve hadîs hafızıdır" demişlerdir.

İbn-i Ebî Şeybe'den; Ebû Zür'a, el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce, Ebû Bekir bin Ebî Âsım Bakıyye bin Mahled, el-Begâvî, Ca'fer el-Feryâbî, Ahmed bin Hanbel, oğlu Abdullah, Ya'kûb bin Şeybe, Muhammed bin Ubeydullah bin Münâdî, Muhammed bin İbrâhîm el-Mürebbâ, İbrâhîm el-Harbî, Muhammed bin İshâk el-Ensârî, Muhammed bin İshâk es-Sagânî, Muhammed bin Muhammed Bağandî, Ebü'l-Kâsım el-Begâvî ve diğer ba'zı âlimler hadîs rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin naklettiği hadîs-i şerîflerden ba'zılarında Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfiretin (affın) **sebeplerindendir. "Her haslet mü'minde bulunabilir, yalnız hıyânet ve yalan bulunamaz."**

"Mecliste olanlar yerlerini alıp oturdukları zaman, birisi bir kardeşini da'vet ederek yer verirse; o bir ikramdır. Onu kabûl etsin. Şayet yer göstermezse, müsait olan bir yer bul sun ve oraya otursun.."

"Bütün çocuklar müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları hıristiyan, yehûdi ve dinsiz yapar."

"Kişi sevdiği ile beraberdir."

"Şüphesiz, sizin ahlâkı en güzel olanınız, en hayırlınızdır."

"Kıyâmet günü, kabirden önce çıkan ben olacağım ve önce şefaat eden ben olacağım."

"Gönlünden dünyalık birşey geçirmeden, huzûr ile iki rek'at namaz kılan kimsenin, geçmiş günahları af olunur."

"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Ben kulumun bana olan zannının yanındayım. Beni zikrettiği zaman da ben onunla beraber olurum. O beni gönülden zikrederse, ben onu gönülden zikrederim. Cemâat arasında zikrederse, ben onu o cemâatten daha hayırlı bir cemâat arasında zikrederim. Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim."

"Allahü teâlânın kitabında, doğru yol ve nûr vardır. Her kim ona sarılır ve onunla amel ederse, doğru yolda olur. Ve her kim ondan ayrılırsa, doğru yoldan sapar."

"Bir kimse yumuşak davranmaktan mahrûm ise, hayırdan mahrûm olur."

Peygamber efendimizin şöyle duâ ettiğini rivâyet eder:

"Allahım! Ben Cehennemin fitnesinden ve Cehennem azâbından, kabrin fitnesinden ve kabir azâbından, zenginlik fitnesinin şerrinden ve fakîrlik fitnesinin şerrinden sana sığınırım. Allahım! Günahlarımı kar ve dolu suyuyla yıka. Kalbimi, beyaz elbiseyi kirden pakladığın gibi günahlardan pakla. Benimle günahlarım arasını magrip (batı) **ve meşrik** (doğu) **arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır. Allahım! Ben sana tenbellik, ihtiyârlık, günah ve borçtan da sığınırım."**

Eserlerinin ba'zıları şunlardır: Tefsîr, Musannef fi'l-hadîs, el-Ahkâm, Târih-i İbni Ebî Şeybe.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 66, 71

2) Fihrist sh. 229

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 85

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 345, 424, 425, 1016

5) En-Nücûm-üz-zâhira cild-2, sh. 282

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-10, sh. 315

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 18, 19

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 107

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 440

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 262

İBN-İ HİŞÂM (Abdülmelik bin Hişâm)

Siyer, nahiv ve târih âlimlerinden. İsmi, Abdülmelik bin Hişâm bin Eyyüb el-Humeyrî olup, künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Cemâleddîn idi. Basra'da doğdu ve orada yetişti. 13 Rabî-ul-Âhır 218 (m. 833)'de Mısır'da, Füstât şehrinde vefât etti. Resûlullahın (s.a.v.) hayatını anlatan İbn-i İshâk Sîretî'nin şerhi olan Sîret-i İbn-i Hişâm kitabı çok kıymetlidir. Bu kitâb Beyrut'ta Mektebet-üt-ticârî'de satılmaktadır. Bu kitabı çok kimseler şerh etmiştir. Bu şerhler arasında Süheylî'nin Ravd-ul-Enf'i ve Aynî Şerhî meşhûrdur. İbn-i Hişâm'ın (r.a.) Himyerîler ile, hükümdârların ve siyerdeki şiirlerde bulunan, garîb kelimelere dâir iki eseri daha vardır.

Abdülmelik bin Hişâm (r.a.), Sîret-i İbn-i Hişâm isimli kıymetli kitabında buyuruyor ki "Hazreti Âişe'nin rivâyetinde bildirildi ki, Resûlullah (s.a.v.) efendimize namaz, önce iki rek'at olarak farz kılındı. Sonra Allahü teâlânın emri ile, öğle, ikindi ve yatsının farzları dörde çıkarıldı. Seferde iken yine iki rek'at olarak kaldı. Namaz farz kılınınca, Peygamber efendimiz, Mekke'nin üst tarafında bulunduğu bir sırada, Cebrâil (a.s.) geldi. Topuğunu yere vurdu. O yerden su çıktı. Peygamber efendimize bildirmek için, o çıkan sudan abdest aldı, sonra namaz kıldı. Sonra, Peygamber efendimiz Cebrâil aleyhisselâmdan gördüğü gibi abdest alıp, namaz kıldı. Sonra Cebrâil (a.s.) gitti. Peygamber efendimiz, Hazreti Hadîce'nin yanına gelip. Cebrâil aleyhisselâmdan öğrendiği gibi, abdest almayı ve namaz kılmayı ona öğretti. Hazreti Hadîce, Peygamber efendimizden öğrendiği gibi abdest alıp, namaz kıldı. Sonra Cebrâil (a.s.) Peygamber efendimize gelerek, namazların vakitlerini bildirdi.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Cebrâil aleyhisselâm, Kâ'be kapısı yanında, iki gün bana imâm oldu. İkimiz, fecr doğarken sabah namazını, güneş tepeden ayrılırken öğleyi, herşeyin gölgesi kendi boyu olunca ikindiyi, güneş batarken** (üst kenarı gayb olunca) **akşamı ve şafak kararınca yatsıyı kıldık. İkinci günü de, sabah namazını hava**

aydınlanınca, öğleyi herkesin gölgesi kendi boyunun iki katı olunca, ikindiyi bundan hemen sonra, akşamı oruç bozulduğu zaman, yatsıyı gecenin üçde biri olunca kıldık. Sonra, (Yâ Muhammed (s.a.v.)**! Senin ve geçmiş Peygamberlerin namaz vakitleri budur. Ümmetin, beş vakit namazın her birini, bu kıldığımız iki vaktin arasında kılsınlar) dedi."**

Abdülmelik bin Hişâm'ın (r.a.) Sîret-i İbn-i Hisâm'da zikrettiğine göre, Peygamber efendimizin, Medine'ye hicret ettiğinde ilk hutbeleri şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalkıp, Allahü teâlâya hamd ve senada bulunduktan sonra, orada bulunanlara hitaben buyurdu ki: **"Ey insanlar! Kendinize âhıret azığı hazırlayınız ve kendinizden önce oraya azığınızı gönderiniz. Allahü teâlâya yemînle söylüyorum ki, öleceksiniz, ayrılacaksınız ve sürünüzü çobansız bırakacaksınız. Sonra âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâ, arada perde ve tercüman olmaksızın sizlerden her birinize "Sana, benim Resûlüm gelip emirlerimi tebliğ etmedi mi? Sana mal verdim. Çok ihsânlarda bulundum. Sen bunlardan ne hazırladın. Âhıret payı olarak ne hazırladın?" buyuracak. Fakat o kimse, sağına soluna bakınacak, ama hiç bir şey göremiyecek. Çaresiz, başını önüne eğecek, orada da Cehennemden başka bir şey göremiyecek. O halde, bir hurmanın yarısı ile de olsa, kendisini Cehennemden korumak için bir hayr işlemeye gücü yeten, hemen o hayrı işlesin. Hayrı işlemek için bunu da bulamıyan kimse, güzel söz ile kendisini Cehennemden korumaya çalışsın. Çünkü bir iyiliğe karşılık olarak, o iyiliğin on mislinden, yediyüz misline kadar sevâb verilir. Allahü teâlânın selâmı, rahmet ve bereketi üzerinize olsun."**

Sevgili Peygamberimiz ikinci hutbelerinde de şöyle buyurdular: **"Hamd, Allahü teâlâya mahsûstur. O'na hamd ederim ve O'ndan yardım dilerim. Nefslerimizin şerlerinden ve amellerimizin kötülüklerinden, Allahü teâlâya sığınırız. Allahü teâlâ kimi hidâyete erdirirse, hiç kimse onu doğru yoldan saptıramaz. Allahü teâlânın dalâlette bıraktığını da, hiç kimse hidâyete erdiremez. Şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh yoktur. Yalnız O vardır. O birdir. Ortağı yoktur. Sözlerin en güzeli, Allahü teâlânın kitabıdır. Allahü teâlânın, kelâmı ile kalbini süslediği, küfürden sonra hidâyete erdirdiği ve Allahü teâlânın kelâmını, kulların sözlerinden üstün tutan kimse kurtulmuştur. Muhakkak ki Allahü teâlânın kelâmı, sözlerin en güzeli ve en belîğidir. Allahü teâlânın sevdiklerini seviniz. Allahü teâlâyı bütün kalbinizle seviniz. Allahü teâlânın kelâmından ve zikrinden usanmayınız. O'nun kelâmından kalbinize darlık gelmesin. Allahü teâlâ, mahlûkların en üstününü seçer. Amellerin en hayırlısını, kulların en seçilmişlerini** (Peygamberleri), **kıssaların iyisini zikreder. Helal olanları ve haram olanları beyân eder. O halde, Allahü teâlâya ibâdet ediniz ve O'na hiç bir şeyi ortak koşmayınız. O'ndan gereği gibi sakınınız. Dilinizle söyleyebileceğiniz sözlerin en güzeli ile, Allahü teâlâyı tasdîk ve ikrâr ediniz. Allahü teâlânın ihsân ettiği merhametle, birbirinizi çok seviniz. Mutlaka biliniz ki, Allahü teâlâ ahdinin bozulmasına gadab eder. Allahü teâlânın selâmı üzerinize olsun."**

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 166

2) Vefeyât-ül-a'yân, cild-3, sh. 177

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 45

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 115

İBN-İ MÂCE

Hadîs âlim ve hafızlarının büyüklerinden. Meşhûr altı hadîs kitabı (Kütüb-i sitte)nin müelliflerinden birisidir. İsmi, Muhammed bin Yezîd el-Kazvînî, künyesi, Ebû Abdullah'dır. 209 (m. 824) târihinde Kazvin'de doğup, 273 (m. 886) senesinde vefât etmiştir. Özellikle hadîs-i şerîf ve onun ile alâkalı ilimleri elde etmek için, Basra, Bağdâd, Kûfe, Mekke-i mükerreme, Şam, Mısır, Horasan ve Rey gibi, zamanın tanınmış ilim merkezlerine gitmiştir. İbn-i Mâce hazretleri, gitmiş olduğu bu yerlerde, büyük hadîs âlimleriyle karşılaşmış, onlardan çok istifâde etmiştir. Leys, İbrâhîm bin el-Münzir, Muhammed bin Abdullah bin Numeyr ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Kendisinden de Ebü'l-Hasen el-Kattân, Ahmed bin Ravh el-Bağdâdî, Muhammed bin Îsâ el-Ebherî gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır, İbn-i Mâce'nin büyük bir hadîs âlimi olduğu husûsunda ittifâk vardır.

Meşhûr hadîs âlimi Ebû Ya'lâ el-Halîl der ki: "İbn-i Mâce sika (güvenilir), ilmi âlimlerin ittifâk ettiği, delîl ve sened kabûl edilen, büyük bir âlimdir."

İbn-i Mâce'nin (r.aleyh) Sünen-i İbn-i Mâce ismiyle meşhûr pek kıymetli bir hadîs kitabı vardır. İçerisinde dörtbin hadîs-i şerîf bulunmakta, Kütüb-i sitte'nin altıncısı sayılmaktadır. Bu altı kıymetli kitaba Sıhâh-ı sitte de denir. Bu altı kitapta, Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'e Sahîhayn denir. Kalan dört tanesine Sünen-i erbaa denir. Hadîs âlimleri, bir hadîs-i şerîf için, bunu cemâat rivâyet etmiştir dedikleri zaman, Kütüb-i sitte sahibi âlimlerin bu hâdis-i şerîfi, altı hadîs kitabında rivâyet ettikleri anlaşılır.

İbn-i Mâce (r.aleyh) tefsîr ilminde de derin âlim idi. (Tefsîr-i Kur'ân) isimli eseri ile, doğduğu ve büyüdüğü yer olan Kazvin'in târihi ile ilgili kitapları pek kıymetlidir.

İbn-i Mâce'nin (r.aleyh) bildirdiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Allahü teâlâ, annelerinize iyilik etmenizi emrediyor. Sonra annelerinize iyilik etmenizi emrediyor. Sonra annelerinize iyilik etmenizi emrediyor. Sonra babalarınıza iyilik etmenizi emrediyor. Sonra en yakın akrabaya, ondan sonra en yakınlık derecesine göre iyilik etmeyi size emrediyor."

"Allahü teâlâ, merhameti yüz parça etti. Doksandokuzunu kendi katında alıkoydu. Yeryüzüne bir tek parça indirdi. Bu bir parça yüzünden mahlûkât (yaratıklar) **birbirine merhamet ederler. Hattâ at, isâbet etmesi korkusundan, ayağını yavrusundan kaldırır, onu muhafaza eder."**

Resûlullah (s.a.v.) Sürâka İbni Cu'şûm'e şöyle buyurdu: **"Sana sadakaların en büyüğünü göstereyim mi?"** "Sürâka: Evet Yâ Resûlallah, dedi. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **"Sana dönmüş olan, senden başka da kendisine bakacak kimsesi olmayan, kızındır."**

"Müslümanlar hakkında en hayırlı ev, içinde yetime ihsân olunan evdir. Müslümanlar hakkında en kötü ev, yetime kötülük yapılan evdir. Ben ve yetimin bakıcısı, Cennette şu iki gibiyiz." Resûlullah (s.a.v.) iki parmağını gösteriyordu.

"Kimin, henüz bülûğa ermemiş üç çocuğu vefât ederse, Allahü teâlâ onu ve çocuklarını rahmeti ve ihsânı ile Cennete koyar."

Hazreti Ali (r.a.) rivâyet etti: Resûlullahın (s.a.v.) son sözü şu oldu: **"Namaza iyi yapışın, namaza iyi yapışın. Sahip olduğunuz kölelerin hakları husûsunda Allahü teâlâdan korkun."** (Onlara iyi muâmelede bulunun.)

Ebû Berze el-Eslemî (r.a.) şöyle bildirmiştir: "Ey Allahın Resûlü! Cennete koyacak bir ameli bana gösterir misiniz?" dedim. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz **"İnsanların yolundan, zarar veren şeyleri gider"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: **"Gülmeyi azalt, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."**

"Söylemediğim sözü bana isnâd edip, uyduran, Cehennemdeki yerine hazırlansın."

"Bir kimseye müslüman kardeşi danışır da, bu danışılan, danışan kardeşine doğru olmayanı gösterirse, kardeşine hainlik etmiş olur."

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ey Allahın kulları! Allahü teâlâ güçlüğü kaldırdı. Ancak, bir insana gıybet etmek sûreti ile tecâvüz eden kimse müstesnadır.** (Böyle bir kimse günahkâr olur.) **işte bu kimse mahrûm olup, helak olandır."**

Resûlullaha (s.a.v.) **"Ey Allah'ın Resûlü tedâvi olalım mı?"** diye sordular. Peygamber efendimiz: **"Evet, ey Allahın kulları! Tedâvi olun. Çünkü Allahü teâlâ her hastalık için bir ilaç yaratmıştır. Ancak bir hastalık müstesnadır. Onun ilâcı yoktur"** buyurdular. "Nedir o, ey Allahın Resûlü?" diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.) **"İhtiyârlıktır"** buyurdular. Yine, "Ey Allahın Resûlü! İnsana ihsân edilen şeylerin en hayırlısı hangisidir?" diye sordular. Peygamber efendimiz **"Güzel ahlâktır"** cevâbını verdiler.

Resûlullaha (s.a.v.), **"İnsanı en çok Cennete hangi şey koyar?" diye soruldu. Resûlullah efendimiz "Takvâ** (Allah korkusu) **ve güzel ahlâk"** buyurdu.

"İnsan hasta kardeşini ziyârete gittiği zaman, yahut sıhhati yerinde olan kardeşini ziyâret ettiği zaman, Allahü teâlâ şöyle buyurur: Yaşayışında iyi ve hoş Olasın. Âhıret yolculuğundaki yürüyüşün de hoş olsun. Cennette bir konak sahibi olasın."

"İnsanlar arasına karışıp, onların eziyet ve sıkıntılarına sabreden mü'min, insanlara karışmıyan, onların eziyet ve sıkıntılarına sabır ve tahammül göstermiyen kimseden daha hayırlıdır."

"Üç kimsenin duâsı kabûl olur. Mazlûmun duâsı, misâfirin (yolcunun) **duâsı, babasının çocuğa duâsı."**

"Allâhım! Bana her hayırlı işte yardım et. Aleyhime olan şeylerden beni koru. Bana yardım ihsân eyle. Üzerime kimseyi musallat etme. Hidâyete, doğru yola uymayı bana kolaylaştırıp, hayır sebeblerini bana hazırla."

"Müslümanın, müslüman üzerinde dört hakkı vardır: Hastalandığı zaman onu ziyâret eder. Öldüğü zaman cenâzesinde bulunur. Kendisini da'vet ettiği zaman, da'vetini kabûl edip gider. Aksırdığı zaman, ona Yerhamükellâh der."

"Kim, elinde et ve yemekten kalma yağ bulunduğu halde, onu yıkamadan uyur ve ona bir zarar dokunursa, kendisinden başkasını kınamasın."

"Beş şey sünnetdir: 1. Bıyığı kısaltmak, 2. Tırnakları kesmek, 3. Kasıkları tıraş etmek, 4. Koltuk altlarını yolmak, tıraş etmek, 5. Misvak kullanmak."

"Haya (utanma hissi) **îmândandır, îmân ise sahibini Cennete götürür. Kötü söz cefâdandır** (kötülüktendir). **Cefâ ise sahibini Cehenneme götürür."**

"Sizin hayırlılarınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreten kimselerdir."

"Sizin hayırlılarınız, kadınları için hayırlı olanlarınızdır."

"Allahü teâlâ, her kime hayır dilerse, onu dinde fakîh, ilim ve irfan sahibi kılar."

"Şüphesiz, Allahü teâlâ, sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Ancak, kalblerinize ve amellerinize bakar."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 115

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 279

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 530

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 236

5) Şezerât-üz-zeheb cîld-2, sh. 164

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 129, 139, 290, 294, 296, 300

7) El-A'lâm cild-7, sh. 144

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 663

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1018

İBN-İ SA'D

Meşhûr târih ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Meni' ez-Zührî olup, künyesi, Ebû Abdullah Basrî'dir. 168 (m. 784) senesinde Basra'da doğdu. 230 (m. 845)'de 62 yaşında iken vefât etti. Bağdâd, Medine ve Kûfe'ye gitmiş, buralarda zamanın meşhûr âlimlerinden ilim almıştır. O zaman hadîs ilminin en önemli merkezi olan Medîne-i münevverede meşhûr hadîs râvileri ile görüştü. Bağdâd'a gidişinde orada yerleşerek, meşhûr tarihçi, tabakât ve megâzî kitablarını yazmakla tanınmış Vâkıdî'ye talebe olmuştur. Onun kâtibliğini yaptığı için "Kâtib-ül-Vâkıdî" lakabı ile de tanınmıştır. Onun talebesi olarak ve yazdığı "Tabakât-ül-kübrâ" adlı kitabıyla tanınıp, meşhûr olmuştur.

Hadîs ilminde de hafız derecesinde âlim olan İbn-i Sa'd, Huşeym bin Beşîr'den, Velîd bin Müslim'den, İbn-i Uyeyne'den, İbn-i Aliyye'den, İbn-i Ebî Fudeyk'den, Ebû Damra'dan, Muîn bin Îsâ'dan, Ebû Velîd Tayâlisî'den ve diğer pek çok hadîs âliminden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden ise; Ahmed bin Ubeyd İbn-i Ebiddünyâ, Ahmed bin Yahyâ, Haris bin Ebî Üsâme, Hüseyin bin Muhammed el-Fehm ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. İbn-i Sa'd'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sünen-i Ebû Dâvûd'da yer almıştır. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Daha sonraki asırlarda yaşayan hadîs âlimleri onun için sadûk, sika (güvenilir) ve rivâyetlerinin çoğunda titiz davranmıştır, demişlerdir.

İbni Sa'd'ın en meşhûr eseri "Tabakât-ül-kübrâ" adlı olanıdır. Bundan başka "Tabakât-üs-sugrâ" ve "Ahbâr-un-nebî" adlı eserlerinin de olduğu kaynaklarda kaydedilmiştir. Bu iki eseri "Tabakât-ül-kübrâ" adlı eserinin ilk cildlerinde yer almaktadır. "Tabakât-ül-kübrâ" sekiz cild olup, iki çeşit kaynağı vardır. Birincisi, hadîs âlimlerinin ve tarihçilerin usûlü olan dinleyerek alma yolu. İkincisi de, yazarak bilgi toplama usûlü. Bu eserin muhtevâsı çok geniştir. Peygamberimizin (s.a.v.), Eshâb-ı kiramın, Tabiînin asrından kendi yaşadığı asra kadar, hadîs

âlimlerinin, tarihçilerin, âlimlerin hayatlarını içine almıştır. İbn-i Sa'd'ın bu eserindeki metni, kendisinden talebeleri Haris bin Üsâme ve Hüseyin bin Fehm nakletmişlerdir.

İbn-i Sa'd'ın bu eserinin muhtevâsı ve tertîbi şöyledir: İlk iki cildi Peygamberimizin (s.a.v.) hayatı ile ilgilidir. Bu kısımda Peygamberimizin (s.a.v.) ecdadını da zikretmiştir. Âdem aleyhisselâmı, Hazreti Havva'yı, İdris aleyhisselâmı, Nûh aleyhisselâmı, İbrâhîm aleyhisselâmı, İsmail aleyhisselâmı anlatmıştır. Âdem aleyhisselâmdan Peygamber efendimize kadar geçen asırları, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) isimlerini ve neseblerini yazmıştır. Âdem aleyhisselâma kadar, Peygamberimizin ecdadını, vâlidelerini, dedelerinden Kusay, Abdü Menaf, Hâşim, Abdülmuttalib, babası Abdullah, annesi Hazreti Âmine hakkında bilgi vermiştir. Peygamber efendimizin hayatını oldukça teferruatlı bir şekilde anlatmıştır. Bundan sonra Eshâb-ı kiramın ve Tabiînin hayatlarını ve kendi zamanına kadar meşhûr âlimlerin hayatlarını anlatmıştır.

Bu eserinde zaman ve yer husûsuna çok dikkat etmiştir. Her yirmi seneyi bir tabaka olarak kabûl etmiş ve buna göre anlatmıştır. Eshâb-ı kiramın hayatlarını anlatırken, ilk müslüman olanları, zaman bakımından önce anlatmıştır, önce Eshâb-ı kiramı, sonra da Asr-ı Se'âdete yakınlığı bakımından Tabiînin terceme-i hâllerini, hayatlarını yazmıştır. Eshâb-ı kiramı beş tabakaya ayırmak sûretiyle yazmıştır. Bunu şöyle sıralamıştır:

1. Bedir gazâsına katılan Muhacirler,

2.Bedir gazâsına katılan Ensâr.

3. Habeşistan'a hicret ettiği veya Uhud savaşına katılmış olduğu halde, Bedir gazâsına katılmamış olanlar.

4.Mekke'nin fethinden önce müslüman olanlar.

5.Mekke'nin fethinden sonra müslüman olanlar.

Bu sıralamaya göre, hayatlarını yazdığı Eshâb-ı kiramdan bir kısmı, bu beş tabakadan bir kaçına birden girmektedir. Bu sebeble eserinde aynı zâtı, bulunduğu her tabakada yazmak sûretiyle iki veya daha fazla yazmıştır. Fakat böyle Sahâbîlerin hayatı ile ilgili en geniş ma'lûmâtı, asıl tabakasında vermiştir. Bu eserinde tabaka taksimine dikkat etmekle beraber, ensâba da (soy bilgisine) önem vermiştir. Bu bakımdan câhiliyye târihine de ehemmiyet vermiştir. İbn-i Sa'd rivâyete dayalı olarak yazdığı bu eserinde, tenkide çok az yer vermiştir.

---

1) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, (Mukaddime) sh. 5

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 21

3) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 321

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 182

5) Tezkirât-ül-huffâz cild-2, sh. 425

6) El-A'lâm cild-6, sh. 136

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 507

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1103

İBRÂHİM BİN ABDULLAH

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından. Künyesi, Ebû Müslim el-Kûcî'dir. 192 (m. 807) senesinde Basra'da doğdu. 292 (m. 904)'de Bağdâd'da vefât etti. Hadîs ilminde hafız derecesinde olup, yüzbin hadîs-i şerîfi, senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır. Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Abdurrahmân bin Hammâd eş-Şa'bî, Haccâc bin Nusayr el-Fesâtitî, Haccâc bin Minhal el-Enmâtî, Ebû Âsım en-Nebîl, Müslim bin İbrâhîm, Abdullah bin Mesleme el-Ka'nebî ve diğer âlimlerden. Kendisinden ise Ebü'l-Kâsım Begâvî, İsmail bin Muhammed es-Saffâr, Ebû Amr bin Semmak, Ahmed bin Selmân en-Necâd, Ebû Sehl bin Ziyâd, Muhammed Ca'fer el-Edmî, Ebû Bekir eş-Şâfiî ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

İbrâhîm bin Abdullah, âlim ve fazîletli bir zât idi. Aslen Basralı olup, Bağdâd'a geldiği zaman, dörtbin kişi etrâfında toplanmıştır. Burada çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Etrâfında toplananların çok olması sebebiyle, yedi kişi ondan işittiklerini birbirlerine nakletmek sûretiyle cemâate duyurmuşlardır. Hadîs ilminde "Sünen" adlı bir eseri vardır.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 120

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 620

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 210

4) Mu'cem-ül-Müellifîn cild-1, sh. 55

5) El-A'lâm cild-1, sh. 49

İBRÂHİM HARBÎ

Fıkıh ve hadîs ilminde meşhûr bir âlim. İsmi, İbrâhîm bin İshâk bin İbrâhîm el-Harbî'dir. Künyesi, Ebû İshâk'tır. 198 (m. 813) senesinde doğdu. 285 (m. 898)'de vefât etti. Aslen Merv'den olup, Bağdâd'da yerleşmiştir. Ahmed bin Hanbel'den fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Nuaym, Fazl bin Dekkîn, Affân bin Müslim, Abdullah bin Sâlih, Iclî Mûsâ bin İsmail, Ebû Havdî, Ubeydullah bin Muhammed, Amr bin Merzûk, Ahmed bin Hanbel ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. İbrâhîm Harbî'den de Mûsâ bin Hârûn, Yahyâ bin Sa'îd, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Hüseyn el-Mehâmilî, Muhammed bin Nahled, Ebî Bekir bin el-Enbârî, İbrâhîm bin Hubeyş ve daha bir çok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Hadîs ilminde hafız derecesinde olup, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberlemiştir.

Ayrıca lügat ve nahiv ilminde de âlim olup, edipliği ile meşhûrdur. Edebî ilimleri, Ebû Abbâs Sa'lebe'den öğrenmiştir. Vera', takvâ ve edebte, asrının seçkin âlimlerinden idi. Zamanının âlimlerinden bir zât şöyle demiştir; "Üç kimsenin benzerini görmedim. Biri, Ahmed bin Hanbel'dir ki, analar onun gibisini doğurmamıştır. Diğeri Beşîr bin Haris olup, tepeden tırnağa akıl ile dolu idi. Üçüncüsü, Ebû Ubeyd İbrâhîm Harbî'dir ki, ilim deryası idi." Dâre Kutnî de onun hakkında "O sâdık ve her ilimde emsalini geçmiş bir âlimdir" demiştir.

Kendisi şöyle demiştir: "Hiç bir sıkıntımı yakınlarıma açıp, onları üzmedim. Kişi derdini, kederini aile efradına anlatıp onları üzmemelidir." Ahmed bin Süleymân Katiî şöyle anlatmıştır: "Bir defasında öyle bir maddî sıkıntıya düştüm ki, hâlimi anlatmak üzere İbrâhîm Harbî'ye gittim. Ben hâlimi anlatınca, kendini sıkma, Allahü teâlâ yardım ihsân eder, ferahlığa kavuşturur dedi ve şöyle anlattı: Bir defasında ben de maddî sıkıntıya düşmüştüm. Çoluk çocuğun hiçbir yiyeceği kalmamıştı. Hattâ hanımım şöyle demişti; "Sen ve ben sabrederiz. Fakat şu iki küçük çocuğumuz ne yapacak, hadi yazdığın kitaplardan bir kısmını getir satalım veya rehin verelim,

karşılığında para alalım" demişti. Bu işi kabûl etmedim. Çocuklar için bir yerden ödünç yiyecek al dedim. Sonra da, beni bir gece bir gündüz bekleyin diyerek, evimde kitaplarımın bulunduğu dehlize çekilip, ilmî çalışmalar yapmaya başladım. Geceleyin birisi, bulunduğum yerin kapısını çaldı. Kim o dedim, bir komşun dedi. İçeri gel dedim, lâmbayı söndür de öyle gireyim diye ısrar etti. Ben de lâmbayı söndürdüm, içeri girip, yanıma birşeyler bırakıp, çıktı gitti. Lâmbayı yakıp baktım ki, içinde yiyecek dolu bir torba ve kâğıda sarılı beşyüz dirhem (para) bırakmış. Hanımımı çağırdım. Torbayı ona verip, çocukları uyandır, bunun içindeki yiyecekleri yiyiniz dedim. Bıraktığı dirhemlerle de borçlarımı ödedim. Ertesi gün, Horasan hacılarının geçtiği bir gündü. Evimin önünde oturuyordum. Bir deveci, üzeri yüklü iki deve ile yanıma yaklaşıp, İbrâhîm Harbî'nin evi neresidir, dedi. İbrâhîm Harbî benim dedim. Yüklerini indirip, iki deve yükü eşyayı yanıma indirdi: Bunları sana Horasan'dan bir zât gönderdi, dedi. O zât kimdir dedim. O zât kendisinin kim olduğunu söylememem için beni vekîl etti dedi. Gönderenin kim olduğunu söylemeden ayrılıp gitti."

İbrâhîm Harbî, ilimde, zühd ve takvâda (dünyâya düşkün olmamada, haram ve şübhelilerden sakınmada) Ahmed bin Hanbel hazretlerine çok benzerdi. Kendisi bu hocasına kıyas edilir, onun gibidir, denilirdi. Şu sözü meşhûrdur; "Size hadîs âlimlerinden söylediğim her söz, Ahmed bin Hanbel'den nakildir. O bize, çocukluğumuzdan beri Resûlullahın sünnetine tâbi olmamızı, Eshâb-ı kiramın naklettiklerine ve Tabiînin, Eshâbdan bildirdiklerine uymamızı söyledi ve bunu kalbimize yerleştirdi."

İbrâhîm Harbî (r.a.) bütün ömrünü ilme vermiş, ilmi ile amel etmiş ve insanların se'âdete kavuşması için çalışmıştır. Dünyaya düşkün olmayıp, gayet sâde bir hayat yaşamıştır. Ömrünün son günlerinde hastalanmıştı. Bir tabîb, onun tedâvisi için yanına gelip gidiyordu. Bir gün hizmetçisi su getirip, efendim, size bakan doktor ölmüş dedi. Bu haber üzerine ağlayarak şu ma'nâda bir beyit söylemiştir: "Hastalığı tedâvi eden tabîb öldü. Ölüm hastaya da yaklaşmaktadır..." Yine bu hastalığı sırasında ziyâretine gelenler, kendini nasıl buluyorsun dediklerinde, kendimi şâirin şu şiirinde bahsettiği gibi buluyorum, dedi. Şu ma'nâda bir şiir söyledi: "Her taraftan üzerime musîbetler geliyor. Yavaş yavaş eridiğimi görüyorum. Nefs, insanı nasıl da aldatıyor. Kulluk yapmaya fırsat" vermiyor, ömür yaydan fırlayan ok gibi geçip gidiyor..." Cenâzesinde büyük bir cemâat toplandı. Cenâze namazını kadı Yûsuf bin Ya'kûb kıldırdı. Vefât ettiği gün, şiddetli yağmur yağıyordu. Bu sebeble cenâzesi evinden dışarı çıkarılamadı, evine defn edildi.

İbrâhîm Harbî, fıkıh, hadîs ve diğer ilimlere dâir pek çok eser yazmıştır. Bu eserlerinden bir kısmı şunlardır:

1. Sücûd-ül-Kur'ân, 2. Menâsik-ül-hac el-Hedâye ve Sünne, 3. El-Hammâm ve Âdâbühû, 4. Müsned-i Ebî Bekir, 5. Müsned-i Osman, 6. Müsned-i Ali, 7. Müsned-i Zübeyr, 8. Müsned-i Talha, 9. Müsned-i Sa'd bin Ebî Vakkas, 10. Müsned-i Abdurrahmân bin Avf, 11. Müsned-i Abbâs, 12. Müsned-i Şey be bin Osman, 13. Müsned-i Abdullah bin Ca'fer, 14. Müsned-i Misver bin Muhrime, 15. Müsned-i el-Muttalib bin Rebîa, 16. Müsned-i Sâib, 17. Müsned-i Hâlid bin Velîd, 18. Müsned-i Ebî Ubeyde bin Cerrah, 19. Müsned-i Mârevâ Âsım bin Ömer, 20. Müsned-i Safvân bin Ümeyye, 21. Müsned-i Amr bin Âs, 22. Müsned-i İmrân bin Husayn, 23. Müsned-i Hakim bin Hızam, 24. Müsned-i Abdullah bin Zem'a, 25. Müsned-i Abdurrahmân bin Sümre, 26. Müsned-i Abdullah bin Amr, 27. Müsned-i İbn-i Ömer'dir.

İbrâhîm Harbî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Yakın akrabadan evlenmeyiniz, çünkü çocuk cılız olur."

"Ticârete devam edin. Çünkü rızkın onda dokuzu ticârettedir."

"Se'âdetlerin efdali, Allahü teâlâya itaatle geçen uzun ömürdür."

İbrâhîm Harbînin kıymetli sözlerinden biri şöyledir: Birgün yanında bulunan cemâatine, "Şimdi bu zamanda, kime garîb denir?" dedi. Birisi "Vatanından uzak olana denir" dedi. Bir başkası "Dostlarından ayrı düşene garîb denir" dedi. Diğerlerinden her biri ayrı bir şey söyledi. Bunun üzerine İbrâhîm Harbî şöyle buyurdu: "Bu zamanda garîb, âlim ve sâlih bir zât olup da, dîne hizmet husûsunda yardımcısız, yapayalnız kalan kimsedir."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 27

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 584

3) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh 14

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 86

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 12

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 190

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 256

8) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 566

İBRÂHÎM-İ HAVVÂS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhîm bin İsmail el-Havvâs olup, künyesi Ebû İshâk'dır. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin talebelerinden olup, Ebû Ca'fer Huldî ve Sürvân-ı Kebîr'in üstadıdır. Yüksek makam ve kerâmetler sahibiydi. Bağdadlıdır. 291 (m. 903) yılında Rey Câmiî'nde vefât etti. Gasl ve tekfinini Yûsuf bin el-Hüseyin yaptı. Havvâs, hurma yaprağından zenbil dokuyucu demektir. Herkes tarafından medh edilmiş, kendisine tevekkül edenlerin reîsi denilmiştir. Konuşmaları hep hikmet doluydu. Seferleri meşhûrdur. Defalarca Mekke'ye gitti. Sefere çıkacağı zaman ve başka zamanlarında, iğne, iplik, makas ve su kabını yanından eksik etmezdi.

Çağırılan bütün da'vetlere sünnet olduğu için gider. Fakat birşey yemezdi. İnsanlara nasîhat ederdi. Da'vetten sonra hemen evine dönerdi. Evinde yenecek bir şey bulunmaz, bu sebeple ne yiyip, ne içtiği bilinmezdi.

İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) hazretleri anlatır: Bir sene, hacca gitmeğe niyet ederek yola çıktım. Ne zaman Kâ'be-i şerîf tarafına gitmek istedimse, gayri ihtiyâri ters istikamete doğru gidiyordum. Allahü teâlânın irâdesi beni bu tarafa çekiyordu. En sonunda İstanbul tarafına gitmeğe karar verdim. Şehre girdim. Yüksek bir köşk gördüm. Kapısı önünde, bir kısım insanlar toplanmıştı. Yaklaşarak: "Niçin toplandınız?" diye sordum. Onlar da, "Rum Kayseri'nin kızı delirmiş, çâre bulmak için doktorlarını topladı" dediler.

Bunda bir hikmet olsa gerektir deyip içeri girdim. Odada Kayser'in kızını gördüm. Bana bakarak "Ey İbrâhîm-i Havvâs! Hoş geldiniz" dedi. Ben, hayret ederek, "Beni nereden tanıyorsunuz?" diye sorunca bana, "Canımı cânâna teslim etmek istedim ve Hak teâlâdan

sevdiği bir kulunu yanımda bulundurmasını niyaz ettim. "Üzülme, yarın İbrâhîm-i Havvâs dostum sana gönderilir buyuruldu" dedi. Bunun üzerine İbrâhîm-i Havvâs hazretleri "Peki hastalığınız nedir?" diye sordum. Kız da, "Bir gece dışarı çıkıp, ibret nazarı ile gökyüzüne baktım. Allahü teâlâ hazretleri, beni benden aldı. Kendimden geçtim. (Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah) kelimesi dilime, ma'nâsı kalbime geldi. Bu kelimeyi dilimden düşürmez oldum. Bu sebebten bu hâlime delîlik alâmeti, bana da deli, dediler" diye cevap verdi. O zaman ben, "Bizim diyara gelmek ister misin?" deyince, o da, "Sizin diyarda ne vardır?" dedi. "Mekke, Medine, Beytülmukaddes oradadır" diye cevap verince, "Sağ tarafına bak" dedi. Baktım, bir düzlükte Mekke, Medine ve Beytülmukaddes karşımda duruyor gördüm. Az sonra bana: "Vakit yaklaştı, istek ve arzu haddi aştı" dedi ve Kelime-i şehâdet getirip rûhunu teslim etti.

Talebelerinden biri anlatır: İbrâhîm-i Havvâs hazretleri ile yola çıkmıştık. Yola çıkarken buyurdu ki; "Yol boyunca ikimizden birinin reîs olması lâzımdır. Yollardaki işlerin idâresi onun elinde olacak." Ben de, "Reîs, siz olun efendim" dedim. Hocam "Reîs olursam, benim sözlerime itiraz etmiyeceksin" buyurduğunda, "Peki efendim" dedim.

Yolumuza devam ettik. Yolda bir konağa gelince "Otur" buyurdu. Kuyudan su çekti. Bana ikram etti. Odun getirdi, ateş yaktı. Ne zaman bir iş yapacak olduysam müsâade etmedi. "Madem ki reîs benim, benim dediğim olacak" buyurdu. Yolda şiddetli bir yağmura tutulduk, paltosunu çıkarıp, sabaha kadar ayakta üstüme tuttu. Ben çok sıkılıyordum. Sabah olunca, "Keşke reîs ben olsaydım" dedim. Yolumuza devam' edip, hacca gittik. Hacdan sonra bana: "Evlâdım, reîs olduğun zaman sana yaptığım gibi yaparsın. Reîs, başkalarına hizmet ettiren değil, onlara hizmet eden, onların dünyâ ve âhıret se'âdeti için çalışan kimsedir. Reîs, başkalarından gelen sıkıntılara severek katlanan insandır."

İbrâhîm-i Havvâs hazretleri bir gün Bağdâd'da sâlihlerden bir kaç kişiyle birlikte, bir yerde oturuyordu. O esnada yanlarına bir genç geldi, İbrâhim-i Havvâs hazretleri arkadaşlarına buyurdu ki; "Bu gencin yahudi olduğunu zannediyorum." Arkadaşları, bu söze pek kulak vermediler. Genç gelip oradakilere sordu: "Bu zât benim için neler söyledi?" Onlar da, "Senin yahudi olduğunu söyledi" dediler. Genç, hemen İbrâhîm-i Havvâs hazretlerinin ellerine sarılıp, Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu. İbrâhim-i Havvâs hazretleri müslüman olmasının sebebini sordu. Genç, "Efendim, biz kitabımızda şöyle okuduk ki: "Sıddîk, ya'nî hakîkî bir müslümanın firâsetinde yanlışlık olmaz. Kendi kendime müslümanları imtihan etmek istedim ve dedim ki; "Müslümanlar arasında sıddîk olanlar bulunabilir. Çünkü onlar "Biz Allahü teâlâdan başka herşeyi kalbimizden çıkarırız" diyorlar, işte bu düşünce ile sizin yanınıza geldiğimde, benim yahudî olduğumu hemen anladınız. Buradan sizin sıddîk olduğunuzu anladım. Bunun için müslüman oldum" dedi.

Kendisi anlatır: "Hacca giderken bir rahible karşılaştım. Onunla yedi gün yolculuk ettik. Bir ara rahib "Senin dînin mi, yoksa benim dînim mi haktır, şu suyun üzerinde yürüyüp, tecrübe edelim" diyerek ırmağın üzerinde yürüyüp karşıya geçti. Rahibin bu hâline hayret ettim. "Yâ Rabb! Beni bu rahibe karşı mahcup etme" diye duâ ettim. Besmele çekip, su üzerinde karşıya geçtim. Rahib. "Bu olmadı, ikimiz de geçtik" dedi. Bir müddet daha yola devam ettik. Karınlarımız acıkınca, rahib cebinden çıkardığı kâğıda birşeyler karalayarak yemek istedi. Önümüze bir köpek çıktı. Ağzında bir dilim ekmek vardı. Rahib bu ekmeği aldı. Bunun üzerine "Yâ Rabbi, beni yine utandırma" diye duâ ettim. Hemen nûr yüzlü bir genç, içinde çeşitli nefis yemekler bulunan bir tepsi getirip bıraktı. Gelen iki yemek arasındaki farkı gören rahib "Benim

yaptığım sihir idi. Seninki gerçekten kerâmettir" diyerek hemen Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu.

İbrâhîm-i Havvâs hazretleri anlatır: "Bir yolculukta idim, vakit gece yarısı idi. Adamın biri karşıma çıkıp, bana dedi ki, "Yâ İbrâhim! Sen aç ve susuz değil misin?" Gerçekten de uzun zamandan beri açtım. Ve aç olduğumu ona söyledim. Hemen bir tas su ile biraz yiyecek verdi. Bunları yedim. O başka tarafa, ben de başka yöne ayrıldım. O yemekleri yedikten sonra bir daha hiç acıkmadım. O kimsenin kim olduğunu hâlâ bilmiyorum."

Hamîd-i Esved hazretleri anlatır; "İbrâhîm-i Havvâs hazretleri ile Medine'de idik. Kendisi kalabalık bir cemâate va'z veriyordu. Birisi halkı yararak yanına varıp elini öptü. Ona sordum: "Sen onu nereden tanırsın?" O da, "Ben aslen Tâifliyim hanımım ve çocuklarım geçen sene hac esnasında vefât ettiler.

Bakî kabristanına defn ettik. Çok üzüldüm. Devamlı kabirlerini ziyâret ediyordum. Bir gün kabristanda birisiyle karşılaştım. Ona durumu arz ettim. Beni teselli etti. Bana anlattıklarından çok duygulanmıştım. Kendisine "Efendim isminiz nedir?" diye sordum. Bir türlü cevap vermedi. Çok ısrar etmeme rağmen yine söylemedi. Biraz uzaklaşınca "Ben İbrâhîm-i Havvâs'ım" dedi. Kabristanda gördüğüm zât, işte bu va'z verendir. Görür görmez onu hemen tanıdım."

İbrâhîm-i Havvâs hazretleri, Medine'ye Peygamber efendimizin Kabr-i şerîfini ziyârete gidiyordu. Çölde hayvanlar susamışlar, ölme derecesine gelmişlerdi. Yanında bulunan bir kayaya eli ile vurdu ve Allahü teâlânın ihsanıyla oradan su fışkırdı. Bütün hayvanlar oraya gelip su içtiler. Yanına bir zât gelip sordu: "Nereye gidiyorsun?" İbrâhîm-i Havvâs da, "Resûlullah efendimizin kabrini ziyâret etmeğe" dedi. Gelen kimse, "Bizden de selâm söyler misiniz?" deyince, İbrâhîm Havvâs, "Olur, ama kimin selâmı var diyeceğim?" dedi. O gelen de, "Kardeşin Hızır'ın selâmı var dersiniz" dedi.

Birgün bir rahib İbrâhîm-i Havvâs hazretlerine gelerek dedi ki, "Duyduğuma göre bir yere gidecekmişsiniz, acaba size yol arkadaşı olabilir miyim?" O da, "Olur" buyurdu. Nihâyet yola çıktılar. Uzun bir yolculuktan sonra bir ovaya gelip, bir ağaç altına oturdular. Rahib dedi ki, "Ben çok acıktım. Yemeğimiz de yok. "Rabbim sevdiği kulunu sıkıntıda bırakmaz" diyordun, haydi Rabbine duâ et de yemek göndersin." İbrâhîm-i Havvâs hazretleri, rahibin bu sözleri karşısında, "Yâ Rabbî! Beni bu rahibin yanında mahcûb etme" diye duâ etti. O anda gökten bir sofra indi. Çeşitli yemekler vardı, beraberce yediler. Akşama kadar yine yola devam ettiler. Akşam namazını kıldıktan sonra rahibe buyurdu ki, "Bu sefer de sen duâ et de yemek gelsin."

Rahib bir kenara oturup düşünmeye başladı. Bir de baktılar ki, aniden bir sofra geldi. Sofrada, daha çok çeşit yemekler vardı. İbrâhîm-i Havvâs hazretleri bu duruma çok şaşırdı. Merakla sordu. "Sen nasıl duâ ettin de bu yemek geldi?" Rahib, "Efendim! Size birinci müjdem, Kelime-i şehâdettir. Kenarda oturunca, içimden Kelime-i şehâdet getirdim. Zünnârımı kopardım, ikincisi de, "Yâ Rabbî! Yanımda bulunan İbrâhîm-i Havvâs'ın hürmetine bize yemek gönder" diye duâ ettim. Allahü teâlâ ihsân buyurarak, bize bu yemekleri gönderdi." Rahib îmân ettikten sonra, İbrâhîm-i Havvâs hazretleri ile birlikte hacca gitti ve orada vefât etti.

İbrâhîm-i Havvâs'a (r.a.), "Îmânın hakîkati nedir?" diye soran kimseye, "Bu sorunuzun cevâbı lâf ile değil, yaşayarak, görerek verilir. Şimdi ben Mekke-i mükerremeye gidiyorum. Eğer benimle gelirsen, yolculukta sorduğunun cevâbını alırsın" buyurdu. O zât diyor ki, "İbrâhîm-i Havvâs hazretlerinin teklifini kabûl ettim. Yola çıktık. Yolculuğumuzun her gününde, iki tabak

yemek ile iki bardak su, gâibden zuhur ediyordu. Yiyeceklerin yarısını bana veriyor, diğerini de kendisi için ayırıyordu. Birgün çölün ortasında ata binmiş yaşlı bir zât yanımıza geldi. İbrâhîm Havvâs hazretleriyle bir miktar konuştular. Sonra atına binerek yanından uzaklaştı. "Efendim, bu gelen ihtiyâr kim idi?" dedim. "Yolculuğumuzun başlangıcında bana sorduğunuzun cevâbıdır" buyurdu. Ben "Anhyamadım efendim" deyince, o da, "Bu gelen zât, Hızır aleyhisselâm idi. Seninle beraber yolculuk yapalım diye teklif etti. Allahü teâlâdan başkasına güvenmek, itimâd etmek gibi bir hâl olur, tevekkülüm bozulur diye korktuğum için, teklifini kabûl etmedim, işte sorduğun uz îmânın hakîkati, Allahü teâlâdan başkasına güvenmemektir" buyurdu.

İbrâhîm-i Havvâs hazretleri, nehrin kenarında hurmalıkların olduğu bir yerde oturup, hurma liflerinden zenbil örüp, gayri ihtiyâri elinde olmadığı halde nehre atıyordu. Bu hâl dört gün devam etti. Sonunda bu işin hikmeti nedir? Ben niçin böyle yaptım? diyerek nehrin akıntısına doğru yürümeye başladı. Derken nehrin kenarında oturup ağlıyan yaşlı bir kadına rastladı. Kadına "Vâlide, niçin ağlıyorsunuz?" diye sorunca, kadın "Evlâdım! Beş yetim çocuğum var. Onlara yedirecek hiçbir şeyimiz kalmadı. Dört gündür bu nehirden, yapılmış zenbiller akarak geliyordu. Bunları alıp satıyor geçimimizi sağlıyorduk. Bugün gelmedi" diye cevap verdi. Bunları işiten İbrâhîm-i Havvâs hikmetini anladı ve kadına "Şimdi sen müsterih ol. Evinizi bana gösteriniz, geçiminizi ben halledeceğim" buyurdu.

Hamîd-i Esved hazretleri anlatır: "İbrâhîm-i Havvâs hazretleri ile beraber yedi gün yolculuk yaptım. Yedi gün zarfında hiçbirşey yiyip içmedim. Daha sonra yürüyecek takatim kalmadı. Durumumun farkına vararak buyurdu ki, "Evlâdım! Sana ne oldu?" Ben de "Efendim! Yürüyecek hâlim kalmadı" dedim. O "Acıktın mı, susadın mı?" diye sordu. "Susadım" dedim. Bu sözüm üzerine, "Şu nehirden su iç de gel!" dedi. Hemen nehre vardım. Suyundan içip, abdest aldım. Hayatımda bu kadar tatlı ve soğuk su içmemiştim. Kendisi hiç gelip içmedi. Daha sonra arkama dönüp baktığımda, nehir olan yer kupkuru bir ova idi.

İbrâhîm-i Havvâs hazretleri bir dağda ibâdet ediyordu. Bir gece yarısı dereye abdest almaya indi. O sırada bir arslan karşısına çıktı. Arslan acılar içinde kıvranıyordu. Boynunu büktü, ayağını gösterdi. Ayağına taş batmış ve iltihaplanmıştı. İbrâhîm-i Havvâs hazretleri çakısını çıkardı, arslanın ayağını yararak yarayı temizleyip, iyice sardı. Arslan fasîh bir lisân ile teşekkür etti.

İbrâhîm-i Havvâs hazretleri hacca gidiyordu. Gece ve gündüz devamlı hiç dinlenmeden yürüyordu. Daha sonra Mekke'ye yakın bir yerde dinlenmek için bir yere oturdu. O sırada bir arslan kendisine saldırdı. Bu sırada şöyle bir ses işitildi: "Yâ İbrâhîm! Hiç korkma, çünkü senin etrâfında yetmişbin melek vardır. Onlar seni muhafaza ediyorlar." Daha sonra hiç korkmadan yoluna devam etti.

İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) anlatıyor: "Bir zaman sahrada yolculuk yaparken yolumu kaybettim. Şaşkın bir hâlde iken, aniden karşımda birini gördüm. Bana selâm verip, "Yolunu mu kaybettin?" dedi. Ben de selâmını alıp "Evet yolumu kaybettim" dedim. Bunun üzerine o kimse, "Öyle ise peşimden gel. Yolunu bulman için sana yardım edeyim" dedi. Henüz bir kaç adım gitmiştik ki, o zât gözden kayboldu. Ben dikkat ettiğimde, yolumu bulmuş olduğumu anladım ve ondan sonra hiçbir yolculukta yolumu kaybetmedim. Hattâ, acıkma ve susama dahi hissetmedim."

Kendisi anlatır, "Bir zaman Şam civarında bulunuyordum. Nar ağacı gördüm. Tatlı nar yemek arzu ediyordum. Lâkin gördüğüm narlar ekşi olduğu için, yemeyip sabır ettim. Tatlı nar

bulduğum zaman yerim deyip, yoluma devam ettim. Bir yere varınca, eli, ayağı olmayan, zayıf, halsiz, yaralı bir kimse gördüm. Yaralarına kurt düşmüş, hattâ birçok eşek arısı yaralarına hücum etmiş, zavallıya ızdırab veriyorlardı. Onun bu çaresiz ve muzdarib hâline çok acıyarak, yanına varıp, "Bu halden kurtulmak ister misin?" dedim. "Hayır" dedi. Ben hayretle "Niçin?" dedim. "Sağ sâlim olmak nefsimin arzusudur. Bu halde olmam ise Rabbimin muradıdır. Onun muradının aksi olan bir şeyi O'ndan istemek, kulluğuma yakışmaz, takdîrine râzı olmak, elbette benim için hayırlıdır" dedi. "Müsâade et de hiç olmazsa onları senden uzaklaştırayım. Sana çok ızdırap veriyorlar" dedim. "Onlar bana ızdırap verdikçe, benim hâlim daha hoş oluyor. Ey Havvâs! Sen benim çektiğim sıkıntıları, eşek arılarını boşver, sen tatlı nar yemek arzusunu kendinden uzaklaştırmaya bak" dedi. "Bütün bunları nereden biliyorsun?" dedim. "Allahü teâlâ bildiriyor" dedi. Ben izin isteyip ayrıldım ve yoluma devam ettim."

Mimşâd-i Dîneverî şöyle anlatıyor: "Bir gece geç vakitte dışarı çıktım. Bir tepeye çıktım. Şiddetli soğuk vardı ve çok kar yağıyordu. Baktım ki, İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) orada oturuyor. Üzerinde sadece bir gömlek vardı. Etrâfına karlar düşüyor, hemen eriyordu ve bulunduğu yer, gayet kuru idi. Benimle müsâfeha etti. Ellerinin sıcaklığı ile benim ellerim terledi. Biraz sohbet edip ayrıldık."

İbrâhîm-i Havvâs (r.a.), talebelerinden Ebû Hasen isminde birine "Bir yere gideceğim. Sen de gelir misin?" dedi. Talebe "Peki efendim, izin verirseniz evden ayakkabılarımı giyip geleyim" deyip eve gitti. Eve vardığında (kaygana) isimli yemeğin hazırlanmış olduğunu gördü. Ondan bir miktar yedi. Sonra hocasının yanına geldi. Beraberce yola çıktılar. Bir nehirden geçmeleri icâb etti. İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) nehir üzerinde yürümeye başladı. Peşinden talebesi de yürümek istedi ise de, suya battı. Bunun üzerine hocası gerip dönüp "Ne oluyor. Yoksa, kaygana ayağına mı dolaştı?" buyurunca, o talebe hemen hocasının su üstünde yürümesine, hem de kendisinin o yemeği yediğini anlamasına hayret etti.

Vefâtından önce hastalandı, ishale yakalanmıştı. Üstü çok fazla kirleniyordu. Temiz olarak ölmek istiyordu. Bunun için her abdesti bozulduğunda gusül abdesti alıyor, iki rek'at namaz kılıyor tekrar abdesti bozuluyordu. O gün altmış defa gusül abdesti aldı. En sonunda gusül yaparken vefât etti. Vefâtından sonra onu rü'yâda görenler sordular: "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele eyledi?" O da, "Yaptığım ibâdetler ve gösterdiğim tevekkül, bana verilen ni'metlere karşı yetmedi. Ancak dünyâdan göçeceğim sıralarda gusül abdesti alarak temizlenmem, Allahü teâlânın katında makbûle geçmiş. Bu temizlik sebebiyle Cennette en yüksek makamlara çıkardılar ve şöyle bir ses, "Ey İbrâhîm! Sana yapılan bu ikram, huzûrumuza temiz olarak geldiğindendir. Burada temizler için, fevkalâde büyük mertebeler, makamlar vardır" diyordu.

İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) buyurdu ki: "Esas âlim, ilmi ile amel edendir."

"Kalbin ilâcı beştir Kur'ân-ı kerîm okumak ve Kur'ân-ı kerîme bakmak, mi'deyi boş tutmak, gece kalkıp ibâdet etmek, seher vaktinde ağlayıp sızlamak ve iyilerle beraber bulunmaktır."

"Kibir, doğruyu bulmaya mâni olur." "Cimrilik vera' hâlini öldürür."

"İnsanın helâlinden giydiği kendi eski elbisesi, başkalarından gelen sadaka elbiseden daha güzel ve iyidir."

"Asıl helak olan kimse, âhir ömründe yolunu sapıtan ve tam menzile yaklaştığı sırada, hak yoldan kayan kimsedir."

"Talebelerin, ayıplarını anlatacak biriyle oturması, ona üstün hâllerin yolunu gösterecek biriyle arkadaşlık etmesi ve ma'nevî hâlini harekete getirecek biriyle dost olması lâzımdır."

"Bir müslüman, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına ne kadar dikkat edip tatbik ediyorsa, Allahü teâlâ da onu o miktar azîz eder Diğer müslümanların kalbine de onun sevgisini verir."

"İlmin tamamı iki şeyden ibârettir: 1. Allahü teâlânın, ezelde, senin için takdîr ettiği rızık için endişe etme. 2. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet eyle."

"Fakîrlik, hâline şükredip, kimseye şikâyet etmemek ve ihtiyâcını gizlemek, göstermemektir."

"Sabretmeyen zafere kavuşamaz."

"Başkasının sermâyesi ile ticâret yapan, iflâs etmiştir."

"Başkasına el açacak duruma düşmek, müslümana yakışmaz."

"Bir kimse, baş olma sevdasına kapılırsa, artık ibâdetten, ihlâstan sıyrıldı demektir."

"İyi insanların, bütün varlığı ile bağlı olduğu muradı, maksadı, Allahü teâlâ olmalıdır. Doğru, sâdık, kimselerle arkadaş olmalıdır. Açlık, iyi insanın gıdası, ibâdet rûhunun süsüdür."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 284

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-1, sh. 325

3) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 7

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 97

5) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 394

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 223

7) Risâle-i Kuşeyrî sh. 136

8) Keşf-ül-mahcûb sh. 293

9) El-A'lâm cild-1, sh. 28

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 4

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1022

İBRÂHİM BİN MÛSÂ (İbrâhîm el-Ferrâ)

Hadîs âlimlerinden. Adı, İbrâhîm bin Mûsâ bin Yezîd bin Zâzân et-Teymî'dir. Künyesi, Ebû İshâk er-Râzî el-Ferrâ'dır. "Sagîr" lakabı ile de meşhûrdur. Büyük hadîs âlimlerindendir. Doğum târihi belli değildir. 230 (m. 844) târihi civarında vefât ettiği bildirilmektedir.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan İbrâhîm bin Mûsâ, bir çok âlimin derslerine devam etti. O, Süfyân bin Uyeyne, Cerîr bin Abdülhamîd, Vekî', Hişâm bin Yûsuf es-San'anî, Velîd bin Müslim, Yahyâ bin Ebî Zaide, Îsâ bin Yûnus ve daha birçok âlimden ilim alıp, onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İmâm-ı Buhârî, İmâm-ı Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a, Muhammed bin İsmail et-Tirmizî ve daha birçok âlim ilim aldılar ve rivâyette bulundular.

Ebû Zür'a, onun hakkında: "O; Ebû Bekir bin Ebî Şeybe'den daha sağlam, hadîs bakımından ondan daha sahîhdir. Ben, ondan yüzbin hadîs-i şerîf yazdım. Yüzbin hâdîs-i şerîf de, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe'den yazdım" dedi. İmâm-ı Nesâî ve Ebû Hatim, onun sika (güvenilir) râvilerden olduğunu bildirdiler.

O, ilimde yüksek bir mevkiî olan zâttır. Hadîs hafızlarından olup, yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleriyle beraber ezberlemişti. Hadîs öğrenmek için birçok yerleri dolaştı. Bunları kitap hâline getirdi. Yazılı eserleri vardır.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdular ki:

"Cuma gününden daha faziletli bir gün üzerine, güneş doğmadı ve batmadı. O günde öyle bir saat vardır ki, o ânda mü'minin yaptığı duâyı Allahü teâlâ kabûl eder."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 449

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 170

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 118

İBRÂHİM BİN MÜNZİR EL-HİZÂMÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhîm bin Münzir bin Abdullah bin Münzir bin Mugîre bin Abdullah bin Hâlid bin Hizam bin Hüveylid bin Esed el-Huzâmî olup, künyesi, Ebû İshâk el-Medenî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Medine'de doğmuş, Bağdâd'da uzun müddet ikâmet etmiş (oturmuş) ve 236 (m. 850)'de hac yaptıktan sonra Muharrem ayında Medîne-i münevverede vefât etmiştir.

İbrâhîm bin Münzir, İmâm-ı Mâlik, Süfyân bin Uyeyne, İbn-i Ebî Füdeyk, Ebî Bekir bin Ebî Üveys, Ebî Zamrete, Haccâc bin Zîr-rakîbe Abdullah bin Vehb, Ya'kub bin Ca'fer bin Ebî Kesir, Ma'n bin Îsâ, Enes bin İyâs, Muhammed bin Melîh ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir, İmâm-ı Buhârî, İbn-i Mâce, Tirmizî, bir vasıta ile Nesâî, Dârimî, Ahmed bin Yûsuf et-Taglibî, Ziyâd bin Eyyûb, Ahmed bin Ebî Hayseme, Ca'fer bin Muhammed bin Şâkir, Abdullah bin Ahmed ed-Devrûkî, Ebü'l-Abbâs Sa'lebe en-Nahvî ve daha pek çok âlim de İbrâhîm bin Münzir'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Ebû Hatim ve pek çok âlim, onun hadîs rivâyet etme şartlarına sahip bulunduğunu ve rivâyet ettiği hadîslerin sağlam olduğunu söylemişlerdir. Dârimî: "İbn-i Maîn'i gördüm. İbrâhîm bin Münzir'den hadîs-i şerîf yazıyordu" buyurdu. Nesâî ise, onun rivâyet etmiş olduğu hadîsleri almakta bir mahzur olmadığını söylemiştir. Yahyâ bin Maîn, Dâre Kutnî ve diğer pek çok hadîs hafızı, onun sika (sağlam, güvenilir) olduğunu söylemişlerdir, İbn-i Hibbân ise, onu sikât kitabında zikretmiştir. Ya'nî sika râviler arasında saymıştır. Zübeyr bin Bekâr ise, onun hadîs ilmini iyi bildiğini söylemiştir. Nesâî; "İbrâhîm bin Münzir'in rivâyetlerinde bir beis yoktur", ya'nî onun rivâyetine gölge düşürecek bir durum yoktur, buyurmuştur.

İbrâhîm bin Münzir, Abdülazîz bin Ebî Sabit, İsmail bin İbrâhîm Musî bin Ukbe Kureyb, İbn-i Abbâs'dan rivâyet etti: "Peygamberimiz (s.a.v.) konuştuğu zaman, mübârek ön dişleri arasından nûr saçardı" buyurdu. Bunu İmâm-ı Tirmizî Şemâil-i şerîf de Dârimî'den de rivâyet etmiştir.

Kitâb-ül-Megâzî fil-hadîs isimli, hadîs-i şeriflerde bildirilen harblerle ilgili haberleri ve beyân buyurulan hadîs-i şerîfleri toplayan bir kitap yazmıştır.

---

1) Tehzîb üt-tehzîb cild-1, sh. 166

2) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 179

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 470

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 115

İBRÂHİM BİN SA'ÎD EL-MÜZENÎ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû İshâk'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 247 (m. 861)'de vefât etmiştir. Süfyân bin Uyeyne, Ebû Muâviye ed-Darîr, Ebû Üsâme, Halef bin Temîm gibi büyük âlimlerden rivâyette bulundu. Kendisinden de, Ebû Hatim er-Râzî, Ebû Bekir bin Ebiddünyâ, Ahmed bin Ali el-Âbâr ve daha başkaları rivâyette bulundu. İmâm-ı Buhârî hazretlerinden başka, diğer hadîs imamları da ondan hadîs-i şerîf dinlemişlerdir. Bağdâd'da hadîs-i şerîf dersi vermiştir. Çok hadîs-i şerîf bildirmiştir. Sika (güvenilir) bir âlimdir. Müsned kitabı vardır. Hârûn bin Ya'kûb el-Hâşimî, babasının şöyle dediğini bildirir Ahmed bin Hanbel'e İbrâhîm bin Sa'îd'i sorunca, bana "Onun eskiden beri hadîs-i şerîf yazdığını" söyledi. Ben de, "Ondan, hadîs-i şerîf yazıyorum" dedim. O da "Evet, yaz" dedi. İbrâhîm'in babası Sa'îd çok zengin idi. Âlimlere ikramda bulunurdu. Bu bakımdan, İbrâhîm çok âlimi dinleme imkânı bulmuştur.

İbrâhîm bin Sa'îd, Hârûn Reşîd'in zamanında hacca gitmişti. Yakınları ve talebeleri de beraberinde idi. Ayrıca yanında, başka yerlerden gelip katılan dörtyüz kişi vardı. Bunlar arasında büyük âlimlerden. İsmail bin Iyâş, Heşîm bin Beşîr de vardı.

O kendisi şöyle anlatır: Ahmed bin Hanbel'in huzûruna girdim. Elimi ona uzattım, Benimle müsâfeha etti. Ben çıkarken, benim için "Ne edebli bir genç. Eğer, dönüp gelseydi, onun için ayağa kalkardık" dediğini işittim.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 93

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 123

3) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 94

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 515

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 34

6) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 543

İBRÂHİM BİN YA'KÛB EL-CÜRCÂNÎ

Hadîs âlimlerinden. Adı, İbrâhîm bin Ya'kûb bin İshâk es-Sa'dî el-Cürcânrdir. Künyesi, Ebû İshâk'dır. Doğum târihi hakkında kaynak eserlerde bilgi yoktur. Horasan yakınlarında, Belh şehrine bağlı Cürcân köyünde doğdu. Oradan Mekke'ye geldi. Sonra Basra'ya ve daha sonra da Remle şehrine gidip, bu şehirlerin her birinde bir müddet kaldı. En sonra Dımeşk'a (Şam'a) gelip oraya yerleşti. Vefât edinceye kadar burada kaldı. 259 (m. 873) târihinde Şam'da vefât etti.

İbrâhîm-i Cürcânî, büyük bir hadîs ve fıkıh âlimidir. Onun, hadîs ilmine dâir kaleme aldığı "Kitâbün fi'c-Cerhı ve't-Ta'dîl" ve "Kitâbün fi'd-Duâfâi" adındaki iki eseri meşhûrdur. İbn-i Adî, Onun "el-Mütercim" adında bir eseri daha olduğunu bildirmektedir. Bu eserinde, çok yüksek ve faydalı ilimlerden bahsetmektedir.

O, birçok âlimin ilim meclisinde bulundu. Hüseyin bin Ali el-Ca'fi, Yezîd bin Hârûn, Ca'fer bin Avn ve daha birçok âlimden ilim aldı ve onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Fıkıh ilmini İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'den öğrendi. Büyük bir fakîh olarak yetişti. Kendisinden de, Ebû Dâvûd, İmâm-ı Tirmizî, İmâm-ı Nesâî, Ebû Zür'a, Muhammed bin Cerîr et-Taberî ve daha pek çok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İmâm-ı Nesâî, onun sika (güvenilir) bir râvi olduğunu bildirdi. İbn-i Adî, onun hakkında dedi ki: "O, Şam'a yerleşti. Câmide minbere çıkıp hadîs-i şerîf öğretirdi. Ahmed bin Hanbel'den aldıklarını yazmış ve böylece ilmini daha çok kuvvetlendirmişti. Minbere çıktığında yazdıklarını okurdu. Anlattıklarının çoğunu Hazreti Ali'ye hamlederdi. Ya'nî rivâyetlerini ona dayandırdı. Dâre Kutnî ise: "O, tasnif (eser) sahibi olan sika hafızlardandı. Bu eserlerinde, Hazreti Ali'den başkasından da rivâyet ettikleri vardı" buyurmuştur.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 181

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 128

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 549

4) El-A'lâm cild-1, sh. 81

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2 sh. 139

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 75

İMÂM-I AHMED BİN HANBEL

Ehl-i sünnetin amelde dört hak mezhebinden biri olan Hanbelî mezhebinin imâmı. Künyesi, Ebû Abdullah'tır. 164 (m. 780) senesinde Bağdâd'da doğdu. 241 (m. 855) senesinde bir Cum'a günü Bağdâd'da vefât etti. Aslen Basralıdır. Babasının ismi Muhammed bin Hanbeldir. Dedesi Hanbel bin Helâl, Basra'dan Horasan'a yerleşmiş ve Emevî devletinde Serahs şehri vâliliği yapmıştır. Babası asker (subay) idi. Ahmed bin Hanbel'in ailesi, annesi ona hâmile iken, Merv'den Bağdâd'a göçmüş ve o Bağdâd'da doğmuştur. Soy itibariyle, hem anne, hem de babası tarafından Arap asıllıdır. Nesebi, İslâmiyetten önce ve sonra Araplar arasında meşhûr bir kabile olan Şeyban kabilesine dayanır. Bu kabile Adnan kabilesinin bir kolu olan Rebîa kabilesinden bir kol olup, Nizar kabilesinde Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyu ile birleşir.

Ahmed bin Hanbel'in babası daha o çok küçük yaşta iken vefât etmiştir. Otuz yaşında vefât eden babasından, önemli bir miras da kalmamıştı. Onun yetişmesi ile annesi ilgilenmiştir. Daha küçük yaşta iken ilim tahsiline başlamıştı. Bu sırada Bağdâd önemli bir ilim merkezi idi. Burada hadîs âlimleri, kırâat âlimleri, tasavvufta yetişmiş büyük zâtlar ve diğer ilimlerde yetişmiş kıymetli âlimler bulunuyordu.

Tahsili: Ahmed bin Hanbel, ilim öğrenmeye küçük yaşta başlamıştır. Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra lügat, hadîs, fıkıh, Sahâbîve Tabiîn rivâyetlerini öğrendi.

Ahmed bin Hanbel, emsali arasında ciddiyeti, takvâsı, sabrı, metanet ve tahammülü ile meşhûr olmuştur. Bu hâli, henüz 15-16 yaşlarında iken temas kurduğu âlimlerin dikkatini çekmiştir. Heysem bin Cemil onun hakkında, daha o sırada şöyle demiştir: "Bu çocuk yaşarsa, zamanındakilerin ilimde hucceti (rehberi) olacaktır."

İlk önce İmâm-ı a'zamın talebesi olan Ebû Yûsuf'dan fıkıh ve hadîs ilminde ders almıştır. Bundan sonra da üç sene Huşeym'in derslerine devam etmiş, ondan hadîs-i şerîf dinlemiştir. Bu sırada henüz 16 yaşında idi. Kendisi "Huşeym'den işittiğim herşeyi ezberledim" demiştir. Bundan başka Bağdâd'da bulunan meşhûr âlimlerden de ders aldı. 179 (m. 795) senesinde tahsile başlayıp, 186 (m. 802) senesine kadar 7 yıl Bağdâd'da ilim öğrendi. Bundan sonra ilim tahsili için seyahatlere başladı. 186 yılında Basra'ya ve bir yıl sonra da, oradan Hicaz'a gitti. Böylece Kûfe, Basra, Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere, Şam ve el-Cezîre'ye giderek hadîs ilmini öğrendi. Hadîs râvilerini bizzat görerek, onlardan hadîs-i şerîf dinledi. Basra ve Hicaz'a beşer

defa seyahat yapmıştır. Hicaz'a yaptığı ilk seyahatinde, fıkıh ilminde hocası olan, İmâm-ı Şafiî ile görüşmüştür. Bu görüşme Mekke'de Mescid-i Harâm'da olmuştur. İkinci defa ise, Bağdâd'da buluşmuşlardır.

Ahmed bin Hanbel, ilim tahsili için her türlü zorluğa katlanmıştır. Hadîs-i şerîf dinleyip öğrenmek üzere, pek çok seyahat yapmıştır. Bu seyahatlerinin çoğuna, yaya olarak çıkmıştır. İlk hac seferini 187 (m. 803) senesinde yaptı. Bundan sonra 191 (m. 806) ve 196 (m. 811) senelerinde de hacca gitti. 196'daki hac seferinde, bir sene Mekke-i mükerremede kaldı. 198 yılında da hac yapıp, bir sene daha orada kaldı. Bu zaman zarfında hadîs-i şerîf öğrenme faaliyetini sürdürdü. Hac yapmak için beş defa Mekke-i mükerremeye gitmiştir. Bu seferlerinden birinde, hac yaptıktan sonra bir müddet, mücavir olarak Mekke'de kaldı. Sonra Yemen'in San'a şehrinde bulunan meşhûr hadîs âlimi Abdürrezzâk bin Hemmam'dan hadîs-i şerîf öğrenmek için San'a'ya gitmek üzere yola çıktı. Bu yolculuk sırasında ilim öğrenmek uğruna çok sıkıntı çekti. Yolda yiyeceği bitmişti. Parası da olmadığı için, San'a şehrine varıncaya kadar, nakliyecilerin yanında ücretle hamallık yaptı. San'a'da Abdürrezzâk bin Hemmam'dan ders aldı. Ticâret ve kazanç için elverişli olmayan San'a'da iki sene kalıp, sıkıntılara katlandı. Abdürrezzâk bin Hemmam'dan hadîs-i şerîf dinledi. Böylece İmâm-ı Zührî ve İbn-i Müseyyib yoluyla rivâyet edilen, birçok hadîs-i şerîfi işitip öğrendi.

Ahmed bin Hanbel, ilim öğrenmek için pek çok İslâm beldesini dolaştı ve bu uğurda pek çok meşakkate katlandı. Kitap çantalarını sırtında taşırdı. Bir seferinde onu tanıyan biri ezberlediği hadîs-i şerîfin ve yazdığı notlarının çokluğunu görerek: "Bir Kûfe'ye, bir Basra'ya gidiyorsun! Ne zamana kadar böyle devam edeceksin?" deyince, Ahmed bin Hanbel hazretleri "Hokka ve kalem ile mezara kadar..." diyerek cevap vermiştir.

Ahmed bin Hanbel'in kuvvetli hafızasının yanında dikkati çeken bir vasfı da, işittiği bütün hadîs-i şerifleri yazmaya çok önem vermesiydi. Yaşadığı devir, ilmin tedvin edildiği, kısımlara ayrılıp, yazıldığı bir devir idi. Fıkıh ve lügat ilmi tedvin edilmiş, hadîs ilmi tedvin edilmekte, yazılan hadîs-i şerîfler toplanmakta idi.

Ahmed bin Hanbel, böyle bir zamanda din ilimlerini öğrenip, bilhassa tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde yüksek seviyeye ulaşmıştır. Netice itibariyle, küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Ahmed bin Hanbel, Bağdâd'da birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Kûfe'ye, Basra'ya, Mekke'ye, Medine'ye, Yemen'e, Şam'a gitti. Bu gittiği şehirlerde bulunan en büyük âlimlerden, fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Zamanında yaşıyan, Zünnûn-i Mısrî, Bişr-i Hafî, Sırrî-yi Sekatî, Ma'rûf-ı Kerhî gibi birçok büyük evliyâ ile de görüşmüş, onlarla sohbet etmiştir. Yezîd bin Hârûn, Cerîr İbni Abdülhamîd, Velîd bin Müslim, Veki' bin Cerrah, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İbrâhîm bin Sa'd, Yahyâ bin Sa'îd Kettân, Süfyân bin Uyeyne, fıkıh ilminde hocası Muhammed bin İdris Şafiî, Abdürrezzâk bin Hemmam'dan ve daha nice âlimlerden ilim okudu. Sonra tekrar Bağdâd'a döndü. Bundan sonra ilmini yayıp, insanlara çok fâideli oldu.

Dersleri ve Talebeleri: Ahmed bin Hanbel hazretleri, daha önceki yıllarda fetvâlar vermekle beraber, ders ve fetvâ verme işine, kırk yaşında başlamıştır. Bundan sonra hadîs rivâyetinde ve fetvâda başvurulan önemli bir kaynak olmuştur. Çünkü o, ilmi ve üstün ahlâkı ile çok sevilip, meşhûr olmuştur. İki çeşit ders halkası (meclisi) vardı. Biri, talebelerine verdiği muntazam dersler, diğeri, hem talebelerinin, hem de halktan isteyenlerin katıldığı dersler idi. Onun ilim meclisine pek çok kimse katılırdı. Ba'zı rivâyetlere göre, dersini dinleyenlerin sayısı beşbini bulmuştur. Ahmed bin Hanbel'den ders alıp, ilim öğrenen talebenin çokluğu, ondan

hadîs-i şerîf rivâyet edenlerin ve fıkhî mes'eleler nakledenlerin pek çok sayıda olmasından da anlaşılmaktadır. Onun meclisine gelip, derslerini dinleyenlerin bir kısmı, sadece ondaki üstün hâllere ve yüksek ahlâka hayran kaldığı için sohbetine katılmıştır. Böylece bir kısmı hem ilmini hem ahlâkını alırken, bir kısmı da onun yaşayışına göre yaşamak, onu tanımak, ahlâk ve edeb husûsunda yaptığı va'zu nasîhatten istifâde etmek için huzûruna geliyordu.

Ahmed bin Hanbel'in meclisinde, derslerinde vekar, ciddiyet, tevâzu ve gönül huzûru hâkim idi. Dinleyenlere ve katılanlara se'âdet vesîlesi olan derslerini, ikindiden sonra Bağdâd'da büyük bir mescidde verirdi.

Ders meclisine dâima kitaplarıyla, yazıp kaydettikleri ile çıkardı. Çok kuvvetli bir hafızaya sahip olmasına rağmen, hadîs-i şerîf rivâyet ederken, yanındaki yazdıklarına bakardı. Kitabından okur, talebelere yazdırırdı. Derslerinde hadîs-i şerîf rivâyetinden başka, bir de fıkhî mes'eleler hakkında verdiği cevaplar yer almakta idi. Ondan ders alıp, ilimde yetişenlerin sayısı 900 civarındadır. En meşhûr talebeleri şu zâtlardır: Kendi oğlu Sâlih bin Ahmed, babasının ictihâdlarını, yazdığı mektûblarla yaymıştır. Kâdılık vazîfesi de yaptığı için, Hanbelî mezhebini tatbik etmiş, uygulama safhasına koymuştur. Diğer oğlu Abdullah bin Ahmed, babasının ictihâdlarını nakletmiştir. Ebû Bekr el-Esrem, Hanbelî fıkhını nakletmiştir. Abdülmelik bin Abdülhamîd el-Meymûm, Ahmed bin Hanbel'in derslerine yirmiiki sene kadar devam etmiş, onun ictihâdını ve açıkladığı mes'eleleri yazmıştır. Hanbelî fıkhını rivâyet husûsunda büyük hizmeti olmuştur. Ebû Bekir el-Mervezî, en başta gelen talebesi olup, hocasının ictihâdından, fetvalarından pek çoğunu nakletmiştir. Harb bin İsmail el-Hanzalî, hocasından rivâyetleri vardır. İbrâhîm bin İshâk el-Harbî, Ahmed bin Hanbel'den fıkıh ve hadîs ilmine dâir rivâyetler nakletmiştir. Bu zât, zühd ve takvâ bakımından hocasına tam uymuştur. Ebû Bekr el-Hallâl, Hanbelî mezhebinin hükümlerini yazmış ve bu husûsta büyük gayretler göstermiş, seyahatler yapmış ve pek çok kitap yazmıştır.

İlimdeki üstünlüğü: Ahmed bin Hanbel, hadîs ilminde zamanın en büyük âlimidir. Üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senedleriyle birlikte ezbere bilirdi. Ebû Zür'a'ya göre, bir milyon hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Kendisinden pek çok âlim, hadîs-i şerîf nakletmişlerdir. İlim ve amelde öncü, Ehl-i sünnet olan dört imâmın dördüncüsü idi. İmâm-ı Şafiî (r.a.) buyurdu ki, "Bağdâd'dan ayrıldığım zaman, orada Ahmed bin Hanbel'den daha âlim, daha fakîh, haramlardan ve şüphelilerden kaçan kimseyi bırakmadım."

Ebû Dâvûd Sicistânî şöyle demiştir: "İki yüz meşhûr âlimle karşılaştım. Ahmed bin Hanbel gibisini görmedim. O hiç bir husûsta insanların daldığı dünyâ işlerine dalmazdı. Ancak ilimden bahis açılınca konuşurdu." Ebû Zür'a da "İlmin her dalında Ahmed bin Hanbel'in bir benzerini görmedim. Onun ilimde ulaştığı dereceye, başkası ulaşamamıştır" demiştir.

Menhâ bin Yahyâ da şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel, her hayrı kendisinde toplamıştı. Çok âlim gördüm. Fakat ilimde, vera'da ve zühdde, onun gibi üstün birine rastlamadım."

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, büyük bir müfessir, yüksek bir muhaddistir. Tefsîri yüzyirmibin hadîs-i şerîften meydana gelmiştir. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin eserleri, müfessirler için birer feyz kaynağıdır. Bunun için kendisi "Üstâd-ül-müfessirîn" ünvanıyla anılır. Birçok muhaddis yetiştirmiştir. Binlerce hadîs-i şerîf ile hafızasını süslemiştir.

Yaşadığı devir, yazılan hadîs-i şeriflerin toplandığı bir devirdi. Bu devirde yetişen meşhûr hadîs âlimlerinin en meşhûru Ahmed bin Hanbel'dir. Bütün hadîs-i şerifleri okudu, inceledi.

Otuzbin hadîs-i şerîfi içine alan "Müsned" adlı eserini, 700 bin hadîs-i şerîf içinden seçerek yazmıştır. Rebî' bin Süleymân, İmâm-ı Şafiî'nin şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ahmed bin Hanbel, sekiz şeyde imamdır; hadîs ilminde, fıkıh ilminde, Kur'ân ilminde, lügat ilminde, fakrda, zühdde, vera'da, tasavvufta ve sünnette imâm." Bağdâd'da mu'tezile fırkasına mensûb olanlar, Kur'ân-ı kerîm mahlûktur diyerek, bu yanlış i'tikâdlarına Abbasî halifesi Me'mûn'u da inandırdılar. Bunu kabûl etmesi için, Ahmed bin Hanbel hazretlerini de zorlayıp, Me'mûn vasıtasıyla bu husûsta baskı ve işkence yaptılar ve 28 ay hapsettiler. Bütün bu baskı ve işkencelere rağmen, o, "Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir" diyerek, Ehl-i sünnet i'tikâdını bildirdi. Mu'tasım'ın halifeliği sırasında da baskı ve işkencelere ma'rûz kaldı. El-Mütevekkil halife olunca, mu'tezile fırkası mensûblarını saraydan uzaklaştırdı. Fıkıh ve hadîs âlimlerine hürmet ve yakınlık gösterdi. Böylece Ahmed bin Hanbel hazretleri, yapılan baskı ve işkenceden kurtuldu. Yaptığı hizmetlerle, zamanındaki ve sonraki asırlardaki insanlara rehber oldu.

İçtihadı (Mezhebi): İslâmiyette, Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere olan, amelde dört hak mezhebten biri de, Hanbelî mezhebidir. Ahmed bin Hanbel hazretleri bu mezhebin imamıdır. O, ictihâdlarıyla müslümanların Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için, amellerinde uyacakları bir yol göstermiştir. Onun gösterdiği bu yola "Hanbelî mezhebi" ve Ehl-i sünnet i'tikâdında olan müslümanlardan, amellerini bu mezhebin hükümlerine uyarak yapanlara "Hanbelî" denir.

Allahü teâlâ, bütün müslümanlardan tek bir îmân istemektedir. İslâmiyette; îmânda, i'tikâdda tefrikaya (ayrılığa), kesinlikle izin verilmemiştir. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin inandığı ve bildirdiği ve Eshâb-ı kiramın naklettiği gibi îmân eden müslümanlara, Ehl-i sünnet vel-cemâat veya kısaca "sünnî" denir. Sünnî müslümanlara, mezheb imâmı olan büyük İslâm alimleri tarafından, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde hükmü açıkça bildirilmemiş olan ba'zı ibâdetlerin ve günlük muâmelelerin tarifinde ve yapılışında gösterilen ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan yollara, amelî mezhebler denilmiştir. Mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimlerinin, aralarındaki böyle ictihâd ayrılıklarına, dînin sahibi izin vermiş ve bu hâl, her zaman ve her yerde, müslümanların İslâmiyete dosdoğru uymalarını temin ederek, müslümanlar için rahmet olmuştur. Nitekim hadîs-i şerîfte de **"Âlimlerin** (müctehidlerin) **mezheblere ayrılması rahmettir"** buyurulmuştur.

Ahmed bin Hanbel'in talebelerinin ve kendisine suâl soranların müşküllerini hallederken ortaya koyduğu ve takibettiği usûller, Hanbelî mezhebinin temel kaideleri olmuştur. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, dînî müşküllerin hallinde sırasıyla şu kaynaklara başvurmuştur:

1. Kitap ve Sünnet: Bütün müctehidler gibi Ahmed bin Hanbel de, bir işin nasıl yapılacağını Kur'ân-ı kerîmde açık olarak bulamazsa, hadîs-i şeriflere bakar, bunlarda bulunursa ona göre hüküm verirdi.

2. İcma ve Sahabe Kavli: Hadîs-i şerîflerde de açıkça bulamadığı bir iş için, icmâ var ise, öyle yapılmasını bildirirdi. İcmâ, Eshâb-ı kiramın hepsinin aynı sûretle yapması veya söylemesi demektir. İcmâya sözbirlîği de denir. Eshâb-ı kiramdan sonra gelen Tabiînin de icmâsını delîl, senet kabûl etmiştir. Sahabe kavli (sözü, ictihâdı) bulunan bir mes'elede, kendi ictihâdına göre hüküm vermezdi. Sahabenin sözüne göre hüküm verirdi. Hattâ, sahabe sözü bulamadığı husûslarda, Tabiînin büyüklerinden olan müctehidlerin ictihâdını, kendi re'yine tercih ederdi.

3.Bir mes'ele hakkında, Sahabe veya Tabiîne âit bir re'y (ictihâd) bulamazsa, zayıf ve mürsel hadîslerle amel eder, ona göre hüküm verirdi. Zayıf hadîsin de, sahîh hadîsin bir çeşidi olduğunu göz önünde tutardı.

4.Kıyas: İmâm-ı Mâlik'in (Rivâyet yolunu) ve İmâm-ı a'zamın (Rey ve Kıyas yolu)nu almış ise de, pek çok hadîs-i şerîf ezberlediğinden, önce hadîs-i şeriflerin bir birini kuvvetlendirmesine bakarak, ictihâd etmiştir. İctihâdda bu usûl, sadece Ahmed bin Hanbel'e âittir.

Hanbelî mezhebinde birçok âlimler yetişmiştir. Bu âlimlerin başında, Ahmed bin Hanbel'in kendi oğulları Sâlih ve Abdullah gelmektedir. Ebû Bekir el-Esrem, Abdülmelik el-Meymûnî, Ebû Bekir el-Merkezî, Harb bin İsmail, İbrâhîm bin İshâk el-Harbî gibi âlimler, Ahmed bin Hanbel'in bizzat kendisinden fıkıh ilmini öğrenmişlerdir. Bu mezhebin esâsını yaymak husûsunda üstün gayret gösteren âlimlerden biri de Ebû Bekir el-Hallâl'dır. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî de, Hanbelî mezhebinin esaslarını yayan âlimlerdendir.

Ahmed bin Hanbel'in (El-Müsned)'i en meşhûr eseridir. Oğlu Sâlih, çeşitli kimselere yazdığı (Mektuplar)'la babasının mezhebini yaymıştır. Abdülkâdir-i Geylânî "Fütûh-ül-Gayb" ve "Gunyet-üt-tâlibîn" kitabları ile Abdurrahmân el-Cezîrî'nin "Kitâb-ül-Fıkhı ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa"sında, bu mezhebin esaslarını en geniş şekilde açıklamakadır. "el-Mugnî", "el-İknâ", "Bülûgul-Emânî" adındaki eserler de Hanbelî fıkhı üzere yazılmıştır.

Bu mezhep, Şam ve Bağdâd taraflarında çok yayılmıştı. Şimdi azalmıştır. Arabistan'da da mensûbları vardı.

Menkıbeleri ve medhi: Yahyâ bin Maîn şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel gibi bir zât daha görmedim. Elli sene onunla sohbet ettim. Kendinde bulunan üstünlüklerden hiç biriyle asla kendini medhetmedi."

Oğlu Abdullah: "Babam her gece Kur'ân-ı kerîmin yedide birini okur, her yedi günde bir hatim ederdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra biraz istirahat eder, sonra kalkıp sabaha kadar ibâdet ve tâatla meşgûl olurdu. Giydiği elbiseyi en ucuz kumaştan yaptırırdı. Çok kere az şey yer, "Ölecek olan kimse için, bunlar çok bile" derdi, demiştir.

Gece namazını hiç bırakmazdı. Halka dâima kolaylık yollarını gösterir, ağır vazîfeleri yüklemezdi. Acıktığı zaman birşey bulamazsa, kimseyi rahatsız etmez, birşey istemezdi. Çoğu zaman ekmeğine sirke katık olurdu. Yolda yürürken, hızlı adımlarla yürürdü. Onu daha çok, mescidde, cenâze namazında ve hasta ziyâretinde görürlerdi. Beş haccın üçüne yürüyerek gitti.

Seleme bin Şebîb'den şöyle nakledilmiştir: "Birgün Ahmed bin Hanbel'in huzûrunda oturuyor idik. İçeriye bir zât girip, "Ahmed bin Hanbel kimdir?" dedi. Biz susup bekledik. "Ahmed bin Hanbel benim, ne istiyorsun?" dedi. Gelen zât dedi ki, "Dörtyüz fersah uzaktan geliyorum. Cum'a gecesi uyumuştum. Rü'yâmda biri gelip, bana Ahmed bin Hanbel'i biliyormusun dedi. Hayır tanımıyorum dedim. Bağdad'a git, onu sor ve bulunca, Hızır aleyhisselâm sana selâm söyledi de. Semâvattaki melekler ondan râzıdır. Çünkü o, nefsine asla uymadı, Allahü teâlâya itaat husûsunda çok sabırlı davrandı" dedi. Ahmed bin Hanbel "Mâşâallah, lâ havle velâ kuvvete illâ billah" dedi. Sonra o zâta, "Başka bir söyleyeceğin ve ihtiyâcın var mı?" dedi. "Hayır sadece bunun için geldim" dedi ve o gün Bağdâd'dan ayrıldı.

Ahmed bin Muhammed bin Amr, Ebû Abdurrahmân bin Ahmed'den naklen şöyle anlatır: "Bir defasında hadîs âlimleri, Ebû Âsım Dahhak İbni Mahled'in meclisinde toplanmıştı. Onlara dedi ki, fıkıh öğrenmek istemez misiniz, halbuki aramızda fıkıh âlimi yok dedi. Aramızda bir kişi

var dediler. Kimdir o? dedi. Şimdi birazdan gelir dedik. Biraz sonra Ahmed bin Hanbel karşıdan göründü. Karşılayalım dedi. Oradakiler, o böyle şeyden hoşlanmaz dediler. Gelince Ebû Âsım onu yanına oturtup, fıkhî mes'eleler sormaya başladı. Bir suâl sordu ve cevap aldı. Sormaya devam ederek, bir kaç kere sorup cevap aldı. Sonra da, bu derya gibi bir âlimdir, dedi."

Nadr bin Ali şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel'in işi, hep âhıret ile ilgili idi. Dünyâ menfaatleri ona yöneldi fakat o kabûl etmeyip, geri çevirdi."

Nûh bin Hubeyb şöyle demiştir: "Ahmed bin Hanbel'i Hîfe mescidinde 198 (m. 813) senesinde gördüm. Bir direğe yaslanmış oturuyordu. Hadîs ilmi ile uğraşan hadîs ehli, yanına toplanmıştı. Onlara hadîs-i şerîf ve fıkıh öğretiyordu. Bize de, haccın yapılışı ile ilgili fetvâ veriyordu."

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretleri kendisi anlatır: Birgün, sahrada yalnız idim. Yolu şaşırmıştım. Yolda bir köylü gördüm. Bir kenarda oturmuş idi. Gideyim ve ona yolu sorayım dedim. Gittim ve ona sordum. Açım dedi. Bir parça ekmeğim vardı, ona verdim. Gür bir sesle: Ey Ahmed! Sen kim oluyorsun ki, Allahü teâlânın evine (Beytullaha) gidiyorsun! Allahü teâlâ oraya gitmene râzı olmayınca, elbette ki yolunu şaşırırsın! dedi. Bunun üzerine: "Yâ Rabbî, senin köşelerde, kenarlarda, sakladığın, halkın gözünden örttüğün böyle kulların da varmış" dedim. O zât şöyle dedi: "Ne zannediyorsun Ahmed, ne zannediyorsun! Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, eğer Allahü teâlâdan isteseler, bütün gökler ve yerler, onların hürmetine altın olur." O anda toprak ve dağlar altın olmuştu. Kendimden geçtim ve düştüm.

Ahmed bin Hanbel'in, yevmiye ile çalışan bir işçisi vardı. Akşam talebesine, bu işçiye ücretinden fazla ver, dedi. Talebe, ücretinden fazla para verdi. İşçi almadı ve gitti. Hazret-i imâm, arkasından yetiş, şimdi alır, dedi. Dediği gibi, işçi parayı aldı. Hazret-i imâma sebebi suâl edildiğinde buyurdu ki: "O zaman böyle birşey aklından geçiyordu. Şimdi ise bu düşünce onda yok oldu. Alması tevekkülünü bozmıyacağı için aldı." Tevekkül nedir diye suâl ettiler. Buyurdu ki, rızkın Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır.

Taberânî hazretleri şöyle nakleder: Zamanın meşhûr bir falcısı vardı. Fal baktırmak istiyenler her taraftan gelir kendisini bulurlardı. Bu şahıs falcılığı meslek hâline getirmişti. Daha sonra hastalandı. Yirmi sene iyileşemedi. Biri ziyâretine gelmişti. Hâlini görünce "Senin iyileşmenin tek yolu var, o da zamanımızın en büyük âlimlerinden ve evliyâsından biri olan Ahmed bin Hanbel hazretlerinin duâ etmesidir" dedi. Bu falcı da annesini gönderip, duâ etmesini istedi. Annesi evine varınca dedi ki:

"Oğlum yirmi senedir hasta yatmaktadır. Bunun iyileşmesi için sizden duâ istemeye geldim."

"Herkes iyileşmek için oğluna gelirdi. Senin oğlun da, herşeyi bildiğini zannederdi. Kendi hastalığını tedâvi etmeyip de, seni bana mı gönderdi?" dedi. Kadının çok ısrarı karşısında dayanamayıp, falcılığı bırakması şartıyla duâ edeceğini söyledi. Hazret-i imâmın bu sözü üzerine falcılığı bıraktı. Tövbe istiğfar etti ve sıhhate kavuştu.

Bir gencin, felç olmuş, hasta bir annesi vardı. Birgün oğluna: Ey oğlum! Eğer benim rızâmı almak, beni sevindirmek istersen, İmâm-ı Ahmed'in huzûruna git ve sıhhate kavuşmam için bana duâ etmesini söyle. Belki Allahü teâlâ beni bu hâle getiren" bu hastalıktan kurtarır, dedi. Genç, İmâm-ı Ahmed'in kapısına geldi ve seslendi, içerden bir ses, kimsin? dedi. Cevâbında: Size muhtacım, hasta bir annem var, sizden duâ istiyor, dedi. İmâm çok üzüldü. Kendi kendine:

Beni nereden biliyor? dedi. Sonra kalktı, abdest aldı, namaza durdu, imâmın hizmetçisi o gence: Sen geri dön, imâm duâ ediyor, dedi. Genç geri döndü. Evin kapısına geldiği zaman, annesi kalktı ve oğlunu kapıda karşıladı. Allahü teâlânın izni ile tam sıhhate kavuştu.

Hazret-i İmâm, Abdullah bin Mübârek hazretlerinin gelmesini ve onunla görüşmeği çok arzu ediyordu. Nihâyet bir gün oğlu: "Babacığım! Abdullah bin Mübârek geldi, kapıdadır, sizi görmek istiyor" dedi. İmâm-ı Ahmed içeri alma, dedi. Oğlu, babacığım, bunda ne hikmet vardır ki, senelerdir onu görmek arzusu ile yanıyordun, bugün bu se'âdet, bu ni'met kapınıza geldi, de içeri almıyorsunuz, dedi. Babası: "Evet, söylediğin gibidir. Ama korkarım ki, onu gördükten sonra ayrılığına dayanamam. Onun kokusu için bir ömür harcadım. Onu ayrılmak olmayan yerde görmek isterim" dedi.

Ahmed bin Hanbel'e, İmâm-ı Şafiî Mısır'dan mektûb göndermişti. Okuyunca ağladı. Sebebi sorulunca, rü'yâda Resûlullahı (s.a.v.) görmüş, Ahmed bin Hanbel'e mektûb ile benden selâm yaz ve de ki, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olup olmadığı kendisinden sorulacak. Cevâb vermesin buyurmuş, dedi.

İbn-i Ebî Verdî hazretleri anlatır: Bir gece rü'yâmda Resûlullahı gördüm. Kendisine dedim ki: "Yâ Resûlallah! Ahmed bin Hanbel hakkında ne buyurursunuz?" "Senin yanına Mûsâ aleyhisselâm geliyor, bu suâlini ona sor!" Bir müddet sonra yanıma Mûsâ aleyhisselâm geldi. Aynı suâlimi ona sorduğumda buyurdu ki: "Ahmed bin Hanbel zâhirî ve bâtınî ilimde kemâle gelmiş, çok sâdık bir kimsedir. Allahü teâlâ muhakkak sâdıklarla beraberdir."

Ahmed bin Hanbel vefât ederken eliyle işâret edip, hayır olmaz dedi. Oğlu babacığım bu ne hâldir? dedi. "Şu an tehlike zamanıdır, duâ ediniz. Şeytan felâket toprağını başıma saçmak istiyor. Ey Ahmed, benim elimde can ver diyor, ben de "Hayır olmaz! hayır olmaz!" diyorum" dedi. Bir nefes kalıncaya kadar tehlike vardır. Şeytanın aldatmasından emîn olmak yoktur, buyurdu. Vefât haberi, bütün Bağdâd halkını ağlattı. Cenâze namazını kılmak üzere çevreden gelenlerle birlikte, binlerce insan toplanmıştı. Bağdadlılar evlerinin kapısını açıp, cenâze namazı için abdest almak isteyen gelsin, diye bağırdılar. Cenâze namazı kılınınca, kuşlar tabutu üzerinde uçuşup, kendilerini tabuta vurdular. Cenâze namazında yüzbine yakın kişi bulundu. O gün yahudi ve hıristiyanlardan pek çok kimse, bu hâdiseyi görerek müslüman oldu. Ağlayıp, bağırarak, "Lâ ilahe illallah" dediler.

Muhammed İbni Huşeyme der ki, vefâtından sonra hazret-i imâmı rü'yâmda gördüm. Nereye gidiyorsun? dedim. Cennete gidiyorum, dedi. Allahü teâlâ sana ne muâmele etti? dedim. Cevâbında buyurdu ki, Allahü teâlâ beni mağfiret etti. Başıma taç giydirdi ve "Ey Ahmed! Kur'ân-ı kerîme mahlûk demediğin için, bu ni'metleri sana verdim" diye buyurdu.

Muhammed bin Huzeyme şöyle anlatır: Ahmed bin Hanbel'in vefât haberini İskenderiyye'de iken duydum. Çok üzülmüştüm. Rü'yâmda Ahmed bin Hanbel'in salına salına yürüdüğünü görüp kendisine: Ey imâm; bu ne biçim yürüyüş böyle? dedim. Ahmed bin Hanbel: Dünyâda Allahü teâlânın dînine hizmet edenlerin, Cennetteki yürüyüşleri böyledir buyurdu. Ben; Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti? diye suâl ettim, İmâm hazretleri: Allahü teâlâ beni affetti, başıma bir taç, ayağıma altından iki ayakkabı giydirdi ve Ey Ahmed! Kur'ân-ı kerîm benim kelâmımdır, diye inandığın için, bu iltifâtlara kavuştun. Ey imam, Süfyân-ı Sevrî'den sana ulaşan duâlar var, onlarla dünyâda duâ ettiğin gibi, şimdi de duâ et, dedi. Bu emir üzerine: "Ey âlemlerin Rabbi olan Allahım, bizleri af ve mağfiret eyle. Bizlere suâl sorma" diye duâ ettim. Bu duâdan sonra: Ey Ahmed, işte Cennet, gir oraya buyurdu ve ben de Cennete girdim."

Eserleri:

1. Müsned. 30 bin hadîs-i şerîfi içine almıştır. Matbûdur.
2. Kitâb-üs-Sünne.
3. Kitâb-üz-Zühd. (Matbûdur).
4. Kitâb-üs-Salât.
5. Kitâb-ül-vera' ve'l-îmân.
6. Kitâb-ür-Reddi ale'l-Cehmiyye ve'z- Zenâdıka. (Matbûdur).
7. Kitâb-ül-eşribe. Matbûdur.
8. Kitâb-ül-mesâil.
9. Cüz-fi usûl-üs-Sünne.
10. Fadâil-üs-Sahâbe. 2 cild halinde matbûdur.
11. Er-Reddü a'lâ men-Tenâkua fi'l-Kur'ân.
12. Et-Tefsîr.
13. En-Nâsih ve'l-Mensûh.
14. Et-Târih.
15. Hadîsu Şu'be
16. Mukaddem ve'l-Muahhar fi'l-Kur'ân.
17. Vücûbât-ül-Kur'ân.
18. Menâsik-ül-kebîr ve's-Sagîr.
19. El-Cerhu ve't-Ta'dîl.
20. Kitâb'ül-ilel ve ma'rifet'ür-Ricâl. Matbûdur.

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"İki kişi birbiriyle sevişir de sonra araları açılırsa, bu ancak birisinin işlediği bir günah sebebiyle olur."

"Bile bile bir dirhem gümüş kıymetinde faiz yimek, otuz zinâdan daha çok günahtır."

"Kişinin günahları çoğaldığı zaman, günahlarına keffâret için, Allahü teâlâ onu geçim sıkıntısına düşürür."

"Bize en sevimli ve âhırette en yakın olanınız, ahlâkı güzel olanınızdır. En sevimsiz ve en uzak olanınız da, çok konuşup, hezeyan eden, ağzını yayarak konuşan, konuşmasında kendisini öven ve lüzumsuz sözler söyleyen kibirlilerdir."

"Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunanı, Allahü teâlâ yüzü üstü Cehenneme atar."

"Dünyâyı seven, âhıretine zarar eder, âhıretini seven, dünyâsını zararlandırır. Bu böyle olunca, siz bâkiyi fâni üzerine (âhıreti) **tercih ediniz."**

"Faziletlerin en üstünü, sana gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve kötülük edene iyilik etmendir."

"Îmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir."

"Kim bir musîbetle karşılaşır ve Allahın emir ettiği gibi "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn" dedikden sonra, Allahım, bu musîbetle beni mükâfatlandır ve bunun ardında bulunan hayırlısını bana ver, dese, Allahü teâlâ onun istediği gibi yapar."

Ahmed bin Hanbel, Abdullah İbni Ömer'den nakleder: Sa'd (r.a.) abdest alırken, Resûlullah (s.a.v.) gördü. **"Yâ Sa'd! Suyu niçin isrâf ediyorsun?"** buyurdu. Abdest alırken de isrâf olur mu dedik te: **"Büyük nehirde de olsa, abdestte fazla su kullanmak isrâf olur"** buyurdu.

"Rükû' ile secde arasında belini ve sırtını doğrultmayan kimseye, kıyâmet gününde Allahü teâlâ bakmaz."

"İnsanların en fenâ hırsızı, namazından çalandır." (Namazın rükû' ve secdesini tam yapmıyandır)

"Kıyâmet günü Arş-ı a'zamın etrâfında, bir takım insanlar için kürsüler kurulacaktır. Bunların yüzleri, ayın ondördü gibi parlayacaktır. İnsanlar feryâd ederken, onlar feryâd etmez, insanlar korkarken, onlar korkmazlar. Onlar korku ve kederleri olmayan, Allahın gerçek dostlarıdır" buyurdu. Bunların kim olduğu sorulunca: "Onlar, Allah için sevişen kimselerdir" buyurdu.

"Bütün çocuklar, müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları sonra anaları, babaları, Hıristiyan, yahudi ve dinsiz yapar."

"Bir kimse mâni yok iken üç Cum'a namazı kılmazsa, Allahü teâlâ kalbini mühürler, ya'nî iyilik yapamaz olur."

"Cum'a günü bir an vardır ki, mü'minin o anda yaptığı duâ reddolmaz."

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin güzel sözlerinden bir kısmı şunlardır:

"İlim, insanlara, ekmek ve su kadar lâzımdır, ilim, rivâyet ve kuru ma'lûmat çokluğu değildir. İlim, faydalı olan ve kendisiyle amel edilen şeydir."

"Kulun kalbini ıslah etmesi için, iyilerle beraber olması kadar faydalı bir şey yoktur. Yine kulun fâsıklarla beraber olup, onların işlerine dikkat ve nazar etmesi kadar zararlı birşey yoktur."

"Günahlar îmânı zayıflatır." Ahmed bin Hanbel hazretlerine bir gün "Tevekkül nedir?" diye sordular, "İnsanlardan istemeyi ve onlara yalvarmağı terk etmektir" buyurdu.

"Yemeği, din kardeşleriyle sürûr içinde, fakirlerle ikram ve cömertlikle, diğer insanlarla da mürüvvet içinde yemek lâzımdır."

"Her şey için kerem vardır. Kalbin keremi Hâlıkdan râzı olmak, kadere rızâ göstermektir."

"Sizde olmıyan meziyetlerle sizi medheden kimsenin, sizde olmayan kötülüklerle de bir gün kötüleyeceğini unutmayınız."

"İstediklerini vermediğiniz zaman kızan, kırılan veya küsen arkadaş, gerçek arkadaş değildir."

"Kibir taşıyan kafada, akıla rastlıyamazsınız."

"İnsanların ahmak sınıfı, kendilerinin medh edilmesinden hoşlananlarıdır."

"Tevekkül, herşeyi Allahtan bilmek ve rızkı O'nun verdiğine inanmaktır."

"Tevekkül, bütün işlerinde Allahü teâlâya teslim olmak, başa gelen her şeyi O'ndan bilip katlanabilmektir."

"İnsana az bir mal yetişir. Çok mal ise kâfi gelmez."

"Bir kimse, sâdık bir arkadaşını kaybederse, kendisi için zillettir."

"Hüsn-i zannı olanın hayatı hoş geçer."

"Yalan söylemek, emniyeti giderir."

"Meziyyet, fazîlet, ilim ve irfan tamamlığı iledir."

"Ayıplardan uzak arkadaş arayanlar, arkadaşsız kalır."

Ahmed İbni Hanbel'e sordular: "Her gün sabahtan akşama kadar câmide ibâdet edip, Allahü teâlâ benim rızkımı nereden olsa gönderir, diyen kimse, nasıl bir adamdır?" Cevâbında: "Bu kimse câhildir. İslâmiyetten haberi yoktur. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Allahü teâlâ benim rızkımı, süngümün ucuna koymuştur."** Ya'nî rızkım cihad ile gelmektedir."

İhlâs nedir? sorusuna, "Amellerin âfetlerinden kurtulmaktır." Tevekkül nedir? sorusuna, "Rızkın Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır" cevâbını vermiştir.

Zühd nedir? sorusuna "Zühd üç türlüdür; câhilin zühdü, haramları terk etmektir. Âlimlerin zühdü, helâl olanların fazlasından sakınmaktır. Âriflerin zühdü, Allahü teâlâyı unutturan şeyleri terk etmektir."

Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah, "Babam fütüvvet nedir? sorusuna; korktuğun şey (Cehennem) için, arzu ettiğin şeyi (hevâ ve hevesi) terk etmektir, diye cevap verdi" demiştir.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 161

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 72

3) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 412

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 4

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 431

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 96

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2 sh. 96

8) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 290

9) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1 sh. 788

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 980

11) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 36

12) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 121, cild-7, sh. 84

13) El-bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 325

14) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 195

15) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 232

16) Hidâyet-ül-müvaffıkîn sh. 63

17) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 70
18) Mir'ât-ül-cinân cild-2 sh. 132
19) Eshâb-ı Kirâm sh. 310
20) Fâideli Bilgiler sh. 13, 44, 73, 87, 91, 143, 158
21) Vehhâhîye Nasîhat sh. 13, 24
22) El-A'lâm cild-1, sh. 203
23) Sıfât-üs-safve cild-2, sh. 190
24) Sebîl-ün-necât sh. 25
25) Eşedd-ül-cihâd sh. 7
26) Zehebî, Mukaddimet-ül-Müsned sh. 82
27) En-Nücûm-üz-zâhire cild-2, sh. 304
28) Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel (İbn-i Cevzî)

İMÂM-I BUHÂRÎ

Hadîs âlimlerinin en büyüğü. Kur'ân-ı kerîmden sonra, dünyânın en kıymetli kitabı olan "Buhârî-yi şerîf adı ile meşhûr hadîs kitabını yazan, büyük İslâm âlimidir. İsmi, Muhammed bin İsmail bin İbrâhîm bin Mugîre bin Berdizbeh el-Cu'fî el-Buhârî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 194 (m. 810) senesinin Şevval ayında, Cum'a günü öğleden sonra, Buhârâ'da doğdu. 256 (m. 870)'de Semerkant'ta Ramazan bayramı gecesi 62 yaşında iken vefât etti. Kabri, Semerkant'ın Hertenk kasabasındadir.

Hadîs ilminde yüksek derecede olup, üç yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi, senetleriyle birlikte ezbere bilen bir âlim olduğu için "İmâm", Buhâralı olduğu için de "Buhârî" denilmiş ve "İmâm-ı Buhârî" ismiyle meşhûr olmuştur.

İmâm-ı Buhârî, Allahü teâlânın sâlih kullarından idi. Zamanında, hadîs ilminde kitap ve sünnetin ma'nâlarını anlamada, zekâda, fıkıh bilgisinin çokluğunda, zühd ve vera'da, kuvvetli ictihâdda ve istinbatta (hüküm çıkarmada) bir eşi yoktu.

İmâm-ı Buhârî, ilk tahsiline doğduğu yer olan Buhârâ'da başladı. Babası da hadîs ilminde âlim olup, dördüncü tabaka râvilerinden idi. O zaman Buhârâ önemli ilim merkezlerinden biri idi. İmâm-ı Buhârî'nin babası, henüz o küçük yaşta iken vefât ettiğinden yetim kaldı. Sâlih bir zât olan babasından çok miras kalmıştır. Babasının ölümü üzerine onu annesi yetiştirdi. Annesi, İmâm-ı Buhârî ile kardeşini yetiştirme konusunda oldukça titiz davrandı. Babalarından miras kalan serveti, onların tahsili ve terbiyesi için harcadı, duâsı makbûl sâliha bir hanım idi. İmâm-ı Buhârî'nin küçük yaşta gözleri bir hastalıktan dolayı görmez olmuştu. Annesi tedâvi ettirmeye çalıştı ise de, oğlunun bu körlüğü devam etti. Çocuğunun gözlerinin görmesi için, uzun zaman duâ etti. Bir gece rüyasında İbrâhîm aleyhisselâmı görüp, duâ istedi. İbrâhîm aleyhisselâm ona, "Üzülme, Allahü teâlâ oğlunun gözlerini geri verecek" diye müjdeledi. Sabah olunca İmâm-ı Buhârî'nin gözleri tekrar görmeye başladı.

İmâm-ı Buhârî küçük yaşta iken, Buhâra'daki âlimlerden ilim öğrenmeye başladı. Kabiliyeti ve zekâsının üstünlüğü ile dikkati çekiyordu. Bu ilk tahsil yıllarında, hadîs ilmini öğrenmeye karşı ilgi duymaya başlamıştı. Kendisine hadîs ilmini öğrenmeye nasıl başladığı sorulduğunda; "Bu ilmi öğrenmeye kâtipler arasında kâtiplik yaparak başladım. On yaşına kadar böyle devam ettim." cevâbını vermiştir. On yaşından itibâren hadîs âlimlerinin derslerine devam etmeye başladı.

Henüz onbeş yaşına girmeden, yetmişbin hadîs-i şerîf ezberlemişti. Bu garip hâdiseyi duyanlar, Hakîkaten bu kadar hadîs-i şerîfi ezberledin mi?" diye sorduklarında onlara, "Evet!" Hattâ yetmişbinden daha fazladır. Ayrıca bu hadîslerin kim tarafından rivâyet edildiğini, râvilerin doğum ve ölüm târihlerini de biliyorum" dedi. Bu ilimde o kadar yükselmişti ki, hocaları ile karşılıklı ilmî münâzaralarda bulunurlardı. Nitekim hocası Dahilî, ba'zı hadîs rivâyetindeki eksikliklerini onun yardımıyla tamamlamıştır. Zekâsının keskinliği ve hafızasının kuvveti ile etrâfındakilerin hayret ve takdîrini kazandı. Onaltı yaşına gelince, Abdullah İbni Mübârek ve Veki' bin Cerrâh'ın yazdıkları hadîs kitaplarını ezberledi. Bu yaşta, büyük din âlimlerinin yazılarını okuyup anlardı.

O zaman bilhassa hadîs ilmini öğrenmek için, meşhûr hadîs âlimlerinin bulunduğu ilim merkezlerine gitmek, ilim öğrenmek için önemli bir şart idi. Bu sebeple İmâm-ı Buhârî de 16 yaşından itibâren, ilim öğrenmek için seyahatlere çıkmıştır. Pek çok ilim merkezine yaptığı seyahatleri, 40 yaşına kadar devam etmiştir.

Kendisinden şöyle nakledilmiştir: "Onaltı yaşında iken Abdullah İbni Mübârek'in ve Veki' bin Cerrâh'ın kitâblarını ezberledim. Fıkıh ilminde müctehidlerin, rey ehlinin bildirdiklerini öğrendim. Sonra annem ve kardeşim Ahmed'le birlikte hacca gittik. Hac farizasını yaptıktan sonra, annemle kardeşim Buhâra'ya döndü. Ben Mekke'de kalıp, hadîs-i şerîf toplamaya başladım. 18 yaşına girdiğimde, Sahabe ve Tabiînin fetvâlarını topladım. Bu arada Medine'ye gittim. Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfi başında, geceleri ay ışığında "Târih-ül-kebîr" kitabımı yazdım. Bu kitabda yazdığım ve ismi geçen her zâtın, bende bir kıssası vardı. Kitabı uzatmamak için bunları yazmadım." İmâm-ı Buhârî Mekke'de bulunduğu sırada Abdullah bin Zübeyr el-Hamidî'den Şafiî fıkhını öğrenmiştir. Ayrıca Târih-i kebîr'ini yazarken istifâde ettiği Sahabe ve Tabiînin rivâyet ve fetvâlarını da bu sırada öğrendi.

İmâm-ı Buhârî'nin ilim için yaptığı seyahatleri 210 senesinde başlayıp, yıllarca sürmüştür. Gittiği ilim merkezleri; Mekke, Medine, Bağdâd, Basra, Kûfe, Mısır, Nişâbûr, Belh, Merv, Askalan, Dımeşk, Hums, Rey, Kayseriyye ve diğer yerlerdir. Gittiği yerlerde, zamanın meşhûr hadîs âlimleriyle görüşüp, onlardan hadîs-i şerîf dinliyordu, işittiği hadîs-i şerifleri yazıyor ve ekseriyetle ezberliyordu. O kadar kuvvetli zekâsı ve hafızası vardı ki, hadîs-i şerîfi bir kere işitince veya okuyunca hemen ezberliyordu. Haşid bin İsmail şöyle anlatmıştır: "Buhârî, işittiklerini küçük yaşına rağmen yazmıyordu, ama ezberliyordu. Basra'da bizimle beraber hadîs âlimlerini dolaşırdı, biz yazardık, fakat o yazmazdı. Biz ona yazmamasının sebebini sorar dururduk. Aradan onaltı gün geçmişti ki bize, "Artık bana sataşmakta çok oldunuz, yazdıklarınızı getirip gösterin bakalım" dedi. O'na yazdıklarımızı getirdik. O da bize, onbeşbinden fazla hadîs-i şerîfin hepsini ezberden okuyuverdi. Sonra şöyle dedi: "Görüyorsunuz ki boşuna gelip, günlerimi heder etmemişim!" O zaman anladık ki, hadîs ilminde hiç kimse O'nu geçemez."

Süleymân bin Mücâhid şöyle anlatmıştır: "Birgün Süleymân bin Selâm Bikendî'nin yanına gitmiştim. Yanına varır varmaz: "Biraz önce gelseydin, yetmişbin hadîs-i şerîf ezberlemiş olan bir çocuk görecektin." dedi. Bu söz üzerine çok merak edip dışarı çıktım. Bir çocukla karşılaştım. Bahsedilen çocuk budur diye düşünerek "Yetmişbin hadîs-i şerîf ezberleyen sen misin?" dedim. "Evet efendim, daha da fazlasını ve Sahabeden, Tabiînden olup da, rivâyet ettiği hadîs-i şerîf ezberlediğim râvilerin, doğum ve vefât târihlerini, yaşadıkları yerleri biliyorum..." dedi. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Hadîs öğrenmek için iki defa Mısır'a ve Şam'a, dört defa Basra'ya gittim. Hicaz'da altı sene kaldım. Hadîs âlimleri ile birlikte Bağdâd ve Kûfe şehirlerine kaç defa gittiğimi

sayamam.” İmâm-ı Buhârî, bu seyahatlerinde binden fazla âlimden hadîs ve diğer ilimleri öğrenmiş ve nakletmiştir. Hocalarından bir kısmı şu zâtlardır:

Buhâra’da; Muhammed bin Selâm el-Bikendî, Abdullah bin Muhammed el-Müsnedî, Muhammed bin Yûsuf el-Bikendî, İbrâhîm bin el-Eş’as. Mekke’de; Abdullah bin Zübeyr el-Hamidî el-Mekrî, Ebû Sabit Muhammed bin Abdullah, Ahmed bin Muhammed el-Ezrâkî. Medîne’de; Abdülazîz el-Üveysi, Mutarrif bin Abdullah. Vâsıt’ta; Amr bin Muhammed bin Avn. Bağdâd’da; Süreyc bin en-Nu’mân, Muhammed bin Îsâ et-Tabbaî, Ali bin Mensûr. Basra’da; Ebû Âsım en-Nebîl eş-Şeybânî, Bedel bin el-Minber, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Ömer bin Âsım el-Kilâbî, Abdurrahmân bin Muhammed bin Hammâd, Abdullah bin Gedanî. Kûfe’de; Ebû Nuaym el-Fazl bin Dükayn, Talak bin Ganem, Hasan bin Atiyye, Abdullah bin Mûsâ, Hâlid bin Muhalled, Hallad bin Yahyâ, Ferve bin Ebi’l Magraî. Mısır’da; Sa’îd bin Ebî Meryem, Abdullah bin Sâlihîl-kâtip, Sa’îd bin Tüleyd, Amr bin Rebî’ bin Târık. Şam’da; Ebû Mesher, Ebû Nasr-i’l-Ferâdisî, Rey’de; İbrâhîm bin Mûsâ el-Hâfız, Merv’de; Ali bin el-Hasen bin Şekik, Abdân bin Osman el-Mervezî, Muâz bin Esed, Sadaka bin el-Fazl. Nişâbûr’da; Yahyâ bin Yahyâ, Bişr bin el-Hakem, Muhammed bin Yahyâ, ez-Zühlî. Kayseriyye’de; Muhammed bin Yûsuf el-Feryâbî. Hums’ta; Ebü’l-Mugîre, Ahmed bin Hâlidî Vehbî, Ebü’l-Yemân, Yahyâ el-Vehazî, Ali bin Ayas. Askalan’da; Âdem bin Ebî Ayas. Ayrıca Ali bin el-Medînî, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn, İsmail bin İdris el-Medînî, İshâk bin Râheveyh, Süleymân bin Harb, Ebû Gassan en-Nehbî, Ubeydullah bin Mûsâ el-Absî, Abdullah bin Muhammed el-Müsnedî, Abdülkuddüs bin el-Haccâc ve diğerleri.

İmâm-ı Buhârî hazretleri, hadîs-i şerîflerin râvilerini çok inceler, dînin emirlerine uymayan, edeblerini gözetmeyen, ahlâkında bir kusur olan kimselerin rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri almazdı. Hadîs-i şerîfin metnini ezberlediği gibi, o hadîs-i şerîfi rivâyet eden zâtların künyesini, doğum-ölüm târihlerini, ahlâkını, yaşayışını, kimden rivâyette bulunduğunu, o râviden başka kimlerin hadîs-i şerîf aldığını hep öğrenir, ezberlerdi. Bir kimse hadîs rivâyetinde ve râvilerin senedinde hatâya düşse, hemen İmâm-ı Buhârî hazretlerini bulur, doğrusunu ondan öğrenirdi.

İmâm-ı Buhârî’den hadîs-i şerîf işitip, rivâyet edenlerin sayısı doksanbinden fazladır. Gittiği her yerde, etrâfı hadîs-i şerîf almak ve öğrenmek isteyenlerle dolup taşardı. Nişâbûr’a gittiğinde kendisini dörtbin kişi karşılamıştır.

İmâm-ı Buhârî’den hadîs-i şerîf rivâyet eden hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır:

Ebû Îsâ et-Tirmizî, İbn-i Ebî Dâvûd, Muhammed bin Nasru’l-Mervezî, Müslim bin Haccâc, Sâlih bin Muhammed, İbrâhîm bin İshâk el-Harbî, Ebû Bekir bin Huzeyme, Ebû Zür’a, Ebû Kays Muhammed bin Cum’a bin Sa’îd, en-Nesâî, Muhammed bin Ahmed ed-Dülabî, Ebû Hatim İbni Ebiddünyâ, el-Fazl bin Abbâs er-Râzî, Ebû Kureyş Muhammed bin Cum’a el-Kühistânî, Muhammed Yûsuf el-Firebrî ve diğerleri.

İmâm-ı Buhârî ömrünün son yıllarında, Nişâbûr’a döndüğünde, ilimdeki üstünlüğünü bilenler etrâfında toplanmıştı, ilim meclisine devam edenlerin çokluğu ve gördüğü itibar, ba’zı kimselerin kıskanmasına ve hoş olmayan tutum içine girmelerine sebep olmuştur. Bundan dolayı Nişâbûr’dan ayrılıp, Buhâra’ya gitti. Buhâra’ya varınca vâli Hâlid bin Ahmed, İmâm-ı Buhârî’ye haber gönderip, eserlerini alıp, yanına gelmesini, onları bizzat kendisinden dinlemeyi istediğini bildirdi. Ayrıca kendi çocukları için husûsî hadîs-i şerîf dersi vermesini istedi. İmâm-ı Buhârî, vâliye şöyle cevap verdi: “Ben ilmi, emîrin kapısına götürüp zelîl etmem. Eğer ilmi istiyorsan, mescidde, yahud evimdeki ilim meclisinde hazır bulun. Bu sözümü kabûl etmezsen, beni kürsüde ders vermekten men et ki, ben Allah katında ma’zur olayım. Halbuki ben, Peygamber

efendimizin (s.a.v.) **"Her kime bir ilimden sorulur, o da onu gizlerse, kıyâmet günü ateşten bir gem vurulur"** hadîs-i şerîfi gereğince, ilmi gizleyemem." Çocukları için husûsî ders vermesini istemesine karşı da şöyle cevap verdi:

"Ben, bir kısım kimseleri hadîs-i şerîf dersinden men edip, birkaç kişiye ders verememem." Bunun üzerine vâli, İmâm'ın Buhârâ'dan çıkması emrini verdi. İmâm-ı Buhârî, vâliyi Allahü teâlâya havale edip, Buhârâ'dan çıktı. Aradan bir ay geçmeden bu vâli görevinden alındı. Bir merkebe bindirilip, şehri dolaştırılması ve "Kötü işler yapanın sonu işte budur" diye bağırılması emri geldi. Vâlinin sözlerine uyarak, İmâm-ı Buhârî'ye çeşitli eza ve cefâlarda bulunan kimselerin de her birine, insanların ders ve ibret alacakları çeşitli belâlar isâbet etti.

İmâm-ı Buhârî hazretlerinin Buhârâ'dan çıkış haberi üzerine, Semerkantlılar kendisini da'vet ettiler. Giderken yolda Semerkantlılar'dan bir kısım insanların kendisini isteyip, bir kısmının istemediği haberim alınca, Harteng'de akrabalarının yanında kaldı. İşin içyüzünü öğrenmek istemişti. İnsanların bu hâlinden kalbi daraldı ve canı sıkıldı. Teheccüd namazından sonra ellerini açıp, "Yâ Rabbî! Yeryüzü bu genişlikle bana dar oldu. Beni tarafına al" diye duâ etti. O ay, orada hastalandı ve Ramazan Bayramı gecesi Semerkant'dan 72 km. uzaklıkta, olan Harteng'de vefât etti. Kabri oradadır.

Abdülvâhid bin Âdem Tevâvisî şöyle anlatmıştır:

"Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Eshâb-ı kiramdan ba'zıları ile beraber bir yerde durdular. Yanlarına gelip selâm verdim. Selâmımı aldılar. Daha sonra burada durmalarının hikmetini sordum. Buyurdular ki: "Muhammed bin İsmail Buhârî'yi bekliyorum." Birkaç gün sonra İmâm-ı Buhârî hazretlerinin vefât ettiğini öğrendim. Hesâb ettim. Peygamber efendimizi gördüğüm zaman vefât etmişti."

İmâm-ı Buhârî vefât ettikten sonra, elbisesi soyuluncaya kadar garip bir şekilde terledi. Ölümünden önce "Beni üç parça beyaz bez ile kefenleyiniz" diye vasıyyet etmişti. Cenâzesi yıkanıp kefenlendi ve namazından sonra defn edildi. Vefât ettiğinde 62 yaşında idi. Ebced hesabıyla doğum târihi Sıdk kelimesi: 194, ölüm târihi ise, nûr kelimesi: 256'dır. Vefâtından birkaç gün sonra, mezarından güzel bir koku çıkmaya başladı ve günlerce devam etti. Mezarına doğru bilezik gibi bir ışık hâlesi indi. Görenler hayret ettiler. Hücum edip toprağından götürmeye başladılar. Öyle ki, kabir açılacak duruma geldi. Her ne kadar mezarı korumak için bekçi tutulmuşsa da, halkın hücumu önlenemedi. O zaman mezarın çevresine ağaçtan bir engel yaptılar. Böylece gelenler o engelden geçip kabre yanaşamadılar.

Recâ bin Mûrcî, "O, Allahü teâlânın yeryüzünde yürüyen âyetlerinden bir âyet idi" demiştir.

Necm bin Fadl anlatır: "Rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. İmâm-ı Buhârî hazretleri arkasında idi. Resûlullah efendimiz bir adım hareket etse o da bir adım atıyor. Ayağını Resûlullahın (s.a.v.) kaldırdığı yere koyuyor, onun izi üzerinde, İmâm-ı Buhârî, gerek akranlarının ve gerekse hocalarının sonsuz iltifâtlarına kavuşmuştur. Ahmed İbni Hanbel, Horasan'ın, onun gibi birisini yetiştirmediğini söylemiş; Ali İbnu'l-Medînî de "İmâm-ı Buhârî, kendisi gibi birisini görmemiştir" demiştir. Ahmed İbn-i Hamdün ise, İmâm-ı Müslim'in, İmâm-ı Buhârî'ye gelip, ilimdeki üstünlüğünü görerek alnından öptüğünü, sonra da ona şöyle dediğini nakletmiştir: "Müsâade et de, ayaklarını da öpeyim, ey üstâdların üstadı, muhaddislerin efendisi, hadîs illetlerinin tabîbi." Bundan sonra İmâm-ı Müslim, bir hadîs hakkında suâl sormuş, cevâbını

aldıktan sonra da ona şöyle demiştir: "Sana, yalnız hased edenler düşman olur; şehâdet ederim ki, dünyâda senin bir eşin daha yoktur."

İmâm-ı Buhârî'nin (r.a.) ibâdetteki huşûu ve ihlâsı, o kadar fazla idi ki, bir defa namaz kılarken bir arı, kendisini tam on yedi defa soktuğu halde namazını bozmadı. Çünkü onun soktuğunu duymuyordu.

İmâm-ı Buhârî'ye babasından çok mal, para kalmıştı. Herkese iyilik ederdi. Çok cömerd idi. Mürüvvet, vera' ve ihtiyât sahibi idi. Fakîrlere çok sadaka verir, talebelerinin ihtiyâçlarını kendisi karşılardı. Kendisi çok az yer, günde iki-üç badem ile iktifa ederdi. Dört sene hiç yemek yemeyip, sadece ekmek ile idâre etti. Bir zaman hastalandı. Doktorlar, "Bu hastalık, sadece kuru ekmek yemekden meydana gelmiştir" dediler. Bundan sonra bir bardak su ve ekmek ile idâre etti. Babası, "Malıma, bir dirhem haram ve şüpheli malın karıştığını bilmiyorum" dediği için, helâl mal olarak bildiği, yalnız babasının malından yerdi.

İmâm-ı Buhârî hazretleri, bayram günleri hariç bütün yılını oruçla geçirirdi. Şüphelilerden dâima kaçardı. Gıybetten çok korkardı. Buyurdu ki; "İsterim ki Rabbime kavuştuğumda hiç gıybet etmemiş olayım ve böyle bir şey için kimse beni aramasın." Gecenin ilk saatlerinde biraz uyur, sonra kalkar ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Üç günde bir hatim ederdi. Sonra duâsını yapıp; "Her hatim sonunda yapılan duâ makbûldür" buyururdu.

İmâm-ı Buhârî (r.a.) Bağdâd'a geldiğinde, orada bulunan hadîs âlimlerinden çoğu toplanıp, Hazreti İmâm-ı imtihan etmek istediler. Yüz tane hadîs-i şerîfin metin (Peygamber efendimizin mübârek sözleri) ve sened (bir hadîs-i şerîfi nakleden zâtların isim silsilesi) kısımlarının yerlerini değiştirdiler. Bu şekilde değiştirdikleri hadîs-i şeriflerden, bir kişiye on hadîs-i şerîf vererek, on kişiyi İmâm-ı Buhârî'ye (r.a.) gönderdiler. Bu kimseler, Hazreti İmâm'ın bulunduğu meclise gelip, her birisi yanlarında bulunan hadîs-i şerîfleri okuyup, "Bu hadîs-i şerîfi biliyor musunuz?" diye sordular. Hazreti İmâm-ı Buhârî, "Bu söylediğiniz şekilde bir hadîs-i şerîf bilmiyorum" buyurdular. On kişi, onar hadîs-i şerîfi okuyup bitirdikleri zaman, İmâm-ı Buhârî (r.a.) birinci kimseye dönüp, "Senin okuduğun birinci hadîs-i şerîfin metni böyle, isnadı da şöyledir diyerek, onların okudukları sıra ile birden yüze kadar hadîs-i şerîfleri, sened ve metinlerini doğru olarak okudu. Bunun üzerine orada bulunanların hepsi, Muhammed Buhârî'nin (r.a.) hafızasının kuvvetliliğini, hadîs ilmindeki yüksekliğini anlayıp kabûl ettiler.

Ebû Bekir Medînî şöyle anlatmıştır: "Birgün Nişâbûr'da İshâk bin Râheveyh'in yanında idik. İmâm-ı Buhârî de vardı. İshâk bin Râheyeyh bir hadîs-i şerîf okudu. Bu hadîs-i şerîfi Atâ Keyhârânî yazıp, rivâyet etmişti. İshâk bin Râheveyh İmâm-ı Buhârî'ye dönüp, "Keyhâran neresidir?" dedi. İmâm-ı Buhârî de "Yemen'de bir köydür. Hazreti Muâviye bin Ebî Süfyân, Eshâb-ı kiramdan birini oraya göndermişti. Atâ Keyhâran ondan iki hadîs-i şerîf işitmişti" dedi. Bunun üzerine İshâk bin Râheveyh "Ey Ebâ Abdullah (Buhârî), sanki sen aralarında yaşamış gibi bildin" dedi.

Yûsuf bin Mûsâ şöyle anlatmıştır: "Basra Câmii'nde idim. Birisi, ey ilim ehli, Muhammed bin İsmail Buhârî Basra'ya teşrîf etmiştir. İlminden istifâde etmek isteyenler gelsin, diye bağırdı. Gidip baktık ki, genç bir zât direk arkasında namaz kılıyordu. Namazını bitirdikten sonra, büyük bir kalabalık etrâfını sardı. Oturup, kendilerine hadîs-i şerîf yazdırmasını istediler. O da bu isteklerini kabûl edip, onlara söyleyip, yazdırdı. Sonra, onun geldiğini bağırarak ilân eden kimse tekrar bağırıp, Yarın da falan yerde hadîs-i şerîf imlâ ettirecek (yazdıracak) dedi. Ertesi gün fıkıh âlimleri, hadîs âlimleri ve diğer âlimler, İmâm-ı Buhârî'nin yanına geldiler. Etrâfında toplananlar

bin kişi kadardı. Ondan hadîs-i şerîf yazmak için bekliyorlardı. İmâm-ı Buhârî yazdırmaya başlamadan önce bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında "Ey Basra ehli! Ben genç birisiyim. Benden hadîs-i şerîf işitmek istediniz. Size herkesin istifâde etmesi için, bu Basra'da yetişen âlimlerden rivâyet ettiğim hadîs-i şerîfleri yazdıracağım" dedi. Oradakiler bu sözleri hayretle dinlediler. İmâm-ı Buhârî bu sözlerinden sonra etrâfını saran büyük kalabalığa hadîs-i şerîf yazdırmaya başladı. Sizin Basra şehrinden olan Abdullah bin Osman bin Hable bin Ebî Revad'dan naklediyorum. O da Şu'be'den, o da Mansûr'dan ve diğer râvilerden, onlar da Sâlim bin Ebî Ca'd'dan, bu da Enes bin Mâlik'in şöyle dediğini nakletmiştir: Bir köylü Nebî'ye (s.a.v.) gelip; "Yâ Resûlallah, insan kavmini sever" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyurdu. Bundan sonra İmâm-ı Buhârî şöyle devam etti: "Bu hadîs-i şerîf, sizde bu rivâyet yoluyla yok, siz bunu Mansûr'un, Sâlim'den rivâyeti ile biliyorsunuz" dedi. Sonra yazdırmaya devam ederek yazdırdığı her hadîs-i şerîf için, "Siz bunu şu râvilerin rivâyetiyle biliyorsunuz" diyerek hem kendi rivâyet ettiği râvi zincirini saydı, hem de Basralıların, aynı hadîs için bildikleri diğer rivâyet zincirini söyledi..."

Eserleri:

1- "Câmi-üus-Sahîh"; en büyük ve en meşhûr eseri budur. Sahîh-i Buhârî ismiyle tanınmıştır. Hadîs-i şerîfleri toplayan en kıymetli kitabdır. İslâm âlimleri söz birliği ile, "Kur'ân-ı kerîmden sonra en sahîh kitap Sahîh-i Buhârî'dir" buyurmuşlardır. Sahîh hadîsleri toplayan ilk hadîs kitabıdır.

İmâm-ı Buhârî, bu eserine (Sahîh) denilmesinin sebebini şöyle anlatıyor: "Rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Karşılarında oturuyordum ve elimde bulunan yelpazeyi sallayıp, mübârek vücûdunu serinletiyor, mübârek yüzüne yaklaşmak istiyen sinekleri uzaklaştırıyordum. Büyük zâtlar bu rü'yâmı, "Sen, Peygamberimiz aleyhisselâmın hadîs-i şerîflerini, O'nun (s.a.v.) sözü imiş gibi uydurulan yalanlardan ayırırsın"; şeklinde açıkladılar. Bundan sonra, çok uğraşarak, sahih hadîsleri topladım ve bu şekilde meydana gelen eserin ismi (Sahîh) oldu."

Bu kitabı, Mescid-i Haram'da yazdı. Her hadîs-i şerîfi yazmadan önce istihâre yapmıştır. Zemzem suyu ile gusledip, Kâ'be'de, makamın gerisinde iki rek'at namaz kılıp, koyduğu sağlam usûllere göre, sahîh olduğu kesin olarak belli olan hadîs-i şerîfleri yazmıştır. Bu kitabı müsveddeden temize çekme işini de, Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfi ile minberi arasında "Ravda-i mutahhara"da yaptı. Bu eserini nasıl yazdığını kendisi şöyle anlatmıştır: "Câmi-üs-Sahîh kitabını, altıyüzbin hadîs-i şerîf arasından seçtim. Her hadîs-i şerîfi kitaba koymadan önce gusledip, iki rek'at namaz kılıp, istihâreye yattım. Ondan sonra hadîs-i şerîfi kitaba koydum. Bunları yapmadan hiçbir hadîsi yazmadım. Bu kitabı 16 yılda tamamladım." Bu kitapda 7275 hadîs-i şerîf vardır. Rumuzu "Hı" harfidir. İmâm-ı Buhârî: "Bu kitabta, sahîh hadîsleri bildirdim. Bununla beraber almadığım, ya'nî bu kitapta olmayan hadîsler, bunlardan çok fazladır" buyurmuştur.

Kütüb-i sitte denilen, altı sahîh hadîs kitabının en başta geleni, Sahîh-i Buhârî'dir. Bu eserde sahîh hadîsler, sika (güvenilir, sağlam) râvilerin rivâyetleri toplanmıştır. Bu hadîs-i şerîfler, rivâyet husûsunda râviler arasında ihtilâf bulunmayan hadîs-i şerîflerdir. Böylece râvi zinciri birbirine bağlanarak, asıl kaynağına gidilmiştir.

Buhârî-i şerîf 97 kitaba ve 3450 baba ayrılmıştır. Bu bölümler İbâdât, muamelât, siyer, megazî, mu'cizât ve Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin tefsîrine dâirdir. Fıkhî mes'elelere önem verilmiş olup, metinler arasında fıkıha dâir izahlar yer almıştır.

Buhârî-i şerîfin, Ali el-Yunûnî tarafından istinsah edilen metni muteber olmuştur. Dikkat ve titizlikle yazılan bu nüshanın aslı, Kâhire'de Akboğa Medresesi kütüphânesindedir. Bundan başka, çok yazma nüshaları da vardır.

Ebû Muhammed Mûsenî (r.a.), Kur'ân-ı kerîmi ve Sahîh-i Buhârî'yi ta'zîm ve hürmet için, baştan sona kadar altın suyu ile yazdı. Allahü teâlânın kitabına ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine olan hürmet ve bağlılığının çokluğu sebebi ile, yapmağı göze aldığı bu çok zor ve ağır çalışma neticesinde, dokuz cildlik bir eser meydana geldi.

Sahîh-i Buhârî'nin çeşitli baskıları yapılmış olup, ilk baskısını 1894 senesinde İkinci Abdülhamîd Hân yaptırmıştır. Abdülhamîd Hân, İstanbul'daki yazma nüshalarını Mısır'a gönderdi. Mısır'da kurulan bir ilim heyeti tarafından, metinler incelendi. Nüsha farkları işâretlenmek sûretiyle, Yunûnî nüshası esas alınarak, Bulak'ta Emîriyye Matbaasında basıldı.

Sahîh-i Buhârî'nin pek çok şerhi yapılmıştır. Bu şerhlerden en meşhûrları şunlardır:

1-Aynî Şerhi: Umdet-ül-kârî, Bedrüddîn Aynî tarafından yapılmıştır. 25 cüz hâlinde basılmıştır.

2-İrşâd-üs-sârî: İmâm-ı Kastalânî tarafından yapılmıştır. Matbûdur.

3-Feth-ül-bârî: İbn-i Hâcer Askalânî tarafından yapılmıştır. 14 cilddir. Matbûdur.

4-Kirmânî Şerhi: Şemsüddîn Muhammed bin Yûsuf Kirmânî tarafından, el-Kevâkib-üd-dürârî ismiyle yapılan şerhdir. Matbûdur.

5-Hattâbî Şerhi: Ahmed bin Muhammed el-Hattâbî, İ'lâm-üs-Sünen ismiyle şerh etmiştir.

Zeyn-üd-dîn Ahmed Zebîdî de mükerrer rivâyetleri birleştirerek, Buhârî-i şerîfi "Tecrid-i Sarih" ismiyle kısaltmıştır.

Bir kimse, Buhârî-i şerîfi hangi niyetle baştan sona kadar okuyup hatmederse, maksadı, en güzel şekilde hâsıl olur. Tâûn hastalığı zamanlarında bir evde okunsa, Allahü teâlâ o evde bulunanları tâûndan muhafaza eder.

Sözleri dinde senet olan çok yüksek âlimlerden bir çoğu, dert ve belâlardan, hastalık ve sıkıntılardan kurtulmak ve bir çok şeylere kavuşmak için, Buhârî-i şerîfi okuyup vesîle etmişlerdir. Böylece maksadlarını da elde etmiş ve onu kendileri için ilâç kabûl etmişlerdir. Hadîs âlimlerinden bir zât şöyle anlatıyor: "Karşılaştığımız müşkül hâllerde, kendim ve başkalarının sıkıntıdan kurtulmamıza vesîle olması için, yüzyirmi defa kadar Buhârî-i şerîf okudum. Her defasında hangi niyet ile okumuş isem, maksadım hâsıl oldu. Bu kitap hangi evde bulunursa, evi yanmaktan, hangi gemide bulunursa, o gemiyi batmaktan Allahü teâlâ korur."

2.Târih-ül-kebîr: Hadîs ricaline âit olup, hadîs-i şerîf râvilerinin hayatlarını ve hadîs ilmindeki durumlarını inceleyen bir eserdir. Sahasında ilk yazılan eserlerdendir. İmâm-ı Buhârî bu eserini, 18 yaşında iken, Peygamberimizin (s.a.v.) kabri başında geceleri ay ışığında yazmıştır. Kendisi bu eseri hakkında şöyle demiştir:

"Bu eserimi üç defa gözden geçirdim. Öyle inceledim ki, eğer ondaki isnadlardan (senet) biri çıkarılsa, ehli olanlar bile onu anlayamaz. Gayet dikkatli ve sağlam hazırladım."

İshâk bin Râheveyh bu kitabı alıp, Abdullah bin Tâhir'e göstererek, böyle hârika bir eser gördün mü? demiştir. O da inceleyip, kitabın üstünlüğü karşısında hayrete düştüğünü

belirtmiştir. Bu eser Haydarâbâd'da 1941-1954 senelerinde dört cild hâlinde, 1959-1963 senelerinde de üç cild hâlinde basılmıştır.

3.Târihu'l-evsât: Târihu'l-kebîr'in kısaltılmışıdır.

4.Târih-üs-sagîr Târihu'l-kebîr'in bir özetidir.

5.Kitâbu zuafâis-sagîr: Zayıf râvilerin hâllerinden bahseder.

6.Et-Târihu fî ma'rifetiruvat-ül-hadîs ve mükat-ül-asar-ı ve's-sünen ve temyizû sikâtihin min züafaihim ve târihu vefâtıhim.

7.Et-Tevârihu'l-ensâb: Ba'zı şahısların özel hâllerinden bahseder.

8.Kitabü'l-kûna: Râvilerin künyelerinden bahseder.

9.Edebü'l-müfred: Ahlâk hadîslerini toplayan bir eserdir.

10.Ref-ul-yedeyn fi's-salâti.

11.Kitâbu kırâati half'i imâm.

12.Halku'l-efali'-ibâdî ve reddi ale'l-Cehmiyye: Cehmiyye mezhebinin görüşlerini reddeden bir kitaptır.

13.El-Akideyahutet-Tevhîd: Akâid konu sunda yazılmış bir eserdir.

14. Abârü's-sıfat: Hadîsle ilgili bir eserdir.

15.Birrü'l-vâlideyn.

16.El-Câmi-ul-kebîr.

17.Et-Tefsîr-ül-kebir.

18.Kitâb-ül-hibe.

19.Kitâb-ül-eşribe.

20.Kitâb-ül-mebsut.

21.Kitâb-ül-ilel.

22.Kitâb-ül-fevâid.

23.Esmâ-üs-Sahâbe.

İmâm-ı Buhârî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden bir kısmı şunlardır:

"Allahü teâlâ, iyiliklerin ve fenâlıkların yazılmasını emretti. Sonra bunları açıkladı. Bir kimse bir iyilik yapmaya niyetlenir de yapamazsa, Allah kendi nezdinde o kimse için tam bir iyilik sevâbı yazar ve bu sevâbı yediyüze ve daha fazlasına kadar çıkarır. Ve eğer fenâlık yapmaya niyetlenir de sonra vazgeçerse, Allah onun için tam bir iyilik sevâbı yazar. Eğer kötü işe hem niyetlenir, hem de onu yaparsa, Allah o kimse için bir günah yazar."

"Sizden evvel geçenlerden üç kişi yola çıktılar. Geceyi geçirmek için bir mağaraya girdiler. Derken dağdan bir taş düştü ve mağaranın ağzını kapattı. Bunun üzerine şöyle dediler: "İyi amellerimizle duâ etmekden başka bizi buradan kimse kurtaramaz." içlerinden birisi, "Allahım, benim çok ihtiyâr annem ve babam vardı. Onlardan evvel,

ne çocuklarıma, ne de hayvanlarıma bir şey içirmezdim. Günün birinde odun toplamak için uzaklara gitmiştim. Onlar uyuyuncaya kadar dönemedim. Akşam kahvaltılarını hazırladım, fakat onları uyumuş buldum. Onları uyandırmayı ve onlardan evvel ailece akşam sütü içmeyi hoş görmedim. Çanak elimde olduğu hâlde, onların uyanmalarını bekledim. Nihâyet sabah ışıdı. Çocuklar ayaklarımın altında açlıktan ağlıyorlardı. Derken annem, babam uyandılar ve akşam sütlerini içtiler. Allahım! Eğer bu işi senin rızân için yapmışsam, bu taştan çektiğimiz belâyı bizden uzaklaştır dedi. Taş bir parça açıldı. Lâkin çıkılacak gibi değildi, ikincisi şöyle dedi: "İlâhî! Amcamın bir kızı vardı ki, onu herkesten ziyâde seviyordum. (Bir rivâyete göre; bir erkek bir kadını ne kadar sevebilirse, ben de o kadar seviyordum.) Onunla birleşmek istedim. Lâkin teklifimi kabûl etmedi. Bir kaç sene sonra bir kıtlığa uğrayınca bana başvurdu. Kendisini bana teslim etmek şartıyla ona yüz yirmi altın verdim. Kabûl etti. Bu sûretle fırsat elverince, "Allahtan kork da, haksız olarak bana yaklaşma" dedi. Ben de Allahtan korkarak, bu çok sevdiğim kadından uzaklaştım, verdiğim altınları da ona bıraktım. Allahım, eğer bu işi sırf senin rızânı kazanmak için yapmış isem, içinde bulunduğumuz belâyı üzerimizden gider" diye yalvardı. Mağaranın kapısı biraz daha açıldı. Yine çıkabilecek derecede değildi. Üçüncü şahıs da şöyle dedi: "Allahım! Ücretle amele tuttum ve ücretlerini verdim. Lâkin, yalnız biri ücretini alamadan bıraktı, gitti. Ben de onun ücretini çalıştırıp ürettim. O işçinin nâm ve hesabına mal çoğaldı. Bir müddet sonra o adam yanıma gelerek, (ücretimi ver) dedi. Ben de, "Şu gördüğün deve, öküz, koyun, senin ücretinden üremiştir, al götür" dedim. O da, "Ey Allahın kulu. Benimle alay etme" dedi. "Seninle alay etmiyorum, doğruyu söylüyorum" dedim. Bunun üzerine malları aldı ve hepsini sürüp götürdü. Hiçbir şey bırakmadı, ilâhî! Eğer bunu senin rızân için yapmışsam, içinde bulunduğumuz belâyı üzerimizden def et" dedi. Taş mağaranın ağzından kaydı, onlar da çıkıp yürüdüler."

"Kulunun tövbesinden dolayı Allahü teâlânın sevinci, sizden birinizin ıssız çölde devesini kaybedip de, tekrar bulduğundaki sevincinden daha fazladır."

"Güçlü kimse insanları güreşte yenen değil, belki hiddet ânında kendisini zapteden, irâdesine sâhib olandır."

"Benî İsrail'de ala tenli, kel ve kör üç kimse vardı. Allahü teâlâ bunları sınamak (ya'nî durumlarını kendilerine göstermek) istedi. Bunlara bir melek gönderdi. Melek, ala tenliye geldi. "En ziyâde ne istiyorsunuz?" diye sordu. Ala tenli, "Güzel renk ve güzel deri, beni insanlara iğrenç gösteren şeyin, benden giderilmesini isterim" dedi. Melek hemen onu sıvadı iğrenç hâl ondan gitti ve rengi güzelleşti. Melek ona, "Hangi malı en çok seviyorsun?" dedi. Ala tenli adam "Deveyi yâhud ineği" dedi. (Bunun hangisini söylediği hakkında râvinin tereddüdü vardır.) Ona, on aylık gebe bir dişi deve verildi ve melek, "Allah bunu senin için bereketli kılsın" dedi. Sonra kelin yanına gitti ve "En ziyâde arzuladığın şey nedir?" diye sordu. O da "Güzel saç ve insanları benden iğrendiren bu şeyin benden giderilmesi" dedi. Melek hemen onu sıvadı, iğrenç hâl ondan gitti ve güzel saç bitti. Sonra melek ona, "Hangi malı çok seviyorsun?" dedi. "İneği en çok seviyorum" dedi. Ona, gebe bir inek verildi. Melek, "Allah, bunu senin için bereketli kılsın" dedi. Sonra körün yanına geldi ve "En ziyâde ne arzu ediyorsun?" diye sordu. Kör "Cenâb-ı Hak benim gözlerimi iade etsin de, insanları göreyim" dedi. Bunun üzerine melek, bunun gözünü sıvadı. Allahü teâlâ körün gözünü iade etti.

Melek, "En ziyâde hangi malı seviyorsun?" dedi. "En ziyâde koyunu seviyorum" dedi. Bunun üzerine kendisine üreyebilen koyun verildi. Bu hayvanlardan deve ve inek yavruladı. Koyun kuzuladı. Bu üç kimseden birinin bir vadiyi dolduran devesi, öbürünün bir vadiyi dolduran ineği ve diğerinin bir vadiyi dolduran koyunu oldu. Sonra melek, tekrar dönüp ala tenli'nin eski kıyâfetine bürünerek, onun yanına geldi ve "Fakîr adamım, yoluma devam etmek imkânlarım kalmadı. Bu sebeple bu gün ulaşmak istediğim yere ancak Allahın, sonra senin yardımın sayesinde varabileceğim. Rengini ve cildini güzelleştiren zâtın hakkı için, senden bir deve istiyorum ki, onunla seferimi sonuna erdireyim" dedi. Ala tenli adam "Verilmesi lâzım gelen yer çok" dedi. Bunun üzerine melek, "Ben seni tanır gibi oluyorum. Sen ala tenli idin, insanlar senden iğrenirlerdi, Fakîrdin. Allah sana mal verdi, değil mi?" dedi. Ala tenli adam, "Mal bana dedemden, babamdan miras olarak intikâl etti" dedi. Melek, "Eğer yalan söylüyorsun, Allah seni evvelki hâline koysun" dedi. Kelin kılık-kıyâfetine girerek, onun yanına geldi. Buna da ötekine söylediği gibi söyledi. Bu da öteki gibi cevâb verdi. Melek buna da, "Eğer yalan söylüyorsun, Allah seni evvelki hâline iade etsin" dedi. Körün kılık kıyâfetine girerek, onun yanına geldi ve "Yolcu ve fakîr bir adamım. Seferimi devam ettirmek çâreleri kalmadı. Bugün ancak Allahın, sonra senin yardımın sayesinde maksada varabileceğim. Senin gözlerini iade eden zât hakkı için, senden bir koyun isterim ki, onunla seferimi devam ettireyim" dedi. Bunun üzerine kör şöyle dedi: "Ben kördüm. Cenâb-ı Allah gözlerimi iade etti. Bunun için istediğini al, istediğini bırak. Allaha yemîn ederim ki, Allah için aldığın hiçbir şeyde sana müşkülat çıkarmıyacağım" dedi. Melek "Malın senin olsun. Bu sizin için bir imtihandı. Allah senden râzı oldu ve arkadaşlarına gazâb etti" dedi."

"Allahü teâlâ buyurdu ki: (Bir kimse benim velîlerimden birine düşmanlık ederse, ona karşı harb ilân ederim)"

"Münafığın alâmeti üçtür: Söylerse yalan söyler. Söz verirse sözünde durmaz. Kendisine bir şey emânet edilirse hıyânet eder."

"Bir kimse kardeşinin haysiyetine, yâhud malına haksız olarak taarruz etmiş ise, altın, gümüş bulunmayan (paranın geçmediği) **günden** (kıyâmetden) **evvel onunla helâllaşsın. Aksi takdîrde yaptığı zulüm nisbetinde, onun iyi amellerinden alınıp, hak sahibine verilir, iyiliği yoksa, hak sahibinin günahından alınıp, haksızlık eden, adama yükletilir."**

"Müslüman, müslümanın (din) **kardeşidir. Müslüman, kardeşine zulm etmez ve onu düşman eline vermez,** (himâye eder)**. Her kim müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyâcını temin ederse, Allah da ona yardım eder. Her kim, bir müslümanın sıkıntılarından birini giderirse, cenâb-ı Hak buna mukabil, ondan kıyâmet sıkıntılarından birini def eder. Her kim, bir müslümanın ayıbını örterse, Allahü teâlâ âhırette onun ayıbını örter."**

"Hepiniz çoban ve muhafızsınız, maiyetinizde bulunanların hukukundan mes'ûlsünüz. İş başındakiler de muhafızdır, me'murlarından mes'ûldür. Kadın da kocasının evinde bir muhafızdır. O da ondan mes'ûldür. Hülâsa, hepiniz muhafızsınız ve maiyetinizdekilerden mes'ûlsünüz."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) Peygamber efendimize (s.a.v.) "Allah katında en sevgili amel hangisidir?" diye sordu. Peygamber aleyhisselâm, **"Vaktinde eda olunan namazlar"** buyurdu. "Namazdan sonra hangi amel daha sevgilidir?" diye sordu. **"Ana babaya iyilik etmekdir"** buyurdu. "Bundan sonra hangisidir?" diye sorunca Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Allah yolunda cihaddır"** buyurdular.

"Büyük günahlar; Allaha şerik koşmak, ana ve babaya âsî olmak, haksız yere adam öldürmek ve yalan yere yemîn etmektir."

Bir kimse Peygamber efendimize gelerek "Yâ Resûlallah! Bir kavmi seven, fakat onlar gibi amel edemiyen kimse hakkında ne buyurursunuz?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), **"İnsan sevdiği ile beraberdir"** buyurdular.

"Yedi sınıf insan vardır ki, Allahü teâlâ onları hiç bir gölge bulunmayan günde, Arş'ının gölgesinde gölgelendirir. 1. Adâletli devlet reîsi, 2. Allahü teâlâya ibâdetle büyüyen genç, 3. Kalbi mescidlere bağlı kimse, 4. Birbirini Allah için seven, Allah için bir araya gelen, Allah için ayrılan iki kişi, 5. Mevki sahibi olan güzel bir kadın tarafından, arz-ı nefs için çağırıldığı halde (Ben Allahtan korkarım) cevâbı ile mukâbele eden kimse, 6. Sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak şekilde gizli sadaka veren kimse, 7. Tenha yerde Allahı zikrederek, gözleri yaşla dolup taşan kimsedir."

Resûl-i ekrem (s.a.v.) devesinin terkisine bindirdiği Muâz'a (r.a.) üç defa "**Yâ Muâz!"** diye hitâb etti. O da her defasında, **"Lebbeyk** (buyur) **yâ Resûlallah"** dedi. Bunun üzerine, **"Bir kimse, Allahtan başka Hak ma'bûd olmadığına ve Muhammed'in** (s.a.v.) **Allah'ın kulu ve Resûlü olduğuna, samîmi olarak şehâdet ederse, Allah ona Cehennemi haram eder"** buyurdu. Muâz (r.a.) "Yâ Resûlallah! Bu müjdeyi halka haber vereyim de sevinsinler" deyince, Peygamber efendimiz, **"Söylersen onlar buna güvenirler,** (faydalı iş yapmaz olurlar)" buyurdu. Muâz (r.a.) (Mes'ûliyetinden korktuğu için) vefât ederken bunu söyledi.

Bir kimse, Peygamber (s.a.v.) efendimize gelerek "Açlıktan takatim kesildi" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) zevcelerinden birine haber gönderdi. O da **"Seni Hak Peygamber olarak gönderen Allaha yemîn ederim ki, yanımda, sudan başka birşey yoktur"** dedi. Diğerine gönderildiğinde, o da evvelki gibi cevap verdi. Hattâ hepsi aynı cevâbı verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), **"Bu gece bunu kim misâfir edebilir?"** buyurdu. Ensârdan biri, "Yâ Resûlallah, ben misâfir ederim" dedi. O misâfiri evine götürdü. Hanımına, "Peygamber aleyhisselâmın misâfirine ikram edebilmemiz için birşeyler hazırla" dedi. Diğer bir rivâyete göre, "Yanında yemekten ne var?" dedi. Hanımı, "Çocukların yiyeceği kadar bir şey var" dedi. "Öyle ise onları bir şeyle avut, sofraya gelmek isterlerse onları uyut Misâfirimiz eve girince lâmbayı söndür" dedi. Misâfir gelince, sofrayı getirdi ve karanlıkta yemek yediler. Yemek az idi. Misâfir, karanlıkta yemeğin az olduğunu görmediği için karnını doyurdu. Ev sahibi ise, yemek yiyormuş gibi yaptı. Fakat aç olarak yattı. Ertesi sabah, Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna geldiklerinde, Peygamber efendimiz **"Bu gece misâfirinize yaptığınız muâmeleden, Allahü teâlâ râzı oldu"** buyurdular.

"Muhakkak Allahü teâlâ aksıranı sever, esneyeni sevmez. Bu sebeble sizden biriniz aksırıp "Elhamdülillah" derse bunu işiten her müslümanın "Yerhamükellah" diye karşılaması gerekir. Esnemeye gelince, bu hâl şeytandandır. Sizden biriniz

"esnediği zaman, imkân nisbetinde onu önlemeye çalışsın, zîrâ sizden biriniz esnediği zaman, şeytan ona güler."

"Her ayda üç gün oruç tutmak, bütün hayatını oruçla geçirmek gibidir."

"Sizden biriniz oruçlu bulunduğu gün, çirkin söz söylemesin ve kimse ile çekişmesin. Şayet biri kendisine söver veya çatarsa (Ben oruçluyum) desin."

"Çok oruç tutan vardır ki, orucundan kendisine faydası, yalnız açlık çekmesi, birçok namaz kılan vardır ki, namazından kendisine faydası, yalnız uykusuz kalmasıdır."

"Sabahleyin evinden çıkıp, müslüman kardeşine selâm verene, Allahü teâlâ bir köle âzâd etmek sevabı verir."

"Allahü teâlâ ilmi, âlimlerin sinelerinden çekip çıkarmakla almaz. Âlimlerin ölmesi ile alır. Âlimler kalmayınca, insanlar, câhilleri kendilerine rehber edinirler. O câhiller de ilimsiz, bilmeden fetvâ verirler. Kendileri doğru yoldan çıkarlar, başkalarını da çıkarırlar."

"Yemeğe besmele ile başla. Sağ elinle, sana yakın olan taraftan ye."

"Satışta, alışta ve borcunu istemekte müsamahakâr olan kimseye, Allahü teâlâ rahmet etsin."

"Bir kimse Cum'a günü gusül eder, elinden geldiği kadar temizlenir, güzel koku sürünüp câmiye çıkar da, iki kimsenin arasına sokulmaya uğraşmaz ve kılabildiği kadar nafile namaz kılar, sonra imâm hutbeye başlayınca susup dinlerse, Allahü teâlâ Cum'a ile öbür Cum'a arasındaki günahlarını af ve mağfiret eder."

"Kur'ândaki en büyük sûre, yedi âyet olan, her namazda okunan (Elhamdülillâhi Rabbilâlemin)'dir."

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatıyor: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz beni, fıtır sadakası olarak verilen şeyleri gözetmeğe me'mur etti. Derken birisi gelip hurmayı avuçla almağa başladı. Bunun üzerine adamı tuttum. "Seni Resûl-i ekreme (s.a.v.) götüreceğim" dedim. Adam "Elim dardadır. Ehl-ü ıyâl (çoluk, çocuk) sahibiyim. Müşkül durumdayım" diye yalvardı. Ben de salıverdim. Sabah oldu. Resûl-i ekrem efendimiz, **"Yâ Ebâ Hüreyre! Akşamki tuttuğun esîr ne yaptı?"** diye sordu. "Yâ Resûlallah! Fevkalâde ihtiyâç ve aile sahibi olduğundan bahsetti. Ben de ona acıdım ve salıverdim." Peygamber aleyhisselâm, **"O sana yalan söyledi. Tekrar gelecektir"** buyurdu. Resûl-i ekrem efendimizin sözünden, onun tekrar geleceğini anladığımdan o adamı gözetledim. Geldi ve hemen hurmayı avuçlamaya başladı. Bunun üzerine "Seni Hazreti Peygambere götüreceğim" dedim. "Beni bırak. Çünkü ihtiyâçlıyım ve çoluk çocuk sahibiyim. Bir daha gelmem" dedi. Ben de acıdığım için bırakıverdim. Sabah olunca, yine Resûl-i ekrem efendimiz, **"Ey Ebû Hüreyre! Akşamki tuttuğun ne yaptı?"** diye sordu. "Aile sahibi ve ihtiyâçlı olduğunu anlattı. Ben de merhamet edip yol verdim" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Sana yalan söylemiştir. Yine gelecektir"** buyurdu. Üçüncü gelişini bekledim. Geldi ve hemen hurmayı avuçlamaya başladı. Onu yakaladım ve "Seni Hazreti Peygambere götüreceğim. Bu üçüncü gelişindir. Gelmiyeceğini söylediğin halde tekrar geliyorsun" dedim. Bunun üzerine, "Beni bırak. Sana bir takım kelimeler öğreteyim. Allahü teâlâ o kelimelerle seni faydalandırır" dedi. "Kelimeler nedir?" diye sordum, şöyle dedi: "Yatağına girdiğinde Âyet-el-Kürsî'yi oku. Çünkü

Allah'ın emriyle senin yanında dâima bir muhafız bulunur ve şeytan senden uzaklaşır. Bu hâl sabaha kadar devam eder" dedi. Ben de onu bıraktım. Sabah olunca, Resûlullah (s.a.v.); **"Akşamki tuttuğun ne yaptı?"** diye sordu. "Yâ Resûlallah! Allah tarafından bana faydası dokunacak birkaç kelime öğreteceğini söyledi. Ben de bıraktım" dedim. **"O kelimeler nelerdir?"** buyurması üzerine, "Yatağına girdiğinde, (Allahü lâ-İlâhe illâ Hüve'l-Hayy-ül-kayyûm) âyetini sonuna kadar oku. Böyle yaparsan Allahü teâlânın emri ile senin için bir muhafız bulunur ve şeytan senden uzaklaşır. Bu hâl sabaha kadar devam eder dedi." dedim. Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Dikkat et, o yalancı olduğu halde bu sefer doğru söylemiştir. Yâ Ebâ Hüreyre! Üç günden beri kimin, ile konuştuğunu biliyor musun?"** buyurdu. "Hayır" dedim. **"O şeytandır"** buyurdu.

"İçinizde en sevdiğim kimse, huyu en güzel olanıdır."

"Haya îmândandır, imânı olan Cennettedir. Fuhuş kötülüktür. Kötüler Cehennemdedir."

"Kızdığı zaman istediğini yapabilecek bir kimse, kızmazsa, Allahü teâlâ kıyâmet günü onu herkesin arasından çağırır. Cennette istediğin hûrînin yanına git, der."

"Benden sonra, müşrik olmanızdan korkmuyorum. Dünyâya düşkün olarak, birbirinizi öldürmenizden, böylece, geçmiş kavimler gibi helak olmanızdan korkuyorum."

"Allahü teâlâ birine iyilik vermek dilerse, onu fıkıh âlimi yapar."

Allahü teâlâ hadîs-i kudsîde buyurdu ki: **"Kulum farzları yapmakla bana yaklaştığı gibi, başka şeyle yaklaşamaz. Kulum nafile ibâdetleri yapınca, onu çok severim, öyle olur ki, benimle işitir. Benimle görür. Benimle herşeyi tutar. Benimle yürür. Benden her ne isterse veririm. Bana sığınınca onu korurum."**

"İlim üstâddan öğrenilir."

"Her meyyite, her sabah ve akşam kıyâmetteki yeri gösterilir. Cennetlik olana Cennetteki yeri, Cehennemlik olana, Cehennemdeki yeri gösterilir."

"Münker ve Nekir melekleri, suâl ve cevaptan sonra meyyite, (Cehennemdeki yerine bak, Allahü teâlâ değiştirerek, sana Cennetteki yeri ihsân eyledi) derler. Bakar, ikisini birlikte görür."

"Eğer gizli tutabilseydiniz, kabir azâbını, benim işittiğim gibi, size de işittirmesi için duâ ederdim."

Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) Ümmü Süleym (r.a.) şöyle bildiriyor. "Resûlullah (s.a.v.) yanımda uyuyordu. Mübârek yüzü inci gibi terledi. Mübârek terlerini alıp bir yere koyarken, uyandı. **"Yâ Ümmü Süleym! Ne yapıyorsun?"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Mübârek teriniz ile, çocuklarımın bereketlenmesini istiyorum" dedim. "İyi yapıyorsun" buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı kirama, **"Birinin evi önünde nehir olsa, her gün beş kerre bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı?"** diye sordu. "Hayır, yâ Resûlallah" dediler. **"İşte, beş vakit namazı kılanların da, böyle küçük günahları affolur"** buyurdu.

"Ramazan ayı gelince, Cennet kapıları açılır. Cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar bağlanır."

"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını, Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."

"Her asırda, her zamanda yaşıyan insanların en iyilerinden, seçilmişlerinden dünyâya getirildim."

"İnsanların en hayırlısı benim asrımda yaşıyandır (Ya'nî Eshâb-ı kirâmdır) **Onlardan sonra en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir.** (Ya'nî Tabiindir)**. Onlardan sonra da en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra gelenlerde, yalan yayılır. Bunların sözlerine ve işlerine inanmayınız."**

"Âlimler Peygamberlerin vârisleridir.

"Kabrimi ziyâret eden kimseye, şefaat etmem bana vâcib oldu."

"Söylemediğim bir şeyi, hadîs diyerek yalan söyliyen, Cehennemde ateşden kazık üzerine oturtulacaktır."

"İki şeyden birine kavuşan insana gıbta etmek, buna imrenmek yerinde olur. Allahü teâlâ bir kimseye İslâm bilgilerini ihsân eder. Bu da, her hareketini, bilgisine uygun yapar, ikincisi, Allahü teâlâ, birine çok mal verir. Bu kimse de malını, Allahü teâlânın râzı olduğu, beğendiği yerlere harceder."

"İnsanın yediklerinin en hayırlısı, iyisi, bileği ile kazanıp yediğidir. Allahın peygamberi Dâvûd (a.s.) **elinin emeği ile kazanıp yerdi."**

"Ekber-i kebâir (Büyük günahlar), bir şeyi Allahü teâlâya ortak etmek, adam öldürmek, anaya-babaya karşı gelmek, yalancı şâhidlik yapmaktır."

"Ana-babayı ağlatmak, (onlara) isyan etmekdir ve büyük günahlardandır."

"Kul vefât edince, bütün amellerinin sevâbı kesilir, üç ameli müstesna; sadaka-i câriye, kendisi ile faydalanılan şerefli bir ilim ve kendisine duâ eden sâlih bir evlât."

"Kim rızkının bol olmasını ve ömrünün uzamasını severse, sıla-i rahm yapsın."

"İnsanlara merhamet etmiyene, Allahü teâlâ merhamet etmez."

"Allaha ve âhıret gününe îmân eden kimse, komşusuna iyilik etsin. Allaha ve âhıret gününe îmân eden kimse, misâfirine ikram etsin. Allaha ve âhıret gününe îmân eden kimse, hayır söylesin, yahut sussun."

"Her iyilik bir sadakadır."

"Benim adımı (kendinize, yahud birbirinize) **takınız. Künyemi de** (Ya'nî Ebü'l-Kâsım künyesini) **takınmayınız.** (Şu da ma'lûm olsun ki,) **Her kim beni rü'yâda görürse, hakîkatte beni görmüş olur. Zira şeytan, benim sûretime temessül edemez** (giremez)**. Bir de, her kim benim ağzımdan bilerek yalan uydurursa, Cehennemdeki yerine hazırlansın."**

"(Mü'min) kul, kabrine konulup onun arkadaş ve yaranı geri dönüp gittiklerinde, meyyit, bunlar yürürken ayakkabılarının sesini bile muhakkak işitir. Ona (Münker ve Nekir adlı) **iki melek gelir. Bunlar meyyiti oturturlar. Ve ona: "Muhammed** (s.a.v.) **denilen kimse hakkında ne bilirsin?" diye sorarlar. O mü'min de: "Samimî bildiğim ve size bildirmek istediğim şudur ki, Muhammed** (s.a.v.) **Allah'ın kulu ve Resûlüdür, diye cevap verir. Bunun üzerine melekler tarafından, Ey Mü'min! Cehennemdeki yerine bak,**

Allahü teâlâ bu azâb yerini, senin için Cennetten (yüce) bir makama tebdil eyledi, denilir. O mü'min, Cehennem ve Cennetteki iki makamını birden görür. Fakat kâfir veyahud münâfık olan meyyit (Meleklerin bu suâline karşı)**: Muhammed** (a.s.) **hakkında bir şey bilmiyorum. Halkın O'na (Peygamber) dedikleri bir sözü (işitir), ben de halka uyup söylerdim, diye cevap verir. Bu iki melek tarafından bu kâfir veya münâfıka: Sen anlamaz ve uymaz olaydın! denilir, sonra bu kâfir veya münâfıkın iki kulağı arasına, demirden bir topuzla vurulur. O topuzu yiyince, kâfir veya münâfık şiddetli sayha ile bir bağırır ki, bu feryadı, insan ve cinden başka, bu ölüye yakın olan herşey işitir."**

---

1) Sahîh-i Buhârî

2) El-A'lâm cild-6, sh. 34

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 47

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 205

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 188

7) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 4

8) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 27

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 212

10) Tabakât-ı Hanâbile cild-1 sh. 271

11) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 134

12) İrşâd-üs-sâri cild-1, sh. 31

13) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 541

14) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1251

15) Tezkiret-ül-huffâz cild-2 sh. 555

16) Tabâkât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 100

17) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 24

18) Esmâ-ül-müellifîn cild-2 sh. 16

19) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 167

20) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 130

21) El-Lübâb cild-1, sh. 231

22) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 25

23) Fihrist sh. 230

24) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 52

25) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 109

İMÂM-I MÜSLİM

Meşhûr altı hadîs kitabından (Kütüb-i sitte) ikincisi olan, Sahîh-i Müslim'in müellifi. İsmi, Müslim bin Haccâc bin Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâbûrî. Künyesi, Ebü'l-Hüseyn'dir. 206 (m. 821) senesinde Nişâbûr'da doğup, 261 (m. 875) târihinde burada vefât etmiştir. Arapların Benî Kuşeyr kabilesine mensûbtur. Büyük hadîs imamlarından birisidir, İmâm-ı Müslim hazretleri, zamanın büyük hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinlemek ve öğrenmek için, Hicaz, Irak, Şam ve

Mısır'ı dolaştı. Yahyâ bin Yahyâ en-Nişâbûrî, Ahmed bin Hanbel, Kuteybe bin Sa'îd, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, Osman bin Ebî Şeybe, Şeybân bin Ferruz, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin talebelerinden Harmele bin Yahyâ gibi büyük âlimlerden (r.aleyhim) hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyette bulunmuştur. Ondan da, Ebû Îsâ et-Tirmizî, Yahyâ bin Sa'îd, Muhammed bin Mahled, Mekkî bin Abdân ve daha başka âlimler, hadîs-i şerîf bildirmişlerdir. İmâm-ı Müslim hazretleri, Bağdâd'a bir kaç defa gelmiş ve Bağdâd âlimleri ondan hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyette bulunmuşlardır. Bağdâd'a en son 259 (m. 872) senesinde gelmiştir.

İmâm-ı Buhârî hazretleri ile Nişâbûr'da görüşmüş, onun ilim meclisine devam etmiştir. İmâm-ı Müslim, İmâm-ı Buhârî ile bir hadîs-i şerîfin müzâkeresini yaparken; İmâm-ı Buhârî, hadîs-i şerîfin senedinde, onun bilmediği bir illeti gösterince, İmâm-ı Müslim ayağa kalkıp, Buhârî'nin alnından öperek, onu çok medhetmiştir. İmâm-ı Buhârî hazretleri için, "Sana buğz edenler, ancak hasedinden dolayı buğz eder. Dünyâda bir benzerin olmadığına şehâdet ederim" demiştir.

Hadîs-i şerîf öğrenmek ve öğretmek için çok yerlere yolculuk yapan İmâm-ı Müslim (r.a.), ömrünün son yıllarını Nişâbûr'da geçirmiştir. Nîşâbûr'da hadîs-i şerîf dersi vermekle ve ticâretle meşgûl olmuştur. Nişâbûr'da 55 yaşında iken vefât etmiştir. Kabri eskiden çok ziyâret edilirdi. "Zamanımızda, o havâlideki diğer büyük zâtlar gibi, onun kabrinin de bakımsız hâlde bırakıldığı söylenmektedir."

Eserleri:

1- Sahîh-i Müslim: Kütüb-i sittenin ikincisi olup, içinde [7275] hadîs-i şerîf vardır. Bunları, bizzat kendisinin topladığı, 300 000 hadîs-i şerîf arasından seçmiştir. O sahihini kitaplara ayırmıştır. Fakat ayrıca bâblara bölmemiştir. Buhârî ise, kitapları ayrıca bâblara ayırmıştır. Her bâb için de lüzumlu açıklamalarda bulunmuştur. Müslim'in diğer bir husûsiyeti de, isnad üzerinde önemle durmuş olmasıdır. Çünkü, o, sahibinde biraz farklı metinler için, değişik isnadlar vermiştir. Değişik olarak verdiği isnad, metinde (ha) harfi ile gösterilmiştir. Bu (ha) tahvil veya havale (hâ)'sıdır. İmâm-ı Müslim, sahihini 52 kitaba ayırmıştır. Sahihinin baş kısmında, hadîs ilmi ile alâkalı mühim bir açıklama vardır. Bütün bu özelliklerine rağmen, Sahîh-i Müslim, Buhârî'nin, sahihinden sonra gelir. Müslim hazretlerinin diğer eserleri şunlardır:

1.El-Müsned-ül-Kebîr.

2.El-Câmi'ale'l-ebvâb

3.El-Esmâ ve'l-Kûnâ

4.El-Efrâd vel-vuhdân

5.Tesmiyet-üş-Şuyûh-u Mâlik ve Süfyân ve Şu'be

6.Kitâb el-Muhadramîn

7.Kitab evlâd es-Sahâbe

8.Evhâm el-Muhaddirîn

9.Et-Tabakât

10.Efrâd-eş-Şâmiyyîn

11.Et-Temyiz

12.El-Ilel

Sahîh-i Müslim'deki hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

"Herhangi bir müslümanın başına, yorgunluk, hastalık, düşünce, keder, acı, diken batmasına kadar, her ne gelirse, Allahü teâlâ bunları, o müslümanın hatâlarına keffâret kılar."

Ebû Abdurrahmân Abdullah bin Mes'ûd rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Peygamberlerden birini hikâye buyururlarken, dikkatle dinliyordum. Kavmi onun yüzüne vurmuş ve kanatmışlardı. Bir yandan, yüzünün kanını siliyor, bir yandan da, **"Allahım! Kavmimi af ve mağfiret et. Çünkü onlar, bilmiyorlar"** diyordu.

"Başına gelen belâ ve musîbetten dolayı, hiçbir kimse ölüm istemesin. Eğer bunu yapmak mecbûriyetinde ise, Allahım! Benim için yaşamak hayırlı ise, beni yaşat, ölüm hayırlı ise, beni öldür" desin.

Süleymân bin Sûred rivâyet etti. Günün birinde Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ile oturuyorduk, iki adam birbirine çirkin sözler söylüyorlardı. Birisinin yüzü kıpkırmızı olmuş ve şah damarları şişmişti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ben bir kelâm** (söz) **biliyorum ki, eğer bu kimse onu söylerse, üzerindeki hâl ondan gider; eğer (Eûzü-billahi mineşşeytânirracîm) derse, üzerindeki hâl ondan gider"** buyurdu.

"Doğru sözlü olmak, iyiliğe götürür, iyilik, Cennete götürür. Kişi doğru söyleye söyleye, Allahü teâlânın katında, sıddîk olarak yazılır. Yalan söylemek, günaha, günah Cehenneme götürür, insan yalan söylemekte devam eder de, nihâyet Allahü teâlânın indinde yalancı diye yazılır."

"Dünyâ tatlıdır, yeşildir, ya'nî çekicidir. Allahü teâlâ onu başkalarından alıp, size verecek ve nasıl amel edeceğinize bakacaktır. Binâenaleyh dünyâdan ve kadınlardan sakının. Çünkü İsrâiloğulları arasında ilk fitne, kadın yüzünden olmuştur."

"İyi ameller husûsunda acele ediniz. Yakın zamanda karanlık geceler gibi bir takım fitneler meydana gelecektir ki, insan mü'min olarak sabahlar, kâfir olarak geceler, mü'min olarak geceler ve kâfir olarak sabana çıkar. Dünyâ malı karşılığında dînini satar."

Zübeyr bin Adiy'den bildirilmiştir. Enes bin Mâlik'in (r.a.) yanına geldik. Haccâc'dan gördüğümüz zulüm ve haksızlıkları ona anlattık. O zaman bize: Peygamberimizin (s.a.v.) **"Rabbinize kavuşuncaya kadar sabrediniz. Çünkü, her gelen zaman, geçen zamandan kötüdür"** buyurduğunu, işittim dedi.

"Kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlı ve (Allahü teâlânın katında) **daha sevgilidir. Bununla beraber hepsinde de hayır vardır. Dünyâ ve âhıretine faydalı olan şeye çok çalış. Allahü teâlâdan yardım iste. Acz gösterme. Eğer başına bir iş gelirse, "Şöyle yapsaydım, şöyle olurdu" deme, Allahü teâlâ takdîr etti ve dilediğini yaptı, de. Çünkü, şöyle yapsaydım, deyip durmak, şeytanın vesvesesine yol açar.**

"Cehennem nefsin arzu ettiği şeylerle, Cennet ise, nefsin sevmediği şeylerle kuşatılmıştır."

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu bildirmişdir:

"Ey kullarım! Zulmetmeği kendime haram kıldığım gibi, onu sizin aranızda da haram kıldım. Binâenaleyh birbirinize zulmetmeyiniz.

Ey kullarım! Benim doğru yola kavuşturduklarımdan başka, hepiniz yolu şaşırmışsınız. Öyleyse, benden hidâyet isteyiniz ki, sizi doğru yola kavuşturayım.

Ey kullarım! Benim doyurduklarımdan başka, hepiniz açsınız. Öyleyse, benden doyurmamı isteyiniz ki, sizi doyurayım.

Ey kullarım! Benim giydirdiklerimin dışında, hepiniz çıplaksınız. Bununla beraber, benden giydirmemi isteyiniz ki, sizi giydireyim.

Ey kullarım! Gece-gündüz, günah işliyorsunuz. Ben de, bütün günahları bağışlıyorum. Bununla beraber, benden atfınızı ve mağfiret olunmanızı isteyin ki, sizi af ve mağfiret edeyim. Ey kullarım! Bana zarar vermek elinizden gelmez ki, bana zarar verebilesiniz. Bana fâide vermek elinizden gelmez ki, bana fayda veresiniz. Ey kullarım! Sizden öncekiler ve sonrakiler bütün insanlar ve cinler, en iyi ve en takvâ sahibi bir kimse gibi olsalar, bu benim mülkümde en ufak bir şey bile arttırmaz.

Ey kullarım! Sizden öncekiler ve sonrakiler, bütün insanlar ve cinler, en kötü bir insanın duygu ve düşüncesini taşısalar, bu benim mülkümden en küçük bir şeyi noksanlaştırmaz.

Ey kullarım! Sizden öncekiler ve sonrakiler, bütün insanlar ve cinler bir yere toplanıp, benden ihtiyâçlarını dileyecek olsalar, ben de hepsinin dileklerini yerine getirsem, bu benim mülkümden ancak, iğne denize batırıldığında, onun denizden noksanlaştırdığı kadar azalır.

Ey kullarım! Ancak sizin için amellerinizi saklar, sonra hiç eksiksiz olarak karşılıklarını veririm. Öyleyse, iyiliğe kavuşanlar, Allahü teâlâya hamd etsin. Kötülükle karşılaşanlar ise, kendisinden başka kimseyi kınamasın."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Her kul, hangi amel üzere ölürse, o amel üzere diriltilir."

"Ümmetimin, iyi ve fenâ bütün amelleri bana arz olundu. İyi amellerin içinde, eziyet verecek şeyin yoldan kaldırılması da vardı. Mescidin kirletilmesini ve o hâlde bırakılmasını da, kötü ve çirkin ameller arasında gördüm."

"Kardeşini güler yüzle karşılamaktan ibâret bile olsa, hiçbir iyiliği hor görme."

"Ey müslüman kadınlar! Bir komşu kadın, komşusunun verdiği paça bile olsa, hor görmesin."

"Müslüman yahud mü'min kul, abdest alırken yüzünü yıkadığı sırada, gözüyle işlediği günahlar su ile yahud suyun son damlasıyle yüzünden dökülür. Sonra elini yıkadığı zaman, elleriyle yaptığı her günah tamamiyle temizleninceye kadar su ile yahud suyun son damlasıyla dökülür. Sonra ayaklarını yıkadığında, ayaklarıyla kazandığı bütün günahlar su ile veya suyun son damlasıyla çıkıp, gider. Nihâyet insan günahlarından tertemiz olur."

"Bir müslümanın diktiği ağaçtan veya ektiği ekinden insan, hayvan ve kuşların yedikleri şeyler, o müslüman için sadaka olur."

"Allahü teâlâ, kulunun yemek yedikten sonra, yahut bir şey içtikten sonra kendisine hamd etmesinden râzı olur."

Ebû Mûsâ (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.), **"Her müslümanın sadaka vermesi lâzımdır."** buyurdu. "Sadaka verecek bir şey bulamazsa ne yapar? dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Eliyle çalışır, kendisi de istifâde eder, sadaka da verir"** buyurdu. (Bunu) yapamazsa, dediler. **"Sıkıntıya düşmüş bir muhtaca yardım eder"** buyurdu. (Bu da) elinden gelmezse, denildi. **"Hayrı** (iyiliği) **emreder"** buyurdu. Bunu da yapamazsa? denildi. **"Fenâlık yapmaktan çekinir, bu da sadakadır"** buyurdu.

"Bir kimse, dînimizde olmayan bir amel (iş) **yaparsa, o şey kabûl edilmez."**

"Başkalarını doğruluğa çağıran kimseye, kendisine uyanların sevâbı gibi sevâb verilir. Bununla beraber onların sevâbından hiçbir şey eksilmez. Sapıklığa çağıran kimseye de, ona uyanların günahı gibi günah verilir. Bununla beraber ona uyanların günahlarından hiçbir şey eksilmez."

"Kıyâmet gününde bir kimse getirilip, Cehenneme atılır, bağırsakları karnından dışarı fırlar. O halde, değirmen çeviren merkep gibi döner. Cehennemdekiler onun yanına toplanır ve "Ey filân! Bu ne hâl? Bize iyiliği emreden, kötülükten nehyeden (sakındıran) **sen değil mi idin? derler. O da: "Evet iyiliği emrederdim. Fakat, onu** (kendim) **yapmazdım. Kötülükten men ederdim de, onu kendim yapardım" der."**

"Haklar, kıyâmet gününde sahiplerine iade edilecektir. Hattâ boynuzlu koyundan, boynuzsuz koyunun hakkı alınacaktır."

"Haksızlık etmekten sakınınız. Çünkü haksızlık, kıyâmet gününde zulmettir."

"Mü'minler birbirini sevmekte, birbirine acımakta, birbirini korumakta bir vücud gibidir. Vücûdun herhangi bir uzvu rahatsız olursa, diğer a'zâları da bu yüzden humma ve uykusuzluğa tutulurlar."

"İnsanlara merhamet etmiyen kimseye, Allahü teâlâ merhamet etmez!"

"Kadın, eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Memnun olacağınız şekilde, dosdoğru olarak devam edemez. İsterseniz, bu vaziyetlerinden de istifâde edebilirsiniz. Tam istediğinize göre doğrultmak isterseniz, onu kırarsınız. Onun kırılması, boşanmasıdır."

"Bir kimse hanımına buğz etmesin. Çünkü, hoşlanmadığı huyları varsa, ona karşılık memnun olacağı huyları da vardır."

"Cebrâil, bana, durmadan komşuya iyilik yapmayı tavsiye etti. Bu ısrarlı tavsiyeden, komşunun komşuya vâris olacağını zannettim."

Ebû Zer (r.a.) bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) bana şöyle tavsiye buyurdu: **"Çorba pişirdiğin zaman, suyunu çok koy. Sonra da komşularına bak. Onlardan muhtaç olanlara, münasîb bir pay ayır." "Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan, komşusuna iyi muâmele etsin. Allaha ve âhıret gününe îmân edenler, misâfirlerine ikram etsin. Allaha ve âhıret gününe îmân edenler, hayır söylesin veya sükût etsin." "Ana ve babasının ihtiyârlık zamanlarında, bunlardan birine veya her ikisine yetişip de** (bunlara lâyık oldukları hürmet ve saygıda bulunmadıklarından dolayı) **Cennete giremiyen kimsenin burnu yerlerde sürünsün"** diye üç defa tekrarlamışlardır.

Ebû Bekr'e, Nufeyl bin Harise şöyle bildirmiştir: Resûlullah (s.a.v.), **"En büyük günahı size haber vereyim mi?"** buyurunca, biz de: "Evet yâ Resûlallah!" dedik. Resûlullah (s.a.v.), **"Allahü teâlâya ortak koşmak, ana ve babaya âsî olmak"** buyurdu. Sonra dayanmış olduğu yerden doğrulup oturdu ve **"Haberiniz olsun, aman yalan sözden ve yalan şehâdetten sakınınız"** buyurdu. Bu cümleyi üç defa tekrar etti. O kadar ki, biz keşke sükût buyursaydı diye temennide bulunduk.

"Bir kimsenin ana-babasına sövmesi, büyük günahlardandır" buyurmuşlardı. Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Bir adam ana-babasına söver mi?" dediler. Resûlullah efendimiz de, **"Evet, bir kimse başkasının babasına söverse, o da onun babasına söver. Başkasının anasına söverse, o da onun anasına söver."**

"Bir mecliste beraber oturduğun iyi arkadaşla fenâ arkadaşın hâli, iyi koku satanla, demircinin hâli gibidir. Misk satan adam, ya sana güzel kokusundan bir şey verir veya sen satın alırsın. Körük çeken demirciye gelince, ya bir kıvılcım isâbet eder, elbiseni yakarsın. Veya körüğün kötü kokusundan rahatsız olursun" buyurdu.

"İnsan sevdiği ile beraberdir."

"Bir kimsede şu üç haslet tam olarak bulunursa, îmânın tadını duyar: Allahü teâlâ ve Resûlullah (s.a.v.) **kendisine başkalarından daha sevgili olmak, sevdiği kimseyi yalnız Allahü teâlâ için sevmek, Allahü teâlâ onu küfürden kurtardıktan sonra, tekrar küfre dönmeyi, ateşe atılmak gibi kerih görmek."**

"Kıyâmet günü, Cehennemliklerin azapça en hafif olanı o kimsedir ki, ayak oyuklarına iki kor konur da (onun te'sîriyle) **o adamın beyni kaynar. Hiçbir kimsenin, kendisi kadar şiddetli azapta olduğunu hatırına getirmez. Halbuki o, azâbı en hafif olandır."**

"Cehennemliklerden ba'zıları vardır ki, ateş topuklarını, ba'zılarının dizlerini ve ba'zılarının kuşak yerini sarar. Ba'zılarının da köprücük kemiklerine kadar çıkar."

"İnsanlar, Allahü teâlânın emriyle (kabirlerinden) **kalkarlar. Onlardan bir kısmı, kulaklarının yanlarına kadar ter içinde kalırlar."**

Resûlullah (s.a.v.), Eshâbının bir hâlinden haber alması üzerine, bir hutbe îrâd buyurmuşlar ve: **"Bana Cennet ve Cehennem arz olundu. Bugün Cennet ve Cehennemi gördüm. Hayır ve şerrin çokluğu bakımından o günkü gibisini görmedim. Eğer benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, herhalde az güler çok ağlardınız"** buyurdu. Eshâb-ı kiram hazretleri, bu kadar kederli bir gün geçirmediler, başlarını örtüp, hıçkırarak ağladılar.

Hazreti Âişe vâlidemiz (r.anhâ), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirdi: **"İnsanlar kıyâmet gününde, yalınayak, çıplak olarak haşr olunacaktır."** Yâ Resûlallah! Kadınlarla erkekler bir arada mı haşr olunacaklar? Bunlar birbirine bakarlar, dedim. Bunun üzerine: **"Yâ Âişe, iş bunu hatıra getirmiyecek kadar şiddetlidir"** buyurdular.

"Allahü teâlânın yüz rahmeti vardır. Bunlardan birini, cin, insan, hayvanlar ve haşarat arasına indirmiştir. İşte bununla birbirlerini severler, bu yüzden birbirlerine şefkat ve merhamet gösterirler. Yabanî hayvan yavrusu üzerine titrer. Allahü teâlâ doksandokuz rahmeti de, kullarına merhamet etmek için kıyâmete bırakmıştır."

Muâz bin Cebel (r.a.) rivâyet etmiştir. Ben, bir gün, Resûlullahın (s.a.v.) bindiği bir merkebin terkisinde idim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana: **"Ey Muâz! Allahü teâlânın kulları üzerindeki hakkını ve kulların, Allahü teâlâ üzerindeki hakkını biliyor musun?"** buyurdu. Ben "Allahü teâlâ ve Resûlü daha iyi bilir" dedim. Resûlullah efendimiz:, **"Allahü teâlânın kulları üzerindeki hakkı: Onların Allahü teâlâya ibâdet etmeleri ve hiçbir şeyi O'na şerik** (ortak) **koşmamalarıdır. Kulların da Allahü teâlâ üzerindeki hakkı: Allahü teâlânın kendisine ortak koşmıyan kimseye azâb etmemesidir"** buyurdular. Bunun üzerine: "Ey Allahın Resûlü, halkı müjdeliyeyim mi? deyince: **"Onları müjdeleme. Çünkü onlar buna güvenirler** (iyi işlerde gevşeklik yaparlar)" buyurdu.

"Kıyâmet gününde müslümanlardan bir kısım, dağlar gibi günahlarla gelir de, Allahü teâlâ, onların o kadar günahını af ve mağfiret eder."

"Kıyâmet günü mü'min, Rabbine (Rabbinin lütuf ve ihsânına ve yardımına) **o kadar yaklaşır ki, Allahü teâlâ onu setr eder** (onu herkesten gizler)**, günahlarını ikrâr ettirir. Ve şöyle buyurur: Falan günahı biliyor musun? Filân günahı biliyor musun?** (O mü'min)**: "Yâ Rabbî! Biliyorum, der. Allahü teâlâ da: Ben bu günahı dünyâda örtmüştüm. Bugün de onu af ve mağfiret ediyorum, buyurur. Sonra o kimseye, iyiliklerinin yazıldığı defter verilir."**

"Sizden hiçbir kimse yoktur ki, abdest suyunu hazırlar, ağzına burnuna su verir ve burnunu temizlerse, yüzünün, ağzının ve burnunun günahları dökülür. Sonra, Allahü teâlânın emir buyurduğu şekilde yüzünü yıkarsa, şüphesiz sakalının etrâfından yüzünün günahları su ile beraber düşer, sonra, dirsekleriyle beraber ellerini yıkarsa, elinin günahları parmaklarından su ile birlikte akıp gider. Sonra başını meshederse, saçının uçlarından, başının günahları su ile beraber dökülür. Sonra topukları ile birlikte ayaklarını yıkarsa, muhakkak ayaklarının günahları parmaklarının ucundan su ile birlikte gider. Bu şahıs, kalkıp namaz kılar. Allahü teâlâya hamd ve sena eder, lâyık olduğu sıfatlarla O'nu ta'zîm eder ve tam ma'nasiyle kalbini Allahü teâlâya bağlarsa, şüphesiz o kimse, anasından doğduğu gündeki gibi günahlardan sıyrılır."

İbn-i Mes'ûd hazretleri bildirdi: "Bir gün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana, Kur'ân-ı kerîm oku diye, emir buyurmuştu. "Kur'ân-ı kerîm sana nâzil olmuş iken, sana ben mi Kur'ân-ı kerîm okuyayım?" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Ben Kur'ân-ı kerîmi başkalarından dinlemeyi severim"** buyurunca, Nisa sûresini okumaya başladım. **"Biz her ümmetten şahit getirdiğimiz ve onlara seni şahit kıldığımız zaman, onların hâli nice olur?"** meâlindeki âyet-i kerîmeye geldiğimde: **"Şimdilik bu kadar okuman yeter"** buyurdu. Bir de baktım ki, (Resûlullah efendimizin) gözlerinden yaşlar akıyordu."

"Benden sonra size dünyâ ni'metlerinin ve zînetlerinin açılıp, onlara gönlünüzü kaptıracağınızdan korkuyorum."

"Dünyâda iken en rahat ve müreffeh bir hayat yaşamış olan Cehennemliklerden birisi, kıyâmet günü getirilir. Cehenneme bir kere daldırılır. Sonra da: "Ey Âdemoğlu! Sen hayatında hiç iyi bir gün geçirdin mi? Hiç rahat bir hayat gördün mü?" diye sorulur. O şahıs: "Vallahi görmedim yâ Rabbi!" cevâbını verir."

"Dünyâda en fazla sıkıntı ve ızdıraba uğrayan Cennetliklerden biri getirilir ve Cennete bir kere daldırılır. Sonra buna da: "Ey Âdemoğlu! Sen hayatında hiç sıkıntıya

uğradın mı? Hiç acı ve ızdırap çektin mi?" diye sorulur. O da: Vallahi hiçbir acı ve sıkıntı görmedim, der."

"Âhırete göre dünyânın kıymeti ancak, sizden birinizin parmağını denize daldırmasına benzer. Parmağı ile denizden aldığı suyun ne kadar olduğuna baksın."

Abdullah bin eş-Şıhhîr rivâyet etti: Bir gün Resûlullaha (s.a.v.) gelmiştim. O sırada "Tekâsür" sûresini okuyorlardı. Sûreyi tamamladıktan sonra şöyle buyurdu: **"Âdemoğlu malım malım diyor. Ey Âdemoğlu! Yiyip, bitirdiğin veya giyip de eskittiğin yahut sadaka verip, önceden gönderdiğinden başka senin malın var mı?** (Geride bıraktığın senin değil, mirâsçılarınındır.)**"**

"Yarım hurmayı sadaka olarak vermek sûretiyle bile olsa, Cehennemden korunmaya çalışınız. (Ya'nî, az veya çok iyi amellerinizi, Cehenneme karşı siper yapınız.)"

"Namazın peşinde söylenecek güzel kelimeler vardır ki, onları her farz namazın ardında söyliyen ve yapan kimse, hiçbir vakit hüsrana uğramaz. Onlar da otuz üç kere tesbih (sübhânallah) otuzüç kere tahmîd (elhamdülillah), otuzüç kere de tekbîr (Allahü ekber)'dir."

"Sizden biriniz, her gün bin iyilik kazanmaktan âciz midir?" buyurunca Eshâb-ı kiramdan biri, "Ey Allah'ın Resûlü! İnsan bin haseneyi nasıl kazanabilir?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), **"Yüz kerre Sübhânallah derse, o kimse için bin hasene yazılır ve ondan bin günah silinir."**

"Allahü teâlânın yollarda gezen, zikir ehlini arayan melekleri vardır. Onlar, Allahü teâlâyı zikreden (anan) **bir cemâat** (topluluk) **bulunca, birbirlerine, aradığımız işte buradadır, geliniz diye seslenirler. Melekler bu zikredenleri, dünyâ göğüne kadar kanatlarıyle çevrelerler. Allahü teâlâ, onların durumlarını meleklerden daha iyi bildiği halde, meleklere: Kullarım ne söylüyorlar, diye sorar. Melekler: Seni tesbih ve tenzîh ediyorlar, Allahü ekber diyerek seni ta'zim ediyorlar, sana hamd ve sena ediyorlar, derler. Allahü teâlâ: Bu kullarım beni gördüler mi ki, böyle beni tesbîh ve tekbir ediyorlar, buyurunca melekler: Hayır, vallahi seni görmezler, derler.**

Kullarım beni görseler ne yaparlar? Onlar seni görseler, ibâdet ve kullukları, ta'zîmleri, hamd etmeleri ve seni tesbih etmeleri daha çok olurdu. Kullarım benden ne diliyorlar? Cennet istiyorlar. Onlar Cenneti görmüşler mi? Hayır yâ Rabbî! Vallahi onlar asla Cenneti görmemişler. Cenneti görseler ne yaparlar? Cenneti görmüş olsalardı, ona karşı arzu ve istekleri daha çok olurdu. Bunlar Allahü teâlâya niçin sığınıyorlar? Cehennemden sığınıyorlar. Cehennemi görmüşler mi? Vallahi görmediler. Ya görselerdi? Eğer Cehennemi görselerdi, ondan daha fazla kaçar ve pek çok korkarlardı.

Allahü teâlâ: Ey meleklerim, sizi şahit kılarım ki, zikir yerinde bulunanların günahlarını af ve mağfiret ettim, buyurur. Bunun üzerine melekler: Yâ Rabbî! Falanca, onlardan değildir. O zikir için değil, şahsî bir işinden dolayı gelmişti, derler. Allahü teâlâ: Onlar öyle olgun kimselerdir ki, onlarla beraber onlar şakî olmazlar, iyilerden olurlar, buyurur."

"Herhangi bir cemâat, Allahü teâlâyı zikr için bir araya gelirse, şüphesiz melekler onları kuşatır, onları rahmet kaplar, onların üzerine sükûnet ve vekar iner, Allahü teâlâ, onları katında bulunan meleklere över."

"Bir kimseye şer olarak, müslüman kardeşine hakaret etmesi yeter."

"Her kim, her günün sabah ve akşamında üç kerre: "Bismillâhillezî lâ yedurru measmihî şey'ün filerdi velâ fissemâi ve hüvessemî-ul-alîm (Yüce ismi sayesinde, yerde ve gökte hiçbir şeye zarar vermeyen ve her şeyi işiten bilen Allahü teâlânın adıyle) **derse, ona hiçbir şey zarar vermez."**

Hazreti Âişe (r.anhâ) buyurur ki: Resûlullah (s.a.v.) yatağına yatacağı zaman, İhlâs-ı şerîf (Kulhü vallâhü ehâd) ile Muâvvizeteyn (Kul eûzü birabbilfelak ve Kul eûzü birabbinnâs) sûrelerini okuyup, iki eline üfleyerek vücûdunu mesh ederdi.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle duâ buyuruyorlardı: **"Allahım! Ben acizlikten, tenbellikten, cimrilikten, bunaklık derecesinde ihtiyârlıktan, kabir azâbından, sana sığınırım. Allahım! Nefsime günahlardan korunmasını ilham eyle. Onu** (günah kirlerinden) **temizle. Sen günahlardan temizliyenlerin en hayırlısısın. Nefsimin mâliki ve tasarruf sahibi sensin. Allahım! Fâidesiz ilimden, doymak bilmiyen nefsten, kabûl olmayacak duâdan sana sığınırım."**

"Allahım! İhsân etmekte olduğun ni'metinin elimden gitmesinden, afiyetin değişmesinden, aniden karşılaşacağım musibetlerden, gazâbını gerektirecek şeylerin hepsinden sana sığınırım. Beni bunlardan muhafaza eyle yâ Rabbî!"

"Müslüman birinin, din kardeşinin gıyabında yaptığı duâ kabûl olunur. Onun başucunda görevli bir melek vardır ki, o müslüman ne zaman bir din kardeşi için hayır ile duâ ederse, o melek ona (Duân kabûl olsun, onun için istediğin kadar da senin için olsun) **der."**

"Kendi aleyhinize, evlâtlarınızın ve mallarınızın aleyhine sakın bedduâ etmeyiniz ki, duâların kabûl olunacağı bir saata rastlarsınız da, bedduânız kabûl olur."

"Müşteri kızıştırmayın (alıcı ile satıcı arasına girip, kendisini alıcı gibi göstererek müşteriyi aldatmak için malın kıymetini arttırmaya uğraşmayın.)**"**

"Her Pazartesi ve Perşembe günleri, mükellef olan kimselerin amelleri Allahü teâlâya arz olunur. Allahü teâlâ kendisine şirk (ortak) **koşmıyan her mü'mini affeder. Ancak, din kardeşi ile aralarında düşmanlık bulunan kimseyi affetmeyip, birbiriyle barışıncaya kadar bunları bırakır."**

"Üç kişi bir arada bulunduğu zaman, ikisi, diğerini bırakıp da kendi aralarında konuşmasınlar."

"Bir kadın, açlıktan ölünceye kadar hapsettiği bir kedi yüzünden azâba uğradı ve o yüzden Cehenneme girdi. Kediyi hapsettiğinde ona yemek yedirmemiş, su içirmemiş, yerdeki böcekleri yemek için salıvermemişti."

Ebû Mes'ûd el-Bedrî (r.a.) anlattı: Hizmetçimi kamçı ile dövüyordum. Arkamdan: "Ey Ebû Mes'ûd! Sen bil ki" diye bir ses işittim, öfkemden, bu sesin ma'nâsını anlayamadım. Bana yaklaşınca, bir de ne göreyim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana hitaben, **"Ey Ebâ Mes'ûd, Allahü teâlânın senin üzerindeki kudreti, senin bu hizmetçiye karşı kudretinden daha**

büyüktür” buyurdu. Bunun üzerine ben, bundan sonra hizmetçimi bir daha dövmiyeceğim, dedim.

“Her kim, yaptığı bir hayrı şöhret kazanmak için halka duyursa, Allahü teâlâ onu rezil ve rüsvâ eder. Kim de, halkın nazarında makam ve mevki elde etmek için, yaptığı bir hayrı halka gösterir ve riyakârlık yaparsa, Allahü teâlâ kıyâmet gününde onun gizli hâllerini yayar ve duyurur.”

Hazreti Âişe vâlidemiz anlattı. Resûlullah (s.a.v.) rüzgâr şiddetli esdiği zaman: **“Allahım! Bu rüzgârın hayrını, taşıdığı ve getirdiği şeylerin faydalarını diler, bunun kötülüğünden vereceği zararlardan sana sığınırım”** diye duâ buyururlardı.

“Kim benim, üzerime salevât getirirse, Allahü teâlâ bu yüzden o kimseye, getirmiş olduğu salevâtın on katı mağfiret buyurur.”

“Bir kimse her namazın peşinden otuzüç kere sübhânallah, otuzüç kere elhamdülillah, otuz üç defa Allahü ekber der ve “Lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh, lehü’l-mülkü ve leh-ül-hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadir” demek sûretiyle yüzü tamamlarsa, deniz köpüğü kadar çok günahı olsa bile, Allahü teâlâ onları af ve mağfiret eder.”

“Sizi, kabirleri ziyâretten men etmiştim. Fakat, artık ziyâret edebilirsiniz.”

Başka bir rivâyette: **“Kabirleri ziyâret etmek isteyen, ziyâret etsin. Çünkü, kabir ziyâreti, ahıreti hatırlatır.”**

“Cehennemlikleri size haber vereyim mi? Onlar katı yürekli, malını hayırdan esirgeyen kibirli kimselerdir.”

“Sizin en hayırlılarınız, ahlâkça en güzel olanınızdır.”

“Allahü teâlâ kullarına yumuşaklıkla muâmele buyurur. Bütün işlerde yumuşaklığı sever.”

“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin, nefret ettirmeyin.”

“Yumuşaklıktan mahrûm olan kimse, bütün hayırlardan mahrûm olur.”

Birisi “Yâ Resûlallah! Bana bir şey tavsiye buyur” dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), **“Hiddetlenme, kızma”** buyurdu. O zât sözünü birkaç kere tekrarladı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) her defasında, **“Kızma”** buyurdular.

“Hoş söz, bir sadakadır.”

“Sizden biriniz ayakkabı giyeceği zaman, önce sağından giysin. Çıkaracağı zaman önce solundan çıkarsın.”

“Sizden biriniz cemâate imâm olduğu zaman, namazı hafif kılsın. Çünkü içlerinde zayıf, hasta ve yaşlı olanlar vardır. Eğer kendi kendine kılarsa, istediği kadar uzatsın.”

“Birbirinizi kıskanmayınız. Alışverişte birbirinizi aldatmayınız. Birbirinize dargın durmayınız. Birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Birinizin bitmek üzere olan pazarlığını bozmayınız. Allahü teâlânın kulları, kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez. Onu yardımsız bırakmaz. Onu hor ve aşağı görmez.” Resûlullah (s.a.v.) üç defa mübârek göğsüne işâret buyurarak: **“Takvâ işte buradadır. Bir kimsenin,**

müslüman kardeşini hor görmesi, kötülük olarak ona yeter. Müslümanın müslümana, kanı, malı, ırzı haramdır."

"İnsanların, vücutlarındaki mafsalların her biri için, güneş doğan her günde (Sağlık ni'metine şükür olarak) **sadaka borçları vardır."**

"İki kimse arasında adâlet etmek sadakadır."

"Bir kimse hayvana binerken, ona yardım edip bindirmek, yahud yükünü hayvanına yükleyivermek de sadakadır."

"Güzel söz de bir sadakadır."

"Gelip, geçenlere eza verecek şeyi yoldan gidermek de sadakadır."

"Cennet ehlinin kimler olduğunu size bildireyim mi? Halk tarafından hor görülüp hiçe sayılan bir zaîf ve mütevâzi olan mü'mindir ki, Allahü teâlâya yemîn ederse, muhakkak Allahü teâlâ, onun yemînini yerine getirir. Size Cehennem ehlini haber vereyim mi? Onlar da katı yürekli, kaba ve kurularak (böbürlenerek) **yürüyen, iri yarı ve kibirli kimselerdir."**

"Taamın (yiyeceğin) **yaramaz olanı, fakîrlerden esirgenip, zenginlerin çağırıldığı düğün yemeğidir.** (Mazeretsiz) **düğün yemeğine icabet etmiyen, Allahü teâlâ ve Resûlüne** (s.a.v.) **isyan etmiş olur."**

"Sizden birisi, imâmdan önce başını secdeden veya rükû'dan kaldırdığında, Allahü teâlânın, onun başını merkep başına yahûd sûretini merkep sûretine çevirmesinden korkmaz mı?"

"Yemek hazır iken veya küçük, büyük abdest bozma sıkıntısı varken kılınan namaz, kâmil bir namaz olmaz."

"Her kim birisine, "Ey kâfir veya ey Allah'ın düşmanı!" diye hitap eder de, kendisine bu sözlerin söylendiği kişi bu sözlere lâyık değilse, bu sözler söyliyene döner."

"Akıllı bir mü'min, bir yılan deliğinden iki defa ısırılmaz. (Ya'nî, zararını gördüğü bir şeyi tekrar yapmaz.)**"**

"Allahü teâlâya beldelerin en sevimlisi, oraların mescidleridir. En sevimsizi de çarşılardır. (Ya'nî oralardaki hîle ve aldatmalardır.)**"**

"Cennetlikler, Cennette, (ihtiyâç duyduklarından dolayı değil, sadece, devamlı bir zevk ve lezzet için) **yer ve içerler. Fakat, onlar abdeste çıkmazlar, aksırıp, sümkürmezler. Ağız ve burunlarından, tiksinilecek şeyler çıkmaz. Onların yedikleri vücûdlarından ter olarak çıkar. Terleri ise misk gibidir. Onlar rahatça nefes alırlar, sabah-akşam Allahü teâlâyı noksan sıfatlardan tenzih edip, kemâl sıfatlarıyle anmaktan zevk alırlar."**

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ; "Sâlih kullarım için Cennette, hiçbir gözün görmediği, hiç bir kulağın işitmediği, hiçbir insanın gönlünden bile geçirmediği bir takım ni'metler hazırladım" buyurdu.**

"Cennette bir pazar yeri vardır ki, Cennet sakinleri oraya her Cum'a gelirler. Şimâl rüzgârları eser, onların yüzlerine ve elbiselerine Cennet kokuları saçar. Bu

yüzden onların güzelliği artar. Onlar bu şekilde güzellikleri artmış olarak, çarşıdan ailelerinin yanına dönerler. Aileleri onlara: "Vallahi, siz bizden ayrıldıktan sonra güzelliğinizi arttırmışsınız" derler."

"Cennetlikler, Cennete girdikleri zaman bir münâdî (Seslenen birisi): **Şüphesiz, siz** (Cennette) **ebedî** (sonsuz) **yaşayacak ve hiç ölmiyeceksiniz. Hastalanmıyacak, dâima sağlık ve sıhhat içerisinde olacaksınız. İhtiyârlamıyacak, devamlı, genç kalacaksınız. Sonsuz ni'metlere kavuşacaksınız. Asla, üzüntü ve keder görmiyeceksiniz."**

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 100

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 194

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 588

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 54, 337

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 126

6) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 89

7) Fihrist cild-1, sh. 231

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 144

9) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 19

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 431

11) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 232

12) Lübâb cild-2, sh. 264

13) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 174

14) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 33

15) El-Kâmil fi't-târih cild-7, sh. 95

16) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 32

17) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1051

18) Eshâb-ı Kirâm sh. 365

19) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 378

20) Vehhâbîye Nasîhat sh. 119

İMÂM-I ŞÂFİ'Î

Ehl-i sünnetin amelde dört hak mezhebinden biri olan, Şafiî mezhebinin imâmı. İsmi Muhammed olup, nesebi şöyledir: Muhammed bin İdrîs bin Abbâs bin Osman bin Şafi' bin Sâib bin Ubeyd bin Abdülyezîd bin Hâşim bin Müttalib bin Abdümenâfdır. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Soyu Kureyş kabilesinden olup, hem anne, hem de baba tarafından, Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyu ile birleşmektedir. Annesi tarafından soyu; Fâtıma binti Abdullah el-Mahud bin Hasen el-Müsennâ bin Hasen bin Ali bin Ebî Tâlib'e dayanır. Peygamberimizin üçüncü dedesi olan Abdümenâf, İmâm-ı Şafiî'nin dokuzuncu dedesidir. Dördüncü dedesi Şafi', Eshâb-ı kirâmdandır. Bu dedesinin ismine izafeten, ona da Şafiî denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur. 150 (m. 767) senesinde Gazze'de doğdu. 204 (m. 820)'de Mısır'da bir Cum'a gecesi 54 yaşında iken vefât etti. Kabri Kurâfe kabristanlığında büyük bir türbe içindedir.

İmâm-ı Şafiî, henüz beşikte iken babası vefât etmişti. Annesi onu iki yaşında, asıl memleketleri olan Mekke'ye getirdi. Orada büyüdü. Yedi yaşına gelince Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra ilim öğrenmeye başladı.

Tahsili: İmâm-ı Şafiî daha küçük yaşta iken Mekke'de bulunan zamanın meşhûr âlimlerinin derslerine ve sohbetlerine devam etmeye başlamıştır. Kendisi, ilim öğrenmeye başladığı bu ilk günleri için şöyle demiştir; "Kur'ân-ı kerîmi ezberledikten sonra devamlı Mescid-i harama gidip, fıkıh ve hadîs âlimlerinden pek çok istifâde ettim. Fakat çok fakîr idik. Bir yaprak kâğıt almaya bile gücümüz yoktu. Derslerimi ve öğrendiğim mes'eleleri, kemik parçaları üzerine yazardım"

İmâm-ı Şafiî, Mekke'deki bu ilk tahsilinden sonra Arapçanın inceliklerini ve edebiyatını öğrenmek için, çölde yaşayan Huzey kabilesinin arasına gitti. Orada da bilgisini ilerletip, ok atmayı öğrendi. Bu husûsta da şöyle demiştir: "Ben Mekke'den çıktım. Çölde Huzeyl kabilesinin yaşayışını ve dilini öğrendim. Bu kabile, Arapların dil bakımından en fasîhi idi. Onlarla birlikte gezdim, dolaştım, ok atmayı öğrendim. Mekke'ye döndüğüm zaman, bir çok rivâyet ve edebiyat bilgilerine sahip olmuştum."

İmâm-ı Şafiî daha on yaşında iken, o zamanın en meşhûr âlimi İmâm-ı Mâlik'in "Muvattâ" adlı hadîs kitabını, dokuz gecede ezberlemiştir. Gençliğinin ilk yıllarında kendini tamamen ilme verip, Mekke'deki Süfyân bin Uyeyne, Müslim bin Hâlid ez-Zencî gibi fakîh ve muhaddislerden ilim tahsil etti. Hadîs, fıkıh, lügat ve edebiyatta çok yükseldi. Mekkeli gençler arasında, ilimde parmakla gösterilen bir dereceye ulaştı.

İmâm-ı Şafiî hazretlerinin tahsilinde en önemli safha, İmâm-ı Mâlik'e talebe olmasıyla başlamıştır. Mekke'den Medine'ye gidip, İmâm-ı Mâlik'den ders almasını şöyle anlatmıştır: "İlk zamanlar Mekke'de, Müslim bin Hâlid'den fıkıh öğrendim. O sırada Medine'de bulunan Mâlik bin Enes'in büyüklüğünü ve müslümanların imâmı olduğunu işittim. Kalbime geldi ki: Onun yanına gideyim, talebesi olayım. Sonra onun meşhûr eseri olan "Muvattâ"nın bir nüshasını, Mekke'de birinden tekrar geri vermek üzere alıp ezberledim. Mekke vâlisine gidip, birini Medine vâlisine birisini de Müslim bin Enes'e vermek üzere iki mektûb alıp Medine'ye gittim. Medine'ye varınca, Medine vâlisine gidip ona âit olan mektûbu verdim ve Medine vâlisi ile birlikte İmâm-ı Mâlik'in yanına gittik, İmâm-ı Mâlik dışarı çıktı. Uzun boylu ve gayet heybetli bir görünüşü vardı. Medine vâlisi, Mekke vâlisinin gönderdiği mektûbu İmâm'a takdim etti. Mektûpta, "Muhammed bin İdrîs, annesi tarafından şerefli bir kimsedir. Ve hâli şöyle şöyledir..." diye yazılı olan kısmı okuyunca; "Sübhânallah! Resûlullahın (s.a.v.) ilmi şöyle mi oldu ki, mektûb ile yazılıp, sorulup, talep olunur." dedi. Ben de durumumu ve ilim öğrenmek istediğimi anlattım. Sözlerimi dinledikten sonra bana baktı. Adın nedir, dedi. Muhammed'dir, dedim. Ey Muhammed, dedi, ileride büyük bir şânın olacak. Allahü teâlâ senin kalbine bir nûr vermiştir. Onu ma'siyyetle söndürme! Yarın birisi ile gel, sana Muvattâ'yı okusun buyurdu. Ben de onu ezberledim, ezberden okurum, dedim. Ertesi gün İmâm-ı Mâlik'e gelip okumağa başladım. Her ne zaman, imâm-ı üzme korkusundan okumağı bırakmak istesem, benim güzel okumam onu hayretler içerisinde bırakır, ey genç daha oku, derdi. Kısa zamanda Muvattâ'yı bitirdim."

İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Mâlik'in yanına geldiği zaman, yirmi yaşlarında bulunuyordu. İmâm-ı Mâlik onu himâyesine alıp, dokuz yıl müddetle ilim öğretti. İlimde yüksek bir dereceye ulaşan İmâm-ı Şafiî Mekke'ye dönünce, oraya gelen Yemen vâlisi, onu Yemen'e götürüp kadılık vazîfesi verdi. Beş yıl kadar bu görevi yaptıktan sonra, Bağdâd'a giderek, ilmini ilerletmek için, İmâm-ı

a'zamın talebesi olan İmâm-ı Muhammed'den ders almaya başladı. İmâm-ı Muhammed onu kendi himâyesine alıp, yazmış olduğu kitaplarını okutmak sûretiyle, Irak'ta tedvin edilen fıkıh ilmini ve Irak'ta meşhûr olan rivâyetleri öğretti. İmâm-ı Muhammed ayrıca İmâm-ı Şafiî'nin üvey babası idi. İmâm-ı Şafiî onun ilminden ve kitablarından çok istifâde etmiştir. İmâm-ı Şafiî bu husûsta şöyle demiştir: "İlimde ve diğer dünyâ işlerinde, İmâm-ı Muhammed kadar bana kimse faydalı olmamıştır." Ebû Ubeyd şöyle demiştir: İmâm-ı Şafiî'den duydum, buyurdu ki: "İmâm-ı Muhammed'den öğrendiğim mes'elelerle ve ilimle, bir deve yükü kitap yazdım. Eğer o olmasaydı ilim kapısının eşiğinde kalmıştım. Bütün insanlar ilimde, Irak âlimlerinin, Irak âlimleri de Kûfe âlimlerinin çocuklarıdır. Onlar da, Ebû Hanîfe'nin çocuklarıdır." Ya'nî bir babanın çocukları için lâzım olan nafakayı kazanıp, çocuklarını beslemesi gibi, Ebû Hanîfe de, kendinden sonrakileri böylece ilimle beslemiş ve doyurmuştur, İmâm-ı Şafiî ayrıca, Selîm-i Râî'nin sohbetine kavuşup, vilâyet (evliyâlık) makamlarına da kavuştu.

Dersleri ve talebeleri: İmâm-ı Şafiî, Bağdâd'da İmâm-ı Muhammed'den aldığı dersleri tamamlayıp, Mekke'ye döndü. Burada bir müddet inceleme ve araştırmalar yapıp, ayrıca talebelere ders verdi. Bilhassa hac mevsiminde çeşitli İslâm beldelerinden gelen ilim adamları ondan ilim öğrenirlerdi. Mekke'deki bu ikâmeti, dokuz yıl kadar sürdü. Sonra tekrar Bağdâd'a gitti. Bu sırada Bağdâd, İslâm âleminin önemli bir ilim merkezi idi. Burada bulunan âlimler, İmâm-ı Şafiî'ye hürmet göstermiş ve ilim talebeleri onun etrâfında toplanmıştır. Bağdâd âlimleri dahi ondan ders almışlardır. Daha önce Mekke'de İmâm-ı Şafiî ile görüşen ve ondan hadîs dinleyen Ahmed bin Hanbel talebe olmuş, onun üstünlüğüne hayran kalmıştır. Yine İmâm-ı Şafiî ile emsal olan İshâk bin Râheveyh ve benzerleri ondan ilim tahsil etmiştir. Herkes onun dersine koşuyor ve verdiği fetvâlara hayran kalıyordu. Ders ve fetvâ vermekte uyguladığı usûl, geniş olarak açıkladığı istinbat (kaynaklardan hüküm çıkarma) usûlü olan, usûl-i fıkıh ilmi idi. O buna göre açıklamalarda bulunuyordu. Güzel ve açık konuşması, ifâde ve izah tarzı, münâzara kuvveti ve te'sîr bakımından çok güçlü idi. İmâm-ı Şafiî Bağdâd'da bulunduğu sırada (el-Kitâb-ül-Bağdâdiyye) adını verdiği eserini yazdı. İmâm-ı Şafiî'nin üstün şahsiyetine ve yüksek ilmine hayranlık duyarak, ondan ders alıp ilim öğrenen talebelerinden bir kısmı şunlardır: Ahmed bin Hanbel, İshâk bin Râheveyh, ez-Za'ferânî, Ebû Sevr İbrâhîm bin Hâlid, Ebû İbrâhîm Müzenî, Rebî' bin Süleymân-ı Murâdî gibi bir çok âlim. Daha sonraki asırlarda, Şafiî mezhebinde yetişmiş âlimlerden meşhûr olanlardan ba'zıları da şunlardır: Hadîs âlimlerinden İmâm-ı Nesâî, kelâm (akâid) âlimlerinden Ebü'l-Hasen-i Eş'arî, İmâm-ı Mâverdî, İmâm-ı Nevevî, İmâm-ül-Haremeyn Abdülmelik bin Abdullah, İmâm-ı Gazâlî, İbn-i Hâcer-i Mekkî... Kaffâl-ı Kebîr, İbn-i Sübkî, İmâm-ı Süyûtî v.b.

İmâm-ı Nesâî'nin (Sünen)'i meşhûrdur. İmâm-ı Eş'arî, Ehl-i sünnet i'tikâdının iki İmamından birisidir. Hocalarının zinciri İmâm-ı Şafiî'ye ulaşır.

İlimdeki üstünlüğü: İmâm-ı Şafiî ilim, zühd, ma'rifet, zekâ, hafıza ve neseb bakımlarından zamanındaki âlimlerin en üstünü idi. Onüç yaşında iken, Harem-i şerîfde "Bana istediğinizi sorunuz?" derdi.

Onbeş yaşında iken fetvâ verirdi. Zamanının en büyük âlimi olan ve üçyüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, ondan ders almağa gelirdi. Çok kimse, İmâm-ı Ahmed'e, "Böyle büyük bir âlim iken, "kendi çocuğun gibi bir genç karşısında nasıl oturuyorsun?" dediklerinde, "Bizim ezberlediklerimizin ma'nâlarını o biliyor. Eğer onu görmeseydim, ilmin kapısında kalacaktım. O, dünyâyı aydınlatan bir güneştir, rûhlara gıdadır" derdi. Bir kere de, "Fıkıh kapısı kapanmıştı. Allahü teâlâ, bu kapıyı, kullarına İmâm-ı Şafiî ile

tekrar açtı" dedi. Bir kerre de, "İslâmiyete, şimdi Şafiî'den daha çok hizmet eden birini bilmiyorum" dedi. İmâm-ı Ahmed, yine buyurdu ki: **"Allahü teâlâ her yüzyılda bir âlim yaratır, benim dînimi, herkese onun ile öğretir"** hadîs-i şerîfinde bildirilen âlim, İmâm-ı Şafiî'dir. Hadîs-i şerîfte; **"Kureyş'e sövmeyiniz. Zîrâ Kureyşli bir âlim, yeryüzünü ilimle doldurur"** buyuruldu. İslâm âlimleri bu hadîs-i şerîf, İmâm-ı Şafiî'nin geleceğini bildirmiştir, demişlerdir.

Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah, babasının İmâm-ı Şafiî'ye çok duâ ettiğini görerek, sebebini sorunca: "Oğlum, İmâm-ı Şafiî'nin insanlar arasındaki yeri, gökteki güneş gibidir. O, rûhların şifâsıdır" demiştir.

Ebü'l-Kâsım bin Selâm, "Nice âlim ve fazîletli kimselerle görüştüm. Şafiî hazretleri gibi âlim ve fâdıl bir kimse görmedim" demiştir.

Ahmed bin Hanbel, "Eline kalem kâğıt alan herkesin İmâm-ı Şafiî'ye şükran borcu vardır" demiştir.

İbn-i Uyeyne'ye İmâm-ı Şafiî'nin vefât haberi ulaşınca, şöyle demiştir: "Eğer o vefât ettiyse, zamanın en fazîletlisi vefât etmiştir."

İmâm-ı Şafiî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Müslim'de, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâî, Sünen-i İbni Mâce ve Sahîh-i Buhârî'nin ta'likâtında yer almıştır. Kendisinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet ettiği zâtlar: Müslim bin Hâlid ez-Zencir, Mâlik bin Esed, İbrâhîm bin Sa'd, Sa'îd bin Sâlim, Abdülvehhâb es-Sakafî, İbn-i Aliyye, İbn-i Uyeyne ve diğer hadîs âlimleridir. İmâm-ı Şafiî'den de Ahmed bin Hanbel, Süleymân bin Dâvûd el-Hâşimî, Ebû Bekir Abdullah bin Zübeyr el-Hamidî, İbrâhîm bin Münzir, Ebû Sevr İbrâhîm bin Hâlid, Ebû Ya'kûb, Yûsuf bin Yahyâ ve diğer birçok zât hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

İmâm-ı Şafiî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden biri şudur: **"Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhıret iyilikleri verilmiştir. Yumuşaklıktan mahrûm olan kimse, dünyâ ve âhıret iyiliklerinden, mahrûm olur."**

İctihâdı (Mezhebi): İmâm-ı Şafiî, ikinci defa Bağdâd'a gidişinden sonra, Bağdâd'daki siyâsî ve fikrî kargaşalıklar sebebiyle Mısır'a gidip, ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır. İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Mâlik'in ve İmâm-ı a'zamın talebesi İmâm-ı Muhammed'in derslerine devam ederek, İmâm-ı a'zamın ve İmâm-ı Mâlik'in ictihâd yollarını öğrenip, bu iki yolu birleştirdi ve ayrı bir ictihâd yolu kurdu. Kendisi çok belîğ, edîb olduğundan, âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şeriflerin ifâde tarzına bakıp, kuvvetli bulduğu tarafa göre hüküm verirdi. İki tarafta da kendi usûlüne göre kuvvet bulamazsa, o zaman kıyas yolu ile ictihâd ederdi. Böylece müslümanların ibâdetlerinde ve işlerinde uyacakları bir yol göstermiştir. Onun kendi usûlüne göre şer'î delîllerden çıkardığı hükümlere, ya'nî gösterdiği bu yola "Şafiî Mezhebi" denildi. Ehl-i sünnet i'tikâdında olan müslümanlardan, amellerini ya'nî ibâdet ve işlerini, bu mezhebin hükümlerine uyarak yapanlara "Şafiî" denir.

Allahü teâlâ, bütün müslümanlardan tek bir îmân istemektedir. İslâmiyette, îmânda, i'tikâdda, tefrikaya, ayrılığa izin verilmemiştir. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin inandığı ve bildirdiği ve Eshâb-ı kiramın naklettiği gibi îmân eden müslümanlara "Ehl-i sünnet vel-cemâat" veya kısaca "Sünnî" denir. Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şeriflerde hükmü açıkça bildirilmemiş olan ba'zı ibâdetlerin ve günlük muâmelelerin tarifinde ve yapılışında, Sünnî müslümanlara, mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimleri tarafından gösterilen ve Allahü teâlânın rızâsına

kavuşturan yollara, amelî mezhebler (veya fıkhî mezhebler) denilmiştir. Mezheb imâmı olan büyük İslâm âlimlerinin aralarındaki böyle ictihâd ayrılıklarına, dînin sahibi izin vermiş ve bu hâl her zaman ve her yerde müslümanların İslâmiyete dosdoğru uymalarını temin ederek, müslümanlar için rahmet olmuştur. Nitekim, hadîs-i şerîfte **"Âlimlerin** (müctehidlerin) **mezheblere ayrılması rahmettir"** buyuruldu.

İmâm-ı Şafiî'nin, talebelerinin ve kendisine suâl soranların dînî müşküllerini hallederken ortaya koyduğu ve tâkib ettiği usûller, Şafiî mezhebinin temel kaideleri olmuştur. Bu mezhebin usûlleri de, diğer bütün müctehidlerin usûlüne benzemekle beraber, ba'zı farklılıkları da vardır.

Bütün müctehidler, bir işin nasıl yapılacağını Kur'ân-ı kerîmde açık olarak bulamazlarsa, hadîs-i şerîflere bakarlar. Hadîs-i şerîflerde de açıkça bulamazlarsa, bu iş için (icmâ) var ise, öyle yapılmasını bildirirler. İcma', Eshâb-ı kiramın ve onlardan sonra gelen Tabiîn denilen âlimlerin bir mes'eledeki sözbirliğine denir. Bir işin nasıl yapılması lâzım olduğu icmâ ile de bilinmezse, müctehidler kendileri kıyasta bulunarak ictihâd ederler; mes'elenin dînî hükmünü bildirirler. Kıyas, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde, hakkında açık bir hüküm bulunmayan bir işi, açık hüküm bulunan diğer bir işe benzeterek hükme bağlamaktır.

İmâm-ı Şafiî, ictihâdlarında, İmâm-ı a'zamın kıyas işinde tâkib ettiği (Re'y yolu) ile, İmâm-ı Mâlik'in tâkib ettiği (Rivâyet yolu)'nu birleştirerek, ayrı bir ictihâd yolu kurdu.

Şafiî mezhebinin reîsi olan İmâm-ı Şafiî, usûl-i fıkıh ilmindeki mes'eleleri ilk defa tasnif edip, kitaba yazan kimsedir. Bu ilimdeki eserinin adı "er-Risâle fil-usûl"dür. Şafiî mezhebi; Hanefî mezhebinden sonra en çok yayılan bir mezhebdir. Mısır, Mekke, Medine'de, Endonezya'da, Aden'de, Filistin'de, Azerbaycan'da ve Semerkant'da, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve diğer yerlerde yayılmıştır. Şafiî mezhebinin hükümlerini anlatan pek çok kitap yazılmıştır. Bunlar arasında en meşhûrları İbn-i Hâcer-i Mekkî hazretlerinin yazdığı "Tuhfet-ül-muhtâc" haşiyesi, "Muhtasar-ı Müzenî", "Mugn-il-muhtâc" ve İmâm-ı Nevevî'nin yazdığı "Minhâc" adlı eseridir.

Eserleri:

1. Ahkâm-ül-Kur'ân. Matbûdur.

2.İhtilâf-ül-hadîs.

3.Müsned-üş-Şâfiî. Matbûdur.

4.Er-Risâle fi'l-usûl: Usûl-i fıkha dâirdir. Usûl-i fıkhın kitap hâlinde yazıldığı ilk eserdir. Matbûdur.

5.El-Mevâris.

6.El-Ümm: Fıkıh ilmine dâir olup, İmâm-ı Şafiî'nin ictihâd ederek bildirdiği mes'eleleri içine alan bir eserdir. Yedi cild hâlinde basılmıştır.

7.Kitâb'üs-Sünen ve'l-Müsned: Hadîs ilmine dâirdir.

8.El-Emâli el-Kübrâ

9.El-İmlâ'es-Sagîr.

10.Edeb-ül-kâdî

11 Fedâil-i Kureyş

12.El-Eşribe

13.Es-Sebkû ve'r-remyü

14. İsbât-ün-Nübüvve ve Redd-i ale'l-berâhime gibi eserleri ve dîvânı vardır.

Menkıbeleri ve medhi:

Süfyân-ı Sevrî şöyle demiştir: "İmâm-ı Şafiî'nin aklı, zamanındaki insanların yarısının akılları toplamından fazladır." Abdullah-ı Ensârî buyurdu ki: "İmâm-ı Şafiî'yi çok severim. Çünkü, evliyâlıkta hangi makama baksam, onu herkesin önünde görüyorum."

Az yer, az uyurdu. "On altı senedir, doyasıya yemek yemedim" buyurdu. Sebebi sorulunca, "Çok yemek bedene ağırlık verir, kalbi zayıflatır, anlayışı, idrâki azaltır, çok uyku getirir ve böylece insanı ibâdetten alıkor. Kulluğun başı az yemektir." buyurmuştu.

İmâm-ı Şafiî'nin siması, gayet güzel ve sevimli idi. Üstün bir zekâya ve kabiliyete sâhib idi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine son derece riâyet ederdi. İlmi, tevâzusu, heybet ve vekarı ile kalblere te'sîr ederdi. Kur'ân-ı kerîm okurken dinleyenler kendinden geçerdi.

Orta halli giyinirdi. Heybetli bir görünüşü vardı. O bakarken, yanındakiler su dahi içemezlerdi. Yüzüğünde, "el-bereketüfil-kanâ'ati" (Bereket, kanâat etmektedir) yazılı idi.

Hârûn Reşîd, her sene Bizans İmparatorundan vergi olarak çok para ve mal alırdı. Bir sene İmparator, âlimlerle münâkaşa etmek için ruhbanlar gönderdi: "Eğer bizi yenerlerse onlara vergilerimizi vermeye devam edeceğiz. Yok, biz yenersek vermeyiz." dedi.

Dörtyüz hıristiyan geldi. Halife, bütün âlimlerin Dicle kenarında toplanmasını emretti. İmâm-ı Şafiî'yi çağırarak, hıristiyan ruhbanlara sen cevap ver! dedi. Herkes Dicle kenarında toplandı. İmâm-ı Şafiî seccadeyi omuzuna alıp nehre doğru gitti. Seccadeyi nehre atıp üzerine oturdu ve: "Benimle münâkaşa etmek isteyenler buraya gelsin" dedi.

Bu hâli gören ruhbanların hepsi, müslüman oldu. Bizans İmparatoru, adamlarının İmâm-ı Şafiî'nin elinde müslüman olduğunu öğrenince; "İyi ki, o buraya gelmedi. Yoksa buradakilerin hepsi müslüman olurdu. Kendi dinlerini bırakırlardı." dedi.

Bir kere ders verirken, ders esnasında on defa ayağa kalktı. Sebebini sorduklarında, buyurdu ki: "Seyyidlerden bir çocuk, kapının önünde oynuyor. Kapının önüne gelip, kendisini gördüğüm zaman, ona hürmeten ayağa kalkıyorum. Resûlullahın (s.a.v.) torunu ayakta dururken oturmak reva değildir."

Talebelerinden biri anlatır: Bir bayram günü İmâm-ı Şafiî hazretleri ile beraber mescidden çıktık. Bir mes'ele hakkında sohbet ediyorlardı. Evlerinin kapısına gelince, bir hizmetçi kendisine bir kese altın getirip, efendisinin selâmı olduğunu ve bunu kabûl buyurmasını rica etti. İmâm-ı Şafiî hazretleri keseyi kabûl etti. Biraz sonra biri gelip, "Hanımım bir çocuk doğurdu. Yanımda hiç param yok. Sizden Allah rızası için biraz para istiyorum" dedi. İmâm-ı Şafiî hazretleri keseyi hiç açmadan, olduğu gibi o şahsa verdi. Halbuki biliyordum ki, kendisinin de hiç parası yoktu.

İmâm-ı Şafiî hazretleri Yemen'e bir sefer yapmıştı. Dönüşünde onbin dirhemle gelip, çadırını Mekke'nin dışına kurdurarak, ziyâretçilerini orada kabûl etti. Halk topluluklar hâlinde İmâm-ı Şafiî'ye gelerek müşküllerini hallediyordu. Ziyâretçiler arasında bulunan fakîrlere de para dağıtıyordu. Böylece, Yemen'den getirdiği onbin dirhemin hepsini fakîrlere dağıttı ve ondan sonra da; "Oh şimdi rahatladım" buyurdu.

Mısır'ın ileri gelenlerinden birinin hanımı, bir münâkaşada kocasına: "Ey Cehennemlik" dedi. Bu cevap karşısında bu şahıs, hanımına, "Ben Cehennemliksem, seni boşadım" dedi, fakat hanımını da çok seviyordu. Âlimleri toplayıp bu mes'eleyi sordu. Kimse cevap veremedi. "Senin Cehennemlik olup olmadığını Allah bilir" dediler. Âlimler arasından henüz daha genç yaşta olan İmâm-ı Şafiî kalkıp, "Ben senin mes'eleni çözerim" dedi. Oradakiler şaşırdılar. Bu kadar âlimin cevap veremediğine, nasıl cevap verecek diye merak ettiler.

İmâm-ı Şafiî dedi ki: "Önce, sen benim sorulanına cevap ver!" Ve devam etti: "Bir günah işleyeceğin vakit, Allah korkusundan bu günahı terk ettiğin oldu mu?" dedi. "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, çok oldu." "Bu hâlinle Cennetlik olduğun anlaşılmaktadır" buyurdu.

Orada bulunan âlimler, hangi delîl ile bu hükmü verdiğini sordular:

"Kur'ân-ı kerîmde, **"Bir kimse Allah korkusundan nefsini günahlardan men ederse, onun yeri elbette Cennettir"** buyurulmaktadır. Hükmünü bu âyet-i kerîmeye göre verdim" buyurdu. Oradakiler susup kaldılar.

Abdullah bin Muhammed Bekrî şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Şafiî ile Bağdâd'da nehir kenarında oturuyor idik. Bir genç gelip abdest almaya başladı. Fakat abdesti yanlış aldı. İmâm-ı Şafiî o gence: "Abdesti tam al. Allahü teâlâ sana dünyâ ve âhıret se'âdeti versin" buyurdu. Genç tekrar abdest alıp, yanımıza geldi ve bana nasîhat et, öğret deyince, İmâm-ı Şafiî şöyle buyurdu: "Allahü teâlâyı bilen necât (kurtuluş) bulur. Dîninde titizlik gösteren, kötülüklerden kurtulur. Nefisini ıslah eden, se'âdete kavuşur. Biraz daha ister misin?" dedi. Genç evet deyince, şöyle devam etti: "Kim şu üç şeyi yaparsa îmânı kâmil olur:

1-Emr-i bil-ma'rûf yapmak. Ya'nî Allahü teâlânın emirlerini yapmak ve yaymak.

2-Nehy-i anil-münker yapmak. Ya'nî Allahü teâlânın yasaklarını yapmamak ve yapılmaması için uğraşmak.

3-Her işinde Allahü teâlânın dinde bildirdiği hudutlar içinde bulunmak." buyurdu. Sonra, "Biraz daha ister misin?" deyince, genç, "İhsan ediniz efendim" dedi. Şöyle buyurdu: "Dünyâya bağlanıp, ona düşkün olma, âhıreti iste. Bütün hâl ve hareketinde Allahü teâlâyı hatırla ki, kurtulanlardan olasın." Bu nasîhatleri dinleyen genç, son derece memnun olup, benim yanıma yaklaşarak, bu zât kimdir, dedi. Ben de, İmâm-ı Şafiî olduğunu söyleyip tanıttım. Bunun üzerine genç, bugün ne bahtiyarım ki, böyle büyük zâtı görüp, nasîhatini dinledim" dedi."

İmâm-ı Şafiî şöyle anlatmıştır: Bir gece rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmekle şereflendim. Bana buyurdu ki: **"Sen kimdensin?"** Cevâbında, "Ben senin kabîlendenim" dedim. Bana yaklaş, buyurdular. Yanına gittim. Mübârek ağzının suyunu dilime, ağzıma ve dudaklarıma sürüp **"Hadi, Allahü teâlâ sana bereket versin"** buyurdular.

Kendisi anlatır: Çocukluk zamanında, Mekke'de rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Tam bir heybetle Mescid-i harâm'da insanlara imamlık yapıyorlardı. Namaz bitince yanlarına gidip, bana da ilim öğretiniz, dedim. Bunun üzerine kaftanının altından bir terazi çıkarıp: Bu senin içindir, buyurup bana hediye ettiler. Bu rü'yâmı tâbir ettirdim. Dediler ki: "Sen, ilimde imâm olursun ve sünnet üzere olursun. Terazi ise, hakîkat-ı Muhammediyyeye kavuşacağına alâmettir."

"Bir gün rü'yâmda, Hazreti Ali efendimizi gördüm. Parmağından yüzüğünü çıkardı, parmağıma taktı. Bu hareketi, kendi ilminin ve Resûlullahın ilminin bana geçmesi alâmeti idi."

İmâm-ı Şafiî, altı yaşında iken mektebe gitmeye başladı. Zahide bir annesi vardı. İnsanlar emânetlerini ona bırakırlardı.

Bir gün iki kişi gelip, bir bohça verdiler. Daha sonra biri gelip bohçayı istedi. Gelene bohçayı verdi. Biraz sonra diğeri gelip, bohçayı istedi. Bohçanın arkadaşına verildiğini söyleyince: "Biz ikimiz beraber gelmeyince bohçayı vermeyin demiştik. Bohçayı niçin verdiniz?" dedi.

Annesi üzüldü. O sırada İmâm-ı Şafiî geldi. Annesinin üzüntülü olduğunu görünce sebebini sordu. Annesi olanları anlattı. Bunun üzerine annesine:

"Sen üzülme ben şimdi bohçayı isteyenle konuşurum." dedi.

Bohçayı isteyen şahsın yanına gelip dedi ki:

"Sizin bohçanız olduğu yerde durmaktadır. Git arkadaşını getir."

Adam aldığı cevap karşısında şaşırıp, geri dönüp gitti. Bir daha da gelmedi.

İmâm-ı Şafiî hazretleri, dîn-i İslama hizmet uğrunda tükettiği hayatının son anlarını, Kur'ân-ı kerîmi dinleyerek geçirmiştir. Ömrünün sonuna kadar her gün bir hatim olmak üzere, ayda otuz hatim okurdu. Ramazan-ı şerîfte ise gece ve gündüz birer hatim olmak üzere, altmış hatim okurdu. Artık vefâtının yaklaştığı sırada takatsiz düşmüştü. Önceki gibi okuyacak durumda değildi. Fakat okuyan birinden dinlemek arzu ediyordu. O bu hâlde iken, talebesi Ebû Mûsâ Yûnus bin Abdüla'lâ yanına girmişti. Ona "Ey Ebû Mûsâ bana Kur'ân-ı kerîmden Âl-i İmrân sûresinin yüzyirminci âyet-i kerîmesinden sonraki âyetleri yavaş yavaş oku" dedi. O da okumaya başladı. İmâm-ı Şafiî, okunan âyet-i kerîmelerin ma'nâlarına dalmış, derin bir huşû' içinde dinliyordu. Hayatının son anlarında dinlediği bu âyet-i kerîmelerden bir kısmının meâlleri şöyledir:

"(Ey Resûlüm!) **bir vakit erkenden Medine'deki ailenden çıkmış, savaş için mü'minleri elverişli yerlere yerleştiriyordun. Allahü teâlâ, sözlerinizi işitir ve niyetlerinizi bilir. O zaman** (Uhud savaşında ordunun sağ ve sol kanadını teşkil eden Selemeoğulları ile Hâriseoğullarından ibâret) **içinizde iki birlik, savaş korkusundan** (Münâfık Abdullah bin Ubey es-Selûl'ün kaçışına bakarak) **geri dönmeğe niyetlenmişti. Halbuki, onların yardımcısı Allahü teâlâ idi. Mü'minler, yalnız Allahü teâlâya güvenip dayanmalıdır. Bedir savaşında düşmana nisbetle daha az ve zayıf olduğunuz halde, Allahü teâlâ size kesin zaferi verdi. Allahü teâlâdan korkun,** (ve münâfıkların kaçışından kederlenmeyin) **Tâ ki, şükretmiş olasınız. O vakit** (Bedir'de) **mü'minlere şöyle diyordun; "Rabbinizin, üçbin melek indirmekle size yardımda bulunması, yetişmez mi size. Evet, eğer siz sabrederseniz ve Peygambere** (s.a.v.) **itaatsizlikten sakınırsanız, onlar da hemen üzerinize gelecek olurlarsa, Rabbiniz size nişanlı nişanlı beş biri melekle** (düşmana karşı) **yardım edecektir. Allahü teâlâ, bu yardımı size, sırf bir müjde olsun ve kalbleriniz bununla yatışsın diye yaptı. Yoksa zafer, ancak azîz ve hakîm olan Allahtandır."** (Âl-i İmrân: 121-126)

Âl-i İmrân sûresinin yüzyirmidokuz ve yüzotuzaltıncı âyet-i kerîmelerinde ise: **"Göklerde ve yerde olan şeylerin hepsi Allahındır. Kullarından dilediğini bağışlar ve dilediğine azâb eder. Allahü teâlâ çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir. Allahü teâlâdan korkun ki, âhıret azâbından kurtulasınız. Kâfirler için hazırlanan ateşten korkun. Allahü teâlâ ve Peygambere** (s.a.v.) **itaat edin ki, merhamet olunasınız. Rabbinizin mağfiretine ve**

eni, göklerle yer kadar olan Cennete koşuşun! O Cennet, takvâ sahipleri için hazırlanmıştır. (O takvâ sahipleri) **Bollukta ve darlıkta harcayıp, yediren, öfkelerini yutanlar, insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allahü teâlâ da, iyilik edenleri sever. Ve bir günah işledikleri veya nefslerine zulüm ettikleri zaman, Allahı anarak hemen günahlarının bağışlanmasını istiyenler,** (ki, günahları Allahü teâlâdan başka kim bağışlıyabilir?) **hem de yaptıkları günaha bile ısrar etmemiş olanlar** (var ya) **işte onların mükâfatı, Rablerinden bir mağfiret ve ağaçları altında ırmaklar akan Cennetlerdir. Orada, ebedî olarak kalacaklardır. Şu işleri yapanların mükâfatı ne güzeldir! Sizden önce bir takım vak'alar geçti. Onun için yeryüzünde dolaşın da, Peygamberleri yalanlıyanların akıbetlerinin nasıl olduğuna bakın, ibret alın. İşte Kur'ân-ı kerîmde olan bu kıssalar** (vak'alar) **bütün insanlar için, hak sözü açıklama ve Allahü teâlâdan korkanlar için de bir nasihattir."**

Âl-i İmrân 145. âyet-i kerîmesinde ise: **"Allahü teâlânın izni olmadıkça hiç kimseye ölmek yoktur. Ölüm zamanı, Allahü teâlânın ilminde kararlaşmış bir yazıdır. Kim dünyâ menfaatini isterse, ondan veririz ve kim de âhıret sevâbını isterse, buna da ondan veririz, şükredenlere ise muhakkak mükâfat vereceğiz."**

Âl-i İmrân sûresinin yüzdoksanbir ve yüzdoksansekizinci âyet-i kerîmelerinde de: **"Sağduyululer o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken** (dâima) **Allahı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında, Allahın varlığını isbât için iyice düşünürler ve şöyle derler: Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin** (berîsin) **artık bizi Cehennem ateşinden koru.**

Ey Rabbimiz! Gerçekten sen kimi ateşe sokarsan, şüphesiz onu hor ve perişan edersin. Orada zâlimlerin azâbını kaldıracak hiçbir yardımcılar da yoktur.

Ey Rabbimiz, doğrusu biz bir da'vetçi (Kur'ân-ı kerîm veya Âhir zaman Peygamberi (s.a.v.) **işittik: Rabbinize îmân edin, diye insanları îmân etmeye, da'vet ediyordu. Dinledik, hemen îmân ettik. Ey Rabbimiz, günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört ve rûhlarımızı iyi kimselerle bera ber al.**

Ey Rabbimiz, Peygamberlerin ihsânı üzerine bize, va'd ettiğin sevâbı ver ve kıyâmet gününde bizi rüsvâ etme. Şüphe yok ki, sen va'dinden dönmezsin.

"Nihâyet Rableri de onların duâlarına şöyle icabet buyurdu: "Muhakkak ki, ben, içinizden gerek erkek ve gerek dişi olsun, hayır işliyen hiç kimsenin yaptığını zayi etmem. Hep birbirinizdensiniz, din yönünden erkek ve dişiniz birdir. Dinleri korumak için Mekke'den Medine'ye hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, dîni uğrunda işkenceye düşenlerin, savaşanların ve bu yolda öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim, onları, altından nehirler akan Cennetlere koyacağım. Bu lütuflar, onlara Allah katından mükâfattır ve sevâbın da en güzeli, Allah katındadır.

O Allahü teâlâyı tanımıyanların, refah içinde diyar diyar dönüp dolaşmaları, sakın seni (mü'minleri) **aldatmasın.**

Kâfirlerin bu hâlleri çabuk kaybolan az bir zevktir. Sonra varacakları yer Cehennemdir. O ne kötü döşektir.

Fakat Rablerinden korkanlar (var **ya), onlar için altlarından ırmaklar akan Cennetler var, orada ebedi olarak kalıcıdırlar, Allahü teâlâ tarafından ikram olunurlar. Allahü teâlânın katındaki ni'metler ise, iyi kimseler için daha hayırlıdır."**

İmâm-ı Şafiî hazretleri son nefeslerini vermek üzere iken, hâlini sordular. "Dünyâdan göçüyorum. Artık ondan ayrılıyorum. Ümit şerbetini içiyorum. Kerîm olan Rabbime gidiyorum" buyurdu. Vefâtı İslâm âlemi için büyük bir kayıp oldu. Duyulduğu her yerde, derin üzüntü ve gözyaşları ile karşılandı. Kabri kazılırken etrâfa misk kokusu yayıldı. Orada bulunanlar bu kokunun te'sîrinde kalıp, kendilerinden geçtiler. Kâhire'de el-Mukattam dağının eteğinde Kurâfe kabristanına defn edildi. Daha sonra kabri üzerine bir türbe yapılmıştır. Türbesi üzerinde bulunan şimdiki muhteşem kubbe, Eyyûbî sultanlarından el-Melik el-Kâim tarafından; 608 (m. 1211) yılında yapılmıştır. Selahaddîn Eyyûbî tarafından da, türbesinin yanına büyük bir medrese yaptırılmıştır.

İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kıymetli sözlerinden ve nasîhatlerinden bir kısmı şunlardır: Buyurdu ki:

"Dünyâda zahit ol, dünyâ malına bağlanma! Âhıreti isteyici ol, onun için çalış! Her işinde Allahü teâlâyı hatırla. Böyle yaparsan, kurtulmuşlardan olursun. Ruhsat ve te'vîller ile uğraşan âlimlerden fayda gelmez."

"İnsanları tamamen râzı ve memnun etmek çok zordur. Bir kimsenin; bütün insanları kendinden hoşnut etmesi mümkün değildir. Bunun için kul, dâima Rabbini râzı etmeye bakmalı, ihlâs sahibi olmalıdır."

"İlmi, kibirlenmek, kendini büyük görmek için isteyenlerden hiçbiri felah bulmuş değildir. Ama ilmi; tevâzu için, âlimlere ve insanlara hizmet için isteyen, elbette felah bulur, kurtulur."

Biri İmâm-ı Şafiî'den nasîhat isteyince buyurdu ki:

"Senden daha çok malı ve parası olan kimseyi kıskanma. O malına ve parasına hasretle ölür. İbâdeti ve tâati çok olan kimselere gıpta et. Yaşayanlar da sonunda ölecekleri için, onların dünyalıklarına özenmeğe değmez."

"Hiçbir kimse yoktur ki, dostu ve düşmanı olmasın. Madem ki, böyledir, o halde Allahü teâlâya itaat edenlerle beraber bulun, onları sev."

"İlim, ezber edilen şey değil, ezber edilen şeyden te'mîn edilen faydadır."

"Resûlullahın ve Eshâbının yolunda olmayanı havada uçar görsem, yine doğruluğunu kabûl etmem."

"Herkese akıllı denmez. Akıllı kimse, kendisini her türlü kötülükten koruyandır."

"Kalbine ilâhî bir nûr penceresinin açılmasını isteyen şu dört şeyi yapsın:

1. Günün belli bir vaktinde yalnız kalsın ve huzûra dalsın.

2. Mi'desini pek fazla doyurmasın.

3. Sefîh kimselerle düşüp kalkmağı bıraksın, kötü kimselerle düşüp kalkmasın.

4. İlimleriyle yalnız dünyalık arzu eden kimselere yaklaşmasın."

"Hiç bir vakit yoktur ki, ilim mütâlâası, hüzün ve kederi yok etmesin. İlmî mütâlâa, kalbin en ince ve en gizli noktalarını harekete geçirir, insanda yüce duygular uyandırır.

"Sâdık dost, arkadaşının hüzün ve sevinçte ortağı olandır."

"İki kişinin, darıldıktan sonra birbirinin ayıplarını ortaya çıkarması, münâfıklık alâmetidir."

"Haksız sözleri tasdîk eden, dalkavuk ve iki yüzlüdür."

"Sâdık dost, arkadaşının ayıplarını görünce ihtar eder, ifşa etmez."

"İbret almak istersen, hatâ sahibi kişilerin akıbetlerine bak da, kalbini topla."

"Kendisine faydası olmayanın, başkasına da faydası yoktur."

"Dünyâ sevgisi ile Allah sevgisini bir arada toplarım iddiasında bulunmak, yalandır"

"Âlimlerin güzelliği, nefslerini ıslah etmeleridir. İlmin süsü, şüpheli şeylerden sakınmak, yumuşak olup, sertlik göstermemektir."

"Dünyâ işlerinde bir darlığa ve sıkıntıya düşen kimse, ibâdete yönelmelidir."

"Gurûrlanıp böbürlenmek, âdi ve bayağı kimselerin vasfıdır." "Hizmet edene, hizmet edilir."

"Dostlar ile yapılan sohbette, sevimli bir hareket yoktur. Dostların ayrılığı kadar da, gam ve keder veren şey yoktur."

"İlmi sevmeyende hayır yoktur. Böyle kimselerle dostluk ve bağlılığını kes. Çünkü, ilim kalblerin hayatı, gözlerin aydınlığıdır."

"Sâdık dost ve hâlis kimya az bulunur, hiç arama!"

"Bütün düşmanlıkların aslı, kötü kimseler ile dostluk etmek ve onlara iyilik yapmaktır."

"İlim öğrenmek, nafile ibâdetten üstündür."

"Kendini bilmeyene ilim öğreten, ilmin hakkını zayi etmiş olur. Lâyık olandan ilmi esirgeyen de, zulm etmiş olur."

"Resûlullahtan (s.a.v.) sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekir, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali'dir, (r.anhüm)"

"İlim öğrenmek için üç şart vardır: Hocanın mehâretli, talebenin zekî olması ve uzun zaman."

"İlim iki kısımdır; birincisi ilm-i edyân (naklî ilimler), din bilgileri, ikincisi ilm-i ebdân (aklî ilimler), fen bilgileridir."

"Kimin düşüncesi, arzusu, maksadı yemek içmek (dünyâ) ise; kıymeti, bağırsaklarından çıkardığı kazurat kadardır."

"Dünyâda en huzûrsuz kimse, kalbinde hased ve kin taşıyanlardır."

"Başkalarını senin yanında çekiştiren, senin bulunmadığın yerde de seni çekiştirir."

"Kanaatkar olmak, rahatlığa kavuşturur."

"Sırrını saklamasını bilen, işinin hâkimidir."

İmâm-ı Şafiî hazretlerinin dîvânındaki şiirlerinden ba'zılarının tercümesi şöyledir:

"Günlerin beraberinde getirdiği hâdiseler, seni te'sîri altına almasın. Sen iyi bir insan olmaya bak. Zaman içerisinde gelen musîbetler ve belâlardan dolayı sabırsızlık gösterme. Dünyânın belâ ve musîbetleri devamlı değildir. İnsanlar arasında hatâ ve ayıbın çok olsa bile,

ahlâkın; iyilik, cömertlik ve vefa (sözünde durmak) olsun. İyilik ve cömertliğin ile hatâ ve ayıplarını ört. Cimriden iyilik bekleme. Çünkü Cehennemde, susuz kimseye su yoktur. Dünyânın sevinci de, kederi de, bolluğu da, darlığı da devamlı değildir. Kanaatkar bir kalbe sahip olduğun zaman, sen ve dünyâya sahip olan kimse eşitsiniz. Ölüm, kimin yanına gelirse, artık onu ölümün elinden kurtaracak ne yer ve ne de gök vardır. Gerçi, Allahü teâlânın yarattığı şu yeryüzü geniştir. Fakat, bir kere Allahü teâlânın hükmü gelince, feza bile dar gelir, ölümün asla devası (ilâcı) yoktur."

"Başımda ağaran saçların ortaya çıkmasıyla, nefsimin ateşi sönüp gitti. Başımda beyaz saçların yanmasıyla, benim gecem oldu. (Çünkü bunlar, ölümün habercileri idi.) ihtiyârlığın habercileri yanaklarıma indikten sonra, ben nasıl rahat yaşarım insanın ömrünün en iyi kısmı, ihtiyârlıktan öncekidir. Halbuki, gençliği yok olan bir nefs, yok olmuş demektir. İnsanın rengi sararıp, saçları ağardığı zaman, güzel ve tatlı günleri de, o güzellik ve tatlılığını kaybeder. Yeryüzünde büyüklenerek yürüme. Çünkü, bir müddet sonra bu yer, seni de içine çekip alacaktır."

"Bir kimseyi affedip, ona kin tutmadığım zaman, düşmanlık düşüncesinden kendimi rahata kavuşturdum."

"Sefîh ve câhil bir kimse konuşunca ona cevap verme. Sükût, ona cevap vermekten daha hayırlıdır."

"Öğrenmenin acısını bir müddet tatmayan, hayatı boyunca cehâletin zilletini yudumlar."

"Bütün düşmanlıkların sevgiye dönüşmesi umulur. Fakat hasedden dolayı olan düşmanlık böyle değil."

"Allahü teâlâyı sevdiğini söylersin. Halbuki, ona isyan edersin. Böyle sevgi olmaz. Eğer sevginde samîmi olsaydın, Allahü teâlâya itaat ederdin. Çünkü seven, sevdiğine itaat eder."

"Senden görüşünü istemeyene, görüşünü verme. Çünkü böyle yaparsan, sevilmediğin gibi, görüşün de o kimseye fayda vermez.

"Müslümanların önderi İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), memleketleri ve içerisinde yaşıyanları, ilmiyle verdiği hükümlerle süsledi. Doğuda, batıda ve Kûfe'de onun bir eşi yoktur. Allahü teâlâ ona ebediyen rahmet eylesin."

"İlim öğren, kimse âlim olarak doğmaz; ilim sahibi ile câhil bir olmaz."

"Bir kavmin büyüğünün ilmi yoksa, herkes ona yönelip geldiği zaman o küçüktür. Kavmin makam ve mertebe sahibi olmayan ve ilim sahibi olan küçüğü, ilmî meclislerde kavmin büyüğüdür."

"Sana gelene sen de git. Sana kötülük ve eziyet edene sen eziyet etme."

"Ey insan, dilini muhafaza et. Seni sokmasın. Çünkü o, büyük bir yılandır. Kabirlerde, kahraman ve cesur kimselerin bile kendileriyle karşılaşmaktan çekinip, dilinin kurbanı giden nice kimseler vardır."

"Hakkı, doğruyu kim söylerse söylesin kabûl ediniz."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 63

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1, sh. 2, 3

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 25
4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 361, 369
5) El-A'lâm cild-6, sh. 26
6) Câmi'u Kerâmet-il evliyâ cild-1, sh. 97
7) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 280, 204
8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 9
9) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 227
10) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 50
11) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2820
12) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 133
13) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 163
14) Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî (Beyhekî)
15) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 56
16) El-Kâmil fit-târih cild-6, sh. 122
17) Eşedd-ül-cihâd sh. 6
18) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 221
19) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 32
20) Hidâyet-ül-muvaffıkıyyîn sh. 57
21) Fihrist sh. 209
22) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-1, sh. 44
23) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1070
24) Sebîl-ün-necât sh. 18
25) Eshâb-ı Kirâm 393
26) İslâm Ahlâkı sh. 57
27) Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî (Râzi)
28) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 148, cild-16, sh. 29
29) Kıyâmet ve Âhıret sh. 24
30) Fâideli Bilgiler sh. 14, 40, 44, 48, 140, 152

ÎSÂ BİN EBÂN

Hanefî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Musa'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 221 (m. 836) senesinde Basra'da vefât etti. Fıkıh ilmini Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî'den (İmâm-ı Muhammed) öğrendi. İsmail bin Ca'fer'den, Hüşeym'den, Yahyâ bin Zekeriyya bin Ebî Zaîde'den ve İmâm-ı Muhammed'den hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise, Hasen bin Selâm es-Sevâk, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Hadîs ilminde hafız derecesinde idi. Basra'da 20 sene kadılık yaptı. Îsâ bin Ebân'ın yetiştirdiği meşhûr âlimlerden biri de Ebû Hâzım'dır. Bu zât da, meşhûr fıkıh âlimi İmâm-ı Tahâvî'nin hocasıdır. Hilâl bin Yahyâ şöyle demiştir: "Îsâ bin Ebân, kadılıkta zamanının en üstün fıkıh âlimi idi." Kâdı Ebû Hazm da şöyle demiştir: "Îsâ bin Ebân'ın bir benzerini görmedim. Onun gibi olmayı çok arzu ederdim. Muhammed bin Semâa ona ilimde çok benzeyen bir âlimdi. Birbirlerine karşı, mütevâzi iki meşhûr fıkıh âlimi idiler. Arkadaşlıkları o derecede idi ki, bu husûsta tam bir sadâkat gösterirlerdi. Ben böyle iki fıkıh âlimi daha görmedim."

Îsâ bin Ebân, fıkıh ve hadîs ilmiyle ilgili eserler yazmıştır. Bu eserleri şunlardır: 1. İsbât-ül-kıyas, 2. İctihâd-ür-rey, 3. El-Câmî, 4. El-Huccet-üs-sagîra, 5. Kitâb-ül-hac, 6. Kitâb-ül-ilel, 7-Şehâdât.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 157

2) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 151

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 806

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 28

5) El-A'lâm cild-5, sh. 100

6) Brockelman sup cild-1, sh. 950

7) Tabakât-ül-fukahâ sh. 32

İSHÂK BİN BEHLÛL

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ya'kûb'dur. Tennûhî diye bilinir. 164 (m. 780) senesinde Enbâr'da doğup, 252 (m. 866)'da yine burada vefât etti. Cenâze namazını, zamanın Enbâr emîri kıldırdı. Hadîs-i şerîf öğrenmek için, Bağdâd, Kûfe, Basra, Medîne-i münevrere ve Mekke-i mükerremeye gitti. Babası Behlûl bin Hassan, Yahyâ bin Âdem, Vekî' bin Cerrah, Ebû Muâviye ed-Darîr, Ali bin Âsım gibi âlimleri (r.aleyhim) dinleyip, onlardan rivâyette bulunmuştur. Ondan da İbrâhîm el-Harbî, Ebû Bekir bin Ebiddünyâ, Ca'fer el-Feryâbî ve daha başka âlimler rivâyette bulunup, ilim almışlardır. İshâk bin Behlûl (r.a.) sika (güvenilir) bir âlimdir. Hadîs-i şerîfle alâkalı "Müsned"i vardır. Bağdâd'da hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. İshâk bin Behlûl aynı zamanda bir Fakîh idi. Fıkıh ilmini Hasen bin Ziyâd el-Lü'lüî, Kâdî Ebû Yûsuf'un talebesi Heyseme bin Musa'dan almıştır. Fıkıh ilminde bir kitap yazmıştı. İsmi Mûtedâd'dır. Kırâatlere dâir de bir eseri vardır. Daha başka çeşitli ilimlerde de eserleri mevcûttur. İshâk bin Behlûl, lügat, nahiv ve şiiri de çok iyi bilirdi.

Halife Mütevekkil, İshâk bin Behlûl'ü Samarrâ şehrine da'vet etmişti. Gelince, Samarrâ'daki Câmide hadîs-i şerîf öğretmeye başladı. Samarrâ'da kendisine, senelik geliri onbin dirhem olan bir arazi tahsis edildi. Ayrıca, her sene beşbin dirhem de hediye ediliyordu. Samarrâ'da, Müsteîn'in halife olmasına kadar kaldı. Sonra Bağdâd'a geldi. Yanında kitaplarını getirmemişti. Bağdâd'da kendisinden, hadîs-i şerîf öğretmesini istediler. Bunun üzerine, ezberden ellibin hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hiçbirisinde de hatâ etmedi. Hattâ ba'zıları ellibinden fazla hadîs-i şerîf okuduğunu söylemişlerdir.

İshâk bin Behlûl, çok cömert idi. Elinde bulunan yiyeceklerden, azık olarak bir miktarını alır, geri kalanını çoluk-çocuğuna ve başkalarına verirdi. Meyve zamanı gelince, bahçesindeki meyvelerin büyük bir kısmını dağıtırdı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: **"Allahü teâlâ, bir ok sebebiyle üç kişiyi Cennete kor. Bunlar; Allahü teâlânın rızâsını düşünerek oku yapan, oku yapana yardımcı olan ve o oku Allah yolunda atan."**

---

1) Târih-i Bağdâd cild-6, sh. 366

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 126

3) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 111

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 231

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 538

İSHÂK BİN İBRÂHİM EL-MEDÎNÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, İshâk bin İbrâhîm bin Hatim bin İsmail el-Medînî'dir. Künyesi, Ebû Ya'kûb'dur. Hadîs ve târih ilminde yüksek bir âlim ve kuvvetli bir hatîbtir. Bezû'an köyünde doğup büyüdü. Sonra Akberâ denilen yere gelip yerleşti. 256 (m. 870) senesinden önce hayatta idi. Vefât târihi kesin olarak bilinmemektedir.

Hadîs, târih ve hitâbet ilimlerinde büyük bir âlim olan İshâk bin İbrâhîm, Zübeyr bin Bekâr ve daha başka âlimlerden ilim alıp, rivâyette bulundu. Kendisinden de ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet edenler oldu.

Onun kaleme aldığı en meşhûr eseri **(Kitâb-ül-münîr)**'dir. Bu eserinde, İslâmiyetin ilk devirlerindeki ve câhiliye zamanındaki birçok şeylerden ve bir kısım neseblerden (soylardan) bahsetmektedir.

Onun rivâyet ettiği ve Müslim'de bulunan hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Bir kimse, yatsı namazını cemâat ile kılarsa, gecenin yarısını namaz kılarak geçirmiş gibi olur. Kim de, sabah namazını cemâat ile kılarsa, bütün gece namaz kılmış gibi olur."

"Birinizin lokması düştüğü vakit, hemen onu alsın ve üzerindeki zarar veren bulaşığı gidererek onu yesin, onu şeytana bırakmasın! Parmaklarını yalamadıkça elini mendile silmesin! Çünkü o, bereketin yemeğinin hangi lokmasında olduğunu bilmez."

"Sol elinle yemek yeme! Daracık elbise ile örtünme!"

"Köpek ve resim bulunan eve melekler girmez."

"Sözün Allaha en sevimli olanı dörttür: Bunlar; (Sübhânallah), (Elhamdülillah), (Lâ ilahe illallah) ve (Allahü ekber)dir. Hangisinden başlarsan sana zarar etmez."

"Bulunduğun yerde tâûn hastalığı meydana çıkarsa, artık oradan ayrılma! O hastalığın bir yerde olduğunu öğrenince de, oraya girme!"

"Hediye ettiği şeyi geri isteyen kimse, kusup da sonra kusmuğuna dönerek, onu yiyen köpek gibidir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 226

2) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 390

İSHÂK BİN MİRÂR

Hadîs ve nahiv âlimlerinden. Künyesi, Ebû Amr eş-Şeybânî'dir. Şeybân kabilesine mensûb çocukların eğitimi ile ilgilendiği için, kendisine "Şeybânî" denildi. Abbasî halifesi Hârûn Reşîd'in çocuklarına da muallimlik yapmıştır. 205 (m. 820) senesinde Bağdâd'da vefât etti. Aslen Kûfeli olup, Bağdâd'a yerleşmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Sahîh-i Müslim'de yer almışdır. Ebû Amr bin Alâ'dan, Rükin-iş-Şâmî'den hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise oğlu Amr, Ahmed bin Hanbel, Ebû Ubeyd, Kâsım bin Selem, Ahmed bin İbrâhîm Devrekî, Seleme bin Âsım, Ahmed bin Yahyâ ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İshâk bin Mirâr, hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir âlim, edebî ilimlerde zamanının dehâlarından fazîletli bir zât idi. Bilhassa arapçayı çok yüksek seviyede bilmesiyle meşhûr olmuştur. Arap lügatını ve sözlerini, şâirlerin meşhûr şiirlerini çok iyi bilirdi. Pek çok şiiri dîvânlar hâlinde toplamıştır.

Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah, "Babam Ebû Amr'ın meclisinde bulunur, onun okuduğu şiirlerinden not alırdı." demiştir. Oğlu Amr şöyle demiştir: "Babam seksenden fazla Arab kabilesinin şiirlerini toplayıp, seksen kadar dîvân hâlinde yazmıştır."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 329

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 439

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 23

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-12, sh. 182

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 201

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 238

İSHÂK BİN RÂHEVEYH

Hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi İshâk bin İbrâhîm el-Mervezî olup, künyesi, Ebû Ya'kûb'dur. Babası, Mekke-i mükerreme yolunda doğduğu için, yolda doğdu ma'nâsına gelen (Râheveyh) denildi. Ebû Ya'kûb İshâk (r.a.), İshâk bin Râheveyh adıyla meşhûr oldu. 161 (m. 777) senesinde doğdu. 233 (m. 848)'de Şa'bân'ın 15. (Berât) gecesinde Nişâbûr'da vefât etti.

Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir zât olup, fıkıh, tefsîr ve diğer ilimlerde de çok yüksek idi. İlim öğrenmek, güvenilir zâtlardan hadîs-i şerîf almak için, Irak, Hicaz, Yemen, Şam ve başka yerlere gitti. Süfyân bin Uyeyne, İbn-i Uleyye, Cerîr, Beşîr bin el-Mufaddal, Hafs bin Gıyâs, Süleymân bin Nâfi' el-Abdî, Mu'temir bin Süleymân, Abdullah İbni Mübârek, Abdürrazzâk, Îsâ bin Yûnus, Ebî Muâviye, Şuayb bin İshâk ve daha birçok zâtlardan rivâyetlerde bulundu. Kendisinden, İmâm-ı Buhârî, İmâm-ı Müslim, Ebû Dâvûd, İmâm-ı Nesâî, Ahmed bin Hanbel, Muhammed bin Râfi', Yahyâ bin Maîn, Muhammed bin Eflâh, Ebü'l-Abbâs es-Serrâc ve başka zâtlar rivâyette bulundular. Hâfızası fevkalâde kuvvetli olup, yetmişbin hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. İşittiği hadîs-i şerîfi hemen ezberler, ezberlediğini de unutmazdı.

Haram ve şüphelilerden çok sakınır, hattâ, şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk ederdi. Çok ibâdet ederdi. Hanefî mezhebinde idi. İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) sohbetlerinde de bulundu. Mısır'a gittiği zaman İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) eserlerini yazıp topladı. İmâm-ı Şafiî'nin eshâbından sayılmaktadır.

Ebû Dâvûd el-Haffâf diyor ki, "İshâk bin Râheveyh bize, önce ezbere onbirbin hadîs-i şerîf yazdırdı. Sonra, bu hadîs-i şeriflerin hepsini, bir harf ziyâde ve noksan olmaksızın, birer birer kitabından okudu."

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel buyurdu ki: "İbn-i Râheveyh, bizce, müslümanların yüksek imamlarından biridir. Fıkıh ilminde çok derin idi." Mürre: "İshâk, müslümanların imamlarından bir imamdır" buyurdu. İmâm-ı Nesâî, "İshâk, sika (güvenilir) ve emîn imamlardandır" buyurdu.

Sâlihlerden Ali bin Seleme el-Kerâbîsî gördüğü bir rü'yâsını şöyle anlatıyor: "İshâk bin Râheveyh'in bulunduğu mahalleden bir kamer (ay) semâya yükseldi. Sonra tam çıktığı yerden

başka bir yere düştü. Sabah olunca rü'yâda gördüklerimi hatırlayıp, onların bulunduğu mahalleye geldim ki, vefât ettiğini söylediler. Ayın düştüğünü gördüğüm yerde, onun için kabir kazıyorlardı."

Dârimî (r.a.) buyuruyor ki: "İshâk bin Râheveyh (r.a.) sıdkda (doğrulukda), zamanında herkesden ileride idi."

Hatîb el-Bağdâdî diyor ki: "Ebû Ya'kûb İshâk bin Râheveyh (r.a.), Hadîs ve fıkıh ilmini, hıfz (hafıza kuvvetliliği), sıdk (doğruluk), vera' (şüphelilerden sakınmak) ve zühdü (şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk etmek) kendisinde toplamıştı."

İshâk bin İbrâhîm Râheveyh'in (r.a.), hadîse dâir olan "Kitab-ı müsned"i çok kıymetlidir.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 189

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 183

3) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 345

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 89

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 216

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 234

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 182

8) Brockelman Sup cild-1, sh. 257

9) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 109

10) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 433

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1025

İSMÂİL BİN ABDULLAH SEMMÛYE

Büyük hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, İsmail bin Abdullah bin Mes'ûd el-Abdî el-İsfehânî olup, künyesi, Ebû Bişr, lakabı ise Semmûye'dir. İsfehânlı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 267 (m. 880)'de İsfehân'da vefât etti.

İsmail bin Abdullah; Hasen bin Hafs, Bekr bin Bekâr, Ebû Naîm, Ebâ Müshir el-Gısânî, Sa'îd bin Ebî Meryem, Ali bin Iyâş ve onların zamanındaki pek çok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Muhammed bin Ahmed bin Yezîd, Ebû Bekir bin Ebî Dâvûd, Abdullah bin Ca'fer bin Ahmed bin Fâris ve pek çok âlim de, ondan hadîs öğrenip rivâyet etmişlerdir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok uzun yerlere dahi gitmekten hiç çekinmez, nerede hadîs-i şerîf bilen bir kimse olduğunu öğrense oraya gider, onu bulur ve hadîsini dinlerdi. Bunun için pek çok yolculuklar yaptı. Hattâ ömrünün büyük kısmı, hadîs-i şerîf öğrenmek için yollarda geçti denilse, doğrudur. Hadîste, hafızlık derecesine ulaşmıştı. Ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilir ve okurdu.

Ebû Şeyh: "Semmûye, hafız ve sağlam bir râvi olup, hadîs müzâkere ederdi" demiş, Ebû Nuaym el-Hâfız ise, "O hadîs hafızlarından ve fıkh âlimlerindendi" buyurmuştur. İbn-i Ebî Hatim ise onun güvenilir ve doğru bir zât olduğunu beyân etmiştir. El-Fevâid adlı sekiz cildlik bir hadîs kitabı yazmıştır.

İsmail bin Abdullah, Sa'îd bin Ebî Meryem, Yahyâ bin Eyyûb, İbn-i Aclân, Iyâd, Abdullah bin Amr'dan rivâyetinde, Peygamberimiz (s.a.v.) "Her asırda ümmetim içinde sâbikûn (kıymetli âlimler, velîler) vardır" buyurdu.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2 sh. 566

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 278

3) El-A'lâm cild-1, sh. 318

İSMÂİL BİN HAMMÂD BİN EBÛ HANÎFE

Fıkıh âlimi. Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir. İmâm-ı a'zamın (r.a.) torunudur. Künyesi, Ebû Hayyân veya Ebû Abdullah'tır. Basra, Rakka ve Bağdâd'ın doğusunda kadılık yaptı. O devirde dedesi Ebû Hanîfe'nin (r.a.) mezhebini en iyi bilen İsmail bin Hammâd (r.a.) idi. Genç yaşta 212 (m. 827) senesinde vefât etti. Bağdâd'da dedesinin yanına defn edildi.

Dedesi İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye yetişemeyen İsmail bin Hammâd, ilmi ilk önce babası Hammâd bin Ebû Hanîfe'den aldı. Babasından başka; Mâlik bin Mugaffel, Ömer bin Zer, Muhammed bin Abdurrahmân bin Ebî Zi'b, Kâsım bin Main ve Ebû Şihâbi'l-Hannâd'dan ilim tahsil edip, rivâyette bulundu. Hasen bin Ziyad'dan fıkıh öğrendi.

194 (m. 810) senesinde Halife Muhammed el-Emîn tarafından Kâdı Muhammed bin Abdullah el-Ensârînin yerine, Bağdâd'ın doğu kısmına (Resâfe'ye) kadı ta'yin edildi. Daha sonra 210 (m. 825) yılında Basra'ya kadı oldu. Îsâ bin Ebân'ın kadılığa ta'yiniyle, bir sene sonra o vazîfeden alındı. Basra'ya tekrar kadı ta'yin edildiği zaman, yolda gelirken felç oldu. İzin isteyip vazîfeden ayrıldı. Çok geçmeden de vefât etti. Dünyâya değer vermemesi, ibâdete düşkünlüğü, verdiği hükümlerde isâbet ve adâleti, dîninin sağlamlığı, ince mes'elelere vukûfiyeti ve güzel ahlâkı ile örnek oldu.

İsmail bin Hammâd'dan, Gassan bin Mufaddal el-Gulâbî, Ömer bin İbrâhîm es-Sekafî, Sehl bin Osman el-Askerî, Abdülmü'min bin Ali er-Râzî gibi âlimler ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ebû Sa'îd Berde'îde kendisinden fıkıh öğrendi.

Muhammed bin Abdullah Ensârî, "Hazreti Ömer devrinden bu yana, İsmail bin Hammâd bin Ebû Hanîfe'den daha iyi bir kadı ta'yin edilmedi" deyince, "Hasen-i Basrî de mi?" diye soruldu, "Hayır! O hariç" diye cevap verdi.

İsmail bin Hammâd'a, felçli hâlde iken bir adam geldi. O'nun felçli hâlini görünce "Senin yarı yerin gitmiş" dedi. İsmail bin Hammâd (r.a.) bunu diyene karşı, "Değil benim yarım, benden bir kıl da kalsa, sana kadılık yapmaya yeter" cevâbını verdi. Basra kadılığından ayrılırken müslümanlar, "Sen bizim kanımızı ve malımızı korudun" diyerek duâlarla uğurladılar. Yerine yirmi yaşındaki Yahyâ bin Eksem (r.a.) kadı ta'yin edildi.

İsmail bin Hammâd, genç yaşta vefât etmesine rağmen, birçok kitap yazdı. Bunlardan Hanefî fıkhını toplayarak rivâyette bulunduğu, Kitâb-ı Câmi' fî furûi'l-fıkhı'l-Hanefî, Kitâbü'l-İrcâ ve Kaderiyye fırkasını tenkit ettiği Kitâbü'r-redd-i ale'l-Kaderiyye adlı eserleri bilinmektedir.

---

1) El-Fevâîd-ül-behiyye sh. 46

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 258

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 268

4) El-A'lâm cild-1, sh. 313

5) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 243

6) Tabakât-ül-Fukahâ sh. 25

İSMÂİL BİN İSHÂK EL-EZDÎ

Büyük hadîs âlimlerinden ve Mâlikî mezhebinin en büyük fakîhlerinden. İsmi, İsmail bin İshâk bin İsmail bin Hammâd bin Zeyd bin Dirhem el-Ezdî olup; künyesi, Ebû İshâk'tır. Basra'da Cerîr bin Hâzimoğullarının âzâdlısı olup, 179 (m. 795)'de Basra'da doğmuştur. Şeyh-ül-İslâm, âlim ve fazîletler sahibi olan Ebû İshâk (r.a.) pek çok kıymetli kitaplar te'lîf etmiş ve bir de Müsned hadîs kitabı toplamıştır. 282 (m. 895)'de Zilhicce ayında Mekke-i mükerremede, haccettikten sonra vefât etmiştir.

İsmail bin İshâk, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Müslim bin İbrâhîm el-Ferâhîdî, Süleymân bin Harb el-Vâşicî Haccâc İbn-i Minhal, Amr bin Mezrûk, Muhammed bin Kesîr, Mesded bin Müserrid, Abdullah bin Seleme el-Ka'nebî, Abdullah bin Recâ', Ebû Velîd et-Tayâlisî, İbrâhîm bin Haccâc, Ahmed bin Yûnus, İsmail bin Ebî Üveys, Ali bin el-Medînî, İshâk bin Muhammed el-Fervî ve pekçok büyük âlimden ilim almış, hadîs-i şerîf öğrenmiş ve yazmıştır. İmâm-ı Kâlûn'dan kırâat ilmi öğrenen İsmail bin İshâk, Ahmed bin el-Ma'dil'den de Mâlikî fıkhını, Ali bin el-Medînî'den de hadîs ilminin inceliklerini, râvilerin durumunu anlatan illet ilmini öğrenmiştir.

Mûsâ bin Hârûn el-Hâfız, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Yahyâ bin Sa'îd, Ebû Amr Muhammed bin Yûsuf el-Kâdî, İbrâhîm bin Muhammed bin Arfe, Ebû Bekir bin el-Enbârî, Hüseyn bin İsmail el-Mehâmilî, Muhammed bin Muhallid ed-Devrî, Muhammed bin Ahmed el-Hâkimî, İsmail bin Muhammed es-Saffâr, Muhammed bin Amr, Ahmed bin Selmân en-Necâd, Mükrim bin Ahmed el-Kâdî, Ebû Bekr eş-Şâfiî ve bunlar gibi pek çok âlim, İsmail bin İshâk el-Ezdî'den hadîs-i şerîf almışlardır. İsmail bin İshâk'ın huzûrunda pek çok zât çeşitli ilimleri öğrenerek büyük âlim olmuşlardır.

Hatîb-i Bağdadî; "İsmail bin İshâk el-Ezdî; âlim, fazîletli, ilminde ve amelinde sağlam bir zât idi. Mâlikî mezhebini yayıp kendisi sened kabûl edilirdi. Müsned hadîs kitabı tasnif etti. Kur'ân-ı kerîm ilimleri (kırâat ilmi) üzerinde kitaplar yazmış ve Mâlik bin Enes, Yahyâ bin Sa'îd el-Ensârî ve Eyyûb-i Sahtiyânî'nin (r.a.) hadîslerini toplamıştır. Nahiv husûsunda da iki cild kitap yazmıştır. Eski Bağdâd'ı vatan edindi. Halîfe Mütevekkil zamanında Bağdâd'da Kâdı (hâkim) ta'yin edildi" buyurmuştur.

Aslen Basralı olan İsmail bin İshâk, Ahmed bin Ma'dil'den öğrenmiş olduğu Mâlikî fıkhında üstâd oldu. Mâlikî mezhebini ve İmâm-ı Mâlik'in üstünlüğünü Irak'ta yaydı. Çünkü, o zaman İmâm-ı Mâlik Medîne-i münevverede yaşadığından, Irak'ta pek tanınmıyor ve mezhebi de bilinmiyordu. Ayrıca Mâlikî mezhebini anlatan, bu mezhebin fıkhî usûllerini beyân eden eserleriyle de kendisinden sonra gelen Mâlikî âlimlere rehber oldu. İlk defa halîfe Mütevekkil zamanında Sivar bin Abdullah'ın vefâtıyla boşalan Bağdâd-ı Şarkî'ye (Kerh kasabası) halifenin emriyle kadı oldu. Hüküm vermekteki mâhirliği, ilimdeki derecesi, mes'eleleri halletmedeki şöhreti o kadar yayıldı ki, bir mecliste onun ismi zikr olunduğu zaman, hükmü hemen kabûl edilirdi. Zamanındaki müslümanlar Kâdı'l-kudât'ın (Baş hâkim) hükmünü bırakır, onun hükmüne uyarlardı. Vefât edinceye kadar Kâd'ıl-kudât'ın hükümlerine değil, onun hükümlerine uyuldu. Elli sene hiç vazîfesinden alınmadan kadılık yaptı. Çünkü o ilmiyle amel eden büyük bir âlim,

fazîletler sahibi, müslümanların hâmisi (koruyucusu) olan bir zâttı. Zamanında Mâlikî mezhebi kendisinden sorulurdu.

Kendisi şöyle anlatıyor: Bir gün Yahyâ bin Eksem ve bir çok âlim Mâlikî mezhebindeki fıkhî bir mes'eleyi konuşurlarken yanlarına girdim, "İşte ehl-i Medine" dediler. Beni hürmet ile karşıladılar ve Yahyâ bin Eksem: "Muhakkak ki, Medine geldi" dedi. Ya'nî Medine fıkhını (Mâlikî fıkhını) en iyi bilen zât geldi. Bırakın hemen o mes'elenin cevâbını versin, demek istedi.

Abdullah bin Süleymân bin Vehb: "İki hadîs-i şerîf âliminin şöhreti her yere yayıldı. Bunlar, İsmail bin İshâk el-Ezdî ve Mûsâ bin İshâk el-Hatmî'dir. Bunlar öyle büyük zâtlardır ki, Allahü teâlâ yeryüzündekilere bir belâ vermeyi irâde ettiği zaman, onların duâsı bereketiyle o belâyı kaldırır" buyurmuştur. Ebü'l-Abbâs şöyle diyor: "İsmail bin İshâk'ın annesi vefât ettiği zaman, üzgün olarak hayvanıma bindim ve ona ta'ziye etmeğe gittim. Onun yanında Benî Hâşimîler (Peygamberimizin akrabaları), fıkıh âlimleri, adâlet sahibi olanlar ve büyük zâtlar vardı. Ona ta'ziyede bulundum. Annesini kaybetmenin üzüntüsünden dolayı gizleyemediği bir hâl ve titreme vardı. Ta'ziyeme şiirle cevap verdi, memnun olduğunu anladım."

Tefsîr, hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde çok kıymetli kitaplar te'lîf eden İsmail bin İshâk, bilhassa kırâat, sarf ve nahiv (Arapça dilbilgisi) husûsunda zamanına kadar te'lîf olunan eserleri içine alan ve hepsinden daha geniş eserler te'lîf etti. El-Müsned, hadîs kitabı, Ahkâm-ül-Kur'ân, Meâni'y-il-Kur'ân, Kitâb-ül-kırâat bunlardandır. Hâtib-i Bağdadî, "İsmail bin İshâk'ın fazîletine ve zamanının bir tanesi olduğuna, bu son iki kitabı şahitlik eder" buyurdu. Nahiv husûsunda yazmış olduğu kitabı ikiyüz cüz (kısım) olup, tamamlayamamıştır. Ayrıca Peygamberimizin üzerine Salevât-ı şerîfe getirmenin fazîletini anlatan bir kitap da yazmıştır.

İsmail bin İshâk; Abdullah bin Reca', İmrân el-Kattân, Amr İbni Abdullah, Kâbus bin Ebî Zabyân, Hazreti Âişe'den rivâyet ederek "Resûlullah (s.a.v.), seferde ve hazarda, hasta veya sıhhatli iken, sabah namazının sünnetini terk etmezdi" buyurdu.

İsmail bin İshâk; İsmail bin Ebî Üveys, Mâlik, Yahyâ bin Sa'îd, Sa'îd bin Müseyyib'den rivâyet etti: Sa'îd bin Müseyyib, **"Muhakkak ki, "Allahü teâlâ tövbe edenleri mağfiret edicidir"** âyet-i kerîmesi günah işleyip tövbe eden, sonra yine günah işleyip tövbe eden, sonra yine günah işleyip tövbe eden kimseler için nâzil oldu" buyurdu. İsmail bin İshâk; Fervî, Mâlik, Nâfî'den rivâyet ederek İbn-i Ömer'in (r.a.), Hazreti Osman'ın (r.a.) şehîd edilmesinden sonra üzüntüsünden, doyasıya ağız tadıyla yemek yemediğini haber verdi.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 284

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 625

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 443

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 178

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 261

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 105

7) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 92

8) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 72

İSMÂİL BİN YAHYÂ EL-MÜZENÎ

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden. Künyesi, Ebû İbrâhîm'dir. Daha çok Müzenî diye meşhûrdur. 175 (m. 791) senesinde doğup, 264 (m. 877) târihinde vefât etmiştir. Mısırlıdır. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin önde gelen talebelerindendir. Hadîs ilminde de sika (güvenilir) bir âlimdir. İmâm-ı Şafiî hazretleri, Nuaym bin Hammâd ve daha başka büyük âlimlerden rivâyette bulunmuştur.

Kendisinden de, İbn-i Huzeyme, Tahâvî, Zekeriyyâ es-Sâcî, İbn-i Cevsâ, İbn-i Ebî Hatim ve daha bir çok büyük âlimler, rivâyette bulunmuşlardır. Horasan, Irak ve Şam âlimleri, ondan ilim almışlardır. İsmail bin Yahyâ'nın ilmi çok fazla idi. Münâzara ilminde pek mahirdi. İmâm-ı Şafiî hazretleri onun için, "Eğer şeytanla münâzaraya girseydi, mutlaka şeytanı mağlub ederdi" buyurmuşlardır. İnce ve derin mes'elelere kolayca girerdi. Dünyâya düşkün değildi. Vera' sahibi (şüphelilerden sakınan) idi. Zengin değildi. Duâsı makbûl bir zât idi. Ahlâkı, İmâm-ı Şafiî'nin ahlâkına çok benzerdi. Bir namazı cemâatle kılamadığı zaman, kaçırmış olduğu yirmibeş derecelik sevâbı kazanmak için, o namazı yirmi beş kere kıldığı söylenir. Çünkü, Peygamber efendimiz **"Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmibeş derece daha üstündür"** buyurmuşlardır. (Başka bir rivâyette de yirmiyedi derece üstün olduğu buyurulur.) Ayrıca, sırf Allahü teâlânın rızâsı için cenâzeleri yıkardı. Bunu kalbimi yumuşatmak için yapıyorum, derdi. Şafiî âlimleri arasında kıymeti çok fazla idi. Meşhûr âlim Rebî'de bulunduğu halde, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin cenâzesini o yıkamıştır. Ömer bin Osman el-Mekkî onun hakkında şöyle der: "İsmail bin Yahyâ el-Müzenî, ictihâdı kuvvetli, ibâdeti çok, ilim ehline hürmeti pek fazla, vera' husûsunda nefsine çok sert, fakat, başkalarına müsamahalı bir âlim idi.

Müzenî'nin İmâm-ı Şafiî ile alâkalı rivâyetleri:

"Birgün İmâm-ı Şafiî'nin yanında idim. Ona kelâm ilmi ile ilgili ba'zı mes'eleler sordum. Bana bakarak dinlemeye başladı. Çok kısa bir cevap verdi. Sonra bana: "Evlâdım! Sana bundan daha hayırlı ve iyisini bildireyim mi?" diye sorunca, ben de "Evet, bildir" dedim. O zaman bana şöyle söyledi: "Evlâdım! Bu ilim (Kelâm ilmi) öyle bir ilimdir ki, eğer onda isâbet edersen, sevâb alamazsın. Eğer bir de hatâ edersen, küfre düşersin, isâbet ettiğin zaman sevâb alıp, hatâ ettiğin zaman günahkâr olmadığın ilim ise, fıkıhtır. (Yalnız bu durum müctehid âlimler içindir.) Bunun üzerine fıkıh ilmine yapıştım, İmâm-ı Şafiî'den fıkıh dersi aldım."

Yine bir gün İmâm-ı Şafiî'nin (r.aleyh) yanında bulunuyordum. Bu sırada büyük âlim Hafs geldi. İmâm-ı Şafiî ile aralarında birçok mes'eleler konuştular. Öyle derin mevzûlara girdiler ki, ben onları anlıyamıyordum. Bir an, İmâm-ı Şafiî (r.a.) bana dönüp, "Ey Müzenî!" dedi. Ben de, "Buyurun" dedim. "Hafs'ın ne dediğini biliyor musun?" dedi. Ben de bilmediğimi söyledim. Bunun üzerine bana: "Bilmemen senin için daha hayırlıdır" dedi.

Büyük âlim Râfiî, bir kitabının "Müsabaka kısmında, Müzenî'den şöyle nakleder: Müzenî dedi ki: "İmâm-ı Şafiî'den bize, atıcılık ve müsabaka ile alâkalı bir kitap yazmasını istirhâm ettik. Bize, o mevzûda çok zor mes'elelerin bulunduğunu söyledi. Sonra bu mevzûyu bize yazdırdı. Fakat o zamana kadar, böyle bir eser yazılmamıştı."

Müzenî (r.aleyh) anlatır: İmâm-ı Şafiî'den işittim: "Kim Kur'ân-ı kerîmi öğrenirse, kıymeti fazla olur. Kim fıkıh ilmi ile meşgûl olursa, şerefi artar. Hadîs-i şerîf yazanın delîli kuvvetli olur. Arap dili üzerinde çalışanın tabiatı ince olur. Hesapla uğraşanın görüşü bol ve kuvvetli olur. Nefsine sahip olmıyanın, ilmi kendisine fâide vermez."

Hâfız Ebû Hasen Ali bin Hasen Hamekân, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin menkıbelerine dâir yazdığı kitapta, Müzenî'den şöyle anlatır: İmâm-ı Şafiî'den (r.aleyh) duydum. Buyurdu ki: Bir gece, Hârûn Reşîd, bana Rebî'i gönderdi. "Haydi, hemen gidiyoruz" dedi. Ben: "Bu vakitte, bu ne hâl?" dedim "Bana böyle emredildi" dedi. Onunla beraber çıktım. Hârûn Reşîd'in bulunduğu binanın kapısına geldik. Rebî' bana: "Biraz otur, belki uyumuştur. Uyuyamadıysa, hiç olmazsa, kızgınlığı biraz geçer" dedi. Sonra, içeri girdi. Hârûn Reşîd ayakta idi. O'na "Muhammed bin İdrîs'i getirdin mi?" diye sordu. Rebî' de, "Getirdim" dedi.

Ben içeri girince, Hârûn Reşîd biraz düşündü. Sonra "Ey Muhammed bin İdrîs! Seni korkuttuk. Şimdi güle güle gidebilirsin" dedi. Rebî'e de, "Ona para kesesi ve bir miktar dirhem ver" dedi. Benim paraya ihtiyâcım olmadığını söyleyince, yemîn ederek zorla bana verdi. Ben Hârûn Reşîd'in yanından çıkınca, Rebî' bana, "Allah için söyle, sen ne yaptın da, Hârûn Reşîd çok sinirli iken, bir anda böyle yumuşayıverdi. Halbuki ben seni getirdiğim zaman, sanki boynunun gideceğini görüyordum" dedi. Ben de dedim ki: "Mâlik bin Enes'den duydum. Abdullah bin Ömer, Resûlullahın (s.a.v.) Hendek (Ahzap) gazâsında **"Allahümme innî eûzü bi nûr-i kudsike ve bereket-i tahâretike ve ızami celâlike min külli tarîkin illâ tarikan yetrükü bihayrin. Allahümme ente gayâsî, febike egûsü ve ente iyâzî, fe bike eûzü ve ente melâzî, fe bike elûzü. Yâ men zellet lehû rikâb-ül-cebâbireti ve hadaat lehû mekâlîd-ül-ferâineti. Ecirnî min hızyike ve ukûbetike fî leylî ve nehâri ve nevmî ve karârî. Lâ ilahe illallah ente, ta'zîmen livechike ve tekrîmen lisebâhatike. Fesrif annî şerre ibâdike, vec'alnîfî hıfzı inâyetike ve sürâdikâti hıfzıke veud aleyye bihayrin minke, Yâ Erhamerrâhimîn"** buyurduklarını rivâyet etmiştir. Ben de onu okudum."

Müzenî'nin eserleri 1. Muhtasar, 2. Câmi-i kebîr, 3. Câmi-i sagîr, 4. Mensûr, 5. Mesâl-i mu'tebere, 6. Et-Tergîb fi'l-ilm, 7. Kitâb-ül-vesâik, 8. Kitâb-ül-akârib, 9. Kitâb-i nihâyet-il-ihtisâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 299

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 217

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 148

4) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 285

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh 93

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 297, 299, 305

7) El-A'lâm cild-1, sh. 320

KÂSIM BİN SELLÂM (Ebû Ubeyd)

Fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Ubeyd olup, ismi Kâsım bin Sellâm el-Havârî'dir. 154 (m. 770)'de Herat'da doğan Ebû Ubeyd, zamanının müctehid ve imamlarından olup, edebiyat, fıkıh, tefsîr, hadîs, hukuk, kelâm alanlarında söz sahibi idi. Bağdâd'da yetiştiği için Ebû Ubeyd el-Bağdâdî olarak da tanınır. Kâsım bin Sellâm, Sabit bin Nasr bin Mâlik zamanında, 18 sene Tarsus kadılığı yapmıştır. Hacca gittiğinde, rü'yâsında Peygamberimizi görünce orada kalmış, 224 senesinde (m. 839) Medine'de vefât etmiştir.

Kâsım bin Sellâm, Kur'ân-ı kerîm ilimlerini; Kisaî, İsmail bin Ca'fer, Şücâ bin Ebî Nâsır'dan, hadîs-i şerîf ilmini; İsmail bin İyâs, İsmail bin Ca'fer, Hüşeym bin Beşîr, Şüreyk bin Abdullah,

Süfyân bin Uyeyne, Abbad bin Abbad, Abbad bin Avvâm ve İbn-i Hişâm'dan, lügat ilimlerini; Ömer bin Müsennâ, Kisâî, Ferrâ ve el-Esmâî'den ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs öğrenmiştir.

Kendisinden ise, Abdurrahmân ed-Dârimî, Ebû Bekir bin Ebiddünyâ, Haris bin Ebî Üsâme, Ahmed bin Yûsuf et-Taglibî, Ali bin Abdülazîz el-Begâvî, Muhammed bin Yahyâ bin Süleymân ve Ahmed bin Yahyâ el-Belazurî ilim öğrenmişler ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Kâsım bin Sellâm hakkında, İslâm âlimleri şunları söylemişlerdir: İbrâhîm el-Harbî, "Annelerin, benzerlerini doğurmaktan âciz olduğu üç insan bilirim. Bunlardan Ebû Ubeyd'i can verilmiş bir dağa benzetiyorum. Bişr-i Hafî'yi, tepeden tırnağa kadar akıl ile yoğrulmuş bir kişi olarak görüyorum. Ahmed bin Hanbel'i ise âdeta Allahü teâlâ tarafından bütün ilimlerle donatılmış olan, sözü ve sükûtu da ilim olan bir zât olarak görüyorum."

Abdullah bin Ca'fer bin Dersteveyh el-Fâfrisî, Ebû Ubeyd'in hayatını anlatırken: "Bağdâd âlimlerinden. Lügat, hadîs ve Kur'ân ilimleri sahasında ün yapmış âlimlerden muhtelif ilimlere vâkıf, edebiyat, fıkıh, hadîs ve hukuk alanında birçok eser vermiş zâtlardan biri de, Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm'dır."

Ebû Ali en-Nahvî'den naklen, Kâdı Ebû A'lâ el-Vâsıtî anlatır: "Ebû Ubeyd, Abdullah bin Tâhir'in maiyetinde bulunuyordu. Ebû Delef, Abdullah bin Tahir'e haber göndererek, Ebû Ubeyd'i, yanında iki ay kalması için gönderilmesini istedi. Abdullah bin Tâhir kabûl ederek, Ebû Ubeyd'i, Ebû Delefin yanına gönderdi. İki ay kaldıktan sonra geri dönerken Ebû Delef, ona otuzbin dirhem altın takdim etti. Ebû Ubeyd bunu kabûl etmiyerek; "Yanında bulunduğum adam, beni hiçbir zaman yardıma muhtaç bırakmamıştı" diyerek bu hediyeyi kabûl etmedi. Dönünce Abdullah bin Tâhir ona otuzbin dinar verdi. Ebû Ubeyd "Ey emîr, bu parayı kabûl ediyorum. Fakat bu para ile, sınır boylarında yer alarak, silâh ve atlar satın almak istiyorum ki, sana da sevâbı vâsıl olsun" dedi ve parayı dediği gibi harcadı."

Ahmed bin Kâmil el-Kâdî'den şöyle nakledilir: "Ebû Ubeyd dinde ve ilimde çok değerli bir zât idi. Hadîs, fıkıh ve Kur'ân ilimlerinde ihtisas sahibi idi. Hadîs-i şerîf rivâyetleri sahihtir."

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Yahyâ şöyle anlatır: "Abdullah bin Tâhir'in oğlu Tâhir, bir gün hacca gitmek için Horasan'dan gelip, İshâk bin İbrâhîm'e misâfir olmuştu, İshâk bin İbrâhîm, Tâhir'in ilim öğrenmesi için âlimleri evine da'vet etti. Ebû Ubeyd "İlim aranır, ilmin ayağına gidilir" diyerek da'vete katılmadı. Bunun üzerine kızan İshâk bin İbrâhîm, Abdullah bin Tâhir'in bağladığı aylığı kesti ve durumu Abdullah bin Tâhir'e bildirdi. Bunun üzerine Abdullah bin Tâhir bir mektûb yazarak, "Ebû Ubeyd sözlerinde haklıdır. Halbuki sen onun maaşını kesmişsin, derhal maaşını bağla, mükâfatlandır ve müstehak olduğu ni'mete mazhar kıl" diye emir verdi"

Ezherî, Kitâb-üt-tehzîb'te: "Ebû Ubeyd, dinine bağlı, fazîletli ve sünnetten ayrılmayan bir kimseydi" der. Ebû Dâvûd ise, "Ebû Ubeyd hadîste sika bir âlimdir" demiştir.

Ebû Bekir bin el-Enbarî şöyle der: "Ebû Ubeyd geceyi üç bölüme ayırır. Üçte birini namaz, üçte birini uyku ve kalan üçte birini de, kitap yazmakla geçirirdi."

Şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Ubeyd, Ebû İshâk Musûlî'nin evinin önünden geçerken, onun talebeleri Ebû Ubeyd'e dediler ki: "Ey Ebû Ubeyd, Ebû İshâk Musulî diyor ki; "Yazmış olduğu Garîb-ül-hadîs kitabında elifi yanlış yazmış." Bunun üzerine Ebû Ubeyd, "O kitapta yüzbin mes'ele anlatılmıştır. Bir elifin yanlış olması normal değil mi?" dedi.

Ebû Hasen Muhammed bin Ca'fer şöyle anlatır: "Tâhir bin Hüseyin, Horasan'da Merv şehrine girdiği zaman, gece sohbetini dinleyebileceği bir zât arar. Ona Ebû Ubeyd'i tavsiye ederler ve onun huzûruna götürülür. Tâhir bin Hüseyn, onu fıkıh, târih, lügat ve nahiv'de büyük bir âlim bulur. Tâhir bin Hüseyn ona, "Seni bu memlekette bırakmak büyük bir ihtiyâçtır" dedi. Ebû Ubeyd'e bin dinar para verip, "Ben cihâda (savaşmaya) gidiyorum. Ben dönünceye kadar bu parayla geçin" dedi. Seferden dönünce Ebû Ubeyd'i alarak, Samarrâ'ya götürdü."

Ebû Ubeyd'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız. Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz, öğretmez iseniz mes'ûl olacaksınız."

"Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığını söyleyinceye kadar insanlarla savaşmaya emr olundum. Kim ki, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur derse, İslâm hakkı hariç, benden malını ve nefsini korumuş olur. Hesabı da Allahü teâlâya âittir."

"Zekâtını ödemeyen her büyük mal sahibi zengin kişi, elbette kıyâmet günü kendisi ile sahip olduğu mal, artmış olarak getirilecektir. O hazine levhalar hâline getirilip ateşte kızdırılacak ve sahibinin alın, sırt ve yanları bununla yakılacaktır. Bu azâb gün boyunca ve Allahın kulları arasında hükmüne kadar sürecektir. Levhalar soğudukça tekrar kızdırılır. Daha sonra da bu kimse Cennet veya Cehenneme giden yolu görecektir."

Elinde iki altın bilezik ile Yemenli bir kadın, kızı ile birlikte Resûlullaha (s.a.v.) geldi. Resûlullah buyurdu ki: **"Bunların zekâtını veriyor musun?" Kadın** "Hayır" cevâbını verince Resûlullah (s.a.v.) **"İstermisin ki, bu iki bilezikten dolayı Allahü teâlâ seni, ateşten iki bilezikle cezalandırsın."**

"Fakîre sadaka vermek, sadaka hakkını ödemektir. Onu akrabaya vermek ise, sadaka hakkı ile sıla-i rahm hakkı olmak üzere iki hakkı ödemektir."

Ebû Ubeyd buyurdu ki: "Zekât vaktinden evvel verilebilir. Verilince sahibini mes'ûliyetten kurtarır. Halbuki namaz, ancak vakit girdikten sonra eda edilebilir."

"Ramazan ayında unutarak yemek yiyen kimse orucu kaza etmez. Namazı unutan kimse, hatırladığı zaman namazı kaza eder."

"Namaz, Allahü teâlâya âit bir hak olarak, kullar ile Allah arasında olan bir farzdır. Zekât ise, Allahü teâlânın, fakirlerin bir hakkı olarak, zenginlerin mallarında farz kıldığı bir vecibedir."

"Sadaka-ı fıtır husûsunda kişi serbesttir, isterse buğday, hurma, arpa ve kuru üzüm verebilir."

"Kişinin nafakasından sorumlu olduğu kimseler; aile ve çocuklarıdır, ihtiyâç içinde olurlarsa, anne ve baba da bunlara dâhildir."

"Sünnete yapışan, ateşi avuçlayan gibidir. Sünnete yapışmak, zamanımızda Allah yolunda kılıç sallamaktan daha efdaldir."

"İnsanlarla görüştüm. Kelâm ehli ile konuştum. Râfizîlerden daha ahmak, daha kötü ve câhil kimse görmedim."

"Hiçbir âlim yoktur ki, bana kapısını açması için çalmış olayım. Ancak kapısını açıncaya kadar sabrettim. Allahü teâlânın şu âyetinin te'vîline istinaden bunu böyle yaptım: **"Eğer onlar sen kendilerine çıkıncaya kadar sabretselerdi, muhakkak ki, haklarında hayırlı olurdu. Bununla beraber Allah gafûrdur, merhameti boldur. Rahimdir, merhameti geniştir."** (Hucurât-5) [Bu âyet-i kerîme, bedeviler, Peygamber efendimizin kapısını çalıp gürültü edip, Resûlullahı rahatsız etmeleri üzerine nâzil olmuştur.

Yirmiden fazla eser yazan Kâsım bin Sellâm'ın başlıca eserleri şunlardır: Garîb-ül-musannef, el-Emsâl, Meâniyyüşşi'r, en-Nâsih ve'l-Mensûh, el-Kırâat, Mesâni'l-Kur'an, Garîb-ül-Kur'ân, Garîb-ül-hadîs, el-Maksûn ve'l-memdûd, el-Müzekker ve'l-müennes, Kitâb-ün-neseb, Kitâb-ül-ihdâs, Edeb-ül-kâdî, Adedü ve'l-Îmân ve'n-nuzûr ve'l-hayâ, Kitâb-ül-emvâl

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 60

2) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 403

3) Tabakât-ül-Hanâbile cild-1, sh. 259

4) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-2, sh. 153

5) Kitâb-ül-emvâl sh. 37, 372

6) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-10, sh. 281

7) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 253

8) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 417

9) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 257

10) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 315

11) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-1, sh. 355

12) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 371

13) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 306

14) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 153

15) El-A'lâm cild-5, sh. 176

KERÂBÎSÎ (HÜSEYN BİN ALİ)

Büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali, Künyesi, Ebû Ali'dir. Kerâbîsî diye bilinir. Kerâbîs, kalın elbiselere denir. Hüseyn bin Ali böyle elbiseleri satardı. Onun için Kerâbîsî denmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. 248 (m. 862) senesinde vefât etti. Tahsilini Bağdâd'da yaptı ve burada çok hadîs-i şerîf dinledi. İmâm-ı Şafiî hazretlerinden ilim aldı. Onun talebelerinin büyükleri arasında sayılır. Ma'n bin Îsâ, İshâk bin Yûsuf el-Ezrak ve daha başka âlimlerden rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan da, Hasan bin Süfyân, Muhammed bin Ali bin Medinî ve Ubeyd bin Muhammed el-Bezzâz gibi âlimler istifâde etmişlerdir. Kerâbîsî, önce Irak âlimlerinin usûlü üzere ilim tahsil etti. (İctihâd yolu ikidir. Biri Irak âlimlerinin yolu olup, buna "Re'y yolu" denir. Ya'nî kıyas yoludur. İkinci yol, Hicaz âlimlerinin yolu olup, buna "Rivâyet yolu" denir.)

İmâm-ı Şafiî, Kerâbîsî'ye, Za'ferânî'nin eliyle yazdırdığı kitaplarını okutma icâzeti verdi. Kerâbîsî, ilmi ve anlama kabiliyeti yüksek bir zât idi. Böyle olduğu, yazdığı birçok eserlerinden de anlaşılmaktadır. Kerâbîsî, başkasının sözlerini ve yazılarını, sahibini bildirmeden, kendine mâlederek yazmayı hiç sevmezdi. Nitekim, zamanındaki âlimlerden biri, fıkıh ilmi ile alâkalı bir çok kitap yazmıştı. Kerâbîsî bu kitapları gördü. Ba'zılarını alıp, mütâlâa etti. Fakat bu kitaplarda

mes'eleler hakkında delîller, İmâm-ı Şafiî hazretlerine âit olup, söylediği lafızların aynısı getiriliyor, fakat İmâm-ı Şafiî'ye (r.a.) âit olduğu açıklanmıyordu. Kerâbîsî bu durumu görünce, çok üzüldü. Kitapların sahibi olan zât ile karşılaşınca, "Sen ne yapmışsın? O delîller sana âit değil ki, Sen orada sadece nakledicisin. Fakat kimden aldığını da bildirmemişsin. Zâten sen, kendi başına böyle bir iş yapamazsın" deyip ona bir mes'ele suâl etti. O da cevâbını veremedi.

---

1) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-2, sh. 117

2) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 64

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-2, sh. 359

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 350

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 132

6) Miftâh-üs-seâde cild-2, sh. 300

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 38

KUTEYBE BİN SA'ÎD ES-SEKAFÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi Yahyâ, künyesi Ebû Recâ, lakabı Kuteybe'dir. İsminin Ali olduğu da söylenmiştir. 150 (m. 767) senesinde. Bağlan'da doğdu. Bağlan, Belh şehrinin bir köyüdür. 240 (m. 855) târihinde vefât etti. Kuteybe bin Sa'îd, hadîs-i şerîf öğrenmek ve âlimlerden istifâde etmek için Irak, Medîne-i münevvere, Mekke-i mükerreme, Şam ve Mısır'a gitti. Mâlik bin Enes, Leys bin Sa'd, Abdullah bin Hayra, Bekir bin Mudır, Ya'kûb bin Abdurrahmân'dan ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyetlerde bulunmuştur. Bağdâd'a geldiği zaman, orada hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Bağdâd'a ilk gidişinde yirmiüç yaşında bulunuyordu. Ondan da, Ali bin Medînî, Nuaym bin Hammâd, Ebû Bekir bin Humeydî, Yahyâ bin Main, Hasan bin Arefe gibi âlimler (r.aleyhim) rivâyette bulunmuşlardır. Buhârî kendisinden üçyüzsekiz, Müslim ise altıyüzaltmışsekiz hadîs-i şerîf bildirmiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, meşhûr altı hadîs kitaplarında mevcûttur. Büyük âlim Esrem, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin Kuteybe'den bahsedip, övdüğünü söylemiştir. İbn-i Maîn, Ebû Hatim ve Nesâî, onun hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlim olduğunu bildirmişlerdir. Ahmed bin Seyyâr bin Eyyûb, Kuteybe bin Sa'îd'in, yapmış olduğu rivâyetlerde, i'timâd edilen ve sünnet-i seniyyeye çok bağlı bir zât olduğunu bildirmiştir.

Kuteybe, babasından şöyle bildirir: Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda görmüştüm. Mübârek ellerinde bir sahife vardı. "Ey Allah'ın Resûlü! Bu sahife nedir?" diye sordum. **"Bu sahifede âlimlerin isimleri vardır"** buyurdu. "Ey Allah'ın Resûlü, onu bana ver de, oğlumun ismi var mı bakayım" dedim. Resûlullah efendimizden alıp, baktım. Oğlumun isminin orada olduğunu gördüm.

Ebû Recâ hazretleri orta boylu, nûr yüzlü ve sünnete uygun sakalıyla çok güzel bir zât idi. Geniş çiftliği vardı. Davar, deve ve sığır sahibi idi.

Rivâyet ettiği ve Müslim'de bulunan hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Söyleyin bakalım, sizden birinizin kapısının önünden bir nehir aksa, günde beş defa o nehirde yıkansa, vücûdunda kirden birşey kalır mı?"** buyurunca, Eshâb-ı kiram "Hayır, vücûdunda kirden hiçbir şey kalmaz" dediler.

Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"İşte beş vakit namaz da böyledir. Allahü teâlâ, kılınan beş vakit namazla günahları yok eder"** buyurmuştur.

"Bir adam birinin kabrinin yanından geçerken, herkese onun yerinde ben olsaydım demedikçe, kıyâmet kopmıyacaktır."

"Gerçekten Cennette bir ağaç vardır. Bineğine binmiş olarak giden, onun gölgesinde yüz sene yürüse bitiremez."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) ayakları şişinceye kadar namaz kılmıştı. Kendisine, "Sen hâlâ bu külfete katlanıyor musun? Halbuki Allahü teâlâ senin gelmiş-geçmiş bütün günahlarını affetti" denilince **"Şükreden bir kul olmıyayım mı?"** cevâbını vermiştir.

"Allahü teâlâ mahlûkâtı yarattığı zaman, kendi nezdinde, arşın üstünde bulunan kitabına, muhakkak benim rahmetim, gadabıma galebe çalar, diye yazmıştır" buyurdular.

"Bir kimse bir yere gelir de "Eûzü bikelimâtillâhittâmmâti min şerri mâ haleka" (Allahü teâlânın tam olan kelimeleriyle yarattıklarının şerrinden sığınırım) derse, oradan ayrılıncaya kadar ona hiçbir şey zarar vermez."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Ben, kulumun beni zannına göreyim.** (Eğer kulum benim kendisini affedeceğimi zannederse, onu affederim. Azâb edeceğimi zannederse, azâb ederim). **Beni zikrettiği zaman da ben onunla beraberim. O beni gönülden zikrederse, onu gönülden zikrederim. Kulum beni cemâat arasında anarsa, onu o cemaattan daha hayırlı bir cemâat** (melekler) **arasında zikrederim. Bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Bana bir arşın yaklaşırsa ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben koşarak gelirim."**

"Şüphesiz Allahü teâlâ, ilmi, insanlardan çekip alıvermez. Fakat ilmi, âlimleri almakla kaldırır. Nihâyet, hiçbir âlim bırakmadığı zaman, insanlar bir takım câhilleri baş edinirler. Onlara suâl sorulur, ilimsiz fetvâ verirler. Böylece hem saparlar, hem saptırırlar."

Bir kadın Peygamber efendimize bir oğlunu getirerek, **"Yâ Resûlallah! Bu çocuk rahatsızdır. Ben onun ölmesinden korkuyorum. Gerçekten toprağa üç tane gömdüm"** dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Muhakkak, Cehennemden kuvvetli bir mâni ile korundun"** buyurdular.

Resûlullah (s.a.v.) Ensârdan ba'zı kadınlara:

"Sizden birinizin üç tane oğlu ölür de, onların sevâbını dilerse, mutlaka Cennete girer" buyurmuşlardır. Bunun üzerine kadınlardan biri: Yahut iki, yâ Resûlallah! dedi. Resûlullah da (s.a.v.) **"Yahut iki"** buyurmuşlardır.

"Aranızda pehlivan kime dersiniz?" diye sordular. Biz, "Kendisini erkeklerin yenemediği kimseye" cevâbını verdik. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"O değildir. Fakat, pehlivan kızgınlık ânında kendini tutan kimsedir"** buyurdular.

"Şüphesiz, insanların en kötüsü, şunlara bir yüzle, bunlara da bir yüzle gelen iki yüzlü kimsedir."

"Resûlullah (s.a.v.) **"Müflis kimdir?"** buyurdu. Eshâb-ı kiram da: "Bize göre müflis, hiçbir dirhemi ve eşyası olmayan kimsedir" cevâbını verdiler. Bunun üzerine, Resûlullah (s.a.v.) **"Şüphesiz benim ümmetimden müflis, kıyâmet gününde, namaz, oruç ve zekât ile gelen, fakat, şuna sövmüş, buna zinâ isnad etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş, diğerini de dövmüş olarak gelecektir. Hasenatı, şuna buna verilecektir. Şayet, da'vâsı görülmeden hasenatı biterse, onların günahlarından alınarak, bunun üzerine yüklenecek, sonra Cehenneme atılacaktır"** buyurmuşlardır.

"Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez. Onu düşman eline vermez (himâye eder). **Her kim, müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyâcını temin ederse, Allahü teâlâ da ona yardım eder. Her kim, bir müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ, buna karşılık, onun kıyâmet sıkıntılarından birini giderir. Her kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allahü teâlâ da âhırette onun ayıbını örter."**

Ebû Hüreyre şöyle bildirdi: **"Her kim bir kötülük işlerse, onun sebebiyle ceza görür."** (Nisa-123) âyet-i kerîmesi nâzil olunca (inince) müslümanlara çok te'sîr etti. Bunun üzerine, Resûlullah (s.a.v.): **"Orta yolu tutun ve doğruyu arayın. Müslümanın başına gelen her musibette bir keffâret vardır. Hattâ vücûdundan sıyrılan her sıyrıkta veya batan her dikende bile"** buyurdular. (Resûlullah efendimiz, bu hadîs-i şerifleri ile, Eshâb-ı kiramı teselli buyurmuşlardır, ifrat ve tefrite gitmeden, doğruyu aramak şartıyle yapılan hatâlara, musibetlerin keffâret olacağını bildirmişlerdir.)

"Şüphesiz, kıyâmet gününde Allahü teâlâ: "Nerede benim azametim için birbirini sevenler! Bugün ben onları kendi gölgemde gölgelendireceğim" buyurur."

"Cennet kapıları Pazartesi ve Perşembe günleri açılır. Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmayan her kulun günahları bağışlanır. Yalnız, din kardeşi ile aralarında düşmanlık bulunan kimse bundan müstesnadır. (Onların günahları bağışlanmaz.) **Onlar hakkında: "Şu iki kişiye barışıncaya kadar mühlet verin. Şu iki kişiye barışıncaya kadar mühlet verin. Şu iki kişiye barışıncaya kadar mühlet verin" denilir."**

"Hezeyan (boş, lüzumsuz) **konuşmayın. Birbirinize sırt çevirmeyin. Başkalarının konuştuğunu dinlemeyin. Biriniz diğerinin satışı üzerine satış yapmasın. Kardeş olun, ey Allahın kulları!"**

Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek, benim dost ve beraber olmama, en lâyık insan kimdir, diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): **"Annendir"** buyurdular. Sonra kimdir, dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Sonra annendir"** buyurdu. Sonra kimdir? dedi. Resûlullah efendimiz: **"Sonra annendir"** buyurdu. Sonra kimdir deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Sonra babandır"** buyurdu.

"Benimle ümmetimin durumu, ateş yakan bir adamın durumu gibidir. Hayvanlar ve pervaneler onun içine düşmeye başlarlar. Ben sizin eteklerinizden tutuyorum. Siz ise onun içine atılıyorsunuz."

"Hepiniz çobansınız. Hepiniz sürüsünden mes'ûldür. İnsanlara hükmeden emir bir çobandır. O sürüsünden mes'ûldür. Kişi aile fertlerine çobandır. O da onlardan mes'ûldür. Kadın kocasının evine ve çocuklarına çobandır. O da onlardan mes'ûldür. Köle, sahibinin malına çobandır. O da ondan mes'ûldür. Dikkat edin. Şimdi hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden mes'ûldür."

"Her kim, Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân ediyorsa, ya hayır söylesin yahut sussun."

Abdurrahmân bin Ebî Bekrâ haber verdi. Babam, Ubeydullah bin Bekrâ'ya, Sicistan'da kadı iken, öfkeli olduğu zaman iki kişi arasında hüküm verme. Çünkü ben Resûlullah (s.a.v.): **"Hiç bir kimse, öfkeli olduğu hâlde iki kişi arasında hüküm vermesin"** buyururken işittim diye mektûb yazdı.

Akabe denilen yerde, oniki kişilik bir cemâat Resûlullaha (s.a.v.) bî'at etmişti. Resûlullah efendimiz, her birini, kendi kabilesi için temsilci ta'yin etmişti. Bunların her biri kendi kabilesini İslama da'vet edip, onu onlara öğreteceklerdi. Ubâde bin Sâmit hazretleri de bu temsilcilerden birisi idi. O şöyle der: Ben Resûlullaha bî'at eden temsilcilerden idim. Resûlullaha (s.a.v.): "Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmıyacağımıza, zinâ etmiyeceğimize; hırsızlık yapmıyacağımıza, Allahü teâlânın muhterem kıldığı nefsi (canı) haksız yere öldürmeyeceğimize, yağmacılık yapmıyacağımıza ve âsi olmıyacağımıza dâir bî'at ettik.

"Bir adam yolda giderken, çok susamıştı. Sonra bir kuyu bularak içine indi ve su içti. Sonra acıktı. Çıkınca, bir de ne görsün, bir köpek dilini çıkarmış soluyor. Susuzluktan nemli toprağı yiyor. Bu adam, kendi kendine: "Bu köpek de benim gibi çok susamış" deyip, kuyuya indi. Mestini su ile doldurdu. Sonra onu ağzıyla tutarak yukarıya çıktı. Köpeğe su verdi. Allahü teâlâ da onun amelini kabûl buyurup sevâb yazdı ve onu affetti." Eshâb-ı kiram (r.anhüm) "Yâ Resûlallah! gerçekten bu hayvanlardan bizim için sevâb var mı?" diye sordular. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) de; **"Her canlıyı doyurup, sulamak ve yardımda bulunmakta sevâb vardır"** buyurdular.

"Kapları örtün. Tulumları bağlayın. Kapıları kapayın. Kandilleri örtün. Çünkü şeytan bağ çözemez. Kabı açamaz. Kapı da aralayamaz..."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), hurmalığının içinde bulunan Ümmü Mübeşşir-i Ensâriyye'nin yanına gitti. O'na **"Bu hurmalığı kim dikti. Müslüman mı, kâfir mi?"** diye sordu. Ümmü Mübeşşir "Müslüman dikti" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Bir müslüman bir ağaç diker veya ekin eker de, ondan bir insan veya başka bir şey yerse, bunda onun için mutlaka sevâb vardır"** buyurdu.

"Evimle minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir."

"Üzerine güneş doğan en hayırlı gün Cum'a günüdür. Âdem (a.s.) **o gün yaratıldı. O gün Cennete kondu. O gün Cennetten çıkarıldı. Kıyâmet de Cum'a günü kopacaktır."**

"Bir kimse Cum'a günü cünüblükten yıkanır gibi yıkanır da, sonra Cum'a namazına giderse, bir deve sadaka vermiş gibi olur."

"Yüksek el, alçak elden daha hayırlıdır. (Yüksek elden murâd veren, alçak elden maksad da, alan eldir.)

"Mal çoğalıp, kapıdan taşmadıkça, kıyâmet kopmıyacaktır. O derecede ki, bir adam malının zekâtını çıkaracak, fakat onu kabûl edecek hiçbir kimse bulamıyacak. Hattâ Arabistan, çayırlıklara ve nehirler akan yerlere dönecek."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 464

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 128

3) El-A'lâm cild-5, sh. 189

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-8, sh. 358

MENSÛR BİN AMMÂR

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü's-Sırrî Sülemî olup, adı Mensûr bin Ammâr bin Kesîr'dir. Çeşitli ilimlerde âlim, hitâbeti çok kuvvetli, va'zları te'sîrli bir va'izdi. Aslen Mervli olup, Basra'da yaşamıştır. Yaklaşık 225 (m. 839) yılında vefât etmiştir. Mensûr bin Ammâr Iraklılar arasında sevilen, Horasanlılar tarafından makbûl sayılan bir zât idi. Azla yetinir, fazla dünyalık toplamazdı. Gönlü zengin, şânı büyüktü. Tam vera' ehlinden idi.

Mensûr bin Ammâr; Ma'rûf bin Ebi'l-Hattâb, Leys bin Sa'd, Abdullah bin Lühey'a, Münkedir bin Muhammed ve Bişr bin Talha'dan ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Kendisinden oğlu Selîm, Ali bin Haşrem, Muhammed bin Ca'fer ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Tövbesinin sebebi şöyle anlatılır: Yolda giderken üzerinde. "Bismillâhirrahmânirrahîm" yazılı bir kâğıt bulmuş, kaldırıp koyacak uygun bir yer bulamayınca da kâğıdı yutmuştur. Bunun üzerine rü'yâsında "O kâğıda göstermiş olduğun hürmetten dolayı, sana hikmetin kapısını açmış bulunuyoruz" diye bir ses duydu. Bir süre riyâzete çekildikten sonra, bir va'z meclisi kurdu.

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün Mısır'a gitmiştim. Orada büyük bir kuraklık ve kıtlık hüküm sürüyordu. Cum'a namazından sonra halk ağlayarak duâ ediyorlardı. Hatırımdan câminin ortasına gidip, bu cemâate nasîhatta bulunayım diye geçti. Aklımdan geçirdiğim gibi yaptım. Sonra câminin ortasına gidip onlara şöyle dedim: "Ey cemâat! Allahü teâlâya, sadaka vermek sûretiyle yaklaşınız. Allahü teâlâya en güzel yaklaşma şekli budur" dedim. Sonra "Ey Allahım! Benim üstümdeki cübbemden başka hiçbir şeyim yok, ancak bunu verebiliyorum, dedim ve cübbemi çıkarıp ortaya attım. Beni takip eden halk, cübbemin üzerine sadakalarını koymaya başladılar. Bunları fakîrlere dağıttık. Bir müddet sonra öyle bir yağmur yağdı ki, her taraf su ile doldu."

Şöyle anlatılır: Bir genç fesad ve içki meclisi kurup, eğlenirdi. Kölesine dört dirhem (gümüş) verip, meze almasını söyledi. Köle yolda giderken Mensûr bin Ammâr'ın meclisine uğradı. "Biraz oturup ne söylediğini anlayayım", diye düşündü. Mensûr, bir fakîr için birşey istiyor ve kim dört dirhem verirse, ona dört duâ edeceğim diyordu. Köle, bu dört dirhemi ondan daha iyi bir yere verememem deyip, elindekinin hepsini Mensûr'a verdi. Mensûr hazretleri nasıl duâ istersin deyince, köle: Birincisi; âzâd olmayı, ikincisi; Allahü teâlânın efendime tövbe nasîb etmesini, üçüncüsü; dört dirhemin karşılığında dörtyüz dirhem vermesini, dördüncüsü; bana, efendime, sana ve bu mecliste bulunanlara rahmet etmesini istiyorum" dedi. Mensûr hazretleri duâ etti. Köle evine döndü. Efendisi "Nerede kaldın ve ne getirdin?" diye sorunca, köle de: "Mensûr bin Ammâr'ın meclisinde idim. Verdiğin dört dirhemle dört duâ satın aldım. Efendisi nasıl duâlar deyince, köle durumu efendisine anlattı. Efendisi: Seni âzâd ettim, bir daha içki içmeyeceğime Allahü teâlâya söz verip tövbe ettim, dört dirhem yerine sana dörtyüz dirhem bağışladım. Dördüncü duân bana âid değildir. Ben elimden geleni yaptım, dedi. Efendi, gece rü'yâsında bir sesin; "Sen elinde olanı, kendi eksikliğin ile yaptın, bana havale ettiğini ise, eksiksiz yaptım: Sana, köleye, Mensûr'a ve mecliste bulunanlara merhamet ettim" dediğini işitti.

Hârûn Reşîd, Mensûr'a "Sana bir soru soracağım. Cevâbın için de, sana üç gün mühlet veriyorum. İnsanların en âlimi ve en câhili kimdir?" dedi. Mensûr kalkıp dışarı çıktı. Sonra yoldan

geri dönüp geldi ve "Ey Emîr-ül-mü'minîn cevâbı dinleyiniz. İnsanların en âlimi tâat ve ibâdet ettiği halde korkan, en câhili de isyan ettiği halde emîn olandır" buyurdu.

Mensûr bin Ammâr, Kûfe'de bir gece bir âbidin Allahü teâlâya karşı şöyle duâ ettiğini bildirir: "Ey Rabbim! İzzet ve celâlin hakkı için, günah işlerken sana muhalefeti kasdetmedim. Nefsim beni aldattı. Şehvetim de buna yardımcı oldu. Seni, benim kusurlarımı gizlemen beni aldattı ve cehâletim sebebiyle sana isyan ettim ve hareketlerimle muhalefette bulundum. Şimdi senin azâbından beni, kim kurtaracak? Rahmetine nail olamazsam bana kim yardım edecek? Kıyâmet gününde günahı olmayanlara "geçin", günahı olanlara' "durunuz" dendiği vakit, hangi yüzle senin huzûruna çıkacağım. Acaba şu iki fırkadan hangisi ile beraber olacağım? Yazıklar olsun bana ki, ömrüm uzadıkça günahlarım çoğalıyor. Bizlere tövbe eylemeyi nasîb eyle yâ Rabbi!"

Ebü'l-Hasen Şa'rânî şöyle anlatır: "Bir kerre Mensûr bin Ammâr'ı rü'yâmda gördüm ve Allahü teâlâ sana nasıl muâmelede bulundu? diye sordum. Şöyle cevap verdi: Bir ses duydum: "Mensûr bin Ammâr sen misin?" dedi. Evet yâ Rabbî, dedim. Bir yandan dünyâya rağbet ederken, öbür yandan halkı dünyâdan soğutup zühde teşvik eden sen misin?" dedi. Evet böyle olmuştu yâ Rabbî! Fakat önce sana hamdü sena etmeden, sonra Peygamberlerine salât ve selâm getirmeden, üçüncü olarak da kullarına samimî sûrette nasîhat etmeden, hiçbir sohbete başlamadım ve bitirmedim, dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ meleklerine: "O doğru söyledi, onun için bir kürsü kurun, üzerine çıksın, dünyâda kulların arasında şan ve şerefimin yüceliğini ilân ettiği gibi, bu defa da meleklerin arasında şan ve şerefimin yüceliğini ilân etsin" dedi.

Mensûr bin Ammâr, Münkedir bin Muhammed'den, o da babasından, o da Câbir'den (r.a.) şöyle rivâyet eder: "Ensârdan Sa'lebe bin Abdurrahmân adlı bir genç vardı. Bu genç sevgisinden dolayı Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanından bir an bile ayrılmaz ve O'na dâima hizmet ederdi. Birgün Ensârdan birisinin kapısının önüne geldi, içeriye baktı. Bu sırada içerde bir hanım yıkanıyordu. Sa'lebe birkaç defa içeriye baktı. Sonra bu hareketine pişman oldu. Yaptığı bu kötü hareketten dolayı, Resûlullaha vahy gelmesinden korktu. Peygamberimize (s.a.v.) karşı utancından Medine'den kaçtı. Mekke ile Medine arasında bir dağa gitti ve orada yaşamaya başladı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kırk gün Sa'lebe'yi sordu. Nihâyet Cebrâil (a.s.) gelerek Peygamber efendimize (s.a.v.) dedi ki: "Rabbin sana selâm ediyor ve sana haber veriyor ki; ümmetinden firar eden (Sa'lebe) dağlardadır. O kaçan kişi, azâbımdan bana (Allahü teâlâya) sığınıyor."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunun üzerine, Hazreti Ömer ve Hazreti Selmân-ı Fârisî'ye, **"Gidin Sa'lebe bin Abdurrahmân'ı getirin"** buyurdu. Hazreti Ömer ve Selmân (r.anhüma) Medine'nin kenar evlerinin sonunda, koyun çobanlığı yapan Züfâfe ile karşılaştılar. Hazreti Ömer çobana, "Buralarda dağda yaşayan bir genç biliyor musun?" diye sordu. Züfâfe, "Herhalde sen Cehennemden kaçanı soruyorsun" dedi. Hazreti Ömer, "Cehennemden kaçtığını nereden biliyorsun?" deyince Züfâfe; "Gece yarısı olunca, şu taraftan elini başına koyarak ve ağlıyarak gelir ve şöyle söyler: "Keşke rûhum âlem-i ervâhda, cesedim âlem-i ecsâd'da kabz olsaydı ve rûhum bu iki âlemden ayrılmasaydı."

Hazreti Ömer, "Biz onu bulmak istiyoruz" dedi. Züfâfe; "Benimle beraber gelin. Sizi ona götüreyim" dedi. Gece yarısına doğru, genç aynı şeyleri söyleyerek geldi. Hazreti Ömer gence yaklaştı. Genç onu hissedince "el-Emân, el-Emân, ateşten (azaptan) kurtuluş ne zaman" dedi. Hazreti Ömer ona, "Ben Hattâb oğlu Ömer'im" dedi. Sa'lebe bunun üzerine; "Resûlullah benim

günahımı biliyor mu?" diye sorduğunda Hazreti Ömer, "Bilmiyorum. Ancak dün akşam seni bulmak üzere bizi gönderdi." Sa'lebe, "Yâ Ömer, beni Resûlullahın huzûruna, o namaz kılarken veya Hazreti Bilâl kamet getirdiği zaman götürün" dedi. Hazreti Ömer, Sa'lebe'nin söylediklerini kabûl ederek onu Medine'ye getirdi ve sözünde durarak onu, Resûlullah namaz kılarken mescide getirdi. Sa'lebe, Resûlullahın mescidde kırâatini (Kur'ân-ı kerîm okumasını) işitince, bayılarak düştü. O baygın hâlde iken Hazreti Ömer ve Selmân-ı Fârisî de namaza durdular. Resûlullah selâm verince Hazreti Ömer ve Selmân'a, **"Sa'lebeyi ne yaptınız?"** buyurdu. Onlarda, "Ey Allahın Resûlü! Sa'lebe buradadır" dediler. Sa'lebe'yi ayıltarak Resûlullahın yanına getirdiler. Resûlullah efendimiz ona **"Yâ Sa'lebe seni benden uzaklaştıran nedir?"** diye sorduklarında, Sa'lebe; "Günahımdır" diye cevap verdi. Peygamber efendimiz (s...v.) ona **"Sana öğretmedim mi? Allahü teâlâ hatâ ve günahları bağışlıyor"** buyurunca, o da "Evet yâ Resûlallah!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ona **"Ey Rabbimiz, bize dünyâda iyi hâl ver ve âhırette ihsân et ve Cehennem azâbından koru"** (Bekâra 201) **âyet-i kerîmesini oku"** buyurdu. Sa'lebe "Yâ Resûlallah! Günahım bundan büyüktür" deyince, Resûlullah efendimiz, **"Bilakis Allahın kelâmı en büyüktür"** buyurdu. Bundan sonra Resûlullah ona evine gitmesini emretti. Sa'lebe evine gitti ve hastalandı. Üç gün hasta yattı. Selmân-ı Fârisî Resûlullaha gelerek, "Yâ Resûlallah! Sa'lebe yapmış olduğu şeyden dolayı hastalandı" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Kalkınız Sa'lebe'ye gidelim"** buyurdu. Resûlullah onun yanına geldi. Başını kucağına alınca, Sa'lebe başını mübârek kucağından çekti. Resûlullah **"Niçin başını kucağımdan çektin?"** diye suâl ettiklerinde, Sa'lebe "Yâ Resûlallah! O baş günahla doludur. Onu sizin mübârek kucağınıza lâyık görmedim" dedi. Resûlullah **"Ne hissediyorsun?"** buyurdu. Sa'lebe "Derimin ve kemiklerimin arasında karıncanın sessiz yürüyüşünü hissediyorum" dedi. Resûlullah, **"Ne arzu ediyorsun?"** diye buyurduklarında; Sa'lebe **"Rabbimin mağfiretini"** dedi. Bunun üzerine Resûlullah: **"Cebrâil aleyhisselâm şimdi geldi ve "Ey kardeşim, Rabbin sana selâm ediyor ve "Şayet kulum yer** (dünyâ) **dolusu hatâ ile bana kavuşursa, ben de onu yer dolusu mağfiret ile karşılarım" buyuruyor dedi."** buyurdu. Resûlullah bunu Sa'lebe'ye söyler söylemez, Sa'lebe bir bağırış bağırdı ve vefât etti. Resûlullah kalktı, onu gasl etti, techîz ve **tekfinini** yaptı. Namazını kıldı. Sonra kabrine taşıdı. Kabir dönüşü Peygamber efendimizi parmaklarının ucuna basarak yürüdüğünü gören Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Siz niçin ayak parmaklarınızın ucuna basarak yürüyorsunuz?" diye sorduklarında Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Sa'lebe'yi karşılayan melekler o kadar çok ki, onların kanadına basmayayım diye bu şekilde yürüyorum"** buyurdu.

Mensûr bin Ammâr'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdular ki, **"Cehennem mü'mine şöyle seslenir. Ey mü'min! Çabuk geç ki, nûrun ateşimi söndürüyor."**

Mensûr bin Ammâr'a, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olup olmadığına dâir soru sorulunca, şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâ bizi ve sizi bu fitneden muhafaza buyursun. Kim fitneden uzak durursa, bu onun için büyük bir ni'mettir. Bu fitneden uzak durmazsa, felâkettir. Bunun hakkında konuşmak da, bid'attir. Soruyu soranla, cevap veren bu bid'ate ortaktır. Kur'ân-ı kerîm, kelâm-ı ilahîdir."

"Halkı anan, Hakkı anmaktan geri kalır."

"Nefsin selâmeti ona uymamakta, kişinin belâsı ise nefse uymaktadır."

"Sıkıntıdan kurtulmak istiyorsan, dünyâyı istemeği bırak, özür dilemekten kurtulmak istiyorsan, diline hâkim ol."

"Şeytan bir kimseyle eğlenmek istediği zaman, ona koğuculuk (lâf taşıma) yapması için vesvese verir. Dedikodu yapmaya teşvik eder ve kötü sözler taşıtır. Bu koğuculuk yapan adam, yaptığı dedikodu sonunda öyle işler yapmaya başlar ki, şeytan onların birini dahi yapmaktan utanır ve korkar."

"Bir kimse başına gelen dünyevî musibetlerden dolayı sızlanırsa, musîbet îmânına intikâl eder." "Bir günahı işlediğin zaman duyduğun zevk, günahın kendisinden daha beterdir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 130

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 325

3) Nefehât-ül-üns sh. 114

4) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 71

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 187

6) Risâle-i Kuşeyrî sh. 23

MİMŞAD ED-DÎNEVERÎ

Evliyânın büyüklerinden. Irak âlimlerinden olup, ilimde zamanın bir tanesiydi. Riyâzet, hizmet, müşâhededе, hâl ve hareketlerinde, eşi ve bir benzeri yoktu. Dînever'de doğup, orada ilim tahsil etmiştir. 299 (m. 911)'de vefât etti.

Mimşâd ed-Dîneverî; Cüneyd-i Bağdadî, Rüveym bin Ahmed ve Süfyân-ı Sevrî hazretleriyle aynı yıllarda yaşadı. Yahyâ el-Celâ, Sırrî-yi Sekatî ve Ma'rûf-i Kerhî hazretleriyle görüşüp, onların sohbetlerinde bulundu. Hübeyret-ül-Basrî hazretlerinin talebelerinden idi. Hocasının vefâtından sonra, hocasının yerine geçti. Tâliblere ilim öğretip, nasîhatte bulundu. İnsanların kalblerine Allah sevgisini yerleştirmek, onlara doğru yolu göstermek ve öğretmek için çalışan Mimşâd ed-Dîneverî hazretlerinin en tanınmış talebesi, Ebû İshâk Şâmî-i Çeştî hazretleridir.

Mimşâd ed-Dîneverî hazretleri, doğumundan ölümüne kadar, bütün ömrünü oruç tutmakla geçirdi. Yalnız Ramazan bayramının birinci günü ile, Kurban bayramının dört gününde oruç tutmazdı.

Mimşâd ed-Dîneverî çok mal-mülk sahibi idi. Allahü teâlânın sevgili kullarıyla tanıştıktan sonra, mallarının hepsini fakîrlere dağıttı. Ondan sonra da hac için yola çıktı. Oradan ayrılırken de; "Yâ Rabbî! Ailem ve çocuklarımı sana emânet ettim" diye duâ etti. Mekke-i mükerreme yolunda giderken çölde bir adam gördü. Başında bir tepsi yemek vardı. Mimşâd ed-Dîneverî bunu ne yapacağını sordu. O adam da, "Ben ehl-i gâibten bir kişiyim. Hergün senin evine böyle bir tepsi yemek götürürüm. Allahü teâlâ bana böyle emretti" dedi.

Hübeyret-ül-Basrî hazretlerinin derslerine devam ederken bir gün kendisine, "Git abdest al gel" buyuruldu. Daha sonra hocasının yanına geldi. Hocası elinden tutup; "Yâ Rabbî! Mimşâd ed-Dîneverî'yi dervişlik makamına eriştir" diye duâ etti. Bu duânın te'sîri ile Mimşâd ed-Dîneverî hazretleri kırk defa bayılıp, bir o kadar da ayıldı. Sonunda kendisine gelip ayağa kalktı. Hocasının ellerini öptü. Hübeyre hazretleri, "Arzu ettiklerine kavuştun mu?" diye sordular. O da, "Otuz senedir bunun için uğraşırım. Elhamdülillah sizin himmetinizle arzuma bugün kavuştum" dedi. Kendisine icâzet verilip, talebe yetiştirmekle vazîfelendirildi.

Tekkede ders verirdi. Tekkesinin kapısını devamlı kapalı tutardı. Kapıya birisi gelse, misâfir misin, mukîm misin? diye sorardı. "Eğer kalıcı isen içeri gir, şayet misâfir isen, burası senin yerin değildir. Çünkü birkaç gün kalır kendine bizi alıştırırsın da, sonra ayrılığına dayanamayız" derdi.

Ba'zan seyahatler yapan Mimşâd ed-Dîneverî, gittiği yerlerdeki evliyânın sohbetinde bulunur, onlardan nasîhat alırdı. Kendisi bir seyahatinde yaşlı bir zâttan aldığı nasîhati şöyle anlatır:

Seyahatlerimden birinde, yaşlı bir zât gördüm. Hayır yüzünden okunuyordu. "Bana nasîhat et" dedim. O zât bana şöyle dedi: "Himmetini koru. Himmet (niyet), bütün işlerin başlangıcıdır. Himmeti temiz olanın, gayreti iyiye yönelen kimsenin, yaptığı işleri de, temiz olur. Hâlleri ve amelleri de düzelir."

Kendisi şöyle anlatır: "Bir zamanlar borcum vardı. Kalbim hep bu borç ile meşgûl olurdu. Birgün rü'yâmda birinin bana, "Ey cimri! Yapmış olduğun bu borç bize âittir. Bize güven, borcundan dolayı hiç korkma. Senin görevin, borcunu bize havale etmek, bizim görevimiz ise borcunu ödemektir" diye söylediğini gördüm. Bundan sonra hiçbir zaman, kasap, bakkâl ve manav gibi yerlerdeki borçları düşünmedim. Zîrâ bunlar hep ödeniyordu."

Şöyle anlatılır: "Birgün birisi Mimşâd ed-Dîneverî'ye; bana işimin olması için duâ et" dedi. Bunun üzerine Mimşâd ed-Dîneverî, "Git, Allahü teâlânın râzı olduğu filân mahalleye yerleş ki, Mimşâd'ın duâsına muhtaç olmayasın" dedi. Adam, "Allahü teâlânın râzı olduğu mahalle neresidir?" diye sorunca, Mimşâd ed-Dîneverî, "İnsanların olmadığı yerdir" dedi. Adam daha sonra halkın arasından çekildi. Bütün vaktini ibâdet ve duâ ile geçirdi. Bu hâli ile yüksek mertebelere ulaştı ve Allahü teâlânın sevgili kullarından, oldu. Birgün şehri sel basınca halk, Mimşâd ed-Dînevetî'nin tekkesine sığınıyorlardı. Bu zât da, postunu selin üzerine sermiş, onun üzerinde oraya geldi. Mimşâd ed-Dîneverî bu durumu görünce, ona, "Bu hâl nedir?" diye sordu. O zât da, "Hem bana bu hâli verdin, hem de bu hâl ne diye soruyorsun. Mimşâd'ın duâsı ile Allahü teâlâ bana bunu verip, kendisinden başkasına ihtiyâç duymamamı sağladı ve gördüğünüz bu mertebeye ulaştırdı" dedi.

Birgün evinden çıktığında bir köpek ona havladı. "Lâ ilahe illallah" dedi ve köpek olduğu yerde ölüverdi.

Vefâtı yaklaştığında ona "Hastalıktan ne çekiyorsun?" dediklerinde, "Benden ne çektiğini, gidin de hastalığa sorun" dedi. "Gönlünü nasıl buluyorsun?" diye sorduklarında, "Gönlümü kaybedeli otuz sene oldu. Onu tekrar ele geçirmek istedim ama bulamadım. Bu süre içinde gönlümü bulamayınca, bütün sıddîkların gönüllerini kaybettikleri şu hâl içinde, ben onu nasıl bulacağım?" dedi ve rûhunu teslim etti.

Mimşâd ed-Dîneverî'ye: "Aç kalan velî ne yapar?" diye sorduklarında, "Namaz kılar" diye cevap verdi. "Peki onu yapacak gücü yoksa?" diye sorduklarında, "Uyur" cevâbını verdi. "Ya uyuyamazsa?" diye sorduklarında: "Allahü teâlâ velî kuluna şu üç şeyi verir: Ya gıda, ya güç veya ecel!" buyurdu.

Mimşâd ed-Dîneverî buyurdu ki:

"Hak teâlâya ulaşmanın yolu uzundur, o yola sabretmek zordur."

"Talebenin edebi, hocasına hürmet, kardeşlerine hizmet, dünyâ bağlarını kesmek ve dînin âdabına göre kendini korumaktır."

"Sâlih kimselerle beraber olan sâlih, fasıklarla beraber olan fâsık olur."

"İnsanın tapındığı, ya'nî ömrünü kendisi için harcayıp, çok sevdiği şeyler çeşitlidir. İnsanların bir kısmı, nefsine, bir kısmı çocuğuna, bir kısmı malına, bir kısmı parasına, bir kısmı hanımına, bir kısmı, makam ve mevkiye tapar. Herkes gönlünü bunlardan birisine bağlamıştır. Bunların bağından kurtulmak çok zordur. Bunlara tapınmaktan sadece; kendine, malına, makamı ve mevkiine güvenmeyip, her şeyin sahibi ve yaratıcısı Allahü teâlâya hakkıyla kulluk yapamadığını bilip, yaptıklarını hep kusurlu ve noksan görerek, nefsini ayıplıyanlar kurtulabilir."

"Bir kimse yalnız Allahü teâlâyı düşünürse, ona hiçbir şey ve kimse zarar veremez." "Tevekkül, kalbinin ve nefsinin meyil ettiği herşeyden uzaklaşmaktır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10 sh. 353

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 316

3) Nefehât-ül-üns sh. 144

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 130

5) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 133

6) Risâle-i Kuşeyrî sh. 122

7) Sıfat-üs-safve cild-4, sh. 60

MUALLÂ BİN MENSÛR (EBÛ YA'LÂ)

Büyük fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ya'lâ'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 211 (m. 826) senesinde vefât etti. Bağdâd'da yerleşti. Orada, Mâlik bin Enes, Leys bin Sa'd, İbn-i Hey'a, Ebû Yahyâ bin Hamza (r.aleyhim) gibi büyük âlimlerden rivâyette bulunmuştur. Ondan da, Ali bin Medînî, Ebû Bekir bin Ebî Şeybe, Ebû Hayseme, Ebû Yahyâ Saika ve daha başkaları (r.aleyhim) rivâyette bulunmuşlardır. İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed'den ilim almıştır. İmâm-ı Ebû Yûsuf'un talebelerinin önde gelenlerindendir. Ehl-i Re'y âlimlerinden! Rivâyetlerinde sika (güvenilir) bir âlimdir. Ebû Zür'a onun ilme çok düşkün olduğunu, ilim için çok yolculuklar yaptığını söyler. Ahmed el-Iclî de onun sika, sünnet-i seniyyeye çok bağlı, asîl bir kimse olduğunu, defalarca kendisine hâkimlik teklif edildiği halde kabûl etmediğini bildirmiştir.

İbn-i Maîn şöyle anlatır: "Birgün Muallâ bin Mensûr namaz kılıyordu. Başına yukarıdan bir şey düştü. Buna rağmen, namazını bitirinceye kadar bir tarafa dönmedi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 309

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 150

3) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 188

4) El-A'lâm cild-7, sh. 271

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 238

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 466

7) Fevâid-ül-Behiyye sh. 215

MUFADDAL BİN SELEME

Lügat, nahiv ve fıkıh âlimi. Tam ismi, Mufaddal bin Seleme bin Âsım ed-Dabî'dir. Künyesi, Ebû Tâlib olup, aslen Kûfeli olduğu için Kûfî, nahiv âlimi olduğu için Nahvî, lügat âlimi olduğu için

Lügavî denilmiştir. Hanefî mezhebinde olup, Bağdâd'da Horasan Kapısı'ndaki evinde otururdu. Kendisi, Ehl-i Beyt'ten olup, baba ve dedeleri, ilimleriyle meşhûrdu. Oğlu da, Şafiî fıkıh âlimleri arasında yer aldı. Mufaddal bin Seleme'den en son 290 (m. 903) yılında hadîs-i şerîf rivâyet edildi. Dolayısıyla bu târihten sonra vefât etmiş olduğu bildirilmektedir.

Mufaddal bin Seleme, asrının en tanınmış âlimlerinden ilim tahsil etti. Babası meşhûr nahiv âlimi Ferrâ'nın arkadaşı idi. O da onun gibi âlim, kırâat ve nahiv ilimlerine vâkıftı. Oğlunu da bu ilimlerde yetiştirdi. Babasından başka, Amr bin Şebet, Muhammed bin Şeddâd, Ya'kûb bin İshâk bin Ebî İsrail ve Ebû Abdullah bin Arabî'den ilim tahsil edip, bir kısmından hadîs-i şerîf rivâyet etti. Zekî ve üstünlükler sahibi olan Mufaddal bin Seleme, zamanındaki Abbasî vezirlerinden İsmail bin Bülbül'le dostluk kurdu. Ona nasîhatlerde bulundu. Nahiv ve lügat ilmindeki üstünlüğü ve ahlâkının güzelliği ile herkesin sevgisini kazanmıştı.

Mufaddal bin Seleme'den de bir çok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Şafiî fıkıh âlimi olan oğlu Ebû Tayyip Muhammed bin Mufaddal ve Muhammed bin Yahyâ Solî bunlardandır.

Birçok ilim dallarında âlim olan Mufaddal bin Seleme, din ve âlet (dîne yardımcı ilimler) ilimlerinde pek kıymetli kitaplar yazdı. Bir kısmı basılan eserlerinden ba'zıları şunlardır:

El-Bârifi' ilm-ül-lüga, Kitâb-ül-fâcir, Kitâb-ül-avd ve'l-melâhî, Kitâb-ü cilâ-üş-şibh, Kitâb-üs-sayf, Kitâb-ü ziyâ-ul-kulûb fî meâni-ül-Kur'ân, Kitâb-ül-istikâk, Kitâb-üz-zer'î ve'n-nebât, Kitâb-ü halk-ül-insân, Kitâb-u mâ yuhtâc-u ileyh el-Kâtib, Kitâb-ül-maksûr ve'l-memdûd, Kitâb-ul-medhâl ilâ ilmin-nahv.

---

1) Târîh-i Bağdâd, cild-13, sh. 124

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 205, 206

3) Nüzhet-ül-elibba, sh. 265

4) Bugyet-ül-vuât, sh. 396

5) Mu'cem-ül-üdebâ, cild-19, sh. 163

6) Keşf-üz-zünûn, sh. 216, 1091, 1443, 1445, 1461, 1644

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 5, 2, 272, 333

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 314

9) El-A'lâm cild-6, sh. 279

MUHAMMED BİN ABDULLAH MÛSULÎ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ca'fer'dir. 162 (m. 778) senesinde doğdu. 242 (m. 856)'da vefât etti. Hadîs ilminde hafız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberlemiştir. Hadîs ve muhaddislerle ilgili târih bilgisinde de âlim olup, Musul şeyhi (âlimi) lakabıyla meşhûrdur. Ebû Bekir bin Iyâş, Süfyân bin Uyeyne, Meâfî bin İmrân, Îsâ bin Yûnus gibi meşhûr hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Hüseyn bin İdrîs el-Hirevî, İmâm-ı Nesâî, Ca'fer Feryâbî, Bayandî, Ebû Ya'lâ ve diğer hadîs âlimleri hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Rivâyetleri meşhûr sünen kitablarından Sünen-i Nesâîde yer almıştır.

Muhammed bin Abdullah, ticâretle de meşgûl olmuştur. Bu sebeple Bağdâd'a çok gidip, gelmiştir. Nesâî onun için sika (güvenilir, sağlam) demiştir. Hatîb-i Bağdadî ise onun hakkında "Fazîlet ehlinden bir zât idi. Tahkîki ve ezberlemesi güzel, rivâyeti çok bir zâttır" demiştir. Hadîs ilmi ile ilgili "er-Ricâl ve'l-İlel" adlı bir eseri vardır.

Muhammed bin Abdullah'ın, rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir:

"İslâmın binası beş direk üzerine kurulmuştur. Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühu ve resûlüh, demek ve bunun ma'nâsına inanmak. Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 227

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 494

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 101

4) El-A'lâm cild-6, sh. 221

5) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 416

MUHAMMED BİN ABDULLAH EL-ENSÂRÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Hadîs ilminde her sözü senettir. 215 (m. 830) senesinde vefât etti.

Hadîs, fıkıh ve daha birçok ilimlerde büyük bir âlim olan Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Süleymân et-Temîmî ve daha başka âlimlerden ilim alıp, rivâyette bulundu. Kendisinden de İmâm-ı Buhârî ve daha birçok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, fıkıh ilminde de derin âlimdi. Basra şehrinde kadılık (hâkimlik) yaptı. Doksanyedi sene yaşayan Muhammed bin Abdullah, ömrünü ibâdetle ve insanlara ilim öğreterek, İslâmiyeti yaymakla geçirdi. En meşhûr eseri, (er-Risâletü fi'l-Vakf)'dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 202

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 35

MUHAMMED BİN AHMED EBİ HAYSEME

Büyük fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 279 (m. 892) senesinde vefât etti. Aslen Nesâlıdır. Nasr bin Ali Cehdâmî, Muhammed bin Muhammer el-Bahrânî, İbrâhîm bin İsmail el-Küheylî, Sa'îd bin Yahyâ el-Emevî ve daha başka âlimlerden (r.aleyhim) rivâyetler yapmıştır. Kendisinden de, Ahmed bin Kâmil el-Kâdî, Muhammed bin Hasen bin Maksim el-Mukrî, Ahmed bin Abdullah ez-Zirâ en-Nehvevânî rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Kâdı İbn-i Kâmil: "Dört kişinin hayatta kalmasını çok isterdim. Bunlar Ebû Ca'fer et-Taberî, Berberî, Ebû Abdullah bin Ebû Hayseme ve Ma'merî'dir. Hepsi de anlayışı ve ezberleri kuvvetli kimselerdir."

Muhammed bin Ahmed bin Ebî Hayseme'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir:

"Resûlullah (s.a.v.) **"Şüphesiz Allahü teâlâ O'nun** (Resûlullahın) **yardımcısıdır. Cebrâil ve sâlih mü'minler de..."** (Tahrim-4) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyup, **"Ebû Bekir ve Ömer, sâlih mü'minlerdendir"** buyurdular.

Muhammed bin Ahmed bin Haysemenin zekât ve mallarla alâkalı eserleri vardır. Bu kitaplarında, anlatılan mevzûlar için, hadîs-i şerîflerden delîller getirmiştir.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-1, sh. 303

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 261

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 742

MUHAMMED BİN DÂVÛD EZ-ZÂHİRÎ

Meşhûr fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Ali bin Halef el-İsfehânî'dir. "ez-Zâhirî" ismi ile de tanınmıştır. Künyesi, Ebû Bekir'dir. Bedeninin zayıflığından ve renginin sarılığından dolayı kendisine "Usfûr-üş-Şevk" (Çalı Kuşu) lakabı verilmiştir.

Usûlî ve farazî fıkıh, edebiyat, şiir, lügat ve haber ilimlerinde büyük âlimdir. Ailesi, İsfehânlıdır. Kendisi, 255 (m. 869) yılında Bağdâd'da doğup büyüdü. Orada fetvâ verirdi. 297 (m. 910) senesinin Ramazan ayının son günlerinde vefât etti. Kâdı Yûsuf bin Ya'kûb'un vefâtı da aynı târihtedir.

Zâhirî mezhebinin imâmı, Dâvûd-ı Zâhirî'nin oğlu olan Muhammed bin Dâvûd, büyük bir fıkıh âlimidir. Zamanının âlimleri arasında ilmi, zekâsı, anlayışı en çok olanlardandı. Bağdâd'da babasından sonra, kendisinden fetvâ sorulurdu. Fıkıhda büyük bir âlim olan Ebû Abbâs bin Süreyc ile vezir İbn-i Cerrâh'ın meclisinde yaptığı ilmî münâzaraları meşhûrdur. Edebiyat ve şiirde de üstün bir yeri vardır. Kalbinin ince duygularını dile getiren beyitleri çoktur. Gençlik yıllarının başlarında yazdığı "Kitâb-üz-Zühre" adındaki eserinde, bu şiirlerini toplamış ve daha başka nâdir haberleri de bildirmiştir. Hattâ Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler de, bu kitabında yer almaktadır.

Fıkıh ilmine âit yazdığı kitaplarından ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-ül-vusûl ilâ Ma'rifeti'l-usûl

2. Kitâb-ül-inzâr.

3. Kitâb-ül-i'zâr.

4. Kitâb-ül-intisâr Muhammed bin Cerîr ve Abdullah bin Şerşerîr ve Îsâ bin İbrâhîm bin Darîr.

5. İhtilâfü mesâili's-Sahâbe

Babasının vefâtından sonra yaşı küçük olduğu halde, ilimde onun yerine geçti. Müslümanlar ona gelip, her mes'ele hakkında fetvâ isterlerdi. O da, babasının mezhebi üzere fetvâ verirdi. Onu yaşının küçüklüğünden dolayı küçümseyenler oldu. Birisini araya koyup onu imtihan etmek istediler. Bu kişi gelip, ona, "Sarhoşluk nedir? insan ne zaman sarhoş olur?" diye suâl etti. O da, cevâbında: "İnsan, üzüntüleri kederleri unutup, gizlediği sırlarını herkese söylemeye başlayınca sarhoş olmuş demektir" dedi. Suâl eden, bu cevâbı çok beğendi. İlmin de böyle açıkladığını bildirdi.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdu ki:

"Bir kimse âşık olsa, gizlese, iffetini muhafaza etse ve sabretse, Allahü teâlâ onu affeder ve onu Cennetine koyar."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 297

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 226

3) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 256

4) El-A'lâm cild-6, sh. 120

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 259

MUHAMMED BİN EBAN EL-BELHÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebân bin Vezîr el-Belhî'dir. Künyesi, "Ebû Bekir" olup, lakabı "Hamdeveyh"dir. Hadîs hafızlarından Vekî' bin Cerrâh'ın kâtipliğini yapmıştır. 244 (m. 808) senesinin Muharrem ayında Belh şehrinde vefât etti.

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan Muhammed bin Ebân; Süfyân bin Uyeyne, Ebû Hâlid el-Ahmer, Abdullah bin Vehb, Ebû Bekir bin Iyâş, İbn-i Uleyye ve aynı asırda yaşayan diğer âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İbn-i Huzeym, Ebû Abbâs es-Sirâc, Muhammed bin Abdullah bin Yûsuf ed-Devrî ve başka âlimler ilim almış ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

O, ilmi çok, hafızası sağlam, çeşitli ilimlerde kitap yazan meşhûr hadîs imâmlarındandır. İctihâd derecesine yükselmiş bir âlimdir. 300 000'den fazla hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberlemiştir.

Ebû Hatim, İmâm-ı Nesâî ve İbn-i Hibbân, "O sika (güvenilir), sadûk (sağlam) ve çok ilim sahibi olup, kitap yazan güvenilir âlimlerdendir" diye bildirdiler.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde Peygamberimiz (s.a.v.), **"On kerre Sübhânallah, on kerre Elhamdülillah, on kerre Allahü ekber, de! Sonra ihtiyâcın olan şeyi iste!"**

"Az veya çok olarak şarap içen kimseye, Allahü teâlâ kıyâmet günü Cehennemin kaynar suyundan içirir" buyurdular.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-8, sh. 190

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 498

3) El-A'lâm cild-5, sh. 292

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 454

MUHAMMED BİN EBÎ VERD

Evliyânın büyüklerinden. Hadîs ilminde de âlim olup, doğum târihi bilinmemektedir. 263 (m. 876) senesinde vefât etti. Bağdâd'da doğup büyümüş ve ilim tahsilini orada yapmıştır. Evliyânın meşhûrlarından Cüneyd-i Bağdadînin, akrabası olup, sohbetinde bulunmuştur. Zamanındaki meşhûr velîlerden Sırrî-yi Sekatî'nin, Haris Muhâsibî'nin, Bişr-i Hafî'nin ve Ebü'l-Feth el-Hammâl'ın sohbetlerinde bulunmuştur. Böylece tasavvufta yetişmiştir. Hadîs ilminde; Ebû Nadr Hâşim bin Kâsım'dan ders almış ve ondan işiterek bir miktar hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden ise Abdullah bin Muhammed el-Begâvî ve diğer ba'zı âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed bin Ebî Verd'in kendisi gibi meşhûr ve velî bir zât olan bir de kardeşi vardır. İsmi Ahmed olup, ikisinin ismi ve hâlleri çok kerre birlikte zikredilmiştir. Kardeşi Ahmed, yaş itibariyle kendisinden küçük olup, önce vefât etmiştir.

İlmi ile amel eden, fazîletli ve kıymetli bir zât olan Muhammed bin Ebî Verd'in sözlerinden bir kısmı şöyledir:

"Gaflet iki kısımdır. Biri rahmetten gaflet. Diğeri, gelecek olan azâbdan, cezadan gaflet. Rahmetten gaflet, yükselmeyi engeller. Cezadan gaflet ibâdetten alıkor. Gafletten kurtulan yükselir."

Evliyâ kimdir? denilince; "Allahü teâlânın dostlarına dost, düşmanlarına düşman olan kimsedir" buyurmuştur.

"Dünyâya düşkün olan ve ona hırsla bağlananı kimse sevmez."

"Bir kimse dünyâya düşkün olmazsa, insanlar onu sever. Kalbinden dünyâ sevgisini çıkaran kimseyi ise melekler sever."

"İnsanları şu iki husûs felâkete sürükler. Biri, farzları bırakıp, nafilelerle uğraşmak ve böylece farzları kaçırmak, ikincisi, kalbin gaflete dalıp, a'zâların yaptığı işin farkında olmaması."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 315

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 249

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 98

4) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 201

MUHAMMED BİN ESLEM TÛSÎ

Evliyânın büyüklerinden. Tefsîr, hadîs ve kelâm âlimlerindendir. İsmi, Muhammed bin Eslem bin Sâlim bin Yezîd Tûsî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Salâhda (doğrulukda) meşhûr idi. 242 (m. 856) senesi Muharrem ayında vefât etti. Cenâze namazında binlerce insan bulundu. Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir zât olup, hafız (yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi, râvilerinin hâl tercemeleri ile birlikte ezbere bilen) idi. Ya'lâ bin Ubeyd ve kardeşinden, Ca'fer bin Avn, Yezîd bin Hârûn, Ubeydullah bin Mûsâ, el-Mukrî ve başkalarından rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, İbrâhîm bin Ebî Tâlib, Hüseyn bin Muhammed el-Kubânî, İbn-i Huzeyme, İbn-i Ebî Dâvûd, Muhammed bin Veki' et-Tûsî ve başka zâtlar rivâyette bulundular.

Haram ve şüphelilerden sakınmakta ve hattâ şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terk etmekte çok dikkatli olup, bütün ömrü İslâmiyete uymakla geçti. Riyaya düşmek ve parmakla gösterilmek korkusuyla, nafile ibâdetlerini evinde gizli olarak yapar ve **"Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir"** hadîs-i şerîfini okurdu. Bir defasında yerden bir taş alıp, "Bu, taş değil mi?" diye sordu. "Evet" dediler. "Şu yüksek kaya da taş değil mi?" dedi. "Evet" dediler. "İşte bunun büyüğüne de küçüğüne de taş denildiği gibi, riyanın azı da çoğu da, tehlikelidir" buyurdu. Yaptığı ibâdetlerin gizli kalması ile ilgili olarak; "Mümkün olsa, sağımdaki ve solumdaki meleklerden de gizlerdim" buyururdu. Allah korkusu ile çok ağlardı. Bu hâli komşuları da fark ederler, kendisine acırlardı. Sadece arpa ekmeği yer, fazlasına lüzum yok derdi. Hiçbir zaman kahkaha ile gülmezdi. Bir ara Nişâbûr'a geldi. Herkes, feyiz ve bereket kaynağı olan sohbetlerinden istifâde edebilmek için can atıyorlardı. Onun vesîlesiyle ellibin kişinin tövbe edip hidâyete kavuştuğu rivâyet edilmektedir. Bir zâlim, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğunu söylemesi için kendisini zorladı ise de söylemeyip, zindana atıldı ve orada iki sene kadar kaldı. Bu zaman zarfında, her Cum'a günü gusledip, seccadesini alır ve Cum'a namazını câmide kılabilmek için zindanın kapısına gelirdi. Câmiye gitmesine izin verilmeyince de geri döner ve "Yâ Rabbî! Ben Cum'a namazını cemâatle câmide kılabilmek için çıkmak istiyorum. Fakat izin verilmediğini sen

görüyorsun. Elimden gelen birşey yok. Hâlim sana ma'lûmdur" derdi. Nihâyet zindandan kurtuldu. O sırada, Horasan Vâlisi Abdullah bin Tâhir, Nişâbûr'a gelmişti. Halk kendisini karşılamak için yollara döküldü. Tanışma merasimi üç gün sürdü. Üçüncü gün akşam, Abdullah bin Tâhir, "Tanınmış kimselerden bu merasime gelmeyen kaldı mı?" diye sordu. "Evliyâdan Ahmed bin Harb ile Muhammed bin Eslem Tûsî gelmediler" dediler. "Niçin gelmediler?" deyince, "Bunlar iki büyük zâttır ki, hep kendi hâllerinde; Allahü teâlâya ibâdet eder ve her an O'nu hatırlamakla meşgûl olur. İnsanlarla pek alâkadar olmazlar" dediler. "Öyle ise bizim onlara gitmemiz lâzımdır" deyip, önce Ahmed bin Harb'in yanına geldi. Ahmed bin Harb, Abdullah'ı görünce, "Simânızın çok güzel olduğunu duymuştum. Görüyorum ki, yakışıklılığınız duyduğumdan da fazla imiş. Şimdi size yakışan odur ki, bu güzel yüzü, Allahü teâlânın emirlerine itaat etmemek ve çeşitli günahları işlememek sûretiyle çirkin ve kara olmaktan koruyasınız" buyurdu. Abdullah bin Tâhir, bundan sonra Muhammed bin Eslem Tûsî'nin yanına gitti. Fakat, eve giremedi. Kapıda, "Yâ Rabbî! Ben çok kötü bir kimse olduğum için, belki de o benden nefret ediyor. Fakat, o senin sevgili kullarından olduğu için, onu senin rızân için çok seviyorum ve biliyorum ki, ben onun hizmetçisi bile olmaya lâyık değilim. Bana lütfeyle. O mübârek zât hürmetine bu kötü kulunu affeyle" diye duâ etti. O gün Cum'a idi. Dışarıda bekleyip, namaz vaktinde nasıl olsa dışarı çıkar, o zaman kendisi ile görüşürüm diye düşündü. Namaz vakti gelip, Muhammed bin Eslem (r.a.) dışarı çıkınca Vâli büyük bir hürmetle, kendisine duâ etmesini istirhâm etti.

Muhammed bin Eslem (r.a.) Nişâbûr'dan Tûs'a geçti. Bir mescidde, insanlara nasîhat etti. Sohbetine gelenler istifâde ederlerdi. Ondan duâ isteyen hastalar, Allahü teâlânın izniyle şifâ bulur, sıhhatine kavuşmuş olarak geri dönerdi.

Büyüklerden birisi şöyle anlatıyor: Bir gün şeytanın havadan yere düştüğünü gördüm. "Ey Mel'ûn! Bu ne demek oluyor?" diye sordum. "Şu anda Muhammed bin Eslem abdest alıyor, ondan korktuğum için kaçıp buraya düştüm, nerede ise ayağım kırılacaktı" dedi.

Muhammed bin Eslem hazretleri, geceleyin muhtaç olanların ne ihtiyâçları olduğunu gizlice tesbit eder, sonra da başkalarından borç alıp, ihtiyâcı olanlara gönderir ve götüren şahsa, kimin gönderdiğini söylememesini tenbîh ederdi. Birgün Yahûdînin birisi gelip, kendisinde bulunan alacaklarını istedi. O anda Muhammed bin Eslem'in cebinde hiç para yoktu ve kalem açmakla (yontmakla) meşgûl idi. Yerde kalem açılması ile çıkan ufak parçalar (yongalar) bulunuyordu. Yahûdîye, "Onları al" buyurdu. Yahudi yongaları eline aldığında onların altın olduğunu görünce, hayret edip, "Böyle bir zâtın hürmetine, ufak ağaç parçaları altın oldu. Şuna inandım ki, bu zâtın mensûb olduğu din, hak dindir, bâtıl olamaz" dedi ve müslüman oldu.

Ebû Abdullah isminde bir zât şöyle anlatıyor: "Vefâtından dört gün önce Muhammed bin Eslem'in yanına girdim. Bana dedi ki, "Ey Ebû Abdullah, Allahü teâlânın bana yaptığı iyiliği sana müjdeliyeyim mi? Artık ölümüm yaklaştı. Allahü teâlâ hesaba tahammül edemiyecek derecede zayıf olduğumu bildiği için, üzerimde hesabını vereceğim bir şey bırakmadı. Vefât ettiğimde yıkayıp, kefenlendikten sonra, üstünde yattığım yaygıyı altıma serin. Seccademi üstüme örtün. Bunları, elbiselerimi ve abdest aldığım su kabını, namazını kılan bir fakîre verin. Bu kesenin içinde otuz dirhem var, oğluma hediye ettim. Helâl paradır. Bunları verdikten sonra geride bir şeyim kalmıyor. Kapıyı kapat. Ben vefât edinceye kadar içeriye kimse girmesin. Yalnız olmayı istiyorum. Ben babamın sulbünde, annemin karnında yalnızdım. Dünyâya yalnız olarak geldim. Rûhum yalnız olarak çıkacak. Kabre yalnız olarak konulacağım. Yalnız iken Münker ve Nekir gelip suâl soracaklar. Hayra da şerre de uğrasam, tek başımayım. Cennete veya Cehenneme de

gönderilsem, tek başıma yollanacağım. Kimse yanımda olmayacak. Orada beni yalnız bırakacak olan bu insanlarla, burada beraber olmamın ne fâidesi var?" buyurdu. Dördüncü gün vefât etti. Cenâzesi götürülürken insanlar birbirlerine, "Ey insanlar! İşte bu, mirası yanında olarak dünyâdan çıkan âlimdir. Bu, karınlarının kölesi gibi olan diğer insanlar gibi değildir. Muhammed bin Eslem (r.a.), dünyânın kendisini aldatamadığı, kandıramadığı çok yüksek bir zât idi" dediler.

Muhammed bin Eslem'in (r.a.) hastalığı sırasında komşularından birisi, bir gece rü'yâsında Muhammed bin Eslem'i gördü. "Elhamdülillah sıkıntıdan kurtuldum" diyordu. Sabah olunca, rü'yâyı gören komşu, hem kendisini ziyâret etmek ve hem de rü'yâsını anlatmak için yanına gitti. Ama vefât etmiş olduğunu öğrendi.

Evliyânın büyüklerinden Ebû Alî Fârmedî (r.a.), bir mescidde va'z veriyordu. Bir ara kendisine, **"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir,** hadîs-i şerifinde bildirilen âlimler, kimleri işâret ediyor?" diye sordular. Cevâbında, "Bu âlimler çok az bulunur. Onlardan bir tanesi mescidin yanında yatmaktadır" deyip, Muhammed bin Eslem'in (r.a.) kabrini gösterdi.

Muhammed bin Eslem'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Abdullah İbni Me'sûd (r.a.) şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) doğru bir çizgi çizdi ve **"Bu Allah yoludur"** buyurdu. Sonra bu çizginin sağından ve solundan çıkan çizgiler çizip **"Bu yolların her birinde şeytan vardır ve kendine çağırır"** buyurdu ve **"Doğru yol budur. Bu yolda olunuz! Fırkalara bölünmeyiniz"** (En'âm-53) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudular.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, **"Benî İsrâîl** (İsrâiloğulları), **yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasârâ** (ya'nî Hıristiyanlar) **da, yetmiş iki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırka kurtulur"** buyurdu. Eshâb-ı kiram (r.anhüm) "Yâ Resûlallah! Kurtulanlar kimlerdir?" diye sorunca, **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurdu.

Muhammed bin Eslem (r.a.) buyuruyor ki, "İşte ben her işimde bu hadîs-i şerîfi ölçü aldım. Karşılaştığım işler bunlara uygunsa yaparım, değilse terk ederim. İlim sahibleri de böyle yapsa, Resûlullahın (s.a.v.) izinde gitmiş olurlar. Fakat onları dünyâ ve mal sevgisi aldatıyor. Eğer hadîs-i şerîfte, **"Biri hâriç hepsi Cennete gidecek"** denseydi biz o bir fırkada olmaktan korkardık. Halbuki "Biri hâriç hepsi Cehenneme gidecektir" denmektedir."

Muhammed bin Eslem (r.a.) Müsned ismindeki kitabına, **"Îmân; Allaha, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, âhıret gününe, hayır olsun şer olsun kaderin hepsine** (hepsinin, Allahın takdîri, dilemesi ve yaratması ile olduğuna) **inanmaktır"** hadîs-i şerîfini yazarak başladı ve "Îmânın (Allaha inanmak) ile başlaması, O'nun fadlı, rahmeti ve kullarından dilediğine yaptığı bir ihsândır. Kulunun kalbine, kendisine îmân etmek ni'metini ihsân etmekle bir nûr saçar, bu nurla kulunun kalbini aydınlatır. Göğsünü açar, genişletir. Kalbindeki îmânı arttırır ve onu ona sevdirir. Böyle olunca kalb, îmânın bütün şartlarına inanır, öldükten sonra dirilmeğe, hesaba çekilmeğe, Cennete ve Cehenneme, Allahü teâlânın kalbine saçtığı nûr sebebiyle, hepsine görür gibi inanır. Kalbi inanınca, dili de buna uygun söyler, tasdîk ve şehâdet eder ve bedenin a'zâları da buna uygun amel işleyip, Allahü teâlânın emrine itaat eder. Farzları yapıp, haramlardan kaçar. Bunu yapınca tam ve olgun müslüman olur." Sonra **"...Allahü teâlâ size îmânı sevdirdi onu kalblerinizde güzelleştirdi.** (Hucûrât-7)" ve **"Allahın İslâm nûru**

ile kalbine genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü nursuz gibi midir? Elbette, o Rabbinden bir hidâyet üzeredir." (Zümer-22) âyet-i kerîmelerini yazdı.

"Îmânı kâmil olanınız, ahlâkı en güzel olanınızdır."

"Farz namaz, bir evvelkinden bir sonraki namaza kadar olan hatâlara; Cum'a namazı da bir sonraki Cum'aya kadar olan hatâlara keffâret olur."

"Lezzetleri yıkan, eğlencelere son veren ölümü çok hatırlayınız."

"Mest üzerine meshin müddeti; mukîm için bir gün, bir gece ve misâfir için üç gün, üç gecedir."

"Bir kimse ihlâs ile "Lâ ilahe illallah" derse Cennete girer." (Eshâb-ı kiram (r.anhüm), "Yâ Resûlallah! Bunu ihlâs ile söylememizin alâmeti nedir?" diye sordular. **"Sizi Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden men etmesidir"** buyurdu.

"Din, Allah için sevgi ve Allah için buğzdan başka nedir? Allahü teâlâ buyuruyor ki; (Ey sevgili Peygamberim! Onlara de ki; eğer Allahü teâlâyı) seviyorsanız ve Allahü teâlânın da sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever.)" (Âl-i İmrân-31).

Hadîs-i şerîfte, **"Muhakkak ki, Allahü teâlâ, ümmet-i Muhammedi dalâlette icmâ ettirmez, ihtilâf gördüğünüzde Sevâd-ı a'zama yapışınız"** buyuruldu. İshâk bin Râheveyh (r.a.) buyuruyor ki: "Câhiller (Sevâd-ı a'zam) deyince insanların cemâati (ehl-i cemâat), diye anlarlar. Halbuki, Sevâd-ı a'zam, Peygamber efendimizin izinde ve yolunda giden, O'na tâbi olan ve O'nunla beraber olan âlimlerin cemâatidir. Bunlara muhalif olan, cemâati terk etmiş olur. Bu büyük âlimlerden birisi de Muhammed bin Eslem'dir (r.a.)."

Muhammed bin Eslem'in (r.a.), hadîs ilmine dâir el-Müsned ve el-Erbeûn isimli eserleri ve Tefsîr-ül-Kur'ân, el-Îmân vel-A'mâl (sapık fırkalardan Kerrâmiyye ve Cühemiyye'ye reddiye) isimli eserleri vardır.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 238

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 532

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 52

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 13

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 100

6) El-A'lâm cild-6, sh. 34

7) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 152

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 63

9) Sıfât-üs-safve cild-4, sh. 125

MUHAMMED BİN GÂLİB ET-TEMMÂR

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Gâlib ed-Dabî et-Temmâr'dır. Basralı olduğu için Basrî de, denir. Künyesi Ebû Ca'fer olup, Temmâr lakabıyla meşhûr olmuştur. 193 (m. 808) yılında Basra'da doğdu. Sonra Bağdâd'a gidip yerleşti. Orada ilim öğrendi. Çok âlimle görüşüp ilim aldı. 283 (m. 896) senesinde Ramazan ayının sonlarına doğru Bağdâd'da vefât etti.

Büyük hadîs âlimlerinden olan Muhammed bin Gâlib; Affân bin Müslim, Abdullah bin Mesleme el-Ka'nebî, Müslim bin İbrâhîm, Ebû Huzeyfe en-Nehdî, Ebû Seleme et-Tebûzekî, Ebû Ma'mer Abdüssamed bin Nu'mân, Kubeysa bin Ukbe, Ebû Nuaym el-Fadl bin Dukayn, Ebû Gussân en-Nehdî ve Basralı, Kûfeli ve Bağdâdlı daha birçok âlimlerden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden, de, Mûsâ bin Hârûn, Muhammed bin Muhammed el-Bâgandî, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd. Ebû Amr bin Semmâk, Ahmed bin Selmân en-Neccâd, Ebû Sehl bin Ziyâd, Ebû Bekir eş-Şâfiî ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf işitip rivâyet ettiler.

Muhammed bin Gâlib hafızası kuvvetli, sika (güvenilir), sadûk (rivâyetleri sağlam), hitâbeti kuvvetli, meşhûr hadîs âlimlerindendir.

Hamza bin Yûsuf es-Sehmî şöyle anlatıyor: Dâre Kutnî'ye, Muhammed bin Gâlib et-Temmâr'ın nasıl birisi olduğu soruldu. O da: "Sika ve rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler üzerinde iyi düşünen âlimlerdendir" dedi.

Ebû Hasen, Dâre Kutnî'de şöyle bildiriyor: "O, hatîb birisiydi. Onun lisânından çok kimse çekinir, onun karşısında çok kimseler konuşmaya cesâret edemezlerdi."

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Allahü teâlâya isyan olacak bir şeyde, yarattıklarına itaat edilmez."

"Hûd sûresi ve benzerleri beni ihtiyârlattı."

"Bir cenâze namazında üç saf cemâat bulunur da, meyyite duâ ederek şefaatte bulunurlarsa, Allahü teâlâ onların şefaatini kabûl eder."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 110

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 615

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 185

4) Târih-i Bağdâd cild-3, sh. 143

MUHAMMED BİN HÂMİD TİRMİZÎ

Horasan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. Künyesi, Ebû Bekir'dir. Hicrî üçüncü asırda Belh şehrinde yaşamış olup, doğum ve vefât târihi bilinmemektedir. Zamanının meşhûr âlimlerinden ve evliyâsından Ahmed bin Hadreveyh ve diğer evliyâların sohbetinde ve derslerinde yetişmiştir. Hadîs ilminde de ilim sahibi olmuş, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Derslerinde ve sohbetinde çok talebe yetişmiştir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden birkaçı şunlardır:

"Kim Allahü teâlâdan korkarsa, Allahü teâlâ herşeyi o kimseden korkutur. Kim Allahü teâlâdan korkmazsa, Allahü teâlâ onu her şeyden korkutur."

"Helâl (rızık) **aramak cihâddır."**

"Allahü teâlâ san'atkâr mü'mini sever."

Muhammed bin Hâmid hazretlerinin kıymetli sözlerinden bir kısmı şunlardır:

Buyurdu ki: "Tefekkür beş çeşittir. 1-Allahü teâlânın yarattığı şeylere bakıp, O'nun yüceliğini düşünmek. Bundan ma'rifet, Rabbini tanımak hâsıl olur. 2-Allahü teâlânın ni'metlerini

ve ihsânlarını düşünmek. Bundan muhabbet hâsıl olur. 3-Allahü teâlânın va'd ettiği ni'metleri ve mükâfatları düşünmek. Bundan ibâdete karşı rağbet ve ibâdet yapma şevki hâsıl olur. 4- Allahü teâlânın azâbını düşünmek. Böyle tefekkür eden kimse, Allahü teâlâya isyan etmekten sakınır. 5- Allahü teâlânın verdiği ni'metler ve ihsânları yanında, nefsin kötülüklerini düşünmek. Bundan da, geçmiş günahları hatırlıyarak Allahü teâlâya karşı haya, utanma hasıl olur."

"İnsanın kalbine nûr yerleşince; dışı, a'zâları, iyilik yapar ve iyiliği konuşur."

Muhammed bin Hâmid hazretlerine, Fâtır sûresinin **"Ey insanlar! siz Allaha muhtaç olanlarsınız. Allah ise hiç bir şeye muhtaç değildir. Hamiddir (hamd olmaya lâyıktır)."** meâlindeki 15. âyet-i kerîmenin tefsîri sorulunca şöyle tefsîr etmiştir: "Siz âcizsiniz, Allahü teâlânın rahmetine muhtaçsınız, bunun için fakîrsiniz. Allahü teâlâ ganîdir. Sizin ibâdetlerinize ihtiyâcı yoktur."

"Ehl-i muhabbet olmayan kimse, himmete tam ma'nâsıyla ulaşamaz. (Himmet, sadece bir şeyi istemektir. Bu da Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktır.) Muhabbet ehli buna; sünnete tâbi olup, bid'atlardan sakınmak sûretiyle kavuşmuştur. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) himmette en yüksek derecede olup, Allahü teâlâya en yakın olandır."

"Câhillerin evliyâyı inkâr etmesi, büyüklere dil uzatması, onları anlamaktan uzak olmalarından ve kalblerinin hikmeti almamasındandır."

"Evliyâ olan zâtlar, evliyâlıklarını dâima gizlerler, söylemezler. Fakat onların hâlleri ve davranışları, evliyâ olduklarını gösterir. Evliyâlık iddiasında bulunan kimseler, dilleriyle bunu söylerler. Fakat hâl ve hareketleri, onların yalancı olduklarını ortaya çıkarır."

"Allahü teâlâya en yakın olan kimseler, fakirlerle bulunmaktan hoşlanan kimselerdir. Ebedi olanı, geçici olana tercih edenler ve kazaya rızâ gösterenlerdir."

"Bir şeyi yapmaktan âciz kalırsan, bu acizliğini, zayıflığını anlamaktan da âciz kalma." "Evliyâyı hor görmek, ma'rifetullahın (Rabbini bilmenin) azlığındandır." "Bir kimsenin bir müslümanı hor görmesi, îmân ve ma'rifet zayıflığındandır."

"Yol belli ve açık; delîl, âlimler (müctehidler). Azık tam, binek kuvvetli. Fakat insanı asıl maksada kavuşmaktan uzaklaştıran şeyler var. Bunlar: Âlimlere (müctehidlere) uymadan, kendi görüşüne uymak. Nefsinin istekleri peşinde koşmak. Azığı (yiyeceği) gayrimeşrû yerden toplamak. Mes'uliyeti unutup, bineği zayıflatmaktır."

"İnsanların felâketine sebep; asıl işi bırakıp boş şeyler ile uğraşmaları, nefslerinin isteklerine uymaları ve harama dalıp, şüphelilerden sakınmamalarıdır."

"İnsanların en kötü ahlâklısı, dostunu düşmanını ayırmayan ve sohbet ehlinden uzak yaşayandır." "İnsanın kendine âit eski şeyleri giymesi, başkasının verdiği yeni şeyleri giymesinden hayırlıdır."

"Kalb ve vakit, insan için sermâyedir. Fakat kalbini kötü zanlarla, düşüncelerle meşgûl eder. Vaktini de boş şeylerle geçirir, zayi eder. Bu ne acı bir hâldir. Sermâyeyi kaybedene kim kâr getirebilir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 280

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 101

MUHAMMED BİN HASEN EL-AHVÂL

Hadîs ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Dinar el-Ahvâl'dir. Kûfeli âlimlerden olduğu için, "Kûfî" olarak isimlendirilmiştir. Hadîs ilminde ve Arap edebiyatında büyük bir âlimdir. 250 (m. 864) senesinde vefât etti.

O Muhammed bin Ziyâd İbnü'l-A'râbî'den ilim aldı ve ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Onun derslerinde çok bulundu. Kendisinden de, Niftaveyh en-Nahvî, Muhammed bin Abbâs-ı Yezîdî ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. İbn-i Abbâs-ı Yezîdî, onun huzûrunda, 250 (m. 864) senesinde Ömer bin Ethem'in dîvânını okudu.

Muhammed el-Ahvâl, ilimde sika (güvenilir) bir âlim olup, Arap edebiyatında yüksek ilime sahipti. Hitâbeti kuvvetli, ilimde derin bir hazine idi. Birçok eser kaleme almıştır.

İmâm-ı Yakut, onun hakkında: "O, ilmi çok, anlayışı geniş, rivâyetlerinde güvenilir, zekâ ve muhakemesi çok kuvvetli bir âlimdi" dedi.

Zübeydî de onun, nahiv âlimlerinden el-Müberrid ve Sa'leb ile aynı tabakadan olduğunu bildirdi ve dedi ki: "O, kâtiplik yapar, insanların arasına fazla karışmazdı. 120 şâirin dîvânını topladı."

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-üd-devâhî
2. Kitâb-ül-eşbâh
3. Kitâb-üs-silâh
4. Kitâb-ül-emsâl
5. Kitâbü fe'ale ve ef'ale
6. Kitâbü mâ ittefaka lafzuhû ve ihtelefe ma'nâhü.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 191

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 185

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 81

MUHAMMED BİN HÂTİM

Tefsîr ve hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, Semmin ismiyle de tanınır. Aslen Mervezîli olup, daha sonra Bağdâd'a yerleştiği için Bağdadî de denmiştir. 235 (m. 850) senesinde vefât etti. Hadîs ilminde hafız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberlemiştir. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) olduğu bildirilmiştir. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır: Süfyân bin Uyeyne, Abdurrahmân bin Mehdî, Yezîd bin İbn-i Hârûn, Veki' bin Cerrah, Şebabe bin Süvâr, İshâk bin Mensûr, Amr bin el-Ankazî ve diğer âlimler. Kendisinden ise, Ebû Zür'a, Ebû Hatim er-Râziyân Müslim bin el-Haccâc en-Nişâbûrî, Ahmed bin Hasen bin Abdülcebbâr-es-Sûfî ve diğerleri. Rivâyetleri imâm-ı Müslim'in Sahihinde ve Sünen-i Ebû Dâvûd'da yer almıştır. İmâm-ı Müslim onun üçyüz rivâyetini almıştır. "Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı bir eseri vardır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Filan ve filân sûreyi unuttum; yahut, filân ve filân âyetleri unuttum... demek, bir kişi için ne kadar çirkin bir şeydir. Belki ona bunlar unutturulmuştur."

"Eğer bir müslüman bir fidan diker veya ekin eker de, ondan bir yabanî hayvan, kuş yahut başka bir canlı yerse, bunda onun için mutlaka sevâb vardır."

"Kim bana itaat ederse, Allaha itaat etmiş; her kim bana isyan ederse, Allaha isyan etmiş olur ve kim benim emîrime itaat ederse, bana itaat etmiş; her kim benim emîrime isyan ederse, bana isyan etmiş olur."

---

1) Mu'cem-ul-müellifîn cild-9, sh. 167

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 101

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 86

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 400

5) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 266

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-BERCÜLÂNÎ

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn el-Bercülânî'dir. Vâsıt şehrinin köylerinden veya Bağdâd'ın mahallelerinden birisi olan Bercûlân'da doğup büyüdüğü için kendisine "Bercülânî" adı verildi. Bağdâd'da yetişen âlimlerin büyüklerinden olan Bercülânî, ilim ve takvâ sahibi bir zât idi. Onun en meşhûr eseri, "Kitâb-üz-Zühd ve'r-Rekâik"dir. 238 (m. 852) senesinde vefât etti.

Büyük bir âlim olan Bercülânî, dünyâya düşkün olmayıp, haram ve şüphelilerden sakınmada çok dikkatli hareket ederdi. Faziletlerle süslü bir zât idi. Tasavvuf ilmine dâir çok eseri vardır.

O Hüseyn bin Ali el-Ca'fi, Zeyd bin Hubâb, Sa'îd bin Âmir, Ezher bin Sa'd es-Semmân, Hâlid bin Amr el-Emevî ve daha birçok âlimden ilim aldı. Onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İbrâhîm bin Abdullah bin Cüneyd, Ebû Bekir bin Ebiddünyâ, Ahmed bin Muhammed bin Mesrûk et-Tûsî ve başkaları ilim aldılar. Onun sohbetinde yetiştiler.

Abdurrahmân bin Ebî Hatim şöyle anlatıyor: "Babam bana şöyle söyledi: Birisi gelip Ahmed bin Hanbel'e, zühd hakkındaki hadîs-i şerîften bir şey sordu. O da: "Bu husûsta sana Muhammed bin Hüseyn el-Bercülânî lâzımdır. Git ona sor!" diye cevap verdi."

Onun yazdığı eserlerden başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-üs-sohbet
2. Kitâb-üz-zühd ve'r-rekâik
3. Kitâb-ül-cûdi ve'l-keremî
4. Kitâb-üs-sabr.
5. Kitâb-üt-tâati.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 235

2) Tabakât-ı hanâbile cild-1, sh. 290

3) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 222

4) El-A'lâm cild-6, sh. 97

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-VÂDİÎ

Kûfe'de yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Habîb el-Vâdiî'dir. Künyesi, Ebû Hasin'dir. Hemedan şehrinin ortasında bulunan bir vâdi'ye nisbet edilerek "Vâdiî" denilmiştir. Bir ara Kûfe'den Bağdâd'a gitti. Oradan hadîs-i şerîf öğrenip ilim tahsil ettikten sonra Kûfe'ye döndü. Kûfe'de kadılık (hâkimlik) yaptı. 296 (m. 909) senesinin Ramazan ayında Kûfe'de vefât etti.

Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan Muhammed bin Hüseyn, Ahmed bin Yûnus el-Yerbûî, Yahyâ bin Abdülhamîd el-Hamânî, Avn bin Selâm, Cendel bin Vâlık, Abdülhamîd bin Sâlih ve daha başka âlimlerden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Hüseyn bin İsmail el-Mehâmilî, Ebû Amr bin Semmâk, Ahmed İbni Selmân en-Neccâd ve İsmail bin Ali el-Hâtibî hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Muhammed bin Hüseyn, hadîs hafızlarından olup, güvenilir, zekâ ve muhakemesi kuvvetli âlimlerdendi. Dâre Kutnî, İbrâhîm bin İshâk es-Savâf onun sika, sadûk, ilim öğrenmekte üstün gayretiyle bilinen âlimlerden biri olduğunu bildirdiler. Onun "Müsned" adında bir eseri vardır.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdu ki:

"Namaz kılmak için evinden mescide yürüyerek giden kimseye, yürüdüğü her adımı için Allahü teâlâ on sevâb yazar. Mescidde oturup namaz vaktini bekleyen kimse, Allaha ibâdet eden kimse gibidir. Evine dönünceye kadar namaz kılanlardan yazılır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-9, sh. 237

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 225

3) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 229

MUHAMMED BİN İBRÂHÎM EL-BÛŞENCÎ

Mâlikî mezhebinde fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Adı, Muhammed bin İbrâhîm bin Sa'îd bin Abûurrahmân bin Mûsâ el-Abdî el-Bûşencî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 204 (m. 819) senesinde doğdu. İlim öğrenmek için doğuda ve batıda birçok şehirleri dolaştı. Büyük âlimlerden birçoğu ile görüştü. Onlardan çok istifâde etti. Çok ilim topladı ve öğrendiği bu ilimleri tasnif edip, kitap hâline getirdi. 290 (m. 902) senesi Muharrem ayının ortalarında Nişâbûr'da vefât etti.

Büyük âlim Bûşencî'ye ilminin çokluğu sebebiyle "İlmin kaynağı" denmiştir. İlimde çok yüksek bir mevkii vardı. O, Yahyâ bin Bükeyr, Yûsuf bin Adî, Muhammed biri Sinân el-Avkî, İsmail bin Üveys, Sa'îd bin Mensûr, Ahmed bin Yûnus, Ümeyye bin Bistâm ve daha başka âlimlerden ilim alıp, rivâyetlerde bulunmuştur.

O, İmâm-ı Şafiî'den de ilim aldı. Ondan birçok mes'ele hakkında nakillerde bulundu. Kendisinden de, İmâm-ı Buhârî, Muhammed bin İshâk es-Sagânî, İbn-i Huzeyme, Ebû Hamîd İbni Şarkî, İsmail bin Necîd ve daha birçok âlim ilim alıp rivâyette bulundular. Ondan en son hadîs-i şerîf rivâyet eden, İsmail bin Necîd olmuştur.

Dâvûd bin Ali ez-Zâhirî büyük bir âlim idi. Bûşencî, bir defasında onun yanına gelmişti. Dâvûd-ı Zâhirî, kendisine çok ikramda bulundu. Yanındakilere: "Size faydalı olacak birisi geldi. Fakat ondan istifâde etmiyorsunuz?" dedi. İmâm-ı Buhârî, Bekâra sûresi tefsîrinin sonunda, onun rivâyetini zikr etmektedir. Ebû Abdullah da, onun hakkında: "O çok sabırlı, hadîsde hafız, sağlam ve emîn bir âlimdi. Onun ezberinde, Zeyd bin Zerî'nin rivâyet ettiği 6 000 hadîs-i şerîf vardı" dedi.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olduğu gibi, Arap lisânının inceliklerine de vâkıf olan bir dil âlimiydi. Bu sahadaki âlimlerden çok şey öğrendi. Ona Horasan'da "Hadîs âlimlerinin üstadı" denirdi.

O'nun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"İki kimseye gıbta edilir: Bunlardan biri Allahü teâlânın kendisine Kur'ân-ı kerîmi güzel okumayı ve onunla amel etmeyi, helâlini helâl bilmeyi ve haramını haram bilmeyi nasîb ettiği bir kimsedir. Diğeri de, Allahü teâlânın, mal verip de, onunla akrabasına yardımda bulunan ve onları ziyâret eden, Allaha tâat üzere kullanan kimsedir. Onlar gibi olmayı temenni et! Bir kimsede de, şu dört haslet bulunursa, dünyâda hiç bir şey ona zarar vermez: 1- Güzel huylu olmak, 2- İffetli olmak, 3- Doğru sözlü olmak, 4-Emâneti koruyucu olmak."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 657

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 205

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 202

4) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-2, sh. 43, 49

5) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 264

MUHAMMED BİN İBRÂHİM EL-MURABBA

Hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm el-Enmâtî. Künyesi, "Ebû Ca'fer" olup, "Murabba" ismi ile de meşhûrdur. Hadîs ve târih ilminde yüksek bir âlimdir. İlmi, hafızası ve anlayışı son derece kuvvetli olup, hadîs-i şerîf ilminde hafız idi. Ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere biliyordu. 266 (m. 899) senesinin Cemâziyel-evvel ayında vefât etti.

Büyük bir hadîs âlimi olan el-Murabba; Ebû Huzeyfe en-Nehdî, Ebî Velîd et-Tayâlisî, Ebû Bekir bin Ebi'l-Esved, Ahmed bin Yûnus, Sa'îd bin Esed bin Mûsâ ve daha başka âlimlerden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, Muhammed bin Gâlib, Kâsım bin Zekeriyya, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Hüseyn bin İsmail el-Muhâmilî, Muhammed bin Muhalled ed-Devrî ve daha birçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Muhammed bin İbrâhîm el-Murabba, Bağdâd'da yetişen büyük hadîs hâfızlarındandır. Yahyâ bin Main hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Ondan çok ilim öğrendi. Hadîs ve târih ilimlerinde tasnif ettiği eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 193

2) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 388

MUHAMMED BİN İDRÎS

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İdrîs bin Münzir bin Dâvûd bin Mihrân el-Hanzalî, künyesi, Ebû Hatim Râzî'dir. 195 (m. 810) senesinde Rey şehrinde doğdu. 277 (m. 890)'da Bağdâd'da vefât etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi, rivâyet edenleri ile birlikte ezberlemiş olup, hadîs ilminde hafızdır, İmâm-ı Buhârî ve İmâm-ı Müslim'in akranlarındandır. İlim tahsili için Irak, Şam, Mısır, Antakya ve Tarsus'a gitti. Bu sırada 20 yaşında idi. Oğlu kendisinden naklen şöyle anlatmıştır: "Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yer dolaştım. Gittiğim yerlerde senelerce kaldım. Bin fersahtan (yaklaşık altıbin km.) fazla yol yürüdüm. Hicrî 214 senesinde Basra'ya gittim. Sekiz ay orada kaldım. Param bitti, giydiğim şeyleri birer birer satıp, yiyecek için harcadım. Nihâyet hiçbir şeyim kalmadı. Bir arkadaşımla, hadîs âlimlerini dolaşıp, hadîs-i şerîf dinliyorduk. Birgün böyle dolaşıp, kaldığım boş eve döndüm. Yiyecek hiçbir şeyim yoktu. Açlıktan su içtim. O gece öylece sabahladım. Sabahleyin beraber derse gittiğimiz arkadaşım geldi. O gün de âlimleri dolaşıp, hadîs-i şerîf dersi aldık. Şiddetli açlık çekiyordum. Akşam, yine kaldığım yere döndüm. Yine şiddetli açlık içinde sabahladım. Arkadaşım o sabah da geldi. Haydi, hadîs-i şerîf dinlemeye gidelim dedi. Benim için mümkün değil, bugün çok halsizim dedim. Arkadaşım sebebi nedir deyince, ne saklayayım, iki gündür hiçbir şey yemedim dedim. Bunun üzerine üzülüp, yanımda bir dinarım var; yarısını kira parası olarak ayırayım, diğer yarısını paylaşalım dedi. Yarım dinarın yarısını bana verdi..."

Muhammed bin İdrîs'in, hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır: Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Osman bin Heysem, Affân bin Müslim, Ebû Nuaym, Ubeydullah bin Mûsâ, Abdullah bin Sâlih ve diğer âlimlerdir. Rivâyetleri Süneni Ebî Dâvûd'da, Sünen-i Nesâî'de ve Sünen-i İbn-i Mâce'de yer almıştır. Kendisinden Muhammed bin İsmail Ca'fî, oğlu Abdurrahmân, Abde bin Selmân, Rebî' bin Süleymân, el-Münâdî, Muhammed bin Avf et-Tâî ve diğerleri ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Muhammed bin İdrîs hakkında: İmâm-ı Nesâî, "sika" (sağlam, güvenilir), Ebû Nuaym ve Lalkâî, "O hadîs ilminde âlim ve imamdır" demişlerdir. Hadîs-i şerîfleri yazanlardandır. Muhammed bin İdrîs'in söylemiş olduğu bir şiirin tercemesi şöyledir:

"Dünyânın ne olduğunu düşündüm ve gördüm. Takvâya sarılarak onun (dünyânın) hîlelerinden korundum. Onun aldatıcı va'dlerine güvenmedim. Böylece ona köle olmaktan kurtulup, efendi oldum..."

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 27

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 31

3) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 73

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 35

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 308

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 207

MUHAMMED BİN İDRÎS ŞÂFİÎ

(Bkz. İmâm-ı Şâfiî)

MUHAMMED BİN İSMÂİL

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû İsmail es-Sülemî, et-Tirmizî'dir. 280 (m. 893) senesinde vefât etti. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabrinin yanına defn edildi. Rivâyet ettiği hadîs-i

şerîfler Sünen-i İbn-i Mâce ve Sünen-i Tirmizî'de yer almıştır. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet ettiği hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır: Eyyûb bin Süleymân bin Bilâl, Sa'îd bin Ebî Meryem, Ebû Nuaym, İsmail bin Ebû Uveys, İbrâhîm bin Hamza, Hasen bin Suvâr ve diğer âlimler. Muhammed bin İsmail'den ise İmâm-ı Tirmizî, İmâm-ı Nesâî, Ca'fer bin Muhammed, Ebû Bekir bin Ebiddünyâ, Mûsâ bin Hârûn ve diğer âlimler, İmâm-ı Nesâî ve Ebû Bekr el-Hilâl, onun sika (sağlam, güvenilir) bir âlim olduğunu söylemişlerdir. Fıkıh ilminde de âlim idi.

Muhammed bin İsmail'in (r.a.), rivâyet, ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır: **"Allahü teâlâ tektir, teki sever, ey Kur'ân ehli, teke riâyet ediniz."**

"Benim bildiğimi eğer siz bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."

Râvi zinciri Enes bin Mâlik'e ulaşan bir rivâyeti de şöyledir:

"Bir Cum'a günü Bâdiye ehlinden biri gelip, yâ Resûlallah (kuraklıktan) mallar helak oldu. Çoluk çocuk aç kaldı, dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ellerini kaldırıp duâ etti. Eshâb-ı kiram da, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte ellerini kaldırıp, duâ ettiler. Daha biz mescidden çıkmadan yağmur yağmaya başladı ve diğer Cum'aya kadar devam etti."

---

1) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 42

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 176

3) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 279

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 62

MUHAMMED BİN İSMÂİL EL-BUHÂRÎ

(Bkz. İmâm-ı Buhârî)

MUHAMMED BİN İSMÂİL EL-İSMÂİLÎ

Hadîs âlimi Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Künyesi, Ebû Bekr olup, babası İsmâîl bin Mihran'dır. Aslen Nişâbûrlu olup, orada yerleştiği için Nişâbûrî, babasının ismine nisbetle de İsmâilî denildi. Doğum târihi bilinmemekle beraber Nişâbûr'da doğduğu ve 295 (m. 908) yılında orada vefât ettiği bildirilmektedir.

İlim tahsili için, çeşitli memleketleri gezmesinden dolayı Rahhâl lakabıyla da anılan Muhammed bin İsmail Nişâbûrî; öncelikle Nişâbûr'da İbn-i İshâk bin Râheveyh ve Abdullah bin Cerrah ve diğer âlimlerden; Irak'ta İbn-i Eret, Ka'b İbn-i Mükrim'den; Hicaz'da Mus'ab, İbn-i Ebî Ömer, Ya'kûb bin Humeyd ve akranlarından, Nasr bin Hanîn, Îsâ bin Za'be, Muhammed bin Remh ve diğer âlimlerden; Şam'da Hişâm bin Ammâr, Muhammed bin Musaffa ve Duhaym'dan başka; Îsâ bin Hammâd, Ahmed bin Ebî Havarî, Ebû Nuaym Halebî, İshâk bin Mûsâ Hatmî, Yahyâ bin Talha Yerbuî ve devirlerindeki diğer âlimlerden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendi.

Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber ezberleyerek hafız olan Muhammed bin İsmail el-İsmâilî, zamanında Nişâbûr'da ehl-i hadîsin birinci dayanağı idi. Basra ve Şam âlimlerinin en iyilerinden olup, ilmini iyi muhafaza ederdi. Kendisinden önceki hadîs âlimlerinden. Zührî, Mâlik, Yahyâ bin Sa'îd, Abdullah bin Dinar, Mûsâ bin Ukbe'nin rivâyetlerini topladı, ömrünün sonuna doğru hastalanıp yatağa düşmesine rağmen, yine de hadîs çalışmalarına devam etti. Talebeleri hadîs-i şerîfleri okurlar, O da başıyla işâret ederek, müsbet veya menfî cevap verirdi.

Hastalandığı 289 (m. 902) târihinden, vefâtına kadar geçen altı senede, hep böyle yaptı. İlim öğretmekten birgün geri kalmadı. Dünyâya kıymet vermez, elinde olanı insanlara ikram ederdi. Vaktini Allahü teâlâya ibâdet ve O'nun dînine hizmette geçirirdi.

Hasta yatağında dahi başıyla işâret ederek ilim öğreten bu büyük âlimden, kendisinden sonra insanlara rehberlik edecek ve müslümanların mes'elelerini halledecek olan pek kıymetli âlimler ilim öğrendiler. Bunlardan, Ebü'l-Abbâs Serrâc, Ebû Hamîd bin Şarkî, Ebû Bekr Ahmed bin Ali Râzî, Ebû Abdullah Ehram, Da'lec, İbn-i Nüceyd, Ali bin Hamşâz, Ebü'l-Abbâs Muhammed bin Hamdân, Ahmed bin İshâk Saydalânî ve oğlu Ebû Hasen Ahmed bin Muhammed bin İsmail gibi âlimler, kendisinden ilim tahsil edip hadîs-i rivâyet ettiler.

Kendisinden sonra gelen hadîs âlimlerinin, sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettikleri Muhammed bin İsmail el-İsmâilî'nin, hadîs âlimlerinin rivâyetlerini topladığı, kitabından başka, Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) hayatlarını, onların güzel ahlâklarını anlatan "Kitâb-üs-Sahâbe" adlı bir eseri daha vardır.

---

1) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 81

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 221

3) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 225

4) El-A'lâm cild-6, sh. 35

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 62

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1432

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 682

MUHAMMED BİN MENSÛR ET-TUSÎ

Âlim ve âbid (çok ibâdet eden) bir zât. Künyesi, Ebû Ca'fer'dir. Tûsî diye meşhûrdur. 254 (m. 864) senesinde vefât etti. İsmail bin Aliyye, Süfyân bin Uyeyne, Affân bin Müslim ve Ahmed bin Hanbel hazretlerinin meclisinde bulunup, onların ders ve sohbetlerini dinlemiştir. Kendisinden de, Abdullah el-Begâvî, Yahyâ bin Sa'îd ve diğer âlimler rivâyette bulunmuşlardır. Özellikle Ahmed bin Hanbel hazretlerinden kimsenin rivâyet etmediği şeyleri bildirmiştir. Ma'rûf-i Kerhî ve diğer büyük zâtların da sohbetinde bulundu. Ahmed bin Hanbel'e (r.a.), Muhammed bin Mensûr hakkında sorulduğu zaman: "Onun hakkında hayır ve iyilikten, çok namaz kılan birisi olduğundan başka birşey bilmiyorum" demiştir. Tûsî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Lâ ilahe illallah diyen mü'minlerden bir kısmı, günahları sebebiyle Cehenneme girerler. Bunu gören müşrikler onlara, Lâ ilahe illallah demeniz size faide vermedi. Siz de bizimle beraber Cehennemde yanıyorsunuz, derler.** (Onların bu sözünden) **Allahü teâlâ gazâba gelir ve Lâ ilahe illallah deyip de Cehennemde yanan mü'minleri Cehennemden çıkarır. Onları hayat nehrine atar. Yanıkları iyileşir. Sonra Cennete girerler..."**

Resûlullah efendimizin mübârek hanımlarından Hazreti Ümmü Seleme vâlidemiz şöyle bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yeryüzünde kötülükler ortaya çıktığı zaman, Allahü teâlâ, yeryüzündekilere azâbını gönderir."** Bunun üzerine ben: "Yâ Resûlallah! Onların arasında sâlih kimseler olsa da, Allahü teâlâ yine azâbını gönderir mi?" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Evet, İnsanlara isâbet eden azâb onlara da, onlara da isâbet eder..."** buyurdu.

Muhammed bin Mensûr et-Tûsî'nin kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Kalbde yakîn, dinde vera' (şübhelilerden sakınma), dünyâ için zühdü (dünyâya rağbet etmemek), haya ve ilmin olması, insanın se'âdetine ve akıbetinin iyi olacağına alâmetdir."

"Şu altı şey kendisinde bulunan kimsenin câhil olduğu anlaşılır: Birincisi, sebebsiz yere kızmak; ikincisi, fâidesiz yere konuşmak; üçüncüsü, yersiz nasîhatta bulunmak; dördüncüsü, sırrını herkese söylemek; beşincisi, herkese güvenmek; altıncısı, dostunu, düşmanından ayıramamak."

"Mü'minin dört alâmeti vardır. Sözü Allahü teâlâyı hatırlatır. Susması tefekkür (Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmek ve âhırette başına gelecekleri hatırlamak), bakışı ibret, ilmi hayırdır."

---

1) Tabakât-ı Hanâbile, cild-1, sh. 218

2) Hilyet-ül-evliyâ, cild-10 sh. 216

MUHAMMED BİN MUHAMMED EŞ-ŞÂFİÎ

Büyük âlim İmâm-ı Şafiî hazretlerinin büyük oğlu. İmâm-ı Şafiî'ye, oğlunun ismi nedir, diye sorduklarında, "Ona isimler arasında en çok sevdiğim Muhammed ismini verdim" dedi. İmâm-ı Şafiî hazretleri vefât ettiği zaman, o bülûğ çağına gelmişti. Bu sırada Mekke-i mükerremede bulunuyordu. Künyesi, Ebû Osman'dır. 281 (m. 894) senesinde doğdu. Üç çocuğu vardı. Birisi, Abbâs bin Muhammed bin Muhammed. İkincisi, Ebû Hasen. Bu, daha sütten kesilmeden vefât etti.. Üçüncü çocuğu, Fâtıma'dır.

İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) Muhammed isminde başka bir oğlu daha vardır. Onun künyesi, Ebû Hasen'dir. Ebû Sa'îd bin Yûnus, onun İmâm-ı Şafiî (r.a.) ile birlikte küçük yaşta Mısır'a geldiğini, 231 (m. 845) senesi Şa'bân ayında burada vefât ettiğini bildirmektedir.

Muhammed bin Muhammed, babasından meclislerinde bulunduğu Süfyân bin Uyeyne ve Ahmed bin Hanbel hazretlerinden rivâyetlerde bulunmuştur.

Ebû Osman, Cezîre'de kadılık yaptı. Burada ders verdi. Rivâyetlerde bulundu. O, Halep şehrinde uzun müddet kalıp, kadılık da yaptı.

Ahmed bin Hanbel hazretleri, Ebû Osman'a: "Ben seni üç husûsiyetinden dolayı seviyorum: Birincisi, Ebû Abdullah'ın oğlu (r.a.) olman; ikincisi, Kureyş kabilesinden olman, üçüncüsü, Ehl-i sünnet vel-Cemâat'ten olmandır" demiştir.

Yine Muhammed bin Muhammed eş-Şâfiî, Ahmed bin Hanbel'den (r.a.) şöyle nakleder: "Ben seher vakti altı kişiye duâ ediyorum. Baban İmâm-ı Şafiî de bunlardan birisidir."

---

1) Tabakât-ı Hanâbile, cild-1, sh. 315

2) Tabakât-ı Şâfiiyye, cild-2, sh. 71

3) Târîh-i Bağdâd, cild-3, sh. 198

MUHAMMED BİN NASR EL-MERVEZÎ

Büyük fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 202 (m. 817) senesinde Bağdâd'da doğup, 294 (m. 906) târihinde vefât etmiştir. Babası, Mervli'dir. Nişâbûr'da yetişip, büyüdü. İlim

öğrenmek için, mühim ilim merkezlerini dolaştı. Sonra Semerkand'da yerleşti. Eshâb-ı kiramın ve onlardan sonrakilerin hükümlerle alâkalı fetvâlarını çok iyi bilirdi.

Yahyâ bin Yahyâ en-Nişâbûrî, Abdân bin Osman, Ebû Kâmil el-Cuhderi, İbrâhîm bin Münzir, Ubeydullah bin Muâz, İshâk bin Râheveyh ve daha başka âlimlerden ilim alıp rivâyette bulundu. Kendisinden de oğlu İsmail Muhammed bin İshâk er-Reşâdî, Abdullah bin Muhammed bin Ali el-Belhî gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır. Şafiî âlimlerinden çok istifâde etmiştir. Resûlullah efendimizin hadîs-i şeriflerini ve ma'nâlarını çok iyi bilirdi. Hattâ Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîfi ve Eshâb-ı kirama âit hiçbir söz yoktur ki, onu Ebû Abdullah Mervezî bilmesin dense, bu söz yanlış olmaz diye söylenmiştir.

Âlimler der ki; İbn-i Mübârek, Yahyâ bin Yahyâ, İshâk bin Râheveyh, Muhammed bin Nasr el-Mervezî, Horasan'ın büyük âlimlerindendir."

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

Hakim; "O, büyük bir fıkıh âlimi, asrının en büyük muhaddisi (hadîs âlimi), çok ibâdet eden bir zâttır."

Ebû Bekir es-Sayrafî: "Eğer, Muhammed bin Nasr, "Kasâme" kitabından başka kitap yazmasaydı; bu, onun için, büyük bir âlim olmasına kâfi gelirdi. Fakat o buna rağmen çok kitap yazmıştır."

İbn-i Ahrem: "O ticâret ortağı ile Nişâbûr'da yerleşince, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Daha sonra Semerkand'a gitti. Ortağı Nişâbûr'da kaldı. Orada Muhammed bin Yahyâ'dan sonra müftî ve en önde gelen bir âlim idi. Yahyâ bin Muhammed bin Yahyâ ve ondan sonraki âlimler, onun fazîlet ve üstünlüğünü kabûl etmişlerdir."

Yine o, Ebû Abdullah Mervezî'yi şöyle anlatır: "Ondan daha güzel namaz kılan birisini görmedim. Kulağına sinek konsa, çok da rahatsız etse, yine kendisini ondan korumak için hiçbir hareket yapmazdı. Biz onun güzel şartlarına uygun, huşû' içinde namaz kılışına hayran kalırdık. O, namaz kılarken, yere dikilmiş bir ağaç parçası gibi hareketsiz dururdu. O, güzel huylu bir zât idi."

Muhammed bin Abdülvehâb es-Sekafî şöyle anlatır: "Horasan vâlisi İsmail bin Ahmed, her sene Muhammed bin Nasr'a dörtbin dirhem gönderirdi. Ayrıca, bu kadar dirhem de, kardeşi İshâk'tan ve Semerkandlılardan gelirdi. Onun çoluk-çocuğu olmadığı için, bunları fakîrlere dağıtırdı. Dünyâ malına düşkün değildi."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Mısır'dan, Mekke-i mükerremeye gitmek üzere gemiye binmiştim. Yolda gemimiz battı, bütün eşyalarımız zayi oldu. Sonra bir kara parçasına çıktık ve kurtulduk. Yanımda hizmetçim vardı. Bu sırada çok susadım, hiç su bulamadım. Başımı hizmetçimin kucağına koydum. Artık çaresiz bekliyorduk. Bu sırada bir de ne göreyim. Elinde su testisi bulunan bir adam yanımıza geldi. Testiyi bize uzattı, alıp içtim ve hizmetçime de içirdim. Sonra yanımızdan gitti. Fakat nereden gelip, nereye gitti bilmiyorum."

Emîr İsmail bin Ahmed anlattı: "Semerkand'da bulunuyordum! Birgün bir yerde oturdum. Yanımda kardeşim İshâk da vardı. Biraz sonra, büyük âlim Ebû Abdullah Muhammed bin Nasr geldi. O gelince, ilmine hürmeten ayağa kalktım. Aradan bir müddet geçip, Muhammed bin Nasr gidince, kardeşim İshâk bana, "Sen, koskoca vâlisin, halktan birisi gelince ayağa kalkıyorsun. Böyle idârecilik olmaz, diye sitem etti. O gün ben, kardeşimin bu sözüne çok üzüldüm. Akşam

olup, yatmıştım. Rü'yâda Resûlullah efendimizi gördüm. Herhalde kardeşim İshâk da, yanımda idi. Resûlullah (s.a.v.) gelip, kolumu tuttu ve şöyle buyurdu: **"Ey İsmail! Senin ve oğullarının mülkü dâim olsun. Çünkü sen, Muhammed bin Nasr'a ilminden dolayı hürmette bulundun."** Sonra, kardeşim İshâk'a döndü: **"Senin ve oğullarının mülkü devam etmesin. Çünkü sen, Muhammed bin Nasr'ı küçümsedin"** buyurdu.

Muhammed bin Nasr ihtiyâr iken, bir çocuğunun olmasını arzu ediyordu. Bunu anlatan der ki: "Biz bir gün onun yanında idik. Bu sırada talebelerinden birisi gelip, gizlice ona bir şeyler söylemişti. Bunun üzerine ellerini kaldırıp, **"İhtiyâr olduğum halde bana İsmail'i veren Allahü teâlâya hamd olsun"** (İbrâhîm-39) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Sonra, avuçlarının içini yüzüne sürdü. O bu âyet-i kerîmeyi okumakla üç şeyin sünnet olduğuna işâret etti. Çocuğa isim koymak, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânına karşı hamd etmek, ona İsmail ismini koymak. (Çünkü, çocuğa Peygamberlerin (a.s.) isimlerini koymak sünnettir.)

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 246

2) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 315

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 489

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 650

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 21

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 216

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 78

8) Brockelman sup cild-1, sh. 258

MUHAMMED BİN OSMAN BİN EBÎ ŞEYBE

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Ca'fer olup, adı Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe İbrâhîm bin Osman'dır. Aslen Kûfelidir. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber, ezbere bilen) idi. Muhammed bin Osman marifet ve dehâ sahibiydi. Târih ve diğer sahalarda kaleme aldığı değerli eserleri vardır. Kûfe'den Bağdâd'a gelmiş ve burada hadîs-i şerîfle meşgûl olmuştur. 297 (m. 910) yılında Bağdâd'da vefât etmiştir.

Muhammed bin Osman, bilhassa Bağdâd'da başta babası ve amcası Ebû Bekir Şeybe olmak üzere, el-Kâsım, Ahmed bin Yûnus, Müncâb bin el-Hâris, Sa'îd bin Amr el-Eş'âsî, Muhammed bin İmrân bin Ebî Leylâ, el-Alâî bin Amr el-Hanefî, Yahyâ el-Hâmânî, Yahyâ bin Maîn, Ali bin Medînî ve daha bunlar gibi birçok meşhûr âlimlerden hadîs-i şerîf öğrenmiş ve ilim tahsil etmiştir.

Muhammed bin Osman'dan, Muhammed bin Muhammed el-Bagandî, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, el-Kâdî, el-Muhâmilî, Muhammed bin Mahled, Ebû Amr bin Semmâk, Ebû Bekir en-Neccâd, Ahmed bin Kâmil, İsmail bin Ali el-Hatbî, Ca'fer el-Huldî, Ebû Bekir eş-Şâfiî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Derin ilim sahibi olan Muhammed bin Osman, âlimler tarafından takdîr edilmiştir. Sâlih Cezret, "O, sikadır", İbn-i Adiyy, "Ben, onun münker hadîsini görmedim. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi zikrettim. Abdân'ın söylediğine göre, onda mahzur yoktur" ve el-Berkânî, "Ondan mahzurlu, bir hadîs işitmedim" demektedir. Hattâ yabancı kavimden ba'zı kişiler, Muhammed bin Osman'a "Ey Ebû Ca'fer, biz yabancı kavimdeniz. Bize ilim öğret" dediler. Bunun üzerine

Muhammed bin Osman onlara "Sizin hakkınız var, komşularımın da hakkı vardır (Bağdâdlıların). Ben hasta olursam beni ziyârete geliniz. Ben ölürsem, cenâzemde bulununuz. Kabrimi ziyâret ederseniz, bana duâ ediniz" diye nasîhat ve istekte bulundu.

"İbn-i el-Münâdî, Muhammed bin Osman'ın, büyük bir âlim olduğunu şöyle ifâde etmektedir: "Hadîs âlimlerinin şöyle dediklerini işittik: Kûfelilerin hadîs âlimleri, Muhammed bin Osman, Mûsâ bin İshâk, Matîn ve Ubeyd bin Ganâm'ın ölümüyle son buldu.

Muhammed bin Osman'ın eserleri arasında Târih-i kebîr, es-Sünen fi'l-fıkh, el-Arş ve Saffe adlı eserleri zikredilebilir.

---

1) Târîh-i Bağdâd, cild-3, sh. 42, 47

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh 662

3) Şezerât-üz-zeheb, cild-2, sh. 226

4) Muntazam, cild-6, sh. 95, 96

5) Lisân-ül-mîzân, cild-5, sh. 280, 281

6) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-10, sh. 285

7) Keşf-üz-zünûn, sh. 276, 1438

MUHAMMED BİN SÂLİH (İBN-İ NATTÂH)

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Sâlih bin Mikrân el-Basrî olup, künyesi, Ebû Abdullah, lakabı Ebü't-Teyyâh olup, İbn-i Nattâh diye meşhûrdur. Basra'da doğmuş olup, doğum târihi tesbit edilememiştir. Benî Hâşimin âzâdlı kölelerindendir. Uzun müddet Bağdâd'ta kalmış, büyük hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf öğrenmiş ve orada 252 (m. 866)'da vefât etmiştir.

İbn-i Nattâh; Yûsuf bin Atiyye, Avn bin Kehmes, Münzir bin Zenâd, Ertâf Ebî Hâtîm, Mu'temir bin Süleymân, Ebû Seleme Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Ebî Ubeyde Ma'mer bin Müsennâ, Esed bin Amr, Vâkıdî Ebü'l-Hasen el-Medâinî ve pek çok âlimden hadîs öğrenmiştir. Abbâs bin Ca'fer bin Ebî Tâlib, Abdullah bin Ahmed bin Yûnus, İbn-i Ebiddünyâ, Ahmed bin Ali el-Hazzâz, İbn-i Büceyr, Heysem bin Halef ve pekçok âlim de İbn-i Nattâh'dan hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.

İbn-i Hibbân onu, Sikât kitabında sika (sağlam, güvenilir) râviler arasında zikretmiştir. Onun haberlerinin ekserisi siyer-i Nebîye âit haberlerdir. Peygamberimizin hayâtını anlatan haberleri toplayan bir kitap te'lîf etmiştir. Abbasî devletinin târihini ilk yazan bu zâttır. İfhâz-ül-Arab, el-Büyûtât, ed-Devletü ve Maktel-i Zeyd İbni Ali gibi kitaplar te'lîf etmiştir.

İbn-i Nattâh, Ebû Hatim (Ertât) Abdullah bin Amr, Nâfi', İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.), "Eğer ümmetime zor gelmiyeceğini bilseydim, onlara her namazda misvak kullanmayı emrederdim (ya'nî yapılması farz olurdu)." buyurdu.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 357

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 582

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 227

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 88

MUHAMMED BİN SEHNÛN

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Abdüsselâm Sehnûn bin Sa'îd bin Habîb et-Tanûhî'dir. Aslen Kayravânlı olup, 202 (m. 817 yılında doğmuştur. Muhammed bin Sehnûn, başta babası olmak üzere, birçok âlimden ders almıştır. 256 (m. 870) yılında Sâhil'de vefât etmiştir. Kabri Kayravân'dadır.

Muhammed bin Sehnûn, büyük fıkıh âlimi olan babasından fıkıh öğrenmiştir. Ayrıca İbn-i Ebî Hassân'dan, Mûsâ bin Muâviye, Abdulazîz bin Yahyâ el-Medînî ve diğer ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Bilâhare Medine'de Ebû Mus'ab ez-Zührî ve İbn-i Kâsib'le karşılaşmış ve her ikisinden de istifâde etmiştir.

Muhammed bin Sehnûn, kendisi gibi âlim olan babası vefât edince, onun meclisinde ders vermeye başladı. O, insanlar için huccetti. Asrında ilim bakımından ondan daha mütehassısı yoktu. Nitekim Îsâ bin Sehnûn'a, ilimde kimi daha hayırlı gördüğü sorulduğunda, Muhammed bin Sehnûn'u bildirmiştir. Ayrıca İbn-i Haris "O, mütekaddimînin (ilk gelen âlimlerin) hafızlarından ve münâzaracı âlimlerdendi. Çoğu te'lîf olan kitapları vardır. (200 kadar olduğu söylenir.)" İsmail bin Kâdı İshâk, "O, imâmın oğlu imamdır. Cihâda dâir 20 cüz kitap te'lîf eden, sadece Muhammed bin Sehnûn vardır ve Iraklılara karşı bununla iftihar ediyoruz" demektedir.

Resûlullah (s.a.v.) sünnetine önem veren Muhammed bin Sehnûn, Allah ve Resûlünün emirlerini hatırlayınca ağlardı.

Çok sayıda ve değerli eserleri kaleme alan Muhammed bin Sehnûn'un büyük bir âlim olduğunu, bundan anlamak mümkündür. Zîrâ o, Câmî (fen ilimlerini topladığı meşhûr büyük kitap), fıkıhla ilgili 60'a yakın kitap, Kitâb-üs-siyer, Kitâb fi'l-muallimîn, Risale fi's-sünnet, Kitâb-üt-tahrîm, Münâzara âdabı hakkında bir kitap (2 cüz), Kitâbu tefsîr-il-Muvattâ (4 cüz), Kitâb-ül-huccet ale'l-Kaderiyye, Kitâb-ül-huccet ale'n-Nasara, Kitâb-ül-imâme, Kitâb-ür-red ale'l-bekriyye, Kitâb-ul-vera', Kitâb-ül-îmân, Kitâb-ür-red alâ ehl-iş-şirk, Kitâb-ür-red alâ ehl-il-bid'at (3 kitap), Kitâb-ür-red ale'ş-Şâfiî, Kitâb-ür-red alâ ehl-il-Irak (cevaplardan ibâret 5 kitap), Kitâb-ut-târih (6 cüz) adlı eserlerin sahibidir, İbn-i Sehnûn'un 20 cüz siyer hakkında, 25 cüz emsal hakkında, 20 cüz kaza âdabı hakkında, 5 cüz ferâizle ilgili, 4 cüz ikrâr hakkında, 4 cüz târihle ilgili ve diğerleri de muhtelif ilimler hakkında olmak üzere 100 eserin olduğu da söylenir.

Vefâtından sonra rü'yâda görülen ve kendisine ne hâlde olduğu sorulan Muhammed bin Sehnûn, Allahü teâlânın âhırette kendisine 50 hûrî verdiğini söylemiştir.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb, sh. 234

2) Tezkiret-ül-huffâz, cild-2, sh. 565

3) Şezerât-üz-zeheb, cild-2, sh. 150

4) El-A'lâm, cild-6, sh. 204

5) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-10, sh. 169

MUHAMMED BİN SELÂM EL-BÎKENDÎ

Mâverâünnehir'de yetişmiş meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Selâm bin Ferec es-Sülemî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Bîkendli olduğu için "Bîkendî" denir. Bîkend, Buhârâ yakınlarında bir yerin adıdır. Hadîs ilminde ve diğer ilimlerde büyük bir âlimdir. 227 (m. 841) senesinin Safer ayında 64 yaşında iken vefât etti.

O, Ebû İshâk el-Fezârî, Abdullah bin İdrîs, Huşeym, Mervân bin Muâviye, Abdullah İbni Mübârek, Abd-ül-A'lâ bin Abd-il-A'lâ, Abdülvehhâb es-Sekafî, İsmail bin Iyâş, İsmail bin Ca'fer, İbn-i Uyeyne, Hâlid bin Abdullah, Yezîd bin Hârûn ve daha bir çok âlimden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de oğlu İbrâhîm, İmâm-ı Buhârî, Abdullah İbni Abdurrahmân ed-Dârimî, Ubeydullah bin Vâsıl, Ebû Tâhir Esbât el-Yesa', Ahmed bin Abdurrahmân bin Îsâ es-Sekâfî ve diğerleri ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Muhammed bin Selâm, hadîs imamlarının büyüklerinden idi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yer dolaştı. İbn-i Hibbân ve Mâkûle, onun sika (güvenilir) bir râvi olduğunu bildirdiler. Yahyâ bin Yahyâ şöyle anlatıyor: "Horasan'da iki ilim hazinesi vardı. Bunlardan bin İshâk bin Râheveyh ve diğeri ise Muhammed bin Selâm el-Bîkendî'dir." Sehl bin Mütevekkil, onun; "İlim öğrenmek ve yaymak için seksenbin dinar harcadım" dediğini bildirmektedir. Ubeyd bin Şüreyh, ondan; "Ben, 5000 civarında hadîs-i şerîf ezberledim" dediğini bildirmekte ve "Abdullah bin Selâm, büyük hadîs âlimlerindendi. O çok hadîs-i şerîf ezberlemiş, bunun için birçok seyahatler yapmıştır. Her ilimde çeşitli eserleri vardır. Onunla Ebû Hafs-ı Kebîr arasında yakın dostluk vardı. Halbuki ictihâdları farklıydı" dedi.

Gencer Târihi müellifi de, onun hakkında; "O, her ilme âit eser yazmıştır" demektedir.

İbn-i Ebî Hatim şöyle anlatıyor: Babama onu sordum. Babam da: "O sika, sadûk (rivâyetlerinde sağlam ve doğru) bir râvidir" dedi.

Birgün kendisine birisi geldi ve: "Ey Ebû Abdullah! Ben cinlerin sultânının elçisiyim. Sultânımız sana selâm ediyor ve diyor ki: "Senin bütün meclislerinde, cinler insanlardan fazladır." Sohbetlerinde cinler de bulunur, ondan istifâde ederlerdi. Cinlere de fetvâ verirdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 42

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 212

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 422

4) El-A'lâm cild-6, sh. 146

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 57

MUHAMMED BİN UBEYDULLAH EL-MÜNÂDÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ubeydullah bin Yezîd el-Münâdî'dir. Künyesi, "Ebû Ca'fer"dir. Uzun seneler ilim öğrenip talebe yetiştirdi. Bağdâd'da Ramazan ayında ders verirken, 101 yaşındaydı 272 (m. 885) senesinde Ramazan ayının sonlarına doğru vefât etti.

Muhammed bin Ubeydullah; Secâ' bin Velîd, Hafs bin Gıyâs, Ebû Üsâme, Yezîd bin Hârûn, Affân bin Müslim ve daha pek çok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf aldı. Kendisinden de, başta İmâm-ı Buhârî, Ebû Dâvûd, Abdullah el-Begâvî, Ebû Hüseyn, Muhammed bin Dâvûd el-Fukeyhî, İsmail es-Saffâr ve daha başka meşhûr âlimler hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Meşhûr âlimlerden olan Muhammed bin Ubeydullah, sika (güvenilir), sadûk (rivâyetleri sağlam), insanlar arasında çok sevilen ve çok ibâdet eden bir kimse idi.

İbn-i Ebî Hatim er-Râzî şöyle anlatıyor: "Babamla beraberdim. Ona Muhammed bin Münâdî'den soruldu. Babam: "O, sadûk bir âlimdir. Muharrem diye bilinen şehre yerleşmiştir" dedi.

El-Münâdî, Ömer bin Zîr el-Hemedânî'nin şöyle duâ ettiğini bildirdi: "Ey Allahım! Biz, en çok sevdiğin şey olan, "Senden başka ibâdet edilecek bir ilâh olmadığına inandık" sözü ile sana itaat ettik. Senin hiç sevmediğin şirk (ortak koşmak) ile de sana isyan etmedik. Bu ikisi arasında olan hatâlarımızı bağışla!"

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir:

Eshâb-ı kiramdan Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle bildiriyor: "Resûlullah (s.a.v.) Ubey bin Ka'b'a (r.a.) "Allahü teâlâ, sana Kur'ân-ı kerîm okumanı, yahut okutmanı emrediyor" buyurdular. Ubey bin Ka'b (r.a.) da "Size ismimle mi bildirdi?" dedi. Resûlullah (s.a.v.): "Evet" buyurdular. Ubey bin Ka'b (r.a.): "Rabb-ül-âlemînin yanında zikredildim mi?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): "Evet" buyurdular. Bunun üzerine Ubey bin Ka'b'ın iki gözünden yaş boşandı."

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 302

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 163

MUHAMMED BİN YA'KÛB

Evliyânın meşhûrlarından ve tasavvuf âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ca'fer Feracî'dir. Samarrâlı olup, 280 (m. 884) senesinden sonra Remle'de vefât etmiştir. Haris bin Esed el-Muhâsibî'nin ve zamanındaki diğer tasavvuf âlimlerinin sohbetinde bulunup, tasavvufta yetişmiştir. İbâdetler ile ilgili ilimlerde meşhûr bir âlim olup, çok ibâdet ederdi. Fakirlere ve âlimlere çok yardım eder, borçlu olanların borçlarını öderdi. Tasavvuf ilmine dâir yazdığı eserleri vardır. Bunlardan ikisi meşhûr olup, Kitâb-ul-vera' ve Sıfât-ül-müridîn adlı eserleridir.

İbn-i Merzibân es-Saykıl şöyle anlatmıştır: "Mekke-i mükerremeye gitmek üzere, yola çıkmak için hazırlanmıştım. Bir kişi ile, bu yolculukta arkadaş olmak üzere anlaştık. Yola çıkmadan önce, bize lâzım olacak şeyleri sayarak yanımıza almamız gerektiğini söyledim. Arkadaş olduğum zât, ben hepsini aldım, başka bir şey satın alma, dedi. Beni deniyor zannettim. Nihâyet yola çıktık. Yolculuğumuz sırasında ihtiyâcımız olan yiyeceklerden ve içeceklerden bol bol çıkarıp ikram ediyordu. Kendi kendime, bunlardan ye fakat bedelini ödeyeceksin, diyerek mahcûb oluyordum. Bir taraftan da, fazla çıkarma, bir kısmını yanında taşırsın diyordum. Mekke'ye vardığımızda, yiyecekler karşılığında size ne kadar borcum var hesaplar mısınız ödeyeyim, dedim. Bunun üzerine o zât, sübhânallah, aklına gelen şeye bak, dedi. Ben ısrar ettiysem de kabûl etmedi. Sonra bu zâtın kim olduğunu sorup öğrendim ki, Muhammed bin Ya'kûb imiş."

Muhammed bin Ya'kûb hadîs ilminde de âlim olup, rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ikisi şunlardır: "Kim âhıret amelini dünyâ için yaparsa, onun için âhırette nasîb yoktur." "Bir kimse ilim talebi için çıkarsa, dönünceye kadar Allah yolundadır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 287

2) El-A'lâm cild-7, sh. 145

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 117

MUHAMMED CEVÂD

Oniki imâmın dokuzuncusu. Künyesi, Ebû Ca'fer olup, ismi Muhammed Cevâd bin Ali bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel Âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. Takî lakabı ile meşhûrdur. 195 (m. 810) târihinde, Receb ayının onunda Medine'de doğdu. 220 (m. 835) yılında Zilhicce ayının altısında Bağdâd'da vefât etti. Kabri, dedesi Mûsâ Kâzım hazretlerinin kabrinin arkasındadır.

Muhammed Cevâd (r.a.), Resûlullah efendimizin torunu olup, Hazreti Ali ile Hazreti Fâtıma'nın (r.anhümâ) evlâdlarındandır. Hazreti Hüseyn'in torunlarından olduğu için "Seyyid"dir. Muhammed Cevâd daha küçük yaşta, büyük ve derin bir âlim olmuştur. İmamlığı onaltı sene iki ay ondört gündür. Halîfe Me'mûn, kızı Ümmü Fadl'ı Muhammed Cevâd ile evlendirmiş, Medine'ye göndermiştir. Her yıl halîfe Me'mûn, Muhammed Cevâd'a onbin dirhem gönderirdi. Ali Nakî ve Mûsâ isminde iki oğlu, Fâtıma ve Emmâme isminde iki de kızı vardı. Muhammed Cevâd'ın menkıbeleri ve kerâmetleri çoktur.

Şöyle anlatılır: "Birgün halife Me'mûn ava çıkarken, bir çocuğun oynadığı sokaktan geçti. Geçtiği esnada, bütün çocuklar sokaktan kaçtı. Yalnız İmâm-ı Takî olduğu yerden ayrılmadı. Bunun üzerine halîfe Me'mûn ona yaklaşarak: "Ey çocuk! Bütün çocuklar kaçtığı halde, sen neden kaçmadın?" diye sorunca, İmâm-ı Takî: "Ey Emîr-ül-mü'minîn, yol dar değil ki, kenara çekilip genişleteyim. Suçum yok ki, senden korkup kaçayım. Senin suçsuz kişileri incitmeyeceğine inanıyorum" diye cevap verdi. Bu güzel yüzlü ve sözlü çocuk halifenin hoşuna gitti. Ona "Sen kimin oğlusun?" diye sorunca, "İmâm-ı Ali Rızâ'nın oğluyum" diye cevap verdi. Halife, İmâm-ı Ali Rızâ'yı rahmetle andı. Halife bir müddet gittikten sonra, av kuşu olan doğanı bir gölün yanında serbest bıraktı. Doğan bir süre sonra, pençesinde yarı canlı bir balıkla geri döndü. Halife bu duruma şaşırdı. Av dönüşü, yine aynı yoldan döndüler. İmâm-ı Takî'nin bulunduğu yere gelen halife, "Ey Muhammed! Benim av kuşumun bugün ne avladığını biliyor musun?" diye sordu, İmâm-ı Takî, "Evet, ey halife, Allahü teâlâ suda küçük bir balık yarattı. Halifenin av kuşu da bunu avladı ki, Resûlullahın (s.a.v.) sülâlesinin kerâmetleri meydana çıksın" diye cevap verdi. Me'mûn hayret içinde Muhammed Cevâd'ın yüzüne baktı ve "Sen gerçekten İmâm-ı Ali Rızâ'nın oğlusun" dedi. İmâm-ı Takî'ye ihsân ve ikramda bulunarak, onu yanına aldı.

Bir süre sonra halife Me'mûn meclisinde, "Kızım Ümmü Fadl'ı Muhammed Cevâd'a vermek istiyorum, sizler ne dersiniz?" diye, sorunca, veziri ve yakınları bu sözüne karşı çıkarak, "Bir öksüz çocuğa kızınızı nasıl veriyorsunuz?" diye sordular. Halife onlara, "Küçük yaşta ilim ve ma'rifetine hayran kaldığım için kızımı ona veriyorum. Bağdâd uleması arasında, ona cevap verecek âlim bulamıyorum" dedi. Onlar yine muhalefet edince, halife; "En derin âlimlerden bir tanesini seçiniz. Muayyen bir günde, Muhammed Cevâd ile imtihan ettirelim" dedi. Muhalifler, ulemâ arasında en meşhûr olan Yahyâ bin Eksem'i seçtiler, imtihan günü bütün devlet erkânı ve meşhûr âlimler geldiler. Muhammed Cevâd'ın ilmini anlıyamıyanlar, Yahyâ bin Eksem'e, "Senden Muhammed Cevâd'ı yenmeni bekliyoruz" dediler. Halife Me'mûn, Muhammed Cevâd'ı sağ tarafına, Yahyâ bin Eksem'i sol tarafına oturtarak, Yahyâ bin Eksem'e; "Sen yaşlı olduğun için önce sen sor" dedi. Yahyâ bin Eksem çeşitli ilim dallarından yüze yakın soru sordu. Muhammed Gevâd hepsinin cevâbını eksiksiz ve tam olarak verdi. Hiç itiraz edilecek durum olmayınca, Yahyâ bin Eksem sükût etti. Halife, Muhammed Cevâd'a dönerek: "Sen Yahyâ bin Eksem'e bir soru sor" dedi. Muhammed Cevâd Yahyâ bin Eksem'e dönerek: "Yâ Yahyâ! Sabahın erken saatlerinde bir adam bir kadına bakınca, bu bakış haram oluyor. Kuşluk zamanı aynı erkek, aynı kadına bakıyor, bu bakış helâl oluyor. Öğle zamanı olunca, bu erkeğin bu kadına bakması haram, ikindi zamanı gelince helâl oluyor. Akşam olunca tekrar haram, yatsı zamanında yine

helâl, gece yarısından sonra tekrar haram oluyor. Şafak vakti tekrar helâl oluyor. Bu hanım, bu erkeğe bu zamanlarda neden helâl, neden haram oluyor?" diye sordu. Yahyâ bin Eksem: "Ey Resûlullahın torunu, lütuf edip bu suâlin cevâbını açıklarsanız, bize büyük ihsân etmiş olursunuz" dedi. Bunun üzerine Muhammed Cevâd: "Bu kadın bir câriye imiş. Sabahın erken saatlerinde bir adam ona şehvetle baktı, bu haram idi. Güneş çıktıktan sonra sahibinden satın alınca, kendisine helâl oldu. Öğle zamanı âzâd etti. Yine haram oldu. İkindi zamanı gelince onunla evlendi. Yine helâl oldu. Akşam olunca zihâr denilen yemîni edince, tekrar haram oldu. Yatsı vakti, zihâr yemînin keffâretini verince, tekrar helâl oldu. Gece yarısında tek talak ile boşadı, haram oldu. Sabah olunca bundan vaz geçti. Tekrar helâl oldu" diye bu soruyu açıkladı.

Yahyâ bin Eksem; "Allahü teâlâ senden râzı olsun, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) soyundan olmayana, bu mehâret ve ilim nasîb olmaz" deyince, halife Me'mûn buna sevinerek, o mecliste kızı Ümmü Fadl'ı Muhammed Cevâd'a nikahladı.

Me'mûn kızı Ümmü Fadl'ı Muhammed Cevâd'a nikâh edince, onları Medine'ye gönderdi. Muhammed Cevâd ve hanımı, akşam vakti Kûfe'ye vardılar. Muhammed Cevâd bir mescide girdi. Abdest almak için su istedi. Câminin avlusunda bulunan ve meyve vermemiş olan bir sidre ağacının dibinde abdest aldı. Namaz kıldıktan sonra ağacın yanına geldiler. Ağaç taze meyve vermişti. Meyve çok tatlı ve çekirdeği yoktu. Câmi cemâati o meyvelerden bereketlenmek için yediler.

Ümmü Fadl, bir gün babası halife Me'mûn'a bir mektûb yazarak, İmâm-ı Takî'nin kendisinin üzerine başka bir hanım almak istediğini şikâyet etti. Halife Me'mûn cevap yazarak, "Seni İmâm-ı Takî'ye verirken, Cenâb-ı Hakkın ona helâl ettiğini haram etmedim. Bundan sonra bana bu konuda şikâyet mektûbu yazma" dedi.

Ebû Hâlid adında bir zât şöyle anlatır: "Irak'da iken, Şam'da bir kişinin Peygamberlik da'vâsı ettiği için zincirlere bağlanarak hapse atıldığını duydum. Delice konuşuyor ve acâib bir hikâye anlatıyor, dediler. Ben merak ederek, o tutuklunun yanına gittim. Aklı yerinde idi. Başına gelenleri anlat deyince "Ben Şam'da Hazreti Hüseyn'in başının bulunduğu söylenilen câmide devamlı ibâdet ederdim. Bir gece ibâdet ederken, aniden mübârek yüzlü bir şahıs karşıma çıktı. Bana "Kalk beni takib et" dedi. Az bir süre yürüdükten sonra Kûfe câmisinde kendimi gördüm. Bana "Bu câmiyi tanıyor musun?" diye sorunca, "Evet, Kûfe câmisidir" dedim. Doğrudur dedikten sonra, iki rek'at namaz kıldık. Sonra o zât çıktı. Ben onu takip ettim. Kısa süre sonra kendimi Peygamber efendimizin (s.a.v.) Medine'deki mescidinde buldum. Peygamber efendimize (s.a.v.) selâm verdikten sonra, orada da iki rek'at namaz kıldık. Sonra o zât çıktı. Ben onu takip ettim. Kısa bir süre sonra kendimi Kâ'be'nin yanında gördüm. Kâ'be'yi tavaf ettikten sonra o zât bana, yine "Beni takip et" dedi. Bir müddet sonra o zât kayboldu. Baktım ki, Şam'daki câmideyim. Bu hâle hayret ettim. Bir sene bunun te'sîrinden kurtulamadım. Bir sene sonra yine aynı gece, o zâtı mescidde yanımda gördüm. Bir sene önce yaptığımız herşeyin aynısını yaptık. Benden ayrılacağı sırada kendisine, "Sana bu kuvvet ve kudreti veren Rabbin hakkı için siz kimsiniz?" diye sorduğumda; "Ben Muhammed Cevâd bin Ali Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer Sâdık'ım" dedi ve ayrıldı. Daha sonra ben bu durumu anlattım. Şam'ın vâlisi olan Muhammed bin Abdülmelik duymuş, beni çağırdı. Bana bu hâdiseyi sordu. Ben de başından sonuna kadar anlattım. Sen deli olmuşsun diye beni buraya, ellerimi ve ayaklarımı bağlayarak hapsetti" dedi. Ben durumu vâliye bir mektûb ile bildirdim. Mektûbun arkasına vâli şunu yazmıştı: "Bir gecede o şahsı, Şam'dan Kûfe'ye, Kûfe'den Medine'ye, Medine'den Mekke'ye ve oradan Şam'a götüren kimse, onu bizim zindandan kurtarsın." Ben bunu okuyunca çok üzüldüm. Durumu o zâta

bildirmek için hapishâneye gittiğimde, vâlinin adamları ve bekçiler telâş içinde idiler. Sebebini sordum. Bana: "Zincirlerle bağlı olan deli, bu gece hapishânenin hiçbir kapısı açılmadan, hiçbir duvarı delinmeden kaçmış gitmiş. Kimin tarafından kurtarıldığı bilinmiyor" dediler. Bunu duyunca Allahü teâlâya hamdü senalar ettim. Ve onu oradan, Muhammed Cevâd'ın kurtardığına inandım."

Bir zât anlatır: "Birgün arkadaşımla sefere çıkmak için İmâm-ı Takî hazretlerine veda etmeye gittik. İmâm-ı Takî, bize yarın gitmemizi buyurdu. Arkadaşım benim eşyalarım gitti, diyerek yola çıktı. Gece konakladığı yere sel geldi. Onu alıp götürdü."

Başka bir zât ise şöyle anlatır: "Birgün İmâm-ı Takî'nin huzûruna vardım. Falan sâliha hanım size duâ ediyor, kendisine kefen yapılması için bir elbisenizi istiyor, dedim. Bana, "O sâliha hanımın elbiseye ihtiyâcı kalmamıştır" buyurdu. Ben bu sözün ma'nâsını anlıyamamıştım. Daha sonra duydum ki, o sâliha hanım vefât edeli onüç veya ondört gün olmuş."

İmâm-ı Takî, halife Me'mûn vefât edince, "Bizim kurtuluşumuz otuz ay sonradır" buyurdu. Halife Me'mûn'un vefâtından otuz ay sonra zevcesinin amcası halîfe Mu'tasım ile görüşmek için Bağdâd'a gittiği sırada vefât etti.

İmâm-ı Takî hazretleri buyurdu ki:

"Zulüm ile amel eden, zâlime yardım eden ve bu zulme râzı olan, bu zulüme ortaktır. Zâlimin adâletle geçen günü, kendisine, mazlûmun zulüm gördüğü günden daha ağır gelir."

"Câhiller çoğaldığı için, âlimler garîb oldu."

İmâm-ı Takî hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"İstihâre eden kaybetmedi, istişâre eden pişman olmadı."**

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 271

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 60, 1043

3) Nûr-ül-ebsâr sh. 154

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 175

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 362

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 48

7) Rehber Ansiklopedisi cild-13, sh. 211; cild-12, sh. 290

MÛSÂ BİN DÂVÛD EL-KÛFÎ

Meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Mûsâ bin Dâvûd ed-Dabî el-Hulkânî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Hadîs ilminde yüksek bir âlim ve kuvvetli bir hatîbtir. Aslen Kûfelidir. Sonra Bağdâd'a yerleşti. 217 (m. 832) senesinde vefât etti.

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan Mûsâ bin Dâvûd el-Kûfî; Cerîr bin Hazım, Mübârek bin Fudâle, Nâfi bin Amr el-Cümhî, Yezîd bin İbrâhîm et-Tüstürî, Mâlik bin Enes, Süfyân-ı Sevrî, Şu'be, Süleymân bin Bilâl, Kays bin Rebî, Ebû Bekr el-Medînî, Hammâd bin Seleme ve daha başka âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Halef, Ahmed bin Hanbel Haccâc bin eş-Şâir, Muhammed bin Muammer el-Bahrânî, Muhammed bin Yahyâ bin Abdülkerîm el-Ezdî, Îsâ bin Yûnus et-Tarsûsî, Muhammed bin

Abdülcebbâr el-Hemedânî, Ahmed bin Süleymân er-Rahâvî ve daha birçok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Mûsâ bin Dâvûd-ı Kûfî, hadîs ve fıkıh ilminde büyük bir âlimdir. Arapçayı iyi konuşur ve yazardı. İbn-i Ömer el-Musûlî, Iclî, Ebû Hâtem, İbn-i Hibbân ve daha pek çok âlim onun sika (güvenilir) bir râvi olduğunu bildirmişlerdir.

İbn-i Sa'd diyor ki: "O, hadîs ilminde sikadır, ölünceye kadar Tarsus'ta kadılık (hâkimlik) yapmıştır." Dâre Kutnî de: "O, hadîs-i şerîf ilminde sikadır. Birçok eserleri mevcûttur" dedi.

Nahiv âlimlerinden Câhız'de: "O, gayet fasîh (açık, anlaşılır) konuşan kuvvetli bir hatîb idi" diye bildirdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 38

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 38

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 378

4) El-A'lâm cild-7, sh. 322

5) Tehzîb-üt-tehzîb cild-10, sh. 342

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 204

MÜBERRİD

Kırâat, nahiv ve edebiyat âlimi. Künyesi, Ebü'l-Abbas olup, ismi, Muhammed bin Yezîd bin Abdülekber bin Umeyr bin Hassan bin Süleymân bin Sa'd bin Abdullah bin Zeyd'dir. Hocası, Mâzinî'nin bilgisini takdîr ederek, "hakkı isbât edici" ma'nâsına kullandığı "Müberrid" kelimesi, onun lakabı oldu. Nahiv ilminde değişik bir usûl tâkib eden Kûfeliler, müberrid kelimesini müberred şeklinde söyleyerek, "soğutulmuş" ma'nâsına kullandılar. Basra'da doğan Müberrid, Bağdâd'da yerleşti ve 285 (m. 898) yılında burada vefât etti.

Müberrid, Basra'da devrinin büyük âlimlerinden Ebû Ömer Cermî, Ebû Osman Mâzinî, Ebû Hatem Sicistânî ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Basra dil mektebine mensûb olan Müberrid, zekâsının parlaklığı, hafızasının kuvveti, anlayış ve muhakemesinin fazlalığı sayesinde, daha küçük yaşlarda nahiv ve lügat ilimlerindeki üstünlüğünü, çevresindekilere kabûl ettirdi. 244 (m. 858) yılında bir âyet-i kerîmenin okunuşu ile ilgili, halife Mütevekkil'le Feth bin Hakan arasındaki bir münâzaraya hakemlik yaptı. Devlet adamlarıyla dostluk kurdu. 247 (m. 861) yılında Mütevekkil'in öldürülmesinden sonra Bağdâd'a gelerek, orada yerleşti. Tâhiroğullarından vâli Ubeydullah bin Abdullah bin Tâhir ve kardeşi tarafından himâye edildi. Bağdâd'da yıllarca insanlara ders vermekle meşgûl oldu. İlminin çokluğu ve hafızasının kuvveti ile meşhûr oldu. Dil mes'elelerinde delîl olarak şiir okumadığı bir mes'ele yoktu.

Talebeleri arasında meşhûr âlimler yetişti. Ebû İshâk Zeccâc, İbn-i Keysân, Ebû Bekir Sûlî, İbn-i Dürüsteveyh, Muhammed bin Ebû Ezher, İsmail bin Muhammed Saffâr, Ebû Abdullah Hâkimî, Ebû Sehl bin Ziyâd, Ebû Ali Tavmârîve Nefteveyh gibi âlimler, bunlardan ba'zılarıdır.

Müberrid'in çoğunluğu dil ve edebiyat ilimlerine dâir kırktan fazla eseri vardır. Bunlardan "el-Kâmil fi'l-edeb" adlı olanı, bu tarzda yazılan eserlerin en kıymetlilerindendir. Hadîs-i şerîfler, târihî hâdiseler, hutbe ve darb-ı meseller, târihî rivâyetler ve eski şâirlere âit şiirleri toplamış ve bunların lügat, gramer ve târihî bilgi yönünden değerlendirmesini yaparak, zamanının dil ve edebiyat çalışmalarını kitap hâline getirmiştir. Bu eserin çeşitli zamanlarda şerhleri yapılmıştır.

İlk olarak 1286 (m. 1869) yılında İstanbul'da olmak üzere değişik yerlerde baskıları yapılmıştır. "Muktedâb" adlı diğer bir eseri de nahiv ilmine dâirdir. Kitâb-ül-müzekker ve'l-müennes, Me'aniyy-ül-Kur'ân, Basra nahiv âlimleri tabakâtı, Kitâb-üt-ta'âzî, Kitâb-ün-nesebi Kahtan ve Adnan, el-Maksûr ve'l-memdûd, el-İştikâk, Kavafî adlı eserler onun yazmış olduğu kitaplardan ba'zılarıdır.

Ebü'l-Abbas Müberrid buyurdu ki: "Denilir ki, güzel ahlâka yöneldiğin zaman, haram olan şeylerden sakın. Geçimi ve rızkı en iyi olan, başkasının geçimini üzerine alandır."

Şu mübârek sözler onun eserinden alınmıştır. Âişe vâlidemiz (r.anhâ) buyurdu ki: Resûlullahtan (s.a.v.) işittim. Buyurdu ki; "Bir kimse, insanların kızacakları şeyde Allah'ın rızâsını ararsa, Allahü teâlâ onu, insanlardan geleceklerden korur. Bir kimse, Allahü teâlânın kızacağı şeyde, insanların rızâsını ararsa, Allahü teâlâ onun işini insanlara bırakır."

"Kim, kalbini kibir, riya, haset ve gıybet gibi ma'nevî hastalıklardan temizlerse, Allahü teâlâ da onun bedeni ve a'zâlarıyla, hayırlı, rızâsına uygun işler yapmayı ona nasîb eder."

Hazreti Ömer (r.a.) şöyle buyurdu: "Biz insanların işini kolaylaştırdık. Bizim işlerimiz de kolaylaştırıldı."

Hazreti Ali (r.a.) buyurdu ki: "Savaşta yiğitlik, kızgınlıkta yumuşak huyluluk, ihtiyâç ânında da hakîkî dostluk ortaya çıkar."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 380

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 313

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 114

4) Mu'cem-ül-udebâ cild-19, sh. 111

5) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 430

6) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 117

7) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 269

8) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 210

9) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 190

10) El-Kâmil fi't-târih cild-1, sh. 184

11) Muntazam cild-6, sh. 6

12) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 157

13) Muhtasar fî ahbar-il-beşer cild-2, sh. 61

MÜSLİM BİN HACCÂC

(Bkz. İmâm-ı Müslim)

OSMAN BİN MUHAMMED BİN EBÎ ŞEYBE

Hadîs hafızlarından. Künyesi, Ebû Hasen. 239 (m. 853) senesinde vefât etti. İlim ve hadîs-i şerîf öğrenmek için çok memleketler dolaştı. Şüreyk, Heşîm, İsmail bin Iyâş ve İbn-i Mübârek gibi âlimleri dinledi. Ondan da, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn-i Mâce, Ebû Ya'lâ ve daha başkaları (r.aleyhim) rivâyette bulunmuşlardır.

İbn-i Maîn onun sika ve emîn bir zât olduğunu söyler. Ahmed bin Hanbel hazretlerine onun hâlini sorduklarında, hakkında hayır ve iyilikten başka bir şey bilmiyorum, demiştir."

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

Enes (r.a.) anlattı: Bir defa ben ve Resûlullah (s.a.v.) mescidden çıkıyorduk. Bize mescidin eşiğinde bir adam rastladı. "Yâ Resûlallah! Kıyâmet ne zaman kopacak?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Sen onun için ne hazırladın?"** buyurdu. O zât "Yâ Resûlallah! Ben onun için, çok namaz, oruç ve sadaka hazırlamadım. Fakat Allahü teâlâ ve Resûlünü severim" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"O halde sen sevdiklerinle berabersin"** buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) **"Ağaç, yapraklarını nasıl döküyorsa, Allahü teâlâ da, kendisine hastalık veya başka bir şeyden zarar isâbet eden müslümanın günahlarını öylece döker"** buyurdu.

Câbir (r.a.) anlattı. Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek, "Yâ Resûlallah rü'yâmda başımın vurulup yuvarlandığını, kendimin de peşinden koştuğumu gördüm" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Uykun esnasında şeytanın seninle oynamasını herkese anlatma"** buyurmuştur.

Haris bin Süveyd anlattı: "Abdullah hasta iken onu ziyâret etmek için yanına girdim. Resûlûllahın şöyle buyurduğunu işittim" dedi: **"Allahü teâlâ, mü'min kulunun tövbesine; çorak, helak korkusu olan bir yerde, üzerinde yiyeceği ve içeceği bulunan devesi de yanında olduğu halde uyuyan; uyandığında, devesinin yanından gittiğini gören, sonra onu aramaya çıkan, nihâyet çok susayan, sonra** (kendi kendine) **yerime döneyim de ölünceye kadar yatayım diyen, başını ölmek için dirseğinin üzerine koyan, sonra uyandığında devesini, üzerindeki yiyecek ve içecekle beraber bulan bir kimseden daha çok sevinir."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 278

2) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 283

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 444

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 92

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 35

OSMAN BİN SA'ÎD BİN HÂLİD ED-DÂRİMÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Sa'îd'dir. 200 (m. 815)'de Herat'da doğup, 280 (m. 894) senesinde yine burada vefât etti. Herat'da zamanının en büyük hadîs-i şerîf âlimi idi. Humus'da, Hayve bin Şüreyh, Yahyâ bin el-Vuhâzî, Ebû Yemân el-Humsî'den, Mısır'da, Sa'îd bin Meryem, Nuaym bin Hammâd ve başkalarından, Irak'da, Süleymân bin Harb, Mûsâ bin İsmail'den, Şam'da, Hişâm bin Ammâr ve başka âlimleri dinleyip, rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de Ebû Amr, Ahmed bin Muhammed bin Hîrî, Ahmed bin Muhammed el-Ezher, Ebü'n-Nadr Muhammed bin Muhammed et-Tûsî rivâyette bulunmuştu.

Hadîs ilmindeki hocaları, Ahmed bin Hanbel, Ali bin Medînî, İshâk bin Râheveyh, Yahyâ bin Maîn, fıkıhtaki hocası, Buveytî'dir. Arap dili ve edebiyatı husûsunda ise İbn-ül-A'râbî'den istifâde" etmiştir.

Osman bin Sa'îd, ilim elde etmek, büyük âlimlerin verdiği dersleri dinlemek için çok memleket dolaşmış, zamanının meşhûr âlimlerinin ilim meclislerinde bulunup, onlardan istifâde etmiştir.

O, "Kim, Şû'be bin Haccâc, Süfyân-ı Sevrî, Mâlik bin Enes, Hammâd bin Zeyd, Süfyân bin Uyeyne'nin bildirdikleri hadîs-i şerîfi alıp, toplamamışsa, hadîs-i şerîf husûsunda iflâs etmiştir. (Ya'nî hadîs ilminde hafızlar derecesine ulaşamaz)" demektedir.

Büyük âlim Zehebî de; "İsmi geçen bu âlimlerin ilmini ve rivâyet ettikleri bilgileri elde eden kimse, Sünnet-i seniyye ve diğer din bilgilerinin üçte birini kazanmış olur" buyurdu.

Osman bin Sa'îd bin Hâlid ed-Dârimî'nin büyük bir Müsnedi, ayrıca, bozuk ve sapık bir i'tikâda sahip olan "Cehmiyye"ye karşı reddiye olarak yazdığı eserleri vardır. Onlardan birisi, "en-Nakd Âlâ Bişr el-Müreysî'dir. Bu kitap "Redd-ül-İmâm ed-Dârimî Osman bin Sa'îd Alâ Bişr el-Müreysî el-Anîd" diye neşredilmiştir.

Bişr el-Müreysî'ye karşı yazdığı reddiye kitabında bildirdiği ba'zı hadîs-i şerîfler.

"Eshâbıma dil uzatmaktan sakınınız."

"Kim Eshâbıma dil uzatırsa, Allahü teâlânın la'neti onun üzerine olsun."

"Eshâbım hakkında Allahü teâlâdan korkun."

"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."

"Melekler, talep ettiği şeyden hoşnut olduklarından, ilim öğrenmek istiyen kimse için kanatlarını gererler."

"İlim öğrenmek için yola çıkan kimseye, Allahü teâlâ Cennete giden yolu kolaylaştırır."

"İlim öğrenmek isteyen kimse için, denizdeki balığa kadar, herşey istiğfar eder. Ya'nî Allahü teâlâdan onun af ve mağfiretini dilerler."

"Çalım satarak elbisesini sürükliyen kimseye, Allahü teâlâ kıyâmet gününde rahmet nazarı ile bakmaz."

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Hava sıcak olduğu zaman, Allahü teâlâ yerde ve göktekileri dinler. Bir kişi, "Lâ ilahe illallah. Bugün ne kadar da sıcak! Allahım! Beni Cehennemin hararetinden muhafaza buyur" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ Cehenneme: "Kullarımdan birisi, benim, onu senin hararetinden muhafaza etmemi istiyor. Şâhid ol, ben o kulumu senin hararetinden muhafaza ettim" buyurur. Hava soğuk olduğu zaman, Allahü teâlâ, kullarını dinler. Birisi, "Lâ ilahe illallah! Bugün hava ne kadar soğuk. Allahım! Beni Cehennemin zemherîrinden muhafaza eyle" dediği zaman, Allahü teâlâ Cehenneme: "Kullarımdan birisi zemherîrinden kurtarmamı istiyor. Şâhid ol, ben onu kurtaracağım"** buyurur. Cehennemin zemherîri nedir? Yâ Resûlallah! diye sordular. Resûlullah (s.a.v.): **"Orası, Allahü teâlânın kâfirleri attığı soğuk bir yerdir"** buyurdu.

"Siz, kıyâmet günü Rabbinizi, güneşi ve dolunay hâlinde ayı gördüğünüz gibi görürsünüz."

Aynı kitabında geçen ba'zı âlimlerin sözleri:

İbn-i Mübârek (r.a.): "Biz ilim taleb ettik. Ondan bir şeyler öğrendik. Fakat, edeb öğrenmek istediğimiz zaman, ehlinin kalmamış olduğunu gördük."

Şa'bî (r.a.): "İlmin süsü, ilim ehlinin hilmi, ya'nî yumuşaklığıdır."

Hasen-i Basrî (r.a.): "Gerçek âlim, dünyâya düşkün olmayıp, âhırete ise çok ehemmiyet verir."

Osman bin Sa'îd ed-Dârimî der ki: "Sâlih ve takvâ sahibi âlimler, âlimlerde bulunması gereken vera', çok ibâdet ve edeb gibi husûslara çok dikkat etmişler, bu hasletlerin kendilerinde bulunmamasından çok korkmuşlardır. Onlar ilimde Allahü teâlânın rızâsını gözetmişlerdir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 254

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 176

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1, sh. 221, cild-2, sh. 302, 306

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 621

5) El-A'lâm cild-4, sh. 205

ÖMER BİN ŞEBBE EN-NUMEYRÎ

Hadîs âlimi ve tarihçi. Künyesi, Ebû Zeyd'dir. 172 (m. 798) târihinde doğdu. 262 (m. 876) senesinde Samarrâ'da vefât etti. Babasının ismi Zeyd, lakabı Şebbe'dir. Bağdad'a gelip burada Muhammed bin Ca'fer Gunder, Abdülvehhâb es-Sekafî, Muhammed bin Ebî Adîy, Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân, Abdurrahmân bin Mehdî ve daha birçok âlimden rivâyette bulundu. Ondan da Ebû Bekr bin Ebiddünyâ, Ebû Şuayb el-Harrânî, Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Yahyâ bin Sa'îd, Muhammed bin Zekerriyyâ ed-Dakkâk gibi âlimler de ondan istifâde etmişlerdir:

Ömer bin Şebbe kendisi şöyle anlatır: "Büyük hadîs âlimi Vekî bin Cerrah, şehre gelmişti. Onun yanına girmek istedim, fakat küçük olduğumdan bana müsâade etmediler. Gece kendisini rü'yâmda gördüm. Dicle kenarında, bir testiden abdest alıyordu. Ona: Ey Ebû Süfyân! (Vekî' bin Cerrâh'ın künyesidir.) Bana bir hadîs-i şerîf oku da ezberliyeyim, dedim. Bana bir hadîs-i şerîf okudu. Onu rü'yâda ezberledim."

Ömer bin Şebbe'nin hayatını yazanlar, onun fakîh (fıkıh âlimi), edîb (edebiyatçı), kırâatleri, (Kur'ân-ı kerîmin çeşitli okunuşlarını) iyi bilen, târihî haber ve hâdiselerde, muharebelerde derin bilgi sahibi ve rivâyetlerinde güvenilir bir âlim olduğunu bildirmişlerdir.

Ömer bin Şebbe, felsefenin İslâm âlemine girdiği bir asırda yaşadı. Felsefe, özellikle, Ehl-i bid'at'den olan mu'tezile üzerinde çok te'sîrli oldu. Nihâyet mu'tezile, Ehl-i sünnet i'tikâdına (inanışına) ters düşen "Kur'ân-ı kerîm mahlûktur" iddiasında bulundu. Halbuki, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre, "Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir." Me'mûn zamanında "Kur'ân-ı kerîm mahlûktur demiyen büyük âlimlere çok eziyet ve işkence yapıldı. Bu sırada ilk hedef hadîs âlimleri olmuştur. Daha sonra, bu sıkıntılı durum, fıkıh âlimlerini de içerisine aldı. Öyle oldu ki, sanki bütün bu eza ve cefâlar, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin üzerinde toplandı. Hapsedildi. Dövüldü. Hiçbir âlime yapılmayan eziyetler yapıldı.

Ömer bin Şebbe'ye de Samarrâ'da, "Kur'ân-ı kerîm mahlûktur" demesi söylendi. Fakat o, "Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır, mahlûk değildir" cevâbını verdi. Bu yüzden bütün kitaplarını yağmaladılar. Bunun üzerine evinden dışarı çıkmadı. Kimseyle konuşmadı.

Bu hâdiseyi anlatan Ebû Alî Anzî der ki: "Fakat ben onun yanından ayrılmadım. Söylediklerini yazıyordum. Bana öğretmesi husûsunda yaptığım hiçbir teklifi red etmemiştir."

Ömer bin Şebbe, târih, edebiyat, lügat ve dînî mevzûlarda eserler vermiştir. Bunların bir kısmı şunlardır:

1. Ahbâr-ı benî Numeyr, 2. Ahbâr-ül-Medîne, 3. Târih-ül-Basra, 4. Umerâ-ül-Medîne, 5. Kitâb-üs-Sultân

Medine Târihi adlı eserinde bildirilen hadîs-i şeriflerden ba'zıları:

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim mescidde kayıp arayan birisini duyarsa, Allahü teâlâ onu sana ulaştırmasın, desin. Çünkü mescidler bunun için yapılmamıştır."**

Muhammed bin Abdurrahmân bin Sevbân rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.): **"Kim mescidde ticâret malı satarsa, (Allahü teâlâ ticâretinde kazanç bırakmasın) deyiniz"** buyurdu.

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 47

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-7, sh. 460

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 440

4) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 208

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 218

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 516

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 146

REBÎ' BİN SÜLEYMÂN

İmâmı Şafiî hazretlerinin talebelerinden. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. 174 (m. 790) senesinde doğup, 270 (m. 884) târihinde vefât etmiştir. İmâm-ı Şafiî hazretlerinden çok rivâyette bulunmuştur. Mısır'da, İbn-i Tolun Câmii'nde ilk hadîs-i şerîf yazdıran odur. Kendisi bu câmide müezzin idi. İmâm-ı Şafiî hazretleri: "Rebî' bin Süleymân kadar, kimse bana hizmette bulunmamıştır." buyurmuştur. İmâm-ı Şafiî hazretleri onu çok severdi. Rebî şöyle anlatır: "Vefâtına yakın, İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) yanına girmiştim. Yanında, Buveytî, Müzenî, İbn-i Abdülhakem vardı. Onlara, durumları ile alâkalı olarak söyliyeceğini söyledikten sonra, bana da: "Ey Rebî' kitaplarımın yayılmasında en fâideli sen olacaksın" buyurdu. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin vefâtından sonra, ikiyüz civarında kişi, Rebî' bin Süleymân'a, kendisinden İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) kitaplarını yazmak için gelmişlerdir.

Rebî' bin Süleymân, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin çok hizmetinde bulundu. Ondan çok şeyler öğrendi. Ondan rivâyetlerde bulundu. İmâm-ı Şafiî'den başka, Abdullah bin Vehb, Abdullah bin Yûsuf et-Tinnisî, Eyyûb bin Süveyd er-Remlî, Yahyâ bin Hassan ve daha başka âlimlerden rivâyetlerde bulundu. Ondan da, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn-i Mâce, Ebû Zür'a, er-Râzî, Ebû Hâtem ve daha başka âlimler rivâyette bulunmuştur.

Büyük âlim Halîl "İrşâd" isimli eserinde, Rebî'in sikalığı (güvenilirliği) üzerinde ittifâk olduğunu söyler.

Rebî' bin Süleymân'ın (r.a.) İmâm-ı Şafiî'den rivâyet ettiği sözlerden ba'zıları:

"Kime nasîhat edilir de, bu nasîhatten istifâde etmezse, o kimsenin iyilikten nasîbi yoktur. Malaya'nîye (dünyâ ve âhıretine fâide vermiyen şeylere) dalan kimse kınanır ve ayıplanır."

"Doğru ve yalan, ciddî ve şaka olsun, yemîn etmem."

"Akıllı, zekî ve anlayışlı kimse insanların ba'zı kusurlarını görmemezlikten gelendir."

İmâm-ı Şafiî hazretleri, yemekte şunlara dikkat etmeyi söylerlerdi: "1. Yemekten önce ve sonra elleri yıkamak. 2. Yemek koyacak bir sahan, bıçak ve kepçe bulundurmak. 3. Sağ ayağı dikip, sol ayak üzerine oturmak. 4. Lokmayı küçük almak. 5. Ağıza alınan lokmayı iyice çiğnemek. 6. Parmağa sürülen yemeği yalamak. 7. Büyüklerden önce, yemeğe eli uzatmamak. 8. Önünden yemek. Az konuşmak ve yemek yiyenlerin yüzüne bakmamak."

"En fâideli zâhire (azık) takvâ, en zararlısı, başkalarına düşmanlıktır."

"İmâm-ı Şafiî, (r.a.) hasta olmuştu. Yanına gittim. "Allahü teâlâ, zayıflığını kuvvetlendirsin" dedim. Bunun üzerine bana: "Eğer Allahü teâlâ, benim zayıflığımı arttırsaydı, ben ölürdüm" dedi. O zaman ben: "Vallahi, bu sözümle iyiliğinizi kast ettim" dedim, İmâm-ı Şafiî (r.a.) bana, "Ben kesin olarak inanıyorum ki, kötüler mahiyette de söylesen, sen yine de bu sözünle iyiliğimi kastedersin. (Ben senin sözünde kötülük kast edeceğini düşünmem)" Bir rivâyette İmâm-ı Şafiî hazretleri Rebî'ye, "Allahü teâlâ senin kuvvetini arttırsın. Zayıflığını azaltsın" şeklinde şöyle demiştir:

"Sabrını güzel yap. O ne güzel ferahlık verici bir şeydir. Kim Allahü teâlâdan korkarsa, ona eziyet ve sıkıntı dokunmaz. Allahü teâlâdan hayır ve iyilik umanlar, umduklarına kavuşurlar."

"Kardeşlik ve dostluğunda samimî olan kimse, kardeşinin kusur ve ayıplarını örtüp, bunları affeder."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 132

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 586

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 245

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 159

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 291

6) El-A'lâm cild-3, sh. 14

SA'ÎD BİN MENSÛR HORASÂNÎ

Hadîs ve tefsîr âlimi. İmâm-ı Mâlikîn talebelerinden, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in hocalarındandır. Hadîs ilminde imâm olup, müctehid idi. Üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber ezberden bilirdi. Horasan köylerinden Cürcan'da doğdu. Babası Mensûr bin Şu'be, künyesi Ebû Osman'dır. Kendisine Talakânî, Belhî, Mervezî ve Horasânî nisbetleri verildi. Çeşitli şehirlerde ilim tahsil edip, talebe yetiştirdi. Mekke'de bulunduğu sırada, 227 (m. 842) senesinde vefât etti.

Sa'îd bin Mensûr hazretleri, ilim öğrenmek için bütün ilim merkezlerini gezdi. Ömrünü, Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmeye vakfeden bu büyük âlim, başta İmâm-ı Mâlik olmak üzere, Hammâd bin Zeyd, Ebû Kudâme, Haris bin Ubeyd, Dâvûd bin Abdurrahmân, İbn-i Ebî Zinâd, Ebû Şihâb Abdürrabbi bin Nâfi', İbn-i Ebî Hâzim, Dâreverdî, Felîh, Ebû Ahvâs, İbn-i Uyeyne, Mehdî bin Meymûn, Ebû Avâne ve zamanının âlimlerinden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf

rivâyet etti. Mekke'de yerleşerek, hadîs ilminde Hicaz'ın imâmı oldu. Hocalarından öğrendiği ilimleri, yüzlerce talebesine anlattı. Duyduğu hadîs-i şeriflerden seçtiklerini, "Müsned"inde yazarak daha sonra gelen müslümanların istifâdesini kolaylaştırdı. Kendisinden sonra gelen hadîs âlimleri, onun rivâyetlerinde sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler. Ahmed bin Hanbel hazretleri onu hadîsteki sağlamlığı dolayısıyla çok överdi. İmâm-ı Müslim, Sahîh'ine yazdığı hadîs-i şeriflerin sıhhatinin Sa'îd bin Mensûr hazretleri tarafından tasdîk edilmiş olmasına dikkat ederdi. Kütüb-i sittenin hepsinde rivâyetleri mevcût olan Sa'îd bin Mensûr'dan, Harb-i Kirmanî, 219 (m. 834) yılında onbin hadîs-i şerîf yazdı. Daha sonra onları ezberledi ve kitap hâline getirdi.

Birçok insanın ilminden istifâde etmek için meclisine koştuğu Sa'îd bin Mensûr'dan (r.a.), başta Kütüb-i sitte ismiyle ma'rûf altı büyük hadîs kitabının müelliflerden İmâm-ı Müslim ve Ebû Dâvûd olmak üzere, el-Bâkûn vasıtasıyle, Yahyâ bin Mûsâ, Ebû Serv, Abdullah Dârimî, Muhammed bin Ali bin Meymûn-i Rakkî, Abbâs bin Abdullah-ı Sîndî, Ömer bin Mensûr-ı Nesâî, Zühlî, Ebû Hâtem, Ebû Bekr-i Esrim, Harb-i Kirmanî, Ahmed bin Hanbel, Hasen bin Muhammed Za'ferânî, Ebû Zür'a Dımeşkî, Muhammed bin Ali bin Zeyd-i Sâig, Beşîr bin Mûsâ, Ahmed bin Hâlid-i Halebî ve diğer muasır âlimler hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ahmed bin Necdet bin Uryan ve Hemmâr ise "Sünen"in tamamını rivâyet ettiler.

Sa'îd bin Mensûr hazretleri, Enes bin Mâlik'in (r.a.) "Resûlullaha (s.a.v.) on sene hizmetçilik ettim. Bana bir kerre "üf" demedi. "Şunu niçin böyle yaptın, bunu niçin yapmadın?" buyurmadı." dediğini rivâyet etti.

Sa'îd bin Mensûr (r.a.), Hâlid bin Abdullah'dan nakleder Sahâbe-i kiramdan (r.anhüm) en son vefât eden Ebû Tufeyl'den (r.a.) "Resûlullahı (s.a.v.) gördün mü?" diye sordum. "Evet, beyaz, sevimli yüzlü idi" cevâbını verdi.

Rivâyetlerinden ba'zıları: Resûlullahı (s.a.v.) buyurdular ki;

"Şüphesiz ki, bana malı ve sohbeti husûsunda insanların en cömerdi Ebû Bekr'dir. Ben dost edinecek olsaydım, mutlaka Ebû Bekr'i dost ittihaz ederdim."

"Siz salevât okuyunuz. Salevâtınız, nerede olursanız olunuz bana ulaşır."

"Hasta ziyâreti yapan, geri dönünceye kadar Cennetin hurmalık yolundadır."

Birçok eser te'lîf eden Sa'îd bin Mensûr hazretlerinin "Sünen"i ve "Tefsîr"i meşhûrdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 232

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 89

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 159

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 416

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-6, sh. 376

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 449

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 62

SÂLİH BİN AHMED BİN HANBEL

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Hanbelî mezhebinin imâmı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin büyük oğludur. Künyesi, Ebû Fadl'dır. 203 (m. 818) senesinde doğdu. 266 (m. 879)'da

İsfehân'da vefât etti. İlmi babasından öğrendi. Babasından, Ali bin Velîd et-Tayâlisî'den, İbrâhîm bin Fadl ez-Zârî'den hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etti. Kendisinden ise oğlu Züheyr, Ebû Kâsım Begâvî, Muhammed bin Ca'fer el-Harâitî, Yahyâ bin Sa'îd, Abdurrahmân bin Ebî Hatim ve diğer âlimler hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmişlerdir.

Sâlih bin Ahmed, babasından ders almak sûretiyle ilim öğrenmiştir. Horasan'dan ve diğer yerlerden çok kimse kendisine mektûb yazarak, ilmî mes'eleler sorarlardı. O da, babasından öğrendiği bilgileri mektûblar yazarak uzakta olanlara bildirirdi. Dîne çok hizmet etmiş ve bu husûsta üstün gayretler sarf etmiştir. Dünyâya düşkünlük göstermemiştir. Muhammed bin Abbâs şöyle nakletmiştir: "Sâlih bin Ahmed İsfehân'a gittiğinde, önce bir mescide girip, iki rek'at namaz kıldı. O namaz kılarken meşhûr âlimler ve halk etrâfında büyük bir kalabalık hâlinde toplandı. Onlara ilmî mes'eleler anlatıp, hadîs-i şerîf okudu. Bir müddet sonra, o büyük kalabalık arasında ağlamaya başladı. O kadar ağladı ki, yanındaki âlimler de kendilerini tutamayıp gözyaşı döktüler. Sohbeti bitirdikten sonra, âlimler yanına yaklaşıp: "Niçin ağladınız. Bizim şu memleketimizde sizi sevmeyen bir tek kişi bile yok" dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "Niçin ağlıyorum biliyor musunuz? Merhum babamı hatırladım. Yanına dünyâya düşkün olmayan, zâhîd kimseler gelince, onları medheder ve bana da onlar gibi olmamı söylerdi." Bu sözleri söylediğinde üzerinde eski bir elbise vardı... Daha sonra da yakınlarına o eski elbisesini göstererek "İşte beni görüyorsunuz, bununla ölüyorum" demiştir.

Babasının şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Kabir azâbı hakdır, vardır. Onu ancak dalâlette, sapıklıkta olanlar inkâr eder."

"Şeytan, her müslümana musallat olur. Namaza durunca çeşitli ihtiyâçlarını ve arzu ettiği şeyleri aklına getirir. Kalbini meşgûl eder. Böylece namazını ifsâd etmeye uğraşır. Bir defasında bana musallat olmuştu. Namaza durup, iki rek'at kıldım. Üç rek'at kıldın diye vesvese verdi. İtibar etmedim. Namazı bitirinceye kadar vesvese vermeye uğraştı."

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 173

SÂLİH BİN İSHÂK EL-CERMÎ

Fıkıh, hadîs, nahiv ve lügat âlimi. İsmi, Sâlih bin İshâk el-Cermî, el-Basrî'dir. Künyesi Ebû Amr olup, lakabı Kelb ve Nebbâh'dır. Yemen kabilelerinden Cerm bin Reyyân'ın âzâdlı kölesidir. Basra'da doğmuş, Bağdâd'a yerleşmiş ve orada 225 (m. 839)'de vefât etmiştir.

Büyük lügat âlimi Ahfeş, Yûnus bin Habîb ve başkalarından nahiv ilmini öğrendi. Esmâî, Ebû Ubeyde, Ebû Zeyd el-Ensârî ve onların zamanındaki âlimlerden de, lügat ilmini öğrenmiştir. Yezîd bin Zerî', Yahyâ bin Kesîr el-Kâhilî'den hadîs-i şerîf okudu. Ahmed bin Mülâ'ib el-Mahramî, Ebû Halife el-Cemhî ve Müberred de, Ebû Amr el-Cermî'den hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Haberleri güzel, hadîsleri sağlam olan bir zât idi. Haramlardan sakınan, şüpheli olan şeyleri terk eden bir zât olan Sâlih bin İshâk, dînine son derece bağlı, doğru îmân sahibi (Ehl-i sünnet i'tikâdında), hâli, kâline (söylediğine) uygun, dînini yaşayan, Allahü teâlâdan korkan bir zât idi. İsrâ sûresi 36. âyetini, **"Hakkında ma'lûmat sahibi olmadığın bir şeyin ardınca, gitme"** buyurulan yere kadar okudu ve sonra "Görmediğini gördüm deme, işitmediğini işittim deme" buyurup, âyet-i kerîmenin devamı olan **"Çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan mes'ûl olacaktır"** kısmını okudu.

Lügat ve nahiv ilminin büyük üstâdlarından olan Ebû Amr el-Cermî, Sîbeveyh'in nahiv ilmine âit kitabını en güzel bilen, bunu talebelerine okutan, zamanında nahiv ilminde otorite olan bir zât idi. Tasnif etmiş olduğu kitaplar ise şunlardır: Kitâb-ül-muhtâr fi'n-nahv, et-Tenbîh, Kitâb-üs-siyer, Kitâb-ül-ebniye, Kitâb-ül-arûz, Garîb-ü Sîbeveyh.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 313

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 485

3) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 162

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 8

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 57

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 3

SÂLİH BİN MUHAMMED

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ali'dir. Cezere diye meşhûrdur. 210 (m. 825) senesinde Kûfe'de doğup, 293 (m. 906) senesinde vefât etti. Hadîs-i şerîf imâmlarındandır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) gelen haberler ve nakleden zâtlar hakkında ona müracaat edilirdi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yerler dolaştı. Şam, Mısır ve Horasan'da zamanın tanınmış âlimleri ile görüştü. Bağdâd'da kaldı. Sonra Buhâra'ya gitti. Orada yerleşti. Hadîs-i şerîfleri, ehil olan âlimler yanında öğrendi. Uzun müddet yanında kitap olmadan, ezberden hadîs-i şerîf öğretti. Sa'îd bin Süleymân, Ali bin Ca'd, İbrâhîm bin Haccâc es-Sâmî, Yahyâ bin Maîn gibi büyük âlimlerin verdiği dersleri dinledi. O, hadîs ilminde çok dirayetli ve ehil bir âlim idi.

Sâlih bin Muhammed şöyle bir hikâye anlatır: "Bağdâd'da iki şâir vardı. Birisi hadîs-i şerîf âlimi, diğeri ise, bid'atve dalâlet ehlinden olan Mu'tezile i'tikâdında idi. Mu'tezile'ye mensûb olanı benim yanıma geldi. Bana çok yazıyorsun. Bu kadar çalışma. Gözlerin gider. Belin kamburlaşır, sonra ölürsün deyip, kitabımı aldı ve üzerine şunları yazdı: "Şüphesiz okumak, ilim öğrenmek, onunla meşgûl olmak, zillet, darlık ve kederlerin kaynağıdır." Sonra gitti. Hadîs âlimi olan zât gelince, onun yazdıklarını okudu ve: "Yalan söylemiş, onun sözünün aksine, çok yazıp okumakla, insanın kıymeti yükselir, ilmi artar, ismi, Resûlullah efendimizin ismi ile, kıyâmete kadar devam eder" dedi. Sonra o da şunları yazdı: "Şüphesiz, yazma ve okuma ile meşgûl olmak, takvâ (Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmak) ve zühdün ve yükselmenin temelidir."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 322

2) El-A'lâm cild-3, sh. 195

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 631

SEHL BİN ABDULLAH TÜSTERÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed'dir. 200 (m. 815)'de doğdu. Dayısı Muhammed bin Süvâr'ın sohbetlerinde yetişti. Hacca gidince orada Zünnûn-i Mısrî'yi gördü ve ona talebe oldu. Tasavvuf ehlinin büyüklerinden ve müctehidlerinden olup, zamanının sultânı, hakîkatin delîli idi. Az yemek, az uyumak, çok ibâdet yapmak, riyâzet ve kerâmette eşi yoktu. 283 (m. 896)'de Basra'da vefât etti.

Kendisi şöyle anlatır: Üç yaşında iken gece kalkardım. Dayım Muhammed bin Süvâr gece ibâdet eder, ağlar ve bana: "Sehl yat uyu, kalbimi meşgûl ediyorsun" derdi. Ben ise onu yine gözetlerdim. Öyle bir hâl aldım ki, dayıma, "Bana garîb bir hâl oluyor, başımı arşın önünde secdede buluyorum" dedim. "Oğlum bu hâlini kimseye söyleme, bundan sonra yattığında dilinle üçer defa (Allahü teâlâ benimledir, beni görüyor, her sözümü duyuyor) de!" buyurdu. Bir süre sonra, buna devam ediyorum dedim. Her gece yedi defa söyle buyurdu. Daha sonra, yine devam ediyorum, dedim. Onbir defa söyle buyurdu. Söyledim. Ve kalbimde bir tatlılık buldum. Bir sene geçince, dayım bana: "Sana öğrettiğimi iyi muhafaza et ve hep o hâlde ol! Ölünceye kadar bırakma. Dünyâ ve âhırette mükâfatını alırsın" buyurdu. Yıllarca devam ettim. Sonra dayım bana: "Sehl, Allahü teâlânın kendisiyle olduğunu bilen, hiç günah işliyebilir mi? Hep böyle bil, günah işlemezsin" buyurdu. Sonra beni mektebe gönderdiler. Kur'ân-ı kerîmi öğrendim. Yedi yaşında iken oruç tuttum. Yiyeceğim sadece arpa ekmeği idi. Oniki yaşında iken, bir mes'eleye takıldım. Kimse çözemedi. Basra'ya gitmek istedim. Gönderdiler. Basra âlimlerinden sordum. Hiç kimse cevap veremedi. Abadan'a gittim. Habîb İbni Hamza'ya sordum. O cevaplandırdı. Yanında fazla kalmadım ama, ondan çok istifâde ettim. Sonra Tüster'e geldim. İbâdet, riyâzet ve mücâhedeye koyuldum.

Ömrünün sonunda, el ve ayakları hareket etmez olmuştu. Namaz vakti gelince, el ve ayakları açılır, namaz bitince, eskisi gibi hareketsiz olurdu. Birgün zikirden bahsederken: "Allahü teâlâyı hakkıyla zikr eden, ölüyü diriltmeği kast ederse, dirilir" dedi ve elini önünde duran bir sakata sürdü, sakat iyileşip, ayağa kalktı.

İmâm-ı Yâfiî, Sehl bin Abdullah Tüsterî'nin bir talebesinden şöyle nakleder: Sehl bin Abdullah'a otuz sene hizmet ettim. Gece veya gündüz yatıp uyuduğunu görmedim. Sabah namazını yatsının abdesti ile kılardı. İnsanlardan ayrılıp, Basra ile Abadan arasındaki bir adaya gitti. Bunun sebebi de şu idi. Bir sene hacdan dönen birisi, bir kardeşine, "Ben Sehl bin Abdullah'ı Arafat'ta vakfede gördüm" dedi. Kardeşi o kimseye, "Arefeden önceki gün, ben onun yanında idim" dedi. Diğeri ise, "Ben Sehl'i Arafat'ta vakfede gördüm. Yalan söylüyorsam karım boş olsun" dedi. "Kardeşi kalk, gidip kendisine soralım" dedi. Kalkıp yanına geldiler. Hâdiseyi anlattılar ve bu yemînin hükmü nedir? dediler. "Niçin böyle şeyler konuşuyorsunuz? Allahü teâlâ ile meşgûl olun" deyip, hacıya döndü ve: "Hanımından boş değilsin ama, gördüğünü kimseye anlatma" buyurdu.

Sehl-i Tüsterî hazretleri, Basra'da bir gün parmağını sarmıştı. Bu durumu gören birisi: "Niçin parmağını sardın?" diye sorunca," Ağrıyor da onun için" diye cevap verdi. Bunu soran kimse bir müddet sonra Mısır'a gitmişti. Burada Zünnûn-i Mısrî hazretlerini gördüğünde, onun da parmağı sarılı idi. Aynı soruyu ona da sordu. "Niçin parmağını sardın?" "Falan zamandan beri ağrıyor, o sebepten sardım" diye cevap verdi. Soran zât diyor ki: "Ben o zaman anladım ki, Zünnûn hazretlerinin parmağı ağrıyordu. Sehl-i Tüsterî hazretleri de, hocasına uymak için parmağını sarmıştı."

Bir yolculuğunda abdest almak istedi. Suyu yoktu. Üzüldü. O anda birisi, içi su dolu yeşil bir ibrik getirdi, önüne koydu ve gitti.

Bir Cum'a namazından önce evine bir kimse geldi, içeride büyük bir yılan gördü. Durakladı. Sehl-i Tüsterî hazretleri, "İçeri gir! Kişi, yer yüzündeki yılandan bu kadar korkarsa, âhıretteki yılanlardan daha çok korkması lâzım değil mi?" buyurdu. Sonra yılanı tuttu. Beni başka bir odaya aldı. "Kişi dünyâda yılanlarla arkadaşlık edebilirse, mezarda diğer yılanlar, çıyanlar ona

dokunmaz" buyurdu ve "Cum'a namazı kılar mısın?" buyurdu. O zât, "Câmi ile aramız bir günlük mesafedir" dedi. Sehl hazretleri onun elini tutup, hemen câmiye getirdi. O kimse dedi ki: Birlikte namaz kıldık. Sonra çıktı. Câmiden çıkanlara bakıp: "Lâ ilahe illallah diyen çoktur, ama ihlâs sahipleri azdır" buyurdu.

Birgün müslüman olmayan biri yoldan geçiyordu. Sehl hazretleri talebelerine onu gösterip, buyurdu ki: "Bu adamda müslümanlık alâmeti var!" Aradan birkaç sene geçtikten sonra Sehl-i Tüsterî hazretleri vefât ettiler. Talebelerinden biri hocasının mezarını ziyâret ederken, o adam da yakından geçiyordu. Hocasının sözleri hatırına gelerek hemen yanına vardı. Ona hocasının kendisi hakkındaki sözlerini anlattı. Bunun üzerine o adam dedi ki: "Gel Bakalım! Mezarına varalım. Bana müslüman ol desin, ben de müslüman olayım!" Beraberce kabre vardılar. O anda kabirden şöyle bir ses işittiler: "Ey falan! Cehennem ehlinden, Cennet ehli daha üstündür!" Adam bu sözü işitince, şehâdet getirip müslüman oldu.

Talebesi Abdurrahmân bin Ahmed: "Efendim, abdest alınca ekseriya uzuvlarımdan akan su, altın ve gümüşten bıçak oluyor" deyince, Sehl hazretleri: "Bilmez misin ki, çocuklar ağlayınca, meşgûl etmek için ellerine silâh verirler" buyurdu.

Sehl hazretlerinin yanına köse bir adam geldi. Sakalının gelmesi için duâ istedi. Sehl hazretleri buyurdu ki: "Ey genç! Elini yüzüne sür, elini yüzüne sür!" Bu sözü bir kaç defa tekrarladılar. Adam söyleneni aynen yaptı. Hemen o dakikada eline bir tutam sakal geldi.

Kendisi anlatıyor: "Anamdan bana çok mal kalmıştı. Hemen fukarayı çağırıp hepsini onlara dağıttım. Kimde alacağım varsa, onları da bağışladım. Ondan sonra da Kâ'be'ye gitmek için yola çıktım. Yolda kendi kendime: "Ey nefs! Artık, iflâs ettin. Benden isteyeceğin hiçbir şey kalmadı. Zâten isteyecek olsan da, bir şey bulamayacaksın" dedim.

Küfe şehrine uğradığında, nefsi, balık ile ekmek istedi. Her ne kadar bu isteği yapmamaya çalıştı ise de, nefsinin arzusu çok şiddetli idi. Nefsimi Mekke'ye kadar incitmeyeyim, diye düşündü. Şehirde bir un değirmenine rastladı. Değirmenin dolabına bir at koşmuşlar, durmadan buğday öğütüyorlardı. Değirmenciye yaklaşarak, "Bu iş için ata günde ne kadar kira veriyorsunuz?" dedi. Değirmenci, "Günde iki akçe ödüyoruz" deyince, bu işi bir gün de ben yapayım. Bana da bir akçe verir misiniz?" dedi. Değirmenci buna râzı oldu. Akşama kadar, nefsine eziyet için dolabı döndürdü. İşi bırakınca ona bir akçe verdiler. Gidip onunla balık ekmek aldı ve nefsine; "Her ne zaman benden birşey isteyecek olursan, sana lâyık olan böyle bir hizmeti gördürür, ondan sonra da mâkul isteklerini yerine getiririm" dedi."

Ölüm döşeğinde yatarken Sehl bin Abdullah'a bir zât: "Efendim, senden sonra minbere kim çıksın?" diye sorunca, Sehl-i Tüsterî (r.a.) gözlerini açıp, Şâdıdil adındaki bir kâfirin adını söyledi. Etrâfındakiler, "Şeyhin aklı gitmiş, bu kadar müslüman âlim varken yerine bir kâfiri geçirdi" diye söylerlerken, Sehl-i Tüsterî, "Başımda kavga, gürültü etmeyiniz. Vaktim azdır. Gidin bana Şâdıdil'i çağırın, gelsin" dedi. Şâdıdil gelince, "Yâ Şâdıdil, iyi dinle, üç gün sonra minbere çık ve müslümanlara va'z et. Bu sana vasıyyetimdir" dedi. Sehl-i Tüsterînin vefâtından üç gün sonra, ikindi namazından sonra, başında kâfir nişanesi, belinde zünnar olmak üzere, Şâdıdil minbere çıktı. Ey müslümanlar, ey Sehl-i Tüsterî'nin talebeleri, bana bir vakit şeyhiniz, "Ey Şâdıdil, zünnarı çıkarıp atma zamanı gelmedi mi? demişti. İşte bugün emrini yerine getiriyorum" dedi. Daha sonra sorgucu ve zünnarı çıkarıp attı. Dili ile Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu. Cemâat bunu görünce ve o sözleri duyunca ağladılar.

Sehl-i Tüsterî hazretleri vefât edince, insanlar cenâze namazı için toplandı. O şehirde bir yahudi vardı. Yaşı yetmişi aşmıştı. İniltileri duyunca, ne oluyor diye dışarı çıktı. Cenâzeye doğru bakınca yanındakilere, "Benim gördüğümü siz görüyor musunuz?" dedi. Ne görüyorsun dediklerinde, "Gökten" inip, cenâze ile giden kimseler görüyorum" dedi ve ardından Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu.

Şöyle naklederler ki: Sehl-i Tüsterî bir talebesinin yanında, "Basra'da velilik derecesine ulaşmış bir fırıncı var" diye söylemişti. Talebesi bunun üzerine Basra'ya gidip, fırıncıyı görmüştü. Fırıncı, fırınlarda âdet olan, saçını ve sakalını ateşten korumak için, yüzüne peçe bağlamıştı. Bunu gören talebe aklından, "Şayet bu zât velîlik derecesine ulaşmış olsaydı, ateşten bu kadar sakınmazdı" diye geçirdi. Sonra selâm verip bir suâl sorunca, fırıncı: "Önce beni küçümseyip horladığından, artık sözümün sana faydası olmaz" dedi.

Kendisi anlatır: "Rü'yâmda kıyâmet kopmuş, insanları da Arasat meydanında gördüm. Bir beyaz kuş, topluluğun çeşitli yerlerinden bir kaç kişi alıp, Cennete götürüyordu. Bu ne kuşudur? dediğimde, aniden havada bir kâğıt peydah oldu. Kâğıdı elime alıp açınca üzerinde, "Vera' kuşu dedikleri işte budur" diye yazdığını gördüm.

Yine kendisi anlatır: "Birgün çölde giderken, başında sarık ve elinde âsâ bulunan pîr-i fâni bir zâtın gelmekte olduğunu gördüm. "Galiba kâfileyi kaçırmış" diye aklımdan geçirdim ve cebimden para çıkararak, ona: "Gideceğin yere ulaşıncaya kadar bununla idâre et" dedim. Daha sonra bu zât elini havaya kaldırınca, eli altınla doldu ve bana: "Sen cebinden alıyorsun, ben ise gaybden" dedi ve kayboldu. Kâ'be'ye varınca tavaf esnasında o zâtı gördüm. Bana: "Ey Sehl! Bir kimse Kâ'be'nin cemâlini görmek için yola çıkarsa, onun muhakkak Kâ'be'yi tavaf etmesi lâzımdır. Fakat her kim Allahü teâlânın cemâlini görmek için, nefsini ayakları altına alırsa, Kâ'be'nin onu tavaf etmesi lâzım gelir" dedi.

Sehl-i Tüsterî bir gün bağdaş kurup oturmuş ve sırtını da duvara yaslamış bir şekilde, "Aklınıza geleni sorun, suâllerinize cevap vereyim" dedi. Bu durumu görenler, "Daha evvel siz böyle yapmazdınız, şimdi ne oldu?" diye sorduklarında, "Üstâd hayatta olduğu müddet zarfında, talebenin edebe riâyet etmesi lâzımdır" dedi. Bu günün Zünnûn-i Mısrî'nin (r.a.) vefât ettiği gün olduğunu daha sonra öğrendiler.

Sehl-i Tüsterî hazretlerinin yanına yırtıcı hayvanlar da gelirdi. Yanında sakin ve rahat dururlardı. Halk bunun için onun evine, "Beyt-üs-Sibâ" ya'nî (Yırtıcı Hayvan Evi) derdi.

Ebû Ali Dakkak şöyle anlatmıştır: Ya'kûb bin Leys, doktorların tedâvi edemedikleri bir hastalığa yakalanmıştı. Ona; senin vâli olduğun bölgede Sehl bin Abdullah isminde sâlih bir zât vardır. Eğer o sana duâ ederse, Hak teâlânın bu duâyı kabûl etmesi ümid edilir, dediler. Vâli, Sehl bin Abdullah'ı çağırttı ve "Benim için Allahü teâlâya duâ et" deyince, Sehl bin Abdullah: "Zindanlarında suçsuz insanlar yatarken, senin için yaptığım duâ nasıl kabûle mazhar olur?" dedi. Bunun üzerine vâli zindanda yatan bütün suçluları salıverince, Sehl bin Abdullah "İlâhi, bu zâta ma'siyet ve musîbetteki zilleti gösterdiğin gibi, tâattaki izzeti de göster, onu dert ve sıkıntıdan kurtar" diye duâ etti. Vâli, hemen iyileşti ve Sehl bin Abdullah'a çok mal vermek istediyse de, bunu Sehl hazretleri kabûl etmedi. Arkadaşları arasında, "Keşke bunu alıp fakîrlere dağıtsaydı" diyenler oldu. O, yolda çakıl taşlarına bakınca, hepsi mücevher hâline geldi. Arkadaşlarına bunları göstererek, "Böylesi bir ihsâna nail olan kimse, Ya'kûb bin Leys'in malına muhtaç olur mu hiç?" diye buyurdu.

Sehl-i Tüsterî'nin bir çocuğu vardı. Çocuk ne zaman annesinden yiyecek isterse, annesi ona "Bunu Allahü teâlâdan iste" derdi. Bunun üzerine çocuk secde için yere kapanırdı. Bu arada annesi çocuğun istediklerini hazırlar, gizlice yanına koyardı. Çocuk annesinin bunu hazırladığını bilmezdi. Onun için Allahü teâlânın dergâhına dönerdi. Birgün annesi evde yokken çocuğun canı birşey istedi. Her zamanki gibi secdeye kapandı. Allahü teâlâ ona lâzım olan şeyi gönderdi. Annesi geldiğinde duruma şaşırdı. "Yavrucuğum bu nereden geldi?" diye, sorunca çocuk, "Her zamanki yerden" diye cevap verdi.

Sehl-i Tüsterî hazretleri, bir gün talebelerinden birine bir iş buyurunca talebesi, "Söz olur, halkın dilinden çekindiğim için yapmam" dedi. Bunun üzerine sohbetinde bulunanlara dönüp, "Bir kimse şu iki vasfı kazanmadığı müddetçe, bu yolun hakîkatine eremez: Allahü teâlâdan başkasını görmeyecek şekilde halk senin gözünden düşmeli. İkincisi, nefs gözünden düşmeli ve halkın kendisinde gördüğü hiçbir sıfattan çekinmemelidir. Herşeyi Hakdan görmelidir" dedi.

Sehl-i Tüsterî bir talebesine, "Gün boyunca Sübhânallah! Allah! Allah! demek için, bütün gücünü harca" dedi. Talebe âdet hâline gelinceye kadar, bu sözü söylemeye devam etti. Sonra Sehl-i Tüsterî "Buna geceleri de devam et" dedi. Talebe buna devam ederek, devamlı Allahü teâlâyı zikr eder bir hâle sahip oldu. Birgün evinin bahçesinde ağaçtan düşen bir dal parçası başını yardı. Başından akan kanın, yere damlayan her damlasının "Allah" ismini yazdığı görüldü.

Bedbahtlığın alâmeti olan şeyler nelerdir? diye sorulduğunda şöyle cevap verdi: "İlmi olup, onunla amel edememek, ameli olup, ihlâslı olmamak. Bunun alâmeti de ibâdet ve hizmetleri zorlukla yapmak ve Hak teâ'ânın verdiğine râzı olmayıp, başka şeyler peşinde koşmaktır. Bedbahtlığın diğer bir alâmeti de, Allahü teâlânın dostlarının sohbetine kavuşamamak ve onlardan hüsn-ü kabûl görmemektir."

Sehl-i Tüsterî hazretlerinde, romatizma ve basur hastalıkları vardı. O getirilen hastalara duâ ederdi. Duâ ettiği kimseler iyi olurdu. Ebû Nasr-ı Terşizî bir gün âlim zâtlardan birine, "Sehl, başka hastalara duâ ettiği ve kendisi velî olduğu hâlde, niçin bu hastalıklar kendisinde vardır?" diye sorunca, o zât; "Sehl velîdir. Velîliği de o hastalıktan dolayıdır. O bu hastalığın Allahü teâlâdan geldiğine inandığı için, hastalığın kendisinden gitmesi için duâ etmez" dedi.

Birgün Sehl-i Tüsterî'ye, "Günde bir defa yemeğe ne dersin?" diye sorduklarında: "Bu sıddîkların yeme tarzıdır" dedi. "İki öğün yemeğe ne dersin?" dediklerinde; "Bu mü'minin yeme tarzıdır" dedi. "Üç defa yemeğe ne dersin? dediklerinde, cevâbı biraz ağır oldu. Buyurdu ki: "Bütün âfetlerin başı, doyuncaya kadar yemektir."

"Haram yiyenin yedi uzvu günaha girer. Helâl yiyenin uzuvları da ibâdette olur." "Tam helâl; kazanırken, Allahı hiç unutmadığın şeydir." "Takvâsının doğru olmasını isteyen, bütün günahlardan el çeksin." "Kırk gün ihlâslı olan, dünyâda zâhid olur, kerâmeti görülür."

"Bizim yolumuzun esası altı şeydir: Allahın kitabına sarılmak, Resûlullahın sünnetine uymak, helâl yemek, insanları incitmemek, yasaklardan uzak durmak, hakkı ve borcu ödemede acele etmek."

"Allahü teâlâyı unutmaktan büyük günah yoktur."

"Eğer Musa ve Îsâ aleyhimesselâmın ümmetinden, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe gibi bir zât bulunsaydı, bunlar yahudiliğe ve hıristiyanlığa dönmezdi."

"Hakîkî îmâna kavuşmak için dört şey lâzımdır: Bütün farzları edeble yapmak, helâl yemek, görünen ve görünmeyen bütün haramlardan sakınmak ve bu üçüne, ölünceye kadar devam etmeğe sabır etmek."

"İşin esâsı üç şeydir: Helâl yemek, ahlâk ve amelde Resûl aleyhisselâma tâbi olmak, her işi yalnız Allah için yapmak."

"İbâdetin en kıymetlisi, nefse uymamaktır." "Kalb arş, göğüs ise kürsîdir."

"Âlimin üç ilmi var. Biri ilm-i zâhirîdir. Bunu herkese açıklar. Diğeri ilm-i bâtındır. Bunu ancak ehline açıklar. Üçüncüsü, kimseye anlatılması caiz olmayan bir ilimdir ki, bu ancak kendisiyle Allahü teâlâ arasındadır."

"İnsanların mübtelâ olduğu belâ ve musibetlerin en büyüğü; ne âhıret, ne de dünyâ işiyle meşgûl olmayıp, boş oturmaktır."

"Kulun Allahü teâlâya şükretmesi, O'nun kuluna verdiği ni'metlerle, O'na isyan etmemesidir. Çünkü kulun bütün uzuvları Allahü teâlânın kuluna olan lütuf ve ni'metleridir."

"İnsanoğlunu şu iki şey mahvetmiştir: İzzet arzusu, fakîrlik korkusu." "Makamların en üstünü; kötü bir huyu, iyi bir huya çevirmektir." "Harama bakmaktan sakınan kimse, hiç göz ağrısı görmez."

"Allahü teâlâdan başka yardımcı, Resûlullah efendimizden başka delîl, takvâdan başka azık, sabırdan başka amel asla yoktur."

"Sâdık olan kimseye Allahü teâlâ bir melek gönderir. Bu melek namaz vakti gelince, o kimseye namaz kılmayı hatırlatır, uyuyorsa uyandırır."

"Kibir bulunan kalbte, havf (korku) ve recâ (ümit) bulunmaz."

"Korku, men edilenden uzak durmak; ümid, emredileni yapmak için koşmaktır."

"Fütüvvet, sünnete tâbi olmaktır."

"Zühd, kulların Allahü teâlâya yönelmeleridir.

"Açlık için üç yer vardır. Tabiat açlığının yeri akıl, ölüm açlığının yeri fesad, şehvet açlığının yeri isrâftır. Birincisi düşünceyi yok eder, ikincisi fitneye, üçüncüsü isrâfa yol açar."

"Nefs, şu üç halden başka hâlde olmaz: Ya kâfir, ya münâfık veya ikiyüzlü olur." "Her kim nefsini kendine dost edinirse, Allahü teâlâyı kendine düşman etmiş olur."

"İnsanların "Lâ ilahe illallah" ifâdesine kalben i'tikâd edip dil ile söylemeleri ve buna fiilen vefa göstermeleri lâzım gelir."

"Allahü teâlânın, insanlara şu şekilde hitâb etmediği hiçbir gün yoktur: "Kulum! Hiç insaflı davranmıyorsun. Ben seni anıyorum ama, sen beni unutuyorsun. Seni kendime da'vet ediyorum fakat sen, başkalarının dergâhına gidiyorsun. Ben dertleri belâları senden uzaklaştırıyorum. Lâkin günah üzerinde ısrar ediyorsun. Ey Âdemoğlu! Yarın kıyâmette huzûruma gelince mazeret olarak ne söyleyeceksin?"

"Kıyâmet günü, az yemenin mükâfatını hiçbir amel karşılayamaz."

"Ticârette ihsân altı türlüdür. 1) Müşteri, fazla ihtiyâcı olduğu için çok para vermeye râzı olsa bile, çok kâr istememelidir. 2) Fakîrlerin malını fazla para ile almalı, onları sevindirmelidir.

3) Müşteriden para almakta iki türlü ihsân olur; fiyatta ikram edilmeli, peşin verdiği fiyatla, veresiye de vermelidir. 4) Borç ödemekte ihsân, istemeye vakit bırakmadan vermektir. 5) Alışveriş ettiği kimse pişman olursa, yapılan satışı geri çevirmektir. 6) Fakirlere veresiye vermek, ödeyemediği hâle gelirse, alacağını istememeyi niyet etmektir. Borçlusu ölünce helâl etmektir."

"Allahü teâlâ rûhları yaratıp, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" kelâmına, evet dediğimi, ayrıca annemin karnında bulunduğum zamanki hâlimi hatırlıyorum"

"Açlığın çilesini çekenin çevresinde, Allahü teâlânın emriyle şeytan dolaşamaz." "Cehâletten daha büyük musîbet yoktur."

"Son Peygamber Muhammed Mustafâ (s.a.v.) gönderildiği zaman, dünyâda şu yedi sınıf insan vardı: Krallar, ziraatle uğraşanlar, hayvancılıkla uğraşanlar, ticâretle meşgûl olanlar, san'atla meşgûl olanlar, işçiler, yoksullar. Allahü teâlânın elçisi sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) bu sınıflardan hiçbirini başka bir sınıfa geçmeye zorlamadı. Onları Allahü teâlâya itaate, takvâya, ilme çağırdı, insanlara şöyle buyurdu: **"Allah bütün bu varlığı insan için, insanı da Allahü teâlâyı bilmek için yaratmıştır. Dünyâ ni'metlerini Allahü teâlâya itaat için kullanan hem dünyâyı, hem de âhireti kazanır. Bunun tersini yapan kimse ise, hem âhireti, hem de dünyâyı kaybedecektir."**

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 189

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 206

3) Nefehât-ül-üns sh. 119

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 22, 554, 639, 715, 1063

5) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 113

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 429

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 182

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 90

9) Risâle-i Kuşeyrî sh. 138

10) Keşf-ül-mahcûb sh. 242

11) İslâm Ahlâkı sh. 73

12) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2705

SEHNÛN (Abdüsselâm bin Sa'îd et-Tenûhî)

Mâlikî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdüsselâm bin Sa'îd'dir. Çok zekî ve mes'eleleri halletmekte mahir olduğu için kendisine hafif ve canlı bir kuşun ismi olan Sehnûn lakabı verilmiştir. 160 (m. 776) senesinde doğup, 240 (m. 854) yılında vefât etti. İlim öğrenmek için Kayrevân'a geldi. Burada Ebû Hârice, Behlûl, Ali bin Ziyâd, İbn-i Eşres, İbn-i Ebî Kerîme, kardeşi Habîb, Ebî Ziyâd er-Râînî'den ilim aldı. İlim elde etmek için yolculuk yaptı. Bu sırada onsekiz veya ondokuz yaşında idi. Mu vatta kitabı üzerinde, İbni Kâsım'ın huzûrunda müzâkere yapılıyordu. Sehnûn mevzûlar üzerinde geniş ve derin açıklamalar isteyince, kendisine niçin İmâm-ı Mâlik'i dinlemek için gitmiyorsun, denildiğinde, fakîrlikten dolayı gidemediğini söyledi. Bir defasında da, fakîrlik olmasaydı, İmâm-ı Mâlik'i dinlemeye giderdim demiştir. Sehnûn, İbn-i Ferhûn'dan ders aldı. Sonra, tahsiline devam etmek için Tunus'a gitti. Yanında, kendisi için İbn-i

Ferhûn, Ali bin Ziyâd'a yazdığı tavsiye mektûbu vardı. Sehnûn, mektûbu Ali bin Ziyâd'a verdi. Ali bin Ziyâd'ın İbn-i Ferhûn'a hürmeti çoktu. Onun için, Sehnûn'un kaldığı yere kadar gider, ona ders verirdi.

Sehnûn daha sonra Mısır'a gidip İmâm-ı Mâlik hazretlerinin mümtaz (seçkin) talebelerinden Abdurrahmân bin Kâsım, Abdullah İbni Vehb ve Eşheb'den çok istifâde etti. Bunlarla birlikte hacca, daha sonra Medîne-i münevvere ve Suriye'ye gitti. Buradan Kayrevân'a dönüp, Mâlikî mezhebini yaymağa başladı.

Ebü'l-Arab, Sehnûn hakkında şöyle der: "O sikadır, bir çok ilmi kendisinde toplamıştır. Başka âlimlerde bulunan vera', zühd ve cömertlikten başka, üstün meziyetleri de vardır. Sultandan hiç bir şey kabûl etmezdi. O, ince kalbli, çok gözyaşı döken, tevâzu'u çok, huşû'u açık bir zât idi. Yapmacık hareketlerden uzak idi. Ahlâkı güzel, edebi pek fazla idi. Ehl-i bid'at ve Ehl-i dalâlet'e karşı çok sert idi. Hak ve hakîkat husûsuda kınayanın kınamasından çekinmezdi. Âlimler onun üstünlüğü husûsunda ittifâk etmişlerdir. Büyük âlim Eşheb'e Sehnûn sorulduğunda, "Onun gibisi bize gelmemiştir" dedi. Sehnûn (r.aleyh), "Bu kitaplar benim göğsümde Fâtiha sûresini bilmem gibidir. Fâtiha'yı nasıl bilirsem, o kitapların içindeki bilgileri de öyle bilirim" demiştir. İbn-i Vaddâh, "Fıkıh ilminde Sehnûn gibisini görmedim" der. Süleymân bin Sâlim der ki: "Mısır'a gittim. Orada Haris bin Muskîn, Ebû Tâhir, Ebû İshâk ve daha başka âlimleri gördüm. Medîne-i münevvereye gittim. Orada Ebû Mus'ab ve Ferevî'yi gördüm. Mekke-i mükerremeye gittim. Orada üç muhaddis (hadîs âlimi) gördüm. Daha başka yerlere de gittim. Orada bir çok fıkıh ve hadîs âlimleri ile karşılaştım. Fakat, Sehnûn ve oğlu gibisini görmedim" der. Îsâ bin Miskîn ise, Sehnûn bu ümmetin zahididir, (şüphelilere düşme korkusuyla, mübahların çoğundan sakınan, dünyâya i'tibâr etmiyen) der. Magrib'de İmâm-ı Mâlik'in (r.a.) ilmi, Sehnûn ile yayıldı.

Kadılığı (Hakimliği): Sehnûn 284 (m. 897) senesinde Afrika hâkimliğine getirildi. O zaman 74 yaşında idi. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Kâdılık kendisine verildiği zaman, kızının yanına gidip, baban bugün bıçaksız boğazlandı, dedi. Bu sözü duyanlar onun kadılığı kabûl ettiğini anladılar.

Sehnûn, kadılık vazîfesi için sultandan ne bir bahşiş ve ne de geçim vesîlesi olacak bir şey almadı. Sadece yardımcıları, kâtipleri ve emrinde çalışan hâkimler için, Ehl-i kitabın cizyelerinden bir miktar alırdı.

Bir kerre, yardımcılarının maaşları kesilmişti. Sehnûn, Emîr'e, "Sen bunların maaşlarını kestin. Halbuki onlar senin işini görüyorlar. Resûlullah efendimiz **"İşçinin hakkını, teri kurumadan veriniz"** buyurmuştur" dedi.

O kadılığı sırasında, sözle hasmını incitenlere, şâhidlere müdâhele edenlere cezalarını verdirir, "Siz şâhidlere müdâhele ederseniz, onlar, nasıl şâhidlik yapacaklar" derdi. Taraflardan birisi, mahkemede şâhidlik yapan birisine bir ayıp isnâd eder veya şâhidlik vasfı bulunmadığını söylerse, "Şahidlerin durumlarını bana sor, ben onları çok iyi bilirim. Aynı zamanda, şâhidde bulunması lâzım olan husûslara ben senden daha fazla dikkat ederim" derdi. Şâhid onun huzûruna girip, heyecanlandığı zaman, heyecanı ve korkusu gidinceye kadar ona mühlet verirdi. Bu durum zaman alsa da, ona ağır gelmezdi. "Bizde dayak atma yoktur" derdi.

Çarşı pazarda aldatma ve hîle üzerinde ehemmiyetle durur. Rastladığında hak edenlere gereken cezayı verirdi.

Onun, da'vâcı ile da'vâlıyı dinlediği, mahkemelerini yaptığı, kendisine tahsis edilmiş bir odası vardı.

Mahkeme sırasında gürültü olup, herkes konuşmaya başladığı zaman, da'valı, da'vâcı ve şâhidden başka herkesi dışarı çıkarır, sonra dinlenmesi gerekenleri tek tek çağırırdı. Afrika'da senelerce, adâletle hükmetmiştir. O zaman, insanlar onun gibi hâkimin gelmediğini söylemişlerdir.

İbn-i Iclân Endülûsî der ki: "Sehnûn, talebelerine çok fâideli olmuş, onları çok iyi yetiştirmiştir. Talebelerinin her biri gittikleri her yere, ilimleriyle ışık saçmışlar, rehber ve nümûne olmuşlardır."

İbn-i Haris, onun meclisinde yetişen âlimlerin sayısının yediyüz civarında olduğunu söyler.

Sehnûn hazretleri, oğlu Muhammed bin Sehnûn'a şöyle nasîhat etti: Ey oğul! İnsanlara selâm ver. Çünkü selâm, karşısındakinde, senin hakkında sevgi meydana getirir. Düşmanına da selâm ver. Ona müdâra et. (Müdârâ: Dîni korumak için dünyalık vermek.) İlmiyle (bildiği ile) amel etmiyene, ilmi fâide vermez. Aksine zarar verir, ilim bir nûrdur ki, Allahü teâlâ, onu kalblere bırakır. Bir kimse ilmiyle amel ederse, ilim onun kalbini nurlandırır, aydınlatır. Bir kimse ilmiyle amel etmez ve dünyâyı severse, dünyâ sevgisi kalbini kör eder. İlim böyle bir kimsenin kalbini aydınlatmaz. Azıcık bir haramı terk etmek, nafile olarak yapılan bin hacdan daha faziletlidir.

Abdülmelik bin Haşâb el-Endülûsî, Sehnûn'un sika olduğunu söyledikten sonra, şöyle anlatır: Rü'yâmda, Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Yolda yürüyorlardı. Hazreti Ebû Bekir, Resûlullahın peşinde, onun da peşinde Hazreti Ömer (r.a.), onun da arkasında, İmâm-ı Mâlik, onun da peşinde Sehnûn vardı, diye söylemiştir.

Başka birisi, yine Sehnûn'un durumu ile alâkalı bir rü'yâ görüp, bunu İbn-i Iyâd'a anlattı. O da, "Bu zât, sünnet-i seniyye üzerine vefât etmiş" dedi.

Sehnûn "Müdevvene" adlı ve kaynak kabûl edilen bir eser yazdı. Bunun üzerine altı tane şerh yapılmıştır. Ebü'l-Velîd Muhammed bin Ahmed bin Rüşd de, Müdevvene üzerine, onun zor yerlerini izah eden bir haşiye yazmıştır.

Müdevvene'nin hacmi çok geniş olduğu için, Ebû Muhammed Abdullah bin Ebû Zeyd tarafından kısaltılarak, Muhtasar-ül-Müdevvene ismi verilmiştir.

---

1) Mu'cem cild-5, sh. 224

2) Dîbâc sh. 160

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3 sh. 180

SEYYİDET NEFÎSE

Zühd ve takvâsı, kerem ve cömertliği ile meşhûr hanım evliyâdan, ismi. Nefîse binti Hasen olup, Hazreti Ali'nin dördüncü göbekten torunudur. Tâhîre ve Kerîmet-üt-dâreyn lakabları vardır. 145 (m. 762) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. Annesi, Lübâne binti Abdullah bin Abbâs bin Abdülmuttalib'dir. 208 (m. 823)'de Mısır'da, Kâhire şehrinde vefât etti. Medîne-i münevverede yerleşti. Seyyidet Nefîse, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'ın oğlu İshâk-ı Mu'temen (r.a.) ile evlendi. Bu evlilikten Kâsım ve Ümmü Gülsüm isminde iki çocukları oldu.

Tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde âlim idi. Halk onun büyüklüğünü kabûl ederdi. Seyyidet Nefise (r.aleyhâ) ümmî olmasına rağmen çok hadîs-i şerîf öğrenmişti. Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilirdi. Çok kerâmetleri görüldü. Kabr-i şerîfi, zamanımıza kadar ziyâret edilmekte ve istifâde edilmektedir.

Seyyidet Nefîse, otuz defa hacca gitti. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdetle geçirirdi ve üç günde bir yemek yerdi. Efendisinden ayrı hiçbir şey yemezdi.

Seyyidet Nefîse'nin zamanından günümüze kadar Mısır'da bulunanlar ve bütün mü'minler için bereket olduğunu, İslâm âlimleri buyurmuşlardır. Kendini, günahı çok ve duâ etmeğe yüzü yok bilerek, "Hastam iyi olursa veya şu işim hâsıl olursa, sevâbı Seyyidet Nefîse hazretlerine olmak üzere, Allah rızâsı için üç Yâsîn okumak veya bir koyun kesmek nezrim (adağım) olsun" deyince, bu dileğin kabûl olduğu çok tecrübe edilmiştir. Burada, Allahü teâlânın rızâsı için Kur'ân-ı kerîm okunup veya koyun kesip, sevâbı Hazreti Seyyidet Nefîse'ye bağışlanmakta, onun şefaati ile, Allahü teâlâ hastaya şifâ vermekte; kazayı, belâyı gidermekte, duâyı kabûl etmektedir.

Zevci ve evlâdı ile beraber, Mısır'a yerleşmek için Medîne-i münevvereden ayrıldılar. Gelmekte olduğunu haber alan halk yollara dökülüp, kendilerine çok hürmet gösterdiler. Herkes, onları, kendi evlerinde misâfir etmek istiyordu. Abdullah-ı Cessâs adında velî bir zâtın kullanılmayan boş bir evi vardı. Oraya yerleştiler. Herkes, bereketlenmek ve kıymetli sözlerinden istifâde etmek için Mısır'ın her tarafından ziyâretine gelirlerdi. Ziyâretine gelenlerin sayısı haddi aşınca, onlarla meşgûl olmanın, her an Allahü teâlâya ibâdet etmesine mâni olabileceğini düşündü. Tekrar memleketi olan Hicaz'a dönmeye karar verdi. Herkes çok üzülüp yalvardılar ise de, kabûl etmedi. Nihâyet bu durumu, Mısır emîri Sırrı bin Hakem'e arz ettiler. Mısır emiri bu durumu haber alınca, doğruca Hazreti Seyyidet Nefîse'nin yanına gelip, Mısır'dan ayrılmak istemesinin hikmetini sordu. Hazreti Seyyidet cevâbında, "Mısır'da ikâmet etmek istiyorum. Lâkin ziyâretçilerim çok fazladır. Ben zaîf bir kimseyim. Evimiz de dardır. Ayrıca gelen ziyâretçilerle meşgûl olmak mecbûriyetinde kalmam, her an Allahü teâlâya ibâdet yapmama mâni oluyor" diye cevap verdi. Bunları dinleyen Mısır emîri "Falan yerde, şahsıma âit geniş bir evim vardır. Onu size hediye ettim. Lütfen kabûl ediniz" dedi. Seyyidet Nefîse bunu kabûl edince, Mısır emîri çok sevindi. Seyyidet Nefîse, "Haftada sadece Çarşamba ve Cumartesi günleri ziyâretime gelsinler. O iki gün onlarla meşgûl olurum. Diğer günlerde hep ibâdet yapmakla meşgûl olmak istiyorum" buyurdu.

Rivâyet edilir ki, Hazreti Seyyidet Nefîse zamanında Mısır'da, dört tane kız çocuğundan başka kimsesi bulunmayan ihtiyâr bir kadın vardı. Bunlar iplik eğilirler, her Cum'a günü ihtiyâr kadın ipliği pazara götürüp, yirmi dirheme satardı. On dirheme, iplik yapmak için pamuk, kalan on dirhem ile de yiyecek bir şeyler satın alır, gelecek Cum'aya kadar bunlarla idâre ederlerdi. Yine bir Cum'a günü, ihtiyâr kadıncağız bir hafta müddetince eğirdikleri ipliği, kırmızı bir beze sarıp, çarşıda satmak için yola çıktı. Bohçayı başında taşıyordu. Yolda giderken büyük bir kartal gelip, ipliklerin bulunduğu bohçayı kaparak kaçtı. Kadıncağız da düşüp bayıldı. Kadın kendine geldiğinde, olanları hatırlayıp ağlamaya başladı. Başına toplananlara hâlini anlatıp, "Bir hafta boyunca çocuklarım nafakasız ne yaparlar?" diye sızlandı. Oradakiler kendisine, "Falan yerde Seyyidet Nefîse isminde bir hanım evliyâ vardır. Sen hâlini ona arz et, bakalım ne diyecek?" dediler. Kadın gelip Hazreti Seyyidet'e durumu anlattı. Hazreti Seyyidet, ellerini açıp duâ etti: Kadına da, "Sen şimdi evine git. Allahü teâlâ her şeye kadirdir" buyurdu. Kadıncağız da evine gitti. Kısa bir müddet sonra Seyyidet Nefîse'ye ba'zı kimseler gelerek, "Biz deniz yolculuğunda

idik. Gemimiz bir ara su almaya başladı. Ne yaptıysak su giren yeri kapatamadık. Sizi vesîle ederek Allahü teâlâya duâ edip bizleri o sıkıntıdan kurtarmasını istedik. O sırada büyük bir kartal göründü. Pençesinde büyük kırmızı bir bohça vardı. Gemimizin üzerine gelince, bohçayı bırakıp gitti. Bohçayı açtık, içinde çok miktarda iplik vardı. Bunlarla gemimize su sızan yeri iyice kapadık. Bundan sonra selâmetle memleketimize geldik. Bu hâlimize şükür için, size hediye olarak şu beşyüz dirhemi getirdik, lütfen kabûl ediniz." deyip gittiler. Seyyidet Nefîse, Allahü teâlâya şükredip ağladı. Sonra o ihtiyâr kadını yanına istedi. Kadın gelince ona, "Kartalın kaptığı iplikleri kaça satacaktın?" dedi. Kadın "Yirmi dirheme" deyince, Seyyidet Nefîse ona beşyüz dirhemi verip hâdiseyi anlattı ve "Allahü teâlâ senin her dirhemine 25 kat ihsân etti" buyurdu.

Hazreti Seyyidet Nefîse'nin, yahudî olan bir kadın komşusunun hareket edemiyen kötürüm bir kızı vardı. Annesi hamama gitmek istedi. Kızı da onunla gitmek arzu edince annesi, "Olmaz, sen evde yalnız otur" dedi. Çocuk, "Bari sen gelinceye kadar komşumuzun yanında kalayım" dedi. Kadın, Hazreti Seyyidet Nefîse'ye gelip çocuğunun arzusunu bildirince o da izin verdi. Kadın çocuğunu getirip gösterilen bir odaya bıraktı ve kendisi de hamama gitti. Kötürüm kız otururken Hazreti Seyyidet Nefîse diğer tarafta abdest alıyordu ve abdest suyu kötürüm kızın yanından akıyordu. Allahü teâlânın hikmeti, o kızın aklına, yanından akıp giden abdest suyundan biraz alıp ayaklarına sürmek geldi ve düşündüğünü yaptı.

Hemen sıhhate kavuştu. Sanki hiç hasta değilmiş gibi ayağa kalkıp yürümeye başladı. Seyyidet Nefîse (r.aleyhâ) bu olanlardan habersiz, öbür tarafta namaz kılıyordu. Kız, dışardan gelen seslerden, annesinin hamamdan gelmiş olduğunu anlayınca, hemen evlerinin kapısına gidip kapıyı çaldı. Annesi kapıya gelip kim olduğunu sorunca, "Senin kızınım" dedi. Hemen kapıyı açıp, kızını sapa-sağlam olarak karşısında görünce "Nasıl oldu da iyileştin? Anlat" dedi. Kız olanları anlatınca, kadın hüngür hüngür ağlayıp, "Vallahi bizim dînimiz bâtıldır. Onun dîni haktır" dedi. Hemen gidip Hazreti Seyyidet'in elini öptü, ayaklarına kapandı, Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Hazreti Seyyidet Nefîse de, bu hâle sevinip, bu ihsânından dolayı Allahü teâlâya hamd ve şükretti. Sonra kadın evine gitti. Kızının babasının ismi Eyyûb olup, kavminin ileri gelenlerinden idi. Akşam eve gelip kızının sağlam hâlini görünce, sevincinden aklı gidecek gibi oldu. Hanımı hâdiseyi ve müslüman olduğunu anlatınca, kendisinden geçer gibi oldu ve "Yâ Rabbî! Sen dilediğine hidâyet verirsin. Vallahi, İslâm dîni haktır. Bizim şimdiye kadar bulunduğumuz din bâtıldır" dedi. Sonra Hazreti Seyyidet'in hânesine gelip, yüzünü gözünü kapının eşiğine sürdü ve Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Kızın iyileşmesi ve annesinin, babasının müslüman olmaları hâdisesi, kısa zamanda her tarafa yayıldı ve komşu yahudilerden bir çoğu da îmân etti..

Hıristiyan bir kadının, genç bir oğlu vardı. Bu genç, bir sefere çıktı ve yolda, esîr düştü. Annesi kiliselere gidip çok araştırdı ise de, oğlundan bir haber alamadı. Birgün kocasına, "Bu şehirde Seyyidet Nefîse isminde, duâsı makbûl olan bir hanım varmış, ona git. Belki çocuğumuzun bulunması için duâ eder. Eğer onun duâsı hürmetine oğlumuz bulunursa, ben de o hanımın dînini (İslâmiyeti) kabûl edeceğim" dedi. Kocası gelip, Hazreti Seyyidet'i buldu ve durumlarını anlattı. O da duâ etti. Adam eve gelip hanımına, "Oğlumuzun bulunması için duâ etti" dedi. Gece olunca evlerinin kapısı çalındı. Kadın kalkıp kapıyı açınca, oğluyla yüz yüze geldi. Kadın hem hayret etti, hem de çok sevinip, nasıl geldiğini sordu. Genç, "Nasıl geldiğimi ben de biniyorum. Ancak, beni bağladıkları zincirin üzerinde bir el gördüm ve (Bunu salın. Buna Seyyidet Nefîse şefaat etmiştir) diye bir ses duydum. Zincirlerim çözüldü ve birden kendimi burada buldum" diye anlattı. Gencin anlat tıklarını dinliyen annesi hemen müslüman oldu.

Bir zaman Nil nehrinin suyu iyice çekildi (azaldı). Öyle oldu ki, Mısırlılar ihtiyâçlarını karşılayamaz oldular, susuz kaldılar. Kendisine müracaat edip, "Ne yapalım?" diye sordular. Onlara bir parça bez verdi. Bezi nehre sokup çıkardıklarında, su çoğalmaya başladı ve normal seviyesine yükseldi.

Zâlim bir kimse, eziyet etmek için bir adamı çağırttı. O adam Seyyidet Nefîse'ye (r.aleyhâ) gidip, yardım istedi. Kurtulması için duâ ettikten sonra, "Gidiniz. Allahü teâlâ seni zâlimlerin gözünden saklar" buyurdu. Adamcağız, zâlim kimsenin adamları ile beraber, onun huzûruna vardılar. Zâlim, "O kimse nerededir?", diye sordu. "Huzûrunuzda duruyor" dediler. "Benimle alay mı ediyorsunuz?" Ben onu göremiyorum" dedi. Adamları "Bu adam buraya gelmeden önce Hazreti Seyyidet Nefîse'nin yanına gidip duâ istedi. O da buna duâ etti ve (Gidiniz Allahü teâlâ seni zâlimlerin gözlerinden saklar) buyurdu" dediler. Zâlim kimse bunları duyunca, demek ben zâlimim, dedi. Yaptığı işlere çok pişman oldu. Başını eğip tövbe ve istiğfar etti. Biraz sonra başını kaldırdığında, o kimseyi karşısında duruyor gördü. Yanına çağırıp ona sarıldı. Kendisine kıymetli elbiseler ve başka hediyeler verip yolcu etti. Sonradan da Seyyidet Nefîse hazretlerine yüzbin dirhem gönderip "Bu, Allahü teâlâya tövbe etmesine vesîle olduğunuz kulun şükran borcudur" dedi. O da bu paranın hepsini fakîrlere dağıttı.

İmâm-ı Şafiî ve başka âlimler, kendisini perde arkasından ziyâret eder ve sohbetlerinden istifâde ederlerdi.

Bir zaman İmâm-ı Şafiî hazretleri hastalandı. Talebelerinden birisini Seyyidet Nefîse'ye gönderip, hasta olduğunu, şifâ bulması için Allahü teâlâya duâ etmesini istedi. O talebe gelip Seyyidet Nefîse'ye durumu arz etti. O da duâ etti. Talebe henüz hocasının yanına dönmeden İmâm-ı Şafiî iyileşti. Başka bir zaman İmâm-ı Şafiî yine hastalandı. Yine bir talebesini, duâ için Seyyidet Nefîse'ye gönderdi. Hazreti Seyyidet, "Allahü teâlâ ona çok rahmet eylesin" buyurdu. Talebe gelip bunu hocasına arz edince İmâm-ı Şafiî, bu hastalığının vefât hastalığı olduğunu anladı, vasıyyetini yaptı. Cenâzesinde Hazreti Seyyidet Nefîse'nin bulunmasını da vasıyyet etti. Hazreti İmâm-ı Şafiî vefât ettiğinde, Seyyidet Nefîse çok zayıf olduğu için gelemedi. Cenâzeyi Seyyidet Nefîse'nin bulunduğu yere getirdiler. Cemâatin en gerisinde durup, cenâze namazında imâma uydu. Namazdan sonra bir ses duyuldu ki, "Allahü teâlâ, İmâm-ı Şafiî'nin ve onun namazında bulunan Seyyidet Nefîse'nin hatırı için, cenâze namazında bulunan bütün kimseleri affetti" diyordu.

Seyyidet Nefîse hazretlerinin kardeşi Yahyâ'nın, Zeyneb isminde bir kızı vardı. Bu Zeyneb dâima, halası Seyyidet Nefîse'nin hizmetinde bulunurdu. Şöyle anlatıyor: "Kırk sene hizmetinde bulundum. Lâkin bir defa uyuduğunu ve bir defa yemek yediğini görmedim. Birgün kendisine, "Halacığım, Nefsine çok zorluk veriyorsun" dedim. Bana "Ben nefsime çok zorluk vermiyorum. Nefs çok zorluk çeker, beden çok ibâdet ederse, kurtulmak ümidi çoğalır" buyurdu.

Evinin önünde, kendisi için bir kabir kazmıştı. Kabre iner, orada namaz kılardı. Orada altıbin hatim okumuştu. Vefâtı yaklaştığı sırada oruçlu idi. Hastalığı ağırlaşınca kendisine, orucunu bozabileceğini söylediklerinde; onlara, "Siz ne diyorsunuz? Ben otuz senedir oruçlu olarak vefât etmem için duâ ediyorum" buyurdu. En'âm sûresini okumaya başladı: **"Düşünen ve hakkı kabûl edenlere, Rableri katında Cennet vardır."** (En'âm-127) âyet-i kerîmesine gelince vefât etti. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Şehirli-köylü, büyük-küçük toplanıp ağladılar ve kendi eliyle kazdığı kabrine defn ettiler. Derb-üs-Siba' denilen yerde medfûndur. Kabri üzerinde

bir nûr ve heybet vardır. Her taraftan ziyâretine gelinir. İmâm-ı Şa'rânî hazretleri, "Ehl-i beyt içinde tasarrufu en fazla olanı, Hazreti Nefîse'dir" buyurdu.

Zevci, cenâzesini Medine'ye götürmek istedi ise de, halk çok ısrar edip vazgeçmesini istediler. Nitekim rü'yâda Peygamber efendimizi (s.a.v.) görüp, kendisine, "Mısırlıları kırma Nefîse'nin bereketi ile ora halkına rahmet iner" buyurunca, cenâzeyi Medine'ye nakletmekten vazgeçti.

---

1) Meşâhir-ün-nisâ cild-2, sh. 267

2) Nûr-ul-ebsâr sh. 188

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 256

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1067

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 21

6) El-A'lâm cild-8, sh. 44

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 423

SIRRÎ-Yİ SEKATÎ

Evliyânın büyüklerinden ve meşhûrlarından. İsmi, Sırrî bin Muglis es-Sekatî olup, künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Bağdâd'da doğdu. 251 (m. 865)'de Ramazân-ı şerîf ayında orada vefât etti. Şûnizî kabristanına defn edildi. Ma'rûf-i Kerhî hazretlerinden feyz aldı. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin dayısı ve hocasıdır. Tasavvufta, vera' ve takvâda asrının bir tanesi idi. Hâris-i Muhâsebî ve Bişr-i Hafî'nin akranıdır.

Sırrî-yi Sekatî; Hüşeym bin Beşîr, Ebû Bekir bin İyâş, Ali bin Garâb, Yahyâ bin Yemân, Yezîd bin Hârûn ve birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ebû Abdurrahmân Sülemî, Tabakât-üs-sûfiyye kitabında diyor ki: "Üçüncü asırda yaşamış olan evliyâların hemen hepsi, Sırrî-yi Sekatî'den feyz almıştır."

Zühd ve edebte pek çok harikulade hâl ve hareketleri, tasavvufa dâir sözleri meşhûrdur. Bir yere gittiğinde, yolda olan şeyler ve havada uçan kuşlar, açık bir lisân ile kendisine selâm verirlerdi. Kırk defa yürüyerek hacca gidip geldi. Üzüntü ve dert deryası, hilm ve sebat dağı, mürüvvet ve şefkat hazînesiydi.

Ticâret yapardı. Bağdâd'da bir dükkânı vardı. Ticârette yüzde beşten fazla bir kâr almazdı. Bir defasında altmış altına badem aldı. Badem birden pahalılaştı. Dellâl, bademleri doksan altına satmak istedi. Sırrî-yi Sekatî hazretleri, "Ben âdetimi bozmam, ancak 63 altına satarım" dedi. Dellâl ise bunu kabûl etmeyip malları satmadı.

Büyüklerin yoluna girmesini şöyle anlatır: "Bir gün Habîb-i Râî dükkânıma uğradı. Fakîrlere vermesi için ona birşeyler verdim. Bana, "Allahü teâlâ mükâfatını versin" diye duâ etti. Ertesi gün hocam Ma'rûf-i Kerhî hazretlerini, hurma çekirdeği toplarken gördüm. Ona; "Bunları ne yapacaksın?" diye sordum. Bana: "Şu çocuğu ağlar vaziyette gördüm ve niçin ağlıyorsun? diye sordum. O zaman çocuk, "Ben yetimim. Annem babam yok. Bütün arkadaşlarımın güzel elbiseleri var. Fakat benim ne elbisem var, ne de oyuncağım" dedi. Ben de şimdi bunları toplayıp, satacağım ve onun ihtiyâcını alacağım" dedi. Bunun üzerine ben de Ma'rûf-i Kerhî'den izin isteyip, çocuğa bir takım elbise ve oyuncak aldım. Yetim çocuk çok sevindi. Ma'rûf-i Kerhî hazretleri bu durumu görünce buyurdu ki: "Senin bu çocuğu sevindirdiğin gibi, Allahü teâlâ da

seni sevindirsin. Dünyâ sevgisini kalbinden çıkarsın. Seni bu meşgûliyetten kurtarsın." İşte bu duâlar sebebi ile kurtuldum."

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri anlatır: "Sırrî-yi Sekatî hazretlerinden ziyâde ibâdet ehli kimse görmedim. Dâima edebli bir hâlde otururdu. Allahü teâlâdan hiçbir zaman gâfil olmadı. Yetmiş yıl, hiç kimse onun ayaklarını uzatıp yattığını, edebe uymayan bir hareketini görmedi. Gece gündüz Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu düşünür ve her zaman edebli bir şekilde otururdu. Ancak ölüm hastalığında yatağa uzanabildi."

Kendisi anlatır: "Birgün bir hatâ işledim! O hatânın ateşi otuz yıldır içimde durmakta, hatırladıkça kalbim cayır cayır yanmaktadır. Birgün Bağdâd şehrinde, dükkânımın bulunduğu semtte yangın çıktı. Bütün dükkânlar yandığı hâlde yalnız benim dükkânım yanmamıştı. Dükkânımın yanmadığı haberi gelince, "Elhamdülillah" diye Allahü teâlâya şükrettim. Hemen akabinde, başkalarının zarar ve ziyânını düşünmediğimi hatırlayıp, çok tövbe ve istiğfar ettim. Keffâret olarak dükkânımdaki bütün mallarımı fakîrlere dağıttım. Fakat otuz yıldır, kalbimden bunun acısını silemedim.."

Birgün Lübnan'dan biri gelip dedi ki: "Falan zâtın size selâmı var." Sırrî-yi Sekatî hazretleri buyurdu ki: "O kişiye bizden selâm söyle, insanlardan uzaklaşıp dağ başında oturması, yalnız ibâdetle meşgûl olması uygun değildir. Hak âşığı dediğin, çarşıda, pazarda alışverişle de meşgûl olur ve bu esnada bir an olsun Allahü teâlâdan gâfil olmaz, insanlara hizmet etmesi de ibâdettir. Kişinin zarurî ihtiyâçlarını karşılaması tevekkülüne mâni değildir."

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri anlatır: "Sırrî-yi Sekatî hazretlerinin ömürlerinin son günlerinde ziyâretine gitmiştim. Yakınımda bir yelpaze vardı. Onu elime alıp, mübârek yüzlerine sallamaya başladım. Gözünü açtı. Elimde yelpazeyi görünce: "Ey Cüneyd, yelpazeyi elinden bırak! Sallama! Çünkü ateş, yellenince daha çabuk ve çok yanar" dedi. Kendilerine "Bir emriniz var mı?" diye sordum. Buyurdu ki: "Dâima Allahü teâlâyı hatırla! Bundan gâfil olma' Âhıreti unutturacak kadar dünyâ işlerine dalma!"

Sırrî-yi Sekatî hazretlerinin kızkardeşi, birgün ziyârete gelip, "Eğer müsâade buyurursanız evinizi süpüreyim" dedi. Sırrî-yi Sekatî hazretleri müsâade etmedi. Başka bir gün yine ziyâretine geldiğinde, bir kocakarının Sırrî-yi Sekatî hazretlerinin evini süpürdüğünü gördü. Bunun üzerine, "Ey birâderim, ben senin hemşiren iken hâneni süpürmeme müsâade etmedin. Şimdi ise süpürmek için ihtiyâr bir kadın getirmişsin" dedi. Sırrî-yi Sekatî hazretleri, hemşiresinin bu sözü üzerine tebessüm ederek buyurdu ki: "Ey Hemşirem, o gördüğün acuze kadın dünyâdır. Allahü teâlâ, dînine hizmet edene, dünyâyı hizmetçi eyler."

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Birgün dayım Sırrî-yi Sekatî'ye (r.a.) gittim. Ağlıyordu. Sebebini sordum. "Bu gece, ibriğe su koyup biraz bekleteyim de soğusun diye aklıma geldi, öyle yaptım. Gece rü'yâmda bir hûrî gördüm. "Sen kimsin?" dedim. "Suyu soğutmak için ibriği bekletmiyenin" dedi ve ibriğimi alıp yere çaldı. İşte parçaları" diyerek yerdeki dağılmış ibriğin parçalarını gösterdi."

Yine Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Dört dirhemim vardı. Sırrî-yi Sekatî'nin (r.a.) yanına gidip, "Bunları size getirdim efendim" dedim. Bana "Oğlum! Sana müjdeler olsun. Sen kurtulmuşlardansın. Dört dirheme ihtiyâcım vardı. Kurtulmuş olanlardan birinin eli ile, ihtiyâcım olan parayı bana göndermesi için Allahü teâlâya duâ etmiştim. Sen getirdin" buyurdu."

Salihlerden bir zât şöyle anlatıyor: "Bir defa Sırrî-yi Sekatî'yi (r.a.) ziyâret etmek için evine gidip, kapısını çaldım. İçeriden "Kim o?" dedi. "Âşığın birisi" dedim. "Eğer âşık olsaydın, hep Allahü teâlâ ile meşgûl olur, bana gelmezdin" buyurdu ve "Yâ Rabbî! Bu kimseyi hep kendin ile meşgûl eyle ki, başkaları ile meşgûl olmasın" diye duâ etti. Bu anda bende çok değişiklikler hâsıl oldu. Duâsı kabûl olmuştu."

Sırrî-yi Sekatî (r.a.), bir gün va'z veriyordu. Sultânın adamlarından birisi, merasim ile oradan geçerken, (Şuraya bir uğrayalım) deyip, içeri girdi. O sırada Sırrî-yi Sekatî (r.a.), "Mahlûkât içerisinde en âciz ve zayıf olan mahlûk, insandır. Bununla beraber, bu kadar mahlûk arasında, Allahü teâlânın emirlerine insan kadar isyan edip yüz çeviren mahlûk da yoktur. Eğer insan iyi olursa, melekler ona gıpta eder imrenirler. Eğer insan kötü olursa, şeytanın dahi kendisinden nefret ettiği, kendisinden kaçtığı, şerli bir kimse olur. Ne kadar hayret edilir ki, bu kadar zayıf ve âciz olan insanoğlu, kendisine her ni'meti veren, her an varlıkta durduran, yaşatan, kudret ve azamet sahibi olan Allahü teâlâya karşı gelmekte ve isyan etmektedir..." diye anlatıyordu. Sultânın yakınlarından olan bu kişi, bu hikmet dolu sözlerin te'sîri ile, ağlaya ağlaya kendinden geçi. Bir zaman sonra kalkıp evine gitti. Hiç konuşmuyor, bir şey yiyip içmiyor, hep ağlıyordu. Sabah olunca, yürüyerek, Sırrî'nin (r.a.) sohbet ettiği yere gelip, anlatılanları dikkatle dinledi. Üçüncü gün yine geldi. Sohbet bittikten sonra, "Efendim! Sizin söylediklerinizi bana çok te'sîr etti. Kabûl ederseniz, sizin talebelerinizden olmayı arzu ediyorum." dedi. Kabûl edildi. Ahmed ismindeki bu talebe, az zamanda çok yüksek derecelere kavuştu. Birgün hocası Sırrî-yi Sekatî'nin huzûruna çıkıp, "Ey şefkatli ve merhametli efendim! Beni günah karanlıklarında kurtarıp, huzûr ve saadete kavuşturdunuz. Bunun için Allahü teâlâ size bol bol mükâfatlar ve hayırlı karşılıklar ihsân buyursun." dedi. Kısa zaman sonra Hazreti Sırrî-yi Sekatî'ye biri gelip, "Efendim, beni talebeniz ahmed gönderdi. Rahatsız olduğunu size bildirmemi söyledi." dedi. Sırrî-yi Sekatî (r.a.) gelen kimse ile beraber talebesi Ahmed'in bulunduğu yere gittiler. Şehrin dışında, sahrada çukur bir yerde yattığını ve ölmek üzere olduğunu gördüler. Hazreti Sırrî, bu sâdık talebesinin başını kaldırıp dizine koydu. Yüzünün tozlarını sildi. Ahmed gözünü açıp hocasını görünce çok sevindi.

Huzûr içerisinde rûhunu teslim etti. Gasl ve defin hizmetlerini yerine getirmek için şehre geri geliyorlardı ki, şehir halkının kendilerinden tarafa gelmekte olduklarını gördüler. Hayret edip nereye gittiklerini sordular. Onlar, "Biz şehirde (Her kim, Allahü teâlânın velî kullarından birinin cenâzesinde bulunmak isterse, Şûniziye kabristanına gitsin) diye bir ses duyduk. Onun için yola çıktık" dediler. Yıkayıp kefenledikten sonra Şûniziye kabristanına defn ettiler.

Cüneyd-i Bağdadî şöyle anlatır: "Hocam Sırrî-yi Sekatî, bana bir şey öğretmek istediği zaman suâl sorardı. Birgün bana, "Ey Cüneyd! Şükür ne demektir?" diye suâl etti. Ben de cevap olarak: "Ni'metini destek yaparak Allahü teâlâya âsi olmamaktır." deyince, "Bu hikmet sana nereden geliyor?" diey tekrar suâl etti. Ben de, "Senin meclisinde bulunmaktaan" dedim.

Şöyle anlatılır: Birgün Sırrî-yi Sekatî'ye, sabrın ne olduğu soruldu. O da sabır konusunu anlatmaya başladı. İğnesini defalarca kendisine soktuğu hâlde, Sırrî-yi Sekatî hiçbirşey yokmuş gibi, sakin sakin konuşmasına devam etti. Neden akrebi fırlatıp atmıyorsunuz? Diye soranlara, Sırrî-yi Sekatî şöyle cevap verdi: "Sabır konusunda konuşurken, sabretmemek husûsunda Hak teâlâdan haya ederim."

Cüneyd-i Bağdadî şöyla anlatır: "Birgün Sırrî-yi Sekatî'nin yanına gittim. Bana şunu anlattı: Hergün yanıma küçük bir kuş gelirdi. Elimdeki ekmek kırıntılarını yerdi. Bir kere bu kuş bana

doğru geldi. Fakat, elime konup ekmek kırıntılarını yemedi. Ben kendi kendime "Ne hatâ işledim?" diye düşündüm. Daha önce ekmekle beraber bir sebze yemiştim. Bunu hatırladım ve "Bir daha şüpheli şeyler yemiyeceğim" diyerek tövbe ettim. Bunun üzerine kuş elime kondu ve elimdeki ekmek kırıntılarını yedi."

Şöyle anlatılır: Sırrî-yi Sekatî, bir bayram günü meşhûr bir zâtla karşılaşmış ve ona güler yüzlü olmayarak selâm vermişti. "Neden böyle yaptın?" diye ona sorduklarında Sırrî-yi Sekatî, "Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"İki mü'min karşılaştıkları zaman, yüz rahmet aralarında taksim edilir. Bunlardan doksan rahmet, daha güler yüzlü olana verilir"** buyurmuştur. İstedim ki, o benden daha çok sevâb alsın" diye cevap verdi.

Cüneyd-i Bağdadî yine şöyle anlatır: "Birgün Sırrî-yi Sekatî'nin yanına gittim. Onu üzgün olarak gördüm. "Neden böyle üzgünsünüz?" diye sordum. Sırrî-yi Sekatî, "Yanıma bir delikanlı geldi. Benden tövbenin ne olduğunu izah etmemi istedi. Ben de, "Günahını unutma" diye cevap verdim. O genç ona itiraz ederek; "Hayır! Belki tövbe, günahını unutmak ve bir daha yapmamaktır" dedi. Ben de buna üzüldüm" deyince, ben de, "Benim kanâatim de, gencin kanâati gibidir" dedim. Bunun üzerine Sırrî-yi Sekatî sebebini sordu. Ben de "Allahü teâlâ bana, işlediğim günahıma tövbe etmemi nasîb ettiği zaman, tövbe hâlinde günahı hatırlamak günah olmaz mı?" dedim. Bunun üzerine Sırrî-yi Sekatî sükût etti.

Kendisi anlatır: "Yaya olarak Rum diyarına gazâ için gitmiştim. İstirahat ederken, yorgunluktan sırt üstü yatmış, ayağımı duvara dayamıştım. O esnada bir ses duydum. Bu ses bana; "Yâ Sırrî! Köle, efendisinin yanında böyle yatarmı?" dedi. Bundan sonra, bir daha ayağımı hiçbir şekilde uzatarak yatmadım."

Cüneyd-i Bağdadî şöyle anlatır: Sırrî-yi Sekatî hasta iken, üç günde bir ziyâretine giderdim. Bir defasında yanına girdim, uyuyordu. Baş ucunda ağlamaya başladım. Göz yaşlarım yanağına düştü. Gözlerini açtı ve bana bakınca, "Bana nasîhat et!" dedim. O zaman buyurdu ki: "Kötü kimselerle sohbet etme. İyi kimselerle beraber bulunarak, Allahü teâlâya ibâdet et."

Başka birgün ziyârete gittiğimde, Sırrî-yi Sekatî'ye "Kendini nasıl hissediyorsun?" diye sordum. O bunun üzerine, "Hâlimden tabibime nasıl şikâyet edebilirim ki, bana bunu veren O'dur" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs bin Mesrûk şöyle anlatır: "Sırrî-yi Sekatî'yi hastalığında ziyârete gittik. Yanında uzun süre oturduk. Halbuki karnında bir sancı vardı. Sonra Sırrî-yi Sekatî'ye yanından ayrılırken, "Bize duâ edin" dedik. Ellerini kaldırdı ve şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Bunlara hasta ziyâretinin nasıl olacağını öğret."

Sırrî-yi Sekatî; Hişâm bin Urve'den şöyle rivâyet ediyor: "Resûlullahın (s.a.v.), hastalığı şiddetlenip, cemâate gidecek takat bulamayınca; **"Ebû Bekir'e söyleyin namazı kıldırsın"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekir üç gün cemâate namaz kıldırdı. Peygamberimiz (s.a.v.), vefât ettiği günün sabah namazı vaktinde mescide açılan odanın kapısındaki perdeyi kaldırdı. Hazreti Ebû Bekir cemâate sabah namazını kıldırmak içni imamete geçmiş idi. Eshâbına bakıp, onların namazda saf tutup durduklarını görünce sevinerek tebessüm etti. Sonra mescide girdi. Resûlullahın (s.a.v.) teşrîfini fark eden Hazreti Ebû bekir, mihrâbdan çekilmek üzere iken, Resûlullah eliye yerinde durmasını işâret edip, oturduğu yerde Hazreti Ebû Bekir'e uyarak sabah namazını kıldı."

Sırrî-yi Sekatî; Eshâb-ı kiramdan Hazım bin Harmele'den şöyle rivâyet ediyor: "Birgün yolda Resûlullah beni gördü ve buyurdu ki: **"Ey Hazım! Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh sözünü çok söyle. Zîrâ o Cennet hazînelerindendir."**

"Allahü teâlâyı görmekten mahrûm kalmak, en şiddetli Cehennem ateşinden daha çok azâb verir."

"Cehennemlik olanlar, Cehennemde iken, Allahü teâlâyı görmekle şereflenebilselerdi, hiçbir zaman Cenneti hatırlarından geçirmezlerdi. Çünkü, ismi azîz olan Hak teâlâyı seyretmek, rûha o kadar çok neş'e verir ki, bu neş'e ona, bedeninin çektiği azâbı unutturur. Bu azâb ile meşgûl olmak hatırına bile gelmez. Cennette ise, Allahü teâlâyı temaşadan daha mükemmel bir ni'met mevcûd değildir. Cennetteki ni'metlerin hepsi yüz misli arttırılsa, fakat Cennette olan kimselerle Allahü teâlâ arasında bir perde bulunsa, yine de canı gönülden feryâd ve figân ederlerdi."

"En kuvvetli, kudretli insan, kendi nefsini yenendir." "Kendi nefsini terbiye edemiyen, kendi nefsini yenendir."

"Yarın kıyâmette herkesi, peygamberi ile çağırırlar. Ey Mûsâ aleyhisselâmın ümmeti, ey Îsâ alehisselâmın ümmeti, ey Muhammed aleyhisselâmın ümmeti derler. Ancak Allahü teâlânın sevgili kullarına; "Ey Allahın evliyâ kulları, Allahü teâlânın katına geliniz" denir. Bunun üzerine onların gönülleri, sevinçten yerinden çıkacakmış gibi olur."

"Gerçekten Allahü teâlâdan korkan, hâlinin ne olacağını ve nereye varacağını bilinceye kadar yemesini ve içmesini terk eden ve uykuyu bırakan kimsedir."

"Sâlih bir kul olmak isteyip de, yarın yaparım diyerek günlerini geçiren kimse aldanmıştır."

"Günahlara ağlamak, ayıpları ıslah etmek, Allahü teâlâya ibâdet etmek nefsinin arzu ve isteklerine boyun eğmemek, korkan kalp, mü'min için ne güzeldir."

"Bir adam, içinde Allahü teâlânın yarattığı her türlü ağacın bulunduğu ve ağaçların üzerinde yaratılan her cins kuşun bulunduğu bir bahçeye girse ve bu bahçedeki kuşlar ona "Ey Allahın velîsi sana selâm olsun" deseler. Nefs de bundan sükûnet bulur ve gurûrlanırsa, bu kimse nefsinin elinde esîr olur."

"Kul; nafileleri yaparken farzları yapmayı unutursa ve bedeni ile ibâdet ederken, kalbi allahü teâlâdan gâfil olursa, Hak teâlâdan esîr olur."

"Ba'zı Peygamberler kavimlerine şöyle derler: Hayâsızların çokluğundan haya etmez misiniz?"

"Farzları yapmak haramlardan kaçmak, gafleti terk etmek, Allahü teâlânın kendilerini çok sevdiği, evliyâsının ahlâkındandır."

"Dil, kalbin tercümanı, yüz kalbin aynasıdır. Kalbde gizli olan, yüzde meydana çıkar."

"Bir kimsenin ahmak olduğuna alâmet, kendi ayıbını bırakıp, başkasının ayıbıyla meşgûl olmasıdır."

"İyi huy, başkalarını incitmemek ve onlardan gelen sıkıntılara katlanmaktır.

"Şu üç şey Allahü teâlâyı çok üzer: Vakti boşa geçirmek, insanlarla alay etmek ve gıybet etmek."

"Kulun amellerini boşa çıkaran, kalbleri bozan, kulu en sür'atli helake götüren, devamlı hüzne boğan, cezayı çabuklaştıran, riyayı sevdiren, ucba (amellerini beğenip güzel görmek) götüren, baş olmak hevesine kaptıran şey, insanın nefsini tanımaması, kendi ayıblarını bırakıp, başkalarının ayıblarını görmesidir."

"Gençler! Gençliğinizin kıymetini biliniz. Güç kuvvet elde iken, çok ibâdet ediniz. Bizlerden (yaşlılardan) ibret alınız da, zaîf ve güçsüz duruma düşmeden evvel, çok ibâdet yapınız." (O, bu sözü söylerken, gençlerden çok ibâdet ediyordu.)

"İhtiyaç kadar yemek, ihtiyâç kadar su, ihtiyâç kadar elbise, ihtiyâca yetecek kadar bir ev ve doğru ilim sahibi olmaktan başka, dünyâda herşey boş ve fâidesizdir."

"Edeb, güzel kalblilik ve akıllılık alâmetidir."

"Bir kimse bir ni'mete kavuşur da bunun şükrünü yapmazsa, o ni'met elinden gider de, o kimsenin haberi bile olmaz."

"Bir kimse âmirine itaat ederse, emrindekiler de kendisine itaat eder."

"Sünnete uygun olarak yapılan az bir ibâdetin sevâbı, bid'at işlenerek yapılan çok amelden kat kat daha fazladır."

"Mürüvvet, insanın kendi nefsini, her türlü, kirden ve insanların ayıb saydıkları şeyleri yapmaktan korumak ve bütün işlerinde insanlara karşı şefkatli, merhametli ve insaflı davranmaktır."

"Çok istiğfar etmek, alçak gönüllü olmak ve çok sadaka vermek: Allahü teâlânın kendilerini çok sevdiği, evliyâsının ahlâkından olup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşturur."

"Kul dört şeyle yükselir. Bunlar ilim, edeb, emânet ve iffettir."

"Sırrî-yi Sekatî hazretlerinde, Allah korkusu, kendini küçük ve aşağı görme hâli o derece fazla idi ki, "Bağdâd'da ölmek istemem. Çünkü bu insanlar, benim hakkımda iyi zan sahibleridirler. Korkarım ki, toprak beni kabûl etmez de, herkese rezîl olmuş olurum."

"Kabahatlerimden dolayı yüzümün kararacağından korkarak, hergün bir kaç defa aynaya bakarım" ve "Keşke bütün insanların kalblerindeta sıkıntı ve üzüntüler bende olsa ve insanlar hep rahat olsalar" buyururlardı.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 48

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 116

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 74

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 64

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 357

6) Sıfât-üs-safve cild-2, sh. 209

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 127

8) Târih-i Bağdâd cild-9, sh. 187

9) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 13

10) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 245

11) Nefehât-ül-üns sh. 92

12) Câmi'u Kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 21

13) Keşf-ül-mahcûb sh. 203

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 277, 769, 994, 1000, 1067

15) Fâideli Bilgiler sh. 35, 167, 181

SÜLEYMÂN BİN DÂVÛD EBÛ EYYÜB EL-HÂŞÎMÎ

Meşhûr âlimlerden. Künyesi, Ebû Eyyûb el-Hâşimî'dir. 219 (m. 834) senesinde vefât etti. Süleymân bin Abdurrahmân bin Ebû Zinâd, İbrâhîm bin Sa'd, İsmail bin Ca'fer, Abser bin Kâsım ve Süfyân bin Uyeyne'yi dinleyip, onlardan rivâyette bulundu. Kendisinden de, Ahmed bin Hanbel, Ebû Yahyâ Saika, Hasen bin Muhammed ez-Za'ferânî, Abbâs bin Muhammed ed-Devrî ve daha başka âlimler (r.aleyhim) rivâyette bulunmuştur.

Ebû Velîd Cârûdî: "Bize İmâm-ı Şafiî geldi. Şu iki zâttan daha akıllı birisini görmedim. Bunlar, Süleymân bin Dâvûd ile Ahmed bin Hanbel'dir" dedi.

Ahmed bin Hanbel hazretleri, "Eğer bana, bu ümmet için bir kişiyi onların başına seç dense, ben Süleymân bin Davud'u seçerdim" dedi.

---

1) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-2, sh. 139

2) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 31

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 187

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 45

SÜLEYMÂN BİN DÂVÛD EL-ITKÎ

Hadîs âlimi, dünyâya kıymet vermeyen fazîletler sahibi bir zât. İsmi, Süleymân bin Dâvûd el-Itkî el-Basrî olup, künyesi, Ebû Rebî' ez-Zührânî'dir. Basra'da 140 (m. 757)'de doğmuştur. Daha sonra Bağdâd'a yerleşmiş ve orada 234 (m. 849)'da Ramazan ayında vefât etmiştir.

Süleymân bin Dâvûd; Mâlik bin Enes, Hammâd bin Zeyd, Abdullah bin Ca'fer el-Medînî, Felîh bin Süleymân, Şüreyk bin Abdullah, Ya'kûb el-Kımmî, Ebâ Şihâb el-Hannâd, Süfyân bin Uyeyne ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Ahmed bin Hanbel, Ali bin el-Medînî, İshâk bin Râheveyh, Muhammed bin Ma'mer el-Buhrânî, Muhammed bin Yahyâ ez-Zehlî, Müslim bin Haccâc, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Dâvûd Sicistânî, Îsâ bin Abdullah et-Tayâlisî, Yahyâ bin Muhammed bin el-Buhterî, İdris bin Abdülkerîm el-Mukrî ve pek çok âlim de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Basra'dan Bağdâd'a gelip yerleşen Süleymân bin Davud'un ilminin yayılması Bağdâd'da olmuştur. Yahyâ bin Maîn, Ebû Zür'a ve Ebû Hatim onun sika (sağlam, güvenilir) olduğunu söylemiştir. O doğru sözlü ve hadîs rivâyet etme şartlarına sâhib idi. İbn-i Hırâş ise, "Süleymân bin Dâvûd sâlih bir kimse ve sağlam bir râvi olarak insanların içerisinde konuşurdu" buyurdu. Ahmed bin Hanbel ondan hadîs, yazdı. Hadîs hafızı idi. Ya'nî, yüzbin hadîsi ezber okurdu. Hadîsde hafız olan Süleymân bin Dâvûd, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olup, çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Kırâat ilmi ile ilgili Câmi'ün fi'l-kırâat, ayrıca musannef türünde bir de hadîs kitabı yazmıştır. Te'lîf ettiği bu Musannefin husûsiyeti ise hadîs-i şerîflerin fıkıh bâblarına göre tasnif edilmesidir.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 38

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-4, sh. 190

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 262

4) El-A'lâm cild-3, sh. 125

SÜREYC BİN YÛNUS EL-MERVEZÎ

Hadîs, tefsîr, kırâat ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Süreyc bin Yûnus bin İbrâhîm el-Mervezî'dir. Künyesi, Ebû Hâris'tir. Bağdâd'a yerleşip, orada ilimle meşgûl olduğu için "Bağdadî" denmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. 235 (m. 849) senesinin Rebî'ül-evvel ayında vefât etti.

İslâm âlimlerinin büyüklerinden olan Süreyc bin Yûnus, Süfyân bin Uyeyne, Huşeym İbni Âliyye, Abbâd bin Abbâd, Mervân bin Şuca', İsmail bin Ca'fer, Amr bin Ubeyd, Selem bin Sâlim, İbrâhîm bin Hayseme bin Irak ve daha birçok âlimden ilim aldı. Onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Ebû Yahyâ bin Saika, Muhammed bin Ubeydullah bin Münâdî, İshâk bin Süneyn el-Hatlî, Mûsâ bin Hârûn, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel, Ebû Kâsım Begâvî, Müslim bin Haccâc en-Nişâbûrî, Ebû Zür'a ve daha pekçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

O, hadîs âlimleri arasında "İmâm" derecesine yükselenlerdendi. Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn, Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve daha bir çok hadîs âlimi. Onun sika (güvenilir), sadûk (rivâyetleri sağlam), zekâsı ve anlayışı kuvvetli bir âlim olduğunu bildirdiler.

Kendisi şöyle anlatıyor: Bir gece su kenarına yakın bir evde yatarken, bağıran bir kurbağa sesi işittim. Sesin geldiği tarafa baktığımda, kurbağanın yılanın ağzında çırpındığını gördüm. Yılana: "Allah aşkına onu bırak!" dedim. Yılan da kurbağayı bıraktı.

İbn-i Ca'd şöyle anlatıyor: Süreyc, çocuğu doğduğu gece bana geldi. Bana üç dirhem verip; bal, yağ ve yemeklik birşeyler istedi. "Bende bunlar yok!" dedim. Bana: "Kaplarına bir bak!" dedi. Gidip baktığımda boşaltmış olduğum kapları dolu buldum. İstediklerinden daha çok çeşitli yemekler vardı. Getirip kendisine vermek istediğimde: "Bunlar ne böyle? Hani yanımda birşey yok dememiş miydin?" dedi. Ben de ona: "Al ve sus!" dedim. O ise, "Hayır, alamam!" deyince, ona durumu anlattım. Bana, "Ben hayatta olduğum müddetçe bu hâlden kimseye bahsetme" dedi.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Şüphesiz ki, kişinin namazı uzun, hutbeyi kısa tutması, anlayışlı olduğuna alâmettir. Binâenaleyh siz, namazı uzun tutun. Fakat hutbeyi kısa kesin!"

Abdullah İbni Abbâs da şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.), zemzemden ayakta olduğu hâlde içerlerdi."

Çeşitli ilimlere âit yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-üt-tefsîr, 2. Kitâb-üt-târih, 3. Kitâb-ün-nâsih ve'l-mensûh, 4. Kitâb-ül-kırâat, 5. Kitâb-üs-sünen fi'l-fıkh.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 209

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 84

3) Târih-i Bağdâd cild-9, sh. 219

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 457

ŞAH ŞÜCÂ' KİRMÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü'l-Fevâris olup, adı Şah bin Şücâ'dır. Kirman padişahının oğlu idi. Zamanının büyüğü, hakîkat yolunun önderi idi. Firâseti keskin idi. İşi evliyâyı bulup, onunla sohbet etmek idi. Ebû Türâb Nahşebî, Ebû Hafs, Ebû Ubeyd Busrî ve Yahyâ bin Muâz gibi âlimlerle sohbet etmiştir. Ebû Osman Hayrî talebesi iken, Şah Şücâ'nın izniyle Ebû Hafs'ın talebesi olmuştur. Şah Şücâ' 276 (m. 889)'da vefât etti. Tövbesinin sebebi şöyle anlatılır: "Şah Şücâ' dünyâya geldiği vakit, göğsünün üzerinde yeşil bir hatla, "Allah celle celâlühü" yazılı idi. Gençlik zamanında gezip tozmayı, eğlenmeyi kendine iş edinmişti. Kendisi saz çalıp, şarkı söylerdi. Bir gece, bir mahallede, saz çalıp şarkı söylüyordu. Bir kadın evinden çıkıp, onu seyretmeye gitmişti. Kocası uyanıp karısını evde göremeyince, dışarı çıkıp karısını Şah Şücâ'yı seyrederken görünce, Şah Şücâ'ya: "Ey zâlim! Tövbe etmenin zamanı gelmedi mi?" diye sordu. Şah Şücâ' bunun etkisinde kalarak, "Geldi, geldi..." deyip elbisesini yırtmış, sazı kırmıştı. Eve gelip gusül ederek, kırk gün dışarı çıkmadı ve birşey yemedi Bunun için babası, "Bize kırk yılda vermediklerini ona kırk günde verdiler" demişti.

Şah Şücâ' kırk yıl uyumadı. Uyumaması için gözüne tuz sürerdi. Gözleri bu yüzden kızarmış idi. Bir gece uyuduğunda, rü'yâsında anlatılması güç, çok güzel şeyler gördü. Bundan sonra onu nerede görseler, yanında bir yastığa dayanır, uyurdu. "Belki öyle bir rü'yâ görürüm diye uyuyorum" derdi. Uyumağa âşık olmuştu. "Böyle rü'yânın bir ânını, bütün âlemin uyanıklığına değişmem" buyururdu.

Şöyle anlatılır: "Şah Şücâ' ile Yahyâ bin Muâz arasında iyi bir dostluk vardı. Aynı yerde bulundukları halde, Şah Şücâ', Yahyâ bin Muâz'ın meclisinde bulunmazdı. Niçin Yahyâ bin Muâz'ın sohbetlerine katılmıyorsun?" dediklerinde, "Doğrusu budur" dedi. Israr etmeleri üzerine, bir gün gidip bir köşede oturdu. Yahyâ bin Muâz konuşamadı ve "Burada, konuşmağa benden lâyık birisi vardır" dedi: Şah Şücâ', "Ben buraya gelmem uygun olmaz demedim mi?" dedi.

Şah Şücâ' Kirmânî'nin bir kızı vardı. Kirman vâlileri ona talib idi. Şah onlardan üç gün mühlet istedi. Bu üç gün içinde mescidleri dolaştı. Güzel namaz kılan bir genç gördü. Namazı bitirinceye kadar onu seyretti. Sonra yanına gidip, "Ey genç, evli misin?" diye sordu. Genç, "Hayır" deyince ona, "Kur'ân-ı kerîm okuyan, takvâ sahibi ve güzel bir kızla evlenmek ister misin?" dedi. Genç; "Bana kim kız verir ki, dünyâda üç dirhemden başka hiç bir şeyim yok" dedi. "Ben veririm. Bu üç gümüşün biri ile ekmek, biri ile katık, biri ile güzel koku satın al" dedi. Şah Şücâ' kızını o genç ile evlendirdi. Kızı, o fakîr gencin evine girdiğinde bir kuru ekmek parçası gördü. "Bu nedir?" diye sorunca, genç "Senin nasîbindir. Yarın sabah yemek için ayırmıştım" dedi. Şah'ın kızı babasının evine doğru gitmeye başlayınca genç, "Ah! ben Şah'ın kızının, benim yanımda durmayacağını bilmiştim" dedi. Kız bunu işitince, "Ben senin fakirliğin sebebiyle gitmiyorum, îmânının zayıflığı için gidiyorum. Sen akşamdan, sabahın ekmeğini hazırlıyorsun. Ben ise babama şaşıyorum. Bunca senedir yanındayım, bana seni takvâ ve zühd sahibi birine vereceğim derdi. Bugün öyle birine verdi ki, Rabbine i'timâd etmiyor, rahat içinde bulunmuyor. Bu evde ya ben kalırım, ya bu ekmek. Sen karar Ver" dedi. Genç ekmeği bir fakîre verdi. Şah'ın kızı geri döndü ve onunla mes'ûd olarak yaşadı.

Şöyle anlatılır: "Ebû Hafs, Şah Şücâ'ya bir mektûb yazarak: "Nefsime, amelime ve kusuruma bakıp ümitsizliğe düştüm" dedi. Şah Şücâ' ona cevap yazarak şöyle dedi: "Mektûbunu kendi gönlüme ayna yaptım. Eğer hâlis bir şekilde nefsimden ümit kesecek olursam, saf bir şekilde Allahü teâlâya ümid bağlamış olurum. Şayet Allahü teâlâya saf bir şekilde ümit

bağlarsam, Allahü teâlâdan saf bir şekilde korkmuş olurum. O zaman kendi nefsimden ümit keserim. Nefsimden ümit kesince, Allahü teâlâyı zikredebilirim. Ben Allahü teâlâyı zikredince, Allahü teâlâ beni affeder. Allahü teâlâ beni affedince halktan kurtulur, Allah dostları ile beraber olurum."

Hâce Ali Sirgâhî, Şah'ın türbesinin yanında yemek verirdi. Yemek verdiği bir gün, "Yâ Rabbî! Bir misâfir gönder" dedi. Aniden bir köpek geldi. Hâce Ali köpeği kovaladı. Köpek kaçtı. Sonra Şah'ın kabrinden bir ses geldi: "Misâfir istiyordun. Gönderdik, kovdun" dedi. Derhal kalktı, dışarı koştu. Köpeği aradı bulamadı. Şehrin dışına gitti. Köpeği orada bir ağacın altında yatıyor halde buldu. Yemeği onun önüne koydu. Köpek yemeğe dönüp bakmadı. Hâce Ali utandı ve istiğfara başladı. Tövbe etti. Köpek "Ey Hâce Ali, şimdi iyi ettin. Misâfir çağırıp kovmak ne demektir. Dikkatli ol! Eğer Şah Şücâ' orada olmasaydı, göreceğini görmüştün" dedi.

Şah Şücâ' Kirmânî buyurdu ki: "Evliyâyı sevmekten daha kıymetli ibâdet olamaz. Evliyâyı sevmek, Allahü teâlâyı sevmeğe yol açar. Allahü teâlâyı seveni, Allahü teâlâ da sever."

"Hiç bir âlimin yaptığı ibâdetler arasında, evliyâya karşı duyulan sevgiye ulaşanı yoktur." "Güzel ahlâk, başkalarına eziyet etmemek ve güçlüklere katlanmaktır."

"Gözünü harama bakmaktan, nefsini isteklerinden koruyup, kalbini devamlı murâkabe, bedenini sünnete uygun amellerle ma'mur edenin, firâsetinde hiç hatâ olmaz."

"Sabrın alâmeti üçtür: "Samimî bir rızâ, şikâyeti terk, kaderin tecellisini gönül hoşluğuyla kabûllenme."

"Tövbe etmiş olmak için dünyâyı, murada ermek için de nefsinin arzu ve isteklerini terk et." "Takvânın alâmeti vera', vera'nın alâmeti helâl olduğu şüpheli olan şeylerden geri durmaktır." "Yalan söylemekten, gıybet etmekten ve hıyânette bulunmaktan uzak durunuz." "Korku dâima hüzündür. Allahü teâlâdan korkmanın alâmeti dâima ondan korkmaktır."

Şah Şücâ' Kirmânî'nin Mir'ât-ül-hukemâ isimli bir kitabı ve tasavvufa dâir birçok küçük risaleleri vardır.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 237

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 192

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 105

4) Nefehât-ül-üns sh. 137

5) Keşf-ül-mahcûb sh. 286

6) Kıyâmet ve Âhıret sh. 333

7) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 202

TİRMİZÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Kütüb-i sitte denilen meşhûr altı hadîs kitabından olan "Sünen-i Tirmizî" adıyla meşhûr Câmi-üs-sahîh adlı kıymetli hadîs kitabını yazan âlimdir. İsmi, Muhammed bin Îsâ Tirmizî, künyesi Ebû Îsâ'dır. 209 (m. 824) senesinde, Buhârâ'nın güneyinde Ceyhun nehri kıyısında bulunan Tirmiz kasabasında doğdu. 279 (m. 893)'de Boğ şehrinde, Receb ayının onüçüncü günü Pazartesi gecesi vefât etti. Ömrünün son yıllarında gözleri görmez olmuştu.

Hadîs ilminde meşhûr ve sika (sağlam, güvenilir) bir âlim olduğu ittifâkla bildirilmiştir. Hadîs ilmini öğrenmek için seyahatler yapmıştır. Bu maksatla Hicaz, Irak, Horasan civarlarını dolaşmış, oradaki âlimlerden ilim almış, hadîs-i şerîf dinlemiştir. Hadîs ilminde, en meşhûr âlimlerden ders almıştır. Ders aldığı hocalarının başında; Kuteybe bin Sa'îd, Ebû Mus'ab, Mahmud bin Geylan, Muhammed bin Beş şar, Süfyân bin Vefâ', Muhammed bin İsmail (İmâm-ı Buhârî) ve Müslim bin Hâlid (İmâm-ı Müslim) vardır. Bunlardan başka, pek çok sayıda hadîs âliminden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Hadîs-i şerîf aldığı âlimler, sayılamayacak kadar çoktur. Ayrıca evliyânın büyüklerinden olan Ebû Türâb Nahşebî, Ebû Abdullah Celâ' ve Ahmed bin Hadraveyh gibi zâtların sohbetinde bulunarak, tasavvuf ilminde de yükselip, yetişmiştir. Hâfızasının üstünlüğü darb-ı mesel hâlini almıştır.

İmâm-ı Tirmizî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden hadîs âlimlerinden bir kısmı şu zâtlardır: Ebû Hâmid Ahmed bin Abdullah, Heysem bin Küteyb Şâmî, Muhammed bin Mahbûb, Ahmed bin Yûsuf Nesefî, Es'ad bin Hamdeveyh, Dâvûd bin Nasr bin Süheyh el-Bezdevî, Abd'übnü Muhammed bin Mahmud Nesefî, Mahmud bin Nümeyr ve oğlu Muhammed bin Mahmud, Muhammed bin Mekkî bin Fevel (Nûh), Ebû Ca'fer, Muhammed bin Süfyân, Muhammed bin Münzir ve diğer hadîs âlimleridir.

İmâm-ı Tirmizî, hadîs ilminden başka, fıkıh ve tefsîr ilminde de üstün bir âlimdir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler ile Kur'ân-ı kerîmin tefsîri husûsunda mühim hizmetler yapmıştır. Bilhassa âyet-i kerîmelerin nüzûl sebepleriyle ilgili, garîb-ül-Kur'ân denilen Kur'ân-ı kerîmin ba'zı lafızlarıyla ve Kur'ân-ı kerîmdeki kıssalar ile ilgili en doğru hadîs rivâyetleriyle meşhûrdur. Bu bakımdan âlimler arasında İmâm-ı Buhârî'nin, İmâm-ı Tirmizî'nin ve Hâkim'in tefsîrleri "Esahh-üt-Tefâsîr" en sahih tefsîrler kabûl edilmiştir.

Âlimler, İmâm-ı Tirmizî'ye "Hâkim" payesini vermişlerdir. Bu isme lâyık olduğunu, daha üstün meziyetlere sâhib olduğunu, yine onlar bildirmişlerdir. Büyük velîlerden Ebû Türâb Nahşebî ile görüştü. Ebû Abdullah Celâ', Ahmed bin Hadraveyh ile de sohbette bulundu. Her birinden ayrı ayrı feyz aldı. Eserlerini ilâhî bir ilhamla hazırlamıştı. Hepsini Allahü teâlânın ihsânı bilir, kendisine mal edilmesini istemezdi. Buyurdu ki: "Yazdığım eserlerin hiçbirini, eserim olsun düşüncesi ile yazmadım. Ba'zan daraldığım zamanlar oldu. İçten gelen bir duygu ile bunları yazmağa başladım. Yazdıkça gönlüm açıldı, işte bu hâl içinde onlar meydana geldi"

Eserleri: İmâm-ı Tirmizî'nin birçok eserleri vardır. Başlıcaları şunlardır: Kitâb-ül-İlel, Kitâb-üş-şemâil, Kitâbu esmâ'is-sahâbe, Kitâb-ül-esmâ ve'l-künâ ve en meşhûr kitabı es-Sünen diye, anılan el-Câmi'idir. Tirmizî'nin. Süneni, hasen hadîs mevzûunda ana kaynaktır. Bu eser dört kısımdan ibârettir. Birinci kısımda sahîh olduğu kat'î olan hadîsler, ikinci kısımda Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin şartlarına uygun olan hadîsler, üçüncü kısımda, illetini açıkladığı hadîsler, dördüncü kısımda ise, "Bu kitaba aldığım hadîslerle ba'zı fakîhler amel etmişlerdir" diyerek, durumunu açıkladığı hadîsler vardır. Diğer bir husûsiyeti de hadîs çeşitlerinden sahîh, hasen ve garîbleri bildirmesi, cerh ve ta'dile âid konulara yer verip, sonuna İlel kitabını, ya'nî bahsini ilâve edip, ondan da çok güzel fâideler toplaması, diğer hadîs kitaplarından farklı yönleridir. Diğer bir husûsiyeti de mezheplerinin, istidlal (delîl getirme) şekillerini bildirmesidir.

İmâm-ı Tirmizî buyurur ki: "Ben bu kitabı yazıp, Hicaz âlimlerine arz eyledim. Hepsi beğendiler. Irak âlimlerine arz eyledim, onlar da beğendiler. Horasan âlimlerine arz eyledim. Çok güzel oldu dediler." İmâm-ı Tirmizî'nin "Sünen" adlı hadîs kitabının Hindistan'da, Diyobend şehrindeki Dâr-ül-ulûm müderrislerinden Muhammed Enver Şah Keşmîrî tarafından arabî şerhi

yapılmış, (Meârif-üs-sünen) adı verilerek 1383 (m. 1963) senesinde Muhammed Yûsuf Benûrî tarafından önemli açıklamalar ilâve edilerek, Pakistan'da basılmıştır.

En önemli kitaplarından biri de, yukarıda adı geçen (Şemâil-i Nebî) kitabıdır. Bu konuda yazılmış kitapların en güzellerindendir. Sayılamıyacak, anlatılamayacak kadar bereketli, fâideli bir kitabtır. Okunması; işlerin görülmesi, muradın hasıl olması için, çokfâidelidir.

İmâm-ı Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır: **"Yemeğin bereketi, başında ve sonunda elleri yıkamakladır."**

"Namazda yedi şey şeytandandır. (Onlar da) **burun kanaması, uyuklamak, vesvese, esnemek, kaşınmak, sağa-sola bakmak ve herhangi bir şey ile oynamaktır."**

"Bir kimse, insanların kızacakları şeyde Allah'ın rızâsını ararsa, Allahü teâlâ onu, insanlardan, geleceklerden korur. Bir kimse, Allahü teâlânın kızacağı şeyde, insanların rızâsını ararsa, Allahü teâlâ onun işini insanlara bırakır."

"Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhıret iyilikleri verilmiştir."

"Haya îmândandır, îmânı olan Cennettedir. Fuhş, kötülüktür. Kötüler, Cehennemdedir."

"Cehenneme girmesi haram olan ve Cehennemin de onu yakması haram olan kimseyi bildiriyorum. Dikkat ediniz! Bu kimse, insanlara kolaylık, yumuşaklık gösterendir."

"Cennete gidecek olanları haber veriyorum, dinleyiniz! Zâifdirler, güçleri yetmez. Birşey yapmak için yemîn ederlerse, Allahü teâlâ bunların yemînlerini, muhakkak yerine getirir. Cehenneme gidecek olanları da bildiriyorum, dinleyiniz! Sertlik gösterirler. Acele ederler. Kendilerini üstün görürler."

"Bir kimse ayakta iken kızarsa, otursun. Oturmakla geçmezse, yatsın."

"Yumuşak olanlar ve kolaylık gösterenler, hayvanın yularını tutan kimse gibidir. Durdurmak isterse, hayvan ona uyar. Taşın üzerine sürmek isterse, hayvan oraya koşar."

"Kıyâmet gününde, Allah katında insanların en kötüsü, iki yüzlü olandır."

"Doğruluktan ayrılmayınız. Çünkü doğruluk, iyilikle beraberdir. İkisi de Cennetliktir. Yalandan sakınınız; çünkü yalan, kötülükle beraberdir. Bunların ikisi de Cehennemliktir. Allahtan afiyet isteyiniz. Çünkü gerçek imândan sonra, afiyetten daha hayırlı birşey verilmemiştir. Birbirinize dargınlık etmeyiniz, birbirinize arka çevirmeyiniz, birbirinizi kıskanmayınız, birbirinize kin beslemeyiniz, ey Allahın kulları, kardeşler olunuz."

"Kur'ân-ı kerîmi kendi arzusuna göre tefsîr eden, Cehennemdeki yerini hazırlasın."

"Haksız olduğunu anlayıp mücâdeleden vaz geçen kimseye, Allahü teâlâ Cennetin kenar yerinde bir ev bina eder. Kim ki, haklı olduğu hâlde mücâdeleyi terk ederse, Allahü teâlâ ona Cennetin en iyi yerinde bir bina inşâ eder."

"Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir. İyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmayan işleriniz için, yâ Rabbî! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra rûhunu al, derler."

"Kul vefât edince, bütün amellerinin sevâbı kesilir. Üç ameli müstesnadır. (Bunlardan birincisi) **Sadaka-i Câriye,** (ikincisi) **kendisi ile faydalanılan bir ilimdir.** (Üçüncüsü) **kendisine duâ eden sâlih evlâttır."**

"Allahü teâlâ katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına en hayırlı olanıdır. Komşuların da en hayırlısı, komşusuna en hayırlı olanlarıdır."

"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allaha şükür etmiş olmaz."

"Mîzânda, güzel ahlâktan başka ağır gelecek birşey yok."

"İyilikle emr etmen ve kötülükten alıkoyman bir sadakadır. Kardeşinin yüzüne karşı güler yüzlü olman bir sadakadır. İnsanların yolundan taş, diken ve kemik gibi (engel teşkil eden) **şeyleri gidermen, senin için bir sadakadır** (sevâbtır). **Bir de yolu belli olmayan bir yerde, insanlara yol göstermen bir sadakadır."**

"Beş şey Peygamberlerin seçtiği sünnettendir: 1. Bıyık kısaltmak, 2. Tırnakları kesmek, 3. Kasıkları tıraş etmek, 4. Koltuk altlarını yolmak, 5. Misvak kullanmak."

"Ümmetimin kötüleri, gevezelerdir, enine boyuna söz uzatanlardır, sözlerinde büyüklük taslayanlardır. Ümmetimin hayırlıları da ahlâk bakımından en güzel olanlarıdır."

İmâm-ı Tirmizî hazretlerinin güzel sözlerinden bir kısmı şunlardır:

Buyurdu ki: "Azîz, kendisini günahın zelîl kılmadığı kimsedir. Hür, kendisini tamahın kötüleştirmediği kimsedir. Hoca, kendisini şeytanın esîr almadığı kimsedir. Zekî, Allahü teâlâdan sakınan ve nefsini bizzat hesaba çeken kimsedir. Hakka giden yola düşen ve hakîkati bilen bir kimsenin, günahlara hiç ihtirâsı kalmaz."

Bir sohbet toplantısında, bize insanı ta'rîf eder misiniz? dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: "İnsanda dâimi bir zaaf hâli görülür. Bununla beraber, o bir da'vâ peşindedir, hem de büyük iddia. Bu zayıf haliyle, o büyük iddiasını nasıl gerçekleştirebilir ki? İnsan dikkat etmeli. Yaptığı her işe bakmalı. Hayrını, şerrini bilmelidir. Dikkat etmezse, yanılabilir. Belki de, zararına olan bir şeye bilmeden sevinir. Büyüklerin nazarında onun bu işi, zor affedilen bir hatâdır."

"Namaz bir ziyâfettir. Allahü teâlâ, kendine inananlara, mü'minlere merhamet ederek, namaza da'vet eder. Namaz içinde, onların önüne rahmet sofrasını yayar. Ni'metlerini onlara bol bol dağıtır. Sevdiği kulların, bu ni'metlere nail olmasını diler."

"Herkesin terbiye ve ıslah şekli başkadır. Çocukların terbiye yeri mekteb, yol kesenlerinki zindan, kadınların terbiye yerleri ise evleridir."

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 322

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 278

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 105

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 387

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 174

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 633

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 678

8) Mearif-üs-sünen cild-1, sh. 4

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1077

VÂKIDÎ (Muhammed Bin Ömer)

Târih, fıkıh, hadîs, kırâat, tefsîr ve edebiyat âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, asıl ismi Muhammed bin Ömer bin Vâkıd'dır. Sehm bin Sehloğullarının azatlı kölesi olduğu için es-Sehmî, es-Sehlî, dedesi Vâkıd'e nisbetle Vâkıdî, Medîneli olduğu için de el-Medenî nisbet edildi. 130 (m. 747) yılında Medine'de doğan Vâkdî, 207 (m. 822) senesinde Bağdâd'da vefât etti. Borçlarının ödenmesini halife Hârûn Reşîd'in oğlu Abdullah'a vasıyyet etti. Namazını Batı Bağdâd kadısı Muhammed bin Semâa kıldırdı. Hayzerân kabristanına defn edildi.

İlim tahsiline babası Ömer bin Vâkıd'dan aldığı derslerle başlayan Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî, İmâm-ı Mâlik, Süfyân-ı Sevrî, Ma'mer bin Râşid, Sevr bin Yezîd, İbn-i Cüreyc (r.aleyhim) ve daha birçok âlimden hadîs, fıkıh ve diğer ilimleri tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendi. Kırâat ilmini Nâfi bin Nuaym, Îsâ bin Verdan, Süleymân bin Müslim ve İbn-i Cemmâz'dan aldı. Gazâlarla ilgili bilgilerin çoğunu 170 (m. 786) yılında vefât etmiş olan Ebû Ma'şer Nuceyh es-Sindî'den aldı. Şehîd çocuklarından, gazilerin yakınlarından savaşlarla ilgili bilgileri topladı. Önceden elde edilen malûmatları bilenlerden öğrendi.

Halife Hârûn Reşîd hac için geldiği zaman, ona ziyâret yerlerini gösterdi. Peygamber efendimiz ve arkadaşlarının yaşadığı yerler ve oralarda cereyan eden hâdiseler hakkında bilgiler verdi. Halife ile beraber bulunan vezir Yahyâ bin Hâlid Bermekî'yle dostluk kurdu. Halife ve vezirinin ihsânlarına kavuştu.

Buğday ticaretiyle meşgûl olan Muhammed bin Ömer bin Vâkıdî, Peygamberimize, peygamberliğinin bildirilmesinden, kendi zamanına kadar geçen bütün hâdiselerin cereyan ettiği yerleri, tek tek gezerek gördü. Oralarda incelemeler yaptı. Çok cömert bir zât olan el-Vâkıdî, elindeki malları fakirlere dağıtınca, kendisi muhtaç duruma düştü. Ticâreti bırakarak 180 (m. 796) yılında Bağdâd'a gitti. Vezir Yahyâ Bermekî'nin tertîb ettiği ilmî meclislerdeki sohbetlere iştirâk etti. Şam ve Rakka'da da bir müddet bulunduktan sonra, tekrar Bağdâd'a döndü. Halifenin de ihsânlarına mazhar olan bu büyük âlim, Bağdâd'ın Asker-i Mehdî (Rasâfe) bölgesinde kadılık yaptı. Vefâtına kadar burada kaldı.

Her ilimde âlim olan Vâkıdî'nin, bilhassa târih ilminde mühim bir yeri vardır. İslâm târihini doğru olarak yazmıştır. Vâkıdî, İbn-i Haldûn ve İbn-i Hilligân târihlerinde, İslâm târihi doğru olarak anlatılmıştır. Bu eserlerde Sahâbe-i kiram (r.anhüm) hakkında dîne ve edebe muhalif birşey yoktur.

Talebelerinden İbn-i Sa'd'ın ifâdesine göre, zamanındaki âlimler Vâkıdî'ye gelirler, bilmedikleri bir şeyi sorarlar, itiraz etmeden cevâbını aynen alıp giderlerdi.

Vâkıdî'nin idrak etmiş olduğu bu dönemde, Sahâbe-i kiram ve Tabiînin şâhid oldukları hâdiseleri, doğum ve vefâtlarını kaydedip, kitaplara geçiren kimse, yok denecek kadar azdı. Vâkıdî, Eshâb-ı kiramın katıldığı muharebeleri, siyâsî hareketleri, yaptıkları fetihleri inceledi. Bunlarla ilgili her yere giderek, bu husûsta bilgisi olan kimselerle görüştü. Elde ettiği bilgileri günü gününe yazdı.

Savaşlarla ilgili hikâyeler ve siyer ilminde üstâd olan Vâkıdî, İslâm tarihçilerinin en eski ve en mümtazlarındandır. Müslümanların dünyaya medeniyet ve fazîlet yayan, feyz saçan fetihlerini, bütün ihtişamıyla tasvir ederek, mücâhidlerin savaşlardaki hâl ve hareketlerini ve gösterdikleri kahramanlıkları da canlı ve çok güzel bir şekilde göz önüne sermiştir.

Kendisinden, Kâtib-i Vâkıdî diye bilinen meşhûr tabakât müellifi Muhammed bin Sa'd, Ebû Hasen Ziyâdî, Muhammed bin İshâk Sagânî, Ahmed bin Halîl Bercilânî, Abdullah bin Hasen Hâşimî, Ahmed bin Ubeyd bin Nâsuh, Muhammed bin Şücâ' Selcî, Haris bin Ebî Üsâme gibi âlimler ve diğerleri ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Muhammed bin Ömer Vâkıdî'den Abdullah bin Ubeydullah nakleder:

Halife Hârûn Reşîd, hacdan sonra Medîne-i münevvereye gelmişti. Veziri Yahyâ Bermekî'den "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ve Eshâbının yaşadığı hâdiseleri, bizzat yerlerini göstererek anlatacak birini bulmasını" istemişti. O da kime sorduysa, beni tarif etmişler ve yatsı namazında Mescid-i Nebevî'de bulunmam hakkında haber göndermişlerdi. Yatsı namazından sonra vezir beni çağırıp, halifeye takdim etti. Halife ve vezirle birlikte birer merkebe binip, gece sabaha kadar dolaştık. Cebrâil'in (a.s.) Peygamberimize (s.a.v.) vahiy getirdiği yerleri, şehîdlerin mezarlarını tek tek gösterip, orada cereyan eden hâdiseleri anlattım. Her gittiğimiz yerde onlar bineklerinden indiler. İki rek'at namaz kılıp, uzun uzun duâlar ettiler. Duydukları her hâdisede ağladılar. Sabah ezanı okunurken mescide geldik, namazlarımızı kıldık. Yahyâ Bermekî, halifenin çok memnun olduğunu ve onbin dirhem parayı da hediye olarak kabûl etmemi rica ettiğini, söyledi. "Bu sana şimdilik yeter, ihtiyâcın olduğu zaman bize müracaat et" diye de, tenbîh etti. Ben de "Peki" deyip evime döndüm. O parayla bütün borçlarımı ödedim. O sene hiç sıkıntı çekmedim.

Ertesi sene, tekrar borçlar benim sırtıma bindi. Hanımımın da teşvikiyle Bağdâd'a vezirin yanına gitmeye karar verdim. Vezir Yahyâ Bermekî, beni izzet ve ikramla karşılayıp, Ramazan ayı boyunca her akşam iftara da'vet etti. Kendisi imâm olup, namazı kıldırarak, diğer âlimlerin de bulunduğu yemekten sonra, toplanan ilim meclisinde beni yanına oturturdu. Benden başka hiç kimseden birşey sormazdı. Her gün, içinde beşbin dirhem para bulunan bir kese hediye ederdi. Ben orada bir ev tutup, hizmetçi ve at sahibi oldum. Medine'ye giden kadı Zübeyrî ile de evime para gönderdim. Vezir, bayram namazında çok güzel giyinmemi ve beni halifeye takdim edeceğini söyledi. Halife, benim hac esnasında kendisine delîl olan kimse olduğumu anlayınca, otuzbin dirhem hediye etti. Bayramdan sonra, vezirden Medine'ye gitmek istediğimi söyleyip izin istedim. Benim yanıma bir kişi verip, hediyeler aldırttı ve Medine'ye kadar bana refakat etmesini tenbîh etti. Adam, beni Medine'ye kadar götürdü ve bir kuruş masraf ettirmedi. Ben hayatımda, vezir Yahyâ bin Hâlid Bermekî gibi güzel ahlâklı ve cömert kimse görmedim."

Çok cömert bir insan olan Muhammed bin Ömer el-Vâkıdî'den yine Abdullah bin Ubeydullah nakleder.

Ramazan ayına on gün kalmış ve benim evimde hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Birşeyler alacak para da yoktu. "Olmazsa gider, dostlarımdan alırım" diye düşünürdüm. Hilâlin görünmesine iki gün kala, dostlarımdan birinin kapısını çaldım. Durumumu anlattım. Biraz düşündü ve yastığın altından bir kese alıp verdi. Ben de eve döndüm. Hizmetçiyi çağırıp, çarşıdan alınacakların listesini yazdırmaya başladım. Bütün ihtiyâçlarımı yazıp bitirdiğimiz esnada kapı çalındı. Gelen, Peygamber efendimizin (s.a.v.) torunlarından, bir mübârek kimseydi. Evimizi şereflendirmesinin sebebini sorduğumda, "Ramazanın gelmesi dolayısıyla,

paraya ihtiyâcı olduğunu" söyledi. Ben de, Resûlullahın (s.a.v.) torununu boş çevirmek istemedim. Keseyi arz ettim. O da aldı gitti. Listeyi de bir kenara koydum. Hanıma durumu anlatınca, o da çok sevindi. Resûlullahın (s.a.v.) torununa yapmış olduğum bu iyilik için, beni tebrik etti. Onun ihtiyâcını görmekle şereflendiğimiz için, Allahü teâlâya şükrettik. Daha sonra bir başka dostum hatırıma geldi. Gidip onun kapısını çaldım. Hâlimi anlattım. O da bir kese çıkarıp, "Yarısını al, yarısını da bana bırak" dedi. Dediği gibi yaptım. Bu esnada kesenin, benim Resûlullahın (s.a.v.) torununa verdiğim kese olduğunu gördüm. Eve dönüp ihtiyâç listesini tekrar yazdırmağa başladım. Kapı çalındı. Bir saray hizmetçisiydi. Vezir Yahyâ Bermekî'nin beni evine da'vet ettiğini söyledi. Söylenen saatte gittiğimde, vezir beni sevinçle karşıladı. Ramazanın yaklaştığını, bir ihtiyâcım olup olmadığını sordu. Ben de hikâyemîn uzun olduğunu söyledim. O anlatmamı istedi. Bana para vereni ve benden para isteyenlerin hâlini anlattım. Hazinesine bakan adamını çağırıp, her birimiz için birer kese verdi. Ben de götürüp, dostlarıma ve Resûlullahın (s.a.v.) torununa verdim. Çok sevinip vezire duâlar ettiler."

Vâkıdî hakkında; İbrâhîm bin Harb, "Vâkıdî, müslümanlar için emîn bir kimsedir" derken, Muhammed bin İshâk da, "Eğer sika (güvenilir) olduğunu bilmeseydim, ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmezdim" demektedir.

Muhammed bin Ömer Vâkıdî, Sahâbe-i kiramdan en son vefât edenleri, şu şekilde bildirir:

"Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) Kûfe (bugünkü Necef) şehrinde en son vefât eden, Abdullah bin Ebî Evfâ'dır. Şam'da en son vefât eden, Abdullah bin Yesr'dir. Medîne-i münevverede en son vefât eden, Sehl bin Sa'd'dır. Doksanbeş yaşında vefât etti. Basra'da en son vefât eden, Enes bin Mâlik'dir. Mekke-i mükerremede en son vefât eden Ebüttufeyl Âmir'dir ki, hepsinden sonra, hicretin yüzüncü yılında vefât eden budur."

Vâkıdî'nin iki tane yardımcısı tarafından gece-gündüz temize çekilen yazıları, onun eserlerini meydana getirmiştir. Ba'zı rivâyetlerde, yüzyirmi devenin taşıyabildiği bir külliyatı vücûda getirdiği bildirilen bu eserler, hadîs, fıkıh, târih, tefsîr, edebiyat gibi ilimlere dâirdi. Onun bilhassa mümtaz talebesi ve kâtibi, Tabakât-ül-kübrâ yazarı Muhammed bin Sa'd, hocasının kaybolmuş olan Tabakât'ını günümüze aktarmıştır. El-Vâkıdî, Tabakât'ını hadîs-i şerîflerin rivâyet merkezi olan Medîne-i münevvereden yirmibeş büyük âlimi senet göstererek yazmıştır. Hülâfa-i Râşidîn (r.anhüm) devri ve daha sonraki yıllarda cereyan eden hâdiseleri, Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i tabiînin (r.aleyhim) tabakalarına göre yazmıştır.

Dünyânın dört bucağına nüshaları yayılan ve çeşitli şehirlerde ve dillerde baskıları yapılmış olan Vâkıdî'nin eserlerinden bir kısmı şunlardır: Bilhassa şehîd çocuklarından, râvilerden, âlimlerden ve ilk olarak bu husûsta kitap yazan Ebû Ma'şer'den en ince ayrıntısına kadar öğrenerek yazdığı, "el-Megâziy-ün-Nebeviyye", Afrika'daki fetihleri anlatan "Fütûh-u Afrikiyye", "Fütûh-u Mısır ve'l-İskenderiyye" gibi cüzler hâlindeki "Târih-i Kebîr"i meşhûrdur. İmâm-ı Taberî, yazdığı târih kitabında, 179 (m. 795) hâdiselerine kadar olan kısmı, Vâkıdî'nin yazdığı Târih-i Kebîr'den istifâde ederek hazırlamıştır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtını müteakip ortaya çıkıp, savaşlara sebep olan dinden dönenler ve yalancı peygamberlerle yapılan muharebelerden bahseden "er-Ridde" ve "Megâzî" adlı kitabları ve Tefsîr-i Vâkıdî" bilinen eserleridir. Vâkıdî'nin "Târih-i Kebîr"i 1882 yılında Welhausan tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

Vâkıdî târihinde, Hazreti Ebû Bekr devri hâdiselerinden biri şöyle anlatılmaktadır:

Hazreti Ebû Bekr, Şam'ın fethi için asker topluyor, bunun için etrâfa mektûblar gönderiyordu. Yemen mektûbunu Hâdim-i Resûlullah (Allah'ın Resûlünün hizmetçisi) lakabının sahibi Hazreti Enes bin Mâlik ile göndermişti. Hazreti Ebû Bekr oradan gelecek haberi bekliyordu. Aradan günler geçmişti. Nihâyet Enes (r.a.), Medîne-i münevvereye döndü. Hazreti Ebû Bekir'e Yemenlilerin geldiği müjdesini şöyle verdi: "Ey Resûlullahın halîfesi! Kıymetli mektûbunuzu kime okuduysam, hepsi sizin da'vetinizi kabûl etti. Harb hazırlıklarını yaptılar. Ey Resûlullahın halîfesi! Sana, Yemenlilerin büyük bir cemâat hâlinde geldiğini müjdelerim. Bu gelenler, Yemen'in kahramanlarıdır. Bütün ağırlıklarıyla, çoluk çocuk hepsi geliyor. Sanki sen onların arasındasın. Sana çok yaklaştılar. Buraya kavuşmak üzereler. Lütfen, sen onları karşılamaya hazırlan" dedi.

Enes bin Mâlik (r.a.), verdiği müjdeye Hazreti Ebû Bekr'in çok sevindiğini bildirerek, daha sonraki hâdiseleri de şöyle anlattı: Ertesi gün, beklenen kimseler geldi. Yolculuk sebebiyle, toz toprak içerisinde kalmışlardı. Gelen asker topluluğu, Medîne-i münevvereliler ve daha başka yerlerden gelenlerle beraber, sancaklarını açarak Hazreti Ebû Bekr'in önünden geçmeye başladılar. Kabileler, peşpeşe birbirlerini tâkib ediyorlardı. Bunların ilki, Yemen'den gelen Himyer kabilesi idi. Hepsi baştan ayağa silâhlanmışlardı. Başlarında Zü'l-Kelâ'-i Himyerî (r.a.) de vardı. Hazreti Ebû Bekr'e yaklaşınca, Zü'l-Kelâ' şu ma'nâdaki beyitleri okudu:

"Himyer kabilesi sana çoluk-çocuğu ile geldi.
Hepsi çeşitli rütbelere sahip.
Her biri, harbi bilen genç aslanlar.
Hepsi emrinize hazırdırlar." dedi

Hazreti Ebû Bekr, onun bu sözüne tebessüm etti. Sonra, Ali bin Ebî Tâlib'e: "Ey Ebû Hasen! İşitmedin mi? Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştu: **"Himyer kabilesine mensûb kimseler, yanlarında çocuklarını taşıyan kadınlar olduğu hâlde geldikleri zaman, bütün müşriklere karşı, Allahü teâlânın nusret ve yardımı ile sizi müjdelerim."** Hazreti Ali, "Evet doğru söyledin. Bende Resûlullahtan (s.a.v.) bunu duydum" dedi. Himyer kabilesi, bütün asker ve ağırlıklarıyla yürüdü, önlerinde reîsleri Kays bin Hübeyre Murâdî (r.a.) vardı. Hazreti Ebû Bekr'in hizasına vardığı zaman, "Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm getiriniz" diye bağırdı. Sonra şu ma'nâdaki mısraları söyledi: "Sana taçlar sahibi seçkin askerler geldi. Kavmimizin uzun kılıçlı kahramanlarını görmeniz için, huzûrlarınızdayız" deyip, emrindeki askerlerle geçti. Ondan sonra Tay kabileleri geldi. Onları ise reîsleri Haris bin Mus'îd Tâî takdim ediyordu. Hazreti Ebû Bekr'in hizasına gelince, atından indi. Yürüyerek geçmeye hazırlanırken, Hazreti Ebû Bekr tekrar atına binmesini emretti. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr'e yaklaşıp, selâm verdi ve müsâfeha yaptılar. Bundan sonra, Yemen kabileleri de büyük kalabalıklar hâlinde birbirlerinin peşinden geçtiler. Onların bu hâlleri ve Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için Yemen gibi uzak yerlerden gelmeleri, Hazreti Ebû Bekr'i çok sevindirdi. Bunun için Allahü teâlâya şükretti. Ordu, Medîne-i münevverenin dışına doğru hareket etti. Hazreti Ebû Bekr de, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) eshâbı ile beraber, yaya olarak tâkib etti. Aralarında, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali de vardı. Ordu büyük bir heybetle ilerliyordu. Bu sırada bütün ordu, tekbîr getirdi. Tekbîr sadâları dağlarda akisler yapıyor, yer-gök "Allahü Ekber" nidalarıyla çınlıyor, kuşlar ve kurtlar Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını terennüm ediyordu. Bu esnada Hazreti Ebû Bekr, orduya bir göz atınca, her tarafın askerle kaplı olduğunu gördü. Bu hâl sebebiyle, yüzünde sevinç alâmetleri belirdi. "Allahım! Sen onlara sabır ver. Yardımını lütfet. Düşmanlarına teslim etme. Sen her şeye kadirsin" diye duâ etti. Hazreti Ebû Bekr muhtelif kimseleri çağırıp, onlara sancak verdi. Bunların ilki Yezîd bin Ebî Süfyân idi. Onu bin süvarinin başına komutan olarak ta'yin etti.

Hicaz bölgesinin meşhûr kahramanı Rebîa bin Âmir'e de sancak ve emrine bin süvari verdi. Sonra Yezîd bin Ebî Süfyân'a döndü: "Rebîa bin Âmir kahraman birisidir. Onu senin emrine verdim. Onu askerin önünde bulundur. İşlerinde onunla istişâre et. Fakat ona muhalefet etme" dedi.

Bundan sonra askerler, serî bir şekilde silâhlarını kuşandılar. Hepsi bir araya toplanıp, atlarına binerek hareket ettiler. Fakat Hazreti Ebû Bekr, Eshâb-ı kiram ile beraber yürüyordu. Bunu gören Yezîd bin Ebî Süfyân: "Ey Resûlullahın halîfesi! Seni râzı eden, Allahü teâlânın gazâbından kurtulur. Siz yürürken, bizim atlarımız üzerinde olmamıza gönlümüz râzı olmuyor. Ya siz de binersiniz, yahut biz atlarımızdan ineriz" dedi. Hazreti Ebû Bekr ona, "Ben binmeyeceğim, siz de atlarınızdan inmiyeceksiniz" diye cevap verdi. Onlarla Seniyyet-ül-vedâ denilen yere kadar yürüdü. Burada durdu. Yezîd bin Ebî Süfyân, Hazreti Ebû Bekr'in yanına gelip, "Ey Resûlullahın halîfesi! Bize tavsiyede bulun" dedi. Hazreti Ebû Bekr, "Yolda kendini ve emrin altındakileri sıkma, işlerinde onlarla istişâre et. Kendi kavmine ve arkadaşlarına kızma. Adâlet ile muâmele et. Çünkü, zulmeden bir cemâat felaha (kurtuluşa) eremez. Düşmanlarına gâlib gelemez. Siz düşmanla karşılaştığınız zaman **"Onlara arkalarınızı çevirmeyin, kaçmayın. Kim böyle bir günde, tekrar düşmana atılmak için kendini kaçar gibi göstererek aldatmak veya başka birliğe katılıp savaşma dışında kâfirlere arka çevirip kaçarsa, muhakkak ki, o, Allah'ın gazâbına uğramıştır. Onun yeri Cehennemdir. Ve o ne kötü bir dönüş yeridir."** (Enfâl: 15-16) âyet-i kerîmesini unutmayın. Eğer düşmana gâlib gelirseniz, çocukları, ihtiyârları öldürmeyiniz. Yenilecek hayvanları lüzumsuz kesmeyiniz. Söz verdiğiniz zaman sözünüzü bozmayınız. Sulh yaptığınız zaman onu ihlâl etmeyiniz. Kiliselerde rahiblere rastlarsanız, onlara dokunmayınız. Kiliseleri yıkmayınız. Sonra, başka kimselere rastlarsınız, bunlar şeytanın yardımcıları ve putperesttirler. Bunlar, İslama girmezler ve cizye vermeyi kabûl etmezler ise kılıçtan geçiriniz. Sizi Allahü teâlâya emânet ediyorum" dedi. Sonra Yezîd bin Ebî Süfyân'a sarıldı ve onunla müsâfeha etti. Rebîa'ya da aynı şekilde yaptı ve ona, "Ey Rebîa! Bugün kahramanlığını ortaya koy. Allahü teâlâ bizi ve sizi af ve mağfiret eylesin" dedi. Daha sonra yoluna devam etti. Hazreti Ebû Bekr de, yanındakilerle beraber Medîne-i münevvereye döndü. Ordu ise, sür'atle yoluna devam ediyordu. Bu sırada Rebîa bin Âmir "Ey Yezîd, bu yolculuk nedir? Halbuki Hazreti Ebû Bekr sana, yolculuk sırasında yumuşak muâmele etmeni emretti." Yezîd, "Ey Âmir! Ebû Bekir (r.a.) Şam'a çok asker gönderdi. Ben herkesten önce Şam'a varmak istiyorum. Belki herkes oraya ulaşmadan önce biz orayı fethederiz." dedi. Ordu Tebük ve sonra Cabiye denen yere varabilmek için Vad-il-Kura üzerinden yürüyordu. Müslümanların bu hareketi Herakliyus'a ulaştı. Haber kesinleşince, o da en cesur askerlerini toplayarak gerekli hazırlıkları yaptı.

Müslümanlardan Tebük'e ilk gelen Yezîd bin Süfyân, Rebîa bin Âmir ve beraberlerinde bulunan müslümanlar oldu. Onlar, Rumlardan üç gün önce geldi. Dördüncü gün müslümanlar Şam'a hareket ettiler. Yezîd bin Süfyân, Rumlara göre sayıca az olan ordusuna bir konuşma yaptı ve **"Biliniz ki, Allahü teâlâ size zaferi va'd etti. Sizi meleklerle destekledi. Allahın izni ile nice az bir topluluk, daha çok bir topluluğa üstün gelmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir."** (Bekâra-249) âyet-i kerîmesini okudu. Devamla, "Siz, Şam'a ilk giren ve buranın insanlarıyla ilk savaşanlarsınız" diyerek orduya nasîhat ederken, Rumların öncüleri ve arkasından orduları göründü. Rumlar müslümanları görünce, hepsinin bu kadar olduğunu zannettiler. Birbirlerine, memleketimizi almak istiyen müslümanların hemen işini bitiriverelim deyip, hücuma geçtiler. Fakat onlar, karşılarında Resûlullah efendimizin Eshâbının yüksek

himmet ve gayretlerini buldular. Rumlar, müslümanlar üzerine daha fazla asker yığdılar. Kısa zamanda, müslümanların işlerini bitireceklerini sandılar. Fakat aniden, karşılarına gizlenmiş bulunan Rebîa bin Âmir çıkıverdi. Müslümanlar tekbîrler, tehlîller ve Resûlullah efendimize salât-ü selâmlarla, cân-ı gönülden hücum ettiler. Rumlar, kahramanların karşısında şaşkına döndüler. Allahü teâlâ onların kalbine korku verdi. Gerilemeye başladılar. Rebîa, bir taraftan askerlerini savaşa teşvik ederken, diğer taraftan düşman ordusu içinde en azgınının üzerine hücum edip, onu yaraladı. Böğrü üzerine düşürdü. Bunu gören Rumlar, geri dönüp kaçmaya başladılar. Böylece zaferi, müslümanlar kazandı. Rumlar, o gün bir daha toplanamayıp savaş alanından kaçarak uzaklaştılar.

Sa'd bin Evs de, Tebük'te müslümanlarla Rumların karşılaşmasını şöyle anlatır: "Yezîd bin Ebî Süfyân ve Rebîa bin Âmir kumandasındaki ordu, Rum ordusuyla Tebük'de karşılaştı. Allahü teâlâ Rumları hezimete uğrattı. Bu çarpışmada müslümanlar 120 şehîd vermiş, Rumlardan ise 1200 kişi öldürülmüştü. Rumlar mağlup olunca, kumandanları, "Size yazıklar olsun, İmparatorun yanına hangi yüzle gideceksiniz. Müslümanlar bizi perişan ettiler. Her taraf bizim ölülerimizle dolu" dedi. Bu sözü duyan Rumlar, çadırlarının yanında toplandılar. Kendilerine yardımcı kuvvet olarak gelen Araplardan birisini müslümanlara gönderdiler. Ona: "Git, müslümanlara söyle, ileri gelenlerinden birisini göndersinler, ne istediklerini konuşalım" dediler. O şahıs atına bindi, müslümanların tarafına geldi. Müslümanlar onu görüp karşıladılar. Ne istediğini sordular. O da, "Kumandanımız sulh için sizinle konuşmak istiyor" dedi. Durumu Yezîd'e haber verdiler. Rebîa. "Ben, giderim" dedi. Yezîd. "Ey Rebîa! Onların sana bir şey yapmalarından korkarım. Çünkü, dün sen onların büyüklerini öldürdün" dedi. Rebîa: **"Bize Allahü teâlânın takdîr ettiğinden başkası ulaşmaz. O, bizim mevlâmızdır. Onun için mü'minler, yalnız Allahü teâlâya tevekkül etsinler.** (O'na) **güvenip bağlansınlar"** (Tevbe-151) âyet-i kerîmesini okudu. Sonra siz beni iyi tâkib edin. Herhangi bir durumda, yardıma koşarsınız. Eğer onların sözlerinden döndüğünü görürseniz, üzerlerine saldırırsınız" dedi. Sonra atına bindi, Rum ordusunun yanına gitti. Rebîa'yı götüren Rum taraftarı şahıs: "Atından in, kralın ordusuna hürmet et!" deyince Rebîa: "Ben izzetten (şerefli bir durumdan) zillete (alçak ve düşük bir duruma) geçmem. Hem ben atımı da kimseye teslim edemem. Ben melikin çadırının kapısından başka bir yerde inmem. Aksi takdîrde, geri dönerim. Çünkü siz bizi çağırdınız" dedi. Rebîa bin Âmir'in yanında refakatçi olan şahıs, bu durumu Rumlara bildirdi. Onlar da, Rebîa'yı haklı buldular. Rebîa çadırın kapısında indi. Orada atının dizginini ve silâhını eline aldı. Bu sırada Rumların kumandanı Cercis (Yorgi) yanına geldi. İmparator Heraklius, dinler hakkında bilgisi olan bir papaz göndermişti. Kapıcı, papazı da oraya getirdi. Papaz gelip oturunca; Cercis, papaza, "Rebîa'ya, kendi dinlerinden sor" dedi. Papaz, ona "Ey Arab kardeş! Bizim bildiğimize göre Allahü teâlâ Hicaz'da, Hâşimoğullarından ve Kureyş kabilesinden bir peygamber gönderecek. Bunun alâmeti, Allahü teâlânın onu geceleyin göklere doğru yükseltmesidir. (Mi'râc hadîsesidir.) Bu oldu mu, olmadı mı?" diye sordu. Rebîa, "Evet, oldu. Bunu Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde haber verdi" deyip, **"Her türlü noksanlıktan münezzeh olan O Allahdır ki, kulunu** (Hazreti Muhammed'i) **gece Mescid-i Haram'dan** (Mekke'den alıp) **o etrâfını mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya kadar götürdü. O'na, âyetlerimizden** (kudretimize delâlet eden acaîbliklerden) **gösterelim diye yaptık."** (İsrâ-1) âyetini okudu. Papaz, "Bizim kitaplarımızda, Allahü teâlâ sizin Peygamberinize ve ümmetine, Ramazan'da bir ay boyunca oruç tutmayı farz kıldığını söylüyor" dedi. Rebîa da: "Evet öyledir" deyip, Kur'ân-ı kerîmden şu âyet-i kerîmeyi okudu: **"O sayılı günler Ramazan ayıdır ki, Kur'ân-ı kerîm o ay içerisinde indirilmiştir. O Kur'ân insanları hakka ulaştırır. Helâl ile haramda ve din hükümlerinde hakkı bâtıldan ayırır."**

(Bekâra-185) Papaz, "Ben bizim kitaplarımızda gördüm: Kim bir iyilik yaparsa, onun on katı ona yazılır" dedi. Rebîa; "Evet, öyledir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Kim bir hayır ve güzel amelle gelirse, ona on misli sevâb verilir. Kim de bir günah ile gelirse, ona ancak misli ile** (günahı kadarla) **ceza verilir. Onlar** (gerek iyilik ve gerekse kötülük yapanlar) **haksızlığa uğratılmaz"** (En'am-160), buyurmaktadır" dedi. Papaz: "Bizim kitabımızda yazdığına göre, "Allahü teâlâ, Muhammed'in (s.a.v.) ümmetine, Peygamberlerine (a.s.) salât-ü selâm okumalarını emrediyor" bu gerçekten böyle midir?" diye sordu. Rebîa "Evet öyledir, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde **"Gerçekten, Peygambere** (s.a.v.) **salât ederler.** (Şeref ve şânını yüceltirler.) **Ey îmân edenler! Siz de ona salât edin** (Allahümme salli alâ Muhammed, deyin) **ve gönülden teslim olun."** (Ahzâb-56) dedi. Papaz, Rebîa'nın verdiği bu cevaplara hayran kaldı. Yanındakilere, "Bu kavim hak üzeredir" dedi. Orada bulunan hizmetçilerden biri, papaza, "Senin kardeşini öldüren budur" dedi. Bunun üzerine, Rebîa'nın üzerine atladılar. Bütün bu durumları tâkib eden Yezîd bin Ebî Süfyân, yanındaki birlik ile Rebîa'nın bulunduğu yere hücum ettiler. İki ordu tekrar şiddetle çarpıştılar. Neticede müslümanlar yine muzaffer oldular. Onlardan çok ganîmet ve mallar elde ettiler. Hepsini beşyüz süvari ile birlikte Medîne-i münevvereye gönderdiler. Zafer Hazreti Ebû Bekr'e haber verilince, Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı. Daha sonra Yermük'de İslâm ordusuna katıldılar.

Aynı târih kitabının başka bir yerinde, Hazreti Ebû Bekr'in İslâm ordusunun diğer bir koluna nasîhati şöyle anlatılmaktadır:

Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki: Ben Amr bin Âs'ın ordusunda bulunuyordum. Hazreti Ebû Bekr'in ona şu nasîhatta bulunduğunu duydum: "Gizlide ve açıkta Allahü teâlâdan kork. Yalnız olduğun zamanlarda da Allahü teâlâdan haya et. Çünkü sen O'nu görmüyorsan da, O seni ve yaptıklarını görüyor. Âhıret için çalışanlardan ol. Yaptığını sırf Allahü teâlânın rızâsı için yap. Yanındakilere, emrin altında bulunanlara baba gibi ol. Yolculuğunda onlara yumuşak ve müsamahakâr ol. Belki onlar arasında zaif durumda olanlar vardır. Müşrikler istemeseler de, Allahü teâlâ dînini bütün dinlere karşı üstün kılmak için, müslümanların yardımcısıdır. Sakın, İbn-i Ebû Kuhâfe (Ebû Bekr) beni az bir kuvvetle düşmana ezdirecek, deme. Çünkü "ey Amr! Sen de gördün, biz çok yerlerde bulunduk. Bizden kat kat fazla düşmanlarla muharebe ettik. Sonra sen Huneyn'de Allahü teâlânın müslümanlara nasıl yardımda bulunduğunu da biliyorsun. Ey Amr, senin yanında Bedir'de savaşmış olan Muhacir ve Ensârdan olanlar var. Onlara çok ikramda bulun. Onların hakkını gözet. Onlar üzerinde hüküm ve otoriten ile büyüklük ve üstünlük gösterme. Şeytanın vesvesesi sana karışıp da, "Ben onlardan daha üstün olduğum için, Ebû Bekr beni onların başına seçti" demiyesin. Şeytanın hilesinden çok sakın. Sanki onlardan biri gibi ol. İşlerinde onlarla istişâre et. Namaza çok sarıl. Vakit girince ezan okut. Namazları ezânsız kılma. Ezanı bütün asker işitsin. Seninle beraber namaz kılmayı arzu edenlere namaz kıldır. Bu en fazîletli olanıdır. Fakat, yalnız başına namaz kılanın da namazı olur. Düşmanından çok sakın. Dikkatli ol. Arkadaşlarına söyle, onlar da çok dikkatli olsunlar. Sen maiyetinde bulunanların ahvâlini iyi bil. Onların arasında bulun. Onlarla beraber otur. İnsanların gizli şeylerini açma. Düşmanla karşılaştığın zaman düşmandan değil, Allahü teâlâdan kork. Arkadaşlarına nasîhatte bulunduğun zaman, kısa ve öz söyle. Önce kendini düzelt ki, emrin altında olanlar da sana karşı iyi olsunlar. İmâm (işin başında bulunan) kimsenin bildiğini ve emri altındakiler hakkında yapacağını, Allahü teâlâdan başkası bilmesin. Ben seni Araplardan muhtelif kabilelerin başına geçirdim. Sen onların her birisine kendi durumlarına uygun olan neyse, ona göre muâmele et. Onlara, şefkatli ve merhametli bir baba gibi ol. Yola çıkmadan önce öncü birlik gönder.

Düşmanını gördüğün zaman sabırlı ol. Askerine Kur'ân-ı kerîm okut. Câhiliyye sözlerinden onları menet. Böyle sözler, kabilelerin birbirlerine karşı üstünlük ifâde eden sözleri, aralarında düşmanlık doğurur. Dünyânın parlaklığına rağbet etme. Böyle yaparsan, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde övdüğü kimselerden olursun" buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) cihâda da'vet için Mekkelilere yazdığı mektûb şöyledir:

Bismillahirrahmânirrahîm. Ebû Bekr'den, Mekkelilere ve diğer mü'minlere. O'ndan başka ilâh olmıyan Allahü teâlâya hamd eder, O'nun Peygamberi Hazreti Muhammed'e salât ve selâm ederim. İmdi, ben, müslümanları cihâda ve Şam taraflarının fethine çağırıyorum. Sizi ve diğer müslümanları Allahü teâlânın emrettiği şeye da'vet ediyorum. Çünkü, Allahü teâlâ Tevbe sûresi kırkbirinci âyet-i kerîmesinde: **"Ey mü'minler gerek hafif** (süvari) **gerek, ağırlık** (piyade) **olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda muharebe edin. Eğer bilirseniz, bu sizin için pek hayırlıdır."** Bu âyet-i kerîmeyi ilk önce tasdîk edenler, onun hükmüne ilk uyanlar sizlersiniz;. Bu hatamdan (her zaman) bu âyet-i kerîmenin hükmüne öncelikle uymaya lâyık olanlar, sizlersiniz. Kim Allahü teâlânın dînine yardım ederse, Allahü teâlâ da ona yardım eder. Kim de bu husûsta cimrilik ederse, Allahü teâlânın ona asla ihtiyâcı yoktur. Öyleyse, (Ey Mekkeliler): **"Meyvelerinin devşirilmesi çok yakın olan yüksek bir Cennet"**e (el-Hâkka-23) koşunuz. Allahü teâlâ onu Ensâr ve Muhacirlere hazırlamıştır. Kim onların yoluna tâbi olursa, Allahü teâlânın velî kullarından ve seçilmişlerden olur. **"Allahü teâlâ bize kâfidir ve O ne güzel vekîldir"** (Âl-i İmrân-73). "Hazreti Ebû Bekir, mektûbunu mühürleyip, Ahdullah bin Huzâfe'ye verdi. Abdullah bin Huzâfe mektûbu alıp yola çıktı. Mekke'ye varınca, Mekke halkını yüksek sesle yanına da'vet etti. Mekkeliler, onun yanına toplandılar. Hazreti Ebû Bekr'in mektûbunu kendilerine verdi. Mektûp, Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbına (r.anhüm) okundu. Mektûbu dinledikten sonra, Sehl bin Amr, Hars bin Hişâm, İkrime bin Ebî Cehl, "Biz bu dâ'veti kabûl ettik. Bize söylenilenlerin hepsini tasdîk ettik, dediler. Ayrıca İkrime: "Ne zamana kadar canlarımızı feda etmeden duracağız? Herkes gidilecek yere gitti. Kazanan kazandı. Biz onlardan geri, kalmış olsak bile, hiç olmazsa, cihâd için bizden önce davranıp gidenlere kavuşur, böylece, biz de onlardan oluruz" dedi. Sonra İkrime bin Ebî Cehl ve Hars bin Hişâm, Mahzumoğulları ile beraber hareket ettiler. Mekkelilerden beşyüz kişi de onlara katıldı.

Hazreti Ebû Bekr, Tâiflilere mektûb yazdı. Onlar da dörtyüz kişi ile yola çıktılar. Onlar arasında Sa'îd bin Hâlid bin Sa'îd bin Âs isminde cesur bir genç vardı. Asîl bir genç idi. Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın huzûruna çıkıp: "Ey Resûlullahın halîfesi: Sen, babam Hâlid'e bayrak vermek istemişsin. O senin askerlerinin kumandanı olacakmış. Fakat, ba'zı kimseler onun hakkında konuştuğu için sen onu azletmişsin. Halbuki o, canını Allah yoluna vakfetmişti. Hem ben de senin cihâd da'vetini kabûl ettim. İstersen beni bir miktar askerin başına ver. Ben harbden asla çekinmem" dedi. Sa'îd bin Hâlid babasından daha kahraman ve savaşçı birisiydi. Bunun üzerine, Hazreti Ebû Bekr ona bayrak verip, ikibin kişilik bir kuvvetin kumandanı yaptı. Ancak Ömer (r.a.) bunu muvâfık görmedi. Doğruca Hazreti Ebû Bekr'in yanına gelip: "Ey Resûlullahın halîfesi, sen daha üstünleri bulunduğu halde, Sa'îd bin Hâlid'e bayrak verip kumandan yapmışsın, öyle mi?" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr çok düşündü. Sa'îd bin Hâlid'i de kumandan yapmak istiyor, diğer taraftan, Ömer'e (r.a.) de muhalefet etmek istemiyordu. Çünkü, Hazreti Ömer'i seviyor, onun nasîhatine kıymet veriyor, onun Resûlullahın (s.a.v.) yanındaki yerinin ne kadar yüksek olduğunu çok iyi biliyordu. Bunun üzerine kalkıp, Hazreti Âişe'nin yanına gitti. Kendisinin Sa'îd bin Hâlid'e bayrak vermek istediğini, Hazreti Ömer'in ise bunu münâsib görmediğini söyledi. Bunun üzerine Hazreti Aişe: "Sen de biliyorsun

ki, Ömer'in (r.a.) İslama olan hizmeti büyüktür. Bu hizmeti Allah rızâsı için yapıyor. Kalbinde hiçbir müslüman için kin ve buğz yoktur. (Onun, Sa'îd bin Hâlid'e bayrak verilmesini uygun görmemesi, en iyi olanın yapılmasını istemesinden dolayıdır) dedi. Ebû Bekr (r.a.) Hazreti Âişe'nin bu sözlerini kabûl edip, oradan ayrıldı. Sonra Ezd ed-Devsî'yi çağırdı. Ona, "Sa'îd bin Hâlid'e git, bayrağı sana teslim etmesini söyle" dedi. Ezd ed-Devsî, Sa'îd bin Hâlid'in yanına gidip, bayrağı kendisine teslim etmesini, söyledi. Sa'îd bayrağı ona teslim edip dedi ki: Vallahi, Hazreti Ebû Bekr nerede olursa, onun bayrağı altında harb edeceğim. Çünkü, ben, canımı Allah yoluna vakfettim."

Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.), ordunun önünde kimi göndereceğini düşünüyordu. Bu sırada yanına Sehl bin Amr, İkrime bin Ebû Cehl, Hişâm bin Hars gelip: "Şâhid olunuz, biz canımızı Allah yoluna vakfetmişiz. Bu uğurda savaştan asla geri dönmeyiz" dediler. Onların bu sözleri üzerine, Ebû Bekr (r.a.): "Allahım onları umduklarından daha iyisine kavuştur" diye duâ etti. Sonra, Hazreti Ebû Bekr Amr bin Âs'ı (r.a.) çağırdı. Ona bayrağı teslim edip, "Seni, Mekkeliler, Tâifliler, Hevâzin ve Benî Kilab'dan ibâret bir ordunun başına kumandan yaptım. Filistin mıntıkasına git. Orada Ebû Ubeyde (r.a.) ile muktuplaş, ona yardımcı ol. İşlerinde onunla meşveret etmeden (ona danışmadan) karar verme. Haydi git. Allahü teâlâ sana da, Ebû Ubeydeye de (r.a.) hayırlar versin" dedi. Hazreti Ebû Bekr, Amr bin Âs'a, müslüman askerlere ve Allahü teâlânın izni ile zaferi kazandıktan sonra, düşmanlara ve onların çoluk çocuğuna karşı nasıl muâmele edeceğine dâir, ba'zı nasîhatlarda bulundu. Sonra onları uğurlayıp, gönderdi.

Hazreti Ebû Bekr, Amr bin Âs'dan bir gün sonra, Ebû Ubeyde (r.a.) kumandasındaki orduyu da, sancak ve bayraklar açarak uğurladı. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Ubeyde (yardımını ve sizi muzaffer kılmasını) dilerim" deyip, onları da uğurladı. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Ubeyde için: "Ebû Ubeyde bu ümmetin emînidir." buyurmuşlardı. Hazreti Ebû Bekr, Ubeyde'ye: "Ey ümmetin emîni, Amr bin Âs'a yaptığım nasîhatleri duydun. Aynı tavsiyeleri, sana da yapıyorum." buyurdu. Hazreti Ebû Bekr, ebû Ubeyde'nin ordusunu da uğurladıktan sonra, Hâlid bin Velîd'i (r.a.) çağırdı. Onun için de bir bayrak açtı. Onu da kumandan yaptı. Ayrıca ona seçkin askerler verdi. Bunlar, çok kahraman kimselerdi. Bunların hesi, Resûlullah (s.a.v.) ile muharebelere katılmış eshâb-ı kiramdan (r. anhüm) meydana geliyordu. Hazreti Ebû Bekr, Hâlid bin Velîd'e: "Ey Ebû Süleymân, seni bu ordunun başına kumandan yaptım. Sen, doğru Irak ve İran tarafına git. Allahü teâlâdan, size nusretini (yardımını ve sizi muzaffer kılmasını) dilerim." deyip, onları da uğurladı.

Hazreti Ebû Bekr böylece her orduyu, başında bir kumandanla göndermişti. Zamanla Hazreti Ebû Bekr'i bir düşünce ve bir endişe kapladı. İslâm ordularının durumlarını merak ediyordu. Bu, yüzünden belli idi. Bunu sezen Hazreti Osman (r.a.) ona "Niçin böyle gamlısın?" diye sorunca, Hazreti Ebû Bekr, "Acaba İslâm ordularının durumu ne olacak diye merak ediyorum" dedi, Bunun üzerine Hazreti Osman: "Benim, Şam'a gönderilen ordu dışında, diğer ordulardan hiç endişem yok. İnşâallah Rumlara ve İranlılara karşı zafer kazanacağız. Bu husûsta, Allahü teâlânın va'di var. Allahü teâlâ va'dine asla muhalefet etmez. Ancak zafer bu ordu ile mi, yoksa başkası ile mi olur, onu bilmiyorum. Fakat sen yine de, Allahü teâlâdan zafer bekle" dedi. O gün akşam oldu. Hazreti Ebû Bekr o gece rü'yâda, Amr bin Âs'ı (r.a.) sıkıntılı bir hâlde gördü. Sonra Amr bin Âs, ovalık, yeşillik ve rahat bir yere doğru gidip at üstünde düşmana saldırdı. Peşinden müslüman askerler saldırdı. Sonra geniş bir araziye gelip, istirahat ettiler. Bu sırada Hazreti Ebû Bekr, uykudan uyandı. Gördüğü rü'yâdan dolayı rahatladı. (Rü'yâsını Hazreti Osman'a anlatınca), O: Rü'yâ, müslümanların muzaffer olacağına delâlet

ediyor. Fakat, Amr bin Âs (r.a.) düşmanla savaş ederken büyük bir sıkıntı ile karşılaşacak, ancak, bu durumdan kurtulacak, dedi.

Gerek İslâmiyetten evvel ve gerekse İslâmiyetten sonra, Şam taraflarından tüccârlar Medîne-i münevvereye gelir, beraberlerinde buğday, arpa, zeytin, incir, kumaş ve daha başka Şam'da bulunan eşyaları getirip, satarlardı. Yine bu satıcılardan ba'zısı gelmişti. O sırada da, Hazreti Ebû Bekr, Rumların ve İranlıların üzerine ordular göndermişti. Bütün bunları gören tüccârlar, Şam'a dönünce, Medîne-i münevverede olup bitenleri, Rum kralı Herakl'e bildirdiler. Bu haberi alan Herakl, hemen devletin ileri gelenlerini topladı. Onlara, kendisine ulaşan haberi bildirdi. Onlara: "Daha önce de size böyle bir durumla karşılaşacağınızı haber vermiştim. O Peygamberin (s.a.v.) Eshâbı, mutlaka benim hâkimiyetim altında olan yerlere sahip olacaktır. Bunun zamanı çok yakındır. Muhammed'in (s.a.v.) halîfesi, sizin üzerinize ordular gönderiyor. Onlar şu anda bize çok yaklaştılar. Artık dîninizi ve kendinizi koruyunuz. Eğer, gevşeklik ederseniz, Arablar, bütün memleketinize ve mallarınıza sahip olacaklardır" dedi. Herâkl'in bu sözlerini dinliyen Rumlar, ağlamaya başladılar. Herakl, onlara: "Ağlamayı bırakın da, başınızın çâresine bakın" dedi. Sonra, Herâkl'in veziri: "Ey Melik, bize bu haberi getirenleri dinlemek istiyoruz" deyince, Herakl, kapıcılarından birisine, haberi getiren hıristiyan tüccârları çağırmasını emretti. Kapıcı, yanında, o tüccârlardan birisi ile geldi. Herakl ona; "Getirdiğiniz, bu haber ne zamana âit?" diye" sorunca, tüccâr, "Yirmibeş günlük" dedi. Herakl: "Şimdi onların başında kim var?" dedi. Tüccâr: "Ebû Bekr-i Sıddîk denen birisi var. Senin memleketine orduları o gönderiyor" diye cevap verdi. Herakl, "Sen onu gördün mü?" diye sordu. Tüccâr, "Evet! O benden dört dirhem karşılığında bir Şemle (peştemal gibi bir örtü) satın aldı. Onu omuzuna koydu. O sanki, halktan birisi gibi. Üzerinde sadece iki elbisesi var. Halk arasında dolaşıyor. Çarşıya gidiyor, insanların yanına gidip, onlarla görüşüyor. Zayıfın hakkını kuvvetliden alıyor" dedi. Bunları dinliyen Herakl: "Evet biraz daha anlat" dedi. Tüccâr: "Ebû Bekr, rengi soluk ve yanakları ince bir zâttır" diye konuştu. Bunun üzerine Herakl: "Dînim hakkı için, bu anlattığın zât, bizim kitaplarımızda okuduğumuz ve kendisinden sonra müslümanların başına geçeceği bildirilen, Ahmed'in (Resûlullahın) arkadaşıdır. Kitaplarımızda, onun uzun boylu, kuvvetli bir arslan gibi olduğu bildirilir." Tüccâr, Herâkl'in bu sözünü duyunca, şiddetle bağırdı: "Ebû Bekr'i aynen anlattığın gibi gördüm" dedi. Daha sonra, Herakl: "Vallahi, bunların hepsi, doğrudur. Hattâ ben, Rumları Muhammed'in dînine da'vet ettim de, onlar bana itaat etmediler. Fakat, şu kesindir ki, benim hâkimiyetim, çok yakında yok olacaktır." Sonra, haç'ı ordusunun kumandanlarından birisine verdi. Ona, "Seni başkumandan yaptım. Arabları, Filistin'den çıkarmak için harekete geçiniz. Filistin, bolluk ve bereketli bir topraktır. Filistin bizim şerefimiz, makam ve mevkimiz başımızın tacı ve her şeyimizdir" dedi. Böylece, Rum ordusu yola çıktı.

Hazreti Ebû Bekr'in Amr bin Âs komutasında gönderdiği ordu Filistin toprağına varınca; Amr bin Âs, Muhacir ve Ensârı toplayıp onlarla, istişâre etti. Müslümanlar muharebe hakkında istişâre hâlinde iken, Adiy bin Âmir çıkageldi. Adiy Müslümanların seçkinlerinden bir zât idi. Şam taraflarına çok gidip gelirdi. Şam'ı, buradaki insanları ve onların hâllerini iyi bilirdi. O gelince Amr bin Âs'ın yanına oturttular. Amr bin Âs ona, "Şam taraflarında neler var?" dedi. Adiy "Hıristiyanlar ordularıyla geliyorlar. Karınca gibiler, çok kalabalıklar" dedi. Bunun üzerine, Amr bin Âs ona: "Biz onlara karşı Allahü teâlâya güveniyor, ondan yardım diliyoruz. Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" dedi. Sonra şöyle konuştu: "Burada hepimiz eşitiz. Birimizin diğerinden farkı yoktur. Düşmana karşı Allahü teâlâdan yardım isteyiniz. İ'lây-ı kelîmetullah (Allahü teâlânın İsm-i şerîfini yüceltmek için) harb ediniz. Kim böyle savaşırsa, şehîd olur. Kim de böyle savaşıp,

hayatta kalırsa, o kimse mes'ûd ve bahtiyar bir insandır. Şimdi, herkes harb husûsunda fikirlerini beyân etsin" dedi. Herkes düşmana galip gelmek için, nasıl hareket edilmesi gerektiğine dâir görüşlerini bildirdiler. Muhacirlerden birisi de şöyle dedi: "Biz Resûlullah (s.a.v.) ile beraber, az bir orduyla, kalabalık orduları yenerdik. Allahü teâlâ, bize yardım edeceğini va'd etti. O, sabredenlere hayır ve iyilik va'd etti. Kur'ân-ı kerîmde: **"Ey mü'minler! Önce kâfirlerden size, yakın bulunanlarla savaşın. Onlar sizde şiddet ve kuvvet bulsunlar. Biliniz ki, Allahü teâlâ takvâ sahipleriyle beraberdir."** (Tevbe: 123) buyurmaktadır" dedi. Nihâyet müslümanlar, düşmanla bütün güçleriyle harb edeceklerine dâir karara vardılar. Amr bin Âs, Abdullah bin Ömer bin el-Hattâb'a sancak verip, emrine bin tane süvari verdi. Bunlar arasında Tâif ve Sakîf kabilelerinden birçok kahraman vardı. Birlik, Amr bin Âs'ın emri üzerine hareket etti. Sabaha kadar yürüdüler. Bu sırada, kalabalık insan topluluğuna dâir bir takım izlere rastladılar. Abdullah bin Ömer (r.a.), "Bu asker izi. Zannederim, Rumların öncü birliklerine âittir" dedi. Sonra, emrindeki askerlerle birlikte durdu. Askerler: "Sen bizi bırak, bu izi takip edelim", dediler. Abdullah bin Ömer (r.a.): "Hayır, izin kime âit olduğunu öğreninceye kadar, kimse dağılmasın" diye emir verdi. Bu yüzden kimse yerinden ayrılmadı. Araştırma neticesinde, onbin kişilik Rum askerinin, yakınlarında olduğunu gördüler. Bunlar, müslümanlara dâir haber alabilmek için dolaşan Rum öncüleri idi. Abdullah bin Ömer, onları görünce, müslüman askerlere: "Bu fırsatı kaçırmayınız. Cennet kılıçların gölgesi altındadır" dedi. Bu sırada, müslümanlar, gür bir sesle, "Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah" söylediler. Her taraf Kelime-i tevhîd sesleriyle doldu. Ağaçlar, taşlar ve orada bulunan herşey onlara, Kelîme-i tevhîd ile cevap veriyordu. İlk hücum eden İkrime bin Ebû Cehl oldu. Onu Sehl bin Amr ve Dahhâk ta'kib etti. İki ordu birbirine girdi. Abdullah bin Ömer (r.a.) bu sıradaki manzarayı şöyle anlatır: "O anda, Rumların önde gelen kahramanlarından, iri yapılı, sağına soluna çevik hareketlerle vuran birisini gördüm. Bu öncü kuvvetlerinin komutanı ve Rumların gözbebeği olan birisi idi. Rum askerinin üzerinde moral yönünden büyük te'sîri vardı. Üzerine hücum edip, mızrağımı ona doğru uzattım. Fakat o, mızraktan kendisini kurtardı. Ona doğru yaklaştım. Kendisini mutlaka öldürmek istiyordum. Bir fırsatını bulup, onu yaraladım. Kılıcımla ona vuruyordum. Fakat, sanki taşa vuruyordum. Kılıcımla vurdukça, kılıç sert taşa vurulunca çıkardığı ses gibi ses çıkarıyordu. Hattâ kılıcımın parçalandığını zannettim. Nihâyet Rumların kumandanı yere düştü. Bunu gören Rumlar, büyük bir korkuya kapıldı. Bundan istifâde ederek Müslümanlar daha şiddetli çarpışmaya başladılar. Allah için Dahhâk ve Hars bin Hişâm çok kahramanlıklar gösterdiler. Rumlar büyük bir hezimete uğradılar. Bir kısmı da kaçtılar. Böylece muharebe, Allahü teâlânın Müslümanlara va'd ettiği nusretiyle (yardımıyla) zaferle sonuçlandı."

Harp sahasının çeşitli yerlerine dağılmış bulunan Müslümanlar döndüler. Hepsi bir araya geldiler. Rumlardan aldıkları malları ve ganîmetleri topladılar. Bütün Müslüman askerler dönmüş, Abdullah bin Ömer ise daha ortada yoktu. Müslümanlar, birbirlerine: Abdullah bin Ömer nerede? diye soruyordu. Birisi, O çok zâhid ve çok ibâdet eden birisidir, diye konuştu. Başkaları ise: Bu muharebede Abdullah bin Ömer gibi birisi vardı. O öyle mübârek bir kimsedir ki, deyip onu çok methettiler. Onların arasında geçen konuşmaları bulunduğu yerden dinliyen Abdullah bin Ömer (r.a.), yüksek sesle, tekbîr ve tehlîl getirip, Resûlullaha (s.a.v.) salât ü selâm getirdi. Elinde bulunan bayrağı salladı. Bunu gören müslümanlar, doğruca onun yanına koşuştular. Ona nerede idin diye sorduklarında, o, Rumların kumandanları ile meşgûldüm. Onu öldürdüm, dedi.

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 7, cild-5, sh. 425

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 348

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 230

4) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 3

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 662

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 348

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-9, sh. 363

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 18

9) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 68, 195, 202, 218

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 16, 404

11) El-A'lâm cild-6, sh. 311

12) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 95

13) Fütûh-uş-Şâm sh. 6

VELÎD BİN ŞÜCA' EL-KÛFÎ

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Velîd bin Şücâ' bin Velîd bin Kays es-Sekûnî el-Kindî İbn-i Ebî Bedr el-Kûfî'dir. Künyesi, Ebû Hümâm'dır. Aslen Şamlı veya Kûfelidir. Bağdâd'a yerleşti. Orada ilim tahsil etti ve talebe yetiştirdi. 243 (m. 857) senesinde Rabî-ül-evvel ayında Bağdâd'da vefât etti.

Meşhûr hadîs âlimlerinden olan Velîd bin Şücâ'; Ali bin Müshir, Şüreyk bin Abdullah, İsmail bin Ca'fer, Abdullah İbn-i Mübârek, Yahyâ bin Zekeriyyâ bin Ebî Zaide, Abdullah bin Vehb, Abdullah bin Nümeyr, Velîd bin Müslim, Yahyâ bin Hamza ve daha bir çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf aldı. Kendisinden de Ebû Hatim er-Râzî, Abbâs ed-Devrî, İbrâhîm el-Harbî, Mûsâ bin Hârûn, Abdullah bin Naciye, Abdullah bin İshâk el-Medâinî, Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Ebü'l-Leys el-Ferâizî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn-i Mâce ve daha pekçok tanınmış âlimler hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Velîd bin Şücâ', i'timâd edilir, doğru sözlü, sadûk (rivâyetleri sağlam) âlimlerdendir. İlim öğrenmek için çok yeri dolaştı. Bir çok âlimle sohbet etti. Ömrü ilim öğrenmek, talebe yetiştirmek ve çeşitli ilimler hakkında kitap yazmakla geçti.

Ahmed bin Muhammed şöyle bildiriyor: Ahmed bin Hanbel'e, Ebû Hümâm'ın sağlamlığı hakkında soruldu. O da: "Ondan yazınız!" buyurdu.

Yahyâ bin Maîn; Ebû Hümâm'ın, yüzbin hadîs-i şerîf ezberlediğini bildirdi.

Ahmed bin Muhammed İbn-i Kâsım bin Muhriz şöyle anlattı: "Yahyâ bin Maîn'e, Ebû Hümâm'ı sordum. Yahyâ bin Maîn i'timâd edilir, doğru sözlü bir âlimdir" dedi.

Ahmed bin Ali İbâr şöyle anlatır: "Adamın birisi, Yahyâ bin Maîn'e, ismini işitemediğim kimsenin, nasıl birisi olduğunu sordu. İbn-i Maîn de, sorduğu zâtın güvenilir birisi olduğunu söyledi. Soran adama, "Kimin hakkında ma'lûmat edindin?" dedim. O da, "Ebû Hümâm hakkında!" dedi.

Ebû Hümâm'ın kâtibi Ebû Yahyâ şöyle bildirdi: "Ebû Hümâm'ı rü'yâda gördüm. Başının üzerinde kandiller asılıydı. Yâ Ebâ Hümâm, ne yaptın da bu kandillere kavuştun? dedim. Bunlara Havz, şefaat ve bunlara benzer nice hadîs-i şerîfler sebebiyle kavuştum!" dedi.

1) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 443

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 135

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 170

YAHYÂ BİN ABDÜLHAMÎD EL-HIMMANÎ

Meşhûr hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Zekeriyyâ'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 228 (m. 843) senesinde Samarrâ'da vefât etti. Samarrâ'da vefât eden ilk hadîs âlimi o idi.

Hımmânî, Bağdâd'a geldi. Orada, Süleymân bin Bilâl, İbrâhîm bin Sa'd, Şerik bin Abdullah, Ebû Avâne, Hammâd bin Zeyd, Hâlid bin Abdullah ve daha başkalarından hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ondan da Hammâd bin Ali el-Verrâk, Ahmed bin Yahyâ el-Hülvânî, Ebû Bekir bin Ebüddünyâ, Ebû Kılâle er-Rakkâşî hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kûfe'de "Müsned" yazanların ilki odur. Hadîs-i şerîf öğrenip, yazmak için çok memleketler dolaştı. Onbin hadîs-i şerîf ezberlemişti.

Abdullah bin Muhammed bin Menî' der ki: "Biz Yahyâ bin Abdülhamîd'in kapısının yanında idik! Bu sırada Yahyâ bin Maîn bineği üzerinde geldi. Hadîs âlimleri ona, kendilerine hadîs-i şerîf öğretmesi için istirhâmda bulundular. O da "Ben Ebû Zekeriyyâ'nın yanına geldim" dedi. Ebû Zekeriyyâ'nın yanına girdi. Bir müddet içerde kaldıktan sonra, tekrar dışarı çıktı. Ona, Ebû Zekeriyyâ'yı nasıl buldukları sorulunca, sika (güvenilir) olduğunu söyledi."

Muhammed bin Abdullah bin Süleymân el-Hadrâmî dedi ki: "Muhammed bin Abdullah bin Nümeyr'e, Yahyâ el-Hımmânî'yi sordum. O da, onun sika ve iyi bir âlim olduğunu, ondan istediğini yazabileceğini söyledi."

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 243

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12 sh. 205

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 423

4) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 167

5) El-A'lâm cild-8, sh. 152

YAHYÂ BİN ADEM EL-KÛFÎ

Kırâat, hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Ebû Muît ailesinin âzâdlı kölelerindendir. İsmi, Yahyâ bin Âdem bin Süleymân olup, künyesi, Ebû Zekeriyyâ, nisbeti Kûfî'dir. Kendisine kırâat âlimi olduğu için Mukrî, hadîs âlimi olduğu için Muhaddis, fıkıh âlimi olduğu için Fakîh, müslümanların mes'elelerini kolayca hallettiği için el-Ahvel ve yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bildiği için de Hâfız lakabları verildi. 203 (m. 808) yılında Vâsıt şehri yakınlarında Fem-i Sılh'da vefât etti. Namazını Hasen bin Sehl kıldırdı.

Kırâat ilmini İmâm-ı Âsım'ın râvilerinden Ebû Bekr bin Şube bin Iyâş'tan alan Yahyâ bin Âdem el-Mukrî, Yezîd bin Abdülazîz, Kutbe bin Abdülazîz, İbrâhîm bin Sa'd, Hasen bin Sâlih, İsrail bin Yûnus bin Abdurrahmân bin Hâmid, Îsâ bin Tahmân, Fıtr bin Halîfe, Süfyân-ı Sevrî, Yûnus bin Ebî İshâk, Cerîr bin Hâzim, Hasen bin Hayy, Yahyâ bin Zekeriyyâ, Züheyr bin Muâviye, Ebü'l-Ahvâs, Ammâr bin Ruzayk, Fudayl bin Merzûk, Mufaddal bin Muhelhil, Vekî' bin Cerrah, Varaka', Vehîb ve diğer âlimlerden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kırâat ilminde, meşhûr on kırâat imamından biri olan Halef'i yetiştiren Yahyâ bin Âdem (r.a.) müslümanların işlerini kolaylaştırmak için fıkıh ilminde pek kıymetli eserler vermiştir. Kendisinden sonra gelen âlimler onu, Veki' bin Cerrâh'ın halefi olarak görmüşler, asrında en sağlam bilgileri toplayan üç âlimden biri olarak bahsetmişlerdir. Hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunda ittifâk edilen İbn-i Âdem el-Hâfız'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden Kütüb-i sitte adı verilen altı hadîs-i şerîf kitabının her birine alınmıştır.

Sadaka-i câriye olarak faydalı kitaplar yazan bu büyük âlim, dînimizin pek kıymetli bilgilerini mümtaz talebelerine öğretmiş, onların müslümanlara, faydalı hâle gelmesi için gayret sarf etmiştir. Bu âlimden, başta Ahmed bin Hanbel hazretleri olmak üzere, İshâk-ı Hanzâlî, İshâk bin Nasr, Ahmed bin Ebî Reca' el-Hirevî, Ebû Kureyb, Abdullah-ı Mesnedî, İbn-i Ebî Şeybe, Abde bin Abdullah, Hârûn-ı Hammâl, Hasen bin Ali bin Affân ve daha birçok âlim ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflenmiştir.

Muhammed bin Ahmed bin Berâe, Ali bin Medenî'nin: "Sahih rivâyetlerin şu altı kişi üzerinde toplandığını gördüm: Medine'den İbn-i Şihâb, Mekke'den Amr bin Dinar, Basra'dan Katâde ve Yahyâ bin Ebî Kesîr, Kûfe'den Ebû İshâk ve A'meş. Bunların ilmi de, kitap tasnif eden şu oniki âlime geçti: Medine'den Mâlik ve İbn-i İshâk, Mekke'den İbn-i Cüreyc ve İbn-i Uyeyne, Basra'dan Sa'îd bin Ebî Arûbe, Hammâd bin Seleme, Ebû Avâne, Şu'be ve altısından da ilim öğrenen Ma'mer, Kûfe'den Süfyân-ı Sevrî, Şam'dan Evzâî, Vâsıt'tan Hüşeym'dir." dediğini rivâyet ederek, sonuncular arasında Hammâd bin Zeyd'i unuttuğunu söyler. Ali bin Medenî'nin devam ederek "Sonra bu oniki kişinin ilmi, Yahyâ el-Kattân, Yahyâ bin Zekeriyyâ bin Ebî Zaide ve Veki'ye geçti. Daha sonra da bu üç âlimin ilmi, İbn-i Mübârek, Abdurrahmân bin Mehdî ve Yahyâ bin Âdem'de karar kıldı" buyurduğunu rivâyet etmektedir.

Yahyâ bin Âdem el-Fakîh'in fıkha dâir kıymetli eserlerinden "Kitâb-ül-harac"ı Ahmed Muhammed Şâkir tarafından 1347 (m. 1928) yılında Kâhire'de neşredildi. Kitâb-üz-zevâl, Kitâbül-ferâiz adlı fıkha dâir iki kitabı ve Ahkâm-ül-Kur'ân adlı tefsîre dâir kitabı eserlerinden ba'zılarıdır.

---

1) El-A'lâm cild-8, sh. 133

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 175

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 8

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 360

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 359

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 185

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 253, 256

8) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 399

YAHYÂ BİN EKSEM

Hanefî fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İlmi çok, fikri parlak, kadri yüksek, şânı yüce bir zât olup, ismi, Yahyâ bin Eksem bin Muhammed et-Temîmî el-Esedî el-Mervezî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Nesebi, meşhûr Arap hâkimlerinden Eksem bin Sayfi'ye dayanır. 159 (m. 775) senesinde Merv'de doğdu. 242 (m. 856)'de hacdan dönerken Rebze'de 83 yaşında vefât etti.

İmâm-ı Muhammed Şeybânî, Abdullah bin Mübârek, Fadl bin Mûsâ es-Sinânî, Hafs bin Abdurrahmân en-Nişâbûrî, Mihrân bin Ebî Ömer er-Râziyyîn, Süfyân bin Uyeyne ve daha başka âlimlerin (r.aleyhim) derslerini dinleyip, onlardan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de, Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Ebû Hâtem er-Râzî, İsmail bin İshâk el-Kâdî ve kardeşi Hammâd bin İshâk gibi birçok âlimler rivâyette bulunmuşlardır.

Yahyâ bin Eksem hazretleri, İmâm-ı a'zamın (r.a.) torunu İsmail'den sonra, henüz yirmi yaşında iken Basra şehrine kadı ta'yin edildi. Basralılar, yeni ta'yin olan kadı efendinin bu kadar genç yaşta olmasına hayret edip, "Kâdımız kaç yaşındadır?" denilince; "Ben, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Mekke-i mükerremeye kadı ta'yin ettiği Attâb'dan (r.a.) ve Yemen'e kadı ta'yin ettiği Mu'âz bin Cebel'den daha yaşlıyım" buyurdu.

Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında şöyle der: "Yahyâ bin Eksem, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat i'tikâdı üzere olup, bid'atden çok sakınırdı."

Talha bin Muhammed bin Ca'fer der ki: "Gelmiş geçmiş ilim ehlinin büyüklerinden, büyük küçük herkesin tanıdığı meşhûr bir âlimdir. İlmi ve fazîleti çok idi. Herkes ile çok iyi geçinirdi. Edebi pek fazla idi. Güç işleri kolayca hallederdi... Halife Me'mûn'un yanında kıymeti herkesten daha fazlaydı. Me'mûn onu kadı ve memleket işlerini tanzim etmekle (düzenlemekle) görevlendirdi. Vezirler bile onun mütâlâa ve görüşünü almadan hiç bir iş yapamazlardı."

Ebû Ayna: "Zamanın tanınmış kişilerinden birisine, Yahyâ bin Eksem'in mi, yoksa, yine onun gibi halîfenin yanında kıymeti olan, İbn-i Ebî Duât'ın mı daha üstün olduğu soruldu. O zât, Yahyâ bin Eksem'in daha üstün olduğunu, çünkü onun, yalnız dostlarıyla değil, hasmı ve düşmanlarıyla bile iyi geçindiğini, herkese iyi ve güzel muâmelede bulunduğunu söyledi."

Yahyâ bin Eksem, Me'mûn'un çocuklarının terbiyesi ile görevlendirilmişti. Yahyâ bin Eksem, Me'mûn zamanında mahkeme reîsliği yapıyordu. Ona birisi gelip: "Allahü teâlâ kadımıza iyilikler verip, halini iyi eylesin. Bana yemek yemede ölçüm ne olsun, söyler misin?" dedi. Yahyâ bin Eksem, "Açlık ile tokluk arasında yiyeceksin" dedi. O kimse tekrar, "Gülmede ölçü ne olacak?" deyince "Yüzünde açıklık olacak. Fakat sesini yükseltmiyeceksin" cevabını verdi. "Ağlama hakkında ne dersin?" diye sorunca, "Allahü teâlânın korkusundan ağladığını kimseye söyleme" cevâbını verdi. "Amellerimi gizleme husûsunda ne söylersin?" deyince, "Gücünün yettiği kadar gizle" diye cevap verdi. "Amelimden ne kadar göstereyim?" deyince de, "Sâlih kimselerin sana uyacağı, insanların sana i'timâd edebileceği kadar" cevâbını verdi. Bu suâlleri soran şahıs aldığı cevaplardan çok memnun oldu.

İsmail bin İshâk: Yahyâ bin Eksem'in, fıkıhla alâkalı çok kıymetli kitapları bulunduğunu, ancak uzun olması sebebiyle insanların onları okuyamadıklarını söylemiştir.

"Tenbîh" isimli bir eseri olup, bunu Irak âlimlerinin usûlü üzere yazmıştır.

Yahyâ bin Eksem (r.a.) vefât ettikten sonra, kendisini sevenlerden Ebû Abdullah Hüseyn isminde bir zât rü'yâda görüp, "Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi?" diye sordu. Yahyâ (r.a.) cevâbında buyurdu ki: "Allahü teâlâ bana, "Yâ Yahyâ! Sen dünyâda iken, benim için şu, şu amelleri yapmıştın, değil mi?" Ben de, "Yâ Rabbî! Ben yaptığım amellere değil, bana rivâyet edilen bir kudsî hadîse i'timâd edip ümitlendim" dedim. Allahü teâlâ, "O hadîs-i kudsî nedir?" buyurdu. Ben de dedim ki, "Bana Mu'ammer, İmâm-ı Zührî'den, o dahi Urve'den, o dahi Hazreti Âişe-i Sıddîka'dan, o dahi Hazreti Peygamber efendimizden, o dahi Hazreti Cebrâil'den o dahi Allahü teâlâdan haber verdiler. Allahü teâlâ, "Ben azîmüşşân, İslâmda ağaran saç ve sakala

azâb etmekden haya ederim" buyurdu dedim." Allahü teâlâ hazretleri, o zaman buyurdu ki, "Sen ve Mu'ammer ve İmâm-ı Zührî ve Urve ve Âişe ve Muhammed aleyhisselâm ve Cebrâil sâdıksınız. Ben azîmüşşân dahi seni mağfiret ettim."

Yahyâ bin Eksem (r.a.) buyurdu ki:

"Koğucunun zararı, sihirbazın zararından daha çoktur. Koğucu az bir zaman içerisinde öyle zararlar yapar ki, sihirbaz onu bir ayda yapamaz."

---

1) Tabâkât-ı Hanâbile cild-1, sh. 140

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 147

3) En-Nücûm-üz-zâhire cild-2, sh. 217

4) Cevâhir-ül-mudiyye cild-2, sh. 210

5) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 135

6) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 191

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 361

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 12

9) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 101

YAHYÂ BİN HASSÂN TİNNÎSÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Zekeriyyâ olan Yahyâ bin Hassan bin Hayyân, 144 (m. 761) yılında Basra'da doğdu. Mısır'ın Tinnîs bölgesine hicret ederek, orada yerleşti. Basrî, Tinnîsî ve Bekrî nisbet edildi. 208 (m. 823) yılında Mısır'da vefât etti.

Tabiîn zamanına yetişerek, Tebe-i tabiînden olmakla şereflenen Yahyâ bin Hassan, Vüheyb bin Hâlid, Muâviye bin Sellâm, İbn-i Ebi'z-Zenâd, Süleymân bin Bilâl, Hammâd bin Seleme, Hammâd bin Zeyd, Kureyş bin Hayyân, Muhammed bin Râşid Makhûlî, Heysem bin Hamîd, Heşîm, Leys, Süleymân bin Dellâl, Îsâ bin Yûnus, Abdülvâhîd bin Ziyâd, Rebî' bin Süleymân ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Mısır'ın büyük âlimlerinden olup, imâm ve huccet sayılırdı. Ya'nî, üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Kendisinden bahseden âlimler, sika (güvenilir) olduğunu bildirmişlerdir. Abdullah bin Ahmed'in babası, el-Iclî, Ebû Hatem, Nesâî, İbn-i Hibbân, Mervân bin Muhammed ve İbn-i Yûnus gibi hadîs âlimleri bunlar arasındadır.

Yahyâ bin Hassan Tinnîsî'den, başta İmâm-ı Şafiî hazretleri olmak üzere, oğlu Muhammed bin Yahyâ, Duheym, Ahmed bin Sâlih Mısrî, Rebî bin Süleymân Murâdî, Haşis bin Esrâm, Muhammed bin Sehl bin Asker, Muhammed bin Miskîn, Muhammed bin Abdullah bin Abdurrahîm Berkî, Ca'fer bin Müsâfir, Hasen bin Abdülazîz, Yûnus bin Abdüla'lâ Sadafî, Dârimî ve daha bir çok âlim ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Birçok kitapta bildiklerini aktaran Yahyâ bin Hassân'ın hadîsle ilgili bu kıymetli eserlerinin neler olduğu, kaynaklarda bildirilmemektedir.

---

1) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lügâ cild-2, sh. 75

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 197

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 190

4) Kifâye sh. 152

5) El-A'lâm cild-8, sh. 140

YAHYÂ BİN MAÎN

Meşhûr hadîs âlimi. İsmi, Yahyâ bin Maîn bin Avn bin Ziyâd el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Zekeriyyâ'dır. 158 (m. 775) senesinde doğup, 233 (m. 847) târihinde 75 yaşında iken vefât etti. Kendisi Arab değildir. Abbâs el-Anberî, Yahyâ bin Maîn'e: "Yâ Ebâ Zekeriyyâ! Hangi Arablardansın?" diye sorunca, "Ben Arab değilim. Fakat onların âzâdlısıyım" diye cevap vermiştir. Yahyâ bin Maîn, İbn-i Ebî Hayseme'ye: "Ben, Hişâm bin Abdülmelik el-Emevî'den önce Horasan emîri olan, Cüneyd bin Abdurrahmân el-Mukrî'nin âzâdlısıyım" demiştir. Yahyâ bin Maîn'in aslen, Horasan taraflarında bulunan Serahs (İran'ın kuzey sınırında Merv ile Meşhed arasında) şehrinden olduğu söylenir. Bağdâd'a 12 fersah mesafede bulunan ve Nikyâ denilen Enbâr şehrinden olduğu da bildirilir. Kaynaklar, onun Bağdadlı olduğunu ifâde eder. Bu da onun, Bağdâd'da doğup, burada yetiştiğini gösterir. Doğumu Ebû Ca'fer el-Mensûr'un hilâfetinin sonlarına rastlamaktadır. Bunu, Yahyâ bin Maîn'den Hüseyn bin Hibbân ve başkaları işitmiştir. Kaynaklarda ailesi hakkında fazla bilgi yoktur. Bir miktar babasından bahsedilmiştir. Babası, zamanın tanınmış kâtiplerinden idi. Taberistan; Rey ve çevresinin vâlisi olan Abdullah bin Mâlik'in kâtibi olarak çalıştı. Yahyâ bin Maîn babası vefât ettiğinde, 32 yaşındaydı. Yahyâ bin Maîn'e babasından çok servet kaldı. Hepsini hadîs tahsili için harcadı. Yine kaynaklar, Yahyâ bin Maîn'in bir oğlu ile bir kızının olduğunu bildirmektedir. Yahyâ bin Maîn'in vefâtı hakkında Târih-i Bağdâd'da şöyle der: Yahyâ bin Maîn Medîne-i münevvere üzerinden hacca gidip gelirdi. Son haccında, dönüşte yine Medîne-i münevvereye uğramış, burada iki veya üç gün kaldıktan sonra yola çıkmışlardı. Bir konak ileride, arkadaşlarıyla beraber kalıp, geceyi burada geçirdiler. Yahyâ bin Maîn gece rü'yâsında, gizliden gelen bir ses işitti: "Ey Ebû Zekeriyyâ! Benim civarımı terk edip de mi gidiyorsun?" diyordu. Sabah olunca, Yahyâ bin Maîn arkadaşlarına: "Siz yolunuza devam ediniz. Ben Medîne-i münevvereye dönüyorum" dedi. Medîne-i münevvereye varınca, üç gün sonra vefât etti. Hatîb el-Bağdâdî, "Sahih olan, hac dönüşünde değil, hacca giderken Medîne-i münevverede vefât ettiğidir" der. Yahyâ bin Maîn'in cenâzesi için, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin serîri çıkarılıp, onun üzerine kondu. Herkes, "Bu cenâze, Resûlullah efendimizin hadîs-i şerîflerini toplayıp, onları zayi olmaktan koruyan, Resûlullah efendimiz söylemediği halde, yalandan hadîs uydurup, Resûlullaha (s.a.v.) isnâd edenlerin yalanlarını ortaya çıkaran bir zâtın cenâzesidir" diyordu. Medine vâlisi de: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîfi husûsunda çok emîn ve güvenilir bir kimsenin cenâzesinde bulunmak istiyen gelsin" diyordu. Cenâze namazını Medîne-i münevverenin vâlisi kıldırdı. İbn-i Mübeşşir der ki: "Yahyâ bin Maîn'i gece rü'yâmda gördüm. Rabbin sana nasıl muâmelede bulundu? dedim. "Allahü teâlâ bana ihsânlarda bulundu. Beni buranın sıkıntılarından muhafaza buyurdu. Beni hûrîlerle evlendirdi. Sonra meleklere karşı beni övdü" dedi."

Yahyâ bin Maîn vefât ettiği zaman, hadîs âlimlerinden birisi, "Bu büyük âlim, hadîs ilmini de beraberinde götürdü. Her taraftan bilmediklerini öğrenmek için, herkes ona gelirlerdi" dedi.

Süleymân bin Mâbed'in Yahyâ bin Maîn hakkında söylediği kasîdenin bir kısmının ma'nâsı şöyledir:

"Yahyâ bin Maîn'in vefâtı haberini alınca bütün müslümanları büyük bir üzüntü kapladı. Herkes, onu toprağa defn ettik deyince, benim gönlüm, hüzün ve kederden parça parça oldu. Gözyaşları ma ve için için ağlamama mâni olamadım. Kendi kendime, hepimiz Allahü teâlâya

döneceğiz, dedim. Allahü teâlâ için, Yahyâ bin Maîn'e ne kadar üzüldüm. O gittikten sonra, şimdi kime gidip, suâllerimizi arz edeceğiz. Vallahi o, geçip giden büyük âlimlerden sonra, onların bir yadigârı idi. O vefât edince, ilmi de beraberinde kefenine sokup götürdü. Ondan sonra şaşırıp kaldık. Sanki çobansız sürüler gibi olduk. Ey Yahyâ, gözlerimizin senin için döktüğü yaşlar, sana yetmez. Fakat, elemi ve acısı olan, ağlamakla sâdece rahatlar, biraz içini boşaltır. Yemîn ederim ki, insanlar için ölüme bir çâre yoktur. Allahü teâlânın hükmünü kimse bozamaz. Eğer, ölümden kurtulmak bir mahlûk için mümkün olsaydı, âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûlullah efendimiz ölmezdi. İnsan bununla teselli buluyor. Resûlullahın âhırete teşrîfleri ndeki üzüntü daha başka idi. Ben, Yahyâ bin Maîn'in ölümüne, ilim de onunla beraber gittiği için ağlıyorum. Allahü teâlâ, Resûlullahın kabr-i şerîflerine komşu olan Bâki' kabristanındaki Yahyâ bin Maîn'in kabrini rahmet yağmurlarıyle sulasın. Ölünceye kadar Rabbinin rızâsına göre yaşadı. Herkes ondan istifâde etti. Allahü teâlâdan, kıyâmet günü Habîbi Muhammed'i (s.a.v.) ona şefaatçi kılmasını dilerim."

Özellikle hadîs ilminde yüksek bir dereceye ulaşan Yahyâ bin Maîn'in, istifâde ettiği âlimler şunlardır: Abdullah bin Mübârek, Îsâ bin Yûnus, Süfyân bin Uyeyne, Muâz bin Muâz, Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân ve daha başkaları. Ondan da Ahmed bin Hanbel, Ebû Hayseme, Züheyr bin Harb, Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Ebû Dâvûd-es-Sitistânî gibi âlimler rivâyette bulunmuşlardır.

Yahyâ bin Maîn, Edille-i şer'iyyenin (1. Kur'ân-ı kerîm, 2. Sünnet, 3. İcma', 4. Kıyas) ikincisi olan Sünnet-i seniyyeye çok hizmet etmiştir. Resûlullaha (s.a.v.) âit olmıyan sözleri bulup atmak için çok çalıştı. Resûlullahın hadîs-i şerîflerini bulup öğrenmek ve onları tesbit edip derlemek için çok memleketler dolaştı. O her işittiği hadîs-i şerîfi yazardı.

Yahyâ bin Maîn, bizzat kendisi, bir rivâyete göre yüzbin, diğer bir rivâyete göre bir milyon hadîs-i şerîf yazmıştır. Yazdığı hadîs-i şerîflerin hepsini ezberlerdi. Nihâyet hadîs ilminde yüksek bir mertebe olan "Hâkim (300 binden fazla hadîs-i şerîfi râvileri ile beraber ezbere bilen)" derecesine ulaştı. Hadîs ilminde herkesin mürâ'caat ettiği bir merci durumunda idi. Kendisine ulaşan hadîs-i şerîflerin sahîh olup olmadığını ayırmakta pek mahir idi. Sened ve metin kısımları birbirine karışmış hadîs-i şerîfler kendisine getirildiği zaman, hadîs-i şerîfin sened ve metnini ayrı ayrı ve açık olarak, bu hadîs-i şerîf şöyle, şu da böyledir, diyerek okur, soranlar hayran kalırlar idi.

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

İbn-i Hibbân (r.a.): "Yahyâ bin Maîn çok dindar, fazîlet sahibi, Resûlullah efendimizin sünnetlerini toplamak için, gece-gündüz çalışacağım diye dünyâ ile alâkasını kesmiş büyük bir âlim. Hadîs sahasında rehber, zor mes'elelerde merci (müracaat edilen) idi."

Iclî (r.a): "Hadîs-i şerîfleri Yahyâ bin Maîn gibi bilen birisine rastlamadım. O, İbn-i Medînî, Ahmed bin Hanbel ve benzerleri ile beraber bulunmuş, hepsi de onun büyüklüğünü kabûl etmişlerdir."

İbn-i Rûmî (r.a.): "Ben, Ahmed bin Hanbel'in yanında idim. Bu sırada ona birisi geldi: "Ey Ebû Abdullah! Şu hadîs-i şerîflerde bir hatâ olup olmadığına bakıver" dedi. Ahmed bin Hanbel (r.a.) ona: "Sen Yahyâ bin Maîn'e git. O hadîs-i şerîfleri çok iyi bilir" buyurdu.

Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân, "Bize, zamanımızda şu iki âlim gibisi gelmedi. Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn" dedi.

İlim için yaptığı yolculuklar: Yahyâ bin Maîn, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Sünnet-i seniyyesini ve mübârek sözlerini doğru olarak bulup öğrenmeyi küçüklüğünden beri çok arzu ediyordu. Bunun için ilk yolculuğu Kûfe'ye oldu. Sonra Basra'ya gitti. Yirmidört yaşında iken, yürüyerek hacca gitti. Hicaz'ın dînî yönden önemi ve her taraftan gelen büyük âlimlerle görüşüp, onlardan istifâde ve ilim alma imkânı olduğu için, hacca çok defalar gitti. Bu mukaddes yerleri sık sık ziyâret etti. Hattâ, vefâtı da Medîne-i münevverede oldu. Otuzdört yaşında Yemen'e gidip, oradaki meşhûr âlimlerden faydalandı. Daha sonra Tebrîz, Rey, Şam ve Mısır'ı dolaştı. Bütün bunlar, Allahü teâlânın rızâsı için ve Resûlullah efendimizin Sünnet-i seniyyesini, doğru ve sağlam olarak öğrenip derlemek ve toplamak içindi. Böylece, sonraki asırda gelenlere, büyük bir miras bırakmış oluyordu.

Ehl-i sünnet akîdesi ile alâkalı ba'zı sözleri:

Birisi gelip, Yahyâ bin Maîn'e: "Ey Ebû Zekeriyyâ! Ne dersin, kıyâmet günü Rabbimizi görecek miyiz?" diye sordu. Yahyâ (r.a.), "Evet, göreceğiz" cevâbını verdi. O şahıs: "Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde: **"Hiçbir göz O'nu ihata ve idrâk edemez. Fakat O** (ilmiyle) **bütün gözleri** (varlıkları) **ihata eder. O bütün incelikleri bilir, her şeyden haberdardır"** (En'âm-103) buyuruyor, buna ne dersin?" deyince, Yahyâ (r.a.): "Bu görme, dünyâda olmaz. Fakat âhırette Allahü teâlâ görülecektir. (Allahü teâlânın âhırette görüleceğine inanırız, fakat nasıl görüleceğini düşünmeyiz) buyurdu.

O, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman'a (r.anhüm) dil uzatanlara karşı: Resûlullah efendimizden (s.a.v.) sonra, bu ümmetin en üstünü Ebû Bekr (r.a.), sonra Ömer (r.a.), sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali'dir, derdi.

Kur'ân-ı kerîm'e mahlûktur, diyen Ehl-i bid'at ve dalâletten olan Mu'tezile'ye karşı da: "Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir" demiştir.

Zühdü, takvâsı, kerâmeti ve şefkati: Yahyâ bin Maîn, dünyâya kıymet vermezdi. Hayatını tamamen ilme vermişti. Aslında o, dünyâda çok müreffeh bir hayat yaşıyabilirdi. Çünkü, babası ona çok servet bırakmıştı. Fakat, o bu serveti, Resûlullâhın Sünnet-i seniyyesine hizmet için harcamış, o kadar ki, ayakkabı alıp giyecek parası kalmamıştı.

Hüseyn bin Muhammed bin Abdurrahmân anlatır: Yahyâ bin Maîn, Fudayl bin Iyâd'ın **"Eğer bütün aradakiler bir misli ile beraber o kâfirlerin olsa, kıyâmet günü azâbın kötülüğünden kurtulmak için onu mutlaka feda ederlerdi"** âyet-i kerîmesinin devamı olan **"Artık zannetmedikleri bir azâb Allahü teâlâ tarafından onlar için meydana çıkmıştır."** (Zümer-47) kısmı hakkında "Onlar, hasenat (iyilikler) zannettikleri amellerini gösterirler. Fakat, onlar bu amellerinin, hasenat değil, seyyiât (kötülük) olduğunu görürler" şeklindeki açıklamasını bana anlatırken, ağladığını gördüm" demiştir.

Yahyâ bin Maîn (r.a.) arkadaşlarıyla Mısır'ın köylerinden birisinde bulunuyordu. Yanlarında yiyecek bir şey bulunmadığı gibi, satın alacak paraları da yoktu. Akşamı bu hâlde geçirdiler. Sabahladıkları zaman, bir de ne görsünler, karşılarında bir tepsi dolusu kızarmış balık var. Orada kimseler de yoktu. Arkadaşları durumu Yahyâ bin Maîn'e arz etti. Yahyâ bin Maîn onlara, "Onu paylaşın ve yiyin. Bu Allahü teâlânın size gönderdiği bir rızıktır" dedi.

Kitâb-üt-târih'inde bildirdiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları: Ümmü Ferve rivâyet etti. Resûlullaha (s.a.v.) en fazîletli amel nedir? diye sorulduğunda **"İlk vaktinde kılınan namazdır"** buyurdular.

Ebû Sa'îd el-Hudrî bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) yemek yemeyi bitirdiği zaman, **"Elhamdü lillâhillezî et'amenâ ve sekânâ ve ce'alenâ mine'l-müslimin:** (Bizi doyuran, susuzluğumuzu gideren ve bizi müslüman kılan Allahü teâlâya hamd olsun)" buyururlardı.

İbn-i Abbâs (r.a.) Peygamber efendimizin, yemeğe üflemeyi yasakladığını, bildirmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ şöyle buyurdu: Kibriya ridâm, azamet izârım mesabesindedir. Bu husûsta bana ortaklık etmek istiyenleri Cehenneme atarım."**

Sa'îd bin Müseyyib rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâya îmândan sonra, aklın başı, insanlara müdâra yapmaktır"** (Müdâra; dîni korumak için, dünyalık vermek.) Müdâra ederken tatlı dilli ve güler yüzlü olmak lâzımdır.

Abdullah bin Amr (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Babasını râzı eden, Allahü teâlâyı râzı etmiş olur. Babasını râzı etmiyen, Allahü teâlâyı râzı etmemiş olur."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Pişman olmak, nedamet getirmek, tövbedir."**

İbn-i Ömer (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimize birisi gelerek "Yâ Resûlallah! Gecenin hangi kısmında duâ daha makbûl olur?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) da, **"Gecenin son üçte birinde yapılan duâ"** buyurdu.

Enes bin Mâlik bildirdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Kâfir bile olsa, mazlûmun duâsından sakınınız. Çünkü, onun duâsı için, Allahü teâlânın katında perde yoktur."**

Ebü'l-Ahvas rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz. Çünkü, Allahü teâlâ size, onu okuduğunuz için sevâb verir."**

Ebû Ümâme (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Ne mutlu beni görüp, sonra bana îmân edene. Ne mutlu beni görmeyip de, bana îmân edene."** (Resûlullah efendimiz bunu yedi kere tekrar ettiler.)

Yahyâ bin Maîn'in bildirdiği başka bir hadîs-i şerîf: **"On şey sünnettir! Bıyığı kısaltmak, sakal bırakmak, misvak kullanmak, mazmaza, istinşak, tırnak kesmek, ayak parmaklarını yıkamak, koltuk altını temizlemek, kasıkları temizlemek, su ile istincâdır."**

Yahyâ bin Maîn (r.a.) buyurdu ki:

"Mal, helâlden de olsa, haramdan da olsa mutlaka gider. Fakat, haramdan elde edilmiş ise, geriye günahları kalır."

"Allahü teâlâdan korkan takvâ sahipleri için, korkulacak bir şey yoktur. Çünkü, onların yemeleri ve içmeleri hep güzel, temiz ve helâldir."

"Biz, uzun bir hayat yaşamayı arzu ediyoruz. Halbuki, günlerimiz, nefeslerimizle, göz açıp kapamalarımızla akıp gidiyor."

"Kişinin alınteri ile, bileğinin kuvveti ile kazanması ve konuşurken, sözünün güzel olması ne güzeldir."

Eserlerinden ba'zıları:

1. Et-Târih ve'l-ilel: Hadîs ricali hakkındadır, matbûdur. 2. Ma'rifet-ür-ricâl. 3. Künyeler ve isimler Bunun bir cildi Riyâd Üniversitesi'ndedir.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 268

2) El-A'lâm cild-8, sh. 172

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 280

4) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-luga cild-2, sh. 156

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 139

6) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 177

7) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 268

8) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 429

9) Mir'ât-ül-cinân cild-1, sh. 79

10) Mîzân-ül-i'tidâl cild-4, sh. 410

11) Kitâb-üt-târih (Mukaddime)

YAHYÂ BİN MUÂZ-I RÂZÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yahyâ bin Muâz bin Ca'fer er-Râzî olup, künyesi, Ebû Zekeriyyâ ve lakabı Vâ'iz idi. İnsanlara nasîhatle se'âdet yolunu anlatmakta, zühd, vera' ve takvâda, (haram ve şüphelilerden sakınmada), hikmetli söz söylemekte, Allahü teâlânın emirlerine ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine tâbi olmakta zamanının bir tanesi idi. Rey şehrinde doğdu. 258 (m. 872)'de Cemâzil-âhir ayında Nişâbûr'da vefât etti.

Bağdâd ve Belh şehirlerine gitti. Tasavvuf ehli büyük âlimlerle görüşüp sohbet etti. İshâk bin Süleymân er-Râzî, Mekkî bin İbrâhîm el-Belhî, Ali bin Muhammed ve başka âlimlerle görüşüp, kendilerinden ilim tahsil etti. İlim, amel ve ahlâkta, nefsiyle mücâdele etmekte şaşılacak hâl ve üstünlük sahibi idi. İbrâhîm ve İsmail adında iki kardeşi olup, onlar da yüksek hâl sahibi idiler. Kardeşlerinden birisi Mekke'ye gidip oraya yerleşti. Yahyâ hazretlerine bir mektûb yazıp "Üç arzum vardı, ömrümün sonunu en kıymetli yerde geçirmek, bir hizmetçimin olması ve ölmeden önce sizi bir defa daha görmek. Bunlardan ikisine kavuştum. Şu anda Harem-i şerîfte bulunuyorum ve bir hizmetçim var. Duâ edin de Allahü teâlâ üçüncü arzuma da kavuşmayı nasîb etsin" dedi. Yahyâ bin Muâz, cevap yazıp, "Sen insanların en iyisi ol da istediğin yerde yaşa Yerler insanlarla değer kazanır, insanlar yerlerle değil, iki cihanın efendisi o taraflarda bulunduğu için, oralar çok kıymetli olmuştur. Hizmetçin bulunması arzusu, keşke bulunmasaydı. Efendilik Allahü teâlânın, hizmetçilik ise kulun sıfatıdır. Birini kendine hizmetçi edip de, o kimsenin Hakka kulluk etmesine mâni olmak mürüvvete yakışmaz. Uygun değildir. Beni görmek arzu ettiğini söylüyorsun. Eğer hep Allahü teâlâyı hatırlar, her an O'nunla meşgûl olursan, beni hatırına getirmezsin.

Şu anda bulunduğun yer, evlâdı kurban etmek yeridir. O'nu bulmuş isen, ben senin işine yaramam. Eğer O'nu bulamadınsa, benden sana ne fâide gelir" buyurdu. Sevdiklerinden birine yazdığı mektûbda da "Dünyâ, uyku; âhıret ise uyanıklık yeridir. Rü'yâda ağlayan uyanıklıkta güler, sevinir. Sen dünyâ hayatında ağla ki, âhıret uyanıklığında gülesin ve neş'eli olasın" buyurdu.

Yahyâ bin Muâz (r.a.), Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda görüp, "Yâ Resûlallah! Seni nerede arayıp bulayım" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Ebû Hanîfe'nin mezhebinde" buyurdu.

Yûsuf bin Hüseyn-i Râzî diyor ki: "Âlim ve velîleri görmek için yüzyirmi şehir gezdim. Yahyâ bin Muâz'dan (r.a.) daha te'sîrli ve daha güzel söz söyliyeni görmedim."

Yahyâ bin Muâz-ı Râzî buyurdu ki:

"İyilik gördüğü zaman artmayan, kötülük gördüğü zaman eksilmeyen muhabbet, hakîkî muhabbettir."

"Allahü teâlânın emri ile ne kadar meşgûl oluyorsan, kendi işin için, halktan o kadar alâka bekle." "Gâfillerden, câhillerden ve yaltakçılardan uzak dur."

"Bir kimse, hocasının hareket ve davranışlarından istifâde edemiyorsa, sözlerinden hiç istifâde edemez."

"Açlık nûrdur. Tokluk ateştir. Şehvet odundur. Şehvet ve tokluk bir araya gelince ateş yanmaya başlar. Sahibini yakıp bitirir."

"İlmi ile âmil olan âlimler, müslümanlara analarından babalarından daha şefkatli, daha merhametlidirler. Çünkü onlar, insanın âhıretini kurtarıp, Cehenneme girmemelerini temin ederler. Ana-baba ise, insanı ancak dünyâ ateşinden ve felâketinden koruyabilir."

"Dünyâya aldanmaktan çok sakınınız. Burası, yolcu konağı gibi geçicidir. Bugün buradayız. Belki yarın, belki daha önce göç edeceğiz. Burada bir an evvel azığımızı tamamlıyalım. O kadar çabuk olalım ki, konuşmağa vaktimiz kalmasın. Konuşmayı âhırete bırakalım."

"Kalbinde dünyâ hırsı bulunan bir kimsenin ilmi, Hazreti Abdullah İbni Abbâs'ın ilmi kadar olsa, o kimse, insanlar için zararlıdır. Çünkü onun kendisine hayrı yoktur. Başkalarına nasıl olsun?"

"Evliyâ, insanları şeytanın elinden kurtaran zâttır."

"Bir şeye ihtiyâç duyulduğu halde, çalışıp onu temin etmemek, çoluk çocuğu perişan bırakmak, cahillik ve tenbelliktir."

"Ölümü bir tabağa koyup çarşıda satsalardı, âhıret ehli, başka bir şeye bakmayıp onu satın alırdı." "Cehennemliklerin amellerini işleyip; sonra da Cenneti istemek büyük ahmaklıktır.."

"Tövbeden sonraki bir günah, tövbeden önceki yetmiş günahdan daha çirkindir. Kalb ve beden hastalıklarımız için en iyi ilâç, günahı terk etmektir."

"İhlâs, ameli kusurlardan temizlemektir."

"Dînî ve ahlâkî bir vazîfeyi îfâ etme fırsatını elden kaçırmak, ölümden daha zordur."

"İbret alınacak hâdiseler pekçok, bunlardan ibret alanlar ise çok azdır."

"Allahü teâlâyı sevdiğin kadar, herkes seni sever. Allahü teâlâdan korktuğun kadar, herkes senden korkar. Allahü teâlâya kulluk ettiğin miktarda, herkes sana yardımcı olur."

"Evliyânın sohbetine kavuşan sâdık bir kimse, her şeyi unutur. Her an Allahü teâlâ ile olur."

“Dünyâ sevgisini terk etmek gayet zordur. Ama Cennete kavuşmak için, dünyâyı terk etmek lâzımdır.”

“Dünyâ kendisini terk etmezden evvel dünyâyı terk eden, kabre girmeden evvel orası için hazırlanan, Allahü teâlâya kavuşmazdan evvel rızâsına kavuşan kimse, çok akıllıdır.”

“Dünyâ ekin yeri, insanlar da sanki ekindir. Ölüm, bu ekinleri biçen oraktır. Azrail (a.s.) harman sahibi, mezar da harman yeridir. Cennet ve Cehennem ise ekinlerin durumuna göre konulacağı anbar gibidir. İnsanların da bir kısmı Cennete ve bir kısmı da Cehenneme gideceklerdir.”

“En çok sevindiğim ve sevdiğim şey, Allahü teâlânın bana ihsân ve ikram ettiği îmân ni’metidir. En çok korktuğum şey ise, onun benden gitmesidir.”

“Para akrebdir. Panzehirin yoksa, onu eline alma Çünkü seni sokar ve öldürür. Paranın panzehiri, helâl yoldan kazanıp, meşrû olan yere sarf etmektir.”

“Allahü teâlâya itaat etmek, bir hazîneye benzer. Bu hazinenin anahtarı duâ, anahtarın dişleri de helâl lokmadır.”

“Herkesin kalbinde, cömertlere karşı muhabbet, cimrilere karşı nefret vardır.”

“İnsanlar, fakîr olmaktan korkarak dünyalık için çalıştıkları kadar, Cehennemden korkup, korunmak için çalışsalardı, mutlaka Cennete giderlerdi.”

“Dünyâda, Allahü teâlâdan en çok korkan kimse, kıyâmet günü insanların en emîni olur.”

“İnsanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeyleri aramakta, kişiler için zillet, âhıreti aramakta ise izzet vardır. Yok olacak şeylerin peşlerinde koşarak zillete düşmek, ebedî olanı terk edip, kendisini izzete ulaştıracak şeyi terk edene ne kadar çok şaşılır.”

“Allahü teâlânın dînine, O’nun kullarına hizmet etmekten zevk duyan bir kimsenin hizmetinde bulunmaktan, bütün mahlûklar zevk alırlar.”

“Kişinin ayağının sürçmesi, bir kusuru sebebiyledir.”

“Allah korkusu, kalbde yerleşmiş olan bir ağaç gibidir.”

“Allah korkusu, ibâdetin süsüdür.”

“Düşünmeden konuşan pişman olur. Konuşmadan önce düşünen selâmet bulur.”

“Kıyâmet günü fakîrlik ve zenginlik tartılmayacak, fakîrliğe ne ölçüde sabredilmiş ve zenginliğe ne ölçüde şükür edilmiş ise, o hesâb edilecek Mes’ele çok fakîr veya çok zengin olmak değil, çok sabretmek veya çok şükretmektir.”

“Her kimde bulunursa bulunsun, tevâzu güzeldir, ama zenginlerde bulunursa çok daha güzel olur. Her kimde bulunursa bulunsun, kibir çirkindir. Ama, fakîrlerde bulunursa çok daha çirkin olur.”

“Bir müslümanı medhedemiyorsan, bari kötüleme. Faydalı olamıyorsan bari zararlı olma, sevindiremiyorsan hiç olmazsa üzme.”

“Allah yolunda yürümek istiyene en zor gelen şey, yabancılarla beraber olmaktır.” “Esas fakîrlik, fakîr olmaktan korkmak, esas zenginlik ise, Allahü teâlâya güvenmektir.”

"Senden meydana gelen bir hatâ sebebiyle seni özür dilemeye mecbûr eden, beraber olduğunuzda kendisine müdârâ etmen icâb eden ve kendisine, (Allahü teâlâya duâ ettiğinde beni de hatırla) demeye ihtiyâç duyduğun kimse, hakîkî dost olamaz."

"Yâ Rabbî! Kalbimdeki en tatlı hâl, rahmetinden ümitli olmamdır. Dilimdeki en tatlı hâl, seni tesbih etmenidir. Bana en tatlı gelen zaman da, dîdârını göreceğim zamandır."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 107

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 51

3) Sıfât-üs-safve cild-4, sh. 71

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1 sh. 94

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 132

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 165

7) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 138

8) Şezerât-üz-zeheb cild-14, sh. 208

9) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 266

10) Nefehât-ül-üns sh. 108

11) Keşf-ül-mahcûb sh. 222

12) Fâideli Bilgiler sh. 164

YAHYÂ BİN MÜBÂREK YEZÎDÎ

Kırâat, nahiv ve lügat âlimi ve şâir. Künyesi, Ebû Muhammed el-Adevî ve Yezîdî'dir. 134 (m. 755) senesinde doğdu. 202 (m. 818)'de Merv'de 74 yaşında iken vefât etti. Adiy kabîlesi arasına gitmiş olmasından veya bu kabilenin âzâdlı kölesi olmasından dolayı "Adevî" denilmiştir. Abbasî halifesi Mehdî'nin dayısı Yezîd bin Mensûr'un çocuğunun yetiştiricisi olması sebebiyle de "Yezîdî" denilmiştir. Hârûn Reşîd'in o sırada henüz küçük yaşta olan oğlu Me'mûn'a da mürebbîlik yapmıştır.

Aslen Basralı olup Bağdâd'da yerleşmiş ve ilim tahsili yapmıştır, önce kırâat ilmini öğrendi. Kırâat ilminde hocası, Ebû Amr bin A'lâ'dır. Bu hocasından ve İbn-i Cüreyc'den hadîs rivâyetleri vardır. Kendisinden bu husûsta ve kırâat ilminde rivâyette bulunanlar ise, oğlu Muhammed Ebû Şuayb, Sâlih bin Ziyâd-es-Sûsî, Ebû Ubeyd Kâsım bin Selâm, İshâk bin İbrâhîm Musûlî, Ebû Amr ed-Devrî, kardeşi İbrâhîm bin Muhammed, torunu Ahmed bin Muhammed'dir. Yahyâ bin Mübârek kırâat ilmini öğrendikten sonra nahiv ve lügat ilmini de öğrendi. Bu ilimleri, Arab dili ve edebiyatını, târih ilmini, Halîl bin Ahmed'den, Ebû Amr bin İshâk Hadramî'den ve zamanının bu husûstaki diğer âlimlerinden öğrendi.

Lügat ilminde "Nevâdir" kitabı meşhûr olup, bundan başka "Maksûr ve'l-Memdûd"

"Menakıb-ı benî Abbâs", "Muhtasar fi'n-Nahv" adlı eserleri vardır. Şiirleri de bir dîvânda toplanmıştır.

Yahyâ bin Mübârek'in beş oğlu vardı. Hepsi âlim, edib ve şâir idi. Lügat ve edebiyat ile ilgili eserler yazmışlardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 220

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 4

3) Vefeyât-ül-a'yân-cild-6, sh. 183

4) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 146

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 340

6) El-A'lâm cild-8, sh. 163

YAHYÂ BİN SELLÂM EL-BASRÎ

Tebe-i tabiîn devrinde yetişen tefsîr, fıkıh, hadîs ve lügat âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Sellâm bin Ebî Sa'lebe el-Basrîdir. Künyesi, "Ebû Zekeriyyâ"dır. 124 (m. 742) senesinde Kûfe'de doğdu. Babası ile birlikte Basra'ya gitti. Orada yetişip ilim öğrendi. Buraya nisbetle kendisine "Basrî" denildi. Bilâhare Mısır'a gitti. Oradan Afrika'ya (Kâyravân'a) geçti ve orasını vatan edinip yerleşti. Ömrünün sonuna doğru hacca gitti. Hacdan dönüşünde, 200 (m. 810) senesinde Mısır'da (Fustat'ta) vefât etti.

Yahyâ bin Sellâm, Tabiînden yirmiye yakın kimse ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerine âit çok şeyler öğrendi. Onlar da kendisinden ilim aldılar. O; Hammâd bin Seleme, Hasen-i Basrî, Hasen bin Dînâr, Hemmâm bin Yahyâ, Sa'îd bin Arûbe ve daha başka âlimlerden ilim alıp rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, Mısır'da Abdullah bin Vehb ve ilimde onun dengi olan daha başka âlimler ilim aldı. İbn-i Cezerî diyor ki: "O, bir müddet Afrika'da kaldı. Orada kendisinden birçok kimse, "Tefsîr-ül-Kur'ân" adındaki eserini okuyup öğrendi. Oraya, daha önce onun gibi bir âlim gelmemişti." Oğlu Muhammed bin Yahyâ, "Tefsîr-ül-Kur'ân"a birçok ilâveler yapmıştır. Kendisi, oğlu ve torunu, birçok ilmî eserler ortaya koymuşlardır. Yazma ve dağınık halde bulunan tefsîrinden, bugün ele geçebilen nüshaları çok azdır. Mevcût olan eksik nüshaları, ya oğlu Muhammed bin Yahyâ, yahut da talebesi Ebû Dâvûd Ahmed bin Mûsâ nakletmişlerdir. Onun bu tefsîrinde, Resûlullah efendimizden, Tabiînden ve Tebe-i tabiînden naklettiği rivâyetlerle birlikte, tıp, biyoloji, matematik ve diğer fen bilgileri, kırâat, nahiv, lügat, târih gibi birçok ilimlerden bahsedilmektedir. Bu tefsîr, çeşitli ilimlerden bahseden ilk tefsîr örneklerindendir.

Fıkıh ilmine dâir yazdığı "İhtiyârât" adındaki eseri meşhûrdur. Onun bu eserinden, "Me'âlimü'l-îmân" kitabının sahibi İmâm-ı Beyhekî de bahsetmektedir. "Kitâb-ül-Câmi" adındaki eserini de İmâm-ı İbn-i Cezerî zikretti ve onun hakkında: "O, sika (güvenilir) sağlam, kitab ve sünneti (Ya'nî, Kur'ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerifleri), lügat ilmini ve Arapçayı iyi bilen bir âlimdir" Ve Ebü'l-Arab da: "Her ilimde onun çok eseri vardır" dediler. İbn-i Hibbân, onu sika râviler arasında zikretmektedir.

İbn-i Cezerî, Tabâkât-ül-Kurrâ" adındaki eserinde Yahyâ bin Sellâm'dan bahsetmektedir. O kırâat ilminde de sika bir râvidir. Kur'ân-ı kerîm harflerinin nasıl okunacağını bildiren nakilleri vardır. Bu ilme dâir olan ilmi, Hasen-i Basrî'den, o da, Hasen bin Dinar'dan ve diğerlerinden almıştır. Kırâatda, rivâyet tarîki ile bildirdiği çeşitli kavilleri (tercih ettiği sözleri) vardır.

---

1) El-A'lâm cild-8, sh. 148

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 371

YA'KÛB BİN İSHÂK HADRAMÎ

On kırâat imamından dokuzuncusu. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini, okunuş şekillerini ve bununla ilgili usûlleri, kaideleri naklen bildiren kırâat imâmlarındandır. Künyesi, Ebû Muhammed olup, Basralıdır. 205 (m. 820) senesinde 88 yaşında vefât etmiştir. Basra'da, rivâyet edilen ve yayılan kırâatin Ebû Amr'dan sonra imamıdır. Sâlih, sika (güvenilir) bir âlim olup, kırâat ilminde rumuzu (yâ ve ayn) harfleridir. Babası ve dedesi de kırâat âlimi idi. Ebû Hâtem şöyle demiştir: "Ya'kûb bin İshâk, âlimler yetiştiren bir aileye mensûbtu. Kırâat, Arab dili ve fıkıh ilminde büyük bir âlim idi. Kırâat öğretenlerin en meşhûrlarından olup, bizim zamanımızda gördüğümüz âlimler içerisinde en üstünü idi. Hurufatta, Kur'ân-ı kerîmdeki kelimeler üzerinde, harf ayrılıklarında ve sebeblerinde ve nahiv âlimlerinin bu husûstaki bildirdikleri husûslarda kuvvetli bir âlim idi."

Ya'kûb bin İshâk, kırâat ilmini arz yoluyla (okuyup dinletmek yoluyla) Selâm bin Süleymân'dan, Mehdî bin Meymûn'dan, Ebû Esheb el-Utâridî'den ve diğer kırâat âlimlerinden almıştır. Kırâat ilminde silsilesi şöyledir: Kendisi kırâat ilmini Selâm bin Süleymân'dan, bu zât Âsım bin Ebî Necûd'dan, bu zât da Hazreti Ali'den, Hazreti Alide Peygamber efendimizden (s.a.v.) naklen almıştır. Kendisinden ise birçok kırâat âlimi kırâat işitip, nakletmişlerdir. Kırâatta meşhûr iki râvîsi vardır. Bunlardan birincisi, Muhammed bin el-Mütevekkil'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Ruveys lakabı ile tanınmıştır. Diğer râvisi Ravh bin Abdülmü'min'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, Ravh ismiyle meşhûrdur.

Ya'kûb bin İshâk, nahiv, kırâat, Arap dilinde, dil rivâyetinde ve fıkıh ilminde meşhûr bir âlim idi. Ebû Hatim Sicistânî şöyle demiştir: "Gördüğüm âlimler içerisinde, harflerin telaffuzunu, ihtilâf, sebeb ve yollarını, nahiv yollarını ondan daha iyi bilen yoktur" İmâm-ı Cezerî de "Ya'kûb, nahiv ilminde ve kırâat ilminde zamanının en meşhûr âlimi idi" demiştir.

Ya'kûb bin İshâk hadîs ilminde de âlim olup, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Rivâyetleri, Sahîh-i Müslim'de, Sünen-i Ebî Dâvûd'da, Sünen-i Nesâî'de, Sünen-i İbn-i Mâce'de yeralmıştır. Hadîs-i şerîf rivâyet ettiği zâtlardan ba'zıları şunlardır: Dedesi, Zeyd bin Abdullah, Esved bin Şeybân, Süheyl bin Mihran, Sevâde bin Ebî Esved, Süleymân bin Muâz ed-Da'bî, Selîm bin Hayyam, Hammâd bin Seleme ve diğer âlimlerdir. Kendisinden ise, Amr bin Ali, Ebû Rebî Zehrânî, Abdullah bin Muhammed bin Yahyâ Tarsûsî, Ukbe bin Mukrim ve diğer hadîs âlimleri hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

İbn-i Hallikan şöyle demiştir: Arabiyât ilimlerini ilk defa ortaya koyan ve rivâyet eden Ebü'l-Esved Düelî'dir. O da bunu Hazreti Ali'den öğrenmiştir. Ebü'l-Esved'den, Meymûn Akran, bundan Anbese, sonra Abdullah bin Ebî İshâk Hadramî almıştır. Bu zât Ya'kûb bin Hadramî'nin dedesidir. Bundan Îsâ bin Ömer Sakafî, bundan Halîl bin Ahmed, bundan Sibeveyh ve bundan da Ahfeş almıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 243

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 390

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 43

4) Tabakât-ı İbn-i Sa'd cild-7, sh. 304

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 14

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 348

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 382

YA'KÛB BİN SÜFYÂN EL-FESEVÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi, Ya'kûb bin Süfyân bin Cevvân el-Fârisî el-Fesevî olup, künyesi, Ebû Yûsuf'dur. İran'ın Fas şehrinde 191 (m. 807)'de doğmuştur. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yerler dolaşmış, memleketinden uzak olarak yaşamıştır. Binden fazla hadîs âliminden hadîs öğrenmiştir. 277 (m. 890)'da Fas şehrinde Receb ayında vefât etmiştir.

Ya'kûb bin Süfyân, hadîs ilminde hafız idi. Ya'nî, yüzbin hadîs-i şerîfi, râvileri ile ezbere bilirdi. Târih ilminde de üstâd idi. Ya'kûb bin Süfyân nerede hadîs bilen bir zât olduğunu öğrense onu bulur ve hadîs-i şerîf dinlerdi, ömrü böyle hadîs aramakla geçen Ebû Yûsuf, Habbân bin Hilâl, Ebû Âsım en-Nebîl, Ebû Nuaym bin Dükeyn, Süleymân bin Harb Esmâî, Abdullah bin Yezîd el-Muhrî, Ebî Meşhûr, Âdem bin Ebî İyâs, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Ebî Yezîd, Mekkî bin İbrâhîm, Abdullah bin Abdülcebbâr, İbrâhîm bin Münzir, Yahyâ bin Ya'lâ ve pek çok âlimden hadîs rivâyet etmiştir.

Ya'kûb bin Süfyân'dan da Tirmizî, Nesâî, Muhammed bin İshâk, İbrâhîm bin Ebî Tâlib, Hüseyn bin Muhammed el-Kabâlî, İbn-i Hırâş, Hasen bin Süfyân, Ebû Avâne, İbn-i Ebî Dâvûd, Muhammed bin İshâk es-Serrâc ve pekçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ya'kûb bin Süfyân; Şam, Humus, Filistin'de ondokuz sene ilim için dolaştı. Mısır'da yirmidokuz sene kaldı. İbn-i Hibbân Sikât kitabında onu, sika (sağlam, güvenilir) râviler içerisinde zikretmiştir. Nesâî, "Onun rivâyetlerinde bir beîs yoktur" demiş; Hâkim ise, "O İran'daki hadîs âlimlerinin imâmı idi. Ebû Amr el-Müstemlî'nin kitabında Ya'kûb bin Süfyân'ın Muhammed bin Yahyâ'nın meclîsinde kırkbir sene bulunduğunu okudum" demiştir.

Muhammed bin Yezîd el-Attâr diyor ki: Ya'kûb bin Süfyân'dan işittim, şöyle anlattı: "Bir yolculuğum sırasında, nafakam çok azaldı. Geceleri yazıyor, gündüzleri okuyordum. Bir kış gecesi mum ışığında oturmuş yazarken, gözüme bir su düştü ve hiçbir şey göremez oldum. Bunun üzerine memleketimden uzakta böyle olduğuma ve artık gözlerimi kaybettiğimden ilim de öğrenemeyeceğim için ağladım. Ağlaya ağlaya uyumuşum. Rü'yâmda Peygamberimizi (s.a.v.) gördüm. Beni çağırdı ve "Yâ Ya'kûb niçin ağlıyorsun?" diye sordu. "Yâ Resûlallah gözlerim gitti (kör oldu) ve kaçırdığım şeye (artık ilim öğrenemeyeceğime) ağlıyorum" dedim. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) "Bana yaklaş" buyurdu. Yaklaştım, mübârek elleri ile gözlerimi mesh etti. Bu sırada sanki gözlerim üzerine bir şeyler okuyordu. Sonra uyandım ve gözlerim eskisinden daha iyi görmeye başladı. Sonra oturdum kitabımı yazmaya başladım."

Ebû Zür'a ed-Dımeşkî: Bize insanların en şereflilerinden iki kimse geldi. Onlardan birisi hadîs öğrenmek için çok dolaşan Ya'kûb bin Süfyân'dır. (ikincisi Harb bin İsmail'dir.) Irak âlimleri onun gibi birisinden rivâyet etmekten âciz kaldılar. Ya'nî, onun gibisi yoktu. Târih konusunda müracaat edilen kimseydi. Bizim içimizde kadri yüksek, şerefli, asîl ve kıymetli bir zâttı" demiştir.

Abdân bin Muhammed el-Mervezî şöyle anlatır: "Ya'kûb bin Süfyân'ı (vefâtından sonra) rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti,?" diye sordum. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ beni affetti ve bana; yer yüzünde nasıl hadîs ilmini öğretiyorsam, semâda da öylece öğretmemi emr etti."

Ya'kûb bin Süfyân, Mekkî bin İbrâhîm, Behz bin Hâkim'den o da babasından, o da dedesinden rivâyet etti: Peygamberimize (s.a.v.) bir yiyecek geldiği zaman, hediye mi yoksa sadaka mı olduğunu sorardı. Eğer hediyedir denilirse ondan yerdi. Yok sadakadır denilirse Eshâbına yemelerini buyururdu. (Bkz. Selmân-ı Fârisî (r.a.)

En meşhûr eseri olan Târîh-ül-kebîr'i basılmamıştır. El yazma olarak çeşitli kütüphânelerde vardır. Müzekkirât-ül-meymenî: Bu kitab el-Ma'rifetü ve't-târih kitabının ikinci cüz'ü olarak Topkapı Sarayı kütüphânesinde (1554 numara ile) mevcûttur. Üçüncü bir kitabı ise el-Meşîhat'dır.

---

1) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 385

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 582

3) El-A'lâm cild-8, sh. 198

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13) sh. 249

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 171

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 537

YA'KÛB BİN ŞEYBE

Büyük hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ya'kûb bin Şeybe bin Salt bin Usfür olup, künyesi, Ebû Yûsuf es-Sudûsî'dir. Basralıdır. 182 (m. 798)'de Basra'da doğmuştur. Bağdâd'a gelerek yerleşmiş ve orada 262 (m. 875)'de Rabî-ül-evvel ayında vefât etmiştir.

Ya'kûb bin Şeybe, Ali bin Âsım, Yezid bin Hârûn, Ravh bin Ubâde, Affân bin Müslim, Ya'lâ bin Ubeyd, Ma'la bin Mensûr, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Eban-Nasr Hâşim bin Kâsım, Esved bin Âmir, Ebû Naîm, Kabîsa bin Utbe, Yahyâ bin Ebî Bükeyr, Müslim bin İbrâhîm, Ebû Velîd et-Tayâlisî ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Kendisinden de, kardeşinin oğlu Muhammed bin Ahmed bin Ya'kûb, Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk hadîs rivâyet etmişlerdir. Sika (sağlam, güvenilir) bir râvî idi. Bağdâd'da oturdu ve orada hadîs rivâyet etti. İmâm-ı Mâlik'in mezhebine tam vâkıf olan Ya'kûb bin Şeybe, Mâlikî mezhebini anlatan çok güzel bir kitap yazmıştır. Mâlikî fıkhını, Mâlikî âlimlerinden İbn-i Ma'zel, Usbûğ bin Ferec, Hâric İbn-i Miskîn, Sa'îd bin Ebî Nebr'den öğrenmiştir. Daha pek çok Mâlikî âlimi ile görüşmüştür. Böylece Bağdâd'daki Mâlikî âlimlerinin büyüklerinden birfakîh (fıkıh âlimi) olmuştur.

Hadîs ilminde Kesîr-ül-hadîs'dir. Ya'nî, çok hadîs rivâyet eden âlimlerdendir. Hadîs hafızı idi. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere okurdu. Muallel (illetli) bir müsned kitabı yazmıştır. Bu müsned kitabını tamamlayamamıştır. Yazmış olduğu müsned kitabını temize çeken kırk kâtip bulundurur, bunların ücretini verirdi. Bunun için onbin altın harcadı. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîsleri topladığı müsnedinden ikiyüz cüz Mısır'da mevcût idi. Ayrıca Aşere-i mübeşşerenin (Cennetle müjdelenen on Sahâbînin) İbn-i Mes'ûd, Ammâr bin Yâser, Utbe, Ebî Gazvân, İbn-i Abbâs ve ba'zı Sahâbîlerin (r.anhüm) rivâyetlerini topladığı müsnedi vardır. Zehebî "Ya'kûb bin Şeybe'nin müsnedinin 5 cild olduğu haberi bana ulaştı" buyurdu.

Ya'kûb bin Şeybe, Kur'ân-ı kerîm husûsunda birşey konuşmaz, kendisine sorulduğu zaman da cevap vermezdi. Irak kadılığına ta'yin edildi. Fakat Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğunu söylemedi diye, o zaman devlet idâresini elinde bulunduran Mu'tezile yolundaki bozuk inançlı kimseler tarafından, vazîfesine başlattırılmadı. Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olmadığını açıkça söylemediği için de ba'zı kişiler tarafından bid'at sahibi olduğu söylenildi. Halbuki o hiç bir zaman Kur'ân-ı kerîme mahlûk demedi.

Ya'kûb bin Şeybe son derece cömerd idi. Bayramın yaklaştığı bir zaman, fakîr bir adam mektûb yazıp, çoluk çocuğunun nafakasına (ihtiyâçlarına) harcamak üzere, ondan yüz dirhem istedi. Ya'kûb hemen bir keseye yüz dirhem koyup, ağzını mühürledi ve o adama, gönderdi. Birkaç gün sonra, paranın kendisine ulaşmadığını bildiren bir mektûb aldı. Bunun üzerine o kimse hakkında iyi düşünerek (hüsn-i zan ederek), yine bir keseyle yüz altın gönderdi. Bir müddet sonra aynı kimse, yüz dinar daha istedi, yine gönderdi. Tekrar aynı şekilde yüz dinar gönderince, kendisi de peşinden gitti. (O kimseyi bu kötü huyundan kurtardı ve kendisi de rahat etti.)

---

1) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 281

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 577

3) Ed-Dîbac-ül-müzehheb sh. 355

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 146

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 249

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2 sh. 537

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1678

YÛNUS BİN ABDÜL-A'LÂ ES-SADEFÎ

Şafiî fıkıh ve kırâat âlimlerinin büyüklerinden. Künyesi, Ebû Musa'dır. 170' (m. 786) senesi Zilhicce ayında doğup, 264 (m. 877) senesi Rebî-ül-âhir ayında Mısır'da vefât etti. Sedef kabristanına defn edildi. Babası Abd-ül-A'lâ'dır. Künyesi, Ebû Seleme'dir. Sâlih bir zât idi. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin talebelerindendir. Onun yanından ayrılmazdı. Kendisinden çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kur'ân-ı kerîmi meşhûr kırâat âlimi Verş ve diğer kırâat âlimlerinin yanında okudu. O da başkalarına Kur'ân-ı kerîm okuttu. Süfyân bin Uyeyne, İbn-i Vehb, Velîd bin Müslim, Mâ'n bin Îsâ, Ebû Damre bin Iyâd ve İmâm-ı Şafiî'den (r.aleyhim) hadîs-i şerîf rivâyet etti. İmâm-ı Şafiî'den" ve başka âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. İmâm-ı Müslim, Nesâî, İbn-i Mâce, Ebû Avâne, Ebû Bekir bin Ziyâd en-Nişâbûrî, Ebû Tâhir el-Medînî ve daha başka birçok âlim de kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Mısır'da Reîs-ül-ulemâ (âlimlerin reîsi) idi. İmâm-ı Şafiî onun için, "Mısır'da İbn-i Abd-ül-A'lâ'dan daha akıllı birisini görmedim." Yahyâ bin Hassan da, "O İslâmın direği mesabesinde bir âlimdir" demiştir. O fazîlet ve vera' sahibi bir zâttır.

Ebü'l-Hasen İbni Zulak "Ahbâr-ı Kudât-ı Mısır" isimli eserinde şöyle der: Kâdı Bekkâr bin Kuteybe, Mısır kadılığına ta'yin edilip, Bağdâd'dan Mısır'a doğru giderken, yolda büyük âlim Muhammed bin Leys ile karşılaştı. Muhammed bin Leys, Bekkâr bin Kuteybe'den önce, Mısır kadısı idi. Irak'a kadı olarak ta'yin edilmişti. Bekkâr ona: "Ben buraya yabancıyım. Sen ise Mısır'ı iyi tanıyorsun. Bana, istişâre edip, kendisiyle görüşebileceğim birisini tavsiye eder misin?" dedi. Muhammed bin Leys ona "Sana iki kişiyi tavsiye ederim, onlara iyi yapış. Bunlardan birisi çok akıllı bir zât, Yûnus bin Abd-ül-A'lâ'dır. Diğeri, Ebû Hârûn Mûsâ bin Abdurrahmân'dır. O çok zâhid birisidir." Bekkâr, Muhammed bin Leys'e, "Onların vasıflarını bana biraz daha açıkla" dedi. Muhammed bin Leys onun ba'zı husûsiyetlerini de anlattı. Bekkâr bin Kuteybe Mısır'a gelince, herkes onun ziyâretine gittiler. Gelenler arasında Yûnus bin Abd-ül-A'lâ da vardı. Orada bulu nanlar Bekkâr'a, Yûnus bin Abd-ül-A'lâ'yı takdim ettiler. Bekkâr, ona iltifât etti. İkramda bulundu. Mûsâ bin Abdurrahmân gelince onu da güzel karşıladı, ikisi ile husûsî olarak görüşür, yaptığı işlerde onlarla istişâre ederdi.

Yûnus bin Abd-ül-A'lâ, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin ba'zı kıymetli sözlerini bildirmiştir. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

"Kendi tırnağından başkası, senin vücûdunu iyi kaşıyamaz. Bütün işlerini kendin gör. Bir ihtiyâcın için, senin kıymetini bilen birisine git." (Kıymetini bilmeyen kimseye gitme.)

"İnsanları memnun etmek, ulaşılması çok güç bir yükseklikliktir (çok zordur). Dînin ve dünyân için sana fâideli olan şeyleri ara, onlara sarıl."

Buyurdular ki: "Sana lâzım olmıyan şeyi satın alırsan, lâzım olanı satarsın. Onun için lâzım olmıyan şeyi satın alma."

---

1) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-2, sh. 170

2) Tehzîb-üt-tehzîb cild-11, sh. 440

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 98

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 249

YÛSUF BİN YAHYÂ EL-BUVEYTÎ

Şafiî mezhebinin en büyük âlimlerinden ve İmâm-ı Şafiî'nin en kıymetli arkadaşlarından. Dinde imâm, çok ibâdet eden, dünyâya kıymet vermeyen büyük fıkıh âlimi ve çok güzel Kur'ân-ı kerîm okuyan mübârek bir zât. İsmi Yûsuf bin Yahyâ el-Mısrî olup, lakabı Ebû Ya'kûb el-Buveytî'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 231 (m. 845)'de Mu'tezile fırkasındaki bozuk inançlı kimseler tarafından, boynuna ve ayaklarına zincirler vurulmuş ve elleri de başının üstüne bağlanmış olarak, Bağdâd'da Receb ayında şehîd edildi.

Yûsuf bin Yahyâ; Abdullah bin Vehb ve İmâm-ı Şafiî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ebû İsmail et-Tirmizî, Rebî' bin Süleymân el-Murâdî, İbrâhîm bin İshâk el-Harbî, Ebü'l-Vefid bin Ebi'l-Cârûd, Muhammed bin Âmir el-Mesîsî, Kâsım bin el-Mugîre el-Cevherî, Ahmed bin Mensûr er-Remadî, Kâsım bin Hâşim de Yûsuf bin Yahyâ'dan hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ebû Hatim onun sadûk olduğunu, hadîs rivâyet etme şartlarını taşıdığını bildirmiştir.

İmâm-ı Şafiî'den hadîs-i şerîf öğrenen Ebû Ya'kûb el-Buveytî aynı zamanda İmâm-ı Şafiî'nin fıkhını da en iyi şekilde yine ondan öğrenmiş ve İmâm-ı Şafiî'nin en yakın ve en âlim arkadaşlarından olmuştur. Ebü'l-Âsım diyor ki: "İmâm-ı Şafiî, fetvâ husûsunda Buveytî'nin fetvâlarına güvenir ve kendisine bir mes'ele sorulduğu zaman ona gönderirdi." İmâm-ı Şafiî, fetvâ husûsunda kolay kolay herkese i'timâd etmeyen ve bu husûs üzerinde son derece titizlikle durması ile tanınan, müctehid mezheb imâmı idi. Bir âlim, onun ilminin her tarafa yayılıp meşhûr olduğu bir zamanda, kendisinden ilim öğrendiklerini haber vermişlerdir. "El-Muhtasar" ismiyle meşhûr olan, İmâm-ı Şafiî'nin ictihâdlarını ve verdiği hükümleri topladığı bir kitap yazmıştır. Bu eser İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin "Mebsût" kitabının, bâbları (konuları) üzerine yazılmıştır. İmâm-ı Şafiî (r.a.) vefât etmeden önce onu yerine vekîl bıraktı. Buveyti'nin (r.a.) elinde, yüzlerce büyük âlim yetişti ve bunlar Şafiî mezhebini her gittikleri yere yaydılar. Zamanındaki ba'zı kimseler, Buveytî'nin ilimdeki ve ictihâddaki yüksek derecesini anlıyamadılar. Bunlardan biri de İbn-i Abdülhakem idi. Bu, Buveytî'yi kötülüyor ve fetvâlarını beğenmiyordu. Aralarındaki en büyük mes'ele ise, İmâm-ı Şafiî'nin vefâtıyla boşalan ilim meclisine oturma hakkının, hangisine âit olduğuydu. İmâm-ı Şafiî'nin beyanlarına tâbi olarak, talebeleri ve diğer âlimler, Buveytî'yi İmâm-ı Şafiî'nin yerine geçirdiler.

Ebû Ca'fer Sükkerî diyor ki: İmâm-ı Şafiî'nin meclisinde, onun olmadığı bir zamanda, Buveytî ile İbn-i Abdülhakem arasında münâzara oldu. Buveytî "Benim söylediğim daha doğrudur" diyor. İbn-i Abdülhakem ise kendisinin söylediğinin doğru olduğunu iddia ediyordu. Humeydî geldi. O zaman Mısır'da bulunduğu günlerdi. Buyurdu ki: İmâm-ı Şafiî'den işittim buyurdu ki: "Benim ilim meclisimde, Ebû Yûsuf el-Buveytî'den daha doğru bir kimse yoktur. Benim talebelerimin içinde ondan daha âlimi de yoktur." Ya'nî, en âlimi odur diye söylediğini haber verdi. Bunun üzerine İbn-i Abdülhakem, kabûl etmeyip, kendi sözlerinde ısrar etti ve ilmi olan bir insana yakışmıyacak karşılık verdi.

İmâm-ı Şafiî'nin hastalığı sırasında, onun ilim halkasında kimin ders vereceği husûsunda, Buveytî ile İbn-i Abdülhakem arasında fikir ayrılığı görüldü. Bu haber İmâm-ı Şafiî'ye ulaşınca; meclîsinde ilim öğretme hakkının Buveytî'ye âit olduğunu söyledi.

Zamanının Mısır vâlisi kendisine gelen her fetvâyı Buveytî'ye arz eder, ondan başkasının fetvâsına i'timâd etmezdi. Onun fetvâlarıyla ve doğru olduğunu beyân ettiği fetvâlarla amel ederdi. Buveytî (r.a.) yukarıda da beyân edildiği gibi, İmâm-ı Şafiî'nin daha hayatında, onun emriyle fetvâ verirdi.

İmâm-ı Şafiî'nin vefâtından sonra, onun yerine geçen ve bu vazîfesini gayet güzel yapıp birçok âlim yetiştiren, devlet adamlarının da i'timâdını kazanan Buveytî'yi çekemeyen hased eden kimseler, onu Irak'taki İbn-i Ebî Davud'a mektûb yazıp şikâyet ettiler. İbn-i Ebî Dâvûd da Mısır vâlisine mektûb yazıp, Buveytî'yi imtihan etmesini istedi. O da imtihan etti ve herhangi bir cevap yazmadı. Çünkü onun Buveytî hakkındaki görüşü iyiydi. Bunun üzerine vâli Buveytî'ye, "Benimle senin aranda bir şey mi oldu?" diye sordu. Buveytî: "Bana yüzbin kimse uyuyor" dedi. Başka bir cevap vermeden oradan ayrıldı. Bu sözüyle neyi kasdettiği anlaşılamadı. Bu şikâyetler çoğalınca, boynuna ve ayaklarına zincirler vurularak, Mısır'dan Bağdâd'a götürüldü. Asıl mes'ele ise, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olup olmaması mes'elesi idi. O zaman "Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğu" yanlış inancına sâhib olan Mu'tezile fırkasında olan kimseler, her yere hâkim idiler. Buveytî ise Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olmadığını, Allah kelâmı olduğunu beyân ediyor, Ehl-i sünnet i'tikâdını yayıyordu. Rebî' şöyle anlatıyor: Buveytî devamlı Allahü teâlâyı zikrederdi. Allahü teâlânın kitabından hüküm çıkarmakta ondan iyisini görmedim. Fakat ben onu gördüm ki, boynuna ve ayaklarına kelepçeler vurulmuş, zincirlerle boynu ve ayakları birleştirilip bütün vücûdu zincirle örtülmüştü. (Ona bu eza ve cefâ, Kur'ân-ı kerîme mahlûk demediği için yapılıyordu. Nitekim birçok âlim gibi, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel de bu işkencelere ma'rûz kalmıştı.)

Zindanda uzun zaman kalan Buveytî (r.a.), her Cum'a günü gusül abdesti alır, güzel kokular sürer, elbiselerini giyerdi. Cum'a ezanını işittiği zaman zindanın kapısına gelirdi. Zindancı onu men eder, "Yerine dön" derdi. O zaman Buveytî "Allahım, ben senin da'vetine icabet ettim. Fakat beni Cum'a namazı kılmaktan men ettiler" derdi.

Ebû Ya'kûb Buveytî'ye (r.a.), bozuk inançlı Mu'tezilî kimselerin yaptıkları eza ve işkence, anlatılmak ve yazılmaktan çok uzaktı. Bütün gece sabaha kadar namaz kılan, her gece Kur'ân-ı kerîmi hatmeden Buveytî (r.a.), zincirlerle ellerinden, ayaklarından ve boynundan bağlanıp, duvara gerildi. Hareket etme, yatma, birşey yeme, hattâ taharet yapma imkânı dahi yoktu. Namaz kılmasına müsâade etmiyorlardı. Kendisine yapılan işkence bununla da kalmayıp, hergün kırbaçlıyorlardı.

Ebû Amr el-Müstemlî diyor ki: "Biz Muhammed bin Yahyâ ez-Zühlî'nin meclisinde bulunuyorduk. Buveytî'den Muhammed bin Yahyâ'ya bir mektûb gelmişti. Okudu dinledik, mektûbunda, "Sizden, hâlimi hadîs âlimlerine bildirmenizi istiyorum. Umulur ki, Allahü teâlâ, onların duâları bereketiyle beni bu zindandan kurtarır. Ben zincirlerle bağlıyım. Farzları eda etmekten, taharet yapmaktan, hattâ namaz kılmaktan âciz kaldım" diyordu. Orada bulunanların hepsi, yapılan işkenceler karşısında titrediler ve ağlamaya başladılar Onun kurtulması için duâ ettiler. Buveytî (r.a.), zindanda bulunduğu, zincirlere vurulduğuna zerre kadar üzülmüyordu. Onun üzüntüsü, farzları eda edememekten ileri geliyor ve bu hâlden kurtulması için de kendisine duâ edilmesini istiyordu.

Buveytî (r.a.), zindanda zincirlere bağlanmış olduğu hâlde vefât edip, Allahü teâlâya kavuştu. Hocası, büyük âlim ve velî olan İmâm-ı Şafiî, onun bu hâlde vefât edeceğini, vefâtından önce kerâmeten bunu haber vermişti. Rebî' diyor ki; "Ben, Müzenî ve Buveytî, İmâm-ı Şafiî'nin huzûrunda idik. İmâm-ı Şafiî bana "Sen hadîs-i şerîf aramak yolunda öleceksin", Buveytî'ye; "Sen zincirler içinde öleceksin." Müzenî'ye de "Bu adam ise, Şeytan onunla münâzara etse yenilirdi" buyurdu. Hakîkaten de daha sonra, aynen İmâm-ı Şafiî'nin buyurduğu, gibi oldu.

Ebû Ya'kûb Buveytî, haramlardan tamamen sakınmakla beraber, şübhelilerden uzaklaşmış ve mübahların çoğunu da terk etmişti. İlim ile meşgûl olmadığı zamanlarında, hep zikrederdi. Zikr-i ilâhî ile meşgûl olmadığı zaman yok gibiydi. Fâidesiz konuştuğu görülmemişti. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okur, dinleyenler kendinden geçerdi Her gece Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi ve çok namaz kılardı. Ömrü ilim öğretmekle geçmişti. Şehîden can verdi. Zindanda kalmanın değil, farzları yerine getirememenin acısı ile Allahü teâlâya kavuştu.

---

1) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-2, sh. 162

2) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 229

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-14, sh. 427

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 61

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 71

YÛSUF BİN YA'KÛB EL-EZDÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yûsuf bin Ya'kûb bin İsmail bin Hammâd bin Zeyd bin Dirhem el-Ezdî el-Basrî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. 208 (m. 823) senesinde doğdu. İlim öğrenmeğe, talebe yetiştirmeğe çok gayret etti. Basra, Vâsıt ve son olarak da Bağdâd'ın doğusunda kadılık yaptı. Kâdılıktan (hâkimlikten) ayrıldığı sıralarda, 298 (m. 910) senesinde Ramazan ayının ilk Pazartesi günü vefât etti.

Yûsuf bin Ya'kûb, Müslim bin İbrâhîm, Süleymân bin Harb, Amr İbni Merzûk, Muhammed bin Kesîr, Yahyâ bin Habîb bin Arabî, Muhammed bin Ebî Bekir el-Makdemî, Kamil bin Talha, Abdullah bin Muhammed bin Esma, Şebîbân bin Fürûh, Abdülvâhid bin Gıy as ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, Ebû Amr bin Semmâk, Ebû Sehl bin Ziyâd, Abdülbâkî bin Kani', İsmail bin Ali el-Hatîbî, Da'lec bin Ahmed, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Ebû Muhammed bin Mâsî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. O hadîs ilminde sika (güvenilir), sadûk (rivâyetleri sağlam), fıkıh ilminde sened, hüküm vermekte mahir,

verdiği hükümleri övülen, kadılardan ilmiyle âmil olan, insanları memnun edip de onlardan duâ alan âlimlerdendir. Bağdâd'da "Mescid-ül-câmî" denilen yerde bulunurdu.

Talha bin Muhammed bin Ca'fer şöyle anlatıyor: "O, iffetli, hayır ve hasenat sahibi, sâlih bir zâttır. İlmi güzeldir. Hüküm verme husûsunda son derece kuvvetli ve mehâretli bir kadı (hâkim) idi. Bu husûsta hiçbir kimsenin hatırını gözetmez, âdil karar vermekten ayrılmazdı. Son derece heybetli ve otoriter bir şahsiyete sahipti. Birçok kimse, ondan ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf aldı. O, hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir) bir râvidir."

Onun oğlu kadı Ebû Ömer Muhammed bin Yûsuf da şöyle anlatıyor: "Emîr-ül-mü'minîn Mu'tedid Billâh'ın seçkin hizmetçilerinden birisi, aralarındaki bir ihtilâf sebebiyle hasmını da'vâ edip babamın huzûruna getirdi. Hizmetçi, Enûr-ül-mü'minînin yakını olduğunu düşünerek, hasmından daha yüksek bir makama oturdu. Babam kendisine, da'vâ ettiği hasmı ile aynı yerde durmasını söyledi ise de, o devlet makamına yakınlığının verdiği şımarıklığı sebebiyle, orada oturmağa devam etti. Bunun üzerine babam: "Hasmınla aynı yerde durmana mâni olan şey nedir, ey hizmetçi?" diye ona çıkıştı. Daha sonra, kapıcısına: "Elinle tutup, bu hizmetçi ile da'vâlı olduğu hasmını aynı yere oturt!" dedi. Hüküm verme işi tamamlandıktan sonra, hizmetçi hemen halife Mu'tedid Billâh'a gidip, kadı efendinin söylediklerini ona, anlatmaya ve yanında ağlamaya başladı. Halife de, hizmetçiye bağırıp: "Şayet seni satsalar, buna izin verirdim ve seni asla mülküme sokmazdım. Senin benim yanımda, hâkimin hükmünü değiştirecek ne özelliğin var ki? Çünkü o, sultânın memuru ve dînin direğidir. Hüküm vermede adâlet gözetilmezse, devlet ve din elden gider" dedi.

Yûsuf-ı Ezdî'nin kitaplarından ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-üs-sünen, 2. Kitâb-ül-ilm, 3. Kitâb-üz-zekât, 4. Kitâb-üs-sıyâm.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 310

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 344

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 660

4) Şezerât-uz-zeheb cild-2, sh. 227

5) El-A'lâm cild-8, sh. 258

ZEYD BİN HABBÂB ET-TEYMÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Hüseyn'dir. 158 (m. 774)'de vefât etmiştir. Mâlik bin Mugavvel, Süfyân-ı Sevrî, Şû'be, Seyf bin Süleymân, Mâlik bin Enes gibi büyük âlimlerin (r.aleyhim) derslerini dinlemiştir.

Ondan da, Abdullah bin Vehb, Yezîd bin Hârûn, Ahmed bin Hanbel, Ebû Bekr bin Ebî Şeybe rivâyette bulunmuşlardır. Bağdâd'a gidip, orada ders verdi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için Mısır ve Horasan'a gitti. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Sahîh-i Müslim, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâî ve Sünen-i İbn-i Mâce'de mevcûttur.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Abdullah bin Büreyde'ye babası (r.a.) dedi ki: Resûlullah (s.a.v.) mescide gelmişti. Ben de mescidin kapısındaydım. Elimden tutup, beni mescide soktu. Mescide girince, namaz kılıp, duâ eden birisini gördük. O zât şöyle duâ ediyordu: "Allahümme innî es-elüke biennî eşhedü enneke entellâh. Lâ ilahe illâ ente'l-ehed-üs-Samed ellezî lem yelid ve lem yûled ve lem yekûn lehû küfüven ehad" diyordu. Sonra Resûlullah

(s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o İsm-i a'zam ile duâ etti. İsm-i a'zam ile (Allahü teâlâdan) birşey istendiğinde, Allahü teâlâ o şeyi verir, onun ile duâ edildiğinde, Allahü teâlâ o duâyı kabûl buyurur."**

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 442

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 350

3) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 402

ZÜBEYR BİN BEKKÂR

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 256 (m. 869) senesi Zilka'de ayında vefât etti. Süfyân bin Uyeyne, Nadr bin Şumeyl, Ebû Hâsen el-Medâinî, Abdullah bin Nâfi es-Sâiğ, İbrâhîm bin Münzir ve daha başka âlimleri dinlemiş, onlardan rivâyetlerde bulunmuştur. Ondan da, Ahmed bin Yahyâ Sa'leb, Muhammed bin Ahmed bin Berrâ, Ebû Bekr bin Ebiddünyâ ve başka âlimler (r.aleyhim) rivâyette bulunmuştur.

Zübeyr bin Bekkâr, rivâyetlerinde i'timâd edilir bir zât olup, nesebler (soylar) hakkında da geniş bilgi sahibi idi. Kureyş kabilesi ve onlarla alâkalı haberleri iyi bilirdi. Mekke-i mükerremede kadılık yaptı. Bağdâd'a gelip, burada ders verdi.

Cahza isminde birisinin, zamanın vâlisi, Muhammed bin Abdullah bin Tâhir ile iyi münâsebetleri vardı. O der ki, Zübeyr bin Bekkâr, Hicaz'dan gelmişti. Vâlinin huzûruna girebilmesi için ona izin aldım. Zübeyr bin Bekkâr, vâlinin huzûruna girince, vâli kendisine çok hürmet ve ikramda bulundu. Ona; "Her ne kadar aramızda akrabalık olmasa da, yine de birbirimize yakınlığımız ve sevgimiz var. Mü'minlerin emiri (Halifemiz) sizden bahsetti. Çocuğunun ta'lim (öğretim) ve terbiyesi (eğitilmesi) için sizi uygun gördü. Maaş olarak da onbin dirhem verilmesini, eşyalarının Samarrâ'ya kadar taşınması için, on deve tahsis edilmesini emretti" dedi. Zübeyr bin Bekkâr, teşekkür edip, yapılan teklifi kabûl etti.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına ve benim Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuma şek ve şüphe etmeden inanarak, Allahü teâlâya kavuşursa, Cennete girer."**

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 467

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 311

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 134

4) Dîbâc-ül-müzehheb sh. 119

5) Keşf-üz-zünûn sh. 179, 295, 1910

6) Tezkiret-tü-huffâz cild-2, sh. 528

ZÜHEYR BİN HARB

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Züheyr bin Harb bin Şeddâd en-Nesâî'dir. Bağdâd'da bulunduğu için "Bağdâdî"de denir. Künyesi, Ebû Hayseme ve Ebû Harrâşî'dir. 160 (m. 777) senesinde doğdu. Sonra Bağdâd'a yerleşti. Burada birçok âlimin sohbetinde bulundu.

Onlardan çok ilim öğrendi. Birçok talebe yetiştirdi. 234 (m. 848) senesinde Şa'bân ayının son Perşembe gecesi 74 yaşında iken vefât etti.

Meşhûr hadîs âlimlerinden olan Züheyr bin Harb, Süfyân bin Uyeyne, Huşeym İbni Beşîr, İsmail bin Âliyye, Cerîr bin Abdülhamîd, Yahyâ bin Sa'îd el-Kattân, Abdurrahmân bin Mehdî, Abdullah bin İdrîs, Beşîr bin es-Serâ, Velîd bin Müslim, Ebû Muâviye ed-Darîr, Vekî' bin Cerrah ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, oğlu Ahmed, Ya'kûb bin Şeybe, Ebû İbrâhîm Ahmed bin Sa'd ez-Zührî, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce, Muhammed bin İsmail el-Buhârî, Müslim bin Haccâc, Ebû Zür'a, Ebû Hatim er-Râziyân, Abbâs ed-Devrî, İbrâhîm el-Harbî, Ca'fer et-Tayâlisî, Mûsâ bin Hârûn, Ebû Bekr bin Ebiddünyâ ve daha tanınmış birçok meşhûr âlimler, hadîs-i şerîf aldılar ve rivâyette bulundular.

O, ilim öğrenmek ve öğretmek için birçok yeri dolaştı. Hadîs ilminde sağlam, güvenilir, hafız (yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi senetleriyle ezberleyen), hafızası kuvvetli, anlayışı yüksek bir âlimdir. Nesâî, Yahyâ bin Maîn, Ya'kûb bin Şeybe, İbn-i Ganî, İbn-i Hibbân ve daha birçok âlim, onun hadîs ilminde sika, sağlam, sadûk, hafız, olduğunu bildirdiler.

İbn-i Ebî Hatim şöyle anlatıyor: "Babama, onun cerh ve ta'dili hakkında ya'nî rivâyet bakımından ayıplı ve kusurlu bir hâli var mıdır?" diye soruldu. Babam da: "O, sika, sadûk bir âlimdir" dedi.

İbn-i Maîn şöyle anlatıyor: "Onun ilmi ve konuşması, o kadar kuvvetli idi ki, sorulara cevap vermekte, bir kabileye yeterdi."

Ferayâbî de: "Ebû Hayseme ve Ebû Bekr bin Ebî Şeybe hakkında sorular sordum. Ve hangisini daha çok seversin? dedim. O da, "Ebû Hayseme'yi daha çok severim" dedi ve hâllerini anlatmaya başladı."

Onun eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb-ül-ilim, 2. Kitâb-üt-târih, 3. Kitâb-ül-müsned.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 482

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 186

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1440

4) Fihrist sh. 230

5) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 193

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 437

7) Tehzîb-üt-tehzîb cild-3, sh. 342

ZÜNNÛN-İ MISRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü'l-Feyz, adı Sevbân bin İbrâhîm'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 245 (m. 860) senesinde Mısır'da vefât etti. Amr bin Âs'ın (r.a.) yanına defn edildi. Bir deniz yolculuğu sırasında, bindiği gemide bir tüccâra âit mücevher dolu bir kese kaybolmuştu. Gemide bulunanlar, sen aldın diyerek ona iftira edip, hakarete ve işkence yapmaya başlamışlardı. Suçsuz olduğundan, duâ ederek kurtulmak istedi. Zünnûn-i Mısrî Allahü teâlâya duâ edince, hemen suyun yüzüne, ağızlarında birer mücevher bulunan binlerce balık çıkmıştı. O balıkların ağzındaki mücevherden bir tane alıp gemidekilere verdi. Bu durumu gören esas hırsız keseyi getirip vermişti. Böylece Zünnûn-i Mısrî işkencelerden kurtulmuştu. Bu

sebeple ismine, balık sahibi, balıkçı ma'nâsında "Zünnûn" denilmiştir. Mısır'da tasavvuf ilmini ilk defa o açıklamıştır. Yüksek din ilimlerinin sekizincisi olan tasavvuf (ahlâk) ilmi, onun açıklamasından ve izahlarından sonra Mısır'da yayılmış ve nice kimselerin dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşmasına sebep olmuştur.

Hocası, Mâlikî mezhebinin imâmı, Mâlik bin Enes'tir. Onun eseri Muvattâ'yı bizzat kendisinden okumuş ve fıkıh ilmini ondan öğrenmiştir. Tasavvuf ilmini Şeyh İsrâfil'den öğrenip kemâle ulaştı. Fakat hâlini bilmiyen pekçok kimse, ona düşman oldular ve vefâtına kadar onun değerini anlayamadılar.

Zünnûn-i Mısrî, cenâb-ı Hakkın âşığı idi. O'nun sevgisi ile deli divâne olurdu. Darda kalanların dostu, dehşet içinde olanların tesellisi ve hasrette kalanların arzusu idi.

Zünnûn-i Mısrî'nin doğru yolu bulması şöyle anlatılır: Bir ağaç altında otururken, eşerek altın bir kutu çıkardığını gördü. Dikkat edince kutunun içinde susam olduğunu ve kuşun bunu yediğini gördü. Daha sonra başka bir yeri gagası ile eşti ve başka bir kutuda bulunan suyu içti. Tekrar gagası ile gömdü. Ağaca kondu. Topraktaki kutu yerleri belirsiz hâle geldi. Bu hali gören, Zünnûn-i Mısrî hazretleri, Allahü teâlâya tevekkül etmenin gerçeğini anladı ve tevekkül etmeye karar verdi. Biraz ileride, bir viranede fakîrlerle karşılaştı. Birlikte gece orada yattılar. Ertesi gün, Zünûn-i Mısrî hazretleri, bir küp altın buldu. Bu küpün ağzında bulunan tahta kapakta, Allah ismi yazılı idi. Altınları fakîrlere dağıttı. Kendisi de tahtayı alıp, o gece de orada yattı. Uyandıkça, yazıyı öpüp başına koyup gözüne sürüyordu. Gece rü'yâsında şöyle söylediler: "Arkadaşların altınları aldılar. Sen Allahü teâlânın ismini azîz tuttun. Sen de dünyâda azîz ol!" Hemen uyandı. O anda, gönlü ve içi nûr ile doldu.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî buyurdu ki: "Zünnûn, ne kerâmetle bilmek mümkün olan ve ne de makamları medh edilebilen bir zümredendir. O, zamanının imâmı ve tasavvufta önder idi."

Bu Allah dostu zâtın birçok kerâmetleri, menkıbeleri ve veciz sözleri vardır.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri anlatıyor: "Benî İsrâilde bir âbid, yediyüz sene Allahü teâlâya ibâdet etmiş ve dâima: "Yâ Rabbî! Senin rızânı isterim!" diyordu. O sırada peygamber olan Danyal aleyhisselâma vahy geldi ki, "O âbide söyle, eğer göktekilerin ve yerdekilerin ibâdetini yapsa, yeri Cehennemdir!" Danyal aleyhisselâm bunu o âbide bildirdi. Bunu duyunca sevindi ve "Ey Rabbimin hükmü! Ne hoşsun! O'nun kazası hoş geldin!" dedi. Sonra da "Ey Allahın Peygamberi! Yediyüz yıl Hakkın rızâsını istedim. O'nun mülkünde kendimi sivrisinekten aşağı kabûl ettim. Şimdi, Cehennemin odunu olmaya lâyık olduğumu ve O'nun rızâsının bunda bulunduğunu, ya'nî Cehenneme gideceğimi anladım. Artık O'nun rızâsı olan yeri ister oldum" dedi. Yine vahy geldi ki: "Ey Danyal! O kuluma söyle ki, o benden râzı olunca, ben de ondan râzıyım. Onu Cennet ve Cemâlime lâyık eyledim."

Birgün Zünnûn-i Mısrî'nin yanına birisi geldi ve: "Borcum var, hiç param yok ki ödeyeyim" dedi. Yerden bir taş aldı ve o borçluya verdi. O da çarşıya götürdü, cebinde zümrüd olmuştu. Dörtyüz altına sattı ve borcunu verdi.

Bir genç, Allah adamlarını, velîleri inkâr ederdi. Zünnûn-i Mısrî yüzüğünü ona verip, bunu çarşıya götür, bir altına sat buyurdu. Götürdü, çarşıdakiler bir gümüşten fazla vermediler. Genç geri gelip durumu anlattı. Mücevheratçılara götür, bakalım ne verirler buyurdu. Bin altına o yüzüğü satın almak istediler. Genç geri dönüp durumu haber verdi. O zaman gence: "Senin

tasavvuf ehlini anlamadaki ilmin, çarşıdakilerin bu yüzüğü bilmeleri ve ona değer biçmeleri gibidir" buyurdu. Genç bu söz üzerine tövbe ederek kalbinden o inkârı attı.

Zünnûn-i Mısrî'yi hapis etmişlerdi. Günlerce aç kalmıştı. Bir kadın iplik parası ile hazırladığı yemekten gönderdi. Zünnûn-i Mısrî yemedi. Kadın işitince, üzüldü. Helâl para ile yaptığımı biliyorsun, niçin yemedin dedi. Evet yemek helâl idi. Fakat zâlimin tabağı içinde getirdiler buyurdu. Yemeği zindancıların tabağında getirmişlerdi.

Şöyle anlatılır:

Birgün bir çeşmeden abdest alıyordu. Karşıdaki, evin penceresinde, güzel elbiseler giymiş güzel bir kadına gözü ilişince "Kimdir bu güzel?" dedi. Bunun üzerine o kadın "Yâ Zünnûn! Seni uzaktan gördüğümde âlim bir zât sandım. Yakınıma gelince, söylediklerini duydum. Deli, câhil ve hakkı bilmez biri imişsin" dedi. Zünnûn-i Mısrî: "Bunları neden söylüyorsun?" deyince, kadın; "Deli olmasaydın abdestsiz yere basmazdın. Âlim olsaydın, yabancı kadınların yüzüne bakmazdın. Şayet ârif olsaydın, Allahü teâlâdan başka yerde gözün olmazdı" dedi ve kayboldu. Bunun üzerine Zünnûn-i Mısrî, "Anladım ki, bu bir tenbîh, bir ikaz idi, o kadın insanlardan değil idi" dedi.

Birgün ihtiyâr bir kadın çaresiz olarak, Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin yanına gelerek dedi ki: "Biricik oğlumu, ciğerparemi Nil'de timsah kaptı. Ne olur evlâdımı kurtar" diye yalvardı. Zünnûn-i Mısrî hazretleri, Nil nehrine gitti. Orada ellerini açıp: "Yâ Rabbi, şu kadının çocuğunu kurtar" diye yalvardı. Biraz sonra, su üzerinde bir timsah göründü. Kenara yaklaşıp çocuğu sağ olarak bırakıp gitti. Bu hâdise kadının çok tuhafına gitti. Dedi ki: "Esasen size inanmamıştım ve ciddiye de almamıştım. Fakat yanıldığımı ve Allahü teâlânın, evliyâsının duâsını nasıl kabûl ettiğini gözümle gördüm" diyerek Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin büyüklüğüne inandı ve O'ndan özür diledi.

Zamanının hükümdârı, hakkındaki ithamların aslını öğrenmek için huzûruna çağırttı. Hükümdârın yanına götürülürken yolda bir ihtiyârla karşılaştı. İhtiyâr, Zünnûn-i Mısrî hazretlerine bakarak dedi ki: "Şimdi seni hükümdârın yanına çıkartacaklar. Sakın ondan korkma, onu üstün görme, asıl korkulacak Allahü teâlâdır. Kendini haklı göstermeğe çalışma, kendini de kötülemeye kalkışma. Yapılan ithamlar dışında isen, sana haksızlık yapılmışsa Allahü teâlâya sığın, seni kurtarır."

Hükümdârın karşısına çıkarılınca, hükümdâr sordu: "Senin için zındıktır, doğru yoldan ayrıldı, kâfirdir diyorlar. Bu ithamlara karşı ne dersin?"

Zünnûn-i Mısrî hazretleri şöyle cevap verdi: "Ne söyliyeyim. Hayır, değilim desem, bana bu isnadı yapmış olan müslümanları itham etmiş, onların yalancı olduklarını söylemiş olurum. Evet, öyledir desem, yalan söylemiş olurum. Bu bakımdan siz reyinize müracaat ediniz. Ve hükmünüzü buna göre veriniz. Ben nefsimden yana olup, onu müdâfaa edecek değilim."

Bunun üzerine, hükümdâr biraz düşünüp: "Bu kimse yapılan iftiralardan uzaktır" diyerek onu serbest bıraktı.

Yûsuf bin Hüseyn şöyle anlatır: "Birgün Zünnûn-i Mısrî'nin yanına gittim. Bana buyurdular ki: Bir zaman Mısır'ın bir köyüne gidiyordum. Yolda uyudum. Bir müddet sonra uyandığımda, yer yarıldı ve içinden iki tabak çıktı. Birisinde semsem isminde bir yemek, diğerinde ise gül suyu vardı. Bana dediler ki: "Ey Zünnûn bunlardan ye ve bundan iç!" Ben bir müddet tereddüt ettim.

Sonra kalbime onları yememek isteği geldi. Onlar aniden kayboldu. Gâibden bir ses geldi ve dedi ki: "Ey Zünnûn bu senin için büyük bir imtihandı. Sen imtihanını çok iyi verdin."

İmâm-ı Yâfiî anlatır: "Ebû Ca'fer dedi ki: Birgün Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin yanında idim. Eşyaların evliyâya itaatinden bahsediyordu. Meselâ şu sandalyeye odanın dört köşesini dön desem, döner ve eski yerine gelir, buyurdu. Daha sonra sandalyeye odanın dört köşesini dön dedi. Sandalye odanın dört köşesini döndü ve eski yerine geldi. Orada bulunan bir genç ağlamaya başladı ve orada öldü. Bana dönerek "Ey Ebî Ca'fer, eğer bize itaat eden her şeyi size gösterseydik, siz de bu genç gibi olurdunuz" buyurdu.

Şöyle anlatılır: Mısır'da Muhakked bin İsmail isimli birisinin çok güzel ve dillere destan evleri vardı. Birgün yine güzel bir ev yaptırmış ve başka bir eksiklik var mı diye etrâfında dolaşırken Zünnûn-i Mısrî yanına geldi. Ona "Ey mağrur, bu kadar emeği, emânet olan bir dünyâ evine verdin. Ebedî evin olan Allahü teâlânın evine (îmâna) ne emek verdin?" diye sordu. Sonra "Bu dünyâda kendin için nasıl olsa bir ev bulursun ve içinde otursun. Fakat öbür dünyâda eğer şu dört hudut arasında kendine bir ev yapmazsan hâlin perişan olur. Maazallah Cehenneme gidersin. Şu dört huduttan ilki; dünyâdaki fazla malı, ihtiyâç sâhiblerine vermek, ikincisi; Allahü teâlâdan korkmak, üçüncüsü; Allahü teâlâyı ve O'nun sevdiklerini sevmek, dördüncüsü ise; bütün musibetler üzerinde sabır etmektir, işte bu dört hudut içindeki evi kendine al, o senin için yeterlidir. O hudutlar arasında yer alan ev Cennet evidir. Altında bal ve sütten sular akan, içinde istediğin her ni'met ve yiyecek vardır" dedi. Bunun üzerine o şahıs "Ey efendi, ben çok günah işledim, onlara ne yapayım?" dedi. Zünnûn-i Mısrî, "Allahü teâlâ dilerse bütün günahları affeder. Yeter ki sen cân-ı gönülden tövbe et" deyince, adam ağlamaya başladı ve cân-ı gönülden tövbe etti. Bütün evlerini satıp, parasını fakirlere dağıttı. Zünnûn-i Mısrî'nin talebesi oldu. Bir süre sonra bu zât vefât etti. Kabre koyduklarının ertesi gününde gördüler ki, kabrin üzerinde bir kâğıt duruyordu. Üzerinde ise şu yazıyordu: "Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin söylediklerinin hepsi doğru çıktı. Canı gönülden tövbe ettiğim için, daha önce işlediğim bütün günahlarımı Allahü teâlâ affetti. Şimdi altından ırmaklar geçen Cennet evindeyim."

Bekir bin Abdurrahmân anlatır: Birgün Zünnûn-i Mısrî hazretleri ile birlikte yolda gidiyorduk. Bir dere kenarında Zünnûn-i Mısrî kuru bir ağacın üstüne oturdular. O anda canım taze hurma yemek istedi. Fakat o bölgede hurma ağaçları yoktu ve hurma mevsimi de değildi. Gördüm ki, Zünnûn-i Mısrî hazretleri bana dikkatli bir şekilde bakıyordu. "Ey Bekir! Canın çok mu taze hurma istiyor?" diye sorunca, ben de "Evet efendim" dedim. O zaman kuru ağaca "Haydi sen bizi bir hurma ağacının yanına götür" deyince, baktım o kuru ağaç, Allahü teâlânın izniyle yürümeye başladı. Bizi epey uzakta, hurmaları olmuş bir ağacın yanına götürdü. Zünnûn-ı Mısrî bana "Ey Bekir, doyuncaya kadar taze hurma ye" dedi. Ben doyuncaya kadar hurma yedim. Daha sonra Zünnûn-i Mısrî kuru ağaca "Bizi yerimize götür" buyurdu. O ağaç bizi eski yerimize getirdi. Ben nereye gidip geldiğimizi bilmiyordum.

Birgün talebeleri Zünnûn-i Mısrî'yi ağlarken görüp, sebebini sordular. Bu gece ma'nâ âleminden bir ses geldi, "Ey Zünnûn! İnsanları yarattım, on bölük oldular. Dünyâyı bunlara gösterince, dokuz bölüğü dünyâyı istedi. Bir bölüğü de on bölük oldu. Bunlara Cenneti gösterince, dokuz bölüğü Cenneti istedi. Kalan bir bölük de on bölüğe ayrıldı. Bunlara Cehennemi gösterince dokuzu korkup dağıldılar. Bir bölük kaldı. Bu bölük, ne dünyâyı, ne de Cenneti istediler ve ne de Cehennemden korktular. (Ey kullarım! Ne dilersiniz?) fermanıma cümlesi, dileğimizi sen bilirsin dediler." Şimdi ben hangi bölükten olayım bilmiyorum. Mahrûm bölüklerden olurum korkusuyla ağlıyorum" dedi.

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün dağlarda dolaşırken bir topluluk gördüm. Hepsi bir yerinden rahatsızdı. "Siz burada ne yapıyorsunuz?" diye onlara sorduğumda bana; "Şurada bir âbid var, her sene bir sefer dışarı çıkar, bize okuyunca hepimiz şifâ buluruz" dediler. Ben de onlara katılarak, dışarı çıksın diye bekledim. Bir adam çıktı. Yüzü sarı, vücûdu zayıf ve gözleri çukurlaşmıştı. Heybetinden dağ sallandı. Sonra şefkatli bir gözle onlara baktı, sonra semâya baktı, onlara doğru üfleyince, hepsi şifâ buldu. Yerine girmek isterken, eteğine yapışıp "Allah için onları maddî hastalıklardan kurtardın. Benim de ma'nevî hastalığımı tedâvi et" dedim. "Ey Zünnûn, elini eteğimden çek. Allahü teâlâ seni gördüğü hâlde, O'nu bırakıp benim eteğimi tuttun. Allahü teâlâ ikimizi de helak eder" dedi.

Şöyle anlatılır: Zünnûn-i Mısrî on sene canı "sikbaç" denilen bir aş yemek istemesine rağmen yememişti. Bir bayram gecesi nefsi kendisine "Ne olur, bayram günü olsun bana bir sikbaç aşı versen" deyince Zünnûn-ı Mısrî "Ey Nefs! Şayet bu gece bana yardım edip de, iki rek'at namazda Kur'ân-ı kerîmi hatim edersen, sana bu yemeği veririm" dedi. Ertesi gün bayram namazından sonra sikbaç aşı getirdiler. Tabaktan bir lokma almasına rağmen tekrar geri koydu ve namaza durdu. "Niçin böyle yaptın?" deyince "Tam yiyeceğim sırada nefsim bana en sonunda maksadıma ulaştım, deyince ben de "Hayır ulaşanındın" diyerek lokmayı geri koydum" dedi.

Yûsuf adında gezginci bir zât, Zünnûn-i Mısrî'nin İsm-i a'zamı bildiğini öğrenince, Mısır'a gitti. Zünnûn-i Mısrî'nin huzûruna vardı, ilk önceleri iltifât görmedi. Daha sonra huzûra kabûl edilerek, Zünnûn-i Mısrîye bir sene hizmet etti. Daha sonra "Ey Üstâd, sana bir sene hizmet ettim, artık hakkımı vermen gerekir. Senin İsm-i a'zamı bildiğini söylediler. Onu, benden iyi emânet edeceğin bir başka kimse olmayacağını bilirim" dedi. Sükût etti. Ona cevap vermedi. Altı ay sonra bir tabağa konmuş ve bir mendile sarılmış birşeyi çıkardı. O'na "Fustat'ta bulunan falan dostumuzu bilirsin değil mi?" diye sorunca "Evet" dedi. Zünnûn-i Mısrî ona "İşte bunu ona götür" dedi. Sarılı tabağı aldı, giderken "Zünnûn-i Mısrî gibi bir zât hediye gönderiyor. Acaba nedir, ne kadar kıymetlidir?" diye düşündü. Merakını yenemiyerek tabağı açtı. İçinden bir fare çıktı ve kaçarak kaybolup gitti. Bu duruma kızarak, Zünnûn-i Mısrî'nin yanına gitti. Zünnûn-ı Mısrî ona "Biz seni denedik. Sana bir fare emânet ettim, ona hıyânet ettin. Hiç sana İsm-i a'zamı güvenip teslim edebilir miyim?" dedi.

Birgün bir çocuk Zünnûn-i Mısrî'nin yanına gelip; "Bana büyük miktarda para miras kaldı. Bunu sizin hizmetinizde sarf etmek istiyorum" dedi. Zünnûn-i Mısrî "Bülûğ ve reşîd çağın geldi mi?" deyince, çocuk "Hayır" dedi. Zünnûn-i Mısrî o zaman; "Senin paranı harcamak caiz olmaz, rüşd oluncaya kadar sabret" dedi. Çocuk reşîd olunca Hazreti Zünnûn'un hizmetinde bulunmaya başladı ve bütün parasını fakîrlere dağıttı. Birgün önemli bir ihtiyâcı karşılamak için borç para almak icâb edince, çocuk "Keşke daha fazla param olsaydı da, bu yolda harcasaydım" dedi. Zünnûn-i Mısrî bu sözleri üzerine çocuğun daha olgunlaşmadığını anladı. Genci yanına çağırarak "Falan aktara git. Üç dirhem falan otu versin" dedi. Genç gidip söylenileni alıp getirdi. Zünnûn-i Mısrî "Bunları havanda ez, yağda hamur hâline getir, ondan üç boncuk yap ve hepsini iğne ile delerek bana getir" dedi. Genç söylenilenleri yapıp onun yanına gitti. Zünnûn-i Mısrî üç boncuğu eline aldı, biraz oğuşturdu ve üzerlerine nefesini üfleyince her biri hiç kimsenin görmediği birer mücevher oldu. Gence dönerek "Bunları al pazara götür, değerini öğren gel" dedi. Genç pazara gitti. Bunların her birine yüzbin dirhem altın verildiğini öğrendi. Gelip durumu Zünnûn-i Mısrî'ye bildirince, ona "Bunları havana koy, ufala ve suya at gitsin. Şunu bil ki, talebelerim ekmek bulamadıkları için aç değil, istedikleri için açtırlar" dedi. Bunun üzerine genç tövbe etti. Gönlünde dünyânın hiç bir değeri kalmadı.

Kendisi anlatır: "Birgün Mekke'de Kâ'be-i şerîfi tavaf ederken, Kâ'be ile gök arasında bir nûrun sütun gibi durduğunu gördüm. Daha sonra kaybolan bu nûrun, kimden veya kim için yükseldiğini merak ettim. Tavafını bitirdikten sonra iki rek'at namaz kıldım. O nûru düşünürken, acıklı bir ses duydum. Sesin kimden geldiğini merak ettim ve bir kadının Kâ'be'nin örtüsüne tutunup gözyaşı döktüğünü gördüm. Ağzından şu kelimeler dökülüyordu; "Ey dostlar dostu! Sen bilirsin, ey gönül dostum sen bilirsin. Sana olan sevgimi o kadar gizledim ki, kalbim ve rûhum daralmaya başladı." Kadının bu muhabbet ateşi içinde söylediği bu sözler içimi sızlattı. Sonra kadın kendinden geçti. Biraz sonra kendine gelince, şöyle niyazda bulundu: "Allahım! Ey tek sahibim! Ey koruyucum! Bana olan sevgin hürmetine beni bağışla!" Buna şaşırdım ve kendisine yaklaşarak "Allahım! Sana olan muhabbetim hürmetine, deseydin olmaz mıydı?" diye sordu. Bana dikkatle baktı ve "Yaklaş ey Zünnûn! Bilmez misin Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde sevdiği bir milletten söz ederken "Allah onları sever, onlar da Allahı sever" buyurmuştur. Bunun için benim O'na olan sevgim hürmetine demedim. O'nun bana olan sevgisi hürmetine dedim" diye cevap verdi. Ben ona "Doğru söylediniz. Fakat benim Zünnûn olduğumu nereden bildiniz?" dedim. "Ey Zünnûn! Cebbar olan Allahü teâlânın ma'rifetiyle tanıdım" deyince, vilâyet makamına ulaşmış bir hâtun olduğunu gördüm. Daha sonra bana "Ey Zünnûn! Dön arkana bak, ne var?" deyince arkama baktım, hiçbir şey göremedim, hemen kadına döndüm, kadın kaybolmuştu."

Zünnûn-ı Mısrî buyurdu ki, "Üç defa sefere çıktım. Her seferinde bir ilim getirdim, ilk seferde getirdiklerimi, avam da, havas da kabûl etti. İkinci seferde getirdiklerimi havas, seçkin kimseler kabûl etti, avam etmedi. Üçüncü, seferde getirdiğim ilmi, avam da, havas da kabûl etmedi. Ben de terk edilmiş ve yalnız başıma kaldım." Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî buyurdu ki: "Zünnûn-i Mısrî'nin getirdiği ilk ilim tövbedir ki, avam ve havas kabûl etti. İkincisi tevekkül, muâmele ve muhabbet ilmi idi ki, bunu havas kabûl etti, avam kabûl etmedi. Üçüncü ilim de, hakîkat ilmi idi ki, halkın ilim ve akıl seviyesine göre değildi. Şüphesiz onu anlıyamadılar ve uzaklaştılar. Böylece onu inkâr ettiler. Onunla vefâtına kadar mücâdele ettiler."

Vefât ettiğinde, hava çok sıcaktı. Cenâzesini götürürlerken bir bölük kuş da cenâzenin üstünde kanatlarını açarak birlikte uçuyor ve gölge yapıyorlardı. Oradaki insanlar o kuşların kanatlarının gölgesi altında kalıyorlardı. Fakat hiç kimse öyle kuşlar görmemişti.

Cenâzesi defn edilinceye kadar kuşlar oradan gitmediler. Ertesi gün kabri üzerinde Âdemoğlunun yazısına benzemiyen bir yazının yazılı olduğu görüldü: "Zünnûn, Allah'ın sevgilisidir ve şevki dolayısıyla da, canını O'nun yoluna feda etmiştir." O yazıyı oradan kazımalarına rağmen, tekrar yazılırdı. Vefâtından sonra birçok âlim rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Peygamberimiz yanındakilere; "Hak dostu Zünnûn geliyor, karşılamaya gidelim" buyurdu.

Zünnûn-i Mısrî'ye, kul hangi sebeple Cennete girer? diye sorulunca, "Beş şey ile: Eğrilik bulunmayan bir doğruluk, gevşeklik bulunmayan bir gayret, gizli aşikâr Allahü teâlâyı anmak (murâkabe etmek), yol hazırlığı yapıp, ölüme hazırlanarak, ölümü beklemek, hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekmek" buyurdu. Allah korkusunun alâmeti nedir?" denilince: "Bu korkunun diğer bütün korkulardan kişiyi emîn kılmasıdır" cevâbını verdi.

Kul ne zaman Allahü teâlâdan korkar? diye sorduklarında; "Hastalığın uzamaması için, kendisini herşeyden koruyan hastanın durumuna geldiği vakit" cevâbını verdi. Kulun ihlâs sahibi kimselerden olduğu nasıl belli olur? diye sorduklarında "Kendisini tam ma'nâsıyla ibâdete verip, insanların nazarında mertebe ve itibârının silinmesini severek kabûl ettiği zaman" cevâbını verdi.

İnsan, Allahü teâlânın saf kullarından olduğunu, ne zaman ve nasıl anlar? diye sordukları zaman "İnsan bu durumu şu dört şeyle bilir. Rahatı terk ederse, az olsa bile, olandan verirse, fakirleşmesi kendisine sevimli gelirse, övülmek ve kötülenmek kendisine aynı gelirse" cevâbını verdi.

Bozulan kalbi düzeltmek için ne yapmak lâzımdır? diye sorduklarında: "Beş şey yapmalıdır. Helâl yemek, Kur'ân-ı kerîm okumak, sâlihlerle sohbet, gece ibâdet etmek, seher vaktinde ağlamak" cevâbını verdi.

Kalbini en güzel koruyan kimdir? diye sorduklarında: "Diline en çok hâkim olan" cevâbını verdi.

Kur'ân-ı kerîm âlimlerinin durumunu sorduklarında "Onlar bu yolda dizlerini çürüttü, ömürlerini ve bedenlerini bu yolda harcadılar. Böylece Kur'ân-ı kerîm ilmine sâhib oldular. Bu ilme vâkıf olabilmek için, bu kadarla kalmadılar. Dudaklarında kan kalmadı. Göz yaşları sel olup aktı. Kur'ân-ı kerîm ilmini onlar böyle buldu. Hidâyete eren bunlar oldu. İmânlarını emniyet altına bunlar aldı" cevabını verdi.

Buyurdu ki:

"İnsanı arzulardan kurtaran dost ikidir. Gözü ve kulağı muhafaza etmektir."

"Kalbin hasta olmasının alâmeti dörttür: Birincisi; tâattan (ibâdetten) tad, haz almaz, ikincisi; Allahü teâlâdan korkmaz. Üçüncüsü; eşyaya, muhlûkâta ibret gözüyle bakmaz. Dördüncüsü; dinlediği ilim ve nasîhatten istifâde etmez."

"Öyle birisiyle dostluk kur ki, senin değişmenle değişmesin."

"Ârif için hüzün ve sürûr devamlı değildir. Kürsüde va'z ve nasîhat ederken şu dehşet verici manzara dâima gözü önündedir. Başının üzerinde bir kılıç asılı durmaktadır. Kılıç çok ince bir kılla tutturulmuştur. Kapının önünde de iki yırtıcı hayvan beklemektedir. Başının üzerindeki kılıç, dinin hükümleridir. Kapıda beklemekte olan yırtıcı iki hayvan da dinin emir ve yasaklarıdır."

"Her a'zânın tövbesi vardır. Kalb ve gönülün tövbesi, şehveti terk etmektir. Gözün tövbesi, harama bakmamaktır. Dilin tövbesi, fenâ söz söylemekten, gıybet etmekten çekinmektir. Kulağın tövbesi, kötü sözleri dinlememektir. Ayağın tövbesi, haram yerlere gitmekten kendini korumaktır."

"Şu üç şey ihlâs alâmetidir. Birincisi medh ve kötülenmek ona te'sîr etmez, ikincisi, amelleri unutur, günahlarını düşünür. Üçüncüsü, Hak teâlâdan gayrisini gönlünden çıkarır."

"Tövbe iki kısımdır: İnâbe tövbesi; kulun Allahü teâlâdan korkup tövbe etmesi, İsticâbe tövbesi; kulun Allahü teâlâdan utanıp tövbe etmesidir."

"Yemekle dolan mi'dede hikmet durmaz."

"Eline geçen bir parça ekmeğin yanında, ayrıca katık olarak da tuz arayan kimse, veliler kalında umduğunu bulamaz."

"İlim tahsil ettiği hâlde, bu ilmiyle amel etmeyen kimseye âlim denilmez."

"Eline iki ekmek geçip, bunların hangisi helâldandır diye araştırmadan, düşünmeden yiyen kimse, hak yoldan felah bulamaz."

"Murâkabenin alâmeti, Allahü teâlânın tercih ettiğini tercih etmek, O'nun büyük gördüğünü büyük görmek ve küçük gördüğünü küçük görmek."

"Sabır, Allahü teâlânın emirlerine muhalif olan davranışlardan uzaklaşmak, O'ndan gelen musîbetlere sükûnetle karşılık vermek ve fakîrlik ihsân ettiği zaman, zengin görünmektir."

"Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti bütün ahlâkta ve bütün işlerde, O'un sevgili Peygamberi olan Muhammed aleyhisselâma uymaktır."

"Doğruluk, Allahü teâlânın bir kılıcıdır ki, üzerine konulan her şeyi keser."

"Doğru kimse, dili hak ve gerçek olanı anlatan kimsedir."

"Kanâat eden rahat bulur, üstün olur."

"Tevekkül eden, emîn ve metin olur. Fâideli işleri ihmâl eden, fâidesiz işlerle uğraşır."

"İnsanların ayıpları ile meşgûl olan, kendi ayıbını görmez."

"Biz öyle insanlara kavuştuk ki, onların her birinin ilmi arttıkça, zühdü de artıyordu. Dünyâya karşı, ihtiyâçsız olup, onu sevmiyorlardı. Ama siz, bu hâlin tam zıddına sahipsiniz, ilminiz arttıkça, dünyâya karşı sevginiz artıyor. Ona kavuşmak için, birbirinizi iterek geçiyorsunuz. Onlar başkaydı. Dünyâ malını ilim elde etmek için harcarlardı, onları böyle gördük. Ama siz şimdi tam tersine: Bir bilginiz varsa, dünyalık sahibi olmak için, ortalığa saçıyorsunuz."

"Rûhun sıhhati az günah işlemek, bedenin sıhhati az yemektedir." "Sevgi seni konuşturur, korku rahatsız eder, haya susturur."

"Zavallı ârif, kendi Rabbini bırakıp nereye gider. Ey kardeşim dikkat et. İnsan hangi husûsiyeti ile meleklerin mescûdü (kendisine doğru secde edileni) olmuştur. Bu üstünlüğü yemesi sebebinden olsa, buna ondan önce deve lâyıktı. Çünkü bir deve, elli insanın yediğini yer. Şehvet kuvveti sebebiyle olsa, buna eşek daha uygundur. Çünkü ondaki şehvet kuvveti yanında, insanınki ne kalır. Belki serçenin şehvet kuvveti bile insanınkinin birçok katıdır. Gadab ve kızgınlık sebebi ile ise, aslan buna daha lâyıktı. Görmek kuvveti sebebi ile olsa, buna akbaba daha uygundur. Akıl kuvveti sebebi ile ise, buna melekler daha uygundur. Çünkü insanın aklı, meleklerin aklının yanında çok az kalır. Eğer insanları doğru yoldan çıkarmak, kandırmak, aldatmak sebebiyle ise, şeytan buna daha lâyıktı. Görülüyor ki, insana mahsûs olan özellikler ve meleklerin mescûdü husûsiyeti, ondaki muhabbet cevheri ve aşk ateşidir. Bu, insanoğlundan başka hiçbir canlıya verilmemiştir."

"İnsanlar Allahü teâlâdan korktukları müddetçe, doğru yolda yürürler. Bu korku kalblerinden gitti mi, yollarını kaybederler."

"Bir kula bak, vaktini boşa harcıyorsa, boş şeylerle vakit geçiriyorsa, Allahü teâlâyı anmıyorsa, bilesin ki, Allahü teâlâ onu sevmiyor."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-9, sh. 333

2) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 316, cild-8, sh. 393

3) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 23

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 556, 715, 1090

5) Kıyâmet ve Âhıret sh. 194

6) İslâm Ahlâkı sh. 436

7) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh. 2228

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 315

9) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 331

10) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 331

11) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 70

HİCRİ DÖRDÜNCÜ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDULLAH BİN ADÎY

Hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Adiy bin Abdullah bin Muhammed İbn-i Mübârek el-Cürcânî olup, künyesi, Ebû Ahmed'dir. 277 (m. 890) senesinde Zilkâ'de ayının başlarında doğdu. Kendi şehrinde İbn-i Kattân, hadîs âlimleri arasında ise İbn-i Adîy ismiyle meşhûr oldu. İlim öğrenmek ve hadîs-i şerîf toplamak için İskenderiye ile Semerkand arasında bir çok şehri dolaşmıştır. 365 (m. 976) târihinde Cemâzil-âhır ayının başlarında Cürcan'da vefât etti. İbn-i Adîy, Abdurrahmân bin Kâsım er-Revvâs, Ebû Ukayl Enes bin es-Selm, Ebû Huleyfe el-Cemhî, Hasen bin Süfyân, Behlül bin İshâk el-Enbârî, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî, Muhammed bin Yahyâ el-Mervezî, Ebû Ya'lâ el-Musûlî, Abdân el-Ahvâz, Ebû Arûbe ve daha birçok âlimden ilim tahsil etmiş, hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Kendisinden de Ebû Abbâs bin Ukde, Ebû Sa'îd el-Maliyenî, Hasen bin Râmîn, Hamza bin Yûsuf es-Sehmî ve daha bir çok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

İbn-i Adîy; hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi, fıkıh ilminde yüksek bir âlim, haramlardan son derece kaçan, dünyâya ehemmiyet vermeyip, mübahların çoğunu terk etmiş bir âbid (çok ibâdet eden), herkes tarafından sevilen ve sayılan bir zât idi.

297 (m. 909) yıllarında ilim öğrenmek için Şam'a, daha sonra Mısır ve başka yerlere gitti. İlim öğrenmekteki gayreti pek ziyâde olup, her türlü zorluklara göğüs gererdi. Hiçbir şey onun bu azmini kıramadı. Uzun yıllar hiç yatak yüzü görmedi. Verdiği hükümler ve beyanları, kendinden evvel ve sonra gelen âlimlerin hepsinin ilmine ve hükümlerine uygun idi. Kâdılar ve âlimler onun hükümlerini aynen kabûl edip onun bildirdiğiyle hükmettiler. İyilik ve hayır arayanlar onun sözlerine ve kitaplarına uyup, onlarla amel ettiler.

Hâkim bin Asâkir de onun kendisine müracaat edilen güvenilir bir râvi olduğunu bildirmiş, Hamza es-Sehmî ise, "O hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle ezbere bilen) i'timâd edilir bir âlim, sağlam bir râvidir. Zamanında onun gibisini görmedim" demiştir.

Hamza es-Sehmî şöyle anlatmıştı: Dâre Kutnî'ye zâif hadîsleri bildiren kitap sordum. O, "Sende İbn-i Adîy'in kitabı var mı?" dedi. Ben de "Evet" dedim. Bana: "O, sana yetecek kadar bilgi verecek mükemmellikte bir kitaptır" dedi.

Halîlî buyuruyor ki: "İbn-i Adîy, hafıza ve heybet yönünden, benzeri bulunmayan, bir zâttı. Abdullah bin Muhammed'e, İbn-i Adîy'in mi, yoksa İbn-i Kânî'nin mi hafızasının daha kuvvetli olduğunu sordum. O da: "Elbetteki İbn-i Adîy'in hafızası daha kuvvetlidir" diye cevap verdi.

Ahmed bin Müslim'in de: "Başkaları okuduktan bir şeyi ezberlemeye çalışırlarken, o çoktan onu ezberlerdi" dediğini işittim.

Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz şöyle buyuruyorlar "Her kılın altında bir cünüplük vardır. (Ya'nî, kıl bulunan bedenin bütün görünen kısmı, cünüplük mahallidir.) O halde, vücuttaki bütün kılların altını yıkayınız. Vücudu kir ve benzeri şeylerden temizleyiniz." (Vücutta yapışık bulunan bir şey, suyun geçmesine mâni olursa, cünüplük gitmez.)

El-kâmil fî ma'rifet-id-Duâfâ adlı bir eseri vardır. Bu eserin ismi ma'nâsına, lafzı muhtevâsına uygundur. Bu kitapta meşhûr âlimlerin hayatları ve bilinmeyen, garip hâllerinden bahsedilir. Ayrıca "Muhtasar-ı Müzenî" kitabına ilâveler yaparak "el-İntisâr" ismini vermiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 82

2) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 51

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 315

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 940

5) El-A'lâm cild-4, sh. 103

ABDULLAH BİN AHMED ABDÂN AHVÂZÎ

Hadîs âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Herkesin, bilmediklerini sormak için ziyâretine geldikleri bir âlimdi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, asıl ismi Abdullah bin Ahmed bin Mûsâ bin Ziyâd'dır. Ahvâzî ve Civâlîkî nisbetleri verildi. Abdân lakabıyla meşhûr oldu. Civâlîk'de doğdu ve 306 (m. 919) senesinin sonlarında vefât etti.

Küçük, yaşta ilim tahsiline başlayan Abdân el-Ahvâzî; Ebû Kâmil Cidarî, Muhammed bin Bekkâr bin Reyyân, Sehl bin Osman Askerî, Hişâm bin Ammâr, Halîfe bin Hayyât, İbn-i Ebî Şeybe ve onların devrinde yaşayan âlimlerden ders aldı. Hadîs-i şerîf öğrenmek için, birçok şehri dolaştı. Pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Basralı muhaddislerden olan Eyyûb'den hadîs almak için oraya onsekiz defa gitti.

İmâm-ı Zehebî'nin hadîs ilminde "sadûk" olduğunu bildirdiği Abdân el-Ahvâzî, dünyâ malına ehemmiyet vermez, Allahü teâlâ için çalışır, O'nun dînine hizmet için yaşardı.

Ömrünü, ilim tahsil edip öğrendiklerini insanlara öğretmek ve ibâdet etmekle geçiren Ebû Muhammed Abdân el-Ahvâzî'den İbn-i Kani', Hamza Ken'ânî, Ebû Kâsım Taberî, Ebû Bekr İsmâilî, Ebû Amr bin Hamdân, Ebû Bekr bin Mukrî ve daha pekçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Ali Nişâbûrî "Ben hadîs ilminde dört imâm gördüm. Bunlardan üçü; İbrâhîm bin Ebî Tâlib, Abdân el-Ahvâzî, Ebû Abdurrahmân Nesâî'dir. Bunlardan Abdan, yüzbin hadîs-i şerîf ezberlemişti" diyerek, onun ilminin üstünlüğünü anlatmaktadır.

Birçok eser yazmış olmakla beraber bu büyük zâtın bilinen tek eseri, hadîsle ilgili "el-Fevâid" adlı kitabıdır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 688

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 32

3) El-A'lâm cild-4, sh. 65

ABDULLAH BİN HÂZIR

Evliyânın büyüklerinden ve hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Hâzır bin Sabbah olup, lakabı Abdüs'dur. Evliyâullahdan Yûsuf bin Hüseyn'in dayısı ve Zünnûn-i Mısrî'nin arkadaşıdır. Onunla uzun zaman sohbet etmiştir. İran'ın Rey şehrinde doğmuş ve orada vefât etmiştir. Doğum ve vefât târihleri belli değildir. Hicrî dördüncü asırda vefât etmiştir. Tasavvufta büyük derecelere kavuşmuş, pek çok velî yetiştirmiştir. Şeyh Abdullah-ı Ensârî ve Abdurrahmân Câmi' (k.sirruhümâ) gibi zâtlar tarafından, Zünnûn-i Mısrî'den (r.a.) daha büyük bir velî olduğu bildirilmiştir.

Abdullah bin Hâzır (r.a.) hadîs ilminde büyük âlim olup, Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, Şaz bin Feyyaz, Kabisa bin Utbe el-Kûfî, İbrâhîm bin Mûsâ, el-Ferrâ', er-Râzî ve pek çok âlimden hadîs öğrenmiştir.

Abdullah bin Muhammed bin Naciye, Muhammed bin Yûsuf bin Bişr el-Hirevî, Ebû Bekr eş-Şâfiî ve başka âlimler de Abdullah bin Hâzır'dan (r.a.) hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Yûsuf bin Hüseyn şöyle anlatır: "Mısır'a Zünnûn-i Mısrî'nin yanına gittikten sonra, Rey şehrine dönmek için yola çıktım. Bağdâd şehrine vardım. Dayım Abdullah bin Hâzır orada idi. Hacca gidecekmiş, yanına gittim. "Nereden geldin?" buyurdu. Dedim ki: "Mısır'dan gelip, Rey'e gidiyorum. Bana bir nasîhat etmenizi isterim." Buyurdu ki: "Kabûl etmezsin" "Ederim." dedim. O yine, "Kabûl etmezsin" buyurdu. Ben "Belki kabûl ederim" dedim. Yine o: "Biliyorum kabûl etmezsin" buyurdu. "İhtimâl ki kabûl ederim" dedim. Buyurdu ki: "Gece olduğunda git. Zünnûn-i Mısrî'den (r.a.) ne yazmış isen, hepsini Dicleye bırak." Dedim ki: "Bir düşüneyim." O gece endişeden dolayı katiyyen uyuyamadım. Gönlüm ona bir türlü râzı olmadı. Ertesi gün ona giderek: "Gönlüm bu işe râzı olmadı" dedim. Buyurdu ki: "Zâten ben sana kabûl etmiyeceğini söylemiştim." Dedim ki: "Bir şey daha söyler misiniz?" Buyurdu ki: "Onu da kabûl etmezsin." Dedim ki: "Kabûl ederim." Buyurdu ki: "Rey şehrine gittiğinde, ben Zünnûn-i Mısrî'yi gördüm deme." Bu sözü uzun bir müddet düşündüm. Bu söz bana evvelki sözlerinden daha zor geldi. Tekrar ona gittim. Dedim ki: "Bu dediğiniz, iş zordur." Buyurdu ki: "Sana, senin için gayet lüzumlu olan birşey söyleyeceğim." "Buyurun söyleyin" dedim. Buyurdu ki: "Şimdi evine gittiğin zaman, insanları kendine da'vet etme. Allahü teâlâya da'vet ederken öyle yaşa ki, Allahü teâlâdan bir an gâfil olup, onu unutmayasın." (Abdullah bin Hâzır'ın (r.a.) bu sözleri yanlış anlaşılıp, Zünnûn-i Mısrî'yi beğenmiyor sanmamalıdır. Onun maksadı: Zünnûn-i Mısrî (k.s.) tevhîd deryasına dalmış, garîb hâlleri ve halkın anlayamıyacağı tasavvufî sözleri olan bir velî olduğundan, halkın, bir Allah (c.c.) dostuna düşman olmamaları içindir.) Abdullah bin Hâzır'ın (r.a.) bu sözünü, Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî şu sözle izah buyurdu: Allahü teâlâ Musa'ya (a.s.): "Ey Mûsâ! Dilin her zaman beni zikretsin. Bulunduğun her yerde benimle ol" buyurdu. Bu iki büyük velî bu söz ve izâhlarıyla, her an Allahü teâlâyı hatırlayıp, onu bir an unutmamağı tavsiye buyurmuşlardır ki, dostluğa ve kulluğa yakışan şey de budur.

Abdullah bin Hâzır (r.a.), Ahmed bin Hanbel (r.a.) tarikıyla rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) "Sizden biriniz kendi nefsi için sevdiğini mü'min kardeşi içinde sevmedikçe, îmânı kâmil olmaz" buyurdu. Abdullah bin Hâzır, Şaz bin Feyyaz, Amr bin İbrâhîm, Katâde, Sa'îd bin Müseyyib, Abdullah bin Amr'dan rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.). "Allahü teâlâ, kocasına teşekkür etmeyen (ona nankörlük eden) ve onunla yetinmeyen, iktifa etmeyen kadına nazar etmez" buyurdu.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 187

2) Târih-i Bağdâd cild-9, sh. 448

3) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh. 151

ABDULLAH BİN MENÂZİL

Nişâbûr'da yetişen âlimlerin en büyüklerinden. İsmi Abdullah bin Muhammed bin Menâzil olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Hamdûn-i Kassâr'ın talebesi olup, zâhir ve bâtın ilimlerinde âlim, tasavvuf hâllerine vâkıf, çok yüksek bir zât idi. Kerâmetler ve faziletler sahibi idi. Hadîs ilminde de âlim olup, çok hadîs-i şerîf dinlemiş ve yazmıştır. 329 (m. 940)'da Nişâbûr'da vefât etti. Kabri Enbâr şehîdliğindedir.

Şöyle anlatılır: Ahmed bin Hamîdî Esved, Abdullah bin Menâzil'e gelerek; "Rü'yâmda gelecek seneye kadar öleceğini gördüm, dünyâyı terk etmeye hazırlansan iyi olur" dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Menâzil buyurdu ki: "Bize uzun bir süreden bahsettin. Gelecek seneye kadar yaşamaya elimde delîlim var mı? Ebû Ali Sakafî'den işittiğim şu beyitle yakınlık ve rahat bulmaktayım:

"Ey sevgiliden uzun süre,
Kaldım uzak diye,
Aşkından şikâyet eden,
Sabret, yarın belki,
Kavuşursun sevgiline."

Ebû Ali Dekkâk şöyle anlatır: "Birgün Ebû Ali Sakafî konuşurken Abdullah bin Menâzil, ona: "Ölüme hazır ol, çünkü bundan kurtulmanın çâresi yoktur" dedi. Bunun üzerine Ebû Ali Sakafî on'a: "Ey Abdullah! Sen de ölüme hazır ol, şüphesiz öleceksin" deyince, Abdullah bin Menâzil kolunu yastık şeklinde uzatarak başını koluna koydu ve: "İşte öldüm" dedi ve derhal rûhunu teslim etti. Bu durum karşısında Ebû Sakafî söyleyecek bir söz bulamadı. Çünkü Abdullah bin Menâzil'e fiilen mukâbele etmek imkânına sahip değildi. Ebû Ali Sakafî'yi dünyâya bağlayan bir takım sebepler vardı. Abdullah bin Menâzil'in ise Allahü teâlâdan başka meşgûliyeti yoktu. Dünyâ ile alâkasını kesmişti.

Ebû Bekr bin Eşkir şöyle anlatır: "Hasen bin Haddâd bir gün Abdullah bin Menâzil'in yanına gitmişti. İbn-i Menâzil ona nereden geldiğini sordu. Hasen bin Haddâd da "Ebü'l-Kâsım Müzekkir'in meclisinden geliyorum" dedi. Bunun üzerine İbn-i Menâzil, "Ebü'l-Kâsım Müzekkir ne hakkında anlatıyor?" diye sorunca, İbn-i Haddâd "Haya konusunu" dedi. Bunun üzerine İbn-i Menâzil "Allahü teâlâ'dan utanmayan bir kimsenin, hayadan bahs etmesi ne kadar şaşılacak bir şeydir" buyurdu.

Abdullah bin Menâzil, Hamdûn bin Ahmed'e: "Bana bir tavsiyede bulun" deyince, Hamdûn bin Ahmed de; "Gücün yettiği müddetçe dünyalık bir şeye kızmamaya gayret et" buyurdu.

Abdullah bin Menâzil buyurdu ki: "İnsanlar senin sû-i zannından, sen de nefsinin vesvese ve havasından kurtulduğun vakit, senin için vakitlerin en fazîletlisidir."

"İnsanlar edebe, ilimden çok daha fazla muhtaçtır."

"Hayadan bahseden, ama kendisi Allahü teâlâdan haya etmeyen kimseye ne kadar şaşılır."

"İhtiyâcı olmayan bir şeyi kendisine lâzım kılan, ihtiyâcı olan bir şeyi zayi etmek durumunda kalır."

"Allahü teâlâ çeşitli ibâdetleri bildirdi. Sabrı, sıdkı, namazı, orucu ve seher vakitleri istiğfar etmeği buyurdu. İstiğfarı en sonra söyledi. Böylece kula, bütün ibâdetlerini, iyiliklerini kusurlu görüp, hepsine af ve mağfirelt dilemesi lâzım oldu."

"Çalışıp da tevekkül etmek, bir yere çekilip ibâdet yapmaktan hayırlıdır."

"Kendisinden ilim öğrendiği zâtta, ayıb ve kusur arayan, o zâtın ilminden, feyiz ve bereketinden istifâde edemez."

"Tevekkül sahibi kimse, herşeyden yüz çevirip Allahü teâlâya dönen kimsedir."

"Farzlardan birini eda etmeyen, sünneti yapmama belâsına yakalanabilir. Sünneti terk edenin ise bid'ate düşmesi muhakkaktır."

"Sâhib olduğun vakitlerin en faziletlisi; nefsinin istek ve arzularından kurtulduğun ve halk için sû-i zanda bulunmadığın vakittir."

"Nefsi için bir hizmetçi istemediği müddet zarfında kul, kuldur. Kendisi için bir hizmetçi istedimi, yüksek derecesinden düşmüş ve; kulluğun âdabını terk etmiş olur. Çünkü başkasının kendisine hizmet etmesini istiyecek kadar nefsini büyük görmüştür."

"Eğer bir kul, bütün ömrü boyunca bir an riyasız ve nifaksız kalırsa, o bir ânın bereketini tâ ömrünün sonuna kadar duyar."

"Ârif kimse, Allahü teâlâdan gelen hiç bir şeyi acâib karşılamaz."

---

1) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 90

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 330

3) Nefehât-ül-üns sh. 254

4) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 336

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 161

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 107

7) Kevâkib-üd-düriyye cild-2, sh. 54

8) Fâideli Bilgiler sh. 167

ABDULLAH BİN MUHAMMED

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, adı Abdullah bin Muhammed bin Ca'fer İbni Hibbân'dır. 274 (m. 887) senesinde doğdu. On yaşından itibâren hadîs-i şerîf dinlemeye ve ilim öğrenmeye başladı. Ebü'ş-Şeyh diye tanınan Abdullah bin Muhammed, 369 (m. 973) yılında vefât etti.

Ebü'ş-Şeyh, başta babası olmak üzere, Mahmûd bin Ferec, İbrâhîm bin Sa'dan, Muhammed bin Abdullah, Muhammed bin Esed el-Medînî, Ahmed bin Muhammed, Ebû Bekr İbni Ebî Âsım, İshâk bin İsmail er-Remlî, Ebû Halîfe el-Cumehî, Ahmed bin Hasen es-Sûfî, Ebû Ya'lâ el-Mevsılî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Kendisinden ise, Ebû Bekr Ahmed bin Abdurrahmân eş-Şirâzî, Ebû Bekr bin Merdûye, Ebû Sa'd el-Mâlinî, Ebû Nuaym, Muhammed bin Ali, Süfyân bin Hasen, Muhammed bin Abdürrezzâk, Fadl bin Muhammed el-Kasânî, Ebû Tâhir bin Abdürrahîm el-Kâtib ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir. Derin ilim sâhibi, hıfzı çok, sâlih, hayırlı ve kanaatkar bir zât

olan Ebü'ş-Şeyh hakkında; İbn-i Merdûye: "O sika (güvenilir) ve emîn, tefsîr ile ahkâm ve diğer dallarda da kitap yazmış bir âlimdir" dedi. Ebû Bekr el-Hatîb: "O, hafız bir kişidir. O, ba'zı âlimlerden rivâyette bulunmuştur" demiştir. Ebû Nuaym ise: "O, sika bir âlimdir. Ahkâm ve tefsîre dâir kitaplar yazdı. Evliyâdan istifâde etti" dedi.

Ebü'ş-Şeyh'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâ, yarısı kardan ve yarısı ateşten olan bir melek yaratmıştır. Bu melek "Allahım! Kar ile ateşi birleştirdiğin gibi, sâlih kullarının kalblerini de birleştir" diye duâ eder."**

"Et, "dünyâ ve âhıretin en üstün yemeğidir. O, kulağın işitmesini arttırır. Eğer Rabbimden her gün bana et yemeği nasîb etmesini istesem, nasîb ederdi."

"Rabbimin katında on ismim vardır. Ben Muhammed'im, Ahmed'im, Mahî'yim; Allahü teâlâ benimle küfrü mahvedecektir. Ben Akîb'im, benden sonra Peygamber yoktur. Ben Hâşir'im, Allahü teâlâ, kullarını beni müteakip haşredecektir. Ben rahmet Resûlüyüm, ben tövbe Resûlüyüm, ben Melâhim Resûlüyüm, ben Mukaftayım. Herkes bana uyar. Ben Kussem'im, ya'nî olgun ve bütün iyilikleri kendinde toplıyan bir kimseyim."

"İlim; mü'minin en samîmi dostu, hilm (yumuşaklık, güzel huy) **veziri, akıl; ona doğruyu gösteren delîli, amel; fayda ve koruyucusu, rıfk; annesi, mülâyemet; kardeşi, sabır ise ordu kumandanıdır."**

"Bu dünyâ, baştan sonuna kadar yırtılıp da sonunda bir iplik ile tutan elbiseye benzer ki, o da nerede ise kopmak üzeredir."

"Allahü teâlânın yarattığı hiçbirşey yoktur ki, ona galip geleni yaratmış olmasın. Rahmetini de gazâbına galip kılmıştır."

"En akıllınız, Allahü teâlâdan en çok korkanınız, emir ve yasaklarına en güzel şekilde riâyet edeninizdir."

"Üç çeşit komşu vardır. Bunlardan birinin bir hakkı, diğerinin iki hakkı ve üçüncüsünün de üç hakkı vardır. Üç hakkı olan komşu, müslüman ve akraba olan komşudur. Bunun, komşuluk, İslâmiyet ve akrabalık olmak üzere üç hakkı vardır. Müslüman olan komşunun da, komşuluk ve İslâmiyet hakkı olmak üzere iki hakkı vardır. Müslüman olmayan komşunun ise, yalnız komşuluk hakkı vardır."

"Dilencilikten korunmak, aile efradına bolluk göstermek ve etrâfındakilere yardımda bulunmak gayesiyle, helâlinden ve meşrû şekilde dünyalık talep eden kimse, yüzü ayın ondördü gibi parlak olduğu halde Allahü teâlâya kavuşur."

Ebü'ş-Şeyh birçok kitap yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Kitâb-ül-emsâl, Kitâb-üs-sevab, Kitâb-ül-azame.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 945

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 68

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 114

4) En-Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh. 136

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 447

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1406

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BEGÂVÎ

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden, İslâm âleminin direklerinden. Adı, Abdullah bin Muhammed bin Abdülazîz bin Merzebân el-Begâvî olup, künyesi, Ebü'l-Kâsım'dır. Aslen Bağdadlıdır. 214 (m. 829) yılında Ramazan ayında, Pazartesi günü doğdu. Pekçok âlimden ilim öğrenip büyük âlim oldu. Uzun seneler yaşadı. İlmi her yere yayıldı. Yüzüç yaşında 317 (m. 929) yılında fıtr bayramı gecesi vefât etti.

Ebû Bekr Begâvî; Ali bin Ca'd, Halef bin Hişâm el-Bezzâr, Muhammed bin Abdülvehhâb el-Hârisî, Ebü'l-Ahves Muhammed bin Hayyân, Ubeydullah bin Muhammed, Ebû Nasr Temmâr, Dâvûd bin Ömer, Yahyâ bin Abdülhumeyd, Ahmed bin Hanbel, Ali bin Medînî, Hâcib bin Velîd, Muhammed bin Ca'fer el-Verkânî, Bişr bin Velîd el-Kâdî, Muhammed bin Hassan, Muhriz bin Avn ve üçyüzden ziyâde âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Ali bin İshâk Abdülbâkî bin Kânî', Hubey bin Hasen el-Kazzâz, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Bekr bin Şâzân, Dâre Kutnî, İbn-i Şahin ve sayılamıyacak kadar çok âlim de Ebû Kâsım Begâvî'den hadîs öğrenmişlerdir.

Ebû Kâsım Begâvî, hadîs ilminde hafızlık derecesine ulaşmış olup, yüzbin adîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere okurdu. Çok hadîs rivâyet eden âlimlerden (muksirûn) olup, sika (sağlam, güvenilir), ilminde ve amelinde makbûl bir zât idi. Daha oniki yaşında iken, hadîs yazmaya başladı.

Buyurdu ki: "Büyük hadîs âlimi Ebû Ubeydî'yi ve vefâtını gördüm. İlk hadîs-i şerîfi 225 yılında ondan yazdım. Amcamla, Âsım bin Ali'nin de ilim meclisinde bulundum." Hâfız Ahmed bin Abdân Begâvî'yi şöyle diyorken işittim: "Çok sıkıntılı idim. Elimde Yahyâ bin Maîn'in hadîslerinin yazılı olduğu bir cüz olduğu hâlde, Dicle kenarına gittim. Bu cüze bakarken, Mûsâ bin Hârûn çıkageldi ve "Burada ne yapıyorsun?" diye sordu. Yahyâ bin Maîn'in cüzünü ezberlediğimi söyledim. Elimden cüzü aldı ve "Sen Yahyâ bin Maîn, Ahmed bin Hânbel ve Ali bin el-Medînî'nin hadîslerinin hepsini toplamak mı istiyorsun?" dedi. Bundan maksadı, "Sen bu kadar hadîs öğrendin, Yahyâ bin Maîn'in hadîslerini de ezberden karıştırabilirsin ma'nâsında idi."

İbn-i Ebî Hatim: "Ebû Kâsım Begâvî, sahîh hadîs rivâyet eden kimseler arasındadır" buyurmuş, Dâre Kutnî ise "Begâvî, hadîs-i şerîf husûsunda konuştuğu zaman, onun sözü çınar ağacına çakılmış çivi gibi sağlamdır" demiştir. İbn-i Adîy: "Begâvî, hadîs ilmini bilen bir zâttır. Dedesi, amcası ve başka âlimlerin önünde hadîs-i şerîf yazardı" demiştir. Hatîb-i Bağdadî de onun sika (sağlam, güvenilir) olduğunu söylemiştir. Sülemî, Dâre Kütnî'ye Begâvî'den sorunca Sülemî: "Sikadır. Dağ gibi sağlam ve âlimdir" demiştir. Ebû Ya'la el-Halîlî ise, onun uzun seneler yaşayıp, pekçok âlimden ilim öğrenmiş ve âlimlerin yanında da büyük kıymeti olan bir zât olduğunu söylemiştir. Âlim ve ârif bir zât olan Ebû Kâsım Begâvî'nin hadîs ilmindeki gayreti ve hizmeti pek büyüktü. Buyurdu ki: "Binden ziyâde âlimden ilim öğrendim ve hadîs-i şerîf yazdım." Muhammed bin Hârûn da onun sika olduğunu söyleyip, medh ve sena etti. İshâk bin İsmail et-Tâlegânî, onun hadîs rivâyet ehliyetine sahip ve sika olduğunu söyledikten sonra: "Eğer bir insan için fevkalâde sika olduğunu söylemek caiz olsaydı, bu Ebû Kâsım Begâvî ve İbn-i Menî için söylenebilirdi."

Hadîs ilminde hafızlık derecesinde olan İmâm-ı Nâfi' ve İbn-i Ömer (r.a.) yoluyla rivâyet etti: "Üç kişi bir arada bulunduğu zaman, üçüncüyü bırakıp ikisinin bir arada gizli konuşmasını, Peygamberimiz (s.a.v.) men etti."

Yine rivâyet etti ki: "Peygamberimiz (s.a.v.), bir adamın elinde altın yüzük gördü. Elinden yüzüğü çıkarıncaya kadar onu ikaz etti."

Ebû Kâsım Begâvî'nin (r.a.) yazmış olduğu, Müsned hadîs kitabı ve Mu'cem-üs-Sahâbe adlı iki eseri vardır.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 111

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 737

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 492

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 275

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 126

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-BUHÂRÎ

Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed el-Buhârî, eş-Şâfiî'dir. Bağdâd'da yaşamıştır. 398 (m. 1007) senesinde vefât etti. Fıkıh ilminde zamanının en meşhûr âlimi idi. Fıkıh ilmini Ebû Ali bin Ebî Hüreyre ve Ebû İshâk el-Mervezî'den öğrendi. Kendisinden ise Kâdı Ebû Tayyib Mâverdî ve pek çok kimse fıkıh ilmini öğrendi.

Abdullah bin Muhammed, fıkıh ilminden başka nahiv ve edebiyatta üstün derecede idi. Fasîh ve belîğ konuşan, hoş sohbet bir âlim idi. Ayrıca şâir olup, şiirleri meşhûrdur.

Şiirlerinden ba'zı beyitler şunlardır: "Şaşıyorum kendini beğenene, Dün bir nutfe iken bugün hâli ne! Yarın bu güzellik bir son bulacak, Kabrinde kokuşup bir leş olacak. Öyle gurûrlanıp nasıl yaşıyor, iki gün arası pislik taşıyor.."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 318

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 152

3) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 139

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-FAKÎH

Şafiî mezhebi âlimlerinden. Hadîs ve fıkıh âlimlerinin meşhûrlarındandır. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ziyâd bin Vâsil bin Meymûn en-Nişâbûrî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 238 (m. 852) senesinde Nişâbûr'da doğdu. "İbn-i Ziyâd" adıyla meşhûr oldu. Nişâbûr âlimlerindendir. Buradan Irak, Şam, Mısır şehirlerine giderek ilim tahsil etti. Son olarak Bağdâd'a yerleşti. Müzenî'nin "Muhtasar" kitabına zeyl, ilâve yazmıştır. 324 (m. 936) senesinde Rabî'ul-evvel ayında vefât etti. Kûfe'ye yakın bir yere defn edildi.

Irak âlimlerinin meşhûrlarından olan Abdullah bin Muhammed; Muhammed bin Yahyâ ez-Zühlî, Ahmed bin Yûsuf es-Sülemî, Ahmed bin Ezher, Ahmed bin Hafs bin Abdullah en-Nişâbûreyn, Abdullah bin Hâşim-i Tûsî, Muhammed bin Hüseyn bin Eşkâk, Hasen bin Muhammed, Muhammed-ez-Za'ferânî, Ahmed bin Mensûr er-Ramâdî ve daha başka Şamlı, Mısırlı, Bağdâdlı pek çok âlimden ilim aldı, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, Da'lec bin Ahmed, Ebû Ömer bin Hayve, Muhammed bin Muzaffer, Dâre Kutnî, İbn-i Şâhîn,

Ömer bin İbrâhîm el-Kattân, Yûsuf el-Kavvâs, Ebû Tâhir el-Muhallîs ve daha pek çok âlim ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Abdullah bin Muhammed, zamanının en meşhûr Şafiî âlimi idi. Hadîs ilminde güvenilir, rivâyetleri sağlam, fıkıh ilminde derin bilgisi olan, hafızası ve müzâkeresi kuvvetli, çok ibâdet eden bir âlimdir. Geceleri hiç uyumaz, ibâdet ederdi. Kırk sene yatsının abdestiyle sabah namazını kıldı. Yemeği çok az yerdi. Dâre Kutnî şöyle anlattır: "Âlimlerimiz arasında, hadîs-i şerîf metinlerini ve senedlerini ondan daha iyi bilen birisini görmedim. O, fıkıh ilmini en iyi bilendi. Müzenî ve Rebî'den ders aldı. Hadîs-i şerîf metnine sonradan yapılan ilâveleri iyi bilen birisi idi. Hadîs-i şerîf okumaya oturduğu zaman ona "Bize hadîs-i şerîf rivâyet edin!" dediler. Abdullah bin Muhammed "Peki öyleyse siz sorunuz!" dedi. Hadîs-i şerîfler soruldu, O da cevaplandırdı ve yazdırdı.

Hâkim şöyle anlatır: "Abdullah bin Muhammed, zamanının fıkıh mes'elelerinde ve Sahabenin değişik ictihâdlarında çözüm yolu bulan Irak'ın en meşhûr Şafiî âlimi idi."

İbn-i Huzeym, ilim meclisinde: "Onun benzeri birisini görmedim" diye bildirdi. Dâre Kutnî anlatıyor: "Birgün Bağdâd'da bir ilim meclisinde, Ebû Bekr bin Ce'ânî, Ebû Tâlib el-Hâfız ve daha başkaları sohbet ediyordu. Büyük bir fıkıh âlimi geldi. Oradakilere: "Yeryüzünün her tarafı benim ümmetim için mescid, onun toprağı da bizim için temizleyici kılındı" hadîs-i şerîfini kim rivâyet etti? dedi. Orada bulunanlar da, filân filân kimseler rivâyet ettiler diyerek, teker teker isimlerini söylediler. Bu zât: "Şu şu lâfzı soruyorum" dedi. Oradakilerden hiç birisi cevap veremeyip, "Bu sorunuzu Ebû Bekr en-Nişâbûrî'den başkası bilemez" dediler. Gidip ona sordular. O da, o anda ezberinden "Şu şu kimsedir ve Sahîh-i Müslim'de bu kısımları vardır" dedi.

Yûsuf bin Amr bin Mesrûr, kendisinin şöyle dediğini bildirdi: "Siz, kırk sene ayakta duran, uyumayan, beş buğday tanesiyle yetinen, yatsının abdestiyle diğer günün namazını kılan birisini bilir misiniz? işte ben, o kimseyim!"

Kendisi şöyle anlatıyor: "Hazreti Ömer şöyle bildirdi: Ali (r.a.) en iyi hüküm verenimiz, Ubey bin Ka'b da en iyi Kur'ân-ı kerîm okuyanımızdır."

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz şöyle buyuruyorlar: **"Kadın, amcası ve dayısına nikahlanmasın!"**

"Biz insanlar üzerine üç şey ile üstün kılındık: 1. Saflarımız meleklerin safları gibi yapıldı. 2. Yeryüzünün her tarafı, bizim için mescid kılındı. 3. Su bulamadığımız zaman, toprak da bize temizleyici bir vâsıta oldu."

Eserlerinden ikisi şunlardır:

1. Ziyâdâtü kitâb-il Müzenî,

2. Kitâb-ür-ribâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 119

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 302

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1636

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 819

5) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 120

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 445

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 310

ABDULLAH BİN MUHAMMED MÜRTEİŞ

Irak âlimlerinin en büyüklerinden ve imamlarından. İsmi, Abdullah bin Muhammed Mürteiş en-Nişâbûrî olup, künyesi, Ebû Muhammed'dir. Mürteiş diye tanınır. Aslen Nişâbûr'un Hîre nâmıyle meşhûr mahallesinden olup Bağdâd'da yerleşti. Şunûziyye mescidinde ikâmet ederdi. 328 (m. 939)'da orada vefât etti.

Ebû Hafs-ı Haddâd'ın talebelerindendir. Ayrıca Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Osman el-Haddâd ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Kısa zamanda yetişip Irak'da zamanının bir tanesi oldu. Dünyâya düşkün olmaması, haram ve şüphelilerden çok sakınması onun bariz vasıflarıydı. Büyükler yoluna girip, bu yolda ilerlemesine sebeb olan hâdiseyi kendisi şöyle anlatır: "Babam, bulunduğumuz yerin eşrafından, ileri gelenlerinden idi. Birgün evimizin önünde otururken yanıma bir genç geldi. Sırtında hırka, başında eski bir külah vardı. Fasîh (açık) bir lisân ile benden bir şey istedi. Ben "Sapasağlam bir genç olsun da, utanmadan dilencilik yapsın, olacak şey değil" diye düşündüm ve kendisine hiç cevap vermedim. Bana sertçe "Kalbine gelen şeyden, Allahü teâlâya sığınırım" dedi. Bunu duyunca çok korktum ve kendimden geçerek yere düştüm. Evimizde bulunan hizmetçilerden birisi benim bu hâlimi görüp yanıma gelmiş. Kendime geldiğimde, başımı dizine koyup, beni ayıltmaya çalışıyordu. Herkes etrâfıma toplanmıştı. O gencin gitmiş olduğunu öğrendim. Çok üzüldüm ve yaptığıma çok pişman oldum. O gün böyle geçti. Gece olunca bu dert ve elem ile uyudum. Rü'yâmda Hazreti Ali'yi gördüm. O genç de yanında idi. Bana "Keşki öyle düşünmeseydin ve buna bir şeyler verseydin. Allah rızâsı için hiç bir şey vermeyeni Allahü teâlâ sevmez" buyurdu. Sabah olunca kendime âit ne varsa, hepsini, Allah rızâsı için ihtiyâcı olanlara dağıtıp, sefere çıktım. Bağdâd'a gelip ilim öğrenmeye başladım. Onbeş sene sonra babamın vefât ettiğini haber alıp, Nişâbûr'a geldim. Babamdan bana çok büyük servet kalmıştı. Onu da Allah rızâsı için dağıtıp Bağdâd'a döndüm. O gencin, o bakışı hâlâ gözümün önünde. Devamlı üzülüp, pişman oluyorum." Vefât edinceye kadar da bu üzüntünün böyle devam ettiği bildirildi.

Ebû Hafs-ı Haddâd (r.a.), talebesi Muhammed Mürteiş'e (r.a.) seyahat etmesini söylemişti. O da, hocasının bu arzusuna uygun olarak, ilim öğrenmek için her sene yüzlerce kilometre yol yürür, uğradığı bir şehirde on günden fazla kalmazdı. Bir gün Rakka'ya geldi. İbrâhim-i Kassâr, kendisine bir tabakta üzüm ve ekmek gönderdi. Verilen hediyelere karşı, hediye ile cevap verdiği için kaftanını sattı, İbrâhîm-i Kassâr'a ba'zı hediyeler alıp gönderdi.

Sâlihlerden bir zât şöyle anlatıyor: Bağdâd'da bulunuyordum Hacca gitmek arzusunda idim. "Muhammed Mürteiş bana bir aba ve onbeş gümüş hediye etse, abayı giyerim, gümüşlerle de kova, ip ve nalın alırım. Yolda sıkıntı çekmem" diye düşündüm. O anda kapı çalındı. Açtım. Ebû Muhammed Mürteiş (r.a.) elinde bir aba ile karşımda duruyordu. Bana, abayı ve onbeş gümüş verip, "Bunları al!" buyurdu. Ben almak istemedim. "Al ve beni üzme. Bunlar senin istemiş olduğun şeylerdir" buyurdu.

Ebû Muhammed Mürteiş'e (r.a.) sordular: "Filân kimse su üzerinde yürüyor. Ne dersiniz?" "Allahü teâlânın yardımı ile nefsinin arzularına uymayan kimse, havada uçandan ve su üzerinde yürüyenden daha üstündür" buyurdu.

Kendisinden nasîhat istiyenlere "Size nasîhat vermeye benden daha münâsib ve benden daha hayırlı olanlara gidiniz. Böylece beni de, sizlerden çok daha hayırlı olan Rabbimle beraber bırakmış olursunuz ve ben de hep O'nunla meşgûl olurum" buyurdu.

Bir sene Ramazân-ı şerîfin son on günü câmide i'tikâfa başladı. Bir kaç gün sonra i'tikâfı bırakıp dışarı çıktı. Sebebini soranlara "Ba'zı kimselerin riya ile gösteriş ile ibâdet yaptıklarını, Kur'ân-ı kerîm okuduklarını gördüm. Onlara gelecek olan belânın içinde bulunmamak için, korkup dışarı çıktım," buyurdu.

Vefâtı yaklaşıp hastalığı artınca yanında bulunanlara, on dirhem borcu olduğunu, elbiselerini satmak sûretiyle bu borcunu ödemelerini vasıyyet etti ve buyurdu ki, "Allahü teâlâya bana şu üç şeyi nasîb etmesi için duâ etmiştim: Birincisi, hiç bir dünyalığa sahip olmayarak, fakîrlik içerisinde vefât etmem, ikincisi; Şunûziyye mescidinde vefât etmem ve üçüncüsü de vefâtım esnasında, yanımda Allahü teâlânın kendilerini sevdiği kimselerin bulunması. Elhamdülillah şu anda bunların üçü de var" buyurdu ve biraz sonra rûhunu teslim etti.

Muhammed Mürteiş (r.a.) buyurdu ki: "Tasavvuf, güzel ahlâktır."

"Kul, Allahü teâlânın sevgisini, Allahü teâlânın sevmediklerine düşman olmakla kazanır. Allahü teâlânın sevmedikleri ise, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin hepsidir."

"Kalbin, Allahü teâlâdan ve O'nun dostlarından başkasına meyletmesi, o kalbin hasta olduğuna işârettir."

"Sebeblere yapışmalı, fakat bu durum, o sebeblerin ve her şeyin yaratıcısı olan Allahü teâlâya i'timâd ve tevekkül etmeye mâni olmamalıdır."

"Bütün işlerin neticesinin sıhhatli ve fâideli olabilmesi için iki şart vardır. Sabır ve ihlâs."

"İrâde, nefsin arzularına muhalefet edip, onu Allahü teâlânın emirlerine yöneltmek ve kendisi için Allahü teâlânın takdîr ettiğine râzı olmaktır.

"Kul, muhabbet makamına, Allahü teâlânın dostlarını sevmek ve Allahü teâlâya düşman olanlara düşmanlık etmekle kavuşur."

"Amellerin en üstünü; doğru amel işlemek, sünnet üzere hizmete devam etmektir." "Kalbin Allahü teâlâdan başkasına meyletmesi, Allahü teâlânın azâbını çabuklaştırır."

"Yaptığı amellerin, kendisini Cehennem azâbından kurtarıp, Allahü teâlânın rızâsına kavuşturacağını zanneden kimse, çok büyük hatâ etmiştir. Allahü teâlânın fadlı ve ihsânı ile kurtulabileceğini düşünen kimseyi, Allahü teâlâ rızâ makamlarının en sonuna ulaştırır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Yûnus sûresi 58. âyet-i kerîmesinde buyuruyor ki, **(De ki: Allahü teâlânın ihsaniyle ve rahmetiyle ancak bununla ferahlansınlar. Bu, onların toplamakta oldukları**ndan (dünyâ menfaatinden) **daha hayırlıdır)."**

"Allahü teâlâyı Rab olarak tanı. O'nu bir olarak ikrâr et ve O'na niçbir şeyi ortak koşma. Tevhîdin esâsı bu üç şeydir."

"Allahü teâlânın, senin rızkına kefil olduğuna i'timâd et ve sana emrettiği ibâdetleri yapmaya çalış! Böyle yaparsan, evliyâdan olursun."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 355

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 349

3) Nefehât-ül-üns sh. 252

4) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 72

5) Sıfât-üs-safve cild-2, sh. 261

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 317

7) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 105

8) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 221

9) Risâle-i Kuşeyrî sh. 150

10) Fâideli Bilgiler sh. 167

ABDULLAH BİN URVE EL-HİREVÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Urve bin Zübeyr el-Hirevî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Bağdâd, Kûfe ve Basra âlimlerinden ilim tahsil etti. 311 (m. 923) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde hafız olan (yüzbin hadîs-i şerîfi ezberleyen) bir âlimdir. O, Ebû Sa'îd el-Eşec, Hasen bin Arefe, Muhammed bin Velîd el-Beserî ve bunlardan ders alan Bağdâdlı, Kûfeli ve Basralı birçok âlimden ilim tahsil etti. Kendisinden de, Muhammed bin Ahmed el-Ezher, Ebû Mensûr el-Lügavî, Muhammed bin Abdullah es-Seyyâri, Ebû) Mensûr Muhammed bin Abdullah el-Hirevî ve daha pekçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Hadîs-i şerîf hafızı olan Ebû Muhammed el-Hirevî, sika (güvenilir) ve rivâyetlerinde sağlam âlimlerdendir. Onun "Kitâb-ül-akdiyye" adındaki eseri meşhûrdur.

Abdullah-ı Hirevî, Mervân bin Hakem'in şöyle anlattığını bildiriyor: Mekke'de ve Medine'de Hazreti Osman ve Hazreti Ali ile görüştüm. Hazreti Osman, müt'a nikâhı ile evlenmekten müslümanları menediyordu. Çünkü, İslâmiyetin başlangıcında, müt'a (muvakkat) nikâhı ile evlenmek hakkında yasaklayıcı bir hüküm yoktu. Erkeğin, kadın ile belli bir zaman evli kalmak üzere, aralarında anlaştıkları, ücret karşılığındaki evliliğe Müt'a adı veriliyordu. Önceleri, Arablar arasında yaygın olan bu şekildeki bir evliliğe izin verilmişti.

İbn-i Mâce'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte de Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ben muvakkat** (müt'a) **nikâh için size izin vermiştim. Haberiniz olsun! Allahü teâlâ onu kıyâmete kadar yasak etti"** buyurdu. Hazreti Ali şöyle bildiriyor: Hayber'in fethi gününde Peygamberimiz tarafından görevlendirilen bir münâdî (tellâl) şöyle bağırıyordu: "Dikkat edin! Allahü teâlâ ve O'nun Resûlü, sizi muvakkat (geçici) nikâh ile evlenmekten men ediyorlar."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 82

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 262

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 443

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 786

ABDULLAH ER-RAZÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Abdurrahmân eş-Şa'rânî'dir. Aslen Reyli'dir. Fakat Nişâbûr'da doğmuş ve orada yetişmiştir. Ebû Muhammed künyesi ile tanınmıştır. Çok zor riyâzetler çekmişti. Çok hadîs-i şerîf ezberlemiş olup, hadîs ilminde kuvvetli bir âlimdir! 310 (m. 922) senesinde vefât etmiştir.

Abdullah er-Râzî; Nişâbûr'da Ebû Osman Hayrî'den, Horasan'da; Muhammed bin el-Fadl el-Belhî, Yûsuf bin Hüseyn er-Râzî ve Ebû Ali el-Cürcânî'den, Irak'ta; el-Cüneyd bin Muhammed, Ruveym bin Ahmed ve Semnûn bin Hamza'nın derslerine devam etmiş, onlardan ilim öğrenmiştir.

Muhammed bin Hüseyn şöyle anlatır: "Abdullah er-Râzî, kusurlarını bilen insanlar, neden doğru yola dönmezler? şeklindeki bir soruya şu cevâbı verdi: "Çünkü onlar ilimleriyle övünüyorlar. Fakat ilimleriyle amel etmiyorlar, zâhirle uğraşıyorlar. Batının edebleri ile meşgûl olmuyorlar. Bunun için Allahü teâlâ bunların gözlerini kör etti. Doğruyu göremez hâle getirdi. Duygularını ibâdetten aldı. Bundan dolayı yanlış yola bağlanıp kaldılar."

Bir zât Abdullah er-Râzî'ye bana bir duâ öğret de okuyayım deyince; ona şu duâyı okumasını söyledi: "Ey Allahım! Bize ma'rifetin hakîkatini ihsân et! Seninle aramızdaki hareketlerimizi, emirlerine göre düzeltmemizi sağla! Sana hüsn-i zanda bulunmamızı ve her iki âlemde bizi sana yaklaştıracak amelleri yapmamızı nasîb et!"

Abdullah er-Râzî buyurdu ki: "Ârif, ibâdet ve amelinde, kulun rızâ ve beğenmesini değil, yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünür."

"Ma'rifet, Allahü teâlâ ile kul arasındaki perdeyi kaldırır." "Hâlinden şikâyet ve gönül darlığı, ma'rifetin azlığından gelir." "Allahü teâlâ ile kul arasında perde olan şey dünyâdır." "Kullar arzularına, ancak Allahü teâlânın ihsaniyle kavuşabilirler."

"Kulların en aşağısı, namazını ve tesbihini kendi gözünde büyülten, yaptığı ibâdetler sebebiyle, Allahü teâlâ katında kıymeti olduğunu zanneden kimsedir. Eğer Allahü teâlânın ihsânı ve rahmeti olmasaydı, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) işlerinin bile ne kadar zor olduğu görülürdü. Nasıl böyle olmasın ki, Peygamberlerin en üstünü ve Allahü teâlâya en yakın olan Resûlullah (s.a.v.) bile, Allahü teâlânın rahmetinin kendisini örttüğünü buyurmuşlardır."

"Kulluğun en güzeli, Allahü teâlânın verdiği ni'metler karşısında, şükr etmeye âciz olduğunu bilmesidir."

"Dünyâdan yüz çeviren kimse, Allahü teâlânın emrettiği işlerle meşgûl olur." "Sabrın alâmeti, şikâyeti terk ve kendisine gelen belâları gizlemektir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 288

2) Risâle-i Kuşeyrî sh. 170

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 119

4) Nefehât-ül-üns sh. 271

ABDULLAH SEBZMÛNÎ (Abdullah bin Muhammed Buhârî)

Mâverâünnehr ulemâsından. Hadîs, târih ve Hanefî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi, Abdullah bin Muhammed bin Ya'kûb bin Hâris'dir. 258 (m. 872) yılında Buhârâ yakınlarında Sebzmûn köyünde doğdu. Bu yüzden Sebzmûnî, Buhârî ve Kelebâzî nisbet edildi. Dedelerinden birine nisbetle de Hârisî denildi. Üstâd lakabıyla tanındı. 340 (m. 952) yılında vefât etti. Üstâd Abdullah Sebzmûnî, küçük yaştan itibâren Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve O'nun rızâsına uygun yaşayabilmek için, bütün gayretiyle çalıştı. Hocaları arasında ilminden en çok istifâde ettiği âlim, Ebû Hafs-ı Sagîr diye meşhûr olan Ebû Abdullah bin Ebî Hafs-ı Kebîr'di. Ondan başka, Muhammed bin Fadl Belhî, Fadl bin Muhammed, Hüseyn bin Fadl Belhî,

Muhammed bin Yezîd Kelebâzî, Abdullah bin Vâsıl, Sehl bin Mütevekkil, Ali bin Hüseyn bin Cüneyd Râzî, Hâfız Mûsâ bin Hârûn ve daha birçok âlimin ilminden istifâde edip, hadîs-i şerîf dinledi. İlim tahsil etmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için Horasan, Irak ve Hicaz'a seyahatlerde bulundu. Fıkıh ilminde zamanının imâmı oldu. Allahü teâlânın dînine çok hizmet etti. Ömrünü O'nun yoluna harcadı. Çok çalıştı. Zamanına kadar dînî mes'elelerde yapılan bütün ictihâdları öğrendi. Verilen bütün fetvâları ezberledi. Hanefî mezhebinde "mes'elede müctehid" olduğu bildirildi. Muhaddis Şah Veliyullah-ı Dehlevî'ye göre, müntesib müctehid ile mezhebde müctehidlik arasında bulunan ehl-i vücûhtan oldu. Dehlevî hazretleri onun, Şems-ül-Eimme Halvânî, Ebû Ali Nesefî, Ebû Bekr Muhammed bin Fadl'la aynı tabakada olduğunu söyledi. Bu zâtların hepsi, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin müracaat kaynağı oldu.

İmâm-ı a'zam hazretlerinin üstün vasıflarını çok güzel bir şekilde anlatan Üstâd Abdullah'ın ilminden birçok kimseler istifâde etti. Bunlardan en meşhûru İbn-i Mende'dir. İlim meclisinde hazır bulunan dörtyüz kâtibin, onun söylediklerini yazdıkları meşhûrdur. Hanefî mezhebi âlimlerinin müracaat kaynağı olan pek kıymetli eserler yazdı. Bunlardan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) hayatını anlatan "Keşf-ül-âsâr-iş-şerîfe fî menâkıb-i Ebî Hanîfe" ve "Müsned-i Ebî Hanîfe" adlı hadîs kitabı, onun bilinen eserleridir.

---

1) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 289

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 357

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 854

4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 331

5) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 105

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 445

7) El-A'lâm cild-4, sh. 120

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 145

ABDURRAHÎM-İ ASTAHRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahîm-i Astahrî olup, künyesi Ebû Ömer'dir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak belli olmamakla beraber, hicrî dördüncü asrın ilk yarısında yaşadığı bilinmektedir, ilim öğrenmek için, Hicaz, Irak, Şam ve başka yerlere seyahatler yaptı. Ruveym bin Ahmed, Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî ve başka büyük zâtlarla görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Hâlini gizlerdi. Dâima neş'eli görünürdü. Ba'zan kıymetli elbiseler giyip, avlanmak için ormana giderdi. Av köpekleri ve güvercinleri vardı. Bir defasında, ava çıkmıştı. Bir kimse, gizlice kendisini ta'kib etti. Gördü ki, bir dağın arkasına varınca köpekleri saldı. Kendisi Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl oldu. Kendisini tâkib eden kimse diyor ki, "Zikre başladığı zaman, dağ, zikir sesi ile doldu. Ben anladım ki, o dağda bulunan taşlar, ağaçlar ve vahşî hayvanlar, onun zikrine iştirâk etmektedir."

Abdürrahîm-i Astahrî hazretleri dünyâya kıymet vermezdi. Dünyâ malı toplamazdı. Babasından kalan yirmibin akçenin, onbinini insanlara dağıttı. Kalan onbin akçeyi de bir torbaya koydu. Bir gece, evinin damına çıktı. Bu torbada bulunan akçeleri, avuç avuç etrâfa serpti. Kendisine de, ekmek ve bakla almak için çok az miktar bıraktı. Yerler hep akçe oldu. Öyle ki, sabah olunca herkes, o gece gökten akçe yağdı zannettiler. Abdürrahîm-i Astahrî (r.a.), kendisi için bir şey istemezdi. Evinde bir sığır derisi vardı. Onun üzerinde istirahat ederdi. Günlerce

yemek yemezdi. Bir zaman Abadan'a gitti. Ramazân ayı idi. Orada yirmibir gün kaldı. Halk kendisine iftar için ba'zı yemekler getirirlerdi. Sabah olunca, bu yemeklerin aynen durduğunu görürlerdi. Bu hâli gören Abadanlılar kendisini çok sevdiler. Abdürrahîm hazretleri, halkın bu muhabbetini görünce, meşhûr olmaktan korkup Abadan'dan çıktı. Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî'nin ziyâretine gitti. Sehl-i Tüsterî (r.a.), kendisi için hangi yemeği pişirmelerini arzu ettiğini sordu. "Ekşili yemek pişirsinler" dedi. Yemek pişirilip, iftarda getirildi. Bu sırada, kapıya bir fakîr gelip, Allah rızâsı için yiyecek bir şeyler istedi. Abdürrahîm (r.a.), yemeğin o fakîre verilmesini söyledi. Yemek, çömleği ile fakîre verildi. Onlar da su ile iftar ettiler. İkinci ve üçüncü gün de aynen böyle oldu. Sonra, oradan ayrılıp giderken bir kimse gördü. Suyun kenarına oturup, elinde bulunan ekmeği suya banarak yiyordu. O kimse, Abdürrahîm'i (r.a.) da'vet etti. Beraberce ekmeği suya batırıp yediler.

Ruveym bin Ahmed (r.a.) diyor ki, "Likam dağında çok velîlerle sohbet ettik. Abdürrahîm'den daha sabırlı kimse görmedim."

---

1) Nefehât-ül-üns terc. sh. 284

ABDURRAHMÂN BİN AHMED ES-SADAFÎ

Mısırlı hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Ahmed bin Yûnus bin Abdüla'lâ bin Mûsâ bin Meysere bin Hafs bin Hibbân es-Sadafi'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd olup, Mısır'da yetişen âlimlerden olduğu için "Mısrî" diye de bilinmektedir. Mısır'a yerleşen Sadaf bin Sehl'in kabilesine mensûb olduğu için "Sadafî" denilmektedir. 281 (m. 894) senesinde Mısır'da doğdu. Hadîs ve târih ilimlerinde büyük bir âlimdir. Mısır için yazdığı iki târih kitabı meşhûrdur. Mısır'dan başka bir yere ayrılmadı. Fakat birçok kimse gelip ondan ilim aldı. 347 (m. 958) senesinin Cemâziyel-âhır ayında vefât etti.

O, önce babasından ilim tahsil etti. Sonra Ahmed bin Hammâd-ı Zü'be, Ali bin Sa'îd er-Râzî, Abdülmelik bin Yahyâ bin Bükeyr, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî ve daha birçok âlimden ilim aldı. Kendisinden de, Ebû Abdullah bin Münde, Ebû Muhammed bin Mühlâs, Abdülvâhid bin Muhammed el-Belhî ve dana pekçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Abdurrahmân-ı Sadafi'nin Mısır hakkında yazdığı iki târih kitabı vardır. Bunlardan birisi büyük olup, sadece Mısırlılar hakkında geniş bilgi verilmektedir. Bu eserinde Mısır'da yaşayan insanların çeşitli durumlarından ve tarihçesinden bahsetmektedir. Diğer târih eseri küçük olup, burada Mısır'da meydana gelen garip olaylar anlatılmaktadır, iki eserini de ihtisar ederek (kısaltarak) yazanlar oldu. Ebû Kâsım Yahyâ bin Ali el-Hadramî, her iki eseri için zeyl hazırladı, eksik kalan kısımları tamamladı.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 123

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 898

4) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 267

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED EL-BAĞDÂDÎ

Hadîs ilminde meşhûr âlimlerden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdullah bin Mihrân el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebû Müslim'dir, ibâdeti ve zühdü (haramlardan ve şüphelilerden

sakınması) çok olan bir âlimdir. Dünyalık olan şeylere hiç düşkünlüğü yoktu. İnsanların arasına karışmazdı. İlim öğrenmek için Bağdâd'dan ayrılıp Horasan'a, Mâverâünnehr'e, Şam'a ve Arabistan'a seyahatler yaptı. Ömrünün sonuna doğru Hicaz'a gidip Mekke'ye yerleşti. Mescid-i haramın yakınında oturur, vakitlerinin çoğunu ibâdetle geçirirdi. 374 veya 375 (m. 985) senesinin Zilka'de ayı ortasında vefât etti. Evliyânın büyüklerinden Fudayl bin Iyâd'ın kabrine yakın "Bathâ" denilen yere defn edildi.

Büyük bir âlim olan Abdurrahmân bin Muhammed; Bağdâd'da iken Muhammed bin Muhammed el-Bâgendî'den, Ebû Kâsım el-Begâvî'den, Ebû Ömer Ubeydullah bin Osman'dan, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd'dan, Ebû Ya'lâ Muhammed bin Züheyr'den ve Irak'ta bulunan diğer âlimlerden ilim aldı. Sonra Şam'a gitti. Orada İmâm-ı Begâvî'den ve İbn-i Ebî Arûbe el-Harrânî'den ve başkalarından, ilimde pekçok mes'eleyi öğrenip hadîs-i şerîf aldı ve Irak'a döndü. Bilâhare oradan çıkıp Horasan'a, Mâverâünnehr illerinden Buhârâ ve Semerkand'a gitti. 30 seneye yakın buralarda kaldı. Oradaki hadîs âlimlerinden çok istifâde etti. Onlardan hadîs-i şerîf yazıp, bunların hadîs-i şerîflerini topladı. "Müsned" adındaki eseri meşhûrdur.

Hadîs ilminde rivâyetleri çok sağlam olup, hâfızdı. Ya'nî, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberlemişti. Takvâ, vera' ve zühdü çoktu. Dînine çok bağlıydı. Kimseden birşey kabûl etmezdi. İnsanların içine fazla çıkmazdı. Hicaz'a gittikten sonra, Mescid-i haramın yanına yerleşip, ölünceye kadar devamlı ibâdetle meşgûl oldu.

Hadîs âlimlerinden İbn-i Ebî'l-Fevâris diyor ki: "Ebû Müslim bin Mihrân çok eser yazdı. Müsned'i meşhûrdur. Hadîs ilminde sika bir âlimdi. Zühd ve vera'ı çoktu. Onun gibisini görmedim."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 229

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 969

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 185

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 85

ABDUSSAMED VÂ'İZ-İ SÛFÎ

Hadîs, tasavvuf ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup, asıl ismi, Abdussamed bin Ömer bin Muhammed bin İshâk'dır. Dîneverî nisbet edildi. Sûfî ve Vâ'iz lakabları verildi. Bağdâd'da oturur, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerle (iyiliği emredip, kötülükten sakındırmakla) meşgûl olurdu. 397 (m. 1006) yılında vefât etti.

Ebü'l-Kâsım Dîneverî diye de tanınan Abdussamed Vâ'iz-i Sûfî, birçok âlimden ilim tahsil etti. Hocalarından Ahmed bin Selmân Necâd'dan hadîs ilmini, Ebû Sa'îd İstahrî'den fıkıh ilmini öğrendi. Kendisinden sonra gelen âlimler, hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu söylediler. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri duymak için, çok uzaklardan gelip va'z ettiği mescidi dolduran insanlar, onun iki rek'at namaz kılmadan söz söylediğini duymazlardı. Devamlı emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerle uğraşır, insanlara doğruyu göstermeğe gayret ederdi. Dünyâya ehemmiyet vermezdi. Çok cömert olup, bir başkasının ihtiyâcı varken, kendi ihtiyâcını görmezdi.

Va'zlarına ve derslerine akın akın gelen insanlar, onun dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşturan feyzinden istifâde etmişler, ba'zıları talebe olmakla şereflenmişlerdir. Bunlardan en meşhûr iki talebesi, Kâdı Ebû Abdullah Saymeri ve Abdülazîz Ezcî'dir.

Ali bin Muhammed bin Hasen Mâlikî anlatır: Birgün biri Abdussamed'in mescidine geldi. Elinde tuttuğu, içinde yüz altın bulunan keseyi ona vermek istedi. Kabûl etmeyince, adam parayı yere bırakıp gitti. O da mesciddeki ihtiyâç sahiplerine dağıttı. Para bittikten sonra, oğlu gelip para istedi. Abdussamed hazretleri de "Git! Bakkâldan veresiye al" buyurdu.

Abdussamed Sûfî'nin Enes bin Mâlik'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Muhakkak yahudiler, selâm ve emniyet husûsunda size hased ederler"** buyurdu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 329

2) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 43

ABDÜLAZÎZ BİN ABDULLAH ED-DÂREKÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Abdullah bin Muhammed bin Abdülazîz ed-Dârekî'dir. Babası Abdullah, İsfehân'da zamanın hadîs âlimlerindendi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup, İsfehân'ın Dârek köyünden olduğu için, Dârekî nisbetiyle meşhûr oldu. Doğum yeri olan Dârek'ten İsfehân'a gelip orada uzun seneler kaldı. İsfehân'da bulunan-âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Sonra Bağdâd'a gelip yerleşti. Orada fetvâ vermeye başladı. Vefâtına kadar Bağdâd'da kaldı. 375 (m. 985) senesi Şevval ayının 13'ünde Cum'a gecesi vefât etti. Vefâtında 89 yaşındaydı. Cum'a günü Şûniziyye'de defn edildi.

Ebû Kâsım ed-Dârekî, yaşadığı devirde Şafiî âlimlerinin imâmı, en büyüğü idi. Bağdâd'da, Da'lec bin Ahmed Bedreb İbni Halefin mescidinin dörtte birinde ders okuturdu. Şehrin en büyük câmisinde, fetvâ sormak ve danışmak için ona gelenler büyük bir halka meydana getirirlerdi. Çok kimse onun ilminden faydalandı. Tâhir bin Abdullah Taberî diyor ki, "Dârekî'den daha fakîh olan hiç kimseyi görmedim." Îsâ bin Ahmed bin Osman el-Hemedânî de dedi ki: "Abdülazîz bin Abdullah-ı Dârekî'den fetvâ sorulmak üzere bir mes'ele getirildiğinde, uzun zaman düşünür ve orada fetvâ verirdi. Muhammed bin Ebü'l-Fevâris de: "Abdülazîz bin Abdullah hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi idi" dedi. O hadîs ilmini anne tarafından dedesi Hasen bin Muhammed ed-Dârekî'den aldı. Diğer ilimleri, Şeyh Ebû İshâk-ı Mervezî'den öğrendi. O, Ebû Hâmid-i Esferâyânî'nin ilim aldığı hocalarından birisi idi. Ondan da Bağdâd'da birçok âlim ilim öğrendi. Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlar, (Lâ ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah) deyinceye ve bizim kabûl ettiklerimizi beğen inceye ve kestiklerimizi yiyinceye ve namazlarımızı kılıncaya kadar onlarla harp etmeye emrolundum. Böyle yaparlarsa, onların kanlarına ve mallarına haksız yere dokunmak bize haram kılındı. Artık onların hesabı, Allahü teâlâya âittir."**

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-10, sh. 463

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 330

3) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 304

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 85

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 188

6) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-2, sh. 263

ABDÜLAZÎZ BİN CA'FER EL-HALLÂL

Hanbelî mezhebindeki tefsîr, hadîs, fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Ca'fer bin Ahmed bin Ziyâd bin Ma'rûf el-Begâvî olup, künyesi, Ebû Bekr'dir. 275 (m. 898)'de Bağdâd'da doğmuştur. Ebû Bekr Hallâl'in talebesi olup, onun lakabıyla anılmıştır. Hanbelî mezhebindeki büyük âlimlerden olup, 363 (m. 974) Şevval ayının yirmiüçüncü günü vefât etti ve aynı gün Cum'a namazından sonra defn edildi.

Abdülazîz bin Ca'fer; Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Mûsâ bin Hârûn, Muhammed bin Fadl el-Vâsıti, Sa'îd bin Aceb el-Enbârî, Ebû Halîfe Fadl bin Habbâb, Ali bin Taygûr, Ca'fer el-Feryâbî, Ahmed bin Muhammed Ca'd, İbrâhîm bin Muhammed bin Heysem, Kâsım bin Zekeriyyâ el-Mutrız, Hüseyn bin Abdullah, Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Abdullah bin Ahmed, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş, rivâyetlerde bulunmuştur.

Ahmed bin Ali bin Osman bin Cüneyd, Bişr bin Abdullah el-Fâtinî, Ebû İshâk bin Sakılâ, Ebû Abdullah bin Batta, Ebü'l-Hasen et-Temîmî, Ebû Hafs el-Akberi, Ebû Hafs el-Bermekî, Ebû Abdullah bin Hâmid ve pek çok âlim de Abdülazîz bin Ca'fer'den rivâyetlerde bulunmuşlardır. Kuvvetli bir zekâya sahip olan Abdülazîz Hallâl; çok güç, anlaşılması zor olan mes'eleleri hemen anlardı. Hadîs âlimleri, onun sika (sağlam, güvenilir) bir râvi olduğunu bildirmişlerdir. O, son derece ibâdete düşkün, Allahü teâlânın emirlerine uyan, dünyâya kıymet vermiyen, haram ve şüpheli olan şeyleri terk etmekle beraber, mübahların çoğunu da terk etmiş, ârif, âlim ve müttekî bir zât idi. Hanbelî mezhebinin büyük âlimlerinden olup, Hanbelî mezhebindeki fıkhî beyânları pek çoktur. Bununla beraber, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdına hizmetleri de büyük olmuştur. Zamanının sultanı ve devlet adamları yanında da büyük bir kıymeti vardı. Eshâb-ı kiramın fazîlet ve üstünlükleri sırasında Hazreti Ali'nin, Hazreti Ebû Bekr, Ömer ve Osman'dan (r.anhüm ecmâin) daha üstün olduğunu söyleyenlere karşı buyurdu ki: İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'den işittim. Ona Eshâb-ı kiramın fazîlet derecelerinden sorulduğu zaman buyurdu ki: "Kim Hazreti Ali'nin, Hazreti Ebû Bekr'den üstün olduğuna inanırsa, muhakkak ki Resûlullaha (s.a.v.) ta'n etmiş (kusur bulmuş) olur. Kim onun Hazreti Ömer'den üstün olduğuna'inanırsa, Resûlullaha (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekr'e ta'n etmiş olur. Kim de Hazreti Ali'nin, Hazreti Osman'dan üstün olduğuna inanırsa, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Şûra ehli, Muhacirler ve Ensâr'a (r.anhüm ecmâîn) ta'n etmiş olur."

Kendisine îmândaki istisnadan (ya'nî inşâallah müslümanım demekten) soruldu. Cevâbında "Evet olabilir. Fakat bu, şek ve şübhe üzere olmayacak. Bu, amelim iyi olmayabilir korkusundan dolayı, ihtiyâten olur" buyurdu.

Buyurdu ki:

"Başkasından gasbedilmiş (zorla alınmış) elbise ile kılınan namaz bâtıldır." "Kadın, erkeğin yanında cemâatle namaza durduğu zaman; sağında, solunda ve arkasında olanların namazı bozulur."

"Nafile namazda da su içmek, namazı bozar."

Ehl-i sünnet olmıyan kimselerle konuşur, onlara doğruyu anlatırdı. Çok zekî ve büyük âlim olduğundan, onların delîllerinin hepsini çürütür, söyleyecek birşey bulamazlardı.

Ebû Bekr, Ahmed bin İshâk el-Hicrî, Ebû Fadl bin Temîmî bildiriyorlar ki: "Bir ihtiyâr zât, bir hadîs-i şerîfin tafsilâtını öğrenmek için dolaşıyordu. Onun mes'elesi de Peygamberimizin (s.a.v.) **"Kıyâmet günü yetmişbin kimse hesâbsız Cennete girecektir"** hadîs-i şerîfinde, acaba daha ziyâdelik var mı, daha fazla kimse hesapsız Cennete girecek mi? idi. Bu ihtiyâr, Ebû

Fadl'a: "Şu şu beldeleri dolaştım. Bu hadîs-i şerîfte bildirilen (70 000) üzerine bir fazlalık, bir ziyâdelik bulamadım. Her kime sorsam, böyle işittik diyorlardı. Böyle sora sora Basra'ya geldim. Orada da sordum. Yine bilen olmadı. Birgün, çok yorgun olduğum hâlde uyuya kalmışım. Rü'yâmda Peygamberimizi (s.a.v.) gördüm. Hemen mübârek ayaklarını öptüm. Peygamberimiz bana **"Ey filân kimse. Benden işittiğin bu haber için çok yoruldun."** "Evet yâ Resûlallah" dedim. Peygamberimiz **"Bağdâd'a Câmi-i halîfeye git. Alnı açık, yüksek sesli bir zât görürsün. Ona bu mes'eleyi sor, o sana cevap verir"** buyurdu. Ayaklarım beni taşıyamıyacak kadar yorgun olduğu hâlde, Bağdâd'a gittim. Kendi kendime "Bu zâtı kimseye sormayacağım" dedim. Câmi-i halîfeye girinceye kadar Peygamberimizin tarif ettiği zâtı arıyordum. Cum'a günüydü, câmiye girdim. Onun sesini işittiğim zaman, aynen Peygamberimizin (s.a.v.) vasıflandırdığı şekildeydi, önünde durdum. Bu zât Ebû Bekr Abdülazîz bin Hallâl idi. Kendisine "Ey üstâd, sana sorulacak bir mes'elem var" dedim. Abdülazîz "İhtiyâra yer açınız" dedi. Önüne vardım, bana "Otur" dedi. Ben de oturdum. Sonra bana yavaşça "Sen Resûlullahın (s.a.v.) gönderdiği zât değil misin?" diye sorunca heyecandan titremeye başladım. Ona "Evet" deyip sustum. Sonra bana "Ey ihtiyâr sorunu sor" dedi. Ben de o hadîs-i şerîfi sordum. Bunun üzerine "Sen sorduğun (hesapsız Cennete gireceklerden) birisiyle beraber bulunuyorsun" cevâbını verdi.

Ebû Bekr Abdülazîz Hallâl son hastalığında buyurdu ki: "Ben Cum'a gününe kadar aranızdayım." Bunun üzerine "Allahü teâlâ sana afiyet versin" dediler. Bu sözü söyleyenlere: "Ebû Bekr Mervezî'nin şöyle dediğini işittim: Ahmed bin Hanbel yetmişsekiz sene yaşadı ve Cum'a günü vefât etti. Cum'a namazından sonra defn edildi. Ebû Bekr Hallâl da yetmişsekiz sene yaşadı. Cum'a günü vefât etti ve Cum'a namazından sonra defnolundu. Bu, onun kerâmetlerinden birisidir. Cenâzesinde hiç görülmemiş bir cemâat bulundu.

Vefât ettiği zaman, defn edileceği yer hakkında yakınları arasında ihtilâf çıktı. Ba'zıları vefât ettiği yere, ba'zıları ise başka bir yere defn edilmesini istediler. Bu husûstaki münâkaşa çoğaldı. Bu münâkaşa, kılıçlarını sıyırıp vuruşma safhasına kadar geldi. Ba'zı âlimler bunlara "Sizler sultânın hareminde mi dövüşüyorsunuz?" dediler. Bu söz üzerine onlar, seçilen hakemin emrettiği şeyi yapacaklarını bildirdiler. İki cemâatin da arzularının hilâfına uzak ıssız bir yere defnolundu.

Onun kabri geceleri nûr ile dolup, bu nûrun, kabrinden semâya doğru yükseldiği herkes tarafından görülürdü.

Abdülazîz Hallâl bir zaman çok sıkıntıya düştü. Bir küçük kâğıt alıp "Rahmân ve Rahim olan Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum, Filân oğlu filân muhtaçtır" diye yazdı. O yazılı kâğıdı alıp, halifenin kapısına geldi. Mektûbu elinden bıraktı. O sırada esen rüzgâr mektûbu aldı götürdü. O da evine döndü. Az bir zaman geçti ki kapı çalındı. Kapıyı açınca, tanımadığı bir ihtiyârla karşılaştı. İhtiyâr ona ağır bir kâğıt tomar verdi. Onu alıp içeri girdi. Kâğıtların içinde, beşyüz dirhem olduğunu gördü. İçerisinde de yazılmış bir pusula vardı. Pusulada ise "Ey bu mektûbun sahibi! Bundan sonra birşey isteyeceğiniz zaman daha dikkatli olunuz" yazılı olduğunu gördü.

Abdülazîz bin Ca'fer, Nu'mân bin Naîm, Sırrî bin Âsım, Muhammed bin Mus'ab, Abdurrahmân bin Amr, Abde bin Ebî Lübâbe'den, o da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.) "Kadere îmân; hüzün ve kederi giderir" buyurdu. Yine rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) **"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretendir"** buyurdular.

Yazmış olduğu kitaplardan ba'zıları şunlardır: el-Muknî, yüz cüzlük bir kitaptır. Eş-Şâfiî, seksen cüzdür. Muhtasar-ı Sünne, Tefsîr-ül-Kur'ân gibi kitapları da vardır.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 119

2) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 459

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 45

4) El-A'lâm cild-4, sh. 15

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 244

ABDÜLMUN'İM BİN GALBÛN

Kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü't-Tayyib olup ismi, Abdülmun'im bin Ubeydullah bin Galbûn bin Mübârek'dir. 309 (m. 921) yılında Haleb şehrinde doğmuştur. Tahsil için Şam'a gitmiş, orada ba'zı âlimlerden ilim öğrendikten sonra, hayatının sonuna kadar, vatan edindiği Mısır'da yaşamıştır. Birçok eserler yazmış olan Abdülmun'im bin Galbûn, 389 (m. 999) yılında Mısır'da vefât etmiştir.

Abdülmun'im bin Galbûn, başta Nadr bin Yûsuf er-Râzî olmak üzere, Ebû Muhammed Ubeydullah bin Hüseyn el-Antâkî es-Sâbûnî, Ebû Eyyûb Süleymân bin Muhammed bin İdrîs, Ebü'l-Hars Ahmed bin Muhammed, Ebû Muhammed Abdullah bin Sa'd bin Bahr el-Kâdı, Adiyy bin Ahmed bin Abdülbâkî, Ebû Abdullah bin Halveyh, Ebû Bekr Muhammed bin Nadr bin Hârûn es-Sâmure'den ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Es-Seâlibî, hâl tercümesini zikrettiği Abdülmun'im bin Galbûn hakkında şöyle demektedir "O, dindar ve fazîlet sahibi idi. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini, ince ma'nâlarını, irabını ve diğer edebî ilimleri çok iyi bilirdi."

Abdülmun'im bin Galbûn'dan ise, Ebû Muhammed Abdullah bin Ca'fer el-Cenâbînî et-Taberî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Sa'îd es-Sâhî, Ebû Bekr Muhammed bin Ca'fer bin Ali Mimâsî, Ebû Tâlib Ahmed bin Abdüssemi', Ebû Sâlih Muhammed bin Ebû Adiyy es-Semerkandî, Ebü'l-Ferec Ubeydullah bin Ahmed bin Saht, Ebû Ca'fer Muhammed bin Ahmed bin Muhammed el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ahmed bin İbrâhîm bin Kâmil es-Sûdî ve Ebû Muhammed Hasen bin İsmail ed-Dârâb ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Abdülmun'im bin Galbûn'un kırâat ilmine dâir İrşâd-ül-mübtedî ve Tezkiret-ül-müntehî adlı iki eseriyle, Derhat-ül-beria ve Hadîkat-ül-belâga adlı diğer sahalara âit iki eseri vardır.

Abdülmun'im'in şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyeti vardır: Resûlullah (s.a.v.) **"Kur'ân ile amel ediniz, onun helâlini helâl, haramını haram biliniz. Ondan hiçbirşey inkâr etmeyiniz"** buyurdu.

---

1) Târîh-i Dımeşk cild-6, v-464 a-b

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî), varak 267-a

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 277

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 131

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 280

6) Keşf-üz-zünan sh. 66, 644-645, 1737, 1738

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 629

ABDÜLVÂHİD BİN HÜSEYN EBÜ'L-KÂSIM SAYMERÎ

Şafiî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi Abdülvâhid bin Hüseyn bin Muhammed es-Saymerî, eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım Saymerî diye meşhûr olmuştur. Saymer, Basra'daki nehirlerden birinin ismidir. Aslen Basralı olup, doğum târihi bilinmemektedir. Basra'da oturmuş ve 387 (m. 996)'da yine orada vefât etmiştir.

Kâdı Ebû Hâmid el-Mervezî'nin meclisinde bulundu ve onun talebesi Ebû Feyyaz el-Basrî'nin huzûrlarında yetişip, fıkıh âlimi oldu. Şafiî mezhebinde geniş bir ilme sahip olduğundan, bütün her yerden insanlar onun yanına ders almaya gelirlerdi. Kâdı'l-kudât (Baş kadı, şeyh-ül-islâm) Mâverdî (Ali bin Muhammed (r.a.) 364 (m. 974)'de Basra'da doğmuş, 450 (m. 1058)'de Bağdâd'da vefât etmiştir. (Hâvî fıkıh kitabı çok kıymetlidir) onun talebelerinin ileri gelenlerinden biriydi.

Pek çok kıymetli kitap yazmış olan Ebü'l-Kâsım Saymerî'nin yazdığı kitaplardan ba'zıları şunlardır: el-İzâh fi'l-mezheb, yedi cilddir. El-Kâfiye, Kitâbün fi'l-kıyâs ve'l-i'lel edeb-il müftî ve'l-müstefti ve kitâbün fi'ş-şurût.

Kitaplarının birinde, mürtedlerin katli kısmında, Fbü'l-Kâsım Saymerî buyuruyor ki; "Kim Peygamberimizin (s.a.v.) Eshâbına söverse, dinden çıkar. Bu kimsenin hâli Resûlullaha (s.a.v.) sövmek gibidir."

Buyurdu ki: "Yedi yaşındaki küçük çocukların avret yerleri, ön ve arka, kaba avret yerleridir. Dokuz yaşından sonra bu kısımlardan fazlası da avret yeri olur. On yaşından sonra ise, baliğ olanların (büyük insanların) avret yerleri gibidir. Çünkü onun baliğ olması mümkündür."

Şerh-i Kifâye kitabında buyuruyor ki: "Bir kimse, zenginler için yapılmış vakıftan, herhangi bir şey alabilmesi için zengin olduğunu iddia ederse, sözüne itibâr olunmaz. Ondan zenginliğini isbât edecek delîller istenir. Fakat, fakîrler için yapılmış bir vakıftan istifâde etmek için, bir kimse fakîr olduğunu iddia ederse, onun bu sözü her hangi bir delîlle isbât etmesine lüzum kalmaksızın kabûl olunur."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 339

2) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 265

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 207

AHMED BİN ABDURRAHMÂN EBÛ AMR İŞBİLÎ

Mâlikî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden ve mutasavvıf, ismi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Abdülkâhır el-Abesî el-İşbilî olup, künyesi Ebû Amr'dır. 293 (m. 906)'da İşbiliyye'de doğmuştur. (İşbiliyye, Endülüs'te bir şehirdir. Bugünkü İspanya'nın Sevilla şehridir.) 319 senelerinde Mısır taraflarına gitmiş ve 333'de tekrar geri dönmüştür. 399 (m. 1009)'da Endülüs'de (İspanya) vefât etti.

Ebû Amr İşbilî; Kurtuba'da Muhammed bin Lübâbe, Ahmed bin Hâlid, Eslem bin Abdülazîz, Ahmed bin Bakî ve başkalarından, Bîre'de ise, Muhammed bin Kaydes ve Ahmed bin Mensûr'dan hadîs öğrenmiş ve ilim almıştır. Mısır'a yolculuğu daha sonra olmuştur.

Ebû Amr İşbilî'den de Ebû Ca'fer el-Akîlî, İbn-i A'râbî, Ebû Ca'fer Tahâvî ve başka âlimler ilim öğrenmiş ve rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Dünyaya ehemmiyet vermeyen, haramlardan sakınan, güzel huylu ve tasavvuf ehlinden bir zât idi. İbn-i Zübeyr onun için "Ebû Amr İşbilî, hayırlı kimselerden olup, fazîletli ve haramlardan uzaklaşan, Allahü teâlânın emirlerine sarılan bir kimse idi" demiştir.

Fıkıh ilmine âit yazdığı kitap el-İktisâd'dır. Tasavvufa dâir yazdığı eser ise el-İstibsâr olup, ilim aldığı ve ders okuduğu zâtların hayatlarını yazdığı kitap ise Bernamec'dir.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 43

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 266

3) El-A'lâm cild-1, sh. 146

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 69, 111

AHMED BİN ALİ (Ebû Bekr Hemedânî)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Lal olup, künyesi, Ebû Bekr Hemedânî'dir. Aslen Hemedanlı olan Ebû Bekr Hemedânî, Hemedan'da 308 (m. 920) târihinde doğdu.

İlim tahsili için çok yerleri dolaştı. Bağdâd'da bulundu. Şafiî fıkhı ve hadîs ilimlerinde büyük âlim oldu. Hemedan'da kadılık yaptı. 400 yılına varmadan vefât etmesi için duâ ederdi. Duâsı kabûl oldu ve 398 (m. 1007) yılı Rebî-ül-âhir'in onaltıncı günü vefât etti. (392 veya 399'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.)

Ebû Bekr Hemedânî, babasından, sonra Ebû Abdullah Ahmed bin Muhammed bin Evs el-Mukrîî, Hafs bin Ömer el-Hâfız, Abdurrahmân bin Hamdân el-Cellâb, İsmail bin Muhammed es-Saffâr, Muhammed bin Amr, Ali bin Muhammed el-Mısrî, Ahmed bin Süleymân el-Abadânî, Ali bin İbrâhîm el-Kattân, Ebû Amr bin es-Semmâk, Ca'fer el-Hâlidî, Abdülbâki bin Kânî', Ebû Sa'îd bin el-A'râbî ve pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş, ilim almıştır.

Ca'fer bin Muhammed el-Ebherî, Humeyd bin el-Me'mûn, Ebû Mes'ûd Ahmed bin Muhammed el-Becelî er-Râzî, kız kardeşinin oğlu Ebû Sa'd el-Bast, Ebû Bekr el-Berkânî ve pek çok âlim de Ebû Bekr Hemedânî'den ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hadîs öğrenmek için uzun yolculuklar yapan Ebû Bekr Hemedânî, Bağdâd'a çok gelip gitmiş, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuş ve ilim okutmuştur. Meşhûr âlim Dâre Kutnî Bağdâd'da onun meclisinde bulunmuş, ilim ve hadîs-i şerîf almıştır. Ebû Bekr Hemedânî fıkh ve hadîs ilminde imâm, pek çok hadîs-i şerîfi ezbere bilen sika (sağlam, güvenilir) bir zât idi.

Hemedan'da uzun zaman kadılık yapan Ebû Bekr Hemedânî, Şafiî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden idi. Sibeveyh onun için: "Ebû Bekr Hemedânî sika, zamanının bir tanesi, bulunduğu yerin (Hemedan) müftîsi, hadîs ilminde büyük âlim olup, ilm-i hadîse âit çeşitli kitaplar yazdı. Ayrıca fıkıh ilminde de meşhûr idi. Ben onun "Sünen ve Mu'cem-üs-Sahâbe kitaplarını gördüm. Mu' cem-üs-Sahâbe kitabından daha güzel Eshâb-ı kiramı (r.anhüm) anlatan bir kitap görmedim."

Şeyh Ebû İshâk, Ebû Bekr Hemedânî'nin fıkıh ilmini Ebû İshâk ve Ebû Ali bin Ebî Hüreyre'den öğrendiğini haber vermiştir. Hemedan fakîhleri de, Ebû Bekr Hemedânî'den Şafiî

fıkhını öğrenmişlerdir. Ebû Bekr Hemedânî, gayet zâhidâne bir hayat yaşamış olup, şüpheli şeylerden sakınan ve çok ibâdet eden bir zât idi.

Dâre Kutnî'nin Bağdâd'da kendisinden (Ebû Bekr Hemedânî) yazarak, rivâyetleri içerisine aldığı Hafs bin Amr ve başka âlimler de yine Ebû Bekr Hemedânî'den şu hadîs-i şerîfi rivâyet ettiler.

"Şu'be, Abdülmelik bin Umeyr, Ca'fer İbni Sümerre'den haber verdiler. Ca'fer İbni Sümerre (r.a.) buyurdu: Câbiye'de Hazreti Ömer, irâd ettiği hutbesinde buyurdu ki: "Birgün aramızda, Peygamberimiz (s.a.v.) benim kalktığım gibi ayağa kalktı ve: "Eshâbıma ikram ediniz. Sonra onları tâkib edenlere (Tabiîn), sonra onları tâkib edenlere (Tebe-i tabiîne) ikram ediniz. Sonra bir kimse kendisinden şâhidlik ve yemîn etmesi istenilmediği hâlde, (yalan yere) şahitlik ve yemîn eder hâle gelinceye kadar yalan yayılır. Kim Cennetin ortasında bulunmağı isterse; cemaate sarılsın. Çünkü şeytan, yalnız olan kimselerle beraber bulunur ve o iki kişiden daha uzaktır. Dikkat ediniz! Haber veriyorum. Bir kimse bir kadınla halvet etmesin (kapalı bir yerde, yabancı kadınla beraber bulunmasın.) Eğer bulunursa, muhakkak ki üçüncüleri şeytandır. Dikkat ediniz haber veriyorum; kim günah işlediği zaman üzülür, iyilik (sevâb), işlediği zaman sevinirse, o kimse mü'mindir" buyurdu."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 19

2) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 318

AHMED BİN ALİ EL-MÛSULÎ

Musul'da yetişen hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ya'la olup, adı, Ahmed bin Ali bin Müsennâ bin Yahyâ bin Hilâl et-Temîmî'dir. Künyesi ile meşhûr olmuştur. Musul'da Temîm kabilesine mensûb olduğu için "Temîmî" ve "Mûsulî" denilmektedir. 210 (m. 825) senesi Şevval ayının üçüncü günü Musul'da doğdu. Çok sayıda âlimden ilim tahsil eden Ahmed bin Ali, zamanının değerli âlimlerinden idi. Onbeş yaşında iken Bağdâd'a gitti. Orada Ahmed bin Hatim'den hadîs-i şerîf dinledi. Uzun bir hayat yaşıyan Ebû Ya'lâ'nın yanına, birçok insanlar gelip ilim öğrenirlerdi. 307 (m. 919) yılında Musul'da vefât ettiğinden, Musul halkı ve çarşı esnafı, dükkânlarını kapatarak cenâzesinde hazır bulundu.

Ebû Ya'lâ hadîs ilminde büyük ve meşhûr bir âlimdir. Hadîs-i şerîf hafızı idi, ya'nî yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleriyle ve râvileriyle birlikte ezberlemişti.

Ebû Ya'lâ Mûsulî; Ali bin Ca'z, Yahyâ bin Maîn, Muhammed bin Minhal ed-Darîr, Gassân bin Rebî, Şeybân bin Ferrûh, Yahyâ el-Hammânî, Ahmed bin Hatim ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Kendisinden ise, Ebû Hatim bin Hibbân, Ebû Ali en-Nişâbûrî, Hamza bin Muhammed el-Kinânî, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Bekr bin el-Mukrî, Ebû Amr bin Hamdân, Nasr bin Ahmed el-Mürcî ve daha birçok âlim ders almış ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Hadîs âlimi olan Ebû Ya'la, bu ilimde sika (güvenilir), sağlam bir râvidir. Onun ilimdeki üstünlüğünü, birçok âlim bildirmektedir. Bunlardan, Yezîd bin Muhammed el-Ezdî: "Ebû Ya'la, sıdk (doğruluk), emânet sahibi olup, yumuşak huylu ve dînine çok bağlı kimselerden idi. İbn-i Hibbân: "O, sika ve sağlamdır, ilim sahibi bir râvidir. Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin ba'zılarından, onunla Peygamberimiz arasında üç râvi bulunmaktadır" demişlerdir. Sem'ânî de şöyle anlatıyor: "İsmail bin Muhammed bin Fadl'den işittim. Diyordu ki: "Bütün müsnedleri okudum. Müsned-i Adenî,

Müsned-i İbn-i Munî gibi. İbn-i Münî'ninkisi, nehirler gibidir. Ebû Ya'lâ'nın Müsned'i ise, bütün nehirlerin kendisinde toplandığı deniz gibidir."

Büyük hadîs âlimi Hâkim de, onun hakkında diyor ki: "Ben, hafız Ebû Ali'nin Ebû Yalâ'yı, onun sağlamlığını ve hadîs-i şerîfleri ezberlemesini çok beğendiğini görüyordum. Hattâ öyle idi ki, onun hadîs-i şeriflerden bilmedikleri çok azdı. Ebû Ya'lâ, sika ve sağlam bir râvi idi."

Hâfız Ebû Ali de diyor ki: "Ebû Ya'lâ, Bişr bin Velîd'in yanında iken Ebû Yûsuf'un kitaplarından başkası ile de meşgûl olsaydı, Basra'da yetişen Süleymân bin Harb'in ve Ebû Velîd-i Teyâlisî'nin derecesine ulaşırdı."

Ebû Amr-ı Hîrî de: "Ebû Ya'lâ, sırf Allah rızâsı için hadîs-i şerîf rivâyet eder, öğretirdi. Karşılık olarak hiçbirşey beklemezdi" dedi.

Onun rivâyetlerinden biri şöyledir: Eshâb-ı kiramdan Abdurrahmân bin Avf şöyle bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.), müşriklerle yapacağı bir harbe çıkacağı zaman, Hazreti Osman, ordunun ihtiyâcını karşılamak üzere 700 kab dolusu altın vermişti. Ebû Ya'la Müsned'inde diyor ki: "Ebû Sa'îd-i Hudrî buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.), namazdan selâm verince, üç defa Sübhâne rabbike âyet-i kerîmesini okurdu." Ebû Ya'lâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Nikâh benim sünnetimdir. Fıtratımı sevenler, sünnetimi yerine getirsinler."**

"Her kim yeni doğan çocuğunun sağ kulağına ezan ve sol kulağına da ikâmet okursa, Ümmü Sibyan denilen havale hastalığından korunmuş olur."

"Îmânlarının selâmeti uğruna, dünyalıktan kayıplarına aldırış etmedikleri sürece; tevhîd, Allahü teâlânın gazâbını onlardan uzaklaştırır. Bunu yaptıkları, ya'nî dünyalıktan olan kayıplarına üzüldükleri ve "Lâ ilahe illallah" dedikleri zaman Allahü teâlâ, yalan söylüyorsunuz, bu sözünüzde sâdık değilsiniz, buyurur."

"Melekler, kulun amel sahifesini Allahü teâlâya arz ettikleri zaman, eğer günün ilk ve son vakitlerini zikir ve hayırla geçirmişse aradaki kötülüklerini Allahü teâlâ bağışlar."

"Siz, mallarınız ile herkesi memnun edemezsiniz, öyle ise onları, güler yüz ve güzel ahlâk ile memnun etmeye çaksın."

"Hasta ziyâretine tekrar tekrar gidin. Fakat bunu dört gün ara ile yapın."

"Muhakkak Kur'ân bir zenginliktir ki, artık onun üstünde zenginlik olmadığı gibi, onunla beraber fakîrlik de yoktur."

"Kim kalbinden sadâkat ve ihlâs ile (Lâ ilahe illallah) derse, ona Cennet vâcib olur."

"Allah için tevâzu ve alçakgönüllülük göstereni, Allah yükseltir. Kibir edeni de Allah alçaltır. Allahı çok zikr edeni Allah sever."

"Ümmetimden iki kişi, Allahü teâlânın huzûruna çıktı. Birisi: "Allahım! Bundan hakkımı al ve bana ver" dedi. Allahü teâlâ ona "Hakkını ver" buyurdu. O da: "Yâ Rabbi! Bir iyiliğim kalmadı, ne vereyim?" dedi. Allahü teâlâ hak sahibini: "Ne yapacaksın? Bunun iyilikten hiçbir şeyi kalmadı" buyurur. Hak sahibi: "Bari günahlarımı alsın, yâ Rabbî" der. Resûlullah (s.a.v.) sonra da ağlayarak; **"Gün öyle büyük bir gündür ki, o günde**

başkalarının günahlarını yüklenmek şöyle dursun, insan kendi günahının yükünden kurtulmağa muhtaç olduğu bir gündür." Resûl-i ekrem devam ederek: "Allahü teâlâ hak sahibine: "Başını kaldır, gözünü aç ve Cennetin şu muhteşem köşklerine bak" buyurur. Hak sahibi: "Yâ Rabbî! Cennette gümüşten şehirler, inci ve pırlantalarla işlenmiş altından köşkler görüyorum. Bunlar hangi şehîd, hangi sıddîk veya hangi Peygamberindir?" diye sorar. Allahü teâlâ "İşte o gördüğün göz kamaştırıcı köşkler, bedellerini ödeyenler içindir" buyurdu. Hak sahibi: "Yâ Rabbî! Bunların bedellerini kim ödeyebilir ki?" der. Allahü teâlâ: "Sen ödeyebilirsin" buyurur. O da: "Neyim var ki, ben bunları nasıl alabilirim" der. Allahü teâlâ: "Hakkını bu kardeşine bağışlamakla, bunlara mâlik olursun" buyurur. Hak sahibi "Hakkımı bağışladım yâ Rabbi" deyince, Allahü teâlâ: "Haydi, arkadaşının elinden tutup, beraberce Cennete giriniz" buyurur. Sonra Resûlullah şöyle devam etti: **"Allahtan korkun ve aralarınızı düzeltmeğe çalışın. Zira Allahü teâlâ kıyâmet gününde sizin aranızı düzeltir."**

"Fâsık medh olunduğu zaman, Rabbimiz gadaba gelir."

"Peygamberler, kabirlerinde diri olup namaz kılarlar."

Ahmed bin Ali'nin eserleri arasında, el-Müsned ve el-Mu'cem adlı kitapları meşhûrdur.

---

1) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 130

2) El-Kâmil fit-târih cild-8, sh. 38

3) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 197

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 250

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 707

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 45, 290

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 17

8) El-A'lâm cild-1, sh. 171

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 349, 378, 1003

10) Fâideli Bilgiler sh. 68, 429

AHMED BİN CÜBBÂB

Endülüs'te yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Hadîs ve Mâlikî fıkıh âlimi olup, aynı zamanda yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Künyesi, Ebû Ömer veya Ebû Amrolup, asıl ismi, Ahmed bin Hâlid bin Yezîd'dir. Kurtubalı olduğu için Kurtubî, Mâlikî âlimi olduğu için de Mâlikî denildi.

Cübbe satan babasına verilen cübbâb lakabından dolayı, İbn-i Cübbâb diye tanındı. 246 (m. 860) yılında Kurtuba'da doğdu. 322 (m. 933) yılında vefât etti.

İlim tahsili için Endülüs'ten (İspanya) başka, kuzey Afrika, Mısır, Hicaz ve Yemen bölgelerini dolaşan İbn-i Cübbâb, birçok âlimden ilim öğrendi. Muhammed bin Veddâh, Bakıyy bin Mahled, İshâk ed-Deberî, Ali bin Abdülazîz, Kâsım bin Muhammed el-Huşenî, İbn-i Ziyâd, İbrâhîm bin Kâsım, Karâtisî, Yahyâ bin Ömer; Muhammed bin Ali bin Dâig, Ahmed bin Ömer Mâlikî gibi âlimlerden ders alıp ilim tahsil etti. Hammâd bin Zeyd'den de ders aldı. Bunların birçoğundan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberleyerek "hafız" oldu. Sâhib olduğu ilimleri, gittiği yerlerde yaydı. Pek kıymetli eserler yazıp, mümtaz talebeler

yetiştirdi. Endülüs'te Mâlikîlerin imâmı oldu. Fıkıh ve hadîs ilminde ibâdet ve tâatte en öndeydi. Mecbûr kalmadıkça evinden çıkmaz, vaktini talebelerine ders vermek, kitap yazmak ve ibâdet etmekle geçirirdi. Her işinde Allah rızâsını düşünürdü.

Ahmed bin Cübbâb'dan, başta oğlu Muhammed olmak üzere, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Deylem, Abdullah bin Muhammed bin Muhammed bin Ali Bâcî ve o devirde Kurtuba'da ilim tahsil edenler, ders aldılar.

Annesi anlatır: Ahmed'e hâmileyken bana bir şahıs görünüp, "Karnındaki çocuk âleme nûr saçacak" demişti.

Ebû Ömer bin Abdullah "İbn-i Cübbâb ve Kâsım bin Muhammed bin Kâsım, Endülüs'ün en fakîhleri idi" derken, İmâm-ı Zehebî, "O, asrının bir tanesiydi" buyurmaktadır.

Kâdı Iyâd ise, "Herkes onun hadîste ve Mâlikî mezhebinde emsalsiz olduğunu kabûl ederdi." demektedir.

Mümtaz talebeler yetiştirip halkı irşâd ederken kıymetli kitaplar da yazdı. İmâm-ı Mâlik-salât, Kitâb-ül-eymân, Kitâb-ü kısâs-ı enbiyâ adlı kitaplar, İbn-i Cübbâb'ın yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 214

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 293

3) Dîbâc-ül-müzehheb sh. 34

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 815

5) El-A'lâm cild-1, sh. 120

AHMED BİN FÂRİS

Tefsîr, fıkıh ve lügat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Fâris bin Zekeriyyâ bin Muhammed bin Habîb el-Kazvînî er-Râzî olun, künyesi Ebû Hüseyn'dir. 329 (m. 941) senesinde doğdu. Aslen Kazvinli'dir. Bir müddet Horasan'da kaldı. Sonra Rey şehrine gelip burada ilmî çalışmasına devam etti. Birçok eser te'lîf etti ve yazdı. 395 (m, 1004) senesinde Rey şehrinde vefât etti.

Ahmed bin Fâris, nahiv ilminde Küf eli nahiv âlimlerinin yolunda bulunmaktadır, ilmi, küçük yaşta babasından öğrenmeye başlamıştır. Hemedan'da otururdu. Hemedan şehrinde iken Ali bin İbrâhîm bin Seleme el-Kattân'dan ders aldı. Orada kendisinden Bedîu'l-Hemedânî ilim aldı. Daha sonra Rey şehrine yerleşti. Orada Ebû Tâlib İbni Fahrid-Devle ve daha başka âlimlerden ilim tahsil etti. Kendisinden de, Sâhib bin Abbâd ve daha pek çok âlim ilim öğrenmiştir.

Ahmed bin Fâris; tefsîr, fıkıh ve lügat ilimlerinde üstün bir yeri olan, kerîm (ya'nî cömert), hilm (yumuşaklık) sahibi meşhûr âlimlerdendir. Çeşitli ilimler hakkında pekçok kitap yazmıştır.

Talebesi Sâhib bin Abbâd şöyle anlatıyor: "Hocamız, güzel kitap yazmakla rızıklandırılan âlimlerdendir. O kadar kerîm ve cömerttir ki, istense giydiği elbisesini ve evindeki yatağını verirdi."

Meşhûr "Makâmât" kitabı sahibi Harîrî, Ahmed bin Fâris'in kitabını aynen iktisab edip, aynı üslûpta tertip ettiği "Makâmât-ı Harîriyye" adındaki eserine birçok fıkhî (İslâm hukukuna âit) mes'eleler ilâve etti. Onun bu eserinde, fıkıh ilmine âit yüz mes'ele vardır.

Onun yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

1. El-Mücmel fil-lüga
2. Fıkh-ül-lüga
3. Mukaddimetün fin-nahvi
4. Fetâvâ fakîh-ül-Arab
5. İhtilâfün-nahviyyîn
6. El-İntisârü li-Sa'leb
7. El-Leylü ve'n-nehâr.
8. Halk-ul-insân
9. Tefsîrü esmâ-in-Nebîyyi (s.a.v.)
10. Mekâyîs-ül-lügâ: 6 cild olup basılmıştır.
11. Mücmel: Yazma olarak mevcûttur. Az bir kısmı basılmıştır.
12. Es-Sahâbîyyü: Arapça lisânını öğreten bir eserdir. Sâhib bin Abbâd'ın hazineleri için hazırlandı.
13. Câmi'üt-te'vîl: 4 cild olup, Kur'ân-ı kerîmin tefsîri hakkındadır.
14. En-Neyrûz: Az bulunan yazma eserleri içine almaktadır.
15. El-İttibâli vel-müzâvece: Matbû bir eserdir.
16. El-Humâsetü vel-muhaddise.
17. El-Fasîh
18. Tâmâm-ül-fasîh
19. Mütehayyir-ül-elfâz
20. Zemm-ül-hatâ fiş-şi'r: Basılmış bir eserdir.
21. El-Lâmât: Basılmış bir eserdir.
22. Evcez-üs-siyer li-hayr-il-beşer: Basılmış bir eserdir.
23. Kitâb-üs-selâse: Yazma bir eserdir. Arapça'daki 3 harfli aslî kelimeler hakkında bilgi vermekte dir.
24. Kitâbü hilyet-il-fukahâ
25. Mesâilü fil-lüga

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 193

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 118, 120

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 37

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 352

5) Kâmûs-ul-a'lâm cild-1, sh. 290

AHMED BİN HÜSEYN MERVEZÎ

Hanefî fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Hâmid Mervezîolup, İbn-i Taberî ismiyle ve Fakîh-i Hanefî lakabıyla meşhûrdur. Babası Hemedanlıdır. Usûl ve füru' ilminde âlim idi. İlim öğrenmek için bir çok seyahatler yaptı. Bağdâd'a geldi. Burada fıkıh ilmini Ebû Sa'îd Berdeî'den, Ebü'l-Hasen Kerhî'den ve Belh'de Ebû Kâsım Saffar'dan öğrendi. Sonra Horasan'a döndü. Burada kadılığa ta'yin edildi. Sonra tekrar Bağdâd'a döndü. 376 (m. 986) senesinde Merv'de vefât etti.

Tefsîr ve hadîs ilminde de âlim idi. Hadîs ilminde hafız derecesinde olup, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Ahmed bin Hıdır Mervezî'den hadîs-i şerîf işitti. Ahmed bin Muhammed bin Ömer Münkedir'den, Muhammed bin Abdurrahmân'dan, Ahmed bin Haris bin Abdülkerîm'den, Muhammed bin Rezâm Mervezî'den ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ahmed bin Hüseyn Mervezî, çok ibâdet eden büyük bir âlim idi. Horasan'da Kâdı'l-kudâtlık, Buhârâ ve nahiyelerinde kadılık vazîfesi yapmıştır. Ayrıca tarihçi olup, târihe dâir eseri meşhûrdur.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 107

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 207

3) Tabakât-ül-fukahâ sh. 68

4) El-A'lâm cild-1, sh. 115

5) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 18

AHMED BİN İBRÂHİM EL-BEZZÂR

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin İbrâhîm bin Hasen bin Muhammed bin Şâzân bin Harb bin Mihrân el-Bezzâr'dır. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 297 (m. 910) senesinde Bağdâd'da Ehvâz kasabasının Devrak köyünde doğdu. Mısır'da ve başka yerlerde ilim öğrendi. Tohum ve bezir yağı tüccârlığı yaptığı için "Bezzâr" lakabı ile isimlendirildi. 383 (m. 993) senesinin Şevval ayının sonlarına doğru Bağdâd'da vefât etti.

Bağdâd'ın meşhûr hadîs âlimlerinden olan Ahmed bin İbrâhîm; Hüseyn bin Muhammed bin Afîr, Ebû Kâsım el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Ahmed bin Kâsım, Ebû Leys el-Ferâizî, Ahmed bin Muhammed İbni Mugallis, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd, Ahmed bin Süleymân-ı Tûsî, Sâlih bin Ebî Mukâtil, Ebû Zer bin el-Bâgendî, Ebû Bekr bin Düreyd, Neftaveyh en-Nahvî, Abdullah bin Muhammed bin Ziyâd en-Nişâbûrî, Mısır'ın meşhûr âlimlerinden ve Şam'daki âlimlerden ve ayrıca daha birçok meşhûr âlimden ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf aldı. Kendisinden de, Dâre Kutnî ve daha başka âlimler ilim öğrendiler ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Ahmed bin İbrâhîm; sika, sadûk, huccet (üçyüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi râvileriyle ezbere bilen), çok ibâdet eden, sâlih ve meşhûr bir âlimdir. Onun hadîs ilmine âit yazmış olduğu "Müselsilât" adındaki eseri meşhûrdur.

Ezheri şöyle anlatıyor: "İbn-i Şâzân sika (güvenilir), rivâyetleri sağlam ve huccet olan bir âlimdir. Kendisinden şöyle duymuştum. "Benim kitaplarım gibisi, büyük âlim Vaddâh'ın kütüphânesinde bile yoktur. Ne babamdan, ne de amcamdan bir kitap kalmadı. Hepsini kendim yazdım."

Ahmed bin Muhammed el-Atîk şöyle anlatıyor: "O, Şevval ayının bitimine üç gün kala vefât etti. Sağlam, güvenilir, çok fazîlet sahibi, güzel bir üslûp ile kitap yazan bir âlimdi."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz şöyle buyurdu: **"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreteninizdir."**

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 18

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 104

3) El-A'lâm cild-1, sh. 86

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 136

AHMED BİN İBRÂHİM İSMÂİLÎ

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup, ismi, Ahmed bin İbrâhîm bin İsmail bin Abbâs'tır. Doğum yeri olan Cürcan'a nisbetle Cürcânî, dedesine nisbetle İsmâilî, mezhebine nisbetle de Şafiî denildi. 277 (m. 890) yılında doğdu. 371 (m. 981) yılında vefât etti.

İlim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için, bir çok memleketi gezen Ebû Bekr İsmâilî, başta zühd ve takvâsı ve ilminin çokluğuyla meşhûr Muhammed bin Osman Mekâbiri Cürcânî olmak üzere, İbrâhîm bin Züheyr, Halvânî, Kâtib Hamza bin Muhammed bin Îsâ, Ahmed bin Muhammed bin Mesrûk, Muhammed bin Yahyâ bin Süleymân Mervezî, Yahyâ bin Muhammed Hanâyî, Abdullah bin Naciye, Firyâbî," Kâdı Yûsuf bin Ya'kûb, Muhammed bin Abdullah Hadramî, İbrâhîm bin Abdullah Mahzemî, Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Muhammed bin Hasen bin Simâd, Ebû Hanîfe Cumâhî, Abdan, Ebû Ya'la ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Muhammed bin Eyyûb Râzî ile sohbet etti. Bağdâd, Kûfe, Basra, Enbâr, Ehvâz ve Musul'da duyduğu hadîs-i şerîfleri kitaplarına yazdı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hafız oldu. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde eşsiz bir bilgiye sahip oldu. İlmini, kitaplarında ve derslerinde insanlara aktardı. Talebeleri arasında pek kıymetli âlimler yetişti. Bunlardan Hâkim Nişâbûrî, Ebû Bekr Berkânî, Hamza Sehmi, Ebû Hazım Abderî ve Ebû Bekr Muhammed bin İdris Cürcânî meşhûr oldu.

Kendisi anlatır: Muhammed bin Eyyûb Râzî'nin vefâtını duyunca ağlayıp, inleyerek eve kapandım. Aşırı üzüntümden dolayı, aile fertlerinin hepsi başıma toplandı. "Sana ne oldu ki, böyle kendinden geçip ağlıyor, kendini harâb ediyorsun" diye sordular. Ben de "Muhammed bin Eyyûb Râzî'nin vefât haberi beni bu hâle koydu" dedim. Bu sıkıntılı hâlimden kurtulmam için beni teselli ettiler. Dayımla beraber Nesâ şehrine gitmeme müsâade ettiler. O da beni Hasen bin Süfyân'ın yanına gitmeme müsâade ettiler. O da beni Hasen bin Süfyân'ın yanına götürdü. Bir müddet sonra da memleketime döndüm. Bu benim hadîs için çıktığım ilk seyahatimdi.

Ebû Bekr Ahmed bin İbrâhîm İsmâilî hakkında, âlimler övgü ile bahsetmişlerdir. Bunlardan:

Şeyh Ebû İshâk; "Ahmed bin İbrâhîm, fıkıh, hadîs, din ve dünyâ riyasetini kendisinde toplamıştı." Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, "Defalarca onun yanına gidip, ilminden istifâde etmek istedim. Ama nasîb olmadı."

Hâfız Hasen bin Ali, "O sünnetlere tam uyardı."

Ebû Abdullah Hâkim," Ahmed bin İbrâhîm, asrının bir tanesi idi. Muhaddis ve fakîhlerin en âlimi idi. Cömertlik ve mürüvvette en iyilerden idi. İlim sahipleri, onun ilminin üstünlüğü hakkında ittifâk etti" demektedirler.

Yüz cildlik Müsned-i kebîr, Mu'cem, Sahîh alâ Şart-il-Buhârî, Ferâid, Avâli ve Müsned-i Ömer adlı kitaplar, Ahmed bin İbrâhîm İsmâilî'nin pek kıymetli eserleri arasındadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 7

2) En-Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh. 140

3) Muntazam cild-7, sh. 108

4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 396

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 75

6) El-A'lâm cild-1, sh. 86

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1735

8) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 947

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 135

AHMED BİN İSHÂK

Şafiî mezhebi âlimlerinden. Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Ahmed bin İshâk bin Eyyûb bin Yezîd bin Abdurrahmân bin Nûh en-Nişâbûrî'dir. Sıbgî (veya Dubaî) adı ile meşhûr olmuştur. Künyesi, Ebû Bekr'dir. İmâm-ı Süyûtî, onun soyunun Bekr bin Vâil ve Rebîa bin Nizâr bin Ma'd bin Adnan'a kadar ulaştığını bildirdi. 258 (m. 872) senesinde doğdu. Nişâbûr halkındandır. İlim öğrenmek için Horasan, Bağdâd, Basra, Mekke ve daha başka yerleri dolaştı. 57 sene Nişâbûr'da ikâmet etti. 342 (m. 957) senesinde Şa'bân ayında vefât etti.

Meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden olan Ahmed bin İshâk, Fadl bin Muhammed eş-Şa'rânî, İsmail bin Kuteybe, Ya'kûb bin Yûsuf el-Kazvînî, Muhammed bin Eyyûb, Bağdâd'da Haris bin Ebî Üsâme ve İsmail el-Kâdî, Basra'da Hişâm bin Ali, Mekke'de Ali bin Abdülazîz ve daha birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf aldı. Kendisinden de Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Ahmed el-Hâkim, Ebû Abdullah el-Hâkim, Muhammed bin İbrâhîm el-Cürcânî ve daha pek çok âlim ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Ahmed bin İshâk, ilim öğrenmek ve öğretmek için çok yer dolaştı. Hadîs-i şerîfte derin, fıkıh ilminde derecesi yüksek, elli sene fetvâ veren, âbid (çok ibâdet eden), sâlih, aklı ve görüşü kuvvetli bir âlimdir. Hadîs, fıkıh ve akâid (kelâm) ilminde, bir çok mes'eleyi içine alan çok kitap yazdı. İnsanlar, kendinden ve eserlerinden çok istifâde ettiler.

Muhammed bin Hamdûn şöyle anlatıyor: "Ebû Bekr bin İshâk ile senelerce sohbet ettim. Seferde olsun veya olmasın, hiçbir zaman gece namazını terk ettiğini görmedim."

Hakîm en-Nişâbûrî şöyle bildiriyor: "Aklı ve re'yi (görüşü) darb-ı mesel olmuştur. Fetvâlarında şüpheli hiçbir şeye rastlanmadı. İlmine kitapları delîldir. Çok güzel namaz kılardı. Ezan ile ikâmet arasında çok duâ eder, sonra ağlardı."

Yine Hakîm şöyle anlatıyor: "Sıbgî'ye, İbn-i Abbâs'dan rivâyet edilen bir hadîs-i şerîften suâl ettiler. İki kişi Resûlullah (s.a.v.) ile namaz kıldı. Resûlullah onlara: **"Abdestinizi iade ediniz"** buyurdular. İki kişi sebebini sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.): **"Falan kişiyi gıybet ettiniz"** buyurdular. Sıbgî bu konuda: "O iki kişiye abdestin emredilmesi, ma'siyetlerine keffâret ve günahlarının temizlenmesi içindi. Zîrâ Resûlullah efendimiz **"Abdest hatâları giderir"** buyurdular.

Kendisi şöyle anlatıyor: "Fedâîl" kitabını yazmağa başladığım zaman, şöyle bir rü'yâ gördüm: "Bahçeli bir evde bulunuyordum. Bahçeye çıkmak istedim. O sırada Hazreti Ebû Bekr göründü. Benimle kucaklaştı. Yüzümü öptü ve bana duâ etti." Kitabı bitirince şöyle bir rü'yâ daha gördüm: "Bir evin önünde bulunuyordum. Evden, Resûlullah (s.a.v.) ile yanında Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman veya Hazreti Ali (r.anhüm) göründüler. Hepsinin dört kişi olduklarını iyi hatırlıyorum. Yaklaşıp Resûlullaha (s.a.v.) selâm verdim. Selâmımı aldılar. Sonra Hazreti Ebû Bekr'e (r.a.) yaklaştım. Gözlerimin arasından öptü ve: "Allahü teâlâ sana, Peygamberi (s.a.v.) ve bizim tarafımızdan hayırlı karşılıklar versin!" buyurdu. Sonra yüzüğümü parmağımdan çıkarıp, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek parmağına taktım. Sonra diğer zâtların parmaklarına da taktım. Sonra: "Yâ Resûlallah! Bu yüzüğün bereketi büyük oldu. Zîrâ Parmaklarınıza takıldı" dedim. O sırada uyandım.

O'nun yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-ül-esmâ ves-sıfât, 2. Kitâb-ül-Îmân vel-kader, 3. Kitâbü fedâil-il-hulefâ-il-erbe'a.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 9

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 361

3) El-A'lâm cild-1, sh. 95

AHMED BİN İSHÂK ET-TENÛHÎ

Hanefî fıkıh, hadîs ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin İshâk bin Behlûl bin Hassan bin Sinân et-Tenûhî'dir. Künyesi, Ebû Ca'ferî'dir. 231 (m. 845) senesi Muharrem ayında Enbâr'da doğdu. Medînet-ül-Mensûr'da 20 sene kadılık (hâkimlik) yaptı. 318 (m. 930) yılında bu vazîfesinden ayrıldı ve aynı sene Bağdâd'da vefât etti. Hadîs ve fıkıh başta olmak üzere, birçok ilimlerde derin bir âlim olan Ahmed bin İshâk, önce babası İshâk bin Behlûl'den ilim öğrendi. İbrâhîm bin Sa'îd el-Cevherî, Ebû Sa'îd el-Eşec, Ebû Hâşim er-Rifâî, Sa'îd bin Yahyâ el-Emevî, Abdurrahmân bin Yûnus ve daha pek çok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de, Ebû Hasen el-Cerrâhî, Muhammed bin İsmail el-Verrâk, Ebû Hasen Dâre Kutnî, Ebû Hafs İbni Şâhîn ve daha birçok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf ezberledi. Sika (güvenilir), sağlam, zabtı kuvvetli bir râvi idi. Hanefî mezhebi âlimlerinin ictihâdlarını iyi öğrendi. Hanefî mezhebi müctehidlerirden oldu. Nahiv, lügat ilimlerinde âlim olan Ahmed bin İshâk et-Tenûhî Kûfeli nahivcilerin görüşünde idi. Nahiv ilmine âit bir de eseri vardır. Eski Arab edebiyatındaki şiirleri ezbere bilirdi. Aynı zamanda iyi Bir şâir olup, çok şiirleri vardı. Hitâbeti çok güzeldi. En uygun kelimeleri seçer, çok açık konuşurdu. Yazışmalarında çok fasîh (açık) bir ifâde kullanırdı. Konuşmaları gayet belîğ olup, az sözle yüksek ma'nâları beyân ederdi.

Takvâ ve vera' sahibiydi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Kendisine sorulan mes'eleler hakkında hüküm verirken çok adâletliydi. Halife Muvaffak-billah tarafından Enbâr şehrine kadı (hâkim) ta'yin edildi. Âdil hükümleriyle, dîne ve insanlara çok hizmet etti. Bu vazîfeden ayrıldıktan sonra tekrar kadı ta'yin edildi. Halife Mu'tedad-billah da kadılık vazîfesi verdi. Halife Muktefî zamanında, kadılık vazîfesinden ayrıldı. Daha sonra tekrar Medînet-ül-Mensûr'a kadı ta'yin edildi. Bundan başka şehir ve kasabalarda da kadılık yaptı. Verdiği âdil hükümlerle insanların huzûr içinde yaşamalarına vesîle oldu.

Ebû Ca'ferî Tenûhî'den, Behlûl bin İshâk, Kâdı Ahmed bin İshâk ve oğlu Muhammed, Kâdı Dâvûd bin Heysem bin İshâk, Ebû Bekr Yûsuf bin Ya'kûb gibi birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Yetiştirdiği kıymetli âlimler yanında, pek çok kitap da yazdı. Bunlardan ba'zıları şanlardır:

Kitâb-ün-nâsıh vel-mensûh, Kitâb-üd-duâ, Edeb-ül-kâdı alâ mezhebi Ebî Hanîfe, Kitâb-ün-nahvi alâ mezâhib-il-Kûfîyyûn.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 30

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 276

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 160

4) Keşf-üz-zünûn sh. 46, 457, 1920

AHMED BİN KÂSS TABERÎ

Şafiî fıkıh âlimi, vâ'iz, hatîb. Zamanında, Taberistan'ın en âlimi idi. Şeyh-ül-İslâm lakabı verildi. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup asıl ismi, Ahmed bin Muhammed (veya Ahmed) bin Ya'kûb İbni Kâss'tır. Taberî, Şafiî, Âmilî nisbet edildi. Babasının, güzel hikâye ve kıssalar anlatması dolayısıyle verilen Kâss lakabı ona İbn-i Kâss olarak miras kaldı ve bu isimle tanındı. Taberistan köylerinden birinde doğdu ve orada ilim tahsil etti. Daha sonra Bağdâd'a geldi. Ömrünün sonuna doğru zamanın hudut şehri ve ilim merkezlerinden olan Tarsus'a göçtü. Orada 335 (m. 946) yılında vefât etti.

Ebü'l-Abbâs İbni Kâss, fıkıh ilmini Şafiî fıkıh âlim; Ebü'l-Abbâs İbni Süreyc'ten aldı. Ebû Halife, Muhammed bin Abdullah el-Mutayyan el-Hadremî, Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Kâdı Yûsuf bin Ya'kûb, Abdullah bin Naciye'den hadîs ve daha birçok âlimden fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. Sahib olduğu ilimlerle zamanında fıkıh, kelâm re târih ilimlerinde Taberistan'ın en önde gelen âlimi oldu. Eshâb-ı kiram ve onlardan sonra gelen müslümanların, Allahü teâlânın dînini yaymaktaki gayretlerini, yazılarında canlı bir şekilde anlatır, anlatırken kendinden geçerdi. Allah adını andığı zaman çok heyecanlanır, kalbi duracak gibi olurdu. Taberistan'da birçok talebe yetiştirdi. Kıymetli eserler yazdı. Bağdâd'a göçmesinden sonra da va'zlarını bırakmadı, İnsanları Allahü teâlânın dînini yaymağa çağırdı. Onların karşısında zaman zaman Allah korkusundan bayılması, insanları coşturup gayrete getirirdi. Zamanın hudut şehri olan Tarsus'ta da müslümanların gönüllerini coşturmak, dîn-i İslâmı yaymak için oraya göç etti. Tarsus'ta pek faydalı hizmetlerde bulundu. Kıymetli talebeler yetiştirdi. Zâlim diktatörlerin idâreleri altında inleyen ma'sûm insanları, onların idârelerinden kurtarıp, İslâm'a da'vet etmek ve dînimizin emrine göre hareket eden âdil idârecilerin emrinde rahatça yaşatmak için hazırlanan ordulara va'zlar verdi. Onların insanlara karşı yumuşak davranıp, haksızlık yapmamaları için, kendilerinden önce gelen İslâm büyüklerinin örnek hayatlarından menkıbeler anlatıp, misâller verirdi. İbn-i Sem'anî, onun bir va'z esnasında Allah aşkı ile heyecanlanıp, kalbinin dayanamayarak vefât ettiğini nakletmektedir.

Ebü'l-Abbâs İbni Kâss'ın anlattığı kıssalar va'zlarını dinleyenlerin ağzından dilden dile dolaşırken, derslerine devam eden kıymetli talebeleri de öğrendiklerini kitaplara yazıp, derslerinde okuturlardı. Kâdı Ebû Ali Zeccâcî ve Hasen bin Kâsım Taberî isimli âlimler, İbn-i Kâss'ın ilmine vâris olan talebelerinin meşhûrlarındandır.

Talebelerinden Kâdı Ebû Ali Zeccâcî anlatır: "Fıkhî bir mes'elede zamanın âlimleri ihtilâfa düştüler. Hocam İbn-i Kâss da o husûsta fetvâ verdi. Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Aynı mes'eleyi ondan sordum. "Hocan İbn-i Kâss doğru karar verdi" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs İbni Kâss'ın hacim bakımından küçük, kıymet bakımından büyük birçok eseri vardır. Hüküm verme yollarını anlatan "Edeb-ül-Kadâ", fıkıh ilminin ana kaidelerini anlatan "Telhîs fi'l-furû", kıble ta'yini ile ilgili "Delâil-ül-kıble", kadınların ihrama girmesi ile ilgili, "Ehrâm-ül-Mer'e", fetvâlarını ihtivâ eden "Fetevâ-yı İbn-i Kâss", "Kitâb-ül-Mevâkît" ve çoğu târih, târihî hikâyeler, dünyâ yüzünde olmuş olan acâyib hâdiselerle ilgili olmak üzere pek çok eser yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 149

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 68

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 59

4) El-A'lâm cild-1, sh. 90

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 339

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 450

AHMED BİN MUHAMMED (Ebû Bekr-i Hallâl)

Bağdâd'da yetişen Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hârûn el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebû Bekir'dir. Hallâl lakabıyla meşhûr olmuştur. Hanbelî âlimlerinin büyüklerindendir. İlim tahsil etmek için çok yer dolaştı. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in mezhebindeki mes'eleleri bir çok âlimden öğrenip, büyük bir eser yazdı. 311 (m. 923) senesi Rabî-ül-evvel ayında Bağdâd'da vefât etti. Cenâze namazını Ebû Ömer Hamza bin Kâsım el-Hâşimî kıldırdı. Ebû Bekr-i Mervezî'nin kabrinin güney tarafına defn edildi.

Hanbelî mezhebinde yetişen âlimlerin en büyüklerinden olan Ahmed el-Hallâl, Ahmed bin Hanbel'in eshâbından olan birçok âlimden ilim aldı. Bunlardan Hasen bin Arefe, Sa'dân bin Nasr, Muhammed bin Avf el-Hımsî ve onların zamanındakiler ile daha sonra gelen birçok âlimden, bu mezhebin mes'elelerini öğrendi. Onlardan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundu. Yüksek din bilgilerinde mütehassıs büyük İslâm âlimi Ebû Bekr el-Mervezî ile ölünceye kadar sohbet edip ilminden istifâde etti. Fıkıh ilmini ondan öğrendi. Kendisinden de, İmâm-ı Ahmed'in mezhebindeki mes'elelere âit ilimleri öğrenmek için, birçok kimseler gelip ilim tahsil etti. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Ahmed bin Hanbel'in iki oğlu Sâlih ve Abdullah, İbrâhîm el-Harbî, el-Meymûnî, Bedr-ül-megâzî, Ebû Yahyâ en-Nâkıd, İmâm-ı Ahmed'in amcasının oğlu Hanbel, Kâdı el-Beretî, Harb el-Kirmânî, Ebû Zür'a ed-Dımeşkî, İsmail bin İshâk es-Sekafî, Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, Muhammed bin Bişr, Ebû Nadr el-Iclî, Muhammed bin Yahyâ el-Kehhâl, Ömer bin Sâlih el-Bağdâdî, Tâlib bin Hırre el-Ezenî, Hasen bin Sevvâb, Muhammed bin Hasen bin Hassan, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ahmed bin Hâşim el-Antâkî, Osman bin Sâlih bin Harzâz, Ahmed bin Mekîn el-Antâkî ve daha isimleri sayılamıyacak kadar çok âlim.

Ondan en çok istifâde eden ve "Gulâm-ül-Hallâl" adı ile meşhûr olan Ebû Bekr Abdülazîz bin Ca'fer'dir. Ondan ilim öğrenmek için gelenler, Câmi'ul Mehdî'de büyük bir halka teşkil ediyorlardı.

Onun Hanbelî mezhebindeki mes'elelere vukûfiyeti o kadar çoktu ki, o asırda ve daha sonra ona yetişen olmadı. Bu mezhebte zamanının âlimlerine imâm oldu. İlimdeki ve faziletteki

büyüklüğünü, bütün âlimler sözbirliği ile bildirmekte olup, ayrıca eserleri de, ilminin genişliğine şahittir. O, çok hadîs-i şerîf rivâyet edip, eserinde yazdı. Mes'elelerin delîllerini beyân edip, isbât etmek husûsunda çok mahirdi. İlmî müzâkere ve münâzarada eşine az rastlanırdı.

Talebesi Abdülazîz bin Ca'fer diyor ki, "Büyük âlim Ebü'l-Hasen bin Beşşâr ez-Zâhid, Ebû Bekr-i Hallâl ile mescidde bulunuyordu. Kendisine dînî bir mes'ele soruldu. Ahmed bin Hanbel'in mezhebinde büyük âlim olan bu zâta sorun diyerek, Ebû Bekr-i Hallâl'ı işâret edip ona havale etti. Bunu tekrar tekrar söylediğini çok işittim."

Yine Ebû Bekr Abdülazîz dedi ki, "Ebû Bekr-i Hallâl'dan işittim. Buyurdu ki: İlim öğrenmeyi talep etmeyen kimse, ayağını nereye koyacağını bilemez."

Ebû Bekr-i Hallâl buyuruyor ki:

"İlim ehli için, kendilerinin bilmesi gereken şeyleri iyi öğrenmeleri ve onu devamlı müzâkere etmeleri lâzımdır. Bununla beraber çok dinlemeleri, ilimle amel etmeleri ve bu husûsta çok tefekkür etmeleri de gerekir. Bu işe ilk defa teşebbüs eden kimse, Şu'be bin Haccâc'dır. Ondan sonra Yahyâ el-Kattân oldu. Bu ikisinden sonra üç kişi daha oldu. Bir dördüncüsü olmadı. Bunlar da, Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Maîn ve Ali bin Medenî'dir."

Hüseyn bin Şehriyâr diyor ki, "İlimde, hepimiz Ebû Bekr-i Hallâl'a tâbi olmuştuk. Çünkü onun eserlerini ve sahip olduğu ilmi hiç kimse geçememişti."

Ebû Bekr eş-Şîrâd diyor ki, "Hallâl, kitaplarını tasnif ettikten sonra, bizim de ilim için huzûruna gelip bizzat kendisinden dinleyerek öğrenmemizi istiyordu. Hallbuki bu, bizim için çok zor olan bir işti. Ebû Bekr bin Şehriyâr, bu husûsta bana şöyle demişti: "İlim öğrenmek istiyen herkes, niçin Ebû Bekr-i Hallâl'a gitmiyor? Onun öğrenip rivâyet ettiği kadar ilme sahip olan daha başka kim vardır?"

Abdülazîz bin Ca'fer, hocası Ebû Bekr-i Hallâl'ın şöyle dediğini bildiriyor: İbrahim bin İshâk en-Nişâbûrî, diyor ki: "Ebû Abdullah'a birisi gelip, "Benim râfızî bir komşum var. Ona selâm verebilir miyim?" diye sordu. O da, "Hayır! Verdiği selâmını da almayın" diye cevap verdi.

Ebû Bekr-i Hallâl şöyle anlatıyor: "Ahmed bin Hanbel'e zühd hakkında; "Bir kimsenin yanında çok mal, para bulunması zühdüne mâni olur mu?" diye soruldu. O da: "Evet!.. Fakat o mal, arttığı zaman sevinip şımarmamak, azaldığı zaman da üzülmemek şartı ile mâni olmaz" diye cevap verdi."

Ve yine şöyle anlatıyor: Ahmed bin Hanbel, Süfyân-ı Sevrî'nin: "Bir kimsenin insanlara reîs, şef olmak arzusu, onun altını ve gümüşü, ya'nî parayı sevmesinden daha sevimlidir. Halbuki mevkiî, makam sevgisi çok olan kimse, dâima insanların ayıbını araştırır, insanlar da, ona ayıp, kusur gibi şeyler bulaştırmaya kalkışırlar" buyurduğunu bildirdi.

Yine anlattı ki: "Abdullah bin Ahmed'in babasından, orun da Süfyân-ı Sevrî'den şöyle bildirdiğini işittim: Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: "İlmini arttıran kimse, ilmi sebebiyle dünyâya yaklaşırsa, Allahü teâlâdan da uzak olur."

Yine şöyle anlatıyor: "İbrâhîm bin Eş'as diyor ki, "Fudayl'den şöyle işittim. Buyurdu ki: İnsanlardaki zühdün alâmeti; insanların kendisini övmesini istememesi ve onların kötülemeleriyle rahatsızlık duymamasıdır. Tanınmamaya gücün yeterse, böyle yap! İnsanların övmemesinin sana ne zararı dokunur? Allahü teâlâ tarafından övülmüş olduğun zaman, insanların yanında kötülenmiş olmandan sana ne? Bir kimse, kendisinin meşhûr olmasını isterse,

kimse onun adını anmaz. Kendisinin övülmesinden hoşlanmayan kimseyi de, hep hayırla yâd ederler.”

Ahmed bin Muhammed el-Hallâl’ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir:

“Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, şehirde olduğu hâlde (özrü sebebiyle), öğle ile ikindi namazlarını cem’ ederek, birleştirerek dörder rek’at kıldı. Akşam ile yatsı namazlarını cem’ edip, yedi rek’at olarak kıldı.” İmâm-ı Mâlik, “Yağmurlu bir gecede böyle kılmıştı” diyor. Dört mezhebin diğer üç imâmı da, namazların cem’ edilip takdim ve te’hîr edilerek kılınabilmesinin sebeplerini, ayrı ayrı bildirmişlerdir. Bu husûsta (el-Fıkh-u alel Mezâhib-il-erbe’a) kitabının birinci cild 483. sahîfesinde şu bilgiler verilmektedir” “Özrü olmıyanın beş vakit namazı vaktinde kılması lâzımdır. Vakti gelmeden önce ve vakti geçtikten sonra kılmak caiz değildir. Dîn-i İslâm merhamet, kolaylık dînidir. Meşakkat olunca, namazları vakitlerinden sonra kılmağa izin verilmiştir, iki namazı cem’ etmeğe de izin verilmiştir. Fakat bunun, sebeplerine ve şartlarına uygun olması lâzımdır. Bu şartlara uymadan, vaktinde kılmamak büyük günâh olur. Bu şartlar, dört mezhebde başka başkadır. Mâlikî mezhebinde, seferde, hastalıkta, yağmurda ve gece çamurda, iki namazı cem’ etmek caiz olar. Şafiî mezhebinde, seferde ve yağmurda iki namazı cem’ etmek caizdir. Hanefî mezhebinde, yalnız Arafat meydanında ve Müzdelife’de, hacıların iki namazı cem’ etmeleri caiz ve lâzımdır. Hanbelî mezhebinde, seferde, hastalıkta, kadının emzikli veya müstehâza (özürlü) olmasında, abdesti bozan özürlerde, abdest ve teyemmüm için meşakkat çekenlerde ve a’mâ ve yer altında çalışan gibi, namaz vaktini anlamakta âciz olanın ve canından, malından ve namusundan korkanın ve ma’îşetine zarar gelecek olanın iki namazı cem’ etmeleri caiz olur. İki namazı cem’ etmek demek, ikindiyi takdim ederek, öğle vaktinde öğle ile birlikte kılmak veya öğleyi te’hîr ederek, ikindi vaktinde ikindi ile birlikte kılmak veya akşam ile yatsıyı da, böyle takdim veya te’hîr etmektir. Sabah namazı, hiçbir zaman cem’ edilmez.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-ül-câmi’: Hanbelî fıkhını bildiren büyük bir eserdir. Yaklaşık yirmi cild hâlinde neşr edilmiştir.

2. Kitab-üs-sünne ve elfâz-ı Ahmed ved-delîl alâ zâlike mine’l-ehâdîs: Resûlullahın hadîs-i şerîflerini, fiilî ve takriri sünnetlerini ve Ahmed bin Hanbel’in ictihâdları ile bunlara delîl olan hadîs-i şerifleri, en geniş şekilde açıklayan çok kıymetli bir eserdir. Üç büyük cild hâlinde neşr edilmiştir.

3. Kitab-ül-ilel: Hadîs-i şeriflerin illetlerini beyân eden bir eser olup, çok yer dolaşarak ve birçok râvinin rivâyetlerini tahkîkten sonra tasnif ettiği eserdir. Üç cild halindedir.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 12

2) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 112

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 166

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 261

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 785

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 148

AHMED BİN MUHAMMED EL-GÜLÂBÂDÎ

Mâverâünnehr illerinden Buhârâ'da yetişen hadîs âlimlerinden. Adı, Ahmed bin Muhammed bin Hüseyn bin Hasen bin Ali bin Rüstem el-Gülâbâdî'dir. Künyesi, Ebû Nasr-ı Buhârî'dir. "Gülâbâdî" diye meşhûrdur. Gülâbâd, Buhârâ şehrinin bir mahallesidir. 323 (m. 935) senesinde Buhârâ'da doğdu. İlim öğrenmek için, birçok yeri gezip dolaştı. Çok kitap yazdı. 397 (m. 1008) senesi Cemâziye'l-âhır ayının onbeşinci günü gecesinde Buhârâ'da vefât etti.

Ahmed-i Gülâbâdî, hadîs-i şerîf âlimlerindendir. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleri ve râvileri ile birlikte ezberlemişti. Buhârâ'da yetişen meşhûr bir hadîs âlimi idi. O, Heysem bin Kuleyb eş-Şâşî, Abdülmü'min bin Halef en-Nesefî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Muhammed el-Bağdâdî, Abdullah bin Muhammed bin Ya'kûb el-Hârisî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden de Ca'fer bin Muhammed el-Mustagferî ve daha birçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Gülâbâdî, sika (güvenilir) bir râvi olup, yaşadığı zamanda Mâverâünnehr'de en çok hadîs-i şerîf ezberleyen bir âlimdi. Büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî hayatta iken, Bağdâd'da ondan hadîs-i şerîf öğrendi. Gülâbâdî onun bu ilimdeki üstünlüğünü överdi.

Ahmed-i Gülâbâdî'nin hadîs ilmindeki üstünlüğünü, birçok âlim haber vermektedir. Ebû Abdullah el-Hâkim buyurdu ki: "Ebû Nasr-ı el-Gulâbâdî: Anlayışı, ma'rifeti üstün hadîs hafızlarından olup, hadîs-i şerîfleri yazardı. Sahîh-i Buhârî'yi çok iyi bilirdi. Mâverâünnehir'de, Horasan'da ve Irak'da birçok âlimden yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs ilmindeki hocam Dâre Kutnî, onun anlayışını ve maharetini çok beğendi. O, sağlam bir râvi olup, Mâverâünnehr'de kendisine muhalefet eden birisi çıkmamıştır."

Hadîs âlimi Dâre Kutnî de, ondan hadîs-i şerîf alıp, bunları "Kitâb-ül-müdebbic" adındaki eserine yazmıştır. Hâkim de kendisinden hadîs-i şerîf bildirmiştir.

Onun meşhûr olan eseri, "el-Kelâmü alâ ricali'l-Buhârî'dir. Bu eserin yazması Fas'da bulunmaktadır. Diğer adı "el-İrşâd fî ma'rifeti ricâli'l-Buhârî" olup, Fas'ın Yazmalar Enstitüsü'ndedir. Bu eser ile Haydarâbâd'da iki cüz hâlinde basılan "el-Hidâyetü vel-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sikât ve's-sâdâd" aynı eser olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Nasr Gülâbâdî'nin meşhûr olan bu eseri, Sahîh-i Buhârî'deki hadîs râvilerinin hâl tercümesidir.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1027

2) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 434

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 151

4) El-A'lâm cild-1, sh. 210

AHMED BİN ÖMER

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Abbâs, olup adı Ahmed bin Ömer bin Süreyc Bağdâdî'dir. Usûl ve furû' ilimlerinden başka kelâm, meânî ve hesap ilimlerini de bilirdi. Münâzara ilmini ilk ortaya koyan ve insanlara, Cedel ilmini öğretendir. Ehl-i sünnete muhalif olanlara karşı reddiye yazarak gönderirdi. Kendisine "Elbâz-ül-eşheb" denilirdi. 249 (m. 863) yılında doğdu. 306 (m. 918) senesinde vefât etti. Kabri Bağdâd'dadır.

Ahmed bin Ömer, fıkıh bilgisini Ebü'l-Kâsım Enmâtî'den aldı. Ayrıca Hasen bin Muhammed ez-Za'ferânî, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Ali bin İşkâb ve birçok âlimden ilim öğrenmiştir. Kendisinden ise, hafız Ebü'l-Kâsım et-Taberânî, Fakîh Ebü'l-Velîd

Hassan bin Muhammed, Ahmed Muhammed bin Ahmed bin el-Gıtrıfî ve birçok âlimlerin sohbetinde bulunarak ilim almıştır.

Ebû Hafs el-Muttavî şöyle anlatır: "Ebü'l-Abbâs, Şirâz'da kadı idi. Vezir Ali bin Îsâ, Ebü'l-Abbâs'ın şânının yüksekliğinden ve kendisini ziyâret etmediğinden, kadılığı kendisine devamlı hizmette bulunan Ömer el-Mâlikî'ye vermek istiyordu. Bu sebebten dolayı Ebü'l-Abbâs'ı kadılık görevinden aldı. Ebû Ömer'in mertebesini yükseltmek için, Bağdâd âlimlerinden bir grub âlimi Ebü'l-Abbâs'ın fetvâlarını incelemek üzere vazîfelendirdi. Bunlar bir fetvâyı icmâ'a aykırı bulup, vezir ve halifeye bildirdiler. Meclis kuruldu. Ebü'l-Abbâs çağırıldı. Sükût" ediyordu. Vezir, "Bu konuda ne diyorsun?" dedi. Ebü'l-Abbâs "Âlimlerin icmâ'a aykırı buldukları fetvâ benim değil, İmâm-ı Mâlik'in sözüdür, falan kitabında vardır. Onun sözü elbette ki mu'teberdir." dedi vezir emir verdi, kitabı getirdiler. Ebü'l-Abbâs'ın dediği gibi çıktı. Ebü'l-Abbâs'ın kendisinin Şafiî olduğu hâlde, İmâm-ı Mâlik'in kitaplarına da vâkıf olduğuna, Ebû Ömer'in ise Mâlikî mezhebinde olduğu hâlde, kendi imamının kitaplarından haberdâr olmadığına hayret edildi. Bu olaydan sonra, vezir ile Ebü'l-Abbâs arasındaki dostluk bağı kuvvetlendi. Vezir, Bağdâd kadılığını ona teklif etti ise de, Ebü'l-Abbâs kabûl etmedi.

Ebü'l-Abbâs'ın, Ebû Bekir Muhammed bin Dâvûd ez-Zâhiri ile münâzaraları meşhûrdur. Şöyle anlatılır: Birgün Ebü'l-Abbâs, Dâvûd-i Zâhirî'ye: "Sen zâhir ile söylüyorsun. Âyet-i kerîmede Allahü teâl'â "Bir kimse, bir miskal bir hayır işlerse, onun mükâfatını görecek. Kim de bir miskal bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir" (Zilzal: 7-8) buyuruyor. "Peki bir kimse yarım miskal işlerse?" diye sordu. Dâvûd-i Zâhirî uzun süre durdu. Ebü'l-Abbâs, "Niçin cevap vermiyorsun?" diye sorunca, Dâvûd-i Zâhirî cevap veremedi.

Ebü'l-Velîd Nişâbûrî, Ebü'l-Abbas'a "İhlâs sûresi Kur'ân-ı kerîmin üçte birine denktir" hadîs-i şerîfinin ma'nâsını sordu. Ebü'l-Abbâs şöyle cevap verdi: "Kur'ân-ı kerîmin üçte biri ahkâm, üçte biri va'd ile va'îd, üçte biri de isimler ve sıfatlar olmak üzere indirildi, İhlâs sûresinde Allahü teâlânın isimleri ve sıfatları bir arada olduğu için, Kur'ân-ı kerîmin üçte biri olmaktadır" dedi.

Birçok talebesinin bildirdiğine göre, Ebül'l-Abbâs vefâtına yakın bir gece gördüğü rü'yâyı şöyle anlatır: "Kıyâmet kopmuş, insanlar mahşer yerine toplanmıştı. Bir ses, "Peygamberlerin da'vetine ne ile icabet ettiniz?" diye sordu. Ben de "Îmân ve tasdîk ile" dedim. Sonra "Siz sözlerden ziyâde, amellerden sorumlusunuz" diye söyleyince ben de, "Büyük günahlardan sakındık, küçük günahlardan da Allahü teâlânın af ve rahmetine sığındık" dedim. Bunun üzerine yanında bulunan talebeleri, "Efendim bu rü'yâ ölümün yaklaştığını gerektirmez mi?" diye sorunca, Ebü'l-Abbâs şu âyet-i kerîmeyi okudu **"İnsanların hesab vakti** (kıyâmet günü) **yaklaştı. Onlar ise, hâlâ bundan gaflette, yan çizip aldırmıyorlar"** (Enbiyâ-1). Bu rü'yâdan onsekiz gün sonra vefât etti.

Ebü'l-Abbâs'ın yazdığı eserleri çoktur. Sayısı dörtyüze ulaştığı söylenmektedir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: Er-Reddü alâ İbn-i Dâvûd fı'l-kıyâs, er-Reddü aleyhi fî mesâil.

Ebü'l-Abbâs'ın güzel şiirlerinden biri:

Yirmi senedir ilim, gönlümün parçasıdır.
Sıkıntımı yok eder, zihnimin cilâsıdır.

Kıymetli emânettir, ondaki tad pek başka,
Dalmışım lâtif ilme ve nâzımdaki aşka.

Yazayım, uğraşayım dâima ben bununla,
Elbisenin kol yeni, eskisin hep onunla.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 21

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 66

3) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 287

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 811

AHMED BİN SEHL

Hadîs, tefsîr ve kırâat âlimi. Künyesi, Ebû Abbâs olup Eşnâî ve Mukrî de onun nisbetleridir. İsmi, Ahmed bin Sehl bin Firûzân'dır. 307 (m. 919) yılanda vefât etti.

Birçok âlimden ders alıp, ilimlerin inceliklerine vâkıf olan Ahmed bin Sehl, kırâat ilmini Ubeyd bin Sabbâh'tan öğrendi. O da, kırâat imamlarından İmâm-ı Âsım'ın üvey oğlu ve kırâatinin râvisi olan Hafs bin Süleymân Küfi'den almıştı. Zamanında Âsım kırâatiyle meşhûr oldu. Hadîs ilmini Bişr bin Velîd, Ebû Bekr bin Ebî Şeybe, Abdüla'lâ bin Hammâd, Abdullah bin Ömer bin Ebân-ı Ca'fi ve Hüseyn bin Ali bin Esved-i Iclî gibi âlimlerden öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden sonra gelen âlimler onun hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler. Kâdı Ali bin Hasen Cerrâhî ve Ebû Hasen Dâre Kutnî gibi hadîs âlimleri bunlardandır. Dünyâya ehemmiyet vermez, hep âhıret için çalışırdı. Bu yüzden de herkes tarafından sevilirdi. O yaptığını Allahü teâlânın rızâsı için yapar, sevdiğini O'nun için severdi. İnsanları Kurtarmak için bütün gücüyle çalışır, zihin ve kalblerinin parlamasına gayret ederdi. Sevenleri çok olduğu gibi, pekçok insan da talebeleri olmakla şereflendi. Bunlardan, İbrâhîm bin Ahmed Bezûrî, Abdülazîz bin Ca'fer-i Harkî, Osman bin Ahmed Mecâşî, Muhammed bin Halef bin Ceyyân ve Muhammed bin Ali bin Süveyd-ül-Müeddib kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet edenlerden ba'zılarıdır.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 185

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 250

AHMED BİN SELMAN EN-NECCÂD

Bağdâd'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Takvâ, zühd ve vera' sahibi olup, çok ibâdet eden, fıkıh ve hadîs âlimidir. İsmi Ahmed bin Selmân bin Hasen bin İsrail bin Yûnus'dur. Künyesi, Ebû Bekir'dir. "Neccâd" lakabı ile meşhûr olmuştur. 253 (m. 867) senesinde Bağdâd'da doğdu. Birçok âlimden ilim, aldı. Hanbelî mezhebindeki mes'eleler kendisinden sorulup, fetvâ istenirdi. Çok eseri vardır. Yaşadığı devirde, Irak'taki Hanbelî âlimlerinin en büyüğü idi. Ömrünün sonuna doğru gözleri görmez oldu. 348 (m. 959) senesi Zilhicce ayının son günlerinde vefât etti. "Bâb-ı Harbiyye" kabristanlığına defn edildi.

İlim öğrenmek için birçok yere yaya ve yalınayak olarak gitti. O; Yahyâ bin Ca'fer bin Zeberkân, Ahmed bin Melâ'ıb, el-Muhrimî, Hasen bin Mükrim el-Bezzâr, Ebû Dâvûd-ı Sicistânî, Ebû Kılâbe er-Rakkâşî, Ahmed bin Muhammed el-Berkî, Kâdı İsmail bin İshâk, Ebü'l-Ahvas el-Abkârî, Muhammed bin Süleymân el-Bâgendî, Ebû İsmail et-Tirmizî, Ca'fer bin Muhammed bin Şâkir es-Sâyıg, Bişr bin Mûsâ, Ahmed bin Hayseme, Haris bin Ebî Üsâme, Abdullah bin Ahmed bin Hanbel ve daha pekçok âlimden bizzat dinleyerek ilim öğrendi. Çok büyük bir âlim olarak yetişti. İlim ve gönül ehlinin sohbetinde kemâle geldi. İlmi toplayıp, yaymaya başladı. Hazreti Ömer bin Hattâb'dan rivâyet edilen hadîs-i şerifleri "Müsned" adlı kitabında topladı. Sadûk

(rivâyetleri çok sağlam) bir hadîs râvisiydi. Resûlullahın hadîs-i şerîflerini, sünnetlerini (Peygamberimizin (s.a.v.) yapılmasını övdüğü, yahut devam üzere yaptığı ve yahut yapılırken görüp de mâni olmadığı şeyleri) içine alan çok büyük bir eser hazırladı, ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf ezberleyip rivâyet etmek husûsunda, o kadar gayret sahibi bir kimseydi ki, na'lınlarını (ayakkabılarını) eline alıp öyle dolaşırdı. Ebû Hasen bin Razkaveyh, onun için: "Ebû Bekr en-Neccâd, ilimde meşhûr muhaddis ve büyük âlim Sa'îd'in oğlu diye meşhûr oldu" dedi. Çünkü Ebû Bekr en-Neccâd, ondan çok hadîs-i şerîf aldı. Onun rivâyet yolundan ayrılmadı. Ondan işitip rivâyet edenlerin bütün ilimlerini, eserlerinde toplamıştı. Yahyâ bin Sa'îd bunlardandır. Ahmed bin Selmân Sa'îd'den çok ilim aldı. Bu ikisinden her biri, çok hadîs-i şerîf bilmek bakımından zamanının bir tanesi idiler.

Ebû Ali bin Savvâf diyor ki, "Ebû Bekr bin Neccâd, bizimle beraber, hadîs-i şerîf öğrenmek için muhaddis âlimlere gelirdi. Na'lınını elinde taşıyarak yürürdü. Kendisine, "Nalınını niçin giymiyorsun?" diye sorulduğunda: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini öğrenmek yolunda yalınayak olduğum hâlde yürümeyi seviyorum. Çünkü Resûlullah (s.a.v.): **(Dikkat ediniz! Kıyâmet gününde, cebbar ve mülk sahibi olan Allahü teâlânın huzûrunda, hesap vermesi en kolay olacak kimseyi size haber veriyorum! Onlar, iyi işlere iki ayağı üzerinde yalınayak yürüyerek koşan kimselerdir. Cebrâil aleyhisselâm bana haber verdi ki, Allahü teâlâ, hayır talebinde yalınayak yürüyen kuluna rahmeti ile nazar eder)** buyurmuştu" diye cevap verdi.

Kendisinden de Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î, Dâre Kutnî, İbn-i Şahin, Hâkim en-Nişâbûrî, İbn-i Münde, Ebû Hasen bin Razkaveyh, Ebû Hüseyn bin Bişrân ve onun oğlu Ebû Kâsım, Ebû Ali bin Şâzân, Ebû Bekr bin Merdeveyh ve daha birçok âlim ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Ondan ilim almak için gelenler, Bağdâd'daki Câmi'-i Mensûr'da Cum'a günleri iki halka hâlinde olurlardı. Namazdan öncekiler, Ahmed bin Hanbel'in mezhebine âit fıkhî mes'elelerde fetvâ almak için toplanırlardı. Cum'a namazından sonrakiler de, ondan hadîs-i şerîf yazmak için gelirlerdi. Böylece o, rivâyetlerini çok genişleten kimselerden oldu. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler çok yere yayılmış oldu. O, bu câmide hadîs-i şerîfleri yazdırarak öğretmeye başladığı zaman, onun ilim halkasındaki insanların çokluğundan câminin iki kapısı da ağzına kadar dolardı. Bu halkada, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah ve Mâlik de bulunuyor ve hadîs-i şerîf yazıyorlardı.

Ahmed bin Selmân çok ibâdet eder ve bütün vakitlerini oruç tutarak geçirirdi. Ebû İshâk-ı Taberî diyor ki: "Ahmed bin Selmân devamlı oruç tutar ve her akşam bir lokma yufka ekmeği ile iftar eder, ondan bir lokmayı da ayırıp bir kenara koyardı. Cum'a gecesi olduğu zaman, ayırdığı bu yufka ile sadaka dağıtır ve böylece daha çok fazîlete, sevâba kavuşmak isterdi."

Ahmed bin Selmân, başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatıyor: "Bir zamanlar çok daralmıştım, İbrâhîm el-Harbî'nin yanına gittim ve içinde bulunduğum durumumu ona anlattım. O dedi ki: Şunu iyi bil ki, bir zamanlar ben de çok sıkışık bir durumda kalmıştım. Yanımda bir kırattan (0,24 gr.) başka birşey kalmamıştı. Hanım bana: "Kitaplarını kontrol et. Kendisine ihtiyâç duymadıklarını ayırıp sat!" dedi. Ben de, günün son namazı olan yatsıyı kıldığım ve dehlize oturup yazmaya başladığım zaman, bir de baktım ki, yolun üzerindeki kapı çalınmaya başladı. Bu da kim? diyerek kapıya vardım. Bana seslendi. Kapıyı açtım. Bana: "Lâmbayı söndür!" dedi. Ben de dediğini yaptım. Dehlize yanıma girdi. Oraya sırtındaki bir çuval yükü bıraktı ve bana: "Bil ki, biz çocuklar için yemek temin ederek durumlarını düzelttik. Senin ve çocukların için lâzım olan şeyi hazır ettik. Bu son şey odur" dedi ve ilk yük denginin yanına ikinci

bir şey daha yere koydu. Bana: "Onu ihtiyâcına harca!" dedi. Halbuki ben, bu adamı tanımıyordum. Sonra yanımdan ayrıldı. Hemen hanımı çağırdım ve ona: "Lâmbayı getirip yak!" dedim. O da hemen geldi. Bir de baktık ki, içinde ortalama elli çeşit yiyecek bulunan çok kıymetli bir mendile sarılmış bir bohça! Onun yanına konulan da, içinde bin dinar bulunan bir para kesesiydi." O bana bu hâdiseyi anlattıktan sonra, ben de, onun yanından kalkıp gittim. Ahmed bin Hanbel'in kabrine uğrayıp onu ziyâret ettim. Sonra dönüp geldim. Bir de baktım ki, bir hendeğin yanında yürüyorum. Komşularımızdan yaşlı bir kadın, bana yaklaştı ve: "Ey Ahmed!" diye seslendi. Hemen cevap verdim. Bana: "Sana ne oluyor ki, kederleniyorsun?" diye sordu. Ben de durumumu ona haber verdim. Bunun üzerine bana: (Senin annen bana ölmeden önce 300 dirhem para bırakmıştı ve bana da: Bunu yanında sakla! Sen benim oğlumu sıkışık ve üzüntülü hâlde gördüğün zaman, ona verirsin) demişti. Şimdi benimle beraber gel, onları sana vereyim" dedi. Nihâyet onunla beraber evine gittim. Çıkarıp onları bana verdi. Böylece sıkıntıdan kurtuldum."

Ebû Ali bin Savvâf anlatıyor: Muhammed bin Ali bin Hubeyş bize şöyle bildirdi. 348 senesi Zilka'de ayının onüçüncü Pazar gecesi, Kur'ân-ı kerîm hafızlarından birisi bir rü'yâ görmüştü. O, rü'yâsını bana anlatarak dedi ki: "Nehr-i Tâbık mescidinde idim. Orada Muhammed el-Cüneyd ile Ebü'l-Hasen bin Bişâr da bulunuyorlardı. Yanlarına nûrânî yüzlü, o zamana kadar hiç görmediğim bir genç geldi. Onlarla beraber namaz kıldı. Sonra kalktılar, selâmlaşıp kucaklaştılar. O zât, tekrar namaz kıldı. Secdede ağlıyarak, Allahü teâlâya yalvarıp yakarıyordu. O sırada yanıma Ca'fer bin Muhammed el-Huldî geldi. Huldî'ye, bu zâtın kim olduğunu sordum. O da, Resûl aleyhisselâm olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz, Ca'fer-i Huldî'ye beni işâret ederek buyurdu ki: "Ümmetime, Ebû Bekr Ahmed bin Selmân'ın nasîhatlarını dinlemelerini söylesin. Onunla beraber halifeye gitsinler ve müslümanlara desinler ki: Yakında aramızda büyük fitnelere sebep olacak hâdiseler ortaya çıkacaktır. Zinâ etmek, livata yapmak, şarap içmek, söz verip sözünden dönmek, faiz alıp vermek ve Eshâbıma dil uzatmak günahlarını terk edip, bunlardan vazgeçmezseniz veya tövbe etmezseniz, büyük sıkıntılara düşüp azaplarla karşılaşacaksınız." Yatağımdan fırlayarak uyandım. Sabah olmuştu. Abdest alıp mescide gittim. Sabah namazını kıldıktan sonra, cemaata rü'yâmı anlattım ve onlara: "Ey müslümanlar! Bu, Allahü teâlânın bana bir emânetidir ve sizlere duyurmam benim için elbette lâzımdır. Bu emâneti boynumdan çıkarıp, sizin boyunlarınıza havale ediyorum. Sizler, istenilenlere uyup, men edilenlerden sakınmalısınız. Sizlere duyurmam istenilen şeyleri, tebliğ ederek vazîfemi yerine getirdim. Allah rızâsı için bunlara uyunuz!" dedim.

---

1) Tabakât-ül-Hanâbile, cild-2, sh. 7

2) Târih-i Bağdâd, cild-4, sh. 189

3) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-1, sh. 235

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 868

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 376

AHMED BİN YAHYÂ EL-CELÂ

Evliyânın büyüklerinden. İlim ve vera' sahibi idi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi Ahmed bin Yahyâ el-Celâ'dır. Babası Yahyâ el-Celâ da evliyânın büyüklerindendir. Aslen Bağdâdlı olup, Şam ve Remle'de oturdu. Babası el-Celâ ve Zünnûn-i Mısrî, Ebû Abdullah Busrî, Cüneyd-i Bağdadî, Ebü'l-Hasen Nûri, Ebû Türâb Nahşebî ve bunlar gibi altıyüz âlim zâtın sohbetinde

kemâle geldi. Bir taraftan insanların kalblerini temizlerken, bir taraftan da ilim öğretmekle meşgûl oldu. Ebû Ali Rodbârî, Ebû Bekr Muhammed Dukkî ve Hakim Tirmizî talebelerinin meşhûrlarındandır. 306 (m. 918) yılında vefât etti.

Derin ilmi, engin ma'nâlı sözleri vardır. Tasavvufî hâllerden olan hakîkat ve ma'rifetde eşi yoktu. Zamanında Şam evliyâsının en büyüğü diye bilinirdi. Kazandığının hepsini sadaka verirdi. Kuldan birşey beklemez, arzusunu yaratana bildirirdi.

Kendisi anlatır: Anne ve babama, "Beni Allahü teâlâya hediye eder misiniz ki, ben hep onun yoluna çalışayım" dedim. Onlar da "Verdik" dediler. Ben de memleketimi terk ettim. Bir zaman sonra, gece vakti gelip kapıyı çaldım. Babam, "Kimsin?" diye sordu. Ben de "Oğlunum" deyince, "Ben oğlumu Allaha verdim, verdiğimi geri almam" deyip kapıyı yüzüme kapadı. Ben de geri döndüm.

Bir zaman Medîne-i münevvereye gitti. Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyâret edip selâm verdiğinde, selâmına cevap verirdi. Sonra, "Yâ Resûlallah kabûl edersen bu gece sende misâfir kalmak istiyorum" dedi. "Kabûl ettim" diye cevap verildi. Orada kaldı. Rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Kendisine bir ekmek ikram edildi. Bir kısmını yedikten sonra uyandı. Uyandığında ekmeğin kalanının elinde olduğunu gördü.

İbn-i Celâ hazretlerine fakîrliğin ne demek olduğunu sordular. Hiç seslenmedi. Bir kenara çekildi. Biraz sonra da çekip gitti. Çok geçmeden geri geldi. "Üzerimde bir miktar para vardı. Bu para üzerimde dururken fakîrlikten bahsetmeye utandım. Gittim, parayı mahallemin fakîrlerine dağıtıp geldim" buyurdu ve fakîrlikten bahsetmeye başladı.

Kendisi anlatır: "Birgün güzel yüzlü bir hıristiyan çocuğunu görüp, güzelliğine hayret ettim. Cüneyd hazretleri bu hâlimi görünce "Cenâb-ı Hakkın yarattığı herşeyde, hayret nazarıyla bakacak çok şey var. Sen bunun cezasını yakında görürsün" buyurdu. Oradan ayrılır ayrılmaz, ezberimdeki bütün Kur'ân-ı kerîmi unuttum. Tekrar ezberlemek için senelerce uğraştım, tövbe ettim, Allaha yalvardım. Ben şimdi, hiçbir şeye ilgi duymaya cüret edemiyorum. Allahtan başka birşeyle alâkadar olmayı kendime yakıştıramıyorum" der, o ânı hatırladıkça hep ağlardı.

Abdullah bin Mukrî, Ebû Abdullah İbn-i Celâ'dan rivâyet eder: "Talebelik günlerimde, Zünnûn-i Mısrî ile Mekke'de beraberdik. Günlerce aç kalıp birşey yemedik. Birgün Zünnûn, Hirâ dağına çıkmak için, öğle namazından önce kalkıp abdest aldı yola çıktı. Ben de peşindeydim. Giderken yol kenarına atılmış taze muz gördüm. Birkaç tane alıp, Zünnûn hazretlerine göstermeden kolumun yenine koydum. Zünnûn hazretleri yanımdan uzaklaşınca da, çıkarıp yemeye başladım. Gözlerimle de onu tâkib ediyordum. Tepeye varıp insanlardan uzaklaşınca bana dönüp, "Yenine koyduğun şeyi çıkar" dedi. Ben çok mahcûb oldum. Abdest alıp mescide gittik. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldık. Yatsıdan bir saat sonra, bir adam elinde bir tepsi yemekle çıkageldi. Getirip Zünnûn hazretlerinin önüne koydu. Yemesini işâret edip gitti. O, hiç hareketsiz duruyordu. Bana baktı ve "Buyur ye!" dedi. Ben de "Yalnız mı yiyeceğim?" dedim. "Yemeği sen istedin. Biz talebte bulunmadık. Yemeği isteyen yer" buyurdu. Bunun üzerine, mahcûb bir şekilde bu yemeği yedim."

Oğlu anlatır: Babam vefât ettiğinde, cenâzesini yıkaması için birisini çağırdık. Yıkamak için yanına vardı, fakat hemen dışarı çıkıp, "Bu vefât etmemiş" dedi. Biz yanına vardığımızda bir hareket göremedik. O kimse korkup gitti. Başka birisini çağırdık. O da korkmuş hâlde çıkıp, "Ben

yanına varınca eliyle beni itti" dedi. Sonra yakın akrabamızdan birini çağırdık. O gelince ona hiçbirşey yapmadı. O kimse rahat yıkayıp, kefenledi.

Ebû Abdullah bin Celâ hazretlerine, "Zâhid kime denir," diye sorduklarında; "Zâhid, kendisinin övülmesiyle yerilmesi arasında fark görmeyen kişidir" buyurdu.

"Âbid kime denir?" diye sordular. "Farzları, müstehab vaktinde eda edebilen kişi âbiddir" buyurdu.

"Bir kimse gözümün önünde bir hatâ işledikten sonra kaybolup gitse, onun tövbe ettiğine inanır, hakkında kötü zânda bulunmam" buyurdu.

Aşağıdaki güzel sözlerde, onun buyurduklarındandır:

"Allah için alçak gönüllü olmak emredilmeseydi, gurûrla yürümek, fakîrin en tabiî hakkı olurdu." "Allahü teâlâdan korkmanın alâmeti, başkalarının korktuğu şeylerden korkmamaktır." "Zühd, dünyâyı gözden ve gönülden çıkarıp yok saymaktır."

"Öyle bir zât tanırım ki, otuz sene boyunca Mekke'de kaldı. Kendi kovası ve ipiyle çektiği zemzem suyundan başka su içmedi. Getirilen yemeklerden yemeyi. Zemzem suyu ona kâfi geldi."

"Bâtılla karışan her hak, haklıktan çıkar, Bâtıl olur. Çünkü hakkın bâtıla beraber olmaya tahammülü yoktur."

"Allahü teâlâdan korkarak takvâ sahibi olmayan fakîr, kendini haram yemekten kurtaramaz."

"Zünnûn-i Mısrî'yi gördüm, onun sözlerinden hikmet damlıyordu. Sehl'i gördüm, o hikmetten başka birşey söylemiyordu. Bişr-i Hafî'yi gördüm, onun da vera'sı vardı" buyurdu. "Siz bunlardan hangisine meylediyorsunuz?" diye sorulunca da, "Üstadımız Bişr-i Hafî'ye" diye cevap verdi.

"Ârifin işi Mevlâsıyladır. O, O'ndan başkasıyla ilgilenmeye tenezzül etmez."

"Bir insan ma'nevî ma'nâda nasıl fakîr olur?" diye sorulunca, "Ondan geriye hiçbirşey kalmadığı zaman" diye cevap verdi. "Böyle olduğu nasıl ve ne zaman anlaşılır" denilince de, "Sol taraftaki günahları yazan melek, yirmi sene boyunca aleyhinde yazacak birşey bulamadığı zaman anlaşılır" buyurdu. Bir başka zaman da, "Herşeyi bir kenara at! Rabbim Allah de! O zaman sana fakîr denir."

"Ma'rifetin şükrü takvâ, izzetin şükrü tevâzu, musîbetin şükrü sabırdır."

"Rızkını Allahtan bilmeyip de onun mahlûkundan beklemek, insanı cenâb-ı Haktan uzaklaştırıp, halka muhtac eder."

"Müslüman kardeşinin hakkını, aranızdaki dostluk ve muhabbete güvenerek zayi etme. Zîrâ Allahü teâlâ, her mü'mine haklar verdi. Bu hakları ancak Allahü teâlânın hukukunu yerine getirmeyenler zayi ederler."

"Dünyâ çok geniştir. O kadar sıkıntı verir ki, bir başkasının sana vereceği sıkıntıya ihtiyâç bırakmaz."

"Kim gönlünü mahlûkata bağlayıp Hakka ulaşmak isterse, O'na kavuşamaz. Kim gönlünü Hakka bağlar, O'na ulaşmayı dilerse, arzusuna kavuşur."

"Kötülemekten ve övülmekten alınmayan zâhid; farzları ilk vaktinde eda eden âbid; işlerinin hepsini Allah için yapan da muvahhiddir.."

"Kul herşeyi bilebilmek için, herşeye muhtaçtır."

"Kim nefsi ile bir rütbeye ulaşırsa, orada tutunamaz. Kim bir rütbeye nefsiyle beraber ulaştırılırsa, orada sabit kalır."

Bir kimse, "İnsanlarla sohbetin şartı nedir?" diye sordu. "Onlara iyilik etmeden kötülük etme! Onları sevindirmeden üzme!" buyurdu.

İsmail bin Nüceyd buyurdu ki: "Dünyâda, dördüncüsü olmayan üç kişi vardır. Onlar da Nişâbûr'da Ebû Osman Hîrî, Bağdâd'da Cüneyd, Şam'da Ebû Abdullah bin Celâ."

Talebelerinden Muhammed bin Dâvûd Dûkkî buyurdu ki: "Gözler; Irak, Hicaz, Şam, Cebel ve daha birçok memlekette, Ebû Abdullah bin Celâ'nın benzerini görmedi."

---

1) Risâle-i Kuşeyrî sh. 26

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 314

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 176

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 152

5) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 213

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 689

AHMED BİN UBEYD ES-SAFFÂR

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ubeyd bin İsmail es-Saffâr'dır. Künyesi, Ebû Hasen'dir. Basralı hadîs âlimlerindendir. Bağdâd'da ve Ahvâz'da da hadîs-i şerîf öğretti. Hadîs ilminde tedvin ve tasnif edilmiş çok nadide bir "Müsned"i vardır. 352 (m. 963) senesinde vefât etti.

Ahmed bin Ubeyd, hadîs ilminde sika (güvenilir) ve hafız (yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezberleyen) bir âlimdir. O; Ebû İsmail et-Tirmizî, Muhammed bin Gâlib, et-Temmâm, Ubeyd bin Şüreyk el-Bezzâr, Ebû Abbâs el-Kedîmî, Hüseyn bin Abdullah ve daha birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de; Dâre Kutnî, Kâdı Ebû Ömer el-Hâşimî, Ali bin Kâsım en-Neccâd ve daha pekçok âlim ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Büyük bir hadîs âlimi olan Muhammed bin Yûnus el-Kedîmî, onun annesi ile evlenmiş olup, üvey babası idi. Ahmed bin Ubeyd, ondan çok ilim aldı. Meşhûr hadîs âlimi Dâre Kutnî de, onun sika, sağlam bir râvi olduğunu ve Müsned'inin çok güzel tasnif edilmiş olduğunu bildirdi.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 261

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 876

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 307

AHMED BİN YAHYÂ ET-TÜSTERÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Hâfız, ismi, Ahmed bin Yahyâ bin Züheyr olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Dinde huccet olan zâtlardan birisi olan Ahmed bin Yahyâ, dünyâya kıymet vermeyen,

haramlardan son derece sakınan bir zât idi. 230 (m. 310) yılında Tüster'de (Hazreti Ömer zamanında feth edilen (İran'ın batısında bir şehirde) doğdu. Hadîs-i şerîf toplamak için çok dolaştı ve 310 (m. 922)'de vefât etti.

Ahmed bin Yahyâ Ebû Kureyb, Muhammed bin Harb en-Nesâî, Hüseyn bin Ebû Zeyd ed-Dabbâğ, Muhammed bin Ammâr er-Râzî, Amr bin Îsâ ed-Dab'i ve onların zamanındaki pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için diyar diyar dolaştı. Hadîs ilminde hafızlık derecesine ulaştı. Yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilirdi.

Ebû Hatim bin Hibbân, Ebû İshâk bin Hamze, Ebû Kâsım-et-Taberânî, Ebû Bekr el-Muhrî ve pek çok âlim de Ahmed bin Yahyâ'dan hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Halife Ebû Abdullah İbni Münde: "Dünyâda Ebû İshâk bin Hamze'den daha hafız bir kimse görmedim" dedi. Hamze bunu işitince, "Dünyâda Ebû Ca'fer Ahmed bin Yahyâ Tüsterî'den daha hafız bir kimse görmedim" dedi. Ebû Ca'fer Tüsterî de "Ebû Zür'a'dan daha hafız bir kimse görmedim" dedi. Ebû Zür'a da "Dünyâda Ebû Bekr bin Ebî Şeybe'den daha hafız bir kimse görmedim" buyurdu. Büyük âlim olan zâtlar kendilerine ilimlerinden birşey söylenildiği zaman kendilerini aşağı bilir, hemen başka bir zâtın, ilimdeki üstünlüğünü beyân ederlerdi. O büyük âlimler, son derece tevâzu sahibi idiler.

İbn-i Mukrî ise "Hadîs âlimlerinin baştâcı Ahmed bin Yahyâ, şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti" diye bahsederdi.

Ahmed bin Yahyâ Tüsterî, Muhammed bin Abdullah bin Ubeyd, Ebû Âsım, Süfyân, Na'îm bin Ebî Hind, Ebî Müshîr, Hüzeyfetübn-il Yemân'dan (r.a.) rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Kim sağlığında** (ölmeden önce) **Allah rızâsı için bir gün oruç tutarsa Cennete girer. Kim Lâ ilahe illallah derse Cennete girer. Kim ölmeden önce Allah rızâsı için bir fakîre yemek yedirirse Cennete girer"** buyurdu.

Hadîs-i şerîf ilmine âit hadîslerin illetlerini anlatan bir kitap yazmıştır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 757

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 203

ALİ BİN BENDÂR

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Hasen olup, adı Ali bin Bendâr bin Hüseyn es-Sayrafî'dir. Nişâbûr âlimlerindendir. 359 (m. 969) senesinde vefât etti.

Ali bin Bendâr; Nişâbûr'da Ebû Osman Hayri ve Mahfûz'un; Semerkand'da, Muhammed Fazl-ı Belhî'nin; Belh'de Muhammed Hân'ın, Cürcan'da Akli Cürcânî'nin; Rey'de Yûsuf Hüseyn'in; Bağdâd'da, başta Cüneyd-i Bağdadî olmak üzere, Ruveym, İbn-i Atâ, Sem'un ve Ebû Muhammed Cerîr'in; Şam'da Tâhir-i Makdîsî, İbn-i Celâ ve Ebû Amrı Dımeşkî'nin; Mısır'da, Ebû Bekir Mısrî, Ebû Bekr Rakkas ve Ebû Ali Rodbârî'nin sohbetlerinde bulunmuş, bu âlimlerden ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir.

Ali bin Bendâr, hadîs ilminde sikaydı (güvenilirdi). O evliyâya ve evliyâyı görenlere karşı saygılı ve tevâzu ile davranırdı.

Kendisinin görmediği bir evliyâyı gören bir zâtı görse, hemen yanına yaklaşarak elini öper, ona karşı hürmetkar davranır, onun önünden gitmezdi. Sebebini soranlara da, "Onlar birçok evliyâyı görüp ilim ve feyz aldı, ben ise çokları ile görüşmedim" derdi.

Şöyle anlatılır: Birgün Ali bin Bendâr, Şeyh Ebû Abdullah Hafif ile bir köprüye geldiler. İki kişi yanyana bu köprüden geçemezdi. Şeyh Ebû Abdullah ona, "Sen önden yürü" deyince, Ali bin Bendâr, "Ne sebeble önden yürüyeyim?" dedi. Şeyh; "Sen Cüneyd-i Bağdadîyi görmüşsün, ben ise görmedim" dedi.

Kendisi anlatır: "Şam'a gitmiştim. Üç gün sonra da Ebû Abdullah Celâl'in yanına gittim. "Ne zaman Şam'a geldin?" dedi. Ben de üç gün olduğunu söyleyince, "Üç gündür neredeydin?" diye sordu. Ben de "İbn-i Cûsa'nın yanında hadîs-i şerîf yazıyordum" deyince bana; "Nafilenin fazîleti, seni birçok vazîfeden alıkoydu" buyurdu.

Ali bin Bendâr'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Sirke ne güzel yemektir"** buyurdular.

Ali bin Bendâr buyurdu ki: "Dünyâ öyle bir evdir ki, temeli zorluk üzerine kurulmuştur. Orada zorluk olmadan yaşamak imkânsızdır."

"İnsanlar Allahü teâlâyı heves ve kolaylıkla ararlar. Halbuki dünyâdan vazgeçmedikçe Hakkı bulmak mümkün değildir."

"İnsanlara muhalefet etmekten uzak ol!"

"İlim yeri olan kalb, temiz olmalı ki, ilim yararlı bir hâlde orada bulunsun."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 501

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 124

3) Nefehât-ül-üns sh. 166

ALİ BİN HÜSEYN (İbn-i Harbeveyh)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ubeyd'dir. 232 (m. 848) senesinde Bağdâd'da doğdu. 319 (m. 931)'de Bağdâd'da vefât etti. İlim aldığı zâtlar; Ebû Sevr, Dâvûd-ı Zâhirî, Yûsuf bin Mûsâ Kattân, Hafs bin Amr, Hüseyn İbni Ebî Zeyd Debbâğ, Hasen bin Arfe, Ebü'l-Eş'as Ahmed bin Mikdam el-Iclî, Zeyd bin Ahzam et-Tâî, Hasen bin Muhammed bin Sabbah Za'ferânî, Yahyâ bin Muhammed, Zekeriyyâ bin Yahyâ Tâî gibi zamanının âlimleridir. Kendisinden ise Ebû Amr bin Hayviye, Ebû Hafs bin Şâhîn ve diğer zâtlar ilim almıştır.

İbn-i Harbeveyh azîmli, heybetli, vekarlı, hâl ve hareketleriyle örnek bir alim idi. İbn-i Zülâk onun hakkında şöyle demiştir: "O, Kur'ân-ı kerîm ilminde, hadîs ilminde, kıyas ve ma'nâ ihtilâflarında âlim, fasîh konuşan bir zât idi. Çok az para ile geçinir, akrabasına iyilikte bulunurdu. Vâsıt'ta ve Mısır'da kadılık yapmıştır. Mısır emîri onu ziyâret için evine gelirdi." ilmî mes'eleleri anlatıp, yazdırdığı bir ilim meclisi vardı. İbn-i Haddâd şöyle demiştir: "Ebû Ubeyd İbni Harbeveyh Mısır'a geldiğinde onu büyük bir kalabalık karşıladı." Ramazan ayı girince, fıkıh âlimi Mensûr bin İsmail, Ramazan ayının girdiğini, hilâli gördüğünü ona haber vermeye gitmişti. Dönüşünde nereden geliyorsun denilince, kadının yanından dedi. İbn-i Haddâd "Kâdıyı nasıl buldun?" deyince, "Kur'ân-ı kerîmi bilen; fıkıh ilminde, hadîs ilminde, ihtilaflı mes'eleleri bilmekte, lügat ve târih ilminde âlim, vera' ve zühd sahibi bir zâtdır" dedi. Kâdılığı sırasında

Hasen bin Sâlih el-Behnesî kendisine bir mektûb yazıp; insanların kendisini onun (kadının) huzûrunda kötülediklerinden yakınınca, Ebû Ubeyd ona şöyle cevap yazmıştır: "Senin aleyhinde olup seni kötüleyenler, methedenler kadar çok olsa, bu benim yanımda senin için bir noksanlık değildir. Nasıl olsun ki, seni methedenler kötüleyenlerden kat kat fazla. Bu mektûbta yazdıklarımı okuyunca tevâzu göster. Sakın, teb'ana bana kadıdan metheden mektûb geldi, diye açıklama, çünkü kalbleri, bağlılıkları zayıflar. Sen Hakka yakın olduğun müddetçe, ben seni kendime yakın görürüm. Hakdan uzaklaşırsan, benden de uzaklaşmış olursun, kalbimde yerin kalmaz! Vesselâm."

Ebû Ubeyd İbni Harbeveyh'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şudur:

Ebû Hüreyre (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: **"Ey Ebû Hüreyre! Kur'ân-ı kerîmi öğren ve öğret. Şüphesiz ki, sen bu hâl üzere ölürsen, melekler senin kabrini Kâ'be'nin ziyâret edildiği gibi ziyâret ederler. İnsanlara sünnetimi istemeseler de öğret. Eğer sırat üzerinde bir an bile durmadan geçip Cennete girmek istersen, kendi görüşüne göre Allahü teâlânın dîninde bid'at çıkarma!"**

İbn-i Ömer'den şöyle rivâyet etti: Hazreti Ömer, Umre için Resûlullahtan izin isteyince, Resûlullah **"Yâ ahî** (Ey kardeşim) **duânda bizi de unutma!"** buyurdu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 446

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 72

3) El-A'lâm cild-4, sh. 277

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 281

5) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 395

ALİ BİN MUHAMMED BİN BEŞŞÂR

Büyük Hanbelî âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 313 (m. 925) senesinde vefât etti. Kabri, Necma'ya yakın bir yer olan Akabe'dedir. Kabrini insanlar istifâde etmek için ziyâret etmektedirler. Ebû Bekr el-Mervezî, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Sâlih, Abdullah ve daha başka büyük âlimlerden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de, Ali bin Muhammed bin Ca'fer el-Beclî, Ebû en-Nicâd ve başka âlimler rivâyette bulunmuştur.

Ali bin Beşşâr'ın menkıbe ve sözleri:

Ali bin Muhammed bin Beşşâr, kendisinden bahsederken, ben şöyleyim veya böyleyim demezdi. Ben bir adamı tanıyorum. Onun şöyle şöyle durumu var, derdi. Birgün, ben bir adamı tanıyorum, otuz sene, özür dilemeyi gerektirecek bir söz konuşmamıştır, dedi. Halbuki burada kendisini kastediyordu. Ali bin Beşşâr, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah'dan şöyle bir şey nakletti. Abdullah bin Ahmed bin Hanbel dedi ki: Babamın mescidinin yanında otururken, yanımıza bir cenâze uğradı. Babam: "Bu cenâzenin sahibinin san'atı ne idi?" diye sordu. "Yol kenarında satış yapardı" diye cevap verdiler. "Kendisine âit bir yerde mi, yoksa başkasının arazisi üzerinde mi, satış yapardı?" diye sordu.

"Başkasının arazisi üzerinde satış yapardı" dediler. Bunun üzerine babam (Ahmed bin Hanbel (r.a.) "Çok zor, çok zor" buyurdu. "Eğer, üzerinde satış yaptığı yer, bir yetimin veya başka birisinin arazisi ise, günleri boşuna geçmiş olacak. O yaptığı işten hiç bir sevâb kazanamıyacaktır. Çünkü o, ticâretini başkasının arazisi üzerinde yapmıştır." Sonra, babam

"Kalk, bu cenâzenin namazını kılalım. Belki Allahü teâlâ, onun günahlarını af ve mağfiret buyurur" dedi. Dört tekbirle cenâze namazı kılındı. Sonra cenâzeyi yüklendik, kabre götürüp de defnettik ve oradan ayrıldık. Akşam oldu. Yalnız babam o gece defn ettiğimiz cenâzenin durumundan dolayı hüzünlü idi. Çünkü, cenâze sahibinin durumuna üzülmüştü. Biz otururken, bu sırada komşu evin sahiplerinden birisi geldi. Babam; Ey Ebû Abdullah! Sana bir şey anlatacağım, dedi. Babam, anlat, sen sâlih bir kimsesin, dedi. Komşumuz şöyle anlattı: "Dün gece uyumuştum. Rü'yâmda, defn ettiğiniz o kimseyi, Cennette, giderken gördüm. Üzerinde de iki yeşil elbise vardı. Ona, Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi, diye sordum. Rûhumu teslim edeceğim sırada durumum iyi değil idi. Fakat Ahmed bin Hanbel, namazımı kıldı. Onun hürmetine Allahü teâlâ, günahlarımı bağışladı. Şimdi çok iyiyim" dedi.

Ali bin Muhammed el-Beşşâr dedi ki: "Şu dört haslet kişinin kemâline alâmettir: Kalbi dünyâ sevgisinden kurtarıp, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmak. Sonunda, hesaba çekilmeyi gerektirecek şeyleri terketmek, hâli hafif ve yumuşak olmak. Dünyalık biriktirmeyi azaltmak."

Birgün Ali bin Beşşâr bir meclisde oturuyordu. Orada bulunanlardan ba'zısı ona, nereden yiyip içiyorsun, diye sordu. Bu sırada başkaları söze karışıp, o istediği yerden bulur. Herkes ona verir, dediler. Bunun üzerine Beşşâr hazretleri şöyle dedi: "Ey cemâat! Şu kırk seneden beri, acaba benim yiyip içtiğim yeri gören var mı? Yine bu kadar zamandır, bir kimseye bir ihtiyâcım olmuş mudur? Bir kimseden bir şey istemeye gittiğimi bilen var mıdır? Eğer gören bilen varsa söylesin."

O, meclisinde konuşmak istediği zaman "Sen, ne istediğimizi biliyorsun" meâlindeki âyet-i kerîme ile başlardı. O sırada birisi kalkıp, ona: Allahü teâlâ senden râzı olsun. Devamlı bu âyet-i kerîmeyi okuyarak sözüne başlıyorsun. Senin bundan maksadın nedir? diye sordu. Ali bin Beşşâr, ona "Sen bunu niçin soruyorsun? Bu zamana kadar, kimse bana bunu sormadı. Fakat yine sana, bundaki maksadımı söyliyeyim: Dünyâda da âhırette de, Allahü teâlânın rızâsından başka hiçbir maksadım ve muradım yoktur. Bunu Allahü teâlâ da biliyor. Onun için, devamlı meclislerimde, bu âyet-i kerîmeyi okuyarak başlıyorum."

İbn-i Uleyk ez-Zeyyât anlattı: "Bir ara büyük bir maddî sıkıntıya düşmüştüm. Odamda gamlı ve düşünceli bir hâlde oturdum. Tam bu esnada büyük bir velî olan İbn-i Beşşâr "Ey Abdullah!" diye seslendi. Halbuki onun bulunduğu oda ile benimki arasından bir yol geçiyordu. Aramazdaki mesafe uzak idi. Ona, buyurun bir emriniz mi vardı? dedim. Bana, "Buraya gel" dedi. Yanına gittim. "Niçin dünyâ için bu kadar çok üzülüyorsun. Maddî bir sıkıntın var, yanında da hiç bir şeyin yok herhalde" dedi. Ben de "Evet yok" dedim. "Hiç bir şeyim yok diye, bu kadar da üzülmeye ne gerek var. Rızkın seni buluncaya kadar falanca nehrin kıyısında yürü. Rızkınla karşılaşınca onu al ve Allahü teâlâyı zikret, onu an ve hatırla." O anda, İbn-i Beşşâr'ın (r.a.) sözü üzerinde düşünmeye başladım. Fakat ona karşı çıkmam da mümkün değildi. Sonra yanından ayrıldım. Bana tarif ettiği nehre kadar, Allahü teâlâyı zikrederek gittim. Köprünün üst tarafına varınca, bir de ne göreyim! Bir zât bana: "Ey Abdullah!" diye sesleniyor. Ben de, "Buyurun, bir emriniz mi vardı?" dedim. Yanına gittiğimde, bana kırk dirhem verdi ve "Benim için bir kitap yaz" dedi: Bir müddet sonra birbirimizden ayrıldık. Nihâyet evime gelince, İbn-i Beşşâr bana: "Ey Abdullah!" diye seslendi. Ben de "Buyurun efendim" dedim. "Karşılaştığın zât sana kırk dirhem verip, kendisi için bir kitap yazmanı söyledi mi?" dedi. "Evet" cevâbını verdim. Bunun üzerine bana: "Eğer sen sabredip acele etmeseydin, rızkın kapına gelecekti. Acele ettin, rızkını almak için tâ oralara kadar gittin" buyurdu.

Ahmed el-Bermekî anlattı: "Bir Çarşamba günü, Ali el-Beşşâr'ın sohbetinde bulunuyordum. Odanın en uzak bir yerine oturdum. Sükûnet içerisinde, orada bulunanlarla birlikte sohbeti dinledik. Sohbetin sonunda, Lâ ilahe illallah, dedi ve **"Zu'n-Nûn'i"** (Balık sâhibini=Yûnus'u) **de hatırla. Hani O,** (dînini kabûl etmiyen kavmine) **öfkelenerek gitmişti de, kendisini hiçbir zaman sıkıştırmayacağımızı, sanmıştı. Derken** (Yutulduğu balığın karnındaki) **karanlıklar içinde: "Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben, haksızlık edenlerden oldum" diye duâ etmişti"** meâlindeki Enbiyâ sûresinin seksenyedinci âyet-i kerîmesini okuyup: "Yâ Rabbî! Sen, kendisini balığın karnında hapsettiğin zaman, sâlih bir kulun olan "Zu'n-Nûn" (Yunus) (a.s.) karanlıkta sana **"Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn** (Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tanzîh ederim. Gerçekten ben, haksızlık edenlerden oldum) diye nasıl duâ edip yalvarmışsa, ben de sana öyle yalvarıyorum. Yâ Rabbî! Senin yüce kelâmın haktır. Sen sâlih bir kulun olan Yûnus'un bu duâsına karşılık **"Biz de onun duâsını kabûl ettik. Kendisini kederden kurtardık. İşte biz mü'minleri böyle kurtarırız"** (Enbiyâ: 88) buyurdun. Allahım! Onun duâsını nasıl kabûl edip, içerisinde bulunduğu sıkıntılı durumdan, rahmetinle onu nasıl kurtarmışsan, bizim de duâlarımızı kabûl buyurup, sıkıntılı ve elem verici durumlardan bizi muhafaza eyle. Yâ Rabbî! Sen Erhamürrâhiminsin. (Merhamet edenlerin en merhametlisisin.) Sonra, on kere yâ Rabbî! dedi. Fakat o, her yâ Rabbî dediği zaman, ben de içimden, "Yâ Rabbî! Bana genişlik, rahatlık ihsân et" diyordum. Bir de baktım ki, Ali bin Beşşâr, semâya doğru yönelmiş, sanki kendisine bir şeyler söyleniyor da, onları dinler bir durumu vardı. Sonra, bana doğru döndü. "Yazık sana, utanmıyor musun? Allahü teâlâdan Cennetini iste. Yine O sana, insanlara muhtaç olmıyacak kadar rızık ihsân eder. Halbuki sen devamlı, dünyâyı, rahatı ve genişliği istiyorsun." Allahü teâlânın izni ve bildirmesiyle, içimden geçeni öğrenmişti. Ondan sonra bana emrettiği gibi Allahü teâlâdan Cennetini istedim."

Yine bir Salı günü ikindiden sonra, huzûrunda bulunuyordum. Elimde, büyük âlim Sâlih'in bildirdiği mes'eleleri ihtivâ eden bir kitap vardı. Bu kitabı onun yanında okuyordum. O sırada Ali bin Beşşâr'ın yüzü dikkatimi çekti. Ay gibi parlıyordu. Kendi kendime, her hâlde yarınki sohbete hazırlık için tıraş olmuş, umûmî bir temizlik yapmış. Onun için yüzü böyle parlıyor, diye düşündüm. O sırada bana: Sen niçin öyle düşünüyorsun, senin dediğin gibi değil deyip, başını açtı. Bir de ne göreyim, tıraş olmamış. Bunun üzerine bana, zannınız güzel olsun. Kalbinize iyi sahip olunuz, dedi. Ben orada çok utandım. Allahü teâlâ, bu velî kuluna, benim' içimden geçenleri bildirmişti. Böylece bizzat kendim, onun bir kerâmetine şahit oldum. Ali bin Beşşâr'dan duydum. O şöyle dedi: "Günahlardan sakınan kimseler, nefsleri üzerinden, terbiye kamçısını indirmezler. Allahü teâlânın râzı olduğu işler için nefslerini zorlarlar. Onlar eşya dolu yükleri, Allahü teâlânın rızâsı için indirip, infâk etmekten çekinmezler."

Ali bin Beşşâr, buyurdular ki: "Yemek yiyeceğin ve uyuyacağın zaman, fazla yeme ve fazla uyuma."

"Allahü teâlâya isyankâr olup, günahlara dalan kimsenin, Allahü teâlânın verdiği cezaları çok görmesi münâsip değildir."

Ona, Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur? diye sordular. "Gizli günah işlediğin gibi, gizli tâatte (Allahü teâlânın beğendiği şeyler) bulunursun. Nihâyet kalbin, ibâdet ve tâatlere doğru meyleder. Bu hâl, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya doğru gittiğinin alâmetidir" buyurdu.

Bir zât, Ali bin Beşşâr'ın yanına gitmişti. Üzerinde yünden bir cübbe vardı. Ali bin Beşşâr kendisine, "Kalbini mi güzelleştirdin, yoksa bedenini mi?" diye sordu. "En önemli olan, kalbin güzelleştirilmesi ve temizliğidir" diye buyurdu.

"Sırf makam sahibi olmak ve biliyor desinler için bir kaç mes'ele öğrenip, insanlara fetvâ vermeye kalkışmak, ne kadar ayıptır."

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 57

2) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 73

ALİ BİN MUHAMMED ET-TABERÎ

Şafiî mezhebindeki tefsîr, hadîs, fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İmâm-ı Eş'arî'nin üstün talebelerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Mehdî et-Taberî, el-Eş'arî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 380 (m. 990) yılları civarında vefât etmiştir. Kesin vefât târihi belli değildir.

Ebü'l-Hasen et-Taberî, Ehl-i sünnet vel-cemâat'ın i'tikâddaki imamlarından birisi olan Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin (r.a.) ileri gelen talebelerinden idi. Basra'da ondan ilim öğrenmiş, uzun müddet derslerine ve sohbetlerine devam etmiş, daha sonra da ondan rivâyetlerde bulunmuştur. Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını yaymak için uğraşmış ve bozuk inançlı kimselerle uzun zaman mücâdele etmiştir. Ebü'l-Hasen et-Taberî; tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Bu ilimlerin usûllerinde, ya'nî usûl-i tefsîr, usûl-i hadîs, usûl-i fıkıh ilimlerinde de üstâdlık derecesine ulaşmıştır. Ebû Abdullah Hasen bin Ahmed bu husûsta; "Şeyhimiz ve üstadımız Ebü'l-Hasen Ali bin Mehdî, fıkıh âlimi ve birçok kitapları olan, her ilmin inceliklerine vâkıf bir zât idi. Fıkıh, tefsîr, kelâm, edebiyat ve târih ilimlerinin ince mes'elelerine de vâkıf idi. Gayet güzel ve ma'nâlı söz söyleyen, zamanında eşi bulunmayan bir zâttı" buyurdu.

Ali bin Muhammed, bir şiirinde şöyle söyledi:

Kaybolmaz, olmaz zayi,
Sâhibli olan kişi.
Bilinir hâli iyi,
Hallolur bütün işi.

Başka bir gün ise, içinde yaşadığı zamanın kötülüğünü şöyle dile getirdi:

Zaman kötü zamandır.
İnsanlar ona uydu.

Bütün kerîmler gitti.
Nefsim pişmanlık duydu.

Cömertlikten sorunca,
Cevapları yok oldu.

İlm-i kelâm ve usûl-i kelâm ilmine âit "Te'vîl-ü ehâdîs-i müşkilât-ı varidat fiş-sıfât" kitabı çok meşhûrdur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 466

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 234

ALİ MÜZEYYEN

Bağdâd'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed Müzeyyen olup, künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Bağdâd'da doğdu. Sonra Mekke-i mükerremede yerleşti ve 328 (m. 939)'de orada vefât etti. Cüneyd-i Bağdadî, Sehl bin Abdullah ve zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinden birçoğu ile görüşüp sohbet etti. Haram ve şüphelilerden sakınmakta, dünyâya gönül vermemekte, mertebesi çok yüksek idi.

Ali Müzeyyen (r.a.) buyurdu ki:

"Bir kalbde, âhıret arzusu zuhur edince, dünyâ düşüncesi o kalbden kaybolur."

"Evliyâ arasında nikâr (Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker) kalkınca, bunlarda hayır kalmaz.."

"Tasavvuf, her şeyin sahibi olan Allahü teâlânın emirlerine büyük bir teslimiyyetle boyun eğmektir."

"Allah yolunda nefsi ile yürümek isteyen, daha ilk adımında hatâ etmiş demektir. Nefsini terk edip de ihlâs ile yola çıkarsa, Allahü teâlâ ona, kendisine kavuşturacak rehberi gösterir."

"Ucb sahibi (iyi amellerini beğenen, güzel, kusursuz gören kimse), yavaş yavaş helake gider. Yaptığı kötülükleri iyi zanneden ise zâten felâkettedir."

"Ucub (ibâdet yaptığı için kendini beğenme) Allahü teâlânın ebedî hoşnutsuzluğuna sebeb olur." "Bütün makamlara kavuştuğunu sanan aldanmıştır."

"Bir kimse, görünüş itibariyle sıddîklar mertebesinde de olsa, bir göz açıp kapayacak kadar zaman, kalbi, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylere meyl ederse, o kimse ilerliyemez."

"Allahü teâlânın, kendisine kâfi olduğunu bilmeyen kimseyi, Allahü teâlâ, mahlûklara muhtaç eder."

"Bir kimsenin bir günah işledikten sonra tekrar günah işlemesi, ilk günahın cezasıdır. Bir sevâb işledikten sonra tekrar sevâb işlemek de, birinci sevâbın karşılığı, mükâfatıdır."

"Ma'rifet, Allahü teâlânın Rubûbiyyetinin (Kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan münezzeh olmasının) kemâlde olduğunu, kendi nefsinin O'nun kölesi olduğunu idrâk etmek, O'nun her şeyin sahibi olduğunu, her şeyin O'nunla var ve kâim olduğunu, her şeyin O'na döneceğini ve bütün mahlûkların rızkının O'na âit olduğunu bilmek demektir."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-8, sh. 355

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 316

3) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 73

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 111

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 148

6) Nefehât-ül-üns sh. 211

7) Risâle-i Kuşeyrî sh. 160

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1000

9) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 382

10) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 193

BENNÂN BİN MUHAMMED EL-HAMMÂL

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Bennân bin Muhammed bin Hamdân bin Sa'îd olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Aslen Vâsıtlıdır. Bütün ömrünü Mısır'da geçirdi. Hakkı söyleyen, iyiliği emreden âlimlerin önderi idi. Ebû İmrân-ı Kebîr'in talebesi idi. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs Nişâbûrî ve zamanının âlimleriyle sohbet etti. Ebü'l-Hüseyn Nûri'nin hocası idi. 316 (m. 928) senesinin Ramazan ayında vefât etti.

Mısırlı bir kimse kendisini sevmezdi. Yırtıcı bir hayvanın Bennân bin Muhammed'i yemesi için duâ etti. Bir süre sonra Bennân-ı Hammâl hazretleri yolculuğa çıkmıştı. Ormandan geçerken, karşı taraftan gelen Mısırlı o kimse ile karşılaştı. Tam o sırada, yola bir kaplan çıktı. Hemen Bennân-ı Hammâl hazretlerinin yanına gitti. O, kaplanın sırtını sıvazladı, sonra onun yanından ayrıldı. Kaplan Mısırlının yanına giderek onu parçalamak istedi. Bu kimse çok korktu ve rengi değişti. Bennân-ı Hammâl, kaplanı yanına çağırarak kulağına birşeyler söyledi. Kaplan da yanlarından uzaklaşıp, ormana geri gitti. Bu hâli gören kimse, derhal tövbe etti. Bennân-ı Hammâl'ın talebelerinden oldu ve sonra bir daha hiç kimse hakkında kötü düşünmedi.

Birgün biri gelip, "Efendim çoktan beri hastayım, birçok hekime gittim. Fakat bir çâresini bulamadılar. Şifâ bulmam için size geldim" dedi. Bennân-ı Hammâl, "Falan yerden bana bir avuç toprak getir!" buyurdu. Sonra o kimse gidip o toprağı getirdi. Bennân-ı Hammâl toprağı avucuna alıp, bir süre bir şeyler okudu. Daha sonra bu toprağı hasta kimseye verip," Ağrıyan yerlerine bunu sür, inşâallah birşeyin kalmaz" buyurdu. Bu kimse Bennân-ı Hammâl'ın dediğini yaptı. Bir süre sonra hastalığından hiç eser kalmadı.

Kendisi şöyle anlatır: "Mekke'de idim. İbrâhîm Havvâs da orada idi. Fakat onunla daha tanışmamış idim. Mekke'de bir berber vardı. Bu berber kendine hacamat (kan aldırmak) için gelen fakirlere et satın alır ve onu pişirerek fakirlere yedirirdi. Ben de kan aldırmak için bu zâta gittim. "Kan aldırmak istiyorum" deyince, o zât hemen birisini pişirmek için et aldırmaya gönderdi. Bu sırada aklımdan, ben kan aldırıncaya kadar yemek de pişer, diye geçirdim. Sonra bu düşüncemin kötü olduğunu düşündüm ve eti yemiyeceğime yemîn ettim. Kan aldırdıktan sonra çıkıp gittim. O gün akşama kadar birşey yiyemedim. Ertesi gün ikindi namazına kadar da yiyecek birşey bulamadım, ikindi namazını kılmak için ayağa kalktım, fakat takatsızlıktan yüzüstü düştüm. Orada hazır bulunanlar beni delirmiş sandılar, İbrâhîm Havvâs da orada idi. Yanıma gelerek oturdu. Benimle konuşmaya başladı. Bana "Birşey yer misin?" diye sorunca, "Akşam yakındır" dedim. Daha sonra gitti. Yatsı namazından sonra İbrâhîm Havvâs, bir tas mercimek çorbası ile iki börek getirdi. Onları yedim. Sonra bana "Daha yer misin?" diye sorunca, "Evet" dedim. Yine bir tas mercimek çorbası ve iki börek getirdi. Bunları da yedim. "Daha yer misin?" diye sordu. Yine, "Evet" dedim. Yine aynı şekilde bir tas mercimek çorbası ve iki börek getirdi. Onları da yedim. "Daha yer misin?" diye sorunca bu sefer "Hayır" dedim. Daha sonra yatıp uyudum. Sabah namazına kalkamadım. Bir ara Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. "Bennân!" diye çağırdı. "Efendim! Yâ Resûlallah" dedim. "Kim doyduktan sonra yemek yerse, Allahü teâlâ onun gönül gözünü kör eder" buyurdular: Hemen uyandım. Bir daha doyduktan sonra yemek yemiyeceğime yemîn ettim."

Yine kendisi anlatır: "Mekke'de oturmuştum. Yanımda bir genç vardı. Biri gelip o gencin önüne bir kese altın koydu. Genç "Benim ihtiyâcım yoktur" dedi. O zaman o kişi, "Fakîrlere ve zavallılara dağıt" dedi. Genç bütün paraları dağıttı. Kendisine hiç bırakmadı. Akşam olunca o gencin bir yerde dilencilik yaptığını gördüm. "Ey Genç! O dağıttığın bir kese akçeden bir kaçını kendine ayırsaydın" dedim. Genç "O zaman, şu âna kadar yaşıyacağımı bilmiyordum" dedi.

Başka bir hâdiseyi kendisi şöyle anlatır: "Uzun bir süre yiyecek birşey bulamamıştım. Yolda giderken yerde bir altın gördüm. Önce birisi düşürmüştür diye almadım. Fakat daha sonra aldım. Biraz yürüdükten sonra bir grup çocuğun bir arada oturduklarını ve birisinin güzel ahlâktan bahsettiğini gördüm. Çocuklardan biri "Kul ne zaman doğruluğun lezzetini bulur?" diye sordu. Tasavvuftan bahseden çocuk, "Kişi, altın parçasını attığı zaman, sıdkın (doğruluğun) lezzetini bulur" dedi. Bunun üzerine derhal altını çıkarıp attım."

Şöyle anlatılır: "Bir şahıs Bennân-ı Hammâl hazretlerinin yanına gelip bir hayvanın eti yenir mi, yenmez mi diye suâl etmeye niyet etti. Tam onun huzûruna varır varmaz daha hiçbirşey konuşmadan sohbet arasında Bennân-ı Hammâl hazretleri buyurdu ki: "Falan hayvanın eti temizdir, yenir." O şahıs ise çok hayret etti ve suâl etmeden suâlinin cevâbını almış oldu.

"Bennân-ı Hammâl hazretleri buyurdular ki, "Allahü teâlâ semâyı yedi kat yarattı. Her katta mahlûklar ve melekler yarattı. Bunlar O'na ibâdet ve itaat ederler. Birinci kat, ya'nî dünyâ semâsında bulunanların ibâdeti korku ve ümid üzere bulunmaktır. İkinci semâda bulunanların ibâdeti, muhabbet ve hüzün üzere bulunmaktır. Üçüncü semâda bulunanların ibâdeti, minnet ve haya üzere bulunmaktır. Dördüncü semâda bulunanların ibâdeti, şevk ve heybet üzere bulunmaktır. Beşinci semâda bulunanların ibâdeti, münâcaat ve iclâl (saygı) üzere bulunmaktır. Altıncı semâda bulunanların ibâdeti, inâbet (tövbe) ve ta'zîm (saygı gösterme) üzere bulunmaktır. Yedinci semâda bulunanların ibâdeti ise, mürüvvet (cömertlik) ve kurb (yakınlık) üzere bulunmaktır."

"Başkalarının zarar görmesine sevinen kişi, kurtuluşa kavuşamaz."

"Allahü teâlâyı tevhîd edersen, husûsî ihsâna kavuşursun. Eğer doğru yolda olursan, seçilmişlerden olursun. Eğer doğruyla yanlışı karıştırırsan cefâ çekersin."

"Sûfî; Allahü teâlâya güvenen, emirlerini yerine getiren, sırra riâyet eden, mahlûklardan uzaklaşarak, O'na yönelen kimsedir."

"Allahü teâlâdan uzaklaşan kimse, bâtıl yollara sapar."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiyye sh. 291

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 324

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 98

4) Nefehât-ül-üns sh. 208

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 138

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 271

7) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 100

8) Câmi'u kerâmet-il evliyâ cild-1, sh. 369

4. CİLD

BÜNDAR BİN HÜSEYN ŞİRÂZÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü'l-Hüseyn olup, adı, Bündar bin Hüseyn bin Muhammed bin Mahleb'dir. Şirâz beldesinden olup, Errecan'da ikamet etmiştir. Bündar bin Hüseyn usûl ve akâid ilminde de âlim idi. Ebû Bekr Şiblî'nin sohbetlerinde bulunmuştur. Hakaik

(hakîkatler) ilmi üzerinde çok meşhûr sözleri vardır. 353 (m. 964) senesinde Errecan'da vefât etti. Cenâzesini Ebû Zera-i Taberî yıkadı.

Bündar bin Hüseyn buyuruyor ki:

"Bid'at ehlinin sohbetlerinde bulunmak, Allahü teâlâdan uzaklaşmaya sebep olur."

"Dostlarına, nereye gittiklerini ve ne iş yaptıklarını suâl etmek edebe aykırıdır." "Dünyâ sevgisi bir kalbe girdiği zaman, o kalbi Allahü teâlâya ibadet etmekten alıkoyar" "Cennet için, nefsin arzu ettiği şeylerden uzaklaşmak gerekir."

"Ağlamanın çeşitleri vardır. Ba'zı ağlamalar, önceden olmayan bir şeyin elde edilmesi sebebi ile sevinçtendir. Birisi de, eldeki bir şeyi kaybetme sebebi ile üzüntüdendir. Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede sevinçten ağlamak hakkında buyuruyor ki: **"Peygambere indirileni** (Kur'ânı) **dinledikleri zaman, hakkı anladıklarından ötürü gözlerinin yaşla dolup boşandığını, görürsün. Onlar şöyle derler: "Ey Rabbimiz, îmân ettik, şimdi bizi şehâdet getirenlerle beraber yaz."** (Maide-83) Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede üzüntü sebebi de ağlamak hakkında buyuruyor ki: **"Bir de o kimselere günah yoktur ki, kendilerini bindirip savaşa gönderesin diye sana geldiklerinde, onlara: "Sizi bindirecek bir hayvan bulamıyorum" demiştin. Bu uğurda sarf edecekleri şeyi bulamadıklarından dolayı kederlerinden gözleri yaş döke döke döndüler."** (Tevbe-92)

"Allahü teâlâdan başka her şeyi terk etmiyen, O'na tam kavuşamaz."

"Bündar bin Hüseyin'e, tasavvuf ehli ile zâhirî ilimlerdeki âlim arasındaki fark sorulduğunda, şu cevâbı verdi: Sûfî, Allahü teâlâ tarafından nefsi temiz kılınmış ve seçilmiş bir kimsedir. Fakat zâhirî ilimlerdeki âlim, bunları elde etmeye çalışan, Rabbinin emirlerini bilen ve kendini haramlardan koruyandır. Sûfî kelimesi üç harften müteşekkildir. Her harfin ma'nâsı vardır. "Sad" harfi vakar, sabır ve temizliğe dalalettir. "Vav" sevgi ve vefâ'ya, "Fa" harfi de fakîrliğe, birşeyi kaybetmeğe ve yok olmağa delâlettir."

Bündar bin Hüseyn'in söylediği bir şiir:

Zamanın bela ve musibetleri, beni terbiye etmiştir.
Nasihat, ancak akıllı olan içindir.

Ben acıyı, tatlıyı, hepsini tattım.
Yiğidin hayatı çilelidir.

Bütün çile ve ni'metlerden,
Olmuştur benim mutlaka nasîbim.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 467

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 384

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 175

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 103

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 224

6) Tebyîn-ü kizb-il-müfterî sh. 179

CA'FER BİN MUHAMMED

Hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Bekr olup, adı Ca'fer bin Muhammed bin Hasen bin el-Müstefâd'dır. El-Firyâbî diye tanınır. 207 (m. 822) yılında doğdu. Kâdılık yapmış olan Ca'fer bin

Muhammed, aslen Irak'lıdır. Birçok âlimden ders almak, ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için birçok yer dolaşmıştır. İlim, ma'rifet ve idrak sahibi olan Ca'fer bin Muhammed, 301 (m. 913) senesinde vefât etmiştir.

Ca'fer bin Muhammed; Hedbe bin Hâlid, Muhammed bin Hasen, Abdula'lâ bin Hammâd, İbn-i Medînî, İbn-i Müsennâ, Ebû Bekr bin Ebî Şeybe, Osman bin Ebî Şeybe, Yûnus bin Habîb, Ubeydullah bin Ömer Kavârîrî, Ebû Mus'ab ez-Zührî, Ebû Kudame es-Serahsî, Kuteybe bin Sa'îd, Muhammed bin Hasen, İbrâhîm bin Abdullah el-Hilâl, Müzahim bin Sa'îd, İshâk bin Raheveyh, Abdurrahmân bin Habîb, Hişam bin Ammar, Yezîd bin Mevheb er-Remlî, Ahmed bin Îsâ el-Mısrî, İshâk bin Mûsâ el-Ensârî, Muhammed bin Ebî Ömer ve daha birçok âlimden ilim tahsil etmiş, hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Kendisinden ise, İbn-i Mübârek, Ahmed bin Süleymân, Ebû Bekr eş-Şafiî, Ebû Hüseyn el-Münadî, Abdüssamed bin Ali et-Tustî, Ahmed bin Süleymân en-Necad, Ebû Ali es-Savvâf, Ahmed bin Mâlik el-Kıtiî ve daha birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Birçok âlim, Ca'fer bin Muhammed'in sika (sağlam, güvenilir) ve huccet olduğunu kabûl ederler. Ca'fer bin Muhammed Mâlikî mezhebinde idi. Onun meclisine hadîs-i şerîf dinlemek için binlerce insan gelirdi.

Bağdâd'da yaşıyan Ca'fer bin Muhammed, ilim öğrenmek için Irak, Hicaz, Mısır, Şam ve Cezîre'yi dolaşmıştır. Ali bin es-savvâf, onun şöyle dediğini söyler: "Ben doğudan batıya ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için gittiğim yerlerde, âlimlerden 2014 hadîs-i şerîf öğrenerek yazdım." Kâmil el-Kâdı ise: "Ca'fer bin Muhammed, çok emîn ve güvenilir bir kişidir" demiştir.

Ca'fer bin Muhammed, vefâtından 5 yıl önce yaptırdığı Ebû Eyyüb kabristanındaki mezarına uğrar ve orada tefekküre dalardı. Kendisi vefâtından sonra buradaki mezarına değil de, Bak-ül-enbar kabristanına defn edildi.

Şöyle anlatılır: "Bir gün Ca'fer bin Muhammed Basra'da Ubeydullah bin Muaz'ın meclisinden dönüyordu. Yolda bir mecnun genç gördü. Halk etrâfında toplanmıştı. Oradaki halk kendisinden, bu gencin kulağına ezan okumasını istediler. Ca'fer bin Muhammed onların isteğini kabûl ederek, o mecnun gencin kulağına ezan okumaya başladı. Tam, "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" dediği sırada, mecnun gençte bir değişiklik oldu. O gencin şuursuzca yaptığı hareketler kayboldu. Genç bir süre sonra tamamen iyileşti."

Yine şöyle anlatılır: "Biri Ca'fer bin Muhammed'e gelerek şöyle dedi: "Akrabalarımla bir ihtilafım var, ben bundan vazgeçeceğim. Fakat bunu benim zilletime sayacaklarından korkuyorum." Bunun üzerine Ca'fer bin Muhammed "Zillet sahibi sen değil, zalim olan kimsedir" buyurdu.

Ca'fer bin Muhammed, gece vakti mezarlığa uğrar, onlara selâm verir ve: "Size ne oluyor ki, sözlerime cevap vermiyorsunuz?" der. Sonra da kendi kendine: "Vallahi, onlarla cevap vermeleri arasında büyük engel vardır. Ben de yakında onlar gibi olacağım" derdi. Bunun üzerine sabaha kadar orada namaz kılardı.

Ca'fer bin Muhammed buyurdu ki: "Dostlarınızla sofraya oturduğunuzda, oturmayı uzatın. Çünkü bu sofra başı, Allah huzûrunda hesabını vermeyeceğiniz ömrümüzün bir parçasıdır."

"Ben, bir daha bana ihtiyâç arz etmezler korkusu ile, düşmanlarımın bile ihtiyâçlarını gidermeye, bütün imkanlarımla gayret ederim."

"Bütün kötülüklerin anahtarı, hiddettir."

Ca'fer bin Muhammed birçok kitap yazmıştır. Bu kitabları arasında Menakıb-ı Mâlik ve Kitab-üs-sünen en meşhûrlarıdır.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 102

2) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 199

3) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 144

4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 238

5) El-A'lâm cild-2, sh. 127

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 146

CA'FER-İ HULDÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ca'fer bin Muhammed bin Nusayr olup, künyesi, Ebû Muhammed el-Havvas'dır. El-Huldî diye tanınır. Doğumu, yetişmesi ve vefâtı Bağdâd'da olmuştur. 253 (m. 867) senesinde doğdu. 348 (m. 959)'de vefât etti. Kabri Sünuziyye'de, Sırrî-yi Sekatîve Cüneyd-i Bağdâdî'nin kabirlerinin yanındadır.

Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) talebelerinin en eskilerinden ve en büyüklerindendir. Ayrıca, Ebü'l-Hüseyn Nûrî, Ruveym, Semnun, Ebû Muhammed Cerîrî, İbrâhîm Havvâs, Ali bin Abdulazîz, el-Begavî, Ömer bin Hafs es-Sedûsî, Fadl bin Câbir es-Sekatî, Muhammed bin Mesrûk et-Tûsî, Muhammed bin Yûsuf et-Turkî ve başka birçok büyük zatlarla görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için çok seferler yapıp, Kûfe, Mekke, Medine ve Mısır'a gitti. Oralarda bulunan büyük âlimlerle görüştü ve onlardan ilim öğrendi. Sonra Bağdâd'a dönüp yerleşti ve ilim öğretti. Kendisinden de, Ebu'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Ömer bin Hayve, Ebû Hafs bin Şahin, Ebü'l-Abbas Nihâvendî ve başka zatlar rivâyetlerde bulundular.

Haram ve şüpheli olan şeylerden çok sakınır, dünyâya meyl etmezdi. Hasır dokuyarak geçimini temin ederdi. Tasavvuf büyükleri arasında zamanının en önde gelenlerinden (en büyüklerinden) olup, kerâmetler ve faziletler sahibi, emîn, saduk ve sika (güvenilir) bir zât idi. Tasavvufun inceliklerini ve bu yolun büyüklerinin târih, hayat ve menkıbelerini çok iyi bilirdi. Bu yolun büyüklerinden bir çoğunu hafızasında tutar, "Yanımda, tasavvufu ve tasavvuf büyüklerini anlatan yüzotuz tane kitap var" buyururdu. Diğer bütün ilimlerde de söz sahibi olup, ince hakîkatlere vâkıf idi. Çok ibadet ederdi. Altmış defa hacca gittiği rivâyet edilmektedir.

Ca'fer-i Huldî (r.a.), hâlini gizler, husûsî hâllerini, başkalarına nisbet ederek, menkıbe şeklinde herhangi bir zâtın başından geçmiş bir hadîse gibi anlatırdı. Birgün şöyle anlattı: "Evliyâdan birisi Harem-i şerîfte bulunuyordu. Bir ara çok acıktı. Hicr-i İsmail denilen yere gelip duâ etti: Allahü teâlânın bir ihsânı olarak, hemen o anda, orada yemek hazır oldu. O yemeği yeyip, Allahü teâlâya şükretti. Bu "Birisi" diye, menkıbe gibi anlattığı hadîse, aslında kendi başından geçmişti. O ise kendini gizliyordu. Ca'fer bin Muhammed Huldî (r.a.), tasavvuf yoluna girdiği ilk zamanlarında birgün, kaylule uykusuna yatmıştı. Rü'yâda kendisine, "Yâ Ca'fer! Kalk! Falan yere git. Orada çok acaib bir şey göreceksin" dendi. Uyandığında hemen işâret edilen yere gidip bakınca, bir sandık gördü. Sandığı açtı. İçinde bir kitap vardı. Kitapta, altıbinden ziyade

evliyânın isimleri, hâl tercümeleri ve menkıbeleri yazılıydı. Hergün oraya gidip, o kitaptan bir miktar okuyordu. Nihâyet kitap bitti. Ertesi gün, kitabı tekrar baştan okuyabilmek için gittiğinde, kitabın ve sandığın orada bulunmadığını gördü. Çok üzüldü. Lâkin geri döndüğünde, okuduklarının hiçbirisini unutmadığını, hepsinin hafızasında olduğunu anladı. Bundan sonra, tasavvuf yolunda ilerlemek ona kolay geldi. Yüksek derecelere, büyük makam ve hâllere kavuştu.

Ebü'l-Hasen Hamza Hemedanî İsminde birisi, bir akşam Ca'fer-i Huldî'nin (r.a.) yanına geldi. Gelmeden önce de, evinde, tandırda bir tavuk kızarttırmıştı. Aksam yemeğini evinde çocuklarıyla beraber yiyecekti. Hazreti Huldî'nin yanına gelip bir müddet sonra gitmek için izin istedi. Ca'fer-i Huldî (r.a.) "Bu akşam burada kal" buyurdu. O kimse, bu akşam burada kalırsam, sabah namazınâ kadar ayrılamam. Çocuklar da ben gitmeden yemek yemezler ve aç kalırlar diye düşünüp, "Müsâade ederseniz gideyim" dedi. Ca'fer-i Huldî, "Hayır bu akşam burada kalacaksın" buyurdu. Gelen kimse "Mühim işim vardır, gideyim" deyince, Hazreti Huldî, "Sen bilirsin" buyurdu. O kimse evine gelip, hizmetçisine kızarmış tavuğu getirmesini söyledi. Hizmetçi gidip, pişmiş tavuğu getirirken ayağı takılıp, yemek kabı elinden düştü. Yemek kabı kırılıp yemeğin suyu döküldü. Pişmiş tavuk da yola düştü. Ebü'l-Hasen hizmetçisine "Hiç olmazsa pişmiş tavuğu getir, temizleyip yeriz" dedi. Hizmetçi giderken, oradan geçmekte olan bir köpek, tavuğu kapıp gitti. Ebü'l-Hasen Hamza, "Her şeyi kaçırdık. Bari, üstadın sohbetini kaçırmıyalım" deyip, Hazreti Ca'fer-i Huldî'nin yanına geldi. Üstâd kendisini görünce buyurdu ki: "Evliyânın kalblerine bir parça gönül vermiyenin ve söz dinlemiyenin tavuğunu, Allahü teâlâ köpeklere verir." Ebü'l-Hasen, bunu duyunca hatâsını anladı ve tövbe etti.

Birgün kendisine bir kimse gelip, "Ya Ca'fer! İnsanlar bir ihtiyâçları için sana müracaat ettikleri zaman, beni hatırla! Beni vesîle ederek Allahü teâlâya duâ et Allahü teâlânın izni ile onların ihtiyâçları görülür" dedi ve kayboldu. Bu kimsenin kim olduğunu anlayamadı. Ama ondan sonra, kendisine gelen ihtiyâç sahipleri için, o zat hürmetine Allahü teâlâya duâ etti. Allahü teâlânın izni ile her müşkül halloldu.

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.) buyurdu ki: "Ca'fer-i Huldî (r.a.) kendisine sorulan suallere, velîlere has bir üslub ile, çok güzel cevap veren, derecesi yüksek bir zat idi."

İmâm-ı Kuşeyrî (r.a.) buyurdu ki: "Ca'fer-i Huldî (r.a.) tasavvuf yolunun medar-i iftiharı, iyilikler ve faziletler kaynağı bir zât idi."

Ca'fer-i Huldî (r.a.) buyurdu ki:

"Tevekkül, bir şeyin olması ile, olmaması arasında fark gözetmemektir."

"Dünya ve ahirette iyilik, sabır ile ele geçer."

"Fütüvvet, nefsini aşağı tutup, müslümanlara hürmeti büyük bilmektir."

"Akıl, insanı helak edici yerlerden uzak tutan şeydir."

"Allahü teâlâya âşık olanlar, insanı O'ndan uzaklaştıran herşeyden uzak olup, alakalarını keserler."

"Kendine lazım olan ilimleri öğrenmeli ve bu ilimlerle amel etmeyi de ihmal etmemelidir."

"İlim, Allahü teâlâyı tanımağa ve O'na itaat etmeye vesîle olduğu için, ilim öğrenmek büyük ibadettir."

"Yediği yemeği, Allahü teâlâya ibadet etmek ve O'nun dinine hizmet etmek niyeti ile yemiyen kimse, şu üç zarara birden yakalanmıştır. 1. Yemek yerken geçen zamanı zayi etti, 2. İçinde bulunduğu vakti zayi etmeye devam ediyor, 3. Gelecek zamanı karşılamak fırsatını kaçırdı."

"Sâlihlerle sohbette beraber olup, onlarla sohbet ediniz. Onlar, dünyâ hazineleridir. Onlarla beraber olmak, ebedî se'âdetin anahtarıdır."

"Allahü teâlâya itaatte tam kul ol ki, mahlûklar karşısında tam hür olasın. Allahü teâlâya tam ibadet eden kimseye, mahlûklar itaat ve hizmet ederler."

Ebû Muhammed Huldî (r.a.), Hocası Hazreti Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu sözünü tekrar ederdi:

"Bir kimse, yaptığı ibadetlerini ihlâs ile yaparsa, Allahü teâlâ o kimseye, boş hâllerden, lüzumsuz heveslerden halâs olmak (kurtulmak) ni'metini, rahatını ihsân eder."

---

1) Tabakât-us-sûfiyye sh. 434

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 376

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 118

4) Nefehât-ül-üns, sh. 167

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 167

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 180

7) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 237

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 378

9) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 342

10) Sıfât-üs-safve cild-2, sh. 264

11) El-A'lâm cild-2, sh. 128

12) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 226

DA'LEC BİN AHMED

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû İshâk Sicistanî'dir. 260 (m. 874) senesinde doğdu. 351 (m. 962)'de vefât etti. Mekke'de Ali bin Abdülazîz ve diğer âlimlerden, Basra'da Hişam bin Sirafî ve onun tabakasından, Rey'de Muhammed bin Eyyüb Beclisen'den, İbrâhîm el-Bûşencî'den, Nişâbûr'da zamanının âlimlerinden. Bağdâd'da Osman bin Sa'îd Dârimî'den, Muhammed bin Ribh'den hadîs-i şerîf işitip, ilim almış ve rivâyet etmiştir. İlmi çok olup, derin bir âlim idi. Kendisinden Dâre Kutnî, Hakim, İbn-i Zerkaviye, Ebû İshâk İsferayinî, Ebû Kâsım İbni Beşrân ve daha pekçok âlim ilim alıp rivâyette bulunmuştur. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) idi. Zengin ve çok cömert bir zât olup, hayırlar ve iyilikleriyle meşhûr idi. Mekke'de, Bağdâd'da ve Sicistan'da hadîs âlimlerine tahsis edilmiş vakıfları vardı. Kendisi Mekke'de bir ev satın alıp, bir müddet Mekke'de oturdu. Daha sonra Bağdâd'a yerleşti.

Ebû Amr Muhammed bin Abbas şöyle anlatmıştır: "Da'lec bin Ahmed, beni evine götürmüştü. Evindeki malları, paraları gösterip, bunlardan istediğin kadar al, dedi. Teşekkür edip, sıkıntıda değilim, dedim."

Ebû Bekr bin Ali bin Abdullah, bir zâtın şöyle anlattığını nakletmiştir: "Bir Cum'a günü Cum'a namazı kılmak için mescide gitmiştim. Önümdeki safta vekarlı, huşû' sahibi bir zat

gördüm. Devamlı namaz kılıyordu. Cum'a namazının başlamasına kadar nafile namaz kıldı. Heybetinden, kalbimde ona karşı bir muhabbet hâsıl oldu. Sonra Cum'a namazı kılmaya kalktık. O gördüğüm zât, tedirgin bir hâlde elbisesine bürünerek, hep kendini birinden gizliyordu. Namazdan sonra sebebini sordum. Şöyle dedi: "Benim bir zata borcum var. Bu sebeble mahcubiyetimden böyle yapıyorum." Kime borcun var dedim. Şu arkamda duran zâta, dedi. Meğer alacaklı olan zat, Da'lec bin Ahmed imiş. Bu sözleri Da'lec bin Ahmed'in o safta bulunan bir arkadaşı işiterek, gidip durumunu ona anlattı. O da, bu zâtı evine getirmesini söyledi. Evine gittiklerinde yemek ikram edip; borçlu zâta; "Senin borcun unutuldu" diyerek alacağını bağışladı. Ayrıca beşbin dirhem de, hediye verdi ve "Mescidde beni görüp, borçlu olduğundan dolayı üzülüp sıkıntıya düştüğün için hakkını helâl et" dedi.

İbn-i Ebî Musa'ya, bir yetime âit onbin dirhem, büyüyünce teslim edilmek üzere verilmiş ve kendisi vasî ta'yin edilmişti. Bir ara sıkıntıya düşüp, bu paraları harcamıştı. Yetim büyüyüp yetişince, kadı (hakim) paranın teslim edilmesini istedi. İbn-i Ebî Mûsâ durumu şöyle anlatmıştır: "Yetimin parası istendiği sırada ödeyecek param yoktu. Yeryüzü bana adeta dar geldi. Sıkıntıdan çâre aramaya başladım. Katırıma binip, Kerh şehrine doğru yola çıktım. Nereye gideceğimi, ne yapacağımı bilemiyordum. Katırı serbest bıraktım. Yolum Da'lec bin Ahmed'in mescidine vardı. Mescide girip sabah namazını Da'lec bin Ahmed'in arkasında kıldım. Namazdan sonra beni evine götürdü. Hoş geldin deyip, yemek hazırlattı. Sofraya oturunca; "Sende bir sıkıntılı hal görüyorum" dedi. Ben de, durumumu anlattım. "Yemeğini ye, ihtiyâcını hallederiz" dedi. Sonra sofraya tatlı geldi. Onu da yedikten sonra, sofradan kalkıp ellerimizi yıkadık. Hizmetçisine, "Şu kapıyı aç" diyerek bir kapı gösterdi. Kapıyı açıp, bir odaya girdi. Odada mallar ve para kasaları vardı. Bana onbin dirhem verdi Sevincimden uçacak gibi idim. Parayı aldıktan sonra vedalaşıp ayrıldım. Gidip borcumu ödedim. Aradan üç sene geçti. Bu zaman içinde işlerim iyi gitti. Otuzbin dinar kazandım. Daha önce aldığım onbin dirhemi ödemek için Da'lec bin Ahmed'e gittim. Yine beraber namaz kıldıktan sonra evine gittik. Sofra kuruldu. Yemek yedik. Yemekden sonra hâlimi hatırımı sordu. Ben de halimi bildirip, daha önce aldığım onbin dirhemi ödemek için geldiğimi söyledim. "Sübhanallah! Onu sana borç olarak vermedim, hediye ettim" dedi. Ben de, "Efendim bu malın aslı nedir ki, bana onbin dirhem hîbe ettiniz?" dedim. Şöyle cevap verdi: "Yetişip büyüyünce Kur'ân-ı kerîmi ezberledim, hadîs-i şerîf dinleyip, öğrendim ve ticâret yaptım. Bir tüccâr bana gelip, Sen; "Da'lec bin Ahmed misin?" dedi. "Evet" dedim. "Ben malımı ortak olmak üzere sana teslim etmek istiyorum. Bir defter tut, kazançları peyder pey teslim edersin" dedi. Ayrıca bu maldan bol bol sadaka dağıtmamı da, tenbîh etti. Ticâret yapmak üzere, bana binlerce dinar bıraktı. Her sene gelir giderdi. Her gelişinde de, bir o kadar daha mal getirirdi. Yine bir senenin sonunda gelip, "Ben, deniz seferlerine çıkan biriyim. Bir kazaya uğrayabilirim. Bu malın hepsi senindir. Bu maldan sadaka dağıt, câmi yaptır" dedi ve ayrılıp gitti. Ben de onun arzusunu yerine getiriyorum. Allahü teâlâ bana bol servet ihsân etti. Bunu ben hayatta olduğum müddetçe kimseye anlatma" dedi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 291

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 145

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 241

4) Târîh-i Bağdâd, cild-8, sh. 387

5) Tezkiret-ül-Huffâz cild-3, sh. 881

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 8

7) Vefeyât-ül-a'yan cild-2, sh. 271

DÂRE KUTNÎ (Ali bin Ömer)

Büyük hadîs âlimi, her türlü ilimde zamanının bir tanesi olup, asrının en meşhûrlarındandır. İsmi, Ali bin Ömer bin Ahmed bin Mehdî bin Mes'ûd bin Nu'man bin Dinar bin Abdullah el-Bağdâdî olup, künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Dâre Kutnî diye meşhûr olmuştur. Şafiî mezhebinde idi. Bağdâd'ın Dâre Kutn mahallesinde 306 (m. 918) yılında doğmuştur. Zamanının en meşhûr muhaddislerinden hadîs-i şerîf öğrenmek için; Basra, Kûfe, Vasıt, Suriye ve Mısır'a gitmiştir. Tekrar Bağdâd'a döndü. İlimde zamanının üstadı oldu ve pekçok âlim yetiştirdi. 385 (m. 995) Zilka'de ayının sekizinci Çarşamba günü seksen yaşında Bağdâd'da vefât etti. Bâb-ud-Deyr mezarlığında Ma'rûf-i Kerhî'nin (r.a.) yanına defn edildi.

Dâre Kutnî; Ebu'l-Kâsım el-Begavî, Ebî Bekr bin Ebî Dâvûd İbni Sa'îd, Muhammed bin Hârûn el-Hadramî, Ali bin Abdullah bin Mübeşşir el Vasıtî, Ebû Ömer Muhammed bin Yûsuf el-Kâdî, Ahmed bin Kâsım (Ebu'l-Leys el-Ferâidî'nin kardeşi), Ebû Sa'îd el-Adevî, Yûsuf İbn-i Ya'kub Nişâbûrî, Ebû Hamîd bin Hârûn el Hadramî, Sa'îd bin Muhammed bin Yûsuf, Muhammed bin Nûh el-Cünd Yesâbûrî Ahmed bin Îsâ bin es-Sekîn el-Beldî, İsmail bin Abbas el-Verrâk, İbrâhîm bin Hammâd el-Kâdî, Abdullah bin Muhammed bin Sa'îd, Ebû Tâlib Ahmed bin Nasr el-Hâfız ve daha pek çok büyük âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş, ilim almıştır.

İbn-i Mücâhid (vefâtı 323), Muhammed bin Hasen en-Nakkaş (vefâtı 351) ve diğer ba'zı âlimlerden kırâat ilmini öğrenmiş, Ebû Sa'îd el-İstahrî'den (vefâtı 328) ise fıkıh ilmini almıştır. Uzun zaman edebiyat ilmiyle de meşgûl olup, edebiyatta da üstad olmuş idi.

Kendisinden de; Ebû Hamid İsferânî, Ebü'l-Abdullah Hakim, Abdülganî İbni Sa'îd el-Mısrî, Temmam-ür-Razî, Ebû Bekr el-Berkanî, Ebû Zer Abd İbni Ahmed, Ebû Nuaym el-İsfehânî, Ebû Muhammed bin Hallal, Ebû Kasım et-Tenuhî, Ebû Tahir bin Abdürrahîm el-Kâtib, Kâdı Ebü'l-Tayyib Taberî, Ebü'l-Hasen el-A'tikî, Hamza es-Sehmî, Ebû Muhammed el-Cevherî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş, rivâyetlerde bulunmuştur. Fakat içlerinde en meşhûr olanları; Hakim Nişâbûrî (vefâtı 405), Ebû Hamîd İsfehânî (vefâtı 406), Ebü't-Tayyib Taberî (vefâtı 450) ve meşhûr, Hilyet-ül-evliyâ kitabının sahibi Ebû Nuaym el-İsfehânî'dir.

Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, hadîs ilminde hafız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi sened ve râvileriyle ezbere bilirdi. Çok meşhûr bir âlim, fazîletler sahibi, muhaddis-i kamil ve ilmiyle de amel eden bir zât idi. Hadîs ilminde, hadîsin illetlerini bilmede, zamanının bir tanesiydi. Rivâyet ettiği hadîsler doğru ve sağlamdı. Allahü teâlânın dînine uymakta çok gayretliydi. Ondan sonra hadîs ilminde illetler mevzû'unda onun gibi bir âlim gelmedi ve bu ilim onunla tamam oldu ve mühürlendi, denilmiştir. Zamanında hadîs, fıkıh, kırâat ve nahiv ilminde parmakla gösterilecek şekilde tanınır, ilminden istifâde edilirdi.

Ebü't-Tayyib: "Dâre Kutnî, hadîste emîr-ül-mü'minîn idi" buyurmuştur. Hakim: "Dâre Kutnî, hadîs ilminde hafız, kuvvetli fehim sahibi, şüphelilerden uzaklaşan, kırâat ilminde ve nahivde imam olan, asrının bir tanesi bir zât idi. 367 senesinde dört ay Bağdâd'da kalıp, gece ve gündüz onunla beraber bulundum ve onun, bana anlatılanların çok fevkinde (üstünde) bir âlim olduğunu anladım." Hatîb-i Bağdadî ise: "Dâre Kutnî, asrının bir tanesi, zamanının imâmı ve müracaat kapısı idi. Hadîs ilmi onunla son bulmuştur. Hadîsin illetlerini, hadîs âlimlerini ve hadîs râvilerinin hallerini bilme, onunla mühürlenmiştir. Doğruluk ve emanet sahibi bir zat olup, sika (sağlam, güvenilir) idi. Hadîs ilmi dışındaki diğer ilimlerde de üstaddır. Mesela; kırâat ilmi. Bu

ilimde muhtasar (kısa) bir kitabı olup, bu kitabın başında kırâat ilminin kısımları üzerinde ma'lûmat vermek sûretiyle, yeni bir usul ortaya koymuş ve bu usulü sonra gelen âlimler tarafından takib edilmiştir. Dâre Kutnî, fıkıh ilminde de büyük âlimdir ki, onun yazmış olduğu Sünen hadîs kitabı buna delalet eder. O, Ebû Sa'îd el-İstahrî'den Şafiî fıkhını öğrenmiştir." Reca bin Muhammed, Dâre Kutnî'ye; "Kendin gibi bir âlim gördün mü?" diye sordu. Dâre Kutnî, Necm sûresi 32. âyetindeki, nefslerin temize çıkarılmamasını beyân eden kısmı okudu. Reca bin Muhammed bunda çok ısrar edince, "Benim topladığım şekilde (hadîs-i şerîfi yazdıktan sonra onunla ilgili fıkhî hükümleri beyân ederek) toplayan görmedim" buyurdu. Ebû Zer Abd bin Ahmed, Hatim bin Beyyi'e, "Dâre Kutnî gibisini gördün mü?" diye sordu. Hatim, "O, kendi gibisini görmedi. Nasıl olur da ben onun gibisini görürüm" cevâbını verdi. Ezherî ise şöyle buyurdu: "Dâre Kutnî, çok zekî idi. Hangi ilimden olursa olsun onun yanında bir şeyden bahsedildiği zaman, onun o ilimde mutlaka bir ma'lûmâtı olduğu görülürdü. Muhammed bin Talha, Dâre Kutnî ile beraber bir yemek da'vetinde bulundu. Söz yemekten açıldı. Konuşma Dâre Kutnî'ye gelince, yemek yeme âdabının en ince bilgilerine varıncaya kadar anlattı. Gecenin çoğu bununla geçti." Yine Ezherî şöyle anlatır: Dâre Kutnî'yi, İbn-i Ebîl-Fevaris'e hadîs ilminin illetleri husûsundaki bir sorusuna cevap verirken gördüm. Sonra şöyle dedi: "Yâ Ebü'l-Feth, şark ve garb arasında, bu ilmi benden daha iyi bilen yoktur." İmâm-ı Zehebî ise, "Bu müthiş bir şeydir. Kim bu sözün kıymetini anlamak isterse, Dâre Kutnî'nin "el-İlel" kitabını mütâlâa etsin" buyurmuştur. Hâfız Abdülganî bin Saîd: "Resûlullahın (s.a.v.) hadîslerini bilme husûsunda insanların en iyisi Dâre Kutnî'dir; Ali bin el-Medînî kendi vaktinin, Mûsâ bin Hârûn kendi vaktinin, İbn-i Ömer Dâre Kutnî de kendi vaktinin en iyisi, en âlimidir."

İmâm-ı Buhârî'nin Sahîh'i ve daha başka hadîs kitaplarında, ba'zı hadîs-i şerîfler senedinin (hadîs-i şerîfin rivâyet edenler kısmının) başından bir veya birkaç kişi atlanarak, sadece, falan söyledi, falandan bildirildiği gibi ifadeler kullanılıyor, rivâyet edenlerin isimleri söylenmiyordu. Dâre Kutnî, falan falandan kelimelerini kaldırarak, onların yerine, rivâyet edenlerin bizzat ismini yazdı. Dâre Kutnî buna, hadîs ilminde ilk olarak ta'lik ismini verdi.

Yine kendisinin metin ve isnadında, ba'zı râviler tarafından yapılan, ba'zı râvilerin atlanılmasına (musahhaf), böyle hadîslere de (musahhaf hadîsler) denmiştir. Metin ve isnadlara tam ma'nasıyla vâkıf hadîs imamlarının bilebileceği bu çeşit illet, hadîs ilminin en mühim konularından biridir. İşte, Dâre Kutnî bu mevzû'daki ilmi ve tasnîf ettiği kitabıyla çok büyük şöhrete kavuşmuştur. Böylece Dâre Kutnî, kendisinden sonra gelen her âlime ışık tutmuş, rehberlik yapmış büyük bir âlim, ilmiyle amel eden büyük abid olmuştur.

Buyurduğu şu söz, onun ilminin en açık alametlerindendir: "Ey Bağdadlılar, ben sağ iken, hiçbir kimse Resûlullaha (s.a.v.) yalandan söz isnâd edebilir zannetmeyiniz" buyurmuştur. Zamanındaki bid'at ehli, bozuk inanç ve amel sahibi kimseler ile büyük mücâdeleler yapmış, onlarda söz söyleyecek herhangi bir hal bırakmayıp, böylece Ehl-i sünnet vel-cemâate, i'tikâd ve amel bakımından büyük hizmeti olmuştur.

Ebû Nasr bin Mâkul: "Rü'yâmda âhiret bana gösterildi. Dâre Kutnî'nin halinden sordum. Bana, "Şu Cennette imam diye çağırılan zât mı?" denildi.

Dâre Kutnî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Peygamberimiz (s.a.v.): **"Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız. Bu ilmi gençlere öğretiniz. Ferâiz ilmi din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı şey, bu ilim olacaktır"** buyurdu.

Enes bin Mâlik'in şöyle dediğini rivâyet etti:

"Allahü teâlânın gönderdiği hiçbir Peygamber yoktur ki, yüzü ve sesi güzel olmasın! Peygamberimize (s.a.v.) **gelince; O yüz ve ses bakımından bütün peygamberlerin en güzelidir."**

Hazreti Aişe vâlidemizden rivâyetle haber veriyor; Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu: **"Benim üzerime salât-ü selâm getirmeyenin namazını Allahü teâlâ kabûl etmez."**

"Bütün hastalıkların başı fazla yemekdir."

"Vefâtından sonra kim beni ziyâret ederse, beni hayatımda ziyâret etmiş gibi olur."

"Benim evimle (bir rivâyette ise kabrimle) **minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Benim minberim, Cennet bahçelerinden bir bahçenin üzerindedir."**

"Kim ki, Mekke'de veya Medîne'de hac veya umreyi yaparken ölürse, Allah o kimseyi kıyâmet günü öyle diriltir ki, kendisinden hesap sorulmaz, hiç bir azâb da görmez."

"Hac edip kabrimi ziyâret eden kimse, beni diri iken ziyâret etmiş gibi olur."

"Hac edip de, beni ziyâret etmiyen kimse, beni incitmiş olur."

"Kabrimi ziyâret edene, şefaatim vâcib oldu."

"Mü'min, mü'minin aynasıdır."

"Benden sonra ba'zı kimseler çıkacak. Onlara rastlarsanız, öldürünüz! Çünkü onlar, müşriktir." Ali (r.a.) bunun alâmeti nedir? diye sordu: **"Onlar sana aşırı bağlılık gösterecek, sende bulunmayacak şeyleri, sana söyleyeklerdir. Bunlar, Ebû Bekr'le, Ömer'i kötülerler. Bunlara söğerler. Eshâbıma söğenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la'net etsin."**

Resûlullah (s.a.v.): **"Allahü teâlânın, meleklerin ve bütün insanların la'neti, ümmetimi gaşyeden kimsenin üzerine olsun"** buyurdu. "Ümmetinizin gaşyi nedir?" diye Eshâb-ı kiram sordular. Peygamberimiz cevâbında **"Dinde olmayan bir şeyi** (bid'at) **çıkarıp, insanları onu yapmaya sürüklemektir"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Abdest alırken Allahü teâlânın ismini zikreden, Besmele-i şerîf ile başlayan kimsenin bütün bedeni, Besmele-i şerîf söylemiyenin ise, yalnız yıkadığı** (abdest) **a'zâları** (küçük günahlardan) **temizlenir."**

Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Bilal'e **"Yâ Bilâl** (ezan ve namaz ile) **bizi rahatlandır"** buyurdu.

Yine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Namazınızın tamamlanmasını** (kamil olmasını) **isterseniz, imamete en hayırlınızı geçiriniz"** buyurdu.

Ebû Hureyre'den (r.a.) rivâyetle Peygamberimiz (s.a.v.) **"Namazını vaktin sonunda kılan kimse; namazını kaçırmış olmamakla beraber, ilk vakitte kılmadığından dolayı kaybettiği fazîlet, bütün dünyâ ve içindekilerden daha hayırlıdır"** buyurdu.

Yine Peygamberimiz (s.a.v.), **"Cum'a günü benim üzerime seksen salevât-i şerîfe getiren kimsenin, Allahü teâlâ seksen yıllık günahını mağfiret eder"** buyurdu.

"Sizden biriniz bir arkadaşının bir iyiliğini bilirse, onu duyursun. Zîrâ, bu o kimseyi iyiliğe teşvîk eder ve iyiliğe olan hevesini artırır."

"Her şeyin bir anahtarı vardır. Cennetin anahtarı da fakîr ve miskînleri sevmekdir. Fakîr ve miskînler, sabırları sebebiyle kıyâmet günü Allahü teâlâya yakîn bulunacaklardır.

Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kul, birçok iyi ameller işler. Bu ameller mühürlü bir zarfla melekler tarafından Allaha yükseltilir ve bu zarf Allahın huzûruna konur. Allahü teâlâ: "Bu zarfı atınız, zîrâ bunun içindeki amel, benim rızâm için yapılmamıştır" buyurur. Sonra Allahü teâlâ melekleri çağırır ve "Şu şu amelleri ona yazınız" buyurur Melekler, "Yâ Rabbi, o bunların hiçbirini yapmadı" derler. Allahü teâlâ "Yapmadı amma, yapmaya niyet etti" buyurur."**

Peygamberimiz (s..v.) **"Allahü teâlânın indinde bir dirhem faiz, otuz zinâdan daha büyük günahtır"**

Yine Peygamberimiz, **"Bir mü'minin, din kardeşi hakkında gıyaben yaptığı duâ reddolmaz"** buyurdu.

"Allahü teâlâ bu dîni kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dîninize cömertlik ve güzel huydan başkası yakışmaz. Dikkat ediniz, dîninizi bu iki hasletle süsleyiniz."

"Allahü teâlâ bütün velîlerini (dostlarını), **cömert ve güzel ahlâklı kılmıştır."**

"Cömertlik Cennette bir ağaçtır. Cömerd olan kimse, onun bir dalını yakalamıştır. O dal, onu Cennete götürmeden bırakmaz. Cimrilik de Cehennemde bir ağaçtır. Cimri de bu ağacın bir dalına yapışmıştır. O dal, o kimseyi Cehenneme götürmeden bırakmaz."

"Cömerdin (ikram ettiği) **yemeği şifâ, cimrinin** (ikram ettiği) **yemeği ise hastalıktır."**

Peygamberimiz (s.a.v.): **"Ümmetimin sâlihlerinin Cennete girmeleri, namaz ve oruçları sebebiyle değil, cömerdlik, müslümanlara karşı kalblerinde kötülük beslememeleri ve müslümanlara nasithatleri sayesindedir"** buyurdular.

Dâre Kutnî'nin eserlerine gelince: Bunların en meşhûru, "Sünen" hadîs kitabıdır. Bu eserinde, diğer sünen kitaplarının belli şekline uymayarak, yahut mühim fıkıh mes'elelerine dâir hadîsleri ve bunların muhtelif rivâyetlerini (senetlerini) verir. Bu eseri, onu fıkıh ilmindeki yüksek derecesini göstermeye kâfidir. "İlel-ül-hadîs" kitabı, hafızasından talebelerine yazdırdıklarından meydana gelmiş olup neşredilmiştir. "İlzâmât ale's-Sahihayn" adlı eserinde, Buhârî ve Müslim'in hadîs alma şartlarına uyduğu hâlde, eserlerine almadıkları Sahih hadîsleri toplamıştır.

Kitâb-ul-istidrâkât ve't-tetebbu': Buhârî ve Müslim'deki ba'zı hadîsler hakkında bilgi vermektedir. Ayrıca Kitab-ül-erba'în, Kitâb-ül-ifrâd, Kitâb-ul-emâlî, Kitâb-ül-müstacâd, Kitâb-ur-rü'yâ, Kitab-üt-tashîf, Kitab-ül-kırâat gibi çok kıymetli kitapları vardır.

---

1) Tabakât-üş-şafiiyye cild-3, sh. 462

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 378, 944, 996

3) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 34

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 991

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 166, 167, cild-2, sh. 82, 129, 140, 141, 297

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 297

7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 116

EBÛ ABDULLAH EL-BASRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Sâlim olup, künyesi Ebû Abdullah'dır, Basralı olup doğum ve vefât târihleri belli değildir. Vefâtı, dördüncü asrın başındadır.

Ebû Abdullah el-Basrî, Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî'nin (r.a.) arkadaşı olup, onun talebesi idi. Uzun zaman onun sohbetinde bulunup, feyz aldı. Ondan sonra da bir başka zata talebe olmadı. Onun yolunu devam ettirdi ve onun sözlerini, hâllerini talebelerine anlatırdı. Tarikata da yine üstadı Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî'nin tarikati idi. İctihad ehlinden bir zâttı.

Gayet yumuşak huylu ve tatlı sözlü bir zat olan Ebû Abdullah el-Basrî, herkese yumuşaklık ile davranılmasını tavsiye eder ve: "Bir kimse, ayıplarının örtülmesini ve gizlilik perdesinin yırtılmamasını isterse; kendisine asi ve kaba davranana hilm (yumuşaklık) ile muâmele etsin. Ve elinde olan şeylerle insanlara ihsân ve ikramda bulunsun" buyurdu.

Birgün kendisine, "Evliyâ halk içinde nasıl tanınır? Alametleri nelerdir?" diye sorulunca, evliyânın, Allahü teâlânın dostlarının alametlerini şöyle bildirdi: "Evliyâ; dilinin çok tatlı olması, ahlâkının güzel olması, özür dileyenlerin özürünü kabûl etmesi, ister iyi ister kötü olsun, bütün mahlûkata tam bir şefkat ve merhametle, acımasıyla anlaşılır." Ömründe hiç bir kimseyi kırmayan, incitmeyen Ebû Abdullah el-Basrî, en küçük mahlûklara dahi merhamet eder, yolda yürürken bir karıncayı bile ezmemeye çok dikkat ederdi. Dünyâya hiç kıymet vermeyen Ebû Abdullah el-Basrî, insanları Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin hepsinin dünyâ olduğunu beyan buyurur ve herkese "Dünyanın oğullarına (dünya malı, mevkii, şan, şöhret, para... v.s.) karşı zâhid olmak, onlara kıymet vermeyip terk etmek; akıllı kişinin şanındandır. Çünkü, onlar kendisini meşgûl eder, Allahü teâlâyı zikretmekten alıkor. Kendisi, din ve dünyâ işlerinin düzgün olmasını istediği hâlde, dünyâ oğulları öyle değildir." Her işinde tevekkül sahibi olan Ebû Abdullah el-Basrî (r.a.), her işini Allahü teâlâya havale eder, yalnız O'na güvenir, her şeyi O'ndan beklerdi. O tevekkülü, ba'zı cahillerin söylediği gibi hiç bir sebebe yapışmadan, herşeyi Allahü teâlâdan beklemek olarak değil, sebepleri en güzel şekilde yapıp, sebepleri yaratanın Allahü teâlâ olduğunu bilmek ve O'na tam güvenmek olarak kabûl etmiştir ve Tevekkül; Resûlullahın (s.a.v.) hâli, kesb; çalışıp kazanmak da, O'nun sünnetidir.

Ebû Abdullah el-Basrî buyurdu ki; "Allahü teâlâ bir kimseye iyilik ile muâmele ederse, o kimseden kerâmetler zuhur eder."

"Kalbden riya hastalığı, ihlâs ile, yalan ise, doğruluk nûru ile giderilir (tedâvi olunur). Kim nefsinin arzu ve isteklerine muhalefet ederse, Allahü teâlâ onu, ünsiyet (muhabbet) makamına kavuşturur."

Buyurdu ki: "Kim Allaha tevekkül ederse, Allahü teâlâ onun kalbini hikmet nûruyla doldurur. Allahü teâlâ her isteğinde ona kâfi gelir, onu sevdiği herşeye kavuşturur. Allahü teâlâ, Talak sûresi 3. âyet-i kerîmede; **"Kim Allaha tevekkül ederse, O, ona kâfidir" buyuruyor. Bunun işin Allahü teâlâ her işinde o kimseye kafidir."**

"Allahü teâlâya tevekkül etmek farzdır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Mâide sûresi 23. âyetinde **"Eğer gerçek mü'minlerseniz, Allahü teâlâya tevekkül ediniz."**

"Minnet sahibinin ihtiyâcını görmek, dostluğun anahtarıdır."

"Kulunun aklı, hilmi (yumuşaklığı), cömertliği ayıplarını örter. Her halinde doğru olması, onu kuvvetli kılar."

"Allahü teâlânın emrettiği şeylere uy. Kim Allahü teâlânın emirlerine uyarsa, sağlam bir kale içinde hıfz olunmuş olur."

"Akıllı o kimsedir ki; muhaliflerinin, kendisini sevmeyenlerin sohbetinden sakınır."

"Yalancı kerem sahibi, riyakâr huylu olan kimselerle dostluk etmekten kendini uzak tut ve hakîki dostlar ile (Allah adamlarıyla) beraber yaşa. Eğer sahte kerem sahibi kimselerle beraber bulunursan, hakîki dostlardan uzaklaşır, onlarla ülfeti (yakınlığı, muhabbeti) kesersin. Eğer riyakâr, kötü huylu kimselerden usanır, dostluğunu kesersen; helak olmayacak ve yüksek makamlara ulaştırılırsın. Bu hal sende hasıl olduğu zaman, senin için büyük bir kıymet de hasıl olur ve sen kıymetlenirsin (Çünkü, Allahü teâlânın velî kulları, hakîki dostlarıyla beraber bulunanlar, birgün onlardan olurlar.)"

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 414

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 378

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 116

EBÛ ABDULLAH CAVPÂRE

Allahü teâlânın sevgili kullarının ileri gelenlerinden. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Bizans sınırında bir yer olan Cavpâre ve Hemedan'a nisbet edilir ve sofî lakabıyla tanınırdı. Dördüncü asrın ortalarında vefât etti.

Çeşitli bölgelere seyahatlerde bulunan Ebû Abdullah Sofî (r.a.), Mısır'da Şeyh Ebû Bekr-i Zekkâk-i Mısrî hazretlerinin sohbetinde kemale geldi. Daha başka birçok büyüklerin sohbetinde bulunmakla şereflendi. İnsanları günahlardan sakındırmak için çok uğraştı. Talebeleri ve halk, sohbetlerinden çok istifâde etti. Yaptığı herşeyi Allahü teâlânın rızâsı için yapar, karşılığını yalnız O'ndan beklerdi. Mısır'da halk ve devlet adamları onu çok sever, hürmet ederdi. Mısır'daki İhşidî emirlerinden Kâfur onun talebelerindendi.

Dostları anlatır: Gönlünü her şeyden nefret ettirerek, hiçbir şey yememeye ahdetti. Mescid-i Şünûziyye'de otururken yemek getirdiler. Yine günlünü ondan nefret ettirerek yemedi. Dostları: "Her getirilen şeyi reddediyorsun. Artık şundan yiyiniz" dediler. Israra dayanamayıp ondan birkaç lokma yedi. O gece rü'yâsında, "Gönlünün istemediği şeyi yedin. Sana bir belâ vereceğini bilmez misin?" denilip azarlandı.

Üstadı Ebû Bekr-i Zekkâk-i Mısrîye "Kiminle sohbet edeyim?" diye sordu. (Senden olan herşeyi Allahü teâlâ görür) dediğin zaman, senden nefret ederek ayrılmayan kimse ile sohbet et" buyurdu.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Hirevî hazretleri bu husûsta şöyle buyurdu: "Arkadaşlık, kişinin ayıbı ortaya çıkınca anlaşılır. Ayıpsız kul olmaz. İyiliğini gördüğün kimse ile sohbet edip, ondan ayıp ve kusur görünce ayrılmak, sohbet değildir. Sohbet, ayıbı gördükten sonra ortaya çıkar.

Elbetteki, dinî bir ayıp veya bid'at cinsinden bir ayıp olursa, onu gizlemek iki yüzlülük ve alçaklık olur. İnsan ma'sûm değildir. O ayıp ve günah işleyebilir. Ama dinde kusurluluk ve bid'atin ma'zûr görülecek bir tarafı yoktur."

İmam-ı Şafiî hazretleri de: "Kendisi ile, zararından korunmak için güzel muâmelede bulunduğun kimse, dostun değildir" buyurdu.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Hirevî hazretleri, "Birisine karşı hatâ ve ayıp işlediğinde özür dilediğin ve iyilik ettiği zaman tefekkür ettiğin kimse dostun değildir" buyurdu Çünkü dostun seni ayıbınla kabûl eder.

Bu husûsta Yahyâ Muâz-ı Râzî hazretlerine, "Kiminle sohbet etmek gerektir?" diye soruldu. "Hasta olduğun zaman senin ziyâretine gelen ve bir kabahat işlediğin zaman da senden özür dileyen kimse ile sohbet et. Sohbetin hakkını vermek, kendi hakkını istememek, kendi ayıbını görmek, başkalarının da ayıpları için özür dilemek sohbetin şartlarındandır. Suç ve günahın her zaman kendinden sâdır ettiğini unutma" buyurdu.

Mısır'daki, İnşidî emîri Kâfur, âlimlere çok hürmet eder, sapıklara hayat hakkı tanımazdı. Yıllarca Fâtımîlerin zulmünden, Kâhire'yi korudu. Sağlığında, Fâtımîler oraya giremedi. Birgün, Ebû Abdullah Cavpâre'ye bir hayli altın gönderdi. "Bu askere âittir, ben kabûl edemem" deyip geri gönderdi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 173

EBÛ ABDULLAH DÎNEVERÎ

Evliyânın büyüklerinden. Adı, Muhammed bin Abdülhâlık ed-Dîneverî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. İslâmiyete uymaktaki gayreti ve talebeleri ma'nevî yönden yetiştirmek bakımından zamanındaki evliyânın en üstünlerindendir. Tasavvuf yolundakilere âit ilimlerde bilgisi çok fazla idi. Bu yola gönül verenler için lüzumlu edebleri ve muhabbetleri çok güzel bilir ve anlatırdı. Medîne-i münevvere ile Şam arasında bulunan ve Vadi-il-kurâ denilen yerde iki sene ikamet etti. Sonra Dinever'e döndü ve orada vefât etti. Dördüncü asırda yaşadığı halde vefât târihi bilinmemektedir.

Ebû Abdullah Dîneverî (r.a.) buyurdu ki:

"Küçüklerin, büyüklerle beraber olmak, onların sohbetinde bulunmak arzuları, akıllılıktır. Büyüklerin, küçüklerin sohbetine rağbet etmesi de, zelîllik ve ahmaklıktır."

"Tasavvuf yolunda bulunan bazılarının üzerlerinde kıymetli elbiselerin bulunması seni şaşırtmasın. Onlar bâtınlarını (içlerini) iyice temizlemeden evvel, gördüğün o kıymetli ve süslü elbiseleri giymezler."

Nefsini hayırlı şeylerle meşgûl eyle. Aksi halde o seni kötü şeylerle meşgûl eder."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 125

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 515

3) Nefehât-ül-üns sh. 312

EBÛ ABDULLAH EL-MUKRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Ahmed el-Mukrî'dir. Ebû Abdullah; Yûsuf bin Hüseyn Râzî, Abdullah el-Harraz, Muzaffer el-Kirmîsînî, Ruveym bin Ahmed, İbn-i Cerîrî ve İbn-i Atâ'nın sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Evliyânın en çok fetvâ vereni, en cömert, en güzel ahlâklı, himmetçe yüksek olanı, vera' ve takvâ sahibi bir âlim idi. 366 (m. 976) senesinde vefât etti.

Kendisine çok miktarda mal miras kalmıştı. Bağ, bahçe ve ev hariç, hepsini fakîrlere sadaka olarak dağıttı. Tek başına ve herkesten uzak olarak hacca gitti. Kardeşi Ebü'l-Kâsım da kendisi gibi evliyâ idi.

Ebû Abdullah el-Mukrî buyuruyor ki: "Sâdık fakîr; hiçbir şeyi olmadığı halde, herşeye sahib olandır."

"Fütüvvet; kızdığı kimseye karşı güzel huylu olmak, hoşlanmadığı kimseye ihsânda bulunmak ve kalbinin nefret ettiği kimse ile hüsn-i sohbette bulunmaktır."

"Kişi, din kardeşlerinin ve dostlarının hizmetinden böbürlenirse, Allahü teâlâ ona öyle bir alçaklık verir ki, kat'iyyen ondan kurtulamaz."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 509

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 125

3) Nefehât-ül-üns sh. 310

EBÛ ABDULLAH EZ-ZÜBEYRÎ

Zamanının hadîs, kırâat ve Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Zübeyr bin Ahmed bin Süleymân bin Abdullah bin Âsım ez-Zübeyrî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Ebû Abdullah ez-Zübeyrî olarak meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Basra'da doğup büyüdü. İlim tahsili için Bağdâd'a gitti. Birçok âlimden ilim alıp, hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu. Şafiî mezhebinin hükümlerini bildiren "el-Kâfi" adındaki fıkıh kitabı meşhûrdur. 317 (m. 929) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan Ebû Abdullah ez-Zübeyrî, Bağdâd'da Dâvud bin Süleymân el-Müeddeb'den, Muhammed bin Sinân'dan ve İbrâhîm bin el-Velîd'den hadîs-i şerîf öğrendi. A'mâ olduğu halde, yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi, râvileri ve senedleriyle birlikte ezberlemişti. Bunun için Ebû Abdullah ez-Zübeyrî'ye hadîs-i şerîf hafızı denilmektedir.

Kendisinden de, Muhammed bin el-Hasen bin Ziyâd en-Nakkâs, Ömer bin Bişrân es-Sekrî, Ali bin Hârûn es-Simsâr, Muhammed bin Abdullah ve daha birçok âlim ilim tahsil etmiştir.

Tefsîr ve fıkıh ilimlerinde kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır:

1. El-Kafi: Şafiî fıkhını anlatmaktadır.

2. En-Niyyet

3. Setr-ül-avret: İslâmiyetin örtünme ile ilgili emirlerini anlatmaktadır.

4. El-istişâre vel-istihâre.

Ebû Abdullah ez-Zübeyrî, Kur'ân-ı kerîmin Fussilet sûresi 33. **"İnsanları Allaha da'vet edip iyi iş ve hareketlerde bulunan ve: Ben gerçek müslümanlardanım diyen kimseden daha güzel sözlü kim var!"** âyet-i kerîmesini tefsîr ederken, Allaha da'vet eden güzel sözün,

ezan olduğunu açıklamaktadır. "Amel-i sahîh"in, ya'nî yararlı işin de, namaz olduğunu bildirmektedir. Namazın büyüklüğü, onu herkese haber vermek için seçilmiş olan ezan kelimelerinin büyüklüğünden anlaşılmaktadır. [Ebû Abdullah ez-Zübeyrî ve diğer İslâm âlimleri, a'mal-i sâlihanın, en üstününün namaz olduğunu şöyle açıklamaktadırlar:

Namaz; İslâmın beş rüknünden biri olup, dînin direğidir. İslâmın bir beş temelini, bir kimse hakkı ile, kusursuz yaparsa, Cehennemden kurtulması kuvvetle umulur. Çünkü bunlar, aslında sâlihler olup, insanı günahlardan ve çirkin şeyleri yapmaktan korur. Nitekim Allahü teâlâ, Ankebût sûresi kırkbeşinci (45) âyetinde **"Kusursuz kılınan bir namaz, insanı pis, çirkin işleri işlemekten korur"** buyurmaktadır. Bir insana, İslâmın beş şartını yerine getirmek nasîb olursa ni'metlerin şükrünü yapmış olur. Şükrü yapınca, Cehennem azâbından kurtulmuş olur. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresi, yüzkırkaltıncı (146) âyetinde, **"Îmân eder ve şükür ederseniz, azâb yapmam"** buyuruyor. O hâlde, İslâmın beş şartını yerine getirmeğe, can ve gönülden çalışmalıdır. Bedenle yapılacakların en mühimi namazdır ki, dînin direğidir. Namazın edeblerinden bir edebi kaçırmıyarak kılmağa gayret etmelidir. Namaza dururken, "Allahü ekber" demek; Allahü teâlânın, hiçbir mahlûkunun ibadetine muhtaç olmadığını, her bakımdan hiçbirşeye ihtiyâcı olmadığını, insanların namazlarının ona faidesi olmıyacağını bildirmektedir. Namaz içindeki tekbirler ise, Allahü teâlâya karşı yakışır bir ibadet yapmağa liyakat ve gücümüz olmadığını gösterir. Namaz, mü'minin mi'râcı olduğu için, namazın sonunda, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râc gecesinde söylemekle şereflendiği kelimeleri "Ettehiyyatü'yü okumak emr olundu. O halde namaz kılan bir kimse, namazı kendine mi'râc yapmalı, Allahü teâlâya yakınlığının nihâyetini namazda aramalıdır.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanın, Rabbine en yakın olduğu zaman, namaz kıldığı zamandır."** Namaz kılan bir kimse, Rabbi ile konuşmakta, O'na yalvarmakta ve O'nun büyüklüğünü ve O'ndan başka herşeyin hiç olduğunu görmektedir. Bunun için, namazda korku, dehşet, ürkmek hasıl olacağından teselli ve rahat bulması için, namazın sonunda, iki defa selâm vermesi emr buyuruldu. Namaz, şartlarına, edeblerine uygun olarak kalınır ve yapılan kusurlar da böylece örtülüp, namazı nasîb ettiğine de şükür edip ve ibadete, O'ndan başka hiç kimsenin hakkı olmadığı, kalbinden, temiz ve halis olarak kelime-i tevhîd ile bildirilince, bu namaz kabûl olunabilir. Bu kimse namaz kılanlardan ve kurtuluculardan olur.]

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 179

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 313

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 295

4) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 471, 472

5) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 104, mektûb

EBÛ ABDULLAH-I RODBÂRÎ (Ahmed bin Atâ)

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Atâ bin Ahmed bin Muhammed bin Atâ'dır. Evliyânın büyüklerinden Ebû Ali Rodbârî'nin kızkardeşinin oğludur. Künyesi, Ebû Abdullah Rodbarî'dir. Tasavvuf âlimlerinin büyüklerindendir. Bağdâd'da doğup, yetişti. Uzun zaman orada kaldı. Sonra oradan ayrılıp, Şam'ın sahil tarafında bulunan Sur şehrine geldi. Burada bulunan âlimlerden çok hadîs-i şerîf öğrendi. Tasavvuf ilminde yüksek derecelere

kavuştu. 369 (m. 979) senesinin Zilhicce ayında, Menvâs adı verilen köyde vefât etti. Sonra Sur (Sufd) şehrine getirilip oraya defn edildi.

Ebû Abdullah-ı Rodbârî, yaşadığı devirde Şam'ın en büyük âlimi ve evliyâsı idi. Birçok ilimlerde, ihtisas sahibiydi. O, âlimlerin ve bütün müslümanların müracaat kaynağı olmuştu. Fıkıh, kırâat ve tasavvuf ilimlerinde yüksek bir dereceye uşaşmıştı. Kendisine mahsûs halleri ve ahlâk düstûrları vardı. Fakirlere ta'zîm ve hürmet edip, dâima onları korurdu. Fakirliğin edeblerine çok riâyet ederdi. Fakirlere olan sevgisi, şefkati ve merhameti çoktu. Onun adetlerinden birisi de; bir yere gideceği zaman, yanında bulunan fakîrlerin peşi sıra giderdi. Asla onların önüne geçmezdi.

Hadîs ilminde birçok rivâyetleri vardır. O, Ebû Kâsım el-Begavî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Kâdı el-Mehamilî, Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin Behlûl ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi.

Hikmetlerle dolu, kalblere te'sîr eden ve her birisi ayrı bir ma'nayı ifade eden kıymetli sözleri çoktur. Buyurdu ki:

"Sadece ilim öğrenmek için evinden çıkan kimse, öğrendiği ilimden faydalanamaz. Öğrendikleri ile amel etmek isteyerek ilim öğrenen kimse, az ilmin de faydalarını görür."

"İlim, kendisiyle amel edilince değerlidir. Amel de, ihlâs ile olunca kıymetlenir. İhlâs ise, bir işi Allah rızası için yapmak olup, Allahü teâlânın anlayış ihsân etmesine sebep olur."

İki beytinin ma'nası şöyledir.

"İnsanlarla arkadaşlık yaptığın zaman, her arkadaş için, sanki kölesi olan bir genç ol! Suzuzluktan ciğeri yanan her arkadaş için, tatlı ve soğuk suyun tadı gibi ol!"

"Her bir çirkinlikten daha çirkin birşey vardır ki, o da bir sofînin (velînin) cimrilik yapmasıdır." Bunun ma'nâsı, hem kendisi iyilik etmez, hem de iyilik edene mani olur. Bu hâl, herkes için çok kötü olan bir huydur. Hele tasavvuf ehli için, fenâlıkların en fenâsıdır. Bu hâlin kütülüğü, sırf cimrilik olsun diye yapıldığı zamandır. Ancak bir hikmet, fayda düşünüldüğü için yapılıyorsa, o zaman iş değişir. Çünkü ba'zı kimselere vermemek, Allahü teâlânın adet-i ilahiyyesindendir. Bunu iyi anlamak lazımdır. İşin doğrusunu Allahü teâlâ en iyi bilendir.

"Tasavvuf ile meşgûl olmak, sahibinden cimrilik huyunu alıp götürür. Hadîs-i şerîfleri yazıp okumak da, insanı cahil bırakmaz. Bu iki huy, bir şahısta birleşirse, bir makam sahibi sakınması gerekir."

"Ahlâkı ve anlayışları birbirine zıt olanlarla oturup görüşmek, rûhların kurtlarıdır. İnsanın içini kemirirler. Huyları ve anlayışları iyi olanla oturup kalkmak ise, rûhların gıdası, akılların aşısı olur. Aklın bereketlere kavuşarak artmasına sebep olur."

"Edebe riâyet etmeksizin evliyâya hizmet eden kimse helak olur. Ondan istifâde edemez." "Sultanlara akılsızca hizmet eden kimsenin cahilliği, kendisini ölüme götürür."

"Beraberce oturup kalkılan her kimse ile, ülfet ve muhabbet üzere olmak uygun olmaz. Her ülfet ve yakınlık duyulan kimseye de, sırların kapısı açılıp söylenemez. Yalnız emîn olan, sırları saklayacak kimseye sırlar açılır, vesselâm!"

"Afetlere uğraması az olan kimsenin, vakitleri Allahü teâlâ ile geçer."

Kendisi şöyle anlatıyor: Rü'yâmda görmüştüm. Bana birisi: "Namazdaki şeylerin en doğrusu hangi şeydir?" diye sordu. Ben de, "Maksadın, ya'nî niyetin doğruluğudur" diye cevap verdim. Gizli bir ses duydum. Diyordu ki: "Maksûdu, arzu edileni görmek, kasdedileni görmenin yok edilmesi ile mümkündür."

"Namazda huşû', namaz kılanın kurtuluşunun alametidir. Nitekim Allahü teâlâ Mü'minûn sûresi başında, **(Muhakkak ki, mü'minler kurtuluşa erdiler. O mü'minler ki, namazlarında huşû'** (tevâzu ve korku) **sahibidirler)** buyurmaktadır. Peygamber efendimiz de buyurdu ki: **(Bir müslüman doğru olarak ve huşû' ile iki rek'at namaz kılınca, geçmiş günahları affolur.)**

Ya'nî, Allahü teâlâ onun küçük günahlarının hepsini affeder. Huşû'yu terk etmek ise, münâfıklık alameti ve kalbin harab olmasıdır. Nitekim Allahü teâlâ Mü'minûn sûresi 117. âyetinde, **(Gerçek şudur ki; Allahtan başkalarına tapınan kâfirler, felaha, kurtuluşa kavuşamazlar.)** buyurmaktadır.

[**Namazda huş'u ve hud'u:** Bütün a'zâların hareketsiz kalıp tevâzu halinde bulunması ve kalbin de Allahü teâlâdan korku üzere olması demektir. Bu husûsta İmâm-ı Rabbânî hazretleri şöyle buyurmaktadır Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kalbin hazır olmadığı namaza Allahü teâlâ bakmaz"** İbrâhîm (a.s.) namaz kıldığı zaman, kalbinin hışırtısı iki mil uzaktan duyulurdu. Hazreti Ali (r.a.) namaz için kalktığı zaman, vücudunu bir titreme alır, yüzünün rengi değişirdi ve "Yedi kat göklere ve yere arz edilen ve onların taşıyamadıkları emanetin zamanı geldi" derdi. Süfyân-ı Sevrî de, "Namazı huşû' ile kılmayanın, namazı doğru olmaz" derdi. Bunun için namazda tumâninete ve ta'dil-i erkana dikkat etmelidir. Peygamberimiz (s.a.v.): **"En büyük hırsız, kendi namazından çalan kimsedir" buyurdu.** Ya Resûlallah! Bir kimse, kendi namazından nasıl çalar?" diye sordular. **"Namazın rüku'unu ve secdelerini tamam yapmamakla"** buyurdu. Bir defa da buyurdu ki: "Rükû'da ve secdelerde, belini yerine yerleştirip biraz durmayan kimsenin namazını, Allahü teâlâ kabûl etmez." Peygamberimiz (s.a.v.) bir kimseyi namaz kılarken, rükû'unu ve secdelerini tamam yapmadığını görüp, **"Sen namazlarını böyle kıldığın için, Muhammed'in** (aleyhisselatü vesselâm) **dîninden başka bir dinde olarak ölmekten korkmuyor musun?"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Sizlerden biriniz, namaz kılarken, rükû'dan sonra tamam kalkıp, dik durmadıkça ve ayakta, her uzuv yerine yerleşip durmadıkça namazı tamam olmaz."** Bir kere de buyurdu ki: **"İki secde arasında dik oturmadıkça, namazınız tamam olmaz."** Birgün Peygamberimiz (s.a.v.) birini namaz kılarken, rükû'dan kalkınca dikilip durmadığını ve iki secde arasında oturmadığını görüp, buyurdu ki: **"Eğer namazlarını böyle kılarak ölürsen, kıyâmet günü sana, benim ümmetimden demezler."** Bir kere de buyurdu ki: **"Altmış sene, bütün namazlarını kılıp da, hiçbir namazı kabûl olmıyan kimse, rükû' ve secdelerini tamam yapmayan kimsedir."** Zeyd İbni Veheb, birini namaz kılarken rükû' ve secdelerini tamam yapmadığını gördü. Yanına çağırıp, "Ne kadar zamandır böyle namaz kılıyorsun?" dedi. "Kırk sene" deyince, "Sen kırk senedir namaz kılmamışsın. Ölürsen, Muhammed Resûlullahın (s.a.v.) dini (ya'nî İslâmiyet) üzere ölmezsin" dedi.

Bir mü'min, namazını güzel kılar, rükû' ve secdelerini tamam yaparsa, namaz sevinir ve nurlu olur. Melekler, o namazı göğe çıkarır. O namaz, namazı kılmış olana, iyi duâ eder ve sen beni kusurlu olmaktan koruduğun gibi, Allahü teâlâ da, seni muhafaza etsin, der. Namaz güzel kılınmazsa, siyah olur. Melekler o namazdan iğrenir. Göğe götürmezler. O namaz, kılmış olana, fenâ duâ eder. Sen beni zayi eylediğin, kötü hale soktuğun gibi, Allahü teâlâ da, seni zayi

eylesin, der. O halde, namazları tamam kılmağa çalışmalı, ta'dil-i erkanı yapmalı, rükû'u, secdeleri, (Kavme)'yi, ya'nî rükû'dan kalkıp dikilmeyi ve (Celse)'yi, ya'nî iki secde arasında oturmayı iyi yapmalıdır. Başkalarının da kusurlarını görünce söylemelidir. Din kardeşlerinin namazlarını tamam kılmalarına yardım etmelidir. Tumâninet ve ta'dil-i erkanın yapılmasına çığır açmalıdır.]

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 497

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 123

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 68

4) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 336

5) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 296

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 255

EBÛ ABDULLAH-I TURÛĞBÂDÎ

Tûs şehrinde yetişen evliyânın büyüklerinden. Adi, Muhammed bin Muhammed bin Hasen et-Turûğbâdî'dir. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Zamanının bir tanesi idi. İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden Ebû Osman-ı Hîrî ve onun derecesinde birçok evliyâ ile görüşüp sohbet etti. Çok kerâmetleri görüldü. Üstün hal sahibi olup, himmet ve gayreti çoktu. Kalblere te'sîr eden hikmetli söz sahibiydi. 350 (m. 961) senesinde vefât etti.

Ebû Abdullah, Tûs şehrindeki evliyânın en büyüklerinden biri olan Ebû Osman-i Hîrî'nin en önde gelen talebesiydi. Senelerce onun sohbetlerine devam edip yetişti. Zâhirî ilimlerde yükseldiği gibi, tasavvufî hakîkatlerde de üstün ma'rifetlere kavuştu. Riyâzetler çekerek, üstün hâller ve kerâmetler sahibi oldu. Takvâ ve vera'da kemal derecesindeydi. Haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. İnsanlara şefkat ve merhameti çoktu.

Tasavvuf yoluna bağlanması şöyle olmuştur: Ebû Abdullah'ın yaşadığı Tüs şehrinde büyük bir kıtlık vardı. Öyle ki, insanlar birbirini yiyecek dereceye varmıştı. Bir gün evine geldi. Anbarında iki ölçek buğdayın olduğunu gördü. İnsanlara merhametinin çokluğundan dolayı içine bir ateş düştü ve kendi kendine: "Ey Ebû Abdullah! Müslümanlara şefkat ve merhametin bu mudur? Onlar açlıktan kırılıp geçerken, sen anbarında buğday saklıyorsun. Yazıklar olsun sana!.." dedi. Bu durum kendisine o kadar te'sîr etmişti ki, üzüntüsünden aklı başından gitti. Evinden ayrılıp, sahralara düştü. Uzun zaman açlık çekerek riyâzetlere başladı. Nefsinin kötü arzularından kurtulmak için çok mücâhede etti, uğraştı. Öyle oldu ki, artık kendisini düşünecek hâli kalmadı. Sadece Rabbini zikrediyor ve onun kullarına merhamet ve şefkat gösteriyordu. İşte bu hâli devam ederken, Ebû Osmân-ı Hîrî'nin sohbetlerine devam etti. Büyük bir velî oldu.

Birgün, talebeleri ile birlikte yolculuğa çıkmıştı. Yolda yemek yimek için bir yere oturdular. O sırada Keşmir'de bulunan Hallâc-ı Mensûr da yola çıkmıştı. Aralarında çok uzun bir mesafe vardı. Bir aralık, talebelerine, "Şimdi bir genç yola çıktı. Şu şu vasıflardadır. Derhal onu karşılayınız! O, yüksek bir velî ve anlaşılmaz bir hâl sahibidir" dedi. Talebeleri hemen gidip onu karşıladılar. Bir müddet sonra Hallâc-ı Mensûr, yanında iki köpeği olduğu halde Ebû Abdullah'ın yanına geldi. Yemeğini bırakıp ayağa kalktı. Yerine Hallâc-ı Mensûr'u oturttu. Ona çok izzet ve ikram etti. Talebeler bu işe şaşıp kalmışlardı. Elbiselerinin hırpanî bir görünüşü vardı. O, ayrılıp gittikten sonra, talebelerine buyurdu ki: "Siz, onun dışına bakmayınız! O öyle bir gençtir ki, nefsi

ile mücâhede halinde olup, onun kötü arzularından kurtulmaktadır. Evliyâlık âleminin pâdişâhı olmaya namzettir. Bu devlet kuşu, onun başına konacaktır."

Birgün kendisine: "Allah yolunda bulunup, O'nun rızâsını kazanmak isteyen talebenin vasfı nasıldır?" diye sorulduğunda, buyurdu ki: "Talebe, bu yolda meşakkat ve sıkıntı içindedir. Fakat karşılaştığı zorluklar, kendisine neş'e ve huzûr vermektedir. Hakîkî talebe böyle olur!"

Kendisine, "Sofîve zâhid kime denir?" diye suâl edilince, buyurdu ki:

"Sofî, her an Rabbi ile beraber olandır. Zahid ise, daha o makama kavuşamayıp nefsi ile uğraşan, onun kötü isteklerinden kurtulmaya çalışandır."

Ebû Abdullah (r.a.) buyurdu ki:

"Bir kimse, Ömrünün tamamından sadece bir gününü, fütüvvet sahibi olan Allah dostlarından birine hizmet etmekle geçirse, bu hizmetinin bereketine ve feyzine kavuşur. Bütün ömrünü, böyle olan kimselere hizmet ederek geçiren kimsenin hâli nasıl olur? Varın bir mukayese edin!"

"Gençliğini, Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uymayarak geçiren kimseyi, Allahü teâlâ da ihtiyârladığında zelîl eder."

"Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için, O'nun beğendiği şeylerden başkasını vesîle yapmayan kimselere müjdeler olsun! Çünkü, O'na kavuşmak için, O'nun râzı olduğu şeylerden başka bir vesîle yoktur."

"Kibir, ya'nî büyüklenmek, çok defa zenginlerde bulunur. Tevâzu ya'nî alçakgönüllülük ise, fakîrlerin ahlâkındandır."

"Dünyalık arzularına kavuşmak için dünyayı terk etmek, dünyâ sevgisinin alametlerindendir."

"İnsanlara hizmet ederken, aralarında fark gözetmekten sakının! Çünkü, kendisine hizmet etmek için fark gözetilecek olanlar, geçip gitmişlerdir. Şimdi öyle birisini bulmak çok zordur. Muradına kavuşmak istiyorsan ve maksadının da elinden kaçıp gitmemesini arzu ediyorsan, herkese hizmet et!"

"Allahü teâlâ, kendisinin bilinip tanınmasına yarayan ma'rifetlerden bir miktarını her kuluna vermiştir. Ayrıca her kuluna ihsân etmiş olduğu ma'rifetin karşılığı kadar da, dert ve sıkıntı vermektedir. Ni'met olarak bahsedilen bu ma'rifet, sıkıntılara tahammül etmesinde ona yardımcı olur."

"İlim, insana Allah korkusunu kazandırır. İlim sahibi olan kimsenin başkalarından korkusu gidip, kalbinde yalnız Allah sevgisinde hâsıl olan bir bağlılık duygusu ile, huzûr ve sükûna kavuşur. Bu haller ise, herkesin ilimdeki derecesine göredir."

"Resûlullah efendimiz (s.a.v.), her zaman Allahü teâlâdan ümmetini istemiş, onlar için Allaha yalvarıp yakardığı kadar, kimse için yalvarmamıştır. Çünkü O, alemlere rahmet olarak gönderilmişti. Ümmetine şefkat ve merhameti çoktu. Ümmetinden birinin günah işleyerek, Allahü teâlânın gazâbına uğrayabileceğini düşünerek çok üzülürdü. Nitekim cenab-ı Hak, Tevbe sûresi 128. âyetinde: **"Size, içinizden öyle bir Peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, mü'minlere çok merhametlidir. Onlara hep hayır diler"** buyurmaktadır."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 489

2) Nefehât-ül-üns sh. 307

3) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 338

EBÛ ABDULLAH RUGANDÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Hasen'dir. Tûs'da yaşamıştır. Ebû Osman Hayri'nin sohbetlerine devam ederek ondan çok istifâde etti. Birçok âlimin sohbetinde bulundu ve onlardan ilim öğrendi. Yaşadığı beldede zamanın bir tanesi idi. Derecesi yüksek idi. Kerâmet sahibi olup himmeti çok idi. İnsanlardan uzak bir hayat sürmüştür. 350 (m. 961) yılından sonra vefât etti.

Ebû Abdullah'ın birçok hikmetli sözleri vardır. Buyurdu ki: "Bir kimse gençlik çağında Allahü teâlâya karşı vazîfelerini yerine getirmezse ve yaptığı hatalara tövbekâr olmazsa, Allahü teâlâ, ihtiyârladığı zaman onu zelîl eder."

"Hâller ancak ilmin verdiği neticelerin sonucunda sıhhat bulur. İlmin önemi unutulmamalıdır. Eğer ilim olmasaydı, kalbe ne bir korku girebilir, ne onda itminan hasıl olur, ne de bir sükûnet hâli olurdu."

"Sofî, rabbânî hazlarla meşgûl olan kişidir."

"Peygamber efendimiz hiçbir zaman üzülmezdi. Onun üzülmesi, sadece ümmeti içindi. Çünkü O, rahmet ve şefkat doluydu. Ümmetinin her muhalif hâli de bildirilince, üzülürdü."

"Kulların ma'rifet bakımından en üstün olanları belanın en çoğuna sâhib olurlar."

"Sakın size verilen herhangi bir hizmette seçme yapmaya kalkmayın. Muradınıza nail olmak istiyorsanız, hep hizmet edin. Evliyâya hizmet eden herkes, ondan himmet, feyz ve bereket alır."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 124

EBÛ ABDULLAH SUBEYHÎ

Allahü teâlânın sevgili kullarından. Künyesi, Ebû Abdullah ve Ebü'l-Hasen olup, ismi ise, Hüseyn bin Abdullah bin Bekr'dir. Aslen Basralıdır. Tus'ta vefât etti ve oraya defn edildi.

Zamanının âlim ve büyüklerinden ilim öğrendi. Pek kıymetli kitaplar yazdı ve yüzlerce talebe yetiştirdi. Çok ibadet eder, dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi. Basra'daki evinde, otuz yıl hiç çıkmadan devamlı ibadet etti. Çok az yerdi. Basra'dan ayrılıp Tûs'a gitti ve 320'den (m. 932) önce orada vefât etti.

Bir Cum'a günü Basra mescidinin kapısında durdu. Talebelerine: "Şu gördüğünüz insanlar Cennetliktir. Onlara doğru yolu göstermek, uygun amel etmelerini sağlayarak Cehennem azâbından kurtarıp, Cennete koyma işi de bize verilmiştir" buyurdu. Onun zamanında Basra mescidinde, insanların çokluğundan yere secde etmek mümkün değildi. Müslümanlar birbirlerinin sırtına secde ederlerdi. Buyurdu ki:

"Allahü teâlâya karşı gerçek kulluk, Resûlüne (s.a.v.) tam uymakla isbat edilir. Bu da, ahde vefa, O'nun emirlerine uygun hareket, mevcût olana rıza, kayıp olana sabretmektir."

"Uğrunda birşey terk edilen, terk edilenden daha kıymetli olmalıdır."

"Seni, herhangi birşey diğer birşeyden alıkoymasın, ya da alıkoyan daha üstün olsun. Değeri eşit olmasında hüküm, kalbe gelene göre verilir."

"Asıl korku, aşk halindeki korkudur. Elindekini kaçırma veya istediğine kavuşamama korkusu değildir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 329

2) Nefehât-ül-üns sh. 213

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 103

EBÛ AHMED EBDÂL ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebdâl Çeştî olup, künyesi Ebû Ahmed'dir. 260 (m. 873) senesi Ramazan'ın altıncı günü doğdu. 355 (m. 965)'de Cemâzilahir ayı sonunda vefât etti. Meşhûr Çeştî tarikatının büyüklerinden, Seyyid Kuristafe'nin oğludur. Evliyânın büyüklerinden Ebû İshâk Çeştî eş-Şamî hazretlerinin en büyük talebelerindendir. Babası Kuristafe'nin, çok edebli, seyyide, sâliha bir kız kardeşi vardı. Ebû İshâk Çeştî eş-Şamî (r.a.) bu mübârek hanımın hâlini bildiği için kendisine haber gönderip, "Yakın bir zamanda ağabeyin Kuristafe'nin çok mübârek bir erkek çocuğu dünyaya gelecek, onun hanımına iyi bak ve çok dikkat et ki, bilhassa hamileliği müddetinde mi'desine şüpheli bir lokma girmesin" dedi. O sâliha hatun, bu sözden sonra yengesinin yediğine, içtiğine çok dikkat edip, daha ihtiyâtlı hareket etti. Öyle ki, kendi eliyle ip eğirip satar, kazandığı para ile yengesinin yiyeceklerini hazırlar, mi'desine şüpheli bir lokma girmemesi için gayret ederdi. Nihâyet, Ebû Ahmed Ebdâl Çeştî (r.a.) dünyaya geldi. Bu dikkat ve ihtimâm ile yetiştirilip yedi yaşına gelince, Hace Ebû Çeştî'nin (r.a.) sohbet meclislerine devam edip, feyz almağa başladı. 16 yaşına geldiği zaman, bütün zâhirî ve batınî ilimleri tahsil ve ikmal edip, evliyâlık makamlarına kavuştu. Hocasının husûsi himmet ve terbiyesi altında sekiz sene daha kalıp, çok yüksek hallere ve derecelere kavuştu. Nefsini terbiye etmek için riyâzet (nefse ağır gelen, nefsin istemediği şeyleri yapmak) ile meşgûl oldu. Gönlünde dünyâ düşüncelerinin bulunmamasına çok gayret ederdi. İnsanların işlerine karışmaz, kendi hâlinde bulunurdu. Nefsin, Allahü teâlâya düşman olduğunu, her isteğinin kendi zararına olduğunu ve ona muhalefet etmekten, Allahü teâlânın râzı olduğunu bilir, ona göre hareket ederdi. Nefsine muhalefet için, günlerce yemek yemediği olurdu. Her yemekte de, sadece üç lokma yerdi. Mübârek cemali çok güzel olup, yüzünü gören kendisine âşık olurdu. İslamın nûru alnında parlar. Öyle ki; geceleyin karanlık bir odada bulunsa, alnında parlayan o nûrdan o oda aydınlanır, gündüz gibi olurdu. Otuz sene, uyumak için başını yastığa koymadı. Sohbetinde bulunanlar maddî ve ma'nevî hastalıklardan şifâ bulurdu. Her kime teveccüh edip baksa, o kimse kerâmet sahibi bir velî olurdu. Sohbeti esnasında mübârek yüzünden nûr yayılır, gökyüzüne doğru yükselirdi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 362

EBÛ ALİ BİN KÂTİB

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hasen bin Ahmed el-Mısri olup, Ebû Ali bin el-Kâtib künyesi ile tanınır. Ebû Ali Rodbarî, Ebû Bekr-i Mısrî ve başka zâtlarla sohbet etti. Ebû

Ali Müştevlî'nin hocasıdır. Kerâmetler sahibi bir zât idi. Ne zaman bir müşkülü olursa, rü'yâda Peygamber efendimizi görüp, müşkülünü arz eder, O da (s.a.v.), müşkülünü hallederdi. 340 (m. 951)'den sonra vefât etti.

Kendisine sordular: "Fakirliği mi, yoksa zenginliği mi daha çok seversiniz?" Cevâbında buyurdu ki, "Fakîr olup sabretmeyi daha çok severim. Allahü teâlâ, "Benim belama sabreden kimse, bana vâsıl olur" buyurdu."

Ebû Ali bin Kâtib (r.a.) buyurdu ki: "Fâsıklarla arkadaşlık etmek öyle hastalıktır ki; devası, fâsıklarla olan beraberliği terk etmekle mümkündür."

"Allahü teâlâyı hatırlamakta, O'nu zikretmekte ihlâs sahibi olan Allahü teâlâ yaptığı ibadetlerin duymak ni'metini ihsân eder. Eğer bu lezzetin zevki ile bu ni'metlere Allahü teâlâ daha çok ni'met ihsân eder. Allah yolunda yürümek, o kimseye kolay gelir. Eğer şükretmezse veya noksanlık olursa, o zaman o ni'metlerin hepsi elinden gider."

"Bir kalbde Allah korkusu yerleşirse, o kimsenin dilinden lüzumsuz bir kelime çıkmaz."

"Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsından başka her şeyden vaz geçip O'na yönelirse, Allahü teâlâ onu kimseye muhtâc etmez."

"Mu'tezile denilen sapık fırkanın, doğru yoldan ayrılmasına sebep, Allahü teâlâyı akıl ile anlamağa, her şeyi akıl yoluyla izah etmeye kalkışmalarıdır."

"Niyet her şeyin başıdır. Hayırlı işler, iyi niyetlerle, güzel maksatlarla yapılırsa çok sevâb olur. Böyle kimseye, Allahü teâlâ doğruluk, sıhhat ve başka bir çok ni'metler ihsân eder. Kimin niyetinde zayıflık bulunursa bildirilen fâidelere kavuşamaz."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 360

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 112

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 158

4) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 386

5) Nefehât-ül-üns sh. 256

EBÛ ALİ CÜRCÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali'dir. Muhammed bin Ali Tirmizî'nin ve Muhammed bin Fazl'ın sohbetlerinde bulunmuş, onlardan ders almıştır. Vefât târihi kesin bilinmemekle beraber, dördüncü asırda yaşadığı bilinmektedir. Horasan âlimlerinden olup, riyâzet, mücâhede ve ma'rifetler üzerine birçok kitap yazmıştır. Pekçok kerâmeti ve veciz sözleri vardır.

Ebû Ali Cürcânî buyurdular ki: "Allahü teâlânın beğendiği işleri kolayca yapabilmesi, sünnete göre hareket etmesi, sâlih kimseleri sevmesi, eş-dost ile güzel geçinmesi, Allah rızâsı için insanlara iyilik yapması, müslümanların işini görmesi ve vakitlerini Allahü teâlânın dinine hizmetle geçirmesi, kul için se'âdet alametlerindendir."

"Gördüm ki, insanların çoğu gâfil olarak dolaşmaktadırlar. Bu yolda dayandıkları şey, bir zan ve tahminden ibârettir. Durumları bu iken, hakîkat üzere olduklarını anlatır ve kendilerine göre mükâşefeden (keşifden) bahsederler. Ne var ki, işin aslından habersizdirler."

"Bir kulun ereceği se'âdet, emredilen ibâdetleri ve tâatleri kolayca yapmasıdır. Bütün işlerinde sünnet üzere yürümeyi başarmasıdır. Sâlih kullara karşı içten sevgi beslemesi, hangi işte olursa olsun, ahlâkını değiştirmemesidir."

"Bedbaht kişi, unutulmuş günahlarını açığa vuran kimsedir."

"Ârif; tamamiyle gönlünü Allahü teâlâya, vücûdunu halka hizmete veren kişidir."

"Allahü teâlâya ulaşan en emîn yol; bütün iş, hareket ve ibadetlerde Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine tabi olmaktır."

"Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine tabi olmak, bid'atlerden kaçmak, İslâm âlimlerinin gittiği yoldan gitmekle olur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 350

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 246

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 90

4) Tezkiret-ül-eyliya sh. 301

EBÛ ALİ MÜŞTEVLÎ

Evliyânın büyüklerinden. Adi; Hasen bin Ali bin Musa olup, künyesi Ebû Ali'dir. Ebû Ali Kâtib, Ebû Ya'kûb Sûsî ve başka zatlardan ilim öğrendi. Mısır'a on fersah mesafede bulunan Müştevl köyündendir. 340 (m. 951) senesinde orada vefât etti.

Ebû Ali, Müştevlî (r.a.), bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Buyurdu ki, "Ya Ebâ Ali! Seni, dervişleri sever ve onlara meyleder görürüm." Ebû Ali "Öyledir ya Resûlallah!" dedi. "Seni, dervişlerin mühim işlerini yerine getirmek üzere vekîl kıldım" buyurdu. Ebû Ali (r.a.), bu vazîfeyi ifa ederken, uygunsuz bir iş yapmaktan ve yapamıyacağı bir işle karşılaşmaktan korkup," Ya Resûlallah! Ben bu vazîfeye lâyık mıyım? Bu iş için lâzım olan ismet (günahtan korunma) ve kifâyet (yeterlilik) şartı bende mevcût mudur?" dedi. Peygamber efendimiz "İsmet ve kifâyet şartıyle..." buyurdu. Ebû Ali "Peki efendim" deyip sustu. Bundan sonra Allahü teâlâ, Ebû Ali'ye (r.a.) mal varlığı ihsân etti. Bu malı ile dervişlerin ihtiyâçlarını karşıladı. Arzularını, isteklerini yerine getirdi. Hiçbirinin bir sıkıntısı olmaması için çok gayret ederdi. Onun bu hali açığa çıktıktan sonra, dervişler kendisine gelerek ihtiyâçlarını, sıkıntılarını arz ederlerdi. Ba'zıları onun hakkında "Dervişlik, (Bir şeye mâlik olmamak), başkalarının ihtiyâçlarını temin etmek için de olsa, zenginlikten iyidir" dediler. Abdullah-ı Ensârî, "O, bu işi kendiliğinden istemedi. Bilakis, Peygamber efendimiz tarafından vazîfelendirildi. Sakın gaflete düşmeyesin ve aldanmıyasın" buyurdu.

Birgün, Sûfîler taifesinden bir kimse Ebû Ali'nin (r.a.) huzûruna geldi. Ebû Ali gelen kimsenin önüne bir dinar koydu. O kimse "Ben bunun için gelmedim" dedi. Ebû Ali ona cevaben "Ben bu işi kendiliğimden yapmıyorum. Bana verilmiş bir vazîfe var. Onu yerine getirmeye çalışıyorum" dedi.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Ebû Ali Müştevlî (r.a.), hocalarından Ebû Ya'kûb es-Sûsî'yi Ziyâret etmek için Basra'ya gitti. Bir mahalleden geçerken, talebe arkadaşlarından birini gördü. Ona hocalarının bulunduğu yeri sordu. Talebe, "Hocamız falan yerdedir. Yanına vardığın zaman, "Git! İşine gücüne bak" diyecektir. Gelen herkese böyle demek âdetidir" dedi. Ebû Ali Müştevlî, hocasının bulunduğu yere varıp kapısını çaldı. "Gir" diye

ses geldi. Ebû Ali içeri girince, hocası: "İnsanların çoğu, yanıma dünyâ mes'elelerini konuşmak için geliyorlar. Konuşmalarından, hâllerinden Çok rahatsız olduğum için, böyle kimselere, "Git! İşine gücüne bak!" diyorum. Sen ise Allah rızâsı için, ilim ve edeb öğrenmek için geldin. Ben sana "Git! İşine gücüne bak!" demem. Herkese aynı şey söylenmez" buyurup, yanına oturttu. Çok ikram ve iltifâtta bulundu."

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 250

EBÛ ALİ NECCÂD (Hüseyn bin Abdullah)

Hadîs, usûl ve Hanbelî fıkıh âlimi. Ebû Ali künyesi olup, ismi Hüseyn bin Abdullah'tır. Memleketine nisbetle Bağdadî denildi. Neccâd-i Sagîr lakabı verildi. Daha çok Ebû Ali Neccâd diye tanındı. 360 (m. 971) yılında vefât etti.

Küçük yaşta ilim tahsîline başlayan Ebû Ali Neccâd, Hanbelî mezhebinin büyük âlimlerinden Ebû Hasen. Beşşâr, Ebû Muhammed Berbehârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs, usûl ve Hanbelî fıkıh bilgilerinde imam ve zamanın en büyük âlimi oldu. Ömrünü dîn-i İslâm'ı öğrenmek ve öğretmek için harcayan Neccâd-i Sagîr, dîni, Peygamber (s.a.v.) efendimiz ve Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) nakledildiği gibi değil de, kendi kafalarına ve menfaatlerine uydurmaya çalışanları, çok kuvvetli delîllerle susturdu. Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) bir kısmını severiz deyip, diğerlerini kötüleyen Râfızîleri kendi delîlleriyle perişan etti. Müslümanları bu fitnecilere karşı uyardı. Onların doğru yoldan sapmamaları için nasihatlerde bulundu. Kıymetli bilgilerini talebelerine öğretti. Pek değerli eserler de yazdı.

Ebû Ali Neccâd hazretlerinin sohbetlerinde bulunup, ilim öğrenmekle şereflenen bahtiyarlardan ba'zıları; Ebû Hafs Bermekî, Ebû Ca'fer (Ebû Hafs) Akberî, Ebü'l-Hasen Cezrî, Abdülazîz Gülâm Zeccâc, Ebû Abdullah bin Hamîd'dir. Yazmış olduğu usûl ve fıkha dair eserlerin adları kaynaklarda verilmemektedir.

Kendisi anlatır: Hocam Ebû Muhammed Berbehârî'den işittim. Zünnûn-ı Mısrî anlattı: "Tahertli (Mısır'da Rüstemîlerin başşehri olmuş bir şehir) bir kimseyi yanımda çok övdüler. Gidip onu buldum. Adama yanaşınca, benden uzaklaşmaya çalıştı. Ben de peşinden şöyle seslendim: "Ey cenab-ı Haktan her istediğine kavuşan insan, sözü uzatmayacağım. Bana bu mertebeye nasıl kavuştuğunu anlat!" Bana döndü ve "Ey genç! Allahü teâlâ, tövbe etmeden önce işlediğim günahlardan dolayı beni cezalandırmakta acele etmedi. Bana mühlet verdi. O'na ibâdet etmeye başlayınca da, bana verdiği ni'metini O'na yöneldiğimde, beni kendine yaklaştırdı ve rızâsına kavuşacak işleri yapmamı nasîb etdi. O'ndan yüz çevirecek olduğum zaman, beni kendisine çağırdı. Durduğum zaman, beni kendisine rağbet ettirdi ve ihsânda bulundu. Bundan daha büyük ikramı kim ümid edebilir?" deyip yanımdan uzaklaştı.

Yine kendisi anlatır. Birgün evime, elinde Kur'ân-ı kerîm bulunan bid'at ehli bir adam geldi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek arkadaşlarına dil uzatıyordu. Elindeki Kur'ân-ı kerîmi açtı. Ahzab sûresi otuzüçüncü âyet-i kerîmesinin baş tarafını okuyup, mushafı kapattı. Arkasından da "Aişe (r.anha), niçin bu âyet-i kerîmede emredildiği gibi evinde oturmayıp da, Cemel hadîsesine karıştı?" diye sordu. Ben de, "O, evinden çıkmadı" dedim. "Nasıl?" diye sordu. "Çünkü o, mü'minlerin annesidir. Evladının bulunduğu her yer onun evidir. O da mü'minlerle beraberdi" dedim. Adam cevap veremeyip evimi terk etti.

Hocam İbn-i Beşşâr'a, "Sözün fazlası mı daha zararlıdır, yoksa yemeğin fazlası mı?" diye sordum. "Elbette sözün fazlası daha zararlıdır. Çünkü, fazla yemeğin sıkıntısı çabuk geçer, fazla sözün zararı ise devamlıdır" diye cevap verdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 19

2) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 140

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 36

EBÛ ALİ RODBÂRÎ

Fıkıh, hadîs ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Kâsım bin Muhammed Rodbârî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Bağdâd'da doğdu. Mısır'da yerleşti. 321 (m. 933)'de Mısır'da vefât etti. Kabri, Kurâfe kabristanında, Zunnûn-i Mısrî'nin (r.a.) yakınındadır. Cüneyd-i Bağdadî, Ebü'l-Hüseyn Nûri, Ebû Hamza, Mes'ûd-er-Remlî, Ebü'l-Abbâs bin Süreyc Sa'leb, İbrâhîm Ceyzî ve başka zâtların sohbetlerinde bulunup, yüksek ilimlerinden istifâde etti. Şam'da Ebû Abdullah Celâ ile görüşüp sohbet etti. Tasavvuf ilminden başka, hadîs ilminde hafız, fıkıh ilminde çok bilgi sahibiydi. Riyâzet, kerâmet ve firasette ileri, çok kibar, edib ve şâir bir zat olup, kavminin efendisi idi. Muhammed bin Abdullah er-Râzî'nin hocasıdır. Tasavvufun inceliklerine dâir çok güzel sözleri ve çok sayıda hoş menkıbeleri vardır. Şu şiir ona âittir:

Sofi, safa üzere saf elbise giyendir.
Resûlullah yolunda, izinde yürüyendir.
Arzularını yenen, cefâyı zevk edinen,
dünya lezzetlerini gerilere itendir.

Tasavvuf yoluna girmesi şöyle anlatılır: Birgün Cüneyd-i Bağdadî hazretleri mescidde birisi ile konuşuyordu. Bir ara o kimseye, "Ey kardeşim, dinle!" diye ikaz etti. Ebû Ali de orada idi. Bu sözün kendisine söylendiğini zannedip, dinlemeye başladı. Hazreti Cüneyd'in sohbeti o kadar tatlı, öyle te'sîrli idi ki, sözleri gönlünde yer etti, iz bıraktı. Bundan sonra, kendini tasavvuf yoluna verip, bu yolda ilerledi, büyük velilerden oldu.

İlim, irfan öğrendiği hocalarını çok sever, kendileri ile iftihar ederdi. "Tasavvufu, Cüneyd-i Bağdâdî'den; fıkhı, Ebü'l-Abbas bin Süreyc'den; edebi, Sa'leb'den ve hadîs-i şerîf ilmini, İbrâhîm Cevzî'den öğrendim" derdi. Bütün Bağdâd'lılar onun üstünlüğünü bilir, faziletlerini anlatırlardı. Ebû Ali Katib diyor ki, "Ben, İslâmiyeti iyi bilmekte ve tasavvufun yüksek derecelerine kavuşmakta Ebû Ali Rodbârî gibi birisini görmedim."

Ebû Ali Rodbârî (r.a.), birgün Fırat nehri kenarında oturuyordu. Canı balık yemek arzu etti. Hemen kıyıya bir balık çıktı. O sırada bir kimse görünüp, "Ben balığı kızartırım" dedi. Kızarttı ve kendisine verdi. Sonra gözden kayboldu.

Ebû Ali Rodbârî (r.a.) çok cömert idi. Dostlara olan ikramları fevkalade idi. Allahü teâlânın rızası için, dostlarına verdiği bir yemek ziyâfetinde, birçok kandil yakmıştı. Birisi gelip kendisine, "Bu kadarı da isrâf olmuyor mu?" diye sorunca, "içeri gir de bak. Allah rızası için olmayıp, gösteriş için yanan bir kandil var ise onu söndür" buyurdu. O kimse içeri girip, kandillerin hepsine baktı, her birinin Lüzumlu yerlerde yandığını, hiçbirisinin söndürülecek halde olmadığını gördü.

Hanımı Fâtıma-i İyâl der ki: "Ebû Ali Rodbârî hazretleri vefât ederken, başını kucağıma koymuştu. "Ey Ebâ Ali! Kendini nasıl buluyorsun?" dedim. Buyurdu ki, "Ey Fâtıma! Gök kapıları

açılmıştır. Melek ve mukarreblerin mertebelerini bana arz ediyorlar. Cennet kapısını açmışlar, iyilerin ve seçilmişlerin yerlerini bana gösteriyorlar ve "Ey Rodbârî, hangisinden hoşlanırsın?" diyorlar. Ama bu gönlüm Allahtan başkasını istemiyor. O'ndan, O'ndan, O'ndan başkasını istemiyor."

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf: **"Muhakkak Allahü teâlâ, bir kavim ile onların diyarını ma'mûr eyler ve onların malını çoğaltır. Yarattığı vakitten itibâren onlara, gadap nazarı ile bakmadı."**

Eshâb-ı kiram (r.anhüm), "Ya Resûlallah! Buna sebep nedir?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.) **"Sıla-i rahm yapmaları yüzündendir"** buyurdu.

Ebû Ali Rodbârî hazretleri buyurdu ki:

Bir kimsenin Allahü teâlâdan korkmasının hakikî olduğunun alameti, Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyden korkmamasıdır."

"Havf (Allahü teâlânın azâbından korkmak) ve Reca (Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmak), bir kuşun iki kanadı gibidir. İkisi birden bulunursa, hem kuş, hem de uçuş düzgün ve mükemmel olur. Kanatların birisi bulunmazsa, kuş da, uçuş da noksan olur. Kanatlarının ikisi de bulunmazsa kuş ölüme terk edilmiş olur."

"Ehil olmayan bir kimse ile oturmak; insanı, dar bir zindanda olmaktan daha çok sıkar."

"Herşeyin bir nasîhatçısı bulunduğu gibi, kalbin nasîhatçısı da hayadır. Allahü teâlâdan haya etmek, mü'minlerin hazinesidir."

"Muhabbetin alameti muvafakat, ya'nî emredilene uyup, peki demektir."

"Kulda şu dört halden en az biri mutlaka bulunur: 1. Şükretmeyi icab ettiren, ni'met, 2. Hep Allahü teâlâyı hatırlamayı icab ettiren minnet, 3. Sabır icab ettiren mihnet, 4. Af dilemeyi icab ettiren hata."

"Affa, mağfirete, müsamahaya kavuşurum diyerek, günahlardan tövbe etmeği terk etmek, o günahı işlemekten daha beterdir. Tövbe ve pişmanlıktan Allahü teâlânın hoşnutluğu vardır."

"Tövbe; pişmanlık ve günahı bırakmaktır."

"Kendinden aşağı olana saldırmak, zayıflıktır. Kendinden üstün olana saldırmak ise cür'ettir."

"Tefekkür dört türlü olur: Allahü teâlânın mahlûklarındaki güzel san'atları, faideleri düşünmek, O'na inanmağa ve sevmeğe sebeb olur. O'nun va'd ettiği sevâbları düşünmek, ibadet yapmağa sebeb olur. O'nun haber verdiği azâbları düşünmek, O'ndan korkmağa, kimseye kötülük yapmamağa sebeb olur. O'nun ni'metlerine, ihsânlarına karşılık, nefsine uyarak günah işlediğini, gaflet içinde yaşadığını düşünmek, Allahtan haya etmeğe, utanmağa sebeb olur."

"Bir kimsede, huşû' içinde kalb, zühd ve kanaat beraber bulundukça, afetlerden emîn olur."

"Sıkıntılara sabretmiyen kimsede rızâ yoktur. Ni'metlere şükretmiyen kimsede kemâl yoktur. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ârifler Allahü teâlâya, muhabbet, O'nun takdîrine rızâ ve O'nun ni'metlerine şükür ederek vâsıl olmuşlardır."

"Dünyayı kazanmakta nefsler için zillet, ahireti kazanmakta ise nefsler için izzet vardır. Acaba niçin insanlar bakî olan ahireti istemekteki izzetin yerine, fâni olan dünyayı isteyerek zilleti seçerler?"

"Nefsine, bir defa da olsa lâyık olduğundan fazla kıymet verip bakan bir kimse, kainattaki mevcûdatın hiçbirinden ibret alamaz."

---

1) Tabakât-us-sûfiyye sh. 354

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 356

3) Sıfât-üs-safve cild-2, sh. 256

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 170

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 296

EBÛ ALİ SAKAFÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvehhab'dır. Ebû Hafs Haddad ve Hamdun Kassâr'ın sohbetlerinde bulundu. Dîni ilimlerde üstad idi. İlim dallarının hemen hepsinde ihtisas sahibi olup, tasavvuf ilminde kâmil bir zat idi. Evliyâ arasında çok iyi konuşanlardan olup, dünya işlerinin afetlerini ve nefsin ayıplarını anlatanların en büyüğü idi. 328 (m. 939) senesinde vefât etti. Vefât ettiği zaman, seksen yaşındaydı.

Ebû Ali Sakafî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Her kim Cum'a namazına gelirse, gusül abdesti alsın"** buyurdular.

Ebû Ali Sakafî buyurdu ki: "Kişi, şu dört hasletten gâfil olmamalıdır. İlki doğru söz, ikincisi doğru iş, üçüncüsü samimî dostluk, sonuncusu ise emanete sadâkat ile riâyet olmaktır."

"Bir kimse âlimlerin sohbetinde bulunur, fakat onlara hürmet etmezse, onlardaki feyz ve bereketlerden mahrûm kalır. Onlardaki nûrlar, kendisinde asla zuhur etmez."

"Allahü teâlâ, amellerden iyi olanını, iyi olanının da ihlâslı, samîmî olanını, samîmî olanının da, ancak sünnete uygun olanını kabûl eder."

"İlim; cehâlete karşı kalbin hayatı, karanlığa karşı gözün nûrudur." "Bir kimse dünyâya yönelirse, dünyâ meşgaleleri onun için afettir." "Bir kimsenin, nefsinin istek ve arzuları galip gelirse, aklı gizli kalır."

"Elde tutmak gereken en uygun şey nefsin, yenmen gereken en uygun şey ise arzu ve isteklerindir."

"Dürüst olmayan birinden doğruluk bekleme, edebsiz birinden edebli olmasını bekleme."

"Sağlam bir dal, ancak sağlam bir kökten çıkar. Şimdi hareketlerin sıhhatli ve sünnet üzere olmasını isteyen kimse, önce kalbindeki ihlâsı sıhhatli hale getirmelidir. Zira zâhir amellerdeki sıhhat, bâtın amellerindeki sıhhatten hâsıl olur."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 249

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 315

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 192

4) Tabakât-ul-kübrâ cild-1, sh. 107

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 153

6) Tabakât-us-sûfiyye sh. 361

7) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 413

EBÛ AMR DIMEŞKÎ

Şam evliyâsının büyüklerinden. Ebû Abdullah-ı Celâ ve Zünnûn-i Mısrî'nin talebeleriyle sohbet etti. Şam'da yaşayıp 320 (m. 932) yılında orada vefât etti.

Birçok âlimden ilim tahsil edip, tasavvuf yoluna girdi. Âlimler arasında fetvâları meşhûrdu. Ömrünü ibâdet ve tâatle geçirdi. Din düşmanlarına, bilhassa alemin ölümsüz olduğu iddiasında olan felsefecilere çok güzel cevaplar verdi.

Birçok insan, meclisinde bulunup feyz ve bereketinden istifâde ettiler. Mümtaz insanlar gelip, ona talebe olmakla şereflendiler. Ebû Hayr-i Deylemî, Ebû Bekr-i Râzî, Mensûr bin Abdullah, Ebû Abdullah bin Muhammed Şâmîonun talebelerinin meşhûrlarındandır.

Ebû Amr-i Dımeşkî hazretleri buyurdu ki:

"Evliyânın dört husûsiyeti vardır. Siyaset, riyâzet, firâset ve riâyet. Siyaset ve riyazet gizli, firâset ve riâyet açıktır. Siyaset; kalb temizliğine, riyâzet ise hakîkate ulaştırır. Siyaset, nefsi tanımaktır. Riyâzet, nefse muhalefet ve düşmanlıktır. Firâset, Allahü teâlânın iyiliklerini yakînen görmek. Riâyet de, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymaktır. Siyâset, kulluğu canlandırır, riyâzet kaza ve kadere râzı olmağı sağlar. Firâset, kötülükten arınmayı ve tarif edilemeyecek şeyleri müşâhedeyi sağlar, riâyet ise sevgi ve korku kazandırır. Vefâ, safa ile beraber olur, rızâ muhabbetle beraberdir. Bunlardan birinin ilmi diğerinden, birinin bilgisizliği de öbürünün cehâletinden kaynaklanır."

"Tasavvuf, Hakîkî müşâhede için, gözünü dünyâdan tamamen çevirmektir."

"Allahü teâlâdan korkan, şeytanın kötülüklerinden daha çok, nefsinin kendisine vereceği zarardan korkar."

"Rızâ, her halinde Yaratanın hükmüne râzı olmaktır."

"İnsanları hoş görmek, muhabbet icabıdır. Diğer insanların yaptıklarını, seçilmişlerden de beklemek akıl işi değildir. Evliyâ, bu fâni dünyâda olup biten şeylerle değerlendirilmeye kalkışılırsa, ortalık fitne ve fesada boğulur."

"Peygamberler, mu'cizelerini insanların imân etmeleri için açıklarlar. Evliyâ da, kerâmetlerini insanlar arasında fitneye yol açmaması için saklar."

"Hatıra gelip geçen şeyler mühim değildir. İş bir makama vâsıl olup, aslî vatanını müşâhede etmektir. Asıl yerini gören, geçici şeylere i'tibâr etmez."

"Kalbin kararmasının alâmeti, kulun kendi tedbirine güvenip, Hak teâlânın muhafaza etmesi için duâ ve istekte bulunmamasıdır. Halbuki Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Yâ Rabbi! Beni, daha şimdi doğmuş bir çocuk gibi muhafaza et!" diye duâ buyurdular."

"İnsanların kalbinin nûru, yüzünde görülür."

---

1) Risâle-i Kuşeyrî sh. 308, 426

2) Tabakât-us-sûfiyye sh. 177, 277

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 101

4) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 346

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 287

6) Tezkiret-ul-evliyâ cild-2, sh. 53

EBÛ AMR ZÜCÂCÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm bin Yûsuf bin Muhammed'dir. Aslen Nişâbûrlu olup, Mekke'de ikâmet etti. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Osman, Süfyân-ı Sevrî ve İbrâhîm Havvâs gibi âlimlerin sohbetinde bulunmuş, onlardan ders almıştır. Mekke'de iken 40 sene Mescid-i haramdan ayrılmadı. 60 defa hac etti. 348 (m. 959) senesinde Mekke'de vefât etti.

Kendisi anlatır: "Babamın vefâtından sonra, bana elli dinar miras kaldı. Hacca gitmek maksadıyla yola çıktım. Yolda bir şahıs yanıma yaklaşarak kaç paran var diye sordu. Kalbimden "Doğru söylemekten daha güzel birşey yoktur" diye geçirdim ve o şahsa "Elli dinarım var" dedim. Parayı benden isteyip kesedekileri saydı. Dediğim kadar çıkınca, "Al sende kalsın, doğru sözlülüğün beni sevindirdi" dedi. Sonra merkebinden inerek beni bindirdi ve bana, "Ben de senin arkandan yetişirim" dedi. Ertesi yıl bana Mekke'de yetişti. Vefât edinceye kadar hep benim yanımda kaldı.

Şöyle anlatılır: Hac zamanında yabancı birisi onun yanına gelerek, "Haccımı yaptım. Beratımı ver. Senin arkadaşların, berâtımı almam için sana gönderdiler. Ebû Amr, o kimsenin gönlünün temiz ve saf olduğunu gördü. Ona şaka yaptıklarını anladı. Kâ'be'nin kapısı ile Hacer-ül-esved arasındaki Mültezim'e işâret ederek: "Git oraya ve (Ya Rabbi! Bana berâtımı ver) de!" dedi. Bir süre sonra, o yabancı, elinde bir kağıt ile geri döndü. Kağıdın üzerinde yeşil hat (yazı) ile şöyle yazılı idi. "Bismillahirrahmânirrahîm. Bu falan oğlu falanın Cehennemden berât kağıdıdır."

Ebû Amr ez-Zucâcî buyurdu ki: "İnsanlar câhiliye devrinde akıl ve tabiatlarına güzel olan şeylere tabi olurlardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise, onları İslâmiyetin beğendiği akıl sahibi kimselere döndürdü. Haram olan işleri bıraktılar."

"Kalbdeki hamiyet, ihlâsı düzeltmek, yasak olan işlerden uzaklaşmaktır. İnsanın nefsindeki hamiyet ise, benlik da'vasını terk etmektir. Allahü teâlâ rahmetini, dinin emrettiği işleri yapanlara ayırmıştır."

"Bir kimse, kendinde olmadığı bir şeyden konuşursa, konuşması ile dinliyenleri fitneye sürükler."

"Farz namazlarında tekbir alırken renginiz değişiyor?" diye sorduklarında: "Çünkü farz namazlara sıdk ve doğrulukla başlamamaktan korkuyorum. Kim namaza durup, Allahü ekber diye tekbir getirirse, fakat o sırada kalbinde Allahü teâlâdan başka bir ilah düşüncesi bulunursa veya hayatı boyunca ondan başka birinin büyüklüğünü ve yüceliğini kabûl etse, kendi aklı ile kendini yalanlamış olur" buyurdu.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 431

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 376

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 166

4) Nefehât-ül-üns sh. 267

EBÛ AVÂNE NİŞÂBÛRÎ

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Avâne olup, ismi, Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm bin Zeyd'dir. Memleketine nisbetle İsferâinî ve Nişâbûrî denilmiş ve Ebû Avâne Nişâbûrî diye tanınmıştır. 230 (m. 844) yılında doğdu. Ebû Avâne, 316 (m. 928) yılında Nişâbûr yakınlarında İsferâin'de vefât etti. Şehrin İsfehân kapısı tarafında, Ebû İshâk İsfehânî'nin kabri yanına defa edildi.

Ebû Avâne Nişâbûrî, hadîs öğrenmek ve ilim tahsil etmek için; Şam, Mısır, Basra, Kûfe, Yemen, Hicaz ve Horasan bölgelerine seyahat etti. Ayrıca beş defa hac için gitti. Buralarda birçok âlimden ilim tahsil etti. Şam'da; Yezîd bin Muhammed bin Abdüssamed, İsmail bin Muhammed bin Kıynat, Şuayb bin Şuayb bin İshâk, Mısır'da; Yunus bin Abdüla'la ve kardeşinin oğlu İbn-i Vehb, İmâm-ı Mü'zenî, İmâm-ı Rebiî ve oğulları Muhammed ve Saad, Irak'da; Sa'dan bin Nas, Hasen ez-Za'feranî, Ömer bin Şu'be ve diğer âlimler, Horasan'da; Muhammed bin Yahyâ ez-Zehlî, İmâm-ı Müslim, İbn-i Haccâc ve Muhammed bin Recâ Sindî, Musul ve civarında da; Ali bin Harb'den ilim öğrendi. Bunlardan başka birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek, hadîs ilminde hafız oldu. Şafiî mezhebini İsferâin'e ilk defa götürüp yaydı. Fıkıh ve hadîs ilminde birçok âlim yetiştirdi. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için verdiği derslerinde, insanlara emr-i ma'rûf yapar, kötülüklerden sakınmalarını bildirirdi. Talebelerinden Ebû Bekr İsmâilî, Ahmed bin Ali Râzî, Ebû Ahmed Ali, Süleymân Taberâni, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen İsferâinî meşhûr oldu.

"Müsned-üs-sahîh" adlı bir eseri vardır. Bu kitabı Haydarâbâd şehrinde kurulan Dâiret-ul-Me'arif-ül-Osmaniyye adındaki İslâm Neşriyat Encümeni tarafından mevcût nüshaları karşılaştırılarak, 1363 (m. 1944) senesinde basılmıştır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden ikisi şöyledir:

Resûlullah (s.a.v.) **"Bir kimse bir müslümanın cenâzesini imân ve hâlis niyetle takip eder de namazı kılınıp, defn işi bitinceye kadar o cenâze ile beraber bulunursa, muhakkak o kimse, her biri Uhud Dağı ağırlığı ayarında iki kırat** (sevâb) **ile döner"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Sizden evvel geçenlerden üç kişi yola çıktılar. Geceyi getirmek için bir mağaraya girdiler. Derken dağdan bir taş düştü ve mağaranın ağzını kapattı. Bunun üzerine şöyle dediler: "İyi amellerimizle duâ etmekten başka bizi buradan kimse kurtaramaz" İçlerinden birisi, "Allahım, benim çok ihtiyâr bir annem ve babam vardı. Onlardan evvel ne çocuklarıma, ne de hayvanlarıma bir şey içirmezdim. Günün birinde odun toplamak için uzaklara gitmiştim. Onlar uyuyuncaya kadar dönemedim. Akşam kahvaltılarını hazırladım. Fakat onları uyumuş buldum. Onları uyandırmaya ve onlardan evvel ailece akşam sütü içmeyi hoş görmedim. Çanak elimde olduğu halde, onların uyanmalarını bekledim. Nihâyet sabah oldu. Çocuklar, ayaklarımın altında açlıktan ağlıyorlardı. Derken annem, babam uyandılar ve akşam sütlerini içtiler. Allahım! Eğer bu işi senin rızân için yapmışsam, bu taştan çektiğimiz belâyı bizden uzaklaştır" dedi. Taş bir parça açıldı. Lâkin çıkılacak gibi değildi. İkincisi şöyle dedi: "İlâhi! Amcamın bir kızı vardı ki, onu herkesten ziyâde seviyordum. (Bir rivâyete göre, bir erkek bir kadını ne kadar sevebilirse, ben de o kadar seviyordum.) **Onunla birleşmek**

istedim. Lâkin teklifimi kabûl etmedi. Birkaç sene sonra bir kıtlığa uğrayınca bana başvurdu, Kendisini bana teslim, etmek şartıyla ona yüzyirmi altın verdim. Kabûl etti. Bu sûretle fırsat elverince, "Allahtan kork da, haksız olarak bana yaklaşma" dedi. Ben de Allahtan korkarak bu çok sevdiğim kadından uzaklaştım. Verdiğim altınları da ona bıraktım. Allahım, eğer bu işi sırf senin rızânı kazanmak için yapmış isem, içinde bulunduğumuz belâyı üzerimizden gider" diye yalvardı. Mağaranın kapısı biraz daha açıldı. Yine çıkabilecek derecede değildi. Üçüncü şahıs da şöyle dedi: "Allahım! Ücretle amele tuttum ve ücretlerini verdim. Lâkin, yalnız biri ücretini alamadan bıraktı, gitti. Ben de onun ücretini çalıştırıp ürettim. O işçinin nâm ve hesabına mal çoğaldı. Bir müddet sonra o adam yanıma gelerek, "Ücretimi ver" dedi. Ben de, "Şu gördüğün deve, öküz, koyun, senin ücretinden üremiştir, al götür" dedim. O da "Ey Allahın kulu, benimle alay etme" dedi. "Seninle alay etmiyorum, doğruyu söylüyorum" dedim. Bunun üzerine malları aldı ve hepsini sürüp götürdü. Hiçbir şey bırakmadı. İlâhî! Eğer bunu senin rızân için yapmışsam, içinde bulunduğumuz belâyı üzerimizden defet" dedi. Taş mağaranın ağzından kaydı, onlar da çıkıp yürüdüler."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 393, 394

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1, sh. 487

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 274

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 242

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 670

EBÛ BEKR BİN EBÎ SA'DÂN

Evliyânın büyüklerinden. Din bilgilerinde büyük âlim. Hikmet ve beyan sahibi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sa'dan olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Ebû Bekr Sa'dan diye Meşhûr olmuştur. Doğum târihi belli değildir. Aslen Bağdâd'lıdır. Gençliğini ilim tahsilinde geçirmiş, Rey şehrinde ikamet etmiş ve büyük âlim olmuştur. Şafiî mezhebinde idi. Amel ve ibadetle ilgili çok güzel sözleri vardır. Uzun müddet Tarsus'ta oturmuş, konuşma ve halindeki kemal sebebiyle Bizans İmparatoruna elçi olarak gönderilmiştir.

Ebû Sa'dan, büyük âlimlerden olan kadı Ebû Abbas el-Bertî, Muhammed bin Galip et-Temmamî, Muhammed bin Yunus el-Kedimî, Hüseyn bin Hakem el-Hiberî et Kûfî ve daha başkalarından ilim öğrendi. Cüneyd-i Bağdadî ve Ahmed Nûrî'nin (r.aleyhim) sohbetlerinde yetişti. İmâm-ı Şa'ranî "Allahü teâlâ, Cüneyd-i Bağdadî ve Ahmed Nûrî'den (r.aleyhim) râzı olsun ki, böyle büyük bir velînin yetişmesine sebeb olmuşlardır" buyurmuştur.

Abdüssamed bin Muhammed es-Savî, Ali bin Muhammed el-Merverî, Sâlih bin Muhammed el-Hemedanî ve pek çok âlim, Ebû Bekr bin Ebî Sa'dân'dan ilim öğrenmiştir. Üstad Ebul-Kâsım er-Râzî (r.a.) onun sohbetlerinde yetişmiştir.

Evliyâullahın hâllerine âit ilmî mes'elelerde, kendi vaktinde yaşayan meşâyıhın en âlimlerinden idi. Şafiî mezhebine göre amel edip, va'z etmekte eşsiz idi. Çok kuvvetli bir hitâbeti olup, gayet fasîh ve belîğ konuşurdu. Bir çok mes'elelerde yapmış olduğu beyânları, fevkalade güzel ve anlaşılır idi. Zamanında Bizans'a bir elçi gönderilmek istendiği zaman, halîfenin emri ile ilim adamlarını bir bir incelediler. Ebû Bekr bin Ebî Sa'dân'dan daha liyakatlisini bulamadılar. Hayatta olduğu günlerin birinde, pekçok velînin hazır bulunduğu bir toplantıda yapılan

konuşmada, "Bu zamanda evliyâ içerisinde, Mısır'da Ebû Ali Rodbârî, Irak'ta ise Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan gibisi kalmadı. Onlar Ebû Bekr bin Hisa'dan daha ince görüşlü ve anlayşlıdır" diye konuşulduğunu Ebû Abbâs el-Ferganî ve Ebü'l-Hasen bin Hudîk (r.aleyhim) haber vermişlerdir.

Beyan ettiği sözleri; ince ma'nalı, cümleleri anlayana hikmet dolu idi. Buyurdu ki: "Kim evliyâ ile sohbet ederse, nefsini, kalbini ve malını hiç düşünmeden evliyâ ile sohbet etsin. Ne zaman bu sebeplerden; nefs, kalb ve maldan birisine meylederse, maksadına kavuşamaz. (Allahü teâlâya vasıl olamaz.)"

"Kim, rivâyet yoluyla gelen ilim (din bilgileri) ile amel ederse, dirayet ilmine vâris kılınır. Kim, dirayet ilmi ile amel ederse, riâyet ilmine vâris kılınır. Kim, riâyet ilmi ile amel ederse, Allahü teâlâya giden yola kavuşturulur" buyururdu.

O, her hâlinde Allahü teâlâya şükreder, Allahü teâlâdan gelen derd ve belalar, ni'metleri gibi tatlı gelirdi. O bu haliyle de Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olur, herkese de bunu tavsiye ederdi. Buyurdu ki: "Şükür, Allahü teâlâdan ni'metler ve ihsânlar geldiği zaman şükrettiğin gibi, dert ve belâ halinde de öylece şükretmektir."

O, her halinde Allahü teâlâya ümid bağlamış ve O'na tevekkül etmiş kimselerdendi. Va'z-u nasîhatlarında dâima sabır ve ümidi, ya'nî Allahü teâlâdan beklemeyi tavsiye ederdi. Buyurdu ki: "Allahü teâlâdan ümit ettiği şeyler üzerine sabreden, O'nun fadl ve ihsânından ümid kesmez. Kim bir şeyi kulağı ile dinlerse, o dinlediğini başkalarına anlatır. Kim kalbi ile dinlerse, onu anlar ve kabûl eder. Kim işitip, öğrendiği ile amel ederse, hidâyet bulur ve başkalarının hidâyete kavuşmasına sebep olur."

Dünyada, Allahü teâlâdan başka herşeyi maksad ve arzu etmekten uzaklaşmış olan Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan, herkese de Allahü teâlâdan başka herşeyden uzaklaşmayı tavsiye ederdi. Buyurdu ki: "Nefsden gelen arzu ve maksadları bırakmak, Allahü teâlâya kavuşmağa sebeptir." Fakat Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan'ın (r.a.) bu sözleri, dünyâ için hiç çalışmamak ma'nâsına söylenilmiş değildir. O bu sözleriyle Allahü teâlâyı sevip, O'nu maksâd edinmek lâzım olduğunu beyân etmiştir.

Ebû Abdullah-ı Hafîf şöyle anlatır: "Rüveym; Bağdâd'da bayram namazından sonra bana dedi ki: "Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan'ı tanır mısın?" "Tanırım" dedim. "Yürü ona git, bizim bugün onun meclis ve ünsiyeti (muhabbeti) ile şereflenmek istediğimizi söyle" dedi. Gittim, onu evinde buldum. Avluya bakan sofada, köhne bir hasırdan başka bir şey yoktu. O da, hasırın üzerinde oturuyordu. Rüveym'in dediklerini ona söyledim. Buyurdu ki: "Bu sofrayı tut. Dışarda birisi var. Ona ver de yemek getirsin." Ben: "Ya'nî, Ebû Muhammed Rüveym'in da'vetini kabûl etmiyor musunuz?" dedim. O, "Ediyorum fakat, hazret-i Ali'den rivâyet edilmiştir. Resûlullah (s.a.v.) bir düğün yemeğine da'vet edildiğinde buyurdu ki: "Kalk yâ Ali! Eve gidelim. Orada birkaç parça birşeyler yiyelim ki, düğün evine vardığımızda, insanlarla yediğimiz yemek güzel olsun." Ya'nî çok iştahlı bir şekilde yemiyelim. Bundan sonra Abdullah Hafîf söyle dedi: "Ben de sofrayı, alarak o sahsa verdim. Üç yufka (ekmek) ve yanına katık getirdi onları yedik ve ayrıldık."

Ebû Bekr bin Ebû Sa'dan (r.a.), Allahü teâlânın rızasına ve sevgisine kavuşmak ve bid'atlardan mutlaka sakınma lâzım olduğunu beyan etmiştir. Çünkü amelde ve i'tikâddaki bid'atin zulmeti, kalbe envâr-ı ilahinin, (Allahü teâlâdan gelen nûrların) girmesine mani olur. Buyurmuştur ki: "Kim Allahü teâlâya kavuşmak isterse, bid'atten, dalaletten, isyandan ve gafletten uzak dursun."

Ebû Bekr bin Ebî Sa'dan, kimseyle münakaşa etmeye izin vermezdi. Herkesi münakaşadan men eder. Ancak nasîhat için bir başkasına söz söylemeğe izin verirdi. Buyurdu ki: "Bir kimse, Allahü teâlâdan gâfil olduğu halde, münâzara etmek için otururbut, onun için üç ayıp vukû' bulur. Birincisi; münâzara ettiği kimseye cidâl ve bağırıp çağırmaktır ki, o kişi bundan men edilmiştir. İkincisi; halka karşı kendini üstün görmek sevgisi ki, o kişi bundan men edilmiştir. Üçüncüsü; münâzara ettiği kimseye gadap, öfke ve kindir ki, o kimse bundan men edilmiştir. (Allahü teâlâ bunları haram kılmıştır.)"

Bir kimse bir meclise nasîhat etmek için otururse, bunun için de üç hâl vardır. Onun sözlerinin başlangıcı va'z ve nasîhat, ortası hak ve hakîkate delâlet, sonu ise berekettir."

Buyurdu ki: "Hakîkatler zuhur etmeğe başladığı zaman, fehmin (anlayışın) ve ilimlerin eserleri silinir."

"Rûhlar, nûrdan yaratıldı ve karanlık heykellere, ya'nî bedenlerde yerleştirildi. Rûh kuvvetli olursa, akıl ile hemcins olur ve ona Allahü teâlânın nûrları yağmaya başlar. Nefsin zulmeti gider. Böylece nefs, akıl ve rûhun nûrlarıyla rûhanî bir varlık olur ve nefs, rûh ile beraber aklın emrine, yoluna girer. Rûhlar ise gelmiş oldukları gayb hazînelerine dönerler ve kaderin akışını öğrenirler. Rûh, kaderden cereyan eden şeylere muttali olunca, (öğrenince) kaza ve kaderden gelen her şeye tam rıza hali hasıl olur. İşte bu, rûhun hallerinin latifelerinden birisidir."

"Sûfî olan kimse, gösteriş ve şöhretten uzaktır. Fakîr (her şeyiyle Hakka yönelen kimse), esbâbı, sebepleri unutan, her şeyi Allahü teâlâdan bilendir. Sebebi unutmak, fakîrlik ismini icab ettirir. Bu sebeple, fakîr olan kimsenin Allahü teâlânın râzı olduğu yolda ilerlemesi kolay olur. Sûfî'nin safası; gönlünün hoşluğu, şöhret ve gösterişi unutmasıdır. Bu hale tasavvuf denir."

---

1) Tabakât-us-sûfiyye sh. 420

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 377

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 117

4) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 361

5) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh. 234

EBÛ BEKR BİN HADDÂD EL-MISRÎ

Şafiî fıkıh âlimi, muhaddis ve kadı. Her ilimde söz sahibi idi. Ebû Bekr künyesi olup, asil ismi Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer-i Haddâd'dır. Mısırlı olması dolayısıyla Mısrî, Şafiî mezhebi âlimi olduğu için Şafiî denilmiş Kinanî nisbet edilmiştir. Dedelerinden el-Haddâd'dan dolayı İbn-i Haddad lakabıyle meşhûr olmuştur. İmam-ı Şafiî hazretlerinin talebelerinden Ebû İbrâhîm Müzenî'nin vefât ettiği gün 264

(m. 878) yılında Mısır'da doğdu. Seksen yaşlarında iken hacdan dönüşünde hastalanıp, Mısır'a girerken, 345 (m. 956) Muharrem'inin son günlerinde vefât etti. Annesinin kabri yanına defn edildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Ebû Bekr bin Haddâd, birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini, Ebû Sa'îd Muhammed bin Ukayl el-Firyabî, Bişr bin Nasr ve Mensûr bin İsmail ed-Darîr'den aldı. Mısır'da Ebû İshâk Mervezî ile beraber bulundu. 310 (m. 922) senesinde Bağdâd'a gitti. Muhammed bin Cerîr'den ilim öğrendi. Sayrafî ve İstahrî ile görüştü. Çok arzu etmesine rağmen Ebü'l-Abbas Süreyc'le görüşmedi. Hadîs ilmini Nesaî, Fakîh Firyâbî, İbn-i

Ebiddünya, Ebû Yezîd el-Karâtisî ve Ömer bin Miklâs'tan aldı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber ezberden bilirdi. Yalnız Nesâî'den aldığı hadîs-i şeriflerden rivâyette bulundu.

Hadîs ilmini, râvilerin her birinin künyelerini, güvenilir olup olmadıklarını çok iyi bilirdi. Nahiv ve lügat ilimlerinde zamanın bir tanesiydi. Fıkıhta onun gibisi yoktu. Fıkıh âlimleri arasındaki ihtilaflı mes'elelerde verilen değişik fetvâlara âit bilgisi çok fazlaydı. İslamiyetten önceki ve sonraki hâdiseleri çok iyi öğrenmişti. Belagat ve fesahat'ta çok mahirdi. Arapçanın incelikleriyle dolu pekçok şiiri ezberden bilirdi. Fıkıh ilminde keskin görüşlü idi. Kelimelerin en ince ma'nalarını bildiğinden, hükümleri ma'naların derinliklerine inerek verirdi. Çok zekî olup, hiçbir kötü niyetli ona yanlış hüküm verdiremezdi. Kimse onun sözüne muhalefet etmeye cesâret edemezdi. Bundan dolayı, "Cellâda kızmak, semmad'i (gübreyi) temizlemek ve İbn-i Haddâd'a muhalefet etmek, dünyanın en acaib işleridir" sözü meşhûr oldu. Onun ilim meclisinde bulunanlar kendilerinden geçerler, sustuğu zaman kendilerine gelirlerdi. Kâdı İbn-i Remlî ve başka kadıların nâibliklerinde bulundu. 324 (m. 936) yılında Muhammed bin Tugç İhşîdî; İbn-i Haddâd'ı, Hüseyn bin Muhammed bin Ebû Zür'a Dımeşkî'nin yerine Mısır kadısı ta'yin etti. Onun hüküm vermeye başlamasıyla, diğer kadılar hüküm veremez olmuş, herkes İbn-i Haddâd'ın hükmünü tercih eder olmuştu. Da'valara câmide, evinde veya İbn-i Ebî Zür'a'nın evinde oturarak bakardı. İbn-i Ebî Zür'a, onun yanında edeble durur, hiçbir şekilde İbn-i Haddâd'a müdahale etmezdi. Talebeleri de ona kâtiblik yapardı. Ömrünün sonuna kadar kadılık yaptı. İnsanlar, onun âdil hükümleriyle huzûr içinde yaşadılar.

Çok güzel giyinir, güzel ata biner, âlimlerin şiarını korur, devlet adamlarına nasîhat ederdi. Zamanında Mısır vâli ve sultanı olan İhşidî hükümdârları ve halk tarafından çok sevilir, insanlar onun sözünden çıkmazlardı. Onun nasîhatleri ve desteği ile Fatımîlere karşı Mısır, kuvvetli bir kale haline gelmişti. Vefâtında arkasında; defalarca şerhi yapılacak olan birçok kitap, yüzlerce mümtaz talebe, yüzbinlerce kendisini seven gönül bıraktı. Cenâze namazında, başta Sultan Ünûcûr bin Muhammed bin Tugç İhşidî ve saltanat naibi Kâfur ve onbinlerce insan bulundu. Daha sonraları insanlar, onun kabrini ziyâret ederek bereketlendiler. Kitaplarını okuyarak, talebelerinden öğrenerek, bir ummanı andıran ilminden istifâde ettiler.

İlimle uğraştığı zaman yalnız olmayı tercih ederdi. Çok ibadet eder, hergün bir defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona okurdu. Ayrıca Ramazan ayında da altmış hatim yapardı.

Birçok talebeye ilim öğreten İbn-i Haddâd'ın en meşhûr talebeleri; kadı Yûsuf bin Kâzım, Kaffâl, Ebû Ali Sincî, kadı Ebü't-Tayyib Taberî ve kadı Hüseyn Mervezî'dir.

Bilhassa fıkıh ve kadılık ilimlerinde birçok kitap yazan Ebû Bekr İbni Haddâd'ın, el-Furû-ül-müvelledât ve Câmi'-ül-fıkh adlı eserleri, talebelerinden İbn-i Ali el-Kaffâl, Ebû Ali Sind, kadı Ebü't-Tayyib Taberî, kadı Hüseyn Mervezî ve diğer âlimler tarafından birçok defa şerh edilip, diğer insanların daha rahat anlayabilmeleri için açıklanmıştır. Fıkıh ilminde ayrıca el-Bâhir adlı yüz bölümlük bir eseriyle, kadılık üzerine yazdığı Edeb-ül-Kadâ adlı pek kıymetli bir kitabı vardır. Bir de Ferâiz adlı bir eseri bulunmaktadır.

---

1) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-3, sh. 79

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 899

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 197

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 314

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 320

6) El-A'lâm cild-5, sh. 310

7) Keşf-üz-zünûn sh. 47, 1218, 1256, 1911

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 42

9) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 367

EBÛ BEKR EL-FERRÂ

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hamdân el-Ferra olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden idi. Ebû Ali es-Sekafî, Abdullah bin Menâzil, Ebû Bekr-i Şibli, Ebû Bekr bin Tahir, Ebû Muhammed Mürteiş ve başka büyük zatlarla görüşüp sohbet etti. 370 (m. 980)'de vefât etti.

Sohbetlerinde, büyüklere hürmet etmenin, ana-babanın rızasını almanın ehemmiyetini çok anlatırdı. Evliyâdan olan Ammû-ı Hirevî (r.a.) şöyle anlatır: "Bir zaman bir cemaatle, hacca gitmek üzere yola çıktık. Nişâbûr'a vardığımızda, ben Ebû Bekr el-Ferrâ ile görüşmek istedim. Arkadaşlarım bana, "Onu ziyâret edersen, anne ve babanın rızâsını alman için seni geri gönderir. Hacdan dönüşte kendisini ziyâret edersin" dediler. Kendisini görmek arzusu bende çok fazla olduğu için, arkadaşlanmin tavsiyelerine aldırmayıp, Ebû Bekr el-Ferrâ'nın (r.a.) bulunduğu mescide gittim. Selâm verdim. Selâmıma karşılık verip "Nerelisin?" diye sordu. "Herâtlıyım" dedim. "Nereye gidiyorsun?" dedi. "Hacca gidiyorum?" deyince, "Baban var mı?" diye sordu. "Evet" dedim. Geri dön ve onun rızâsını al" buyurdu. "Peki efendim, dediğiniz gibi yapacağım" dedim. Oradan ayrılıp yol arkadaşlarımın yanına gittim. Bana geri dönmemem için ısrar ettiler. Ben de," Acaba geri dönmesem mi?' diye düşündüm. Ertesi gün tekrar huzûruna vardığımda bana, "Ahdini bozdun" dedi. O halime tövbe ettim. "Söylediğinize uygun hareket edeceğim" deyince, bana teveccüh ettiler ve duâ buyurdular. Eğer kendisini görmeseydim ve duâ ve teveccühlerine kavuşmasaydım, tasavvuf yolunda ilerliyemezdim."

Ebû Bekr el-Ferrâ (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse Allahü teâlâyı bütün yaratılmışlara tercih etmezse, onun kalbinde hiçbir zaman ma'rifet nûru parlamaz."

"Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmanın (iyiliği emredip, kötülüklerden sakındırmanın) şartları vardır. İlk önce kendi nefsinden başlamak, söylediğini ve vesîkalarını çok iyi bilmek ve doğacak sıkıntılara sabretmektir."

"Kişinin ameli, o ameli yapmaya verdiği ehemmiyet mikdarınca, o ameli işlerken olan kusurlarına üzülmesi mikdarınca ve işlediği amelin Sünnet-i seniyyeye uygun olması için olan gayreti mikdarınca sahih ve makbûl olur."

"İyiliklerini gizlemen, kötülüklerini açıklamandan daha makbûldür. Sen böylece kurtuluşa erebilirsin."

Kendisine ebrârın kimler olduğu sorulunca, "Allahü teâlâdan çok korkanlardır" buyurdu.

Ebû Bekr-i Ferrâ hazretleri hadîs ilminde âlim olup, rivâyette bulunmuştur. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir: Resûlullah (s.a.v.), evinin avlusunda yıkanan bir adam gördü ve **"Sizden biriniz yıkandığı zaman, bir duvar arkasına geçerek de olsa örtünsün."** buyurdu.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 507

2) Nefehât-ül-üns sh. 238

3) Tabakât-ül-Kübrâ cild-1, sh. 126

EBÛ BEKR ES-SAYRAFÎ

Şafiî mezhebindeki hadîs, fıkıh, usul-i hadîs, usul-i fıkh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah, künyesi Ebû Bekr olup, Sayrafî lakabıyla tanınır. İlim tahsili için çok çalıştı, çeşitli kitaplar yazdı. 330 (m. 941) târihinde, Rebî-ül-evvel ayının son Perşembe günü, Mısır'da vefât etti. (Receb ayında olduğu da rivâyet edilmiştir.)

Sayrafî; Ahmed bin Mensûr Ramâdî, Ali İbni Süreyc ve daha pek çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de Ali bin Muhammed ve ondan sonra gelen âlimler hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

O, Şafiî âlimleri arasında usul ve kıyas bilgilerinde en yüksek, geniş anlayışlı, isâbetli görüşleri olan fazîlet sahibi bir âlimdi. Hadîs-i şerîf almada çok titiz davranırdı. Bu husûsta: "Resûlullahın (s.a.v.) buyurmadığı bir hadîs-i şerîfi, Resûlullaha (s.a.v.) isnâd eden kimsenin, sonradan iyi hali görünse de rivâyetini asla kabûl etmeyiz" demiştir. Esnevî, onun fıkıh ve usulde imam olduğunu bildirdi. Fıkıh usulü hakkında yazmış olduğu kitaplar, bu husûsta yazılmış en kıymetli eserlerdendir.

Ebû Bekr el-Kaffâl fıkıh usulü hakkında yazmış olduğu kitapta şöyle anlatıyor: "Ebû Bekr Sayrafî; Allahü teâlânın yarattığı kulları arasında İmâm-ı Şafiî'den sonra usul ilmini en iyi bilen idi. Şafiî âlimleri arasında ilk olarak ilm-i şurût'a başlayan odur. Bu husûsta çok güzel bir üslûbla kitap te'lîf etti."

Onun kadr-ü kıymetine delalet eden eserlerinden ba'zıları şunlardır:

Kitab-ün-fi'ş-şurût, Kitab-ün-fi'l-icmâ', Şerh-i risâlet-iş-şâfiî, Delâil-ül-a'lâm alâ Usûl-il-ahkam fî usûl-il-fıkh ve Kitâbü-ferâiz.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 186

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 199

3) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 449

4) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-2, sh. 193

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 325

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 317

7) El-A'lâm cild-5, sh. 224

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 220

EBÛ BEKR EŞ-ŞEHEBÎ (Muhammed Nişâbûrî)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer eş-Şebehî en-Nişâbûrî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. Ebû Osman Hayrî ve başka âlimlerle de görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. 360 (m. 970)'den önce vefât etti. Zamanında Nişâbûr'da bulunan evliyânın en üstünlerinden ve en Çok fetvâ verenlerinden idi. Müşkülü olanlar kendisine müracaat ederlerdi.

Çok cömert idi. Herkese iyilik eder. "Fütüvvet; güzel ahlâk ve iyi-kötü herkese, iyilik etmektir" buyururdu.

Ebû Bekr eş-Şebehî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cebrâil** (a.s.) **bana komşu hakkında o kadar tavsiyelerde bulundu ki, ben komşuyu, komşuya vâris yapacak zannettim."**

Ebû Bekr eş-Şebehî (r.a.) buyurdu ki:

"Diğer insanlar yemek ve içmekle kuvvetli olurlar. Ârifler ise, ma'rifetleri ile kuvvetli olurlar."

"Haramlardan kaçınan, takvâ sahibi sâlih kimseleri üzmemen, güzel ahlâk olarak sana kafidir."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 125

2) Tabakât-üş-şâfiiyye sh. 505

3) Nefehât-ül-üns sh. 239

EBÛ BEKR EVDENÎ (Muhammed bin Abdullah)

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Ebû Bekr künyesi olup, ismi Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Basîr bin Varaka'dır. Buhârâ yakınlarında, Evden (veya Ûden) köyünde doğdu. Bundan dolayı Evdenî (Ûdenî) ve Buhârî nisbet edildi. 385 (m. 995) yılında vefât etti. Kelaba'da defn edildi.

Ebû Bekr Evdenî, öncelikle Buhârâ ve Maveraünnehr bölgesi âlimlerinden ders aldı. Ebü'l-Fadl Ya'kub bin Yûsuf Asımî, Heysem bin Küleyb Şâsî, Abdülmü'min bin Halef Nesefî, Muhammed bin Sâbî Buhârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Buhârâ ve Maveraünnehr'de Şafiî ulemasının ilim öğrendikleri bir kaynak oldu. Ebû Bekr Evdenî, vaktini ilim öğrenmek, öğrendiklerini Allahü teâlânın kullarına öğretmekle geçirirdi. Harama düşerim korkusuyla şüphelileri terk eder, hatta mübahların çoğunu da yapmazdı. Günahlarına ağlaması, Allahü teâlâdan çok korkması, O'nun rahmetine olan güveni ve tevekkülü ile meşhûrdu.

Hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğu bildirilen bu mübârek zatın, talebe olmak isteyen herkese kapısı açıktı. O kapıdan, ancak nasîbi olanlar girebildi. Talebeleri arasına girenlerden, birçok âlim yetişti. Bu âlimlerden Ebû Abdullah Halîmî, Muhammed bin Ahmed bin Güncar ve Ca'fer-ül-Müstagfirî meşhûr oldu. Yıllarca din-i İslâm'ın yayılması için çalıştılar. Mübârek hocalarından almış oldukları ilmi yaymak ve Allahü teâlânın kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret ettiler.

Talebelerinden Hakim Nişâbûrî; "Ebû Bekr Evdenî, Nişâbûr'a geldi. Hac dönüşünde tekrar gelip, uzun zaman bizimle beraber kaldı. O fıkıh âlimlerinin, günahlardan en çok sakınanı, ibadet ve günahlara tövbe etmekte en ileri gelenlerindendi" demektedir.

İlim meclislerinde faiz mes'elesi üzerinde çok durur, faizin haram olduğunu bildirirdi. Bilhassa aynı cinsten olan şeylerin, aynı miktarlarının satışında, ya'nî mislin, misliyle satışında, mutlaka faiz olduğunu söyler, bundan kurtulmak için İslâmiyetin bildirdiği alış-veriş bilgilerinin ehlinden öğrenilmesi gerektiğini anlatırdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 182

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 209

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 118

EBÛ BEKR-İ DÜKKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Davûd ed-Dînûrî olup, künyesi Ebû Bekr-i Dükkî'dir. Aslen Dînûrlu olup, Bağdâd'da ikamet ederdi. Sonra Şam'a intikal edip, orada yerleşti. 350 (m. 961)'den sonra, 100 yaşını geçmiş olarak Şam'da vefât etti. Vefât târihi kat'î olarak bilinmemekle beraber, 355, 359, 360, 363 veya 395 olduğu rivâyet edilmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî'yi görmüştür. Ebû Ali Rodbârî'nin akranıdır. Ebû Abdullah bin Cellâ'nın sohbetlerine devam edip, kendisinden ilim ve feyz aldı. Ayrıca Ebû Bekr ez-Zekkâk el-Kebîr, Ebû Bekr el-Mısrî ve diğer ba'zı büyük zatların sohbetinde bulundu. Dinin emirlerine uymak bakımından, zamanındakilerin en gayretlisiydi. Sohbeti, insanlara dünyayı unutturup, haram ve günahların zehir olduğunu hissettirmesi bakımından, yolunu şaşırmış olanlara Allahü teâlânın gönderdiği bir ni'met sofrasıydı.

Kendisine, fakîrlik ve tasavvuf hakkında soruldu. Cevabında; "Fakîrlik, tasavvuf hallerinden bir haldir" buyurdu. Tasavvuf yolunda bulunanın alameti nedir?" diye sordular. "Her hal-ü karda, en faideli olan şey ile meşgûl olmak ve kötülüklerden uzak durmaktır" buyurdu.

Kendisinden sordular; "Kiminle dost olalım?" Cevabında "Senin her halini bilen, kendisinden emîn olduğun, kendisinden bir şeyi saklamak lüzumunu duymadığın, aranızda hiçbir şeyin saklı bulunmadığı kimse ile dost ol" buyurdu.

Ebû Bekr-i Dükkî (r.a.) buyurdu ki:

"Allahü teâlâya yakın olmanın alameti, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran her şeyden uzak olmaktır."

"Nice sevinçler vardır ki, sonları kederdir. Nice hüzünler vardır ki, onların da sonu kurtuluştur."

"Mi'de, yenilen şeylerin toplandığı yerdir. Eğer oraya helâl lokma koyarsan, a'zâlardan sâlih ameller meydana gelir. Şüpheli lokma koyarsan, a'zâlar, Allah yolunda amel etmekte şüpheye düşerler. Eğer, haram lokma koyarsan, o lokma seninle Allahü teâlâ arasında bir perde olur ki, bu yolda yürümen mümkün olmaz."

"İhlâs odur ki; insanın zâhirî, bâtınî, durması, hareket etmesi, nefes alıp vermesi, ya'nî her hali Allahü teâlâ için olmalıdır. Nefsin, hevânın payı bulunmamalı, hiçbir hareket, bir mahlûk için olmamalıdır."

"Bir kalbde Allahü teâlâya kavuşmak arzusu doğar, bu aşkla yanarsa, beşeriyet kötülükleri o kalbden ayrılır."

"Allahü teâlâyı tanıyan kimse O'ndan ümidini kesmez ve hep O'na iltica eder. O'nu unutan kimse de, mahlûklara iltica eder. Nefsinin kötülüklerini tanıyan kimse, hiçbir amelini beğenmez, güzel ve kusursuz bilmez. Hep kendini kusurlu bilir. Mü'min hata yapmaz. Gaflet ile bir hata yaparsa, hemen hatasını düşünür üzülür ve derhal tövbe istiğfar eder."

"Ma'rifet ehli, Allahü teâlâyı tanımakla hayattadırlar ve hakikî hayat da, onların yaşadıkları hayattır. Allahü teâlâyı tanımayanlar diri sayılmazlar. Onlar ölü gibidir."

---

1) Târih-i Bağdâd cild-5, sh. 266

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 119

3) Nefehât-ül-üns sh. 236

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 169

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 448

EBÛ BEKR-İ EBHERÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Tâhir bin Hatim et-Tâî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Cebel âlimlerinden olan Ebû Bekr-i Ebherî, Yûsuf bin el-Hüseyn er-Râzî'nin sohbetlerinde bulunmuş ve ondan ilim öğrenmiştir. Ebû Bekr-i Şiblî'nin akranları Ebû Bekr-i Ebherî, Ebû Muzaffer Kirmasânî'nin arkadaşı idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınan büyük bir âlimdi. Hadîs ilmi ile uğraşmış ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Ebû Bekr-i Ebherî 330 (m. 941) senesinde vefât etmiştir.

Mahleb bin Ahmed el-Mısrî; "Bir çok evliyânın sohbetinde bulundum. Hiçbirinin sohbeti bana Ebû Bekr-i Ebherî'nin sohbeti kadar faydalı olmadı" diyerek, onun sohbetlerini övmüştür. Ebû Bekr-i Ebherî, ilim öğreten hocaya çok önem ve değer verirdi. Ona göre hoca, talebesine ana ve babasından daha kıymetli ve değerli şeyler vermiştir. Ona, "İnsan nasıl oluyor da hocasının emirlerine, anne ve babasınınkinden daha fazla uyuyor?" şeklinde bir soru sorulunca şöyle cevap vermiştir. "Ana ve baba, insanoğlunun fânî hayatının sebebidir. Hocası ise, onun bâki hayatının sebebidir."

Şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Bekr-i Ebherî çarşıda dolaşırken, bir manifaturacı dükkanının önünden geçti. Manifaturacının oğlu, Ebû Bekr-i Ebherî'nin sohbetine katılanlardan birisi idi. O genç, Ebû Bekr-i Ebherî'yi görünce, dükkanı bırakıp onun peşinden gitti. Manifaturacı, dükkana gelip oğlunu göremeyince Çok kızdı ve hemen onların arkasından gidip oğlunu kolundan tuttu ve ona eziyet ederek, alıp dükkana getirdi. Bu hadîse Ebû Bekr-i Ebherî hazretlerini çok üzdü. Sabah olunca manifaturacının kapısına, yanına câriyesini alarak geldi. Manifaturacıyı dışarı çağırdı ve ona: "Dün geceyi çok huzûrsuz geçirdim. Dünyalık olarak sadece şu câriyem var. Şayet dün seni incittiğimden dolayı kabûl edersen, bunu sana verdim gitti. Yok eğer kabûl etmezsen azad ettim gitti" dedi. Manifaturacı hemen af dileyerek: "Olacak şey değil. Günahı ben işledim. Fakat sen özür diliyorsun" dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr-i Ebherî: "Doğrusu günahı sen işledin, fakat elemi bana erişti ve beni üzdü" dedi. Bundan sonra manifaturacı yaptığına pişman oldu ve tövbe etti. Ebû Bekr-i Ebherî'nin sohbetlerini hiç kaçırmadı.

Ebû Bekr-i Ebherî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ne mutlu nefsini küçültene ve kazancını helâl yoldan temin edene, iç hâli güzel, dışı da kerîm olana ve insanlara da kötülük yapmıyana, Ne mutlu ilmi ile amel edene, malının fazlasını dağıtana ve sözünün fazlasını tutan kimseye"** buyurdular.

Ebû Bekr-i Ebherî buyurdu ki: "Din kardeşini Allah için seven, onun dünyaya dalmasına mani olur."

"Allahü teâlâ, Peygamber efendimize (s.a.v.) vefâtından sonra ümmeti arasında vukû' bulacak ayrılıkları ve başlarına gelecek musîbetleri bildirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunu hatırladıkça üzülürdü. Bunun için, ümmetinin Allahü teâlâ tarafından bağışlanmasını isterdi."

"Başa gelen kötülüklerde üç iyilik vardır. Bunlar Tathîr; büyük günahlardan temizliktir. Tekfîr; küçük günahlara keffarettir. Tezkîr; sıkıntılara dalıp, sâlih olan büyük zatları hatırlamaktır."

"Her sınıfın bir himmeti vardır. Sâlihlerin himmeti; Allahü teâlâya isyan etmeden, O'nun râzı olduğu işleri yapmaktır. Âlimlerin himmeti; sevâbın artmasına gayrettir. Âriflerin himmeti; kalblerinde Allahü teâlânın büyüklüğünü bulundurmaktır."

"Kötü kimselerin iyilere ihtiyâcı, her iki zümrenin hayrınadır. İyi kimselerin kötülere ihtiyâcı, her iki zümrenin zararınadır."

Birgün bir cenâzede bulunurken, yakınlarının cenâzeye çok ağlamaları üzerine şu şiiri söyledi:

Kendini unutmuş bir halde,
Ağlıyor ölünün haline.

Ölünün yakınlarının mevtaya,
Az ta'ziyede bulunduklarını ediyor iddia.

Olsaydı o, akıl, fikir, fitnat sahibi,
Ağlardı kendi bulunduğu hâle.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 391

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 351

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 161

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 112

5) Nefehât-ül-üns sh. 264

EBÛ BEKR KETTÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Bekr olup adı Muhammed bin Ali bin Ca'fer Bağdadî el-Kettânî'dir. Aslen Bağdâdlı olup, ömrünün büyük bir kısmını Mekke'de geçirmiştir. Ebû Bekr Kettânî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebesidir. Ebû Sa'îd-i Harrâz, Abbas bin Mühtedî, Amr el-Mekkî, Ebü'l-Hüseyn Nûrî gibi âlimlerin sohbetinde bulundu. 322 (m. 933) senesinde Mekke'de vefât etti.

Ebû Bekr Kettanî vera', takvâ, zühd ve ma'rifette son derece ileri olup, Hicaz âlimlerinin büyüklerinden idi. Mücâhede ve riyâzette gerçekten ileride ve çeşitli ilimlerde kamil olup, özellikle hakîkat ve ma'rifet ilimlerinde pek derin idi. Kendisine Harem'in kandili derlerdi. Sabaha kadar namaz kılar, Kur'ân-ı kerîmi hatim ederdi. Kâ'be'de otuz sene, altın oluğun altında ibadet etti. Bu zaman zarfı içinde, yirmidört saatte bir defa abdestini tazelerdi. Tavaf yaparken, Kur'ân-ı kerîmi onikibin defa hatim etmiştir. Ona, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında gördüğü için, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) talebesi derlerdi. Peygamberimizi rü'yâda hangi gece göreceğini bilirdi. Kendisine sorulan sorulardan ba'zılarını, rü'yâda Resûlullaha arz eder, cevaplarını alırdı. Ebû Bekr Kettanî, bir rü'yâsını şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda sevgili Peygamberimizi gördüm. O'na (s.a.v.), "Kalbimdeki hevânın (nefsin istek ve arzularının) ölmesi için nasıl duâ edeyim?" diye sordum. Buyurdular ki: "Hergün kırk kere hulûs-u niyetle "Yâ Hayyû, ya kayyûm, ya lâ ilahe illâ ente es'elüke en tuhyiye kalbî bi-nûri ma'rifetike ebeden" dersen, kalbindeki hevâ kaybolur."

"Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ali'ye karşı, bende biraz soğukluk vardı. Bunun sebebi de; Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Ali'den başka yiğit yoktur"** buyurmuşlardır. Gerçi Hazreti Ali (r.a.) hak üzere idi. Fakat halifeliği Hazreti Muâviye'ye bırakıp çekilseydi, bunca kan dökülmezdi. Asıl yiğitlik budur" diyordum. Kendisi şöyle anlatır: Safa ile Merve arasında bir evim vardı.

Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâmda gördüm. Eshâbıyla birlikte oturuyorlardı. Beni yanlarına çağırıp. Hazreti Ebû Bekr'e işâret ederek, "Bu kimdir?" buyurdu. Ben "Hazreti Ebû Bekr'dir" dedim. Sonra Hazreti Ömer'e işâret ederek, "Bu kimdir?" buyurdu. "Hazreti Ömer'dir" dedim. Sonra Hazreti Osman'a işâret ederek, "Bu kimdir?" buyurdu. Ben de "Hazreti Osman'dır" dedim. Sonra Hazreti Ali'yi işâret ederek "Bu, kimdir?" buyurunca, ona karşı kalbimde olan kırgınlık sebebiyle utandım. Peygamber efendimiz (s.a.v.), beni Hazreti Ali ile kardeş yaptılar. Sonra kucaklaştık ve Eshâb-ı kiram dağıldılar. Hazreti Ali ile başbaşa kaldık. Bana "Ebû Kubeys dağına çıkalım" deyince kabûl edip, bu dağın tepesine çıkıp, oradan Mekke'yi seyretmeye başladık. Uyandığım zaman, kendimi bu dağın başında buldum. Bu rü'yâdan sonra Hazreti Ali ve Hazreti Muâviye'nin kıymetini daha iyi anladım.

Yine kendisi anlatır: "Birgün başım ağrıyordu. Rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana, "Şu duâyı (Allahümme bi subûte ir-rubûbiyyeti ve ta'zîm-is-samadiyyeti ve bi satavât-il ilahiyyeti ve bi-kıdem-il-ceberrûtiyyeti bi-kudret-il-vahdâniyyeti) bir kağıda yaz, başına koy" buyurdu. Ben buyurulanı yaptım. Allahü teâlânın izniyle başımın ağrısı geçti."

Kettanî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir kerre rü'yâmda çok güzel bir genç gördüm. "Sen kimsin?" diye sordum. "Takvâyım" dedi. "Nerede ikamet edersin?" dedim. "Dertlilerin kalbinde" dedi. Sonra diğer tarafa baktığımda, çirkin, siyah bir kocakarı gördüm. "Sen kimsin?" dedim. Ben kahkaha, zevk ve keyfim" dedi. "Nerede ikamet edersin?" dedim. "Çok gülenlerin kalbinde" dedi. Uyandıktan sonra hiçbir zaman kahkaha ile gülmemeye niyet ettim."

Şöyle anlatır: "Biri benim sohbetime devam ederdi. Ama onun sohbetimde bulunması bana ağır geliyordu. **"Hediyeleşiniz, sevişirsiniz"** hadîs-i şerîfine uyarak ona hediye verdim. Yine kalbimdeki duygu gitmedi. Nihâyet bu zâtı evime götürdüm, "Ayağını yüzüme bas dedim, ama basmadı, ısrar ederek ayağını yüzüme bastırdım. Kırgınlık gidip, kalbime sevgi yerleşene kadar ayağını yüzümden kaldırtmadım."

Birgün üzerinde ridâsı (paltosu) bulunan nûranî yüzlü bir zât, Benî Şeybe kapısından heybetli bir şekilde içeri girdi. Başını önüne eğmiş duran Kettânî'nin (r.a.) yanına gelip selâm verdi. Ve sonra, "Ey imam! Makam-ı İbrâhîme neden gidip de, kısa senedlerle hadîs nakleden hocalardan hadîs, dinlemiyorsun?" dedi. Bunun üzerine Kettânî doğrularak, "O, kimden hadîs rivâyet ediyor?" diye sordu. İhtiyâr zat, "Ma'mer'den, Zührî'den, Ebû Hüreyre'den ve Resûlullahın senediyle Abdullah'dan" dedi. Kettânî "Sen uzun senedli olarak bahsettin. Onların isnadla bahsettiği hadîsi, ben şurada isnadsız olarak dinliyorum" dedi. "Kimden dinliyorsun?" Kettânî "Haddesenî kalbî an Rabbî'den, ya'nî kalbim, sözü yüce olan Allahü teâlâdan dinlemektedir" dedi. İhtiyâr zât: "Peki bu sözün senedi nedir?" diye sordu. Kettânî "Delîl şudur ki, "Sen Hızır aleyhisselâmsın" dedi. O zaman Hızır (a.s.) dedi ki: "Ebû Bekr Kettânî'yi görene kadar, Allahü teâlânın velîlerinden tanımadığım yoktur sanırdım. Kettânî ise beni tanıdı ama, ben onu tanıyamadım. Anladım ki, Allahü teâlânın beni tanıyan, ama benim tanımadığım bir çok dostları vardır."

Bir zât şöyle anlatır: Bir zaman, helal yoldan elime yirmi dirhem gümüş para geçti. Kettânî'nin huzûruna vardım ve bu parayı seccadesinin bir kenarına koydum. Ve ihtiyâçlarına bu parayı sarf edersin dedim. Bana şöyle bir göz ucuyla bakarak, "Ben, içinde bulunduğum şu hâli, elimde bulunan herşeyi vermekle kazandım. Sen ise, dünya malı vererek, kazandıklarımı kaybettirmek istiyorsun" dedi ve kalkıp seccadesini silkeledi ve oradan gitti. Ben dağılan gümüş

paraları yerden toplarken, "Onun yüksekliği kadar yüksek, benim de aşağılığım kadar aşağılık asla gömedim. O ne kadar yüksek, ben ne kadar aşağı" diye düşündüm.

Birgün Kettânî, namaz kılarken bir hırsız geldi. Kettânî'nin omuzundaki elbisesini aldı ve satmak için pazara götürdü, ama eli derhal kurudu. Ona, "Senin yapacağın iş, bunu alıp tekrar sahibine verip, onun duâsını almandır. Senin için duâ etsin de, Allahü teâlâ senin elini iyi yapsın" dediler. Bunun üzerine hırsız geri geldiğinde, Kettânî hala namazda idi. Aldığı elbiseyi Kettânî'nin omuzuna koydu ve namazını bitirene kadar oradan ayrılmadı. Namazını bitirince ayaklarına kapanarak yalvardı ve halini anlattı. O zaman Kettânî "Allaha yemîn ederim ki, elbisemin ne götürülmesinden, ne de getirilmesinden haberim var" dedi ve ekledi. "Allahım! O, onu götürmüş ve getirmiş, sen de ondan aldığını geri ver" diye duâ edince, hemen hırsızın eli iyi oldu."

Kettânî anlatıyor: Birgün yanıma ağlayarak bir fakîr geldi ve şöyle söylüyordu: "On günden beri karnım aç, arkadaşımdan birine karnım aç diye, yakınmıştım. Sonra pazara gitmiştim. Yolda bulduğum (Allah tarafından gönderilen) bir dirhem üzerinde şöyle yazıyordu: "Hak teâlâ aç olduğunu bilmiyor mu ki, ona bu şikâyette bulunuyorsun."

Kettânî saçlı ve sakallı bir zata baktı ve onun için "Gençliğinde Allahü teâlânın emrini zayi edip de, yaşlılığında da Allahü teâlânın onu zayi ettiği kimsedir" dedi.

Ölümü yaklaştığı zaman Kettânî'ye "Hayatta iken ne durumda idin ki, bu makama ulaştın?" diye sordular. "Şayet ecelim yaklaşmamış olsaydı söylemezdim" dedi ve devam etti. "Kırk yıl kalbin bekçisi oldum. Allahü teâlâdan başka her şeyi kalbden uzaklaştırdım. Nihâyet kalb, Allahü teâlâdan başkasını bilmez hale geldi."

Ebû Bekr Kettânî (r.a.) buyurdu ki: "İbâdet yetmişiki bölümdür. Onların yetmişbiri Allahü teâlâdan haya etmek, diğer kalanı da bütün iyiliklerdir."

"Bedeninle dünyada, kalbinle ahırette ol."

"Aklı fikri Allahü teâlâ olanı, yolundan hiçbir şey alıkoyamaz, varlık sözünün azı ve çoğu onu esîr etmez."

"Gâfiller Allahü teâlânın hilmi, zâkirler Allahü teâlânın rahmeti, ârifler cenâb-ı Hakkın lütfu, sâdıklar ise, Hak teâlânın yakınlığı içinde yaşarlar."

"Allahü teâlânın yarattığı şeylere dalıp avunmak, kula bir cezadır. Dünyayı ve dünyayı sevenlere yakın durmak, onlara güvenmek ise felâkettir."

"Allah için elde edilen ilim ve bu uğurda sarf edilen gayret, ibadetlerin en mükemmelidir."

"Nefsin arzuları, şeytanın taktığı bir yulardır. Kim, şeytanın o yularına takılırsa, doğruca onun yanına gider ve ona köle olur."

"Hırsını satarak, onun parası ile kanâat satın alan kimse, izzet ve mürüvvetle zafere ulaşır." "Ya göründüğün gibi ol veya olduğun gibi görün."

"Zâhid; nefsi istediği halde dünyâdan yüz çeviren, Resûlullahın (s.a.v.) yolunda ve izinde yürüyen, gayesi âhıret olan, cömert olup, Rabbine yönelendir."

"Allahü teâlânın, arşın altında saba isimli bir rüzgarı vardır. Bu rüzgar seher vakti eser ve seher vakti gönülden tövbe ve istiğfar edenlerin hallerini Allahü teâlâya götürür."

"İstiğfar, tövbedir. Tövbe, şu altı şeyi ihtivâ eder Yaptığına pişman olmak. Bir daha günah işlemiyeceğine azm etmek. Kaçırdığı farzları yerine getirmek. Üzerinde olan hakları sahiblerine vermek. Haramdan hâsıl olan vücuddaki fazlalıkları atmak. Bedene, günahın tadını tattığı gibi, ibâdet zevkini tattırmak."

"Zâhid; hiçbir şeye sahip olmayan ve sahip olmadığına memnun olan, ama alışıp çabalamaktan bir an bile geri durmayan, sabırla zorluklara katlanıp buna râzı olan ve ölene kadar bu hal üzere hareket eden kişidir."

"Allahü teâlâ, bir mü'min kulunun dilini özür dilemek için açtığı zaman, peşinden de af ve mağfiret kapısını açar."

"Tasavvuf, güzel ahlâktır. Kimin ahlâki güzel ise, tasavvuf bakımından ileridir.."

"İslâm dîni şu üç esas üzerine kurulmuştur. Hak, adâlet ve sıdk. Hak uzuvlarda, adâlet gönüllerde ve sıdk akıldadır."

"Takvâ sahibi; nefsinin isteklerine uymayan, İslâmiyetin emirlerine tam uyan, yakîn ile huzûr bulan, tevekkül direğine dayanan kimsedir."

"Yakînin en faidelisi, Hak teâlâyı büyük görmek, O'ndan başkasını küçük görmek, korku ve ümidi kalbinde bir arada tutmaktır."

"Tövbe; kötü şeylerden tamamen uzaklaşmak, Allahü teâlânın emirlerine yönelmek, sıkıntılara göğüs germek, nefsin arzularına karşı koymak, sıkıntılara sabır etmek, doğru yola kavuşmak, Allahü teâlânın dostluğuna ve yardımına mazhar olmaktır.."

Allahü teâlânın bu ümmete ikram ettiği kerâmetlerden birisi, bu ümmet arasında nükabâ, nücebâ, büdelâ, ahyâr, amed, gavs vardır. Bu husûsta Ebû Bekr Kettânî şöyle buyurdular.

"Nükabâ üçyüz kişidir. Nücebâ yetmiş kişidir. Büdelâ kırk kişidir. Ahyâr yedi kişidir. Amed dörttür. Gavs birdir. İnsanlara birşey lâzım olsa, önce nükabâ duâ eder. Kabûl olmazsa, nücebâ duâ eder. Yine kabûl olmazsa ebdâl, daha sonra ahyâr, sonra amed duâ ederler. Kabûl olmazsa, gavs duâ eder. Bunun duâsı elbet kabûl olur."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 74

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 104

3) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 302

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 110

5) Kıyâmet ve Âhıret sh. 162

6) Risâle-i Kuşeyrî sh. 172

7) Nefehât-ül-üns sh. 226

EBÛ BEKR-İ NAKKAŞ

Hadîs ve tefsîr âlimi. Aslen Musullu olup, 266 (m. 879)'da Bağdâd'da doğdu ve orada yetişti. Künyesi, Ebû Bekr olup, ismi, Muhammed bin Hasen bin Muhammed bin Zeyd en-Nakkâş'dır. Gençliğinde tavan ve duvarları boyadığı, nakış işlediği için "Nakkaş" denildi. Ebû Bekr-i Nakkaş ismi ile tanındı. 351 (m. 952) yılında vefât etti. İlim öğrenmek için doğuda ve batıda birçok yeri dolaştı. Mısır'dan, Maveraünnehr'e kadar olan yerlerdeki ilim merkezlerine; Kûfe, Basra, Mekke-i mükerreme, Mısır, Şam, Cezîre, Musul, Cibâl ve Horasan'a gitti.

Buralarda meşhûr âlimlerin derslerinde ve sohbetlerinde bulundu. Muhammed bin Ali Saig, İshâk bin Süneyn Huttulî, Ebû Müslim Keccî, İbrâhîm bin Zâhir Havânî, Muhammed bin Abdullah bin Süleymân Hazermî, Ahmed bin Muhammed bin Reşîd bin Mısrî, Hasen bin Süfyân ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm kırâatinde ileri bir seviyeye yükselen Ebû Bekr-i Nakkaş, Hârûn bin Mûsâ Ahfeş, İbn-i Ebî Mihrân ve daha başka âlimlerden Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Zamanında kırâat ve tefsîr ilminde Irak'ın en büyük âlimi oldu. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hadîs ilminde hafız oldu. Günahlardan çok sakınır, harama düşmek korkusundan şüpheli olan şeyleri terk ettiği gibi, mübahların da birçoğunu terk ederdi. Sözü doğru, anlayışı çok, ilmi bol, ma'rifeti geniş bir zâttı. Çok kitap yazdı. Kitaplarla dolu bir evi vardı.

Kendisinden, birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Bekr bin Mücâhid, Ca'fer bin Muhammed Huldî, Dâre Kutnî, İbn-i Şahin, Ebû Ahmed Ferâdî, Ebû Ali bin Şâzân ve daha pekçok âlim bunlar arasındaydı. Kırâat ilminde Ebû Bekr Ahmed bin Hüseyn bin Mihrân ve Ebû Hüseyn Hammanî'yi yetiştirdi. Değişik kırâat usûllerini onlara öğretti. Bilhassa hocası Ahfeş'ten öğrendiği İbn-i Âmir'in kırâatini ta'lîm ettirdi. Talebeleri de Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için, hocalarından aldıkları ilimleri insanlara öğretmeye gayret ettiler.

Ebü'l-Hasen İbn-i Fadl-ı Kattân anlatır: "Ebû Bekr-i Nakkaş, ölüm döşeğinde iken yanında idim. Vefât etmeden önce üç defa yüksek sesle, Saffât sûresi altmışbirinci âyet-i kerîmesi olan, **"Amel edenler, böyle ni'mete kavuşmak için amel etsinler"** diyerek, rûhunu teslim etti."

Ebû Bekr-i Nakkâş'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Abdullah bin Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: "Ben Resûlullah efendimizin huzûrunda bulunuyordum. Resûlullahın mübârek kucağının sol tarafında Mısırlı mübârek zevcesi Mâriye'den olan oğlu İbrâhîm, sağ tarafında ise, torunu Hazreti Hüseyn var idi. Bir kere birini, bir kere diğerini seviyordu. Bu sırada Cebrâil (a.s.) teşrîf edip, vahiy getirdi. Sonra oradan ayrıldı. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz: **"Bana Cebrâil** (a.s.) **geldi. "Yâ Muhammed! Rabbin sana selâm ediyor. Senin için oğlun İbrâhîm ile, torunun Hüseyn cem** (ikisi beraber) **olmıyacak, ikisinden birini, diğerine karşılık feda et** (ikisinden birisini tercih et) **diye buyuruyor"** dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) oğlu İbrâhîm'e bakıp ağladılar. Hazreti Hüseyn'e bakıp, yine ağladılar. Sonra: **"İbrâhim öldüğü zaman ona benden başka üzülen olmaz. Hüseynin annesi Fâtıma, babası amcamın oğlu Ali'dir. O ölürse, kızım Fâtıma ve amcamın oğlu üzülecekler. Onlar üzüleceğine ben üzülürüm. Ey Cebrâil! İbrâhim'in rûhunu al! Onun için İbrâhimi feda ettim"** buyurdu. Üç gün sonra Resûlullahın (s.a.v.) oğlu İbrâhîm'in rûhu alındı. Resûlullah efendimiz, Hazreti Hüseyn'i, kendisine doğru gelirken görünce, onu öptü, bağrına bastı.

Pek çok kıymetli kitap yazan Ebû Bekr-i Nakkâş'ın eserlerinden ba'zıları şunlardır: Tefsîr ilminde "Şifâ-üs-sudûr", Kur'ân-ı kerîm ve ma'nalarına dair "el-Muvaddah" ve "el-İşâret", ayrıca, Sıdk-ul-akl, el-Menâsik, Ahbâr-ul-kısas, Zemm-ül-hased, Delâil-ün-Nübüvve ve Kur'ân-ı kerîm âlimleri hakkında üç değişik tabakattan meydana gelen "el-Mu'cem-ül-kebîr" adlı eserler de, ona âittir.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 298

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 201

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 214

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 908

5) Tabakât-ul-müfessirîn (Süyûtî) sh. 29

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 8, 9

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 81, 82

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 131

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 145

10) Mîzân-ul-i'tidâl cild-3, sh. 520

EBÛ BEKR-İ SÛSÎ

Şam'da bulunan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm es-Sûsî, es-Sûfî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Şam yakınlarında bulunan Remle kasabasında otururdu. 386 (m. 996)'da Şam'da vefât etti. Üstâd-ı Ammû, Ahmed-i Küfânî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti.

Birgün, va'z verdiği meclisine bir genç geldi. Sarhoş olup, kendinden geçmiş haldeydi. Bir köşeye yığılıp kaldı. Ebû Bekr-i Sûsî (r.a.) o gencin bir beze sarılmasını ve kendi hâline bırakılmasını emretti. Genç sabaha doğru kendisine geldi. "Bu ne hâldir? Ben buraya nasıl geldim? Beni bu beze kim sardı?" gibi, hayret ifâde eden sözler söyledi. Talebelerden bir tanesi o gencin yanına yaklaştı ve akşamki olanları anlattı. Kendisine, yapılan bu şefkatli ve merhametli muâmeleyi anlayan genç, bir anda değişti. Önceki hâline tövbe etti. Ebû Bekr-i Sûsî hazretlerinin sâdık talebelerinden oldu. Hocasının sohbetlerinde kısa zamanda yetişip, talebelerin en üstünlerinden oldu. Hocası vefât ettiği zaman, onun yerine geçti. Talebelere ders verip, onları yetiştirdi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 241

EBÛ BEKR-İ ŞİBLÎ

Büyük evliyâdan. Adı Ca'fer bin Yunus olup, künyesi Ebû Bekr'dir. 247 (m. 861) senesinde Samarra'da doğdu. Bağdâd'a gelip, buraya yerleşti. Cüneyd-i Bağdadînin talebesidir. Ayni zamanda Mâlikî mezhebinin fıkıh âlimlerinden olup, İmâm-ı Mâlik'in Muvatta'sını ezbere bilirdi. Zamanının bir tanesi olan Ebû Bekr-i Şiblî 334 (m. 945) senesinin Zilhicce ayında vefât etti.

Ebû Bekr-i Şiblî, takvâ sâhiblerinin tacı, birçok riyâzetleri ve kerâmetleri ile evliyânın reîsi, akıl âleminin meş'alesi idi. Pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve nakletmiştir. Öğrenmek husûsundaki şiddetli arzusu dinmek ve tükenmek bilmezdi. Ebû Bekr-i Şiblî'den, Ebü'l-Fadl Abdülvâhid Temîmî, Ali Acemi, Ebû Hasen-i Hudrî, Ebü'l-Hasen Meşnî, Ebû Zer Râzi, Ya'kûb Seyyid, Ebû Sehl Muhammed bin Süleymân ve birçok âlim ders almış ve ilim öğrenmiştir.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretlerini Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) çok sever, ziyade önem verirdi. Onun için: "Her kavmin bir tacı vardır. Bu kavmin tacı da Şiblî'dir. Ebû Bekr-i Şiblî'ye, birbirinize baktığınız gözle bakmayın. O müstesna bir kimsedir" buyururdu.

Tasavvufa intisâb etmesine sebep olan hadîse şöyle anlatılır: Devamend emiri iken, Rey emiri ile Bağdâd'dan kendisine bir mektûb geldi. Bunun üzerine hemen Bağdâd'a halifenin yanına gitti. Halife kendisine hil'atler verdi. Geri döndükten sonra birgün, aksırdıktan sonra halifenin verdiği hil'atin kolu ile ağzını ve burnunu sildi. Bu durum derhal halifeye bildirildiğinde, o da hil'atin çıkarılması ve emîrlikten azl edilmesi emrini verdi. Bunun Üzerine Ebû Bekr-i Şiblî kendi kendine, "Bir kulun hil'atini ve elbisesini mendil yerine kullanan bir kimse, eğer bu görevden alınırsa, acaba âlemlerin padişahı olan, Allahü teâlânın hil'atini mendil olarak kullanan

kimse hangi muâmeleye müstehâk olur" diye düşündü. Hemen halifenin huzûruna varıp hiçbir vazîfe verilmemesini istedi. Halife sebebini sorunca, "Ey halife! Sen bir kul olduğun halde, kıymeti önemsiz olan bir hil'ate yapılan saygısızlığı hoş karşılamıyorsun, âlemlerin sultânı olan Allahü teâlânın ihsân etmiş olduğu ma'rifet ve muhabbet hil'atini, bir mahlûkun hizmetinde mendil olarak kullanmamı hiç hoş karşılar mı?" dedi.

Halifenin huzûrundan ayrılıp, zamanın büyük âlimlerinden olan Hayrünnessâc hazretlerine giderek, onun talebesi olmak istedi. Hayrünnessâc hazretleri; "Ey Şiblî! Sen, Hazreti Cüneyd'in yakınlarındansın. Senin nasîbin ondadır." diyerek Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine gönderdi. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri önce: "Git, çıra sat!" buyurdu. Bunun üzerine, bir sene çıra satıp tekrar huzûrlarına çıktıklarında: "Daha düşüncelerinde dünyâya muhabbet var" buyurarak bir sene de başka bir iş verdiler. Bir sene sonra tekrar huzûrlarına çıktığında: "Bir sene de burada hizmet et!" buyurdular. Bu hizmetten sonra hocası: "Şimdi halin nasıldır?" diye sordu. Şiblî hazretleri: "Artık kendimi insanlardan üstün tutmuyorum" dedi. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdadî hazretleri: "İşte şimdi kendini kurtardın" buyurdu. Daha sonra Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin derslerine devam ederek, onun gözde talebelerinden oldu. Tasavvufta yüksek mertebelere kavuştu. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinden sonra onun yerine geçip, yüzlerce talebe yetiştirdi.

Şiblî hazretleri buyurdu ki: "Dörtyüz hocadan ders okudum. Bunlardan dürtbin hadîs-i şerîf öğrendim. Bütün bu hadîslerden bir tanesini seçip kendimi ona uydurdum, diğerlerini bıraktım. Çünkü, kurtuluşu ve ebedî se'âdete kavuşmayı bunda buldum ve bütün nasîhatleri hep bunun içinde gördüm. Seçtiğim hadîs-i şerîf şudur: Peygamberimiz (s.a.v.) bir Sahâbîye buyuruyor ki: **"Dünyâ için, dünyâda kalacağın kadar çalış! Âhıret için, orada sonsuz kalacağına göre çalış! Allahü teâlâya muhtâc olduğun kadar itaat et! Cehenneme dayanabileceğin kadar günâh işle!"**

Şöyle anlatılır: "Şiblî hazretleri, Bağdâd çarşısında geziyordu. Manifaturacılardan birinin, bir muhâsebeciye ihtiyâcı vardı. Şiblî hazretlerini görünce, efendi buyurun oturun ve benim kumaşlarımın hesabını tutun deyip, Şiblî'ye birçok rakamlar söyledi. Bitirdiği zaman, ne kadar etti diye sordu. Şiblî, "Bir" buyurdu. Tüccâr, "Sen deli misin?" deyince Şiblî, "Sen yoksa bizi bilmiyor musun ki, hakîkat olan birdir, diğerleri ise mecazdır, Allahü teâlâ, İhlâs sûresi birinci âyetinde **"Ey habîbim de ki, Altahü teâlâ birdir"** buyuruyor" dedi.

Talebelerinden biri şöyle anlatır: Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri, talebesinden biriyle Dicle kenarında sohbet ederken, bu talebe yüksek sesle "Allah" diye bağırdı. Şiblî hazretleri onu kolundan tutup nehre atarak buyurdu ki: "Eğer bağırması ihlâs ile ise, Hak teâlâ onu Musa aleyhisselâmı kurtardığı gibi kurtarır. Yok, bunu riya için yaptıysa, Firavun'un boğulduğu gibi boğulur." Sohbete devam ettiler. Bir müddet sonra o talebe nehirden çıkıp geldi, yanımıza oturdu. Baktık ki, elbiseleri bile ıslanmamıştı.

Ebû Bekr-i Şiblî'yi sevmeyen ve sohbetlerine gitmek isteyenlere mani olan bir zat vardı. Birgün Ebû Bekr-i Şiblî'yi imtihan etmek için yanına gelerek, "Beş devenin zekatı nedir?" diye sordu. Ebû Bekr-i Şiblî cevab vermek istemedi ise de, o zatın ısrarı üzerine şöyle dedi: "Şer'î ölçülere göre bir koyun, bu vacibdir. Fakat bizim gibiler için olan hüküm ise, hepsini vermektir." Bunun üzerine o zat, "Bu dediğinle kime uyuyorsun? İmâmın kim?" diye suâl edince, Ebû Bekr-i Şiblî hiç düşünmeden "Hazreti Ebû Bekr. Ona uyuyorum. O evine gidip neyi varsa, Peygamber efendimize (s.a.v.) getirdi. Çocuklarına ne bıraktın? sorusuna "Allah ve Resûlünü" diye cevap

verdi" dedi. O zat bu cevabı beğendi ve hiçbirşey söylemeden gitti. Bundan sonra da, Ebû Bekr-i Şiblî'nin sohbetine gidenlere mani olmadı.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri birgün hastalanmıştı. Bunu duyan devrin hükümdârı, kendisine Nasranî (Hıristiyan) bir tabib gönderdi. Tabib, hastanın yanına girdiğinde şöyle sordu: "Gönlün neyi istiyor?" Ebû Bekr-i Şiblî, "Gönlüm senin müslüman olmam istiyor" diye cevap verince tabib, "Eğer ben müslüman olursam, sen gerçekten hemen iyi olur, yataktan kalkar mısın?" diye sordu. Şiblî hazretleri; "Elbette iyi olur, yataktan kalkarım" diye cevaplayınca, tabib derhal müslüman oldu. Şiblî hazretlerinin hastalığından eser kalmadı. Birlikte el ele tutuşarak hükümdârın huzûruna gittiler. Hükümdâr onları görünce şöyle dedi. "Ben tabibi hastaya gönderdim sanıyordum. Meğer işin aslı öyle çıkmadı. Anladım ki hastayı tabibe göndermişim."

Şöyle anlatılır: "Birgün hacca giden sofîlere ayakkabı satın almak için, bir dirhem lazım oldu. Hıristiyan olan bir genç, "Beni de beraberinde hacca götürme şartıyla, sana bu bir dirhemi veririm" dedi. Ebû Bekr-i Şiblî bunun üzerine, "Ey Genç! Sen hac yapmaya ehil değilsin ki" deyince, genç "Sizin kervanınızda hiç yük merkebi bulunmaz mı? Bu sefer de beni yük merkebi yerine tutamaz mısınız?" dedi. Yol hazırlıkları tamamlanınca genç onlarla beraber yola çıktı. Ebû Bekr-i Şiblî "Ey Genç! Hâlin nasıldır?" diye sorduğunda, genç "Efendim! Sevincimden gözüme uyku girmiyor. Sizinle yolculuk yaptığım için çok memnunum" dedi. Kâfile yolda giderken ne zaman konaklaşalar, o genç hemen yerleri süpürür, dikenleri temizlerdi. Sonunda ihram giyme yerine vardılar. Genç onlara bakıp, onlar gibi giyindi. Kâ'be-i şerîfe varınca Ebû Bekr-i Şiblî gence; "Üstünde zünnâr olduğu halde Kâ'be-i şerîfe girmene izin vermem" dedi. Bunun üzerine genç; şöyle söyledi: "Yâ Rabbi! Şiblî, senin evine girmeme izin vermiyeceğini söylüyor!" dedi. O anda hafiften bir ses: "Ey Şiblî! Onu Bağdâd'dan buraya biz getirdik. Onun kalbine aşk ateşini biz koyduk. Lütuf zinciriyle evimize kadar onu biz çektik. Ey dost olan genç, sen içeri gir!" dedi. Herkes Kâ'be'ye gidip tavaf ettikten sonra dışarı çıktılar. Fakat genç dışarı çıkmadı. Ebû Bekr-i Şiblî, "Ey Genç! Dışarı gel" diye seslendi. Bunun üzerine genç, "Ey Şiblî! O beni dışarı bırakmıyor. Ne kadar çabalasam kapısını bulamıyorum" dedi.

Şöyle anlatılır: Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri birgün Ebû Bekr bin Mücâhid Mükre hazretlerinin bulunduğu mescide girince, İbn-i Mücâhid hemen ayağa kalktı. Daha sonra İbn-i Mücâhid hazretlerinin arkadaşları kendisine; "Sen niçin Vezir Ali bin Îsâ için ayağa kalkmadın da, Şiblî için ayağa kalktın?" diye sordular. İbn-i Mücâhid cevaben şöyle dedi: "Ben Resûlullahın (s.a.v.) ta'zîm ettiği bir zât için ayağa kalkmıyayım mı? Ben Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana: "Ya Ebâ Bekr! Yarın sana Cennet ehlinden bir kişi gelecek? O geldiğinde, ona ikramda bulun! buyurdu. İki gece sonra yine Peygamber efendimizi tekrar rü'yâda gördüm. Bana: "Ya Eba Bekr! Allahü teâlâ, Cennet ehlinden olan kimseye ikram ettiğin gibi sana da ikram etti" buyurdu. Ben, "Yâ Resûlallah! Şiblî bu dereceyi nasıl elde etti?" diye sordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.), "O, beş vakit namazını kılıp her namazın arkasından beni hatırlıyor ve meâlen, **"And olsun size, içinizden bir Peygamber geldi, ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür. Mü'minlere çok merhametlidir. Onlara hayır diler"** (Tevbe-128) âyet-i kerîmesini okuyor. Bunu seksen seneden beri yapıyor" buyurdu. Ben bunu yapanı ta'zîm etmeyeyim mi?"

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün kırık bir köprüden geçerken ayağım kaydı ve suya düştüm. Su epey derindi. Bu sırada yabancı bir elin beni kenara götürmek için uzandığını gördüm. Dikkatlice ona baktığımda, huzûrdan kovulan mel'ûn şeytan olduğunu gördüm. Ona, "Ey Me'lûn! Senin adâletin tekme atmaktır, el tutmak değildir. Böyle yapman neden icab ediyor?" diye

sordum. Şeytan "Ben tekme yemeğe müstehâk olan insanlara tekme atarım. Adem'le yaptığım kavgada bir yara almışım, yaram iki olmasın diye, diğer biriyle kavgaya girmem!" dedi.

Şöyle anlatılır: Ebû Bekr-i Şiblî birgün yolda giderken, buldukları bir ceviz için kavga eden iki çocuk gördü. Şibli hazretleri cevizi alıp onlara, "Sabredin bu cevizi size paylaştırayım" dedi. Sonra cevizi açınca, cevizin içi boş çıktı. Bu sırada şöyle bir ses duydu: "Eğer taksim yapan ve kısmet dağıtan biriysen, şimdi bunu da taksim etsene." Bunun üzerine Şiblî hazretleri, "Bütün bu kavga, içi boş bir ceviz için, taksim etmek ise bir hiç için imiş!" dedi.

Şöyle anlatılır: Bir bayram günü, bir takım yeni elbise giydi. Dışarı çıktığında gördü ki, insanlar hep yeni elbisesi olanlara selâm veriyordu. Eski giyinenlerle pek ilgilenen yoktu. Hemen eve geri dönüp, elbisesini çıkarıp attı. "Niçin böyle yaptın?" dediler. Bunun üzerine "İnsanların taptığı şeyi atmak istedim" dedi. Sonra eski bir elbise giydi.

Birgün, Ebû Bekr-i Şiblî "Allah Allah!" deyip duruyordu. O sırada bir genç "Niçin Lâ ilahe illallah demiyorsun?" diye sordu. Bunun üzerine Şiblî hazretleri derin bir ah çekerek, "(Lâ ilahe) der de (illallah) diyemeden vefât ederim diye korkuyorum" dedi. Bu sözler gence çok dokundu ve orada bir ah çekerek vefât etti. Bunun üzerine gencin yakınları ve varisleri Ebû Bekr-i Şiblî'yi halifeye şikâyet ettiler. Halife "Yâ Şiblî! Bunların dediklerine ne dersin?" deyince, Şiblî hazretleri "Ya Emîr-el-mü'minîn! O gencin rûhu, mukaddes olan Allahü teâlânın cemaline kavuşmayı beklerken, aşk ateşinin bir kıvılcımıyla yanmış, herşeyden alakasını kesmiş, takati son dereceye varmış, bu sözün neticesindeki güzellikte sıçrayan bir şimşek, onun canını çarpmış ve sonunda Onun rûhu bir kuş gibi kafesinden uçup gitmiştir. Şiblî'nin bunda ne günahı var?" dedi. Bunun üzerine halife, "Derhal bu zatı evine gönderin. Kendimi öyle bir-hal kapladı ki, sanki divandan düşecekmiş gibi oluyorum" dedi.

Kim önünde tövbe etse, ona: "Şimdi git, farz üzere hac yap ve geri gel. Bizim sohbetimizde bulunmaya muktedir olasın" derdi. Sonra o kimseyi azıksız ve bineksiz olarak çöle gönderdi. En sonunda ona, "Halkı helak ediyorsun" dediklerinde "Hayır" cevabını verdi ve esas olan şudur buyurdu: "Onların, yanıma gelmelerinin gayesi ben değilim. Eğer onların muradı ben olsaydım, onlar putperest olurlardı. Fakat onların bana gelmelerindeki gaye, Allahü teâlâya kavuşmaktır. Bu halde, eğer yolda helak olurlarsa, muradlarına erişirler. Yol meşakkati onları öyle düzeltmiş olacaktır ki, ben on sene uğraşsam o kadar düzeltemem."

Birgün biri Şiblî hazretlerine gelip, geçim derdinden bahsetti ve şöyle söyledi: "Efendim! Nafakası üzerime düşen evladım çoktur. Onların ihtiyâçlarını göremiyorum. Ne olur bana bir çâre gösterin." Bunun üzerine Şiblî hazretleri, "Hemen evine git, kimin rızkını sana bağlı görürsen kapı dışarı at. Kimin rızkını cenâb-ı Hakka bağlı görürsen, o da evde kalsın" dedi.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretlerinin hizmetinde bulunan Bekr Dîneverî şöyle anlatır. "Hazreti Şiblî'nin ömrünün son günlerinden bir Cum'a günüydü. Hastalığı biraz geçtiği için bana, "Câmiye gidelim" dedi. Beraber giderken bana karşıdan gelmekte olan şahsı işâret etti ve "Şu şahsı görüyor musun?" deyince, "Evet" diye cevap verdim. Bunun üzerine, "İşte onunla Yarın bizim işimiz olacak" dedi. O gece Şiblî hazretlerinin hastalığı arttı ve vefât etti. Bana, "Falan yerde sâlih bir kimse var, sabahleyin haber ver de cenâzeyi yıkasın" dediler. Sabah olunca tarif edilen zatın evine gidip kapısını çaldım. Hâne sahibi "Şiblî hazretleri vefât mi etti?" diye sorunca, "Evet" dedim. Dışarı çıkınca bir de baktım ki, Şiblî hazretlerinin dün işâret ettikleri kimse değil mi? Hayret ederek "Lâ ilahe illallah" dedim. O zat "Neden hayret ettin?" deyince, Şiblî hazretlerinin, kendisini göstererek söylediklerini naklettim."

Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri, vefât etmeden biraz önce buyurdular ki: "Üzerimde bir dirhem kul hakkı vardır. Onun sahibi için, bin dirhem sadaka etmiştim. Bununla beraber, hala gönlüme ondan ağır birşey gelmez."

Henüz vefât etmeden, bir çok insan cenâze namazını kılmak için geldiler. Firâsetle buyurdu ki: "Ne şaşılacak şeydir ki, ölülerden bir grup, yaşıyan bir kimsenin cenâze namazını kılmaya geldiler."

Hizmetini gören Bekr Dîneverî şöyle anlattı: "Şiblî hazretleri, son hastalığı anında "Bana abdest aldırın" diye işâret etti. Ona abdest aldırdım. Sakalını hilallemeyi unutmuştum. Elimi tutarak, sakalının içine koydu. O anda da, rûhunu teslim etti."

Vefâtından sonra kendisini rü'yâda gördüler. Münker ve Nekir'in sualine karşı ne yaptın? diye sordular. Şöyle cevap verdi: "Geldiler, Rabbin kimdir dediler. Benim Rabbim O'dur ki, size ve bütün meleklere Adem aleyhisselâma secde edin diye emir verdi. Ben o zaman, Adem aleyhisselâmın arkasında idim. Size bakıyordum", dedim. Bu cevap bütün Ademoğullarını kurtarır deyip gittiler.

Ebû Bekr-i Şiblî hazretleri, güneş batarken güneşin sararmasına, şöyle bir benzetme yapardı: "Tıpkı mü'min de böyledir. Dünyâdan göçeceği zaman, varacağı makam sahibinden çekindiği için, nasıl karşılanacağını bilmeyip, böyle sararır." Sonra da ilave edip: "Gün doğarken de, çok aydın olarak doğar. Bu da, bir mü'minin öldükten sonra kabrinden kalkışına benzer. Bir mü'min kabrinden kalktığında, yüzü güneşin doğduğu gibi parlar."

Ebû Bekr-i Şiblî (r.a.) buyurdu ki:

"Dünyadaki sermâyenize çok dikkat edin ve bilin ki ahıretteki sermâyeniz de bu olacaktır."

"Zühd; kalbi mal yerine, onu yaratanına döndürmektir."

"Kim Allahü teâlâyı bilirse, gam ve keder içinde olmaz."

"Eshâb-ı kirama hürmet etmiyen kimse, Muhammed aleyhisselâma imân etmiş olmaz."

"Şükür, ni'meti değil, ni'meti vereni görmektir."

"Sevgi; zevkte şaşkınlık, saygıda ise hayranlıktır."

"Allahü teâlâ, Davûd aleyhisselâma vahy gönderdi ve "Ey Davûd! Zikrim zikr edenlerin, Cennetim ibadet edenlerin, kâfi olmaklığım tevekkül edenlerin, ni'metimin çoğalması şükür edenlerin, rahmetim iyi işler yapanların, ünsiyetim müştakların ve ben, muhiblerime mahsûsum" buyurdu."

"Afiyet; dînin bid'atten, amelin afetten, nefsin şehvetten, kalbin kuruntudan kurtulması demektir."

"Muhabbet da'vasında bulunup da başkası ile meşgûl olan, dost ile alay etmiş olur. Muhabbet makamında iş oraya varır ki, kendinden bile haberi az olur ve Hak ile bekâya kavuşur. Zîrâ, O'ndan başkasının muhabbeti kalbde olursa, tevhîd ve muhabbet sırrı gönül tahtasına yazılmaz."

"Hürriyet, kalbin hür olmasından başka birşey değildir."

"Cehennemlik olmanın alameti; Allahü teâlânın rızâsı için bir fakîre bir parça ekmek vermemek. Fakat nefsin isteklerini tatmin etmek için, bir ziyâfete yüz altın harcamaktır. Cennetlik olmanın alâmeti ise bunun tam tersidir."

"Tasavvuf; tam olarak beş duyu organını günahlardan korumak, her nefes veriş ve alışında günah işlememeye dikkat etmektir."

"Bir şahıs ne zaman mürid olabilir?" sorusuna şu cevabı verdi: "Seferde ve hazarda hâli hep aynı olan kimsedir. Yalnız olduğu zaman da, başkalarının yanında olduğu zaman da aynı davranışlar içinde olandır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 366

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 337

3) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2842

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 148

5) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 379

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 103

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 273

8) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 389

9) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 338

10) Dîbâc-ül-müzehheb sh. 116

11) El-A'lâm cild-2, sh. 341

12) Nefehât-ül-üns sh. 228

13) Keşf-ül-mahcûb sh. 312

14) Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-2, sh. 8

15) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 85

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 49, 58, 105, 994, 998

EBÛ BEKR RÂZÎ EL-CESSÂS (Ahmed bin Ali)

Hanefî mezhebinde, zamanının meşhûr hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali er-Râzî olup, künyesi Ebû Bekr, meşhûr lakabı ise Cessâs (kireççi)'dir. 305 (m. 917) târihinde Rey (veya bir rivâyete göre Bağdâd) şehrinde doğdu. İlim tahsili için Hakim Nişâbûrî ile, Ehvâz ve Nişâbûr ve daha başka yerleri gezip, Bağdâd'a yerleşti. 370 (m. 980) senesinde Zilhicce ayının yedisinde vefât etti.

Cessâs; Zâhid bin Ahmed el-Fakîh, İbn-i Muhammed Ebû Muhammed el-Mehledî, Ebû Fadl Muhammed bin Ahmed, Hatîb el-Mervezi, Ebû Sehl, Ebû Hasen Kerhî gibi âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Sâlih el-Müezzin, Muhammed bin Yahyâ Cürcanî, Ebû Hasen Muhammed bin Ahmed Za'feranî ve daha başka âlimler ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Cessâs, zamanında yüksek ilme sahip olup, zühd, vera' ve takvâ ehli tarafından çok sevilen bir âlim idi. Onu, âlimler Eshâb-ı tahricten saymışlardır. Tefsîr ilminde yüksek bir yeri olan Cessâs, Ahkam-ül-Kur'an adlı eserini, Kur'ân-ı kerîmdeki fıkhî hüküm beyan eden âyet-i kerîmelerin hükümlerini anlatmak için yazmıştır. Tefsîrinde, yalnız ahkama (hüküm beyan eden)

âit âyet-i kerîmelerin tefsîrini yapmıştır. Eserinde: **"Hilâli görürseniz oruç tutun",** hadîs-i şerîfi, **"Habîbim, sana yeni doğan ayları sorarlar, de ki: O, insanların faydası için, bir de hac için vakit ölçüleridir"** âyet-i kerîmesinin tefsîridir, dedikten sonra, Ramazan'da orucun farz olması için hilali görme mes'elesinde, âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerin ma'nasında, muvakkitlerin (astronomların) sözlerine itibar edilmeyip, rü'yet (hilâli görme) ile oruç tutmaları gerektiğini ve bu husûsta ittifâk bulunduğunu beyan etmiştir. Bu eseri 4 cild halinde basılmıştır.

Cessâs, fıkıh ilminde de zamanının bir tanesi olup, Hanefî mezhebi âlimlerinin reîsi idi. Zamanında ki insanların, hangi fetvâ ile amel etmeleri husûsunda, son karar Cessâs'dan geçerdi. İlm-i fıkıh, usûl-i fıkıh ve ihtilaflı mes'eleleri halletme bakımından büyük kıymeti vardı. Ahmed İbni Kemal Paşa, onu müctehid âlimlerin dördüncü tabakası olan Eshâb-ı tahricten saymıştır. Eshâb-ı tahricten olan âlimler; müctehidlerin çıkardığı, kısa kapalı hükümleri açıklayan âlimlerdir. Cessâs'ın, Hanefî mezhebinin usulü hakkında yazmış olduğu eseri, kendisinden sonra gelen fıkıh âlimlerinin müracaat ettikleri bir kaynak olmuştur. Bilhassa Pezdevî, Serahsî, Amidî gibi âlimler, onun usule dair yazdığı bu eserinden büyük ölçüde istifâde etmişlerdir. Bu eserin bir el yazması, Kâhire Yazmalar Enstitüsü'nde bulunmaktadır.

Hatîb el-Bağdâdî onun için şöyle diyor: "Zamanında Hanefî mezhebinin reîsi olup, zühd ve vera'da meşhûr idi. Ona defalarca kadılık teklif edildi, fakat kabûl etmedi."

Muhammed bin Abdülbâkî ise: "Cessâs; Hanefî mezhebi imamlarından ve Nişâbûr'un hadîsde hafız olan âlimlerindendir" demiştir.

O'nun eserlerinden ba'zıları şunlardır:

Ahkam-ül-Kur'an, Şerh-i Muhtasar-i Kerhî, Şerh-i Muhtasar-ı Tahâvî, Şerh-i Câmi'i Muhammed bin Hasen, Usûl-i fıkh, Şerh-i esma-il hüsna, Edeb-ul-kada, Kitab-ü ilham-ül-Kur'an, Kitab-ü cevabat-il-mesâil.

Cessâs'ın (r.a.) Ahkam-ül-Kur'an adlı eserinden ba'zı bölümler:

"O kimseler ki (takvâ sahipleri), **namazı dosdoğru kılarlar, verdiğimiz rızıklardan infâk ederler** (harcarlar, yedirirler)" Bekâra, 3. âyet-i kerîmesi, namazı ve zekâtı emretmektedir. Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede; kendisine, öldükten sonra dirilmeye, kıyâmet günü bütün mahlûkatın mahşer yerinde toplanacağına, sonra herkesin Cennete veya Cehenneme gideceğine ve diğer îman edilmesi lâzım gelen şeylere îmân etmelerini; takvânın şartlarından saydığı gibi, namazı dosdoğru kılmayı ve zekatı vermeyi de takvânın şartlarından, dolayısiyle müttekîlerin (Allahü teâlâdan korkup, yasaklarından sakınanların) vasıflarından saymıştır. Âyet-i kerîmedeki **"Namazı ikâme ederken dosdoğru kılarlar"** kavl-i şerîfinde, bir kaç ma'nâ vardır. Bunlardan birisi şöyledir: Namazı ikâme etmek demek, namazın hakkını vererek, tam ve mükemmel bir şekilde, ta'dil-i erkana riâyet ederek kılmaktır. [Ta'dil-i erkana çok dikkat etmelidir. Ya'nî, rükû'da ve secdelerde, kavmede (rükû'dan kalktıktan sonra ayakta durmak) ve celsede (iki secde arasında oturunca) tumaninet bulduktan ya'nî her a'za hareketsiz kaldıktan sonra biraz durmalıdır ki, Hanefîlerin çoğu buna vâcib demiştir. İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Şafiî ise, farz demiştir. Ba'zı Hanefî âlimleri de, sünnet demiştir. Müslümanların çoğu bunu yapmıyor. Böyle bir ameli meydana çıkarana, Allah yolunda harp edip, canını veren yüz şehîd sevâbından daha çok sevâb verilir. Ahkam-ı şer'iyyenin (Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) emirleri) hepsi de böyledir. Ya'nî helâl, haram, mekrûh, farz, vâcib ve sünnetlerden birini öğretip, gereğini yaptıran da böyle sevâb kazanır.)] Yine **"Namazı ikâme etmek Namazı**

dosdoğru kılmak” kavl-i şerîfi; “vakitleri geldikçe, müttekîler beş vakit namazlarını kılarlar” ma’nasına da gelmektedir....

“Eğer kulumuza (Hazreti Muhammed’e (a.s.) **indirdiğimiz Kur’ân-ı kerîmden şüphede iseniz, haydi siz de onun benzerinden** (fesahat ve belagatta ona eş) **bir sûre getirin ve Allahtan başka şâhidlerinizi** (putlarınızı, şâir ve âlimlerinizi) **de yardıma çağırın şayet** (Bu beşer kelâmıdır) **sözünüzde, sâdık kimseler iseniz.”** (Bekâra-23)

Bu âyet-i kerîme Resûlullahın (s.a.v.) Peygamberliğinin doğruluğunun en büyük delîlidir. Âyet-i kerîmede, Resûlullah efendimizin Peygamberliğini kabûl etmiyenlere, **“Madem ki, siz onun Peygamberliğine inanmıyorsunuz. Öyleyse, siz de Kur’ân-ı kerîmin sûrelerinden birinin benzeri bir sûre getiriniz”** buyurularak, inanmıyanlara meydan okunmakta, inanmıyanlar ne kadar da taassub (yanlış bir fikirde ısrar) gösterseler, böyle bir şeyi yapmaktan âciz kalacakları beyan buyurulmaktadır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ümmî idi. Arapçayı öğrenmek için tahsil yapmamıştı. Sadece, Arapça konuşuyordu. Buna rağmen, Araplardan hiçbir hatîb O’nun getirdiği Kur’ân-ı kerîmin benzerini getirememişlerdir. Bu da göstermektedir ki, Kur’ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelamıdır.

Allah yolunda öldürülenlere **“Onlar ölülerdir, demeyin, Hakîkatte onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz”** (Bekâra-154)

Bu âyet-i kerîme şehîdlerin, öldükten sonra Allahü teâlâ tarafından diriltildiklerini bildirmektedir. Mü’minlerin öldükten sonra, fakat kıyâmetten önce diriltilip, Allahü teâlânın ni’metlerine kavuşmaları caiz ve mümkün olunca, kâfirlerin de öldükten sonra diriltilip, kabirlerinde azâb görecekleri de caiz ve mümkün olmaktadır.

Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmin bir çok yerinde, emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münkerin (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma) farz olduğunu ehemmiyetle buyurdu. Resûlullah da (s.a.v.) bu husûsu muhtelif hadîs-i şeriflerinde beyan buyurdular. Selef-i sâlihîn ve Fukaha-i kiram (Büyük İslâm âlimleri) bunun farz olduğunda icmâ’ etti (ağız birliğine vardılar).

Allahü teâlâ, emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münkerin farz olduğunu, Lokman Hakîm’in dilinden şöyle buyurmuştur. **“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret ve kötülükten alıkoy. Bu husûsta sana isâbet edecek olan eziyete katlan. Çünkü bunlar, kesin olarak farz kılınan işlerdendir”** (Lokman-17)

“Resûlullah da (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: **“Bir kavmin içinde kötülük; günah ve fuhuş işleyen bir kimse olsa, onlar da buna engel olmaya muktedir oldukları hâlde, engel olmasalar, Allahü teâlâ, ölmeden önce onlara cezalarını verir.”**

Allahü teâlâ; **“Artık beni zikredin** (anın), **ben de sizi zikredeyim** (anayım)**.”** (Bekâra-152) buyurdu.

Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlâyı zikretmeyi emrediyor. Allahü teâlâyı zikretmek (anmak) çeşitli şekillerde olur. Bu husûsta Selef-i sâlihînden şu açıklamalar bildirilmiştir. “Beni, bana itaat etmek sûretiyle zikrediniz (hatırlayınız), ben de sizi, size merhamet etmek sûretiyle zikredeyim.” “Siz, bana size verdiğim ni’metlerle karşı sena (övgü) ediniz, ben de sizi, bana yapmış olduğunuz ibadet ve tâatlerle (beğendiğim işlerle) anayım.” “Siz, beni bana şükretmek sûretiyle anın, ben de sizi, size mükâfat vermek sûretiyle anayım.” “Siz beni, bana duâ ederek hatırlayın. Ben de sizi, duânızı kabûl ederek hatırlıyayım.” Zikr kelimesi, bütün bu ma’nalara gelmektedir.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 171

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 27

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 27

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1087

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 71

EBÛ BEKR TAMİSTÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Ebû Bekr Tamistânî, Şiblî ve İbrâhîm Debbağ'ın sohbetlerinde bulundu. İran'da bulunan âlimler ile görüştü ve sohbet etti. Ömrünün sonuna doğru Nişâbûr'a gitti ve 340 (m. 951) senesinde orada vefât etti. Se'âdet güneşi ibâdeti fazla, kerem sahibi, kendine has yüksek hâllere sahip bir âlim idi.

Ebû Bekr Tamistânî buyurdu ki: "İnsanların en hayırlısı, haklı olsa bile karşısındakine sen haklısın diyebilendir."

"İnsanın nefsi ölmeden, kalbi hayat bulamaz."

"Nefs bir ateş gibidir. Yanar durur. Bir yandan söndürülse de başka taraftan parlar. Nefs hep böyledir. Bir taraftan yola getirilirse, öbür taraftan kötü iz yine görünür."

"Akıllı olan kimse, ihtiyâcı olduğu kadar konuşur ve fazlasından vazgeçer."

"Nefse uymaktan kurtulmak, dünyâ ni'metlerinin en büyüğüdür. Çünkü nefs, Allahü teâlâ ile kul arasındaki perdelerin en büyüğüdür."

"Ölüm, âhıret kapılarından bir kapıdır. Bu kapıdan geçmeyen, Allahü teâlâya kavuşamaz." "İlim, seni cehâletten kurtarır. Sen de Allahü teâlâya, seni ilimle cehâletten kurtarman için duâ et." "Kim, kendine konuşmayı adet edinmişse, ne kadar sussa yine konuşkanlardan sayılır." "Hakîkat, nefsin ölümünden ibârettir."

"Gâfillerdeki gaflet, dünyâyı imâr etmek için olduğu gibi, uyanıklardaki uyanıklık da, âhıreti ma'mûr etmek içindir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 471

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 282

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 177

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 121

5) İslâm Ahlâkı sh. 73

EBÛ BEKR VÂSITÎ

Evliyânın büyükerinden. İsmi, Muhammed bin Mûsâ olup, İbn-i Fergânî olarak bilinir. Cüneyd-i Bağdadî ve Süfyân-ı Sevrî gibi büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunmuştur. Gençliğinde Irak'ta bulundu. Merv'e yerleşti. Zâhirî ilimlerde de âlim olan Ebû Bekr Vasıtî, 320 (m. 932) senesinde vefât etmiştir. Türbesi Merv'dedir.

Ebû Bekr Vasıtî, zamanının rehberi olup, hakîkat ve ma'rifette tek, tevhîdde ondan güzel konuşanı yok idi. Sözleri menkıbeleri ve nasîhatleri çok meşhûrdur.

Kendisi şöyle anlatır: "Önemli bir dînî görev için bir yerde bulunuyordum. Başımın üzerinde bir kuş uçmaya baladı. Bir anlık gaflet eseri olarak kuşu yakaladım. O elimde iken, başka bir kuş başımda uçmaya başladı. Elimdeki kuşun eşi veya annesi zannederek kuşu elimden bıraktığım anda, kuş öldü. Buna çok üzüldüm. O günden sonra bende bir sıkıntı başladı. Bu sıkıntı bir sene geçmedi. Bir gece Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. "Ya Resûlallah! Bir senedir, o kadar çok sıkıntının te'sîrinde kaldım ki, çok zayıfladım ve ayakta namaz kılamaz hale geldim" deyince, buyurdular ki: "Bunun sebebi; bir serçenin, huzûrda senden şikâyetçi olmuş bulunmasıdır." Bunun üzerine af diledim ise de kabûl olunmadı. Bundan bir zaman sonra, evimizdeki kedi yavrulamıştı. Ben bu sıkıntı içinde düşünürken, bir yılanı, kedi yavrularından birisini yakalamaya çalışır hâlde gördüm. Hemen asamı yılanın kafasına atınca, yılan kaçtı. Kedinin annesi gelip yavrusunu aldı ve götürdü. Ben, o andan itibâren iyi oldum, namazlarımı ayakta kılmaya başladım. O gece rü'yâmda yine Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. "Ya Resûlallah! Bugün sıhhat buldum" deyince, buyurdular ki: "Bunun sebebi; huzûrda, bir kedinin senin için teşekkür etmesidir."

Hocası Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Bekr Vasıtî'ye yazdığı mektûbta şöyle demektedir: "Ya Ebâ Bekr! Âlimler ve hakîmler, Allahü teâlâ tarafından insanlara rahmettir. İnsanlara söz söyleyebilecek şekilde onların hâline giresin. Onlara güçlerine ve durumlarına göre söz söyle. Sen, onların nefsleri için beliğ sözler söyle."

Ebû Bekr Vasıtî hastalandığı vakit, "Bize vasıyyette bulun" diyenlere, "Allahü teâlânın sizden istediği şeylere uygun hareket edin" buyurdu.

Ebû Bekr Vasıtî buyurdu ki: "İbâdeti korumak, onu yapmaktan daha zordur. O tıpkı çabuk kırılan cam eşya gibidir. Ona, riya, gurûr, ucub, kibir dokunsa ve deyse kırar."

"En büyük ibadet, vaktini boş yere harcamamaktır."

"Yaptığı ibadetine güvenmek, Allahü teâlânın ihsânını unutmaktandır."

"Da'vasında sâdık olanın alâmeti; bedeniyle arkadaşları arasında olsa bile, kalbi ile Allahü teâlâyı unutmamasıdır."

"Allahü teâlânın verdiği ni'metleri, yaptığınız ibadetlerin karşılığı olarak bilenlerden olmayın." "Nefsinin yapmanı istediği işlere gönül verme, nefsinin istemediği işlere gönül ver."

"En kötü huy; takdîr edilene karşı durmaktır. Ezelde takdîr edileni, arzu ve duâ ile değiştirmeyi istemektir."

"Utanan kişinin alnından dökülen terler, ondaki fazîletin eseridir."

"İyi ahlâk; ma'rifetin kuvveti sebebiyle, kimseye düşman olamaman ve hiçbir kimsenin de sana düşman olmamasıdır."

"Allahü teâlânın rızasına kavuşmak amel eden, sevâb kazanır."

"Yapılan ibadete karşı bedel beklemek, Allahü teâlânın lütfunu unutmaktandır."

"Hiç kimse, Peygamber efendimizin (s.a.v.) makamına ulaşamamıştır. Onun makamını geçtim veya geçerim diyen doğru yoldan ayrılmış olur. Zîrâ velîlerin en son dereceleri, Peygamberlerin ilk dereceleridir."

"İnsanlar üç sınıftır: İlk sınıfa Allahü teâlâ hidâyet nûrları ihsân etmiştir. Bundan dolayı bunlar, küfür, şirk ve nifaktan uzaktır. İkinci sınıfa, Allahü teâlâ inâyet nûrları ihsân etmiştir.

Bunlar ise; büyük ve küçük günahları işlemezler. Üçüncü sınıfa, Allahü teâlâ kifâfeti ihsân etmiştir. Bunlar, gaflet ehline has hareketleri yapmazlar."

"Şevk, şevki gerektirir. Şevk ise samîmi bir dostluğu gerektirir. Eğer bir kimsede şevk yoksa, o sevginin ne olduğunu bilmez."

"Rûhlar on makam üzerine bulunurlar. İlki, zulmete gark edilmiş ihlâs sâhiblerinin rûhlarıdır. Bunlar kendilerine ne yapılmak istendiğini bilmezler. İkincisi, âbidlerin rûhlarıdır. Bunlar yaptıkları ibadet ve amellerin sonucunda, dünyânın semâlarında mes'ûd bir halde bulunurlar, ibadetin verdiği bir güç ile yürürler. Üçüncüsü, murâd ve irâde sahiplerinin rûhlarıdır. Bunlar sıdkın lezzetleri içinde, sıdka dayanan amellerin gölgeleri altında meleklerle birlikte bulunurlar. Dördüncüsü, sünnetlere uyanların rûhlarıdır. Bunlar nûrdan kandiller içinde Arş-ı a'lâdan aşağıya doğru asılmıştır. Gıdaları rahmet, içtikleri lütuftur. Beşincisi, vefa ehlinin rûhlarıdır. Bunlar istifâ makamında neş'elenirler. Altıncısı, şehîdlerin rûhlarıdır. Bunlar Cennette bulunurlar ve Cennetin gülistanında diledikleri yere, istedikleri zaman giderler. Yedincisi, iştiyâk sahiplerinin rûhlarıdır. Edeb yaygısı üzerinde otururlar. Sekizincisi, âriflerin rûhlarıdır. Bunlar kudsiyet dergâhında, akşam sabah Allahü teâlânın kelâmını işitirler. Yerleri Cennettir. Dokuzuncusu, Allahü teâlâya âşık olanların rûhlarıdır. Allahü teâlâdan başkasını ve mâsivâyı bilmezler, hiç bir şeyle sükun ve rahat bulmazlar. Sonuncusu ise, dervişlerin ve fukaranın rûhlarıdır. Fenâ makamında istikrâr halinde bulunurlar."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 349

2) Nefehât-ül-üns sh. 224

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 302

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 141

5) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 323

6) Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-1, sh. 104

EBÛ BEKR ZÜBEYDÎ

Hadîs ve nahiv âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin el-Hasen bin Abdullah bin Müzhic ez-Zübeydî olarak tanınmıştır. Nahiv ilminde bilgisi çok fazlaydı. Peygamberimizin hayatını anlatan siyer ve târih ilimleri ile, fen ilimlerinde büyük bir âlimdi. İlminin çokluğunu gösteren eserleri mevcûttur. Aslen Humusludur. Bu şehrin ordusunun askerlerindendir. Humus Şam'a bağlı bir yerleşim yeriydi. O zamanki Savaşlar sebebiyle Humus'tan ayrılıp Endülüs'ün Kurtuba şehrine gidip yerleşti. 379 (m. 989) senesinde İşbiliye'de vefât etti. Aynı gün öğle namazından sonra, oğlu Ahmed tarafından cenâze namazı kıldırılarak defn edildi (r.a.). Vefât ettiği zaman 63 yaşındaydı.

Ebû Bekr ez-Zübeydî, zamanının en meşhûr hadîs, târih, edebiyat ve nahiv âlimlerindendir. Fen bilgilerini de çok iyi öğrenmişti. Bu sahada kıymetli kitaplar yazmıştır. Hadîs ilmini; Kâsım bin Esbag, Sa'îd bin Fehlûn ve Ahmed İbn-i Sa'îd bin Hüzmî'den öğrendi.

Endülüs emîri olan Hakem el-Müstenser-billah kendisinden sonra tahta gegecek olan oğlu veliahd Hişâmül-Müeyyid-billah'ın yetiştirilmesi için, Ebû Bekr ez-Zübeydî'yi vazîfelendirdi. Ebû Bekr ez-Zübeydî, veliahd Hişâm'a fen ilimlerini ve Arap dili gramerinin inceliklerini öğretti. Emîr tarafından İspanya'nın şimdiki Sevilla şehri olan İşbiliye'ye kadı ta'yin edildi. Orada ayrıca emniyet görevinde de bulundu.

Nahiv ilminde çok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. El-Vâdıh: Arapçanın gramer kaidelerini ihtivâ eden kıymetli bir eserdir.

2. El-Ebniyye: Arapçanın nahiv bilgilerini öğretmektedir.

3. Muhtasaru kitâb-il-ayn

4. Tabakât-ün-nehviyyîn ve'l-lügaviyyîn bi'ş-şarkı vel-Endülüs: Nahiv ve lügat âlimlerinden Şark'ta ve Endülüs'te, Ebû Esyed ed-Düelî zamanından, kendi hocası olan Ebû Abdullah-ı Nahvî'ye kadar yetişenlerin, hayatları hakkında geniş vermektedir.

5. Lahn-ün-nahv

6. Hetkü sütûr-il-mülhidîn

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 372, 374

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 94, 95

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 84

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 198

5) Dîbâc-ül-müzehheb sh. 263, 264

EBÛ CA'FER AHMED

Nişâbûr evliyâsından. Künyesi Ebû Ca'fer olup, adı Ahmed bin Handan bin Ali bin Sinân'dır. Ebû Osman Hayri'nin sohbetlerinde kemale ermiş, Ebû Hafs ile görüşmüştür. Vera' ve zühd sahibi idi. Allah korkusu, bütün benliğini kaplamıştı. Ömrünün son yirmi yılını Mekke'de geçirdi. 311 (m. 923) yılında vefât etti.

Hikmetli sözler sahibi Ebû Ca'fer Ahmed buyurdu ki:

"Kişinin güzelliği, sözünün güzelliğidir. Kemali de, işlerinin doğru olmasındandır."

"Bir kimsenin kalbine Hak teâlânın azameti yerleşirse, kulluk yoluyla Allahü teâlâya intisabı olan herkese saygı duyar."

"Allahü teâlâya ibâdet edenlerin, ibâdetleri ile âsîler üzerine büyüklük göstermesi, günahlarından daha kötüdür ve kendisine zararlıdır."

"Allahü teâlâya ibâdet edenler, tâatlerini çok gördükleri takdîrde; yaptıkları tâat kendileri için, asilerin isyanından daha kötü olur."

"İnsan, başkalarının hatâlarını göreceği yerde, kendi hatasını görmeli. Nefsinin yaptığı hataları görmeli ve ona kızmalıdır."

"Allahü teâlâya sadakat ile bağlananı, dünyâ musîbeteri ve diğer şeyler, onu Allahtan uzaklaştıramaz."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 103

2) Nefehât-ül-üns sh. 217

EBÛ CA'FER BİN SİNÂN

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hadîs ilmi hafızlarından (yüzbin hadîs-i şerîf ezberlemiş olan) olup, bu ilimdeki derecesi çok yüksek idi. Çok hadîs-i şerîf yazıp rivâyet etmiştir.

İsmi, Ahmed bin Hamdân bin Ali bin Sinân el-Hîrî en-Nişâbûrî olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Büyük âlim Ebû Osman'ın (r.a.) talebesidir. Ebû Hafs ve başka büyük zatlarla görüşüp sohbet etti. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınır, şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terk ederdi. Allahü teâlâdan korkması çok fazla olup, çok ibadet eder, geceleri de buna devam ederdi. Duâsı makbûl olan yüksek bir zat idi. Kendisiyle beraber ailesi ve çocukları da, bu halde idi. Evinde İslâmiyyetin incelikleri hakkında mütâlalar yapılır ve tatbik edilirdi. Ebû Ca'fer bin Sinân (r.a.) ömrünün son yirmi senesini Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfde geçirdi. O vakitte, orada bulunan âlimlerin ileri gelenlerinden idi. 311 (m. 923)'de orada vefât etti. Hadîs ilminde İmâm-ı Müslim'in (r.a.) usûlü ile tasnîf ettiği Sahîh adlı eseri vardır.

Ebû Ca'fer bin Sinân (r.a.) buyurdu ki:

"Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaat eden kimsenin, bu itaati sebebiyle âsî, günahkâr olanlara karşı tekebbür etmesi, asilerin isyanından daha kötü, onun bu hali asilerin halinden daha zararlıdır."

"Bir kimsenin, işlediği günahlara tövbe etmemesi, o günahı işlemesinden daha kötüdür." "Kişinin güzelliği sözlerinin güzelliğinden, kişinin kemali de işlerinin doğruluğundandır."

"Allahü teâlâdan başka her şeyden yüz çeviren kimsenin, bu halinde doğru olmasının alameti; dünyâ ve başka şeylerin kendisini hiç meşgûl etmemesidir."

"Bildiği bir şeyi, nefsinden bilip onu beğenen kimse, Allahü teâlânın beğenmediği bir şeyi sevmiş olur."

"Israr ile devam edilen küçük bir günah, pişman olunmuş, tövbe edilmiş olan büyük bir günahtan daha büyüktür. İhlâs ile yapılan az bir iyilik de, gösteriş için, kendini beğenerek, kibirle yapılan çok iyilikten daha çoktur."

"Kendisinden gördüğün bir ayıbdan dolayı, müslüman kardeşini kötüleme. Olur ki, aynı hataya sen de düşersin ve ondan da kötü olursun. O halde, onda bir kusur bulunduğunu anladığın zaman, onun için Allahü teâlâya duâ et ve Allahü teâlâdan ona rahmet etmesini iste. Onda bulunan kusurun sende de bulunmasından kork. Onda olan musîbetin, sana da gelmediği için Allahü teâlâya şükret."

"Allahü teâlânın kıymet verdiği şeye, ancak Allahü teâlâyı ta'zîm edenler hürmet gösterir. Allahü teâlâyı tanıyan, O'nun razı olduğu şeylere yapışır. Onun emir ve yasaklarına teslim olur. Onun bu teslimiyeti Rabbine olan ta'zîminden doğar. Onu ta'zîm ettiği zaman, Allahü teâlâdan başka herşey kendisine küçük görünür. Bu hal, kalbindeki Allahü teâlâya olan ta'zimdendir. Bu ta'zîmden, Allahü teâlâyı tanıyan ve O'na itaat edenlerin, ya'nî bütün mü'minlerin hürmetini gözetmek hâsıl olur."

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 119

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 103

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 261

4) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 333

EBÛ CA'FER EL-MECZÛM

Allahü teâlânın velî kullarından. Duâsı kabûl olan, kendisinden meded umulan bir zat idi. Darda kalanlara yardım ederdi. Duâsı bereketiyle pekçok kimseler sıkıntılardan kurtulmuş ve pek çokları da arzularına kavuşmuştu. Doğum ve vefât târihleri tesbit edilememiştir. Dördüncü asır ortalarında vefât etmiş olup, İbn-i Atâ'nın akranıdır. Ya'nî yaş, ilim ve ma'rifet yönüyle onun emsâllerindendir.

İbn-i Hafîf, Ebü'l-Hasen ed-Derrâc'ın başından geçip anlattığı su hadîseyi haber verdi: Şeyh Ebü'l-Hasen ed-Derrâc buyurdu ki: "Bir hac yolculuğunda arkadaşlarımın birbirleriyle devamlı münâkaşa etmeleri beni üzdü. Yalnız olarak yolculuğuma devam etmek istedim. Kadîsiye mescidine vardığımda, orada cüzzâm hastalığına mübtelâ olmuş ihtiyâr bir zat gördüm. Üzerinde büyük musîbet vardı. Beni görünce, bana selâm verdi ve: "Ey Ebü'l-Hasen! Hacca gitmek ister misin?" buyurdu. Ben onun bu halinden çekinerek "Evet" dedim. "Benimle yol arkadaşı olmak ister misin?" buyurdu. O zaman kendi kendime "Sağlam olan arkadaşları terk ettim de, şimdi cüzzâmlı bir ihtiyârın eline düştüm" dedim ve ona "Yok istemem" dedim. O, "Sana yol arkadaşı olayım" buyurdu. Ben "Allah hakkı için senin ile yol arkadaşı olmam" dedim. O, "Ey Ebü'l-Hasen! Allahü teâlâ öyle şeylere kadirdir ki, zayıf bir kuluyla öyle bir iş yapar; güçlü kuvvetli kimse ona şaşırıp kalır" buyurdu. Ben, "öyledir" dedim ve onun teklifini kabûl etmiyerek yoluma gittim. Kuşluk vaktinde istirahat için bir yere uğramıştım. Ona orada, rahat bir şekilde oturmuş bir halde gördüm. Bana daha önce söylediğini tekrarladı. "Ey Ebü'l-Hasen, Allahü teâlâ öyle şeylere kadirdir ki, zayıf bir kuluyla öyle bir iş yapar, kuvvetli kimse buna şaşar kalır" buyurdu. Ben hiçbir şey söylemeden yoluma devam ettim. Fakat onun hakkında bende şüphe ve tereddüt meydana geldi. Acele ile yoluma devam ederek, sabah vakti bir köye ulaştım. Bir de ne göreyim; oradaki mescidde rahat bir şekilde oturuyordu. Bana: "Ey Ebü'l-Hasen, Allahü teâlâ öyle şeylere kadirdir ki, zayıf olan kuluyla öyle bir iş yapar, kuvvetli kimse buna şaşar kalır" buyurdu. Önüne varıp, yüzümü önüne eğdim ve ona: "Allahü teâlâdan ve senden özür dilerim" dedim. O: "Maksadın nedir?" buyurdu. Ben: "Hatâ ettim, sizinle yol arkadaşı olmak istiyorum" dedim. O, "Sen yol arkadaşı olmak istemedin ve yemîn ettin. Senin yemînini bozup da, seni yalancı çıkarmak istemem" buyurdu. Ben: "Hiç değilse öyle ol ki, seni her istirahat ettiğim yerde göreyim" dedim. O, "Peki, dediğin gibi olsun" buyurdu. Bu sözünü duyunca bütün açlığım ve yol yorgunluğum kayboldu. Tek düşüncem ve arzum, çabucak bir sonraki menzile varıp onu görmek oldu. Mekke-i mükerremeye ulaştığım zaman, olanları oradaki büyük velî zatlara anlattım. Ebû Bekr el-Kettânî ve Ebü'l-Hasen el-Müzeyyen: "O anlattığın zât, Ebû Ca'fer el-Meczûm'dur. Biz dâima onu görmeye çalışıyoruz. Keşke onu bir defa olsun görebilseydik" buyurdular. Sonra kalkıp tavaf etmeye gittim. Onu, orada tavaf ederken gördüm. Tekrar yanlarına, gelip, onu gördüğümü haber ettim. Onları "Eğer bir daha görürsen, iyi dikkat et ve bizi de çağır" buyurdular. Ben de "Peki" deyip ayrıldım. Arafat'a çıktım. Sonra Minâ'ya gittim. Onu orada aradım, fakat bulamadım. Minâ'da cemre atıldığı gün (şeytan taşlamada) birisi arkamdan: "Selâmün aleyküm Ey Ebâ Hasen" dedi. Dönüp baktığım zaman Ebû Ca'fer el-Meczûm'u gördüm. Onun teveccühleri bereketiyle o anda bende değişik haller meydana geldi. Vücudumu bir titremedir aldı, kendimden geçerek yere düştüm. Hîfe mescidine geldiğim zaman, olanları arkadaşlarıma anlattım. Veda gününde Makam-ı İbrâhimin arkasına gelmiş, namaz kılıyordum. Birisi beni çekip: "Ey Ebü'l-Hasen! Daha fazla duâ etmek ister misin?" dedi. Ben de: "Kat'iyyen efendim, sadece bana duâ buyurun yeter" dedim. Buyurdu ki: "Ben duâ etmem. Fakat sen duâ et ben amin diyeyim." Ben üç defa duâ ettim. O, "Amin" buyurdu. Duâlarımdan birisi şöyle idi:

"Ya Rabbi! Kuvvetim günden güne artsın." Gerçekten de öyle oldu. Nice seneler vaki oldu ki, ben bir gecede ertesi günkü ihtiyâçlarımı topladım ve hiçbir ibâdette asla yorgunluk ve bitkinlik olmadı. İkinci duâm: Allahü teâlânın kendine giden yolu ve dervişliği bana sevdirmesi için oldu. Ondan sonra dünyâda hiçbirşey bana Allahü teâlânın rızâsından daha tatlı gelmedi. Dünyayı unutup Allahü teâlânın sevgi denizine daldım. Üçünü duâmda da şu istekte bulundum: "Ya Rabbi! Yarın mahşer gününde, insanları haşrederken, beni sevdiğin dostlarının (evliyâullahın) arasında bulundur ve bana yol ver! (Cehennemden muhafaza et!") "İnanıyor ve ümid ediyorum ki, inşaallah öyle olacaktır."

Ebû Ca'fer el-Meczûm (r.a.), cüzzâmlı bir deri altına gizlenmiş, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Her halinde Allahü teâlâya şükreder ve O'ndan gelen her şeyi severdi. Hatta sevgiliden gelen musîbetleri ve belâları, ni'metlerinden daha çok severdi. Sanki toprakla örtülmüş, kıymetli mücevherle süslü bir altındı. Gittiği pek çok yerlerden kovulur, insanlar onu görünce tiksinerek bakarlardı. Fakat tanıyanlar, onunla görüşmek, bir teveccühüne kavuşmak, bir duâsını almak için gayret ederler. Fakat kolay kolay onu bir daha bulamazlardı. Yukarıda zikrettiğimiz Ebü'l-Hasen ed-Derrâc, bunlardan sadece birisiydi. Peygamberimizin (s.a.v.) **"Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, gittikleri kapılardan kovulurlar. Fakat Allahü teâlâya yemîn etseler, Allahü teâlâ o şeyi yaratır"** hadîs-i şerîfi, kendisinde tecelli etmişti. O dâima kalbi kırık, gönlü mahzûn ve Allahü teâlânın zikri ile meşgûldü. Duâsının kabûlü, darda olan pek çok kimselere yardımı, teveccühünün kuvvetli ve keskin olmasıyla meşhûr olmuştu. Pek çok veli onu bir defa görüp, sohbetinde bulunup, teveccühüne kavuşabilmek için duâ ederdi. Ebû Ca'fer el-Meczûm (r.a.), Allahü teâlânın **"Dostlarım benim kubbelerim altındadır. Benden gayrisi onları tanımaz"** hadîs-i kudsîsinde bildirilen, Allahü teâlânın kubbeleri altında (beşerî sıfatlar altında) gizlediği ve insanların pekçoğunun tanımadığı bir veli idi.

---

1) Sîret-üş-şeyh el-kebîr Ebû Abdullah sh. 68

2) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh. 230

EBÛ CA'FER EZ-ZÛZENÎ (Muhammed bin Hasen)

Horasan ve Maveraünnehr'de yetişen fıkıh, tefsîr, hadîs ve debiyat âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin İsmail ez-Zûzenî el-Bahhâs'dır. Künyesi Ebû Ca'fer'dir. Hâkim-i Nişâbûrî, "Târih-i Nişâbûrî" adındaki eserinde, onun isminin, Muhammed bin Ali bin Abdullah olduğunu bildirmektedir. Zehebî ise, Muhammed bin Hasen demektedir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerden olup, Horasan ve Maveraünnehr'e kadı (hâkim) olarak ta'yin edilmişti. Yetîmet-üd-dehr adındaki eserde Onun ismi, Muhammed bin Hüseyn olarak zikredilmektedir. 370 (m. 980) senesinde Buhârâ'da vefât etti.

Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Muhammed bin Hüseyn, yüksek ilim sahibi idi. O, ilmin direklerinden biri kabûl edilmişti. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde, asrının âlimleri arasında yüksek bir mevkie sahipti. Zamanının büyük bir âlimi olan Ordenî'nin akranı sayılıyordu. Onunla yaptığı ilmi münâzaraları meşhûrdur.

Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerine at yüzden fazla eser kaleme almıştır. Onun bu ilimlerdeki yüksekliğini, Sâhib bin Abbâd da kabûl etmekte ve onun birçok üstünlüklerini bildirmektedir.

İlim ve makam sahibi olduğu hâlde, dünyaya düşkün değildi. Dinini kayırması çoktu. Onun zamanında, Ehl-i sünnet vel cemaat i'tikâdına muhalif olan Mu'tezile fikirleri çok yayılmış, birçok ilim sahibi tarafından müdafaası yapılıyordu. Bilhassa, devletin resmi görevlisi olan din adamları arasında yaygın hâldeydi. Kendisine bu bozuk mezhebi kabûl etmesi şartıyla kadılık görevi verileceği teklif edildiğinde dedi ki: "Ben, dinimi dünyalık karşılığında satıp yemem!"

Edib bir zât olan Zûzenî'nin edebi değeri üstün olan şiirleri de çoktur. Baharzî diyor ki, "Ondan işittiğim şeylerin en belîği şu meâldeki şiiriydi:

Sultanlar için hazîneler, birikmiş mallardır.
Senin için birikmiş mallar, kalbdeki sevgilerdir.
Sen zaman gibisin! râzı olursan, herkes sevinir.
Kızdığın zaman, kimse memnun olmaz.
Eğer râzı olursan, herşey fayda verir.
Gazâblandığın zaman, herşey zarar verir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 143

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 193

3) Yetimet-üd-dehr cild-4, sh. 443

EBÛ CA'FER NEHHÂS

Tefsîr, hadîs ve edebiyat âlimi. Ebû Ca'fer künyesi olup, asıl ismi, Ahmed bin Muhammed bin Yunus'tur. Kendisine Muradî, Mısrî ve Nahvî nisbet edilmiş, Nehhâs lakabıyla tanınmıştır. Mısır'da doğdu. 338 (m. 950) yılında, bir bedevînin yanlışlıkla Nil nehrine itmesi neticesi, boğularak vefât etti.

İlim tahsili için, çeşitli memleketlere seyahatlar yaptı. Belirli bir ilmî dereceye geldikten sonra Irak'a gitti. Ebû İshâk Zeccâc, Ali bin Süleymân Ahfes, Sibeveyh, İbn-i Enbarî ve Niftaveyh'ten nahiv ilmini aldı. Ubeydullah bin İbrâhîm Bağdadî, Hasen bin Guleyb, Ömer bin İsmail, Ebü'l-Kâsım Abdullah Begâvî, Hasen bin Ömer bin Ebi'l-Ahvâs'tan ilim tahsil etti. Irak'tan döndükten sonra, Mısır'da; Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed Tahâvî, Nesâî, Bekr bin Sehl-i Dimyatî'den ilim öğrendi. Bu âlimlerden birçoğundan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâat ilmini: Ebû Hasen bin Senbûz, Ebû Bekr-i Dacûnî ve Ebû Bekr bin Yûsuf tan aldı. İbn-i Haddâd eş-Şâfiî'nin Cum'a geceleri, fıkhî mes'elelerin nahiv yönüyle izahlarını yaptığı meclisini hiç kaçırmazdı. İlmiyle hiç gurûrlanmaz, fakîhlerden ve ilim erbâbından sorar öğrenir ve kendi eserleri üzerinde onlarla tartışırdı. Dünyaya ehemmiyet vermezdi. Ömrünü, ilim tahsili ve ibadetle geçirdi. Zamanındaki ilim tahsiliyle uğraşanların birçoğu, onun ilminden istifâde etti. Din ve âlet (yardımcı) ilimlerde yazmış olduğu pek kıymetli eserler ve yetiştirdiği mümtaz talebelerle dinin doğru öğrenilmesi ve öğretilmesine gayret sarf etti.

Kaynaklarda, talebelerinin çok olduğu bildirilmekte ise de, bunların kimler olduğu açıklanmamaktadır. Tefsîr ve edebiyat üzerine yazmış olduğu elliden fazla eserden ba'zıları şunlardır:

Tefsîr-ül-Kur'ân, Kitâb-i i'râb-il-Kur'ân, el-Kâfî fî ilm-il-arabiyye, el-Mukni', Şerh-i Muâllakat, Şerh-i Mufaddaliyât, Şerh-i ebyât-il-kitâb, Kitâb-ül-envâ, Kitab-ü tesîr-ü esmâu'llahü azze ve celle, Edeb-ül-küttâb, Edeb-ül-mülûk, Nâsih ve mensûh (Mısır-1323) Kitâb-ül-meânî, Tabakât-üş-şuâra.

---

1) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 82

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 67

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 99

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 346

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 82

6) El-A'lâm cild-1, sh. 208

7) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 222

EBÛ HASEN BİN SÂÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Sehl Dîneverî'dir. Dînever âlimlerinden idi. Mısır'da ikamet etti. 330 (m. 941) yılında burada vefât etti. Ebû Ca'fer-i Saydalanî'nin talebesidir. Ebû Osman Magribî onun hakkında: "Evliyâlar arasında Ebû Ya'kûb Nehrecûrî'den daha nurlusunu, Ebü'l-Hasen Sâî'den daha heybetlisini görmedim" derdi.

Ebû Hasen bin Sai buyurdu ki: "Sâlih kimse, dünyânın parlaklığına, zevkine aldanmıyan kimsedir."

"Ma'rifet; her durumda kulun, Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmede aciz olduğunu ve genç ve kuvvetli olduğu zamanlarda zayıf olduğunu bilmesidir."

"Kim nefsini severse, helak olmasına sebeptir."

"İnsanlar bir araya geldikleri zaman, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye etmeleri gerekir."

"Muhabbet ehli olanlar, Allahü teâlâya karşı duydukları hasret ateşi içinde, Cennet ehlinin aldıkları lezzetlerden daha çok ve daha hoş lezzet alırlar."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 353, 407

2) Nefehât-ül-üns sh. 212

3) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 424

4) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 312

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 142

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 161

EBÛ HÂMİD EL-MERVEZÎ

Taberistan'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Hüseyn (veya Hasen) bin Ali el-Mervezî olup, künyeei, Ebû Hâmid'dir. İbn-i Taber ve Fakîh-i Hanefî diye tanınır. Babası aslen Hemedanlı olduğu için, Ebû Hâmid Ahmed bin Hüseyn el-Hemedanî diye de bilinir. Merv'de doğdu. 376 (m. 986) yılı Safer ayında Buhârâ'da vefât etti. Hanefî mezhebi âlimlerinden olup, fıkıh ilminde müctehid, tefsîr ilminde çok yüksek, hadîs ilminde hafız idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi rivâyet edenlerle birlikte ezbere bilirdi. Çok ibâdet ederdi. Keskin görüşlü olup, târih ilmine de vâkıf idi. Belh şehrinde Ebû Kâsım Saffâr'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Kâsım Saffâr, fıkıh ilmini Nasır bin Yahyâ'dan, o da Muhammed bin Semâa'dan, o da İmâm-ı Ebû Yûsuf'dan ve o da İmâm-ı a'zamdan öğrenmiştir (r.aleyhim). Ebû Hâmid (r.a.) Bağdâd'a gelip orada Ebü'l-Hasen el-Kerhî'den ilim öğrendi. Ayrıca Muhammed bin Ömer, Ahmed bin Hadr el-Mervezî, Muhammed bin Abdurrahmân ed-Dagvelî, Haris bin Abdülkerîm, Muhammed bin Rezzâm el-Mervezî ve

başka âlimlerle görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Sonra Nişâbûr'a döndü. Orada Kâdı'l-kudât (Baş Kâdı, mahkeme reîsi) oldu. Çok kitap yazmıştır.

Ebû Bekr el-Berkânî (r.a.), Ebû Hamid el-Mervezî hakkında, "O, sika (güvenilir) bir zâttır. Kendisini çok hayırlı olarak biliyorum" buyurdu.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 18

2) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 107

EBÛ İSHÂK EL-MERVEZÎ (İbrâhîm bin Ahmed)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. Yaşadığı devrin en büyük fıkıh âlimi idi. İsmi, İbrâhîm bin Ahmed bin İshâk bin Süreyc el-Mervezî'dir. Künyesi, Ebû İshâk'dır. Horasan vilâyetinin bir kasabası olan Merv şehrinde doğup büyüdüğü için, Mervezî" denilmektedir. İlim için Bağdâd'a geldi. Uzun zaman Bağdâd'da oturdu. Burada, Şafiî mezhebi âlimlerinin reîsi olan, İbn-i Süreyc'den, ilim tahsil etti. Ondan sonra Şafiî âlimlerinin reîsi olup, uzun zaman ders okuttu ve fetvâ ile uğraştı. İlim, onun talebeleri vasıtası ile etrâfa yayıldı. 70'den fazla büyük âlim yetiştirdi. Ömrünün sonuna doğru Mısır'a göç etti. 340 (m. 951) senesinde Mısır'da vefât etti. Kabri, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesi yanındadır.

Meşhûr ve yüksek bir fıkıh âlimi olan Ebû İshâk-ı Mervezî, aynı zamanda büyük bir velidir. Vera' ve zühd sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Birçok âlim, kendisinden ders okudu. Her mes'elede fetvâsına başvurulurdu. Irak'ta Reîs-ül-ulemâ idi. Kendisinin ve talebelerinin ilme çok hizmeti oldu. Birçok eser yazdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. Şerh-i Muhtasar-ı Müzenî: Muhtasar'ın en geniş şerhi bu eserdir.
2. El-Fusûlü fî ma'rifet-il-usûl
3. El-Vesâyâ ve hisâb-üd-devr
4. Kitâb-ul-husûs ve'l-umûm

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 355

2) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 11

3) El-A'lâm cild-1, sh. 28

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 3

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 26

EBÛ İSHÂK İBRÂHİM BİN EL-MÜVELLED

Suriye'nin Rakka şehrinde yetişen evliyâdan. İsmi, İbrâhîm bin Ahmed bin Muhammed bin el-Müvelled er-Rakkî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Tasavvuf büyüklerindendir. Edeb, ahlâk ve sima olarak çok güzel idi. Va'z ve nasîhat ederek, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatır, onların müşküllerini hallederdi. Evliyâlık yoluna âit mes'elelerde, kendi zamanında yaşayan âlimlerin en üstünlerinden olup, fıkıh ve diğer ilimlerde de âlim idi. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Abdullah bin Cellâ, İbrâhim-i Kassâr, Abdullah bin Câbir ve başka zatlardan ilim öğrendi. 342 (m. 953)'de vefât etti.

Büyükler yoluna ilk girdiği sıralarda, yaşadığı bir hadîseyi şöyle anlatıyor: "Müslim-i Magribî'nin (r.a.) ziyâretine gitmiştim. Mescidine vardım. O imam olmuş namaz kıldırıyordu. Fâtiha, tecvîd ilmine göre okunmamıştı. Kendi kendime," Buraya gelmek için boşuna zahmet çekmişim" dedim. O gece orada kalıp, ertesi günü Fırat nehri kenarına gitmek için yola çıktım. Yol üzerinde bir arslanın yatmakta olduğunu gördüm. Yanından geçmekten çekinip geri döndüğümde, başka bir arslanın bana doğru gelmekte olduğunu fark ettim. Korkudan bağırdım. Muslim-i Magribî (r.a.) sesimi duyunca dışarı çıktı. Arslanlar kendisini görünce sakinleştiler. Onların kulaklarından tutup götürdü ve "Kim olursa olsun, benim misâfirim olan kimseye saldırmayın" buyurdu. Bana da dönüp; "Ey Ebû İshâk! Sizler zâhirinizi düzeltmekle meşgûl oluyor ve Allahü teâlânın mahlûkundan korkuyorsunuz. Biz ise batınımızı düzeltmekle meşgûl olduk ve mahlûklar bizden korkar oldu" buyurdu. Ben hatamı anlayıp tövbe ettim ve kendisinden özür diledim. Özrümü kabûl edip, bana iltifât etti. Ben de bu hadîseden sonra, görünüşe göre hüküm vermenin çok yanlış olduğunu, kendisinden ilim öğrenilecek zatta kusur aranırsa (görülürse) ondan hiç istifâde edilemiyeceğini anladım. Kendisinden ilim ve edeb öğrenilecek hakiki din âlimine tam teslim olmalı, onda bir noksan aranmamalıdır. Bütün kusur ve kabahatleri kendisinden bilmeli, her hal-ü kârda edebe riâyet etmelidir. Hocasının ilminden, feyiz ve bereketlerinden istifâde etmenin, ancak bu şekilde olduğunu düşünerek, bu yolda ilerlemek için gece-gündüz çalışmalıdır. Kolaylık vermesi için ve bunca ni'metlere kavuştuktan sonra mahrûm olmak felâketine düşmekten muhafaza etmesi için, ağlayarak Allahü teâlâya yalvarmalıdır)"

Ebû İshâk hazretleri, bundan sonra büyükler yolunda ilerlemek için çok çalıştı. Zamanla, ilim sahibi insanların, müşküllerini halledebilmek için kendisine müracaat ettikleri, derecesi çok yüksek bir zât oldu. İnsanlara va'z ederdi. İnsanlar, derin ma'nalı sözlerinden istifâde edebilmek için, kendisine akın ederlerdi. Her an Allahü teâlâyı düşünür, O'nunla meşgûl olurdu. Başlangıçta hocasının söylediği "İnsan, kalbini düzeltmek ile meşgûl olduğu zaman, mahlûklar ondan korkarlar" sözü, onda fazlası ile zuhur etmiş idi.

Birgün talebelerinden birisine elbisesinden bir parça hediye etmişti. O talebe, sahrada yalnız başına giderken, bir arslan gördü. Arslan hemen, saldıracak gibi dikkatle baktı. Sonra yüzünü toprağa sürdü ve yavaşça oradan ayrılıp gitti. O kimse, hocasının elbisesinden bir parçanın üzerinde bulunduğunu, arslanın bakınca o parçayı gördüğünü hatırladı. O kumaş parçasının sahibi olan mübârek hocası hürmetine, arslanın kendisine saldırmadığını anlayıp, Allahü teâlâya şükretti. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı, daha da arttı.

Ebû İshâk İbrâhîm bin el-Müvelled'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ebû Hüreyre'ye buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Hüreyre! Vera' sahibi ol! İnsanların en âbidi olursun. Kanâat sahibi ol! İnsanların en çok şükredeni olursun. Kendin için istediğini, insanlar için de iste! Kâmil mü'min olursun. Sana komşu olanlarla iyi komşuluk yap! Hakikî müslüman olursun. Gülmeyi azalt! Şüphesiz ki çok gülmek kalbi öldürür."**

Ebû İshâk bin el-Müvelled (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın Zümer sûresi 54. âyet-i kerîmesinde, **"Başınıza azâb gelip çatmadan** (tövbe edip) **Rabbinize dönün. O'na hâlis ibâdet edin, sonra kurtulamazsınız"** buyurduğunu ve Allahü teâlâya kavuşacak yolu bildiği halde, Allahü teâlâdan başkası ile meşgûl olana çok taaccüb ederim (şaşarım)"

"Bir kimse Allahü teâlânın emir ve yasaklarından birini nefsi için yaparsa, o ameli ya kabûl olunur veya kabûl olunmaz. Ama, o ameli yapmağa kalkarken Allah için niyet ederse, o amelin kabûl olunacağı şüphesizdir."

"Yapılan ibadetin tadı ihlâs iledir, ihlâs ile yapılan ibadet, kalbe, rûha rahatlık ve lezzet verir. Ucb (kendini ve amelini beğenmek kötülüğü) olursa bu tad kalmaz."

"Yemekte edeb odur ki, yemek ancak zarûret olduğu zaman yenir. Her zaman yenmez."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 364

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 362

3) Tabakât-ül-Kübrâ cild-1, sh. 115

4) Tezkiret-ül-evliyâ cild-5, sh. 63

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 410

6) Nefehât-ül-üns sh. 262

EBÛ İSHÂK ŞÂMİ-İ ÇEŞTÎ

Çeştiyye yolunun büyüklerinden. Lakabı Şerefüddîn'dir. Çeşt'te otururdu. Bu yüzden ona Çeştî, yoluna Çeştiyye, talebelerine Çeştiyye mensûbu denildi. 329 (m. 940) yılında vefât etti. Kabr-i şerîfi Akka'dadır.

Zâhirî ve batınî ilimleri Hâce Mimşâd Dîneverî'den tahsil etti. İlk zamanlarda evliyâullahtan birine talebe olmak istedi. Kırk gün istihâreye yattı. Kırkıncı gün gâibden bir ses, "Ey Ebû İshâk! Git Mimşâd Dîneverî'nin emniyet ve kurtuluşa götüren eteğine yapış ki, maksadına eresin!" dedi. Bunun üzerine Mimşâd Dîneverî'nin yanına gidip, hizmetine girdi. Yedi sene onun yanında bulundu. Bu zaman zarfında kemâle geldi. Hocasına halife oldu. İzin alıp, Çeşt şehrine giderek, insanları irşâd etmeye (doğru yolu anlatmaya) başladı. Hocasının vefâtından sonra da yerine geçti. Ebû İshâk Şâmî hazretleri, Çeşt'te birçok talebe yetiştirip, çok sayıda insanın âhıret se'âdetine kavuşmasına sebeb oldu. Vefâtından sonra yerine, talebelerinin en üstünü olan Ebû Ahmed Ebdâl Çeştî hazretleri geçti.

Ebû İshâk Çeştî hazretleri, dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi. Değil günah işlemek, işlediği hayırlı amellere tövbe ederdi. Haftada bir yemek yer ve "Açlık dervişlerin mi'râcıdır" buyururdu. Vaktini, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapılan amellere ayırırdı. Ömrü, hep ibâdet ve insanları doğru yola çağırmakla geçti. Ebû İshâk hazretlerinin sohbetlerinde bulunan günahtan çok sakınırdı. Hasta bir kimse o meclise gelse, şifâ bularak çıkar giderdi.

"Çeşt şehri ahâlisinden biri anlatır: "Çeşt bölgesinde kuraklık olup, aylarca yağmur yağmadı. İnsanlar ve hayvanlar susuzluktan ızdırap içindeydi. Belde sakinleri gidip Ebû İshâk Çeştî hazretlerinden yağmur için duâ etmesini istirhâm ettiler. O da duâ etti. Çok geçmeden yağmur yağmaya başladı. O kadar çok yağdı ki, halk bu defa yağmurun durması için duâ istediler. Tekrar duâ etti ve yağmur kesildi."

Siyer-ül-Aktâb adlı eserin yazarı; "Ebû İshâk Çeştî hazretlerinin Akka'da kabrinin yanına giden, akşamdan sabaha kadar, kabrinin üzerinde yanan nûranî ışığı görür. Rüzgar ve yağmur ne kadar şiddetli olursa olsun, o ışığa asla zarar veremez" buyurmaktadır.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 361

EBÜ'L-ABBÂS AHMED BİN YAHYÂ EŞ-ŞİRÂZÎ

Evliyânın büyüklerinden. Şîrâzlıdır. Ebû Abdullah-ı Hafîf'in (r.a.) hocasıdır. Hazreti Sehl bin Abdullah, Hazreti Ruveym ve Cüneyd-i Bağdadî hazretleriyle sohbet etti. Dördüncü asrın başlarında vefât etmiştir.

Talebesi Ebû Abdullah-ı Hafîf anlattı: "Bir gece beraber toplanmış idik. Evliyâlık halleriyle ilgili konuşuluyordu. Hocam Ebü'l-Abbas, vecde geldi. Bu sırada orada bulunan çocuklardan biri evine gitmek istediğini bildirdi. Hocam, ocakta yanmakta olan ateşin korlarından iki parça alıp avucunda tuttu ve üzerine gömleğinin yenini çekti. O çocuğa dönerek, "Benimle gel" dedi. Karanlıkta çocuğu evine götürürken, avucundaki ateşin koru elbisenin altında parlıyordu. Bir müddet sonra, kor siyahlaşıp kömürleşince elinden attı. Çocuğu eve teslim ettikten sonra mescide geldi. Sabaha kadar namaz kıldı. Ben hayatımda çok hal sahibi kimseleri gördüm, fakat hocam gibisini hiç görmedim. Hocam, ormanda aslanlar ile konuşurdu."

Ebü'l-Abbâs (r.a.) câmide ikâmet ederdi. Hergün yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kılardı. Yolculukta dahi hep beyaz elbise giyerdi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Yahyâ (r.a.) kendisi anlatır: "Irak'a gitmeye niyet ettim ve istedim ki, oradaki evliyâları göreyim. Yola çıkmadan önce Hazreti Sehl'i gördüm, "Nereye gitmeye niyetlisiniz?" dedi. "Bağdâd'a gideceğim" deyince, "Benim de ba'zı suallerim var, onları da, sorar mısınız?" dedi. Ben de "Peki" diyerek yola çıktım. Yolda konaklaya konaklaya gidiyordum. Ebû Ya'kûb-ı Nehrecârî'ye geldim. Bir hafta Ebû Ya'kûb'un mescidinin merdiveni altında ikamet ettim. Dışarıya sadece abdest almak için çıkıyordum. Hafta sonunda mescidin kayyımı Ebû Ya'kûb'a gidip, "Mescide bir kimse geldi. Bir haftadır ikamet ediyor. Hiç yemek yemiyor" demiş. Ebû Ya'kûb da "Git, onun halini ve kim olduğunu araştır" deyince, kayyım gelip durumumuzu araştırıp Ebû Ya'kûb'a, "Şirâz'ın ileri gelen evliyâlarından Ebü'l-Abbas Ahmed, Bağdâd'a gidiyor" demiş. Bunun üzerine Ebû Ya'kûb kalkıp mescide geldi, özür diledi. Bir kimseyi gönderip yiyecek getirmesi için izin istedi. Ben müsaade etmedim. Kalktım pazara gittim. Bir paltom vardı. Onu sattım ve parasıyla yiyecek birşeyler satın aldım. Dostların önüne getirdim. Orada birgün daha kalarak yola çıkmak istedim. Ebû Ya'kûb biraz daha kalmam için ısrar ettiyse de kabûl etmedim. O zaman bir gemi tutup gemiciye, ekmek, et, helva teslim edip, "Ona ne gibi hizmet gerekiyorsa yerine getir. Sohbetini ganîmet bil" diye tenbîh etmiş. Vedalaştık. Gemici çok izzet ikram etti. Yemek vakti gelince önüme yemekleri getirdi. Ona "Bunlar neredendir? Kim, kim için gönderdi?" dedim. Gemici de, "Sizin içindir. Ebû Ya'kûb'un emri böyledir" dedi. Ben de "Başka var mı? Varsa onları da getir" dedim. Diğer yiyecekler de geldi. Gemide ne kadar kimse varsa hepsinin gelmesini söyledim ve bütün yiyecekleri onlara verdim. Yolculuk boyunca hiç yemek yemedim. Bundan onbeş gün sonra Bağdâd'a ulaştım. Bağdâd'a geldiğimde, gemiciler halka, "Bizim aramızdan yanınıza, yemeyen, içmeyen, melek sûretli, çok kıymetli bir kimse geldi" demişler. Bağdadlılar etrâfıma toplandılar. Çok ikramlarda bulundular. Onlara "Cüneyd-i Bağdadî, Ruveym bin Ahmed ve diğer büyük zâtları görmeye geldim. Onlar nerede otururlar?" dedim. Önce Ruveym'e (r.a.) gittim. Selâm verdim. O da çok iltifâtlarda bulundu ve "Suallerinizi sorunuz" dedi. Suallerimi sordum. Cevap vermeden önce, "Cüneyd hazretlerine gittiniz mi?" dedi. "Gitmedim" deyince, "Önce ona gidiniz, sonra buraya bekleriz" dedi. Yanından ayrılıp, Hazreti Cüneyd'in yanına geldim. Suallerimi sordum. Cevaplarını bir kâğıda yazdı. Sonra Ruveym bin Ahmed'in yanına geldim. Hazreti Cüneyd'in verdiği cevapları okumak isteyince, "Cevapları okumayınız. Sualleri okuyunuz" dedi. Okudum. Suallere ayrı ayrı cevap verdi. Verdiği cevaplar

aynen Hazreti Cüneyd'in cevapları gibi idi. Onlarla bir müddet görüştükten sonra Şirâz'a geldim. Sehl'in yanına gittiğimde, onu kendinden geçmiş, baygın bir halde buldum. "Bu ne haldir?" diye etrâftakilere sorduğumda, "Bir kimse buradan geçerken bir âyet-i kerîme okudu. Hazreti Sehl bunu işitince bu hâle geldi" dediler. Biraz başında bekledik. Kendisine geldiğinde, suallerin cevaplarını söyledim. "Bundan daha iyisi olamazdı" diye cevap verdi.

---

1) Sîret-i İbn-i Hafîf, sh. 129

2) Nefehât-ül-Üns, sh. 194

EBÜ'L-ABBÂS DÎNEVERÎ

Evliyânın büyüklerinden, Allahü teâlâdan başka herşeyi unutmuş, O'nun sevgisinin deryasına dalmış bir zât. İsmi, Ahmed bin Muhammed Dîneverî olup, künyesi Ebû Abbâs'tır. Evliyâ arasında ve kitaplarda zikredilen meşhûr ismi, Ebü'l-Abbâs Dîneverî'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. Önce ilim öğrenmek için, daha sonra ise irşâd (yol gösterme) ve nasîhat için çok dolaştı. Nişâbûr'a geldiği zaman Hamide bölgesinde ikamet etti. Uzun zaman Nişâbûr'da oturduktan sonra, ömrünün son zamanlarında Semerkand'a gitti ve orada 340 (m. 951)'da vefât etti.

Ebü'l-Abbas Dîneverî; Yûsuf bin Hüseyn, Abdullah bin Harrâz, Ebû Muhammed Cerîrî ve Ebü'l-Abbas bin Atâ'dan (r.aleyhima) feyz aldı, ilim öğrendi. Büyük âlim Ruveym (r.a.) ile görüştü. Onun bereketlerine kavuştu.

Ebü'l-Abbas Dîneverî her türlü ilimlerde üstad, faziletler sahibi, gayet fasîh (güzel ve düzgün) konuşan, hikmetli sözler söyleyen, İslâmiyete son derece bağlı bir mübârek zât idi. O, zamanındaki câhil kimselerden sakınır, ilimden haberi olmayan câhil tarikatçılardan da son derece şikâyetçi idi. Onların yaptıkları şeylerin din ile herhangi bir ilgisi olmadığını, şu sözleriyle beyan etmiştir: "Bu kimseler tasavvuf yolunu değiştirdiler, büyüklerin doğru yolunu bozdular. Kendilerine göre ba'zı isimler uydurup, bunlara da yanlış ma'nalar vererek tasavvufun asıl ma'nâsını bozdular. Meselâ: "Tamah kelimesine ziyâde, edebsizliğe ihlâs, boş arzular peşinde koşmaya selâmet, kötü (kerih) işlerle meşgûl olmaya lezzet, dünyâya dalmaya vuslat ismini verdiler. Allahü teâlânın râzı olduğu yoldan ayrılıp, sapık yollara dalmak, onlara göre şenliktir. Kötü huylar, onlar için kuvvettir. Evliyânın yolu bu mudur? Halbuki bu büyüklerin yolu; edebli olmak ve dünyâya ehemmiyet vermemek üzerine kurulmuştur. Allahü teâlâ o büyüklerden râzı olsun."

Ebü'l-Abbâs Dîneverî sözü özüne, ilmi ameline uygun bir zât olup, sözleri ve hâlleri hep doğru idi. O Allahü teâlâya muhabbetten, Allahü teâlâyı sevmekten bahsetmeye başlayınca kendinden geçer, O'nu tefekkür etmeğe başladığı zaman ise bambaşka bir hâl kaplardı. Ebû Abdurrahmân Sülemî şöyle anlatır: Ebü'l-Abbâs Dîneverî, bir gün Allah sevgisinden anlatıyordu. Anlatılanlar o kadar te'sîrli idi ki, orada bulunan bir ihtiyâr kadın kendinden geçerek Allah diye feryâd etti. Dîneverî "Eğer bu halinde sâdık isen kendini göster" buyurdu. İhtiyâr kadın ayağa kalktı, birkaç adım attı, dönüp Dîneverî'ye (r.a.) baktı ve orada canını sevdiğine (Allahü teâlâya) teslim etti.

Muhammed bin Ahmed şöyle anlatıyor: "Ebü'l-Abbâs Dîneverî, Semerkand'a gitmek istediği gün yanına girdim ve dedim ki; "Nişâbûrlular seni severken, niçin Nişâbûr'dan ayrılıyorsun?" Bunun üzerine şu şiiri ile cevap verdi:

"Senin üzerine bir hüküm takdîr edildiği zaman
Takdîr edilenden gayrisi muhaldir."

Buyurdu ki: "Şunu iyi bilmelidir ki, kul Allahü teâlâdan birşey isteyeceği zaman; O'nun kendisine ihsân ettiği ni'metlerini, emir ve nehiyleri (yasakları) husûsundaki kusurlarını düşünerek bir şey istemelidir."

"Gözler bakmakla görür, kalblerin mükâşefesi (keşfleri) ise, her an cenâb-ı Hakkı zikredip onu bir an unutmamakla olur."

"Evliyâlık derecelerine, ancak doğrulukla ulaşılır. Her halükârda doğruluktan başkası bâtıldır, boştur." Sonra şu şiiri söyledi.

Yerinde doğruluk ne güzeldir.
Her yerde de doğruluk güzeldir.

"Seven, sevgilinin rızâsı için her türlü sıkıntılara ve güçlüklere katlanır. Bu, O'nun rızâsı için olmalıdır. Son maksad da budur." Ya'nî Allahü teâlânın râzı olmasıdır.

"Zikrin en aşağı derecesi, Allahü teâlâdan başka herşeyi unutmaktır. En yüksek derecesi ise; kendini dahi unutup, zikr-i ilâhiden başka hiçbir şey hatırlıyamamaktır."

"Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, Allahü teâlâyı doğru olarak tanırlar (her şeyi Allah rızâsı için yaparlar). Bu tanımaları sebebiyle, O'nun (Allahü teâlânın) hizmetinde bulundurulurlar. Yine öyle kullar vardır ki, Allahü teâlâyı doğru olarak bilemezler (herşeyde Allahü teâlânın rızâsını gözetmezler). Bu sebeple, onlarda bu hâlleri sebebiyle pekçok ni'metlerden mahrûm kalırlar."

Buyurdu ki: "İlim ikidir: Birincisi; Allahü teâlânın emirlerini yerine getirip, yaptıklarını sırf Allahü teâlâ için yapmağı öğreten ilimdir. İkincisi; Allahü teâlânın kullarının, bilemeyeceği şeyleri bildiğini bilmektir. Bu husûstaki bilgileri kesir ve kerâmetle, ancak Allahü teâlânın nebîve velî kulları bilir."

"Şunu iyi biliniz ki, insanın dışı (ne olursa olsun) içini değiştirmez."

---

1) Hilyet-ul-evliyâ cild-10, sh. 383

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 475

3) Nefehât-ül-üns sh. 193

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 122

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 178

EBÜ'L-ABBÂS SEYYÂRÎ

Evliyânın büyüklerinden, zamanının imamlarından. İsmi, Kâsım bin Kâsım el-Mehdî olup, künyesi, Ebü'l-Abbas Seyyârî'dir. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlim, fazîletler ve kerâmetler sahibi olup, Ebû Bekr-i Vasıtî'nin en büyük talebesi idi. Birçok büyük zâtlarla görüşüp, kendilerinden ilim ve edeb öğrendi. 340 (m. 951) senesinde Merv şehrinde vefât etti. 342 (m. 953)'de vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Kabri orada olup, herkes tarafından ziyâret edilmektedir. Kabrini ziyâret edip, bu zât hürmetine Allahü teâlâya duâ edip isteklerini arz edenlerin, murâdlarına kavuştukları tecrübe ile sabittir. Tövbe etmeden önce zengin idi. Babasından kendisine çok mîrâs kalmıştı. Servetinin hepsini vererek, Resûlullah efendimizin iki tel mübârek Sakal-i şerîfini satın aldı. Allahü teâlâ, Sakal-i şeriflerin bereketi ile ona tövbeyi

nasîb eyledi. Ebû Bekr-i Vasıtî'nin sohbetiyle şereflendi. Yüksek derecelere kavuştu. Vefât ettiği zaman, vasıyyeti üzerine, mübârek Sakal-i şerîfleri ağzına koydular.

Ebü'l-Abbâs Seyyârî (r.a.), haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, dünyâya kıymet vermezdi. Allahü teâlâya isyan için, bir defa dahi ayaklarına adım artırmamıştır.

Kendisine sordular ki, "Allah yolunda yürüyen bir kimse hangi ameli işlemelidir ki, onun gönlü Cennet bahçesi misali çok güzel olsun?" Cevâbında "Allahü teâlânın emirlerini yapmaya ve yasaklarından sakınmaya sabırla devam etmek, sâlihlerle beraber olup, sohbetlerinde bulunmak ve dostlarına hizmet etmekle" buyurdu. Yine, "Bu yolda ilerlemek nasıl mümkün ve kolay olur?" diye sorulunca, "Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmek ve sâlihlerin sohbetine devam etmekle" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs Seyyârî (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse, hayatında İslâmiyete uymakta ne kadar hassas dikkatli ve ince davranır, İslâmiyete uygun olmayan bir iş yapmamak için ne kadar gayret ederse, âhirette, sırat köprüsünden geçerken, sırat köprüsü ona, dünyada İslâmiyete uymak için olan gayreti nisbetinde geniş, ferah ve rahat olur. Yine bir kimse, dünyâda emirlere uymakta gayet gevşek ve geniş davranır, İslâmiyete tam uymak için çalışanlara, "O kadar da çok inceleme" derse, âhirette sırat köprüsünden geçerken, sırat köprüsü o kimse için, dünyâda İslâmiyete uymaktaki gevşekliği nisbetinde daralır."

"Bir kimse, mutlaka haklı olduğu halde, kendisini suçlu kabûl edip, karşısındakine (Sen haklısın, ben kabahatliyim) derse, âhirette bütün sıkıntı ve meşakkatlerden emîn olur."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 440

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 380

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 168

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 119

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 364

6) Nefehât-ul-üns sh. 194

7) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 255

EBÜ'L-FADL-I SERAHSÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen es-Serahsî olup künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Serahslı olduğu için Serahsî denmiştir. Zamanında bulunanların içinde, haramlardan ve şüphelilerden sakınmakta, çok ibâdet etmekte en önde gelenlerden idi. Ebû Nasr-i Serrâc'ın talebesi, Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'ın üstadı idi. Allahü teâlâ için olan aşk ve muhabbette, Allahü teâlâyı tanımakta pek ileri idi. Talebeleri terbiye edip yetiştirmekteki üstün mehâreti çok fazla idi. Talebelerinin en büyüklerinden Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'a "Bu kadar yüksek derecelere nasıl kavuştunuz?" diye sorulunca, "Bir derenin kenarında yürüyordum. Hocam Ebü'l-Fadl-ı Serahsî de karşıdan karşıya geçiyordu. Bir ara gözleri bana isâbet etti. İşte neye kavuştuysam, hocamın bu nazarı sebebiyledir" dedi. Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.) herkesin kendisine hürmet ve muhabbet ettiği, herkese karşı merhametli, eli açık, çok cömert, latif, tatlı bir zat olup, kerâmetleri ve kıymetli sözleri meşhûrdur. Hayatında olduğu gibi vefâtından sonra da feyz vermesi kesilmemiştir. Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'da, ne zaman bir darlık, güç bir hal hasıl olsa, hemen hocası

Ebü'l-Fadl'ın kabrini ziyâret eder, onun hürmetine Allahü teâlâdan isterdi. Böylece o hâllerden kurtulur, talebelerine de böyle yapmalarını tavsiye ederdi.

Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.) sıkıntılara sabreder, hiç kimseye şikâyette bulunmazdı. Halini Allahü teâlâya arz eder, duâları kabûl olurdu. Kendisini tanıyan ve sevenlerden birisi şöyle anlatıyor: "Dut yaprağı toplamak için, dut ağacına çıkmıştım. Ebü'l-Fadl (r.a.) oradan geçiyordu. Ağacın altına gelince durdu. Etrâfta kimse yoktu. Beni de görmüyordu. Ellerini açıp "Ya Rabbi! Ma'lûmundur ki, bir senedir cebime para girmemiştir. Saçımı tıraş ettirebilmem için de para icab ediyor" dedi. O anda hayretler içinde kaldım. Çünkü, o sözünü bitirir bitirmez, üzerinde bulunduğum dut ağacı olduğu gibi altın oluvermişti. Bunu görünce, "Sübhanallah! Ya Rabbi! Senin ihsânın, ne boldur ki, az bir şey istiyene, binlerce kat fazlasıyla veriyorsun. Halbuki benim gönlüm onda değildir" dedi. Bundan sonra dut ağacı tekrar eski haline döndü."

Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.), tasavvuf yolunda çok yüksek olmakla beraber, tefsîr ve diğer ilimlerde de âlim idi. Kendisine birisi gelerek **"(O, onları sever, onlar da O'nu)** (Maide-54) âyetinin tefsîrini sizden dinlemek istiyorum dedi. "Peki, akşam olunca gel" buyurdu. O kimse akşam olunca geldi. Ebü'l-Fadl (r.a.), sabaha kadar bu âyet-i kerîmenin yediyüz ayrı tefsîrini söyledi. Hiç birini de tekrar etmedi. Ya'nî hep ayrı ayrı tefsîrini anlattı.

Nakledilir ki; Ebü'l-Fadl'ın (r.a.) vefât yaklaşınca kendisine, "Sizi nereye defn edelim?" diye sordular. Cevap vermedi. "Sizi, evliyâdan bir çoğunun bulunduğu falan kabristana defn edelim?" dediklerinde "Beni oraya defn etmeyin. Orada büyük zâtlar bulunmaktadır. Ben kendimi onların yanına layık görmüyorum. Şu tepede, günahı, isyanı açık olanların bulunduğu bir kabristan vardır. Beni oraya defn edin. Ben kendimi oraya layık görüyorum" buyurdu. Vefâtından sonra, tabutunun üzerine yanlışlıkla başkasına âit olan bir örtü örttüler. Cenâze namazı kılınmadan, mescidin kapısı açıldı. Kendisini göremedikleri bir kimse, "Sahibi bilinmeyen, kime âit olduğu belli olmayan örtüyü örtmek uygun değildir" dedi. Bunun üzerine, tabutun üzerinden o örtüyü kaldırdılar.

Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.) buyurdu ki: "Mazi artık geçti. O ancak ibret almak için düşünülebilir. Geleceğe bel bağlanamaz. Çünkü bundan sonra yaşıyacağımız belli değildir. O halde, kendisine itibâr edilecek olan fırsat zaman, içinde bulunulan zamandır. Biz ona sahibiz, ne yapabilirsek şimdi yapabiliriz. O da geçip gitmektedir. Ya'nî kaybedilecek zaman yoktur."

"Kulluğun esâsı iki şeydir. Her an Allahü teâlâya muhtâc olduğunu yakînen bilmek ve Muhammed aleyhisselâma tam tâbi olmaktır."

---

1) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 283

2) Nefehât-ül-üns sh. 324

EBÜ'L-HASEN BÛŞENCÎ

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Sehl olup, künyesi Ebü'l-Hasen Bûşencî'dir. Tevhîd ilminde ve mu'amelatta zamanının büyüklerinden idi. Horasan köylerinden Bûşenc'de doğdu. 348 (m. 960)'de Nişâbûrda vefât etti. İlim öğrenmek için memleketinden ayrılıp, Irak'a ve Şam'a gitti. Sonra Nişâbûr'da yerleşti. Gittiği yerlerde, Ebû Osman Hayri, Ebü'l-Abbâs Atâ, Muhammed Cerîrî, Tâhir Makdisî, Ebû Amr-ı Dimeşkî, Ebû Bekr Şiblî ve daha birçok âlimlerle görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Ca'fer eş-Şâmî, Hüseyn bin İdrîs el-Ensârî ve Herât âlimlerinden hadîs-i şerîfler dinledi. Seneler sonra

memleketi olan Bûşenc'e geldi. Oradaki insanlar, kendini anlıyamadıklarından hakkında ağır ithamlarda bulundular. Sonra tekrar Nişâbûr'a döndü ve ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Tasavvuf ilminin inceliklerine vâkıf idi. Zühd, vera' ve takvâda çok ileri idi. Cömertliği fevkalade olup, fakîrlere yardım eder, ihtiyâçlarını giderirdi.

Kendisine, "Tasavvuf nedir?" diye sordular. "Zamanımızda tasavvufun hakîkati değil, sadece ismi kalmıştır. Halbuki önceleri tasavvufun ismi değil, hakîkati vardı" buyurdu.

"Zarîf kimdir?" diye sordular. "Zarîf kimse, zatında, ahlâkında, fiillerinde yumuşak olup, gösterişten, yapmacık davranıştan uzak olan kimsedir" buyurdu.

"Kim mürüvvet sahibi değildir?" diye sordular. "Allahü teâlânın kendisini gördüğünü, bildiğini, kirâmen kâtibîn melekleri ile hafaza meleklerinin yanında bulunduklarını ve kendisini takip etmekte olduklarını bildiği halde, günah işlemeye cür'et edebilen kimse, mürüvvet sahibi değildir" buyurdu.

Ebü'l-Hasen Buşencî (r.a.), bir defa kendisinden duâ isteyen birisine, "Allahü teâlâ, seni kendi fitnenden muhafaza buyursun" diye duâ etti.

Kendisine "Tevekkül nedir?" diye soruldu. "Allahü teâlânın senin için takdîr ettiği rızkın, mutlaka seni bulacağını bil mendir" buyurdu.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.), birgün yolda yürürken, gencin birisi gelip ensesine bir tokat vurdu ve gitti. Bu hali görenler o gence yetişip, "Sen ne yaptın? O zat evliyânın büyüklerinden Ebü'l-Hasen Bûşencî'dir" dediler. Genç bunları duyunca çok üzüldü. Hemen geri dönüp, Hazreti Ebü'l-Hasen'in yanına geldi. Özür dileyip, affedilmesi için yal varınca, "Sen rahat ol kardeşim. Biz, hakkımız varsa helal ettik. Bize bu hakaret, bu tokat sizin tarafınızdan gelmedi ki, Hiç hata yapmıyan bir makamdan geldi. Demek, bir kabahatimiz var ki, bu hâl başımıza geldi" buyurdu ve istiğfar (tövbe) ederek yoluna devam etti.

Birgün def-i hacet için helada bulunduğu bir sırada, hizmetçisini ağırdı. Kapı arkasından gömleğini uzatıp, "Bunu falan fakîre veriniz" buyurdu. Hizmetçi "Peki efendim" deyip gömleği götürdü. Daha sonra, "Efendim, bunu dışarı çıkınca söyliyemez miydiniz? Orada söylemenizin hikmetini anlıyamadık" diye arz etti. Bunun üzerine "O hayırlı düşünce, orada hatırıma geldi. Dışarı çıkıncaya kadar nefsimin beni bu düşünceden caydıracağından çekindim. Nefsime çok kısa zaman da olsa i'timâd edemedim" buyurdu.

Birgün çiftçinin birisi merkebini kaybetti. Birine, "Nişâbûr'da en zâhid olan zât kimdir?" diye sordu. "Ebü'l-Hasen Bûşencî'dir" dediler. Hemen yanına geldi ve kendisine "Benim merkebimi niye çaldın?" dedi. Bûşencî (r.a.), "Bir yanlışınız olmalı. Ben sizi tanımıyorum bile, ilk defa görüyorum" buyurdu ise de çiftçi ısrar edip, "Sen çaldın" diyordu. Bunun üzerine ellerini kaldırıp "Ya Rabbi! Bizim halimizi en iyi bilen sensin. Beni bu kimseden satın al" diye duâ etti. Duâsını bitirir bitirmez bir kimse gelerek, çiftçiye, "Haydi gel, merkebin bulundu" dedi. Çiftçi, Bûşencî'ye (r.a.) dönerek, "Ey efendim! Merkebi sizin çalmadığınızı elbette biliyordum. Merkebimi sizin yardımınızla bulabileceğimi düşündüm ve böyle yaptım. Şimdi anladım ki, bu büyüklerin huzûruna ne niyetle gelinirse ona kavuşuluyor" dedi.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.) vefât ettikten sonra, bir kimse kabrine geldi. Allahü teâlâya duâ edip, bu kabirde bulunan Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.) hürmetine dünyalık şeyler istedi. O kimse, o gece rü'yâsında Bûşencî'yi (r.a.) gördü. Kendisine bakıp, "Senin bütün maksadın dünyalık ise, git onu başka yerlerde ara. Bunun için bizi Allahü teâlâya vesîle etme. Bizi vesîle ederek duâ

edeceksen, iki cihanda se'âdet, kurtuluşu işte" buyurdu. O kimse de yaptığı işin uygunsuzluğunu anlayıp tövbe etti.

Ebü'l-Hasen Bûşencî (r.a.) buyurdu ki:

"Bir kimseden bir uygunsuzluk meydana gelirse, ya yediği lokmanın ihtiyâtsız oluşundan veya niyetinin düzgün olmamasındandır."

"İnsanlar üç kısımdır. İçleri dışlarından daha güzel olan evliyâ, içleri ve dışları bir olan âlimler ve içleri dışlarından daha bozuk olan kötü kimseler ki, bu üçüncü kısımda bulunanlar, kendi kendilerine insaf ve merhamet etmezler de, başkalarından insaf ve merhamet beklerler."

"Birisine dünyalık bir menfeat için muhabbet besleyen, ne kadar bayağı ve basit bir kimsedir."

"Şu insanlar ne kadar gâfil oluyor. Dişlerini, Allahü teâlânın ni'metlerini yemekle; dillerini, O'nun beğenmediği sözleri söylemekle yıpratıyorlar da, mutlaka şükretmeleri gerektiğini düşünmüyorlar."

"Sebeblere yapışmak emrolunduğu için sebebe yapışmalı, ancak, bu sûretle ele geçen dünyalığa gönül bağlamamalıdır."

"Nefsini zelîl kılan kimseyi, Allahü teâlâ azîz kılar ve derecesini yüksek eyler. Nefsini bir şey zanneden kimseyi, Allahü teâlâ zelîl kılar."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 458

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 379

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 172

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 120

5) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-3, sh. 344

6) Nefehât-ül-üns sh. 264

7) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 282

EBÜ'L-HASEN-İ EŞ'ARÎ

Ehl-i sünnetin i'tikâddaki iki imamından biri. İsmi, Ali bin İsmail'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 260 veya 266 (m. 879) senesinde Basra'da doğdu. 324 veya 330 (m. 941)'da Bağdâd'da vefât etti. Basra kapısı ile Kerh arasındaki kabristana defn edildi. Soyu, Eshâb-ı kiramdan bir Sahâbîye dayanmakta olup, şeceresi şöyledir: Ali bin İsmail bin İshâk bin Sâlim bin İsmail bin Abdullah bin Mûsâ bin Bilâl bin Ebî Bürde bin Ebû Musel-Eş'arî'dir.

İmâm-ı Eş'arî, üvey babası ile mu'tezile kelamcılarından olan Ebû Ali Cübbâî'nin talebesi olduğundan, bu bozuk yol üzerine yetiştirilmişti. 40 yaşına kadar mu'tezile fırkasında bulunmuştur. Bu fırkanın meşhûrları arasına katılmıştı. 40 yaşından sonra bu bozuk yoldan dönmüştür. İmâm-ı Eş'arî'nin (r.a.) bu bozuk yoldan dönmesi şöyle nakledilir: Bir Ramazan-ı şerîf ayının ilk günlerinde rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Peygamberimiz (s.a.v.) ona: "Yâ Ali, benden nakledilen yola yardım eyle" buyurdular. Bu rü'yâdan sonra Ramazan-ı şerîf ayının ortasında, ikinci defa Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda görmekle şereflendi. Rü'yâsında, "Sana emrettiğim şey, ne oldu, ne yaptın?" buyurdu. "Benden bildirilen yola, sünnetime yardım et, bu yola uy!" buyurdular. Bu rü'yâdan sonra kelâm ile uğraşmayı terk etti.

Üçüncü defa Ramazan-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi, Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördü. "Sana emrettiğim şey ne oldu?" buyurdu. "Kelâm ilmini terkedip, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs ilmine sarıldım" dedi. "Benden rivâyet edilen, bildirilen yola, sünnetime yardımcı olmam emrettim" buyurdu. Bunun üzerine İmâm-ı Eş'arî özür dileyip, "Mes'elelerini ve delîllerini öğrenmek için otuz yıl harcadığım yolu (mu'tezileyi), nasıl terk edeyim?" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Allahü teâlâ sana, ilahî yardımı ile yardım eyledi. Bunu yakînen bilmeseydim sana böyle emretmezdim" buyurdu. İmam-ı Eş'arî bu rü'yâyı da gördükten sonra uyanıp, "Hakdan öte, sapıklıktan başka bir şey yok" diyerek, mu'tezile yolundan dönüp, Ehl-i sünnet i'tikâdına girdi. Bu rü'yâsından sonra onbeş gün evinden çıkmadı. Mes'eleleri derinlemesine inceleyip, gözden geçirdi. Sonra Basra Câmii'ne gidip, kürsî'ye çıktı. O sırada mu'tezile bozuk yolunun meşhûr ve kuvvetli âlimlerinden sayılan ve böyle bilinen İmâm-ı Eş'arî, kürsüden cemaate şöyle hitâb etti: "Ey insanlar! Çoktan beri size görünmez oldum. Dikkatle düşündüm. İnsafla inceledim. Yanımdaki delîlleri gözden geçirdim. Tercih husûsunda zorlandım. Sonunda Allahü teâlâdan beni hidâyete, doğru yola kavuşturmasını istedim, duâ ettim. Allahü teâlâ beni hidâyete, doğru yola kavuşturdu. Mu'tezile yoluna âit i'tikâdlarımın hepsinden vazgeçip, kurtuldum" diyerek, Ehl-i sünnet i'tikâdına girdiğini herkese ilan etti.

Önceden mu'tezile yolu üzere yazdıklarını ve bildirdiklerini iptal etti. Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere kitaplar yazıp, dağıttı. Ömrünün sonuna kadar bu doğru i'tikâdın yayılması için uğraştı.

Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin Ehl-i sünnet mezhebine gemesi ile, kelâm ilmi, mu'tezilenin elinden kurtulmuş oldu. Onların elinde tehlikeli ve zararlı iken, doğru yolda gidenlere rehber oldu. Onun Ehl-i sünnete geçmesi, Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılmasında büyük bir zafer olmuştur. O zaman te'sîrli ve zararlı olan mu'tezile yolu mensûbları, İmâm-ı Eş'arî tarafından susturulmuştur. Onları öyle zorlayıp sıkıştırdı ki, hepsi küçük ve güçsüz karıncalar gibi kaldılar. Daha önce hocası olan mu'tezilenin ileri gelenlerinden Ebû Ali Cübbâî ile yaptığı münâzarada onu mağlub etti. Çok meşhûr olmasına rağmen, Eş'arî'nin (r.a.) karşısında cevap vermekten aciz kaldı.

Ebû Sehl Su'lukî şöyle anlatır: "Basra'da bir mecliste Ebü'l-Hasen Eş'arî ile mu'tezilîler arasında çetin bir münazara oldu. Mu'tezilîler çok kalabalıktı. Onunla münâzaraya giren herkes yeniliyor, susmak mecbûriyetinde kalıyordu. Öyle oldu ki, o gün artık kimse onun karşısına çıkamadı. İkinci defa böyle bir münâzara için gittiğimizde, mu'tezileden kimse gelmemiş, münâzaraya cesâret edememişlerdi. Bunun üzerine bir zat İmâm-ı Eş'arîye: "Firar ettiler, kaçtılar yaz, kapıya as!" dedi.

İmâm-ı Eş'arî; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilmini zamanın meşhûr âlimlerinden olan Zekeriyya bin Yahyâ es-Sâci'den, Ebû Halife el-Cumhî, Sehl bin Serh, Muhammed bin Ya'kub el-Mukrî, Abdurrahmân bin Halef ed-Dabî'den öğrenmiştir. Bağdâd'da Câmi-i Mensûr'da Cum'a günleri Ebû İshâk Mervezî'nin hadîs derslerine devam etmiş, kendisi de Ebû İshâk Mervezî'ye kelâm ilmini öğretmiştir.

İmâm-ı Eş'arî tasavvuf ilminde de âlim ve evliyâ idi. Ebû İshâk İsferanî şöyle demiştir: "Benim ilmim, Şeyh Ebü'l-Hasen Bâhilî'nin ilmi yanında, deniz yanında bir damla gibidir. Ebü'l-Hasen Bâhilî'nin de, benim ilmim, Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin ilmi yanında, deniz yanındaki bir damla gibidir, dediğini işittim."

İmâm-ı Eş'arî, gayet tatlı, açık ve ikna edici konuşurdu. Bu sebeple hocası Cubbai, daha önce münâzaralara kendi yerine onu gönderirdi. Hakkın, doğrunun ortaya çıkması için

mücadeleyi sever, yazarak ve anlatarak hak uğrunda müdafaadan yılmazdı. İmâm-ı Eş'arî'nin zamanı, mu'tezile fırkasının Ehl-i sünnete çok saldırdığı, hatta zorbaya baş vurduğu bir döneme rastlamaktadır. Vâlilik, kadılık gibi makamlar, mu'tezile fırkasından olanların elinde bulunuyordu. Böylece bozuk i'tikâdlarını yayıyorlar, insanları saptırıp, imânları ile oynuyorlardı. Bu sırada İmâm-ı Eş'arî ve diğer Ehl-i sünnet âlimleri, kitablar yazarak onları reddediyor, bozuk fikirlerini çürütüyorlardı. İmâm-ı Eş'arî ayrıca, mu'tezile fırkasının ileri gelenleri ile çetin münâzaralara girip, onları susturdu. Kendisine, neden onların yanlarına, hatta devlet erkanından olanlarının makamına gittiği sorulunca, şöyle cevap vermiştir: "Onlar vâlilik, kadılık gibi makamlarda bulunuyorlar. Kibirleri sebebi ile bize gelmezler. Biz de gitmezsek, hak nasıl ortaya çıkacak? Ehl-i sünneti anlatanların, onu yayıp, hizmet edenlerin bulunduğunu nasıl bilecekler ve nasıl anlayacaklar?"

Ebû Abdullah İbni Hafif şöyle anlatmıştır: "Gençliğimde, İmâm-ı Eş'arî hazretlerini görmek için Basra'ya gitmiştim. Basra'ya vardığımda, heybetli ve güzel yüzlü, yaşlıca bir zat gördüm. Ona, "Ebu'l-Hasen Eş'arî hazretlerinin evi neredедir?" dedim. "Onu niçin arıyorsun?" dedi. "Onu seviyorum ve görüşmek istiyorum" dedim. Bana, "Yarın erkenden buraya gel" dedi. Ertesi gün erkenden söylediği yere gittim. Beni yanına alıp, Basra'nın ileri gelenlerinden birinin evine götürdü. İçeri girince, o zâta yer gösterdiler. O da oturdu. Mu'tezilenin meşhûr âlimleri, münâzara için orada toplanmıştı. Biz girip oturduktan sonra, o mecliste bulunanlar, aralarında oturan bir mu'tezile âlimine çeşitli mes'eleler sormaya başladılar. O şahıs cevap vermeye başlayınca, beni oraya götüren zât karşısına çıkıp, söylediği yanlış şeyleri reddediyor, doğrusunu söyleyip, onu susturuyordu. Öyle konuşuyordu ki, dinleyenleri tam ikna edip, doyurucu bilgi veriyordu. Ben, bu zatın haline ve ilmine hayran oldum. Yanımda bulunan birine "Bu zat kimdir?" dedim. "Ebü'l-Hasen Eş'arî'dir" dedi. İmâm-ı Eş'arî evden çıktıktan sonra, yine peşinden gittim. Yanına yaklaşınca, "İmam-ı Eş'arî'yi ve hizmetini nasıl buldun?" buyurdu. "Fevkalade" dedim. Sonra, "Efendim, o mecliste neden siz baştan bir mes'ele sormadınız? Başkaları sorduktan sonra mevzûa girdiniz?" dedim. Biz, bunlarla konuşmak için söze girmiyoruz. Ancak Allahü teâlânın dininde yanlış ve sapık şeyler söylediklerinde reddediyoruz. Yanlış olduğunu isbat edip, kendilerine doğrusunu bildiriyoruz" buyurdu.

İmâm-ı Eş'arî, eser yazmak, münâzaralara girmek ve kıymetli talebeler yetiştirmek sûretiyle, Ehl-i sünet i'tikâdının yayılması ve böylece insanların se'âdete kavuşması husûsunda büyük hizmetler yapmıştır. Yetiştirdiği talebelerinden bir kısmı şu zâtlardır: Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah, Ebü'l-Hasen Bahilî, Ebû Abdullah bin Hafif Şîrâzî, Hâfız Ebû Bekr Cürcanî el-İsmâilî, Şeyh Ebû Muhammed Taberî el-Irakî, Zâhir bin Ahmed Serahsî, Ebû Abdullah Hameveyh es-Sayrafî, Dimyânî. Bunlardan Ebû Abdullah Tâi, İmâm-ı Ebû Bekr Bakıllanî'nin hocasıdır. Ebü'l-Hasen Şazilî de Ebû İshâk İsferanî'nin ve hocası olan Ebû Bekr Fûrek'in hocasıdır. Bu zat, önceden İmâmiyye fırkasından iken, Ebü'l-Hasen Eş'arî hazretleri ile yaptığı bir münâzara ve ilmî mübahese sonunda hatasını anlayıp, imâmiyye fırkasını terk edip, Ehl-i sünnet i'tikâdına girdi. İmâm-ı Eş'arî'nin bildirdiği i'tikâdı Basra'da yaydı. İbn-i Hafîf ise, İmâm-ı Eş'arî'nin en meşhûr talebelerinden olup, (Şeyh-i Şîrâziyyîn) Şîrâzlıların şeyhi, üstadı ismiyle meşhûr olmuştur. Diğer meşhûr bir talebesi olan Dimyanî ile İbn-i Hafîf, İmâm-ı Eş'arî'nin münâzara meclislerinde yanında bulunurlardı. Talebelerinden Ebû Abdullah Hameveyh es-Sayrafî, uzun müddet İmâm-ı Eş'arî'nin yanında bulunmuştur. Sonra memleketi Şîrâz'a dönüp, orada ders verip, talebe yetiştirmiş; İmâm-ı Eş'arî'nin bildirdiği i'tikâd bilgilerini memleketinde yayılmıştır. Şeyh Ebû Ali Zâhir de, hocası İmâm-ı Eş'arî'den öğrendiği Ehl-i sünnet bilgilerini

Horasan'da yaydı. Böylece İmâm-ı Eş'arî'nin bildirdiği i'tikâd bilgileri, Ehl-i sünnet mezhebi, doğuda ve batıda yayıldı. Hicrî 300 senesinden itibâren Irak havâlisinde, İran'da yayıldı. Selçuklu devleti hükümdârlarının resmi mezhebi oldu. Daha sonra Atâbekler tarafından müdafaa edilip, Şam ve Bağdâd çevresinde yayıldı. Selahüddîn Eyyûbî Mısır'ı fethedince, orada da yayıldı.

Eserleri: İmâm-ı Eş'arî'nin eserleri, beş grubta toplanır:

1.Kırk yaşından önce mu'tezile iken yazdığı eserler. Bunları sonradan iptal etmiştir.

2.Felsefecilere, yahudi, hıristiyan ve mecûsilere yazdığı reddiyeler.

3.Hariciye, mu'tezile, şia ve zâhiriyye fırkalarına yazdığı reddiyeler.

4.Makalatlar.

5.Kendisine sorulan suallere cevap olarak yazdığı risaleler ve diğerleri.

Eb'ül-Hasen El-Eş'arî hazretlerinin pekçok eseri vardır. Bunları İbn-i Asakir "Tebyîn isimli eserinde, İbn-i Fûrek'den nakledip, isimlerini yazmıştır. İbn-i Fûrek ise, "Ebul-Hasen; el-Eş'arî (r.a.), el-Umed (veya el-Gamed) adlı da, kendi eserlerini saydığını bildirmektedir. Bu eserler, onun yanında dersini dinliyenlere söyliyerek yazdırdıkları, çeşitli İslâm memleketlerinden sorulan suallere verdiği cevapları ihtivâ eden, üçyüzyirmi senesine kadar yazdığı kitaplardır. Bundan sonra üçyüzyirmidört senesine kadar da pek çok eser yazmıştır:" demektedir. İbn-i Fûrek ayrıca, Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin el-Umed adlı eserinde isimlerini bildirdiği eserlerden başka kitaplarını da bildirmektedir.

"El-Umed" adlı eserde bildirilen kitaplardan ba'zıları:

1. Kitâb-ül-Fusûl: Mulhidler (dinsizler) tabiatcı felsefeciler, dehrîler, zamanın ve alemin kadîm olduğuna inananlara reddiyedir. Bu kitapda; brehmenler, yahudiler, hıristiyanlar ve mecûsilere de cevaplar vermiştir. Bu kitap büyük bir eserdir.

2. Mûcez: On iki kitaptan ibârettir.

3. Halk-ul-efâl

4. İstitâa hakkındaki kitap

5.Sıfatlar hakkındaki kitap

6.El-Luma fi'r-reddi alâ ehli'z-zeygi ve'l-bida': Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın irâdesi, Allahü teâlânın görülmesi, kader, istitâa, va'd ve va'id ve imamet mes'elelerinden bahseden on bölüm ihtivâ eden kıymetli bir kitabtır. İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin bu mevzûlarda söyledikleri hakkında iyi bir kaynaktır. Yakın zamanda Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. Beyrut baskısında, ayrıca Richard J.Mc. Carthy tarafından bir mukaddime ve İngilizceye tercümesi vardır. Spitta, bu eseri hülasa ederek, Joselp Hell tarafından Almancaya tercüme edilmiştir.

7.Risâlet-ül-Îmân: Spitta bu kitabı Almancaya tercüme etmiştir.

8.Kitab-ül-Fünûn: Mulhidlere (dinsizlere) cevap olarak yazılmıştır.

9.Kitab-ün-Nevâdir: Kelâm ilminin inceliklerini anlatır.

10.Dehrîlerin (dinsizlerin) Ehl-i tevhîd'e karşı yaptıkları bütün i'tirâzlarının toplandığı bir kitap.

11. El-Cevher fi'r-Reddi ala ehli'z-Zeygi vel-Münker.

12.Nazar, istidlal ve şartları hakkında Lübbaî'nin suallerine verilen cevaplar.

13.Mekalat-ül-felasife: Felsefecilere cevap olarak yazılmış bir eserdir. Kitap üç makaleyi ihtivâ eder. Eserde İbn-i Kays ed-Dehrî'nin ba'zı şüpheleri, Aristo'nun semâ (gök ve alem) hakkındaki fikirleri çürütülmüş; hadîseleri, se'âdetve şekaveti yıldızlara bağlıyanlara lazım gelen şeyler açıklanmıştır.

14. Cevab-ül-Horasâniyyîn: Çeşitli mes'eleleri ihtivâ eder.

El-Umed'de bildirilenlerden başka, İbn-i Fûrek'in zikrettiği eserlerinden ba'zıları da şunlardır:

1.Tenasühe inananlar hakkındaki eser.

2.Mantıkçılara dair yazılan eser.

3.Hıristiyanlar hakkında yazılan kitap.

4.Delail-ün-nübüvve hakkındaki kitap.

İmâm-ı Eş'arî'nin ayrıca: Risale ketebbiha ila ehli's-sagr bi bab-ül-ebvab adlı eseri vardır. Kitap, Kafkas dağlarının Hazar denizi ile bitiştiği yerde bab-ul-ebvab (Demirkapı yahud Derbend) denilen kasabanın âlimlerine yazılmıştır. Bu eser, Ehl-i sünnet vel-cemaat âlimlerini geniş olarak anlatmaktadır.

Bunlardan başka şu eserleri de meşhûrdur:

Makalat-ül-İslâmiyyin: Bu eserinde i'tikâdî fırkalardan ve kelâm ilminin ince mes'elelerinden bahsetmektedir. Matbûdur.

El-İbane an usul-üd-diyane; Ehl-i sünnet dışı fırkaların reddi için yazılmış olup, bu husûstaki delîlleri içinde topladığı eseridir.

Kavl-ül-cumlat, Eshâb-ül-hadîs ve Ehl-üs-Sünne fi'l-i'tikâd (basılmamıştır.) Risâlet-ul-istihsân el-Havdu fî ilm-il-kelam, basılmıştır. İngilizce tercümesi vardır.

İzah-ül-Burhan et-Tebyîn ala usûl-id-dîn, Kitab-ül-ulüm, Tefsîr-ül-Kur'ân- eş-Şerh vet-tafsil, İbn-i Asakir'in bildirdiğine göre, Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin tefsîri 70 veya 300 cild idi.

İmâm-ı Eş'arî, Ehl-i sünnetin i'tikâdda iki imamından biridir. İ'tikâdda diğer imam da, İmâm-ı Mâtüridî'dir. Bu iki büyük âlim, Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymış olup, i'tikâdda iki imamdırlar. Ehl-i sünnetin reîsi ise İmâm-ı a'zamdır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe fıkıh bilgilerini toplayarak, kısımlara, kollara ayırdığı ve usuller, metodlar koyduğu gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramın (r.a.) bildirdiği i'tikâd, imân bilgilerini de topladı ve yüzlerce talebesine bildirdi. Talebesinden, ilm-i kelam, ya'nî imân bilgileri mütehassısları yetişti. Bunlardan İmâm-ı a'zamın talebesi olan İmâm-ı Muhammed Şeybanî'nin yetiştirdiklerinden, Ebû Bekr-i Cürcanî dünyâca meşhûr oldu. Bunun talebesinden de, Ebû Nâsır-ı Iyâd, kelâm ilminde, Ebû Mensûr-i Matüridî'yi yetiştirdi. Ebû Mensûr, İmâm-ı a'zamdan gelen kelâm bilgilerini kitaplara yazdı. Doğru yoldan sapmış olanlarla mücadele ederek, Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirdi ve her tarafa yaydı.

İmâm-ı Eş'arî de; İmâm-ı Şafiî'nin talebesi zincirinde, bulunmaktadır. Bu iki büyük imam, Eshâb-ı kiram, Tabiîn ve Tebe-i tabiînin bildirdiği i'tikâd ve imân bilgilerini açıklamışlar, kısımlara

bölmüşler, herkesin anlayabileceği bir şekilde yaymışlardır. Eş'arî ve Mâtüridî, hocalarının müşterek mezhebi olan (Ehl-i sünnet vel-cemaat)den dışarı çıkmamışlardır.

Bu iki imâmın ve hocalarının ve bunlarında hocaları olan, amelde dört hak mezheb imamlarının ve onlara tabi olanların imânda, i'tikâdda tek bir mezhebi vardır. Bu mezheb Ehl-i sünnet vel-cemaat mezhebidir. Çünkü İslâmiyet, bütün insanlara yalnız bir tek imânı ve i'tikâdı emretmektedir. Bu imânın esaslarını ve nasıl i'tikâd edileceğini, bizzat Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm tebliğ etmiştir. İnsanlara, kendilerini ve herşeyi yaratan Allahü teâlâyı haber veren Peygamberimiz (s.a.v.), Allahü teâlâya, O'nun yarattıklarına ve O'nun emir ve yasaklarına imânın nasıl olacağını da bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâma ve O'nun bildirdiklerine temiz, dürüst ve hakikî bir imân, ancak O'nun bildirdiğini tam ve hiç şüphesiz kabûl edip inanmakla mümkün olur. Bu husûsta çok az, kıl kadar da olsa bir ayrılığın, O'ndan ayrılmak olacağı meydandadır. Böyle bir ayrılığa düşenlerin öne sürecekleri, dinî, siyâsî, beşerî, içtimaî, fennî, v.s. gibi sebeplerin, ayrılmalarını haklı gösterecek hiçbir tarafı yoktur. Çünkü İslâmiyet, her ne sûret ve sebeple olursa olsun, imânda ve i'tikâdda ayrılığa asla izin vermemekte, yasaklamaktadır.

Eshâb-ı kiramın îmân ve i'tikâdda hiçbir ayrılıkları olmadı. Eshâbdan olmayanlar ve daha sonraki asırlarda gelenler arasında ise zamanla îmânda, i'tikâdda ba'zı ayrılıklar ortaya çıkarıldı ve bid'at fırkalarının sayısı yetmişikiye ulaştı. Bu ayrılıkları çıkaranların ve bunların sözlerine inanarak bozuk düşüncelerini benimseyenlerin ileri sürdükleri sebepler çok çeşitli ve her birine göre farklı olmakla beraber, esas sebepler; "Münâfık" ve başka dinden olanların çıkardıkları fitneler, Kur'ân-ı kerîmin müteşâbih âyetlerini kendi anlayışlarına göre te'vîl etmeye kalkışmaları, eski Hind ve Yunan felsefesi ile, mecûsî inançlarının İslâmiyete sokulma çabaları, Eshâb-ı kiramın maslahata (huzûrun, dirliğin teminine) âit konulardaki ictihâd ayrılıklarını anlayamama ve bunları kendi nefsânî arzularına, siyâsî maksat ve ihtirâslarına perde veya âlet etme, kısa zamanda çok geniş ülkelere yayılan İslâmiyetin henüz yeni müslüman olmuş büyük kitlelerce tam anlaşılmadan bir takım insanların eski din ve inançlarına âit ba'zı unsurları tamamen terk edememeleri ve bunları İslâmiyetten sayma yanlışına düşmeleri" şeklinde özetlenebilir. Ancak, İslâm târihinde görülen 72 sapık fırkanın ortak vasfı; siyâsi ve dünyevi menfaat ve sâiklerle ortaya çıkmış olmalarına rağmen, hemen hepsi Kur'ân-ı kerîmdeki muhkem ve bilhassa müteşâbih âyet-i kerîmeleri kendi akıllarına göre tefsîr yoluna gitmişler. Böylece felsefe yaparak ve bu âyetleri, iddiaları istikametinde tev'il ederek kendilerine Kur'ân-ı kerîmden delîller bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Kur'ân-ı kerîmde geçen, Allah'ın eli, yüzü, tahtı v.b. sıfatlarını gösteren ifâdeleri, kendi düşüncelerine ve konuşma dilindeki mâ'nâlarıyla kabûl ederek, Allahü teâlâyı zâtı ve sıfatlarıyla tecsim eden, ya'nî cisim ve insan şeklinde düşünen bu sapık fırkalar, Kur'ân-ı kerîmin doğru ma'nâsı olan murâd-ı ilâhiyi anlayamamışlar, doğrusunu anlatan Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını kabûl etmedikleri gibi, ayrıca onlara fikren ve fiilen saldırmışlardır.

İslâmiyette ilk i'tikâd ayrılıkları, Hazreti Osman'ın şehîd edilmesi hâdisesinden sonra, Abdullah İbni Sebe adındaki münâfık olan bir yahudinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Müslümanların saf ve berrak îmânlarını bozmak gayesiyle i'tikâddaki birlik ve beraberliklerini parçalamak için çıkarılan ilk fitne hareketi budur. Abdullah İbni Sebe, Hazreti Ali'nin halifelik meselesini bahâne ederek, müslümanları bölmek gayretine düştü. Kendisine taraftar toplamak ve onlara görüşlerini kabûl ettirmek için, "Hazreti Ali'nin Peygamber olduğundan, Allahü teâlânın ona hulul ettiğine" varıncaya kadar pekçok şeyler uydurdu. Bir kısım insanları aldattı. Abdullah

İbni Sebe'ye aldananların içinde siyâsî hırs ve gayret ile hareket edenler çoktu. Böylece Hazreti Ali taraftarıyız diyerek, İslâm dînine bozuk inançlar karıştırdılar. Zamanla hilâfet, Hazreti Ali'nin hakkıdır diyen ve bu inanca sahip olanlara "Şia" (Şii) denildi. Şiîler, zamanla başka konularda da Ehl-i sünnetten ayrılıp, kendi içlerinde çeşitli kollara bölündüler.

Hazreti Ali'nin hilâfeti, hakem ta'yini yoluyla Hazreti Muâviye'ye bırakmasını beğenmeyip, Hazreti Ali'ye ve Hazreti Muâviye'ye karşı çıkıp ayrılanlara ise "Haricî" ismi verildi. Hâricîler'den bir kısmı Kur'ân-ı kerîmin ba'zı bölümlerini kabûl etmezler. Bir kısmı da sapıklıklarında yeni bir peygamber geleceğine inanacak kadar ileri gitmişlerdir.

Bozuk fırkalardan biri olan mu'tezile ise, Hasen-i Basrî'nin (r.a.) derslerinde bulunan Vâsıl bin Atâ tarafından ortaya çıkarılmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimi ve veli bir zât olan Hasen-i Basrî, "Büyük günah işleyen ne mü'mindir nede kâfirdir" diyerek Ehl-i sünnetten ayrılan Vâsıl bin Atâ için, "I'tezele annâ vâsıl" Ya'nî, "Vâsıl bizden ayrıldı" buyurmuştu. Buradaki' "I'tezele ayrıldı" kelimesinden dolayı Vâsıl'a ve onun yolunu tutanlara "Mu'tezile" ismi verilmiştir. Sonraki yıllarda bilhassa felsefe eğitimi yapmış ve felsefeye meraklı kişiler, Vâsıl bin Atâ'nın yolundan yürüyerek Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları ile, kader, amellerle (ibâdetlerle, muamelâtla.) îmân arasındaki münâsebet ve diğer konularda İslâm dîninin sınırlarını zorlayacak kadar ileri derecelere varan ayrılıklara düşmüşlerdir.

Ayrıca mürcie, kaderiyye, ibâhiye, mücessime, cebriyye gibi birçok bozuk fırkalar, İslâm târihi boyunca çeşitli yerlerde ortaya çıkmış kendi içlerinde de sayılamayacak kadar çok kollara ayrılarak bir müddet yaşayıp sonra unutulup gitmişlerdir. Ancak son asırlarda zuhur eden Vehhâbîlik, bilhassa Arabistan'da yayılmış ve bugün de, çeşitli İslâm ülkelerindeki müslümanlar arasına yayılması için çalışılmaktadır.

Diğer bozuk fırkalar târih içinde kaybolup gitmişlerdir. Ehl-i sünnet vel-cemâat ise her devirde çok olmuş, İslâmiyet îmân, i'tikâd, amel ve ahlâk esasları olarak Ehl-i sünnet âlimleri tarafından her asırda, aslı üzere müdâfaa ve muhafaza edilerek, bugüne ulaştırılmıştır. Bugün dünyâdaki müslümanların yarıdan çoğu, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdı üzeredirler.

Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, îmânda parçalanmanın, fırkalara (mezheblere) ayrılmanın kötü olduğunu bildiriyor. Allahü teâlâ, Nisa sûresi 114. âyetinde meâlen **"Hidâyeti** (kurtuluş yolunu) **öğrendikten sonra, Peygambere uymayıp mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme atarız"** ve Âl-i İmrân sûresi 103. âyetinde de meâlen **"Hepiniz Allahın ipine** (Kur'ân-ı kerîme) **sımsıkı sarılınız.. Fırkalara bölünmeyiniz"** buyurmaktadır. Hazret-i Peygamberimiz de (s.a.v.) müslümanlar arasında îmânda ve i'tikâdda ayrılıkların felâket olduğunu bildirerek meşhûr olan bir hadîs-i şerîfinde: **"Benî İsrail** (yahudiler), **yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasarâ** (hıristiyanlar) **da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırka kurtulur"** buyurmaktadır. Eshâb-ı kiram bu bir fırkanın kimler olduğunu sorduğunda **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurdu.

Bir başka hadîs-i şerîfte; **"Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan bir fırka kurtulacak, diğerleri helak olacaktır"** buyurduğunda Eshâb-ı kiram; "Kurtulan fırka hangisidir?" diye sorunca, **"Ehl-i sünnet vel-cemâattir"** buyurdu. Eshâb-ı kiram bu defa "Ehl-i

sünnet vel-cemâat nedir? diye sordular. **"Bugün benim ve Eshâbımın bulunduğu yolda olanlardır"** buyurdu.

Ehl-i sünnet i'tikâdını ortaya koyan Resûlullahtır (s.a.v.). Eshâb-ı kiram îmân bilgilerini bu kaynaktan aldılar. Tâbiîn-i i'zâm da, bu bilgilerini, Eshâb-ı kiramdan öğrendiler. Daha sonra gelenler, bunlardan öğrendiler. Böylece, Ehl-i sünnet bilgileri bizlere nakl ve tevâtür yoluyla geldi. Bu bilgiler akıl ile bulunamaz. Akıl bunları değişdiremez. Akıl, bunları anlamaya yardımcı olur. Ya'nî, bunları anlamak, doğruluklarını kıymetlerini kavramak için akıl lâzımdır. Hadîs âlimlerinin hepsi, Ehl-i sünnet i'tikâdında idiler. Amelde dört mezhebin imamları da bu mezhebde idi. İ'tikâdda mezhebimizin iki imâmı olan Mâtürîdî ve Eş'arî de Ehl-i sünnet mezhebinde idi. Bu her iki imâm, hep bu mezhebi yaydılar. Sapıklara karşı ve eski yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış olan maddecilere karşı bu tek mezhebi savundular. Bu iki büyük Ehl-i sünnet âliminin zamanları aynı ise de, bulundukları yerler birbirinden ayrı ve karşılarındaki saldırganların düşünüş ve davranışları başka olduğundan, savunma metodları ve tenkidleri birbirinden farklı olmuş ise de, bu hâl, mezheblerinin ayrı olduğunu göstermez. Bunlardan sonra gelen binlerce derin âlim ve velîler, bu iki yüce imâmın kitablarını inceliyerek, ikisinin de Ehl-i sünnet mezhebinde olduklarını söz birliği ile bildirmişlerdir. Ehl-i sünnet âlimleri, (Nass)ları, zâhirleri üzere almışlardır. Ya'nî, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere açık ve meşhûr olan ma'nâları vermişler, zarûret olmadıkça nassları te'vîl etmemişler, bu ma'nâları değiştirmemişlerdir. Kendi bilgileri ve görüşleri ile bir değişiklik hiç yapmamışlardır. Sapık fırkalardan olanlar ve mezhebsizler ise, yunan felsefecilerinden ve din düşmanı olan fen taklitçilerinden işittiklerine uyarak, îmân bilgilerinde ve ibâdetlerinde değişiklik yapmaktan çekinmemişlerdir.

Son asırlarda Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılan ba'zı din adamları "selefiyye" adını verdikleri sapık bir yol tutmuşlardır. Bunun i'tikâdda mezheb olduğunu söyleyip, kitablarında yazmışlardır. Halbuki, İslâmiyette "Selefiyye mezhebi" diye bir şey yoktur. Ehl-i sünnet âlimleri böyle bir şey bildirmemişler ve kitaplarında asla yazmamışlardır, İslâmiyette "Selef-i sâlihîn" mezhebi, ya'nî Ehl-i sünnet mezhebi vardır. Selef-i sâlihîn, hadîs-i şerîf ile medh edilen, övülen ilk iki asrın müslümanlarıdır. Ya'nî, Selef-i sâlihîn, Eshâb-ı kiram ve Tabiîne verilen isimdir. Bu şerefli insanların i'tikâdına "Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi" denir. Bu mezheb îmân, inanç mezhebidir. Eshâb-ı kiramın ve Tâbiîn-i i'zâmın îmânları hep aynı idi. İnançları arasında hiç fark yoktu. İmâm-ı Gazâlî hazretleri İlcam-ül-avâm kitabında "Bu kitabta i'tikâd fırkalarından, Selef mezhebinin hak olduğunu bildireceğim. Bu mezhebten ayrılanların bid'at sahibi olduklarını anlatacağım. Selef mezhebi demek, Eshâbın ve Tabiînin i'tikâdları demektir..." buyurarak, Selef mezhebi demenin, Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mezhebi demek olduğunu açıkça bildirmiştir.

Mısır'daki Ezher Üniversitesinden mezun üstâd İbn-i Halife Alîvî "Akıdet-üs-selef-i vel-halef adlı kitabında şöyle yazmıştır. "Ebû Zehrâ (Târih-ül-mezâhib-ül-İslâmiyye) kitabında yazdığı gibi, hicretin dördüncü asrında, Hanbelî mezhebinden ayrılan ba'zı kimseler, kendilerine (Selefiyyîn) ismini verdiler. Hanbelî mezhebi âlimlerinden Ebül-Ferec, İbnü'l-Cevzî ve diğer âlimler, bu selefilerin, Selef-i sâlihînin yolunda olmadıklarını, bid'at ehli, mücessime fırkasından olduklarını bildirerek, bu fitnenin yayılmasını önlediler. Daha sonra yedinci asırda İbn-i Teymiyye el-Harrânî bu fitneyi tekrar alevlendirdi. Kendilerine (Selefiyye) ismini takanlar, İbn-i Teymiyye selefilerin büyük imâmı dediler. İbn-i Teymiyye, Hanbelî mezhebinde olarak yetişti. Ya'nî Ehl-i sünnet idi. Fakat sonradan kendi aklına uyarak, sapık görüşler ortaya attı. Ehl-i sünnet i'tikâdından ve dolayısı ile Hanbelî mezhebinden ayrılıp uzaklaştı. Kendi başına ayrı bir yol tutup,

tuttuğu bu sapık yolda sürüklenip gittiler. Kendine tâbi olanları da saptırdı. Ona tâbi olanlar onun bu yoluna sefefiyye dediler. Bu husûsu derinlemesine araştırıp, incelememiş ve kaynakları iyi anlayamamış olan ba'zı din adamları, Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarındaki "Selef ve Selef-i sâlihîn" ifâdelerini değiştirerek, "sefefiyye" şeklinde nakletmişler ve yazmışlardır. İ'tikâdda selefiyye diye bir mezheb yoktur. Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfte fırka-i nâciye, kurtuluş fırkası olarak bildirdiği tek bir i'tikâd mezhebi vardır. O da, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir, İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî bu mezhebde iki i'tikâd imamıdır ve bu mezhebi yaymışlardır.

İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî ayrı bir mezheb kurmamışlar, Eshâb-ı kiramın, Tabiînin, dört mezheb imamının ve sonra Ehl-i sünnet âlimlerinin nakil ve tevâtür yolu ile bildirdikleri îmân ve i'tikâd bilgilerini açıklamışlar, anlaşılmasını kolaylaştırmak için kısımlara bölmüşler ve herkesin anlayabileceği şekilde yaymışlardır. Bunlardan İmâm-ı Eş'arî, İmâm-ı Şafiî'nin talebe zincirinde bulunmaktadır. İmâm-ı Mâtürîdî ise, İmâm-ı a'zamın talebe zincirindedir.

Ehl-i sünnet i'tikâdının açıklanmasında bu iki imâm meşhûr olmuş, yaşadıkları zamanlarda i'tikâdda doğru yoldan ayrılmış sapıkların ve yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış maddecilerin bozuk düşüncelerine karşı, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını izah etmekte, ba'zı bakımlardan farklı usûller takip etmişlerdir. Daha sonraki asırlarda gelen Ehl-i sünnet âlimleri, bu iki imâmın koyduğu usullere uyarak, Ehl-i sünnet i'tikâdını nakletmişlerdir.

Ebü'l-Hasen-i Eş'arî buyuruyor ki: "Şeyhaynın (ya'nî Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'in), diğer bütün ümmetten üstün olduğu mukakkaktır. Buna inanmıyan ya câhildir veya inadcıdır."

İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin. Kafkas sıradağlarının Hazar Denizine ulaşan ucunda Bâb-ül-ebvâb (Demirkapı veya Derbend) denilen kasaba âlimlerine, Ehl-i sünnet i'tikâdını bildirmek için yazdığı "Risâletün ilâ ehli's-sagr" (Hudûd ahâlisine bir mektûb) adlı eserinde ba'zı bölümlerin tercümesi şöyledir:

Allahü teâlâya hamd olsun ki, bizi, doğru yola ulaştıran sünnet-i seniyyeye Uymayı sevdirdi. Helake götüren bid'atlerden uzaklaştırdı. Kalblerimizi, yakînin (kat'î ve kuvvetli îmânımızın) hasıl ettiği serinlik ve huzûr ile doldurdu. Müslümanlık ile bizi azîz kıldı. Bizi, Resûlüne (s.a.v.) uyanlardan, O'nun rehberliğine yapışanlardan eyledi. Bid'atlere dalıp, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramın (aleyhimürrıdvân) yolundan ayrılarak yalnız kalmaktan kurtarıp, cemâatle beraber olmayı ihsân etti.

Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm olsun ki, bizi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına da'vet etti. Allahü teâlâ bu husûsta ona âyetleriyle yardım etti. Kendisine mu'cizeler vererek, hakkındaki şüpheleri giderdi. Kendi rızâsına nasıl ulaşılacağını O'nun ile bildirdi. İçlerinde kendisine delâlet eden delîller bulunduğunu en açık bir şekilde haber verdi. Nihâyet bâtıl, sönüp gitti. Hak, galip ve muzaffer olarak parladı. Resûlullah (s.a.v.) Peygamberlik vazîfesini yerine getirdi. Kendisine bildirilenleri tebliğ edip, ümmetine nasîhatta bulundu.

İmdi! Ey Bâb-ül-ebvâb halkından olan âlimler ve büyükler! Allahü teâlâ sizleri yüce kudreti ile muhafaza buyursun. Sizlere yardım eylesin. Medînet-üs-Selâm'da (Bağdâd'da) mektûbunuzu aldım. Allahü teâlânın ni'metleri içerisinde olduğunuzu, hâlinizin düzgünlüğünü yakıyorsunuz. Bu sebeble, kederim ve üzüntülerim dağıldı. Allahü teâlâya çok şükrettim. Size olan ihsânını tamamlamasını, size ve bize olan ni'metlerini arttırması için Allahü teâlâya yalvardım. Duâları kabûl eden O'dur. Büyük lütuflarda bulunmak O'na lâyıktır. Allahü teâlâ yardımcınız olsun. Geçen sene 267 (m. 881) bir takım suâller sormuştunuz. Mektûbunuzda bundan da

bahsediyorsunuz. Verdiğim cevapları beğendiğinizi, faydalı olduğunu, doğruluğunu kabûl ettiğinizi, şüphelerinizin gittiğini, sizi kendilerine inandırmak isteyen (o kimselerden) yüz çevirdiğinizi yazıyorsunuz. Bunları okuyunca, dinde saptıranların, Resûlüne uymaktan alıkoyanların şüphelerinden bizi ve sizi muhafaza buyurduğu için Allahü teâlâya hamd ettim.

Yine siz mektûbunuzda, benden Selef-i sâlihînin asıl kabûl edip, dayandıkları ba'zı husûsları (yazmamı) istiyorsunuz. Sonra gelenler de bu asıllara (bilgilere) uymak sûretiyle, bid'at sahiplemin düştüğü, Kur'ân-ı kerîm ve Sünnet-i seniyyeye muhalefet durumuna düşmekten kurtulmuşlardır. Bu bilgilere şiddetle ihtiyâcınız olduğunu bildirdiğiniz için, size olan hürmetim ve üzerimdeki hakkınızdan dolayı, suâllerinize ve isteklerinize cevap vermekte acele ettim.

Size ba'zı temel bilgileri, delîlleri ile beraber bildirdim. Bu delîller, sizin Selef-i sâlihîne tâbi olmakta haklı olduğunuzu, Ehl-i bid'atın ise, Selef-i sâlihîne muhalefet edip, daha önce üzerinde bulundukları haktan sapmakla hatâ ettiklerini, bununla şer'î delîlerden, Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği şeylerden ayrıldıklarını gösterecektir. Yine bu delîlleri red eden, Peygamberlerin aleyhimesselâm getirdiklerini inkâr eden felsefecilerin yollarına uyduğunu da gösterecektir. Size ve söylediklerimi düşünen diğer kimselere söylenmesi gerekenleri söyledim. Allahü teâlâdan yardım diliyerek ve O'na güvenerek, sizin isteklerinizi yerine getirmekle, sevâba kavuşacağımı ümid ediyorum. Allahü teâlâ bana kâfidir ve O ne güzel vekîldir.

Allahü teâlâ sizi doğru yola hidâyet eylesin. Biliniz ki, Selef-i sâlihînin ve onların yolunda giden halefin (sonra gelen âlimlerin) yolu şudur:

Allahü teâlâ, Muhammed'i (s.a.v.) bütün dünyâya Peygamber olarak gönderdiği zaman, insanlar, birbirine zıt bir takım fırkalara ayrılmışlardı. Onlardan bir kısmı kitabî idi. Bunlar, Allahü teâlânın gönderdiği Tevrat ve İncîl'i değiştirmişler, kendi uydurdukları şeyler ile insanları Allahü teâlâya da'vet ediyorlardı. Bir kısmı felsefeci idi. Bunlar, akıl ile elde ettikleri bir takım bilgilerde, yanlış neticelere varmaları sebebiyle, bir çok bâtıl ve yanlış yollar ortaya çıkmıştı. Bir kısmı, brehmen idi. Bunlar, Allahü teâlânın Peygamberlerini inkâr ediyorlardı. Bir kısmı, dehrî idi. Bunlar da, kâinatın sonsuz olarak devam edeceğini, yok olmıyacağını iddia ediyorlardı. Bir kısmı, mecûsî idi. Bunlar ise, hiç tecrübe etmedikleri, bilmedikleri şeyleri iddia ediyorlardı. Bir kısmı putperest idi. Bunlar, putlara tapıyorlardı. Bunlar da şaşkınlık içerisinde kalmışlardı. Peygamberimiz Muhammed (s.a.v.) ise, insânların, kâinat ve içindekilerin sonradan yaratılmış birer mahlûk olduğuna, onların hepsinin yaratıcısı, sahibi ve mâliki olan Allahü teâlânın varlığı ve birliği inancına da'vet etti. Onlara, üzerinde bulundukları yolun yanlış olduğunu, böyle bâtıl yolları terk etmelerini istedi. Resûlullah (s.a.v.) onların yollarının bozukluğunu, kendisinin ise, Allahü teâlâdan bildirdiği husûslarda doğru olduğunu, apaçık âyetler ve mu'cizelerle isbât etti. Sonra Allahü teâlâya nasıl kulluk edileceğini açıkladı. Allahü teâlâ Peygamberimiz Muhammed'i (s.a.v.) bunları insanlara bildirmesi ve izah etmesi için gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) insanlara, kendilerinde dil, sûret ve daha başka yönlerden farklılıklar bulunduğunu, böyle değişikliğin ise onların sonradan yaratılmış olduklarını gösterdiğini bildirdiği gibi, gerek kendilerinde ve gerekse, onların dışındaki varlıklarda, Allahü teâlânın varlığına, irâdesine ve tedbirine delâlet eden şeyler ile, Allahü teâlâyı tanıma yolunu da bildirdi. Şöyle ki; Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **"Arzda da gerçekten tasdîk edenler için birçok ibretler vardır. Nefslerinizde de** (hücrelerde vücûd yapınıza kadar) **bir çok alâmetler vardır** (ki, hep Allahü teâlânın kudretine, ilmine azamet ve ifâdesine delâlet ederler) **Halâ görmiyecek misiniz"** buyurdu. (Zâriyate 20-21)

Yine, insanın yaratılış safhaları, sûret ve şekillerindeki değişik durumlara da meâlen şu âyet-i kerîme ile işâret buyuruldu: **"Biz insanı** (Adem'i) **şüphesiz ki, çamurun özünden yarattık. Sonra Âdem'in neslini, sağlam bir yerde** (rahimde) **bir nutfe** (az bir su) **yaptık. Sonra o nutfeyi bir kan pıhtısı haline getirdik. Ondan sonra, kan pıhtısını bir parça et yaptık. O et parçasını da kemikler hâline çevirdik. Kemiklere de et giydirdik. Sonra ona başka bir yaratılış** (ruh) **verdik. Bak ki, şekil verenlerin en güzeli olan Allahü teâlânın şânı ne kadar yücedir."** (Mü'minûn: 12-13-14)

Bunlar, Allahü teâlânın varlığının muhakkak lâzım olduğunu ifâde eden, O'nun irâde ve tedbîrine delalet eden en açık delîllerdendir.

İnsan çamur özünden yaratıldı. Çamur özünün bir çok şekil ve durumlara kabiliyeti vardır. Fakat, insanın başka bir sûretle değil de, kendisine has özellikleriyle malûm olan ve en güzel sûrette meydana gelmesi mutlaka bir yaratıcının varlığını göstermektedir.

İnsana baktığımızda şunları görüyoruz: 1. İnsanın başka varlıklarda bulunmıyan, kendisine mahsûs bir sûreti vardır. 2. İşitmek, görmek, koklamak, hissetmek, tatmak gibi, ihtiyâçlarını te'mîn edebilmesi için hazırlanmış bir takım vâsıtalara (duyu organları) sahiptir. 3. İhtiyâç hâsıl oldukça, tertip üzere hazırlanmış gıda âletleri. Meselâ, yeni doğmuş çocuk gıdasını, önce annesini emmek sûretiyle temin eder. Çünkü o, bu sırada dişsizdir. Gıdasını kendiliğinden temin edemez. Bir müddet sonra, dişlerle donatılır. Gıdasını yemekle elde eder. 4. Ağızdan alınan gıdalar, mi'deye gelir. Mi'de, kendisine ulaşan gıdaları pişirir. Bu gıdalara öyle bir incelik verir ki, bunlar en ince yollardan geçerek, tâ saçlara ve tırnaklara kadar ulaşır. 5. Karaciğer, öd (safra) çıkarmak, vücûdun şeker durumunu ayarlamak, zehirleri bir dereceye kadar zararsız hâle getirmek gibi ba'zı vazîfeler için hazırlanmıştır. 6. Akciğer, dışarıdan temiz havayı (oksijen) alıp, kan dolaşımı ile dokulara iletmek ve kandan (karbondioksit alarak) kirlenen havayı nefesle dışarı vermek için hazırlanmıştır. 8. Ayrıca alınan gıdalardaki fazlalıkların atılması için gerekli âletler (a'zâlar). Bunlardan başka, tesadüfi olarak düşünülmesi imkânsız olan, mutlaka bunları tertip ve düzenleyen bir yaratıcının varlığını gerektiren sayılamıyacak kadar çok şey vardır. Bütün bunların çamur özü ve su ile düzenlenip, kısımlara ayrılması, mutlaka bir yaratıcıyı, bir düzenleyiciyi gerektirir. Bunu, düşünen her akıl sahibi anlar. Aynı şekilde, bir plân dâiresinde düzenleyen, kasteden bir bina yapıcısı olmadan, bir binanın meydana gelmesi bile mümkün olmayınca yukarıda saydığımız hâllerin de bir yapıcı ve yaratıcı olmadan çamur ve su ile kendiliklerinden, tertip ve düzen içerisinde meydana gelmeleri mümkün olamaz.

Sonra Allahü teâlâ meâlen: **"Gerçekten, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, akıl sahipleri için, Allah'ın varlığını, kudret ve azametini gösterir, kesin delîller vardır."** (Âl-i İmrân-190) âyet-i kerîmesiyle bu husûsu (Allahü teâlâdan başka her şeyin sonradan yaratıldığı, bunları Allahü teâlânın yarattığını) ve bunda çeşitli hikmetler bulunduğunu daha ziyâde beyân eyledi. Feleklerin (Dünyâ, Ay, Güneş v.b.) hareketiyle, meydana gelen fâidelerin büyüklüğüne ve miktarına işâret buyuruldu. Gecenin meydana gelişi. Meselâ, gece, insanların istirahatı olduğu gibi ve mahsûllerine fazla gelen güneş hararetini (sıcaklığını) serinletmektedir. Gündüz ise, mahlûkâtın dağılıp hareket etmeleri, geçimlerini te'mîn etmeleri için yaratılmıştır. Eğer devamlı gece olsa idi, karanlık, onların fâide te'mîn edecek şeylerin peşine düşüp, bunları elde etmeye mâni olacaktı. Aynı şekilde devamlı gündüz olsa idi, bu da zararlı olurdu. Gündüzün aydınlığı fırsat bilinerek takatin (gücün) üstünde hırsla çalışılır, kâfi miktarda istirahat etmedikleri için insanlar helak olurlardı. Bundan dolayı, onlara, çalışmaları için tâkatlarını geçmeyecek şekilde, zamanın bir kısmı gündüz, istirahatleri

için yeterli bir miktarı da gece kılındı. Böylece, onların hâlleri mutedil (normal) olarak gecenin serinliğinden, gündüzün sıcaklığından, kendileri, ekinleri, malları ve hayvanları için lâzım olan kadarını alacaklardır. Böyle yapmakla, Allahü teâlâ mahlûkâtına merhamet buyurmuş, lütuf ve ihsânda bulunmuştur.

Yine, mahlûkâtı kuşatan renk tabakası, onların gözlerine münâsip ve muvafık gelen renklerden yaratılmıştır. Eğer bu renk, şimdi âlemi saran renkten olmasaydı, gözleri bozacaktı.

Cisimlerin büyük ve ağır olmasına rağmen, yer ve göklerin ve onlarda bulunan hükümlerin (kanunların) Allahü teâlânın tutmasına muhtaç olduğuna, meâlen **"Doğrusu, gökleri ve yeri zeval bulmaktan Allahü teâlâ koruyup, tutuyor. Andolsun ki zeval bulurlarsa, onları O'ndan başka kimse tutamaz. Gerçekten O, halimdir. Azâb için acele etmez, gafûrdur** (çok bağışlayıcıdır)**."** (Fâtır sûre-si-41) âyet-i kerîmesiyle işâret buyuruldu. Bu âyet-i kerîme ile bize, yer ve göklerin yerlerinde durmalarının Allahü teâlâdan başkası tarafından olmadığı ve onları bir durduran olmadan da yerlerinde durmalarının mümkün olmadığı bildirildi.

Sonra felsefecilerin tabiatcı inanışlarından dolayı, ağaçların ve onlardan çıkan meyvelerin ancak, yer, su, ateş ve havanın te'sîri ile meydana geldiği hakkındaki iddialarının bozukluğunu bize; Allahü teâlâ meâlen **"Arzda birbirine komşu kıt'alar** (kara parçaları) **üzüm bağları, ekinler, çatallı ve çatalsız hurmalıklar vardır ki, hepsi bir su ile sulanıyor. Halbuki yemişlerin de ba'zısını ba'zısına üstün kılıyoruz.** (Tad, renk ve kıymetleri başka başkadır.) **Şüphesiz ki, bunlarda da düşünen bir topluluk için pek çok ibretler** (alâmetler) **vardır."** (Ra'd-4) buyurdu.

Daha sonra Allahü teâlâ, herşeyin yaratıcısı olduğuna, bir olduğuna, işlerinin intizâm ve tertip dâiresinde cereyan etmesi ile delîl getirdi. Allahü teâlâ işlerinde hiçbir ortağı bulunmadığını meâlen, **"Eğer yer ile gökte, Allahtan başka ilahlar olsaydı, bunların ikisi de fesada uğrar, yok olurdu."** (Enbiyâ-22) âyet-i kerîmesi ile bildirdi.

Sonra, önce yaratıldıklarını kabûl ettikleri hâlde, öldükten sonra tekrar diriltilmeyi inkâr edenlere karşı tekrar yaratılmalarının mümkün olduğunu bildirdi. Onlar tekrar yaratılmayı uzak görerek, çürümüş kemikleri kim diriltecek dedikleri zaman meâlen **"**(Ey Resûlüm) **de ki: "Onları ilk defa yaratan diriltir ve O her yaratılanı tamamiyle bilir"** (Yâsîn-79) buyurdu. Sonra bunu onlara; Meâlen **"O (Allah) ki, size yeşil ağaçtan bir ateş yaptı da, şimdi siz ondan yakıp duruyorsunuz"** (Yâsîn-80) âyet-i kerîmesi ile beyân eyledi. Yaş ve yeşil iki ağaç olan ve rüzgâr sebebi ile biri diğerine sürtülünce tutuşan uşar ve murah denilen ağaçlardan ateşin çıkarılmasını, çürümüş kemiklere, parçalanmış derilere, hayatı iade etmenin caiz olduğuna delîl getirdi. (Uşar ile murah, eskiden Arapların ateş çıkarmak için kullandıkları iki ağaçtır.)

Sonra putlara tapanların yüzlerine vurarak, kendi yonttukları şeylere ibâdet etmenin bozukluğunu meâlen, **"Siz kendi yonttuğunuz şeylere mi tapıyorsunuz?"** (Saffât-95) kavli ile beyân etti. Sonra meâlen **"Sizi de, yaptıklarınızı da Allahü teâlâ yarattı"** (Saffât-96) buyurdu. Böylece putlara değil, kendisine ibâdetin vâcib olduğunu beyân etti. Eğer sizin yontmanız olmadan, put, put olmuyorsa, Allahü teâlânın yaratması olmadan da, sizin sûret ve heyetlerinizin olmıyacağı, evvel emirde (kolayca) bilinen bir şeydir. Bundan dolayı, sizi ve sizin yonttuğunuzu yaratmak sûreti ile, yonttuğunuz şeyleri de ben yaratmış olduğumdan, ibâdete onlar değil ben lâyıkım; çünkü sizi, işlerinizi yapmanıza muktedir kılan benim, buyuruyor.

Allahü teâlâ, Peygamberlerini (a.s.) inkâr edenleri de Enam sûresi 91. âyet-i kerîmesinde red buyurdu. Meâlen; **"Yahudiler, Allahü teâlânın kadrini gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü: "Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" dediler.** (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) **Onlara dedi ki: "Musa'nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar haline koyup hesabınıza geleni açıkladığınız fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size** (Peygamber diliyle Kur'ân-ı kerîmde) **öğretilmiştir. Ey Resûlüm! Sen, Allah** (indirdi) **de! Sonra onları bırak. Bâtıl dedikodularında oynaya dursunlar."**

Nisa sûresi 165. âyet-i kerîmesinde ise meâlen: **"**(Îmân edenleri Cennetle) **müjdeleyici,** (küfredenleri Cehennemle) **korkutucu olarak Peygamberler gönderdik ki, bu Peygamberlerin gelişinden sonra insanların** (yarın) **kıyâmette "Bizi imâna? çağıran olmadı" diye Allahü teâlâya bir huccet ve özürleri olmasın"** buyuruldu.

Resûlullahın (s.a.v.) Ehl-i kitaba karşı onların kitaplarında, kendi vasıflarının bildirilmesi, isim ve husûsiyetlerine işâretlerin bulunması ile delîl getirdi. Ehl-i kitap bunları gizledi.

Allahü teâlâ, Resûlullaha (s.a.v.) hak Peygamber olduğu ve bildirdiklerinin doğru olduğu hakkında, mu'cizelerle yardım eyledi. Resûlullaha en büyük mu'cize olarak Kur'ân-ı kerîm verildi. Müşrikler, Kur'ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kelâmı olduğuna inanmıyorlar, Hazreti Muhammed'in sözüdür, diyorlardı. Allahü teâlâ, o zaman en fasîh ve edebiyatta zirveye ulaşmış olanlarından, Kur'ân-ı kerîmin on sûresi veya bir sûresi gibi bir söz söylemelerini istedi. İnsanlar ve cinler bir araya gelseler bunu yapamıyacaklarını bildirdi. Nitekim onlar, böyle bir söz söylemekten âciz kaldılar. Böylece onların, Resûlullaha îmân etmeme husûsunda özürleri ortadan kalkmış oldu.

Hazreti Mûsâ da (a.s.) Firavn'ın sihirbazlarını, âsâsıyle rezil ve rüsva etmekle, hem sihirbazların ve hem de diğer insanların kendisine îmân etmeme mazeretlerini gidermişti. Musa'nın (a.s.) asasından meydana gelen harikulade hâllerin kendi güçleri dışında olduğuna, böyle bir şeyi yapabilmenin hatırlarından bile geçmediğine, böyle bir şeyi ancak Allahü teâlânın yapacağına, hem sihirbazları ve hem de başkaları kanâat getirdi. (Nihâyet, bu mu'cize karşısında sihirbazlar, Hazreti Musa'ya îmân ettiler.)

Hazreti Îsâ da (a.s.) ölüleri ilâçsız diriltmek, anadan doğma körleri ve derisi alaca olanları iyileştirmek, o zamanda insanları âciz bırakan şeylerle (mu'cizelerle), o devre göre tıpta en yüksek dereceye ulaşan tabiblerin kendisine inanmama mazeretlerini ortadan kaldırdı. (Çünkü böyle işleri, ancak Allahü teâlânın yardım ettiği bir kimse yapabilirdi.)

Resûlullah da (s.a.v.), kendi kavminden olan, edebiyatta yüksek dereceye ulaşan edebiyatçıların, kendisine îmân etmeme husûsunda bu mazeretlerini bertaraf etti. Çünkü, Kur'ân-ı kerîmin edebi yükseldiğini onlarda kabûl ediyorlardı.

İşte Resûlullah efendimiz (s.a.v.), yukarıda bildirilen yanlış yollara sapmış kimselere, getirdiği delîller ve mu'cizelerle, yollarının bozuk olduğunu, dâ'vet ettiği yolun ise doğru olduğunu anlatıyordu. Resûlullah efendimiz, onlara dâima karşısında duramıyacakları delîller getirdiği, aralarında uzun müddet kaldığı halde, fevkalâde ihtirâslarından dolayı, îmân etme şerefine kavuşamadılar.

Allahü teâlânın Resûlullaha (s.a.v.) verdiği mu'cizelerden ba'zısı şöyledir: Şiddetli açlık vakitlerinde, kalabalık cemâati, az bir yiyecek ile doyurması, susuzluk zamanlarında, mübârek parmakları arasında fışkıran suyla, hayvanlarına ve sahiplerine kanana kadar su içirmesi, kurdun

kendisine konuşması, kızartılmış koyunun ben; zehirliyim diye haber vermesi, ayın ikiye bölünmesi, çağırması üzerine ağacın yerinden sökülerek huzûrlarına gelmesi, emri üzerine ağacın tekrar yerine gitmesi, insanlar kalblerinde saklayıp da haber vermesini istedikleri şeyleri haber vermesi.

Allahü teâlâ gizliyi, gizliden daha gizli olanları da bilir. Her şey O'nun yanında hazır gibidir. Yer ve gökte hiç bir şey ondan gizli kalamaz.

Kıyâmet günü mü'minler Allahü teâlâyı göreceklerdir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Nice yüzler vardır ki, o gün** (kıyâmette) **güzelliği ile parıldar.** (O yüzler) **Rablerine bakar.** (Kıyâme: 22-23) buyurmaktadır. Resûlullah da (s.a.v.): "Ayı gördüğünüz gibi, kıyâmet gününde Rabbinizi mutlaka göreceksiniz. O'nu görmekte güçlük çekmiyeceksiniz." buyurmaktadır.

Allahü teâlâ yarattıklarından hiçbirine muhtaç değildir. O istediğini sapdırır. İstediğini hidâyetiyle doğru yola iletir. İstediğini azîz, istediğini fakîr, istediğini zengin eder. O'nun işlerinde asla noksanlık yoktur. O, her şeyin mutlak sahibi ve mâlikidir. O istediğini yapar.

Allahü teâlâ mahlûkâtını iki kısma ayırdı. Birisini Cennet için yarattı. Onları isimleri ve babalarının isimleri ile beraber yazdı. Diğer kısmını Cehennem için yarattı. Onların isimlerini de yazdı. Resûlullah efendimizle (s.a.v.), Hazreti Ömer (r.a.) arasında şöyle bir konuşma oldu. Hazreti Ömer (r.a.), Peygamber efendimize "Yâ Resûlallah! Bizim evvelce hesap ve kitabımız görülüp bitmiş midir, yoksa, daha yeni başlanmış bir iş midir?" diye sorunca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Bunlar, hesabı ve kitabı görülüp bitmiş işlerdir"** buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Ömer (r.a.): "Öyleyse niçin ameller yapıyoruz (çalışıp, çabalıyoruz) yâ Resûlallah?" diye sorunca Peygamber efendimiz: **"İbâdet yapınız! Herkese ezelde takdîr edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur"** buyurdu.

Allahü teâlâya ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) îmân etmeye dâ'vet ettiği şeylere îmân eden kimseleri, küfürden başka hiçbir günah îmândan çıkarmaz, îmânlarını, ancak küfür giderir. Ehl-i kıble, günâhları sebebiyle îmândan çıkmayıp, dînin bütün emirleriyle mükelleftirler.

Ehl-i kıbleden olup, günahkâr olanları da, Allahü teâlâ meâlen: **"Ey îmân edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzünüzü ve ellerinizi** (dirseklerinizle beraber) **yıkayın, başınızı mesh edin ve ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz boy abdesti alın."** (Mâide-6) âyet-i kerîmesi ile mü'min diye isimlendirmiştir. Eğer akîdesi bozuk olan Kaderiyye'nin dediği gibi günahkârlar, günahları sebebiyle îmândan çıkmış olsalardı, onlara abdest farz olmazdı. Allahü teâlânın hitabı da bütün mü'minlere değil, yalnız itaat edenlere olurdu. Yine Allahü teâlâ, meâlen **"Ey îmân edenler! Cum'a günü namaz için ezan okunduğu zaman, Allahü teâlânın zikrine** (hutbe dinlemeye, namaz kılmaya)**, koşunuz. Alışverişi bırakın."** (Cum'a-9) buyurdu. Bu hitabı yalnız itaat edenlere tahsis buyurmadı. Bu hitâb aynı zamanda günahkârları da içerisine almaktadır.

Bid'attan başka herhangi bir günahı yaparak, günahkâr olanlardan hiçbir kimse hakkında, Cehennemliktir diye hükmedilemez. Resûlullahın (s.a.v.) Cennetle müjdelediklerinden başka Ehl-i tâattan kimse hakkında Cennetliktir denilemez.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Muhakkak ki, Allahü teâlâ kendisine ortak koşanları bağışlamaz. Bu günahtan başkasını dilediği kimseden mağfiret buyurur** (affeder)**."** (Nisâ-6) âyet-i kerîmesi ile delâlet ediyor. Çünkü, Allahü teâlâ kendisi haber

vermedikçe, âsîler hakkındaki irâdesinin ne olduğunu bilmeye kimse için yol yoktur. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ehl-i kıbleden hiç kimseyi, kendi kendinize Cennete, yahut Cehenneme koymayınız"** buyurdu.

İnsanların amellerini yazan hafaza melekleri vardır. Allahü teâlâ bu husûsa meâlen, **"Halbuki, üzerinde gözetleyici melekler var.** (Amellerinizi yazan ve Allah katında) **kerîm olan kâtip melekler var."** (İnfitâr: 10-11) âyet-i kerîmesi ile delâlet buyurdu.

Kabir azâbı haktır. İnsanlar, kabirlerinde diriltildikten sonra imtihan edilecek. Kabirde suâl sorulacak, Allahü teâlâ dilediği kimseye cevap vermeyi kolaylaştıracaktır. Kıyâmet günü ilk sûr üfürülünce, göklerde olanlar ve Allahü teâlânın diledikleri bayılıp düşecek, (ölecekler), ikinci sûrun üfürülmesi üzerine hepsi bakarak ayağa kalkacaklar (dirilecekler). Allahü teâlâ insanları, ilk yaratmasında olduğu gibi, yalın ayak ve çıplak olarak diriltecek, (Dünyada iken) Allahü teâlâya itaat eden ve isyan eden bedenler, kıyâmet günü diriltilecektir. Yine dünyâda iken sevâb ve günah işleyen eller, ayaklar ve diller de diriltilecek, sahipleri hakkında şâhidlik edeceklerdir. Allahü teâlâ insanların amellerini tartmak için terazi koyacak. Kimin sevâbı ağır gelirse, o kurtulacaktır. Kimin de sevâbı hafif gelirse, hüsran ve zarara uğrayacaktır. Kıyâmet gününde insanlara, amel defterleri verilecek. Amel defteri sağ eline verilen kimsenin hesabı kolay görülecektir. Amel defteri sol eline verilenler azâb göreceklerdir.

Sırat, Cehennem üzerine kurulmuş bir köprüdür. İnsanlar oradan amellerine göre sür'atli veya yavaş olarak geçecekler. (Yalnız kıyâmette köprü, terazi vardır denince, dünyâdaki köprü ve teraziler akla gelmemelidir. Sırat köprüsü için de durum böyledir. Ahırette amellerin tartılması için terazi kurulacağına inanmalı, fakat nasıl, ne şekilde olduğunu düşünmemelidir.)

Kalbinde zerre miktarı îmânı olan kimse. Cehennemde günahı kadar yandıktan sonra, Cehennemden çıkacaktır.

Resûllullahın (s.a.v.) şefaati, ümmetinden büyük günah sahipleri için olacaktır. Ümmetinden bir kavmin yanıp, kara kömür olduktan sonra ateşten çıkarılarak hayat nehrine atılacaklar, vücûdları hiç azâb görmemiş gibi terü taze olacak. Kıyâmet gününde Resûlullahın (s.a.v.) havzı bulunup, içmek için ümmeti oraya gelecektir. Ondan içen kimse, bir daha susamıyacaktır.

Tuttukları doğru yolu; Peygamber efendimizden sonra değiştirenler, o havuzdan uzaklaştırılacaklar.

Resûlullahın (s.a.v.) mi'râc gecesi semâya çıkarıldığına dâir habere îmân etmek vâcibdir.

Deccâl'e, Îsâ'nın (a.s.) inerek Deccâl'i öldüreceğine, güneşin batıdan doğacağına, Dabbet-ül-ardın çıkacağına ve bunlardan başka, sika (güvenilir) zâtların Peygamberden (s.a.v.) bize nakledip, doğruluğunu bildirdikleri, diğerleri gibi kıyâmetten önce vukû'a geleceklerine dâir tevâtür ile bildirilen diğer alâmetler hakkında gelen haberlere îmân etmek lâzımdır.

Peygamber efendimizin, gerek Allahü teâlânın kitabında ve gerekse sahih olan hadîs-i şeriflerinde, bütün getirdiklerini tasdîk etmeye, bunların muhkemleriyle amel, müşkil, müteşâbih olanların nassını ikrâr etmenin (kabûl etmenin) tefsîrini, ilim ihata edemiyecek olanların hakîkatini, ilm-i ilâhiyeye havale etmek vâcibdir.

Mü'minlerin üzerine, emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoyma; vâcibtir. Muktedir olurlarsa, yapılan kötülüğe el ve dil ile mâni olurlar. Muktedir olmazlarsa kalbleri ile o işi kötü görürler.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfi gereğince, asırların hayırlısı, Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) zamanıdır (asrıdır). Sonra Tabiîn ve Tebe-i tabiîn asırlarıdır. Eshâb-ı kiramın en üstünü, Bedir muharebesine katılanlardır. Bunların en üstünü, Aşere-i mübeşşeredir (Cennetle müjdelenen on Sahâbî). Aşere-i mübeşşerenin en üstünü dört halifedir. [Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali (r.anhüm)] Bunların halifelikleri, o zamandaki müslümanların rızâsı ile olmuştur. Müslümanlar bu tertip üzere ittifâk ettiler (birleştiler).

Muhacir ve Ensârdan ibâret olan Bedir ehli arasında, Aşere-i mübeşşereden sonra efdâliyet, hicret ve önce müslüman olmaya göredir. Peygamberimizin (s.a.v.) da'vet ettiği şeylere îmân ederek, bir saat olsun kendisi ile görüşen yahut onu bir defa gören Eshâb-ı kiram, Tabiînden üstündür.

Eshâb-ı kiram için, haklarında söylenen hayır sözlerden başkasından sakınmalıdır. Onların iyiliklerini yaymalı, yaptıkları işler için sahih ve doğru te'vîl yolları aramalı, ta'kib ettikleri yolun en iyi yol olduğuna hüsn-i zan etmelidir.

[Eshâb-ı kiram (aleyhimürrıdvân) arasında olan muharebeleri iyi sebeblerden dolayı bilmelidir. Bu ayrılıklar, nefsin arzuları, mevki, rütbe, sandalye kapmak, başa geçmek sevgisinden dolayı değildi. Çünkü, bütün bunlar, nefs-i emmârenin kötülükleridir. Eshâb-ı kiramın (aleyhimürrıdvân) nefsleri ise, insanların en iyisinin (a.s.) sohbetinde, karşısında tertemiz olmuştu. Şu kadar var ki, Emîr'in ya'nî Hazreti Ali'nin (r.a.) halifeliği zamanında olan muharebelerde, o haklı idi. Ondan ayrılan hatâ etti. Fakat ictihâd hatâsı olduğundan bir şey denemez. Nerede kaldı ki, fâsık denilsin, ictihâd hatâsı, fısk, günah değildir. Hattâ ayıplamağa bile izin yoktur. Çünkü, ictihâddâ hatâ edene de bir sevâb vardır. Eshâb-ı kiramın hepsi müctehid idi. Hepsi âdil idi. Her birinin verdiği haber makbûl idi. Hazreti Ali'ye uyanların ve ondan ayrılanların verdikleri haberler, doğrulukta ve güvenilmekte farksız idi. Aralarındaki muharebeler, i'timâdın gitmesine mâni olmamıştır. O hâlde hepsini sevmek lâzımdır. Çünkü, onları sevmek, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sevgisinden dolayıdır. Bir hadîs-i şerîfte, **"Onları seven, beni sevdiği için sever"** buyurulmuştur. Onlara düşmanlık, Peygamberimize (s.a.v.) düşmanlık olur. Hadîs-i şerîfte: **"Onlara düşmanlık eden, bana düşman olduğu için eder"** buyurulmuştur. O büyükleri ta'zîm etmek, hürmet etmektir. Onlara hürmetsizlik, tahkir etmek, O'nu tahkirdir. Evliyânın büyüklerinden Ebû Bekr-i Şiblî (r.a.) buyuruyor ki: "Eshâb-ı kirama (r.anhüm) ta'zîm etmiyen, kıymet vermiyen bir kimse, Resûlullaha (s.a.v.) îmân etmemiş olur."] Bu husûsta Selef-i sâlihîn, Peygamber efendimizin **"Eshâbımı zikrederlerse, siz kendinizi tutunuz"** hadîs-i şerîfine uydular. Ehl-i ilim, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı için "İyiliklerinden başkası ile onları zikretmeyiniz (anmayınız)" demektir, dediler. Yine Peygamber efendimiz: **"Eshâbım hakkında bana eziyet etmeyiniz. Nefsim kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer sizin biriniz hayır yolunda Uhud dağı kadar altın infâk etse, onların küçük ölçek, hattâ yarım ölçeklerine bile varamazsınız"** buyurdu. Yine Allahü teâlâ meâlen **"Muhammed** (a.s.) **Allahü teâlânın Peygamberidir. O'nun beraberinde bulunanlar** (Eshâb-ı kiram) **kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler. Onları rükû' ve secde eder hâlde** (namaz kılarken) **Allahü teâlâdan sevâb ve rızâ istediklerini görürsün. Secde eserinden** (çok namaz kılmaları yüzünden meydana gelen)

nişanları yüzlerindedir. İşte onların Tevrat'taki vasıfları budur" (Feth-29) âyet-i kerîmesi ile medh ve sena eyledi.

Ya'kûb'un (a.s.) oğulları arasında meydana gelen işler, onların kıymetini düşürmiyeceği gibi, dünyâ işlerinde, Eshâb-ı kiram (r.anhüm) arasında olup-biten işler de onların kadr-u kıymetlerini düşürmez.

İster icmâ ettikleri, ister ihtilâf ettikleri şeylerde olsun, Selef-i sâlihînin sözlerinin dışına çıkmak hiçbir kimseye caiz değildir.

Peygamber efendimizin: **"Ehl-i havâric Cehennemin kalbleridir."** ve **"İki fırka var ki, onlara şefaat etmem; mürcie ve kaderiyye"** diye rivâyet edilen, hadîs-i şerîflerine binâen Eshâb-ı kiramı sevmiyenler, haricîler, kaderiyye ve mürcieden ibâret olan Ehl-i bid'atı zem ve onlardan uzak olup, onlarla beraber olmamak gerektiğini İslâm âlimleri bildirmişlerdir. Yine Peygamber efendimiz: "Kaderiyye bu ümmetin mecûsîleridir" buyurdu. Bunlar, Allahü teâlânın yaratması gibi yaratabileceklerini iddia ettiler.

Müslümanların birbirlerine iyilik etmesi ve sevişmesi lâzımdır. Fakat Peygamberimizin Eshâbından birisini, yahud Ehl-i beytini ve ezvâcını (mübârek zevcelerini) kötüleyenlerden uzaklaşmak gerekir.

İşte Selef-i sâlihînin üzerinde bulunduğu temel bilgiler bunlardır. Selef-i sâlihîn, bilgilerde kitap ve sünnetin hükmüne tâbi oldular. Halef (sonra gelen âlimler) de bu husûsta onlara uydu. Allahü teâlâ bizi ve sizi fâidelendirsin.

---

1) Tebyînü kizb-il-müfteri sh. 38, 39

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 347

3) El-Milel ven-nihâl cild-1, sh. 94

4) Temhîd (Bakillânî) sh. 3 vd.

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 1, 3

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 131

7) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 346

8) İlcâm-ül-avâm sh. 4

9) Esâs-üt-takdîs sh. 98

10) Fetâvâ-yı hadsiyye (İbn-i Hacer Heytemî) sh. 111

11) Nazm-ül-ferâid sh. 17

12) Kav-ül-ül-fasl sh. 3

13) Tathir-ül-fuâd mindenis-il i'tikâd, sh. 5

14) Dürr-ül-muhtâr (Şâhidlik kısmı) cild-4

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 439, 1000

16) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 323

EBÜ'L-HASEN-İ KERHÎ

Hadîs ve Hanefî fıkıh âlimi. Ebü'l-Hasen künyesi olup, ismi, Ubeydullah bin Hüseyn bin Dellâl bin Delhim'dir. 260 (m. 874) yılında Irak'ta Kerh bölgesinde doğdu. Bundan dolayı Kerhî nisbet edilmiş ve Ebü'l-Hasen Kerhî diye meşhûr olmuştur. Ömrünün büyük kısmını Bağdâd'da

geçirdi. 340 (m. 952) yılında yine orada vefât etti. Cenâze namazını talebelerinden Ebû Temam Hasen bin Muhammed Zeynebî Hâşimî kıldırdı. Bağdâd'da Ebû Zeyd geçidindeki, mescidi yanına defn edildi.

Ebü'l-Hasen-i Kerhî hazretlerinin fıkıh ilminde en meşhûr hocası; İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) torunu İsmail bin Hammâd'dan ilim öğrenmiş olan Ebû Sa'îd Ahmed bin Hüseyn' Bürdeî idi. Ayrıca kadı İsmail bin İshâk, Ahmed bin Yahyâ Halvânî, Muhammed bin Süleymân Hadramî, Muhammed bin Abdullah bin Süleymân Hârezmî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Dîn-i İslâm'ın inceliklerine vâkıf olabilmek için çok çalıştı. Bütün gayreti Allahü teâlânın rızâsını kazanabilmek için idi. Daha önce yapılmış bütün ictihâdları öğrendi. Verilen bütün fetvâları ezberledi. Hanefî mezhebinin tafsili delîllerinin hepsini öğrendi. Ahmed İbni Kemal Paşa hazretlerine göre "Mes'elede müctehid" oldu. Müctehidlerin üçüncü tabakasından olan bu âlimler, mezheb imamının bildirmediği mes'eleler için, mezhebin usûl ve kaidelerine göre ahkâm çıkarırlarsa da, imâma uygun çıkarmaları şarttır. Hocası Ebû Sa'îd Bürdeî ve kadı Ebû Hazm'dan sonra Abbasî devletinin başşehri Bağdâd'da Hanefî âlimlerinin reîsi oldu. Müslüman devlet adamlarına nasîhatlarda bulunur, onların İslâmiyete uygun hareket etmelerini tenbîh ederdi. Böylece bu devlet adamlarının âdilâne idâreleri altında, insanların huzûr içinde yaşamalarına vesîle oldu. Yetiştirdiği âlimlerden çeşitli bölgelere gönderdiği kadılar da, verdikleri âdil hükümler ve güzel nasihatlerle, insanların dünyâ ve âhırette mes'ûd olmalarına sebeb oldular. Ebü'l-Hasen-i Kerhî hazretleri, o kadar hürmet görüp insanlar tarafından çok sevildiği halde, dünyâ malına hiç itibar etmez, zarûret miktarı dünyalığı kendisi için yeterli bulurdu. Gündüzleri oruç tutar, geceleri hep ibâdet ederdi. Ömrünün sonuna doğru felç oldu. Çok sıkıntı çekti. Sabrı ve tevekkülü çok fazlaydı.

İnsanlara birşey öğretmek, doğruyu bildirmek, bir kişinin doğruyu öğrenmesine vesîle olmak, onu en çok memnun eden işlerden biriydi. Pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan; Ebû Bekr Ahmed Râzî Cessâs, Ebû Ali Ahmed bin Muhammed Şâşî, Ebû Hâmid Taberî, Ebü'l-Kâsım Ali Tenûhî, Ebû Bekr Damgânî, Ebü'l-Hasen Kudurî, Ebû Hafs İbni Şahin, İbn-i Hayve, İbn-i Sellâc, Kâdı Ebû Muhammed bin Efgânî, Ebû Abdullah Basrî meşhûr oldu. İçlerinden "Eshâb-ı tahrîc" sayılan âlimler yetişti. Ahmed İbni Kemal Paşa'ya göre, fıkıh âlimlerinin dördüncü tabakasından olan Eshâb-ı tahrîc; ictihâd derecesinde olmayıp, müctehidlerin çıkardığı, kısa, kapalı bir hükmü açıklayan âlimlerdir. Ebû Bekr Ahmed Râzî Cessâs bunlardandır. Talebelerinden her biri, gittikleri yerlerde hocalarından aldıkları kıymetli ilimleri anlattılar. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştılar.

Önceki âlimlerin eserlerini şerh eden, hocalarından duyduklarını ve diğer müctehidlerden farklı olarak yapmış olduğu değişik ictihâdlarını yazan Ebü'l-Hasen Kerhî hazretlerinin pek kıymetli kitapları vardı. Bunlardan Câmi'-üs-sagîr, Câmi'-ul-kebîr ve Muhtasar adlı olanları çok kıymetlidir. Bunu Kudûrî şerh etmiştir.

İctihâdları arasındaki farklılık, müslümanlara rahmet olduğu bildirilen İslâm âlimlerinden olan Ebü'l-Hasen-i Kerhî hazretlerinin, "Bey' ve Şirâ"da (alış-veriş) müslümanları tehlikeye düşmekten kurtaran ictihâdı şöyledir: "Şüpheli parası olanın, sahih alış-veriş yapabilmesi, satıcıya parayı alış-veriş bittikten sonra göstermesi ve vermesi ile mümkün olur. Ya'nî, bu durumda olan bir kimse, parasını cebine kor, satıcıya alacağı şeyi tarttırır, fiyatını öğrenir. Alıcı "aldım", satıcı "sattım" deyip, alış-veriş bittikten sonra parayı cebinden çıkarıp verir. Daha önce şüpheli parayı satıcıya hiç göstermez."

Talebeleri anlatır: Vefâtına yakın felç olunca, ilâç için çok paraya ihtiyâcı oldu. Başka çâre bulamayınca, vâli Seyfüddevle bin Hamdân'a yazıp nafaka istedik. Ebü'l-Hasen Kerhî hazretleri bunu haber alınca ağlayarak "Yâ Rabbî! Beni kendinden başkasına muhtaç etme! Gelecek yardım bana ulaşmadan rûhumu al!" diye duâ etti. Seyfüddevle'nin gönderdiği onbin dirhem gümüş, kendisine ulaşmadan vefât etti.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 108

2) El-A'lâm cild-4, sh. 193

3) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 353

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 358

5) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 98

6) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprü-zâde) sh. 60

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 646

8) Fihrist sh. 293

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 393, 554, 1028

10) Fâideli Bilgiler sh. 41

EBÜ'L-HAYR EL-AKTÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebü'l-Hayr el-Aktâ Tinâtîdir. Aslen Magribli olup, Tinat'da ikâmet ederdi. Riyâzet sahibi, Allahü teâlâya tevekkül etmede emsalsiz, kemâl yolunun rehberi olan bir âlim idi. İbn-i Cellâ'nın talebesi olup, Cüneyd-i Bağdadî ve birçok âlimin sohbetinde bulunmuştur. Yabanî ve yırtıcı hayvanlarla arkadaşlık ederdi. 340 (m. 952) senesinde Mısır'da vefât etti. Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin yanına defn edildi. Kabri küçük Kurâfe'de Deylemî minaresi yanındadır. Kerâmetleri menkıbeleri ve kıymetli sözleri çok olan bir âlimdir.

Şöyle anlatılır: Ebü'l-Hayr Akta Medine'de beş gün aç kalmıştı. Hücre-i se'âdetin yanına gelip, Resûlullaha selâm verdi. Aç olduğunu bildirdi. Bir yana çekilip uyudu. Rü'yâda, Resûlullahın (s.a.v.) geldiğini gördü. Sağında Ebû Bekr Sıddîk, solunda Ömer Fârûk ve önünde Aliyyül-Mürtezâ vardı. Hazreti Ali gelip, "Yâ Ebel Hayr! Kalk, ne yatıyorsun? Resûlullah geliyor" dedi. Hemen kalktım. Resûlullah (s.a.v.) gelip, büyük bir ekmek verdi. Ebü'l-Hayr diyor ki, "Çok aç olduğum için, hemen yemeğe başladım. Yarısı bitince uyandım. Kalan yarısını elimde buldum."

Elinin kesilmesini kendisi şöyle anlatır: Allahü teâlâya, meyve ve sebzelerden hiçbirini iştah ile alıp yemiyeceğime dâir söz vermiştim. Birgün meyvaları olmuş bir ağaç gördüm. Üzerine çiğ düştüğü için parıldıyordu. Bu meyvalar bana ettiğim yemîni unutturdu. Bu meyvalardan topladım ve bir kısmı elimde, bir kısmını yerken yemînimi hatırladım. Hemen elimdekileri atıp, ağzımdakileri çıkardım. Kendi kendime, mihnet ve belâ vakti yaklaştı dedim. Bir yere oturup düşünmeye başladığım sırada, bir bölük asker gelip benim etrâfımı çevirdiler. Sonra beni alarak İskenderiye sahiline kadar götürdüler. Komutanları bir at üzerinde duruyordu. Önünde bir çok yol kesen eşkiyalar vardı. Beni de onların içine katmışlardı. Komutanları bana, "Sen kimsin necisin?" deyince "Allahü teâlânın kullarından bir kulum" dedim. Komutan oradakilere, "Bunu tanıyor musunuz?" diye sorunca, onlar tanımadıklarını söylediler. Komutan, "Bu sizin büyüğünüzdür. Kendinizi buna feda ediyorsunuz" dedi ve kararını verdi. Eşkiyaların hepsinin el ve ayaklarını kestiler. Sıra bana gelince "İleri gel ve elini uzat!" dediler. Elimi uzattım. Kestiler.

Ay ağımı da uzatmamı söylediler. Ayağımı uzatıp semâya yüzümü kaldırarak, "Yâ Rabbî! Elim günah işlemiştir. Ayağımın ne günahı var?" dedim. Bu sırada askerlerden birisi atından inerek, "Siz ne yapıyorsunuz? Göklerin üzerimize yıkılmasını mı istiyorsunuz? Bu sâlih bir kimsedir. İsmi Ebü'l-Hayr Tinâtîdir" dedi. Komutan derhal atından inip, kesilmiş olan eli yerden alıp öptü. Bana, "Hakkını helâl et" dedi. Ben de üzülmemesi için ona, "Sana hakkımı helâl ettim. Elimi kestiğin için senden hak talep etmiyeceğim. Bu günah işleyen el, elbette kesilir" dedim.

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Hayr hazretlerini çekemeyenler, "Onun yeri kilisedir" dediler. Bunun üzerine bu sözleri söyliyenleri yalancı çıkarmamak için kiliseye gitti. Kilisenin duvarlarında Îsâ aleyhisselâm ve Hazreti Meryem'in resimleri diye yapılmış tablolar vardı. Hıristiyanlar kendisini kilisede görünce sevinerek hürmet gösterip, etrâfını çevirdiler. Ebü'l-Hayr hazretleri duvardaki resimlere bakıp, **"Allahtan başka, beni ve annemi iki ma'bûd edinin sözünü insanlara sen mi söyledin?"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Sonra "Eğer Muhammed aleyhisselâmın dîni hak ise, şu anda şu iki resim secde etsinler" dedi. O anda, duvardaki iki resim yere düştü. Yüzleri kıbleye karşı iken, secde eder bir hâl aldılar. Bu hâli gören ve orada bulunan kırk kadar hıristiyan müslüman oldu."

Çoğu zaman talebelerine şöyle derdi: "Sakın Allahü teâlâdan sabır istemeyin. Lütfunu isteyin. Lütuf, sabır acılığını tatmaktan iyidir. Çünkü sabır, bizim gibilere güç gelir. Bundan sonra Hazreti Zekeriyyâ'nın (a.s.) kıssasını anlatmaya başlardı. "Zekeriyyâ (a.s.) yahudilerden kaçarken, bir ağacın yanından geçti. Ağaç dile gelip, gel yâ Zekeriyyâ dedi. Zekeriyyâ (a.s.) ağaca yaklaştı. Ağaç açıldı, içine saklandı. Sonra ağaç, onu arayan düşmanlar geçerken dile gelerek, Zekeriyyâ'nın (a.s.) kendi içinde saklı olduğunu söyledi. Birisi gelip ağaca bakınca, işte Zekeriyyâ (a.s.) buradadır" dedi. Testereyle onu, ağaçla birlikte kestiler. Testere Zekeriyyâ'nın (a.s.) başına geldiği zaman bir defa, "Ah!" dedi. Bunun üzerine Hak teâlâ, ona: "Bir defa ah dedin. Eğer ikinci defa ah deseydin, izzetim ve celâlim hakkı için seni Peygamberlik dîvânından silerdim" diye vahy gönderdi. Zekeriyyâ (a.s.) hâline sabır etti. Testereyle vücûdunu ikiye böldüler."

Ebü'l-Hasen Kûfî anlatır: "Ebü'l-Hayr Tinâtî'nin ziyâretine gitmiştim. Ayrılacağım sırada mescidin kapısına kadar gelerek bana "Biliyorum ki, Ebü'l-Hasen bir şey saklamaz. Fakat bu iki elmayı al, beraberinde götür" dedi. Onları alıp yola çıktım. Yolda, o iki elmadan birini çıkarıp yedim. Bir süre sonra diğerini çıkarıp yemek istedim. Baktım ki, o iki elma olduğu gibi yerinde duruyordu. Musul'a kadar hangi elmayı yedimse hiç eksilmedi. Musul'da aklıma, bu elmalar bende kaldığı süre içinde, Allahü teâlâya tevek külümün eksik olduğu geldi. Onları çıkardığım sırada, yaşlı bir zâtın, "Ben elma istiyorum" diye söylendiğini duydum. Bunun üzerine o iki elmayı ona verdim. Sonra kalbimden, "Demek ki o elmaları, Ebü'l-Hayr Tinâtî bu dervişe göndermiş" diye geçirdim. Dönüp o zâtı aradım, fakat bulamadım."

Hamzet bin Abdullah şöyle anlatır: "Birgün Ebü'l-Hayr Tinâtî hazretlerini ziyâret için yola çıkmıştım. Niyetim; işim acele olduğundan ziyâret edip, evde birşey ikram ederse yemeden çıkmaktı. O niyetle evine vardım. Hâl hatır sorduktan sonra müsâade istedim. O da müsâade etti. Beni dışarıya çıkardı. Sonra biraz beklememi söyleyip, bir tabak içinde yemek getirdi. "Burası evin içi sayılmaz. Onun için burada ikram edileni yiyebilirsin. Buraya kadar gelip de, bir şey yemeden gidilmez. Buradaki yemekler ihlâs ile pişirilmiştir. Onun için bunlarda şifâ vardır" buyurdu. Ben de bir kenara oturup, ikram edilen yemeği yedim."

İbn-i Şefik ise şöyle anlatır: "Birgün, Ebü'l-Hayr Tinâtî hazretlerinin ziyâretine gitmek üzere yola çıkmıştım. Yolda bir canavarın beklediğini gördüm. Korkarak yanına yaklaştığımda bana, "Ben Ebü-Hayr'ın bineğiyim. Sırtıma bin de, seni onun yanına götüreyim" dedi. Fakat ben korktuğum için binmedim. Yaya olarak yoluma devam ettim. Evinin önüne vardığımda o hayvanı orada gördüm. Huzûruna varınca, "Bizim bineğimize niçin binmedin?" buyurdu.

İbrâhîm Râkî şöyle anlatır: "Ebü'l-Hayr'ın yanına gittim. Arkasında akşam namazını kıldım. Fâtiha-i şerîfeyi düzgün bir şekilde okuyamadı. Kendi kendime "Boşuna gelip yorulmuşum" dedim. Daha sonra ihtiyâcımı görmek için dışarı çıktığım sırada, yırtıcı bir hayvan saldırdı. Hemen içeriye kaçtım. Ebü'l-Hayr'a "Galiba bir arslanın saldırısına uğradım" deyince, o hemen dışarı çıkıp arslana, "Ben sana misâfirlerime dokunma demedim mi?" dedi. Arslan kaçtı, gitti. Ben dışarı çıkıp ihtiyâcımı giderip, abdest aldım ve içeriye girdim. Ebü'l-Hayr bana dönerek, "Siz dışınızı düzene koymakla meşgûl olduğunuz için, arslanı görünce korktunuz. Biz ise, kalbimizi düzeltmekle meşgûlüz. Bunun için arslan bizden korkuyor" dedi.

Birgün, Bağdâd'dan yanına bir grup misâfir geldi. Her biri kendi hâlinden ve ma'nevî üstünlüğünü anlatmak istiyordu. Ebü'l-Hayr bu konuşmalardan sıkıldı ve dışarı çıktı. Biraz sonra içeri bir arslan girdi. Orada bulunanların hepsi ondan korkup, bir köşeye sığındılar ve sustular, önceki anlattıkları şeyleri unuttular. Ebü'l-Hayr içeriye girdi ve "Ey kardeşim, deminki iddialarınız nerede kaldı? Demek onların hepsi boşmuş" buyurdu ve o arslanı dışarı çıkarıp, onları korkudan kurtardı.

Menâvî hazretleri anlatır: "Bir gece rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Bana buyurdular ki: "Yâ Menâvî, kim Ebü'l-Hayr'ın yanındaki mescidde iki rek'at namaz kılar ve birinci rek'atta Fâtiha ve Tebâreke, ikinci rek'atte Fâtiha ve Hel'etâ sûrelerini okuyup, sonra da ne haceti varsa onun için duâ etse, Allahü teâlâ onun duâsını kabûl edip, hacetini giderir."

Ebü'l-Hayr Akta buyurdu ki: "Allahü teâlâya zikr eden, O'ndan bir karşılık beklememelidir. Kim zikrine karşılık Allahü teâlâdan birşey bekler ve o beklediği şey olursa, karşılığında maddî bir şey aldığı için, zikrin bir ma'nâsı kalmaz."

"Kalbin îmân ile dolu olmasının alâmeti; bütün müslümanlara şefkat etmek, onların dertleri ile dertlenmek, işlerinde onlara yardımcı olmaktır. Nifakla dolu olan kalbin alâmeti; kin, hased ve düşmanlıktır."

"Yaptıkları ibâdetleri herkese gösterme arzusunda olan, gösteriş yapmış olur. Her durumunu, bulunduğu her hâlini, insanlara göstermek istiyen de, gösteriş yapmış olur."

"Kalb; niyetleri düzeltmek, yaptıklarımızı sırf Allah için yapmakla, riya ve gösteriş kirlerinden pak ve temiz olur. Beden de, Allahü teâlânın velî ve sâlih kullarına hizmet etmekle kıymet kazanır."

"Şerefli bir insan olabilmek için; edeb sahibi olmak, farzları eda etmek, sâlihlerle sohbet etmek ve fâsıklardan uzak durmak lâzımdır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 377

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye sh. 370

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 154

4) Nefehât-ül-üns sh. 255

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 109

6) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 337

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 271

EBÜ'L-HAYR HABEŞÎ

Mekke'de yaşamış, Allahü teâlânın sevgili kullarından. Künyesi, Ebü'l-Hayr olup, Tâvûs-ul-Haremeyn de lakabıdır. Kendisine Habeşî nisbet edilmiş, Ebü'l-Hayr Habeşî diye meşhûr olmuştur. Gençliğinde, Cürcan'ın ileri gelenlerinden birinin kölesi idi. Efendisi onu âzâd edince, oradan ayrıldı.

Ziyâretine gittiği bir büyüğün işâreti üzerine Mekke'ye göçtü. Orada yerleşip, altmış sene Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede ikâmet etti. 383 (m. 993) yılında Güney İran'da Horasan ile Fâris bölgeleri arasında bulunan, zamanın ilim merkezlerinden Ebrikûh'ta vefât edip, oraya defn edildi.

Bir kula köle iken, asıl efendisini hiçbir zaman unutmayan Ebü'l-Hayr Habeşî hazretleri, devamlı Allahü teâlâya kulluk ile meşgûl olurdu. Efendisi her zaman bir arzusu olup olmadığını sorar, kendisinden birşeyler istemesini arzu ederdi. Âmâ o, hiç birşey istemezdi. Birgün ille de istemesi için sıkıştırınca, "Eğer istersen, beni Allahü teâlânın rızâsı için âzâd eyle" buyurdu. Efendisi, "Yıllardır, efendi sen, köle benim. Seni ben çok önceden âzâd etmiştim" dedi. Bunun üzerine oradan ayrılıp Bağdâd'a vardı. Büyüklerden birini ziyâret arzusuyla gittiğinde, onun son nefesini vermek üzere olduğunu gördü. Selâmını alan o büyük zât, "Ey Ebü'l-Hayr! Sana hasret kalmıştık. Senin Hicaz'da müşerref olacağın bir lakabın vardır, aradığını orada bulursun" buyurdu. Bunun üzerine Mekke'ye gidip, yıllarca orada kaldı. Mekke'de bulunduğu zaman zarfında, oranın büyüklerinden istifâde etti. İnsanların Allaha karşı vazîfelerini yapmalarını ister, onlara tatlı dille nasihatlerde bulunurdu. Cömertlikte eşi yoktu. Kendisi kimseden birşey istemez, hacetini Allahü teâlâdan beklerdi. Şeyh Ammû ve Şeyh Abbâs, onu görmekle şereflendikleri için övünürlerdi.

Biri Mescid-i harama gelip, "Cömert dedikleri kimseler nerededir?" dedi. Sofileri işâret edip, "Cömert denen kişiler bunlar mıdır?" diye sordu. Bir müddet sonra Ebü'l-Hayr Habeşî hazretleri kapıdan girdi. Kızgınlığı yüzünden belli oluyordu. "Civanmertleri soran kimdir? Cömert olan cömertleri görür" buyurdu.

Dostları anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfine gittiğinde, "Esselâmü aleyküm, yâ Resûlessekâleyn" derdi. Peygamberimiz (s.a.v.) her zaman "Ve aleykesselâm, yâ Tâvûs-ul-Haremeyn" diye cevap buyururlardı.

Kendisi anlatır: "Altmış sene Mekke ve Medine'de oturdum. Çok sıkıntılar çektim. Ne zaman bir kimseden birşey istemeyi düşünsem, gâibten bir ses: "Bize secde ettiğin yüzü, başkalarının önünde küçük düşürmekten utanmaz mısın?" der ve beni vaz geçirirdi.

"Kendisini dünyâdan âzâd etmiş olanlara hizmet etmeye nefsini mecbûr hisseden kimse, azat olmuştur. Yiğit, kendi nefsi için alçalmayan ve başkalarını küçük görmeyendir, iyilik, âzâd olanların ticâretidir. Tevâzu da onun faydasıdır" buyururdu.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 260

EBÜ'L-HÜSEYN BİN HİND EL-FÂRİSÎ

Fars'da (İran) yetişen âlim ve velîlerin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Hind el-Fârisî el-Kureşî olup, künyesi, Ebü'l-Hüseyn'dir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekle beraber, dördüncü asrın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Cüneyd-i Bağdadî, Ca'fer-i Hazza, Amr bin Osman Mekkî ve zamanında bulunan büyük âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu ve kendilerinden feyz aldı. Evliyâlık yolunda çok yüksek makamlara kavuştu. Kerâmet sahibi bir zât idi. Birgün Şîrâz'da dostlarıyla birlikte bir ziyâfete gitmişti. Ebû Abdullah-ı Hafîf de o sırada uzak bir yerde yolculukta bulunuyordu. Yemek esnasında bir ara Ebü'l-Hüseyn, "Ebû Abdullah-ı Hafîf'in nasîbini ayırınız" buyurdu. Orada bulunanlar özür dileyip "Efendim! O seferdedir. Yeri de buraya çok uzaktır. Onun için yemek ayırmamızın hikmeti nedir?" dediler. O yine, "Onun için bir miktar yemek ayırıp bekletmek elbette lâzımdır" buyurdular. Onlar da bir miktar yemek ayırıp, bir kenara koydular. Biraz sonra Abdullah-ı Hafîf içeri girip selâm verdi. Ebü'l-Hüseyn bin Hind "Mü'minin kalbi yalan söylemez" buyurdu. Bu sırada Abdullah-ı Hafîf "Karnım çok açtır, yiyecek bir şeyiniz var mı?" deyince, ayrılan yemeği ona verdiler.

Ebü'l-Hüseyn bin Hind (r.a.) buyurdu ki:

"Her hayrın esâsı; bütün hâllerinde ve fiillerinde edebe riâyet etmektir."

"Kalbe hayat veren şeyler dörttür ilim, takvâ (haramlardan sakınmak), tâat ve Allahü teâlâyı zikretmektir. Kalbi harâb eden şeyler de dörttür Cehâlet, ma'siyyet (günah), igtirâr (aldanmak) ve tûl-i gaflet ya'nî Allahü teâlâdan ve âhıretten habersiz, gafletin uzun ve devamlı olmasıdır."

"Güzel ahlâk, Allahü teâlâya şikâyeti terk etmektir."

"Allahü teâlânın kitabına sımsıkı sarılan, her an Allahü teâlâyı düşünür. Kendisine, din ve dünyâ işlerinden hiçbir şey gizli kalmaz. Bütün vakitleri, gafletten uzak, müşâhede üzere geçer."

"Allahü teâlâ ile rahat bul. Ondan başkası ile rahat bulma. Allahü teâlâ ile rahat bulan kurtulur. O'ndan başkasında rahatlık arayan helak olur. Allahü teâlâ ile rahat bulanın kalbi, O'nun zikri ile rahat bulur, kuvvetlenir. O'ndan başkasında rahatlık aramak, gaflete devam etmektir."

"Bütün hayırların aslı dört şeydir: Sehâ (cömertlik), tevâzu, nüsûk (ibâdetlere devam) ve güzel ahlâktır."

"Güzel ahlâk üç kısımdır: Allahü teâlâya şikâyeti terk etmek. Gönül hoşluğu ve tam bir teslimiyetle O'nun emirlerini yerine getirmek ve mahlûklara karşı iyilikle, yumuşaklıkla muâmele etmek."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 362

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 113

3) Nefehât-ül-üns sh. 264

4) Tabakât-üs-sûfiye sh. 399

EBÜ'L-HÜSEYN EŞ-ŞİRVÂNÎ ES-SAGÎR

İran'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ca'fer Dâvûd olup, künyesi, Ebü'l-Hüseyn eş-Şirvânî es-Sagîr'dir. Hicrî dördüncü asrın ortalarında vefât etti. İlim öğrenmek için çok yerleri dolaştı. Mısır'da yerleşti. Sonra Mekke-i mükerremeye gitti. Vefâtına kadar orada

ikâmet etti. Ömrünün sonlarına doğru felç oldu. Eli ayağı tutmaz, ayağa kalkamazdı. Fakat, müezzinin namaz için ikâmet okumaya başladığı andan, namazını bitirdiği âna kadar olan zamanda ve sohbet esnasında çok sağlam olur, hiçbir şeyi kalmazdı. Bu zamanlar hâricinde ise, yine felçli hâle dönerdi.

Vefât ettiğinde 124 yaşlarında idi. Şirvânî-i Kebîr, Muâz-ı Mısrî, Cüneyd-i Bağdadî, Şiblî, Kettânî ve başka bir çok büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Kendisinden de bir çok kimseler ilim öğrenip istifâde etmişlerdir. Zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden olup, Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfin imâmı idi. Üstâd-ı Ammû ve pek çok zâtlar kendisiyle görüşüp, sohbetlerinde bulunurlar ve bununla iftihar ederlerdi.

Kendisine "Tasavvuf nedir?" diye sordular. "Hakîkî din âlimlerinden birine bağlanıp, ona teslim olmak. Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmek. Kimseye karışmayıp, kendi hâlinde insanlardan ayrı yaşamaktır" buyurdu. Birgün buyurdu ki; "Sıddîkların, yükseldikçe istedikleri bir şey vardır ki, o da riyaset muhabbetidir." Sa'îd-i Fergânî (r.a.) buyurdu ki, "Buradaki "riyaset muhabbeti" insanların başına geçmek arzusu değildir. Zâten, evliyâlık yolunda bulunmanın ilk şartı, bunu terk etmektir. Nerede kaldı ki, en sonda hâsıl olan şey "riyaset muhabbeti" olsun. Bu ifâdeden murâd; Allahü teâlânın indinde, evliyâyı sevenler için şefaat makamı taleb etmektir."

Ebü'l-Hüseyn hazretlerinin, evliyâya olan muhabbet ve bağlılığı pek ziyâde idi. "Eğer imkânım ve ayaklarım sağlam olsaydı, evliyâya muhabbeti olanları ziyâret etmek için, Horasan'a kadar giderdim" sözünü sık sık söylerdi.

Ebü'l-Hüseyn eş-Şirvânî es-Sagîr (r.a.) buyurdu ki:

"İzzet ve şerefi, Allahü teâlânın dînine uygun olmayan hâllerde arayan kimseyi, Allahü teâlâ, hor, hakîr ve zelîl eder.

"Dîne uymakta gevşek davrananlarla beraber olmaktan, son derece sakınmalıdır. Onlar, insanın felâketine sebep olurlar."

"Fakîrler dünyâ ve âhırette her bakımdan rahattırlar."

"Tasavvuf yolunda bulunmak; gönül, kalb hâlidir. Dil ile ba'zı şeyleri söylemek kâfi değildir."

"Ba'zı kimseler vardır ki velîdirler, büyük zâtlar bu kimselere bakınca, tasavvuftaki makamlarını görürler. O kimsenin ise, bunların hiç birinden haberi olmaz."

"Velî, içinde bulunduğu ânı değerlendirmek için çırpınır. Diğer vakitleri kıymetlendirmek için çalışsa, içinde bulunduğu vakti harcamış olur. İleriki vakte kavuşacağı da, zâten belli değildir. Bunun için gerçek velî, her an, içinde bulunduğu ânı değerlendirir. Böylece bütün ömrü kıymetli olur."

"Bir kimsenin ihtiyâcından fazla bir ceketi olsa, başka biri bu cekete hakîkaten muhtaç olsa ve bu kimse de, ceketi o ihtiyâç sahibine vermekten çekinse, o kimse bu cekete muhtaç duruma düşer."

---

1) Nefehât-ül-üns terc. sh. 313

EBÜ'L-HÜSEYN KURÂFÎ

Evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Hüseyn künyesi olup, asıl ismi, Ali bin Osman'dır. Kâhire yakınlarındaki doğduğu Kurâfe köyüne nisbetle Kurâfi denildi. Dimyat'ta otururdu. 380 (m. 990) yılında yüzon yaşında iken vefât etti.

Ebü'l-Hüseyn Sâîg-i Dîneverî hazretlerinin talebelerindendir. Zamanın büyükleriyle sohbet etti. Tasavvufta yüksek derecelere, kavuştu. Çok ibâdet eder, dünyâ malına ehemmiyet vermezdi. Herkese anlayacağı dilden konuşur, ehli olmayanların yanında, anlayamayacakları söz söylemezdi. İnsanların kalblerinin, temizlenmesi ve âhırette selâmete ermeleri için çalışırdı.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Hirevî hazretleri anlatır: "Ebû Süleymân-ı Nîlî bir gün Kurâfi'nin yanına geldi. Kaftanı iyice eskimişti. Kurâfi, ona bakarak, "Ey Ebû Süleymân! Kaftanın eskimiş ama, iki kaşının arasında emir olacağına dâir işâretler var" buyurdu. Ebû Süleymân, uzun bir zaman daha sofiliğe devam ettikten sonra, Fas tarafında bir bölgeye emir oldu. Yıllarca orada adâletle hüküm sürdü.

Ebû Bekr-i Dûkkî, Kurâfî'yi ziyârete gelmişti. "Ey Ebû Bekr! Cihanda yalnız dolaştığın söylenirdi. Fakat, seni iki başın arasında görüyorum" buyurdu. Çok geçmeden Ebû Bekr evlendi ve iki çocuğu oldu. Onların arasına oturur ve Kurâfi'nin söylediklerini anlatırdı.

Kurâfi hazretleri, bir gemide uygunsuz bir harekete karşı koyup, mâni olmağa çalışmasından dolayı, eli ayağı bağlanıp suya atıldı. Ona bu hareketi yapanlar, namaz vakti gelince onun en önde safta namaz kıldığını gördüler. Elbisesi hiç ıslanmamıştı. Özür dileyip, tövbe ettiler.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Hirevî, "Kurâfi, dünyâda eşi bulunmayan insanlardandır. Her haliyle Allahü teâlâyı hatırlatırdı" buyurdu.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Hirevî hazretleri, onu son devir büyüklerinden sayar ve Kurâfi hazretlerinin de aralarında bulunduğu bu mübârek insanlara "Bunlar birer dâhidir" derdi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 260

EBÜ'L-HÜSEYN MÂLİKÎ

Mâlikî mezhebindeki fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Yûsuf bin Ya'kûb bin İsmail el-Ezdî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hüseyn olup, Mâlikî mezhebinde yüksek ve mütehassıs bir âlim olduğu için, Ebü'l-Hüseyn el-Mâlikî" diye meşhûr olmuştur. Bağdâd'da doğup orada yetişti. Zekî, çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. 39 senelik ömrünü hep ilim öğrenmekle geçirdi. 328 (m. 940) senesi Şa'bân ayının bitimine 13 gün kala, Perşembe günü vefât etti. Cenâze namazını oğlu Ebû Nasr kıldırdıktan sonra, Ebû Ömer Muhammed bin Yûsuf'un kabrinin yanına defn edildi.

Ebü'l-Hüseyn Mâlikî, hadîs, fıkıh, nahiv, lügat, şiir ve hesap ilimlerinde tanınmıştır. Sahip olduğu ilimlerin çoğunu dedesi Yûsuf tan aldı. 17 yaşındayken, Emîr Müktedir-billah tarafından, babasının yerine vekâleten Medînet-üs-Selâm (Bağdâd) şehrine kadı olarak ta'yin edildi. Fazîlet bakımından babasına çok benziyordu. O daha küçük yaşlarda iken, böyle ilim ve makam elde edince, halkın önce şaşkınlığı görüldü. Zamanla bu şaşkınlık hayranlığa döndü. Babasının vefâtına kadar, kadılıkta vekîl olarak kaldı. Onun vefâtından sonra, Kâdı'l-kudât'lık, ya'nî başkadılık görevine ta'yin edildi. Ebü'l-Hüseyn Mâlikî, bu göreve başladığında yirmi yaşındaydı. Vefâtına kadar da bu vazîfede kaldı.

Ebü'l-Hüseyn Mâlikî, fıkıhdan başka; miras, nahiv, lügat, şiir ve hesap ilimlerine âit çok kıymetli eserler vermiştir. Edebî şiirleri, çok güzeldir. İlk olarak yazdığı kitap "el-Ferec ba'de'ş-şiddet'dir. Bu eserin, üçyüz cüzlük büyük bir şerhi, "Müsned" adlı eserinden sonra yazmaya başladığı büyük bir eser olan "Garîb-ül-hadîs"i tamamlayamamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 319

2) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 229, 232

3) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 194

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 230

5) Mu'cem-ül-udebâ cild-16, sh. 67

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 313

EBÜ'L-HÜSEYN EL-VERRÂK

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim olup, kelâm ilminin inceliklerine vâkıf idi. İsmi, Muhammed bin Sa'd en-Nişâbûrî olup, Künyesi, Ebü'l-Hüseyn el-Verrâk'dır. Büyük âlim Ebû Osman Hayrînin talebesi idi. 320 (m. 932)'den önce vefât etti. Mu'âmelâti çok iyi bilir, yanlışları hemen anlar ve düzeltirdi. Dostlarının, yakınlarının sıhhati ve rahatını, kendi sıhhat ve rahatına tercih eder, onların sıkıntıları olduğu zaman, gidermeye çalışırdı. Kendilerine kötülük eden olursa, herkes gibi kötülükle değil, iyilikle mukâbele ederdi. Hele nefsi için başkasına kızmak, intikam almak, aklına bile gelmezdi. Birisi kendisine uygunsuz söylese, hemen kalkıp o kimsenin yanına gider, kabahat kendisininmiş gibi o kimseden özür diler, tevâzu gösterirdi. Böylece, o kimseler hatâ etmiş olduklarını anlayıp, tövbe ederlerdi. Kendisi için hiçbir kimseye kızmaz, hep yumuşak davranır, sabrederdi. İnsanlık icâbı, birine karşı kalbinde bir soğukluk meydana gelse, bu hâlin gitmesi, kalbdeki soğukluğun muhabbete dönüşmesi için, hemen o kimsenin yanına gidip, hizmetinde bulunurdu.

Ebü'l-Hüseyn el-Verrâk (r.a.) buyurdu ki:

"Affetmekte kerem şöyledir ki, affettiği kimsenin ayıbını affettikten sonra, bir daha hatırlamamalıdır."

"Hayatın en güzel ânları, Allahü teâlâyı hatırlayarak ve O'nun rızâsına uygun amel edilerek geçirilen ânlardır."

"Allahü teâlâya hakkıyla âşık olanların ciğerleri, O'nun rızâsından mahrûm kalmak korkusuyla yanıp erir."

"Allahü teâlâya muhabbetin alâmeti, O'nun Resûlü Muhammed aleyhisselâma tâbi olmaktır." "Alçak kimsenin kalbi dar olduğundan, bir başkasını affetmeye muvaffak olamaz."

"Kalbin yaşaması, kendisinde ölüm (ve yokluk) olmayan Allahü teâlâyı devamlı hatırlamasıdır. Güzel yaşamak ise, Allahü teâlâdan başka her şeyi unutup, Allahü teâlâ ile beraber olmaktır."

"Kul, Allahü teâlâya ancak O'nun yardımıyla kavuşur. Bütün işler ve Resûlüne tâbi olabilmek de, O'nun yardımıyladır. Kim, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmadan Allahü teâlâya kavuşmak isterse, muhakkak ki sapıtır, dalâlete düşer. Halbuki o, kendisini doğru yolda zanneder."

"Tasavvuf yoluna girip de bu yoldan dönen kimse, nefsine düşkün olup, onun rahatlığını istemesinden dolayı, bu yoldan dönmüş (Allahü teâlânın rızâsından) uzaklaşmıştır. Çünkü bu yol, Allahü teâlâya deli gibi âşık olup ve sıkıntılardan sonra gönül rahatlığına ermiyen, ya'nî sıkıntı çekmeye alışmıyan kimse için (nefsin arzularından tamamen vazgeçmeyen kimse için) çok zordur. Bir kimse bu hâle geldikten sonra, sıkıntı çekmesi ve korkulu hâllerde bulunması ona hafif gelir. Nefs, bu hâle boyun eğip sıkıntı çekmeye alıştığı zaman, Allahü teâlânın rızâsını isterken karşılaştığı bütün zorluklar, ona kolay gelir ve Allahü teâlâ da kendisine kavuşturan yolu ona kolaylaştırır."

"Allahü teâlânın, bir kuluna (îmândan sonra) verdiği ni'metlerin en büyüğü takvâdır. Müttekî olan kimse takvâ ile, bütün hayır ve iyilikleri, Allahü teâlâya yaklaşma ve yaklaştırma sebeplerini, ya'nî ibâdetleri ve insanlara doğru yolu göstermeyi kendisinde birleştirir. Takvânın aslı ihlâstır. Hakîkati ise, kendisinden ittika ettiğin (korktuğun) Allahü teâlâdan başka her şeyden yüz çevirmektir." "Sıdk, dinde doğru yolda (Ehl-i sünnet yolunda) olmak ve amellerde de Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine tâbi olmaktır."

"Nefse hâkim olan en büyük kuvvet, şehvettir. Şehvet, ancak Allahü teâlânın korkusu ve sevinçli ânlarda O'ndan utanmakla giderilir."

"Yâkîn, tevhîdin neticesidir. Kimin tevhîdi saf, temiz ve tam olursa, onun yakîni saf olur."

"Nefsinin isteklerini ve mahlûklara yönelmeyi terk etmeyen kimsenin, âhıret ni'metleri ve hayırlı işler (ve ibâdet) için kalbi dirilmez."

"Tevekkül, fakîrlik ve zenginliği eşit bilmek ve kaderde olan şeylere râzı olmaktır."

"Fütüvvetin aslı beş haslettir. Birincisi, Allahü teâlânın emirlerine uymak, ikincisi vefa, üçüncüsü şükür, dördüncüsü sabr, beşincisi ise rızâdır."

"Nefsi gözetip arzuları peşinde koşmak, Allahü teâlânın sana olan ihsânlarını unutturur."

"İlmin en faydalısı, Allahü teâlânın emirlerini ve nehiylerini, va'dlerini, vaidlerini (tehditlerini), sevâblarını ve ikablarını (cezalarını) bilmektir. İlimlerin en üstünü de; Allahü teâlâyı, sıfatlarını ve isimlerini bilmektir."

"Günahkâr ve fâsık insanlarla bulunmak vahşettir. Onlara rağbet ve muhabbet ahmaklıktır. Onlara yakınlık ise acizliktir. Onlara i'timâd, gevşeklik ve neticesi de kaybetmektir. Allahü teâlâ bir kulunun hayrını dilerse, onun dostluğunu ve yakınlığını kendisi ile ve zikriyle yapar. Ya'nî, o kimse Allahü teâlâya dost olur ve onup zikriyle meşgûl olur. Ona tevekkül eder. O kimsenin, günahkârlara olan düşüncesini zayıflatır ve onlara i'timâdını kaldırır."

"Kim gözünü haramlardan korursa; Allahü teâlâ, bununla onun lisânına hikmeti yerleştirir. Kendisini dinleyenler ondan faydalanırlar. Kim de şüpheli şeylere bakmaktan kendini korursa; Allahü teâlâ, onun kalbine kendi nûrunu yerleştirir ve onu râzı olduğu yola kavuşturur."

"Allahü teâlânın, kendilerine darılma ve dostluğunu kesme korkusu, sevenlerin gönüllerini parçaladı. Âriflerin kalblerini yaktı, ibâdet edenlerin, geceleri uykusunu kaçırdı. Zâhidlerin, günlerini susuz bıraktı. Tövbe edenlerin ağlamasını arttırdı. Korkanların hayatını kederlendirdi"

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 299

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 101

3) Nefehât-ül-üns sh. 223

EBÜ'L-KÂSIM EL-KASRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Kâsım el-Kasrî (r.a.), hicrî 3. asrın sonları ile 4. asrın başlarında yaşamıştır. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin talebelerinin önde gelenlerindendir. Devamlı sûrette başı öne eğik dururdu. Sebebini sordular. Şöyle anlattı: "İlk zamanlarda açlığa sabrederdim ve haftada bir defa yimek yerdim. Birgün cinlerden birisi, gelip, bana selâm verdi. Selâmını aldım, ama kendisini göremedim. Hergün gelip bana selâm verirdi. Birgün kendisine "Seni görmeyi istiyorum. Bana görünsen ne olur?" dedim. Çok güzel yüzlü bir kimse olarak bana göründü. Kim olduğunu sordum: "Müslüman olan cinnîlerdenim. Senin gibi, nefsinin arzularına muhalefet eden, açlığa sabreden, dînin emirlerine uymakta ve yasaklarından sakınmakta gayretli olan birini gördüğümüz zaman, kendisine muhabbet eder, selâm veririz" dedi. Kendisiyle aramızda tam bir muhabbet ve dostluk hâsıl oldu. Bana ba'zı şeyler de öğretti. Birgün kendisine "Gel! Mescide beraber gidelim" dedim, "İnsanların bulundukları yerde seninle beraber bulunmamız münâsib değildir. Çünkü, seninle aramızda ba'zı konuşmalar olur. İnsanlar, senin birisiyle konuştuğunu anlarlar. Fakat beni göremedikleri için senin hakkında uygun olmayan şeyler söylerler.

Senin için fitne olur" dedi. Ben de "En geri safta otururuz. Hiç kimse fark etmez" dedim. Mescide girip oturduk. Cin, "Bu insanları nasıl görüyorsun?" diye sordu. "Ba'zılarını uykuda, ba'zılarını yarı uyanık ve ba'zılarını da tam uyanık görüyorum" dedim, "İnsanların her birinin başları üzerinde duranları görüyor musun?" dedi. "Hayır" dedim. Gözlerimi sığadı. Her insanın başı üzerinde bir karga bulunduğunu gördüm. Kargalardan ba'zıları, üzerinde bulunduğu kimsenin gözlerini kanatları ile kapatmış idi. Ba'zıları sadece duruyor ve ba'zıları da üzerinde bulunduğu kimsenin gözünü; ba'zan kapatıyor, ba'zan açıyordu. "Bu ne haldir?" diye sordum. "Sen Kur'ân-ı kerîmde okumadın mı? Allahü teâlâ Zuhruf sûresi 36. âyet-i kerîmesinde "Her kim, Rahmânın zikrinden göz yumarsa, biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu, ona arkadaştır" buyuruyor. İşte insanların başlarında gördüğün şeyler, karga şeklinde şeytanlardır, insanların her birini gafletleri miktarınca istilâ etmiş, kaplamışlardır" dedi. O cin, bu şekilde bana gelir giderdi. Birgün açlığım tahammül edilemez hâle geldi. Normal âdetime göre, yemek yememe daha dört gün vardı. Yanımda bulunan ekmek kırmalarından bir parça yedim. Açlığım yatıştı. Dostum olan o cin gelerek selâm verdi. Fakat bu sefer görünmedi ve "Biz, açlığa ve dînin emir ve yasaklarına uymaya devam etmekteki sabrından dolayı sana dost olmuş idik. Fakat sen, o ekmek parçasını yemekle sabrı terk etmiş oldun" dedi. Ondan sonra da bir daha yanıma gelmedi. Bu hâlime üzüldüğüm için, devamlı olarak başımı önüme eğiyorum."

---

1) Nefehât-ül-üns (tercümesi) sh. 294

EBÜ'L-KÂSIM EL-MUKRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, ismi Ca'fer bin Ahmed bin Muhammed el-Mukrî'dir. Horasan âlimlerinden idi. Yüksek haller sahibi şerefli, himmet sahibi, zamanın bir tanesi olan Ebü'l-Kâsım; Ebü'l-Abbâs bin Atâ, Ebû Muhammed Cerîrî, İbn-i Sa'dân, Mimşâd Dîneverî, Ebû Ali Rodbârî ile sohbet etti ve onlardan ilim öğrendi. 378 yılında Nişâbûr'da vefât etti.

Ebü'l-Kâsım el-Mukrî buyurdular ki: "Fütüvvet, insanların fazîletlerini, noksanlarıyla beraber kabûl etmektir."

"Cömert, ihsân ettiğine muttali olan veya hatırlayan değildir. Cömert verdiğinden utanan, onu az gören, söylemek ve hatırlamaktan sıkılan kimsedir."

"Kardeşim Ebû Abdullah'ın şöyle dediğini işittim: Abdullah-ı Harrâz'ın sohbetinde iken, (Bana ne yapmamı emredersiniz?) diye sorduğumda, şu cevâbı verdi. Farzların edasında hırslı olmanı, müslümanlara hürmette bulunmanı, kalbine gelen düşüncelerden doğru olmayana iltifât etmemeni isterim."

Hasta yatağında iken Ebü'l-Kâsım şu şiiri söylemiştir:

Ey Allahım, kurtar beni bu sıkıntıdan,
Benim bugün tek ümidim sensin.

Ben iyice eridim bu hastalıktan,
İlâcım yok, devam yalnız sensin.

İlâcım senin rahmetindir.
Şifâm sana kavuşmaktır.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 509

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 125

3) Nefehât-ül-üns sh. 310

EBÜ'L-KÂSIM NASRABÂDÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhîm bin Muhammed bin Ahmed en-Nasrabâdî en-Nişâbûrî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Aslen Nişâbûrlu olduğundan, doğumu ve yetişmesi orada oldu. İlim öğrenmek için Bağdâd, Mısır, Şam ve başka yerlere gitti. Ebû Bekr Şiblî, Ebû Ali Rodbârî, Ebû Muhammed Mürteiş, Abdullah bin Muhammed bin Hasen, Yahyâ bin Bilâl, Abdullah bin Abdüsselâm, İbn-i Sa'îd, İbn-i Cevsâ, Ahmed et Assâl, İbn-i Huzeyme ve daha birçok büyük âlimlerle görüşüp, kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Ali Dekkâk ve Ebû Nasr-ı Sûfî'nin üstadıdır, ömrünün sonuna doğru hacca gitti. Hacdan sonra, memleketine dönmeyip, Harem-i şerîfte bir sene kaldı ve 367 (m. 977) yılı Zilhicce ayında orada vefât edip, Hazreti Fudayl bin Iyâd'ın türbesi yanında defnolundu. Çok ibâdet etmekte, haram ve şüphelilerden sakınmakta, nefsin kötü olan isteklerine muhalefet etmekte, çok ileri derecede olup, zamanında bulunanlar onun büyüklüğünü kabûl ederlerdi. Hayatı boyunca memleketinin üstadı olarak bilinmiştir. Tasavvuf ve diğer ilimlerdeki, bilhassa fıkıh ve hadîsdeki derecesi çok yüksek idi. Fıkıh, hadîs ve târih ilminde, tasavvuf yolunda ilerlemek husûsunda, Peygamber efendimizin sünnetlerine dâir mes'elelerde, onları toplama, yazma ve yayma işinde ve başka konularda müşkülleri olanlar, kendisine müracaat ederlerdi. Çok hadîs-i şerîf yazdı ve rivâyet etti. Sika (güvenilir) bir zât olduğu için, yazdıklarına ve sözlü olarak rivâyet ettiklerine, kendisinden sonra gelen âlimler i'timâd etmişlerdir. Güzel menkıbeleri ve şaşılacak hâlleri çoktur.

Kendisi anlatıyor: "Birgün, Mekke-i mükerremede yolda yürürken, bir kimsenin yol ortasında can çekişmekte, şiddetli bir ızdırap ile kıvranmakta olduğunu gördüm. O anda kalbime, şu zavallının bu sıkıntılı hâlden kurtulması için bir Fâtiha okuyup üzerine üfliyeyim, düşüncesi geldi. O sırada, o kimsenin karnından bir ses geldi ki: Gayet anlaşılır bir şekilde:

"Bırak bu alçağı! Çünkü bu, Hazreti Ebû Bekr'e düşmandır" diyordu. Demek ki, bozuk i'tikâdının ve düşmanlığının cezasını çekiyor deyip oradan ayrıldım."

Birgün kendisine "Ba'zıları yabancı kadınlarla beraber oturuyorlar ve "Böyle yapmak bize zarar vermez. Biz, onları görmekle günaha girmekten korunmuş kimseleriz" diyorlar. Bunlar hakkında ne dersiniz?" diye soruldu. Cevâbında buyurdu ki; "Can bedende bulundukça, Allahü teâlânın emir ve nehiyleri devam etmektedir. Ya'nî, kul yaşadıkça helâle, harama riâyet etmeğe mecbûrdur. Nasıl olursa olsun bir erkek, kendisine yabancı olan bir kadın ile uygunsuz olarak görüşemez, konuşamaz, halvet hâlinde (kapalı bir yerde yalnız olarak) bulunamaz. Allahü teâlânın yasak ettiklerine dalmış olanlar, elbette şüpheli olan şeyleri yapmakta daha çok cesâretli olurlar."

Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî (r.a.) buyurdu ki:

"Recâ (Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmak) hâli, insanı ibâdet ve tâat yapmaya sevk eder. Havf (Allahü teâlânın azâbından korkmak) hâli de, insanı günah işlemekten uzaklaştırır."

"Allahü teâlânın ni'metlerine şükredenin, hem ni'meti artar, hem de muhabbet ve ma'rifeti çoğalır."

"Tasavvufun esâsı; İslâmın emir ve yasaklarına dört elle sarılıp, nefsin kötü arzularından ve bid'atlerden ya'nî dinde olmadığı hâlde ibâdet olarak uydurulan, sonradan meydana çıkarılan şeylerden uzak durmaktır. Ayrıca, dînini doğru olarak kendisinden öğrendiği İslâm âlimini çok sevmek, verilen vazîfeyi en güzel şekilde yerine getirmek, insanlardan gelen sıkıntılara sabretmektir."

"Rızâ derecesine kavuşmak istiyen kimse, Allahü teâlânın rızâsı bulunan hâllerden kesinlikle ayrılmasın."

"Kabahatlerinin af ve mağfiretini istemek niyetiyle yapılan ibâdet, iyiliklerine mükâfat istemek niyetiyle yapılan ibâdetten daha makbûldür."

"Ma'rifet ve Allahü teâlâya yakın olma hâli farzları eda etmekle ve Sünnet-i seniyyeye tâbi olmakla ele geçer."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 169

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 122

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 484

4) Risâle-i Kuşeyrî sh. 181

5) Nefehât-ül-üns sh. 274

6) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 261

7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 58

EBÜ'L-LEYS-İ SEMERKANDÎ

Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden ve Hanefî mezhebi imamlarından. İsmi, Nasr bin Muhammed bin Ahmed bin İbrâhîm es-Semerkandî olup, künyesi Ebülleys'dir. Lakabı İmâm-ül-hüdâ ve Fakîh'dir. Tefsîr, hadîs, kelâm, tasavvuf, ahlâk ve diğer ilimlerde de âlim idi. Haram ve şüphelilerden sakınmakta ve dünyâya kıymet vermemekte çok yüksek idi. 373 (m. 983) senesi Cemâzil-âhır ayında vefât etti. Vefâtına dâir başka rivâyetler de vardır.

Ebülleys hazretleri, Ebû Ca'fer Hinduvânî'nin talebesidir. İlim öğrenme silsilesi, hocası yoluyla İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretlerine ulaşır. Ebülleys-i Semerkandî hazretlerinin, çeşitli ilimler hakkında yazdığı çok değerli eserleri vardır. En meşhûr eseri Tenbîh-ül-gâfilîn kitabıdır. Bu kitap va'z ve nasihatle ilgili olup, 94 bâbtan meydana gelmiştir. 1040 târihinde Kâtip Çelebi tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Bu eserin tamamı İslâm ahlâkını anlatmakta olup, âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile beraber, nasîhat ve hikmetli sözler ihtivâ eden mükemmel bir ahlâk kitabıdır.

Tenbîh-ül-gâfilîn kitabı, ihlâs konusuyla başlamaktadır. Daha sonra kabir azâbı kıyâmet günü, tövbe, ana-baba hakkı, akraba ziyâreti, komşu hakkı, gıybet, kibir, beş vakit namaz, mescidlere hürmet, Allah korkusu, duâ gibi birçok ahlâkî ve fıkhî konuları bölümler hâlinde ihtivâ etmektedir.

Ebülleys-i Semerkandî hazretleri, bu eserinde buyuruyor ki:

"Allahü teâlânın rızâsı için değil de başka niyetlerle amel işliyen kimsenin ameli, yorgunluk ve sıkıntı çekmekten başka bir şey değildir. O kimsenin, âhırette amelinin mükâfatı yoktur. Gideceği yer Cehennemdir. Amellerini Allahü teâlânın rızâsı için işliyenlerin ise, bu niyetleri kendilerine kâfi gelir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, **"Nice oruç tutanlar vardır ki, tuttuğu orucun kendisine faydası; açlık ve susuzluktur. Nice ibadet edenlere de ibâdetlerinden yanlarına kalan; uykusuzluk ve zahmettir."** Allahü teâlânın rızâsı için değil de, "gösteriş" için ve "desinler" için ibâdet yapanın hâli şu kimseye benzer ki, kesesine çakıl taşlarını doldurup, çarşıya çıkar. İnsanlar, dışarıdan kesesini dolu görünce, kendisi için "Ne zengin adam" derler. O kimseye, insanların böyle söylemelerinden başka hiçbir fâide gelmez. Halbuki, o çakıl taşları ile bir şey satın almak istese, kimse bir şey vermez. Riya (gösteriş) için amel edenler, âhırette hiçbir fâide göremezler. O halde, işlediği amelin sevâbını âhırette almak istiyen kimse, amelini, ihlâs ile, riyasız olarak yapmalı, sonra unutmalı, hatırlamamalıdır ki, amelini düşünüp gurûra kapılmasın. Bunun için, "Yapılan bir iyiliği muhafaza etmek, onu yapmaktan daha zordur" denilmiştir, işlediği amellerde riyaya düşmekten çok sakınmalı, Allahü teâlânın rızâ-i şerîfinden başka niyet ve maksadların kalbine gelmemesi için, Allahü teâlâya çok yalvarmalıdır."

"Ölüme imân eden, onun mutlaka geleceğine inanan kimse, kötülükleri terk edip, iyi ameller işliyerek ona hazırlanmalıdır. Bu yolda bir sıkıntı ile karşılaşılırsa sabretmeli, dünyâ sıkıntılarının, ölüm acısı ve âhıret azapları yanında hiç olduğunu düşünmelidir."

"Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"İsrâiloğulları, içlerinde garîb hâllerin meydana geldiği bir kavimdir"** buyurdu ve şöyle devam ettiler: **"Benî İsrâilde bir grup insan kabristan'a gittiler. Orada birbirlerine dediler ki, "Şimdi namaz kılalım. Sonra Rabbimize, bize ölümden haber vermesi için şurada bulunan ölülerden birini diriltmesi için duâ edelim." Sonra namaz kılıp duâ ettiler. Bu hâlde iken, ölülerden biri kabrinden başını kaldırdı. Yüzü simsiyah idi. Alaca bulaca bir hâli vardı. Alnında da secde izi görünüyordu. Orada bulunanlara "Ey buraya gelmiş olanlar! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben doksan yıl önce öldüm, ama ölüm acısı hâlâ üzerimden gitmedi. Aynen şimdi ölüyormuşum gibi ölüm acısı devam ediyor. Beni eski hâlime getirmesi için Allahü teâlâya duâ edin" dedi."**

"Peygamber efendimiz (s.a.v.), vefât etmek üzere olan bir Sahâbînin başında bulunuyordu. Orada ölüm meleğini gördü. Ona: **"Ey ölüm meleği! Arkadaşıma yumuşak davran. Zira o mü'mindir"** buyurdu. Bunun üzerine ölüm meleği dedi ki: "Yâ Muhammed! (s.a.v.) Sana

müjdeler olsun, Ben sadece buna değil, bütün mü'minlere yumuşak davranırım. Bağırıp çağıran olursa onlara, "Ne bu bağırıp çağırrmak. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, biz ona hiç zulüm yapmadık. Ecelini geriye de bırakmadık, öne de almadık. Rûhunu almakta bizim bir kabahatimiz yoktur. Allahü teâlânın takdîrine râzı olursanız sevâb alırsınız. Râzı olmaz; feryâd ederseniz günahkâr olursunuz. Bizim size bir sıkıntımız yoktur. Bir alacağımız vardır. Onu almaya geliriz. Bizi böyle karşılamaktan (bağırıp, çağırmakdan) çok sakınınız derim. Yâ Muhammed! (s.a.v.) Vallahi, ben bir sivrisineğin canını kabzetmek istesem, Allahü teâlânın emri olmayınca buna gücüm yetmez."

"Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ensârdan bir zâtın cenâzesinde bulunup, kabrine kadar gitti. Kabrin başında oturdu. Eshâb-ı kiram (r.anhüm) etrâfında oturdular. Eshâb-ı kiram, Peygamber efendimizin huzûrunda bulunurlarken, edebe riâyetle öyle hareketsiz olurlardı ki, başlarına kuş konmuş gibi dururlardı. Kabrin başında böyle hareketsiz beklerken, Resûlullah efendimiz mübârek başlarını kaldırıp iki veya üç defa, **"Kabir azâbından Allahü teâlâya sığınınız"** buyurdu ve sonra şöyle devam etti: **"Şüphesiz ki, mü'min bir kul, âhırete yönelmiş, dünyâdan kesilmiş bir hâlde iken melekler gelirler. Yüzleri beyaz olup, güneş gibi parlaktır. Yanlarında Cennet kefeni ve Cennet kokuları vardır. Hastanın yanına otururlar. O kadar çok olurlar ki, gözün görebileceği yeri kaplarlar.**

Sonra ölüm meleği gelip, hastanın başucuna oturur ve "Ey Allahü teâlânın emirlerinden dışarı çıkmayan rûh! Allahü teâlânın mağfiretine, rızâsına çık" der. Peygamber efendimiz (s.a.v.) devam ederek buyurdu ki, **"Rûh, su kabından suyun damlaması misâli çıkar. Melekler onu alırlar, ona duâ ederler ve ellerinde hiç bekletmeden, yanlarında getirdikleri Cennet kefenine sararlar, yanlarında getirdikleri güzel Cennet kokularını üzerine serperler. Ondan, öyle bir koku yayılır ki, yeryüzünde bulunan miskten daha güzeldir. Sonra o rûhu alıp yükseklere götürürler. Yükselirlerken, yanlarına uğradıkları her melek kâfilesi, "Bu temiz, güzel kokulu rûh kimindir?" derler. Onu taşıyan melekler, "Bu filân oğlu filânın rûhudur" deyip en güzel isimleri ile söylerler. Bu şekilde, dünyâ semâsına kadar giderler, dünyâ semâsının kapısının açılmasını isterler. Dünyâ semâsının kapısı açılır. Çok güzel bir şekilde karşılarlar, uğurlanırlar. Bu karşılama ve uğurlama ile yedinci semâya kadar giderler. Orada Allahü teâlânın şu fermanı gelir: "Onun sicilini ılliyyîn** (Cennetlikler) **arasında tutunuz. Onu yeryüzüne iade ediniz. Onları topraktan yarattık ve oraya iade edeceğiz. Sonra yine topraktan çıkaracağız." Sonra o rûh, cesedine iade olunur. Sonra ona iki melek gelip derler ki, "Rabbin kimdir?" O, "Rabbim Allahtır" der. Melekler "Dînin nedir?" derler. O, "Dînim İslâmdır" der. Melekler Hazreti Peygamberi göstererek, "Bu zât hakkında ne dersin?" derler. O, "O, Resûlullahtır** (s.a.v.)**" der. Melekler, "Nereden biliyorsun?" derler. O, "Allahın kitabını okudum. Ona îmân ettim. Onu tasdîk ettim" der. Sonra Allahü teâlâ tarafından bir nidâ gelir. "Kulum doğru söyledi. Onun için Cennet yataklarından bir yatak döşeyin. Ona Cennet elbiselerinden bir elbise giydirin. Onun için Cennetten bir kapı açın ki, o kapıdan Cennetin hoş kokusu ve güzel rüzgârı gelsin," Sonra o kulun kabri, göz görebildiği ölçüde genişler. Bundan sonra ona güzel yüzlü, hoş kokulu bir kimse gelir, "Bugün sana, seni sevindirecek bir şeyi müjdelemek için geldim. O müjde, Allahü teâlânın sana olan iyilik va'didir." O kimse, bu gelen kimseye "Sen kimsin?" der. O da, "Ben senin sâlih amelinim" der. Sonra o kimse, "Yâ Rabbî! Kıyâmeti çabuk oldur. Ehlime ve hizmetçilerime kavuşayım" diye duâ eder."**

Resûlullah (s.a.v.) bundan sonra, kâfir bir kimsenin durumunun nasıl olacağını şöyle anlattı: **"Kâfir olan bir kul, âhırete yönelmiş, dünyâdan kesilmiş hâlde iken, gökten melekler gelirler. Yüzleri simsiyah olup, gözün görebildiği kadar kalabalıktırlar, yanlarında bir çul parçası getirmişlerdir. Sonra melek-ül-mevt gelip, o kâfirin başucunda oturur ve "Ey habîs rûh! Allahü teâlânın hoşnutsuzluğuna, gadabına çık!" der. Bunun üzerine onun uzuvları parça parça olur. Onun rûhu; kızgın bir demirin, ıslak bir koyunun derisine bastırılıp çıkarılması gibi çıkar. Damarlar ve sinirler birlikte çekilir. Melekler, o çıkan rûhu hiç bekletmeden beraberlerinde getirdikleri çul parçasına atarlar. Cifeden daha kerih bir kokusu vardır. Bu haliyle onu alıp çıkarlar. Her uğradıkları melâike taifesi, "Bu habîs rûh kimin?" diye sorarlar. Melekler, "Bu filân oğlu filânın rûhudur" deyip en kabîh, çirkin isimleri ile tanıtırlar. Bu hâl ile dünyâ semâsına varırlar. Birinci semânın kapısını çalarlar, kapı açılmaz."** Peygamberimiz burada, **"Onlara gök kapıları açılmaz** (ruhları göğe yükselemez) **ve deve, iğnenin deliğinden geçinceye kadar** (hiç bir zaman) **Cennete giremezler."** (A'râf-40) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve anlatmaya devam etti **"Allahü teâlâ tarafından bir nidâ gelir ki, "Onun sicilini Cehennemlikler arasında tutunuz. Bundan sonra o kâfirin rûhu fırlatılıp atılır."** Peygamber efendimiz (s.a.v.) burada, **"Kim, Allahü teâlâya şirk koşarsa, sanki o gökten düşüp kuşa yem olana, rüzgârın uzağa savurduğuna benzer."** (Hac-31) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudular. Ve anlatmaya devam ettiler: **"O kâfirin rûhu böylece yuvarlanır. Sonra gelip cesede girer. Bundan sonra ona iki melek gelerek, yanına otururlar ve sorarlar. "Rabbin kimdir?" O ise çok hayret edip, "Ha... Ben bilmem" der. Melekler, "Dînin nedir?" diye sorarlar. O ise aynı şekilde "Ben bilmem" der. Melekler, Peygamber efendimizi** (s.a.v.) **işâret ederek "Size gönderilen bu zât hakkında ne dersin?" derler. O yine "Ben bilmem" der. Bundan sonra bir nidâ gelir. "Kulum yalan söyledi. Ona ateşten bir yatak hazırlayın ve ateşten bir elbise giydirin ve ona Cehennemden bir kapı açın." Böylece Cehennemin sıcaklığı ve zehirli havası onu sarar. Kabri onu sıkar, kaburga kemikleri birbirine geçer. Bundan sonra bir kimse gelir ki, kokusu pis, elbisesi çok çirkindir. O kâfire, "Sana va'd olunan kötü hâlleri haber vermeye geldim" der. O ise "Sen kimsin?" der. O gelen "Ben senin kötü amellerinim" deyince, kâfir, "Yâ Rabbi! Kıyâmeti vukû' buldurma! Yâ Rabbi! Kıyâmeti vukû' buldurma!" der."**

Diğer bir haberde geldi ki: Mîzânda (terazide) günâhları ağır gelen müslümanlar Cehenneme doğru yol alırlarken, "Yâ Muhammed (s.a.v.), imdâdımıza yetiş!" derler. Fakat Cehennem meleklerinin reîsi Mâlik'i görünce, onun heybetinden Muhammed aleyhisselâmın ismini unuturlar. Mâlik onlara "Sizler kimlersiniz?" diye sorar. Onlar, "Bizler üzerimize Kur'ân-ı kerîm indirilen kavimdeniz. Bizler Ramazan'da oruç tutardık" derler. Mâlik "Kur'ân-ı kerîm, Muhammed aleyhisselâma indirildi" der. Onlar Muhammed aleyhisselâmın ismini duyunca haykırırlar ve "İşte biz, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) ümmetindeniz" derler. Mâlik onlara, "Peki, Kur'ân-ı kerîmde, Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri yapmaktan men eden bin ma'nâ yok muydu?" der. Böyle konuşup giderlerken Cehenneme ve zebanî meleklerine yaklaşmış olurlar. Cehenneme ve zebanîlere bakarlar ve derler ki: "Yâ Mâlik! Bize izin ver de hâlimize ağlıyalım." Kendilerine izin verilir. Gözlerinden yaş yerine kan gelinceye kadar ağlarlar. Mâlik onlara, "Bu ağlama ne güzel. Keşke dünyâda iken böyle Allah korkusundan ağlasaydınız, sizi ateşten korurdu. Fakat bugünkü ağlamanızın fâidesi yoktur." Sonra Mâlik, orada vazîfeli bulunan zebânî meleklerine, "Onları ateşe at!" emrini verir. Onlar da Cehenneme atarlar. Cehenneme atılan bu

mü'minler hemen, "Lâ ilahe illallah" derler. Bunun üzerine ateş, onlardan uzaklaşır. Mâlik, "Yâ Nâr! Onları tut!" der. Ateş, "Onları nasıl tutabilirim ki (Lâ ilahe illallah) diyorlar" der. Mâlik tekrar tutması için emir verir. Ateş yine aynı cevâbı verir. Bunun üzerine Mâlik, ateşe "Evet, tutacaksın. Çünkü Allahü teâlâ öyle emrediyor" der. Sonra ateş onları tutar. Ba'zılarının ayaklarına kadar, ba'zılarının diz kapaklarına kadar, ba'zılarının bellerine kadar ve ba'zılarının da boğazlarına kadar ateş çıkar. Ateş yüzlerine doğru yükselince, Mâlik ateşe emredip; "Yüzlerini yakma ki, dünyâda iken çok secde ettiler. Kalblerini de yakma ki, çok Ramazan orucu tuttular, susadılar" der. Sonra şöyle duâ ederler, "Ey merhametlilerin en merhametlisi! Ey iyilik sahibi! Ey ihsân sahibi!" Allahü teâlâ, onlar için verdiği hükmü böylece infaz ettikten sonra Cebrâil aleyhisselâma, "Yâ Cebrâil! Ümmet-i Muhammedin âsî olanlarının hâli nasıldır?" buyurur. Hazreti Cebrâil der ki, "Yâ Rabbî! Onları en iyi bilen sensin" der. Allahü teâlâ "Git! Onların hâlini öğren" buyurur. Cebrâil (a.s.) Mâlik'e gider. Mâlik'i, Cehennem ortasında ateşten bir minber üzerinde oturur hâlde görür. Hazreti Cebrâil'i görünce, "Yâ Cebrâil! Buraya gelmene sebep nedir?" der. Hazreti Cebrâil, "Ümmet-i Muhammedin âsîlerinin halleri nasıldır?" diye sorar. Mâlik, "Hâlleri çok fenâ, yerleri çok dar. Ateş onların cisimlerini yaktı. Etleri yandı. Kalbleri ve yüzleri kaldı. Oralarında da îmân parlar" der. Cebrâil (a.s.) "Onlardan perdeyi kaldır da hâllerini bir göreyim!" Mâlik, oradaki vazîfeli meleklere emreder. Onlar da perdeyi kaldırırlar. Cehennem ehli, Hazreti Cebrâil'e bakarlar ve onun hüsn-i cemâlini görünce anlarlar, ki, o azâb melâikelerinden değildir. "Bu zât kimdir ki, biz hiç kendisinden daha güzel birini görmedik?" derler. Mâlik der ki; "Bu kerem sahibi Cebrâil aleyhisselâmdır ki, Rabbinden Muhammed aleyhisselâma vahiy getirirdi. Onlar, Muhammed aleyhisselâmın mübârek ismini duyunca, hep birden bağırırlar ve "Ey Cebrâil! (a.s.) Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) bizden selâm söyle, O'na, bizim günâhlarımız, seninle bizim bir araya gelmemize engel oldu de ve kötü hâlimizi anlat" derler. Sonra Cebrâil (a.s.) Allahü teâlânın huzûruna gelir. Allahü teâlâ "Ümmet-i Muhammedi nasıl buldun?" buyurur. Hazreti Cebrâil "Yâ Rabbî! Onların hâli çok kötü, yerleri de pek dar" der. Allahü teâlâ, "Senden birşey istediler mi?" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm "Evet yâ Rabbî! Kendilerinden Peygamberlerine selâm götürmemi ve kötü hâllerini kendisine haber vermemi istediler." Allahü teâlâ, "O halde, selâmlarını ve haberlerini kendisine bildir" buyurur. Cebrâil (a.s.) Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) gelir. O'nu inciden yapılmış beyaz bir köşkte bulur. Köşkün tam dörtbin kapısı vardır. Her kapının çevresi iki sıra sırma altın ile süslüdür. Cebrâil (a.s.), "Yâ Muhammed! (s.a.v.) Ümmetinden, Cehennemde azâb gören âsilerin yanından geldim. Sana selâm söylediler ve hâllerinin çok kötü olduğunu, yerlerinin pek dar olduğunu sana haber vermemi istediler" der. Muhammed aleyhisselâm, Arş-ı a'lânın altına gidip, secdeye kapanır ve Allahü teâlâyı öyle sena eder ki, o zamana kadar hiç kimse öyle sena etmemiştir. Bundan sonra Allahü teâlâ, "Başını kaldır ve iste! İstediğin verilecek. Şefaat et! Şefaatin kabûl edilecek" buyurur. Hazreti Muhammed (s.a.v.), "Yâ Rabbî! Ümmetimden şakî olanlar hakkındaki hükmünü infaz ettin, onlar için şefaatimi kabûl buyur" diye duâ eder. Allahü teâlâ, "Onlar hakkında seni şefaatçi kıldım. Cehenneme git. Lâ ilahe illallah diyenleri oradan çıkar" buyurur. Muhammed aleyhisselâm gider. Mâlik O'nu görünce ta'zîm ile karşılar. Ona "Ya Mâlik! Ümmetimin Cehennemlik olanlarının hâli nicedir?" diye sorunca, Mâlik "Hâlleri çok kötü ve yerleri de pek dardır" der, Muhammed aleyhisselâm, "Kapıyı aç ve perdeyi kaldır" buyurur. Kapı açılır, perde kalkar. Cehennem ehli, Muhammed aleyhisselâmı görünce hep birden feryâd ederek "Yâ Resûlallah! Ateş derilerimizi yakıp, ciğerlerimize işledi" derler. Muhammed aleyhisselâm, onların hepsini oradan çıkarır. Onlar ateşte yanmakla kömür olmuşlardır. Muhammed aleyhisselâm onları. Cennetin kapısında bulunan ve hayat nehri diye isimlendirilen nehre getirir. Onlar bu nehirde yıkanırlar. Nehirden

çıktıklarında genç delikanlı olarak çıkarlar ki, gözleri sürmeli, yüzleri çok güzeldir. Alınlarında "Bunlar, Rahmânın ateşten âzâd ettiği Cehennemliklerdir" yazısı bulunur. Sonra bunlar Cennete girerler. Cehennemde azâb görmekte olan kâfirler bu hâli görünce, "Keşke biz de müslüman olaydık. Şimdi biz de Cehennemden çıkmış olurduk" derler.."

"Kıyâmet günü dünyâ, saçları dağılarak birbirine karışmış, mosmor, sivri köpek dişleri dışarıya kadar çıkık, kara, çirkin suratlı bir yaşlı kadın sûretinde getirilir. Bu haliyle orada olanlara gösterilir. Mahşer ehli ondan iğrenirler. Mahşer ehline denilir ki, "Siz bunu tanıyor musunuz?" Onlar, "Biz onu tanımaktan Allahü teâlâya sığınırız" derler. Onlara "İşte bu, uğrunda birbirinize girip dövüştüğünüz, ondan elde ettiklerinizle de birbirinize karşı övündüğünüz dünyâdır" denilir. Sonra emredilir, dünyâ bu haliyle Cehenneme atılır. O zaman der ki, "Yâ Rabbî! Hani benim dostlarım? Hani bana tâbi olanlar, gönül verenler?" der. Sonra bu söyledikleri de Cehenneme atılır. Dünyâ Cehenneme atılır, fakat ona azâb edilmez. Cehennemliklere dünyânın kötülüğü anlatılmak için böyle gösterilir."

Allahü teâlâdan korkmanın yedi alâmeti vardır. Bunlardan birincisi; dili ile söylediklerinden anlaşılır. Yalan söylemiyorsa, gıybet etmiyorsa ve fuzûlî sözlerden kaçınıyorsa, cenâb-ı Haktan korkuyor demektir. İkincisi; mi'desine, ihtiyâç kadar helâl lokma koymasından belli olur. Üçüncüsü; gözü ile, helâla ve gördüklerine ibret nazarı ile bakmasından belli olur. Dördüncüsü; kulaklarına dînin emirlerine uygun olan sözleri işittirmeye çalışmasından belli olur. Beşincisi, elini harama değil, helâla uzatmasından belli olur. Altıncısı; kalbinden, din kardeşlerine karşı düşmanlığı, kini, hasedi çıkarıp, yerine muhabbeti, şefkati ve nasîhati yerleştirmesinden belli olur. Yedincisi; yaptığı işlerine riya karıştırmaksızın, ihlâs ile, sırf Allah rızâsı için yapmasından belli olur."

Muhammed bin Lebîd'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **"Sizin için en korktuğum şey, küçük şirktir."** Eshâb-ı kiram dediler ki, "Yâ Resûlallah, küçük şirk nedir?" Resûlullah (s.a.v.) **"Riyadır"** buyurdu.

Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, **"Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü "Ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste!" denir."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, **"Kim güzel bir iş** (âdet) **ortaya çıkarırsa, onun sevâbı ve kıyâmete kadar o güzel işle amel edenlerin sevâbı, o kimseye âittir. Kim de kötü bir iş** (âdet) **ihdas ederse, ortaya çıkardığı bu kötü işin günahı ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin günahı o kimseye âittir."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Âhıret günü, Allahü teâlâ yarattıklarını hesaba çeker. Her sınıf insan orada toplanır. Hesap için ilk çağırılanlar; Kur'ân-ı kerîm okuyanlar, Allah için harbte ölenler ve dünyâda iken malı mülkü olup zengin olanlardır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîm okuyana sorar, "Peygamberime gönderdiğim esaslar sana bildirilmedi mi?" "Evet yâ Rabbî, bildirildi", der. Allahü teâlâ sorar, "Peki sana bildirilenle, öğrendiğinle ne yaptın?" "Gece gündüz okudum" der. Allahü teâlâ buyurur, "Yalan söyledin." Melekler der ki, "Evet yalan söyledin. Sen, hakkında başkası** (Ne güzel okuyor) **desinler diye okudun. Nitekim sana böyle söylendi."**

Daha sonra, harpte Allah yolunda ölen huzûra getirilir. Allahü teâlâ ona, "Niçin öldürüldün?" diye sorunca "Senin yolunda harp ettim ve öldürüldüm" der. Allahü teâlâ

"Yalan söyledin" buyurur. Melekler de der ki, "Yalan söyledin. Sen Allah için harp etmedin, (Ne cesur adam) **desinler diye harp ettin. Herkes de sana böyle dedi."**

Allahü teâlâ sonra zengin olana buyurur, "Sana verdiğim zenginlikle ne yaptın?" "Sıla-i rahm yaptım ve o malla sadaka verdim, dağıttım" der. Allahü teâlâ buyurur, "Yalan söyledin." Melekler der ki, "Yalan söyledin. Hakkında herkes; (Ne cömert, ne iyiliksever adam) **desinler diye bunları yaptın. Herkes de böyle söyledi."** Sonra Resûlullah (s.a.v.), **"Ey Ebû Hüreyre! Kıyâmet günü Allahü teâlânın Cehenneme atacağı bu üçüdür"** buyurdu.

Bu haber Hazreti Muâviye'ye ulaşınca çok ağladı ve "Allah ve Resûlü doğru söylemiştir" buyurdu. Sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu. Meâlen: **"Kim dünyâ hayatını ve onun gösterişli zevklerini isterse biz onlara amellerinin karşılığını tamamen öderiz.** (Sıhhat, zenginlik ve zevkle yaşarlar.) **Bu husûsta, onlara noksanlık yapılmaz. Bunlar, o kimselerdir ki, âhırette kendilerine ateşten başka bir şey yoktur. Yaptıkları ameller boşa gitmiştir. Zaten bütün yapmış oldukları şeyler boştur."** (Hûd: 15-16).

Meymûn bin Mihran'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) birisine buyurdu ki, **"Beş şeyden önce, beş şeyin kıymetini bil:**

1. İhtiyârlamadan önce gençliğin. 2. Hastalıktan önce sıhhatinin. 3. Meşgûliyet gelmeden önce boş vaktinin. 4. Fakîrlikten önce zenginliğinin. 5. Ölmeden önce hayatının."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, **"Evlâdın, babası üzerinde üç hakkı vardır: Ona güzel bir isim koyması, Kur'ân-ı kerîm öğretmesi, evlenme vakti gelince de evlendirmesidir."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Gıybet nedir biliyor musunuz?"** Eshâb-ı kiram, "Allahü teâlâ ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûlullah buyurdu ki, **"Müslüman kardeşinizin arkasından, onun hoşlanmıyacağı bir şeyi konuştuğunuzda, onu gıybet etmiş, çekiştirmiş olursunuz."** Eshâb-ı kiram (r.anhüm), "Eğer, söylediğimiz şeyler o kardeşimizde varsa yine böyle midir?" dediler. Resûlullah (s.a.v.) **"Eğer söylemiş olduklarınız onda varsa; gıybet olur, yoksa; iftira olur"** buyurdu.

Bir defasında Peygamberimize kısa boylu bir kadıncağız gelmişti. O çıkıp gittikten sonra Hazreti Âişe vâlidemiz şöyle dedi: "Ne kısa boyu var." Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **"Gıybet ettin, ey Âişe!"** Hazreti Âişe (r.anhâ), "Ben onda olanı söyledim" deyince, Resûlullah buyurdu ki, **"Kendisinin en çok üzüleceği bir şeyi söyledin."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular; **"Mi'râc gecesi göklere çıkarıldığım zaman, bir grup insan gördüm. Böğürlerinden etleri koparılarak lokma lokma ağızlarına veriliyor ve kendilerine;**

"Kardeşlerinizin etlerinden yemekte olduklarınızı yiyin" deniyordu. Ben bu hâli görünce, "Ey Cebrâil, bunlar kimdir?" diye sordum. "Bunlar ümmetinin gıybet edenleridir" cevâbını verdi."

Abdullah bin Amr bin Âs anlatır: "Babam sık sık şöyle derdi: "Ölmek üzere olan, fakat aklı başında bulunan kişi, yanındakilere ölümü niçin anlatmaz, şaşarım!" Nihâyet babama da ölüm vakti geldi. Aklı başında olup konuşabiliyordu. Dedim ki, "Babacığım sen, "Ölmek üzere olan,

fakat aklı başında bulunan, yanındakilere ölümü niçin anlatmaz?" derdin. O, cevâbında buyurdu ki, "Oğlum! Ölüm, anlatılamıyacak kadar dehşet bir şey. Fakat sana biraz anlatayım. Yemînle söylüyorum. Şu anda, iki omuzumda sanki birer dağ var. Rûhum sanki bir iğne deliğinden çıkıyor ve içimde bir dikenli çalı var. Sanki gökler çökmüş ve ben yerle arasında kalmışım." Sonra ilâve ederek buyurdu ki, "Yavrum! Benim hayatım üç devreye ayrılır: Önceleri ben, Resûlullahı (s.a.v.) katletmek isteyenlerin önde gelenlerinden idim. Eğer bu hâlde ölseydim, hâlim nice olurdu? Sonra Allahü teâlânın hidâyetiyle müslüman olup, Muhammed aleyhisselâmı her şeyden çok sevdiğim ve iltifâtlarına mazhar olmakla şereflendiğim devremdir. Eğer bu zaman vefât etseydim, Resûlullahın (s.a.v.) duâsına kavuşur, se'âdete ererdim. Üçüncüsü de, Resûlullahın vefâtından sonraki hayatımdır ki, çeşitli dünyâ işlerine daldık. Allahü teâlânın huzûrunda hâlimin nasıl olacağını bilemiyorum" diyerek, çok geçmeden vefât etti.

Kıyâmet günü Arş'ın gölgesi altında gölgelenecek olanları, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Resûlullahı (s.a.v.) şöyle bildirmektedir: **"Allahü teâlâ, kıyâmet günü hiçbir gölgenin bulunmadığı bir zamanda, şu yedi sınıf insanı, Arş'ın gölgesinde gölgelendirir: Birincisi; âdil devlet reîsi, ikincisi; Allahü teâlâya ibâdet ile ömrünü geçiren genç, üçüncüsü; câmiden çıktıktan sonra, tekrar câmiye girinceye kadar kalbini oraya bağlamış kişi, dördüncüsü; birbirini Allah için sevenler, Allah için bir araya gelip, Allah için ayrılanlar, beşincisi; tenhada Allahü teâlâyı hatırlayıp, gözyaşı dökenler, altıncısı; sağ elinin verdiğini sol eli bilmiyecek şekilde gizli sadaka verenler, yedincisi; yabancı ve güzel bir kadın kendisine yaklaşmayı teklif ettiği zaman, "Ben Allahtan korkarım" deyip, günah işlemekten sakınan kimselerdir."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Ümmetimden müflis kime denir biliyor musunuz?"** Eshâb-ı kiram (r.anhüm), "Malı, parası olmayan olsa gerek" dediler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: **"Ümmetimden müflis şu kimselerdir ki; kıyâmet günü namazıyla, orucuyla ve diğer ibâdetleriyle gelirler. Fakat, kimine sövmüş, kimine iftira etmiş, kiminin malını yemiş, kiminin kanını akıtmış, canını yakmışlardır. Bunun için, dünyâda iken hakkına tecâvüz ettiği kişilere, bunların sevâbları taksim edilir. Sevâblarından birşey kalmazsa ve daha alacaklılar varsa, alacaklıların günahları da bu kişilere yükletilir. Sonra da Cehenneme atılırlar."**

Ebülleys-i Semerkandî hazretleri buyurdu ki:

Kabir azâbından kurtulmak isteyen, şu dört şeye sarılmalı ve dört şeyden de kaçınmalıdır. Sarılması gereken dört şey: 1. Namazları doğru kılmalı, 2. Zekâtı vermeli, 3. Kur'ân-ı kerîm okumalı, 4. Allahü teâlâyı unutmayıp, O'nu çokanmalıdır.

Kaçınması icâb eden dört şey: 1. Yalan, 2. Hıyânet, 3. Koğuculuk (söz taşımak), 4. Üzerine idrar sıçratmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İdrardan sakınınız. Zira kabir azâbının çoğu ondandır."**

Ebülleys-i Semerkandî hazretleri, yukarıda bir parçası alınan Tenbîh-ül-gâfilîn kitabında ve diğer eserlerinde, insanlara dînimizin yüceliğini, ebedî se'âdete ulaşma yollarını, Cehennemin ebedî ve azaplarının çok şiddetli olduğunu anlatmaktadır. Ebülleys-i Semerkandî hazretlerinin yazdığı diğer eserleri şunlardır: 1. Tefsîr-ül-Kur'ân: Bu eserin yazma nüshaları çoktur. İstanbul'da bulunan ve eski eserlerin bulunduğu kütüphânelerin hemen hepsinde mevcûttur. Bu tefsîr 1310 yılında Kâhire'de basılmıştır. 2. Hizânat-ül-fıkıh: Hanefî mezhebinin fıkıh hükümlerini anlatan bir eserdir. Yeni Câmi, Murâd Molla, Köprülü, Atıf Efendi, Dâmâd İbrâhîm Paşa, Bursa

Ulu Câmi ve Kastamonu kütüphânelerinde yazmaları mevcûttur. 3. Uyun el-mesâil fî'l-fürû': Fıkıh ilmine dâir bir kitaptır. Dâmâd İbrâhîm Paşa ve Lâleli kütüphânelerinde yazmaları vardır. Bu eserin şerhleri Kâhire ve Mekke'de basılmıştır. 4. esrâr el-Vahy: Mi'râcla ilgili bir eserdir. 5. Kurret-ül-uyûn ve müferrih el-kalb el-mahzûn: Büyük günahları anlatan bir eserdir. Basılmıştır. 6. Şerh-ül-fıkıh el-ekber: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin yazmış olduğu eserin şerhidir. 7. Tuhfet-ül-enâm fî menâkıb el-eimme el-erba'a el-a'lâm: Ehl-i sünnet mezhebinin dört büyük imâmı anlatılmaktadır. 8. Dekâik-ül-ahbâr fî zikr-il-Cenne ven-Nâr: Cennet ve Cehennemi anlatan bir eserdir. 9. El-Fetâvâ, 10. Muhtelif-ür-rivâye, 11. En-Nevâzil fil fürû', 12. El-Mukaddime fis-salât, 13. Beyânu akîdet-ül-usûl: Temel îmân bilgilerine dâirdir. 14. Te'sîs-ül-fıkh, 15. Şer'ül-İslâm, 16. El-Me'ârif fî şerh-is-sehâif, 17. Te'sis-ün-nazâr, 18. Risâle-ül-ma'rife vel-imâm, 19. Risale fil-hikem 20. Kût-ün-nefs fî ma'rifet il-erkân-il-hams, 21. El-Letâif-il-müstahrace min Sahîh-il-Buhârî, 22. Risâle-i fil-fıkh.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1382

2) El-A'lâm cild-8, sh. 27

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 91

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 220

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 490

6) Miftâh-üs-seâde cild-2, sh. 179, 277, 279, 282, 601

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1001

8) Brockelman Sup sh. 347

9) Geschichte des Arabischen Schriftums cild-1, sh. 445

EBÛ MENSÛR MÂTÜRÎDÎ

Bkz. İmâm-ı Mâtürîdî

EBÛ MENSÛR MUHAMMED EZHERÎ

Şafiî fıkıh, lügat, hadîs ve tefsîr âlimi. Bu ilimlerde ve kırâat ilminde kitaplar yazdı. Künyesi Ebû Mensûr olup, asıl ismi, Muhammed bin Ahmed bin Ezher bin Talha bin Nûh bin Ezher'dir. Dedelerinden Ezher'e nisbetle Ezherî, memleketine nisbetle Hirevî, en meşhûr olduğu lügat ilmine nisbetle de Lügavî denildi. 282 (m. 895) yılında Herât'ta doğdu ve yine orada 370 (m. 980) yılında vefât etti.

İlim tahsili için çeşitli şehirlere seyahatlerde bulunan Ebû Mensûr Hirevî, birçok âlimden ilim öğrendi. Herât'ta; Hüseyn bin İdrîs, Muhammed bin Abdurrahmân Sâmî ve diğerlerinden, Bağdâd'da; Ebü'l-Kâsım Begâvî, Ebû Bekr bin Davûd, İbrâhîm bin Arfete, Niftaveyh, İbn-i Serrâc, Abdullah bin Urve ve bu âlimlerin zamanındaki ilim adamlarından ders aldı. Lügat ilminde hocası, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ebî Ca'fer Mûnzirî idi.

Fıkıh ilminde Şafiî fakîhlerinin ileri gelenlerinden olan Ebû Mensûr Hirevî, 315 (m. 929) yılında Karâmita sapıklarının hac yolcuları üzerine yaptıkları baskında onlara esîr düştü. Esîrler arasında Arapçayı en güzel ve aslı üzere konuşan bedevî Araplar da vardı. Değişik bölgelerden gelen ve çeşitli ağızlarla konuşan bu insanlardan çok şey öğrendi. Uzun zaman beraber olduğu bu insanlardan duyduğu lâfızlardan çok istifâde edip, bunlardan çoğunu Tehzîb-ül-lügat adlı kitabında yazdı. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde de yüksek bir yeri olan bu âlim, çok ibâdet eder,

haram ve şüphelilerden kaçardı. Dünyâ malına değer vermez, eline geçeni, Allah rızâsı için harcardı.

İlmini talebeleri ve kitapları vasıtasıyla daha sonraki nesillere aktaran Ebû Mensûr Hirevî'nin birçok talebesi vardı. Ebû Ya'kûb Karrâb, Ebû Zer Abd bin Hamîd Hirevî, Ebû Osman Sa'îd Kureşî, Hüseyn el-Bâşânî, Ali bin Ahmed bin Hamraveyh ve daha birçok âlim ondan ders aldı. Bilhassa lügat ilminde talebelerinin en meşhûru Ebû Ubeyd Hirevî'dir.

Büyük âlimlere hocalık yapan, din bilgilerinin doğru anlaşılması için yıllarını çöllerde geçiren bu büyük âlim, vefât ederken geriye çok kıymetli eserler bıraktı. Bu kitaplar değişik ilimlere dâirdir. Kırâat ilmiyle ilgili Kitâb-ü ilel-il-kırâat, tefsîrde; Kitâb-üt-takrîb ve Kitâbü tefsîr-il-esmâ-ül-hüsnâ adlı eserleri vardır. Dîvân-ü Ebî Temmâm adlı edebiyata dâir eseri, hocası Müzenî'nin sözlerini toplayıp açıkladığı Kitâb-ü tefâsîr-il-elfâz-il-Müzenî adlı lügat ilmiyle ilgili kitabı, fıkıh âlimleri arasında pek az kullanılan ve herkesin bilmediği fıkhî terimleri açıkladığı Garîb-ül-elfâz elleti isti'melehal-fukahâ'sı ve Tehzîb-ül-lügat adlı eseri meşhûrdur.

Tehzîb'de yazılı olan bir beytte;

"Kendisini birşey bilir zanneden câhile
öğretmeye kalkma, kârın yalnız yorulmaktır"

demektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 63

2) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 111, cild-2, sh. 314

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 334

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 72

5) El-A'lâm cild-5, sh. 311

6) Mu'cem-ül-udebâ cild-17, sh. 164

7) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 19

EBÛ MUHAMMED ER-RÂSİBÎ

Bağdâd'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed er-Râsibî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Bağdâd'da doğdu. 367 (m. 977)'de orada vefât etti. İlim tahsil etmek için, bir ara Şam'a gitti. Bir müddet sonra Bağdâd'a döndü ve vefâtına kadar orada kaldı. İbn-i Atâ, Muhammed Cerîrî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti.

Buyurdu ki:

"İnsan ile Allahü teâlâ arasındaki en büyük perde, insanın Allahü teâlâya değil de, kendisi gibi âciz olan birine güvenmesidir."

"Sıkıntı ve üzüntüler günahların cezalarıdır."

"Bir kimse için en büyük sıkıntı, uygunsuz birisi ile sohbet etmesi, beraber bulunmak mecbûriyetinde kalması ve o kimseyi terk edip gitmek mümkün olmamasıdır."

"Siz geçici dünyâ malını istiyorsunuz. Halbuki Allahü teâlâ âhıreti kazanmanızı diliyor." (Enfâl-67) âyetini şöyle tefsîr etti: "Dünyâyı istiyen kimseyi, Allahü teâlâ âhıreti istemeye da'vet eder. Âhıreti istiyen kimseyi de, Allahü teâlâ yakınlığına da'vet eder."

"Allahü teâlânın haram ettiklerinden, sakınan bir kalbden, dünyâ sevgisi ve arzularına düşkünlük çıkıp gider."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 513

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 125

3) Nefehât-ül-üns sh. 311

EBÛ MUHAMMED-İ CERÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hüseyn olup, künyesi Ebû Muhammed Cerîrî'dir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) talebelerinin en büyüklerindendir. Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî'nin (r.a.) sohbetinde de bulundu. 311 (m. 923)'de vefât etti. Fıkıh ilminde imâm ve müftî, edeb ilminde mükemmel, diğer bütün ilimlerde âlim idi. Tasavvufdaki derecesi o kadar yüksek idi ki, Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) bunun için "Zamanımızın velîsidir" buyurdu. Hazreti Cüneyd'e vefât edeceği zaman, "Sizden sonra kimin sohbetlerine devam edelim?" diye sordular. "Ebû Muhammed Cerîrî'ye gidin" buyurdu. Tasavvufun üstün hâllerine vâkıf olmakta nihâyette olup, mürşid-i kâmil bir zât idi. Edebe riâyetinin çokluğu o derece idi ki, yalnız olduğu hâlde bile ayaklarını hiç uzatmaz, "Allahü teâlâya karşı edebli olmak lâzımdır" buyururdu. Bir sene müddetle Mekke-i mükerremede kaldı. Hiç uyumadı, konuşmadı, sırtını bir yere dayamadı ve ayağını uzatmadı. Ebû Bekr Kettânî: "Bu kadarını nasıl yapabildiniz?" diye sorunca, "Kalbimi ve niyetimi, Allahü teâlânın râzı olacağı şekilde düzelttim. (Kalbimi riya, kibir, ucub, düşmanlık gibi ma'nevî hastalıklardan temizledim.) Nihâyet bu, zâhirime te'sîr etti. A'zâlarım da Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmaya başladı. İşte, bende görüp beğendiğin hâlin sebebi ve sırrı budur" buyurdu.

Mekke-i mükerremeden döner dönmez, hemen hocası Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) kabrini ziyâret etti. Sonra evine döndü. Ertesi sabah, namaz kılarken hocasını yanında duruyor gördü. Namazdan sonra, "Muhterem efendim! Mekke-i mükerremeden dönünce bana geleceğinizi biliyordum ve sizi yormamak için dün gelir gelmez ziyâretinize geldim" dedi. Hocası Cüneyd, "O senin fazîletlerindendir. Seni ziyâret etmek de bizim vazîfemizdir. Sen buna fazlasıyla lâyıksın" buyurdu. Çünkü, sâdık talebe, hocasını yanına çeker.

İnsanlara va'z ve nasîhat ettiği meclisinde, bir gün gencin birisi kendisine, "Gönlümü kaybettim. Duâ edin de geri gelsin" dedi. Cerîrî (r.a.) gence bakıp, "Biz de aynı dertteyiz" buyurdu.

Talebelerinin arasında içinden devamlı "Allah Allah" diye zikreden birisi vardı. Birgün bu gencin başına bir hurma dalı düşüp, başı yarıldı. Başından akan kan, yer üzerinde "Allah Allah" yazıyordu. Anlaşıldı ki, her kabdan, içinde olan dışarı sızar.

Birgün talebeleri kendisine "Efendim, sizi üzen, unutamadığınız bir hâdise var mıdır?" diye sordular. Cevâbında buyurdu ki, "Birgün ikindi namazında mescidimize, hâlinden garîb olduğu anlaşılan bir kimse geldi. Abdest alıp namaz kıldı ve namazdan sonra başını önüne eğip tefekküre başladı. O gün akşam yemeğinde, halife bizleri da'vet etmişti. Gideceğimiz zaman o kimsenin yanına yaklaşıp "Biz da'vete gidiyoruz siz de bulunmak ister misiniz?" dedim. Başını kaldırdı. "Da'vete gitmiyeyim. Bir bulamaç aşı getirebilirseniz yerim. Yoksa siz bilirsiniz" dedi. Ben de, her hâlde bizim arkadaşlarla beraber olmak istemiyor diye düşünüp, kendisine fazla iltifât etmedim. O gece rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Yanlarında yaşlıca iki zât ve

arkalarında kendilerini tâkib eden bir çok kimse ile geliyorlardı. Yanımdakilere, Peygamber efendimizin yanındaki iki zâtın kim olduklarını sordum. Birisi İbrâhîm Halîlullah, diğeri Mûsâ Kelîmullah ve arkalarındakiler de binlerce nebidir, dediler. İleri atılıp kendileri ile konuşmak istedim. Fakat, Peygamber efendimiz bana iltifât etmediler. "Yâ Resûlallah! Ne kabahatim var ki, mübârek yüzünüzü benden çeviriyorsunuz?" dedim. "Dostlarımızdan biri senden bulamaç aşı istedi. Sen ise vermekten çekindin" buyurdular. Ağlıyarak uyandım. Hemen mescide koştum. O zât hâlâ başı önüne eğik olarak tefekkür ediyordu. Kendisine "Ey efendim! Arzunuzu yerine getirebilmem için bir miktar bekleyiniz" dedim. Tebessüm edip, "Bir kimse bir ihtiyâcını size söylüyor. Siz de, yüzyirmibin nebi şefaat etmedikçe onu yerine getirmiyorsunuz değil mi?" dedi ve çıkıp gitti. Bundan sonra ne kadar aradım ve sordum ise de kendisini bulamadım, işte kırk yıldır bu hâdisenin üzüntüsü bende devam ediyor."

Dervişlerden birisi şöyle anlatıyor: "Ebû Muhammed Cerîrî'nin vefâtı senesi, Karâmita sapıkları ile yapılan muharebede ben de bulunuyordum. Savaş bittikten sonra, müslümanların bulunduğu kâfilenin yanına döndüm. Yaralılar arasında Ebû Muhammed Cerîrî'yi gördüm. Çok halsiz idi. Yüzyirmi yaşlarında idi. "Ey efendim. Allahü teâlânın bu belâyı üzerimizden def etmesi için duâ etseniz" dedim. "Duâ, belâ gelmeden önce yapılır. Belâ geldikten sonra râzı olmaktan ve sabretmekten başka bir çâre yoktur" buyurdu.

Mekke yolunda Karâmita sapıklarının çok zulmedip müslüman kanı döktükleri, Hübeyr vak'ası senesi 311 (m. 923)'de Karâmita sapıkları ile yapılan muharebede şehîd oldu. Vefâtı için, başka târihler de rivâyet edilmektedir. İbn-i Atâ er-Rûzbârî diyor ki: "Vefâtından bir sene sonra, Ebû Muhammed Cerîrî'nin kabrine uğradım. Kabirdeki hâli bana gösterildi. Dizleri göğsüne dayalı, parmağı ile Allahü teâlânın birliğini gösteren işâreti yapar hâlde oturuyordu."

Ebû Muhammed Cerîrî hazretleri buyuruyor ki:

"Nefsine aldanan, şehevi duygularına esîr olur. Hevâî arzularının zindanına kapatılır ve o kulun kalbi fâideli işlerden zevk alamaz. Kur'ân-ı kerîmi hergün hatm etse bile, ilâhi kelâmı okumaktaki esas tadı bulamaz. Bunun hâl çâresi, nefsin esâretinden kurtulmayı candan arzu etmekdir."

"Allahü teâlânın takdîr ve taksimine râzı olup, Allahü teâlâ ile iktifa edenin iç hâli düzgün, Allahü teâlâyı tanıması kolay olur. Allahü teâlânın yasak ettiklerinden sakınanın gidişatı dosdoğru, ahlâkı güzel olur. Helâlinden az yiyenin ise, beden sıhhati düzgün olur."

"Ârifler her işin başlangıcında, avam ise başka şeylerden ümit kestikten sonra Allahü teâlâya müracaat ederler."

"Yaptığı iyi amellerin, kendisini Allahü teâlâya kavuşturacağını zanneden, yolunu kaybetmiştir. Çünkü hadîs-i şerîfte **"Ameli, kimseyi kurtaramaz"** buyuruldu. O hâlde, korkulan şeylerden kurtaramayacağı bildirilen amelin, ümid edilene ulaştırması nasıl mümkün olur? Ama Allahü teâlânın lütuf ve ihsânına güvenenin, çok şeylere kavuşması ümid edilir."

"Tasavvuf, çirkin ve aşağı olan her huydan çıkıp, güzel ve yüksek olan huylara girmek ve edebe riâyet etmektir."

"İhlâs, âhıretteki ni'met ve azâblara yakînen inanmanın alâmetidir, İbâdetlerdeki riya da, âhıretteki ni'met ve azâblara inanmakta tereddüt olduğunun alâmetidir."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 430
2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 347
3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 94
4) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh. 133
5) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 111
6) Nefehât-ül-üns sh. 118
7) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 259

EBÛ MUHAMMED-İ RÂZÎ

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Abdullah er-Râzî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Şa'rânî ve Haddâd diye tanınır. Aslen Rey'li olup doğumu ve yetişmesi Nişâbûr'dadır. Ebû Osman Hîrî'nin (r.a.) en büyük talebelerindendir. Hocası Ebû Osman hazretleri, Ebû Muhammed Râzî'nin yetişmesinde husûsî ihtimâm gösterirdi. Ebû Muhammed; Cüneyd-i Bağdadî, Muhammed bin Fadl, Ruveym, Semnûn, Yûsuf bin Hüseyn, Ebû Ali Cürcânî, Muhammed bin Hâmid ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde âlim idi. Çok hadîs-i şerîf yazdı ve rivâyet etti. Sika (güvenilir) bir râvi idi. Bilhassa tasavvuf yolunun inceliklerini iyi bilirdi. Haram ve şüphelilerden sakınmakda, hattâ şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk etmekte, nefse zor gelen şeyleri yapmakta çok dikkatli hareket ederdi. 353 (m. 964)'de vefât etti.

Bu insanların hâli ne tuhaftır. Kusur işlerler, kusurlu olduklarını bilirler, fakat bir türlü bu bozuk hâlden vazgeçmezler ve doğru yola dönmezler. Böyle insanlar hakkında ne buyuruyorsunuz? diye soranlara "Bunlar öğrendikleri ilimler ile amel etmekle değil, o ilimler kendilerinde bulunduğu için, öğünmekle meşgûl oluyorlar. Hep zâhir ile uğraşıyorlar ve bâtın edebleri ile meşgûl olmuyorlar. Allahü teâlâ böylelerinin basîret (doğruyu, hakkı görme) gözlerini kapatır. Böylece a'zâları da ibâdet yapamaz olur" buyurdu.

Ebû Muhammed Râzî (r.a.) buyurdu ki:

"Dünyâ, Allahü teâlâ ile senin aranda perde olan her şeydir."

"Şikâyet ve gönül darlığı, ma'rifet azlığından ileri gelir."

"Ahlâk, Allahü teâlânın sana ihsân ettiklerini büyük, senin O'nun rızâsı için yaptıklarını küçük görmendir."

"Allahü teâlâya yakınlık makamına kavuşmak isteyen, nefsin arzuları ile kendisi arasında, demir gibi kavi bir duvar bulundursun."

"Sabrın alâmeti, şikâyeti terk, musîbet ve sıkıntıları gizlemektir." "Devamlı ilimle meşgûl olmak, insanın ayıplarını anlamasına sebeb olur."

"İlim öğrenmek, ilmi ile amel etmek, amelini düzgün yapamadığını düşünüp korkmak, Allahü teâlâyı tanımanın alâmetlerindendir."

"Susmayı ganîmet saymıyan kimse, ne kadar konuşursa konuşsun boşunadır."

"Bir kimse, İslâmiyetin emirlerine uyup uymadığını anlamak istiyorsa, bu emir ve yasakları nefsine tatbik etsin. Eğer emirleri yapmakta ve yasaklardan sakınmakta bir isteksizlik, gevşeklik yoksa, bilsin ki İslâmiyete uymaktadır."

Ebû Nasr Harrânî diyor ki: "Ebû Muhammed Râzî'ye (r.a.), bana bir duâ öğretmesini rica ettim. Bana şöyle duâ etmemi söyledi. "Yâ Rabbi! Bize, seni hakkıyle tanımayı, sana hakkıyla ibâdet edebilmeyi ihsân et. Bizi sana yaklaştıracak şeyleri nasîb eyle. Bizlere hâlis tevekkül, hüsn-i zan, dünyâ ve âhırette afiyet ve iyilikler ihsân buyur."

---

1) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh. 170

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 119

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 451

4) Nefehât-ül-üns sh. 272

EBÛ NASR SERRÂC TÛSÎ

Evliyânın büyüklerinden, maddî ve ma'nevî İlimler sahibi. Ebû Nasr künyesi olup, ismi, Abdullah bin Ali'dir. Tûs şehrinde doğup yaşadığı için, Tûsî nisbet edildi. Saraçlık yaparak nafakasını temin ettiği için, Serrâc lakabı verildi. Tâvûs-ul-fukarâ diye bilinirdi. 378 (m. 988) yılında Tûs şehrinde vefât edip, oraya defn edildi.

Zamanının büyüklerinden ders aldı. Ebû Muhammed Mürteiş'in talebesi idi. Sırrî-yi Sekatî ve Sehl-i Tüsterî gibi büyük evliyâları gördü. Ca'fer Huldî ve Ebû Bekr Muhammed bin Dâvûd Dûkki de onun hocaları arasındaydı. Az yer, az uyur, çok ibâdet ederdi. Ömrü, Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmekle geçti. Onun en mutlu günü, gerçek ma'nâda Allahü teâlânın rızâsına uygun yaşadığı gündü. Allahü teâlânın seçilmiş, sevgili kullarına hizmet eder ve onların sözlerini kitaplarında yazardı. Tâvûs-ul-fukarâ lakabı da bundan dolayı verilmişti. Tasavvuf ve hakîkat bilgilerinde birçok sözleri vardır. Bir kimsenin tövbe etmesine çok sevinir, kendisini vesîle ettiği için Allahü teâlâya şükrederdi. İşlediği sevâblara ve yaptığı ibâdetlere de tövbe eder, ancak Allahü teâlânın rızâsına kavuşmakla Cennetine girebileceğini söylerdi.

Pekçok insan, bu mübârek zâta talebe olmak istedi. Onları doğru yolda ilerletmeyi, Cehennem ateşinin şiddet ve dehşetinden kurtarmayı vazîfe bildi. Çok kıymetli talebeler yetiştirdi. Onlar da hocalarından aldıkları feyz ve bereketi, emredilen yerlerde saçtılar. Beldeler, yıllarca onların nûru ile parladı. Bunlardan en meşhûru Ebü'l-Fadl İbni Hasen Serahsî'dir. O da, Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr'ın üstadıdır.

Pek kıymetli eserleriyle de, büyüklerin sözlerini daha sonraki nesillere aktaran Ebû Nasr Serrâc'ın en meşhûr kitabı, Lum'a'dır. Lum'a'nın baskısı yapılmıştır. Bu eseri, evliyânın sözleri ve halleriyle ilgili daha sonra yazılan birçok esere kaynaklık etmiştir. Risâle-i Kuşeyrî ve Keşf-ül-mahcûb bunlardandır. Serrâc'ın feyz kaynağı olan diğer bir eseri de Kitâb-ül-milh'tir.

Onun şu menkıbeleri meşhûrdur:

"Bir sene, Ramazan ayında Bağdâd'a gitti. Kendisine Şünûziyye mescidinde bir oda verip, talebelere imamlıkla vazîfelendirdiler. Bayrama kadar onlara imamlık yaptı. Teravih namazında beş defa Kur'ân-ı kerîm'i baştan sona okurdu. Hizmetine bakan kimse, hergün odasına gelir ve çörek bırakırdı. Bayram günü çöreklerin hepsinin olduğu gibi durduğu görüldü."

"Yanan bir tandırın başında, ma'rifetden konuşuyorlardı. Ebû Nasr Serrâc, birden değişip ateşe doğru yürüdü. Tam ateşin ortasında Allahü teâlâya secde etti. Ateşten çıktığında yüzünde hiçbir yanma alâmeti görülmedi. "Bu hâl nedir?" diye sorulunca: "O'nun dergâhında gözyaşı dökenin, yüzünü yakmaya ateşin gücü yetmez" buyurdu.

Tûs'ta "Benim toprağımın önünden geçirilen cenâze, Allahü teâlânın rahmetine kavuşur, bağışlanır" buyurduğu söylenir ve bu müjdeye kavuşabilmek için, cenâzeler onun kabri önünde bir müddet bekletildikten sonra defn edilirdi.

Onun kıymetli sözlerinden ve daha önceki İslâm âlimlerinin nasîhatlerinden yaptığı nakillerden ba'zıları şöyledir:

"Dünyâyı iki defa terk etmek lâzımdır. Önce dünyânın her türlü ni'metlerini terk etmek. Sonra ni'metlere şükür için dünyâya dönmek ve dünyâ hırsından uzak olmaktır.

"Nefsine karşı olan sevginden dolayı isteklerine rızâ göstermek, onu Cehenneme atmaktır."

"İnsanlar edebi üç ayrı şekilde anlamaktadırlar Dünyâ ehlinin edebi; fesahat ve belagat ilimlerine sahip olup, padişahların isimlerini ve şiirlerini ezberlemektir. Dünyaya ehemmiyet vermeyen zahidlerin edebi; riyâzet çekerek nefsi ıslâh etmek, şehvet ve arzularını terk ederek dînin emir ve yasaklarına uygun hareket etmektir. Ârîflerin edebi; kalb temizliği, sırların kontrolü, vaktin muhafazası, hatıra gelen şeylere iltifât edilmemesi, taleb, huzûr ve kurb ânında edebe riâyet edilmesidir."

"Tüster şehrine gittiğimde, Sehl bin Abdullah'ın evini ziyâret ettim. Halk evin bir odasına, "beyt-üs-sibâ" (yırtıcı hayvanlar odası) diyordu. Bunun sebebini sorduğumuzda, "Arslanlar Sehl'i ziyârete gelirdi. O da, onları bu odada misâfir eder, et ikram eder, sonra da salıverirdi" dediler. Biz bu durumu Tüster halkından kime sorduysak aynı cevâbı aldık."

İbn-i Rüveym'e "Allahü teâlânın insanlar üzerine ilk olarak farz kıldığı şeyin ne olduğu soruldu. O da, "Ma'rifettir. Nitekim Allahü teâlânın, **"Ben cinni ve insi yalnız bana ibâdet etsinler diye yarattım"** (Zâriyât-56) şeklinde bildirdiği âyet-i kerîmede "İbâdet etsinler" kısmını İbn-i Abbâs hazretleri, "Tanısınlar" şeklinde tefsîr etmiştir" buyurdu.

Tevekkülü Ebû Bekr Dekkâk ve Sehl bin Abdullah'ın şu sözleri ne güzel anlatır: "Tevekkül; yarını düşünmeyip, hayatının o günde son bulacağını düşünmektir. Tevekkül; kulun Allahü teâlânın irâdesine kendisini tam teslim etmesidir:"

Tevekkülün şartı, Ebû Türâb Nahşebî'nin şu sözünde bildirilmiştir: "Bedeni Allahü teâlâya ibâdette kullanıp, kalbiyle Rabbine bağlanmak, Allahü teâlânın kâfi olduğuna kalbin mutmain olması, verilirse şükredip, verilmezse sabretmektir."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Allahü teâlâyı seversen, halk da seni sever. Allahü teâlâdan ne kadar korkarsan, insanlar da o kadar senden korkar. Sen ne kadar Allahü teâlâ ile meşgûl olursan, insanlar da o kadar seninle meşgûl olur."

Ebü'l-Hasen Dîneverî'den "Ma'rifet nedir?" diye soruldu. "Allahü teâlânın ni'metini görmek ve bu ni'metlere şükürden âciz olduğunu anlamaktır" buyurdu.

Ebû Nasr Serrâc eserinde, hadîs-i şerîf de rivâyet etmiştir. Rivâyetlerinden ikisi şöyledir:

Resûlullah (s.a.v.): **"Kim âşık olup iffetini korur, aşkını gizler ve bu hâl üzere vefât ederse, şehîd olur."**

"Sizden biriniz kendisi için istediğini, mü'min kardeşi için de istemedikçe, kâmil îmân sahibi olamaz" buyurdu.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 91

2) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 408
3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 89
4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 447
5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 552
6) El-A'lâm cild-4, sh. 104
7) Nefehât-ül-üns sh. 324
8) Risâle-i Kuşeyrî sh. 26, 369, 370, 562, 674
9) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 111

EBÛ OSMAN MAGRİBÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Sa'îd bin Sâlim Magribî olup, künyesi Ebû Osman'dır. Magrib memleketinde Kayravân'ın Kevkeb köyünde doğdu. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 373 (m. 983) senesinde Cemâzil-evvel ayı 24. günü, yüzotuz yaşlarında iken Nişâbûr'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine, cenâze namazını Ebû Bekr bin Fûrek kıldırdı. Kerâmetleri meşhûrdur. Bağdâd'a geldi. Orada bir müddet ikâmet ettikten sonra Nişâbûr'a geçti ve orada yerleşti. Ebû Ali Kâtib, Ebû Ali Rodbâri, Habîb-i Magribî, Ebû Amr-ı Zücâcî, Ebû Ya'kûb Nehrecûrî, Ebü'l-Hasen bin Saig Dînûrî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. Zâhirî ve batınî ilimlerde âlim idi. Haram ve şüphelilerden sakınmakta, dünyâya düşkün olmamakta, sıhhatli hüküm vermekte fevkalâde olup, heybetli ve firâset sahibiydi. Bu büyüklerin yoluna girmesine ve bu yolda ilerlemesine sebeb olan hâdise şöyle nakledilir: Ebû Osman hazretleri önceleri zengin idi. Ava çok meraklıydı. Bunun için kendisine çok iyi alışmış olan köpekleri ile ağaçtan yapılmış bir süt kabı vardı. Geceleri süt içmek âdetiydi. Bir gece yine süt içecekti. Fakat süt çok sıcak olduğundan, soğuması için başucuna koydu. Beklerken uyuyuverdi. Kendisine çok bağlı olan av köpeği de orada idi. Uyandığında sütü içmek için kaba uzandı. Fakat köpek üzerine saldırıp sütü içmesine mâni oldu. Buna hiç bir ma'nâ veremeyip, süt kabına tekrar uzandı. Köpek hırlayıp tekrar kendisine saldırdı. Bu hâl üç defa tekrar etti. Nihâyet köpek fırlayıp, süt kabının içine başını sokup bir miktar içip çekildi. O hayretler içerisinde bakarken, köpek birden şişmeye başladı ve biraz sonra da öldü. Meğer Ebû Osman (r.a.) uyurken, büyük bir yılan süt kabının içine başını sokup zehirini akıtmıştı. Köpek de sahibinin sütü içmesine bunun için mâni olmak istemiş, mâni olamayınca da efendisine sadâkatinden dolayı sütü kendisi içmişti. Böylece efendisi için kendisini feda etmişti. Ebû Osman (r.a.) bu durumu anlayınca, kendisinde ba'zı değişiklikler olup çok ağladı ve tövbe etti. Bu hâdiseden sonra bütün malını Allah rızâsı için muhtaç olanlara dağıtıp, Allahü teâlânın sevdiklerinden olmaya çalıştı.

Başlangıçta yirmi yıl müddetle, insanlardan uzaklaşıp kendi hâlinde yaşadı. Allahü teâlâ tarafından kalbine gelen ilham üzerine, insanlar arasına karışıp onlara nasîhat etmeye başladı. Mekke-i mükerremeye gidip Harem-i şerîfin imamlığında bulundu. Edebe riâyetinin çokluğundan dolayı, hiçbir zaman Harem-i şerîfe dahil sayılan çevrede abdest bozmadı. Böyle bir ihtiyâç hâsıl olursa, çok uzaklara giderdi. Sözleri, sohbetleri çok bereketli ve te'sîrli olup, dinliyenler istifâde ederlerdi. Bu şekilde otuz sene vazîfe yapıp, sonra Nişâbûr'a döndü. Nişâbûr'da bulunduğu sırada Karâmita sapıklarının Mekke'de Müslümanlara yaptıkları mezâlimi ânında haber verip; "Onların önlerinde siyah bir köle, başlarında kırmızı sarık vardır. Din bilgisi olan kimselerle konuşmaktan çekinirler, müslümanları aldatmak için önce herkesin inandığı şeyleri müdâfaa edip, sonra da ibâdetlere lüzum yoktur. İş, kalbin temiz olmasıdır derler" buyurdu. Yine önceden kerâmet olarak, "Vefât ettiğim gün melekler kabrimin üzerine toprak serperler" buyurdu.

Hakîkaten vefât ettiği gün bir fırtına çıkıp, tozdan hiçbir taraf görünemez oldu. Defin işi tamamlandığı sırada fırtına durdu.

Kendisi şöyle anlattı: "Bir zaman Mısır'a gidecektim. Bineceğim gemi sahilden ayrılmıştı. Gemiye giden bir sandal vardı. Başka çârem olmadığı için, su üzerinden yürüyerek sandala ulaştım. Sonra gemiye binip yolumuza devam ettik. Herkes benim su üzerinde yürüdüğümü görmüştü. Ama bana "Bu yaptığın âdet dışı bir şeydir" demediler. O zaman anladım ki, "Evliyâ meşhûr olsa da mesturdur (örtülüdür, gizlidir)."

Birgün bir kimse Ebû Osman Magribî'nin yanında bulunuyordu. Kendi kendine "Acaba Ebû Osman'ın arzu ettiği bir şey var mıdır?" diye düşündü. Bu anda Ebû Osman (r.a.) "İhsân edilenler yetmiyormuş gibi, bir de başka şeyler mi arzu edeyim?" buyurdu.

Birgün huzûrunda, İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) "İlim iki kısımdır. İlm-i edyân ve ilm-i ebdân" sözü zikredildi. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ, İmâm-ı Şafiî'ye rahmet eylesin, ne güzel söylemiş, İlm-i edyân, hakîkatler ve ma'rifetler ilmidir. İlm-i ebdân, siyâset, riyâzet ve mücâhede ilmidir" buyurdu.

Ebû Osman Magribî (r.a.) buyurdu ki:

"Şükür, ni'mete hakkıyla şükretmekden âciz olduğunu bilmektir."

"Evliyâya inanan evliyâdandır."

"Evliyâ meşhûr olabilir ama, meftun (fitneye düşmüş) olmaz."

"Güzel ahlâk, Allahü teâlânın takdîrine râzı olmaktır."

"Tasavvuf yolunda bulunanın yapacağı ve dikkat edeceği en makbûl şey; nefsini hesaba çekmektir."

"Vera'nın (şüpheli şeylerden sakınmanın) fâidesi, âhırette hesabın kolay olmasıdır." "Başkalarının halleriyle meşgûl olan, kendi hâlini kaybeder."

"Her şey zıddı ile bilinir. Bir şeyin zıddı bilinmezse, o şeyi tanımak mümkün değildir. İhlâs sahipleri de, İhlasın zıddı olan riyayı tanıyıp onu terk ettikten sonra ihlâsı bilebilirler."

"Mecbûriyet gibi özür hâli müstesna, aç gözlülük ve iştahla zenginlerin yemeğine el uzatan kimse, ebediyyen iflah olmaz."

"Mahlûkâtı ibret almak için, kendi nefsini nasîhat almak için, Kur'ân-ı kerîmi onun hakîkatine ermek için düşün."

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 81

2) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 112

3) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 256

4) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh. 179

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 122

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 281

7) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 479

8) Nefehât-ül-üns sh. 266

EBÛ SA'ÎD BİN EL-A'RABÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ziyâd Basrî'dir. Basralı olup Mekke'de ikâmet ederdi. Cüneyd-i Bağdadî, Amr bin Osman, Ebü'l-Hasen Nûri ve birçok âlimin sohbetinde bulundu. Tasavvuf ve fıkıha dâir birçok kitap yazmıştır. 341 (m. 952) senesinde Mekke'de vefât etti.

Ebû Sa'îd bin A'rabî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Ey mü'minler! Eshâbıma kötü söz söylemeyiniz Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, bu sadakanın sevâbı Eshâbımdan birisinin iki avuç hurma sadakasının fazîletine ulaşamaz. Hattâ bunun yarısına da ulaşamaz."** buyurdu.

Ebû Sa'îd bin A'rabî buyurdu ki: "Eğer ârife, devamlı dünyâda kalacaksın denilseydi, üzüntüsünden ölürdü. Cennet ehli için de, sizler Cennetten çıkacaksınız denilseydi, onlar da üzüntülerinden ölürlerdi."

"Dünyâ, bir an önce oradan çıkmakla güzel, Cennet onu istemek ve orada devamlı kalmakla güzel olur."

"Bütün vakitler Allahü teâlânındır. En iyi vakit, Allahü teâlânın râzı olduğu vakittir."

"Hüsranda kalanların en kötü durumda olanı, yaptığı iyi amelleri halka gösteren ve şahdamarından daha yakın olan Allahü teâlânın huzûruna, kötü amellerle çıkandır."

"Nefsin ile meşgûl olman, seni Allahü teâlâya ibâdetten alı koyar. Dünyâya olan merakın ise, seni âhıret merakından uzaklaştırır."

"Tasavvufun tamamı boş şeylerden uzaklaşmak, Ma'rifetin tamamı ise cehâletini itiraf etmektir."

"Allahü teâlâ, dostlarının bazı ahlâkını düşmanlarına vermiştir. O ahlâk ile Allah dostlarına yardım ederler, o sebeb ile Allah dostları da rahat ederler."

"Fakirliğin ahlâkı, bir şeyi olduğu zaman onunla sevinmek, bir şeyi olmadığı zaman da ona sabretmektir."

"Allahü teâlâ ni'meti, ma'rifet için sebeb kıldı. İhsânı da, ibâdet için sebeb kıldı. Rahmetini de, tövbeye sebeb kıldı. Tövbeyi de, günahların affolmasına sebeb kıldı."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 428

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 375

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 164

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 137

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 353

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 852

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 226

8) Nefehat-ül-üns sh. 266

EBÛ SÜLEYMÂN EL-HATTÂBÎ

Hadîs ilminde huccet (üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen) ve Şafiî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerinden. Lügat, nahiv ve edebiyatta üstâd olan bir zât. İsmi, Hamd bin Muhammed bin İbrâhîm bin Hattâb el-Hattâbî, el-Büstî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Dedesine nisbetle Hattâb, memleketine nisbetle de Bûstî denilmiştir. 319 (m. 931) târihinde Afganistan'ın başşehri Kabil'e bağlı olan Büst şehrinde doğdu. Mekke, Basra, Bağdâd ve daha başka İslâm şehirlerinde ilim tahsil etti. Çeşitli ilimler hakkında eserler te'lîf etmiş ve meşhûr hadîs, kitaplarından İmâm-ı Buhârî'nin Sahih'ine, Ebî Davud'un Sünen'ine şerh yazmıştır. 388 (m. 998) yılı Rabî-ul-âhır ayında, yine Büst'te vefât etti.

Hattâbî, Mekke'de Ebû Sa'îd İbn-ül-A'râbî, Bağdâd'da İsmail bin Muhammed es-Saffâr ve oradaki başka âlimlerden, Basra'da Ebû Bekr bin Dâse, Nişâbûr'da Ebü'l-Abbâs el-Es'âm ve daha başka âlimlerden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Ayrıca Bağdâd'da Ebû Ömer ez-Zâhid'den edebiyat ve lügat ilmini, Ebû Ali Bin Hüreyre ve Kaffâl'den fıkıh ilmini öğrendi. Kendisinden de Ebû Abdullah el-Hâkim, Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Ebû Nasr Muhammed bin Ahmed el-Belhî el-Gaznevî, Ebû Mes'ûd el-Hüseyn, İbn-i Muhammed el-Karâbîsî, Ebû Amr Muhammed bin Abdullah er-Rezcâhî ve daha birçok âlim ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Hattâbî, zamanında ilimleri kendinde toplayan bir âlimdi. Haramlardan sakınması pek fazla, ibâdeti çok ve arkadaşları arasında her bakımdan üstün bir zât idi. Hadîs-i şerîf ilminde sika (güvenilir, sağlam), huccet (üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen) fıkıh ilminde ise sened'dir. Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehr'i dolaştı. Çeşitli ilimler hakkında birçok kitap yazdı.

Seâleb-i Yetmiyye adlı kitabın sahibi, Hattâbî için: "Hattâbî; ilim, irfan ve takvâ yönünden, yaşadığı zamanda çok meşhûr olan Ebû Ubeyd el-Kâsım bin Selâm'a benzetilirdi" demektedir.

Sem'ânî şöyle bildiriyor: "Hattâbî, hadîs ilminde rivâyet şartları taşıyan ve üçyüzbin hadîs-i şerîf bilen ve rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri sağlam olan bir zâttır."

Kendisi şöyle anlatır: "Ebû Sa'îd A'rabî'nin sohbetinde şu sözünü işittik: Bir kimsenin yanında Kur'ân-ı kerîmle beraber Sünen-i Ebî Dâvûd kitabı varsa, o kimseye bu iki kitap yeter."

Manzûm olarak buyurdu ki:

Gurbet; evden uzak olmak değildir sadece,
Dengini bulamayan garipler var nice,

Ben Best ve ehâlisi arasında garîbim,
Beraberimde ise ıyâlim ve ehlim.

Başka bir şiirinde ise:

Hakkını tam almaya hırslı olma ihsân et
Böyle olur kerîmler, bağışlayıp sen gözet.

Cimrilik etme sakın, iktisâda devam et.
Müsriflik ve bâhillik pek kötüdür hazer et.

Başka bir şiirinde de:

Yaşadığın sürece insanlarla hoş geçin.
Dünyâ idâre yeri, sen onun içindesin.

Haktan gayre yalvarma, başkasını yâr sanma.
Müheymin olan Allah kâfidir, gayre kanma.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz buyurdular ki:

"Bir zaman gelecek, kişinin helaki, karısının, anne-babasının ve çocuklarının elinde olacaktır. Bunlar onu, fakirlikle ayıplarlar ve gücünün yetmediği şeyleri kendisinden isterler. Kişi, bu sebeple tehlikeli işlere girerek dîni gider ve kendisi de helak olur."

"Her kim cemaat hâlinde bulundukları hâlde, müslümanların arasını açar ve onlardan ayrılırsa, İslâmiyet bağını boynundan çıkarmış olur."

İbn-i Mes'ûd'un (r.a.) şöyle anlattığını rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.), fitne ve karışıklık zamanlarının geleceğini anlatmıştı. Ben: "Yâ Resûlallah! Bunlar ne zaman olacak?" diye kendilerine sordum. Resûlullah (s.a.v.), **"İnsanın, beraber bulunduğu arkadaşına emniyet etmediği zamanda olacak"** buyurdu. Ben: "Eğer o zamana ulaşırsam, nasıl hareket etmemi emir buyurursunuz yâ Resûlallah?"; diye sordum. Resûlullah (s.a.v.): **"Elini eteğini çek ve evine gir"** buyurdular. Ben: "Bu hâl evime kadar gelirse ne yapayım?" dedim. Resûlullah (s.a.v.): **"Odana gir"** buyurdular. Ben: "Odama da girerse ne yapayım?" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Mescidine gir ve böyle yap. Ölünceye kadar Rabbim Allahtır, de!"** buyurdular. Böylece Resûlullah (s.a.v.), Mu'cize-i Peygamberi olarak âhir zaman fitnelerini haber verdiler.

Onun yazmış olduğu kitapları ve Sünen-i Ebî Davud'a, Sahîh-i Buhârîye yapmış olduğu şerhi, ilmini ve kemâlini göstermeye yetmektedir.

Eserlerinin ba'zıları şunlardır:

Garîb-ül-hadîs, A'lâm-üs-sünen fî şerhi Sahîh-il-Buhârî, Meâlim-üs-sünen fî şerhi Sünen-i Ebî Dâvûd, kitâb-ül-gunye ani'l-kelâm ve ehlihi, İslâhu galât-il-muhaddisîn, Kitâb-ül-uzlet ve Şerhi esmâ-ül-hüsnâ.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 282

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 214, 216

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1018

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 546

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 127, 128, 150

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 292, 526, 527

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 74

8) Keşf-üz-zünûn sh. 108, 1032

EBÛ SÜLEYMÂN İBNİ ZİBR REBEÎ

Hadîs âlimi. Ebû Bekr künyesi olup, ismi, Muhammed bin Abdullah bin Ahmed bin Rebîa'dır. Dımeşk'ten olduğu ve orada yaşadığı için Dımeşkî, dedelerinden birine nisbetle Rebei denildi. İbn-i Zibr diye tanınırdı. 375 (m. 985) yılında vefât etti.

İlk tahsiline, Dımeşk kadısı olan babası Ebû Muhammed bin Zibr'den aldığı derslerle başlayan İbn-i Zibr Rebeî; Ebü'l-Kâsım Begâvî, Cemâhir bin Muhammed Zemlekânî, Muhammed bin Huzeym, Muhammed bin Feyz-i Gassânî, Sa'îd bin Abdülazîz, Muhammed bin Rebî' Ceyzî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi. Duyduğu hadîs-i şerîfleri ezberlerdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi, râvileriyle birlikte ezbere bilirdi. Meşhûr fıkıh âlimi Ebû Ca'fer Tahâvî ile sohbet etti. Rivâyetlerinde sağlamdı. Âlimler, onun sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler.

Birçok âlimin ilim tahsil edip istifâde ettiği Ebû Süleymân İbni Zibr-i Rebeî'den; Temmâm Râzî, Abdülganî bin Sa'îd, Abdurrahmân bin Nasr'ın oğulları Muhammed ve Ahmed, Muhammed bin Avf Müzenî, Ebû Nasr bin Cebbân ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İlminden birçok kimsenin istifâde ettiği İbn-i Zibr'in, eserlerinden ba'zıları şunlardır: Ahbâr-u İbn-i Ebî Zibr ve Hişâm bin Şu'be, Târih-u mevlid-il-ulemâ ve vefeyâtihim, Vesâyâ el-ulemâ inde hudûr-il-mevt.

Kendisi anlatır: İmâm-ı Ebû Ca'fer Tahâvî hazretleri, yazdığım kitaplardan bir kısmını alıp, bir gece evine götürdü. Daha sonra da, götürdüklerini bana iade ederek, "Siz eczacısınız, biz ise doktoruz" buyurdu.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 225

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 996

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 95

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 196

EBÛ TÂLİB-İ MEKKÎ

Tasavvuf ehlinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Ali bin Atıyye olup, künyesi Ebû Tâlib, nisbeti Mekkî'dir. 386 (m. 996) senesinde Bağdâd'da vefât etti. Bağdâd ile Vâsıt arasındaki dağlık bölgenin sâkinlerindendir. Mekke-i mükerremede yetişti. Orada tanındı. Zühdü ve takvâsı çok fazla idi. Çok ibâdet ederdi. Birçok zâttan rivâyette bulundu. Daha sonra Basra'ya geldi. Bir müddet sonra buradan ayrılıp, Bağdâd'a yerleşti. Bağdâd'da va'z ve nasîhata başladı. Te'sîrli va'z ederdi. Bu yüzden, kısa zamanda etrâfında dinliyenler çoğaldı. Ancak, cezbe hâlinde kendinden geçtiği bir sırada, söylediği bir söz sebebiyle herkes ondan uzaklaştı. O, bunun üzerine va'z ve nasîhat etmeyi bıraktı.

Ebû Kâsım Serrât anlatır: "Vefâtına yakın, Ebû Tâlib-i Mekkî'nin yanına girdim. Ona "Bana bir şeyler tavsiye et" dedim. Bana, "Eğer, sonum hayır olursa, cenâzemin üzerine badem ve şeker serp" dedi. Ben, "Sonunun nasıl olacağını bilemem ki" dedim. Bunun üzerine o: "Yanıma otur. Elin elimde olsun. Eğer, elini yakalarsam, bil ki, akıbetim iyidir" dedi. Dediği gibi yaptım. Elimi eline verdim. Vefâtına çok yakın bir sırada, elimi kuvvetlice yakaladı. Vasıyyetine uygun olarak tabutu üzerine şeker ve badem serptik."

Ebû Tâlib-i Mekkî'nin çok eseri vardır. En meşhûr eseri: "Kût-ül-kulûb" kitabıdır. (Bu eser basılmıştır ve tasavvuf ile alâkalıdır). Diğer eserleri: 1. İlm-ül-kulûb, 2. Kırk hadîs-i şerîf.

Meşhûr eseri olan Kût-ül-kulûb kitabından alınan ba'zı seçmeler ve nakiller:

İslâmın beş şartından birincisi, Kelime-i şehâdet getirmektir. Kelime-i şehâdet demek, (Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh) söylemektir. Ma'nâsı: "Yerde ve gökte, Allahü teâlâdan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir kimse yoktur. Hakîkî ma'bûd ancak Allahü teâlâdır. Abdullah'ın oğlu Muhammed (s.a.v.) adındaki o büyük ve mübârek zât, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, ya'nî peygamberidir" demektir.

Tevhîd i'tikâdında (Allahü teâlâyı bir kabûl etmede) farz olan husûs, Allahü teâlâya, O'nun birliğine, kâmil sıfatları bulunup, noksan sıfatların hiçbirisinin Allahü teâlâda bulunmadığına, kalb ile kat'î olarak inanmaktır.

(Allahü teâlânın sıfatları iki kısımdır: 1. Zatî sıfatlar, 2. Sübûtî sıfatlar. Zâtı sıfatlar altı tanedir: 1. Vücûd; Allahü teâlâ vardır. Varlığı ezelîdir. Vâcib-ül-vücûd'dur. Ya'nî, varlığı lâzımdır. 2. Kıdem; Allahü teâlânın evveli yoktur. 3. Bekâ; Allahü teâlânın hem zâtı ve hem de sıfatları hiç yok olmaz. Yokluk imkânsızdır. 4. Vahdaniyet; Allahü teâlâ, zâtında, sıfatlarında ve işlerinde birdir. Ortağı yoktur. 5. Muhâlefet-ün-lil havadis; Allahü teâlâ zâtında, sıfatlarında, yarattıklarına asla benzemez. 6. Kıyam bi-nefsihi, Allahü teâlâ zâtı ile kâimdir. Varlığı kendindendir. Varlığının devamı için hiçbir şeye muhtaç değildir. Ba'zı âlimler, Vahdaniyet ile Muhâlefet-ün-lil-havâdîs sıfatlarının aynı olduklarını söyliyerek, zatî sıfatlar beş tanedir demişlerdir.

Sübûti sıfatlar sekiz tanedir. 1) Hayat; Allahü teâlâ diridir. Hayatı, varlıkların hayatına benzemez. O'nun kendi zâtına mahsûs bir hayatı vardır. Bu sıfat da ezelî ve ebedidir. 2) İlim; Allahü teâlâ her şeyi bilir. Bilmesi, varlıkların bilmesi gibi değildir. Bilmesinde değişiklik olmaz. Allahü teâlânın ilmi de ezeli ve ebedidir. 3) Sem'; Allahü teâlâ işitir. O'nun işitmesi vasıtasız ve ortamsızdır. Kulların işitmesine benzemez. 4) Basar; Allahü teâlâ, aletsiz ve herhangi bir duruma muhtaç olmadan görür. 5) İrâdet; Allahü teâlânın dilemesi vardır. Dilediğini yaratır. Herşey O'nun dilemesi ile olur. İrâdesine engel olacak hiçbir kuvvet yoktur. 6) Kudret; Allahü teâlânın her şeye gücü yeter. Hiçbir şey O'na zor gelmez. 7) Kelâm; Allahü teâlâ söyleyicidir. Fakat O'nun söylemesi, âlet, harfler, sesler ve diller ile değildir. 8) Tekvin; Allahü teâlâ yaratıcıdır. Tek yaratıcı O'dur.

Allahü teâlânın zâtının ve sıfatlarının hakîkatlerini anlamak imkânsızdır. Allahü teâlânın sıfatları, kullarınkine benzemez.

Allahü teâlâya kâmil bir imânla inanan kimse, Allahü teâlâya çok yakın olur, herşeyde O'nun rızâsını gözetir. Kalbinden O'nun rızâsından başkasını çıkarır. Her işinde, hâlini Allahü teâlâya arz eder. O bilir ki, Allahü teâlâ kendisine can damarından daha yakındır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Peygamberlerin sonuncusudur. O'ndan sonra Peygamber gelmiyecektir. Allahü teâlâ O'na kitap olarak Kur'ân-ı kerîmi verdi. Kur'ân-ı kerîm de kitapların sonuncusudur.

Hazreti Mûsâ ve Hazreti Îsâ kendi ümmetlerine, Resûlullahın (s.a.v.) geleceğini müjdelediler. Allahü teâlâ, şayet, O'nun zamanına yetişirlerse, O'na îmân edip, yardım edeceklerine dâir Peygamberlerinden (aleyhimüsselâm) söz aldı. Peygamberler de (aleyhimusselâm) kendi ümmetlerinden, O'nun zamanına yetişirlerse, O'na îmân edip, tasdîk edeceklerine dâir söz aldılar. O'nun dinine girmelerini emrettiler.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, İmrân sûresi otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Ey Sevgili Peygamberim!** (s.a.v.) **Onlara de ki: Eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü teâlâ bana tâbî olanları sever"** buyurmaktadır.

Resûlullah efendimiz de: **"Bir kimse beni, ailesinden, malından ve insanlardan daha çok sevmedikçe, kâmil bir îmânla îmân etmiş olmaz"** buyurmaktadır.

Peygamber efendimizi sevmenin alâmeti, kişinin hem zâhiriyle (beden ve a'zâlarıyle) ve hem de kalbiyle O'na tâbi olmasıdır, insanın zâhiriyle Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmasının alâmeti, Allahü teâlânın emirleri olan farzları yapması, yasakları olan haramlardan sakınması, Peygamber efendimizin yüksek ahlâkı ile ahlâklanması, edeb ve terbiyesini O'nun edeb ve terbiyesine tâbi kılmasıdır. Resûlullah efendimize uyan bir kimse, dünyâya düşkün olmaz. Ya'nî haramlara ve

şüpheli olan şeylere rağbet etmez. Dünyâ malı, makam ve mevkisi ile övünmez. Âhırete ve âhıret işlerine ehemmiyet verir. Sâlih ve takvâ sahibi kimselerle beraber olmaya çalışır. Uzak olsalar bile, âlim ve iyi insanları, Allah için sever. Yakın olsalar bile, fâsık ve bid'at sahibi kimseleri sevmez.

Namazın Fazîleti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **"**(Öyle mü'minler) **ki onlar namazlarında huşû'a riâyet ederler, Ya'nî, kalbleri Allah korkusuyla dolu, uzuvları sâkin ve mutmaindir"** buyurdu. (Mü'minûn-2). Sa'îd bin Cübeyr buyurur ki: "İbn-i Abbâs'dan (r.a.) "Namazda huşû' demek, namaz kılanın sağında ve solunda bulunanları bilmemesidir" tefsîrini duyduğumdan beri, kırk senedir, namazda iken, sağımda ve solumda olanları tanımadım. Onların kim olduğunu bilmedim."

Haberde geldi. Rivâyet edilir ki; kul namaza durduğu zaman, melekler onun iki omuzunda, onunla beraber namaz kılarlar. O duâ ettiği zaman âmin derler. Gökten onun üzerine hayırlar dökülür. Namaz kılanlar için gök kapıları açılır. Allahü teâlâ, meleklerine namaz kılan mü'minlerin saflarıyla övünür.

Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Allahü teâlâ mahlûkuna, tevhîdden** (Kendisinin bir olduğuna îmân etmelerinden) **sonra, namazdan daha sevimli bir şeyi farz kılmamıştır."**

Allahü teâlâ namaz kılanların akıbeti hakkında meâlen: **"Ki onlar, Firdevs Cennetine vâris olacaklardır. Onlar orada ebedî olarak kalacaklardır."** (Mü'minûn-11)

Namaz kılmıyanlar hakkında ise meâlen: **"Onlar** (kitapları sağ ellerine verilenler) **Cennettedirler.** (Bunlar) **günahkârların hâllerini** (birbirlerine) **sorarlar. Müşriklere: "Sizi Cehennem ateşine atan nedir?" derler. Onlar derler ki, "Biz namaz kılanlardan değildik. Yoksula yedirmezdik. Bâtıla dalanlara muvafakat ederdik. Hesap gününü de yalan sayardık. Tâ bize o yakîn** (ölüm) **gelinceye kadar** (bu hâlde kaldık)" buyuruldu. (Müddessir 39-47)

Namaz en fazîletli amellerdendir. Eshâb-ı kiram, Resûlullah efendimize en fazîletli amelin ne olduğunu sordular. Peygamber efendimiz de, **"Vaktinde kılınan namazdır"** buyurdular.

Haberlerde şöyle gelmiştir: Beş vakit namaz, bütün şartlarına riâyet edip ve vakitlerini geçirmeden devam eden kimse için kıyâmet günü bir nûr ve burhan (delîl) olur.

İnsanların hırsızlık bakımından en kötüsü, namazından çalıp, namazın rükû'unu ve secdesini tam yapmıyandır.

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Farzlar, insan için sermâye, nafileler ise kâr ve kazanç gibidirler. Kâr, sermâye olduktan sonra meydana gelir."

Sa'îd bin Müseyyib (r.a.) buyurdu ki: "Kırk seneden beri cemâatle beraber İftitâh tekbirini (Namaza başlarken alınan tekbiri) kaçırmadım." O, bu sebepten câmi güvercini diye isimlendirilirdi.

Bir rivâyette şöyle gelmiştir Kıyâmet günü, namaz kılanların derecelerine göre Cennete götürülmesi emri verilir. İlk tabakadakilerin yüzleri yıldızlar gibi parlar. Onları melekler karşılar, "Siz kimlersiniz?" derler. Onlar da, "Biz, Muhammed'in (a.s.) ümmetinden, dünyâda iken namaz kılanlarız" cevâbını verirler. "Sizin dünyâda iken amelleriniz ne idi?" diye sorarlar. Onlar: "Biz ezanı işittiğimiz zaman, abdest almaya kalkardık. Bizi bundan hiç birşey alıkoyamazdı" derler. Bunun üzerine melekler: "Size, şimdi kavuştuğunuz bu durumunuz lâyıktır" derler. Sonra ikinci

grup kimseler gelir. Bunlar, güzellik ve yüzlerinin parlaklığında, öncekilerden üstündürler. Yüzleri ay gibi parlamaktadır. Melekler onlara: "Siz kimlersiniz?" diye sorarlar. Onlar, "Biz namaz kılan kimseleriz" derler. Melekler, "Sizin namazlarınız nasıl idi" derler. Onlar, "Biz namaz vakti girmeden, abdestimizi alırdık" derler. Melekler onlara, "Siz kavuştuğunuz bu hâle lâyıksınız" derler. Sonra üçüncü tabakadaki kimseler gelirler. Durumları, öncekilerden daha üstündür. Yüzleri güneş gibi parlak ve açıktır. Melekler onlara, "Sizin makamınız daha yüksek ve yüzleriniz öncekilerin hepsinden daha parlak, sizler kimlersiniz?" derler. Onlar da: "Biz dünyâda iken namaz kılardık." derler. Melekler, "Sizin namazlarınızın husûsiyeti ne idi?" diye sorarlar. Onlar "Biz ezanı mescidde dinlerdik. (Ezandan önce abdest alır, câmiye girer, namaz vaktine kadar oturur, ezanı beklerdik)" derler. Bunun üzerine melekler "Siz de şu kavuştuğunuz ni'metlere lâyıksınız" derler.

Müslim bin Yesâr (r.a.) sâlih bir zât idi. Namaza başlayacağı zaman çoluk çocuğuna; "İstediğinizi ve gizli şeylerinizi konuşabilirsiniz. Çünkü ben, namaza durduğum zaman, artık sizi ve söylediklerinizi işitmem" derdi. Müslim bin Yesâr bir gün Basra Câmii'nde namaz kılarken arka tarafına, câminin yapıldığı dört büyük kemerden birisi, büyük bir gürültü ile düştü. Etrâfta bulunanlar bunu duyunca, telâşla câmiye girdiler. Bir de ne görsünler; o, direğin düşerken çıkardığı sesten habersiz, namazına devam ediyordu. Namazını bitirince, herkes yanına gelip, "Geçmiş olsun" diyordu. O da onlara, "Siz niçin bana böyle söylüyorsunuz?" dedi. Onlar, olan hâdiseyi anlattılar. O, "Ne zaman yıkıldı?" diye sorunca, onlar "Sen namaz kılarken" dediler. O da böyle bir şeyi hiç fark etmediğini söyledi.

Büyük zâtlardan birisi, "Namaz âhırete âit bir iştir, insan namaza başladığı zaman, artık dünyâdan çıkar" buyurdu.

Yine büyüklerden birine: "Sen, namazda hiç dünyâ ile ilgili şeyler hatırlıyor musun?" diye sordular. Cevâbında: "Bana hiçbir şey namaz kadar sevimli değil ki, onun dışında bir şeyi hatırlıyayım" dedi.

"Ahıret âlimleri ile dünyâ âlimleri arasında fark vardır. İlim tahsil edip pekçok şeyler öğrenmiş, fakat gayesi Allahü teâlânın rızâsı değil de, dünyâda mal ve mülk sahibi olmak, makam ve mevki elde etmek olan âlimlerin, âlim oldukları dış görünüşlerinden ve simalarından (yüzlerinden) anlaşılmaz. Fakat âhıret âlimleri böyle değildir. Onların âlim oldukları, yüzlerinden belli olur. Onların simalarında huşû', tevâzu, vekar ve olgunluk vardır. Bunlar, Allahü teâlânın ona verdiği husûsiyetlerdir."

"İlim, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, haram ve harama düşme tehlikesi olan şeylerden korunmak için elde edilir. Böyle ilim fâidelidir."

Câbir (r.a.), Resûlullah efendimizden şöyle rivâyette bulunmuştur: **"Her âlimin yanında oturma! Fakat, şüpheden yakîne, riyadan ihlâsa, dünyâya rağbetten ona rağbet etmemeye, kibirden tevâzuya, düşmanlıktan nasîhata çeken âlimlerle oturup kalk."**

Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah, babası Ahmed bin Hanbel'e (r.a.) sorar: "Sizin Ma'rûf-i Kerhî'nin (r.a.) yanına gidip geldiğinizi duyduk. Ondan bir hadîs-i şerîf almak veya birşey öğrenmek için mi, gidiyorsunuz? Ahmed bin Hanbel (r.a.): "Evlâdım! Onun yanında, işin başı olan takvâ var. Onun için onun yanına gidip geliyorum" dedi.

"Âlim olan ile, âlim olmayıp, sadece kıssa (hikâye) anlatan arasında fark vardır. Âlim olan, kendisine sorulmadıkça konuşmaz. Kendisine birşey sorulursa, bildiği kadarı ile cevap verir. Eğer susmak, daha muvafık ise, susar. Çünkü o, susulacak ve konuşulacak yerleri iyi bilir."

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin Enbiyâ sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz"** buyuruyor. Zikir ehlinden maksat, âlimlerdir. Buna göre, bilmiyenlerden sormak caiz değildir. Çünkü onlar câhildirler. Âlimlerin suâl soranlara cevap vermesi vâcibtir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki; **"İlim, hazînelerden ibârettir. Anahtarı sormaktır. Öyleyse bilmediklerinizi sorunuz. Suâl sormak ile dört kişiye sevâb verilir. Bunlar: Suâli soran, âlim olan, âlim olan zâtı dinliyen ve bunlara sevgi duyandır."**

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Ey mü'minler! Hepiniz Allahü teâlâya tövbe ediniz ki, felah bulasınız."** (Nûr-31). Ya'nî, (Ey îmân edenler! Nefslerinizin arzu ve isteklerinden, şehvetleriniz doğrultusunda gitmekten vazgeçip, Allahü teâlâya dönünüz. Umulur ki, âhırette muradınıza kavuşursunuz. Cehennemden kurtulup, ni'met yeri olan Cennette ebediyyen kalır, böylece mutluluğa kavuşursunuz. İşte bu felaha ermektir.)

Başka bir âyet-i kerîmede meâlen: **"Ey îmân edenler! Allahü teâlâya öyle tövbe edin ki, tam bir pişmanlıkla, hâlis bir tövbe olsun; olur ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi** (ağaçları) **altından ırmaklar akan Cennetlere kor. O gün Allahü teâlâ Peygamberini ve O'nunla beraber îmân edenleri utandırmıyacaktır"** buyuruldu. (Tahrim-8)

Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Tövbe edeni Allahü teâlâ sever." "Günahından tövbe eden, günahı olmıyan gibidir"** buyurdu.

Ebû Muhammed Sehl (r.a.): "İnsanlara en lâzım olan şey; tövbe etmektir. Tövbe bilgisini öğrenmemek kadar, cezası büyük birşey yoktur. Halbuki insanlar, bu bilgiyi bilmiyorlar."

"Hazreti Ali (kerremallahü vecheh), tövbeyi terk etmeyi, kalbin körlüğünden saydı. Onu, zanna tâbi olmak ve zikri unutmakla eş tuttu."

"Her günahı yaptıktan sonra tövbe etmek de farzdır. Her günahın tövbesi kabûl olur. Şartlarına uygun yapılan tövbe muhakkak kabûl olur. Tövbenin kabûl edileceğinden şüphe etmemelidir. Tövbeyi şartlarına uygun yaptım mı, yapmadım mı diye şüphe etmelidir. Tövbe edilmiyen herhangi bir günahtan, Allahü teâlâ intikam alabilir. Çünkü, Allahü teâlânın gazâbı, günahlar içinde saklıdır. Tövbenin şartları: O günahı terk etmek, yaptığına pişman olmak, o günahı bir daha işlememeğe azmetmektir. (Kul hakkı var ise, hakkı sahibine iade eder.) Tövbenin doğruluğunun alâmetlerinden ba'zısı şunlardır: İnce kalblilik ve Allahü teâlânın korkusundan, günahlarının çokluğundan dolayı ağlamaktır. Kul, günahını büyük gördüğü zaman, o günah, Allahü teâlânın nezdinde küçük olur. Kul günahını küçük görürse, o günah Allahü teâlânın katında büyük olur."

Denilir ki: "Mü'min; günahını, başının üzerinde düşmek üzere olan bir dağ gibi görür. Münâfık ise; günahını, burnu üzerine konan ve hemen uçacak bir sinek gibi görür."

Bilâl bin Sa'îd; "Günahın küçüklüğüne bakma. Fakat kime karşı âsî olduğuna bak" buyururdu.

Büyüklerden birisi dedi ki: "Bağışlanmıyacak olan günah; kulun, yaptığı günah için, keşke her yaptığım günah böyle olsa diyerek, o günahı hafif görmesidir."

"Yeme-içmede dikkat edilecek bir takım husûslar vardır: Yenecek şeyin helâlinden olması lâzımdır. Niyetini düzeltmesi lâzımdır. Yemeği, sağlık ve sıhhat sahibi olup, Allahü teâlâya hakkıyle kulluk edebilme niyetiyle yemelidir. Yemekten önce elleri yıkamalıdır. Yemeğe başlarken, besmele çekmeli, sonunda "Elhamdülillah" demelidir. Sağ elle yemelidir. Tuzla başlayıp, tuzla bitirmelidir. Yemeği kötülememelidir. Mevcûda rızâ göstermelidir."

Haberde; "Yemeği birlikte yiyiniz. Çünkü Allahü teâlâ onda sizin için bereket yapar. Lokmayı küçük alınız, iyice çiğnedikten sonra yutunuz. Yemek yiyenlerin yüzlerine bakmamalı. Yediklerine bakmamalı, onları araştırmamalıdır. Sol ayağı üzerine oturup, sağ ayağını dikmeli, yaslanarak, yatarak yememelidir. Ev sahibinden ve büyüklerden önce yemeğe başlamamalıdır. Hurma ile çekirdeği bir tabakta veya avucun içinde bir arada tutmamalı, çekirdeği ağızdan, elin sırtına koyup atmalıdır." denilmiştir.

Tabiblerinden birisi der ki: "En güzel ilâç, isteği olduğu hâlde yemeği kesmektir."

"Her amel niyete muhtaçtır. İnsan yemek yerken, su içerken ve başka işlerinde niyetini düzeltmeli, ibâdet ve tâata güç kazanmaya niyet etmelidir. Bundan başka, bir kimse arkadaşlarını ve dostlarını yemeğe da'vet ederken, niyeti onlara ikram, onlarla sevinmek ve cemâatin bereketinden istifâde etmek olmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Cemâat berekettir"** buyuruyorlar. Sonra bir kimse da'vet edildiği zaman, da'vete icabet (da'veti kabûl edip, gitmenin) sünnet olduğunu niyet etmesi gerekir. Böyle niyet ederse, da'vete icabetinden dolayı sevâb kazanır. (Mü'minin da'vetine gitmek sünnet olduğu hâlde, haram bulunan da'vete gitmemeli, haramdan, mekrûhtan sakınmak için sünneti terk etmelidir.) Aynı zamanda bunların hepsi güzel ahlâktır. Peygamber efendimiz buyurur ki: **"Kul, güzel ahlâkı sebebiyle, gecelerini ibâdetle, gündüzlerini oruçla geçiren kimsenin derecesine ulaşır."**

Yemeği yedikten sonra, yıkamadan veya bir beze silmeden önce parmakları yalamalıdır. Dökülen kırıntıları toplayıp yemelidir, isrâf etmekten çok sakınmalıdır.

Da'vet edilen şahsın, da'vet edenden muayyen bir şey istemesi, ben şunu istiyorum demesi, kanaatkar bir insanın yapacağı bir şey değildir. Ancak, da'vet eden onu iki yemekten birisini seçmekte serbest bırakırsa yine de da'vet edene en kolay ve hafif geleni tercih etmelidir. Sünnet-i seniyye de böyledir."

"Tabiînin ekserisi (r.aleyhim), Allah için dost ve arkadaş olanların çok olmasını güzel görmüşlerdir. Çünkü böyle dostlar, rahatlık ve genişlik vaktinde insan için süs, darlık ve sıkıntı zamanında ise yardımcıdırlar. Böyle dostlar, insanı Allahü teâlânın beğendiği işlere teşvik ederler.

Resûlullah efendimizden (s.a.v.) bildirilen bir hadîs-i şerîfte: **"Kim kendisine Allah için bir dost, bir arkadaş edinirse, Allahü teâlâ onu, Cennette hiçbir ameliyle ulaşamıyacağı bir dereceye yükseltir."**

Ömer bin Hattâb'dan (r.a.) bildirilmiştir: "İslâmiyet geldikten sonra, bir mü'mine sâlih bir dosttan daha hayırlı bir şey verilmemiştir."

Tabiînden birisi şöyle buyurdu: Mü'minlerden kardeşlerin, dostların çok olsun. Çünkü mü'min şefaat edecektir. Umulur ki, dost edindiğin mü'min kardeşinin şefaatine kavuşursun."

Ebû İdrîs el-Havlânî, Muâz bin Cebel'e (r.a.) dedi ki, "Ben seni Allah için seviyorum. Muâz bin Cebel ona: "Müjdelerim, müjdelerim. Resûllullahtan (s.a.v.) duydum. Buyurdu ki:

"İnsanlardan bir topluluk için, kıyâmet günü Arş'ın etrâfında kürsüler vardır. Onların ise, yüzleri dolunay gecesindeki ay gibidir. İnsanlar korku içindedirler. Fakat onlar korkmazlar. Onlar; Allahü teâlânın, kendilerine korku olmıyan velî kullarıdır. Onlar mahzûn olmazlar." Peygamber efendimize (s.a.v.): "Onlar kimlerdir yâ Resûlallah?" diye soruldu. Cevâbında: **"Allahü teâlâ için birbirini sevenler"** buyurdu.

Haberde geldi ki: Bir kimse Allah, için, bir müslüman kardeşini, ona olan sevgisinden, ona kavuşma arzusundan dolayı ziyâret ederse, peşinden bir melek seslenerek "Sen iyi bir kimsesin. Cennet senin için güzeldir" der.

Hasen-i Basrî hazretleri buyurur ki: "Kim Allah için edindiği bir kardeşini uğurlarsa, Allahü teâlâ kıyâmet günü Arş'ın altından meleklerini gönderir, onu Cennete kadar uğurlarlar."

Atâ bin Ebî Rebâh (r.a.) dedi ki: "Üç gün geçince kardeşlerinizi arayınız. Eğer onlar hasta ise, onları ziyâret ediniz. Eğer meşgûl iseler, onlara yardım ediniz. Eğer unutmuşlar ise, onlara hatırlatınız."

Fudayl bin Iyâd ve başkaları (r.aleyhim) şöyle dediler: "Bir müslümanın, diğer müslüman kardeşinin yüzüne, (Allahü teâlânın rızâsı için) sevgi ve merhametle bakması ibâdettir. Fakat Allah için sevmenin, bir takım şartları vardır. Bu şartlardan ba'zıları: Allah için birbirini sevenler beraber olduklarında, birbirlerine merhametli ve şefkatli olurlar, birbirinden uzakta olup, buluştukları vakit, birbirlerine nasîhat ederler. Birbirlerini gıybet etmezler. Birbirlerine verdikleri sözleri yerine getirirler. Birbirlerine eziyet etmezler. Birbirlerine yabancı gibi durmazlar. Birbirleriyle karşılaştıklarında, sevinirler ve kendilerinde rahatlık hissederler. Yine Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "Birbirlerini dost ve kardeş edinmiş kimseler, birbirini gıybet ederlerse, aralarındaki dostluk ve kardeşlik kalkar ve yok olur."

Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Kim haram mal kazanır ve onu tasadduk ederse, bu tasadduk kabûl edilmez."** buyurdu. Meşhûr haberlerde, Hazreti Ali ve başkalarından (r.anhüm) şöyle bildirilir "Dünyânın helâli hakkında hesap vardır. Haramı için ise ceza."

Yûsuf bin Esbât ve Süfyân-ı Sevrî hazretleri; "Helâl rızık aramak ve bulmak için alçalma, zillete düşme durumunda olan kimseyi, Allahü teâlâ, âhırette yüksek makam ve mertebelere kavuşan sıddîklarla beraber haşredecektir (toplayacaktır)."

Büyük âlimler buyurdular ki; "Helâl kazanç elde etme husûsunda utanan ve çekinen kimse, felaha kavuşamaz. Âhırette Cehennem azâbından kurtulup, Cennete kavuşamaz."

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **"Ey Resûller! Helâl şeylerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben ne yaparsanız hep bilirim"** buyuruyor. (Mü'minûn-51) Helâlinden yemek, sâlih amelden önce emredildi. Ba'zı âlimler (r.a.), "Amellerin zekâtı (temizliği), helâl yemektir. Yiyecekler ve içecekler helâlinden olursa, o ameller de daha temiz olur ve daha fayda verir" buyurmuşlardır.

Allahü teâlânın evliyâ kullarından birisi şöyle buyurur. "Helâl, başlangıcında günah işlenmeyen, sonunda Allahü teâlânın unutulmadığı, kullanırken veya yenirken Allahü teâlânın hatırlandığı, onu yedikten ve kullandıktan sonra da şükredilen şeydir."

Büyüklerden biri der ki: "İnsanlara karşı yapmacık hareketlerde bulunup, dâima etrâfına karşı süslenme gayreti içerisinde bulunan kişi, haram yemekten kurtulamaz. Çünkü o, amelinde (işinde) Allahü teâlâya karşı samimî değildir."

Denilir ki; "İnsanlara nasîhatta bulunan kimselerde şu üç şeyi arayınız: Birincisi, i'tikâdının düzgün oluşunu. Eğer, bid'at ve dalâlet sahiplerinin i'tikâdında ise, onlara yaklaşma. Çünkü o hak üzere konuşmaz, ikincisi; eğer haramdan yiyorsa, onun konuşması nefsindendir. Üçüncüsü; eğer sağlam bir akla sahip değilse, hatâsı ve yanlışı, doğrusundan fazla olur. Artık bu gibi husûslara dikkat etmek, unutulmuş. Fakat kim bunlara önem verirse, faydasını görür."

Sehl (r.a.): "Kişi helâl yiyip, vera' sahibi olmadıkça, kâmil bir îmâna sahip olamaz" buyurdu.

Büyük zâtlardan birisi buyurdu ki: "Şu üç şey pek kıymetlidir Sünnet-i seniyye ile amel etmek, helâl para ve cemâatle kılınan namaz."

Yûsuf bin Esbât, Şuayb bin Harb'e: "Helâlinden kazanmak, farzdır" buyurdu.

Sehl hazretleri yine: "Helâlinden yemeyen kimsenin kalbinden, ma'nen yükselmesine engel olan perdeler kalkmaz. Namazda, oruçda gevşek olur. Bu durumdan, ancak Allahü teâlânın yardımıyle kurtulur" buyurmuşlardır.

Hazreti Ömer çarşıda ticâretle uğraşanlara: "Harama düşmeyecek kadar bilgi sahibi olmıyan, bizim çarşımızda ticâret yapmasın. Yoksa faiz yer" buyurdular.

Ba'zı âlimler "Alış-veriş ilmini öğren, sonra çarşıya gir, alış-veriş yap" buyurmuşlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) "İlim öğrenmek her müslümana farzdır" hadîs-i şeriflerini; (Helâl, haram, alış-veriş bilgilerini öğrenmek, farzdır) şeklinde açıklamışlardır. Bir kimse, çarşıya girmek istediği zaman; onun, çarşı ile alâkalı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmesi gerekir.

Haberde şöyle bildirilmiştir: "Ailesine helâlinden yedirmek için çalışıp, çabalayan kimse, Allah yolunda savaşan mücâhid gibidir."

"Dünyâyı, helâlinden temiz olarak istiyen kimse, şehîdler derecesinde olur."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), birisinin yanına teşrîf buyurdular. O kimse, ölüm hâli üzere bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Kendini nasıl buluyorsun?"** buyurdu. O da: "Günahlarımdan korkuyorum. Fakat Rabbimin rahmetinden de ümidim var" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.):

"Kalbinde böyle korku ve ümid bulunan kimseye, Allahü teâlâ umduğunu ihsân buyurup, korktuğundan emîn kılar." buyurdu.

Yahyâ bin Eksem, vefâtından sonra rü'yâda görüldü. Ona: "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" diye soruldu. O dedi ki: "Bana, ey Yahyâ! Sen şunu, şunu yaptın, değil mi? diye sordular. Bu sırada beni büyük bir korku kapladı. Bu korkumun nasıl olduğunu ancak Allahü teâlâ bilir. Sonra, "Yâ Rabbî! Bana, senden böyle bahsedilmemişti?" dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Benden nasıl bahsedilmiştir diye buyurdu. Ben de, "Yâ Rabbî! Bana, Abdürrezzâk'ın, ona Ma'mer'in, ona Zührî'nin, ona Enes bin Mâlik'in, Enes bin Mâlik'in de senin Peygamberin ve Habîbinden bildirdiği hadîs-i şerîfte, **"Kulum beni zannettiği gibi bulur. Öyleyse, dilediği şekilde zanda bulunsun"** buyuruldu. Ben, senin bana azâb etmiyeceğini zannediyordum" dedim. Bu cevâbım üzerine Allahü teâlâ: "Habîbim Muhammed (s.a.v.), Enes bin Mâlik, Zührî, Ma'mer, Abdürrezzâk ve sen doğru söylediniz" buyurdu. Sonra bana güzel elbiseler giydirildi, önümde vildanlar Cennete kadar yürüdüler. Bu esnada çok sevinçli idim."

Dahhâk (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Kul, kıyâmet günü Rabbine yaklaşır. Allahü teâlâ: "Ey kulum! Amelini sayıp söyler misin?" buyurur. Kul, "Yâ Rabbi! Senin huzûrunda ben amelimi nasıl sayabilirim. Sen herşeyi daha iyi bilensin" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ, onun bütün günahlarını tek tek söyler. Kul bunların hepsini tasdik eder. Allahü teâlâ: "Dünyâda iken bu günahlarını örtmüştüm, şimdi de, îmân etmenin, Peygamberlerimi tasdîk etmenin hürmetine bu günahlarını af ediyorum" buyurur."

Peygamber efendimizden (s.a.v.) şöyle bildirilmiştir: **"Cehenneme girip sonra oradan çıkan birisi, Allahü teâlânın huzûrunda durdurulur. Allahü teâlâ ona "Yerini nasıl buldun?" buyurur. O şahıs: "Yâ Rabbî! Orası çok kötü bir yerdir" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Onu** (tekrar eski yerine) **çeviriniz" buyurur. Eski yerine giderken, bir ara geriye dönüp, bakar. Allahü teâlâ niçin döndüğünü, suâl eder. O da "Yâ Rabbî! Cehennemden çıkardıktan sonra, belki oraya beni bir daha atmazsın ümidiyle öyle geriye dönmüştüm" der. Bu söz üzerine Allahü teâlâ: "Onu Cennete götürünüz" buyurur. Onun bu şekilde ufacık bir ümid gösterip, Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmemesi, Cennete girmesine vesîle olur."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâdan dilekte bulunduğunuz zaman, rağbetinizi, isteğinizi büyük yapınız. Allahü teâlâdan Firdevs Cennetini isteyiniz. Çünkü Allahü teâlâya hiçbir şey büyük ve fazla gelmez."**

Şöyle bildirilmiştir: İbâdet bakımından birbirine eşit iki kişi vardı. Cennete girdikleri zaman, ikisinden birisi diğer arkadaşının ulaşamadığı yüksek derecelere kavuştu. Bu derecelere ulaşamıyan: "Yâ Rabbî! Bu, dünyâda iken sana benden fazla ibâdet etmemişti. Şimdi ise, onu illiyyine yükselttin" der. Allahü teâlâ da ona: "O, dünyâda iken benden, yüksek derecelere kavuşmayı istiyordu. Sen ise, sâdece Cehennemden kurtulmayı diliyordun. Ben herkese istediği yeri verdim?" buyurur.

Sehl (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse helâl lokma yemezse, kalbi karanlık, ibâdetlerinde gevşek ve ihmalkâr olur. Kim kalbinde Allah korkusunu görmek isterse, helâl lokma yesin, Sünnet-i seniyyeye göre amel etsin. İnsanların, Allahü teâlânın katında yüksek mertebelere kavuşamamalarının sebeblerinden ikisi; haram yemek ve başkalarına eziyet ve sıkıntı vermektir."

Denilir ki, "Kulun helâlinden ağzına almış olduğu ilk lokma ile, geçmiş bütün günahları bağışlanır."

Haberde şöyle gelmiştir "Doğru olan tüccâr, kıyâmet gününde, şehîdler ve sıddıklarla beraber olur."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), sabahın erken vaktinde Eshâb-ı kiram ile beraber oturuyorlardı. Bu sırada, güçlü-kuvvetli bir genç gördüler. Çalışmak için erkenden gelmişti. Eshâb-ı kiram (r.anhüm), yazık bu gence, keşke bu gençliğini, gücünü ve kuvvetini Allah yolunda harcasaydı dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Böyle söylemeyiniz. O başkasından dilenmemek, insanlara muhtaç olmamak için çalışıyorsa Allah yolundadır. Eğer bu genç, zaif ve güçsüz olan ana-babası veya gücü yetmiyecek durumda olan zürriyetini** (çoluk çocuğunu) **başkalarına muhtaç etmemek için bile çalışsa, o yine Allah yolundadır. Eğer o, mal ve servet çokluğu ile övünmek için çalışırsa, o zaman şeytanın yolundadır"** buyurmuşlardır.

İbn-i Mes'ûd (r.a.): "Ben boş olup, ne âhıret ve ne de dünyâ işiyle uğraşmıyan kimseyi sevmem" buyurmuşlardır.

İbrâhîm Nehaî'ye (r.a.): Doğru tüccâr mı, yoksa sâdece kendisini ibâdete vermiş, başka bir şeyle uğraşmıyan kimse mi sana daha sevgilidir? diye sordular. O da, "Doğru tüccârı daha çok severim. Çünkü o, cihad içerisinde bulunmaktadır. Şeytan onun, ölçü, tartı ve alış-verişinde, hile yapmasını istiyor. Fakat bu doğru tüccâr, şeytanın bu isteğini yapmıyor. Bu husûsta onunla mücâdele ediyor" buyurdu.

Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurdular ki; "Hiçbir yer bana, içerisinde ailemin geçimini temin ettiğim yerden daha sevimli değildir."

Ebû Kilâbe, Eyyûb-i Sahtiyânî'ye şöyle buyurmuştur: "Çarşıya pazara git, alışveriş yap. Çünkü, insanlara muhtaç olmamak, afiyetin iyi hâllerindendir."

İslâm âlimleri buyurmuştur ki: "Ticâret yap. Alış-veriş yap. Allahü teâlâ sana bereket ihsân eder."

Muâz bin Cebel (r.a.) vasıyyetinde şöyle buyurdu: "İnsanın dünyâsını unutmaması gerekir. Dünyâdan da nasîbini alması lâzımdır. Fakat insan, âhırete âit payına ve nasîbine daha muhtaçtır. Öyleyse insanın, âhıret ile alâkalı işlerine öncelik vermesi gerekir." (Çünkü âhıret âlemi sonsuz, dünyâ ise bir göz açıp kapayacak kadar çok çabuk geçicidir. Bir anlık dünyâ lezzeti, zevk-u sefâsı için, ebedi, sonu olmayan lezzetler feda edilip, elden kaçırılır mı?)

Âriflerden birisi şöyle buyurur: "İnsanlar üç kısımdır: Birincisi, âhıret işlerinden, dünyâ ile uğraşmıya fırsat bulamıyanlar. Bunlar âhıreti kazanan kimselerdir. İkincisi, dünyâ ile meşgûl olurlar. Yalnız, bununla âhıretini kazanmayı isterler. Bunlar da, âhırette kurtuluşa erenlerdendir. Üçüncü kısım kimseler ise, dünyâ zevk ve eğlencesine dalıp, âhıreti unutanlardır ki, bunlar âhırette zarara uğrayıp, helak olacak olanlardır."

Lokman Hakim şöyle nasîhatta bulundu: "Dünyâdan yetecek kadar nasîbini al. Yoksa, insanlara muhtaç olur, ellerine bakarsın."

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: "(Ey Resûlüm, tarafımdan kavmine) **de ki: "Ey** (günah işlemekle) **nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allah'ın rahmetinden** (sizi, bağışlamasından) ü**midi kesmeyiniz. Çünkü Allah** (şirk ve küfürden başka, dilediği kimselerden) **bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki O, Gafûr'dur** (çok bağışlayıcıdır), **Rahîmdir** (çok merhametlidir)" **buyuruyor.** (Zümer-53.)

Süfyân-ı Sevrî (r.a.), "Âhırette hesabımın ana-babama bırakılmasını istemem. Çünkü ben şunu kesin olarak biliyorum ki, Allahü teâlâ bana, onlardan daha merhametlidir" buyurdu.

Resûlullah efendimizden şöyle rivâyet edilmiştir: **"Benim hayatta olmam da, ölümüm de sizin için hayırlıdır. Hayatta olmama gelince; size uyacağınız, takip edeceğiniz yolları gösteririm. Vefâtıma gelince; sizin amelleriniz bana arz olunur, iyi amellerinizi görünce, Allahü teâlâya hamd ederim. Günahlarınızı görünce, Allahü teâlâdan, sizin af ve mağfiretinizi dilerim."**

Yine rivâyet edildiğine göre: "Kul tövbe ettiği zaman; Allahü teâlâ, meleklere ve günahları işlediği yerlere o kulun günahlarını unutturur. Günahlarını da iyiliğe çevirir. Bu kıyâmete kadar böyle olur. O günahlara kıyâmette şahit olacak bir şey bulunmaz."

Denilir ki, "Kul günah işlediği zaman, âmir durumunda olan sağ taraftaki melek, günahları yazan sol taraftaki meleğe, bu günahı altı saat yazmamasını (beklemesini) emreder. Eğer o kul, bu zaman zarfında tövbe ve istiğfar ederse, sol taraftaki melek, o kul için, o günahı yazmaz. Eğer tövbe ve istiğfar etmezse, o günahı ona yazar."

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği uzun bir hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki: **"Kul, günah işlediği zaman o günah ona yazılır."** Bir A'râbî, "Yâ Resûlallah! Eğer o kul tövbe ederse?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"O günah yok edilir"** buyurdu. A'râbî, "Eğer o günaha tekrar dönerse?" diye sordu. Peygamber efendimiz **"Ona günah yazılır"** buyurdular. A'râbî tekrar "Yâ, tövbe ederse?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"O zaman, o günah onun sahîfesinden silinir"** buyurdu. A'râbî "Yâ Resûlallah! Günahın böyle tövbe ile yok edilmesi ne zamana kadar devam eder?" diye sordu. Resûlullah efendimiz: **"Kul, Allahü teâlâdan af ve mağfiret diledikçe, Allahü teâlâ, onun günahını yok eder. Günahın yok edilmesi, kulun usanıp istiğfarı bırakmasına kadar devam eder. Kul, iyilik yapmaya karar verince, sağ taraftaki melek, o kul, o iyiliği yapmadan önce ona bir iyilik yazar. İyiliği yapınca, on iyilik yazar. Sonra Allahü teâlâ onu yediyüz katına kadar çıkarır. Kul bir kötülük yapmaya karar verince, o kötülük ona yazılmaz. Eğer o kötülüğü yaparsa, ona bir günah yazılır. Bu kötülüğün de arkasında Allahü teâlânın affı vardır."**

Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Sizden biriniz, Allahü teâlâ hakkında zannı güzel olarak ölsün. Çünkü Allahü teâlâ: Kulum beni zannettiği gibi bulur, buyurmuştur."**

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar, Rablerine olan zanlarına göre amel yaparlar. Mü'minin Rabbi hakkında zannı da güzel, ameli de güzeldir. Kâfir ve münâfıkın ise, Allahü teâlâ hakkındaki zanları kötüdür. Fakat insanların ekserisi bunu bilmezler."

Süfyân-ı Sevrî (r.a.) bir gün ağlarken görüldü. Kendisine, niçin ağlıyorsun? Allahü teâlânın affı ve merhameti var, dediler. Bunun üzerine Süfyân-ı Sevrî hazretleri: "Günahlarıma ağlamıyorum. Acaba son nefeste imânımı kurtarabilir miyim diye, o korkudan ağlıyorum" buyurdu. (İnsanoğlu şu iki durum arasında olmalıdır: Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesmemeli. Fakat, Allahü teâlâ çok merhametlidir deyip de günah işlememelidir. Çünkü, Allahü teâlânın gazâbı günahlarda gizlidir. Onun için, hiçbir günahı küçük görmemelidir. Dâima Allahü teâlâdan korkmalıdır.)

Birisi, büyük zâtlardan birine dedi ki: "İnsanlara o kadar nasihatte bulunuyorum, anlatıyorum, fakat hiçbir değişiklik olmuyor" O zât da, "Kalbinde Allah korkusu olmıyan bir kimseye, nasîhat nasıl fâide verir?" cevâbını verdi. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde A'lâ sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Muhakkak ki, Allahü teâlâdan korkan nasîhat alacaktır"** buyurulmaktadır.

Büyük günah işliyenlerin amelleri boşa gider. Sahiplerini de felâkete götürür. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Eğer siz yasak edildiğiniz günahların büyüklerinden sakınırsanız, sizin diğer günahlarınızı örteriz ve sizi iyi bir gidişata sokarız."** buyuruyor. (Nisâ-31) Âyet-i kerîmede, küçük günahlara keffâret için, kulu helake götüren büyük günahlardan kaçınmak şart koşuldu. Peygamber efendimiz de: **"Beş vakit namaz ve iki Cum'a arasında büyük günahlardan sakınan kimselerin, küçük günahları örtülür."** buyurdu. Âlimler, büyük günahların sayısı hakkında çeşitli olarak bildirmişlerdir, İbn-i Abbâs hazretleri büyük günahların yetmişe kadar ulaştığını buyurduktan başka, Allahü teâlânın yasak

ettiği herşey büyük günahtır demiştir. Yine o ve daha başka âlimler, Cehenneme atılmak ile tehdid edilen herşey büyük günahtır, demişlerdir.

Âlimlerin (r.aleyhim) bildirdikleri büyük günahlardan bir kısmı şunlardır: Allahü teâlâya şirk (ortak) koşmak. Günah işlemekte ısrar etmek. Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesmek. Allahü teâlânın mekrinden emîn olmak. Yalan yere şahitlik etmek. Yalan yere yemîn etmek. İffetli bir müslümana iftira etmek. İçki içmek. Zulüm ile yetimin malını yemek. Faiz yemek. Zinâ etmek. Lût kavminin yaptığı kötü işi yapmak. Adam öldürmek. Hırsızlık yapmak. Ana-babaya karşı gelmek.

Übâde bin Sâmit, Ebû Sa'îd el-Hudrî ve daha başka Sahâbe-i kiram; (r.anhüm) Siz, ba'zı şeyleri kıldan daha ince ve önemsiz görüyorsunuz. Halbuki biz, onları büyük günahlardan sayardık" buyurmuşlardır.

Rivâyet edilir ki; kul kıyâmet günü amellerinden hesaba çekilir. Bütün amelleri boşa gider. Neticede Cehenneme girmesi, lâzım olur. Fakat bu sırada, ba'zı güzel ameller ortaya çıkar. O kul, buna hayret eder. "Yâ Rabbî! Ben dünyâda iken böyle ameller yapmamıştım" der. Bunun üzerine ona: "Bu iyi ameller, dünyâda iken seni gıybet eden, sana eziyet eden, sana zulüm edenlerin amelleridir. Onların iyiliklerini sana verdim" buyurulur. Bu bakımdan küçük de olsa iyi amelleri hafif görmemek lâzımdır.

Sehl'e (r.a.); "Cehâletten daha büyük ma'siyet (günah) nedir?" diye soruldu. O, "Bir kimsenin câhil olduğu hâlde, câhil olduğunu bilmemesidir. O kimse, cahilliği sebebiyle âlim olduğunu zanneder. İlim öğrenmez. Bunu ihmâl eder. Bilmediği mevzûlarda fetvâ verir. Bunu ilim zanneder."

"Allahü teâlânın beğenmediği ve yasak ettiği bir işten sakınmak, Allahü teâlânın beğendiği yetmiş şeyi yapmaktan daha hayırlıdır."

"Câhil kimse, fazîletli işlere önem verir de, küçük bir günahtan sakınmaz. Halbuki günahlar, küçük bile olsa, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır."

Büyük zâtlardan birisi buyurdu ki: "Ben yemek içmek ve uyku gibi bütün işlerime niyetimi düzelterek başlarım. (Meselâ, yemek yerken, ibâdet ve tâata güç ve kuvvet kazanabilmek için yer, uykuyu, dinlenip kuvvet bularak, daha iyi ibâdet ve tâat edebilmek için uyurum.) Birçok iyi amellerin terk edilmesi niyetin zaif olmasındandır. Onun için niyeti iyi yapmak lâzımdır."

Enes'den (r.a.) bildirilen bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır. **"Size bir kavmi** (topluluğu) **haber vereyim mi? Onlar Peygamberler** (a.s) **ve şehîdlerden değildirler. Fakat, Peygamberler ve şehîdler de onlara gıbta** e**derler. Onların, Allahü teâlâ tarafından ihsân edilmiş, nûrdan minberler üzerinde yerleri vardır"** Eshâb-ı kiram: "Onlar kimlerdi?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.), **"**(Onlar) **Kulları, Allahü teâlâya, Allahü teâlâya da kullarını sevdirirler. Yeryüzünde** (Allahü teâlânın) **kullarına nasîhatta bulunurlar."** Biz, "Evet bunlar, nasîhatleriyle Allahü teâlâyı sevdirirler. Fakat, kulları Allahü teâlâya nasıl sevdirirler?" diye sorduk. Resûlullah (s.a.v.), **"Onlar, kullara Allahü teâlânın sevdiği şeyleri emrederler, haram kıldıklarından da nehyederler. Kullar, böyle kimselere itaat ederlerse, Allahü teâlâ da onları sever"** buyurdu.

Muâz bin Cebel'den gelen meşhûr haberlerde şöyle bildirilmektedir: "Kim Lâ ilahe illallah derse, Cennete girer. Kimin son sözü Lâ ilahe illallah olursa, ona Cehennem ateşi dokunmaz. Kim, Allahü teâlâya, O'na bir şeyi ortak koşmadan kavuşursa, Cehennem ateşi ona haram olur."

Bir hadîs-i şeriflerinde, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz şöyle buyururlar: **"Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz. Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız."**

Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı kirama, **"Eğer siz benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız"** buyurunca, Cebrâil (a.s.) inip "Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Kullarımı ümitsizliğe düşürme."** Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), Eshâb-ı kiramı (aleyhimürrıdvân) ümitlendirici ve onları şevklendirici sözler buyurdu.

Hums emîri Umeyr bin Sa'd, Ömer'in (r.a.) huzûruna girince, Hazreti Ömer ona: "Yâ Umeyr! Dünyalık olarak yanında ne var?" diye sordu. O şu cevabı verdi: "Yanımda bir asam var. Ona yaslanıyorum, zarar veren bir yılana rastlarsam, onunla onu öldürüyorum. Sonra deriden bir torbam var, onda yiyeceklerimi taşıyorum. Bir tabağım var, onda yemeğimi yiyorum. Bir de abdest ve içecek suyumu taşıdığım bir kab var. Bunlardan başka dünyalık bir şeyim yok" dedi.

Bu sözleri dinleyen Hazreti Ömer, "Doğru konuştun, Allahü teâlâ sana merhamet eylesin" dedi.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Her kötülüğün başı, dünyâ sevgisidir."** ve **"Ne mutlu kendi ayıbı ile meşgûl olup, kendisini başkasının ayıplarıyla uğraşmaktan alıkoyan kimseye. Ne mutlu, günah yollardan olmaksızın kazandığı malları infâk eden kimseye. Ne mutlu huyu güzel, içi iyi ve güzel olan, kötülüğü insanlara dokunmayan kimseye. Ne mutlu, ilmiyle amel eden, malın fazlasını infâk eden** (Allah yolunda harcayan), **sözün fazlasını tutan, Sünnet-i seniyyeye uygun hareket edip, bid'ate dalmıyan kimseye."** Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurdular: **"Kişinin mâlâya'nîyi terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindendir."** Bu hadîs-i şerîf için, ilmin yarısıdır denilmiştir. Mâlâya'nî, farz olarak emredilmeyen, fazîletli olması sebebiyle kendisine teşvik edilmiyen, yapılmasında sevâb, terk edilmesinde günah olmayan, fakat kendisine ihtiyâç duyulmıyan şeydir.

Selef-i sâlihîn, günün evvelini âhıret işlerine, sonunu ise dünyâ işlerine ayırırlardı. Hazreti Ömer de (r.a.) tüccârlara bu şekilde yapmalarını emretmiştir.

Çarşıda iş yapan kimseyi, onun dünyâ işi, âhıret işinden alıkoymaması, dünyâ ticâreti de, âhıret ticâretinden alıkoymaması gerekir.

Bid'at sahibine veya günah ve kötü işler yapan kimseye yardımcı olan kimse, bid'at sahibinin ve günah işliyenin günahına ve bid'atine ortaktır.

İbn-i Abbâs'ın bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: **"Dünyâ, kıyâmet günü perişan, çirkin ve yaşlı bir kadın sûretinde getirilir. Mahlûkâta yaklaşır. Oradakilere, siz bunu tanıyor musunuz, denir. Onlar: Onu tanımaktan Allahü teâlâya sığınırız, derler. Bunun üzerine onlara: Bu, kendisiyle birbirinize karşı övündüğünüz, onun yüzünden akraba ile alakayı kestiğiniz, birbirinizi hased ettiğiniz, birbirinize buğz, kin tuttuğunuz, gaflete daldığınız dünyâdır, denir. Sonra dünyâ Cehenneme atılır. Dünyâ: Yâ Rabbî! Nerede bana tâbi olanlar, nerede benim taraftarlarım diye bağırır. Bunun üzerine Allahü teâlâ, ona tâbi olup, peşinden gidenleri de ona katınız,** (Cehenneme, onun yanına atınız) **buyurur."**

Selâm bin Ebî Muti' dedi ki: "Zühd üç şekilde olur: Birincisi, işinde ve sözünde ihlâs sahibi olmak, Allah için bir işi yapmak, Allah için konuşmak, riya, menfaat duygusu karıştırmamak. İkincisi, iyi olmayanı terk etmek, sâlih ve iyi olanı yapmak. Üçüncüsü, helâl olanın da, lâzım olan

miktarını kullanıp, fazlasını terk etmek. Haberde geldi ki: "Kur'ân-ı kerîmi en güzel okuyan, okurken Allahü teâlâdan korktuğunu gördüğün kimsedir."

Denilmiştir ki; "Kur'ân-ı kerîmi okuduğunuz zaman, ağlayınız. Eğer ağlıyamıyarsanız, ağlamaya çalışınız."

Kur'ân-ı kerîm hüzünlü olarak nâzil olmuştur (inmiştir). Onun için, Kur'ân-ı kerîmi okurken hüzünlü olmaya çalışınız. Ya'nî, Kur'ân-ı kerîmde îmân etmiyenlerin, îmân edip de günah işleyenler, kötülük yapanlar için çeşitli tehditler ve karşılaşacakları cezalar da bildirilmektedir. Bu tehdit ve cezalar, insanı ağlatacak derecede pek şiddetlidir.

Kur'ân-ı kerîmi okuyan sâlih bir kimse, Allahü teâlânın sevdiği ve seçtiği kullar için hazırladığı yüksek makamları, Allahü teâlânın ni'met ve ihsânlarından, iyi hâllerinden bahseden âyet-i kerîmeleri okurken bu güzel hâllerin sâdece kendisi için değil de, bütün mü'minler için olduğunu düşünür. Azâb âyetlerini okurken, bu azapların kendisi için hazırlandığını, sanki azapla korkutulan kişinin kendisi olduğunu kabûl eder. Böyle bir azâba düşmekten endişe duyar, bu korkuyu kalbinde hisseder.

Âlimlerden birisi şöyle buyurdu: "Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Bir tad alamıyordum. Fakat Kur'ân-ı kerîmi, Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbına (aleyhimürrıdvan) okurken dinliyormuş gibi okumaya başlayınca, tad almaya başladım. Sonra Kur'ân-ı kerîmi Cebrâil'in (a.s.) Resûlullaha vahyini dinliyormuş gibi okumaya başladım. Bundan da daha başka bir tad aldım."

Yine âlimlerden birisi şöyle buyurdu: "Her âyet-i kerîme için (anlıyabildiğim) altmış bin ma'nâ vardır. Geri kalan ma'nâ ise çok daha fazladır."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Eğer isteseydim, Fâtiha-i şerîfenin, yetmiş katır yükü tefsîrini yapabilirdim."

Ebû Süleymân Dârânî'nin (r.a.): "Ben bir âyet-i kerîmeyi okurum, dört gece üzerinde dururum. Üzerinde iyice tefekkür etmeden (derin ma'nâları ve murâd-ı ilâhi üzerinde iyice düşünmeden), diğer âyete geçmem" buyurduğu bildirilmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Tövbe edeni Allahü teâlâ sever. Tövbe eden, günahı olmıyan kimse gibidir."**

Ebû Süleymân Daranî (r.a.) buyurdu ki: "Akıllı kimse için, kalan ömründe, daha önce Allahü teâlâya karşı yaptığı isyanlara, kaçırmış olduğu ibadet ve tâatlara, ağlarsa bu ona lâyıktır. Fakat, kalan ömrünü de günahlar içinde geçiren kimseye ise, ağlamak daha çok lâyıktır."

Muâz bin Cebel (r.a.) bir nasîhatında, "Kötülük yaptı isen, peşinden iyilik yap ki, o iyilik, yaptığın kötülüğü yok etsin" buyurmuştur.

Allahü teâlâ da Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Onlar ki, Rablerinin rızâsını kazanmak için sabrederler. Namazı gereği üzere kılarlar. Kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve aşikâr harcarlar, kötülüğü de iyilikle giderirler. İşte bunlar** (adı geçenler var ya), **âhıret se'âdeti onlar içindir"** buyuruyor. (Ra'd-22)

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Sizden birinize ölüm** (alâmetleri) **gelip de "Ey Rabbim! Beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de, sadaka versem ve sâlihlerden olsam" demeden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden** (Allah yolunda) **harcayın"** buyurmaktadır. (Münâfıkûn-10).

"Çok defa rûh gargara hâline gelmeden önce (Âlem-i melekûtî) o kula gösterilir. Melekleri, âlemlerinde durdukları hâl üzere görür. Kul, melek-ül-mevti (ölüm meleğini) Azrail'i (aleyhisselâm) görüp, ona "Ey Azrail! (a.s.) "Bana bir gün daha mühlet versen de, bu zaman zarfında Allahü teâlâya ibâdet etsem, sâlih ameller işlesem, günahlarımdan vaz geçsem" der. Bunun üzerine, Azrail (a.s.) "Günlerini bitirip, tükettin. Dünyâda kalacak bir günün yok" der. O kişi yine "Öyleyse, iki saatlik bir zaman müsâade et" der. Azrail (a.s.), "Dünyâda kalacak bütün saatlerini tükettin. Bir saatin bile kalmadı" der. Nihâyet rûh, hulkuma (boğaza) gelir. Bundan sonra tövbe kapısı kapanır. Ameller sona erer. Göz bir noktaya bakar. Son nefesini de verip rûh çıkar. Ya tevhîd üzere (müslüman olarak) rûhunu teslim eder, ki buna hüsn-i hatime (güzel ve hayırlı akıbet) denir. Yahut da, şekavet üzere can verir. Bu durumda, îmân üzere değil de, îmân edilecek husûslarda şek ve şüphe ederek rûhunu teslim eder. Buna ise, sû-i hatime (kötü son) denir. Kul, tövbe etmeye elinde fırsat varken, bunu ganîmet bilmelidir. Yoksa bu fırsatı bir daha bulamaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince "Ben şimdi tövbe ettim" der, o kimseler için tövbe yok.** (tövbeleri makbûl değildir.) **Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok. İşte biz onlar için âhırette acıklı bir azâb hazırlamışızdır"** (Nisa-18)

Rûh çekilip, son bağı kopacağı zaman, kendisine birçok fitneler arız olur. Bu öyle fitnelerdir ki, şeytan yardımcılarını, özellikle, ölüm halindeki kimseye musallat edip onun üzerine toplar. Onları kendisine vekîl eder. Bunun üzerine şeytanın yardımcıları, o kimsenin yanına gelirler. O kimsenin babası, anası, kardeşi, kız kardeşi ve sevdiği kimselerden olup da, daha önce vefât etmiş kimselerin sûretinde görünürler. Ona derler ki: "Ey filan! Sen ölüyorsun. Biz bu hâlde seni geçip gittik. Sen yahudi dîni üzere öl. Çünkü yahudi dîni Allahü teâlânın katında makbûl bir dindir" derler. Eğer bu kimse, onların bu sözlerine aldanmaz, onları dinlemez de, onlar bu kimsenin yanından giderlerse, başkaları gelir. Bunlar da, şöyle derler: "Sen Nasrânî (hıristiyan) olarak öl. Çünkü hıristiyanlık mesîh Îsâ'nın (a.s.) dînidir." Böylece her milletin dinlerini ona söylerler. Bu sırada, Allahü teâlânın şaşırıp sapmasını murâd ettiği kimse şaşar. İşte, **"Ey bizim Rabbimiz! Bize ölümden önce hidâyet ettiğin gibi, ölüm zamanında da kalblerimizi şaşırtma"** kavl-i şerifinin ma'nâsı budur. Allahü teâlâ bir kulunun, hidâyet ve îmânda sebatını dilerse, o kimseye rahmet-i ilâhiyye yetişir. Ba'zı âlimler bu rahmetten murâd, Cebrâil'dir (a.s.) dediler.

Rahmet-i ilâhiyye şeytanı kovup, ölüm yorgunluğu ile yorulmuş olan kimsenin üzerinden bu yorgunluğu giderir. O zaman o kimse rahatlar ve güler. Çok kimsenin bu hâlde gülmesi görülür ki, Allahü teâlâ tarafından rahmet gelmesi ile müjdelenip; "Ey filan beni bilir misin, ben Cebrâilim. Bunlar ise, senin düşmanların olan şeytanlardır. Sen Hanif milleti (dîni), Muhammed aleyhisselâmın dîni üzere vefât ediyorsun" der. İşte bu melekten daha çok sevgili ve ferahlandırıcı bir şey yoktur.

Ölmekte olan kimsenin, his duygularından en son kaybedeceği şey, işitmesidir. Çünkü, rûh kalbden ayrıldığı vakit, yalnız görmesi bozulur. Fakat işitmek, rûh kabz oluncaya kadar gayb olmaz. Bunun içindir ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Mevtanıza** (ölülerinize) **Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah sözünü telkin ediniz"** buyurmuşlardır.

Ölüm hâlinde olanın yanında, çok söz söylemek, yasaklanmıştır. Çünkü ölüm hâlindeki kimse, bu sırada çok sıkıntı ve meşakkat içerisindedir.

Eğer ölünün ağzından salyası akmış, dudağı sarkmış, yüzü kararmış, gözü göğermiş ise, bilinmelidir ki, o şakîdir. Ahıretteki bütün akıbeti ona gösterilmiştir. Onun için bu durumu almıştır.

Eğer mevtanın ağzı açık, sanki gülüyor, yüzü gülümsüyor ve gözü de kırpık gibi ise, o da ahıretteki iyi hâlini gördüğünden böyle iyi bir sûrete girmiş olduğu anlaşılır.

Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlâdan, Sa'd bin Ebî Vakkas'ın yaptığı duâların kabûl edilmesini diledi. Sonra, Sa'd bin El-Vakkas'a buyurdular ki: **"Ey Sa'd! Temiz ve helâlinden ye. Böylece, yaptığın duâlar kabûl olur."**

Âlimler (r.aleyhim) buyurdular ki: "Haram yenilmesi sebebiyle, yapılan duâ, helâlinden yenilip, iyi amel işleninceye kadar alıkonup bekletilir."

Ali bin Fudayl babasına: "Ey babacığım! Helâl olan şey pek kıymetlidir." Bunun üzerine babası: "Ey oğul! Helâl olan şey, pek kıymetli olup, onun azı bile Allahü teâlânın katında çok kabûl edilir."

Denilir ki: "Karnında haram lokma veya sırtında haramdan bir iplik olduğu hâlde namaz kılan kimsenin, namazı kabûl olmaz." (ya'nî, namazına sevâb verilmez. Fakat namaz borcundan yine kurtulur. Bir kimse helâlinden yerse, yaptığı ibâdetin sevâbına da kavuşur.)

Sehl (r.a.) buyurdu ki: "Bir kul ağzını semâya (göğe) doğru açar, ağzına, yağmur damlaları düşer, bundan vücûdu faydalanıp kuvvet kazanır da, bu kuvveti (enerjiyi) kötülükte kullanır veya kazandığı bu gücü Allahü teâlâya itaat ve onun beğendiği işlerde harcamazsa, ağzına giren o yağmur damlaları onun için helâl olmaz." (Burada, yenen şeyler helâl bile olsa, bununla elde edilen kuvveti, Allahü teâlânın beğendiği işlerde sarf etmenin ehemmiyeti anlatılmaktadır.).

Tefsîr sahiplerinden birisi: **"**(Yine) **böyle, zâlimlerin ba'zısını ba'zısına kazandıkları işler sebebiyle, idâreci ve hâkim yaparız"** meâlindeki (En'âm-129) âyet-i kerîmenin tefsîrinde, "İnsanların amelleri bozulunca, onların üzerine amelleri kendi amellerine benzeyen âmirler getirilir" buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde başka bir âlim ise, "İnsanlar dinleri yönünden bozulunca, onların rızıkları da bozulur" demiştir.

Şam'ın âbidlerinden birisi şöyle demiştir: "Kırk seneden beri (günâha girerim korkusuyla) kalbime huzûr ve rahatlık vermeyen şeyi terk ettim."

Yûsuf bin Esbât ve Vekî' bin Cerrah derler ki: "Bize göre dünyâ üç şeydir. Helâl, haram ve şüpheliler, Helâl için hesap, haram için ceza, şüpheliler için de itab (kınama ve azarlama) vardır."

Hazreti Ebû Bekr buyurdular ki: "Biz haram olması korkusuyla, yetmiş tane helâl kapıyı terk ediyorduk."

"Ey insan! Sonunu düşün. Dinini muhafaza eyle. Yediğine içtiğine dikkat et. Helâlinden yemeğe çok dikkat et. Dünyâya daldın. Âhırete, hayır mı, yoksa şer mi gönderdiğine, bakmıyorsun. Kötü akıbetten Allahü teâlâya sığınırız."

Haberde geldi ki: "Allahü teâlâ, faiz yeme hakkında yaptığı tehdit kadar, başka hiçbir şey için yapmamıştır. Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurulmaktadır **"Ey mü'minler! Allahdan korkun ve** (câhiliyette işlediğiniz) **faiz hesabından arta kalanı bırakın** (almayın) **eğer gerçek mü'minler iseniz. Yok, eğer bu faizi terk etmezseniz bilin ki, Allaha ve**

Peygamberine karşı harbe girmişsiniz. Eğer ribâ (faiz) **almaktan tövbe ederseniz, anaparanız sizindir ve böylece ne zâlim olursunuz ne de zulme uğramış bulunursunuz."** (Bekâra: 278, 279).

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 274

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 730

3) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 89

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 303, 304

5) Kût-ül-kulûb

EBÛ YA'KÛB NEHRECÛRÎ

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İshâk bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 330 (m. 944) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Irâk'da Ahvaz'ın yakınındaki Nehrecûr denilen köyden olduğu için, Nehrecûrî diye bilinir. Hicaz'a gitti. Uzun seneler Harem-i şerîfe komşu olarak kaldı. Cüneyd-i Bağdadî, Ya'kûb es-Sûsî ve Amr bin Osman el-Mekkî ve daha başka büyük zâtlarla görüşüp, sohbet etmiştir.

Fazîlet sahibi bir zâttır. Tasavvufun yüksek makamlarına kavuşmuştur: Lütfu ve ikramı bol, edebi pek çok idi. Arkadaşları kendisini çok severdi. Yeryüzünde herkesin fark ettiği bir nûrânîlik vardı. Çok ibâdet ederdi. Gönlü bir gün bile rahat olmamıştı. Nitekim "Ey Ya'kûb! Sen kulsun. Kul rahat olmaz" diye bir ses işitti.

Ebû Ya'kûb Nehrecûrî buyurdular ki: "Doğruluk, açıkta ve gizlide hakka uymak ve uygun olmaktır. Doğruluğun hakîkati, darlık ve kıtlık zamanlarında da hakkı söyliyebilmektir."

"Allahü teâlâyı en iyi tanıyan, O'nun eserlerini, kâinatdaki eşsiz nizâm ve intizâmı, ondaki ince ve yüksek san'atı görüp, Allahü teâlânın büyüklüğü ve yüceliği karşısında hayran olup, hayrette kalan kimsedir."

Anlatılır ki, birisi gelip Ebû Ya'kûb'a, "Benim kalbimde bir katılık var. Ba'zı zâtlarla istişârede bulundum. Bana çeşitli tavsiyelerde bulundular. Fakat kalbimdeki bu katılık, hiçbirisinin dediği ile gitmedi. Bunun üzerine Ebû Ya'kûb, "Onlar hatâ etmişler. Sen şöyle yap, herkes uyuduğu zaman, Kâ'be-i muazzamadaki Mültezeme'ye (Hacer-ül-esved ile Kâ'be-i muazzamanın kapısı arasındaki yere) git, orada namaz kıl. Allahü teâlâya yalvarıp yakar. Yâ Rabbî, işimde şaşırıp kaldım. Bana yardımını ihsân eyle diye duâ et." dedi. O şahıs da Ebû Ya'kûb'un dediği gibi yaptı. Kalbindeki o katılık gitti."

Yine birisi ona gelerek, "Namaz kılıyorum, fakat tadını içimde bulamıyorum" dedi. Ebû Ya'kûb o zâta dedi ki, Allahü teâlâyı sâdece namazda hatırlarsan böyle olur. Allahü teâlâyı her zaman hatırlamalıdır ki, yapılan ibâdetlerin tadı alınabilsin."

"Dünyâ bir derya, insanlar bu denizde yolcu, gemi takvâ, âhıret ise sahildir."

"Doyması yemekle olan kimse, dâima açtır. Zenginliği mal ile olan fakîrdir. Çünkü o mal, her zaman elde kalmaz. Allahü teâlâdan yardım istemiyen, başarısızlığa mahkûmdur. İhtiyâcını insanlara arz eden mahrûm kalır. Gerçekte bütün ihtiyâçları gideren Allahü teâlâdır. Kullar birbirinin ihtiyâçlarını gidermekte vasıtadır. Allahü teâlâ, insanlara, birbirinin ihtiyâcını gidermek için güç ve kuvvet vermezse, kimsenin kimseye yardımcı olmaya gücü yetmezdi. Bu bakımdan

ihtiyâçları herşeyin sahibi ve mâliki Allahü teâlâya arz etmeli. Allahü teâlâ bir işin olmasını dilerse, onun meydana gelmesini te'mîn edecek sebebleri de yaratır."

"İnsan kendisine verilen ni'mete şükrederse, Allahü teâlâ, o ni'meti insanın elinden almaz. Eğer ni'mete şükretmeyip, kıymetini bilmezse, o ni'met devam etmez, elden gider."

"Kul ma'nevî yönden yüksek mertebelere erişip kemâle erişince, artık ona, belâ ve sıkıntılar ni'met şeklinde görünür. Çünkü, onun Allahü teâlâya olan muhabbet ve sevgisi o kadar fazladır ki, artık O'ndan gelen herşey, ona güzel ve tatlı gelir."

"İnsanın kazançlı olmasının esâsı, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve nefsin arzu ve isteklerini terk etmektir."

"Kişi, kendi benliğinden sıyrılıp, Hak ile beraber olursa, o zaman kulluk makamına kavuşur. Kul olabilmek pek yüksek bir makamdır."

"İnsanda huzûr ve sevinç, şu üç şeyle hâsıl olur Birincisi; kişi Allahü teâlâya ibâdet edip, beğendiği işleri yaptığı zaman duyduğu sevinç ve rahatlık. İkincisi; kalbini Allahü teâlâdan başka herşeyden sıyırıp, sadece Allahü teâlâ ile beraber kılmak. Üçüncüsü; Allahü teâlâdan başka şeyler hakkında konuşmayı bırakıp, Allahü teâlâyı anmaktan hâsıl olan tatlılık ve sevinç. Allahü teâlânın anılması sebebiyle meydana gelen neş'e ve sevincin alâmeti üç şeydir: Birincisi; kulun dâima, tâat (Allahü teâlânın beğendiği şeyler) üzere olması. İkincisi; dünyâdan ve dünyâya düşkün olanlardan uzak kalmak. Üçüncüsü; yaptıkları ibâdet ve tâatlerde, sâdece Allahü teâlânın rızâsını gözetmesi, İnsanların da görmesi ve bilmesi düşüncesinden kurtulması."

"En faziletli ve üstün amel, bilerek yapılan ameldir." (Bilmeden amel yapan kimsenin, harama düşmesi ihtimâli vardır.)

"Gerçek tevekkül sahibi, başkasına eziyet ve sıkıntı vermez. Başına gelen belâ ve musibetlerden dolayı kimseden şikâyetçi olmaz. Mahrûm kaldığı şeylerden dolayı da kimseyi kötülemez. Çünkü o, hayrın da, şerrin de, Allahü teâlâdan olduğuna kâmil bir şekilde îmân etmiştir."

Ebû Ya'kûb Nehrecûrî'ye Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur diye sordular. O da "Câhillerden uzak kalmak, âlimlerin sohbetinde bulunmak, ilmi ile amel edip, Allahü teâlâyı anmaya devam etmek" diye buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 356

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 378

3) Nefehât-ül-üns sh. 180

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 325

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 111

6) El-A'lâm cild-1, sh. 296

EBÛ ZEYD EL-MERVEZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Muhammed el-Mervezî el-Fâşânî olup, künyesi Ebû Zeyd'dir. 301 (m. 913) senesinde Merv'in köylerinden Fâşân'da doğdu. 371 (m. 981) Receb-i şerîfin 13. Perşembe günü Merv şehrinde vefât etti.

Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. Dünyâya hiç düşkün değildi. Gençliğinde çok fakîr olduğundan, soğuk kış günlerini paltosuz geçirirdi. Bu kadar sıkıntıya rağmen, ilim öğrenmek için; Irak, Şam ve Mekke'ye gitti. Muhammed bin Abdullah es-Sa'dî, Ebû İshâk el-Mervezî, Ömer bin Allek el-Mervezî, Ebü'l-Abbâs ed-Degavlî, Muhammed el-Münkedirî ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Mekke-i mükerremede Muhammed bin Yûsuf el-Ferebrî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Heysem bin Ahmed es-Sabbağ, Abdülvâhid bin Mişmâs, Abdülvehhâb el-Meydânî, Ebû Abdullah el-Hakîm, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Ebû Bekr el-Berkânî, Muhammed bin Ahmed el-Mehâmilî, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Muhammed Abdullah bin İbrâhîm ve başka birçok âlimlere ders verip, onları yetiştirdi.

Ebû Zeyd el-Mervezî'nin (r.a.); aklı, fehmi, hafızası çok kuvvetli olup, Şafiî mezhebinin inceliklerine vâkıf idi. Zamanının bir tanesi olup, o zamanda bulunan bütün tâlibler (dîni öğrenmek istiyenler) kendisinden istifâde etmişlerdir. Dînin emirlerine uymaktaki hassasiyeti, ilim, edeb ve fazîletlerinin çokluğu konusunda, zamanındaki insanların ittifâkı vardı. Ebû Bekr el-Bezzâz diyor ki: "Ebû Zeyd el-Mervezî ile beraber Nişâbûr'dan Mekke-i mükerremeye gittik. Beraber olduğumuz müddet içerisinde, kendisini yakından tâkib ettim. Edebe uygun olmayan bir hâlini görmedim. Beraber olduğumuz müddetçe, meleklerin, onun bir hatâsını tesbit edip günah yazmış olduklarını zannetmiyorum."

Mekke-i mükerremede, Kâ'be yakınında yedi sene kaldı. Makâm-ı İbrâhîm ve civarında bulunur, ilim öğretirdi. Hiç kimsenin ayıbını, husûsî hâlini araştırmaz ve bilmek istemezdi.

Ebû Zeyd el-Mervezî şöyle anlattı. "Mekke'de yedi sene geçtikten sonra, memleketim olan Merv'e dönmeye karar verdim. Fakat, mesafe çok uzak, yol meşakkatli, yaşım da çok ilerlemiş olduğundan, bu yolu nasıl alacağım endişesinde iken uyuyuverdim. Rü'yâmda Peygamber efendimizi gördüm. Mescid-i haramın ortasında oturuyorlardı. Yanında bir genç vardı. Ben, Peygamber efendimize durumumu arz edince, yanındaki gence iltifât edip, "Yâ Cebrâil! Vatanına gidinceye kadar buna arkadaş ol!" buyurdu. O zaman Resûlullah efendimizin yanında bulunan zâtın, bir genç sûretinde, Cebrâil aleyhisselâm olduğunu anladım. Herhangi bir sıkıntı ve yol meşakkati görmeden, bir ânda Merv'e vâsıl oldum."

Buyurdu ki: "Kim, zor işleri yapmaktan çekinir, boş kalmayı isterse, hiç olmazsa hafif işler yapsın, yine de boş kalmasın."

"Allahü teâlâ, âhırette mü'minlere vereceği iki ni'metin benzerini, dünyâda iken onlara ihsân etmiştir: Birincisi; Cennette bulunmak ni'metinin benzeri olarak, dünyâda iken mescidlerde oturmak ni'metini verdi. İkincisi; Cennette dîdârını görmek ni'metinin benzeri olarak, dünyâda iken, mü'min kardeşlerinin yüzlerine muhabbetle bakmak ni'metini verdi."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 71

2) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 314

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 76

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 208

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 303, 305

FÂRİS BİN ÎSÂ BAĞDADÎ

Evliyânın büyüklerinden. Hallâc-ı Mensûr'un halifesi idi. Bağdâd'da doğup, Semerkand'da vefât etti. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup, Ebû Tayyib de denildi. Ona Sûfî, Bağdadî ve Dîneverî nisbet edildi. Vefâtı 340 (m. 951) yılından sonra olmuştur.

Bağdâd'da tahsile başlayan Fâris bin Îsâ Bağdadî, daha sonra Horasan, Semerkand ve Merv'de de zamanın büyük âlimlerinden ilim tahsil edip, tasavvuf yolunda ilerledi. Cüneyd-i Bağdadî, Hallâc-ı Mensûr, Yûsuf bin Hüseyn, Ebü'l-Abbâs bin Atâ ve Hüseyn bin Muhammed, onun hocaları arasındaydı. Ebû Mensûr Mâtürîdî ve ebü'l-Kâsım Semerkandî ile aynı yıllarda yaşadı. Ebû Bekr bin İshâk Kûlabâdî-i Buhârî, kitaplarında ondan vasıtasız olarak rivâyetlerde bulundu. Abdullah-ı Sülemî ve İmâm-ı Kuşeyrî de eserlerinde, onun talebeleri vasıtasiyle rivâyetlerde bulundular. Hocası Yûsuf bin Hüseyn'in, Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin talebelerinden olması dolayısiyle; ondan, Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin pek kıymetli sözlerini rivâyet etti.

Ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînini doğru olarak öğrenmek, öğrendiklerine uygun olarak yaşamak ve O'nun rızâsına kavuşmak için çalıştı. İnsanların huzûr ve se'âdete kavuşmaları için uğraştı. Çok ibâdet eder, pek güzel sözlerle insanlara doğru yolu anlatır. Onların din ve dünyâ se'âdetine ulaşmaları için bütün gücüyle çalışırdı.

Bu mübârek zâttan ders alıp, talebeleri arasında olmakla şereflenenlerden; Ahmed bin Ali bin Ca'fer, Ali bin Ahmed Buznânî, Muhammed bin Ahmed Fârisî, ondan duyduklarını rivâyet etmişlerdir.

Kendisi anlatır: "Hallâc-ı Mensûr'a "Mürîd kimdir?" diye sordum. "Mürîd, maksadı Allahü teâlâ olan ve O'na kavuşmayınca hiçbir şeye meyletmeyen kimsedir" buyurdu.

"Nefsine biraz istirahat ver, ona bu kadar yüklenme" diyen dostlarına: "Allahü teâlâya kavuşacağım yolu kesemem" buyurdu.

"Cüneyd-i Bağdadî hazretleri çok namaz kılardı, ölüm vaktinde de ders yapıyorduk ve o îmâ ile namaz kılıyordu" buyurdu.

Fâris bin Îsâ Bağdadî buyurdular ki: "Allahü teâlânın muhabbetiyle yananların kalbleri, Allahü teâlânın nûru ile aydınlanmıştır. Bunlar şevke gelince; bu nûr, gökle yer arasını aydınlatır. Sonra Allahü teâlâ bunları meleklerine takdim eder ve: "Bunlar bana kavuşmak isterler, siz şahid olun ki, ben bunlara onlardan daha çok hasretim" buyurur."

Hocaları vasıtasıyla Zünnûn-i Mısrî hazretlerinden nakleder:

"Kim güzel amelini riyakârlıkta kullanırsa, onun yapmış olduğu iyi ameller günaha dönüşür." "Bir dostum vefât etmişti. Birgün rü'yâmda gördüm. Allahü teâlânın kendisine nasıl muâmele ettiğim sordum. Allahü teâlânın "Ben seni affettim. Sen dünyâda fakîrlere, benim rızam için yiyecek götürüyor, onları doyuruyordun" buyurduğunu anlattı."

Ârif, hergün korku içindedir. Çünkü o, hesap vaktinin her saat yaklaştığını yakînen bilmektedir."

---

1) Risâle-i Kuşeyrî cild-2, sh. 629

2) Nefehât-ül-üns sh. 205

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 23, 317

4) Târîh-i Bağdâd cild-12, sh. 390

GULÂM-I SA'LEB ZÂHİD (Muhammed bin Abdülvâhid Bâverdî)

Lügat, hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Ömer olup, ismi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ebî Hâşim'dir. Aslen Horasan bölgesindeki Ebyurd'tan (Bâverd) olduğu için Bâverdî, Bağdâd'da yerleştiği için Bağdadî nisbet edildi. Meşhûr lügat âlimi Sa'leb Kûfevî'nin derslerini hiç kaçırmayıp, ondan çok istifâde etmek maksadıyla yanından ayrılmadığı için, Gulâm-ı Sa'leb (Sa'leb'in hizmetçisi) diye meşhûr oldu. İbâdete çok düşkün olduğu için Zâhid, kumaş nakışçılığı ile uğraştığı için Mutarız lakabı verildi. 261 (m. 875) yılında Ebyurd'da doğdu. 345 (m. 956) yılında Bağdâd'da vefât etti. Ma'rûf-i Kerhî hazretlerinin karşısına defn edildi.

İlimlerinden istifâde için hocalarına köle gibi hizmet eden, onların bildikleri herşeyi öğrenebilmek için, gece-gündüz yanlarından ayrılmayan Ebû Ömer Zâhid, lügat ve nahiv ilmini Kûfe dil mektebine mensûb olan Sa'leb Nahvî'den öğrendi. Mûsâ bin Sehl Veşa', Ahmed bin Ubeyd Nersî Hammâl, İbrâhîm bin Heysem Beledî, Ebü'l-Abbâs Küdeymî, Beşîr bin Mûsâ Esedî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

Lügat ilminde zamanının imâmı idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi, râvileriyle birlikte ezbere bilirdi. Hadîs âlimleri sika olduğunu söylediler. Edebiyat bilgilerinde, zamanının bir tanesiydi. Üçbin varaklık lügatı, ezberinden yazdırdığı meşhûrdur. Eski şâirlerin şiirlerini, hayatlarını ve lügatları kullanışlarını çok iyi bilirdi. Hâfızası çok güçlü idi. Muarızları tarafından yapılan ithamlara gayet ustalıkla cevap verir, lügat mes'elelerine, şâirlerin şiirlerinden seçtiği beyitleri delîl getirirdi. Önceleri kumaş ve halı dokuma ve ticâretiyle uğraşır, güzel nakışlar yapardı. İlimle meşgûliyeti, ticârette iflâs etmesine sebeb oldu. O tamamen ilimle meşgûliyetine devam ederek, ticâreti terk etti. Kumaş ve halı nakşı ile uğraşır, geçimini kendi elinin emeği ile sağlardı. Zâhid bir hayat yaşar, az yer, az uyur, çok ibâdet ederdi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Allahü teâlânın rızâsı için ibâdet eder, O'nun rızâsı için ilim öğrenir ve öğretirdi. Zamanındaki âlimlerin birçoğu kendisinden ilim öğrendi.

Ebû Ömer Zâhid'in talebelerinden, meşhûr âlimler yetişti. Bunlardan bir kısmı, İbn-i Rızkaveyh, Hâkim Nişâbûrî, İbn-i Mende, Kâdı Ebü'l-Kâsım bin Münzir, Ebü'l-Hüseyn bin Beşrân, Ali bin Ahmed Rezzâz, Ebû Ali Bin Şâzân ve İbn-i Hâleveyh'dir. Bu âlimlerden başka, birçok kimse kendisinden ilim tahsil etti. Onlardan ba'zıları, hadîs-i şerîf rivâyetinde de bulundular.

Kendisi anlatır: Ali bin Muvaffak'tan bana gelen haberde şöyle bildirildi: "Şehriyar isminde mecûsî bir komşum vardı. Ona müslüman olmasını teklif ettim. Kendi ateşperestliklerinin daha doğru olduğunu iddia etti. Daha sonra, mecûsî dîni üzere öldü. Bir gece rü'yâmda gördüm. Hâlinin nasıl olduğunu sordum. Bir Cehennem çukurunda olduğunu; neyin hak, neyin bâtıl olduğunu iyi anladığını söyledi. "Sizin altınızda kimler var, sizden kötü durumda olan kimlerdir?" diye sordum. "Sizden bir topluluk" diye cevap verdi. "Onlar kimlerdir?" deyince de, Onlar, Kur'ân'a mahlûk diyerek hakaret etmeye cür'et eden Mu'tezilîlerdir" dedi."

Âlimler Ebû Ömer Zâhid hakkında buyurdular ki:

Tenuhî, "Ebû Ömer Zâhid kadar hafızası kuvvetli olan bir kişi görmedim. Ezberinden üçbin yaprak yazardı."

İbn-i Burhan, "Lügat ilminde öncekilerden ve sonrakilerden, onun gibi güzel söz söyleyen bir kimse daha yoktu."

İmâm-ı Süyûtî, "İleri gelenler ve kâtibler, ondan birşey işitmek için huzûrunda bulunmaya can atarlardı."

Ebû Ömer Zâhid; tefsîr, hadîs, fıkıh, târih ve edebiyat ilimlerinde pekçok eser yazdı. Bunlardan hocası Sa'leb'in "Fasîh"inin şerhi, Yevâkît, Cürcânî, Muvaddah, Sâ'at, Yevm ve leyl, Müstahsen, İşerât, Şevrî, Buyû', Tefsîr-i esmâ-i şuarâ, Kabâil, Meknûn ve Mektûm, Tefâha, Medâhil (Şam'da 1929'da yayınlandı.) Ale'l-medâhil, Nevâdir, Fa't-ül-ayn, Fa't-ül-cemhere, Fedâil-i Muâviye (r.a.), Garîb-ül-ehâdis-i Müsned-i Ahmed İbn-i Hanbel ve bunlardan ayrı olarak Ali bin Hamşâd Nişâbûrî'nin Tabakât-üş-şuyûh'unda bildirilen üçyüz cüzden oluşan bir de Müsned'i vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 266

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 356

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 329

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 67

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 164

6) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 370

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 142

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 189

9) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 230

10) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 873

GÜLÂBÂDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İshâk Buhârî Gülâbâdî'dir. Künyesi, Ebû Bekr, lakabı, Tâc-ül-İslâm'dır. Buhârâ'nın Gülâbâd mahallesinden olduğu için oraya, nisbetle "Gülâbâdî" diye meşhûr olmuştur. 380 (m. 990) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde âlimdir. Fıkıh ilmini Muhammed bin Fadl'dan, tasavvuf ilmini de Hallâc-ı Mensûr'un talebesi Fâris bin Îsâ'dan almıştır. Zamanının diğer âlimlerinden de ilim öğrenmiştir. Amelde Hanefî mezhebinden olup, çok kıymetli eserler yazmıştır. Yazdığı eserlerde Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatıp, tasavvufun mahiyeti ve ıstılâhları üzerinde durmuş, bu husûslarda kendinden önceki İslâm âlimlerinden nakiller yaparak, gayet net ve sağlam bilgiler nakletmiştir. Ehl-i sünnet i'tikâdını ve buna bağlı olan tasavvufu anlatırken muhaliflere karşı ağır tenkidlere girmemiş, tenkidden ziyâde doğruyu açık bir şekilde anlatma yolunu tercih etmiştir.

Yazdığı eserler pek fâideli olup, bunlarla İslâmiyyete büyük hizmet etmiştir.

Eserleri: 1. Et-Tearrûf fî mezheb-i ehl-it-tasavvuf, 2. Bahr-ül-fevâid fî meân-il-âsâr, 3. El-Eşfâ ve'l-evtâr, 4. El-Erbâîn fi'l-hadîs, 5. El-Emâli fi'l-hadîs.

Gülâbâdî hazretlerinin en meşhûr eseri, "et-Tearrûf li mezheb-i ehl-it-tasavvuf" adlı kitabıdır. Bu eserinde, önce Ehl-i sünnet i'tikâdını kısa, öz ve gayet net bir şekilde anlatmıştır. Bundan başka, tasavvufun hemen her konusunda bilgi vermekte ve bu husûslarda tasavvufta yetişmiş büyüklerin sözlerini nakletmiştir. Böylece tasavvuf ilminin İslâmî ilimlerden olduğunu, açıklamıştır. Tasavvufun, İslâm dîni dışında ayrı bir yol değil, bizzat dînimizin içinde emir ve yasaklara kolaylıkla uyulmasına yardımcı ve Allahü teâlâya muhabbet yolu olduğunu kısaca izah etmiştir. Böylece din bilgisi az olanların ve hakîkî tasavvuf ehli olmayanların, bir takım hilelerle

insanları aldatmalarına ve böyle olanların, ma'rifet ve kerâmet sahibi hakîkî velîlerle karıştırılmasına mâni olmuştur. Bu husûsta yanlış bilgiye sahip olanlara veya bilmeyenlere ışık tutmuştur. Nihâyet zamanında bu husûsdaki bir takım karmaşık tutum ve anlayışlar karşısında, yazdığı bu eseri ile hizmet etmiştir. Bütün bu vasıflarıyla Tearrûf kitabı, sahasında ilk kaynak eserlerdendir. Bu eser yetmişbeş bölümden meydana gelmekte olup, Mısır'da basılmıştır. Çeşitli şerhleri ve tercümeleri yapılmıştır. Belli başlı şerhleri şunlardır:

Şerh-i Tearrûf li mezheb-i ehl-it- tasavvuf, İsmail bin Muhammed Müstemlî tarafından yapılan Farsça şerhi olup, dört cild hâlinde basılmıştır.

Şerh-üt-tearrûf, Şeyh-ül-İslâm Abdullah bin Muhammed Ensârî Hirevî tarafından yapılmıştır.

Hüsn-üt-tasavvuf fî şerh-it-tearrûf, Kadî Alâüddîn Ali bin İsmâîl Tebrîzî Konevî tarafından yapılan şerhdir.

Mukaddimesinde, Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin "Tearrûf olmasaydı, tasavvufun ne oldu ğu bilinmezdi" buyurduğu bir başka şerhi daha mevcûd olup, kim tarafından şerh edildiği kesin bilinme mektedir. İsmail bin Muhammed tarafından yapılan şerhin hülâsası olan "Hülâsa-i şerh-i tearrûf adlı bir eser daha vardır.

Tearrûf kitabı hakkında; Şihâbüddîn Sühreverdî hazretleri: "Lev-let-tearrûf mâ urifet-tasavvuf = Tearrûf olmasaydı tasavvuf (mahiyeti) bilinmezdi" buyurmuştur.

Râgıb Paşa: "Tearrûf, emsali çok az bulunan, pek faydalı bir eserdir. Bu eserde, sûfîlerin meşrebine ve sülûkun hakîkatine işâret edilmiştir" demiştir.

Kâtib Çelebi: "Tearrûf, tasavvuf büyüklerinin ehemmiyet verdikleri, kısa fakat meşhûr bir eserdir. Mutasavvıflar, bu eser için "Tearrûf olmasaydı, tasavvuf bilinmezdi" buyurmuşlardır" demiştir.

Nicholson: "Tearrûf, tasavvuf târihinin ilk kaynak ve temel eserlerinden biridir" demiştir.

Arberyy: "Gülâbâdî'nin eseri, eski tasavvuf târihi ile ilgili birinci derecede bir kaynaktır. Tearrûfte sûfîlerin akîde ve rûhi tecrübelerinden ve tasavvufla alâkalı, hemen hemen bütün mes'elelerden bahsedilir" demiştir.

Hadîs ilminde de hafız derecesinde âlim olan Gülâbâdî hazretlerinin diğer meşhûr bir eseri de, hadîs ilmiyle ilgili olan "Bahr-ül-fevaîd" adlı eseridir. Bu eserinde ikiyüzden fazla hadîs-i şerîfin şerhini yapmıştır. Bu eserini yazmadan önce, Peygamber efendimizi rü'yâsında görmüş, Peygamberimiz (s.a.v.) "Bu yolda bulunduğun müddetçe, hadîslerimi açıklamaya devam et" buyurmuş ve eline kâğıt-kalem vermiştir. Uyanınca elinde hadîs-i şerîflerin yazılı olduğu bir kâğıt görmüş ve hadîs-i şerîfleri vefâtına kadar şerh etmeye devam etmiştir. Bu eserinde, ahlâk ve tasavvuf ile ilgili hadîs-i şerîfleri gayet hoş bir tarzda açıklayıp, izah etmiş, incelikleri ve hikmetleri üzerinde durmuştur.

Gülâbâdî hazretleri, Tearrûf adlı eserinin mukaddimesinde şöyle buyurmaktadır: "Allahü teâlâya hamd olsun. O, ötelerin ötesidir, hiç bir şeye benzemez, başlangıcı ve sonu yoktur. Bakîdir. İsim ve sıfatlarıyla kendisini, evliyâsına tanıtmaktadır. Velî kullarının sırlarını ve rûhlarını, kendisine yaklaştırmaktadır. Dostlarının gönüllerini kendine çevirmektedir. Merhamet ederek evliyâsını kendine çeker. Onların sırlarını nefsâniyet kirlerinden temizler. Onları kendine itaat ettirerek yükseltir.

Sevdiği kullarından dilediğini peygamber olarak seçmiş, vahiy göndererek peygamber yapmıştır. Onlara indirdiği kitablarında, emirler ve yasaklar bildirmiş, emre itaat edenlere Cenneti va'd etmiştir. Nehiylerinden (yasakladıklarından) sakınmayanları, Cehenneme atacağını bildirmiştir. Peygamberlerinin derecelerini, kimsenin anlayamayacağı kadar yükseltmiştir.

Peygamberlerinin sonuncusu olarak. Muhammed aleyhisselâmı gönderdi. O'na îmân ve itaat etmeyi emretti. Muhammed aleyhisselâmın getirdiği din, dinlerin en hayırlısı, Ümmeti de ümmetlerin en üstünüdür. O'nun dîni kıyâmete kadar bâkidir, değişmez, ümmetinden sonra başka bir ümmet gelmez.

Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmın ümmeti içinde hayırlı ve seçilmiş insanlar yarattı. Bunlar seçilmişlerdir, diye hükmetti. Onları müttekî (takvâ sahibi) kıldı. Nefslerini dünyâya düşkün olmaktan uzaklaştırdı. Bunlar nefislerinin arzularına uymamakta samimidirler. Bunun için zâhirî ve batınî ilimlere kavuşmuşlardır. Kalbleri, saf, tertemiz hâle geldiği için, onlara doğru bir firâset ihsân edilmiş, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda sabit olmuşlardır. Allahü teâlâdan başka herşeyden yüz çevirmişlerdir. Zulmet perdelerini yırtıp, yüksekliklere ulaşmışlardır. Bedenleri zulmetten temizlenmiş, yeryüzünde Allahü teâlânın dostları olup, mübârek kimseler hâline gelmişlerdir. Halk arasında Hakkın emânetleri, insanlar arasında Allahü teâlânın seçkin kulları bunlardır. Daha sonra onların yoluna rağbet ve hakîkati yaşayanlar azalıp, yazarak anlatanlar çoğalmıştır. Bu sebeble bunları ancak ehli olanlar anlar. Hâl böyle olunca, ma'nâ gitti isim kaldı. Hakîkat kayboldu, şekil kaldı. Tasavvuftan anlamayanlar sûfîlik (şeyhlik) iddia etti. Bu vasfı taşımayanlar, öyle gözükmeye çalıştı. Dilleriyle tasavvuf ehliyiz dediler, halleriyle uymadılar. Hâlleri dillerinin yalan söylediğini gösterdi. Böyle sahte kimseler, tasavvuftan olmayan şeyleri ortaya attı. Tasavvuf ehli olan büyüklere de dil uzatıp, câhil dediler. Câhiller âlim zannedildi, âlimler câhil zannedildi.

İşte bu durum beni, bu kitapta tasavvufun ne olduğunu ve tasavvuf ehlinin gidişatını tanıtmaya sevketti... İlim ile anlatılması mümkün olan husûsları anlatıp, izahı uygun olan mes'elelerin izahını açıkça bildirdim. Evliyânın işâretlerinden anlamayanların ve tasavvuf konularını kavramayanların bunu anlayıp, kavramaları için gayret ettim. İstedim ki bu kitab, büyüklere ve onların yoluna tâbi olmak isteyenlere bir rehber olsun... Bu eseri tasavvufta ehil olan bir çok âlimin kitaplarını ve tasavvuf ehlinin menkıbelerini araştırdıktan sonra ve tasavvuf ehli ile sohbet edip onlara suâller sorduktan sonra yazdım.

Allahü teâlâdan yardım diler, O'na sığınırım. O'nun Peygamberine salât ve selâm olsun. Onu kendime vesîle ederek, şefaatini beklerim. Günahlardan yüz çevirip tâate yönelmek, Allahü teâlânın güç ve kuvvet vermesi iledir."

Eserlerinden seçmeler:

"Tasavvuf büyükleri buyurdular ki: Sûfîlere "Sûfiyye" denilmesinin sebebi, içlerinin saf (hâlis), dışlarının pak (temiz) olması sebebiyledir."

Bişr bin Haris: "Sûfî, kalbini Allah için saf hâle getirmiş olan zâttır" buyurdu. Ba'zı büyükler de: "Sûfîlere, sofdan (yünden) yapılmış elbise giydikleri için sûfî denilmiştir" buyurdular.

Evliyâdan bir zâta sûfî kime denir? diye sorulunca: "Kendisi bir mala sahip olmadığı hâlde, kendisinde hırs ve dünyâya düşkünlük bulunmayan kimseye denir" cevâbını vermiştir.

Tasavvuf büyüklerine sıfat ve saff-ı evvel nisbet edenler, bâtınlarını, kalblerini dikkate aldılar. Gerçekten, eğer bir kimse dünyâya düşkün olmaz ondan yüz çevirirse, Allahü teâlâ o

kulun sırrını saf, kalbini nurlu kılar. Kalbine nûr akıtır. Resûlullah (s.a.v.) hadîs-i şerîfte **"İçine nûr giren kalb açılır ve genişler"** buyurdu. "Yâ Resûlallah bunun alâmeti nedir?" diye sorulunca, **"Fânî dünyâdan uzaklaşmak, ebedî olan âhırete yönelmek ve ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanmaktır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfle Peygamberimiz (s.a.v.), dünyâya düşkün olmayanların kalblerini, Allahü teâlânın nurlandıracağını bildirdi.

Kalbin saf ve nurlu olması "Eshâb-ı Suffanın" vasıflarındandır. Zâhirdeki temizlik; pis olan şeylerden, bâtındaki temizlik; aklı kötü düşüncelerden, kalbi aşağı ve kötü arzulardan uzaklaştırmak sûretiyle olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Nice adamlar vardır ki, ne bir ticâret ne de bir alışveriş, onları Allahı anmaktan** (O'na ibâdet etmekten ve emirlerine bağlanmaktan) **alıkoymaz..."** buyurdu (Nûr-37).

Ebü'l-Hasen'e; "Tasavvuf nedir?" diye sorulunca, "Nefsin bütün lezzet ve isteklerini terk etmektir" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri, tasavvuf nedir diye soran bir kimseye şöyle cevap verdi: "İnsanların rızâsını bırakıp, Allahü teâlânın rızâsını aramak, kötü huyları terk edip, nefsânî olan işlerden uzaklaşmak, rûhu yükselten vasıflar kazanmaya gayret etmek, hakikî ilimlere sarılmak, hep en uygun şekilde hareket etmek, herkese nasîhatta bulunmak, Allahü teâlâya verilen ahidde durmak, Muhammed aleyhisselâmın dînine uymak."

Yûsuf bin Hüseyn, Zünnûn-i Mısrî hazretlerine; "Kiminle dost olayım?" diye sorunca, "Fazla bir şeye sâhib olmayan, senin hiç bir hâlinden dolayı seni ayıplamayan, kendilerine karşı ne kadar değişirsen değiş, sana karşı gösterdikleri tavırlarını değiştirmeyen kimselerle dost ol. Çünkü dostlara en çok muhtaç olduğun zaman, çok değiştiğin zamandır" buyurdu.

"Ma'lûm olsun ki, tasavvufî ilimler, hâllere âit bilgilerdir. Hâller amellerden hâsıl olur ve amelin neticesidirler. Sâlih amel işlemeyen, hâllere kavuşamaz. Amellerin doğru olması için ilk şart, bunlara âit bilgileri öğrenmektir. Bu bilgiler ise fıkıh ilmi ile bildirilen dînî hükümlere âit bilgilerdir. Namaz, oruç ve diğer farzlar olup, nikâh, talâk, alış-verişten, hayatın diğer ihtiyâçlarına âit bilgiler (ilmihâl bilgileri) bu konuya girer. Bu bilgiler çalışmak ve öğrenmekle elde edilir.

İnsana ilk lâzım olan şey, sağlam bir i'tikâda, ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdına sâhib olmasıdır. Bu yolun doğru olduğunu kesinlikle bilecek kadar yeterli bilgiye sâhib olması da lâzımdır. Buna tevhîd ve ma'rifet ilmi (veya i'tikâd bilgisi) denir. Bu i'tikâdı elde ettikten sonra lâzım olan şey, dînî hükümleri (ilmihâl bilgilerini) öğrenmesi ve onlarla amel etmesi lâzımdır. Bunları elde eden kimsenin nefsin âfetlerini bilmesi, nefsin nasıl ıslâh edileceği, kötü huyların ne şekilde düzeltileceğini ve şeytanın kurduğu tuzakların neler olduğunu, dünyâ fitnesini ve bunlardan korunma yollarını bilmesi gerekir. Bu ilme "Hikmet ilmi" denir.

Büyüklerden biri buyurdu ki: "Havâtır" hatıra gelen şeyler dört çeşittir: Allahü teâlâdan gelen, melekten gelen, nefsten gelen, şeytandan gelen. Allahü teâlâdan gelen, kulu uyarmak içindir. Melekten gelen, ibâdete teşvik için, nefsden gelen, hevâ ve heves peşinde koşmaya sevk etmek için, şeytandan gelen, günahı câzib göstermek içindir. Allahü teâlâdan gelen hatırlama, tevhîd nûruyla kabûl edilir. Melekten olan hatırlama, ma'rifet nûru ile kabûl edilir. Nefsden gelenden, îmân nûru ile sakınılır. Şeytandan gelenden ise, İslâm nûruyla sakınılır, karşı konulur."

Cüneyd-i Bağdâdî'ye "Tövbe nedir?" diye sorulunca, "Günahı unutmandır" buyurdu. Bu sözü ile, günah olan işi kalbinden öyle çıkarmak lâzım ki, rûhunda bundan eser kalmasın. Böylece bu günahı hiç işlemeyen, tanımayan biri hâline gelirsin" demek istemiştir. Rüveym hazretleri de: "Tövbe, tövbeden tövbe etmektir" buyurmuştur. Bu sözü, Râbi'a-i Adviyye hazretlerinin şu sözü açıklamaktadır: "Rabbime tövbe ederken, estağfirullah derken, bu sözümdeki samîmiyyetimin tam olmamasından korkar, bunun için tövbe ederim."

Hüseyn bin Megazilî'ye tövbe nedir denildi. "İnâbe tövbesini mi, isticâbe tövbesini mi soruyorsunuz?" dedi. Soran kimse inâbe tövbesi nedir dedi. "Sana ve herşeye gücü yeten Allahü teâlâdan (Allahü teâlânın azâbından) korkmandır" buyurdu. Ya isticâbe tövbesi nedir deyince, "Sana yakın olduğu (her an seni gördüğü) için Allahü teâlâdan utanarak haya etmendir" buyurdu. Zünnûn-ı Mısrî hazretleri buyurdu ki: "Avamın tövbesi günahlardan, evliyânın tövbesi gaflettendir. Enbiyânın tövbesi ise, bulundukları yüksek derecelerden daha yükseğine kavuşamadıkları içindir." Cüneyd-i Bağdadî hazretleri "Zühd, eli maldan, kalbi, onu arzu etmekten çekmektir" buyurdu.

Şiblî hazretlerine zühd nedir? diye sorduklarında **"Eğer dünyânın Allah indinde sivrisineğin kanadı kadar değeri olsaydı, kâfire bir yudum su bile içirmezdi"** buyurulan hadîs-i şerîfe işâret ederek, "Yazık size, dünyâda bir sivrisineğin kanadından daha kıymetli ne var ki, ondan zühd edilsin?" buyurdu. Sehl-i Tüsterî hazretleri "Sabır, Allahü teâlâdan bir ferahlık kapısı açmasını beklemektir" buyurdu.

Ali Rodbârî hazretleri bir şiirinde: "Her uzvumun bir dili olsa, bununla, verdiğin ni'metler için (Rabbim) sana şükretsem, bu benim şükrümün çok olmasından ziyâde, senin ni'met ve ihsânının arttığını gösterir. Çünkü, ni'metlerine şükretmeyi nasîb etmen de bir ni'mettir" buyurdu.

Ebû Eyyûb hazretleri buyurdu ki: "Tevekkül, bedeni kulluğa, kalbi Allaha çevirmek ve yetecek kadar rızka râzı olmaktır."

Ebû Abdullah Kureşî de: "Tevekkül, sâdece Allahü teâlâya sığınmak, O'na yönelmektir" buyurdu. İbn-i Mesrûk: "Tevekkül, tecelli eden kadere ve hükme teslim ve râzı olmaktır" buyurdu.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri: "Rızâ, kaderin tecellileri, acıları karşısında, kalbin sürûr içinde olmasıdır" buyurdu.

Ruveym hazretleri de rızâyı, "Allahü teâlânın takdîrini sevinçle karşılamaktır" diye ta'rîf etmiştir. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri "Yakîn, şüphenin kalkmasıdır" buyurdu.

Büyüklerden biri: "Zikir, gafletten kurtulmaktır. Gafleti ortadan kaldırdığın zaman sussan da zikirdir" buyurmuştur.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri: "Muhabbet, kalbin meylidir" buyurdu. Bu sözün ma'nâsı; Muhabbet: Kulun kalbinin, tekellüfsüz (zorlamadan) Allahü teâlâya ve O'na âit olan şeylere yönelmesidir. Bir başka zât, "Muhabbet muvafakattir" buyurdu. Bu sözün ma'nâsı: Allahü teâlânın emrettiği şeylere itaat etmek, menettiği şeyleri terk etmek, hükmüne ve takdîrine râzı olmak demektir.

Bir başka zât da, "Muhabbet; sevdiğin herşeyini, sevdiğine feda etmendir" buyurmuştur.

Sehl-i Tüsterî hazretleri buyurdu ki: "Kim Allahü teâlâyı severse, hayat onun yaşadığı hayattır." Bu sözün ma'nâsı; böyle yaşayanın hayatı hoş olur. Çünkü, ister sıkıntı, ister ferahlık olsun, sevgiliden gelen herşey sevene lezzet verir demektir. "Kim Allahü teâlâyı severse, O'nun için hayat yaşamak değildir." Bu sözün ma'nâsı da; Rabbini seven, dâima Rabbine kavuşmak ister. Bunun ızdırabını çeker. Böylece bu dertle hayat ona tatlı olmaz.

Bir büyük zât da buyurdu ki: "Allahü teâlânın kulunu sevmesi, başka şeyle meşgûl olmayacak derecede, onu kendine mübtelâ kılmasıdır."

Gülâbâdî hazretlerinin diğer meşhûr bir eseri olan "Bahr-ül-fevâid" adlı eserinden seçmeler: Bu eserine, Allahü teâlânın sevgisi ile ilgili hadîs-i şerifleri açıklamaya başlayarak, güzel ahlâkla ilgili birçok hadîs-i şerîfi şerh etmiştir. Bu şerhlerinden bir kısmı şöyledir: Enes bin Mâlik (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız. Sevdiriniz, nefret ettirmeyiniz."** Gülâbâdî hazretleri bu hadîs-i şerîfi şöyle şerh etmiştir: **"Kolaylaşırınız":** Gönüllü olan insanların yönlerini Allahü teâlâya çeviriniz. Onları, bütün ihtiyâçlarını Allahü teâlâdan ister hâle getiriniz. Her hâllerinde doğru yol üzere olmaları için, onlara rehber olunuz, demektir. Çünkü kolaylığın her çeşidi Allahü teâlâdandır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Allah sizin için kolaylık diler, size güçlük dilemez"** (Bekâra-189) ve **"Allah size bir güçlük dilemez"** buyurdu (Mâide-6).

"Zorlaştırmayınız": İnsanı, insana muhtaç hâle sokmayınız: Bir kimseyi, ihtiyâçları halk tarafından karşılanır duruma getirmeyiniz. Çünkü ihtiyâçları karşılayan kimseler de, muhtaç kimseler gibi muhtaçtırlar. Bu sebeble belli bir şeyin kendilerine âit olması için, birbirleri ile çekişir duruma gelirler. Böylece sâhib olmak istediğiniz ve bunun için uğraştığınız şeyleri elde etmekte güçlük çekersiniz, demektir. **"Sevdiriniz** (diğer bir rivâyetle **Müjdeleyiniz**)" ibâresi de bu söylediklerimizi kuvvetlendirir. Çünkü sükûn, itminan ve tatmin ma'nâsınadır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen, **"Bunlar, Allahın zikri ile kalbleri huzûra kavuşarak îmân edenlerdir..."** buyurdu (Ra'd-28). Mü'min, umduğunu elde etmek için devamlı ızdırab ve sıkıntı içindedir. Allahü teâlâya döndürülüp, ızdırabı, zarurî ve ihtiyâri olarak sükûna kavuşuncaya kadar, umduğuna kavuşmak için ızdırap çeker. Umduğunu arzu etme hâli devam eder. "Nefret ettirmeyiniz" buyurulması da böyledir. Onları, Allahü teâlâdan başka şeylere ve başkalarına yönelterek dağınık hâle sokmayınız. Dağınıklığın sonunda yolları ayrılır, meslekleri değişir. Gayelerine kavuşmak için, tâkib ettikleri yollar onları parçalar.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimsenin maksadı dünyâ ve dünyalık olursa, Allahü teâlâ onun iki yakasını bir araya getirmez. Maksadı ahıret olan kimseyi ise, Allahü teâlâ perişan etmez, ona huzûr verir."** Maksadı dünyâ olanın hâli böyledir. Maksadı ahıret olanın hâli de budur. Buna göre düşününüz. Hazreti Âişe "Resûlullah (s.a.v.) her nezaman iki iş arasında muhayyer bırakılsa, en kolayını tercih ederdi" diye rivâyet ettiği hadîs-i şerîfin izahı budur. Bu hadîs-i şerîf "Resûlullah (s.a.v.) dâima Allah için olanı tercih ederdi" demektir. Çünkü o, Allahü teâlânın muradı olan şeyi tercih etmek, kolaylığı tercih etmektir. Çünkü Allahü teâlânın irâde ettiği ve istediği şey kolaylıktır.

"Allahü teâlâ bir kuluna ihsânda bulununca, ni'metinin eserini üzerinde görmek ister" hadîs-i şerîfini Gülâbâdî hazretleri şöyle açıklamıştır: "Ni'metin eseri" sözü ile, iyi amel işleyerek Allahü teâlâya şükretmek ve O'na hamd ve senada bulunmak, zâhiren ve bâtınen onu zikretmek, insanlara ikram ve iyilikte bulunmak, başkalarına faydalı olup, komşuya iyilik etmek, sâhib olduğu malın fazlasını hayra harcamak" ma'nâlarına gelmektedir.

Gülâbâdî hazretleri: "Tasavvuf, kadere rızâ göstermek ve güzel ahlâka sâhib olmaktır" buyurdu.

---

1) Et-te'arruf li mezheb-i ehl-it-tasavvuf

2) Bahr-ül-fevâid Vr. a-b

3) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 54

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 53, 105, 225, 419

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 379

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1000

7) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-3, 90. mektûb

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 212, 222

HAKÎM-İ SEMERKANDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup, adı İshâk bin Muhammed bin İsmail bin İbrâhîm bin Zeyd el-Hakîm es-Semerkandî'dir. Hakim Semerkandî lakabıyla meşhûr olmuştur. Fıkıh ve kelâm ilmini, meşhûr âlim Ebû Mensûr Muhammed Mâtürîdî'den tahsil etti. Ebû Bekr Verrâk ve zamanındaki Belh evliyâsı ile sohbet etti ve onlardan tasavvuf ilmini öğrendi. Hakim Semerkandî 342 (m. 953) senesinde Muharrem ayının onuncu günü vefât etti.

Hakim Semerkandî, Abdullah bin Sehl ez-Zâhid ve Amr bin Âsım el-Mervezî'den hadîs-i şerîf dinliyerek rivâyet etmiştir. Kendisinden ise, Abdülkerîm bin Muhammed el-Fakîh es-Semerkandî hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulunmuştur.

Sem'ânî, Hakim Semerkandî hakkında şöyle demiştir: "Hakim Semerkandî sâlih kullardan olup, hikmet, güzel söz, iyi ifâde husûsunda örnek idi. Uzun zaman Semerkand kadılığı yaptı. Güzel ahlâk sahibi idi. Doğu ve batı illerinde ismi yayıldı. Ebü'l-Kâsım Hakîm diye tanındı."

Hakim Semerkandî, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden "es-Sevâd-ül-a'zam" diye tanınan "er-Redde alâ eshâb-il-hevâ el-müsemmâ Kitâb es-sevâd el-a'zâm alâ mezheb el-İmâm el-a'zam Ebû Hanîfe" adlı eseri çok meşhûrdur. Bu kitapta Ehl-i sünnet i'tikâdına âit altmışbir temel esâsı açıklamakta ve bid'at ve dalâlet fırkalarını reddetmektedir. Ayrıca es-Sahâif-ül-ilâhiyye adlı yazma eseri Mısır'daki Ezher Üniversitesi'nin kütübhânesinde mevcûttur.

Hakim Semerkandî es-Sevâd-ül-a'zam kitabına, Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini rivâyet ederek başlar: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benî İsrail, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasara da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı, Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur."** Eshâb-ı kiram, bu bir fırkanın kimler olduğunu sordukta, **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurdu. O kurtulan fırka, Ehl-i sünnet vel cemâatdır ki, insanların en iyisi olan Peygamber efendimizin (s.a.v.) yoluna sarılmışlardır.

Hakîm-i Semerkandî'nin aynı eserinde; bir insanın "Ehl-i sünnet vel cemâat'den olabilmesi için, atmışbir temel esâsı kabûllenmesi gerekir. Bu temel esaslardan ba'zıları şunlardır:

1. Îmânında şübhesi olmayacak. Mü'min, imânında şüpheye yer vermemelidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Mü'minler ancak o kimselerdir ki;**

Allaha ve Peygamberine îmân etmişlerdir, sonra îmânlarında şüpheye düşmemişlerdir." (Hucûrât-15)

2. Günahkâr olan mü'mine, günaha helâl demedikçe kâfir denmeyecek. Meselâ, bir müslüman yüzbin cana kıysa, yüzbin küp şarap içse ve bu günahlara helâl demedikçe yine mü'mindir. Bir müslümana kâfir diyenin, kendisi kâfir olur.

3. Hayır ve şerrin Allahü teâlânın takdîriyle meydana geldiğine inanacak. Çünkü Cebrâil (a.s.), Peygamber efedimize (s.a.v.) îmânın ne olduğunu sorduğunda, imânın altı temel esâsını açıklamış ve sonunda şöyle buyurmuştur: **"Îmânın altıncı şartı da, kadere, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan ol duğuna inanmaktır."**

Mü'min bilmelidir ki, hiçbir şey ilâhi kaza dışında meydana gelemez ve kul Allahü teâlânın kazasının önüne geçemez. Allahü teâlânın kazasını inkâr ve reddetmek de küfürdür.

4. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîm mahlûk değildir diyecek ve inanacak. Çünkü Kur'ân-ı kerîm, hakiki anlamında Allahü teâlânın sözüdür. Kurân-ı kerîm mahlûktur diyen küfre gider. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Ümmetim üzerine bir zaman gelecek ki, o zaman ba'zı kimseler Kur'ân mahlûktur** (yaratılmıştır) **diyecek. Aranızdan, yaşayıp da onlara yetişen olursa, kendileri ile ağız mücadelesi yapmasın, onlarla oturup kalkmasın, çünkü onlar yüce Allaha küfür etmişlerdir. Onlar Cennete gidemezler, kokusunu alamazlar."**

5. Kabir azâbını hak bilecek ve inanacak. Kabir hayatının varlığını Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle açıklıyor: **"Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya ateş çukurlarından bir çukurdur."**

"Her gece Mülk sûresini okuyandan, Allahü teâlâ kabir azâbını uzaklaştırır."

6. Peygamber efendimizin şefaatine inanacak. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Şefaatim, ümmetimden günahı büyük olanlaradır."** buyurdu. Şefaati inkâr eden sapık yoldadır. Yine bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Her kim bana salevât getirirse, onun bu salevâtı kıyamet günü bana arz edilir. Umarım ki, ben de kendisine şefaatte bulunurum."**

7. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râcına, göklere yükselip Arş'a vardığına inanacak. Mi'râcı in kâra kalkışıp bu husûstaki âyetleri reddeden dinden çıkar. Kur'ân-ı kerîmde mi'râc hakkında Allahü teâlâ meâlen şöyle buyuruyor: **"Peygamber doğru yoldan sapmadı. Bâtıla da inanmadı. O kendi nef sinden söylemiyor. Kur'ân sâde bir vahiydir, ancak vahy olunur. Ona, kuvvetleri pek çok olan** (Cebrâil) **öğretti. Öyle ki, görünüşü güzel olup, hemen hakîki şekli üzere doğruldu ve Cebrâil en yüksek ufukta idi.** (dünyâ semâsında idi.) **Sonra Cebrâil, Hazreti Peygambere yaklaştı ve** (aşağı) **sarktı. Böylece Peygambere olan mesafesi, iki yay aralığı kadar veya daha az oldu. Cebrâil vahy etti. Allah'ın kuluna vahy ettiğini, Hazreti Peygamber, mi'râcta gözü ile gördüğünü, kalbi ile tekzîb etmedi. Şimdi siz Peygamberin o görüşüne karşı, O'nunla mücâdele mi ediyorsunuz? Yemîn olsun ki O, Cebrâil'i hakîkî sûretinde bir daha da** (mi'râctan inerken) **gördü. Sidret-ül-müntehânın yanında gördü. Me'vâ Cenneti, Sidre'nin yanındadır. Sidre, çepeçevre meleklerle kaplanmıştı.** (Hazreti Peygamber gördüğü ahvâli tam gördü de) **göz ne kaydı, ne de aştı. And olsun ki; Peygamber, Rabbinin en büyük alâmetlerinden bir kısmını gördü."** (Necm: 2-18)

8. Bir mü'min kıyâmet günü hesaba çekileceğine inanmak zorundadır. Bunu inkâra kalkışan, İslâmiyyetten ayrılmış olur.

9. Bir mü'min, Peygamber efendimizden (s.a.v.) sonra gerek Sahâbîler, gerek ümmet içinde sıra sıyla Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'den (r.anhüm) daha üstün kimsenin olmadığına ve bunların Allah'ın Resûlünün halîfeleri olduğuna inanacaktır.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte buyurdular ki: **"Benden sonra bu ümmetin en üstünü** (sırasıyla) **Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali'dir. Onların aleyhinde konuşmayın, haklarında hayırdan başka söz söylemeyin ki, bedbaht olmayanınız."**

10. Bir müslüman Peygamberlerin derecelerinin, velilerin mertebelerinden üstün olduğuna inana cak. Aksini söyleyen doğru yoldan ayrılmıştır. Çünkü veliler yüksek derecelere, ancak Allahü teâlâya ve Resûlüne üstün bir itaat göstermekle yükselebilirler. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyu ruyor: **"Allaha ve Peygambere itaat edenler. İşte bunlar, Allahın kendilerine ni'met verdiği Pey gamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlar ne güzel bir arkadaştır."** (Nisa: 69).

11. Îmânın iki uzuv, ya'nî dil ve kalb ile gerçekleştiğine inanacak, imân, Allahü teâlânın vahdaniyyetine ve Hazreti Muhammed'in O'nun kulu ve resûlü olduğuna kalb ile inanmak, dil ile söylemektir. Dili ile söyleyip, kalbi ile bu birliği ikrâra yanaşmayan münâfıktır. İki yüzlüdür. Îmân, dil ile ikrâr, kalb ile tasdiktir.

12. Allahü teâlânın hiçbir varlığa benzemediğini bilecek. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. Size kendi cinsinizden çiftler yarat mıştır. O'nun misli gibi O'na benzer hiçbir şey yoktur. O, Semîdir. Bütün söylenenleri işitir. Basîrdir; bütün yapılanları görür."** (Şûrâ-11). İhlâs sûresinde ise Allahü teâlâ meâlen şöyle buyuruyor: **"De ki; O, Allahdır, tekdir, eşi ortağı yoktur. Allah Samed'dir; her yaratığın muhtaç bulun duğu eksiksiz bir varlıktır. Doğurmadı ve doğurulmadı da. Hiçbir şey de O'na denk olmamıştır."**

13. Müslüman, ölüm sonrası dirilmeyi kabûllenecek. Diriliş gününü inkâr eden İslâmiyetin îmân esâsını kabûl etmemiş olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Sizi** (babanız Âdem'i), **o arzdan** (topraktan) **yarattık. Yine ölümünüzden sonra, sizi ona döndüreceğiz. Hem de ondan sizi, başka bir defa daha, çürümüş ve dağılmış bedenlerinizi toplayıp rûhlarınızı iade ederek çıkaracağız."** (Tâhâ-55).

14. Vücûddan kan, irin, v.s. aktığında abdestin bozulduğuna, yeniden abdest almak lâzım geldiğine inanmak gerekir. İnsanın içinden dışarıya çıkan veya akan her madde ile abdest bozulur.

15. Müslüman, son nefesini nasıl vereceği endişesiyle Allahü teâlâdan korkmalıdır. Çünkü hiçbir kimse, imânla mı, yoksa imansız olarak mı gideceğini bilemez. Son nefes korkusunu hissetmek, bütün mü'minlere farzdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Ey îmân edenler! Allahtan korkun ve herkes, yarın için önden ne göndermiş olduğuna baksın. Allahtan korkun, çünkü Allah bütün yaptıklarınızdan haberdârdır."** (Haşr-18).

Bir hadîs-i kudsîde ise, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu haber verir **"Kuluma iki korku ve emânı birlikte vermem. Ya'nî, dünyâda benden korkanı, âhırette emîn kılarım, dünyâda benden emîn bulunanı da, âhırette**

korkuturum." Son nefes endişesi duymayan ve sonunun ne olacağı husûsunda Allahü teâlâdan korkmayan dalâlet içindedir.

16. Müslüman pekçok günah işlese de, Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmemelidir. Çünkü, Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesen imansız olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Allah'ın lütfundan ümidinizi kesmeyiniz! Çünkü Allahın lütfundan ancak kâfirler topluluğu ümidini keser."** (Yûsuf-87)

Müslüman bir kimse, mü'min bir kardeşini öldürse, zinâ yapsa, namaz kılmasa, oruç tutmasa ve birçok günah işlese, İslâmiyeti inkâr etmediği sürece kesinlikle mü'min sayılır. Bu işlediği günahlardan tövbe ederse, Allahü teâlâ tövbesine karşılık verir. Tövbe etmeden ölürse, Allahü teâlâ dilerse adâletiyle azâb eder, dilerse rahmetiyle Cennete sokar. Kim bir mü'mine bu işlediği büyük günahlardan dolayı kâfir dese, kendisi kâfir olur. Ayrıca, Allahü teâlâya inandıktan sonra yaptığı günahlar, mü'mine zarar getirmez fikrini ileri süren de imansız olur.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Ey günah işlemekle nefslerine karşı haddîni aşmış kullarım! Allahın rahmetinden ümidi kesmeyiniz. Çünkü Allah, şirk ve küfürden başka, dilediği kimselerden bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki, O, Gafûrdur; çok bağışlayıcıdır. Rahimdir, çok merhametlidir."** (Zümer-53)

17. Müslüman, imânla amelin ayrı ayrı şeyler olduğunu bilecek. Her Peygamberin kendine has bir şeriati, bir yolu vardır. Fakat hiçbirinin îmânı ötekinden farklı değildir. İmânda süreklilik şart iken, amelde bu mevzûbahis değildir. Zîrâ kişinin vakit girmeden kıldığı namaz, vakit namazı yerine geçmez. Rama zan gelmeden tuttuğu oruç, Ramazan orucu olarak sayılmaz. Bir inançsız bütün hayır ve tâatleri yapsa müslüman olamaz, çünkü îmân amelden önce gelir.

18. Müslüman, Münker ve Nekir adlarındaki iki meleğin, kabirde ölüyü sorguya çekeceklerini hak bilecek. Bunu inkâr eden Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmış olur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Ali'nin de bulunduğu bir toplulukta Hazreti Ömer'e buyurdu ki: **"Yâ Ömer! Ölünce seni dar bir mezara koyarlar. Münker ve Nekir gelir. Gözleri şimşek çakar, sesleri gök gürültüsü gibidir. O zaman ne yapaçaksın?"** Hazreti Ömer suâl etti ki: "Yâ Resûlallah, o zaman, şimdiki gibi aklım başımda olur mu?" **"Evet yâ Ömer"** diye buyurduklarında Hazreti Ömer, "Öyleyse korkmam. Allah'ın izniyle onlara gereken cevâbı veririm" dedi.

19. Îmân eden kimse, dünyâdaki insanların beş kısma ayrıldığını bilecek. Bunlar; müşrik, münâfık, günah işlemeyen mü'min, günah işleyip hemen arkasından tövbe eden müslüman ve tövbede ısrar et meyen günahkâr müslümandır. Müşrik veya münâfık olarak ölen, Cehenneme girer ve orada ebediyyen kalır. Günahsız veya tövbe etmiş olarak vefât eden mü'min, Cennete girer ve orada ebedî kalır. Günah kâr mü'minlere ise, Allahü teâlâ dilerse adâletiyle azâb eder, dilerse lütfuyla Cennete sokar.

20. Bir müslüman şunu iyi bilmelidir: Üzerinde kul hakkı olan bir kimse, hakkı bulunan kimseleri hoşnut kılmadan ve helâlleşmeden vefât ederse, âhıret gününde, Allahü teâlâ onun iyiliklerinden hak sahiblerine alacakları kadar verir.

21. Bir müslümanın, Sırat köprüsünü hak bilmesi lâzımdır! Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyuruyorlar ki: **"Cenâb-ı Hak, Cehennem üzerinde kıldan ince, kılıçtan keskin, geceden karanlık, yedi geçitli bir köprü yaratmıştır. Her geçit; bini çıkış, bini iniş, bini de düz olmak üzere, yaya yürüyüşüyle üçbin yıllık yoldur. Her geçitte kul**

hesaba çekilir. Birinci geçitte îmândan, ikinci geçitte namazdan, üçüncü geçitte zekâttan, dördüncüde oruçtan, beşincide hacdan, altıncıda abdest ve gusülden, yedincide ana-baba hakkından ve kul hakkından sorulur. Bunlara cevap verirse, şimşekden hızlı geçer ve Cennete girer. Cevap veremezse Cehenneme düşer."

22. Mü'min kişinin, Allahü teâlânın dilediğini yaptığını ve yapacağını bilmesi gerekir. Hüküm O'nundur. Kimse O'na hükmedemez. İstediğine karar veren O'dur. Yapacağından mes'ûl olmaz.

23. Îmân eden kimse, Allahü teâlânın bizatihi alîm ve kadir olduğunu, ilim ve kudret sahibi bulun duğunu bilmelidir.

24. Evliyânın kerâmetine inanmak lâzımdır. Evliyânın kerâmetine inanmıyan, bid'at sahibi sapık olur.

Es-Sevâd-ül-a'zam kitabının son kısmında, Hakim Semerkandî şöyle yazıyor: "İmâm-ı Ebû Hanîfe'ye göre, îmân iki temel üzeredir. Kalb ile tasdîk, dil ile ikrârdır. Tasdik en büyük temeldir. İkrâr bu tasdîkin varlığını isbâtlayan bir delîldir. Îmân kesinlikle, ziyâde ve noksanlığı kabûl etmez."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 237

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1008

3) El-A'lâm cild-1, sh. 296

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 44

5) Tabakât-ül-fukaha sh. 63

6) Nefehât-ül-üns sh. 175

7) Es-Sevâd-ül-a'zam

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 242

HÂKİM-İ ŞEHÎD (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Abdülmecîd bin İsmail bin Hâkim el-Mervezî el-Belhî'dir. Künyesi, Ebü'l-Fadl olup, Hâkim lakabıyla meşhûr olmuştur.

İlim öğrenmek için Horasan, Nişâbûr, Rey, Bağdâd, Kûfe ve daha başka yerlere seyahatler yaptı ve çeşitli kitaplar te'lîf etti. Buhârâ kadılığında ve daha sonra Horasan emîrinin vezirliğinde bulundu. 344 (m. 955) târihinde Rebî-ül-âhır ayında şehîd edildi.

Hâkim, Merv'de Muhammed bin Ussâm bin Süheyl, Muhammed bin Hamdeveyh, Rey'de İbrâhim bin Yûsuf, Bağdâd'da Haysem bin Halef, Kûfe'de Ali bin Ebî Abbâs Becilî, Mekke'de Mufaddal bin Muhammed, Mısır'da Ahmed bin Süleymân el-Mısrî, Buhârâ'da Muhammed bin Sa'îd en-Nevhâbâzî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de Ebû Abdullah el-Hâkim, Horasan emîri ve daha başka âlimler ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

O, hadîs-i şerîf ilminde sika (sağlam, güvenilir), sadûk; ya'nî rivâyet ettiği hadîslerde i'timâd edilir, altmış bin hadîs-i şerîfi ezbere bilen, çok ibâdet eden, halkın sevgisini kazanmış, fazîlet, vera' ve takvâ sahibi bir âlimdir.

Sem'ânî şöyle anlatıyor: Hâkim-i Şehîd, şehid olduğu günün sabahına kadar, kıldığı her namazdan sonra "Yâ Rabbî! Bana şehîdliği nasîb eyle?" diye duâ ederdi. Son gece gürültüler işitti. "Ne var, ne oluyor?" dedi. Dışarıdan: "Askerler toplanmışlar, erzakın eksik verildiğini söyleyerek sizi suçluyorlar" dediler. "Yâ Rabbî! Beni affeyle" dedi. Sonra bir berber çağırıp başını tıraş ettirdi. Gusül abdesti aldı ve güzel bir kefen giydi. Bütün gece sabaha kadar namaz kıldı. Sabahleyin isyancılar etrâfını sardılar. Sultan, toplanan isyancıların üzerine asker gönderip, onları bu işten menetti. Sultânın askerleri ile isyancılar arasında büyük bir vuruşma oldu. Neticede sultânın askerleri gâlib geldiler. Fakat Hâkim bu arada, secdede iken şehîd edildi.

İbn-i Âbidin, birinci cildin kırkyedinci sahifesinde: "Hanefî mezhebinin bilgileri, sonraki âlimlere üç yoldan gelmiştir:

Birincisi, (Usûl) haberleri olup, bunlara zâhir haberler de denir. Bunlar, Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ve talebesinden gelen haberlerdir. Bu haberler, İmâm-ı Muhammed'in altı kitabı ile bildirilmektedir. Bu altı kitab; (El-mebsût), (Ez-ziyâdât), (El-câmi-üs-sagîr), (Es-siyer-üs-sagîr), (El-câmi-ül-kebîr), (Es-siyer-ül-kebîr) kitaplarıdır. Bu kitapları İmâm-ı Muhammed'den güvenilir kimseler getirdiği için, (Zâhir haberler) denilmiştir. Usûl haberlerini ilk toplıyan Hâkim-i Şehîd (Muhammed bin Muhammed)'dir. Bunun (Kâfi) kitabı meşhûrdur. Kâfi'nin şerhleri çoktur." buyurmaktadır.

Hâkim-i Şehîd'in yazmış olduğu eserler, ilimdeki üstünlüğünü ve olgunluğunu göstermektedir. Onun Kâfi ve Müntekâ adlı kitapları, İmâm-ı Muhammed'in bildirdiği usûl bilgilerini toplayan iki meşhûr eserdir.

Kitaplarından ba'zıları şunlardır: Kitâb-ül-Muhtasar, Kitâb-ül-Müntekâ, Kitâb-ül-Müstehlis, Kitâb-ül-Kâfi, Kitâbüd-Dürer ve Gurer.

---

1) Tabakât-ül-fukaha sh. 57

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 282, 602

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 32

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 185

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 185

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 121, 235, 1009, 1078, 1073

7) İbn-i Âbidin cild-1, sh. 47

HAKÎM-İ TİRMİZÎ (Muhammed bin Ali)

Büyük hadîs imâmı. Sofiyye-i âliyyenin büyüklerinden, ma'rifet sahiblerinin en ileri gelenlerinden, ilmi ile amel eden âlimlerdendi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Bişr ez-Zâhid olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Tirmiz'de doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Horasan evliyâsının büyüklerinden olan Hakîm-i Tirmizî, Tirmiz'de uzun müddet bulundu. Tirmiz, Buhârâ'nın güneyinde, Ceyhun nehri kenarında bir kasabadır. Hakîm-i Tirmizî'nin ba'zı beyanlarından dolayı, bu sözlerinin ince ma'nâsını anlayamayan kimseler tarafından Tirmiz'den çıkarıldı, Belh şehrine geldi. Belh ehâlisi, onu büyük saygı ve hürmet ile karşıladı. Kendisine izzet ve ikramda bulundu. Uzun müddet Belh şehrinde ikâmet eden Hakîm-i Tirmizî, daha sonra Nişâbûr'a geldi. 320 (m. 932)'de şehîd edildi.

Hakîm-i Tirmizî; babasından, Kuteybe bin Sa'îd, Hasen bin Ömer bin Sakîk, Sâlih bin Abdullah Tirmizî, Sâlih bin Muhammed Tirmizî, Ali bin Hucr es-Sa'dî, Yahyâ bin Mûsâ, Utbe bin Abdullah el-Mervezî, Abbâd bin Ya'kûb ed-Devrâkî, Süfyân bin Vekî'den, Horasan ve Irak'taki muhaddislerden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Yahyâ bin Mensûr el-Kâdı, Hasen bin Ali, Nişâbûr âlimleri ve daha pek çok âlim de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Tasnif etmiş olduğu pekçok kitabı olan Hakîm-i Tirmizî, Ebû Türâb Nahşebî Ahmed bin Hadraveyh ve İbn-i Celâ gibi evliyâ ile sohbet etmiş, beraber bulunmuş ve onlardan çok istifâde etmiştir. Çok hadîs-i şerîf toplamış, zâhid (dünyâya düşkün olmayan) ve âbid (çok ibâdet eden) bir zât olan Hakîm-i Tirmizî Muhammed bin Ali'nin yazdığı kitapların ekserisi tâb olunmuştur.

Sünnet-i seniyyeye tam uyan, ilmiyle âmil, ümmet-i Muhammed'in büyüklerinden bir zât olan Hakîm-i Tirmizî, zamanın evliyâsından idi. Velâyet sâhiblerinden olan Hakîm-i Tirmizî, herkesin dili ile öğülmüş, medh edilmiştir. İnce ma'nâları açıklama ve izah husûsunda bir üstâd, hadîs ilminde ise sika (sağlam güvenilir) bir âlimdi. Sözleri kâmil, hilmi (yumuşaklığı) pek ziyâde, şefkati çok ve ahlâkı pek güzeldi. Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek ahlâkı onda gürülürdü. Meşhûr Keşf-ül-mahcûb kitabının sahibi Hucvurî: "Hakîm-i Tirmizî çok büyük, mübârek bir zâttır. Benim yanımda öyle bir kıymeti vardır ki, kalbim tamamen ona bağlanmıştır. Benim üstadım onun için; "Muhammed bin Ali, tek olan iri bir inci'dir. Cihanda eşi az bulunur" buyurdu" demiştir. Çok kıymetli ve ma'nâlı sözlerinden dolayı Hakim-i evliyâ (velîlerin hikmetli söz söyleyenlerinden) ismi verilmişti.

Gençliğinde ilim öğrenmek ve Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için bulunduğu yer olan Tirmiz'den ayrılıp, başka yerlere gitmek üzere iki arkadaşı ile anlaştı. Bu kararlarını ve anlaşmalarını annesine anlatınca annesi üzüldü ve "Yavrucuğum! Ben zaîf, kimsesiz ve hastayım. Benim hizmetlerimi sen yapıyorsun. Beni yalnız, çaresiz kime bırakıyorsun?" dedi. Bu sözler üzerine genç Muhammed bin Ali Tirmizî'nin gönlüne dert düştü ve arkadaşlarıyla yaptığı anlaşmayı bozup seferden vazgeçti, iki arkadaşı ise onu yalnız bırakıp, ilim tahsili için yola çıktılar. Buna ziyadesiyle üzülen Muhammed bin Ali, ne annesinden ayrılabildi, ne de gönlünden ilim aşkını silip atabildi. Yalnız kaldığı zamanlarda, tenhâ yerlerde uzun uzun ağlardı. Yine bir gün mezarlıkta oturmuş ağlıyor, hem de "Ben burada câhil kaldım, ilimden mahrûm kaldım. Arkadaşlarım ise âlim olarak geri gelecekler" diye düşünüyordu. Gözlerinden yaşlar boşandığı bir sırada aniden nûrânî yüzlü, tatlı sözlü bir ihtiyâr çıkageldi ve: "Yavrum niye ağlıyorsun?" diye sordu. O da başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine, "Kısa zamanda o iki arkadaşını ilimde geçmen için, hergün sana ders vermemi arzu eder misin?" diye sordu. "Evet arzu ederim" cevâbını verdi. Bunun üzerine bu tatlı sözlü, nûr yüzlü mübârek ihtiyâr, Muhammed bin Ali'ye hergün ders veriyordu. Üç yıl devamlı ders okudu. Üç yıl sonra, bu mübârek zâtın Hızır (a.s.) olduğunu anladı. Buyurdu ki: "Bu büyük devlet, annemin rızâsı ve duâsı bereketiyle ihsân olundu." Her Pazar gecesi Hızır aleyhisselâm ona gelir, ma'nevî hâllerini birbirlerine anlatırlardı.

Buyurdu ki: "Kim bir şeyden korkarsa; ondan uzaklaşır ve ondan kaçar, kim de Allahü teâlâdan korkarsa, O'na doğru koşar, ya'nî emirlerine yapışır."

"Âhirette kurtulmak, ibâdet ve amelin çok olmasıyla değil; amellerin ihlâslı ve edeblerine uygun olarak yapılması iledir."

"Kalblerin kemâli, Allahü teâlâdan korkmakdaki kemâl ile, nefslerin itminana kavuşması da, takvânın (haramlardan uzaklaşmanın) kemâli iledir."

"Mü'minin neş'esi yüzünde, hüznü kalbindedir."

"Dünyâda iyilikten daha ağır bir yük yoktur. Çünkü, sana iyilik yapan seni bağlamış, kötülük yapan da, seni serbest bırakmış olur."

"Çocukların yetiştirilmesi ve terbiyeleri mekteplerde, eşkıyâlarınki hapishânelerde, kadınlarınki evlerde, gençlerinki ilimde, yaşlıların ve ihtiyârlarınki ise câmilerde olur."

"Ma'rifetin nûru kalbtedir. Parıltısı ise göğüsteki gönül gözündedir."

"Cömertlik; Allah için, nefsine düşman olmandır."

"Dünyâ; hükümdârlar için gelin, zâhidler için aynadır. Hükümdârlar onunla güzelleşir, zâhidler ise âfetlerine bakarak ondan uzaklaşıp terk ederler."

"Allahü teâlânın kullarına ve dînine hizmet edecek olanların, tevâzu ve teslimiyet sahibi olması şarttır."

"Bir kimse kulluğun vasıflarını bilmezse, Rabbânî vasıfları hiç bilemez. Din ilmi ve kulluğun vasıfları hakkında câhil olan, Allahü teâlânın vasıfları konusunda daha da câhil olur. Mahlûk olduğu hâlde, nefsini tanımanın yolunu bulamayan bir kimse, Hâlık olan Allahü teâlâyı tanımaya hiç yol bulamaz. Bir kimse beşerî sıfatlardaki âfet ve tehlikeleri görmezse; Allahü teâlânın sıfatlarındaki latifeleri ve incelikleri nasıl ve nereden bilebilir. Çünkü zâhirin, bâtınla alâkası vardır. Bir kimsenin bâtınsız olarak zâhirle ilgilenmesi imkânsızdır. Aynı şekilde; diğer bir kimsenin de, zâhirsiz olarak bâtınla alâkalanması mümkün değildir."

"Îsâr nedir?" diye sordular. Cevâbında; "Başkalarının lezzetini ve rahatlığını, kendi lezzet ve rahatlığına tercih etmektir" buyurdu.

"Yakîn nedir?" diye sordular. Cevâbında; "Yakîn; kalbin, Allahü teâlânın emirlerine itaat etmesidir" buyurdu.

"Şükür nedir?" diye sordular. Cevâbında, "Şükür, gönlünün, ni'met veren Allahü teâlâya tam bağlı olmasıdır" buyurdu.

"Nefsin, sende mevcût olduğu hâlde, sen Allahü teâlâyı tanımak istiyorsun. Halbuki senin nefsin, daha kendisini dahi tanımış değildir. Rabbini nasıl tanıyacak?" "Kendisine halkın vasıfları sorulduğu zaman: "Apaçık olan bir zaaf ve acizlik. Buna rağmen uzun bir iddia ve da'vâ (uzun emeller)" cevâbını verdi.

Huşû' sahibi olanların kimler olduğu sorulduğu zaman: "Huşu" sahibi olanlar; arzu ateşi sönen, kalbindeki arzu ve maksaddan tad alma dumanı sükûnet bulan, kalbi İslâmiyete hürmet ve ta'zîm nûrları saçan, böylece nefsin arzuları ve şehvetleri ölen, fakat kalbi ve rûhu dirilen; bunun içinde a'zâları ve bedeni, huşû' ve sükûnet içinde bulunanlardır" cevâbını verdi.

"Kanâat nedir?" diye sorulunca, "İnsanın kısmetine düşen rızkına râzı olmasıdır" cevâbını vermişti.

Kendisine, "Îmânın gitmesine en çok sebeb olan günah nedir?" diye sordular. Buyurdu ki: "Üç günah vardır. Birincisi; îmân ni'metine kavuştuğuna şükretmemek. İkincisi; îmânın gitmesinden korkmamak. Üçüncüsü; mü'minleri incitmek ve onlara eziyet etmek. Biliniz ki, haksız yere bir müslümanı incitmek, Kâ'beyi yetmiş defa yıkmaktan daha büyük günahtır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) böyle buyurmuştur. **Beyt:**

Elinden geliyorsa, kırma kişi kalbini,
Kendini mahv edersin, sen kırarsan birini.

Fütüvveti şöyle tarif etmiştir: "Fütüvvet; evinde devamlı ikâmet edip kalanla, geçici bir zaman bir kaç günlüğüne oturan birini müsâvî görmektir." Ya'nî, evinde bir kaç günlüğüne misâfir kalanla, aylarca hattâ yıllarca misâfir kalan veya başka türlü, mihnet ve sıkıntı veren iki kişiyi aynı tutmaktır. Hattâ uzun zaman kalana daha çok izzet ve ikramda bulunmaktır."

Buyurdu ki: "Murâkabeni, seni her an gören Allahü teâlâ için yap. Şükrünü; ni'metlerini senden eksik etmeyenî Allahü teâlâ için yap. Tâatini; kendisine her an muhtaç olduğun Allahü teâlâ için yap. Saygı ve huşû'unu da bir ân bile hükümranlığının dışına çıkamayacağın Allahü teâlâ için yap."

"İslâmiyetin, müslümanlığın aslı şu iki şeydir: "Allahü teâlânın yapmış olduğu iyilik ve ihsânı görmek (ona göre şükr etmek), diğeri ise hicran, ya'nî âhırette çok fecî ve acıklı bir hâle düşmek korkusu." "Hakîkî ma'nâda Allahü teâlâyı sevmek, O'nu her an zikredip, O'nunla, ünsiyyet etmektir."

"Kaybolan, niyetine üzüldüğün kadar, kaybettiğin hiçbir şeye üzülme. Çünkü hiçbir hayırlı amel, niyetsiz sahîh olmaz."

"Her kim ki, şübhelilerden uzaklaşmadan kazandığı nafaka ile yetinirse, muhakkak günaha, harama düşer.",..

"Allahü teâlâ kullarının rızkına kefil olmuştur. Kullarına da tevekkül etmeği emr etmiştir. O hâlde insanlar, Allahü teâlânın tekeffül ettiği şey ile uğraşmayıp, teklif ettiği şeylere, ya'nî O'nun dînine hizmete koşmalıdırlar."

Kimin arzusu din, ya'nî âhıret olursa; bu hayırlı düşüncesi hürmetine, dünyevî işleri de âhıret işi hâline gelir. Bir kimsenin düşüncesi de dünyâ olursa; niyetinin bozukluğu sebebiyle, âhıret işleri de dünyâ işi hâline gelir."

"Şeytanın insana, gâfil olduğu bir zamanda yaptığı zarar, yüz aç kurdun, bir koyun sürüsüne yaptığı zarardan daha fazladır. İnsanın nefsinin kendisine yaptığı zarar da, yüz şeytanın yaptığı zarardan fazladır."

"Bir kimsede bulunan fenâ huyların en kötüsü; kibri, büyüklenmeyi sevmesi ve işlerinde ihtiyâr sahibi olmasıdır (kendi istediğini yapmasıdır). Çünkü kibir ve büyüklük, kendisinde hiçbir noksanlık bulunmayan Allahü teâlâya lâyıktır. İrâde ise, ilminde hiçbir cehâlet bulunmayan bir zâttan (cenâb-ı Haktan) olursa doğru olur."

"Velî, dâima hâllerini gizler. Fakat her şey, onun velâyetini izhâr eder. Velî olduğunu iddia eden kimse ise, kendisinin velî olduğunu söyler. Fakat herşey, onun yalancı olduğunu söyler, onu tekzîb eder."

"Azîz, izzet ve şeref sahibi kimse; günahın kendisini zelîl kılmadığı kimsedir. Hür olan kimse; hırs ve tamahın kendisini köleleştirmediği kimsedir. Ârif; şeytanın kendisini esîr almadığı kimsedir. Akıllı; Allahü teâlâdan korkan, haramlardan sakınan ve nefsini hesaba çekendir."

Kendisine "Evliyâ son nefeslerinde kötü bir hâlde ölmekten korkarlar mı?" diye sorulunca; "Evet korkarlar. Fakat bu hatarât (tehlikeler) şeklinde bir korkudur. Allahü teâlâ dostlarının, evliyânın hayatlarını karanlık bir hâle getirmeyi asla arzu etmez" buyurdu.

"Allahü teâlânın zikri ve O'na ibâdetle öyle meşgûl olmalı ki, O'ndan herhangi bir şey istemeye fırsat kalmamalıdır."

Kendisine takvâ ve fütüvvetten suâl edildiği zaman, "Takvâ (haramlardan sakınmak); kıyâmet günü hesâbda, hiçbir kimsenin yakana yapışmamasıdır. Fütüvvet de, o gün hiç kimsenin yakasına yapışmamaktır."

"Her kim haram bir kuruşu alacaklısına iade ederse, nübüvvetten bir nûra kavuşur."

"Evliyâyı küçük görmek, Allahü teâlâyı tanımanın azlığından ileri gelir. Her makamın kendisine has bir ehli vardır. Kim bir makama çıkmak arzu ettiği halde, o makamın ehline ya'nî o makamdakilere hürmet etmezse; o makamdan hâsıl olacak bereketten mahrûm olur. Ayrıca ulaştığı makam, yavaş yavaş o kimseyi helake sürükler." Çünkü yolda yürürken düşen bir kimsenin düşmesi ile bir binanın beşinci katından düşmek arasında çok fark vardır. Kalbin kıymetini ve vaktin ehemmiyetini şu sözleriyle beyân etmiş ve: "Kalbin ve vaktin, sana bir sermâyedir. Fakat sen kalbini kötü zanlarla (Allahü teâlânın sevgisinden başka şeylerle) doldurdun. Vaktini de malaya'nî, boş ve fâidesiz şeylerle geçirdin, iflâs etmiş, sermâyesini kaybetmiş olan bir kimse, nasıl kâr edebilir?" buyurdu.

İlmiyle âmil olan âriflerin büyüklerinden olan Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'nin (r.a.) çok kerâmetleri görülmüştür. Keşf ve kerâmetleri ve tasavvufun ince ma'rifetleri ile meşhûr olan Hakîm-i Tirmizî, Hızır aleyhisselâm ile devamlı görüşmesiyle de meşhûr idi.

Ebû Bekr Verrâk anlatıyor: Hakîm-i Tirmizî bana cüzler ve bir risale vererek, "Al bunları Ceyhun nehrine at" buyurdu. Bunları aldım, fakat atmaya gönlüm râzı olmadı, götürüp evime gizleyerek yanına geldim. "Attın mı?" diye sordu ve "Ne gördün?" dedi. "Hiçbirşey görmedim" dedim. "O hâlde onu atmadın, tekrar git ve onu suya at" dedi. Hemen geri döndüm. Fakat hem atmanın acısı, hem de göreceğim şeylerin heyecanı beni şaşırtmıştı. Evden cüzleri ve risaleyi aldım, suya attım. Derhal su ikiye ayrıldı. Kapağı açık bir sandık meydana çıktı. Attığım cüzler ve risale içine düştü ve sandığın kapağı kapandı, su da eski hâlini aldı. Hakîm-i Tirmizî'nin yanına geldim ve gördüğüm şeylerin hepsini anlattım." "Tamam şimdi atmışsın" buyurdu. "Efendim bağışlayınız. Allahü teâlânın hakkı için bu işin sırrını bana anlatınız." dedim. Cevâbında: "Büyüklerin ilmine (tasavvufa) dâir bir risale te'lîf etmiştim. Onun ince ma'nâlarını keşf ve idraktan akıl âcizdi. Bunu, kardeşim Hızır aleyhisselâm benden istedi. O sandığı onun emri ile bir balık oraya getirdi. Allahü teâlâ da suya, bu sandığı ona ulaştırması için emir verdi" buyurdu.

Muhammed Tirmizî çok sayıda kitap yazmıştır. Ba'zıları yazdığı kitapları beğenmediler. Bunun üzerine yazdığı kitapları Ceyhun nehrine attı. Büyük balıklar, kitapları alıp muhafaza ettiler. İki sene sonra kitapları isteyince, tekrar suyun yüzüne çıkardılar. Kitaplara bakıldığında, hiç suya düşmemiş gibi, hattâ bir noktasının dahi bozulmamış olduğu görüldü.

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri buyurdu ki: İmâm-ı Muhammed Tirmizî, bir fıkıh kitabı ile tasavvufa âit bir kitap yazmıştı. Birisi gelip ona dedi ki: "Senin bu kitablarını okuyanlar, velîlerin, peygamberlerden daha üstün olduğunu zan edecekler." Bunun üzerine Muhammed Tirmizî hazretleri bir sandık yaptırdı. O iki kitabı içine koydu. Ve sandığı nehre attı. Oradakiler gördüler ki, nehirden iki el çıkıb sandığı aldı ve şöyle bir ses işitildi: "Suların âmiri olan melek bize şu sandığı muhafaza edin" dedi." Bir müddet sonra sandık dışarıya çıktı. Sandığı açtığımızda, içindeki kitaplardan hiçbirinin ıslanmadığını gördük. Sandığı bulduğumuzda, o da vefât etmişti. Ebû Bekr Verrâk anlatıyor: Birgün Muhammed bin Ali Hakim-i Tirmizî bana, "Bugün seni bir yere götüreceğim" dedi. "Siz nasıl emrederseniz" dedim. Yürümeye başladık. Bir müddet sonra ucu bucağı belli olmayan bir çöle ulaştık. Çölün ortasında her tarafı yeşillik bir vahaya vardık. Orada yeşil yapraklı büyük bir ağaç ve onun altında bir taht, üzerinde de güzel elbiseler giymiş, yüzü

nûr saçan bir ihtiyâr gördüm. Yan tarafta da bir pınar akıyordu. Hakîm-i Tirmizî (r.a.) bu zâtın yanına varınca, o hemen hürmetle ayağa kalktı ve onu yerine oturttu. Biraz sonra, birçok zâtlar geldi ve sayıları kırka ulaştı. Bir müddet sohbet ettikten sonra, içlerinden birisi ellerini havaya kaldırdı. Semâdan bir sofra indi, yemeklerini yediler. Daha sonra Hakîm-i Tirmizî, o zâta çeşitli sorular sordu. Orada konuşulanlardan hiçbir şey anlamadım. Hakîm-i Tirmizî, o zâttan izin istedi, geri döndü ve bana," Yâ Ebâ Bekr haydi git, hiç şüphen olmasın ki, sen se'âdet-i ebediyyeye kavuştun" dedi. Bir müddet sonra Tirmiz'e döndük. "Ey efendim, suâlimi affedin. Acaba orası neresi idi? O gördüğümüz zât kimdi?" diye sordum. "Orası Tîh sahrası (çölü) idi. O zât da zamanımızın büyüğü Kutb-u Medâr'ı idi. [İmâm-ı Rabbânî (k.s.), "Kutb-u Medar: Âlemde, dünyâda her şeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için, feyz gelmesine vâsıta olan büyük velîdir" buyurmaktadır.] Diğer zâtlar da kırklardı" buyurdu. Bunun üzerine, "Efendim, Tirmiz'den Tîh sahrasına kısa zamanda nasıl ulaştık?" diye sordum. "Ey Ebû Bekr sen bunu düşünme... Senin için mühim olan, vusul ya'nî ulaşmaktır" cevâbını verdi.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Nefsimin tâat üzere olup, Allahü teâlâya teslim olması için çok çalıştım, onunla çok uğraştım. Fakat onunla baş edemedim. Nihâyet bu işi başarmaktan ümidimi keserek "Herhalde Allahü teâlâ bu nefsi, dünyâ ve Cehennem için yaratmış" deyip Ceyhun nehrinin kenarına gittim. Oradan geçen birine, "Ellerimi ve ayaklarımı bağla" dedim. O da bağladı ve geçip gitti. Sonra yanım üzerine yuvarlanarak, kendimi nehre attım. Maksadım suda boğulmaktı, su çarptı ve ellerimin bağını açtı. Bir dalga geldi. Kenara vurdu. Kendimden ümidimi keserek: "Sübhânallah, Allahü teâlâ öyle bir nefs yaratmış ki, ne Cennete ne de Cehenneme lâyık" dedim. Kendimden ümid kestiğim bu ânda, kalbimin kırıklığı hürmetine bir sır keşif olundu. Böylece bana lâzım olan şeyleri öğrendim."

Zamanında büyük bir zâhid vardı. Hakîm-i Tirmizî'nin büyüklüğüne inanmaz ve itiraz ederdi. Hakîm-i Tirmizî'nin (r.a.), küçük bir kulübesinden başka bir şeyi yoktu. Dünyâda sâhib olduğu tek mal bu idi ki; onun da kapısı olmayıp, girişinde bir perde asılı idi. Haccetmek için memleketinden ayrıldı. Haccını îfâ ettikten sonra tekrar geri döndüğünde, kulübeye bir köpeğin girip yavrulamış olduğunu gördü. Bu köpeği buradan çıkarmak istedi. Belki yavrularını alıp buradan çıkar diye, seksen defa evine gitti. Aynı günün gecesi, Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin büyüklüğünü inkâr eden Zâhid, rü'yâsında Peygamberimizi (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) ona: "Ey filan, evine giren bir köpeği çıkarmak için, kendiliğinden çıkar diye köpekten ricada bulunarak, seksen defa gelip giden bir zâtla kendini eşit mi tutuyorsun? Eğer ebedî se'âdete kavuşmak istiyorsan, git onun hizmetine kavuş" buyurdu. Bunun üzerine, bu zâhid zât, Hakîm-i Tirmizî'nin huzûruna geldi. Özür dileyerek affına sığındı ve ölünceye kadar hizmetinden ayrılmadı.

Her türlü kusuru kendinde arayan, hiçbir kimseye kabahat ve kusur bulmayan Hazreti Hakîm-i Tirmizî, herkesin kızdığı, kötü şeyler söylendiği zaman, o iyilik yapar, hattâ diğer zamanlarda yaptığı iyilik ve ihsândan daha fazlasını yapardı. Hanımına sordular "Hâkim-i Tirmizî'nin kızdığını anlayabiliyor musunuz?" Cevâbında: "Evet anlıyoruz, bizden bizar olduğu zaman, bize karşı daha iyi davranır, yemek yedirir, su verir, ağlar ve "Yâ Rabbî! Ben ne günah işledim de seni gazâblandırdım ki, bunları benim üzerime gönderiyorsun! Rabbim tövbe ettim, beni affet ve onları iyi hâle çevir" diye duâ ederdi. Böyle duâ ettiği zaman, onun kızdığını ve onu üzdüğümüzü bilirdik. Onu bu belâdan kurtarmak için de, tövbe eder ve affını isterdik" buyurdu.

Hakîm-i Tirmizî'ye (k.s.), gençliğinde bir güzel kadın gelerek onu da'vet etti, ama o asla kabûl etmedi. Fakat bu kadın Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin peşini bırakmadı. Birgün bağda yalnız

başına çalıştığını öğrenince, hemen bağa gitti. Kadının kendisine doğru geldiğini gören Hakîm-i Tirmizî (k.s.) hemen durumu fark edip kaçmaya başladı. Peşinden koşan kadın, "Sen benim kanıma girmek istiyorsun, beni katil edeceksin" diye bağırıyordu. Hiç ona aldırış etmeyen Hakim-i Tirmizî (k.s.), yüksekçe bir duvara rastladı. Hemen kendisini oradan atarak, o kadının şerrinden kurtuldu. Hakîm-i Tirmizî (k.s.) ihtiyârladığı zaman, birgün eski günlerini hatırladı ve o hâl hatırına geldi. O an nefsinden zihnine; "O kadının teklifini kabûl edip, ihtiyâcını temin etseydin ne olurdu? Nasıl olsa o zaman gençtin. Daha sonra tövbe ederdin" diye bir düşünce geldi. Zihnine, nefisten böyle bir düşüncenin gelmesine çok üzüldü ve "Ey günahlarla ve pisliklerle dolu olan habîs nefs. Kırk sene evvel, genç iken hatırında böyle bir şey yoktu da, şimdi bunca mücâhede ve riyâzetten sonra, günâh işlemedim diye pişman olmak nereden hatırına geldi?" dedi. Çok üzüldü, bir köşeye çekildi, günlerce ağladı, matem tuttu. "Nasıl oldu da hatırıma böyle pis bir düşünce geldi" diyordu. Bir müddet sonra, rü'yâsında Peygamberimizi (s.a.v.) gördü. Peygamberimiz ona; "Ey Muhammed! Nasıl sözler söylüyorsun? Senin yaptığın işler, bizimki gibi değildir. Senin yaptıkların sehiv ve gaflet, bizim (ya'nî Peygamberlerin ise) ancak sahv (uyanıklık) ve doğruluktur" buyurdu. Bunun üzerine pişman oldu ve tövbe etti.

Naklolunmuştur ki: uzun bir zaman Hızır aleyhisselâmı görmemişti. Birgün, temiz yeni elbiseler giymiş, sarığını sarmış câmiye giderken, bir mes'ele yüzünden kendisine kızan bir kadının evinin önünden geçiyordu. Kadın, çocuğunun kirli elbiselerini yıkamış, leğen de pislikli su ile dolmuştu. Hakîm-i Tirmizî'yi evinin önünden geçerken görünce, leğendeki pis suyu olduğu gibi üzerine attı. Her tarafı necâset ve idrarlı su ile ıslandı. Bunun üzerine Hakîm-i Tirmizî hazretleri hiçbirşey söylemediği gibi, başını kaldırıp bakmadı bile. Biraz sonra Hızır aleyhisselâm geldi ve "Sen bu hakaret ve kötülüğe katlanıp, sabredip hiçbir şey söylemediğin için bizi gördün" buyurdu. (Çünkü o büyükler, tamamen nefslerinden uzaklaşmış, Hakka âşık olmuşlardır. O'ndan başka bir düşünceleri, O'nun rızâsından başka bir maksatları yoktur. Sabır, onların hâli olup, dâima Allahü teâlâyı anarlar.)

Hakîm-i Tirmizî (r.a.) son derece edebli ve Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkına sahip idi. Ailesi içinde dahi, küçücük nahoş bir hareketi görülmemişti. Birisi onu imtihan kasdıyla yanına gitti. Hakîm-i Tirmizî hazretleri, o sırada câmide namaz kılıyordu. Onu böyle görünce, namazını bitirmesi için bir müddet bekledi. Hakîm-i Tirmizî (r.a.) namazını bitirince câmiden çıktı ve yürümeye başladı. O kişi de, imtihan düşüncesiyle arkasından yürüdü. O esnada Hakîm-i Tirmizî hazretleri geri döndü ve "İmtihan etmeye kalkma, bu senin için iyi olmaz" buyurdu.

Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'nin, tasavvufta beyân ettiği ve kendisine intisâb edenlerin yolu na, Hakîmiye denilmektedir. Zâhirî ve batınî ilimlerden büyük nasîbi olan Hakîm-i Tirmizî hazretlerinin daha önce belirtildiği gibi, çok güzel sözleri ve te'lîf ettiği eserleri vardır. Yolu vilayet yollarından idi. Velîler Allahü teâlânın sevgili kullarıdır. Onlara son derece hürmet ve edeb lâzımdır. Onlar Allahü teâlânın husûsî ni'metlerine kavuşmuşlardır. Onlar, Allahü teâlânın nûru ile bakarlar. Onlarla beraber olanlar şakî olmazlar. Buyurdu ki: "Evliyâ ma'sûm (günahsız) değildirler. Çünkü, ismet sahibi olmak günahsız olmak) velîlik için şart değildir. Fakat Allahü teâlâ onları günâhlardan hıfz eder." Hakîm-i Tirmizî; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli pek çok eser te'lîf etmiştir. Buyurdu ki: Yazdığım kitapları, bana isnad edilsin, bunun kitapları denilsin diye te'lîf etmedim. Fakat hâller beni kaplayıp, kendimden geçtiğim zamanlar, te'lîf ile teselli bulurdum." Böylece yazdığı eserleri, Allahü teâlânın yardımı ile te'lîf ettiğini beyân buyurdu.

Pek çok risaleleri mevcût olmakla beraber, yazdığı meşhûr kitapları; Kitâb-ül-furûk, Hatm-ül-vilâye ve İ'lel-üş-şer'iyye Nevâdir-ül-üsûl fî ehâdis-ür-Resûl, Gars-ül-muvahhidîn, Eriyyâdatü ve edeb-ün-nefs, Gavr-ül-umûr, el-Menâhî, Şerh-üs-salât, el Mesâil-ül-meknûne, el-Ekyâs ve'l-mu'terrîn, Beyân-ül-fark beyn-es-sadr, el-Akl ve'l-hevâ'dır. Bunların dördü hariç, diğerleri basılmıştır. Ba'zı risaleleri de, yakın zamanda Şam'da tekrar basılmıştır.

Hakîm-i Tirmizî, İbrâhîm bin Meysere'den haber veriyor ki, Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) İstanbul'a gazâ etmeğe gitti. Birinin yanından geçerken, "Bir kimsenin öğle vakti yaptığı işler, akşam olunca mezârdakilere gösterilir" dediğini işitti. Ebû Eyyûb hazretleri; "Niye böyle söylüyorsun?" dediği zaman; "Vallahi bunu sizin için söylüyorum" dedi. Ebû Eyyûb (r.a.) "Yâ Rabbî! Sana sığınırım, Ubâde bin Sâmit'in ve Sa'd bin Ubâde'nin (r.anhümâ) yanında, onlar öldükten sonra yaptıklarımdan dolayı, yüzümü kara etme" diye duâ etti. O kimse cevâbında, "Allahü teâlâ kullarının kusurlarını örter, amellerinin iyisini gösterir" buyurdu. Hakîm-i Tirmizî, (Nevâdir) kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfte: **"İnsanların yaptıkları işler, Pazartesi ve Perşembe günleri Allahü teâlâya arz olunur. Peygamberlere, evliyâya ve ana-babaya Cum'a günleri gösterilir. İyi işleri görünce sevinirler. Yüzlerinin parlaklığı artar. Allahtan korkunuz! Ölülerinizi incitmeyiniz"** buyurdu.

Hakîm-i Tirmizî hazretleri Kitâb-ül-akl ve'l-hevâ isimli eserinde buyurur ki:

Fehim (anlamak)**:** Üç şeyle hasıl olur. Birincisi, zihnin boş ve hazır olması. İkincisi, Allahü teâlâya (anlayış ihsân etmesi için) yalvarmak. Üçüncüsü, dünyâ ve âhıretin ne olduğunu, hakîkatini anlamış ve kavramış biriyle müzâkere etmek. Dünya ve âhıretin durumunu kavrayanlar, ancak basîret sahipleridir.

İhlâs yedi şeyle olur: Birincisi, Allahü teâlâya tevekkül etmek, güvenmek. İkincisi, işlerini Allahü teâlâya havale etmek. Üçüncüsü, mahlûktan birşey beklememek. Ne isterse Allahü teâlâdan istemek. Dördüncü, mahlûkların za'îfliğini düşünmek. Beşincisi, azîz kılan ve yükseltenin, zelîl kılan ve alçaltanın kul değil, Allahü teâlâ olduğunu bilmek. Çünkü, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Resûlüm, şöyle de: "Ey mülkün sahibi Allahım! Sen dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini azîz edersin, dilediğini de zelîl edersin, hayır yalnız senin elindedir, muhakkak ki sen her şeye kadirsin."** (Âl-i İmrân-26) Altıncısı, öldükten sonra amellerini tartılacağını ve bunların karşılığını göreceğini, sevâb tarafı ağır gelirse Cennete gideceğini, günahları çok olursa, Cehenneme gideceğini hatırlamak. Yedincisi, şeytanın, işlerinde kendisine riya verdiğini hatırlamak. İhlâs, amelde doğru olmak ve yaptığını sırf Allahü teâlânın rızâsı için yapmakla hâsıl olur. İhlâsın zıddı riyadır. İhlâsın üç alâmeti vardır: Birincisi, övülmekten korkmak. Çünkü övülmek kişinin amelini bozar. İhlâslı olan kişi, yaptıklarının karşılığını sâdece Allahü teâlâdan bekler. İkincisi, ihlâslı kimse, Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yaptığı işlerde, kınayanın kınamasından endişe etmez. Çünkü insanların ayıplamasından korkan kimse, Allahü teâlânın rızâsı bulunan birçok şeyi terk eder. Bunun içindir ki, ihlâslı kimse sâdece Allahü teâlânın kınamasından korkar. Üçüncüsü, Allahü teâlânın rızâsına uygun işlerde, o işi yapmama husûsunda mazeret beyân eden kimse, ihlâs sahibi olamaz. Üç şey vardır ki, onları ihlâs sahibi kimseler yapar. Birincisi, acı da olsa, hakkı ve doğruyu konuşur. İkincisi, hak ile amel eder. Onu, insanların kendisine yardımı kesmeleri korkusundan dolayı terk etmez. Çünkü Allahü teâlâ ona rızâsına uygun olarak yaptığı işlerinde yardımını ihsân etmektedir. Üçüncüsü, Allah korkusundan yapmak istediği şeyi, insanların korkusundan dolayı bırakmaz. Çünkü, Allah korkusu, kalbindeki insan korkusuna mâni olur.

İhlâs ne güzeldir. Ne mutlu Allahü teâlânın kendisine ihlâs lütfedip, ihlâsa muvaffak kıldığı kimseye.

Tevâzu: Beş şeyle hâsıl olur. Birincisi, başlangıçta hangi şeyden yaratıldığını hatırlamakla. İkincisi, dünyâya geldikten sonra, muhtaç bir varlık olarak yaşadığını düşünmekle. Üçüncüsü, dünyâda sayılı ömrünü tükettikten sonra, kokuşan bir leş ve sonra da toprak olacağını hatırlamak. Dördüncüsü, za'îf ve âciz olduğunu, başına gelen en ufak bir sıkıntıdan kurtulmaya bile güç yetiremediğini düşünmek. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allah için tevâzu yapanı, Allahü teâlâ yükseltir."** Beşincisi, Resûlullahın (s.a.v.) **"Başlangıcı; nutfe** (meni), **ortası; irin, kan, bevl** (idrar) **ve gaita, sonu; kabrinde leşdir"** hadîs-i şerîfini hatırlamak.

Tevazunun zıddı; tekebbür (büyüklenmek), şımarmak, azmak ve kendini beğenmektir.

Nasîhat: Üç şeyle olur. Birincisi, kalbinde mü'minlere saygı duymak. İkincisi, âhırette se'âdete kavuşmayı, mü'minlere nasîhat etmekte görmek. Üçüncüsü, Allahü teâlânın ni'met ve yardımının nasîhatle birlikte olduğunu düşünmek. Nasîhat" eden kimsenin üç alâmeti vardır: Birincisi, müslümanlara kıymet vermek. İkincisi, müslümanları ilminden faydalandırmak. Üçüncüsü, müslümanlara yardım etmeyi, onlara nasîhat etmeye vesîle ve vâsıta bilmek. Üç şey nasîhat edenlerin yaptığı işlerdendir: Birincisi, insanlar kötü işlerinden vazgeçinceye kadar, devamlı onların yaptıkları kötü işlerin başlarına getireceği âfet ve tehlikelerden bahsetmek ve onlara, doğru işlerinde yardımcı olmak. İkincisi, âhırete hazırlanma husûsunda, müslümanlara va'z ve nasîhat eder. Üçüncüsü, insanların ellerinde bulunan şeylere rağbet etmez. Eğer sâdece onların ellerinde olan dünyalıklarına rağbet ederse, onlara nasîhati terk eder. Âhıretteki kurtuluşu için, mü'minlere nasîhat etmeyi vesîle bilir. Ne mutlu, Allahü teâlânın kendisine nasîhatta muvaffak ettiği kimseye. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), **"Dikkat ediniz. Muhakkak ki, din nasîhattir"** buyurmuşlardır. Cerîr bin Abdullah (r.a.) buyurur ki: "Resûlullaha (s.a.v.) her müslümana nasîhat etmek husûsunda bî'at ettim. Müslümanlara nasîhatta bulunan kimse, aynı zamanda kendisine de nasîhat eder. Nasîhat eden kimse, dünyâ ve âhırette azîzdir.

Şefkat: Üç şeyle olur. Mü'minlerin, Allahü teâlânın katındaki derecesini ve kıymetini düşünmek. İkincisi, onun müslümanlara, müslümanların da kendisine olan ihtiyâcını gözönüne getirmek. Çünkü, o yalnız başına za'îf kalır. Gerek dünyâ ve gerekse, âhıret işlerinde, diğer mü'min kardeşlerinin yardımına muhtaç olduğunu hatırlamak. Üçüncüsü, kıyâmet günü mü'minlerin şefaatlerine muhtaç olduğunu hatırlamak. Şefkatin zıddı, düşmanlıktır. Şefkatli müslümanın üç alâmeti vardır. Birincisi, düşmanlık etmeyi sevmemek. İkincisi, hasedi sevmemek. Üçüncüsü, kötülemek ve kusur bulmayı sevmemek. Şu üç şey, şefkatli mü'minin yaptığı şeylerdendir. Birincisi, lütuf ve ihsânda bulunmak. İkincisi, hilm sahibi olmak. Üçüncüsü, müslümanları sevmek. Kişi, mü'minlerin Allahü teâlâ katındaki derece ve kıymetlerini düşünmedikçe, gerçek şefkati yapamaz. Allahü teâlânın mü'minlere şefkat etmeye muvaffak kıldığı kimseye ne mutlu. Müslümanlara nasîhat ederek onlara faydalı olan kimse, kıymetlidir. Dünyâ ve âhırette emîndir. Hased eden kimse ise, dünyâ ve âhırette hor ve hakîr olup, korku içerisindedir.

Verâ': Beş şeyle olur. Birincisi, ilim. İkincisi edindiği bilgileri hatırlamak. Üçüncüsü, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını, yüceliğini ve kudretini hatırlamak. Dördüncüsü, Allahü teâlâdan haya etmeyi hatırlamak. Beşincisi, Allahü teâlânın kendisine gazâb etmesinden korkmayı hatırlamak. Vera' sahibinin üç alâmeti vardır. Birincisi, az şeyi sever. Çünkü az şeyin hesabı da az olur. İkincisi, az konuşmak. Üçüncüsü, az yemek. Üç şey de vera' sahiblerinin yaptığı

şeylerdendir: Birincisi, ölçülü ve delîlli konuşmak. İkincisi, gecesinde ve gündüzünde Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden sakınmak. Üçüncüsü, kendisiyle meşgûl olup, insanların ayıplarından bahsetmemek. Bir kimse, Allahü teâlânın büyüklüğünü, kudretini, yegâne hüküm sahibi olduğunu tefekkür etmedikçe (düşünmedikçe), gerçek vera'ya kavuşamaz.

Şükür şunlarla hâsıl olur: Birincisi, ni'mete şükr edildiği zaman, ni'metin artacağını hatırlamak. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **"Ni'metlerimin kıymetini bilir, emrettiğim gibi kullanırsanız, onları arttırırım. Kıymetlerini bilmez, bunları beğenmezseniz, elinizden alır, şiddetli azâb ederim."** (İbrâhîm-7) Üçüncüsü, o ni'metin, Allahü teâlânın ihsânı olduğunu, düşünmek. Şükreden kimsenin alâmetleri üç tanedir. Birincisi, Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmek için gayret gösterir. İkincisi, Allahü teâlâya yalvarıp yakarmayı sever. Üçüncüsü, ibâdet etmeyi sever. Şu üç şey de şükredenlerin yaptığı işlerdendir. Birincisi, Allahü teâlânın verdiği ni'meti dâima hatırlar. İkincisi, iyi ve kötü kimselerin hâllerinden ibret alır. Üçüncüsü, Allahü teâlânın ihsân etmiş olduğu ni'metlere karşı şükür vazîfesini yerine getirinceye kadar çalışır.

Hakîm-i Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.), **"Allahü teâlâ, kulunun san'at sahibi olduğunu görmeği elbette sever"** buyurdu.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde şöyle buyurulmuştur: **"Benim, af ve keremim, dünyâda bir müslümanın günahını setredip de, sonra onu rüsvâ etmiyecek kadar büyüktür. Kulum bana istiğfar ettiği müddetçe günâhını dâima affederim."**

---

1) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 248

2) Nefehât-ül-üns sh. 169

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 127

4) Kâmûs-ul-a'lâm cild-3, sh. 1970

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 645

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 101

7) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 233

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 245

9) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 217

10) Geschichte des Arabischen Schriftums cild-1, sh. 653

11) Rüdüvvûşşân

HALLÂC-I MENSÛR (Hüseyn bin Mensûr)

Sofiyye-i aliyye denilen büyük velîlerden. İsmi, Hüseyn bin Mensûr olup, künyesi Ebül Mugîs'tir. Doğum târihi kesin bilinmemekle beraber 243-246 (m. 857-860) yılları arasında İran'ın Beyzâ şehrinde doğduğu kaydedilmiştir. 306 (m. 918)'de şehîd edildi. Babasının ise Mahamma isimli bir zerdüşt olduğu rivâyet edilmiştir.

İlk gençlik yıllarından sonra tasavvufa meylederek, Tüster'de büyük velîlerden Abdullah-ı Tüsterî'nin (k.s.) sohbetinde iki sene bulundu. Onsekiz yaşında Basra'ya gelerek Amr bin Osman-ı Mekkî'ye bağlandı ve onsekiz ay sohbetinde kaldı. Her iki velînin yanında da çok sıkı riyâzetler (nefsin isteklerini yapmamak), mücâhedeler (nefsin istemediklerini yapmak) yaptı. Mu'teber ailelerden Ebû Ya'kûb-i Aktâ'nın kızı ile evlendi. Bir müddet Basra'da kaldıktan sonra,

Bağdâd'a Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) yanına geldi. Cüneyd (r.a.) ona susmayı ve insanlarla görüşmemeyi emretti. Daha sonra Hicaz'a giderek, bir sene Ravda-i mutahhara'da mücavirlik yapıp tekrar Bağdâd'a geldi. Burada yine Cüneyd-i Bağdadî hazretleri ile görüştü ve ba'zı suâller sordu. Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) suâllerine cevap vermedi. Sorduğu mes'elelerin cevâbını alamayınca, izin alarak Tüster'e gitti. Bir sene orada kaldı. Burada büyük kabûl ve ilgi gördü. Daha sonra buradan ayrılıp, beş yıl ortadan kayboldu. Horasan ve Mâverâünnehr gibi beldelerde bulundu. Sonra Ahvaz'a geldi. Burada da nasîhatlarda bulunup, Ahvaz halkı içinde büyük kabûl ve ikram gördü. Ahvaz'da ilâhî esrârdan çok bahsettiğinden, kendisine Hallâc-ı Esrâr denildi. Tekrar hacca gitti. Dönüşte Basra'ya geldi. Oradan tekrar Ahvaz'a gitti. "Halkı Hakka da'vet için şirk beldelerine gidiyorum" diyerek, o zamanlar henüz müslüman olmamış ba'zı Türk ve Kürt kavimlerinin müslümanlığı kabûl etmeleri için, Hoten ve Turfan'a sonra Hindistan'a gitti. Bu arada üç defa hac etmiştir. Tarikat sarhoşluğunda gördüklerini, İslâmiyetin zâhirine uymayan kelimelerle söylediğinden, 306 (m. 918) yılı Zil-ka'de ayının 24. Salı günü, halife Ca'fer bin Mu'tasım'ın zamanında Bağdâd'da elleri ve ayakları kesilip asılarak şehîd edildi. Sonra yakılarak, külleri Dicleye atıldı..

Hallâc-ı Mensûr, zamanındaki ba'zı zâhir âlimlerinin de anlayamadığı sâdık, Allahü teâlânın aşkı ile yanan bir Hak âşığıdır. Şiddetli mücâhedeler ve çetin riyâzetler çekmiş, himmeti yüksek, kerâmetler sahibi bir velîdir. Sözleri güzel, konuşması fasîh ve belîğ, fîrâseti üstün, hakîkat, esrâr, ma'nâ ve ma'rifetler sahibi olup, yaşadığı müddetçe, dâima ibâdet ve riyâzetle meşgûl olurdu. Günde bin rek'at namaz kılardı. Şehîd edildiği günün gecesinde de 500 rek'at kılmış olup, her gece en az dörtyüz rek'at namaz kılmaya kendisini mecbûr tutardı. Hallâc-ı Mensûr'a; "Bu yüksek derecelere ulaşmış iken, niçin bu kadar meşakkat çekiyorsun?" diye sorulunca, "Allahü teâlâya dost olanların işlerine, ne rahat, ne de meşakkat te'sîr eder. Onlar, Allahü teâlânın sıfatlarında fânî olup, kendilerini unuttuklarından, rahat veya zahmet onlara te'sîr etmez" cevâbını vermiştir.

Aslında Mensûr'un mesleği hallaç (pamuk atıcı) değildir. Birgün dostu olan bir hallacın dükkânında otururken, onu bir işe gönderdi ve "Senin işini de ben görürüm" dedi. Parmağı ile işâret edince pamuklar, çekirdek ve tozlarından ayrıldı. Bu kerâmet yayılarak, "Hallâc" ismiyle meşhûr oldu.

Her an şükür ve tâat üzere olduğu hâlde, Arafat meydanında başını bir kum tepesi üzerine koyup, "Ey âlemlerin Rabbi! Ey azîz olan Allahım! Bütün tesbih edenlerin tesbihinden, bütün tehlîl söyleyenlerin tehlîlinden ve her tefekkür sahibinin tefekküründen seni tenzih ederim. Yâ ilâhî! Biliyorsun ki, sana şükretmekten âcizim. Benim şükrüm ancak budur" buyurdu.

Fakîrlik nedir? diye sordular: "Fakîr; Allahü teâlâdan başka herkesden müstağni (uzak, beri) olan ve ancak Allahü teâlâya muhtaç olup, herşeyi ondan bekleyen kimsedir" cevâbını verdi.

Buyurdu ki: "Hakîkî tevekkül sahibi, bulunduğu şehirde kendisinden daha muhtaç ve daha hak sahibi biri varsa, orada yemek yemez."

"Kul, ubûdiyyetin (kulluğun) bütün şartlarını kendinde toplarsa, (Allahtan başkasına) kul olmanın yorgunluğundan kurtularak hürriyete kavuşur, külfetsiz ve sıkıntısız bir şekilde (Allaha) kul olmanın zîneti ile süslenir. Peygamberlerin ve sıddîkların makamı budur. Ya'nî, bu durumdaki kul mahmul hâle gelir. (Ya'nî, ibâdet ve tâat bedene zor gelse bile, Allahü teâlânın yardımı ile

onu zevkle ve gönül rahatlığı ile îfâ eder.) İslâmiyet yönünden bu nevi ibâdetlerle süslü bulunduğu hâlde ibâdetlerinde kalbine en küçük bir meşakkat, sıkıntı arız olmaz."

"Kim hürriyeti murâd edinirse ubûdiyyete (kulluğa) sıkı bir şekilde devam etsin. Hakiki hürriyet Allahtan başkasına kulluk yapmamaktır."

"Allahü teâlâ bir kulunu kendisine çekti mi, bütün sırlar onun mülkü hâline gelir. Bunların hepsini görür ve ne olduklarını haber verir."

"Firâset sahibi ilk bakışta doğruyu bulur. Te'vîle, zanna ve şüpheye saplanmaz."

"Yüksek ahlâk, bir kere Hakkı mütâlâa ve müşâhede ettikten sonra, artık halkın eza ve cefâsının sana te'sîr etmemesidir."

"Kul; ma'rifet-i ilâhiyeye ulaştığı zaman, Allahü teâlâ onun kalbine ve zihnine (bir çok gizli sırlar) ilham eder."

"Hakiki muhabbet, insanın kendi vasıflarının, sıfatlarının, hepsini unutarak, sevgiliyle beraber bulunmaktır."

"Huluk-i azîm, engüzel ahlâk, Allahü teâlâyı tanıdıktan sonra, halktan gelen eza ve cefânın insana te'sîr etmemesidir."

"Mürid, tövbesinin, murâd (Allahü teâlânın kendisine çektiği kimseler) ise günah işlememenin gölgesindedir."

"Dünyâyı unutan, nefs zahidi; âhıreti unutan, kalb zahidi; kendini unutan da rûh zahidi olur."

Şehîd edilmeden önce kendisinden nasîhat isteyen hizmetçiye: "Nefsi, yapması gerek bir şeyle (ibâdetlerle) meşgûl et! Yoksa yapılmaması gereken bir şeyle (haramlarla), o seni meşgûl eder" dedi.

"Azîz ve celîl olan Allahtan başka bir şeyden korkan veya bir şeyi ümit eden kimsenin yüzüne, Allahü teâlâ bütün kapıları kapatır, ona âdi bir korkuyu (Allah korkusunun dışında kalan korkuları) musallat eder. Kendisi ile onun arasına yetmiş perde çeker, bu perdelerin en incesi şüphe (vesvese) olur."

Kerâmetleri pek çoktur ve halk içinde yayılmıştır. Meselâ, insanlara yazın kış meyveleri, kışın yaz meyveleri çıkarır ikram ederdi. Elini havaya uzatınca avucu, üzerinde "Kul hüvallahü ehad" yazılı gümüş paralarla dolardı. Bunlara, kudret paraları ismini verirdi. İnsanlara, evlerinde ne yediklerini, ne yaptıklarını, ne konuştuklarını ve kalblerinden geçenleri haber verirdi.

Kerâmetlerinden daha mühimi; ma'rifet, hikmet ve ince ma'nâlar dolu sözleridir. Bunlar, onun ilim ve ma'rifette ulaştığı kıymetli dereceleri çok güzel gösteren birer delîldirler. Hallâc-ı Mensûr (r.a.) bir kâfile ile beraber hacca giderlerken, sahrada birkaç gün yiyecek bulamadılar. Hüseyn bin Mensûr'a, şimdi kelle kebabı olsa da yesek dediler. Elini arkaya uzatıp, bir kebâb olmuş kelle ile iki pide alıp, birine verdi. Dörtyüz kişi idiler. Her defasında elini arkaya uzatıp, bir kelle iki pide aldı. Neticede 400 kelle, 800 pide almış oldu ve her birine bir kelle iki pide vermiş oldu. O topluluk bunları yedikten sonra, taze hurma olsa da yesek dediler. Kalktı ve beni silkeleyin buyurdu. Hurmalar döküldü. Doyuncaya kadar yediler. Bundan sonra yolda ne zaman sırtını bir dikenli ağaca dayasaydı, taze hurma verirdi.

Sahrada ba'zı insanlar, kendisinden incir istediler. Elini havaya uzattı ve önlerine bir tabak incir koydu.

Bir defasında yine tatlı istediler. Bir tabak helva ve sıcak şeker önlerine koydu. Bu helva, Bağdâd'da Tâk kapısında bulunur dediler. Bize, Bağdâd ve sahra aynıdır buyurdu.

Birgün çölde İbrâhîm Havvâs'a, işin nedir? dedi. Tevekkül makamında tevekkülü dürüst yapıyorum dedi. Bütün ömrünce, karnının, mi'denin tâmiriyle uğraştın, ne zaman tevhîdde fâni olacaksın? dedi.

Hallâc-ı Mensûr "Enel-Hak" (Ben Hak'ım)" sözünü söyledi. Bu sözünü zâhir âlimleri dalâlete ve ilhâda hükmedip katline fetvâ verdiler. Bunun, asıl sebebi ise şöyle nakledilmiştir:

Birgün Hüseyn bin Mensûr'un hatırından: "Peygamber efendimiz (sallallahü aleyhi ve sellem), Mi'râc gecesi, sadece mü'minleri diledi de, neden bütün insanları dilemedi ve yâ Rabbi, cümlesini bana bağışla demedi" diye geçti. Böyle düşünürken, Resûlullah içeri girdi ve: "Biz kimi dilersek, Hakkın fermanı ile dileriz. Bizim gönlümüz Hakkın ferman evidir. O'nun irâdesinin ve fermanının gayrisinden pak ve ma'sûmdur. Eğer O, hepsini dilerse, ben de hepsini dilerim" buyurdu. Bundan sonra Hüseyn bin Mensûr, başından sarığını çıkararak Resûlullahın huzûrunda kerâmet gösterdi. Resûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) buyurdu: "Bu sarık kerâmeti ile, baş dahi vermek gerektir ki, ben râzı olayım." Onun katline, hakîkatte sebep, bu hüküm oldu.

Darağacında iken, şöyle derdi: "Bu işin başıma neden geldiğini ve kimin muradı olduğunu bilirim. Bundan yüz çevirmem." Sâdık olan âşık, elbette böyle olur. O sekr (Aşk-ı ilâhî sarhoşu) olduğundan, hâli doğru ve ma'zûr idi. Söylediği söz, dilinden, bu sekr hâlinde sâdır oldu.

Şeyh Ebû Abdullah-ı Hafîf şöyle buyurdu: "Bir çok hile ile zindana girerek Hüseyn bin Mensûr'u görmeye gittim. Güzel bir oda gördüm ki, yumuşak halılar, döşeklerle döşenmiş, iyi tertip edilmiş, duvara bir ip bağlanmış, üzerinde bir el bezi (havlu) asılmıştı. Orada yüzü güzel bir köle gördüm. "Şeyh nerededir?" diye sordum. "Abdesthânededir. Abdest hazırlığı görüyor" dedi. Ben: "Ne zamandan beri şeyhin hizmetindesin?" dedim. "Onsekiz aydan beri" dedi. "Bu zindanda şeyh ne yapıyor?" dedim. "Onüç batman ağırlığında bir demir bağ ile, hergün bin rek'at namaz kılıyor" dedi. Sonra devam ederek: "Bu gördüğün zindanın kapılarının her birinin arkasında eşkiya ve hırsız kimseler vardır. Onlara nasîhat eder. Bıyıklarını ve saçlarını keser" dedi. "Ne yer?" diye sordum. "Hergün önüne çeşitli yemeklerle donatılmış bir sofra getiririz. Bir müddet onlara bakar. Sonra parmağının ucu ile o yemeklerin üzerine basar ve içli bir sesle çeşitli şiirler söyler. Asla onları yemez. Onun için önünden alır, götürürüz." Biz bu şekilde konuşurken o abdesthâneden çıktı. Güzel görünüşlü olup, cazibeli bir boyu vardı. Beyaz sof giymiş, işlemeli bir peştemalı (örtüyü) başına sarmıştı. Sofa tarafına çıkıp oturdu. Bana: "Ey delikanlı! Neredensin?" dedi. "Farstanım (İranlıyım)" dedim. "Hangi şehirdensin?" diye sordu. "Şîrâzdanım" dedim. Benden meşâyıh haberlerini sordu. Ebû Abbâs Atâ'ya gelince, (sözümü keserek): "Onu görürsen, o kâğıtları (mektûbları) yakmasını söyle" dedi. Sonra yine: "Buraya nasıl gelebildin?" dedi. "Ba'zı İran askerlerinin yardımıyla" dedim. Tam bunu söylediğim zaman zindancıbaşı içeri girdi. Yer öpüp oturdu. Şeyh ona: "Sana ne oldu?" dedi. Zindancıbaşı: "Düşmanlarım beni halifeye gammazlamışlar. Güya ben, ululardan birini buradan bin dinar alarak salmışım. Yerine de halktan birini hapsetmişim, işte şimdi beni alıp götürecek, katledecekler" dedi. Şeyh: "Var selâmetle git" dedi. O gittikten sonra, şeyh hücrenin ortasında dizleri üzerine gelerek, ellerini havaya kaldırdı. Başını önüne eğdi. Şahadet parmağı ile işâret ederek, ansızın ağladı. Öyle ağladı ki, gözyaşından her tarafı ıslandı. Kendinden geçerek yüzünü

yere koydu. O sırada zindancıbaşı içeri girdi. Tekrar şeyhin önüne oturdu. Şeyh: "Ne oldu?" diye sordu. Zindancıbaşı: "Kurtuldum" dedi. "Hangi sebeple kurtuldun?" diye sordu. O, "Beni halifenin yanına götürdükleri zaman halife, "Şimdiye kadar seni katletmeyi tasarlıyordum. Şimdi sana gönlüm hoş geldi. Seni beğendim. Tekrar affettim" dedi. Bundan sonra şeyh, yüzünü o havlu ile temizlemek istedi. Havlunun asılı olduğu ipin yüksekliği şeyhden yirmi arşın yukarıda idi. Şeyh elini uzatarak havluyu aldı. Şeyhin eli mi uzandı yoksa o havlu mu şeyhe yakınlaştı anlayamadım." Sonra ben çıkıp gittim. İbn-i Atâ'ya vardım. O haberi verdim. Dedi ki: "Eğer tekrar onunla buluşursan; beni kendi, başıma bırakırlarsa, ona mektûbları saklıyacağımı söyle" dedi.

Birinin bir papağanı vardı, ölmüştü. Hallâc ona: "Allah'ın izni ile onu dirilteyim ister misin?" dedi. Adam "İsterim" dedi. Hallâc parmağı ile işâret etti. Hayvan yerinden kalkarak canlandı.

Zindanda iken İbn-i Hafîf yanına gelip "Sana neler oluyor?" diye sordu. "Allahü teâlâ bana zâhirî ve bâtınî ni'metler veriyor" buyurdu. İbn-i Hafîf "Size üç suâlim var" dedi. "Buyrun dinliyorum" diyerek izin verince şöyle sordu:

"Sabır nedir?"

Hallâc-ı Mensûr hazretleri ellerini ve ayaklarını bağlayan zinciri göstererek:

"Şu zincire bakarsam açılır" buyurdu. O anda zincire baktı ve zincir açılıverdi. Duvar yarıldı. İbn-i Hafîf diyor ki; "O anda kendimi Dicle kenarında buldum." (Yâ'nî, ben işte buna rağmen buradan çıkıp gitmiyor, bu zindana ve zincirlere sabrediyorum demek istedi.)

Sonra ikinci suâlini sordu: "Fakr (tasavvufta fakîrlik) nedir?"

Hallâc-ı Mensûr hazretleri oradaki taşlara baktı, taşlar altın ve gümüş oluverdi. Sonra, "İşte bu fakrdandır. Ben ise zeytin yağı almak için birfülüse (o zamanın en küçük parası) muhtacım."

Sonra üçüncü olarak: "Fütüvvet nedir?" suâline de,

"Onu yarın anlarsın" buyurdu. İbn-i Hafîf diyor ki: "Gece olunca rü'yâmda kıyâmeti gördüm. Hüseyn bin Mensûr Hallâc nerededir? diye bir ses duydum. Allahü teâlânın huzûruna durdu. Kendisine; seni seven Cennete, sana kızan Cehenneme girer dendi. Yâ Rabbi! Hepsini mağfiret eyle diyerek yalvardı. Sonra bana dönüp fütüvvet işte budur, buyurdu."

Yine bir gün kendisine, "Sabır nedir?" diye sorduklarında: "Sabır odur ki; iki elini ayağını keserler, onu köprünün üzerine asarlar ve hattâ bundan daha acâib muâmeleler yaparlar da bir kere âh etmez" buyurdu. Nitekim kendisinin ölümü ve idamı böyle cereyan etmiştir..

Abdülmelik Evkaf anlatır: "Birgün üstadım olan Hallâc-ı Mensûr'a: "Ey hocam! Ârif kimdir?" diye sordum. Buyurdu ki: "Ârif o kimsedir ki, Zil-ka'de ayından altı gün kala, Salı günü, 306 (m. 918) senesinde Bağdâd'ta eli ayağı kesilerek, gözleri çıkarılarak, baş aşağı astırılıp, gövdesi yakılarak, külünü savururlar." Onun dediği zamanı gözledim. Meğer o söylediği kendiymiş, o ne söyledi ise aynını yaptılar.

Bir gece Mensûr hazretlerini zindanda bulamadılar. İkinci gece ne zindan vardı ne de Mensûr... Üçüncü gece, zindan da Mensûr dâ yerindeydi. Kendisine bunun hikmeti suâl edildiğinde: "İlk gece O'nunlaydım, beni bulamadınız. İkinci gece, O benimle idi, ne beni ne de zindanı görebildiniz. Üçüncü gece, herşey yerli yerindeydi. Tâ ki mukaddes şeriatın emrini yerine getiresiniz. Beni idâm edesiniz diye" buyurdu.

Hallâc-ı Mensûr'u (r.a.) Bağdâd'da Tak kapısına götürdüler. Evvela yüz kırbaç vurdular. Kendisinden en küçük bir ses çıkmadı, ölmediğini görünce, ellerini ve ayaklarını kestiler.

Hallâc-ı Mensûrun (r.a.) elleri ve ayakları kesildiğinde buyurdu ki: "Sakın korkudan sarardığımı zannetmeyin. Kan kaybetmekten sararıyorum."

Darağacına çıkan Mensûr hazretlerine şu suâl soruldu. "Tasavvuf nedir?" "Tasavvufun en aşağı derecesi işte bende gördüğünüz bu hâldir." "Yâ ileri derecesi?" "Onu görmeğe tahammülünüz olmaz."

İdâm edilmeden önce halk taş atmağa başladı. Atılan taşlara hiç ses çıkarmıyor, hattâ tebessüm ediyordu. Bir dostu, taş yerine gül attı. O zaman Mensûr hazretleri inledi. Sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Taş atanlar beni yakînen tanımıyanlardır. Tabiidir ki hâlden anlamazlar. Hâlden anlıyanların bir gülü bile beni incitti."

Ellerinden, bacaklarından sonra dilini de kesmek istediler, izin isteyip şöyle dedi: "Allahım, bana senin için bu işkenceyi reva görenlere rahmet et! Senin rızân için beni elimden, ayağımdan, gözlerimden, başımdan, canımdan ayıran bu kullarını affet!"

Daha sonra dili ve başı da kesildi, cesedi yakıldı. Külleri Dicle'ye atıldı. Atılan küller de havada (Enelhak) şeklini aldı. Nehre külleri dökülür dökülmez, nehir hemen kabarmağa başladı. Kabaran Dicle'nin suları Bağdâd'ı basmak üzereydi ki; bir dostu hırkasını Dicle'ye attı ve Dicle bir müddet sonra eski normal hâlini aldı. Hallâc-ı Mensûr (r.a.) bu kimseye, şehîd edilmeden önce, "Benim kollarımı, bacaklarımı, başımı kestikten sonra, cesedimi yakıp, külünü Dicle'ye atacaklar. Korkarım ki, nehir taşıp Bağdâd'ı basacak. O zaman hırkamı nehrin kenarına götürüp, sulara at" buyurmuştu.

Buyurdu ki:

"Mevlâm! Rabbim! Emrine amadeyim, buyur!
Ey benim maksadım ve ma'nâm, emrindeyim, ferman buyur!
Ey zâtı, vücûdumun aynası ve himmetimin müntehâsı!
Ey benim konuşmam, işâretlerim ve ihbarım olan Allahım!

Hallâc-ı Mensûr hazretlerinin idamına sebep olan "Enel-Hak" sözü, onun tasavvuf yolunda sahip olduğu kendi hâl ve derecesine uygun ve kendi aşk sarhoşluğu içinde söylediği doğru bir sözdür. Zâhiren kelime ma'nâsı "Ben Hak'ım" demek olan bu sözün hakîkî ma'nâsı: "Ben yokum. Hak vardır" demektir. Tasavvufta çok ince bir bilgi ve hâl olan Vahdet-i vücûd (varlığı bir görmek) mertebesinde söylenmiştir. Bu büyüklerin böyle sözleri, görüp müşâhede ettikleri şeyleri ifâde edecek başka söz, başka kelime bulamadıkları için böyle söylemişlerdir. Onun bu sözü, İslâmiyetin zâhirine uymadığı için, zâhir âlimlerince ve câhil halk tarafından anlaşılamadığı ve "tevhîd" ehli olan ve olmayanın bir daha böyle sözler söylememesi için şehîd edildi.

İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Mektûbât kitabının ikinci cild kırkdördüncü mektûbunda buyuruyor ki "O büyüklerin (Herşey O'dur) demeleri, hiç birşey yoktur. Yalnız O vardır, demektir. Meselâ, Hallâc-ı Mensûr Enel-Hak (Ben Hak'ım) dedi. Böylece, ben Hak'ım, Hak teâlâ ile birleştim demek istemedi. Böyle diyen kâfir olur ve öldürülmesi lâzım olur. Onun sözünün ma'nâsı (Ben yokum, Hak teâlâ vardır) demektir. İşte Sofiyye (evliyâ) her şeyi Hak teâlânın isimlerinin ve sıfatlarının görünüşü, onların aynası bilir. Zâtın "kendisinin" bunlarla birleştiğini, zâtında değişiklik olduğunu söylemez. Meselâ, bir insanın gölgesi, kendinden hâsıl oluyor. Gölge, o kimse ile birleşmiş, onun aynıdır veya o kimse inerek, o gölge şekline girmiştir, gibi şeyler söylenemez. O kimse, kendi kendinedir. Gölge, onun bir görünüşüdür. Bu kimseyi aşırı seven, gölgeyi filân görmez. Ondan

başka birşey görmez. Gölge, o kimsenin aynıdır diyebilir. Ya'nî, gölge yoktur, yalnız o insan vardır, der. Bundan anlaşıldı ki, sofiyye, eşyaya, Hak teâlâdan meydana gelmiştir, Hak teâlâ değildir diyor. O hâlde, sofiyyenin (Herşey O'dur) sözleri, (Herşey O'ndandır) demektir ki, âlimler de böyle söylemektedir. İki taraf arasında bir fark yoktur. Yalnız şu fark vardır ki, Sofiyye, eşyaya, Hakkın görünüşü diyor. Âlimler bunu söylemekden çekiniyor. Eşya ile birleşmek, eşyanın içinde bulunmak anlaşılmasın diye, bu sözü söylemiyor."

Hallâc-ı Mensûr (r.a.), hâlleri doğru, zamanındakilerin, kadrini ve derecesini anlamayacak derecede yüksek bir velî idi. O, hiç bir zaman Allahlık iddia etmedi. Tam tersine Allah aşkının sarhoşu bir kul olarak yaşadı. Gündüz ve gecelerini ibâdetle geçirdi. Elli yaşında iken, "Bu güne kadar bin senelik namaz kıldım" buyurdu. İslâmiyetin bütün emir ve yasaklarına en ince husûslara kadar titizlikle uyar, mübahları zarûret miktarı kullanırdı. Ömrünün temeli belâ üzerine kurulmuştu. Bu da, Allah aşkına tutulanlarda çeşitli şekil ve derecelerde görülen bir şeydir.

Onun hâl ve mertebesini anlayan pek çok âlim ve evliyâ yüksek bir velî olduğunu söylemişlerdir. İbn-i Atâ, Ebû Abdullah Hafif, Şiblî, Ebü'l-Kâsım, Nasr Abâdî, Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr, Şeyh Ebü'l-Kâsım-ı Gürgânî, Şeyh Ebû Alî Farmedî ve Yûsuf-ı Hemedânî hazretleri bunlardan ba'zılarıdır. Büyük evliyâdan Şiblî, onun için "Ben ve Hallâc aynı şeyiz. Ama bana deli dediler kurtuldum. Onun aklı ise onu helak eyledi" buyurmuştur. Yine şeyh-ül-islâm Abdullah-ı Ensârî "Hallâc, imamdır. Fakat durumunu her kişiye söyledi. Zayıflara ağır yük yükletti. Avam (halkın) bilgisi ile ve akıl yoluyla anlıyamayacakları şeyleri konuştu. Bu husûsta İslâmiyete riâyet etmedi. Ona ne vâki olduysa, bu sebepten oldu" demiştir.

Ali Râmitenî hazretleri ise Hallâc-ı Mensûr'un hâlini "Hüseyn bin Mensûr zamanında, Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin oğullarından biri bulunsaydı, Mensûr idâm edilmezdi" buyurarak en veciz şekilde izah etmiştir. Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin ma'nevî oğulları olan talebelerinden biri bulunsa idi, Hüseyn bin Mensûr'u terbiye ederek, o makamdan daha yukarılara geçirir, idâm edilmesi lâzım gelmezdi. Çünkü Hallâc-ı Mensûr, her ne kadar büyük velî olmakla birlikte, tasavvuf yolunun en nihâyetine ulaşabilmiş değildir. Bulunduğu mertebe, nihâyetten çok uzaktır.

Büyükler buyuruyor ki: "Vilâyet (evliyâlık) dereceleri sonsuzdur. Bunların ilki kalb makamıdır. Muhyiddîn-i A'râbî, Hallâc-ı Mensûr ve Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî gibi zâtlar, hep kalb makamında idiler. Allahü teâlâ kalb makamında olan bir mü'mine tayy-ı mekân ve tayy-ı zemân ihsân eder. (Ya'nî, uzun mesafeleri bir anda giderler ve çok az bir zaman içinde, yapılamayacak işleri yaparlar.) Bu makamda olanlar bir ağaca baksalar. Allahü teâlâ ağacın yapraklarının adedini bildirir. Bir kimsenin yüzüne baksalar, hangi günahı işlediğini bilirler. Vilâyet derecelerinin ilkinde olan bir veliye, Allahü teâlâ bunları ihsân, eder. Vilâyet (evliyâlık) dereceleri sonsuzdur."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 90, 450, 694, 697, 865, 1010

2) Müjdeci Mektûblar. Mektûb No: 24, 100, 266

3) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 114

4) Kuşeyrî risalesi sh. 28, 43, 312, 333, 473, 474, 487, 494, 551

5) Nefehat-ül-üns (Osmanlıca) 199

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 140

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 548

8) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 112

HASEN BİN ABDULLAH ASKERÎ

Tefsîr ve lügat âlimi, edib ve şâir. Künyesi, Ebû Hilâl olup, ismi, Hasen bin Abdullah bin Sehl bin Sa'îd bin Yahyâ'dır. Ehvâs civârındaki Asker-i Mükrem'den olduğu için Ebû Hilâl-i Askerî nisbetiyle tanınan Hasen bin Abdullah, 395 (m. 1005) yılında vefât etti.

Zamanındaki birçok âlimden ilim öğrenen Ebû Hilâl-i Askerî, tefsîr ve lügat ilimlerinde yazdığı pek kıymetli eserleriyle tanınır, Ayrıca fıkıh ilminde de derin bilgiye sahip olup, bu ilimde ve diğer ilimlerde kıymetli kitaplar yazdı.

Hasen bin Abdullah Askerî, lügata dâir Telhis, Kitâb-ı Sınâateyin nazm ve nesr adındaki eserleri yanında, diğer sahalarda da; Kitâbu Cemheret-ül-emsâl, Kitâbu meâm-ül-edeb, Kitâb-üt-tebsire, Kitâbu şerh-ül-Hamâse, Kitâb-üd-dirhem ve'd-dînâr, Kitâb-ül-mehâsin fî tefsîr-ül-Kur'ân, Kitâb-ül-umde, Kitâbu Fadl-ül-atâî alel-usr, Kitâbu ma telhamu fih-il-hassa, Kitâbu a'lâm-ül-meânî fî me'ân-üş-şi'r, Kitâb-ül-evâil, Kitâbu dîvâni şi'rihî, Kitâb-ül-fark beyn-el-meânî, Kitâbu nevâdir-ül-vâhid vel-cemî, adlı kitapları yazdı. Süleymâniye kütüphânesinde bu eserlerinden ba'zıları mevcûttur. Onlar da: Divân, Cemheret-ül-emsâl, Kitâb-ül-hassı alâ talebi'il-ilm vel-ictihâd fî cemihi, Kitâbu mâ ihtekame bih-il-hulefa İle'l-kudât, Kitâb-üs-sumâateyn, Tefsîr, Telhis ve Evâil adlı kitaplarıdır. Kevâkib-ül-mudiyye fî tarikat-il-Muhammediyye vel-evâil adlı Süleymâniye Kütüphânesindeki bulunan eserinde, bilhassa, Îsâmiyyette ilk olan hâdiseleri anlatır.

Bunlardan bir kısmı şöyledir: İlk ayakkabısını çıkarıp Kâ'be'ye giren, Velîd bin Mugîre'dir. Zinâ suçundan ilk recm olunan Rebîa bin Hudâr Esedî'dir. İlk ata binen ve ilk Arabça kitap yazan İsmail'dir (a.s.). Araplardan Hanîf dininde olup da, ilk öldürülen Adiy bin Zeyd'dir. Besmeleyi ilk yazan Muhammed'dir (s.a.v.). İlk hediye Peygamber efendimize (s.a.v.) Medine'de Zeyd bin Sâbit'in (r.a.) hediyesidir. İlk at zekâtı alan Hazreti Ömer'dir. Resûlullahla (s.a.v.) ilk alış-veriş yapan Sinân bin Ebî Sinân Esedî'dir (r.a.). Allah yolunda ilk kan akıtan Sa'd bin Ebî Vakkas'tır (r.a.). Kur'ân-ı kerîmi Mekke'de ilk açıktan okuyan, Abdullah bin Mes'ûd'dur (r.a.). İlk ezan okuyan Bilâl-i Habeşî'dir (r.a.). İlk önce yazıda Allahü teâlâya hamddan sonra, Resûlullaha da (s.a.v.) salât-ü selâmı yazan, halife Hârûn Reşîd'dir. Fıkıh ilminde ilk kitap yazan Mâlik bin Enes'dir (r.a.). Kelâm ilminde ilk kitap yazan Ebû Huzeyfe Vâsıl bin Atâ'dır.

Kitâb-ül-hassi alâ taleb-il-ilm vel-ictihâd adlı eserinde, ilim hakkında İslâm âlimlerinin şöyle buyurduğunu bildiriyor: "İlim altı şey ile tamam olur. Bunlar: Kuvvetli bir zihin, uzun zaman, zenginlik, öğrenilenle amel, mütehassıs bir hoca ve o ilme duyulan arzu ve istek. Bunlardan biri eksik oldu mu, ilim de eksik olur." Burada tabiat (huy) zikredilmedi, zîrâ bu zihnin kendisidir. Bilindiği gibi; şâir, kendi zihninden bir şiir ortaya koyar. Başkasına tâbi olmaz. Burada arzu ve isteğin zikredilmesi şunun içindir: Eğer nefis bir şeye arzu duyarsa, onun ele geçmesi için büyük bir çaba harcar. İnsan, ilmi çalışması kadar elde eder. Zenginliğin zikredilmesi ise, geçim derdi. İlimden alıkoymasın diyedir. Hocanın mütehassıs olması ise, böyle olmayan hoca insanı yanlış yollara götürdüğü içindir.

Mâlik bin Dinar buyurdu ki: Ba'zı semâvî kitaplarda okudum, buyuruluyor ki: "Hikmet; şerefi çoğaltır ve köleyi sultanlar meclisine oturtur." Ebû Esved ed-Düelî, "İlimden daha azîz

birşey yoktur. Sultanlar "İnsanlara, âlimler de sultanlara hükmediyorlar" buyurmuştur. Ebû Zeyd Temimî buyuruyor ki: "Nerede bir âlim duyduysam, ondan birşeyler öğrenmek için ona koştum."

Müellif, "İlim, çok müzâkere, ders vermek, çok ibâdet ve kuvvetli bir zihin ile muhafaza edilir" buyurmaktadır.

İlim, kalbe doğan bir nûrdur. İlmin tadını alan bir daha ilmi bırakmaz ve ölene kadar ilme doymaz. Sa'îd bin Cübeyr buyuruyor ki, "Kişi öğrenmeye devam ettiği sürede âlim, öğrenmeyi terk ettiğinde olduğundan daha câhildir." Sa'îd bin Müseyyib ise, "Gece ve gündüz, aç ve susuz olarak bir tek hadîs-i şerîf öğrenmek için dolaştığım olurdu" buyurmuştur.

Kitâbu mâ ihtekame bih-il-hülefâ ile'l-kudât adlı eserinde ise şöyle naklediyor: Mensûr Mehdî buyurdu ki, "Halife takvâ ile ıslah olur. Sultân tâat ile doğru olur. Vatandaş adâlet ile iyi olur. İnsanlar ise, ceza vermeye muktedir iken affedilmekle doğru olur. İnsanların aklı en az olanı, kendisinden aşağı ve zayıf olanlara zulüm edendir." Hazreti Ali, "Kişinin, Allahü teâlânın bir olduğuna, ortağı olmadığına, O'nun gibi hiçbir varlık olmadığına, O'nu görmediği halde şehâdet etmesi, doğruluğundan ve iyiliğindendir" buyurmuştur.

---

1) Mu'cem-ül-üdebâ cild-8, sh. 258

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 10

3) Bugyet-ül-vuât sh. 221

4) El-A'lâm cild-2, sh. 196

5) El-Evâil (Süleymâniye ktph. Hkm. (r. 689) muhtelif varaklar)

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 199

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 46

HASEN BİN ABDULLAH SAYRAFÎ

Nahiv, kelâm, hadîs, fıkıh, kırâat ve edebiyat âlimi. Künyesi Ebû Sa'îd olup, ismi, Hasen bin Abdullah bin Merzubân'dır. Basra Körfezi sahillerinde bir şehir olan Sayrafda doğduğu için Sayrafî nisbet edildi. Babası, Behzad adında bir mecûsî idi. Sonradan müslüman olup, Abdullah adını aldı. 280 (m. 893) yılında doğan Sayrafî, 368 (m. 978) yılında Bağdâd'da vefât etti. Hayzerân kabristanına defn edildi.

İlk tahsiline, doğduğu şehirde başlayan Sayrafî, Zenc isyanı dolayısıyle oraya gelen, Asal bin Zekvân ve Ebû Zekvân Kâsım bin İsmail'den ders alarak başladı. Yirmi-otuz yaşlarında iken Amman'a gitti. Orada Hanefî mezhebi fıkhını öğrendi. Ehvan bölgesinde Asker'i Mükrem'e gitti. Orada Muhammed bin Ömer Saymirî ile tanışıp, Muhammed bin Mübremân'dan nahiv ilmini öğrendi. Bağdâd'da Ebû Bekr İbni Düreyd'den lügat ve nahiv öğrendi. Bu âlimin en meşhûr râvilerinden biri oldu. Kırâat ilmini Ebû Bekr bin Mücâhid'den, nahiv ilmini de Ebû Bekr Serrâc'dan okudu. Sayrafi'nin hocaları arasında; fıkıh âlimi Muhammed bin Ebü'l-Ezher Bûşencî, fıkıh âlimi Ebû Ubeyd bin Harbeveyh ve Abdullah bin Muhammed bin Ziyâd Nişâbûrî ve daha birçok âlimin de bulunduğu bildirilmektedir.

Basra dil mektebinin, zamanındaki imâmı olan Sayrafî, hadîs, fıkıh, kırâat, hesap, hendese, ferâiz, kâfiye ve arûz ilimlerinin çeşitli dallarında ilim sahibi oldu. Bağdâd'ın doğu bölgesi olan Rasâfe'de oturup, elli sene namaz kıldırdı. Bağdâd kadılığına ta'yin edildi. Yıllarca sağlam hükümler verip, insanların huzûrla yaşamalarına vesîle oldu. İnsanların çeşitli konulardaki

suâllerine yerinde cevaplar verdi. İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden kendisine mektûblarla sorular sorulurdu. Bunların arasında devlet adamları ve vezirler de vardı. Sâmanoğulları emîri Nûh bin Mensûr, Sayrafî'ye yazdığı bir mektûbuna dörtyüz suâl eklemiş ve cevaplandırılmasını istemişti.

Geceleri ibâdet eder, gündüzleri oruç tutardı. Kırk yıl, haram olan günler hariç, devamlı oruç tuttu. Günahlardan çok sakınır, harama düşmek korkusundan şüphelilere yaklaşmaz, hattâ mübahların çoğunu da terk ederdi. Kâdılıktan ücret almaz, meclisine çıkmadan önce, çok güzel olan hattıyla on yaprak yazar, bunları satar ve aldığı para ile geçimini temin ederdi. Ölümden bahsedilince ağlamaya başlar, yemekten içmekten kesilirdi. Yaşıtlarından birini görüp de, onda yaşlılık alâmeti görünce teselli bulurdu. Her zaman Allahü teâlânın kullarına hizmet için çalışır, O'nun rızası olmayan hiçbirşeye el uzatmazdı.

Verdiği güzel hükümlerle, insanların rahat yaşamaları, güzel nasîhatleriyle doğru yoldan ayrılmamaları ve doğruyu bulmaları için çalışan Ebû Sa'îd Sayrafî'den birçok âlim ilim öğrendi. Talebelirinin bir kısmı da, kendi hocaları idi. Bunlardan İbn-i Düreyd nahiv ilmini, İbn-i Serrâc ve Mübermân da kırâat ilmini ondan öğrendiler. Kâdı'l-kudât Ebû Muhammed bin Ma'rûf, Hüseyn bin Ca'fer Hâlis, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ruzmer ve Ali bin Eyyûb gibi âlimler de ondan ilim öğrendiler.

Eşsiz ilmini, insanlara kitâblarıyla da öğretmek için gayret sarf eden Ebû Sa'îd Sayrafî, pekçok kıymetli eser yazdı. Daha önce bir benzeri yazılmamış olup sonra gelenler için bir çığır açmış olan, Şerh-i Kitâb-ı Sibeveyh adlı eseri çok meşhûrdur. Şerh-üd-düriyye, Elifât-ül-kat' vel-vasl, oğlu Yûsuf'un, tamamladığı el-İknâ' fi'n-nahv, Şerh-i Şevâid-i Sibeveyh, Medhal ilâ Kitâb-ı Sibeveyh, el-Vakf fil-İbtidâ, San'at-üş-şiir ve'l-belagâ, Basra nahiv âlimlerine dâir bilgiler veren Ahbâr-ün-nahviyyîn-il-Basrîyyîn adlı eserler, onun kitapları arasındadır. Sayrafî'nin elyazması olan, pek güzel yazıları ile süslü eserleri de ayrı bir değer taşımaktaydı. Onun hattından çıkan kitaplar, asıllarından daha yüksek fîata satılırdı. Eserlerinden "Şerh-i Kitâb-ı Sibeveyh", Mısır'da 1317 (1899) yılında muhtasar olarak basılmış, Almanca tercümesi de 1894'de yayınlanmıştır. Kitâb-ı Sibeveyh'te geçen beyitlerin şerhi olan "Şerh-i Şevâhid-i Kitâb-ı Sibeveyh" adlı eserinin 443 (1051) tarihli bir nüshası, Topkapı Sarayı Kütüphânesi Üçüncü Ahmed kısmı, 2601 numarada mevcûttur. "Ahbâr-ün-nühât-ül-Basriyyîn" adlı eserinin 367 (986) tarihli bir nüshası da Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı 1842 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Bu son eser, "Ahbâr-ün-nahviyyîn-il-Basrîyyîn" adıyla 1936'da neşredildi.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 78

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 242

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 507

4) Şezarât-üz-zeheb cild-3, sh. 65

5) Mitâh-üs-se'âde cild-1, sh. 173

6) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 341

HASEN BİN AHMED (Ebû Sa'îd-i İstahrî)

Şafiî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Ahmed bin Yezîd bin Îsâ bin Fadl bin Bişâr bin Abdülhâmid bin Abdullah bin Hâni bin Kamîsa bin Amr bin Amir'dir. Künyesi, Ebû Sa'îd olup, "İstahrî" nisbetiyle meşhûr oldu. İstahra, İran şehirlerinden birinin adıdır. 244

(m. 858) senesinde doğdu. Birçok âlimden ilim aldı. Kum şehrinde kadılık yaptı. Elde ettiği yüksek ilimlerle, kıymetli eserler yazdı. 328 (m. 940) senesi Cemâzil-âhır ayında, Cum'a günü vefât etti. Vefât târihi olarak, başka târihler de rivâyet edilmektedir. Bâb-ı Harb denilen yere defn edildi.

İlimde ve vera'da yüksek derecelere kavuşan Ebû Sa'îd-i İstahrî, Irak'ta Şafiî âlimlerinin en büyüğü idi. O; Sa'dân bin Nasr, Hafs bin Amr er-Ribâlî, Ahmed bin Mensûr er-Ramâdî, Îsâ bin Ca'fer el-Verrâk, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Ahmed bin Sa'd ez-Zührî, Ahmed bin Hâzim, Cemil bin İshâk ve daha bir çok. âlimden ilim aldı. Kendisinden de; Muhammed bin Muzaffer, Ebü'l-Hasen ed-Dâre Kutnî, Ebû Hafs bin Şahin, Yûsuf bin Ömer el-Kavvâs, Ebü'l-Hasen bin Cündî, Ebü'l-Kâsım bin Sellâc ve daha pekçok âlim ilim aldılar, rivâyette bulundular.

Fıkıh ilminde büyük âlim olan Ebû Sa'îd-i İstahrî, zühd ve kanâat sahibiydi. Dünyâya düşkün değildi. Eline geçen az birşey ile geçimini devam ettirirdi. Büyük âlim Esnevî diyor ki, "O ve İbn-i Süreyc, Bağdâd'da Şafiî âlimlerinin şeyhi, en büyüğü idi. Birçok kitaplar yazdı. Bunlardan "Âdâb-ül-kazâ" meşhûrdur. Bütün âlimler, onun bu eserini beğenmektedirler. Vera'ı (şüphelilerden sakınması) ve dinine bağlılığı çoktu. Tavizsiz bir hayat yaşardı. Abbasî halifesi Muktedir-billah, onu Sicistan kadılığına ta'yin etti. Sonra Bağdâd Muhtesibliğine getirildi." O, Bağdâd'ın evlendirme işlerine bakardı. Nikâhta velîsinin izin vermesi şartını arardı. Çünkü, Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî mezheblerinde nikahın farzlarından birisi de, velînin izin vermesidir. Halbuki orada bulunan halkın çoğu bu şartı aramadan nikahlanıyordu. Çünkü Hanefî mezhebinde, bülûğ çağına giren kızın nikâhı için, velînin izin vermesi şartı farz değildir. Hanefî mezhebinde de bâliga olmamış kızı, velîsi izinsiz evlendirebilir.

Ebû İshâk-ı Mervezî dedi ki, "Bağdâd'a geldiğim zaman kendisinden ders okumaya, Ebü'l-Abbâs bin Süreyc'den ve Ebû Sa'îd-i İstahri'den daha lâyık olan kimseyi bulamadım." Yine o şöyle anlattı: Birgün Ebû Sa'îd-i İstahrî'ye, "Kocası ölen hâmile bir kadına, nafaka vermek icâb eder mi?" diye soruldu. O da, "Evet" diye cevap verdi. Kendisine, bu hükmün Şafiî mezhebinde olmadığı bildirildiğinde, onu tasdîk etmedi. Bu mes'eleyi daha önce yazdığı kitabında gösterdiler. Yine ictihâdından rücû etmedi ve Şafiî mezhebinde olmasa bile, Hazreti Ali'nin ve İbn-i Abbâs'ın mezhebinde böyledir" dedi.

Kâdı Ebû Tayyib ve İmâm-ı Taberî diyorlar ki, "O, vera' ve dîne bağlılıkta çok yüksek bir makamdaydı. Onun elbisesi, tek bir parçadan ibâretti. Çok eser yazdı. "Kitâbü edeb-ül-kazâ" bunlardan en meşhûrudur. Bu eserinin bir benzeri yoktu. Bağdâd muhtesibliğine ta'yin edildiğinde oraya varınca, özel olarak oyun için yaptırılan yeri derhal yıktırdı. Burada beldenin fesadına, ahlâken bozulmasına sebep olan boş, faydasız oyunlar oynandığı için bu işi yaptırmıştı.

Halife Kahir, ondan Sâbi'î dînine tâbi olanlar hakkında nasıl hareket etmesi icâb ettiğini sorduğunda, dedi ki: "Sâbi'îler, yıldızlara tapınmaktadırlar. Yahudilere ve hıristiyanlara da muhalefet ediyorlar. İslâm ülkesinde zımmî (gayri müslim vatandaş) olarak yaşayamazlar. Onların dinlerini terk edip müslüman olmaları lâzımdır. Yoksa öldürülmeleri gerekir." Halife de, böyle yapmaya karar verdi. Bütün Sâbi'îleri toplayıp, ellerinde bulunan bütün malları ganîmet olarak dağıttı."

Ebû İshâk-ı Mervezî de, "İstahrî'nin huzûrunda, onun izni olmadıkça fetvâ vermezdim" dedi.

"El-Kâfî fî târih-i Harezm" kitabının sahibi, Muhammed bin Ebû Sa'îd el-Furâtî'nin şöyle dediğini bildiriyor: "Ben Bağdâd'dan döndüğüm zaman Hemedan'da, Kum şehrinden dönen Ebû Sa'îd-i İstahrî ile karşılaştım. Daha önce Kum'a kadı olarak ta'yin edilmişti. Bana oradan ayrılışını şöyle anlattı: "Kâdılık yaptığım yerde bir adam öldü. Buna vâris olarak bir kıza ile amcası kalmıştı. Mirası husûsunda bana gelip hüküm istediler. Ben de onun hakkında Allahü teâlânın hükmü olan, "Kız için yarım hissedir. Gerisi amcanındır" hükmünü bildirdim. Kum şehrinin halkı: "Biz bu hükme râzı olmayız, kıza hepsini vermelisin" dediler. Ben de: "Dinde bu helâl değildir" diye cevap verdim. Bunun üzerine onlar bana yakınlık gösterip, "Biz seni, kadılıktan (hâkimlikten) ayırmayız" dediler. Fakat gece olunca evimin etrâfını sardılar ve benden izin almadan hapisteki esîrlerin yerlerini değiştirmeye başladılar. Ben, bundan birşey anlıyamamıştım. Sabah olunca, bundan dolayı şaşkınlığım çoğaldı. Dostlarımdan biri bana: "Onlar, kendilerinin bunu yapabildikleri gibi, seni de öldürebileceklerini göstermek istiyorlar" dedi. Ben de bu hâdise üzerine oradan ayrıldım. Kumluların inanışı, Gurabiyye mezhebi i'tikâdı üzereydi. Onlarda, Eshâb-ı kirama düşman olanların en şerlilerinden olan bir kavimdi. Onlara göre, böyle bir mirasta malın hepsi kıza verilirdi.

Ebû Sa'îd-i İstahrî, Semûd kavminin medeniyeti hakkında şunları bildiriyor:

Allahü teâlâ Şuarâ sûresi 146-152. âyetlerinde, Sâlih aleyhisselâmın kavmine meâlen şöyle nasîhatta bulunduğunu haber verdi:

"Ey kavmim! Siz burada (müşrik olduğunuz hâlde, ölümden, âfetten) emîn **olarak bırakılır mısınız? Bu bahçeler, bostanlar, pınarlar, ırmaklar, ekinler, meyvası hoş hurma ağaçları içinde** (kalır mısınız?). **Bir de ince san'atla, dağlardan hayrete değer evler yontuyorsunuz** (Bunların içinde şirk üzere ebedî kalır mısınız?). **Şu halde Allahtan korkunuz ve bana itaat ediniz! Ve yeryüzünü fesada verip, ıslahına çalışmayan şu müşriklerin sözlerine kapılmayınız!"** Semûd kavmi zamanında, Medine ile Şam arasındaki Vâdi-ül-kurâ havâlisi, bir medeniyet beşiği idi. Dağların içinde oydukları meskenler, ince birer san'at eseri halindeydi. İstahrî, taştan dizilmiş bu evleri gördüğünü söyleyerek şöyle anlatıyor: "Semûd kavminin bu evleri bizim evlerimiz gibi tam teşkilâtlı ve dağlar gibi yüksektir. Uzaktan bakıldığında, bu evler birbirine bitişik sanılır. Fakat biraz ortalarına doğru varılınca, bunlardan her birinin birbirinden ayrı birer kâşane (saray) olduğu görülür, etrâfları dolaşılabilir. Fakat yukarısına kadar çıkmakta çok güçlük çekilir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 230, 235

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 312

3) Târîh-i Bağdâd cild-7, sh. 268

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 74

5) Mu'cem-ül-Büldân cild-3, sh. 221

HASEN BİN ALİ BERBEHÂRÎ

Hanbelî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. 233 (m. 848) senesinde doğdu. 329 (m. 941)'da vefât etti. Hanbelî mezhebinde zamanının en meşhûr fıkıh âlimi idi. Berbehâr, Hindistan'dan getirilen bir baharatın ismidir. O zaman bunu getirtenlere berbehârî denilmiştir. Bu işle uğraşan Hasen bin Ali'ye de "Berbehârî" lakabı verilmiştir. Bugün baharat ve baharatçı denilmektedir.

Hasen bin Ali Berbehârî, bid'atlerden sakınır ve sakındırırdı. Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılması için çok hizmet ederdi. Bid'at ve bid'at ehline (Peygamberimizin (s.a.v.) zamanında ve O'nun dört halîfesi zamanlarında bulunmayıp da, dinde sonradan meydana çıkarılan, uydurulan sözleri, yazıları, usûlleri ve işleri ibâdet olarak inananlara, yapanlara ve yaptıranlara) karşı sert tutumu sebebiyle, bir ara Bağdâd'dan basra'ya sürülmüş, daha sonra tekrar Bağdâd'a dönmüştür.

Muhammed bin Hasen Mukrî şöyle anlatmıştır: "Dedem ve ninem bana şöyle anlattılar: Ebû Muhammed Berbehârî ömrünün son günlerinde bir eve çekildi. Bir ay kadar orada kaldı. Sonra vefât etti. Vefât ettiğini görenlerden bir kadın hizmetçisine; git bak cenâzesini yıkamakla kim meşgûl oluyor dedi. Hizmetçi, gördüklerini şöyle anlatmıştır: (Biri gelip, cenâzesini yıkadı. Sonra namazını kıldırdı. Üzerlerinde beyaz ve yeşil elbise olan kalabalık bir cemaat cenâzesinde bulundu. Namaz bitince hiç biri görünmez oldu.) Vefât ettiği evde defn edildi."

Hasen bin Ali Berbehârî'nin çeşitli eserleri vardır. Bunlardan "Şerh-i kitâb-üs-Sünen" adlı eserinin ba'zı bölümleri şöyledir: "Ortaya çıkarılan her bid'at, önce az bir şeyle başlatılır. Sanki hakka, doğruya benzer, buna dalan aldanır. Sonra ondan kurtulamaz iş büyür. Böylece bozuk bir yola girmiş olur. Bu iş dinden çıkmasına kadar uzanabilir. Zamanın insanlarının söylediklerine iyi bak. Acele etme. Âlimlerden işitmediğin ve onların nakletmediği bir işe dalma."

Doğru yoldan ayrılmak iki türlüdür. Birincisi; iyi niyetli olduğu hâlde yanlış iş yapan ve haktan ayrılan, ayağı kayan kimseye uymak. Bu insanı helak eder. İkincisi; hakka karşı inadcı olmak ve kendinden önce geçen sâlih, müttekî kimselere muhalefet etmek. Böyle yapan kimse sapık ve saptırıcıdır. Böyle kimse, ümmet arasında şeytan gibidir. Kimsenin ona aldanmaması için, onun hâlini insanlara bildirmek lâzımdır.

Ölüm ânında üç çeşit söz söylenir: Ba'zılarına ey Allah'ın kulu, sana Allah'ın rızâsını ve Cennetini müjdelerim, denir. Ba'zılarına ey Allahın kulu, sana cezanı çektikten sonra Cennete gideceğini müjdelerim denir. Ba'zılarına da, ey Allahın düşmanı sana Allahü teâlânın gazâbını ve Cehennemi bildiririm, denilir.

Müslümanın din husûsunda nasîhati gizlemesi, yapmaması helâl olmaz. Kim nasîhati yapmazsa, müslümanlara hîle yapmış olur. Müslümanlara hîle yapan, dîne hîle yapmış olur. Dîne hîle yapan da Allahü teâlâya, Resûlullaha (s.a.v.) ve mü'minlere ihânet etmiş olur.

Buyurdu ki: "Münâkaşaya oturmak, fâide kapılarını kapatır."

"Bid'at ehli olanlar, başlarını ve vücûdlarını toprakta gizleyip, kuyruklarını açıkta tutan ve yaklaşanı sokan akrebler gibidirler. İnsanlar arasında gizlenmiştirler, yanlarına yaklaşanı bid'ate düşürürler, bid'at yayarlar."

Ebû Muhammed Berbehârî, evliyânın meşhûrlarından Sehl-i Tüsterî'nin arkadaşı idi. Ondan şöyle nakletmiştir: "Allahü teâlâ dünyâyı yarattı. Dünyâ üzerinde âlimler ve câhiller yarattı. İlmin en faziletlisi, kendisiyle amel edilen ilimdir. İlmin ancak kendisiyle amel olunanı delîldir. Amelin doğru olanı hariç, diğer kısmı heba olmuştur. Amelin sahih olması için de çok şartlar vardır."

Fudayl bin Iyâd hazretlerinin de şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Ehl-i sünnet bir kimseyi görünce, sanki Eshâb-ı kiramdan birini görmüş gibi olurum. Bid'at ehli birini gördüğüm zaman da, münâfıklardan birini görmüş gibi olurum."

"Bid'at ehli ile oturana, hikmet verilmez. Bid'at ehli ile oturanın üzerine la'net inmesinden korkarım. Kim bid'at ehlini severse, Allahü teâlâ onun amelini boşa çıkarır ve kalbinden İslâm nûrunu çıkarır."

"Bid'at sahibini üstün tutan, dînin yıkılmasına yardım etmiş olur. Kim bid'at ehline güler yüz gösterirse, dîni hafife almış olur. Bid'at ehlinin kızını alan, akrabalık bağlarını kesmiş olur. Bid'at ehlinin cenâzesine katılan, ayrılıncaya kadar Allahü teâlânın gazâbından kurtulamaz. Gayrimüslim ile yemek yerim, fakat bid'at ehliyle sofraya oturmam. Bid'at ehli ile aramda demirden bir kale olması, bana çok sevimli gelir. Bid'at sahibine buğz eden kimsenin ameli az da olsa, Allahü teâlâ onu affeder... Bid'at ehlinden yüzünü çevirenin kalbini, Allahü teâlâ îmân ile doldurur. Bid'at ehlini hakîr gören kimsenin, Allahü teâlâ Cennette derecesini yüz derece yükseltir. Ebediyyen bid'at sahibi olma!"

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 18

2) El-A'lâm cild-2, sh. 201

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 319

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 253

HASEN BİN SÜFYÂN EN-NESEVÎ

Horasan'da yetişen meşhûr hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Abbâs eş-Şeybânî, en-Nesevî'dir. 213 (m. 828) senesinde Horasan'ın Nesâ şehrinde doğdu. Bu sebeble, "Nesevî" denildi. 303 (m. 916)'de, Nesâ şehrine yakın Bâlûz köyünde, yetmiş yaşında iken vefât etti. İlim öğrenmek için çok yer gezdi. Horasan'da, Bağdâd'da, Basra'da, Mısır ve Hicaz'da zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. İlim aldığı zâtlar; Yahyâ bin Maîn, Şeybân bin Ferrûh, Kuteybe, Abdurrahmân bin Selâmet Cümehî, Sehl bin Osman, Hibbân bin Mûsâ ve diğer âlimlerdir. İbn-i Ebî Şeybe'nin eserlerini bizzat kendisinden dinleyip, okudu. Fıkıh ilminde hocası olan Ebû Sevr'in Müsned'ini de kendisinden dinledi. Muhammed bin Ebî Bekr Mikdemî'den ve Sa'd bin Yezîd el-Ferrâ'dan da tefsîr ilmini öğrendi. Kendisinden ise; İbn-i Huzeyme, Yahyâ bin Mensûr el-Kâdı, Hâfız Ebû Ali, Muhammed bin İbrâhîm el-Hâyimî, Ebû Bekr el-İsmâilî, Ebû Hatim bin Hibbân, Ebû Amr bin Handan, Ebû Ahmed bin Gatrif ve kendi torunu İshâk bin Sa'd bin Hasen ilim almışlardır. Nadr bin Sümeyl'in talebelerinden de, edebiyat ilimlerini öğrenmiştir. "Müsned-i kebîr", "El-Câmi", "El-Mu'cem" adlı eserleri vardır.

Hasen bin Süfyân, zamanında Horasan'ın meşhûr hadîs âlimi olarak tanınmış ve hadîs ve fıkıh ilmindeki üstünlüğü darb-ı mesel hâline gelmiştir. Yetmiş yaşına geldiği hâlde, hafızasında hiç zayıflama olmamış, ezberlediği hadîs-i şerîflerden hiç birini unutmamıştır. İçlerinde İbn-i Cerîr Taberî'nin de bulunduğu hadîs hafızlarından bir grup, Hasen bin Süfyân'ın yanına gidip, birçok hadîs-i şerîfin senedlerini karıştırıp, değiştirerek okudular. Böylece onu denemek istediler. Onlar bu hadîs-i şerîfleri okuduktan sonra, hepsinin senetlerini düzeltip, doğrusunu kendilerine birer birer okudu.

Hasen bin Süfyân, hadîs-i şerîf öğrenmek için, bir toplulukla Mısır'a gitmek üzere yola çıkmıştı. Yolda yiyecek ve içecekleri bitmişti. Üç gün yiyecek birşey bulamayıp, aç kaldılar. O kadar çaresiz düştüler ki, çevreden birşeyler aramaya karar verip, aralarından birini bu işle görevlendirmek üzere kur'a çekdiler. Kur'a Hasen bin Süfyân hazretlerine çıktı. Önce yakınlarında bulunan mescide girip iki rek'at namaz kıldı. Allahü teâlâya yalvarıp duâ etmeye

başladı. Yardım ihsân etmesini diledi. Duâsını bitirince mescide bir genç girip, Hasen bin Süfyân nerede diye bağırdı. Benim deyince yanına yaklaşıp, "Emîr Tolon sana selâm söyledi. Kusura bakmasın dedi. Sana ve kervanda bulunan her şahsa yüzer dinar gönderdi. Buyurun" diyerek paraları verdi. Bunun üzerine Hasen bin Süfyân, bu nereden icabetti diye sorunca, genç şöyle anlatmıştı: "Emîr Tolon hergün bir miktar istirahat eder. Yine böyle istirahat ederken uyumuş ve bir rü'yâ görmüş. Rü'yâsında, atlı bir zât gelip, elindeki mızrak ile dürterek Hasen bin Süfyân'ın ve arkadaşlarının imdâdına yetiş, kalk onların yardımına yetiş, onlar falan mesciddedirler, üç günden beri aç duruyorlar, demiş. Emîr Tolon uyanıp, derhâl bunları size gönderdi." Emîr Tolon, bu paraları acele gönderdikten sonra, kendisi de yanlarına gelip ziyâret etti. Bulundukları mescidin etrâfındaki araziyi satın alıp, orayı hadîs-i şerîf öğrenmeye gelenlerin istifâde etmesi için vakfetti.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 263

2) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-11, sh. 124

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 703

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 228

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 241

HASSÂN BİN MUHAMMED EN-NİŞÂBÛRÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinin meşhûrlarından. Horasan'da yetişen hadîs âlimlerinin imamıdır. Adı, Hassân bin Ahmed bin Hârûn bin Hassan bin Abdullah bin Abdurrahmân bin Anbese bin Sa'îd bin Âs'dır. Künyesi, Ebû Velîd'dir. Kureyş kabilesinin Emevî soyuna mensûb olduğu için, "Kureşî" ve "Emevî" olarak anılmaktadır. 270 (m. 883) senesinden sonra doğmuştur. Nişâbûr, Bağdâd ve Nesâ şehirlerinde birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu. 349 (m. 960) senesinde Rabî-ul-evvel ayının beşinci günü Cum'a gecesinde Nişâbûr'da vefât etti.

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden biridir. O, Horasan'da hadîs âlimlerinin imâmı idi. Bağdâd'da Ahmed bin Hasen es-Sûfî'den ve başka âlimlerden; Nişâbûr'da İbrâhîm bin İbrâhîm el-Bûşencî'den ve Muhammed bin Nuaym'dan; Nesâ'da ise Hasen bin Süfyân'dan ve daha başkalarından ilim aldı. Büyük bir hadîs âlimi olarak yetişti. Ayrıca fıkıh ilminde de, Horasan'daki Şafiî âlimlerinin en büyüğüdür. İbn-i Süreyc ile çok sohbetleri oldu. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde birçok kitap yazmıştır. Hadîs-i şeriflerde ve O'na âit diğer ilimlerde derin bir ilme sahipti. Meşhûr hadîs kitaplarından Sahîh-i Müslim üzerine tahric yapmış, ondaki hadîs-i şeriflerin değişik rivâyetlerini bildiren bir eser yazmıştır. Ayrıca fıkıh ilmine dâir de İmâm-ı Şafiî'nin "Usûl-i fıkh"ını şerh etmiştir, genişletmiştir.

Ondan birçok âlim ilim öğrendi. Bunlardan Kâdı Ebû Bekr el-Hîri, İmâm-ı Ebû Tâhir bin Tahmis ez-Zibâdî, el-Hâkim Ebû Abdullah, Ebû Fadl Ahmed bin Muhammed es-Sehlî es-Saffâr ve daha pekçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Hassân-ı Nişâbûrî, büyük bir âlim olduğu kadar vera', zühd ve takvâ sahibi idi. Haramlardan çok sakınırdı. Dünyânın mal ve mülküne düşkünlüğü yoktu. Hadîs âlimlerinden Hâkim, onun hakkında diyor ki: "O, Horasan'da hadîs âlimlerinin imâmı idi. Âlimlerden gördüklerimin en zahidi ve en çok ibâdet edeni olup, medresesinde ve evinde, kendisine dâima

müracaat edilmeye ihtiyâç duyulurdu. Yüzüğünün nakşında, "Allahü teâlâ, Hassan bin Muhammed'in istinatgahıdır" yazılı idi."

Hâkim, onun hakkında yine şöyle anlatıyor: Hassân bin Muhammed, hastalandığında onu ziyârete gitmiştim. Annesinin kendisine şöyle dediğini anlattı: "Ben, sana hâmile idim. Büyük âlim Abbâs bin Hamza'nın etrâfında insanlar, toplanır, ondan ilim öğrenirlerdi. Babandan, onun ilim meclisinde kadınlara mahsûs yerde bulunabilmem ve kendisinden ilim öğrenmem için izin istedim. Onuncu günde bana izin verdi. Ders vermesini bitirince Abbâs bin Hamza, orada bulunanlara; "Ayağa kalkınız!" dedi. Ben de onlarla beraber kalktım. Abbâs bin Hamza duâ etmeye başladı. Ben de: "Ey Allahım! Bana âlim olacak bir erkek evlâd ihsân eyle!" diye duâ ettim. Sonra eve geldim. O gece rü'yâmda gördüm ki, birisi (Sana müjdeler olsun! Allahü teâlâ senin duânı kabûl etti. Sana erkek bir evlâd verecek ve onu âlim yapacaktır. O, senin babanın yaşadığı kadar yaşayacaktır, dedi. Benim babam 72 sene yaşamıştı." Hassan bin Muhammed, bana bu hikâyeyi anlattıktan sonra dört gün daha yaşadı. Vefât ettiğinde 72 yaşındaydı.

Yine Hâkim şöyle anlatıyor: "Birgün Cum'a gecesinde, yatsı namazından sonra onun yanına gittim. O, oturuyordu. Bana eliyle geri dönmemi işâret etti. Ben ayrılmayıp orada kaldım. Onun evinden yatsı namazını kılıncaya kadar ayrılmadım. Bana: "Benim cenâzemi, Mîkât'a kadar taşıyacak birisini bana getir!" dedi. Sonra yanından ayrıldım. O gece, seher vaktinde vefât etti."

Ahmed bin Ömer ez-Zehîd diyor ki: "Rü'yâmda hocam Ebû Velîd'i (Hassan bin Muhammed'i) gördüm. Ona hâlinden sordum. Dedi ki: Dünyâda iken insanlara anlattığım her dînî mes'ele ile karşılaştım. Onların her birisi ayrı ayrı bana soruldu."

Ebû Sa'îd-ül-Edîb şöyle anlatıyor: "Ebû Ali es-Sekafî'nin, ölümünden evvelki hastalığında kendisini ziyâret etmiştim. Ona: "Helâl ve haramlar hakkında senden sonra kime soracağız?" diye sordum. O da: "Ebû Velîd'den sorun!" dedi.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Hazreti Âişe şöyle bidiriyor: Resûlullah (s.a.v.), namazından sonra şöyle duâ ederdi:

"Ey Allahım! Kabir azâbından sana sığınıyorum, Deccâl'in fitnesinden sana sığınıyorum. Dirilerin ve ölülerin fitnesinden sana sığınıyorum. Ey Allahım! Günah işlemekten ve borca dalmaktan sana sığınıyorum"

Bu hadîs-i şerîf hakkında kendisine: "Borçlanmaktan Allaha sığınmanın sebebi nedir?" diye sorulduğunda, buyurdu ki: "İnsan borçlandığı zaman, sıkışık durumlarda kaldığından konuşması icâb etse, yalan söyler ve eğer va'd ettiği şeyler varsa va'dinden vazgeçer."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 192

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 226

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 380

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 895

HAYR-ÜN-NESSÂC

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin İsmail olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Aslen, Samarrâ şehrinden olup, Bağdâd'da ikâmet ederdi. Daha çok Hayr-ün-Nessâc lakabı ile meşhûrdur. Sırrî-yi Sekâtî'nin talebesi, Cüneyd-i Bağdadî ve Ebü'l-Hüseyn Nûri'nin akranı idi. Ebû Hamza Bağdadî ve başka zâtlarla görüşüp sohbet etti. Ebü'l-Abbâs İbni Atâ, Ebû

Muhammed Cerîrî ve başka zâtlar kendisinden ilim öğrendiler. İbrâhîm-i Havvâs, Ebû Bekr Şiblî ve başka birçok zâtlar, bunun meclisinde tövbe etti. Ebû Bekr Şiblî'yi yetiştirmesi, lüzumlu ilimleri öğretmesi için Cüneyd-i Bağdâdî'ye gönderdi. İnsanlara va'z ve nasîhat ederdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatırdı. Güler yüzlü ve tatlı sözlü idi. Güzel ahlâkı ile herkesin kalbine te'sîr ederdi. Hilmi (yumuşaklığı), haram ve şüphelilerden sakınması, nefsinin arzularına muhalefet etmesi, âlimlere ve evliyâya olan muhabbet ve bağlılığı, hep onlardan anlatması mükemmeldi. Sözleri çok te'sîrli idi. Kerâmetleri, nasîhatleri, hikmetli sözleri meşhûrdur. 322 (m. 933)'de 120 yaşında iken vefât etti.

Hayr-ı Nessâc diye isimlendirilmesine sebeb olan hâdise şöyle nakledilir; Muhammed bin İsmail, hacca gitmek üzere memleketinden ayrıldı. Kûfe'ye geldiğinde şehrin kapısında bir kimse kendisini gördü. Bu kimsenin Hayr isminde bir kölesi vardı. Bu köle efendisinden kaçıp gitmişti. Bu kimse Kûfe şehrinin kapısında karşılaştığı Muhammed bin İsmail'i kaçan kölesi Hayr'a benzetip: "Ey kaçak! Sen benim kölem olan Hayr'sın. Benden kaçtın ha! Çabuk gel buraya!" dedi. O ise hayretler içerisinde kaldı. Ne olduğunu anlıyamamıştı. İnsanlar etrâfına toplanmaya başladılar. O kimseye dönerek: "Vallahi bu senin kölen Hayr'dır" dediler. Köle sahibi bunu alıp, diğer kölelerini çalıştırdığı yere götürdü. Orası kumaş dokunan bir atölye idi. Bez dokuyan kimseye Nessâc denirdi. Muhammed bin İsmail'i bir tezgâhın başına oturtup, "Önceki yaptığın işine devam et!" dediler. Bu işi ilk defa gördüğü hâlde, senelerdir sanki o işi yapıyormuş gibi çalışmaya başladı. Günler ve aylar böyle geçti. "Yâ Hayr!" diye çağırılırsa, "Efendim, buyurun!" diye cevap verir, "Ben sizin köleniz Hayr değilim, başka bir kimseyim" demezdi. Bir gece kalkıp abdest aldı, namaz kıldı ve "Yâ Rabbî! Benim hâlim sana ma'lûmdur. Beni buradan kurtar" diye duâ etti. İşin sahibi Hayr'ın edebini, çok ibâdet ettiğini yakından tâkib ediyordu. Ertesi günü, iş sahibi olan kimse baktığında, bu hizmetçinin, kaçıp gitmiş olan Hayr ismindeki köleye hiç benzemediğini gördü. Yanına çağırıp: "Sen benim kölem olan Hayr değilsin. Ben yanılmışım. Kusurumu affet, hakkını helâl et. İstediğin yere gidebilirsin, serbestsin" dedi. Muhammed bin İsmail, Mekke'ye gidip bir müddet kaldı. Evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuştu. Öyle ki, Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) "Hayr, hayırlımızdır" buyururdu. Hayr-ı Nessâc hazretleri kendisine (Hayr) ismi ile hitâb edilmesinden hoşlanır, "Müslüman bir kimsenin verdiği ismi değiştirmek iyi olmaz" diye söylerdi. Bundan sonra Hayr-ı Nessâc diye meşhûr oldu.

Ebü'l-Hüseyn Mâlik şöyle anlatıyor: "Hayr-ı Nessâc (r.a.) vefât ettiği zaman ben yanında idim. Akşam namazı vakti idi. Vefât edeceği zaman kapıya doğru işâret ederek: "Allahü teâlâ sana, benim canımı almayı, bana da namaz kılmayı emretti. Şu anda namaz vaktidir. Ben, bana emrolunanı yapayım. Ondan sonra da sen, sana emrolunanı yaparsın" buyurdu. O zaman biz, Hayr-ı Nessâc'ın Azrail aleyhisselâm ile konuştuğunu anladık. Sonra abdest alıp, namazını kıldı. Yatağına uzandı, gözlerini kapadı. Sonra Kelime-i şehâdet getirip rûhunu teslim etti. Vefâtından sonra kendisini rü'yâda görüp: "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele eyledi?" diye sordular. "Bana bundan sormayın, fakat ben, haramlarla ve günahlarla dolu alçak dünyâdan kurtulup rahata kavuştum" buyurdu.

Nafakasını temin etmek için ba'zan dokumacılık yapardı. Sık sık da Dicle nehri sahiline gidip, sakin bir yerde ibâdet ve tâatle meşgûl olurdu. Orada kendisine bez dokutanlardan bir kadın, "Bunun ücretini getirdiğimde, sizi bulamazsam ne yapayım?" diye sordu. O da, kadına: "Dicleye atıver?" buyurdu. Kadın bildirdiği günde borcu olan parayı getirdi. Kendisini orada bulamadı, önceki emir üzerine, getirdiği parayı nehire attı. Bir müddet sonra Hayr-ı Nessâc (r.a.) geldiğinde, balıklar ağızlarında kadının attığı paralarla çıkıp kendisine teslim ettiler.

Birgün Hayr-ı Nessâc hazretlerine birisi gelerek, "Ey üstâd! Dün siz eğirilmiş ipliği iki dirheme satıp, parasını cebinize koymuştunuz. Ben de size duyurmadan o iki dirhemi cebinizden aldım. Fakat iki dirhem elimde iken elim kapandı ve açılmıyor. Ben yaptığıma pişman olup tövbe ettim. Duâ edin de elim açılsın" diye yalvardı. Hayr-ı Nessâc (r.a.) tebessüm edip, eli ile o kimsenin eline işâret edince, eli açıldı. Sonra o kimseye: "O iki dirhemi sana hediye ettim. Ailenin ihtiyâçları için harca! Bir daha da böyle bir şey yapma!" buyurdu.

Hayr-ı Nessâc (r.a.) buyurdu ki:

"Belâlara sabır, yiğit kişilerin Allahtan gelen her şeye rızâ göstermek ise, kerem sahiplerinin (evliyânın) ahlâkıdır."

"Allahü teâlânın azâbından korkmak, kamçı gibidir. Edebsizliği ahlâk edinenleri bu kamçı ile terbiye ederler. A'zâların kötü bir şey işlemeleri, kalbin gafletindendir."

"Yapılan amelin maksada ulaştığının alâmeti, o amelde acz ve kusurdan başka birşey görmemektir."

"Dünyânın ne değerde olduğunu idrâk eden, âhıretten nasîbini alır. Dünyâya düşkün olmak, âhıreti tanımıyanın kalbini öldürür."

"İhlâs, amelin kabûlüne vesîle olan güzel düşünce (niyet)'dir."

_____

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 307

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 102

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 294

4) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 345

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 251

6) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 94

7) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 322

8) Risâle-i Kuşeyrî sh. 145

9) Nefehât-ül-üns terc. sh. 185

HÜSEYN BİN AHMED (İbn-i Hâleveyh)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. Hadîs, kırâat, nahiv, lügat ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlimdir. İsmi, Hüseyn bin Ahmed bin Hâleveyh bin Hamdân'dır. Künyesi, Ebû Abdullah-ı Hemedânî'dir.

Ailesi Hemedanlıdır. Orada doğdu. İlim öğrenmek için Bağdâd'a geldi. Birçok âlimden Kur'ân-ı kerîmin kırâatini, nahiv, lügat ve edebiyat bilgilerini öğrendi. Lügat ve nahivden başka ilimlerde de, asrının âlimlerinin en üstünü oldu. Sonra Şam'a geldi. Nihâyet Haleb'e yerleşip, 370 (m. 980) senesinde orada vefât etti.

İbn-i Hâleveyh, Arap dili ve edebiyatı ilimlerinden olan; lügat, nahiv ve diğerlerinde zamanının imâmı, en büyük âlimidir. İlim öğrenmek için 314 senesinde Bağdâd'a gelmişti. Orada birçok âlim ile görüşüp, sohbetinde bulundu. Onlardan çeşitli ilimler aldı. Kur'ân-ı kerîmin kırâat bilgilerini, Ali bin Mücâhid'den okudu. Nahiv ve edebiyat bilgilerini de; Ali bin Düreyd'den, Niftaveyh'den, Ebû Bekr bin Anbarî'den ve Ebû Ömer-i Zâhid'den aldı. Hadîs ilmini, Muhammed bin Muhalled el-Attâr ve daha başkalarından öğrendi. Ondan ilim almak için gelenlere Câmi-ül-

Medîne'de, imlâ ettirerek hadîs-i şerîf öğretirdi. Kendisinden; Mu'âfe bin Zekeriyyâ ve daha birçok âlim, ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İbn-i Hâleveyh, daha sonra Şam'a geldi. Orada, bulunan Seyfüddevle bin Hamdân ile sohbet etti. Onun çocuklarından ba'zısına edebiyat ilimlerini öğretip, terbiyesiyle meşgûl oldu. Sonra Haleb'e yerleşip ilmini ve hadîs-i şerîf rivâyetlerini orada yaydı. Ebû Tayyib el-Mütennebbî ile birçok ilmî münâzaralar yaptı. Bütün ilimlerin her kolunda, zamanının bir tanesi oldu. Her taraftan ilim öğrenmek için kendisine geliyorlardı.

Ed-Dânî, "Tabakât'ında diyor ki; "O, Arapçayı çok iyi biliyordu. Lügatları ezberlemişti. Hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi ve kırâat ilminde derin bir âlimdi. Kendisinden ilim aldığımız birçok âlim, ondan hadîs-i şerîf rivâyetlerinde bulunmuşlar. Bunlar; Abdülmün'ım bin Ubeydullah, Hasen bin Süleymân ve diğerleridir."

Çok güzel şiirleri vardır. Bunlar eserlerinde toplanmıştır. Ayrıca çeşitli ilimlere âit birçok eserler de yazmıştır.

Bir şiirinde şöyle demektedir:

"Bir mecliste, meclisin efendisi yoksa,
Bu meclisi kuran kimsede hayır yoktur.

Seni yaya olarak görmedim diyen kimse,
Kendisi süvari olursa, beni nasıl görür?

Cömertlik huyumdur, ancak malım yok!
Başkasının malı ile nasıl cömertlik yapılır?

İşte bütün malım, istediğini al!
Gâibden beni ferahlatacak ümitlerim var."

Yazdığı eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. El-Cümelü fin-nahvi, 2.Kitâbü iştikâk-ı Hâleveyh, 3. İtragaşşün fil-lüga, 4. El-Bedî'u fil-kıraât-ıs-Seb'a, 5. Şerh-ül-Memdûh vel-maksûr, 6. Şerhu Maksûret-i İbn-i Düreyd, 7. El-i'râb: Kur'ân-ı kerîmde 30 sûrenin i'râbıdır. 8. El-Elifât (veya Kitâb-ül elkâb), 9. El-Müzekker vel-müennes, 10. Kitâbü "Leyse", 11. Kitâbü Garîb-ül-Kur'ân, 12. Muhtasar-ul-Müzenî, 13. Kitâb-ül-al: Ehl-i beytten olan 12 imâmın doğum ve ölüm târihlerini, annelerini çok güzel anlatmaktadır. 14. Kitâb-ül-esed.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 310

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 269

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 71

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 297

5) Bugyet-ül-vuât, cild-1, sh. 529

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 178

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 148

HÜSEYN BİN ALİ (Hüseynek)

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Ahmed Nişâbûrî'dir. 293 (m. 905) senesinde doğdu. 375 (m. 985)'de vefât etti. Küçük Hüseyn ma'nâsında "Hüseynek" ismiyle tanınmıştır. İbn-i Huzeyme'nin yanında büyüyüp, yetişti ve onun tarafından terbiye edilip, ilim öğretildi. İbn-i

Huzeyme onu kendi evlâdından üstün tutar, başkasına öğretmediğini ona öğretirdi. İbn-i Huzeyme, sultanın meclisine onu kendine vekîl olarak gönderirdi. Hüseyn bin Ali otuz yaşında iken hocası vefât etti. Bu hocasından başka, Muhammed bin İshâk es-Sirâc'dan ve Nişâbûr'da diğer âlimlerden ilim almıştır. 309 (m. 921) senesinde hacca gitti.

Bağdâd'a da gidip, Amr bin İsmail bin Ebî Gaylan es-Sekafî ve tabakasından ilim aldı. Bağdâd'dan ayrılıp, dört sene sonra ikinci defa Bağdâd'a gitti. Ebû Kâsım Begâvî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerin çoğunu yazdı. Bağdâd'da onun dersine devam edenlerden dinledi. Kûfe'ye de gidip, Abdullah bin Zeydan'dan, Muhammed bin Hüseyn el-Eşnânî'den ve bunların tabakalarından hadîs-i şerîf işitip, yazdı.

Buradan Nişâbûr'a sonra da tekrar Bağdâd'a gidip, hadîs-i şerîf dinleyip, yazdı. Hadîs ilminde, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilen, hafız derecesinde âlim idi. Kendisinden; Ebû Bekr Berkânî, Muhammed bin Ali, Hüseyn bin Ahmed bin Bükeyr, Ahmed bin Muhammed Za'ferânî, Kâdı Ebü'l-A'lâ el-Vâsıtî, Ubeydullah bin Amr bin Şahin ve diğerleri, hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmişlerdir. Hüseyn bin Ali, çok ibâdet eden ve Kur'ân-ı kerîmi çok okuyan bir âlim idi. Teheccüd namazını yolculukta dahi terk etmez, çok sadaka dağıtırdı!

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 274

2) El-Bidâye ven-Nihâye cild-11, sh. 304

3) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 74

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 968

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 84

HÜSEYN BİN SÂLİH (İbn-i Hayran)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi Hüseyn bin Sâlih bin Hayrân'dır. Künyesi, Ebû Ali'dir. Bağdâd'da yetişen âlimlerin en büyüklerindendir. Zühd, vera' ve takvâ sahibiydi. 310 (m. 923) senesi Zilhicce ayının 17'sinde Salı gecesi vefât etti. Vefâtı hakkında başka târihler de bildirilmektedir.

İbn-i Hayran, vera' sahibi olan fakîhlerin büyüklerindendir. Zamanındaki Şafiî âlimlerinin imâmı olup, fazîlet bakımından onların en üstünlerindendi. Abbasî halifesi Muktedirin zamanında kadılık teklif edilince, yapamıyacağını söyledi. Vezir Ebü'l-Hasen Ali bin Îsâ, onu kendi yerine vekîl edeceğini, bu husûsta düşünüp karar vermesini söyledi ve dedi ki: "Ben bununla, bizim zamanımızda kendi yerimize vekîl bırakabilecek ve kendisine kadılık görevi verilebilecek bir kimsenin var olduğunun, fakat onun da bunu yapmadığının bilinmesini istedim."

İbn-i Hayran'ın kadılık vazîfesini kabûl etmemesi, Eshâb-ı kiram zamanındaki şu hâdiseye benzemektedir: Hazreti Osman (r.a.), Abdullah bin Ömer'i çağırdı ve "Derhal git ve kadılık vazîfesine başla!" dedi. O da: "Ey mü'minlerin emîri! Beni bu vazîfeden affetmez misiniz?" dedi. Halife de: "Hayır, hemen git kadılık vazîfesini yerine getir!" dedi. İbn-i Ömer de: "Acele etme, ey mü'minlerin emîri! Sen, Resûlullah efendimizin **(Allahü teâlânın azâb etmesinden korunmak isteyen kimse, Muâz bin Cebel'in emirlerine sarılsın)** buyurduğunu işitmedin mi?" dedi. Halife Osman (r.a.) da "Evet, işittim" deyince, o da: "Bunun için ben kadı olmaktan Allahü teâlâya sığınıyorum" dedi. Halife Osman (r.a.) da: "Baban Ömer, insanlar arasında kadılık yaptığı hâlde, seni bundan alıkoyan şey nedir?" diye sordu. O da: "Benim bu vazîfeyi kabûl

etmeme mâni olan şey, Resûlullahın: **(İnsanlar arasında kadı olup da, bilmeden hüküm veren kimsenin yeri Cehennemdir)** buyurmasıdır" diye cevap verdi.

Hüseyn bin Muhammed el-Keşfülî diyor ki, "Halife Muktedir-billah'ın veziri Ali bin Îsâ, Ebû Ali bin Hayran'ın kendisine teklif edilen "Kâdı'l-kudât'lık, ya'nî Başkadılık (Temyiz reîsliği) görevini kabûl etmesini emretti. O ise, kaçıp evine gizlendi. Vezir adamlarına, onun kapısı önünde onaltı gün nöbet tutturup dışarı çıkarmadı. Komşuları vâsıtası ile karşıladığı suya olan ihtiyâcı çok arttı. Bu durum vezire ulaştı. O da, serbest bırakılmasını emretti ve birçok kimsenin hazır bulunduğu meclisinde: "Biz Ebû Ali hakkında; hayırdan, iyilikten başka birşey düşünmedik. Memleketimizde, doğu ile batı arasında Kâdı'l-kudâtlık yapabilecek bir zâtın bulunduğunu, fakat bunu kabûl etmediğini göstermek istedik" dedi.

Büyük fıkıh âlimi Abdülmelik bin Muhammed bin Adî el-İsterâbâdî, onun hakkında diyor ki; "O, müslümanların her husûsta kendisine müracaat ettiği en büyük âlimlerden birisiydi. Hadîs ilminde hafız idi. Ya'nî, yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senetleriyle ve râvileriyle ezberlemişti."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 271

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 71

3) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 53

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 287

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 133

HÜSEYN HİREVÎ

Hadîs âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Ali olup, ismi, Hüseyn bin İdris bin Mübârek bin Heysem'dir. Ensârî ve Hirevî nisbetleri verildi. Doksan yaşlarında iken 301 (m. 913) yılında vefât etti.

Gerekli ilmi öğrendikten sonra; Sa'îd bin Mensûr, Süveyd bin Sa'îd, Süveyd bin Nasr, Hişâm bin Ammâr, Osman bin Ebî Şeybe, Dâvûd bin Reşid ve zamanın diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Çok seyehat eder, hadîs-i şerîf öğrenmek için dolaşırdı. Duyduklarını yazar, ezberlerdi. Allahü teâlânın dînine hizmet için toplamış olduğu hadîs-i şerîflerden seçtiklerini kitaplarına yazdı. Öğrenmek isteyenlere rivâyet etti. Tâliblerine ders olarak okuttu. Zamanının mümtaz kişileri ona talebe oldu. Bunlar arasında sâdece Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için çalışan, pek kıymetli âlimler yetişti. Kendisinden; Beşr bin Muhammed Medenî, Mensûr bin Abbâs, Muhammed bin Abdullah bin Humeyreveyh, Ebû Hâtem bin Hibbân, Ebû Bekr Nakkaş ve daha birçok âlim ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Hüseyn Hirevî'nin sika (güvenilir) olduğunu bildirmiş, Ebû Velîd, Bâcî, onun rivâyetlerinin sağlam olduğunu söylemiştir. Târih-i Buhârâ tarzında yazdığı ve çok önem verdiği bildirilen bir Târih-i kebîr'i vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 205

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 235

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 695

HÜSEYN MÂSERCİSÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. Râvileriyle birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Ali olup, aslen Nişâbûrludur. İsmi, Hüseyn bin Muhammed bin Ahmed bin Mâsercis'tir. Dedelerinden Mâsercis, hıristiyan iken sonradan müslüman olmuştur. 297 (m. 910) yılında doğan Mâsercisî, 365 (m. 976) yılında vefât etti. Namazını kardeşinin oğlu fıkıh âlimi Ebû Hasen Mâsercisî kıldırdı.

İlim tahsiline, dedesinin öğrettikleriyle başlayan Hüseyn Mâsercisî; Ebû Bekr bin Huzeyme, Ebû Abbâs Serrâc, İbn-i Şarki ve devirlerindeki diğer âlimlerden ders aldı. 321 (m. 933) yılında Irak'a gitti. Daha çok Mısır'da kaldı. Horasan ve Şam'a giderek, oradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Ömrünü Allahü teâlânın rızâsı için, O'nun dîninin herkes tarafından güzel bir şekilde öğrenilmesi için çalıştı, iyi huylu, güzel ahlâklı ve cömertti. Çok tatlı konuşur, devamlı tebessüm ederdi. Görenin, hemen gönlü ona meylederdi.

Allahü teâlânın dînine hizmet için talebe yetiştirirken, aynı zamanda pek kıymetli kitaplar da yazdı. Hadîs âlimlerinden Zührî'nin rivâyetlerinin tamamını topladı. Onları yazdı ve ezberledi. Kimsenin yazmadığı bir şekilde Müsned-i kebîr'inde yazdı. Kâtibler, üçbin cüz hâlinde yazdılar. Ebû Muhammed bin Ziyâd, onun Müsned'ini talebelerine okuturdu. Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) rivâyetlerini, on küsur cüz hâlinde toplayıp, Müsned-i Ebû Bekr adını verdi. Kâtipler, bunu, altmış küsur cüz hâlinde yazdılar.

Buhârî ve Müslim'in sahihlerine aldıkları hadîs-i şerifleri tahric ederek, onların rivâyet ettikleri hadîs-i şerifleri onların râvilerinden başka râvilere dayanarak müstahreclerini yaptı.

Ayrıca, fıkıh ilminde bir kitab ve megâzî, kabileler, hadîs âlimlerine dâir eserler de yazdı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 45

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 50

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 955

4) El-A'lâm cild-2, sh. 253

İBN-İ ABD-İ RABBİH (Ahmed bin Muhammed)

Meşhûr târih ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abd-i Rabbih olup, künyesi Ebû Ömer, lakabı Şihâbüddîn'dir. Endülüsî veya Kurtubî diye de lakablandırılmıştır. 246 (m. 860) senesinde Kurtuba'da doğup, 328 (m. 940) târihinde yine burada vefât etmiştir. Yakut isimli tarihçi, Abd-i Rabbih'in vefâtını 348 (m. 959) olarak göstermiş ise de bu târih doğru değildir.

Abd-i Rabbih, uzun bir ömür yaşadı. Emevî emirlerinden bir çoğunun zamanına yetişti. Bunlardan, Muhammed bin Abdurrahmân, Münzir bin Muhammed, Abdullah bin Muhammed ile yakınlığı olup, zaman zaman görüşürlerdi. İbn-i Abd-i Rabbih, geniş edebiyat ve târih bilgisine sahipti. Endülüslü âlimlerin yazdığı kaynak eserlerde, İbn-i Abd-i Rabbih'i medheden şiirler vardır. Üçüncü Abdurrahmân zamanında çok meşhûr oldu. İbn-i Abd-i Rabbih, emir oluşundan itibâren Üçüncü Abdurrahmân'ın hayatının büyük bir kısmını yazdı. Burada, onun yaptığı muharebeleri, emirliğinin mühim taraflarını anlattı.

İbn-i Abd-i Rabbih en çok "El-kad-ül-ferîd" kitabiyle meşhûrdur. Kitap, bu ismiyle geniş bir çevrede tanınmaktadır. Tahkîki yapılıp, yeniden basılmıştır. Eski kaynaklar, bu kitabı "El-Ikad" diye zikreder, Yeni kaynakların ekserisi "El-Ikd-ül-ferîd" diye yazmaktadır. İbn-i Abd-i Rabbih el-

Ikd-ül-ferîd'in mukaddimesinde (önsözünde), bu kitabında ta'kib ettiği metodu gâyet açık bir şekilde anlatmaktadır.

El-Ikd-ül-ferîd'in ifâdeleri akıcı ve tatlı, ma'nâlar kolay ve okuyucunun anlıyabileceği bir şekildedir. Kitapta bildirilen haberlerde, çoğunlukla bu haberleri bildirenlerin isimleri zikredilmemiştir. İbn-i Abd-i Rabbih, uzun isimlerin okuyucuya vereceği ağırlığı gidermek için böyle yapmıştır, İbn-i Abd-i Rabbih, bu kitabının çeşitli mevzûları, muhtelif haberleri, özellikle, değişik mevzûları içine alan bir eser olmasına dikkat etmiştir.

Bu husûsta o şöyle der: "Yazılmış olan kitaplara baktım. Onların çok az konuyu içerisine aldıklarını gördüm. Ben bu kitabı daha çok mevzûyu ihtivâ edecek şekilde yazdım. Bu kitapta anlatılanlar, büyük-küçük, sultanların ve halkın konuşup anlata geldikleri haberleri içine alacak şekilde hazırladım."

El-Ikd -ül-ferîd kitabından seçmeler:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"İstişâre eden pişman olmaz. İstihâre eden zarar etmez."**

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Resûlullaha, (s.a.v.) müşavere etmeyi emredip, meâlen şöyle buyuruyor: **"...İş husûsunda, onlarla müşavere et. Bir iş için azmettiğin zaman, Allahü teâlâya güvenip, dayan...** (Âl-i İmrân-159).

"Hâkimler (hikmet sahibi olanlar) dediler ki: Sırrın senin kanın gibidir. Onu neşeye akıttığına bak. Onlar bununla, sırrı ifşa etmenin kanı akıtmak gibi olduğunu söylediler."

"Kişinin göğsü, kendi sırrı için dar olunca, sırrını emânet ettiği kişinin göğsü daha dardır."

"Birisine: "Senin sırrını gizleme durumun nasıldır?" diye sordular. O, "Kalbim, sırrım için kabirdir" cevâbını verdi."

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Peygamber efendimize (s.a.v.) meâlen şöyle buyurdu: **"...Eğer, kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrâfından dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla ve kendilerine Allahü teâlâdan mağfiret dile..."** (Âl-i İmrân-159).

Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhıret iyilikleri verilmiştir."**

Ömer bin Abdülazîz, halife olunca, Sâlim bin Abdullah'a ve Muhammed bin Ka'b'a birisini gönderip, çağırttı. Onlar gelince: "Bana tavsiyelerde bulunun, yol gösterin" dedi. Bunun üzerine, Sâlim bin Abdullah: "Sen, insanları kendine; baba, oğul, kardeş yap. Baba makamında olanlara, babana yaptığın gibi iyilik yap. Kardeşin durumunda olanları koru ve gözet. Evlâdın mesabesinde olanlara, kendi çocuklarına yaptığın merhameti yap. Muhammed bin Ka'b da: Kendin için istediğini insanlar için de iste. Kendin için istemediğin, iyi görmediğin şeyi, onlar için de isteme. Şunu iyi bil ki, sen ilk ölen halife değilsin" buyurdular. Halife Mensûr, oğlu Abdullah bin Mehdî'ye "İyice düşünmeden bir iş hakkında karar verme. Çünkü, akıllı kimsenin düşünmesi, öyle bir aynadır ki, kişiye iyi ve kötü taraflarını gösterir. Halifeyi ancak takvâ, sultanı teb'asının ona itaati, halkı da adâlet ile muâmele etmek düzeltir. İnsanlardan affa en lâyık olanı, ceza vermeye en çok güç yetenidir, insanların aklı en az olanı, kendisinden aşağıda olanlara zulüm edenidir" diye nasîhat ettiler.

Halife Mehdî'nin kâtibi Ebû Ubeydullah dedi ki: "Kim, kibrin kötülüğünü bilmezse, dilinin hatâlarından kendini muhafaza edemez. Büyük olsa bile günahını büyük görmez."

Meşhûr hükümdârlardan Erdeşir, halka şöyle nasîhatta bulundu: "Birbirinize kin tutmayınız. Yoksa size düşman musallat olur. İhtikâr (karaborsacılık) yapmayınız, size kıtlık gelir. Bu dünyâya kıymet vermeyiniz. Çünkü bu dünyâ kimseye kalmamıştır. Fakat dünyâyı da büsbütün terk etmeyiniz, Çünkü, âhıret dünyâ ile kazanılır. (Dünyâyı terk etmek iki türlüdür: Birisi, bütün haram olan şeyler ile beraber mübahları da, ya'nî günah olmayan lezzetlerin çoğunu da bırakıp, yaşamak için zarurî olan miktarını kullanmaktır. Ya'nî, dünyânın zevk, keyf ve eğlencelerine dalmak yolunu bırakarak, her türlü zevk ve lezzetlerden vazgeçip, bütün zamanını ibâdet ile ve müslümanların rahatlıkları ve İslâm dinini bilmiyenlerin, doğru yola kavuşmaları için lâzım olan ilmi ve teknik usûlleri ve vâsıtaları, en ileri ve üstün şekilde yapmak ve kullanmakla geçirmek ve durmadan çalışmaktır. Ve dünyâ zevkini böyle çalışmakta aramak ve bulmaktır. Eshâb-ı kiramın hepsi ve büyüklerimizin çoğu, böyle idi. Dünyâyı bu söylediğimiz şekilde terk etmek, pekâlâ ve pek fâidelidir. İkincisi, dünyâda haram ve şüpheli şeylerden kaçıp, mübahları kullanmaktır. Bu kısım, bu zamanda çok kıymetlidir.)

"Allahü teâlâ, kullarına onların güçlerine göre ni'met verir, ihsânda bulunur. Onları, güçleri ve tâkatlarına göre şükürle mükellef tutar."

"Ni'mete nankörlük, ni'metin yok olmasına sebeb olur. Ni'mete şükür ise, o ni'meti arttırır." "İyilik sahibini iyiliğinden dolayı övmek, ona teşekkür etmek mesabesindedir."

"İyiliği yayan kimse, o iyilik için teşekkür vazîfesini eda etmiş olur. İyiliği gizliyen kimse de, o ni'mete nankörlük etmiş olur."

Vâkıdî anlatır: Yahyâ bin Hâlid el-Bermekî'nin yanına gidip: Burada ba'zı kimseler, sizin iyiliğinizi anlatıp medhediyorlar, dedim. Bunun üzerine o, bana: "Onlar (Yaptığım iyiliği) övüyorlar. Bu durumda bize de, onların teşekkürüne karşılık teşekkür etmek gerekir" dedi.

Adiy bin Erta (r.a.), Ömer bin Abdülazîz'e (r.a.) bir mektûb yazdı. Mektûbunda: "Ben bereketli, bolluk bir yerde bulunuyorum. Ancak, daha önce burada bulunan müslüman kardeşlerimin, Allahü teâlânın bu kadar ni'metlerine karşılık az şükür etmiş olmalarından endişeliyim" dedi. Ömer bin Abdülazîz de (r.a.) ona cevâbında şöyle yazdı: "Allahü teâlâ bir cemâate (topluluğa) bir ni'met ihsân eder, onlar da o ni'metden dolayı Allahü teâlâya hamd ederlerse, onlara kavuştuklarından daha fazlası verilir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **"Gerçekten biz, Davud'a ve Süleymân'a bir ilim verdik de onlar şöyle dediler: "Hamd olsun o Allaha ki, bizi mü'min kullarından çoğu üzerine üstün kıldı"** (Neml-15).

Birgün Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Hazreti Âişe'yi, Züheyr bin Cenâb'ın şu mısralarını okurken duydu. Senden daha güçsüz ve za'îf olana yardımcı ol. Onu tutup kaldır. Onun bu güçsüz durumundan sana bir şey zarar vermez. Belki bir gün onun durumu iyi olur da, sana faydalı olur veya daha önce kendisine yardımcı olduğundan dolayı seni iyilikle anar. Çünkü, yapılan iyiliğe karşı iyilik sahibini medhedip, öven, o iyiliğin karşılığını veren kimse gibidir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **"Doğru! Yâ Âişe, insanlara teşekkür etmiyen kimseyi, Allahü teâlâ övmez ve medh eylemez"** buyurdular.

Abd-i Rabbih, el-İkd-ül-ferîd kitabında ba'zı meşhûr cömert zâtlardan bahsetmiş ve onlara dâir menkıbeler anlatmıştır. Bu zâtlar ve ba'zı menkıbeleri şöyledir:

"Ubeydullah bin Abbâs: Komşularına çok ikramda bulunan, gelip gidenlerin istifâde etmesi için, yollara sofralar kuran bir zâttır. Bir şâir onun hakkında şu meâlde şiir söylemiştir. "O kıtlık

senede, acı, tatlı neyin varsa hepsini yedirdin. Sen yetimleri görüp gözetirsin. Herkese karşı şefkatli ve merhametli olan Ebü'l-Fadl senin babandır."

Anlatılır ki, ona bir gün bir adam geldi. O, evinin avlusunda bulunuyordu. Gelen şahıs onun yanına yaklaşıp, Ey İbn-i Abbâs! Benim senin yanında bir elim var, şimdi ona ihtiyâcım var, onu almaya geldim, dedi. Ubeydullah bin Abbas, o şahsa dikkatlice baktı, fakat tanıyamadı. Sonra ona: Senin benim yanımdaki elin nedir? diye sordu. O şahıs: Birgün, seni, Zemzem'in yanında dururken gördüm. Hizmetçin sana Zemzem suyu verdi. Hava da gayet sıcak idi. Bu sırada sana, elbisemin bir tarafı ile gölgelik yaptım. Ondan sonra, sen suyu içtin. Bunun üzerine Ubeydullah bin Abbâs: Evet, hatırlıyorum, dedi. Biraz düşündükten sonra hizmetçisine; Yanında ne kadar para var? diye sordu. Hizmetçisi: Onbin dirhem ve ikiyüz dinar var, dedi. Ubeydullah bin Abbâs hizmetçisine onların hepsini, o şahsa vermesini, haddizatında, bu kadar paranın bile onun elinin hakkını ödemediğini söyledi. O şahıs Ubeydullah bin Abbâs'ın bu cömertliğine hayran kaldı.

Ubeydullah bin Abbâs'a bir dilenci geldi. O, dilenciyi tanımıyordu. Ubeydullah'a (r.a.) bana sadaka ver, çünkü ben, Ubeydullah bin Abbâs'ın kendisinden bir şey istiyene bin dirhem verdiğini duydum, dedi. Ubeydullah bin Abbâs; ben nerede, Ubeydullah bin Abbas nerede? dedi. Dilenci, hangi husûsu kastediyorsun, mal çokluğu bakımından mı, yoksa şeref ve kıymet bakımından mı? diye sordu. Ubeydullah bin Abbâs her iki yönden de, herkesin bildiği, tanıdığı Ubeydullah bin Abbâs gibi olamam dedi. Dilenci, kişideki haseb, onun asâleti, yaptığı işler ve hareketlerinden belli olur. Bu bakımdan insan bir iyiliği, kendi isteğine bağlı olarak yapar. Eğer sen bir iyilik yaparsan, haseb sahibi olursun. Ubeydullah bin Abbâs, ona ikibin dirhem verdi. Daha fazla veremediği için özür diledi. Şimdi durumunun dar olduğunu söyledi. Bunun üzerine dilenci, eğer sen Ubeydullah bin Abbâs değilsen, sen ondan daha iyisin. Eğer sen o isen, bugün, dünden daha iyisin, dedi. Ubeydullah bin Abbâs ona bin dirhem daha verdi. Dilenci, Ubeydullah bin Abbâs'ın bu ihsânı karşısında çok duygulandı.

Ubeydullah bin Abbâs'a Ensâr'dan bir zât gelir: "Ey Resûlullahın (s.a.v.) amcasının oğlu! Bu gece benim çocuğum dünyâya geldi. Ben ona teberrüken (hayır umarak) sizin isminizi verdim. Fakat annesi vefât etti." dedi. Bunun üzerine Ubeydullah bin Abbâs: "Allahü teâlâ, sana ihsân ettiği çocuğunu hayırlı mübârek eylesin. Hanımının vefâtı sebebiyle de sana bol sabırlar versin" dedi. Hizmetçisini çağırıp: "Hemen git, ona bakıp terbiye edecek bir câriye satın al, onun ihtiyâçlarına harcaması için de kendisine iki yüz dînâr ver" dedi. Sonra Ensârdan olan o mübârek zâta; "Birkaç gün sonra tekrar bize gel. Çünkü bu gelişinde, biraz darlık içerisinde olduğumuz için fazla ikramda bulunamadık" dedi. O zât, Ubeydullah bin Abbâs'ın bu iltifâtından son derece memnun oldu.

İbn-i Abd-i Rabbih'in el-İkd-ül-ferîd kitabında bildirdiği hadîs-i şeriflerden ve büyüklerden ba'zılarının hutbe ve sözlerinden bir kısmı şöyledir:

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"Sizden biriniz bir şey yediği zaman sağ eliyle yesin, sağ eliyle içsin. Muhakkak şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer."**

Yemekten önce ve yemekten sonra el yıkamak sünnettir. Başlarken besmele okumalıdır. Sonunda da elhamdülillah demelidir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Sizden biriniz aksırıp elhamdülillah dediğinde, ona "yerhamükellah" deyiniz. Hamd etmezse ona teşmitte bulunmayınız."

İbn-i Ömer aksırdı ve elhamdülillah dedi. Oradakiler "yerhamükellah" deyince İbn-i Ömer, "Yehdîkümullah ve yuslih bâleküm" diye cevap verdi.

Hadîs-i şerîfte: **"Evlât kokusu, Cennet kokularındandır"** buyuruldu.

Hikmet sahipleri dedi ki: "Küçüklükte kim çocuğunu terbiye ederse, o büyüdüğünde sevindirir."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Tanıdığınız ve tanımadığınız müslümanlara selâm veriniz."

"Birbirinize selâm veriniz. Birbirinize yiyecek ikram ediniz, akrabanızın haklarını gözetiniz. Gece herkes uyurken namaz kılınız. Bunları yaparak selâmetle Cennete giriniz."

Selâmda sünnet şöyledir ki; önce büyük küçüğe, şehirli köylüye, devedeki ata binmiş olana, attaki merkepte olana, merkep üstündeki yaya yürüyene, ayakta olan oturana, az olan çok olana, efendi hizmetçisine, baba oğluna, ana kızına selâm verir. Rütbe ve ni'meti çok olan önce verir.

Birisi Resûlullaha geldi ve "Babam size selâm söyledi" dedi. Resûlullah buyurdu ki: **"Aleyke ve alâ ebîkesselâm."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Müslümanın müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevap vermek, hastasını yoklamak cenâzesinde bulunmak, da'vetine gitmek ve aksırıp elhamdülillah diyene, yerhamükellah diyerek cevap vermek" buyuruldu.

"(Birinin evine girileceği zaman) **izin üç defa istenir.** (Birincisinde izin verilmezse, bir dakika kadar sonra ikinci defa istemeli, yine verilmezse, üçüncü defa istenmelidir. Yine izin verilmezse, dört rek'at namaz kılacak kadar beklemiş ise içeri girmemeli, gitmelidir.)**"**

"Rabbim bana dokuz şeyi yapmamı bildirdi. Ben de size (ümmetime) **bildiriyorum: Aşikâre olsun gizlilikte olsun ihlâsı, öfkeli anda da rahatlık ânında da adâleti, zenginlik ve fakîrlikte orta yolu, bana zulmedeni affetmeyi, vermeyene vermeyi, benden alâkayı keseni arayıp sormayı, susmamın tefekkür, konuşmamın zikir, bakışımın ibret olmasını."**

"Sizi boş ve lüzumsuz konuşmaktan, malı israf etmekten ve lüzumsuz çok soru sormaktan men ederim."

"Mallarınızı zekât vererek koruyunuz. Hastalarınızı sadaka vererek tedâvi ediniz. Size gelecek belâları duâ ile önleyiniz."

"Veren el, alan elden hayırlıdır."

"İnsanoğlu malım malım der. Halbuki onun malım dediği; yiyip bitirdiği, giyip eskittiği yahut verip elinden çıkardığı şeylerdir."

"İlmi, bir yere yazmakla koruyunuz"

Allahü teâlâ Peygamberini (s.a.v.) en güzel edeb ile edeblendirmiştir. Onun için Kur'ân-ı kerîminde meâlen şöyle buyurdu: **"Elini boynuna bağlı kılma** (cimri olma) **ve büsbütün de onu açıp israf etme ki, sonra kınanmış olursun ve eli boş açıkta kalırsın."** Burada orta

hâli emretmektedir. Cimrilikten ve çok dağıtıp israftan sakındırdı. Onlar ki, harcadıkları zaman israf etmezler, sıkılık da yapmazlar ve harcamalar bu ikisi arası ortalama olur.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmdeki şu âyetlerinde bütün güzel ahlâkı Peygamberinde topladığını meâlen şöyle buyurdu: **"Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir"** (A'râf. 199).

"Sana tabî olan mü'minlere kanadını indir (tevâzu yap)**"** (Şuârâ: 215).

"Uhud savaşında sen, Allahtan gelen bir merhamet sayesindedir ki onlara (Eshâba) **yumuşak davrandım. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrâfından dağılıp gitmişlerdi."** (Âl-i İmrân: 159).

"Hem iyilikle kötülük müsavî olmaz. Sen kötülüğü, en güzel olan iyi hareketle önle. O vakit bakarsın ki, seninle arasında bir düşmanlık bulunan, yakın bir dost gibi olmuştur" (Fussılet: 34).

Şu âyet-i kerîme ile de Resûlullahın edebinin çok yüksek olduğu meâlen şöyle bildirildi:

"And olsun, size içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer. Size çok düşkündür. Mü'minlere çok merhametlidir, onlara hayır diler" (Tevbe: 128).

Hadîs-i şerîfte: **"Haya îmândan bir şu'bedir"** buyuruldu.

Avn bin Abdullah dedi ki: "Haya, hilm (yumuşaklık) ve susmak îmândandır."

İbn-i Ömer dedi ki: "Haya ve îmân birbirine bağlıdır. Birisi ayrılınca, diğeri de onunla birlikte gider. Her zaman beraber olurlar."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Mü'min yalancı olmaz."**

"Allahü teâlâ sizden ilmi almak için, ilmi ile âmil olan âlimleri kaldırır, câhiller kalır. Dinden suâl edenlere, kendi akılları ile cevap verip, insanları doğru yoldan ayırırlar."

Hadîs-i kutside: **"Kibriya benim ridâm, azamet izârımdır. Bunlardan biri için benimle çekişmeye gireni Cehennem ateşine atarım"** buyuruldu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "İlmi öğreniniz. Öğrendikten sonra, o ilimle amel ediniz." Şa'bîdedi ki: "Âlim ancak Allahü teâlâdan korkan kimsedir."

Hikmet sahipleri dedi ki: "Öğrendiğin ilmi, bilmiyene öğret. Bilenden de ilim öğren. Böyle yaparsan bildiğin şeyi çok iyi korumuş olursun ve bilmediğini de öğrenirsin."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"İlmin fazîleti, ibâdetin fazîletinden daha hayırlıdır."

"İlimle yapılan az amel, ilimsiz yapılan çok amelden hayırlıdır."

Esmâî dedi ki:

"İlim öğrenmede ilk adım susmak, sonra dinlemek, sonra ezberlemek, sonra öğrenilen bilgi ile amel etmek, sonra da o bilgiyi insanlara öğretmektir."

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Kişi âlim olarak doğmaz, ilim ancak çalışmakla öğrenilir."

Abdullah bin Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "İki sınıf insan vardır ki doymaz. Biri âlim öğrenmeye doymaz. Diğeri de tamahkârdır, dünyânın malına, mülküne doymaz."

Hazreti Ömer'in hutbesi: Hamd ve senadan sonra, şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Kur'ân-ı kerîmi öğreniniz. Onunla amel ediniz. Kur'ân-ı kerîm ehlinden olunuz."

Hazreti Ali'nin hutbesi: "İmdi, şüphesiz dünyâ sırt çevirip, veda zamanının geldiğini bildirdi. Muhakkak ki, âhıret yolculuğu göründü. Dikkat ediniz. Siz şimdi amel günlerindesiniz. Arkanızda ecel var. Kim eceli gelmeden önce, şu günlerde, amellerini Allahü teâlânın rızâsına uygun yaparsa, ameli ona fâide verir. Emeli ise zarar vermez. Kim de bu amel günlerinde, ecel gelmeden önce âhırete hazırlığını eksik yaparsa, ameli boşa gider ve emeli de ona zarar verir. Dikkat ediniz! Cenneti istiyenleri de, Cehennemden korkup kaçanları da uyur görüyorum. Dikkat ediniz! Âhıret yolculuğu ile emrolundunuz. Oraya azık hazırlamanıza işâret edildi. Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey; arzu ve isteklerinize tâbi olup, uzun emel sahibi olmanızdır." (Tûl-i emel) kalb hastalıklarındandır. Tûl-i emel, zevk ve sefâ sürmek için, çok yaşamağı istemektir. İbâdet yapmak için, çok yaşamağı istemek, tûl-i emel olmaz. Tûl-i emel sahipleri ibâdetleri vaktinde yapmazlar. Tövbe etmeği terk ederler. Kalbleri katı olur. Ölümü hatırlamazlar. Va'z ve nasîhatten ibret almazlar. Hadîs-i şerîfle: **"Ölümden sonra olacak şeyleri, sizin bildiğiniz gibi hayvanlar da bilselerdi, yemek için semiz hayvan bulamazdınız"** buyuruldu.)

Zehrâ'nın hutbesi: "Ey insanlar! Benden şu beş şeyi öğreniniz alınız. Eğer, bunları elde etmek için bineklerinize binip yolculuklar yapmış olsaydınız bunların benzerini yine elde edemezdiniz. Dikkat ediniz! Allahü teâlâdan başkasından bir şey beklemeyiniz. Bilmediğiniz şeyi öğrenmekten, bilmediğiniz bir şey sorulunca, bilmiyorum demekten utanmayınız. Dikkat ediniz. Sabır imândandır. Sabır, cesede göre baş mertebesindedir. Kur'ân-ı kerîmi düşünerek okumalı, ibadeti kim için ve niçin yaptığını bilerek yapmalı, hilm, ilimle güzelleşir. Dikkat ediniz! Size gerçek âlimi haber veriyorum. Allahü teâlânın kullarına, günahları, kötülükleri güzel göstermiyen, onlardan alıkoyan, onları Allahü teâlânın mekrinden emîn kılmayıp, rahmetinden ümit kestirmiyen âlim, gerçek âlimdir. Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfesini yapanlar için, mutlaka Cennete gidecek, günahkâr müslümanlar için de, mutlaka Cehenneme girecektir diye kesin söz söylemeyiniz. Bunu sadece Allahü teâlâ bilir. İyi kimseler için, onların artık Allahü teâlânın azâbından kurtulduklarına teminat vermeyiniz. Günahkâr müslümanları da Allahü teâlânın rahmetinden ümit kestirmeyiniz. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Allahü teâlânın rahmetinden ancak kâfirler ümid keser."** (Yûsuf: 87) buyurmaktadır.

Ömer bin Abdülazîz'in ilk hutbesi: "Ey insanlar! İçinizi düzeltiniz ki, dışınız da düzelsin. Âhıretinizi iyi yapın ki, dünyânız iyi olsun." Başka bir hutbesi: Şüphesiz, her yolculuk için bir azık hazırlığı vardır. Öyleyse, dünyâda iken âhıretiniz için takvâdan azık hazırlayınız. Allahü teâlânın, ahırette kendisi için hazırladığı sevâb ve ikâbı görüp tatmış olan bir kimse gibi olunuz. Böyle yaparsanız, günah işlemekten korkar, Allahü teâlânın emirlerine uymayı arzularsınız. Ömrünüz size uzun gelmesin, yoksa kalbiniz katılaşır. Düşmanlarınıza boyun eğersiniz. Gece olunca, sabahlayıp sabahlamıyacağını, sabahlayınca, akşama kavuşup kavuşamıyacağını bilemiyen kimse uzun emelli olamaz. Ba'zan, bu iki zaman arasında ölüm tehlikeleri olabilir. Dünyaya, ancak akıbetinden emîn olanlar meyleder. Dünyâda, bir yarasını iyileştiren kimseye, başka taraftan bir yara isâbet eder. Öyleyse, insan dünyâya nasıl meyledebilir? Kendimi men ettiğim şeyleri size emretmekten, Allahü teâlâya sığınırım. Yoksa, hak ve doğruluktan başka bir şeyin fâide vermediği kıyâmet gününde, rezil ve rüsvâ olurum.."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) bu hutbesinden sonra ağladı. Orada bulunanlar da onunla beraber ağladı.

Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) Şam'a yakın Hünasva denilen yerde okuduğu son hutbe: Ömer bin Abdülazîz (r.a.), ölünceye kadar başka bir hutbe okumamıştır. O, Allahü teâlâya hamd ve senadan sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Siz, boşuna yaratılmadığınız gibi, başıboş da terk edilmiş, değilsiniz. Yarın kıyâmet günü Allahü teâlâ sizin aranızda hükmedecektir. Allahü teâlânın her şeyi kuşatan rahmetinden çıkan kimse, hüsrana uğramıştır ve genişliği, gökler ve yer kadar olan Cennetten mahrûm kalır. Biliniz ki, yarın kıyâmet gününde emniyet ve güven; bugünden korkup, hazırlanan, azı (dünyâyı) verip, çoğu (ebedi âhıret se'âdetini) satın alan kimseler içindir. Görmüyor musunuz? Siz, fâni olan kimselerin çoluk çocuklarısınız. Sizden sonra onların soyunu, kalanlarınız devam ettirecek. Siz de gideceksiniz. Yine görmüyor musunuz ki, hergün aranızdan, ömrünü tüketen birisini âhırete uğurluyorsunuz. Sonra onu, topraktan bir çukur olan mezara gömüyorsunuz. Onu oraya, yastıksız ve yataksız bırakıyorsunuz. Artık o, orada hiçbir iş yapacak, bir ihtiyâcını temin edecek halde değildir. Dostlarından ve sevdiklerinden ayrılmış, hesap verme ile karşı karşıyadır. Onun orada, dünyâda bıraktığı malına mülküne ihtiyâcı yoktur. Fakat, dünyâda iken gönderdiği iyiliklere, yaptığı ibâdet ve tâatlere çok ihtiyâcı vardır. Vallahi ben size bunları söylüyorum. Fakat, aranızda kendimden daha günahı, çok birisini de görmüyorum. Allahü teâlâdan beni ve sizi af ve mağfiret buyurmasını diliyorum."

Hârûn Reşîd'in hutbesi: "Ni'metlerinden dolayı Allahü teâlâya hamd ederiz. O'na karşı itâatta muvaffak olmamız için, O'ndan yardım isteriz. Düşmanlarına karşı, O'ndan zafer dileriz. O'na kâmil bir îmânla imân ederiz. İşlerimizi O'na havale eder, O'na güvenip dayanırız. Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. O'nun şeriki (ortağı) yoktur. Yine şehâdet ederim ki, Hazreti Muhammed (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Allahü teâlâ O'nu Cennetle müjdeleyici ve Cehennemle, korkutucu olarak gönderdi. Resûlullah (s.a.v.) peygamberlik vazîfesini tebliğ etti. Ümmete nasîhat eyledi. Allah yolunda muharebe eyledi. Allahü teâlânın rızâsına uygun iş yapanlar için yaptığı iyi va'dleri ve emrine karşı gelenler için yaptığı tehdidleri bildirdi. Vefâtlarına kadar bu vazîfeyi yerine getirdi.

Resûlullaha (s.a.v.) salât (hayırlı duâlar) ve selâm olsun. Ey Allahın kulları! Size takvâyı tavsiye ederim. Çünkü takvâ günahları örter, iyilikleri katkat yapar. Takvâ, Cenneti kazanmaya ve Cehennemden kurtulmaya bir vesîledir. Sizi öyle bir günden sakındırırım ki, o gün gözler korkudan dikilir kalır, bütün sırlar ortaya dökülür. Siz yakında bu geçici dünyâ hayatından, ebedi âhıret yurduna göçeceksiniz. Öyleyse, tövbe etmek sûretiyle, Allahü teâlânın mağfiretine, takvâ ile Allahü teâlânın merhametine, mabetle (Allahü teâlâya dönmekle) onun hidâyetine koşunuz. Çünkü Allahü teâlâyı anmak, müttekileri O'nun rahmetine, tövbe edenleri O'nun mağfiretine, O'na dönenleri ve yalvaranları da O'nun hidâyetine kavuşturur. Nitekim Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Rahmetim, dünyâda her şeyi kuşatmıştır.** (Mü'mine de kâfire de şâmildir). **Fakat ahırette onu, küfürden sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize îmân etmiş olanlara has kılacağım"** (A'râf-156). Başka bir âyet-i kerîmede ise meâlen şöyle buyurdu: **"Bununla beraber, şüphe yok ki ben, tövbe eden, imân edip, sâlih amel işliyen, sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için gaffarım** (çok bağışlayıcıyım)**"** (Tâhâ-82). Siz geçen asırlardaki hâdiseleri biliyorsunuz. Şunu da biliyorsunuz ki, babalarınızı, dedelerinizi dostlarınızı, ölüm, evlerinizden aranızdan kapıverdi de, siz onların ölümüne mâni olamadınız. Onlar dünyâdan ayrıldılar. Ellerinde hiçbir imkân kalmadı. Şimdi dünyâ onları, hesapları görülmek üzere amelleri ile başbaşa bıraktı. Dünyâda günah işlemiş,

kötü işler yapmış olanlar, yaptıklarının cezasını görecekler. Amel-i sâlih işliyenler ise mükâfatlarını göreceklerdir. Sözlerin en güzeli, nasîhatların en üstünü, Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmdir. Allahü teâlâ, meâlen buyuruyor ki: **"Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun. Olur ki, merhamet edilirsiniz"** (A'râf-204).

Hazreti Alinin hutbesi: Allahü teâlâya hamd-ü senadan sonra şöyle buyurdu: "Ey Allahın kulları! Size ve kendime Allahü teâlâdan korkup, yasaklarından sakınmayı, Allahü teâlânın emirlerine itâata sarılmayı, sâlih ameller yapmayı, uzun emeli terk etmeyi tavsiye ederim. Ey gâfil insan! Allahü teâlânın habercisi (Azrail aleyhisselâm) sana geldiği halde, onun kapısını çalmıyacağını sanıyorsan. Halbuki Azrail (a.s.) bu husûsta senden bir bedel kabûl etmiyecek. Senden bir kefil de almıyacak. Senin küçük (çocuklarına) acımıyacak, büyük (çoluk çocuğuna da) bu husûsta hürmet edip (seni bırakmıyacak). Nihâyet seni, karanlık mezarın dibine bırakacak. O mezarın etrâfı sessiz ve sedasız ve kimseler yoktur. Azrail (a.s.) bunu daha önce geçmiş kavimlere de yapmıştı. Hani nerede, o bütün güçleriyle çalışanlar, servet yığanlar, yaldızlı ve süslü yüskek binalar kuranlar, hani nerede, aza kanaat etmeyip, çoktan da faydalanamıyanlar. Nerede büyük ordulara kumandanlık edenler? Büyük bayrakları açanlar? Sonra toprak altında, ölüler hâline gelip, ufalıp, kırıntı hâline gelenler. Şimdi sizler, onların bardaklarıyla su içiyorsunuz, onların yürüdüğü yollarda yürüyorsunuz. Ey Allah'ın kulları! Allahü teâlâdan korkun. O'nun emirlerine uyunuz. Dağların yürütüleceği, semânın (göğün) yarılacağı, amel defterlerinin, sağ ve sol taraflardan uçuşarak geleceği kıyâmet günü için amel-i sâlih yapınız, O gün kendini hangisinden görüyorsun? **"Gelin kitabımı okuyun"** (Hakka-19) diyen mi, yoksa **"Eyvah! Keşke kitabım bana verilmeseydi."** (Hakka-75) diyen mi? Emîrlerini yerine getirdiğimiz zaman Cennetini va'deden Allahü teâlâdan, bizi gazâbından muhafaza buyurmasını dileriz. En güzel söz ve en üstün nasîhat, Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmdir."

Hazreti Ebû Bekr'in (r.a.) halife olduğu zaman yaptığı bir konuşma: "Ey insanlar! Sizin en üstününüz olmadığım halde, size halife seçildim. Bu sebeple, eğer siz beni hak üzere bulursanız, bana yardım ediniz. Eğer böyle bulmazsanız, bana doğruyu gösteriniz. Sizin hakkınızda Allahü teâlâya itaat ettiğim müddetçe, siz de bana itaat ediniz. Eğer Allahü teâlâya isyan edersem, bana itaat etmeyiniz. Dikkat ediniz, muhakkak ki, hakkını alıncaya kadar, sizin zaîfleriniz benim yanımda en kuvvetli olanınızdır. En za'îfiniz ise, za'îfin hakkını ondan alıncaya kadar, kuvvetlilerinizdir. Söyleyeceğim bunlardan ibârettir. Allahü teâlâdan beni ve sizi bağışlamasını diliyorum."

Yahyâ bin Hayyan dedi ki: "Şerefli ve asil olan kişi, kuvvetli olunca, tevâzu (alçak gönüllülük) yapar. Düşük ve bayağı olan ise, kibirli olur." Hakimlerden ba'zısı: "Topraktan yaratılan insanda kibir nasıl bulunur" demişlerdir.

Mahmûd el-Verrâk: "Kibir, insanın dindarlığını bozar. Aklını noksanlaştırır. İnsanların kınama ve kızgınlığını çeker. Güleryüz, güleryüz göstermeden verilen bağıştan daha güzeldir" demiştir.

Denilmiştir ki: "Her hastalığın bir ilâcı vardır, tedâvisi mümkündür. Fakat, ahmaklığın tedâvisi zordur. Bu hastalık, tabibleri bile yordu."

Ebû Atâhiyye dedi ki: "Ahmakla beraber olmaktan sakın. Çünkü ahmak, yamalı elbise gibidir. Bir tarafını yama yaparsan, yine rüzgârla bir tarafından yırtılıp, sonunda parçalanır."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim tevâzu' gösterirse, Allahü teâlâ onu yükseltir."**

İbn-i Semmak, Îsâ bin Musa'ya: "Makam ve mevki sahibi iken tevâzu göstermek, makam ve mevki sebebiyle kazandığı şereften daha yüksek bir şereftir" demiştir.

Hakimler (hikmet sahibi kimseler) dediler ki: "Yumuşaklıkla, şiddet ve sertlikle elde edilemeyecek şeylere kavuşulur. Görülmüyor mu ki, su, yumuşak olmasına rağmen, çok sert taşları aşındırmaktadır."

Eşçe' bin Amr es-Sülemî dedi ki: "İnsanlarla ve mal ile kavuşulamıyan şeylere, yumuşaklıkla kavuşulur."

Resûlullah (s.a.v.) **"Ciddi de olsa, şaka da olsa, yalan söylemek caiz değildir"** buyurdular. Yine şöyle buyurdular: **"Mü'min yalancı olmaz."**

Abdullah bin Ömer (r.a.): "Va'dine muhalefet etmek, arfâkın (münâfıklığın) üçte ikisidir."

İbn-i Ömer, Tevrat'ta şöyle yazılı olduğunu bildirdi: "Haya etmezsen (utanmazsan) istediğini yap." Kendisi de şöyle dedi: "Haya edilecek zâtlarla beraber olmak sûretiyle, hayayı ihyâ ediniz (yaşatınız)."

Resûlullah (s.a.v.) **"Sizi dedikodudan, malı zayi etmekten ve çok suâlden men ettim"** buyurdu.

Resûlullahın (s.a.v.) buyurduğu hadîs-i şeriflerden birkaçı:

"Zekât vermek sûretiyle malınızı koruyunuz. Sadaka vermek sûretiyle, hastalarınızı tedâvi ediniz. Belâyı, duâ ile karşılayınız.." (Hakkıyle duâ eden kimseyi, Allahü teâlâ belâ ve musibetlerden muhafaza buyurur.)

"Hâkim, kızgın iken iki kişi arasında hüküm vermesin."

Hazreti Ali'nin ba'zı buyurdukları: "Kim kendi ayıbına bakarsa, başkasının ayıbını görmez. Kardeşine kuyu kazan kimse, oraya kendisi düşer. Kendi sürçmesini (hatâsını) unutan kimse, başkasınınkini büyük görür. Başkasının perdesini yırtan kimsenin, evinin gizli şeylerini örten perdesi yırtılır. İşlerinde başkasıyla yarışa kalkan kimse, başkalarının kızgınlığını üzerine çeker. Kendi görüşünü beğenen kimse, doğruyu bulamaz. Aklına güvenen kimse, hatâ eder. İnsanlara karşı büyüklük taslayan kimsenin ayağı kayar. Düşük ve bayağı kimselerle beraber olan kimse, hor görülür. Âlimlerle beraber olan kimse ise hürmet görür. Kim kötü işlerin olduğu yerlerde bulunursa, töhmet altında kalır. Ahlâkı iyi olan kimsenin, işleri kolay olur. Sözünü güzel yapan kimse, heybetli olur. Allahü teâlâdan korkan kimse, kazanır."

Şebib bin Şeybe dedi ki: "Edebli olunuz. Edeb, aklın bulunduğuna delâlet eder."

Süfyân-i Sevrî (r.a.) buyurdu ki; "Kendini tanıyan kimseye, başkasının hakkında söyledikleri zarar vermez."

İbn-i Kuteybe; "Eğer âlim olmak istiyorsan, tek bir ilmi seç. Eğer edip olmak istiyorsan, çeşitli ilimlerden haberin olsun" dedi.

Amr bin Utbe, oğlunun muallimine: "Oğlumu ıslâh etmek istiyorsan, önce kendini ıslâh et. Çünkü onların gözleri senin gözündedir. Onlara göre güzel ve iyi, senin yaptığın şeylerdir. Çirkin ise, senin yapmayıp, terk ettiğindir. Onlara Allahü teâlânın kitabını (Kur'ân-ı kerîmi) öğret, onları fazla zorlama, yoksa birdenbire bıkkınlık gösterirler. Büsbütün de onları kendi hâllerine bırakma, sonra tamamen Kur'ân-ı kerîm okumayı terk ederler. Onlara en güzel sözleri anlat. En temiz (ahlâkı bozmayan) şiirlerden naklet. Bir ilmi iyice öğrenmeden, onları başka bir ilme geçirme.

Çünkü zihinde fazla ve kalabalık sözlerin birikmesi anlamayı zorlaştırır. Onlara büyük zâtların hayatını ve yaşayışlarını öğret. Onlara lüzumsuz şeylerden bahsetme."

Urve bin Zübeyr ve Kâsım bin Muhammed şöyle anlattılar: Hazreti Ebû Bekr, Âişe'ye (r.anhâ) vefât ettiği zaman Resûlullahın (s.a.v.) yanına defn edilmesini vasıyyet etti. Hazreti Ebû Bekr vefât edince, kendisi için, Resûlullahın (s.a.v.) yanında bir kabir kazıldı. Başı, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek iki omuzu hizasına kondu. (Hazreti Ömer'in başı ise, Hazreti Ebû Bekr'in böğrünün hizasına kondu.)

Hişam bin Urve babasından anlatıyor: Ebû Bekr'in (r.a.) cenâze namazı gece kılındı ve gece defn edildi. Altmışüç yaşında iken vefât etti. Hazreti Ebû Bekr'in babası kendisinden sonra biraz daha yaşayıp vefât etti. Hazreti Ebû Bekr'in yüzüğünde: "Allahü teâlâ ne iyi kadirdir (kudret sahibidir)" yazılı idi.

Muhammed bin Abdülazîz şöyle bildirdi: Hazreti Ebû Bekr vefâtına yakın, vasıyyetini yazdı. Bunu Hazreti Osman ve Ensârdan birisi ile, bütün Medîne-i münevverelilere okumaları için gönderdi. Herkes onların etrâfına toplandı. Hazreti Ebû Bekr'in vasıyyetini onlara okudular. Vasıyyet şöyle idi: "Bu dünyâdan ayrılıp âhıret hayatına gireceği zaman Ebû Kuhâfe'nin oğlu Ebû Bekr'in (size olan) vasıyyetidir. Ben size, Hazreti Ömer'i halife yaptım. Eğer adâletli olur ve (işleriniz husûsunda) Allahü teâlâdan korkarsa, zâten onun hakkında benim zannım ve ondan beklediğim de budur. Eğer böyle olmazsa, ben hayır ve iyiliği kastederek böyle yapıyorum. Gaybı ise ancak Allahü teâlâ bilir."

Leys bin Sa'd bildiriyor: Ebû Bekr (r.a.), Beyt-ül-mal'den ve Fey'den hiçbir şey almazdı. Sâdece bir kere borç almıştı. Onu da vefâtına yakın, Hazreti Âişe'ye, ödemesini söyledi. Hazreti Ömer ise, her gün için Beyt-ül-mal'den kendisi için iki dirhem alıyordu. Ömer bin Abdülazîz (r.a.) halife olunca, ona dendi ki: Ömer bin Hattâb (r.a.) gibi sen de kendine Beyt-ül-mal'den biraz bir şey alsan dediklerinde: Hazreti Ömer'in (geçimini te'mîn edecek) hiçbir şeyi yoktu da aldı. Benim ise kâfi gelecek kadar malım var, dedi ve Beyt-ül-mal'den hiçbir, şey almadı.

Hazreti Ömer buyurdu ki: Ebû Bekr bizim efendimizdir. Efendimizi âzâd etti. (Hazreti Ömer burada, Bilâl-i Habeşî'yi kasdetti. Bilâl-i Habeşî (r.a.), Umeyye bin Halefin kölesi idi. Müslüman olduğu ve putların ilâhlığını inkâr edip, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Hazreti Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür dediği için, müşrikler ona çok eziyet ve işkence yapıyorlardı. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr, onu Umeyye bin Haleften satın alıp âzâd etti.)

Şa'bî, Seleme'den rivâyet etti: Hazreti Ali'ye, Hazreti Ebû Bekr ile, Ömer'den (r.anhüm) soruldu. O da: "Vallahi ikisi de sâlih ve başkalarını da ıslâh eden halifelerdir" diye cevap verdi.

Abdullah bin Ömer anlattı: Tebük gazvesinde, müslümanlar büyük bir açlık ve sıkıntıya düşmüşlerdi. Bunun üzerine Hazreti Osman müslüman askerler için yiyecek aldı ve diğer ihtiyâçlarını giderdi. Resûlullah (s.a.v.): Mübârek ellerini kaldırıp, Hazreti Osman için **"Yâ Rabbî! Ben Osman'dan râzıyım sen de ondan râzı ol."** diye duâ buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Osman'ı, kerîmesi Rukiyye (r.anhâ) ile evlendirdi. O vefât edince, diğer kerîmeleri Ümmü Gülsüm ile evlendirdi. Zührî, Sa'îd bin Müseyyib'den şöyle bildirir: Rukiyye (r.anhâ) vefât edince, Hazreti Osman çok üzüldü. "Yâ Resûlallah! Benim seninle akrabalığım sona erdi" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Senin benimle olan akrabalığın sona ermez. Çünkü Cebrâil, Rukiyye'nin kızkardeşi** (Ümmü Gülsüm) **ile seni evlendirmemi, bunun Allahü teâlânın emri olduğunu söyledi"** buyurdu.

Resûlallah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Hasen ile Hüseyn, Cennetliklerin efendileridir. Babaları ise, oğullarından daha üstündür."**

Birisi Ömer bin Abdülazîz'e: "Ne zaman konuşayım?" diye sorunca: "Susmayı arzu ettiğin zaman" cevâbını verdi. "Ne zaman susayım?" diye sorunca da: "Konuşmayı arzu ettiğin zaman" dedi.

Buraya kadar olan bütün seçilmiş parçalar, İbn-i Abd-i Rabbih'in el-Ikd-ül-ferîd adlı kitabından alınmıştır.

---

1) Âdâb-ür-râfidîn sh. 352

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 312

3) Mu'cem-ül-Udebâ cild-4, sh. 211 s

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 110

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 371

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 193

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 228

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 115

İBN-İ ATÂ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Abbas olup, ismi, Ahmed bin Muhammed bin Sehl bin Atâ'dır. Aslen Bağdadlıdır. İbn-i Atâ, zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle, ibâdetle ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçiren İbn-i Atâ, 311 (m. 923) veya 319 (m. 931) yılında vefât etti.

İbn-i Atâ (r.a.); Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, Fadl bin Ziyâd, Cüneyd-i Bağdadî, İbrâhîm Mâristânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf dinlemiştir. Kendisinden, ise, Muhammed bin Ali bin Atâbiş en-Nâkid, İbn-i Hafîf ve daha birçok âlim ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İbn-i Atâ için, Ebû Sa'îd Harrâz; "Tasavvuf, güzel ahlâktır. Ben bunun ehli olarak, Cüneyd-i Bağdadî ve İbn-i Atâ'dan başkasını görmedim." Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Îsâ bin Hakan; "O gece ve gündüz iki saat uyurdu. Abdullah bin Muhammed es-Seczî ise, "Ben evliyâ arasında ondan daha idrak ve anlayış sahibi olanını görmedim." demiştir.

Şöyle anlatırlar: İbn-i Atâ'nın, çok güzel on erkek evlâdı vardı. Bir gün onlarla beraber sefere çıkmıştı. Yolda eşkiyalar onları çevirdi. Eşkiyaların reîsi, İbn-i Atâ'nın gözü önünde çocuklarını sırayla öldürdü. Çocuklarının her birinin öldürülüşünde, başını semâya kaldırarak, gülümsüyordu. Sıra sonuncu çocuğa geldiğinde, çocuk babasına dönerek "Sen ne kadar şefkatsiz bir baba imişsin. "Dokuz yavrunu öldürdükleri hâlde, hiç sesini çıkarmıyorsun ve gülüyorsun" dedi. İbn-i Atâ oğluna dönerek; "Babasının ciğerparesi! Bunu yapan zâta birşey söylenmez ki! Aslında O, "biliyor ve görüyor. Dilerse hepsini korumaya da kadirdir" dedi. Bunun üzerine eşkiyabaşında bir hâl hâsıl oldu ve İbn-i Atâ'ya: "Şayet bu sözlerini önceden söyleseydin, çocuklardan hiçbirini öldürmezdik" dedi ve oğlunu serbest bıraktı, İbn-i Atâ bunun üzerine: "Takdîr böyle imiş, söyleseydim bile bir şey değişmezdi" dedi.

İbn-i Atâ, çölde yolunu şaşıran bir talebesinin başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlattı: "O çölde yolunu şaşırdı. Dolaşırken kendisini bir su başında buldu. Pınar başında çok güzel bir kız

gördü. Kızın karşısında durdu. Kız ona "Benden uzak ol" deyince, "Sen bütün varağınla benim ol" dedi. Kız, "Şurada, öyle güzel bir kız var ki, ben ona hizmetçi bile olamam" dedi. O talebe dönüp o tarafa baktı. Kimseyi göremedi. Tekrar kıza dönünce, kız ona: "Doğruluk ne kadar güzel, yalan ne kadar kötü, sanmıştım ki, bütün varlığınla bana bağlısın. Halbuki, benim yanımda, bir başkasına bakmak istiyorsun" dedi. Talebe utancından başını önüne eğdi. Başını kaldırdığında, karşısında kimseyi göremedi."

İbn-i Atâ'nın vefâtı şöyle anlatılır: "Hallâc-ı Mensûr'u öldüren vezir, İbn-i Atâ'ya "Hallâc-ı Mensûr hakkında ne dersin?" diye sordu, İbn-i Atâ bu soru üzerine, "Sen kendi işlerine bak, evliyâ ile uğraşma" dedi vezir, Hallâc-ı Mensûr hakkında kötü sözler söylemeye başlayınca, İbn-i Atâ ona, "Sakin ol! Doğru konuş!" dedi. Buna sinirlenen vezir, İbn-i Atâ'nın dişlerinin sökülmesini ve bunların başına çakılması için emir verdi. İbn-i Atâ (r.a.), bu eziyetin te'sîriyle vefât etti.

İbn-i Atâ hazretleri buyurdular ki: "Tövbe, ilmin kötülediği herşeyden, ilmin methettiğine dönmektir." "Kullara ve yaratılmış olan şeylere bakıldığında, Allahü teâlânın varlığı bilinir." "Kim nefsine sünnetleri uygularsa, Allahü teâlâ onun kalbini ma'rifetle nurlandırır."

"Her velînin üç alâmeti vardır. Bunlar Allahü teâlâ ile arasındaki sırrı saklamak, halkla arasında geçen muâmelelerde, duygularını hatâdan korumak, herkese aklı ve anlayışı ölçüsünde söylemektir."

"Âdem (a.s.) bildiğimiz hatâyı işledikten sonra, Cennette bulunan herşey, onun perişan hâline üzüldü ve ağladı. Ağlamayan sadece altın ve gümüş oldu. Allahü teâlâ, kelâm sıfatı ile onlara tecelli etti ve sordu. Adem'e herşey ağlarken, siz neden ağlamazsınız? Onlar şu cevâbı verdiler Biz, sana karşı hatâ işliyene ağlamayız. Bunun üzerine Hak teâlâ şöyle buyurdu: İzzetime, celâlime yemîn ederim. Size her şeyin üstünde bir değer biçeceğim ve Ademoğullarını size hizmetçi kılacağım."

"Halka ayrılık acısının tattırılmasındaki hikmet, Allahü teâlâdan başkasına güvenmelerini önlemektir."

"Edebten mahrûm bırakılan bir kimse, bütün hayırlardan mahrûm bırakılmış olur." "Tevekkül; yüce Allaha en iyi şekilde sığınıp, samîmi bir şekilde O'na muhtaç olmaktır." "Sabır, musîbetler içinde iken bile edebe riâyet etmektir."

"Ahlâk iyi olmadıktan sonra, kılınan namazın, tutulan orucun çok olmasının önemi yoktur. Hattâ sadaka ve mücâhede (nefsini yenmeye çalışma) bile hiçtir. Bu yolda yükselenler, ne namazla, ne de oruçla yükseldiler. Ne sadaka ile, ne de mücâhede ile üstün dereceler buldular. Yükselen, ancak iyi huyla yükseldi. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Kıyâmet günü, bana en yakın olanınız, huy ve ahlâk bakımından en güzel olanınızdır"** buyurdu."

"Dünyânın geçici lezzetlerine dalan, hakîkatleri bulamaz. Bu lezzetlere dalması, onun kuvvetini azaltır."

"İtâatların en fazîletlisi, devamlı olarak Allahü teâlâyı düşünmektir."

"Nefsini tanımayan, âriflerin meclisinde bulunsun. Hikmet nûru ile aydınlanmak isteyen ise, ilim ve hikmet sahiblerinin meclisinde bulunsun."

"En büyük ilim olan ma'rifetullahın neticesi, heybet ve hayadır. Bir kimsenin kalbinden haya ve heybet duygusu gittiği zaman, artık onda hayır kalmaz."

"Allahü teâlâ için en sevimli şey, kulun dünyâdan yüz çevirmesi, O'na ulaşılacak en iyi vesîle ise, kulun nefsinden vazgeçmesidir."

"En iyi iş yapılmış, en iyi ilim söylenmiştir. Bu sebeble, şimdiye kadar yapılmamış bir işi yapma, söylenmedik sözü söyleme."

İbn-i Atâ'nın söylediği bir şiirin tercümesi şöyledir:

Yollar çeşit çeşittir.
Hakka giden yol birdir.

Çoktur doğru yoldan,
Gittiğini zanneden.

İnsanlar bîhaber doğru yoldan.
Bilmeden gidiyorlar bir yoldan.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 26

2) Tabakât-ı Sûfiyye sh. 269

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 302

4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 261

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 379

6) Sıfât-üs-saffe cild-2, sh. 850

7) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 57

8) Risâle-i Kuşeyrî sh. 135

9) Nefehât-ül-üns sh. 191

İBN-İ ATIYYE (Abdullah bin Atıyye Dımeşkî)

Tefsîr, kırâat ve hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup, ismi, Abdullah bin Atıyye bin Abdullah bin Habîb'dir. Memleketine nisbetle "Dımeşkî ve "Şâmî" denildi. İbn-i Atıyye diye meşhûr oldu. 383 (m. 993) yılında vefât etti. Yine İbn-i Atıyye diye bilinen Endülüslü müfessir Abdülhâlık bin Gâlib bir başka zâttır.

"Tefsîr-i İbn-i Atıyye" veya "Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı kitabı ile meşhûr olan İbn-i Atıyye'nin hayatı hakkında, kaynaklar çok az bilgi vermektedir. Zekâsı keskin, hafızası kuvvetli, ilmi çoktu. Dünyâya hiç değer vermezdi. Kur'ân-ı kerîmin kelimelerini açıklayabilmek için, eski Arab şâirlerinin şiirlerinden ellibin beyti ezberlemişti. Birçok hadîs-i şerîf ezberledi. Âlimler, onun rivâyetlerinde sika (güvenilir) olduğunu söylediler. Dımeşk'de (bugünkü Şam) Bâb-ı Câbiye'de bir câmide kalır, orada namaz kıldırırdı. Sonraları bu câmi, "İbn-i Atıyye'nin mescidi" diye anıldı. Bütün İslâm âlimleri gibi İbn-i Atıyye de şan ve şöhret için değil, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kaza nabilmek için emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker yaptı. Ya'nî, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirdi. İnsanlara pek faydalı nasîhatlerde bulundu. Şam'da onun Allahü teâlânın kitabını ve Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şeriflerini açıklayan güzel sözleri, dededen toruna yıllarca dillerde dolaştı. Bunlar kalblere ferahlık ve insanlara huzûr verdi."

Tefsîr-i İbn-i Atıyye'nin İstanbul'da Nûr-u Osmaniye Kütüphânesi onüç numaradaki nüshası kayıp olup, Atıf Efendi Kütüphânesi doksaniki numarada ikinci bir nüshası mevcûttur.

Nisa sûresinde meâlen: **"Ancak Allah'ın kabûl edeceğini va'd buyurduğu tövbe, o kimseler içindir ki, bir cahillikle bir kabahat yaparlar da, sonra çok geçmeden tövbe**

ederler, işte Allah bunların tövbelerini kabûl buyurur. Allah ihlâsla tövbe edenleri hakkıyla bilicidir." "O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken, onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince: "Ben, şimdi tövbe ettim" der. Halbuki o kimseler için tövbe yoktur. (Tövbeleri kabûl edilmez) **Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok, işte biz onlar için âhırette acıklı bir azâb hazırlanmışızdır."** Onyedi ve onsekizinci âyet-i kerîmelerinin tefsîrinde İbn-i Atıyye buyurdu ki; "Burada tövbe kelimesinin lügat ma'nâsı rücû etmek, dönmek, şer'î ma'nâsı ise, yaptığı kötülüklere pişman olup, Allahü teâlâya karşı olan isyanından vazgeçmek demektir. "Ölüm geldiği zaman"dan maksat akıl ölümün geldiğini, artık çârenin kalmadığını anladığı zaman demektir. Tövbenin, günahların hepsi için farz olduğu, icmâ-i ümmet ile bildirilmiştir. İctihâd sanibi âlimlerin bu icmâ'ı Nûr sûresinde meâlen; **"Ey mü'minler! Hepiniz Allaha tövbe edin ki, dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşacaksınız"** otuzbirinci âyet-i kerîmesine dayandırılmaktadır. Bu âyet-i kerîmeyi tefsîr eden İslâm âlimlerinden bir kısmı; "Son nefeste tövbenin kabûl olmaması' kâfirler içindir. Günahkâr müslümanların tövbesi kabûl olunacaktır" buyurmaktadır. Bu husûsta büyüklerden birine, Resûlullahın (s.a.v.) **"Allahü teâlâ, günahkâr kulunun tövbesini, canı gargaraya gelmeden kabûl eder"** hadîs-i şerîfi hakkında ne buyurursunuz diye suâl edildi. O büyük zât da: "Evet, Resûlullahın (s.a.v.) buyurduğu doğrudur. Senin mesleğin nedir?" dedi. Suâl eden, terzi olduğunu söyledi. O büyük zât; "Terzilikte en kolay olan nedir?" diye sordu. O zât "Makası alıp kumaş kesmektir" dedi. "Kaç senedir bu işi yaparsın?" sorusuna da, "Otuz senedir kumaş keserim" diye cevap verdi. "Canın gargaraya geldiği zaman kumaş kesebilir misin?" buyurdu. Adam da, "Hayır, kesemem" deyince, o büyük zât: "Bir müddet zahmet çekip öğrendiğin ve otuz sene çok rahat bir şekilde yaptığın işi, o zaman yapamazsan, ömründe hiç yapmadığın tövbeyi o zaman nasıl yapabilirsin? Bugün gücün yerinde iken tövbe eyle. O zaman belki yapamazsın, gel şimdi tövbe et. Bir daha günah işleme" buyurdu. Adam da hemen tövbe edip, güzel amel sahibi müslümanlardan oldu.

İbn-i Atıyye, Nisa sûresinde meâlen: **"Onlara şöyle de: "Dünyânın zevki pek azdır. Âhıret ise, sakınanlar için muhakkak hayırlıdır. Ve kıl kadar haksızlığa uğramazsınız."** yetmişyedinci âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: "Dünyânın faydası pek azdır. Zîrâ, dünyâ gölge gibi gelip geçicidir. Âhırette ise ni'metler ebedî olup, Allaha itaat edip korkanlar içindir."

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 103

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 47

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 83

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 106, 282, 526

5) Tefsîr-ül-Kur'ân, Âtıf Efendi Kütüphânesi Nr-92

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1017

7) İslâm Ahlâkı sh. 158

İBN-İ BETTA (Ubeydullah bin Muhammed)

Hadîs, kelâm ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi, Ubeydullah bin Muhammed bin Muhammed bin Hamdân bin Utbe bin Ferkad'dir. Memleketine nisbetle Ukberî denildi. Sahâbe-i kiramdan (r.anhüm) olan dedesi Utbe bin Ferkad'den dolayı İbn-i Betta denildi

ve bu nisbetle meşhûr oldu. 304 (m. 917) yılında doğup, 387 (m. 997) yılında Ukbera'da vefât etti.

Birçok İslâm memleketini gezen ve gittiği yerlerdeki âlimlerden ilim tahsil eden İbn-i Betta; Şam'da Ali bin Ya'kûb bin İbrâhîm bin Ebi'l-Akab, Ebû İshâk İbrâhîm Sofi, Ebû Bekr Ahmed Saffâr, Irak'ta; Begâvî, Ebû Muhammed bin Sa'îd, Ebû Abdullah, Ebû Ubeyd, Abdülazîz bin Ca'fer Harezmî, Ebû Zer İbn-i Bagandî, İsmail Verrâk, Ebû Ca'fer Nu'mânî, Ebû Tâlib Ahmed bin Nasr, Muhammed bin Ahmed Ukberî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. İlim tahsili için çıktığı seyahatten dönüşünde, evine kapanıp kırk yıl dışarı çıkmadı. Yalnız, Ramazan ve Kurban bayramlarında dostlarını ziyârete giderdi. Hadîs, fıkıh ve kelâm ilimlerinde meşhûr oldu. Diğer ilimlerde de âlim idi. Günâhlardan çok sakınır, gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Çok cömert olup, edebi pek fazla idi. Huzûrunda bulunanlar edebsizlik yapmaktan çok çekinirlerdi. Çok heybetliydi. Duâsının kabûl olduğu meşhûrdu. Evine kapandığı kırk yıl boyunca, vaktini yalnız ibâdet etmek ve ilim öğrenmekle geçirdi. Daha sonra halka nasîhat edip talebe yetiştirmeye başladı. Öğrendiği ilmi öğretmek ve Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştı, insanlar onu çok severdi. Bu yüzden zamanında Hanbelî mezhebine rağbet daha fazla oldu.

İbn-i Betta Ukberî'den birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Nuaym Ahmed bin Abdullah bin Ahmed bin İshâk, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah bin Ahmed Ezherî, Ebû Muhammed Hasen bin Ali Cevherî, Ebü'l-Feth Abdülmelik bin Ömer, Muhammed bin Ebi'l-Fevâris, Ebû Ali bin Şihâb Ukberî, Abdülazîz bin Ali Eccî ve daha pekçok âlim, ondan ilim öğrenenler arasındaydı.

Yüzden fazla kitap yazan İbn-i Betta'nın eserlerinden ba'zıları; Menâsik, Sünen, İbâne an şerîat-il-fırkat-in-nâciye, Münâcibet-ül-fark-il-mezmûme, Zemm-ül-gınâ' ve'l-istimâ' ileyh'dir.

Ebû Muhammed Cevherî, kardeşi Ebû Abdullah'tan naklen şöyle anlatır: Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördüm. "Yâ Resûlallah! Senin yolunu kimden öğreneyim?" diye sordum. Bana "İbn-i Betta, İbn-i Betta, İbn-i Betta!" diye cevap verdiler. Ukbara'ya gitmek için Bağdâd'dan yola çıktım. Bir Cum'a günü oraya vardım. İbn-i Betta ile câmide Cum'a namazında görüşürüm diye düşündüm. Düşündüğüm gibi, onunla câmide karşılaştım. Beni görünce "Sadaka Resûlullah" (Allahın Resûlü (s.a.v.) doğru söyledi) buyurdu.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kur'ân-ı kerîmi, kendi görüşü ile açıklayan, doğru olsa dahi, hatâ etmiştir."**

İbn-i Betta'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"İlim talebetmek** (öğrenmek) **her müslümana farzdır."**

"Kim enbiyâya söverse öldürülür. Kim Eshâbıma söverse değnek vurulur."

"Allahü teâlâ, bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar."

İbn-i Betta'ya "Fakîh kime denir?" diye soruldu. Dünyâda zâhid olup, Peygamberin (s.a.v.) sünnetine uyarak O'nun yolunda gidendir" buyurdu.

İbn-i Betta anlatır: İbn-i Mübârek'ten âlimlerin alâmetinin ne olduğu sorulup, "Bir kişinin âlim olduğu nasıl bilinir?" denildi. O da: "Âlim, ilmiyle amel eden, kendi yapmış olduğu amelleri az gören, başkalarının ilmini öğrenmek isteyen, ilmi nerede bulursa orada alandır" buyurdu.

---

1) Târîh-i Dımeşk cild-4 Vr. 547 a

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 122

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 321

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 144

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 8

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 245

İBN-İ EBÎ DÂVÛD-İ SİCİSTÂNÎ (Abdullah İbni Ebî Dâvûd)

Büyük hadîs âlimlerinden. "Kütüb-i Sitte" adı verilen meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabından birinin sahibi olan Ebû Dâvûd Süleymân bin Eş'âs'ın oğludur. İsmi, Abdullah bin Süleymân bin Eş'as bin İshâk bin Beşîr bin Şeddâd bin Amr bin İmrân'dır. Künyesi Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd'dur. "Ezdî" ve "Sicistânî" nisbetleriyle meşhûrdur. Sicistan, Basra'nın köylerinden biridir. Ezcî, Kureyş'e mensûb bir kabilenin adıdır.

İbn-i Ebî Dâvûd, 230 (m. 844) senesinde Sicistan'da doğdu. Babası Ebû Dâvûd, büyük bir hadîs âlimiydi. 10 yaşında iken ondan ilim öğrenmeye başladı. Çok zekîydi. 40 seneye yakın babası ile birlikte, bir çok âlimden ilim aldı. Horasan, Cibâl, İsfehân, Nişâbûr, İran, Basra, Bağdâd, Kûfe, Medine, Mekke, Şam, Mısır, Cezîre, Sugûrve daha birçok şehirleri dolaştı. Çok sıkıntılarla karşılaştı. İlim yolundaki sabrı, akıllara durgunluk, verecek derecedeydi. Ahmed bin Sâlih el-Mısrî, Îsâ bin Hammâd Ebû Tâhir bin Şerh, İshâk el-Kevser, Muhammed bin Eslem, Ali bin Haşrem, Seleme bin Şebîb, Muhammed bin Yahyâ, Müseyyib bin Vâdıh, Ebû Sa'îd el-Eşec ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberlemişti. Hadîs ilminde huccet (senet) oldu. İlmini, hep sâlih, doğru ve temiz kimselerden aldı. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer ilimlere âit çok bilgi elde etti. Daha sonra Bağdâd'ı vatan edindi. Orada ilim neşretti. Çok kimse onun talebesi oldu. 316 (m. 928) senesi Zilhicce ayında vefât etti.

Kendisinin ilminden çok kimseler istifâde etti. Irak bölgesinin ilimde imâmı, en büyük âlimi oldu. Kardeşi Abdurrahmân bin Ebî Hatim, Ebû Bekr bin Mücâhid, Muhammed bin Muzaffer, Dârekutnî Ebû Hafs bin Şahin, Ebû Bekr el-Verrâk, Ebû Hüseyn bin Sem'ûn, Ebû Ahmed el-Hâkim, Îsâ bin Cerrah, Muhammed bin Zünbûr, Ebû Müslim el-Kâtib ve daha birçok âlim ondan çok şeyler öğrendiler ve rivâyette bulundular.

Büyük hadîs âlimi Ebü'l-Fadl Ahmed bin Sâlih şöyle anlatıyor: "Ebû Bekr Abdullah bin Süleymân (İbn-i Ebî Dâvûd) Irak âlimlerinin imâmı, en üstünü idi. Birçok şehirleri dolaşarak ilim öğrendi. Zamanının sultânı, onun için bir minber (kürsî) tahsis etti. Ondan fazîletin ve ilminin çokluğundan dolayı huzûrunda hadîs-i şerîf öğrendi. O, 285 senesinde Hemedan'a gelmişti. Bu şehirde bulunan âlimlerin hepsi ondan yazarak ilim öğrendiler. Onun zamanında Irak'ta bulunan bütün âlimler, onu ilimde senet, vesîka kabûl ettiler. Bu husûsta onun derecesine kimse ulaşamamıştı."

Hasen bin Muhammed el-Hilâl diyor ki, "Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd, babası Ebû Dâvûd'dan daha çok hadîs-i şerîf ezberlemişti."

Ali bin Muhammed bin Hasen el-Harbî de şöyle anlatıyor: "Ebû Hüseyn Ali bin Yahyâ el-Vâsıtî, 373 (m. 983) senesinde Medine câmiinde, İbn-i Ebî Davud'un kendisi için söylediği şu şiiri okudu:

"İlim ehli, bir mes'elede münâzara ettiğinde,
Biri diğerinden, onların aslını istesin.
Senin de, onun aslını ortaya koyman, sâdıkların işidir.

Aslı söylemezsen, onların yoluna girmemiş olursun.
İlimle aslı ortaya koy! Onların nasîhatlarında şüphen olmasın!

Sonra sözüne devam ederek: "Ebû Zer Abd bin Ahmed-i Hirevî'nin Mekke'den bana yazdığı mektûbunda, Ebû Hafs bin Şâhin'in şöyle anlattığını yazdı: Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd'dan işittim. Diyordu ki, "Ben, ilim öğrenmek için Kûfe'ye gittiğimde yanımda sâdece bir dirhem vardı. Onunla 30 müd (yaklaşık 25-30 kg) bakla satın aldım. Hergün ondan bir miktarını yiyor ve Ebû Sa'îd el-Eşec'den de 1000 (bin) hadîs-i şerîf yazıyordum. Bir ay tamamlanınca, 30 000 hadîs-i şerîfi yazmıştım."

Hadîs âlimlerinden Berkânî anlatıyor: "Ben, Ebû Kâsım bin Nûhhâs'ın huzûrunda okurken, Ebû Bekr bin Ebû Davud'un şöyle dediğini işittim: "Ben, rü'yâmda, Eshâb-ı kiramdan Ebû Hüreyre'yi (r.a.) gördüm. O sırada Sicistan'da Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri tasnif ediyordum. Onun sakalı sık ve gür olup, üzerinde esmer ve kalın bir elbise vardı. Ona: "Ey Ebû Hüreyre! Seni çok seviyorum" dedim. O da bana: "Ben, dünyâda iken, hadîs-i şerîfleri öğrenip rivâyet edenlerin ilkiyim" buyurdu. Bunun üzerine ben de: "Ey Ebû Hüreyre! Ebû Sâlih'in vasıtasıyla senden kaç kimse rivâyette bulundu?" diye sordum. O da, yüz kimsenin rivâyet ettiğini bildirdi. O sırada bir de baktım ki, onların hepsi yanımda duruyordu."

Ebû Bekr bin Şâzân diyor ki, "İbn-i Ebî Dâvûd İsfehân'a (veya Sicistan'a) gelmişti. Oradakiler ondan, kendilerine hadîs-i şerîf öğretmesini istediler. O da: "Benim yanımda bir yazılı kitap yoktur" dedi. Onlar da: "İbn-i Ebî Davud'un kitaba ne ihtiyâcı vardır?" diye hayretlerini bildirdiler. Bunun üzerine onlara dedi ki: "Bana bir yer gösteriniz. Ben de size, ezberimde bulunan 30 000 civarındaki hadîs-i şerîfi yazdırayım."

Hatîb-i Bağdadî diyor ki, "Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd babası ile birlikte Sicistan'dan çıkıp doğu ile batı arasındaki birçok şehirleri dolaştı. Horasan, Cibâl, İsfehân, Basra, Bağdâd, Kûfe, Mekke, Medine, Şam, Cezîre, Sugûr, İran ve Mısır şehirlerinden birçoğuna uğrayıp, birçok âlimden dinleyerek ve yazarak ilim aldı. Bağdâd'ı vatan edip oraya yerleşti. Birçok ilimlerde kitaplar yazdı. Fıkıh ilminde derin âlim olup, hadîs ilminde de hafız idi. Yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti."

Muhammed bin Abdullah Şuhayr diyor ki, "İbn-i Ebî Dâvûd, zühd ve takvâ sahibi idi. Haram ve şüpheli işlerden çok sakınırdı. Çok ibâdet ederdi. Vefât ettiği vakit, 300 000 civarında müslüman namazını kıldı. Abdüla'lâ, Muhammed ve Ebû Muammer Ubeydullah adında üç oğlu ve beş tane de kızı vardı. Vefâtında 87 yaşındaydı. Ayrı ayrı cemâatler hâlinde, 80 kerre cenâze namazı kılındı."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 46
2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 60
3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 405
4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 273
5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 767
6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 433
7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 444
8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 307

İBN-İ EBÎ HÂTİM (Abdurrahmân bin Muhammed)

Meşhûr tefsîr ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. Adı, Abdurrahmân bin Muhammed bin İdrîs bin Münzir bin Dâvûd bin Mihran et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. "İbn-i Ebî Hâtim = Hâtim'in babasının oğlu" diye meşhûr olmuştur. Ailesinin, Rey şehrinin Hanzala derbendinde bulunması sebebiyle, oraya nisbet edilmiştir. 240 (m. 854) senesinde burada doğdu. Dinî ilimleri babasından öğrendi. Çocukluğunda babası ile birlikte ve daha sonra da kendi başına birçok seyahatler yaptı. Hicaz, Şam, Mısır, Irak, Cibâl, İsfehân, Cezîre taraflarını ziyâret ederek, orada bulunan âlimlerle sohbet etti, onlardan çeşitli ilimler aldı. 255 (m. 868) senesinde hac yaptıktan sonra bir yere gitmedi. Nihâyet 327 (m. 938) senesi Muharrem ayında Rey şehrinde vefât etti. Vefâtında 90 yaşını geçmişti.

İbn-i Ebî Hatim, tefsîr ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlimdi. Babası da yüksek bir âlim olup, bu ilimleri önce babasından öğrendi. Sonra onunla birlikte birçok âlimden ilim aldı. İlim öğrenmek için çok yer dolaştı. Gezdiği yerlerde çok âlimle karşılaştı. Bunlardan Ebû Zür'a, İbn-i Vâre Hasen bin Arefe, Ebû Sa'îd el-Eşec, Yûnus bin Abdüla'lâ, Ali bin Münzir et-Tarikî, Ahmed bin Sinân el-Kattân, Muhammed bin İsmâîl el-Ahmesî, Haccâc bin Şâ'ir, Muhammed bin Hassan el-Ezrak, Muhammed bin Abdülmelik ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi, rivâyette bulundu. Kendisinden de; Ebû Şeyh İbni Hibbân, Yûsuf-ı Meyâncî, Ali bin Müdrik, Ebû Ahmed el-Hâkim, Ahmed bin Muhammed el-Basîr, Abdullah bin Muhammed bin Esed, Muhammed bin Yezdan'ın iki oğlu İbrâhîm ve Ahmed, İbrâhîm bin Muhammed Nasrabâdî, Ali bin Muhammed ve daha birçok âlim, ilim aldılar ve rivâyette bulundular.

Müfessirlerin ve muhaddislerin en eskilerinden olan Abdurrahmân bin Ebî Hatim, ilimde derya gibiydi. Tefsîr ilmine âit rivâyetleri çoktur. "Hâfız-ür-re'y" ünvanına sahip olup, hadîs-i şerîf râvilerini bilmek husûsunda derin bir bilgisi vardı. Fıkıh ilminde, Eshâb-ı kiram ve Tabiîn devrinin âlimleri arasındaki ihtilaflı mes'elelerde pek mütehassıstı. Ayrıca zühd ve takvâda o kadar yükselmişti ki, haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuşmuştu. Ebû Ya'la el-Halîlî diyor ki: "O, babasının ve Ebû Zür'a'nın ilmini almıştı. Bütün ilimlerde söz sahibi olup, hadîs-i şerîf râvilerinin hâllerini bilmekte benzeri yoktu. Sahabenin, Tabiînin ve Mısır âlimlerinin, fıkıhdaki ictihâd farklılıklarını bildiren eserler kaleme aldı. Kendisi zühd sahibi olup, evliyânın "Ebdâl" adı verilen sınıfına mensûb sayılmaktadır."

Mesleme bin Kâsım Endülüsî diyor ki: "O, rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam), kadr-ü kıymeti yüksek, adı büyük bir zât olup, Horasan âlimlerinin imâmı, en büyüğü idi."

Abbâs bin Ahmed, onun hakkında diyor ki: "Abdurrahmân bin Ebî Hâtim'in ibâdetinden daha çok kim ibâdet edebilir? Ben, Abdurrahmân'ın hiçbir günahını bilmiyorum."

Muhammed bin Mihraveyh de diyor ki, "Birgün hocam İbn-i Ebî Hâtim'in huzûruna girmiştim. O, insanlara "Cerh ve Ta'dil" kitabını okutuyordu. Ben de kendilerine, Yahyâ bin Maîn'in: "Biz, bir takım kimseler hakkında ta'n ediyoruz. Belki de onlar, ikiyüz seneden beri yüklerini Cennete atmış bulunuyorlar" dediğini rivâyet ettim. İbn-i Hatim, bunu işitince, elleri titremeye, gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Kitap elinden düştü. Bu rivâyeti tekrar tekrar anlattırarak ağlamaya devam etti."

Ömer bin İbrâhîm ez-Zâhid-i Hirevî şöyle anlatıyor: Bir gün Abdurrahmân bin Ebî Hatim bana şunları anlattı: Bir zamanlar bizim memlekette kıtlık baş göstermişti. Arkadaşlarımdan birisi, İsfehan'dan buğday yükleri gönderdi. Ben de onu 20 000 dirhem altın karşılığı sattım. O da, benden bu para ile bizim memleketimizden kendisi için bir ev satın almamı istedi. bize geldiği zaman orada kalacaktı. Ben de bu paraları fakîrlere dağıtmıştım. Bana mektûb yazarak,

ne yaptığımı sordu. Ben de, "Senin için Cennette bir köşk satın aldım" diye cevap gönderdim. O da; "Bu husûsta bana garanti verirsen ve kendini de kefil gösterirsen buna râzı olurum" diye haber gönderdi. Bunun üzerine ben, onun dediklerini aynen yaptım. Mektûbunda bana şöyle dedi. "Rü'yâmda bana, senin garanti verdiğin şeye tam olarak kavuştuğum gösterildi. Va'dettiğin bu şeyden dönme!"

Ebü'l-Hasen Ali bin İbrâhîm er-Râzî diyor ki, "Abdurrahmân bin Ebû Hatim, Allahü teâlânın rahmetine, kavuşmuş ve O'nun yanında çok kıymetli ve nurlu bir zât idi. Kendisini gören herkesin kalbine neş'e ve huzûr doluyordu."

İbn-i Ebî Hâtim'in eserlerinde zikrettiği hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

"Allaha yemîn olsun ki, benden önceki Peygamberler yoksulluk ve haşeratla imtihana çekilirlerdi. Bu, onların yanında size verilenlerden daha sevimli ve geçerliydi."

Ebû Leheb ve karısı, Peygamberimize çok eziyet ederlerdi. Karısı sırtında odun taşıyarak, Resûlullahın geçtiği yolda ateş yakardı. Resûlullah da (s.a.v.) ateş sanki bir kum yığını imiş gibi üzerinden basıp geçiyordu ve kendisine hiçbirşey olmuyordu. Allahü teâlâ, Ebû Leheb ve karısı hakkında Tebbet sûresini nâzil ederek meâlen: **"Ebû Leheb'in eli kurusun!** (Kendisi de) **kurudu,** (helak oldu) ya! **Ona, ne** (babasından miras kalan) **malı ve ne de** (kendi) **kazandığı fayda vermedi. O, alevli bir ateşe girecek; karısı da,** (Cehenneme) **odun hamalı olarak, boynunda bükülmüş bir ip olduğu hâlde** (oraya girecek)." buyurdu. Ebû Leheb'in karısına, bu sûrenin kendisi ve kocası için indiği anlatılınca, eline taş alarak pür hiddet, Hazreti Ebû Bekr ile oturmakta olan Peygamberimizin yanına geldi. Orada bulunan Hazreti Ebû Bekr'i görüyor, fakat Resûlullahı bir türlü göremiyordu. Merak edip Hazreti Ebû Bekr'e "Hani nerede arkadaşın? Beni ve kocamı kınadığını duydum. Bulursam, vallahi bu taşı ağzına vuracağım" diyordu. Fakat, bir türlü O'nu göremedi.

Peygamberimiz (s.a.v.): **"Dikkat ediniz! Size haber veriyordum ki, Allah'ın Resûlünün, haram kıldığı şey, Allahın haram kıldığı şey gibidir"** buyurunca, birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelip bir hayvan sırtı dolusu kitap getirdi. Ona: **"Kendi Peygamberlerinden veyahut kendilerine gönderilen kitapdan başka kitaba meyledip, kendi Peygamber ve kitaplarından yüz çevirmeleri, bir kavmin ahmaklığına ve cahilliğine yeter de artar"** buyurdu. Bunun üzerine, Ankebût sûresinin meâlen: **"Sana indirdiğim bu Kur'an, o mu'cize isteyenlere karşı okunup dururken, kendilerine kâfi gelmedi mi? Şüphesiz ki, Kur'an'da îmân edecek bir millet için büyük bir rahmet ve bir öğüt vardır"** 51. âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

"Ziyâretçiniz geldiği zaman, ona ikram ediniz!"

Amr bin Dînâr diyor ki: "Bir kimse evine geldiğinde, içeride kimse yoksa, o zaman "Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhissâlihin" diye selâm verir."

Yazdığı eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-üt-tefsîr: Dört cilddir. Onun hepsi müsned tarzında yazılmış eserlerdir. Müsnedler, İslâmiyeti kabûl etme sırası alınarak, Sahabe isimlerine veya neseblerine göre hadîs-i şeriflerin yazıldığı kitaplardır.

2. Kitâb-ül-cerh ve't-ta'dîl: Hadîs-i şerîf rivâyet eden râvîlerin, hangi sebeplerden dolayı rivâyetlerinin kabûl edilmeyeceğini ve bir râvinin rivâyetinin kabûl edilmesi için gerekli şartları beyân etmekte, açıklamaktadır. Birkaç cild hâlinde basılmıştır. İstanbul Murâd Molla Kütüphânesi'nde 1427 numara ile mevcûttur.

3. Kitâb-ür-reddi alel-Cehmiyye: Bozuk fırkalardan, birisi olan Cehmiyye'ye verdiği cevaplar anlatılmaktadır.

4. Kitâb-ül-ileli'l-hadîs: Mısır'da iki cild hâlinde basılmıştır.

5. Kitâbü menâkıb-iş-Şâfiiyye: İmâm-ı Şâfiînin menkıbelerini anlatmaktadır.

6. Kitâbü fezâil-i Ahmed bin Hanbel

7. Kitâb-ül-knâ: Künyelere dâir bir eserdir.

8. Kitâb-ül-fevâidil-Kebîr.

9. Kitâbü fevâidi'r-Râziyyîn

10. Kitâbü takdimeti'l-Cerh ve't-ta'dîl

11. Kitâb-il-Müsned.

12. Kitâb-ül-merâsî: Haydarâbâd'da basılmışdır.

13. Kitâb-üz-zühd.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 829

2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 287

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 587

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 17

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 279

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 324

7) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 55

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 308

9) Şifâ-i şerîf (Kâdı Iyâd) cild-5, sh. 52 cild-1, sh. 89

İBN-İ HAFÎF

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Hafîf eş-Şirâzî'dir. Sirâz'da doğup, orada yaşamıştır. Zamanın Şeyh-ül-meşâyih'i (Şeyhlerin şeyhi) idi. Zâhiri ilimlere vâkıf, hakîkatlara dâir geniş bilgiye sahip, büyük bir ifâde gücüne mâlik bir zât idi. İbn-i Hafîf, Ebû Tâlib Hazrec-i Bağdâdî'nin talebesi idi. Kettânî, Yûsuf bin Hüseyn er-Râzî, Ebü'l-Hüseyn Müzeyyen, Ebü'l-Hüseyn ed-Dirâc, Tâhir-i Makdisî, Ebû Amr Dımeşkî, Hallâc-ı Mensûr, Cüneyd-i Bağdadî ve birçok âlimin sohbetlerinde bulunmuş, onlardan ilim öğrenmiştir. Kelâm ilmini İmâm-ı Eş'arî'den öğrenmiştir. 371 (m. 983) senesinde vefât etti.

Kendisinden ise, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ca'fer el-Husâî, Hüseyn bin Hâfız Endülüsî, Muhammed bin Abdullah Bakuya ve Ebû Bekr Bâkıllânî ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiş ve ilim öğrenmiştir.

İbn-i Hafîf, Allahü teâlâya çok ibâdet ederdi. Ba'zan bir rek'atte onbin İhlâs-ı şerîf okurdu. Genellikle sabahtan akşama kadar bin rek'at namaz kılardı, çok sadaka dağıtırdı. Ba'zan halkın yanına çıkacak elbisesi kalmazdı. Her sene kırk defa riyâzete çekilirdi. Vefât ettiği sene de kırk defa riyâzete çekilmiş, bunların sonuncusunda vefât etmişti.

Kendisi şöyle anlatır: Birgün hacca gitmek için yola çıktım. Bağdâd'a geldiğimde, Cüneyd-i Bağdâdî'yi ziyâret etmedim. Çöl yoluna çıktığımda çok susamıştım, yanımda bir ip ve su kovası vardı. Bir kuyu gördüm. Bir ceylan bu kuyudan su içiyordu. Kuyunun başına geldim ve suyun dibe çekildiğini gördüm. Susuzluğa dayanamıyarak, "Yâ Rabbî! Bu kulunun şu ceylan kadar da mı değeri yoktur?" dedim. Sonra şöyle bir ses duydum. "O ceylanın yanında, ipi ve kovası yoktu. O bize güveniyordu." Bunun üzerine ipi ve kovayı attım ve yoluma devam ettim. Bir süre gittikten sonra yine bir ses "Ey İbn-i Hafîf! Biz seni nasıl sabredeceksin diye imtihan ettik. Şimdi geri dön ve suyunu iç" dedi. Geri döndüğümde, kuyunun ağzına kadar su ile dolu olduğunu gördüm ve suyumu içip abdest aldım. Medine'ye varıncaya kadar hiç su ihtiyâcı duymadım. Mekke'den geri dönüşümde Bağdâd'a uğradım. Cum'a günü câmiye gittiğimde Cüneyd-i Bağdâdî'yi gördüm. Bana "Eğer sabretseydin, su ayaklarının altından fışkıracak ve arkandan akacak idi" dedi.

Kendisi yine şöyle anlatır: Birgün bana biri geldi ve "Falan yerde Allahü teâlâya yakın bir insan vardır. Size bir şey sormak istiyor. Fakat sizin yanınıza gelecek gücü yoktur" dedi. Bunun üzerine ben onu görmeye gittim. Bana "Burada acâib bir olay oldu. Aramızda yaşıyan bir çocuk vardı. Bu çocuk gündüz yemek yemez ve kimse ile konuşmazdı. Koyunları otlatmaya gittiğinde, koyunları bir tarafa bırakır, kendisi başka bir tarafta namaz kılardı. Birgün bu çocuk hastalandı. Onun için kabilenin kenarında bir çardak yaptık. Bir süre sonra öğle vakti, çocuğun aniden yerden yükselerek, havada değirmen taşı gibi döndüğünü gördük. Annesi tutmak istedi ise de tutamadı. Çocuk gittikçe yükselerek kayboldu. Kabilemizin erkeklerini, çocuğun bir yere düşmüş olacağını düşünerek, aramaları için sağa sola gönderdik. Fakat çocuğu bulamadık", diye anlatınca, ben anlatılanları düşünmeye başladım. Fakat o, benim bu olaya inanmadığımı sanarak, kabileden birçok kişiyi şâhid olarak gösterdi. Mecliste biri vardı ki, bu anlatılanları dinlediği zaman buna inanmıyarak "Ey efendim! Bunların söylediği hâl mümkün mü?" diye sordu, İbn-i Hafîf, "Ey Câhil adam! Burada öyle biri var ki, o durumun meydana gelmesini ve Allahü teâlâya kavuşmasını bekler" dedi.

Yine kendisi anlatır: "Gençliğimde bir zâtın yanına gitmiştim. Bende açlık eseri görünce, evine yemeğe da'vet etti. Önüme pişirilmiş, fakat biraz tadı tuhaf et getirdi. Onu yemekten tiksindim ve yiyemedim. Benim bunu yememem üzerine o zât mahcûb oldu. Ben de utandım. Daha sonra bir cemaatla yola çıktım. Bir ara yolumuzu kaybettik. Yanımızda yiyecek birşey kalmamıştı. Birkaç gün açlığa sabr ettikten sonra dayanamaz duruma geldik. En sonunda yiyemiyeceğim birşey temin ettim. Tam bir lokma alacağım sırada, o zâtın evindeki yemek aklıma geldi. Kendi kendime, "Bu, o zâtın mahcûb olmasına sebep oluşumun cezasıdır" dedim. Derhal tövbe edip geri döndüm ve o zâttan özür diledim."

Kendisi şöyle anlatır: "Horasanlı bir genç, hacılara yoldaşlık ediyordu. Şirâz'a geldiği zaman hasta oldu. Yanımızda sâlih bir zât ile hanımı vardı. O genci, bakmaları için onların evine gönderdim. O zât, bir gün ansızın geldi. Rengi değişmiş idi. Bana "Allahü teâlâ ecrini yükseltsin. O genç vefât etti" deyince, ben ona, "Senin rengin niye böyle değişti?" diye sordum. "Genç dün gece bize, benim yanımdan ayrılmayınız. Bu gece benim işim tamamdır" dedi. Ben de evde bulunan yakınıma "Gecenin ilk yarısı sen başında bekle, gecenin ikinci yarısı ben bekleyeyim"

dedim. Nöbet sırası bana geldiğinde seher vaktine kadar gencin durumunu kontrol ettim. Bir ara uyuya kalmışım. Aniden bir ses, "Uyuyor musun? Halbuki Allahü teâlâ senin evine, akıl almaz şeyler göndermiştir" dedi. Titreyerek uyandım. Evimde bir takım sesler ve muazzam nûrânî bir aydınlık vardı. O genç, son nefesini vermek üzere idi. Elini ayağını uzattım. Genç rûhunu teslim etti" diye anlattı. Bunun üzerine o zâta "Bunları kimseye söyleme" dedim ve sonra techîz ve defin işleriyle uğraştık."

"Bir kere Rum beldesinde bulunuyordum. Birgün bir alanda, çok zayıf bir râhib getirip yaktılar. Külünü körlerin gözlerine koydular. Körlerin hepsinin gözleri, Allahü teâlânın kudretiyle açıldı. Bu külden yiyen hastaların hepsi şifâ buldu. Bâtıl üzere olmalarına rağmen, bu hâl neden böyle diye kendi kendime şaşırmıştım. Gece rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. "Yâ Resûlallah! Bu hâl ne?" diye sordum. Bana "Bu, bâtıl üzere olmalarına rağmen, sıdkın ve riyâzetin eseridir. Birde hak üzere bulunsalardı nasıl olurdu?" buyurdu.

Şöyle anlatılır: İbn-i Hafîf'in iki talebesi vardı. Bunların birisinin ismi Ahmed-i Mih, diğerinin ismi Ahmed-i Kih idi. İbn-i Hafîf daha çok Ahmed-i Kih'i severdi. Sohbetine katılanlar bu durumu kıskanmışlardı. Bu durumu öğrenen İbn-i Hafîf, Ahmed-i Kih'in daha üstün olduğunu onlara göstermek istedi. Dergâhın kapısının önünde bir deve uyuyordu. İbn-i Hafîf "Ey Ahmed-i Mih! Şu deveyi dergâhın damına çıkar" deyince Ahmed-i Mih "Hocam deve dama nasıl çıkarılır?" dedi. İbn-i Hafîf "O hâlde bırak kalsın" deyip, diğer talebesine "Ey Ahmed-i Kih! Şu deveyi dama çıkar" buyurdu. Bunun üzerine Ahmed-i Kih, peki efendim diyerek hemen dışarı çıktı ve iki elini devenin altına sokarak kaldırmaya çalıştı, fakat kaldıramadı, İbn-i Hafîf "Ey Ahmed-i Kih, iş tamam olmuş ve hâlin öğrenilmiştir" deyip, sohbetinde bulunanlara dönerek, "Ahmed-i Kih, Ahmed-i Mih'den daha iyi hareket etti, emre itaat etti ve i'tirâz etmedi. Bu iş yapılır veya yapılmaz diye mütâlâa yapmadı. Ahmed-i Mih ise, uzun uzadıya delîller getirmek istedi ve münâkaşaya tutuştu. Zâhir hâlden bâtın hâl açıkça anlaşılır" dedi.

Şöyle naklederler. "Birgün iki evliyâ uzak bir yerden İbn-i Hafîfi ziyâret için dergâhına geldiler, İbn-i Hafîfi dergâhda bulamayınca nerede olduğunu sorup, Adud-ud-devle'nin sarayına gittiğini öğrendiler. Böyle bir evliyânın sultanların sarayında ne işi var? Ne yazık ki, bu zât hakkındaki kanâatimiz çok iyi idi" dedikten sonra, "Çarşıyı şöyle bir dolaşalım" diye gittiler. Çarşıya vardıklarında, yırtık elbiselerini diktirmek için bir terziye giderler. O sırada terzinin makası kaybolmuştu. Onlara, siz çaldınız dedi. Daha sonra onları zabıtaya teslim etti. Adud-ud-devle'nin sarayına getirdi. Ellerinin kesilmesi için Adud-ud-devle emir verdi. Fakat orada bulunan İbn-i Hafîf, bunlar o işi yapmamıştır diyerek onları kurtardı ve o zâtlara dönerek, "Sizin kanâatiniz doğrudur. Fakat benim saraya gelmem, böyle işler içindir" dedi. O iki zât, sonra İbn-i Hafifin talebesi oldular.

Kendisi anlatır: "Ebü'l-Abbâs bin Süreyc'in huzûrunda fıkıh dersi öğreniyorduk: "Allah sevgisi farz mıdır, yoksa farz değil midir?" diye sordu. "Farzdır" diye cevap verdik. İbn-i Süreyc "Delîliniz nedir?" diye sorunca, "Tevbe sûresi yirmidördüncü âyetinde Allahü teâlânın meâlen: **"Ey Resûlüm, o hicreti terk edenlere de ki: Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, hanımlarınız, akrabalarınız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz bir ticâret, hoşunuza giden meskenler, size Allah ve Resûlünden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın azâbı gelinceye kadar bekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez"** buyurduğu delîlimizdir. Allahü teâlâ burada, kendi sevgisini ve Habîbinin sevgisini diğer sevgilere üstün kıldı. Kendi sevgisine ve Resûlünün sevgisine ortak bir sevgiye karşı azâb va'd etti. Allahü teâlânın azâbı, ancak farzı terk etmek üzerinedir" diye

cevap verdik. Ayrıca, "Resûlullahın sevgisi de farzdır. Bunun delîli de, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerifidir, **"Sizden birisi beni kendi nefsinden, ailesinden, malından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe kâmil îmân etmiş olmaz"** buyuruldu" dedik.

Ebû Abdullah Muhammed bin Ber'a hazretleri diyor ki, babam ile Mekke'de parasız kaldık. Ebû Abdullah bin Hafîf de yanımızda idi. Güç hâl ile Medine'ye geldik. Ben çocuktum, acıktım diyerek ağlardım. Babamı çok üzdüm. Babam dayanamadı. Hücre-i se'âdete gelip, "Yâ Resûlallah! Bu gece sana misâfiriz" dedi. Bir yana oturdu. Gözlerini kapadı. Biraz sonra, başını kaldırıp güldü. Sonra ağladı. Gözünü açıp, "Resûlullah elime para verdi" dedi. Avucunu açtı. Paraları gördüm. Bunları hem kullandık, hem sadaka verdik. Rahatça Şirâz'daki evimize geldik.

Kendisi rü'yâlarından birini şöyle anlatır: Bir gece rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Yanıma geldiler ve mübârek ayağının ucuyla beni uyandırdılar. Kendisine bakınca buyurdular ki: "Bir kimse Allahü teâlâya giden yolu öğrenir, sonra bu yoldan ayrıl ırsa, Allahü teâlâ bu kişiyi, âlemde hiçbir kimseye vermediği bir azâb ile cezalandırır."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), iki ayak parmağının ucunda durarak namaz kılmıştı, İbn-i Hafîf de bu şekilde namaz kılmak istedi. İki rek'ati kıldı. Fakat ikincisini eda edemedi. Gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü ve İbn-i Hafîfe "Bu namaz bana hâstır, sen bunu kılma" buyurdu.

Şöyle anlatılır: İbn-i Hafîf vefâtı yaklaştığı zaman hizmetçisine, "Ben asî bir kul idim. Boynuma zincir vur, ayağımı da bağla, böylece yüzümü kıbleye çevir, belki Allahü teâlâ affeder" dedi. Ölümünden sonra, hizmetçisi vasıyyetini yerine getirmeye başlayınca, "Ey gâfil adam! Bizim azîz kıldığımız bir zâtı, sen zelîl kılmak mı istiyorsun? Sakın böyle bir şey yapma" diye bir ses işitti.

İbn-i Hafîf'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Eğer Allahü teâlânın katında, bütün dünyânın bir sinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfirlere bir yudum su vermezdi"** buyurdu.

İbn-i Hafîf buyurdu ki: "Nefsin kırılması Allahü teâlânın dinine hizmet etmek ile olur."

"Dört şey talebeye zarurî olarak lâzımdır "Birincisi; bir binek hayvanıdır ki, bu sabırdır. İbâdetlere yönelmede, günahlardan sakınmakta ve musîbetlere tahammülde ona binilir. İkincisi; oturup rahat edebileceği ve korunup barınacağı geniş bir evdir ki, bu akıldır. Onunla şeytanın vesvesesinden ve nefsin helak edici muhalefetinden korunmak mümkün olur. Üçüncüsü; görenin beğeneceği güzel bir elbisedir ki, bu hayadır. Bununla kötü iş ve sözlerden korunulmuş olur ve nefsi terbiye etmek mümkün olur. Dördüncüsü; aydınlatıcı bir kandildir ki, bu da faydalı ilimdir. Bu, talebeyi doğru yolda hidâyet nûruna ulaştırır."

"İnsanlara vasıyyetim, şu altı şeyi muhafaza etmeleridir: Birincisi; ahdi (anlaşmayı) muhafaza etmektir. Ahde uymamak alçaklıktır. İkincisi; söz verince tutmaktır. Üçüncüsü; Allahü teâlâdan gelen bütün belâ ve musibetleri, nefsine lâzım bilip tahammül etmektir. Dördüncüsü; her hâlde ve her durumda, Allahü teâlâyı unutmamak ve O'na ibâdet etmektir. Beşincisi; fakirliğine sabır edip, gizlemektir. Altıncısı; Allah yolunda, O'na kulluk etmek için bulunmaktır."

"Sâlih bir insana en zararlı şey, nefsine kolaylık göstermesidir."

"Takvâ, seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran herşeyden uzaklaşmandır."

"Tevekkül; olan şey ile yetinmek ve olmayan şeye râzı olmaktır."

"Kalbin olgunlaşması, Allahü teâlânın zikri ile olur."

"Îmân, Allahü teâlânın gayba âit bildirdiği bütün şeyleri, kalbin tasdîk etmesidir."

"Tasavvuf, Allahü teâlâya giden yolu bulmaktır."

"Riyâzet, nefsi hizmetle kırıp, Allahü teâlâya ibâdette gevşeklik göstermesine mâni olmaktır."

"Kul, ancak dünyâdan yüz çevirmekle Allahü teâlâya ulaşır."

İbn-i Hafîf'in talebelerine yaptığı vasıyyeti şöyledir: "Bir hocaya talebe olmaya karar vermiş bir kimse, bildireceğimiz hasletlere riâyet ederse (uyarsa) ve onları muhafaza ederse, nefsin isteklerinden kurtularak ve kulluk vazîfesini yaparak Allahü teâlâya kavuşur. Bu da Allahü teâlânın ihsânı ve muvaffak kılması ile mümkün olur. Bu hasletler yirmibeş tane olup şunlardır:

İlk haslet nedâmet'tir. Gaflet ve günahlarla geçen vakitlerine pişman olup, Allah ve kul haklarından borcu olanlara ödeyip tövbe etmek.

İkincisi; kullanacağı faydalı ilimleri öğrenmek.

Üçüncüsü; sükût, halvet ve zikre devamdır. Sükût (susmak) nefsin konuşmasını (vesveseyi) önler. Halvet (yalnızlık) hislerin dağılmamasını sağlar. Zikir, kalbin tasfiyesini (saflaşmasını, temizliğini) temin eder."

Dördüncüsü; ayakta durma, oturma ve bütün hâllerinde Allahü teâlânın emir ve yasaklarını düşünüp, hareketlerini ona göre düzeltmek.

Beşincisi; her işine, meşveret etmeden (danışmadan) başlamamaktır. Böylece, işin bozuk ve kötü olmasından korunur.

Altıncısı; bir din kardeşi ile birlikte bulunup, vesveselerden kurtulmak gerekir.

Yedincisi; her işinde ve sözünde sâdık (doğru) olmaktır.

Sekizincisi; mi'de ve dili korumaktır. Çünkü, talebe şehvet sevgisine mübtelâ olursa, günleri gaflet ve tenbellik ile geçer ve Allahü teâlâya ulaşmaktan mahrûm kalır. Dil konuşmaya meylederse, gönlü zikre alışmaz. Zîrâ dilin günahı (isyanı) diğer bütün günahlardan daha çoktur.

Dokuzuncusu; bütün a'zâlar ile, içten ve dıştan edebli olmaktır. Susmalı ve ancak lüzum olunca konuşmalıdır.

Onuncusu; üç şeye riâyet etmelidir: İlki, çok acıkmayınca yememelidir. İkincisi, çok susamadıkça su içmemektir. Böylece uyku basmasından korunulmuş olur. Üçüncüsü, çok uyku bastırmadıkça uyumamalıdır.

Onbirincisi; kadınlarla sohbet etmekten ve bilhassa şehvet uyanmasına sebeb olacak yerlerde onlarla beraber bulunmaktan sakınmalıdır. Ancak böyle yapmakla nefsin ve şeytanın şerrinden korunabilirsin.

Onikincisi; lüzumsuz veya zararlı yerlere bakmaktan gözü korumaktır. Hadîs-i şerîfte **"Müslümanların odalarına, gizlice ve kötü gözle bakanlar münâfıktır"** buyurulmuştur.

Onüçüncüsü, yemek ve uyku öncesi dâhil olmak üzere, devamlı abdestli bulunmaktır. Bunun fâideleri çok olup, bundan gâfil olmamak lâzımdır.

Ondördüncüsü; zarûret hâli hariç, gaflet ehli, ya'nî Allahü teâlâyı hatırlamıyanlar ile beraber bulunmamalıdır ki, onların gafletleri sirayet etmesin (bulaşmasın).

Onbeşincisi; sâliha bir hâtun bulup, bir an önce onunla evlenmektir. Evlenmekte acele edin ki, akıllarınız bununla meşgûl olup Allahü teâlâdan uzaklaşmıyasınız.

Onaltıncısı; boş sözleri dinlemekten sakınmalıdır. Kalbin fesat ve dağınıklığı, çoğu zaman bundan doğar. Boş sözleri çok dinliyen, dünyâ sevgisine mübtelâ olup, helak olmasından korkulur.

Onyedincisi; "Şöyle yapsaydım, böyle olurdu. Şöyle yapmasaydım. Böyle olmazdı..." gibi sözlerden sakınmalıdır. Bunlar münâfıkların sözlerindendir. "Hakkın dilediği oldu, dilemediği olmadı. Takdîr ettiği olacak. Sâdece Allah bize kâfidir. O ne iyi vekîldir" diye söylemelidir.

Onsekizincisi; kaçınılmaz durumlar hariç, bozuk fırkalar ve bid'at ehli ile münâzara etmemelidir. Bunların i'tikâdlarını değiştirmeleri, normal olarak mümkün değildir. İlmi ve aklı az olan biri, bu münâzara yüzünden sapıtabilir.

Ondokuzuncusu; kimseyi azarlamamalıdır. Çünkü, Hak yolun taliplerine bu iş yakışmaz, insanlara Allah için iyi davranılırsa, insanın tabiatı iyi ahlâklara alışır ve gadablardan, olur olmaz şeylere kızmaktan kurtulur.

Yirmincisi; nefsin vesveseye kapılıp, kendisini başkalarından hayırlı (daha iyi) veya başkalarının bilmediğini biliyor olarak görmesini önlemelidir. Böylece nefsin, işlerin en hayırlı olanları ile meşgûl olması sağlanır.

Yirmibirincisi; kibirden sakınmalıdır. Kibrin alâmeti; kendini yüksek veya başkalarını aşağı görmektir. Çok büyük bir kusurdur.

Yirmiikincisi; ucubtan (kendini beğenmekten) sakınmalıdır. Ucbun alâmeti; kendini, kendi aklını ve fikrini beğenip, kimseden nasîhat kabûl etmemektir. Ucub sahibi, çok bildiğini sandığından çok yanılır.

Yirmiüçüncüsü; hasetten sakınmalıdır. Hasedin alâmeti; Allahü teâlânın bir kuluna verdiği ni'metlerin, o kuldan gitmesini istemektir.

Yirmidördüncüsü; kalbini, Allahü teâlâyı unutturacak hiçbir şeyle meşgûl etmemelidir. Yirmibeşincisi; kalbini, diline uygun hâle getirmek ve dünyâ sevgisini kalbinden uzaklaştırmaktır."

İbn-i Hafif, yazdığı İ'tikâdnâmesinde şöyle buyuruyor. "Akıllı olan insan, önce i'tikâdını düzeltir ve Rabbine ulaşmaya hazırlanır. Niyetini hâlis yapar, işlerini temiz kılar. İbâdetini güzel yapar ve âhıret azığı toplar. Kendisinin başıboş yaratılmadığını bilir.

İlkönce tevhîde, ya'nî Allahü teâlânın birliğine ve şeriki (ortağı) olmadığına inanmaktır. İnanır ki: Allahü teâlâ birdir. Fakat bu birlik rakam cinsinden değildir. O birdir, fakat diğer şeyler (mahlûk olan varlıklar) gibi değildir. Yarattıklarından hiçbirine benzemez. Mülkünde hiçbir şey O'nun zıddı değildir. Yarattıklarının hiçbiri O'nun aynı değildir. Cisim ve cismânî değildir. Hiçbir hadîs (sonradan, yoktan var olanlar) veya hâdise O'nu kaplıyamaz ve kaplıyamıyacaktır. Eşyaya hulul etmez. Eşya da O'na hulul edemez. Olmuş, olan ve olacak olan herşeyi bilir. Henüz olmamış bir şeyin, nasıl olacağını bilir. Öncelik, sonralık ve zaman, mekân mahlûklar içindir. O, zamansız ve mekansızdır.

Allahü teâlâ vardır. O, Âlimdir (bilici), ma'lûm (bilinmiş) değildir. O, kadirdir (gücü yeten), makdûr (güç yetirilen) değildir. O herşeyi görür, kendisi görülmez. Rızıkları O verir. Yaratandır, yaratılmış değildir.

Allahü teâlâ, ilim sıfatı ile âlimdir. Kudret sıfatı ile kâdirdir. O'nun isim ve sıfatları mahlûk değildir. Kıyâmet gününde mü'minler Allahı göreceklerdir, insan, amelleri sayesinde değil, yalnız Allah'ın kaderi sayesinde Cennete girecektir."

İbn-i Hafîf'in yazmış olduğu kitapların ba'zıları şunlardır: El-İstizkâr, el-Fusl fil-usûl, el-Münkatiîn, Kitâb-ül-lübs-il-murakkât, Kitâb-ül-i'âne, el-Mi'râc, Kitâb-ül-i'tikâd, el-İktisâd, el-Lavâmî, el-Müfredât, el-İstidâc vel-indirâc, Kitâb-ül-belvâ, el-Enbiyâ Ma'rifet-üz-zevâl, el-Meşâyıh, Şerh-ül-fedâil.

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 462

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 385

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 116

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 142

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 149

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 76

7) Nefehât-ül-üns sh. 262

8) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 125

9) Keşf-ül-mahcûb sh. 199

10) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 112, 125

11) Kıyâmet ve Âhıret sh. 116

İBN-İ HACCÂC NİŞÂBÛRÎ (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs, kırâat ve tefsîr âlimi. Künyesi, Ebü'l-Hüseyn olup, ismi Muhammed bin Muhammed bin Ya'kûb bin İsmail bin Haccâc'dır. Nişâbûr'da yerleşip, oranın âlimlerinden olduğu için Nişâbûrî denildi. Dedelerinden Haccâc'a nisbetle İbn-i Haccâc diye tanındı. 368 (m. 979) yılında vefât etti.

Mısır, Şam, Irak ve Horasan'da birçok âlimden ilim öğrenen Ebü'l-Hüseyn Haccâc, kırâat ilmini Bağdâd'da meşhûr kırâat âlimi İbn-i Mücâhid'den aldı. Ömer bin Ebî Gılân, Muhammed bin Abdullah Saffâr, Ebû Abdullah Tûsî, Yahyâ bin Muhammed Anberî Sülemî, Abdullah bin İshâk Medâinî, Muhammed bin Cerîr Taberî, Ebû Abbâs Serrâc, İbn-i Huzeyme, Ahmed bin Muhammed Masercisî, Ali bin Abbâs ve daha birçok ilim erbâbı âlimin derslerinde bulunup hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hafız oldu. Hadîs rivâyet eden âlimler ve kitap yazanlar hakkında tam bir ihtisasa sahip oldu. Nişâbûr'da yirmi sene bu husûsta ders okuttu. Kur'ân ilimlerinde engin bilgi sahibi idi. Kırâat ilminde kırâatine herkes itibar ederdi. Onun kırâatinin doğruluğunda, âlimlerin kanâati vardı. Mes'eleleri çok güzel kavrar, fasîh bir dille izah ederdi. Bu yüzden yirmi yıl bıkıp usanmadan, gece ve gündüz onun derslerine devam eden âlimler oldu. İlminden istifâde edip, güzel sözlerini duydular. Yaşı seksenin üzerine çıkınca, hadîs rivâyet edemez oldu. Gece ve gündüz, talebelerinden biri ona refakat ederdi.

İbni Haccac'ın derslerine birçok kimse devam etti. Bunlardan Hâfız Ebû Ali, Ebû Bekr İbni Mukrî, İbn-i Mende, Hâkim Nişâbûrî, Ebû Bekr Berkânî, Ebû Hazm Abdevî ve daha pekçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Sahip olduğu ilimleri talebelerine ve eserlerine aktaran İbn-i Haccâc Nişâbûrî'nin "Nâsih-ül-Kur'ân ve Mensûhuhü" ve "Kitâb-ül-ilel" adlı kitapları bilinen eserleri arasındadır. Seksen cüzden fazla olan "Kitâb-ül-ilel"de hadîs âlimleri ve kitap yazanlar hakkında bilgi vermektedir.

İbn-i Haccac'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Seni şüpheye düşüren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyen şeye yönel."** buyurdu.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 944

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 67

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 310

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 49

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 178, 271, 486

İBN-İ HİBBÂN

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hibbân, künyesi, Ebû Hâtem'dir. 354 (m. 965) senesinde vefât etti. Zamanının en büyük âlimlerindendir. Üçyüz senesinin başında ilim tahsil etmek için, yolculuklara başladı. Şâş ile İskenderiye arasını dolaştı. Buralarda zamanın tanınmış âlimlerinden istifâde etti. Dolaştığı ilim merkezleri ve buralarda faydalandığı âlimlerden bir kısmı şunlardır: Best'de; Ebû Ahmed, İshâk bin İbrâhim el-Kâdı'dan, Herat'da; Muhammed bin Osman bin Sa'd ed-Dârîmî'den, Merv' de; Muhammed bin Yahyâ bin Hâlid el-Medînî'den, Rey'de; Ali bin Hasen bin Müslim er-Râzî'den, Tüster'de; Muhammed bin Muhammed bin Yahyâ bin Züheyr el-Hâfız'dan, Basra'da; Ebû Ya'la Zekeriyyâ'dan, Bağdâd'da; Hâmid bin Muhammed bin Şuayb el-Belhî'den, Mekke-i mükerremede; Mufaddal bin Muhammed bin İbrâhîm el-Cündî'den ilim almıştır.

Ondan da; el-Hâkim, Mensûr bin Abdullah el-Hâlidî, Ebû Muâz Abdurrahmân bin Muhammed bin Rızk es-Sahtiyânî, Muhammed bin Ahmed bin Mensûr en-Nevgânî rivâyette bulunmuştur.

Âlimlerin hakkında söyledikleri:

Hâkim Ebû Abdullah: "Ebû Hâtem, fıkıh, hadîs ve lügat ilimlerinde çok derin bir bilgiye sahipti, iyi bir vâ'iz idi. Parlak bir zekâsı vardı. Eserler yazdı. Özellikle hadîs-i şerîf ile alâkalı yazmış olduğu eserleri pek kıymetlidir. Semerkand ve daha başka yerlerde kadılık yapmıştır. 334 (m. 945) senesinde Nişâbûr'a geldi. Cum'a günü namazdan sonra yanına gittik. Ondan, bize hadîs-i şerîf öğretmesini istedik. O da bize, hadîs-i şerîf yazdırdı. Ben de yazdım. Bir müddet yanımızda kaldı. Horasan'daki seyahatleri, eser yazmaya başlayıncaya kadar devam etti."

Abdullah bin Muhammed: "Ebû Hâtem bin Hibbân el-Besti her tarafta bilinen, hadîs ilminde hafızlık derecesine yükselmiş bir âlimdir. O, fıkıh, tıb, astronomi ve çeşitli ilim dallarında da söz sahibi bir zâttır. Zamanında mevcût bulunan her ilim dalında kitap yazmıştır."

Onun meşhûr eserlerinden ba'zıları şunlardır: es-Sikât, Ravadât-ül-ukalâ el-Cerh vet-ta'dîl, Şuab-ül-îmân ve Kitâb-üs-salât'dır.

İbn-i Hibbân'ın bildirdiği hadîs-i şerîfler:

İbn-i Hibbân'ın ma'nâsı üzerinde durup, tedkik ettiğini söylediği ve Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Îmân yetmiş küsur kısımdır. Utanmak da, imândan bir kısımdır."**

Buhârî şârihi (Buhârî hadîs kitabının açıklamasını yapan) Bedrüddîn Aynî, îmânı ve i'tikâd bilgilerini hülâsa ederek yazmıştır. Bunlardan bir kısmı şöyledir:

1. Allahü teâlâya, zâtına, sıfatlarına ve birliğine inanmak. 2. Allahü teâlânın meleklerine, 3. Kitaplarına, 4. Peygamberlerine, 5. Âhıret gününe îmân etmek. Kabirde suâl sorulması, kabir azâbı, mahşer yerine gitmek, hesap vermek, amellerin tartılması ve sırat köprüsünden geçmek gibi husûslara inanmak bu kısma dâhildir. 6. Kadere, hayrın ve şerrin de Allahü teâlâdan olduğuna inanmak. 7. Allahü teâlânın Cennet va'dine ve oradaki ebedî hayata îmân. 8. Allahü teâlânın Cehennem ateşiyle tehdidine, Cehennem azâbına ve bu azâbın kâfirler hakkında sonsuz olduğuna inanmak. 9. Allahü teâlâyı sevmek. 10. Allah için sevmek, Allah için buğz etmek. Peygamber efendimizi (s.a.v.), O'nun bütün akraba ve temiz neslini, muhacirler ve Ensâr bütün Eshâb-ı kiramı sevmek, Allah için sevmeye dâhildir. 12. Peygamber efendimize salevât getirmek ve O'nun sünnetine tâbi olmak. 13. İhlâslı ve samîmi olmak. Riya ve münâfıklık olan şeyi terk etmek. 14. Günahlarına pişman olup, tövbe etmek. 15. Allahü teâlâdan korkmak. 16. Allahü teâlânın rahmetini ümid etmek. 17. Allahü teâlânın rahmetinden ümid kesmemek. 18. Allahü teâlâya şükretmek. 19. Sözünde sâdık olmak. 20. Belâlara karşı sabretmek. 21. Mütevâzi (alçak gönüllü) olmak. Büyüklere hürmet göstermek. 22. Şefkatli ve merhametli olmak. 23. Allahü teâlânın kazasına râzı olmak. 24. Allahü teâlâya tevekkül etmek. 25. Kendini beğenmemek. Kendisini övmemek de buna dâhildir. 26. Kin ve garazı terk etmek. 27. Hasedi terk etmek. 28. Gazâblanmamak. 29. Hıyânet etmemek. Hîle ve sû-i zannı terk etmek de buna dâhildir. Kısaca, burada zikredilmeyen kalb ile alâkalı bir iş bulunursa, onlar bu saydıklarımızdan birisine dâhildir.

Dil ile alâkalı olanlar: 1. Kelime-i tevhîdi "Lâ ilahe illallah Muhammeden resûlullah: Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Hazreti Muhammed (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Peygamberidir" diliyle söylemek. 2. Kur'ân-ı kerîmi okumak. 3. İlim öğrenmek. 4. Duâ etmek. 5. Allahü teâlâyı anmak, istiğfarda bulunmak (Allahü teâlâdan af ve mağfiretini dilemek) da buna dâhildir. 6. Bâtıl ve boş sözlerden sakınmak.

Bedenin amelleriyle alâkalı olanlar: Bunlarda üç kısımdır. Birinci kısım: Belirli husûslara âittir. Ba'zıları şöyledir: 1. Temizlenmek, abdest almak, cünüplükten, hayız ve nifastan temizlenmek gibi Beden, elbise ve yer temizliği de buna dâhildir. 2. Namazı, dosdoğru kılmak. Farz, nafile ve kaza namazları da buna dâhildir. 3. Zekât vermek. Farz olan zekât, sadaka-i fıtr ve cömertlik de buna dâhildir. 4. Farz olan Ramazan-ı şerîf orucunu ve nafile orucu tutmak. 2. Haccetmek, Umre de buna dâhildir. 6. İ'tikafa girmek. 7. Nezri ya'nî adadığı şeyi îfâ etmek. 8. Keffâretlerini vermek. 9. Namazda ve namaz dışında avret mahallerini (açılması günah olan yerlerini) örtmek. 10. Kurban kesmeyi adamışsa, bu kurbanı kesmek. 11. Cenâze işlerine bakmak. 12. Borcunu ödemek. 13. Alış-verişinde doğru hareket ederek, faizden sakınmak. 14. Doğru şâhidlikte bulunmak.

İkinci kısım: Kendisine bağlı olanlarla ilgili husûslar 1. Nikahlanmak sûretiyle, iffet ve namusunu korumak. 2. Çoluk çocuğuna karşı hakları yerine getirmek. Hizmetçiye iyi muâmele de buna dâhildir. 3. Ana-babaya iyi muâmele etmek. Onlara karşı gelmekten sakınmak buna

dâhildir. 4. Çocuklarına dinî terbiye vermek. 5. Akrabayı ziyâret etmek. 6. Büyüklere itaat etmek.

Üçüncü kısım: Umûmu ilgilendiren şeylerdir ki, ba'zıları şunlardır: 1. Hükümdârlığı adâletle yürütmek. 2. Cemâate devam etmek. 3. İnsanların arasını bulmak. 4. İyilik husûsunda başkasına yardım etmek. 5. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmak. 6. Emâneti eda etmek. 7. Komşuya ikram etmek ve iyi muâmelede bulunmak. 8. Herkese iyi muâmelede bulunmak. Helâlinden mal toplamak buna dâhildir. 9. Malı yerinde harcamak, isrâftan sakınmak buna dâhildir.

İbn-i Hibbân'ın bildirdiği diğer hadîs-i şerîflerden ba'zıları: Huzeyfe (r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) şöyle bildirmektedir: **"Lâ ilahe illallah söyleyip, bu kelime-i tayyibe üzere vefât eden kimse, Cennete girer. Allah için bir gün oruç tutup, bu minval üzere vefât ederse, Cennete girer. Allah için sa daka verip, ömrü bunun üzerine biten Cennete girer."** Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) mübârek vücûdları çürümez. Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bir mü'min bana salevât o kursa, bir melek o salevatı bana getirip, ümmetinden falan oğlu filân sana salevât ve selâm söyledi, der."**

Usâme bin Şerik rivâyet etti: Biz, Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Sanki başımızın üzerinde bir kuş varmış da konuştuğumuz zaman uçacakmış gibi, kimseden çıt çıkmıyordu. Bu sırada bir kaç kişi geldi. "Allahü teâlâ en çok kimi sever?" diye sordular.

Resûlullah da (s.a.v.) **"Ahlâkı en güzel olanı"** buyurdu.

Ebû Zer rivâyet ediyor: Resûlullah (s.a.v.) bana, **"Cuayl'i nasıl bilirsin?"** dedi. Ben de: "Fakîr bir insandır" dedim. **"Falan hakkında ne dersin?"** buyurdu. Ben, "Efendi bir adamdır" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Cuayl, o dediğin gibi, yeryüzü dolusu efendiden daha üstündür"** dedi. Ben, "Yâ Resûlallah! Falan da öyle zayıf îmânlı, fakat sen ona ikramlarda bulunuyorsun" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"O, kavminin reîsidir. Kavmini İslâm'a ısındırmak için ona öyle davranıyorum"** buyurdular.

Safvân bin Assal el-Murâdî bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.) mescidde, bürdesinin üzerine yaslanmış duruyorlardı. Bu sırada huzûrlarına vardım. "Ey Allahın Resûlü! Ben ilim öğrenmeye geldim" dedim. Bana: **"Hoş geldin, ilim öğrenmek istiyen! Melekler, ilim öğrenene olan sevgilerinden dolayı kanatlarını açarak göğe kadar yükselen bir halka meydana getirirler"** buyurdu.

Ubeyd bin Umeyr bildiriyor: Hazreti Aişe'den, "Resûlullahın (s.a.v.) en hayret verici bir şeyini bana anlatmasını istedim. Âişe (r.anhâ) bir müddet sustuktan sonra şunları anlattı: "Bir gece Resûlullah (s.a.v.) bana: **"Ey Âişe, bu gece beni yalnız bırak. Rabbime ibâdet edeceğim"** dedi. Ben: "Vallahi, hem yanında olmak, hem de istediğin şeyi yapmak isterim" dedim. Resûlullah (s.a.v.) kalkıp, abdest aldı. Namaz kılmaya başladı. Sonra oturup çok ağladı. Göz yaşlarından mübârek göğsü ve sakalı ıslandı. Göz yaşları toprağı ıslattı. Bu sırada, namaz vaktinin geldiğini haber vermek için Hazreti Bilâl geldi. Peygamber efendimizin ağladığını gördü. "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâ senin geçmiş ve gelecek bütün günahlarını affetti. Sen de mi, ağlıyorsun?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Çok şükreden bir kul olmıyayım mı? Allahü teâlâ bana bu gece (Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün birbiri peşinde gelişinde, insanlara fâide sağlıyan gemilerin denizlerde süzülüşünde, semâdan yağmur yağdırılışında, yağmurla ölen tabiatı diriltişinde, yeryüzü üzerinde her çeşit**

hayvan bulunduruluşunda, rüzgârların estirilişinde, yerle gök arasında emre amade bulutların bulunmasında, aklı eren bir kavim için ibretler vardır) âyet-i kerîmesini indirdi. (Bekâra: 164) **Bu âyet-i kerîmeyi okuyup da düşünmiyenin vay hâline"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet ediyor: Bir kerre Resûlullah (s.a.v.) bir yere müfreze göndermişti. Müfreze, hem çabuk ve hem de bir hayli ganîmetle döndü. Bunun üzeride birisi "Ey Allahın Resûlü, doğrusu biz bu kadar sür'atli dönen ve böylesine çok ganîmet getiren hiçbir ordu görmedik" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Size onlardan daha çabuk ve daha fazla ganîmet getiren birisini bildireyim mi? Bu, güzelce abdest aldıktan sonra mescide giden, orada sabah namazını kıldıktan sonra, kuşluk namazını kılan kimsedir"** buyurdu.

İbn-i Hibbân (r.a.), Ubey bin Kâ'b'ın (r.a.) şöyle anlattığını bildiriyor. Bir kimse vardı ki, evi mescide çok uzak olduğu hâlde, bir vakit cemâati kaçırmazdı. Onun bu gayretini görenler kendisine: "Bir binek alsan da, karanlık veya şiddetli sıcak olduğu zamanlarda, ona binerek gelip gitsen iyi olmaz mı?" dediler. O kimse, "Evimin mescide yakın olmasını, mescide gelip gitmek için bineğimin olmasını arzu etmem. Yürüyerek gelip gitmekle daha çok sevâb kazanacağımı ümid ediyorum" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) o kimseye, **"Allahü teâlâ bu amelinin sevâbını sana eksiksiz verecek"** buyurdu.

Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bir yerde oturuyorduk. Bir kimse gelerek "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühû" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtühû"** diye selâmını aldı. O kimse oturduktan sonra, "Elhamdülillahi hamden kesîran, tayyiben mübâreken fihi kemâ yuhıbbü Rabbünâ en yuhmede ve yenbegi leh" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Nasıl dedin?"** diye sordu. Adam söylediklerini aynen tekrar etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kudret ve irâdesi ile yaşadığım Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bunlar; on tane meleğin yazmak için birbirleriyle yarışa girdiği, fakat nasıl yazacaklarını bilemeyip Allahü teâlâya ulaştırdıkları, Allahü teâlânın da, "Kulumun söylediği gibi yazın" buyurduğu kelimelerdir."**

Enes (r.a.) şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.), Zeyd bin Sâmit ez-Zurakî'nin (r.a.) yanına gelmişti. O şöyle duâ ediyordu. "Allahım, sâdece sana hamd edildiği için senden istiyorum. Senden başka ilâh yoktur. Ey merhametli ve lütufkâr Rabbim. Ey gökleri ve yeri yoktan var eden Allahım. Ey yüceler yücesi ve kerem sahibi Allahım!" Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Duâ edildiği zaman kabûl edeceği ve bir şey istendiği zaman vereceği İsm-i a'zamı ile Allahü teâtâya duâ ettin"** buyurdu.

İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlatıyor: "Bir gün Hazreti Ömer Resûlullahın (s.a.v.) yanına girdi. Resûlullah (s.a.v.) bir hasır üzerinde uzanmış, istirahat ediyorlardı. Hasır, Resûlullah efendimizin mübârek vücûdunda iz bırakmıştı. Hazreti Ömer bu hâli görünce çok üzülüp: "Yâ Resûlallah! Sizin için daha yumuşak bir yatak tedârik etsek" diye arz edince, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâdan bana ne. Ben bu dünyâda, bir yaz günü yola çıkıp da, bir ağaç gölgesinde bir müddet istirahat eden, sonra da çekip giden bir yolcu gibiyim"** buyurdu.

İbn-i Hibbân'ın çeşitli mevzûlardaki kıymetli sözleri:

"Akıl, insanın doğru ile yanlışı birbirinden ayırabilmesini te'mîn eder."

"Akıldan daha kıymetli bir sermâye yoktur. Kişinin dîninin kemâli (olgunluğu), aklının kemâline göredir."

"Kişinin güzel ahlâkı sevmesi, kötü ahlâkı terk etmesi, aklının bulunduğunun alâmetidir." "Allahü teâlânın, insanlara ihsân ettiği ni'metlerin en büyüklerinden birisi akıl ni'metidir."

"İbn-i Mübârek'e, insana verilen şeylerin en üstünü hangisidir, diye soruldu, İbn-i Mübârek hazretleri: "Kâmil akıl" cevâbını verdi. Sonra hangisidir, diye soruldu: "Güzel edeb" dedi. Sonra hangisidir, diye sorulunca, "Susmaktır" cevâbını verdi."

"Akıllı kimsenin, dünyevi bir menfâati kaçırdığı için bunu kendine gam yapması uygun değildir. Çünkü, üzülmekle ele birşey geçmez. Aynı zamanda, fazla üzüntü akla zarar verir."

"Akıllı kimse, hastalık ve tehlike gibi bir musîbet gelmeden önce tedbirini alandır."

"Akıllı kimse, konuşması istenmeden konuşmaya başlamaz. Bir zarûret olmadan, cevapta acele etmez."

"Akıllı olan, hiç kimseyi küçük görmez. Çünkü sultânı hor gören, dünyâda rahatını bozar. Sultân olmadan emniyet ve güven olmaz. Sâlih kimseleri hor gören, dîni husûsunda zarara uğrar. Çünkü, böyle kimseler, insana Allahü teâlâyı ve âhıreti hatırlatır. Dostlarını ve arkadaşlarını küçümseyen, vekar ve asâletini kaybeder. Diğer insanları beğenmeyip, onları aşağılayan, onların kötülüğünden emîn olmaz."

"Akıllı insan, önce kendi ayıplarını görür. Kendi ayıbını görmiyen kimse, başkasının güzelliklerini göremez. Kişinin ayıbını görememesi, kötülük olarak ona yeter. Çünkü ayıbını göremeyen kimse, bu ayıbından kurtulamaz."

"Bir işe yeni başlayan bir kimse için, tecrübe ne kadar faydalıdır!" "Bir işe başlamadan önce, tedbirini de almak aklın icâbıdır."

"Akıllı kimsenin sözü mutedil ve düzgündür. Câhilin sözü ise, tenakuz (çelişki) ve birbirine zıt şeylerle doludur."

"Aklın âfeti; ucub, ya'nî kendini beğenmektir."

"Akıllı kimseye, ahlâkı güzel, susması uzun olması yaraşır. Çünkü, bunlar, Peygamberlerin (a.s.) ahlâkındandır. Fazla konuşup, kötü ahlâklı olmak, eşkiyanın (kötü kimselerin) huylarındandır."

"Akıllı insan, hazırlıksız dövüşmez. Delîli olmadan bir şeyi müdâfaaya kalkışmaz. Kuvvetli ve mahir değilse, güreş meydanına çıkmaz."

"Akıllı kimselerle düşüp kalkan, ondan kendisine lâzım olan şeyleri öğrenir." Takvâya yapışarak, kalbi düzeltmekle ilgili olarak buyurdukları:

"Sen, yanında kimse olmadığı zaman, ben yalnızım deme. Beni gören var de! Allahü teâlânın senden bir an olsun habersiz olduğunu, gizli olarak yaptığın şeylerin kaybolduğunu sanma."

Mâlik bin Dînâr dedi ki: "Allahü teâlâya tâati (Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmağı) alış-veriş olmadan kazanç getiren bir ticâret olarak bil."

"Dünyâda kişinin tâatlerinin başı, içini düzeltip, onu bozacak şeyleri terk etmektir." "İyilerin kalbinde, iyi düşünceler, kötülerin kalbinde kötü düşünceler dolaşır."

"Akıllı kimse, her zaman kalbini kontrol eder. Allahü teâlânın emrettiği şeyleri yapıp, yasak ettiklerinden sakınır. Allahü teâlâdan gâfil olmaz ve emirlerini yapmakta gevşeklik etmeyip, uyanık olur. Böyle olan kişi işlerinde tedbirli olur."

"Vera' ve tefekkür, en faziletli amellerdendir. (Tefekkür dört türlü olur, demişlerdir. Allahü teâlânın mahlûklarındaki güzel san'atları, fâideleri düşünmek, O'na inanmağa ve sevmeğe sebeb olur. O'nun va'd ettiği sevâbları düşünmek, ibâdet yapmağa sebeb olur. O'nun haber verdiği azapları düşünmek, O'ndan korkmağa ve kimseye kötülük yapmamağa sebeb olur. O'nun ni'metlerine ihsânlarına karşılık nefisine uyarak günah işlediğini, gaflet içinde yaşadığını düşünmek, Allahü teâlâdan haya etmeğe, utanmağa sebeb olur.) Allahü teâlâ, yerlerde ve göklerde bulunan mahlûkâtı düşünerek ibret alanları sever."

İlmin lüzumu ve ilim tahsiline devam etmek hakkında buyurdukları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim elde etmek için evinden çıkan bütün insanlara, melekler onun işinden râzı olduklarından, yollara kanatlarını gererler."**

"Denir ki, ilim öğren. Çünkü, kişi âlim olarak doğmaz, ilim sahibi câhil gibi olmaz. İlim sahibi olmayan bir topluluğun büyüğü yanında devamlı toplantılar olup, meclisler bile kurulsa, o yine küçük sayılır."

"Talebe olmadıkça, âlim olunmaz. İlim ile amel etmedikçe de, ilim faide vermez."

"Akıllı kimsenin ilimle uğraşmasından maksadı, onunla amel etmektir. Çünkü, bundan başka bir gaye için ilim öğrenen kişi, şöhretini ve kibrini arttırmış olur."

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Cehennemde âlimleri öğüten (ezen) değirmenler vardır. Onlar kim? diye sorulur. İlim sahibi olup, ilimleriyle amel etmiyen âlimlerdir, cevâbı verilir."

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki: "Dünyâyı ve onun sevinç ve rahatlığını istiyen kimsenin kalbinde, acaba âhırette durumum iyi mi olur, yoksa kötü mü? Korku ve endişesi kaybolur."

"Büyüklerden birisi, gizliden gelen şöyle bir ses işitti: Ey ilim talebesi! Vera'a sarıl, (çok) uykuyu terk et, (fazla) doymayı bırak. Ey insanlar! Sizler ekin gibisiniz, ölüm sizi keser, alır, götürür."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "İlim, fazla rivâyet ve anlatmakla olmaz. İlim, ancak Allahü teâlânın korkusu ve büyüklüğünü kazandırır. (Böyle olmayan ilim, insanın dünyâ ve âhıretine fâide vermez.)"

Susmak ve dili muhafaza etmek ile ilgili olarak buyurdukları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden kimse, hayır söylesin yahut sussun"** buyurdu.

Lokman Hakîm dedi ki: "Susmak hikmettendir. Fakat bunu yapan az."

Büyük âlim Kerîzî şöyle der: "Az konuş. Sözün şerrinden Allahü teâlâya sığın. Çünkü belâ, ağızdan çıkan sözle yanyanadır."

"Susmak, insana sevgi ve vekar kazandırır. Diline sahip olup, onu muhafaza eden kimse, sıkıntıya düşmez."

İbn-i Mübârek dedi: "Bu dil, kalbin habercisidir. Söz kişinin aklının miktarını gösterir." Fudayl bin Iyâd (r.a.); iki şey kalbi katılaştırır "Çok konuşmak ve çok yemek" buyurdu.

Ömer bin Hattâb (r.a.), Ahnef bin Kays'a: "Ey Ahnef! Çok konuşan, çok hatâ yapar. Çok hatâ yapanın hayası (utanması) az olur. Hayası az olanın vera'ı az olur. Vera'sı az olanın, kalbi ölür" buyurdu.

Muhammed bin Abdullah bin Zencî; "Susması fazla olan kimse, birçok hatâ ve günahtan kendisini korumuş olur. Sözlerine dikkat et. Yoksa sözü söyledikten sonra, keşke bu sözü söylemeseydim, demiyesin" buyurdu.

Müverrik el-Iclî: "Bir şey vardır ki, yirmi senedir ve hâlâ onu elde etmek için uğraşıyorum" dedi. O nedir, diye sorulunca, "Beni ilgilendirmeyen şeyi konuşmamak" cevâbını verdi.

Doğruluk ve yalandan sakınmakla ilgili olarak buyurdukları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Doğruluğa sarılınız. Çünkü doğruluk, hayra, hayır ise Cennete götürür. Şüphesiz, kişi doğru söyler ve Allahü teâlânın katında sıddîk diye yazılır. Yalandan sakınınız. Çünkü yalan, kötülüğe, kötülük ise Cehenneme götürür. Kişi yalan söyler ve Allahü teâlânın katında çok yalancı diye yazılır."**

"Allahü teâlâ dili, bedenin diğer uzuvlarına üstün kıldı. Onun derecesini yükseltti. Çünkü, Allahü teâlâ kendi birliğini, ortağı olmadığını, vücûdun diğer kısımları arasından ona söyletti. Öyleyse, akıllı bir kimsenin, Allahü teâlânın kendi birliğini ve büyüklüğünü konuşturmak için yarattığı böyle bir âleti, yalana alıştırması asla yakışmaz. Bilakis, insana, dilini devamlı doğruyu söylemeye, dünyâ ve âhırette kendisine fâide verecek şeylere alıştırması lâzımdır. Dil neye alıştırılırsa, onu ister, onu konuşur. (Allahü teâlâyı zikre alıştırılırsa, devamlı onu zikreder.) Yalana alıştırılırsa, yalan söylemeye başlar."

İsmail bin Abdülmelik şöyle anlatır: "Halife Abdülmelik bin Mervân, çocuklarına Kur'ân-ı kerîm öğrettiğim gibi, doğruluğu öğretmemi, öldürücü bir zehir gibi olan yalandan onları sakındırmamı, bu husûsta onları terbiye etmemi bana emretmiştir."

"Kişiye, her duyduğunu söylemesi, ona yalan olarak yeter."

Abdullah bin Amr buyurdu ki: "Seni ilgilendirmeyen şeyi konuşma. Nasıl dirhemlerini zayi ettiğin zaman üzülüyorsun, (yalan söylediğin veya başka kötü bir şey konuştuğun zaman) dilin için de üzül."

"İnsanların bir kısmı dili sebebiyle ikram görür. Bir kısmı dili yüzünden hor görülür, sevilmez. Akıllı kimse, dili sebebiyle sevilmiyenlerden olmaz. O, kendini diliyle herkese sevdirir."

Hayaya yapışıp, hayâsızlığı terk etmekle ilgili olarak buyurdukları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"İlk Peygamberlik sözünden insanların duydukları: Eğer utanmıyorsan istediğini yap."**

"Şu dört hasleti kendisinde bulunduranyan kimseye akıllı ve ilim sahibi denmez. Birincisi; Allah korkusu. Bütün hayır ve fazîletlerin başı budur. İkincisi; güzel bir haya (utanma duygusu). Asâlet bununla anlaşılır. Üçüncüsü; hilm (yumuşaklık). Dördüncüsü; emri altında bulunanlara cömertlik yapmak."

"Haya iki kısımdır: Birincisi, kişinin Allahü teâlânın yasak ettiği bir işi yapmaya yöneldiği zaman, Allahü teâlâdan hayası. İkincisi, insanların beğenmediği bir işi yapacağı sırada insanlardan utanması. Bu iki haya çeşidi de iyidir. Ancak birincisi farz, ikincisi nafile mesabesindedir."

"Haya, insan ile kötü olan şeyler arasında bir perdedir. Haya, kötü ve beğenilmeyen şeylerin en güzel ilâcıdır. Ancak, haya gidince, artık onların ilâcı kalmaz."

Zeyd bin Sabit (r.a.) buyurdu: "İnsanlardan utanmıyan Allahü teâlâdan da utanmaz."

"Hayanın en büyük faydasından birisi, Cehennemden kurtulmaktır. Haya, insanın Cehennemden kurtulmasına vesîle olur."

Tevâzuya yapışıp, kibirden uzaklaşmakla ilgili olarak buyurdukları:

"Allahü teâlâ, kendi rızâsı için tevâzu yapanın anlayışını arttırır. Böyle bir kimse, haddi zâtında küçük bile olsa, Allahü teâlâ onu insanlar nazarında büyültür. Bir kimse kendini büyük görür, hareket ve tavırlarıyla çevresindekilerden üstün olduğunu göstermeye kalkışırsa, o, aslında makam ve mevki sahibi, çok fazla servet sahibi de olsa, Allahü teâlâ onu küçültür."

"Allah için olan tevâzu iki kısımdır: Birincisi; Allahü teâlâya karşı olan tevâzu. Bu, kulun Allahü teâlâya ibâdet ederken ve O'nun beğendiği işleri yaparken, riya (gösteriş) ve ucub (yaptıklarını beğenme) düşüncesinden uzak olarak yapmasıdır. İkincisi; kişinin, ibâdet ve tâat husûsunda kendisini herkesten aşağı, günahın çokluğu husûsunda ise, onlardan daha yukarıda görmesidir."

Büyük zâtlardan birisi şöyle der: "Yeryüzünde, mütevâzi olarak yürü. Çünkü, şu yerin altında nice kimseler vardır ki, onlar her yönden senden çok üstünlerdi. Eğer gücün, kuvvetin, izzet ve şerefin var ve bundan dolayı kendini birşey zannediyorsan, senden evvel gelip geçenler, daha güçlü ve daha kuvvetli idiler."

Muhammed bin Ebî Ali der ki: "Bırak şu büyüklenmeyi ve insanlara asık yüzlü olmayı. Asık yüzlü olmak ahmaklıktır."

"Akıllı insan, kendisinden yaşlı birisini gördüğü zaman ona tevâzu gösterir. Alçak gönüllü davranır ve kendi kendine şöyle der: "Bu zât yaşça benden büyük. Bu yüzden, onun yaptığı ibâdet, tâat ve iyi işleri benimkinden daha çoktur." Kendisinden küçük birisini gördüğü zaman, "Onun yaşı daha küçük, günahı benimkinden daha azdır" der. Kendisi gibi birisine rastladığı zaman, ona bir kardeşi olarak bakar. İnsan kendisini kardeşinden nasıl büyük görür? Hiç kimseyi aşağı ve küçük görmemelidir. Çünkü, atılmış bir dal parçası bile ba'zan insanın işine yarıyor."

İnsanlara iyi muâmele etmek husûsunda buyurdukları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Cehennem, yumuşak ve nefret ettirici olmayan, iyi huylu kimseye haramdır"** buyurmaktadır.

"Akıllı insan, herkese iyi muâmelede bulunur. Onlara karşı kötü huylu olmaz. Varsa, böyle huylarını bırakır. Çünkü güneş buzu erittiği gibi, iyi ahlâk da günahları yok eder. Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da, iyi amelleri bozar. Ba'zan bir kimsenin, birçok güzel huyu bulunur. Fakat bir tane de kötü bir huyu bulunur. Bu bir tane kötü huy, diğer bütün iyi huyları bozar."

Meymûn bin Mihrân (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlara iyi muâmele etmek, aklın yarısı, suâli güzel sormak ise, ilmin yarısıdır. Geçiminde aşırı harcama yapmayıp iktisâd etmek, geçim darlığından kurtulmaya sebep olur."

"Güzel ahlâk, başkalarının sevgisini kötü ahlâk ise, nefretini, kinini kazandırır."

"İnsanlarla yakın alâka kurabilmenin yolları; Onlara iyi muâmele edip, ikramda bulunmak, onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara katlanmaktır."

İbn-i Mübârek'e "İyi ahlâk nedir?" diye soruldu. "Güler yüzlü olmak ve iyilik yapmaktır" cevâbını verdi.

İmâm-ı Mücâhid (r.a.) şöyle buyurdu: "Bir müslüman bir kardeşi ile karşılaşıp, güler yüzle onu karşılar ve müsâfeha ederse, hurma ağacından hurmaların düşmesi gibi onun günahları dökülür."

Müdârânın lâzım olduğu ve müdâhenenin terki husûsunda buyurdukları:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"İnsanlara müdârâ etmek sadakadır"** buyurdular. (Müdârâ, dîni korumak için dünyalık vermektir.)

"Herkesin rızâsını kazanmak istiyen kimse, ele geçmesi imkânsız şeyleri istemiş olur. Fakat, akıllı kimse, kendileriyle beraber olmak zarurî olan kimselerin rızâsını kazanmaya çalışır."

Ebû Sâib bildirdi: "Kimseye hîle yapma Çünkü bu, bayağı ve düşük kimselerin huyudur. Kardeşine iyi nasihatte bulun. Her zaman ona yardımcı ol."

Selâm vermek ve güleryüzlü olmak husûsunda buyurdukları:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Selâm, Allahü teâlânın isimlerinden bir isimdir. Onu yeryüzüne koydu. Öyleyse, onu aranızda yayınız. Müslüman bir kimse, bir cemâate uğradığı zaman onlara selâm verir ve onlar da onun selâmına karşılık verirlerse, önce selâm veren o kişinin, o cemâat üzerine bir derece daha üstünlüğü vardır. Çünkü o, onlara selâmı hatırlattı. Eğer cemâat onun selâmına cevâp vermezlerse, ona o cemâatten daha hayırlı ve iyi olan biri cevap verir** (melekler)."

"Selâm, kalblerdeki kin, düşmanlık ve dargınlık gibi kötü düşünceleri giderir."

Zübeyd el-Yâmî dedi ki: "İnsanların en cömerdi. Başkasına iyilik ve ihsânda bulunup, karşılık beklemiyendir. İnsanların af bakımından en üstünü, hakkını almaya gücü yettiği hâlde, affedenidir. İnsanların en iyisi, akraba ile alâkasını kesmiyendir. En cimri kimse de, selâmda cimrilik yapandır."

Hişâm bin Urve, babasının şu tavsiyesini bildirdi: "Oğlum! Güleryüzlü, güzel sözlü ol. O zaman, insanlara, kendilerine mal ve servet vermişten daha sevimli olursun."

Latife ile ilgili olarak buyurdukları:

"Akıllı kimse, güzel ve fâideli latifeler yapmak ve asık yüzlü olmayı terk etmek sûretiyle insanların sevgisini kazanır."

"Latife (hoş ve ince ma'nâlı söz) iki çeşittir. Birincisi; övülen latifedir. Buna, Allahü teâlânın beğenmediği bir söz ve iş bulaşmaz. İkincisi; kötü latifedir. Bu latife, insanlar arasında düşmanlık meydana getirir. Vekarı giderir. Dostluğu bozar. Bayağı ve alçak kimseler ona karşı cesâret kazanır. Makam ve mevki sahibinin kinini kazanır."

Abdullah bin Hubeyk: "Makam ve mevki sahibi kimse ile latife yapma, sana kin besler. Alçak ve bayağı kimselere de latife yapma, yoksa sana karşı cür'et gösterip, edebsizlik yapar."

"Senin ile beraber olana ikram et. Kırıcı şaka yapma. Çünkü bununla, onun kinini üzerine çekersin."

"Nice samîmi dost ve arkadaşlar arasında ayrılıklar olmuştur ki, bunun sebebi, uygunsuz şakalar olmuştur."

Mis'ar bin Kedâm, oğluna şöyle nasihatte bulundu: "Oğlum! Sana nasîhat olarak şunu seçtim. Şefkatli babanın bu sözünü iyi dinle münâzarayı, söze muhalefet etmeyi, şaka ile insanlara takılmayı terk et. Bunları, sevdiğim kimseler için hoş görmüyorum. Çünkü ben münâzarayı, söze muhalefet etmeyi, şaka ve insanların birbirine takılmasını denedim. Bunları hiç kimseye tavsiye etmem."

"İnsanlara, sözlerinde ve işlerinde dâima muhalefet edip karşı çıkmak, karşıdakinin kızgınlık ve kin beslemesine sebeb olur. Bu, münâkaşa gibidir. Münâkaşa insana düşmanlık kazandırır. İnsanların sözlerine ve işlerine devamlı muhalefet edip karşı çıkmanın zararı, faydasından çoktur. Zaten insanların birbirine sövüp, çirkin sözler söylemesi de bu gibi davranışlardan ileri gelmektedir, insanların birbirine sövüp sayması daha ileri bir seviyeye varınca, öldürme hâdiseleri de doğabilir. İki kişi arasında münâzara ve birbirinin sözüne ve işine karşı çıkma olunca, mutlaka ikisinin de kalbi birbirine karşı bozulup, aralarında bir soğukluk hâsıl olduğu gibi, gizli bir düşmanlık da meydana gelir."

Ebû Ahfeş el-Kenânî buyurdu ki: "Ey oğul! Yaşadığın müddetçe birbirinizle münâzara ve birbirinize muhalefet edip, karşı çıkmaktan sakın. Hafifliği ve cehâleti terk et. Çünkü bu, insana bir fâide getirmez. Akrabana kin ve intikam besleme. Çünkü bu, akrabalık bağlarını koparır. Hilmi (Yumuşaklığı) zillet, alçak ve düşük bir hâl olarak kabûl etme. Şüphesiz hilm, en kıymetli ve insan için en sâlim ve koruyucu bir yoldur."

Bilâl bin Sa'd buyurdu: "Bir kimsenin münâzara ve muhalefet yaptığını, sâdece kendi görüşünü beğendiğini, ısrarlı bir tutum içerisinde olduğunu görürsen, hüsranının tamam olduğunu bil."

Yine buyurdu: "Latîfede günahı gerektiren bir durum varsa; yüzü karartır, kalbi yaralar, kızgınlık ve kalbde kin meydana getirir. Eğer, latifede ma'siyet ve günahı gerektirecek bir şey yoksa, kalbde bulunan keder ve gammı giderir, dostluğu sağlamlaştırır. Gönlü rahatlatır. Öyleyse, akıllı kimse, eğer latife yapacaksa, dostlar ve insanlar arasında tatlılık, sevgi ve muhabbet meydâna getirecek latifeler yapar. Yapılan latifelerle, birisini sevindirirken, diğerini üzecek bir duruma girmemelidir."

Muhammed bin Münkedir (r.a.) buyurdu: "Ben küçük iken annem bana: Çocuklarla latife ve şaka yapma. Sonra onların yanında küçülürsün ve sana edebsizlik yapmakta kendilerinde cesâret bulurlar."

Abdülazîz bin Hattâb anlattı: "Birgün Mâlik bin Dinar'ın yanında büyük bir köpek görüldü. Ayaklarını kıvırmış oturuyordu. Ona: Yanındaki bu köpeği görmüyor musun? dediklerinde, bu köpeğin yanımda bulunması, kötü bir kimsenin yanımda bulunmasından daha iyidir" dedi.

İbrâhîm Buhârî buyurdu: "Akşam namazından sonra Mescid-i harama gittiğimde, orada Fudayl bin Iyâd hazretlerinin oturduğunu gördüm. Yanına gidip ben de oturdum. Bana: "Sen

kimsin?" dedi. "İbrâhîm Buhârîyim" dedim. "Ne durumdasın?" deyince, "Hiç, seni yalnız gördüm onun için geldim" dedim. Bunun üzerine bana: "Sen gıybet etmeyi, süslenmeyi veya riyayı (gösterişi) sever misin?" deyince, ben "Hayır sevmem" dedim. "O zaman gel yanıma otur" buyurdu.

"Akıllı kimsenin, arkadaş ve dost edinmekten maksadın ne olduğunu iyi bilmesi gerekir. Çünkü, arkadaşlık ve dostluk, bir arada olmak, beraber yiyip içmek değildir. Dost edinebilmenin bir takım yolları vardır. "Vasati bir tavır içerisinde olup, bu husûsta ifrat ve tefrite varmamalıdır. Alçak sesle konuşmalı, kendini beğenmişliği terk etmelidir. Mütevâzi olup, muhalefet ve her şeye karşı çıkmayı bırakmalıdır."

"Dost ve kardeş edinilen kimseleri, meşakkat ve sıkıntıya sokmamalı, onları bıktırıp, usandırmamalı. Buna sebep olacak davranışlardan kaçınmalıdır. Çünkü bir anne bile, emzirdiği çocuğunu, kendisine sıkıntı verince kucağında tutmayıp bir yere bırakır."

"Akıllı kimse, bayağı ve düşük kimselerle arkadaş olmaz. Onları dost edinmez. Böyle kimseler, yılan gibidir. Onların, sokmak ve zehirden başka sermâyesi yoktur."

"Vera'sız ilimde fâide olmadığı gibi, vefasız dostta da hayır yoktur."

Muhammed bin İbrâhîm el-Basrî der ki: "Sen denemedikçe, görünüşüne aldanıp da bir kimseyi arkadaş ve dost edinme. Nice kimseyi sâdece görünüşüne bakarak, durumunu bilmeden dost edindim. Bana güler yüzlü tatlı sözlü idi. Daha sonra araştırınca, bunu içten gelen bir sevgi ile yapmadığını gördüm. Böyle kimseleri dost edinme. İçten sevenleri kendine dost edin. Böyle bir dost bulabilirsen, kendine büyük ni'met bil."

Lokman Hakim oğluna şöyle nasihatte bulundu: "Ey oğul! Bir kimseyi dost ve arkadaş edinmek istiyorsan, önce onu kızdır. Eğer kızgınlık zamanında adâlet ve insaftan ayrılmıyorsa, onu dost edin, yoksa bırak."

Sâlih bin Abdülkuddûs dedi ki: "Bir kimsenin sevgisi merhaba, hoş geldin, nasılsın veya ben seni seviyorumdan öteye geçmiyorsa, hareketleri ve yaptığı muâmeleleri, onun bu sözlerinde samimî olup olmadığını gösterir."

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) arkadaşlarının yanına gittiği zaman; "Sizler benim hüznümün cilâsısınız (Ya'nî, benim üzüntümü gideriyorsunuz)" buyururdu.

Süfyân-ı Sevrî'ye, "Hayat suyu nedir?" diye soruldu. O da: "Dostlarla karşılaşmak" cevâbını verdi.

Mehdî bin Sabık: "Mümkün olduğu kadar dostunu çoğalt. Çünkü senin düştüğün ve yardıma muhtaç olduğun gün, onlar sana yardımcıdırlar" dedi.

"Bin dost, bir kişi için fazla değildir. Fakat bir kimsenin bir düşmanı olsa, o, onun için çok fazladır." "Kim düşmanı küçük görürse, aldanır. Aldanan kimse tehlikeden kurtulamaz."

"Akıllı kimse, adımı atmadan önce basacağı yeri iyice görür, sonra oraya adımını atar. Düşmanı ile tamamen irtibâtı kesmez. İhtiyâcını gidermek için kısmen de olsa ona yaklaşır. Fakat tam olarak yaklaşmaz. Çünkü, düşman bundan cesâret alıp, aleyhine bir iş yapabilir. Akıllı kimse, mutlaka lâzım olan kimselere, üstesinden gelinmiyen şiddetli düşmana da (açıkça) düşmanlık yapmaz. Çünkü böyle bir düşmana güç yetmez. Ona düşmanlık ise fayda getirmez. Bilakis zarar verir."

"Akıllı kimse, hiçbir zaman düşmanından emîn olmamalı, ona güvenmemelidir."

"Dostluktan sonra düşmanlık, çok kötü bir iştir. Bu, akıllı kişinin yapacağı iş değildir. Fakat insanlık icâbı böyle bir duruma düşürülürse, yine de anlaşabilecek, birbirlerine yaklaşabilecek açık bir kapı bırakmak lâzımdır."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Sâlih kimse ile beraber olan kimsenin hâli, misk satan kimse ile bulunan gibidir. Eğer o, ondan bir şey satın almasa bile, onun kokusundan istifâde eder. Kötü kimseyle oturanın hâli ise, körük çeken demircinin hâline benzer. Onun yaktığı ateş ona isâbet etmese de, bir kıvılcım isâbet edip, bir yerini yakabilir."**

"Akıllı kimseye, sâlih ve iyi insanlarla beraber olup, kötü ve fâcir kimselerden, uzak kalması yaraşır. İyi ve sâlih kişilerle sevgi köprüsü, çok çabuk kurulup, bu sevginin kesilmesi çok geç olur. Kötü kimselerle ise, sevgi bağı zor kurulup, çabuk çözülür. Kötü kimselerle beraber olmak, iyi ve sâlih kimseler hakkında kötü zanda bulunmayı doğurur. Kötü kimselerle dost olan, onların cemaatine girmekten kurtulamaz."

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu: "Kim sâlih bir kimseyi severse, Allahü teâlâyı sevmiş olur. Çünkü sâlih kimseler, insanları Allahü teâlânın râzı olduğu şeylere da'vet ederler."

Mâlik bin Dînâr (r.a.) buyurdu; "Takvâ ehli, sâlih kimselerle taş taşımak, kötü kimselerle helva yemekten daha hayırlıdır."

"Kötü kimselerle beraber bulunmak, Cehennemden bir ateş parçasıdır. Onlarla beraber olmak, insanda kin meydana getirir. Onlar sevgiye lâyık değildirler."

"Şu dört şey, kişiye se'âdet ve huzûr verir. Münâsip bir hanım, hayırlı evlât, sâlih ve takvâ sahibi arkadaş, yiyecek-içecek ihtiyâcını bulunduğu yerden karşılayabilmek."

Abdülvâhid bin Zeyd dedi ki: "Dîni bütün ve vekar sahibi kimselerle düşüp kalkınız. "Çünkü onlar meclislerinde, toplantılarında, kötü, çirkin, ahlâka ve vekara sığmayan şeylerden bahsetmezler."

"Akıllı kimse, sevdiğini söyledikten sonra, artık iki renkli ve iki kalbli olmaz. O, içi dışına, sözü, işine uygun bir kimsedir."

İbrâhîm bin Sıkle (r.a.) dedi ki: "Bir kimsede sevdiğin veya sevmediğin şeyleri görürsen, onun kalbi ile dilinin birbirine uyup uymadığını, onun sözüne ne derecede sâdık olduğunu ölçebilirsin. Sen kimsenin kalbinde gizlediği şeyi bilemezsin. Ancak sen, insanlar hakkında dillerinden çıkana ve zâhirlerine göre muâmele yap."

"Dili söylemese de, seven kimsenin hâlinde sevdiğinin alâmetleri görülür."

"İki rûh birbiriyle tanışırlarsa, aralarında yakınlık ve dostluk görüp, birbiriyle anlaşırlar. Eğer birbirini tanımazlarsa, birbirinden ayrılırlar."

"Ehl-i tâatın, sâlih kimselerin kalbleri, bulundukları memleketler uzak da olsa, beraberdir. Kötü kimselerin kalbleri de aynı yerde bile bulunsalar, birbirinden ayrı ve uzaktırlar."

"Bir kimseyi tanıtan en büyük alâmet, onun oturup konuştuğu ve sevdiği kimselerdir. Çünkü kişi, arkadaşının, samîmi dostunun dîni ve inancı üzeredir."

"İnsanlara, arkadaşlarına göre itibar et."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Birisi, başka bir köyde bulunan bir din kardeşini ziyâret etmek için giderken, Allahü teâlâ bu şahsın yolunu gözetlemek için bir meleği görevlendirdi. O şahıs, o meleğin yanına gelince melek ona nereye gittiğini sorar. O da: "Şu köyde bir kardeşim var. Ona gidiyorum" cevâbını verir. Melek: "O zâtın sana daha önce yapmış olduğu bir iyiliği var da onu devam ettirmek için mi gidiyorsun?" deyince, o zât: "Hayır, ben o zâtı sırf Allahü teâlânın rızâsı için severim" dedi. Bunun üzerine Melek: "Ben Allahü teâlânın sana gönderdiği elçisiyim. Sen o zâta nasıl seviyorsan, Allahü teâlâ da seni öylece seviyor."**

"Bir müslümanın diğer müslüman kardeşini ziyâret etmesinin iki sebebi vardır: Birincisi; müslüman kardeşini ziyâret etme sevâbına kavuşmak. Büyük zâtlardan birisi şöyle der: Birisi, sırf Allahü teâlânın rızâsını düşünerek bir kardeşini ziyâret ederse, gökte bir melek kalmaz, hepsi o şahsı selâmlar. İkinci sebeb; ziyâret edilen şahıs ile beraber olmaktan alınan tad ve lezzet."

Abdullah bin Recâ el-Gıdânî anlattı: "Utbe-tül-Gülâm, insanlardan uzaklaşır, kabristanlıklara ve insanların bulunmadığı yerlere gider, sonra, deniz sahiline iner oralarda kalırdı. Ancak Cum'a günü olunca, Basra'ya gelir, hem Cum'a namazını kılar ve hem de yakınları ve dostları ile görüşür, onlara selâm verip, hâl ve hatırlarını sorar, tekrar geldiği yerlere dönerdi."

Büyük âlim Feryâbî anlatıyor: "Bana, Vekî' bin Cerrah, Beyt-i Makdis'ten doğru gelmişti. "Gerçi yolum bu taraflara düşmüyordu. Fakat, sırf seni ziyâret edip, görüşmek için geldim" dedi ve bir gece kalıp, gitti. Bir kerre de İbn-i Mübârek gelmişti. Yanımda üç gün kaldı. Ben, on gün kalmasını istedim. Kabûl etmedi. "Misâfirlik üç gündür" buyurdu."

Ziyâret iki çeşittir. Birincisi, çok samimi iki taraf arasında olur. İkisinin de birbirinden, belki bıktırırım, usandırırım, rahatsız ederim endişesi yoktur. Bu durumda, birbirlerini ne kadar çok ziyâret etseler, bu onların birbirine olan sevgisini arttırır. İkincisi, taraflar arasında birincisi kadar samimiyet ve dostluk yoktur. Bu durumda, ziyâret için fazla gidip gelmek bıkkınlığa ve rahatsız etmeye kadar gidebilir. Bu durumda, ziyâreti az yapmak daha iyidir."

Kerîzi der ki: "Dostuna ziyâreti az yap, Çünkü, onun seni devamlı yanında görmesi usanmaya sebeb olabilir."

"Ahmak kimsenin alâmetleri: Sür'atli cevap vermek. Tedbiri terk etmek. Çok gülmek. Çok iltifât etmek, iyi ve seçilmiş kimselere çirkin sözler söylemek. Şerli kötü kimselerle düşüp kalkmaktır."

"Ahmak kimse, sen ondan yüz çevirirsen, üzülür. Ona gidersen, fırsat kollar. Yumuşak davranırsan, kabalık yapar, kaba davranırsan sana yumuşaklık gösterir. Kötülük yaparsan iyilik yapar, iyilik yaparsan, kötülükle mukâbele eder. Ona haksızlık yapılırsa, istenildiği kadar elindeki alınabilir. Adâletle muâmele edilirse, haksızlık yapmaya kalkışır."

"Kötü arkadaş edinme. Çünkü o, Cehennem ateşinden bir parçadır. Ne sevgisi doğrudur, ne de sözünde sâdıktır."

"Ahmaka verilecek cevap sükûttur." Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Zandan sakınınız. Şüphesiz zan, sözlerin en kötüsüdür. Tecessüs etmeyiniz. Birbirinize buğz etmeyiniz. Ey Allahın kulları! Kardeşler olunuz."

"Kardeşinin iyi ve kötü amelini araştırma. Çünkü bu tecessüsdür."

"Akıllı kimseye lâzım olan, kendi ayıplarıyla meşgûl olmakla beraber, insanların ayıplarını araştırmamasıdır. Kendi ayıplarını görüp, başkasının ayıplarıyla uğraşmayan kimsenin kalbi rahat olur. Kendi ayıbını gören kimseye, başkasının ayıbı büyük gelmez. Başkasının ayıplarıyla uğraşacağım diye, kendi ayıp ve kusurlarını unutan kimsenin kalbi körelir, bedeni yorulur, ayıplarını terk etmek ona zor gelir."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Âdemoğlu ihtiyârlar, fakat onda iki şey genç kalır. Hırs ve hased** (çekememezlik)**."**

"Hırs, insanın rızkına bir şey ilâve etmez. Hırslı kişinin hırsı sebebiyle gördüğü zararın en hafifi; yanında bulunan kazandığı şeylerden faydalanamaması, elde edilemeyecek şeylerin peşinde yorulması. Fakat ona kavuşacak mı yoksa ona kavuşmadan ölecek mi belli değil."

"Hırsına tâbi olan kimsenin, rahatlıkta nasîbi yoktur. Çünkü hırs, insanı belâya sürükler. Akıllı kimse, dünyâya düşkün olmaz. Eğer insanın hırslı oluşu Allahü teâlânın emirlerini yapmak için olursa, bu güzeldir."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinize hased etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allahü teâlânın kulları, kardeşler olunuz."**

"Akıllı kimseye lâyık olan, her zaman hasedden kaçmasıdır. (Hased, Allahü teâlânın bir kuluna ihsân ettiği ni'metin, ondan çıkmasını istemektir. Fâideli olmıyan, zararlı olan bir şeyin ondan çıkmasını, uzaklaşmasını istemek, hased olmaz (gayret olur.)."

"Hased, kazaya râzı olmamak, Allahü teâlânın kulları hakkında hükmettiğinden başkasını istemek, müslümanın elindeki ni'metin yok olmasını arzu etmektir. Hasedcinin canı rahat olmaz. Bedeni rahata kavuşmaz. O, ancak kıskandığı kişinin elindeki ni'met yok olunca rahatlar."

İbn-i Sîrîn (r.a.) buyurur ki: "Hiç bir kimseyi hased etmedim. Çünkü, eğer o Cennetlik birisi ise, onu nasıl hased edebilirim. Çünkü o Cennete gidecektir. Cehennem ehlinden ise, onu hased etmem mümkün değil, çünkü o Cehenneme gidecektir."

"Hased, kötü tabiatlı kimselerin huyundandır. Bunu terk etmek ise, asil ve şerefli kimselerin işidir."

"Bir kimse, müslüman kardeşinde iyi bir durum görür, aynısının kendisinde de, olmasını ister, fakat o iyi durumun müslüman kardeşinden gitmesini istemez. Böyle bir istek, yasaklanan ve kınanan hasedden sayılmaz. (O, gıbta olur.)"

"Hasedcinin (kıskancın) kıskançlığı, umûmiyetle Allahü teâlânın fazla ihsânda bulunduğu kimselere olur. Allahü teâlâ, o kimseye ni'metlerini arttırdıkça, hased eden kimsenin de kin ve intikam dolu kıskançlığı artar."

Muhammed bin Hüseyn el-Ammî: "Allahü teâlânın bir kimseye ni'meti arttığı zaman, hasedciler (kıskananlar), onu kıskanmaya başlarlar. Aleyhinde sözler söylerler. Fakat, Allahü teâlâ bir kuluna bir ni'met lütfederse, artık kıskananın kıskanması, o ni'mete zarar vermez."

Hammâd bin Humeyd, Hasen-i Basrî hazretlerine "Efendim! Mü'min hased eder mi?" diye sordu. Hasen-i Basrî (r.a.); "Hazreti Ya'kûb'un oğullarını ne zaman unuttun. Onlar, kardeşleri Yûsuf'u (a.s.) hased etmişlerdi. Fakat hased, insanoğlunun kalbinde gizli ve üzeri kapalı olarak durur. İnsan diliyle ve eliyle, hasedini ortaya çıkarmadığı müddetçe hasedi ona zarar vermez."

"Akıllı kimse odur ki, müslüman kardeşini kıskanma duygusu içine doğduğu zaman, bütün gücüyle onu gizlemeye, hatırına gelen bu kötü düşünceyi yenmeye çalışır."

"Hased edilenin tek suçu, Allahü teâlânın lütfettiği ni'metin onda bulunmasıdır. (Bu itibarla, hasedcinin hasedinde Allahü teâlânın taksimine ve hikmetlerle dolu işini beğenmeme ve buna karşı gelme ma'nâsı bulunmaktadır.)"

"Hasedci, bir kimsede bir iyilik ve ona ihsân olunmuş bir ni'met görürse, hemen şaşırır. Onun başına bir belâ geldiğini görünce şemâtet eder. (Şemâtet: Başkasına gelen belâya, zarara sevinmektir.)

Hadîs-i şerîfte **"Din kardeşinize şemâtet etmeyiniz. Şemâtet ederseniz, Allahü teâlâ belâyı ondan alır, size verir"** buyuruldu."

"Hased, sahibini çok kötü durumlara sokar. İblîs, Âdem'e (a.s.) hased ettiği için, çok yüksek bir dereceye sahip iken, daha sonra mel'ûn (la'netlenmiş) oldu."

"İnsan, dünyâda kendisine kızan herkesi râzı edebilir. Fakat, hased eden kimseyi râzı etmek imkânsızdır. Çünkü, onu bir şey râzı eder. O da hased ettiği kimseden o iyi durumun yok olmasıdır."

Câbir (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah efendimize (s.a.v.) birisi gelip: "Yâ Resûlallah! Bana bir şey öğret de, onu yapmak sûretiyle Cennete gireyim. Fakat fazla bir şey olmasın. Banan üzerine Peygamber efendimiz: **"Kızma"** buyurdular."

"Çabuk kızmak, ahmaklıktır. Çünkü kızmanın sonu pişmanlıktır."

"Kızma neticesinde meydana gelecek zararı, kızmadan önce düzeltmek daha kolay ve mümkündür."

Avn bin Abdullah (r.aleyh): "Hizmetçisine kızdığı zaman, "Sen bana ne kadar da çok benziyorsun. Ben de Allahü teâlâya karşı pek günahkârım" derdi. Kızgınlığı daha da şiddetlenince, köle olan hizmetçisine, "Allah için sen hürsün der" onu serbest bırakırdı."

"İnsanlar, gadap (kızmak) ve hilm (yumuşaklık) üzere yaratılmışlardır. Bir kimse kızar ve sonra yumuşaklık gösterirse, kızması, onu istenmiyen bir söze ve işe düşürmediği müddetçe mezmûm değildir (kınanmaz). Buna rağmen, kızmayı her zaman terk etmek, ondan uzak olmak daha iyidir."

Abdülmelik bin Mervân dedi ki: "Bir kimsenin halîm (yumuşak) olduğu, ancak kızdığı zaman bilinir. Bir kimse kızıp da, yumuşaklık gösterirse, halim olduğu anlaşılır."

Sehl bin Sa'd (r.a.) rivâyet etti: "Resûlullah efendimize (s.a.v.) birisi gelerek: "Yâ Resûlallah! Bana bir amel öğret de, onu yaptığım zaman, Allahü teâlâ ve insanlar beni sevsin" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Dünyâya kıymet verme. O zaman Allahü teâlâ seni sever. İnsanların elindekine düşkün olma. O zaman da seni insanlar sever"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Sizden birinizin, bir ip alıp bir demet odun getirmesi ve onu satması, insanlardan istemesinden onun için daha hayırlıdır."**

"Akıllı insan, her hâl-ü kârda başkasından bir şey istemekten uzak durur. Çünkü başkasından bir şey istemeye yönelmek, insanın içinde, aşağılık duygusunu doğurur."

Mutarrif bin Abdullah bin eş-Şıhhîr, kardeşinin oğluna dedi ki: "Oğlum! Senin için bir ihtiyâç olduğu zaman bana yaz. Çünkü ben, senin yüzünü isteme zilletinden korurum."

Şu şiiri de okudu:

"Ey başkasından isteme zilletiyle yorulmuş kişi,
Sen sâdece başa gelen belâ ile insan ölür sanma,

İnsanlardan bir şey istemek de ölümdür.
Fakat bu diğer ölümden daha büyüktür."

"En sabırlı insan, sırrını başkasından gizleyendir."

"İşlerinde bir bilene danışan, pişman olmaz."

Süfyân-ı Sevrî anlattı: Mis'ar bin Kedâm'a: "Bir kimsenin gelip, senin ayıp ve kusurlarını sana söylemesini ister misin?" dedi. O da, "Eğer onlarla beni ayıplarsa, bunu istemem. Fakat bana nasîhat ederse, bunu isterim."

"Akıllı insan, her işinde yumuşak olur. Aceleyi ve hafifliği terk eder. Allahü teâlâ, yumuşaklığı sever. Yumuşaklıktan nasîbi olmıyanın ise, hayırdan nasîbi yoktur."

"Aceleciliğin sonu pişmanlıktır."

"Aceleci kimsenin övüldüğü, sinirli kimsenin sevinçli olduğu, asil kimsenin hasedci (kıskanç) olduğu, aç gözlü kimsenin zengin olduğu, dilsiz kimsenin dostu bulunduğu görülmemiştir."

"İnsana lâyık olan, kendisine hediye verildiği zaman onu kabûl etmesi, geri çevirmemesi, teşekkür etmesi, karşılığında gücünün yettiği kadar bir şeyle mukâbelede bulunmasıdır."

"Hediye, sevgi meydana getirip, kin ve düşmanlığı giderir."

"Müslümanın müslümana nasîhat edip, onun sıkıntı ve kederlerini gidermesi gerekir."

"Kim bir müslümanın dünyâda bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ da âhırette onun bir sıkıntısını giderir."

"Akıllı kimse, başkası için bâki (devamlı) olmayan şeyin, kendisi için bâki olmadığını bilir."

"Akıllı kimse odur ki, dünyâya ve onun süsüne ve güzelliğine aldanmaz. Dünyâ ile meşgûl olması, âhıretine mâni olmaz."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Lezzetleri yok eden ölümü çok hatırlayınız"** buyurdu. "Her rûh sahibi ölüm şerbetini içecek, ölümü tadacaktır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 131

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 507

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 16

4) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 112

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 920

6) El-Vâfî bil-vefeyât cild-2, sh. 327

7) Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 342

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 173

9) Ravdat-ül-ukalâ

İBN-İ MENDE

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin İshâk bin Muhammed bin Yahyâ bin Mende bin Velîd el-Abdî'dir. Annesi Abdileyl kabilesinden olduğundan, dayılarına nisbetle Abdî denilmiştir. Dedesi, Eshâb-ı kiram zamanında İsfehân'ın fethinden sonra Abd-i Kaysoğullarının kölesi iken müslüman oldu. Dedesi Mende, İsfehan'da ba'zı zekât memurlarının vekîli olup, halife Mu'tasım zamanında vefât etti. Az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Oğlu Yahyâ ve torunları ise büyük hadîs âlimi olmuşlardır. İbn-i Mende 310 (m. 922) senesinde İsfehan'da doğmuştur. İsfehân ve diğer beldelerde, sayısı binyediyüze ulaşan âlimden ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için hiçbir sıkıntıdan kaçınmayan İbn-i Mende; Nişâbûr, Semerkand, Mekke, Medine, Şam, Mısır ve daha pekçok İslâm memleketlerini dolaştı. Kıymetli kitaplar te'lîf eden ve târih alanında da derin bir bilgiye sâhib olan İbn-i Mende 395 (m. 1005) yılında Safer ayında İsfehan'da vefât etti.

Bütün akrabaları hadîs âlimi olan İbn-i Mende; babasından, amcasının oğlu Abdurrahmân bin Yahyâ Ebû Ali Hasen bin Ebî Hüreyre ve İsfehân'daki pek çok âlimden, ayrıca Muhammed bin Hasen el-Kettân, Abdullah bin Ya'kûb el-Kirmânî, Ebû Ali el-Meydanî'den; Nişâbûr'da, Ebû Hâmid bin Bilâl, Muhammed bin Hüseyn el-Esâm'dan; Bağdâd'da İbnü'l-Buhtûrî ve İsmail es-Saffâr'dan; Şam'da, Hayseme bin Süleymân'dan; Mekke'de Ebû Sa'îd İbnü'l-Arabî'den; Mısır'da Ebû Tâhir el-Medinî'den; Semerkand'da, Heysem bin Kuleyb'den ve daha pek çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmişdir. Hâfız ve büyük âlim Abdurrahmân bin Ebî Hatim gibi birçok âlimden de icâzet (diploma) almıştır.

İbn-i Mende'den ise; Ebû Abdullah el-Hâkim, Ebû Abdullah Gancâr, Ebû Sa'd el-İdrîsî, Temmâm er-Râzi, Hamza es-Sehmî, Ebû Nuaym, Ahmed İbni Fadl el-Baturkânî, Ahmed bin Mahmûd es-Sekafî, Ebü'l-Fâdl Abdurrahmân bin Ahmed İbni Bendar, Ebû Osman Muhammed bin Ahmed bin Verka, oğulları Abdurrahmân, Abdülvehhâb, Ubeydullah ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Hadîs-i şerîf için uzun yolculuk yapanların sonuncusu olan İbn-i Mende, Muksirûn denilen; hıfzından (ezbere) çok hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlerin de sonuncusudur. Sika (sağlam, güvenilir) ve sadûk (rivâyet ettiği hadîs-i şeriflere itimad edilir) bir zât idi.

İbn-i Mende hakkında; Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî: "İbn-i Mende, İslâm âlimlerindendir. Hadîs hafızı ve imamıdır." İbn-i Hallikân: "Meşhûr hadîs hafızı İbn-i Mende, Târih-i İsfehân'ın sahibidir. Sika (güvenilir) hafızlardan biridir." Ebû İshâk bin Hamza el-Hâfız: "Onun benzerini görmedim." Ca'fer el-Müstagfirî: "Ondan daha hadîs hafızı olanı görmedim." Ebû Nuaym: "O, hadîs hafızıdır" ve Umeyr es-Senâî, "O dağ gibi büyük âlimdi." Beter-kânî; "Ebû Abdullah İbni Mende, hadîs ilminde imâm idi." Ebû Ali el-Hâfız, "İbn-i Mende, hadîs ilminde hafız olan önce ve sonraki âlimlerin bayrağı idi. Onda herhangi bir kusur görülmüş müdür?" Ebû Nuaym ise, "İbn-i Mende, hadîs ilminde bir dağ gibi sağlam ve kuvvetli idi" demişlerdi. İbn-i Mende, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyen) idi. Âlimler ittifâkla "İbn-i Mende, işittiği hadîsler işitilmemiş, topladığı hadîsler toplanılmamış hadîs hafızlarından biridir" demişlerdir.

Yaptığı seyahatlerden 40 deve yükü yazdığı notlarla dönmüştür. Bu durumu oğlu şöyle açıklamaktadır: "Babam Ebû Sa'îd bin el-Arabî'den bin sahîfe, Hayseme'den bin sahife, el-Esâm'dan bin sahife, el-Haysem eş-Şâşî'den bin sahife not tutmuştur."

Basra'da iken kendisine, ba'zı hadîs âlimlerini görmediği, istifâde edemediği söylenince, cevâbında "Biz Basra'daki âlimlerin pek çoğunu işittik. Onlardan pek kaçırdığımız olmadı" buyurdu. Birgün kendisine kaç muhaddisden hadîs-i şerîf dinlediği sorulunca, "Beşbin büyük âlimden dinledim" cevâbını vermiştir. Hâfız Ahmed bin Ca'fer "Binden fazla âlimden hadîs-i şerîf yazdım. İbn-i Mende'den hıfzı daha kuvvetli olan yoktu" buyurmuştur. Hirat'ın büyük âlimi İsmail el-Ensârî; "İbn-i Mende, zamanının en önde gelen âlimidir" demiştir. İbn-i Mende, "Hadîs-i şerîf dinlemek için, şark ve garbı iki defa dolaştım" buyurmuştur.

İbn-i Mende, Talha bin Ubeydullah'dan şöyle haber veriyor: "Ormanda idim. Akşam oldu. Abdullah bin Âmir bin Hizâm'ın kabri yanına oturdum. Kabirde çok güzel sesle Kur'ân-ı kerîm okunduğunu işittim. Gelip Resûlullaha (s.a.v.) haber verdim. Resûlullah (s.a.v.) **"O Abdullahtır, Allahü teâlâ rûhları kabz edince, Cennetdeki yerlerinde muhafaza olunur. Her gece sabaha kadar, kabirlerine bırakılır"** buyurdu.

İbn-i Mende hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyorlar ki:

"Birinizin kabına köpek ağzını soktuğu zaman, o kabı yedi sefer su ile ve bir sefer toprak ile temizlesin."

"Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir. İyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmayan işleriniz için, yâ Rabbî! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra, rûhunu al! derler."

"Ey insanlar! Ben Ebû Bekr'den râzıyım. Bunu ona bildirin. Ey insanlar! Ben, Ömer, Ali, Osman, Talha, Zübeyr, Sa'd, Sa'îd, Abdurrahmân bin Avf'dan râzıyım. Bunu onlara bildirin. Ey insanlar! Eshâbım, bilhassa kayınpederlerim ve dâmâdlarım hakkında bana riâyet ediniz. Hiç biriniz onlardan hak talep etmesin. Çünkü o haklar öyle haklardır ki, yarın kıyâmet günü bağışlanmazlar."

İbni Mende şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.), Eshâbım sadaka vermeye teşvik ettiği zaman, herkes gücü yettiği kadar, sadaka olarak birşeyler getirdiler. Eshâb-ı kiramdan Utbe bin Zeyd "Allahım! Sadaka olarak vereceğim hiç malım yok. Ben de sadaka olarak, kullarından şeref ve haysiyetime tecâvüzde bulunanları affediyorum" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına, **"Kendisine yapılan tecâvüzleri dün akşam bağışlayan nerede?"** diye sordu. Bunun üzerine Utbe bin Zeyd ayağa kalktı. Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) **"Sadakası kabûl olundu"** buyurdu.

İbn-i Mende, Ebû Raşid bin Abdurrahmân'ın (r.a.) şöyle anlattığını, naklediyor: Kabilemiz adına yüz kişi, Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile görüşmek için gittik. Beraber geldiğimiz arkadaşlarım "Ebû Muâviye, önce sen Peygamberin yanına git. Eğer ilgi görürsen bize haber ver, biz de yanına gidelim. Eğer ilgi görmezsen, hep beraber geri dönelim diyerek, önce beni gönderdiler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna çıkınca: "İyi sabahlar yâ Muhammed" dedim. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bu müslümanların selâmı değildir"** buyurdu. Ben de "Müslümanların selâmı nasıldır, yâ Resûlallah?" diye sordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Müslüman bir müslümanla karşılaştığı zaman, esselâmü aleyküm ve rahmetullah desin"** buyurdu. Ben de "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah ve rahmetullahi ve berekâtüh" dedim, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ve aleykümselâm ve rahmetullahi ve berekâtühû"** diyerek selâmımı aldıktan sonra **"İsmin nedir? Kimsin?"** buyurdu. "Lat ve Uzza'nın kulunun oğlu Ebû

Muâviye'yim" diye cevap verdim. Resûlullah (s.a.v.) bana, **"Sen Rahmân olan Allahü teâlânın kulunun oğlu Ebû Râşid'sin"** buyurdu. Büyük izzet ve ikramda bulundu. Beni yanıbaşında oturttu. Cübbesini bana giydirdi. Ayakkabıları ile asasını bana hediye etti. Bunun üzerine ben de müslüman oldum. Yanımdakiler Peygamber efendimize (s.a.v.) "Yâ Resûlallah, bu zâta ne kadar ikramda bulundun?" diyerek hayretlerini belirttiler. Resûlullah (s.a.v.) **"Bu, kavminin ileri gelenidir. Size bir kavmin büyüğü gelirse, ona izzet ve ikramda bulunun."** buyurdu.

Abdurrahmân bin Ebî Ukayl'den şöyle naklediyor: Sakîf heyetiyle birlikte Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna geldim. Develerimizi kapının önünde çöktürdük. İçeri girerken herkese kızgın kızgın bakıyorduk. Fakat dışarı çıkarken sevmediğimiz kimse kalmadı. İçimizden birisi, "Ey Allah'ın Peygamberi! Rabbinden kendin için Hazreti Süleymân'ın (a.s.) saltanatı gibi bir saltanat isteseydin ya!" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu soruya gülerek şöyle cevap verdi: **"Bana verilen, Allah katında Süleymân'ın saltanatından daha üstündür. Zîrâ, Allahü teâlâ gönderdiği her peygambere bir duâ hakkı tanımıştır. Onlardan ba'zıları dünyâyı istemişler. Bunlara dünyâ verilmiştir. Bir kısmı, isyan etmeleri sebebiyle kavmine bedduâ etmiş. Kavmi de bu yüzden helak edilmiştir. Ben ise, Allahü teâlânın bana verdiği bu hakkı, kıyâmet günü ümmetime şefaat etmek için kullanacağım"**

Muhammed bin İbrâhîm et-Teymî'den, İbn-i Mes'ûd'un kendisine şöyle anlattığını nakletti: Tebük savaşı esnasında bir gece kalktım. Karargâhın bir tarafında bir ateş yandığını gördüm. Hemen o tarafa doğru yürüdüm. Gördüm ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Bekr (r.a.) ve Ömer (r.a.) oradaydılar. Zülbicadeyn Abdullah vefât etmiş, onun için mezar kazmışlardı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kabre inerek onu yerleştirdi. Üzerine toprak attıktan sonra, **"Allahım! Ben, bu akşama kadar ondan memnundum. Sen de ondan hoşnut ol!"** diye duâ etti.

Ebza el-Hezaî'den (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: "Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) halka nasîhat veriyordu. Müslümanlardan bir grubu meth-ü sena ettikten sonra şöyle buyurdu: **"Komşularına dîni öğretmeyenlere, anlatmayanlara, Allahü teâlânın emirlerini bildirip yasaklarından sakındırmayanlara, komşularından dinlerini öğrenmeyenlere, anlayıp muhakeme etmeyenlere ne oluyor? Her kavim komşularına dîni anlatsın ve öğretsin. Onlara Allahü teâlânın emirlerini bildirip, yasaklarından sakındırsın. Dîni bilmeyen kavimler de, komşularından öğrensinler. Derin bir anlayışa kavuşsunlar, öğrendiklerini muhakeme etsinler. Eğer böyle yapmazlarsa, dünyâda onlara gereken cezayı veririm"** buyurdu ve minberden indi. Bunun üzerine orada bulunanlardan bir kısmı, "Peygamber efendimizin bu sözüyle kasdettiği hangi kabiledir acaba?" dediler. Diğer bir kısmı ise, "Bunlar, Ebû Mûsâ el-Eş'arînin mensûb olduğu kabiledir. Çünkü onlar fakîhdirler. Onların vahalarda ve çöllerde yaşayan câhil komşuları vardır" dediler. Bu kabileye mensûb olanlar bu sözleri işitince, Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanına gelerek, "Yâ Resûlallah! Başkalarını hayırla anarken, bizi kötü olarak anmışsınız. Biz ne yaptık?" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bir kavim, komşularına öğretmeli, onlara İslâmı anlatmalı, ikaz etmeli, onlara iyi şeyleri emredip kötü şeylerden de uzaklaştırmalıdır. Dîni bilmeyen kavim de öğrenmeli, anlamak ve muhakeme etmelidir. Aksi halde dünyâda onlara gereken cezayı veririm"** buyurdu. Onlar, "Başkalarına dîni biz mi öğreteceğiz" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) sözlerini aynen tekrar etti. Onlar da yine aynı şekilde sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.) sözlerini

yine tekrar edince, bu defa "O zaman bize bir yıl süre ver" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara, komşularına dinin emir ve yasaklarını öğretmeleri için bir yıl süre tanıdı. Sonra Kur'ân-ı kerîmden meâlen şu âyet-i kerîmeyi okudu: **"İsrâiloğullarından kâfir olanlara, hem Davud'un, hem de Meryemoğlu Îsâ'nın dili ile la'net olundu. Bunun sebebi, isyan etmeleri ve hakkın sınırını aşmış olmalarıydı. Onlar, birbirlerini yaptıkları fenâlıktan alıkoymazlardı. Gerçekten ne kötü iş yapıyorlardı!"** (Mâide: 78-79).

Pekçok kıymetli eser yazan İbn-i Mende'nin en meşhûr eseri Târih-i İsfehân'dır. Ayrıca tasavvuf hâllerini ve edeblerini anlattığı Sıfât-ut-tasavvuf, nesebler hakkında ma'lûmat verdiği el-Müttefik vel-müfterik, el-Hucce alâ târih-il-mihce ve Mu'cem-ül-Buldân, Musannef fî tabakât-is-Sahâbe vet-Tâbiîn, Esmâ-üs-Sahâbe, en-Nâsih ve'l-mensûh, Fet'h-ül-bâb fil-kûnye vel-elkâb, el-Îmân alâ resm-il-ittifâk vet-tefrîk adlı eserleri vardır..

---

1) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 70

2) El-Vâfi cild-2, sh. 190

3) El-Kâmil fit-târih cild-9, sh. 66

4) El-Muntazam cild-7, sh. 232

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 146, cild-2, sh. 234

6) Nücûm-uz-zâhire cild-4, sh. 213

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 220

8) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 26

9) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 328

10) El-A'lâm cild-6, sh. 29

11) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 42

12) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 289

13) El-Muhtasarfî ahbâr-il beşer cild-2, sh. 71

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 932, 1019

15) Kıyâmet ve Âhıret sh. 21

16) Vehhâbîye Nasîhat sh. 107

İBN-İ MÜNÂDÎ (Ahmed bin Ca'fer)

Bağdâd'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ca'fer bin Muhammed bin Abdullah İbni Münâdî el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen veya Hüseyn'dir. "İbn-i Münâdî" olarak meşhûr oldu. 250 (m. 864) senesi Rabî-ul-evvel ayında doğdu. 257 senesinde doğduğu da rivâyet edildi. 273 (m. 887) senesinde hac için Mekke'ye gitti. Bağdâd'da yetişen âlimlerin, en çok ilim sahibi olanlarından idi. Çok kitap yazdı. Hadîs ilminde sadûk ve emîn bir râvidir. Takvâ ve vera'sı çoktu, ya'nî haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. 336 (m. 947) senesi Muharrem ayında vefât etti. Vefâtında seksen yaşlarındaydı.

Ahmed bin Ca'fer, birçok ilimlerde yüksek bir âlimdir. Yaşadığı, asırda, Kur'ân-ı kerîm ilimlerinde ondan daha üstün olanı yoktu. O, dedesi Muhammed ve babası Ca'fer'den sonra, Muhammed bin Abdülmelik ed-Dakîkî, Ebû Bekr Muhammed bin İshâk es-Sagânî, Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Zekeriyyâ bin Yahyâ el-Mervezî, Ebü'l-Buhterî Abdullah bin Muhammed bin Şâkir el Anbarrî, Îsâ bin Ca'fer el-Verrâk, Ebû Yûsuf el-Kalûsî ve daha

pekçok âlimden ilim aldı. Bizzat ilim meclislerinde bulunup, onlarla sohbet etti. Çok şeyler öğrendi. Her ilimde yükseldi. Kur'ân-ı kerîm ile ilgili kırâat bilgilerinde üstün bir mevki kazandı. Çok hadîs-i şerîf ezberledi ve rivâyet etti.

Kendisinden az kimse ilim aldı. Ebû Ömer bin Hayve ve onun gibi olanlar ondan rivâyette bulundular. Annesinin babası Sa'îd, ondan ilim öğretmek için icâzet aldı. Talebelerinin hepsi, yaşı kendinden büyük olanlardı. Yaşıtları ve sonrakiler, az istifâde etti. Bunun sebebi de, ilminin çok olmasına ve dînine bağlılıktaki yüksek derecesine rağmen, mizacının sert olmasıydı. Ondan en sonra ilim alıp rivâyet eden, Muhammed bin Fâris el-Lügavî'dir. İbn-i Cevzî, Ebû Yûsuf-i Kudsî'den naklederek diyor ki; "Ebü'l-Hüseyn bin Münâdî, Kur'ân-ı kerîm ilimleri hakkında dörtyüz (400), diğer ilimlere âit de kırk (40) küsur kitap yazdı. Onun sözlerinde lüzumsuz olan hiçbir şey yoktu. Her birisi çok kıymetli idi. Rivâyet ve dirayet bilgilerini çok güzel birleştirip te'lîf etti. Eserlerini hakkıyla inceleyen kimse, onun faziletine (üstünlüğüne), mütâlâasının çokluğuna ve onun eserleri dışında başka hiçbir yerde bulunmayan faydalı bilgilere vâkıf olur."

Ubeydullah bin Ahmed es-Sayrâfi diyor ki; "İbn-i Münâdî, dinde çok gayretliydi. Çok sert mizaçlı idi. Bunun için onun sahip olduğu ilimleri, çok kimse öğrenip yayamadı."

Ebü'l-Hüseyn bin Salt diyor ki, "İbn-i Kâc el-Verrâk ile beraber İbn-i Münâdî'nin yanına ilim öğrenmek için gitmiştik. Kapısına vardığımız zaman, onun câriyesi kapıya çıktı ve "Siz kaç kişisiniz?" diye sordu. Biz de sayımızı haber verdik. Eve girmek ve hadîs-i şerîf öğrenmek için bize izin verildi. Bir kerresinde bizimle beraber, yanında kölesi olan birisi de girdi. Biz izin istediğimiz zaman, câriye yine "Siz kaç kişisiniz?" diye sordu. Biz de: "Onüç kişi kadarız" dedik. Yabancıyı ve kölesini sayıya dâhil etmemiştik. Bizi onbeş kişi görünce dedi ki: "Bugün dönüp gidiniz. Size hadîs-i şerîf öğretmeyeceğim." Biz de dönüp gittik. Kendisinin bir meşgûliyeti olduğunu zannetmiştik. Sonra ikinci günkü ilim meclisine geldik. Bizi geri çevirdi ve hadîs-i şerîf öğretmedi. Biz de ona, hadîs-i şerîf öğretmememesine sebep olan şey nedir? diye sorduk. Dedi ki: "Siz her defasında câriyeme, ders için geldiğiniz sayınızı doğru söylüyordunuz. Son defa geldiğinizde yalan söylediniz. Bu kadar yalan söyleyen kimsenin, ondan daha çok şeylerde yalan söylemesinden emîn olunmaz." Ondan özür dileyerek: "Bundan sonra daha dikkatli davranacağız" dedik.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1. Nâsih-ül-Kur'ân ve mensûhuhû, 2. İhtilâf-ül-aded, 3. Düâ-ü envâ-ıl-isti'âzâti min sâir-îl-âfâti vel-âhât

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-4, sh. 69

2) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 3

3) El-Bidâye ven-Nihâye, cild-11, sh. 219

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 849

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 183

İBN-İ MÜNZİR (Muhammed bin İbrâhîm)

Hadîs ve fıkıh ilimlerinde müctehid âlimlerden. İsmi, Muhammed bin İbrâhîm bin Münzir en-Nişâbûrî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Mekke'de "Şeyh-ül-harem" diye meşhûr oldu. 242 (m. 856) senesinde İran'ın Nişâbûr şehrinde doğdu. İlim öğrenmek için çok yer gezdi. Mekke'ye yerleşti. Birçok âlimden ilim aldı. Fıkıh ilminde mutlak müctehid idi. Birçok kitap yazdı. 319 (m. 931) senesinde Mekke'de vefât etti.

İbnü'l-Münzir, Mekke'de müftîlik yaptı. Buradaki âlimlerin en üstünlerinden olduğu için kendisine "Şeyh-ül-harem = Haremin (ya'nî Mekke'deki âlimlerin) üstadı" denilirdi. Hadîs ve fıkıhda müctehid âlimlerdendir. Şeyh Ebû İshâk-ı Şîrâzî, "Tabakât-ül-fukahâ" adındaki eserinde, onu, müctehid fakîhler arasında saymaktadır.

İbnü'l-Münzir, Muhammed bin Meymûn, Muhammed bin İsmail es-Sâig, Muhammed bin Abdullah bin Abdülhakem, Rebî' bin Süleymân ve daha pekçok âlimden ilim aldı. Kendisinden de; Ebû Bekr bin Mukrî', Muhammed bin Yahyâ bin Ammâr-ı Dimyâtî Hasen bin Ali bin Şa'bân ve kardeşi Hüseyn bin Ali ve daha birçok âlim ilim aldılar, rivâyette bulundular.

Muhammed bin İbrâhîm İbni Münzir ile birlikte, Muhammed bin Nasr, Muhammed bin Cerîr ve Muhammed bin Huzeyme de mutlak müctehidlerden idiler. Başka bir müctehidi taklid etmezler, kendi ictihâdlarına uyarlardı. İbnü'l-Münzir'in ictihâdının, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin ictihâdına ve onun usûlüne uygunluğundan dolayı, Şafiî mezhebi âlimlerinden olduğunu bildirenler oldu. Şeyh Ebû Ali ve ba'zı Şafiî âlimleri de, onların hepsinin imâm-ı a'zamın re'yine (ictihâdına) uygun ictihâd ettiklerini ve ona tâbi olup, onun mezhebine nisbet edildiklerini söylediler. Bununla beraber, onu taklid eden müctehid âlimlerden değillerdi. İctihadlarının çoğunda İmâm-ı a'zamın re'yinden ayrılsalar bile, çok kerre onun usûlünden dışarı çıkmadılar. Fakat âlimlerin çoğu bunların dördünü de Şafiî âlimlerinden saymışlar ve onun mezhebine dâhil olduklarını söylemişlerdir.

Fıkıh ve hadîs ilimlerinde derin bir ilme sahipti. Zamanındaki âlimler arasında onun derecesine yükselenler çok azdı. Bütün âlimlerin ilmine i'timâd ettiği yüksek bir âlimdi. Mezheb âlimlerinin beyanlarını, aralarındaki ihtilaflı mes'eleleri ve bunların delîllerini çok iyi biliyordu. Bunları ve dinde icmâ' ile sabit olan hükümleri bir kitapta toplamıştı. Onun bu husûsta yazdığı eserine, herkes ihtiyâç duyuyordu. Eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-ül-evsât,
2. Kitâb-ül-işrâf fî ihtilâfil-ulemâ,
3. Kitâb-üt-tefsîr,
4. Kitâb-ül-icmâ',
5. Kitâb-üs-Süneni ve'l-icmâ'ı ve'l-İhtilâf.

İbnü'l-Münzir'in, Ebû Tâlib-i Mekkî'nin ve İbn-i Hüzeyme'nin, Resûlullah efendimizden ve O'nun Sahâbîlerinden rivâyet ettiği duâlardan ba'zıları şunlardır:

"Sübhâne rabbiyel-aliyyil-a'lel-vehhâb. Lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh, lehül-mülkü ve lehül-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir"

"Raditübillahi rabben ve bil-İslâmi dinen ve bi-Muhammedin nebiyyen."

(Allahı Rab, İslâmı dîn, Muhammed'i (s.a.v.) Peygamber olarak kabûl ettim.)

"Ey, yerleri ve gökleri yaratan, gizli ve aşikâre herşeyi bilip herşeye mâlik olan Allahım! Bir olduğuna ve senden başka ibâdete lâyık kimsenin bulunmadığına şehâdet ederim. Kendi kötülüklerimden, şeytanın hile ve desiselerinden sana sığınırım."

"Allahım! Senden, dînim ve dünyâm, malım ve ailem hakkında af ve afiyet dilerim."

"Allahım, kusurlarımı ört ve beni tehlikelerden emîn kıl. Sürçmelerimi azalt; önümden, ardımdan, sağımdan ve solumdan beni koru ve azametinle alt tarafımdan (üzerinde yürüdüğüm şu topraklardan) **gelecek zararlardan beni koru!"**

"Allahım! Beni, mekrinden emîn olanlardan kılma (Senin gazâbından devamlı korkanlardan eyle)**. Bana başkasını musallat etme. Dâima kusurlarımı Ört ve beni zikrinden, ayrılan gâfillerden kılma."**

"Allahım! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ibâdete lâyık ma'bûd yoktur. Beni yaratan sensin. Ben senin kulunum, gücümün yettiği kadar sana verdiğim söz ve ahid üzerindeyim. Yaptığım kötülüklerden sana sığınırım, verdiğin ni'metlere şükreder, kusurlarımdan sana iltica ederim. Günahlarımı mağfiret eyle, senden başka mağfiret eden yoktur."

(Bu duâ, "Seyyid-ül-istigfâr" adıyle meşhûrdur.)

"Allahım! Gözüme, kulağıma ve bütün bedenime sıhhat ve afiyet ihsân eyle! Senden başka hakîkî ma'bûd yoktur."

"Allahım! Kaza ve kaderinden râzı olmayı, öldükten sonra huzûr içinde ebedî se'âdeti ve cemâlini müşâhede zevkini, sana vâsıl olma hevesini, dayanılmayacak zararlardan ve sapıtıcı fitnelerden beni korumanı senden ister; zulm etmek ve zâlim olmaktan, başkasına tecâvüz etmekten veya tecâvüze uğramaktan veya affedilmeyecek bir günahı işlemekten de sana sığınırım"

"Allahım! Din ve azmimde sebatı, rüşdümde azîmeti, iyi işlere azmetmeyi senden isterim. Ni'metine şükrü ve sana güzel ibâdet edebilmeyi senden isterim. Her şeyden sâlim ve huşû' sahibi bir kalbe, dürüst ahlâka, sâdık ve zikredici lisana sahip olmayı, ni'metine şükür ile güzel ibâdet ve makbûl amellerde bulunmamı senden isterim. Bildiğin bütün iyilikleri senden ister ve bildiğin bütün kötülüklerden sana sığınırım. Bildiğin bütün günahlardan sana tövbe ederim. Sen bilirsin, ben bilemem. Bütün gizli şeyleri en iyi bilen sensin!

Allahım! Geçmiş ve gelecek, gizli ve aşikâre işlediğim ve senin bildiğin bütün kusurlarımı mağfiret et. İlk ve son, herşeye kadir olan ve her gizliyi bilen sensin. Allahım! Senden Sonu küfür olmayan îmânı, tükenmeyen ni'metleri "Huld" Cennetinde, Peygamberin Muhammed aleyhisselâm ile arkadaşlığı senden isterim."

"Allahım! Söz ve işlerin güzelini ve bütün iyilikleri, kötülüklerden uzak kalmayı, yoksulları sevmeyi, senden isterim. Seni sevmeyi ve seni seveni sevmeyi ve sevgine yaklaştıracak her ameli sevmeyi senden isterim. Günahlarımı bağışlamanı, beni mağfiret edip merhamet etmeni senden isterim. Kavmimi belâ ve musîbet ile imtihan edeceğin zaman, hemen beni kendine al ve fitne ile karşılaştırma!"

"Allahım! Gaybı bilen ve her şeye yeten sonsuz kudretin hürmetine, hakkımda hayat hayırlı olduğu müddetçe beni yaşat. Ölüm hayırlı olduğunda da rûhumu kabzeyle. Gizli ve aşikâre haşyet (korku) **üzere bulunmamı, hiddet ve sükûnette adâletten ayrılmamamı, zenginlik ve fakîrlikte i'tidâli ve zâtının cemâline bakmanın zevkini ve sana ulaşmanın aşk ve hevesini senden ister, zarar veren şeylerin mazarratından ve sapıtan fitnelerden sana sığınırım. Allahım îmân cevheri ile bizi süslendir. Hidâyette olup, hidâyete ulaştıranlardan eyle!"**

"Allahım! İsyan ile aramızda perde olacak şekilde, bize haşyet (korku) **ihsân eyle. Cennetine ulaştıracak tâati, dünyâ ve âhıret musibetlerini ehvenleştirecek yakîni bize ver!"**

"Allahım! Yüzümüzü haya, kalbimizi korku ile doldur. Sana kulluk edecek şekilde gönüllerimize heybet ve azametini yerleştir. En üstün sevgilimiz ve en çok korkacağımız sen ol!"

"Allahım! Bugünün evvelini ni'met, ortasını rahmet, sonunu da mağfiret ve kerâmet kıl."

"Hamd, o Allaha olsun ki, azameti karşısında herşey tevâzu gösterdi, dize geldi. Yüceliği karşısında herşey yerlere serildi. Mülk ve azameti karşısında herşey eğildi. Kudretine herkes teslim oldu. Hamd, o Allaha olsun ki, heybeti karşısında herşey durakladı. Hikmeti ile herşeyi açığa çıkardı ve kibriyâlığı (büyüklüğü) **karşısında herşey küçüldü."**

"Allahım! Bizi müttekî olan dostlarından, felaha ermiş cemâatinden ve sâlih kullarından eyle. Sevdiğin işleri başarmada bizi muvaffak eyle ve bizi lehimize olan iyi işlere teveccüh ettir (yönlendir)**."**

"Allahım! İyilikleri toplayan, evveli ve âhiri iyilik olan herşeyi senden ister; kötülükleri toplayan, evveli ve âhiri kötülük olan herşeyden sana sığınırız."

"Allahım! Benim üzerimde olan kudretin hakkı için bana rahmetinle teveccüh et. Sen tövbeleri kabûl eden azîm ve merhamet sahibisin. Allahım hilm ve keremin hakkı için beni affeyle, bağışla. Sen mağfiret edici ve hilm sahibisin. Allahım, hâlimi bilirsin, merhamet et. Zira sen merhamet edenlerin en merhametlisisin!"

"Allahım! Bana olan mâlikiyyetin hürmetine, beni nefsime hâkim kıl ve nefsimi bana musallat etme. Zira dilediği gibi yapan, melik ve cebbar sensin."

"Allahım! Seni noksan sıfatlardan takdis, tesbih, tenzih eder ve sana hamd ederim. Senden başka ilâh yoktur. Kötülükleri yapmakla nefsime zulüm ettim, günahlarımı mağfiret eyle. Sen benim Rabbimsin, günahlarımı ancak sen bağışlarsın."

"Allahım! Sana kavuşturacak doğru yolu bana ilham et ve nefsimin kötülüklerinden beni koru!"

"Allahım! Benim azâba uğramama sebep olmayacak helâl lokmayı, bana rızık eyle. Beni taksimatına kanâat edenlerden eyle ve bana ayırdığın rızık ile, senin kabûl edeceğin iyi şeylerde beni çalıştır!"

"Allahım! Senden, günahlarımın affını, vücûdumun afiyetini hüsn-ü yakîn ile dünyâ ve âhırette huzûr, refah ve se'âdeti dilerim. Ey, günah kendisine zarar vermeyen ve mağfiret kendisinden birşey eksiltmeyen Allahım! Sana zararı dokunmayan günahlarımı bana bağışla, senden birşey eksiltmeyen mağfiretini de bana ver!"

Duâ olarak da okunabilen ba'zı âyet-i kerîme meâlleri şöyledir:

"Ey Rabbimiz! Bize sabır ver, müslüman olduğumuz halde rûhumuzu kabzeyle." (A'râf-126)

"Sen, dünyâ ve âhırette benim dostum, yardımcım ve koruyucumsun. Benim canımı müslüman olduğum hâlde al ve sâlihlere kat." (Yûsuf-101)

"Sen, bizim velîmiz, dostumuzsun. Bizi affet ve bize rahmet et! Mağfiret edicilerin en hayırlısı sensin." (A'râf-155)

"Bizim için bu dünyâda ve âhırette güzel olanı yaz. Biz sana döndük." (A'râf-156)

"Ey Rabbimiz! Sana tevvekkül ve sana teveccüh ettik. Rücû', dönüş ancak sanadır." (Mümtehine-4)

"Ey Rabbimiz! Bizi bu zâlim kavmin işkencesine uğratma." (Yûnus-85)

"Ey Rabbimiz! Kâfirleri bize musallat etme. Bizi mağfiret eyle! Sen muhakkak azîz ve hakimsin." (Mümtehine-5)

"Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işimizdeki aşırı hareketlerimizi mağfiret eyle. (Düşmanla muharebede) **ayaklarımızı sabit kıl, tesânüdümüzü arttır ve kâfirlere karşı bize yardım et!"** (Âl-i İmrân-147)

"Ey Rabbimiz! Bizi ve îmânda bizden önce olan din kardeşlerimizi mağfiret eyle ve kalblerimizde mü'minler için kin ve hased bırakma. Ey Rabbimiz! Sen çok şefkat ve çok merhamet sahibisin." (Haşr-10)

"Ey Rabbimiz! Bize senin katından rahmet ver. İşimizde bize doğru bir yol tuttur." (Kehf-10)

"Ey Rabbimiz, bize dünyâda hasene (iyilik) **ver, âhırette de hasene ver ve ateşin (Cehennemin) azâbından bizleri koru!"** (Bekâra: 201)

"Ey Rabbimiz! Doğrusu biz bir münâdi işittik. O, Rabbimize imân edin diye îmâna çağırıyor, biz de îmân ettik. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı mağfiret eyle. Kusurlarımızı ört ve bizi iyiler arasında öldür. Ey Rabbimiz! Resûllerinin lisânı ile va'dettiklerini bize ver. Kıyâmette bizi rezîl ve rüsvâ etme! Muhakkak ki Sen sözünden dönmezsin." (Âl-i İmrân: 193-194)

"Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk veya yanıldıysak bizi mes'ûl tutma. Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Takat getiremeyeceğimiz şeyleri bize yükleme. Bizi affet, hatâlarımızı bağışla. Bize rahmet eyle. Sen bizim mevlâmızsın, koruyucumuz ve yardımcımızsın. Kâfirlere karşı bize yardım et!" (Bekâra-286)

"Rabbim! Beni, anne ve babamı mağfiret eyle. Onlar, küçüklüğümde bana acıyıp baktıkları gibi, Sen de onlara rahmet eyle. Kadın, erkek bütün mü'min ve müslümanların ölü ve dirilerini affet. Rabbim! Bana mağfiret ve merhamet et. Sana ma'lûm olan günahlarımı affeyle. İzzet ve kerem sahibi Sen'sin. Merhamet edicilerin en hayırlısı, mağfiret edicilerin de en hayırlısı sensin. Biz Allah içiniz, Allahtan geldik ve O'na döneceğiz. Kuvvet ve kudret Azîz ve Yüce Olan Allahındır. Allah bize yeter en iyi koruyucu O'dur. Hatem-ül-Enbiyâ Hazreti Muhammed Mustafâ ve âline salât ve selâm olsun."

"Allahım! Cimrilik ve korkaklıktan sana sığınırım. Erzel-i ömürden (bunaklık günlerinden)**, el ve ayak tutmayıp atehe** (bunaklık) **getirecek ve akıl muvazenemin**

bozulacağı şekilde ihtiyârlıktan sana sığınırım. Dünyâ sıkıntılarından ve kabir azâbından yine sana sığınırım."

"Allahım! Tabiat, huy hâline gelecek ve beni lekeleyecek tamahtan ve tamah edilmeyecek şeyleri tamah etmekten ve ulaşılamayacak şeylere tamah etmekten sana sığınırım."

"Allahım! Faydasız ilimden, huşû'suz kalbden, kabûl olunmayacak duâdan ve doymak bilmeyen nefsten sana sığınırım, şiddetli ızdırap veren açlıktan ve kötü bir huy olan hıyânetlikten, tenbellik, cimrilik, korkaklık, ihtiyârlık ve bunaklıktan, deccâlın fitnesinden, kabir azâbından, hayatın ve ölümün fitnelerinden sana sığınırım."

"Allahım! Yoluna girmiş, huşû' ile senden korkan bir kalbe sâhib olmayı senden isterim. Allahım! Geniş mağfiret ve rahmetini gerektiren şeyleri ve her günahtan selâmeti ve her iyiliğe sâhib olmayı, Cehenneme varmayıp, Cennete ulaşmayı senden dilerim."

"Allahım! Gerilemekten, yüksekten düşüp helak olmaktan, sıkıntıdan, suda boğulmaktan ve bina altında kalmaktan sana sığınırım. Hak yolundan ayrılmaktan veya dünyalık uğrunda ölmekten sana sığırım."

"Allahım! Kötü huy, kötü amel, kötü hastalık ve nefsin kötü arzularından beni uzaklaştır."

"Allahım! Çetin imtihandan, helâktan, kaza ve kaderinden ve düşmanlarımı sevindirecek imtihandan sana sığınırım."

"Allahım! Küfürden, borçtan, fakîrlikten, Cehennem azâbından ve deccâlın fitnesinden sana sığınırım."

"Allahım! Gözümün, kulağımın, dilimin, kalbimin, düşünce ve şehvetimin şerrinden sana sığınırım."

"Allahım! Çöl ve yolculuk komşuları geçicidir. Dâimi ikâmetgâhımdaki kötü komşudan sana sığınırım."

"Allahım! Katı yürekli olmaktan, gafletten, darlıktan, zillet ve miskînlikten, hakîr olmaktan ve fakîrlikten sana sığınırım. Küfür, yoksulluk, aşikâre isyan ve haktan ayrılmaktan, nifak, riya ve gösterişten, kötü huy ve dar geçimden şöhret ve riyadan sana sığınırım. Sağırlık, dilsizlik, körlük, cinnet, cüzzam, alalık ve benzeri kötü hastalıklardan sana sığınırım."

"Allahım! Verdiğin ni'metin yok olmasından, verdiğin sıhhatin bozulmasından, ani olarak gelecek musîbet ve felaketten, gazâbını mûcib olacak bütün hareketlerden sana sığınırım."

"Allahım! Cehennemin fitne ve azâbından, kabrin fitne ve azâbından, fitne uyandıran zenginliğin ve fakîrliğin şerrinden, deccâlın uyandırdığı fitnenin şerrinden ve bütün kusur, günah ve isyanlardan sana sığınırım."

"Allahım! Ağır borçtan, düşmanımın bana galip gelip sevinmesinden sana sığınırım. Muhammed'e (aleyhisselâm) **ve bütün iyilere salât ve selâm olsun."**

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 28

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 102 vd.

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 207

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 782

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 280

6) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 150

7) Tehzîb-ül-esmâ ve-lügu cild-2, sh. 196

8) Tabakât-ül-fukahâ (Şirâzî) sh. 89

9) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 261

10) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 50

11) El-A'lâm cild-5, sh. 294

12) İhyâu Ulûmiddîn cild-1, sh. 292

İBN-İ NÜCEYD

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Amr olup, ismi, İsmail bin Nüceyd bin Ahmed bin Yûsuf bin Sâlim bin Hâlid'dir. Ebû Osman Hayrî'nin talebelerinden olup, onların önde gelenlerinden idi. Cüneyd-i Bağdadî ile görüşmüş, onun sohbetinde bulunmuştur. Vera', ma'rifet, riyâzet ve kerâmetleri çoktur. Nişâbûr'da yaşamıştır. 366 (m. 976) yılında vefât etti. Menkıbeleri ve birçok veciz sözleri vardır. Pekçok hadîs-i şerîf ezberlemiş ve rivâyet etmiştir.

Kendisi anlatır: "İlk defa Ebû Osman Hayrî'nin meclisinde tövbe ettim. Bir süre sonra tekrar günah işlemeye başlayınca, sohbetlerini terk ettim. Bu zâtı ne zaman görsem, beni görmesin diye utancımdan kaçardım. Fakat bir gün beni yolda görünce: "Yavrucuğum, günahsız ve temiz olduğun sürece düşmanlarınla oturma. Çünkü düşman sendeki kusuru görür ve bundan dolayı sevinir. Buna da sen üzülürsün. Günah işlemen gerekiyorsa, gene bizim yanımıza gel, biz sana katlanırız. Böylece düşmanın istediği bir duruma düşmüş ve onu sevindirmiş olmazsın" deyince, günah işlemekten vazgeçtim ve samimi bir şekilde tövbe ettim."

Birgün Ebû Osman, sınır boylarındaki müslümanların ihtiyâçlarını görmek için halktan yardım istedi. Kimse birşey veremedi. Bundan dolayı Ebû Osman çok üzüldü ve ağladı. Yatsı namazından sonra İbn-i Nüceyd, içinde ikibin dirhem olan bir kese getirip Ebû Osman'a verdi ve: "Bu paraları istediğiniz yere harcayınız" dedi. Ebû Osman buna çok sevindi ve hayır duâda bulundu. Sabahleyin sohbetindekilere "Dün gece İbn-i Nüceyd bizi çok sevindirdi. Sınır boyundaki müslümanların ihtiyâcı için ikibin dirhem getirdi" deyince, İbn-i Nüceyd ayağa kalkarak, "O dirhemler annemin idi. Onun rızâsını almadan onları size getirdim. Onları geri verin de, anneme iade edeyim" dedim. Ebû Osman dirhemleri geri verdi. Akşam olduğu zaman İbn-i Nüceyd dirhemleri tekrar geri getirerek Ebû Osmana: "Bu malı öyle bir şekilde sarf ediniz ki, bizden başka hiç kimse bilmesin" dedi.

İbn-i Nüceyd buyurdular ki: "Nefsine değer veren, dinine kıymet vermez."

"Kula lâzım olan şey, sünnete uygun olarak kulluğa yapışmak ve bu yolda yürümektir."

"Fâidesiz ilim, sahibine menfaatten çok zarar verir."

"Fikri sıhhatli olanın sözü sâdık, ameli hâlis olur."

"Tasavvuf, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta sabır etmektir."

"Bir kimsenin gözünde nefsinin değeri olursa, ona işlediği günahı basit gelir."

"Allahü teâlâ bir kuluna hayır murâd ederse, ona sâlih ve ihtiyâr zâtlara hizmet etmeyi, onların istedikleri işleri yapmayı, hayır yollarına girmeyi ve bu hayırları görmeyi nasîb eder."

"Düşüncesini doğrultan kimsenin konuşması doğru olur ve ameli de hâlis olur."

"Tevekkül eden kimse, Allahü teâlânın hükümlerine râzı olan kimsedir."

"Kim birşeyin ona faydalı veya zararlı olduğunu bilmezse, cehâletini ortaya koyar."

"Halkın karşısındaki i'tibâr ve mevkiini bir tarafa atıverenin, dünyâdan ve dünyâ ehlinden yüz çevirmesi gayet kolay olur."

"İnsanı terbiye etmek, ona ihsânda bulunmaktan daha hayırlıdır."

"Emîrleri hafif tutmak, o emri veren âmiri az tanımaktan ileri gelir. Eğer kul, emir veren, âmir olan Allahü teâlâyı tam hakkı ile tanırsa, emirlerini hafif görmez."

Abdülvâhid bana vasıyyet et, deyince şöyle buyurdu: "İlim ile meşgûl ol. Bütün müslümanlara hürmet et. Günlerini boş geçirme, insanların arasında garîb ol. İlim ve müslümanlara hürmet ile meşgûl olman, Allahü teâlânın emirlerinden sana bir hissedir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 454

2) Risâle-i Kuşeyrî sh. 171

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 120

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 190, 261, 266

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 245

6) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 379

7) Nefehât-ül-üns sh. 269

8) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 220

İBN-İ SEM'ÛN (Muhammed bin Ahmed)

Va'z ve nasîhatlarıyla meşhûr âlim. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup, en-Nâtıku bil-Hikmeti (Hikmetli konuşan) lakabı verilmiştir. 300 (m. 912) senesinde Bağdâd'da doğdu. 387 (m. 997)'de orada vefât etti. Va'z ve nasîhatta zamanının seçkin âlimlerinden olup, nasîhatları pek te'sîrli ve fâideli olmuştur. Halk arasında "İbn-i Sem'ûn'dan va'z dinle, nasîhat al!" sözü meşhûr olmuştur. İlim aldığı âlimler: Abdullah bin Ebî Dâvûd Sicistânî, Ahmed bin Muhammed bin Selîm Muhremî, Muhammed bin Mahled Devrî, Muhammed bin Ca'fer Metirî, Muhammed bin Muhammed bin Ebî Huzeyfe, Ahmed bin Süleymân bin Zeyyân ed-Dımeşkiyyîn, Âmir bin Hasen eş-Şeybânî'dir. Kendisinden ise; Hamza bin Muhammed bin Tâhir ed-Dekkâk, Kâdı Ebû Ali İbni Ebî Mûsâ el-Hâşimî, Hasen bin Muhammed el-Hilâl, Ebû Bekr et-Tâhirî, Abdülazîz bin Ali el-Eczî ve diğer zâtlar ilim almıştır.

Zamanının insanları onun hikmetli sözlerini toplayıp yazmışlardır. Ebü'l-Kâsım İsmail bin Abbâd şöyle nakletmiştir: "İbn-i Sem'ûn bir gün kürsü üzerinde va'z veriyordu. Şöyle buyurdu: "Eti konuşturan, yağa gördüren, kemiğe işittiren Allahü teâlâyı tesbih ederim." (Bu sözünde etten maksat dil, yağdan maksat göz, kemikten maksat kulak idi)"

Irak halkı ona karşı büyük bir sevgi besler, çok severdi. Onun nasîhat ve va'zlarından istifâde etmek için büyük kalabalıklar hâlinde etrâfında toplanırlardı. İnsanların kalblerinden, hatırlarından geçen şeyleri bilirdi. Bu vasfıyla meşhûr olmuştur. Ebü'l-Feth Kavvâs şöyle anlatmıştır: "Bir defasında şiddetli bir darlığa düştüm. Hiç param kalmamıştı. Bir şeyler satmak için evi aradım taradım. Bir yay ve bir de giydiğim mestlerden başka birşey yoktu. Bunları satmaya karar verdim. Sabahleyin bunları satmak üzere evden çıktım. O gün İbn-i Sem'ûn'un va'z günüydü. Önce İbn-i Sem'ûn'un va'zını dinliyeyim, sonra gidip bunları satayım diyerek va'zı dinlemeye gittim. Va'zı dinledikten sonra kalkıp gidiyordum. İbn-i Sem'ûn bana uzaktan seslenerek, mesti ve yayı satma, Allahü teâlâ sana rızık gönderecek buyurdu."

Ebû Tâhir bin Halef anlatır: İbn-i Sem'ûn birgün Bağdâd'da, minberde va'z veriyordu. Minberin önünde oturanlardan Ebü'l-Feth Kavvâs uyudu. İbn-i Sem'ûn hemen sustu. Uyandığı zaman, "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördün değil mi?" dedi. "Evet gördüm" dedi. "Seni uyandırıp da, tatlı rü'yânı yarıda bırakmamak için sustum" buyurdu.

Ebû Ali bin Ebî Mûsâ el-Hâşimî şöyle anlatmıştır: "Bana Tâiillah'ın âzâdlı kölesi Vehî şöyle anlattı: Tâiillah bana İbn-i Sem'ûn'un hükümet konağına çağırılmasını söyledi. O gün pek kızgındı. Bu hâlinden çekinilirdi. Çünkü hiddetli biri idi. Birini gönderip, İbn-i Sem'ûn'u çağırttım. Fakat onun kızgın hâlinden içime bir şüphe düşmüştü. İbn-i Sem'ûn gelince haber verdim. Yanına girip usûlüne uygun şekilde selâmladı ve oturdu. Sonra va'z ve nasîhata başladı. Önce Emîr-ül-mü'minîn Ali'den "kerremellâhü vecheh" şöyle nakledilmiştir, diyerek söze başladı ve Hazreti Ali'den yapılan bir rivâyeti nakletti. Sonra da konuşmasına devam etti. Tâiillah onu dinlerken ağlamaya başladı, sesi işitiliyordu. Elindeki mendili, gözyaşlarıyla sırılsıklam olmuştu. Bunun üzerine İbn-i Sem'ûn konuşmasını bitirdi. Tâiillah bana, içinde güzel koku ve diğer hediyelerin bulunduğu bir kutu verdi. İbn-i Sem'ûn'a hediye edilmesi için verilen bu kutuyu ona verdim. Bundan sonra İbn-i Sem'ûn ayrılıp gitti. Ben Tâiillah'ın yanına girip, "Efendim, önce çok kızgın idiniz. İbn-i Sem'ûn ile görüştükten sonra bu kızgınlığınız geçti. Sebebi nedir?" dedim. Dedi ki: "Bana İbn-i Sem'ûn'un Hazreti Ali hakkında yanlış düşündüğü söylenmişti. Bunun, doğru olup olmadığını araştırdım. Fakat o, yanıma gelir gelmez Hazreti Ali'den gelen bir rivâyeti nakletti ve onu medhetti. Halbuki rivâyet husûsunda geniş ilim sahibi olduğundan, istese başka bir rivâyeti söyleyebilirdi. Anladım ki, o bu husûsta kendisine yapılan iftirayı anladı ve söze Hazreti Ali'den bahsederek başladı ve kendisinin böyle bir ithamdân uzak olduğunu ortaya koydu. O bunu keşfetti, kalb gözü ile gördü" dedi.

Ebü'l-Kâsım, Şükr-ül-Adûdî'den naklen şöyle anlatmıştır: Melik Adûd-üd-Devle Bağdâd'a girip, Bağdâd'ı harâb, halkı da katletmişti. Sonra da, hiçbir kimse ne câmilerde, ne de yollarda konuşma yapmayacak diye ilân edilmişti. İbn-i Sem'ûn'un Cum'a günü Mensûr Câmii'nde kürsüye çıkıp, insanlara va'z ettiğini haber aldı. Bunun üzerine bana, birini gönder, onu getirttir emrini verdi. Birini gönderdim. Onu getirdi. Yanıma girdiğinde baktım, heybetli ve yüzünden nûr akan bir zât olduğunu gördüm. Elimde olmadan hürmeten ayağa kalktım. Sonra onu yanıma oturttum. O da oturdu. Benim elimden ve benim sebebimle ona bir zarar dokunmasını istemiyordum. Dedim ki, efendim bu melik çok zâlim birisidir. Onun emrine uymaman sebebiyle sana bir zarar dokunmasını istemem. Şimdi ben seni ona götüreceğim. Onu görür görmez yeri öp, sana bir şey sorduğu zaman yumuşak cevap ver. Allahü teâlâdan yardım dile, umulur ki seni affeder. Bu sözlerim üzerine İbn-i Sem'ûn herşeyi yaratan ve herşeyin sahibi Allahü teâlâdır dedi. Sonra onu melikin odasının yanına kadar götürdüm. Melik, kendisine yapılacak herhangi bir saldırıdan çekinerek, emniyetli bir odada tek başına duruyordu. Kapının önüne geldiğimizde,

sen burada dur, ben, dönünceye kadar bir yere ayrılma ve selâm verince yumuşak ve huşû' içinde ol dedim, izin istemek için melikin yanına girdiğimde, bir de baktım, İbn-i Sem'ûn da yanımda peşimden gelmiş. Yüzünü duvara dönüp, Hûd sûresinin 102. âyet-i kerîmesini okudu. Sonra melike dönüp Yûnus sûresinden **"Sonra onların arkasından, sizi arza halîfeler yaptık ki, bakalım nasıl ameller işliyeceksiniz"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bundan sonra da va'z ve nasîhate başladı. İnsanı hayrete düşürecek öyle şeyler anlattı ki, melikin gözleri dolup ağlamaya başladı. Kolunu yüzüne tutup ağlıyordu. Melikin böyle ağladığını hiç görmemiştim. İbn-i Sem'ûn döndü ve çıkıp, benim odama gitti. O gidince melik bana dedi ki, Beyt-ül-maldan üçbin dirhem ve elbise deposundan, da on elbise al, onları götürüp İbn-i Sem'ûn'a ver. Almam derse, al; arkadaş ve yakınlarına dağıtırsın de. Şayet alırsa, onu öldür, başını bana getir dedi. Bunun üzerine beni şiddetli bir üzüntü aldı. Parayı ve elbiseleri götürüp bunları al, parayı harcarsın, elbiseleri de giyersin dedim. Almadı, yakınlarına verirsin dedim, yine almadı. Dönüp, durumunu melike haber verdim, o da Allaha hamd olsun ki, bizi ondan, onu da bizden kurtardı dedi.

İbn-i Sem'ûn, vefât etmesine yakın bir zaman "ben defn olunurum, sonra kabrim açılır" demişti. Vefât edince, cenâzesini Ebû Nasr ve Hanbelî fakîhi Ebû Abdullah bin Hâmid yıkadı, kardeşi Hasen ilk cenâze namazını, Ebû Fadl Temîmî de ikinci defa cenâze namazı kaldırdı. Vefât ettiği evinde defn edildi. Halkın çoğu, onun vefâtını duyup, cenâze namazının mescidde kılınacağını bekliyordu. Defn edildiği söylenince halk ayaklanıp, defn edildiği yerden cenâzesini çıkarıp, mescide götürdüler ve büyük bir kalabalık hâlinde yeniden cenâze namazını kıldılar. Sonra yine aynı yere defn edildi. 427 (m. 1036) senesinde cesedi defn edildiği yerden alınıp, "Makberet-i Ahmed" denilen kabristana taşındı. Kâdı Şerîf Ebû Ali bin Ebî Mûsâ şöyle anlatmıştır: "İbn-i Sem'ûn vefât ettiğinde defn edilirken görmüştüm. Kabri değiştirilirken de (Vefâtından 40 sene sonra) gördüm. Hiç çürümemiş, bozulmamış, ilk kabre konulduğu hâlde aynen duruyordu. Bu nakledilişi sırasında cemâat şöyle dediğini işitti: "Şüphesiz ben öldüm ve defn edildim. Defnimden sonra çıkarıldım..."

İbn-i Sem'ûn hazretlerinin sözleri pek meşhûr olup, bir kısmı şöyledir:

"Günahlarından dolayı Rabbinden af dileyen yok mu? Rabbime karşı kulluk vazîfemi niçin yapamadım diye boyun büküp ağlayan yok mu? Af ve magrifet ümidiyle Allahü teâlâya koşanlar yok mu? Ölmeden önce ölüme hazırlananlar yok mu? Kin, nefret, hased ve gıybet gibi kalb hastalıklarından kurtulmak isteyenler yok mu? Doğru yolun yolcusu olacaklar yok mu? Hâlinin perişanlığına âh edenler yok mu? Günahlara son verilmeyecek mi? Gevşeklik ve tenbellikten sakınma olmayacak mı? Ahmaklıklar terk edilmeyecek mi? Sâlih amel işlemeye gayret gösterilmeyecek mi? Ecelin gelişini bekleyip, hazırlık yapanlar yok mu? Yalnızlıklarında hâlini düşünüp, gözyaşı dökenler yok mu? Şehvetlerine esîr olmaktan kurtulmak isteyenler yok mu? Hergün insanları alıp götüren ölümü gören yok mu? Ayıplardan, günahlardan kaçan yok mu? Önceki günahlarını hatırlayıp, pişmanlık duyan yok mu? Birgün ölüm gelip elin ayağın tutmaz, gözün görmez, kulağın işitmez, dilin söylemez olacağından ibret alanlar yok mu? Ömrünü boşa geçirdiği için üzülenler yok mu? Dünyânın geçici lezzetlerine aldanmayıp, âhıreti kazanmak için çalışan yok mu? Nefsin arzu ve isteklerinden kurtulmak isteyenler yok mu? Allahü teâlânın sevdiği ve kendine yakın kıldığı kullarından olmak için yalvarıp, yakaran yok mu? Takvâya sarılıp, haramlardan sakınanlar yok mu? insanların değil, Rabbinin rızâsını arayanlar yok mu? Âhıret yolculuğuna azık hazırlayan yok mu?

Her geçen gün, ömrünün tükenmekte olduğuna ağlayan yok mu? Gafletinden dolayı Rabbine tövbe eden yok mu? Resûlullah efendimiz Muhammed aleyhisselâmın sünneti ve O'nun sevgili Eshâbının yolundan giden yok mu? Günahlardan uzaklaşıp, Allahü teâlânın affına kavuşmak isteyen yok mu? Şu kısacık dünyâ hayatını, ebediyen kalacağı yer olan âhıreti için sermâye yapan yok mu? Kabirdeki yalnızlığına ve orada tek başına sorgu suâle çekileceğine ağlayan yok mu? Kabrin karanlığında, kendisine bir aydınlık arayan yok mu? Dünyâda sâlih ameller işleyerek, kabrinde yapayalnız kalacağı zaman için kendisine bir arkadaş, sâdık bir dost edinmek isteyen yok mu? Ömür bitip, ölüm gelince; ailesinden, çoluk çocuğundan, dostundan, akrabasından, malından, mülkünden ve sevdiklerinden ayrılıp gideceğini hatırlayan, düşünen yok mu?"

"Ma'siyetleri (Allahü teâlânın râzı olmadığı, beğenmediği şeyleri) çok aşağı ve çirkin gördüm. Bundan dolayı onları terk ettim. Böylece sevâba ve se'âdete kavuştum."

"Zâhid olmağı, dünyâya gönül bağlamamağı söylüyorsun, kendin yeni, şık giyiniyorsun ve çeşitli yemekler yiyorsun" dedikleride, "Allahü teâlâyı, İslâmiyetin emretdiği gibi bilen kimseye, dünyâ malı zarar vermez" buyurdu.

"Allahü teâlânın adı bulunmıyan söz, kıymetsizdir. Allahü teâlâyı hatırlamadan susmak, boşuna vakit geçirmektir. İbret almadan bakmak fâidesizdir" buyururdu.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 155

2) Târîh-i Bağdâd cild-1, sh. 274

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 304

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 124

5) El-A'lâm cild-5, sh. 312

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1000

İBN-İ ŞÂHİN

Tefsîr, hadîs, kırâat ve târih âlimi, vâ'iz. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Çok kitap yazdı. Künyesi Ebû Hafs olup, asıl ismi, Ömer bin Ahmed bin Osman bin Ahmed bin Muhammed bin Eyyûb bin Ezdâd bin Serrâc bin Abdurrahmân'dır. Annesi, Ahmed bin Muhammed bin Yûsuf bin Şâhin Şeybânî'nin kızıdır. İbn-i Şahin ismi buradan gelmektedir. Dedeleri, Merv civarındaki Mervrûz'dan gelerek, Bağdâd'ın doğusunda Mu'teriz nahiyesinde oturduğu için, Bağdadî nisbet edildi. Muhaddis-i Irak ve Vâ'iz, İbn-i Şâhin lakablarıyla meşhûr oldu. 297 (m. 909)'de Bağdâd'da doğdu. 385 (m. 995) yılında vefât edip, Bağdâd'da Bâb-ül-Harb'deki Ahmed bin Hanbel hazretlerinin yanına defn edildi.

İlimle uğraşan bir aileden gelen İbn-i Şâhin'in babası, onun doğum târihini, nereden geldiklerini ve soyunu; Mis'ar, Ebû Nuaym ve Muhammed bin Ali bin Abdullah Verrâk rivâyetiyle gelen hadîslerin toplandığı kitabının üzerine yazmıştı. İlk tahsilini babasından ve çevresinden alan İbn-i Şâhin, üçyüzsekiz yılında, ya'nî onbir yaşında iken hadîs-i şerîf yazmaya başladı. İlim tahsili için Şam, Basra, İran ve Mısır'daki ilim merkezlerini dolaştı.

Muhammed bin Muhammed bin Bagandî, Muhammed bin Hârûn bin Mücder, Ebû Habîb Abbâs bin Birtî, Şuayb bin Muhammed Zârî, Ebü'l-Kâsım Begâvî, Ebû Ali Muhammed bin Süleymân Mâlikî, Ahmed bin Muhammed bin Heysem Dekkâk, Ebû Abdullah bin Ufeyr, Ahmed

bin Muhammed bin Hânî Şatvî, Ahmed bin Muhammed bin Hasen Rob'î, Ahmed bin Muhammed bin Muglis, Ebü'l-Hasen Kerhî, Ahmed bin Muhammed bin Ebî Şeybe ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâat ilmini Mısır'da; Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Ebû Bekr bin Mücâhid, Ebû Bekr bin Nakkaş, Ahmed bin Mes'ûd Zührî'den öğrendi. Zamanında Irak'ın hadîs âlimi ve imâmı oldu. Yıllarını Allahü teâlânın dînine hizmet, insanlara doğru yolu öğretmek için harcadı. Va'zlarıyla halka, dersleriyle mümtaz talebelerine, pek kıymetli eserleriyle de, daha sonraki nesillere öğrendiklerini aktardı. İlmi, yalnız Allah rızâsı için öğrenir ve yine O'nun rızâsı için öğretirdi.

Ebû Hafs bin Şâhin'den, başta oğlu Ubeydullah olmak üzere; Muhammed bin Ebil-Fevâris, Mâlini, Hilâl-i Haffâr, Berkânî, Ezherî, Ezcî, Ebû Hüseyn Muhtedî, Tenvihî, Cevherî, Hallâl ve daha birçok âlim ilim tahsil etti. Hüseyn bin Tanâcirî de ondan kırâat ilmini öğrenip nakletti.

Kendisi anlatır: "Bir seferden dönüşümde yazdıklarımın hepsini kaybettim. Aklımda kalan hadîs-i şerîfleri yazdığımda tam yirmibin adet olduğunu gördüm."

Talebelerinden Ezherî: "Hocam İbn-i Şâhin, sika (güvenilir) idi ve yanında hocası Begâvî'den yediyüz parça kitap vardı" dedi.

Ebû Mes'ûd Dımeşkî'den İbn-i Şâhin hakkında soruldu. Buyurdu ki: "İbn-i Şâhin'in yazdıklarını alın."

İbn-i Şâhin'den dokuz yaş küçük olup, aynı yılda vefât eden meşhûr hadîs âlimi Dâre Kutnî: "İbn-i Şâhin sika (güvenilir) idi" buyurdu. İbn-i Mâkûlâ Ebû Hüseyn bin Mühtedî-billah ve talebelerinden Atîkî: "O emîn, sika (güvenilir) idi" demektedirler.

İbn-i Şâhin, Ebû Sa'îd-i Hudrî hazretlerinden şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.): **"Size, Allahü teâlânın onunla günahlarınızı mahvedip, iyiliklerinizi çoğaltacağı birşey tavsiye edeyim mi?"** buyurdular. "Evet yâ Resûlallah" dedik. Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Zorluk zamanlarda güzelce abdest'almak, uzak yerlerden câmiye gelmek, bir namazdan sonra ikinci namazı beklemek"** buyurdular.

İbn-i Şâhin, Ebû Umâre'den şu hadîs-i kudsîyi rivâyet etti: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Hayrı ve şerri yarattım. Hayır için yarattığım ve hayrı kendi ellerinde icra ettiğim kimseye müjdeler olsun..."**

İbn-i Şâhin Nâsih ve Mensûh adlı eserinde Âişe-i Sıddîka'dan (r.anhâ) şöyle rivâyet etti: "Veda Haccı'nda Resûlullah (s.a.v.) bizimle birlikte hac etti. Sonra Hacun kabristanına uğradı. Mübârek, üzüntü ve kederden ağlıyordu. Orada uzunca bir zaman kaldıktan sonra benim yanıma geldi. Bu defa neş'eli ve tebessüm ediyordu. Ben, hâlinde gördüğüm bu açık değişmenin sebebini sorduğumda: **"Annemin kabrine gittim. Cenâb-ı Haktan annemi ihyâ buyurmasını diledim. Kabûl buyurup annemi diriltti ve bana imân ettikten sonra ebedî hâline red ve iade buyurdu"** diye cevap verdi."

İbn-i Şâhin va'z ve nasîhatlarıyla insanları doğru yola çağırırken, talebelerinden İbn-i Ebî Fevâris'in dediği gibi, "kimsenin yazamayacağı" kadar çok kitap yazarak, ders ve va'zlarına yetişemeyenlere de ilmini ulaştırmaya çalıştı. Yüzlerce cildlik üçyüz çeşit, diğer bir rivâyette de üçyüzotuz çeşit kitap yazdı. Bu eserlerinden Müsned, Tefsîr, Târih-i esmâ-i sikât mimmen nakl anhüm-ül-ilm, Mu'cem-üş-şüyûh, el-efrâd, Keşf-ül-memâlik, Nâsih-ül-hadîs ve mensûha, Tergîb fî fedâil-ül-a'mâl ve Zühd'ü en önemlileridir. Kâdı Muhammed Bin Dâvûdî anlatır; "İbn-i Şâhin

bana, ilk yazmaya başladığından bu zamana kadar, mürekkebe yediyüz dirhem para verdiğini söyledi."

İmâm-ı Süyûtî ise, "Tefsîr âlimlerinin sonuncusu İbn-i Şâhin'in bin cildlik tefsîri ve binbeşyüz cildlik müsnedi vardır. O, yirmisekiz kantar mürekkeb kullanmıştır" buyurmaktadır. Bu kıymetli eserlerden ba'zıları daha sonra gelen âlimler tarafından kısaltılarak muhtasarları yapılmıştır.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-11, sh. 265

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 987

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 2

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 273

5) El-A'lâm cild-5, sh. 40

İBN-İ ŞİREVEYH (Abdullah bin Muhammed)

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, asıl ismi, Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Şireveyh bin Esed'dir. Karşî, Nişâbûrî ve Matlubî nisbet edilmiş ve İbn-i Şireveyh diye meşhûr olmuştur. 305 (m. 917) yılında vefât etti.

İlim tahsil etmek ve hadîs-i şerîf öğrenmek için çeşitli şehirlerdeki âlimleri ziyâret eden, Abdullah bin Şireveyh, başta İshâk bin Râheveyh olmak üzere, Abdullah bin Muâviye Cemhî, Amr bin Zerâre, Ebû Kureyb, Ahmed bin Meni' ve bunların zamanlarında yaşayan âlimlerden ders alıp hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğu bildirildi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hafız oldu. Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun rızâsını kazanabilmek için çok çalıştı. Çok ibâdet eder, ilim öğrenme ve öğretmeye gayret ederdi.

Abdullah bin Şireveyh'ten birçok âlim ilim tahsil etti. Kendisinden; Muhammed bin Ya'kûb Ehram, İbn-i Şeyh Ahmed bin Muhammed Nişâbûrî, Ebû Hâmid Tûsî, Hâfız Ebû Ali Nişâbûrî, Ebü'l-Kâsım Abdullah Nesâî, Hüseyn bin Ali ve Nişâbûrlu âlimlerden birçoğu hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de; hocaları İbn-i Şireveyh gibi, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. İnsanları, Cehennem ateşinden kurtarmaya çalıştılar.

Birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan "Mehâsın-üş-şerâic ve'l-islâm"ı meşhûrdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 125

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 705

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 246

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 443

5) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-3, sh. 43, 57, 276

İBN-İ YEZDÂNYÂR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Hüseyn bin Ali bin Yezdânyâr olup, lakabı Ebû Bekr'dir. Urmiyelidir. Hadîs rivâyet ettiği zâtlardan dördüncü asırda yaşadığı anlaşılmaktadır. Tasavvufta, kendisine has tâkib ettiği bir yolu vardı. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınır, devamlı mübahların fazlasını terk ederdi. Zâhiri ilimlerde de âlimdi.

Kendisine "Haya (utanmak) nedir?" diye sordular. Onlara şöyle buyurdu: "Hayanın çok yönleri vardır. Bunlardan; meleklerin hayası ki, onlar, "Yâ Rabbî! Sübhânsın, sana lâyık bir ibâdeti yapamadık" diyerek kusurlu olduklarını bildirirler. Buna "Kusur hayası" denir.

İsrafil aleyhisselâmın hayası ki, Allahü teâlânın büyüklüğü karşısında utancından kanatlarını sarkıtır. Buna "İclâl hayası" denir.

Birgün müşriklerden Abine bin Hısn-ı Fezârî, Peygamber efendimizin huzûruna geldi. O sırada Hazreti Âişe vâlidemiz de oradaydılar. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Fezârînin geldiğini görünce, Hazreti Âişe'yi görmemesi için, Hazreti Âişe'nin önüne geçtiler. Peygamberimizin, bu yaptığına "Gayret hayası" denir.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"... Peygamberin evinde yemeğinizi yedikten sonra dağılınız. Söz konuşmak, sohbet etmek için de izinsiz girmeyiniz. Çünkü bu, Peygamberlere eziyet veriyor,** (sonra "çıkın" veya "girmeyin" demeğe) **sizden utanıyor..."** (Ahzab-53) işte buna "Kerem hayası" denir.

Mûsâ aleyhisselâm, dünyalık işleri Allahü teâlâdan istemeye utanıp, "Yâ Rabbî! Ba'zı dünyalık ihtiyâçlarım oluyor, fakat istemekten haya ediyorum" deyince, cenâb-ı Hak da "Yâ Mûsâ! Hamurun tuzundan, merkebin otuna kadar, ne ihtiyâcın varsa benden iste..." buyurdu. Mûsâ aleyhisselâmın bu hayasına "İstihkar" denir.

Eshâb-ı kiram (r.anhüm), "Yâ Resûlallah! Hazreti Osman ile olunca, bizim yanımızda oturduğunuz gibi oturmuyorsunuz. Hikmeti nedir?" diye sordular. Buyurdu ki: "Osman öyle bir kimsedir ki, melekler dahi ondan haya eder, ben nasıl etmiyeyim?" işte buna "Vekar hayası" denir.

Allahü teâlâ, Îsâ aleyhisselâma, "Yâ Îsâ! Önce nefsine öğüt ver, sonra insanlara. Aksi hâlde benden utan" buyurdu. Bu utanmaya "Murâkabe hayası" denir.

Mi'râc'da namaz elli vakit farz olduğunda, Hazreti Mûsâ, Peygamber efendimize (s.a.v.), "Ümmetin dayanamaz. Allahü teâlâdan azaltılmasını dile" deyince, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) de beş vakte kadar indirtmişti. Hazreti Mûsâ, "Bu dahi çoktur" deyince Peygamber efendimiz (s.a.v.), "Artık bunu da azaltmasını istemekten utanırım" buyurdular. İşte buna "Müracaat hayası" denir.

Haramlardan sakınanlar hakkında cenâb-ı Hak şöyle buyurdu: **"Ben halkı hesaba çektiğim zaman, onları hesaba çekmekten utanırım."** Bunu Peygamber efendimiz (s.a.v.) haber verdi. Buna da "İhsân hayası" denir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Allahü teâlâ, (Ben azîmüşşân, İslâm'da ağaran saç ve sakala azâb etmekten haya ederim) buyurdu."** Bu hayaya "Rahmet hayası" denir.

Hazreti Ebüdderdâ, Humus halkına, "Siz Allahü teâlâdan utanmaz mısınız? Oturamıyacağınız binalar yapıyorsunuz. Yiyeceğinizden çok mal biriktiriyorsunuz. Ömrünüz boyunca ulaşamayacağınız uzun emeller peşinde koşuyorsunuz" buyurdu. İşte bu utanmaya da "Gurûr hayası" denir.

Resûlullah efendimiz **"Haya îmândandır. Haya Cennettedir."** buyurdular. Burada anlatılan hayanın adı da, "Îmân hayâsı"dır.

Bir de zînet (süs) hayası vardır ki, kimde bulunursa onu süsler. Hadîs-i şerîfte: **"Rıfk, bulunduğu yere sâdece süs getirir" buyuruldu. Bu rûhu süsleyen bezeyen bir hayadır."**

Bir kimse kendisinden nasîhat istediğinde ona, "İnsanlar arasında bulunmak zorunda kalırsan, kalb kırmaktan sakın. Çok sakın... Öyle dikkatli ol ki, Allahü teâlânın rahmet nazarından düşürecek bir harekette bulunmayasın. Edeb dışı bir sözün ve hareketin sebebiyle sana göz dikmesinler."

Buyurdu ki: "Cenâb-ı Hakkın tövbe kapısı devamlı açıktır. Bir hatâ ve bir kusur meydana çıkar, bir günaha düçâr olursan, hemen Allaha yönel. Senden beklenen budur. Şayet bu şekilde yaparsan, Rabbimiz fadlı ve keremiyle kabûl buyurur."

"Melekler semânın bekçileri, muhaddisler sünnetin bekçileri, evliyâ da Allahü teâlâya giden yolun bekçileridir."

Allahü teâlâya kavuşmak için ne yapmalıdır? diye soranlara "Allahü teâlânın rızâsından başka birşey düşünmemeli, nefsinin isteklerini ve heveslerini bir daha hiç yapmamalı, terk ettiği günahlara dönmemelidir" buyurdu.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 363

2) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 406

3) Nefehât-ül-üns sh. 261

İBRÂHİM BİN MUHAMMED (Ebû Mes'ûd-i Dımeşkî)

Şam'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhîm bin Muhammed bin Ubeyd ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebû Mes'ûd'dur. Doğum târihi belli değildir. Büyük bir hadîs âlimidir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için Bağdâd, Basra, Kûfe, Vâsıt, İsfehân, Horasan gibi birçok şehirleri dolaştı. Hadîs ilminde emsalleri arasında yükselen âlimlerden birisi oldu. "Kitâb-ül-etrâf ales-Sahîhayn" isminde meşhûr bir eseri vardır. 400 (m. 1010) senesinin Receb ayında, genç yaşında Bağdâd'da vefât etti. Vefâtında otuz ile elli yaşları arasında bulunuyordu. Câmi-i Mensûr kabristanında sokağın yakınına defn edildi.

Hadîs ilminde, rivâyetleri sika (güvenilir) bir râvi ve zabıtlarında sağlam, emîn bir âlimdir. Hâfız olup, yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberleyenlerdendir. Fakat az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. O, Vâsıt'ta, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Saka ve ondan başkasından; Kûfe'de, Muti'nin talebelerinden, Basra'da, Ebû Halîfe el-Cemhî'nin talebelerinden; İsfehân'da, Ebû Bekr el-Kabbâb'ın talebelerinden ve onun derecesindeki âlimlerden; Nişâbûr'da İbn-i Huzeyme'nin talebelerinden, Ebû Bekr Ahmed bin Abdân-ı Şirâzî'den hadîs-i şerîf dinleyip ezberlerdi.

Kendisinden; Ebû Zerr-i Hirevî, Hamza-i Sehmî, Ahmed bin Muhammed el-Atîkî, Ebü'l-Kâsım el-Lâlkâi ve daha başkaları ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ondan çok az hadîs-i şerîf rivâyet edildi. Çünkü genç yaşta vefât etmişti. Onun Muallel (illetli) hadîs-i şerîfler hakkında bir "Cüz"ü vardır. Bu eseri, onun hafızasını ve bu konuda tenkid gücünü göstermektedir.

Hatîb-i Bağdadî diyor ki, "O, çok yer dolaştı. Bağdâd'da Ebû Sa'îd-i Harrânî'nin talebelerinden ve ayrıca Basra'da, Ahvâz'da, Vâsıt'ta, Horasan'da ve İsfehân'da yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. "Sahîhayn" ismi verilen Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim üzerinde çok meşgûl oldu. "Kitâb-ül-etrâf ales-Sahîhayn" ismindeki eseri, bu çalışmasının mahsûlüdür. Müzâkere yolu ile az hadîs-i şerîf rivâyet etti. Rivâyetinde Sadûk (sağlam, güvenilir), dînine çok bağlı, vera' ve

takvâ sahibi, anlayışı kuvvetli bir âlimdi. Vasıyyeti üzerine namazını Ebû Hâmid-i İsferâyânî kıldırdı."

Iyâs bin Seleme, Eshâb-ı kiramdan olan babasından bildiriyor: Babam dedi ki:

"Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ile düz bir arazide Cum'a günü namaz kılmıştık. Kendisiyle gölgelenecek hiçbir gölge yoktu."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 101

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 158

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1068

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 344

İBRÂHİM BİN SIRRÎ ZECCÂC

Nahiv, tefsîr ve lügat âlimi. Künyesi, Ebû İshâk olup, tam ismi, İbrâhîm bin (Muhammed bin) Sırrî bin Sehl'dir. Camcılık yaptığı için Zeccâc lakabı verildi. Hakkaklık (oymacılık)da yapardı. Ebû İshâk Zeccâc diye meşhûr oldu. Bağdâd'da doğan Zeccâc, yine orada 311 (m. 923) yılında vefât etti.

Zamanında arabî ilimleri en iyi bilen diye meşhûr olan Müberrid'in talebesi olan Zeccâc, ilmini arttırmak için çeşitli yerlere gidip, birçok âlimden ilim öğrendi. Din ve âlet ilimlerinde âlim oldu. Nahiv ilminde asrının bir tanesiydi. Tefsîrinden, daha sonra gelen meşhûr müfessirler istifâde ederek, benzer eserler yazdılar. Hocası Müberrid'in tavsiyesiyle Abbasî halifesi Mu'tesid'in veziri Ubeydullah bin Süleymân'ın oğlu Kâsım'ı terbiye için görevlendirildi. Talebesi Kâsım vezir olunca, ona kâtiplik ve ba'zı bölgelerin gelirini verdi. Eline geçen paradan bir dirhemini, hergün hocası Müberrid'e verirdi. Hocası vefât edinceye kadar bu usûlde ikrama devam edip, hergün muhakkak ziyâret eder, hatırını sorardı. İlminin çokluğu, gelirinin bolluğuna rağmen, yine de hakkaklık yapar, elinin emeği ile maişetini temin ederdi. Ölmeden önce en son sözü, "Ey Rabbim! Beni, Hanbelî mezhebi üzere haşreyle!" idi.

Birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâati, nahiv ve lügat bilgileri öğreten Ebû İshâk Zeccâc'ın en meşhûr talebeleri, Ebû Bekr bin Sirâc, Kâdı Ebû Sa'îd Sirâfî ve Ali bin Abdullah bin Mugîre Cevherî'dir.

Ahmed bin Hüseyn Ferâizî anlatır: "Müberrid'in talebeleri toplanır, ders için giderler, Ebû İshâk Zeccâc aralarında bulunmadığı zaman derse kabûl edilmezlerdi. Birgün Ebû İshâk Zeccâc yanlarında olmadan gittiler. Müberrid hizmetçisine sordurdu. Zeccâc'ın olmadığı cevâbını alınca, onları kabûl etmedi. Onlar da oradan ayrıldılar. Osman isminde biri bekledi. Hizmetçiyle haber gönderdi. "Yalnız Osman kaldı dersin" dedi. Müberrid de Zeccâc olmadan kimseyi kabûl edemeyeceğini söyledi. Müberrid'le Zeccâc devamlı beraber olmak için çalışırlar, bir araya gelince de hep ilimle meşgûl olurlardı."

Ebû Bekr bin Sirâc, Müberrid'den ilim tahsil edip, daha sonra günahlara dalarak mûsikî ile uğraşırdı. Birgün Zeccâc'ın "Muhtasar-ün-nahv" adlı eserinden sorulan bir soruya yanlış cevap verdi. Zezzâc bunu anlayınca "Senin gibi bir kimsenin böyle basit şeylerde yanılması doğru mudur?" deyip onu azarladı. Bunun üzerine Sirâc, bilgilerini unutarak yanılmasının sebebinin, günahlara dalarak mûsikî ile uğraşmak olduğunu söyleyip tövbe etti. Günahlardan el çekip, ilimle meşgûl oldu.

Ebû İshâk Zeccâc'ın yazmış olduğu tefsîr ve arabî ilimlere dâir eserlerinden ba'zıları şunlardır: Meâniy-ül-Kur'ân-İştikâk, Halk-ül-insan, Muhtasar-ün-nahv, Halk-ül-fers, Şerh-i ebyât-ı Sîbeveyh, Tefsîr-i Câmi'u nutk, Aruz, Kitâb-ı emâlî.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 49

2) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 89

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 411

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 163

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 259

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 7

İBRÂHİM BİN ŞEYBÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi İbrâhîm bin Şeybân Kırmısînî olup, künyesi Ebû İshâk'dır. Kazvinlidir. Ebû Abdullah Magribî'nin talebesi, İbrâhîm-i Havvâs'ın arkadaşıdır. Başka büyük zâtlarla da görüşüp sohbet etti. 337 (m. 949)'de vefât etti. Haram ve şüphelilerden sakınmakta, kitap ve sünnete tâbi olmakta, büyüklere bağlılıkta çok ileri idi. İyi huyları ve güzel vasıfları çok idi. Nefsin arzu ettiklerini yapmamakta çok dikkatli, dînin yayılması için çok gayretli idi. Abdullah bin Menâzîl (r.a.) buyurdu ki: "İbrâhîm bin Şeybân (r.a.) evliyâ ve edeb ehli için huccet (delîl), Ehl-i sünnet düşmanları için susturucu idi. Vakitlerini çok iyi değerlendirir, her an Allahü teâlâyı hatırlar idi."

Hac için Mekke-i mükerremeye giderken, önce Medîne-i münevvereye uğrayıp, Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret ederek, "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" diye selâm verir, kabr-i şerîften "Ve aleyküm selâm ey İbn-i Şeybân" sesini duyardı.

Kendisi anlattı: "Nefsime muhalefet etmek için, doyasıya çorba içmiyeceğime söz vermiştim. Şam'da bulunuyordum. Birgün, bir tabak çorba getirdiler. Çorbayı içtim ve çarşıya çıktım. Bir dükkânın önünde içki küpleri gördüm. Dükkân sahibi, "Bu içki küplerine niçin bakıyorsunuz?" deyince, ona nasîhat vermeye karar verdim. Önce küplerden içkiyi yere boşaltmaya başladım. Beni, devletin bu işle vazîfeli memuru sandığı için bir şey diyemedi. Nasîhat vermeye başlayınca beni tanıdı. Elindeki değnekle vurmaya başladı. O sırada, oradan geçmekte olan Abdullah Magribî hazretleri aramıza girip, o kimseyi teskin etti. Bana dönerek "Niçin sana vurdu?" diye sordu. Ben de, "Doyasıya yediğim bir mercimek çorbasına karşılık, yirmi kadar sopa vurdu" deyince, "Geçmiş olsun, yine ucuz kurtuldun" dedi.

İbrâhîm bin Şeybân buyurdu ki:

"Allahü teâlâ, müslümanlara âhırette vereceklerine karşılık olmak üzere, dünyâda iki şeyi ihsân etmiştir. Bunlardan birincisi; Cennete bedel olması için câmilerde bulunmak. İkincisi; Allahü teâlânın dîdârına karşılık, mü'minlerin yüzlerine muhabbetle bakmak."

Oğluna nasîhatında, "Helal yemek ye, fakîrlere ve gariplere, hizmet etme imkânı bulduğun herkese hizmette fark gözetme. Bu husûsta herkesi kendinden üstün bil."

"Allahü teâlâdan başkasından kurtulmak isteyen, Rabbine ihlâsla ibâdet etsin."

"Allahü teâlâ, insanlara ihlâsı anlatıp, kendisi tatbik etmeyen kimsenin perdesini, herkesin arasında yırtar ve onun iç yüzünü meydana çıkarır."

"Sefîl (aşağılık) kimse, Allahtan korkmayan ve O'na âsî olandır. Yine en sefil kimse, herşeyi bedel ile, karşılık ile veren, verdiği herşeyden menfaat bekleyen ve verdiğini başa kakan kimsedir."

"Tevâzu edenler şeref sahibi olmakta, takvâ ehli de izzet sahibi olmaktadır." "Allah korkusu bir kalbe yerleşince, dünyâ düşünceleri orada durmaz." "Tevekkül, Allahü teâlâ ile kul arasında bir sırdır ki, başkalarına bildirmemek lâzımdır." "Hep Allahü teâlâyı hatırla. O'nu hiç unutma, ölümü de aklından çıkarma."

"Büyüklere karşı edebi, saygıyı terk eden kimse, kendisini insanlar arasında rezil edecek iddialara kapılır."

"Evliyâlık yolunda bulunan bir kimsenin gerilemesine, hattâ helakine sebeb olan şey, dünyâ ehlinin hâline meyletmesidir."

Babasından rivâyetle buyurdu ki: "Zâhirî edebler için, ilim öğren. Bâtınî edebler için de, vera' ve takvâ (haram ve şüphelilerden sakınmak) ile amel eyle. Seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran herşeyden uzak dur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 361

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 344

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 113

4) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh. 163

5) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 402

6) Nefehât-ül-üns sh. 361

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1021

8) Tezkiret-ül-evliyâ cild-12, sh. 212

İBRÂHÎM-İ KASSÂR (İbrâhîm bin Dâvûd er-Rakkî)

Şam'da yetişen tasavvuf âlimlerinden. Evliyânın büyüklerinden. Adı, İbrâhîm olup, babasının adı da Dâvûd'dur. Şam civarında bulunan Rakka'da doğup büyüdüğü için, "Rakkî" de denilmektedir. Künyesi, Ebû İshâk'dır. Uzun bir ömür yaşadı. Şam'da yetişen evliyânın pekçoğu ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Çocuk iken Zünnûn-i Mısrî hazretlerini de gördü. Evliyânın büyüklerinden Cüneyd-i Bağdâdî'nin ve Ebû Abdullah-ı Celâ'nın zamanında yaşamıştı. Fakat onlardan çok sonra, 326 (m. 937) senesinde vefât etti.

Tasavvuf ilminde yüksek bir derecesi olan İbrâhîm-i Kassâr'ın evliyâlık hâlleri ve ahlâkının güzelliği dillere destan olmuştur. Sözleri kalblere te'sîr ederdi. Kerâmetleri çoktur. Şam'daki âlimlerden ders aldı. Ebû Ali Dekkâk, Derrâc, Ahmed bin Mensûr, Ebû Bekr bin Ma'mer gibi büyüklerin sohbetlerinde bulundu. Zünnûn-i Mısrî hazretlerini gördü. Onlardan çok istifâde etti. Diğer yerlere de seyahat edip, gittiği beldelerin âlimlerinden ders aldı, sohbetlerine iştirâk etti. Otuz sene, halkın kalbini Allah'ın sevgili kullarına ısındırmak, onların hâlini kendi haliyle anlatmak için yolculuk yaptı. Çok ibâdet eder, dünyâ malına ehemmiyet vermezdi. Eline geçeni, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. İnsanların, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaları ve ebedî se'âdete kavuşmaları için çalışırdı. İnsanlar, onun feyz ve bereket kaynağı olan sohbetlerinde bulunmak için can atardı. Ebû Bekr bin Şâdân, İbrâhîm bin Ahmed bin Müvellid, Ebû Abdullah

Hüseyn bin Ahmed, Mensûr bin Ahmed gibi büyükler, onun sohbet halkasına girebilmiş olan bahtiyarlardandır.

Tasavvuf ilmindeki hakîkatleri öğrenmek için, kendisine gelip nasîhat isteyenler çok olurdu. Devamlı onlara nasîhat verirdi. Bütün ömrünü, insanlar arasındaki bozukluktan ve kötü işleri düzeltmek için feda etti. Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî buyurdu ki: "İbrâhîm-i Kassâr, otuz yıla yakın insanların arasında dolaştı. Böylece halkın gönlünün, Allah'ın veli kullarına karşı sevgi ile dolmasını ve onlardan istifâde etmelerini arzu etmişti. O, dinin edeblerine riâyet etmeyenlerin işlediği bir sürü ölçüsüz ve kusurlu işleri, nasîhatlarıyla düzeltmeye çalıştı. Bu husûsta öyle cömertlik yaptı, bıkmadan usanmadan nasîhatlarına devam etti ki, kavmi arasında her sözü kabûl edilen ve çok sevilen bir kimse oldu."

İbrâhîm bin Ahmed-i Murâdî diyor ki, Birgün birisi gelip İbrâhîm-i Kassâr'a: "Rabbine aşık olup, O'nu çok seven kimse, bu sevgisini açığa vurup söyler mi? Veya bu sevginin sırlarına vâkıf olmaya gücü yeter mi?" diye sordu, İbrâhîm-i Kassâr da, ona şu beyitlerle cevap verdi:

"Söylesem yıllarca sürerdi,
Çektiğim aşkın zahmetini.

Bu gözyaşları lâkin,
Delîli O'na olan aşkımın.

Muhabbetim dağlar gibi O'na,
Bir gömlek ağır gelir bu cana."

Zünnûn-i Mısrî hazretlerini görmesini, kendisi şöyle anlatıyor: "Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîme mahlûktur demeleri için, Ahmed bin Hanbel'i çok sıkıştırdılar. Söylemeyince zindanda hapsettiler. Bunun gibi Zünnûn-i Mısrîyi de sıkıştırıp, "Sen de Kur'ân-ı kerîm mahlûktur dersen, zindana girmekten kurtulursun" dediler. Ben, Zünnûn-i Mısrî'nin, ismini ve şöhretini işitmekteydim. İnsanlar onu seyretmeye gitmişlerdi. Ben daha o zamanlar çocuktum. Ben de, onlarla beraber onu seyretmeye gittim. Zünnûn-i Mısrî'nin elbiseleri düzgün bir vaziyette olmayıp, eski ve yamalı olduğundan, baktığımda bana hakîr göründü. Kendi kendime; "Şan ve şerefi ile dillerde dolaşan, herkesin hürmet ve saygı ile adını söylediği Zünnûn bu mudur?" dedim. Tam o sırada Zünnûn-i Mısrî, insanların içinden yüzünü bana döndü ve: "Ey Genç! Allahü teâlâ bir kulundan yüz çevirdiğinde, o kimse O'nun velî kulları hakkında, onları küçümser bir şekilde, dili uzun olur" dedi. Ben de, kendimden geçerek hemen yere düştüm. Yüzüme su serptiler. Aklım yerine geldi. Gönlümdeki bu düşünceler yok olup gitti. Ona karşı, saf ve temiz bir düşünce ile ayağa kalktım.

Bu hâli açıklarken Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî de buyurdu ki: "Allahü teâlânın azametiyle kendini örttüğü kimseyi görmek, acaba mümkün müdür? Bütün âlem, onun örtüsü olur. O da kendi dostlarından örtü olur. Yarın kıyâmet gününde, bu taifeyi görseler bile tekrar tanıyamazlar. Nitekim burada da görseler bilmezlerdi. Allahü teâlâ A'râf sûresi 198. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Eğer onlara doğru yolu göstermeye çağırsanız duymazlar. Onları, sana, bakar görürsün. Halbuki onlar, görmezler de"** buyurmaktadır.

Yine kendisi anlatır: Ebü'l-Hayr Tinâtî'yi ziyârete gitmiştim. Akşam namazı vakti idi. İmâm oldu, beraber namaz kıldık. Dilindeki pelteklik sebebiyle Fâtiha'yı zorlukla okuyordu. Ben, bunca zamanımı bu adam için mi harcayıp, buralara kadar geldim? diye düşündüm. Namazdan sonra su almak için dışarı çıktım. Bir arslanın üzerime doğru geldiğini görünce, geri dönüp haber verdim. Ebü'l-Hayr hazretleri arslana, "Ben size, misâfirlerime birşey yapmıyacaksınız demedim

mi?" buyurunca, hayvan hemen kenara çekilip gitti. Ben işimi bitirip geri dönünce, "Başkalarının kusurlarıyla meşgûl oldunuz, o yüzden de arslandan korktunuz. Biz kalbimizi düzeltmekle meşgûl olduğumuz için, arslan bizden korktu" buyurdu.

Birgün talebelerinden birisi, ıssız bir vadide yolculuk yapıyordu. Aniden önüne bir arslan çıkıverdi. Çok korkmuştu. Onu parçalamak için hücuma hazırlanan arslan, sesini yavaşlatıp, yüzünü toprağa sürmeye başladı. Biraz sonra da oradan savuşup gitti. Talebe bu işe şaşırıp kalmıştı. Üzerine giydiği elbisesine dikkat etti. Hocası İbrâhîm-i Kassâr'ın elbisesinden bir parçanın kendi elbisesine yamanmış olduğunu gördü. Arslanın, saygı ifâde eden bir davranışta bulunarak çekip gitmesinin sebebinin bu olduğunu anladı. Çünkü Allahü teâlâdan korkusu çok olan evliyâdan, yırtıcı hayvanların bile korktuğunu, onlara saygı duyduğunu biliyordu.

Kalblere te'sîr eden hikmet dolu sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Her insanın kıymeti, himmeti ya'nî gayret ve çalışkanlığı miktârıncadır. Bir kimsenin gayret ve çalışması dünyâ için olup, Allahü teâlâdan yüz çevirmesine sebeb olursa, hiçbir kıymeti yoktur. Fakat bu çalışması, Rabbinin rızâsını kazanmak için olur, O'nun râzı olduğu, beğendiği emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak için olursa, bunun kıymetini takdîr etmek mümkün değildir. Onu, ancak Allahü teâlâ takdîr edip, mükâfatlandırır."

"Tevekkül; insanın, Allahü teâlânın her husûsta verdiği teminata güvenerek, gönlünü rahata ve huzûra kavuşturmasıdır."

"Allahü teâlânın yarattığı herşeyden râzı olan kimsenin, arzu ve istekleri olmaz. O, Rabbinin kendisine verdiklerinden râzıdır. Aksi hâlde duâ ederek aşırı istekte bulunmak, Rabbinden râzı olmanın alâmetinden değildir."

"Ma'rifet, Allahü teâlâyı tanımaktır. Cenâb-ı Hak, akla gelen herşeyin ötesindedir. Bunun için Peygamber efendimiz: **"Allahü teâlânın ni'metlerini düşününüz. O'nun zâtı hakkında düşünmeyiniz"** buyurdu. Çünkü akla, hayâle gelen herşey, o değildir. O, ötelerin ötesidir.

Ezelde yaratılan ve insana yetecek olan rızık, çalışınca, zahmet çekmeden de insana ulaşır. İnsanın çektiği bütün zahmetler, sıkıntılar ve meşgûliyetler ise, hep fazlasına kavuşmak isteğindendir."

"Fakîrler de, zenginler de, kendileri için ayrılmış olan rızıklarına kavuşmadan ölmezler. Fakat bu husûsta, fakirlerin tevekkülü daha çoktur. Zenginler ise, ellerindeki mal ve mülklerine, sahip oldukları imkânlarla elde ettikleri sebeplere daha çok güvenirler. Bu hâl de, zenginin, Rabbini unutmasına sebeb olur."

"Allahü teâlânın velî kulları, ilimle de meşgûl oldukları zaman, dinimizin edeblerine daha çok riâyet ederler."

"Allahü teâlâ, kendisinden başkalarına bağlanarak, izzet, şan ve şeref sahibi olmak isteyenleri zelîl eder, herkesin yanında hor ve hakîr kılar."

"İnsanların en zayıfı, nefsinin kötü isteklerinden uzak durmakta âciz kalan kimsedir. En kuvvetlisi de, bu kötü arzularını terk etmeye gücü yeten kimsedir."

"Bu dünyâda, sana iki şeyin dostluğu yetişir:

1. Allahü teâlânın fakîr kullarından yüz çevirmeyip onlarla sohbet etmek,

2. Allahü teâlânın evliyâ kullarına hizmet edip, duâlarına kavuşmak ve onlardan feyz alarak istifâ de etmek."

"Rızık için endişeye kapılıp, hep onu düşünmen, geceni ve gündüzünü onun peşinde harcaman, seni Allahü teâlâdan uzaklaştırır ve insanlara muhtaç eder."

"Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, hep O'nun beğendiği, râzı olduğu işleri yapmak ve Resûlü Muhammed aleyhisselâma tâbi olmaktır."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 354

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 102

3) Tabakât-üs-Sûfiyye sh. 319

4) Nefehât-ül-üns sh. 214

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 143

6) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 63

İMÂM-I EŞ'ARÎ

(Bkz. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî)

İMÂM-I MÂTÜRİDÎ

Ehl-i sünnetin iki i'tikâd imamından birincisi. İsmi, Muhammed bin Muhammed Mâtürîdî'dir. Künyesi, Ebû Mensûr'dur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemekte olup, 238 (m. 862) yılında doğduğu tahmin edilmiştir. Doğum yeri Semerkand'ın Mâtürid nâhiyesidir, 333 (m. 944)'de Semerkand'da vefât etti. Ebû Eyyûb Hâlid bin Zeyd el-Ensârî'nin (r.a.) soyundan olduğu ba'zı tarihçiler tarafından kaydedilmiştir.

İmâm-ı Mâtürîdî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin naklen bildirdiği ve yazdığı Ehl-i sünnet i'tikâdını, kelâm bilgilerini, ondan nakledenler vasıtasıyla kitaplara geçirdi. İzah ve isbât etti. Kelâm ilminde, akâidde müctehid olan Mâtürîdî (r.a.), kelâm ve fıkıh ilmini Ebû Nasr Iyâd'dan öğrendi.

İlimde çok iyi yetişen Mâtürîdî, çeşitli kitaplar yazmak ve talebe yetiştirmek sûretiyle Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymıştır. Yetiştirdiği talebelerden el-Hakîm es-Semerkandî adıyla meşhûr Ebü'l-Kâsım İshâk bin Muhammed, Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Mûsâ el-Pezdevî, Ebü'l-Leys el-Buhârî ve Ebü'l-Hasen Ali bin Sa'îd gibi ilim ve takvâ yönünden yükselmiş olan büyük âlimler başta gelmektedir. Böylece, İmâm-ı a'zamdan (r.a.) gelen i'tikâd bilgilerini nakleden İmâm-ı Mâtürîdî'den sonra da, talebeleri ve talebelerinin talebeleri bu husûsta binlerce kitap yazarak, Peygamberimizin (s.a.v.) gösterdiği doğru yol olan Ehl-i sünnet i'tikâdını, kendilerinden sonraki nesillere bildirdiler.

İmâm-ı Mâtüridî'nin yaşadığı devir, Abbasî Devleti'nin zayıflamağa başladığı ve yeni İslâm devletlerinin kurulduğu, çeşitli siyasî güçler ve i'tikâdî fırkalar arasında mücâdelenin arttığı bir zamana rastlar. Mâtüridî de diğer İslâm âlimleri gibi, kendi zamanında Ehl-i sünnet i'tikâdını müdâfaa etmiş, açık bir şekilde izah ederek yaymış ve müslümanların bu doğru i'tikâda uymalarını sağlamıştır. Bu husûsta ta'kip ettiği usûl, İmâm-ı a'zamın el-fıkh-ül-ekber, er-Risâle, el-fıkh-ül-ebsât, el-Âlim vel-mütealîm ve el-Vasiyye gibi i'tikâdla ilgili kitaplarında bildirilen

i'tikâd bilgilerini, aklî ve naklî delîllerle açıklıyarak tasnif etmek olmuştur. Böylece Mâtüridî Ehl-i sünnet i'tikâdında müctehid imâm oldu.

Eserleri: Hayatını ilme ve Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymaya hasreden ve bu husûsta büyük hizmetler veren Mâtüridî, benzerine rastlanmayacak ölçüde değerli eserler yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kitâb-üt-tevhîd: Bu kitapta sapık fırkaların sözlerinin yanlış olduğunu isbât edip, doğru i'tikâd olan Ehl-i sünnet i'tikâdını çok mükemmel bir şekilde açıklamıştır.

2. Te'vîlât-ül-Kur'ân: Tefsîre dâir benzeri az bulunan bir eserdir. Semerkandî bu esere büyük bir şerh yazmıştır.

3. Reddü Evâili'l-Edille lil Ka'bi ve Beyanü vehmi'l-Mu'tezile: Mu'tezileyi reddeden ve çürüten bir eserdir.

4. Er-Reddü alâ usûl'il-Karamita: Karamita fırkasını reddeden bir eserdir.

5. Reddü kitâb-ül-imâme li Ba'zir-Revafıza: Eshâb-ı kirama düşman olanları reddeden bir eseridir.

6. Kitâb-ül-makâlât fil-kelâm: Kelâm ilmine dâir bir eseridir.

7. Me'haz-üş-şeriyye: Fıkıh ilmine dâirdir.

8. Kitâb-ül-cedel: Usûl-ü fıkıh ilmine dâir olan bu eserinden başka kitapları da vardır.

Taşköprüzâde şöyle yazmıştır: "Ehl-i sünnet vel-cemâatın kelâm ilmindeki reîsleri iki zâttır. Bunlardan birisi Hanefî, diğeri Şafiî'dir. Hanefî olanı, Ebû Mensûr Mâtüridî, Şafiî olanı ise Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'dir."

Zebidî de şöyle demiştir: "Ehl-i sünnet vel-cemâat ismi geçince, Eş'arîler ve Mâtürîdîler kastedilir."

İmâm-ı Mâtürîdî ve İmâm-ı Eş'arî, Ehl-i sünnetin i'tikâdda iki imamıdır. Ehl-i sünnetin reîsi ise, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'dir. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe fıkıh bilgilerini toplayarak, kısımlara, kollara ayırdığı ve usûller, metodlar koyduğu gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) bildirdiği i'tikâd, îmân bilgilerini de topladı. Yüzlerce talebesine bildirdi. (Bkz. İmâm-ı a'zam). Talebesinden, ilm-i kelâm, ya'nî îmân bilgileri mütehassısları yetişti. Bunlardan İmâm-ı a'zamın talebesi olan İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin yetiştirdiği talebelerinden, Ebû Bekr Cürcânî dünyâca meşhûr oldu. Bunun talebesinden olan, Ebû Nâsır-ı Iyâd da, kelâm ilminde Ebû Mensûr-i Mâtürîdî'yi yetiştirdi. İmâm-ı Mâtüridî, İmâm-ı a'zamdan gelen kelâm bilgilerini kitaplara yazdı. Doğru yoldan sapmış olanlarla mücâdele ederek, Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirdi ve her tarafa yaydı.

İmâm-ı Eş'arî de, İmâm-ı Şafiî'nin talebesi zincirinde bulunmaktadır. Bu iki büyük imâm, Eshâb-ı kiram, Tabiîn ve Tebe-i tabiînin bildirdiği i'tikâd, imân, bilgilerini açıklamışlar, kısımlara ayırmışlar ve herkesin anlayabileceği bir şekilde anlatmışlardır.

Bu iki imâmın ve hocalarının, amelde dört hak mezheb imamlarının ve onlara tâbi olanların; imânda, i'ikâdda tek bir mezhebi vardır. Bu mezheb Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir. Çünkü İslâmiyet, bütün insanlara yalnız bir tek imânı ve i'tikâdî emretmektedir. Bu îmânın esaslarını ve nasıl i'tikâd edileceğini, bizzat Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm tebliğ etmiştir. İnsanlara, kendilerini ve herşeyi yaratan Allahü teâlâyı haber veren

Peygamberimiz (s.a.v.), Allahü teâlâya, O'nun yarattıklarına ve O'nun emir ve yasaklarına imânın nasıl olacağını da bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâma ve O'nun bildirdiklerine, temiz, dürüst ve hakikî bir imân, ancak O'nun bildirdiğini tam ve hiç şüphesiz kabûl edip inanmakla mümkün olur. Bu husûsta çok az, kıl kadar da olsa bir ayrılığın, O'ndan ayrılmak olacağı meydandadır. Böyle bir ayrılığa düşenlerin kendilerini haklı çıkarmak için öne sürecekleri dînî, siyâsî, beşerî, içtimâi, fennî. v.s. gibi sebeblerin hiçbir kıymeti yoktur. Çünkü İslâmiyet her ne sûret ve sebeble olursa olsun, îmânda ve i'tikâdda ayrılığa asla izin vermemekte, yasaklamaktadır.

Eshâb-ı kiramın îmân ve i'tikâdda hiçbir ayrılıkları olmadı. Eshâbdan olmayanlar ve daha sonraki asırlarda gelenler arasında ise zamanla imânda, i'tikâdda ba'zı ayrılıklar ortaya çıkarıldı ve bid'at fırkalarının sayısı yetmişikiye ulaştı. Bu ayrılıkları çıkaranların ve bunların sözlerine inanarak bozuk düşüncelerini benimseyenlerin ileri sürdükleri sebepler çok çeşitli ve her birine göre farklı olmakla beraber, esas sebepleri, "Münâfık ve başka dinden olanların çıkardıkları fitneler, Kur'ân-ı kerîmin müteşâbih. âyetlerini kendi anlayışlarına göre te'vîl etmeye kalkışmaları, eski Hind ve Yunan felsefesi ile, Mecûsî inançlarının İslâmiyete sokulma çabaları, Eshâb-ı kiramın maslahata (huzûrun, dirliğin, iyiliğin teminine âit konulardaki ictihâd ayrılıklarını anlayamama ve bunları kendi nefsânî arzularına, siyâsî maksat ve ihtirâslarına perde veya âlet etme, kısa zamanda çok geniş ülkelere yayılan İslâmiyetin henüz yeni müslüman olmuş büyük kitlelerce tam anlaşılmadan bir takım insanların eski din ve inançlarına âit ba'zı unsurları tamamen terk edememeleri ve bunları İslâmiyetten sayma yanlışına düşmeleri" şeklinde özetlenebilir. Ancak, İslâm târihinde görülen 72 sapık fırkanın ortak vasfı; siyâsi ve dünyevî menfaat ve sâiklerle ortaya çıkmış olmalarına rağmen, hemen hepsi Kur'ân-ı kerîmdeki muhkem ve bilhassa müteşâbih âyet-i kerîmeleri kendi akıllarına göre tefsîr yoluna gitmişler, böylece felsefe yaparak ve bu âyetleri, iddiaları istikametinde te'vîl ederek kendilerine Kur'ân-ı kerîmden delîller bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Meselâ, Kur'ân-ı kerîmde geçen, Allah'ın eli, yüzü vb. sıfatlarını gösteren ifâdeleri, kendi düşüncelerine ve konuşma dilindeki ma'nâlarıyla kabûl ederek, Allahü teâlâyı zâtı ve sıfatlarıyla tecsim eden, ya'nî cisim ve insan şeklinde düşünen bu sapık fırkalar, Kur'ân-ı kerîmin doğru ma'nâsı olan murâd-ı ilâhiyi anlayamamışlar, doğrusunu anlatan Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını kabûl etmedikleri gibi ayrıca onlara fikren ve fiilen saldırmışlardır.

İslâmiyette ilk i'tikâd ayrılıkları, Hazreti Osman'ın şehîd edilmesi hâdisesinden sonra, Abdullah İbni Sebe adındaki münâfık olan bir Yahudinin ortaya çıkması ile başlamıştır. Müslümanların saf ve berrak imânlarını bozmak gayesiyle i'tikâddaki birlik ve beraberliklerini parçalamak için çıkarılan ilk fitne hareketi budur. Abdullah İbni Sebe, Hazreti Ali'nin halifelik mes'elesini bahâne ederek, müslümanları bölmek gayretine düştü. Kendisine taraftar toplamak ve onlara görüşlerini kabûl ettirmek için, "Hazreti Ali'nin Peygamber olduğundan, Allahü teâlânın ona hulul ettiğine" varıncaya kadar pek çok şeyler uydurdu. Bir kısmı insanları aldattı. Abdullah İbni Sebe'ye aldananların içinde siyâsi hırs ve gayret ile hareket edenler çoktu. Böylece Hazreti Ali taraftarıyız diyerek, İslâm dînine bozuk inançlar karıştırdılar. Zamanla hilâfet, Hazreti Ali'nin hakkıdır diye ve bu inanca sahip olanlara "Şia" (Şiî) denildi. Şiîler, zamanla başka konularda da Ehl-i sünnetten ayrılıp, kendi içlerinde çeşitli kollara bölündüler.

Hazreti Ali'nin hilâfeti, hakem ta'yini yoluyla Hazreti Muâviye'ye bırakmasını beğenmeyip, Hazreti Ali'ye ve Hazreti Muâviye'ye karşı çıkıp ayrılanlara ise "Haricî" ismi verildi. Hâricîler'den

bir kısmı Kur'ân-ı kerîmin ba'zı bölümlerini kabûl etmezler. Bir kısmı da sapıklıklarında, yeni bir peygamber geleceğine inanacak kadar ileri gitmişlerdir.

Bozuk fırkalardan biri olan Mu'tezile ise, Hasen-i Basrî'nin (r.a.) derslerinde bulunan Vâsıl bin Atâ tarafından ortaya çıkarılmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimi ve velî bir zât olan Hasen-i Basrî, "Büyük günâh işleyen ne mü'mindir ne de kâfirdir" diyerek Ehl-i sünnetten ayrılan Vâsıl bin Atâ için, "I'tezele annâ Vâsıl", ya'nî "Vâsıl bizden ayrıldı" buyurmuştu. Buradaki "I'tezele ayrıldı" kelimesinden dolayı Vâsıl'a ve onun yolunu tutanlara "Mu'tezile" ismi verilmiştir. Sonraki yıllarda bilhassa felsefe eğitimi yapmış ve felsefeye meraklı kişiler, Vâsıl bin Atâ'nın yolundan yürüyerek, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları ile, kader, amellerle (ibâdetlerle, muamelâtla) îmân arasındaki münâsebet ve diğer konularda İslâm dîninin sınırlarını zorlayacak kadar ileri derecelere varan ayrılıklara düşmüşlerdir.

Ayrıca Mürcie, Kaderiyye, İbahiye, Mücessime, Cebriyye gibi birçok bozuk fırkalar, İslâm târihi boyunca çeşitli yerlerde ortaya çıkmış, kendi içlerinde de sayılamayacak kadar çok kollara ayrılarak bir müddet yaşayıp, sonra unutulup gitmişlerdir. Ancak son asırlarda zuhur eden Vehhâbîlik, bilhassa Arabistan'da yayılmış ve bugün de, çeşitli İslâm ülkelerindeki müslümanların arasında yayılması için çalışılmaktadır.

Diğer bozuk fırkalar târih içinde kaybolup gitmişlerdir. Ehl-i sünnet vel-cemâatin mevcûdu her devirde çok olmuşdur. İslâmiyet; îmân, i'tikâd, amel ve ahlâk esasları olarak Ehl-i sünnet âlimleri tarafından her asırda, aslı üzere müdâfaa ve muhafaza edilerek, bugüne ulaştırılmıştır. Bugün dünyâdaki müslümanların yarıdan çoğu, Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdı üzeredirler.

Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, imanda parçalanmanın, fırkalara ayrılmanın kötü olduğunu bildiriyor. Allahü teâlâ Nisa sûresi 114. âyetinde meâlen; **"Hidâyeti** (kurtuluş yolunu) **öğrendikten sonra, Peygambere uymayıp, mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme atarız"** ve Âl-i İmrân sûresi 103. âyetinde de meâlen; **"Hepiniz Allahın ipine** (Kur'ân-ı kerîme) **sımsıkı sarılınız. Fırkalara bölünmeyiniz"** buyurmaktadır. Peygamberimiz de (s.a.v.) müslümanlar arasında imânda ve i'tikâdda ayrılıkların felâket olduğunu bildirerek, meşhûr olan bir hadîs-i şerifinde **"Benî İsrail** (yahudiler), **yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasarâ** (Hıristiyanlar) **da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra benim ümmetimde yetmişüç fırkaya ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırka kurtulur"** buyurmaktadır. Eshâb-ı kiram bu bir fırkanın kimler olduğunu sorduğunda; **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurdu.

Bir başka hadîs-i şerîfte; **"Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan bir fırka kurtulacak, diğerleri helak olacaktır"** buyurduğunda Eshâb-ı kiram; "Kurtulan fırka hangisidir?" diye sorunca, **"Ehl-i sünnet vel-cemâattir"** buyurdu. Eshâb-ı kiram bu defa "Ehl-i sünnet vel-cemâat nedir?" diye sordular. **"Bugün benim ve Eshâbımın bulunduğu yolda olanlardır"** buyurdu.

Ehl-i sünnet i'tikâdını ortaya koyan Resûlullahdır (s.a.v.). Eshâb-ı kiram îmân bilgilerini bu kaynaktan aldılar. Tâbiîn-i i'zâm da bu bilgileri, Eshâb-ı kiramdan öğrendiler. Daha sonra gelenler, bunlardan öğrendiler. Böylece Ehl-i sünnet bilgileri bizlere nakil ve tevâtür yoluyla geldi. Bu bilgiler akıl ile bulunamaz. Akıl bunları değiştiremez. Akıl, bunları anlamaya yardımcı olur. Ya'nî, bunları anlamak, doğruluklarını ve kıymetlerini kavramak için akıl lâzımdır. Hadîs

âlimlerinin hepsi, Ehl-i sünnet i'tikâdında idiler. Amelde dört mezhebin imamları da bu mezhebde idi. İ'tikâdda mezhebimizin iki imâmı olan Mâtürîdî ve Eş'arî de Ehl-i sünnet mezhebinde idi. Her iki imâm, hep bu mezhebi yaydılar. Sapıklara karşı ve eski yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış olan maddecilere karşı bu tek mezhebi savundular. Bu iki büyük Ehl-i sünnet âliminin zamanları aynı ise de, bulundukları yerler birbirinden ayrı ve karşılarındaki saldırganların düşünüş ve davranışları başka olduğundan, savunma metodları ve tenkidleri birbirinden farklı olmuş ise de, bu hâl, mezheblerinin ayrı olduğunu göstermez. Bunlardan sonra gelen binlerce derin âlim ve veli, bu iki yüce imâmın kitaplarını inceliyerek ikisinin de, Ehl-i sünnet mezhebinde olduklarını söz birliği ile bildirmişlerdir. Ehl-i sünnet âlimleri, nassları, zâhirleri üzere almışlardır. Ya'nî, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere açık olan ma'nâlar vermişler, zarûret olmadıkça, nassları te'vîl etmemişler, bu ma'nâları değiştirmemişlerdir. Kendi bilgileri ve görüşleri ile bir değişiklik hiç yapmamışlardır. Sapık fırkalardan olanlar ve mezhebsizler ise, yunan felsefecilerinden ve din düşmanı olan fen taklidcilerinden işittiklerine uyarak, îmân bilgilerinde ve ibâdetlerinde değişiklik yapmaktan çekinmemişlerdir.

Son asırlarda Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılan ba'zı din adamları "Selefiyye" adını verdikleri sapık bir yol tutmuşlardır. Bunun i'tikâdda mezheb olduğunu söyleyip, kitaplarında yazmışlardır. Halbuki İslâmiyette "Selefiyye mezhebi" diye bir şey yoktur. Ehl-i sünnet âlimleri böyle bir şey bildirmemişler ve kitaplarında asla yazmamışlardır, İslâmiyette "Selef-i sâlihîn" mezhebi, ya'nî Ehl-i sünnet mezhebi vardır. Selef-i sâlihîn; hadîs-i şerîf ile medh edilen, övülen ilk iki asrın müslümanlarıdır. Ya'nî Selef-i sâlihîn, Eshâb-ı kiram ve Tabiîne verilen isimdir. Bu şerefli insanların i'tikâdına "Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi" denir. Bu mezheb, imân, inanç mezhebidir. Eshâb-ı kiramın ve Tâbiîn-i i'zâmın Îmânları hep aynı idi. İnançları arasında hiç bir fark yoktu. İmâm-ı Gazâlî hazretleri İlcâm-ül-avâm kitabında "Bu kitapta i'tikâd fırkalarından, Selef mezhebinin hak olduğunu bildireceğim. Bu mezhebden ayrılanların bid'at sahibi olduklarını anlatacağım. Selef mezhebi demek, Eshâbın ve Tabiînin i'tikâdları demektir..." buyurarak Selef mezhebi demenin, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebi demek olduğunu açıkça bildirmiştir.

Mısır'daki Ezher Üniversitesinden mezun üstâd İbn-i Halife Alîvî "Akıdet-üs-selef-i vel-halef adlı kitabında şöyle yazmıştır: "Ebû Zehrâ (Târih-ül-mezâhib-ül-İslâmiyye) kitabında yazdığı gibi, hicretin dördüncü asrında, Hanbelî mezhebinden ayrılan ba'zı kimseler, kendilerine (Selefiyyîn) ismini verdiler. Hanbelî mezhebi âlimlerinden Ebü'l-Ferec İbn-i Cevzî ve diğer âlimler bu selefîlerin, Selef-i sâlihînin yolunda olmadıklarını, bid'at ehli, mücessime fırkasından olduklarını bildirerek, bu fitnenin yayılmasını önlediler. Daha sonra yedinci asırda, İbn-i Teymiyye el-Harrânî bu fitneyi tekrar alevlendirdi. Kendilerine (Selefiyye) ismini takanlar, İbn-i Teymiyye selefîlerin büyük imâmı dediler. İbn-i Teymiyye, Hanbelî mezhebinde olarak yetişti. Ya'nî, Ehl-i sünnet idi. Fakat sonradan kendi aklına uyarak, sapık görüşler ortaya attı. Ehl-i sünnet i'tikâdından ve dolayısı ile Hanbelî mezhebinden ayrılıp uzaklaştı. Kendi başına ayrı bir yol tutup, tuttuğu bu sapık yolda sürüklenip gitti. Kendine tâbi olanları da saptırdı. Ona tâbi olanlar onun bu yoluna selefiyye dediler. Bu husûsu derinlemesine araştırıp, incelememiş ve kaynakları iyi anlayamamış olan ba'zıları Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarındaki "Selef ve "Selef-i sâlihîn" ifâdelerini değiştirerek, "Selefiyye" şeklinde nakletmişler ve yazmışlardır. İ'tikâdda Selefiyye diye bir mezheb yoktur. Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfte fırka-i nâciye, kurtuluş fırkası olarak bildirdiği tek bir i'tikâd mezhebi vardır. O da Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir. İmâm-ı Mâtüridî ve İmâm-ı Eş'arî bu mezhebde iki i'tikâd imamıdır ve bu mezhebi yaymışlardır.

İmâm-ı Mâtüridî ve İmâm-ı Eş'arî ayrı bir mezheb kurmamışlar, Eshâb-ı kiramın, Tabiînin, dört mezheb imamının ve sonra Ehl-i sünnet âlimlerinin nakil ve tevâtür yolu ile bildirdikleri îmân ve i'tikâd bilgilerini açıklamışlar, anlaşılmasını kolaylaştırmak için kısımlara bölmüşler ve herkesin anlayabileceği şekilde yaymışlardır. Bunlardan İmâm-ı Eş'arî, İmâm-ı Şafiî'nin talebe zincirinde bulunmaktadır. İmâm-ı Mâtürîdî ise İmâm-ı a'zamın talebe zincirindedir.

Ehl-i sünnet i'tikâdının açıklamasında bu iki imâm meşhûr olmuş, yaşadıkları zamanlarda i'tikâdda doğru yoldan ayrılmış sapıkların ve yunan felsefesinin bataklıklarına saplanmış maddecilerin bozuk düşüncelerine karşı Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını izah etmekte, ba'zı bakımlardan farklı usûller tâkib etmişlerdir. Daha sonraki asırlarda gelen Ehl-i sünnet âlimleri, bu iki imâmın koyduğu usûllere uyarak, Ehl-i sünnet i'tikâdını nakletmişlerdir.

İmâm-ı Mâtürîdî'nin naklen bildirdiği Ehl-i sünnet i'tikâdının başlıca esasları şunlardır:

Allahü teâlâ kadîm olan zâtı ile vardır. Herşeyi, O yaratmıştır. Birdir, ibâdete hakkı olan da O'dur. O'ndan başka hiçbir şey, ibâdet olunmaya lâyık değildir. Kâmil sıfatları vardır. Bu sıfatları; hayat, ilim, semi', basar, kudret, irâde, kelâm ve tekvîn'dir. Bu sıfatları da ezelidir. Allahü teâlânın isimleri tevkifidir, ya'nî dînimizde bildirilen isimleri söylemek uygun olup, bunlardan başkasını söylemek yasak edilmiştir.

Kur'ân-ı kerîm Allah kelâmıdır, O'nun sözüdür. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi harf ve kelime olarak gönderdi. Bu harfler mahlûktur. Bu harf ve kelimelerin ma'nâsı, Kelâm-ı ilâhiyi taşımaktadır. Bu harflere, kelimelere Kur'ân denir. Bu harf ve kelime kalıpları içinde Kelâm-ı ilâhi olan Kur'ân mahlûk değildir. Allahü teâlânın öteki sıfatları gibi ezelîdir, ebedidir.

Allahü teâlâyı mü'minler Cennette, cihetsiz olarak ve karşısında bulunmayarak ve nasıl olduğu anlaşılmayarak ve ihatasız, ya'nî şekli olmıyarak görecektir. Nasıl görüleceği düşünülemez. Çünkü O'nu görmeği akıl anlıyamaz. Allahü teâlâ, dünyâda görülemez. Bu dünyâ ve insanın bu dünyâdaki yapısı, O'nu görmek ni'metine kavuşmağa elverişli değildir. Dünyâda görülür diyen yalancıdır. Hazreti Mûsâ (a.s.) peygamber olduğu hâlde bu dünyâda göremedi. Peygamberimiz mi'râc gecesinde gördü ise de, bu dünyâda değildi. Dünyâdan çıktı, âhırete karıştı. Cennete girdi ve orada gördü.

Allahü teâlâ, insanları yarattığı gibi, insanların işlerini de, O yaratıyor. İyi ve kötü işlerin hepsi O'nun takdîri, dilemesi iledir. Fakat iyi işlerden râzıdır, fenâlardan râzı değildir. İnsanın yaptığı işde, kendi kuvveti de te'sîr eder. Bu te'sîre "kesb" denir.

Peygamberler (a.s.) Allahü teâlâ tarafından seçilmiş, gönderilmiş insanlardır. Onların Allahü teâlâdan getirdiği her haber doğrudur, yanlışlık yoktur.

Kabir azâbı, kabrin sıkması, kabirde Münker ve Nekir denilen meleklerin soru sorması, kıyâmette herşeyin yok olacağı, göklerin yarılacağı, yıldızların yollarından çıkıp dağılacakları, yer küresinin, dağların parçalanması ve herkesin mezardan çıkması, mahşer yerinde toplanması, ya'nî rûhların cesetlere gelmesi, kıyâmet gününün zelzelesi, o günün dehşeti, korkusu ve kıyâmette suâl ve hesap, iyiliklerin ve günahların oraya mahsûs bir terazi ile tartılması, Cehennem üzerinde sırat köprüsünün bulunması vardır. Bunların hepsi olacaktır.

Mü'minlere mükâfat ve ni'met için hazırlanmış olan Cennet, kâfirlere azâb için hazırlanmış Cehennem şimdi vardır. Her ikisini de Allahü teâlâ yoktan var etmiştir. Cennet ve Cehennem ebedi, sonsuz kalınılacak yerdir. Zerre kadar imânı olan ve bu îmân ile âhırete göçen Cehennemde ebedî (sonsuz) kalmıyacaktır.

İbâdetler imâna dâhil değildir. Farzların farz olduğuna inanıp, tenbellikle yapmayan kâfir olmaz. Mü'min ne kadar büyük günah işlerse işlesin imânı gitmez. Ancak farzlara ve haramlara, olduğu gibi inanmak lâzımdır. Emîr ve yasaklardan herhangi birine inanmamak veya hafife almak veya alay etmek, değiştirmeğe kalkışmak imânı giderir ve sonsuz olarak Cehennemde yanmağa sebep olur.

Halifelikten konuşmak, dinin esas bilgilerinden değildir. Dört halifenin yüksekliği halifelik sıralarına göredir. Eshâb-ı kiramın hepsini istisnasız sevmek ve hürmet etmek lâzımdır. Hepsi âdil ve din ilimlerinde müctehid idiler.

Muhammed'e (a.s.) îmân edenler, başka peygamberlerin ümmetinden daha üstündür.

Matem tutmak, dinde yoktur. Üzülmek başka, matem tutmak başkadır. Hadîs-i şerîfte Peygamberimiz: **"İki şey vardır ki, insanı küfre** (imânın gitmesine) **sürükler. Birisi, bir kimsenin soyuna sövmek, ikincisi, ölü için matem tutmaktır"** buyurdu.

Resûlullaha, Eshâb-ı kirama, Tabiîne ve evliyâya tevessül ederek, ya'nî onları vesîle ederek duâ etmek, duânın kabûlüne sebep olur.

Dîni delîller müctehidler için dörttür: Kitap, Sünnet, icmâ-i ümmet, Kıyâs-ı fukâha. Avamın delîli müctehidin fetvâsıdır.

Tenasühe, ya'nî ölen insanın rûhunun başka bir çocuğa geçerek, tekrar dünyâya gelmesine inanmak, dîne aykırıdır. Böyle inananın imânı gider.

Kıyâmet günü Allahü teâlânın izni ile iyiler kötülere şefaat edecek, araya girecektir. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Şefaatim ümmetimden günahı büyük olanlaradır"** buyurdu.

Peygamberin mu'cizesi, evliyânın kerâmeti ve sâlih mü'minlerin firâseti haktır. Evliyânın kerâmeti, vefâtından sonra da devam eder.

Her bid'at dalâlettir, sapıklıktır. Bid'at, dinde sonradan yapılan şey demektir. Peygamberimiz (s.a.v.) ve dört halifesinin zamanlarında bulunmayıp da, onlardan sonra dinde meydana çıkarılan, i'tikâd ve ibâdet olarak yapılmağa başlanan değişikliklerdir ve büyük felâkettir.

Mest denilen ayakkabı üzerine mesh ederek (ıslak el ile dokunarak) abdest alınır. Çıplak ayak üzerine mesh edilmez.

Ebû Mensûr-i Mâtüridî, irâde-i cüz'iyye hakkında buyurdu ki: "İrâde-i cüz'iyye, bir varlık değildir. Var olmıyan şey, yaratılmış olmaz. İrâde-i cüz'iyye, kullarda bir hâldir. Kuvveti, bir şeyi yapmak ve yapmamakta kullanmaktır. Kullar, irâde-i cüz'iyyelerini kullanmakta serbesttir. Mecbûr değildir." Bu mezhebe göre şeytana irâde, bende bir hâldir. İyiliğe kullanırsam Allahü teâlâ iyiliği yaratır. Kötülüğe sarf edersem, onu yaratır. Eğer sarf etmezsem, ikisini de yaratmaz, diye cevap verilir. Allahü teâlânın, kul irâde etmeden de, yaratması caiz ise de, ihtiyâri olan işleri yaratmağa, kulların irâdelerini sebep kılmıştır. İrâde-i cüz'iyyemizin sebep olması da, Allahü teâlânın irâdesi iledir. Kul, bir iş yapmak irâde edince, Allahü teâlâ da, o işi irâde ederse, o işi yaratır. Kul irâde etmezse, itiyârî olan o işi yaratmaz. Şu hâlde, kul irâde-i cüz'iyyesini ibâdete sarf ederse, Allahü teâlâ, ibâdeti yaratır. Eğer günahlara sarf ederse, günahları yaratır. O zaman kul, dünyâda fenâ olur, âhırette azâb görür. Böyle olduğunu bilen bir kimseye, şeytan birşey diyemez.

"Siz, ancak Allahü teâlânın dilediğini arzu edersiniz!" meâlindeki âyet-i kerîmenin ma'nâsını, Ebû Mensûr-i Mâtüridî şöyle açıklıyor: "İhtiyârî işleriniz, yalnız sizin irâdenizle, olmaz. Sizin irâdenizden sonra, Allahü teâlâ da, o işi irâde edip yaratır."

---

1) Fevâid-ül-behiyye fî-terâcim-il-hânefiyye sh. 95, 195

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 21

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 21

4) İşârât-ül-merâm an ibârât-il-imâm sh. 23

5) Kitâb-üt-tevhîd mukaddimesi

6) Nazm-ül-feraid sh. 16

7) Kitâb-ül-ensâb sh. 498

8) İthâf-üs-se'âde cild-2, sh. 5

9) Tâc-üt-terâcim sh. 59

10) Tabakât-ül-fukahâ sh. 72

11) Ketâib-il-a'lâm il-ahyâr v. 130

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 439, 1001

13) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 284

14) İlcâm-ül-avâm sh. 5

İSHÂK BİN ABDULLAH BEZZÂZ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Yâ'kûb olup, ismi İshâk bin Abdullah bin İbrâhîm bin Abdullah bin Seleme'dir. Aslen Kûfeli olan İshâk bin Abdullah'ın doğum târihi belli değildir. Birçok memlekete giderek, oralarda bulunan İslâm âlimlerinden ders okuyan ve hadîs-i şerîf dinleyen İshâk bin Abdullah, birbirinden kıymetli hadîse dâir kitablar yazmıştır. Bunlardan Müsned'i meşhûrdur. Vefât edinceye kadar Bağdâd'da yaşayan İshâk bin Abdullah, 307 (m. 919) yılında vefât etmiştir.

İshâk bin Abdullah; Bağdâd'da Muhammed bin Ziyâd ez-Ziyâdî, Ahmed bin Sabit el-Cahderî, Ebû Buceyr Muhammed bin Câbir el-Muhâribî, Yûsuf bin Mûsâ el-Kattân, Muhammed bin Abdürrahîm el-Mısrî, Ahmed bin Mutahhir el-Masîsî, Yahyâ bin Muallâ bin Mensûr, Ebû Hatim er-Râzî, Ebû Gursâfe Muhammed bin Abdülvehhâb el-Askalânî ve bir çok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiş ve ilim tahsil etmiştir.

Kendisinden ise; Muhammed bin Hasen bin Muksim el-Mukrîî, Muhammed bin Ali bin Habîş en-Nâkid, Muhammed bin el-Muzaffer, Ali bin Muhammed bin Lü'lü ve bir çok âlim ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Şam'a ve Mısır'a giderek, kendisini yetiştiren İshâk bin Abdullah hakkında, Dâre Kutnî: "O sikadır" ve İbn-i Münâdi: "O sika olup, müsned tasnif etti" demiştir. İshâk bin Abdullah'ın Peygamber efendimizin (s.a.v.) ba'zı hadîs-i şerîflerini ihtivâ eden "El-Müsned" adlı eseri vardır.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 388

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 130

3) El-Muntazam cild-6, sh. 154

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 234

İSMÂİL BİN AHMED HÎRÎ (Ebû Abdurrahmân Mukrî)

Tefsîr, hadîs, kırâat ve Şafiî fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi, Ebû Abdurrahmân olup, ismi İsmail bin Ahmed bin Abdullah'dır. Aslen Nişâbûrludur. Hîrî nisbet edilip, Darîr ve Mukrî lakâbları verildi. 361 (m. 971) yılında doğan Ebû Abdurrahmân 430 (m. 1039) yılında vefât etti.

İlim öğrenmek ve öğretmek için seyahatlerde bulunan Ebû Abdurrahmân Darîr, değişik bölgelerin âlimlerinden ilim öğrendi. Ebû Tâhir bin Huzeyme, Ahmed bin Muhammed Enmâtî, Ahmed bin İbrâhîm Abdevî, Hasen bin Ahmed Mahlidî, Ahmed bin Muhammed İbni Ömer Haffâf, Ebû Hasen Masercisî, Muhammed bin Abdullah bin Hamdîn, Ebû Bekr Cûzıkî, Muhammed bin Ahmed Müzekkî Nişâbûrî, Ezher bin Ahmed Serahsî, Hâkim Haddâdi Mervezî, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen İsferâinî, Ebû Heysem Mekkî Keşmeyhinî, Ebû Abdurrahmân Sülemî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf işitti. Nişâbûr'da en büyük âlimlerden oldu. Âlimler, onun rivâyetinde sağlam olduğunu bildirdiler. Hadîs, fıkıh, tefsîr ve kırâat ilimlerinde birçok talebe yetiştirdi. Va'z ve nasîhatlerde bulunup, insanlara emr-i ma'rûf yaptı, ilmi ile amel etmesi, zühd ve takvâsının çokluğu ile tanınması, insanların ondan istifâde etmesine sebeb oldu. Talebelerinden en meşhûru Hatîb-i Bağdadî idi.

Değişik ilimlerde birçok kitap yazan Ebû Abdurrahmân Mukrî'nin, tefsîr ilminde "Kifâye" adlı eseri meşhûrdur.

Talebelerinden Târih-i Bağdâd'ın yazarı Ebû Bekr Hâtib-i Bağdadî anlatır:

"Bir sene hocam Ebû Abdurrahmân Mukrî, hac edip Mekke'de bir müddet kalarak, ibâdet etmek niyetiyle Bağdâd'a geldi. Beraberinde bir katır yükü kitab ve bunların içinde Sahih-i Buhârî de vardı. O sene hac yolu, eşkiyalar tarafından işgal edildiğinden, Mekke'ye gitmek mümkün olmadı. Yanındakilerle beraber Nişâbûr'a geri dönmeye karar verdiler. Onlar Bağdâd'da beklerken, huzûrlarına varıp kendisinden Sahih-i Buhârî okumak istediğimi arz ettim. O da kabûl etti. Akşam namazından sabah vaktine kadar, iki gece okuttu. Daha sonra kâfileyle beraber doğuya doğru hareket ettiler. Ben de arkadaşlarımla beraber onların peşinden gittim. Cezîre'ye varınca, Yahyâ Çarşısı'nda bir gün öğleye doğru, kaldığımız yerden başlayıp akşama kadar okuduk. Akşam başlayıp sabaha kadar devam ettik. Böylece üç mecliste bana Sahih-i Buhârî'yi okutmuş oldu."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 313

2) Tabakât-ı mûfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 104

3) Tabakât-ı mûfessirîn (Süyûtî) sh. 7

4) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-4, sh. 265

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1097

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 245

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 260

İSMÂİL BİN HAMMÂD CEVHERÎ

Nahiv âlimi. Lügat ve edebiyatta imâm. Künyesi, Ebû Nasrolan İsmail bin Hammâd'a, Türkistan'ın Fârâb şehrinde doğduğu için Fârâbî denildi. Daha çok Cevherî lakabıyla meşhûr

oldu. Ba'zı rivâyetlere göre 398 (m. 1007) yılında Nişâbûr'da vefât etti. Vefât târihi hakkında değişik rivâyetler vardır.

İlk tahsilini, dayısı ve "Dîvân-ül-edeb" adlı eserin yazarı olan Ebû İbrâhim İshâk Fârâbî'den alan Cevherî, Bağdâd'a giderek, orada Ebû Sa'îd Hasen bin Abdullah Merzubân Sayrafî ve Ebû Ali Hasen bin Ahmed Fârisî'den ilim öğrendi. Arabça üzerindeki bilgilerini daha da ilerletmek, sâde Arabçanın inceliklerine vâkıf olmak için, şehirlerle teması olmayan kabilelerin arasına gidip, bir müddet onlarla beraber kaldı. Cezîre, Suriye ve Hicaz'a gitti. Damgan'da Ebû Ali Hasen bin Ali'nin derslerine devam etti. Meşhûr eseri "Sıhâh" üzerinde ilk çalışmalara burada başladı.

İsmail bin Hammâd Cevherî'den birçok kimse ilim tahsil etti. Bunlardan, İsmail bin Muhammed Nişâbûrî, Ebû Sehl Muhammed bin Ali Hirevî ve İbrâhîm bin Sâlih Verrâk adlı âlimler tanınan birkaç tanesidir.

Hayatının sonlarında Nişâbûr'a yerleşerek isteklilere ilim öğretip, pek kıymetli kitaplar yazmaya başladı. Lügat ilminde Fîrûz Âbâdî'nin "Kâmûs"undan sonra en meşhûr eser olan "Tâc-ül-lüga ve Sıhâh-ül-arabiyye'yi yazdı. Bu kıymetli eserde kelimeler, asıllarının son harflerine ve son harfleri aynı olan kelimeler de birinci ve ikinci harflerine göre tertiplenerek karşılıkları yazılmıştır. Şerhleri ve birçok haşiyeleri yapılan ve "Sıhâh" adıyla meşhûr olan bu eserin yalnız olarak ve şerhleri ile birlikte baskıları yapılmıştır. Mısır baskısı bir mukaddime ve altı cildden meydana gelmektedir. "Vankulu lügatı" adıyla Türkçeye de tercüme edilerek, İbrâhîm Müteferrika matbaasının ilk kitabı olarak 1139 (m. 1726) yılında yayınlandı.

Çok güzel yazılarıyla, Kur'ân-ı kerîmler ve kıymetli kitaplar yazarak, hat san'atına şaheserler kazandıran Cevherinin "Kitâb-ı fi'l-arûz", "Kitâb-ül-mukaddime fî'n-nahv" adlı iki eseri daha vardır.

İsmail bin Hammâd Cevherî, "Sıhâh"ının mukaddimesinde, Allahü teâlâya şükür, Muhammed aleyhisselâma ve O'nun âline ve Eshâbına salât ve selâmdan sonra, kendisinin sahih bildiği lügat malzemesiyle bu kitabını hazırladığını, kitabının din ve dünyâ ilimlerinin iyi öğrenilmesine yardımcı olacağını ve bu sebeble de Allahü teâlânın bu kitabın şerefini yükselteceğini umduğunu söylemekte ve kitabındaki tertîbi ilk defa kendisinin yaptığını, yirmisekiz bâb ve her babı da yirmisekiz fasıl olarak hazırladığını bildirmektedir.

---

1) Lisân-ül-mîzân cild-1, sh. 40

2) Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh. 207

3) Nüzhet-ül-elibbâ sh. 418

4) Mu'cem-ül-udebâ cild-6, sh. 151

5) İnbâh-ur-ruvât cild-1, sh. 194

6) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 446

7) Bugyet-ül-vuât sh. 195

8) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 143

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 267

10) El-A'lâm cild-1, sh. 313

KAFFÂL-İ KEBÎR

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin İsmail olup, künyesi Ebû Bekr'dir. 291 (m. 903) senesinde Semerkand'a bağlı bir yer olan Şâş'da doğup, 365 (m. 975) senesinde yine burada vefât etmiştir. Başka bir Kaffâl daha vardır. Bu da Şâfiîlerin büyük âlimlerindendir. İmâm-ı Haremeyn'in pederi Ebû Muhammed el-Cüveynî'nin hocasıdır. 417 (m. 1026)'de 90 yaşında Sicistan'da vefât etmiştir. İsmi, Ebû Bekr Abdullah bin Ahmed el-Mervezî'dir. Buna Keffâl-i sagîr denir. Keffâl-i kebîr, fıkıh, tefsîr, hadîs kelâm, usûl ve furû', lügat ve şiirde derin bir âlim idi. Zamanında, Mâverâünnehr'de, Şafiî âlimleri arasında bir benzeri yoktu. İlminin yüksekliği kadar, zühd ve takvâsı da pek fazla idi. Ebû Bekr bin Huzeyme, Muhammed bin Cerîr, Ebû Kâsım Begâvî, Ebû Arûbe el-Harrânî ve daha birçok âlimden ilim almıştır. Kendisinden de, Hâkim, İbn-i Mende, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve daha başkaları ilim almıştır. Ebû İshâk, onun İbn-i Süreyc'den ders aldığını söylemiş ise de, İbn-i Salâh: "En açık olanı Kaffâl'in, Süreyc'e yetişmemiş olduğudur. Çünkü, İbn-i Süreyc'in, Kaffâlin Bağdâd'a girmesinden önce vefât ettiği bildirilmektedir. Kaffâl, ilim için bir çok yolculuklar yapmış, Horasan, Irak ve Şam'ı dolaşmış, ismi her tarafa yayılmış, sözü her yerde edilir olmuştur. Tefsîr, fıkıh ve hadîs ilimlerinde eserleri vardır. Eserlerinden ba'zısı, Tefsîr-u Kur'ân-ı kerîm, Mehâsin-üş-Şerîa ve Edeb-ül-kazâ ve Şerh-ur-Risâ'dir.

Âlimlerin hakkında söyledikleri: İmâm-ı Nevevî (r.a.) "Kaffâl; tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh ve kelâm ilimlerinde ismi geçen büyük bir âlimdir."

Hâfız Ebû Kâsım bin Asâkir (r.a.): "Onun önce doğru yoldan ayrılıp, sapık olan mu'tezile i'tikâdına kaydığı, fakat sonra (Ehl-i sünnetten olan) Eş'arî mezhebine döndüğü bana ulaştı."

Sübkî der ki: "İbn-i Asâkir'in bu rivâyetini gördükten sonra çok rahatladım. Fakat Kaffâl'in, bir ara mu'tezile i'tikâdına meyletmesi, Ehl-i sünnet akîdesine doğru giderken yaptığı bir sürçmedir. Fakat, bid'at ve dalâletten döndükten sonra artık onu kınamak olmaz."

Hâkim Ebû Abdullah: "Kaffâl, fakîh (fıkıh âlimi), edîb (edebiyatçı), Mâverâünnehr'de, Şâfiîlerin en büyük âlimi, usûl-i fıkhı en iyi bilen, hadîs-i şerîf ilmi tahsil etmek için en çok yolculuk yapan bir âlimdir."

Büyük âlim Ebû Muhammed, "Şerh-ur-Risâle" kitabında şöyle anlatır: "Kaffâl, kelâm ilmini İmâm-ı Eş'arî hazretlerinden aldı. İmâm-ı Eş'arî hazretleri de ondan fıkıh ilminde istifâde etti."

Sübkî (r.a.) der ki: "Ebû Muhammed'in bu sözü, Kaffâl'in kelâm ilmini bildiğine delâlet ettiği gibi, aynı zamanda onun i'tikâdda İmâm-ı Eş'arî'ye tâbi olduğunu gösterir. Sanki Kaffâl, Mu'tezile'nin yanlış i'tikâdından dönüp, İmâm-ı Eş'arî'den (r.a.) kelâm ilmi dersi almaya başladığı zaman, İmâm-ı Eş'arî (r.a.) bir hayli yaşlı idi. Aynı zamanda İmâm-ı Eş'arî (r.a.) kelâm ilminde imâm derecesinde idi. Eş'arî hazretlerinin Kaffâl'den, fıkıh ilminden okuması, Kaffâl'in de fıkıh ilminde mertebesinin çok yüksek ve kendisinden ilim alınabilecek derecede âlim olduğunu gösterir."

Kaffâl'in bir şiirinin tercümesi ve açıklaması şöyledir:

"Benim evim, gelen herkese açıktır. Benim azığımdan herkes yiyebilir. Yanımızda ne varsa onu misâfirimize ikram ederiz. İsterse bu, sirke ve bakla olsun. Fakat asil olan kişi bundan memnun kalır. Bayağı kişi ise bunu az görür."

Kaffâl, muharebe meydanlarında kılıcı ile çarpıştığı gibi, ilmiyle ve kalemiyle de İslâm düşmanlarına gereken cevâbı vermiştir. Anlatılır ki Müslümanlarla Bizanslılar arasında bir muharebe olmuş, bu muharebeye Horasan ve Mâverâünnehr müslümanları da katılmıştır. Büyük

âlim Kaffâl de bunlar arasında bulunuyordu. Bu sırada, Bizanslıların kumandanı bir kasîde yazdırıp, İslâm memleketlerine gönderdi. Bu kasîdede, müslümanlar ayıplanıp, kınanıyor, bir takım tehdîdler yer alıyor, müslümanların birçok yerleri ellerinden çıkardıkları anlatılıyordu. O şiire iyi bir cevap vermek lâzımdı. Orduda Horasan, Medâin ve Şamlı edebiyatçı ve şâirler de bulunuyordu. Yazılan cevabî şiirler arasında en beğenileni Kaffâl'inki oldu.

Bir müslüman âlim, bu harbde Bizanslılara esîr düşmüştü. Kaffâl'in cevap olarak yazdığı şiirin, Bizanslıların eline geçmesinden sonraki durumu şöyle anlatır: Bu kasîde, İstanbul'a gelince, şehrin ilim adamları toplanmışlar kasîdenin yüksek bir edebiyatla yazıldığını görerek hayrette kalmışlar, onun nereli olduğunu sormuşlar, müslümanlar arasında, böyle kimselerin bulunduğunu bilmiyorduk, demişlerdir.

Kaffâl'in yazmış olduğu şiirin açıklamasının bir kısmı şöyledir:

"Bana münâzara usûllerinden haberi olmayan birinin sözü ulaştı. Kendisine, lâyık olmadığı vasıfları vererek yalan söylemiş. Kendisini temiz kral diye anlatıyor. Halbuki kalbi şirk kiri, elbiseleri de görünen kirlerle kirlenmiş bir kimse, nasıl temiz olur? O, ben mesîhîyim diyor. Halbuki o dediği gibi değildir. Kalbi kaskatı olmuş, çoluk çocuk demeden öldüren bir kimse, Hazreti Îsâ gibi mübârek ve merhametli bir Peygamberin yoluna nasıl tâbi olur. Temiz ve Hazreti Îsâ'ya (a.s.) tâbi olduğunu söyliyen bir kimsenin, zâlim, fâcir olması, haksızlıklara meyletmesi mümkün müdür? Eğer hakkı bulmak istiyorsan, yavaş hareket et, zulüm yapma, Allahü teâlâ sana hidâyet (doğru yol) ihsân eder. Aslı olmayan elbiseyi giyen gibi, kendinde olmayan şeyle kibirlenme. Biz, sizin bizden aldığınız yerleri fazlasıyla aldık. Sizi geldiğiniz gibi kovduk. Biz, bizde olan (Müslümanlık) ni'metinden dolayı sizden çok üstünüz. Sen, fethedeceğinizi söylediğin birçok yerler saydın. Halbuki, bunlar rü'yâ gören kimsenin söylediği şeylerdir. Kim ki, putperestliği yaymak için şarkı ve garbı fethetmeği dilerse, o kötü ve habîs insandır. Allahü teâlâ, Îsâ'nın da (a.s.) yaratıcısıdır. Allahü teâlâ, Îsâ'ya (a.s.) ölüleri diriltme mu'cizesi vermiştir. Hazreti Îsâ'ya (a.s.) inen İncîl de bu sözümüzü bildirmekte, bütün Peygamberlerden sonra son Peygamberin geleceği müjdelenmektedir. Hazreti Muhammed Mustafâ (s.a.v.) ve diğer Peygamberler, hepsi vefât etti. Ancak, onun vefâtı geciktirilmiştir. O zaman gelince, o da diğer peygamberler gibi vefât edecektir. Halbuki siz Hıristiyanlar, Hazreti Îsâ'nın ölümü tattığını söylüyorsunuz. Yahyâ, Zekeriyyâ ve diğer peygamberler Allahü teâlânın indinde kıymetli kullarıdır. Hakkın doğrunun Arabdan ve Acemden yardımcıları vardır. Allahü teâlâ, Seyfuddevle'ye hayırlar versin. Ona lütuf ve ihsânlarda bulunsun. Mensûr bin Nûh'a devamlı selâmet versin.

Bu ikisi, İslâmı ve müslümanları her türlü tehlikeye karşı muhafaza ettiler. Kim Bizanslıların kumandanına benim nasîhatimi iletir? Onun üzerine genç ihtiyâr bütün Horasanlılar geliyor, gâzîler, şehîd olmak için koşuyor. Eğer haktan yüz çevirilirse, hak her zaman açık ve ortadadır. Geliniz ey Bizanslılar! Aramızda kılıncı hâkim yapalım. Çünkü o, en âdil bir hâkimdir. Allahü teâlâ bize mükâfatlar versin. O, bizim için kâfi ve bizi koruyucudur. Allahü teâlâdan lütuf ve ihsâniyle, feth-i Kos'tantiniyye'yi nasîb etmesini diliyoruz."

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 196

2) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 282

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 51

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 200

5) Tabakât-üş-Şirâzî sh. 91

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 36

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 200

KÂSIM BİN ASBAG BEYYÂNÎ

Tefsîr ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed'dir. 247 (m. 861)'de doğdu. 340 (m. 951) senesinde Kurtuba'da vefât etti. Bakıy bin Mahled, İbn-i Vadâh, Matraf bin Kays, Esbag bin Halîl, Abdullah bin Meysere ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir. Aslen Endülüslü olup, ilim tahsili için seyahatlere çıktı. Çok âlimle görüşüp, ilim öğrendi. Mekke'de Muhammed bin İsmail es-Sâig, Ali bin Abdülazîz'den; Irak'da Kâdı İsmail'den, İbn-i Ebî Heyseme'den, Muhammed bin İsmail Tirmizî'den, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah'dan, İbn-i Kuteybe'den, Haris bin Ebû Üsâme'den ve diğer âlimlerden ilim aldı. Mısır'da ise Muhammed bin Abdullah Emevî'den, Ebû Zinbag'dan, Ravh bin Ferec el-Mâlikî'den ve diğer âlimlerden ilim almıştır. İlim tahsili için önemli ilim merkezlerine gidip, oralarda zamanın meşhûr âlimlerinden ilim tahsilini tamamladı. Böylece ilimde iyi yetişip, âlim oldu. Endülüs'e çok ilim sahibi bir âlim olarak döndü. Kurtuba'da yerleşti. İlimdeki üstün vasfıyla, zamanında kendine müracaat edilen kadri yüce bir âlim idi.

Hadîs ilminde yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilip, hafız derecesinde âlim idi. Tefsîr ve hadîs ilminden başka, fıkıh ve nahiv ilminde de âlim idi. Kendisinden; torunu Kâsım bin Muhammed, Abdullah bin Muhammed el-Belhî, Abdülvâris bin Süfyân, Abdullah bin Nasr, Muhammed bin Ahmed, Ebû Osman Sa'îd bin Nasr, Ahmed bin Kâsım, Kâsım bin Muhammed, Ebû Amr Ahmed bin Nasûr ve daha pekçok zât hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmiştir.

Eserleri: "Ahkâm-ül-Kur'ân", "El-müctebâ fî ehâdîs-il Mustafâ", "En-Nâsih vel-Mensûh", "Garâib-i Hadîs-i Mâlik", "Müsned-i Hadîs-i Mâlik", "Birr-ül-Vâlideyn", "El-Ensâb" gibi eserleri vardır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şudur.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana mahsûs beş isim vardır: Ben, Muhammedim. Ben, Ahmedim. Ben, Mâhiyim ki, Allah, benimle küfrü yok eder. Ben Haşirim ki halk, kıyâmet günü benim izimce haşr olunacaktır. Ben Âkıbim ki, benden sonra peygamber yoktur."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 95

2) Dîbâc-ül-müzehheb sh. 222

3) Tezkirât-ül-huffâz cild-3, sh. 853

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 251

5) Bugyet-üt-vuât cild-2, sh. 251

KAYRAVÂNÎ (Abdullah bin Ebî Zeyd)

Tefsîr, kırâat, kelâm, hadîs ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Abdullah bin Ebî Zeyd Abdurrahmân'dır. 310 (m. 922) yılında Endülüs'te (İspanya'da) Nefza şehrinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Nefzi, daha sonra Afrikiyye'ye (Tunus'a) gelerek Kayravân'da yerleşmesi sebebiyle oraya nisbet edilip Kayravânî denildi. Kuzey-Batı Afrika'da Mâlikî mezhebini, yetiştirdiği talebeleri ve yazdığı kitaplarıyla yaygın hâle getirdiği ve mezhebin

hükümlerini halkın anlayacağı şekilde kitaplar hâlinde düzenleyip yazdığı için, "Mâlik-üs-sagîr" lakabıyla meşhûr oldu. 386 (m. 996) yılında Kayravân'da vefât edip, oraya defn edildi. Çeşitli bölgelerden gelen müslümanlar tarafından mezarı ziyâret edilip duâlar edilmektedir.

İlim tahsili için birçok bölgelere seyahatlerde bulunan Ebû Muhammed Abdullah Kayravânî, Endülüs'ten başlayıp; Fas, Tunus, Mısır, Şam, Bağdâd ve Hicaz'a kadar uzanan ilim merkezlerindeki âlimleri gördü. Onların ilimlerinden ve yazdığı kitaplardan istifâde etti. Ebû Bekr Muhammed bin Feth Mukrî ve Ebû Bekr bin Bilâd ve Bağdad'daki diğer kırâat âlimlerinden kırâat ilmini öğrendi. Ebû Bekr bin Lübâd, Ebû Fadl Kaysî'den de kırâat aldı, hadîs-i şerîf dinledi. Muhammed bin Mesrûr bin Gassal, Abdullah bin Mesrûr bin Haccâc, Kattân, Ebyânî, İbn-i Mûsâ, Sa'dûn-i Havlânî, Ebü'l-Arab, Ahmed bin Ebî Sa'îd ve Habîb Mevlâ bin Ebî Süleymân'dan ilim öğrendi. Hacca gitti. Haremeyn'de; Ebû Sa'îd İbni A'râbî, İbrâhîm bin Muhammed bin Münzir, Ebû Ali bin Ebî Hilâl, Kâdı Ahmed bin İbrâhîm bin Hammâd, Hasen bin Bedr, Muhammed bin Feth, Hasen bin Nasr Sûsi, Derrâs bin İsmail, Osman bin Sa'îd Garâbili ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İbn-i Şa'bân, Ebû Bekr Ebherî ve Mervezî'den icâzet aldı. Çok çalışıp, hocalarından yazdıklarını ezberledi. Mâlikî mezhebinde zamanının imâmı oldu. Mâlikî mezhebi hükümlerini tasnif edip, halkın, hattâ çocukların bile istifâde edebileceği şekilde kitaplar hazırladı. Halkın kendi kendine kitaptan dînini öğrenmesini kolaylaştırdı. Zamanın Tunus sultânı Şeyh Seydî Mah'riz bin Halefin de desteğiyle, Mâlikî mezhebi çok yaygın hâle geldi. İnsanlar uzak bölgelerden dinlerini öğrenmek için akın akın Kayravân'a geldiler. Kayravân, bölgenin en önemli ilim merkezi oldu. Kırâat ilminde de çok meşhûr oldu. Tefsîr ve kırâat ilimlerinde dersler verip kitaplar yazdı. İmâm-ı Nâfî'nin kırâatini, kitapları ve talebeleri ile Afrikiyye'de yaydı. Vera' ve takvâ sahibi idi. Ömrünü ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi. Din düşmanlarına ve doğru yoldan sapmış olanlara çok güzel cevaplar verdi. Müslümanlara ve devlet adamlarına nasîhatlerde bulunur, huzûr içinde yaşamalarına çalışırdı. Dünyâya hiç ehemmiyet vermez, az şeye kanâat eder, harama düşmek korkusundan şüpheli şeyleri ve mübahların bir çoğunu terk ederdi.

Bir kelime öğrenebilmek ümidiyle Kayravân'a koşan insanlardan birçoğu İbn-i Ebî Zeyd'in talebesi oldu. Bilhassa kırâat ilminde Mekkî bin Ebî Tâlib'i yetiştirdi. Karvinîler'den; Ebû Bekr bin Abdurrahmân, Ebü'l-Kâsım Büadeî, Lübeydî, Ecdânî'nin oğulları Ebû Abdullah Havvâs, Ebû Muhammed Mekkî bin Ebî Tâlib, Endülüs'den; Ebû Bekr bin Müvehhib Makberî, İbn-i Âbid, Ebû Abdullah bin Hüzâ', Ebû Mervân Kanâzeî, Sebte'den; Ebû Abdurrahmân bin Acûz, Ebû Muhammed bin Gâlib, Halef bin Nasr, Magrib'den; Ebû Ali bin Sicilmâsî ve daha birçok âlim fıkıh ve diğer ilimleri öğrendiler. Onlar da hocaları gibi küfür ve bid'at ehline karşı İslâmiyeti ve müslümanları savundular. Yalnız Allahü teâlânın rızası için çalışıp, müslümanlara dinlerini öğretmeye gayret ettiler. Hocalarından öğrendikleri, ilmi Endülüs'ten Hicaz'a kadar yaydılar.

İbn-i Ebî Zeyd Kayravânî; fıkıh, kelâm, tefsîr Ve kırâate dâir pekçok kitap yazdı. Bilhassa bugünkü ma'nâda tam bir ilmihâl kitabı olan "Risale"si meşhûrdur. Risâle'nin yazılmasını Tunus sultânı istemiş, halkın ve çocukların anlayıp, kolayca istifâde edebilecekleri bir kitap olmasını arzu etmişti. Bu kitap, zamanında pek tutunmuş ve ağırlığınca altına alıcı bulmuştu. Risale, yazıldığından bu yana ehemmiyetini hiç kaybetmedi. Mâlikî mezhebinin el kitaplarından biri oldu. Fransızcaya 1842 yılında tercümesi yapıldı. 1906'da İngilizcesi basıldı. Mâlikî mezhebinin Cezayir ve Tunus gibi Kuzey Afrika ülkelerinde yaygın olması ve bu ülkelerin de sömürgeci Fransız ve Avrupa ülkelerinin işgali altına düşmesi, Batılıların bu eser üzerindeki çalışmalarına sebep oldu. En son baskısı 1983 yılında Leon Bercher tarafından Arabca ve Fransızcası bir arada

karşılaştırmalı olarak Cezayir'de basıldı. Mâlikî mezhebi hükümlerini öz olarak anlatmakta ve akâid, fıkıh, mü'âmelât, nikâh ve miras bilgilerini ihtivâ etmektedir. Bundan başka, "Kitâb-ün-nevâdir ve'z-ziyâdât" yüz cüzdür. Mâlikî mezhebine âit ellibin civarında mes'eleyi ihtivâ eden "Muhtasar" kitabı ki "Muavvel" ve "Tehzîb-ül-atâbiyye" kitaplarından derlenmiştir. Mâlikî fıkhına dâir "Kitâb-ül-iktida" bi ehl-il-Medîne", "Kitâb-üz-zibb", akâidle ilgili "Kitâb-üt-tenbîh-i alel-kavl fî evlâd-il-müvtediyyin" ve namaz vakitlerini bildiren "Kitâb-ü tefsîr-i evkât-is-salât", tevekkül ve Allaha güvenmek hakkında "Kitâb-üs-sikâ-billah ve't-tevekkül ale'llah", tasavvufla ilgili, "Kitâb-ül-ma'rifet vel-yakîn", rızka Allahü teâlânın kefil olduğunu açıklayan "Kitâb-ül-madmûn mine'r-rızk", hacla ilgili "Kitâb-ü menâsik", Kur'ân-ı kerîm tilâveti ile ilgili "Risale", çeşitli suâllere cevap verdiği "Kitâb-ü redd-i mesâîl", hastalıklarla ilgili "Kitâb-ü gaye temerraz-il-mü'minîn", Kur'ân-ı kerîmin üstünlüklerini anlatan "İ'câz-ül-Kur'ân", "Kitâb-ül-vesâvis" Risâle-i i'tâ-il-karâbet-i mine'z-Zekât", "Risâlet-ün-nehy-i anil-cedel", "Risâlet-ü fi'r-redd-i alel-kaderiyye ve münâkadât-ı risâlet-il-Bağdâdîy-yil-mu'tezilî, "Kitâb-ül-istihzâr fi'r-redd-i alel-fikriyye", "Kitâb-ü keşf-it-telbîs fi'l-mes'ele", "Risâlet-ül-mev'ıza ve'n-nasîha", i'tikâdla ilgili "Risale" ve daha birçok kitap yazdı.

Risâle'den: Allahü teâlânın dînini iyi biliniz ki, iyi yolda dâim olasınız. Diğer insanlara da örnek olun. Sizin bu güzel hâlleriniz diğer insanların ve çocuklarınızın kalblerine sirayet etsin. Çocuklarınıza, namazı yedi yaşında öğretip kıldırınız. Kılmazlarsa zorlayıp teşvik ediniz. On yaşına gelince yataklarını, kız ve erkeğin odalarını ayırınız. Kendilerine farz olanları öğretiniz. Çocuklarınızı haram işleyen, fasık ve dînini inkâr eden mürted durumuna düşmekten koruyunuz.

Yemek yerken sağ elle "Bismillah" diyerek başlamalı, mi'denin üçtebirini yiyecek, üçtebirini içecek ve üçtebirini de teneffüs için ayırmalıdır. Yemekte birinci lokma iyice çiğnenip yutulduktan sonra, ikinci lokmayı ağza almalı, yemeğe üflememelidir. Su içerken oturmalı, yavaş yavaş, üç yudumda içmelidir. Nefesini suya vermemelidir. Birşey ikram ederken en sağdakinden başlayarak ikram etmelidir. Altın ve gümüş kaplarda yemek ve içmek kat'î olarak yasaktır. Aynı zamanda ayakta içmek hoş değildir. Selâma cevap vermek muhakkak lâzımdır. Bir grup insandan birinin selâma karşılık vermesi yeterlidir. Atlı olan yaya gidene, yaya giden oturana selâm vermelidir.

Bir eve girmek için izin istemeli, üç defa kapıyı muayyen aralarla çalmalı, izin verilmezse girmemelidir. İki kişi konuşurken üçüncü kişi müdâhale etmemelidir. Bir topluluk hâlinde sohbet ederken, köşeye çekilmiş kimse bırakılmamalı, öylelerini de söze, sohbete dâhil etmelidir. Yatarken sağ elini, sağ yanağının üzerine koyarak ve sol elini de sol kalçanın üzerine koyarak uyumalıdır. Esnerken ağzı kapatmalı ve aksırınca "Elhamdülillah" demelidir. Bunu duyan kimse "Yerhamükellah" diyerek karşılık vermeli, aksıran "Yehdînâ ve yehdîkümullah" diye ona duâ etmelidir.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb, sh. 136

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 131

3) Tabakât-ül-fukahâ (Şirâzî) sh. 60

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 73

5) Hind Çelebi, El-Kırâatü bi-Afrikiyye, Tunus 1983 sh. 304

6) Lâ Risâla, Cezayir, 1983

7) Brockelman, Târîh-i edeb-ül-Arabiyye cild-3, sh. 286

KUDÂME BİN CA'FER

Mantık, belagat, ahbâr âlimi. Künyesi, Ebü'l-Ferec olup, adı, Kudâme bin Ca'fer bin Kudâme'dir. Kudâme bin Ca'fer önceleri hıristiyanken, daha sonra halife Muktefî-billah vasıtasıyla müslüman olmuştur. Bir müddet Basra'da yaşamış, sonra Bağdâd'a gitmiştir. Ebû Hayyân'ın ifâdesine göre o, vezir Fadl bin Ca'fer bin Furat'ın meclisinde, Ebû Sa'îd Sirâfî'nin âlimlerle yaptığı münâzaralara katılmıştır. Birçok âlim ve ediple yakın arkadaşlık yapan Kudâme bin Ca'fer, 377 (m. 948) yılında vefât etmiştir.

Asrının en meşhûr nahiv âlimlerinden Müberrid, Sa'leb, Ebû Sa'd es-Sükkerî, İbn-i Kuteybe ve birçok âlimle görüşmüştür. Kudâme bin Ca'fer, bilhassa zamanının belagat ve mantık âlimleri arasında kendini kabûl ettirdi. Vezirin divânında, ilim meclisini yönetecek kadar saygı duyulan bir mertebeye ulaşmış ve bu arada birbirinden kıymetli eserler yazmıştır. Eserlerinden ba'zısı şunlardır: Kitâb-ül-harâc, Kitâbü cilâ-il-hüzn, Kitâb-üs-siyâse, Kitâbü sinaât-il-cedel, Kitâbü nüzhet-il-kulûb ve zâd-il-müsâfir, Kitâbü zehr-ir-Rebî' fil-ahbâr, Kitâbü nakd-iş-şi'r, Necm-üs-sâkıb, Kitâbü Şâbun-il-gammi, Kitâbü sarf-il-hemmi, Kitâb-ül-büldân.

Bunların en meşhûru olan Kitâb-ül-harâc, Köprülü Kütüphânesinde yazma olarak mevcûttur. Bu eser, 217 varak (sahife) ve meşin cildli olup, içi biraz kurt tahribine uğramıştır. Ebü'l-Ferec Kudâme bin Ca'fer, eserini menziller ve bâblar hâlinde tertîb etmiştir: Birinci bâb, ordunun dîvânı hakkında, ikinci bab, Beyt-ül-malın dîvânı hakkında, üçüncü bâb, nafakalar dîvânı hakkında, dördüncü bâb, risaleler dîvânı hakkında, beşinci bâb, Tevkî' ved-dâr dîvânı hakkında, altıncı bâb, Hatim dîvânı hakkında, yedinci bâb, gümüş dîvânı hakkında, sekizinci bâb, nakitler, ayarlar ve ölçüler dîvânı hakkında, dokuzuncu bâb, mahkemeler dîvânı hakkındadır. Daha sonrası, çeşitli yer ve denizlere dâir muhtelif ma'lûmâtı ihtivâ etmektedir. Zîrâ eserin tamamı, arzın ve denizin acâiplikleri, ba'zı beldelerin fethi ve oralardan alınacak haraçların durumları ile ilgilidir.

Kudâme bin Ca'fer, yazdığı Kitâb-ül-harâc'da şöyle bildirmektedir: Bu, mü'minlerin emîri tarafıdan filân oğlu filâna, filân bölgede onu ordunun başına komutan ta'yin ettiği zaman verilen talimattır. Ona gizli ve açık bütün işlerinde Allahü teâlâdan korkmayı, O'na itaat üzere amelini yapmayı, bütün iş ve hareketlerinde kuvvet ve kudretin Allahü teâlâdan başkasında olmadığına inanmasını emreder. Mü'minlerin emîri, onu bu vazîfeye, ancak kötülük yapanların, fesad ve fitne çıkaranların işlerine mâni olacak güç ve kuvvete, disipline sahiptir diye ve bundan dolayı halk ve memlekette rahatlık ve refah olur ümidiyle ta'yin etti.

Ona, Allahü teâlânın gazâbına mucib olan şeylerden, O'nun tarafından yasak edilen şeylerden ve kötü olarak ilân edilmiş şeylerden sakınmasını emreder. Ona askerlerini ve etrâfında bulunanları, halktan herhangi birisine zulme teşebbüs etmekten veya haksızlıkla onların zarar ve ziyana uğramasını önlemesini ve memleketlerde Allahü teâlânın düşmanlarıyla savaşmasını emreder.

Ona, bu talimatı kendisine yakın olanlara okuyarak, mü'minlerin emîrinin onların refakatlerini temenni ve onlara iyilik yapmayı tercih ettiğini, onlardan adâletsizliği gidererek adâleti tevzi etmeyi, onları himâye için şahsen müdâhale ederek onların düşmanlarıyla mücâdele etmek husûsundaki iyi niyetlerinden haberdar etmesini emreder.

Bu talimatın son kısmında ise;

Mü'minlerin emîri, seni iyiliğe sebep kılmasını, doğru yolda hidâyet etmesini, sana emânet edilen bütün harp ve idâre işlerinde lütfu ile sana yardım etmesini cenâb-ı Hakdan niyaz eder..

Deniz kuvvetleriyle ilgili kısmında ise; bu, mü'minlerin emîrinin; filân oğlu filanı, filân deniz üssüne ta'yin ettiği zaman verdiği talimattır. Ona, bizzat kendi nefsine dikkat etmesini, eğriliğini düzeltmesini, Allahü teâlâyı hatırlamakla rûhundan kötü arzuları ve şeytanın sapıklıklarını uzaklaşdırmasını, ahlâkını güzelleştirmesini, hâl ve hareketlerini doğrultmasını, kendi askerleri ve diğer dostları için, iyi ve güzel olan herşey için bir muallim ve örnek olmasını, onları, yolların en iyisinin üzerinde yürümeye yöneltmesini emreder. Ona, itaat edenlere karşı yumuşak, serkeş olanlara sert olmasını, fakat her durumda da insaf ve adâletin hakkını vermesini emreder.

Bu talimatın son kısmında ise; bunlar, mü'minlerin emîrinin sana talimatı ve senin için emirleridir. Onları anla ve tavsiyelerine göre hareket et ve her hâl ve durumda o, senin nasıl olmanı arzu ediyorsa öyle ol. Sana güvenip emânet ettiği bütün işlerde seni hayra yöneltecek irşâda mazhar olman için duâ eder.

---

1) Mu'cem-ül-udebâ, cild-17, sh. 12

2) Nücûm-üz-zâhire, cild-3, sh. 292

3) El-Bidâye ve'n-nihâye cild-2, sh. 220

4) Keşf-üz-zünûn, 402, 949, 959, 986, 1068, 1078, 1415, 1945, 1973

5) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-8, sh. 128

6) Kitâb-ül-harâc'ın muhtelif varakları

MAHFÛZ BİN MAHMÛD EN-NİŞÂBÛRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Ebû Hafs Nişâbûrî'nin talebelerinden olup, Nişâbûr'un önde gelen âlim ve velîlerden idi. Hocasının vefâtından sonra, Ebû Osman Hayri'nin sohbetlerine devam etti ve vefâtına kadar da onun yanından ayrılmadı. Hamdûn el-Kassâr, Selmâ el-Bârûsî, Ali Nasrabâdî ve daha birçok âlimlerle sohbet etti. 303 veya 304 (m. 915, 916) yılında Nişâbûr'da vefât etti. Hocası Ebû Hafs'ın yanına defn edildi.

Mahfûz bin Mahmûd hazretleri buyurdular ki: "Kim bir müslüman kardeşi için bir kötülük düşünürse, asıl kötülüğe kendisi düşer."

"İnsanların hayır yönünden en üstünü, gönlü müslümalara en çok yönelendir."

"Halkı terazinde tartma, kendi nefsini mü'minlerin terazisinde tart. Böylece onların üstünlüğünü, kendi iflâsını anlarsın."

"Kendi nefisini iyi gören kimse, insanlardan gelen kötülüklere mübtelâ olur. Kendi nefsinin ayıbını gören kimse, insanların kötülüklerini görmez."

"Amelin ihlâsla, İhlâsın ise Allahü teâlâdan başka her türlü güç ve kuvvetten uzaklaşman ile doğru olur."

"Alın yazısını okumak istiyen, yaptığı amellerin doğru olup olmadığına baksın."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 273

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 351

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 405

4) Nefehât-ül-üns sh. 186

MENSÛR BİN İSMAİL

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 306 (m. 918) senesinde Mısır'da vefât etti. Fıkıh ilmini İmâm-ı Şafiî'nin talebelerinden ve talebelerinin talebelerinden öğrendi. Diğer ilim dallarında da ilim sahibi olup, edîb ve şâirdir. Aslen Cezîre'de Re's-ül-ayn denilen yerdendir. Remle'de yaşadı; sonra Mısır'a yerleşti. "El-Vâcib", "El-Müsta'mel", "El-Müsâfir", "El-Hidâye" adlı eserleri ve şiirleri vardır.

Şiirlerinden bir kısmının tercümesi şöyledir:

"Kendisinin çalışmasıyla; doyacak kadar ekmek, başını sokacak bir ev ve giyeceği bir elbisesi olan kimse, niçin kibir ve gurûr sahibi kimselere el açar. Niçin bayağı ve düşük kimselere boyun eğer, tenezzül eder?"

"İnsanların kötülüklerinden kendisini muhafaza etmek isteyen, onlardan mümkün mertebe uzak olmaya çalışsın. Böyle yapmak, derin bir denizde, gemiye binip, boğulmaktan kurtulmak gibidir. Ben sana nasîhatimi yaptım. Artık sen bilirsin."

"Nemmam (koğuculuk yapan) kimselere karşı kendimi muhafaza etmeye bir çârem var, fakat yalancılara karşı bir çârem yok. İftira eden kimselere ise çâre bulmak zor."

"Eğer günahımın çokluğu olmasaydı, bir an önce ölmek için can atardım. Fakat öyle insanlar arasındayım ki, onlara yakın olmam, bana hayatı zehir ediyor."

"Herkes yaşamayı medhettikleri zaman ben onlara; hayır, ölümü çok hatırlayınız. Çünkü onun pek çok fâidesi vardır diyerek onu şöyle anlatıyordum: Bunlardan birisi; insan ölümü hatırlamak sûretiyle, ölüm ve sonrası (âhıret) için hazırlık yaparak, sâlih ameller işlemeye başlar, birisi de; kendisini kötü kimselerden uzak tutar."

"Yardımlaşma genişlikte değil, darlık zamanında güzel olur..."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 10

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 289

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 249

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 478

MUÂFÂ BİN ZEKERİYYÂ BİN TARÂR

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Ferec'dir. İbn-i Tarâr diye bilinir. 303 (m. 915) târihinde doğup, 390 (m. 1000) senesinde vefât etmiştir. Begâvî'nin, İbn-i Ebî Dâvûd ve İbn-i Sa'îd'in derslerini dinledi. İbn-i Şenbüz, Ebû Muzahim el-Hakânî, Ebû Îsâ Bekkâr ve daha başka âlimlerin huzûrunda ders okudu. Muhammed bin Cerîr et-Taberî hazretlerinin ictihâdı üzere âlim oldu. Ondan Abdülvehhâb bin Ali el-Mülhâmî, Ahmed bin Mesrûk ve daha başkaları ders aldı. Birçok âlimler ondan rivâyette bulunmuşlardır.

Ebû Muhammed el-Bâfî der ki: "Kâdı Ebü'l-Ferec geldiği zaman, bütün ilimlerde sanki onun ile beraber gelirdi. Eğer birisi, malının üçte birini insanların en âlimine verilmesini tavsiye etse idi, Muâfâ bin Zekeriyyâ'ya verilmesi gerekirdi."

Hatîb el-Bağdâdî ise şöyle der: Büyük âlim Berkânî'ye Muâfâ bin Zekeriyyâ'yı sordum. Bana: "O, zamanının en âlimi ve sika (güvenilir) bir zâttır" dedi.

Meşhûr âlim Tevhîdî dedi ki: "Muâfâ bin Zekeriyyâ'nın ilmi çok genişti. Yaşadığı devirdeki bütün ilimler hakkında bilgi sahibi idi. Özellikle Peygamber efendimizden (s.a.v.) Eshâb-ı kiramdan ve onlardan sonrakilere âit haberleri çok iyi biliyordu."

Muâfâ bin Zekeriyyâ, fıkıh, nahiv (Arab dili grameri) lügat ve edebiyatın çeşitli kollarında asrınının en önde gelen âlimi idi. Bâb-üt-Tâk denilen yerde İbn-i Sanber'in vekîli olarak kadılık (hâkimlik) yaptı.

Ahmed bin Amr bin Rauh anlatıyor; "Muâfâ bin Zekeriyyâ, devletin ileri gelenlerinden birisinin evinde bulunuyordu. Burada, çeşitli mevzûlarda mütehassıs âlimler de vardı. Bu âlimler, Muâfâ bin Zekeriyyâ'ya "Seninle hangi ilimden konuşalım" dediler. Muâfâ ev sahibine: "Eğer, kitaplığında edebiyata ve çeşitli ilimlere dâir eserler varsa, hizmetçini gönder, kitaplığın kapısını açsın, eline hangi kitap gelirse onu alsın. Siz, istediğiniz bir mevzûyu seçin. Onun üzerinde, müzâkere edelim, konuşalım" demiştir.

Buna ilâve olarak İbn-i Rauh der ki: "Buradan, Muâfâ'nın asrın bütün ilimlerinden haberdar olduğu anlaşılmaktadır."

Ebû Abdullah Humeydî, İbn-i Tarâr hakkında şöyle anlatır: Ebü'l-Ferec Muâfâ bin Zekeriyyâ'nın bizzat kendi yazdığı bir yazıyı okudum. Diyor ki: "Bir sene hacca gitmiştim. Bayram günlerinde Minâ'da bulunuyordum. Bu sırada birisi Ey Ebü'l-Ferec diye bağırıyordu. Bunun üzerine önce kendi kendime: Herhalde beni çağırıyorlar, dedim. Fakat, sonra, yine kendi kendime: Bu kadar insan arasında Ebü'l-Ferec diye isimlendirilen çok kimse vardır, bu ben değilim, diye düşündüm. Bu yüzden cevap vermedim. Biraz evvel bağıran şahıs tekrar Ey Ebü'l-Ferec Muâfâ, diye seslendi. Ben cevap vermek istedim. Ancak, kendi kendime, belki bu isimde birisi vardır. Çünkü isimler ba'zan birbirine benzer dedim. Yine cevâp vermedim. Bağıran zât cevap veren birisini görmeyince, bu defa Ey Ebü'l-Ferec Muâfâ bin Zekeriyyâ Nehrevânî diye seslendi. İsmimi bu şekilde söyleyince, artık beni çağırdığına kesin kanâat getirip, "İşte buradayım, ne istiyorsun?" dedim. O ise bana, "Zannederim sen doğudaki Nehrevan'dansın" dedi. Ben: "Evet öyle" dedim. O: "Biz Batıdaki Nehrevan'dan olanı arıyoruz" dedi. O gün isim, baba ismi, künye, nisbet edildiği yer bakımından bana benziyen birisinin bulunmasına çok taaccüb ettim ve Irak'taki Nehrevan'dan başka Magrib'de de başka bir Nehrevân'ın bulunduğunu öğrendim."

Ebü'l-Ferec Muâfâ'nın çeşitli mevzûlara dâir faydalı eserleri vardır. 1. El-Celîs-üs-Sâlih el-Kâfî, 2. El-Enîs-ün-Nâsıh eş-Şâfiî, 3. El-Hudûa vel-Ukûd (Usûl-i fıkha dâirdir), 4. Tefsîr-ül-Kur'ân, 5. El-Mürşid (Fıkha dairdir).

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-13, sh. 230

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 221, 224

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 302

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1010

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 134

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 293

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 464

8) Tabakât-ı müfessirîn cild-2, sh. 323

MUHAMMED BİN ABDULLAH CEVZEKÎ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr Nişâbûrî'dir. 300 (m. 913)'de Nişâbûr'un Cevzek köyünde doğdu. 388 (m. 998) senesinde 82 yaşında vefât etti. Zamanının meşhûr âlimlerinden olup, hafız derecesinde ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilen bir âlimdi. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet ettiği âlimler; Ebû Abbâs es-Serrâc, Ebû Abbâs Esâm, Ebû Nuaym bin Adî el-Cürcânî, Ebû Abbâs Degavlî ve Nişâbûr'da, Serhas'da, Hemedan'da, Rey'de, Mekke ve Bağdâd'da bulunan zamanının diğer âlimlerinden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden ise Hâkim Ebû Abdullah, Kenzerûzî, Sa'îd bin Muhammed Behîrî, Muhammed bin Ali Haşşab, Sa'îd bin Ebî Sa'îd el-Ayyâr, Ahmed bin Mensûr bin Halef el-Magribî ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. "El-Müsned-üs-Sahîh", "Kitâb-ül-Müttefik" gibi eserleri vardır. Kitâb-ül-Müttefik-ül-kebîr adlı eseri üç yüz cüzdür. Sahîh-i Buhârî ve Sahih-i Müslim'deki hadîs-i şerîfler üzerine yazdığı Mustahrec'inde hadîs-i şeriflerin her biri için gösterilen tariklerden başka tarikler (sened) göstermiştir.

"Hadîs-i şerîf öğrenmek için yüzbin dirhem harcadım. Bu ilimle bir dirhem bile kazanmaya tevessül etmedim" buyurmuştur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 240

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1013

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 129

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 184

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 56

6) Târîh-i türâs-il-Arab cild-1, sh. 429

7) El-A'lâm cild-6, sh. 99

MUHAMMED BİN ABDULLAH EBHERÎ

Hadîs, kırâat, nahiv ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Bekr olup, ismi Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Sâlih bin Ömer bin Hafs bin Ömer bin Mus'ab bin Zübeyr bin Sa'd bin Ka'b bin İbâd bin Nizâl bin Merre bin Ubeyd bin Haris bin Amr bin Ka'b bin Sa'd bin Zeyd Menât bin Temîm'dir. Kazvin ile Zencân arasındaki Ebher köyünde 289 (m. 902) yılında doğdu. Doğduğu yere nisbetle Ebherî denildi ve bu nisbetiyle meşhûr oldu. 375 (m. 986) yılında Bağdâd'ta vefât etti. Namazını, zamanın büyük âlimlerinden Ebû Hafs İbni Acerî kıldırdı.

İlim tahsili için Bağdâd'a gelen Ebherî, Ebû Arûbe Harranî, Muhammed bin Muhammed el-Bâgandî, Muhammed bin Hüseyn Eşnânî, Abdullah bin Zeydân Kûfî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd Sicistânî, Ebû Bekr bin Cehm Verrâk, İbn-i Dâme, Begâvî, Ebû Zeyd Mervezî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde büyük âlim oldu. Fıkıhta dört mezhebin hükümlerinde âlimdi. Mâlikî mezhebi mensûblarının Irak'ta imâmı oldu. Diğer üç mezhebten birçok büyük âlimin bulunduğu ve mezheplerin merkezi durumunda olan Bağdâd ve civarında Mâlikî mezhebini yaydı. Kırâat ve Kur'ân ilimlerinde de âlim olan Ebherî'yi Ebû Amr Dânî "Tabakât"ında zikredip, kırâat şekilleri ve tecvid ilminde ilim sahibi olduğunu bildirdi. Bütün çalışması ve gayreti Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için idi. Dünyâya ehemmiyet vermez, Allahtan çok korkardı. Harama düşmek korkusundan mübahların çoğunu terk ederdi.

Zamanındaki âlimlerin en i'tibârlısı olmasına rağmen, kendisine yapılan kadılık tekliflerini vera'sının çokluğundan reddetti. Vaktini, ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. İnsanlara nasîhatlerde bulunur, hakka tâbi olup, ondan ayrılmamalarını tenbîh ederdi.

Hadîs, fıkıh ve kırâat ilimlerinde pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; İbrâhîm bin Mahled ve oğlu İshâk bin İbrâhîm, Ahmed bin Ali, Ebû Bekr Berkâni, Muhammed bin Müemmil Enbârî, Ali bin Muhammed bin Hasen Harbi, Kâdı Ebû Kâsım Tarûhi, Hasen bin Ali Cevherî, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Kâdı Bakıllâni, İbn-i Fâris Mukrî, Kâdı Ebû Muhammed bin Nasr, Ebû Ubeydullah Cübeyrî, Asîlî, Ebü'l-Kâsım Vehrânî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. Afrikiyye (Tunus) ve Endülüs'te Mâlikî mezhebini yayan ve mezhebinde birçok kitap yazmış olan Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd Kayravâni de kendisinden ilim öğrenip icâzet aldı. Talebeleri de hocaları gibi İslâmiyetin yayılması için çalışıp, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler.

Kendisi şöyle anlatır: "İbn-i Abdilhakem'in "Muhtasarını beşyüz defa, "El-Esediyye"yi yetmişbeş defa, "Muvattâ"yı yetmişbeş defa, "Mebsut'u otuz defa ve İbnül Berhi'nin "Muhtasar"ını yetmiş defa okudum ve talebelerime okuttum." Ebherî'nin okuttuğu bu eserlerden İbn-i Abdilhakem'in büyük "Muhtasarında onsekizbin mes'ele, "Müdevvene"de otuzaltıbin mes'ele, "Muhtasar-il-evsâfta dörtbin mes'ele, "Muhtasar-ı sagîr"de ise bin mes'ele, olduğu bildirilmektedir.

Ebherî'nin büyüklüğünü dile getiren âlimlerden ba'zıları şöyle demişlerdir. Ebû Kâsım Vekrânî; "Ben ondan cömert âlim görmedim. Gariplere ve talebelerine yardımcı olurdu. Onları giydirir ve para verirdi. Buna rağmen, cebinden hiç para eksik olmazdı." Muhammed bin Ebi'l-Fevâris, "O sika (güvenilir) idi ve Mâlikî mezhebinde riyaset (reîslik) onda son buldu." Kâdı Ebü'l-Alâ Vâsıtî ise; "Ebû Bekr Ebherî zamanının âlimlerinin en büyüklerindendi. Hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde eserler verdi."

Kâdı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî anlatır: "Ebû Bekr Ebherî zamanındaki âlimlerin en çok hürmet göreni ve ilmi derecesi en yüksek olanı olup, her mecliste öne geçirilirdi. Başkadı Ebû Hüseyn bin Ümm-i Şeybân, kadılar ve fıkıh âlimlerinin bulunduğu bir mecliste, Ebherî'yi sağ yanına oturttu. Kendisine kadılık teklif etti, istemedi Bu husûsta kimin ehil olduğunu sordu. Ebherî: "Ahmed bin Ali Râzî"dir" dedi. Râzî, çok ibâdet eden, hâli düzgün bir zâttı. Râzi de kadılığı istemeyip, Ebherî'yi işâret ederek onun kadı olmasını bildirdi. Bunun üzerine iki zâta da kadılık verilmedi."

Ali bin Muhammed anlatır: "Ebû Bekr Ebherî'ye birisi geldi. Onunla yolculuk hakkında istişâre etti. Ebherî, şu meâlde bir şiirle ona nasîhat etti:

"Sana dostunun küseceği haber verildiği hâlde,
Sen dostunun darılmayacağını ne biliyorsun?
İstemek, zilleti gerektiren boyun bükmektir,
Senin ise, ihtiyâçlarını istememek şereftir.
Uzaklarda rahat bir şekilde yaşamaktansa,
Yuvanın yakınında sıkıntı içinde yaşamak yeğdir."

Ebherî'nin; usûl, fıkıh ve hadîs ilimlerine dâir birçok eseri vardır. İki Muhtasar, "Kitâb-ür-red alel Müzenî", "Kitâb-ül-usûl" "Kitâb-ül-icmâ ehli'l-Medîne", "Meseletü isbâtı hükmü'l-kâfet", "Kitâbu fadli'l-Medîne ale'l-Mekke", "Meseletü cevâb yed-delâil vel-ilel" adlı kitabları bunlardan ba'zılarıdır.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 225

2) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 462

3) El-Vâfi bil-vefeyât cild-3, sh. 308

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 255

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 85

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 971

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 50

8) Tabakât-ı Şirâzî sh. 167

MUHAMMED BİN ABDULLAH EŞ-ŞÂFİÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin İbrâhîm bin Abdeveyh bin Mûsâ bin Beyân el-Bezzâr el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, Şafiî lakabıyla tanınır. 260 (m. 874) senesi Cemâzil-evvel veya âhır ayında Cibâl'de doğdu. İlim tahsil etmek ve talebe yetiştirmek için Cezîre ve Mısır'a seyahatler yaptı. Bağdâd şehrine yerleşti. 354 (m. 965) senesi Zilhicce ayında 95 yaşında vefât etti. Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabri yakınına defn edildi.

Meşhûr hadîs âlimlerinden olan Şafiî, Muhammed bin Şeddâd el-Müsmeî, İbn-i Ebiddünyâ, Muhammed bin Cehmî es-Semrî, Muhammed bin Ferec el-Ezrâk, Ebû Kulâbe er-Rakkâşî, Ahmed bin Ubeydullah en-Nûrsî, Abdullah bin Ravh el-Medâinî, Ebü'l-Velîd bin Berd el-Antâkî, Muhammed bin Rebh el-Bezzâr, Muhammed bin Mesleme el-Vâsıtî, Muhammed bin Süleymân el-Bâgandî, Muhammed bin Gâlib et-Temtam, Ebû İsmâîl et-Tirmizî, İsmail bin İshâk el-Kâdı ve daha pek çok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Hasen ed-Dâre Kutnî, Ebû Hafs bin Şâhin, Ebû Ali bin Şâzân, Ahmed bin Abdullah bin el-Mehâmilî, Abdülmelik bin Bişrân, Ebû Tâlib bin Geylân ve daha bir çok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Iraklı meşhûr âlimlerinden olan eş-Şâfiî, hadîs ilminde sika (güvenilir), huccet (üçyüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen), yüksek fazîlet sahibi bir âlimdir. İlminden, ahlâkından ve yazmış olduğu nadide, eserlerinden, pekçok kimse istifâde etmiştir. Vaktinin hemen hemen hepsini ilmî çalışmaya ayırır, insanlara fâideli olmaya, onların kalblerini kırmamaya çalışır, sevgi ve saygılarını kazanırdı. Kendisini tanıyan meşhûr âlimler, onun ilminin çokluğundan, hadîs-i şerîflerdeki güvenilirliğinden bahsetmişlerdir.

Hatîb el-Bağdâdî şöye anlatır: "Şafiî, sika, sağlam, çeşitli mevzûlarda ve büyük âlimlerin, velîlerin hâllerini toplayan güzel eserlere sahip bir zâttır."

Dâre Kutnî şöyle anlatır: "O sika, i'timâd edilen bir âlimdir. Öyle ki, kendisi hakkında güvenilirliğini bozacak hiçbir söz söylenmemiştir."

Hamze es-Sehmî şöyle bildiriyor: "Dâre Kutnî'ye Ebû Bekr eş-Şâfiî hakkında soruldukta; güvenilir, dağ gibi, dayanılacak bir zâttır. Zamanımızda hadîs ilminde onun gibi istifâde edilmesi kolay ve sağlam kaideler koymuş birisini görmedim" demiştir.

Dâre Kutnî, Muhammed bin Ali İbni Mahalled'den şöyle işittiğini bildiriyor: "318 senesinde Bağdâd'da bir meclis gördüm ve bu mecliste İbn-i Sa'îd'den hadîs-i şerîf yazdım. Sonra aynı mecliste Ebû Bekr Şafiî'den yazdım. Bağdâd'da vâli Deylem, Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) fazîletlerinden bahsetmeyi yasaklayıp, mescidlerde Selef-i sâlihîni kötüleyen yazılar yazdırıyordu, işte bu zaman, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Bağdâd'da Medine câmisinde açıkça Eshâb-ı

kiramın faziletlerini yazdırıyordu. Onun mescidi Şam kapısı yanında olup, bu işi de yalnız Allah rızâsı için yapar ve bunu da bir ibâdet bilirdi."

Hasen bin Rizkuveyh anlatır: "Ebû Bekr eş-Şâfiî beni da'vet etti ve benim uzun seneler yaşamam ve kendisinden hadîs-i şerîf almam için duâ etti."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Esma binti Amîs, (r.anhâ) şöyle bildirir: Resûlullah (s.a.v.) yakınlarını topladı, onlara hitaben: **"Ey Benî Abdülmuttalib, sizden başka kimse yok mu?"** buyurdular. Biz "Hayır" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Sizden birisine gam, keder, hastalık ve şiddetli sıkıntı geldiğinde üç kerre: "Allah, Allah Rabbî lâ üşrike bihi şey'en" diye söylesin"** buyurdular.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-5, sh. 456

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 880

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 16

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 194

MUHAMMED BİN ABDÜLMELİK

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah, ismi, Muhammed bin Abdülmelik bin Eymen'dir. Hadîs hafızı olan Muhammed bin Abdülmelik, 252 (m. 866) yılında Kurtuba'da doğmuştur. Gerek kendi memleketinde, gerekse Irak'ta ve Mısır'da ilim tahsili yapan Muhammed bin Abdülmelik, Kurtuba'nın meşhûr âlimlerinden olmuştur. İsmi her tarafa yayılmış ve Kurtuba câmiinde hocalık yapmıştır. Fakîh, müftî ve sika (güvenilir) olan Muhammed bin Abdülmelik, 330 (m. 942) yılında vefât etmiştir.

Muhammed bin Abdülmelik; Muhammed bin Vaddâh, Ahmed bin Ebî Hayseme, İsmail el-Kâdı, Muhammed bin Cehm es-Semrî, Muhammed bin İsmail es-Sâig, Ca'fer bin Muhammed bin Şâkir, Ali bin Abdülazîz el-Begâvî, Yahyâ bin Hilâl ve diğer ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Muhammed bin Abdülmelik'den ise; Abbâs İbn-i İsba' el-Hıcârî, oğlu Ahmed bin Muhammed bin Abdülmelik ve Endülüs âlimlerinden ba'zıları ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Mâlikî mezhebinin fıkıh âlimlerinden olan Muhammed bin Abdülmelik, Ebû Davud'un Sünen'inden tahricde bulunarak, bir sünen kitabı hazırlamıştır.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb, sh. 320

2) El-Vâfî bi'l-vefeyât, cild-4, sh. 37

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 836

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 327

5) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 297

6) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 35

7) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-10, sh. 255

MUHAMMED BİN AHMED

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Sâlih bin Ahmed bin Hanbel'dir. Kendisi, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in oğlu Sâlih'in torunudur. Künyesi, Ebû Ca'fer'dir. Büyük bir hadîs âlimidir. Babası Ahmed bin Sâlih ve onun; amcası Abdullah bin Ahmed ile daha birçok âlimden ilim öğrendi. Birçok hadîs-i şerîf rivâyet etti. 330 (m. 942) senesinde vefât etti.

Hadîs ilmini, babasının amcası ve Ahmed bin Hanbel hazretlerinin oğlu Abdullah'dan, babası Ahmed bin Sâlih'den, amcası Sâlih bin Züheyr'den, İbrâhîm bin Hâlid el-Hecistânî'den, Ömer bin Merdâs er-Revnâkî'den, İbrâhîm bin Sa'dân el-İsfehânî'den ve daha başka birçok âlimden öğrendi. Çok hadîs-i şerîf alıp ezberledi.

Kendisinden çok kimseler istifâde edip ilim aldılar, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Bunlardan ba'zılarının isimleri şunlardır: Ebü'l-Kâsım Abdullah bin İbrâhîm el-Esnedûni, Muhammed bin İsmail el-Verrâk. Büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî, ondan Ebû Muhammed el-Berbehâri'nin ilim meclisinde bulunduğu zaman, yazarak hadîs-i şerîf öğrenmişti.

Onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Hazreti Aişe (r.anhâ) şöyle bildiriyor: "Ben ve Resûlullah (s.a.v.) aynı kabdan gusül ederdik."

Muhammed bin Ebî Ya'lâ anlatıyor: "Muhammed bin Ahmed'in kitabında okumuştum. Kitapta şöyle diyordu: Amcam Züheyr, babası Sâlih'den haber vererek şöyle bildirdi: Bu kitabı bana, babam Sâlih bin Ahmed okudu ve dedi ki: "Bu, babamın ilim meclisinde, Kur'ân-ı kerîmin zâhiri ma'nâsı ile amel edip, Resûlullahın (s.a.v.) tefsîrini ve onun ma'nâsına delâlet eden şey ile Resûlullaha ve Eshâbına tâbi olan kimseye lâzım olacak şeyi terk eden kimselere cevap olarak yazdığı bir kitaptır." Ebû Abdullah dedi ki: "Muhakkak ki Allahü teâlâ, Peygamberi Muhammed aleyhisselâmı hidâyetle ve hak din ile gönderdi. Müşrikler istemese bile bu hak dini, diğer bütün dinlere galip kıldı. Yine O, Peygamberine, kendisine tâbi olacak kimseler için hidâyet ve nûr kaynağı olacak kitabı (ya'nî Kur'ân-ı kerîmi) indirdi. Allahü teâlâ Resûlünü (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmde murâd ettiği ma'nâyı açıklayıcı kıldı. Kur'ân-ı kerîmin umûmî, husûsî, nâsıh ve mensûh ma'nâlarını, kitapta kendisine bildirilen şeyi, en iyi bilen O'dur. Resûlullah (s.a.v.), Allahın kitabını en iyi açıklayan ve ma'nâlarını gösterendir. O'nun bu husûstaki şahidi, Eshâb-ı kirâmdır. Bu kimseler, Allahü teâlânın beğenip Resûlü için seçtiği kimselerdir. Kur'ân-ı kerîmi, O'ndan bu kimseler naklettiler. Resûlullahı ve Allahü teâlânın O'na bildirdiği ma'nâları en iyi bilenler onlardır, öyle ise, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını Resûlullahtan sonra en iyi onlar biliyorlardı. Câbir bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) bizim aramızda iken Kur'ân-ı kerîm kendisine nâzil oluyordu. Onun ma'nâsını bize açıklıyor, kendisiyle amel edeceğimiz şeyleri bize gösteriyordu."

Bir grup insanlar çıkıp: "Biz, Kur'ân-ı kerîmin zâhiri ile amel etmek istiyoruz" dediler ve Resûlullahın sünnetiyle istidlali terk ettiler ve Eshâbının bildirdiklerini kabûl etmediler. İbn-i Abbâs (r.a.), böyle bozuk inanan hâricilere dedi ki: "Ben size, Resûlullahın Muhacir ve Ensârdan olan Eshâbının arasından, O'nun amcası ve benim de babam olan Abbâs'ın (r.a.) ve akrabasının yanından geldim. Kur'ân-ı kerîm onlara indi. Onlar, Kur'ânın ma'nâsını sizden daha iyi biliyorlar. Sizin aranızda onlar gibi hiçbir kimse yoktur."

Muhammed bin Ahmed şöyle anlatıyor: Ümmü'l-Husayn'ın annesi Zeyneb binti Tâlîk, bana anlatmıştı. Ona bildirilen bir haber şöyledir: Birgün Hazreti Aişe'ye birisi gelip: "Benim komşularım arasında ba'zıları var. Bana ikramda, ihsânda bulunuyorlar. Fakat akrabalarıma

ihânet yapıp, kötülük ediyorlar" dedi. O da: "Sana ikram edenlere, sen de ikram et! Fakat akrabalarına kötülük düşünenlerle dost olma!" diye cevap verdi.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 64

MUHAMMED BİN AHMED DEVLÂBÎ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Beşîr-er-Râzi ed-Devlâbî'dir. 320 (m. 932) senesinde Mekke ile Medine arasında Arci denilen yerde vefât etti. Hadîs ilminde hafız derecesinde âlim idi. Ya'nî, yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilirdi. Kendilerinden hadîs-i şerîf işitip rivâyet ettiği zâtlar; Muhammed bin Beşâr, Ahmed bin Abdülcebbâr, Hârûn bin Sa'îd el-Eylî, Ahmed bin Ebî Şerîh er-Râzi, Mûsâ bin Âmir Dımeşki, Ziyâd bin Eyyûb ve Irak, Mısır ve Şam'da zamanının âlimleridir. Kendisinden ise; Abdurrahmân bin Ebî Hatim, Abdullah bin Adî, İbn-i Hibbân, Hasen bin Reşid, Hişâm bin Muhammed ve diğer âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Muhammed bin Ahmed Devlâbî, ayrıca târih ilminde de âlim olup, "El-Kûnâ vel-esmâ", "Zürriyyet-üt-tâhire" adlı eserleri meşhûrdur.

Muhammed bin Ahmed Devlâbî'nin (r.a.) el-Kûnâ vel-esmâ isimli eserinde, Amr bin Şüayb (r.a.) babasından, o da dedesinden naklederek şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraber, Mekke ile Medine arasında bulunan Ezâhir geçidine gittim. Üzerimde kırmızı renkli bir elbise vardı. Resûlullah (s.a.v.) bana dönüp, **"Bu nasıl elbise?"** buyurdular. Bu sözlerinden, böyle elbise giymeyi uygun bulmadıklarını anladım. Konakladığımız yere gelip ateş yaktığımızda, o kırmızı elbiseyi ateşe atıp yaktım. Daha sonra tekrar, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrlarına gittiğimde: **"O elbiseyi ne yaptın?"** diye sordular. "Ateşe attım" dedim. **"Ailene veremez miydin?"** buyurdular. Ben bu ikazlarından, böyle elbise giymenin erkekler için uygun olmadığını, kadınlar için caiz olduğunu anladım."

Ebû Râşid bin Abdurrahmân (r.a.) şöyle anlatıyor: "Kabilemiz adına Hazreti Peygamberle görüşmek üzere yüz kişilik bir heyet ile huzûruna gittik. Bulundukları yere yaklaştığımızda arkadaşlarım durdular ve bana: "Sen önce git! Alâka, sevgi görürsen, bize haber verirsin, biz de huzûruna çıkarız. İlgisizlik görürsen bize gelirsin. Beraberce dönüp gideriz" dediler. Ben Hazreti Peygamberin (s.a.v.) huzûruna çıkıp, "Hayırlı sabahlar" dedim. **"Mü'minlerin selâmı böyle değildir"** buyurdu. Ben: "Yâ Resûlallah! Nasıl selâm vereyim?" dedim. **"Müslümanlardan bir topluluğun yanına geldiğin zaman, "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtûh" de!"** buyurdu. Ben de "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtüh" dedim. **"Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtüh. İsmin nedir? Kimsin?"** buyurdu. "Lât ve Uzzâ'nın kulunun oğlu Ebû Râşid'im" dedim. **"Bilakis, sen Rahmân'ın kulunun oğlu Ebû Râşid'sin"** buyurup, çok ikram ve ihsânda bulundu. Beni yanıbaşına oturttu. Cübbesini bana giydirdi. Bana asasını ve ayakkabılarını hediyye etti. Ben müslüman oldum. Orada bulunanlar "Yâ Resûlallah! Görüyoruz ki, bu kimseye çok ikramda bulunuyorsunuz" dediler. **"Şüphesiz ki bu, kavminin ileri gelenidir. Bir kavmin ileri geleni size geldiği zaman, ona ikramda bulununuz"** buyurdular.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 759

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 352

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 255

MUHAMMED BİN AHMED EL-EZHERÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden. Tefsîr, fıkıh ve lügat ilimlerinin inceliklerine vâkıf olan yüksek bir âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ezher bin Talha bin Nûh bin Ezher el-Hirevî el-Ezherî el-Lügavî'dir. Künyesi, Ebû Mensûr'dur. Horasan'a bağlı Herat kasabasında doğdu. Doğum târihi 282 (m. 895) senesi olup, 370 (m. 980) senesinin Rabî-ül-âhır ayında Herat'da vefât etti.

Ebû Mensûr-i Ezherî, Şafiî mezhebinin meşhûr fakîhlerindendir. Fıkıh ilminde, mezhebinin inceliklerine vâkıf, yüksek bir âlimdi. Mes'eleleri kavrayışında, hâdiselere bakışında eşsiz bir istidâda (kabiliyete) sahipti. Birçok âlimden ilim tahsil etmek için çok yer dolaştı. Hîre'de Rebî' bin Süleymân, Hüseyn bin İdrîs, Muhammed bin Abdullah-ı Şafiî ve onlardan ilim alan pekçok âlimden, bizzat yanlarına gidip dinleyerek çok ilim öğrendi. Daha sonra Bağdâd'a geldi. Orada da Ebû Kâsım el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebî Dâvûd, Niftaveyh, İbn-i Serrâc, Ebû Fadl-ı Münzirî, Abdullah bin Urve ve daha birçok âlimi dinleyip ilim tahsil etti. Kendisinden de; Ebû Ya'kûb el-Karrâb, Ebû Zer Abd bin Ahmed, Ebû Osman Sa'îd-ül-Kureşî, Hüseyn-i Bâşenî, Ali bin Ahmed ve daha pekçok âlim derslerinde bulunup ilim aldılar.

Ezherî, önceleri fıkıh ilmi ile meşgûl olmuş, Şafiî mezhebi âlimleri arasında haklı bir şöhrete kavuşmuştu. Daha sonraları Arapçanın lügat bilgisinde ince bilgilere sahip olmak arzusuna düştü. Çok çalışmalarının sonunda Arapçanın lügat, edebiyat bilgilerinde, zamanındaki âlimlerin üstadı oldu. Zamanındaki âlimler, bu ilimde kendisini imâm, önder kabûl ettiler. Bundan dolayı daha çok bu ilimde meşhûr oldu.

Lügat ilmini geliştirmek için birçok Arap şehirlerinde dolaştı. Lügat ilmine âit 10 cildlik "Tehzîb-ül-lügat" kitabının sahibidir. Ayrıca bir cildlik "Garîb-ül-elfâz" adında bir eseri daha vardır. Bu eseri, fıkıh ve tefsîr ilimlerini alâkadar eden müşkil kelimeleri ihtivâ etmekte olup, onların açıklamaları hakkında yazılmıştır. Fıkıh âlimlerinin müracaat ettiği kaynak bir eserdir.

Büyük lügat âlimi Ezherî, uzun zaman Karamita adındaki eşkiyalık yapan ve sapık bir inanca sahip olan bir topluluğun eline esîr düşmüştü. Çok zaman bâdiye ve sahralarda garîb ve zelîl yaşadı. Çok sıkıntı çekti. Fakat çektiği bu sıkıntıların, ba'zı faydalarını da gördü. Onun bu esâreti, dolaştığı bütün beldelerin, konuştuğu kelimelerin lügat ma'nâlarını öğrenmesine sebep oldu. Uzun zaman onların elinde esîr kaldı. Böylece onlardan lügat bakımından çok istifâde etti. Çeşitli lügatların sırlarını ve inceliklerini bir araya toplayan "Tehzîb-ül-lügat" adındaki meşhûr eserini kaleme aldı.

Ezherî ve diğer İslâm âlimleri "Karamita" hakkında kısaca şu bilgileri vermektedirler Karamita, 281 (m. 894) senesinde Muktedir bin Mu'tedad-billâh'ın halifeliği zamanında ortaya çıkan eşkiya topluluğudur. Hamdân Karmat adında İsmâilî fırkasına mensûb birisi, Kûfe şehrinde tüccârlık yapardı. Etrâfına birçok kimseyi toplayıp, Karmutî tarikatını kurdular. Bunlar, haramlara helâl deyip, yetmiş seksen sene hacıları soydular. Hacca gidenlerin yollarını kesip, zorla mallarını ellerinden aldılar. Zamanla büyüyüp, kuvvetlendiler. Hükümet kurup, birçok İslâm şehirlerini istilâ ettiler. Nihâyet hükümetleri, 372 (m. 983) târihinde yıkılınca, dağıldıkları yerlerde gizlendiler. Bunlardan Hassan Sabbâh'ın kurduğu İsmailiyye Devleti de 654 (m. 1256)'da yıkıldı.

Ebû Mensûr-ı Ezherî, tefsîr ilminde de yüksek bir âlimdi. "Kitâb-üt-takârîb" adındaki eseri, tefsîr ilmine âittir. Onun, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin ictihâdlarına bağlılığı çoktu. Onun mezhebindeki hükümlerin, Kur'ân-ı kerîmdeki ve hadîs-i şerîflerdeki delîllerini göstererek müdâfaasını yapardı.

Ezherî, zühd ve takvâ sahibiydi. Haramlardan çok sakınır, şüphelilerin yanına yaklaşmazdı. Ayrıca, ilim öğrenmedeki ve öğretmekteki gayreti de çoktu. Tehzîb-ül-lügat" adındaki eserinin el yazısıyla olan nüshasındaki bir şiirin açıklaması şöyledir:

"Kendisini senden daha âlim sanıp duran bir câhile ilim öğretmeğe çalışman, doğrusu büyük bir yorgunluktur.

Bir bina, ne zaman olur da bir gün nihâyete erebilir ki, sen onu yapmaya uğraştıkça, başkası yıkmaya çalışır durur.

Evet, bir bina nasıl tamamlanabilir ki, arkasında binlerce, binlerce ve belki daha fazla yıkıcı bulunur."

Onun yazmış olduğu eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-üt-tahrîb. Tefsîre dairdir.

2. Tehzîb-ül-lügât (Süleymâniye kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı, 26/4 numarada kayıtlıdır.)

3. Kitâb-ü ilel-il-kırâat

4. Tefsîr-us-seb'ı'tıvâl

5. Kitâb-ü tefsîr-il-esmâ-ül-hüsnâ

6. Kitâb-ür-rûh ve mâ verede fîhâ minel-kitâb ves-sünne

7. Tefsîr-i divân-ı Ebî Temmâm

8. Kitâb-ü elfâz-il-Müzenî

9.Tefsîr-ü Islâh-ıl-mantık

10. Garîb-ül-elfâz elletî İsta'meleh-el-fukahâ (On cildlik bu eserin bir kısmı, "El-Âlem-üş-Şarkî" Le Monde Orientel" mecmûasında kısmen neşredilmiştir.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 334

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 230

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 72

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 19

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 111

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 63

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 62

MUHAMMED BİN ALİYYÂN EN-NESEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. Bisme ilinin önde gelen âlimlerinden idi. Ebû Osman Hayrî ve Cüneyd-i Bağdâdi'nin sohbetlerinde bulundu ve onlardan ders aldı. Muhammed bin Aliyyân ma'rifet ehlinin imâmı idi. Himmeti yüksek ve kerâmetleri açık bir âlim idi. Kerâmetlerini hiç gizlemezdi. Muhammed bin Aliyyân'ın doğum ve vefât târihleri bilinmemekle beraber, dördüncü asırda yaşamıştır.

Şöyle anlatılır: "Birgün aklına bir suâl geldi. Düşündü taşındı, buna bir türlü cevap bulamadı. Bu suâlinin cevâbını hoca Ebû Osman Hayrî'den başka kimse halledemez dedi. Bulunduğu yerden suâline cevap almak için Nişâbur'a gitti. Suâllerinin cevaplarını alıncaya kadar yolda hiçbir şey yemedi ve içmedi."

Muhammed bin Aliyyân buyurdu ki: "Harama düşerim korkusuyla mübahların çoğunu terk etmek, âhıret arzusunun anahtarıdır."

"Gözünün gördüğü ni'metleri senden esirgemeyeni nasıl sevmezsin? Yine O'na uymadığın hâlde, O'nu sevdiğini nasıl iddia edersin?"

"Allahü teâlânın kulundan râzı olmasının alâmeti nedir?" diye sorulunca, buyurdu ki: "İbâdetlerin tatlı ve rahat, günahların zehir ve ağır gelmesidir."

"Cömert, cömertliğini küçük görmedikçe ve onu kabûl edeni kendinden üstün görmedikçe sofi olamaz."

"Fakirlerle sohbet eden kimse, onlarla; sırrın selâmeti, nefsin cömertliği, gönlün genişliği, ni'metlerle mihnetin kabûlü husûsunda sohbet etsin."

"Fakirlerin en fakîri, kendisini ganî edecek kimseye (Allahü teâlâya) ulaşamayan (hidâyet bulamayan)'dır."

"İyilik ve mürüvvet, dinin muhafızı, insanın koruyucusu, mü'minin bekçisidir." "Mevcût olan şeyde cömertlik, kendisinde olan her türlü işleri kusurlu görmektir."

"Allahü teâlâya sevâb umarak veya azâbından korkarak hizmet eden, tamahını ve hasisliğini ortaya koyar. Kulun efendisine bir bedel (menfaat) karşılığı hizmet etmesi ne kötü şeydir."

"Bu yolun başlangıcında iken, nefsin âfetlerini görür ve onun gizlendiği yerleri bilir vaziyete gelmiştim. Ona karşı kalbimde dâimi sûrette bir kin vardı. Bir gün boğazımdan tilki yavrusunun çıkardığı ses gibi bir şey çıktı. Allahü teâlâ beni, onu tanır hâle getirdi. Anladım ki o, nefsdir, ayaklarımın altına aldım, çiğnemeye başladım, ama her tekme atışımda daha da büyüyordu. Ona "Hey sana ne oluyor, her şey döğmek ve sıkıntı çekmekle helak oluyor. Sen ise daha da fazlalaşıyorsun?" dedim. Bana dedi ki: "Benim yaratılışım terstir. Bir şeye sıkıntı ve üzüntü veren bir şey, bana rahat ve zevk verir. Diğer şeylere rahatlık temin eden birşey, bana meşakkat getirir."

"Mürüvvet; dinini korumak ve nefsini tanımak, mü'minlere hürmet etmek, kendi kusurlarını görmektir."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 417

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 116

3) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 376

MUHAMMED BİN AMR UKAYLÎ

Hadîs âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberden bilirdi. Hadîs ilminde zamanının imâmı idi. Künyesi, Ebû Ca'fer olup, ismi, Muhammed bin Amr bin Mûsâ bin Hammâd'dır. Ukaylî'ye, Mekkî ve Hicâzî nisbet edildi. Mekke'de yaşadı ve orada 322 (m. 934) senesinde vefât etti.

İlimle uğraşan bir ailenin ferdi olarak Dünyâya gelen Muhammed bin Amr, başta anne tarafından dedesi Yezîd bin Muhammed Ukaylî olmak üzere, Muhammed bin İsmail Sâig, Ebû Yahyâ bin Ebî Mesre, Muhammed bin Ahmed bin Velîd bin Berd Antâki, Yahyâ bin Eyyûb Allâf, Muhammed bin İsmail Tirmizî, İshâk bin İbrâhîm Debrî, Ali bin Abdülazîz Begâvî, Muhammed bin Huzeyme, Muhammed bin Mûsâ Belhî ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Ubeydullah bin Mûsâ ile sohbet etti.

Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmek için, yıllarca hadîs-i şerîf topladı. Bunları hem kitaplarına yazdı, hem de hafızasına yerleştirdi. Uydurdukları sözleri hadîs diye Peygamberimize (s.a.v.) mal etmeye çalışan yalancıları, hatalı rivâyet yapanları, rivâyetine i'timâd edilebilecek olanları veya i'timâd edilemeyecekleri tesbit etti. Hâfızası çok kuvvetli, zekâsı keskindi Sâdece Allahü teâlânın rızâsını düşünür dünyâya i'tibâr etmezdi.

Zamanının mümtaz insanlarından Ebü'l-Hasen Muhammed bin Nâfi' Huzâî, Yûsuf bin Duhaylî Mısrî, Ebû Bekr bin Mukrî gibi âlimler, ona talebe olmak bahtiyarlığına erişip, hadîs-i şerîf rivâyet etmekle şereflendiler.

Müslim bin Kâsım ve Hâfız Ebü'l-Hasen bin Sehl-i Kattân gibi âlimler de, onun sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler.

Hâfız Ebü'l-Hasen bin Sehl-i Kattân, Muhammed bin Amr hazretlerinin hafızasının kuvvetini, hadîsdeki bilgisi ve gösterdiği dikkati şöyle anlatır: "Hadîs ilmiyle uğraşanlardan bir grup Ebû Ca'fer Muhammed bin Amr-ı Ukaylî'yi denemek istedik. Elimizde ba'zı eksik fazlalıklar yaparak hadîs-i şerifleri yazdığımız bir kitapçık vardı. Huzûruna yardığımızda yazdıklarımızı okuduk. Elimizden kitapçığı aldı ve bizim ilâve ve çıkardıklarımızı ayıkladı. Üstelik de hiçbir kitaba bakmadan hafızasındaki bilgilerle düzeltti. Biz onun yanından ayrıldığımızda, hafızasının keskinliği ve hıfzının kuvveti hakkında ittifâk halindeydik."

Eserleri arasında mühim bir yer işgal eden Duâfâ-i kebîr de, hadîsle uğraşanları, güvenilir olup olmamasına göre ayırarak anlatmaktadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 833

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 295

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 98

4) El-A'lâm cild-6, sh. 319

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 33

MUHAMMED BİN CA'FER EL-HARÂTÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup, adı Muhammed bin Ca'fer bin Muhammed bin Sehl bin Şâkir'dir. Aslen Samerrâlı olan Muhammed bin Ca'fer, 240 (m. 854) senesinde doğmuştur. Kendisini hadîs alanında yetiştiren Muhammed bin Ca'fer, edebiyatla da ilgilenmiştir. 327 (m. 938) yılında Filistin'de vefât etmiştir. Askalân'da vefât ettiği de söylenir.

Muhammed bin Ca'fer; İbrâhîm bin el-Cüneyd, Abbâd bin Velîd el-Guberî, Hammâd İbni Hasen bin Abese, Hasen bin Urfet, Amr bin Şebet, Tâhir bin Hâlid bin Bezzâr, Abbâs bin Abbâs et-Terekkifî ve birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Şam'a gidip, orada hadîs ilmiyle meşgûl olan Muhammed bin Ca'fer'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, Şam'da yayılmıştır. Kendisinden; Ali ve Abdülmelik isimlerinde iki âlim hadîs-i şerîf

rivâyet etmişlerdir. Zehebî, Muhammed bin Ca'fer'in sika (güvenilir) bir muhaddis olduğunu zikretmektedir.

Muhammed bin Ca'fer el-Harâitî'nin Mekarim-ül-ahlâk kitabında rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Yemeğin hayırlısı, kalabalıkla yenilen yemektir."

"Misâfiriniz geldiği zaman, ona ikram ediniz."

"Îmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir."

"Girdiğiniz ev halkına selâm verin. Çünkü selâm verdiğiniz eve şeytan girmez."

"Ey Enes! Abdeste devam et ve abdesti güzel al ki, ömrün uzasın. Karşılaştığın herkese selâm ver ki, hasenatın çoğalsın. Evine girdiğin zaman ehl-i beytine selâm ver ki, evinin iyiliği ve bereketi artsın."

"Üç tane kızı olup, ihtiyâçtan kurtarıncaya kadar onlara iyi bakan, yedirip giydiren kimse, elbette Cenneti kazanır. Ancak affedilmeyecek bir günah işlemiş olursa, o müstesnadır."

"Her kimin kız çocuğu olur da, onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder, gıda verir ve gıdalarını güzel verir ve Allahü teâlânın kendisine verdiği ni'metlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve Cehennemden kurtarıp Cennete girmesi için bir kolaylık vesîlesi olur."

"Üç kızı ve üç kız kardeşi olup da, onların geçim sıkıntılarına ve zararlarına katlanan kimseyi, (onlara merhametinden dolayı) **Allahü teâlâ Cennete kor."**

"Allahü teâlâ, benden önce Cennete girmeği bütün insanlara haram etmiştir. Fakat sağımda beni geçmeğe çalışan bir kadın görürüm ve "Beni geçmek isteyen bu kadın kimdir?" derim. Denilir ki: Yâ Muhammed! Bu, genç yaşında kocası ölen güzel bir kadındır ki; yanındaki yetim çocuklarının, (bütün sıkıntılara katlanarak namus ve iffetiyle) **başını bekledi ve onları büyüttü. İşte mükâfat olarak Allahü teâlâ ona bu mertebeyi verdi."**

"Hangi bir müslüman ki, din kardeşini müdâfaa ederse, Allahü teâlâ onu kıyâmet gününde Cehennem ateşinden korur."

"Kardeşinin bir ihtiyâcını gideren bir kimse, ömrü boyunca Allaha kulluk etmiş gibidir."

"Bir kimsenin sıkıntı ve kederini gideren veya bir mazlûma yardım eden kimseyi, Allahü teâlâ yetmişüç kere mağfiret eder."

"Komşu hakkının nelerden ibâret olduğunu bilir misiniz? Yardım dilerse yardımına koşmak, ödünç isterse ödünç vermek, muhtaç olursa ihtiyâcını gidermek, hastalanırsa geçmiş olsuna gitmek, ölürse cenâzesinde bulunmak, sevinçli günlerinde göz aydınlığına gitmek ve felâketli günlerinde ta'ziyesine koşmaktır. Müsâadesini almadan, havasını kesecek şekilde evini onun evinden daha yüksek yapma. Komşuna eziyet etme. Satın aldığın meyveden ona da ver. Veremiyeceksen gösterme. Çocuğun, onun çocuklarına karşı bu meyveleri sokak ortasında yemesin. Tencerende pişen yemeğin râyihası (kokusu) **ile onu incitme.** (Sonra devamla)**: Komşu hakkının ne demek**

olduğunu biliyor musunuz? Varlığımı yed-i kudretinde bulunduran Allaha yemîn ederim ki, komşu hakkını, Allahü teâlânın rahmetine mazhar olan kimseler ödeyebilir."

"Mükâfatı en çok verilen tâat, sıla-i rahmdir. Hattâ bir ev halkı kötü kimselerden bile olsa, sıla-i Rahm sayesinde malları da çoğalır, nüfusları da artar."

"Sizden birinize hizmetçi yemek yedirdiği zaman, onu da sofraya oturtsun. Bunu yapamazsa, hiç olmazsa yemekten biraz versin."

"Allahü teâlâ seni takvâ ile azıklandırsın, günahlarını bağışlasın ve her nereye yönelirsen sana hayrı nasîb etsin." [Resûlullah (s.a.v.), bir kimseye bu şekilde duâ etmişti.]

"İnsanın çoluk çocuğuna bırakacağı, Allah katında en hayırlı halefi; yola çıkacağı esnada, her rek'atinde Fâtiha ve İhlâs okumak üzere kılacağı dört rek'at namaz, sonra da: "Allahım, bu namazı senin rızân için kıldım. Benim ailemi ve malımı koru" demesidir. İşte o namaz, dönünceye kadar malının korunmasına vesîle olur."

"Allahım! Perşembe günü erkenden yola çıkan ümmetimin işlerini bereketlendir."

"Yatarken siyah sürme kullanın; zira siyah sürme gözün ışığını arttırır ve göz kirpiklerinin bitmesine yardımcı olur."

"Allahü teâlâ bu dîni (İslâm dînini) **kendi zâtı için hâlis kıldı. Sizin bu dininize cömertlik ve güzel huydan başkası yaraşmaz. Aman, dîninizi bu iki hasletle süsleyiniz."**

"Allahım, hilkatimi güzel yarattığın gibi, ahlâkımı da güzelleştir."

"Allahım, senden sıhhat, afiyet ve güzel ahlâk isterim."

"Güneşin donmuş suyu eritmesi gibi, güzel ahlâk da günahları eritir."

"Kendisinde şu üç haslet veya bunlardan biri bulunmayanın hiç bir ameline kıymet vermeyiniz. İsyandan kendini alıkoyacak takvâ ve Allah korkusu, kötüye karşı susmasını bildirecek hilm (yumuşaklık)**, insanlarla geçim sağlayacak güzel ahlâk."**

"Mü'minin lisânı, kalbinin ötesindedir. Birşey söyleyeceği zaman, önce onu düşünür ve sonra konuşur. Münâfık bunun aksine, kalbi dilinin ötesindedir. Birşey, söyleyeceği zaman düşünmeden onu söyler."

"Benim için altı şeye kefalet edin, ben de sizin Cennete girmenize kefalet edeyim: Konuştuğunuz zaman yalan söylemeyin. Söz verdiğiniz zaman sözünüzde durun. İtîmâd edildiğiniz zaman emânete hıyânet etmeyin. Gözünüzü haramdan çekin. Edeb yerinizi koruyun. Elinizi haramdan çekin."

"Dört haslet sende bulunduğu takdîrde, diğer ayıpların sana zarar vermez. Bunlar: Doğru konuşmak, emâneti korumak, güzel huy ve haramdan sakınmaktır."

"Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâya "Yâ Rabbi! Senin katında en azîz kulun kimdir?" diye sordu. Allahü teâlâ da, "İntikama gücü yeterken affeden kimsedir" buyurdu."

"Allah cömerddir, cömerdliği ve güzel ahlâkı sever, kötü ahlâkı sevmez."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 139

2) İrşâd-ül-erîb, cild-6, sh. 464

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-3, sh. 832

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 309

5) El-A'lâm cild-6, sh. 70

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 154

7) Mekârim-ül-ahlâk.

MUHAMMED BİN CEM'A KUHİSTÂNÎ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Kureyş olup, ismi Muhammed bin Cem'a bin Halefdir. Aslen Kuhistanlı olup, 220 (m. 835) yılından sonra doğmuştur. Birçok âlimden ilim tahsil eden Muhammed bin Cem'a, fazîlet ve doğruluk sahibi bir âlim idi. Hadîs ilminde, hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen) idi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler Horasan'da yayıldı. 313 (m. 925) senesinde Kuhistan'da vefât etti.

Muhammed bin Cem'a; Muhammed bin Hamîd er-Râzî, Ahmed bin Müni' el-Begâvî, Muhammed bin Zenbûr el-Mekkî, Ebû Kureyb Muhammed bin el-Alâ el-Hemedânî, İbrâhîm İbni Ahmed bin Ya'iş, Yahyâ bin Hâkim el-Mukarrim, Ali bin Sa'îd bin Şehriyar, Muhammed İbni Müsennâ el-Anzî, Seleme bin Cenâde, Muhammed bin Sehl bin Asker, Abdülcebbâr bin el-Alâ, Sa'îd bin Abdurrahmân el-Mahzûmî ve Muhammed bin Hassan el-Azrâk'tan ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Kendisinden ise, Muhammed bin Mahled ed-Devrî ve Ebû Bekr eş-Şâfiî ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed bin Abdullah en-Nişâbûrî, Ebû Ali'nin, "Ebû Kureyş Muhammed bin Cem'a el-Kuhistânî'nin, hadîs hafızı ve sika olduğunu" söylediğini nakleder. Ayrıca Ali bin Ömer el-Hâfız ise, "Ebû Kureyş, hafız olup, hadîsi Horasan halkına yaymıştır" demektedir.

Muhammed bin Cem'a, "El-Müsnedeyn ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl" ve "Hadîsü Mâlik ve Şu'be ve Sevrî" olmak üzere iki eser hazırlamıştır.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 169

2) El-Vâfi bi'l-vefeyât cild-2, sh. 309

3) El-Muntazâm cild-6, sh. 297

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 266

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 159

MUHAMMED BİN DÂVÛD EN-NİŞÂBÛRÎ

Nişâbûr'da yetişen hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Süleymân'dır. Künyesi, Ebû Bekr-i Nişâbûrî'dir. Tasavvuf ehli idi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yer dolaştı. Sûfîlerin ve zâhidlerin hâllerini bildiren bir eseri vardır. 342 (m. 935) senesi Rabî-ül-evvel ayının onuncu günü vefât etti.

İlim öğrenmek için birçok yerleri dolaşan Ebû Bekr-i Nişâbûrî, Horasan, Rey, Irak, Hicaz, Mısır, Şam, Musul ve Nişâbûr âlimlerinden ilim aldı. Onların sohbetinde bulunarak yetişti. Muhammed bin Amr Kaşmered, Muhammed bin İbrâhîm el-Bûşencî, Muhammed bin Eyyûb bin

Darîs, İmâm-ı Nesâîve onların emsali olan birçok âlimden dinleyerek ilim öğrendi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Nişâbûr'da hadîs-i şerifleri yazdırarak öğretirdi. Kendisinden Hâkim-i Nişâbûrî, İbn-i Mende ve İbn-i Cemi', Ebû Zekeriyyâ el-Müzekkâ gibi bir çok zâtlar ilim öğrendiler.

Hadîs ilminde hafız olup, sika (güvenilir) bir râvidir. Dâre Kutnî, onun sika ve fazîlet sahibi bir âlim olduğunu bildiriyor. Halîlî de diyor ki, "O, hafızasının kuvvetliliği ve yazdırdığı hadîs-i şerîflerde ve diğer malûmatlarda, hıfzının ve ilminin açıklığı ile meşhûrdu."

Tasavvuf ehlinin büyüklerindendi Evliyânın ve zâhidlerin hâllerini bildiren bir kitap yazmıştır.

Kendisinin şöyle dediği bildirilmektedir: "Ben, Basra'da kıtlık günlerinde, kırk günde bir ekmek yerdim. Acıktığım zaman, doymak niyetiyle Yâsîn-i şerîf sûresini okurdum."

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Beş vakit namazı kıldıktan sonra çalışıp helâl kazanmak, her müslümana farzdır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 296

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 901

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 365

MUHAMMED BİN EHRÂM ŞEYBÂNÎ

Hadîs âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup, ismi, Muhammed bin Ya'kûb bin Yûsuf bin Ehrâm'dır. Babası Ya'kûb İbni Kirman diye tanınırdı. Aslen Nişâbûrlu olduğu için Nişâbûrî nisbet edildi. Şeybânî ve dedelerinden Ehrâm'a nisbetle, İbn-i Ehram denildi. 250 (m. 864) yılında Nişâbûr'da doğdu ve 344 (m. 955) yılında yine orada vefât etti. Cenâze namazını talebelerinden Muhammed bin Yahyâ Zühlî kıldırdı.

Zamanının büyüklerinden ilim öğrenen Ebû Abdullah Şeybânî, Ali bin Hasen Hilâli, İbrâhîm bin Abdullah Sa'dî, Muhammed bin Abdülvehhâb Ferrâ, Yahyâ bin Muhammed Zühlî, Haşnâm bin Sıddîk; Ahmed bin Muhammed bin Süleymân Su'lûkîve daha bir çok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Muhammed bin Sâlih bin Hâni Nişâbûrî ile sohbet etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hafız oldu. Hadîs-i şerîflerin râvileri üzerinde yapmış olduğu çalışmalar, İslâm âlimlerince takdîr edildi. Hadîs-i şerîf rivâyetinde sika olduğu bildirildi. Hadîs-i şerifleri ve râvilerin zayıf ve kuvvetli olduğunu ayırmada, son derece bilgi ve mehâret sahibi idi. Sâdece Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, çok ibâdet ederdi.

Birçok âlimin ilminden istifâde ettiği, Ebû Abdullah Muhammed bin Ehram Şeybânî Nişâbûrî'nin talebelerinden ba'zıları şunlardır: Ebû Bekr bin İshâk Sıbgî, Fakîh Hassan bin Muhammed, Ebû Abdullah Hâkim Nişâbûrî, Yahyâ bin İbrâhîm Müzekkî, Muhammed bin İshâk İbni Mende. Bu âlimler, ömürleri boyunca yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştılar. Her biri, doğruyu öğretmeye ve insanları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret etti.

Her İslâm âlimi gibi kıymetli eser bırakmayı kendisine vazîfe bilen Muhammed bin Ehram, İslâm âleminde Kur'ân-ı kerîmden sonra en kıymetli kitap olan ve "Sahihayn" adıyla tanınan İmâm-ı Müslim ve İmâm-ı Buhârî hazretlerinin eserlerine tahric yaptı. Bu kıymetli eserine,

"Müstahrec ale's-Sahihayn lil-Buhârî ve'l-Müslim" adını verdi. Ebü'l-Abbâs Servâc'ın isteğiyle Müslim'e ayrıca bir tahric yaptı. Rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri "Müsned-i kebîr" adlı kitabında topladı. Ayrıca "Kitâb-ür-risâle" adlı bir eseri daha vardır.

---

1) En-Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 313

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 368

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 864

4) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 336

5) Hediyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 41

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 120

MUHAMMED BİN FADL BELHÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Fadl bin Abbâs bin Hafs'dır. Aslen Belhlidir. Belh'de onu anlıyamadıkları için şehirden sürmüşler, o da Semerkand'a yerleşmiştir. Muhammed bin Fadl, Ahmed bin Hadraveyh'in talebesi olup, daha birçok âlimin sohbetinde bulunmuştur. Semerkand'da kadılık yaptı. 319 (m. 9311 senesinde burada vefât etti.

Ebû Osman, Muhammed bin Fadl için şöyle demiştir: "Şayet kendimde biraz kuvvet bulsam, kardeşim Muhammed bin Fadl'a giderim. Çünkü onu görmekle kalbim ferah buluyor." Ayrıca şöyle demiştir: "Muhammed bin Fadl, insanların iyisini kötüsünden seçip ayırandır."

Hacca giderken Nişâbûr'a uğradığında, sohbet etmesini istediler. Muhammed bin Fadl, Kürsiye çıkarak "Allahü teâlâ büyüktür. Allahü teâlânın zikri büyüktür. Rızâ, en büyük olan Allahü teâlâdandır" dedi ve kürsîden indi. Ebû Osman Hayra, Muhammed bin Fadl'a yazdığı bir mektûbta "Bedbahlığın alâmeti nedir?" diye sorduğunda, cevâb olarak "Bedbahlığın alâmeti üçtür: Bir kimseye ilim verilir ama amel etmek için yardım edilmez. Amel etmeye yardım edilir ama bu sefer de ihlâsdan mahrûm edilir. Üçüncüsü ise âlimler ile sohbet etmek nasîb olur, fakat onlara hürmet etmekten mahrûm edilir."

Muhammed bin Fadl'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Her peygambere, peygamberliğini isbât ederek, kendi zamanına göre yepyeni ve kimsenin yapamıyacağı** (harikulade) **bir takım mu'cizeler verilmiştir. Şüphesiz bana verilen en büyük mu'cize, Kur'ân-ı kerîm mu'cizesidir. Umarım, kıyâmet günü peygamberler arasından en çok ümmeti bulunan ben olacağım."** buyurdular.

Muhammed bin Fadl buyurdu ki: "İslâmiyet nûrlarının kalblerden ayrılıp, kalblerin kararmasına dört şey sebeb oldu: Bildikleri ile amel etmemek. Bilmiyerek yapmak. Bilmediklerini öğrenmemek. Başkalarının öğrenmelerine mâni olmak."

"İnsanların en ârifi, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirme husûsunda gayret sarf eden ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine tâbi olanlardır.

"Errahmân demek; Allahü teâlânın, dünyâda iyi ve kötü herkese ihsân etmesi demektir."

"İnsanların, nefsin istek ve arzularından uzaklaşmak için ıssız çöllere çekilmesi, ne kadar şaşılacak bir şeydir. Zira insanların arasına çıkmak, Peygamberlerin sünnetidir."

"İlim kaledir. Cehâlet meçhûldür. İyi arkadaş rızıkdır. Kötü arkadaş keder ve üzüntüdür. Akrabayı ziyâret etmek hasenedir. Sıla-i rahmi kesmek musîbettir. Sabır kuvvettir. Cür'et acizliktir. Doğruluk kuvvettir. Yalan zayıflıktır. Ma'rifet doğruluktur. Akıl tecrübedir."

"İlmin tadından zevk alan kişi, onsuz yapamaz. Devamlı ilimle meşgûl olur." "Zâhidlerin gözleri ağlar. Âriflerin ise kalbleri ağlar."

"Bir müridi (talebeyi) dünyâ malı toplamaya istekli görürsen, bil ki, onun bu isteği aşağılık, Rabbine sırt çevirme ve başaşağı dönme nişanıdır."

"İlim üç kısımdır: İlm-i billah; Allahü teâlâyı kâmil sıfatlarıyla bilmektir. İlm-i minallah; zâhirî ve batınî bilgiler, haram ve helâl bilgileri, emir ve yasaklar ile alâkalı bilgilerdir. İlm-i meâllah; havf ve recâ ilmi, Allahü teâlâdan korkup bununla beraber O'ndan ümidi kesmeme, O'na sevgi ve muhabbet ilmidir."

"Şükrün neticesi; Allahü teâlâyı sevmek ve O'ndan korkmaktır."

"Dil ile zikretmek, günahlara keffârettir. Kalb ile zikr, Allahü teâlâya yakınlık ve mertebenin yükselmesidir."

"Güneşin doğuşundan, güneşe gözle bakılabildiği sürede (işrak zamanına kadar) namaz kılmak haramdır. Ancak işrak vaktinden sonra nafile kılmak mübah olur."

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 232

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 282

3) Fâideli Bilgiler sh. 183

4) Nefehât-ül-üns sh. 168

5) Tabakât-ı Sûfiyye sh. 212

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 88

7) Risâle-i Kuşeyrî sh. 118

8) Tezkiret-ül-evliyâ sh. 282

MUHAMMED BİN FUTAYS

Endülüste yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Futays bin Vâsıl el-Gâfikî el-Bîrîdir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 229 (m. 844) senesinde Endülüs'te doğdu. İlim öğrenmek için çeşitli yerleri dolaştı. Birçok âlimden ders aldı. 319 (m. 931) senesinde 90 yaşında iken vefât etti.

Hadîs ilminde yüksek bir yeri olan Muhammed bin Futays'e "Muhaddis-ül-Endülüs" deniliyordu. Hadîs-i şerîf hafızı idi. Ya'nî yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti Hadîs-i şerîflerin râvileri hakkında geniş bilgisi vardı. O, Muhammed bin Ahmed el-Atebî, Ebbân bin Îsâ, İbn-i Müzeyn, Abdullah bin Hâlid, Ebû Zeyd Abdurrahmân bin İbrâhîm ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. İlim elde etmek için çok yeri dolaştı. Buralarda karşılaştığı âlimlerden çok ilim aldı. Afrika'da Secere bin Îsâ'dan, Yahyâ bin Yahyâ bin Avnillah'dan, Kûfe'de ve Mısır'da Muhammed bin Abdülhakem'den, Müzenî'den, Muhammed bin Asbag'dan ve daha başkalarından; Mekke'de Ali bin Abdülazîz'den, Sâ'ig'den ve yüze yakın âlimden ilim aldı. Onlarla sohbet ederek yetişti. Bir çok hadîs-i şerîf ezberleyip rivâyet etti.

Farâdî diyor ki, "O, yüksek bir şahsiyete sahip bir zât olup, öğrendiklerini zabt etmekte ve rivâyetlerinin sağlamlığında, doğruluğunda eşsizdi. Sika (güvenilir) bir râvi idi."

Fıkıh ilminde de, önde gelen âlimlerdendi. Bu ilme âit birçok bilgileri toplayıp kitaplar yazdı. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde, zamanın âlimleri arasında üstün bir yeri vardı. Her dînî mes'elede, kendisinden sonra gelen âlimlerden daha çok ilim sahibiydi. Çok rivâyetleri vardır. Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

---

1) Kitâb-ül-vera' anir-ribâ vel-emvâl ve tahzîr-il-fiten

2) Kitâb-üd-duâ ve'z-zikr

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 131

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 283

5) Kitâb-ül-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 246

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 31

MUHAMMED BİN HAMŞÂD

Kelâm, hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Mensûr olup, ismi Muhammed bin Abdullah bin Hamşâd'dır. Aslen Nişâbûrlu olduğu için Nişâbûrî nisbet edildi. Daha çok dedesi Hamşâd'a nisbetle İbn-i Hamşâd diye tanındı. 316 (m. 929) yılında Nişâbûr'da doğdu ve 388'de (m. 998) orada vefât etti. Zâhid Ebû Sa'îd Muhammed bin Abdullah bin Hamdûn cenâzesini yıkadı.

İbn-i Hamşâd, Horasan'da Ebû Velîd Nişâbûrî'den, Irak'da İbn-i Ebî Hüreyre'den fıkıh öğrendi. Ebû Hâmid bin Bilâl, Muhammed bin Hüreyre Kettân, İsmail Saffâr, Ebû Sa'îd İbnü'l-Arabî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Hicaz ve Yemen taraflarına ilim tahsili için giden İbn-i Hamşâd, Ebû Sehl Halitî'den kelâm ilmini öğrendi.

Duâlarının kabûl olduğu çok görülen Ebû Mensûr İbni Hamşâd, vaktini mescidde ibâdet etmek ve medresede ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Âlimlerle sohbet etmekten çok hoşlanırdı. Ömrünün sonuna doğru bir hastalığa yakalanıp, dili ağırlaştı. Konuşamaz oldu. Parmaklarıyla işâret ederek söyleyeceklerini ifâde ederdi.

İbn-i Hamşâd'ın günahlardan çok sakındığını ve ibâdetlere düşkün olduğunu bildiren Hâkim Nişâbûrî, Muhammed bin Hamşâd'ın "Edîb, zâhid, âlim ve fıkıh ilminde müctehid" olduğunu söylemektedir.

İbn-i Hamşâd Nişâbûrî, ilmini talebelerine ve kitaplarla da daha sonrakilere aktardı. Ancak bu talebeleri ve pek kıymetli eserleri hakkında kaynaklar bilgi vermemektedirler. Ancak bu eserlerinin üçyüzden fazla olduğu ve Hâkim Nişâbûrînin de talebelerinden olduğu bildirilmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî), cild-3, sh. 179

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) Vr. 103-b

3) Vafî bil-vefeyât cild-3, sh. 317

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 209

MUHAMMED BİN HASEN

Fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. Kelâm, edebiyat ve kırâat ilminde de mütehassıstı. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Muhammed bin Hasen bin İbrâhîm el-İsterâbâdî'dir. Aslen İsterâbâdlı olan Muhammed bin Hasen, 311 (m. 924) yılında doğmuştur. Şafiî mezhebi fıkıh âlimi olan Muhammed bin Hasen, fıkıh ilmindeki derin bilgisinden dolayı el-Haten diye bilinirdi. Ebû Bekr el-İsmâilî'nin kızıyla evliydi. 386 (m. 996) yılında yetmişbeş yaşında iken, Kurban Bayramı'nın ilk günü Cürcan'da vefât etmiştir.

Cedel ve münâzara ilminde oldukça başarı elde eden Muhammed bin Hasen, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Muhammed bin Adiyy ve memleketindeki onun akranı âlimlerden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Muhammed bin Hasen; el-Assâm, Abdullah bin Fâris, Ebû Bekr eş-Şâfiî, Ebü'l-Kâsım et-Teberânî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin çoğunluğu, bu âlimlerden dinlemiş olduğu hadîs-i şeriflerdir.

Hâkim, Muhammed bin Hasen hakkında şöyle demiştir: "Muhammed bin Hasen, zamanın Şafiî mezhebi imamlarından idi. Ahlâk, tefsîr ve kırâat ilimlerinde çok ileri idi. Münâzara ve cedel ilimlerinde de üstün bir âlim idi." Hamza el-Cürcânî ise; "Ebû Abdullah el-Haten, asrının meşhûr fıkıh âlimlerinden idi. Uzun seneler ders okuttu. Birçok fıkıh âlimi yetiştirdi. Vera' sahibi idi. Ebû Bişr el-Fadl, Ebü'n-Nadr Ubeydullah, Ebû Amr Abdurrahmân ve Ebü'l-Hasen Abdülvâsi' isimlerinde dört oğlu vardı" demiştir.

Muhammed bin Hasen çok seyahat ederdi. Önce Nişâbûr'a giderek iki yıl kadar orada ikâmet etti. Daha sonra Nişâbûr'dan İsfehan'a gitti. Orada, Abdullah bin Ca'fer'den Ebû Davud'un Müsned'ini dinledi ve birçok âlimden ders aldı. Irak'a gitti ve orada da ilimle meşgûl oldu. Ebû Sehl'in meclisinde bulundu. Birçok âlimin kitaplarını okudu. 340 (m. 951) yılından sonra kitap yazmaya başladı ve vefât edinceye kadar kitap yazdı.

Şafiî fakîhi olan Muhammed bin Hasen, asrında fazîlet ve vera' sahibi olması bakımından da meşhûrdu. Şafiî fıkhına dâir yazmış olduğu eserlerinden en önemli olanı "Şerhu Telhisi'bni'l-Kâss et-Taberî'dir.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 203

2) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 431

3) El-Vâfi'bi'l-vefeyât cild-2, sh. 338

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 120

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 55

6) Keşf-üz-zünûn cild-4, sh. 479

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 181

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 136

9) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-2, sh. 255

MUHAMMED BİN HÂRİS BİN ESED EL-HUŞENÎ

Endülüsün meşhûr fıkıh, hadîs ve târih âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. Huşenî diye tanınır. Üçüncü asrın ortalarında Kayravan'da doğup, takriben 366 (m. 976) târihinde vefât etmiştir. Kayravan'da, Ahmed bin Nasr, Ahmed bin Ziyâd, Ahmed bin Yûsuf ve daha başka âlimlerin (r.aleyhim) yanında ilim sahibi oldu. Birçok defa Afrika âlimlerinin derslerini dinledi. Gençken Endülüs'e geldi. O zaman oniki yaşında idi. Burada da İbn-i Eym'ûn'den, Kâsım bin

Esbag, Ahmed bin Ubâde, Muhammed bin Yahyâ bin Lûbâbe gibi Kurtubalı âlimlerin derslerini dinledi. Ahmed bin Ubâde: "Huşenî'yi, Ahmed bin Nasr'ın meclisinde gördüm. Çok başarılı bir talebe idi" demektedir. Endülüs'e geldikten sonra Kurtuba'da yerleşti. Üçyüzyirmi senesinden önce Sebte'ye gelince, Septeliler, Onu bırakmadılar. Orada, yanında birçok âlim yetiştirdi. Huşenî, Sebte Câmii'nin kıblesini inceledi Batıya doğru kaydığını gördü. Sebteliler, onun bu görüşünü kabûl ettiler. Kıbleyi doğuya kaydırdılar. Sonra, Endülüs'e gitti. Nihâyet Kurtuba'da dâimi olarak yerleşti. Huşenî, parlak bir zekâya sahipti. Fıkıh ilminde mütehassıs idi. Kurtuba'da fetvâlar verdi. Müsteşar olarak vazîfe yaptı. Kurtuba veliahdı Hakem bin Abdurrahmân el-Mustansır'ın yanında kadr-u kıymeti pek fazla idi. Hakem için birçok eserler yazdı. Huşenî kimya ilmiyle de uğraştı. Muhtelif maddeler üzerinde tecrübeler yapmıştır. Huşenî'den, Ebû Bekr bin Hanbel ve daha başkaları rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Kudât-ı Kurtuba kitabından seçmeler:

Büyük âlim kadı Mehdî bin Müslim, zamanın emîri Ukbe bin Haccâc es-Salûlî adına yazdığı, bir kadıya (hâkime) yapılabilecek tavsiyeleri ihtivâ eden nasîhatnâmesi özetle şöyledir: "Allahü teâlâdan korkmayı, O'na tâati (beğendiği şeyleri yapmayı), gizlide ve açıkta O'nun rızâsına tâbi olmayı, O'nun rızâsını gözetmeyi, kalbde O'nun korkusunu hissetmeyi, sağlam bir ip, en güvenilir bir kulp olan O'nun yüce dinine sarılmayı, tavsiye ederim.

Kâdılık (hâkimlik) yapanın, şunu iyi bilmesi gerekir: Kâdılık, Allahü teâlâ katında faziletli ve pek kıymetli bir iştir. Hak sahibi hâkime müracaat etmek sûretiyle hakkını elde eder. Bu bakımdan hâkimin dikkatli olması, yüklendiği vazîfenin ağırlığının idrâkinde olması gerekir. Hergün, yaptıklarından kendisini hesaba çekmelidir. Bu vazîfe yüzünden, yarın huzûru ilâhide azâba da ve sevâba da uğrayabilir.

Kâdı, bir haksızlığa meydan vermemek için taraflar arasındaki da'vânın en iyi bir şekilde ortaya konmasını te'mîn etmelidir. Bunun için tarafları iyi dinlemeli, onlara bildiklerinin aksini söyletecek şekilde, sertlik göstermemeli. Mevzûyu iyi anlamalı, zaman zaman onlara suâller sormalıdır. Her birinin getirdiği delîller bilinmelidir. Ba'zıları, düşündüğünü ifâde etmekten âciz olup, maksadını iyi anlatamayabilir. Bir kısmı ise, zekîdir; kısa, açık ve edebi bir ifâde ile, haksız da olsa kendisini haklı göstermeye kalkışabilir. Kâdılık yapanın, bütün bunlara dikkat etmesi lâzımdır. Kâdı bunlara dikkat etmekle, hakkı ayakta tutmuş, haksızlığa meydan vermemiş olur. Eğer böyle yapmazsa, kuvvetli za'îfe hayat hakkı tanımaz ve ona zulm eder.

Kâdılık yapanın yanında, kendileriyle istişâre edebileceği (danışabileceği), hakka hukuka riayetkar, dîni bütün, ilim sahibi yardımcıları olması lâzımdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"İş husûsunda, fikirlerini al** (müşavere et). **Müşavereden sonra bir şey yapmaya karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güvenip dayan"** (Âl-i İmrân-159) buyurmaktadır.

Kâdılık yapanın, vazîfe zamanında, dâima yerinde bulunması gerekir. Belki birisi iş için gelebilir. Da'vâsını halletmek için gelenlere bıkkınlık göstermemelidir. Bütün aklı, fikri ve anlayışı ile onlara yönelmeli ve onları dinlemelidir.

Tarafların şâhidlerini çok iyi dinlemelidir. Bundan başka, dinlenebilecek, sözüne güvenilir kimselere sormalıdır.

Hâkimin, karşılaştığı müşkil olan şeyler için kitapları mütâlâa etmesi (okuması ve üzerinde düşünmesi), bunların çârelerini, benzerlerini araştırıp bulması gerekir. Onlardan istifâde ederek bir çözüm yolu bulabilir.

Bu benim sana ve kadılık yapacak olan kimseye tavsiyelerimdir. Eğer bu nasîhatlarıma uyarsan, senin için iyi bir delîl olur. Aksini yaparsan, aleyhine bir delîl olur.

Sana, Allahü teâlânın yardımını, doğru yola iletmesini seni işlerinde ve hükümlerinde muvaffak kılmasını dilerim. Allahü teâlâ, en iyi yardımcı ve en iyi muvaffak kılıcıdır."

Kâdı Muhammed bin Beşîr el-Meâfirî ile alakalı olarak da şöyle bir haber anlatılır:

Kurtuba kadısı (hâkimi) Mus'ab bin İmrân vefât edince, Emîr-ül-mü'minîn Hakem, Abbâs bin Abdülmelik el-Mervânî ile, Kurtuba kadılığına kimin ta'yin edileceği hakkında istişâre etti. Abbâs bin Abdülmelik o zaman, büyük âlim Muhammed bin Beşîr'i tavsiye etti. Daha önce kardeşi İbrâhîm'e yazı dersi vermişti. Onu oradan tanıyordu. Emîr bunu kabûl etti. Muhammed bin Beşîr'i çağırttı. Emîr'in habercisi gelince, Muhammed bin Beşîr hazırlanıp yola çıktı. Fakat niçin çağırıldığını bilmiyordu. Sehlet-ül-müdevver denilen yere gelince, orada, tanıdıklarından âbid (çok ibâdet eden) bir zâta uğradı. Ona durumunu anlattı. "Yine yazı öğretmesi için çağırıldığını tahmin ettiğini" söyledi. Bunun üzerine âbid olan arkadaşı: "Zannederim seni kadı yapmak için çağırıyorlar. Çünkü Kurtuba kadısı vefât etti. Şimdi orası kadısız kaldı" dedi. Muhammed bin Beşîr bunu duyunca, böyle bir iş için çağırılmış olabileceğine kalbi yattı. Âbid arkadaşına: "O zaman seninle bu mevzûda istişâre edeyim. Bana bu husûsta ne tavsiye edersin? Bana, sence doğru olan nedir söyle?" dedi. Âbid: "Öyleyse, ben sana ba'zı suâller sorayım. Ama bana doğru cevap ver ki, sana işin doğrusunu bildireyim" dedi. Muhammed bin Beşîr. "Nedir? o soracağın şeyler?" diye sorunca, o âbid zât, "Senin, tatlı ve lezzetli yiyecekleri yemek, yumuşak ve güzel elbiseler giymek, yaya olarak gitmekle aran nasıl?" diye sordu. Muhammed bin Beşîr ona cevaben: "Bunlara hiç önem vermem" deyince, o âbid olan zât, birinci suâl bu dedi. Sonra "Mal, mülk sahibi ve şehvet celbedici kimselerden faydalanma temayülün var mıdır?" diye sordu. O da böyle şeylere tenezzül etmeyip, hatırından bile geçirmediğini söyledi. Âbid arkadaşı, bu suâllerimin ikincisi idi, dedi. Üçüncü olarak "İnsanların seni medhetmesini ve övmesini istiyor musun? Onlar seni yalnız bırakıp, iltifât etmemelerinden dolayı üzülüyor musun? Makam ve mevki sahibi olmayı seviyor musun?" diye sordu. Onun bu suâle cevâbı: "Vallahi hak mevzûbahis olunca, ne kınayanın kınamasına, ne de medih eden kimsenin medih ve övmesine aldırırım. Bunlara hiç itibar etmem, makam ve mevki düşkünü değilim. İnsanlar, hak üzere olduğum için benden yüz çevirirlerse, bundan hiç mahzûn olmam (üzüntü duymam)." Bu cevapları dinliyen âbid zât: "Madem ki böylesin, kadılığı kabûl edebilirsin. Bunda hiç bir mahzur görmüyorum" dedi.

Eserlerinden ba'zıları:

1. Kudât-u Kurtuba, 2. Ahbâr-ul-fukahâ vel-muhaddisîn, 3. El-İttifâk vel-ihtilâf fî mezheb-i Mâlik, 4. El-Fütyâ 5. En-Neseb, 6. Târih-ül-ulemâ-il-Endülüs, 7. Târih-ül-Afrikiyyîn, 8. Tabakât-ü fukahâ-il-Mâlikiyye 9. El-mevlid vel-vefât

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 75

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1001

3) Kudât-u Kurtuba

MUHAMMED BİN HASEN EL-EZDÎ

Nahiv ve lügat âlimi, meşhûr edîb ve şâir. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Düreyd bin Atâhiye el-Ezdî, el-Basrî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 223 (m. 837) senesinde Basra'da doğdu. 321 (m. 933)'de Bağdâd'da vefât etti. Hayzeran kabristanına defn edildi.

İlim tahsiline doğduğu yer olan Basra'da başlayıp, oradaki âlimlerden bir müddet ilim öğrendikten sonra, tahsiline devam etmek üzere Amman'a gitti. 12 sene orada kaldı. Sonra Basra'ya dönüp, bir müddet Basra'da ikâmet etti. Bundan sonra Basra'dan çıkıp, Faris beldelerini dolaştı. Bu seyahatlerinden sonra Bağdâd'a yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. İlim aldığı âlimler; Esmaî'nin kardeşinin oğlu Abdurrahmân bin Abdullah, Ebû Hatim Sicistânî, Ebû Fadl er-Riyâsî, Ebû Osman Sa'îd bin Hârûn ve diğerleri. Kendisinden ise; Ebû Sa'îd es-Sayrafî, Amr bin Muhammed bin Seyf, Ebû Bekr bin Şâzân, Ebû Ubeydullah el-Merzibânî ve diğerleri ilim almıştır.

Muhammed bin Hasen, zamanının meşhûr edip ve şâirlerinden olup, çok rivâyeti olan bir âlimdir. Çok divân okumuş, Arab divânlarını ezberlemiştir. Hâfızasının kuvveti ve ezberleme kabiliyeti darb-ı mesel hâline gelmişti. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Ebû Osman Eşnândânî (Kitâb-ül-meânî müellifi Sa'îd bin Hârûn) benim hocam idi. Amcam Hüseyn bin Düreyd benim yetişmemi ona bırakmıştı. Amcam onu yemeğe da'vet eder, beraber yemek yerlerdi. Birgün bu hocam, bana Haris bin Hallize'nin yazmış olduğu bir kasîdeyi okutuyordu. Bu sırada amcam yanımıza geldi. Bana, eğer bu kasîdeyi ezberlersen, sana şunları, şunları alacağım, hediye edeceğim diyerek va'dlerde bulundu. Sonra hocamı yemeğe da'vet edip, yemeğe oturdular. Onlar yemekte iken, aradan epey zaman geçti. Ben bu sırada Haris bin Hallize'nin divânını sür'atle ezberledim. Yemekten sonra hocama ezberlediğimi bildirince çok şaşıp, durumu amcama anlattı. O da bana va'd ettiği şeyleri alıp, hediye etti.

Ebû Sa'îd es-Sayrafî dedi ki: "Ebû Bekr bin Düreyd'in meclisine gittim. Daha önce orada beni tanıyan yoktu. Orada bulunanlardan birisi büyük zâtlardan birisine nisbet edilen şu ma'nâda iki beyti okudu: Memleketler ve üzerlerinde yaşıyanlar değişikliğe uğradı. Bu yüzden yeryüzü de değişti. Her güzelin güzelliği, her güzel yüzün tebessümü de yok oldu." İbn-i Düreyd, bu şiirin eskiden beri meşhûr olduğunu söylemiştir.

Müslüman şâirlerden Abdullah bin Müslim bin Cündeb el-Hüzelî'nin bir beytinin tercümesi "Geliniz, geceye karşı bana yardımcı olunuz. Çünkü, uyumıyan gözler için geceler çok uzun gelir. Beni ağlamakta yalnız bırakmayınız. Çünkü ben, sıkıntılı zamanlarınızda sizi yalnız bırakmıyorum."

Ebû Bekr el-Esedî: "İbn-i Düreyd, şâirlerin en âlimi âlimlerin de en şâiri idi. Onun kasidelerinden birisini İmâm-ı Şafiî hazretleri de medhetmiştir. Bu kasîdenin bir beytinin tercümesi şöyledir: İnsan vücûdunu içinde bulunduran kabre selâm olsun. Bu öyle bir kabirdir ki, karanlıkların cömertliği ile kapkaranlık olmuş."

Naklettiği bir meşhûr beytin tercümesi şöyledir: "Yarına hoşgeldin demiyorum. Çünkü, yarın dostların yolculuğu var."

Muhammed bin Hasen'in eserlerinden bir kısmı şunlardır: "El-Cemhere" lügat ilminde meşhûr ve mu'teber bir eserdir. "El-İştihâk", "Kitâb-ül-hayl", "Züvvâr-ül-Arab", "Kitâb-ül-lügât", "Garîb-ül-Kur'ân", "El-Müctebâ."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 189

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 138

3) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 195

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 289

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 520

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 323

MUHAMMED BİN HÜSEYN BİN ABDULLAH (El-Âcürrî)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekir olup, Âcürrî adıyla meşhûr olmuştur. İmâm-ı Âcürrî 360 (m. 970) senesi Muharrem'in birinci Cum'a günü Mekke-i mükerremede vefât etti. Oraya defnolundu. Ömrü tahminen 96 seneyi bulmuştu.

Âcürrî; Ebû Müslim el-Keccî, Ebû Şuayb el-Harrânî, Ahmed bin Yahyâ el-Halvânî, Ca'fer bin Muhammed el-Feryâbî, Mufaddal bin Muhammed el-Cündî ve birçok âlimden ilim öğrenmiş, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden ise; Ali ve Abdülmelik İbni Bişran, Ali bin Ahmed bin Ömer el-Mukrî, Mahmûd bin Ömer el-Ekberî, Muhammed bin Hüseyn bin Fadl el-Kattân ve Hilye sahibi Ebû Nuaym el-İsfehânî ve birçok âlim ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Âcürrî hakkında İslâm âlimlerinden İbn-i Hatîb "Âcürrî sika (güvenilir) bir zâttır. İbn-i Hallikan; "O sâlih, âbid, muhaddis ve fakîh idi." İbn-i Kesir, "O sika, dinde sağlam bir zâttır." Cemâlüddîn Ebü'l-mehâsin; "Âcürrî; muhaddis, sâlih, vera' sahibi bir âlimdir. Çok kitap tasnif etmiştir." Ebü'l-Fellah Abdülhay ise; "O, imâm ve muhaddis olup, hıfzı çok kuvvetli idi" demişlerdir.

Hâfız ez-Zehebi, yazdığı kitaplarında Âcürrî'yi çok övdü. Tezkire kitabında "Âcürri; âlim, ilmiyle âmil, sünnete tam uymuş bir zâttır." Ulüv kitabında, "Âcürrî muhaddis olup, çok güzel eserleri vardır." İber'de ise "O sika olup, sünnete sarılmıştır" buyurur.

Muhammed bin Hüseyn el-Âcürrî "Ahlâk-ül-ulemâ" kitabında diyor ki:

Allahü teâlâ her şeyi yarattı. İnsanı diğer canlılardan üstün kıldı. İnsanlara içlerinden seçtiği Peygamberlerle doğru yolu gösterdi. Onlar vasıtasıyla kullarını îmâna, kendisine inanmaya çağırdı, îmân eden kullarına mü'min dedi ve onları şerefli kıldı. İmân etmiş kullarının arasından ba'zılarına ilim verdi, hikmet verdi. Bunlara din âlimleri denir. Onları ilim ile, yumuşak huylulukla süsledi. İslâm âlimleri, halâli-haramı insanlara öğretirler, doğru yolu gösterirler, bozuk yollardan sakındırırlar. Fayda ve zararı, güzel ve çirkini birbirinden ayırırlar. Âlimler kadrü kıymeti, çok yüksek zâtlardır. Onlar "Vereset-ül-enbiyâ" Peygamberlerin vârisleridir. Denizdeki balıklar onlar için istiğfar ederler. Melekler onlara kanatlarını gererler. Âlimler, kıyâmet gününde Peygamberlerden sonra şefaat edeceklerdir. Onların bulunduğu yerde, rahatlık ve huzûr vardır. Onların sözleri, işleri, ehl-i gafleti hidâyete kavuşturur. Kulların en şereflisi bunlardır. Dereceleri yüksektir. Onların hayatta olmaları, insanlar ve her şey için hazinedir. Vefâtları da musîbettir, büyük kayıptır. Bir âlimin ölümü âlemin yok olmasıdır denmiştir. Âlimler, güzel ahlâk sahibi, edeb sahibidirler. Onların sözleri kalblere devadır. Bütün mahlûkât onların ilmine muhtaçtır. Onların sözlerine ve işlerine uymak, insana dünyâ ve âhıret se'âdetini kazandırır. Onlara uymak vâcibtir. Onlara karşı edebsizlik, felâkettir. Onları seven huzûra kavuşur. Onlara karşı gelen, hak yoldan uzaklaşır.

İslâm âlimleri ışıktır. İnsanlara yol gösterir, cihanı aydınlatırlar. Gökyüzünde yıldızların durumu nasılsa, yeryüzünde onlar da öyledir. Küfür ve şirk karanlıklarında yüzen insanlara, hidâyet rehberleridirler.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Ey îmân edenler,** (Peygamber tarafından) **size meclislerde: "Yer açın" denildiği zaman hemen yer açın ki Allah da size genişlik versin. "Kalkın" denilince de kalkıverin ki, Allah îmân edenlerinizi yükseltsin. Kendilerine ilim verilenler için ise,** (Cennette) **dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."** (Mücâdele-11) buyurarak, âlimlere üstün dereceler hazırladığını bildirdi.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde âlimler için, meâlen şöyle buyurmaktadır:

"Allahtan, kulları içinde, ancak (Kudret ve azametini bilen) **âlimler korkar. Şüphe yok ki, Allah azîzdir** (Her şeye galiptir) **gafûrdur** (çok bağışlayıcıdır). (Fâtır-28)

"Allah dilediğine faydalı bilgi (hikmet) **ihsân eder. Kime ki hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Bu âyet ve öğütleri, ancak olgun akıl sahipleri düşünürler."** (Bekâra-269)

"Doğrusu (Peygamber değil de hikmet sahibi olan) **Lokman'a "Allaha şükret" diye ilim ve anlayış verdik."** (Lokman-12)

Muhammed bin Hüseyn der ki: "Allahü teâlânın, Kur'ân-ı kerîmde âlimleri övmesi, onların fazîletli, üstün ve kıymetli olduklarını gösterir. Allahü teâlâ onları, insanlara yol gösterici kıldı. Kendilerine uyulması icâb eden kişilerdir."

Mücâhid, Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Kime ki hikmet verilmişse" âyeti için, "Buradaki hikmetten murâd; ilimdir, fıkıh ilmidir"** buyurmuştur.

Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Doğrusu Lokman'a "Allaha şükret" diye ilim ve anlayış verdik"** âyeti için, "Burada ilim ve anlayıştan murâd, fıkıh ilmi demektir" buyurdu.

Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Sizden Ulilemr olanlara"** âyetindeki **"Ulilemr'den murâd, "Fukahâ ve âlimlerdir"** buyurdu.

Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Âlimin, âbid üzerine üstünlüğü, ayın onbeşinci gecesindeki dolunayın, diğer yıldızlar üzerine olan üstünlüğü gibidir."**

"Âlimler Peygamberlerin vârisleridir."

"Şeytana karşı bir din âlimi, bin âbidden çetindir."

"Allahü teâlâ bir kimseye iyilik etmek isterse, onu dinde âlim yapar ve ona doğru yolu ihsân eder."

"Kıyâmet gününde üç kısım kimseler şefaat ederler: Peygamberler, sonra âlimler, sonra şehîdler."

"Göklerde ve yerde olanlar, âlim için istiğfar ederler."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, sizden ilmi almak için, ilmi ile âmil alan âlimleri kaldırır. Câhiller kalır. Dinden suâl edenlere, kendi akılları ile cevâp verip, insanları doğru yoldan ayırırlar."**

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki:

"Rahmet yüklü bulutların toprağa hayat verdiği gibi, âlimin sözü de kalblere hayat verir."

"Âlimin konuşması karanlıkları yok eder (Küfür ve zulmeti ortadan kaldırır). Âlimin susmasında nice hikmetler vardır. Onların susması hikmettir. Güneşin ortaya çıkışıyla karanlıklar yok olduğu gibi, âlimin bir yerde bulunmasıyla orası nûr ile dolar. İnsanlar din ve dünyâlarını öğrenir, rahat ve huzûr bulurlar."

Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle buyurdu: "İlim öğreniniz, Allah için ilim öğrenmiş kişi, Allahtan korkar. İlim öğrenmeyi istemek ve bu yolda çalışmak ibâdettir. Onunla meşgûl olmak cihâddır. İlmi, bilmiyene öğretmek sadakadır. Onu ehline öğretmek kurbettir. Çünkü ilim, helâl ve haramı öğretir. Dostu ve düşmanı tanıtır. İlim, insana en azîz arkadaştır. Zînettir.

Melekler, ilim öğreneni çok severler ve kanatlarını gererler. Onu medh ederler. Yer yüzünde yaş ve kuru ne varsa, hattâ yırtıcı hayvanlar, denizdeki balıklar, gökyüzü, ay, güneş ve yıldızlar, onun için Allahü teâlâdan af dilerler.

İlim, kararmış ve körleşmiş kalblere hayat, neş'e ve huzûr verir. Karanlıklarda gözlerin nûrudur. Bedene kuvvet ve zindelik onunla gelir. Makam ve derecelere onunla kavuşulur. Allahü teâlâyı ve O'nun kudretini düşünmek büyük ibâdettir. Onunla, Allahü teâlânın emirleri ve yasakları bilinir. Onunla, Allahü teâlâya itaat, Resûlüne itaat olur. Onunla ibâdet olur. İlim, amelden önce gelir. İlimsiz amel kabûl olmaz. Müslüman, önce ilim öğrenir, sonra öğrendiğiyle amel eder. İlim kalblerin neş'e ve huzûrudur."

Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Âlim için herşey, hattâ denizdeki balıklar bile istiğfar eder."**

"Bir kimse evinden ilim öğrenmek için çıksa o dönünceye kadar Allah yolundadır."

Hişâm bin Hassân'dan rivâyet eder.

Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Ey Rabbimiz, bize dünyâda iyi hâl ver ve âhirrette merhamet ihsân et ve bizi Cehennem azâbından koru"** âyet-i kerîmesindeki "Haseneten" kelimesinden murâd; "Dünyâda ilim ve ibâdet ihsân et, ahırette de Cennetini nasîb et, demektir" dedi.

Muhammed bin Hüseyn der ki: "Âlimler, fazîlet ve bereket sahibidirler. Onlar nerede bulunursa bulunsun, fazîlet de oradadır. Onlardan ilim öğrenen faziletli olur. Allahü teâlâ hayır ve bereketi onlarla beraber eyledi. Allahü teâlâ bizi ve onları, ilimle rızıklandırdı."

İbn-i Abbas buyurdu ki: "Hayrı öğreten ve öğrenen kişi için, herşey istiğfar eder, hattâ denizdeki balık bile."

İlim öğrenirken bilinmesi gereken şeyler:

Allahü teâlâ, kullarından kendisine îmân etmelerini, sonra da ibâdet etmelerini istedi. İbâdet de ancak ilim ile, haramı ve helâli bilmekle olur. Bu sebeple, şüphesiz bilgi sahibi olmak farzdır. Mü'mine cahillik yakışmaz. İlim öğrenmekle cahillik gider. İnsan nefsinin istediği şekilde değil de, Allahü teâlânın emrettiği gibi ibâdet etmeli Farzı, vacibi ve sünneti öğrenmelidir. İlim öğrenirken, Allah için öğrenmelidir. İhlâs sahibi olmalıdır. İlim öğrenip bu ilimle amel edilirken, ibâdetler farza, vacibe, sünnete, helâla ve harama dikkat edilerek yapılırken, Allahü teâlânın kendisini, bu ni'metlerle muvaffak kıldığına şükür etmelidir.

İlim öğrenecek kişi; yumuşak huylu, ağır başlı ve edeb sahibi olmalıdır. Kur'ân-ı kerîmi okumalı, Allahü teâlâyı unutmamalıdır. Kendine, sık sık ni'metler içinde olduğunu hatırlatmalı,

"Elhamdülillah" dedirtmelidir. Her zaman, eli, ayağı, gözü, kulağı ve dili haramdan korumalı, şeytanın şerrinden Allahü teâlâya sığınmalıdır. Konuşacak ve görüşecek arkadaşlarını iyi seçmeli, bunlar, kendisine zarar verecek, günaha sokacak kişiler olmamalıdır. Allahü teâlânın râzı olmadığı şeylerle meşgûl olmaktan kaçınmalı ve çok korkmalıdır. Şeytan, kötü, çirkin ve beğenilmeyen şeyleri çok kerre süsler, göze güzel gösterir ve nefsi onunla meşgûl ettirir.

Her zaman "Yâ Rabbî! Beni râzı olmadığın faydasız şeyleri öğrenmek ve yapmaktan koru, faydalı ilim nasîb et" diyerek, Allahü teâlâya yalvarmalıdır.

Allahü teâlânın emir ve yasaklarına, Resûlünün sünnetine ve bu yolun âlimlerinin izinden ayrılmamak için sözlerine çok dikkat etmelidir. Zira emek boşa gider. Ömür, râzı olunmayan işlerle geçirilmişse yazık olur. Emîr ve yasaklar iyi gözetil mel i, ne buyuruldu ise ona uygun yapmalıdır.

İlim sahibi edebli olur. Kendisini ilgilendirmeyen şeylerden konuşmaz. İlim sahiplerinin yanında dikkat edilecek husûslar:

Âlimlerin huzûrunda edebli olmalıdır. Yüksek sesle konuşmamalı, sorulacak şeyi edeble sormalı, sükût üzere olmalı, kendilerinden öğrendiği ilim için teşekkür etmelidir. Eğer, ilim sahibi zât herhangi bir sebeple kızarsa, ona karşı gelmemelidir. Ondan özür dilemelidir.

İlim sahibi, öğrendiği ilim sebebiyle tevâzu üzere olur. Zira bu haliyle herkesin sevgi ve muhabbetini kazanır. İlim sahibi şereflidir. İlmi ve edebi, kendisini şerefli yapmıştır.

İlim sahibi, ilmi ehline öğretir. Dünyânın aşağı şeylerini istemez. Paraya-pula tamah etmez. Yumuşaklıkla ilmini insanlara aktarır. Onların dünyâ ve âhıret se'âdetine kavuşmalarına çalışır. İlim sahibi kişi sabırlıdır. Öğretirken anlaşılmayan yerleri, yumuşaklıkla tekrar eder, hiç kızmaz. Edebli haliyle huzûruna gelenleri terbiye eder, güzel ahlâkı anlatır. Önce kendisine, doğru îmân sahibi olmayı öğretir. Böylelikle huzûruna gelen ilim âşıkları, Allahü teâlânın râzı olduğu doğru imânı öğrenirler. Daha sonra farz, vâcib, sünnet, müstehab, mübah, haram, mekrûh ve müfsidi öğrenir. Böylelikle günlük hayatında neleri yapıp nelerden kaçınacağını öğrenir. İlim sahibi, herkese güzel söz ve tatlı dille muâmele eder. Câhillerle münâkaşa etmez. Onlara karşı sükût eder.

Birisi kendisine bir mes'ele sorduğunda, şayet cevâbını biliyorsa, soranın anlıyacağı şekilde cevâbını söyler ve "Bu mes'elenin cevâbı, falan âlimin, falan kitabının, şurasında diyerek vesîkalandırır. Şayet bilmiyorsa, bir bilene sorar. Doğru cevâbı tereddütsüz kabûl eder.

Allahü teâlânın kendisine ilim nasîb ettiği kişi, dinde bid'at ortaya çıkarmaktan çok çekinir. Bid'at sahiplerinden uzak durur. Onların yola gelmesi müslümanların bid'ate düşmemeleri için; eliyle, diliyle, kalemiyle çalışır. Bid'atleri ortadan kaldırıp sünnetleri yayar.

İlim sahibi, Kur'ân-ı kerîmi çok okur. Farza, vacibe, helâle ve harama çok dikkat eder ki, yaptığı ibâdetleri ahırette boşa gitmesin ve dünyâda da insanlar kendisini örnek alıp, iyi insan olsunlar.

Hakîki din âlimi, teşhisini iyi yapan ve ilâcını mikdârınca hastasına veren, onu sıhhatine kavuşturmaya çalışan tabib gibidir. O, Allahü teâlânın rızâsını ister. O'nun emrini yapar. Din âlimi dâima Allahü teâlâya şükreder ve her zaman O'nu hatırlar. Allahtan başka kimseden korkmaz. O, Kur'ân-ı kerîm ve Sünnet-i seniyye ile âhlâklanmıştır. Dünyânın gösterişine,

parasına, puluna itibar etmez. Yeryüzünde vekar ile ibret alarak yürür. Kalbi Allahü teâlâ ile meşgûldür.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: "... **Çünkü Kur'ândan önce kendilerine Tevratla, ahır zaman Peygamberinin vasfına dâir ilim verilenlere karşı, Kur'ân okunduğu zaman yüzleri üstü secdeye kapanıyorlar** (Allaha şükrediyorlar). **Ve şöyle diyorlar: "Rabbimizi tenzih ederiz** (va'dini yerine getirir). **Gerçekten Rabbimizin va'di yerine getirilmiş bulunuyor." Hem ağlayarak yüzleri üstü secdeye kapanıyorlar, hem de bu Kur'ân-ı işitmek, onların huşû'larını (ilimlerini, yakînlerini, kalblerinin yumuşamasını) arttırıyor"** (İsrâ: 107, 108, 109). Allahü teâlâ, burada âlimleri vasfetti ve onların yalnız kendisinden korkan, gözyaşı döken, itaat eden kişiler olduklarını beyân etti.

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) buyurdu: "İki hırs sahibi vardır ki, bunlar doymaz. Biri ilim sahibi, diğeri dünyânın malına, mülküne, parasına bağlanmış kişi. Bunlardan ilim sahibi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gece-gündüz çalışır. Kendisi ve bütün insanların se'âdeti, huzûru için, her saniyesini kıymetlendirir. Allahü teâlânın şu âyet-i meâlen **"Allahtan, kulları içinde ancak** (kudret ve azametini bilen) **âlimler korkar"** (Fâtır-28). Onları bildirir. Dünyalık toplayanın ise; mal, mülk ve para için yapmadığı taşkınlık ve azgınlık kalmaz. Gece-gündüz bu yolda yürür. Allahü teâlâ, dünyâ peşinde koşanlar için, Kur'ân-ı kerîminde meâlen şöyle buyurdu: **"Doğrusu** (kâfir) **insan azgınlık eder. Kendini** (sâhib olduğu mal ile Allahtan) **müstağni görmekle..."** buyurdu (Alâk: 6-7).

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamıyacaktır: Ömrünü nasıl geçirdi. İlmi ile nasıl amel etti. Malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harcetti. Cismini, bedenini nerede yordu hırpaladı."**

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm buyurdu ki: **"Ümmetimi helak eden, fâcir âlimler ve câhil âbidlerdir."**

Habîb bin Abîd dedi ki: "İlim öğreniniz. Onu iyice öğrenip onunla amel ediniz. İlmi süs için, gösteriş için öğrenmeyiniz. Zîrâ gösteriş için ilim öğrenip bununla övünenin kıymeti, elbisesiyle övünen kişi gibidir.

Umeyr bin Sa'îd dedi ki: Alkame'ye dînî bir mes'ele sorduğumda, "Ubeyde'ye gidip suâl ediniz" dedi. Doğruca Ubeyde'ye gittim ve suâl ettim." Alkame'ye gidiniz" dedi. Ben de "Efendim beni size Alkame gönderdi" dedim. O zaman "Mesrûk'a gidip ondan bu mes'eleyi sorunuz" dedi. Mesrûk'a gittim ve mes'eleyi sordum. O da "Alkame'ye gidiniz" dedi. Efendim, Alkame'ye gittim. Beni Ubeyde'ye gönderdi. Ubeyde de size gönderdi" dedim. Buyurdu ki, "Sen Abdurrahmân bin Ebî Leylâ'ya git" Ben de gidip mes'elemi ona sordum. O da cevap vermekten çekindi Sonra geri dönüp Alkame'ye durumu arz ettim. O zaman buyurdu ki: "İnsanların fetvâ verme husûsunda en cüretlisi ilmi az olanlardır."

Muhammed bin Hüseyn dedi ki: "Kim İslâm âlimlerinin güzel ahlâkıyla ahlâklanırsa, o kişi Allahü teâlânın sevgili kulu olur."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Rabbi! Senden faydalı ilim isterim. Faydasız ilimden sana sığınırım."**

Muhammed bin Hüseyn el-Âcürrî, eş-şeriatü adlı eserinde kabir azâbı hakkında diyor ki:

Ebû Hüreyre (r.a.) buyuruyor ki: Resûlullah efendimiz bir gün "**Tâhâ sûresi yüzyirmidördüncü âyeti ne için nâzil oldu? Âyet-i kerîmedeki geçim darlığı nedir biliyor musunuz?"** diye sordular. Eshâb-ı kiram "Allah ve Resûlü bilir" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kâfirin kabrinde azâb görmesidir. Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ, kabirde kâfire doksandokuz yılan musallat eder. Yılan nedir bilir misiniz? Yılan doksandokuz canlıdır. Her canlının yedi başı vardır. Onun bedenine devamlı ateş püskürtürler ve onu ısırıp kıyâmete kadar dehşete düşürürler"** buyurdu.

Hazreti Âişe (r.anhâ) "Resûlullahın gece kıldığı hiçbir namaz yoktu ki, Resûlullah o namazdan sonra kabir azâbından Allahü teâlâya sığınmasın" buyurdu.

Resûlullah efendimiz bir gün Neccâroğulları kabristanlığına uğradı. Kabirlerinde azâb görenlerin seslerini işitti. Eshâb-ı kirama buyurdu ki: **"Gizleyebilseydiniz, bu kabirlerdeki azâbı duymanız için Allahü teâlâya duâ ederdim."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ölü kabre konulunca, yanına yüzleri siyah ve gök gözlü iki melek gelir. Birine Nekîr, diğerine Münker denir. O kimseye Muhammed hakkında ne dersin dediklerinde, eğer mü'min ise, bu iki meleğin suâllerine cevap olarak Muhammed** (a.s.) **Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" der. Bu iki melek "Biz elbette biliyoruz ki, sen dünyâda da böyle derdin" derler. Sonra o kimsenin kabri her tarafından kırkar metre genişler ve aydınlanır. Bundan sonra o kimseye uyu denildiğinde, o kimse, beni bırakın, çoluk çocuğuma gidip bu hâli haber vereyim der. Melekler ona "Kendisini ancak, çok sevdiği hanımı uyandıran yeni dâmâd gibi rahat uyu" derler. Böylece, Allahü teâlâ onu yattığı yerden uyandırıncaya kadar rahat ve huzûr içerisinde uyur. O kimse kâfir ise, bu iki meleğe cevap olarak "Ben bilmem, insanlardan işitirdim bir şeyler söylerlerdi, ben de onu söylerdim" der. Bu iki melek "Biz elbette biliyoruz ki, sen öyle derdin" derler. Sonra toprağa sıkış diye emr olunur. Toprak o kimse üzerine sıkışır, kaburga kemiklerini birbiri üzerine geçirir ve Allahü teâlâ onu bu yattığı yerden kaldırıncaya kadar, dâima azâb içinde bulunur"** buyurmuştur.

Yine bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Bevlden sakınınız, kabir azâbı ondadır"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, **"Kabir, âhıret konaklarının birincisidir. Ondan kurtulana, sonraki konaklar kolay olur. Kabirden kurtulmayana, ondan sonraki konaklar daha zor olup, azâbları daha şiddetlidir"** buyuruldu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir gün iki kabir yanından geçiyordu. **"Şu iki kimse azâbdadırlar. Bunların azâbları, büyük günahlardan ötürü değildir. Biri bevlden sakınmazdı. Diğeri ise insanlar arasında söz taşır, koğuculuk ederdi. Onun için azâb olunurlar"** buyurdu. Başka, bir hadîs-i şerîfte de; **"Mü'min olan meyyit için, kulum doğru söyledi sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna "Sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir?" diye sorar. Bunun üzerine "Ben, senin sâlih amelinim" der. Bunu işitince, "Yâ Rabbi! Kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbi, kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk-çocuğuma ve mallarıma kavuşsam der"** buyurulmuştur.

Hazreti Âişe (r.anhâ), "Peygamber efendiliniz (s.a.v.) Cehennemin fitnesinden ve azâbından, kabirin fitnesinden ve azâbından, zenginlik ve fakîrlik fitnesinin şerrinden ve Deccal'in fitnesinden Allahü teâlâya sığınırdı" buyurdu. Hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Geçmiş Peygamberler, şaşı, kör ve yalancı olan Deccal'in büyük fitne ve musîbet olduğunu haber verip, ümmetlerini, onun şerrinden ve zararından korkuturlardı"** buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Mîzânda güzel ahlâktan daha ağır gelecek hiçbir şey yoktur"** buyuruyorlar. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, **"Bir kimse kıyâmette mîzâna getirilir. Sonra her birinin büyüklüğü, gözün görebileceği uzunlukta olan doksan dokuz amel defteri getirilir. Bu defterlerde o kimsenin iyilik ve kötülükleri yazılıdır. Günahı sevâbından çok gelip, Cehenneme gönderilir. Cehenneme giderken, Allahü teâlâ katından bir ses duyulur: "Acele etmeyiniz. Onun tartılmayan bir şeyi vardır" der. Başparmağı ucu kadar bir şey getirilir. Üzerinde Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah yazılı olur. Sevâb kefesine konur. Böylece sevâbı, günahından ağır getir ve Cennete gitmesi emrolunur"** buyuruldu.

Muhammed bin Hüseyn buyuruyor ki: "Biliniz ki, Allahü teâlâ Cennet ve Cehennemi, Âdem aleyhisselâmı yaratmadan önce yarattı. Sonra Âdem aleyhisselâmı ve Havva vâlidemizi ve Cennet ve Cehennem ehlini yarattı. Bütün bunlar, Âdem aleyhisselâm Cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmeden önce idi. Îmânın tadını tadan, İslâmiyete inanan hiç kimse, bunun böyle olduğunu inkâr etmez. Buna Kur'ân-ı kerîmin âyetleri, Peygamber efendimizin hadîs-i şerîfleri şâhiddir, Bunları inkâr edenlerden Allahü teâlâya sığınırız. Şayet birisi bunu bize izah et derse, deriz ki; "Allahü teâlâ, Âdem (a.s.) ile Havva vâlidemizi yaratmadı mı? Onları Cennetine yerleştirmedi mi? Bekâra sûresi otuzbeşinci âyetinde meâlen: **"Biz demiştik ki: Ey Âdem, sen eşinle Cennette sakin ol. Onun, ni'metlerinden ikiniz de bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa nefslerinize zulmedenlerden olursunuz"** buyurmadı mı? Yine **"Zevcenle birlikte Cennette yerleş de, ikiniz dilediğiniz ni'metlerden yiyin. Fakat su ağaca yaklaşmayın ki, sonra zalimlerden olursunuz."** Aynı sûrenin elliyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen **"Yağmur rahmetinin önünde, rüzgârları müjdeci olarak gönderen o Allahdır. Nihâyet bu rüzgârlar, buhar ile yüklü ağır ağır bulutları kaldırıp yüklendiği zaman, bakarsın ki, biz onları ölmüş** (kurumuş) **memleketlere sevk etmişizdir. Böylece o bulutla, o yere su indiririz de, o su ile her çeşit meyveleri çıkarırız. İşte bu ölü araziden bitkileri çıkardığımız gibi, ölüleri de böyle çıkaracağız** (dirilteceğiz). **Gerekir ki, düşünür ve ibret alırsınız"** buyurulmaktadır.

Allahü teâlâ daha sonra Âdem (a.s.) ile Havva'yı Cennetten yeryüzüne indirdi. Onların tövbelerini kabûl etti. Onları tekrar Cennetine koyacağını va'd etti. İblis'i de tard ederek, Cennetine tekrar dönmekten men etti. İbn-i Abbâs (r.a.) Bekâra sûresi yirmiyedinci âyetinin tefsîrinde buyuruyor ki: "Âdem (a.s.), "Yâ Rabbî! Beni yed-i kudretinle yaratmadın mı?" diye sorunca, Allahü teâlâ "Evet yarattım" buyurdu. Âdem (a.s.) "Bana katından rûh üfürmedin mi?" dedi. Allahü teâlâ "Evet" buyurdu. Âdem (a.s.) "Yâ Rabbî! Bana rahmetin gadabını geçmedi mi?" dedi. Allahü teâlâ "Evet" buyurdu. "Yâ Rabbî! Beni daha önce Cennetinde oturtmadın mı?" diye sorunca, Allahü teâlâ "Evet" buyurdu. Âdem (a.s.) "Yâ Rabbî! Bildiğin gibi tövbe ediyorum. Tekrar oraya dönebilecek miyim?" diye sorunca, Allahü teâlâ "Evet oraya döneceksin" buyurdu.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Cennete baktım, ekserisinin fakîrler ve müslümanlar olduğunu Cehenneme baktım, çoğunluğunun kadınlar olduğunu gördüm."** Yine

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Cennet ve Cehennem karşılaşırlar, Cehennem der ki, "Bana ne oluyor ki, ancak kibirlenenler ve çok mal sahipleri bana geliyor?" Cennet de der ki: "Bana ne oluyor ki, zayıflar ve fakîrler bana geliyor?" Allahü teâlâ Cehenneme, "Sen benim azâbımsın. Seninle dilediğime azâb ederim." Cennete, "Sen benim rahmetimsin. Seninle dilediğime merhamet ederim. İkinizi de dolduracağım"** buyurur.

Diğer bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ramazan-ı şerîfin ilk gecesi olunca, şeytanlar zincire vurulur. Cehennem kapıları kapanır. Ondan hiçbir kapı açık bırakılmaz. Cennet kapılarının hepsi açılır. Kapalı hiçbir kapı kalmaz. Bir münâdi şöyle seslenir: Ey Hayrı arayan! Hayra yönel. Ey şerri arayan! Ondan uzaklaş. Allahü teâlâ bu gecede birçok kimseyi Cehennemden âzâd eder"** buyururlar.

Bütün bu zikredilenlerin hepsi Cennet ve Cehennemin yaratıldığına delâlet etmektedir. Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Cebrâil aleyhisselâma: **"Mikaîl'i gülerken hiç görmedim"** dedi. Cebrâil (a.s.) "Mikâil, Cehennem yaratıldığından beri gülmemektedir" buyurdu.

Aynı eserde, İslâmiyet hakkında ise şöyle demekledir, İslâmiyet beş şey üzerine bina edilmiştir. Bunlar Kelime-i şehâdet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmektir. Îmân altmış küsur veya yetmiş küsur parçadır. En efdali Kelime-i şehâdet getirmektir. En aşağı derecesi, yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktır. Haya da imândan bir şu'bedir.

Allahü teâlâ fadlı ve ihsânı ile Kur'ân-ı kerîmde bildiriyor ki; geçmiş ümmetlerden yahudiler, hıristiyanlar dinlerinde tefrikaya düştükleri için helak oldular. Mevlâmız, doğru yoldan fırkalara ayrılmanın, bâtıla meyletmenin helâka sebeb olduğunu bize öğretiyor ve bizi bundan nehyediyor. Doğru yoldan ayrılmak ancak hased ve buğz yüzünden olur. Kendilerinin bildiğini, başkalarının bilmesini istemezler. Allahü teâlâ buğz ve hasedin fırkalara ayrılmaya sebeb olduğunu beyân buyurarak, Bekâra sûresi ikiyüzonüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; "İnsanlar îmân üzere bulunan tek bir ümmet idi. Sonra kimi îmân etmek, kimi küfre varmak sûretiyle ayrılığa düştüler. Bunun üzerine Allah, rahmetinin müjdecileri ve azâbının habercileri olmak üzere peygamberler gönderdi. İnsanlar aralarında ayrılığa düştükleri şeyde hak üzere hükmetmek için, o peygamberlere kitap gönderdi. Halbuki kendilerine açık delîller geldikten sonra, aralarındaki zulüm ve hasedlerinden ötürü ihtilâfa düşenler, o kitab verilenlerden başkası değildir. Onların hak husûsunda ayrılığa düştükleri şeyde, Allah kendi izni ile peygamberlere îmân edenleri doğru yolda hidâyet buyurdu. Allah dilediğini doğru yola iletir" buyurmuştur.

Allahü teâlâ bize, kendilerine ilim verilenlerden ba'zılarının, başkalarına hased ettiklerini, düşmanlıkta bulunduklarını ve böylece helak olduklarını ve fırkalara bölündüklerini bildirmektedir.

Muhammed bin Hüseyn buyuruyor ki: "Şeytan, bir kişi ile beraber, iki kişiden uzaktır."

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 97

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 243

3) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 243

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 292

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 270

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 936

7) Tabakât-ı Şâfiiyye cild-3, sh. 149

8) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 35

9) Ahlâk-ul-ulemâ

10) Eş-şeriatü

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-ÂBÜRÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Âsım bin Abdullah el-Âbürî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Aslen Sicistan'ın Âbür köyündendir. İlim tahsil etmek için çok yer gezdi. Şam, Horasan ve Cezîre'de de kaldı. Birçok âlimden ilim aldı. Hadîs ve târih ilimlerinde eserler yazdı. "Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî" kitabının sahibidir. 363 (m. 974) senesinin Receb ayında Sicistan'da vefât etti. Vefâtında 80 yaşları civarındaydı.

Muhammed el-Âbürî, hadîs ve târih ilimlerinde büyük bir âlimdir. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok seyahat yaptı. Ebü'l-Abbâs es-Serrâc, İbn-i Huzeyme, Ebû Arûbe el-Harrânî, Zekeriyyâ bin Ahmed el-Belhî, Mekhûl el-Beyrûtî, Muhammed bin Rebî el-Cîzî ve daha birçok âlimden bizzat dinleyerek ilim öğrendi. Kendisinden de; Ali bin Büşrâ el-Leysî, Yahyâ bin Ammâr es-Sicistânî ve daha birçokları ilim alıp, rivâyetlerde bulundu.

İbn-i Nâsıruddîn diyor ki, "Muhammed bin Hüseyn el-Âbürî, hadîs-i şerîf hafızı olup, ilim tahsil etmek için çok yer dolaşmıştı. Kıymetli eserler yazdı." Onun Menâkıb-ı Şâfiiye kitabı, meşhûrdur. Bu eserini çeşitli bâblar, konular hâlinde tertip etmiştir. Bu kitabında "Kureyş" kelimesi hakkında şu açıklamalarda bulunmaktadır: "Abdullah İbni Abbâs'a (r.a.), "Kureyşlilere niçin "Kureyş" ismi verilmiştir?" diye suâl edilince şu cevâbı verdi: "Kureyş, denizdeki bütün balıkların en büyüğüdür. Her zaman onlara galip gelir ve kahreder. O, deniz hayvanlarının en büyüğüdür. Bütün balıklara ve denizdeki diğer hayvanlara hükümrandır. İstediğinde onları yer. Bunun için Kureyşliler de "Kureyş" adı ile isimlendirilmişlerdir. Çünkü insanların en galibi ve onların en yiğididir." Onun bu eserinde, İmâm-ı Şâfiîye âit bir çok menkıbeler ve onun mezhebine âit fıkıh mes'elelerinin hükümleri yer almaktadır. Ayrıca bu eserde, onun mezhebinden olmayan kimselerden de bahsedilmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 147

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 954

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 954

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 231

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-EZDÎ

Musul'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Ahmed bin Hüseyn bin Abdullah bin Yezîd bin Nu'man el-Mûsulî'dir. Babasının isminin "Hasen" olduğu da zikredilmektedir. Künyesi, Ebü'l-Feth el-Mûsulî'dir. El-Ezdî diye de meşhûrdur. Aslen Müsulludur. Doğum târihi belli değildir. Bağdâd'a gelip, orada hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs ilimlerine âit birçok eserler yazdı. 374 (m. 984) senesi Şevval ayında Musul'da vefât etti.

Ebü'l-Feth el-Ezdî, Bağdâd'da birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Ya'la el-Mûsulî, Heysem bin Halef bin Halef ed-Dûrî, Ali bin Sirâc el-Mısrî, Muhammed bin Cerîr et-Taberî, Ahmed bin Hasen bin Abdülcebbâr es-Sûfî, Ebû Arûbe el-Harrânî, Muhammed bin Muhammed

el-Bağdâdî ve daha birçok âlimden ilim alıp rivâyette bulundu. Kendisinden de; İbrâhîm bin Ömer el-Bermekî, Hâfız Ebû Na'îm, Ahmed bin Feth bin Fergân ve daha pekçok âlim ilim aldılar ve rivâyette bulundular.

Muhammed el-Mûsulî, hadîs hafızı idi. Yüzbinden daha fazla hadîs-i şerîfi râvileri ve senetleri ile birlikte ezberlemişti. Hadîs ilminde birçok eser yazdı. Sika (sağlam, güvenilir) bir râvi idi. Onun yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır:

1.Şerh-üş-Şihâblil-Kudâ'i

2. Fevâidü fi'l-hadîs

3. El-Cerhu ve't-ta'dîl fi'd-du'afâi min ricâl-il-hadîs

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdu ki:

"Gıybet etmenin keffâreti, gıybet ettiğin kimse için istiğfar etmendir. Onun için, "Ey Allahım! Bizi de, onu da mağfiret eyle!" diye duâ etmelisin!"

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 232

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 243

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 967

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 84

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1295

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 50

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 303

MUHAMMED BİN İSHÂK (İbn-i Huzeyme)

Büyük müctehidlerden. Künyesi, Ebû Bekr'dir. 223 (m. 838) senesinde Nişâbûr'da doğup, 311 (m. 924)'de yine burada vefât etti. Muhammed bin İshâk; büyük hadîs âlimlerinden olan İshâk bin Râheveyh'i, Muhammed bin Humeyd er-Râzî'yi dinledi. Fakat rivâyette bulunmadı. Çünkü o zaman henüz küçüktü. Fakat, Mahmûd bin Gaylân, Muhammed bin Ebân el-Müstemlî, Ahmed bin Menî gibi daha birçok âlimden (r.aleyhim) rivâyette bulunmuştur. Nişâbûr'da daha küçük iken, yolculuk sırasında Rey'e uğrayıp burada âlimleri dinlemiştir. Bunlardan başka, Bağdâd, Basra, Kûfe, Şam, Cezîre, Mısır ve Vâsıt gibi ilim merkezlerini, ilim elde etmek için dolaşmıştır. Ondan da; İmâm-ı Buhârî (r.a.), İmâm-ı Müslim (Sahihinin dışındaki kitaplarında), Ebû Amr bin Hamdân, Ebû Bekr Ahmed bin Mihrân el-Mukrî ve daha başka büyük âlimler (r.aleyhim) rivâyette bulunmuşlardır.

İbn-i Huzeyme, Şafiî mezhebindedir. Fıkıh ilmini çok iyi bilir, ilmi herkes tarafından kabûl edilirdi. Daha küçük iken hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinleyip, bu sahada pek yükseldi. Cerh ve ta'dîl ilmini (Hadîs-i şerîf rivâyet eden râvîlerin, rivâyetlerinin hangi sebeblerle kabûl edilip, edilemiyeceğini inceleyen ilmi) çok iyi biliyordu. O, büyük âlimlerin bulunduğu meclislerde mes'eleler hakkında rahatça konuşur, cevaplarını söyler, fetvâlarını verirdi. Hattâ, bir mecliste, meşhûr âlim Müzenî kendisine sorulan bir suâl üzerine susmuş, cevâbını İbn-i Huzeyme vermişti. Bunun üzerine Müzenî, suâli sorana "İbn-i Huzeyme, hadîsi benden daha iyi bilir" demiştir.

Âlimlerin hakkında söyledikleri:

İbn-i Hibbân onun için: "Yaşadığı asırda Sünnet-i seniyyeyi, onun asıl lâfızlarını ve ilâve edilen kısımları çok iyi bilendir. Hattâ, bütün Sünnet-i seniyyeyi gözünün önünde gibi bilen İbn-i Huzeyme'nin bir benzerini bu asırda görmedim" der. Kaffâl eş-Şâşî ise, "İbn-i Huzeyme, hadîs-i şeriflerin ma'nâlarını ve onlardaki incelikleri cınbızla çeker gibi çıkarırdı" demektedir.

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Muhammed bin Yahyâ et-Teymî anlatıyor: "Emîr Ebû İbrâhim İsmail bin Ahmed Nişâbûr'a gelince, İbn-i Huzeyme ile beraber onu karşıladık. Kendisine zamanın âlimlerinden Ebû Amr el-Hıfâf ve şehrin diğer ulemâsını (âlimlerini) takdim ettik. Bunlar arasında büyük âlim Ebû Bekr Cârûdî de vardı. Emîrin, daha önce bu âlimlerle görüşüp tanışması olmadığı için, Cârûdî'yi İbn-i Huzeyme zannetti. İbn-i Huzeyme'yi tanımıyordu. Daha sonra İbn-i Huzeyme'yi kendisine takdim etmemize rağmen, emir, diğerlerine yaptığı iltifâtı ona yapmadı. Ebû Amr, emîrin solunda idi. Emîre bir şeyler anlatıyor idi. Bu sırada emir, Ebû Amr'a fey ile ganîmet arasındaki farkı sorunca, Ebû Amr "Bu suâli üstadımız, İbn-i Huzeyme halleder" dedi. Emîr işin farkına yeni varmıştı. Kapıcıya İbn-i Huzeyme'yi çağırmasını emretti. Gelince, kendisini çok iyi karşıladı. Onu kucakladı. İlk karşılaşmada, kendisine gereken alâkayı göstermediğinden dolayı kusuru için özür diledi. Sonra, aynı suâli kendisine sordu. İbn-i Huzeyme, emîre mevzû ile alâkalı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri okudu. Gerekli açıklamaları yaptı. Okuduğu hadîs-i şerîfleri saydık. Ravîleriyle beraber 170 küsuru bulmuştu. Bundan dolayı emîrin takdîrini kazandı"

Ebû Ali Hüseyn bin Muhammed el-Hâfız; "Muhammed bin İshâk gibisini görmedim. O, fıkıh ile alâkalı hadîs-i şerifleri, Kur'ân-ı kerîmden bir sûreyi ezberleyen kimse gibi ezberlerdi" dedi.

Büyük âlim Hâkim; "İbn-i Huzeyme'nin faziletlerine dâir yanımda yazılı çok ma'lûmat vardır" demiştir.

Tâcüddîn es-Sübkî de, Tabâkât-ı kübrâ'sında şöyle der: "O, çok çeşitli ilimleri kendisinde topladı. Onunla kimse münâzara edemezdi. Seçkin âlimler onunla boy ölçüşmekten âciz kalmıştır. Nişâbur'da kalıyordu. Orada ilimde bir tane idi. Halbuki orada ilimde yüksek derecelere ulaşmış âlimler de vardı. Her taraftan, istifâde etmek için ona gelirlerdi. Herkes ondan fetvâ alırdı.

Birgün İbn-i Huzeyme'ye, "Bu kadar ilme nasıl kavuştun?" diye sordular. O, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) **"Zemzem suyu ne için içilirse, onun için olacağını"** buyurduğunu söyleyip, "Ben zemzem suyunu içerken, Allahü teâlâdan fâideli ilim istedim" demiştir.

Yine ona, "Kendiniz için elbise yaptırsaydınız, daha iyi olmaz mıydı?" denildiği zaman, "Ben kendime pek ehemmiyet vermiyorum. Halbuki, birkaç elbisem bile var" demiştir.

İbn-i Huzeyme şöyle der: "Bir eser yazacağım zaman, istihâre yaparım. Eğer, hayırlı olduğuna kalbim kanâat getirirse, yazmaya başlarım."

İbn-i Huzeyme (r.a.), misâfirlerine ikram ve cömerdlik husûsunda Hâtem-i Tâî gibi idi. Bir düğün ziyâfeti tertip edip, bütün kasaba halkını da'vet etmişti. Gelen da'vetlilere pekçok ikramlarda bulundu. Ancak sultanlar böyle bir ikramda bulunabilirdi.

Muhammed bin Fadl der ki: "Dedem Ebû Bekr hiçbir şey biriktirmez, ne varsa ilim sahipleri için sarf ederdi."

İbn-i Huzeyme (r.a.) çok âlim yetiştirdi. Hattâ ba'zı talebeleri, zamanın tanınmış âlimleri ve devlet adamları yanında parmakla gösterilir hâle gelmişlerdi. Bunu çekemeyen Ehl-i

sünnetten olmayan bozuk i'tikâda sahip olan haşeviyye, cehmiyye ve mu'tezileye mensûb kişiler, İbn-i Huzeyme'nin talebelerinden ba'zılarını aldattılar. Onları dînî mevzûlarda şüpheye düşürdüler, İbn-i Huzeyme ile talebelerinin arasında fitne çıkarmaya çalıştılarsa da, Allahü teâlâ yüce lütfu ile onlara fırsat vermedi. Ebû Bekr bin Huzeyme'ye (r.a.) yardım eyledi.

Hâfız Zehebî (r.a.), Tezkiret-ül-huffâz'da bu mevzû ile alâkalı olarak şöyle der: "Ebû Bekr Muhammed bin Hamdûn ve âlimlerden bir topluluk anlattı; İbn-i Huzeyme yaşça ilerlemiş, ilmî yönden de zamanının tek âlimi derecesine erişmişti. Talebeleri hem fetvâ işlerinde ve hem de sultânın meclislerinde en önde geliyor, kıymetli eserler yazıyorlardı. Bu sıralarda, mu'tezilî olan Mensûr et-Tûsî, İbn-i Huzeyme'nin derslerini dinlemek için gelip gidiyordu. İbn-i Huzeyme, talebelerinin kelâmî (i'tikâdla alâkalı) mevzûlara dalmasına müsâade etmezdi. Mu'tezilî olan bu şahıs, vâ'iz birisi olan Ebû Abdurrahmân ile beraber olup: "İbn-i Huzeyme, kelâm ilmine müsâade etmiyor, onu yasaklıyor" demeye başladılar. Bu husûsta kendilerine taraftar bulup, talebeler arasında fitne ve fesad çıkarmaya çalıştılar, fakat muvaffak olamadılar.

Muhammed bin İshâk bin Huzeyme (r.a.) anlatır: "Kardeşim Ahmed, çok ibâdet eden, zâhid bir kimse idi. Dünyâ malından hiçbir şeyi yoktu. Bu hâlde iken kendini zorlar, her sene kurbân keserdi. Ne kadar sıkıntı çekse, bu ibâdeti terk etmezdi. Bu kardeşim, dünyâdan göçtü, Rü'yâda gördüm ki, kıyâmetteyiz. Bütün insanlar Arasat meydanında toplanmışlar. Aniden kardeşimi gördüm. Bir eşini görmediğim çok güzel bir at üzerinde idi. Ayrıca bir çok binek huzûruna toplanmıştı. Kardeşime "Allahü teâlâ sana ne yaptı?" dedim. "Allahü teâlâ beni bağışladı" dedi. "Allahü teâlânın seni bağışlama sebebi ne idi?" dedim. O da şöyle anlattı: "Birgün Cum'a Câmii'nde namaz kılıyordum. Cebimde bir gümüşüm vardı. Bir ihtiyâr geldi. Direğin önünde durup "Allahü teâlâ bana bir gümüş verene merhamet etsin, borcum var. Alacaklım da beni sıkıştırıyor, kötü sözler söylüyor" dedi. Namazı çabuk kılıp, bir gümüşü ona verdim. Beni kabre koyup, gittikleri zaman bir ses duydum. "Ey Ahmed bin İshâk! Bir muhtaca merhamet ettin. Biz de sana rahmet eyledik. Yaptığın her şeyi affeyledim. Seni Cennet ve cemâlime lâyık eyledim" diyordu. Kardeşime, yanındaki bineklerin ne olduğunu sordum. "Bunlar, benim kestiğim kurbanlardır. Üzerinde olduğum binek ise, ilk kurbanımdır" dedi. "Şimdi nereye gidiyorsun?" dedim. "Cennete gidiyorum" dedi ve gözümden kayboldu."

İbn-i Huzeyme'nin (r.a.) 40'ı âşkın eseri vardır. Hepsi de sağlam ve muteberdir. Bu eserlerden ba'zısı: 1. Kitâb-üt-tevhîd ve İsbât-ı Sıfât-ır-Rab 2. Muhtasar-ül-muhtasar. Bu, Sahîh-i İbn-i Huzeyme diye isimlendirilir.

Kitâb-üt-tevhîd'inde rivâyet edilen hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Bir kere Resûlullah (s.a.v.) efendimize et yemeği getirilmişti. Kol tarafından bir parça önüne kondu. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz etin bu kısmını severdi. Ondan (mübârek ön dişleriyle) bir lokma kopardı. Sonra şöyle buyurdu: **"Ben, kıyâmet gününde insanların efendisiyim. Bu niçindir, biliyor musunuz?"** buyurarak, şu beyânda bulundular **"Dünyâda gelmiş geçmiş ne kadar insan varsa, hepsini Allahü teâlâ kıyâmet gününde, düz ve geniş bir meydanda toplayacaktır. Burası öyle bir yerdir ki, orada birisi seslenince sesini herkese duyurabilir. Bakan bir kimse de, mahşerde bulunanların hepsini görebilir, işte burada güneş,** (bütün hararet ve sıcaklığı ile) **yaklaşır, öyle olur ki, artık insanların gam ve sıkıntısı dayanılamıyacak ve tahammül olunamıyacak bir dereceye ulaşır. Bunun üzerine, insanlar birbirine: "İçerisinde bulunduğunuz şu sıkıntılı ve meşakkatli durumu görüyorsunuz. Rabbinizin katında**

size şefaat edecek birisine niçin bakmıyorsunuz?" diyecekler. Bunun üzerine mahşerde bulunanlar birbirlerine "Haydi Âdem'e (a.s.) **gidiniz" diyecekler. Âdem'in** (a.s.) **yanına gelerek: "Ey Âdem! Allâhü teâlâ seni yed-i kudreti ile yarattı. Sana kendi rûhundan üfledi. Meleklere emredip, onları sana secde ettirdi. Rabbine bizim için şefaat dile. İçinde bulunduğumuz şu hâli ve başımıza gelen musîbeti görüyorsun" diyecekler. Âdem** (a.s.) **da onlara: "Rabbim bugün celallidir. Bundan önce böylesine gazâb etmediği gibi, bundan sonra da bu şekilde gazâb etmez. Hem sonra, Allahü teâlâ beni Cennet meyvesi yemekten men etmişti de, buna rağmen ben ondan yemiştim.** (Artık bundan sonra size şefaat edecek durumum yok. Ben şimdi kendi hâlimi düşünüyorum): **Vay nefsim, vay nefsim! Siz, benden başka bir şefaatçi bulup, ona gidiniz. Nûh'a gidiniz" diyecek. Onlarda Nûh'a** (a.s.) **gidecekler ve "Ey Nûh! Sen, Allahü teâlâ'dan başkasına ibâdet eden insanlara gönderilen resûllerin şüphesiz büyüklerindensin. Allâhü teâlâ seni Kur'ân-ı kerîmde "Çok şükreden kul" diye isimlendirdi.** (Ne olur) **Rabbinin katında bize şefaat eyle. İçerisinde bulunduğumuz ve şu başımıza gelen acıklı hâli görüyorsun" derler. Nûh** (a.s.) **da onlara: "Azîz ve celîl olan Allâhü teâlâ bugün celallidir. Daha böylesine gazâblanmamıştır. Ve bundan sonra da böyle gazâblanmaz. Sonra, benim bir endişem var. Vaktiyle kavmimin helak olması için duâ etmiştim.** (Bu bakımdan, ben şimdi hâlim nasıl olur diye kendimi düşünüyorum)**: Vay nefsim, vay nefsim! Siz gidiniz, başka şefaatçi arayınız, İbrâhîm'e gidiniz" der. Bunun üzerine onlar, İbrâhîm'e** (a.s.) **giderler. "Ey İbrâhîm! Sen yeryüzündeki insanlardan, Allâhü teâlânın Peygamberi ve Allâhü teâlânın dostu olan bir zâtsın. Allâhü teâlânın nezdinde bizim için şefaat eyle! Şu acıklı hâlimizi görüyorsun" diyecekler, İbrâhîm** (a.s.) **da; "Bugün Rabbimin celâl sıfatı tecellî etmiştir. Bundan önce böyle gazâb etmediği gibi, bundan sonra da böyle gazâb etmez der ve onlara mazeret beyân eder.** "Onun için şimdi kendi nefsimi düşünüyorum. **Vay nefsim, vay nefsim! Siz kendinize başka bir şefaatçi arayınız, Musa'ya gidiniz" diyecektir. Onlar da Musa'ya** (a.s.) **gidip: "Ey Mûsâ! Sen Allahü teâlânın resûlüsün. Allahü teâlâ seni, resûl yapmak ve seninle konuşmak süretiyle insanlardan üstün kıldı. Rabbinin katında bize şefaatçi ol. Gördüğün gibi, biz çok acı ve ızdırap içindeyiz." Mûsâ** (a.s.) **onlara: "Rabbim bugün celallidir. Bundan önce O, ne böyle görülmüş ve ne de görülecektir. Hem sonra ben, bir adam öldürdüm. Halbuki onu öldürmekle emrolunmamıştım.** (Şimdi ben nefsimi düşünüyorum.) **Ah nefsim, ah nefsim! Siz gidin, başka şefaatçi arayın, Îsâ'ya** (a.s.) **gidin" der.** [Kasas sûresinin 18. âyet-i kerîmesinden i'tibâren bildirildiği üzere, Firavun'un adamlarından bir Kıptî ile Musa'nın (a.s.) kavminden bir adam dövüşüyordu. Musa'nın (a.s.) kavminden olan şahıs yardım isteyince, Hazreti Mûsâ, yardımına koştu. Göğsüne vurduğu yumrukla Kıptî yere serildi. Ancak, (**"Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulm ettim. Beni af ve mağfiret eyle" dedi. Allahü teâlâ da onu affetti**) meâlindeki âyet-i kerîme ile Hazreti Mûsâ mağfiret olunmuştur.] **Onlar da Îsâ'ya** (a.s.) **gidip: "Ey Îsâ! Sen Allahü teâlânın Resûlüsün. Allahü teâlâ tarafından Meryem'e konulan bir mu'cize ve mukerrem kılınmış bir rûhsun, sen beşikte daha sabî** (bebek) **iken insanlara konuştun. Rabbinden hakkımızda şefaat dile. Ne hâlde olduğumuzu görüyorsun" derler. Îsâ** (a.s.) **da onlara, "Rabbim bugün celâl sıfatıyla tecelli buyurmuştur. Öyle ki, daha önce bunun benzeri bir gazâb ve celâl görülmediği gibi, bundan sonra da benzeri görülmeyecektir", diyecek ve o da bir mazeret beyân edecek ve "Ah nefsim, ah nefsim" diye endişesini bildirerek, "Benden başka bir şefaatçi bulunuz, Muhammed'e** (a.s.) **gidiniz" diyecek.**

Onlar da Muhammed'e (a.s.) **varacak, "Ey Muhammed!** (s.a.v.) **Sen Allahü teâlânın resûlü ve son peygamberisin. Allahü teâlâ, geçmiş ve gelecekte yapılması muhtemel bütün günahlarını af ve mağfiret etmiştir. Allahü teâlânın nezdinde bizim için şefaatçi ol" diyecekler. Bunun üzerine ben, Arş-ı a'lânın altına gideceğim. Allahü teâlâya secdeye kapanacağım. Secdemde Allahü teâlâ daha önce hiçbir peygambere açıp, ilham etmediği hamd ve senaları bana ilham buyuracaktır. Bu bana ilham edildiği şekilde Allahü teâlâya hamd ve sena ederim. Sonra Allahü teâlâ, "Yâ Muhammed! Başını kaldır, iste. Dilediğin verilecektir. Şefaat eyle, şefaatin kabûl edilecektir" buyurur. Daha sonra, başına secdeden kaldırıp, "Yâ Rabbi ümmetim! Yâ Rabbî ümmetim, Yâ Rabbî Ümmetim diye ümmetim için şefâatta bulunacağım." Bunun üzerine "Yâ Muhammed! Ümmetinden hesap ve suâle lüzum olmıyanları Cennet kapılarından, sağ kapıdan Cennete koy, onlar bundan başka, Cennetin öbür kapılarında da insanlar ile ortaktır" buyurulacaktır."** Sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **"Hayatım yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Cennetin kapı kanâdlarından iki kanadın arası, Mekke ile Himyer yahut Mekke ile Busrâ arası kadar geniştir"** buyurmuştur. (Himyer, San'a şehrinin eski adıdır. Mekke-i mükerremeye 855 km. uzaklıktadır. Busrâ, Şam'ın 90 km. güneydoğusundadır. Havran mıntıkasında bir şehirdir.)

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki:

"Her Peygamberin ümmeti hakkında yaptığı bir duâ vardır. Ben ise, duâmı, kıyâmet günü Ümmetime şefaat için sakladım."

"Şefaatim, ümmetimden, büyük günahı olanlar içindir."

"(İnanarak) **Lâ ilahe illallah diyen ve kalbinde zerre miktarı hayır bulunan kimse, Cehennemden çıkarılır."**

Ebû Sa'îd-il-Hudrî rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Ümmetim arasında birçok kimseler vardır ki, onlardan bir kişi, insanlardan bir topluluğa şefaat eder. O topluluk onun şefaati sebebiyle Cennete girerler. Yine o kişilerden birisi, kendi aile ve çoluk çocuğuna şefaat eder de, onlar, onun şefaatiyle Cennete girerler."**

Muâz bin Cebel rivâyet etti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki: **"Kim, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in** (a.s.) **Allahü teâlânın resûlü olduğuna kalbinden samîmi ve doğru olarak inandığı hâlde ölürse, Cennete girer."**

Sâlim (r.a.) babasından rivâyet etti. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Üç kişi vardır ki, Allahü teâlâ kıyâmet gününde onların yüzüne bakmaz:** (Birincisi), **ana-babasına karşı gelen,** (İkincisi), **içki içmeye devam eden** (Üçüncüsü), **verdiğini başa kakan."**

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Abdullah bin Ubey yüksekçe bir evin duvarı dibinde gölgeleniyordu. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) oradan geçti. Bunun üzerine Abdullah bin Ubeyy, "Ebû Kebşe'nin oğlu [ya'nî Resûlullah (s.a.v.)] bizi toza-toprağa, boğdu" dedi. Bu sözü duyan oğlu Abdullah bin Abdullah "Yâ Resûlallah! Seni Peygamber olarak gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, istersen sana onun başını getireyim" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Sakın öyle bir şey yapma. Bilakis babana iyi davran, onunla iyi geçin"** buyurdu. Abdullah bin Abdullah, îmân etmeyen babasını öldürmek istiyor, fakat Resûlullah (s.a.v.) **"Babanı öldürme"** buyurup, ona bunun için izin vermiyordu.

Hibbân bin Vâsi, kavminin yaşlılarından bildiriyor: Bedir muharebesinde Resûlullah (s.a.v.) elinde bulunan bir çubukla ordunun saflarını tanzim ediyordu. Sevâd bin Guzeyye'nin yanına gelince, çubukla onun karnına dokundu. **"Yâ Sevâd! Hizaya gel"** buyurdu. Çünkü o, biraz ileri doğru çıkmıştı. Bunun üzerine Sevâd, "Yâ Resûlallah, canımı acıttın. Halbuki Allahü teâlâ seni Hak dinle, âdil hareket etmen için gönderdi. Kısas yapmama izin ver" dedi. Onun bu sözü üzerine Resûlullah (s.a.v.) mübârek karnını açtı, **"Haydi sen de benim sana yaptığım gibi yap"** buyurdu. Sevâd, hemen Resûlullahın, mübârek karnını kucaklıyarak öptü. Resûlullah efendimiz **"Niçin böyle yaptın yâ Sevâd?"** diye sorunca Sevâd: "Yâ Resûlallah! Bildiğiniz gibi muharebeye başlıyoruz. Seninle bu son görüşmemizde, cildimin cildine değmesini istedim. Onun için böyle yaptım" dedi.

Sa'd bin Ebû Vakkas anlattı: Dinaroğullarından bir kadının kocası, kardeşi ve babası, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte muharebeye katılıp, şehîd düşmüşlerdi. Bu kadına kocasının, kardeşinin ve babasının şehîd oldukları haberi gelince, o, "Resûlullah (s.a.v.) nerede, O'na bir şey oldu mu?" diye sordu. Orada bulunanlar "Hayır, Resûlullaha hiçbir şey olmadı" dediler. Bunun üzerine o kadın: "Öyleyse Resûlullahı gözümle görmek istiyorum" dedi. Kadına Resûlullahı gösterdiler. Kadın, Resûlullahı (s.a.v.) görünce: "Yâ Resûlallah! Sen kurtuldun ya başkası önemli değil" dedi.

Usâme bin Zeyd şöyle anlatmaktadır. Resûlullah (s.a.v.) bizi Cüheyne kabilesinin bir parçası olan Hurfe üzerine hücum ettik. Onların içerisinde birisi vardı ki, bize pek şiddetli saldırıyor, kaçanları ise himâye ediyordu. Ensârdan birisi ile onun etrâfını sardık. Başka yapacağı bir şeyi kalmadığını görünce: "Lâ ilahe illallah" dedi. O böyle söyleyince, Ensârdan olan zât onu öldürmekten vazgeçti. Fakat ben onu öldürdüm. Sonra Resûlullahın (s.a.v.) yanına geldik. Olanları anlattık. Resûlullah (s.a.v.), **"Yâ Üsâme, kime güvenip de "Lâ ilahe illallah" diyen birini öldürdün?"** diye sorunca ben: "Yâ Resûlallah! Ölümden kurtulmak için öyle söyledi" dedim. Tekrar Resûlullah (s.a.v.), **"Yâ Usâme! Kime güvenip de, "Lâ ilahe illallah" diyen birini öldürdün?"** diye sordu. Bunun üzerine Usâme bin Zeyd "Resûlullahı Hak dinle yönlendiren Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Resûlullah (s.a.v.) her soruyu tekrarladıkça ben, keşke o güne kadar müslüman olmayıp, o gün müslüman olmuş olsaydım ve onu öldürmeseydim" dedim. Sonra, "Bundan sonra vallahi, "Lâ ilahe illallah diyeni öldürmiyeceğim" diye söz verdim. Resûlullah (s.a.v.), **"Benden sonra mı yâ Usâme?"** dedi. "Evet, senden sonra" dedim.

Resûlullah (s.a.v.), İslâm ordusuyla birkaç gün yürümüşlerdi. Bu sırada ordudan, Ebû Hayseme ayrılıp, geri döndü. Sıcağı pek şiddetli bir günde, ailesinin yanına geldi. Ailesi bahçedeki gölgeliklerde bulunuyordu. Etrâfı sulayarak serinletmişti. Ebû Hayseme için sular soğutmuş, yemekler hazırlanmıştı. Ebû Hayseme kapıda durdu. Hanımına ve hazırladıklarına baktı. Sonra: "Resûlullah (s.a.v.) güneş altında, toz-toprak içinde muharebe etsin, Ebû Hayseme de, serin gölgede hazırlanmış lezzetli yemekler yiyerek hanımının yanında, malının yanında otursun. Bunu adâlet de, insaf da kabûl etmez, Allahü teâlâya yemîn ederim ki, gölgeliğe girmiyeceğim, gidip Resûlullaha kavuşacağım. Bana azık hazırlayın" dedi. Dediği yapıldı. O da devesini getirdi. Devesine binip, Resûlullaha ulaşmak üzere yola çıktı. Tebük'e vardığı zaman, Resûlullaha (s.a.v.) yetişti. Ebû Hayseme yolda, Umeyr bin Vehb el-Cehmî'ye rastgeldi. O da Resûlallahın ordusuna katılmak için yola çıkmıştı. Tebük'e yaklaştığı zaman, Ebû Hayseme, Umeyr bin Vehb'e: Benim bir suçum var. Sen geride kal. Ben Resûlullahın yanına yalnız gideceğim" dedi. Umey, Ebû Hayseme'nin isteği üzere geride kaldı. Ebû Hayseme hemen

Tebük'ün yanında, Resûlullahın yanına doğru yaklaşmaya başladı. Müslümanlar, yolda gelen birisi olduğunu, Peygamber efendimize (s.a.v.) haber verdiler. Resûlullah (s.a.v.) **"İnşâallah Ebû Hayseme'dir"** buyurdu Ebû Hayseme, devesinden inip Resûlullâha selâm verdi. Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Tehlikeye yaklaşmıştın"** buyurdu. Ebû Hayseme olanları Resûlullâha (s.a.v.) anlattı. Resûlullah da ona **"İyi yapmışsın"** buyurup hayır duâda bulundu.

---

1) Kitâb-üt-tevhîd ve isbât-ı Sıfat-ir-Rabbi

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 39

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 720

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 262

5) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 264

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1075, 1406

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 29

8) El-A'lâm cild-6, sh. 29

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 119

MUHAMMED BİN KÂSIM (İbn-i Enbârî)

Hadîs ve nahiv âlimlerinden. Künyesi, Ebû Bekr Enbârî'dir. 271 (m. 884) senesinde doğdu. 328 (m. 940)'de vefât etti. Edebiyat ve lügatta zamanının en büyük âlimidir. İsmail bin İshâk el-Kâdı, Ahmed bin Heysem bin Hâlid el-Bezzâz, Muhammed bin Yûnus el-Kadîmî, Ebû Abbâs Sa'lebâ, Muhammed bin Ahmed bin Nadr ve zamanının diğer âlimlerinden ilim almıştır. Faziletli ve sadâkat sahibi bir zât idi. Kendisinden; Ebû Amr bin Hayviyeh, Ebû Hüseyn İbn-i Bevvâb, Ebû Hasen Dâre Kutnî, Ebû Fadl bin Me'mûn, Ahmed bin Muhammed el-Cerrâh, Muhammed bin Abdullah ve diğer âlimler ilim almışlardır. Tefsîr, hadîs ve târihi konuların yanında pekçok şiir ezberlemişti. Bunları, ezberden talebelere imlâ ettirir, yazdırırdı.

Muhammed bin Kâsım kuvvetli hafızasıyla ve pekçok ilmî mes'eleyi ezberlemekle meşhûr olup, zâhid (dünyâya hiç düşkün olmayan) ve mütevâzi bir zât idi. Bir defasında hastalanmıştı. Dostları ziyâretine gittiler. Babasının pek üzgün ve endişeli olduğunu gördüler. Bu kadar endişe etme, üzülme dediler. Babası şöyle cevap verdi: "Nasıl üzülüp endişelenmeyeyim. O, şu gördüğünüz kitapların hepsini ezbere biliyor" diyerek kitaplarını gösterdi. Kendisi de, onüç sandık dolusu kitap ezberlediğini söylemiştir. "Garîb-ül-hadîs", "Şerh-ül-kâfî", "El-Müzekker vel-Müennes", "Risâlet-ül-müşkil", "İlhâcât", "El-Vadih fin-nahv", "Edeb-ül-kâtib", "Er-Reddû alâ men halefe mushâfe Osman" gibi eserleri vardır.

İbn-i Enbârî buyurdu ki: "Ey Allahım! Bütün mahlûkâtı, ilminle, irâde ve kudretinle yarattın. Onlar arasından hâlis kullarını seçtin. Bu kullarını, vahyini kendilerine teslim etmek için emîn (güvenilir) ve emirlerine uyan kimseler olarak kıldın. Onları beğendiğin ve râzı olduğun bir din olan müslümanlığa da'vet eden, onu insanlara anlatan kimseler kıldın, İslâmiyeti insanlara bildirmek için vahiy gönderdin. Bütün insanları ve cinleri O'na da'vet ettin. Müslümanlığa yapışanları muhafaza eyledin. Müslümanlıktan başka bir din, senin katında makbûl değildir. Senin yanında müslümanın, îmân sahiplerinin ameli kıymetlidir. Îmân etmiyenlerin amelinin hiçbir kıymeti yoktur. (Çünkü amel, îmân varsa Allahü teâlânın katında kıymet bulur.) Yâ Rabbi! Gönderdiğin Peygamberler (a.s.) senin emirlerini insanlara ulaştırdılar. Kendileri de senin emirlerine itaat eylediler. Habîbin Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) göndermek sûretiyle

Peygamberlik kapısını kapadın. Artık ondan sonra Peygamber (a.s.) gelmiyeceğini bildirdin. En büyük ikramını ve ihsânını Hazreti Muhammede (s.a.v.) yaptın. O'na husûsî ihsânlarda bulundun. O'nu vahyin hakkında emîn (güvenilir) kıldın. O'nu açık bir yol olan İslâmiyet ile gönderdin. İslâmiyet, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Peygamberi olduğuna inanmayı emreder. Namaz kılmayı, zamanında kılmayı ve namaz kılmakta gevşeklik yapmamayı ister, İslâmiyet oruç tutmayı, zengin ise müslümanın zekât vermesini, gücü yetiyorsa hacca gitmesini emreder, İslâmiyet, Cum'ayı ve cemâatle namazı emreder, İslâmiyet, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkeri (iyiliği emredip, kötülükten alıkoymayı) emreder, İslâmiyet, insanların güçsüzlere ve fakîrlere yardım etmesini, merhametli ve şefkatli olmasını emreder. Müslümanın iyi ve sâlih kimselerle oturup kalkmasını, kötü kimselerden uzak kalmasını tavsiye eder. Yâ Rabbî! İslâmın aydınlığı ile cehâleti yok ettin. Onunla, yanlış ve sapık yolların ateşini söndürdün."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 143

2) Târih-i Bağdâd cild-3, sh. 181

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 341

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 69

5) Tezkîret-ül-huffâz cild-3, sh. 842

6) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 212

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 315

8) El-A'lâm cild-6, sh. 334

9) Tabakât-ı müfessirîn cild-2, sh. 226

MUHAMMED BİN KÛTIYYE

Endülüs-Kurtuba'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. Hadîs, fıkıh, edebiyat, lügat, sarf ve nahiv ilimlerinde yüksek bir âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Abdülazîz bin İbrâhîm bin Îsâ bin Müzâhim el-İşbîlî, el-Kurtubî'dir. "İbn-i Kûtıyye" ve "Ebû Bekr" künyeleri ile meşhûrdur. Ailesi aslen Endülüs'ün (İspanya'nın) İşbiliyye şehrindendir. Babası, melik Nasır tarafından İşbiliyye kadısı (hâkimi) olarak ta'yin edildi. Kendisi Kurtuba'ya yerleşti. Doğum târihi belli değildir. Nûh aleyhisselâmın oğlu Hâm'ın evlâdından Kût'a nisbet edilmiş olup "İbn-i Kûtıyye" künyesi ile meşhûr oldu. Bunun mensûb olduğu Kût ailesi, İbrâhîm aleyhisselâm zamanında Endülüs'e yerleşmişlerdi. 367 (m. 977) senesi Rabî-ül-evvel ayının son haftası Çarşamba günü vefât etti. Perşembe günü ikindi namazı vaktinde Kureyş kabristanına defn edildi.

İbn-i Kûtıyye, hadîs ve fıkıh ilimlerinde yüksek bir âlimdir. Bu ilimlerde sika (güvenilir, sağlam) bir râvi idi. Hadîs-i şerîf hafızı olup, yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. O, İşbiliyye'de iken İbn-i Kûk'tan, Muhammed bin Ubeyd ez-Zübeydî'den, Sa'îd bin Câbîr'den, Ali bin Ebî Şeybe'den, Kurtuba'da iken de Tâhir bin Velîd'den, Muhammed bin Mügs'den, Kâsım bin Asbâg'dan, Eslem-ül-Kâdı'dan ve bunların benzeri olan daha pekçok âlimden bizzat dinleyerek ilim aldı.

Arab edebiyatının lügat, sarf ve nahiv bilgilerinde zamanındaki âlimlerin en önde gelenlerinden oldu. Kendisini bu ilimlerde imâm kabûl etmişlerdi. Asrının âlimleri arasında üstâdlık, imamlık derecesine yükselmişti. Bu ilimlerin bütün usûllerini ezbere biliyordu. Endülüs ve insanlık târihine âit haberleri ezberlemişti. "Endülüs Târihi" adındaki kıymetli bir eseri vardır.

Endülüs'te kurulan devletlerin emirleri, başkanları ile, orada yetişen fıkıh âlimlerinin ve şâirlerin hayatlarını çok iyi biliyordu. Çok şiir ezberlemişti. Başkaları, ondan çok şiir öğrendiler.

İbn-i Abdurraûf Tabakât'ında diyor ki, "Ebû Bekr (İbn-i Kûtıyye), Endülüs'te yetişen fıkıh âlimlerinin büyüklerinden birisi ve edîblerinin reîsi, en büyüğü idi. Arabçanın lügat ve gramer bilgilerini ezberlemişti. Garîb ve nâdir ifâdeleri, mes'elelere örnekleri ve darb-ı meselleri çok iyi biliyordu. Târih ve hadîs ilimlerinde âlim idi. Şiirde üstün bir yeri olup, lâfızların doğrusuna ve ma'nâların açık şekline vâkıftı. O, din âlimlerinin de imâmı idi. Fıkıhda ve hadîsde çok titizlik gösterir ve mürüvveti çok olurdu. Arabçanın nahiv bilgisini iyi biliyordu. Bu ilimde asrının âlimlerine üstâd, rehber olmuştu. Bu konuda çok güzel eserler kaleme almıştır. Endülüs târihini, kurulan devletleri ve başkanlarını, âlimlerinin hallerini ezbere biliyordu."

İbn-i Kûtıyye çok uzun yaşadı. Birkaç nesil kendisinden ilim aldı. Zamanın kadıları, şûra heyeti a'zâları, hattatları ve sultanların çocukları ve daha birçok kimseler ilim öğrenmek için yanına gelirlerdi. Çok ibâdet ederdi. Kurtubadan birçok kerreler hac için Mekke-i mükerremeye gelmiştir. Vera' ve takvâsı çoktu. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

Kitâbü tasârîfi'l-efâl: Lügat ilminde emsalsiz bir eserdir. Kendisinden sonra böyle bir eser yazılmamıştır.

---

1) Kitâb-ül-maksûr vel-memdûh

2) Şerhu risâlet-i edebi'l-kitâb

3) Târîh-i Endülüs

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 84

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 368

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 62

7) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 262

8) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 198

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 49

MUHAMMED BİN MAHLED

Hadîs, fıkıh ve târih âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi Muhammed bin Muhallid bin Hafs'dır. Bağdâd'ın doğusunda yüksek bir tepe üzerinde kurulmuş bir mahalle olan Dûr'da 233 (m. 848) yılında doğdu. Bundan dolayı Dûrî nisbet edildi. Attâr lakabı verildi. Daha çok İbn-i Muhallid diye tanındı. 331 (m. 943) yılında doksanyedi yaşında Bağdâd'da vefât etti.

Öğrenecek yaşa geldiği zaman, kendisini ilmî bir çevre içinde bulan Ebû Abdullah Muhammed bin Muhallid Attâr Dûrî, devrinin en meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Büyük âlimlerle sohbet etti. Ebû Saîb Selem bin Cennâde, Ya'kûb bin İbrâhîm Devrekî, Fadl bin Ya'kûb rûhâmî, Ebû Huzâfe Ahmed bin İsmail Sehmî, Zübeyr bin Bekkâr, Abbâs bin Yezîd Behrânî, Fadl bin Sehl A'rec, Ebû Yahyâ Muhammed bin Sa'îd Attâr, Muhammed bin İsmail Hassanî, Ahmed bin Osman bin Hakîm Evdî, Eşkâb'ın oğulları Ali ve Muhammed, Muhammed bin Hassan Ezrâk, Muhammed bin Osman bin Kerrâme, Hasen bin Arefe, Müslim bin Haccâc ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek için her türlü sıkıntıya katlandı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hafız oldu. Fıkıh ilminde yüksek derecelere erişti.

İlminin çokluğu, rivâyetinin sağlamlığı, ibâdete düşkünlüğü, emânete riâyeti ile meşhûr oldu. Hadîs ilminde sika (güvenilir) idi. Vaktini sâdece Allahü teâlânın dînini öğrenmeye ve öğretmeye harcayan Muhammed bin Muhallid Dûrî, yüksek ilim sahibi talebeler yetiştirdi. Ebü'l-Abbâs bin Ukde, Muhammed bin Hüseyn Âcerî, Ebû Bekr İbni Cilâbî, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Ömer bin Hayve, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Hafs, İbn-i Şâhin, Ebû Abdullah Merzubânî, Ebû Ömer bin Mehdî, Ebû Hasen bin Sıllet Ehvâzî ve daha birçok âlim ondan ilim öğrendi.

Yetiştirdiği talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazdı. Tahric ve tasnifler yaptı. Bunlardan, "Emalî", "Mâ revâh-ül-ekâbir an Mâlik bin Enes", "Fevâid" ve "Müntekî" adlı kitapları yazmalar hâlinde mevcûttur. Ayrıca, "Sünen fi'l-fıkh", "Adâb", "Mûsned-i kebîr", "Ahbâr-ı Sıbyân" adlı eserlerin de ona âit olduğu bildirilmektedir.

Hasen bin Ebî Tâlib anlatır: İbn-i Muhallid'den hadîs-i şerîf öğrenmek için gelenler, "Yâ Ebâ Abdullah! Senin evin bize çok uzak, her zaman gelip gidemiyoruz. Ne olur geldiğimiz zaman bize daha çok hadîs-i şerîf öğret" dediler. O da "Ben geçmişte buradan çok uzak yerlere giderek hadîs-i şerîf öğrendim" dedi. İlim öğrenmek istiyenin sıkıntıya katlanması icâb ettiğini anlatmış oldu.

Kendisi anlatır: "Annem vefât ettiği zaman, Derb-i Reyhan mezarlığında bir kabir kazmaya başladık. Biraz derine inince, kazdığımız mezarın bir tarafı çöktü. Çöken tarafta yeni defn edilmiş gibi duran bir erkek cesedi çıktı. Göğsünde etrâfa güzel kokular saçan bir reyhan çiçeği vardı. Onu elime alıp kokladım. Misk kokusundan daha hoş bir kokusu vardı. Cenâzeye gelen diğer cemaate de koklattıktan sonra tekrar yerine koyup mezarı kapattık"

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 310

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 828

3) Tabakât-ı Sûfiyye sh. 39

4) Fihrist sh. 325

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 331

6) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 310

7) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 374

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 9

9) El-A'lâm cild-7, sh. 93

10) Keşf-üz-zünûn sh. 27

11) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 73

MUHAMMED BİN MUHAMMED (Ebû Nasr et-Tûsî)

Şafiî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf bin Haccâc bin Cerrah bin Abdullah et-Tûsî, eş-Şâfiî'dir. Künyesi Ebû Nasr olup, Ebû Nasr Tûsî ve Muhammed Tûsî diye meşhûr olmuştur. 250 (m. 864) yılı civarlarında Tûs'da doğmuştur. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çeşitli yolculuklar yaptı. 13 Şa'bân 344 (m. 955) yılında vefât etti.

Ebû Nasr et-Tûsî; Temim bin Muhammed, Hüseyn bin Muhammed el-Kebânî, Muhammed bin Amr el-Harşî, Hâfız Ahmed bin Seleme, Osman bin Sa'îd ed-Dârimî, Fadl İbni Abdullah bin Harrem el-Hirevî, Muâz bin Necde, Muhammed bin Eyyûb, Ali bin Abdülazîz, Haris bin Ebî Üsâme, İsmail el-Kâdı, Ahmed bin Mûsâ bin İshâk el-Kûfî, Muhammed bin Nasr el-Mervezî ve

pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Rivâyetlerinin ekserisi en fazla yanında kaldığı Muhammed bin Nasr el-Mervezî'den olmuştur.

Zamanındaki insanların en edebli ve terbiyelilerinden olan Ebû Nasr Tûsî, zamanının şeyh-ül-islâmı olup, imâm idi. Çok ibâdet ederdi. Gündüzleri sâim (oruçlu), geceleri kâim (namaz kılan, uyanık) kimselerden idi. Büyük âlim Zehebî: "Üstâdların içinde Ebû Nasr et-Tûsî'den daha güzel namaz kılan kimse görmedim. Gündüzleri devamlı oruçlu, geceleri ise devamlı zikr, tesbih ve namazla meşgûl olurdu. Kendisinde bulunan herşeyi sadaka olarak verir ve devamlı emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı (Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi)" buyurmuştur. Uzun zaman şeyh-ül-islâmlık yapıp fetvâ verdi. Hâfız Ahmed bin Mensûr "Ebû Nasr et-Tûsi, hiç ayrılmadan yetmiş sene şeyh-ül-islâmlık yaptı (pekçok fetvâlar verdi) hiç bir fetvâsında yanlışlık görülmedi" buyurmuştur.

Hâkim diyor ki: "Tûs'a gittim. Oranın kadısı Ebû Ahmed el-Hâfız idi. Bana "İslâm memleketlerinde Ebû Nasr et-Tûsi'nin bir benzerini daha görmedim" dedi.

Zamanının kadılarından Hâkim iki defa kendisini ziyârete geldi ve fetvâ işleriyle uğraşmaktan kitap yazmaya fırsatı olmadığını ve ne zaman yazabileceğini sordu. Cevâbında "Geceni üçe böl; üçte birinde kitap yaz, üçte birinde Kur'ân-ı kerîm oku (ibâdet et), üçte birinde de uyu" buyurdu.

Ebû Nasr et-Tûsî, Osman bin Sa'îd, Mûsâ bin İsmail, Hâmid bin Seleme, İshâk bin Abdullah, Sa'îd bin Yesâr tarikiyle Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) duâsında **"Ey Allahım, fakirlikten ve zilletten sana sığınırım.** (Yâ Rabbî) **zulm etmekten ve zulmolunmaktan da sana sığınırım"** buyururlardı.

Hadîs ilminde hafız olup, pekçok hadîs-i şerîfi ezbere bilen Ebû Nasr et-Tûsî, İmâm-ı Müslim'in Câmi' üs Sahih hadîs kitabındaki sahîh hadîsler üzerine bir tahric yapmış olduğu bir sahîhi vardır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 893

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 368

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 311

4) El-Lübâb cild-2, sh. sh. 93

5) Muhtasar-ı düvel-il-İslâm cild-1, sh. 167

6) Mir'ât-ül-cinân cild-2, sh. 332

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 556

MUHAMMED BİN MUHAMMED EL-HÂKİM

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin İshâk el-Kerâbîsî en-Nişâbûrî'dir. Künyesi, Ebû Ahmed olup, Hâkem-ül-kebîr lakabıyla tanınmıştır. 285 (m. 898) senesinde doğdu. İlim tahsili için çok gayret etti. Pekçok yer dolaştı. Kıymetli kitaplar yazdı ve ba'zı kitaplara şerhler yaptı. Kâdılıkta bulundu. 378 (m. 988) senesinin Rabi-ül-evvel ayında 93 yaşında iken Nişâbûr'da vefât etti.

Büyük âlimlerden olan Hâkim; Ahmed bin Muhammed el-Mâsercisî, Muhammed bin Şâdil, İbn-i Huzeyme, Bâğandî, Begâvî, es-Sirâc, Muhammed bin İbrâhîm el-Gâzî, Abdullah bin Zeydân el-Beclî, Muhammed bin Feyz el-Gassânî, Ebû Arûbe el-Harrânî ve daha pekçok âlimden ilim

öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Hâkim Ebû Abdullah, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Muhammed bin Ahmed el-Cârûdî, Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Menceveyh, Ebû Hafs bin Mesrûr, Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Cessâs, Sa'îd bin Muhammed el-Kâdı, Ebû Sa'îd el-Kencerûdî, Ebû Osman el-Bahîrî el-İsfehânî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Meşhûr âlimlerden, olan Ebû Ahmed, zamanında San'a şehrinin imâmı idi. Hadîs-i şeriflerin sahîhlik şartlarını, râvi isimlerini ve künyelerini pek iyi bilen, sika (güvenilir) sadûk (rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde i'timâd edilen) âlimlerdendir. Haramlardan sakınır, dünyâya kıymet vermez, gece-gündüz ilim öğrenir, kitap yazar ve çok ibâdet ederdi.

Hâkim Nişâbûrî şöyle anlattı: "Hadîs-i şerîf öğrenmek için Şam, Irak ve Cezîre'ye gitti. Şâş şehri kadılığına ta'yin edildi. Orada dört seneden fazla fetvâ verdi. Sonra Tûs şehri kadılığına ta'yin edildi. Bir seferinde yanına girdiğimde eserleri elinde, hem fetvâ veriyor hem de kitaplarına bakıyordu. 345 senesinde Nişâbûr'a geldi. Evine kapanıp, devamlı kitap yazmaya ve ibâdete yöneldi. 378 senesinde gözlerini kaybetti. Bir süre sonra da vefât etti."

Hâkim Nişâbûrî, târih kitabında şöyle anlatır: "Ebû Ahmed, Selef-i sâlihînin yolunda, kıymetli ve sâlih bir zâttır. Eserlerinde i'tikâdî mes'eleler hakkında Ehl-i beyt ve Eshâb-ı kiram hakkında geniş ma'lûmâtı vardır. Sahih-i Buhârî, Müslim ve İmâm-ı Tirmizî'nin, Sünen hadîs kitaplarına şerhler yazmıştır. Kendisi, şerh ettiği Câmi-üs-Sünen kitabının sahibi İmâmı Tirmizî için Ömer bin Alek'in şöyle söylediğini haber verdi: "İmâm-ı Buhârî vefât ettikten sonra, Horasan'da ilim bakımından, şüphelilerden kaçma ve dünyâya kıymet vermemekte, İmâm-ı Tirmizî'den başka onun yerine geçecek bir âlim yoktu."

Kendisi şöyle anlattı: "Âlimlerle beraber, Horasan emîri Nûh bin Nasr'ın huzûrunda idik. Emîr, "Sizlerden, kim Ebû Bekr'in sadakalar husûsunda rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi biliyor" diye sordu. Onu bilen hiç bir kimse çıkmadı. Benim önümde iki saf vardı, ben onların en arkasındaydım. Emîrin vezîrine: "Ben biliyorum" dedim. Bunun üzerine vezîr emîre: "Nişâbûr'dan bu genç, o hadîs-i şerîfi biliyormuş" dedi. Ön tarafa geçtim ve hadîs-i şerîfi okudum. Emîr Bana, "Bunun gibileri zayi edilmez" dedi ve beni Şaş şehrine kadı ta'yin etti."

Ebû Ahmed Hâkim yaşlandığında, hafızasının eski kuvveti kalmadı. Fakat asla yanlışlık yaparak hatâ yapmadı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyorlar.

"Kim Allahü teâlâya bir kimseyi ortak koşarsa, o kimse kendini Cehennem ateşine düşmekten kurtaramaz."

Onun ilmine, hıfzına ve olgunluğuna delâlet eden eserlerinden ba'zıları şunlardır; El-Esmâ vel-Kunâ (isimler ve künyeler olup, muhaddis, vezirler ve vâliler hakkındadır.) Kitâb-ül-i'lel, Kitâb-üş-şurût, el-Muharrec alâ kitâb-il-Müzenî, Şerh-ül-Câmiî Sahîh-il-Buhârî, Şerh-üs-Sahîh-il-Müslim, Şerh-ül-Câmiî Tirmiz ve Kitâb-ür-resâil.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 976

2) Şezerât-ül-zeheb cild-3, sh. 93

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 50

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 180

MUHAMMED BİN MUZAFFER BİN MÛSÂ EL-BAĞDÂDÎ

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muzaffer bin Mûsâ bin Îsâ bin Muhammed bin Abdullah bin Seleme bin İyâs olup, künyesi Ebü'l-Hüseyn el-Bezzâr'dır. Samarrâlı olduğu bildirilen İbn-i Muzaffer 286 (m. 899)'da o zamanın büyük ilim merkezlerinden Bağdâd'da Muharrem ayında doğmuştur. 379 (m. 989) yılında Cemâzil-evvel ayında Cum'a günü öğleden sonra yine Bağdâd'da vefât etmiştir. Te'lîf etmiş olduğu çeşitli kitapları vardır. Eshâb-ı kiramdan İyâs İbni Seleme bin Ekvân'ın torunları ndandır.

İlk hadîs tahsiline onbeş yaşında başlayan İbn-i Muzaffer, Benân İbni Ahmed ed-Dekkâk, Kâsım bin Zekeriyyâ el-Mudarriz, Amr bin Hasen bin Nasr el-Halebî, Hâmid bin Muhammed bin Şuayb el-Belhî, Heysem bin Halef ed-Dûrî, Muhammed bin Cerîr et-Taberî, Abdullah bin Sâlih el-Bûhârî, Ahmed bin Hasen bin Abdülcebbâr es-Sûfî, Muhammed bin Muhammed El-Bagandî, Abdullah bin Muhammed el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd ve Irak, Mısır, Cezîre ve Şam'da pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf öğrendi. Bunun için çok dolaştı. Hadîs ilminde büyük âlim oldu. Pekçok hadîs-i şerîf topladı, onları yazdı ve hadîs ilminin en zor meselelerinde dahi ince bilgilere sâhib oldu.

Dâre Kutnî, İbn-i Şâhin Ebü'l-Feth bin Ebü'l-Feth bin Ebü'l-Fevâris, Mâlînî, Berkânî, Ebû Naîm, Hasen bin Muhammed bin el-Hallâl, Ali bin Muhsin, Abdülvehhâb bin Burhan, Ebû Muhammed el-Cevherî ve pek çok âlim de İbn-i Muzaffer'den hadîs öğrenmişlerdir.

Hatîb-i Bağdadî ve pekçok âlim onu sika (sağlam, güvenilir) bir râvi kabûl etmiş, rivâyet etmiş olduğu hadîs-i şeriflerin doğru olduğunu beyân etmişlerdir. Bunun delîllerinin başında gelen önemli husûs, pekçok büyük hadîs âliminin ondan hadîs-i şerîf yazmasıdır. Berkâni: "Dâre Kutnî, İbn-i Muzaffer'den binlerce hadîs yazdı" buyurmuştur.

İbn-i Ebü'l-Fevâris, İbn-i Muzaffer'e: "Bagandî"nin, İbn-i Zeyd Mugârî, Amr bin Âsım tarîkiyle rivâyet ettiği hadîsi biliyor musun?" dedi. İbn-i Muzaffer, "Ben öyle bir şey bilmiyorum" cevâbını verince, İbn-i Ebü'l-Fevâris "Sizin onun hadîslerini bildiğinizi zannediyordum" deyince, "Eğer Bagandî'nin, söylediğin râviler yoluyla rivâyet edilmiş olan bir hadîsi olsaydı, ezberimde olurdu. Bagandî'nin yüz hadîsini biliyorum, onların içinde böyle birşey yok" cevâbını verdi.

Büyük hadîs âlimi, hadîs ilmi kendisiyle mühürlenmiş olan Dâre Kutnî, İbn-i Muzaffer'e son derece hürmet eder ve huzûrunda okuduğu hadîslerin isnadını (rivâyet eden zâtların isimlerini) okumazdı.

Son derece edebli ve hürmetkar olan İbn-i Muzaffer, âlimlere ve evliyâya, seyyidlere ve Eshâb-ı kiramın (r.a.) torunlarına çok hürmet ederdi. Şu misâl bunun en açık delîlidir. İbn-i Muzaffer, İbn-i Ma'rûf Kâdı'nın meclisinde otururken Ebü'l-Fadl Zührî çıkageldi. İbn-i Muzaffer hemen ayağa kalkıp yerine Ebü'l-Fadl Zührîyi oturttu. Sonra "Ey Kâdı (İbni Ma'rûf), bu zât Abdurrahmân bin Avf in (r.a.) torunlarındandır. Bu (Ebü'l-Fadl Zührî), muhaddisdir ve onun babaları, tâ Abdurrahmân bin Avfa kadar (r.a.) muhaddisdir. Bu zâtın babası bana şu hadîs-i şerîfi haber verdi. Dedesinden şu hadîs-i şerîf bana, ulaştı. Abdurrahmân bin Avfa kadar (r.a.) hiç bir dedesi yok ki, bize onun hadîsi ulaşmış olmasın" buyurdu.

Hâfızası çok kuvvetli olan İbn-i Muzaffer, hadîs hafızı olup, binlerce hadîs-i şerîfi ezberden okurdu. Kitap tasnif etmede yeni bir usûl ortaya koymuş ve bu usûlü, daha hayatında çevresinde kitap yazan kimseler tarafından ta'kib edilmiştir.

İbn-i Muzaffer'in Fedâil-ül-Abbâs (r.a.) adlı bir kitabı da vardır.

İbn-i Muzaffer, İmâm-ı a'zam vasıtasıyla rivâyet etti. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), Süleymân bin Abdülmelik'e, namaz da teşehhüdde okunan "ettehıyyâtü"yü, bugünkü haliyle Peygamberimizin okuduğunu; A'meş, İbrâhîm Nehaî, Alkame vasıtasıyla Abdullah İbni Mes'ûd'un bunu rivâyet ettiğini, Abdullah İbni Mes'ûd da, Resûlullahın (s.a.v.) bu şekilde kendisine öğrettiğini haber verdi.

---

1) Tezkiret-ül-Huffâz cild-5, sh. 980

2) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 262

3) El-A'lâm cild-7, sh. 104

MUHAMMED BİN MÜCÂHİD TÂÎ

Kelâm ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ya'kûb bin Mücâhid'dir. Aslen Basralı iken Bağdâd'da yerleşti. Bağdadî ve Tâî nisbet edildi. Kelâm âlimi olduğu için Mütekellim denildi. 370 (m. 980) târihinde vefât etti.

Zamanındaki birçok İslâm âliminin derslerine devam ederek, ilimlerinden istifâde etti. Kâdı Tüsterî'den Mâlikî fıkhını aldı. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Fıkıh ilminde çok ileri bir derecesi vardı. Kelâm ilminde daha meşhûr oldu. Hadîs ilminde Buhârî'nin Sahih'ini Ebû Zeyd Mervezî'den okudu. Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd'den Muhtasar ve Nevâdir kitabını okutmak üzere icâzet (diploma) aldı. Peygamber (s.a.v.) ve Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) inandığı gibi inananların mezhebi, Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebinin iki imamından biri olan Ebü'l-Hasen-i Eş'arî hazretlerinin sohbetlerinde bulunarak aldığı feyz ve bereketle, birçok İslâm düşmanına cevaplar verip susturdu. İnsanlara, Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) i'tikatlarının, inanç şekillerinin doğru olarak anlatılması için çalışır, bir kişinin sapık bir düşünceden uzaklaşıp doğruyu bulmasına çok sevinirdi.

Bu mübârek zât, insanlara getirdiği delîllerle doğruyu anlatırken, derslerine devam eden talebelerine de engin ilmini aktardı. Bu talebelerinden biri de Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin Tayyib hazretleriydi. Kâdı Ebû Bekr, zamanının Büveyhî hükümdârı Adud-üd-devle tarafından ilminin çokluğundan dolayı takdîr edilerek, Bizans'ın başşehri İstanbul'a elçi olarak gönderildi. Ebû Bekr bin Avde de onun talebeleri arasındaydı. İbn-i Mücâhid hazretleri kendisine ilim tahsili için gelenlere şu şiiri okurdu:

Ey ilim için erken kalkan kişi,
Bütün ilimler kelâm ilminin hizmetçisidir.
Fıkıh ilmî öğren onunla hükümleri düzeltir,
Verilen hükümlerde gâfil olmazsın.

Muhammed bin Mücâhid, birçok kıymetli eser yazdı. Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatan bir risalesi ve yine i'tikâda dâir "Hediyet-ül-müsteksir ve Muâvenet-ül-müstensir" adlı bir kitabı vardır. Usûl-i fıkıhta da Mâlikî mezhebi fıkıh usûlüne dâir bir eseri vardır.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-1, sh 343

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 74

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 258

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 19

5) El-A'lâm cild-5, sh. 311

MUHAMMED BİN OSMAN ES-SEKAFÎ

Şafiî mezhebinin büyük âlimlerinden ve onu yayanlardan. Çok zekî, haramlardan kaçınan İslâm kadılarından, ismi, Muhammed bin Osman bin İbrâhîm bin Zür'a es-Sekafî, künyesi ise Ebû Zür'a'dır. Benî Sakîf kabilesinin âzâdlısı idi. Dedesi, yahûdi iken İslâm ile şereflenmiş bir bahtiyardır. Doğum târihi bilinmemektedir. Gençliği ilim tahsili ile geçmiş, Şafiî mezhebini en ince mes'elelerine kadar öğrenmiş, hadîs ilminde büyük bir makama kavuşmuştu. Genç yaşında zekâsı ve ilmi her yere yayıldı. Zekâyı kuvvetlendiren üzüm ve kalbe ferahlık veren incir yemesiyle de meşhûrdur. 284 senesinde Mısır'da kadı oldu. Daha sonra Filistin, Ürdün, Hums kadılığıda kendisine verildi. Kâdı'l-kudât (kadılar kadısı, başkadı) oldu. 292 (m. 905)'de Şam'a gitti. Şam ehâlisi Evzâî mezhebinde idi. Ebû Zür'a onlara Şafiî mezhebini öğretti. Onun sebebiyle Şafiî mezhebi Şam'da yayıldı. Şam'da da kendisi kadı yapıldı. Şam'a yerleşti ve orada 302 (m. 914)'de vefât etti.

Ebû Zür'a, Şam'da Şafiî mezhebini öğretip yaydıktan sonra, Mısır ve Şam'da bu mezheb yerleşip bir daha unutulmadı. Bundan sonra gelen kadıların hepside Şafiî mezhebine bağlı idi. Bu durum, Zâhir melîki Baybars'ın 664 senesinde bu üç kadılığı birleştirmesine kadar devam etti.

Ebû Zür'a, meşhûr âlimlerden ve halkın arasında yüksek mevkii olan bir zâttı. Âlimleri korur, ilim öğrenmeyi teşvik ederdi. "Muhtasas-ı Müzenî" kitabını ezberleyene yüz dînâr hediye ederdi. Hüküm vermekte çok dikkatli olan Ebû Zür'a, herkese yardım ve iyilik yapardı. Çok cömert idi. Allahü teâlâ kendisine çok mal ihsân etmişti. Şam'da da çok miktarda malı olup, yoksulları gözetir, ihtiyâç sahiplerine yardım eder, derdlilerin derdine çâre olurdu. Bir kimsenin derdi, sıkıntısı olsa, onun elinden tutar Ebû Zür'a'ya gelirlerdi. Gelen kimsenin derdini dinler, onun hâline ağlar, ona merhamet eder ve sıkıntısını giderirdi. Hattâ bir kimsenin dişi ağrısa ona gelir, o da dişine ağrı kesici koyar ve ağrıyı dindirirdi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 196

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 122

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 239

4) El-A'lâm cild-6, sh. 260

MUHAMMED BİN SA'ÎD İBN-İ EBÎ'L-KÂDÎ

Târih, hadîs, usûl ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Ahmed olup, ismi, Muhammed bin Sa'îd bin Muhammed bin Abdullah bin Ebi'l-Kâdî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Harezmlidir. İbn-i Ebi'l-Kâdî ve İmâm-ül-kebîr lakablarıyla tanındı. 346 (m. 957) senesinde vefât etti.

Dedeleri ve babası âlim olan Muhammed bin Sa'îd İbni Ebi'l-Kâdî, ilk önce aile çevresinden ilim öğrendi. Ebû İshâk Mervezî ve Sîrâfi'den ders almak için Irak'a gitti. Uzun zaman orada kalıp, Irak âlimlerinden çok istifâde etti. Daha sonra Harezm'e döndü ve yıllarca, tâliblerine ders verdi. Dindeki yüksekliği, ilimdeki derecesi çok büyüdü. Selef ve halef âlimlerinin usûllerini, ictihâd ve fetvâlarını çok iyi bilirdi. Hepsi âlim olan Kâdî ailesinin en faziletlisi, fakîhi ve en cömerdi oldu. Ömrünün sonlarına doğru 342 (m. 953) yılında Mekke'ye gitti. Haremeyn'de ibâdet etmek, İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerle görüşmek için, orada uzun zaman kaldı. Dönüşünde Bağdâd'a uğradı. Kendisine oranın âlimleri ve halkı çok iltifât etti.

Bağdâd'da kalıp kendilerine ders vermesi için çok yalvardılar. Fakat o, memleketine gitmek istediğini bildirip oradan ayrıldı.

Harezm'de ve gittiği yerlerde insanlara doğruyu öğretip, çok talebe yetiştirdi. Herkesin İslâmiyeti öğrenip yaşaması ve Cehennem ateşinden kurtulması için çalıştı. Talebelerinin yeme-içme gibi ihtiyâçlarını da kendisi karşılar, onların sıkıntıya düşmeden dinlerini öğrenmeleri için çalışırdı. Ebû Sa'îd Karâbisî, Ahmed bin Muhammed bin İbrâhîm bin Kattân, kendi oğlu ve halefi Ebû Bekr Abdullah, talebelerinden ba'zılarıdır. Talebelerinden Ebû Sa'îd Karâbisî; "Hocam Ebû Ahmed İbni Ebi'l-Kâdî Mekke'ye gittiğinde, deve ve yaban eşeği üzerinde namaz kılınmasına âlimlerin i'tirâzını görünce, daha önce Harezm'de bu şekilde kıldığı namazların hepsini yeniden kıldı. Hadîs ilminde sika (güvenilir) ve sadûk (doğru sözlü) idi. Talebelerini her zaman gözetir ve onlara mallarından dağıtırdı. Hassas bir kalbi vardı. Günahlarına devamlı tövbe eder ve çok ağlardı" demektedir.

Kâfi kitabının sahibi: "Muhammed bin Sa'îd büyük bir imâm olup, Harezm'in kendisiyle iftihar ettiği bir kimse idi. O, ilminde diğer akranlarını geride bırakmıştır. Zamanındaki kadılar içerisinde ondan daha fakîh, daha fazîletli ve ondan daha üstün bir kimse de olmaz" diye onu övmektedir.

Onun için "Muhammed bin Sa'îd, kadılar evinin (kadılık makamına oturanların) en kıymetlisi. Harezm'de, kadıların en şereflisi, hayırlı ve güzel hasletleri kendisinde toplayan bir zâttı" denilmiş, bu husûsta çok şeyler söylenmiştir.

Birçok kimseler onun, kavminin seyyidi olduğunu beyân etmişler ve ba'zıları ondan bahsederken: "Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin İbrâhîm ya'nî Yûsuf (a.s.) kerîm oğlu kerîm oğlu kerîm oğlu kerîmdir. Muhammed bin Sa'îd bin Muhammed bin Abdullah da; âlim oğlu âlim oğlu âlim oğlu âlimdir. Dedelerinin hepsi takvâ sahibi âlimlerdir" diye bahsetmişlerdir.

Ebû Sa'îd Karâbisî; "Muhammed bin Sa'îd, gizlice çok sadaka verirdi. Ba'zı dostlarımız onun malının hepsini sadaka olarak dağıttığını haber vermiştir." Kendisi kış mevsimi fakîrlerin maişetlerini temin edemedikleri zamanlarda, talebesine para verir ve ona: "Nehir donduğa zaman, vadiye git, nehrin kıyısında dur. Ailelerinin nafakasını temin etmek için, sırtlarında odun taşıyarak yürüyen za'îflere bu paraları dağıt" buyururdu.

Şafiî mezhebinin ileri gelen âlimlerinden olan Muhammed bin Ebi'l-Kâdî'yi bütün insanlar çok sever ve hürmet ederdi. Vefâtı üzerine pek çok kimse, üzüntüsünü bildiren mersiyeler söyledi. Mersiyelerden birisi şöyledir:

"İnsanlar, din için ağlayan bu zât için ağlasın. Çünkü insanların sevdiği rehberi, Muhammed bin Sa'îd toprağa girdi. Onun, gözleri yaşartan üstün hasletlerini, Muhammed bin Sa'îd'i kaybetmekle kaybettik. Sen Muhammed bin Sa'îd el-Kâdî, gibi büyüklere benzemeğe çalış. Onlar karanlık gecelerde parlayan kandiller gibidir. Onlar bu dînin direkleridir. Şerefli olarak yaşayıp, şerefle öldüler ki, onlara kötülük lekeleri bulaşmadı."

Fıkıh ilminde ilk kitap yazanlardan olan Ebû Ahmed İbni Ebi'l-Kâdî, "Hâvî" ve "Amd" kitaplarının yazarıdır. "Hâvî'yi Ebû İbrâhîm Müzenî"nin "Câmi-ül-kebîr"ini esas alarak yazdı. "Amd" adlı eserini ise, 342 (m. 953) yılında gittiği Mekke'den dönüşünde Bağdâd'da yazmıştı, İmâm-ı Mâverdîve Furânî "Hâvi" ve "Amd" adlı kitaplarının isimlerini İbn-i Ebi'l-Kâdî'nin eserlerinden aldılar.

Kitâb-ül-hidâye'de, Şafiî mezhebinin usûl-i fıkhını anlatır. Bu kitabı usûl-i fıkh konusunda yazılan güzel ve fâideli bir kitaptır. El-Kâfî adlı eseri ise Harezm târihine âittir. Seksen cild civarında büyük bir kitaptır. Bunlarda Harezm târihini ve Harezm'de yetişen evliyâ ve âlimleri anlatmıştır. Şemseddîn Muhammed bin Zehebî, bu kitabı kısaltmıştır.

Er-Reddü alel-muhâlifîn ve ayrıca çeşitli konularda yazılmış pekçok risaleleri mevuttur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 164

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 37

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 293

MUHAMMED BİN SA'ÎD KUŞEYRÎ

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi Ebû Ali olup, is'mi Muhammed bin Sa'îd bin Abdurrahmân'dır. Aslen Harranlıdır. Kuşeyrî nisbet edildi. Rakka'da yerleşti. 334 (m. 946) yılında vefât etti.

İlk önce, memleketinde tahsile başlayan Ebû Ali Muhammed Kuşeyrî, daha sonra çeşitli yerlere giderek ilim tahsil etti. Rakka'da yerleşerek orada kaldı. Ali bin Osman Nefilî, Süleymân bin Seyf Harrânî, Ebü'l-Hasen Meymûnî, Abdülhamîd bin Müstâm, Hilal bin Alâ ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek, hadîs ilminde hafız oldu. Âlimler, onun hadîs ilminde sika (güvenilir) olduğunu bildirdiler. İnsanlara, Allahü teâlânın rızâsı için faydalı olmaya gayret etti. Onlara nasîhatlerde bulundu. Birçok talebe yetiştirdi.

Kendisinden, Ebû Ahmed Muhammed bin Abdullah Câmi Dehhân, Muhammed bin Ca'fer Gander Bağdadî, Ebü'l-Hüseyn bin Cemî, Kâtib Ebû Müslim ve daha birçok kimse ilim öğrenip rivâyette bulundu.

Hadîs ve târihte birçok eser yazmış olmasına rağmen, bilinen tek kitabı "Târih-i Rakka"dır. Bu eserde, Rakka şehrinin târihini anlatmaktadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 846

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 37

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 31

4) Keşf-üz-zünûn sh. 295

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 337

MUHAMMED BİN SÜLEYMÂN ES-SU'LÛKÎ

Fıkıh, tefsîr ve kelâm âlimi. Künyesi, Ebû Sehl olup ismi, Muhammed bin Süleymân bin Muhammed bin Süleymân bin Hârûn bin Mûsâ bin Îsâ bin İbrâhîm bin Bişr'dir. 296 (m. 908) senesinde doğmuştur. Fıkıh, tefsîr ve kelâm ilimlerinin yanısıra nahiv, lügat ve tasavvuf ilminde de imâm idi. Dokuz yaşında ilim öğrenmeye başladı. Zamanının en büyük âlimlerinden idi. Bir çok âlim onun engin bir ilim denizi olduğunu söyledi. Bir çok âlim ile görüşüp onlardan ilim öğrenen ve öğreten Muhammed bin Süleymân 369 (m. 979) senesi Zilkade ayının onbeşinci günü vefât etti. Cenâze namazını oğlu Ebü't-Tayyib kıldırdı. Ders verdiği odaya defn edildi.

Muhammed bin Süleymân; fıkıh ilmini Ebû İshâk Mervezî'den, hadîs ilmini İbn-i Huzeyme, Ebü'l-Abbâs es-Serrâc, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed, Ebû Kureyş Muhammed bin Cum'a

ve Ahmed bin Ömer Muhammed Ebâzı'den, ayrıca Ebû Bekr bin Enbârî, İbrâhîm bin Abdüssamed ve birçok âlimden dinledi ve ilim tahsil etti. Muhammed bin Süleymân, ilim tahsil etmek için çeşitli şehirlere gitti.

Muhammed bin Süleymân için Ebû Abdullah Hâkim-i Nişâbûrî: "Ebû Sehl-i Su'lûki, Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, lügat, nahiv, tefsîr, kelâm âlimi ve tasavvuf yolunda evliyâ idi. Bulunduğu yerde, ilminden istifâde edebilmek için birçok âlim hazır beklerdi. Sohbetine kadılar, müftîler ve âlimler gelirdi." Ebû Kâsım bin Abbâs: "Onun bir benzerini görmedik. Kimse de onun gibisini göremez." Ebû İshâk eş-Şirâzî: "O fakîh, edip, şâir, müfessir ve tasavvuf ehli bir zât idi. Ondan Nişâbûr âlimleri ilim öğrendiler." Ebû İshâk el-Mervezî ise; "Ebû Sehl'in aramızdan gidişinden sonra, bizim şu meclisimizin tadı gitti. Fayda kalmadı" demişlerdir.

Muhammed bin Süleymân'dan; Ebü't-Tayyib, Nişâbûr âlimleri ve birçok zâtlar ilim öğrendiler ve hadîs-i şerîf dinlediler.

Ebû Nasr el-Vâ'iz şöyle anlatır: "Birgün rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.), Eshâb-ı kirâmıyla birlikte hasta olan Ebû Sehl'i ziyârete giderken gördüm. Ben de onları ta'kib ederek oraya gittim. Orada Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda edeble oturdum ve tefekküre dalıp, "Bu zât, hadîs-i şerîf âlimlerinin büyüğüdür. Şayet vefât ederse, bu ilmin âlimleri yok olur" diye düşündüm. O zaman Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana buyurdu ki: "Böyle düşünme Allahü teâlâ benim mevcûdiyetim sebebiyle bu topluluğu zayi etmez."

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî şöyle anlatır: "Birgün büyük âlim Ebû Sehl'e, aramızda geçen bir konuşma esnasında, i'tirâz yollu "Niçin, neden?" dedim. O zaman bana, "Bir kimse hocasına niçin, neden diye sormaya cesâret ederse, onun iflah olmayacağını sen hiç duymadın mı?" buyurdu.

Şöyle anlatılır: Ebû Sehl Su'lûkî, hiçbir zaman verdiği sadakayı karşısındakinin eline vermezdi. Vermek istediği şeyi, alınmak üzere yere koyardı. Neden böyle yaptığını sorduklarında, "Bir müslümanın eline koymayı gerektirecek kadar dünyânın değeri yoktur. Benim elim üstün el, onun eli de aşağı el olsun!" buyurdu.

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî şöyle anlatır: "Ebû Sehl, bir kış mevsiminde paltosunu muhtaç birine verdi. Başka elbisesi olmaması sebebiyle, ders esnasında üşüdüğünden, kadınlara âit bir örtü ile örtünmek zorunda kaldı ve öyle ders okuttu."

Ebû Sehl Su'lûkî ömrünü ilim, öğrenmek, ilim öğretmek ve sorulan sorulara cevap vermekle geçirdi. Tasavvuf ehlinden, Şiblî, el-Mürteiş, Ebû Ali es-Sekafîve birçokları ile sohbet etmişti.

Ebû Sa'îd Sehham şöyle anlatır: Ebû Sehl Su'lûkî'yi rü'yâda gördüm. "Yâ Ebâ Sehl Su'lûkî! Allahü teâlâ sana nasıl muâmele eyledi?" diye sordum. Bana; "Halkın bana sordukları fıkhî ve hukukî sorulara verdiğim cevaplar sebebiyle beni affetti" diye cevap verdi.

Vefâtından sonra Ebû Sehl Su'lûkî'yi rü'yâda çok güzel bir şekilde gören bir zât ona; "Bu dereceye nasıl eriştin?" diye sorunca, o "Bütün herkese beslediğim hüsn-i zannım sayesinde eriştim" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs şöyle bir şiir söyledi:

"Ben gece uykuda iken,
Öter bir güvercin sevdiği için.
Yalancıyım, âşık olsam gerçekten,

Geçemezdi ağlamakta bir dirhem,
Güvercin, beni o zaman."

Bunun üzerine Ebû Sehl Su'lûkî hazretleri kendi nefsi için şu şiiri söyledi:

"Uyuyorum gafletten,
Gece ağlarken güvercin.

Yok iken onun günahı,
Benim ise dağlar gibi.

Yalancıyım ben O'na karşı,
Olsaydım keşke, akıllı.

Geçemezdi ağlamaktan,
Güvercin beni o zaman."

Ebû Sehl Su'lûkî hazretleri buyurdu ki: "İstiğfar, tövbe ve pişmanlık ile ana-baba hakkı ödenir. Fakat hoca hakkı hiçbir şeyle ödenmez."

"Dünyânın hiçbir şeyini saklamadım. Ne kilidim ne de anahtarım oldu. Dünyânın altın ve gümüşüne ehemmiyet vermedim."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) varak 188 b

2) El-Vâfi bi'l-vefeyât cild-3, sh. 124

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 69

4) Nücûm-üz-zâhire cild-4, sh. 136

5) Yetimet-üd-dehr cild-4, sh. 249

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 204

7) El-A'lam cild-6, sh. 149

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-3, sh. 167

MUHAMMED BİN YAHYÂ ES-SÛLÎ

Târih ve edebî san'atlar âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr olup, adı Muhammed bin Yahyâ bin Abdullah bin el-Abbâs bin Muhammed bin Sûlî'dir. Es-Sûlî diye tanınan bu edib ve âlim Bağdâdlıdır. Bağdâd'da yetişmiş ve birçok değerli âlim ve edipten istifâde etmiştir. Halife Muktefî, er-Radî ve Muktefi'nin hizmetinde bulunmuştur. Hadîs-i şerîf rivâyetinde de bulunan Muhammed bin Yahyâ, Basra'da bulunduğu orada 335 (m. 947) yılında vefât etmiştir.

Muhammed bin Yahyâ, başta meşhûr İslâm âlimi Ebû Dâvûd es-Sicistânî olmak üzere, Ebü'l-Abbâs, Müberrid, Muhammed bin Kâsım, Ebü'l-Abbâs el-Kâdimî, Ebû Abdullah Muhammed bin Zekeriyyâ el-Kulabî, Ebû Ruveyh Abdurrahmân bin Halef ed-Dabbî, İbrâhîm bin Fehd es-Sâcî, Abbâs bin Fadl el-İsfatî, Ahmed bin Abdurrahmân el-Hicrî, Muâz bin Müsennâ el Enbârî ve birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Muhammed bin Yahyâ hakkında Ebû Bekr bin Sâzân, "Onun kırmızı, yeşil, sarı ve diğer renklerde cildli kitaplarla dolu büyük evini gördüm. Hatîb-i Bağdadî ise, "O, rivâyeti geniş, âdabı ve hıfzı güzel, tasnifleri hoş bir zâttır. Onun i'tikâdı ve yolu güzel, sözü makbûldür. Çok şiiri vardır" demiştir.

Muhammed bin Yahyâ'dan ise; Ebû Amr bin Hayveyh, Ebû Bekr Sâzân, Ebü'l-Hasen ed-Dâre Kutnî, Ebû Ubeydullah et-Merzubânî, Ebü'l-Hasen İbni Cündî, Ebû Ahmed bin ed-Dehhân,

Ubeydullah bin Osman bin Yahyâ, Ebû Ahmed el-Feredî ve birçok âlim, hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Muhammed bin Yahyâ; Atâ'nın, Câbir'den (r.a.) şu hadîs-i şerîf rivâyetini nakletmektedir: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) oğlu İbrâhîm vefât ettiğinde güneş tutuldu. Peygamber efendimiz de kalkıp altı rek'at namaz kıldı. Namazı bitince, güneş ortaya çıktı. Vefâtı için güneş tutuldu dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ay ve güneş, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini gösteren iki mahlûktur. Kimsenin ölmesi ve kalması ile tutulmazlar. Onları görünce Allahü teâlâyı hatırlayınız. Böyle bir tutulma gördüğünüz zaman, güneş ve ay ortaya çıkıncaya kadar namaz kılınız."**

Rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte ise Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Bir kimse Ramazan orucunu tutar ve ona ilâveten Şevval'den de altı gün oruç tutarsa, bütün sene oruç tutmuş gibi olur"** buyurdular.

Muhammed Bin Yahyâ'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: Edeb-ül-kâtib, Ahbâr-ül-Karâmita, el-Evrâh fî-ahbâr-il-hulefâ veş-Şuârâ, eş-Şâmil fî ilm-il-Kur'ân (tamamlanmamıştır), el-Vüzerâ, el-Varaka, el-Gurer, el-İbâde, Ahbâru Ebî Temmam, Ahbâru Ebî Amr İbni'l-Ulâ, Ahbâru İbn-i Herme, Ahbâr-üs-Seyyid el-Humeyrî, Ahbâru İshâk bin İbrâhîm.

---

1) Mu'cem-ül-udebâ cild-19, sh. 109

2) Târîh-i Bağdâd cild-3, sh. 427

3) Muhtasar fî ahbar-il-beşer cild-2, sh. 101

4) Vefeyât-ül-a'yan cild-4, sh. 356

5) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 427

6) Nücûm-üz-zâhire cild-3, sh. 296

7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 339

8) El-İber cild-2 sh. 241

9) Nüzhet-ül-elibbâ sh. 188

MUHAMMED KURTUBÎ (Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ)

Mâlikî mezhebinin büyük hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ bin Müferrec el-Emevî, el-Kurtubî olup, künyesi Ebû Bekir'dir. Abdurrahmân bin Hakem el-Emevî'nin azâdlısıdır. Künyesinin Ebû Abdullah olduğu da rivâyet edilmiştir. 314 (m. 926) yılında Endülüs'ün (İspanya'nın) Kurtuba şehrinde dünyâya gelmiştir. Kendisine İbn-i Fentûrî de denilir ki, Fentûrî Kurtuba şehrinin bir köyüdür.

Muhammed Kurtubî, ilim tahsili ve hadîs-i şerîf öğrenmek için Endülüs, Fas, Tunus, Trabluşşam, Beyrut, Sayda, Remle, Sûr, Şam (Dımeşk), İskenderiye ve Kalzem gibi pek çok yeri dolaşmış, boradaki âlimlerden hadîs ve fıkıh öğrenmiştir. Hadîs ilminde hafızlık derecesine ulaşmış olup, pekçok hadîs-i şarîfi ezbere bilirdi. Mâlikî fıkhında da büyük âlim olup, uzun seneler Endülüs'te kadılık yaptı.

Muhammed Kurtubî, pekçok kıymetli kitaplar te'lîf etmiş ve 380 (m. 990) yılı Receb ayının onbirinci günü vefât etmiş, gece Rabt mezarlığına defnolunmuştur.

Muhammed Kurtubî; Kurtuba'da Kâsım bin Esbag, Muhammed bin Abdullah bin Ebî Deylem, Muhammed bin el-Huşenî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf öğrenmiştir. Ayrıca Mekke-i mükerremede Ebû Sa'îd bin el-A'râbî ve benzerleri, Medine'de Kâdı Mervânî'nin derslerini dinlemiş, onlardan ilim almış, Yemen bölgesini dolaşmış, oralardaki büyük âlimlerle görüşmüştür. Daha sonra Kudüs, Şam, Mısır gibi İslâm beldelerine gitmiş, kıymetli pekçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Ebû Ömer, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah et-Talemenkî, Ebü'l-Velîd Abdullah bin Muhammed bin Yûsuf el-Kurtubî, Ebû Sa'îd bin Yûnus, İbrâhîm bin Şâkir, Abdullah bin Rebî' et-Temîmî ve pekçok âlim de Muhammed Kurtubî'den ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Muhammed Kurtubî, âlim ve edib, dünyâya kıymet vermeyen, şüpheli şeylerden uzaklaşan bir zât idi. Endülüs Emevî devletinin sultanlarından Mustansır-billah'ın yanında büyük bir kıymeti olup, onu önce İstece ve daha sonra başka yerlere kadı ta'yin etti.

Muhammed Kurtubî, pekçok hadîs-i şerîfi ezbere bilen, sika (sağlam, güvenilir) basîretli ve hadîs âlimlerinin hâllerine vâkıf bir âlimdi. Ebû Ömer Ahmed bin Muhammed bin Afîf, Muhammed Kurtubî'nin ilim ve hıfz yönünden hadîs âlimlerinin en zengini olduğunu bildirmiş ve "Bu fende (hadîs ilminde) onun bir benzerini daha görmedim. O hadîs âlimleri içerisinde en sağlamlarından olup, zabt yönünden âlimlerin en kuvvetlisi idi" buyurmuştur.

Muhammed Kurtubî (r.a.), her hâlinde Allahü teâlâya şükreden ve her gördüğü şeyden ibret alan bir zât idi. İnsanlara en kötü hâllerde bile Allahü teâlâya şükretmeyi tavsiye ederdi. Buyurdu ki; "Rabat'a gitmek üzere yola çıktım. Gölgeli bir yere vardığımda, bir zâtın orada bulunduğunu gördüm. Bu zâtın elleri ve ayakları tutmuyor, gözleri de görmüyordu. Ve o bu haliyle Allahü teâlâya şükredip şöyle diyordu:

"Allahım, ben sana, yarattığın mahlûkların hamd ve şükürlerinin hepsinden daha çok hamd ve şükrederim. Çünkü sen, beni yarattığın diğer mahlûklar üzerine fazîletli kıldın."

Muhammed Kurtubî (r.a.) pekçok kitaplar yazmış olup, kitaplarının ekserisi fıkıh ilmine âittir, hadîs ilminde Kâsım bin Esbag'ın Müsned'ini bir kaç cildde toplamıştır. Ayrıca Tabiîn fıkhını toplamıştır. Fıkh-ül-Hasen-i Basrî kitabı, Hasen-i Basrî'nin (r.a.) fıkhî hükümlerini beyân eder, yedi cilddir. Fıkh-ûz-Zührî kitabında ise İmâm-ı Zührî'nin fıkhını toplamıştır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1007

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 316, 317, 320

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 97

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 19

MUHAMMED RÛYÂNÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle beraber ezberden bilirdi. Künyesi Ebû Bekr olup, asıl ismi Muhammed bin Hârûn'dur; Taberistan köylerinden Rûyânlı olduğundan oraya nisbetle Rûyânî denildi. 307 (m. 919) yılında vefât etti.

İlim tahsili ve hadîs-i şerîf rivâyeti için yaptığı seyahatlerle meşhûr olan Muhammed Rûyânî; Ebû Rebî', Zehrânî, İshâk bin Şâhin, Ebû Kureyb, Muhammed bin Hâmid, Fellâs, Yahyâ

Mukavvim, Ebû Zür'a ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde hafız oldu. Fıkıh ve hadîsle ilgili kitaplar yazdı.

Eserlerinde yazdığı hadîs-i şerifleri derslerinde okutan Rûyânî'nin yetiştirdiği talebeleri arasında: Ebû Bekr İsmâilî, İbrâhîm bin Ahmed Karmisinî, Ca'fer bin Abdullah bin Fennâkî gibi âlimler vardı.

Ebü'l-Abbâs Bekrî anlatır: "Hadîs-i şerîf toplamak için seyahat edenlerden İbn-i Cerîr, İbn-i Huzeyme, Muhammed bin Nasr ve Rûyânî Mısır'da buluştular. Yanlarında para ve yiyecek kalmamıştı. Aralarında kur'a çekip, Ali bin Huzeyme'nin yiyecek birşeyler bulup getirmesi üzerinde anlaştılar. Ona namaz vaktine kadar mühlet verdiler. Kalkıp yürüyeceği esnada, Mısır vâlisinin adamlarından biri gelip, "İçinizden Muhammed bin Nasr kimdir?" diye sordu ve çıkarıp elli altın verdi. İbn-i Cerîr, İbn-i Huzeyme ve Rûyânî'ye de aynı şekilde hitap edip ellişer altınlık birer kese verdi. Sonra: "Emîr dün gece rü'yâsında; ba'zı kıymetli kimselerin aç kaldıklarını görmüş. Bugün beni gönderip size bunları vermemi söyledi, ihtiyâcınız olduğunda yine bize gelirsiniz" deyip gitti.

Topladığı hadîs-i şeriflerden bir kısmını Müsned'inde yazan Muhammed Rûyânî'nin fıkıh kitaplarının isimleri hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 85

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 752

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 251

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 25

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1683

6) El-A'lâm cild-7, sh. 128

MUZAFFER KİRMİSİNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Cebel ilinde yaşamıştır. Abdullah-ı Harraz'ın talebesi olup, birçok âlimin sohbetinde bulundu. Muzaffer Kirmisinî'nin vefât târihi kesin olarak bilinmemekte olup, dördüncü asırda yaşamıştır. Abbâs-ı Şâir'in hocasıdır. Zamanının bir tanesi, kerâmet sahibi ve veciz sözleri çok olan bir âlim idi.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî, Muzaffer Kirmisinî hakkında şöyle demiştir: "Muzaffer Kirmisinî, geceyi üç kısma ayırmıştı. Bir kısmında namaz kılar, bir kısmında Kur'ân-ı kerîm okur ve bir kısmında ise Allahü teâlâya, münâcaatta bulunurdu."

Muzaffer Kirmisinî buyurdu ki: "Senin ömrün, bir tek nefesten başka birşey değildir. Eğer bu nefesi kendi lehinde tüketmiyorsan, bari aleyhinde olacak şeyleri toplamak için tüketme"

"Kim İslâm ahlâkı ile ahlâklanırsa, kendine tâbi olanlar da onun ahlâkı ile ahlâklanırlar. Kim ahlâkında gevşeklik gösterirse, kendisi ve kendine tâbi olanlar helak olurlar."

"Kanâatle beraber açlık; tefekkürün tarlası, hikmetin menbaı, zekânın hayatı, kalbin lambasıdır."

"Kula verilen en hayırlı şey, kendisine lüzumlu şeylerin yerleştirilmesi için mâlâya'nîden temizlenen kalbdir."

"Allahü teâlâ kıyâmet günü mü'minleri fadl ve ihsânı ile, kâfirleri de huccet ve adâletle hesaba çekecektir."

"Oruç üç çeşittir, ilki rûhun orucudur ki, bu da ihtirâslı olmamaktır. İkincisi aklın orucudur ki, bu da nefse muhalefet etmek, hevâ ve hevesini terk etmektir. Sonuncusu nefsin orucudur ki, yemekten, içmekten ve haram olan şeylerden el çekmektir."

"Kim Allahü teâlâya sıdk ile amel ederse, halkın yanında bulunmaktan sıkılır."

"Tevâzu; kimden olursa olsun, hakkı kabûl etmektir."

"Tasavvuf; râzı olunan ahlâktır."

"Ârif kimse; kalbi Allahü teâlâ ile, bedeni halk ile olandır."

"Hikmete âşinâ olan kişiden, edeb öğrenmeyen bir kimseden, talebeleri edeb ve terbiye öğrenemez."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 396

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 360

3) Risâle-i Kuşeyrî sh. 159

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 113

MÜNZİR BİN SA'ÎD

Fıkıh, hadîs ve nahiv âlimi. Künyesi Ebü'l-Hakem olup, adı Münzir bin Sa'îd bin Abdurrahmân bin Kâsım bin Abdullah'tır. Aslen Endülüslü olup, 265 (m. 878) yılında doğmuştur. 273 (m. 886) yılında doğduğu da söylenir. Kurtuba'ya yakın bir bölge olan Belûtî'de yetişmiş ve burada ilk tahsilini yapmıştır. Münzir bin Sa'îd, Mekke ve Mısır'a giderek, buralardaki meşhûr âlimlerden ders almıştır. Münzir bin Sa'îd, Kurtuba'da İbn-i Yahyâ el-Leysî'den hadîs-i şerîf dinlemiş ve ilim öğrenmiştir. Kurtuba'da kadılık yapan Münzir bin Sa'îd, 355 (m. 966) yılında vefât etmiştir.

Münzir bin Sa'îd, Kurtuba'da emir Abdurrahmân en-Nâsır'ın köşküne gitmiş ve orada kâtiplerin, âlimlerin ve şâirlerin bulunduğu meclise katılmıştır. Kendiliğinden o mecliste bir hutbe okuyan Münzir bin Sa'îd, emir Abdurrahmân Nâsır'ın dikkatini çekmiştir. Münzir bin Sa'îd, hutbesine Allahü teâlâya hamd ve Peygamberine salât-ü selâm ile başladıktan sonra, Peygamberimizin (s.a.v.) her hâlinin ümmetine rehber olduğu, Allahın ni'metlerinin hatırlanması gerektiği, Allahın va'dinde duracağı ve îmân edip, sâlih amel işleyenlere bol mükâfat vereceği, dinden yüz çevirenlerin dünyâda ve âhırette hüsrana uğrayacağı, Allaha ve Resûlüne itaatin emrolunduğu, müslümanların birlik ve beraberlik içinde yaşamasının gerektiği husûslarını çok güzel bir şekilde anlatmıştır.

Bu hutbe, emir Abdurrahmân Nâsır'ı ağlatmış ve onun pişman olmasına sebeb olmuştur. Münzir bin Sa'îd, gerek emir Abdurrahmân Nasır zamanında, gerekse ondan sonra oğlu el-Hakem zamanında Kurtuba'da kadılık yapmıştır. Bu sırada devamlı hakkı ve adâleti gözetmiş, iyilikleri emretmiş ve kötülüklerden uzaklaştırmıştır. Dinimizin emir ve yasaklarına uymayı teşvik eden, haramların kötülüğünü, bid'at ehline uyanların dünyâ ve âhırette felâkete uğrayacaklarını anlatan eserler yazmıştır.

Münzir bin Sa'îd, Kurtuba'da Zehrâ Câmii'nde meclis kurup, hutbe okutur ve halka namaz kıldırırdı. Bu arada meşhûr nahiv âlimi Halîl'in Kitâb-ül-ayn adlı eserini mütâlâa ederdi. Münzir bin Sa'îd'in birbirinden güzel eserlerinden ba'zıları şunlardır:

El-İbâne an hakâik usûl-üd-diyâne, el-İnbâh alâ istinbât-il-ahkâm min kitâbillah, en-Nâsih vel-mensûh, Resâil, Hutbe mecmû'ası, Ahkâm-ül-Kur'ân ve Eş-ârun müteferrika.

---

1) Mu'cem-ül-udebâ cild-19, sh. 174

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 288

3) Mir'at-ül-cinân cild-2, sh. 358

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 17

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 301

6) El-A'lâm cild-7, sh. 294

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 9

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 7

9) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 472

NESÂÎ

Büyük hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdurrahmân'dır. İsmi ise, Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinân bin Bahr bin Dinar'dır. İmâm-ı Nesâî diye meşhûrdur. Aslen Horasan'ın Nesâ şehrindendir. 214 (m. 830) yılında orada doğdu. 303 (m. 915) yılında Filistin'de Remle şehrinde vefât etti. Mekke'de vefât ettiği veya haricîler tarafından şehîd edildiği de bildirilmektedir. Hadîs ilminde imamdı. Ya'nî; üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilirdi. Yazdığı Sünen-i sagîr'i, Kütüb-i sitte adı verilen altı büyük hadîs kitabından biridir. Hadîs ilminde rumuzu sin (s)'dir.

İlim tahsiline Horasan'da başlayan İmâm-ı Nesâî, Irak, Şam, Mısır, Hicaz (Mekke ve Medine) ve Cezîre'deki (Mezopotamya, Fırat ve Dicle havzasının kuzeyi) âlimlerden ders aldı. Mısır'da yerleşti. Onbeş yaşında iken Kuteybe bin Sa'îd'e talebe olup, bir sene iki ay yanında kaldı. İshâk bin Râhaveyh, Hişâm bin Ammâr, Îsâ bin Hammâd, Hüseyn bin Mensûr Sülemî, Âmr bin Zürâre, Muhammed bin Nasr-i Mervezî, Süveyd bin Nasr, Ebû Kureyb, Muhammed bin Râfiî, Ali bin Hucr, Ebû Yezîd Cermî, Ebû Dâvûd Süleymân Eş'as, Yûnus bin Abdila'lâ, Muhammed bin Beşâr, Muhammed bin Ceylân ve daha birçok âlimden ders aldı. Onların bir çoğundan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti.

Hadîs ilminde zamanının bir tanesi olan İmâm-ı Nesâî, Mısır âlimlerinin en fakîhi idi. Haramlardan sakınmada ve ibâdetlere düşkünlükte eşi yoktu. Her yaptığı iş, her söylediği söz, Allahü teâlânın rızâsı içindi, İmâm-ı Nesâî'nin hadîs-i şerîf rivâyetinde râvilere koyduğu şartlar, Buhârî ve Müslim'den daha sıkıydı. Cerh ve ta'dîline (hadîs râvilerinin güvenilir olup olmamasındaki tesbitlerine) bütün âlimler i'tibâr ederlerdi.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinden; Ebû Bişr Dûlâbî, Ebû Ali Nîşâbûrî, Hamza bin Muhammed Kesâsi, Ebû Bekr Ahmed bin İshâk, Muhammed bin Abdullah bin Hayyûye, Ebü'l-Kâsım Taberânî, Fakîh Ebû Ca'fer Tahâvî ve daha birçok âlim ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinin üstünlüğü hakkında birçok âlimin sözleri vardır. Bunlardan, zamanında hâfız-ı Horasan diye meşhûr olan Ebû Ali Nişâbûrî, "Ebû Abdurrahmân Nesâî'nin

hadîste imamlığına kimse itiraz etmez" derken, fakîh Mensûr ve Ebû Ca'fer Tahâvî de; "Nesâî, müslümanların imâmlarındandır" dediler. Ebû Bekr İbni Haddâd'ın İmâm-ı Nesâî'den başkasından hadîs-i şerîf rivâyet etmeyip, "Allahla benim aramda delîl olarak ondan râzıyım" dediğini Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî nakletmekte ve "Nesâî asrının en âlimi idi" demektedir. Hâfız Muhammed bin Muzaffer de hocalarından şöyle nakleder: "Zamanında Mısır'da, gece ve gündüz Nesâî'nin ibâdetteki gayretlerinden bahsedilirdi. Emîrle birlikte cihâda gider, savaşlarda kahramanlıklar gösterirdi. Müslümanların canlarını allah için nasıl feda ettiklerine dâir hâdiseleri de kitablarına yazardı."

İmâm-ı Nesâî hazretleri, ilk önce yazmış olduğu Sünen-i kebîr'inde, hadîs-i şeriflerin kaynakları ve toplanması hakkında bilgiler verip, şartlarına uyan hadîs-i şerîfleri yazdı. Zamanın vâlilerinden birinin "Kitabındaki hadîs-i şerîflerin hepsinin sıhhat derecesi aynımıdır?" sorusu üzerine, yeniden seçmeler yaparak Sünen-i kebîr'i kısalttı. İsnâd edilen râvilerine, âlimlerin itiraz ettikleri hiçbir hadîs-i şerîfi almadı. Bu eserine, kendisi "Müctenâ" adını vermesine rağmen "Sünen-i sagîr" adıyla meşhûr oldu. Şimdi, daha çok Sünen-i Nesâî adıyla bilinmektedir. Bu kıymetli eser, altı meşhûr hadîs kitabından biri olarak müslümanlara baş tacı oldu. Daha sonraları baskısı yapılarak istifâdesi kolaylaştırıldı.

İmâm-ı Nesâî hazretleri, ömrünün sonuna doğru Şam'a gitti. Orada Hazreti Ali'yi kötüleyen haricîlerden ba'zı kimseler gördü. Bunun üzerine Hazreti Ali ve Ehl-i beyt-i Nebeviyi övdüğü kitabını yazdı. "Kitâb-ül-hasâis fî fadl-i Ali bin Ebî Tâlib ve ehl-i beyt" adını verdiği bu eserinde hadîs-i şerîflerin çoğunu Ahmed bin Hanbel hazretlerinin rivâyetlerinden aldı. Bu kitabını niçin yazdığını bilmeyen ba'zı kimseler, "Şeyhayn"ın (Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer; üstünlüklerini niçin yazmadın?" dediler. O mübârek zât da bunun üzerine "Fedâil-üs-Sahâbe" adlı Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) üstünlük ve fazîletlerini anlatan kitabını yazdı. Müsned-i Ali, Müsned-i Mâlik ve Duâfâ ve'l-metrûkîn onun pek kıymetli eserleri arasındadır. Sonuncusu, basılmıştır.

İmâm-ı Nesâî hazretlerinin Sünen-i sagîr'inde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları: **"Besmele ile başlanmayan mühim işlerde, hayır ve bereket bulunmaz."**

"Size bir hediye verildiğinde ona misliyle mukâbele de bulun. Eğer buna gücünüz yetmiyorsa, onu karşılayacak derecede kendisine duâ ediniz."

"Allahü teâlâ bu dîni, âhıretten nasîbi olmayan kimselerle de kuvvetlendirir."

Îmân yönünden mü'minlerin en fazîletlisi kimdir? diye soruldu. Resûlullah (s.a.v.): **"Ahâkı güzel olandır"** buyurdu.

"Aman! Aman! Fahiş (müstehcen ve çirkin) **sözlerden kaçınınız, zira Allahü teâlâ çirkin sözleri ve fahiş konuşmaları sevmez."**

"Eshâbıma ihsân edin, sonra onları ta'kib edenlere (Tabiîne) **hürmet edin. Sonra yalancılık yayılır. Hattâ yemîn teklif edilmeden adam yemîn eder, şehâdeti istenmeden şehâdette bulunur."**

"Yırtıcı, aç iki kurdun salıverildikten bir koyun ağılına (sürüsüne) **verdikleri zarar; şeref, mal ve mevki sevgisinin, müslüman kişinin dinine verdiği zarardan daha fazla değildir."**

"Allahü teâlâ üç kişiye buğz eder. Bunlar yaşlandığı hâlde zinâ edenler, verdiğini başa kakan cimriler ve kibirlenen fakîrlerdir."

"Cimrilikle îmân bir kalbde toplanmaz."

"Üç şeyden uzak olduğu hâlde ölen Cennete girer. Bunlar kibir, borç ve azgınlıktır."

"Mü'minlerin, îmân yönünden en kâmili, ahlâkı en güzel ve ailesine karşı en çok lütüfkâr davrananıdır."

"Arş-ı a'zamın etrâfında nûrdan kürsüler vardır. Bu kürsülere öyle kimseler oturacak ki, elbiseleri ve yüzleri nûr gibi parlayacaktır. Bunlar, Peygamber de değil, şehîdler de değillerdir. Fakat, Peygamber ve şehîdler onlara gıbta edecektir." Resûlullaha (s.a.v.)**: "Bunlar kimlerdir?" diye sorulunca, Resûl-i ekrem** (s.a.v.)**: "Onlar Allah için birbirini sevenler, Allah için buluşup oturanlar ve Allah için birbirini ziyâret edenlerdir" buyurdu.**

"Gördüğü iyilikleri gizleyip, gördüğü kötülükleri teşhir eden kötü komşudan Allaha sığının."

"Sizden biriniz aksırdığı zaman "Elhamdülillah" desin. Yanında bulunan "Yerhamükellah" desin, Aksıran da "Yagfirullahü lî ve leküm" desin.

"Yoksullara verilen bir sadaka, mahremlere verilen ise, iki sadakadır."

"Annene, babana, kızkardeşine, kardeşine ve sırasıyla diğer yakınlarına iyilik et."

"Bir kavim arasında isyan edenleri düzeltebilecek kimseler var iken, buna susarlarsa, Allahü teâlânın azâbı hepsine birden göndermesi pek yakındır."

"Nice oruç tutanlar var ki, tuttukları oruçtan, açlık ve susuzluktan başka kârları yoktur."

"Arş-ı a'zamın altında ve Cennet hazinelerinden olan bir ameli sana öğreteyim mi? O "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" sözüdür. Bir kul bunu söyleyince, Allahü teâlâ "Kulum İslâm oldu ve teslim oldu" buyurur."

"Ezan ile ikamet arasında yapılan duâ red olunmaz."

"Cum'a günleri benim üzerime çok salevât getirin."

"Tövbe ve istiğfara' devam eden kimseye, Allahü teâlâ her sıkıntıdan bir kurtuluş ve her darlıktan bir genişlik verir ve ummadığı yerden kendisini rızıklandırır."

"Gece kalkan ve ailesini de kaldırarak beraberce namaz kılanlar, karı-koca zikredenlerden sayılırlar."

"İpek ve altın, ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helâldir."

"Nice namaz kılanlar var ki, onların namazdan nasîbi; yorgunluk ve zahmetten başka bir şey değildir."

"Şüphesiz namaz kılan sağa sola iltifât etmediği müddetçe, Allahü teâlâda ona iltifât eder."

"Kıyâmet günü küçük çocuğa "Cennete gir" denir. Çocuk Cennet kapısı önünde durur ve "Ancak anne ve babamla Cennete girerim" der ve ısrar eder. O zaman, "Anne ve babasını da beraber Cennete koyun" denir."

"Kişiye, bakmakla mükellef olduğu kimseye bakmaması, günah olarak yetişir."

"Üç kişiye acıyın: Cahiller arasında âlime, zengin iken fakîr düşene ve kabile arasında hatırlı iken i'tibârını kaybedene."

"Allahü teâlânın bu ümmete yardımı, ancak zayıfların duâ, ihlâs ve ibadetleri sayesindedir."

"Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennetlik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennemlik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter."

"Allahü teâlâ, amellerden yalnız hâlis niyetle ve rızâsı istenerek yapılanı kabûl buyurur."

"Ben sizin için, çocuğuna karşı bir baba gibiyim." Anne-baba çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi, Peygamberimiz (s.a.v.) **de ümmetini âhıret ateşinden korur.**

"Mü'minin öldürülmesi, Allah katında dünyânın yok olmasından daha büyük bir iştir."

"Allahü teâlâ yanında amellerin en sevimlisi, vaktinde kılınan namazlardır. Sonra ana-babaya (ana-baba hakkına) **riâyettir. Sonra Hak yolunda cihâd etmekdir."**

"Dul kadının, yoksul kimsenin işine koşan bir müslüman; Allah yolunda cihad eden veya geceleri namaz kılıp, gündüzleri oruç tutan kimse gibidir."

"Biliniz ki, sizden bir kimse yoktur ki, ona vârisinin malı, kendisinin malından daha sevimli olmasın. Senin malın, takdim ettiğin, ya'nî hayatta iken meşrû sûrette sarf ettiğindir. Vârisinin malı da, sonraya bıraktığındır."

"Beş vakit namazı Allahü teâlâ kullarına farz etmiştir. Eksiksiz olarak erkân ve âdabına riâyetle o namazları kılan kimseyi, Allahü teâlânın Cennete koyacağına va'di vardır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 14

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 698

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 77

4) Tehzîb-üt-tehzîb cild-1, sh. 36

5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 239

6) Sünen-i Nesâî

NİFTÂVEYH (İbrâhîm bin Muhammed)

Meşhûr hadîs, lügat ve nahiv âlimlerinden. İsmi, İbrâhîm bin Muhammed bin Urfe bin Süleymân bin Mugîre bin Habîb bin Mühelleb İbni Ebî Sufre el-Âtakî'dir. "Niftâveyh" lakabı ile meşhûr olmuştur. Künyesi, Ebû Abdullah"dır. İbn-i Hâleveyh diyor ki, "Âlimler arasında ismi "İbrâhîm", künyesi "Ebû Abdullah" olan Niftâveyh'den başkası yoktur. Kendisi Vâsıt şehrinden

olup, Ezd kabilesine mensûbtur. Bunun için "Ezdî" ve "Vâsıtî" diye nisbetlendirilmiştir. 244 (m. 858) senesinde doğdu. Sonra Bağdâd'a yerleşti. Edebiyat ilimlerine âit bir çok eserleri vardır. Nahiv ilminde mütehassıs bir âlimdi. 313 (m. 925) senesi Safer ayının altısında, Çarşamba günü güneş doğduktan bir saat sonra vefât etti. Ertesi gün Kûfe kapısına defn edildi. Namazını, o zamanının Hanbelî mezhebi âlimlerinin reîsi olan Bermehârî kıldırdı.

Niftâveyh, çok ilim sahibi olan yüksek bir âlimdi. Hadîs ilminde, lügat ve Arab edebiyatında derin bilgisi vardı. Birçok eserin sahibidir. Şiirleri vardır. Iraklı âlimlerden İshâk bin Vehb, Halef bin Muhammed, Muhammed bin Abdülmelik ed-Dakîkî, Şuayb bin Eyyûb, Abbâs bin Muhammed ed-Dûrî, Abdullah bin Muhammed bin Şâkir, Ahmed bin Abdülcebbâr el-Attârdî, Abdülkâdir bin Heysem ve daha başkalarından ilim aldı. Kendisinden ilim öğrenenler çok oldu. Talebeleri ve eserleri çoktur. Ondan; Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah-ı Şafiî, Ebû Tâhir bin Ebî Heysem el-Mukrî, Ebû Ömer bin Hâleveyh, Ahmed bin İbrâhîm bin Şâzân ve daha pekçok âlim ilim aldılar, rivâyette bulundular.

Niftâveyh, çok çeşitli ilimlerde bilgi sahibiydi. Zamanının yüksek âlimleri arasında hatırı sayılan bir zât idi. Abdülazîz bin Fadl diyor ki, "Birgün Niftâveyh, Kâdı Ebü'l-Abbâs İbni Süreyc ve Dâvûd-i Zâhirî'nin oğlu Muhammed ile birlikte da'vet edildikleri bir düğün yemeği için yola çıkmışlardı. Nihâyet yolda dar bir geçitle karşılaştılar. Onlardan her biri, arkadaşına yol vermek için onu önce geçirmek istedi. İbn-i Süreyc dedi ki: "Yolun dar olması, insanın edebini bozup, kendinden büyüğünün önüne geçmesine sebep oluyor." Bunun üzerine İbn-i Dâvûd "Fakat yolun darlığı, insanların kıymetini öğretiyor" dedi. Niftâveyh de: "İnsanların arasındaki sevgi sağlam olursa, zorlukları yok eder" dedi.

Onun şiirleri meşhûrdur. Bir şiirinde kendisine seslenerek diyor ki:

"Allah'ın bildiği her günahtan O'na tövbe et, elbette şakî, Allah'ın merhamet etmediği kimsedir." "Farz et ki, Allah her günahımı affetti. O'nunla karşılaşınca, utancımdan vah benim hâlime!"

Niftâveyh, ahlâkı temiz, sohbetleri faydalı ve rivâyetlerinde sâdık (güvenilir, sağlam) idi. Kur'ân-ı kerîmin hepsini ezberlemişti. Dâvûd-i Zâhirî'nin mezhebindeki fakîhler arasında söz sahibiydi. Hadîs ilminde senet olup, Müsned'i vardır. Resûlullahın (s.a.v.) hayatı ve hâlleri ile ilgili bilgileri, insanların başından geçen hâdiseleri ve târihlerini mühim şahsiyetlerin vefâtlarını ezbere biliyordu. Sözlerinde ve davranışlarında çok nâzik ve kibardı. Mürüvvet sahibi bir zât idi. 50 seneden çok Kur'ân-ı kerîmin kırâati (okunması) husûsunda ders verdi. Her dersine, İmâm-ı Âsım'ın rivâyeti üzere Kur'ân-ı kerîm okuyarak başlardı. Sonra diğer kitapları okuturdu.

Onun yazdığı eserlerin başlıcaları şunlardır:

1. Garîb-ül-Kur'ân
2. İ'râb-ül-Kur'ân
3. El-Masâdir-ül-kavâfî
4. El-Muknî' fi'n-nahvi
5. Et-Târih
6. El-Emsâl
7. Emsâl-ül-Kur'ân

8. Er-Reddü alel-kâili bi-halk-ıl-Kur'ân

Şiirleri çeşitli eserlerinde yer almaktadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 102

2) Târîh-i Bağdâd cild-6, sh. 159

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 47, 49

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 29

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 428

ÖMER BİN AHMED (Ebû Hafs-ı Bermekî)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden olup, zühd ve takvâ sahibidir. İsmi, Ömer bin Ahmed bin İbrâhîm bin İsmail el-Bermekî'dir. Künyesi, Ebû Hafs ve Ebû Ali'dir. 389 (m. 999) senesinin Cemâziyel-evvel ayında vefât etti. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in kabri yanına defn edildi. İbrâhîm, Ahmed ve Ali isminde üç oğlu vardır.

Ömer bin Ahmed, büyük ve meşhûr bir âlimdir. Çok ibâdet ederdi. Zühd sahibi olup, dünyâya düşkünlüğü yoktu. Vera' ve takvâsı akıllara durgunluk verecek derecedeydi. Haramlardan ve şüphelilerden son derece sakınırdı. Gece ve gündüzlerini ilim öğrenmekle geçirirdi. Hadîs ilmini, İbn-i Savvâf, el-Hattâbî, İbn-i Mâlik ve daha birçok âlimden aldı. Onlardan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Bu sahada çok ilim sahibi oldu.

Tasavvuf ilminde de büyük âlim olan Ömer bin Ahmed, Ömer bin Bedr el-Megâzilî, Ebû Ali en-Neccâd, Ebû Bekr Abdülazîz bin Ca'fer ve diğer birçok âlimin sohbetinde bulunarak yetişti. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuştu.

Birçok eserleri vardır. En meşhûrları şunlardır:

1. Kitâb-üs-sıyâm

2. Kitâb-ü hükm-il-vâlideyn fî mâli ve-ledehümâ

Ebû Ali Ömer bin Ahmed buyurdu ki: "Bana cenâzenin hafifliğinden ve ağırlığından sorulduğunda, dedim ki: Cenâze, şehîd olan bir kimse olduğu zaman hafif olur. Çünkü şehîd, hayat sahibidir. Diri olan, ölü olandan daha hafiftir. Nitekim Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresi 3. âyetinde meâlen; "Allah yolunda öldürülenleri, ölüler zannetmeyiniz. Bilakis onlar Rablerinin katında diridirler, rızıklandırılmaktadırlar" buyurdu."

Ebû Hafs-ı Bermekî şöyle bildiriyor: İbrâhîm bin Edhem, "İnsânların kötülerinden, arslandan kaçar gibi kaçınız. Fakat Cum'a namazını ve beş vakit namazı cemâatle kılmayı kaçırmayınız" buyurmuştur.

Yine o şöyle anlatıyor: Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse Allahü teâlâdan korkarsa, öfkesini açığa vurmaz, onu yener. Allahü teâlâdan korkan kimse, istediğini yapamaz. Kıyâmet gününde insanların yaptıklarından hesaba çekilmesi ve kötülüklerinin cezalandırılması olmasaydı, bu dünyâda gördüğümüz şeylerden başkası olur, âlemin nizâmı bozulurdu. Nizâm ve intizâm kalmazdı."

Yine o anlatıyor: Bişr bin Haris dedi ki: İbrâhîm bin Edhem, dağdan gelirken görüldü ve kendisine, "Nereden geliyorsun?" diye sorulduğunda, Allahü teâlâdan geliyorum dedi ve şu şiiri söyledi:

"Allahı dost edin, insanlara yaklaşmaktan kaçın!
O'nu anmakla meşgûl ol, çünkü onda şifâ var.
Takdîr ettiği şeye râzı ol, bunda ihtiyâçsızlık var."

Bir kerresinde de şöyle anlattı: Hüseyn bin Fehmî, "Biz Ma'rûf-i Kerhî"nin hasta olduğunu susmasından; sıhhatli olduğunu da inlemesinden anlardık" diye bildirmektedir.

Yine buyurdu ki: "Bayrama "Îyd" denilmesinin sebebi, her sene sevinç ve neş'e ile dönüp tekrarlanmasındandır."

Yine şöyle anlatıyor: Ebû Ömer, bize dâima "Yâ zel-celâli vel-ikrâm" demeyi tavsiye ederdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 272

2) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 153

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 781

ÖMER BİN İBRÂHİM EL-AKBERÎ

Hanbelî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin İbrâhîm bin Abdullah el-Akberî'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, İbn-i Müslim lakabıyla tanınmış, Ebû Hafs Akberî diye meşhûr olmuştur. İlim öğrenmek için Kûfe, Basra ve daha başka belli başlı ilim merkezlerine gitmiş, birçok âlimden ilim öğrenmiş ve büyük bir âlim olmuştur. Kıymetli kitaplar yazmış, 387 (m. 997) senesinde Cemâzil-âhır ayının sekizinci Perşembe günü öğleye doğru vefât etmiştir.

Ebû Hafs Akberî; Ebû Ali es-Savvâf, Ebû Bekr en-Neccâd, Ebû Muhammed bin Mûsâ, Ebû Amr bin Semmâk, Da'lec, Kûfe, Basra ve diğer İslâm şehirlerindeki pekçok âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hanbelî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden Ömer bin Bedr el-Megâzilî, Ebû Bekr bin Abdülazîz, Ebû İshâk bin Şâkilâ ve Mülâzime İbni Batta'dan Hanbelî fıkhını öğrenmiştir. Birçok âlim de kendisinin sohbetinde bulunmuş ve ilim öğrenmiştir.

Meşhûr fıkıh âlimlerinden olan Ebû Hafs Akberî, zamanında Hanbelî mezhebinin en ince mes'elelerini bilecek kadar derin ilme sahipti. Kuvvetli bir zekâsı vardı. Birçok müşkil mes'eleleri güzel bir şekilde çözmekle tanınmıştır. Bu husûsta seçilmiş yazıları vardır.

Kendisi anlatır: "Ebû İshâk bin Şâkilâ'nın gördüğü bir hâdiseyi şöyle anlatırken işittim. Mensûr Câmii'nde otururken Ahmed bin Hanbel'i (r.a.) gördüm. Biri ona geldi ve: "Bir kimse yüzbin hadîs-i şerîf ezberlediği zaman fıkıh âlimi olur mu?" diye sordu. İmâm-ı Ahmed: "Hayır olamaz" cevâbını verdi. O adam: "İkiyüzbin hadîs-i şerîf ezber bilirse fıkıh âlimi olur mu?" diye tekrar sordu. İmâm-ı Ahmed yine "Hayır" cevâbını verdi. O adam daha sonra üçyüzbin ve dörtyüzbin hadîs-i şerîf ezber bilen bir kimsenin hâlini sorup, hayır cevâbını aldı. Ebû İshâk bin Şâkilâ bu hâdiseyi anlatırken dinleyen bir zât ona "Sen bu kadar hadîs-i şerîf biliyor musun ki, bu insanlara fetvâ veriyorsun?" diye soruldu. Ebû İshâk cevâbında "Allah sana afiyet versin. Ben bu miktar kadar (dörtyüzbin) hadîs-i şerîf bilmiyorsam da, dörtyüzbin ve çok daha fazlasını bilen âlimlerin sözleriyle fetvâ veriyorum" buyurdu.

Buyurdular ki: "Kısa iki rek'at namaz kılmanın sünnet olduğu yerlerin ilki, sabah namazının iki rek'atıdır. Hazreti Âişe vâlidemiz buyurdu ki: "Peygamberimiz (s.a.v.) (iki rek'at) sabah

namazının sünnetini kılardı ve bunu çok kısa yapardı. Hattâ ben, Peygamberimiz (s.a.v.) acaba Kur'ân-ı kerîmden birşey okudu mu okumadı mı diye düşünürdüm." Geceleyin kılınan teheccüd namazı da kısa kılınır. Peygamberimiz (s.a.v.): **"Sizden biriniz geceleyin kalktığı zaman, her iki rek'atında selâm vermek üzere, ikişer rek'at namaz kılsın"** buyurdu. Yine kısa olarak iki rek'at tavaf namazı (hacda) kılmak da sünnettir."

Ebû Hafs Akberî, Peygamber efendimizin Eshâbına son derece muhabbet eder, hiç birisine en küçük bir şekilde dil uzatılmasına müsâade etmezdi. Hele bozuk inançlı ba'zı kimselerin, Hazreti Muâviye'ye dil uzatmalarına asla izin vermezdi. Ona dil uzatmanın İslâmiyet'e ve Kur'ân-ı kerîme dil uzatmak olduğunu söyler, onun (r.a.) vahiy kâtibi olduğunu beyân ederdi. Hazreti Muâviye, Kur'ân-ı kerîmin büyük kısmını bizatihi Resûlullahın mübârek ağzından yazmış, O'nun hayır ve bereket duâsına kavuşmuştu, derdi.

Ebû Hafs Akberî, Hazreti Muâviye'yi çok sever ve her sohbetinde onun Eshâb-ı kiramın büyüklerinden olduğunu anlatır, ona çirkin iftira eden sapık inançlı kimselere cevap verirdi. Hazreti Muâviye'nin fazîletleriyle ilgili İrbâd bin Sâriye'den (r.a.) şöyle rivâyet ederek anlattı: Resûlullah (s.a.v.), Muâviye (r.a.) için **"Allahım, ona kitabı ve hesabı öğret ve onu azaptan koru"** diye duâ buyurdu ve Peygamberimizin (s.a.v.) duâsı da mutlaka müstecâbdır, Allahü teâlâ kabûl eder. O azaptan korunduğu zaman Cennet ehlinden olur. (Ona dil uzatmak, Peygamberimize dil uzatmak olur.) Bunun gibi Peygamber efendimiz (s.a.v.) duâsı bereketiyle Muâviye'nin (r.a.) Kur'ân-ı kerîme vukûfiyeti ve hesabı pek kuvvetli idi.

Hazreti Muâviye ile Hazreti Ali arasında geçen hâdiselerden dolayı ona dil uzatanların yanıldıklarını, onların birbirlerini çok sevdiğini delîlleriyle isbat eden Ebû Hafs Akberî; Hazreti Ali'nin tarafını tutan Kûfe ahâlisine irâd buyurduğu şu hutbe ile, Hazreti Ali'nin Hazreti Muâviye'yi çok sevdiğini ve ona asla düşman olmadığını açıkça ortaya koymuştur.

Hazreti Ali, Kûfe ahâlisine şöyle buyurdu: "Ey Kûfe ahâlisi, muhakkak benim boynumda bir borç var. Bu borcu sizin üzerinize devretmek istiyorum. Dikkat ediniz haber veriyorum: Resûlullahdan (s.a.v.) sonra insanların en hayırlısı, Ebû Bekr, sonra Ömer, sonra Osman'dır. (r.anhüm)" Sonra Hazreti Ali "Allaha yemîn ederim ki, ben bunu nefsimi karşılaştırmak için söylemedim" buyurdu. Ve şöyle devam etti: "Ey Kûfe ahâlisi, benim boynumda bir borç vardır ki, bunu boynumdan çıkarmak ve sizin boyunlarınıza yüklemek istiyorum. Biliniz ki, Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyordum. Muâviye de (r.a.) O'nun yanındaydı. Resûlullaha (s.a.v.) vahiy indi. Benim elimden kalemi aldı, Hazreti Muâviye'nin eline (vahiy yazması için) verdi. Allaha yemîn ederim ki, ben kendimde birşey (herhangi bir üzüntü) hissetmedim. Çünkü ben biliyordum ki, bu husûsta Allahü teâlânın emri böyleydi. Dikkat ediniz! Müslüman; benimle onun arasında olan hâdiseleri konuşmaktan beri (uzak) olan kimsedir." Hazreti Ali bu sözleriyle Hazreti Muâviye'nin kıymetini bildirmiş ve kalbinde ona karşı herhangi bir kin ve adavet (düşmanlık) olmadığını açıkça beyân etmiştir.

İbn-i Abbâs'a (r.a.) Hazreti Muâviye hakkında soruldu. Cevâbında: Hazreti Muâviye benim indimde Hazreti Mûsâ gibidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Kasas sûresi 26. âyetinde Musa'nın (a.s.) ücretle tutulması husûsunda iki kadından biri babasına: **"Ey babacığım! Onu ücretle tut. Çünkü o, ücretle tuttuğun kimselerin en kuvvetlisi ve en emînidir"** diye söylediğini Allahü teâlâ haber veriyor, işte bu âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman Cebrâil (a.s.) Peygamberimize (s.a.v.) geldi ve: "Yâ Muhammed!

Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmeyi Muâviye'ye (r.a.) yazdırmanı sana emrediyor. Çünkü o, senin yazdırdıklarının (vahiy kâtiplerinin) en kuvvetlisi ve en emînidir" buyurdu.

Ebû Hafs Akberî şöyle buyurdu: Resûlullahın (s.a.v.) ümmeti için koymuş olduğu her bir sünnet, Allahü teâlânın emriyledir.

Peygamberimiz (s.a.v.): "Cennet ehlinden olmayan bir kimse ile evlenmedim ve Cennet ehlinden olmayan bir kimseyi de evlendirmedim" buyurdu. Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle rivâyet etti: Biz Peygamberimizin (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Önümüzde taze hurma vardı. Resûlullah efendimiz hurmadan yemeye ve yedirmeye başladı. Resûlullaha (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Hem yiyor, hem de yediriyor musunuz?" diye sordum. Peygamberimiz: "Evet Cennette de böyle yaparız, ba'zılarımız ba'zılarımıza yedirir" buyurdu.

Ebû Hafs Akberî'nin (r.a.), el-Muknî, Şerh-ül-Hurakî ve el-Hilâlü beyne Ahmed ve Mâlik gibi kıymetli eserleri vardır.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 163

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 271

ÖMER BİN HÜSEYN EL-HIRAKÎ

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Kâsım Hırakî'dir. 334 (m. 946) senesinde vefât etmiştir. Zamanının Hanbelî mezhebindeki meşhûr âlimlerinden ilim öğrenmiştir. Bu hocalarından ba'zıları şu zâtlardır: Ebû Abdullah bin Batta, Ebü'l-Hüseyn et-Temîmî, Ebü'l-Hüseyn Şem'un ve diğerleri Hanbelî mezhebine göre yazdığı "El-Muhtasar" adlı fıkıh kitabı en meşhûr eseridir. Diğer eserleri Bağdâd'da bıraktığı bir evde yangın sebebiyle yanmıştır.

Ömer bin Hüseyn Hırakî, Ebü'l-Fadl bin Abdüs-Semî'den naklen şöyle anlatmıştır: Birgün Feth bin Şehref'in yanına gitmiştik. Bize, dün bir rü'yâ gördüm dedi. Rü'yâsını şöyle anlattı: "Rü'yâmda Hazreti Ali'yi gördüm. Canım sana feda olsun ey mü'minlerin emîri, bana birşeyler anlat dedim. "Zenginlerin fakîrlere tevâzu' etmesi ne güzeldir." Canım sana feda olsun, biraz daha dedim. "Fakîrlerin zenginlere mihnet etmemesi ne güzeldir." Biraz daha söyle canım feda olsun dedim. Elinin içini açıp bana gösterdi, avucunda şu şiir yazılı idi. (tercümesi):

Yaratıldın yoktan,
Öleceksin yakında,
Gideceksin dünyâdan.
Bırak yer yapma,
Şu fânî dünyâda
Kendine yer hazırla,
Ebedî olan âhırette."

---

1) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 234

2) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 75

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 441

4) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 336

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 282

ÖMER BÜCEYRÎ

Hadîs ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Hafs olup, ismi Ömer bin Muhammed bin Büceyr bin Hazm'dır. Memleketine nisbetle Semerkandî, Hemedânî ve dedelerinden Büceyr'e nisbetle Büceyrî denildi. Muhaddis-i Mâverâünnehr ve Hâfız-ı kebîr lakabı verildi. 223 (m. 838)'de doğan Büceyrî, 311 (m. 923) yılında vefât etti.

Hadîs âlimi olan babası; Büceyrî'yi, hadîs-i şerîf öğrenmesi için, başta Mısır, Şam ve Bağdâd olmak üzere, çeşitli memleketlere defalarca gönderdi. Gittiği yerlerde Ahmed bin Abdülvâhid bin Âmûd, Îsâ bin Hammâd, Bişr bin Muâz Ukdî, Ahmed bin Abde Dabî, Amr bin Ali Filâs, Dârimî'nin dayısı Muhammed bin Muâviye, Ebû Âmir Mûsâ bin Âmir, Hişâm bin Huld, Muhammed bin Hâşim Bealbekî, Süleymân bin Seleme, Eyyûb bin Ali bin Heysem Kenânî, İbn-i Hammâd, Muhammed bin Beşşâr Bendâr ve daha pekçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbin hadîs-i şerîf ezberleyerek hadîs ilminde hafız oldu. Çok çalıştı, İslâmî ilimlerin inceliklerine vâkıf oldu. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde zamanının ileri gelen âlimlerinden sayıldı. Âlimler sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler. Günahlardan sakınmada ve ibâdette çok gayretli olduğu bildirildi.

Ömer Büceyrî'den; başta oğlu Ebü'l-Hasen Muhammed bin Ömer olmak üzere, Ebû Bekr Muhammed bin Ali bin İsmail Şaşî el-Keffâl, Ebû Yahyâ Ahmed bin Muhammed, İbrâhîm bin İshâk Semerkandî, Ali bin İbrâhîm bin Fudayl bin Haddâs Keşaşî, Muhammed bin Muhammed Sabr, A'yün bin Ca'fer Semerkandî, Ebü'l-Hasen Ahmed bin Muhtâc Keşşân, Muhammed bin Ahmed bin İmrân Şaşî, Ali bin Bendâr Sayrâfi, Ebû Hatîm ve daha bir çok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ömer Büceyrî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şeriflerden birinde, Resûlullah (s.a.v.): **"Ümmetimin hepsi Cennete girer, istemeyen müstesna"** buyurdu. Eshâb-ı kiram (r.anhüm) "Kim istemez?" dediler. **"Bana itaat eden Cennete girer. Bana isyan eden istememiştir"** buyurdu.

Ömer bin Muhammed Büceyrî, değişik ilimlerde birçok eser yazdı. Kaynaklarda tefsîr ilminde "Kitâb-üt-tefsîr" ve hadîs ilminde "Câmi'-üs-sahîh" adlı eserleri hakkında bilgi verilmektedir.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 262

2) Hediyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 780

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 361

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 307

RAMEHÜRMÜZÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Adı Hasen bin Abdurrahmân'dır. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. İlk defa 290 (m. 902) yılında İran'da hadîs, dinledi. Daha küçük yaşta babası Abdurrahmân bin Hallâd'dan ilim öğrenmeye başladı. 360'lı (m. 970) yıllarda Ramehürmüz şehrinde vefât etti.

Ramehürmüzî; Muhammed bin Abdullah el-Hadramî, Kâdı Ebû Hüseyn el-Vâdiî, Muhammed bin Hibbân el-Mâzinî, Ubeyd bin Ganâm en-Nehaî, Hasen İbni Müsennâ, Muhammed bin Osman bin Ebî Şeybe, Yûsuf bin Ya'kûb, Mûsâ bin Hârûn ve zamanında bulunan birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Kendisinden ise, Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ahmed Saydâvî, Hasen bin Leys eş-Şirâzî, Hâfız Ebû Bekr, Ahmed bin Mûsâ Merdeveyh, Ebû Abdullah bin İshâk en-Nihâvendî ve birçok âlim ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ramehürmüzî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Eyyûb'e **"Allahü teâlânın râzı olduğu bir ameli sana söyliyeyim mi?"** diye buyurdular. Ebû Eyyûb "Evet, yâ Resûlallah!" deyince, **"İki kimsenin arası bozulursa aralarını bulman, aralarında buğz ve düşmanlık olunca birbirlerini sevindirmendir"** buyurdu.

Ramehürmüzî birçok eser yazmıştır. Bunlardan el-Muhaddis-ül-fâsıl beyn-er-râvi ve'l-vâî adlı eseri usûl-i hadîs sahasında yazılmış ilk kitaptır. Doktor Muhammed Accâc el-Hatîb tarafından Şam'da neşredilmiştir. Bu eserde Ramehürmüzî hazretlerinin yazdığı hadîs-i şeriflerden ba'zıları şunlardır:

Hazreti Ali buyuruyor ki: Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki, **"Yâ Rabbî! Halifelerime merhamet et!"** Bunun üzerine Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah halifeleriniz kimlerdir?" diye suâl ettiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Hadîslerimi ve sünnetimi rivâyet eden ve onları insanlara öğretendir" buyurdular.**

"Allahü teâlâ, benden bir hadîs duyup da başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü kıyâmet günü aydınlatır. Nice fıkıh bilenler fakîh değildir. Nice fıkıh bilenler vardır ki, öğrendiği kimseden daha fakîhdir."

"Şu üç kimseye karşı müslümanın kalbinde hıyânet ve aldatma bulunmaz: Allah için ihlâsla amel edene, müslümanlara nasîhat edene ve müslümanların cemaatine tâbi olanlara."

"Benden duyduğunuzu insanlara bildiriniz. Söylemediğim birşeyi, söyledim şeklinde rivâyet eden kimseye, Cehennemde bir ev yapılır ve oraya atılır."

"Ümmetimden kim dîni husûsunda kırk hadîs-i şerîf ezberlerse, kıyâmet günü Allahü teâlâ onu, fakîhler ve âlimler zümresinde haşreder."

"Ümmetimden kıyâmete kadar hak üzere bulunan olacaktır."

İmâm-ı A'meş buyuruyor ki: "Hadîs öğrenen Ve bu sünneti ihyâ edenlerden daha efdal bir kavim bilmiyorum."

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: "Niyetini güzel edip, hadîs öğrenen kimse için, daha üstün bir amel bilmiyorum."

Ebü'l-Hayr Bükrâvî diyor ki: Meclisime devam eden bir genç vefât etmişti. Onu rü'yâda gördüm ve dedim ki, "Allahü teâlâ sana ne muâmele etti?" Dedi ki, "Beni bağışladı." Bunun üzerine ben, "Hangi sebeble Allahü teâlâ seni bağışladı?" diye sordum. O genç, "Hadîs öğrenmem sebebiyle" dedi.

Ramehürmüzî hazretlerinin yazmış olduğu diğer eserler şunlardır: Rabi-ül-müteyyemîn fî ahbâr-il-uşşâk, Kitâb-ül-emsâl, Kitâb-ün-nevâdir, Kitâbu Risâlet-üs-sefer, Kitâb-ur-rûh, Edeb-ün-nâtık.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 235

2) El-A'lâm cild-2, sh. 194

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 905

4) Keşf-üz-zünün sh. 1122

5) Siyer-i a'lâm-in-nübelâ cild-16, sh. 73

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 30

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 270

8) Fihrist sh. 220

RÜVEYM BİN AHMED

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Rüveym bin Ahmed bin Yezîd bin Rüveym'dir. Bağdâd âlimlerindendir. Hakîkatlerin ârifi, dînimizin emir ve yasaklarını iyi bilen, kerâmet, himmet ve firâset sahibi ve çok riyâzetler çekmiş bir âlim olan Rüveym bin Ahmed, aynı zamanda fıkıhda ve tefsîrde de büyük âlimdir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin arkadaşıdır. Rüveym bin Ahmed Dâvûd-i Zâhirî'nin mezhebinden idi. İdrîs bin Abdülkerîm el-Haddâd'dan kırâat okudu. 303 (m. 915) senesinde vefât etti.

Rüveym bin Ahmed'in geceleri uyuduğunu gören olmamıştı. Sabahlara kadar ibâdet ederdi. Ömrünün büyük bir kısmında yatsı abdestiyle sabah namazını kılmıştır. Gündüzleri devamlı oruç tutardı.

Büyük âlim Ebû Abdullah bin Hafîf der ki: "Büyüklerimizden beş kişiye uyunuz. Diğerleri hakkında da doğru söyleyiniz. Bu beş kişi şunlardır: Haris bin Esed el-Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdadî, Rüveym bin Ahmed, Ebû Abbâs bin Atâ, Amr bin Osman el-Mekkî. Bunlar, zâhir ve bâtın ilimlerinin arasını birleştirmişlerdir."

Rüveym bin Ahmed'in Muhammed bin Ca'fer bin Heyseme'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ebüdderdâ'yı Hazreti Ebû Bekr'in önünde yürürken gördü ve buyurdu ki, **"Güneşin, Peygamberler hariç ondan daha hayırlı bir kimse üzerine doğmadığı, Ebû Bekr'in önünden mi yürüyorsun?"** Bundan sonra, Ebüdderdâ'yı Hazreti Ebû Bekr'in önünde yürürken kimse görmedi.

Kendisi şöyle anlatır; Birgün Bağdâd başkadısını görmeye gittim. Yanında İbn-i Süreyc de vardı. İhlâs konusunda sohbet ediliyordu. Beni görünce, "İşte şimdi Şeyh-i ihlâs geldi" dedi. Ben de onlara, "Siz ihlâs hakkında konuşmaya neden başladınız?" diye sordum, İbn-i Süreyc bana "Sen, ihlâs ile dünyâyı terk iddiası güdüyorsun. Halbuki giydiklerimizde hiç fark yok, ikimiz de aynı şeyleri giyiyoruz. Senin üstünlüğün ve ihlâslı olman neden dolayıdır?" diye sordu. Bunun üzerine "Biraz sabredin bunun cevâbını vereyim" dedim. Sonra o meclisten çıkıp evime gittim. Atımın üzerindeki eğeri kaldırdım. Onun yerine bir keçe parçası koydum. Atın ağzından gemini çıkararak, yerine bir ip bağladım. Sarık ve cübbemi çıkardım. Yerine eski bir hırka giydim ve başıma bir bez sardım. Bu hâlim ile tekrar onların yanına gittim. Orada bulunanlar ve İbn-i Süreyc beni bu hâlimle görünce, "Biz, böyle senin yaptığın gibi yapamayız. Senin İhlâsın tamamdır" dediler. Bağdâd Başkâdısı, "Atımın üzerindeki keçeyi aldırarak, yerine eğer taktırdı. Bana da bir cübbe ve sarık verdi. Bunun üzerine ben, "Sizin bana yaptığınız bu ikram da, İhlâsın bereketidir" dedim.

Rüveym bin Ahmed hazretleri buyurdular ki: "Allahü teâlâ rızâsını tâatte, gadabını ma'siyyette (O'na isyan etmede) saklamıştır."

"Allahü teâlâdan râzı olmak demek, O'ndan gelen bütün belâ ve elemlerden zevk almaktır."

"Allahü teâlâ, söz ve amel kuvvetini verdikten sonra, senden konuşma kuvvetini alsa, ameli bıraksa hiç üzülme! Çünkü, bu senin için bir ni'mettir. Zîrâ konuşmada âfet ve ziyan çok olur. Maksat, Allahü teâlânın istediği iş ve ibâdetleri yapmaktır. Eğer ameli alıp, sende konuşmayı bırakırsa, bağırarak ağla ki, senin için büyük bir musîbettir. Eğer ikisini birden alırsa; senin için derd, kötülük ve büyük bir yaradır."

"Amelde ihlâs, iki cihanda Allahü teâlâdan karşılık beklememektir." "Sabır; şikâyeti terk etmek, belâlara zevk alarak rızâ göstermektir." "Muhabbet; sorulduğunda; bütün hâllerde Allahü teâlâya uymaktır" dedi ve şu şiiri okudu:

"Eğer bana öl dense,
Kabûl ederim zevkle

Ölüme çağırana,
Derim hoş geldin, merhaba."

"Fütüvvet; din kardeşlerinden gördüğün eziyetlere sabır etmen ve onları affetmendir." "İhlâs; ameline bakmamak, ya'nî hiçbir zaman amelini beğenmemektir."

"Bir kimse âlimler ile oturup, onların bildiği bir şeye muhalefet etse, Allahü teâlâ o kimsenin kalbinden îmân nûrunu alır."

"Sırrını muhafaza etmek, nefsini korumak ve farzları eda etmek, Allaha yakın olanların vasıflarındandır."

"Üns; Allahü teâlâdan başka her şeyden uzaklaşıp, Allahü teâlâ ile olmaktır." "Zühd; dünyâyı küçük görüp, onun sevgisini kalbden silmektir."

Rüveym bin Ahmed, tasavvuf yoluna dâir birçok eserler yazmıştır. Galat-ül-vâcidîn adlı eseri meşhûrdur.

---

1) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 296

2) Târîh-i Bağdâd cild-8, sh. 430

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 101

4) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 180

5) Risâle-i Kuşeyrî sh. 116

6) Nefehât-ül-üns sh. 130

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 237

SA'ÎD BİN OSMAN (İbn-i Seken)

Mısır'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Sa'îd bin Osman bin Sa'îd bin Seken el-Mısrî'dir. Aslen Mısırlı olup, bezzâzlık ya'nî kumaş tüccârlığı yapardı. Künyesi, Ebû Ali bin Seken'dir. "İbn-üs-Seken" diye meşhûr oldu. 294 (m. 908) senesinde Bağdâd'da doğdu. İlim öğrenmek için birçok yerleri dolaştı. Birçok eser yazmıştır. 353 (m. 964) senesinin Muharrem ayında vefât etti. Vefâtında 59 yaşında idi.

İbn-i Seken, Irak, Şam, Cezîre, Horasan ve Mâverâünnehr âlimlerinden Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Sa'îd bin Abdülazîz el-Halebî, Muhammed bin Muhammed bin Bedr-ül-Bâhilî, Ebû Arûbe

el-Harrânî, Muhammed bin Yûsuf el-Ferberî, İbn-i Cûsâ ve bunların zamanında, Ceyhun'dan Nil'e kadar olan bölgede yetişen bütün âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bu işe o kadar çok önem verdi ki, topladığı ilimlerden birçok eserler kaleme aldı. "Sahîh-ül-müntekâ" adındaki eseri meşhûrdur. Kendisinden de, Ebû Abdullah İbni Mende, Abdülganî bin Sa'îd, Ali bin Muhammed ed-Dekkâk, Abdullah bin Muhammed bin Esed-il-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Yahyâ bin Müferrec, Ebû Ca'fer bin Avnillah ve daha pekçok âlim ilim alıp rivâyette bulundular. Onun "Sahîh-ül-müntekâ" adındaki eseri Endülüs âlimlerinin eline ulaşıp, orada yayıldı. Ondan çok istifâde ettiler.

Hadîs ilminde sika (güvenilir) bir âlimdir. Sözleri ve rivâyetleri huccettir (senettir). O, hafız idi. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi, râvîleri ve senetleri ile birlikte ezberlemişti. Hadîs-i şerîflerin cerh ve ta'dilini, sıhhat ve illet derecelerini çok iyi biliyordu.

Çok kıymetli eserler yazmıştır. Eshâb-ı kiramın isimlerini, hâl tercemelerini ve rivâyet ettiği hadîs-i şerifleri bildiren eser müelliflerindendir. Hadîs ilminde mühim bir kaynak olan bu eserlerinden "Sahîh-ül-müntekâ", "Ma'rifet-üs-Sahâbe" ve "Sünen-i Sıhâh-ül-me'sûre" adındaki eserleri çok meşhûrdur.

Sâlih bir zât olup, takvâ ve vera' sahibiydi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Dînini ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse, size geldiğinde** (velisi olduğunuz bir kıza talip olursa) **onu evlendiriniz! Eğer böyle yapmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir fesad zuhur edebilir."**

Sa'îd bin Osman diyor ki; "Zünnûn-ı Mısrî'nin şöyle dediğini işittim: Bütün evliyânın sözleri şu dört cümle etrâfında dönüp durmuştur.

1. Allahü teâlâyı çok sevmelidir.

2. Dünyalıkların, ya'nî haramların ve mekrûhların azından bile nefret etmelidir.

3. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîme tam uymalıdır.

4. Gelecek olan her günün, daha kötüye gideceğinden endişelenmelidir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 227

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 937

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 12

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1106, 1074, 1075, 1712

SEHL BİN MUHAMMED (Es-Su'lûkî)

Nişâbûr'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Tayyib olup, adı Sehl bin Muhammed bin Süleymân bin Hârûn bin Mûsâ bin Îsâ bin İbrâhîm es-Su'lûkî eş-Şâfiî'dir. Sehl bin Muhammed, fıkıh ilminde imâm olup, mes'elede müctehid idi. Nişâbûr'da müftîlik yapmıştır. Sehl bin Muhammed, 387 (m. 997) senesi, Muharremin yirmiüçüncü Cum'a akşamı vefât etti. Fakat vefât târihinde ihtilâf vardır. 402 (m. 1011) senesinde vefât etti diyen âlimler de vardır.

Sehl bin Muhammed hazretleri; babasından edeb, fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Ebü'l-Abbâs el-Esâm, Ebû Ali Hamid el-Hirevî, Ebû Amr bin Nüceyd ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise; Hâkim Ebû Abdullah, Hâfız Ebû Bekr el-

Beyhekî, Muhammed bin Sehl, Ebû Nasr eş-Şazyâhıy ve birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Sehl bin Muhammed, din ve dünyâ bilgilerinde söz sahibiydi. Zamanının bütün âlimleri, onun büyük âlim ve imâm olduğunda ittifâk etmişlerdi. İlim ve ameli çok olduğu için, kendisine "Şems-ül-İslâm" İslâmın güneşi denilmiştir. Ebû Tayyib, babasının vefâtından sonra ders vermeye başladı. İlim meclisine, beşyüzden fazla büyük âlim gelirdi. Ebû Tayyib öyle bir zât idi ki, daha kendisine suâl sorulmadan cevâbını söylerdi. Ebû Tayyib vefât edince, talebeleri Nişâbûr'dan ayrılıp çeşitli memleketlere gidip, oralarda İslâm bilgilerini öğrettiler.

Sehl bin Muhammed için, Abdülazîz bin Abdülmelik "Ben çok yer dolaştım. Fakat Sehl gibi bir zât göremedim." Ebû Âsım el-Abbâdi "Sehl bin Muhammed imâm, edeb sahibi, fakîh, kelâm âlimi ve nahiv âlimi idi" Ebû İshâk, "Sehl fakîh, edîb idi. Âlimler ondan çok istifâde ettiler." Hâkim ise, "O fakîh, edîb, Nişâbûr müftîsi ve müftî oğlu müftî bir zât idi" demiştir.

Hâfız Esîr-üd-dîn Ebû Abdullah Menâkıb-i Şafiî adlı eserinde "Sehl bin Muhammed çok büyük âlim idi. İnsanlara çok faydası oldu. Asrının İmâm-ı Şafiî'si idi. Eğer İmâm-ı Şafiî hazretleri görseydi onu çok sever üstün tutardı" demektedir.

Abdülvâhid el-Lahmî şöyle anlatır: Sehl bin Muhammed'in gözleri ağrıyordu. Bu sırada, da birçok âlim, huzûruna ilim öğrenmek için geliyorlardı. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Sehl bin Muhammed'in huzûruna gelerek, "Ey imâm, senin gözlerin kendi yüzünü bir görseydi, ağrı diye bir şey kalmazdı" dedi. Sehl hazretleri bu sözü duyunca sevindi ve tebessüm etti.

Sehl bin Muhammed hazretlerinin Ebüdderdâ'dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ey insanlar! Biliniz ki hilm, yumuşak huylu olmaya çalışmakla elde edilir. İlim âlimden işitilerek öğrenilir. Kim hayrı isterse, ona verilir. Kim şerden** (kötülükten) **kaçarsa ondan korunmuş olur"** buyurmuştur.

Sehl bin Muhammed buyurdu ki; "Zamansız işe başlıyan kendini sıkıntıya sokar."

"Bir işin tamamı yapılamazsa, hepsinden vazgeçmemelidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Size emrettiklerimi gücünüz yettiği kadar yapınız"** buyuruyor."

"Sıkıntılı zamanda, insan, dostlarına muhtaçtır."

---

1) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 324

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 393

3) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-1, sh. 238

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 435

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 172

SEMNÛN MUHİB

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Kâsım, Ebü'l-Hasen ve Ebû Bekr olup, ismi Semnûn bin Abdullah (Hamza) Havvâs'tır. Allahü teâlâya âşık olması ve aşkına dâir sözleri ve yaşayışının dilden dile dolaşması, kendisine "Muhib" (âşık) denilmesine sebep oldu. Aslen Basralı olduğu için Basrî, Bağdâd'a yerleştiği için Bağdadî nisbet edildi. O ise, gerçek âşık olmadığını söyliyerek, kendisine "Kezzâb" dedirtmeye gayret ederdi. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin devrinde yaşadı. Ondan sonra 320 (m. 932) yılında vefât etti.

Irak ulemâ ve evliyâsının büyüklerinden olan Semnûn Muhib; Sırrî-yi Sekatî, Muhammed bin Ali Kassâb, Ebû Ahmed Kalânisî ve Cüneyd-i Bağdadî gibi zamanın büyükleriyle sohbet etti. Onların rûhlara gıda, dertlere devâ, dünyâ ve âhıret se'âdetine sebep olan ders ve sohbetlerinden istifâde etti. Kendisi de insanlara nasîhat eder, onları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi. Birçok talebe yetiştirdi. Zamanın bütün âlim ve evliyâsı kendisine i'tibar ederdi. Evliyânın büyüklerinden Ca'fer Huldî ve Abdullah Râzî, onun talebeleri arasındaydı.

Dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi. Günde beşyüz rek'at nafile namaz kılmayı âdet edinmişti. Konuşmasının güzelliğiyle tanındı. Konuştuğu zaman kelimeleri çok ince bir işleyişle cümlede yerlerine koyardı. Ömrü, hep muhabbetten, sevgiden konuşmak, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya da'vet etmekle geçti. Sözlerinin tatlılığı gönülleri alır, dinleyenlere ferahlık verir, hayran bırakırdı. Peygamberimizin (s.a.v.) **"Allahü teâlâ refîktir. Yumuşaklığı sever, sertlik edenlere vermediği şeyleri ve başka hiçbir şeye vermediğini yumuşak davranana ihsân eder"** emrine uyup, öyle hareket ederek yaşadı.

İkinci binin yenileyicisi, büyük âlim, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Semnûn Muhib ve onun gibi âşıkların hâlini şöyle açıklamaktadır. "Kalb, rûh ile nefs arasında bir köprü gibidir. Ma'rifetler, feyzler, kalbe rûh vasıtası ile gelir. Hakîki kulluk, O'nu sevmek ve O'ndan başka herşeyden vazgeçmektir. Kalbleri birbirine bağlayan bağ, muhabbet bağıdır. Bir insan bir veliyi görüp, konuşarak veya kitaplarını okuyarak, onun dinimize tam bağlı olduğunu anlayıp sever. Resûlullahı çok sevdiği için, onun izinde bulunanları da sever. Sevince, hep onu düşünür. Kalbini, onun kalbine bağlamış olur. Kalbini bağlayınca, oradan saçılmakta olan nûrları almaya başlar. Ne kadar çok severse, o kadar feyz alır."

Gençliğinde evlenmedi. İleri yaşlarda, sünnete uymak için sâliha bir hanımla evlendi. Bir kız çocuğu oldu. Üç yaşına gelince, ona çok büyük bir muhabbetle bağlandığını gördü. Bir gece rü'yâda, kıyâmetin koptuğunu, her gruba bir başka bayrağın dağıtıldığını gördü. Çok parlak, gözleri kamaştıran bir bayrak, bir grup tarafından taşınıyordu. "Bu bayrağın sahipleri kimdir?" diye sordu. Cevaben; "Bu, âşıkların bayrağıdır. Mâide sûresinin ellidördüncü âyetinde meâlen, **"O, onları sever, onlar da O'nu sever"** buyurulmuş olan kavmin, O'nu çok seven âşıklarının bayrağıdır" diye söylediler. Semnûn bu gruba karışmak için yaklaşınca, içlerinden birisi onu itti. İsminin "Muhib" olduğunu belirtti. Cevaben "Fakat senin kalbin başkalarına meyledince, ismini âşıklar grubundan çıkardık" dedi. Bunun üzerine inlemeye ve sızlanmaya başladı." Allahım! Senin sevgine ortak olacak, muhabbet yolunda engel olabilecek herşeyden beni kurtar!" diye duâ etti. Ertesi gün uyandığında, çocuğunun damdan düşüp öldüğünü belirten bir feryadın koptuğunu duydu.

Bağdâd'da bir kadın Semnûn'u gördü. Ona âşık oldu. Gelip, Semnûn'dan kendisiyle evlenmesini istedi. Reddedilince, Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine gitti. "Semnûn'a söyle, benimle evlensin" dedi. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri kadını huzûrundan çıkarttı. O sırada Bağdâd'da Gulam Halîl adında fitneci bir adam vardı. Tasavvuf ehli olan, Allahü teâlânın sevgili kullarıyla uğraşmakla meşgûldü. Semnûn Muhib'in de halk tarafından çok sevilmesini hiç hazmedemiyordu. Kadın, Gulam Halîl'e gitti. Allahtan korkmadan iftira ederek, "Semnûn benimle zinâ etti" dedi. O da bunu fırsat bilip, doğru halifenin yanına gitti. Semnûn'u şikâyet etti. Halife de Semnûn'u yakalatıp, idama mahkûm etti. Cellât gelip, idâm için izin istendiğinde, halifenin dili tutulup birşey söyleyemedi. Semnûn hazretlerinin idamı tehir edildi. Halifeye o gece rü'yâsında bir adam: "Senin saltanatın, Semnûn'un hayatına bağlıdır. Onun ölümü, senin de

sonun olur" dedi. Halife ertesi gün Semnûn'u serbest bırakıp özür diledi. Yaptığı hatâya pişman oldu. Çok ikramlarda bulundu.

İbn-i Mesrûk anlatır. Semnûn Muhib, hac dönüşü bir şehre uğradı. Halk va'zını dinlemek istediklerini söylediler. Câmide va'za başladı. Kimsenin dinlemediğini görünce, yüzünü kandillere dönüp; "Size hitap ediyorum" dedi. Bütün kandiller yere döküldü.

Birgün Semnûn:

"Sırrımın keşfini bilirken, dilersin cümle ahvâlim,
Sen nasıl istersin, benim başkası ile yok hâlim."

beytini okuyunca; talebelerinden biri arkadaşına, "Dün gece köydeydim. Rü'yâmda hocamın çektiği hastalık için Allahü teâlâdan şifâ isteyen sesini işittim" dedi. Diğer talebelerden de buna benzer rü'yâ görenler anlattılar. Bu sözler, idrar tutulmasından sıkıntı çeken ve hastalığını kimseye söylemeyen Semnûn'a iletilince; sabrını gizleyip, hastalığını açığa vurdu. Mekteblerin önlerine gider çocuklara, "O'nun her emrine rızâ göstereceğine söz verip de, isyan eden bu yalancı amcanız için duâ edin" diye yalvarırdı.

Semnûn Muhib bir gün sohbette, sırtını bir ağaca dayayarak etrâfında yarım çember yapmış dinleyenlere, muhabbetten bahsederken, küçük bir kuşun ondan uzak olmayan bir yere konduğunu gördü. Kuşa doğru yönelerek konuşmasını devam ettirirken, birden kuş gagasıyla toprağa vurmaya başladı. Hareket o kadar içten ve devamlıydı ki, gagasından kan geliyordu. Muhabbetten kendini kaybeden kuşun, tatlı bir ürpermeyle bayılıp yere düştüğünü ve öldüğünü gördüler.

Birgün Bağdâd'da, hayırsever birinin dörtbin altın sadaka dağıttığını gördü. Arkadaşı Ebû Muhammed Megazilî'ye "Görüyor musun, bu zât ne kadar sevâb işledi. Bizim elimizde para yok. Eğer bu dağıtılan para kadar sevâb kazanmak istiyorsak, biz de gidip her bir altın için, bir rek'at namaz kılalım" buyurdu. Arkadaşıyla beraber dörtbin rek'at namaz kıldılar.

Semnûn hazretleri; "Muhabbet; Allahü teâlâya giden yolun aslı ve esâsıdır" buyururdu. Nitekim, Allahü teâlâ Peygamberi için (s.a.v.) **"Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım"** buyurarak, Resûlullah'ın "Habîbullah" olduğunu beyân etmektedir. Muhammed Resûlullah (s.a.v.) mahbûb-i Rabbilâlemîn'dir. Ya'nî Allahü teâlânın sevgilisidir. Her şeyin en iyisi sevgiliye verilir. Allahü teâlâ da herşeyin en iyisini, Muhammed aleyhisselâma ihsân etti. Meselâ, Allahü teâlânın kulları arasında ondan daha fasîh ve tatlı sözlü kimse görülmedi. Mübârek sözleri gayet kolay anlaşılır, gönülleri alırdı ve rûhları cezbederdi. Söz söylediği zaman, kelimeleri inci gibi dizilirdi. Semnûn Muhib de diğer Allah dostları gibi, hayatı boyunca Peygamberimize (s.a.v.) uymaya çalıştı. O'nun gibi konuşmaya, sevgi ve muhabbetde de O'na benzemeye çok gayret ederdi.

Buyurdu ki:

"Tasavvuf; hiç bir şeye sahip olmaman ve hiçbir şeyin de sana sahip olmamasıdır."

"Allahü teâlâyı sevenler, dünyâ ve âhıret şerefine kavuşarak gittiler. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyurdu."

"Muhabbet, sevenle sevileni birbirine celb ettiği zaman kemâle erer."

Âhırette en çok mes'ûd olanlar, Allahı en çok sevenlerdir. Çünkü âhıret demek, O'na yönelmek ve O'na kavuşmak se'âdetine ermek demektir. Tövbe, sabr, zühd, korku gibi

makamlar, muhabbetin kollarından birini elde edebilmek için bir takım yollardır. Esas olan ise, Allahtan başkasına kalbde yer vermemek, temizlemektir. Bunun da başlangıcı; Allaha, âhırete, Cennet ve Cehenneme inanmaktır. Bu îmândan korku ve ümid doğar."

"Hayatta olduğumu hatırlatıp, sevgiliden ayrı olduğumun alâmeti olduğu için, âlemde gördüğüm her şeyden nefret etmeyince, muhabbetimin saflığına inanmam."

"Kulun Hakka ulaşmasının başlangıcı, vücûdunun ihtiyâçlarını gidermekle uğraşmaktan vazgeçmesidir. Haktan uzaklaşmasının başlangıcı da, nefsine uyup onunla haşır-neşir olmasıdır."

"Birşey, kendinden daha ince birşeyla ifâde edilebilir. Muhabbet, o kadar incedir ki, onu açıklamak için ondan ince birşey bulmak mümkün olmadığına göre; muhabbet, dil ile ifâde edilip anlatılamaz."

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-9, sh. 234

2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 309

3) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 195

4) Vies des Saints Musulman sh. 265

5) Kashf-al-Mahjub sh. 136

6) Risâle-i Kuşeyrî cild-1, sh. 122, cild-2, sh. 616

7) Nefehât-ül-üns trc. sh. 153

TABERÂNÎ

Meşhûr tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Ahmed bin Eyyûb bin Mutayr eş-Şâmî el-Lahmî et-Taberânî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. 260 (m. 873) senesi Safer ayında Şam'ın Taberiyye kasabasında doğdu. İsfehân'a yerleşti. 360 (m. 970) senesi Zilka'de ayının sonlarına doğru 100 yaşlarında vefât etti. İsfehan şehrinin girişinde Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından olan Hammâd ed-Devrînin kabri yanına defn edildi.

Taberânî; Hâşim bin Mürsed et-Tâberânî, Ebû Zür'a es-Sekafî, İshâk ed-Debri, İdrîs el-Attâr, Beşîr bin Mûsâ, Hafs bin Ömer, Abdullah bin Mahmûd bin Sa'îd bin Ebî Meryem, Ali bin Abdülazîz el-Begâvî, Mikdâm bin Dâvûd er-Re'yinî, Yahyâ bin Eyyûb el-Allât, Ebû Abdurrahmân en-Nesâî ve daha pekçok âlimden ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Huleyfe el-Cemhî, İbn-i Ukde, Ebû Nuaym el-Hâfız, Ebû Hüseyn bin Fâzişâh, Abdan, Ca'fer el-Feryâbî, Ebû Abdullah bin Merde el-Hâfız ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Büyük hadîs âlimlerinden olan Taberânî, güvenilir, sağlam, hadîste huccet (üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte ezbere bilen) ünvanına sahiptir. Onun ilmi ve rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler, bütün İslâm âlemine yayıldı. Kendisine; "Bu kadar hadîs-i şerîfi ezberleme bahtiyarlığına nasıl kavuştun?" diye sorulduğunda "Otuz sene kuru hasır üzerinde uyudum" buyurdu. İlim tahsili için rahatı terk ederek sâde bir hayat yaşadı. Otuzüç sene ilim uğrunda seyahat yaptı. Bu yolda fedâkârlıktan kaçınmadı. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, O'nun kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için çalışırdı. Talebelerinden Ebû Abbâs Şirâzî, Taberânî'den üçyüzbin hadîs-i şerîf yazdığını, güvenilir, sağlam bir muhaddis olduğunu bildirmekte ve hocasının ne derece ilim sahibi olduğunu vesîkalandırmaktadır.

İmâm-ı Ebû Bekr-i Mukrî, bir gün İmâm-ı Taberânî ve Ebû Şeyh ile mescidi se'âdette oturuyorlardı. Birkaç günden beri açlardı. Yatsı namazından sonra İmâm-ı Ebû Bekr,

dayanamıyarak, çok sıkılmış bir hâlde: "Açım yâ Resûlallah" dedikten sonra, bir köşeye çekildi. İki arkadaşı kitap okuyorlardı. Seyyidlerden bir zât, iki hizmetçisi ile gelerek "Kardeşlerim! Dedem Resûlullahtan (s.a.v.); aç olduğunuz için yardım istemişsiniz. Biraz uyumuştum. Sizi doyurmamı emir buyurdu" dedi ve getirdiklerini beraber yediler. Artanı da bırakıp gitti.

Taberânî buyurdu ki, "Âlimlerin çoğuna göre, bir kimsenin vücûdu sağlam olur, aklı başında olur, bir yere borcu olmaz ve evli olmayıp malsızlığa sabır edebilirse veya evli olup da, çoluk-çocuğu da sabır ederlerse, bu kimsenin bütün malını sadaka vermesi caiz olur. Bu saydığımız şartlardan biri eksik olursa sadaka vermesi mekrûh olur. Ba'zı âlimler, sadakası kabûl olmaz buyurdu." Ömer (r.a.) da böyle buyurdu.

Yalnız, Allahü teâlânın rızâsını kazanmayı arzu eden İmâm-ı Taberânî, birçok kitap yazdı. Eserleri, elden ele, sözleri dilden dile, nesilden nesile zamanımıza kadar ulaştı. Bunlardan; Kitâb-ü Delâil-ün-Nübüvve, Kitâb-üs-Sünne, Tefsîr-ü kebîr, Kitâb-üt-tıvâlât, Tefsîr-ül-hasen, Kitâb-ül-menâsik, Kitâb-üd-duâ, Kitâb-ü Müsned-i Süfyân, Kitâb-ü Müsned-i Şu'be, Kitâb-ün-nevâdir, Kitâb-ür-râmi, Kitâb-ül-evâil, Kitâb-ü hadîs-i Şamiyyîn, Mu'cem (ikiyüz cüzdür), Mu'cem-ül-evsât (üç cilttir), Ma'rifet-üs-Sahâbe, Reddü alel-Mu'tezile, Reddü alâ Cehmiyye, Makârim-ül-ahlâk-ıl-Izâî, Fedl-ul-ilm, Ez-Zührî an Enes, Hadîs-i Mâlik bin Dînâr, Hadîs-ü Hamza ez-Ziyâd, Fedâilü'l-Erbaat-ir-Râşidîn, Kitâb-üt-Takara ve daha birçok eser onun kitapları arasındadır.

Taberânî (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) efendimizin amcasının oğlu İbn-i Abbâs şöyle bildirdi: Sıcak bir günde Hazreti Ömer öğleye doğru Mescid-i se'âdete geldi ve bir köşeye yalnız başına oturdu. Bir müddet sonra Ebû Bekr (r.a.) geldi. Ömer (r.a.) ona: "Senin bu saatte evinden çıkmana hangi şey sebeb oldu?" Ebû Bekr (r.a.): "Açlığımın şiddetli olması" buyurdu. Bunun üzerine Ömer (r.a.): "Ben de aynı sebeple dışarı çıktım" diye mukâbele etti. O ikisi konuşmalarına devam ederken, Resûlullah (s.a.v.) evinden çıkıp mescide geliyordu. Onları görünce selâm verip: **"İkinizi de bu sıcakta evden çıkaran şey nedir?"** buyurdular. Onlar da: "Şiddetli açlıktan hâsıl olan sıkıntı..." diye cevap verdiler. Resûlullah (s.a.v.) tebessüm buyurup ve: **"Vallahi beni de evden çıkaran şey aynı sıkıntıdır"** buyurup tesellide bulundular ve hep birlikte Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin evinin önüne geldiler. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) Resûlullah efendimiz için hergün, hurma, süt ve benzeri şeyler hazırlardı. Bugün her nedense geciktirmişti. Daha doğrusu hazırlamış olduğu ilk yemeği çocuklarına yedirmişti. Kendisine âit hurma bahçesinde işleri vardı. Oraya gitmişti. Bahçeden çıkıp eve doğru geliyordu. Resûlullah (s.a.v.) ve iki Eshâbı kapıda bekliyorlar, hizmetçisi de onlarla ilgileniyordu. Resûlullah (s.a.v.): **"Ebû Eyyûb nerede?"** buyurdular. O cevâbını vereceği sırada Ebû Eyyûb (r.a.) geldi ve Resûlullaha (s.a.v.) ve beraberindekilere selâm verdikten sonra merakla: "Yâ Resûlallah her zamanki, geldiğiniz vakitte gelmediniz, nasıl olduda erken çıktınız; bir emriniz mi var idi?" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Doğru söyledin"** buyurdular. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) durumu kavramakta gecikmedi. Hemen hurma bahçesine gidip, henüz olgunlaşmamış taze hurmadan, olgun taze hurmadan ve kurumaya yüz tutmuş hurmalardan toplayıp getirdi. Resûlullah efendimiz: **"Neden taze hurmaları kapardın? Bize sâdece kurumaya yüz tutanından getirsen de yeterdi"** buyurunca, Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.): "Bahçemin bu üç çeşit hurmasından yemenizi istedim. Ayrıca sizler için bir hayvan keseceğim" dedi. Resûlullah (s.a.v.) bunun süt veren bir dişi olmamasını tenbîh ettiler. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) süt vermeyen dişi bir keçi kesti. Derisini yüzüp hanımına teslim etti ve etin yanında ekmek de pişirmesini tenbîh etti. Et ve ekmek pişirilip getirilince, Resûlullah (s.a.v.) bir ekmek alıp içerisine bir miktar et

koydular. Ebû Eyyûb'a (r.a.) uzatarak, **"Bunu kızım Fâtıma'ya ulaştır. Zîrâ onun bugünkü kadar aç kaldığı günü olmamıştır"** buyurdular. Sonra, hep birlikte oturup ikram edilen yemekleri yediler. Resûlullah (s.a.v.): **"Ekmek, et, taze hurma, kuru hurma ve yeni olgunlaşmaya yüz tutmuş hurma!.."** diye buyururlarken mübârek gözleri nemlendi ve **"Canımı kudret elinde tutan Allaha and olsun ki: Bu, kıyâmet günü sorulacağımız ni'mettir?"** buyurdular.

Resûlullahın (s.a.v.) bu nasîhatları, yanlarındaki Eshâbının gözlerini de yaşarttı.. Bu hâl üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"İşte buna benzer bir ni'mete kavuştuğunuzda, elinizi o ni'mete uzatırken, Bismillah deyin. Doyunca da: "Bizi doyuran ve üzerimize ni'meti indiren ve bunu fadl ve kereminden veren Allaha hamd olsun" deyin, işte böyle demeniz, o ni'metten size sorulan soruya denk bir cevâp olur"** buyurdular.

Sonra Resûlullah (s.a.v.) ayağa kalkarak Ebû Eyyûb'a (r.a.): **"Yarın bize gelmeyi unutma"** buyurdular. Fakat Ebû Eyyûb (r.a.) bu tenbîhi duymadı. Bunun üzerine Ömer (r.a.) "Yâ Ebâ Eyyûb, Resûlullah (s.a.v.) yarın gelmeni emrediyor" dedi ve ayrıldılar. Ertesi gün Ebû Eyyûb (r.a.) Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna geldi. Yanında câriyesini de getirmişti. Resûlullah (s.a.v.) Ebû Eyyûb'a (r.a.), **"Bu câriyene hayırlı tavsiyede bulun. Çünkü bunlar yanımızda bulundukları sürece ancak hayır görüyoruz"** buyurdular. Ebû Eyyûb el-Ensârî (r.a.) eve dönünce kendi kendine: "Resûlullahın (s.a.v.) câriyem için hayır tavsiyede bulunmamızı emretmesinden maksat, câriyeyi serbest bırakmaktır. Çünkü en hayırlısı da budur" deyip, câriyeyi âzâd etti.

Taberânî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Ölüm meleği bir adamın canını almağa gitti. Kalbini yokladı, kalbinde bir şey bulamadı. Çenesini ayırdı baktı ki, dili bir kenarda Kelime-i tevhîd getiriyor. Bu Kelime-i ihlâs sayesinde günahları mağfiret edildi."

"Ana ve babasının veya bunlardan birinin mezarını her Cum'a günü ziyâret eden kimse, mağfiret edilip iyilerden yazılır."

"Ölülerinizi ancak iyilikle yâd ediniz. Şayet onlar Cennetlik ise, onlar hakkında kötü söylemekle günahkâr olursunuz. Cehennemlik iseler, zâten bulundukları hâl kendilerine yeter."

"Ben, kıyâmet gününde yerdeki ağaç ve kum sayılarından daha çok şefaat ederim."

"Bir kişinin kendi hânesi, ailesi, çocukları, hizmetçileri husûsunda sarf ettiği şey, kendisi için bir sadakadır."

"Eğer en aşağı derecedeki bir Cennet ehlinin bezek, süs ve zînetleri, bütün dünyânın zînetleri ile karşılaştırılsa, azîz ve celîl olan Allahü teâlânın mü'min kuluna âhıretteki bu ihsânı, bütün dünyâ süs ve zînetterinden üstün gelirdi."

"Allahü teâlâ kıyâmet günü, Âdem aleyhisselâmı bir milyar insana şefaatçi kılar."

"Günahın keffâreti, pişmanlıktır."

"Günahların öyleleri var ki, onları ancak geçim husûsunda çekilen sıkıntılar yok eder."

"Üç haslet vardır ki, müslüman olan kimsenin dünyâda se'âdeti cümlesindendir. Bunlar da: Sâlih komşu, geniş ev, kolayca binilir hayvandır."

"Şüphe yok ki, Allahü teâlâ, sâlih müslüman sebebiyle, komşularında olan yüz belâyı defeder."

Size bir şey emrettiğimde onu yapınız, bir şeyden nehyettiğimde ise ondan elinizden geldiği kadar kaçınınız.

"Her mü'min günahı ile eskimiş ve tövbe ile yamanmıştır. Bunların hayırlısı, tövbe hâlinde ölenidir."

Resûlullaha (s.a.v.) îmândan soruldukta buyurdular ki,

"O, sabır ve cömertliktir."

"Amellerin en makbûlü, yapmasına insanların zorlandığı amellerdir."

"Sabır bir insan farz edilse, keremli bir adam olurdu. Allahü teâlâ sabredenleri sever."

"Vâ'iz olarak ölüm yeter."

"Allahü teâlâ: "Ey Cebrâil, iki gözü kör olanın mükâfatının ne olduğunu bilir misiniz?" buyurdu. Cebrâil: "Allahım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Biz ancak bize bildirdiğini bilebiliriz" dedi. Allahü teâlâ: "Onun mükâfatı, ebedi olarak Cennette kalmak ve benim cemâlime bakmaktır" buyurdu."

Resûlullahın (s.a.v.) oğlu İbrâhîm vefât ettiği zaman, mübârek gözleri yaşardı. Bu hâli gören Sahabe (r.anhüm): **"Siz bize ağlamayı men etmediniz mi?" dediklerinde, Resûlullah** (s.a.v.)**: "Bu gözyaşı, bir merhamet ve acıma neticesidir. Allahü teâlâ kullarından merhametli olanlara rahmet eder"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) bir zâta, **"Nasıl sabahladın?"** buyurdular. O zât da: "Hayır üzereyim" dedi. Resûlullah (s.a.v.) aynı suâli üç defa tekrarladılar ve üçüncü de o zât: "Allaha hamd-ü senalar olsun" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"İşte senden bu cevâbı bekliyordum, bunun için bu soruyu tekrarladım"** buyurdu.

"Kim ki din ve dünyâsında rahat ve huzûr içinde olmak isterse, vera' bakımından kendisinden üstün ve servet bakımından kendisinden düşük olanlara baksın."

"Muhakkak Kur'ân-ı kerîm bir zenginliktir ki, onun üstünde zenginlik olmadığı gibi, onunla beraber de fakîrlik yoktur."

"Allahü teâlâ bir kuluna hayır murâd ettiği vakit, onun günahının cezasını acele ile dünyâda kendisine çektirir."

"Yedirip şükreden, oruç tutup sabreden gibidir."

"Allah korkusundan mü'minin kalbi ürperdiği vakit ağacın yaprakları düşer gibi günahları dökülür."

"Herhangi bir mü'min ki, Allah korkusundan sivri sineğin başı kadar da olsa gözünden bir damla yaş çıkar, sonra sıcaklığı yüzüne değerse, Allahü teâlâ onu Cehenneme haram kılar."

"Fakîrlik, mü'min için, atın yanağındaki dizgin ve alnındaki beyazdan daha süslüdür."

"Mü'minin dünyâdaki hediyesi yoksulluktur."

"Sizin herbiriniz şükreden dile, şükreden kalbe sâhib olsun. Bir de âhireti husûsunda kendisine yardımcı olacak bir kadın elde etsin."

"Azîz ve celîl olan Rabbim, Mekke vadisini altın yapıp emrime verilmesini bana bildirdi. Ben dedim ki: "Ey Rabbim, bunu istemem. Bir gün aç, bir gün tok olarak yaşayayım, bu bana yeter. Acıktığım gün, sana tazarrû' ve niyazda bulunurum. Doyduğum gün de sana hamd eder ve senada bulunurum."

"Dört şey zorlukla elde edilir: Susmak ki, ibâdetin başlangıcıdır. Tevâzu, çok zikir ve az varlık ile yetinmektir."

"Allahü teâlâya yönelen kimseye, Allahü teâlâ her husûsta yeter ve ummadığı yerden onu rızıklandırır. Fakat dünyâya yönelen kimseyi de, dünyâya havale eder."

"Benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız."

"Kim ki kalbinden sadakat ve ihlâs ile "Lâ ilahe illallah" derse, ona Cennet vâcib olur."

"Deveni bağla, sonra tevekkül et."

"Her derdin bir dermanı vardır. Bilen bildi, bilmeyen bilemedi. Yalnız ölümün çâresi yoktur."

"Siz altınlarınızı ateşle denediğiniz gibi, Allahü teâtâ da kullarını belâlarla tecrübe eder. Kimisi, tam ayar hâlis altının aynı parlaklıkta ateşten çıktığı gibi, parlak çıkar, denemeyi kazanır, kimisi biraz karışık bir kısmı da yanmış ve kararmış olarak tecrübeden çıkar."

"Allahü teâlâ kulunu sevdiği vakit onu ibtilâ eder, dert verir. Fazla sevdiği vakit onu iktinâ eder, ya'nî mal ve evlâd diye kendisinde bir şey bırakmaz."

"Azîz ve celîl olan Allahü teâlâ, rahatlık ve ferahlığı rızâ ve yakînde, gam, keder ve tasayı da, şüphe ve kızgınlıkta kılmıştır."

"Bir kavmi sevip onlarla dostluk kuran, kıyâmet günü onlarla haşr olacaktır."

"Bid'at sahibine hürmet eden kimse, İslâmiyeti yıkmağa yardım etmiş olur."

"Kul, ibâdeti zayıf olduğu hâlde, güzel ahlâkı sayesinde, âhıretin yüksek derece ve şerefli menzillerini kazanır."

"Kur'ân-ı kerîmi hatim edenin duâsı kabûl olunur."

"Kötü huy, bağışlanmayacak bir günah, kötü zan ise kokan bir günahtır."

"Allaha gönül hoşluğu ile ibâdet et. Şayet buna gücün yetmiyorsa, hoşlanmadığın şeyde sabret. Zîrâ böyle yapmanda senin için çok hayır vardır."

"Müslümanın müslümanı korkutması helâl olmaz."

"İyiliklerine sevinen, kötülüklerine üzülen kimse mü'mindir."

"Çölde yalnız kalan kimse birşey gayb ederse, ey Allah'ın kulları, bana yardım ediniz desin! Çünkü Allahü teâlânın sizin göremediğiniz kulları vardır."

"Allahü teâlâ, herşeyi yoktan var etti. Herşey içinden insanları sevdi, kıymetlendirdi. İnsanlar içinden de, seçtiklerini Arabistan'da yerleştirdi. Arabistan'daki seçilmişler arasında da, beni seçti. Beni, her zamandaki insanların seçilmişlerinde, en iyilerinde bulundurdu. O hâlde, Arabistan'da bana bağlı olanları sevenler, benim için severler. Onlara düşmanlık edenler, bana düşmanlık etmiş olurlar."

"Bir kimse namaz sonunda, üç defa sübhâne rabbike âyet-i kerîmesini okursa, yetişir miktarda sevâba kavuşur."

"Âdemoğlunun hatâlarının çoğu dilindendir."

"Hayır olmayan her sözden dilini çek, ancak bu sayede şeytana galebe çalarsın."

"İnsanlar üç kısımdır; bir kısmı kârda, bir kısmı selâmette ve bir kısmı da helaktedir. Kârda olanlar, Allahı zikredenlerdir. Selâmette olanlar, diline sahip olanlardır. Helâka gidenler ise, bâtıl ve boş sözlere dalanlardır."

"İtirazı terkedin, zîrâ onun hikmeti anlaşılmaz ve fitnesinden emîn olunmaz."

"Güzel söz ve yemek yedirmek, Cennete girmenizi kolaylaştırır."

"Allahtan kork, takvâya devam et, bir kimse senden bildiği bir kusurdan dolayı seni ayıplarsa, sen de bildiğin bir kusurdan dolayı onu ayıplamağa kalkışma, günâhı onun, sevâbı ise senin olur. Ve kimseye kötü söz söyleme."

"Şeytanın, insanın gözüne çekecek sürmesi, kötü söz söyletmek için ağzına koyup yalatacağı şeyi, koklatmak için burnuna sürecek kokusu vardır. Ağzına süreceği; yalan, burnuna çektireceği; gazâb, gözüne süreceği; uykudur."

"Gıybeti dinleyen de, gıybet edenlerden biridir."

"Kimin yanında bir mü'min (aleyhinde konuşulmakla) **zillete düşürülür de, ona, yardıma gücü yettiği halde yardım etmez, onu zilletten kurtarmazsa, kıyâmet günü mahlûkât arasında Allahü teâlâ onu zelîl eder."**

"Fâciri anmaktan çekiniyor musunuz? Onun her hâlini açıklayın ki, herkes onu bilsin. Onda olan hâller ile onu anlatınız ki, insanlar ondan kendilerini korusunlar."

"Allah katında en sevimliniz, ahlâkı en güzel olanınız ve halk ile güzel geçinip ülfet eden ve ülfet olunanınızdır: Allah katında en sevimsiz olanınız da, insanlar arasında lâf götürüp getiren, dostların arasını açmak için çalışan ve temiz insanlara kusur arayanınızdır."

"Ümmetimin hayırlısı, dinde keskin ve titiz davranandır."

"Kızdığın vakit, sükût et."

"Gadâbından çekinen kimseden, Allahü teâlâ azâbını men eder. Rabbinden özür dileyenin özrünü Allahü teâlâ kabûl eder. Dilini koruyan kimsenin kusurunu Allah gizler."

"İlim öğrenmek; çalışmak ve sıkıntıya sabretmekle, hilm; ahlâkı güzelleştirmek ve bu yolda gayret etmekle mümkündür. Hayır isteyene hayır verildiği gibi, kötülükten sakınan da korunur."

"Müslüman, yumuşaklığı ile, gündüz oruç tutan ve gece ibâdet edenler seviyesine yükselir. Bunun aksine olarak gadabı sebebiyle, inatçı zorbalar seviyesine de düşebilir ve sözü aile efradından başka kimseye geçmez olur."

"Allahü teâlâ, yumuşak tabiatlı ve utangaç olanları, zengin olup iffet sahibi bulunanları, nüfûsu kalabalık olduğu hâlde fakîr olup mütteki olanları sever. Çirkin söz söyleyen, ağır tabiatlı, ısrarlı olarak dilenen ahmakları sevmez."

"Allahü teâlâ, kıyâmet günü mahlûkâtı mahşer yerinde topladığı zaman, Arş'ın altındaki bir dellâl üç defa "Ey îmân edenler, Allahü teâlâ sizi affetti. Siz de birbirinizde olan hakkınızı bağışlayın" diye seslenir."

"Kıyâmet günü insanlar Mevkifte toplandıkları zaman dellal, "İnsanları affedip, mükâfatları Allah üzerinde olanlar kalksın ve Cennete girsinler" diye seslenir. Bunun üzerine binlerce insan kalkar ve hesap görmeden Cennete girerler."

"Üç şey vardır ki, mü'min olduğu hâlde bunları yapan ve bunlar ile gelen kimse, (kıyâmet günü) **hangi kapısından isterse Cennete girer ve istediği kadar hûrîlerden kendisine verilir. Bunlar; bilinmeyen, şahidi olmayan ve unutulmuş borcu ödeyenler, her namazı müteâkib on İhlâs okuyanlar ve katilini affedenlerdir."** Bunlardan birini yapanlara da aynı mükâfat verilir mi? diye soruldukta: **"Evet, birini yapanlara da aynı mükâfat verilir"** buyuruldu.

"Allahü teâlâ sertliğe vermediklerini, yumuşaklığı verir. Bir kulunu sevdiği zaman, ona yumuşaklığı nasîb eder. Yumuşaklıktan mahrûm bir aile, Allah sevgisinden mahrûm demektir."

"Allahü teâlânın verdiği ni'metlerin de düşmanları vardır. Bunlar da; Allahü teâlânın kendi fadlından verdiği kimselere hased eden, onları çekemeyenlerdir."

"İnsanoğlunun üç dostu vardır. Bunlardan biri, ölünceye kadar kendisine arkadaş olur; ikincisi, mezara gidinceye kadar; üçüncüsü, mahşere kadar kendisinden ayrılmaz. Ölünceye kadar kendisine arkadaşlık eden servettir. Mezara kadar gelen aile efradı ve diğer ahbablarıdır. Mahşere kadar kendisine arkadaşlık edecek olan, amelidir."

"İktisâd eden sıkıntı çekmez."

"Bol yemek yedirmek, herkese selâm vermek ve güzel konuşmak, mağfireti gerektiren sebeblerdendir."

"Allahü teâlânın bir takım kulları vardır. Allah yolunda harcanmak üzere onlara servet vermiştir. Bunlardan cimrilik edenler olursa, o serveti onlardan alır başkasına verir."

"Dîninde ve dünyâsında parmak ile gösterilmek, kötülük olarak kula yeter. Allahü teâlânın korudukları müstesna! Allahü teâlâ sûretlerinize bakmaz; niyetlerinize ve amellerinize bakar."

"Şüphesiz Cennet ehli, her saçı sakalı karışık, dağınık, üstü başı toz toprak içinde, eski elbiseye bürünmüş, nazar-ı itibâre alınmayan kimselerdir ki, büyüklerin (makam sahiplerinin) **huzûruna girmek isteseler kabûl edilmezler. Evlenmek isteseler kimse kız vermez, konuşsalar kimse dinlemez. Her birinin ihtiyâcı göğsünde deprenip durur. İşte bunların nûru kıyâmet halkına taksim edilecek olsa hepsine yeterdi."**

"Riyanın azı da şirktir. Allahü teâlâ, bilinmeyen, gizli kalan mûttekileri sever. Onlar ki, yokluklarında aranmaz, varlıklarında bilinmezler. Onların kalbleri hidâyet nûru saçar. Her karanlık, tozlu yollardan bu sayede kurtulurlar."-

"Kendisinde zerre kadar riya bulunan ameli, Allahü teâlâ kabûl etmez."

"Âdil hükümdârın bir günü, bir adamın kendi kendine altmış sene (nafile) **ibâdet etmesinden daha hayırlıdır."**

"Üç şey helak edicidir: İtaat edilen cimrilik, uyulan hevâ-i nefs, kulun kendini beğenip böbürlenmesidir."

"Zillete düşmeyecek şekilde tevâzu gösteren, meşrû kazancını meşrû yola sarf eden, düşkünlere acıyan, fakîh ve hikmet ehli ile düşüp kalkan kimseye müjdeler olsun."

"Dört şey var ki, Allahü teâlâ bunları ancak sevdiği kimselere verir: Sükût etmek; bu, ibâdetin başlangıcıdır, Allaha tevekkül, tevâzu ve dünyâdan meylini kesmektir."

"Kıyâmet gününde, en ağır azâbı görecek olan, Allahü teâlânın, ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimdir."

"Bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden ehvendir."

"Siz din âlimleri ve fukahâsı çok, okuyucu ve hatîbleri az, soranları az, cevap verenleri çok bir diyar ve zamandasınız. Bu vaziyet karşısında amel, ilimden hayırlıdır. Yakında bir zaman gelecek, âlimler ve fukahâ, azalacak, konuşmalar çoğalacak, soranlar çok olacak, cevap verebilenler az bulunacak, işte o zaman ilim amelden hayırlıdır."

"Allahü teâlâ kıyâmet günü, bütün kullarını ve âlimleri diriltir. Sonra âlimlere: Ey âlimler, ben hâlinizi bilerek, ilmi size verdim, bunu size azâb etmek için vermedim. Kusurlarınızı bağışladım. Buyurun Cennete..."

"İlimden bir mes'ele öğrenmek, bütün varağı ile dünyâdan hayırlıdır."

"Câhilin cehâletine susması, (öğrenmemesi) **âlimin de ilmini saklaması doğru değildir."**

"En güzel hediye; hikmetli bir sözü iyice anlayıp, din kardeşine anlatmaktır. Bu, aynı zamanda bir senelik ibâdete karşılıktır."

"İlim Çin'de bile olsa öğreniniz."

"İnsanlar ilim öğrenip ameli terk ettikleri, dil ile sevişip içten husûmet besledikleri ve sılâ-i rahmi terk ettikleri vakit, Allah onlara la'net eder, kulaklarını sağır, gözlerini de kör eder."

"Müslümanlar, Peygamberlerinden sonra, onun bildirdiği dinde bir bid'at, herhangi bir yenilik yaparsa, bunun benzeri olan bir sünnet, aralarından kalkar."

"Bid'at sahibi bid'atinden vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ tövbesini kabûl etmez."

"Yeryüzünde, her zaman kırk kişi bulunur. Her biri, İbrâhîm (a.s.) **gibi bereketlidir. Bunların bereketi ile yağmur yağar. Biri ölünce, Allahü teâlâ onun yerine başkasını getirir."**

"Gençlerin en hayırlısı, kendisini yaşlılara benzeten, ihtiyârların en fenâsı da kendisini gençlere benzetendir."

"Namazını zayi ettiği hâlde Allaha mülâki olan kimsenin, diğer iyiliklerine Allah değer vermez."

"Kim ki, abdestini güzel alır, namazını vaktinde kılar, rükû' ve sücûdunu tamamlar, huşû'una riâyet ederse, beyaz ve parlak olduğu halde yükselir ve benim hakkıma riâyet ettiğin gibi, Allah da seni korusun der. Kim ki abdestini güzel almaz, namazını vaktinde kılmaz, rükû', sücût ve huşû'una riâyet etmezse, siyah ve karanlık olduğu halde yükselir ve beni zayi ettiğin gibi, Allah da seni zayi etsin der. Tâ ki Allahü teâlânın dilediği yere gittikten sonra bir paçavra gibi dürülür ve kişinin yüzüne çarpılır."

"Sizden herhangi birisinin, yemek sofrası misâfirinin önünde bulunduğu müddetçe, melekler onun için istiğfar ederler."

"Din kardeşinin arzu ettiği yemeği kendisine yediren kimsenin günahları bağışlanır. Din kardeşini sevindiren, Allahı sevindirmiş olur."

"Muhakkak ki insan, güzel ahlâkı sayesinde, gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olanların derecesine yükselir."

"Evlenen kimse, dîninin yarısını korumuş olur. Artık diğer yarısında da Allaha karşı gelmekten sakınsın."

"İki çocuğu ölen kimse, Cehennem ateşine karşı duvardan bir perde ile siperlenmiş olur."

"Kadını, sırf malı ve güzelliği dolayısıyla alan kimse, malından da güzelliğinden de mahrûm olur. Fakat dindarlığı için bir kadın ile evlenen kimseye, Allahü teâlâ malı da güzelliği de nasîb eder."

"Her kimin kız çocuğu olur da onu terbiye eder ve terbiyesini güzel eder, gıda verir ve gıdasını güzel verir ve Allahü teâlânın kendisine verdiği ni'metlerden ona da bolluk gösterirse, o kız çocuğu onun için bereket ve Cehennemden kurtarıp Cennete girmesi için bir kolaylık vesîlesi olur."

"Lâ ilahe illallah söyleyip, bu Kelime-i tayyibe üzere vefât eden Cennete girer. Allah için bir gün oruç tutup, bu minval üzere vefât ederse Cennete girer. Allah için sadaka verip ömrü bunun üzerine biten Cennete girer."

"Ramazan-ı şerîf ayında oruç tutup, ardından Şevval ayındanda altı gün oruç tutarsa, bir yıl oruç tutmuş gibi olur" buyurunca, hadîs-i şerîfi rivâyet eden Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretleri, **"Bir gününe on gün mü?"** diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"Evet"** buyurdu.

"Yaşadığımız günlerde Rabbinizin nefhaları (rahmet dağıtması) **vardır. Onlardan istifâde edin. Cum'a günüde bu günlerden biridir."**

"Gizli sadaka Allahın gadabını söndürür."

"Helâl (nafaka) **taleb etmek, farz üzerine farzdır."**

"Gıybet eden ve dinleyen, günahta ortaktırlar."

"Memleketler, Allahü teâlânın yarattığı yerler, insanlar da Allahü teâlânın kullarıdır. Nerede huzûr, bulursan orada otur ve Allahü teâlâya hamd eyle."

Peygamberimiz (s.a.v.) yola çıkmak isteyene şu duâyı okurlardı: **"Allahü teâlâ seni rahmet ve himâyesine alsın, takvâyı sana azık etsin, günahlarını bağışlasın ve nerede olursan ol, yönünü hayra çevirsin."**

"Vefâtımdan sonra beni ziyâret eden, sağlığımda ziyâret etmiş gibidir."

"Yalnız beni görmek maksadıyla ziyâretime gelenler, Allahü teâlânın izniyle şefaatimi hak etmişlerdir."

"Cennet bahçelerinde eğlenmek isteyenler, Allahı çok zikretsinler."

Resûlullaha (s.a.v.) "Hangi amel daha faziletlidir?" diye sorduklarında şöyle buyurdular **"Dilin, Allah Allah derken ölmendir."**

"Lâ ilahe illallah diyenler için mezarlarında vahşet (yalnızlık)**, mahşer meydanında dehşet yoktur. Sûr'un üflenmesi ânında, başlarındaki toprakları nasıl silkeleyerek kalktıklarını sanki görür gibiyim. Hüznü bizden gideren Allaha hamd ederiz. Muhakkak ki, bizim Rabbimiz, son derece mağfiret edici** (gafûr) **ve şekûrdur** (iyiliklerin mükâfatını verendir)**."**

"Kim herhangi bir kitapta benim üzerime salevât-ı şerîfe getirirse, ya'nî salevât-ı şerîfeyi kitaba yazarsa, ismim orada kaldığı müddetçe, melekler o kişi için istiğfar ederler."

"Abdestli olarak uyuyan kişinin rûhu Arş'a yükselir."

"Îmân, üçyüzotuzüç yoldur. Bu yollardan birine girip şehâdet ile Allaha ulaşan kimse, Cennete girer."

"Allah katında en faziletli namaz, akşam namazıdır. Misâfir ve mukîm hakkında aynıdır, değişmez. Onunla gündüz namazı sona erer ve gece namazı başlar. Kim akşamın farzını kıldıktan sonra iki rek'at sünnet kılarsa, Allahü teâlâ ona Cennette iki köşk inşâ ettirir. Dört rek'at kılan kimsenin ise, yirmi veyahut kırk senelik günahı bağışlanır."

"Gece kıyamına (namazına) **devam edin; zîrâ bu sizden önceki sâlihlerin ibâdeti, Allaha yakınlık ve günahlara keffâret olup, insanı bedenî hastalıklardan korur ve günahlardan uzaklaştırır."**

"Yemekten evvel elleri yıkamak yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise, günahları giderir."

"Üç haslet kendisinde bulunmadıkça kişinin imânı kemâl bulmaz: Kızdığı vakit hiddeti kendisini haktan ayırmamak, memnuniyeti vaktinde bâtıla girmemek, gücü yettiği vakit hakkı olmayan şeyi almamaktır."

"Kim ki, bir iyiliği niyet eder de, sonra herhangi bir mâni sebebiyle onu yapamazsa, ona tam bir sevâb yazılır."

"Riyanın en küçüğü dahi şirktir."

"Çok yaşayıp, ameli güzel olan kimseye müjdeler olsun."

"Allah'ın yarattıkları üzerinde düşünün, zâtı hakkında düşünmeyin. Zira siz O'nun kadrini takdîr edemez, O'nu anlamağa güç yetiremezsiniz."

"Mü'minin hediyesi ölümdür."

Taberânî'nin eserlerinden seçmeler:

Usâme bin Zeyd anlatır: Resûlullah (s.a.v.) Benî Mustalak kabilesi üzerine yapılan seferden döndüğünde, Abdullah bin Übey'in oğlu, münâfıkların başı olan babasına karşı kılıcını çekip "Muhammed (s.a.v.) insanların en şereflisi, en üstünü, ben ise en adîsi, en alçağıyım demedikçe, vallahi bu kılıcı kınına koymam" dedi. Bunun üzerine Abdullah bin Übey: "Vay Allah'ın belâsı vay! Muhammed (s.a.v.) insanların en şereflisi, en yükseği, ben ise, en âdisi, en alçağıyım" dedi. Resûlullah (s.a.v.) bu hâdiseyi duyunca tebessüm edip, onun hareketini takdîr buyurdular.

"Abdullah İbni Abbâs (r.a.) anlatır: Peygambere (s.a.v.) mübârek Eshâbından (r.anhüm) biri gelerek "Ya Resûlallah! Seni o kadar çok seviyorum ki, aklıma gelince sizi hemen gelip görmezsem, canım çıkacak gibi oluyor. Gelip seni görüyorum. Fakat ben âhırette ne yapacağım. Eğer Cennete girersem, muhakkak senden aşağı mertebelerde olacağım. Senden ayrılmak ise, bana çok zor gelecek Ben Cennette de seninle olmak istiyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v.) hiçbir cevap vermedi. Daha sonra bu husûsta Allahü teâlâ Nisa sûresi altmışdokuzuncu âyet-i kerîmesini nâzil edip meâlen şöyle buyurdu: **"Kim Allahü teâlâ ve Peygamberine** (s.a.v.) **itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine ni'metler verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle, iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaştır"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) hemen o zâtı çağırarak, bu âyet-i kerîmeyi okuyarak müjdeledi.

Usâme bin Şerik anlatır: Birgün Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Herkesin sessizce oturduğu sırada birkaç kişi gelip, Resûlullaha (s.a.v.) "Allahü teâlâ en çok kimi sever?" diye sordular. Resûlullah da (s.a.v.), **"Ahlâkı en güzel olanı"** buyurdu.

Abdurrahmân bin Haris Sülemî (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) yanındaydık Abdest almak için su istediler. Kapta su gelince, eliyle kaptan su alarak abdest aldı. Resûlullah (s.a.v.) işini bitirince kabı alıp içindeki suyu içtik. Resûlullah (s.a.v.) bunu görünce: **"Niçin böyle yapıyorsunuz?"** diye sorduğunda, "Allah ve Resûlünün sevgisi için" diye cevap verdik. Resûlullah da (s.a.v.), **"Allah ve Resûlünün sizden râzı olmasını istiyorsanız, size verilen emânetleri hakkıyle muhafaza edin. Konuştuğunuzda doğru söyleyin. Komşularınıza iyi muâmele edin"** buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatır: Uhud savaşında "Muhammed (s.a.v.) öldü" şayiası Medine'ye ulaşınca, Ensârdan (r.anhüm) ihrâmlı bir kadın Uhud'da savaş meydanına geldi. Babası, kocası, kardeşi ve evladının cesediyle karşılaştı. "Kim bunlar?" diye sorunca: "Baban, kardeşin, kocan ve çocuğun" dediler. Kadın: "Bana Resûlullahı (s.a.v.) gösterin" dedi. Resûlullahın (s.a.v.) yerini öğrenince, koşup yanlarına vardı. Elbisesinin ucundan tutarak "Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah, sen sağ olduktan sonra, gerisi ne olursa olsun. Benim için hiç mühim değil" dedi.

Katâde bin Nu'mân (r.a.) anlatır: "Resûlullaha (s.a.v.) bir yay hediye edildi. O da Uhud savaşında bana verdi. Savaşta, Resûlullahın (s.a.v.) önüne dikilip, hem müşriklere yayın ipi kopuncaya kadar ok attım. Hem de Resûlullaha (s.a.v.) gelebilecek oklara siper oldum. Yayımın ipi kırılınca ok atamaz olmuştum. Bizim tarafa ne zaman bir ok atılsa, hemen göğsümü Resûlullahın (s.a.v.) önüne gerer, okun hedefine ulaşmasına mani olurdum."

Muâz bin Cebel (r.a.) anlatır: Resûlullaha (s.a.v.) gittim. Namaz kılıyordu. Sabaha kadar ayakta durdu, secdeye gitti. Orada rûhunun kabzedildiğini zannettim. Daha sonra bana: **"Niçin böyle yaptım, biliyor musunuz?"** buyurdu. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedim. Üç veya dört defa aynı soruyu tekrarladı ve şöyle buyurdu: **"Ben, Allah'ın farz kıldığı namazı kıldım. Sonunda Rabbimin elçisi gelerek: "Ümmetin için ne yapayım?" dedi. "Rabbim daha iyi bilir" deyince, aynı soruyu üç veya dört defa tekrarlayarak "Ümmetin için ne yapayım?" dedi. Ben yine: "Rabbim daha iyi bilir" dedim. Bunun üzerine "Ümmetinden dolayı seni hiç üzmeyeceğim" buyurunca, ben de hemen Rabbime secde ettim. Rabbim, şükredenlere karşılığını verir ve onları sever"** buyurdu.

Ubâde bin Sâmit (r.a.) anlatır: Birgün Resûlullah (s.a.v.) Eshâbı ile birlikte yola çıktı. Resûlullah (s.a.v.) bir deveye binmişti. Eshâbından (r.anhüm) hiçbiri Resûlullahın (s.a.v.) önüne geçmiyordu. Muâz bin Cebel (r.a.): "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ bizim canımızı senden önce alsın. Allah göstermesin! Sen önce vefât edersen, senden sonra biz hangi ibâdeti yapalım? Ya Resûlallah! Allah yolunda cihad mı yapalım?" diye suâl etti. Ben de: "Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah!" dedim. Resûlullah (s.a.v.): **"Allah yolunda cihad güzel şey! Fakat, insanlar için bundan daha üstünü var"** buyurdu. Muâz bin Cebel (r.a.) "Oruç ve sadaka mı?" diye suâl eyledi. Resûlullah (s.a.v.): **"Oruç ve zekât da güzel şey! Fakat, insanlar için bunlardan daha üstünü var"** buyurdu. Bunun üzerine Muâz bin Cebel (r.a.), bildiği bütün hayırları saydı. Hepsine de Resûlullah (s.a.v.) **"İnsanlar için bundan daha hayırlısı var"** buyurdu. Muâz (r.a.): "Yâ Resûlallah! İnsanlar için bundan daha hayırlı olan nedir?" diye suâl eyledi. Resûlullah (s.a.v.) ağzını işâret ederek: **"Susmak, konuşunca da hayır konuşmaktır"** buyurdu. Muâz (r.a.): "Dillerimizle söylediklerimizden hesap sorulacak mı?" deyince Resûlullah (s.a.v.), Muâz'ın (r.a.) dizine vurdu. Sonra da: **"Annen yokluğuna yansın!"** buyurup, daha başka şeyler de söyledi. Daha sonra, **"İnsanları Cehenneme yüzüstü düşürecek olan şey, dillerinden başkası değildir. Kim Allaha ve âhıret gününe inanırsa, ya hayır söylesin, ya da sussun. Hayır konuşun istifâde edin. Şer konuşmayın ki, selâmette olasınız."**

Muâz bin Cebel (r.a.) anlatır: Abdullah bin Amr'ın (r.a.) evine uğradım, kapının önüne çıkmış kendi kendine konuşur gibi hareketler yaparken görünce, böyle yapmasının sebebini sordum: "Allah'ın düşmanı olan şeytan, neden beni Resûlullahın buyurduklarını tatbik etmekten alıkoyuyor? Bana "Evinde sıkılıyorsun, İnsanların arasına çıkmıyor musun?" diyor. Halbuki ben, Resûlullahın (s.a.v.) **"Allah, yolunda cihad edeni korur. Hastaları ziyâret edeni korur. Sabah namazına câmiye gideni korur. Yardım etmek düşüncesi ile idârecilerinin yanlarına gideni korur. Hiç kimsenin gıybetini yapmadan evinde oturanı da Allah**

korur" buyurduğunu duymuştum. Buna rağmen Allahın düşmanı, beni evimden meclise çıkarmak istiyor" dedi.

Mus'ab bin Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz bin Umeyr anlatır. Bedir Savaşında müşriklerin yanındaydım. Savaş neticesinde Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı tarafından esîr edildim. Ben, Medîneli Ensârdan bir grubun muhafazasındaydım. Onlar, sabah ve akşam yemeklerinde Resûlullahın emrine uyarak, kendileri yalnız hurmayla yetinirler, bana ise kendi ihtiyâçları olan ekmeği verirlerdi. Çünkü Resûlullah (s.a.v.): **"Esirlere iyi muâmele edin"** buyurmuştu.

İbn-i Abbâs (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey Abdülmuttaliboğulları, sizin için Allahü teâlâdan üç şey diledim. Doğru yolda olanları, o yoldan ayırmamasını, bilgisi olmayanları, bilgili kılmasını da diledim. Bir kimse Hacer-i Esved'le Makâm-ı İbrâhîm arasında durup namaz kılsa ve oruç tutsa; eğer, Muhammed'in** (s.a.v.) **Ehl-i Beytine düşmanlık ediyorsa, ölünce Cehenneme, girer."**

Nu'mân bin Beşîr (r.a.) anlatır: Biz, Resûlullah ile beraber seferde iken, içimizden biri hayvanının üzerinde uyukluyordu. Bir başkası şaka niyetiyle, sadağından okunu aldı. Birden korkarak uyandı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Hiç kimseye, müslüman bir kardeşini korkutmak helâl değildir"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatır: Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah ile (s.a.v.) oturuyorlardı. Bir adam gelip, Hazreti Ebû Bekr'e kötü sözler söylemeye başladı. Resûlullah da (s.a.v.) hayret ve tebessümle onları seyrediyordu. Adam biraz ileri gidince, Hazreti Ebû Bekr, onun sözlerinden bir kısmına karşılık verdi. Resûlullah (s.a.v.) üzülerek oradan ayrıldı. Ebû Bekr de (r.a.) arkasından koşup yetişti. "Yâ Resûlallah! Adam bana kötü söylerken siz orada oturuyordunuz. Adama ben karşılık verince oradan ayrıldınız. Acaba hatâ mı eyledim, sebebini söyleyin de rahatlayayım?" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Sen, o adamın karşısında susarken, senin yerine ona bir melek karşılık veriyordu. Sen ona cevap vermeye başlayınca, araya şeytan girdi. Ben, ise şeytanla beraber bir arada bulunmam"** buyurup, şöyle devam etti:

"Yâ Ebâ Bekr! Üç şey vardır ki, Allahü teâlâ asla onları karşılıksız bırakmaz. Kim zulme uğrar da, Allah'ın rızâsını kazanmak için mukâbelede bulunmazsa, Allahü teâlâ o kimseye yardım ederek yükseltir. Her kim Allahü teâlâya yaklaşmak için herkese ihsânda bulunursa, Cenâb-ı Allah o kimsenin zenginliğini arttırır. Her kim de zengin olmak için dilencilik yaparsa, Allahü teâlâ, o kimseyi fakîrleştirir"

Cerîr (r.a.) anlattı. Resûlullah'ın (s.a.v.) huzûruna bir adam geldi. Dizlerinin titrediğini gördüm. Resûlullah (s.a.v.) bu zâta: **"Titremene hacet yok. Ben kral değilim. Kureyşli, kuru et yiyen bir kadının oğluyum"** buyurdu.

Yahudilerin Medine'de ileri gelen âlimlerinden ilen, müslüman olmakla şereflenen Abdullah bin Selâm, Medine çarşısında sırtında odun taşımaktaydı. Kendisine: "Allah seni sırtında odun taşımaya muhtaç etmediği hâlde, bu şekilde dolaşmanın sebebi nedir, diye sorulunca: "Kibrimden kurtulmak istedim. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), **"Kalbinde bir hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse, Cennete giremeyecektir"** buyurdu" dedi.

Zeyd bin Erkâm (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) bir hastalığımda evime teşrîf etti ve **"Bu hastalığından sana bir şey olmaz. Fakat, benden sonra yaşadığın takdîrde a'mâ olursan ne yaparsın?"** buyurdu. "'O zaman sabreder ve sevâbını Allahü teâlâdan beklerim" diye cevap verdim. Resûlullah da (s.a.v.): **"Bu takdîrde sorgusuz sualsiz Cennete girersin"**

buyurdu. Resûlullahın vefâtından sonra gözlerim görmez oldu. Bir diğer rivâyette, Zeyd bin Erkâm'ın (r.a.) gözlerinin, vefâtına yakın tekrar açıldığı bildirilmektedir.

Hazret-i Ömer anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) yeni bir elbise giyerken, elbise göğsüne kadar gelince: **"Mahrem yerlerimi örten ve dünyâda beni güzelleştiren elbiseyi bana giydiren Allaha hamd olsun. Kuvvet ve irâdesi ile yaşadığım Allaha yemîn ederim ki, yeni bir elbise giyip de, benim söylediğim gibi söyleyen ve sonra da eskilerini Allah rızâsı için bir fakîre giydiren her müslüman, giydirdiği o elbisenin bir ipliği dahi fakîrin üzerinde bulunduğu müddetçe, kendisi hayatta olsun, ölmüş olsun, Allah'ın himâyesinde olur"** buyurdu.

Taberânî'nin Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) ba'zı rivâyetleri:

Bir adam, Abdullah İbni Abbâs'ın huzûruna gelerek, "Bana nasîhat eyle" dedi. İbn-i Abbâs (r.a.) da, "Allahü teâlâya hakkıyla kulluk et ve Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı (r.anhüm) hakkında kötü söz söylemekten sakın. Çünkü sen, onların ne kadar yüksek derecelerde olduğunu bilmiyorsun" buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) "Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allaha yemîn ederim ki, yeryüzünde dilden başka uzun zaman hapsedilmeye lâyık bir şey yoktur" buyurdu.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.): "İnsanlar üç sınıfa ayrılır. Bunlardan birincisi; Allah yolunda cihâd edenlere, malı ve canı ile yardım edenler, ikincisi; iyilikleri emredip, kötülüklerden nehyederek dilleri ile cihâd edenler. Üçüncüsü de; kalbi ile hakîkati tasdîk edip, kötülüğe buğz edenlerdir" buyurdu.

İkrime bin Ebî Cehl (r.a.) ile birlikte Yemen'de mürtedlere karşı savaşan, Eshâb-ı kiramdan (r.anhüm) Garafe bin Haris (r.a.) anlatır: Mısır'da Mendukûn adında bir hıristiyanı İslâmiyete da'vet ettim. Fakat adam, Resûlullah (s.a.v.) hakkında kötü sözler söyledi. Ben de onu bir güzel dövdüm. Vâli Amr bin Âs (r.a.) hâdiseyi duyunca beni çağırıp: "Biz onlarla andlaşma yapıp, emniyette olduklarını bildirmedik mi?" dedi. Ben de "Onlara, herhalde Resûlullah (s.a.v.) hakkında kötü sözler söylesinler diye eman verilmedi. Benim bildiğim, kiliselerine dokunmayacağımıza, ibâdetlerine karışmayacağımıza altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemiyeceğimize, onlara düşman saldırdığında koruyacağımıza, kendi aralarında diledikleri gibi karar verebileceklerine, bizim kanunlarımıza uymak isteyenler hakkında Allah ve Resûlünün (s.a.v.) emrettiği gibi hüküm vereceğimize, arzu etmezlerse mecbûr etmeyeceğimize söz verdik" dedim. Amr İbni Âs (r.a.) da "Evet doğru söyledin" dedi.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 344, 349, 404, 423, 591, 929, 1075

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 912

3) El-A'lâm cild-3, sh. 121

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 407

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4 sh. 253

6) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 49

7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 30

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 115, 134, 161

9) Brockelman. Târîh-ül-edeb-il-Arabiyye cild-3, sh. 224

TABERÎ

Tefsîr, kırâat, hadîs ve Şafiî fıkhı, târih, edebiyat, nahiv, matematik ve tıb ilimlerinde âlim. İsmi Muhammed bin Cerîr olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Memleketine nisbetle Taberî denildi. İbn-i Cerîr ve Taberî diye meşhûrdur. 224 (m. 839)'de Taberistan'da Amul şehrinde doğdu. 310 (m. 923)'da Bağdâd'da vefât etti. Rahbet-i Ya'kûb denilen mahallede, kendi evine defn edildi. Eshâb-ı kiram düşmanı olan Muhammed bin Cerîr bin Rüstem Taberî ve yine Eshâb-ı kiram düşmanı olan Muhammed bin Ebi'l-Kâsım Taberî başkadır. Yine Eshâb-ı kiram düşmanı İmâmiyye fırkasına mensûb olup, yazdığı "Mecma'ul-beyân" adındaki bozuk "Taberî" tefsîri ile meşhûr olan Fadl bin Hasen Taberî'nin de, İbn-i Cerîr Taberî hazretleri ile hiçbir alâkası yoktur. Bu bozuk kimselerin kitaplarını, müslümanlar yanlışlıkla İbn-i Cerîr Taberî hazretlerinin kitaplarıyla karıştırarak okuyup, onların bozuk fikirlerine aldanmaktadırlar. Ayrıca Taberî hazretlerinin, târihini kısaltarak yazmış olan Ali bin Muhammed Şimşâtî de Eshâb-ı kiram düşmanıdır. Bu kitap "Târih-i Taberî" adıyla Türkçeye de çevrilmiş, Eshâb-ı kiram aleyhinde bozuk fikirlerin memleketimizde yayılmasına sebeb olmuştur.

İbn-i Cerîr Taberî, ilk tahsiline doğduğu yerde başladı. Yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Dokuz yaşında iken hadîs-i şerîf yazmaya başladı. Bundan sonra, ilim tahsili için önemli ilim merkezlerine gitti. Kûfe, Basra, Rey, Mısır, Suriye ve Irak şehirlerine gidip buralarda ilim öğrendi. Daha sonra Bağdâd'a yerleşti. Kırâat, tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, matematik ve tıb ilminde engin bilgi sahibi oldu. Muhammed bin Abdülmelik, İshâk bin Ebî İsrail, Ahmed bin Menî' Begâvî, Muhammed bin Müsnâ ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip rivâyette bulundu. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberleyerek hafız oldu. Fıkıh ilmini, Dâvûd-i Zâhirî'den, Şafiî fıkhını Mısır'da Rebî' bin Süleymân'dan; Bağdâd'da Muhammed Za'ferânî'den öğrendi. Yûnus bin Abdüla'lâ'dan ve diğer fıkıh âlimlerinden Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Ebû Mukâtil'den de Hanefî fıkhını öğrendi. Şafiî mezhebinde olmasına rağmen, amelde dört hak mezhebin fıkıh bilgilerini çok iyi öğrenip, dört mezhepte de âlim oldu. Şafiî mezhebinde zamanın en büyük âlimiydi. Kendisinden, Ebû Şuayb-il-Harrânî ve Abdülgaffâr Huseybî ilim öğrendi.

Muhammed bin Cerîr Taberî, birçok ilimde mütehassıs olduktan sonra, ilmini insanların istifâdesine sundu. Bağdâd'da on sene Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi.

Ebû Ali Tûmârî anlatır: "Her sene Ramazân-ı şerîf ayında kırâat ilmindeki üstünlüğü ile meşhûr Ebû Bekr bin Mücâhid teravih namazına giderken, ben önünde kandil tutardım. Yine bir Ramazan ayının sonlarına doğru, bir gece teravihe gitmek üzere evden çıkmıştık. Muhammed bin Cerîr Taberî'nin mescidinin bulunduğu sokağa geldiğimizde, Ebû Bekr bin Mücâhid durup, mescidde okunan Kur'ân-ı kerîmi dinlemeye başladı. Muhammed bin Cerîr Taberî, Rahmân sûresini okuyordu. Epey bir müddet dinledi. "Efendim, cemâat sizi bekliyor geç kaldık" dedim. Bunun üzerine "Ey Ebû Ali, Kur'ân-ı kerîmi böyle güzel kırâat eden (okuyan) bir kimse daha olduğunu zannetmiyorum" dedi.

Ebü'l-Abbâs Bekrî şöyle anlatır: "Muhammed bin Cerîr Taberî, Muhammed bin İshâk bin Huzeyme, Muhammed bin Nasr Mervezî ve Muhammed bin Hârûn Rüyanî ile birlikte Mısır'a gitmiştik. Yanımızdaki yiyecekler bitmişti ve hiç birşey kalmamıştı. Bir gece kaldığımız evde toplanıp, ev sahibinden yiyecek almaya karar verdik. İçimizden hangimizin isteyeceğine dâir kura çektik, bana çıktı. Müsâade edin, önce abdest alıp iki rek'at namaz kılayım, sonra gideyim dedim ve namaza durdum. Ben namaza durunca kapı çalındı. Kapıyı açtılar. Namazdan sonra baktım, at üzerinde biri duruyordu. Mısır vâlisi tarafından gönderildiğini söyledi. Sonra yere inip,

Muhammed bin Nasr hanginizdir? dedi. İşte bu zâttır diyerek gösterdiler. Bir kese çıkarıp uzattı, içinde elli dinar vardı. Sonra Muhammed bin Cerîr Taberî kimdir? dedi. Gösterilince ona da aynı şekilde bir kese verdi. Diğerlerine de teker teker sorup, içinde para olan birer kese verdi. Beni de sordu, gösterdiler. Bana da verdi. Sonra şöyle dedi: "Vâli, dün gece rü'yâsında şehrimize ilim öğrenmek ve öğretmek için gelmiş olan sâlih ve âlim kimselerin, açlıktan karınları üzerine büzüldüklerini görmüş. Bunun için bu keseleri size gönderdi ve paranızın bittiğini haber ederseniz, tekrar göndereceğini yemîn ederek söz verdi" dedi.

İbn-i Cerîr Taberî, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, İslâmiyeti öğrenmek ve öğretmeye gayret ederdi. Din ve ilim zenginliğini, dünyâ zenginliğine tercih ederdi. Dünyâya ehemmiyet vermez, zarûret miktarı mal ile iktifa ederdi. Harama düşmek korkusundan mübahların birçoğunu da terk eder, ömrünü, yalnız ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet edip kitap yazmakla geçirirdi. Çok kitap yazdı. Yazdığı kitapların sayfası ömrüne bölününce, her günü için ondört sayfa düşmektedir.

İbn-i Cerîr Taberî, bilhassa tefsîr ilminde meşhûr olup, tefsîri ile tanındı. "Câmi-ul-beyân et te'vîl-ül-Kur'ân" adlı bu eseri, Eshâb-ı kiramın ve Tabiînin rivâyetlerini toplayan en geniş tefsîrlerdendir. Kendisine gelen rivâyetleri çeşitli yönlerden inceledi. Âyet-i kerîmelerden çıkarılmış olan hükümleri bildirip, lüzumunda Arapçanın kaideleri hakkında da bilgi verdi. Daha önce yazılmış pekçok tefsîrdeki bilgileri, eserinde değerlendirdi. Bu eserinin mukaddimesinde Kur'ân-ı kerîmin belagat ve fesâhatından, i'câzından bahsederek Kur'ân-ı kerîmin yedi harf üzerine nüzûlü, te'vîl ve tefsîr hakkında bilgi vermektedir. Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn kavilleri üzerinde durarak, nâsih ve mensûh, hurûfu mukattaa (sûre başlarındaki harfler) hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Bu eserinde rivâyet bakımından İbn-i Cüreyc, Abdurrahmân bin Zeyd, Mukâtil bin Hibbân tefsîrlerini kaynak almıştır. Lügat bakımından Ahfeş, Kisâî, Kutkub, Ferrâ gibi nahiv âlimlerinin eserlerinden istifâde etmiştir. Bu eser âlimler tarafından çok beğenildi. İnsanlar, Taberî tefsîrini ilk önce kopye ederler, daha sonra huzûruna gelip, onun ağzından açıklamasıyla birlikte dinleyerek yanlışlarını düzeltirlerdi. Böylece yüzlerce âlim kendisine talebe olup, her biri en az birer tane Taberî tefsîri yazıp, Taberî'nin ilminin yayılmasına vesîle oldular. Bunlardan biri de, muasırı, ilminin yüksekliği ile meşhûr İbn-i Huzeyme'dir. İmâm-ı Nevevî, "Taberî'nin yazdığı tefsîrin bir benzeri daha yazılmamıştır. Bu husûsta ittifâk vardır" demektedir. Şafiî mezhebinde büyük fıkıh âlimlerinden olan Ebû Hâmid-i İsferânî de, "Bir kimse İbn-i Cerîr tefsîrini elde etmek için Çin'e kadar gitse, çok birşey yapmış olmaz" demiştir. Taberî tefsîri, daha sonra gelen âlimlerin birçoğu tarafından kaynak olarak kullanıldı. Taberî tefsîri 23 cild olup, birçok defa basıldı.

İbn-i Cerîr Taberî'nin yazdığı "Târih-ül-ümem vel-mülûk" adlı târih kitabı çok meşhûrdur. Ahbâr-ur-rusûl ve'l-mülûk, kısaca Târih-i Taberî de denilmektedir. Bu eserinde Âdem aleyhisselâmın yaratılışından Peygamberimizin (s.a.v.) hicretine kadar olan hâdiseleri işittiği ve eski târih kitaplarında gördüğü bilgilere göre yazdı. Hicretten sonraki hâdiseleri de vesîkalara ve rivâyetlere göre geniş bir şekilde anlattı. Tarihçiler için mühim bir kaynak olan bu kıymetli eser, daha sonra Ali bin Muhammed Şimşâtî adında bir Eshâb-ı kiram düşmanı tarafından kısaltılarak yazıldı ve "Târih-i Taberî" ismiyle meşhûr oldu. Bu Eshâb-ı kiram düşmanının kısaltarak yazdığı Taberî târihinde, onun güzel sözleri tahrif edilerek, Eshâb-ı kirama (r.anhüm) iftira edilmektedir. Bu yanlış ve bozuk yazılar, okuyanları aldatmaktadır.

İbn-i Cerîr Taberî'nin diğer eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-Müsterşid fî ulûm-id-dîn", "Kitâb-ül-aded ve't-tenzîl", "Kırâat", "Kitâbü-ihtilâf-ül-fukahâ" matbûdur. "Cüz'ün fil-i'tikâd", "Tehzîb-ül-âsâr" "Et-Tebsîr fî usûl-üd-dîn", "Târih-ür-ricâl min-es-Sahâbeti vet-Tâbiîn."

İbn-i Cerîr Taberî'nin eserlerinden seçmeler:

Hazreti Ali anlatır: Çok hastaydım. Resûlullahın huzûruna geldim. Beni kendi yerine oturttu. Duâ ederek ayağa kalktı. Elbisesinin bir tarafını üzerime attı. Sonra da, **"İbn-i Ebî Tâlib! Birşeyin yok, iyi oldun, kendim için istediğim herşeyi, senin için de istedim. Allah her istediğimi verdi. Ancak, bana, senden sonra Peygamber gelmeyecek dendi"** buyurdu. Kalktığımda kendimi o kadar iyi hissettim ki, sanki biraz önce hasta olan ben değildim.

Hazreti Ali rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) yatağında şöyle duâ ederdi: **"Allahım, ben, idâren dışına çıkamayan bütün hayvanların şerrinden, senin kerîm olan cemaline, hükmüne ve ilmine sığınırım. Allahım, günahkârı da, borçluyu da sen meydana çıkarırsın. Allahım, sen ordunu hezimete uğratmazsın. Va'dinden dönmezsin. Senin kuvvetinin yerini hiçbir kuvvet tutamaz. Seni tesbih ederim, Allahım, sana hamd ederim."**

Hazreti Ali rivâyet etti: Bir gece Resûlullahın (s.a.v.) yanında kaldım. Namazı bitirip, yatağa girdiğinde şöyle duâ ettiğini duydum: **"Allahım, senin cezalarından, senin affına sığınırım. Allahım, ne kadar uğraşsam seni övmeye gücüm yetmez. Sen, kendini övdüğün gibisin."**

Ensârdan Ebû Sa'îd (r.a.) anlatır: Çoluk-çocuk açlıktan muzdarîb olduk. Ailemin de teşvikiyle Resûlullaha (s.a.v.) gidip birşeyler istemeye karar verdim. Huzûrlarına varınca ilk olarak şu mübârek sözlerini duydum: **"Kimin gözü tok olursa, Allah onu zengin kılar. Kim iffetli olursa, Allahü teâlâ onun mükâfatını verir. Kim de bizden birşey isterse, eğer bulabilirsek hiç esirgemeyiz."** Bu mübârek sözlerini duyunca, hiçbirşey istemeden Resûlullahın (s.a.v.) huzûrundan ayrıldım. Çok geçmeden durumumuz düzeldi öyle ki, Ensâr arasında malı en çok olan biz olduk.

Ümmü Seleme (r.anhâ) anlatır. Sahabeden bir zât, Resûlullahın (s.a.v.) evinin yanında hapşırıp da "Elhamdülillah" deyince, Resûlullah (s.a.v.) de ona **"Yerhamükellah"** diye duâ buyurdular. Sonra bir başkası daha hapşırıp, "Âlemlerin Rabbi olan Allaha bol bol hamd ve şükür olsun" deyince de, Resûlullah (s.a.v.), **"Bu, ötekinden ondokuz misli fazla sevâb aldı"** buyurdu.

Sa'd (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) şu duâyı bize bir öğretmenin talebelerine yazı yazmasını öğrettiği gibi öğretirdi: **"Allahım, cimrilikten sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığınırım. Kötü bir hayata düşmekten sana sığınırım. Dünyâ fitnesinden ve kabir azâbından sana sığınırım."**

"Elif! Lâm! Mîm! Rumlar en yakın bir yerde yenildiler. Onlar bu yenilgilerinden sonra, birkaç yıl içinde galip geleceklerdir" meâlindeki (Rûm-1-4) âyet-i kerîmeleri inince, müşrikler Ebû Bekr'e (r.a.) gelip: "Arkadaşın Muhammed, Rumların İranlıları yeneceğini iddia ediyor ne dersin?" diye sordular. O da, hiç tereddüd etmeden "Allahın Resûlü doğru söylemiştir" diye karşılık verdi. Müşrikler bu defa: "Bizimle bahse girer misin?" deyip, Hazreti Ebû Bekr'le bahse girdiler. Fakat, müddet dolduğu hâlde Rumlar İranlıları yenemediler. Rumlar galip gelmeden, Resûlullah (s.a.v.) bu durumdan haberdar oldu. Hazreti Ebû Bekr'e **"Niçin böyle bir**

bahse giriştin?" buyurdu. O da, "Allah ve Resûlünü tasdîk etmek için" diye cevap verdi. Resûlullah (s.a.v.) de **"Onlarla yeniden bahse gir, ortaya konanı arttır ve zamanı da birkaç yıl daha uzat"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr de, müşriklerle görüşüp; "Yeniden bahse var mısınız?" deyince, sevinerek "Evet varız" dediler. Anlaşılan sene gelmeden Rumlar galip geldi. İranlıları yenip Medâin'e girdiler. Hazreti Ebû Bekr de bahsi kazanıp, müşriklerin va'd ettiklerini aldı. Müslümanların fakirlerine sadaka olarak dağıttı.

Hendek Savaşı öncesinde, Medine'de hendekler kazılmaktaydı. Selmân-ı Fârisî ve bir kısım Sahâbi (r.anhüm) kırk arşınlık bir yeri kazmakla vazîfelendirilmişlerdi. Kazmağa başladıktan bir müddet sonra, karşılarına büyükçe bir taş çıktı. Ellerindeki âletlerle, onu kırmaktan âciz kaldılar. Selmân (r.a.) durumu Resûlullaha (s.a.v.) arz etti. Resûlullah (s.a.v.) gelip kazmayı Selmân'ın (r.a.) elinden aldı. Resûlullah (s.a.v.), taşa vurunca, taş ikiye bölünüp, şimşek çakar gibi bir ışık göründü. Medine'nin bütün evleri onun ışığı ile aydınlandı. Allahın Resûlü (s.a.v.) tekbîr getirince, yanındakiler de tekbîr getirdi. Sonra ikinci ve üçüncü defa da bu şekilde vurup tekbîr getirdiler. Müslümanlar da tekbîr söylediler. Selmân-ı Fârisî, suâl edip:

"Ey Allahın Resûlü! Anam-babam sana feda olsun! Gördüğümüz ışıklar, neydi? Biz onları daha önce hiç görmemiştik" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) diğer Sahabeye dönüp, **"Selmân'ın gördüğünü siz de gördünüz mü?"** buyurdu. Onlar da "Evet, gördük" dediler. Bundan sonra Resûlullah (s.a.v.) **"Kazmayı ilk vuruşumda kisrânın** (İran şahının) **köşkleri bana göründü. Cebrâil aleyhisselâm gelip, ümmetin o beldelere sahip olurlar diye haber verdi. İkinci darbede Bizans'ın kızıl sarayları göründü. Cebrâil aleyhisselâm, ümmetin o diyara da sahip olur dedi. Üçüncüde San'a'nın** (Yemen'de) **köşkleri göründü. Cebrâil, ümmetimin buraları da fethedeceğini bana haber verdi. Müjdeler olsun!"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) İran kisrâsının köşkünü, taşa vururken gördüğü şekle göre anlattıktan sonra, Medine'ye gelmeden önce İran'da kisrânın sarayını görmüş olan Selmân-ı Fârisî'ye (r.a.) de ta'rîf etmesini emir buyurdu. Selmân (r.a.), "Yâ Resûlallah! Kisrânın köşkü, aynen sizin anlattığınız gibidir. Seni hak Peygamber gönderen Allahü teâlâ hakkı için, tam buyurduğunuz gibidir ve sen Allahü teâlânın Resûlüsün" dedi. Resûlullah da (s.a.v.), **"Benden sonra ümmetim o diyara malik olur"** buyurdu.

Mü'minler, bu haberi biribirlerine müjdelediler. Allaha hamd ettiler. Münâfıklar, inanmayıp küfürlerinde inâd ettiler. Müslümanlarla alay ettiler. Haklarında cenâb-ı Hak meâlen; **"O vakit münâfıklıklarla, kalblerinde bir maraz** (şüphe) **olanlar, "Allah ve Resûlü, bize aldatmadan** (aldatıştan) **başka bir va'd etmemiş" diyorlardı"** (Ahzâb-12) buyurdu.

Hazreti Ali anlatır: Yemen'den bir grup insan Resûlullaha (s.a.v.) gelip: "Bize dinimizi öğretecek, aramızda Allahın kitabı ile hüküm verecek bir heyet gönder" dediler. Resûlullah da (s.a.v.) **"Ali, Yemen halkına git. Onlara İslâmı ve sünnetlerimi öğret. Aralarında Allahın kitabı ile hüküm ver"** buyurdu. Ben: "Ey Allahın Resûlü, Yemen halkı çok câhildir. Bana altından kalkamayacağım mes'eleler getirebilirler" dedim. Resûlullah (s.a.v.) mübârek elleriyle göğsüme vurarak! **"Git! Allah kalbine ilham ederek, lisânını yanlış söylemekten korur"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) bu sözü söylediği günden bu güne kadar, iki kişi arasında verdiğim hükümlerden hiçbirinde şüpheye düşmedim.

Abdullah bin Amr anlatır: Resûlullah (s.a.v.) akşam namazını kıldırınca, cemâat dağılıp bir kısmı evine gitti. Bir kısmı da yatsı namazını beklemek için, mescidde kaldı. Resûlullah (s.a.v.)

daha sonra mescide gelip onları görünce, şöyle buyurdu: **"Rabbiniz semâ kapılarından birini açtı. Sizinle meleklere karşı iftihar ediyor. Kullarım, bir vaktin namazını kıldılar, şimdi de diğer vakti bekliyorlar buyuruyor."**

Ebû Nadre anlatır: Namaz için kamet getirilirken Hazreti Ömer "Hizaya girin! Sen biraz ileriye çık, sen de biraz geri git, saflarınızı düzeltin, Allahü teâlâ sizin meleklerin yolundan gitmenizi ister" derdi. Arkasından da **"Biz saf halindeyiz, tesbih çekiyoruz"** meâlindeki Saffât sûresi yüzaltmışbeş ve yüzaltmışaltıncı âyet-i kerîmelerini okurlardı.

Birgün Hazreti Ebû Bekr, Resûlullahın (s.a.v.), Eshâbını (r.anhüm) toplayıp, Allaha hamd, Resûlüne salât ve selâmdan sonra şöyle bir konuşma yaptı:

"Her işin mühim bir tarafı vardır. Böyle mühim işleri başaranların kazandıkları sevâblar, onlara kâfidir. Azîz ve celîl olan Allahü teâlâ yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir. Bunun için de vazîfenize ciddiyetle sarılmanız ve gayeye yönelmeniz icâb eder, şüphesiz istikametini düzeltmenin ehemmiyeti daha çoktur. Söylediklerime dikkat ediniz! îmânı olmayanın dîni de yoktur. Karşılığını Allahü teâlâdan bekleyerek iyilik yapmayana mükâfat verilmeyecektir. Niyeti düzgün olmayanın yaptıkları makbûl değildir. Dikkat edin! Allah yolunda cihâdın sevâbı Kur'ân-ı kerîmde bildirilmiştir. Her müslümanın cihâdı sevmesi ve her an cihâda hazır olması gerekir. Allah yolunda cihâd, Allahü teâlânın buyurduğu gibi, müslümanları zilletten kurtaran ve onu vâsıta ederek dünyâ ve âhıret se'âdetine götüren en sâlim yoldur."

Hazreti Ebû Bekr (r.a.), Huzâa kabilesinden zekât toplamak için vazîfelendirdiği Amr ile Velîd bin Ukbe'yi (r.anhüm) gönderirken, şehrin dışına kadar uğurlayıp bir çok tavsiyelerde bulundu. Daha sonra onlara yazdığı mektûblarda: "Gizli ve açık her yerde Allahtan korkun. Allahü teâlâ, kendisinden korkanı kurtuluşa erdirir. Ummadığı yerden rızkını gönderir. Allahü teâlâ kendisinden korkanların günahlarını affeder, amellerine kat kat mükâfatlar verir. İnsanoğlunun birbirlerine tavsiye ettiği en hayırlı şey, takvâdır. Sen Allah rızâsı için, onun dinine hizmet için çalışıyorsun. Vazifeyi, sûistimâl etmen, aşırı gitmen, gaflete düşmen caiz değildir, dîni yaşayışınız mu'tedil, işleriniz düzgün olsun. Gâfil olup, zaafa düşmekten çok sakının" buyurdu.

Ebû Bekr (r.a.), Hâlid bin Velîd'i (r.a.) İslâm ordusunun başında Şam'a gönderdikten birkaç ay sonra hastalandı. Vefâtına yakın bir Pazartesi günü Müsennâ'yı (r.a.) çağırıp: "Git Ömer'i bana çağır! Halifeliği ona teslim edeceğim" buyurdu. Ömer (r.a.) çağrıldığını duyunca, hemen Hazreti Ebû Bekr'in huzûruna geldi. Hazreti Ebû Bekr "Yâ Ömer! Beni iyi dinle ve sana söyleyeceklerimi mutlaka yerine getir. Bugün cenâb-ı Hakka kavuşacağımı zannederim. Eğer şimdi ölürsem, Müsennâ ile birlikte bu akşam müslümanları toplayıp kararımı onlara bildirin. Eğer gece ölürsem, yine Müsennâ ile berâbar sabahleyin erkenden müslümanları toplayıp kararımı bildirin. Büyük de olsa hiçbir musîbet sizi dininizin hükümlerini ve Rabbinizin emirlerini yapmaktan alıkoymasın. En büyük üzüntüye maruz kaldığımız Resûlullahın (s.a.v.) vefâtı gününde, beni ve yaptıklarımı gördünüz. Eğer o gün ben, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte ufak bir tereddüt gösterseydim, Allahü teâlâ bizi cezalandırır, rezil ederdi. Medine, kardeş kavgalarının meydanı hâline gelirdi" buyurup, birçok tavsiyelerde bulundu.

Sâlim bin Abdullah bin Ömer anlatır.

Hazreti Ebû Bekr (r.a.) vefâtından önce şu vasıyyeti yaptı:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Ebû Bekr'in hayata veda edip, âhırete irtihâl ettiği sıradaki vasıyyetidir. O âhıret ki, oraya girince kâfir hakîkati görür, fakat îmânı makbûl olmaz, Fâcir korkar, yalancının inkâra gücü kalmaz. Ben, kendimden sonra müslümanların başına geçmek üzere Ömer bin Hattâb'ı halef ta'yin ettim. Eğer, hilâfeti esnasında âdil hareket ederse, kararımda isâbet etmiş olurum. Eğer zulm eder ve bugünkü hâlini değiştirirse, istemediğim şeyi yapmış olur. Çünkü benim ondan beklediğim yalnız hayırdır, gerisi bilebileceğim bir iş değildir" diye vasıyyetini bildirdikten sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu; Meâlen; **"Zulmedenler, hangi akıbete uğrayacaklarını, nereye dönüp kalacaklarını yakında öğreneceklerdir"** (Şuarâ-227).

Daha sonra, Hazreti Ömer'i çağırtıp: "Ey Ömer! Seni beğenmeyen beğenmez. Seni seven de sever. Her zaman hayır beğenilmez. Ba'zan şer beğenilir" buyurdu. Hazreti Ömer "Ey Resûlullahın (s.a.v.) halifesi! Ben halife olmak arzusunda değilim" dedi. Hazreti Ebû Bekr de: "Fakat istemesen de, senin halife olman lâzım. Çünkü sen, Resûlullahı gördün. O'na Sahabe olmakla şereflendin. Resûlullahın (s.a.v.), bizi kendisine nasıl tercih ettiğini gördün. Ondan aldığımız feyz ve bilgilerle insanlara doğru yolu gösterdik. Benim hilâfetimi de yakından gördün. Bana yardımcılık ettin. Bildiğin gibi ben, Resûlullahın (s.a.v.) yolundan ayrılmadım. Ben üzerinde yürümem gereken yoldan sapmadım. Ey Ömer! Sen de bilirsin ki, Allahü teâlânın gece yapılmasını emrettiği emirleri vardır. Bunu gündüz yaparsanız makbûl olmaz. Gündüz yapılmasını emrettiklerini de gece yaparsınız, onu da kabûl etmez. Âhırette, hak dine tâbi olanların iyilikleri ağır basar, yüzleri ak olur. Oradaki terazide asla hatâ ve hile yoktur. Hesap günü, dünyâda bâtılın peşinde gidenlerin kötülükleri ağır basar, yüzleri kara olur. O günkü terazide hile ve hatâ yoktur. Seni, önce nefsine sonra insanlara karşı uyanık olmaya da'vet ederim. Çünkü, insanların gözünden hiçbir şey kaçmaz. En küçük sürçmeyi dahi fark edebilecek kabiliyette oldukları için, kendilerini idâre edenleri devamlı kontrol ederler. Sen Allahtan korktuğun müddetçe, insanlar da senden korkacaktır. İşte bunlar, benim sana vasıyyetimdir. Allahü teâlâ, Cennet ehlinin güzel amelleri sebebiyle azâb etmeyeceğini bildirirken, ben onların arasında olamayacağımdan korkarım. Rahmet ve azâb âyetlerini hatırlayarak böyle düşünürüm. Kul dâima ümit ve korku (havf ve recâ) içinde bulunmalıdır. Allahü teâlâyı âdil olmaktan başka birşeyle itham etmemeli, O'nun rahmetinden ümit kesmemeli, kendi kendini tehlikeye atmamalıdır. Eğer vasıyyetimi tutarsan, gelmek üzere olan ölümü dünyâdan daha çok seversin. Şayet vasıyyetimi tutmazsan, dünyâ, senin için önünde duramayacağın ölümden beter olur" buyurdu.

Müzeyne kabilesinden Egar (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) emri üzerine Hazreti Ebû Bekr'le beraber Ensârdan bir zâttan hurma alacaktık. Sabah namazından sonra mescidde buluşup yola çıktık. Hazreti Ebû Bekr, ne zaman uzaktan kendisine selâm veren bir şahıs görse, kendi kendine "Selâm vermede herkes seni geçmeye başladı" diyordu. Bundan sonra biz ne zaman uzaktan bir müslümanın geldiğini görsek, o bize selâm vermeden biz ona selâm veriyorduk."

Seleme bin Şihab Abdî anlatır. Birgün Ömer bin Hattâb (r.a.) müslümanlara şöyle hitâb etti: "Ey ahâlî! Bizim sizin üzerinizde hakkımız vardır. Uzakta da olsanız esas olan, samimiyetle bağlı olmak ve hayırlı işlerde karşılıklı yardımlaşmaktır. Allahü teâlânın en çok sevdiği şey, devlet başkanının yumuşak ve merhametli olmasıdır. Allahü teâlânın gazâbına en çok düçâr olan şey ise, devlet başkanının câhil ve öfkeli olmasıdır" buyurdu.

Hazreti Ömer halife olunca, ilk mektûbunu Hâlid bin Velîd'in yerine kumandan ta'yin ettiği, Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a yazdı. Buyurdu ki:

"Sana, kendisinden başka herşeyin fâni olduğu, ebedî olarak mevcût olan, bizi sapıklıktan kurtaran, doğru yolu gösteren, bizi zulmetten çıkarıp, nûra kavuşturan Allahtan korkmanı tavsiye ederim. Seni Hâlid bin Velîd'in yerine kumandan ta'yin ettim. Orduda ne lazımsa o işi yap. Ganîmet peşinde koşup müslümanları tehlikeye atma. Önceden keşfettirip, durumunu, girişini, çıkışını öğrenmediğin yere ordugâh kurma. Göndereceğin birlikler kalabalık olsun. Müslümanları tehlikeye sokmaktan sakın. Allahü teâlâ, seninle beni, benimle seni imtihan etmektedir. Haberin olsun! Kalbini ve gözünü dünyâdan koru. Onunla meşgûl olma. Senden öncekilerin helakine sebeb olan dünyânın, seni de mahvetmesine meydan verme. Sen dünyâya düşkün olanların akıbetini çok iyi bilirsin."

Hazreti Ömer, Sa'd bin Ebî Vakkâs'ı çağırıp, Irak üzerine göndereceği orduya kumandan ta'yin etti. Ta'yin sırasında şu tavsiyelerde bulundu: "Ey Sa'd! Vüheyboğullarından olman sana üstünlük kazandırmaz. Resûlullahın (s.a.v.) dayısıyım ve Sahâbesindenim diye mağrurlanıp, Allahü teâlânın emirlerinden ayrılmayasın. Allahü teâlâ, kötülüğü kötülükle gidermez. Ama, kötülüğü iyilikle giderir. Allahla kul arasında, itaat etmekten başka irtibât yoktur. İnsanların şereflileri de, hakîrleri de Allahü teâlânın kullarıdır. Allahü teâlâ da onların Rableridir. Allahın lütfuyla birbirlerine üstünlük sağlarlar. İtâatleriyle ihsânlara kavuşurlar. Resûlullahtan (s.a.v.) gördüklerini, duyduklarını hatırla, ona göre yaşamaya çalış. Emîrlerini yerine getir, yasakladıklarını terk eyle. Se'âdet ve kurtuluşun yolu, Resûlullaha (s.a.v.) uymaktan geçer. Sen bu dediklerime uyarsan, huzûr bulur se'âdete erersin. Eğer bunlara tâbi olmazsan, amellerini zayi edip, hüsrana uğrayanlardan olursun!"

Hazreti Ömer, İslâm ordusuna kumandan ta'yin edilen Sa'd bin Ebî Vakkâs'ı uğurlarken şu tavsiyelerde bulundu.

"Seni Irak ordusuna kumandan ta'yin ettim. Tavsiyelerimi iyi dinle ve onlara tâbi ol. Zor ve kimsenin istemediği bir işin başına geldin. Doğruluktan başka hiçbir şey seni kurtarmaz. Kendini ve emrindekileri iyiliğe alıştır. İşe iyilikle başla. Her âdet hâline gelen şeyin bir başlangıcı vardır. Hayır ve iyiliğin de başı sabırdır. Başına gelen musibetlere sabret. Sabır, sana Allah korkusunu öğretir. Allah korkusu, O'na itaat edip, günahlardan sakınmanı temin eder. Yasaklarından nefret edip, emirlerine uyarak Allahü teâlâya itaat eden, gerçek kulluk yapmış olur. Yasaklarını yapıp, emirlerinden uzaklaşan da O'na gerçekten âsi olmuş olur. Mü'minlerin kalbleri hakîkat hazineleridir. Allahü teâlâ, bu hakîkatleri kalblerden ba'zan gizli, ba'zan da açık olarak ortaya çıkarır. Açık ortaya çıkardığı hakîkatler; kendisini öven ve yerenin haklarını eşit olarak vermesinde gözükür. Gizli olarak da, kalbteki hikmet dilde görünür. Ve insanlara muhabbet şeklinde ortaya çıkar. Halk tarafından sevilmeyi ihmâl etme. Peygamberler (a.s.) bile, Allahü teâlâdan kendilerini halka sevdirmesini istemişlerdir. Allahü teâlâ, sevdiği kulunu insanlara sevdirir, sevmediğini de nefret ettirir. Sen ve emrinde çalışanlar, halkın size karşı sevgisinden, Hakkın katındaki yerinizi anlayabilirsiniz."

Hazreti Ömer (r.a.), Utbe bin Gazvân'ı (r.a.) Basra'ya kumandan olarak gönderirken şu nasihatlerde bulundu:

"Ey Utbe! Sen, savaşın en şiddetli ânında, Hind memleketlerine gidecek orduya kumandan ta'yin edildin. Düşmana karşı, Allah'tan başka kimseye muhtaç olmayacağına ve sana yardım edeceğine inanıyorum. Üzerine aldığın işleri hakkıyla yap. Allahtan kork, âhıretini mahveden

gurûra kapılmaktan sakın. Sen Resûlullaha arkadaşlık ettin. Zelîlken şerefli, rezilken azîz, zayıfken kuvvetli oldun. Nihâyet İslâm ordusuna kumandan oldun. Söylediğin söz dinlenir, emirlerine itaat edilir. Senin Allah katında yücelmene vesile olmayan ni'metler, olmasın daha iyi. Kendini günahtan Beyt-ül-mal'ın (devlet hazinesi) mülkünü de telef olmaktan koru. Bunlar, senin hakkında endişe ettiğim iki mühim husûstur. Bu husûslar, senin yenilmen ve başka bir günah sebebiyle Cehenneme girmenden çok daha tehlikelidir. Böyle hâllerden Allaha sığınırız, insanlar, önceden dünyâyı isterken, kıyâmet kopunca, Allahü teâlâya sığınmak isteyecekler. Sen dünyâda iken Allaha sığın, dünyânın peşinde koşup, zâlimlerin akıbetlerine uğramaktan sakın."

Ebû Mûsâ anlatır: Hazreti Ömer halife iken, Şam'da tâ'ûn alâmetleri görülmeye başladı. Halife durumdan haberdar olunca, Ebû Ubeyde'ye mektûb yazıp: "Şu an benim sana ihtiyâcım var. Mutlaka seninle görüşmem lâzım. Mektûbum eline geçer geçmez, hemen yola çık. Akşamı veya sabahı bekleme" buyurdu.

Ebû Ubeyde (r.a.) mektûbu alınca, "Halifenin beni çağırmasının sebebini biliyorum. O, mutlaka bir gün ölecek olanı yaşatmaya niyetli. Benim tâ'ûndan ölmemi istemiyor" deyip, halifeye "Ben İslâm ordusunun başında vazîfeme devam ediyorum. Niçin çağırdığını da biliyorum. Ölümü bir gün tadacağı mutlak olan bir nefsi yaşatmaya çalışıyorsun. Mektûbumu alınca eski kararından vazgeç, benim burada kalmama izin ver" meâlinde bir mektûb yazdı. Mektûbu okuyan Hazreti Ömer, gözlerinden yaşlar akıtarak ağladı. Yanındakiler "Ey mü'minlerin emîri! Ebû Ubeyde ölmüş mü?" diye sordular. Hazreti Ömer "Ebû Ubeyde ölmemiş, ama ölmeye mahkûm" buyurdu. Daha sonra da şu mektûbu yazdı: "Ey Ebû Ubeyde! Ürdün toprakları vebaya daha müsaittir. Câbiye tarafları ise vebanın yayılmasına müsait değildir. Muhacirleri, böyle vebanın yayılmasına müsait olmayan yerlere gönder" diye bildirdi. Mektûbu okuyan Ebû Ubeyde (r.a.) "Bu emîr-ül-mü'minînin emridir, dinleyip itaat edeceğiz" dedi. Bu hâdiseyi nakleden Ebû Mûsâ şöyle devam eder "İslâm ordusunun kumandanı Ebû Ubeyde, benim atıma binip, müslümanları mektûbta bildirilen yerlere yerleştirmemi emretti. O sırada zevcem de tâ'ûna yakalanmıştı. Durumu Ebû Ubeyde'ye (r.a.) arz edince, halkı tesbit edilen yerlere kendi yerleştirdi. Bu arada tâ'ûna yakalanıp vefât etti. Çok geçmeden tâ'ûn tehlikesi de ortadan kalktı."

Şam ordusu kumandanı, ümmetin emîni, Aşere-i mübeşşereden olan Ebû Ubeyde bin Cerrah, Ürdün'de Remle yakınlarında vefât edeceği zaman müslümanları yanına çağırıp şöyle nasîhat etti:

"Size, kabûl ettiğinizde huzûrlu olacağınız ba'zı tavsiyelerde bulunacağım. Namazı dosdoğru kılın. Ramazan ayı gelince orucunuzu tutun. Zekâtınızı verin. Hac ve umrenizi yapın. Birbirinize hayrı tavsiye edin. İdârecilerinize doğru yolu göstermek için nasihatlerde bulunun. Dünyâ sizi aldatmasın. Bir insan, bin sene de yaşasa, ona ölümün gelmemesi imkânsızdır. Allahü teâlâ, insanoğluna ölümü takdîr etmiştir. Onlar mutlaka öleceklerdir. Onların en akıllısı, Rabbine en çok ibâdet edip, hesap gününe iyi hazırlanandır. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullah! Yâ Muâz! Namazı sen kıldır" buyurup, rûhunu teslim etti. Onun vefâtına insanlarla birlikte cinnîler de ağladı. Muâz bin Cebel (r.a.) kalkıp müslümanlara şöyle hitâb etti:

"Ey insanlar! Günahlarınız için Allaha tövbe edin. Allahü teâlâ, günahlarından tövbe edip, kendisine kavuşan kulunu affedeceğine söz vermiştir. Herkes borcunu ödesin. Kul, borcunun mahkûmudur. Küsler barışsın. Müslümanın, kardeşiyle üç günden fazla küs olması yakışık almaz. Ey İslâm cemâati! Bir büyüğünüzü kaybettiniz, üzüntünüzü biliyorum. Ben, ondan daha

iyi kalbli, kötülükten daha çok uzak, insanlara şefkat, merhamet ve sevgisi daha fazla, ondan daha samimi bir insan tanımıyorum. Ona Allahtan rahmet dileyin. Cenâze namazını kılmaya gelin" buyurdu.

Hazreti Ömer, hilâfeti sırasında yalnız müslümanların işleriyle uğraşır, başka iş yapmazdı. Bu yüzden ona Beyt-ül-mal'den (devlet hazinesi) belli bir maaş bağlanmıştı. Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib ve Zübeyr bin Avvâm (r.anhüm) aralarında görüşüp, Hazreti Ömer'in maaşının kendisine yetmediğinde ittifâk ettiler. Kendileri söylemeye cesâret edemeyip, Peygamberin (s.a.v.) zevcesi, mü'minlerin annesi, Hazreti Ömer'in kızı Hafsa (r.anhâ) vasıtasıyla durumu ilettiler. Hazreti Ömer kızına şöyle dedi: "Allah aşkına söyle, Resûlullah (s.a.v.) senin evinde kalırken giydiği en kıymetli elbise neydi?" Hazreti Hafsa' "İki tane renkli elbisesi vardı. Yabancı elçileri onlarla karşılar, Cum'a hutbelerini, onları giyerek okurdu" dedi. "Peki yediği en iyi yemek neydi?" diye sordu. Hafsa (r.anhâ) "Biz arpa ekmeği yerdik. Ekmek sıcakken yağlardık. Yağlı ve yumuşak ekmeği çok lezzetli bulduğumuz için başkalarına da ikram ederdik" diye cevap verdi. Hazreti Ömer'in "Senin yanında kaldığı zamanlarda, Resûlullahın (s.a.v.) kullandığı en geniş ve en rahat yaygı neydi?" sorusuna, "Kaba kumaştan yapılmış bir örtümüz vardı. Yazın dörde katlar, üstünde yatardık. Kış gelince de, yarısını yere serer, yarısını da üstümüze örterdik" diye cevap verdi. Hazreti Ömer, "Ey Hafsa, benim maaşımı arttırmak için sana müracaat edenlere söyle: Resûlullah (s.a.v.) kendine yetecek miktarını tesbit edip onunla yetinir, fazlasını da ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Vallahi, ben de kendime yetecek miktârı tesbit ettim. Artanını da ihtiyâç sahiplerine vereceğim. Ben ve iki arkadaşım, Resûlullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr-i Sıddîk, aynı yolu ta'kibeden üç kişi gibiyiz. Onlardan ikisi nasiplerini alıp yolun sonuna vardı. Sonra üçüncüsü yola koyuldu. Eğer onların yolunu ta'kib eder, onlar gibi yaşarsa, onlara kavuşup, onlarla beraber olur. Eğer, onların yolundan ayrılıp başka bir yolda giderse, onlara kavuşamaz" buyurup maaşının arttırılmasını reddetti.

Ebü'l-Fürât anlatır: Hazreti Osman kölesine: "Vaktiyle ben senin bir kulağını kıvırmışım. Haydi sen de benim kulağımı kıvır, hakkını al" buyurdu. Kölesi de Hazreti Osman'ın kulağını edeble tuttu. Bir türlü çekemiyordu. Emrettiği için de tutmak mecbûriyetinde kalmıştı. Hazreti Osman, köleye "Sıkı çek, yavrum. Kısas dünyâdadır. Âhırette kısas yoktur" buyurdu.

Hazreti Osman (r.a.) şehîd edildiğinde, hazinesinde kilitli bir sandık bulundu. Sandık açıldığında içinde bir mektûb çıktı. Hazreti Osman, yazdığı bu mektûbunda şöyle buyurmaktaydı:

"Bu yazılanlar, Osman'ın son sözleridir. Bismillâhirrahmânirrahîm. Osman bin Affân, Allahtan başka ilâh olmadığına, şeriki ve ortağı bulunmadığına, Muhammed'in (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve resûlü olduğuna, Cennet ve Cehennemin hak olduğuna şehâdet eder. Allahü teâlâ, geleceği muhakkak olan bir günde (kıyâmet gününde) bütün kabirdekileri diriltecektir. Allahü teâlâ va'dinden dönmez. Herkes, o va'dle yaşar, ölür ve tekrar dirilir, inşâallah! (Mektûbun arkasında da) İnsan kendisini ihmâl etmesinden dolayı fakirliğe düşüp zarara uğrasa bile, tok gönüllü olması, onu zenginleştirip yüceltir. Dünyâda peşinden kolaylık gelmeyen hiçbir güçlük yoktur. Çok sabırlı olmak icâb eder. Güçlüklerle karşılaşmayan, üzüntü ve sıkıntı nedir bilmez, ilerde de ne olacağı belli değildir."

İbn-i Sîrîn anlatır: Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), herhangi bir kimse İslâmiyeti öğrenmek istediği zaman: "Allahü teâlâya ibâdet et, O'na hiçbir şeyi ortak koşma. Allahü teâlânın üzerine farz kıldığı namazı vaktinde kıl. Namazını ihmâl etme. Onu doğru kıl. Böyle yaparsan se'âdete

erersin, değilse azâba müstehak olursun. Zekâtını, vakti gelince gönül rızasıyla ver. Ramazanda orucunu tut. İdârecilerine itaat et. Onların sözünü dinle" diye nasîhat ederlerdi.

Hazreti Ali'nin oğlu Hasen (r.anh) hasta idi. Ebû Mûsâ (r.a.) onun ziyâretine gidince Hazreti Ali: "Şunu iyi bilin ki, bu hastayı ziyârete giden müslüman, kendisine affedilmesi için duâ eden yetmişbin melekle birlikte geri döner. Eğer bu ziyâretini sabah yapmışsa, ona o gün akşama kadar duâ ederler. Ayrıca kendisine mükâfat olarak Cennette bir bahçe verilir" buyurdu.

Hazreti Enes (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından büyüklerimiz bize, "Başınızdakilere kötü söz söylemeyin. Onları aldatmayın. Onlara isyan etmeyin. Allahtan korkun. Sabırlı olun. Bunlara uyarsanız muvaffak olursunuz" buyururlardı.

Abdullah bin Hâris'e iki kişi geldi. Yaslanmakta olduğu yastığı, yaslanmaları için onlara uzattı. Onlar da, "Biz buraya rahat edip, oturalım diye gelmedik. Senin sohbetinden istifâde için geldik" dediler. Abdullah bin Haris de "Misâfirine ikram etmeyen kimse, Muhammed (s.a.v.) ve İbrâhim'in (a.s.) ümmetinden değildir. Ne mutlu bir parça ekmek ve bir miktar su ile yetinip, Allah yolundan ayrılmayanlara. Yazıklar olsun, sâdece boğazını düşünerek, tıka basa yeyip, Allahü teâlâyı hiç hatırlamayanlara" buyurdu.

Urve (r.a.) anlatır: Yermük savaşında, Rum ordusu kumandanı, müslümanlar hakkında bilgi toplamak için bir Arabı casus olarak gönderdi. Arab gizlice müslümanların hareketlerini gözetledikten sonra geri döndü. Rum ordusu kumandanı Kubuklar, ona "Müslümanlar ne yapıyorlar?" diye sordu. Arab casus, "Gece, dünyâdan elini eteğini çekmiş olan hıristiyan din adamlarından daha çok ibâdet ediyorlar. Gündüzleri de, her biri usta bir silâhşör kesilip, yiğitçe dövüşüyorlar" dedi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 147

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 162

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 191

4) Tehzîb-ül-esmâ ve'l-lüga cild-1, sh. 78

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 710

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh 106

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 30

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 240

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 120

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1075

11) El-A'lâm cild-6, sh. 69

12) Muhtasar-ı tuhfe-i İsnâ aşeriyye sh. 68

13) Ahmed Muhammed Hûfî, "Et-Taberî," Kâhire 1963

14) Brockelman, Târih-ül-edeb-il-Arabiyye, cild-3, sh. 45, 318

TAHÂVÎ

Hanefî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Selâme bin Seleme bin Abdülmelik olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Doğum târihi hakkında farklı rivâyetler vardır. Ancak, 238 (m. 853) târihi tercih edilmektedir. Çünkü, talebesi, İbn-i Yûnus bu târihi

bizzat Tahâvî'den (r.a.) rivâyet etmektedir. Bu târih hakkında daha başka delîller de mevcûttur. Vefâtı hakkında ise; tarihçiler, genelde 321 (m. 933) senesinde ittifâk ediyorlar. Neseb âlimleri (Bir kimsenin soyunun, baba ve dedelerinin kimler olduğu ve onların hâlleri ile uğraşan âlimler) bir şahsı önce kabilesine, sonra o kabilenin hangi kolundan olduğuna, sonra memleketine, sonra da doğduğu köye nisbet ederler. Önce umûmî olandan başlanır, husûsî olana doğru gidilir. Bu bakımdan Tahâvî'ye (r.a.) Ezdî, Hacerî, Mısrî, Tahâvî denir. Ba'zan buna Cîzî de ilâve edilir. Tahâvî, Ezd kabilesinden olduğu için Ezdî denmiştir. Ezdî, Kahtânîlerden çok tanınmış bir Arab kabîlesidir. Ezd bin Gaus bin Nebt bin Mâlîk'e nisbet edilir. Tahâvî, Ezd kabilesinin Hacer kolundandır. Bu i'tibarla Hacerî denmiştir. Tahâvî'ye Mısır'da doğup, burada vefât ettiği için de Mısrî denmiştir. Cîzî denmesi ise, orada ikâmet ettiğinden dolayıdır. Tahâvî'ye Tahâvî denmesi, Tahâ denen yere nisbetledir. Fakat Mısır'da bu isimle söylenen beş yer vardır. Ancak burada bahsedilen Tahâ'nın Semâlut'un merkezine bağlı olan Tahâ el-A'mide olduğunu tercih edenler vardır.

Tahâvî, soy olarak baba tarafından Ezd kabilesine, anne tarafından Müzeyyine kabilesine bağlıdır. Buradan anlaşılan; Tahâvî'nin aslen Arab olan bir aileye mensûb olduğudur.

Âlimler yetiştiren köklü bir aileye mensûb olan Tahâvî'nin dayısı, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin talebelerinden büyük âlim Müzenî'dir. İmâm-ı Süyûtî, annesinin İmâm-ı Şafiî hazretlerinin ilim meclisine, kadınlar için ayrılan özel yerlerde devam ettiğini bildirmektedir.

Babasını ve büyük âlim dayısı Müzenî'yi 264 (m. 877) yılında kaybeden Tahâvî'nin, kardeşleri olup olmadığı bilinmemektedir. Tahâvî, seyyide bir hanımefendiyle evlenmiş ve bu evlilikten Ali isminde bir oğulları olmuştur.

Bu konuda bilgi veren kitaplar, Tahâvî'nin oğlundan; (Ali bin Ahmed bin Muhammed Tahâvî, Mısır âlimlerindendir) diye bahsetmektedirler. Babasının mezhebi üzeredir, ya'nî Hanefî mezhebindedir. Kureşî tabakâtı da, onun hayatı hakkında bilgi vermektedir.

Tahâvî, soyca asil ve köklü, ilmî hüviyyeti bulunan bir aileye mensûbtur. Bütün bunların, Tahâvî'nin ilmi ve şahsî karakterini kazanmasında büyük te'sîri olmuştur.

Ekseri kanâate göre, Tahâvî ilk derslerini aile ocağında aldı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bu asırda bir çocuğun öğrenmesi gereken, Arapça, fıkıh ve diğer ilimlerle alâkalı kültürü aldı. Sonra o zaman mektep durumunda olan câmide verilen derslere devam etti. Câmide çeşitli derslerin yanında âlet ilimlerinden olan Arapça dilbilgisi, mantık, belagat ve zamanın fen bilgileri ve yüksek dînî ilimleri de okumaya devam etti. Bu arada, dayısı büyük âlim Müzenî'nin derslerinden çok istifâde etti. Ondan Şafiî fıkhını öğrendi. Tahâvî, Müzenî'nin vefâtından sonra, Hanefî âlimlerinden Ebû Ca'fer Ahmed bin Ebî İmrân'dan ilim aldı. Ondan Hanefî fıkhını öğrendi. Âlimlerin hayatlarını anlatan kitaplarda, Ebû Ca'fer Ahmed bin Ebî İmrân için, Tahâvî'nin hocası diye geçer. Tahâvî, ondan çok rivâyette bulunmuştur.

Ebû Ca'fer Ahmed bin Ebî İmrân, 260 senesi civarında Mısır'a gelmişti. O zaman Mısır'da en büyük Hanefî âlimi o idi. Bu büyük âlimin, henüz talebelik devrini yaşıyan Tahâvî üzerinde te'sîri büyük oldu. Tahâvî'ye Hanefî mezhebinin inceliklerine varıncaya kadar çok şeyler öğretti. Tahâvî, yirmi yaşından kırk yaşına kadar, İbn-i Ebî İmrân'dan ayrılmadı. 20 ile 30 yaşları arasında, Ahmed bin Tûlûn ile irtibâtları oldu. Bu arada İbn-i Tûlûn'un takdîrlerini kazandı.

İbn-i Tûlûn, bimâristan (hastane) yaptırmıştı. Bu hastane ve orada bulunan eski bir mescid için vakıf bir arazî vermek istedi. Vakıfname (vakıfla alâkalı belgeleri yazma) işini, Şam kadısı

Ebû Hazım üzerine aldı. Ebû Hazım bu belgeleri yazınca, İbn-i Tûlûn'a gönderdi. İbn-i Tûlûn, Mısır'ın meşhûr âlimlerini çağırıp, Ebû Hâzım'ın hazırladığı belgelerde herhangi bir hatâ olup olmadığını incelemelerini istedi. Âlimler belgeleri inceledikten sonra, hiçbir eksik ve hatalı durum yok diye rapor verdiler. Ebû Ca'fer Tahâvî de belgeleri inceledi. Belgelerde hatâ bulunduğunu söyledi. Tahâvî bu sırada daha gençti. Âlimler ondan, hatalı olan husûsu açıklamasını istediler. Tahâvî, bunu kendisi açıklamak istemedi. Bu defa Ahmed bin Tûlûn, Tahâvî'yi çağırdı. "Madem ki bu hatâyı sen başkalarına açıklamadın, bari bana söyle" dedi. Tahâvî, "Söyleyemem" deyince, İbn-i Tûlûn "Niçin söylemiyorsun" dedi. Bunun üzerine Tahâvî, "Ebû Hazım büyük bir âlimdir. O, bu işin doğrusunu bilir. Bu iş bana kapalı, anlaşılması zor geldi" diye bahânede bulundu. Ahmed bin Tûlûn onun bu düşüncesini beğendi. Ona izin verdi. Git, Ebû Hazım'la mes'eleyi görüş dedi. Tahâvî Şam'a gitti. Onunla mes'eleyi görüştüler. Ebû Hazım da Tahâvî'nin söylediği gibi hazırlanan vakıf belgelerindeki hatâsını gördü. Tahâvî, Mısır'a dönünce İbn-i Tûlûn'un yanına gitti. İbn-i Tûlûn, Tahâvî'ye mes'elenin nasıl olduğunu sordu. Tahâvî de, kendi sözünün doğru çıktığını söylemekten kaçındı.

Bu hâdiseden sonra, Tahâvî'nin İbn-i Tûlûn'un yanındaki kıymeti daha da arttı. Onun terbiyesine ve tevâzusuna hayran kaldı. Çünkü, Ebû Hâzım'ın yazdığı vakıfla alâkalı belgelerdeki hatâ, Tahâvî'nin dediği gibi çıktı. Buna rağmen, edebinin ve hayasının yüksekliğinden dolayı, bununla asla övünmeye kalkışmadığı gibi, üstelik mes'elenin kendi dediği gibi çıktığını da gizlemeye çalıştı. Tahâvî, Şam'a yapmış olduğu bu yolculuğu iyi değerlendirdi. Yolculuğu bir sene sürdü. Yol güzergâhında bulunan Askalan, Gazze ve Şam'da bir çok âlim ile görüştü. Bu yolculuk, bir bakıma onun için ilmî bir yolculuk oldu.

Tahâvî henüz otuzuna varmadan, ilminin çokluğu her tarafa yayıldı. Mühim mes'elelerde onun görüşüne müracaat ediliyor, çeşitli mevzûlarda fetvâlar isteniyordu. Halbuki kendilerinden ilim aldığı hocaları ve asrın seçkin âlimleri de daha hayatta idi.

Tahâvî'nin fazîleti: Tahâvî (r.a.), hakkın yerini bulması husûsunda hiç müsamaha göstermezdi. Yumuşak huylu olup, herkese güzel muâmelede bulunurdu. İnsanlar hakkında insafla muâmele ederdi. Tahâvî ile İbn-i Harbuveyh arasında ilmî bir münâzara olmuştur. Bir mes'elede her birisi ayrı bir husûsu savunuyordu. Bu durum onların birbirlerine olan saygı ve sevgisini zedelememişti. İbn-i Harbuveyh kadılık makamında bulunuyordu. Kâdılıktan alınınca, Tahâvî'nin oğlu Ali bin Ahmed, babasına müjde vermek için geldi. Bunun üzerine Tahâvî oğluna: "Yazık sana! Bu müjde değil, vallahi ta'ziyedir. Ben ondan sonra mes'eleler üzerinde kiminle müzâkere ederim?" dedi. Bu, Tahâvî'nin yüksek ahlâkına, vekar ve şahsiyetine güzel bir örnektir. Aralarında ilmî bir mes'elede ihtilâf olmasına rağmen, bunu şahsî bir mes'ele yapmamış, bilakis ilmî bir hakîkat olarak kabûl etmiştir.

Tahâvî, zühd (dünyâya düşkün olmamak), takvâ (haramlardan sakınmak) sahibi, güzel huyları kendisinde toplıyan mübârek ve fazîletli bir zâttır.

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

Sem'ânî (r.a.): "Tahâvî, büyük bir fıkıh âlimi, sika (güvenilir) ve yeri doldurulmıyacak bir zâttır."

İbn-i Esîr "Hanefî fıkıh âlim ve imâmlarındandır."

Süyûtî: "Tahâvî, hadîs hafızlarından olup eşsiz eserlerin sahibidir."

İbn-i Nedîm: "Zamanının ilim ve zühd bakımından bir tanesi idi" demektedirler.

Tahâvî birçok ilimde söz sahibi idi. Lügat, nahiv (Arabca dil bilgisi) şiir ve mantıkın yanında; tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, târih, neseb ilminde eserler vermiştir.

Tahâvî'nin, Ehl-i sünnet vel-cemâat kitabının baş kısmında, i'tikâd ile alâkalı söyledikleri:

"Bu kitap fıkıh âlimlerinden İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed hazretlerinin i'tikâd edip (inanıp bildirdikleri) Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdının açıklamasıdır.

Allahü teâlânın birliğine kısaca şöyle inanırız: Allahü teâlâ birdir. O'nun ortağı ve benzeri yoktur. O, her şeye kâdirdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Başlangıcı ve nihâyeti (sonu) yoktur. Sâdece O'nun dilediği olur. Yarattığı şeylere ihtiyâç duymadan yaratan ve yarattıklarının rızkını güçlüğe düşmeden verendir. Allahü teâlânın, yaratıcı ve terbiye edici sıfatı vardır. O, mahlûkâtı ilm-i ezelîsine muvaffik olarak yaratmıştır. Mahlûkâtın kaderini ta'yin etmiş, onlar için belli ölçüler koymuştur ve ecellerini de ta'yin etmiştir. Her şey O'nun kudreti ve dilemesi ile meydana gelir. Olup bitenler hakkında, ancak Allahü teâlânın dilemesi geçerlidir. O'nun dilediğinden başka, kulların hiçbir irâdesi yoktur. Allahü teâlânın, insanlar için dilediği olur, dilemediği ise olmaz.

Kur'ân-ı kerîm hakkında ise: Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır. Allahü teâlâ, onu vahiy sûretiyle Peygamberimize (s.a.v.) inzal etti (indirdi). Kur'ân-ı kerîm mahlûk değildir. Allah kelâmıdır. Kim Kur'ân-ı kerîmi dinler ve dinlediği Kur'ânın insan sözü olduğunu iddia ederse, küfre girmiş olur.

Muhammed aleyhisselâm hakkında: Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın seçkin kulu, üstün nebîsi ve kendisinin râzı olduğu resûlüdür. Hazreti Muhammed (s.a.v.), Peygamberlerin sonuncusu, müttekîlerin imâmı, peygamberlerin önderi ve âlemlerin Rabbi olan Allah'ın sevgilisidir. O'nun Peygamberliğinden sonra ortaya atılacak olan her çeşit peygamberlik da'vâsı, sapıklık ve nefsin arzusuna uymaktan ibârettir.

Îmân hakkında: Îmân; dil ile ikrâr, kalb ile tasdîkten ibârettir. Îmân tektir, îmân sahipleri eşittirler. Gerçekte mü'minlerin arasındaki üstünlük ise; takvâ, Allahü teâlâya karşı gelmekten korkmak, nefsânî arzulara uymamak ve daha lâyık olana sımsıkı bağlanmak sûretiyle elde edilir. Mü'minlerin hepsi, Allahü teâlânın dostudur. Allah katında en değerlileri ise; daha itaatkâr olanları ve Kur'ân-ı kerîme en çok uyanlarıdır.

Îmân konuları, Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhıret gününe îmân etmek, öldükten sonra dirilmeye, kader ya'nî hayır ve şer, acı ve tatlı herşeyin Allahtan geldiğine inanmaktan ibârettir.

Kader hakkında da: "Kaza ve kader bilgisi, Allahü teâlânın kullarından sakladığı sırlardan birisidir. Allahü teâlâ bu bilgiyi, en yakın meleklerine ve şeriat sahibi Peygamberlerine (aleyhimüsselâm) bile açmadı. Bu bilgi, büyük bir deryadır. Kimsenin bu denize dalması, kaderden konuşması caiz değildir. Kaza ve kaderden konuşmaktan ve bu husûsta düşünmekten çok sakınınız. Allahü teâlâ, ondan konuşmayı yasakladı. Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Allah, yaptığından sorumlu olmaz; kullar ise sorumlu olurlar"** (Enbiyâ-23) buyuruldu.

Kitabın son kısmında ise: Allahü teâlâ bizi doğru îmân üzere sabit kılsın, bu îmânla can vermeyi nasîb eylesin. Bizi, bid'at ve dalâlet ehli olanların inandığı bozuk i'tikâddan muhafaza buyursun" demektedir.

Bu risalenin, dört mezhebe mensûb Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdında olanlar arasında seçkin bir yeri vardır. Tâcüddîn Sübkî der ki: "Elhamdülillah, dört mezheb i'tikâd husûsunda birdir. Mücessimeye ve mu'tezileye kaymış olan ba'zılarının dışında, cumhur (ekseriyet) hak üzeredir. Önce ve sonra gelenler, Tahâvî'nin akîdeye dâir yazdığı bu eseri kabûl etmektedirler."

Bu risale üzerine birçok şerhler (açıklamalar) yapılmıştır. Açıklama yapanlardan birisi; Hanefî âlimlerinden Ömer bin İshâk bin Ahmed'dir (v. 773).

Beyân-ı müşkil-il âsâr adlı kitabının mukaddimesinde İmâm-ı Tahâvî buyuruyor ki: "Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı Peygamberlerinin sonuncusu olarak gönderdi. O'na vahyetmiş olduğu kitapların sonuncusunu indirdi. Bu kitabında, Resûlüne inananları, O'nun sesinden daha yüksek sesle konuşmaktan, O'nun önünde yürümekten men etti. Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"O kendi nefsinden söylemiyor. Kur'ân, sâde bir vahiydir, ancak vahiy olunur"** (Necm: 3-4) buyurularak, Muhammed aleyhisselâmın kendinden konuşmadığı bildirildi.

Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Allahın Peygamberi size ne verdi ise alın. Size neyi yasak etti ise onu yapmayın. Allahtan korkun; çünkü Allah çok şiddetli azâb sahibidir"** (Haşr-7) diye emretmektedir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde; Resûlullahın yanında, alelade kimselerin yanında durulur gibi durulmamasını emretmektedir. Bunu şu âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle emretmektedir: **"Ey îmân edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O'na bağırmayın, haberiniz olmadan amelleriniz boşa çıkıverir"** (Hucurât-2) ve **"Peygamberimizin çağırışını, aranızda birbirinizi çağırış gibi tutmayın** (da'vetine hemen koşun ve izinsiz ayrılmayın). **İçinizden birbirini siper ederek** (savaştan veya hutbeden) **sıvışıp kaytaranları Allah muhakkak biliyor. Bunun için, Peygamberin emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir belâ inmekten, yahud kendilerine acıklı bir azâb isâbet etmekten sakınsınlar"** (Nûr-63)

İmâm-ı Tahâvî'nin bu kitabı 1333 hicri senesinde Hindistan'da dört cüz hâlinde basılmıştır. Ancak İmâm-ı Kevserî, Hâvi adlı eserinde bu matbû olan eserin, asıl kitabının yarısı bile olmadığını beyân, etmekte ve kitabın aslının İstanbul'daki Feyzullah Efendi Kütübhânesi'nde 273-279 numara ile kayıtlı bulunduğunu bildirmektedir. (Havî sh. 34)

Muhtasar-ı Tahâvî: İmâm-ı Tahâvî, bu kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki: "Bu kitabımı, bilinmemesi özür olmayan ve yapılmamasında ihtilâf bulunmayan fıkıh mes'elelerine göre yazdım. Buradaki mes'eleleri İmâm-ı a'zam, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed hazretlerinin bildirdikleri bilgiler üzerine bina ettim. Bu eserimle Allahü teâlânın inâyetine ve fadlına kavuşmayı ümid ettim." Bu kitab 1370 hicrî yılında Kâhire'de "Dâr-il-kütüb-il-Arabî" basılmıştır. Bu baskının önsözünde diyor ki; "Bu kitab! Hanefî mezhebinde, fıkıhta muhtasar olarak yazılan ana mes'eleleri ve kaynakları, muteber olan rivâyetleri (zâhir-ür-rivâyeyi) ihtivâ eden bir kitaptır"

Tahâvî'nin diğer eserleri:

1. Sünen-üş-Şâfiî
2. Sahîh-ül-Asâr.
3. Şerh-ül-Câmi'-il-Kebîr.
4. İhtilâf-ül-ulemâ
5. El-Vesâ'ya vel-ferâiz

6. En-nevâdir-ül-fıkhıyye

7. Kitâb-ül-eşribe Tahâvî'nin bunlardan başka, daha pek çok eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 107

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 232, 272, 1075

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 306

4) El-A'lâm cild-1, sh. 206

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 71

6) Fâideli Bilgiler sh. 41, 36

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 298, 568, 674, cild-2, sh. 1046, 1147, 1250, 1326, 1609, 1627, 1728, 1732, 1980

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 31

9) Vefeyât-ül-a'yân (Rodosî-zâde) sh. 32

10) Brockelman Gal-1, sh. 170 Sup-1, sh. 293

11) Ebû Ca'fer Tahâvî (Abdülmecid Mahmûd)

UTBE BİN ABDULLAH

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden Velî ve âlim bir zât. İsmi, Utbe bin Abdullah bin Mûsâ bin Ubeydullah, künyesi Ebû Sâib Hemedânî'dir. 264 (m. 878)'de Hemedan'da dünyâya geldi: Babası tüccârdı. Kendisi ilme ve tasavvufa yöneldi. Şafiî mezhebinde olan Ebû Sâib, dünyâya ehemmiyet vermiyen, her işinde Allahü teâlânın rızâsını arayan bir zât idi. Pekçok evliyânın sohbetinde ve hizmetinde bulunmuş, ilimde büyük âlim olmuş, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a.) sohbet ve teveccühleriyle şereflenmiştir. Tefsîr, hadîs, fıkıh üzerine pek kıymetli kitaplar te'lîf etti. Azerbaycan ve Hemedan'da kadılık yaptı. 334 yılında, önce Bağdâd'ın batı kısmına kadı oldu. Sonra doğu kısmına nakledildi. 338'de halife el-Mutî'lillâh zamanında Kâdı'l-kudât ya'nî başkadı oldu. Şafiî mezhebindeki ilk başkadı bu zâttı. Başkadı oluncaya kadar kendi ismiyle çağırıldı. Başkadı olunca Kâdı'l-kudât diye anıldı. 350 (m. 961) yılında vefât etti.

Vefâtından sonra ba'zı âlimler onu rü'yâda görüp, Allahü teâlânın kendisine nasıl muâmele ettiğini sordular. "Allahü teâlâ beni affetti ve günahlarım olduğu hâlde Cennetine koydu. (Seksen yaşından ziyâde İslâm üzere yaşayanlara azâb etmem) buyurdu" cevâbını verdi.

Ebû Sâib, Bağdâd'da bir meclisde anlattı: "Muhammed bin Yezîd bin Huneys, Süfyân-ı Sevrî'nin (r.a.) huzûruna varınca, Süfyân-ı Sevrî ondan, bir hadîs rivâyetinde bulunmasını istedi. O da Ümmü Sâlih, Safiyye binti Şeybe, Peygamberimizin mübârek zevcesi Ümmü Habîbe'den (r.anhâ) senedi kadınlardan olan şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) "Âdemoğlunun emr-i ma'rûf, nehy-i münker ve insanların arasını bulmak için söylediği sözlerin dışındaki her sözü aleyhinedir" buyurdu. Bunun üzerine Süfyân-ı Sevrî (r.a.) hayret etti. "Bir kadın, bir kadından, o da kadından, o da Resûlullahtan (s.a.v.) rivâyet ediyor" dedi. Bunun üzerine Yezîd bin Huneys, "Bundan daha çok hayret edeceğin şey, Allahü teâlânın kitabında vardır ki, Nisa sûresi 114. âyetinde meâlen "Onların fısıldanmalarının çoğunda hayır yoktur. Meğer ki sadaka vermeyi, bir iyilik etmeyi ve insanlar arasını düzeltmeyi emredenlerin ki olsun." Ve Asr sûresinde meâlen "Asra yemîn ederim ki, insanlar muhakkak hüsran içindedir. Ancak

îmân edenlerle, sâlih ameller işleyenler, bir de birbirlerine hakkı tavsiye, birbirlerine sabrı tavsiye edenler ziyanda değildirler" buyuruluyor" diye cevap verdi.

Kâdı'l-kudât Ebû Sâib anlatır: Halife Hârûn Reşîd, meşhûr vâ'iz ve âlim Muhammed bin Semmak'tan nasîhat isteyince şöyle buyurdu: "Ey emîr-ül-mü'minîn, muhakkak bir gün sen öleceksin. Yıkanacak, kefenlenecek ve kabre konulacaksın.

Hasta olunca hastalıktan nefesin tutulur, ihtiyârlayınca gücünü kaybedersin, ayakların sürçer. Fırsatı kaçırdığından pişman olursun. Tövbe etmeye vakit bulamazsın. Hastalıklardan kurtulamazsın. Ondan sonra kendini iyi etmek için malın mülkün de fâide vermez. (O halde şimdiden tövbe et ve Allahü teâlâya tam kul ol)."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye Cild-3, sh. 343

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11 sh. 237

3) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 320

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 5

5) El-A'lâm cild-4, sh. 201

YAHYÂ BİN MUHAMMED ANBERÎ

Tefsîr ve hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Zekeriyyâ el-Anberî es-Sülemî'dir. 344 (m. 955) senesinde 76 yaşında iken vefât etti. İlim aldığı âlimlerden ba'zıları; Ebû Abdullah Bûşencî, İbrâhîm bin Ebî Tâlib, Hüseyn bin Muhammed Kubbânî ve diğerleri. Kendisinden ilim alanlar ise; Ebû Ali Nişâbûrî, Ebû Bekr bin Abdüs (bu iki zât kendi akranıdır), Ebü'l-Hasen el-Haccâc, Hâkim Ebû Abdullah ve diğerleri. Ebû Ali Hâfız şöyle demiştir: "İnsanlar, bizim ilimden ezberlediğimiz şeylerin (senetlerin) çokluğuna şaşıyorlar. Biz Ebû Zekeriyyâ'nın ilimden ezberlediği şeyleri bilmekten âciziz. Ben onun bir benzerini daha görmedim." İnsanların uğraştıkları lüzumsuz işlere bakmaz, böyle şeylerden uzak yaşardı. Kâdı Abdülhamîd bin Abdurrahmân şöyle demişdir: "Ebû Zekeriyyâ'dan sonra meclislerimizin tadı kaçtı, faidesi azaldı."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 485

2) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 369

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 375

YAHYÂ BİN MUHAMMED BAĞDADÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Sa'îd bin Kâtîb'dir. Künyesi, Ebû Muhammed el-Hâşimî el-Bağdâdî'dir. 228 (m. 843)'de doğdu. 318 (m. 930) senesinde vefât etti. Kûfe'de defn edildi. İlim öğrenmek için Şam, Irak, Mısır ver Hicaz'a gitti. İlim aldığı zâtlar: Ahmed bin Meni', Süvâr bin Abdullah Kâdı, Yahyâ bin Süleymân bin Nadle, Hasen bin Hammâd, Ebû Hümân es-Sekûnî, Hârûn bin Abdullah el-Hammal, Ebû Ammâr bin Heris, Abdullah bin İmrân el-Âbidî, Muhammed bin Zenbûr ve daha birçok âlim. Kendisinden ise; Ebû Kâsım Begâvî, Muhammed bin Amr el-Ceâbî, İbn-i Muzaffer, Dâre Kutnî, İbn-i Hibâbe, Ebû Tâhir el-Mahlas, Abdurrahmân bin Ebî Şüreyh, Ebû Müslim el-Kâtib, Ebû Zer Ammâr bin Muhammed ve daha pek çok zât ondan ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Yahyâ bin Muhammed'in "Es-Sünen fil-fıkh", "El-Müsned fil-hadîs" ve "Kırâat" adlı eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 225

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 776

3) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 517

YAHYÂ BİN MUHAMMED SA'D BAĞDADÎ

Hadîs, kırâat, tefsîr ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup, ismi Yahyâ bin Muhammed bin Sa'd bin Kâtib'dir. Aslen Bağdâdlı olduğu için Bağdadî, Ebû Ca'fer Mensûr'un âzâdlı kölelerinden olduğu için, Hâşimî nisbet edildi. 228 (m. 843) yılında Bağdâd'da doğan Ebû Muhammed Bağdadî, doksan yaşlarında iken 318 (m. 930) yılında yine orada vefât etti. Bâb-ı Kûfe'ye defn edildi.

Küçük yaşta hadîs-i şerîf öğrenmeye ve yazmaya başlayan Ebû Muhammed Bağdadî, hadîs-i şerîf öğrenmek ve ilim tahsil etmek için birçok İslâm memleketini ziyâret etti. Şam, Irak, Mısır, Hicaz bölgelerindeki âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Buralarda; Hasen bin Îsâ bin Mâsercisî, Muhammed bin Süleymân Liveynâ, Yahyâ bin Süleymân bin Nidle Huzâî, Ahmed bin Menî Begâvî, Muhammed bin Yezîd Edemî, Hüseyn bin Hasen Mervezî, Yûsuf bin Mûsâ Kattân, Muhammed bin Sehl bin Asker, Muhammed bin İsmail Buhârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kırâat, fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde âlim ve diğer ilimlerde yüksek derecede bilgi sahibi oldu. Zamanında hadîs-i şerifleri ezberlemek ve anlamakta birçok âlimden öndeydi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek, hadîs ilminde "hafız" oldu. Âlimler, rivâyetinde sağlam ve sika (güvenilir) olduğunu bildirdiler. İlmi, öğretmek ve Allahü teâlânın rızâsına uygun yaşamak için öğrenirdi. İnsanlara doğru yolu göstermeye gayret eder, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker için nasîhatlarda bulunurdu.

Birçok talebe yetiştirdi. Bunların arasında ilminin üstünlüğünü herkesin kabûl ettiği âlimler de vardı. Ebû Muhammed Bağdadîden; Abdullah bin Muhammed Begâvî, Muhammed bin Amr Ceâbî, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Ömer bin Hayve, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Hafs İbni Şahin, Ebü'l-Kâsım bin Habbâbe, Ebû Tâhir Mahles, Abdurrahmân bin Ebî Şüreyh, Kâtib Ebû Müslim, Ebû Zer Ammâr bin Muhammed ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Onlar da öğrendiklerini talebelerine ve halka öğretmeye gayret ettiler.

O zamanda yaşayan ve daha sonra gelen âlimlerden birçoğu onun ilmini övdü. Bunlardan Muhammed bin Muhammed Bagandî, "İlimde, onu bizden kimse geçemedi" derken Ebû Ali Nişâbûrî, "Onun akranlarından, ezberleme ve anlamada Irak'ta onun gibisi yoktur. Ezberlediğini anlardı. O, İbn-i Ebî Dâvûd'dan daha iyi hıfz eder, daha güzel anlardı" buyurdu.

Ebû Muhammed Bağdadînin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.): "Sana hayadan ancak hayır gelir" buyurdu.

Fıkıh, tefsîr, kırâat ve hadîs ilimlerinde pekçok kitap yazan Ebû Muhammed Bağdâdî'nin fıkıh ilminde "Kitâb-ı Sünen"i, kırâat ilminde "Kitâb-ül-kırâat"ı, hadîs ilminde Dâre Kutnî'nin bildirdiğine göre, İbn-i Menî'nin eserinden sonra ilk sırayı işgal eden "Kitâb-ül-müsned"i meşhûrdur.

---

1) Târîh-i Bağdâd cild-14, sh. 231
2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 166
3) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 776
4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 225
5) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 280
6) El-A'lâm cild-8, sh. 164
7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 110, 175, 270, 294, 310, 336, 343, 462

YÛSUF BİN HÜSEYN RÂZÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Yûsuf bin Hüseyn bin Ali er-Râzî olup, künyesi Ebû Ya'kûb'dur. Haram ve şüphelilerden çok sakındığı gibi, dünyâya da hiç düşkün olmayıp, zâhir ve bâtın ilimlerinde âlim idi. Edîb idi. Çok güzel konuşur, ma'rifet ve esrârdan anlatırdı. Zamanında Cibâl ve Rey şehrinin âlimi idi. Çok seyahat etti. Zünnûn-i Mısrî'nin talebesi olup, aynı zamanda; Ebû Türâb Nahşebî, Yahyâ bin Mu'âz ve başka âlimlerle de görüşüp sohbet etti ve kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Sa'îd Harrâz ile yol arkadaşlığı ve Cüneyd-i Bağdadî ile mektûblaşmaları meşhûrdur. 304 (m. 915)'de vefât etti. Vefât ederken, "Yâ Rabbi! Gücüm yettiği kadar insanları sana da'vet ettim. Kusurlarımı bağışla" dedi ve vefât etti. Vefâtından sonra kendisini rü'yâda görüp, "Hâlin nasıldır?" diyenlere, "Allahü teâlâ, vefât ederken söylediğim sözü tekrar söylememi emretti. Ben de söyledim. Sonra bana "Seni sana bağışladım" buyurdu" dedi.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî (r.a.), "Allahü teâlâ ona, niçin "Seni sana bağışladım" buyurdu biliyor musunuz? Allahü teâlâ ile kendisi arasında vasıta, yine kendisidir de ondan" buyurdu.

Ömrü uzun olup, Allahü teâlânın dînine hizmet etmekle geçti, İnsanların İslâmiyeti doğru olarak öğrenmeleri için çok gayret ederdi. Edebi çok fazla idi ve kendisinden dahi haya ederdi. Nefsin kötü olan isteklerine tâbi olmamak ve ona muhalefet etmekte çok ileri idi. Geceleri hiç uyumaz. Hep ibâdetle meşgûl olurdu. Fazla uykusuzluk sebebi ile gözlerinde hafif kırmızılık ve bitkinlik vardı. Kerâmetleri meşhûrdur. İnsanların fazla teveccühünden sakınır, kendisini olduğundan aşağı gösterirdi. Ebû Ya'lâ diyor ki, "Yûsuf bin Hüseyn, zamanında, kelâm ve tasavvuf ilmini en iyi bilendi." İmâm-ı Şa'rânî diyor ki; "Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman, gözyaşlarını tutamaz çok ağlardı."

Seyahatlerinden birisinde, Arabistan'da bir kabileye uğradı. Kabile reîsinin kızı, kendisini görüp âşık oldu. Bir yolunu bulup, Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) yalnız iken yanına geldi. Yûsuf bin Hüseyn (r.a.), hemen kaçarak başka bir yere gidip oturdu. Başını dizlerine koydu. Çok yorulmuş olduğu için uyuyuverdi. Rü'yâsında, benzerini hiç görmediği bir yerde, yeşiller giyinmiş kimseler gördü. Birisi de, pâdişâh misâli taht üzerinde oturuyordu. Kendilerine yaklaşıp kim olduklarını sordu. Onlar, kendisine çok saygı ve hürmet gösterip yol açtılar ve "Bizler melekleriz. Taht üzerinde oturan da Yûsuf aleyhisselâmdır. Yûsuf bin Hüseyn'i ziyârete geldi" dediler. Yûsuf bin Hüseyn (r.a.), çok hayret etti ve mahcûb oldu. Ağlamaklı bir ses ile "Hasbünallah. Ben kim oluyorum ki, Allahü teâlânın Peygamberlerinden birisi benim ziyâretime gelsin, olacak şey değil" dedi. Bu sırada Hazreti Yûsuf, tahttan inip kendisiyle müsâfeha etti ve kendisine sarıldı. Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) ona, "Ey Allah'ın Peygamberi, ben kim oluyorum ki, bana bu kadar iltifât ediyorsunuz?" dedi. Hazreti Yûsuf buyurdu ki, "O kabile reîsinin güzel kızı, sen yalnız iken yanına gelince, sen Allahü teâlâdan korkarak ve Allahü teâlâya sığınarak oradan çıkınca, Allahü

teâlâ, senin hâlini bana ve meleklere gösterip buyurdu ki: "Ey Yûsuf! Bak, senin, Zelîha'dan kaçtığın gibi, bu Yûsuf da kabile reîsinin kızından nasıl kaçtı" buyurdu ve beni bu meleklerle birlikte seni ziyârete gönderip sana söylememi emretti ki, "Her şeyin bir nişanesi vardır. Bu zamanın nişanesi Zünnûn-i Mısrî'dir. İsm-i a'zam ona verildi. Huzûruna git. Hem de sana şu müjdeyi vermemi emretti ki, (Sen, Allahü teâlânın seçilmiş kullarındansın)" buyurdu.

Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) uykudan uyandığında aşk-ı ilâhi her tarafını kaplamıştı. Kendisine verilen işâret üzerine Mısır'a doğru yola çıktı. Bir an önce Zünnûn-i Mısrî'ye kavuşmak arzusunda idi. Nihâyet Zünnûn-i Mısrî'nin (r.a.) meclisine gelip oturdu. Beş sene, bu sohbet meclisine devam etti. Beşinci yıl sonunda hocası kendisini çağırıp, "Artık memleketine git. Allah rızâsı için insanlara nasîhat et, ama arada halkı görme. Allah için konuş" buyurdu. "Peki efendim" deyip ayrıldı. Memleketi olan Rey şehrine gelince bir meclis kurup, insanlara nasîhat etmeye başladı. Birgün meclisine geldiğinde, hiç kimse yoktu. Geri dönüp gidecekti. Yaşlı bir kadıncağız kendisine "Zünnûn (r.a.) sana "Arada halkı görme" dememiş miydi? Sen Allah için konuş" dedi. Bu söz karşısında şaştı kaldı. Kimse olsun olmasın konuştu. Bu hâl elli sene böyle devam etti. İbrâhîm-i Havvâs (r.a.) Yûsuf bin Hüseyn'in talebesi olup, bunun sohbeti bereketi ile çok yüksek hâllere ve makamlara kavuştu.

Abdülvâhid bin Zeyd çok içki içer, devamlı sarhoş hâlde bulunurdu. Birgün yolu, Yûsuf bin Hüseyn'in va'z verdiği meclise uğradı. Yûsuf bin Hüseyn'in bereketli sözlerini işitip, kalbinde öyle bir hâl oldu ki, kendinden geçmiş olarak yere yığılıverdi. Kendine geldikten sonra, kalkıp kabristana gitti. Yaptıklarına çok pişman olup, devamlı ağlıyordu. Üç gün sonra, Yûsuf bin Hüseyn gidip kendisini getirdi. O, bu hâlden sonra sâdık talebelerden oldu.

Nişâbûrlu bir tüccârın, bin altına satın aldığı çok güzel bir câriyesi vardı. Bu tüccârın acele olarak başka bir şehre gitmesi icâb etti. Câriyeyi güvendiği bir kimsenin evine emânet olarak bırakıp gitti. Bu ev sahibi, bir aralık câriyeyi gördü. Kendisine âşık oldu. Hemen Ebû Hafs Haddâd'ın (r.a.) yanına gidip hâlini anlattı ve "Ben ne yapayım?" dedi. O da, "Senin, Rey şehrinde bulunan Yûsuf bin Hüseyn'in yanına gitmen lâzımdır" buyurdu. O kimse hemen yola çıkıp Irak'da bulunan Rey şehrine geldi. Yûsuf bin Hüseyn'in yerini sordu. Sorduğu kimseler, uygunsuz sözler söyleyip, yanına gitmesine mâni oldular. Hattâ çok ileri gidip, öyle şeyler söylediler ki, gelen kimse bunlara aldanıp, geldiğine pişman oldu ve geri döndü. Ebû Hafs'ın yanına geldiğinde, "Niçin onu görmeden geri geldin?" buyurdu. O da, "Onun için şöyle şöyle söylediler. Ben de yanına gitmekten vaz geçip geri döndüm" dedi. Ebû Hafs, "Sen tekrar git ve kendisini gör" buyurdu. O kimse tekrar dönüp Rey şehrine geldi. Yûsuf bin Hüseyn'in (r.a.) bulunduğu yeri sordu. Bu sefer, önceki söylediklerini daha fazlasıyla söylediler. Fakat ısrar edince evini gösterdiler. İzin alıp içeri girdiğinde gördü ki, yaşlı bir zât oturmuş, karşısında bir genç, önünde bir sürahi ve kâse bulunuyor. Gelen kimse selâm verip oturdu. Yûsuf bin Hüseyn, yüzünden nûr akan çok sevimli bir zât olup, öyle güzel şeyler anlatıyor, öyle tatlı konuşuyordu ki, gelen kimse hayretler içinde kaldı. "Efendim. Lütfen söyleyiniz. Bu nûrânî yüz, bu tatlı sözler, şu sürahi ve kâse ve dışarıdakilerin söyledikleri ne demek oluyor?" dedi. Yûsuf er-Râzî (r.a.), "Şu gördüğün genç, benim oğlumdur. Kendisine Kur'ân-ı kerîm okutuyorum. Şarap kabı gibi zannedilen şu kırmızı sürahi içinde su var. Bu bardakla, gelenlere su ikram ediyorum. Su testisi bulunmadığı için, bunu kullanıyorum" buyurdu. Gelen kimse, "Peki, böyle hareket edip, insanların hakkınızda uygunsuz sözler söylemelerine imkân vermenize sebeb nedir?" diye sorunca, "İnsanlar bana güvenmesinler ve birşey emânet etmesinler diye" buyurdu. Gelen kimse onun ayaklarına kapanıp af diledi.

Birgün kendisine "Peygamber efendimizin, **"Yâ Bilâl! Bizi ferahlandır"** hadîs-i şerîfi hakkında ne dersiniz?" dediler. Cevâbında buyurdu ki, "Bunun ma'nâsı "Yâ Bilâl! Ezan okumakla, bizi dünyâ meşgalelerinden ve sözlerinden rahatlandır" demektir. Çünkü, Peygamber efendimiz (s.a.v.) namazda rahatlardı. Namaz gözünün nûru idi."

Yûsuf bin Hüseyn'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ikisi şunlardır:

"Sizden biriniz, kendisi için istediği bir şeyi müslüman kardeşi için de istemedikçe, kâmil mü'min olamaz."

"Bir kimse âşık olsa, gizlese, iffetini muhafaza etse ve ölse, şehîddir."

Yûsuf bin Hüseyn (r.a.) buyurdu ki:

"Yapmacık olarak, riya ile yapılmış çok az bir amelle Allahü teâlânın huzûruna çıkacağıma, günâh yükü ile çıkmayı tercih ederim."

"Allah yolunda yürümek arzusunda bulunan bir tâlib, azîmeti bırakıp ruhsatla amel ederse, artık ondan hayır gelmez, ilerliyemez."

"Nefsin aldatmasına, dünyânın yalancı ve geçici tadına kapılan, hayrın tadını alamaz. Yabancılarla beraber olmak, bu yolda yürüyenler için felâkettir."

"Allahü teâlânın kendilerini her an görmekte olduğunu bilen insanlar, O'nun kendilerini görmekte olduğunu düşünerek, O'ndan ve emirlerinden başka şeye iltifât etmekten haya ederler."

"Kim, Allahü teâlâyı hakkıyla zikrederse, O'ndan başka her şeyi unutur. O'nun zikri ile O'ndan başka her şeyi unutan kimseyi, Allahü teâlâ her şeyden muhafaza eder."

"Dünyâda en kıymetli şey, ihlâstır."

"Allah yolunda yürümek isteyen bir kimse için, en büyük tehlike; bu yolda olmayan kimselerle beraber olmaktır."

"Se'âdete kavuşmak istersen, edeble ilim öğren, edeble ilim öğrenen onunla iyi amel eder. İyi amel eden, hikmet sahibi olur. Hikmet elde edilince, insan zühd sahibi olur. Zühd sahibi olunca, kalbinde, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerin sevgisi kaybolur. Bu sevgi kaybolunca, insan âhirete rağbet eder. Hep âhıreti düşünen ve ona hazırlanmakla uğraşan kimse, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş demektir."

"Bütün hayırların hepsi, bir ev gibidir. Anahtarı da tevâzudur. Bütün kötülüklerin hepsi de, bir ev gibidir. Onun anahtarı da kibirlenmektir. Nitekim, Âdem aleyhisselâmın zellesinden dolayı tevâzu etmesi ile affa ve ikrama kavuşması ve İblîs'in kibirlenmesi, kendisine hiçbir şeyin fayda vermeyip zelîl olması buna delîldir."

"Aklın zâhiri, sevgili Peygamberimize tam tâbi olmaktır. Aklın bâtını, hâlini gizlemek ve aklın aslı ise, sükût etmektir."

"Dünyâda iki türlü taşkınlık ve azgınlık vardır. Bunlardan biri ilim sebebiyle yapılan azgınlık, diğeri de mal sebebiyle yapılandır. İlim sebebiyle olan taşkınlıktan kurtulmak, ancak ibâdetle olur. Mal sebebiyle olan taşkınlıktan kurtulmak ise, ona ehemmiyet vermeyip uzaklaşmakla mümkün olur."

---

1) Tabakât-üs-sûfiyye sh. 185
2) Hilyet-ül-evliyâ cild-10, sh. 238
3) Sıfât-üs-safve cild-4, sh. 84
4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 105
5) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 314
6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 126
7) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 245
8) Risâle-i Kuşeyrî sh. 158
9) Nefehât-ül-üns sh. 238
10) Keşf-ül-mahcûb sh. 238
11) GAS cild-1, sh. 650
12) Tezkiret-ül-evliyâ cild-1, sh. 280

YÛSUF BİN ÖMER EL-KAVVÂS

Büyük hadîs âlimlerinden. İsmi, Yûsuf bin Ömer bin Mesrûr olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. Ebü'l-Feth el-Kavvâs diye meşhûr olmuştur. Kendi sözlerinden de anlaşıldığı üzere, 303 (m. 915) yılı Zilhicce ayında Bağdâd'da doğdu. Gayet zekî ve çalışkan bir zât olup, hadîs öğrenmek için çok dolaştı ve pekçok sıkıntılara göğüs gererdi. 385 (m. 995) yılında, Rabî-ül-âhır ayının son Cum'a günü, Bağdâd'da vefât etti. Resâfe Câmisi'nde cenâze namazı kılınıp, Ahmed İbni Hanbel'in (r.a.) yanına defn olundu.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs; Ebü'l-Kâsım el-Begâvî, Ebû Bekr bin Ebû Dâvûd, Yahyâ bin Sa'îd, Ahmed bin İshâk bin Behlûl, Ca'fer bin Muhammed bin Mugalles, Hâşim bin Kâsım el-Hâşimî, Ebû Ömer Muhammed bin Yûsuf el-Kâdî, Muhammed bin Hârûn el-Hadramî, Sa'd bin Muhammed, Ya'kûb bin İbrâhîm (Cerrâb diye meşhûrdur), Muhammed bin Abdullah bin Allân, el-Hazzâz, Muhammed bin Mansûr eş-Şeyîve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenmiştir.

Atîkî, Hallâl, Tenûhî, Abdülazîz el-Ezcî, Muhammed bin Ali bin Feth, Temmâm bin Muhammed el-Hatîb ve pekçok âlim de Ebü'l-Feth el-Kavvâs'dan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Kendisinin haber verdiğine göre, ilk defa onüç yaşında büyük hadîs âlimi Begâvî'ye talebe olup, ilim meclisine katıldı. Daha sonra başka ilim meclislerine de gitti. Uzun müddet büyük âlimlerden ilim okuyup, genç yaşında âlim oldu. Birgün çarşıda babasıyla beraber yürüyordu. Dükkânın birinde yaşlı bir zât onu gördü ve "Ey genç buraya gel" diye çağırıp kendisine, hadîs âlimi olup olmadığını sordu. Hadîs âlimi olduğunu anlayınca İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in buyurduğu şu sözü nakletti: "Yolda hızlı hızlı giden bir kimse görürseniz, biliniz ki o ya mecnûndur veya hadîs âlimidir."

Ebü'l-Hasen bin Cemî", 328 yılında kadı Mehâmilî'den, daha sonra da yirmibeş yaşında bulunan Yûsuf bin Amr el-Kavvâs'dan hadîs-i şerîf yazmıştır. Ezherî, onun adâlet sıfatını taşıyan, sika (sağlam, güvenilir) bir râvi olduğunu söylemiştir.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs şöyle anlatır: Kâdı Mehâmilî'nin ilim meclisinde, dört kişi onun kâtipliğini yapıyor, buyurduklarını yazıyordu. Fakat ben ayakta bulunduğumdan, muhaddis Mehâmilî'nin sözlerini pek işitemiyor, bunun için de tam yazamıyordum. Ancak işitebildiğim şeyleri yazdım. Mehâmilî'nin sözünü işitemediğim bu uzak yerden aniden kalktım. Meclisde bulunanlar, benim bu kalkışımı görünce, beni rahatlatmak için yer açtılar ve Mehâmilî'nin yanına

kadar ulaşmama izin verdiler. Mehâmilî'nin yanına vardım ve edeble yanına oturdum. Ertesi gün bana gelerek selâm verdi ve bana "Efendim! Sizden, bana hakkınızı helâl etmenizi rica ediyorum" dedi. Ben de "Niçin?" diye sordum. Şöyle cevap verdi: Dün mecliste ayağa kalkdınız ve insanları yararak ileri geçtiniz. Ben de kendi kendime; bu kimsenin insanları yararak ileri geçmesi hadîs-i şerîf dinlemek için değil, diye düşündüm. Gece rü'yâmda Peygamberimizi (s.a.v.) gördüm. Bana; "Kim hadîs-i şerîf dinlemek (öğrenmek) isterse, sanki benden dinlemek isteyen gibidir. Bunun için, hadîs dinlemek (öğrenmek) isteyen kimse, Ebü'l-Feth el-Kavvâs gibi dinlesin" buyurdu.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs gayet edebli, âlim, dünyâya kıymet vermeyen, Allahü teâlâdan ilminin çokluğu nisbetinde çok korkan ve bu nisbette çok ibâdet eden bir zâttı. Ali bin Muhammed bin Hasen haber veriyor ki: "Ne zaman Ebü'l-Feth el-Kavvâs'ın yanına gelsem, onu hep namaz kılarken buldum" buyurmuştur. Bergânî ve Ezherî, onun zamanının seçilmiş kimselerinden olduğunu söylemişlerdir. Yine Ezherî: "Ebü'l-Feth el-Kavvâs, duâsı müstecâb olan, kabûl olunan bir zâttır" buyurmuştur. Mekke'de bulunan Ebû Zer Abd bin Ahmed Hirevî'ye yazmış olduğu mektûbunda, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî'nin, "Biz daha çocukken, Ebü'l-Feth el-Kavvâs ile teberrûk ederdik (bereketlenirdik)" buyurduğunu yazmaktadır.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs (r.a.), Hazreti Muâviye'nin (r.a.) fazîletlerini anlatan bir risale yazdı. Fakat bir fare, bu kitabın birçok yerlerini kemirdi. Ebü'l-Feth (r.a.) bu fareye bedduâ etti. Fare tavandan düştü ve çırpınarak öldü.

Ebü'l-Feth el-Kavvâs (r.a.), kerâmetler sahibi, çok ibâdet eden, gayet nâzik ve edebli, âlim bir zât idi.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 325

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 989

ZEKERİYYÂ BİN YAHYÂ ES-SÂCÎ

Basra'da yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Zekeriyyâ bin Yahyâ bin Abdurrahmân bin Bahr bin Adîy bin Abdurrahmân bin Ebyad bin Deylem bin Bâsil bin Dabbe ed-Dabbî el-Basrî es-Sâcî'dir. Künyesi, Ebû Yahyâ olup "Sâcî" lakabı ile meşhûr olmuştur. Basra'da doğdu. İlim tahsili için Kûfe'ye, Hicaz'a ve Mısır'a gitti. Birçok âlimden hadîs ve fıkıh ilimlerini öğrendi. Yüksek ilim sahibi olup çok kitap yazdı. 307 (m. 919) senesinde Basra'da vefât etti. Vefâtında 90 yaşında idi.

Zekeriyyâ es-Sâcî, büyük bir hadîs ve fıkıh âlimidir. Zamanındaki Şafiî fıkıh âlimlerinin imâmı ve en büyüğü olup, hadîs-i şerîf rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam) olan râvilerden birisiydi. Bu il imlerdeki yüksekliği, yazdığı eserlerinden anlaşılmaktadır. Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdının iki büyük imamından birisi olan Ebü'l-Hasen-i Eş'arînin hocalarından idi. Kendisi Ubeydullah bin Muâz el-Anberî, Hedebe bin Hâlid, Ebû Rebî' ez-Zehrânî, Abdüla'lâ bin Hammâd en-Nersî, Tâlût bin Abbâd, Süleymân bin Dâvûd el-Mührî ve bunların asrında yaşayan birçok âlimden bizzat dinleyerek, sohbet meclislerinde bulunarak ilim aldı. Birçok ilimlerde yüksek derecelere kavuştu. Çok eser yazdı.

Kendisinden de; Ebû Ahmed bin Adîy, Kâdı Yûsuf el-Meyâncî, Abdullah bin Sakâ' el-Vâsıtî, Yûsuf bin Ya'kûb en-Nüceyremî, Ali bin Lü'lü' el-Varrâk ve daha başka birçok âlim ilim aldılar, rivâyetlerde bulundular. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî, "Ehl-i hadîs ves-selef adı verilen Ehl-i sünnet

âlimlerinin mezhebini, Zekeriyyâ bin Yahyâ'dan aldı. Bu âlimlerin usûllerine âit birçok mes'eleleri ondan öğrendi. O Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimleri ile Ehl-i bid'at arasındaki farklı inanışları açıklayan "Makâlât-ül-İslâmiyyîn" adında bir kitap yazdı. İmâm-ı Eş'arî bu eserinde, Ehl-i bid'at fırkalarının bozuk i'tikâdlarını, inanışlarını anlattıktan sonra Ehl-i sünnet vel-cemâat i'tikâdını açıklamakta ve Ehl-i bid'atin yanlış yolda olduğunu en sağlam vesîkalarla isbât etmektedir. O, Ehl-i sünnetin imâmı olup, bozuk fırkalardan mu'tezile, mücessime, müşebbihe ve diğerlerine karşı bir kalkan idi. Allahü teâlânın dînini ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetini değiştirmek isteyenlere karşı yılmadan mücâdele etmiş, onları susturmuştu.

Zekeriyyâ bin Yahyâ'nın eserleri çok kıymetli olup, her birisi yüksek ilminin vesîkalarındandır. Başlıcaları şunlardır:

1. Usûl-i fıkh: Fıkıh ilmine âit mes'eleleri bâblarına, konularına göre tasnif ederek yazdığı bir eser dir. Ayrıca mezheb imamlarının ictihâdlarında ihtilâf ettiği mes'eleleri de beyân ettiği için "İhtilâf-ül-fukahâ" adı verilmiştir. Bu eseri büyük bir cild hâlinde basılmıştır, İmâm-ı Sübkî, bu eserin kendisinde bulunduğunu beyân etmektedir. Bu eserde İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik, İbn-i Ebî Leylâ, Ubeydullah bin Hasen el-Anberî, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Züfer, İbn-i Şübrime, İshâk bin Râheveyh, Süfyân-ı Sevrî, İbn-i Ebî Zennâd, Yahyâ bin Sa'îd, Ebû Ubeyd ve Ebû Sevr gibi büyük âlimler ve onların ictihâdları ile ilgili mes'eleler anlatılmaktadır. Eserin hilafiyyât kısmı, muhtasar hâlinde ayrı ca basılmıştır.

Ebû Yahyâ, bu eserinde önce İmâm-ı Şafiî'nin hayatını anlatmaktadır. Bu husûsta diyor ki, "Ben eserimde, her ne kadar âlimlerden ba'zıları yaş bakımından ondan daha büyük olsalar bile, İmâm-ı Şafiî ile yazmaya başladım. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **"Kureyşten olanları önde tutunuz. Siz onların önüne geçmeyiniz. Kureyşten öğreniniz. Onlara öğretmeye kalkışmayınız!"** buyurdu. Onların arasında, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerine, ondan daha çok tâbi olanını ve hadîs-i şerîfleri İmâm-ı Şafiî'den almayan hiçbir kimseyi görmedim." Ve yine bildirdi ki, "Ben Bedr bin Mücâhid'den, işittim. O da, Ahmed bin Leys'den bildirerek, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in "Ben kırk seneden beri her namazımda, "Ey Allahım! Beni, anamı-babamı ve Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî'yi af ve mağfiret eyle!" diye duâ ediyorum" dediğini haber verdi."

2. Kitâbü ılel-il-hadîs: Hadîs-i şerîflerin illetlerini anlatan ve bu sahada derin bir ilme sahip olduğu nu gösteren bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 184

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 299

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 250

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 709

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 131

HİCRÎ BEŞİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDULLAH BİN ABDÂN HEMEDÂNÎ

Şafiî fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Fadl olup ismi Abdullah bin Abdân bin Muhammed'dir. Memleketine nisbetle Hemedânî denildi. Doğum târihi bilinmeyen Ebü'l-Fadl, 433 (m. 1041) yılında Hemedân'da vefât etti.

Temel din bilgilerini öğrendikten sonra, çeşitli şehirlere gidip ilim tahsil eden Ebü'l-Fadl Hemedânî, Ebü'l-Hüseyn bin Ebî Mimi, İbn-i Habbâb, Osman bin Kattân, Ebû Hafs Kettânî ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Hocalarından duyduklarını yazdı, sonra ezberleyip zihnine yerleştirdi. Hadîs-i şerîf ilmi ve Şafiî fıkhında âlim oldu. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için çok çalıştı. Hadîs ilminde sika (güvenilir) olup, fıkıh ilminde Hemedân'ın en ileri gelen âlimi idi. İnsanların mes'elelerini halleder, fetvâ verirdi. Pekçok talebe yetiştirdi. İnsanlara va'z ve nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyup, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmalarını teşvik ederdi. Bütün bu çalışma ve gayretleri, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak içindi. Dünyâ malına ehemmiyet vermez, eline geçenden ihtiyâcı kadar istifâde eder, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı.

Kendisinden ilim öğrenip rivâyette bulunanlar arasında; Sâlih bin Ahmed, Ali bin Hasen bin Rebi' Muhammed bin Osman, Ahmed bin Ömer, Hüseyn bin Abdûs, babası Ali bin Hüseyn ve daha birçok âlim vardır. Talebeleri de hocaları gibi yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalıştılar. Doğudan akın akın gelen Türk dalgalarının, dîn-i İslâmı öğrenmeleri için gayret ettiler. Bu mübârek insanların talebelerinden bir çoğu, Anadolu'nun müslüman Türkler tarafından fethine katıldılar. Malazgirt zaferinde Alparslan'ın askerleri arasında, köhnemiş Bizans'ın karşısında kahramanca çarpıştılar. Bu mübârek insanların yetiştirdikleri talebeler de, insanlara dinlerini öğreterek, dünyâ ve âhırette huzûrlu olmaları için gayret ettiler.

Ebü'l-Fadl Hemedânî'nin birçok eseri vardır. Bunlardan Şafiî mezhebi fıkıh hükümlerini ihtivâ eden, Şerâ'it-ül-ahkâm adlı kitabı meşhûrdur.

Muhammed bin Osman anlatır: 430 (m. 1038) yılında Türkler tarafından Hemedân işgal edildi. Ebü'l-Fadl bin Abdân'ı da yanlışlıkla esîr aldılar. Üzerinde neyi varsa bırakmasını istediler. Üzerinde bir şey olmadığını, başka yerde bir miktar parası olduğunu söyledi. Yerini ta'rîf etti. Parayı gördükleri hâlde alamadılar. Kim olduğunu sorup, Ebü'l-Fadl olduğunu öğrenince, özür dilediler. Tövbe edip, onunla beraber olan bütün esîrleri serbest bıraktılar. Kendisine talebe olup, ilim ve feyzinden istifâde ettiler.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 65

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 251

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 80

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1030

ABDULLAH BİN İBRÂHİM HABRÎ

Hadîs, lügat, edebiyat, ferâiz, matematik ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Hakîm olup ismi Abdullah bin İbrâhim bin Abdullah'dır. İran'da Şîrâz yakınlarında bir köy olan Habr'e nisbetle Habri ve Şirâzî denildi. Doğum târihi bilinmemektedir. 476 (m. 1083) yılında Bağdad'da vefât etti.

Küçük yaşta, dînimizin temel bilgilerini öğrenen Ebû Hakîm Habrî, zamanın meşhûr Şafiî fıkıh âlimlerinden "Tabakât" sahibi Ebû İshâk Şirâzî ve Hüseyn bin Muhammed Vennî'den fıkıh ilmini tahsil etti. Ebû Muhammed Cevherî ve daha birçok âlimden de hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf dinlemek için seyahat etti. Pekçok hadîs-i şerîf işitti. Çok az rivâyette bulundu. Duyduğu hadîs-i şerîfleri yazıp ezberledi. Miras taksiminde, temel ilimlerden olan fıkıh ve matematik ilimlerini iyi öğrenip, ferâiz ilminde meşhûr oldu. Onun bilhassa ferâiz (miras

taksimi) ilmi üzerinde çalışmasının sebebi; Resûlullahın (s.a.v.) **"Ferâiz ilmini öğrenmeğe çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır"** buyurmasıdır. Bu ilmin unutulmasını önlemek, gençlere öğreterek emri Nebevî'yi (s.a.v.) yerine getirmekti. Ebû Hakîm Habri gayret ve tevekkülü, mü'minlerin duâsı ve Allahü teâlânın inâyetiyle ilmini artırdı. Kur'ân-ı kerîmi doğru okuyup, din ilimlerini iyi öğrenmek için, Arabçanın lügat, nahiv ve edebiyatı üzerinde çok çalıştı. Zamanında, Bağdad ve çevresinde bir müslüman vefât ettiği zaman, hiçbir kimse meyyitin malına dokunmaz, bir taraftan da hemen Ebû Hakîm Habri da'vet edilirdi. Ebû Hakim Harbi, meyyitin iğneden ipliğe ne kadar malı varsa yazar, mirasçılarına taksim ederdi. Böylece, mirasçıların haksız olarak meyyitin malından kullanması ve haram yemeleri önlenmiş olurdu. Kardeş kardeşe düşman olmaz, herkes hakkına râzı olur, kanâat ederdi. Hattı (elyazısı) çok güzeldi. Pekçok kitap ve Kur'ân-ı kerîm yazdı. Yazarken vefât etti. Hep Allahü teâlânın rızâsı için çalışırdı. Müslümanların işlerini kolaylaştırır, onların dînî mes'elelerini halleder, dünyâ işlerine yardımcı olurdu. Yazmış olduğu Kur'ân-ı kerîmleri müslümanlara hediye eder, kazancının çoğunu fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Güzel ahlâkı ve tatlı sözleriyle insanlara te'sîr eder, nasihatleri dinlenirdi. Birçok kimsenin günâhına tövbe edip, sâlih müslüman olmasına vesile oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. Bu talebelerinden biri de, torunu Ebû Fadl İbn-i Nâsr idi. O dedesinden pekçok nakillerde bulundu.

Birçok kitap yazıp, daha önce yazılmış eserlere şerhler yapan Ebû Hakîm Habri'nin ferâiz ilminde "Telhîs"i meşhûrdur. "Dîvân-ı Hammâse", "Dîvân-ı Buhterî", "Dîvân-ı Mütenebbî" ve "Dîvân-ı Şerîf Radî"ye şerhleri vardır.

Torunu Ebü'l-Fadl İbni Nâsr anlatır:

"Dedem Ebû Hakîm Habri, çok Kur'ân-ı kerîm yazar, insanlara hediye ederdi. Vefât ettiği gün de mushaf yazmaktaydı. Elinden kamışı (kalem) bırakıp arkaya yaslandı. (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin Azrail'i (a.s.) görünce: "Çabuk gel, canım çabuk gel. Beni Rabbime çabuk kavuştur!" buyurduğu gibi; "Vallahi ölüm çok güzeldir" deyip, rûhunu teslim etti."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 62, cild-3, sh. 374

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12 sh. 153

3) El-A'lâm cild-4, sh. 63

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 29

ABDULLAH BİN MUHAMMED (El-Lebbân)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed el-İsfehânî olup, ismi Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân Bin Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin en-Nu'man İbni Abdüsselâm bin Hırbib bin Hatit'dir. İbni Lebbân adıyla meşhûr olmuştur. İbn-i Lebbân'ın doğum târihi bilinmemektedir. 446 (m. 1054) senesi Cemâzil-âhır ayında vefât etti.

İlim hazinesi ve fazilet sahibi olan büyük âlim İbn-i Lebbân, İsfehân'da; Ebû Bekr bin el-Mukrî, İbrâhim bin Abdullah bin Hurşid, Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Meyle ve diğer âlimlerden, Bağdad'da; Ebû Tâhir el-Muhlis'den, Mekke'de; Ebü'l-Hasen Ahmed bin İbrâhim bin Firâs'dan hadîs-i şerîf dinledi ve hadîs ilmini öğrendi. Şafiî mezhebi fıkhını; Ebû Hâmid İsferayânî'den, usûl-i fıkhı; Ebû Bekr el-Eş'arî'den öğrendi.

İbn-i Hatîb onun için, "İbn-i Lebbân, ilim hazinesi, fazîlet sahibi bir zât olup, çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Her gece kıldığı namazda Kur'ân-ı kerîmin yedide birini okurdu." demiştir.

İbn-i Hatîb, İbn-i Lebbân'ın şöyle anlattığını nakleder: "Daha beş yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledim. Yedi yaşında, Ebû Bekr bin el-Mukrî'nin huzûrunda bulunuyordum. Ezberimi dinlemek istediler. Sırayla; Kâfirûn, Tekvîr, Mürselât sûrelerini emri üzerine ezberden okudum. Okurken hiç hatâ yapmadım. Beni takdîr edip duâ buyurdu."

İbn-i Lebbân, 427 senesi Ramazan ayında Bağdad'a gelip Darb-ül-Acir denilen mevkiye yerleşti. O bölgedekilere namaz kıldırdı. Her teravih namazından ve insanlar mescidden çıktıktan sonra, sabaha kadar namaz kılar, Allahü teâlâya duâ ederdi. Sabah namazından sonra talebelerine ders verirdi. İbn-i Lebbân, Kur'ân-ı kerîmi tertil üzere okurdu. Zamanında ondan daha güzel ve tatlı okuyan görülmedi. Kendisi "Ramazanı şerîf ayında, gündüz olsun, gece olsun, uyku için başımı bir yere koymadım" demiştir.

Birçok eser yazmış olan İbn-i Lebbân'ın en meşhûr eserleri: "Tehzib edeb-ül-kadâi lil-Hassâf" ve "Dürer-ül-gavvâs fî ulûm-il-Havvâs"dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 125

2) Târih-i Bağdâd cild-10 sh. 144

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 72

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 274

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 451

ABDULLAH-İ ENSÂRÎ

Hanbelî mezhebinin büyük âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ali el-Ensârî el-Hirevî olup, künyesi Ebû İsmâil'dir. Nesebi, Eshâb-ı Kirâmdan Hazreti Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-i Ensârî'ye dayanmaktadır. Bunun için Abdullah-i Ensârî diye tanınmıştır. Hadîs ilminde çok yüksek idi. Üçyüz binden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti. Ayrıca fıkıh, tefsîr, kelâm, târih, neseb ve diğer ilimlerde derin âlim idi. 396 (m. 1006) senesinde, Şa'bân ayının ikinci günü Herât'ta doğdu. 481 (m. 1185) senesi Zilhicce ayında orada vefât etti. Evliyânın büyüklerinden olan Abdullah-i Ensârî'nin türbesi, devamlı ziyâret edilmektedir.

Dört yaşında iken ilim öğrenmeye başladı. Dokuz yaşından itibâren kadı Ebû Mensûr ve Caruzî'nin sohbetlerine devam etti. Hâfızası fevkalâde kuvvetli idi. Mektepte duyduğu ve yazdığı her şeyi hemen ezberlerdi. Daha o zamanlarda, çok güzel şiirler söylerdi. Gece-gündüz ilimle uğraştı. Abdül-Cebbâr el-Cerrâhî, Ebû Mensûr el-Ezdî, Ebû Saîd es-Sayrafi ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebü'l-Vakt Abd-ül-Evvel, Ebü'l-Feth Nasr bin Seyyâr ve daha başka birçok zâtlar ilim öğrenip icâzet (diploma) aldılar. Geceleri kandil ışığında hadîs-i şerîf yazardı. Yemek yemeğe vakit bulamazdı. Annesi, ekmek parçalarını lokma lokma edip yedirirdi. Hadîs-i şerîf toplamak için çeşitli memleketlere gitti. Çok sıkıntılara katlandı. Nişâbûr'dan Dezbad'e kadar yağmur altında rükû' vaziyetinde gitti. Çünkü, koynunda hadîs-i şerîflerin yazılı bulunduğu nüshalar vardı. Bunların ıslanmaması için çektiği sıkıntılara, Allahü teâlânın rızâsı için ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine hizmet için katlandı. Niyeti bu idi. Üçyüz âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Bunların hepsi büyük hadîs âlimleri olup, hepsi de Ehl-i sünnet idi. Hiç biri bid'at sahibi değildi. Tefsîr ilmini Hâce Yahyâ İmârî'den öğrendi. Kendisi anlattı:

"Benim, kışın cübbem yoktu. Hava da çok soğuk idi. Evimde ancak üzerinde yatabileceğim kadar bir hasırım vardı. Üzerimi de bir keçe parçası ile örtüyordum. Keçeyi başıma doğru çeksem ayağım, ayağıma doğru çeksem başım açık kalırdı. Yastık olarak da bir kerpiç kullanırdım. Bir de, meclislerde giydiğim elbiseyi asacak bir çivi vardı. Birgün, büyük zâtlardan birisi bize geldi ve hâlimi gördü. Parmağını ısırıp ağlamaya başladı. Bir müddet sonra, başından sarığını çıkarıp önüme koydu. "Buna benden çok sen lâyıksın demek istedi."

"Maddî gücüm olmadığı için, talebelerime birşey alamazdım. Kimseden de bir şey isteyemezdim. Bunun için gönlümde bir elem vardı. Bir kimse, hazret-i Danyal aleyhisselâmı rü'yâsında görmüş. Ona, "Falan dükkânı Abdullah'a ver ki, kazancını talebelerine dağıtsın" buyurmuş. O kimse, de bunu kabûl etmiş. O şahıs, bu rü'yâdan sonra dükkânın kazancını, talebelere dağıtılmak üzere bana verdi."

"Ben, şu iki kimseden daha büyük bir âlim görmedim ve işitmedim. Onlar; Harkan'da Ebü'l-Hasen-i Harkânî ve Herat'da Abdullah et-Tâkî'dir. Harkânî hazretlerinin talebeleri bana, "Otuz senedir hocamızın sohbetiyle şerefleniriz. Onun, sana ta'zim ve hürmet ettiği gibi, başka hiç kimseye ta'zim ettiğini görmedik. Sana ihsân ettiği gibi, başkasına böyle ihsân ettiğini görmedik" dediler. Birgün, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerine, "Efendim, bir şey sormak istiyorum" dedim. O da "Sor. Ey benim çok sevdiğim Abdullah" dedi. Beş suâl sordum. İkisini lisân-ı hâl ile (yaşayarak), üçünü de lisânı kâl ile (söyleyerek) cevaplandırdı. İki elimi dizinin üzerinde tutmuş idi. Bu hâl beni çok etkiledi. Öyle çok ağladım ki, gözlerimden ırmak gibi "göz yaşı akıyordu. Ben tasavvufu Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinden öğrendim."

"Mürşid-i kâmilin mübârek cemâlini görmek ve sohbetine kavuşmak en büyük ganîmetlerdendir. Onların güzel cemâli ve sohbeti her zaman ele geçmez. Onu elden kaçırmamalıdır. Arafat dâima olur, fakat onlar dâima bulunmaz. Bu büyük ganîmeti lâyıkıyla değerlendirmeli, ni'metin kıymetini bilmelidir."

"Bir zaman bir arkadaş ile Basra'ya gittim. Altı gün geçtiği hâlde, hiç birşey yemedik. Yedinci gün bir kimse gelip bize birer altın hediyye etti. Ben de o altını arkadaşıma verdim. O gidip yiyecek bir şeyler getirdi. Beraberce yedik. Sonra yolumuza devam ettik. Deniz kıyısına geldik. Kalan bir altını gemiciye verip gemiye bindik. Gemide, köşede kendi hâlinde oturan biri vardı. Namaz vakitlerinde kalkar, namazdan sonra tekrar kendi hâlinde oturmaya devam ederdi. Kendisine yaklaşıp, bir ihtiyâcı olursa kendisine yardımcı olabileceğimizi söyledik. "Olduğu zaman söylerim" dedi. Birgün bize, "Ben, yarın öğle namazından sonra vefât edeceğim. Gemiciye, sizi sahile çıkarmasını söyleyiniz. Elbiselerimden birşey isterse veriniz. Dışarı çıktığınız zaman bir ağaçlık görürsünüz. Orada, büyük bir ağacın altında, benim kefenlenme ve defin işlerim için herşeyi hazırlanmış bulursunuz. İşlerimi tamamlayıp, beni oraya defnediniz. Benim bu yamalı elbisemi de kaybetmeyiniz. Hille'ye gittiğiniz zaman, zarif bir genç, sizden bu yamalı elbiseyi ister. Ona veriniz" dedi. Hakîkaten de ertesi günü öğle namazından sonra vefât etti. Bundan sonra biz dediklerini aynen yaptık. Herşey tam anlattığı gibi oluyordu. Hille'ye vardığımızda, tarif ettiği genç karşımıza çıkıp, "Emâneti veriniz" dedi. Biz, yanımızda bulunan emâneti kendisine teslim ettik ve "Allah rızâsı için bize izah eder misin? O zât kimdi? Sen kimsin? Bu olanlar nedir?" dedik. O bir derviş idi. Miras bırakacak bir malı vardı. Kendisine bir vâris taleb etti. Beni gösterdiler. Siz, bir miktar bekleyin. Ben hemen geliyorum" dedi. Gidip biraz sonra geldi. Kendi elbiselerini çıkarmış, bizim getirdiğimiz elbiseleri giymiş idi. Kendi elbiselerini bize verip, "Bunlar sizindir" dedi ve gitti."

Abdullah-i Ensârî (r.a.) Şeyhülislâm idi. Hanbelî mezhebinin büyük âlimlerinden olup, çok yüksek bir velî idi. Kerâmetleri pekçoktur. Va'zlarında Ehli sünneti müdâfaa eder, mezhebsizlik ve bid'atlerin kötülüğünü anlatırdı. Allahü teâlâya kavuşmak yolunda yürümek istiyenlerin, evliyâya ve hakiki din âlimlerine çok bağlı olmasını isterdi. Bu yolda ilerleten vâsıtanın, onlara olan tam muhabbet ve bağlılık olduğunu söylerdi. O büyüklere dil uzatanların zavallılıklarını her defasında ifâde eder ve "Yâ Rabbi! Dostlarını öyle yaptın ki, onları tanıyan sana kavuşuyor ve sana kavuşmayan onları tanıyâmıyor. Yâ Rabbi! Her kimi felâkete düşürmek istersen, onu İslâm âlimleri üzerine atarsın" buyururdu.

Hâce Ebû Âsım, Abdullah-i Ensârî hazretlerinin hocalarından ve akrabasından idi. Birgün ziyâretine gitti. Hocası kendisine yemek ikram etti ve ba'zı şeyler öğretti. Ebû Âsım'ın hanımı ihtiyâr idi. Evliyâdan mübârek bir hâtun idi ve Hızır aleyhisselâmdan ilim öğrenirdi Bu hâtun diyor ki: Hızır (a.s.) bize geldiğinde, Abdullah'ı görüp kim olduğunu sordu. Böyle sormak onun âdetidir. Bildiği hâlde yine sorar. Ben "Filân kimsedir" dedim. Buyurdu ki, "Doğudan batıya kadar herkes onun adını duyar. Şeyhülislâm ismi ile meşhûr olur. Şimdi onyedi yaşındadır. Ne babası, ne de kendisi, ne olduğunu bilmez. Zamanında ondan büyük kimse olmaz. Yer yüzünde onun büyüklüğünü duymayan kalmaz."

Abdullah-i Ensârî hazretleri buyurdu ki:

"Öyle zaman olur ki, Allahü teâlâ bir kulunu ibâdetleri ile meşgûl eyler. O ibâdetler, o kulun azıtmasına sebeb olur. Ya'nî kibir ve ucba kapılmasına yol açar. Yine öyle zaman olur ki, o kulunu bir işe, bir günâha düşürür. O günâhı sebebiyle kul o kadar üzülür ki, bu üzülmesi o kimsenin hidâyetine sebeb olur. Hâline bakıp gafletten uyanır. Tövbe ve istiğfar eder. Bu her iki durumda da atılgan olmamalıdır. Allahü teâlâ, cesâret ve atılganlıkla günâh işleyip de "O bizi affeder" diyen kullarını sevmez. Günâhları küçük görmekten daha zararlı birşey olmaz. Günâhların küçük olduğuna değil de, kimin koyduğu yasakları çiğnemekte olduğunu düşünüp, haya etmelidir."

"Hak teâlânın sevdiklerinin yolunda olmak ile dünyaya kıymet vermek, dünyâya düşkün olmak, bir arada bulunmaz. Bu yolda bulunan bir kimsenin kalbinde, dünyânın zerre kadar kıymeti bulunursa, yağdan kıl çıkması gibi, kolayca bu yoldan çıkar. Allahü teâlânın dostları, dünyâya hiç kıymet vermezler, onun için gam yemezler. Bütün dünyâyı bir lokma hâline getirip, bir velînin ağzına koysan, isrâf olmaz. İsrâf ona denir ki, birşey Allahü teâlânın rızâsına aykırı olarak sarfedilir. Allahü teâlâ, dünyâyı eliniz ile terketmeyi değil, kalbiniz ile terketmeyi ister ve beğenir."

"İşlediğin tâat ve ibâdetleri beğenmemelisin. O tâat sana hoş gelmemeli, bir lezzet aramamalısın. Tâatini beğenmek şirktir. Yalnız Allahü teâlânın emri olduğu için, buyurulduğu gibi, ya'nî ilmihâl kitaplarında bildirdiği gibi işlemeli. Tâatini Hak teâlâya ısmarla ve kendi beğenmeni şeytanın yüzüne çarp.

Beyt:

"Bir amel ki kalbine hoş gelir.
Bir günâhtır ki özrü müşkildir."

"Bedbahtlığın, zarar ve ziyan içinde olmanın en açık alâmeti, Allah yolunda hergün ilerliyememektir."

"Tasavvuf ehli arasında, emr-i ma'rûfa ve nehy-i münkere nikâr denir."

"Malı seviyorsan, yerine sarf et de sana sonsuz arkadaş olsun! Eğer sevmiyorsan, ye de yok olsun."

"Allahü teâlâ, kendi rızâsını istiyenlerin yardımcısıdır."

"Üç kısım ilim vardır ki, bunlar tövbe, tevekkül ve hakîkat ilimleridir. Tövbe ilmi ki, bu ilmi seçilmişler (büyük zâtlar) ve avam (diğer insanlar) kabûl ettiler. Tevekkül ilmi ki, bunu seçilmişler kabûl etti, ama avam kabûl etmedi. Hakîkat ilmi ki, insanların ilim, akıl ve anlayış seviyelerinin üstünde olduğu için, çok kimse onu anlıyamaz."

"Allahü teâlânın azâbına müstehak olanlar, her an gaflette bulunanlardır. Bunlar, başlarına gelmesi muhtemel olan korkunç azâbdan gâfil oldukları için, kendilerini emniyette ve rahat hissederler. Her zaman uyanık olan kalbler ise, her an korku ve hüzün ile dolu olurlar. Devamlı âhıret için hazırlık yaparlar. Dolayısı ile bu kimseler cezaya müstehak değildir."

"İnsana, âhırete giden yolda şu dört şey elbette lâzımdır! Birinci olarak, i'tikâd ve amel. Kendisine lâzım olan ilmi öğrenip tatbik etmek lâzımdır ki, bu ilim yolcuya yön verir, idâre eder. İkinci olarak, bir zikir lâzımdır ki, bu yolcuya tenhâda arkadaşlık etsin. Bu zikir yardımı ile yalnızlık çekmesin. Üçüncü olarak, bu yolcunun haram ve şüphelilerden sakınması ve dünyâya düşkün olmaması lâzımdır ki, uygun, olmayan düşünce ve başka şeyler kendisini meşgûl etmesin. Dördüncü olarak, bir yakîn lâzımdır ki, bu yolcuyu gideceği yere kadar götürsün. Ömründe bu dört şeyden ayrılmayan saadete kavuşur."

"Dünyâ ne demektir biliyor musunuz? Gönlüne gelen ve seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran her şey dünyâ demektir. Seni O'ndan başka birşey ile meşgûl eden her şey de fitnedir. Bu kısa ömrü, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylere yaklaşmakla geçiren, O'ndan başka şeylerle meşgûl olan kimse, âhıretini harâb etmiş olur. Bu ise, akıl sahiblerinin yapacağı şey değildir."

"Sıdk ve muhabbetin alâmeti ahde vefadır."

"Nefsiniz sizi uygun olmayan şeylerle meşgûl etmeden evvel, siz nefsinizi hayırlı şeylerle meşgûl ediniz."

"Hak teâlâya yakın olmağı istememek ve düşünmemek cinâyettir."

"Birisi, rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Evliyâdan bir grup ile bir yerde oturuyorlardı. Herkes, O'nu dinliyordu. Birden semânın kapıları açıldı. Elinde ibrik ve leğen ile bir melek geldi. Melek, ibrik ve leğen ile herkesin önüne geliyor, orada bulunanlar ellerini yıkıyordu. Rü'yâyı gören kimse en sonda bulunuyordu. Sıra ona gelince, "Leğeni kaldırın. O, bu taifeden değildir" dediler. Melek de leğeni alıp götürdü. O kimse, Peygamber efendimize dönerek: "Yâ Resûlallah! Ben bunlardan değilim ama, biliyorsunuz ki, sizi ve bunları çok seven birisiyim" dedi. Peygamber efendimiz, "Bunlara muhabbet eden bunlardandır" buyurdu. Bunun üzerine melek, leğen ile ibriği getirdi. O kimse de elini yıkadı. Peygamber efendimiz o kimseye dönüp tebessüm ettiler ve "Bize muhabbet ettikçe bizimlesin." O kimse bu rü'yâdan sonra bu yolun büyüklerinden biri oldu."

Abdullah-i Ensârî hazretleri, Sehl-i Tüsterî (r.a.) hakkında şöyle anlattı: "Sehl bin Abdullahri Tüsterî hazretleri, evliyânın büyüklerinden idi. Hastalığı olanlar, gelip kendisine müracaat ederler, duâsı bereketi ile şifâya kavuşurlardı. Kendisinde ise basur illeti vardı ve bunun gitmesi için duâ etmezdi. Ebû Nasr Terşizî bana, "Sehl, duâsı makbûl olan velî bir zât olduğu hâlde, onun basuru nedendir? Kendisi için niye duâ etmiyor?" dedi. Onun veliliği, o

hastalıktan dolayıdır. Hastalığa sabrettiği için, velilik derecesi her an yükselmektedir. Bunun için o hastalığın sıkıntısına sabrediyor. Hastalık sebebiyle kazancı daha çok olduğundan, o illetin kendisinden gitmesi için duâ etmiyor, dedim."

"Tasavvuf ehli arasında "Benim elbisem, benim ayakkabım" demek edebe uygun değildir. Dostlar arasında, hiçbir şeyi mülkiyetle nisbet etmemek, onların âdâbındandır. Zarûret müstesna."

"Ebû Bekr-i Kettânî'ye Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) talebesi derlerdi. Çünkü, Resûlullah efendimizi rü'yâsında çok görürdü. Öyle ki, O'nu hangi gün, hangi gece göreceğini bilirdi. İnsanlar kendisine ba'zı suâller sorarlar, o da rü'yâda Peygamber efendimize sorar, cevâbını alırdı. Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, ona, (Bir kimse hergün kırkbir defa "Yâ hayyû yâ kayyûm. Yâ Lâ ilahe illâ ente" dese gönüller öldüğünde, onun gönlü ölmez.)"

"Kendisinden başka ilâh olmayan Allahü teâlânın kıymetli bir kulu vefât edeceği zaman, Azrâil (a.s.) gelerek "Korkma! Erhamürrâhımîne gidiyorsun. Asıl vatanına kavuşuyorsun. Büyük bayrama vâsıl oluyorsun. Bu cihan bir konaktır. Bu konak mü'minin zindanıdır, ödünç olarak sana verilen bu varlık bir bahânedir. Bu sebepten, bu bahâne gider ve uzaklaşır. Hakîkat meydana çıkarak, kişi devamlı diri olan Allaha kavuşur" der. O kul için, dünyâda bundan daha tatlı, daha hoş ve daha rahat bir gün olmaz."

"Kişinin sözü amelinden çok olursa noksandır. Ameli sözünden fazla olursa kemâldir."

"Allahü teâlânın bir kulunu sevmediğinin alâmeti; o kulun, kendisine fâidesi olmayan boş şeylerle meşgûl olmasıdır."

"Ümitsizlik, küfür içinde bir kapıdır. Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmek küfürdür."

"Ârif; kalbini Allahü teâlâyı düşünmek, unutmamak için, vücûdunu da, insanların rahmeti ilâhiyyeye kavuşmaları için seferber eden kimsedir."

"Bir zaman Hire'ye askerler geldi. Askerlerden birisi, köylünün birinden atlar için bir yük saman aldı. Ücretini tam olarak ödedi. Bu köylünün ihtiyâr bir babası vardı. O asker ile dost oldu. O ihtiyâr köylü, dostu olan askere dediki, "Bugün, hacılar hac etmektedir. Keşke biz de orada olsaydık. Asker "İster misin? Seni oraya eriştireyim. Ama kimseye söylememen şartı ile" dedi. İhtiyâr; "Söylemem" dedi. Asker, Allahü teâlânın izni ile bir anda ihtiyârı Arafat'a ulaştırdı. Hac edip, lüzumlu vazîfeleri yaptıktan sonra, yine bir anda geri döndüler. İhtiyâr, askere dedi ki, "Senin gibi bir hâlde bulunan kimsenin, askerlerin arasında durmasına hayret ediyorum. Bu nasıl oluyor?" Asker şöyle cevap verdi: "Eğer benim gibi bir kimse bunların içinde olmasa idi, senin gibi bir ihtiyâr veya zayıf, muhtaç bir nine gelip derdini dökse kim bakardı? Kim alâkadar olurdu? Kim dostluk elini uzatırdı? İşte ben, birçok fâideleri düşünerek bunlar arasında bulunuyorum. Sakın sırrımı kimseye söyleme" dedi. İhtiyâr, işin içinde önce farkedemediği nice hikmet ve faidelerin bulunduğunu anlayıp, "Peki" dedi. Teşekkür edip ayrıldılar."

"Sana iyilik eden kimsenin esîri olursun. Ona karşı boynun bükük olur. Kendisine iyilik ettiğin kimseye karşı ise, tam tersi olur. Onun için, dâima herkese iyilik etmeli; fâideli olmaya çalışmalıdır. Nitekim bir hadîs-i şerîfte **"Veren el, alan elden üstündür"** buyurulmuştur."

"Ebü'l-Hüseyn isminde birisi, birgün hocam Husrî'yi incitmişti. O andan beri kalbimde ona karşı soğukluk duyuyorum."

"Allahü teâlâ, âriflerin gönüllerine ikramlarını yağmur gibi yağdırıyor. Arzu ettiklerini, en kısa yoldan arzularına kavuşturuyor."

Şeyh-ül-islâm Abdullah-i Ensârî hazretleri, Menâzil-üs-sâyirîn kitabında, Âl-i İmrân sûresi 103. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahın ipine sımsıkı sarılın"** kısmını şöyle tefsîr etmektedir "Âyet-i kerîmede geçen "Allahın habline (ipine) sımsıkı sarılın"dan murâd, Allahü teâlânın emirlerine riâyet ederek ibâdete devam etmektir. Âyet-i kerîmede geçen i'tisâmın (sarılmanın) üç derecesi vardır. Birincisi; normal insanların i'tisâmı ki, Allahü teâlâdan gelen emir ve yasaklara sarılıp, devam etmektir. Bu kısımda bulunan insanların ibâdet ve tâati, yakîn elde etmek içindir. Bu, Allahın ipine (Kur'ân-ı kerîme) sarılmaktır. İkincisi; seçilmişlerin i'tisâmı olup, bunların emir ve yasaklara uymaktaki gayretleri, Allahtan başka her şeyden kesilmek, O'na, O'nun emirlerine teslim olmaktır. Bu da urvet-ül-vüskâ'dır. Üçüncüsü; seçilmişlerin seçilmişlerinin i'tisâmı ki, bunların emir ve yasaklara uymaktaki gayretleri, Allahü teâlâyı müşahâde etmek, O'nun yakınlığı ile meşgûl olmak ni'metine kavuşmak içindir. Buna da i'tisâm-ı billah denir."

Şeyh-ül-islâm Abdullah-i Ensârî'nin (r.a.) Menâzil-üs-sâyirin kitabında, Hazreti Ömer'in bildirdiği hadîs-i şerîfte "İhsân nedir?" suâline cevaben Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"İhsân, Allahü teâlâya, görür gibi ibâdet etmendir. Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."** Bu hadîs-i şerîf, pekçok hakîkati içerisine almaktadır. Yine buyurdular ki: "Ba'zı sâlih kimseler, bir hâdisenin nasıl neticeleneceğini firâsetle söyler. Bu hâdisenin neticesini Allahü teâlâ ona müşâhede ettirir, gösterir. Bu müşâhede, o kimsede devamlıdır. Ba'zı kimseler de vardır ki, bu müşâhede onda ba'zan olur, devamlı olmaz. O, onu Allahü teâlânın aşkının sarhoşluğu içinde iken söyler veya o söz dilinden çıkar da, söylediği hakîkat olur. Ama, onun bu hâlden haberi bile yoktur. İşte bu iki hâlin birinci olanı, ya'nî firâseti devamlı olanı makbûldür. Firâseti devamlı olanlara "Velâyet ehli" denir. Bu işler, "Abdal", "Ebrar" ve "Zühhâd" da olur. Firâseti ve müşâhedesi ba'zan olanlar da "Muhakkik"lerdir. Muhakkiklerde hâdiseler, ba'zan kapalı, ba'zan da açık olur. Eğer şaka ile söyleseler, Allahü teâlâ onları kırmaz, hakîkat eder. Eğer gaflet ile söylerse, cenâb-ı Hak yine dediğini vâki eder. Onlar, Allahü teâlânın sevgili kullarıdır." Hâce Abdullah-i Ensârî "rahmetullahi aleyh", (Menâzil-üs-sâyirin) kitabında buyuruyor ki: "Firâset iki türlüdür: Birincisi, ma'rifet sahiblerinin firâseti olup, talebenin isti'dâdını keşf etmek, Allahü teâlânın evliyâsını tanımaktır. İkincisi, riyâzet çeken, açlıkla nefslerini parlatanların firâseti olup, mahlûklara âit gizli şeyleri bilmektir. İnsanların çoğu, Allahü teâlâyı hatırlamayıp gece-gündüz dünyâyı düşündüğünden, dünyâ işlerinden ele geçirmek istedikleri şeylerden haber verenleri arıyor. Bunları büyük biliyor. Hattâ, bunları evliyâ, Allahü teâlâya yakın sanıyorlar. Evliyânın me'ârifine, doğru, ince bilgilerine dönüp de bakmıyorlar. Belki, bunlara dil uzatıp, bunlar Allahın sevgili kulu olsaydı, gayb olan şeylerimizi, gizli düşüncelerimizi bilirlerdi. Bizim hâlimizden haberi olmıyan bir kimse, mahlûkların üstündeki ince bilgileri hiç anlıyamaz diyerek, evliyânın firâsetine, Zâtı ilâhiye ve sıfatlarına olan bilgilerine inanmıyorlar. Böyle, yanlış ölçüleri sebebi ile, o büyüklerin doğru ilim ve me'ârifinden mahrûm kalıyorlar. Bilmiyorlar ki, Allahü teâlâ, o büyükleri, câhillerin gözünden saklamış, kendine mahsûs kılmıştır. Evliyâsını dünyâ işleri ile meşgûl etmeyip, kendisi ile meşgûl etmiştir. Evliyâ, insanların hâllerine, işlerine bağlansalardı, Allahü teâlânın huzûruna lâyık olmazlardı".

Abdullah-i Ensârî hazretlerinin Kenz-üs-sâlikîn (Zâd-ül-ârifîn) kitabında buyuruyor ki:

"Âhırette her incinin bir sedefi vardır. Herşeyin kendi hâline göre bir şerefi, değeri vardır. İnsanoğlu da kendisinde ilim bulunan bir sedeftir. Onun şerefi de ilim iledir. İlmi olmayan kimse,

cahillik içinde kalır, muhabbet kadehini içemez, vilâyet libâsını giyemez. Allahü teâlâ câhili kendine dost edinmez."

"İlim, çok tekrar ve fazla müzâkere ile ele geçer. Ayrıca bunun için az uyumalı ve Allahü teâlânın yardımını talep etmelidir. Âlemlere rahmet olan Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyuruyor ki, **"Geceleyin Allahü teâlânın korkusundan ağlayan göze ateş dokunmaz."** Bir kimse, 40 gün Allah için ihlâsla sabahlasa, hikmet pınarları zâhir olup, kalbinden lisânına akar. Peygamber efendimiz (s.a.v.**) "Mü'min, gece çok ağlar, gündüz çok tebessüm eder"** buyurdu."

"Her denizin kenarı (sonu) vardır. Her günün gecesi vardır. Peşinden gece gelmiyecek gün, kıyâmet günüdür. Nihâyeti olmayan deniz, Allahü teâlânın rahmet deryâsıdır."

"Semâ tavanının seyyareleri olduğu gibi, her bir gaflet ve hatânın da bir keffâreti vardır. Mü'minlerin günahlarının keffâreti tövbedir."

"Şükür; ni'meti bilmenin ismidir. Zîrâ şükür, ni'meti vereni bilmeye götürür. Bu ma'nadan dolayı, Kurân-ı kerîmde İslâm ve îmâna şükür ismi verilmiştir."

"Sabır; nefsi istenilmeyen bir şeyden, dili şikâyetten alıkoymaktır. Sabır, insanlara en zor gelen huylardandır. Sabır üç derecedir Birincisi, Allahü teâlânın va'd (ni'met vereceğine söz vermek) ve va'dini (azâb edeceğini) düşünerek, imân üzere kalmak. Cezadan dolayı günah işlemekten kaçınmaktır. İkincisi, ibâdete ihlâs ile ve şartlarını yerine getirerek devam etmeye sabır etmektir. Üçüncüsü, belâlara sabretmek ki, böylece sıkıntılara verilecek sevâbları ve rûhun sıkıntılarına verilecek mükâfatı düşünerek sabretmektir."

Abdullah-i Ensârî hazretlerinin yazdığı kıymetli kitaplardan ba'zıları şunlardır: Menâzil-üs-sâyirîn, Şems-ül-mecâlis, Envâr-Üt-tahkîk, Tefsîr-ül-Kur'ân, Hülâsa fî şerh-i hadîs, Şerh-üt-taarruf li-mezheb-it-tasavvuf, Menâkıb-ı İmâm-ı Ahmed bin Hanbel.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 247

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 133

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 365

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1183

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 452

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 452

7) El-A'lâm cild-4, sh. 122

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 15

9) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1 sh. 50

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 977

11) Eshâbı Kirâm sh. 305

12) Rehber Ansiklopedisi cild-1 sh. 19

13) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-2, mk. 92

14) Kıyâmet ve Âhiret sh. 201

ABDÜRRAHÎM ET-TEMÎMÎ

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahîm bin Ahmed bin Nasr et-Temîmî el-Buhârî olup, Künyesi Ebû Zekeriyyâ'dır. Hadîs ilminde hafız olup, yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi,

râvilerinin hâl tercemeleri ile birlikte ezbere bilen hadîs âlimi idi. 382 (m. 992) senesi Rebî'ul-evvel ayında Buhârâ'da doğdu. 461 (m. 1068)'de Havra'da vefât etti. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. İlim öğrenmek için yaptığı seyahatler meşhûrdur. Seyahatlerinde; Buhârâ, Horasan, Dımeşk, Mısır, Bağdad, Irak, Yemen, Afrika, Endülüs ve başka yerlere gitti. Bu yerlerde, Ebû Abdullah el-Halîmî, Abdülganî bin Saîd el-Ezdî, Ebû Ömer bin Mehdî ve başka birçok büyük âlimlerle görüşüp onlardan ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed er-Râzî, Müşerref bin Ali et-Temmâr ve başka birçok zâtlar ilim öğrendiler.

Ebû Zekeriyyâ et-Temîmî hazretleri ömrünü ilim öğrenmek, hadîs-i şerîf dinlemek için vakfetmişti. Hâfız Silefî diyor ki, "Ebû Zekeriyyâ (r.a.) hadîs âlimlerinin meşhûrlarından ve önde gelenlerindendir."

İbn-i Nâsiriddîn diyor ki, "Ebû Zekeriyyâ (r.a.) büyük hadîs âlimlerinden, sika (güvenilir), meşhûr bir zât olup, ömrü, ilim öğrenmekle ve bu uğurda seyahatle geçmiş yüksek bir zât idi".

Ebû Zekeriyyâ hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **"Harb, hileden ibârettir"** buyuruldu.

Ebû Zekeriyyâ et-Temîmî hazretlerinin, Risâlet-ür-rıhle ve Esbâbihâ, Kavli lâilâhe illallah ve Sevâbihâ isimli eserleri vardır.

---

1) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 2, 3

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1157

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 309

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 202

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1 sh. 559

ABDURRAHMÂN BİN AHMED (Abdurrahmân-ı Zâz)

Şâfii mezhebi âlimlerinden. Büyük fıkıh âlimidir. İsmi, Abdurrahmân bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdurrahmân bin Zâz bin Muhammed bin Abdurrahmân İbni Ahmed bin Zâz bin Hamîd bin Ebî Abdullah es-Serahsî et-Tebrîzî'dir. Künyesi Ebü'l-Ferec olup, "Zâz" diye meşhûr olmuştur. 432 (m. 1040) senesinde İran'ın Tebrîz vilâyetine bağlı Serahs kasabasında doğdu. Sonra Merv şehrine yerleşti. Birçok âlimden hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Kâdı Hüseyn'in en önde gelen talebelerindendi. Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olarak yetişti. Çeşitli memleketlerden birçok kimseler gelip kendisinden ilim aldılar. Çok talebe yetiştirdi. 494 (m. 1101) senesinin Rebî-ül-âhır ayında vefât etti.

Merv şehrine gelip yerleştikten sonra, Kâdı Hüseyn'den fıkıh ilmini öğrendi. Merv'deki Şafiî âlimlerinin en üstünü oldu. Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Hasen bin Ali el-Mutavvi'î, Ebü'l-Muzaffer Muhammed bin Ahmed et-Temîmî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Kendisinden de; Ebû Tâhir es-Sincî, Ömer bin Ebî Muti', Ahmed bin Muhammed bin İsmâil en-Nişâbûrî ve daha başkaları hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İmamlık derecesine yükselen âlimlerden birisiydi. Zühd ve vera' sahibiydi. Az yer ve az içerdi. Haramlardan ve şüphelilerden sakınması çoktu. Kendisinden ilim öğrenmek için, çeşitli memleketlerden çok talebe geldi. Böylece onun ismi ve ilmi, güneşin ışıklarının her yere yayılması gibi birçok şehirlerde yayıldı.

Ebû Sa'd es-Sem'anî diyor ki, "O, İslâm âlimlerinin en büyüklerinden birisi idi. Çeşitli yerlerde onun ismi darb-ı mesel oldu. Çünkü o, Şafiî mezhebini ve onun imamına âit en ince bilgileri ezbere biliyordu. "İmlâ" ismini verdiği eseri, her yere yayıldı. Her taraftan kendisine büyük âlimler ve fakîhler gelip ilim tahsil ettiler. Bu husûsta kendisine çok i'timâd ediyorlardı. Onun ilmi çok geniş olup, kendisine yetişen olmadı. Fetvâları o kadar kuvvetli idi ki, aksini bildiren çıkmadı. Faziletinin ve ilminin çokluğu ile beraber, dinine çok bağlı, vera' sahibi olan bir zât idi. Yiyip içmede ve giyinmede çok ihtiyâtlı hareket eder, haram ve şüpheli olmasından çok sakınırdı.

Hanımı Hurre binti Abdurrahmân anlatıyor. "Kocam pirinç yemezdi. Çünkü pirinç, ekildiği zaman suya ihtiyâcı çok olurdu. Pirinç ekenlerin, bu ihtiyâçlarını karşılayabilmek için ister istemez başkalarına haksızlık yapmış olabileceklerini düşünüyordu."

Yine hanımı anlatıyor Evimizdeki bütün giyecek eşyaları çalınmıştı. Hattâ üzerinde namaz kıldığım yaygım, (seccadem) dahi alınmıştı. Kocam İmâm-ı Abdurrahmân'ın giydiği takkesi, evin ortasındaki bir ipin üzerinde bulunduğu halde alınmamıştı. Hırsız, beş ay sonra bulunup yakalandı. Çalınmış şeylerin çoğunu bize geri verdi. Ancak çok azını getirmedi. Kocam hırsıza: "Niçin takkemi almadın?" diye sordu. Hırsız da, "Ey Şeyh! Bu takkeyi o gece birkaç defa aldım. Ona yaklaştığım her defasında, ondan bir ateş parlıyordu. Hattâ nerede ise beni yakacaktı. Ben de, onu ipin üzerinde bıraktım ve evden çıktım" diye cevap verdi.

Başlıca eserleri şunlardır.

1. Kitâb-ül-emâlî (veya imlâ): Şafiî mezhebinde kıymetli bir fıkıh kitabıdır.

2. Et-Ta'lîka

Esnevî, "Mühimmat" ismindeki eserinde diyor ki, "Râfi'nin nakillerinin çoğu, İmâm-ı Gazâlî'nin sözleri dışında, altı kitaptan olurdu. Bunlar Tehzib, Nihâye, Tetimme, Şâmil, Tecrid-i. İbn-i Kec ve Ebü'l-Ferec'in Emâlî'sidir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 121

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 101

3) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 263

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 400

ABDURRAHMÂN BİN ME'MÛN EN-NİŞABÛRÎ

Şafiî mezhebindeki âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Me'mûn bin Ali en-Nişâbûrî'dir. Künyesi, "Ebû Sa'd el-Mütevvellî"dir. 426 (m. 1035) senesinde Nişâbûr'da doğdu. Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimiydi. Birçok yeri dolaşarak ilim tahsil etti. Usûl, fıkıh, hılâf, ferâiz, kelâm ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Büyük âlim Ebû İshâk-ı Şirâzî'nin vefâtından sonra, Bağdad şehrindeki Nizâmiyye Medresesi fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi. Bu vazîfede iken 478 (m. 1086) senesi Şevval ayının onsekizinci günü Cum'a gecesinde Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Ebruz kabristanına defnedildi.

Fıkıh ilminde, Şafiî âlimlerinin en büyüklerindendir. Bu ilmi, üç ayrı yerdeki üç âlimden aldı. Merv-i Zûd'da, Kâdı Hüseyn bin Muhammed'den; Buhârâ'da, Ebû Sehl Ahmed bin Ali Ebyurdî'den ve Merv'de, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân el-Fûrânî'den aldı. Şafiî mezhebinde çok ilim sahibi olarak, herkes tarafından tanındı. Zamanındaki âlimlerin en üstünü oldu. Şöhreti her

tarafa yayıldı. Hocası Fûrânî'nin "İbâne" kitabı üzerine "Tetimme" kitabını yazarken, "Hudûd = Hadler, cezalar" bahsine gelince vefât etmiştir. Bu kitabı, vefâtından sonra, onun talebelerinden Ebü'l-Fütûh Es'ad-i Iclî ve diğerleri tamamlamıştır. Fakat onun maksadını yerine getiremediler ve onun ta'kibettiği yola giremediler. Çünkü kitabında garîb mes'eleleri ve başkalarının kitabında bulunmayan garîb rivâyetleri toplamıştı. Ayrıca onun, ferâiz ilmine âit çok faydalı küçük bir "Muhtasar" kitabı da vardır. Hılâf ilminde de çeşitli kaynaklardan toplanmış bir yol ta'kib etmiştir. Usûl-i dîne âit küçük bir eseri vardır. Herbiri çok faydalı eserlerdir.

Muhammed bin Abdülmelik bin İbrâhim el-Hemedânî, Ebû İshâk-ı Şirâzî'nin "Tabakât" adlı kitabına yaptığı zeylinde anlatıyor Muhtesib Ahmed bin Selâme diyor ki: "Ebû Sa'd Abdurrahmân bin Me'mûn, hocamız Ebû İshâk'dan sonra ders vermek için onun yerine oturduğu zaman, edeb ile amel etmesi için, ondan daha aşağıda bir yerde oturmasını istediler. Âlimler, onun yerine oturmasını beğenmediler. Onlara dedi ki: "Şunu iyi biliniz ki, ben, ömrümde ancak iki şeye çok sevinmiştim. Onlardan biri şudur: Mâverâünnehr'den dönüp Serahs'a girdiğim zaman, üzerimde eski elbiseler vardı. İlim ehlinin elbiselerine benzemiyordu. Ebü'l-Hâris bin Ebî Fadl es-Serahsî'nin meclisinde hazır oldum ve diğer talebelerinin yanına oturdum. Bir mes'ele hakkında konuştular. Ben de konuştum ve anlatılanlardan ba'zısına i'tiraz ettim. Benim konuşmam bitince, Ebü'l-Hâris öne geçmemi emretti. Ben de ilerledim. Tekrar konuşma sırası bana gelince, daha çok ileri gelip yaklaşmamı istedi. Yanıbaşına oturarak çok yakın oldum. O, benimle beraber ayağa kalktı ve beni talebelerinin arasına kattı. Bunun üzerine beni büyük bir sevinç kapladı. Çok sevindiğim şeylerden ikincisi de; büyük âlim Ebû İshâk-ı Şirâzî'nin yerine oturup ders vermem için lâyık görülmemdir. Bu ni'metlerin en büyüğüdür." Ben, ona saygısızlığımdan değil, onun bıraktığı hizmeti yapmak için burada oturuyorum, demek istedi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 106

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 358

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 133, 134

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5 sh. 166

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1251

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED ED-DÂVÛDÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Muzaffer bin Muhammed bin Dâvûd bin Ahmed bin Muâz bin Sehl bin Hakem bin Şîrâz'dır. Künyesi, Ebûl-Hasen bin Ebî Talha ed-Dâvûdî idi. "Cemâl-ül-İslâm=İslâmiyetin yüz akı" ve "Şeyh-i Horasan" lakâbları ile meşhûr oldu. 374 (m. 984) senesi Raht-ül-evvel ayında doğdu. İlim ve faztlet sâhibi bir zât olup dînî gayreti çoktu. Fıkıh ve hadîs ilmini birçok âlimden öğrendi. İmâmı Serahsî'den Sahîh-i Buhârî'yi okuyup rivâyet etti. 467 (m. 1075) senesi Şevval ayında vefât etti.

Hadîs ilmini, Ebû Muhammed bin Hamaveyh'ten aldı. Ondan çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bu zâttan en son hadîs-i şerîf alan kimse, Abdurrahmân-ı Dâvûdî oldu. Bağdad'a gelip, fıkıh ilmini Kaffâl-i Mervezî'den, Ebû Tayyib es-Sulûkî'den ve Ebû Hâmid-i İsferâyînî'den öğrendi. Ebû Ali ed-Dekkâk'ın ve Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin sohbetlerinde bulundu. Onlardan çok istifâde etti. Bir ara Bağdad'a geldi Sonra Bûşenc'e yerleşti. İnsanlara ders verdi. Va'z ve nasîhatta bulundu. Herkesin dini suâllerine fetvâ verirdi. Ölünceye kadar bu hizmetlerine devam etti. Bu arada birçok eserler yazdı. Horasan âlimlerinin gözdesi oldu. 40 sene bu şehirde kaldı ve

hiç et yemedi. Çünkü, o şehrin'halkından ba'zısı, hırsızlık yapıp, hayvanları kesip satıyorlardı. Bunun için, hep balık yiyordu. Birgün kendisine anlatıldı ki; ba'zı emirler nehrin kenarına gelip, burada avlanan balıkları yiyorlar ve fazlasını da nehire atıyorlardı. Bundan sonra balık da yemedi.

Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olan Abdurrahmân-ı Dâvûdî, mezhebin fıkhî mes'elelerini bilmekte, hılâf ve edebiyat ilimlerinde ve hadîs ilminde âli isnad'i tercih etmede âlimlerin üstadı sayılıyordu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 192

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 327

3) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 295

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 112

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED EL-İDRİS

Hadîs âlimi ve tarihçi. İsmi Abdurrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin İdrîs bin Hasen bin Mettûye el-İsterâbâdî'dir. Künyesi, Ebû Sa'd olup, İdrîsî lakabıyla meşhûr olmuştur. İlim öğrenmek için, ilk olarak Bağdad ve başka şehirlere seyahatlerde bulunmuş, nihâyet Semerkand'da yerleşmiş ve çeşitli konularda kitap telif etmiştir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 405 (m. 1015) senesinde Zilhicce ayının sonlarına doğru Semerkand'da vefât etmiştir.

Ebû Sa'd el-İdrîsî (r.a.) seyahat ettiği şehirlerde; Ebû Abbâs Esâm en-Nişâbûrî, Ebû Nuaym Muhammed bin Hasen el-Esterâbâdî, Ebû Sehl Hârûn İbni Ahmed, Ebû Ahmed bin Adîy ve daha başkalarından ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de; Ebû Ali eş-Şâşâ, Ebû Abdullah el-Habâdî, Ebû Mes'ûd Ahmed bin Muhammed el-Beclî, Ebû Saîd Muhammed bin Abdurrahmân el-Kencirûdî, Ahmed bin Muhammed el-Atîkî, Ali bin Muhsin et-Tenûhî, Kâdı Ebü'l-Alâ el-Vâsıtî, Ebû Kâsım ez-Zührî, Muhammed bin Ömer bin Sebnek ve daha başka zâtlar ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Ebû Sa'd el-İdrîsî (r.a.) hadîs-i şerîf ve târih ilimlerini öğrenmek için çok gayret göstermiş ve bu husûsta karşılaştığı her türlü zorluğa göğüs germiştir. Az yer, az uyurdu. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberleyip, hadîs ilminde Hâfız derecesine yükselmiş, sika (sağlam, güvenilir) bir âlim olmuştur. Hatîb el-Bağdâdî, Ezherî, İbni Nasr ve pekçok âlim onun hadîs ilminde sika, Hâfız, anlayışı yüksek, Hâfızası kuvvetli bir âlim olduğunu bildirdiler.

Ezherî şöyle anlatır: "Ebû Sa'd el-İdrîsî'yi gördüm. Semerkand târihi hakkında yazmış olduğu kitabını Ebû Hasen ed-Dâre Kutnî'ye götürüyordu. Dâre Kutnî, bu kitabı inceledikten sonra; "Bu kitap tekkelimeyle güzel" buyurdu. İbn-i Nasr onun için: "O, Semerkandlı hadîs âlimlerindendir. Ayrıca beldesinin târihini en iyi bilen ve onu yazandır. Hadîs ilminde Hâfız, sağlam, diğer ilimlerde mahir ve çeşitli ilimlerde kitab telif eden bir âlimdir" diye bildirdi.

Ebû Sa'd el-İdrîsî'nin (r.a.) yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Târih-i Semerkandî: Bu kitabını Ebû Hasen Dâre Kutnî hayatta iken yazmıştır. 2. Târihi Esterâbâdî 3. Terâcim-üş-şüyûh alel ebvâb.

Onun rivâyet etmiş olduğu bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor: **"Bir kimse, bir ağaç diker de, o ağaç yetişirse, ağacı diken kimseye, gece**

namaz kılıp, gündüz oruç tutan kimsenin ve zamanında Allah yolunda savaşıp gâzî olanın ecri gibi karşılık verilir.”

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1062

2) Târih-i Bağdad cild-10, sh. 302, 303

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 175

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 515

5) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 188

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED (İbn-i Mende)

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebü’l-Kâsım el-İsfehânî’dir. 383 (m. 993) senesinde doğdu. 470 (m. 1077)’de vefât etti. Hadîs ilminde Hâfız derecesinde olup, ayrıca târih ilminde de âlimdi. İlim öğrenmek için çok yer gezdi. Hicaz’a Bağdad’a, Hemedan’a, Horasan’a gitti. Zamanının meşhûr âlimlerinden, bilhassa babasından ve İbrâhim bin Harşebe’den, ilim öğrendi. Ca’fer Ebherî’den ve tabakasından, Nişâbûr’da Esâm’ın eshâbından, Mekke’de İbn-i Cehdam’dan ve diğer âlimlerden ilim öğrendi. İsfehan’da zamanının en meşhûr Ehli sünnet âlimi idi. İlimde, vera’da, zühdde yüksek ve kıymetli bir âlim idi. Kendisine tâbi olan sevenleri ve talebeleri çok idi. Sa’d bin Muhammed Sencânî şöyle demiştir: “Allahü teâlâ, İslâmın korunmasında iki zâtı sebeb kıldı. Biri Abdurrahmân bin Mende, biri de Abdullah Ensârî’dir.” Bid’atlerden şiddetle sakınır, bid’at ehlini asla sevmezdi. Emr-i ma’rûf (iyilikleri yaptırma) ve nehy-i münker (kötülüklerden sakındırma) husûsunda pek gayretli olup, çok hizmet etmiş, kınayanların kınamasına aldırmamıştır.

Yazdığı eserlerden en meşhûrları şunlardır: El-Mustahrec min kütüb-ün-nâs fil-hadîs, Târihi İsfehan, er-Reddü alel-Cehmiyye, Sıyâmu yevm-üş-şek, Hurmet-üd-dîn.

Hasen bin Muhammed Rızâ el-Alevî şöyle anlatmıştır: Dayım Ebû Tâlib Tabataba’dan işittim, şöyle dedi: “Bir toplulukta Abdurrahmân bin Mende’den bahsedilmişti. Ben kendisini tanımıyordum. Hakkında uygun olmayan sözler söyledim. Cerdâbâkan’a gitmiştim. Orada birgün uyurken, rü’yâmda Hazreti Ömer’i gördüm. Yanında bir zât vardı. Onun elinden tutmuştu, Elinden tuttuğu zâtın üzerinde, mavi renkli bir cübbe ve gözünde de bir ben vardı. Selâm verdim. Selâmımı almadı. Bana, elinden tuttuğu zâtı göstererek dedi. ki, niçin bu zâtın ismini işitince ona dil uzattın? Rü’yâmda bana deniliyordu ki, bu zât Hazreti Ömer, yanındaki de İbn-i Mende’dir. Bundan sonra uykudan uyandım. İsfehan’a dönünce İbn-i Mende’nin huzûruna gittim. Daha önce kendisini hiç görmemiştim. O da beni tanımıyordu. Huzûruna girince, aynen rü’yâda gördüğüm gibi idi. Selâm verdim ve aleykesselâm ey Ebâ Tâlib dedi. Sonra da, ben daha hiç birşey söylemeden, hakkımızı helâl edebiliriz, buyurdu. Ben de, bana hakkınızı helâl ediniz, dedim. Senin buraya gelmene sebep olan şeydan dolayı hakkımı helâl ettim, buyurdu.”

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 171

2) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 242

3) Fevât-ul-vefeyât cild-2, sh. 288

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 118

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1165

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 337

7) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1 sh. 517

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED SERAHSÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebû Bekr Serahsî'dir. 439 (m. 1047) senesinde vefât etti. Kâdı'l-kudât Ebû Abdullah Dâmigânî'nin talebeleri tabakasındandır. Fıkıh ilmini, Ebü'l-Hasen Kudûrî'den öğrendi. Sonra Horasan memleketlerine gitti. Ebü'l-Hüseyn Abdülvehhab bin Mensûr bin Müşterî tarafından Basra kadılığına ta'yin edildi, İbn-i Müşteri, ilim ehlini koruyan, çok yardımda bulunan, şâfiî mezhebinden bir zât idi. Serahsî Basra'ya vardığında, Ebü'l-Ferec bin Fesâbuhs vezir idi. Züs-Se'âdet lakâbıyla tanınmış olup, faziletli ve edîb bir zât idi. Serahsî, Basra'ya kadı olarak gönderilince, ilk gün henüz onu tam tanıyamamıştı. İlimdeki derecesini görmediği için, onu oraya ta'yin eden İbn-i Müşterî'ye mektûp yazarak şöyle dedi. Keşke buraya garîb ve fakir bir zâtı göndermeseydiniz. Burada; sayılı, zengin ve âlim kimseler vardır. Bu mektûb, onu ta'yin eden İbn-i Müşteri'ye varınca, mektûbu yanındakilere gösterip, onun, ilimdeki ve dindeki üstünlüğünü vezire bildirmek, anlatmak gerekiyor dedi. Orada bulunanlar, onun anlatılmaya ve övülmeye hiç ihtiyâcı yok. Onu anlayıp i'tirâf etmeleri gecikmez. Şimdi anlayamadılarsa da, yakında onun büyüklüğünü anlayacaklar, dediler. Gerçekten ertesi gün vezirden Serahsî'nin üstünlüğünü anladıklarını ve önceki mektûplarından dolayı özür dilediklerini bildiren bir mektûp geldi. Vezir Ebü'l-Ferec, onun üstünlüğünü anlayınca, çok izzet ve ikramda bulundu. Ebü'l-Ferec âlimlere ve ilim ehline çok hürmet ve yardım eden bir zât idi. Serahsî, iki defa Basra kadılığına ta'yin edildi. İlk ta'yininden bir müddet sonra, kendi isteği ile ayrıldı. Sonradan ikinci defa bu vazîfeye ta'yin edildi. Zühd ve takvâsıyla meşhûr olup, vefât edeceği günün gecesi, yatsı namazının abdesti ile, sabaha kadar namaz kıldı. Sabah namazını da kıldıktan sonra vefât etti. Tekmilet-üt-tecrid ve Muhtasar adlı eserleri vardır.

---

1) Tabakât-üs-Seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye cild-2, v. 51b, 52a

2) El-Cevâhir-ül-mudıyye fî terâcimil-Hânefiyye v. 80 a, b

3) Esmâ-ül-müellifîn 1/516

4) Mu'cem-ül-müellifîn 5/174

ABDÜLBÂKÎ İBNİ HADDÂD FERAZÎ

Hadîs, Hanbelî mezhebi fıkıh ve ferâiz âlimi. Künyesi Ebü'l-Fadl olup ismi, Abdülbâkî bin Hamza bin Hüseyn Haddâd'dır. 425 (m. 1034) yılında doğdu. "Bağdadî" nisbet edildi. Ferâiz (miras hukuku) âlimi olduğu için "Ferazî" lakabı verildi. 493 (m. 1100) yılında Bağdad'da vefât ederek, Bâb-ü Ebriz kabristanına defnedildi.

Birçok âlimden ilim öğrenip istifâde eden Ebü'l-Fadl İbni Haddâd Ferazî, Ebû Muhammed Cevherî, Ebü'l-Hüseyn bin Mühtedî, İbn-i Hasnûn, Ebû Ali Mübârek, Hennâd Nesefî ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf işitti. Hocalarından öğrendiği fıkıh ve hadîs bilgilerini yazıp ezberledi. Hesap ilminde çok ilerledi, İslâmiyetin mirasla ilgili emirlerini ve tatbikatını çok iyi bilirdi. Resûlullahın (s.a.v.) **"Feraiz ilmini öğrenmeğe çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır"** buyurduğu ferâiz ilmini öğrenerek, öğretmeye gayret etti. Bağdad'da bir kimse vefât ettiği zaman, dînimizin emri icâbı; hiçbir vârisi veya başkası mallarına dokunmaz, mevcûdun tesbiti yapılırdı. Bu arada İbn-i Haddâd Ferazî da'vet edilir, mevtanın

mallarının mirasçılar arasında taksimi istenirdi. O da gelir, mevtanın malını hesaplar, mirasçılar arasında âdil bir şekilde taksim ederdi. Mirasçılar, birbirlerinin malına göz dikmez, kardeş kardeşe düşman olmazdı. Böylece müslümanlar helâl lokmaya dikkat ettikleri için kimse kimseyi rahatsız etmez, herkes huzûr içinde yaşardı, İbn-i Haddâd Ferazî, tevekkül sahibi, dünyâ malına i'tibâr etmez, aza kanâat eder, eline geçenin fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Güzel ahlâkı, üstün zekâsı, herkese ibret olan hâli insanları imrendirir, nasihatleri can kulağıyla dinlenirdi. Müslümanlara nasihatlerinde; Allahü teâlânın emir ve yasaklarını kabûl edip, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmayanların, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşamayacaklarını bildirirdi.

Çok az hadîs-i şerîf rivâyet eden İbn-i Haddâd Ferazî, pekçok talebe yetiştirdi. Fıkıh âlimi Sa'îd bin Rezzâz, Ebû Muhammed Mukarri, Ebû Bekr Muhammed bin Hazzâzân Haddâd ve daha birçok âlim, talebeleri arasındadır. Bu mübârek insanlar da, hocaları gibi Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için, O'nun kullarına dünyâ ve âhıret saadetini kazandıracak din bilgilerini öğretmeye gayret ettiler.

İbn-i Haddâd Ferazî'nin yetiştirdiği mümtaz talebelerinin yanında, talebelerine ve kendisinden sonra gelenlere rehberlik etmiş olan pek kıymetli eserleri vardır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri topladığı, Riyâd-ül-Cennet fî âsâr-i Ehl-is-sünnet" kitabı ile, Hanbelî mezhebine göre miras taksiminin nasıl yapılacağını anlattığı "El-izâh fi'l-ferâiz" kitabı bunlardandır.

"El-izâh fi'l-ferâiz" kitabında, İslâmiyetin ferâiz bilgisini bilmeyen ve bu ilme uygun olarak miras taksimi yapmayan mirasçıların haram yemekten kurtulamayacağını, bir kuruş haram yiyenin de, ibâdetleri kabûl olsa da, sevâbından mahrûm kalacağını bildirmektedir. Üzerinde bir kuruş kul hakkı bulunanın, onu ödemeden dağlarla sadaka vermesinin hiçbir ehemmiyeti olmayacağını da delîlleriyle izah etmektedir.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile Zeyli cild-1 sh. 90

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 399

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 495

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 71

5) Keşf-üz-zünûn Zeyli sh. 155, 600

ABDÜLGANÎ BİN SA'İD EL-EZDÎ

Mısır'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdülganî bin Sa'îd bin Ali bin Bişr bin Mervân bin Abdülazîz bin Mervân el-Ezdî el-Mısrî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. 332 (m. 944) senesi Zilka'de ayında doğdu. İbnü't-Tâhân'ın Târih'inde doğum târihi olarak 333 (m. 945) senesi bildirilmektedir. Birçok âlimden ilim aldı. Zamanında, Mısır'ın en büyük hadîs âlimlerinden oldu. Çok faydalı kitaplar te'lîf etti. 409 (m. 1018) senesi Safer ayının yedinci günü Mısır'da vefât etti.

Hadîs ilminde, zamanının en meşhûr Hâfızlarındandı. Yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberlemişti. Mısır'da 342 (m. 953) senesinde, Osman bin Muhammed es-Semerkandî'den ve Ahmed bin Behzâz es-Sayrafî'den, İsmâil bin Ya'kûb el-Cerrâb'dan, Abdurrahmân bin Ca'fer bin el-Verd'den, Ahmed bin İbrâhim bin Câmi'den, İbn-i Atıyye'den, Ya'kûb bin Mübârek'den, Hamza bin Muhammed'den ve ayrıca Şam'da; Ebû Bekr el-Meyâncî'den, müezzin Fadl bin Ca'fer'den, Ebû Süleymân bin Züber'den ve onların asrındaki âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf dinlemiştir. Kendisinden de; Muhammed bin Ali es-Sûri, Reşâ bin Nazîf, Ebû Abdullah el-Kadâ'î,

Abdurrahmân bin Ahmed el-Buhârî, Ebû Ali el-Ahvâzî, Ebû İshâk-ı Nu'manî ve daha birçok âlim ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Büyük hadîs âlimi Berkânî anlatıyor Mısır'dan geldiği zaman hafız Dâre Kutnî' ye: "Orada senin yolunda giden ve ilimden bir şeyler anlıyan bir kimseyi gördün mü?" diye sordum. O da bana: "Mısır'da benim yolumda yürüyen, ancak bir genci gördüm ki, kendisine Abdülganî deniliyordu ve sanki ateşten bir parçaydı. Çalışması övülüyor ve ismi de hep yükseliyordu."

El-Hibâl şöyle anlatır: "Abdülganî hazretleri 409 (m. 1018) senesi Safer ayında vefât ettiğinde, cenâze namazına pekçok kimse katıldı. Kendisi için gâibden "Bu, Resûlullahın hadîs-i şerîflerini büyük bir dikkat ve titizlikle ezberleyip gözeten bir zâttır" diye bir nidâ geldi."

Abdülganî bin Sa'îd hazretleri, Enes bin Mâlik'den (r.a.) şöyle rivâyet eder "Biz, Resûlullah (s.a.v.) ile, çok sıcak bir günde namaz kılıyorduk. İçimizden biri, yere secde etmek istediğinde, yer çok sıcak olduğu için, elbisesinin bir kenarını yere serip onun üzerine secde ederdi. Resûl-i ekrem bu durumu görünce sükût etti."

Abdülganî hazretleri buyurdu ki: "Kendisine zarar veren şeye sevinen kimse, ne zaman ve nasıl felah bulur?"

Mensûr bin Ali et-Tarsûsî diyor ki, "Dâre Kutnî, Mısır'da bizim yanımızdan ayrılmak istediği zaman, onunla vedâlaştık ve ağlaşdık. Bize dedi ki: Niçin ağlıyorsunuz? Sizin yanınızda, bizim yerimize Abdülganî bin Sa'îd vardır".

Atîkî diyor ki, "Abdülganî, hadîs ilminde zamanının İmâmı idi. Hâfızası kuvvetli, sağlam, güvenilir bir râvi idi. Dâre Kutnî'den sonra, Mısır'da yetişen hafızlardan Abdülganî'nin bir benzerini görmedim." Berkânî de: "Dâre Kutnî'den sonra, Mısırlı Abdülganî'den daha çok hadîs-i şerîf ezberleyen kimseyi görmedim" dediler.

Ebû Abdullah-i Sûri anlatıyor "Abdülganî bana dedi ki: "Mü'telef ve Muhtelef" kitabını yazmaya başladığım zaman, Dâre Kutnî bizim yanımıza geldi. Buna, ondan çok şey aldım. Bunu bitirdiğim zaman, benden onu dinlemek için okumamı istedi. Ben de: "Onun çoğunu senden aldım" dedim. O da: "Böyle söyleme. Şüphesiz ki sen onu, benden parça parça aldın. Ben ise toplu olarak almıştım ve onun içinde senin hocalarına âit çok rivâyetler vardı" dedi. Ben de, ona bu kitabımı okudum".

İbn-i Hıllıgân anlatıyor: "Onunla Ebû Usâme Cümâde el-Lügavî ve Ebû Ali Mukrî el-Antakî arasında çok sağlam bir sevgiye dayanan arkadaşlık vardı. Dâr-ül-kütübde (kütüphânede) toplanırlar, ilmî müzâkereler yaparlardı. Mısır vâlisi, onun iki arkadaşını idâm ettirmişti. Abdülganî de, onlarla olan arkadaşlığı sebebiyle kendisinin de itham altında kalabileceği korkusuyle gizlenmişti. Bir müddet saklandı. Emniyet hâli hâsıl olunca ortaya çıktı."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. El-Mü'telef vel-muh telef fî esmâ-ir-ruvvât: İki râvi isminin hat (yazı) yönünden aynı, okunuş veya söyleniş bakımından muhtelif olmasıdır. Âlimler arasında büyük değeri olan bir konudur. Bilhassa hadîs âlimleri arasında bu çeşit isimlerde hatâ yapanlar şiddetle ayıplanır. Bu konuda ilk kitabı tasnif eden kimse Abdülganî bin Sa'îd olmuştur. 2. Müteşebbeh-ün-nisbe, 3. Âdâb-ül-muhaddisîn, 4. Kitâb-ül-mütevârî: Hacıların korkuları sebebiyle gizlenmelerini anlatmaktadır. 5. Kitâb-ül-gavâmid, 6. Kitâbü âdâb-ıl-muhaddisîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 273

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1047

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 223

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 188

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 589

ABDÜLHÂLIK BİN ÎSÂ (El-Hâşimî)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Ca'fer olup, adı Abdülhâlık bin Îsâ bin Ahmed bin Mûsâ bin Îsâ bin Ahmed bin Mûsâ bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdullah bin Ma'bed bin Abbâs bin Abdülmuttalib'tir. 411 (m. 1020) senesinde Nişâbûr'da doğdu. 470 (m. 1077) senesi Safer ayının onbeşinci Perşembe günü seher vakti Nişâbûr'da vefât etti. Çok ilim sahibi bir zât idi. Az ve öz konuşurdu. Dersdeki ve münâzaralardaki konuşmaları çok nâzik ve kibar olup, ikna edici idi. Bid'at olan şeylerin ortadan kaldırılması için çok gayret gösterdi.

Ebû Ca'fer; Ebü'l-Kâsım bin Bişrân, Ebü'l-Hüseyn el-Harrânî, Ebû Ali İbni Mezheb, Ebû İshâk el-Bermekî, Ebû Tâlib bin el-İşârî ve babasından ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kâdı Ebû Hüseyn dedi ki; "Ebû Ca'fer ilk fıkıh dersini babasından aldı. Yirmi üç sene babasından ders okudu. Babasından aldığı fıkıh ilmiyle âlim oldu. Ders ve fetvâ vermeye başladı." İbn-i Cevzî ise; "Ebû Ca'fer Abdülhâlık hazretleri; âlim, fakîh, âbid, zâhid, vera' sahibi olup, dâima hak üzere konuşurdu" dedi.

Ebû Ca'fer Abdülhâlık hazretleri, mala-mülke itibar etmez, mevki sahiplerinin kendisine verdiği şeyleri kabûl etmezdi. Bu husûsta; "Vallahi, ben çok sıcakta dahi onların malından bir yudum su içmem, bir lokma yiyeceklerine el sürmem" buyurdu.

İbn-i Akîl hazretleri, Ebû Ca'fer Abdülhâlık için şunları söylemiştir: "Ferâiz ilminde çok âlim idi. Herkes kendisine hürmet ve ta'zim ederdi. Devlet başkanı, vefâtında cenâzesini yıkaması için Abdülhâık'ı vasıyyet etti. Onunla bereketlenmek istedi. Şerîf Abdülhâlık hazretlerinin çok eseri olup bunlardan birisi "Ruûsül Mesâil" kitabı, diğeri de "Şerh-ül-Mezheb"dir. İmâm-ı Ahmed'in fazileti hakkında ve Hanbelî mezhebi ile ilgili eserleri vardır. Zamanındaki Hanbelî fıkıh âlimleri ondan ders okudular. Hulvânî, Mehâmilî ve Kâdı Ebû Hüseyn bu âlimlerdendir."

İbn-i Sem'ânî de, "Abdülhâlık hazretleri Hanbelî mezhebinde İmâm olup, tefsîr, fıkıh ve ferâiz âlimi idi. Birgün onunla Cum'a namazı kıldım ve ilmine hayran oldum" dedi.

Ömrünü Allahü teâlânın dînini, Ehli sünnet i'tikâdını öğretmekle geçiren Ebû Ca'fer, zamanındaki bid'at sahibi olanları kuvvetli delîllerle susturdu. Herkes onun bildirdiği imân ve İslâm bilgileri üzerine amel ettiler. Zamanında ba'zı kimselerin iftirası sebebiyle hapishâneye kondu. Hapishânede, hiçbirşey yemeyip oruç tuttu.

Kâdı Ebû Hüseyn şöyle anlattı: "Hapiste iken ben onun yanında idim. Baktım ki, Kur'ân-ı kerîmden **"Sabır ve namaz üzerine durun"** (Bekâra-153) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyordu. Sonra bana dönerek, "Sabrın ne olduğunu bilir misin? Sabır oruç demektir" buyurdu. Sonra hapishâneden çıkarıldı.

İbn-i Cevzî şöyle anlatır: Şerîf Ebû Ca'fer hazretlerinin hastalığı şiddetlendiğinde, iki kişi koluna girip odanın kapısının önüne çıkardılar. O zaman "Ölüm geliyor. Benim vaktim tamamdır. Ehlimi göreyim, beni evime götürün" dedi. Oraya götürdüler ve orada vefât etti. Vasıyyetnamesinde, "Allahü teâlâ şahittir ki, benim bir ipim ve bir de kovam vardır. Başka bir

şeyim yoktur. Benim yolum kitap, sünnet ve icmâ-i ümmettir. Dört mezhep İmâmlarının gösterdiği yolda bulununuz. Benim cenâzemi Mensûr Câmii'nde kılınız. Herşeyi kolaylaştıran Allahü teâlâdır, öldüğümde bağırıp çağırmayın, üstünüzü, başınızı yırtmayın. Kim böyle yaparsa, Allahü teâlâya hesap verecektir" yazmıştır.

Vasıyyeti üzerine, Ebû Saîd-i Bendan cenâzesini yıkadı. İbn-i Fetâ yardım etti. Cum'a günü duhâ vaktinde, Câmi-i Mensûr'da cenâze namazı kılındı. Halk ve devlet erkânı cenâzesine iştirâk etti. Cenâzesi çok kalabalık oldu. İmâmı Ahmed hazretlerinin yanına defnedildi. Binlerce kişi gece-gündüz kabrini ziyâret etti. Binlerce hatim okudular.

Şerîf Ebû Ca'fer Abdülhâlık hazretlerinin ba'zı talebeleri dedi ki: Hocamızı rü'yâmızda gördük ve Allahü teâlânın kendisine nasıl muâmele ettiğini sorduk. "Kabre konduğumda baktım ki, bembeyaz inciden kubbeli bir yer. O yerin üç tane kapısı vardı. Bana denildi ki; burası sana âittir. İstediğin kapıdan girebilirsin" buyurdu.

Ba'zı talebeleri ise rü'yâlarını şöyle anlatırlar: Hocamızı vefâtından sonra rü'yâda gördük. Allahü teâlâ size nasıl muâmelede bulundu? dedik. Buyurdu ki: "Burada Ahmed bin Hanbel hazretleri ile karşılaştım. Bana "Ey Ebû Ca'fer! Sen Allahü teâlânın rızâsı için hakkıyla cihâd ettin. O'nun dînini insanlara öğrettin. Allahü teâlâ da sana rızâsını verdi. Senden hoşnud ve râzı oldu" buyurdu."

Ebû Ca'fer Abdülhâlık hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim bir fakir müslümanı, giydirse, Allahü teâlâ da ona Cennet elbisesi giydirir. Kim bir susuzu sularsa** (su verirse), **Allahü teâlâ da ona** (el değmemiş) **saf Cennet şerbeti içirir. Kim bir açı doyurursa, Allahü teâlâ onu Cennet yiyecekleriyle** (meyveleriyle) **doyurur".**

Zühd sahibi Ebû Ca'fer Abdülhâlık hazretleri, birçok kitap yazmıştır. Ruûsül Mesâil, Şerh-ül-mezheb ve Cüz'ü fî edeb-il-fıkh bunlardandır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 110

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 336

3) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 232

4) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1 sh. 15

ABDÜLKÂHİR BAĞDÂDÎ

(Bkz. Ebû Mansûr Bağdadî)

ABDÜLKÂHİR BİN ABDURRAHMÂN (Ebû Bekr-i Cürcânî)

Meşhûr nahiv âlimlerinden. İsmi, Abdülkâhir bin Abdurrahmân bin Muhammed el-Cürcânî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. İran'ın Hazar Denizi kıyısında bulunan Cürcân kasabasında doğdu. Nahiv ilminde meşhûr ve en büyük âlimlerden oldu. Vera', takvâ ve fazileti çok olup dillerde dolaşırdı, İ'tikâdda Eş'arî ve amelde Şafiî mezhebinde idi. Çok kıymetli şiirleri vardır. 471 (m. 1078) senesinde vefât etti.

Nahiv âlimlerinden olan Ebû Bekr-i Cürcânî, Arab dili ve edebiyatında İmâm, en büyük üstâd kabûl edilmektedir. Nahiv ilmini, yalnız Ebû Ali Fârisî'nin yeğeninden almış, ondan başkasından öğrenmemiştir. Zîrâ memleketinden çıkıp başka tarafa gitmemişti. Arabçanın lügat,

sarf, nahiv, meânî, beyân gibi âlet ilimlerinde, zamanının âlimleri arasında en ileri gelenlerdendi. Kendisinden, Ali bin Ebî Zeyd el-Fasîhî çok ilim aldı.

Selfi (veya Selʻî) "Mu'cem" adındaki eserinde diyor ki, "O, vera' ve zühd sahibi idi. Kanâat etmesi çoktu. Dünyâ malına düşkün değildi. Birgün, Ebû Bekr-i Cürcânî namazda iken evine hırsız girdi. Evde bulunan herşeyi alıp götürdü. Cürcânî, soygunun farkına vardığı hâlde namazını bozmadı."

Eserleri çoktur. Başlıcaları şunlardır:

1. Kitâb-ül-Mugnî fî şerh-il-İzâh: "İzah" kitabına yaptığı 30 cildlik şerhtir.
2. Kitâb-ül-muktesîd: "Mugnî" adındakikitabına yaptığı 3 cildlik şerhtir.
3. İ'câz-ül-Kur'ân
4. Kitâb-ül-arûz
5. Şerh-ül-Fâtiha
6. El-Kebîr-üs-Sagîr
7. El-Cümel-ül-avâmil
8. El-Mîet-ül-umde fît-tasrif: Sarf ilminedâirdir.
9. El-Miftâh
10. Et-Telhîs: "Cûmel" kitabının şerhidir.
11. Delâil-ül-i'câz: En kıymetli ve en büyük eserlerindendir.
12. Esrâr-ül-belâga: Meânî ve beyân ilimlerine âit bir eserdir.

(Delâil-ül-i'câz) ve (Esrâr-ül-belâga) kitapları çok değerli, olup, meânî ve beyân ilimlerinde birer hârikadır. Sonra gelen âlimlerin ilimleri de, bu iki ilimde, bu iki esere dayanmıştır. Sonraki âlimler, bu kitaplardaki yüksek bilgileri toplayarak eserlerini süslemişlerdir. Sanki onun bu iki kitabı, onların gıdası olmuş ve böylece Kur'ân-ı kerîmin i'câzının güzelliğini anlıyabilmişlerdir. Bunlardan başka makbûl ve kıymetli eserleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 310

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 149

3) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 369

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 340

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 106

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 606

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1 sh. 330

8) Keşf-üz-zünûn sh. 83, 160, 212, 453, 454

ABDÜLMELİK BİN MUHAMMED HARKÛŞÎ

(Bkz. Harkûşî)

ABDÜLMELİK BİN MUHAMMED SEÂLEBÎ

(Bkz. Seâlebî)

ABDÜLVÂHİD BİN AHMED MELÎHÎ

Hadîs, lügat ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ömer olup, ismi, Abdülvâhid bin Ahmed bin Ebi'l-Kâsım bin Muhammed bin Dâvûd bin Ebî Hâtem'dir. Herat'a nisbetle Hirevî denildi. Melîhî veya Meleyicî nisbet edildi. 463 (m. 1070) yılında vefât etti.

Arabî ilimler ve temel din bilgilerini öğrendikten sonra, hadîs-i şerîf dinlemek ve fıkıh öğrenmek için seyahat eden Abdülvâhid bin Ahmed Melikî, Hirevî'nin en meşhûr hocası, Şafiî fıkıh âlimlerinden Ebû Ubeyd Ahmed Hirevi'dir. Birçok âlimden hadîs-i şerîf işitti. Duyduklarını yazarak ezberledi. Fıkıh ve hadîs ilminde zamanın ileri gelen âlimlerinden oldu. Talebe yetiştirip kitaplar yazdı. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret eder, insanlara emri ma'rûf yaparak, Cehennem ateşinden kurtarmaya çalışırdı. Dünyâya hiç ehemmiyet vermez, vaktini ve malını Allah yolunda harcamaktan çekinmezdi. Haram ve şüpheli olan şeylere yaklaşmaz, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Çok cömert olup insanlara bol bol ihsânda bulunur, kendisi aza kanâat ederdi. İnsanlara dünyalık birşeyler vererek, âhıretlerini kurtarmaya çalışırdı. Pekçok talebe yetiştirdi. Kâdı Muhyi's-sünne Begâvi ve Hakim Ebü'l-Feth Ergıyânî ve daha birçok âlim, kendisinden hadîs ve fıkıh öğrendi. Talebeleri de hocaları gibi Allahü teâlânın rızâsı için İslâmiyeti anlatıp, insanlara nasihat ederek ilim öğretmeye gayret ettiler. Onların nasihatleri, içlerinden kadı olanların âdil hükümleri, insanların güzel ahlâklı ve huzûrlu olmalarına vesile oldu. Sâlih insanların iyi duâları bereketiyle yumuşak huylu ve âdil kimseler idâreci oldular. Müslümanlar, ulemâsı ve ümerâsı ile huzûr içerisinde yaşayarak, ebedi saadete erişmek için gayret ettiler.

Abdülvâhid bin Ahmed Melîhî, pekçok kitap yazdı. Bunlardan, "Reddi alâ Ebî Ubeyd fî Garîb-il-Kur'ân" adlı kitabı ile bin sahih hadîs, bin garîb hadîs, bin hikâye ve beyti ihtivâ eden "Er-Ravda" adlı eseri bilinmektedir.

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 119

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 634

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 205

4) Keşf-üz-zünûn sh. 931, 1204

5) Tabakât-ül-huffâz (Suyûtî) sh. 457

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 85, 372

ABDÜLVÂHİD BİN EBİ'L-KÂSIM KUŞEYRÎ

Hadîs, kırâat ve Şafiî fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Saîd olup ismi Adülvâhid bin Abdülkerîm bin Hevazin'dir. Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî hazretlerinin iki oğlundan biridir. 418 (m. 1027) yılında doğdu. İslâmiyete yapmış olduğu hizmetlerden dolayı, Rükn-ül-İslâm lakabı verildi. 494 (m. 1101) yılında vefât etti. Nişâbûr'da babasının yanına defnedildi.

Babasının İslâmî ilimlerde söz sahibi olup, zamanının ileri gelenlerinden olması, Ebû Saîd Abdülvâhid'in küçük yaşta dinimizin temel bilgilerini öğrenip, ilim tahsiline başlamasına vesile oldu. Nişâbûr, Rey, Bağdad ve Hemedan gibi ilim merkezlerini dolaştı. Başta babası Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî olmak üzere, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed Tırrâzi, Ebû Sa'd Abdurrahmân bin Hamdân Nasrevî, Ebû Hassan Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer Müzekki, Ebû Abdullah

Muhammed bin Abdullah bin Bâkûye Şirâzi, Ebû Abdurrahmân Muhammed bin Abdülazîz Nîlî, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim bin Yahyâ Müzekki, Ebû Nasr Mensûr bin Râmiş. Kâdı Ebû Tayyib Taberî, Kâdı Ebü'l-Hasen Mâverdî, Ebû Bekr bin Bişrân, Ebû Ya'lâ bin Ferrâ ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Babasının huzûrunda bulunur, söylediklerini yazardı. İki defa hac etti. Hicaz'da İslâm âleminin çeşitli bölge ve şehirlerinden gelen âlimlerle görüştü. Onların ilimlerinden istifâde edip, taliplerine ders verdi. Hadîs ve fıkıhta zamanının en ileri gelen âlimlerinden oldu. Ömrü boyunca, insanlara emri ma'rûf yapmadığı zamanlarda; yürürken, otururken, birşeyin üstünde giderken, hep Kur'ân-ı kerîm okurdu, ömrünün sonlarına doğru Nişâbûr'a gelip yerleşti. İmâm-ül-Haremeyn'den sonra Câmi-i Meniî'de müslümanlara va'z ve nasihatle vazîfelendirildi. Her Cum'a değişik mevzûlarda okuduğu hutbeleri, müslümanlar dikkatle dinlerler ve çok istifâde ederlerdi. Vefât edinceye kadar, onbeş yıl bu hizmeti ifâ etti. Cemâati çok kalabalık olur, herkes durumuna, kabiliyetine göre istifâde ederdi. Cemâatin içerisinde, Arapça bilmeyen Türkler ve İranlılar da bulunmasına rağmen, hutbeyi Arapça okur, Arapça okunmayan hutbenin kabûl olmayacağını bildirirdi. Va'z ve nasihatlerini herkesin anlayacağı dilde söyler, müslümanların dinlerim daha iyi öğrenmelerine gayret ederdi. Ömrü boyunca ilim öğrenmek ve öğretmek ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olarak rızâsını kazanmak için çalıştı. Yazmış olduğu şiirlerde de Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, Resûlüne (s.a.v.) tâbi olmanın ehemmiyetini anlattı. Bu güzel şiirleri, insanların dilinden düşmezdi. Yıllarca dilden dile, gönülden gönüle nakledildi.

Nasihatlerinden, birçok kimse istifâde etti. Sohbetlerinde, nice insanlar tövbe edip sâlihlerden oldu. Oğlu Hibetürrahmân ve Ebû Tâhir Sincî, talebelerinin meşhûrlarındandır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 225

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 401

ABDÜLVÂHİD BİN MUHAMMED (Ebü'l-Ferec)

Hanbelî mezhebindeki hadîs, tefsîr, fıkıh, usûl-i fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından. Hikmetli sözler söyleyen, gayet güzel va'z veren, kerâmetler sahibi bir zât. İsmi, Abdülvâhid bin Muhammed bin Ali bin Ahmed eş-Şîrâzî el-Makdisî ed-Dimeşkî el-Ensârî es-Sa'dî el-Abbâdî el-Hazrecî'dir. Künyesi ise Ebü'l-Ferec'dir. Irakî ve Makdisî lakablarıyla tanınır. Horasan şehrinde doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. İlim tahsili için çok gayret gösterip uzun seyahatler yapmış, çeşitli konularda kitap te'lîf etmiştir. 486 (m. 1093) senesi, Zilhicce ayının onsekizinci günü Şam'da vefât etmiş ve Bâb-üs-Sagîr mezarlığına defnedilmiştir. Kabri meşhûr olup, ziyâret edilmektedir.

Ebü'l-Ferec (r.a.) Bağdad'da zamanının en büyük âlimlerinden Kâdı Ebû Ya'lâ'dan, Hanbelî fıkhının ince bilgilerini öğrenmiş ve büyük fıkıh âlimi olmuştur. Ebû Ya'lâ'nın derslerinde, fıkıh usûlü ve fürûu hakkında devamlı notlar alıp, kitap hâline getirmiş ve onun yazmış olduğu kitapları genişletmiştir.

Şam'a gitti. Kudüs'de bir müddet ikâmet etti ve Hanbelî mezhebini yaydı. Sonra Dımeşk'a geldi. Kendine muhalif olan kimselerle yaptığı ilmî münâzaralarda kuvvetli delîller getirerek, sözlerinin doğruluğunu isbât etti ve üstünlüğünü kabûl ettirdi. Burada pekçok kimse kendisinden istifâde etti. Ayrıca Ebû Hasen Simsâr ve Ebû Osman es-Sâbûnî ve başkalarından ilim de öğrendi. Kendisinden de birçok kimse ilim öğrenip, sohbetinde bulundu. Burada va'zlarıyla

meşhûr oldu. Zamanının en büyük âlimlerinden olan Ebü'l-Ferec; ilmiyle amel eden, güzel huylu, herkesle iyi geçinen, güler yüzlü, ihsânı bol, Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine uyan, çok ibâdet eden, haramlardan kaçınan, şüphelilerden uzaklaşan, ârif, kerâmetler sahibi, duâsı makbûl olan ve Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Hızır (a.s.) ile görüşmüş, onunla sohbetler yapmıştır.

Ebü'l-Ferec (r.a.) kerâmetler sahibi idi. Dımeşk (Şam) emîri Teteş, ona çok hürmet eder, rızâsını ve duâsını alırdı. Zamanının sultanı Bağdâd'a geldiği zaman, Teteş de Bağdad'a gitmek istedi. Bunun üzerine Ebü'l-Ferec'e (r.a.) gelerek selâmetle gidip gelmesi için duâ etmesini istedi. O da duâ etti. Teteş Bağdad'a gitti geldi. Ebü'l-Ferec'in duâsının bereketlerini açıkça gördü ve duâ edildiği şekilde rahata ve ni'metlere kavuştu.

İkinci bir defa da, sultan kardeşiyle beraber Bağdad'da bulunurken Teteş'i çağırttırdı. Teteş de Ebü'l-Ferec'i (r.a.) buldu. Sultânın yanına çağrıldığını ve bundan korktuğunu anlatıp, duâsını istedi. Ebü'l-Ferec "Sen onu bir daha görmezsin ve bir daha da onunla bir araya gelmezsin" buyurdu. O sırada sultan Bağdad'da idi. Teteş yola çıkacağı zaman Ebü'l-Ferec, "Sen onu göremiyeceksin" buyurdu. Teteş, Hîte'ye varınca, Bağdad'da sultânın vefât ettiği haberini aldı. Bağdad'a gitmekten vazgeçip, tekrar Dımeşk'a döndü.

Devlet adamlarından ba'zıları, doğru sözlülüğü ve hakîkati beyânı sebebiyle Ebü'l-Ferec'e (r.a.) düşmanlık ediyor, eziyet veriyorlardı. Ebü'l-Ferec de bunların işini Allahü teâlâya havale edip, duâ etti. Sonunda da şöyle buyurdu: "Onlara bir şey attım (duâ ettim), fakat isâbet etmedi." Bir gece, dostlarıyle otururken "Falan kimseye isâbet etti ve helak oldu" buyurdu. On gün sonra, söylediği zâtın vefât haberi geldi ki, Ebü'l-Ferec'in (r.a.) haber verdiği geceydi.

Ebü'l-Ferec (r.a.), birgün va'z ederken, o kadar güzel konuşuyordu ki, orada bulunanlardan biri aşka geldi, bir nâra attı ve oracıkta vefât etti. Buna herkes şâhid oldu. Ebü'l-Ferec'in üstünlüğü ve va'z etmekteki ilim ve ma'rifeti her yere yayıldı. Kendisine muhalif olanlar, "Nasıl bir iş yapalım ki, bizim de meclisimizde bir kimse ölsün. Şimdiye kadar hiç kimse bizim meclisimizde aşka gelip ölmedi" dediler. Garip bir adam buldular, ona on dirhem para verip, "Sen meclisimizde bulun. Meclis tamam olduğu zaman büyük bir nâra at, sonra hiç konuşma ve hareket etme. Biz seni öldü deriz. Sonra seni bir eve götürürüz, geceleyin de sen bu şehirden çıkar başka bir yere gidersin" dediler. Aynı konuştukları gibi yaptılar. O kimse müthiş bir nâra attı. Onlar da "Öldü" dediler ve bir eve taşıdılar. O eve, bir zât geldi. Bu ölü numarası yapan kimsenin sağına-soluna dokundu ve canını acıttı. Hîlekâr kimse, canı yanınca acıyla bağırdı. "Aaaa! Yaşıyor, yaşıyor!" diye bağırıştılar. Orada bulunanları bir gülme aldı ve böylece hileleri anlaşıldı.

Nâsıh, şeyh Muvaffakaddîn el-Makdisî'nin şu sözlerini nakletti: Biz hepimiz, Ebü'l-Ferec'in (r.a.) bereketlerine kavuştuk: Ebü'l-Ferec, Kudüs'den Bağdad'a teşrîf ettiği zaman, onun geldiğini haber alan müslümanlar, onu akın akın gelip ziyâret ettiler. O zaman dedem Kudâme, kardeşine "Gel bu zâtı ziyârete gidelim. İnşâallah bu zât bize duâ buyurur da kurtuluruz" dedi. Ebü'l-Ferec'i ziyârete gittiler. Evvelâ söze Kudâme başlayıp; "Efendim! Allahü teâlânın, Kur'ân-ı kerîmin hıfzını bana kolaylaştırması için duâ buyurmanızı rica ediyorum" dedi. Ebü'l-Ferec de ona duâ buyurdu. Kardeşi bir şey istemedi ve eski hâli üzerinde kaldı. Kudâme ise, Kur'ân-ı kerîmi kolayca ezberledi ve Ebü'l-Ferec hazretlerinin duâsı bereketiyle büyük hayırlara kavuştu."

Birçok kıymetli eserler yazmıştır. Onlardan ba'zıları şunlardır:

1-El-Cevâhirü fî tefsîr-ül-Kur'ân: Otuz cildlik tefsîr kitabıdır. Kızı Ümmü Zeynüddîn, bu tefsîr kitabını ezberlemiştir. 2-El-Müntehâb, 3-El-İzâh-ül-mebhec (Hanbelî fıkhına dâirdir.) 4-El-Burhân fî usûliddîn 5-Muhtasar fil-hudûd 6-Et-Tebsîrâtü fî usûliddîn 7-Mesâil-ül-imtihân.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 248

2) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-2, sh. 68

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1 sh. 360

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1199

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 378

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 212

ABDÜLVEHHÂB BİN ALİ ES-SA'LEBÎ

Bağdad'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup, adı Abdülvehhâb bin Ali bin Nasr bin Ahmed bin Hüseyn bin Hârûn bin Mâlik el-Bağdâdî'dir. İbn-i Tavk adıyla meşhûr olmuştur. 362 (m. 973) senesi Şevval ayının Perşembe günü Bağdad'da doğdu, ömrünün büyük bir kısmını Bağdad'da geçirdi. Vefâtına yakın Mısır'a gitti. 422 (m. 1031) senesi Safer ayının ondördüncü Pazartesi gecesi, Mısır'da vefât etti. Küçük Karâfe kabristanındaki İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabr-i şerîflerinin yakınına defnedildi.

İbn-i Tavk hazretleri Ömer bin Senbek, Ebû Abdullah el-Askerî, Ebû Hafs bin Şahin'den hadîs ilmini, Ali bin el-Kassâr el-İbn-ül-Celâb'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Bekr el-Ebherî'yle görüştü.

İbn-i Tavk hazretleri için, İslâm âlimlerinden Ebû İshâk eş-Şirâzî; "Abdülvehhâb bin Ali; fıkıh âlimi, edîb, şâir bir zât olup, çeşitli ilimlerde çok kitap tasnif etti." İbn-i Hatîb; "İbn-i Tavk, Mâlikî mezhebi âlimlerinin en fakîhidir. İbn-üs-Semmak'dan hadîs-i şerîf dinledi. O, sika (güvenilir) bir zâttır." İbnü Bisâm, Zâhire kitabında; "O, büyük bir fıkıh âlimidir." İbn-i Hallikân ise, "O, Mısır'a dönünce mâlî durumu düzeldi. Daha sonra hastalandı. Hasta yatağında bir taraftan diğer tarafına dönerken diliyle "Lâ ilahe illallah, biz yaşarken öldük" diyordu" demişdir.

İbn-i Tavk, Deynûr, Bâzerâya ve Bâzerâya kadılıklarında bulundu. Vefâtına kadar kadılık yaptı. Keskin zekâlı sika (sağlam, güvenilir) bir zât olup, zamanın Mâlikî mezhebi fıkıh âlimleri arasında en meşhûru idi. Mısır'a gittiğinde, orada birçok talebeye ilim ve edep öğretti.

İbn-i Tavk'ın Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"İyi bir abdest alıp, mescidlerden birine cemâatle namaz kılmak için gidenin, Allahü teâlâ, her adımına bir sevâb yazar ve her adımında amel defterinden bir günah siler ve Cennette onu bir derece yükseltir"** buyurdu.

İbn-i Tavk hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Et-Telkîn fil furû', 2. El-Cevhere fil mezâhibil aşera, 3. Şerh-ül-müdevvene, 4. Uyûn-ül-mesâil, 5. Kitâb-ül-edilleti fî mesâilil hılâf, 6. El-Meûne fî şerh-ir-risâleti, 7. En-Nusretü li mezhebi İmâm-ı dâr-ül-hicreti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 226

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 219

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 223

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 637

5) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 159

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 32

7) Târih-i Bağdâd cild-1 sh. 31

ABDÜLVEHHÂB BİN İBRÂHİM

Fıkıh âlimi ve velî bir zât, Künyesi Ebü'l-Hattâb Adenî'dir. 420 (m. 1029) senesinde vefât etti. Fazilet sahibi bir zât olup, sâlih rü'yâlar görmekle meşhûrdur. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Bir defasında Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bir evde yüksek bir yerde oturuyordu. İçeriye girdim, huzûruna yaklaşıp, "Yâ Resûlallah, şu gömleğimi giyer misiniz? Bu gömleği bana kefen yapmaları için vasıyyet edeceğim. Umarım ki Allahü teâlâ, sizin giymeniz bereketiyle beni Cehennem ateşinden korur" dedim. O sırada gömleğimi Resûlullahın üzerinde gördüm. Oradan başka bir yere geçtiler. Bu sefer gömleğimi soyunmuş idi. Mübârek sırtı görünüyordu. Yaklaşıp, sarılarak öptüm. Resûlullah da (s.a.v.) beni öptü. Ağzıma mübârek ağazının suyundan koymasını istedim, İhsân etti. "Yâ Resûlallah! Cennet-i a'lâda beraber olmamız için duâ ediniz" dedim. Beni göğsüne bastırarak kucakladı ve duâ etti. Ben de ona sarıldım. Resûlullah (s.a.v.), sonra başka bir tarafa geçti. Ben de gidip huzûruna oturdum. Bana yanında bulunan birini göstererek, ona bir şeyler vermemi söyledi. Üzerimde bulunan parayı çıkarıp "Yâ Resûlallah, iki dinar ve yirmi dirhemden başka bir şeyim yok" dedim. O paraları gösterdiği kimseye verdim ve uyandım."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 133

ABDÜLVEHHÂB BİN MUHAMMED FÂRİSÎ

Tefsîr ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Abdülvehhâb bin Muhammed bin Abdülvehhâb bin Muhammed bin Abdülvâhid bin Muhammed'dir. Babasının vefât ettiği sene olan 414 (m. 1023) yılında Şirâz'da doğdu. Fars (İran) şehirlerinden Şirâz'da doğduğu için Fârisî ve Şirâzî nisbet edildi. Birara kuru meyva ticâreti ile uğraştığı için Fâmî denildi. 500 (m. 1107) yılında Şirâz'da vefât etti.

Babasının âlim olması ve aile çevresinde ilimle uğraşan kimselerin çokluğu, Ebû Muhammed Fâmî'yi küçük yaşta ilim öğrenmeye teşvik etti. İlk önce, memleketi olan Şirâz'da ilim tahsiline başladı. Ehil kimselerden temel din bilgilerini öğrenip, âlet (yardımcı) ilimlerine vâkıf olduktan sonra; arabî ilimlerin, fıkıh ve tefsîr bilgilerinin mütehassıslarından ders almaya başladı! Hâfız Ebû Bekr bin Ahmed bin Hasen bin Leys Şirâzî, Muhammed bin Ahmed bin Abdek Cibâlî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Pekçok hadîs-i şerîf ezberledi. Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini en iyi bilen âlimlerden oldu. Selçuklu veziri ve Nizamiye medreseleri kurucusu olan Nizâmülmülk'ün da'veti üzerine Bağdad'a gitti. Bağdad Nizamiye Medresesi'nde "Udde" kitabının yazan Hüseyn Taberî ile münavebeli (değişmeli) olarak ders okuttu. Kasr Câmii'nde hadîs-i şerîf dersleri verdi. Daha sonra vazîfesinden ayrılarak Şirâz'a gitti. İnsanlara ilim öğretmekle, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile (Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekle; meşgûl oldu. "Târih-i İsfehan" kitabının sahibi İbn-i Mende ve İbn-i Sem'ânî, onun fıkıh ilmindeki üstünlüğünü, ilminin yüksekliğini, ibâdet ve tâattaki gayretini anlattılar. Vaktini lim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mübahların birçoğunu terkederdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Abdülvehhâb Enmâtî ve Ebü'l-Fadl bin Nâsr gibi âlimler, kendisinden ilim öğrendiler.

Hocalarından öğrendiklerini açıklayarak talebelerine anlatan Abdülvehhâb Fârisî, birçok kitap yazdı. Bunlardan "Tefsîr-ül-Kur'ân"da, âyet-i kerîmelerde geçen kelimeleri, eski Arab şiirinden beyitlerle açıkladı. Bu açıklamalarında yüzbinden fazla beyit yazdı. Aralarında Şafiî fıkıh âlimlerini ihtivâ eden "Târih-ül-fukahâ" ve "Kitâb-ül-ehad" adlı kitaplarının da bulunduğu, yetmiş kadar eser yazdığı bildirilmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 229

2) Tabakât-ı Fukahâ (Esnevî) cild-2, sh. 273

3) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 90

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 168

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 413

AHMED BİN ABDÜLMELİK

Hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Sâlih olup ismi Ahmed bin Abdülmelik bin Ali bin Ahmed bin Abdüssamed bin Bekr'dir. El-Müezzin diye tanınır. Beyhekiyye Medresesi minaresinde senelerce ezan okuduğu için bu ismi aldı. Aslen Nişâbûrlu olan Ahmed bin Abdülmelik, 388 (m. 998) yılında doğdu. Kendi memleketi başta olmak üzere; Cürcân, Rey, Irak, Hicaz ve Şam'da tahsil gördü. Zamanının tanınmış hadîs âlimlerinden olan Ahmed bin Abdülmelik, 470 (m. 1078) yılında vefât etti.

Ahmed bin Abdülmelik; Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen el-İsferâyinî, Ebü'l-Hasen el-Alevî, Ebû Ya'lâ el-Muhellebî, Ebû Tâhir bin Makmeş, Hâkim Ebû Abdullah, Abdullah bin Yûsuf el-İsfehânî, el-Asamm'ın birçok arkadaşından; Cürcân'da Hamza bin Yûsuf es-Sehmî'den; Bağdad'da Ebü'l-Kâsım bin Bişrân'dan; Şam'da el-Müsedded el-Emlûkî'den; İsfehan'da Ebû Nuaym el-Hâfız'dan; Menbec'de, Hasen ibn-ül-Eş'as'dan ve Mekke'de Ebû Zer el-Herevî'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Ebû Ali ed-Dekkâk ve Ahmed bin Nasret Tâlikânî ile sohbette bulundu.

Ahmed bin Abdülmelik'in kendisinden ise; oğlu İsmâil, Ebü'l-Kâsım eş-Şehâmî, kardeşi Abdülkerîm bin Hasen Bistâmî, Ebû Abdullah el-Ferâvî, Abdülmun'im İbn-ül-Kuşeyrî, Ebü'l-Es'ad Abdurrahmân bin Abdülvâhid ve ba'zı âlimler ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ahmed bin Abdülmelik hazretleri hakkında, Abdülgâfir bin İsmâil; "Ebû Sâlih el-Müezzin, muhaddis, tasavvufcu, Kur'ân-ı kerîm ezberlemede ve hadîsleri toplamada benzeri çok az görülen âlimlerden hadîs-i şerîf işitmiş bir âlimdir. Ben ondan, Ebû Nuaym'ın Hilye adlı eserinin tamamını, Taberânî'nin Mu'cem'ini, Tayâlisî'nin Müsned'ini işittim." El-Hatîb; "Ebû Sâlih benden yazdı, ben de ondan yazdım. O sikadır." Zâhir eş-Şehâmî; "Ebû Sâlih, 1000'e yakın hocasından 1000 hadîs tahric etti." Ebû Bekr Muhammed bin Yahyâ el-Müzekkî, "Ebû Sâlih hayatta iken, hiçbir kimse hadîste yalan söyleyemezdi" ve Ebû Muzaffer, "Ona hürmet göstermek gerekir. Zîrâ o, zamanımızın bir tanesi, yıldızıdır" demektedir. Ebû Sa'd es-Semânî şöyle anlatmaktadır "O; sûfi, hafız, iyi hadîs toplayıcısı, uzun müddet ibâdet eden, geceleri va'z edip, Beyhekiyye Medresesi'nde hocalık yapan, vakfedilmiş kitapları ve hadîs cüzlerini koruyan, tüccârlardan ve ileri gelen kimselerin sadakalarını alıp, müstehak fakirlere dağıtan, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Ba'zı sâlih kişiler, onu Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile gördüler. Rü'yâlarında

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ahmed bin Abdülmelik'in elini tutup, "Allahü teâlâ, benim sebebimle sana çok mükâfat versin. Sen benim hakkımı ne güzel îfâ ettin. Ne güzel benim sünnetimi yaydın" buyurdular.

---

1) Mu'cem-ül-udebâ cild-3, sh. 224

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 11, 62

3) Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 106

4) El-Muntazam cild-8, sh. 314

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 118

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 335

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 303

AHMED BİN ABDÜLMELİK MEKVÎ

Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ömer olup ismi Ahmed bin Abdülmelik bin Hâşim'dir. 334 (m. 936) yılında Endülüs'te İşbil şehrinde doğdu. Emevîlerin azâdlı kölelerindendi. Doğum yerinden dolayı İşbilî nisbet edildi. İbn-ül-mekvî diye tanındı. 401 (m. 1010) yılında Kurtuba'da vefât etti.

Zamanında hem Endülüs Emevî Devleti'nin, hem de bir ilim merkezi olan Kurtuba ve Endülüs'teki âlimlerden ilim öğrendi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerini çok iyi öğrenip ezberledi. Zamanının en büyük fâkihlerinden oldu. Hocası Ebû İbrâhim'in memleketi olan Endülüs'te, Mâlikî mezhebi mensûplarının reîsi oldu. Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah Kureşî Utbî ile birlikte, Mâlikî mezhebi hükümlerini bir kitap hâlinde topladı, "İstiâb" adını verdikleri bu kıymetli eseri, Endülüs Emevî halifesine takdim ettiler. O sırada elli yıl boyunca memleketi tam bir adâletle idâre ve meşhûr Ez-Zehrâ Sarayı'na inşâ etmiş olan halife Üçüncü Abdurrahmân vefât etmiş, yerine oğlu Hakem geçmişti. Halife Hakem, kendisine takdim edilen "İstiâb" kitabını çok beğenip, Ebû Ömer İbni Mekvî ve arkadaşına birçok hediyeler verdi. Halkın onlardan daha çok istifâde edebilmesi için, kurduğu mecliste onları öne geçirdi. Ebû Ömer bin Mekvî, İbn-i Hazm ve talebelerinin sapık fikirlerine çok güzel cevaplar verdi. İnsanlar, onun ilminden istifâde edip nasihatlerini dinlediler. Endülüs'e çıktıktan sonra gemilerini yakan Tarık bin Ziyâd ve kahraman askerlerinin torunları, bu eşsiz âlimin sohbetine koşup, derslerine devam ettiler. Pekçok kimse kendisinden fetvâ aldı. Endülüs müslümanları, mes'elelerini kolayca halledip, dünyâ ve ahıret saadeti için çalışmaya devam ettiler. İçerden çıkan İbn-i Hazm gibi sapıkların sözlerine ve yazılarına i'tibar etmeyip, Avrupa'dan gelen küfür dolu Haçlı kuvvetlerine karşı kahramanca çarpıştılar.

Ebû Ömer Mekvî İşbilî birçok eser yazmış, bunlardan "İstiâb" adını verdiği on cildlik eseri meşhûr olmuştur.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 39

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 161

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 303

4) Mir'ât-ül-cinân cild-3, sh. 3

AHMED BİN ALİ EL-BAĞDÂDÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Hattâb olup ismi Ahmed bin Ali bin Abdullah. Künyesi ile meşhûr olmuştur. Ebü'l-Hattâb, 392 (m. 1002) senesinde doğdu. 476 (m. 1083) senesi, Ramazanı şerîf ayının yirmialtıncı Salı günü vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yere defnedildi.

Ebü'l-Hattâb, Ebü'l-Hasen el-Hammâmî ve başka âlimlerden kırâat ilmini ve diğer ilimleri öğrendi. Kendisinden ise, Ebü'l-Fadl bin Mühtedî, Hibetullah bin Müclî, Ebû Bekr bin Abdülbâkî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ebü'l-Hattâb hazretleri, Bağdad'da Kur'ân-ı kerîmi tecvidle okumayı öğreten âlimlerin en meşhûrlarındandır. Kur'ân-ı kerîm kırâati ve âlimler ile ilgili çok eser yazan Ebü'l-Hattâb'ın, âyet-i kerîmelerin sayısı ve sünnet hakkında kasideleri vardır. Kasidesinin ba'zı kısımlarında şöyle demektedir:

"Îmânımın hakîkatini söylüyorum. Birgün bu îmân ile Allahü teâlânın huzûruna döneceğim. Allahü teâlâdan başka şanı yüce yoktur. Allahü teâlâ vardır, birdir ve hiçbir ortağı yoktur. O'nun benzeri ve eşi yoktur. Herşeyi yoktan var eden O'dur. O'nun huzûrunda eğilinir. O, doğmuş ve doğurulmuş değildir. O, her şeyi görür, O'ndan gizli hiçbir şey yoktur. Ancak O'nun dilediği olur. O, işitir.

Kur'ân-ı kerîm nazm-ı ilâhidir, kelimeleri arabîdir. Bu kelimeleri yanyana dizen Allahü teâlâdır. Bu kelimeler, insan dizisi değildir. Bu arabî kelimeler âyetler hâlinde gelmiştir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi, harf ve kelime olarak gönderdi. Bu harfler mahlûktur. Bu harf ve kelimelerin ma'nâsı, kelâm-ı ilâhiyi taşımaktadır. Kelâmı ilâhiyi gösteren ma'nâlar da Kur'ân'dır. Bu kelâm-ı ilâhi olan Kur'ân, mahlûk değildir. Allahü teâlânın başka sıfatları gibi, ezelî ve ebedîdir.

Bana mezhebimi sorarsanız, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin bildirdiği hak mezheb üzereyim. Hayatta olduğum müddetçe de ona uyacağım. Rü'yâmda onu Cennet bahçelerinde, yüksek ve parlak makamlarda gördüm. Her yer pırıl pırıl parlıyordu. Etrâfında Cennet hûrî ve gılmanları hizmet ediyorlardı. Birisine sordum: "Gördüğüm bu makam ve dereceler kimin içindir?" Bana "Sen bilmiyor musun?" deyince, "Nereden bileyim, sen bana öğret" dedim. Daha sonra bu makam ve derecelerin, Ahmed bin Hanbel hazretleri için olduğunu öğrendim. İştiyâk ve arzu ile kendisine yaklaştım. Beni gördü. Başında bir taç vardı. Oturmamı işâret buyurdu. Huzûrunda oturmaktan haya ettim. Ona, "Ey insanların en zahidi. Size i'timâdım ve sevgim çoktur. Çözemediğim mes'eleler var, hallini buyur" dedim. Kısaca cevap buyurdu. Hayran oldum. Ona uydum. Bid'atlerden kurtuldum. Çünkü Ahmed bin Hanbel hazretlerinin, Allahü teâlânın indinde kıymet ve derecesi yüksektir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, Sh. 13

2) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 45

3) El-A'lâm cild-1 sh. 172

AHMED BİN MUHAMMED

(Bkz. Ebû İshâk Sa'lebî)

AHMED BİN MUHAMMED EL-BAĞDÂDÎ (Ebü'l-Hasen el-Atîkî)

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Mensûr'dur. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, "Atîkî" lakabı ile meşhûr olmuştur. 367-(m. 977) senesi Muharrem ayının ondokuzuncu Perşembe günü Bağdad'da doğduğunu kendisi bildirir. Hadîs-i şerîf toplamak için birçok yerlere seyahatler yaptı. Çok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyetlerde bulundu. 441 (m. 1049) senesinin Safer ayında vefât etti. Duhâ vaktinde İbn-i Mübârek'in mescidinde namazı kılınıp, Şîmîzî kabristanına defnedildi.

Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yeri dolaştı. Birçok defa Dımeşk'e (Şam)'a, geldi ve orada Temmâm bin Muhammed, Abdurrahmân bin Ömer bin Nasr ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Dımeşk'te ve Bağdad'da Ebü'l-Hasen bin Neccâr et-Temîmiyyîn, Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed el-Askeri, Ebû Ömer bin Hayve, Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah bin Şuhayr, Hüseyn bin Muhammed bin Süleymân el-Kâtib, Ebü'l-Fadl Ubeydullah bin Abdurrahmân ez-Zührî, Ebû Bekr Ahmed bin İbrâhim bin Şâzân, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Ali bin Süveyd el-Verb ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf alıp rivâyet etti.

Kendisinden de; oğlu Ebû Gâlib Muhammed bin Ahmed, Hatîbi Bağdadî, Abdülaâz el-Kettânî, Ebü'l-Abbâs bin Kubeys, Ebü'l-Kâsım bin Ebü'l-A'lâ, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Ali el-Kattân, Kâdı Ebü'l-mekârim Muhammed bin Sultân, Ebû Abdullah bin Ebi'l-Hadîd, Abdülmuhsin bin Muhammed bin Ali el-Bağdâdî, Ebû Ali Hasen bin Saîd bin Muhammed el-Attâr ve daha birçok âlim, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Bir kimse (Elhamdü lillahillezî tevâda'a küllü şey'in li-azametihî vel-hamdil lillûhillezî hada'a küllü şey'in li-mülkihî ve-hamdü lillahillezî istesleme küllü şey'in li-kudretihî) derse ve bunu vesile ederek Allahü teâlânın katındakini taleb ederse, onun sebebiyle Allahü teâlâ ona (amel defterine) **milyon hasene, sevâb yazar ve yine onun sebebiyle milyon kerre derecesini yükseltir. Ayrıca ona yetmişbin melek vekîl kılınıp, kıyâmet gününe kadar onun için istiğfar ederler."**

---

1) Târih-i Dımeşk cild-1, v. 319 a.

AHMED BİN MUHAMMED EL-BERKÂNÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Gâlib el-Hârezmî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. Hârezm'in Berkân köyünden olduğu için, memleketine nisbetle "Berkânî" diye meşhûr oldu. 333 (m. 944) senesinde doğdu. Fıkıh âlimlerinin en büyüklerinden olduğu için, kendisine "Şeyh-ül-fukahâ" denilirdi. Hadîs ilminde çok yükseldi. İlim öğrenmek için birçok şehirlere seyahatler yaptı. Aklı ve anlayışı çok kuvvetli idi. Çok ibâdet ederdi. Vera' ve takvâ sahibiydi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Arabcanın lügat ve edebiyat bilgilerinde derin ilme sahipti. Bağdad'a yerleşip, 425 (m. 1034) senesi Recep ayında orada vefât etti. Kabri, Câmi-i Mensûr'dadır.

İmâm-ı Berkânî, önce fıkıh ilminde yükseldi. Şafiî fakîhlerinin İmâmı, ya'ni en büyüğü kabûl edilmişti. Bu ilme âit eserler yazdı. İlimdeki anlayışı kuvvetli olup, fıkıh ilminde derin bilgisi vardı. İlim öğrenmeye karşı arzusu çoktu. Kur'ân-ı kerîmin tamamını ezberlemişti. Arab dili ve edebiyatı ilimlerini öğrenmekten ayrı bir zevk alırdı.

Sonra hadîs ilmi ile meşgûl oldu. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok memleket dolaşıp birçok âlimden ilim aldı. Hârezm'de Ebü'l-Abbâs bin Hamdân-ı Nişâbûrî'den, Muhammed bin Ali el-Hassânî'den, Ahmed bin İbrâhim bin Habbâb'dan hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Bağdad'a geldi. Orada Muhammed bin Ca'fer bin Heysem el-Bendâr'dan, Ebû Ali bin Savvâftan, Ebû Bahr bin Kevser el-Berbehârî'den, Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î'den, Ebû Muhammed bin Mâsî'den, Ahmed bin Ca'fer bin Selem'den ve ondan sonrakilerden ilim aldı ve hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra Cürcân'a gitti. Orada da Ebû Bekr-i İsmâilî'den ve onun benzerlerinden; İsferâyîn'de Bişr bin Ahmed'den ve daha başkalarından; Hîre'de Ebü'l-Fadl bin Hımyerevh'den; Ebû Hatim Muhammed bin Ya'kûb'dan, Ebû Mensûr el-Ezherî'den; Nişâbûr'da Ebû Amr bin Hamdân'dan; Merv'de Abdullah bin Ömer İbni Aleyk'ten, Abdullah bin Ahmed-i Sıddîk'ten, Ebû Dahr Muhammed bin Mâlik es-Sa'dî'den; Dimeşk'de (Şam'da) Ebû Bekr bin Ebi'l-Hadîd'den; Mısır'da Abdülganî el-Ezdî'den ve İbn-i Nûhhâs'dan ve daha başka memleketlerde birçok âlimden işiterek ve yazarak hadîs-i şerîf aldı. Sonra tekrar Bağdad'a dönüp oraya yerleşti. Burada hadîs-i şerîf öğretmeye başladı. Yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Onun bu ilme âit tasniflerinden "Müsned"i meşhûrdur. Sonra bu eserine, Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'in müstahrecâtını yaparak ilâve etmiştir. Berkânî'nin "Müstahrecât'ı, bu konudaki eserlerin en meşhûrlarındandır. Müstahrec; muhaddisin herhangi bir kitabın hadîs-i şerîflerini, o kitabın müellifînin senetleriyle değil, kendisine ulaşan başka senetlerle rivâyet etmesidir. Müstahrecler, rivâyet kitaplarının en mu'teber olanlarındandır. Ayrıca o, Süfyân'ı Sevrî, Şu'be, Abdullah bin Ömer, Abdülmelik bin Umeyr, Beyyan bin Bişr, Matr-ül-Verrâk gibi birçok hadîs âliminin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri toplayarak tasnif etti. Ölünceye kadar kitap yazdı.

Kendisinden de, Ebû Abdullah es-Sûri, Ebû Bekr el-Beyhekî, Hatîb-i Bağdâdî. Ebû İshak-ı Şirâzî, Ebü'l-Kâsım bin Ebi'l-A'lâ, Süleymân bin İbrâhim, Ebû Tâhir Ahmed bin Hasen el-Kerhî, Ebü'l-Fadl bin Hayran, Yahyâ bin Bendâr, Muhammed bin Abdüsselâm ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf aldılar, rivâyette bulundular.

Talebelerinden Hatîb-i Bağdadî anlatıyor Büyük fıkıh âlimi Muhammed bin Yahyâ el-Kirmânî'den işittim. O dedi ki: "Hadîs âlimleri arasında Berkânî'den daha çok ibâdet eden kimseyi görmedim." Ebü'l-Kâsım el-Ezheri'ye: "Berkânî'den daha sağlam, güvenilir bir âlimi gördün mü?" diye sordum. O da "Hayır!" diye cevap verdi. Ebû Muhammed el-Hallâl da: "Berkânî, zamanının bir tanesidir" dedi.

Yine Hatîb-i Bağdadî diyor ki: "Ondan yazarak hadîs-i şerîf öğrenmiştik. O rivâyetlerinde sika (güvenilir, sağlam) bir âlimdi Vera' ve takvâ sahibiydi. Anlayışı sağlam, kuvvetli idi. Hocalarımız arasında ondan daha sağlam, kuvvetli olanı görülmedi. Kur'ân-ı kerîmin tamamını ezbere biliyordu. Fıkıh ilminde derin bilgisi vardı. Arab dili ve edebiyatı ilimlerine karşı büyük ilgisi vardı.-Çok hadîs-i şerîf biliyordu. Hadîsteki anlayışı ve basireti kuvvetliydi. Çok kitap yazdı. Bunlardan Müsned'ine, Sahîh-i Buhârî'nin ve Sahîh-i Müslim'in müstahrecini yaptı. Süfyân-ı Sevrî, Şû'be, Eyyûb, Ubeydullah bin Amr, Abdülmelik bin Umeyr, Beyyân bin Bişr ve daha birçok hadîs âliminin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri topladı. Vefâtı zamanına kadar eser toplayıp, yazmayı terk etmedi. Mis'ar bin Kedâm'ın hadîs-i şerîflerini toplarken vefât etti. İlim öğrenmeye karşı çok arzusu vardı. Bütün gayretini ona sarf ediyordu. Birgün yanında bulunan fakîhlerden sâlih bir zâta: "Ne olur, bana duâ et! Allahü teâlâ benim kalbimden, hadîs öğrenmeye karşı olan gayretimin fazlalığını çıkarsın! Bende, gece gündüz ona ihtimâm göstermekten başka hiçbir hâl kalmadı" dediğini işittim. Onunla çok hadîs-i şerîf müzâkere ettim. Ondan yazdıklarımın hepsini bir yere topladım. Ebü'l-Kâsım el-Ezherî'nin: "Berkânî, hadîs ilminde İmâm idi. Öldüğü zaman,

bu ilim onunla gitti” dediğini işittim. Bizimle beraber Berkânî’nin ilim meclisine devam eden büyük hadîs âlimi Ahmed bin Gânim el-Hammâmî anlattı: “Ebû Bekr-i Berkânî, Kerh’den Bâb-ı Şaîr yanına göç etmişti. Benden, yüklerimin üzerine kendi kitaplarını da koymamı istedi ve: “Sana, Kerh’de onların ne olduğunu sorarlarsa, onları ibrişim zannetmemeleri için, defterler olduğunu bildirirsin!” diye tenbîhte bulundu. Yükler, altmışüç sepet ve iki sandıktan ibâretti ve her birisi kitaplarla doluydu.”

Kendisi anlatıyor: İsferâyîn şehrine geldiğimde, yanımda üç dinar ve bir dirhem vardı. Dinarların hepsini kaybettim. Sâdece bir dirhem kalmıştı. Onu da bakkala verdim. Ondan hergün iki ekmek alıyordum. Bişr bin Ahmed’den de bir cüz hadîs-i şerîf öğreniyordum. O, beni câmiye yerleştirdi. Ben de ondan hadîs-i şerîf yazıyor ve akşamleyin, kaldığım yere dönüyordum. Hadîs öğrenme işimi bitirmiştim. Bir ayda otuz cüz yazdım. Bakkalın yanında olan param da tükenmişti. Ben de, bu şehirden ayrıldım.”

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1074

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 228

3) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 373

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 47

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 36

6) Tabakât-ül-huffâz sh. 418

AHMED BİN MUHAMMED EL-HİREVÎ (Ebû Sa’d el-Mâlinî)

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Hafs bin Halîl’dir. Künyesi Ebû Sa’d olup, “Ensârî, Sûfî, Mâlinî” nisbetleri ve “Tâvus-ül-fukara” lakabı ile tanınmaktadır. İran’ın Herât şehrinden olup, doğum târihi hakkında kaynak eserlerde kesin bir bilgi yoktur. Hadîs ilmini öğrenmek için çok seyahatlar yaptı. Tasavvuf ilmi ile meşgûl olduğu için, kendisine “Sûfî” denilirdi. Bu ilme dâir yazdığı “El-Erba’ûn fî Şuyûh-ıs-sûfiyye” ismindeki eseri meşhûrdur. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. 412 (m. 1021) senesi Şevval ayının Pazartesi gününde Mısır’da vefât etti 407 ve 409 târihlerinde vefât ettiği de bildirilmektedir.

Hadîs ilminde sika (güvenilir), sadûk (sağlam) bir râvi ve sâlih bir zât olan Ebû Sa’d el-Mâlinî, birçok şehirleri dolaşarak, çok sayıda âlimden hadîs-i şerîf dinleyerek ve yazarak rivâyetlerde bulundu. Dımeşk’te (Şam’da) Muhammed bin Süleymân er-Rebî, Yûsuf bin Kâsım el-Meyâncî, Ebû Ömer Osman bin Ömer bin Abdülazîz bin Abdurrahmân, Ebü’l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Hârûn el-Berde’î ve başka âlimlerden; Remle’de Ebü’l-Kâsım Abdülazîz bin Abdullah bin Muhammed bin Hârûn el-Hâşimî’den dinleyip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Basra’da kendisinden; hafız Abdülazîz bin Sa’îd, Temmâm bin Muhammed, Ebû Bekr el-Bâturkânî, Hatîb-i Bağdadî, Beyhekî, Kâdı Ebû Abdullah el-Kudâl ve daha pekçok âlim hadîs-i şerîf riyâyetinde bulundular.

Hatîb-i Bağdadî “Târih”inde diyor ki: “Ebû Sa’d el-Mâlinî, hadîs-i şerîf öğrenmek için çok seyahatler yapanlardan birisidir. Bunun için çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Horasan, Mâverâünnehr, İran’ın birçok şehri, Cürcân, Rey, İsfehan, Basra, Bağdad, Kûfe, Şam’ın her tarafı ve Mısır gibi birçok memleketleri de dolaşarak, bütün hadîs âlimleriyle ve onların asrındaki Hâfızlarla karşılaşıp hadîs-i şerîf yazdı. Nişâbûrlu âlimlerden Muhammed bin Abdullah es-Süleytî,

Muhammed bin Hasen bin İsmâil es-Sirâc, İsmâil bin Nüceyd es-Sülemî, Abdurrahmân' bin Muhammed bin Mahbûr ile Herâth âlimlerden Ebû Hatim Muhammed bin Ya'kûb, Ebû Saîd Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf, Abdurrahmân bin Muhammed bin İdris ve Mensûr bin Abbâs el-Bûşencî, Abdullah bin Adîy, Ebû Bekr el-İsmâilî, Muhammed bin Abdullah bin Şîreveyh el-Fesevî, Ebû Bekr el-Kabbâb, Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutaylî, Ebû Muhammed bin Mâsi, Hasen bin Ruşeyk el-Mısrî ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Başkalarının yanında bulunmayan birçok kitaplardaki hadîs-i şerîfleri dinleyip yazdı. Birçok kereler Bağdad'a geldi. 409 (m. 1018) senesinde bize son defa geldiğinde, Mensûr Câmisi yanında bulunan Sûfiyye tekkelerinde kendisinden, hadîs-i şerîf dinledik. O, buradan Mekke-imükerremeye gitti. Oradan Mısır'a geçti. 412 (m. 1021) senesi Şevval ayının onyedinci Pazartesi gününde vefât edinceye kadar Mısır'da kaldı. O, sika, sadûk bir râvi olup, ayrıca sâlih ve hayır sahibi bir zât idi."

Ebü'l-Kâsım Hamza bin Yûsuf es-Sehmî "Târihi Cürcân" ismindeki: eserinde diyor ki, "Ebû Sa'd el-Mâlinî, defalarca Cürcân'a geldi. Onun Cürcân'a ilk gelişi 364 (m. 975) senesinde oldu. Büyük hadîs âlimi Ebû Bekr el-İsmâilî'den birçok hadîs-i şerîf dinledi. Onun kitaplarından ve Ahmed bin Adîy'in oğullarından, Mâlik'in topladığı "Kâmil" kitabını dinledi. Birçok defa İsfehan'a, Bağdad'a, İran'a, Hûristan'a, Horasan'a, Mâverâünnehr'e seyahatler yaptı. Horasan'dan dönüşünde, son defa Cürcan'a gelmişti. Kendisinin Cürcân'a yerleşmesini teklif ettim. Böyle bir arzusu olmadığını bildirdi. Cürcân'daki âlimlerden dinleyip yazdığı ve benim yanımda âriyet olarak bulunan bütün kitaplarını alıp götürdü. Benim elimdeki "Kitâb-ı Mendâ" ismindeki eseri gördü. Hattâ benden, onun ismini bu kitabımda yazmamı istedi. Aramızdaki dostluğumuzdan ve Cürcân, Nişâbûr, Irak ve Mısır'daki eski arkadaşlığımızdan dolayı ricasını kabûl edip, onun isminden bahsettim. O, 407 (m. 1016) senesinde, İsfehan'a, Irak'a ve Şam'a gitmek üzere Cürcân'dan ayrıldı ve Mısır'da vefât etti."

Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Hamza, Ebâ Nasr bin Mâkûlâ'dan bildirerek diyor ki, "Ebû Sa'd el-Mâlinî hadîs ilmini öğrenmek için çok seyahatler yapıp, birçok hadîs-i şerîf rivâyetlerinde bulundu. Ebû İshâk-ı Habbâl bana dedi ki: O, büyük bir âlimdi. Her yerde el üstünde tutulurdu. Bu dereceye ulaştığında Mısır'a geldi ve İbn-i Rüşeyk ile görüştü. Bir müddet daha yaşayıp seyahatler yaptı. Tekrar Mısır'a döndü. Orada birçok hadîs-i şerîf rivâyet etti."

Kendisi anlatır: "Âriflerden Abbâs bin Ahmed-i Ezdî hazretlerinin vefâtlarına yakın bir zamanda yanında bulunuyordum. Biraz rahatsızdı. Bu sırada kendisine, "Efendim nasılsınız? Ne hâldesiniz?" dedim. Cevâbında: "Tereddüt içindeyim, ne yapacağımı bilemiyorum. Eğer ölmeği dilesem, atılganlık ve küstahlık yapmış olmaktan korkuyorum. Dünyâda kalmayı, biraz daha yaşamayı istesem, Hak teâlâya kavuşmak arzusunda kusur etmekten endişe ediyorum. Böylece O'nun dîdârından kaçmış olurum diye üzülüyorum. Şimdi, kendisinin muradı ne olduğunu gözlüyor, fermân-ı ilâhîsini bekliyorum" buyurdu. Bu sözlerini bitirdikten sonra dışarı çıkmıştım. Geri dönünce, bu fânî dünyâdan göçüp, Hak teâlânın rahmetine kavuşmuş olduğunu gördüm."

---

1) Târih-i Dimeşk cild-1 sh. 317/b (Süleymâniye Kütüphânesi)

2) Târih-i Bağdad cild-4, sh. 371

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 195

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

AHMED BİN MUHAMMED EL-ME'ÂRİF

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Hadîs, tefsîr, fıkıh, kırâat, nahiv, lügat ve târih ilimlerinde meşhûr âlim. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Ebî Îsâ bin Lübbî bin Yahyâ bin Muhammed el-Maârif el-Endülûsî et-Talemenkî, künyesi Ebû Ömer'dir. Aslen, Endülüs'ün doğu tarafında olan Talemenke'dendir. 339 (m. 951) senesinde doğdu. Belli başlı ilim merkezlerine gitmiş ve çeşitli konularda kitap yazmış ve pekçok kimse kendisinden ve eserlerinden istifâde etmiştir. 429 (m. 1038) senesi Zilhicce ayında Talemenke'de vefât etmiştir.

Ahmed bin Muhammed (r.a.) Talemenke'den, Kurtubaya indi. Burada Ebû Îsâ Yahyâ bin Abdullah el-Leysî, Ebû Bekr ez-Zübeydî, Ebû Abdullah bin Müferrec, Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Ali el-Bâcî, Halet bin Muhammed el-Havlânî, Kalâî, Ahmed bin Avnillah ve başkalarından ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf işitti. İbn-i Kalyûndan, Mısır'da Ebû Bekr el-Edfüve, Ebû Kâsım Cevherî, Muhammed bin Ebî Zeyd, Ebü'l-Alâ bin Mâhin, Ebû Tâhir Muhammed bin Muhammed el-Uceyfi, Yahyâ bin Hüseyn el-Matlebî, Muhammed bin Yahyâ bin Ammâr, Ahmed bin Rahmân ve daha başka âlimlerden çeşitli dallarda ilim tahsil etti. Kendisinden de İbn-ü Abd-il-Ber, İbni Hazm Abdullah bin Sehl el-Endülûsî ve daha başka âlimler ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Bir müddet sonra tekrar Kurtuba'ya yerleşti ve ders verdi. Sonra Şam, Afrika, Mer'iyye, Mersiye ve Mergusta şehirlerini dolaştı. Sonunda kendi beldesine döndü. Burada ömrünün sonuna kadar ilim öğretti ve kitab te'lîf etti.

Ahmed bin Muhammed, tefsîr ilminin bölümleri olan hurûf, i'râb, nâsıh, mensûh, ahkâm ve meânî ilimlerinde meşhûr olmuştur. Hadîs ricalini iyi tanıyan, hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere bilen), insanların hidâyetine vesile olan ârif, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine tâbi olan bir âlimdi.

İbn-ü Beşkûvâl, onun; "Bid'at ehline karşı sıyrılmış bir kılıç" olduğunu bildirdi. İsmâil bin el-Huccârî, babasından bildirir "Biz birgün ilim mütâlâa ediyorduk. Ahmed bin Muhammed yanımıza geldi ve: Okuyun! Çok çok okuyun, bu senenin sonuna kadar yaşayacağımı zannetmiyorum dedi." Biz: "Allahü teâlâ sana rahmet etsin sebebi nedir?" dedik. O, şöyle buyurdu: "Bu gece rü'yâmda şöyle bir şiir işittim:

İnsanlar, kurtlar ve kuşların merhamet ettiği,
Şu ihtiyâra sen de iyilikle muâmele et.

Geçen bayramla ömrü nihâyet buldu,
Onun için bu bayramdan sonra başka bayram yok."

O'nun eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-ül-Kur'ân; yüz cild kadardır. 2-Delûlü ilâ ma'rifet-i celîl; yüz cüzdür. 3-El-Beyân fî i'râb-ül-Kur'ân, 4-Fedâilü Mâlik, 5-Ricâli el-Mutâ', 6-Usül-üd-diyânât 7-El-Vusûlü fî ma'rifet-ül-usûl, 8-Reddü alâ Ebî Meserre.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1098

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 78

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 5

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 39

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 243

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 123

ALİ BİN AHMED EN-NUAYMÎ

Bağdad'da yetişen kelâm ve hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Ahmed Hasen bin Muhammed bin Nuaym el-Basrî'dir. İbn-i Nuaymî ismiyle meşhûr oldu. Ali bin Ahmed hazretleri; hafız, ârif ve şâir bir zât idi. 423 (m. 1032) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

İbn-i Nuaymî; Ahmed bin Muhammed bin Abbâs el-Esfâtî, Muhammed bin Ahmed bin el-Feydûl İsfehânî, Ahmed bin Ubeydullah en-Neherdîrî, Ali bin Mûsâ et-Temmâr, Muhammed bin Adî bin Zahr-ül-Minkâri, Ebû Ahmed bin Saîd el-Asker, Muhammed bin Hamd bin Hammâd bin Süfyân el-Kûfi, Ebi'l-Mufaddal eş-Şeybânî, Hüseyn bin Ahmed bin Dînâr ed-Dekkâk, Abdullah bin Muhammed bin el-Yesa'el-Antakî, Ali bin Ömer es-Sükerrî ve birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Nuaymî; İmâm, fazilet sahibi, ârif ve Şafiî mezhebi inceliklerini çok iyi bilen bir âlim idi. İbn-i Berkânî, "O, çok ilim sahibi idi. Sorulan herşeyi en güzel bir şekilde cevaplandırırdı. Vefâtından sonra rü'yâmda, İbn-i Nuaymî'yi çok güzel bir şekil ve hâlde gördüm." İbn-i Hatîb ise, "O, Hâfız, ilimde mahir, kelâm âlimi veşâir idi" demektedir.

İbn-i Nuaymî'nin, Hazreti Âişe'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Tavaf** (Kâ'be-i muazzama etrâfında dönme), **Safa ve Merve arasında sa'y** (gidip gelme), **azîz ve celîl olan Allahü teâlâyı zikir ve şükür içindir."**

Ebü'l-Hasen Nuaymî, bir şiirinde şöyle demektedir: "Alçak ve aşağı kimselere minnet etme. Kâfi miktarda yiyecek ve içecek ile kanâat et. Kanâat sana yeterlidir. Sen ayakları toprakta (tevâzu üzere), fakat arzu ve gayreti (din için çalışması) çok fazla olan, Ülker yıldızına kadar ulaşan kimselerden ol."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 237

2) Târihi Bağdâd cild-11, sh. 331

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 226

ALİ BİN CÜDÂ UKBERÎ

Hanbelî fıkıh ve cedel âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Hüseyn bin Ahmed bin İbrâhim bin Cüdâ'dır. Memleketine nisbetle Ukberî denildi. Dedelerinden Cüdâ'ya nisbetle İbn-i cüda diye tanındı. 469 (m. 1076) yılında vefât etti. Bağdad'da Ahmed İbni Hanbel hazretlerinin yanına defnedildi.

Ebû Ali İbni Şâzân, Ebû Ali bin Şehab, Berkânî, Ebü'l-Kâsım Hırakî, Ebü'l-Kâsım İbn-i Büşrân ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini, el-Vâlid es-Sa'îd'den aldı. Fıkıh ve usûl ilimlerinde meşhûr oldu. Fıkıh, cedel ve diğer ilimlerde birçok kitap yazdı. İnsanlara emr-i ma'rûf nehy-i anil-münker yapmayı çok severdi. Ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara bildirmeyi çok severdi. Bildiklerini, insanların anlayabilecekleri şekilde anlatırdı. Arabcanın inceliklerine vâkıf olması, din ilimlerinde yüksekliği, mes'eleleri açık bir dille anlatması, günahlardan sakınması, dünyâ malına ehemmiyet vermemesi ve Allahü teâlâdan çok korkması sebebiyle, insanlar onu çok severdi. Bu sevgileri hep Allahü teâlânın rızâsı içindi. Çünkü İbn-i Cüdâ'nın insanlara verecek dünyâ malı yoktu. Yalnız insanların âhıretini kurtarmak için nasîhatlarda bulunur, dinlerini öğretmeye çalışırdı. Çok oruç tutar, vaktinin çoğunu ilim öğrenmek, öğretmek ve namaz kılmakla geçirirdi. Vefâtı da namaz kılarken olmuştu.

İnsanlara ilim öğretmek için çırpınan İbn-i Cüdâ'dan birçok kimse istifâde etti. Kâdı Ebû Bekr, Ebû Mensûr Kazzâz, Hâfız Mekkî Rumeylî ve daha birçok âlim ilim öğrendi. Onlar da, hocaları gibi insanlara dinlerini öğretip, Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ettiler.

Kendisi anlatır: Hibetullah Taberî'yirü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordum. "Beni mağfiret etti" dedi. "Seni hangi sebeble mağfiret etti?" dedim. "Sünnet sebebiyle (Dînimizin emir ve yasaklarına uymam ve onları insanlara anlatmam sebebiyle," diye cevap verdi.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 11

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 71

ALİ BİN HÜSEYN EL-FELEKÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Fadl olup; ismi, Ali bin Hüseyn bin Ahmed bin Hüseyn bin Kâsım bin Hasen bin Ali el-Hemedânî el-Felekî'dir. İbnül Felekî ismiyle meşhûr olmuştur. İbnül Felekî ilim tahsili için birçok beldeleri gezdi. Bu beldelerdeki âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Aynı zamanda fen bilgilerinde de âlim olan İbnül Felekî hazretleri, 427 (m. 1036) senesi Şa'bân ayında Nişâbûr'da vefât etti.

İbnül Felekî, Ebü'l-Hasen bin Rezkûyre, Ebü'l-Hüseyn bin Büşrân, Kâdı Ebû Bekr Hayrî, Ebû Saîd es-Sayrafi ve birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Şeyraveyh, Tabakâtında İbnül Felekî için; "El-Hüseyn ve el-Meydânî, İbnül Felekî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. O Hâfız, rivâyeti sağlam olup, hadîs-i şerîf âlimleri ile ilgili Tabakât kitapları yazdı" demektedir.

Şeyh-ül-İslâm Ebû İsmâil el-Ensârî ise, "Benim şu iki gözüm, din ve fen bilgilerinde, İbnül Felekî hazretlerinden daha mütehassıs başka birini görmedi. Hâfızası çok kuvvetli olup, aynı zamanda tasavvuf büyüğü idi" demiştir.

İbnül Felekî hazretlerinin dedesi; matematik, astronomi ve diğer fen ilimlerinde mütehassıs olduğu için, kendisine astronomi âliminin oğlu ma'nâsına gelen bu isim, (İbnül Felekî) verildi.

İbnül Felekî, birçok kitap yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Müntehil kemâl fî ma'rifet-ir-ricâl (bin cüz), 2. Kitâbü elkâb-il-muhaddisîn.

---

1) Mu'cem-ülmüellifîn cild-7, sh. 71

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1125

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 185, 230

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1397, 1739, 1850

ALİ BİN FEDDÂL EL-MÜCÂŞİÎ (Ebü'l-Hasen-i Kayravânî)

Tefsîr, hadîs, sarf, nahiv, lügat ve târih âlimlerinden. İsmi, Ali bin Feddâl bin Ali bin Gâlib bin Câbir el-Kayravânî'dir. Meşhûr şâir Ferazdak'ın soyundan olduğu için "Ferazdakî" ve Temîm kabilesine mensûp olduğu için "Temimî" nisbetleriyle de anılmaktadır. Endülüs'de Kayravân şehrinin Hecâr kasabasında doğdu. Lügat, sarf, nahiv, edebiyat gibi âlet ilimlerinde, tefsîr ve hadîs ilimleri ile siyer ve târih ilimlerinde zamanının en büyük âlimlerinden oldu. Bu ilimlerde "İmâm" ünvânı verildi. Çok güzel şiirler yazdı. İlim öğrenmek için çok yer dolaştı. 479 (m. 1086) senesi Rebî-ül-evvel ayında Bağdad'da vefât etti.

Birçok ilimlerde yüksek derecelere ulaşan Ali bin Feddâl, Endülüs'de birçok âlimden ilim aldıktan sonra, önce Gazze şehrine geldi. Çok iltifât ve kabûl gördü. Buradaki âlimlerin ilim meclislerine devam etti. Bir müddet Bağdad'da kalıp, nahiv, lügat, ilimlerini okudu. Oradakilere, Endülüs âlimlerinden öğrendiği hadîs-i şerîfleri rivâyet etti.

Hibetullah es-Sekatî diyor ki: "Ben, ondan birçok hadîs-i şerîfler yazdım ve kendisine de ba'zı muhaddislerin rivâyetlerini arzettim. Senetlerinin, metinleri ile birleşmiş olduğunu görünce kabûl etmedi."

Abdülgâfır diyor ki: "İbn-i Feddâl, Nişâbûr'a gelmişti. Onun yanına gittim. Birçok beldelerde öğrendiği ilimlerde bir umman gibiydi. Memleketinden ayrılıp buralara kadar gelenler arasında onun benzeri yoktu."

Eserleri çoktur. Her birisi, ilimdeki üstünlüğünü isbât eden birer vesîkadır" Besmelenin ma'nâsını açıklayan çok büyük bir kitap yazmıştır, ilmî değeri çok yüksek eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Burhân-ül-amîdî: Tefsîr ilmine âit 20 cildlik bir eserdir. 2. El-İksîr fî ilm-it-tefsîr: 35 cild hâlinde tab' edilmiş bir eserdir. 3- İksîr-üz-zeheb fî sınâ't-il-edeb: 5 cilddir. 4-En-Nüketü fi'l-Kur'ân, 5. Şerhû meânî hurûf, 6. Şerhu ünvân-il-i'râb, 7. El-Faslü fî ma'rifet-il-usûl, 8. El-İşâretü ilâ tahsîn-il-ibâre, 9. El-Mukaddime: Nahiv ilmine dâir bir eserdir. 10. Meârif-ül-edeb: Nahiv ilmini anlatan 3 cildlik bir eserdir. 11. Şerhu ünvân-il-edeb, 12. El-Avâmil vel-hevâmil: Nahiv ilmine dâirdir. 13. Kitâb-ül-arûz, 14-Şecerât-üz-zeheb fî ma'rifet-i eimmet-il-edeb, 15. Kitâb-üd-düvel: Târih ilmine âit yazdığı 30 cildlik büyük bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 165

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 24

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1 sh. 421

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 132

ALİ BİN MUHAMMED (Ali bin Ahmed)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Fetih olup ismi Ali bin Muhammed bin Hüseyn bin Yûsuf bin Abdülazîz'dir. Babasının ismi Ahmed'dir de denilmiştir. Ali bin Muhammed hazretleri aynı zamanda edîb idi. 401 (m. 1010) senesinde Buhârâ'da vefât etti.

İbn-i Hakim, Ali bin Muhammed için "O, asrının bir tanesi idi. Ebû Hâtem bin Hıbbân'dan çok hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de Ebû Osman es-Sâbûnî, Hüseyn bin Ali el-Berdeî hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ali bin Muhammed hazretleri bir kerre Nişâbûr'a geldi. Orada olanlar onun ilmine ve edebine hayran oldular. O, edîb idi. Nazım ve nesir hâlinde yazılmış çok şiirleri vardır. "Muhtâr-ül-Müzenî" isimli eserde çok medh edilmiştir" dedi.

Ali bin Muhammed hazretleri buyurdu ki: "Kim kendi bozuk hâlini düzeltirse, kendini çekemiyenlere fırsat vermemiş olur."

"Büyüklerin işi, işlerin en büyüğüdür."

"Kötülüğü bize bulaşmasın diye, kötü kimselerin alçak işlerine meylimiz yoktur."

"Büyüklerin huzûrundaki edebsizlik ve dostların arasında onları aşağı görmek ne büyük cehâlettir."

"Geçimini sağlayacak kadar sana ni'met verilmiş ise, bunun dışında elinden çıkan şeylere üzülme."

"İnsanlarla iyi geçinmek, onlara güçlük ve zorluk göstermemekle olur."

"Kişide îmân, ihlâs ve pişmanlık bulunursa, Allahü teâlâ onun bütün günahlarını affeder." "İnsanın her işinde ölçülü hareket etmesi, büyüklerini memnun eder."

"Allahü teâlâ, nice günah işlemiş kimselere yardım etti Onları iyi hâle getirdi. Fakat, dininin yolunu tıkamak, ona zarar vermek isteyenlere karşı ise cebbardır. Onlara ceza vermeye gücü yeter."

"Kişinin dünyâ malını arttırmaya çalışması, kendisi için bir noksanlık ve onun kârı, kazancı ise, hayır olmayıp hüsrandır."

"Ey sonu harâb olacak olan bir evi tamir etmeye çalışan kişi! Allahü teâlâya yemîn olsun ki, bu çalışma; harâb olacak ömür için tamirden başka birşey değil de nedir?"

"Ey aklım, fikrini, gönlünü, mal-mülk toplamaya vermiş kişi! Böyle yapma, bu işlerden geri dur. Zira, mal-mülk sevincinin neticesi hüzün ve kederdir. Ağlayıp sızlamaktır."

"Gönlünü, dünyânın gelip geçici, yaldızlı şeylerine kaptırma, onun sefâsı kederdir. Onunla birlikte olmak, insanı Allahü teâlâya ibâdet etmekten uzaklaştırır."

"İnsanların kalblerini kazanmayı, hoşnut ve râzı etmeyi isteyerek, herkese iyilik et İyilikten ayrılma. Bu yolda insanlara hizmetin devamlı olsun. Çünkü insan, iyiliğin kölesidir. Sana bir sıkıntı ve zarar gelirse, sen bunu yapanlara karşı gücün yettiğinde affedici ve hatâlarını görmeyici ol"

"Ey İnsanoğlu! Allahü teâlânın emirlerini hatırından çıkarma ve bütün a'zâlarını O'nun yolunda kullan. Elin, ayağın, gözün, kulağın, itaatten çıkarsa; tekrar. Allahü teâlânın ve O'nun Peygamberinin buyurduklarını onlara öğret ve yaptırmaya çalış."

"Allahü teâlâdan başkasından birşey istiyen! İyi bilsin ki, o yardımcı âciz ve güçsüz bir kişiden başkası değildir."

"İnsanlarla sulh içinde olup, onlara zarar vermeyen, onların her türlü zarar ve sıkıntılarından korunmuş olur. Neş'e ve huzûr içinde yaşar."

"Ey şu anda sevinç içerisinde olan zâlim kişi! Sen gaflet uykusunda bulunmaktasın. Birgün gelir zulmün cezası verilir. Sevinç ve neş'eni devamlı kalır sanma. Şimdi sana neş'e ve sürûr veren bir zamandır. Sana ceza, üzüntü ve sıkıntı veren zaman gelecektir."

"Ey İnsanoğlu! Körpe ve taze olan şu gençliğinle gurûrlanma. Her şeye gücünün yetmesi, seni aldatmasın. Senden önce, nice gençler saçı ağarmadan bu dünyâdan ayrılıp gittiler. Genç ve taze bir fidanken göçtüler. Farzet ki, gençlik, sahibine bir takım özür olacak şeyler gösterir. İhtiyârın özrü yoktur. Onun ileri sürdüğü şeyler, şeytanın eğlencesi olacak şeylerden başka değildir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 293

2) El-Bidâye veh-nihâye cild-11, sh. 345

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 159

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 229

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 376

ALİ BİN MUHAMMED ÂMİDÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Abdurrahmân'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Bağdadlı olduğu için Bağdadî ve 450 (m. 1058) yılında Diyârbekir'e göçüp orada yerleştiği için Âmidî nisbet edildi. 467 (m. 1074) yılında Âmid'de (Diyârbekir) vefât etti. Müslümanlar kabrini ziyâret edip istifâde etmektedirler.

Bağdad ve Çevresindeki âlimlerden ilim öğrendi. İlim öğrenip istifâde ettiği hocaları arasında; Ebü'l-Kâsım bin Beşrân, Ebû İshâk Bermekî, Ebü'l-Hüseyn bin Har rânî, Ebû Ali bin Mezheb ve daha birçok âlim vardı. Fıkıh ilmini fakih Vâlid-üs-Sa'îd'den aldı. Hocası Vâlid bin Hamîd'in yerine geçip Mensûr Câmii'nde ders ve fetvâ verdi. Halife Kâimbiemrillâh'ın arzusu üzerine Abbasi devletinin hudut şehirlerinden ve küffâr üzerine akın yapılan üslerinden olan Âmid'e giderek, orayı vatan edindi. Vefâtına kadar Âmid Câmii'nde ders ve fetvâ verdi. Müslümanlara emri ma'rûf ve nehy-i anil-münkerin (İslâmiyetin emir ve yasaklarının bildirilmesinin) ehemmiyetini anlattı. Küffâra karşı cihâdın üstünlüklerini izah etti. İslâm askerlerine yaptığı nasihatlerde, Allahü teâlânın İslâm dinini, insanların dünyâda rahat ve huzûr içinde, kardeşçe yaşamaları için ve âhırette sonsuz azâblardan kurtulmaları için gönderdiğini, kâfirlerin ya'nî müslüman olmayanların da bu saadet yolundan mahrûm kalmış zavallı kimseler olduğunu, onlara acıyarak incitmemeleri gerektiğini bildirirdi. Asıl savaşın, bu ma'sûm insanları müslüman olmak şerefinden mahrûm ederek idâreleri altında inleten, onların İslâmiyetteki rahat ve huzûru görmelerine mâni olan, zâlim Bizans İmparator ve vâlilerine karşı yapıldığının şuurunda olunması gerektiğini anlatırdı. Bağdad ve Âmid'de çok talebe yetiştirdi. Âmid'de yetiştirdiği talebelerden biri de Ebü'l-Hasen bin Gazi idi. İnsanlar, Bağdad gibi uzak yerlerden gelip, Ebü'l-Hasen bin Gâzî'den ilim öğrendiler. O da, hocası gibi yalnız Allahü teâlânın rızâsı ve dîninin yayılması için çalıştı.

Yetiştirdiği yüksek ilim sahibi talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazan Ebü'l-Hasen Ali Âmidî'nin, Hanbelî fıkhına dâir yazdığı "Umdet-ül-hâdır ve kifâyet-il-misâfir" kitabı meşhûrdur.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 234

2) El-A'lâm cild-4, sh. 328

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 234

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1166

ALİ BİN MUHAMMED KÂBİSÎ

Kırâat, tefsîr, hadîs, kelâm, arabî ilimler ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Halef'dir. Aslen Afrikiyye'de (Tunus) Kayrevân şehrinden olan Kâbisî'ye, amcasının Kâbisliler gibi sarık sarmasından dolayı İbn-i Kâbisî denildi. Ancak, amcasından daha meşhûr olmasından dolayı sonradan kendisine Kâbisî denildi. Meâfirî ve Mâlikî nisbet edildi. 324 (m. 936) yılında Kayrevân'da doğan Kâbisî, yine orada 403 (m. 1012) yılında vefât etti.

Üstün zekâsı ve eşsiz gayreti ile ilim tahsiline başlayan Ebü'l-Hasen Ali Kâbisi, Kayrevân'da; Ebü'l-Abbâs Ebyâni, Ebü'l-Hasen bin Mesrûr Debbâg, Ebû Abdullah bin Mesrûr ve

Dırrâs bin İsmâil'den ilim öğrendi. Daha sonra, 352 (m. 963) yılında memleketinden çıkarak doğuya hareket etti. Ba'zı ilim merkezlerine uğrayıp, âlimlerin ilminden istifâde ederek, bir sene sonra, 353 yılında Mekke'ye girdi. Mekke'de Ebû Zeyd Mervezî'den Buhârî-i şerîfi okudu. Hamza bin Muhammed Kenanî, Ebü'l-Hasen Kalbânî'den ilim öğrendi. Arabca ve kırâat âlimlerinin ilimlerinden istifâde etti. Ebü'l-Kâsım Kubeydî, Atîk-i Sûsî, Ebû İmrân Fasî'den fıkıh öğrendi. Geri dönüşünde de, çeşitli şehirlerde ilim öğrenip hadîs-i şerîf yazdı. 357 (m. 968) yılında Kayrevân'a gelip yerleşti.

Kâbisî, kırâat ilmini Ebü'l-Feth Ahmed bin Abdülazîz bin Bedhen'den Mısır'da öğrendi. İbn-i Bedhen kırâat ilmini; Ahmed bin Sehl Eşnânî, Ebû Bekr İbni Mücâhid ve Muhammed bin Mûsâ Zeynebî gibi meşhûr kırâat âlimlerinden öğrenmişti. Onların en gözde talebesi idi. Onun da en gözde talebesi Ebü'l-Hasen Kâbisî oldu.

Ebü'l-Hasen Kâbisî, Kayrevân'a döndüğünde zamanının hadîs, kırâat, tefsîr ve fıkıhta en büyük âlimi idi. Arabî ilimlere hakkıyla vâkıftı. Gözleri hiç görmemesine rağmen, devamlı yanında bulunan sâdık arkadaşının yardımı ve güzel yazısı ile duyduklarını yazıp, ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek Hâfız oldu. Onun söylediği hadîs-i şerîfi herkes, tereddütsüz yazardı. Mâlikî fıkhında kendi kendini yetiştirdi. Herkesin fetvâ almak için koştuğu bir merci oldu. Mâlikî mezhebinin Afrikiyye'de (Tunus) yayılmasında büyük emeği geçen İbn-i Sehnûn'dan sonra, orada yetişen en büyük âlim Kâbisî'dir. Mâlikî mezhebi hükümlerini açıklayarak, müslümanların istifâdesini kolaylaştırdı. Bütün mezheb sâliklerinin ittifâkla kabûl edip, muhakkak birine uygun olarak Kur'ân-ı kerîm okudukları yedi kırâatin (kırâat-ı seb'a) hepsini öğrendi. Yedi kırâat şeklinin herbirini senetleriyle insanlara öğretmeye gayret etti.

Kırâat ilmindeki yüksek mevkiini herkes kabûl etti. Ünü çeşitli memleketlere yayıldı. Birçok insanlar, onun ilminden istifâde edebilmek için meclisine koştular. Ondan çok şey yazdılar. Vefâtından sonra da kabrinin başına çadırlar kurup, orada Kur'ân-ı kerîm okudular. Dünyâya hiç i'tibâr etmeyen Kâbisî, Kayrevân vâlisinin ilmine alâka göstermemesi üzerine, oradan ayrılmaya karar verdi. Ancak vâli Abdullah bin Kâtib'in bu durumu haber alıp böyle bir âlimin şehrinden ayrılmasını istememesi ve yakınlarını kırâat dersi almaya göndermesi üzerine Kayrevân'a tekrar yerleşti. Önceden de bir ilim merkezi olan Kayrevân, bundan sonra baştan başa bir kırâat mektebi olup, sokakları da adetâ bir medrese bir üniversite bahçesi hâlini aldı. Her evde, o gün yerilen fetvâ, o gün okunan kırâat anlatılır veya o gün söylenen bir şiirin tahlili yapılırdı.

Sâdece Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, O'nun dinini doğru olarak öğrenip, öğretmek için çalışan Ebü'l-Hâsen Kâbisî, pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan, daha sonraları kırâat ilminde meşhûr olan onyedi tanesi hakkında kaynaklarda bilgi verilmektedir. Ebû Abdullah Muhammed bin Süfyân Mukrî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ammâr Mehdevî, Ebû İmrân Mûsâ bin Hâc Gufcumî, Ebû Muhammed Mekkî bin Ebî Tâlib, Ebû Bekr bin Ebî Tâat, Ebû Muhammed Abdullah bin Velîd bin Sa'd Ensâri, Hâfız Ebû Amr Dânî ve daha birçok âlim, Kâbisi'nin kırâati ve ilmini yayan âlimler arasındaydı. Bu mübârek insanlar da, hocaları gibi hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmak ve din-i İslâmı doğru olarak öğretmek için gayret ettiler. Müslümanlara nasihatlerde bulundular.

Ebü'l-Hasen Kâbisî, Kırâat-ı seb'a'yı talebelerine öğretir ve "Müslümanların bu meşhûr kırâat imamlarının okuyuşlarından kalbiniz hangisinde müsterih olursa ona uyun" buyururdu.

Ebü'l-Hasen Kâbisî'nin rivâyetlerinden bir kısmı şöyledir: Hazreti Aişe; "Resûlullah (s.a.v.), dabağlandıktan sonra (insan ve domuz derisi hariç), bütün ölülerin derisinden istifâde edebileceğimizi bildirdi" buyurdu.

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: Resûlullahın (s.a.v.) zamanında, Hişâm bin Hakîm'in namaz kılarken, Furkan sûresini Resûlullahın (s.a.v.) bana okuttuğuna uymayan bir takım harflerle okuduğunu işittim. Ona saldırmamak için kendimi zor zaptettim. Namazını bitirince hemen yanına gidip: "Bu sûreyi sana kim okuttu?" diye sordum. Hişâm (r.a.), "Resûlullah okuttu" dedi. "Bir yanılma olmasın. Çünkü bu sûreyi, Resûlullah (s.a.v.) bana senin okuttuğundan başka bir şekilde okuttu" dedim. Onu, elinden tutarak Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna götürdüm. "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Bunu, Furkân sûresini bana okuttuğunuzdan başka bir harfle okurken işittim" dedim. Resûlullah (s.a.v.) bana: **"Hişâm'ı bırak"** buyurdu. Ona da: **"Yâ Hişâm oku!"** buyurdu. O da namazda okuduğu gibi okudu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Bu sûre böyle inzal olundu"** buyurdu. Bundan sonra bana da **"Yâ Ömer oku!"** diye emretti. Ben de, Resûlullahın (s.a.v.) bana vaktiyle okuttuğu gibi okudum. Bana da: **"Bu sûre böyle indirildi. Bu Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz"** buyurdu. Yukarıdaki hadîs-i şerîfte harf; lügat, kırâat demektir. Hazreti Ebû Bekr'in topladığı mushafta, yedi çeşit okumanın hepsi vardı. Hazreti Osman halife iken, Eshâb-ı Kirâmı (r.anhüm) topladı. Yeni yazılacak mushafların, Resûlullahın (s.a.v.) son senesinde okuduğu şekilde olmaları sözbirliği ile kabûl edildi. Bu icmâ'ya uygun olarak yazılan Kur'ân-ı kerîmler İslâm memleketlerine dağıtıldı. Kur'ân-ı kerîmi, bu dağıtılan mushaflara uygun şekilde okumak vâcibtir. Diğer altı şekilde okumak da caizdir.

Ebü'l-Hasen Kâbisî, nadide çiçeklerden toplayıp getirdiği güzide ilmini, güzel yazısı ile kitaplara geçirip, insanların daha rahat istifâde etmesine vesile oldu. Mâlikî fıkhında "Mümhed"i, meşhûrdur. Tefsîr ve kırâatte, "Münkızu min şebeh-it-te'vîl" ve "Risâlet-ül-mufassala"sı pek kıymetlidir. Ebû Abdullah Abdurrahmân bin Kâsım Mısrî'nin rivâyeti ile İmâm-ı Mâlik bin Enes'in "Muvattâ" kitabından kendisine ulaşan hadîs-i şerîfleri, "Mülahhıs" adlı hadîs kitabında topladı. Kelâm ilminde "Akâid" adlı eserini yazdı. Bunlardan başka, daha birçok kitabı vardır.

---

1) Tezkîret-ül-huffâz cild-3, sh. 1079

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 320

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 168

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 199

5) El-Bidâye ven-nihâye cildi 11, shs-351

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7 sh. 194

7) Hind Çelebi, el-Kırâat-ü bi-Afrikiyye, Tunus 1983 sh. 312

ALİ BİN ÖMER HARBÎ (İbn-i Kazvînî)

Evliyânın meşhûrlarından ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen Harbî'dir. İbn-i Kazvînî ismiyle meşhûr olmuştur. 360 (m. 971) senesinde doğdu. 442 (m. 1050) senesinde 82 yaşında iken vefât etti. İbn-i Cenâ, Dârekî, Ebû Hafs bin Zeyyâd, Kâdı Ebü'l-Hasen el-Cerrâhî, Ebû Amr bin Hayyûveyh, Ebû Bekr bin Şâzân ve zamanının diğer âlimlerinden ilim öğrendi. Hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde âlim olup, kendisinden Ebû Ali Ahmed bin Muhammed el-Bürdânî, Ebû Sa'd Muhammed bin Şâkir et-Tarsûsî, Ca'fer bin Ahmed Serrâc, Hasen bin Muhammed bin İshâk el-Bâkarhıyyî, Ebû Mensûr Ahmed bin Muhammed Savrafiyyî, Ali bin Abdülvâhid ed-Dîneverî, Hibetullah bin Ahmet Rahbî ve diğer zâtlar ilim almışlardır.

İbn-i Kazvînî hazretlerinin dersleri ve sohbetleri meşhûr olup, çok kimse ondan istifâde etmiştir. Zamanında, herkes tarafından sevilen âlim ve veli bir zât idi. Evinde ilim, ibâdet ve tâatle meşgûl olur, sâdece cemâatle namaz kılmak için çıkardı. "Mecâlis fil-hadîs" ve "Ta'lik fil-hılâf' adlı eserleri vardır.

Ahmed bin Muhammed Emîn şöyle anlatmıştır: "İbn-i Kazvînî, kendisinden ilim öğrenmeye gelenlere derslerini söyler, onlar da yazardı. Hadîs-i şerîf yazdırırken, hadîs dersi aldığı hocalarından işiterek yazdığı cüzler arasında ayırım yapmazdı! Evine girip, hangisi olursa olsun bir cüz alıp, derse gelir ve talebelere hadîs-i şerîfleri yazdırırdı. Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîfleri seçilmez, hepsi birdir, kıymetlidir" buyururdu.

Kâdı Ebü'l-Hasen Beydâvî, babası Ebû Abdullah Beydâvî'den naklen şöyle anlatmıştır: "İbn-i Kazvînî, hadîs ilminde sika (sağlam, güvenilir) bir âlim idi. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen, bizimle birlikte Dârelkî'den fıkıh dersleri almaya gelirdi. Pek mükemmel bir hâli vardı. Kendini ilgilendirmeyen ve gerekli olmayan husûslarda susar, gayet az konuşurdu. Böylece seneler geçti. Sonra onunla biraraya gelemez oldum. Bir gün bir cenâze namazına gittim. Sonra da Harbiyye mescidine gidip, cemâatle namaz kıldım. Birara İmâm gözden kayboldu. Biraz sonra onunla birlikte İbn-i Kazvînî'yi gördüm. Senelerdir sizi göremez olduk, dedim. Hepimiz fıkıh ilmini öğrendik, ondan sonra da aynı yolun yolcusu olduk, dedi."

İbn-i Kazvînî hazretleri, tasavvufta yükselmiş velî bir zât idi. Birgün ikindi namazı için abdest alırken, evinde bulunan bir koyunun Allahü teâlâyı zikrederek "La ilahe illallah" dediğini işitti. Evde bulunanlara, yarın bu koyunu otlatmaya çıkarmayın dedi. Ertesi gün sabahleyin, koyunu ölmüş olarak gördüler.

Bir zât da şöyle anlatmıştır: "İbn-i Kazvînî vefât ettikten sonra, kabrini ziyârete gitmiştim. Kabrine varınca, insanlar hep kerâmetinden bahsederler, acaba kabirde hâli nasıldır? diye aklıma geldi. Kabri üzerinde Kur'ân-ı kerîm vardı. Kendi kendime; dedim. Kur'ân-ı kerîmi elime alıp açtım, açtığım sahifede gözüme ilk rastlayan **"Dünyâda da, âhırette de şânı yücedir, hem de Allaha yakın olanlardan"** meâlindeki âyet-i kerîme oldu."

Ebû Muhammed Dehhân şöyle anlatmıştır: "Ben, İbn-i Kazvînî hazretlerinden ders alanlardan biri idim. Birgün kendi kendime dedim ki; ne yediğini sorayım ve yediğinden bana da yedirmesini isteyeyim. Huzûruna gidip oturdum, biraz ders yaptıktan sonra sormayı düşündüm. Bu sırada onda büyük bir heybet gördüm. Hemen ayağa kalktım. Oturmamı emretti. Ben de oturdum. Ders bittikten sonra "Bismillah" diyerek kalktı. Ben de onunla birlikte kalktım. Beni alıp evine götürdü. Arasında mercimek bulunan iki yufka ve arasında hurma bulunan iki ayrı yufka ekmek getirip, "Ye! Biz bundan yiyoruz" buyurdu."

Kâdı Mâverdî de şöyle anlatmıştır: "Bir defasında İbn-i Kazvînî hazretlerinin arkasında namaz kıldım. Üzerinde, en hâlis kumaştan sırmalı bir elbise gördüm, Kendi kendime; bu sırmalı elbise nerede, zühd nerede, böyle zühd mü olur? diye düşündüm. Namaz bittikten sonra "Sübhânal lah, sırmalı elbise zühdü bozmaz" dedi. Bu sözünü bir kaç kere tekrar etti."

Ebû Bekr Muhammed bin Kazzâz şöyle anlatmıştır: "Bağdad'ın bir mahallesinde, sâlih ve zâhid bir zât vardı. Sû fî elbisesi giyer, ezilmiş arpayı tuzla yerdi. İbn-i Kazvînî hazretlerinin büyük bir zât olduğunu, kıymetli elbise giydiğini ve nefis yiyecekler yediğini işitmişti. Bu haliyle nasıl zühd sahibi olabilir? diye merak etmişti. Onu görmek için, bulunduğu yere gitti. Oraya varınca, İbn-i Kazvînî hazretlerinin mescidine girdi. Henüz evinden gelmemişti. Ezan okununca

mescide geldi. Mescide girince, kendini görmeye gelen zâta ve cemâate şöyle dedi: "Sübhânallah, zühd ve vera'da meşhûr bir adam, Allahü teâlânın kuluna ihsân ettiği şeyleri çok görüyor" dedi ve bu sözünü birkaç kerre tekrarladı. Sonra da bunda bir çirkinlik ve haram yok elhamdülillah dedi. Onu görmeye gelen adam, bu sözleri işitince sesini salıp, şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı. Cemâat, neden böyle ağlıyor acaba diyerek ona bakıştılar. Sonra İbn-i Kazvînî hazretleri öğle namazına durdu. Namaz bitince, onu görmeye gelen kişi mescidden çıktı. Koşarak geldiği yere dönüp gitti. İbn-i Kazvînî hazretleri namazdan sonra dönüp, Ebû Tâlib adında bir zâta şöyle dedi: Harbiye ile Meşhed arasında, sur olması için bir duvar konuldu. Henüz o duvar tamamlanmamıştır. Şu elbiseyi al oraya git. O (mescidden ağlayarak çıkıp giden) şahıs orada oturuyor, ona ver. Bu iş için gönderdiği zât yemîn ederek şöyle demiştir: İbn-i Kazvînî hazretlerinin söylediği yerde daha önce yarım kalmış bir duvar hiç görmemiştim. Oraya varınca yarım kalmış bir duvar ve üzerinde de o adamı gördüm. Duvarın üzerine oturmuş, bağırarak ağlıyordu. Elbiseyi önüne koydum oradan ayrıldım."

Ebû Nasr bin Sabbag hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün İbn-i Kazvînî hazretlerinin huzûrunda idim. Ebû Bekr İbni Rahbî ona dedi ki; "Efendim, nefsimin hangi isteğine karşı çıkayım?" "Eğer nefsinin istediği şeyi yapmayı istiyorsan, muhalefet et Fakat nefsinin istediği şeyi biliyor da yapmak istemiyorsan muhalefet gerekmez" dedi. Ben bu sözü kabûllenemedim. Yanından ayrılınca düşündüm. Tasvip etmiyordum. O gece rü'yâmda bir sıkıntı içine düştüm. Biri bana "İbn-i Kazvînî'nin sözünü beğenmediğin için sıkıntıya düştün" diyordu." İbn-i Salah, İbn-i Kazvînî hazretlerinin bu sözünü şöyle açıklamıştır: "Ârif olan kimse nefsine sâhib olur ve onun isteklerine uymaz, zararından emîn olur. Mürid olan böyle değildir. Henüz o nefsine sâhib olamamıştır. Nefsi kötülükleri ister. Bunun için nefsinin böyle isteklerine karşı çıkması, yapmaması gerekir."

İbn-i Kazvînî hazretlerinin hizmetçisi Muhammed bin Hibetullah şöyle anlatmıştır: "Bir defasında İbn-i Kazvînî hazretleriyle yatsı namazını kıldık. O, namaz kılmaya devam ediyordu. Namazdan sonra mescidde ikimizden başka kimse kalmadı. Namazını bitirdikten sonra, kandili alıp, tuturak önünden yürüdüm. Beraberce çıkıp yürüdük. Fakat evini geçip gitmiştik, yürümeye devam ediyordu. Ben de önünde kandili tutarak yürüdüm. Harbiyye'den çıktık. Bir mescidde iki rek'at namaz kıldık. Ben, artık nerede olduğumuzu bilemiyordum, öyle bir yere geldik ki, cemâatle tavaf yapmaya başladık. Gece çok ilerlemişti. Sonra elimden tutup, "Bismillah" dedi. Tekrar yürüdük. Birden kendimi Harbiyye yakınında buldum. Sabah namazından önce şehre girdik. Nereye gidip, geldiğimizi sordum. "Tavaf ettiğimiz yer Kâ'be idi" dedi ve Meâlen **"Biz ona ni'met verdik"** buyurulan Zuhruf sûresi 59. âyet-i kerîmesini okudu."

Ebû Nasr Abdülmelik bin Hüseyn Dellâl şöyle anlatmıştır: "Ben Ebû Tâhir İbni Fadlan el-Mukrî'den ders aldığım sıralarda, İbn-i Kazvînî hazretlerinden de ders alıyordum. Birgün İbn-i Fadlan bana dedi ki, "İbn-i Kazvînî'nin kerâmetlerinden bahsediliyor. Bir kimse için, kalbindekileri bilir diye inanma." Onun yanından ayrıldıktan sonra İbn-i Kazvînî hazretlerinin yanına gittim. Yanına varınca "Sübhânallah, karşı çıkmak, muarız olmak..." diyerek şöyle devam etti Resûlullahtan (s.a.v.) şöyle rivâyet edildi: **"Şüphesiz ki Arş'ın altından, âriflerin kalblerine latif bir rüzgâr eser."** Ve yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden önceki ümmetlerde, kendilerinden bahsedilen öyle insanlar vardı ki, eğer ümmetim arasında olsalardı. Ömer bin Hattâb derecesinde olurlardı."**

Bir zât şöyle anlatmıştır: "Bir defasında hiç yiyeceğim olmadığı hâlde sabahladım. Harbiyye'yi dolaşarak bir dinar bulsam da, çoluk çocuğuma harcasam diyordum. Dolaşa dolaşa

İbn-i Kazvînî hazretlerinin kapısının önünden geçtim. Evinden çıkıp, beni çağırdı. Yanına vardım. Bana dedi ki; "Sahibi bilinmeyen bir şeyi bulup almak uygun olmaz, bilmiyor musun?" Sonra bir dinar çıkarıp avcuma koydu ve "Al bunu, bu helâldir" buyurdu."

Bir başka zât da şöyle anlatmıştır: "Birgün İbn-i Kazvînî hazretlerinin mescidine gitmiştim. Ona, pekçok miktarda elma ve kayısı getirdiler, İbn-i Kazvînî hazretleri de, Harbiyye'nin fakirlerine dağıtıyordu. Böyle bol bol dağıtmasına şaşarak, kendi kendime; şüphesiz insanlar arasında bundan başka da Allah yolunda bol bol dağıtanlar var, diye düşündüm. Bu sırada İbn-i Kazvînî hazretleri hemen başını kaldırıp, "Sübhânallah, hiç Allah yolunda dağıtılan şey çok olur mu? Şayet görebilseniz, Allahü teâlâya isyan yolunda neler harcanıyor!" buyurdu."

Bir başka zât da şöyle anlatmıştır: "Bir defasında mafsal ağrısına tutuldum. Yerimden kalkamaz oldum, İbn-i Kazvînî hazretleri, elbisesinin kolu içinden elini ağrıyan yerlerime sürdü. Hemen o saat iyileşip, ayağa kalktım."

Ebû Tâhir bin Cahşuveyh şöyle anlatmıştır: "Bir defasında bir yolculuğa çıkacaktım. Fakat yolda bir zarar gelmesinden korkuyordum. Duâ istemek için İbn-i Kazvînî hazretlerine gittim. Huzûruna girdiğimde, daha ben bir şey söylemeden "Kim yolculuğa çıkarda, düşmandan veya vahşî hayvanlardan korkarsa, "Liîlâfi Kureyş" sûresini okusun. Her türlü kötülükten korunur, emniyet içinde olur" buyurdu. Ben de bu sûreyi okudum. O zamandan beri hiçbir zarara uğramadım."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 160

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 689

3) El-A'lâm cild-4, sh. 315

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 268

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 260

ALİ BİN MUZAFFER BİN HAMZA

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, adı Ali bin Muzaffer bin Hamza bin Zeyd bin Hamza bin Muhammed el-Hüseynî ed-Debbûsî'dir. Ed-Debbûsî hazretleri Buhârâ ve Semerkand arasında kalan Debbûsiyye köyündendir. Ebü'l-Kâsım Zeynel Âbidîn bin Ali hazretlerinin en küçük oğlu Hüseyn'in soyundandır.

Ali bin Muzaffer, kadrü kıymeti yüksek bir zât olup; fıkıh, usûl-i fıkıh, lügat, nahiv ve daha birçok ilim dallarında âlim idi. Bağdad'da, kendisi için kurulmuş mecliste hadîs-i şerîf öğretti. Daha sonra 479 (m. 1086) senesi Cemâzil-evvel ayında ilim tahsil ettiği Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Vefâtına kadar orada kaldı. Zamanın fen ilimleriyle beraber din ilimlerinde de âlim olan ed-Debbûsî 487 (m. 1094) senesi Cemâzil-âhır ayında vefât etti.

Ed-Debbûsî hazretleri, Ebû Anir Muhammed bin Abdülazîz el-Kantârî, Ebû Sehl Ahmed bin Ali Ebyurdî, Ebû Mes'ûd Ahmed bin Muhammed el-Becelî ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; Abdülvehhâb el-Enmâtî, Ebû Gânim Muzaffer el-Burucirdî, Ebü'l-Berekât İbnüs Sekatî ve birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebü'l-Berekât İbnüs Sekatî onun için: "O, Şafiî mezhebinde büyük bir âlimdir. Nizamiye Medresesi'nde okudu. Kur'ân-ı kerîm, hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh, lügat ilimlerini tahsil etti. İctihâd

makamına yükselip, mes'elede müctehid oldu. Münâzara ilminde mütehassıs idi. Son derece güzel ders verirdi" demektedir.

İbn-ün-Neccâr ise: "Ed-Debbûsî fıkıh âlimlerinin büyüklerindendir. Fıkıh ve usûl-i fıkıhta mütehassıs olup, münâzara ilmi âlimi idi. Son derece kerem sahibi, tertemiz yaradılışlı ve huyu güzel bir zâttı" demiştir.

Ed-Debbûsî hazretleri buyurdu ki: "Ey insanoğlu, sana nasihatim şu olsun. Hayatın boyunca iyilik üzere ol. İmânı, İslâmı öğren ve öğret. Hem kendine, hem başkalarına iyilik et, yardımcı ol. Çünkü birgün gelecek, sen de ölecek, bu dünyâdan ayrılacak, âhırete gideceksin. Zenginlik hâlinde iyilik yapmayan, Allahü teâlânın ihsân ettiği mal ve beden zenginliğini yerinde kullanmayan, bunların elden gitmesi hâlinde, şüphesiz çok pişmanlık çekecektir, İşte, Allahü teâlânın sana verdiği bu sıhhat ve zenginlik hâlinde, O'nun rızâsı olan işlere koş. Bu hâlini ganîmet bil. Vakit geçirmeden, kendin için ve başkaları için emrolunanları yap. Zîrâ, ileride çok zor günler gelecektir. Âhırette ise, dünyâda iken yaptıkların karşına çıkacaktır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 296

AZÎZÎ BİN ABDÜLMELİK EL-CEYLÎ (Şeyzele)

Şafiî âlimlerinden. İsmi Azîzi bin Abdülmelik bin Mensûr el-Ceylî'dir. Künyesi, Ebü'l-Meâlî'dir. "Şeyzele" lakabı ile meşhûr oldu. İran'ın Ceylen (veya Cîlân) şehrinde doğdu. Birçok âlimden hadîs ve fıkıh ilimlerini aldı. Va'z ve nasihati çok olduğu için "Vâ'iz" diye anılırdı. Fazileti, zühd ve takvâsı çok olan bir zât idi. Tasavvuf ile çok meşgûl oldu. Birçok eserler yazdı. 494 (m. 1101) senesi, Safer ayının onyedinci günü Bağdad'da vefât etti.

Hadîs ilmini; Ebû Osman es-Sâbûnî'den, Ebû Hatim Muhammed bin Hasen el-Kazvînî'den, Ebû Tâlib bin Gaylân'dan, Kâdı Ebû Tayyib'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Ali es-Sûrî'den, İbrâhim bin Ömer el-Bermekî'den ve daha başka âlimlerden aldı. Onlardan çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de; büyük fıkıh âlimi Ebü'l-Hasen bin el-Hallî, Şühde binti İberi, Ebû Ali bin Sükkere ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İmâm-ı Subkî diyor ki: "Fıkıh ilminde mahir, fazileti çok, gayet fasih (açık, anlaşılır) konuşan, usûl ve akâid (kelâm) ilimlerinde derin bilgisi olan ve tasavvufta yüksek bir mevkii bulunan büyük âlimdi. İ'tikâdda Eş'arî mezhebinde idi. Ceylen'de yetişen âlimlerin en üstünlerindendi. Zâhid bir kimse olup, dünyâ malından kendisine yetişecek kadar az olanla yetinirdi. Va'z ve nasîhat edicilerin en önde gelenlerinden olduğu için "Şeyh-ül-vu'âz" ünvânı verilmişti. Eserlerinde ve derslerinde, hep insanlara öğretmenlik yapardı. Bağdad kâdı'l-kudâtı (Temyiz reîsi) Ebû Bekr-i Şami'nin nâibliğine (yardımcılığına) ta'yin edildi.

İbn-i Hılligân diyor ki: "Şafiî fakîhlerinden ve vâ'izlerden olan Şeyzele, derin bir âlim, fazilet sahibi bir vâ iz, mehâreti çok olan ve sözleri ve eserleri anlaşılır bir âlimdir. Fıkıhta, usûl-i din (kelâm, akâid) ve va'z ilminde çok eser yazdı. Arabca şiirlerden çok şeyler ezberleyip topladı. Bağdad şehrinin Bâb-ül-ezc tarafına kadı olarak ta'yin edildi. Birçok âlimden, çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. İ'tikâdda Eş'arî mezhebinde idi."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1- Dîvân-ül-üns ve meydân-ül-fers fil-mev'ıze: Hadîs-i şerîf ve mev'ıze kitabıdır. 2- Levâmi'u envâr-ıl-kulûb fî cem'ı esrâr-ıl-mahbûb: Tasavvuf ilmine âit kıymetli bir eserdir. 3- El-Bürhân fî müşkilât-il-Kur'ân 4- Mesâri'ul-uşşâk fî şâri'-ıl-eşvâk.

Onun rivâyet ettiği, Sahîh-i Buhârî ve Müslim'de de bildirilen bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Sizden biriniz, bir veya iki gün oruçla Ramazanın önüne geçmesin! Ancak bir kimse (âdet edindiği) **bir orucu tutuyorsa, bu günde oruç tutsun!"**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 281

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 259

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 235

4) El-A'lâm cild-4, sh. 232

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 663

6) Keşf-üz-zünûn sh. 241

7) Sahîhayn (Kitâb-üs-Sıyâm)

BÂCÎ (Ahmed bin Süleymân)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, usûl ve hılâf ilimlerinde" üstâd. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi Ahmed bin Süleymân bin Halef'dir. Kâdı Ebü'l-Velîd'in oğludur. Aslen Kurtubalıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. Bâcî ve Endülüsî nisbet edildi. 493 (m. 1100) yılında hactan dönerken Cidde'de vefât etti.

İlim tahsiline, babası Kâdı Ebü'l-Velîd'den aldığı derslerle başlayan İbn-i Ebil-Velid Bâcî, Endülüs'teki âlimlerden ilim öğrenip istifâde ettikten sonra, doğuya gitti. Bağdad, Basra, Yemen ve Hicaz'a uğradı. Buralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. İlim öğrendiği âlimler arasında, başta babası olmak üzere, Hatem bin Muhammed, Ukaylî, İbn-i Hayyân ve daha birçok âlim vardı. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerini çok iyi bir şekilde öğrenip âlim oldu. Diğer ilimlerde de söz sahibi idi. Serakusta (İspanya'da Seragossa şehri) ve başka Endülüs şehirlerinde ikâmet etti. Babası Kâdı Ebü'l-Velîd'in vefâtından sonra yerine geçti. Babasının talebelerinden birçoğu ondan ilim öğrendi. Bu talebeler arasında Ebû Ali Sıddîkî ve Ceyânî gibi âlimler de vardı.

Ebü'l-Kâsım bin Kâdı Ebü'l-Velîd, vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. Yaptıklarını yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapar, söylediklerinde yalnız O'nun rızâsını kazanmayı düşünürdü. İnsanlara sıksık nasihatlerde bulunurdu. Dini; sâlih müslümanlardan, Ehli sünnet âlimlerinin kitaplarından öğrenmek gerektiğini söyler, "Doğru yoldan sapan kimselerin, çok büyük âlim de olsalar, ilim öğretmeye ehil olamayacaklarını" bildirirdi. "İnsanlara, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretenlerin cihad sevâbı alacaklarını" açıklar, "Bir kimseye çok dünyalık vermektense, bir dinî mes'elenin öğretilmesinin daha üstün olduğunu" söylerdi:

Pekçok kitap yazdı. Babasının kitaplarından "Kitâb-ül-usûl'ü yeniden tertîb etti. "Mi'yâr-ün-nazâr", "Sırr-un-nazar" ve "Kitâb-ül-burhân" yazmış olduğu, eserler arasındadır.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 40

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 237

3) Kitâb-üs-sile cild-1 sh. 73

BÂKILLÂNÎ

(Bkz. Ebû Bekr-i Bâkıllânî)

BEYHEKÎ (Ahmed bin Hüseyn)

Meşhûr hadîs âlimi ve Şâfiî fukahâsından. Zamanının en meşhûr ve en büyük âlimi. İsmi, Ahmed bin Hüseyn bin Ali bin Mûsâ el-Hüsrevcirdî el-Beyhekî, künyesi Ebû Bekr'dir. Beyhekî diye meşhûr olmuştur. Nişâbûr'un Beyhek kasabasının Hüsrevcird köyünde 384 (m. 994) yılının Şa'bân ayında doğmuştur.

Beyhek'te yetişti. Daha sonra ilmini arttırmak için Bağdad'a gitti, orada tahsiline devam etti. Sonra Kûfe, Mekke-i mükerreme ve pekçok ilim merkezlerini dolaştı. Meşhûr âlimlerden ilim öğrenip büyük âlim oldu. Kendisine ilmin minaresi denildi. Pekçok âlim yetiştirdi. Kelâm ilminde de, Ehli sünnet i'tikâdına büyük hizmetler yaptı. Çeşitli ilimlerde bilhassa hadîs, fıkıh ve kelâm ilmine âit binden ziyâde kitap te'lîf etti. Şafiî fıkhı öğretmesi için Nişâbûr'a çağırıldı. Her ne kadar memleketine dönmek istediyse de, 10 Cemâziyel-evvel 458 (m. 9 Nisan 1066)'da vefât etti. Mübârek naşı, yakın olan memleketine götürüldü.

İlk defa, 15 yaşında iken ilme başladı. Irak, Cibâl, Hicaz ve benzeri ülkelerin Nüvkân, Esferâyîn, Tûs, Mihrecân, Esedâbâd, Hemedân, Dâmegân, Esbehân, Rey, Tâberân, Nişâbûr, Ruvzebâr, Bağdad, Kûfe, Mekke gibi şehirlere gitti.

Beyhekî (r.a.), zekâsının keskinliği, hafızasının kuvveti, öğrendiği şeyler üzerindeki arzusu ve ilim öğrenmekteki ihlâsı ile hocalarının büyük dikkat ve teveccühlerini üzerinde toplamıştı. Horasan'da, Ebü'l-Hasen Muhammed bin Hüseyn (hocalarının en âlimi) Hâkim Ebû Abdullah (Beyhekî, onun talebelerinin en büyüğüdür), Ebû Tâhir ez-Ziyâdî, Ebû Bekr bin Fûrek, Ebû Ali Rodbârî, Abdullah bin Yûsuf bin Bânûye, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den; Bağdad'da Hilâl bin Muhammed el-Haffâr, Ebû Hüseyn bin Bişrân, İbn-i Ya'kûb el-Iyâdî'den; Mekke'de Hasen bin Ahmed bin Ferrâs ve pekçok âlimden; Kûfe'de Cemâh İbni Nezir ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf aldığı, hadîs öğrendiği hocaları yüzden çoktur. O, Şafiî fıkhını ise, Ebü'l-Feth Nasır bin Muhammed el-Umerîden öğrendi. Fakat hadîs ilmine daha düşkün idi. O, İmâmı Neseî'nin Sünen, Tirmizî'nin Câmi ve İbn-i Mâce'nin Sünen'inden hadîs almadı. Fakat Hâkim'in rivâyetlerinin ekserisini alırdı. Onun rivâyetleri, âli isnâd idi. (Peygamber efendimizden, kendisine kadar olan râvilerin sayısının az olması, en kısa yoldan hadîsin rivâyet edilmesidir.) Niyetinin güzelliği ve ihlâsı sebebiyle herkes onun huzûruna gelir, hıfzına ve anlayışının kuvvetine hayran kalırdı.

Şeyhülislâm Ebû İsmâil el-Ensârî (icâzet alarak), Zâhir bin Tâhir, Ebû Abdullah el-Ferâvî, Abdülcebbâr bin Muhammed, Ebû Hasen Abdullah bin Muhammed bin Ahmed, oğlu İsmâil bin Ahmed ve pekçok âlim de Beyhekî'den (r.a.) ilim ve hadîs-i şerîf öğrenmişlerdir.

Beyhekî (r.a.) kanaatkar, azla yetinir veher hâlinde selef-i sâlihînin, Eshâb-ı Kirâmın ve Tabiînin yolunu ta'kib ederdi. Birkimse onu gördüğü zaman, asâlet ve takvâsahibi bir zât olduğunu anlardı. Onunyanına gelip oturan ayrılmak istemez, ayrıldığı zaman da hemen onun yanına dönmek isterdi. Çünkü onun hareketi, hâlve davranışları yerinde, konuşmasıgüzeldi. Kendisiyle beraber bulunulacakbir zât idi.

Beyhekî (r.a.) şüphelilerden tam kaçınarak, takvâ üzere yaşadı. Otuz yıl devam üzere oruç tuttu. Ebû Hasen Abdülgafûr Nişâbûr târihinin zeylinde: Ebû Bekr Beyhekî, fakîh, hadîs hafızı ve usûl (Usûl-i hadîs ve fıkh) âlimidir: Hâfızasının kuvveti ve şüphelilerden kaçınmakta zamanının bir tanesi idi. Haramlardan sakınmak ve öğrendiği şeyleri muhafaza etmekte asrının tekiydi. Hâkim'in (r.a.) talebelerinin en büyüğü olup, ondan sonra pekçok âlimden de ilim alarak, öğrendiği ilimlerin üzerine. İlim kattı. Daha genç yaşta hadîs-i şerîf yazmaya ve ezberlemeye başlamıştı. Sonra fıkıhta da büyük âlim oldu. Aza kanâat, eden, haramlardan' sakınan bir zâttı" buyuruyor. İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlîi ise; "Hiç bir Şafiî âlimi yoktur ki, ona İmâm-ı Şafiî'nin (bir yardımı olmasın. Fakat Ebû Bekr Beyhekî'nin ayrı bir husûsiyeti vardır. O, İmâm-ı Şafiî'ye mezhebinin yayılması husûsunda, yazmış olduğu kitaplarıyla yardımcı olmuştur" demiştir.

İmâmı Beyhekî, Allahü teâlânın, kendisine ilim verdiği her kimse üzerine, te'lîfin (kitap yazmanın) farz olduğuna inanmış, daha 22 yaşında iken kuvvetli bir azîmle bu işe yönelmiştir. Hakkında kitap yazdığı konuları derinliğine, ince ve itinalı bir şekilde ele aldığı için, büyük âlimler onun eserlerini çok beğenmişler, eserlerine takrizler (medhiyeler) yazmışlar, aklını, zekâsını ve ilmi üstünlüğünü ifâde etmişlerdir. O, seçtiği konularda, evvelâ istihâre yapar, sonra Cenâb-ı Hakdan yardım ister, Allahü teâlâ da ona yardımını ve tevfîkini lütfederdi.

Eserleri çok ve çeşitli konulara dâirdir. Ba'zısı çok uzun, ba'zısı kısa, ba'zısı da bu ikisi arasındadır. Bu durum, eserlerin mevzûlarına göre değişmektedir.

Sünneti seniyye üzerindeki fevkalâde kıymetli çalışmalarından dolayı, kendisine ba'zı müellifler "Munazzım-üs-Sünne: Sünnetin tanzimcisi" lakabını vermişlerdir.

O, devamlı okur, araştırır, tasnif eder, eserlerini öğrencilerine okuturdu. Kendisini meşgûl edecek bir ticarethânesi, vaktini öldürecek, a'sâbını bozacak, zihin ve fikir açıklığını giderecek bir vazîfesi olmadığından, devamlı ilimle meşgûl olurdu. Fakirliğe sabreder, hâlinden herhangi bir şikâyette bulunmazdı. Sâhib olduğu hâlis ilim, kendisini aşk ve şevk ile sünneti seniyyenin neşrine, dinin tebliğine yöneltiyordu. Yazdığı her harfi, ağzından çıkan her sözü Allahü teâlânın murâkabe ettiğini düşünerek, çok dikkat ederdi. Az yer, az içer, devamlı oruç tutardı. Hattâ 44 yaşından sonra, vefâtına kadar 30 sene devamlı oruç tutmuştur. Bütün çalışmalarında niyetinin temizliği, ilminin genişliği, hıfzının kuvveti göze çarpardı.

Yüzden fazla âlimden ders okumuş, bunlardan bir kısmı, kendisine özel i'tinâ ve ihtimâm göstermişlerdir.

Yukarıda bildirildiği gibi, binden ziyâde eser telif eden İmâmı Beyhekî'nin yazdığı kitaplardan ba'zıları şunlardır:

1. Es-Sünen-ül-kübrâ (Kitâb-üs-Sünen-il-kebîr): Hadîs kitabıdır. Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) ve Tabiînin isimleri, senet ve râvileri içerisine alan bir fihristle beraber Hindistan'da basılmıştır. İbn-i Salâh, "Beyheki'nin es-Sünen-ül-Kübrâ kitabından daha fazla delîl olan kitap yoktur. Sanki o, İslâm memleketlerinde bilinip de kitabına almadığı bir hadîs bırakmamıştır." Kettânî (Muhammed bin Ca'fer) "Beyhekî, sünen kitaplarını Müzenî'nin muhtasar kitabının tertîbine göre yazmıştır. İslâm âleminde onun bir misli daha yazılmamış olup, ahkâm (hüküm) hadîslerinin ekserisini içerisine almıştır" buyurdular. Bu kitap on cild olup, Beyrut'ta da ofset yoluyla basılmıştır. Çok kıymetlidir.

2. Es-Sünen-üs-sugrâ: İki cilddir. El yazması mevcûd olup basılmamıştır. Bu eseri, es-Sünen-ül-kübrâ'nın muhtasarıdır.

3. El-Esmâ' ves-sıfât: Kur'ân-ı kerîm vehadîs-i şerîflerde Allahü teâlânın sıfatlarının (sıfat-ı zâtıyye, sıfat-ı sübûtiyye ve fi'ilî sıfatlar) varlığı ile ilgili delîlleri toplamıştır. Ehl-i sünnet âlimlerinin, Allahü teâlânın sıfatlarını anlattıkları kitapların en kıymetlilerindendir. Muhammed Zâhid Kevserî'nin önsözüyle basılmıştır. Sübkî, "Bu kitabın bir benzerini bilmiyorum" demiştir.

4. Delâil-ün-nübüvve: Üç cilddir. Peygamberimizin (s.a.v.) nübüvvetiyle ilgili delîlleri ve haberleri toplamıştır. Ondan başka bir zât tarafından böylesi toplanmamıştır. Bu husûsta tek bir kitap olup çok kıymetlidir. İbn-i Kesir el-Bidâye ven-Nihâye'sinde, Süyûtî el-Hasâis-ül-kübrâ'sında ve bu husûsta kitap yazan bütün âlimler ondan nakiller yapmışlardır. Haleb'de Vakıf kütüphânesinde el yazmaiki nüsha mevcûttur. Bu eserin birinci cildi 1389 (m. 1970) senesinde Kâhire'de, 1405 (m. 1985) târihinde de Beyrut'ta basılmıştır. Beyrut baskısında, bu baskının, on adet el yazma nüsha karşılaştırılarak yapıldığı belirtilmektedir.

5. Menâkıb-üş-Şâfiî: Bir cilddir. Tahkîkli iki cild hâlinde Mısır'da basılmıştır, İmâm-ı Şafiî'nin hayatı hakkında yazılmışmüracaat eserlerinin en büyüğüdür.

6. Ma'rifet-üs-Sünen vel-âsâr: Kettânî (r.a.), "Bu ma'rifet-üş-Şafiî demek olup, İmâm-ı Şafiî'yi tanıtan bir kitaptır." Zehebî, bu kitabı es-Sünen vel-âsâr diye zikretmektedir. Dört cilddir. Mısır'da İmâm Beyhekî'nin oğlu Ebû Ali İsmâil, babasının haber verdiği şu vak'ayı anlattı: "Bu kitabı bitirdiğim zaman talebelerimden Muhammed bin Ahmed gördüğü şu rü'yâyıanlattı: "Rü'yâmda İmâm-ı Şafiî'yi (r.a.) gördüm. Elinde bu kitabın bir nüshası vardı. Bana buyurdu ki; "Fakîh Ahmed'in (Beyhekî) bu kitabını yedi defa okudum." Bu rü'yâyı böylece aynı gün birçok kimseler görmüşler ve anlatmışlardır. Ba'zıları ise İmâm-ı Şafiî'nin "Yedi defa yazdım" diye buyurduğunu rivâyet etmişlerdir."

7. El-kırâatü half el-İmâm: İmâma uyan kimsenin namazda Kur'ân-ı kerîm kırâatinin nasıl olacağını, Şafiî mezhebine göre anlatmaktadır.

8. Şu'ab-ül-imân: İki cilddir, pek kıymetlidir. Hindistan'da basılmıştır. Bunun bir hülâsası, Muhtasara Şu'ab-il-Îmân adıyle Kâhire'de basılmıştır.

9. Et-Tergîb vet-terhîb: Bir cilddir. Elyazması olup, basılmamışrır.

10. Kitâb-üz-zühd-il-kebîr: Basılmamışdır. Tek cild olup, el yazması vardır.

11. El-Ba'sü ven-nüşûr: Tek cilt olup, basılmamıştır.

12. El-Hılâfiyât: İki cilddir. Basılmamıştır.

13. Fedâil-üs-Sahâbe, 14. El-medhâl iles-Sünnen-il-kübrâ, 15. El-Mebsût 16. El-âdâb 17. Nüsûs-üş-Şâfiî, 18. El-Erbe'ûn-el-kübrâ, 19. El-Erbe'ûn-es-sugrâ, 20. Cüz'ün fir-rü'yeti, 21. Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.) 22. El-İ'tikâd alâ Mezheb-is-Selefi Ehl-is-Sünneti vel-cemâ'a: İsminden de anlaşıldığı gibi bu kitapta Ehli sünnet i'tikâdında olan Selef-i sâlihînin akidesinden bahsedilmektedir. Mısır'da basılmıştır. 23. Ahkâm-ül-Kur'ân (Bunu İmâm-ı Şafiî'nin sözlerinden toplamıştır) 24. Hayât-ül-enbiyâ fî Kubûrihim, 25. İsbâtu azflb-il-kabr, 26. El-Kader, 27. Fedâil-ül-evkât, 28. El-İsrâ 29. El-imân 30. Kitâb-üd-de'avât-il-kebir, 31. Kitâb-üd-de'avât-is-sagîr, 32. Risale fî hadîs-il-cuybârî, 33. El-Câmi' fil-Hâtem, 34. Yenâbî-ül-usûl 35. Risale Ebi Muhammed el-Cüveynî, 36. Câmi'u Ebvâbi kırâet-il-Kur'ân, 37. Kitâb-ül-intikâd alâ Ebî Abdillah eş-Şâfiî, 38. Kitâbu Eyyâmi Ebi Bekr es-Sıddîk. Tâceddîn Es-Sübkî, Tabakât-üş-Şâfiiyye'sinde, ez-Zehebî,

Tezkiret-ül-huffâz'ında ve Siyeru a'lâm-in-nübelâ'sında ve diğer âlimler Beyhekî'nin eserlerini çok medhetmektedirler.

Ebû Bekr Muhammed bin Abdülazîz el-Mervezî buyurdu ki: "Rü'yâmda bir nûrun semâya doğru yükselttiği, tabut gibi bir şey gördüm. "Bu nedir?" diye sorduğumda "Beyhekî'nin yazdıklarıdır" buyuruldu."

Beyhekî (r.a.), el-i'tikâd vel-hidâye ilâ sebîl-ir-reşâd kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki:

"İstediğini, istediği zaman, istediği gibi yaratan Allahü teâlâya hamd ederim. O Allah ki (c.c.), kendisine da'vet etmeleri, kendisini tanıtıp, kendi itâatına çağırmaları için mahlûklardan dilediğini (peygamber olarak) seçti. Dilediği âyetler ve ortaya koyduğu apaçık delîllerle da'vetine uymaya ve günah diye bildirdiği şeylerden sakınmağa yol gösterdi. Kendisine itaat edenlere, Cennette hazırladığı ni'metleri va'detti. Kendisine isyan edenleri de Cehennemde hazırladığı azaplarla tehdit etti. O'nun hükmünü değiştirecek yoktur." Bu kitabında imânın ne olduğunu anlatırken buyuruyor ki, Peygamberimiz. (s.a.v.) **"Îmân; senin Allahü teâlâya, meleklerine, kitablarına, peygamberlerine, ölüme ve öldükten sonra dirilmeğe, hesaba, Cennet ve Cehenneme ve kadere, hepsine birden îmân etmen, inanmandır"** buyuruyor. Yahyâ bin Muhammed bin Abdullah, Muhammed bin İbrâhim bin Sa'îd, Umeyye bin Bustân, Muhammed bin İbrâhim bin Sa'îd bildiriyorlar ki; Ebû Hüreyre (r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) **"İnsanlarla, Allahtan başka ilâh olmadığına şehâdet edip, bana ve getirdiğime (İslâmiyete) îmân edinceye kadar, harbetmekle emrolundum. Bunu yaptıkları** (îmân ettikleri) **zaman, mallarını ve canlarını benden kurtarırlar. Ancak İslâmın hakkı müstesna** (ya'nî bir müslüman bir günâh işlemişse, ona İslâmiyetin takdîr buyurduğu ceza uygulanır). **Onun hesabı da Allaha kalmıştır." buyur**uyor.

"Biz Allahü teâlânın Resûlüne indirdiği Kur'ân-ı kerîme îmân ediyoruz. O'nun hayatında, Kur'ân-ı kerîm, bir araya toplanıp mushaf hâlinde yazılmadı. Ümmeti arasında ne bir noksanlık, ne de ziyâdelik olmaksızın hıfz edilerek, aynen Peygamberimizin bildirdiği şekilde kalmıştır. Bu, Allahü teâlânın va'didir ki, Hicr sûresinin dokuzuncu âyetinde meâlen **"O Kur'ân-ı kerîmi biz indirdik, onu muhafaza edecek olan da biziz"** ve Fussilet sûresinin 42. âyetinde meâlen, **"Bâtıl, Kur'ân-ı kerîme ne önünden, ne arkasından** (hiçbir cihetten) **ona yol bulamaz. Çünkü, o, emrinde Hakim** (hikmet sahibi), **fiilinde Mahmûd olan Allahü teâlâ tarafından indirilmiştir" buyuruyor.** Hasen-i Basrî (r.a.), "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi, şeytanın bâtıl bir yolla ziyâdelik yapmasından ve hak olan kelâmından da bir noksanlık yapmasından muhafaza etmiştir" buyurmuştur."

Yine bu kitabında esmâ-i hüsnâyı (Allahü teâlânın isimlerini; gayet veciz bir şekilde anlatmaktadır.

Bu bâbda buyuruyor ki:

ALLAH (c.c.); Ulûhiyyet (ilâhlık) ancak O'na mahsûs, rubûbiyyet (rablık) da ancak O'nun sıfatıdır. Yaratmak ancak O'nun zâtına mahsûstur.

ER-RAHMÂN: Dünyâda bütün mahlûkların istediklerini ihsân edicidir.

ER-RAHÎM: Âhırette yalnız mü'minlere rahmet ve yardım edip, kimsenin düşünemiyeceği ni'metler ikram edecektir.

EL-MELİK: O tam meliktir, hükümdârdır. Bütün mülkün tam sahibidir. Bu, yalnız Allahü teâlânın zâtına mahsûstur ki, Melik Ve mâlik olmanın asıl ma'nâsı dilediğini yaratmaya kadir olmaktır.

EL-KUDDÛS: Ayıb ve noksan sıfatlardan, evlât sahibi olmaktan münezzehtir (uzaktır) ki, bu O'nun zâtına mahsûstur.

ES-SELÂM: Allahü teâlâ her türlü ayıb ve âfetlerden uzaktır.

EL-MÜ'MİN: Kendi vahdâniyyetine şâhid yahut mü'min kullarına İmânı karşılıksız vericidir.

EL-MÜHEYMİN: Mahlûkların amellerini ve işlerini görücüdür. Mahlûkların bütün hâllerinin (ecel, rızk, amel) koruyucusudur.

EL-AZÎZ: O herşeye gâlibdir. O hiç mağlûb olmaz.

EL-CEBBÂR: Onun işine hiçbir kimse karışamaz. O'nun mülkünde, O'nun dilediğinden başka birşey olmaz. Bu, Allahü teâlânın zâtına mahsûs bir sıfattır.

EL-MÜTEKEBBİR: Mahlûkluk (sonradan yaratılma) sıfatlarından münezzehtir. Kibriya ve azamet sıfatlarıyla her şeyden ayrılmış olup, her şeyden büyük ve yüksektir.

EL-BÂRÎ: Husûsi şekiller ve ayrı ayrı renklerde mahlûkâtı yaratıcıdır.

EL-GAFFÂR: Kullarından günah işleyenlerin günahlarını (fadl ve ihsânı ile) tekrar tekrar örtücüdür.

EL-VEHHÂB: Karşılıksız olarak ihsân edicidir.

ER-REZZÂK: Her canlının rızkını vericidir. Verdiği rızklarla onları faydalandırır.

EL-ALÎM: Her şeyi, her haliyle, hakîkat ve aslıyla bilicidir.

ES-SEMİ': Hiçbirşeye muhtaç olmadan, gizli ve açık herşeyi işiticidir.

EL-KÂBID: Mahlûkların ecelleri geldiği zaman rûhlarını kabz edicidir.

EL-HALÎM: Cezâyı hak edenlerin cezasını te'hir edicidir. Sonra dilediğini affedicidir.

EŞ-ŞEKÛR: Amele karşılık büyük sevâblar, güzel ecirler vericidir. Kulluk edenleri övücüdür.

Beyhekî (r.a.) bildiriyor ki: Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından sonra îrâd buyurduğu hutbesinde: "Allahü teâlâ Peygamberini, dîni kuvvetlenip yayılıncaya ve vazîfesini tebliğ edip kendi uğruna mücâdelesini tamamlayıncaya kadar hayatta bırakmış, sonra onun rûhunu kabzetmiştir. Allah (c.c.) size dosdoğru bir yol göstermiştir. Bundan sonra helak olanlar, O'nun kitabına ve Resûlünün sünnetine uymadıkları için helak olurlar. Kim Allahü teâlâyı Rab edinmişse, O Allah (c.c.) diridir ve ölmez. Kim de Hazreti Muhammed'i ilâh olarak kabûl ediyorsa, bilsin ki o ölmüştür.

Ey müslümanlar! Allahtan korkunuz. O'nun dîninin emirlerine sıkı sarılınız ve O'na tevekkül ediniz. Çünkü O Allah hayydir (diridir), kitabı tamdır. Kim Allahü teâlânın dînine hizmet ve hürmet ederse, Allahü teâlâ da ona yardım eder. O'nun nûr ve şifâ olan kitabı elimizdedir. Allahü teâlâ onunla Peygamberini hidâyete erdirmiştir. Allahın kullarından (mürted olup) bize saldıranlara aldırmayınız. Çünkü Allahü teâlânın kılıcı kınından sıyrılmıştır. Onu tekrar kınına

koyamayız. Resûlullah ile birlikte nasıl müşriklere karşı savaşmışsak, şimdi de dinden irtidâd edip, bize karşı çıkanlarla muhakkak öylece savaşacağız" buyurdu.

İmâm-ı Beyhekî, Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.) vefâtını İmâmı Şa'bî'den rivâyetle şöyle anlatır: Selmân-ı Fârisî (r.a.) vefâtından önce hanımına saklaması için verdiği misk kesesini istedi. Hanımı getirince bir bardak da su istedi ve miskleri o suyla karıştırıp eliyle eritti ve hanımına, "Bunları etrâfıma serp. Çünkü Allahü teâlânın yarattıklarından (meleklerden), beni ziyârete gelecek olanlar var. Onlar güzel kokudan hoşlanırlar, yemezler, içmezler. Bu güzel kokuyu serptikten sonra çık ve kapıyı kapat" buyurdu. Bunun üzerine isteğini yerine getiren hanımı dışarı çıktı. Buyurdu ki: "Ba'zı fısıldaşmalar işittim. Yanına'girdiğimde, mübârek rûhunu teslim etmişti."

Hazreti Âişe'den rivâyetle Üseyd bin Hudayr'ın (r.a.) şöyle buyurduğunu bildirdi: "Eğer şu üç, hâlden herhangi birinde bulunduğum gibi kalabilseydim, mutlaka Cennetlik olurdum. Bunda hiç şüphem olmazdı. Birincisi; Kur'ân-ı kerîm okurken veya okunurken dinlediğim andaki gibi olabilseydim. İkincisi; Resûlullahın (s.a.v.) hutbesini dinlediğim zamanki gibi olabilseydim. Üçüncüsü; bir cenâzeye katıldığım zamanki gibi olabilseydim. Katıldığım her cenâzede kendi kendime, başıma gelecekleri ve akıbetimi düşünürdüm."

Beyhekî (r.a.) Ubâde'nin (r.a.) vefâtını şöyle anlattı: Ubâde (r.a.) ölüm döşeğindeyken "Kölelerimi, hizmetçilerimi, komşularımı ve yanıma girip çıkanları çağırınız" buyurdu. Onlar yanına gelince: "Umarım ki bu günüm, dünyâdaki son günüm, gecem de âhıretteki ilk gecem olacaktır. Daha önce elimle veya dilimle sizi incitip incitmediğimi bilemiyorum. Kudret ve irâdesiyle yaşadığım Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kıyâmet günü kısas vardır. Eğer sizden herhangi birinize bir kötülük yapmışsam, ölmeden önce gelsin benden hakkını alsın" buyurdu. Etrâfındakiler "Doğrusu sen, iyi bir baba ve iyi bir mürebbi (terbiye eden) idin" dediler. Ubâde (r.a.) hizmetçilerini ve kölelerini bile incitmezdi. Sonra, "Eğer böyle birşey olmuşsa, beni effeder, hakkınızı helâl eder misiniz?" diye sorunca, hepsi "Helâl ettik" dediler. Ubâde (r.a.) "Ey Allahım! Sen şâhid ol. Eğer kalbinizden hayır diyorsanız, şu vasıyyetimi unutmayınız: Eğer arkamdan gözyaşı dökerseniz beni üzersiniz. Ben ölünce güzel bir abdest alın, sonra mescide gidin. Namaz kıldıktan sonra hem kendiniz, hem de Ubâde için Allahü teâlâdan af dileyiniz. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allahtan sabır ve salât** (namaz) **ile yardım isteyiniz"** buyuruyor. Sonra beni geciktirmeden kabrime koyun. Arkamdan, elinizde ateşle beni ta'kib etmeyin. Altıma (kabrime) çiçek de koymayın" buyurdu.

Beyhekî, mü'minlerin dünyâda çektikleri sıkıntıların günahlarına keffâret olduğunu şu hadîs-i şerîf ile bildiriyor Hazreti Ebû Bekr, **"Kim bir kötülük işlerse onunla cezalandırılır."** (Nisâ-123) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olunca, Peygamberimize (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Bundan sonra nasıl kurtulabiliriz? işlediğimiz bütün kötülüklerin cezasını çekeceğiz" deyince, Peygamberimiz (s.a.v.): **"Allah seni mağfiret etsin. Yâ Ebâ Bekr! Sen hastalanmıyor musun? Yorulmuyor musun? Üzülmüyor musun? Başına felâket gelmiyor mu? Bir musibete düçâr olmuyor musun?"** diye sordu. Hazreti Ebû Bekr "Evet" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) **"İşte yaptığınız kötülüklerin dünyâdaki cezası** (karşılığı) **bunlardır"** buyurdu. Ya'nî insanın dünyâda çektiği sıkıntılar, günahlarına keffârettir.

Beyhekî (r.a.) bildiriyor ki; Peygamberimiz (s.a.v.) âhırete irtihâl etmeden önce, hasta yatağında hep **"Namaza ve eliniz** (emriniz) **altında bulunanlara dikkat ediniz** (haklarını gözetiniz)**"** diye tavsiyede bulunurlardı. Son nefesine kadar söylediği hep bu oldu.

Beyhekî, Peygamberimizin namaza verdiği ehemmiyeti ve Hazreti Ebû Bekr'i kendi yerine İmâm yaptığını şöyle bildiriyor: Ubeydullah bin Abdullah, Hazreti Âişe vâlidemize "Bana Resûlullahın hastalığından anlatır mısın?" diye sordu. Hazreti Âişe şöyle anlattı: Resûlullahın (s.a.v.) hastalığı ağırlaşmıştı. **"Cemaat namazı kıldı mı?"** diye sordu. "Hayır yâ Resûlallah, sizi bekliyorlar" dedik. **Bana bir leğen ve su getirin"** buyurdu. Getirdik. Abdest aldı, ayağa kalkmaya çalıştı fakat bayıldı. Kendine gelince, **"Cemâat namazı kıldı mı?"** diye sordu. "Hayır yâ Resûlallah seni bekliyorlar" dedik. Leğen ve su istedi. Getirdik abdest aldı, ayağa kalkmaya çalıştı, fakat baygın düştü. Kendine gelince yine **"Cemâat namaz kıldı mı?"** diye sordu. "Hayır yâ Resûlallah, seni bekliyorlar" dedik. Eshâb-ı Kirâm mescidde yatsı namazını kılmak için Resûlullahı (s.a.v.) bekliyorlardı. Peygamberimiz bundan sonra Hazreti Ebû Bekr'e (r.a.), cemâate İmâm olması için haber gönderdi. Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer'e İmâm olmasını teklif etti ise de o kabûl etmedi ve Hazreti Ebû Bekr İmâm oldu."

İbn-i Ebî Şeybe'den rivâyetle bildiriyor: "Hazreti Ömer mescidde gürültü yapmayı yasaklar ve "Bu mescidimizde yüksek sesle konuşulmaz" buyururdu. Hazreti Ömer, namazda safların düzeltilmesini emrederdi. Hattâ safların düzeltildiği haberi verilinceye kadar tekbîr almazdı."

Hazreti Aişe vâlidemiz: Meâlen **"Allah yoluna da'vet eden, sâlih amel işleyen ve ben müslümanlardanım diyenden daha güzel söz söyleyen var mı?"** (Fussilet sûresi) otuzüçüncü âyet-i kerîmesi müezzinler hakkında inmiştir. Çünkü müezzin "Hayye alessalâh" derken, müslümanları Allah yoluna da'vet ediyor, namaz kılarken sâlih amel işlemiş oluyor ve "Eşhedü enlâ ilahe illallah" dediği zaman da müslüman olduğunu söylüyor" diye buyurduğunu, İmâm-ı Beyhekî rivâyet etmiştir.

Beyhekî (r.a.) namazda kırâatin güzel olmasını anlatırken buyuruyor ki: Ubeyd bin Umeyr'den rivâyetle "Hac mevsiminde Mekke civarında bir yerde, bir cemâat toplanmıştı. Namaz vakti gelince, Mahzûmî kabilesinden Ebû Saîd oğullarından Kur'ân-ı kerîmi düzgün okuyamıyan birisi İmâm olmak için öne geçti. Misver bin Mahreme (r.a.) onu geri çekti. Bir başkasını İmâm yaptı. Hazreti Ömer bu hâdiseyi öğrendiği hâlde, Medine'ye dönünceye kadar birşey söylemedi. Medine'ye dönünce Misver'e (r.a.) yaptığının sebebini sordu. Misver (r.a.) "Ey emîr-el mü'minin! O kimsenin kırâati düzgün değildi. Ayrıca hac mevsimindeydik. Ba'zı hacıların, onun yanlış kırâatini dinleyerek Kur'ân-ı kerîmi yanlış öğrenmelerinden korktum" buyurunca, Hazreti Ömer "Bu maksatla mı yaptın?" diye sordu. Misver (r.a.) "Evet" dedi. Hazreti Ömer "İyi yapmışsın" buyurdu.

Ubey bin Kâ'b'dan rivâyet ediyor; Ubey bin Ka'b (r.a.) buyurdu: Resûlullah (s.a.v.) bana: **"Sana Tevrat, İncîl, Zebur ve Kur'ân-ı kerîmde bir misli** (benzeri) da**ha indirilmemiş bir sûre öğreteyim mi?"** buyurdu. Ben de "Evet yâ Resûlallah" dedim. Bunun üzerine Resûlullah **Onu öğreninceye kadar kapıdan çıkmamanı isterim?" buyu**rdu. Hemen ayağa kalktı, ben de kalktım. Mübârek eli ile elimi tutarak, bana ba'zı şeyler anlatmaya başladı. Bana o sûreyi söylemeden dışarı çıkmasından korkarak adımlarımı yavaşlattım. Kapıya varınca "Yâ Resûlallah! Bana bir şey öğreteceğinizi va'd buyurmuştunuz" dedim. O zaman Resûlullah **"Namaza başladığın zaman ne okuyorsun?"** buyurdu. Ben de "Fâtiha sûresini okuyorum" deyince, **"Ha işte odur. O, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde** (Hicr-87): **Biz sana dâim tekrar olunan yedi âyeti** (Fâtiha sûresi) **ve Kur'ân-ı azîm verdik, buyurduğu yedi âyettir"** buyurdu.

Abdullah İbni Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyetle bildiriyor İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu: Cenâze kabre konduğu zaman azap melekleri ölünün ayak tarafından gelmek isteyince ayaklar,

"Buradan gelemezsiniz çünkü sahibim mülk sûresini okurdu" derler. Melekler göğüs tarafından gelmek isteyince göğüs, "Buradan gelemezsiniz. Çünkü sahibim, üzerime Mülk sûresini okurdu" der. Melekler baş tarafından gelmek isterler fakat baş, "Buradan gelemezsiniz, çünkü sahibim, Mülk sûresini okurdu" der. Bu minval üzere Mülk sûresi kabir azâbına mâni olur. Mülk sûresi, Tevrat'ta da vardır. Geceleri Mülk sûresi okuyanlar, büyük servete kavuşurlar ve gayet güzel bir amel yapmış olurlar."

İmâm-ı Beyhekî rivâyet etti. Hazreti Ali buyurdu ki: "Peygamberimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirilmeden yapılan bütün duâların önüne perde çekilir ve Allahü teâlâya ulaşamazlar." "Kim Cum'a günü yüz defa salât-ü selâm getirirse, mahşer yerine yüzü nurlu olarak gelir. İnsanlar birbirlerine, bu dünyâda hangi amel işlemişti diye sorarlar."

Beyhekî (r.a.) bildiriyor ki, Ebû Ümâme'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) **"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak başını ondan çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur."**

Resûlullah (s.a.v.) **"Tamam yapılmamış olan namaz, zekât ve başka farzlar, nafileler ile tamamlanacaktır"** buyurdu. İmâmı Beyhekî: "Bu hadîs-i şerîf, yapılmış olan farzların içindeki sünnetler noksan kalırsa, nafilelerle bu noksanların tamamlanacağını göstermektedir. Yoksa yapılmamış farzların yerine nafilelerin geçeceğini bildirmiyor" buyurdu.

Sünen kitabında, Câbir bin Abdullah'dan (r.a.) rivâyetle bildirdiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.):

"Allahü teâlâ benim ümmetime, Ramazân-ı şerîfte beş şey ihsân eder ki, bunları hiçbir Peygambere vermemiştir:

1. Ramazanın birinci gecesi, Allahü teâlâ mü'minlere rahmet eder. Rahmetle baktığı kuluna hiç azâb etmez.

2. İftar zamanında oruçlunun ağzının kokusu, Allahü teâlâya her kokudan daha güzel gelir.

3. Melekler, Ramazân'ın her geceve gündüzünde, oruç tutanların affolması için duâ ederler.

4. Allahü teâlâ oruç tutanlara, âhırette vermek için, Ramazân-ı şerîfte Cennette yer ta'yin eder.

5. Ramazân-ı şerîfin son günü, oruçtutan mü'minlerin hepsini affeder" buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) **"Dünyâ sevgisi, bütün kötülüklerin başıdır"** buyurdu.

Hazreti Ali'nin, Resûlullahı **"Ümmetimden ba'zı kimseler meydana çıkacak, Eshâbımı kötüleyeceklerdir. Bunlar, müslümanlıktan ayrılacaklardır"** buyururken işittiğini rivâyet etti.

Beyhekî, Sa'îd bin Müseyyib'den haber veriyor; Saîd (r.a.) buyurdu: Hazreti Ali ile Medine kabristanına geldik. Hazreti Ali kabirde olanlara selâm verip "Hâlinizi bize bildirir misiniz? Yoksa biz mi hâlimizi haber verelim?" dedi. Bir ses işittik: "Ve aleykesselâm yâ Emîr-el mü'minîn! Bizden sonra olanları sen söyle" dedi. Hazreti Ali de olanları anlattı.

Ya'lâ bin Mürre'den rivâyetle haber veriyor "Ya'lâ, Resûlullah ile bir kabir yanına geldi. Kabirde azâb olduğunu işitip, Resûlullaha haber verdi. Resûlullah **"Ben de işittim. Söz taşıdığı ve üzerine idrar sıçrattığı için azâb yapılmaktadır"** buyurdu.

İmâmı Beyhekî "Delâil-ün-nübüvve" kitabında bildiriyor ki, Ebû Dücâne "radıyallahü anh" buyurdu ki: Yatıyordum. Değirmen sesi gibi ve ağaç yapraklarının sesi gibi, ses duydum ve şimşek gibi, parıltı gördüm. Başımı kaldırdım: Odanın ortasında, siyah birşeyin yükseldiğini gördüm. Elimle yokladım. Kirpi derisi gibi idi. Yüzüme, kıvılcım gibi şeyler atmağa başladı. Hemen Resûlullaha "sallallahü aleyhi ve sellem" gidip, anlattım. Buyurdu ki, **"Yâ Ebâ Dücâne! Allahü teâlâ, evine hayır ve bereket versin!"** Kalem ve kâğıt istedi. Ali'ye "radıyallahü anh" bir mektûp yazdırdı. Mektûbu alıp, eve götürdüm. Başımın altına koyup, uyudum. Feryâd eden bir ses, beni uyandırdı. Diyordu ki, "Yâ Ebâ Dücâne! Bu mektûpla, beni yaktın. Senin sahibin, bizden elbette çok yüksektir. Bu mektûbu, bizim karşımızdan kaldırmaktan başka, bizim için kurtuluş yoktur. Artık, senin ve komşularının evine gelemiyeceğiz. Bu mektûbun bulunduğu yerlere gelemeyiz." Ona dedim ki, sahibimden izin almadıkça bu mektûbu kaldırmam. Cin ağlamasından, feryadından, o gece, bana çok uzun geldi. Sabah namazını, mescidde kıldıkdan sonra, cinnin sözlerini anlattım. Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki, **"O mektûbu kaldır. Yoksa, mektûbun acısını, kıyâmete kadar çekerler."** (Bu mektûp, Teshîl-ül-menâfi kitabının sonunda vardır.

Beyhekî (r.a.), Muhammed bin Vasî'nin şöyle buyurduğunu haber verdi:

"Ölü, Cum'a günü kendini ziyâret edenleri bilir. Bir gün önceki ve bir gün sonraki günlerde ya'nî Perşembe ve Cumartesi günleri de ziyâret edenleri bilir."

Beyhekî (r.a.) anlatır: "Bize hafız Abdullah haber verdi ve dedi ki: Ebû Ya'lâ, Hamza bin Muhammed'den, o da Hâşim bin Muhammed'den rivâyet etti. Abdullah İbni Ömer (r.a.) buyurdu ki: Babam (Hazreti Ömer) beni, Cum'a günü sabahı fecir ile güneş doğması arasındaki vakitte, Medine şehidlerini ziyârete götürdü. Arkasından yürürdüm. Kabristana gelince, sesini yükseltti. "Selâmün aleyküm, bimâ sabertüm fe ni'me ukbeddâr" dedi. "Ve aleykesselâm yâ Abdellah" diye bir ses duyduk. Babam bana dönüp: "Sen mi cevap verdin?" dedi.

Ben, "Hayır birşey söylemedim" dedim. Babam elimi tutup beni sağ tarafına çekti. Sonra onlara selâm verdi, onlarla konuştu. Onlar da selâmına karşılık verdiler. Bu konuşma üç defa tekrarlandı. Sonra babam, Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı."

Beyheki (r.a.), Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyetle, Peygamberlerin kabirlerinde çürümediğini şöyle bildirdi: Hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Peygamberler kabirlerinde diridirler, namaz, kılarlar"** buyurdular.

Beyhekî (r.a.), Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyetle'bildirdiği hadîs-i şerîfte; Mü'minlerin okuduğu salevât-ı şerîfelerin Peygamberimize (s.a.v.) bildirildiğini şöyle haber verdi: **"Her ayın ilk üç gecesi ve günü, bana çok salevât okuyunuz. Çünkü bu ikisi, sizden bana ulaştırılır. Toprak, elbette Peygamberlerin cesetlerini yemez"** buyurdu.

Beyhekî (r.a.) Peygamberimizin (s.a.v.) duâsının ve öğrettiği duâ ile yapılan duânın hemen kabûl olduğunu şöyle bildiriyor Resûlullahın (s.a.v.) yanına bir a'mâ geldi. Gözlerinin açılması için duâ etmesini diledi. Resûlullah (s.a.v.) ona: **"İstersen duâ edeyim, istersen sabret. Sabretmek, senin için daha iyi olur"** buyurdu. A'mâ: "Duâ etmeni istiyorum. Yardım edecek kimsem yoktur, çok sıkılıyorum" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"İyi bir abdest al! Sonra şu**

duâyı oku” buyurdu: **“Yâ Rabbî! İnsanlara rahmet olarak gönderdiğin sevgili Peygamberin ile sana teveccüh ediyor, yalvarıyorum. Senden istiyorum! Yâ Muhammed** (a.s.)**! Dileğimin’hâsıl olması için Rabbime senin ile teveccüh ediyorum. Allahım! O’nu bana şefaatçi eyle!”** A’mâ bu duâyı okudu. Kalktı ve gözü açılıp görerek gitti. Halife Osman (r.a.), birinin bir dileğini kabûl buyurmuyordu. Bu kimse, Eshâbdan Osman bin Hanîf’e (r.a.) gelip, yardım etmesini istedikte, ona bu duâyı okumasını öğretti. Okuyup da, halîfenin (r.a.) yanına gidince, dileğinin kabûl olunduğunu, yine Beyhekî (r.a.) bildiriyor.

Beyhekî (r.a.) bildiriyor “Bir köylü Resûlullahın (s.a.v.) yanına gelip, yağmur yağması için duâ etmesini istedi ve “Senden başka sığınağımız yoktur. İnsanların koşacakları yer, ancak Peygamberleridir” dedi. Resûlullah (s.a.v.) buna karşı birşey söylemedi. Hattâ, Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) hemen kalkıp minbere çıktı. Yağmur yağması için duâ etti. Duâ bitmeden yağmur yağmaya başladı.”

Beyhekî (r.a.), Allahü teâlânın ümmet-i Muhammede (s.a.v.) ihsânlarından birisininde; her biri Benî İsrâil’in Peygamberleri gibi olan âlimler ve bu âlimlerin içinden de, her yüz senede birini seçerek müceddid olarak gönderdiğini ve bu müceddidlerin, İslâmiyeti Peygamberimiz (s.a.v.) zamanındaki gibi tam ve doğru olarak insanlara bildirdiklerini haber vermiş ve Resûlullahın (s.a.v.): **“Her yüz senede, bir müceddid hâsıl olacaktır”** buyurduğunu bildirmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) buyurduğu gibi, her yüzyılda bir müceddid hâsıl olup, dîni kuvvetlendirdiler. Birinci yüzyılda, Ömer bin Abdülaâz, Meliklerin zulümlerini kaldırıp, adâletin esaslarını korudu, ikinci yüzyılda, İmâm-ı Şafiî (r.a.) îmân bilgilerini açıkladı ve fıkıh bilgilerini ayırdı. Üçüncü yüzyılda, Ebü’l-Hasen Eş’arî (r.a.), Ehl-i sünnet bilgilerini şekillendirdi ve bid’at sahiplerini susturdu.

Dördüncü asırda, Hâkim ve Beyhekî ve benzerleri (r.aleyhim) hadîs ilminin temellerini kurdular. Ebû Hâmid ve benzerleri de fıkıh bilgilerini yaydılar. Beşinci asırda, İmâm-ı Gazâlî (r.a.) yeni bir çığır açıp fıkıh, tasavvuf ve kelâm bilgilerinin birbirlerinden ayrı şeyler olmadıklarını bildirdi. Altıncı asırda, İmâmı Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), kelâm bilgilerini yaydı. İmâm-ı Nevevî de fıkıh bilgilerini yaydı. Böylece zamanımıza gelinceye kadar, her asırda bir müceddid gelerek dîni kuvvetlendirdi. Beyhekî (r.a.), İnsanların işleri bozulduğu zaman isyan ve feryâd etmenin uygun olmayıp, tövbe ve istiğfar etmek lâzım olduğunu (Şua’b-ül-Îmân) kitabında bildirmiş ve Resûlullahın (s.a.v.) **“Bozuk bir işi düzeltmediğiniz zaman, sabrediniz! Allahü teâlâ onu düzeltir”** buyurduğunu haber vermiş ve fasıkları, açıkça günah işleyenleri sevmemek lâzım olduğunu, Ebû Hüreyre’den rivâyet ettiği **“Fâsık medh olunduğu zaman, Rabbimiz gadaba gelir”** hadîs-i şerîfi ile bildirmiştir.

Beyhekî’nin (r.a.) rivâyetinde müslümanların Peygamberimizin (s.a.v.) kabri başında selâm verince, o selâmı işitip ona cevap verdiğini **“Bir kimse bana selâm verince, Allahü teâlâ, rûhumu geri verir. Onun selâmına cevap veririm”** hadîs-i şerîfi ile bildirmiş ve müslüman ölülerin de, böyle selâmı işitip selâm vereni tanıdıklarını, **“Bir kimse tanıdığı bir kabir yanına gelip selâm verirse, meyyit onu tanır ve selâm verir. Tanımadığı kabrin başına gelip selâm verirse, selâmına, cevap verir.”** hadîs-i şerîfi ile haber vermiştir.

Eshâb-ı Kirâmın büyüklüğünü bildirip, hepsini sevmemiz lâzım olduğunu; Peygamberimiz (s.a.v.) **“Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidâyete kavuşursunuz”** hadîs-i şerîfi ile bildirmiştir.

Mahşerde çok büyük azâb olacak, güneş insanlara bir mızrak boyu yaklaşacak, insanların terleri tâ ağızlarına kadar çıkacaktır. Hattâ kâfirler bile Cennet ise Cennet, Cehennem ise Cehennem, yâ Rabbî bizi bu azâbtan kurtar diye yalvaracaklar. Beyhekî (r.a.) bunu şöyle haber veriyor. Peygamberimiz (s.a.v.) **"İnsanlar haşrolunduklarında, kırk yıl gözleri semâya dikilmiş olarak dururlar. Kendilerine hiçbir kimse tek kelime söyleyemez. Bu esnada güneş başlarının ucunda kendilerini yakar ve iyi kötü herkes, ter deryası içinde kalır. Ter tâ boğazlarına çıkıncaya kadar hep bu hâlde kalırlar"** buyurdu.

Beyhekî, Zilhicce ayının ilk on gününün çok kıymetli olup, bu gün ve gecelerde çok ibâdet etmek lâzım geldiğini, şu hadîs-i şerîfler ile haber verdi. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Bu günlerin her birindeki oruç,** (Zilhiccenin ilk on günü) **bir yıllık oruca bedeldir. Bu on günün her gecesini ihya, Kadr gecesini ihyâ ile beraberdir."**

"Ârife gününün orucu, bin gün oruca (nafile oruca) **eşittir"** buyurdular.

Şa'bân ayının onbeşinci (Berât) gecesinin çok kıymetli bir gece olduğunu da, Beyhekî (Şu'âb-ül-Îmân) kitabında şöyle bildiriyor Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ali, Resûlullahtan (s.a.v.) bildirir. Buyurdu ki: **"Şa'bân-ı şerîfin onbeşinci** (Berât) **gecesi olunca, o geceyi ihyâ ediniz ve gündüzünde oruç tutunuz. Muhakkak ki, Allahü teâlâ, mağfiret olunmak isteyen yok mudur, mağfiret edeyim, rızk isteyen yok mudur, rızk vereyim, isteyen yok mudur vereyim buyurur. Bu hâl sabaha kadar devam eder."**

Ebû Saîd-i Hudrî (r.a.) haber verdi. Hazreti Âişe buyurdu ki: Şa'bân ayının onbeşinci gecesi, Resûlullah (s.a.v.) odama girdi. Üst elbisesini çıkardı ve yatağa girdi. Daha başını yastığa koymadan kalktı, elbisesini giydi ve dışarı çıktı. Ben de gayrete geldim. Resûlullahın (s.a.v.), zevcelerinden birisinin odasına gittiğini düşündüm ve arkasından çıktım. Nereye gitmek istediğini öğrenmek istiyordum. Ta'kib ettim. Resûlullah (s.a.v.), Bakî' kabristanına gitti. Orada, mü'min erkek ve kadınlara ve şehîdlere mağfiret ile duâ etmeye başladı. "Anam ve babam sana feda olsun! Sen Allahü teâlâya tâattesin. Ben ise dünyâ arzuları peşindeyim" dedim. Döndüm odama geldim. Arkamdan Resûlullah da (s.a.v.) geldi ve: **"Niçin böyle yaptın?"** buyurdu. Ben "Anam ve babam sana feda olsun, bana geldin, elbiseni çıkardın, daha başını yastığa koymadan kalktın, elbiseni giydin. Bana gayret geldi, başka hanımlarının yanına gideceğini düşündüm. Ardından çıktım ve seni Bakî' kabristanında duâ eder hâlde buldum" dedim. Resûlullah (s.a.v.): **"Ey Âişe, Allahü teâlânın ve Resûlünün sana cevr edeceklerinden mi korktun. Cebrâil** (a.s.) **geldi ve bu gece Şa'bânın onbeşinci gecesidir;**

Allahü teâlâ bu gece senin ümmetinden, Benî Kelb kabilesinin koyunlarının tüyleri sayısınca insanı Cehennemden âzâd eder, ama bu gece kendine şirk koşana, kâhinlere, akrabasını ziyâreti kesene, anne ve babasına isyan edene ve içki içmeye devam edene rahmet nazarı ile bakmaz" buyurdu. Sonra **"Ey Âişe! Bu geceyi ibâdetle geçirmem için bana izin verir misin?"** buyurdu. Ben: "Elbette yâ Resûlallah" dedim. Kalktı, mübârek yüzünü yere koydu. Uzun zaman secdede kaldı. Resûlullah (s.a.v.) dünyâdan göçtü, vefât etti zannettim. Kalktım, onu aradım. Elimi ayağının altına dokundum. Mübârek ayağını kımıldattı. Anladım ki sağdır, çok sevindim. Dinledim, secdede duâ ediyordu: Sabah olunca, bu duâlarını, Resûlullahın yanında okudum. Resûlullah (s.a.v.) **"Ey Aişe! Bu kelimeleri ezberledin mi?"** buyurdu. Ben: "Evet, ezberledim yâ Resûlallah" dedim. Resûlullah (s.a.v.): **"Kendin bil ve başkalarına da öğret. Bunları bana Cebrâil** (a.s.) **öğretti ve secdede tekrar etmemiz haber verdi"** buyurdular. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu: **"Bu gece** (Berât

gecesi), **göklerin kapıları açılır, melekler mü'minlere müjde verirler ve ibâdete teşvik ederler."**

"Şa'bân ayının onbeşinci gecesi gelince, gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçiriniz".

İmâm-ı Beyhekî, yurda düşman saldırdığında kadın-erkek, genç-ihtiyâr her müslümana cihâdın farz olduğunu bildirmiş ve Enes bin Mâlik'in (r.a.) şöyle buyurduğunu haber vermiştir Ebû Talha (r.a.), Berâe (Tevbe) sûresini okuyordu. Meâlen **"Hafif de, ağır da olsanız, cihâda koşunuz"** âyet-i kerîmesine gelince: Genç de, ihtiyâr da olsak, Allahü teâlânın bizi cihâda çağırdığını görüyorum! Oğullarım! Çabuk beni hazır edin, beni, hazır edin" buyurdu. Çocukları kendisine, "Allahü teâlâ sana hayırlar versin ey babamız, sen Resûlullahın (s.a.v.), Ebû Bekr ve Ömer'in (r.anhümâ) sağlığında, onlarla birlikte savaştın. Bırak artık da, senin yerine biz savaşlara katılalım" dediler. Ebû Talha (r.a.) "Hayır, siz beni savaşa hazırlayın" buyurdu. Ve cihâda çıkıp bir deniz harbine katıldı, denizde şehîd oldu. Müslümanlar onu gömmek için aradıkları bir adayı, vefâtından yedi gün sonra buldular. Cesedi bozulmamış olduğu hâlde defnettiler.

İmâmı Beyheki, Eshâb-ı Kirâmın ve din büyüklerinin namaz kılarken dünyâyı, hattâ kendilerini dahi unutarak hakîkî namaz kıldıklarını ve bu namazların onları çok yüksek derecelere çıkardığını haber veriyor. Bu meyanda çok şeyler zikretmiştir. Bunlardan birisi de Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) haber verdiğidir ki, Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) şöyle anlattığını bildirdi: Resûlullahın (s.a.v.) beraberinde, Nahle mevkiinde bulunan Zât-ür-Rika'da savaşa katılmıştık. Bu savaşta, müslümanlardan birisi, düşman kadınlarından birini esîr aldı. Savaştan sonra, İslâm ordusu ayrıldığı vakit, kadının savaş sırasında orada olmayan kocası geldi. Ona durumu anlattılar. O, kadının intikamını alacağına yemîn ederek, iz ta'kibine çıktı. Resûlullah (s.a.v.) bir konaklama yerinde Eshâbına: **"Bizi bu gece kim bekler"** buyurdular. Hemen Muhacirin ve Ensârdan birer kişi ileri çıkarak: "Biz yâ Resûlallah" dediler: Resûlullah (s.a.v.): **"Vadi yolunun ağzını tutun"** buyurdular. Yol ağzına geldiklerinde Abbâd bin Bişr (r.a.), Ammâr bin Yâsir'e (r.a.): "Gece yarısına kadar mı, yoksa gece yarısından sonra mı nöbet tutarsın?" buyurdu. O da: "Gece yarısından sonra" buyurdu ve yatıp uyudu. Abbâd bin Bişr (r.a.) kalkıp, namaza durdu. Bu sırada esîr edilen kadının kocası geldi. Uzaktan bir insan karartısı gördü. Çok geçmeden bu kimsenin bir cemâatin nöbetçisi olduğunu anladı. Hemen bir ok attı ve onu vurdu. Abbâd bin Bişr (r.a.) vücûduna saplanan oku çıkarıp yere koydu ve ayakta olduğu hâlde namazına devam etti. Sonra adam ikinci oku attı, yine isâbet ettirdi. Abbâd bin Bişr (r.a.) bu ikinci oku da çıkarıp, yere koydu ve yine ayakta namaza devam etti. Adam üçüncü bir ok daha attı ve isâbet ettirdi. Mübârek Sahâbi (r.a.) bu üçüncü oku da çıkarıp, rükû' ve secde yaptı. Sonra arkadaşını uyandırdı. Ve ona: "Kalk ben yaralandım" buyurdu. Ammâr bin Yâsir (r.a.) hemen ayağa kalktı. Adam onların iki kişi olduklarını anlayıp, oradan kaçtı. Ammâr bin Yâsir, Abbâd bin Bişr'i (r.a.) kanlar içinde görünce "Sübhânallah! Niçin birinci ok atıldığında beni uyandırmadın" diye sordu. Abbâd bin Bişr (r.a.): "Kur'ân-ı kerîmden bir sûre okuyordum". Onu bitirmeden, yarıda bırakmak istemedim. Fakat birkaç yara alınca, rükû' ettikten sonra seni uyandırdım. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Resûlullahın (s.a.v.) emrettiği önemli bir noktayı kaybetmek korkum olmasaydı, namazı ve sûreyi yarıda kesmemek için ölmeyi tercih ederdim" buyurdu. İmâmı Beyhekî, şehidlere Allahü teâlânın çok" büyük ni'metler ihsân ettiğini, Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyet ettiği şu vâkıa ile anlatmıştır: Birisi Resûlullahâ (s.a.v.) geldi ve "Yâ Resûlallah! Ben siyah, çirkin yüzlü ve fazla malı olmayan bir kimseyim. Savaşa katılıp şehîd olursam Cennete girer miyim?"

dedi. Resûlullah **"Evet, girersin"** buyurdu. Savaşın başlamasıyla bu kimse en ön safa ilerledi ve şehîd oluncaya kadar çarpıştı. Şehîd olduğunda, Resûlullah (s.a.v.) başucuna geldi ve: **"Allah yüzünü güzelleştirdi, kokunu hoş yaptı ve malını çoğalttı"** ve devamla: **"Bu şehidin cübbesi altına girmek için çekişen iki hûrî gördüm"** buyurarak, onun kavuştuğu dereceleri haber verdi.

Peygamberimizin (s.a.v.) ümmetine olan şefkat ve merhameti, bir annenin çocuğuna olan şefkatinden daha ziyâde idi. O Server (s.a.v.), mi'râcda, en sevinçli ve en üzüntülü zamanlarda da hep "Ümmetim, ümmetim" buyurmuştur. Beyhekî (r.a.) bunun bir misâlini Abbâs bin Mirdâs'dan (r.a.) rivâyetle şöyle bildirir "Arefe gününün akşamı, Resûlullah (s.a.v.) ümmetinin affedilmesi ve onlara merhamet edilmesi için duâ buyurdu. Resûlullah bu hâlde duâsını ziyâdeleştirince, Allahü teâlâ, insanların birbirlerine zulmettiklerinden dolayı olan günahları, kul hakları haricindeki günahları affettiğini bildirdi. O zaman Resûlullah (s.a.v.): **"Yâ Rabbî! Sen, zulmeden kullarına yaptıkları zulümden dolayı işlemiş oldukları günahların yerine sevâb vermeye kadirsin"** diye duâ buyurdu. O günün akşamı Allahü teâlâ, Resûlüne (s.a.v.) birşey bildirmedi, vahy gelmedi. Ertesi gün Resûlullah Müzdelife'de tekrar duâ buyurduklarında, Allahü teâlâ: "Onları da affettim" buyurdu. Resûlullah tebessüm etti. Ba'zı Sahâbe-i Kirâm: "Yâ Resûlallah (s.a.v.), niçin gülümsediniz? dediklerinde, Resûlullah (s.a.v.), **"Allahın düşmanı olan şeytana güldüm: O, azîz ve celil olan Allahın, ümmetim hakkındaki duâmı kabûl ettiğini öğrenince feryâdü figân edip, başını toprağa vurmaya başladı"** buyurdu.

İmâm-ı Beyhekî, Allah için atılan bir adımın dahi cenâb-ı Hak indinde kaybolmayıp, Allahü teâlânın mutlaka onun karşılığını vereceğini haber vermiştir. Bu mevzûda Yahyâ bin Saîd'in (r.a.) şöyle anlattığım bildirdi: Ebû Bekr (r.a.), Şam cihetine ordu göndermeye karar verdi. Hazreti Ebû Bekr, dört bölüm hâlindeki ordunun kumandanı Yezîd bin Ebî Süfyân'ın beraberinde, orduyu uğurlamak için uzun müddet yürüdü. Yezîd bin Ebî Süfyân, Ebû Bekr'e (r.a.): "Yâ Emîr-el-mü'minîn, ya sende hayvanına bin, veyahut müsâadenizle ben de ineyim" dedi. Ebû Bekr (r.a.) "Ne sen in, ne de ben bineyim. Ben, Allahü teâlânın rızâsı için attığım bu adımlarla, O'nun mükâfatına nail olmak istiyorum" buyurdu.

İmâm-ı Beyhekî din büyüklerinin hak ve hukuka nasıl riâyet ettiklerini ve cömertliklerini uzun uzun anlatmıştır. Bu husûsta Zeyd bin Eslem'in (r.a.) rivâyeti şöyledir: Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs bin Abdülmuttalib'in (r.a.), Medine'de, Mescid-i Nebevî'nin yanında bir evi vardı. Hazreti Ömer, Abbâs'a (r.a.) hitaben: "Bu evi bana sat" dedi. Evi mescide katarak, mescidin biraz daha büyümesini istiyordu. Abbâs bin Abdülmuttalib (r.a.), evi Hazreti Ömer'e satmadı. Ömer (r.a.) bu sefer ona: "Hiç olmazsa onu bana hibe et" dedi. Hazreti Abbâs yine kabûl etmeyince, bu sefer Hazreti Ömer "O hâlde, evini mescide ilâve edip, sen genişlet" dedi. Hazreti Abbâs bu teklifi de kabûl etmedi. Bu sefer Hazreti Ömer: "Bu tekliflerimden birini yapmaya mecbûrsun!" dedi. Hazreti Abbâs hiçbir teklifi, kabûl etmedi. Hazreti Ömer "O hâlde bu mes'eleyi halletmek için kendimize bir hakem seçelim" dedi. Hakem olarak Übey bin Ka'b'ı (r.a.) seçtiler. Mes'eleyi ona anlattılar. Übey (r.a.), Hazreti Ömer'e: "Abbâs'ın (r.a.) rızâsı olmadan, onu evinden çıkaramazsın" dedi. Ömer (r.a.): "Verdiğin bu hükmü Allahın kitabına mı, yoksa Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine mi uygun veriyorsun?" dedi. Übey (r.a.), Resûlullahın sünnetine uygun olarak dedi. Ömer (r.a.), "Nedir o sünnet" dedi. Hazreti Übey (r.a) "Resûlullahın şöyle buyurduğunu işittim: **"Hazreti Davud'un oğlu Süleymân** (a.s.), **Beyt-ül-makdis'i inşâ ederken, ördüğü duvarlar daha bitmeden yıkılıyordu. Allahü teâlâ kendisine, rızâsı**

olmayan kimsenin arazisinde, bina inşâ edilmemesini vahyetti." Bunun üzerine Hazreti Ömer, da'vâyı bıraktı. Hazreti Abbâs da evini Mescidi. Nebevî'nin genişletilmesi için verdi.

Saîd bin Müseyyib'den (r.a.) gelen diğer bir rivâyette de şöyle anlatılır: Ömer (r.a.) ve Hazreti Abbâs mes'eleyi Übey bin Ka'b'a (r.a.) anlattıklarında, Übey (r.a.) şöyle dedi: "Davud'un (a.s.) oğlu Süleymân'a (a.s.), Allahü teâlâ Beyt-ül-makdis'i inşâ etmesini vahyetti. Bir kimsenin arsasını satın aldı. Parasını verdiğinde arsa sahibi: "Bana verdiğin mi, yoksa benden aldığın mı daha değerli?" dedi. Süleymân (a.s.): "Senden aldığım daha değerli" buyurunca adam: "O hâlde arsayı vermiyorum" dedi. Süleymân (a.s.) eskisinden daha fazla para verdi. Adam aynı soruları üç defa tekrar etti. Nihâyet Hazreti Süleymân: "Ben senin kararına göre bu arsayı satın alacağım. Bana hangisinin daha kıymetli olduğunu sorma" buyurdu. Arsayı, adamın istediği onikibin kantar (bir ölçü) altına satın aldı. Satın almadan önce aklına, acaba bu kadar para fazla mı diye bir düşünce gelmişti ki, Allahü teâlâ kendisine: "Eğer kendi malından vereceksen sen bilirsin, şayet bizim rızık olarak ihsân ettiğimizden vereceksen, o ne demişse onu ver" diye vahyetti. Hazreti Süleymân öyle yaptı. Ben de Abbâs'ın (r.a.) rızâsı olmadan evinin alınamıyacağına karar veriyorum" dedi. Bunun üzerine Hazreti Abbâs: "O hâlde ben de evimi, sadaka-i câriye olarak müslümanlara veriyorum" dedi.

İmâmı Beyhekî, istişârenin mühim bir sünnet olduğunu, akıllı ve dinini bilen bir kimse ile istişâre etmekte büyük bereket olduğunu bildirmiştir. Büyükler bu mühim sünneti hiç bir zaman terk etmemişlerdir, İbn-i Sîrîn anlatıyor: "Hazreti Ömer istişâresiz iş yapmaz, hattâ ba'zan uygun olan kadınlarla bile istişâre ederdi."

Harise bin Mudarrib anlatıyor Ömer bin Hattâb (r.a.) bize şu mektûbu yazdı: "Size kumandan olarak Ammâr bin Yâsir'i, ona yardımcı ve aynı zamanda muallim olarak da Abdullah bin Mes'ûd'u gönderdim. Bunlar, Bedir'e iştirâk eden Muhammed'in (s.a.v.) Eshâbının en seçkinleridir. Bilmediklerinizi bunlardan öğrenin. Bunlara tâbi olun. Abdullah bana da lâzımken, onu size göndermeyi tercih ettim."

İmâmı Beyhekî, müslümanların emirlerine, başlarında bulunan kimselere karşı gelmeyip, gayet edepli davranmaları lâzım geldiğini bildiriyor. Zeyd bin Vehb'den rivâyetle anlatıyor: Huzeyfetübn-ül-Yemânî (r.a.) hayatta iken bir zât, Huzeyfe'nin bulunduğu vilâyetin vâlisine, bir mes'eleden dolayı karşı çıktı. Bu karşı çıkan zât, câmiye geldi. Safları yararak Huzeyfe'nin oturduğu halkanın yanına vardı. Ve: "Ey Resûlullahın arkadaşı! Sen iyiyi emredip, kötüden (münkerden) sakındırmıyor musun dedi. Huzeyfe (r.a.) başını kaldırdı. Bu sözlerle neyi kastettiğini anladı. Kendisine: "İyiyi emredip, kötüyü yasaklamak güzeldir. Fakat, vâliye silâh çekmek (karşı gelmek), Resûlullahın sünnetinden değildir" dedi.

Ziyad bin Küseyb el-Adevî anlatıyor: Abdullah bin Âmir halka hitâb ederken ince kumaşlardan elbiseler giyer, saçlarını tarardı. Birgün yine namazı kıldırdı ve evine gitti. Ebû Bekre de, minberin yanında oturuyordu. Bu sırada Mirdâs (Ebû Bilâl): "Vâliye, halkın efendisine bakın. İnce kumaşlardan elbiseler giyerek fâsıklara benziyor" dedi. Bunu duyan Ebû Bekre, oğlu Usaylea'ya "Bana Mirdâs'ı çağır" dedi. Usaylea, Mirdâs'ı çağırdı, Ebû Bekre, Mirdâs'a: Biraz önce vâli hakkında söylediklerini işittim. Resûlullahın da şu mübârek sözlerini işitmiştim: **"Kim vâliye saygılı davranırsa, Allahü teâlâ ona lütufta bulunur. Kim de, âmirine saygı göstermezse, Allahın gazâbına uğrar"** dedi.

Beyhekî (r.a.) bildiriyor Hazreti Ömer'in müslümanlara nasihati: "Başınıza, kulakları ve burnu kesik, Habeşli bir köle de emir ta'yin edilse, onu dinleyin ve itaat edin. Eziyet ederse,

sabredin. Birşey emrederse, itaat edin. Sizi ba'zı şeylerden mahrûm ederse, size zulmederse yine sabredin. Şayet dinde bir takım tasarruflar yaparak, ba'zı şeylere mâni olursa, dinim uğruna canım feda olsun deyin ve cemâatten ayrılmayın" buyurdu.

Âsım bin Muhammed'in babası anlatıyor Birisi Abdullah bin Ömer'e; "Biz idârecilerimizin yanında hak ve hakîkatin hılâfina bir takım şeyler söylüyoruz. Yanlarından ayrılınca da tam aksini konuşuyoruz" dedi. Abdullah: "Biz, Resûlullah zamanında böyle davranışları, münâfıklık sayardık" dedi.

Beyhekî, Alkame bin Vakkâs'dan rivâyet etti. Alkame şâhid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlattı: Boş dolaşan bir kimse, idârecilerin huzûruna giriyor, onları güldürüyordu. Dedem, bu zâta; "Yazıklar olsun sana! Niçin bunların yanına giriyor ve güldürüyorsun? Ben, Resûlullahın arkadaşı, Bilâl bin Hâris-il-Müzenî'nin, Resûlullahın şu sözlerini rivâyet ettiğini işittim: **(Bir kul, Allahü teâlânın hoşuna giden şeyleri konuşursa, yarın Rabbine kavuştuğu günde, Allahü teâlâ kendisinden râzı olur. Bir kul da, Allahın hoşuna gitmeyen şeyler konuşursa, o kul, Rabbinin huzûruna geldiği günde, O'nun gazâbına uğrar)"** dedi.

İmâm-ı Beyhekî, müslümanların başında bulunan kimselerin, müslümanların dertleriyle dertlenmesi lâzım geldiğini bildiriyor. Esved bin Yezîd'den rivâyetle anlatıyor Ömer bin Hattâb (r.a.) gelen heyetlere, vâlileri hakkında: "Hastaları ziyâret ediyor mu? Kölelerin ihtiyâcını görüyor mu? İcraatı nasıl? Kimlerle görüşüyor?" gibi sorular sorardı. Eğer bu hasletlerden bir tanesi husûsunda menfi bir şey söylerse, o vâliyi azlederdi. Yine Hazreti Ömer, vâlilerin, müslümanların başında olan kimselerin, çok şefkat ve merhametli olmasına dikkat ederdi.

Hazreti Ömer, Esed oğullarından birini bir işe memur etmek istedi. Bu zât, memuriyet belgesini almaya geldiğinde, Hazreti Ömer, yanına gelen çocuğunu öpüp seviyordu. Bu zât: "Çocuk da sevilir mi? Vallahi ben şimdiye kadar hiçbir çocuğu öpüp sevmedim" dedi. Hazreti Ömer "Senin insanlara karşı merhametin yok" buyurdu ve elinden belgesini alıp yırttı. Bir daha da o kimseye vazîfe vermedi.

İmâmı Beyhekî, Eshâb-ı Kirâmın kul hakkına çok dikkat ettiklerini, Abdullah bin Amr Ibin Âs'dan rivâyetle şöyle anlatıyor: Hazreti Ebû Bekr Sıddîk, bir Cum'a günü ayağa kalktı: "Yarın sabah, zekât develerini getirin, taksim edeceğim. Kimse müsâade almadan yanımıza gelmesin" buyurdu. Bir kadın da kocasına: "Bu yuları al. Belki Allah, bugün bize bir deve verir" dedi. Bu adam geldiği zaman Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer develerin yanına gidiyordu. O da onlarla beraber develerin yanına vardı. Hazreti Ebû Bekr dönerek: "Niçin yanımıza geldin?" diye sordu. Elinden yuları aldı ve oradan gitmesini söyledi. Hazreti Ebû Bekr, develerin taksim işini bitirince, adamı çağırtıp, aldığı yuları geri verdi. Oradan geri çevirdiği için de hakkını helâl etmesini istedi ve "Hakkını al" dedi. Hazreti Ömer: "Devlet reîsinin özür dilemesini âdet hâline getirme" dedi. Hazreti Ebû Bekr. "Yarın kıyâmette, Allahın huzûrunda kim beni kurtarabilir?" dedi. Hazreti Ömer de: "Onun gönlünü al" dedi. Hazreti Ebû Bekr kölesine, bir deve ve takımlarını, bir kadife kumaş parçası, bir de beş dinar getirmesini emretti. Bunlarla o zâtın gönlünü aldı ve helâllaştı!"

İmâmı Beyhekî, müslümanın her şeyden kıymetli olduğunu ve müslümana hüsn-i zan etmek lâzım geldiğini bildirirken, Zeyd bin Vehb'den (r.a.) rivâyetle şöyle anlatıyor: Birgün Hazreti Ömer halifeyken, elleri kulaklarında "İmdâdına hayır mı? imdâdına hayır mı?" diye bağırarak çıktı. Eshâb "Ne var, ne olmuş?" diye sorunca birisi: "Vâlilerinden birisinden bir posta geldi. İslâm ordusu bir nehirden geçememiş, sal da bulamamışlar. Kumandan, bana nehrin derinliğini bilen bir adam bulun, demiş. Kendisine bir ihtiyâr getirilmiş. Adam, mevsim soğuk

olduğu için suya girmekten çekiniyorum demiş. Kumandan, adamı zorla suya itmiş. Soğuktan üşüyen adam da, nerdesin Ömer? diye bağırmaya başlamış ve boğulmuş. Kumandan, durumu Hazreti Ömer'e yazmış" dedi. Daha sonra da kumandan geldi. Hazreti Ömer birkaç gün onunla konuşmadı. Hazreti Ömer gelen kumandana: "Kanına girdiğin müslümanın kabahati ne idi?" diye sordu. Kumandan: "Ey mü'minlerin emîri! Onu kasıtlı olarak öldürmedik. Nehri geçecek birşey bulamayınca, suyun derinliğini öğrenmek istedik. Çünkü şu, şu toprakları fethetmiştik, geçmemiz lâzımdı" deyince, Hazreti Ömer: "Bir müslüman, bence, getirdiğin her şeyden, fethettiğin topraklardan daha önemlidir. Eğer, âdet olacağından korkmasam seni en ağır ceza ile cezalandırırdım. Bu zâtın ailesine git, diyetini ver. Haydi çık seni görmek istemiyorum" buyurdu.

Hazreti Ömer herkesin hakkını verir, zulme asla müsâade etmez, zengin-fâkir, nüfûzlu-garîb ayırd etmez, haklının hakkını mutlaka verirdi. Cerîr (r.a.) anlatıyor Ebû Mûsâ'nın kumandasındaki ordu, bir miktar ganîmet ele geçirdi. Ebû Mûsâ, herkese hakkını tam olarak verirken, bir tanesine payını eksik verdi. Adam da, payının tamamını almakta ısrar etti. Bunun üzerine Ebû Mûsâ ona, yirmi kırbaç vurdu ve saçını kesti. Adam da kesilen saçını toplayıp cebine koydu ve Hazreti Ömer'e gitti. Hazreti Ömer'in yanına varınca, saçlarını cebinden çıkararak, önüne bıraktı. Hazreti Ömer "Neyin var?" diye sordu. Adam da hâdiseyi olduğu gibi anlattı. Olanları dinleyen Hazreti Ömer, Ebû Mûsâ'ya şu mektûbu yazdı: "Selâmün aleyküm!... Falan oğlu falan bana bir hâdise anlattı. Eğer bu işi halkın önünde yapmışsan, sen de halkın önüne otur, bu adam senden hakkını alsın (20 kırbaç vurup saçını kessin). Şayet, bunu tenha bir yerde yapmışsan, tenha bir yere otur, böy lece senden hakkını alsın." Mektûp, Ebû Mûsâ'ya verildiği zaman, Ebû Mûsâ kısas için oturdu. Bunu gören adam: "Allah rızâsı için onu affettim" dedi.

Süveyd bin Gafele'den rivâyetle de şöyle anlatıyor: Hazreti Ömer Şam'a geldiğinde, yanına ehl-i kitaptan bir adam, bir Yahudi geldi ve: "Ey mü'minlerin emîri! Bir müslüman beni bu hâle getirdi" dedi. (Dövülmüş, yaralanmış ve başı yarılmış bir haldeydi.) Hazreti Ömer bu hâdiseye çok üzüldü. Suheyb'e (r.a.) "Git, onu bu hâle getireni bul, getir" dedi. Suheyb, bu adamı dövüp, başını yaralıyanın Avf bin Mâlik el-Eşceî olduğunu görünce, ona: Ömer (r.a.) bu hâdiseye çok üzüldü. Muâz bin Cebel'i (r.a.) yanına al, öyle git, senin nâmına o konuşsun. Çünkü, senin hâdiseyi tam anlatamamandan korkuyorum" dedi. Hazreti Ömer, namazı kıldırdıktan sonra: "Suheyb nerede? Adamı getirdi mi?" dedi. Suheyb: "Evet" diye cevap verdi. Avf bin Mâlik, Hazreti Muâz'ı getirmiş ve hâdiseyi de ona anlatmıştı. Muâz (r.a.): "Ey mü'minlerin emîri, istediğin adam Avf bin Mâlik'tir. Onu dinlemeden herhangi bir şey yapma!" dedi. Hazreti Ömer: "Onunla senin ne münâsebetin var?" dedi. Bunun üzerine Avf: "Ey mü'minlerin emîri, bu adamı, merkebinin üzerinde, işine gitmekte olan müslüman bir kadının peşini ta'kib ederken gördüm. Hayvanın kadını düşürmesi için, eşeğe bir şeyler dürtüyordu. Kadını böyle düşüremeyince, itti. Kadın düşer düşmez de ona saldırdı. Bu adamı bu hâle getirmemin sebebi budur" dedi. Hazreti Ömer "O hâlde, o kadını getir. Bu sözlerini doğrulasın" dedi. Avf, o kadının evine gitti. Bu kadının babası ve kocası "Biz, yakınımızın ayıbının ortaya çıkmasını istemeyiz" dediler. Kadın ise: "Vallahi ben onunla gideceğim" dedi. Kadının babası ve kocası ise: "O hâlde biz gidip durumu anlatacağız" dediler. Hazreti Ömer'e gelip, Avf in anlattıklarının aynısını anlattılar. Hazreti Ömer, bu Yahudinin cezalandırılmasını emretti. "Bu, sizinle yaptığımız anlaşmanın icâbıdır" buyurdu. Sonra da:

"Ey insanlar! Muhammed (s.a.v.) ile yaptığınız, anlaşmayı bozmayın. Allahtan korkun. Kim bu anlaşmaya riayetsizlik ederse, onun dokunulmazlığı kaldırılır" dedi.

İmâmı Beyhekî'ninrivâyetinde;Kâsım bin Ebû Bezze şöyle anlatıyor Şam'da, bir müslüman, bir zimmîyi öldürdü. Hâdise, Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a aksedince, Ebû Ubeyde, durumu Hazreti Ömer'e bildirdi. Hazreti Ömer kendisine şu cevâbı verdi: "Eğer o müslüman, bunu itiyat (alışkanlık) hâline getirmişse, meydana çıkar, boynunu vur. Şayet kazaen olmuş bir hâdise ise, maktulün ailesine dört bin dinar diyet vermesine hükmet."

İnsanların üstünlüklerinin yalnız takvâ ile olduğunu bildiren Beyhekî (r.a.), Hazreti Ali'nin karşılaştığı şu hâdiseyi anlatıyor: Hazreti Ali'ye, kendisinden birşeyler isteyen iki kadın geldi. Birisi Arab, diğeri de câriyesi idi. Hazreti Ali, bunların her birine birer kür (ölçü birimi) yiyecek, kırkar dirhem de para verilmesini emretti. Önce câriyeninkiler verildi ve gitti. Arab kadın: "Ey mü'minlerin emîri, ben Arab, o köle olduğu hâlde, bana da, ona verdiğin kadar veriyorsun!" dedi. Hazreti Ali de: "Ben azîz ve celîl olan Allahın kitabını inceledim. Orada Hazreti İsmâil'in torunlarının, Hazreti İshâk torunlarına herhangi bir üstünlüğünün olduğunu görmedim" dedi.

İmâm-ı Beyhekî, bir kimsenin yaptığı kötülük sebebiyle, doğru hükümden vâz geçilemiyeceğini bildirerek, Abdullah İbni Ömer'den (r.a.) rivâyetle anlatıyor Abdullah bin Revâha her sene Hayber'e gelir, Hayber mahsûlünün takdîrini yaparak, onların verecekleri vergileri ve zekâtları (uşur) tesbit eder, sonra da, vergilerini onlardan alırdı. Hayberliler, Abdullah bin Revâha'ya, mallarına fazla vergi takdîr etmemesi için, rüşvet teklif ettiler. Bunu gören Abdullah bin Revâha (r.a.): "Ey Allahın düşmanları! Bana haram mı yedireceksiniz? Vallahi ben, en çok sevdiğim insanın (Resûlullahın) yanından geldim. Maymunlar ve domuzlar, bana sizden daha sevimlidir. Size olan kinim ve Resûlullaha olan sevgim, beni size adâletsizlik etmeye" sevketmiyecektir" dedi. Bu sözler üzerine onlar "Böylelerinin yüzü suyu hürmetine, gökler ve yer ayakta durmaktadır" dediler.

Allahü teâlânın insanlara çok büyük mes'ûliyet verdiğini bildiren İmâm-ı Beyhekî, Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr'in bir hâlini şöyle anlatır: Hazreti Ebû Bekr, bir ağaca konmuş bir kuş gördü. Kuşa: "Ne mutlu sana, ey kuş! Vallahi ben de senin gibi olmak isterdim. Ağaca konar, meyvesinden yer, sonra uçarsın. Ne hesaba çekileceksin, ne de cezaya çarptırılacaksın... Vallahi yolun kenarında bir ağaç olmak isterdim. Deve gelerek yapraklarımı toplar, ağzına götürür. Çiğner, yutar, sonra da dışarı çıkarırdı. Keşke insan olmasaydım! Vallahi koyun olmayı ne kadar isterdim. Sahibim beni besler, yeteri kadar gelişip semiz olduğum zaman beni keserler, bir parçamı kızartırlar, bir parçamı kuruturlar, sonra beni yerlerdi. Keşke insan olarak yaratılmasaydım" derdi.

İmâm-ı Beyhekî, Peygamberimizin (s.a.v.) yanında dünyalık birşey saklamayıp, varını yoğunu, her şeyini Allah yoluna harcadığını bildiriyor? Ali (r.a.) diyor ki: "Hazreti Ömer, bir gün ganîmet mallarını taksim ettikten sonra, bir miktar daha artınca, çevresindekilere: "Bu artan kısmı ne yapalım?" diye sordu. Onlarda: "Yâ Emîr-el-mü'minîn, biz seni meşgûl ettik. Ne ailene bakabildin, ne san'atınla, ne de ticâretinle uğraşabildin. O artan kısım da senin olsun" dediler. O zaman Ömer bin Hattâb bana dönerek: "Sen ne diyorsun?" diye fikrimi sordu. Ben de: "Onlar söylediler ya" dedim. "Bir de sen söyle" dedi. Ben de: "Bu malın senin olmadığını biliyorsun. Öyleyken niye daha istişâre yapıyorsun. Hatırlıyor musun, Peygamber efendimiz (s.a.v.) seni zekât toplamak için göndermişti. Sen de Abbâs bin Abdülmuttalib'e gittin. O ise zekâtını sana vermedi. Sen de üzülmüştün. O zaman sen bana: "Haydi Peygamber efendimize (s.a.v.) gidelim de, Hazreti Abbâs'ın yaptığını anlatalım" dedin. Peygamber efendimizin yanına gittik, onu üzgün bulunca geri döndük. Ertesi gün tekrar gittik. Bu defa da sevinçli bulduk. Sen o zaman, Abbâs'ın sana yaptığını söyledin. Resûlullah da sana **"Bilmiyor musun, kişinin amcası, babası**

gibidir” buyurmuştu, sonra Resûlullaha ilk günkü üzüntüsü ve ikinci günkü neş’esinin sebebini sormuştuk da bize, **“İlk gün siz geldiğinizde, benim yanımda iki dinar sadaka vardı. Onları dağıtamamıştım. Gördüğünüz üzüntü bunun içindi. İkinci gün ise, onları yerlerine gönderdiğimde sevinçliydim”** buyurmuştu. Hazreti Ömer “Evet doğru söyledin. Vallahi, dünyâda da, âhırette de sana müteşekkir kalacağım” buyurdu.

Hazreti Ömer, en zayıf insanların hakkına dahi riâyet eder, kimsesiz ve fakirleri gözetir ve bir vazîfe verirken o işe en lâyık kimseyi seçmeye çalışırdı. Beyhekî şöyle bildiriyor:

Birgün öğle vakti, Hazreti Ömer bin Hattâb, bir ağaç gölgesinde otururken bir köylü kadını çıkageldi. Hazreti Ömer’in oradaki insanlar arasında olduğunu tahmin etti ve yanına gelerek: “Ben biçâre bir kadınım, çocuklarım da var. Mü’minlerin emîri Ömer bin Hattâb, Muhammed bin Mesleme’yi zekât memuru ta’yin etmişti. Fakat o bize birşey vermedi. Ne olur ona söyle de, bize de versin” dedi. Hazreti Ömer kölesi Yerfe’i çağırarak, gidip Muhammed bin Mesleme’yi çağırmasını söyledi. Kadın, Hazreti Ömer’e: “Eğer sen de benimle gelirsen, o, ihtiyâcımızı görür” dedi. Hazreti Ömer ise: “Merak etme, o işini görür” diye cevap verdi. Az sonra Yerfe’, Muhammed bin Mesleme ile geldi. Muhammed bin Mesleme, mü’minlerin emîri Hazreti Ömer’in yanına gelince: “Esselâmü aleyküm yâ Emîr-el-mü’minîn” dedi. Kadın onu görünce utandı. Hazreti Ömer “Sizin en iyinizi seçme husûsunda bütün gücümü sarfettim. Allahü teâlâ, bu yaptığını sana sorarsa ne cevap vereceksin?” diye Muhammed bin Mesleme’ye sorunca, Muhmmed bin Mesleme ağlamaya başladı. Hazreti Ömer devamla: “Allahü teâlâ bize Peygamberini gönderdi. Biz de O’nu tasdik ederek O’na uyduk. O, Allahın emrettiği şekilde hareket etti. Allahü teâlâ rûhunu alıncaya kadar, zekâtı, yoksullara verdi. Sonra Allahü teâlâ Ebû Bekr’i halîfe seçti. O da, rûhunu teslim edinceye kadar, Allahü teâlânın emrettiği şekilde çalıştı. Sonra Allahü teâlâ beni seçti. Ben de sizin en iyinizi seçmek için bütün gücümü sarfettim. Eğer seni tekrar gönderirsem, ona bu seneki ve geçen seneki alacağını ver. Bilmiyorum, belki de seni göndermem” dedi. Sonra kadına bir deve, ayrıca un ve yağ verilmesini emretti, ve: “Bunu al. Biz Hayber’e gidiyoruz. Hayber’de bizimle karşılaşıncaya kadar, bu sana yeter” dedi.

Hayber’e gelince Hazreti Ömer o kadına iki deve daha verilmesini emretti ve “Bunu al, Muhammed bin Mesleme gelinceye kadar bunlar senin ihtiyâcını giderir. Ben ona, bu seneki ve geçen seneki zekâttan sana düşeni vermesini emrettim” buyurdu.

Abdullah el-Hurî’nî’den: Haleb’de, Resûlullahın (s.a.v.) müezzini Bilâl’e rastladım. “Yâ Bilâl! Resûlullahın (s.a.v.) nasıl elindekini verdiğini, dağıttığını bana anlat” dedim. O şöyle dedi:

“Peygamber oluşundan vefâtına kadar, dağıtacağı herşeyini başkasına ben verirdim. Ona bir müslüman geldiğinde, Peygamber efendimiz onun yoksul olduğunu anlarsa, bana emreder, ben de gider, borç bulur, yiyecek ve giyecek birşeyler alır, o adama verirdim. Birgün bir müşrik bana: “Yâ Bilâl! Çok zenginim, başkasından borç alacağına benden al” dedi. Ben de ondan borç almaya başladım. Günlerden birgün, ben abdest alıp, ezan okumak için kalktığımda, bana borç para veren müşriğin, bir grup tüccârın arasında bana doğru geldiğini gördüm. Müşrik beni görünce: “Ey Habeşli” diye seslendi. Asık suratla karşıma dikildi ve bana çok ağır sözler söyledi. Sonra da: “Borcun müddetinin dolmasına ne kadar var?” dedi. “Az bir zaman kaldı” dedim. “Sadece dört gün kaldı. Vakti dolunca mutlaka alacağım. Ben bu parayı ne senin, ne de efendinin şerefi yükselsin diye verdim. Nasıl olsa, ödeyemezsin de bana köle olursun diye verdim. O zaman ben sana, daha önce yaptığın gibi koyunlarımı otlatırının” dedi.

Bunu duyunca, herkes gibi çok üzüldüm. Gidip ezanı okudum. Yatsı namazını kıldık. Resûlullah (s.a.v.) namazdan sonra ailelerinin yanına döndüler. Ben kendisiyle görüşmek için müsâade istedim. İzin verdiler. İçeri girince:

"Yâ Resûlallah! Anam-babam sana feda olsun! Kendisinden borç para aldığımı söylediğim o müşrik, bana şöyle, şöyle söyledi. Senin de, benim de yanımda ödeyecek paramız yok. O ise, beni rezil etti. İzin ver de, Allahü teâlâ, Resûlüne benim borcumu ödeyecek rızkı verinceye kadar, İslâmı kabûl eden kabilelerden birine gidip saklanayım. Yoksa o adam beni köle yapacak" dedim. Resûlullah (s.a.v.) izin verdi. Oradan çıktım. Evime geldim. Kılıcımı, mızrağımı ve harbemi aldım. Ayakkabılanmı da omuzuma astım. Sonra evden çıkıp yürümeye başladım. Bir müddet bonra uyku bastırdı, uyumamak için kendimi zorladım. Ortalık iyice kararınca, uyudum. Sabahın ilk ışıklarıyla uyandım ve yoluma devam etmek için kalktığımda, birisinin bana seslendiğini duydum. O: "Ey Bilâl! Resûlullah (s.a.v.) seni çağırıyor" dedi. Bunun üzerine döndüm. Resûlullahın (s.a.v.) yanına geldim. Daha Resûlullahın yanına girmeden, üzerleri yüklü dört deve gördüm. Resûlullahın yanına girmek için izin istedim. İçeri girince Resûlullah (s.a.v.) **"Müjde yâ Bilâl! Allahü teâlâ borcunu ödemen için rızık gönderdi"** dedi. Bunu duyunca Allaha hamdettim. **"Avludaki dört deveyi gördün mü?"** buyurdu. "Evet" dedim. **"Üzerindekilerle beraber onlar senindir. Yiyecek ve giyecek ne varsa, hepsini Fedek emîri göndermiş, Onları al ve borcunu öde"** buyurdu. Dediği gibi yapıp yüklerini indirdim. Sonra develere yem verdim. Daha sonra sabah ezanını okumağa gittim. Namazı kılınca Bâki' mevkiine çıktım. Elimi kulağıma koyup; "Kimin Resûlullahtan (s.a.v.) alacağı varsa gelsin" diye nidâ ettim. Resûlullahın (s.a.v.) ve benim aldığım bütün borçlar bitinceye kadar dağıttım. Bütün borçlar bitti. Üstelik birbuçuk veya iki dinar kaldı. Daha sonra mescide gittim. Gün hayli ilerlemişti. Baktım, Resûlullah (s.a.v.) mescidde yalnız başına oturuyor. Selâm verdim. Resûlullah (s.a.v.) bana: **"Ne yaptın?"** diye sordu. "Allahın izniyle, Resûlullahın bütün borcunu ödedim. Hiçbir borç kalmadı" dedim. **"Birşey arttı mı?"** diye sordu. "Evet, iki dinar" dedim. **"Haydi, beni onlardan da kurtar. Onları da vermedikçe, ailelerimden kimsenin yanına girmeyeceğim"** buyurdu. İki dinarı verecek kimse gelmediğinden, Resûlullah (s.a.v.) sabaha kadar mescidde kaldı. İkinci gün de kimse gelmediğinden, Resûlullah (s.a.v.) yine mescidde kaldı. İkinci günün akşamına doğru iki adam geldi. Ben, bu iki dinarla hemen onlara yiyecek ve giyecek aldım. Yatsı namazını kılınca, Resûlullah (s.a.v.) beni çağırdı ve: **"Ne yaptın?"** dedi. "Allahü teâlâ seni onlardan kurtardı" dedim. Bunun üzerine. **"Allahü ekber! Allahü ekber!"** diye tekbîr getirdi. Onları infâk edemeden ölme korkusundan kurtulduğu için de Allahü teâlâya hamdetti. Beraberce mescidden dışarı çıktık. Zevcelerinin herbirinin yanına uğrayıp selâm verdi, hâl ve hatır sordu. Bilâl-i Habeşî (r.a.) "İşte bana sorduğun şeyin cevâbı" buyurdu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 8

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1132

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 94

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 75, 76

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 304

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 143, 557

7) El-A'lâm cild-1, sh. 116

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 206

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991

BÎRÛNÎ

Fen ilminde devrinin en büyüğü olan bir İslâm âlimi. Eserlerindeki yüksek fen bilgileri, kendinden sekiz asır sonra gelen fen âlimlerini dahi hayretlerde bırakmış ve bugünkü fennin mimarlarının rehberi olmuştur. Türk olan Bîrûnî'nin ismi, Muhammed bin Ahmed el-Birûnî el-Harizmî olup, künyesi Ebû Reyhan'dır. Daha çok Bîrûnî diye tanınır. Dâima "El-Üstâd" lakabı ile anılmıştır. Aklî ve naklî ilimlerde, o zamanda yetişen en büyük simalardandır. Sâdece İslâm âleminde değil, dünyânın hemen her tarafında tanınmış, kendisinden hurmetle bahsedilmiştir. Bîrûnî 362 (m. 973) senesinde Zilhicce ayının 3. günü Kas'da (Bugün İran sınırları içinde bulunan ve Şâh Abbâs-ı velî denilen yerde) doğdu. 441 (m. 1049)'da Gazne'de vefât etti. Bîrûnî, küçük yaşlarda iken babasını kaybetti. Çok zor şartlar altında yetişti. Annesi odun satarak geçimlerini temin ederdi. Harezm'in yerli Türklerinden idi. Ana dili Türkçe olup, eserlerinde kullandığı Arabî ve Fârisî dillerini sonradan öğrenmiştir. Daha çocuk yaşta iken üstün kabiliyeti ve keskin zekâsı ile dikkatleri üzerine çekti. Harizmşah hânedanında meşhûr âlim ve matematikçi, Ebû Nasr Mensûr bin Ali bin Irak, Bîrûnî'yi himâyesine aldı. Kendisine naklî ve aklî ilimleri öğretti. Bîrûnî'nin saray ile olan münâsebeti ve hükümet erkânına olan yakınlığı buradan gelmektedir. Çeşitli sebeblerle değişik memleketlerde bulundu. Buralarda görüştüğü âlimlerden ilim öğrendi. Astronomi ilmine karşı merakı sebebiyle, rasathâne çalışmaları yaptı. Böylece elde ettiği geniş astronomi bilgisini, kitaplar hâlinde insanlığın hizmetine sundu. O zamanda yaşayan İbn-i Sina ile görüştü. Aralarında, fizik ve astronomi ile alâkalı olarak ilmi münâzaralar oldu. İbn-i Sina'nın bozuk düşüncelerini red ve tenkid ederken, onun fevkalâde zekî, kurnaz, fakat çok yanlış felsefi görüşlere saplanmış olduğunu bildirdi. Bîrûnî, Sultân Gazneli Mahmûd zamanında Gazne'de bulundu. Sultân tarafından çok itibar gördü. Sarayda çeşitli vazîfeler yaptı. Gaznelilerin himâyesine girdiği sırada 44 yaşlarındaydı. Sultân Gazneli Mahmûd'un Hindistan seferinde, sultanın başdanışmanı ve hazîne genel müdürü olarak bulundu. Sultân Gazneli Mahmûd Hân, Bîrûnî için "Sarayımızın en değerli hazinesidir" derdi. Bu büyük İslâm kahramanının Hindistan'ı fethetmesinden sonra, onun yardım ve teşviki ile, Hindistan'ın Nendene şehri civarında çeşitli ilmî çalışmalar yaptı. Uzun ve yorucu hesaplar, araştırmalar neticesinde, yer küresinin çapını hesapladı. Ayrıca Hindlilerin örf ve âdetlerini inceledi. Hindistan'da konuşulan ve o zaman ilk defa grameri yazılıp, tesbit edilmiş olan Sanskritce dilini öğrendi. Hindistan'daki çalışmalarını tamamladıktan sonra Gazne'ye döndü. Sultân Mahmûd Hân'ın oğlu Mes'ûd ve torunu Mevdûd zamanlarında, Bîrûni'ye çok değer verildi. Araştırma ve çalışmaları için hem imkân hazırladılar. Hem de yardım edip destek oldular. Bu imkân ve fırsatları çok iyi değerlendiren Bîrûnî, sıkı bir çalışma ile çok hizmetlerin yapılmasına sebep oldu. Çok ilim öğrendi. Herbirinde ilmî eserler te'lîf edecek kadar Arabî ve Fârisî bildiğinden başka, İbrânice, Rumca, Süryânîce, Yunanca ve Sanksritçeyi ana dili gibi öğrendi. İslâmiyete bağlılıkta çok hassas davranır, bütün işlerinin İslâmiyete uygun olmasına çok dikkat ederdi. Yazmış olduğu eserlerine Besmele ile, Allahü teâlâya hamd, Resûlullaha (s.a.v.) salevât ile ve bütün müslümanlara duâ ederek başlaması ve bu şekilde bitirmesi buna şâhiddir. Felsefe ile ve bozuk fırkalarla irtibâtı olmamıştır.

Kendisinin, Harizm'de iken Eshâb-ı Kirâm düşmanı olduğuna dâir söylenenler asılsızdır. Bîrûnî, Eshâb-ı Kirâm düşmanı olmadığı gibi, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının, İslâm dünyasını karıştırmak yolundaki gayretlerinin boşa çıkmış olmasından memnuniyetini, ihtiyârlığında olduğu

gibi, gençliğinde yazmış olduğu eserlerde dahi belirtmiştir. Bilhassa bâtıl i'tikâdlar ile dâima mücâdele etmiş ve onları tecrübeye çekerek yanlışlıklarını isbât etmiştir.

Bîrûnî, târih hâdiselerini iktisâdi sebepler ile izah etmiş ve iktisadî târihin esaslarını çizmiştir. Hakîkî bir müslüman olan Bîrûnî, Türklerin İslâmiyeti kabûl etmeleri neticesinde bu medeniyetin çok geniş sahalara yayılmış olmasından dolayı insanlığın, bilhassa ilmin büyük kazançlar elde ettiğini beyân etmiştir.

İlmî eserlerinde âyetler ve hadîsler zikretmesi, kendisinin yalnız Kur'ân-ı kerîm ve hadîsdeki vukûfunu değil, Kur'ân-ı kerîme ve samimî olarak sevdiği ve saydığı Peygamberimize olan bağlılığını da gösterir. İbâdet husûsunda çok dikkatli davranan Bîrûnî, taharet (temizlik) şartını her fırsatta meth etmiş, içki ve kumarın, zaten kısa olan ömrün kıymeti hakkında Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiklerini idrâkten âciz insanların işi olduğunu belirtmiştir.

Şehirlerin, meridyen ve paralellerini ilim nâmına tesbit ederken, kendisini müslümanların şükranına ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturacak bir iş yapmış sayarak, bundan mutluluk duyduğunu, îmânlı müslüman sıfatı ile anlatmıştır.

Bîrûnî, ekseri İslâm âlimleri gibi birçok ilimleri okumuş ve incelemiştir. Bu ilimler arasında tıp bulunduğu gibi, fizik, matematik, astronomi, kronoloji ve metroloji'de (ölçüler ilminde) pek büyük ihtisas ve meharet göstermiştir. Bu muhtelif ilimlere dâir 1037 senesine kadar 113 eser yazmıştır. 1037 senesinden sonra, yaşadığı 12 sene zarfında, 83 eser te'lîf etmiştir.

Bîrûnî, Cürcan'da bulunduğu sırada, meşhûr eseri "El-Âsâr-ül-bâkîyye anil-kurûn-il-hâliyye"yi Arabca olarak te'lîf ve oranın hükümdârı Kâbus bin Vaşgîr'e ithaf etmiştir. Bu eser İngilizceye 1878-79 senesinde tercüme edilerek neşredilmiş, 1923 senesinde ise tekrar basılmıştır. Bütün eski milletlerin kronolojiye âit ma'lûmâtını ve bayram günlerini v.s. bildiren ve aynı zamanda astronomiden bahseden bu eserde Bîrûnî, Güneş'in hareketi hakkında muhtelif görüşlerini bildirmiştir. Daha sonra, "Tahkîku mâ lil-Hind" adlı, bugün bile klâsik sayılan eserini yazmıştır. 1887'de İngilizceye tercüme edilen bu eser, 1910'da tekrar basılmıştır. Eserde Hindistan'ın din, ilim ve coğrafyası hakkında bilgiler mevcûttur. Sanskritçe'den Arabcaya tercüme ettiği "Patanjalı" isimli bir kitabı da vardır.

Matematik ve astronomiye dâir araştırmaları ve buluşları pekçoktur. Yazdığı kitapların nüshaları genellikle kütüphânelerde bulunmaktadır. "Kitâbu istihrâcil-evtâr fid-dâ'ira" adlı bir eseri vardır ki, 1910'da Almancaya tercüme edilmiştir. "Kitâbu tastih-is-suver ve tebtih-el-kuvar" isimli diğer bir astronomi eseri de, 1922'de Almancaya tercüme edilmiştir.

Bîrûnî, matematik, bilhassa astronomi ve coğrafyaya âit incelemelerini 1029'da yazdığı "Kitâb-ut-tefhîm fî evâili sanâat-it-tencim"inde ve 1030'da tamamladığı "El-Kânûn el-Mes'ûdî fil-heyeti ven-nücûm" ismindeki eserinde özetlemiştir. "Et-Tefhîm" adlı kitabı suâl-cevap tarzında hazırlanmış kültür târihine âit pekçok mes'eleleri aydınlatan Arabca bir eserdir. Astronomik coğrafya demek olan, "El-Kânûn-ül-Mes'ûdî" ise, Bîrûnî'nin en büyük eseridir. Bu eseri ciddî ehemmiyeti hâiz bir matematik ansiklopedisi mahiyetinde olup, birçok yenilikleri ve keşifleri ihtivâ etmektedir.

Gazne'de kendi eli ile, 1025'de yazdığı tek nüshası Fâtih Kütüphânesi'nde bulunan matematikî coğrafyanın inceleme metoduna âit "Tahdîd-u nihâyet-il-emâkîn li-tashîh-il-mesâkîn" adlı eserinde, Harizm, Hindistan ve Afganistan'da yaptığı rasadları ile jeoloji ve jeodeziye âit mes'elelerden bahsetmektedir. Bîrûhî'nin doğrudan doğruya fizik ve tabiata dâir olan eserlerine

gelince; bunlardan relatif (izâfi) ağırlıkların dikkate değer derecede doğruya yakın ta'yinine, Dünyâ'nın enlem ve boylamına, Güneş ve Ay'ın hareketine, usturlab imâline, akşam karanlığı ve Ay tutulması esnasında meydana gelen med ve cezir hâdiselerine, deniz suyundan tuzun üretimine ve bitkilerde geçerli ba'zı kanunlara (meselâ, çiçeklerdeki yaprakların adedi gibi.) dâir olanlar bilhassa kayda değerdir.

"Kitâb-ül-cemâhir fî ma'rifet-il-cevâhir" adlı eseri, kıymetli taşlar ve mâdenlerden bahseden kitaptır. Bîrûnî relatif (izâfi) ağırlıkları mahrûtî âlet dediği ve en eski piknometre diyebileceğimiz bir âlet vasıtasıyla ta'yin etmekte idi. Bîrûnî'nin sıcak su ile soğuk su arasındaki ağırlık farkını, daha o vakit 0,041677 olarak tesbite muvaffak olduğunu söylersek, kendisinin ne mahir bir ilim adamı olduğunu ifâde etmiş oluruz. Altının, zümrüdün, kuvarsın relatif ağırlıklarını, Bîrûnî daha o zamanlar ta'yin etmiştir.

Bîrûnî, ba'zı cisimlerin yoğunluklarını aşağıdaki şekilde tesbit etmiştir. Bu tesbit edilen değerlerle, bugün tesbit edilen değerlerin aşağı yukarı aynı olduğu görülmektedir.

Bu değerlere göre:

Maddenin cinsi	Birûnîye göre	Bugünkü değere göre
Altın	19.26	19.26
Civa	13.74	13.59
Kurşun	11.40	11.35
Bakır	8.92	8.85
Pirinç	8.67	8.40
Demir	7.82	7.79
Kalay	7.22	7.29

Bîrûnî'nin tıp ve eczacılığa dâir 1050 senesinde (80 yaşlarında iken) tamamladığı Kitâb-üs-Saydalâ adlı eseri bulunmaktadır.

Bu kitabında ilâçların ve otların isimlerini Arabca, Farsça, Yunanca, Süryanice, Sanskrit dilinde, ba'zan Hind'in muhtelif dillerinde ve Türkçe kaydetmiştir.

Bîrûnî, sırf coğrafyaya âit olmak üzere, müstakil eserler de yazmıştır. Batlamyus'un coğrafyasını da Cayhânî v.s. İslâm âlimlerinin Mesâlik ve Memâlik kitapları ile mukayese ve kendi incelemeleri ile birleştirerek büyük bir cihan coğrafyası hazırlamak işine başlamış, üzerinde hayli çalışma yapmış, çapı 10 arşın (6,8 m) kadar büyük bir yarım küre yaparak, coğrafi mevkilerin enlem ve boylamlarını kendi incelemeleri ile tesbit ederek bunun üzerine kaydetmiştir. Ne yazık ki, bu eser, ziyan olmuştur.

"Taksim-ül-ekâlim" adlı bir coğrafî eser, "Tafhîm"den alınma bir harita da elde bulunmaktadır. Bîrûnî, mühendis ve coğrafyacı olduğu kadar da büyük bir tarihçi idi. Onun Harizm târihine dâir "Ahbâr-ül-Harizm" ve "Meşâhir-ül-Harizm" adındaki eserleri, Gazneliler târihine dâir "Tarihu eyyam is-Sultân Mahmûd"u, Manihaîler ve Karâmitalılar târihine dâir "Târih-ül-mubayyeze vel-karâmita" adlı eserleri ile târih tenkidine âit olduğu isminden anlaşılan "Tenkih-üt-tevârih" ismindeki bir eseri olduğu bilinmekte ise de, günümüze kadar gelmemiştir.

Bîrûnî, bütün bu inceleme ve eserleri ile vardığı neticeleri, eski Yunanlıların ve daha önceki İslâm âlimlerinin varmış olduğu neticelere nisbetle daha dakik ve daha doğru olmasını, İslâm fetihleri ile medeniyet sahasının genişlemesine bağlayarak, bundan dolayı Allahü teâlâya hamdetmiştir. "Kitâb-ül-Cemâhır" ile "Kitâb-us-saydalâ"nın bugün tercüme ve ilmî bir sûrette neşredilmesi bir tek âlimin yapabileceği bir iş değildir.

Bîrûnî, bütün ömrünü ilme vermiş ve eserlerini, pek azı müstesna, Arabca olarak yazmıştır. O devirlerde ve daha sonraları, çok zengin bir dil olan Arabca, edebî ve ilmî bir dil olarak kullanılmıştır. Bîrûnî, "Eğer eserlerimi kendi lisânımda yazacak olsam, bunlar çok saf Arab cinsi atlar sürüsü arasında zürafalar gibi garip birşey olurdu" demektedir. Doğu ve batının bütün ilim târihlerinin tasdik ettiği gibi o, en hâs ma'nâsı ile dahî bir âlim idi.

Astronomi ve Matematikteki Faaliyeti: Bîrûnî, 385-386 (m. 995-996) seneleri arasında pek genç iken, Harizm şehri civarında Buşkâtir'de Dünyâ'nın ve gezegenlerin (mevl-i kullî) toplam deklinasyonlarının tesbiti ile işe başlamış, Ebü'l-Hasen Ali bin Me'mûn'un da'veti üzerine tekrar Harizm'e gelerek, 388 (m. 998)'de Ebü'l-Vafâ el-Buzcânî ile karşılıklı rasadlar (gözlemler) yaparak, Harizm şehrinin meridyenini Bağdad'a göre ta'yin etmiştir. Bir kasidesinden anlaşıldığına göre, Ebü'l-Hasen Ali'nin son senelerinde Cürcâniye'ye gelerek, Ebü'l-Abbâs'ın vefâtına kadar orada bulunmuş olup, 400 (m. 1009) senesinde dünyâ ve gezegenlerin toplam deklinasyonlarının rasadları ile meşgûl olduğunu ve belirli metodlar ile o şehrin meridyenini Harizm'e bağladığı görülmektedir. Aynı senenin sonunda ilmî çalışmalar ve araştırmalar ile, hayatının sonuna kadar yaşadığı Gazne'ye geçti. Burada hükümdâr sarayında bir gözlem merkezi tesis ederek, Harizm'de bulduğu Dünyâ'nın ve gezegenlerin (meyil) deklinasyonları için bir tetkik rasadı yaptı. 402 (m. 1011) senesi ortalarına doğru Kabil şehrinde çalışmalar yaptı. Hindistan'dan dönüşünden sonra ilmî çalışma ve rasad işleriyle meşgûl olmuştu. Dünyâ'nın ve gezegenlerin (meyil) deklinasyonları rasadından başka, ortalama Güneş hareketini, dönüm noktası günöte noktasının (evci aphelion) hareketi miktarını, tâ'dil-i merkez (merkez yer değişimi) sabitesini ve görünen yarıçapı ta'yin etmiş ve şems (güneş) cetvellerini bu rasadlar ile tertîb ederek "El-Kânûn-ül-Mes'ûdî"ye yerleştirmiştir. Tertip etmiş olduğu (zîc cetvelleri, astronomik almanak, yıldız almanağı) da bu kitaptadır. "El-Âsâr-ül-bâkiye anil-kurûn-i'l-hâliyye"de Güneş'in sıcaklığı hakkında yapmış olduğu araştırma ve astronomi mes'elelerini ihtivâ eder.

Bu eserinde Harizm şehrinde yaptığı 7,5 m. çapındaki duvar rubu' tahtası ile ölçtüğü ekliptik dâire-i husuf, tutulma çemberi meylini (gök ekvatoru ile yaptığı açılar ve ölçü değerini, Dünyâ'nın ekseninin eğikliği (meylini) gök ekvatoru ile yaptığı açı verir.

	Sene	Ekliptiğin Meyli
Batlamyus		23 50′
El-Me'mun astronomları	832	23 33′ 39″
Sabit bin kurre	875	23 33′ 30″
El-Battanî	880	23 27′
El-Bîrûnî	995	23 27′
Techo Brahe	1790	23 30′

Bradley 1750 23 28,3’

Modem ölçüler 1950 23 26,7’

Aynı eserinde 64 kareli bir satranç tahtasında, 2’nin ardışık kuvvetleri ile teşekkül ettirilen geometrik dizinin toplamını ustaca hesâb etmiştir.

İnkra adlı eserinde, yer yarıçapını R=6324.66 km. olarak vermektedir. Bu değer ise gerçek yarıçapa çok yakındır.

Jeodeziye dâir ilk eseri yazmıştır. İkinci olarak yazılmış jeodezi eseri, bunu ancak 8 asır sonra ta’kib edebilmiştir. Işığın bir hızı olduğunu ve bu hızın ses hızından pekçok fazla olduğunu ifade etmiştir.

---

1) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 1

2) El-A’lâm cild-5, sh. 314

3) İrşâd-ül-erib cild-6, sh. 308

4) Hükemâ-ül-İslâm sh. 72

5) Bugyet-ül-vuât cild-1 sh. 50

6) El-Lübâb cild-1 sh. 160

CA’FER BİN AHMED ES-SERRÂC

Bağdad’da yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Ca’fer bin Ahmed bin Hüseyn bin Ahmed bin Ca’fer es-Serrâc el-Kâr-ül-Bağdâdî’dir. Ca’fer bin Ahmed hazretleri, 417 (m. 1026) senesi sonlarında Bağdad’da doğdu. 500 (m. 1106) senesi Safer ayı yirmibirinci Pazar gecesi vefât etti. Bâb-ı ebruz denilen yere defnolundu.

Ca’fer bin Ahmed, hadîs, kırâat, nahiv, lügat ilimlerinde âlim olup, aynı zamanda edîb ve şâir idi. Ebû Ali bin Şâzân, Ebü’l-Kâsım bin Şahin, El-Kazvinî, İbn-i Gıylân, El-Hilâl, El-Bermekî ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise hafız Ebû Tâhir es-Selefi ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Tâhir, ondan rivâyette bulunmakla dâima iftihar ederdi.

İbn-i Asâkir onun için, “Ebû Muhammed Ca’fer bin Ahmed hadîs-i şerîf âlimlerinin önde gelenlerinden olup, kırâat, nahiv, lügat ve daha pekçok ilimlerde âlim idi. Mekke, Şam, Mısır ve daha pekçok yerlere gidip hadîs-i şerîf öğrendi” demektedir. Ca’fer bin Ahmed birçok eser yazdı. Bunlardan ba’zıları şunlardır: 1. Meşâri-ül-Uşşâk 2. Zühd-üs-sevdân 3. Kitâb-ül-mebde’ 4. Kitâb-ü Menasik-il-Hac 5. Kitâb-üt-tenbîh li Ebî İshâk eş-Şirâzî.

Ebû Muhammed Ca’fer bin Ahmed, bir şiirinde âlimler için şöyle demektedir: “İnsanlar o büyük zâtların büyüklüğünü anlamıyorlar. Onlara câhil diyorlar. Allahü teâlâ mazlûm olan o büyüklerin yardımcısıdır. Onlar, ileriyi gören akıl sahibidirler. Naîm Cennetlerini bu büyük zâtlar dolduracaktır. Orada koltuklara oturacaklar ve kendilerine sayısız ni’metler verilecektir. Cennette bir nehir vardır. Ona Feyyan denir. Orada âlimler Muhammed aleyhisselâmın etrâfında olacaklardır. İslâm âlimleri Muhammed aleyhisselâmın vârisleri ve arkadaşlarıdır.

Ebû Muhammed Ca’fer bin Ahmed es-Serrâc hazretlerinin yazdığı Kitâb-ü Meşâri-ül-Uşşâk isimli eserinden, Allahü teâlâyı sevenlerin garîb hâlleri ve kerâmetlerine dâir kısmından seçmeler:

Sehl bin Abdullah (r.a.) anlattı: "Karşılaştığım ilk garîb hâdise şudur Birgün boş bir araziye çıkmıştım. İçim gayet rahat ve huzûrlu idi. Bu sırada kalbimde Allahü teâlâya bir yakınlık hissettim. Namaz vakti de gelmiş, abdest almak istemiştim. Küçüklüğümden beri, her namaz vaktinde abdestimi tazelerdim. Bu, benim artık âdetim olmuştu. Ancak, su bulamadığım için üzüntülü idim. Bu sırada, iki ayağı üzerine kalkmış yürüyen bir ayı gördüm. Onu önce, mesafe uzak olduğu için elinde yeşil bir testi bulunan bir insan zannettim. Fakat yanıma yaklaşıp testiyi yere koyunca, onun insan olmadığını gördüm. Kendi kendime: Bu testi ve bu su nereden böyle? diye düşündüm. Bunun üzerine ayı konuşmaya başladı ve: "Ey Sehl! Biz, vahşî hayvanlardan bir grubuz, Allahü teâlâya olan tevekkülümüz ve sevgimiz sebebiyle, kendimizi Allahü teâlânın rızâsına adadık. Arkadaşlarımızla, bir mes'ele hakkında konuşurken aniden "Dikkat ediniz! Sehl bin Abdullah abdest için su istiyor" diye bir ses işittik. Bu testi bana verildi. Yanımda da iki tane melek var. Sana yaklaşınca, onlar, suyu havadan bu testiye döktüler. Ben suyun sesini bile işittim" dedi. Bu sözleri ondan duyunca bayıldım. Ayıldığını zaman, testi yine yerinde duruyordu. Fakat ayı ortada yoktu. Nereye gittiğini de bilmiyordum. Fakat "Ayıyı niçin konuşturmadım" diye çok pişman oldum. Sonra testinin suyu ile abdest aldım. Abdest aldıktan sonra ondan su içmek istedim. O sırada vadiden "Ey Sehl! Daha senin bu testiden su içme zamanın gelmedi!" diye bir ses işitince, testiyi bıraktım. Bir de ne göreyim, testi hareket edip gitti. "Onun da nereye gittiğini bilmiyorum."

Zünnûn-i Mısrî (r.a.) anlattı: "Birgün erken bir vakitte Abdullah bin Mâlik'in kabrine gittim. Kabristanda yüzü örtülü bir kişi gördüm. Çukur bir kabre rastlayınca orada duruyordu. Biraz sonra o şahsın Sa'dûn olduğunu gördüm. Ona: "Ey Sa'dûn, gel birlikte şu bedenlerimiz için ağlıyalım" dedim. Bana: "Allahü teâlânın huzûruna nasıl ve ne yüzle gideceğimize ağlamak, bedenlerimiz için ağlamaktan daha lâyıktır. Keşke bu bedenler kabirde kendi hâline çürümeye bırakılsaydı da, hesap vermek için diriltilmeseydi. Eğersen Cehenneme girersen, başkasının Cennete girmesi sana fâide vermiyecektir. Eğer Cennete girersen, başkasının Cehenneme girmesi de sana bir zarar temin etmiyecektir. Ey Zünnûn! Kıyâmet günü amel defterleri açıldığı zaman, O'na nasıl cevap vereceğiz! O bunu söylerken "Yardım et yâ Rabbî!" diye bağırdı. Ben de bayıldım. Ayıldığım zaman, onun, elbisesinin kolu ile yüzümü sildiğini gördüm."

Abdülazîz bin Tahhân (r.a.) anlattı: "Ebû Abbâs bin Atâ'ya meâlen **"Bana gerçekten hastalık isâbet etti. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"** (Enbiyâ-83) âyet-i kerîmesi hakkında sorulunca şöyle dedi: Kurt, Eyyûb'un (a.s.) vücûduna musallat olup, sıra kalbinegelince, Eyyûb'un (a.s.) kalbine doğru yürüdü. Bu sırada Eyyûb (a.s.), "Yâ Rabbî! Sen bana bütün belâ ve musibeti versen, fakat kalbimi seni anmaktan mahrûm etmesen, verdiğin belâ ve musibetin acısını asla duymam" dedi.

Sehl (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar üç sınıftır Bir kısmı, Allahü teâlânın sevgi ve muhabbeti ile doludurlar, bunlar kerâmet beklerler. Bir kısmı, tövbe edip, niçin hatâ ve isyanda bulunduklarının pişmanlığı içerisindedirler. Bunlar Allahü teâlânın affını ümid ederler. Diğer bir kısmı da, gaflete dalıp, şehvetlerinin peşinde koşarlar ki, bunlar da cezalarını beklerler."

Zünnûn-i Mısrî, Allahü teâlânın sevgisiyle dolu olanları şöyle anlattı: "Onlara, Allahü teâlânın sevgisi içirilmiştir. Kalblerindeki nefsin arzu ve istekleri, günahların kötü akıbetlerinin korkusu ile ölmüştür. Âhiretteki çeşit çeşit, bitmez tükenmez ni'metleri kaybetme korkusu, onlara bu dünyânın geçici zevk ve lezzetlerini unutturmuştur. Onlar kalblerini, her türlü riya, gösteriş, hased, kin gibi ma'nevî kirlerden temizlemişlerdir. Onların kalbleri, Allahü teâlânın rızâsına kavuşma gayretindedir."

Ebû Muhtâr Dabbî şöyle anlatır: "Babamdan dinledim. Ebû Kumeyt Endülüsî çok seyahat yapmış birisi idi. Ona, "Bana, ehli tasavvuftan gördüğün hâllerden anlat" dedim. Bunun üzerine o şöyle anlattı: "Onlardan birisi ile arkadaşlığımız oldu. İsmi Mihricân idi. Daha önce Mecûsî imiş, fakat sonra müslüman olmuş, Ehl-i tasavvuf arasına girmiş. Onun yanında birisi daha vardı. Ve ondan hiç ayrılmazdı. Gece olduğu zaman kalkar, teheccüd namazı (gece namazı) kılar, sonra sağ tarafına doğru, yanı üzere yatar, bir müddet sonra kalkar, kılabildiği kadar yine namaz kılar, sonra yine sağ tarafı üzerine yatar ve bu hâli geceleyin defalarca tekerrür ederdi. Hava ağarınca bir kerre daha namaz kılar, sonra ellerini kaldırır şöyle duâ ederdi: "Allahım! Sen de şâhidsin ki, gecem, günahlardan sâlim olarak geçti. Kötü bir söz söylemedim. Kötü bir iş yapmadım." Sonra şöyle dedi. "Ey gece! Bu gece yaptıklarıma sen de şahit ol. Allahü teâlâdan korkmam, beni haram işlemekten, günahlara teşebbüs etmekten alıkoydu" dedi. Onunla bir müddet kaldım. Her gece böyle, bu sözleri söylüyordu."

Anbese el-Havvâs şöyle anlattı: "Utbet-ül-Gulâm arasıra beni ziyâret ederdi. Bir gece yanımda kaldı. Ona akşam yemeği getirdim. Birşey yemedi. Biraz sonra onu, şöyle derken duydum: "Yâ Rabbî! Eğer bana azâb etsen de, seni seviyorum. Bana merhamet etsen, seni yine seviyorum." Gece sonu olunca cezbe hâline geldi. Ayıldığı zaman ona, "Ey Ebû Abdullah! Geceki durumun ne idi?" dedim. Yine cezbe hâline tutulduktan sonra, "Ey Anbese! Allahü teâlânın huzûruna çıkarılıp hesap vereceğimi, dostlarımdan ayrılacağımı hatırladım da, onun için o durumlar oldu" dedi ve tekrar bayıldı."

Yahyâ bin Muâz, anlattı: Sâlih bir zât var idi. Evzâî ve Süfyan (r.aleyhim) bu sâlih zât ile karşılaşınca, insan ne zaman firâset sahibi olur? diye sorduklarında. O şöyle cevap verdi: "Kişi Allahü teâlânın sevdiğini sevip, gazâb ettiğine gazâb ettiği zaman."

Yahyâ bin Muâz da şu meâlde bir şiir okudu: Allahü teâlâdan başka sevilen her şey, gamdır, kederdir. Allahü teâlâdan başka her şeyin sevgisi geçicidir. Mutlaka yerine başkasının sevgisi gelir. Fakat Allahü teâlânın sevgisi geçici değildir. O devamlıdır. O'nun sevgisinin yerine başkası asla geçemez. Sevmede bir takım alâmetler ve işâretler vardır. Allahü teâlâyı sevenin alâmeti; kalbinin mahzûn olmasıdır. Yanakları sararmış, gözleri kızarmıştır. Dâima O'nu anıp, O'nu hatırlar. Dâima Allahü teâlâya kulluk için ayaktadır. Kalbi Kur'ân-ı kerîmin âyetlerini okur. Dâima rükû' ve secde halindedir. Dâima toprağı göz yaşları ile sular. Onun avuçlarının dokunduğu ağaçtan sevgi biter, sevgi yükselir ve sevgi toplanır. Onun bu sevgisi sâdece Allahü teâlâyadır. Ne dünyâ için, ne de âhıretin çeşit çeşit ni'metleri içindir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 131

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1 sh. 357

3) Bugyet-ül-vuât cild-1 sh. 485

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 168

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 411

6) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 492, cild-2, sh. 957, 1073, 1833

DEBBÛSÎ (Kâdı Abdullah bin Ömer el-Buhârî)

Hanefî mezhebi, fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Zeyd olup ismi Abdullah bin Ömer bin Îsâ ed-Debbûsî'dir. Buhârâ'nın meşhûr yedi kadısından biridir. Hılâfiyat ilminin (mukayeseli hukukun) kurucusudur. 430 (m. 1039) yılında vefât etti.

Debbûsî, dört mezhebin fıkhını Ebû Ca'fer bin Abdullah'dan tahsil etmiştir. Mâverâünnehr'in en meşhûr fıkıh âlimlerinden olan Debbûsî, Buhârâ ve Semerkand'da büyük zâtlarla birçok ilmî müzâkerelerde bulunmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Debbûsî hazretlerinin yazdığı eserler, İslâm hukukçularına rehber olmuştur. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1) Kitâb-ül-esrâr fil-usûl vel-fürû': Fıkıh kitabıdır, özellikle İmâm-ı Şafiî'nin görüşlerini ve delîllerini de zikr eden bu eserin asıl konusu Hanefî fıkhı olmasına rağmen, mukayeseli hukuka önem verilmiştir. El yazması olan bu eser, Süleymâniye Kütüphânesi Murâd Molla-750 ve Selîmağa-279 kısımlarında mevcûttur. 2) Kitâbü takvîm-il-edille fî usûl-il-fıkh: Usûl-i fıkh ilmine dâir bir eserdir. Âtıf Efendi Kütüphânesi, 660/1 ve Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmında 690 numarada kayıtlı el yazmaları mevcûttur. 3) El-Emel-ül-aksâ: Tasavvufa dâir bir eserdir. El yazması Süleymâniye Kütüphânesi'nin Lâleli kısmında 1337 numarada ve Şehid Ahmed kısmında 1459/2 numarada ve Atıf Efendi Kütüphânesi 1384 numarada kayıtlıdır. 4) Te'âs-ün-nazar: Mukayeseli hukuk alanında yazılmış ilk eserdir. Debbûsî bu eserinde bir mes'eleyi ele alarak ona dâir birçok fıkıh âlimlerinin görüşlerini belirtir. Yetmişbeş kadar ana kaide açıklanmaktadır.

Debbûsî, Te'sîs-ün-nazar kitabında: Ba'zı fıkhî mes'eleler hakkında mukayeseli olarak yaptığı açıklamalarda diyor ki: İmâm-ı a'zama göre, "Kıble cihetini araştırdıktan ve namaz kıldıktan sonra, kıbleye karşı namaz kılmadığını öğrense, namazı sahîhdir. Namazını iade etmez. İmâm-ı Şafiî'ye göre ise, caiz değildir. Namazını iade eder."

İmâm-ı a'zama göre: "Yemîn keffâreti olarak, on gün devamla, günde iki defa bir fakirin karnını doyurmak veya fitre miktarı parayı vermekle yemîn keffâreti yerine getirilir."

İmâmı a'zama göre: "Gusül abdesti alırken ağza su vermek (mazmaza) ve burna su vermek (istinşak) guslün farzlarındandır. İmâm-ı Şafiî'ye göre ise; mazmaza ve istinşak guslün farzlarından değildir. İkisi de sünnettir."

Kâdı el-İmâm ez-Zâhid Ebû Zeyd Abdullah bin Ömer bin Îsâ ed-Debbûsî hazretlerinin, Kitâb-ül-emed-ül-aksâ adlı eserinin, nefs ile cihad bölümünden seçmeler:

Kitâbü Hikem-ül-asl-il-halk bölümü: Herşeyi yoktan yaratan, zıt şeyleri; kayıtsız, şartsız bir araya getiren ve birbirine zıt olan şeyleri yaratılışa asıl kılan Allahü teâlâya hamd olsun. O, dilediğini yapar. Meâlen **"O, yaptığından sorulmaz"** (Enbiyâ-23). Fakat kullar yaptıklarından mes'ûldür. Hürmetine âlemleri yarattığı ve Âdemoğlu arasından seçtiği Peygamberi Muhammed aleyhisselâma da salâtü selâm olsun.

Allahü teâlâ, insanı, dört zıt şeyden yarattı. Bu dört şey; sıcak, soğuk, yaş ve kurudur. Bunları; su, toprak, rüzgâr ve ateş ile alâkalı kıldı. Bunlar, birbirinin zıddıdır. Dünyâyı âhıret için bir imtihan yeri olarak yarattı.

Ubûdiyyet bahsi: Her kulun Rabbine hamd etmesi lâzımdır. Çünkü onu yaratıp, yaşatan ve rızık veren Allahü teâlâdır. O'nun Resûlüne de salât okuması lâzımdır. Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun Resûlüne selâm olsun. Ey hidâyet nûrunu kazanmış ve kurtuluşa kavuşan kardeşim! İyi bilki, şüphesiz Allahü teâlâ seni kul olarak yarattı. Kendisini tanıman, O'na boyun eğmen ve itaat etmen husûsunda seni imtihan ediyor. Tâbi tutulduğun imtihanın dört yönü vardır. İki tanesi ubûdiyyet ve ibadettir. Kulluk, senin nefsinin sıfatı, ibâdet ise işinin sıfatıdır. O halde her akıl sahibinin, kendisini yaratan ve ni'metler ihsân eden Rabbini tanıması, O'nun taksimine ve verdiğine râzı olması, kaderine rızâ göstermesi lâzımdır. Râzı olmanın en aşağı

derecesi, Rabbinin ni'metlerine, ihsânlarına ve iyiliklerine şükretmekten âciz olduğunu bilmesidir. Bu acizliğini anladıktan sonra da, Rabbinin azameti, yüceliği karşısında boyun eğmelidir.

"Hayat bu hayattır. Bu dünyâdan başka bir dünyâ yoktur" sözü îmân etmiyenlerin sözüdür. Onlar, dünyâyı yeme-içme, bir oyun ve eğlence yeri, hakikî vatan ve ikâmetgâh olarak sandılar. Bu yüzden çocukluk zamanlarını zevkli sefâ ile, gençliklerini oyun ve eğlence ile geçirirler. Bülûğ çağlarına erişince, dünyâyı kendilerine mülk edinirler. Bundan sonra yaptıkları işlerle övünürler. Halbuki dünyâ bu değildir. Bilakis dünyâ; işleriyle, yaldızlariyle insanları cezbedip, peşinde koşturan bir yorgunluk yeri ve içerisinde yaşı yanların menfaatleri için birbiriyle boğuştukları bir savaş meydanıdır. Aslında, dünyâ bir helak yeridir. Kendilerini akıllı sanan ba'zı kimseler, dünyâ için olanca gücü ile Çalışıp, ihlâslı olmağa uğraşır. Fakirliğe ve insanlardan uzak kalmağa sabrederler. Fakat nefsi ona musallat olup, ibâdetlerde yüksek derecelere kavuştuğunu fısıldar. Kendisini Allahü teâlânın yakın- kullarından görüp, ucub hastalığına yakalanır, kendini beğenir. Bu yüzden ibâdetleri, odunun ateşte yandığı gibi yanar. Amelleri meyvelerin dallardan düşmesi gibi düşer. Ucub, riyadan daha kötüdür. Ucub, dünyâ ve âhıret bozukluğuna şâmildir. Ucubdan kurtulmak pek kıymetlidir. Nefs, kendisi için pek yüksek ve üstün hâllerin sahibi olduğunu iddia eder. Onun ne kadar âciz olduğunu ve bütün ni'metlerin Allahü teâlâdan geldiğini bilmekle bu hâlden kurtulmak mümkündür.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"Ey imân edenler! Sadakalarınızı, insanlara gösteriş için malını harcayan; Allaha,âhıret gününe inanmayan kimse gibi, başa kakmak ve eziyet sûretiyle boşa çıkarmayın. Çünkü onun bu gösterişinin hâli, üzerinde az bir toprak bulunan bir kayanın haline benzer ki, ona şiddetli bir yağmur isâbet edince, üzerindeki toprağı temizleyip, kendisini katı bir taş hâlinde bırakır. Onlar** (gösteriş için amel edenler) **yaptıkları şeyden hiçbir sevâb kazanamazlar. Allahü teâlâ kâfirler topluluğuna hidâyet etmez."** buyurmaktadır. (Bekâra-264).

Ucub sahibi kimsenin, insanlar arasında kıymeti pek düşüktür. Nefsinin yaldızlı vesveselerinin esîri olarak görülür.

Böyle bir kimsenin Rabbi ile durumu nasıl olur?

Şeytan, ateşten olduğunu söyliyerek kendisini büyük gördü. Adem'e (a.s.) secde etmekten imtina etti. Mel'ûnlardan oldu. Fir'avn da, mülkünde kendisini büyük gördü. Ulûhiyyet iddiasına kalktı. Bütün ailesi ile boğuldu. Karun, ilmi sebebiyle kendisini büyük ve kudretli gördü. Allahü teâlâ, onu ve evini yere batırdı.

Namaz dinin direğidir. Ezan müslümanların şiârını bildirmektedir. Namaz Allahü teâlâya büyük bir yaklaşma vesilesidir. Namazın çok çeşitli yönleri vardır. Namaz ile dünyâdan yüz çevirilir. Çünkü namaz kılan kimse, namaza başladığı zaman, insanlarla ve dünyâ ile alâkasını keser, Allahü teâlâya yönelir. Namaz kılan bir kimse, gerek diliyle ve gerekse a'zâlarıyla, günah olan şeylerden sakınma halindedir. Böyle bir durumda olan kimsenin duâsı makbûldür. Onun kalbi tertemizdir. Bu mertebede olan kimsenin bedeni dünyâda olduğu halde, rûhu âhırete uçar Allahü teâlâ ile beraber olur. Ni'metleri' Cenneti ve Allahü teâlâdan başka herşeyi unutur.

Namazlar, iki namaz saatleri arasında işlenen küçük günahlara keffârettir. Namazın, Allahü teâlâ katında husûsi bir kıymeti vardır. Ayrıca, her ibâdetin Allahü teâlâ katında bir husûsiyeti vardır. Bu husûsiyete bir başkasıyla ulaşılamaz. Onların sevâblarının ne kadar olduğunu Allahü

teâlâ bilir. Kul, Allahü teâlâya tâatta bulununca sevâb kazanır. Bu, Allahü teâlânın ihsânıdır. Bütün bunları zikretmemiz, ibâdet husûsunda tenbel ve gevşek olanları teşvik, gaflet içerisinde olanları ikaz, şaşkın durumda olanlara yol göstermek, hattâ Allahü teâlânın ihsânını belirtmek, göstermek içindir.

Oruç tutan kimse, tabiatında bulunan arzu ve isteklerden uzaklaşır. Zekât veren, mal sevgisi ve arzusundan korunur. Hac eden, nefsinin şehvetinden uzaklaşmış olur. Namaz, dünyâ sevgisinden sıyrılmayı temin eder. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular. **"Kulnamaza yöneldiği zaman, Allahü teâlâ da ona yönelir. Oruç tutarsa, Allahü teâlânın emirlerine karşı gelmekten korunur. Sadaka veren, taşkınlıktan uzak kalır."**

Debbûsî, Mültekıt adlı eserinde, "Vasî bulunduğu yetime, zekât olarak giyecek ve yiyecek vermek caizdir. Çünkü yetim, onun ıyâli, evlâdı gibidir" demektedir.

Debbûsî (r.a.), insanların ebedî saadete kavuşmaları için çok çalışmış, hayatını bunun için vakfetmiştir.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 109

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 184-543

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 48

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, 96

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 46

6) Tabakât-ül-fukahâ sh. 71

EBÛ ABDULLAH EL-MEHÂÎ

Fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Ca'fer bin Abdürrahîm el-Mehâî'dir. Cünd şehrine yakın bir yerde ikâmet etti. Açık kerâmetleri görüldü. 460 senesinde, oturduğu köyde vefât etti. Fıkıh ilmi üzerine birçok eser yazdı. Ebû Abdullah, çok ibâdet eden, zühd sahibi, sâlih, haram ve şüphelilerden kaçmasıyla meşhûr bir âlim idi. Birçok âlim, kendisinden fıkıh ilmi öğrendi. Kâfi kitabının sahibi İmâm Ebû İshâk es-Sarzeti bu âlimlerdendir. Ebû Abdullah, fıkıh ilmi yanında ferâiz ve diğer ilimlerde de söz sahibi idi.

Şöyle anlatılır: Ebû Abdullah hazretlerinin bulunduğu köye birgün düşman askerleri saldırdı. Köylüleri öldürmek için üzerlerine hücum ettiler. Kime kılıçla vursalar, ona hiç birşey olmuyor ve kan bile akmıyordu. Köy halkı ve Ebû Abdullah'ın talebeleri bu duruma çok şaşırdılar. Bu sırada talebelerinden biri kendi kendine, "Burada harb var. Ben kaçıp memleketime gideyim, harb bitince geri dönerim" diye düşündü. Hocasından izin almadan memleketine gitmek için yola çıktı. Köyden bir süre uzaklaştıktan sonra, düşman askerleri onu yakaladılar ve öldürdüler. Düşman askerleri, buna kılıç darbelerinin nasıl işlediğini, köyde bulunanlara ise neden işlemediğini merak ettiler. Bunun sebebini araştırmaya başladılar. Köylülere, bunun sebebini sorduklarında, onlar "Burada şöyle büyük bir zât vardır. İsmi, Ca'fer'dir. Onun yüzü suyu hürmetine kılıç darbeleriniz bize te'sîr etmez" dediler.

Bunun üzerine düşman askerleri, Ebû Abdullah hazretlerinin evine gittiler. Onu yakalıyarak, kılıçla vurmaya başladılar. Ebû Abdullah hazretleri darbelerle yere düştü. Düşman askerleri onu öldü zannederek, öylece bırakıp evini terk ettiler. Onların arkasından Ebû Abdullah'ın talebeleri, hocalarının evine girdiklerinde, onu namaz kılarken buldular. Namazı

bitince talebeleri ona "Hocam! Size bu kadar kılıç darbesi vurdular. Size hiçbirşey olmadı ve vücûdunuzdan bir damla bile kan akmadı. Bu nasıl oldu?" diye sordular. Ebû Abdullah, "Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Ben onların bana vurduklarının farkında bile değildim" deyince, talebeleri "Hocam! O anda ne ile meşgûl idiniz?" diye suâl ettiler. Ebû Abdullah bunun üzerine, "Ben o anda Yasin sûresini okuyordum. Onlar gittikten sonra namaz kılmaya başladım" dedi.

Düşman askerleri, bütün uğraşmalara rağmen birşey yapamıyacaklarını anlayınca geri dönüp gittiler. Ebû Abdullah, talebelerine ilim öğretmeye devam etti.

---

1) Câmi-ü kerâmât-il-evliyâ cild-1 sh. 380

EBÛ ABDULLAH ET-TAKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Fadl bin Muhammed et-Takî es-Sicistânî el-Hirevî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim idi. Mûsâ bin İmrân Cirfeti'nin (r.a.) talebesidir. 416 (m. 1025) senesi Safer ayının birinci günü vefât etti.

Şeyhülislâm Abdullah-i Ensârî (r.a.) buyurdu ki: "Ebû Abdullah et-Takî (r.a.) benim üstâdımdır. Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. Hanbelî mezhebine âit çok kıymetli ve ince bilgileri ben ondan öğrendim. Çok heybetli idi. Ben ondan daha heybetli bir kimse görmedim. Son zamanlarda a'mâ oldu. Büyük zâtlar kendisine hürmet ve ta'zim ederlerdi. Çok kerâmetleri görülmüştür. Zamanında bulunan evliyânın efendisi idi. Sür'at-i Fehm (çabuk anlayış), sahibi idi. Kalabalık içinde bana ayrıca iltifât ederdi. Birgün bana hitaben: "Abdullah bin Ebî Mensûr! Sübhânallah! O ne nûrdur ki, Allahü teâlâ senin gönlüne koymuş" buyurdu. Halbuki ben o nûru anlıyabilmem için, belki de kırk sene geçmesi lâzımdı."

Şeyh-ül-İslâm yine buyurdu ki, "Ebû Abdullah et-Takî, melek gibi bir kimse idi. Zamanında bulunan âlimlerin hemen hepsi ile görüşmüştü. Maddî ve ma'nevî bütün ilimlerde nasîbi vardı. Ben, onun sohbetlerinde bulunmakla çok şeylere kavuştum. Sohbetlerinde bana, ayrıca husûsen çok iltifât ederdi. Ne zaman huzûruna varsam, ayağa kalkardı. Firâseti çok kuvvetli idi."

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 374

EBÛ ABDULLAH HALÎMÎ

Mâverâünnehr'de yetişen hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup, adı Hüseyn bin Hasen bin Muhammed bin Hâlim el-Buhârî'dir. 338 (m. 949) senesinde Buhârâ'da doğdu. Orada yetişti ve kadılık yaptı. Ebû Abdullah Halimi, aynı zamanda mütekellim ve edîb idi. 403 (m. 1012) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti.

Ebû Abdullah Halimi; Ebû Bekr el-Kaffâl, Ebû Bekr el-Ürdünî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Harb, Halet bin Muhammed el-Hayyâm, Bekr bin Muhammed el-Mervezî ed-Dahmisînî'den ve birçok âlimden ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise; Ebû Abdullah el-Hâkim, el-Hâfız Ebû Zekeriyyâ Abdürrahîm, Ebû Saîd el-Kanurûdî, Hâfız Ebû Bekr el-Beyhekî ve birçok âlim ilim tahsil etti ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Abdullah Halimi, zamanının en zekîsi olup, ilim ve edebde çok yüksek idi. Hocası Ebû Bekr el-Kaffâl eş-Şâşî'nin vefâtından sonra, Mâverâünnehr'de ilmin zirvesine çıktı. Âlim, kâmil ve fazilet sahibi bir iât oldu. Mâverâünnehr'deki hadîs âlimlerinin reîsi idi.

Kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet eden Hâfız Ebû Bekr el-Beyhekî, Ebû Abdullah Halimi için, "Ebû Abdullah şânı yüksek bir zât olup, onun sahip olduğu ilmin derecesini ve inceliğini başkası anlıyamaz" demiştir.

İbn-i Hallıkân, Ebû Abdullah için, "Maverâünnehr'de asrının hadîsi şerîf ilmi reisliği kendisiyle son buldu." El-Esnevî ise, "Ebû Abdullah'ın eserleri çok kıymetli olup, birçok hüküm ve ma'nâ ihtiva etmektedir" demiştir.

Ebû Abdullah Halimi'nin Enes bin Mâlik hazretlerinden rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Kur'ân-ı kerîmi hatim eden kimsenin, hatimden sonra yaptığı duâ kabûl olur"** buyurmuştur.

Rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte ise Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ümmetimin âlimleri arasındaki ayrılık, rahmettir"** buyurmuşlardır.

Ebû Abdullah Halimi hazretleri buyurdu ki:

"Ramazân-ı şerîf ayında, her gece gusül abdesti almak müstehabtır."

"Necs bir şeyden buhar çıksa ve insanın üstüne gelse, eğer elbisesi yaş ise elbisesini yıkaması lâzımdır. Kuru ise elbise necis (pis) olmaz. Ya'nî yaş ayağı ile necs yerde veya halı üzerinde yürüse, yer kuru ise, ayakları necs olmaz. Yer yaş olup, ayakları kuru ise, ayakları ıslanırsa, necs olur."

Ebû Abdullah Halîmî'nin yazdığı eserler Minhâcüddîn (Usûl-i din hakkında), Âyât-üs-sâati ve Ahvâl-ül-kıyâmeti kitapları meşhûrdur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 333

2) El-Bidâye ven-nihâye cild- 1, sh. 349

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 167

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 3

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1030

6) El-A'lâm cild-2, sh. 235

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1010, 417

EBÛ ABDURRAHMÂN ES-SÜLEMÎ

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn es-Sülemî [veya Selemî] el-Ezdî en-Nişâbûrî olup, künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr, hadîs, lügat, târih ve diğer ilimlerde büyük âlim idi. Evliyânın büyüklerinden Ebû Amr-ı Nüceyd'in torunudur. Babası ve annesi de, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi idiler.

Sülemî (r.a.), 330 (m. 942) senesi Ramazan ayında doğdu. 412 (m. 1021) senesi Şa'bân ayının 3. Pazar günü vefât etti. Kabri Nişâbûr'da tanınmakta olup, ziyâret edenler istifâde etmektedirler. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. İlk tahsilini, dedesinden ve babasından yaptı. Küçük yaşta babası vefât edince, daha çok dedesinin himâye ve sohbetlerinde bulundu. İlk olarak Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra ilim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Birkaç defa Bağdad'a geldi. Ebü'l-Kâsım en-Nasrabâdî, Ebû Nasr-ı Serrâc, Ahmed bin Ali el-Mukrî ve başka bir çok zâtlardan ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî, Ebû Abdullah Hâkimi Nişâbûrî, Ebû Bekr el-Beyhekî ve başka birçok büyük zâtlar ilim öğrendiler.

Zamanında bulunan evliyânın İmâmı idi. Bütün ilimlerde âlim, hadîs ilminde Hâfız olup, tasavvufun inceliklerine hakkıyla vâkıf idi. Bu yolun büyüklerinin hâllerini, yollarını, târihlerini anlatan çok kıymetli eserler tasnif etti. İlim öğrenmek için çok sıkıntılara katlandı. İlim öğrenmek, hadîs-i şerîf yazmak için Nişâbûr, Merv, Irak ve Hicaz'ı dolaştı. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (r.a.), çok ibâdet ederdi. Haram ve şüphelilerden son derece sakınır, dünyâya hiç ehemmiyet vermezdi.

Hatîb-i Bağdadî diyor ki, "Bulunduğu beldede ve velîler taifesi arasında Ebû Abdurrahmân'ın şânı çok yüksek oldu. Herkes tarafından sevilir, hürmet edilirdi. Herkes kendisini medhederdi. Kendisi aynı zamanda ehl-i hadîsdendir."

Tâcüddîn-i Sübkî (r.a.) buyuruyor ki, "Hatîb'in bu sözü doğrudur. Ebû Abdurrahmân sika, güvenilir bir zât idi. Aleyhde bir söz söyleyen çıkarsa ona i'tibâr edilmez."

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (r.a.) hakkında, en güzel hükmü, derste, tahsilde kendisiyle beraber olanlar, asrında yaşayanlar vermişlerdir. Bunlar, kendisini tanıyıp, ilminden istifâde edenlerdir. Meşhûr Hılyet-ül-evliyâ'nın sahibi Ebû Nu'aym İsfehâni (r.a.) bunlardandır. Bu zâtlar, Ebû Abdurrahmân'dan şöyle bahsederler Ebû Abdurrahmân (r.a.), tasavvuf yolunda ilerlemekteki gayreti, Selef-i sâlihînin önce gelen âlimlerinin yollarına ve sözlerine bağlılığı bakımından zamanının bir tanesi idi. Büyüklerin yollarına sımsıkı sarılmakta, onlara tâbi olmakta çok ileri idi. Tasavvuftan haberi olmadığı hâlde bu yolda bulunduğunu söyleyen câhillerden dâima uzak durur, bunları kınardı. Bulunduğu şehirde ve diğer İslâm beldelerinde bulunan genç-ihtiyâr, avam ve havas, sultan-köylü herkes tarafından sevilir, ta'zim ve hürmet görürdü. Herkes: "O, yeryüzünde, Allahü teâlânın velî kullarından biridir" derdi. Yazdığı eserlerin sayısı yüzden fazla olup ba'zıları şunlardır: Tabakât-us-sûfıyye, Tefsîr-i hakâyık, Muhtasar, Menâhic-ül-ârifîn, el-Fütüvvet, Âdâb-üs-sohbet, Âdâb üs-sûfiyye, Derecât-ül-muâmelât, Erba'în.

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin bildirdiğine göre, Ebû Ali Şebevî, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâsında görüp "Yâ Resûlallah! **"Benim saçlarımı Hûd sûresi ağarttı"** sözünün sizden rivâyet edildiği doğru mudur? Bu doğru ise, buna sebeb olan, bu sûrenin hangi kısmıdır? Peygamberlerin kıssaları mı? Yoksa geçmiş milletlerin mahvolmaları mı?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) cevâbında; "Bunların hiç biri değil. Sâdece, Allahü teâlânın **"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"** emri beni ihtiyârlattı, saçlarımı ağarttı" buyurdu.

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî (r.a.) buyurdu ki:

"Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen bir talebeye şu iki şey mutlaka lâzımdır Her hâlinde doğruluk ve bütün işlerinde edeb üzere bulunmaktır."

"Biz öyle büyük zâtlara yetiştik ki, onlar Kur'ân-ı kerîmde bulunan âyet-i kerîmeleri onar onar öğrenirlerdi, öğrendikleri on âyetteki hükümleri, kendi yaşayışlarında tatbik etmedikçe, diğer on âyete geçmezlerdi."

Büyük âlimler, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretlerinin yazdığı Tefsîr-i hakâyık isimli eserini, tefsîrden ziyâde te'vîl kitabı sayarlar. O âlimlere göre; te'vîllerin doğruluğu da, tefsîr ile ölçülerek anlaşılır. Te'vîl, tefsîre uymazsa atılır. Uyarsa, alınabilir denildi. Tefsîr kitaplarını yazanlar, tefsîr kısımlarını tefsîr olarak, te'vîl kısmım da, tefsîre uygun olduğu için yine tefsîr olarak kabûl buyurmuşlardır. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretlerinin Hakâik tefsîrinde buyuruyor ki:

"Namaza başlarken elleri kulaklara kaldırıp tekbir almak; Allahtan başka her şeyi arkaya atıp iki dünyâyı bıraktım, yüzümü senin cemâline çevirdim demektir."

"Fecr sûresinin birinci âyet-i kerîmesi olan "Vel-Fecri" (Fecre yemîn olsun) kelimesi, âriflerin kalblerinden kaynayıp gelen ma'rifetlere yemîndir. Nitekim naklolunur ki, âşıkın kalbi, aşk ateşinden yanmakta, Allahü teâlâya kavuşmanın şevkiyle hareket etmekte ve yedi kat gökler, onun nûru ile dolmaktadır. Melekûttaki melekler, "Yâ Rabbî! Bu nasıl bir nûrdur ki, yeryüzünden yükseldi ve yedi kat gökleri, cemâlinin parlak nûru ile süsledi?" derler. Allahü teâlâ da,"Bir âşıkınaşkdenizi olup, kalbinde elem doğmuştur. Bu, benim cemâlimin ma'rifet dalgasıdır ki, ben ona, onun bana olan iştiyâkından daha fazla müştakım" buyurur. Ba'zı tefsîrlerde, "Vel-Fecri" kelimesi, Muhammed aleyhisselâma yemîndir. Bundan sonra gelen "Ve Leyâlin aşr" âyet-i kerîmesi ise, Muhammed aleyhisselâmın çok sevdiği aşere-i mübeşşere, ya'nî Cennetle müjdelenmiş on Sahâbiye yemîndir" şeklinde bildirilmektedir.

"Yine Hakâik tefsîrinde buyuruluyor ki:

"Sehl bin Abdullah-ı Tüsterî (r.a.) buyurdu ki, "Bizim yolumuzun esâsı üç şeydir: Helâl yemek, her hareketinde Peygamber efendimize (s.a.v.) tâbi olmak ve bütün amellerinde hâlis niyet etmektir."

Yine Hakâik tefsîrinde Ebû Bekr-i Râzî'nin Dirâc'dan naklen şöyle buyurduğu bildirilmektedir. "Tevekkül imâna yakındır. Herkesin tevekkülü, îmânı miktârıncadır. O halde tevekkül etmek isteyenin, imânını amel ile beraber, sağlam bulundurması gerekir."

Yine Hakâik tefsîrinde, Mutaffifîn sûresinin tefsîrinde Hamdûn-i Kassâr (r.a.) buyurdu ki: "Vay o kimsenin hâline ki, din kardeşinin ayıbını görür, onunla meşgûl olur da, kendi ayıbını görmez, aklına bile getirmez. İşte âyet-i kerîmedeki tatfif=eksik ölçmek budur."

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin (r.a.) Erba'în isimli kitabında bildirdiği, Ebû Hüreyre hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki, **"İlimlerden gizli gibi tutulan ba'zıları vardır ki, onları ancak ârif-i billâh olanlar anlar. Bu ilimden bahsettikleri vakit, onları ancak kendini beğenen bir takım insanlar yalanlar. Sakın, Allahü teâlânın kendi fadlından ilim verdiği âlimleri tahkir etmeyin! Çünkü azîz ve celîl olan Allahü teâlâ, onlara o ilmi verirken tahkir etmedi."**

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretleri fütüvveti şöyle izah etmektedir "Fütüvvet; Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından kaçınmak, güzel huylu olmaktır. Fütüvvet sahibi olan iyi bir müslüman, dostlarıyla sohbet eder. Onların ihtiyâçlarını giderir. Kendisine yapılan kötülüklere bile iyilikle karşılık verir. Kabahatlileri cezalandırmaz. Başkalarının kusurlarını araştırmaz. Kimsenin hatâsını yüzüne vurmaz. Hiç kimseyi azarlamaz. Misâfir gittiği yerde, ikram edilen yemekte kusur bulmaz! Bütün güzel huyları kendinde toplamıştır. Dostlarını ziyâret edip, dostluk bağlarını kuvvetlendirir. Komşularının, akrabalarının, dostlarının haklarını gözetir. Yemek âdabına dikkat eder, arkadaşlarının yemeğe önce başlamasını kendisine tercih eder. Günah olmayan husûslarda arkadaşlarına uyar. Dostlarının, kendi malından tasarruf etmelerine müsâade eder. Kendisini ziyâret için gelenlere yer verir, ikramda bulunur. Ziyâfet verir, güler yüz gösterir.

Fütüvvet sahibi iyi bir müslüman, Allahü teâlânın dostlarını sever, düşmanlarını sevmez. Sevdiğini Allah için sever. Doğruluktan hiçbir zaman ayrılmaz. Dostlarının sevincine katılır, onlara karşı asık suratlı durmaz. Çünkü sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâ,**

dostlarının yüzüne karşı somurtan insana buğz eder” buyurdu. İyi bir müslüman, iyiliklerini görmez ve yaptığı işlerden karşılık beklemez. Tövbe etmeyi geciktirmez ve tövbesinde sebat eder. Allahü teâlânın emri olduğu için çok çalışır, hiçbir zaman rızkından endişeye düşmez. Tevekkül sahibidir. Başkalarının kendisine nasıl davranmalarını istiyorsa, insanlara da o şekilde muâmelede bulunur. Nefsi için istediğini, başkaları için de ister. Duâ ederken, duânın edeblerine uyar, kulluk vazîfelerine dört elle sarılır. Her an kendini hesaba çeker. Bu âna kadar geçen zamanının isyan ile geçtiğini düşünerek, tövbe ve istiğfara devam eder. Haramlardan sakınır, Allahü teâlâyı hiç unutmaz. Zamanlarını ibâdet ile geçirir. Nefsinin ve şeytanın hîlelelerinden sakınır, dünyâya meyl etmekten, ya’nî dünyâyı sevmekten cenâb-ı Hakka sığınır. Allahü teâlâyı unutturan her şeyden şiddetle kaçar, bütün uzuvlarını yaratılış gayesine uygun kullanır. Her müslümana hüsn-i zân eder. Hakîkî bir müslüman, devamlı nasihat eder. Emr-i bil ma’rûf ve nehyri anil münkerde bulunur. Kendi kusurlarını düşünür, merhamet sahibidir. Şehvetlerine uymaz, başolma sevdasına kapılmaz, parmakla gösterilmekten kaçınır. Allahü teâlânın emirlerini yapmakta, yasaklarından sakınmakta ve buna devam etmekte sabırlıdır. Dîni İslâma hizmet etmekten zevk duyar. Bu konuda karşısına çıkan her türlü zahmete katlanır. Başına gelen belalara sızlanmaz. Fütüvvet sahibi iyi huylu bir müslüman, kendisini ilgilendirmeyen şeylerle ve başkalarının ayıbını araştırmakla uğraşmaz. Dünyâya tama’ etmez. Doğru sözü kabûl eder, itirazda bulunmaz. Zengin ise, fakir olanlardan ücretsiz hizmet beklemez. Cüneyd-i Bağdadî hazretleri, talebelerinden birinin pazardan aldığı yiyecekleri, fakire verip taşıttığını görünce, o yiyeceği yemeyip dağıttırmıştır. Orada hazır bulunan İbrâhim Havvâs ise, o talebe arkadaşına, “Dünyâyı gözünde o kadar büyütmüşsün ki, fakiri yiyeceklerinin hamalı yapıyorsun” buyurdu.

İyi bir müslüman dünyâ malı için arkadaşlarına kırılmaz. Kimseden birşey istemez. Kanâat sahibidir. Allahü teâlânın verdiği ni’metlere dâima hamd eder. Kalbinin kırık olduğu zamanlarda, müslüman kardeşlerine duâ eder, onlar için af ve afiyet temennisinde bulunur. Cimrilikten sakınır, Allah için vermekten zevk alır. Kendisi için bâki olan, cebinde sakladığı değil, Allah için vermiş olduğudur. Müslümanların huzûrunu, kendi huzûruna tercih eder. Onların verdiği zahmetlere sabırla karşı koyar. Kimseye karşı kibirlenmez, böbürlenmez ve kimseyi hor görmez.

Fütüvvet sahibi hakîkî bir müslüman, yarım iş yapmaz. Başladığı işi bitirir. Anne ve babasına öf bile demez. Onların günah olmayan emirlerini yapar. Çocuklarına iyi bir terbiye verir, dinini öğretir. Şefkatlidir. Ailesi ile iyi geçinir, onu iyi idâre eder. Haram olmayan isteklerini, gücü yettiği kadar yerine getirir. Akrabalarını ziyâret eder, uzak olanlara gidemezse, mektûpla gönüllerini alır. Onlara iyilik etmekten geri kalmaz. Herkese: güler yüzlüdür. Kalb kırmanın Kâ’be’yi yıkmaktan daha büyük günah olduğunu bilir. Zenginlere, zenginliğinden dolayı hürmet etmez. Her müslümana karşı tevâzu sahibidir. Âlimlerin buyurduğu gibi hareket eder. Evliyâlık hâllerini inkâr etmez. Bid’at sahiplerinden, insanların Allahü teâlâya ulaşmasına engel olan kimselerden, arslandan kaçar gibi sakınırlar.

Fütüvvet sahibi olan iyi bir müslüman, kimseyi özür dilemeğe mecbûr etmez. Sır saklayıcıdır, ihânet etmez. Hased etmekten sakınır. Ebû Bekr el-Varrâk hazretleri, “Eskiden fütüvvet sahipleri, arkadaşlarını över, kendilerinden bahsetmezler, hattâ kötülerlerdi. Rahatlığı dostlarına, zahmeti kendilerine seçerlerdi. Şimdi ise, herkes kendilerini övüp, dostlarını kötülüyor. Zahmeti kardeşine, rahatı kendilerine seçiyorlar” buyuruyor. Yahyâ bin Muâz hazretleri de; “Üç huy vardır ki, kişinin amelini ve ahlâkını düzeltir: 1. Zengin olanlara düşman gözüyle bakmayıp, nasihat verici olmak. 2. Fakirlere karşı kibirli olmayıp, tevâzu üzere olmak. 3. Hanımlara karşı kaba davranmayıp, şefkat ile muâmele etmektir” buyurdular.

Hakiki bir müslüman, kötü arkadaşlardan sakınır. Âlimlerin sohbetlerini kaçırmaz. Kendisinden daha fakir olanlarla oturup kalkar ve bunu kendisi için bir aşağılık olarak düşünmez. Allahü teâlâdan korkar, ümidini kesmez ve kadere rızâ gösterir. Verdiği sözü yerine getirir. Yaptığı iyiliği başa kakmaz. Fitne çıkarmaktan şiddetle kaçar. Kulağını kötü söz işitmekten, dilini de kötü söz söylemekten korur. Ya'nî bunlara riâyet edilmeyen yerlerde bulunmaz. Malı ve mevkii ile müslümanlara elinden gelen her iyiliği yapar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece, uyurken namaz kılınız! Bunları yaparak, selâmetle Cennete giriniz!"**

Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretlerinin "Menâhic-ül-ârifîn" isimli eserinde buyuruyor ki:

"Tasavvuf yoluna başlayacak olan bir talebe, gaflet uykusundan uyanmak istiyorsa, nefsinin kötü alışkanlıklarını yapmamalı ve kötü kimselerle olmamalıdır. Kendisine Allahü hatırlatacak sâlih insanlarla berâber olmalı, onların sohbetlerini ganîmet bilmelidir. Eğer nefsi, bu mevzûda kendisine itaat ediyorsa, kalbini temizlemeğe, iyi huylara sahip olup, kötü huylardan vazgeçmeğe çalışmalıdır.

Bu yoldaki talebe, en önce kendisini irşâd edecek, doğru yolu gösterecek, gafletten uyandıracak bir âlimi aramalı, onu kendine rehber edinmelidir. (Aradığı bu rehber, dinin emirlerine tam ma'nâsıyla uyan ve haramlardan şiddetle kaçınan, kerîm bir zât olmalıdır. Böyle bir kimse görülünce, Allahü teâlâ hatırlanır. Bu rehber, arada hiç kopukluk olmadan, Resûlullah efendimizden başlıyarak, kendi rehberleri vasıtasıyla, kendi kalbine gelen feyz ve bereketleri, talebelerinin kalblerine akıtabilecek bir olgunluktadır. Bu zât, talebesinin her derdine derman olur. Çünkü o, Ehl-i sünnet i'tikâdını, fıkıh ve ahlâk ilmini iyi bilen ve bunlara tam uyan yüksek bir âlimdir. O, her işinde ve her sözünde sünnet-i seniyyeye tam uyar. Zaten sözleri, hareketleri İslâmiyete uygun olmayan ve haramlardan, günâhlardan sakınmayan bir kimse, havada uçsa ve başka hâller gösterse bile, hakikî rehber değildir. Hakiki rehber, talebesini tasavvuf marifetlerinin yüksek derecelerine kavuşturur.

İşte böyle bir rehber, talebelerine din öğreteceği zaman, bunlara önce dinsizler, İslâm düşmanları tarafından şırınga edilen yanlış propagandaları, iftiraları anlayıp, onların temiz ve körpe kafalarını bu zehirlerden temizler. Zehirlenen rûhlarını tedâvi eder. Sonra yaşlarına, anlayışlarına göre, İslâmiyeti ve meziyetlerini, fâidelerini, emirlerindeki ve nehiylerindeki hikmetleri, incelikleri ve insanlığı saadete ulaştırdığını, onların kalblerine yerleştirir. Böylece gençlerin rûh bahçelerinde, dertlere deva, rûhlara gıda olan nefis çiçekler yetişir. Böyle bir din âlimini ele geçirmek, en büyük kazançtır. Onun bakışları, rûhlara işler. Sözleri, kalblere te'sîr eder. Dîni İslâmı hazır lokum gibi yutmak, susuz kalmış iken soğuk şerbet içip, ciğerlerine kadar serinliyebilmek, ancak böyle olan Allah adamlarının sunması ile mümkündür)

Rehber, kendine gelen talebeye önce taharet, namaz, oruç, zekât ve hac gibi üzerine farz olan ibâdet bilgilerini öğretir. Kur'ân-ı kerîmi okuyup öğrenmesini, helâl rızık kazanmasını dünyâya meyl etmeyip, âhirete yönelmesini bildirir. Daha önce yapamadığı ibâdetleri varsa bunları kaza etmesini, saadete kavuşması için; az yemek, az uyumak, az konuşmak lâzım olduğunu tenbîh eder. Geçmişteki zayi ettiği vakitlerine ve kıymetli ömrünü boşa geçirdiğine üzülüp, ağlamasını emreder. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki, **"Kıyâmet günü dört şeyden hesap sorulmadıkça kul serbest bırakılmaz: Ömrünü nerelerde**

geçirdiğinden, gençliğini nerelerde çürüttüğünden, malını nereden kazanıp nereye sarfettiğinden ve bilgisiyle ne gibi ameller yaptığından."

Talebe, hocasının emirlerini yapmaya devam ederse, Allahü teâlâ da onun tövbesini kabûl eder. Günahlarına pişman olup, bir daha işlememek niyetiyle, Allahü teâlâdan korkarak nasûh bir tövbe yapan talebenin kalbine, muhabbet nûrları akmaya başlar. Allahü teâlâya ve hocasına olan bu sevgi, talebeyi mücâhedeye, gayrete sürükler. İbâdette devamı sağlar. Nefsin arzularını kırar ve insandaki kötü sıfatları yok eder. Cimrilik gibi kötü sıfatlar, cömertliğe Ve diğer iyi huylara dönüşür. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlâ, evliyâ kullarını cömertlik ve güzel huy üzerine yaratmıştır"** buyurdu. Nefsiyle mücâdeleye başlayan talebede bulunan, dedikodu ve iftira sıfatı; sâdık, doğru ve adâletli olmağa çevrilir. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"İnsan doğruluğu araya araya, nihâyet Allah indinde sıddîk yazılır"** buyurdular. Düşman olmak ve kin tutmak sıfatı; af, iyilik etmek ve temiz kalb sahibi olmaya dönüşür. Allahü teâlâ, Şuarâ sûresi 89. âyetinde, meâlen **"Ancak Allaha hâlis ve pak bir kalb ile varan müstesna"** buyurdu. Tama' etme afatı, kanâat sahibi olmaya çevrilir. Böylece insandaki bütün kötü huylar, karşılığı olan iyi sıfatlara dönüşür. Talebe bu şekilde iyi huylarla bezendiği zaman irâde sınırlarına Ve makamlarına girer. Artık âhırete meyli artmıştır. Dünyânın varlıklarına sevinmek ve yokluğuna da üzülmek hâli kendisinde kalmaz.

Eskiden talebelerin rehber olacak bir âlim araması birkaç çeşit olurdu. Ba'zı talebeler, sohbet etmek için bu rehbere gelip tövbe eder, bir müddet onun sohbetinde bulunurlardı. Onun bu şekilde elde edeceği nasîbi; ancak niyeti, kabiliyeti ve kaldığı miktar kadardır. Az da olsa, belki birgün bu iyi niyetinin bereketiyle, hakîki tövbe etmek nasîb olur. Nitekim birgün Peygamber efendimize (s.a.v.) gelip: "Yâ Resûlallah! Filan kimse, hem namaz kılıyor, hem de hırsızlık. Ediyor" diye sorduklarında, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Namazı, onu bundan men edecektir"** buyurdu. Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki, **"Onlar öyle kimselerdir ki, kendileriyle beraber oturanlar, şaki olmazlar."**

Ba'zı talebeler ise; zühd, vera' ve takvâ sahibi olmak için gelirlerdi. Rehberi olan âlim de ona, dünyâyı terk edip, ona meyl etmenin, nefsin arzularını yapmayıp zahmetlere katlanmanın, haramlardan ve şüphelilerden kaçınmanın yollarını gösterirdi.

Ba'zı talebeler de sâdece, her işinde ve her hareketinde hocasının emrine uymak ve onun hükmünü gözetmek için gelirlerdi. Bu talebeler kendisini hiç düşünmez, hep mübârek hocasının emirlerine ve arzularına göre hareket ederdi. İşte, arayanların içinde en üstünü bunlardı. Hoca, bu talebesine şefkat ve merhametle muâmele eder, talebe de hocasına karşı edebli olur. Onun her emrine harfiyyen uyar ve onun ahlâkı ile ahlâklanırdı. Hoca, bu talebesinin kalbine, kendisine hocalarından gelen feyz ve bereketlerini akıtır, onun kemâle gelmesi ne çalışırdı. Bu feyz ve bereketlere kavuşan talebe, farkında olmadan, güneşin karşısında duran meyvanın olgunlaştığı gibi olgunlaşıverirdi.

Nitekim Resûlullah efendimiz de Eshâbını böyle olgunlaştırmıştı. Bu olgunluğun en yükseğine kavuşan Hazreti Ebû Bekr oldu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek teveccühlerine ençok kavuşan Hazreti Ebû Bekr'di. Peygamberlerden "aleyhümüsselâm" sonra, insanların en üstünü oldu. Onun bu üstünlüklere kavuşması, Peygamber efendimize en önce imân etmesi, bütün malını Allah yolunda harcaması ve canını fedadan hiç çekinmemesi sebebiyledir. Eshâb-ı Kirâm arasında onun önüne hiç kimse geçemedi. Peygamber efendimiz harb için orduya yardım istediği zaman, Hazreti Ebû Bekr bütün malını getirdi. Resûlullah

efendimiz (s.a.v.), **"Evine ne kadar mal bıraktın?"** buyurunca, o da "Allahü teâlâyı ve Resûlünü..." diye cevap verdi. Ya'nî hiç yok olmayanı bıraktığını söyledi. Çünkü, ebedi, bakî olan ancak Allahü teâlâdır. Bu hâdiseyi Ebû Bekr el-Vâsatî şöyle izah buyuruyor "Eğer, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görmenin heybeti kendisini sarmamış olsaydı "Resûlünü bıraktım" demez "Allahü teâlâyı bıraktım" der idi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) vefât edince, O'nu görmenin heybeti kalmadı. Ondan sonra da, Allahü teâlâdan başka birşeyi görmedi. O zaman Âl-i İmrân sûresinin. 144. **"**(Hazreti) **Muhammed** (s.a.v.) **ancak bir Peygamberdir. O'ndan önce birçok Peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O, ölür veya öldürülürse, siz ardınıza dönüverecek misiniz?** (Dininizden dönecek veya savaştan kaçacak mısınız?) **Kim ardına dönerse, elbette Allaha hiç bir şeyin zarar verecek değil..."** meâlindeki ayetini okudu. Ayrıca "Kim, Resûlullaha (s.a.v.) tapıyorsa, bilsin ki, o vefât etmiştir. Ama kim Allahü teâlâya tapıyorsa O diridir" buyurdu. Hazreti Ömer, Peygamber efendimizden gelen feyz ve bereketleri Hazreti Ebû Bekr kadar olamadığı için, derecesi ondan sonra oldu. Malının yarısını verebildi. Peygamberimizin (s.a.v.) **"Evine ne kadar mal bıraktın?"** buyurduğunda o da, "Malımın yarısını bıraktım" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamberimiz **"İkiniz arasındaki fark, cevaplarınız arasındaki fark kadardır"** buyurdu. Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkâs, Peygamber efendimizin teveccühlerine daha az kavuşabildiği için, derecesi daha az olup, malının üçte birini vermek istediğini söyleyince, Resûlullah efendimiz **"Üçte biri dahi çoktur"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.), herkese dayanabileceği gücü nisbetinde teveccüh eder, yüksek feyzlere kavuştururdu. Herkesin hâline uygun olan kadar emrederdi. İşte hakiki rehber de, talebelerinin hâlini bilir, o ölçüde teveccüh ederlerdi. Talebe de, hocasının teveccühü ölçüsünde feyz ve bereketlere kavuşurdu.

Resûlullah (s.a.v.) efendimizden sonra gelen rehber âlimler, talebelerini hep bu şekilde kemâle getirdiler. Böyle bir âlimin veya velinin nazarı her kime te'sîr etmişse, bu te'sîrin feyz ve bereketi, muhakkak Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbına teveccühlerinden gelmektedir. Resûlullah efendimizin mübârek nazarları, hâlleri nisbetinde Eshâb-ı kirâmına te'sîr etmiştir. Bu te'sîr, onlardan sıra ile rehber olan büyük âlimlere ve talebelerine geçe geçe, kıyâmete kadar devam edecektir. (Güneşin karşısına bir ayna konursa, bu ayna karşısına ikinci bir ayna, bunun karşısına da üçüncü bir ayna, bunun karşısına dördüncü, böylece otuzuncu aynaya bakınca, güneş bu aynada görünür. Çünkü, her ayna bir birine güneşi göstermektedir. Bunun gibi, Eshâb-ı Kirâmın (aleyhimürrıdvân) hepsinin kalbi, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek kalbinden saçılan nûrların te'sîri ile, ayna gibi cilalandı. Çünkü O'nu, çok, pekçok seviyorlardı. Her biri canını, O'nun bir işâreti ile feda ediyordu. Böylece bol bol aldıkları nûrları, kendilerine bağlanan genç kalblere yayıp, bunları temizlediler. Bu nûrlar, bu kalblerden de, bunlara bağlanan başka gençlerin kalbine geldi. Böylece, aynı nûrlar, evliyânın kalbinden saçılarak, her asırda, bu kalblere bağlanan kalbleri temizleyip ayna gibi yaptılar. Ya'nî kalb gözleri açıldı. Bu saadete kavuşan bahtiyarlara velî, evliyâ denildi. Çünkü hâller de, din bilgilerinin nakle dayandığı gibi, âlimlerden talebelere aktarıla aktarıla gelirdi.

Talebeye hocasının nazarı te'sîr eder, feyz ve bereketlere kavuşursa, kalb gözü açılır ve kalbi nûrlanır. Allahü teâlâ Zümer sûresi 22. **"Allahın, İslâm nûru ile kalbine genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü nursuz gibi midir?..."** meâlindeki âyet-i kerîmesinin tefsîrini Peygamber efendimizden sordular. Buyurdu ki, **"O, kalbe atılan bir nûrdur, onunla göğsü açılır, huzûra kavuşur."**

Tasavvuf yolundaki talebeler iki kısımdır: Bunlara mürid ve murâd denir. (Mürid, sâdık olan tâlib demektir. Allahü teâlânın sevgisi ile ve O'nun sevgisine kavuşmak arzusu ile yanmaktadır. Bilmediği, anlıyamadığı bir aşk ile şaşkın hâldedir. Uykusu kaçar, gözyaşları dinmez. Geçmişteki günâhlarından utanarak başını kaldıramaz. Her işinde Allahtan korkar, titrer. Allahü teâlânın sevgisine kavuşturacak işleri yapmak için çırpınır. Her işinde sabır ve affeder. Her geçimsizlikte.sıkıntıda, kusuru kendisinde görür. Her nefeste Allahını düşünür. Gafletle yaşamaz. Kimseyle münâkaşa etmez. Bir kalbi incitmekten korkar. Kalbleri Allahın evi bilir. Eshâb-ı Kirâmın hepsini "Radıyallahü teâlâ anhüm ecmaîn" iyi bilir. Hepsinin iyi olduğunu söyler. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâm arasında olan şeyleri konuşmamağı emir buyurduğu için bunları konuşmaz, yazmaz ve okumaz. Böylece, o büyüklere karşı edebsizlikte bulunmaktan kendini korur. O büyükleri sevmek, Allahın Resûlünü sevmenin nişanıdır, alâmetidir. Kendi bilgisi ile, kendi görüşü ile evliyâyı Kirâmı birbirinden aşağı ve yukarı diye ayırmaz. Birinin daha yüksek, daha üstün olduğu; ancak âyet-i kerîme ile, hadîs-i şerîf ile ve Sahâbe-i Kirâmın sözbirliği ile bildirmeleri ile anlaşılır. Muhabbet sarhoşluğu başkadır. Mürid, riyâzetler (nefsin isteklerini yapmamak), mücahedeler (nefsin istemediğini yapmak) çekerek, uğraşarak ilerler. Ya'nî taşıyıcı olmuşlardır. Murâd olanlar ise, uğraşmadan, yorulmadan Allahü teâlâya yakınlık derecelerine ulaştırılırlar. Nazlı nazlı okşayarak götürürler. Ya'nî taşınan olmuşlardır. Murâdlar, güler yüzlü olurlar. Sıkıntılı hâllerini göstermezler. Alçak gönüllüdürler. Görünüşte insanlarla beraberdir. Onlar gibi yer, içer, oturur ve diğer beşeri ihtiyâçlarını görürler. İç yüzlerini ise herkesten gizlerler. Kimse onların hâllerini anlıyamazlar. Ya'nî onlar, halk arasında Hak ile olurlar.

Talebe çok edebli olmalıdır. Nitekim hiçbir bî edeb, vâsılı ilallah olamaz, (ya'nî hiçbir edebsiz, Allahü teâlâya kavuşamaz) buyuruldu.

Talebe, sünnetlere yapışır, iyi ahlâkı şiar edinir ve edebli olursa, zâhiren ve bâtınen ilerler. Öyle ki, kalbine doğan nûrları seyretmeğe başlar, ma'nevî makamları, hâlleri görür. Böylece o, bâtında Rabbi ile ülfet ve Unsiyet hâlinde olup, fenâ fillâh makamına yükselir. Zâhirde de hizmet ve ibâdetlerle uğraşır.

(Tasavvuf, Allahü teâlânın düşmanı olan nefse yardım etmemeyi, O'nun isteklerini yapmamayı kalbe yerleştirmektir. Nitekim hadîsi kudsîde Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Nefsine düşmanlık et! Çünkü nefsin benim düşmanımdır."** "Tasavvuf, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesidir. Ya'nî, kalbin Allahü teâlânın sevgisinden başka, her sevgiden tasfiye edilmesi, nefsin de Allahü teâlânın her emrine uyar hâle getirilmesidir, İ'tikâdı düzeltmedikçe, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymadıkça, haramlardan sakınıp ibâdetleri yapmadıkça, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi mümkün değildir.

Ahmak olan nefsi ezip küçültmek, tasavvufun âdâbındandır. Kimin nefsi kendisine şerefli görünürse, dîni ona küçük görünür. Dünyalık isteklerden sıyrılmak, nefsin arzularını menetmek, rızkının helâl yoldan gelmesine gayret göstermek, bid'at sahipleriyle, dünyâya düşkün olanlarla arkadaş olmamak, mal toplamaktan, dünyâyı ma'mûr etmekten sakınmak, insanların doğru yola gelmesine ve güzel huylara sahip olmaya çalışmalıdır."

---

1) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 48

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 136

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 143

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 523

5) El-A'lâm cild-6, sh. 99

6) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 196

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1046

8) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 12

9) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1 sh. 106

10) Tabakât-üs-Sûfiyye sh. 47

11) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 31

12) Menâhic-ül-ârifîn

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 369, 674, 965, 1063

EBÛ ALİ EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Hızır bin Muhammed bin Yûsuf en-Nesefî el-Buhârî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Fıkıh ilminde, zamanında bulunan âlimlerin en büyüklerinden idi. Aslen Buhârâ'nın Feşîderc köyündendir. İlim öğrenmek için seyahatler yapıp, çeşitli yerlere gitti. Oralarda bulunan âlimler ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Bu seyahatleri sırasında Kûfe, Mekke, Hemedan, Rey, Merv ve başka ilim merkezlerine uğradı. Bir müddet Bağdad'da ikâmet etti. Sonra Buhârâ'da yerleşti. 424 (m. 1032) senesinde, Şa'bân'ın 23. Çarşamba günü orada vefât etti. Vefât ettiğinde 80 yaşına yaklaşmıştı. Kelâbaz kabristanında medfûndur.

Fıkıh ilmini, Ebû Bekr Muhammed bin Fadl'dan öğrendi. Ayrıca, Ebû Amr Muhammed bin Muhammed es-Sâbir ve Ebû Sa'îd es-Sencerî'nin sohbetlerine devam edip, bunlardan ve başka büyük zâtlardan da ilim öğrendi. Kendisinden de; Şems-ül-Eimme Abdülazîz-i Hulvânî, Ca'fer bin Muhammed en-Nesefî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed ve başka birçok meşhûr zâtlar ilim öğrenmişlerdir.

Buhârâ kadısı Ebû Ca'fer'in vefâtından sonra, Ebû Ali en-Nesefî (r.a.) bu vazîfeye ta'yin edildi. Büyük bir meharetle bu vazîfeyi îfâ ederken, diğer taraftan da talebelere ilim öğretti ve fıkıh ilmine dâir el-Fetâvâ ve el-Fevâid isimli kıymetli eserleri yazdı. Bu eserlerden anlaşıldığına göre; Nesefî (r.a.), seyahatlerini daha çok fıkıh ilminin inceliklerini öğrenmek için yapmıştır.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 237

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 6

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1227

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 227

5) Tabakât-ül-Fukahâ Taşköprüzâde sh. 69

6) Fevâid-ül-behiyye sh. 66

EBÛ ALİ DEKKAK

Nişâbûr'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Muhammed olup, künyesi Ebû Ali Dekkak'dır. Zamanında bulunan âlimlerin önderiydi. Zamanında bulunan evliyânın bir çoğu ile görüşüp sohbet etti. Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî'nin talebesi ve Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî'nin kayınpederi ve üstadı idi. 405 (m. 1014) senesi Zilka'de ayında Nişâbûr'da vefât etti. Gayet açık ve çok

güzel konuşurdu. İnsanların dünyâ ve âhıret saadetleri için yol gösterici olan sözleri çok kıymetlidir. Her yıl bir memlekete giderek, orada bulunan insanlara va'z ve nasihat eder, sonra Nişâbûr'a geri dönerdi. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanan âşıklardan idi. Fıkıh, tefsîr, hadîs ve diğer ilimlerde âlim, sözleri kalblere te'sîr eden kerâmet sahibi çok büyük bir velî idi.

Birgün, Ebû Ali Dekkak'ın (r.a.) meclisine bir kimse, tevekkülün ne olduğunu sormak için geldi. İçeri girince Ebû Ali'nin (r.a.) başında çok kıymetli bir sarık olduğunu gördü. O kimsenin gönlü o sarığa meyletti. Bu sırada Ebû Ali hazretleri gelen kimseye dönüp, "Tevekkül, Allahü teâlâya i'timâd etmek, onun-bunun sarığına tama' etmemektir" buyurdu ve sarığını çıkartıp o kimseye hediye etti.

Ebû Ali Dekkak hazretlerine birisi gelerek, büyüklerin sohbetinde bulunmanın fâidesini sordu. Cevâbında buyurdu ki, "Bunda iki fâide vardır. Birincisi; eğer o kimse ilme tâlib olmuş ise, Allahü teâlâya ve O'nun dînine olan muhabbeti, bağlılığı ve sohbetin bereketi ile ilmi artar. İkinci fâidesi; eğer sohbette bulunan kimsenin kalbinde benlik ve gurûr varise, o duygular yok olur. İlmi ve edebi artar. Ma'nevî bakımdan yüksek derecelere kavuşur."

"Hürriyet nedir?" diye soran birisine; "Eğer nefsinin arzularına boyun eğmiş, nefsin dünyâya meyl etmiş ise, malın kölesisin" buyurdu.

"Fütüvvet nedir?" diye soranlara da; "Fütüvvet, Peygamber efendimizin güzel ahlâkından biridir. Bunun içindir ki, mahşer gününde herkes "Ben! Ben!" derken, O, "Ümmetim! Ümmetim!" diye yalvaracaktır" buyurdu.

Ebû Ali Dekkak hazretlerinin, tüccâr bir talebesi vardı. Bu talebe birgün hastalandı. Hocası ziyâretine gitti. Talebesine, "Nasıl hastalandınız?" diye sorduğunda talebesi, "Teheccüd (gece namazı) için kalkmıştım. Abdest almak için hazırlık yaparken, sırtımda bir sıcaklık hissettim. Bu sıcaklıkla birlikte, şiddetli bir acı da belirdi. Hummaya yakalandım" dedi. Bunları dinliyen Ebû Ali Dekkak, "Evlâdım! Başı ağrıyan bir kimsenin, ayağına ilâç sürmesiyle hastalığı iyi olmaz. Senin birinci vazîfen, kalbinde bulunan dünyâ sevgisini çıkârıp atmakdır. Birinciyi bırakıp başkasını yapmaya kalkarsan, faydasına kavuşamazsın. Yapacağın bütün işleri izin alarak yaparsan, faydasına kavuşursun" buyurdu.

Ebû Ali Dekkak'a, "Hayatınızda en çok üzüldüğünüz, pişman olduğunuz bir hâdise var mıdır?" diyen bir kimseye; "Vaktiyle, büyük bir sahrada yolumu kaybetmiştim. Çok da susamıştım. Yolu bulduğumda bir askerle karşılaştım. Bana bir içimlik su verdi. İçtiğim bu suyun durumu şüpheli olduğu için, bana verdiği zarar otuz yıldır gönlümden gitmiyor, içtiğime hâlâ pişmanım" buyurdu.

"Hocasına muhalefet edenin hâli nicedir?" diye soran birisine; "Her kim hocasına kalbinden muhalefet etmeye niyet etse, onunla aynı yolda bulunamaz. Verdiği sözü bozmuş olur. Bunun için tövbe etmesi vâcib olur. Üstadına saygısızlık edenler için ise tövbe yoktur" buyurdu. Ömrünün sonlarında söylediği yüksek sözleri, talebelerinin en önde gelenlerinden ba'zıları ancak anlıyabiliyorlardı.

Vefâtından sonra Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî, rü'yâsında onun ağlamakta olduğunu gördü. "Niçin ağlıyorsunuz? Dünyâya yeniden gelmek isteyen bir hâliniz var" deyince, Ebû Ali Dekkak, "Doğru söylediniz. Dünyâya tekrar dönmek istiyorum. Ancak dünyâ işleri için meclis kurup nutuk atmak için değil. Güzel giyinip, bastonumu elime alarak, durmak, yorulmak bilmeksizin kapı kapı

dolaşıp insanlara, "Sonu boş olan işler yapmayınız. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyup âhırete hazırlanınız" demek için. İşte bunun için ağlıyorum" dedi.

Bir kimse, Ebû Ali Dekkak hazretlerini vefâtından sonra rü'yâda gördü. Çok geniş olan bir sırat köprüsünden geçiyordu. "Efendim! Sırat kıldan ince, kılıçtan keskindir, diye biliyoruz. Bu ne hâldir?" diye sordu. "Elbette bu söz doğrudur. Fakat sıratın üzerinden geçene göre değişir. Bir kimse dünyâda ne kadar geniş giderse, (Allahü teâlânın emir ve yasaklarına aldırış etmezse) burada o kadar dar bir köprüden geçer. Dünyâda, Allahü teâlânın emir ve yasaklarındaki inceliğe dikkat ederek gider, burada da o kadar geniş bir köprüden geçer" buyurdu.

Vefâtından sonra Ebû Bekr Sayrafi isminde bir talebesi anlattı. "Hocamın mezarını ziyârete gittim. Mezarının başucunda uyuyakalmışım. Rü'yâmda mezar açıldı. İçinden hocam çıktı. Havada uçarak gidiyordu. "Efendim! Nereye gidiyorsunuz?" dedim. Bana, "Melekûtun üzerine benim için bir kürsü kurdular. Oradakilerle sohbet etmeye gidiyorum" buyurdu.

Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî şöyle anlattı: Yanıma ağlayarak bir kimse geldi. "Niçin ağlıyorsunuz?" diye sordum. Bana "Rü'yâmda kıyâmetin koptuğunu, beni Cehenneme götürdüklerini gördüm. Beni götürenlere "Beni Cehenneme götürmeyiniz. Çünkü ben Ebû Ali Dekkak hazretlerinin talebesiyim" dedim. Bunu duyunca "Mademki Ebû Ali Dekkak'ın talebesidir. Onu Cennete götürün" dediler. Ebû Ali Fârmedî (r.a.) zamanında evliyânın en büyüğü olduğu hâlde buyurdu ki: "Yarın kıyâmet gününde, kurtuluşum için Ebû Ali Dekkak'in adaşıyım, demekten başka bir çârem olmayacak."

Ebû Ali Dekkak (r.a.) buyurdu ki:

"Kendiliğinden yetişmiş ağaç, yaprak verir. Fakat meyve vermez. Verse de tatsız olur. İnsan da böyledir. Hocası olmayan kimseden hiçbirşey hâsıl olmaz. Ben söylediklerimi kendiliğimden söylemiyorum. Ben bu anlattıklarımı hocam Nasrabâdi'den öğrendim. O Şiblî'den, o da Cüneyd-i Bağdadî'den öğrendi (r.aleyhim). Bizim büyüklerimize olan hürmet ve ta'zimimiz o kadar fazla idi ki, hocamın huzûruna gideceğim zaman, mutlaka gusül abdesti alıp, ondan sonra giderdim."

"Yâ Rabbî! Biz amel defterimizi günah ile siyah ettik. Sen, saç ve sakalımızı günlerle beyaz ettin. Ey beyazın ve siyahın yaratıcısı olan Allahım! Lütfun ve fadlın ile günahlarımızı affeyle!"

"Cehennem korkusu veya Cennet arzusu ile tövbe etmek mümkün değildir. Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 222. âyet-i kerîmesinde meâlen, **"Muhakkak ki Allahü teâlâ tövbe edenleri sever"** buyuruyor. Burada bildirilen sevgiye kavuşmak için, tövbe etmelidir."

"Hak teâlâya ma'rifet sahibi ol ki, rahat ve şen olasın."

"Bir kimse kendini, hocasının kapısında süpürge yapamaz ise, hakikî âşık değildir."

"İhlâs; insanların teveccüh, alâka göstermelerinden sakınıp, ameli yalnız Allah için yapmaktır. Sıdk ise; nefsi, yaptığı ameli beğenmekten temizlemektir. Bunun için ihlâs sahibi muhlislerde riya (gösteriş), sıdk sahibi olan sâdıklarda da ucb (amelini güzel görmek) hâli bulunmaz." "Sıdk; insanlara karşı olduğun gibi görünmen veya onlara karşı göründüğün gibi olmandır."

"Allahü teâlâ Dâvûd aleyhisselâma vahyedip, "Beni taleb eden birisini gördüğün zaman, ona hizmetçi ol" buyurmuştur."

"Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta gevşek davranan ve böylece Allahü teâlâya yakın olmak ni'metinden mahrûm olan tenbel kimselerin ayaklarına, zelîl ve sefil olmak bukağısı bağlanır. O kimse kurb (Allahü teâlâya yakınlık) hâlinden çok uzak olur."

"Büyüklerin huzûrundan kovulmayı icâb ettiren şey, edebi terketmektir."

"İnsanların giydiklerini giy, yediklerini ye, fakat kalben onlardan ayrı ol."

"Kalbi kırık, hüzün sahibi olanlar, hüzünlü olmayanların senelerce katedemedikleri, Allahü teâlâya giden yolu bir ayda katederler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâ, kalbi hüzün içinde olan bütün kullarını sever"** buyurdu."

"Hakîkî tövbe; tövbe, inâbe ve evbe olmak üzere üç kısımdır. Cehennemde azâb görmek korkusu ile, günaha pişman olmak tövbedir. Cennet ni'metlerine kavuşmak ümidi. İle günaha pişman olmak inâbedir. Bunlarla alâkalı olmaksızın, tövbe etmek, Allahü teâlânın emri olduğu için, emre uyarak günaha pişman olmak ise evbedir."

"Hâris-i Muhasibi (r.a.), helâl olması şüpheli olan bir yemeğe elini uzatsa idi, parmağının ucunda bulunan bir damar hemen şişerdi ve o yemeğin şüpheli olduğu anlaşılırdı."

"Sükût" (susmak), yüksek edeblerden bir edebdir. Allahü teâlâ A'râf sûresi 204. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki, **(Kur'ân okunduğu zaman, hemen onu dinleyin ve susun. Olur ki, merhamet edilirsiniz.)"**

"Bir defa Merv şehrinde, biraz hasta oldum. Nişâbûr'a dönmeye niyet ettim. Bu düşünceler içerisinde iken uyuyakalmışım. Rü'yâmda bir kimse bana, (Bu memleketten ayrılman imkânsız. Sohbetlerin, cinlerden bir cemâatin çok hoşuna gitti. Onlar, senin ders verdiğin meclisine devam ediyorlar. Onların istifâde etmelerinin kesilmemesi için, burada bulunman icâb etmektedir) dedi."

"Ebû Amr-ı Bikendî bir mahalleden geçiyordu. Mahalle halkı, gencin birisini tutmuşlar, kendilerini rahatsız ediyor diye mahalleden dışarı atmaya çalışıyorlardı. Gencin annesi olduğu anlaşılan bir kadın ise ağlıyordu. Ebû Amr, kadıncağıza acıdığı için mahalle halkına ricada bulunup, kendi hatırı için, bir defaya mahsûs olmak üzere genci affetmelerini, tekrar rahatsız etmesi hâlinde, hemen çıkarmalarını istedi. Ebû Amr'ın hatırı için halk genci serbest bıraktılar. Bir zaman sonra, Ebû Amr yine o yerden Geçerken, o kadının yine ağlamakta olduğunu gördü. Sebebini sorunca, gencin vefât ettiğini öğrendi. "Peki, hâlinde düzelme olmuş muydu?" diye sordu. Kadın şöyle anlattı: "Vefâtı yaklaştığında beni yanına çağırdı ve "Öldüğüm zaman, ölüm haberimi kimseye duyurma. Onları rahatsız etmiştim. Cenâzeme gelmedikleri gibi, bana da la'net ederler. Ben yaptıklarına pişman oldum. Çok göz yaşı döktüm. İnşâallah Rabbim beni affeder. Sen de benim için Allahü teâlâya duâ et. Beni kabre defnederken, senden başka kimse bulunmasın. Kabre koyduktan sonra, üzerinde "Bismillah" yazılı olan şu yüzüğümü de yanıma koy. Defin işi bittikten sonra da, beni affetmesi için, hesabımın kolay geçmesi için Allahü teâlâya duâ et" dedi ve biraz sonra vefât etti. Ben vasıyyetini aynen yerine getirdim. Kabrin başından ayrılacağım sırada, kabirden oğlumun sesini işittim. "Anneciğim! Eve dönebilirsin. Rahat ol. Benim için üzülme. Artık ben, kerem sahibi olan Allahü teâlâya kavuştum" diyordu."

"Sabırlı olanlar dünyâ ve âhırette çok büyük saadete kavuşmuşlardır. Çünkü onlar, Allahü teâlâ ile beraber olmak gibi çok kıymetli bir ni'mete nail olacaklardır. Sabır, Allahü teâlânın takdîrine teslim olmaktır. Sabır, i'tirâz etmemektir. Şikâyet ederek ve edebe uygun olmıyarak, başa gelen musibetleri anlatmak sabırsızlık olur."

"Vezirin birisi birgün padişahın huzûrunda iken, orada bulunan hizmetçilerden birisinden bir ses duyup ona baktı Vezirin kendisiyle ilgilenmeyip başka bir yere bakmakta olduğunu Padişah gördü. Vezir, bunu anlayınca, o tarafa bakmasını, padişahın yanlış anlamaması için bakmasına devam etti. Bundan sonra bu vezir padişahın huzûrunda bulunurken, hep bir yere bakardı. Öyle ki, padişah, bu vezirin tabiî hâlinin böyle olduğunu ve gözlerinde şaşılık var zannetti. Allahü teâlânın mahlûku olan bir kimsenin, kendisi gibi mahlûk olan başka bir kimse huzûrunda, bu derece dikkat ve riâyet ettiği edeb ve korkunun, herşeyin yaratıcısı olan Allahü teâlânın huzûrunda nasıl olması icâb ettiğini iyi düşünmek lâzımdır."

"Rızâ, gelen nöbetler karşısında kayıtsız kalmak, vurdum duymaz olmak demek değildir. Rızâ, Allahü teâlânın hükmüne, takdîrine i'tirâz etmemek, boyun eğmektir."

Bir talebe hocasına; "Efendim. Bir kimse, Allahü teâlânın kendisinden râzı olup olmadığını anlıyabilir mi?" diye sordu. Hocası cevapda "Kalbine bakar. Kalbini, Allahü teâlâdan râzı olmuş hâlde bulursa anlar ki, Allahü teâlâ da ondan râzıdır."

"Bir zaman gözlerim ağrımıştı. Günlerce uyuyamadım. Bir sabah uyuyakaldım. Bir kimse bana, **"Allah kuluna kâfi değil mi?"** (Zümer-36) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bunun üzerine uyandım. Gözlerimde hiç ağrı kalmamıştı. Ondan sonra da göz ağrısı bende hiç olmadı."

"Her insanın vücûdunda yüzlerce damar vardır. Bu damarların hepsi, Peygamber efendimizin Eshâb-ı kirâmına karşı muhabbet üzere bulunsa, yalnız bir tanesi, Eshâb-ı Kirâmdan birine düşmanlık, sevgisizlik üzere olsa, ölüm zamanında emir gelir ve canını o bir damardan alırlar. Bunun bozukluğu sebebiyle, dünyâdan imansız gider."

Ölürken üç şey nasihat eyledi: "Cum'a günü gusl abdesti alınız! Her akşam abdestli olarak yatınız! Her hâlinizde Allahü teâlâyı hatırlayınız!"

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 997

2) Keşf-ül-mahcûb sh. 267

3) Nefehât-ül-üns sh. 331

4) Kevâkib-üd-düriyye cild-2, sh. 62

5. CİLD
EBÛ ALİ FÂRMEDÎ

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Fadl bin Muhammed'dir. 433 (m. 1042) senesinde doğdu. Yaşadığı devrin âlimleri arasında bir tane idi. Zâhirî din ilimlerini, Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî hazretlerinden öğrendi. Ayrıca Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed Şirâzî, Ebû Mensûr Temimî, Ebû Abdurrahmân Neylî, Ebû Osman Sabûnî ve daha başka âlimlerden de ilim tahsil etti. Sözü, nasihatları pek te'sîrli idi. Selçuklu devletinin meşhûr veziri Nizâm-ül-mülk ve zamanının devlet erkânı, ona çok hürmet ederdi. 478 (m. 1085) senesinde vefât etti. Kabri Tûs ya'nî Meşhed şehrindedir.

Tasavvuf ilminde yüksek derecelere kavuşması iki vasıta ile olmuştur. Birisi Ebü'l-Kâsım Gürgânî-i Tûsî diğeri de Ebü'l-Hasen-i Harkânî'dir. Ebû Ali Fârmedî, insanların i'tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmeleri ve yapmaları, böylece Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için onlara rehberlik edip, buna kavuşturan ve kendilerine silsile-i aliyye denilen

meşhûr velilerden olup, bu âlimlerin yedincisidir. Rûh ilimlerinin mütehassısı idi. Ebû Saîd-i Ebülhayr'dan da istifâde ederek feyz aldı. Hocası Ebu'l-Kâsım-ı Gürgânî, Ebû Osman-ı Magribî'nin, bu da Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin talebesi olup, herbirisi, insanlara doğru yolu göstermek için yetişmiş yetkili kimselerdir. Ebû Ali Fârmedî hazretleri, hem İmâm-ı Gazâlî, hem de Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin hocası idi. Her ikisi de ondan istifâde ederek kemale gelmiş, yüksek derecelere kavuşmuştur.

Tasavvuf yoluna girişini, bizzat kendisi şöyle anlatır: "Gençliğimin başlangıcında, Nişâbûr'da ilim öğrenmekle meşgûl idim. Ebû Sa'îd-i Ebülhayr hazretleri ilim meclisimize teşrîf ettiler. Hemen huzûrlarına gelip hizmete başladım. Hallerindeki ve yüzündeki güzelliğe âşık olmuştum. Bu büyüklerin yoluna bağlı olan evliyânın sevgisi kalbime yerleşmişti. Birgün evine gitmiştim. Gizlice bir köşeye oturdum. Şeyh hazretlerine hiç görünmedim. O sırada kendileri, tam bir vecd hâlinde idiler. Kendisinden geçmiş bir haldeydi. Üzerinde bulunan elbiseleri birkaç parçaya ayırmıştı. Bu parçaları, bereketlenmek için talebeleri topladılar. Kendi yanında bulunan parçalardan birini saklayıp, "Ey Ebû Ali Tûsî neredesin?" diye seslendi. Bu mübârek zât beni tanımaz ve gözlerinin önünde değilim düşüncesiyle cevap vermedim. Fakat bu seslenmeyi üç defa tekrarladılar. Bunun üzerine beni çağırdıklarını anlayarak yanlarına gittim. Yanında sakladığı elbisesinin parçalarını bana verip gönlümü hoş ettiler. O esnada kalbimde öyle bir nûr parladı ve bir ferahlık ve huzûr hâsıl oldu ki, ta'rîf edemem. Bu hâl günden güne arttı. Kendimde, anlayamadığım ve anlatamayacağım bir takım haller meydana çıkmaya başladı. Huzûrlarından ayrılıp, hocam Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî'nin huzûrlarına vardım. Başıma gelenleri anlattım. "Mübârek olsun!" buyurdular. Bundan sonra üç yıl daha ilim tahsili ile meşgûl oldum. Birgün kalemi mürekkebe batırdım. Siyah mürekkeb beyaz oluvermişti. Şaşırıp kaldım. Doğruca hocamın huzûruna gittim. Durumu arz ettim. "Madem ki kalem senin elinden kaçtı. Sen de onu terk eyle ve başka bir işle meşgûl ol" buyurdu.

Birgün hocam Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî hamamda gusl (boy abdesti) alıyordu. Sormadan ve istemedikleri halde, kuyudan bir kova su çıkarıp hamamın havuzuna boşalttım. O anda hakîkaten bu miktar suya olan ihtiyâçlarını bilmiyordum. Sonra öğrendim. Hamamdan çıkınca, "Hamamın havuzuna su boşaltan kimdi?" diye sordu. Niçin yaptın? diyeceğinden korktum. Şaşırdım. Nihâyet "Ben idim" dedim. "Ey Ebû Ali! Ebü'l-Kâsım'ın yetmiş senede elde ettiği dereceleri, sen bir kova su ile kazandın. Allah senden râzı olsun" buyurdu. Bir müddet daha hocamın huzûrunda bulunarak, nefsimin terbiyesi ile meşgûl oldum. Birçok ma'rifetlere kavuştum.

Yine birgün bana bir hâl olmuştu. Kendimden geçtim. Bu hâl içinde sanki yok ve fark edilmez oldum. Bu hâlimi hocama anlattım. "Ey Ebû Ali! Benim gönül kuşum, buradan yukarısını bilemez" buyurdu. Ben de kendi kendime, beni bu makamdan ileri götürecek bir mürşide (rehbere) ihtiyâcım var, diye düşündüm. Bunun üzerine bir müddet geçti. Gün geçtikçe bu hâl artardı. Bu sırada Ebü'l-Kâsım Gürgânî'nin ismini işitmiştim. Tûs şehrine hareket ettim. Evini bilmiyordum. Şehre gelince sordum. Yerini ta'rîf ettiler, gittim.

Talebelerinden bir cemâatle mescidde oturuyorlardı. Ben de iki rek'at mescidi ziyâret namazı kılıp, önüne diz çöktüm. Şeyhin başı önüne eğikti. Başını kaldırdı ve "Gel, ey Ebû Ali!" buyurdu. Vardım, selâm verip oturdum. Ma'nevî hâllerimi anlattım. "Evet.. Başlangıcın mübârek olsun! Henüz bir dereceye kadar erişmişsin, ama terbiye görürsen, yüksek derecelere erişeceksin" buyurdu. Ben de gönlümde, "Benim rehberim budur" dedim. Yanında kaldım. Uzun

müddet nefsimin terbiyesini emrettikten sonra, yüksek ma'nevî derecelere kavuşturdu. Cemâatini toplayıp, kızını bana nikâh etti.

Kalbimde hasıl olan aşk ve şevk ziyadesiyle artmıştı. Bu arzumun çokluğu sebebiyle, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin sohbetine kavuştum. Hizmetinde bulundum. Nihâyetsiz feyzlere, ma'nevî zevklere eriştim.

Ebû Ali Farmedî, zamanında evliyânın önderi ve hidâyet güneşiydi. Nizâm-ül-mülk'ün makamına gelince, büyük vezir derin bir hürmetle ayağa kalkar, onu kendi makamına oturturdu. Halbuki İmâm-ül-Haremeyn ve Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî geldiği zaman, sâdece ayağa kalkar, yerini terk etmezdi. "Neden böyle yapıyorsun?" diye sorduklarında, "Ebû Ali Farmedî hazretleri benim yüzüme karşı kusurlarımı söylüyor, yaptığım yanlış işleri, haksızlıkları açıklayıp beni ikaz ediyor. Diğer âlimler ise, beni yüzüme karşı övüyorlar. Bu yüzden de nefsim gurûrlanıyor. Ebû Ali Farmedî hazretlerinin yermesi, benim için daha hayırlı olduğundan, ona daha çok hürmet ediyorum" derdi.

Ebû Ali Fârmedî buyurdu ki: Talebenin hocasına karşı dili ile saygılı olması gerektiği gibi, söylediğini kalbinden de reddetmemelidir." Bununla ilgili şu rü'yâsını anlatır: Hocam Ebü'l-Kâsım Gürgânî'ye bir rü'yâmı anlattım ve ona, "Senin bana rü'yâmda şöyle böyle dediğini gördüm ve niçin böyle yaptığını sordum" dedim. Hocam, bunun üzerine bir ay benimle konuşmadı ve "Eğer içinde benim söylediklerimi reddetmek duygusu ve cevap almak arzusu olmasa, rü'yânda bana bunu bu şekilde sormazdın" dedi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 402

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 885, 997, 1095

3) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 304

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 304

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 355

6) Mu'cem-ül-buldân cild-3, sh. 829

7) El-İber cild-3, sh. 288

8) El-Lübâb cild-2, sh. 191

9) Reşehât (Arâbî) sh. 16

10) El-Ensâb sh. 316

11) Hadâik-ül-verdiyye sh. 106

12) Behcet-üs-seniyye sh. 13

13) İrgâm-ül-merid sh. 48

EBÛ ALİ SİNCÎ (Hüseyn bin Şuayb)

Şafiî fıkıh âlimi. İsmi, Hüseyn bin Şuayb bin Muhammed es-Sincî el-Mervezî, künyesi Ebû Ali'dir. Mervli âlimlerdendir. Merv'in köylerinden Since nisbetle Sincî denildi. Doğum târihi bilinmemektedir, İlim tahsili için ba'zı memleketlere gitti. Pekçok eser tasnif etti. 430 (m. 1039) senesinde vefât etti. Merv'de hocası Kaffâl'in kabri yanına defnedildi.

Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Ebû Ali Sincî, Irak'ta İmâm-ül-Haremeyn Ebû Hâmid el-İsferâînî'den; Horasan'da, Ebû Bekr Abdullah el-Kaffâl'den, Ebü'l-Hasen Muhammed bin Hüseyn Alevî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Hâfız'dan, Merv ve Bağdadlı daha birçok

âlimden ilim öğrendi. Ebû Bekr Hayrî'den de; hadîs-i şerîf dinleyip, ders aldı. Zamanında asrının, fakîhi ve Horasan'ın İmâmı kabûl edildi. Keskin zekâsı, derin bilgisi ve güzel ahlâkı ile insanlara örnek oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. Onlar da hocaları gibi yalnız Allahü teâlânın dinini yaymağa gayret edip, O'nun rızâsını kazanmaya çalıştılar.

İbn-i Hillikân; "Ebû Ali Sincî, Iraklı ve Horasanlı âlimlerin yolunu, ilmini birleştiren ilk âlimdir. Asrında Merv ehlinin en büyük fıkıh âlimi idi" derken, zamanın âlimleri, söz birliği ile "Horasanda üç İmâm vardır. Çok rivâyet eden ve rivâyet ettiği ilmi tahkîk eden, az rivâyet eden ve tahkîk eden, çok rivâyet eden fakat tahkîk etmeyen. Bunlardan çok rivâyet edip tahkîk eden, Ebû Ali Sincî'dir. Az rivâyet edip, tahkîk eden Ebû Muhammed Cüveynî'dir. Çok rivâyet edip tahkîk etmeyen ise Nasır Mervezî'dir" demektedirler.

Birçok kıymetli eser yazdı. Şafiî mezhebinin temel kitaplarından olan Ebû Bekr İbn-i Haddâd'ın Kitâb-ı Pürü'unu şerh ederek, "Şerh-i fürû'-ı İbn-i Haddâd" adını verdi. Ebü'l-Abbâs Ahmed İbnü'l-Kass'ın, Telhis fil-fürû'unu şerh etti! Kitâb-ül-mecmû' ve Şerh-i Muhtasar-ı Müzenî adlı eserler de kitapları arasındadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 344

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 135

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 57

4) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 261

5) Keşf-üz-zünün sh. 479, 1606, 1257, 1635

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 11

EBÛ ALİ ZÜCCÂCÎ (Hasen bin Muhammed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Muhammed bin Abbâs'dır. Taberî ve Züccâcî nisbet edildi Doğum târihi bilinmemektedir. Ancak 401 (m. 1011) yılında veya daha sonra vefât ettiği bildirilmektedir.

Birçok âlimden ilim öğrenen Ebû Ali. Züccâcî, meşhûr âlim ve vâ'iz Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Kass'ın talebesi olarak tanınır. Bağdad'da yıllarca İbn-i Kass'ın hizmetinde bulunup, onun ilminden istifâde etti. Bağdad'ın diğer âlimlerinin de sohbetlerinde bulunup, derslerine iştirâk etti. Hocalarından duyduklarını ve yazdıklarını ezberledi. Hocası, Allahü teâlânın dînini insanlara yaymak için cihâda çıkan İslâm askerlerine nasihatlerde bulunarak, teşvik etmek fethedilen şehirleri ma'nevî yönden fethetmekle vazîfelendirildi. Hocası bu görevle hudud şehri Tarsus'a gidince, Taberistan'a döndü. Amil şehrine kadı ta'yin edildi. Keskin zekâsı, üstün bilgisi ve örnek ahlâkıyla insanların işlerini kolaylaştırdı. Mahkemelerde vermiş olduğu âdil kararlar ve vermiş olduğu güzel nasihatlerle insanların huzûr içinde yaşamalarına vesile oldu. Karar söz ve işlerinde insanların rızâsına göre değil, Allahü teâlânın rızâsına uygun şekilde hareket ederdi. Çünkü, Allahü teâlânın dînini sağlam kaynaklardan iyi öğrenmişti ve bildiklerine uygun yaşamaya çalışmaktaydı. Doğruyu bilmeyene öğretir, yanlış söyleyeni de getirdiği güzel delîllerle sustururdu. Birçok sapık kimse, karşısında mağlûb olarak elinde tövbe etti. Kâdı Ebû Ali Züccâcî, haram ve şüpheli şeylerden sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirir, gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılardı.

Birçok talebe yetiştirdi. Taberistan'ın Amil şehrinde, birçok kimse kendisinden ilim öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Ebû Tayyib Taberî, ondan ilim alanların meşhûrlarındandır.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli kitaplar da yazan Ebû Ali Züccâc, hocası İbn-i Kass'ın "Miftâh" kitabına ilâveler yaparak "Tehzîb" adını verdi. Bu kitabında Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini anlattı. Hadîs ilmine dâir de "İlel-ül-hadîs" adlı eserini yazdı.

_____

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 60, 267, cild-4, sh. 331

2) Tabakât-ı Şirâzi sh. 117, 127

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 284

4) Keşf-üz-zünûn sh. 517, 1160, 1769

EBÛ AMR DÂNÎ

Tefsîr, kırâat, hadîs, nahiv ve Arabî ilimler ve Mâlikî fıkıh âlimi, şâir. Künyesi Ebû Amr olup ismi Osman bin Saîd bin Ömer'dir. Emevîlerin azâdlı kölelerinden olduğu için Emevî, Kurtuba'ya nisbetle Kurtubî, doğduğu ve yerleştiği yer olan Dâniye'ye nisbetle de Dâni denildi. Önceleri "İbn-i Sayrafi" diye, sonraları Dânî nisbetiyle meşhûr oldu. 371 (m. 981) yılında doğdu. 444 (m. 1052) yılında doğduğu yer olan Dâniye'de vefât etti. Cenâzesine kalabalık bir cemâat iştirâk etti. Dânîye sultanı hürmetinden cenâzesinin önünde yürüdü.

Onbeş yaşında kendi memleketinde ilim tahsiline, başlayan Ebû Amr Danî, yirmialtı yaşında iken Dânîye'den doğuya gitmek niyeti ile ayrıldı. Kayrevân ve Mısır'a gitti. Mekke'ye gidip hac etti. Endülüs'e geri döndü. Sarakosta'da (şimdi Saragossa) yedi sene kaldı. Daha sonra Kurtuba'ya gitti. Oradan da ayrılıp Dâniye'ye yerleşti. Gitmiş olduğu ilim merkezlerinde birçok âlimden ilim öğrendi. İbn-i Mücâhid'in "İhtilâf-üs-seb'a"sını, Kâhire'de en büyük hocası Kâtib Ebû Müslim Muhammed bin Ahmed'den okudu.

Ondan kırâat ve hadîs ilimlerini öğrendi. Kurtuba'da Abdülazîz bin Ca'fer Fârisî ve diğer âlimlere kırâatini dinletti. Ayrıca Ebû Hasen bin Galebûn, Halef bin Hakan Mısrî ve Ebû Feth Fâris İbni Ahmed'den kırâat dersleri aldı. Ahmed İbni Fâris Abkısî, Abdurrahmân bin Osman Kuşeyri, Hâtim bin Abdullah Bezzâz, Muhammed bin Halîfe bin Abdülcebbâr, Ahmed bin Ömer bin Mahfûz Hîrî, Ebû Abdullah bin Ebî Zemaneyn, Abdülvehhâb bin Münir Mısrî, Ahmed bin Feth bin Ressân, Abdurrahmân bin Ömer bin Nehhâs Mısrî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed Kâbisî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, Hicaz, Mısır, Magrib ve Endülüs âlimlerinden icâzet (diploma) aldı.

Hicaz'ın batısındaki bütün ilim merkezlerini dolaşıp, oralarda yıllarca kalarak ilim tahsil eden ve Hicaz'da doğudan gelen âlimlerle görüşüp bilgilerine yeni bilgiler katan Ebû Amr Dânî, duyduğunu yazar, yazdığını ezberler ve ezberlediğini unutmazdı, Arabî ilimlerin hepsinde âlimdi. Kur'ân-ı kerîmin bütün kırâat şekillerine ve inceliklerine vâkıftı. Endülüs'te, onun bizzat insanlara okuyarak ve ayrıca talebeleri vâsıtasıyla yaydığı kırâatle yıllarca Kur'ân-ı kerîm okundu.

Duyduğu hadîs-i şerîfleri yazar ve yazdıklarını ezberlerdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberleyerek hâfız oldu. İnsanlara, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yıllarca hadîs-i şerîf okuttu, öğretti. Ehli olmayana ilmini vermezdi. Sapık olup, doğru yola gelmeye kabiliyeti olmayanları sevmez, çok ilim sâhibi de olsa ondan ilim almanın "Çöplükten yiyecek toplamak gibi" olacağını söylerdi. Bu yüzden yanlış görüşleriyle Ehl-i sünnet'ten ayrılan İbn-i Hazm'la çok münâzaralar yaptı. Halk içinde onu rezil ederek, sapık fikirlerinin yayılmasını önledi.

O, vaktinin insanlarına Allahü teâlânın bir lütfu idi. İlim sahiplerinin bütün meselelerini çözer, sorulan sorulara verdiği cevaplarda, o husûsta o zamana kadar ne bildirildi ise, en sağlam

kaynaklardan delîl getirerek anlatırdı. Delîl getirdiği sözü, senetleriyle ilk söyleyene kadar götürürdü.

Her ilimde mahir ve ma'rifet sahibi olan Ebû Amr Dânî, alçak gönüllü, iyi huylu, güzel ahlâklı idi. Dünyâya ehemmiyet vermezdi. Harama düşerim korkusuyla şüphelileri terkeder, mübahların da birçoğuna i'tibâr etmezdi. Allahü teâlânın sevgili kullarından olup, duâsı reddolunmazdı.

Ebû Bekr bin Fasih, Ebû Züvvâd Müfrec-i Fetâ ve İkbâlüddevle, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ bin Ebî Zeyd, Ebû Hüseyn bin Tennâr, Ebû Bekr Muhammed bin Müfrec, Ebül Hasen Ali bin Abdurrahmân bin Dûş, Ebû Dâvûd Süleymân bin Neccâh, Ebû Abdurrahmân, Muhammed bin Mezâhim, Ebû Ali Hüseyn bin Ali bin Mübeşşîr, Ebü'l-Kâsım Halef bin İbrâhim Tulaytulî, Ebû İshâk İbrâhim bin Ali ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip rivâyette bulundu..

Ayrıca; Ahmed bin Muhammed bin Abdullah Havlanî ve Ahmed bin Abdülmelik bin Ebî Hamza Mersi kendisinden icâzetle ilim aldılar. Bu âlimler de hocaları gibi, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için ilim öğrenip, öğretmeye ve insanları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ettiler. Onların va'z ve nasihatleri, öğrettikleri ilimler, örnek olan güzel huyları, adâletli hükümleri, cihâda ve emr-i ma'rûf nehy-i münkere teşvikleri vesilesi ve bereketi ile, yıllarca sapık fikirli kimseler söz söyleyemedi. Bu sayede zâlim haçlı orduları Endülüs'e giremedi. Ne zaman ki, sapık fikirler yayılmaya, insanlar, fısk ve küfre doğru yuvarlanmaya başladı, o zaman haçlı orduları da kapılara dayandı. Hezimet kaçınılmaz oldu.

İbn-ül-Cezerî'nin hakkında: "Onun kitabına bakan, derece ve büyüklüğünü, Allahü teâlânın onu kuvvetlendirdiğini ve güçlendirdiğini anlar" buyurduğu Ebû Amr Dânî, yüzyirmiye yakın kitap yazdı. "Câmi-ül-beyân fil-kırâat-is-seb'a" adlı eserinde kırâat-ı seb'anın (yedi kırâat imamının) meşhûr ve garîb tarîklerini yazdı. Kırâat-ı seb'a imamlarından İmâm-ı Nâfi'nin râvilerinden Osman bin Saîd Misri'nin (Verş) kırâati hakkında "İ'câz-ül-beyân fî kırâati verş" isimli kitabı, küçük bir cild hâlinde "Telhis fî kırâat-ı verş", "Kitâb-üt-teysîr", "Kitâb-ül-muknî'fi resm-il-mushaf", Şa'z kırâatlar hakkında bilgi veren "Kitâb-ül-muhtevâ fıl-kırâat-il-şevvâz" "Kitâb-ül-ercûze fî usûl-üs-sünne", kırâat âlimlerinin hayatları hakkında bilgiler verdiği dört cildlik "Tabakât-ül-kurrâ ve ahbârühüm", "Kitâb-ül-vakf vel-ibtidâ", yirmi cüz hâlinde Nâfi' kırâatinin ihtilâfları hakkında "Temhid", kırâat-ı seb'a hakkında "İktisâd", verş kırâati hakkında "El-Lâmât verrra'ât", "Kitâb-ül-fiten", "Kitâb-ü mezheb-il-kurrâ"; "El-Feth vel-imâle" ve cüzler hâlinde birçok kitapçıklar Ebû Amr Dânî'nin eserleri arasındadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 254

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1120

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 272

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 47

5) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 188

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 373

EBÛ BEKR BÂKILLÂNÎ

Kelâm âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Tayyib bin Muhammed bin Ca'fer'dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Bâkıllânî el-Eş'arî'dir. 338 (m. 950) senesinde Basra'da doğdu. Doğum târihinde ihtilâf edilmiştir. 403 (m. 1013)'de Bağdad'da vefât etti. Kelâm âlimleri

arasında "Kâdı" ünvanı ile meşhûr olmuştur. İlimdeki üstünlüğünden dolayı da "Lisân-ül-ümme" Ümmetin sözcüsü, "Şârim-ül-İslâm" İslâmın keskin kılıcı lakâbları verilmiştir. Bâkıllânî lakabı, Bâkıl kelimesinden bakla v.s. satan ma'nâsında kullanılmıştır.

Bâkıllânî, ilim tahsiline doğduğu yer olan Basra'da başladı. Zamanında Basra'da bulunan meşhûr âlimlerden ilim öğrendi. Kelâm ilmini, i'tikâdda iki mezheb imamından biri olan Ebü'l-Hasen Eş'arî hazretlerinin meşhûr talebelerinden olan İbn-i Mücâhid Tâî'den öğrendi. Ayrıca Ebû İshâk el-İsferânî'den, Ebû Bekr bin Fûrek, Ebü'l-Hasen el-Bâhilî gibi âlimlerden de ders almıştır. Bâkıllâni, Basra'daki tahsilinden sonra Bağdad'a gitmiş, orada hadîs âlimlerinin meşhûrlarından hadîs ilmini öğrenmiştir. Hadîs ilminde ders alıp, hadîs-i şerîf işittiği âlimler, Ebû Bekr bin Mâlik Katiî, Ebû Muhammed bin Masî ve Ebû Ahmed Hüseyn bin Ali Nişâbûrî'dir. Tahsilini tamamlayıp, kelâm ilminde çok iyi yetişdikten sonra kıymetli eserler yazmaya ve Bağdad'da Câmi-i Mensûr'da ders vermeye başlamıştır. Bağdad'daki ders halkası, Irak şehirlerinden ve İslâm dünyâsının her tarafından gelen talebeler ile çok genişlemiş, Bâkıllânî'nin ilimdeki şöhreti yayılıp, hükümdâr ve emirler tarafından da büyük i'tibâr görmüştür. Ayrıca Râfîzilere, Mu'tezileye, Cehmiyeye, Hâricilere karşı reddiyeler yazarak onların sapık fikirlerini çürütüp, Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılmasına çok hizmet etti. Geceleri çok ibâdet eder ve ilmî mes'eleler yazar, sabahleyin talebelerine yazdıklarını okutup yeniden gözden geçirirdi.

Bâkıllânî, Büveyhiler zamanında Şîrâz'da Adud-düd-Devle'nin huzûrunda açılan münâzaralarda Eshâb-ı Kirâm düşmanlarına ve Mu'tezileye karşı Ehl-i sünneti savunmak üzere çağırılmıştı. Bu münâzarada muhaliflere karşı o kadar te'sîrli olmuştur ki, mu'tezili olan Adud-düd-devle onu takdîr edip, sevinmiştir. Adud-düd-Devle, onu Bizans'a elçi olarak göndermiştir. Bizans hükümdârı, kendisine meşhûr bir âlimin elçi olarak geldiğini duyunca, onu makamına çağırdı. Yalnız, kendisine müslüman olmadığı için elçinin hürmet etmeyeceğini bildiğinden, bir hile düşündü. Gelen elçinin huzûruna girerken, kendi teb'asının yaptığı gibi yerlere kadar eğilerek girmesini istiyordu. Bunun için, ancak eğilerek geçilebilecek üstü kapalı bir yer yaptırdı.

Bâkıllânî'nin bu dehliz gibi yoldan makâmına getirilmesini emretti. Bâkıllânî'ye, hükümdâr seni huzûruna çağırıyor diyerek, hazırlanan yerden geçirmek istediler. Bâkıllânî bu yeri görünce, öne eğilerek girmedi. Ters dönüp, eğildi ve Bizans hükümdarının odasına arka arka yürüyüp girdi. Girince doğrulup, yönünü hükümdâra döndü. Bu hareketi gören Bizans hükümdârı çok şaşırıp, heybeti ve vekarı karşısında ezildi. Bâkıllânî hazretleri birgün, Bizans hükümdârının sarayında, İmparator meclisinde papazlarla münâzaraya oturmuştu. Papazlar Hazreti Aişe ile ilgili olan ilk hâdisesini konuşmaya başlayınca, Bâkıllânî, Hazreti Meryem'i ve Hazreti Âişe'yi kasd ederek, "Biri kocasız çocuklu, bir kocalı çocuksuz iki mübârek kadının temiz oldukları vahiy ile bildirilmiştir" diyerek karşılık vermiş ve papazları susturmuştur.

Bâkıllânî, İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin talebeleri zincirinden olup, İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin bildirdiği i'tikâd bilgilerini yaymış, genişçe izah etmiş ve bu husûsta kitaplar yazmıştır. Bu bakımdan, kelâm ilminde önemli bir yeri vardır.

Eserleri: 1. İ'câz-ül-Kur'ân: Bu eserinde Kur'ân-ı kerîmin büyük bir mu'cize olduğu ve icazı üzerinde durmuştur. Bu eserinde Peygamberimizin (s.a.v.) hulefa-i râşidînin beliğ ve ifâde tarzı yüksek olan mektûplarını ve hutbelerini, eski şâirlerin ve ediblerin meşhûr şiir ve hutbelerinden seçmeler almıştır. Yazma ve basma nüshaları vardır.

2. Temhid-ül-evâîl ve telhîs-üd-delâil

3. Menâkıb-ül-eimme gibi eserleri vardır.

Ebû Bekr Harezmî şöyle demiştir. "Bağdad'da kitap yazan her zât, Bâkıllânî'nin eserlerinden nakiller yapmıştır. Çünkü o herkesin kabûl ettiği, pekçok ilimde büyük bir âlim idi. Ali bin Muhammed Harbî de şöyle demiştir: "Kâdı Ebû Bekr Bâkıllânî, yazdığı eserlerini kısaltmak istedi. Fakat ilminin ve ezberlediği mes'elelerin çokluğu sebebiyle bunu yapması mümkün olmadı. Muhaliflerine karşı bir eser yazmak isteyen her âlim, bunu yazarken muhaliflerinin eserini okumuştur. Bâkıllânî ise, muhaliflerine reddiye yazarken, onların eserlerini gözden geçirmeğe ihtiyâç duymazdı. Çünkü muhaliflerinin fikirlerini gayet iyi biliyordu."

Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Beydâvî şöyle anlatmıştır:

"Bir rü'yâ görmüştüm. Rüyamda ders verdiğim mescidime girdim. Mihrâbda bir zât oturuyor, bir başka zât da ondan ders alıyordu. Ona karşı Kur'ân-ı kerîm okuyordu, öylesine güzel okuyordu ki, bu okuyan ve okutan kimdir acaba dedim. Bana denildi ki; mihrâbda oturan, Resûlullahdır (s.a.v.). Huzûrunda okuyan da Bâkıllânî'dir. Resûlullah ona dinimizi öğretiyor..."

Bâkıllânî vefât edince, cenâze namazını oğlu Hasen kıldırdı. Derb-ül-mecûs denilen yerde defnedildi. Daha sonra kabri buradan Bâb-ı Harb kabristanına nakledildi. Ubeydullah bin Ahmed bin Ali Mukrî şöyle anlatmıştır: "Ebû Ali bin Şâzân ve Ebû Kâsım Ubeydullah bin Ahmed bin Ahmed bin Osman Sayrafi ile birlikte, Ebû Bekr Bâkıllânî'nin kabrini ziyârete gitmiştik. Vefât edeli bir ay kadar olmuştu. Kabrine vardığımızda orada bir Kur'ân-ı kerîm gördüm. Kur'ân-ı kerîmi elime alıp, yâ Rabbî! Ebû Bekr Bâkıllânî'nin hâli bu kabirde nasıldır? Şu Kur'ân-ı kerîmde bana beyân buyur, diye duâ ettim. Sonra Kur'ân-ı kerîmi açtım. Hûd sûresi 28. âyet-i kerîmesi çıktı. Bu âyet-i kerîmede, Nûh aleyhisselâmın, kavmine şöyle dediği bildirilmektedir Meâlen **"Ey kavmim! Söyleyin bakayım fikriniz nedir? Eğer ben Rabbimden verilen açık bir burhan** (mu'cize) **üzerinde isem** (Bu benim Peygamber olduğumu doğruluyorsa), **bir de Allah bana kendi katından bir Peygamberlik vermiş de, size, onu görecek göz vermemişse, istemediğiniz halde onu size zorla mı kabûl ettireceğiz."**

Ebû Bekr Bâkıllânî'nin yazmış olduğu, İ'câz-ül-Kur'ân isimli eserinden ba'zı bölümler:

Kur'ân-ı kerîmin mu'cize olması: Âlimler (r.aleyhim) buyurdular ki Kur'ân-ı kerîmin mu'cize olması üç bakımdandır. Birincisi; Kur'ân-ı kerîm gaybdan haber vermektedir. Bu ise insanların gücünün hâricinde bir şeydir. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ, onun dînini bütün dinlere gâlib kılacağını va'd buyurdu. Âyet-i kerîmede meâlen: **"O Allahü teâlâ ki, gerçi müşrikler hoş görmeselerde, İslâmiyeti, bütün dinlere gâlib kılmak için, Resûlünü sırf hidayet olan Kur'ân-ı kerîm ve hak din ile gönderdi"** (Tevbe-33). Allahü teâlâ bu va'dini yerine getirdi. Ebû Bekr (r.a.) ordusunu gazâya gönderirken onlara, Allahü teâlânın kendi dinini mutlaka gâlib ve üstün kılacağını, bu sebeble muharebede mutlaka zaferi elde edeceklerinden emîn olmalarını söylemişti. Hazreti Ömer de halifeliği zamanında böyle yapardı. Hattâ onun ta'yin etmiş olduğu Sa'd bin Ebî Vakkâs ve diğer ordu komutanları da bu husûsa dikkat eder, askerlere bunu anlatırlar, onları muharebeye teşvik eder ve Allahü teâlânın izni ile muvaffak olurlardı. Ömer'in (r.a.) halifeliğinin sonuna kadar, Belh ve Hindistan'a kadar olan yerler fethedildi.

Kur'ân-ı kerîmin mu'cize oluşunun ikinci yönü; Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ümmî idi. Okuyup-yazma durumu yoktu. Geçmiş ümmetlerin, kitâplarından bir şey bilmediği gibi, onlara âit haberleri, onların hayatları ile alakalı olarak da okuyarak veya başkalarının yanına gidip gelerek birşey öğrenmemişti. Bununla birlikte Öyle bir kitap getirdi ki, birçok önemli

mes'elelerden, Âdem'in (a.s.) yaratılışından, Peygamber olarak gönderilişine kadar olan zamandan, Cennetten çıkışından, tövbe etmesinden, onun ve oğullarının durumlarından, Nûh'dan (a.s.), onunla kavmi arasında cereyan eden hâdiselerden ve Kur'ân-ı kerîmde ismi geçen Peygamberlerden (aleyhimüsselâm), Fir'avn'ın ve daha başkalarının durumlarından ve akıbetlerinden bahsetti. Resûlullah efendimiz, birisinden öğrenerek, kitaplardan okuyarak veya bunları bilen birisinin yanında kalarak öğrenmemiştir. Bunları, sâdece vahy yoluyla, Allahü teâlânın bildirmesiyle biliyordu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Sen bundan önce** (Kur'ân-ı kerîmin inmesinden önce, inen kitaplardan) **hiçbir kitap okur değildin ve elinle de onu yazmazdın.** (Eğer okur yazar olmuş olsaydın) **O vakit müşrikler;** (Kur'ân-ı kerîmi başkasından okuyup yazdın ve öğrendin diye) **elbette şüphelenirlerdi"** (Ankebût-48) **"Böylece âyetlerimizi açıklıyoruz ki, suçluların yolu belli olsun"** (Enâm-55) buyurdu.

Kur'ân-ı kerîmin mu'cize oluşunun üçüncü yönü: Kur'ân-ı kerîmin benzerini yapmanın, belagatına ve fesahatine erişmenin, beşerin gücünün üstünde olduğudur. Kur'ân-ı kerîmin nazmı (kelimelerin dizisi) Allahü teâlâ tarafındandır. (Arabî kelimeler, Allahü teâlâ tarafından dizilmiş olarak, âyetler hâlinde geldi.) Kur'ân-ı kerîmin kendisine has bir nazmı vardır.

Resûlullahın (s.a.v.) zamanındaki insanlar, Kur'ân-ı kerîmin bir benzerini getirmekten âciz kaldılar. Fakat o asırdan sonra gelenler, belki bundan âciz kalmıyabilir denir ise, buna şöyle cevap verilir: Resûlullah'tan (s.a.v.) sonra gelenlerin fesahati, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) zamanındaki insanların fesahatini aşamamıştı. (O asırda insanlar, fesâhatta açık ve düzgün konuşmada o kadar ileri bir seviyeye ulaşmışlardı ki, birbirlerine bile şiirle cevap verirlerdi.) Hattâ, sonra gelenlerin fesahat ve belagat husûsunda en yüksek dereceleri, ne Resûlullah efendimiz zamanında yaşıyan insanların derecelerine yaklaşabilir, ne de onlara eşit olabilir, Bu husûsta onları aşmaları mümkün değildir. (Edebiyat târihi buna en güzel vesîkadır:) işte bütün bunlardan dolayı Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: "(Ey Resûlüm, **De ki! Yemîn ederim. Bu Kur'ân'ın benzerini meydana getirmek için, insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirine destek olsalar da yine benzerini getiremezler"** (İsrâ-88).

Mu'cizeler, peygamberlerin peygamberlikleri için delîldir. Böyle bir delîl olmasaydı, peygamberliği sahih olan peygamberin gerçekten peygamber olmayıp da, sâdece peygamberlik iddiasında bulunan yalancı kimselerden farkı kalmazdı. Peygamber olan zât, zamanındaki insanlara, bu benim peygamberliğimin delîli der ve insanlar da ondan âciz kalırsa, bumu'cize, peygamberin söylediklerinin doğruluğuna delil olur. Eğer insanlar da onun bir benzerini yapmaktan âciz olmazlar ise, o ileri sürdüğü delîl, onun peygamberliğine ve sözünün doğruluğuna delîl olmaz.

Resûlullahın (s.a.v.) Habeş Meliki Necaşi'ye gönderdiği mektûp: **"Bismillâhirrahmânirrahim; Allahın Resûlü Muhammed'den, Habeş kralı Necaşi'ye selâmette olmanı dilerim. Sana olan ni'metinden dolayı Allahü teâlâya hamd-ü sena ederim. Ki O'ndan başka ilâh yoktur, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min** (emn ve emân veren), **Müheymin olan O'dur.**

Şehâdet ederim ki, Îsâ bin Meryem, Allahü teâlânın (yarattığı) **rûhu ve** (söylediği) **kelimesidir.** (Allahü teâlâ) **onu, çok temiz, iffetli ve kendisini Allahü teâlâya adamış olan Meryem'in rahmine bıraktı da, Meryem Îsâ'ya hamile kaldı. Nitekim, Allahü teâlâ, Âdem'i de kudretiyle ve üflemesiyle topraktan yaratmıştı.**

Ben seni, bir olan, eşi, ortağı bulunmayan Allaha, O'na ibâdet ve tâatta devamlı olmaya, bana tâbi olmağa ve Allahü teâlâdan getirip bildirmiş olduğum şeylere îmân etmeğe da'vet ediyorum.

Çünkü ben, Allahın Resûlüyüm (Peygamberiyim). **Seni ve askerlerini, Allahü teâlâya ibâdet ve tâata da'vet ediyorum.**

Ben sana gereken tebligatı yapmış, dünyâ ve âhıret saadetini te'min edecek nasihati vermiş bulunuyorum. Nasihatimi kabûl ediniz.

Allahü teâlânın selâmı, O'nun yolunda gidenlere olsun."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Kisrâ'ya gönderdiği mektûp:

"Bismillâhîrrahmânirrahîm,

Allahın Resûlü Muhammed'den, Farsların büyüğü Kisrâ'ya. Doğru yolda gidenlere, Allahü teâlâ ve Resûlüne imân edenlere, Allahtan başka hiçbir ilâh ve ma'bûd (ibâdet edilen) **olmadığına, O'nun eşi ve ortağı bulunmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet edenlere selâm olsun. Seni, Allahü teâlâya îmâna da'vet ediyorum. Çünkü ben, kalbleri diri, akılları başlarında olanları uyarmak, kâfirler hakkında da, o azap sözünün gerceklesmesi için, Allahü teâlânın bütün insanlara göndermiş olduğu peygamberiyim.**

Öyleyse, müslüman ol, kurtul, Da'vetimden yüz çevirir, kaçınırsan, bütün mecûsilerin günâhı senin boynuna olsun."

Talha bin Ubeydullah'ın (r.a.) bildirdiği, Resûlullah efendimizin hutbelerinden birisi kısaca şöyledir. **"Ey insanlar! ölmeden önce Allahü teâlâya tövbe ediniz. Meşgûliyet gelmeden önce, sâlih ameller yapmaya koşunuz. Allahü teâlâyı çok zikretmek, gizli ve açıktan çok sadaka vermek sûretiyle Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaya çalışınız ki, bu sebeble Allahü teâlâ sizi rızıklandırır, size ecir ve sevâb verir, size yardım eder."**

Ebû Saîd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirmiş olduğu hutbede Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır **"Dikkat ediniz! Dünya tatlı bir yeşilliktir. Dikkat ediniz! Allahü teâlâ sizi dünyâda halifesi kılmıştır. Ve sizin nasıl işler yapmakta olduğunuza bakmaktadır, öyleyse, dünyâdan sakınınız. Kadınlardan çekininiz. Dikkat ediniz! Bir kimsenin, insanlardan korkması, hakkı bildiği zaman onun hakkı söylemesine mâni olmasın."** Resûlullah (s.a.v.) etrâfta güneşin kırmızılığı kalmayıncaya kadar konuşmalarına devam ettikten sonra, **"Dünyânızdan, şu gününüzden kalan azıcık zaman kadar bir müddet kaldı"** buyurdular.

Hazreti Ali bir hutbesinde şöyle buyurdu: "Dünyâ, sırtını döndü. Ayrılığı bildirdi. Âhırete yöneldi. Dikkat ediniz! Cenneti istiyenler, Cehennemden kaçanlar kadar uyuyan görmedim. Dikkat ediniz. Sizin hakkınızda en korktuğum şey; hevânıza (nefsin arzu ve isteklerine) uymak ve uzun emeldir."

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Sözlerin en doğrusu; Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîm, yapışılacak şeylerin en iyisi; takvâ, sünnetlerin en üstünü; Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesi, işlerin en hayırlısı; orta olanları, en kötüsü; sonra ortaya çıkarılan bid'atlerdir. (Dinde olmayıp da sonradan ibâdet olarak ortaya çıkarılan şeylerdir). Az fakat kâfi olan, çok fakat, Allahü teâlâyı ve âhıreti unutturan şeylerden daha hayırlıdır. En iyi zenginlik,

rûh zenginliğidir. Kalbe atılan şeylerin en hayırlısı, yakindir, içki, günahların anasıdır. Gençlik, delîlikten bir şu'bedir. Yalancı dil, çok hatâlara ve yanlışlıklara sebeb olur. Mü'minin sövmesi fısktır. Başkasını affeden kimse de affedilir, iyiler arasında yazılır. Se'âdet sahibi kimse, başkasına nasîhatta bulunan kimsedir. İşler, verdikleri neticelere göre kıymet kazanır, işin özü ve hulâsası, neticesidir. En şerefli ölüm, şehidliktir. Belâ ve musibetin ne olduğunu, kimden geldiğini bilen kimse, sabreder. Bunu bilmiyen ise iyi görmez."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.), bir hutbesinde buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler öleceksiniz. Sonra diriltileceksiniz. Sonra yaptıklarınızdan hesaba çekileceksiniz. Ey insanlar! Kime bir dağın başında veya dibinde bir rızık takdîr edilmişse, mutlaka o rızık ona gelir, öyleyse, iyiyi isteyiniz."

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 176

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 269

3) Tarihi Bağdâd cild-5, sh. 379

4) Tebyin-i kizb-ül-müfteri sh. 217

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 169

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 109

EBÛ BEKR HÂHERZÂDE

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn Buhârî el-Adîdî'dir. Ebû Bekr künyesi, Hâherzâde lakabıdır. Kızkardeş oğlu ma'nâsına olup meşhûr âlim Kâdı Ebû Sabit Muhammed bin Ahmed Buhârî'nin kızkardeşinin oğlu olduğu için bu lakab verilmiştir. Meşhûr bir âlim olan dayısından sonra, fıkıh ilminde o meşhûr olmuştur. 433 (m. 1042) veya 483 (m. 1090) senesinde Buhârâ'da vefât etmiştir. Mâverâünnehr'de yetişen büyük âlimlerdendir, İlim öğrendiği âlimler; dayısı Ebû Sabit Muhammed bin Ahmed, babası Hüseyn bin Muhammed Ebû Fadl Mensûr bin Nasr el-Kagızi, Ebû Nasr Ahmed bin Ali el-Hazîmî, Hâkim Ebû Ömer, Muhammed bin Abdülazîz el-Kantârî, Ebû Saîd bin Ahmed el-İsfehâni, gibi zamanının meşhûr âlimleridir: ilimdeki üstünlüğünden dolayı zamanının Nu'mânı (İmâm-ı a'zamı) diye anılan Ebû Bekr Hâherzâde çok kıymetli kitaplar yazmış ve âlim yetiştirmiştir. Osman bin Ali Beykendî, Ömer bin Muhammed bin Lokman en-Nesefî en meşhûr talebelerindendirler. Ebû Bekr Hâherzâde'den sonra, fıkıh ilmi Ebü'l-Hasen Ali en-Nişâbûrî'ye intikâl etmiştir. Eserleri;

1. El-Mebsût: İmâm-ı Muhammed Şeybâni'nin Siyer-i kebîr adlı meşhûr eserine yazdığı onbeş cildlik şerhdir. İki mebsutu olduğu da söylenmiştir.

2. Şerh-i muhtasâr-ı Kudûrî: Kudûrî'ye yazdığı şerhdir.

3. Fetevâyı Hâherzâde.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 293

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 163

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1223, 1580

4) Tabakât-ı fükahâ sh. 88

EBÛ BEKR İBNİ FÛREK (Muhammed bin Hasen İsfehânî)

Kelâm, tefsîr, nahiv, lügat ve Şafiî mezhebi usûl ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi Muhammed bin Hasen bin Fûrek'tir. İsfehânî ve Ensârî nisbet edildi Ebû Bekr İbni Fûrek diye meşhûr oldu, 406 (m. 1015) yılında Nişâbûr yakınlarında vefât etti.

Nişâbûr'a götürülüp Hîre mahallesindeki kabristana defnedildi. Kabri başında yapılan duâların kabûl olduğu çok görüldüğü için, bilenler ziyâret edip duâ etmektedirler. İsfahan'daki âlimlerden istifâde ettikten sonra, Irak'a gitti. Ehl-i sünnetin iki i'tikâdî mezhebinden biri olan Eş'arî mezhebi kelâm bilgilerini, Ebü'l-Hasen Bâhilî'den öğrendi. İbn-i Hurrezâz Ahvâzî, Abdullah bin Ca'fer İsfehânî ve Basra, Bağdad ve Nişâbûr'daki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ilim tahsil etti. Haremeyn evliyâsının büyüklerinden olan Ebû Osman Magribî'nin rûhlara şifâ olan sohbetlerinde bulunup, sözlerinden istifâde etti. Nişâbûr'a gelip orada vefât eden bu büyük zâtın vasıyyeti üzerine, cenâze namazını kıldırdı. Nişâbûr'da Ebû Ali Dekkak'la sohbet etti. Rey'de ders vermeye başladı. Daha sonra Nişâbûr'a da'vet edildi. Orada bir medrese ve bir ev yaptırıp ders vermeye başladı. Bilhassa kelâm ilminde meşhûr oldu. İ'tikâdı bozuk kimselere çok güzel cevaplar verip susturdu. Gazne sultânı Sultan Mahmûd tarafından Gazne'ye da'vet edildi. Gazne'de toplanan büyük meclislerde Ehl-i sünnetin müdâfaasını yaptı. Sultan Mahmûd'un takdîrini kazandı. Gazne'den dönüşünde Nişâbûr'a yaklaştığı bir sırada, hastalanıp yolda vefât etti. İnsanlara va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Çok kimsenin imânını Ehl-i sünnet i'tikâdına göre düzeltmelerine vesile oldu. Çok zekî ve keskin görüşlü idi. Allahü teâlânın dinini en iyi şekilde öğrenmek ve öğretmek için çalışırdı. Çok az-uyur, çok ibâdet ederdi. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. Dünyâ malına hiç ehemmiyet vermez, az şeyle kanâat eder, kazancının fazlasını ihtiyâç sahiplerine verirdi. Güzel ahlâkı, birçok kimsenin dünyâ ve âhıret saadetini kazanmasına vesile oldu. Allahtan çok korkar, harama düşmek korkusuyla şüpheli şeylerden sakındığı gibi, mübahların birçoğunu da terkederdi. Allahü teâlânın kitabına (Kur'ân-ı kerîme) çok hürmet eder, Kur'ân-ı kerîm bulunan odada edebinden uyuyamazdı. Ya odasını değiştirir veya Kur'ân-ı kerîmi başka bir yere naklederdi.

Va'z ve nasihatlerinden pekçok kimse istifâde etti. Pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan tasavvuf ve kelâm âlimi "Risâle-i Kuşeyrî" sahibi Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî meşhûr oldu. Hadîs ilminde; Hâfız Ebû Bekr Beyhekî, Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Halef Şirâzî ve daha birçok âlim kendisinden ilim tahsil edip rivâyetlerde bulundu. Ebû Bekr İbni Fûrek, çoğunluğu kelâm ve hadîs ilmine dâir olmak üzere birçok eser yazdı. "Kitâb-ül-hudud fil-usûl", "Tefsîr-ül-Kur'ân", "Esmâ-ür-ricâl", "Nizamî fî usûlüddîn"i meşhûrdur. "Dekâik-ül-esrâr" ve "Müşkil-ül-âsâr", "Risâlet-i ilm-i tevhîd", "Tabakât-ül-müttekellimîn" adlı eserler de onun kitapları arasındadır.

Talebelerinden Ebû Kâsım el-Kuşeyrî "Er-Risâle"sinde Ebû Ali ed-Dekkak hazretlerinin şöyle dediğini rivâyet eder: Birgün Ebû Bekr İbni Fûrek hazretlerinin huzûruna gittim, hastaydı. Beni görünce, gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Bunun üzerine, "Allahü teâlâ sana afiyet versin ve şifâ nasîb eylesin" dedim. Bana, "Sen beni ölümden mi korkuyor sanıyorsun? Halbuki ben, ölümden sonra hâlimin ne olacağından korkmaktayım" diye cevap verdi.

İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri "Risale"sinde, hocası Muhammed İbni Fûrek'ten ba'zı nakiller yapmaktadır. Bunlardan, bir kısmı şöyledir. Mu'cize hakkında buyurdu ki: "Mu'cizeler, peygamberlerin doğru söylediklerinin delileridir. Mu'cize sahibi. Peygamber olduğunu iddia ederse, mu'cize onun doğru söylediğini isbât eder. Böyle hâl sahibi, veliliğe işâret ederse, onun bu hali, sâdık olduğunu isbât eder ve bu hâl kerâmet ismini alır. Mu'cize ismini almaz. Her ne kadar bu hâl mu'cize cinsinden ise de, arada fark vardır. Peygamberler, mu'cizeyi açıklamakla memurdurlar, kerâmeti saklı ve gizli tutmak ise, veliler üzerine vâcibtir. Rasûlullah (s.a.v.)

mu'cize sahibi olduğunu iddia ediyor ve bu da kat'iyyet ifâde ediyordu. Velî ise kerâmet iddiasında bulunmaz, kendisinden zuhur eden hâllerin kerâmet olduğu kesin değildir. Zira bu hâllerin bir istidrac olması caiz ve mümkündür.

Ebû Bekr İbni Fûrek'in hikmet dolu sözlerinden ba'zıları şöyledir: "Helâl yoldan şehvete tâbi olmak, ailevi meşgalelerle uğraşmayı icâbettirir. Şehveti haram yoldan teskin etmenin neticesinin neler olacağını söylemeye hacet yoktur."

"Dilin Allahü teâlâyı anması, kalbteki feyzin dilden ifade edilmesidir."

Ebû Bekr İbni Fûrek'in kelâm ilmiyle ilgili olarak yazdığı "En-Nizâmî fî usûl-iddîn" adlı Ayasofya Kütüphânesi 2378 numarada kayıtlı eserinin mukaddimesinde buyurdu ki:

Ni'metlere kavuşturan, Allahü teâlâya yaklaştıran, O'nun mağfiretine vesile olup. Cennetine ulaştıran şeylerin en üstünü, din ilmini yaymaktır. Âlemlerin Rabbini tevhîd etmek (bir Olduğunu bildirmek), O'nu yarattıklarına benzemekten tenzih etmek, cisimlere benzetmeyi reddedip, açık delîllerini ortaya koymak, i'tirâz edilen husûsları isbât edip açıklamak, ahkâm-ı dîniyyenin (dînî hükümlerin) usûl ve fürû'unu bilmek lâzımdır. Böylece, dinin esâsı doğru olarak öğrenilmiş olur. Hâllerinde ve sözlerinde hatâdan korunmuş, amelleri düzelmiş, kendisine emredilene ve da'vet edildiğine yapışmış, nehyedildiğinden uzaklaşarak ona meyletmemiş olur. Nitekim Allahü teâlâ bize ilim öğrenmeyi emretti. Tevbe sûresi yüzyirmiikinci âyetinde meâlen: **"Her kabileden büyük bir kısmı savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da, din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allahın azâbı ile korkutmak için geri kalmalıdır. Olur ki, Allahın azâbından sakınırlar"** buyurdu ve din ilimlerini öğrenmeyi bize farz kıldı. Resûlullah da (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde bizi bu husûsta teşvik ederek: **"Melâike-i Kirâm, ilim talibi için, onun yaptığından râzı olarak, kanatlarını** (ayakları altına) **serer"** buyurmaktadır. Âlimleri de; **"Şeytana karşı âlimin uykusu, cahilin ibâdetinden daha şiddetlidir** (onu daha çok korkutur)**"** buyurarak övmektedir. Çünkü âlim, insanları dînin hükümlerini öğretmek sûretiyle doğru yola götürür. Bu da şeytana ağır gelir. Çünkü şeytan, onları aldatmaktan vehim ve ümitsizliğe düşürmekten ümit keser. Âbid için ümidi vardır. Bütün kötülükleri yaptırabileceğini düşünür. Açığını arar. Yine bir topluluk içinde âlim bulunsa, şeytan bu âlimi aldatmaktan ümitsizliğe düşer. Çünkü âlim, onlara yanlışları gösterir ve doğru yola götürür."

Ebû Bekr İbni Fûrek aynı eserinin 149. varak (b) yüzünde Hazreti Ebû Bekr'in halîfe seçilmesi ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır Resûlullahtan (s.a.v.) sonra ilk halîfe, Ebû Bekr-i Sıddîk'dır (r.a.). Bu husûsta Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve doğru yolda olan bütün müslümanlar icma' etmişlerdir. Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) hepsi ona bi'at etmişlerdir. Hazreti Ebû Bekr'e, Ömer-ül-Fârûk, Ebû Ubeyde bin Cerrah, Esed bin Haşin, Ebû Huzeyfe'nin azâdlı kölesi Sâlim ve Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) bir çoğunun huzûrunda bî'at edildi. Hiç biri bî'attan kaçınmadı. Böylece icma'meydana geldi. Ya'nî Hazreti Ebû Bekr, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) icma'ı ile halife seçildi. Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, hilâfet şartlarına hâiz olanların en önde geleni, İslama ilk gireni, îmân yönünden en önde geleni (îmânı en kuvvetli olanı) idi. Hüsn-i rey (görüşünde isâbet eder) ve akıl sahibi idi. Onların Resûlullaha en yakın olanı idi. Peygamber (s.a.v.), **"Benden sonra Ebû Bekr ve Ömer'e uyunuz"** buyurdu. Bir başka hadîs-i şerîflerinde de **"Hiçbir mal, bana Ebû Bekr'in malı gibi fayda vermedi. Ben insanlara Peygamber olarak gönderildiğimde, herkes beni tekzîb ederken, o beni tasdik etti"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr'in üstünlüğünün delîllerinden biri de. Peygamberin (s.a.v.) sağlığında bir husûsta şahitlik yazılacak olsa, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer en önce yazılırdı. "Ebû Bekr bin Ebî Kuhâfe ve Ömer bin Hattâb, filân oğlu filâna şâhiddir" diye yazılırdı. Yine Peygamber efendimiz, sağlığında sâdece onu kendi yerine namazda imamlığa geçirdi.

Peygamber efendimizin vefâtından sonra müslümanlar dehşete düştüler. Kimisi "O ölmedi, geri dönecek" dedi. Hattâ Hazreti Ömer kılıcını sıyırarak, "Kim o öldü derse, kellesini uçururum" dedi. İnsanlar, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın etrâfında toplandılar ve ona "Bu husûsta ne diyorsun?" diye sordular, "İçeri girip Resûlullahı (s.a.v.) görmedikçe birşey diyemem" dedi. Sonra içeri girdi. Resûlullahın (s.a.v.) üzerindeki örtüyü kaldırdı. Mübârek gözlerinin arasından öptü ve "Ne güzel kokuyorsun yâ Resûlallah! Hiçbir misk, senin gibi kokamaz" dedi. Sonra dışarı çıktı. Resûlullahın (s.a.v.) bulunduğu odanın kapısında durarak: "Kim Muhammed'e ibâdet ediyorsa, bilsin iki O vefât etmiştir. Kim Allaha ibâdet ediyorsa, bilsin ki O diridir, ölmez" buyurdu ve **"Muhammed** (s.a.v.) **ancak bir Peygamberdir. Ondan önce çok Peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse, siz ardınıza dönüverecek misiniz?** (Dininizden dönecek veya savaştan kaçacak mısınız?) **Kim ardına dönerse, elbette Allaha hiçbir şeyle zarar verecek değil, fakat şükredip sabredenlere Allah muhakkak mükâfat verecektir"** meâlinde olan Âl-i İmrân sûresi yüzkırkdördüncü âyet-i kerîmesini okudu. Hazreti Ömer, sonraları bu hâdiseyi anlatırken, "Bu âyet-i kerîmeyi sanki ilk defa işitiyordum" derdi. Bundan sonra Eshâb-ı Kirâm, Resûlullahın (s.a.v.) defn edileceği yer husûsunda ihtilâf edip, Hazreti Ebû Bekr'in sözüne müracaat ettiler. Hazreti Ebû Bekr onlara, **"Peygamberler, vefât ettikleri yere defnedilirler"** hadîs-i şerîfini rivâyet etti. Resûlullahın (s.a.v.) defninden önce, hilâfet mes'elesinde ihtilâf edildi.

Tekrar onun sözüne müracaat ettiler. O da, Resûlullahtan (s.a.v.) **"İmamlar** (halifeler) **kureyştendir"** hadîs-i şerîfini nakletti. Sonra Eshâb-ı Kirâm (r.a.), hilâfete ondan daha lâyık kimse olmadığına karar vererek, Hazreti Ebû Bekr-i halife seçtiler. Bundan sonra Eshâb-ı Kirâm, her ihtilâfta onun ilmine müracaat ettiler. O, müslümanların işlerini en iyi idâre eden idi. Kalben en cesur olan da o idi."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 127

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 272

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 181

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 208

5) Risale-i Kuşeyriye cild-2, sh. 661

6) Brockelmann. TEA (Tarih-i edeb-ül-arabi) cild-3, sh. 217

7) En-Nizâmı fî usûl-id-dîn, Süleymâniye kütüphânesi, Ayasofya BL Nr. 2378

8) Sıbt ibn-ül-Cevzî, Mir'ât-üz-zemân fî târih-il-a'yân (nşr. Ali Sevim) Ankara 1968, sh. 509

EBÛ BEKR-İ NESSÂC

Evliyânın büyüklerinden. Ebû Bekr bin Abdullah et-Tûsî en-Nessâc (r.a.), İran'ın Tûs (Meşhed) şehrinde yetişen âlimlerin üstünlerindendir ve Ebü'l-Kâsım Gürgâni'nin talebelerinin ileri gelenlerindendi. Ayrıca Ebû Bekr-i Dîneverî ve başka büyük âlimler ile görüşüp

sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Onun ilminden ise birçok kimseler istifâde etmişlerdir.

Ebû Bekr Nessâc hazretlerinin doğum tarihi kat'î olarak bilinmemektedir. 487 (m. 1094) senesinde vefât etti.

Ebû Bekr bin Abdullah et-Tûsî (r.a.), "Çok mücâhede insanı müşâhedeye ulaştırır" sözü gereğince, devamlı mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. Nefsin istediği şeyleri hiç yapmamaya ve nefsin istemediği şeyleri yapmaya devam etmekte çok azîmli ve gayretli olan yolun büyüklerine bağlılığı ile, birçok ma'nevî derecelere kavuştu. Allahü teâlâya olan niyaz ve münâcaatları meşhûrdur. Allahü teâlâya kavuşmak aşkıyla yanarak yaptığı bir münâcaatından sonra, kendisine şöyle bir nidâ geldi "Ey Nessâc! Bizi taleb (istemek) derdi ile kanâat et! Zîrâ bu derd-i taleb şerefi, herkese ihsân edilmiş değildir." Kâdıların (hâkimlerin) gözbebeği olan Hemedânî hazretleri, Musannifât isimli eserinde, Ahmed Gazâlî hazretlerinin şöyle buyurduğunu anlatıyor: "Üstadım Ebû Bekr-i Nessâc, birgün münacaatında (ilâhî! Mel-hikmetü fî halkî) ya'nî (Ey Allahım! Yaratılışımdaki hikmet nedir?) dedi. O anda gizliden bir ses duydu ki, "Yaratılışındaki hikmet şudur ki; rûhunun aynasında cemâlimi temaşa eylemem ve muhabbetimi gönlüne atmamdır" diyordu.

Ebû Bekr-i Nessâc (r.a.) buyurdu ki:

"Tevekkül; varlığı ve darlığı, Allahü teâlâdan başkasından bilmemektir."

"Suyu düşünmek, susuzluğu gidermediği gibi, odunu düşünmek de, ısıtma yapmadığı gibi, da'vâyı sâdece istemek de gayeye ulaştırmaz. Çok gayret, çok çalışmak lâzımdır."

"Allahü teâlâya ulaştıran yolda bulunmak istiyorum demek, matlûba eriştirmez. O'ndan ve O'nun için olan şeylerden başka herşeyden yüz çevirmek ve O'ndan başka her şeyden boşalmak, vaz geçmek lâzımdır. Yalnız O'na kavuşturacak şeylere yönelmek lâzımdır ki, bu da'vâsında sâdık olduğu anlaşılsın.

Bir kimsenin gönlünde, hem Allahü teâlânın râzı olmadığı şeylere muhabbet var, hem de Allahü teâlâya kavuşturan yolda bulunmayı istemek. Bu, o kimsenin sâdık olmadığını gösterir. Eğer sâdık ise, önce o şeylerden boşalması lâzımdır. Çünkü, ekilmiş yere ekin ekilmez ve yazılmış kâğıda tekrar yazı yazılmaz."

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 404

EBÛ HÂMİD İSFERÂÎNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Ahmed bin Muhammed İsferâînî'dir. Künyesi, Ebû Hâmid'dir. 344 (m. 955) senesinde doğdu. 406 (m. 1016)'da vefât etti. Genç yaşta Bağdad'a gidip, hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi ve fıkıh ilmi öğrendi. Fıkıh ilmini, Ebü'l-Hasen Merziban'dan, bundan sonra da Ebû Kâsım Dârekî'den öğrendi. Fıkıh ilminde iyice yetişinceye kadar Bağdad'da kaldı. Bu ilimde öyle yetişti ki, zamanının meşhûr fıkıh âlimi oldu. Hükümdâr, devlet adanılan ve halk tarafından çok sevilip, hürmet gösterilirdi.

Hadîs ilminde ise; Abdullah bin Adî'den Ebû Bekr İsmâilî'den, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî'den, İbrâhim bin Muhammed bin Abdek İsferâinî'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Sika olup kendisinden; Hasen bin Muhammed Hilâl, Abdülazîz bin Ali Ezd, Muhammed bin Ahmed bin Şuayb Düyânî gibi âlimler hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ebû Hâmid İsferâînî hazretleri, ilimde yetişdikten sonra ders vermeye başladı. Abdullah bin Mübârek mescidinde verdiği derslerinde, fıkıh ilmini öğrenmek için, yediyüz talebe hazır bulunurdu. Bağdad'da din ve dünyâ işlerinde kendisine müracaat edilen büyük'bir âlim idi. Âlimler, "Ebû Hâmid İsferâinî'yi İmâm-ı Şâfii hazretleri görmüş olsaydı, onunla iftihar ederdi" demişlerdir. Ebû Hasen Kudûrî, "Şafiî âlimleri arasında ondan daha fâkihini görmedik" demiştir. Ebû İshâk Şirâzî şöyle demiştir: "Kâdı Ebû Abdullah Saymerî'den (O asrın Hanefî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimi) gördüğün en meşhûr fıkıh âlimi kimdir?" diye sordum. Ebû Hâmid İsferâînî ve Ebü'l-Hasen Cûrî'dir" dedi.

Ebû Hâmid İsferâînî hazretlerinin râvî zincirinde bulunup, rivâyet ettiği iki hadîs-i şerîf şunlardır:

"Helâl meydandadır. Haram meydandadır. Şüpheliler ikisi arasındadır. Şüpheli bir takım şeyler vardır ki, insanların çoğu onları bilmez. Şüphelilerden sakınan, dînini ve ırzını korur. Her kim şüpheli şeylere dalarsa, koru etrâfında (davarlarını) **otlatan bir çoban gibi, çok sürmez içeriye dalabilir. Haberiniz olsun, her padişahın bir korusu olur. Dikkat edin, haber veriyorum! Allahın yeryüzündeki korusu, haram ettiği şeylerdir."**

"Bedende bir et parçası vardır. O iyi olursa, bütün cesed iyi olur, bozuk olursa, bütün cesed bozulur. İşte o (et parçası), **kalbdir."**

Ebû Hâmid İsferâînî zamanındaki Ehl-i sünnete muhalif olan fırkaların mensublarıyla, ilmi münâzaralar yapmıştır. Muhalifleri ağır mağlûbiyete uğratarak, doğru olanı anlatmış, böylece hizmet etmiştir. Ayrıca kıymetli eserler de yazmıştır. Bu eserleri şunlardır: "Şerhi müzenî", elli cilde yakın bir eserdir. Usûl-i fıkha dâir bir ta'likati ve "Kitâb-ül-Bostân".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 65

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 61

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 72

4) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 208

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 2

6) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 368

7) Keşf-üz-zünûn sh. 244, 424

EBÛ İSHÂK-I SA'LEBÎ

Nişâbûr'da yetişen tefsîr ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İsmâil es-Salebi'dir. Künyesi Ebû İshâk'dır. "Salebi" lakabı ile meşhûr oldu. Nişâbûr'da doğdu. Tefsîr, kırâat, hadîs, târih, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde büyük bir âlimdir. Vâ'iz idi. "Keşf ve Beyân" adında büyük bir tefsîr kitabının sahibidir. Çok hadîs-i şerîf ezberlemiştir. 427 (m. 1035) senesi Muharrem ayında, Nişâbûr'da vefât etti.

Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olan Sa'lebi, Kur'ân-ı kerîm ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Peygamberlerin kıssalarını bildirmekte büyük bir İmâm, lügat ilminde hafız ve Arab edebiyatı ilimlerinde derin bir âlimdi. Bunun için lügat, târih ve edebiyat ilimlerinde zamanının İmâmı sayılmıştır. O, Ebû Tâhir Muhammed bin Huzeyme'den ve Ebû Muhammed Muhalledî'den, Ebû; Bekr bin Hâni'den, Ebû Bekr bin Mihrân el-Mukrî'den ve daha birçok âlimden ilim alıp,

hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de; Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Muhammed el-Vâkıdî ve birçok âlim ilim aldılar hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

Abdülgâfir bin İsmâil el-Fârisî, "Siyâk-ı Târih-i Nişabûr" adındaki eserinde, Sa'lebî'yi överek diyor ki, "O, ilimdeki nakilleri doğru olan ve kendisine her bakımdan güvenilen bir âlimdir. O, Ebû Tâhir bin Huzeyme'den ve İmâm Ebû Bekr bin Mihrân el-Mukrî'den hadîs alıp rivâyette bulundu. Çok hadîs-i şerîf ezberledi ve çok âlimden ilim aldı."

İbn-i Hılligan dedi ki: "O, tefsîr ilminde zamanının bir tanesi olup, zamanındaki tefsîrlerden üstün olan büyük bir tefsîr yazdı. Onun, Peygamberlerin kıssalarını anlatan "Kitâb-ül-arâis" adında kıymetli bir eseri ile bundan başka daha birçok eserleri vardır."

Başlıca eserleri şunlardır.

1. Keşf ve Beyân: Büyük tefsîr kitabıdır. Bu eserinde, Abdullah İbn-i Abbâs'ın (r.anhüm) Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizden bildirdiği birçok âyet-i kerîmenin tefsîrini nakletmektedir. (Abdullah bin Abbâs, bir tefsîr kitabı yazmadı. Kendisi, Server-i âlemin (s.a.v.) kıymetli sohbetlerine devam etmiş ve Eshâb-ı Kirâm arasında, en âlimlerden biri olarak tanınmış olduğundan, hadîs-i şerîfler için olduğu gibi, ba'zı âyet-i kerîmeler için de, beyanatta bulunmuştur. Bütün tefsîr âlimleri, bu yüksek beyanâtı alarak tefsîrlerini süslemişlerdir.)

Salebî'nin tefsîri, bir va'z kitabı mahiyetinde olup, içinde ibâdetlerin faziletlerini, sevâblarını bildiren haberler çoktur. Sevâbının çok olduğu, zayıf hadîslerle de bildirilen ibâdetler yapılabilir. Salebi tefsîrinde mevdû' hadîs (Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurmadıkları hâlde, O'na izafe edilen uydurma söz) yoktur. Mevdu' hadîs ile ibâdet yapılması haramdır, belki küfür olur. İslâm âlimleri; tefsîr, fıkıh, kelâm kitaplarına asla mevdu' hadîs almamışlardır.

2. Kitâb-ül-arâis fî kasâis-il-enbiyâ: Peygamberlerin kıssalarını anlatan çok kıymetli bir eserdir.

3. Er-Rebî'ül-müzekkirîn

Ebû İshâk-ı Sa'lebî'nin tefsîrinden seçmeler:

Salebî, Bekâra sûresi ikiyüzseksenaltıncı: **"Ey Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin musîbetler gibi bize ağır yük yükleme"** meâlindeki âyetin tefsîrinde diyor ki:

Eyyûb aleyhisselâma, bu uzun belâ içerisinde, sana en zor ne geldi? diye sorduklarında: "Düşmanların serzenişi (başa kakması) herşeyden daha zordur" buyurdu. Bu konuda başka tefsîrlerde yazıyor: Yûsuf aleyhisselâmı, kardeşleri kuyuya attıkları zaman, kuyunun dibinde taş vardı. Mübârek dizi o taşa geldi O kadar canı yandı ki, kardeşlerinin cefasından ve babasının ayrılığından daha zor oldu Bütün, gece, onun ağrısından inledi. Seher vakti olunca, Allahü teâlâ acısını durdurdu. Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Ey Yûsuf! Rabbin sana selâm gönderiyor ve "Bu derin kuyunun dibinde, bu elem ve acı ile nasılsın?" diye soruyor" dedi. Bundan sonra Cebrâil aleyhisselâm: "Ey Yûsuf! duâ et, ne arzu ediyorsan dile, Rabbin Sana verecek" dedi. Ey Cebrâil, benim için sen duâ et dedi. Cebrâil aleyhisselâm onun için duâ etti ve o da âmin dedi. Sonra, ey Cebrâil, ben duâ edeyim, sen âmin söyle dedi. Ellerini kaldırıp, duâ etti. Ve Cebrâil (a.s.) âmin dedi. Yâ Rabbî, bu seher vaktinde bana şifâ gönderdiğin gibi, dünyânın sonuna kadar, bütün hastalara, seher vaktinde şifa gönder" dedi. Allahü teâlâ, duâsını kabûl buyurdu. Bunun için, bir hasta ne kadar hasta olsa da, seher vaktinde rahatlar. Bu, Yûsuf aleyhisselâmın duâsı bereketi iledir. Allahü teâlâ, Bekâra sûresi yüzellibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen, **"Ey mü'minler!**

(İtaatkârı, asi olandan ayırd etmek için) **sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiltmekle, and olsun imtihan edeceğiz. Ey Habîbim! Sabredenlere** (lütuf ve ihsânlarımı) **müjdele!"** buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde; Salebi, imâm-ı Şafiî'den rivâyetle buyurdu ki: "Bu âyet-i kerîmedeki korku; Allah korkusu, açlık; Ramazân-ı şerîf orucu, mal noksanlığı; zekât ve sadaka vermek, can ise; hastalık, hayvan ve çocuğun ölmesidir. Sonra Bekâra sûresi yüzellialtıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sabr edenler, o kimselerdir ki, kendilerine bir belâ geldiği zaman teslimiyet göstererek: Biz Allahın kuluyuz ve** (öldükten sonra da) **yine O'na döneceğiz derler"** buyuruyor.

Salebi buyurdu ki: "Takvâ şudur ki; içinde, ya'nî kalbinde bulunan niyet ve ahlâkın hepsi öyle olmalıdır ki, bunları bir tabağa koyup, pazara götürsen, içlerinde senin yüzünü kızartacak, seni utandıracak bir şey bulunmasın."

İhlâssız amel, ibâdet kabûl edilmez. Nitekim Resûlullah efendimiz, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kıyâmet günü, kendisine dünyâda mal verilmiş olan bir kimse getirilir. Kendisine, sana mal vermiştim, ne yaptın? denir. İnfâk ettim, sadaka verdim, ama niyetim, insanların beni cömert ve civanmerd sanmaları idi. Böylece gösterişte bulundum. İnsanlar benim için cömert ve ne iyi insan dediler, der. Bugün sana onların hiç birinin faydası var mı, buyurulur. Bir başkasını getirirler. Yiğit, gözüpek, birisidir. Kendisine, seni yiğit, kahraman yapmadım mı? buyurulur. Evet der. Ne yaptın? buyurulur. Harb ettim, canımı tehlikeye attım. Kanım aktı. Bununla beraber bana yiğit denmesini istedim, der. Sonra kendisine, onların demesi seni azaptan menedemez sözlerinin sana faydası olmaz buyurulur. Sonra bir başkasını getirirler. Allahü teâlâ ona ilim vermiştir. Sana verilen ilmi ne yaptın? denir, öğrendim ve başkalarına öğrettim der. Sen ilmi, bana âlim desinler diye öğrendin ve öğrettin, o ilimden sana ne fayda var? denir. Ya'nî hepinizin maksadı riya, gösteriş, desinler ve bizden iyilikle konuşsunlar idi. Dünyâda maksadlarınıza kavuştunuz. Bugün ise size faydaları olmaz. Sonra Allahü teâlânın bunları Cehennem tarafına götürün emri gelir. Azap melekleri onları Cehennem tarafına, çekerler."**

Salebi tefsîrinde, müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs (r.anhümâ) Resûlullahtan (s.a.v.) şöyle bildirir. Buyurdu ki: **"Kıyâmet günü, bir münâdî, bütün Arasattakilerin duyabileceği bir sesle seslenir ve insanlar için; ibâdet edenler neredesiniz, kalkınız, kim için amel ettiyseniz, karşılıklarını onlardan alınız. Ben ki, Allahım, ameli, dünyâ ve dünyâ ehli ile karışmış olanların amelini kabûl etmem der."**

Karz-ı hasen; Allah rızâsı için, hiçbir dünyâ karşılığı beklemeksizin, ihtiyâç Sahiplerine borç vermektir. Bekâra sûresi ikiyüzkırbeşinci **"Allahü teâlâya, ihlâsla karz-ı hasen verecek kimdir?** (Ya'nî, başa kakmadan muhtaç kullara kim sadaka verecek?**"** meâlindeki âyet-i kerîmesinin tefsîrinde Salebi diyor ki: Karz-ı hasen, helâl maldan verilen sadakadır. Ya'nî, helâl maldan infakla, Allahü teâlâya tâat eden kimdir? Bir kavil de şöyledir: Karz-ı hasen; sadaka verirken başa kakmamak ve eziyet etmemek, insanlar arasında söylememek, şunu verdim, şu kadar verdim, sen bana teşekkür bile etmedin dememektir. Çünkü bu ezadır. Allah için verilene, Allahü teâlâ karşılığını verecektir.

Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlâ tarafından kullarına karz vermek husûsunda teşvik ve tergîbdir (isteklendirmedir). Ebû Ümâme Bâhili (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirir **"Cennet kapısının üzerinde, karzın** (borç vermenin) **onsekiz, sadakanın on sevâbı**

vardır diye yazılı olduğunu gördüm. Cebrâil aleyhisselâma, borç vermenin sevâbının niçin daha çok olduğunu sordum. Cebrâil aleyhisselâm, borcu, muhtaç olmayan istemez, fakat sadaka çoğu zaman ehli olmayana verilir, dedi." İbn-i Abbâs ve Ebû Hüreyre (r.anhüm), bildirdiler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslüman kardeşine borç verenin, verdiği borcun her dirhemine, gümüşüne karşılık, amel defterine Uhud, Seb'în ve Tûr-i Sina dağları ağırlığınca sevâb yazılır."** Ebû Dahdâh'ın kıssasını, Ebû Ümâme Bâhilî ve Zeyd bin Eslem bildirirler. Şöyle rivâyet ederler Yukarıdaki karz âyet-i kerîmesi gelince, Ebû Dahdah (r.a.), Resûlullaha gelip "Yâ Resûlallah, babam ve anam sana fedâ olsun! Allahü teâlâ, bizden karz (borç) istiyor, halbuki O'nun, borca ihtiyâcı yoktur" dedi. Resûlullah da (s.a.v.) **"Allahü teâlâ, bununla sizi Cennete sokmak istiyor"** buyurdu. "Eğer ben Rabbime borç verirsem, ya'nî O'nun rızâsı için sadaka verirsem, bunun karşılığının Cennette bana verileceğini üzerinize alır mısınız?" dedikte, Resûlullah (s.a.v.): **"Evet, sadakayı tasadduk eden herkese, karşılığı Cennette verilir"** buyurdu. Ebû Dahdah, "Hanımım Ümm-i Dahdah benimle olur mu?" dedi. **"Olur"** buyurdu. "Oğlum Dahdah da benimle olur mu?" dedi. **"Olur"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Mübârek elini bana ver" dedi. Resûlullah elini uzattı. Elini tutup: Benim iki hurma bahçem vardır. Biri aşağıda, diğeri yukarıdadır. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu iki bahçeden başka bir şeye mâlik değilim. Her iki bahçeyi de Rabbime karz (borç) verdim" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Bahçenin birini Allah için ver, birini çoluk çocuğun için sen sakla"** buyurdu. Ebû Dahdah, "Yâ Resûlallah, şâhid ol ki, iyi olan bahçemi Rabbime borç verdim. Etrafı duvarla çevrilidir, içinde altıyüz hurma ağacı vardır" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Allahü teâlâ, buna karşılık, sana Cenneti versin"** buyurdu. Sonra Ebû Dahdâh o bahçeye gitti. Hanımı Ümm-i Dahdâh'ın yanına vardı. Çocukları da orada idiler. Hurma ağaçlarının etrâfında dolaşıyorlardı. "Bu bahçeden çıkın, ben bunu Rabbime borç verdim" dedi. Ümm-i Dahdâh, "Kârlısın, Allahü teâlâ satışını bereketli eylesin!" dedi. Sonra Ümm-i Dahdâh, çocuklarının yanına gidip, ağızlarındaki yemekte oldukları hurmaları, ağızlarından çıkardı. Kucaklarında, ceplerinde olanları da bıraktırdı ve diğer bahçeye gittiler.

Kâ'be-i muazzamanın ilk defa bina edilmesi hakkında Sa'lebî, Keşf ve Beyân tefsîrinde şöyle yazıyor "Allahü teâlâ, Kâ'benin yerini, yeryüzünden ikibin yıl önce yarattı. Serâb üzerinde köpük gibi oldu. Sonra onun altına yeryüzünü yaydı. Âdem (a.s.), Cennetten dünyâya indirilince, meleklerin seslerini ve tesbihlerini işitemez olmuştu. Bu hâlinden üzülerek Allahü teâlâya yakardı. Allahü teâlâ, Cennet yakutlarından eve benzer bir yakut gönderdi. Bunda, yeşil zümrüdden iki kapı vardı. Birisi doğu, birisi batı tarafında idi. İçinde Cennet kandilleri vardı. Bu, bugün Kâ'be'nin bulunduğu yere indirildi. Allahü teâlâ: Ey Adem, senin için bir hâne gönderdim. Arşın etrâfını tavaf ettiğin gibi, bunun etrâfını tavaf eyle. Arşın çevresinde namaz kıldığın gibi, bunun etrâfında namaz kıl!" buyurdu. Hacer-ül-esvedi de gönderdi. Bu taş beyaz idi. Câhiliye zamanında, hayızlı kadınların ve günah işleyenlerin dokunmasıyla siyah oldu ve ismi "Hacer-ül-esved=Siyah taş" oldu. Böylece Âdem (a.s.) Hindistan'dan Mekke'ye doğru yola çıktı. Bir melek, onu Kâ'be'ye götürmek için rehberlik etti. Âdem (a.s.) nereye bastıysa, orası ma'mûr oldu. Nihâyet Mekke'ye geldi ve bu hâneyi ziyâret eyledi. Menâsikini (hac ziyâretini) yerine getirdi. Bitirince, melekler yanına gelip: "Ey Âdem, haccın kabûl oldu. Biz ki melekleriz, senden iki bin yıl önce, biz bu hâneyi ziyâret ederdik" dediler.

Salebi tefsîrinde, İbrâhim aleyhisselâmın oğlu İsmâil'i (a.s.) Mekke-i mükerremeye getirip bırakmasını şöyle anlatıyor Saîd bin Cübeyr, Abdullah İbni Abbâs'dan (r.anhüm) rivâyet ederek bildirdi. Abdullah bin Abbâs Buyurdu ki: "İbrâhim (a.s.), Nemrud'un ateşinden kurtulduktan

sonra, Bâbil'den ayrılıp hanımı Sâre ile Mısır'a gitti. Firavun, Sâre'ye musallat olmak istedi. Firavun'un elleri ve ayakları kuruyarak yere düştü. Firavun bu mu'cize üzerine, Sâre'ye musallat olmaktan vazgeçip, câriyesi Hâcer'i ona verdi. Hazreti İbrâhim, Filistin'e döndü. İlk hanımı Sâre'nin çocuğu olmadığından, Hâcer ile evlendi. Hâcer'den İsmâil (a.s.) dünyâya geldi. Allahü teâlânın emriyle, İsmâil (a.s.) ile annesini, Hicaz'a getirdi. Mekke şehrinin Seniyye mevkiinde konakladılar. Issız bir çöl olan bu beldede, mu'cizeyle Zemzem suyu çıktı. Mekke'nin yanında konaklayan Cürhüm kabilesi Zemzem suyunu görünce, Hâcer'den izin alarak oraya yerleştiler, İsmâil (a.s.) büyüyünce, Cürhüm kabilesinden bir kız isteyip evlendi. Hâcer vefât etti. İbrâhim (a.s.) oğlu İsmâil'i (a.s.) ve hanımı Hâcer'i çok özlediğinden, Mekke'ye gitmek için, ilk hanımı Hazreti Sâre'den izin istedi. Hazreti Sâre de binekten inmemek şartıyla İbrâhim'e (a.s.) izin verdi. İbrâhim (a.s.) oraya gelince, Hâcer'i vefât etmiş buldu, İsmâil'in (a.s.) evine gitti. Oğlu İsmâil'in (a.s.) hanımına "Kocan nerededir?" buyurdu. "Burada yok, ava gitti" dedi. İsmâil (a.s.) avlanmak için Harem'den dışarı çıkmıştı, İbrâhim (a.s.) gelinine, "Yanında bana ikram edecek yiyecek ve içecek var mı?" buyurdu. "Yanımda hiç yiyecek yok ve burada hiç kimsenin yiyeceği yoktur" dedi. "Kocan gelince; ona selâm söyle ve de ki, kapısının eşiğini değiştirsin!" İbrâhim (a.s.) bunu söyledi ve gitti, İsmâil (a.s.) geri gelince, babasının kokusunu duydu ve hanımına, "Buraya kimse geldi mi?" diye sordu. "Evet, bir ihtiyâr geldi Şöyle şöyle sıfatlarda idi" deyip, hafife alarak anlatmıştı, İsmâil (a.s.), "O ihtiyâr sana ne dedi?" buyurdu. Bana, "Kocana benden selâm söyle ve de ki kapısının eşiğini değiştirsin!" dedi. İsmâil (a s.) bu sözü duyunca, derhal onu boşadı ve başka bir hanım aldı. İbrâhim (a.s.) Allahü teâlânın dilediği zaman kadar durup, sonra hanımı Sâre hâtuna gitti, İsmâil'i (a.s.) tekrar görmek için izin istedi. O da, bineğinden inmemesini şart koşarak izin verdi. İbrâhim (a.s.) geldi. İsmâil'in (a.s.) kapısına vardı. Hanımından, kocasının nerede olduğunu sordu. "Ava gitti, şimdi gelme zamanıdır. Şimdi insâallah geliyordur. Ey büyük efendi, hayvandan ininiz; Allah size rahmet eylesin!" dedi. İbrâhim (a.s.) "Yanında yiyecek var mıdır?" buyurdu. "Evet, var!" deyip, hemen süt.ve et ikram etti. İbrâhim (a.s.) ona bereketle duâ eyledi. Eğer o gün, ekmek, buğday, arpa veya hurma ikram etmiş olsaydı, Mekke topraklarının çoğu, buğday, arpa veya hurma ile dolu olurdu, İsmâil'in hanımı, "Efendim, inin de, başınızı yıkayayım" dedi. İbrâhim (a.s.) inmedi ve bineğini, bugün makam denen yere sürdü ve sağ ayağını onun üzerine koydu, ayağının izi orada kaldı ve sol ayağını üzengide tuttu, İsmâil'in (a.s.) hanımı, başının sağ tarafını yıkadı. Sonra sağ ayağını çekip, sol ayağını makam üzerine koydu. Taş üzerinde ayağının izi kaldı, İbrâhim'in (a.s.) makamı burasıdır. Sonra İsmâil'in (a.s.) hanımı, başının sol tarafını yıkadı, İbrâhim (a.s.) ayrılıp dönerken: "Kocan geldiğinde, ona benden selâm söylersin ve kapısının eşiğine sahip olsun, onu değiştirmesin!", buyurdu. İsmâil (a.s.) avdan dönünce, babasının kokusunu aldı ve hanımına, "Bugün sana kimse uğradı mı?" diye sordu. "Evet, bir ihtiyâr zât geldi. Yüzü bütün insanların yüzünden güzeldi. Güzel koku saçıyordu. Kimsede öyle koku yoktu" dedi ve ondan dinlediklerini anlattı. İsmâil (a.s.) "Ey hanım, iyice bilesin ki, o benim babam İbrâhim (a.s.) idi" buyurdu.

(Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki: İbrâhim (a.s.) makamında, iki mübârek ayak izini gördüm. Ayaklarının parmakları ve topuk izleri belli idi. İnsanların çok dokunmasından, taban izleri belli olmaz olmuştu. Nâfi' bin Şeybe buyurdu ki: "Makamın yanında Abdullah bin Amr İbni As'dan (r.a.) işittim. Üç defa şahitlik etti ve buyurdu. Allahü teâlâ şâhiddir ki, Resûlullahtan işittim. Buyurdu ki: **"Rükn ve makam, Cennet yakutlarından iki yakutlardır. Allahü teâlâ, ikisinin de nûrunu giderdi. Eğer nûrlarını gidermeseydi, elbette, bütün dünyâyı aydınlatırlardı."**

Salebî tefsîrinde, Kâ'be'nin İbrâhim (a.s.) ile oğlu İsmâil (a.s.) tarafından bina edilmesi hakkında şunları yazmaktadır Abdullah İbni Abbâs (r.anhümâ) diyor ki: Âdem aleyhisselâm, Hindistan'dan kırk kere yaya olarak Mekke'ye gelip, bu hâneyi ziyâret eyledi. İşte Kâ'be'nin ilk hâli böyle olmuştur. Nûh aleyhisselâmın tûfânına kadar böyle devam etti. Tufan olacağı zaman, Allahü teâlâ meleklere emr edip, onu dördüncü kat göğe götürdüler. Beyt-ül-ma'mûr, o olup, meleklerin kıblesi ve ibâdet yerleridir. Hergün yetmiş bin melek ona girer ve kıyâmete kadar onlara bir daha sıra gelmez. Allahü teâlâ Cebrâil aleyhisselâma, Hacer-ül-esvedi Ebû Kabîs dağında saklamasını ve tufandan sâlim kalmasını emretti. Böylece Kâ'be'nin yeri Nûh'dan (a.s.) İbrâhim (a.s.) zamanına kadar boş durdu. İsmâil ve İshâk'ın dünyâya gelişlerinden sonra, Allahü teâlâ İbrâhim'e (a.s.) Hac sûresi 26. âyet-i kerîmesinde Kâ'beyi bina etmeyi emir edip: **"Ey İbrâhim, benim için bir ev yap, içinde bana ibâdet ve zikretsinler"** buyurdu. İbrâhim (a.s.) nereye binâ edeceğini bilmiyordu. Allahü teâlâdan nereye bina edeceğini bildirmesini diledi. Allahü teâlâ, Hucûc isminde bir rüzgâr çıkardı. Rüzgâr, Kâ'be'nin etrâfına geldi ve Nûh tufanından önceki hududunu işâret eyledi. Ama müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs (r.a.) diyor ki, Allahü teâlâ, Kâ'be ölçüsünde bir bulut gönderdi. Bulut gider, İbrâhim aleyhisselâm da, onun gölgesinde giderdi. Mekke'ye kadar geldi. Kâ'be binasının olduğu yerde durdu ve: "Ey İbrâhim, benim ölçümde bina yap. Büyük veya küçük olmasın" dedi. İbrâhim aleyhisselâm da o büyüklükte bir bina yaptı.

Sa'lebi tefsîrinde, Asmî'den bildiriyor. Buyurdu ki: Arefe günü Arafatta vakfede bir köylü gördüm. "Yâ Rabbî! Sana hayranım her lügatta konuşan diller sana söylüyor, Hepsi ihtiyâçlarını senden istiyor. Benim senden isteğim; belâ zamanında, insanların beni unuttuğu zaman, senin beni hatırlamandır" diyordu.

Salebi tefsîrinde, Bekâra sûresinde meâlen: **"Namazı gereği gibi kılın, zekatı verin ve hayır işlerden nefsleriniz için önden her ne gönderirseniz, Allah katında onun sevâbını bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görücü ve karşılığını vericidir."** buyurulan 110. âyet-i kerîmenin tefsîrinde diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) gözünün nûru ve ciğer paresi Fâtıma-tüz-Zehrâ (r.anhâ) vefât edince, cenâzesini Emîr-ül-mü'minîn Ali, Hasen, Hüseyn ve Ebû Zer Gıfârî (r.anhüm) gece vakti dışarı çıkarıp defn ettiler ve geri döndüler. O gece Ali (r.a.) şu beyitleri söyledi:

Her birleşen dostların bir ayrılığı vardır,
Birleşip ayrılmayan bu dünyâda çok azdır;

Birbiri arkasından dostlarından ayrılmak,
Gösterir beraberlik, dostluk bâki değildir.

Sabah olunca Emîr-ül-mü'minîn Ali (r.a.) kabristana geldi ve: "Ey mezarlık halkı, Allahü teâlânın selâmı, üzerinize olsun! Mallarınız taksim edildi, evlerinize başkaları oturdu, hanımlarınız başkaları ile evlendi. Bizden size haber bunlardır. Sizden, bize ne haberler vardır?" buyurdu. Gizli bir ses duydu: "Ve aleykesselâm ey Ali (r.a.) yediklerimiz bize kâr kaldı. Âhırete gönderdiklerimizi bulduk, vârislere bıraktıklarımızı ziyan eyledik" dedi.

Sahîh-i Müslim'deki bir hadîs-i şerîfte: **"Ey Âdemoğlu, benim malım, benim malım dersin. Senin malından senin olan, yiyerek yok ettiğin, giyerek eskittiğin, yahut Allah yolunda verip âhıret için ayırdığındır"** buyuruldu. Ya'nî yediğin yok oldu, giydiğin eskidi, âhırete yolladığın sana kaldı. Malını seviyorsan, düşmana niçin bırakıyorsun. Sevdiğini kendinden ayırma! Beraberinde götür, başkasına bırakma. Hepsini veremiyorsan, kendini de bir

vâris yerine koy ve bir hisseyi de kendinle âhırete götür. Bunu da yapmazsan, bari farz olan zekâtını ver de, azâbda kalma.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 60

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 65

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 40

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 230

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 58

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 5

7) Miftâh-üs-se'âde' cild-2, sh. 67

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-1 sh. 79

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 370, 1062

10) Rıyâd-ün-nâsıhîn sh. 121

11) Keşf ve beyân (Süleymâniye Kütüphânesi Yozgat Bölümü 94 - a-b)

EBÛ İSHÂK-I ŞİRÂZÎ (İbrâhim bin Ali)

Meşhûr âlimlerden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Yûsuf'dur. Künyesi Ebû İshâk-ı Şîrâzî olup "Cemâlüddîn", "Şeyh-ül-İslâm" ve "Şeyh-ül-İmâm" lakabları ile tanınmaktadır. 393 (m. 1003) senesinde, İran'ın köylerinden biri olan Fîrüz-âbâd'da doğdu ve orada büyüdü. Fîrûz-âbâd'ın, Hârezm şehirlerinden birisi olduğu da söylenmektedir. Şîrâz'a gelerek; Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Beydâvî, Ebû Ahmed Abdülvehhâb bin Muhammed bin Emîn, Ebü'l-Kâsım Mensûr bin Ömer el-Kerhi gibi birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Kâdı Ebû Tayyib-i Taberî ile ilim meclislerinde bulundu ve ondan çok faydalandı. Onun ilim meclisinde nâiblik yaptı, bulunmadığı zamanlarda ders verdi. Kâdı Ebû Tayyib, onu kendisine yardımcı seçti.

Bağdad'daki Şafiî âlimlerinin en büyüğü olduğu için, kendisine "Şeyh-ül-İmâm" ve "Şeyh-ül-İslâm" denirdi. Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk tarafından kurulan Nizâmiyye Medresesi'nde, ilk defa müderrisliğe ta'yin edilmişti. Açılışta hazır bulunmadığı için, bunun yerine "Şâmil" kitabının sahibi Ebû Nasr İbni Sabbâg az bir müddetle orada müderrislik yaptı. Sonra bu teklifi kabûl edip, Nizâmiyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi ölünceye kadar bu vazîfede kaldı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Çok faydalı kitaplar yazdı. Çok ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takvâ sahibiydi. Herkes tarafından ta'zîm ve hürmet edilen, kadrü kıymeti bilinen büyük bir âlimdi Fıkıh, usûl, hadîs ve daha birçok ilimlerde zamanının en büyük âlimi idi. 476 (m. 1083) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmibirinci gecesinde Ebü'l-Muzaffer bin Reîs-ür-rüesâ'nın evinde vefât etti. Cenâzesini, Ebü'l-Vefâ bin Ukayl el-Hanbelî yıkadı.- Hilâfet merkezinde, Bâb-ül-Firdevs'de cenâze namazı kılındı. Namazında halife Muktedi bi-emrillah da bulundu. Namazını Ebü'l-Feth Muzaffer İbni Reîs-ür-rüesâ kıldırdı. Sonra ikinci kerre Câmi-i Kasr'da namazı kılındı. Bâb-ı İbrâz'da en-Nâhiye hazretlerinin türbesine yakın bir yere defn edildi. Şâirler, onu hayâtında ve vefâtından sonra birçok şiirlerle medh ve sena ettiler. Vezir Tâc-ül-mülk, onun için bir türbe ve yanında bir medrese yaptırdı.

Her ilimde büyük bir âlim olan Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fıkıh ilminde az rastlanan bir ilme sâhib oldu. Çok eser yazdı. Zamanının Şafiî âlimlerinin şeyhi, İmâmı (üstadı) oldu. İran'da iken, Ebü'l-Ferec bin Beydâvî'den, Basra'da el-Cevzî'den ve sonra Bağdad'a gelip yüksek âlimlerden olan hocası Ebû Tayyib-i Taberî Tâhir bin Abdullah'dan ve onun meşhûr olan hocalarından fıkıh ilmini

öğrendi. Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Gâlib el-Hârezmî'den, Hâfız Ebû Bekr el-Berkânî'den, Ebû Ali Hasen bin Ahmed bin İbrâhim bin Şâzân el-Bezzâr'dan, Ebû Tayyib-i Taberî'den; Ebü'l-Ferec Muhammed bin Abdullah el-Harcûşî eş-Şîrâzî'den ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Kendisinden de; Hatîb-i Bağdadî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebî Nasr el-Humeydî, Ebû Bekr bin Hâdıbe, Ebü'l-Hasen bin Abdüsselâm, Ebü'l-Kâsım bin es-Semerkândî, Ebü'l-Bedr bin el-Kerhî ve daha başkaları hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İmâm-ı Sübkî'nin "Tabakât"ında ve Taşköprüzâde Ahmed bin Mustafâ "Miftâh-üs-se'âde ve misbâh-üs-siyâde fî mevzûât-il-ulûm" isimli eserinde onun hayatı hakkında geniş bilgi vardır.

Ebû İshâk-ı Şîrâzî'ye "Şeyh-ül-İmâm" ve "Şeyh-ül-İslâm" gibi lakâblar verilmiş olup, değerli kitapların sahibi idi. Kitaplarının her biri, güneş gibi dünyânın her tarafında parlamakta, tasniflerini görenler, fazilet ve üstünlüğünü ikrâr ve i'tirâf etmektedir.

İlk tahsiline Fîrûz-âbâd'da başladı. Orada kendisinden ilim aldığı hocalarının ilki; Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer eş-Şîrâzî oldu. Bu beldede, imkânı ölçüsünde elde ettiği ilimleri daha çok arttırmak için, 410 (m. 1019) senesinde Şîrâz'a geldi ve onyedi sene orada yaşadı. Bu arada Gandecâm'a gitti. Her iki şehirde ve diğerlerinde kaldığı sürede, birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Şîrâz'da ve Gandecân'da Ebû Ahmed Abdurrahmân bin Hüseyn el-Gandecânî ve Şîrâz'da Ebû Abdullah el-Beydâvi ve Ebû Ahmed Abdülvehhâb bin Muhammed bin Ramin el-Bağdâdî, ilim aldığı âlimlerdendir. Bu iki âlim Bağdadlı âlimlerin üstâdlarındandı. O, bu ikisinden iki merhalede ilim öğrenmişti. Önce, Şîrâz şehrinin hatîb ve müftî vekîllerinden olan Ebû Abdullah el-Celâb'tan ders okudu. Bu arada Dâvûd-i Zâhirî'nin mezhebinden olan Ebü'l-Ferec-i Fâmî eş-Şîrâzî ile karşılaştı. Genç yaşında olduğu hâlde, onunla ilmi münâzaralarda bulundu. Çünkü O, "Tabakât"ında "Ben, Şîrâz'da küçük olduğum halde, onunla münâzara etmiştim" dedi. Bu hâdise, onun cedel ilminde, daha o yaşlarda alışkanlık, kazandığına delâlet etmektedir.

Ondan sonra ilim öğrenmek için Irak'a, doğru hareket etti. Önce Basra'ya gitti. Oradaki fâkihlerden ders okudu. El-Hûzî bunlardandır. Sonra Bağdad'a gitmeye niyet etti. 415 (m. 1024) senesinde, 22 yaşında iken Bağdad'a gelip hemen ilim öğrenmeye başladı. Gittiği şehirlerde ve köylerde, daha önce gördüklerinden olan bir ilmî çevre ile karşılaştı. Orada, Şafiî mezhebini öğretip yayan büyük fakîhlerle buluştu. Bunlardan ba'zıları; eş-Şîrc-il-faradî el-Hâsib, İbn-i Ramin, Ebû Abdullah el-Beydâvî, Mensûr bin Ömer el-Kerhî'dir. Onun bu devirdeki hocalarının en büyüğü, Ebû Tayyib et-Taberî'dir. Kendisi bu hocası hakkında diyor ki: "Gördüğüm kimseler içinde, ondan daha çok çalışkan olan bir kimseyi, daha çok tahkîk yapanı ve görüşü ondan daha iyi olan birisini görmedim." Hocalarının arasındaki yeri husûsunda bunu, "Kazvînî" adı ile meşhûr olan Ebû Hatim Mahmûd bin Hasen et-Taberî ta'kib eder. Bunun hakkında da: "İlim için yaptığım seyahatlerde, ondan ve Kâdı Ebû Tayyib et-Taberî'den faydalandığım gibi, başka kimseden faydalanamadım" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fıkıh ilmini, ez-Zücâcî'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer eş-Şîrâzî'den ve başka âlimlerden öğrendiği gibi, usûl ilmini de, Ebû Hâtim'den okumuştu. Hadîs ilmini de, Ebû Bekr el-Berkânî ile Ebû Ali bin Şâzân'dan öğrendi. Şafiî âlimlerinin yanında; başka ders halkalarında da bulundu. O, Hanbelî âlimlerinden Kâdı Ebû Ali el-Hâşimî hakkında diyor ki: "Ben, onun ders halkasında bulundum ve ondan istifâde ettim".

Ebû İshâk, kısa zamanda hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin takdîrine ve i'timâdına mazhar oldu. Hocası onun, kendisinin bulunmadığı zamanlarda talebelerine ders vermesine izin verip yardımcı seçti. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin ilimle meşgûliyeti, şaşılacak derecede, akıllara durgunluk verecek ölçüde idi. Meselâ her dersi bin defa tekrar edip sağlamlaştırırdı. Bu zamandaki hâlini,

kendisi şöyle anlatır: "Her kıyâsı bin defa tekrar eder, onu bitirince diğer bir kıyâsa geçer, onda da bu minval üzere meşgûl olurdum. Her dersi bin defa tekrar ederdim. Bir mes'eleye dâir şâhid, delîl olacak bir beyit olursa, o beytin bulunduğu kasidenin tamamını ezberlerdim." Bu ise, ancak tedbirli davranmak ve iyi öğrenmek için olan bir arzu, istek idi. Yine kendisi anlatır: "Bir kerre, zeytinyağlı fasulye yemek istedim. Hemen vazgeçip, ben ders ile meşgûl iken onu yemek akıllı işi değildir, diye düşündüm." Ebû İshâk, hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin kendisinin mescidlerden birinde ders vermesini istedikten sonra, on beş seneye yakın Bağdad'da kaldı. Bâb-ı Merâtıb'da bulunan bir mescidde ders vermeye başladı. Onun bu tedrisât işi, Bağdad'da meşhûr olmakla kalmayıp, şöhreti çeşitli memleketlere de yayıldı. Dörtbir taraftan gelen ilim talebeleri, onun huzûrunda olgunlaşır, ilim ve hâl sahibi olurlardı. Kara ve deniz yolu ile fetvâ sormaya gelenler, onun meclisinde toplanırlardı. Fıkıh denizinin dalgaları, onun huzûrunda yarılır ve yayılırdı. Kendileri için fıkıh elbisesini uygun görenler, onun huzûrunda bulunduktan ve onun ilmini gördükten sonra, bu elbiseye lâyık olmadıklarını anlayınca, utanırlardı. Bu elbise, ancak bu büyük üstada biçilmiş idi. Herkes ona uyardı, öyle bir dereceye varmış idi ki, onun fıkıhda İbn-i Süreyc'in derecesine çıktığını söylerlerdi. İlim, vera' ve zühd bakımından, anlatanların anlatmasından daha meşhûr, önceki ve sonraki hâllerinden beyân edilenlerden daha üstün idi. Zamanının bir güneşi gibi, herkesin yolunu aydınlatıyordu. Gecelerini ibâdetle ve teheccüd (uyanıklık) namazı ile geçirirdi. Allahü teâlâya yalvarsa, duâ ve münâcaatta bulunsa, duâsı kabûl olurdu. Talebelerinden bir çoğu, halîfe tarafından kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfelerine ta'yîn edilmişti.

O, daha hocası Ebû Tayyib et-Taberî hayatta iken, zamanındaki Şafiî fakîhlerinin en büyüklerinden oldu. Fıkıh ve usûl-i fıkhda, ilm-i hılâf mes'elelerinde ve cedel ilmindeki şöhreti her yere yayıldı. Hocası, ilmî münâzaralarda ileri sürdüğü delîllerde ona çok i'timâd ederdi.

Büyük Şafiî âlimi ve Kâdı'l-kudât olan Ebû Abdullah Hüseyn bin Ca'fer bin Mâkûlâ, 447 (m. 1055) senesinde vefât edince, halîfe Kâim bi-emrillâh'ın görevlileri, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'ye gidip, halîfenin kendisini Kâdı'l-kudât (Temyiz reîsi) ta'yîn etmek istediğini bildirdiler. O, râzı olmadı.

Gelenler kabûle zorlamaya çalıştı. O, yine bu mes'ûliyeti ağır işten kaçındı. Gelenler, onun bu vazîfeyi kabûl etmesine kadar ısrar edilmesi husûsunda, halîfeden kat'î talimat almışlardı. Israr çok olunca, Ebû İshâk halifeye bir mektûp yazarak: "Kendini helak etmen, sana kâfi gelmedi mi? Hattâ kendinle beraber beni de mi helak etmek istiyorsun?" dedi. Halife buna çok üzüldü ve: "İşte âlimler böyle olsun! Çok şükür, zamanımızda kendisine kadılık vazîfesi verilebilecek ve bundan yüzçeviren birisi vardır. O, bunu istemedi ve biz de affettik" dedi.

Bağdad'da yaygın olan âdetlerden birisi şuydu: Birisi vefât ettiği zaman, yakınları yapılan ta'ziyeyi mescidde kabûl ederlerdi. Bunlar mescide gelip oturur, herkes de gelip ta'ziyede bulunur ve günlerce buna devam edilirdi. Burada Kur'ân-ı kerîm okunmasından veya âlimler arasında ilmî münâzaradan başka birşey yapılmazdı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin hocası Ebû Tayyib'in hanımı vefât ettiği zaman, ta'ziye için gelenlerin arasında Hanefî âlimlerinin büyüklerinden kadı Ebû Abdullah es-Saymerî de hazır bulunmuştu.

Orada bulunan insanlar, onunla ikisi arasında bir fıkhî mes'ele hakkında münâzarada bulunmalarını istediler. Saymerî, bundan özür dileyerek insanlara dedi ki: "Ebû Abdullah-i Dâmegânî gibi bir talebesi olan kimse için, konuşmaya ne hacet var? işte o, hazırdır. Kim konuşmak isterse dilediğini yapsın!" Kâdı Ebû Tayyib de: "İşte bu da, benim yerime geçen talebelerimden Ebû İshâk'dır" dedi. Böylece hocası, onun büyüklüğünü herkese anlatmak istedi.

Hocası Ebû Tayyib et-Taberî'nin 450 (m. 1058) senesinde vefâtından sonra, Ebû, İshâk, Şafiî mezhebinin fakîhleri arasında bir sabah yıldızı gibi parlamaya başladı. Hiçbir kimsenin onun karşısında durması mümkün değildi. Bâb-ı Meratıb'daki mescidinde ders vermeye başladı. Nihâyet, ilmi ve âlimleri çok seven ve Ebû İshâk'a ayrı bir sevgisi olan Nizâm-ül-mülk, onun ders okutması için Bağdad'da bir medrese inşâ ettirdi. Medresenin inşâatına 457 (m. 1065) senesi Zilka'de ayında başlandı ve 459 (m. 1067) senesi Zilka'de ayının 27. günü tedrisâta açıldı. Vezir Nizâm-ül-mülk, medreseyi inşâ edip müderrisliğini ona teklif edince, çekinerek kabûl etti. Bunun üzerine Nizamiye Medresesi'ni ilk defa tedrisâta başlatmak için ilk müderris olarak ta'yini yapıldı. Medresenin idâresi ile vazîfeli Ebû Sa'd el-Kâşî, açılış gününde bulunmak üzere, çok sayıda insanın toplanmasını temin etmişti. Çeşitli kimselerden binlerce halk, ilk dersi dinlemek üzere hazır oldu. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ise, müderrislik yapma vazîfesini kabûl ettiği halde, ortalıkta görünmedi. Bulunup getirilmesi çok istendi ise de, mümkün olmadı. Çünkü açılışa gelirken yolda bir gençle karşılaşmış, genç de ona: "Ey efendi Medresede ders vermeyi istiyor musun?" demişti. O da "Evet!" deyince, "Bu gasb edilmiş yerde nasıl ders verirsin?" diye ona sitem etti. İşte o ânda Şeyh Ebû İshâk'ın niyeti değişti ve açılışta hazır bulunmadı. Uzaklaşıp gitti. Ebû İshâk'ın gelip derse başlamasını beklemekten, insanlar çok sıkıldı. Medrese Başkanı Ebû Sa'd el-Kâşî, tedrisâtın başlaması için, orada hazır bulunan Ebû Nasr İbni Sabbâg'a, müderrislik rütbesi verilerek ders vermesini istedi. Bu karardan asla dönülmeyeceğini, artık hep kendisinin ders vereceğini söyledi. Durumu da halîfeye bildirdi. İbn-i Sabbâg da onun bu sözüne i'timâd edip kabûl etti. Bu esnada orada toplanmış bulunan bütün halk dağılmıştı, İbn-i Sabbâg İse, Ebû İshâk-ı Sîrâzî'nin gecikmesinden çok sıkıldı ve o ânda ne yapacağını şaşırdı. Medreseye fıkıh ve diğer ilimleri öğrenmek için gelenlerden herbirine, hergün dört rıtl (1,6 kg.) ekmek ücreti ödendi. Çünkü bu medrese, fakir olup ilim öğrenmeleri sebebiyle geçimlerini temin edemeyen kimseler için yaptırılmıştı. Tam bu sırada Ebû İshak, Bâb-ı Merâtıb'daki mescidinde ortaya çıkıp, âdeti üzere orada ders vermeye başladı. Bütün insanlar, onun yanında toplanıp, herkesi oraya da'vet ettiler. Onu medh ve sena ettiler. Kendisinin niçin böyle yaptığını soranlara dedi ki: "Bu medresede oturup ders vermekten hoşlanmadım. Çünkü medrese yapılırken, bu işle görevlendirilmiş olan Ebû Saîd el-Kâşî, birçok kimsenin mülküne, rızâları olmadan el koymuş, çok yeri yıkıp bozarak medrese binasını yaptırmıştı. Bu durumu bildiğim için, çok üzülmüştüm."

Ebû İshâk'ın mescidindeki talebeleri, açlık sıkıntısı ile karşılaşıp, kendilerinde bir gevşeklik, bıkkınlık baş gösterdi. Müderrisliği kabûl etmemesinden dolayı" kendilerinde hâsıl olan bu bıkkınlık ve İbn-i Sabbâg'ın da onun yerine ders vermesi sebebiyle olan durumlarını, hocaları Ebû İshâk'a bir mektûp ile bildirdiler ve "Eğer bu vazîfeyi kabûl edip, böyle davranmaktan vazgeçmezseniz, hâlimiz daha perişan olacak" dediler. Çünkü talebelerinin çoğu fakir kimselerdi. O da, talebelerinin kalblerini sevindirmek ve bıkkınlık hâllerini teskin etmek için, onların bu ricasını kabûl etti. Talebeler de, İbn-i Sabbâg müderrislikten ayrılıp, hocalarının ders vermeye başlamasına kadar uğraşıp, gayret gösterdiler. Nizâm-ül-mülk, Ebû İshâk'ın bu medresede ders vermek istememesinin sebebini anlayınca, derhal medresesinin hizmetiyle görevlendirdiği Ebû Saîd el-Kâşî'ye sitem ederek ve onu kınayarak bir mektûp yazıp dedi ki: "Bu medrese kimin için yapılmıştır? Ebû İshâk'ın orada ders vermesi için yapılmıştır. Derhal onun tedrisâta başlamasını temin et" Ebû Saîd, ona gelip mektûbu gösterdi. Fakat Ebû İshâk hiçbir cevap vermedi. O da, hükümet merkezine gidip, durumu bir mektûpla, halifeye bildirdi. Adamlarından birini de Ebû İshâk'a gönderip; "Hâlimizi anladın. Senin bu medreseye gelip ders okutmamanın bütün sorumluluğunun bana yükletilmesinden korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Ebû İshâk, elinde büyük bir tuğla olduğu hâlde çıkıp geldi ve vazîfeye başladı. Zilhicce ayının başında Cumartesi

günü ders vermeye başladı. Ders verirken, getirdiği tuğlanın üzerinde otururdu. Namaz vakti gelince, oradan çıkar, yakındaki mescidlerden birinde namazını kılardı. Çünkü medresenin yerinin gasb edilmiş olması şüphesi vardı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî ders vermeye başlayınca, İbn-i Sabbâg 20 gün devam ettiği bu vazîfeden ayrıldı. Ebû İshâk da, vefâtına kadar ders verip, ilme çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi.

Ebû Ali Makdîsî diyor ki, "Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin vefâtından sonra onu rü'yâmda gördüm ve; "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordum. Cevâbında dedi ki: "Bu Nizâmiyye Medresesi hakkında soruldum. Eğer bu medresenin yapılma maksadına riâyet edip orada ders vermeseydim, elbette helak olanlardan olurdum."

Birgün Nizâm-ül-mülk, kendisinin yaptığı hayır ve hasenatı, insanlara ikram ve iyiliklerini, günahlardan sakınmasını, Allahü teâlânın emirlerine yapışmasını anlatıp, yüksek âlimlerden yaptıklarının İslâmiyete uygunluğu hakkında fetvâ istedi. Bütün âlimler cevâbında: "Bu yapılanların hepsi doğrudur. Cennete girmenize vesiledir" diye yazıp, onun hakkındaki iyi düşüncelerini bildirdiler. Nizâm-ül-mülk, âlimlerin kendisi hakkındaki şahitliğini görüp yazılarını okuyunca: "Bunlarla benim kalbim rahat olmadı. Ancak, büyük âlim Ebû İshâk-ı Sîrâzî de bunu yazar ve hakkımda diğer âlimler gibi şehâdette bulunursa, inanırım" dedi. Şeyh Ebû İshâk'a başvurduklarında o da: "Hasen (ya'nî Nizâm-ül-mülk), zulüm mevkiinde bulunanların" hayırlısıdır" diye yazdı. Nizâm-ül-mülk, bu zâtın yazısını okuyunca "Şeyh doğru söylemiştir. Doğru cevap, işte budur!" dedi. Nizâm-ül-mülk vefât edeceği zaman vasıyyet edip, Ebû İshâk'ın fetvâsının sûretini kefenine bağlanmasını istedi. Bu isteği yerine getirildi. Sonra sâlih bir zât, rüyasında Nizâm-ül-mülk'ü görüp hâlini sordu. O da cevâbında: "Allahü teâlâ bütün günahlarımı bağışladı ve: "Bu ihsânımız, senin hakkında Ebû İshâk'ın, hayırlı diye yazmasındandır" buyurdu" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin, Allahü teâlâ katındaki derecesinin yüksekliği bu menkıbeden de anlaşılmaktadır.

Birgün Bistâm şehrine gelmişti. Kendisine: "Sûfilerden filan kimse, sizi ziyârete geldi" dediler. Bu Sûfî'nin, Sehlekî adında meşhûr ve büyük bir velî olduğunu söylemişlerdi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî, bunu duyunca derhal yerinden kalkıp, onu karşılamaya gitti. Bu zâtın gösterişli bir ata binmiş ve talebeleri ile birlikte geldiğini gördü. Tasavvuf ehlinden büyük bir zât olan bu kimseye: "Şeyh, Ebû İshâk, sizi karşılamağa geldi" dediler. O zât bunu duyunca, hemen atından inip, Ebû İshâk'a ta'zîm ve hürmet etmeye başladı. Şeyh Ebû İshâk da, onun elini ve elbiselerinin eteğini öptü. O büyük zât da, Ebû İshâk'a "Ey efendim! Beni, perişan eyledin. Artık ben, sizinle gelemem. Siz yine olduğunuz, ya'nî konakladığınız yere dönünüz!" dedi. Ebû İshâk-ı Şîrâzî de, onun bu sözünü emir kabûl edip yerine döndü. Sonra o zât, Ebû İshâk'ın bulunduğu yere gitti. Ebû İshâk, o zâtın önünde oturup, her biri diğerine ta'zîm ve hürmetle, anlatılamıyacak kadar edepli ve saygılı hareket ettiler. Sonra bu zât, iki mendil çıkardı. Birinde bir miktar buğday vardı. "Bu buğdaylar, büyük velî Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinden gelmektedir" dedi. Diğerinde ise tuz vardı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî de, bunları alıp muhafaza etti. Sonra bu zât veda edip gitti. (Bu hâdise, tasavvuf ehli olan evliyânın büyükleri ile, âlimlerin birbirlerine ne kadar ta'zîm ve hürmet ettiklerini göstermektedir. Dinine son derece bağlı olan, hevâ ve hevesine tâbi olmayan, ilim, fazilet ve ihlâs sahibi olan bütün müslümanların birbirlerini çok sevmesi her zaman mümkündür. Zâten her müslümanın, birbirini Allah rızâsı için çok sevmesi, buğz (düşmanlık) yapmaması, birbirinin dedikodusunu yapıp aleyhinde konuşarak çekiştirmemesi, dînimizde emredilmiştir. Hakîkî bir müslüman, herkesle iyi geçinir ve kendisi ile iyi geçinilir. Kibirli değil, son derece alçak gönüllüdür. Kimse ile münâkaşa etmediği gibi,

başkalarının kalbini de kırmaz, iffetli, cömert, şefkatli ve iyi niyetlidir. Kimseye hile, hıyânet ve kötülük yapmaz. Böyle şeyleri düşünmez bile. Kötü huylardan hiçbiri kendisinde bulunmaz. Buna karşılık, bütün iyi huylar kendisinde toplanmıştır. Böyle olan kimseler, dünyâda rahat ettikleri gibi, âhırette de rahat ve huzûr içinde olurlar.)

Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin ilmi, menkıbeleri ve yüksek hâlleri sayılamıyacak kadar çoktur. Zamanının büyük âlimleri ile birçok ilmî münâzaraları olmuştur. Îmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Me'âlî el-Cüveyni ile olan münâzaraları "Tabakât-ı Şâfiiyye" kitabında yazılıdır. Onun talebeleri ve kendisi ile arkadaşlık yapıp yetişenler oldu. Onlardan kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfesine ta'yin edilenleri çoktu. Haydar bin Mahmûd bin Haydar eş-Şîrâzî anlatıyor Şeyh Ebû İshâk'tan işittim. Diyordu ki; "Horasan taraflarına gitmiştim. Uğradığım her beldenin ve her köyün, ya kadısının veya müftîsinin yahut da hatîbinin talebelerimden veya ilim arkadaşlarımdan olduğunu gördüm."

İlimde, hitâbette ve münâzaralardaki fesahat ve belagatı darb-ı mesel hâline gelmişti. Vera', zühd ve takvâsı anlatılamayacak kadar çoktu. Zamanındaki şâirlerden Sellâr el-Ukaylî, onun fesâhattaki ve münâzaradaki üstünlüğünü şiirleriyle medhetti. Cedel ilminin bütün inceliklerine vâkıf olan ve bu ilimde asrının âlimleri arasında, hiçbir noksanlığı bulunmayan bir dolunay gibi olup, en önde bulunuyordu.

Vera' ve takvâdaki sağlamlığına gelince; o bütün müttekîler gibi, Selef-i sâlihînin büyüklerinin yolunda idi. Onun vera'sını kelimelerle anlatmak ve bunun evvelini ve sonunu sınırlamak mümkün değildir, ibâdetinin çokluğunu, secdelerde yüzünün renginin değişmesini kimse inkâr edemezdi. Bütün gecesini ibâdetle, Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Nitekim "Müzehheb" kitabının her faslını tamamladığı zaman iki rek'at namaz kılardı. Zühdü o kadar çoktu ki, birgün mescidde unuttuğu ve kendisinin de o günkü nafakası olan bir dinârı (4.8 gr altını), geri döndüğünde yerinde bulduğu hâlde, belki başkasınındır diye düşünüp, almaktan vazgeçti. Bu zühd ve vera', onun zamanında başka birisinde görülmedi. Sanki o, zamanındaki bütün insanların zühdünü kendinde toplamış, bu zühd onun" süsü olmuştu. Bunda bir eşi, benzeri yoktu.

Ebû İshâk'ın bedeni zayıf ve ince idi. Kuvvetli bir hafızaya sahip olan zekî bir kimseydi. Ders okumak ve ilim tahsil etmek için çok gayret sarf ediyordu. Yemeği ve elbisesi çok azdı. Aza kanâat eder ve fakirliğe sabrederdi. Kâdı Ebü'l-Abbâs el-Cürcânî ve diğer arkadaşları diyorlar ki, "Ebû İshâk-ı Şîrâzî, dünyalık olarak hiçbir şeye mâlik değildi. Hattâ o hâle geldi ki, bir günlük yiyeceğini ve giyeceğini bulamadığı zamanlar olurdu. Birgün biz ona gelmiştik. Hükümdârın bağışladığı küçük binada oturuyordu. Bizim için yarım doğrulmuştu. Çünkü, üzerindeki elbisenin küçüklüğünden ve bir yerinin açılıp görülmesinden çekindiği için böyle hareket etmişti." O, uzun müddet bir şey yemediği zaman, bakla satan bir dostuna gelirdi. O da onun için hazırladığı bakla suyu ile ekmeği ıslayıp tirit yapıp yedirirdi. Nice zaman böyle gelir ve yemek ihtiyâcını giderirdi. Bir keresinde bakla bittiğinde gelmişti. Ebû İshâk durup: "Hâlimize şükür" deyip geri döndü.

Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Bürûcirdî anlatıyor: "Birgün Ebû İshâk, talebelerinden birine: "Bana üzüm ve hurma pekmezi satın alman husûsunda seni vekîl ettim" dedi. O da gidip, fâsid bir alış-verişte bulundu. Ebû İshâk, böyle şüpheli satın alınan üzüm ve hurma pekmezini yemedi."

Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbâkî el-Ensârî anlatıyor Birgün Ebû İshâk-ı Şîrâzî'ye birçok mes'ele hakkında fetvâ sormaya gitmiştim. Onu yolda yürürken gördüm ve selâm verdim.

Ekmek satan bir dükkana girdi. Ondan kalemini istedi. O hâlde iken, suâlimin cevabını hemen cebinde taşıdığı mürekkeb ile yazıp istediğim fetvâyı bana verdi"

Ebû İshâk-ı Şîrâzî, fakir bir kimse olup, Nizâmiyye Medresesi'nde ders vermeye başlamasından sonra da fakirliği devam etti. Talebelerini çok severdi ve "Benden bir mes'ele okuyan kimse, benim evlâdım sayılır" derdi Fakirliği sebebiyle hacca da gitmemişti. Nizâm-ül-mülk'e yakın olmasına rağmen maddî bakımdan hâlinde bir değişiklik olmadı. Mala, paraya hiç düşkün değildi. El-Mâhânî diyor ki: "Onun bir yiyecek ve binek almaya yetecek kadar malı yoktu. Fakat isteseydi, onu el üstünde tutarak taşırlardı."

Ebû İshâk, Horasan'a gelince hemen Nişâbûr'a geçmişti. Bunun Sebebi de, halîfe Muktedâ billâh'ın Ebü'l-Feth bin Ebü'l-Leys tarafından onun aleyhine kışkırtılmasıydı. Halife, Ebû İshâk'ı çağırıp bizzat kendisiyle görüştü. Şikayete sebeb olan hâdiseyi bizzat kendisinden dinledi. Çünkü, belde halkına onun sebebiyle eziyet edilmişti. Bu sebepden halife de, onun sultânın karargâhına gitmesini ve hâlini de Selçuklu sultânına ve veziri Nizâm-ül-mülk'e anlatmasını emretmişti. Şeyh Ebû İshâk, halifenin hizmetçilerinden Cemâl-üd-devle Afif ile beraber yola çıktı ve hâlini arzetti. Böylece hakkındaki dedikodular son buldu.

Ebü'l-Hasen-i Hemedânî anlatıyor:

"Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin şöhreti o kadar çok yayılmıştı ki, gittiği her yerde ve girdiği her şehirde, şehrin bütün insanları ve çocukları onu karşılamağa çıkarlardı. Kaldığı yerlerde, içinde olduğu mahfelin direklerine ellerini sürerler, na'lınlarının (ayakkabılarının) toprak ve tozunu alır, şifâ ve bereketlenmek için saklarlardı. San'at sahipleri, meta'larını, âlet ve edevatını ayaklarının tozuna sürerlerdi. Tatlı, meyva, yiyecek, giyecek, kumaş ve pamuk gibi neleri varsa üzerine saçarlar, bütün halk da onun başına üşüşürdü. Kendisi de bu hale çok te'accüb eder, hayret içinde kalırdı. Konaklama yerine gelince, eshâbına iltifât edip: "Ey dostlarım, ey kardeşlerim! Bugün başınıza düşen, o sayısız güzel eşyalardan elinize ne geçti ve herkese ne kadar düştü?" derdi."

Bu seyahatlerinde ona arkadaşlık yapıp, ilminden istifâde eden birçok âlim olmuştur. Bunlardan Fahr-ül-İslâm eş-Şâşî, "Umde" kitabının sahibi Hüseyn bin Ali et-Taberî, İbn-i Beyân el-Meyânci, Ebû Muâz, el-Bendelinî, Ebû Sa'leb el-Vâsıtî, Abdülmelik eş-Şâbürhuvâstî, Ebü'l-Hasen el-Amidî, Ebü'l-Kâsım ez-Zencânî, Ebû Ali el-Fârikî, Ebü'l-Abbâs bin er-Rutâbî gibi birçok âlimler ondan istifâde ettiler.

Ebû Bekr eş-Şaşî diyor ki, "Şeyh Ebû İshâk, asrının âlimlerine, Allahü teâlânın bir hucceti, senedi idi."

İmâm-ı Mâverdî diyor ki, "Ebû İshâk gibisini görmedim, İmâm-ı Şafiî onu görseydi, elbette beğenirdi"

Hanefî âlimlerinden el-Muvaffak diyor ki, "Ebû İshâk, fıkıh âlimleri arasında mü'minlerin İmâmı, en önde geleni idi. Onda bulunan hasletlerin hepsi, ilmiyle amel eden âlime örnek oldu. Bunun için, ilim ve amel bakımından olan üstünlüklerin hepsi onda toplanmıştı. Bu sebeple yüksek bir yolda idi. Herkes tarafından sevilirdi. İnsanlar arasındaki yaşayışına ve ahlâkına sû-i zânda bulunarak bir kusur isnâd etmeye kimsenin gücü yetmezdi."

Talebeleri sayılamıyacak kadar çoktur. Birçok yerlere yayılmışlardı. Abbasi devletinin sınırları içinde bulunan İran'ın birçok şehirlerinde ve köylerinde kadılık, müftîlik ve hatîblik vazîfesi yapanların çoğu bunun talebelerinden olmuştur. Bunlardan ba'zısının isimleri "Tabakât"

kitaplarında sayılmaktadır. Zâten Nizâm-ül-mülk, Şafiî mezhebinin yayılması ve bunu da Ebû İsbâk-ı Şîrâzî'nin yapmasını isteyerek, Nizâmiyye Medresesi'ni yaptırmış ve böylece binlerce talebeyi yetiştirmiştir. Çok kısa bir zamanının dışında, vefâtına kadar bu medresede hep talebe okutmuştur. Daha önce Bâb-ı Merâtıb'daki mescidinde yüzlerce talebe yetiştirmişti.

Eserleri: Çok eser yazmıştır. Bunlardan başlıcalarının isimleri şunlardır:

1. El-Mühezzeb fil-müzehheb: Keşf-üz-zünûn'da "El-Mühezzeb fil-fürû" adı ile bildirilmektedir. Fıkıh ilmine âit büyük bir eserdir. Bunun te'lîf sebebi, İbn-i Sabbâg'ın kendisi hakkında: "İmâm-ı Şafiî ile Ebû Hanîfe'nin arasında bir ictihâd farkı kalmazsa, Ebû İshâk'ın ilmi ortadan kalkardı" ya'nî "Onun ilmi, onun ikisi arasındaki ictihâd farklılıklarını bildiren, hılâf mes'elerinden ibârettir" dediğini duyunca, kendisinin fıkıh ilmindeki üstünlüğünü de isbât etmek için bu kitabını yazmıştı. Bu kitabını defalarca yazdı. Şöyle ki; maksadına uygun olmadığını görünce, onu Dicle nehrine atardı. Daha sonra başka bir sûrette re'yini topladı. Onları bir eser hâline getirip insanlara ulaştırmış oldu. Eserini 455 (m. 1063) senesinde yazmaya başlamış ve 469 (m. 1076) senesinde tamamlamıştı. Bu, kıymeti yüksek olan bir eserdir. Şafiî fâkihleri, ona çok önem verip şerh ettiler. Ebû İshâk, bundan çok hoşlanırdı. Hattâ kendisi bu kitap hakkında buyurdu ki: "Hazırladığım bu kitap, şayet Resûlullaha (s.a.v.) arz edilmiş olsaydı, "Bu, benim ümmetime emrettiğim dinin tâ kendisidir" buyururdu."

2. Et-Tenbîh fil-fıkh Keşf-üz-zünûn'da "Et-Tenbih fî fürû'ış-Şâfiiyye" ismi ile zikredilmektedir. Bu eser, Şâfiîler arasında çok okunan beş kitaptan birisidir. Çok okunması, onu Şeyh Ebû Hâmid el-Mervezî'nin "Ta'lika"sından almış olmasındandır. Bunun da birçok şerhleri yapılmıştır. Birçokları da muhtasar hâle getirmişler, özetlemişlerdir. Ba'zıları da, onun ihtivâ ettiği konuları nazım hâline getirmişlerdir.

3. En-Nüket fil-hılâf: Keşf-üz-Zünûn'da "En-Nüket fî ilm-il-Cedel" adı ile zikredilmektedir.

4. Et-Tebsıra: İbn-i Hıllıgân bunun cedel ilmi hakkında; Keşf-üz-zünûn sahibi de, usûl-i fıkıh ilmi hakkında olduğunu bildirmektedir. İbn-i Cinnî, ona şerh yaptı.

5. El-Maûne fil-Cedel

6. Et-Telhîs: İbn-i Hılhgân, cedel ilmi hakkında olduğunu bildirmektedir.

7. El-Lem' fî usûl-il-fıkh: El-Hedbânî, bunun iki cild hâlinde ve daha başkaları şerhlerini yaptı.

8. Şerh-ül-lem' fî usûl-il-fıkh

9. Nushu ehl-il-ilm

10. Tabakât-ül-fukahâ

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 215-262

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 29

3) Tabakât-ül-fukahâ li-İbn-i İshâk (Mukaddime)

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 319-320

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 349

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 124

7) Tezhîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 172

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 68

9) Mir'ât-üz-zeman fî târih-il-a'yân sh. 135, 186 (1968 Ankara)

EBÜ'L-ABBÂS MEHDEVÎ (Ahmed bin Ammâr)

Tefsîr, kırâat, lügat, nahiv ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi Ahmed bin Ammâr bin Ebü'l-Abbâs'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. Afrikiyye'de (Tunus) deniz kıyısında bir şehir olan Mehdiyye'ye nisbetle Mehdevî ve Magribî denildi. Üstad-ı meşhûr lakabı verildi. 440 (m. 1048) yılı civârında vefât etti.

İlim tahsiline ilk önce aile çevresinden başlayan Ebü'l-Abbâs Mehdevî, başta anne tarafından dedesi Mehdî bin İbrâhim'den ilim öğrendi. Kayrevân'da kırâat, fıkıh, tefsîr ve arabî ilimler âlimi Ebü'l-Hasen Kâbisî'den ders aldı. Kâbisi'nin, kırâatten başka ilimlerle de uğraşmasından dolayı ondan ayrıldı. Mekke'ye gitti. Orada, çeşitli İslâm memleketlerinden gelen âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Ebü'l-Hasen Ahmed bin Muhammed Kandarî, Ganâim bin Velîd Mâlikî ve Muhammed bin Süfyân'dan (Taşköprüzâde'ye göre Süleymân bin Süfyân) kırâat ilmini öğrendi. Mekkî bin Ebi Tâlib'le çok sohbet ve arkadaşlıkları oldu. Kırâat ilmi üzerinde yıllarca çalışarak, kırâat-ı seb'a'yı öğrendi. Bütün inceliklerine vâkıf oldu. Aralarındaki farklılıkları, sebeblerini, delîlleriyle öğrendi. Birçok ilimde ihtisas sahibi olmasına rağmen, kırâat ilminde meşhûr oldu. Talebelerine kırâat-ı seb'a'nın hepsini öğretir, yedisinde de aynı seviyeye getirir ve gönüllerinin yattığına göre okumakta serbest bırakırdı. Afrikiyye'den ayrılıp Endülüs'e (İspanya) gitti. 430 (m. 1039) yılında Endülüs'ün doğusundaki Cezire şehrine yerleşti. Yıllarca müslümanlara hadîs, fıkıh, kırâat bilgileri öğretti. İnsanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulundu. Büyük âlimlerden öğrendiği eşsiz ilmini öğretmeye, yaymaya gayret etti. Doğru yoldan sapanlarla münâzaralarda bulundu. Onun kırâat ilmindeki derecesi, belki arkadaşı Mekkî bin Ebî Tâlib kadar yüksek değilse de onun derecesini, yetiştirdiği talebeleri ve yazdığı eserleri göstermektedir, ömrünü, ilim öğrenmek, bildiklerini öğretmek ve ibâdetle geçirdi. Allahü teâlânın râzı olmayacağı bir iş veya sözle, bir ânını zayi etmek istemezdi. Dünyâya hiç kıymet vermez, elindekini fakirlere dağıtırdı. Ona, tevekkülü ve Kur'ân-ı kerîme hizmeti sebebiyle, ummadığı yerden rızkı gelirdi.

Ebü'l-Abbâs Mehdevî, birçok talebe yetiştirdi. Bunlardan bir kısmı kırâatle meşhûr oldu. Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed Ezdî, Ebû Muhammed Abdullah bin Yûsuf, Abdullah Nümeyri, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim Lahmî Endülüsî (İbn-i Şuayb), Ebü'l-Velid Ganem bin Velîd Mâlikî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Mutrif Kettânî (Tarafi), Ebû Abdullah Muhammed Tecîbî Tuleytelî, Ebû Muhammed Abdülazîz Karvî, Muhammed bin Müfrec Batleyevsî (Rebeveylüh), Ebü'l-Hasen Yahyâ bin İbrâhim Mersî (İbn-i Beyaz) ve daha birçok âlim bunlar arasındaydı. Bu mübârek zâtlar da, hocaları gibi ilimlerini geliştirip artırmaya, çok sayıda insana öğreterek bunların nesilden nesile öğretilmesine gayret ettiler. Kalabalık cemâatlere okudukları kırâatler, huşû' içinde dinlenirdi. Dinleyiciler Allahü teâlânın kelâmını ehlinden dinlemekle kendilerinden geçerlerdi. Îmânları bir kerre daha tazelenir, bu hâlden dolayı Allahü teâlâya hamd ederlerdi. Kendileri de bu âlimler gibi okumaya ve çocuklarını da onlara talebe eyleyip yetiştirmeye gayret ederlerdi. Bu yolda adetâ birbirleriyle yarıştılar. Endülüs'te yıllarca, bübülleri kıskandıracak şekilde kelâm-ı İlâhîyi terennüm eden kârîler (Kur'ân-ı kerîm okuyanlar) yetişti. Onların okuduklarını işitenlerin gönülleri ferahladı. Müslümanlar onların varlıklarından huzûr duydular.

Talebelerinden biri anlatır: "Birgün hocam Mehdevî Cezire Câmii'nde Kur'ân-ı kerîm kırâat edip, müslümanların gönüllerini nurlandırırken, kelâm-ı ilâhînin te'sîriyle kendimden geçtim. Kendime geldiğim'zaman, birçok kimsenin benim hâlimde olup, yeni ayılmakta olduklarını gördüm. Onun kırâatini dinlerken, dünyâyla alâkayı kestiğimizi hissetmediğimiz zaman olmadı."

Bu büyük âlimin kıymeti, eserlerinde ortaya çıkmaktadır. Sâdece Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışması sebebiyle, ömrü bereketlendi. Kendisine, kısa zamanda engin ilmini kitaplara geçirmek nasîb oldu. Kitapları, kendisinden sonra gelen âlimlerin çoğuna kaynak oldu. Tereddüt etmeden onlardan istifâde ettiler. Ba'zı âlimler, kitaplarında onu "İmâm" olarak zikrettiler.

Talebeleri ve kendisine suâl soranların isteği üzerine, kırâat şekilleri ve husûsiyetleri hakkında kısaca bilgiler veren, "Hidâye fî-kırâat-ı seb'a"sını yazdı. Daha sonra bu kitabındaki bilgileri önceki âlimlerin kitaplarından ve kendisine gelen sahih rivâyetlere dayanan güzel sözlerle süsledi. Buna da "Muvaddah fi-ta'lil-il-vücûh-il-kırâat" adını verdi. El-Hidâye fil-kırâat-ıs-seb'a" ve şerhi, kendisinden sonra gelen birçok kırâat âlimine ve onların kitaplarına kaynaklık etti. Kâdı Iyâd, İbn-i Hayr, Ebü'l-Hüseyn Ubeydullah bin Ahmed bin Ebi Rebî, Ebû Ca'fer Ahmed bin Ali Belevi Âişi ve İbn-ül-Cezerî, bu âlimlerden ba'zılarıdır.

El-Kifâye fî şerh-i mükâri-il-hidâye, Keşf-üz-zünûn'da "Teysîreyn-ül-kebîr ves-sagir" adıyla bahsedilen "Teysir fil-kırâat ve kesret-it-turuk ver-rivâyât", "Hecâ'-i mesâhif-il-emsâr alâ gâyet-üt-takrib vel-ihtisâr" adlı kırâat ve tefsîrle ilgili yazmış olduğu kitaplardır. Dâvûdî'nin bahsetmiş olduğu "Tefsîr-i meşhûr" adlı bir eseri de vardır. Tefsîre bu isim, kendisine verilen "Üstâd-ı meşhûr" lakabından dolayı verilmiştir. Diğer ilimlere dâir yazdıklarıyla beraber, eserlerinin sayısının bin civarında olduğu bildirilmektedir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 56

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 5

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 84

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 351

5) Hind Çelebi, kırâat-ı bi-Afrikiyye Tunus, 1983 sh. 349

EBÜ'L-HASEN ALİ BİN MUHAMMED

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Safi bin Şuca er-Rebî'dir. Fazîletli bir zât idi. Şam'da yaşadı. 444 (m. 1052) senesinden sonra vefât etti. Ebü'l-Hasen, Abdülvahhâb el-Kullâbî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebü'l-Hasen hazretlerinin. Târih-i Fazîletü ehl-üş-Şâm adlı bir eseri vardır. Bu eser altı bâb hâlinde hazırlanmış olup, ilk bâblarında Şam hakkında ba'zı mühim bilgiler yer almaktadır. Dördüncü babında Şam'da medfûn bulunan Peygamberlerin, Sahâbe-i Kirâmın, Tabiînin, meşhûr evliyâ ve âlimlerin isimlerini saymakta ve haklarında kısa ma'lûmât vermektedir. Bu eserin dördüncü babında isimleri kaydedilip, Şam'da olduğu bildirilen Sahâbiler şunlardır: Mu'âviye bin Ebî Süfyân, Übey bin Ka'b, Ebüdderdâ, Ebû Ümâme, Ebû Hâşim bin Utbe, Evs bin Evs, Bilâl-i Habeşî, Temîm-i Dârî, Ca'fer bin Ebî Tâlib, Cündeb bin Amr, Hanis bin Hişâm, Habbâb bin Münzir, Harmele bin Zeyd el-Ensârî, Hâlid bin Velîd, Hüzeyme bin Fâtik, Zeyd bin Harise, Sa'd bin Ubâde, Sebra bin Fâtik, Süheyl el-Ensârî, Süheyl bin Amr, Şercil Sem'ûn, Şuheyb-i Rûmi, Dahhâk bin Kays, Dırâr bin Hattâb, Dırâr bin Ezver, Abdullah bin Havale, Abdullah bin Sa'dî,

Abdülmuttalib el-Hâşimî, Abdullah bin Sa'd, Abdullah bin Ma'dikerb, Muâz bin Cebel, Vasile bin Eska', Abdurrahmân bin Avf.

Şam'da medfûn bulunan Tabiînin isimleri de şöyle sıralanmıştır: Uveys bin Âmir Karnî (Veysel Karânî), Eş-Şeyh Arslân, Ebû Müslim Havlânî, Ebû Süleymân Dârânî, Eş-Şeyh Ebû Bekr bin Kavam, Eş-Şeyh Takiyuddîn İbni Salah, Eş-Şeyh İmâdüddîn el-Muhaddas, Ebü'l-Abbâs bin Kudâme, Eş-Şeyh Nefiyüddîn el-Hısni, Eş-Şeyh Cendel, Eş-Şeyh-ül-ârif Hammâd, Ömer bin Abdülazîz, Eş-Şeyh Abdullah Yunûnî, Abdurrahmân Evzâî, Ka'b-ül-Ahbâr, Mensûr bin Ammâr, Eş-Şeyh Ebû Amr, Şeyh Ebü'l-Beyân, Sultan Nûreddîn, Şehid Sultan Selahuddîn, Muhiddîn Nevevî.

Fazîletü ehl-üş-Şâm kitabından ba'zı bölümler:

Beyyine sûresi nâzil olduğu zaman, Cebrâil (a.s.) Resûlullaha (s.a.v.): "Allahü teâlâ sana bu sûreyi, Ubey bin Ka'b'a okutmanı emrediyor" dedi. Resûlullah efendimiz Ubey bin Ka'b'ı (r.a.) çağırdı. **"Allahü teâlâ bu sûreyi sana okutmamı emretti"** buyurdu. "Bizzat benim ismimi zikretti mi?" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.) **"Evet"** buyurdular. Bunun üzerine Ubey bin Ka'b (r.a.) ağladı. Abdurrahmân, Ubey'e dedi ki: "Sen bundan dolayı sevindin değil mi?" Ubey: "Niçin sevinmiyeyim ki, Allahü teâlâ meâlen: **"De ki: Allahü teâlânın ihsâniyle ve rahmetiyle, ancak bununla ferahlansınlar. Bu onların toplamakta olduklarından** (dünyâ menfaatından) **daha hayırlıdır."** (Yûnus-58) cevâbını verdi.

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ümmetimde, ümmetime en merhametlisi olan Ebû Bekr'dir. Allahü teâlânın dîninde en kuvvetlisi Ömer (r.a), hayası en çok olan Osman, helâlı ve haramı en iyi bilen Muâz bin Cebel, Ferâiz ilmini** (mirası hak sahiplerine dağıtma) **en iyi bilen Zeyd bin Sabit, Kur'ân-ı kerîmi en iyi okuyan Ubey bin Ka'b'dır. Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni, Ebû Ubeyde bin Cerrahtır."** Bir rivâyette: **"Bu ümmetin, hüküm verme işini en iyi bileni Ali** (r.a.)**dir."** buyurdu.

Ebüdderdâ'ya (r.a.) birisi, "Bana nasîhatta bulun" dedi. O şöyle buyurdu: "Genişlik zamanında Allahü teâlâyı anarsan, darlık zamanında da Allahü teâlâ seni anar. Dünyâ işlerinden bir şeyi isrâf ettiğin zaman, işin sonunun nereye varacağının da hesabını yap. Eğer insanlarla muharebe yaparsan, onlar da sana harb ilân ederler. Eğer onları kendi hâllerine bırakırsan, onlarda seni bırakırlar. Eğer insanlardan kaçarsan, onlar sana yetişirler."

Ona birgün birisi: "Ey Ebüdderdâ! Bana ne tavsiye edersin?" deyince, Ebüdderdâ hazretleri: "Siz bağışlayın ki, Allahü teâlâ sizi azîz kılsın. Yetimin gözyaşından, mazlûmun duâsından sakınınız. Çünkü bunlar insanlar uyurlarken gece yürürler. Mü'min, parça parça olup dağılmış bir topluluğa yaptığı va'z ve nasîhattan ibâret bir sadakanın benzerini tasadduk etmemiştir. Allahü teâlâ o sadaka ile onlara fayda vermiştir."

Allahü teâlâya, sanki O'nu görüyormuş gibi ibâdet ediniz. Nefslerinizi ölmüş kabûl ediniz. Biliniz ki, iyilik eskimez. Suç ve günah unutulmaz. Hayır, mal ve çoluk çocuk çokluğunda değil, insanın hilminin ve ilminin çok olmasında, insanları Allahü teâlâya, O'nun emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaya çağırmaktır, iyilik yaparsan, Allahü teâlâya hamdet. Kötülük yaparsan, Allahü teâlâdan affını ve mağfiretini dile" buyurdu.

Ebüdderdâ (r.a.) hastalanınca, yakınları yanına girdi ve "Neden şikâyet ediyorsun?" diye sorduklarında: "Günahlarımdan şikâyetçiyim" dedi. "Neyi istiyorsun?" dediklerinde: "Cenneti

istiyorum" dedi. "Senin için bir tabib çağıralım mı?" dediler. "Hakiki tabib, beni hasta kılan Allahü teâlâdır" dedi vefâtı yaklaştığı zaman: "Kim benim içerisinde bulunduğum böyle bir gün, böyle bir saat, böyle bir yatış için hazırlık yaparsa, Allahü teâlânın rahmetine kavuşur" buyurdu.

Evs bin Evs'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, **"Sizin günlerinizin en üstünü, Cum'a günüdür. Âdem** (a.s.) o **gün yaratıldı. O gün vefât etti. Sûr o gün üfürülecektir. Bayılma o gün olacaktır, öyleyse, Cum'a günü bana çok salat okuyunuz. Çünkü, sizin getirmiş olduğunuz salevât bana arz olunur".** Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm: "Salâtlarımız size nasıl arz olunur?" dediler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ toprağa bizim, bedenlerimizi yemesini haram kıldı."**

İbn-i Mübârek buyurdu ki, "Dört kişi Kur'ân-ı kerîmi bir rek'atta okudular. Osman bin, Affân (r.a.), Temîm-i Dârî (r.a.), Saîd bin Cübeyr, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.aleyhim)." ibâdet edenlere, gece teheccüd namazı kılanlara ışık vermesi için, ilk kandil diken Temîm-i Dârî'dir. Temîm-i Dârî (r.a.) Şam'dan Medîne-i münevvereye geldiği zaman, bu kandilleri Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mescidine dikti. Ve Resûlullah efendimizin duâlarına nail oldu.

Kurtûbî, Temîm-i Dâri'den şöyle bahseder: "O, Şam'dan Medîne-i münevvereye gelirken, yanında kandiller ve zeytin yağı getirdi. Medîne-i münevvereye vardığı gece, Cum'a gecesine tesadüf etti. Berâd isimli bir hizmetçisi vardı. Ona emretti. Hizmetçisi de kandilleri astı. Onlara yağ döktü. Fitillerini koydu. Güneş batınca hizmetçisine emredip kandilleri yaktırdı. Resûlullah efendimiz Mescid-i Nebevî'ye çıkınca, **"Bunları kim yaptı?"** diye sordular. Eshâb-ı Kirâm (r.a.) "Temîm-i Dârî yaptı, yâ Resûlallah" diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Sen İslâmı aydınlattın. Allahü teâlâ da senin kalbini dünyâda ve âhırette aydınlatsın. Eğer bir kızım olsaydı, seni onunla evlendirirdim"** buyurdular. Orada bulunan Nevfel bin Haris, "Yâ Resûlallah! Benim bir kızım var, onunla evlendirebilirsiniz" dedi. Resûlullah efendimiz de onunla evlendirdi.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Ca'fer-i Tayyar, fakirleri sever, onlarla beraber otururdu. O onlara anlatır, onlar da onunla konuşurlardı. Resûlullah (s.a.v.) ona, Ebü'l-mesâkîn künyesini vermişti. İnsanların Resûlullaha (s.a.v.) gerek yaratılışı ve gerekse ahlâkça en çok benziyeni idi. Resûlullah efendimiz, **"Sen bana, hem yaratılış ve hem de huyca benzemektesin"** buyurdu.

Ca'fer bin Ebî Tâlib, müşriklerin müslümanlara yaptıkları işkence ve eziyetten dolayı Habeşistan'a gidince, Necâşî ve onunla beraber olan kimseler, onun yanında müslüman oldular. Ca'fer-i Tayyar (r.a.), onun yanında bir müddet kaldı. Sonra Medîne-i münevvereye geldi.

Necâşî müslüman olunca, bu durumu Habeşlilerden gizledi. Fakat, sonradan herkes onun müslüman olduğunu duydu. Bu durumu insanlar arasında konuşulur oldu. Halk, Necaşî'nin yanına geldi. Sen dînimizden çıkmışsın dediler. "Necâşî onlara: "Ey Habeşliler! Ben sizin başınızda olmaya en lâyık olanınız değilmiyim?" deyince onlar, "Evet, öyledir" dediler. "Benim aranızdaki yaşayışımı nasıl buldunuz?" deyince hepsi, "Çok iyi bulduk" dediler. "Öyleyse sizin bana karşı şu tutumunuz da ne oluyor?" deyince, "Sen bizim dînimizi bıraktın, Îsâ'yı kul yaptın?" deyince, "Yâ siz Îsâ hakkında ne diyorsunuz?" dedi. Onlar da: "Îsâ, Allahın oğludur" dediler. Bunun üzerine Necâşî elini, göğsüne ve kaftanına bastırarak, "Ben şehâdet ederim ki; Îsâ bin Meryem bu kâğıda yazılı olandan fazla birşey değil" dedi. Kâğıtta, "Allahtan başka ilâh bulunmadığına, Muhammed aleyhisselâmın, Allahın kulu ve Resûlü olduğuna, Îsâ bin Meryem'in de (a.s.) Allahın kulu ve Resûlü olduğuna ve **Allahın Meryem'e ilkâ eylediği rûhu ve**

kelimesi olmaktan başka bir vasfı bulunmadığına Şehâdet eder" yazılı idi. Sonra Habeşliler Necâşî'nin bu sözü üzerine karşısından' çekilip gittiler.

Necâşî vefât ettiği gün, vefâtından Peygamber efendimiz (s.a.v.) haberdâr oldu, O gün Medîne-i münevverenin dışına, Eshâbı Kirâmla birlikte çıktılar. Eshâb-ı Kirâm Resûlullahın arkasında saf oldular. Necâşî için namaz kılındı ve istiğfar yapıldı. Bu hadîs-i şerîf, uzakta vefât etmiş olan bir kimse üzerine namaz kılınabileceğini söyliyen müctehidler için delîldir. (Cenâze namazının kılınabilmesi için, meyyitin (ölünün) nâşının, İmâmın önünde bulunması şarttır) diyen fıkıh âlimleri, bu hadîs-i şerîfi şöyle te'vil etmektedirler: Peygamber efendimiz, zâhirde Necâşî'nin gıyabında namaz kılmış gibi görünmüyorsa da, aslında onun tabutu, Resûlullahın (s.a.v.) görebileceği şekilde havaya yükseltilmiş ve Resûlullah efendimiz, onu bizzat görüp, hazır olan (Cenâzesi İmâm önünde bulunan) kişinin cenâze namazı gibi namaz kılınmıştır. Her iki takdîre göre de bu durum, Resûlullahın (s.a.v.) Peygamberliğinin açık alâmet ve delîllerinden biridir.

Dahhâk bin Kays'ın sözlerinden ba'zısı şunlardır: "Şerefli kimse hâin olmaz. Akıllı kimse yalan söylemez. Mü'min gıybet etmez. Babalar, oğullarına, ölüler, dirilere, güzel ahlâktan daha üstün bir şey bırakmamıştır. Çok gülmek, insanın heybetini, fazla şaka, mürüvvetini (fâideli olmak ve iyilik yapmak arzusunu) giderir. Bir mevzû üzerinde duran kimse, o şeyi iyi bilir. Meclisinizi, yeme-içme bahsinden uzak tutunuz. Çünkü ben, karnını düşünene çok kızarım." Dahhâk bin Kays hazretlerinin hilmini, insanlar çok beğenirlerdi. O ise: "Ben sizin gördüğünüzü görmüyorum. Yalnız ben çok sabırlıyım" derdi. "Düşüklerinize ikram ediniz ki, kendinizi ardan (utanmadan) ve nârdan (ateşten), korumuş olursunuz. Hilmi, bana insanlardan daha yardımcı buldum. Meliklerin dostu olmaz. Yalancının da vefası olmaz" buyurdu.

Şeyh Arslân ed-Dımeşkî'nin sözlerinden ba'zısı şunlardır. "Hased her türlü şerrin anahtarıdır. Gadab, insanı, özür dilemeye ve ayağın sürçmesine götürür."

Şam'da, gerek fetihler sırasında ve gerekse müslüman olmayanlarla yapılan muharebelerde, çok Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm) şehîd düşmüştür. Bunların dışında, Şam'da vefât eden çok Sahâbe-i Kirâm vardır. Bunların gayesini ancak Allahü teâlâ bilir. Şu bir gerçektir ki, Resûlullahın (s.a.v.) ümmeti içerisinde en üstün fazilete Eshâb-ı Kirâm sahiptir- Onlardan sonra gelenler, onların derecelerine ulaşamazlar. Çünkü onlar, İslama ilk giren, İslâmın kapısını ilk açanlardır. Onlar, kılınç ve mızraklarla memleketleri fethederlerken, îmân ve hidâyet nûru ile de kalbleri gönülleri fethettiler. Mallarını canlarını Allah yolunda harcadılar. Bu yolda, kınayanın kınamasından, hiçbir kimsenin tehdid ve azarlamasından korkmadılar. İslâm binasının temelini atıp, yükselttiler, Allah yolunda canlarını verip, Allahü teâlâya ortak koşmak olan putlara tapmayı ortadan kaldırdılar. Tevhîd (Bir tek Allaha kulluk) inancını insanlara öğrettiler.

Resûlullah (s.a.v.) Eshâbının (r.a.) sevilmesini tavsiye buyurdu. Allahü teâlânın katında, onların mertebelerinin pek yüksek olduğunu bildirdi. Öyleyse, onların aralarında meydana gelen hâdiselerde, dili tutmak, onlar hakkında yanlış, birşey konuşmaktan çok sakınmak, her zaman onların iyiliğinden bahsetmek lâzımdır.

Ahmed bin Hanbel hazretleri, Abdullah bin Mugaffel'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Eshâbım hakkında Allahü teâlâdan korkun, Allahü teâladan korkun. Benden sonra onları tenkidlerinize hedef yapmayın. Kim onları severse, beni sevdiği için onları sever! Kim onlara buğz ederse** (kin beslerse), **bana buğzundan dolayı onlara buğzeder. Kim onlara eziyet ederse, bana eziyet etmiş**

olur. Bana eziyet eden, Allahü teâlâya eziyet etmiş olur. Allahü teâlâya eziyet edene ise, Allahü teâlânın ona azâb etmesi pek yakındır."

Abdullah bin Mes'ûd buyurdu ki: "Allahü teâlâ insanların kalblerine baktı ve kulları içerisinde en iyi Muhammed'in (a.s.) kalbini buldu. O'nu kendisi için seçti. O'nu Peygamber olarak gönderdi. Yine Muhammed'in (a.s.) kalbinden sonra kullarının kalbine baktı. En iyi kalbler olarak, Eshâb-ı Kirâmın kalblerini buldu. Onları sevgili Peygamberine vezirler yaptı."

Eshâb-ı Kirâmı sevmenin meşhûr ve pekçok kaideleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1) Eshâb-ı Kirâmı seven kimseyi, Allahü teâlâ, dünyâda da, âhırette de muhafaza buyurur.

Taberânî, Iyâd el-Ensârî'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eshâbım ve akrabalarım hakkında benim hakkımı koruyunuz. Onları sevmek sûretiyle, benim peygamberlik hakkımı koruyanları, Allahü teâlâ, dünyada ve ahırette belâlardan ve zararlardan korur. Benim peygamberlik hakkımı düşünmiyerek onları incitenleri, Allahü teâlâ sevmez. Allahü teâlânın sevmediği kimselere azâb etmesi pek yakındır."**

2) Eshâb-ı Kirâmı (r.anhûm) seven, ebedî kalınacak yer olan Cennette onlarla beraber olur. Hâfız İbni Kudâme Abdurrahmân bin Yezîd'den bildirdi. Abdurrahmân bin Yezîd şöyle dedi: "Babam bana dedi ki: "Yetmiş tane âlime yetiştim. Hepsi de Eshâb-ı Kirâmdan şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmişlerdir **"Kim Eshâbımı sever ve onlar için Allahü teâlâdan mağfiret dilerse, Allahü teâlâ kıyâmet günü onları, onlarla beraber Cennete kor."**

3) Kim onları severse, yarın kıyâmet gününde, Kevser havuzunun başındaki Peygamber efendimizin (s.a.v.) yanına gelir ve ondan kanana kadar içer. Ondan sonra ebediyyen bir daha susamaz. Taberânî, İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim Eshâbım hakkında benim peygamberlik hakkımı korursa, benim havzımda hazır bulunur. Kim beni Eshâbım hakkında muhafaza etmezse, beni sâdece uzaktan görür."**

Ebû Süleymân Dârânî'nin sözlerinden ba'zıları şunlardır: "Gündüzünde iyilik yapana bu, onun gecesi için kâfidir. Gecesinde iyilik yapana da bu onun gündüzünde yeterlidir. Şehvetini terk etme husûsunda samîmi olanın kalbinden, Allahü teâlâ şehveti giderir, insanı Allahü teâlâdan alıkoyan mal, evlâd gibi şeyler, insan için bereketsiz ve hayırsızdır. Dünyâdan kaçanı, dünyâ arar, bulur. Dünyânın peşinden koşandan da, dünyâ kaçar. Gecenin bir kısmını ibâdetle geçiremiyen kimse, hiç olmazsa gündüzünde bir eksiklik yapmasın. En fazîletli amel, nefsin arzu ve isteklerine muhalefettir. Lokman Hakim oğluna: "Ey oğul! Dünyaya sana zarar verecek: şekilde dalma" buyurdu."

Ârif-i Billah Takıyyüddîn el-Hısnî: ilim ile ameli kendisinde toplamış büyük bir âlimdir. Dünyâya önem vermez, âhıretle meşgûl olurdu. Onun bir çok kerâmetleri vardır. Onlardan birisi şöyledir: Müslümanlar, Kıbrıs adasına gazâya gitmişlerdir... Askerler, Şeyh Takıyyüddîn'i müslümanların önünde muharebe ederken gördü. Neticede, Allahü teâlâ müslümanlara zaferi ihsân etti. Askerler döndükten sonra, Şeyhin askerin önünde muharebe ettiğini anlattılar. Şeyhin yakınları ve bulunduğu şehrin sakinleri, onun hiç ayrılmadığını söylediler.

Yine bir sene hacca gidenler, Şeyh Takıyyüddîn'i Medîne-i münevverede, Mekke-i mükerremede ve Arafat'ta yanlarında gördüler. Döndüklerinde anlatınca, orada bulunanlar onun hiç yanlarından ayrılmadığını söylediler.

Cendel bin Muhammed: Zâhid ve ârif bir zât idi. Birçok kerâmetleri görüldü. Tâcüddîn el-Karârî onun ehl-i tasavvuf ve derin bir âlim olduğunu söyler, İbn-i Kesir, târihinde onun; ibâdet, zühd ve sâlih ameller sahibi olduğunu, insanların, hattâ devletin ileri gelenlerinin bile kendisini ziyâret ettiklerini söyler.

Abdurrahmân Evzâî'nin (r.a.) sözlerinden ba'zısı şunlardır: "Kıyâmet günü, dünyâ gün gün, saat saat kula arz edilir. Allahü teâlâyı anmadığı bir saat ona arz edilince, o sırada pişmanlık ve üzüntü onun nefesini keser. Gecesini Allahü teâlâya ibâdetle geçiren kimsenin, kıyâmet günü durumu kolay olur."

Mensûr bin Ammâr'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cehennem mü'mine:** (Çabuk) **geç! Nûrun ateşimi söndürecek der."** Oğlu Süleym'den rivâyet etti. O dedi ki: Babamı rüyamda gördüm, "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" diye sordum. O da şöyle dedi: "Allahü teâlâ beni kendisine yaklaştırıp, "Ey kötü şeyh! Seni niçin affettim, biliyor musun?" buyurdu. Ben de "Hayır, bilmiyorum yâ Rabbî!" dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ, "Hani sen insanlarla beraber oturmuş, onları (bir şeyler anlatıp) ağlatmıştın. Orada benim korkumdan hiç ağlamamış birisi daha vardı. O da ağlamıştı. Ben hem onu ve hem de mecliste bulunanları onun için bağışlâmıştım. Seni de o bağışladıklarım arasına koymuştum" buyurdu."

Ebü'l-Hüseyn anlattı: Mensûr bin Ammâr'ı rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" dedim. O da şöyle anlattı: "Allahü teâlâ beni huzûrunda durdurdu. Bana, "İnsanları dünyâya düşkün olmaktan alıkoyan, âhırete hazırlanmaya teşvik eden sensin değil mi?" buyurunca, "Evet öyle oldu yâ Rabbî! Yâ Rabbi! Sen herşeyi bilirsin. Ve lâkin izzetin ve celâlin hakkı için, nerede bulundu isem, nerede oturdu isem, orada mutlaka sana hamdü sena ederek, senin muvaffak kılman ile işlerimi yapabildiğimi söyliyerek söze başladım. Sonra sevgili Peygamberime (s.a.v.) salât getirdim. Üçüncü olarak senin kullarına nasihatte bulundum" dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ "Evet o doğru söyledi. Onun için semâma bir kürsi koyun, yerde beni övüp ta'zîm ettiği gibi, gökte de aynı şekilde devam etsin" buyurdu."

Muhammed bin Ebû Bekr bin Ömer dedi ki: "Ben birşey yediğim zaman rahatsız oluyordum. Büyük âlim Ebû Ömer, birgün beni çağırdı ve bana "İnsan, şehidallahü ennehü lâ ilahe illâ hü'yu ve li'ilâfi kureyşin îlâfihim'i sonuna kadar okursa, sonra yemek yerse, ona yediği yemek zarar vermez" buyurdu."

---

1) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1275

2) El-A'lâm cild-4, sh. 327

3) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 259

4) Brockelmann Sup-1 sh. 566

EBÜ'L-HASEN EL-CÜVEYNÎ (Ali bin Yûsuf)

Şafiî âlimlerinden. Fıkıh ve tasavvuf âlimidir. İsmi, Ali bin Yûsuf bin Abdullah bin Yûsuf el-Cüveynî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Nişâbûr şehrinin büyük bir nahiyesi olan, Cüveyn beldesinde doğup yetiştiği için, "Cüveynî" nisbetiyle anılırdı. Bu belde, birçok âliminyetiştiği yer olmuştur. Meselâ büyük Şafiî âlimi ve İmâm-ül-Haremeyn'in babası olan Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed bin Hayveyye de, Cüveyn nâhiyesindendir. Ömrünü ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirdi. İlim tahsili için birçok beldelere seyahatler yaptı. İlim öğrenmek için çok sıkıntılara

katlandı. Tefsîr, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli eserler yazdı, insanlara durmadan nasihat ederdi. Onlara dâima emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı. İmâm-ül-Haremeyn lakabı ile meşhûr oldu. "Şeyh-i Hicâz"da denilirdi. 463 (m. 1070) senesinin Zilka'de ayında Nişâbûr'da vefât etti.

Ebü'l-Hasen el-Cüveynî; büyük âlim Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen el-İsferânî, Ebû Muhammed Abdurrahmân bin Ömer bin Nühhâs, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî, Ebû Ali bin Şâzân, Ebû Abdullah Muhammed bin Fadl bin Nazîf el-Ferrâ ve Nişâbûr, Bağdad, Mekke ve Mısır'da daha birçok âlimden ilim almış ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de, İmâm-ı Muhammed bin Fadl el-Fürâvi ve Tâhir eş-Şahâmî'nin iki oğlu ile daha birçok âlim ilim almış ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Ebü'l-Hasen el-Cüveynî, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde olduğu gibi, tefsîr, hadîs, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde de mütehassıs bir âlimdir.

İbn-i Şühbe, "Tabakât'ında onun hakkında diyor ki: "Onun lakabı "Rük-nül-İslâm" olup, ailesi Arab kabilelerinden birisine mensûptur. Arab dili ve edebiyatı ilimlerini, daha Cüveyn nahiyesinde iken babasından öğrendi. Fıkıh ilmini, Ebû Ya'kûb el-Ebyurdî'den öğrenmiştir. Sonra Nişâbûr'a giderek, Ebû Tayyib es-Su'lûkî ile beraber kalmıştır. Daha sonra Merv şehrinde bulunan İmâm-ı Kaffâl'ın yanına gelerek, ondan fıkıh öğrendi. Mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi ve hılâf ilminin inceliklerine vâkıf oluncaya kadar onun yanında kaldı. 407 (m. 1016) senesinde tekrar Nişâbûr'a döndü. İlim öğretmek ve talebelere ders vermek için orada kaldı. Fetvâ makamına yükseldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde zamanının bir tanesiydi Allahü teâlâdan çok korkar, gece gündüz ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takvâsı dillere destan olmuştu. (Şüphelilerden sakınmağa vera' denir. Haramlardan sakınmağa takvâ denir. Şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk etmeye de zühd denir.) Ciddiyet ve vekar sahibiydi.

Yine İbn-i Şühbe anlatıyor. "Risale" sahibi Ebû Saîd Âbdülvâhid bin Ebi'l-Kâsım el-Kuşeyrî diyor ki, "Şafiî âlimlerinin büyükleri, Ebü'l-Hasen el-Cüveynî'nin yüksek makamlara erişmiş bir zât olduğuna inanıyorlardı. Eğer onun asrında, Allahü teâlâ bir peygamber gönderecek olsaydı, onu gönderirdi. Bu ise asla olmayacak, başka peygamber gönderilmiyecek!"

Hâfız Ebû Sâlih el-Müezzin diyor ki: Ebü'l-Hasen el-Cüveynî vefât edince, onu ben yıkadım. Kefeni vücûduna sardığım zaman, sağ elinin olduğu yerden koltuk altı hizasına kadar, sanki ay ışığı gibi parlayan bir ışık olduğunu gördüm. Hayret ettim ve kendi kendime: "Bu, fetvâlarının bereketi dolayısı ile olsa gerektir" dedim.

Esnevî diyor ki: "Ebü'l-Hasen el-Cüveynî büyük bir âlim, faziletler sahibi, güzel ahlâk timsâli bir zâttır, ilim öğrenmek için çok seyahatler yapmış ve dolaştığı yerdeki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinlemiştir. Horasan'daki âlimler, onun ilim meclisinde toplanır ve söylediği hadîs-i şerîfleri yazardı. "Şeyh-i Hicaz" lakabı ile tanınırdı. Eserlerinde ve yaşayışında, tasavvufun ince ma'rifetlerini aksettirirdi. Tasavvuf ilmine dâir yazdığı "Kitâb-üs-selve" isimli eseri meşhûr olup, çok güzeldir."

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kitâb-üt-tefsîr Büyük bir tefsîr kitabıdır. Her âyet-i kerîmenin tefsîrinde on çeşit ilimden bahsedilmiştir.

2. Ta'lîka: Fıkıh ilmine dâir yazdığı orta büyüklükte bir eserdir.

3. Kitâb-üs-selve: Tasavvuf ilminin konularını içine alan bir eserdir.

4. Kitâb-ül-muhtasar: Muhtasar-ı Müzenî'nin muhtasarıdır.

5. El-Fürûk Büyük bir cild halindedir.

6. Es-Silsile: Bir cildlik bir eserdir.

7. Kitâb-üt-tebsire: Bir cildlik çok güzel bir eserdir. Daha çok ibâdet konularını içine almaktadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 298, 299

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 262

3) Keşf-üz-zünûn sh. 999

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 266

EBÜ'L-HASEN-İ HARKÂNÎ

Allahü teâlâya ve âhırete âit ilimler ya'nî ma'rifetler sahibi büyük bir âlim. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Ca'fer'dir. Bistâm'ın bir kasabası olan Harkân'da dünyâya geldi. Ebü'l-Hasen-i Harkânî, uzun boylu, güzel yüzlü, geniş alınlı, iri gözlü ve kumral idi. Hazreti Ömer'e benzerdi, insanları hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakiki saadete kavuşturan ve kendilerine silsile-i âliyye denilen büyük âlim ve velilerin altıncısıdır. Büyük İslâm âlimi Bâyezîd-i Bistâmî'nin rûhâniyetinden istifâde ederek kemâle gelmiş, yükselmişti. Zamanının kutbu idi. 425 (m. 1034) senesinde Harkân'da vefât etti.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, oniki sene Harkân'dan Bistâm'a, hocasının kabrini ziyâret için gitti. Bu ziyârete giderken, yolda Kurân-ı kerîmi hatim ederdi. Her gittiğinde ziyâret ile ilgili vazîfelerini yaptıktan sonra, "Yâ Rabbî! Bâyezîd'e ihsân ettiğin sana âit ilimlerden, büyüklüğünün hakkı için, Ebü'l-Hasen kuluna da ihsân eyle" diye yalvarırdı. Gerî dönerken, hiçbir zaman Bâyezîd'in türbesine arkasını dönmezdi. Yatsı ve sabah namazlarını türbede kılardı. Oniki sene sonra, Allahü teâlânın lütfu ile Bâyezîd'in rûhaniyetinden istifâde edip olgunlaştı. Allahü teâlâyı tanıtan kalb ilimlerinde ve diğer ilimlerde talebe yetiştirmeye başladı. Pekçok talebesi vardı. Kerâmetleri, menkıbeleri ve veciz sözleri çoktur. Çok anlatılan kerâmetlerinden biri de şudur:

Bir kâfilede bulunan insanlar, üstadın huzûruna gelip "Yollar korkuludur. Bize bir duâ öğretiniz" diye istirhâm edince; buyurdu ki: "O zaman, Ebü'l-Hasen'i hatırınıza getiriniz!" Bu söz, gelenlerin hoşlarına gitmedi. Yolda eşkiya, önlerine çıktı. Hepsinin mal ve meta'larını aldı. Yalnız, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerini hatırlayan bir kimsenin malına zarar gelmedi. Bu hâle arkadaşları şaşıp, sebebini sorduklarında, "Hazreti Ebü'l-Hasen'i hatırladım ve kurtuldum" cevâbını aldılar. Gelip durumu Ebü'l-Hasen hazretlerine anlattılar. Ve "Biz Allahtan yardım istedik, eşkiyalar bizi soydu.. Fakat seni hatırlayıp, senden yardım isteyen şu arkadaş kurtuldu. Bunun hikmeti nedir?" diye sordular. "O arkadaşınızı kurtaran, Allahü teâlâdır. Günahkâr ağızdan çıkan duâyı cenâb-ı Hak kabûl etmez. Bunun için siz Allaha Yalvardığınız zaman duânız kabûl olmadı. Bu arkadaşınız beni hatırlayıp imdat isteyince, ben de Rabbime duâ ettim, "Yâ Rabbî! Şu kulunu içinde bulunduğu belâdan kurtar" dedim. Rabbim benim duâmı kabûl ettiği için, o arkadaşınız kurtuldu. Mes'ele bundan ibârettir" buyurdu.

Birgün İbn-i Sina, Harkân'a Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerini ziyârete geldi; evinden sordu. Hanımı, azarlayarak, ormana gittiğini söyledi. Hanımı, Ebü'l-Hasen hazretlerinin

büyüklüğüne inanmadığı için, ona uygunsuz şeyler söyledi. İbn-i Sina ormana doğru giderken Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin, bir arslana odun yüklemiş gelmekte olduğunu gördü. "Bu ne hâldir?" diye sorunca, "Evimdekinin sıkıntı ve belâ yükünü taşıdığım için, bu arslan da bizim yükümüzü taşıyor" buyurdu.

Şöyle anlatırlar: Bâyezid-i Bistâmî hazretleri, her sene bir defa, Dıhistan'da şehidlerin kabirlerinin bulunduğu kum tepeyi ziyârete giderdi. Harkân'dan geçerken durur ve havayı koklardı. Talebeleri kendisine: "Efendim, sizin bu şekilde havayı koklamanızda hikmet nedir? Biz herhangi bir şeyin kokusunu duymuyoruz" diye sorduklarında buyurdu ki? "Evet öyledir. Fakat bu kasabadan öyle birisinin kokusu geliyor ki, onun adı "Ali", künyesi "Ebû Hasen"dir. O, zamanın kutbu olacaktır."

Vaktiyle Bistâm şehrine bir çekirge sürüsü hücum etti. Bütün ekinleri ve sebzeleri yediler. Halk, bu hayvanlardan ve bu musibetten kurtulmaları için feryad ederek duâ ediyorlardı. Fakat bu musibetten bir türlü kurtulamıyorlardı. Halkın telâşını ve üzüntüsünü gören Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, "Ne oldu, bu halkın feryadı nedir böyle?" diye sordu. Çekirgelerin ortalığı istilâ, ettiklerini, bütün ekinleri perişan ettiklerini ve halkın üzüntüsünün bundan olduğunu söylediler. Bunun üzerine, ayağa kalkarak dama çıktı. Ve etrâfa bir nazar etti. Çekirgeler derhal toplanıp şehirden uzaklaştılar, ikindi namazı vaktine kadar bir tek çekirge kalmadığı gibi, bütün ekinlerin yaprakları da eski hâline gelip, hiç ziyan olmadı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri Mektûbât kitabında, Seyyid Şeyh Ferid'e yazmış olduğu mektûpta buyuruyor ki: "İşittiğimize göre, Sultan Mahmûd Gaznevî, bütün Asya'ya hâkim olduğu zamanda, Harkân şehrine yakın gelmişti. Adamlarından bir kaçını, Harkân'a Şeyh Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin huzûruna göndermişti. Şeyh hazretlerini yanına çağırmıştı. Şeyh hazretleri buna karşılık, bir özür beyân ederek gitmek istemediler. Bu durum, Mahmûd Gaznevî'ye bildirilince, "Haydi kalkınız! Zîrâ o, bizim sandığımız kimselerden değildir. Biz ona gidelim" dedi. Sonra kendi elbisesini Kâdı Iyâd'a giydirdi ve on tane kadın câriyeyi erkek köle kılığına soktu. Kendisi de silâhtar olarak, Kâdı Iyâd'ın yanında Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin evine girdi. Mahmûd Gaznevî selâm verince, Ebü'l-Hasen hazretleri selâmını aldı. Fakat ayağa kalkmadı. Mahmûd Gaznevî, Ebü'l-Hasen-i Harkânî'ye "Sultan için neden ayağa kalkmadınız?" diye sorunca, Ebü'l-Hasen, Sultan Mahmûd'a "Madem ki seni öne geçirmişler, yanıma gel bakalım" dedi. Soruya o ânda cevap vermediler.

Sultan Mahmûd Gaznevî, Ebü'l-Hasen-i Harkânî'ye "Bâyezid-i Bistâmî nasıl bir zât idi?" diye sordu. Ebü'l-Hasen-i Harkânî: "Bâyezîd, öyle kâmil bir velî idi ki, onu görenler hidâyete kavuşurdu. Allahü teâlânın râzı olduğu kimselerden olurdu" diye cevap verdi. Sultan Mahmûd bu cevâbı beğenmedi ve "Ebû Cehl, Ebû Leheb gibi kimseler, Fahr-i kâinatı, Server-i âlemi (s.a.v.) nice kere gördüler. Bunlar hidâyete gelmedi de, Bâyezid'i görenlerin hidâyete geldiklerini nasıl söylüyorsun?" dedi. O, Resûlullah (s.a.v.) efendimizden daha yüksek mi ki, iki cihanın efendisini, üstünlerin üstünü olan Allahü teâlânın sevgili Peygamberini gören, küfürden kurtulamadı da, Bâyezid'i görenlerin hepsi kurtulur" diyorsun demek istedi. Ebü'l-Hasen "Rahmetullahi aleyh" "Ebû Cehl ve Ebû Leheb gibi ahmaklar, Allahü teâlânın sevgili Peygamberini, insanların en üstünü olan Hazreti Muhammed (s.a.v.) olarak görmediler. Ebû Tâlib'in yetimi, Abdullah'ın oğlu Muhammed'i (s.a.v.) gördüler. O gözle baktılar. Eğer, Ebû Bekr-i Sıddîk gibi bakarak, Resûlullah olarak görselerdi, eşkiyalıktan, küfürden kurtulur, onun gibi kemâle gelirlerdi" buyurdu. Ebû Cehl gibiler, dışdan baktı. Maddeye saplandı. Fahr-i âlemin, Ebû Tâlib'e ve pederi Abdullah'a olan bağlantısına baktı. Allahü teâlânın peygamberi olduğuna bakmadı. Allahü teâlâ bu inceliği

bildirmek için, A'râf sûresi yüzdoksanyedinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Onların sana baktıklarını görürsün. Onlar seni anlamıyorlar. Üstünlüğünü görmüyorlar"** buyurdu. Sultan Mahmûd Hân bu cevâbı çok beğendi. Din büyüklerine olan sevgisi arttı. Sultan Mahmûd, "Bana nasihat ediniz" deyince Ebü'l-Hasen-i Harkânî "Şu dört şeye dikkat et: Günahlardan sakın, namazını cemâ'atle kıl, cömert ol, Allahü teâlânın yarattıklarına şefkat göster" dedi. Sultan Mahmûd "Bana duâ buyurun" deyince, Ebü'l-Hasen-i Harkânî, "Ey Mahmûd, akıbetin makbûl olsun" dedi. Bunun üzerine Sultan Mahmûd, Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin önüne bir kese altın koydu. Buna karşılık Ebü'l-Hasen, sultânın önüne arpa unundan yapılmış bir yufka ekmeği koydu. Sultan ekmekten bir lokma aldı. Fakat lokmayı yutamadı. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen hazretleri, "Bir lokma ekmeği yutamıyorsun, ister misin, şu bir kese altın bizim de boğazımızda dursun? Biz paralarla olan alâkamızı kestik. Şu altınları önümden alınız" dedi. Sultan, Ebü'l-Hasen'in paraları almasını çok istedi ise de, kabûl etmeyince, ondan bir hâtıra istedi. Ebü'l-Hasen hazretleri ona hırkasını verdi.

Sultan Mahmûd giderken, Ebü'l-Hasen ayağa kalktı. Bunun üzerine Sultan Mahmûd: "Geldiğim zaman hiç iltifât etmemiştin, fakat şimdi ise ayağa kalkıyorsun. O hâl niye idi? Bu ikram nedir?" diye sordu. Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri; "Buraya padişahlık gurûru ile beni imtihan için geldin. Şimdi ise dervişlik haliyle gidiyorsun ve dervişlik devletinin güneşi üzerinde ışıldamaya başladı, önce gurûr içinde olduğundan dolayı ayağa kalkmadım. Fakat şimdi derviş olduğun için ayağa kalkıyorum" dedi.

Sultan, sonra gazâya gitmek üzere Harkân'dan ayrıldı. Sevmenât'a geldi. İçine mağlûb olma korkusu düştü. Birden atından inip, bir köşede Ebü'l-Hasen hazretlerinin hırkasını eline alıp: "Yâ ilâhî! Şu hırkanın sahibinin yüzü suyu hürmetine, şu kâfirlere karşı bizi muzaffer kıl. Ganîmet olarak ele geçireceğim herşeyi dervişlere vereceğim" diye duâ eder etmez, düşman tarafından bir toz-duman ortaya çıktı. Düşmanlar, bu toz-duman içinde birşey görmiyerek, kılıçlarını birbirlerine vurdular ve kendi kendilerini öldürdüler. Sağ kalanları dağılıp gitti. O akşam Sultan Mahmûd, rü'yâsında Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerini gördü. Ebü'l-Hasen-i Harkânî Sultan Mahmûd'a, "Allahü teâlânın dergâhında, hırkamızın yüzü suyu hürmetine zafer kazandın. Eğer o anda isteseydin, kâfirlerin hepsinin müslüman olmasını sağlayabilirdin" dedi.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri şöyle anlatır: "İki kardeş vardı. Bu iki kardeşin bir anneleri vardı. Her gece sırayla kardeşlerinden biri annenin hizmetiyle uğraşır, diğeri Allahü teâlâya ibâdet ederdi. Bir akşam, Allahü teâlâya ibâdet eden kardeş, yaptığı ibâdet, duyduğu hazdan dolayı çok memnun oldu. Bu sebepten kardeşine, "Bu gece de anneme sen hizmet et, ben ibâdet edeyim" dedi. Kardeşi kabûl etti. İbâdet ederken secdede uyuya kaldı ve o anda bir rüyâ gördü. Rü'yâsında bir ses ona: "Kardeşini affettik, seni de onun hatırı için bağışladık" deyince genç, "Ben Allahü teâlâya ibâdet ediyorum. Kardeşim ise anneme hizmet ediyor. Fakat beni, onun yaptığı amel yüzünden bağışlıyorsunuz" dedi. Ses ona; "Evet, senin yaptığın ibâdetlere bizim hiç ihtiyâcımız yok; Fakat' kardeşinin annene yaptığı hizmetlere, annenin ihtiyâcı vardı" dedi."

Şöyle anlatılır: Birgün, Ebü'l-Hasen-i Harkânî kırk talebesiyle dergâhında oturuyorlardı. Bir haftadır ağızlarına bir lokma yemek koymamışlardı. Bu arada bir adam gelip bir çuval un ve bir koyun getirdi. "Bunları sûfiler için getirdim" deyince, Ebü'l-Hasen-i Harkânî, "İçimizden kim gerçek sûfi olmuş ve tasavvuf yolu olan nisbetini sıhhatli bir hâle getirmişse bunları alsın. Ben kendimde sûfilikten bahsetme cesâreti bulamıyorum" dedi. Bunun üzerine mecliste bulunanların hiçbiri adamın getirdiklerini almadı. Daha sonra o da getirdiklerini geri götürmek zorunda kaldı.

Birgün, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin bir talebesi çok hastalandı. Hangi tabibe gösterdi iseler, hastalığa çâre bulamadılar. Talebe, hastalığın ağrısına dayanamaz hâle gelmişti. Sonunda durumu Ebü'l-Hasen-i Harkanî'ye bildirdiler. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri terliklerini vererek, "Bunları ağrıyan yere sürün" buyurdu. Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin dediği gibi yaptıklarında, Allahü teâlânın yardımıyla talebe iyileşti ve hiçbir rahatsızlığı kalmadı.

Şöyle anlatılır: "Talebelerinden biri Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinden, "Lübnan dağına gidip Kutb-i âlemi görmek için bana izin ver" diye ricada bulundu. Ebü'l-Hasen hazretleri izin verince, o talebe Lübnan dağına vardı. Orada, yüzleri kıbleye dönmüş hâlde oturan bir cemaat gördü, önlerinde bir cenâze duruyordu. Fakat cenâze namazını kılmıyorlardı. Talebe dayanamıyarak sordu; "Niçin cenâzenin namazını kılmıyorsunuz?" Oradakiler, onun sorusuna: "Kutb-i âlemin gelmesi lâzımdır. Kutb-i âlem buraya hergün beş kere gelir ve imamlık yapar" diye cevap verdiler. Talebe bunu duyunca çok sevindi ve beklemeye başladı. Bir süre sonra herkes ayağa kalktı. Kendi hocası Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin Kutb-i âlem olduğunu gördü. Bu durum onu dehşete düşürdü ve kendinden geçti. Tekrar kendine geldiğinde, namaz kılınmış ve cenâze defn edilmiş idi. Kutb-i âlem de gitmişti. Talebe orada bulunanlara, "Kutb-i âlem tekrar ne zaman gelir?" diye sorunca, "Önümüzdeki namaz vakti" diye cevap verdiler. Talebe onlara "Ben onun talebesiyim. Ona karşı şöyle şöyle demiştim. Uzun süreden beri yollardayım. Ona durumumu arzedin de, beni beraberinde Harkân'a geri götürsün" diye yalvardı. Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, tekrar namaz kıldırmak için oraya geldiklerinde, talebe elini ona doğru uzattı ve tekrar bayıldı. Ayıldığı vakit, Rey şehrinin çarşısında idi. Harkân'a hocasının yanına gidince, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri ona, "Görmüş olduğun şeyi hiç kimseye anlatma. Çünkü, Allahü teâlâdan bu dünyâda beni halktan gizlemesini ve bir tane ârif ve büyük zât hariç, hiçbir kimsenin görmemesini istedim. Öyle de oldu. O zât da Bâyezîd-i Bistâmî'dir" buyurdu."

Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin bir kerâmeti de şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Saîd, Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerinin yanına büyük bir kalabalıkla ziyâret için gelmişti. Hizmetçi olan kadın, arpadan yapılmış birkaç adet ekmeği, bir sepet içinde Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin yanına getirdi. Ebü'l-Hasen hazretleri o kadına, "Şu ekmeklerin üzerine bir örtü ört ve oradan istediğin kadar ekmek çıkar" diye tenbih etti. Kadın onun dediği gibi yaptı. Kalabalık bir halk topluluğuna, kadın durmadan örtünün altından ekmek çıkardığı hâlde, ekmekler bitmiyordu. Bir süre sonra kadın örtüyü kaldırınca, sepetin içinde hiçbir şey kalmadığı görüldü. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen hazretleri, "Şayet örtüyü kaldırmasaydın, tâ kıyâmete kadar bunun altından ekmek çıkarıp duracaklardı" buyurdu."

Bir gece Ebü'l-Hasen-i Harkânî, "Bu gece falan sahrada savaş yapılıyor. Şu kadar kişi de yaralandı" buyurdu. Durumu araştırdıklarında, Ebü'l-Hasen hazretlerinin dediği gibi olduğu anlaşıldı. Aynı gece, Ebü'l-Hasen hazretlerinin oğlunun kafasını kesip, kapısının eşiğine attılar. Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin hiç haberi olmadı. Kendisini inkâr eden hanımı, "O kimseye ne demeli, şu kadar mesafe uzaklıktaki cereyan eden bir olayı haber veriyor, ama oğlunun kafasını kesip kapısına attıkları hâlde, bundan haberi olmuyor?" deyince, Ebü'l-Hasen-i Harkânî; "Evet, dediğin doğrudur. Ama biz onu gördüğümüz vakit, aradaki perde kaldırılmıştı. Oğlanı katlettikleri zaman ise, perde çekmişlerdi" dedi.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri vefâtları yaklaştığında, "Kabrimi derin kazın. Yatacağım yer, hocam Bâyezîd hazretlerinin mezarından aşağıda bulunsun" diye vasıyyet etti. Bu vasıyyetini yaptığı gece de vefât etti. Toprağa verildiği günün akşamı, çok fazla kar yağdı. Ertesi

gün baş ucuna, büyük bir beyaz taşın dikildiğini gördüler. Mezarın çevresinde, sâdece bir arslanın ayak izleri vardı.

Kim kabrinin üzerine elini sürerek, cenâb-ı Haktan maksadının hâsıl olmasını istese, Allahü teâlânın izniyle duâsının kabûl edildiği ve hâlis kalble yapılan duâların da kabûl olduğu çok görülmüştür.

İhlâs ve riya nedir? diye sorduklarında Ebü'l-Hasen hazretleri buyurdular ki: "Allahü teâlâ için yaptığın herşey ihlâstır. Halk için yaptığın herşey de, riyadır."

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri, birgün sohbetinde bulunanlara şöyle sordu: "Dünyâda en iyi şey nedir?" Orada bulunanlar "Siz, bizden daha iyi bilirsiniz. Siz bildirin" dediler. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen hazretleri, "En iyi şey Allahü teâlâyı unutmayan gönüldür" buyurdu.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretlerine, "Kişi, kendinin uyanıklığını ne ile bilir?" diye sorulunca, "Hakkı yâd ettiği zaman, baştan ayağa kadar, Halkın kendini yâd, ettiğinden haberdâr olması ile bilir!" buyurdu.

Ebü'l-Hasen-i Harkânî hazretleri buyurdular ki: "Ni'metlerin en iyisi, çalışarak kazanılanıdır. Arkadaşların en iyisi, Allahü teâlâyı hatırlatandır. Kalblerin en nurlusu, içinde mal sevgisi olmayandır."

"Dünyâda, âlimler ve âbidler (ibâdet eden) çoktur. Ama, akşam ve sabah cenâb-ı Hakkın rızâsı üzere bulunmak mühimdir." "Kalblerin en nurlusu, içinde Allahü teâlânın sevgisinden başka birşey bulunmayandır. Amellerin en iyisi, riyadan uzak olan, ya'nî ihlâs üzere olanıdır."

"Siz Allahü teâlâdan konuşurken, başka şeyden bahsedenle arkadaşlık etmeyiniz."

"Cennette Tûbâ ağacının altında, Allahü teâlâdan bihaber olarak bulunmaktansa, dünyâda bir diken ağacının altında, dâima O'nu hatırlamayı çok daha fazla arzu ederim."

"Resûlullah efendimizin (s.a.v.); vârisi; O'nun fiiline uyan ve eserine tâbi olandır."

"Ömrüme bakınca, yetmişüç yıllık ibâdetlerimin hepsini, bir saatlik kadar kısa, günahlara bakınca da, Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar uzun gördüm."

"Dünyâ, peşinden koştuğun sürede senin pâdişâhındır. Ondan yüz çevirince, sen ona sultan olursun."

"Allahü teâlâ, nasıl senden vaktinden evvel namaz kılmanı istemiyorsa, sen de O'ndan, vaktinden önce rızkı isteme."

"Ulemâ; "Biz Peygamberin vârisiyiz" diyor. Fakat Peygamber efendimizin vârisleri arasında biz de varız. Çünkü O'nda olan şeylerin ba'zısı bizde de var. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) fakirliği seçmişti. Biz de fakirliği tercih etmiş bulunuyoruz. O cömertti. Güzel bir ahlâkı vardı. Hainlik bilmezdi. Basiret sahibiydi. Halkın rehberi idi. Tama' sahibi değildi. Hayır ve şerri Allahü teâlâdan bilirdi. Tabiatında yalan ve kandırma diye birşey yok idi. Zamanın esîri değildi, insanların Korktuğu şeyden korkmazdı, insanların güvendiği şeye güvenmezdi. Hiç gurûrlanmazdı, işte bunlar evliyânın sıfatlarıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ucu bucağı bulunmayan bir umman idi. Eğer o ummandan bir damla ortaya'çıksaydı, bütün âlem ve mahlûkât şaşırır kalırdı. Sûfilerin kervanı; Allahü teâlâ, Resûlullah ve Eshâb-ı Kirâm sevgisinden ibârettir. Bu kervanda bulunan ve rûhları bunların rûhlarıyla kaynaşan kimseye ne mutlu."

"Yol ikidir Biri hidâyet, öbürü dalâlet yoludur. Kuldan Allahü teâlâya giden yol dalâlet yoludur. Allahü teâlâdan kula gelen yol ise hidâyet yoludur. Şimdi her kim, hidâyete erdim derse, o hidâyete ermemiştir. Her kim, beni hidâyete erdirdiler derse, o hidâyete ermiştir."

"Allahü teâlânın karşısında şu üç şeyi muhafaza etmek zordur Hak ile iken sırrı, halk ile iken dili, amel (iş, ibâdet) yaparken temizliği."

"Şu iki kişinin çıkardıkları fitneyi, şeytan bile çıkaramaz: Dünyâ hırsına sahip âlim ve ilimden yoksun sûfi."

"Şayet bir mü'mini ziyâret edersen, hâsıl olan sevâbı, yüz adet kabûl edilmiş hac sevâbı ile değiştirmemen lâzımdır. Çünkü bir mü'mini ziyâret için verilen sevâb, fakirlere verilen yüzbin altın sadakanın sevâbından daha fazladır. Bir mü'min kardeşinizi ziyârete gittiğinizde, Allahü teâlânın rahmetine kavuştuk diye i'tikâd edin."

"İlimden en fazla nasîb alan, onunla amel edendir. En faziletli amel ise, üzerine farz olandır."

"Dilini, Allahü teâlâdan başkası hakkında konuşmamak için mühürle! Kalbini, Allahü teâlâdan başkasını düşünmemek için mühürle! İhlâssız olarak bir iş yapmaman ve helâl olmayan birşeyi yememen için de, davranışlarına, dudaklarına ve dişlerine aynı şekilde mühür vur!"

"Allahü teâlânın lütfu dostları, rahmeti ise günahlar içindir."

"Bir mü'min kardeşini sabahtan akşama kadar incitmeyen kimse, o gün akşama kadar Peygamber efendimizle (s.a.v.) yaşamış olur. Eğer bir mü'min kardeşini incitirse, Allahü teâlâ onun o günkü ibâdetini kabûl etmez."

"Allahü teâlâ kuluna, imândan sonra temiz yürek ve doğru dilden daha büyük hiçbirşey ihsân etmemiştir."

"Çok ağlayınız, az gülünüz, çok susunuz, az konuşunuz. Çok veriniz, az yiyiniz, çoy uyanık olunuz, az uyuyunuz."

"İnsanoğlu, şu üç şeyle sürekli olarak tâati yaparsa, sorgusuz sualsiz Cennete gidebilir. Kalb, nefs ve dil."

Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin "Beşâretnâme" adlı eseri ve Türkçeye tercüme edilen "Esrâr-üs-Sülûk" kitapları vardır.

---

1) Nefehât-ül'üns sh. 337

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 352, 889, 964, 997, 1000

3) Keşf-ül-mahcûb sh. 268

4) Hadâik-ül-verdiyye sh. 105

5) Behcet-üs-seniyye sh. 16

6) Reşahât sh. 14

7) Müjdeci Mektûplar sh. 225

8) Eshâb-ı Kirâm sh. 150

9) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 323

EBÜ'L-HASEN KUREŞÎ (Ali bin Ahmed)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Ahmed bin Yûsuf el-Emevî el-Kureşî'dir. Utbe bin Ebî Süfyân bin Harb'ın soyundandır. Zâhid, âbid, vekar ve heybet sahibi, Şeyh-ül-İslâm bir zât idi. 409 (m. 1018) yılında doğdu. 486 (m. 1093) yılında vefât etti. Hadîs-i şerîf öğrenmek için birçok yerleri dolaştı. İbn-i Nazif el-Ferâ ve Ebü'l-Kâsım bin Beşrân'dan hadîs-i şerîf dinledi. Çeşitli konularda eser yazdı.

Ali bin Ahmed hazretleri, yazmış olduğu Fedail-üs-Sahâbe adlı risalede, Mu'âviye bin Ebî Süfyân'ın üstünlüklerini şöyle anlatıyor: İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlatır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) mescidinde bir grup Sahabeyle oturmuş, birbirimizin Resûlullah (s.a.v.) zamanındaki üstünlüklerini konuşuyorduk. Bu sırada içeriye, uzun boylu, kısa boyunlu, geniş omuzlu ve yüzü örtülü bir zât girerek bize selâm verdi. Selâmını aldık. Yanımıza oturdu ve "Ey Eshâb-ı Resûlullah! Görüyorum ki, Allahü teâlâ sizi hayır için bir araya getirmiş bulunuyor" dedi. Biz de ona "Sen bizimlesin" dedik. Bize, "Niçin toplandınız?" diye sorunca, biz de "Resûlullah (s.a.v.) zamanındaki faziletlerimizi konuşuyoruz" diye cevap verdik. "Senin de tesbit ettiğin faziletin var mı?" diye ona sorduğumuzda "Evet! Ben sizin hiçbirinizde bulunmayan altı hasletle faziletti kılındım" dedikten sonra yüzünü açtı. Yüzünü açınca, bu zâtın Mu'âviye bin Ebî Süfyân (r.a.) olduğunu gördük. Ona tekrar selâm verip, "Bu üstünlüklerini bize anlat. Belki içimizden bunları bilen vardır" dedik. Mu'âviye bin Ebî Süfyân (r.a.) bunun üzerine anlatmaya başladı. "Ben altı haslet ile sizden faziletli oldum. Birincisi: "Birgün Resûlullahın (s.a.v.) hanımı olan kızkardeşim Ümmî Habîbe'nin evinde idim. Saçımı taramış, gözlerime sürme çekmiş bir hâlde iken uyku bastırdı ve kızkardeşimin dizine başımı koyup uyudum. Bu arada Peygamber efendimiz (s.a.v.) içeri girince kardeşim başımı dizlerinin üzerinden kaldırıp, yastığa koymak istediğinde Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Dizlerinin üzerinde kalsın, yâ Ümmî Habîbe!"** dedikten sonra, **"Ey Ümmî Habibe! Onu çok mu seviyorsun?"** buyurmuş. Kızkardeşim de "Evet yâ Resûlallah! Nasıl sevmeyeyim? O kardeşimdir" dediğinde Resûlullah (s.a.v.), **"Ey Ümmî Habîbe! Onu sev. Çünkü onu Allah seviyor, melekleri ve Resûlü, seviyor"** buyurmuştur" dedi. Anlattıklarını dinledikten sonra, biz de ona doğru söyledin dedik.

İkincisi: "Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Resûl-i ekrem bir hayvana binmiş idi. Ben de arkalarından yürüyordum. Çok şiddetli bir sıcak vardı. Resûlullah (s.a.v.) bana doğru baktı. Sıcağın şiddetinden iki gözüm ve yanaklarım kızarmıştı. Yanaklarımdan ter dökülüyordu. Resûl-i ekrem bana, **"Yâ Mu'âviye! Yanıma yaklaş!"** buyurdu. Yanına yaklaşınca beni hayvanın terkisine bindirdi. Daha sonra bana **"Neren bana temas ediyor?"** diye sordu. Ben de "Karnım, yâ Resûlallah" dedim. O zaman **"Allahü teâlâ karnını ilim ve hilm** (yumuşaklık) **ile doldursun"** buyurdu" deyince bizde ona "Doğru söyledin" dedik.

Üçüncüsü: "Resûlullaha (s.a.v.) bir tabak ayva hediye edilmişti. Herkese bir tane verdi. En sonunda bir ayva kalmıştı. Sâdece Resûl-i ekrem ve ben almamıştık. Kalan bir ayva, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) elinden düştü. Ben onu yerden aldım ve tekrar kendisine vermek istedim. Fakat Resûl-i ekrem **"Onu al, yâ Mu'âviye! Yarın kıyâmet gününde, o ayva elinde olarak bana kavuşursun"** buyurdu" deyince, biz de "Doğru söyledin" dedik.

Dördüncüsü ise; "Resûl-i ekrem, Sahâbe-i Kirâm ile birlikte Tebük gazvesinden dönerken, Hudeybiye mevkiine geldik. O kadar şiddetli sıcak vardı ki, bundan dolayı çok susamıştık. Neredeyse susuzluktan helak olacaktık. Resûl-i ekremin yanına giderek "Yâ Resûlallah! Mûsâ aleyhisselâmın kavmine istediği gibi, sen de Rabbinden su talep etmez misin?" dedim. Bana **"Yâ Mu'âviye! Bak şurada bir kaya görüyorsun"** buyurduklarında, güneş ışınları ile parlayan

beyaz bir kaya gördüm. Peygamber efendimiz (s.a.v.) elime, ortadan yarılmış bir çubuk verdi ve **"Ey Mu'âviye! O kayanın yanına git ve ona bu çubukla vur. Mûsâ bin İmrân, senin Peygamberinden daha cömert değildir"** buyurdu. Buyurulan yere gittim ve taşa çubukla vurunca, baldan tatlı, buz gibi bir su fışkırdı. Hemen sudan içmeye teşebbüs ettim. Bu sırada sevgili Peygamberimizi ve Eshâbını hatırladım ve geri çekildim. Arkama bakınca, onları arkamda bekliyor olarak gördüm. Resûl-i ekrem bana, **"Ey Mu'âviye! îç, Allahü teâlâ bu suyu senin için yarattı"** buyurdu" deyince biz yine "Doğru söyledin" dedik.

Beşincisi de: "Resûlullah (s.a.v.) mescid-i se'âdetlerinde bulundukları bir sırada, Cebrâil (a.s.) geldi. Havada durup "Esselâmü aleyke yâ Ahmed! Allahü teâlâ size selâm ediyor. Bugün de sana ve ümmetine ikram olarak bir fazilet verildi" deyince, Resûl-i ekrem **"Ey Kardeşim Cebrâil! Bu fazilet nedir?"** diye suâl etti. Cebrâil de (a.s.) cevap olarak, "Sana âyet-el-kürsî'yi ihsân etti" deyince, Resûlullah (s.a.v.) **"Bu âyeti kim yazacaktır?"** buyurdu. Cebrâil (a.s.) "Şu kapıdan içeriye ilk giren kişi" dedi. O kapıdan Resûl-i ekremin yanına giren ilk şahıs ben oldum. Resûlullah (s.a.v.) bana, **"Yâ Mu'âviye! Cenâb-ı Hak bugünkü fazileti sana nasîb etti"** buyurunca, "Nedir o, yâ Resûlallah?" dedim. Bunun üzerine, **"Sana âyet-el-kürsî'yi tahsis kıldı"** buyurdu. Sonra beyaz bir kâğıd ve kırmızı yakuttan yapılmış bir kalemi bana uzatarak, **"Ey Mu'âviye! Âyet-el-kürsî'yi yaz, harekele ve noktala"** buyurdu. Ben de, "Yâ Resûlallah! Eve gidip hokka ve mürekkeb getireyim mi?" diye sorunca, Resûl-i ekrem, **"Yâ Mu'âviye yaz! Zira Allahü teâlâ**, **kalemi de âyet-el-kürsî'den yaratmıştır"** buyurdu. Bunun üzerine ben yazmaya, harekelemeye ve noktalamaya başladım. Yazma işini bitirince, Resûl-i ekrem (s.a.v.) elimde bulunan kâğıtları aldı. Yazdıklarımı büyük bir titizlikle düşünmeye ve okumaya başladı. Kendi kendime, "Peygamber efendimiz (s.a.v.) ümmîdir, okumayı yazmayı bilmiyor, acaba yazmış olduklanmı nasıl okuyor?" diye aklımdan geçiriyordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bana dönerek, **"Ey Mu'âviye! Bana öyle geliyor ki, sen, Resûlullah ümmidir, okuma-yazma bilmez diyorsun"** buyurunca, "Evet Öyledir, yâ Resûlallah!" dedim. Resûlullah (s.a.v.) **"Yâ Mu'âviye! İyi ve dikkatle dinle"** buyurdu ve okumaya başladı. Her harf üzerinde duruyor ve onları çok güzel telaffuz ediyordu. Ben de kendilerini dinledim" deyince, biz yine "Doğru söyledin" dedik.

Altıncısı ise: "Birgün Peygamber efendimizin (s.a.v.) arkasında namaz kılıyorduk. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Fâtiha sûresini okuyup "veladdâllîn" dediklerinde, peşinden ben de "Âmin" dedim. Namazdan sonra mihrâbtan Eshâb-ı kirâma **"Ey müslümanlar! Hanginiz "Âmin" dedi?"** buyurunca, hiç kimse cevap vermedi. Ben de cevap vermekten korktum. Resûl-i ekrem aynı soruyu iki üç defa tekrarladılar. Fakat yine kimseden bir ses çıkmadı. Bunun üzerine ben, "Yâ Resûlallah! Ondan ne istiyorsun?" dediğimde **"Onu ve ona tâbi olanları Cennetle müjdelemek istiyorum"** buyurdu. O zaman "Yâ Resûlallah! Ben dedim" deyince, **"Yâ Mu'âviye müjdeler olsun! Onun ve kıyâmete kadar onu söyliyenlerin sevâbı sanadır"** buyurdu" deyince, biz de ona "Doğru söyledin" dedik.

Ali bin Ahmed hazretleri, yine yazmış olduğu Hediyyet-ül-ehyâ lil emvat eserinde, yapılan duâların, verilen sadakanın ve birçok hayrın, kabirdeki mevtalara ulaşacağını şöyle anlatır:

Sadakanın, duânın, Kur'ân-ı kerîm okumanın ve namaz kılmanın sevâbı, kabirdeki mevtalara (ölülere) ulaşır. Dirilerin ölülere gönderdikleri, iyi amellerin sevâbları onlara varır ve onlara fâide verir. Böyle olduğuna dâir, gerek Kur'ân-ı kerîmde ve gerekse hadîs-i şerîflerde açık deliller mevcûttur.

Büyük âlim Ebü'l-Kâsım Hîbetullah bin Ali bin Abdurrahmân bin Şâme el-Muâfirî, kırk defa yürüyerek hacca gitti. Seksen küsur defa Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Her defasında da Resûlullah (s.a.v.), ona şefaat edeceğine dâir va'dde bulundu.

Mücâhid (r.a.) İbn-i Abbâs'dan (r.a.) şöyle bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ölü kabrinde, denizde boğulmak üzere bulunup da yardım isteyen bir kimse gibidir. Babasından, annesinden, kardeşinden, güvendiği bir arkadaşından ve sâlih evlâdından bir duâ bekler. Onlardan kendisine böyle bir duâ gelirse, bu onun için, dünyâ ve içindekilerden daha sevgili ve makbûldür."**

Allahü teâlâ, dünyâdakilerin dağlar gibi duâlarını, kabirdekilere ulaştırır. Dirilerin ölülere olan bu hediyesi, onlar için istiğfarda bulunmalarıdır. (Allahü teâlâdan onların af ve mağfiretlerini dilemeleridir.) Bu, ana-baba, çoluk-çocuk ve ölünün yakınlarından gelen duâ ve istiğfarın mevtaya (ölüye) ulaştığına, onlara fâide verdiğine delîldir.

Sadakanın sevâbının ölüye ulaştığına dâir delil.

İbrâhim bin Hediyye, Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sen misk sadaka ver. Böyle yaparsan bir melek, nûrdan tabaklarda onu getirir. Kabrin başında durur, "Ey bu kabrin sâhibi garîb kişi! Senin çoluk çocuğun, sana bu hediyeyi gönderdi** (kabûl et) **der. O hediyeyi onun kabrine teslim eder. Kabir sahibi, "Allahü teâlâ çoluk çocuğuma hayırlar versin" diye duâ eder. Yanındaki başka bir kabir sahibi ise, "Beni hayırla anacak ne bir çocuk, ne bir şey, ne de bir kimse bırakmadım." diye üzülür. Sevâbı kendisine gönderilmek üzere kendi nâmına sadaka verilen ölü, onun sevâbı kendisine ulaşınca sevinir."**

Ziyâd bin Nuaym Ammâre bin Hazm'den şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) kabir üzerine oturan birini görünce, **"Kabir üzerinden in, kabirde yatana eziyet verme"** buyurdu. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, **"Bir kimsenin cenâze namazında yüz kişi bulunursa** (kılarsa), **günahları bağışlanır."** Bir hadîs-i şerîfte ise, **"Bir cenâzede kırk kişi bulunur da, ihlâs ile duâ ederlerse, Allahü teâlâ onların o cenâze hakkındaki duâlarını kabûl eder"** buyuruldu.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) **"Ölülerinize hediye gönderiniz"** buyurdu. "Ölülere ne hediye edelim yâ Resûlallah?" dedik. **"Sadaka ve duâ"** buyurdu ve şöyle devam etti: **"Mü'minlerin rûhu her Cum'a dünyâ semâsına gelip, evlerinin hizasında dururlar. Her biri şöyle bağırır; "Ey ehlim, ey oğlum, ey ailem ve akrabalarım, bize bir şey hediye ediniz. Allahü teâlâ size rahmet etsin. Bizi hatırlayın, unutmayınız. Bizim garîb hâlimize ve içinde bulunduğumuz çaresizliğimize acıyın. Biz hapis edildik. Ve bitmeyen bir gam ve şiddetli bir hüzün içinde kaldık. Bize acıyınız. Allahü teâlâ size merhamet etsin. Bize duâ etmekte, bizim için sadaka vermekte ve tesbih söylemekte cimrilik etmeyiniz. Umulur ki siz bizim gibi olmadan** (ölmeden önce), **Allahü teâlâ sizin duânız sebebiyle bizi affeder. Yazıklar olsun! Ey Allahın kulları, söylediklerimizi işitiniz, bizi unutmayınız. Biliyorsunuz ki, şimdi sizin elinizde olan bu mallar, bizim elimizde de vardı. Biz kıymetini bilemedik. Allah yolunda** (mal) **tasadduk etmedik. Hakka harcamadık. Üzerimizde bir vebal olarak kaldı. Başkaları istifâde etti. Hesabını biz yüklendik."** Resûlullah (s.a.v.) devam ederek: **"Onlardan her biri, kadın olsun, erkek olsun, bir defa böyle bağırırsa; bizim için bir dirhem, bir ekmek veya bir parça veriniz derler"** buyurdu ve ağladı. Biz de O'nunla beraber ağladık. Resûlullah (s.a.v.)

ağlamaktan konuşamıyordu. Sonra şöyle buyurdu: **"İşte onlar sizin kardeşlerinizdir. Dünyâ ni'metleri içinde idiler. Ni'metlerden ve rahatlıklardan sonra yok oldular. Onlar sonra ağlaşarak: "Yazık bize" diye ah edip, feryâd ve figân ederler. "Bize yazıklar olsun! Eğer dünyâda iken elimizde olandan' sadaka verseydik, onlara muhtaç olmazdık" derler. Sonra pişmanlık ve nedamet içinde dönerler. Onlara şöyle denilir: "Hâlinize ne çabuk ağlıyorsunuz? Bu ağlamanız size fâide vermiyecektir..."** Eshâb-ı Kirâm, "Ölüler için sadaka nedir? Bize anlat" dediler. Buyurdu ki: **"Ölü için bir sadaka verince, meleklerden biri nûrdan bir tabak içine kor, yedi kat semâya yükseltirler. Sonra kabrinin kenarına korlar. Ona şöyle seslenirler. Sana selâm olsun ey kabir sahibi, senin ehlin, çoluk-çocuğun güzel bir hediye gönderdi. Onu kabûl et der. Allahü teâlâ onu** (sevâbını) **kabre ulaştırır, kabrinde onu aydınlatır ve kabir genişletilir. Dikkat edin haber Veriyorum! Kim ölüsü için bir sadaka verirse, onun için Allah indinde, Uhud ve Hira dağı gibisevâb vardır. O, gölgenin bulunmadığı günde, mahşer günü Arş altında gölgelenir. Onun için hesab yoktur, ölüleriniz için sadaka veriniz. Allahü teâlâ sizi rahmetine kavuştursun. Kıyâmet günü Allahın azâbından kurtulursunuz ve Cennetinde feraha, saadete kavuşursunuz."**

Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.) sordum. "Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah, biz ölülerimize duâ ediyoruz, onlar için sadaka "veriyoruz, onların yerine hac yapıyoruz. Bu onlara ulaşır mı? dedim. Buyurdu ki; **"Şüphesiz ki o, onlara ulaşır. Sizden birinize hediye verildiğinde sevindiğiniz gibi sevinirler** Bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki, **"İnsanın öldükten sonra geriye bıraktığı şeylerin en hayırlısı üç tanedir: Kendisine duâ eden sâlih evlâd, kendisine sevâbı ulaşan sadaka-i câriye ve kendisi ile amel olunan ilim."** Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kişinin derecesi, Cennette bir derece yükseltilir. O da, yâ Rabbî bu ne sebeble verildi der. Oğlunun senin için istiğfar etmesi sebebiyledir"** denilir.

Ukbe bin Âmir hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte de; **"Sadaka, sahibinin kabir ateşini söndürür. Bir hadîs-i şerîfte de "Kim Kur'ân-ı kerîmi okur ve emirlerine uyarsa, kıyâmet günü babasına bir taç giydirilir."**

Mâlik bin Dînâr hazretleri şöyle anlattı: "Bir Cum'a gecesi kabristana gitmiştim. Her tarafı aydınlatan bir nûr gördüm. "La ilahe illallah, Allahü teâlâ bu kabristanda yatanları mağfiret etmiş, bağışlamış" dedim. Birdenbire uzaktan şöyle bir ses işittim: "Ey Mâlik bin Dînâr! Bu nûr, kabristanda yatanlara bir mü'minin hediyesi sebebiyledir" dedi. "O hediye nedir? Bana söyle" dedim. Şöyle dedi: "Mü'minlerden biri gece kalktı, abdest alıp iki rek'at namaz kıldı. Namazda Fâtiha-i şerîfeyi, Kâfirûn sûresini, İhlâs sûresini ve Kulillahümme'yi okudu. Sevâbını bu kabirde yatan mü'minlerin rûhuna bağışladı. Bu sebeble Allahü teâlâ bizi bağışladı, nûra gark etti" dedi. Mâlik bin Dînâr daha sonra şöyle devam etti: "Bundan sonra ben de, her Cum'a gecesi böyle yaptım. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördüm. Buyurdu ki: "Ey Mâlik! Allahü teâlâ ümmetime hediyenden hâsıl olan nûr adedince seni mağfiret etti ve senin için Cennette ev ve Münîf denilen bir köşk bina etti." "Münîf nedir?" dedim. "Cennet ehlinin gölgeliğidir" buyurdu."

Temîm-i Dâri şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim âyet-el-kürsî'yi okur da sevâbını kabir ehline bağışlarsa, Allahü teâlâ yeryüzünde bulunan bütün kabirlere onun sevâbını ulaştırır. Kabir ehlinin kabirlerini, gözün görebildiği mesafe kadar genişletir. O âyet-el-kürsîyi okuyana da, bin şehid sevâbı verir. Derecesini bin derece yükseltir. Her kelimesi için on hac ve on umre sevâbı yazılır. Allahü teâlâ onun**

okuduğu âyet-el-kürsî'nin her harfi için iki melek yaratır. Bu melekler kıyâmet gününe kadar Allahü teâlâyı tesbih ederler ve bunun sevâbı, o âyet-el-kürsî'yi okuyup, sevâbını kabir ehline bağışlayan kimseye olur." Yaşayanların ölülere yapacakları duâ ve sevâb bağışlama husûsunda; Ebû Hüreyre'nin (r.a.) yaptığı bir rivâyet de şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ölüye en şiddetli gelen şey, kabirdeki ilk gecedir, ölüleriniz için sadaka vermek sûretiyle merhamet gösteriniz."** Eshâb-ı Kirâm, "Yâ Resûlallah, sadaka verecek birşey bulamayanlarımız var" dediler. Buyurdu ki: **"Onlar iki rek'at namaz kılsın. Her rek'atte Fâtiha ve âyet-el-kürsî'yi birer kere, Tekâsür sûresini ve İhlâs sûresini on bir defa okusun. Namazı bitirdikten sonra, bana yetmiş kere salevât okusun. Bunların sevâbını ölüsüne bağışlasın. Allahü teâlâ, onun ölüsüne yetmiş melek gönderir. Her melekle birlikte Cennetten bir hulle** (elbise) **ve hediye gönderir. O,** (sevâb bağışlanan) **ölünün kabrini nurlandırırlar ve kabri, gözün görebileceği kadar mesafe genişletilir."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Şüphesiz ki meyyit** (ölü), **kabrini ziyâret edeni tanır. Kabri başında durduğu müddetçe onunla ünsiyet** (dostluk) **eder."**

"Kim annesinin ve babasının veya ikisinden birinin kabrini ziyâret eder de, kabirleri başında Yâsîn sûresini okursa, Allahü teâlâ her harfi için, okuyan kimseyi yetmiş defa mağfiret, eder."

"Dünyâda iken tanıdığı kimsenin kabrini ziyâret edeni, kabirde yatan tanır ve (selâmına) **cevap verir."**

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1199

2) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 2042

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 378

4) Fedâil-üs-Sahâbe Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali kısmı 2763 v. 161a

5) Hediyyet-ül-ehyâ lil emvât Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali kısmı 2763 v. 139a.

EBÜ'L-KÂSIM KERHÎ (Mensûr bin Ömer)

Hadîs ve Şafiî Mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi Mensûr bin Ömer bin Ali'dir. Bağdad'ın Kerh mahallesinden olduğu için Kerhî ve Bağdadî nisbet edildi. 447 (m. 1055) yılında Bağdad'da vefât edip, Bâb-ı Harb'teki kabristana defnedildi.

Zamanın en büyük ilim merkezi olan Bağdad'da doğan Ebü'l-Kâsım Kerhî, Şafiî fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından Ebû Hâmid İsferâînî'den fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Tâhir Muhlis, Ebü'l-Kâsım Saydalânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Çok çalışıp, kendisinden önce gelen âlimlerin ictihâd ve fetvâlarını öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini çok iyi bilirdi. Birçok hadîs-i şerîf ezberleyip, hocalarından çok şey yazdı. Zamanının ileri gelen fıkıh ve hadîs âlimlerinden oldu. Yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, O'nun dinini öğrenmek ve öğretmek için gayret ederdi. Çok cömertti. Elindekini, bir müslüman kardeşinin ihtiyâcı varken, kendi ihtiyâcına harcamazdı. Merhameti cömertliğinden daha çoktu. Bir kimseyi Cehennem ateşinden kurtarmak için birşeyler öğretmeyi, dünyâ sıkıntısından kurtarmak için birşeyler vermeye tercih ederdi. Müslümanlara nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmayanın, saadete eremeyeceğini, Cehennem ateşinden kurtulmanın, ancak Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkıyla ahlâklanmakla mümkün olacağını anlatırdı.

Kendisinden birçok kimsenin ilim öğrendiği Ebü'l-Kâsım Kerhî, Bağdad'da hadîs ve fıkıh dersleri verdi. Talebelerinden, fıkıh ilminde Ebû İshâk Şîrâzî, hadîs ilminde Ebû Bekr Hatîb Bağdadî meşhûr oldu.

Pek kıymetli eserler de yazan Ebü'l-Kâsım Kerhî'nin en meşhûr eseri, Şafiî mezhebi fıkıh bilgileri hakkında yazdığı "El-Gunye" kitabıdır.

---

1) Tabakât-ı Şâfiiyye (Süyûtî) cild-5, sh. 334

2) Târih-i Bağdâd cild-13, sh. 87

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 341

4) Tabakât-üş-Şîrâzî sh. 129

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 18

EBÛ İSHÂK İSFERÂÎNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû İshâk olup, adı İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim bin Mihrân el-İsferâînî'dir. Kendisine, dinin temeli demek olan Rüknüddîn de dendi. Ebû İshâk; kelâm, fıkıh, usûl-i fıkıh ve diğer ilimlerde de âlim idi. Ebû İshâk, zamanının üç büyük kelâm âliminden biri idi. Diğerleri Kâdı Ebû Bekr Bâkıllânî ve İmâm Ebû Bekr bin Fürek idi. Dostları ve düşmanları, bu üç zâtın büyük olduklarını kabûl edip medh ettiler.

Ebû Hâtem el-Abdevî şöyle anlatır. Ebû İshâk birgün, "Ölümümün Nişabûrda olmasını arzu ediyorum. Bu beldenin kıymetli insanları namazımı kılsınlar" dedi. Beş ay sonra, 418 (m. 1027) yılında aşure günü vefât etti. Namazını İmâm el-Muvaffak kıldırdı.

Ebû İshâk'dan; Ebû Bekr İsmâilî, Da'lec bin Ahmed es-Sicsî Ebû Tayyib Taberî, Hâkim en-Nişâbûrî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Ebü'l-Hasen Abdülgâfir el-Fârisî; "Ebû İshâk, Kitap ve Sünneti, usûl, kelâm, fıkıh ve Arabcanın inceliklerini bilmede ve bu ilimlerde zirveye çıkması, İmâmlık şartlarını taşıması ile ictihâd derecesine ulaşan âlimlerdendir" demiştir.

Hâkim Ebû Abdullah en-Nişâbûrî Târih-i Nişâbûr adlı eserinde, Ebû İshâk hakkında; "Ebû İshâk, usûl-i fıkıh ve kelâm âlimidir. Zühd sahibi olup, dünyâya hiç kıymet vermezdi. Nişâbûr'da kendisinin ders vermesi için, emsali olmayan büyük bir medrese yapıldı. Orada ders okuttu. Yüzlerce âlim yetiştirdi. O, ictihâd derecesine yükseldi. Çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden kaçardı" demektedir.

Şeyh Ebû Amr bin Salâh ise; "Ebû İshâk, Usûl-i fıkıh ilminde çok mahir idi. Çözülemiyen mes'eleleri kolaylıkla hallederdi" demiştir.

Ebû İshâk hazretleri buyurdu ki: "Îmân; açıkça bildirilmiş olan şeylere yalnız kalb ile inanmaktır. Dil ile söylemek ve ibâdetleri yapmak îmân değildir."

Ebû İshâk hazretlerine, "Oruçlu bir kişi, kendi araştırması ile güneşin battığını zannetse, iftar edebilir mi?" diye suâl edilince, "O kişi, kesin olarak güneşin battığına kanâat sahibi olmadıkça iftar edemez" dedi. Diğer âlimler de "O kişi, madem ki kendisi araştırdı ve güneşin battığını zannetti. O halde o kişinin iftar etmesi caizdir" dediler.

Ebû İshâk'ın yazmış olduğu eserler şunlardır: 1. Kitâb-ül-kebîr (Câmi-ül-huliyyi fî usûl-iddîn ver-reddi alel-mülhidîn, beş cildlik bir eserdir. 2. Et-Ta'likât-ün-nâfiatü fî usûl-il-fıkh.

Ebû İshâk İsferâinî i'tikâd Risâlesi'nde buyuruyor ki:

Biliniz ve i'tikâd ediniz ki; âlem, Allahü teâlâdan başka olan mâsivâdır (her şeydir). Yine i'tikâd ediniz ki, âlemi bir yaratan vardır. Bu yaratıcı kadîmdir. Mahlûkattan hiçbir şeye benzemez. Zihinlerde, vehimlerde kabûl edilebilecek bir sıfat olarak tasavvur edilemez. Onun için başlangıç ve nihâyet muhaldir (imkânsızdır). O, cevher, cisim, a'râz değildir. O, ağyardan müstağnidir. Ba'zı âlimler, Allahü teâlânın ağyardan müstağnidir ifâdesini; keyfiyetten, kemiyyetten, nerede ve niçin suâllerine muhatab olmaktan uzak olduğuna inanmak lâzımdır, diye açıklamışlardır. Yine inanmalıdır ki, Allahü teâlâ haydır (diridir ölmez), âlimdir, kadirdir, mürîddir (dileyici), semî'dir (işitici), basirdir (görücü), mütekellimdir (konuşucu). O'nun hayat, ilim, kudret, irâde, semi', basar, kelâm ve tekvin sıfatları ezelidir ve ebedîdir. Allahü teâlâ bu sıfatlar ile muttasıfdır. Bu sıfatlardan hiçbiri mahlûkların sıfatlarına benzemez. Sıfatları O'nun aynıdır veya gayrısıdır denilemez. Yine sıfatları O'ndan ayrılır veya beraber bulunur veya O'na muhâliftir veya O'na muvafıktır demek muhaldir. Bu sıfatlar O'nunla kaimdir. O'nun kudreti, bütün makdurâtı (kudret verilmiş olanları), ilmi de bütün ma'lûmâtı içine alır.

Yine i'tikâd etmelidir ki, Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. O'ndan başka bir yaratıcı yoktur. O birdir, vehimde kısımlara, akıllarda cüzlere ayrılmaz. Bu ehad-üs-samedin tefsîridir. Yine i'tikâd etmelidir ki, muhdes (sonradan yaratılanlara) olanlara caiz olan şeyler veya Allahü teâlâyı muhdes zannettirecek şeylerin O'na isnadının caiz olmadığına inanmak lâzımdır. Bunun ma'nâsı Allahü teâlâya, hareket, sükûn, biraraya gelme, ayrılma, bir hizada durma, karşı karşıya durma gibi fiiller isnâd edilemez. Kısaca, Allahü teâlâyı hadîs (sonradan olma) zannettirecek hiçbir şey O'na nisbet edilemez. Adem (yokluk), O'na sahih değildir. Yine i'tikâd etmelidir ki, Allahü teâlâ zâtı ile kâimdir. Mekândan, O'na hulul edecek cisimden ve zamandan münezzehtir. O'nun için cihetler (ön, arka, sağ, sol, üst, alt) yoktur. Allahü teâlâ bu cihetlerden münezzeh olarak Cennette görülecektir. Yine Allahü teâlâya zevce, çocuk, ortak, benzerler isnâd etmek muhaldir (imkânsızdır).

O'nun kendinden başka her canlıyı öldürmeye kadir olduğuna, O'ndan başka herşeyin yok olabileceğine inanmak lâzımdır. Yine Allahü teâlânın, cisimleri benzeri ile kusursuz yaratacağına, dilediği zaman canlıları yaşatıp, diriltip, öldüreceğine i'tikâd etmelidir.

…Yine inanmak lâzımdır ki, Resûllerinin doğruluğuna delîl mu'cizelerdir. Mu'cizenin yalancılar elinde ortaya çıkması mümkün değildir. Yine inanmalıdır ki, Peygamber gönderilmeden önce hiçbir kimseye, hiçbir vecibe yoktur. Eğer peygamber gönderilmeden önce birşey yaparsa, ondan sevâbı kesilmez, ona bir ceza da verilmez.

Yine biliniz ki, Peygamber göndermek, Peygamberlere kitablar indirmek, emir ve nehiyleri va'd ve vaidler, Peygamberlerin emrettikleri şeylerin hepsi haktır. Ondan haber verdikleri şeyin hepsi doğrudur. Peygamberlerin söylediklerini terk etmesi caiz değildir. Yine inanmalıdır ki, Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın peygamberidir. O'nun mu'cizesi Kur'ân-ı kerîmdir. Dini, İslâmdır. Resûlullah (s.a.v.), haşr ve neşri, kabir azâbını, tâat (ibâdet) ehlinin sevâbını, mâsiyet (günah) ehlinin azâbını (cezasını), imân ile ölenin; tövbe ile veya şefaat ile Cennete gireceğini haber verdi.

Yine inanmalıdır ki, Ümmet-i Muhammed'in doğruluğunda icma' ettikleri şey haktır. Bâtıl olduğunda icma' ettikleri şey fâsiddir. Beş ibâdet, İslâmın temelidir. Bunlar: Kelime-i şehâdet, namaz, oruç, zekât, hacdır. Yine inanmalıdır ki, dîni bir husûsta kendisine müşkül gelen bir mes'eleyi, din husûsunda kendisinden daha fazla bilene ve ictihâd mertebesine ulaşan

âlimlerden, amelinde daha vera' sahibi olana müracaatın vâcib olduğuna i'tikâd etmelidir. Bundan sonra mes'eleyi onlara arz etmeli, ondan sonra da, onların verdiği fetvâ ile amel etmelidir.

Bütün bu saydıklarımıza i'tikâd eden kimse, îmân sahibi olmaya hak kazanmış ve ehl-i şefaatten olmuştur. Onun gideceği yer Cennettir. Ehl-i tahkîk demişlerdir ki: Bu bildirdiğimiz şekilde inanan kimse, taklidi. İmândan çıkarak âriflerin cümlesine dâhil olur.

Ebû İshâk İsferâinî Eshâb-ı Kirâmın üstünlüklerini anlattığı Kitâbu nûr-ül-ayn fî meşhed-i Hüseyn adlı eserinden ba'zı bölümler:

İbn-i Abbâs'dan (r.a.) rivâyet edildi: "Asırların en iyisi, Resûlullahı (s.a.v.) görüp imân eden Eshâb-ı Kirâmın asrıdır. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"**(Ey Muhammed'in ümmeti!) **Siz, beşeriyet için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten alıkorsunuz ve Allahü teâlâya imânınızda devam edersiniz."** (Al-i İmrân-110) buyurdu. Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) sonra, en hayırlı olanlar, onlardan sonra gelenlerdir (Tabiîn). Onlardan sonra, en hayırlı olanlar, onlardan sonra gelenlerdir (Tebe-i tabiîn). Çünkü Buhârî ve Müslim'de Resûlullahın şöyle buyurduğu bildirilmektedir **"Sizin en hayırlınız, benim asrımda bulunanlardır. Sonra onları ta'kib edenler, sonra onları ta'kib edenler."** Bu üstünlük, imân yönündendir. Bu kesindir. Çünkü kâfirlerin azılılarının çoğu, Resûlullahın (s.a.v.) yaşadığı birinci asırda idi. Onlar imân etmedikleri için, Resûlullahı (s.a.v.) görmeleri onlara bir fâide vermedi. "Karn"ın (asrın) ne olduğu üzerinde âlimler farklı izahlar yaptılar. Karn için, nesil olduğu söylendi. Âlimlerin bir kısmı bunu tercih etti. Buna göre birinci nesil, Eshâb-ı Kirâm neslidir, ikincisi, Tabiîn, üçüncüsü, Tebe-i tâbiîndir. Yine Karn'dan maksat) senelerdir diyenler de oldu. Fakat ne kadar seneye Karn denilir, bunda ihtilâf vardır. Ancak en doğrusu: Karn'ın yüz seneye denildiğidir. Bu üç asırdan sonraki asırlar birbirine müsavî midir? Yoksa birbirine üstünlükleri var mıdır? Bu husûsta da âlimler farklı söylemişlerdir. Eshâb-ı Kirâm Resûlullaha (s.a.v.) "Acaba bizden daha iyi olanlar var mı?" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.): **"Sizden sonra gelecek olan bir topluluk vardır ki, onlar iki kapak arasında bir kitap bulurlar. Onda bulunanlara îmân ederler Halbuki onlar beni görmemişlerdir. Onlar, benim Allahü teâlâdan getirdiğim her şeyi kabûl ederler. Onlarla amel ederler. İşte onlar sizden daha hayırlıdır" buyurdu.**

Eshâb-ı Kirâmdan sonra gelecek olan o kavmin üstünlüğü bir yöndendir. Onların bir bakımdan üstünlüğü, mutlak üstünlüklerini gerektirmez. O hâlde, Eshâb-ı Kirâmın ümmetin en üstünü olduğuna inanmak kesinlikle lâzımdır. Sahâbî, Resûlullah (s.a.v.) ile görüşüp, müslüman olarak ölen kimseye denir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi âdildirler.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) altmışüç yaşında vefât etti. Resûlullah efendimizden (s.a.v.) sonra, hilâfeti Hazreti Ebû Bekr üzerine aldı. Hazreti Ebû Bekr, hem ilk müslümanlardan ve hem de, Hudeybiye anlaşmasında, Bedir harbinde bulunan Eshâb-ı Kirâmın, Aşere-i mübeşşerenin [Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Talha, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahmân bin Avf, Ebû Ubeyde Amr bin Cerrah (r.anhüm ecmâîn)], dört halifenin, dolayısıyle bütün Eshâb-ı Kirâmın en üstünüdür. Dört halife de, üstünlük bakımından birbirinden farklıdırlar. Bunların en üstünü Hazreti Ebû Bekr'dir. Çünkü, o hem Resûlullahtan (s.a.v.) sonra ve hem de Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile halife oldu. Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah efendimiz gibi, altmışüç yaşında vefât etti. Dört halife içinde üstünlük sırasında ikinci olarak Hazreti Ömer gelir. O da halifeliği Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile aldı. Altmışüç yaşında vefât etti.

Fazilette Üçüncü sırada Hazreti Osman gelir. Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile halife oldu. Onüç sene hilâfette kalmıştır. Kur'ân-ı kerîm okurken şehid edildi. Dördüncü derecede, Hazreti Ali gelir. Eshâb-ı Kirâmın icma'ı ile halife oldu. Hilâfeti dört senedir. Bir rivâyette beş senedir. Kûfe'de şehid edildi. Şehid eden Abdurrahmân bin Mulcem'dir. Kûfe mescidinin mihrabına defnedildi. Dört halifenin (r.anhüm) hilâfetlerine, Resûlullah efendimiz şöyle işâret buyurmuşlardır. **"Benden sonra hilâfet otuz senedir. Sonra melîk-i adûd olur."**

"Tuhfe kitabında: "Bir kimsenin halîfe olacağı nass ile ya'nî âyet-i kerîmelerde veya hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmiş ise, buna (Hilâfet-i Râşide) denir. Dört halifeye, bunun için (Hulefâ-i Râşidîn) denilmektedir. Halîfe olacağı akıl ile, nassın işâreti ile anlaşılıyorsa, buna (Hilâfet-i âdile) denir. Halife olacağı açıkça veya işâretle bildirilmemiş olan kimsenin, kuvvet zoru ile hükümeti ele geçirmesine (Hilâfet-i câire) denir. Bu kimse de (Melîk-i adûd) olur.

Şah Veliyullah-i Dehlevî'nin (İzâlet-ül-hafâ) kitabının beşyüzyirmisekizinci (528) sahifesindeki hadîs-i şerîfte **"Biz bu işe, Peygamberlikle ve Allahın rahmeti ile başladık. Bundan sonra, hilâfet ve rahmet olur. Ondan sonra melîk-i adûd olur. Ondan sonra da ümmetimde zulüm, işkence ve fesâd olur"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfte Mu'âviye'nin (r.a.) güç kullanarak hükümeti ele geçireceği, fakat zulmün ve fesadın onun zamanında değil, daha sonra başlıyacağı bildirilmektedir.

Mu'âviye (r.a.), Hasen (r.a.) hilâfeti kendisine teslim ettikten ve Eshâb-ı Kirâm onun için kabûl oyu verdikten sonra, (Halîfe-i âdil) olmuştur. Bu bakımdan, bu yüce Sahâbiye melîk-i adûd demek ve bu kelimeye zâlim, azgın kral ve buna benzer yanlış, kaba ve çirkin ma'nâlar vermek büyük bir iftiradır.

Gayr-i müslimlerin devlet başkanlarına kral denir. Vaktiyle Fransa kralı, İngiliz kralı böyle idi. Bir İslâm melîkine, müslümanların halîfe diyerek saydıkları ve sevdikleri mübârek bir zâta kral demek çok hatâlı bir sözdür. Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Mu'âviye'ye melik diyor. Milyonlarca müslüman da melik ve halîfe diyor. Hazreti Mu'âviye'nin melik olacağına hadîs-i şerîflerde işâret vardır."

Hazreti Mu'âviye halife olup, hükmü bütün İslâm memleketlerinde geçerli olunca; Hazreti Hüseyn, kardeşleri, kendisinin ve kardeşinin çocukları, büyük-küçük bütün akrabâları Şam'da yanında kaldı. Onlara pekçok ikramlarda bulunuyordu. Onlara gayet iyi muâmele edilmesi, gönüllerinin alınması için devamlı tenbîh ve ikazlarda bulundu. Onun yanında, Hazreti Hüseyn'in elinden üstün bir el, onun emrinin üstünde bir emir yoktu. Askerlerden önce onlara sarfiyatta bulunuyor, birlikte biniyorlar, birlikte iniyorlardı. Kürsüde Hazreti Hüseyn'in yanına oturuyordu. Vefâtına yakın Mu'âviye (r.a.) çok hastalandı. Artık vefât edeceğini anlayınca, oğlu Yezîd'i çağırttı. Yezîd yanına gelince ona: "Herkesin muayyen bir eceli vardır. İnsanın eceli geldiği zaman, Allahü teâlâ onu asla geciktirmez. Her nefs ölümü tadacaktır. Artık ölümüm yaklaştı. Bütün emir ve hüküm Allahü teâlânındır" dedi. Yezîd bu arada, "Babacığım! Senden sonra kim halife olacak" dedi. Mu'âviye (r.a.) "Sen olacaksın. Fakat söyleyeceklerimi iyi dinle. Sana şunları tavsiye ederim. Maiyetinde olanlara ve halka iyi muâmele et. Çünkü melikler, yarın kıyâmet gününde hesap vermesi için, Allahü teâlânın huzûrunda, Cennet ile Cehennem arasında bulunan bir köprü üzerinde durdurulurlar. Allahü teâlâ, dünyâdaki adâleti sebebiyle dilediğini Cennete kor, dilediğini de, dünyâda haksızlık ve zulmü sebebiyle Cehenneme atar. Ey oğlum! insanları huzûrunda üç kısma ayır. Senden büyük olanları baban yerinde kabûl et, küçükleri çocukların yerine koy, orta durumda olanları kardeşin say. Oğlum! Mâiyyetine adâletle muâmele et. Bütün

işlerinde Allahü teâlâdan kork. Kıyâmet günündeki durumun için Allahü teâlâdan kork. Ey oğlum! Hazreti Hüseyn, çocukları, kardeşleri, kardeşlerinin çocukları, bütün akrabası ve Hâşimoğullarını sana ısrarla tavsiye ederim. Ey Yezîd! Hüseyn (r.a.) ile müşavere etmeden, halk hakkında hiçbir iş yapma. Senin yanında, onun emrinden daha yüksek emir, onun elinden daha yüksek bir el olmasın. Onsuz, onun çoluk çocuğu olmadan bir şey yeme ve içme. Ona ve onun çoluk çocuğundan önce, ne askerine ve ne de kendi çoluk çocuğuna bir sarfiyatta bulunma. Onu ve onun çoluk çocuğundan önce kimseyi giydirme. Ey oğlum! Biz sâdece onun, babasının ve dedesinin (s.a.v.) köleleriyiz. Ey oğlum! Bir harcama yaparsan, yarısı Hüseyn (r.a.) için olsun. Onun gazâbından çok sakın. Onun gazâbı, Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.) sana gazâb etmesine sebeb olur. Çünkü onun dedesi (Resûlullah efendimiz; (s.a.v.), önce gelenler ve sonra gelenler hakkında şefaat edecektir. Bütün insanlar ve cinler hakkında en büyük şefaati o yapacaktır. Onun babası (Ali bin Ebi Tâlib kerremallahü vecheh), kıyâmet gününde Kevser havzının suyundan dağıtacaktır. Livâ-i Hamd onun elindedir. Annesi Fâtımât-üz-Zehrâ (r.anhâ), kadınların efendisidir. Büyük annesi, Hadice-i Kübrâ'dır. Onlar bu dîne hizmet ettiler, yardımcı oldular. Allahü teâlâ, onlar sebebiyle bizi doğru yola iletti. Ey oğlum! öyleyse onların gazâbından pek çok sakın. Çünkü onların gazâbı, Allahü teâlâ ve Resûlünün gazâbına sebeb olur. Onlara ve çoluk çocuğuna, herkesin iyilik etmelerini tavsiye et. Onları râzı et: Hazreti Hüseyn, çoluk çocuğu, akrabaları ve Beni Hâşim hakkında ileri gitme. Eğer böyle yapıp onları gazâblandırırsan, senden dünyâda ve âhırette beri (uzak) olurum. Kıyâmet günü Cehennemde mücrimlerle beraber haşrolunursun!" dedi. Bunları dinleyen Yezîd, "Bana yaptığın bütün tavsiyelerine uyacağıma söz veriyorum" dedi.

Mu'âviye (r.a.), oğlu Yezîd'e, Hazreti Hüseyn'in hakkında gerekli tavsiyeleri yaptıktan kısa bir müddet sonra, Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah diyerek vefât etti.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 256

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 83

3) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 169

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 209

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 28

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 24

7) Vehhâbiye Nasihat sh. 14

8) Nûr-ül-ayn fî meşhedi Hüseyn sh. 3

9) Risâlet-ül-i'tikâd v. 1a.

10) Tebyîn-i kizb-il-müfterî sh. 243

11) Tabakât-ı Şîrâzî sh. 106

EBÛ MENSÛR EL-BAĞDÂDÎ (Abdülkâdir Bağdâdî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Tâhir bin Muhammed el-Bağdâdî et-Temimî olup, künyesi Ebû Mensûr'dur, Üstâd lakabı ile tanınır. Fıkıh ilminin usûl ve fürû kısımlarında çok derin âlim olan imamlardan biri idi. Ayrıca kelâm, ferâiz, edebiyat, nahiv, ilm-i hesâb ve diğer ilimlerde de söz sahibiydi. Onyedi ayrı ilimde talebelere ilim öğretirdi.

Bağdad'da doğup yetişti. Çocukluğunda babası ile beraber Horasan'a gidip, Nişâbûr âlimlerinden ilim ve hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra İsferâin'e gidip, Ebû İshâk el-İsferâînî'nin derslerine devam etti. Onun vefâtı üzerine Mescid-i Ukayl'da talebelere ders okuttu. 420 (m. 1029) senesinde İsferâîn'de vefât edip, üstadı Ebû İshâk'ın yanına defnolundu.

Ebû Mensûr el-Bağdâdî (r.a.) vera' ve takvâ sahibi idi. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, dünyâya kıymet vermezdi. Önceleri çok zengin idi. Bütün malını, ilim tahsil etme ve ilim tahsil edenlere yardımcı olma yolunda sarfetti. İlim taliblerinden pekçoğu onun ilminden, derslerinden istifâde etmişlerdir. Bir taraftan talebelere ders okuturken, bir taraftan da, kendisinden sonra gelecek olanların istifâde etmeleri için kıymetli kitaplar yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: El-Fark beyn-el-firâk, Te'vîl-ü müteşâbih-il-ahbâr, Fedâyih-ül-mu'tezile, Fedâyih-ül-Kerrâmiyye, El-Kelâm fil-vaîd-il-fâhir fil evâili vel-evâhir, Mi'yârun-nazar, Tafdîl-ül-fakîr-is-sâbir alel-ganiyy-iş-şakîr, el-Milel ven-nihâl, Et-Tahsîl fî usûl-il-fıkh, Nefy-ül-halk-ıl-Kur'ân. Bunlardan başka kıymetli kitapları ve şiirleri çoktur.

Ebû Mensûr el-Bağdâdî hazretleri "El-Fark beyn-el-firâk" isimli eserinde buyuruyor ki:

"Ehl-i sünnet i'tikâdına göre: Allahü teâlâ, âhırette bütün insanları ve canlıları diriltecektir. Ehl-i sünnetin dışında bulunan ba'zı fırkalar, "Âhırette sâdece insanlar diriltilecektir. Cennet ve Cehennem yaratılmamıştır" diye inkâr ettiler.

Ehl-i sünnete göre, Cennet ni'metleri Cennettekilere, Cehennem azâbı da müşriklere ve münâfıklara devamlıdır. Cehmiyye fırkası ile Kaderiyye fırkasından Ebü'l-Huzeyl taraftarları buna inanmadılar. "Cennette ni'metler, Cehennemde azâblar bir müddet sonra son bulur" dediler.

Ehl-i sünnet i'tikâdına göre, Cehennemde kafirlerden başkası temelli kalmıyacaktır. Kaderiyye ve Havâric'in görüşlerine göre ise, Cehenneme giren herkes orada devamlı kalırlar.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olanlar, kabirde sorgu ve suâlin var olduğuna inanırlar. Günah işliyenlere ve kabir azâbına inanmıyanlara, kabirde şiddetli azap yapılacağına inanırlar.

Havz, Sırat ve Mîzân'ın olduğuna, bunları inkâr edenlerin Kevser Havzından içemiyeceği ve sırattan geçerken ayaklarının kayıp Cehennem ateşine düşeceğine Ehl-i sünnet inanmıştır.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve O'nun ümmetinden sâlih kimselerin, günahkâr olan mü'minlere ve kalbinde zerre miktarı îmânı olanlara şefaat edeceklerine Ehl-i sünnet inanmıştır. Ayrıca şefaati inkâr edenlerin, şefâattan mahrûm kalacaklarını da bildirmişlerdir."

"Ehl-i sünnet i'tikâdında olanlar, Allahü teâlânın Habîbi ve sevgili Peygamberi (s.a.v.) ile beraber, Bedr gazâsına katılanların Cennetlik olduklarına inanırlar. Ayrıca, Uhud gazâsında, hurma bahçelerinin düşman işgaline mâruz kalmaması için çarpışan "Kuzman" ve Peygamber, efendimizin bildirdiği birkaç kimse dışında kalan Uhud'daki bütün Eshâb-ı Kirâmın Cennetlik olduğuna inanırlar. Hudeybiye'de "Bî'at-ı Rıdvân"a iştirâk eden Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) Cennetlik olduğuna inanırlar. Peygamber efendimiz buyurdular ki; **"Ümmetimden bir kısmını bana gösterdiler. Dağları, sahraları doldurmuşlardı. Böyle çok olduklarına şaştım ve sevindim. Sevindin mi dediler, evet dedim. Bunlardan ancak yetmiş bin adedi hesâbsız Cennete girer dediler. Bunlar hangileridir diye sordum. İşlerine sihr, büyü, dağlamak, fal karıştırmayıp, Allahü teâlâdan başkasına tevekkül ve i'timâd etmiyenlerdir, buyuruldu."** Dinleyenler arasında Ukâşe (r.a.) ayağa kalkıp, "Yâ Resûlallah! Duâ buyur da, onlardan olayım" deyince, **"Yâ Rabbî! Bunu onlardan eyle!"** buyurdu. Biri daha kalkıp, aynı duâyı isteyince, **"Ukâşe senden çabuk davrandı"** buyurdu. Aralarında, Hazreti Ukâşe'nin de

bulunduğu yetmiş bin kişinin, sorgusuz sualsiz Cennete gireceği ve onların herbirinin yetmişbin kişiye şefaatçi olacaklarına, Ehl-i sünnet i'tikâdında olanlar inanırlar.

Ehl-i sünnet, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Cennetle müjdelediği "Aşere-i mübeşşere"den birini tekfir eden (küfürle itham eden) herkesin, küfre girdiğini bildirdiler.

Ehl-i sünnet, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) zevce-i mutahharalarının (r.anhünne) hepsinin, mutlak îmân ile öldüklerine inanırlar. Bunlardan biri veya birkaçını tekfir edenin (küfürle itham edenin) küfre girdiğini bildirdiler.

Ehl-i sünnet, Peygamber efendimizin torunları olan oniki İmâm "Hazreti Ali bin Ebî Tâlib, Hazreti Hasen, Hazreti Hüseyn, Zeynel'âbidîn, Muhammed Bâkır, Ca'fer-i Sâdık, Mûsâ Kâzım, Ali Rızâ, Muhammed Cevâd Takî, Ali Nakî, Hasen Askerî Zekî ve Muhammed Mehdî (r.aleyhim) ve diğer meşhûr torunlarına (seyyidler ve şerîfler) sevgi ve hürmet göstermişler, onların îmân ile vefât ettiklerini bildirmişlerdir."

Ehl-i sünnet âlimleri, Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin ve Tabiînin ileri gelenlerinin son nefeste imân ile vefât ettiklerini bildirdiler. Kur'ân-ı kerîmde bununla ilgili meâlen **"Onlardan** (Muhacirlerle Ensârdan) **sonra gelenler şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Bizi ve imân ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimizi bağışla: imân etmiş olanlar için kalblerimizde bir kin bırakma. Ey Rabbimiz! Muhakkak ki sen, Ra'ûf'sun** (çok şefkatlisin) **Rahîm'sin** (çok merhametlisin)**."** (Haşr-10) buyurulmuştur.

"Ehl-i sünhet i'tikâdında olanlar, birbirlerini kâfir olmakla suçlamazlar. Aralarında uzaklaşma ve küfürle suçlamayı gerektirecek bir ayrılık yoktur; Onlarda birlik ve beraberlik vardır. Bunun için cenab-ı Hak onları korur. Ehl-i sünnet olanlar, inkâr ve tenakuza düşmezler, onlar hakkı ayakta tutan cemâattir. Bozuk fırkalardan herbiri, birbirlerini küfürle suçlamışlar, birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Öyle ki, Kaderiyye, Hâricî ve Râfizî gibi bozuk fırkalardan yedi kişi bir yerde toplanmışlar, neticede birbirlerini küfürle suçlayarak ayrılmışlardır. Yahudi ve hıristiyanlar da aynı duruma düşmüşlerdir. Yahudi ve hıristiyanların birbirlerini kâfirlikle suçladıklarını, Kur'ân-ı kerîm haber veriyor. Âyet-i kerîmede meâlen: **"Yahudiler: "Hıristiyanlar, din işinde birşey üzere değildirler" dediler. Hıristiyanlar da: "Yahudiler, din işinde güvenilir birşey üzere değildir" dediler..."** (Bekâra-113). Kur'ân-ı kerîmde Nisa sûresi 82. âyetinde de meâlen: **"Onlar, hala Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu ve ma'nâsını düsünmiyecekler mi? Eğer o, Allahtan başkası tarafından, olsaydı, muhakkak ki içinde birbirini tutmıyan birçok söz ve ifadeler bulurlardı"** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Ehl-i sünnet fırkasını, ilk üç asrın âlimleri hakkında uygun olmayacak sözler söylemekten ve onlara dil uzatmaktan korumuştur. Bunlar; Muhacirler, Ensâr, Bedr, Uhud ve Bî'at-ı Rıdvan'da bulunan Eshâb-ı kirâmdır. Ayrıca Peygamber efendimizin (s.a.v.) Cennetle müjdelediği mübârek kimselerdir. Ehl-i sünnet fırkasında olanlar, Peygamberimizin ehl-i beytine ve torunlarına, Hulefâ-i Râşidîn'e şanlarına lâyık olmayan bir söz söylemekten şiddetle kaçınırlar. Onları canlarından çok severler. Allahü teâlânın, kendilerini herhangi bir leke ve bid'atlerden koruduğu Tâbiîni ve Tebe-i tabiîni de çok severler, hürmetle isimlerini yâd ederler.

İlim ve ma'rifette pek üstün olan, mü'minlerin, varlıklarıyla iftihar ettiği Ehl-i sünnet fırkasının kıymetli imamları ve kelâm âlimlerinden ba'zılarının isimlerini zikredelim:

Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ilk kelâm âlimi, Hazreti Ali bin Ebî Tâlib'dir. Sonra Hazreti Abdullah bin Ömer'dir. Tâbiînden de Ömer bin Abdülazîz'dir ki, Kaderiyye fırkasını red için

yazdığı eseri meşhûrdur. Sonra Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn gelir. Daha sonra Hasen-i Basrî, Şa'bi, Zührî'dir (r.aleyhim). Ca'fer bin Muhammed Sâdık hazretlerinin de Kaderîleri, Hâricileri ve Râfızîleri red eden kitabı vardır. Büyük İmâm Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin de "Kitâb-ül-Fıkh-ıl-ekber" isimli Kaderiyye fırkasını red eden eseri meşhûrdur. (Bu eser aynı zamanda, Ehl-i sünnet i'tikâdını özet olarak anlatan bir eserdir.) İmâm-ı Şafiî (r.a.) ve onun talebesi Ebü'l-Abbâs bin sûreyc kelâm ilminde pek üstün idi.

Bozuk fırkalarla şiddetle mücâdele eden kelâm ilminin iki büyük İmâmı; Ebû Mensûr-i Mâtürîdî ve Ebü'l-Hasen-i Eş'ârî hazretleridir. Ebü'l-Hasen-i Bâhili, Ebû Abdullah bin Mücâhid ve bunların talebeleri olan Ebû Bekr Muhammed bin et-Tayyib el-Bâkıllânî, Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed el-İsferâînî, İbn-i Fûrek (r.aleyhim) zamanının İmâmları olmuşlardır. Yine Ebû Ali es-Sekafi ve Ebü'l-Abbâs el-Kalânisî Ehl-i sünneti pek güzel müdâfaa eden, bu mevzûda yüzlerce eser yazan âlimlerdendir.

Tabiîn, Tebe-i tabiîn ve daha sonra gelen fıkh âlimleri ki, âlemi ilimle doldurmuşlardır. Bu âlimlerin arasında, Ehl-i sünnet vel cemâat fırkasına yardımcı olmayanı, bid'at fırkalarının bozukluğunu anlatmıyanı yoktur. Onlar, yol göstermek için tepelerde yakılan ateşlerden daha göz kamaştırıcıdırlar. Bu mübârek zâtların isimlerini bildirmek uzun sürer.

Hadîs ve isnâd İmâmları ise, bu sağlam yolun en kıymetli bekçileridir. Onların hiçbirisi, en ufak bir bid'at lekesine bulaşmamışlardır. Onların yazdığı eserler, kıyâmete kadar ilim sahibi olanların elinde kalacaktır. Bu eserlerin isimlerini yazmak bile kitabımıza sığmaz. Bunun yanısıra irşâd ve tasavvuf İmâmları da, asırlar boyu i'tikâd bakımından bu sağlam yol üzere idiler diyen Ebû Mensûr Bağdadî, devamlı Ehl-i sünnetin bayraktarlığını yapmıştır.

İmâm Ebû Mensûr Abdülkâhir bin Tâhir et-Temîmî el-Bağdadî, "Kitâbu Usûl-id-dîn" isimli eserinde, 1. aslın 10. mes'elesinde, şer'î (dînî) ilimlerin kaynağı konusu, üzerinde dururken şöyle demektedir:

Şer'î hükümler, 4 (dört) asıl temel kaynaktan alınmıştır. Bunlar; Kitap, Sünnet, İcmâ' ve Kıyâs'tır. Kitap, kendisine önünden ve arkasından bâtıl yaklaşamayan, içerisinde âmm (umûmî) ve hâss, (husûsi) hükümler, mücmel (kısa), müfesser, mutlak, mukayyed, emir, nehiy, haber, istihbar, nâsih, mensûh, sarih, kinâye gibi hükümler bulunan Kur'ân-ı kerîmdir. Yine onda hitabın delîli, mefhûmu vardır. Bu vecihlerin hepsi, kendi mertebelerine göre delîl olup, istidlal (delîl olma) bakımından ba'zısı, diğer ba'zısından daha açıktır...

Kendisinden şeriat (din) ahkâmı alınan Sünnet; Peygamberimizden (s.a.v.) nakledilen haberlerdir. Bunlar ya tevâtür yoluyla olur (ya'nî, yalan üzerine ittifâk etmeleri aklen caiz olmayan bir topluluğun kendisi gibi topluluğa, onların da kendileri gibi topluluklara nakletmeleri) ki bu, namaz rek'atlarının sayısı, namazın rükünleri vb. olup, zarurî ilmi gerektirir. Veya haber-i müstefid (tevâtür derecesine ulaşmıyan haber) olarak nakledilir. Bu da mükteseb ilim meydana getirir. Zekâtın nisâbları, haccın rükünleri gibi, yahut da haber-i âhâd olarak nakledilir. Râvilerin bu nevi rivâyetleri ilmi gerektirmese de, kendisiyle amel etmeyi gerektirir. Sünnetin delîllerinin vecihleri de, daha önce zikredilen Kur'ân-ı kerîmin delîllerinin vecihleri gibidir. Ya'nî onda da âmm, hâss, mücmel, müfesser, sarih, kinâye, nâsih, mensûh, hitabın delîli ve mefhûmu, emir, nehiy, haber vb. hükümler vardır.

Şer'i hüküm vermede mu'teber olan icmâ'a gelince: İcma; bu ümmetin, asırlarından herhangi bir asrın âlimlerinin şer'î bir hüküm üzerinde ittifâk etmelerine mahsûstur. Ümmet-i, Muhammed (s.a.v.) dalâlet üzerinde ittifâk etmez.

Şer'i mes'elelerdeki kıyâsa gelince: Bununla, hakkında nass (kitab ve sünnetten bir hüküm) ve icmâ' bulunmayan şeyin hükmü bilinir. Bu kıyâsın da nevileri vardır...

Abdülkâdir el-Bağdâdî (r.a.) I. aslın II. mes'elesinde, ilim ve ameli gerektiren haberlerin şartlarını açıklarken şöyle demektedir:

Zarurî ilmi mûcib (gerekli kılan) tevâtürün şartlarından biri, o rivâyetin her asırdaki râvîlerinin yalan üzerinde ittifâk etmelerinin muhal (imkânsız) olmasıdır. Eğer bir haberin, bir asırdaki râvîlerinin yalan üzerinde ittifâkları caiz olursa, bu haber, zarurî ilmi gerektirmez. Bundan dolayı, yahudilerin ve hıristiyanların Îsâ'nın (a.s.) öldürüldüğü ve asıldığına dâir iddiaları ve mecûsîlerin, Zerdüşt'ten haber verdikleri şeyler ilmi mûcib değildir, ya'nî bu iddiâlarından kesin ilim meydana gelmez...

Yine 1. aslın 12. mes'elesinde, şöyle demektedir:

Âlimlerimiz demişlerdir ki, "Akıllar, âlemim hadîs (sonradan yaratılma) olduğuna, yaratıcısının birliğine, kadîm (ezelî) olduğuna, sıfatlarının da ezelî olduğuna, kullarına resûller göndermesinin ve dilediğini teklif etmesinin caiz olduğuna delâlet eder. Bunda hadîs olması sahih olan herşeyin, hudûsunun (sonradan olmasının) ve müstehîl (imkânsız) olan herşeyin de imkânsızlığının cevazının sahih olduğuna delîl vardır. Fiillerin kullar üzerine farz ve yasak kılınması, ancak din vasıtasiyle bilinir..."

Abdülkâhir el-Bağdâdî hazretleri, peygamberleri bilme konusuna tahsis ettiği 7. aslı, 15 mes'eleye ayırmıştır. Burada nübüvvetin ve risâletin ma'nâsı, teklîfin ve resûller gönderilmesinin cevazı, resûlün risâletiyle resûl olduğunu bilmesi, nebi ve resûllerin sayısı, resûllerin birincisi (ilki) ve sonuncusu, Hazreti Mûsâ'nın (a.s.) nübüvveti, Hazreti Îsâ'nın (a.s.) nübüvveti, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) nübüvveti ve O'nun hâtemürrusûl olması, resûlün husûsi bir kavme gönderilmesinin cevazı, resûllerden ba'zısının diğer ba'zısına üstünlüğü, Peygamberimizin diğer Peygamberlere üstünlüğü, Peygamberlerin meleklere üstünlüğü, Peygamberlerin velîlere üstünlüğü, Peygamberlerin günahlardan ma'sûm olması konuları üzerinde durmaktadır.

Ta'rîfler kısmında, Abdülkâhir el-Bağdâdî: Nebinin lügattaki ma'nâlarından biri, Allahü teâlâ indinde (katında) yüksek derecesi, mevkii bulunan kişi demektir. Resûl de, kendisine vahiy gelmesi devam eden zât demektir. Her resûl, nebidir, her nebi, Allahü teâlâdan kendisine vahiy gelen ve üzerine meleğin vahiy indirdiği kimsedir. Resûl ise, yeni bir şeriat getiren veya kendisinden önceki bir şerîatin ba'zı hükümlerini nesh eden (yürürlükten kaldıran) zâttır, cümlelerini kaydetmiş, üçüncü mes'ele bölümünde şunları söylemiştir: Resûlün, kendisini Allahü teâlânın resûl olarak gönderdiğini bileceği bir huccet ve burhana (delîle) ihtiyâcı vardır. Bunu birkaç şekilde bilmesi sahih olur Birisi, Allahü teâlânın kendisine vasıtasız olarak hitâb etmesi ve kalbinde, hitab edenin Rabbi olduğunu kendisine bildirecek zarurî bir ilim yaratmasıdır. Âdem'e (a.s.) rûh üfürdüğü zaman, hitâb etmesi ve Rabbini zarurî olarak kendisine bildirmesi gibi ki, onu yaratan ona hitâb edenin kendisi olduğunu cenâb-ı Hak bildirmiştir. Derhal ona, mükteseb (kesbî, sonradan kazanılan) olmaksızın zarûrî bir ilim olarak bütün isimleri öğretti. Diğer bir şekil, cenâb-ı Hakkın vasıtasız olarak ona hitâb etmesi ve o hâlde, hitâb edenin Allahü teâlâ olduğunu harikulade bir şekilde izhâr etmesidir Mûsâ'yı Fir'avn'e gönderdiği zaman, ona

vasıtasız olarak hitâb etmiş ve kendisine bir takım mü'cizeler izhâr etmiştir. O bu mu'cizeler vâsıtasiyle, kendisine hitâb edenin Allahü teâlâ olduğunu anlamıştır. Dilindeki peltekliği gidermesi, elinde beyazlığın meydana gelmesi, asanın (bastonun) yılana çevrilmesi v.s. gibi.

Başka bir şekil: Allahın, resûle bir melek göndermesi ve onu risâletle emretmesi ve melek göndermesi sırasında, onun şeytan değil, melek olduğunu bildirecek bir mu'cize göstermesidir. Bir diğer sekil de şudur Allahü teâlâ bu yollardan biriyle, bir nebisine nübüvvetini bildirir, O da ümmetinden birine peygamberlik verildiğini tebliğ eder. O ikinci peygamber, peygamberliğin, kendisinden önce gönderilmiş olan diğer bir peygamber vâsıtasıyle öğrenmiş olur. Lût'un (a.s.) kavmine peygamber oluşunun, İbrâhim'in (a.s) lisâniyle bildirilmesi gibi, Havarilerin Îsâ (a.s.) ile olan kıssaları da böyledir. Bunlardan birincisi zarurî, ikincisi istidlalidir.

Abdülkâhir el-Bağdâdî 4. mes'elede Peygamberlerin sayısı üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: "Müslüman tarihçiler, sahih haberlerde vârid olduğu gibi, Peygamberlerin sayısının 124.000 (yüzyirmidörtbin) olduğunda ittifâk etmişlerdir. Onların birincisi, babamız Adem'dir (a.s.); sonuncusu ise Peygamberimiz Muhammed'dir (s.a.v.). Bunlardan 313'ünün (üçyüzonüç) resûl olduğunda icmâ' etmişlerdir. Bu sayı Tâlût ile beraber nehri geçenlerin, ondan su içmiyenlerin ve Câlût ile harpte sebat edenlerin sayısı kadardır. Yine, Bedr gününde Peygamberimizle (s.a.v.) beraber bulunan Eshâb-ı Bedr'in sayısı bu kadardır.

Müellif, bundan sonra ba'zı bozuk fırka ve din mensûplarının görüşlerine temas edip 313 resûlden Kur'ân-ı kerîm'de zikredilen 5'i (beşi) ülûl-azm Peygamberlerdendir. (Diğer birçok âlimler, ülû'l-azm Peygamberlerin sayısının altı (6) olduğunu bildirmektedirler). Bunlar, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed aleyhimüsselâmdır. Resûllerden beşi Arabdandır. Bunlar da; Hûd, Sâlih, İsmâil, Şuayb ve Muhammed aleyhimüsselâmdır, demiştir.

5. mes'elede şunlar kaydedilmiştir Müslümanlar ve Ehl-i kitap, insanlardan gönderilen ilk resûlün Adem (a.s.) olduğunda ittifâk etmişlerdir. Son resûlün Muhammed (a.s.) olduğunda da müslümanların icmâ'ı vardır.

Ba'zı bozuk din mensûplarının bâtıl görüşleri de kaydedildikten sonra, müellif tarafından şöyle bir suâl ortaya konmuştur Bir kimse: Muhammed (a.s.) son resûldür, Îsâ'nın (a.s.) nüzûlü hakkında ne diyorsunuz? derse, cevaben deriz ki: O, İslâm dînine yardım etmek üzere inecek, Deccâl'î ve Hınzîri öldürecek, şerâbları dökecek, Kur'ân'ın diriltilmesini emir buyurduğunu ihyâ edecek, öldürülmesini emir buyurduğunu da öldürecektir.

6. ve 7. mes'elelerde Mûsâ ve Îsâ'nın (aleyhimesselâm) Peygamberlikleri üzerinde durulduktan sonra, 8. mes'elede Peygamberimiz Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) Peygamberliği hakkında şunlar kaydedilmiştir: Diğer Peygamberler hakkında olduğu gibi, bu husûsta da Berâhime ile aramızda ihtilâf vardır. Yahudilerle bu konuda olan ihtilâf, bunlarla Îsâ'nın (a.s.) peygamberliği hakkındaki ihtilâf gibidir. Hıristiyanlar da bu konuda muhalefet etmektedirler. O'nun Peygamberliğinin doğruluğuna delîl; harikulade mu'cizelerine dâir haberlerin tevâtür, etmesidir. Kur'ân-ı kerîm gibi bir mu'cize ki, Arablar onun bir benzerini getirmekten âciz kalmışlar ve O'nu yalanlama husûsunda hırs göstermelerine rağmen, O, Kur'ân ile onlara tehaddîde bulunmuş (meydan okumuş)tur. Ayın yarılması, mübârek elinde çakıl taşlarının tesbih etmesi, parmaklarının arasından su çıkması, az bir yemekle çok kimseyi doyurması, ağacın O'nun önüne gelmesi ve emriyle yerine geri dönmesi ve benzeri harikulade işlere dâir mu'cizeleri O'nun da'vâsının doğruluğuna delâlet eder...

Peygamberimizin hâtem-ül-enbiyâ ver-rusûl (aleyhimüsselâm) olduğu izah edilen 9. mes'elede denilmektedir ki Peygamberimiz Muhammed'in (s.a.v.) Peygamberliğini ikrâr eden her kimse, O'nun nebilerin ve resûllerin sonuncusu olduğunu ikrâr eder (söyler, kabûl ve tasdik eder). Yine O'nun şeriatinin (getirdiği hükümlerin) ebediliğini ve neshe uğramasının imkânsız olduğunu ikrâr eder ve Îsâ'nın (a.s.) semâdan indiği zaman, İslâm şeriatine (dinine) yardım için geleceğini, Kur'ân'ın ihyâ ettiğini dirilteceğini, onun yok edilmesini emrettiğini öldüreceğini kabûl eder... **"Benden sonra Peygamber gelmiyecektir"** hadîsi mütevâtirdir. Kur'ân ve sünnetin huccetini (delîlini) reddeden dinden çıkar.

10. mes'elede, risâletin umûmî veya husûsi olması konusunda şunlar belirtilmektedir: Bize göre, Allahü teâlânın bir peygamberi, sâdece bir kavme göndermesi veya bir ümmete iki resûl göndermesi câizdir. Yine iki peygamberden birini bir kavme, diğerini başka bir kavme (topluma) göndermesi caizdir. Bunun gibi, bir kimseyi bütün insanlara peygamber yapması da caizdir, iki peygamberi bir ümmete peygamber olarak gönderdiği zaman, o iki resûlün şeriat ahkâmında ittifâk etmeleri vâcibtir. Cenâb-ı Hak, onları iki ayrı ümmete gönderdiği zaman, birinin helâl ve harama dâir şeriatinin, diğerinin şeriatinden farklı olması caizdir. Akılların mûcibâtı (gerektirdiği şeyler) ve delîllerinde ihtilâf etmeleri caiz görülmemiştir. Âdem (a.s.) kendisine yetişen bütün çocuklarına (ve torunlarına) peygamber olarak gönderilmişti. İdrîs (a.s.), asrında bulunan bütün insanlara peygamber idi. Bunun gibi Nûh (a.s.), asrındaki bütün insanlara ve tufandan sonraki insanlara, tâ kendinden sonraki peygamberin zamanına kadar peygamber idi. Halîl İbrâhim'in (a.s.) risâleti de kâffeye (herkese) şâmil idi. Bizim Peygamberimiz (s.a.v.) ise gerek asrındaki, gerek kıyâmete kadar gelecek olan cinnilere ve insanlara peygamberdir...

O, Arab ve aceme (Arap olmıyan bütün toplumlara) peygamber olarak gönderildiği gibi yahudilere ve hıristiyanlara da peygamber olarak gönderilmiştir.

11. mes'elede, Peygamberlerin birbirlerine üstünlükleri konusunda şunlar belirtilmektedir: Allahü teâlâ, resûllerden ba'zısının ba'zısına, derece bakımından efdal (daha üstün) olduğunu haber vermiştir. Onlardan, bütün insanlara risâleti şâmil olanlar vardır ki, sâdece husûsi bir ümmete peygamber gönderilenden daha üstündür. Onlardan, Allahü teâlânın vasıtasız olarak konuştukları vardır ki, vâsıta ile konuştuklarından daha üstündür. Yine onlardan ilk peygamber yaptığı, son peygamber kıldığı vardır. Bunlar, dünyâda nübüvvet mertebelerinde üstünlük bakımından farklı oldukları gibi, Cennetteki sevâb dereceleri bakımından da farklı olurlar...

12. mes'elede, Peygamberimizin diğer peygamberlere üstünlüğü husûsunda denilmektedir ki: İslâm fırkalarından ba'zıları, Peygamberimizin, İbrâhim, Nûh ve Âdem aleyhimüsselâmdan üstün olmadığını iddia edip, gerekçe olarak da bunların, O'nun babaları olduklarını, oğulun babadan üstünlüğünün imkânsızlığını söyleyip, O'nun Mûsâ ve Îsâ'dan ve babası olmıyan her peygamberden üstün olduğunu belirtmişlerdir. Onların bu kıyasları, İdrîs ve İsmâil'den (aleyhimesselâm) de üstün olmamasını gerektirir. Çünkü onlar da O'nun babasıdır. Dırârîyye fırkası, peygamberlerin birbirlerinden üstün olmadıklarını iddia etmiştir. Peygamberlerin (a.s.) birbirlerinden üstün olduklarını söyliyen âlimler, **"Ben Âdem evlâdının seyyidiyim, iftihara lüzüm yok. Âdem ve O'nun dışındakiler, benim sancağımın altında olacaklardır"** hadîs-i şerîfini delîl olarak getirmişlerdir. Bu konuda yine **"Mûsâ sağ olsaydı, ancak bana tâbi olurdu"** hadîs-i şerîfini delîl getirmişlerdir. Demişlerdir ki; diğer peygamberlere verilen mu'cizelerin, o cinsten, daha büyüğü Peygamberimize (s.a.v.) verilmiştir. Süleymân'a (a.s.) rüzgâr musahhar kılınmışsa (O'nun emrine verilmişse), O'na da burak musahhar kılınmıştır ki, rüzgârdan daha üstündür. Mûsâ (a.s.) için taştan su çıkmışsa, bu, Peygamberimizin parmakları

arasından, ordusunun abdest alması için su akmasından daha acâib şey değildir, Îsâ'nın (a.s.) su üzerinde yürümesi de, Peygamberimizin (s.a.v.) mi'râc esnasında havada yürümesinden daha enteresan değildir. Bir peygambere mahsûs olan bir mu'cizenin nevinden, ondan daha acîbi O'na verilmiştir. O'na ayın yarılması, şeytanların yıldızlarla taşlanması gibi semâvî mu'cizeler de verilmiş; şeriati, kitabından istinbât olunmuştur. O'nun bütün mu'cizelerini saymak, müstakil bir kitap yazmayı gerektirir. Bu zikrettiklerimiz, üstünlüğüne dâir belirtmek istediklerimize bir tenbîhtir.

13. meselede, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) meleklerden, 14. mes'elede ise, Peygamberlerin velilerden üstün olduğu anlatılmıştır. Bu bölümün son mes'elesi olan 15. mes'elede ise, Peygamberlerin (a.s.) ismet sıfatları ya'nî günah işlemekten ma'sûm oldukları konusu üzerinde durmaktadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 159

2) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-5, sh. 136

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 105

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 203

5) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 370

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 325

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 606

8) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 327

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 60

10) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 44

EBÛ MENSÛR HAYYÂT MUKRÎ (Muhammed bin Ahmed Hayyât Bağdâdî)

Kırâat ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Mensûr olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Abdürrezzâk'dır. Aslen Şîrâzlı olup, Bağdad'da yerleştiği için Bağdadî nisbet edildi. Bakır işleriyle uğraştığı için Saffar, kırâat âlimi olduğu için Mukrî denildi. Hayyât lakabı verildi. 401 (m. 1011) yılında doğdu. 499 (m. 1105) yılında Bağdad'da vefât edip, Bâb-u Harb'de Şeyh Ebû Vefâ bin Kavvâs'ın yanına defnedildi. Talebeleri, mezarı başında yüzlerce defa Kur'ân-ı kerîmi hatmettiler.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm okumaya başlayan Ebû Mensûr Hayyât, kırâat ilmini; Ebû Nasr Ahmed bin Abdülvehhâb bin Mesrûr ve akranından öğrendi. Ebû Tayyib Taberî, Ebü'l-Kâsım bin Büşrân, Ebû Mensûr bin Sevvâk, Ebû Tâhir Abdülgaffâr bin Muhammed, Hüseyn bin Muhammed Hallâl, Ebü'l-Hasen Ali bin Ömer Kazvinî ve daha birçok âlimden hadîs ilmi tahsil etti. Fıkıh ilmini ise; Velîd es-Sâîd ve Kâdı Ebû Ya'lâ'dan öğrendi. Fıkıh ve kırâat ilminde çok yükseldi. Bağdad'da hilâfet sarayı yakınındaki İbn-i Cerde câmiinde İmâmlık yapardı. Pekçok kimseye kırâat ilmine göre Kur'ân-ı kerîm öğretti. Ömrünü, yalnız Kur'ân-ı kerîm okuyup öğretmeye hasretti. Altı senede, yetmiş bin kişiye Kur'ân-ı kerîm öğrettiğini İbn-i Neccâr bildirmektedir, imamlık yaptığı İbn-i Cerde mescidinde devamlı i'tikâf (zarûret hârici dışarı çıkmayıp, ibâdet maksadıyla bir câmi veya odada bulunmak) halinde olup, huzûruna gelenlere kırâat öğretirdi. Dünyâya ehemmiyet

vermez, aza kanâat eder, eline geçeni fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı.

Başta kızının oğlu Ebû Muhammed: Abdullah bin Ali Mukrî olmak üzere; kardeşi Ebû Abdullah Hüseyn, Abdülvehhâb bin Enmâtî, İbn-i Nasır, Sîlefi, Hâfız Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nasr, Sa'dullah bin Düccâcî, Mûsul'un hatîbi diye meşhûr Ebü'l-Fadl ve daha birçok âlim ondan ilim öğrendi. Bu talebeleri, hocalarından öğrendikleri ilmi, bütün İslâm dünyâsına yaydılar. Herbiri, binlerce kimseye kırâat ve fıkıh bilgileri öğretti.

Talebelerinden Hâfız Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nasr anlatır: "Nizamiye Medresesi'ndeki fıkıh âlimlerinin sohbetlerine devam ederdim. Onların çok zaman, "Ebû Mensûr Hayyât, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini iyi bilir, ma'nâsını anlar, harfleri söyleyişinden ve sesinden, Kur'ân-ı kerîmden ne kadar çok lezzet aldığı anlaşılmaktadır" derlerdi. Onların böyle söylemeleri kalbimde Ebû Mensûr hazretlerine karşı muhabbete sebep oldu. Öyle oldu ki, gidip ondan ders alarak, onun yoluna tâbi olmayı arzular oldum. Her namazdan sonra: "Yâ Rabbi! Sana hangi yoldan yaklaşabileceğimi, hangi âlime tâbi olmamın uygun olduğunu bana göster" diye Allahü teâlâya yalvarır oldum. Bir hayli zaman bu hâl üzere devam ettim. 494 (m. 1101) senesi Receb ayının ilk gecesi bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda, Ebû Mensûr Hayyât hazretlerinin mescidine doğru gidiyordum. Mescidin bahçe kapısında bir hayli insan toplanmıştı. Onlara ne için toplandıklarını sordum.. Resûlullahın (s.a.v.) Ebû Mensûr hazretlerinin mescidini şereflendirdikleri ve beraberce içeride olduklarını söylediler. Ebû Mensûr hazretlerinin câmiinin bahçesinde bulunan odasına doğru yöneldim. Odada Ebû Mensûr hazretleri ile, o zamana kadar hiç görmediğim bir kimse oturuyordu. Üzerinde beyazdan da beyaz bir elbise vardı. Dikkat ettim, Resûlullahın (s.a.v.) kitaplarda bildirilen bütün vasıfları, o nûrânî yüzlü kimsede vardı. Yanlarına yaklaşıp selâm verdim. Selâmımı aldılar. Yanlarına oturdum. Daha ben hiçbir şey söylemeden Ebû Mensûr hazretleri, Resûlullaha (s.a.v.) benim hâlimi arzetti. Her zaman hangi âlime uymamın münâsip olacağını bildirmesi için Allahü teâlâya yalvardığımı söyledi. Resûlullah da (s.a.v.) bana dönüp, "Sana tavsiyem, bu zâtın mensûb olduğu mezhebdir. Sana tavsiyem, bu zâtın mensûb olduğu mezhebdir. Sana tavsiyem, bu zâtın mensûb olduğu mezhebdir" buyurdu ve sağ eliyle de Ebû Mensûr'u işâret etti. Hayretle uyandım. Büyük âlim Ebû Hakim Habrî'nin kızı olan annem Râbi'a'ya anlattım. Sabah namazında Ebû Mensûr hazretlerinin mescidine gittim. Sabah namazını onun arkasında kıldım. Namazdan sonra gördüğüm rü'yâyı kendisine arzettim. Gözlerinden yaşlar akarak dinledi. Bana "Evlâdım! Şafiî hazretlerinin mezhebi güzeldir. Sen fürû'da yine Şâfii mezhebi üzere ol. Usûl ve hadîsde de Ahmed bin Hanbel hazretlerine tâbi ol" buyurdu. Ben de, "Efendim! Allahü teâlâ, melekleri ve siz şâhid olun ki, ben bundan sonra usûlde de fürû'da da İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebi üzereyim" dedim. Ebû Mensûr hazretleri alnımdan öpüp, "Allahü teâlâ seni muvaffak etsin" buyurdu. Ben de elini öptüm. Bu hâlden sonra yakînim fazlalaştı. Allahü teâlânın bana verdiği bu ihsânının şükrünü yapmaktan âcizim. Allahü teâlâdan arzu ve isteğim, son nefesimi İslâm ve sünnet üzere vermektir."

Talebelerinden Silefî anlatır: "Hocam Ebû Mensûr Hayyât'ın cenâzesinde bulundum. Namazını kılan cemâat çok kalabalıktı. O zamana kadar öyle bir kalabalık toplandığını görmemiştim, insanlar bereketlenmek için onun cenâze namazını, kılmak istiyorlardı. İlk önce Kasr Câmii'ne götürüldü. Orada namazı kılındıktan sonra, izdihamdân namaz kılamayanlar, Mensûr câmii'nde ikinci defa namazını kıldılar. Cenâzedeki bu kalabalığı, bir İslâm âlimine bu derece iltifât edilip kıymet verilmesini, müslümanların hüzünlü ve coşkun hareketlerini,

kenardan seyreden bir yahudînin kalbi yumuşadı. Allahü teâlâ, bu mübârek zâtın hürmetine o yahudiye hidâyet verdi. Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Çarşamba günü vefât etti. Perşembe günü güçlükle defnedilebildi."

Hüseyn bin Hüsrev Belhî anlatır: "Vefâtından sonra Ebû Mensûr Hayyât'ı rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" dedim. "Allahü teâlâ beni, çocuklara Fâtiha sûresini öğrettiğim için affetti" buyurdu.

Sözleri ve kerâmetleri dilden dile, sevgisi gönülden gönüle aktarılan Ebû Mensûr Hayyât hazretleri pekçok kitap yazdı. Kitapları ellerden düşmedi. Kırâat ilmine dâir yazdığı "Mühezzeb fil-kırâat-ı aşer" adlı eseri meşhûrdur.

---

1) Zeylû Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 95

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 297

3) El-A'lâm cild-5, sh. 316

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1913

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 171

6) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 254

EBÛ MA'ŞER KATTÂN TABERÎ (Abdülkerîm bin Abdüssamed)

Kırâat, tefsîr, nahiv, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ma'şer olup ismi Abdülkerîm bin Abdüssamed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Aslen Taberistanlı olduğu için Taberî nisbet edildi Kattân lakabı verildi. Mekke'de yerleşti ve orada 478 (m. 1085) yılında vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip, din ve âlet (yardımcı) ilimlerine temel olan bilgileri öğrenen Ebû Ma'şer Kattân, birçok ilim merkezini dolaşarak oradaki alîmlerin ilminden istifâde etti. Harran'da Ebü'l-Kâsım Ali bin Muhammed bin Ali Zeydî'den, Mekke'de Ebû Abdullah Kâzerûnî'den, çeşitli yerlerde; İbn-i Nefis, İsmâil bin Râşid Haddâd, Hüseyn bin Muhammed İsfehânî, Ebû İshâk Ahmed bin Muhammed Salebi ve İbn-i Ya'iş'den kırâat ve tefsîr ilimlerini tahsil etti. Kâdı Ebû Tayyib Taberî, Ebû Abdullah bin Nazif, Ebû Türâb bin Abdullah, Tunus'ta; Ebû Abdullah bin Yûsuf tan hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Tayyib Taberî ve daha birçok âlimden fıkıh ilmini tahsil etti. Çeşitli memleketleri dolaşarak, ilimde yüksek bir seviyeye geldikten sonra Mekke'de yerleşti. Kırâat ilminde Mekkelilerin İmâmı oldu. Mekke'ye gelen ve orada ikâmet eden müslümanlara yıllarca kırâat dersi verdi. Taliblerine "Tefsîr-i Sa'lebî', "Tefsîr-i Nakkaş" adlı tefsîrleri ve "Müsned-i İmâm-ı Ahmed" adlı hadîs kitabını açıkladı, insanlara, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerini öğretti. İlmi; ehline öğretir, ehli olmayanın kendisinden istifâdesine izin vermezdi. Talebelerine maddî yardımda bulunur, onların mâli sıkıntı sebebiyle ilim tahsilinden uzak kalmalarını istemezdi. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirir, çok ibâdet ederdi. Allahü teâlânın rızâsı için olmayan bir iş ve sözden şiddetle kaçar, O'nun emrine muhalif iş yapmaktan çok korkardı. Tatlı dili, güler yüzü ve herbiri bir düstûr olan güzel sözleriyle insanlara nasihatlerde bulunur, onların Cehennem ateşinden kurtulmaları için çalışırdı. Huzûr ve saadetin Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak ve O'nun bildirdiklerini, uygun şekilde insanlara yaymakla mümkün olabileceğini söylerdi. İslâmiyeti doğru olarak öğrenmeyenin, başkalarına

öğretmesinin mümkün olmayacağını bildirir, dini doğru olarak Ehl-i sünnet âlimlerinden veya kitaplarından öğrenmek gerektiğini anlatırdı.

Çeşitli ilimlerde birçok talebe yetiştiren Ebû Ma'şer Kattân'dan ilim öğrenip rivâyetlerde bulunanlar arasında; İbrâhim bin Mesih, Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbaki Ensârî, Ebû Temmâm Damirî, Hasen bin Ömer Taberî, Halef bin Nehhâr, Ebû Ali Arca' ve daha birçok âlim vardır. Hasen bin Halef bin Belîme, Muhammed bin İbrâhim, Mensûr bin Hayr ve daha birçok âlim ondan kırâat ilmi tahsil etti. Talebeleri de hocaları gibi, öğrenmiş oldukları güzel ilimleri insanlara öğretmeye gayret ettiler.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazan Ebû Ma'şer Kattân'ın en meşhûr eseri, sekiz kırâat âliminin kırâatlerini anlatan "Telhis fil-kırâat-i semân" adlı kitabıdır. Şaz kırâatleri anlatan "Er-Reşâd fî şerh-i kırâat-i Şâzze"si ve kırâatte binbeşyüz tariki (kırâat rivâyet eden âlim) ihtivâ eden "Suk-ül-urûs" kitabı kırâatle ilgili eserleri arasındadır. Ayrıca "Tabakât-ül-Kurra" adlı eserinde kırâat âlimlerini tabakalar hâlinde yazmış, tefsîrle ilgili "Kitâb-üd-dürer"i te'lîf etmiştir. Fıkıh ilmine dâir "Uyûn-ü-mesâil" adlı bir eseri vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî), cild-5, sh. 152

2) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 644

3) Lisân-ül-Mîzân cild-4, sh. 49

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 358

5) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 332

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 316

7) El-A'lâm cild-4, sh. 52

EBÛ MUHAMMED ET-TEMÎMÎ

Bağdad'da yetişen fıkıh âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Rızkullah bin Abdülvehhâb et-Temîmî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. 401 (m. 1011) senesinde doğdu. 488 (m. 1095)de Cemâzil-evvel ayı ortalarında vefât etti. Namazını oğlu Ebü'l-Fadl kıldırdı ve halîfenin izni ile Bâb-ül-merâtib'de defnolundu.

Kur'ân-ı kerîmin kırâatini, Ebü'l-Hasen el-Hamâmî'den okudu. Ebü'l-Hasen İbn-ül-Mutîm'den, Ebû Ömer bin Mehdî ve başka büyük zâtlarla görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Tasavvufta, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'den icâzet (diploma) aldı. Kendisinden de birçok kimseler ilim öğrenip istifâde etmişlerdir, İsmâil et-Temîmî, Ebû Sa'd bin el-Bağdâdî, İbn-i Nasır Muhammed bin Tâhir (r.aleyhim) kendisinden ilim öğrenen zâtlardan birkaçıdır.

Fıkıh, tefsîr, hadîs, ferâiz, lügat, edebiyat ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Zamanında bulunan âlimlerin büyüğü, üstünü idi. İlmi, edebi ve ahlâkı gibi, sûreti de çok güzel idi. Herkese iyilik ederdi. Bunun için herkes tarafından sevilir, hürmet edilirdi.

İbn-i Ukayl diyor ki: "Her ilimde âlim olan Ebû Muhammed et-Temîmî (r.a.), kendilerinden ilim öğrendiğim hocaların en büyüğüdür. Zamanında bulunan âlimler arasında derecesi çok yüksek olup, onların en âlimi, efendisi idi. Ders okutmakta, insanlara va'z ve nasihatle Allahü teâlânın dînini anlatmakta ve başka üstünlüklere sâhib olmakta, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin

mezhebinde bulunan âlimlerin en ileri gelenlerinden idi. İbâresi ve görüşü keskin, yazısı ve fetvâsı çok kıymetli ve mu'teber idi. Va'zları çok güzel idi."

Câmi-i Mensûr'da va'z eder, fıkıh öğretir, fetvâ verirdi. Birçok insanlar kendisinden istifâde ederlerdi. Herkes, onun ilminden bir şeyler öğrenebilmek için uğraşırdı. Öyle ki, kendisinden va'z dinleyenler, fetvâ isteyenler ve fıkıh öğrenmek isteyenler, ayrı ayrı ders halkası meydana getirirlerdi. O da, bunların hepsi ile ayrı ayrı meşgûl olurdu. Bunlar ile olan meşgûliyeti bitince, Câmi-i Kasr'a gidip orada hadîs-i şerîf rivâyet ederdi.

Receb ve Şa'bân aylarında, arefe ve aşure günlerinde olmak üzere, her sene dört defa İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabrini ziyârete giderdi. Orada bulunan ahâli, onun geleceği zaman toplanır, kendilerine va'z-ü nasihatte bulunmasını isterler, o da kabûl ederdi. Ebû Amir el-Abdevî (r.a.) diyor ki, "Rızkullah et-Temîmî (r.a.) âlimlerin üstünlerinden, zarif ve latîf bir zâttır. Büyüklüğünü anlatan hâdiseler, tatlı ve kıymetli sözleri çoktur. Ben onun hakkında hayırdan başka birşey bilmiyorum."

Ebû Ali bin Sekre (r.a.) diyor ki, "Ben Bağdad'da Ebû Muhammedet-Temîmî'nin benzeri ile karşılaşmadım. Onu zikretmekte, vasfını ve kemâlini anlatmakta ben âciz olduğumu bildiğim için, hakkında fazla söz söyleyemiyorum."

İbn-i Nasır (r.a.) diyor ki, "Yaşadığı müddetçe ağırbaşlı ve vekar sahibi idi. İstikâmet sahibi idi. Konuşmakta, söz söylemekte, va'z etmekte, sorulan suâllere hemen ve en güzel şekilde cevap vermekte ondan daha iyisini ve daha güzelini bilmiyorum. Irak'ta ve diğer İslâm beldelerinde övülmeye lâyık bir zât idi. Biz onun bir benzerini daha görmedik. Fıkıh âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin önde gelenlerindendir. Çok ikram sahibi idi. Sonra gelenler arasında kadr-ü kıymeti çok yüksek oldu..."

İbn-i Neccâr (r.a.) târihinde, Hâfız İbni Cezvi'den, o da Talha bin Ali er-Râzî'den rivâyet etti. O şöyle anlattı: "Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Bir mescidin kıble tarafında oturuyordu. Üzerlerinde bir örtü vardı ve duvarda bir de kılınç asılı idi. Câmi, Bağdadlı cemâat ile dolu idi. Ebû Muhammed et-Temîmî hazretleri de orada idi ve dedi ki: "Yâ Resûlallah! Bizim için Allahü teâlâya duâ etmenizi istirhâm ederiz." Resûlullah efendimiz (s.a.v.) mübârek ellerini kaldırıp: "Yâ Rabbî! Bütün işlerimizde senden hüsn-i ihtiyâr, iyi ve güzel şeyleri tercih etmek isteriz. Sû-i ihtiyârdan, kötü şeyleri tercih etmekten sana sığınırız" diye duâ ettiler. Duâ ederken, Resûlallah efendimizin (s.a.v.) söylediklerini ben de tekrar ediyordum."

Ebû Muhammed et-Temîmî'nin nesebi, Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah-i Temîmî'ye dayanır. Bunun da oğlu Ukeyne'dir. Abdullah'ın ismi daha önce Abdül-lât idi. Oğlu ile birlikte müslüman oldular. Resûlullah efendimiz, onun ismini değiştirip Abdullah ismini verdiler ve İslâmiyeti öğrettiler. Daha sonra, oralarda bulunan insanlara dînin emirlerini öğretmesi için, Yemâme ve Bahreyn taraflarına gönderdiler. Gönderirken de şöyle duâ buyurdular: **"Allahü teâlâ, kıyâmete kadar senin ve evlâdının kalblerinden, kin, düşmanlık, hıyânet, hile gibi kötü şeyleri çıkarsın."** Hazreti Abdullah ve evlâdı, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bu duâsına tam lâyık oldu. Ebû Muhammed Abdülvehhâb et-Temîmî hazretleri de ceddînin ve diğer büyük zâtların bu güzel ahlâklarına tam uygun idi.

Ebû Muhammed et-Temîmî (r.a.) ba'zı eserler yazmıştır. Fıkha dâir te'lîf ettiği "Şerh-ül-irşâd" kitabı çok kıymetlidir.

---

1) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 77

2) El-A'lâm cild-3, sh. 19

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 384

4) Esmâ-ül-müellifîn, cild-1, sh. 367

EBÛ MUHAMMED HASEN BİN AHMED

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Hasen bin Ahmed bin Muhammed bin el-Kâsım bin Ca'fer el-Kâsımî es-Semerkandî'dir. 409 (m. 1018) yılında doğdu. 491 (m. 1098) senesinde vefât etti.

Ebû Muhammed, Abdüssamed el-Âsımî, Ca'fer bin Muhammed el-Müstagfirî, Hamza bin Muhammed el-Ca'feri, Nişâbûr'da Ebû Hafs bin Mesrûr Ebû Osman Âbünî ve Ebû Saîd Kuncerûdî'den ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf dinlemek ve ezberlemek için Buhârâ ve Belh'e de gitti.

Kendisinden ise; İsmâil bin Muhammed et-Temîmî, Vecîh eş-Şuhâmî, Hîbeturrahmân bin el-Kuşeyrî, Muhammed bin Câmi' Hayyât es-Sûf el-Cüneyd el-Kâinî ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Sa'd Semânî, Hâfız İsmâil'in Hasen bin Muhammed hakkında şöyle dediğini nakleder "O büyük âlim, Hâfızdır. Çok hadîs-i şerîf dinlemiş ve toplamıştır. Birçok kitap yazmıştır" dedi.

Ömer bin Muhammed en-Nesefî, Kitâb-ül-kand isimli eserinde, "Hasen bin Ahmed, büyük âlim, hadîs Hâfızı, Resûlullahın sünnetinin yayıcısı, Ebû Muhammed es-Semerkandî Nişâbûr'a geldi. Zamanında, doğuda ve batıda onun gibi büyük bir âlim yok idi" demektedir.

Ebû Muhammed hakkında Abdülgâfir el-Fârisî ise şöyle demektedir: "Hadîs ezberlemede bir benzeri yok idi. Nişâbûr'da ikâmet etti. Müstagfiri'den çok hadîs-i şerîf rivâyet etti."

Ebû Muhammed'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ben ilim şehriyim, Ali de ilim şehrinin kapısıdır. Kim ilim şehrinin kapısını isterse, Ali bin Ebî Tâlib'e gitsin"** buyurdu.

Ebû Muhammed "Bahr-ül-Esânid fî sıhahil mesânid" adlı eserinde yüzbin hadîs-i şerîf toplâdı. Diğer bir eseri de "Cüz'ün fihi mine'l-ebdali mine'l-ümmet"dir.

Ebû Muhammed Hasen bin Ahmed Semerkandî, "Cüz'ün fihi mine'l-ebdali mine'l-ümmet" adlı eserinin ba'zı bölümlerinde şöyle yazmaktadır:

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ümmetimin ebdalı Cennete, oruçlarının çokluğu, namazlarının çokluğu ile değil, kalblerinin Allahü teâlâdan başkasından kurtulmuş olması, cömertlikleri ve müslümanlara nasihatleri sebebiyle girerler"** buyurdu. Saîd-i Hudrî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyuruyor: **"Ümmetimin ebdali, Cennete amelleri ile girmezler. Onlar Cennete, Allahü teâlânın rahmetiyle, cömertlikleriyle gönüllerinin Allahü teâlâdan başka herşeyden temizlenmiş olması ve merhametleri sebebiyle girerler."**

Ebû Bekr Buhârî dedi ki: "İsyanları sebebiyle insanoğluna gelen belâ ve musîbeti, Allahü teâlâ, ebdallerin yüzü suyu hürmetine defeder. Bu husûsta onlar, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın makamında oldukları için onlara Ebdâl denmiştir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), ümmeti

arasında emân (belâ ve musibetlere karşı te'minat), idi. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Enfâl sûresi otuzüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Halbuki sen** (Ey Resûlüm) **onların içinde iken Allahü teâlâ onlara azâb verecek değildir"** buyurur. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı ve Ehl-i beyti, O'ndan sonra, O'nun yerindedirler. Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Eshâbım, ümmetimin emînleridir** (te'minatı durumundadırlar). **Eshâbım gittikten sonra, ümmetime va'd olundukları şey gelir."** Resûlullahın (s.a.v.) Ehl-i Beyti de, ümmeti için belâlara karşı emân ve te'minattırlar. Başka bir hadîs-i şerîfte ise, **"Ehl-i Beytim, ümmetim için emândırlar"** buyuruldu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Bekr (r.a.) hakkında buyurdu ki: **"O size, namazının, orucunun çokluğu ile değil, göğsünde bulunan şey ile, Allahü teâlâdan başkasını bırakmak sûretiyle, cömertliğiyle ve gönlün Allahü, teâlâdan başkasına meyilden kurtulmasıyla üstündür."**

Denildi ki: Selîm kalb; Allahü teâlâdan başkasının bağından kurtulandır. Müslümanlara merhamet; yüklerine tahammül, onların rızıklarını temininde yardım sûretiyle Allahü teâlânın kullarına şefkat etmektir.

Muâz bin Cebel'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kimde şu üç haslet varsa, o, dînin kendileri sebebiyle ayakta durduğu ebdâlden olur. İlki, Allahü teâlânın kazasına rızâ göstermek, ikincisi, Allahü teâlânın haram kıldığı şeyleri yapmama husûsunda sabır. Üçüncüsü, Allahü teâlâ için kızmaktır"** buyurdu. Hasen bin Ali'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf ise, **"Bâtın ilmi, Allahü teâlânın sırlarından bir sır ve O'nun hikmetinden bir hikmettir ki, onu, evliyâ kullarından dilediğine verir"** buyurdu. Ubâde bin Sâmit'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte de **"Bu ümmette, her zaman otuz kimse bulunur. Her biri İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir"** buyurdular.

Abdullah bin Mesvâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın yeryüzünde üçyüz tâne kulu vardır. Onların kalbleri Adem'in kalbi gibidir. Yine Allahü teâlânın kırk tâne kulu vardır. Onların kalbleri Mûsâ'nın kalbi gibidir. Allahü teâlânın yedi kulu vardır. Onların kalbleri İbrâhim'in kalbi gibidir. Beş kulu vardır. Kalbleri Cebrâil'in kalbi gibidir. Üç kulu vardır. Kalbleri Mikâil'in kalbi gibidir. Bir kulu vardır, kalbi İsrâfil'in kalbi gibidir. İsrâfil'in kalbi üzere olan vefât ettiği zaman, Allahü teâlâ onun yerine üç taneden getirir. Üç taneden vefât eden olduğu zaman, onun yerine beş taneden getirir. Beş taneden vefât ettiği zaman, onun yerine yediden birisini getirir. Kırk kuldan birisi vefât ettiği zaman, onun yerine üçyüz kulundan birisini getirir. Üçyüz kulundan birisi vefât ettiği zaman, onun yerine diğer insanlardan birini getirir. Allahü teâlâ onlar sebebiyle diriltir ve öldürür. Yağmur yağdırır ve durdurur."** İbn-i Mes'ûd'a (r.a.) "Allahü teâlânın onlar sebebiyle diriltmesi ve öldürmesi nasıl olur?" diye sorulunca, o cevâb olarak; "Çünkü onlar, ümmetin çoğalmasını isterler. Allahü teâlâ onlar sebebiyle bu ümmeti çoğaltır. Zorbalara ve zâlimlere bedduâ ederler. Bu sebeble zâlimler helak olurlar. Onlar, Allahü teâlâdan ümmet için yeryüzünde rahatlık isterler. Allahü teâlâ, onlar sebebiyle çeşitli belâları kaldırır" buyurdu.

Abdullah bin Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"ümmetimde, her yüz senede iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı Ebdâl'dir. Bunlar her memlekette bulunurlar"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm "Yâ Resûlallah! Bize onların amellerini bildirin" dediklerinde, Resûlullah (s.a.v.) **"Onlar kendilerine zulmedenleri**

affederler. Kendilerine kötülük yapanlara iyilik ederler. Allahü teâlânın kendilerine verdiği şeylerle başkalarına yardım ederler" buyurdu. Abdullah bin Ömer bu hadîs-i şerîfi açıklarken buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ bu husûsu meâlen şöyle beyân buyurmaktadır **"**(O takvâ sahibleri) **varlıkta da yoklukta da infâk edenler, öfkelerini yutanlar,** (zarar gördükleri kimselere karşı muktedir oldukları hâlde intikama kalkışmayanlar), **insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah da iyilik edenleri sever"** (Âl-i İmrân-134).

Ebü'z-Zinâd buyurdu ki: "Arzın direkleri mesabesinde (derecesinde) olan Peygamberimiz ve diğer Peygamberler gidince, Allahü teâlâ Muhammed'in (s.a.v.) ümmetinden kırk kişiyi onların yerine getirir. Bunlara ebdâl denir. Onlardan birisi vefât ederse, Allahü teâlâ yerine başka birini yaratır ve onun yerine getirir. Onlar yeryüzünün direkleridir. Onlardan otuzunun kalbi yakîn üzere bulunur. Onlar, namazlarının, oruçlarının, huşû'larının, yaşayış ve ahlâk güzelliklerinin çokluğu ile üstün olmazlar. Onlar vera'larının doğruluğu, niyetlerinin, "güzelliği, kalbelerinin Allahü teâlâdan başkasının ilgisinden kurtulması, hilmi ve zillete düşmeden, tevâzu ile Allahü teâlânın râzı olduğu şeyleri bütün müslümanlara nasihat etmek sûretiyle diğer insanlardan üstündürler. Hattâ, onlar hiçbir şeye la'net etmezler. Hiçbir kimseye eziyet etmezler. Kendilerinden aşağıda olan kimselere karşı kibir göstermezler. Onları hakîr görmezler. Kendilerinden yüksekte olan hiçbir kimseyi hased etmezler. Dünyâyı sevmezler."

Süfyân bin Hüseyn; Hasen-i Basrî'nin şöyle dediğini nakletti: "Eğer Ebdâl olmasaydı, yeryüzünde bulunanlar batar, helak olurdu. Sâlihler olmasaydı, yeryüzündekiler fesada uğrardı. Ulemâ olmasaydı, insanlar hayvanlar gibi olurdu. Sultan olmasaydı, insanlar birbirini yerdi. Rüzgâr olmasaydı, dünyâ kokardı. Ahmaklar olmasaydı, dünyâ harâb olurdu."

Ebû Abdullah Antâkî şöyle anlatır: "İbrâhim (a.s.) birgün yolda yürürken havada oturan bir kişiyi gördü. Ona "Ey Allahın kulu! Bu mertebeye nasıl eriştin?" diye sordu. O da cevap olarak, "Basit bir şeyle bu mertebeye kavuştum. Beni ilgilendirmeyen şeyi terk ettim. Bana lâzım olan şeye yapıştım. Onun için, duâ ettiğim zaman Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurdu. İstediğimi bana verdi. Onun adını vererek yemîn ettiğim zaman, yemînimi yerine getirdi" dedi.

Şakîk-i Belhî anlâtır; İkiyüzkırkdokuz senesinde, hac etmek üzere yola çıkmış, Kadisiyye'ye varmıştım. Orada insanlara bakıyor, onların kalabalıklığını, hepsinin ayrı ayrı rütbelere sahip olduğunu düşünüyor, etrâftaki kubbeleri, çadırları, binaları seyrediyordum. Her insan kendi hâlinde idi. O zaman kendi kendime "Allahım! Bunlar, senin fadl ve ihsânını umarak sana doğru yola çıkmışlardır. Onları boş çevirme" diye niyaz ettim. Ben orada, bineğimin yuları elimde olduğu hâlde duruyordum, insanlardan uzak, tenhâ, yalnız başıma kalacağım bir yer arıyordum. Bu sırada, koyu esmer, güzel yüzlü, iki gözü arasında secde izi, ayaklarında nalınları bulunan yakışıklı bir gence rastladım, insanlardan uzakta, tenhâ bir yerde oturdu. Bunu görünce, ben o genç hakkında, iyi düşünmedim ve onun yanına doğru yaklaştım. Benim kendisine doğru geldiğimi görünce bana; "Ey Şakîk! deyip, **"Ey îmân edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıp ve kusurlarını araştırmayın. Bir kısmınız bir kısmınızı** (arkasından hoşlanmıyacağı sözle) **çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinizin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O halde** (gıybet etmekte) **Allahtan korkun"** (Hucurât-12) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Daha sonra benim yanımdan gitti.

Ben kendi kendime, "Vallahi bu büyük bir iştir. Bu zât kalbimden geçeni anladı ve ismimi bildi. Bu, ancak sâlih bir kul olabilir. Peşinden gidip onunla görüşeyim, beni dost edinmesini

söyliyeyim" dedim. Hızla peşinden gittim. Onu yakalıyacağım sırada gözümden kayboldu. Hacıların arasına karıştı. Bir süre sonra onu namaz kılarken gördüm. Allahü teâlânın korkusundan vücûdu titriyor. Gözlerinden yaşlar akıyordu. Yine kendi kendime, "Onun yanına gideyim, hakkını helâl etmesini istiyeyim" diye düşündüm. Biraz bekledim. Sonra yanına gittim. Bana bakarak, "Ey Şakîk! **"Bununla beraber, şüphe yok ki, ben tövbe eden, imân edip sâlih amel işleyen sonra da hak yolda sebat gösteren kimse için Gaffârım** (çok çok bağışlayıcıyım)" (Tâhâ-82) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okumamı söyledi ve yine beni bırakıp gitti. Ben, "Bu genç ebdâldendir. İki kere kalbimden geçeni bildi" diye düşündüm. Sonra hacılarla beraber yola'çıktık. Biraz su almak için bir yerde durduk. Bir de ne göreyim, o genç kuyunun başında duruyordu. Elinde de küçük bir kova vardı. Su içmek istiyordu. Bu sırada kova elinden kuyuya düştü. Ben de durmuş ona bakıyordum. Allahü teâlâya şöyle niyazda bulundu: "Sen benim Rabbimsin? Susuzluktan yandığımı biliyorsun. Yiyecek istediğim zaman sen benim kuvvetimsin! Allahım senden başka yardımcım yok! Beni bu sudan mahrûm etme!" dedi. Vallahi bu sırada kuyunun suyunun yükseldiğini, kovanın ortaya çıktığını gördüm. Elini uzatıp kovayı aldı. Onu doldurup güzelce abdest aldı. Birkaç rek'at namaz kıldı. Onun yanına gittim. Selâm verdim. Selâmıma cevap verdi. Ona, "Allahü teâlâ sana merhamet etsin! Allahü teâlânın sana ihsân ettiğinden beni de nasiplendir" dedim. Bana bakarak, "Ey Şakîk! Allahü teâlânın zâhirî ve bâtınî ni'metleri bizim üzerimize yağıyor. Allahü teâlâya zannın güzel olsun. O, kendisi hakkında güzel zan sahiblerinin ecrini (sevâbını) zayi etmez" deyip, bana su kovasını verdi. O kovadan içtim. Bir de ne göreyim, içindeki tatlı, çorba gibi birşey idi. Vallahi ondan daha lezzetli bir şey içmedim ve ondan daha hoş kokulu bir şey görmedim. Hem doydum, hem de susuzluğum gitti. Bundan sonra, günlerce ne acıktım, ne de susadım. Sonra kovayı kendisine verdim. Yine yanımdan uzaklaşarak gözden kayboldu. Mekke-i mükerremeye gidip haccı eda edinceye kadar onu görmedim. Bir gece Kâ'be-i muazzamada idim. Herkes uyumuş, her taraf sessiz idi. Mîzab'ın bulunduğu tarafta (ya'nî Altın oluğun bulunduğu tarafta) idi. Huşû' ve inliyerek namaz kılıyordu. Ağlayarak Kurân-ı kerîm okuyordu. Bir müddet ben onun halini düşündüm. Bu sırada, içerisinde ni'metlerin va'd edildiği, azâb ile korkutulduğu bir âyet-i kerîme geçti. Onu tekrar ederken ağlıyordu. Bütün gece sonuna kadar bu hâl üzere kaldı. Fecr doğunca da, namaz kıldığı yere oturdu. Allahü teâlâyı tesbih ve zikirle meşgûl oldu. Sonra" kalkıp sabah namazını kıldı. Bir hafta Kâ'be-i şerîfi tavaf ettikten sonra oradan ayrıldı. Onu ta'kib ettim. Oturduğu beldeye varınca bir de ne göreyim, yanında birçok hizmetçi ve köleleri var. Oradaki insanlar, hemen onun etrâfını sardılar. Herkes ona selâm veriyordu. Yakınlarından birisine bu zâtın kim olduğunu sorunca, cevab olarak "O, Ebû İbrâhim Mûsâ bin Ca'fer bin, Muhammed bin Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir" dedi. Ben, onda gördüğüm yüksek hâllerden hayretler içerisinde kalıp, "Böyle güzel ve yüksek hâller ancak böyle bir seyyid için olabilir" dedim.

Muhammed bin Ahmed el-Abd (r.a.) anlattı: Cum'a günü ikindiden sonra, Beyt-i Makdis'te Selmâ kuyusu yanında oturuyordum. Bu sırada yanımda iki kişi göründü. Birisi benim yanıma, diğeri bizden uzakça bir yere oturdu. Ben yanıma oturana, "Allahü teâlâ sana merhamet eylesin. Sen kimsin?" dedim. "Hızırım" cevâbını verdi. "Uzakta oturan kim?" dedim. "Kardeşim İlyas" dedi. Bu sırada normal olarak, insanın hatırına gelebilecek düşünceler hatırıma geldi. Bunun üzerine bana, "Zararı yok, yine de biz seni seviyoruz" dedi. Sonra bana: "Kim Cum'a günü ikindi namazını kılar, kıbleye yönelir, güneş batıncaya kadar. "Yâ Allah! Yâ Rahmân!" der ve Allahü teâlâdan bir şey isterse, Allahü teâlâ ona o istediği şeyi verir" dedi. Sonra bana şunları anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) âhırete irtihal buyurdukları zaman, yer, Allah teâlâya: "Bundan sonra kıyâmete kadar üzerimde hiçbir peygamber yürümeyecek" diye sitemde bulundu. Allahü teâlâ

yere şöyle vahyetti: "Ben Muhammed'in (a.s.) ümmetinden öyle kimseler yaratacağım ki, onlar peygamberler (a.s.) gibi, kalbleri Peygamberlerin kalbleri gibidir." "Onlar kaç tanedir?" diye sordum. "Üçyüz tanedir, hepsi de Allahü teâlânın velî kullarıdır. Yetmiş tanesi ise Nücebâ'dır. Kırk tanesi Evtâd'dır. On tanesi de Nükabâ'dır. Yedi tanesi Âriftir. Üç tanesi Nakib, bir tanesi ise Gavs'dır. Gavs vefât ederse, üç nakibden birisi seçilir. Onun mertebesine konur. Yedi taneden biri de, o üç taneye konur. On taneden yediye ilâve olunur. Kırk taneden ona, yetmişten kırka, üçyüzden yetmişe, dünyâdan bir kişi de üçyüze ilâve edilir. Sûr üfürülünceye kadar böyle gider. Onlardan bir kısmının kalbi, Mûsâ ve Îsâ'nın (a.s.) kalbi gibidir. Bir kısmının kalbi, Nûh ve İbrâhim'in (a.s.) kalbi gibidir. Yine bir kısmının kalbi, Cebrâil, Dâvûd, Süleymân ve Eyyûb'un (aleyhimüsselâm) kalbi gibidir. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen **"O peygamberler, Allahü teâlânın hidâyete eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü** (Onların tevhîd yolunda bulun)**."** buyurmaktadır. (En'âm-90). Konuşmalardan sonra, ona nereye gideceğini sordum. "Niçin soruyorsun?" dedi. "Orada namaz kılmak ve teberrük için" dedim. O da "Sabah namazını Mekke-i mükerremede kılarım. Sonra güneş doğuncaya kadar, Rükn-i. Şâmî'nin yanında Hicr denen yerde otururum. Sonra Beyt-i şerîfi bir hafta tavaf ederim. Sonra Makâm-ı İbrâhim'in arkasında iki rek'at namaz kılarım. Öğle namazını Medîne-i münevverede, ikindi namazını Beyt-i makdis'te, Akşamı Tûr-i Sina'da, Yatsıyı Zül-karneyn'in seddînde kılarım. Sonra sabaha kadar konuşmam" dedi.

Abdullah bin Ubeyd İbn-i Umeyr Leysî anlattı. Babam ile beraber bir sahrada yolculuk yapıyorduk. Çölün ortasına varınca, namaz kılan birisini gördük. Babam, onun yanına uğramak, buralarda ne yaptığını sormak için bekledi Ona, "Yanında yiyecek yok, su yok, buralarda ne arıyorsun böyle? Sana biraz yiyecek ve su bırakmak istiyoruz" dedi. O zât, "Hayır bırakmayın" dedi. Bu sırada bulut çıktı. Yağmur yağdı: Ondan sonra biz oradan ayrıldık. Biz yolumuza devam ettik. Babam, uğradığımız ilk kasabanın halkına, rasladığımız o zâtı anlattı. Onlar da bize: "O zât nerede bulunursa, mutlaka oraya yağmur yağar" dediler.

Hammâd bin Zeyd anlattı. "Sıcak bir günde Eyyûb-i Sahtiyanî ile beraber bulunuyorduk. Ben çok susamıştım. Ona çok susadığımı söyleyince, ayağı ile yere vurdu ve oradan su fışkırdı."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 203

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 394

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1230

4) Tabakât-ül-huffâz sh. 450

EBÛ MUTARREF KURTUBÎ (Abdurrahmân bin Mervân)

Hadîs, tefsîr, kırâat, arabî ilimler ve Mâlikî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Mutarref olup ismi Abdurrahmân bin Mervân bin Abdurrahmân'dır. Doğduğu yere nisbetle Kanâze'i, yerleştiği yere nisbetle Kurtubî ve Ensârî denildi. 341 (m. 952) yılında doğdu. Yetmişiki yaşında 413 (m. 1022) yılında Kurtuba'da vefât etti.

Birçok İslâm memleketini ziyâret ederek, zamanın ileri gelen âlimlerinden ders alan Ebü'l-Mutarref Kanâze'i, Hicaz'a da giderek, bilhassa hac esnasında Mekke-i mükerremeye gelen ve Mekke-i mükerremede mücavir (ilim öğrenici ve ibâdet edici), olarak kalan âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Kırâat ilmini Ali bin Muhammed Antâkî'den öğrendi. Asili, Ebû Ömer İbni Mekvî ve daha birçok âlimden Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Hasen bin Reşîk, Ebû Îsâ Leysî,

Kale'î, İbn-i Avnillâh ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf işitti. Afrikiyye'nin (Tunus) yetiştirdiği en büyük âlimlerden, Ebû Muhammed İbni Ebû Zeyd Kayravânî'den duyduklarını yazarak ezberledi. Mâlikî mezhebinde yapılmış bütün ictihâdları, verilmiş bütün fetvâları öğrendi. Zamanının ileri gelen âlimlerinden oldu. Onun ilminin yüksekliğine vâkıf olanlardan Abdülgafir, "O "İmamların önderi, ümmetin en iyi ilim öğreteni ve en âlimi idi" demektedir. Sultânın, dînî mes'elelerin görüşülmesi için teşkil ettiği şûranın başına geçme teklifini kabûl etmedi. Ömrünün sonuna doğru dili tutuldu. Talebeleri huzûruna gelir, Kur'ân-ı kerîm kırâat ederlerdi. Onların doğru okuyup okumadıklarını işâretle bildirirdi. Ecel gelinceye kadar, Allahü teâlâyı zikretmekten bir an geri durmadı.

Kurtuba'da, Berberî asıllı askerlerle, İspanya asıllı kölelerden müteşekkil askerler arasında çıkan iç karışıklıklarda, müslümanları sükûnete da'vet ederek, daha az kayıpla mes'elenin kapanmasına çalıştı. Müslümanlara nasihat eder, dinlerini iyi öğrenip, sapıklara kanmamalarını anlatır, güzel ahlâk sahibi olmalarını tenbîh ederdi. Vera' ve takvâ sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden sakınır, mübahların çoğunu da terkederdi. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Zamanında Kurtuba'da yaşayanlardan birçoğu ondan kırâat dersi aldı. Birçok kimse de kendisinin fetvâsıyla amel edip, ebedi saadete kavuşmak için çalıştı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Endülüs'ün meşhûrlarından İbn-i Attâb, İbn-i Abdilber, İbn-i Zâbî ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip hadis-i şerîf dinlediler.

Yetiştirmiş olduğu pek kıymetli talebeleri yanında, değişik ilimlere dâir birçok kitap yazdı, İbn-i Sellâm'ın "Tefsîr-ül-Kur'ân"ını kısaltarak "Muhtasâr-ı İbn-i Sellâm fî tefsîr-ül-Kur'ân" adını verdi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir "Kitâb-ü fiş-şürût-i alâ mezheb-i Mâlik" adlı eseri, İmâm-ı Mâlik hazretlerinin "Muvattâ"ına yaptığı şerhi ve "İhtisâr-ı vesaik li-ibn-il-Hindî" adlı eserleri meşhûrdur.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 152

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 287

3) Tabakât-ül-müfessirîn (süyuti) sh. 18

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1055

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 198

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 194

EBÜ'L-MUZAFFER EL-HAVÂFÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muzaffer el-Havâfi olup, künyesi Ebü'l-Muzaffer'dir. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Nişâbûr'a bağlı kasabalardan Havâf'a mensûb olduğundan Havâfi denilmiştir. 500 (m. 1106) senesinde İran'ın Tûs şehrinde 92 yaşında vefât etti.

Hadîs ilmini Ebû Sâlih el-Müezzin ve başkalarından; fıkıh ilmini Ebû İbrâhim ed-Darir, Ömer el-Kattân, Muhammed bin Yahyâ ve başka âlimlerden öğrendi. Sonra İmâm-ül-Haremeyn el-Cüveynî hazretlerinin talebeleri arasına girdi. Onun talebelerinin en büyüklerinden ve en önde gelenlerinden oldu. Hocasının yanından ayrılmaz, sohbetlerini kaçırmazdı. Geceleri de ayrıca hocasının husûsi sohbetlerinde bulunurdu. İmâm-ül-Haremeyn hazretleri, Ebü'l-Muzaffer'in, fesahat ve belagattaki ve faziletteki güzelliğini çok beğenir, onu çok överdi. Kısa zamanda, hocasının yanında ilimde çok yüksek derecelere, evliyâlık yolunda yüksek makamlara kavuştu.

Hocasının işâreti ile daha o hayatta iken talebelere ders okutmaya başladı. Birçok talebe yetiştirdi. Bir ara Tus şehri kadılığında bulundu. Dinin emirlerine son derece bağlı, haram ve şüphelilerden çok kaçınır, devamlı ibâdetle meşgûl olur, çok temiz bir hayat yaşardı. Herkes tarafından, bu güzel hasletleri ile tanınmış idi. Çok sevilir, herkesten saygı görürdü, İslâmiyet yolunu insanlara doğru olarak anlatmakta, bu yola düşmanlık edenlere ilim ile cevap vermekte ve bu düşmanları susturmaktaki mehâreti fevkalâde idi. İmâm-ı Muhammed Gazâlî hazretleri ile beraber yaşamışlardır. Dostlukları çok kuvvetli idi ve birbirlerini çok severlerdi. Yaptıkları hizmetler bakımından da birbirlerine çok benzerlerdi. O zamanda bulunan âlimler sözbirliği ile bildiriyorlar ki, İslâmiyete düşmanlık edenleri susturmakta, İmâm-ı Gazâlî hazretleri çok eser telif etmekle tanındığı gibi, Ebü'l-Muzaffer hazretleri de münâzara ederek onları susturmakla tanınmıştır. Bu iki zât, bu şekilde hizmetleri ile ma'rûf ve meşhûr olmuşlardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 168

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 168

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 96

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 410

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 158

EBÛ NASR-I SAFFÂR (Ahmed bin İshâk)

Buhârâ'da yetişen Hanefî fakihlerinden. İsmi, Ahmed bin İshâk bin Şebîb bin Nasr bin Seffâr'dır. Künyesi Ebû Nasr'dır. Buhârâ'da doğup büyüdü. Hanefî mezhebinde büyük fakih olarak yetişti. Çok kitap yazdı. Buhârâ'nın büyük âlimlerinden olan Ahmed bin İshâk, fıkıh ve edebiyat ilimlerini ezbere bilirdi. Buhârâ'da, onun zamanında böylesinin görülmediği rivâyet edilmiştir. Sonra Mekke'ye yerleşti. İlmini orada yaydı. 461 (m. 1069) senesinde Tâifte vefât etti. Kabri oradadır.

Mahmûd İbni Süleymân el-Kefevî, "Câmi" kitabında diyor ki, "O, İbrâhim bin İsmâil Ebû İshâk es-Saffâr'ın dedesidir. "Ensâb-ı Sem'ânî"de onun isminin, "Ebû Nasr İshâk bin Ahmed bin Şîs bin Nasr bin Şis bin Hakem'il-edîb es-Saffâr el-Buhârî" olarak zikredildiğini gördüm. O, Buhârâ halkındandır. Bu şehirde onun için bir ilim yuvası kurulmuştu. Onun evlâtlarından bir cemâati gördüm. Hâkim Ebû Abdullah "Târih-i Nişâbûr"da onun ismini zikretmektedir." Ebû Nasr, Hac yapmak üzere yola çıktı. Her yerde Hadîs ilmini öğrenmeye çalıştı. Daha sonra, Mekkeye gidip oraya yerleşti. Çok eser bıraktı ve ilmi her yere yayıldı.

Sem'ânî diyor ki, "Onun oğlu Ebû İbrâhim İsmâil bin Ebî Nasr-Saffâr, büyük bir âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Hep hakkı söylerdi. Allahü teâlânın dini hakkında doğruyu bildirirken, kimsenin ayıplamasından korkmazdı. Haktan ayrılmadığı için, zamanının hakanı Şems-ül-mülûk Nasr bin İbrâhim tarafından, 461 (m. 1069) senesinde Buhârâ'da şehid edildi. Bunun oğlu olan Ebû İshâk İbrâhim bin İsmâil es-Saffâr da zâhid bir zât olup, ilim ve fazilet sâhiplerindendir. O, Hanefî fıkhını babasından öğrendi. Çok eser yazdı ve ondan çok kimseler istifâde etti, ilim aldı. 534 (m. 1139) senesi Rebî'ul-evvel ayının onaltıncı günü vefât etti.

Yine Sem'ânî diyor ki, "Ebü'l-Mehâmid Hammâd bin İbrâhim es-Saffâr da İbrâhim'in oğlu olup, Buhârâ Câmii'nde Cum'a günleri namaz kıldırırdı. Arab dili ve edebiyatı ile usûl ilimlerinde meşhûr olmuştur."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 161

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 14, 15

EBÛ NUAYM İSFEHÂNÎ

Büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Nuaym İsfehânî'dir. İsfehân'ın ma'nâsı, askerlerin toplandığı yer demektir. Bu şehri, İskender kurmuştur. 336 (m. 948)'de doğup, 430 (m. 1038)'de vefât etti. Şafiî mezhebindedir. Tasavvuf büyüklerinden Zâhid Muhammed bin Yûsuf Bennâ'nın torunudur. Aklî ve naklî ilimlerde pek yükselmişti. Ehl-i tasavvuf olup, fıkıh ilmi ile tasavvufu birleştirdi. Yaşadığı asrın büyük âlimlerinden icâzet (diploma) aldı. Şam'da Hayseme bin Süleymân'dan, Bağdad'da Ca'fer Huldî'den, Vâsıt'da Abdullah bin Ömer bin Şevzeb'den, Nişâbûr'da Esam'dan, Mekke-i mükerremede Ebû Bekr Acurrî'den, Basra'da Hattâbî'den ve muhtelif ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Birçok büyük âlim de ondan ilim öğrenmek için yolculuklar yapmışlardır. Kuşyâr bin Leyalîrûz el-Cîlî, Ebû Saîd Mâlîni, Ebû Bekr bin Ebî Zekvânî, Hâfız Ebû Bekr el-Hatîb, onun en önde gelen talebelerindendir. Hatîb, Ebû Nuaym İsfehânî'nin yanına gelip, ondan çok rivâyetlerde bulundu.

Âlimlerin hakkında buyurdukları:

Ebû Muhammed bin Semerkândî, Ebû Bekr Hatîb'den duydum: O şöyle dedi: "Yaşadığı asırda Hâfız isminin iki kişiden başkasına söylendiğini görmedim. Birisi Ebû Nuaym'dır."

Ahmed bin Muhammed Mirdeveyh ise, "Yaşadığı asırda Ebû Nuaym İsfehânî'nin yanına, her taraftan ilim öğrenmek için gelirlerdi. Etrâfta ondan daha âlim ve daha hafız birisi yoktu. O asırda hadîs âlimleri, onun yanında toplanmışlardı. Yanına gelenler, sırayla ondan ders okurlardı. Hergün birisi öğleye kadar, okumak istediği dersleri okurdu. Ba'zan evine gitmek üzere kalktığı zaman bile, talebeler ondan istifâde etmeye çalışır, o ise bundan hiç rahatsız olmazdı. Onun en büyük gıdası, ders vermek ve eser yazmaktı."

Hamza bin Abbâs: "Ebû Nuaym İsfehânî hadîs âlimlerinden idi. Zamanında ondört sene, hadîs ilminde benzeri bulunmayan bir âlim olarak kaldı."

İbn-i Neccâr "O, hadîs âlimlerinin tâcı ve büyük İslâm âlimlerinden biridir" demiştir.

Sultan Mahmûd Sebuktekîn, İsfehân'ı işgal ettiğinde, oraya kendi adamlarından birini vâli ta'yin etmişti. Sultan Mahmûd Sebuktekîn oradan ayrılınca, halk vâliyi öldürdü. Bunun üzerine Sultan Mahmûd tekrar İsfehan'a döndü. Halkın istikrâr ve sükûnunu temin ettikten sonra, İsfehan Câmii'nde çok sayıda kimseyi öldürdü. Burada Ebû Nuaym'ın (r.a.) iki tane kerâmeti ortaya çıkmış oluyordu. Birincisi; İsfehanlılar, Ebû Nuaym'ın İsfehan Câmii'nde oturup ders vermesine mâni olmuşlardı. Eğer, câmide o da bulunmuş olsaydı, Sultan Mahmûd Sebuktekîn onu da öldürecekti, ikincisi; Allahü teâlâ, onun câmide oturup ders vermesine mâni oldukları için, onları böylece cezalandırdı. Ebû Nuaym'ın eserleri:

1. Hilyet-ül-evliyâ: İbn-i Mufaddal el-Hâfız der ki; "Hilyet-ül-evliyâ gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu eserin büyük bir kısmını, Ebû Muzaffer Fâşânî'den dinledik." "İmâm-ı Sübkî, Hilye kitabı yazıldığı zaman, daha Ebû Nuaym hayatta iken, Nişâbûr'a götürüldü ve dörtyüz dinara satın alındı" der.

2. Ma'rifet-üs-Sahâbe

3. Delâil-ün-nübüvve

4. El-Müstahrec alel-Buhârî

5. El-Müstehrec alel-Müslim.

6. Târih-i İsfehân

7. Sıfât-ül-Cenneti

8. Fedail-üs-Sahâbe

Bunlardan başka birçok eseri vardır.

Hilyet-ül-evliyâ kitabının mukaddimesinden ba'zı bölümler:

Evliyâ hakkında münâsip olmayan sözler nasıl söylenebilir ki; Allahü teâlânın velî kullarına eziyet veren, Allahü teâlâ ile muharebe ilân etmiş demektir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Kim benim bir velî kuluma eziyet ederse, ona harb ilân ederim. Kulum, farz kıldığım vazîfeleri eda, etmekten daha faziletli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum bana, nafilelerle yaklaşmakta devam eder. Nihâyet sevdiğim bir kul olur. Böylece ben, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Eğer bu kulum benden isteseydi ona verirdim. Benden kendisini korumamı isteseydi, onu korurdum."** Ömer bin Hattâb (r.a.), Muâz bin Cebel'i Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerinin yanına oturmuş ağlarken gördü. "Yâ Muâz! Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Muâz bin Cebel (r.a.), Resûlullah (s.a.v.), **"Riya, az da olsa şirktir. Allahü teâlânın veli kullarına düşmanlık eden kimse, Allahü teâlâya harb açmış demektir"** buyurduğunu işitmiştim. Onu düşündüğüm için ağlıyorum, demiştir.

Allahü teâlânın velî kullarının görünen bir takım alâmetleri vardır Akıllı ve sâlih kimseler, onlara sevgi duyarlar. Peygamberler ve şehidler, kıyâmet günü onların mertebe ve derecelerine gıbta ederler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır ki, bunlar peygamber ve şehid değildirler. Fakat, Allahü teâlânın kıyâmet günü onlara ihsân ettiği makam ve mertebelere, Peygamberler** (aleyhimüsselâm**) ve şehidler bile gıbta ederler"** buyurdu. Birisi, "Onlar kimler ve amelleri nedir?" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Onlar, aralarında akrabalık olmadığı hâlde, Allahü teâlânın rızâsı için birbirlerini severler. Birbirlerine verecek malları yoktur. Vallahi onların yüzleri nûrdur. Onlar, nûrdan minberler üzerindedirler. İnsanlar korktukları zaman, onlar korkmazlar. İnsanlar mahzûn olduklarında, onlar mahzûn olmazlar"** buyurup, **"Dikkat ediniz! Şüphesiz Allahü teâlânın velî kulları için korku yoktur. Onlar mahzûn da olmazlar"** buyurdu. Allahü teâlânın velî kullarının alâmetlerinden ba'zıları: Onlar, kendileri ile beraber bulunup, meclislerinde ve sohbetlerinde bulunan kimselerin, en güzel bir şekilde Allahü teâlâyı anmalarına vesile olurlar. Kendilerine dost olanların ve yakınlarının, hayır, iyilik ibâdet ve tâatle meşgûl olmalarına sebeb olurlar. Amr bin Cümûh'un Resûlullahtan (s.a.v.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Velî kullarım ve sevdiklerim beni ananlar ve benim de onları andığım kimselerdir"** buyuruldu. Mis'ar bin Kedâm'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte ise: Resûlullaha, Allahü teâlânın veli kullarının kimler olduğu sorulunca: **"Onlar görüldükleri zaman, Allahü teâlâ hatırlanır"** buyurdular. Esma binti Zeyd de, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Size en hayırlınızı haber vereyim mi?"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâmın: "Evet, haber ver yâ Resûlallah" dediklerini, Resûlullahın (s.a.v.): **"Onlar görüldüklerinde, Allahü teâlâ hatırlanır"** buyurduğunu bildirmiştir.

Allahü teâlâ, velî kullarını fitnelerden muhafaza buyurur. Resûlullah (s.a.v.). **"Allahü teâlânın kulları arasında, kendisine yakın eylediği hâs kulları vardır. Allahü teâlâ onları, rahmeti içerisinde rızıklandırır. Afiyet vermesiyle onları ihyâ eder** (canlı tutar). **Onların rûhunu aldığı zaman, Cennetine kavuşturur. Onlara karanlık geceler gibi fitneler gelir de, onlar yine afiyette olurlar."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Nice, iki eski elbise sahibi zaîf** (muhtac) **kimse vardır ki, eğer Allah ismi ile yemîn etseydi, Allahü teâlâ onun yemînini yerine getirirdi. Berâ bin Mâlik bunlardandır."**

Onların yakînleri sebebiyle, büyük kayalar parçalanır. Yemînleri sebebiyle denizler bölünür. Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) hasta birisine okuyunca iyi olmuştu. Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Onun kulağına ne okudun?"** buyurdu. **"Sizi ancak boşuna yarattığımızı ve gerçekten bize döndürülmiyeceğinizi mi zannettiniz?"** (Mü'minûn-115) meâlindeki âyet-i kerîmeyi ve ondan sonraki âyet-i kerîmeleri sonuna kadar okuduğunu söyledi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) **"Eğer yakîn sahibi birisi, bu âyet-i kerîmeleri bir dağa okumuş olsaydı, muhakkak ki, o dağ yok olurdu"** buyurdu. Sehm bin Mincâb anlatıyor: Âlâ bin Hadramî ile beraber gazâya katılmak üzere yola çıkmıştık. Yolculuğumuz sırasında ba'zı kimselere rastgeldik. Fakat aramızda deniz vardı. Âlâ bin Hadramî "Yâ Âlim, yâ Halim, yâ Aliyyü, yâ Azîm. Biz senin kulunuz. Senin yolunda düşmanlarınla muharebe edeceğiz. Ey Allahım! Bizi onlara kavuştur!" diye duâ edip, bizi denize daldırdı. Suya girer girmez, kendimizi karşıda dolaşanların yanında bulduk.

Onlar, yaşadıkları asırlarda bulunan kimselerin önde gelenlerindendir. Onların ihlâslı yalvarışları ile, Allahü teâlâ, kuraklık ve ihtiyâç zamanında yağmur yağdırır, düşmana karşı da yardımını ihsân eder. Abdullah bin Ömer (r.a.), Peygamber efendimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirir **"Her asırda, ümmetimden önde gelen kimseler vardır."**

Yine Vehb bin Münebbih (r.a.) şöyle anlatır: Allahü teâlâ, Mûsâ ve Hârûn'u (aleyhimesselâm) Fir'avn'a gönderdiği zaman buyurdu ki: "Fir'avn'ın süsü ve zîneti, onun faydalandığı şeyler, sizin hoşunuza gitmesin. Bunlarda gözünüz kalmasın. Çünkü bunlar, dünyâ hayatının parlak şeyleri ve şımaranların, azgınlık yapanların süsüdür. Fir'avn'ın bir benzerinden âciz kalacağı şeyleri size vermeyi dileseydim, bunu yapardım. Fakat ben, sizin için bunu dilemiyorum. Ben sizin, lütuf ve ihsânımdan bol bol nasîbinizi almanızı diliyorum. Bil ki, benim katımda en kıymetli olan zînet; emirlerime uyup, yasak ettiğim şeylerden kaçarak, dünyâya rağbet etmemektir. Bu, müttekîlerin süsüdür. Müttekîler üzerinde, bu süsden bir örtü vardır. Onlar bu örtü ile bilinirler. Bu örtü, onlarda bulunan sekinet, vekar, huşû', secde izidir. Onların bu alâmetleri yüzlerindedir. Onlar, gerçekten benim velî kullarımdır. Karşılaştığın zaman, onlara kanadını indir. Bil ki, kim benim velî bir kulumu hakîr görür veya onu korkutursa, bana muharebe açmış demektir. Ben velî kullarıma yardımda çok sür'atliyimdir. Benimle muharebeye giren kimse, zanneder mi ki, bana karşı çıkabilecek veya bana düşmanlık eden kimse, zanneder mi ki, beni âciz bırakabilecek? Ben, veli kullarımı dünyânın kötülüklerinden muhafaza ederim. Bil ki, kim benim velî bir kulumu korkutursa, bana düşmanlığını ilân etmiş demektir. Ben kıyâmet günü evliyâ kullarımın intikamını alırım."

Allahü teâlânın velî kulları, Allahü teâlâ ve O'nun sevgisiyle doludurlar. Ebü'l-Feyz Zünnûn-i Mısrî buyurdu ki "Muhakkak ki, Allahü teâlânın seçilmiş kulları vardır." Meclisinde bulunan ba'zıları: "Yâ Ebü'l-Feyz! Onlar kimlerdir?" diye sordular. Onlara şöyle cevap verdi: "Onlar öyle

bir topluluktur ki, dizlerini alınları için yastık yaparlar. Toprağı yanları için yatak edinirler. Kur'ân-ı kerîm, onların etlerine ve kanlarına karışmıştır. Onların kalbleri Kur'ân-ı kerîm ile canlanmış, gönülleri, Kur'ân-ı kerîm ile rahatlamış, himmetleri onunla gayrete gelmiş. Kendilerine zuhur eden zulmetler için, onu ışık edinmişler, uykularını onu okuyarak gidermişlerdir. Bunlar huzûr içerisindedirler. Fakat onların mahzûn bir hâlleri vardır. Onlar, Allahü teâlâdan korkarlar. Onun yasaklarından sakınırlar, çok şefkatli ve merhametlidirler, ölüme hazırlanırlar. Dünyâ hayatını, âhıreti kazanmak için fırsat bilirler. Onlar, fâni olan dünyâyı verip, sonsuz olan âhıreti satın aldılar. Onların yaptıkları ticâret ne güzeldir. Çünkü onlar, hem dünyâyı ve hem de âhıreti kazandılar. Bu iki dünyânın iyiliklerini bir arada topladılar. En üstün mertebelere ulaştılar. Kıyâmet gününün dehşet ve şiddetinden çok sakının. Mühlet ve elde fırsat varken, âhıretiniz için hazırlık yapmaya koşunuz. Allahü teâlânın seçilmiş kulları, günlerini oyunla, eğlence ile, dünyâ zevk-ü safâsı ile geçirmediler. Ebedî olan ni'metlere kavuşmak için, birçok sıkıntılara girdiler. Onlar, Cehennem ateşini hatırlayarak, hayır ve güzel işlere yöneldiler. Onlar konuşmazlar. Fakat fesahat ve belagatta çok yüksektirler. Onların gözleri bakmaz, fakat kalb gözleri açıktır. Onların hürmetine insanlar bir çok azaptan kurtulurlar. Onların üzerine Allahü teâlânın bereketleri yağar. Onlar pek tatlı konuşurlar. Sözlerinde çok sâdıktırlar, insanlara rehberdirler. Memleketler için aydınlıktırlar. Karanlıklarda kandil'dirler. Onlar, Allahü teâlânın rahmetinin indiği kimselerdir. Hikmet kaynaklarıdır.

Onlar, insanların arasında en çok mazeret kabûl eden ve affedenlerdir. Onlar, pek cömerttirler. Onlar, Allahü teâlânın mükâfatına bakarlar. Onlar, dünyâ malına düşkün değildirler. Onlar, ölüm sırasında ortaya çıkan fitnelerden, kabirden, kabrin sıkmasından, kabirde soru sormak için gelen münker ve nekir meleklerinden korkarlar."

Allahü teâlânın veli kulları, karanlıklarda etrâfı aydınlatan ve doğru yolu gösteren kılavuzlardır. Abdullah bin Ömer bin Hattâb anlatıyor Hazreti Ömer; Muâz bin Cebel'in yanına uğramıştı. Onu ağlar buldu. "Yâ Muâz, seni ağlatan nedir?" diye sordu. O da şöyle cevap verdi: Resûlullahtan (s.a.v.) duydum: **"Allahü teâlânın en çok sevdiği kullar, müttekî ve gizli kalmış olanlarıdır. Bunlar, ortada görünmedikleri zaman aranmazlar. Herkes onu gördüğü zaman da, onun kim olduğunu tanımazlar. Onlar, insanlara doğru yolu gösteren rehberler ve ilim kandilleridir"** buyurdu.

Onlar, fazilet sahibi kimselerdir. Hakkı kabûl ederler. Onlardan birşey istenirse verirler, insanlar arasında hükmettikleri, zaman, kendileri için nasıl hükmedeceklerse, öylece hükmederler. Onlar, görünüşte rahatlık ve genişlik halindedirler. Fakat onların içleri mahzûndur. Iyâd bin Ganem'in bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Ümmetim içerisinde bir takım seçilmis kimseler vardır ki, zâhiren Allahü teâlânın rahmetinin genişliğinden dolayı gülerler. Fakat, azâbının şiddetli olduğunu bildikleri içinde içlerinden ağlarlar. Onlar, dâima Allahü teâlâyı anarlar. Allahü teâlâya ümîd ederek ve korkarak yalvarırlar. Onlar, insanlara ağır yük olmazlar. Fakat, kendi nefslerine fazla yük olurlar. Yeryüzünde kibirlenmeden vekarla yürürler. Onlarda ibâdetlerin izi belli olur. Onların bedenleri yerdedir, fakat gözleri semâdadır. Ayakları yerde, kalbleri semâdadır. Rûhları dünyada, akılları âhırettedir. Onların kabirleri dünyâda, makamları Rablerinin nezdindedir."**

Onlar, Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini, geciktirmeden, zamanında yaparlar. Bu vazîfeleri, eksiksiz yapmaya çalışırlar. Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlânın ba'zı hâs kulları vardır ki, onlara**

Cennetinde yüksek makamlar verir. Onlar, insanların en akıllılarıdır" buyurdu. Biz, "Yâ Resûlallah! Onlar insanların en akıllıları nasıl oldular?" diye sorduk. **"Onlar, Allahü teâlânın râzı olduğu şeylere koşuşurlar. Dünyânın fuzûli işlerine ve dünyâ malına ve onun çeşit çeşit ni'metlerine rağbet etmezler. Bunlar, onlar için kıymetsizdir. Onlar, az olana sabrederler. Uzun bir rahata kavuşurlar"** buyurdular.

Ebû Nuaym, Hilye kitabının mukaddimesinde, tasavvufun ma'nâlarını bildirirken şöyle der: Tasavvuf yoluna giren kimse, bu yol vasıtasiyle Hakka yönelir. Mahlûka gönül bağlamaz. Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İbrâhim** (a.s.) **ateşe atılacağı zaman ateşe bakınca, (Hasbünallahü ve ni'mel vekîl. Allahü teâlâ bize kâfidir. Ve O, ne güzel vekîl'dir) dedi."** Başka bir hadîs-i şerîfte: **"İbrâhim** (a.s.) **ateşe atıldığı zaman, (Hasbünallahü ve ni'mel vekîl dedi"** buyuruldu. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği başka bir hadîs-i şerîfte ise: **"İbrâhim** (a.s.) **ateşe atıldığı zaman, (Allahım! Sen varsın ve birsin. Ben sana ibâdet ederim) dedi"** buyuruldu.

Bekr bin Abdullah el-Müzenî şöyle anlattı: İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığı zaman, mahlûkât "Yâ Rabbi! Halîlin (dostun) ateşe atılıyor, izin ver de o ateşi söndürelim" dediler. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "O benim halilim'dir. Yeryüzünde ondan başka benim halîlim yoktur. Ben onun Rabbiyim. Benden başka onun Rabbi yoktur. Eğer o sizden yardım isterse, haydi yardım ediniz. Yoksa onu bırakınız. Sonra o mıntıkanın meleği geldi. "Yâ Rabbi! Senin halîlin ateşe atılıyor. Bana izin ver de ateşi söndüreyim" dedi. Yine Allahü teâlâ, "O benim halilimdir. Benim yeryüzünde ondan başka halîlim yoktur. Ben onun Rabbiyim. Onun benden başka Rabbi yoktur. Eğer o senden yardım istiyorsa, haydi ona yardım et. Yoksa onu bırak" buyurdu. İbrâhim (a.s.) ateşe atılınca, Allahü teâlâ meâlen: **"Ey ateş! İbrâhim'e serin ve selâmet ol!"** buyurdu (Enbiyâ-69)

Mukâtil anlattı, İbrâhim (a.s.) getirilip mancınığa konunca, gökler, yer ve melekler (herşey) ağladı. Hepsi: "Yâ Rabbi! İbrâhim (a.s.) senin (sevdiğin) bir kulun. O ateşe atılıyor. Bize izin ver ona yardım edelim" dediler. Ateş de ağlayarak şöyle dedi: "Yâ Rabbi! Sen beni, Âdemoğullarının emrine verdin. Halbuki senin kulunu (dostunu), benim ile yakacaklar" dedi. Sonra Allahü teâlâ onlara şöyle bildirdi: "Eğer kulum bana duâ eder, yalvarırsa, ona icabet ederim. Eğer sizden yardım isterse, ona siz yardım edin", İbrâhim (a.s.) mancınık ile atılınca, onu mancınık ile ateş arasında Cebrâil (a.s.) karşıladı. "Esselâmü aleyke yâ İbrâhim! Ben Cebrailim, bir ihtiyâcın var mı?" dedi. İbrâhim (a.s.) "Sana mı ihtiyâcım olacak? Hayır sana ihtiyâcım yok, benim hacetim Rabbimedir" dedi. Allahü teâlâ ateşe: **"Ey ateş! İbrâhim'e serin ve selâmet ol!"** buyurdu (Enbiyâ-69).

Minhâl bin Amr da şöyle bildirdi: Bana şöyle anlatıldı: İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığı zaman, ateşte elli gün mü, yoksa kırk gün mü kaldı bilmiyorum, İbrâhim (a.s.) dedi ki: "Ateşte iken hayatımın en güzel anlarını yaşadım. Bütün hayatımın öyle olmasını isterdim."

İbn-i Ömer'in bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Ümmetimin içinde, her yüz senede iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı ebdâldir. Bunlar, her memlekette bulunur." Bunun üzerine Eshâb-ı kirâm (r.anhüm) "Yâ Resûlallah! Bize onların ne amel işlediklerini bildir" deyince, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Onlar, kendilerine zulmedenleri affederler. Kendilerine kötülük yapanlara iyilik yaparlar, Allahü teâlânın kendilerine verdiği şeyler ile yardım ederler."** Huzeyfe-i Yemânî (r.a.) anlatıyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey Huzeyfe! Ümmetimden her**

toplulukta, ba'zı kimseler vardır ki, onlar beni isterler, Allahü teâlânın kitâbındaki emirleri yerine getirirler. Onlar, benden, ben onlardanım. Onlar beni görmeseler bile."

Allahü teâlânın velî kulları, dünyânın ne olduğunu, hakîkatini bildikleri için, Dünyâya önem vermezler. Dünyânın güzelliğine ve süsüne i'tibâr etmezler. Vehb bin Münnebbih şöyle anlatıyor Havârîler (Hazreti Îsâ'ya imân edenler), Hazreti Îsâ'ya: "Kendileri için korku olmıyan ve mahzûn da olmıyacak olan Allahü teâlânın velî kulları kimlerdir?" diye sordu. Îsâ (a.s.) onlara şöyle cevap verdi: "İnsanlar dünyâya baktıkları zaman, onlar âhırete bakarlar. Kendilerini günaha götürecek şeyi yapmazlar. Kendilerini terkedeceğini bildikleri şeyi terkederler. Onlar hak etmeden kazandıkları dünyâ yüksekliğini bırakırlar. Onlara göre dünyâ eskidir. Onu yenilemeye çalışmazlar. Evleri harâb olmuştur, tamire kalkmazlar. Dünyâ onların kalblerinde ölmüştür. Onu canlandırmaya teşebbüs etmezler. Bilakis onlar, dünyâ ile âhıretlerini kurtarmaya, âhıretlerini ma'mûr etmeye, âhıretlerini güzelleştirmeye çalışırlar. (Dünyâyı gaye değil, âhıretleri için bir vâsıta görürler.) Onlar, fâni olan dünyâyı satıp, bâkî olan âhıreti satın alırlar. Onlar dünyâ ehlinin, belâ, musibet ve sıkıntılar ile yere serilmiş olduklarını gördüler. Onun için, dünyânın isminden bile bahsetmeyip, âhıreti çok hatırladılar. Onlar, Allahü teâlâyı ve O'nu anmayı severler. Onlar, Allahü teâlânın kendilerine verdiği nûr ile aydınlandıkları gibi, bu nûr ile (etrâfı) aydınlatırlar."

Allahü teâlânın veli kulları, dünyânın aldatmasından korunmuşlardır. Onlar. Allahü teâlânın yarattıklarına ibretle bakar, bunlar hakkında tefekkür ederek, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsı karşısında hayrette kalırlar.

Ca'fer bin Muhammed es-Sâdık (r.a.) şöyle buyurur: Resûlullahın (s.a.v.) zâhirine göre yaşayanın kadr-ü kıymeti yüksek olur. Resûlullahın (s.a.v.) bâtınına göre yaşıyan ise sûfîdir. "Ca'fer-i Sâdık hazretleri, Resûlullahın batını ile, O'nun yüksek ve temiz ahlâk-ı şerîfesini, O'nun âhıreti dünyâya tercih etmesini kastetti. Ya'nî kim, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yüksek ahlâkı ile ahlâklanır, O'nun seçtiğini seçer, O'nun rağbet ettiğine rağbet eder, O'nun yüz çevirdiğinden yüz çevirir, O'nun teşvik ve tavsiye ettiklerine sarılırsa, ma'nevî kir ve lekelerden tertemiz olur. Kim de Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine, O'nun güzel ahlâkına uymaz, kendi aklına göre iş yapar, şehvetin ve nefsinin arzusu ile hareket ederse, ma'nevî temizlik ve onun insana verdiği ma'nevî huzûr ve sükûndan mahrûm kalır. Kötü ve istenmiyen hâllere düşer."

Hazreti Ebû Bekr, birgün evinden dışarı çıkmıştı. Yolda Resûlullaha (s.a.v.): "Yâ Resulallah! Sen ne ile gönderildin?" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Akıl ile gönderildim"** buyurdular. Ebû Bekr (r.a.): "Bizim akıllı olmamız, nasıl olur?" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.): **"Kim Allahü teâlânın helâl kıldığını helâl, haram kıldığını haram kabûl ederse, o kimse akıllıdır. Bundan sonra, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınma husûsunda gayret gösterirse, ona âbid denir..."** buyurdular.

Resûlullah (s.a.v.) aklı üç kısma ayırdı. Kimde bu üçü bulunursa, aklı kâmil olur. Kimde de bu üçü bulunmazsa, onun aklı noksandır. Bu üç şey şunlardır: Allahü teâlâyı iyi tanımak. Allahü teâlâya iyi itaat etmek. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek husûsunda sabrı güzel olmak.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine tasavvufun ne olduğu soruldu. O da şöyle cevap verdi: Tasavvuf, on şeyi içerisine alan bir isimdir. Birincisi, dünyâdan (lâzım olan) az bir miktarı edinmek, ikincisi, kalbin Allahü teâlâya güvenip dayanması. Üçüncüsü, tâatlere (Allahü teâlânın beğendiği şeylere) rağbet etmek. Dördüncüsü, yediği, içtiği ve kullandığı şeylerin helâlden olmasına dikkat etmek. Beşincisi, kalbin Allahü teâlâ ile meşgûl olması. Altıncısı, gizli olarak

Allahü teâlâyı hatırlamak. Yedincisi, gerçek ihlâsa sahip olmak. Sekizincisi, şek ve şüpheden uzak, kat'î bir imâna sahip olmak. Dokuzuncusu, tam bir teslimiyetle Allahü teâlâya yönelmek. Onuncusu, ihtiyâçlarını başkasından istemeyip, şikâyette de bulunmamak. Kim de bu on haslet bulunursa, tasavvuftan söz etmeye lâyıktır. Yoksa yalancıdır.

Abdullah bin Muhammed bin Meymûn dedi ki: Zünnûn'dan (r.a.) Sûfî'nin kim olduğunu sordum. O şöyle buyurdu: "Sûfî, konuştuğu zaman hakîkatlerden konuşur. Sustuğu zaman da, lisân-ı hâl ile konuşur."

Ebû Bekr bin el-Mesâkıf der ki: Cüneyd bin Muhammed'e tasavvufun ne olduğunu sordum. Buyurdu ki: "Alçak ve bayağı huylardan vazgeçip, iyi ve güzel huylara yönelmektir."

Ebü'l-Hasen el-Fergânî der ki: Ebû Bekr Şiblî'ye, ârifin alâmetinin ne olduğunu sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Ârifin gönlü açık, kalbi yaralı, cismi, atılmış bir eşya gibidir." Sonra ona: "Bu ârif olan kimsenin alâmetidir. O zaman ârif kimdir?" diye sordum. Bana: "Ârif, Allahü teâlâyı tanıyan, O'nun murâdını bilen, emirlerini yerine getiren, yasaklarından yüz çeviren, O'nun râzı olduğu şeylere da'vet eden, çağıran kimsedir" dedi. Ben tekrar "Sûfî (tasavvuf ehli) kimdir?" diye sordum. O şöyle cevap verdi:' Tasavvuf ehli; kalbi temiz olan, Resûlullahın (s.a.v.) sünneti seniyyesine uyan, dünyâya kıymet vermiyen, nefsine sıkıntıyı tattıran kimsedir."

Ebü'l-Hasen el-Fergânî, Ebû Bekr Şiblî'ye "Tasavvuf nedir?" diye sordu. O: "Allahü teâlânın emrine hürmet, kullarına şefkatli olmak" diye cevap verdi. "Bundan daha güzeliyle, tasavvufu nasıl izah edersiniz?" diye sorulunca: "Ma'nevî kirlerden temizlenmek, Allahü teâlânın kudret ve azametini düşünmek ve yanında, altın ile toprağın eşit seviyede olmasıdır" diye cevap verdi.

Ali bin Muhammed el-Mısrî, Sırrîyi Sekatî'ye tasavvufun ne olduğunu sorunca, "Tasavvuf; yüksek ahlâktır. Böyle bir ahlâk, sahibini, yüksek ahlâk sahibi kimselerin arasına katar" cevâbını verdi.

Ebû Hemmâm es-Sûfî'ye tasavvufun ne olduğu sorulunca; "Nefsinin dediklerini yapmıyan, nefsini ayıplıyan, insanlara nasihat eden, onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğreten, Allahü teâlâdan korkan, amel-i sâlih yapmakta gevşek davranmıyan, kanaatkar olan, hakkı bilen kimsedir" diye cevap verdi.

Tasavvuf büyüklerinin sözleri üç kısımda toplanır. Birincisi, Tevhîd hakkındaki sözleri, ikincisi, murâd ve mertebeleri. Üçüncüsü, tasavvuf yolunda bulunanlar ve bunların durumları hakkındadır. Her bir kısmın kendisine âit mes'eleleri ve bölümleri vardır.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurur ki Resûlullah (s.a.v.) Muâz bin Cebel'i (r.a.) Yemen'e gönderdiği zaman şöyle buyurdular **"Sen, ehl-i kitaptan bir kavme gidiyorsun. Onları ilk da'vet edeceğin şey, Allahü teâlâya ibâdet etmeleri olsun. Allahü teâlâyı tanıdıkları zaman, onlara beş vakit namazın farz olduğunu söyle. Bunu da yaparlarsa, mallarından alıp, fakirlerine vereceğin zekâtın farz olduğunu söyle."**

Abdullah bin Misver anlatıyor Biri Resûlullaha (s.a.v.) geldi. "Yâ Resûlallah! Bana garîb bilgilerden öğret" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"İlmin başı hakkında ne yaptın ki, ilmin garîbini istiyorsun?"** buyurdu. "İlmin başı nedir yâ Resûlallah?" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Rabbini tanıdın mı?"** buyurdu. O zât; "Evet, biliyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"O husûsta ne yaptın?"** buyurdu. O şahıs: "Allahü teâlânın dilediği şeyi" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Ölümü tanıdın mı?"** buyurdu. O şahıs: "Evet" dedi. **"Ölüm için ne hazırladın?"** buyurdu. "Allahü

teâlânın dilediğini" cevâbını verdi. Resûlullah (s.a.v.), onun gidip sonra gelmesini, o zaman garîb bilgilerden öğreteceğini buyurdu.

Tasavvufun temeli şunlardır: Allahü teâlâyı, ism-i şerîflerini, sıfatlarını ve fiillerini tanımak. Nefsi ve onun kötülüklerini bilmek. Şeytanın vesveselerini, hilelerini, saptırmalarını bilmek. Dünyâyı, onun câzibeliğini, onun renkliliğini ve ondan nasıl sakınılacağını bilmek.

Tasavvuf ehli bu temellere yapıştılar. Sonra, nefs ve şeytanın istediklerini yapmamak için devamlı mücâdele ettiler.

Vakitlerinin kıymetini bildiler Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmayı fırsat bildiler. Dünyevî rahat ve zevklerini düşünmediler. Allahü teâlâdan ve O'nun emirlerini yapmaktan alıkoyan bütün alâka ve bağlardan yüz çevirdiler. Onların tek düşüncesi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmak, yaptıklarını sırf Allah için yapmaktır. Onlar, Resûlullahın (s.a.v.) ve O'nun sevgili Eshâb-ı kiramının (r.anhüm) yolunu ta'kib ettiler. Mal, mülk ve gelir nasıl ve nereden gelir diye düşünmediler. Onlar vermeyi ve dağıtmayı, kendi ihtiyâçlarından önce müslümanların ihtiyâçlarını gidermeyi düşündüler. Şöhretten çok sakındılar, işte onlar, takvâ sahibi, asil fakat herkesin bilmediği üstün insanlardır.

Muâz bin Cebel rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Ey Muâz! Mü'min hak yanında esîrdir. O, bilir ki; kulağını, gözünü, dilini, elini, ayağını, karnını, bir anlık bakışına ve parmağındaki çamur kırıntılarına, gözündeki sürmeye ve bütün çalışmalarına kadar, hepsini gözetleyen birinin olduğunu bilir. Onun kalbi** (Allahü teâlânın azâbından) **emîn olamaz. Mü'min, dâima Allahü teâlânın korkusunu kendinde hisseder. Sabah-akşam ölümü bekler. Takvâ, onu** (kötülükten) **muhafaza eder."**

Ebû Nuaym'ın Hilyet-ül-evliyâ kitabından seçmeler:

Ebû Bekr'in (r.a.) bir hutbesi: "Sizler Allahü teâlâya muhtaçsınız. Onun için, Allahü teâlâdan korkmanızı ve O'na lâyık olduğu şekilde hamd-ü senada bulunmanızı, O'ndan af ve mağfiret dilemenizi tavsiye ederim. Çünkü Allahü teâlâ, çok bağışlayıcıdır. Sizden önce gelip geçmiş olan Allahü teâlânın kullarını düşününüz. Onlar, daha dün nerede idi? Şimdi bugün neredeler? Yeryüzünü harâb eden ve ma'mûr eden melikler, sultanlar nerede? Onlar ve onların isimleri unutuldu. Bugün onlar, yok mertebesindeler. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"İşte, küfürleri yüzünden çökmüş, harabeye dönmüş evleri! Muhakkak ki bunda, kudretimizi bilen bir kavim için ibret alacak bir alâmet var"** (Neml-52) buyurdu. Bunlar şimdi kabirlerinin karanlıklarındadır. Yine başka bir âyet-i kerîmede meâlen: **"Hem onlardan** (Ey Resûlüm, senin kavminden) **önce nice asırların halkını helak ettik. Hiç onlardan birini hissedip, görüyor musun? Yahut onların hafif bir sesini işitiyor musun?"** (Meryem-98) buyuruldu. Nerede, o tanıdığınız arkadaşlarınız ve kardeşleriniz? Onlar âhırette, dünyâdan gönderdikleri şeyi bulacaklar. Hayrın sonu Cehennem değildir. Şerrin sonu da Cennet değildir. Allahü teâlâdan, benim için ve sizin için af ve mağfiret dilerim."

Hazreti Ebû Bekr'in başka bir hutbesi: "Sizin muayyen, belirli bir eceliniz olduğunu, bu ecel içerisinde gitmekte, koşmakta olduğunuzu bilmiyor musunuz? Allahü teâlânın rızâsının kastedilmediği bir sözde, Allah yolunda harcanmayan malda, cehâleti ilminden fazla olan kimsede, Allah yolunda kınayanın kınamasından korkan kimsede hayır yoktur."

Ebû Bekr'in (r.a.) vefâtına yakın Hazreti Ömer'e yaptığı tavsiyeler "Allahü teâlâ'dan kork yâ Ömer! Allahü teâlâ, farzları eda etmedikçe nafileleri kabûl etmez. Kıyâmet gününde,

mizanları (terazileri) ağır gelenlerin, mizanlarının ağır gelmesi, dünyâda iken hakka tâbi olmaları, hakkın onlar üzerindeki ağırlığı sebebiyledir. Kıyâmet gününde, hakkın içerisine konduğu terazi ağır gelir. Yine kıyâmet gününde mizanları hafif gelenlerin, mizanlarının hafif gelmesi, dünyâda iken bâtıla tâbi olmaları ve bâtılın onlara hafif ve kolay gelmesi sebebiyledir. Yârın, içerisine bâtılın konduğu terazi hafif gelecektir. Allahü teâlâ, Cennet ehlini en güzel amelleriyle zikretti, İyi olmıyan amellerini ise örttü. Ben Cennet ehlini zikredince, onlarla beraber olamamaktan, onların arasına katılamamaktan, korktuğumu söylerim. Allahü teâlâ, Cehennem ehlini en kötü' amelleriyle zikretti. İyi amellerini de onlara geri verdi. Ben onları zikredince, onlarla beraber olmamayı dilerim. Kul Allahü teâlâdan hayır umup, azâbından korksun, Allahü teâlânın rahmetinden ümid kesmesin."

Ebû Bekr (r.a.) bir kerre su istemişti. Ona bal şerbeti verildi. Ağzına yaklaştırınca, ağlamaya başladı ve etrâfındakileri de ağlattı. Göz yaşlarını silince, "Niçin ağlıyorsun?" diye sordular. Bunun üzerine şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) ile beraberdik. Kendisinden birşeyi kovuyor, **"Çekil benden! Çekil benden!" diyordu.** Fakat, ben ortada kimseyi görmüyordum. "Yâ Resûlallah! Senin birşeyi kovduğunu görüyorum, fakat kimseyi de görmüyorum" dedim. Resûlullah efendimiz: **"Dünyâ bana, içinde bulunanlarla beraber göründü. Ona çekil buradan dedim. O da uzaklaştı ve bana: Sen benden kurtuldun. Fakat senden sonra gelenler, benden kurtulamıyacak"** dediğini, buyurdu. "İşte, dünyânın aldatacağı kimselerden olmaktan korktum da, onun için ağladım" dedi.

Hazreti Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Tartılmadan önce kendinizi tartınız. Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz." İbn-i Ömer anlatır: Vefâtı sırasında Hazreti Ömer'in başı benim kucağımda idi. Bana, "Başımı yere koy" dedi. "Başını kucağımda veya yerde olmuş ne farkeder?" dedim. Tekrar başını yere koymamı söyledi. Başını yere koydum. O zaman, "Eğer Allahü teâlâ bana merhamet etmezse, vay benim hâlime" dedi.

Yahyâ bin Ebî Kesir anlattı. Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Semâdan (gökten) birisi: "Ey insanlar! Bir kişi hâriç, hepiniz, Cennete gireceksiniz" demiş olsaydı, o bir kişinin ben olmamdan korkardım. Yine, "Ey insanlar! Bir kişi hâriç hepiniz Cehenneme gireceksiniz" denmiş olsaydı, Cehenneme girmiyecek olan o bir kişinin ben olduğumu ümid ederdim."

Saîd bin Müseyyib anlattı: Ömer bin Hattâb, "Allahım! Yaşım ilerledi. Kuvvetimi kaybettim. Teba'm çoğaldı. Rızâna uygun bir şekilde dünyâdan ayrılmamı nasîb eyle" diye duâ etti.

Muhammed bin Şihâb anlattı: Hazret-i Ömer buyurdu ki: "Mâlâya'nî ile meşgûl olma. Düşmanından uzak kal. Kendisinden emîn oldukların hariç, dostundan da kendini muhafaza et. Çünkü emîn kimse, pek kıymetli bir kimsedir. Fâcir (kötülüklere dalan) kimse ile beraber olma. Yoksa seni kendi kötülüklerine alıştırır. Sırrını kimseye yayma, işlerin husûsunda Allahü teâlâdan korkan kimselerle istişâre et."

Âlâ bin Müseyyib anlattı: Hazreti Ali buyurdu ki: "Hayır; mal ve evlâdı çoğaltmak değil, ilmi, hilmi çoğaltmak ve Allahü teâlâya ibâdet husûsunda, insanlarla yarış etmektir. Eğer iyilik yaparsan, Allahü teâlâya hamd edersin. Kötülük yaparsan, Allahü teâlâdan af ve mağfiretini dilersin. Dünyâda hayır şu iki kişiden birisi içindir Birincisi, günah işler fakat tövbe ile bu günahını giderir. Diğeri, hayır işlere koşar." Muhacir bin Umeyr anlatıyor. Ali bin Ebû Tâlib buyurdu ki: "En çok korktuğum şey, hevâya uymak ve uzun emeldir. Hevâya uymak, insanı haktan alıkor. Tûl-i emel ise, âhıreti unutturur. Dikkat ediniz! Dünyâ sırtını dönüp gitmekte. Âhıret ise, yönelmiş gelmektedir. Dünyâya da âhırete de sarılanlar vardır. Siz, âhırete

sarılanlardan olunuz. Dünyânın oğullarından olmayınız. Çünkü dünyâ, amel yeridir. Hesap yeri değildir. Âhırette ise hesap var, fakat amel zamanı geçmiştir."

Hakem bin Umeyr rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâda misâfirler gibi bulununuz. Kalbinizi rikkate** (inceliğe) **alıştırınız. Tefekkür ve ağlamayı çoğaltınız. Değişik hevâlarınız** (arzu ve istekleriniz) **olmasın. Yoksa, oturmıyacağınız binalar yaparsınız. Yemiyeceğiniz şeyleri toplarsınız. Ulaşamıyacağınız şeyleri beklersiniz."**

Harmel bin Hanzala anlattı: Resûlullaha (s.a.v.) uğradım. Bana duâ buyurdu. Huzûrlarında durunca, **"Yâ Hazım! "Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil-aliyyil-azîm" diye çok söyle. Çünkü o Cennet hazinelerinden bir hazinedir"** buyurdu.

Iyâd el-Mücâşîî bildirdi: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ bana, biriniz diğerine karşı övünmiyecek şekilde, birbirinize tevâzu etmenizi vahyetti."**

El-Verrâk (r.a.) anlatıyor: Harem bin Hayyan el-Âbdî, Resûlullahın (s.a.v.) Sahâbîlerinden Hamâme'nin (r.a.) yanında gecelemişti. Hamâme, bütün gece sabaha kadar ağladı. Sabah olunca Harem, "Yâ Hamâme! Niçin öyle ağladın?" diye sordu. O da, "Kabirlerin, içerisinde bulunanları ortaya çıkardığı, gökteki yıldızların dağıldığı gecenin sabahını hatırladım da, ağladım" diye cevap verdi,

Muallâ bin Ziyâd anlattı: Harem bin Hayyan, gecenin bir kısmında dışarı çıkar, yüksek sesle, "Hayret ediyorum, Cenneti istiyen kimse ve Cehennemden kaçan kimse nasıl uyur" buyurdu.

Şeybân bin Katâde anlatıyor: Hasen bin Hayyân'ın ölümü yaklaşınca, ona, bize bir şeyler tavsiye et, dendi. O da: "Zırhımı satın. Onunla borcumu ödeyin" dedi. Sonra Nahl sûresinin son âyet-i kerîmelerini tavsiye etti. Bu âyet-i kerîmelerden ba'zısı şunlardır: Meâlen **"Kullarıma hikmet ile ve güzel va'z ile beni tanıt"** (Nahl-125).

"(Ey Muhammed) **Sabret. Senin sabrın, ancak Allahü teâlânın yardımı ve inâyetiyledir. Onların yüz çevirmelerine mahzûn olma. Onların kurmakta oldukları tuzaktan dolayı** (telâş ve) **sıkıntıya düşme"** (Nahl-127).

"Elbette Allahü teâlâ (küfür ve ma'siyetlerden) **sakınanlar ve dâimâ iyilik edenlerle beraberdir"** (Nahl-128).

Amr bin Hemdân anlatıyor "Harem bin Hayyan vefât edince (r.a.), bir bulut gelip, onun bulunduğu sediri gölgeledi. Defnedildiği zaman, kabrini ıslattı. Fakat kabrin etrâfına hiçbir yağmur damlası inmedi."

Ukbe bin Abdülgâfir "Gizli olarak yapılan duâ, açıktan yapılan yetmiş duâdan daha üstündür. Kul, açıktan yaptığı iyi bir ameli gizli olarak da yaparsa, Allahü teâlâ meleklerine "Bu benîm gerçek kulumdur" buyurur."

Ukbe bin Abdülgâfir, Ebû Saîd-i Hudrî'den şu hadîs-i kudsîyi bildiriyor: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Sâlih kullarım için; hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine gelmediği ni'metler hazırladım.**

Süveyş el-Adevî buyurdu ki: Sağ taraftaki melek, sol taraftakinin emîridir. Ademoğlu kötü bir iş yaptığı ve sol taraftaki melek de o kötülüğü yazmak istediği zaman, sağ taraftaki melek ona, "Acele etme. Belki bir iyilik yapabilir" der. İnsan bir iyilik yaptığı zaman, on iyilik yapmış sevâbı kazanır, önce yaptığı bir kötülüğe karşılık, on iyiliğinden bir tanesi çıkarılır. Geriye dokuz

iyilik kalır. Bunun üzerine şeytan: "Ademoğlunu, kat kat sevâba ulaştıran kimseye yazıklar olsun" der.

Kerdüs bin Hânî buyurur ki: "Cennete sâlih amelle kavuşulur. Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olunuz. Azâbından da korkunuz. Sâlih amellere devam ediniz."

Kerdüs bin Hâni, Abdullah bin Mes'ûd'dan (r.a.) nakletti: "Kureyşten bir topluluk Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna geldiler. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanında Suheyb ve Habbâb da vardı. Müşrikler dediler ki: "Yâ Muhammed (s.a.v.), sen bunlara mı anlatıyorsun. Eğer bunları kovsaydın, sana tâbi olurduk" dediler. Bunun üzerine meâlen **"Rablerinin rızâsını diliyerek, sabah ve akşam O'na duâ edenleri** (fakirleri, huzûrundan) **kovma. Fakirlerle bir arada bulunmak istemiyen müşriklerin arzusuna uyarak yanından kovma. Onların** (o fakirlerin) **görünüşte iyi olan hâlleri** (hakîkatta fenâ bile olsa), **hesabından sana bir şey gerekmez ve senin hesabından da onlara birşey yoktur. Bunun için, onları kovarsan zulmedenlerden olursun. İnsanların bir kısmını, diğer bir kısmı ile imtihan ettik ki, Kureyşin ileri gelenleri fakirler hakkında "Allahın aramızdan kendilerine imân nasîb ettiği kimseler şunlar mı?" desinler. Allahü teâlâ şükreden kullarını daha iyi bilir değil mi?"** (En'âm 52-53) âyet-i kerîmeleri nâzil oldu.

Kurz bin Vebre, Rebî bin Haysem'den rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Oruçlunun uykusu ibadettir."**

Abdüla'lâ Teymî buyurdu: "Bir topluluk bir arada otururlar, Cennet ve Cehennemden bahsetmezlerse, melekler, bunlar iki büyük şeyden gâfil oldular, derler."

Yine o buyurdu: "Cennet ve Cehennem, Âdemoğlunun konuştuklarına kulak verirler. Kişi Cenneti isterse, Cennet, Allahım! Onu Cennete koy der. Kişi Cehennemden Allahü teâlâya sığınınca, Cehennem, Allahım! Onu benden muhafaza buyur der."

Muhanbî dedi ki; bana, Süfyân (r.a.) anlattı, Amr bin Kays, beni terbiye etti. Bana Kur'ân-ı kerîmi ve ferâiz ilmini (mirasın nasıl dağıtılacağını anlatan ilim) öğretti. Ben onun evine gittiğimde, ya namaz kılarken veya Kur'ân-ı kerîm okurken bulurdum. Onu evde bulamazsam, Kûfe mescidlerinden birinin bir köşesinde bulurdum. Onu orada oturmuş ağlar görürdüm. Eğer burada da bulamazsam, bir kabre gitmiş, orada âhırette hâlinin ne olacağını düşünerek inlediğine rastlardım. Amr bin Kays vefât edince, Kûfeliler evlerinin kapılarını kapayıp, onun cenâzesine gittiler. O, cenâze namazını Ebû Hayyan Teymî'nin kıldırmasını vasıyyet etti. Amr bin Kays vefât edip, Ebû Hayyan namazını kıldırırken bir ses işitildi. Ses: "Muhsinlerden (iyilerden) Amr bin Kays geldi" diyordu. Bu sesi orada bulunanların hepsi işitti. Orada, yaratılışında ve güzelliğinde bir benzeri görülmemiş olan kuşlar vardı, insanlar, bu kuşların güzelliğine hayran kalmışlardı. Ebû Hayyan: "Siz hangi şeye hayran kalıyorsunuz? Sizin o gördüğünüz melâike-i kirâmdır. Onlar, Amr'ı gömmek için geldiler" dedi.

Amr bin Kusayr anlattı: Mûsâ (a.s.), "Yâ Rabbî! Seni nerede arayayım?" diye suâl edince Allahü teâlâ: "Beni, kalbleri kırık olanların yanında ara. Çünkü ben, her gün onlara yaklaşırım. Eğer böyle olmasaydı, helak olurdunuz" buyurdu.

İmrân Kusayr'ın kız torunu anlattı. Babam, "Hayatım boyunca Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yaptım. Rükû', secde ve Kur'ân-ı kerîm okuması olmasaydı, dünyâda yaşamaya ehemmiyet vermezdim" dedi ve bu hâl üzere ölünceye kadar devam etti. Vefâtından sonra onu rü'yâda görüp, şöyle dedim: "Ey babacığım, senden ayrıldığımızdan beri hakkında bir

ma'lûmâtımız yok. Hâlin nasıl?" O da cevâbında: "Durumum iyidir. Yerlerimize döndük. Bizim için yerler hazırlandı. Buralarda besleniyoruz. Durumumuz çok iyi" dedi. "Seni bu iyi duruma kavuşturan nedir?" diye sordum. Cevâbında: "Sâlih ve temiz bir kalb ve Allahü teâlânın kitabını çok okumam" dedi.

Enes (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetimin amelleri, her Cum'a günü bana arz edilir, Allahü teâlâ, zinâ edenlere çok şiddetli gazâb eder."**

İbn-i Abbâs (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) geceleyin kalktığı zaman tekbir getirdi. Sonra şöyle buyurdu: **"Allahım! Hamd sanadır. Sen göklerin yerin ve onlarda bulunanların Rabbisin. Sen haksın, sözün haktır. Va'din haktır. Sana kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem haktır. Şefaat haktır. Allahım! Sana teslim oldum. Sana imân ettim. Sana güvenip dayandım. Senin için mücadele ettim. Sen Rabbimizsin. Dönüş sanadır. Yâ Rabbi! Sen, benim ilâhımsın. Senden başka ilah yoktur."**

İbn-i Ömer (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gâfiller arasında Allahü teâlâyı zikreden, karanlık bir evdeki lâmba gibidir. Gâfiller arasında Allahü teâlâyı zikredene, Allahü teâlâ, Cennetteki yerini bildirir."**

Yine İbn-i Ömer rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.), buyurdu ki: **"Kader hakkında konuşmayınız. Çünkü o, Allahü teâlânın bir sırrıdır."**

Bekr bin Abdullah Müzenî buyurdu: "Gülerek günah işliyen, ağlıyarak Cehenneme girer."

Utbe bin Hârûn anlattı: Fadl er-Rukâşî ile beraber bir kabristana gittik. Bu sırada o şöyle dedi: "Ey yalnızlık diyârı! Senin bulunduğun yer, sonunda harâb olmayı konuşur, senin binân toprakta kurulur. Senin yerin yakındır. Fakat, içerinde bulunan ise insanlardan pek uzaktır, artık onlarla irtibâtı kalmadı. Komşuluk ziyâretleri de sona erdi" dedi.

Câbir bin Abdullah (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, kıyâmet günü kulunu çağırır ve şöyle buyurur: "Ben, bana duâ edin, duânızı kabûl edeyim dedim. Sen bana hiç duâ ettin mi?" Kul: "Evet duâ ettim" cevâbını verir. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Bilmiyor musun, senin başına, istemediğin şeylerden şu şu işler gelmişti de, sen bana duâ etmiştin. Ben de senin o duânı kabûl edip, istediğini vermiştim" buyurur. Kul: "Evet yâ Rabbî!" der. Tekrâr Allahü teâlâ: "Sen bana şu şu husûsta duâ etmiştin. Ben de o isteğini yerine getirmemiştim. Senin o duânı Cennete saklamıştım" buyurur. Bunun üzerine kul: "Keşke dünyada hiçbir duâm kabûl olmasaydı" der."**

İshâk bin Mensûr anlattı. Dâvûd-i Tâî vefât edince, insanlar onun cenâzesini uğurladılar. Defnedilince, İbn-i Semmâk kalkıp: "Ey Dâvûd! Sen geceleri insanlar uyurken uyumazdın, insanlar kaybederken, zarar yaparken, sen, kazanırdın, insanlar batarken, sen selâmette idin" dedi ve daha birçok faziletlerini saydı. Orada bulunanlar da onun bu sözünü, doğru söyledin diye tasdik ettiler. O sözünü bitirince, Ebû Bekr Nahşebi kalkıp, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha salat-ü selâmdan sonra "Yâ Rabbi! insanlar sâdece bildiklerini söylediler. Allahım sen onu rahmetinle bağışla, onu kendi ameline bırakma" diye duâ etti.

Ebû Zer'den (r.a.) rivâyet edildi: Resûlullah (s.a.v.) Kâ'be-i muazzamanın gölgesinde iken, huzûrlarına vardım. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Onlar zarardadırlar."** Bunun üzerine ben: "Onlar kimdir yâ Resûlallah?" diye sordum. **"Onlar malları çok olup, şöyle şöyle diyenlerdir"** buyurarak, sonra şöyle devam buyurdular: **"Allahü teâlâya yemîn ederim ki,**

bir kimsenin zekâtını vermediği, deve, sığır ve davarlar; kıyâmet günü, dünyada olduklarından daha büyük ve daha semiz olarak gelecekler, ona boynuzlarıyla vuracaklar, ayaklarıyla ona basacaklar, bu şekilde biri gidip diğeri gelecek, bu durum insanlar arasında hüküm verilinceye kadar böyle devam edecek."

Nevf el-Bekkâli anlattı: Ali bin Ebî Tâlib'i (r.a.) gördüm. "Ey Nevf! Dünyâya rağbet etmeyip, âhırete rağbet edenlere ne mutlu. Onlar, yeryüzünü yaygı, toprağını yatak, suyunu güzel bir rızık edinirler. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurlar, duâ edip yalvarırlar. Bunlar onların şiarları ve alâmetleridir" buyurdu."

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ her çobandan, gözetmesini istediği şeyi muhafazamı etti, yoksa zayi mi etti diye soracaktır. Hattâ kişiden çoluk çocuğunu da soracaktır."**

Ahmed bin Hızır (r.a.) buyurdu ki: "Kim bütün hallerinde Allahü teâlânın kendisi ile olmasını isterse, doğruluğa yapışsın. Çünkü Allahü teâlâ, doğrularla beraberdir."

Ebû Osman Sa'îd bin Abbâs Râzî buyurdu ki: "Ey kardeşim! İnsan ve cin şeytanlarından sakın. Resûlullah (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâm da bunlardan sakındırdı. Sen, seni helake götüren ile, dünyâ ve âhıret felâketlerinden kurtulmaya seni da'vet edeni iyi bil. Bütün kötülüklerin başı, dünyâ sevgisidir. Bu husûsta Allahü teâlâdan yardım iste. Sen, hiç dünyâya gönül bağlamayan, dünyâ sevgisini kalbinden çıkarmış olan, aza kanâat gösteren bir kimsenin, Allahü teâlâya âsi olduğunu gördün mü? Dünyâdan, dünyâya da'vet edenden uzak kal. Dünyâyı seven kimse, dili ile Allahü teâlâya ibâdet ettiğini, ona kulluk ettiğini söyler. Halbuki o, kalbi ile kendi arzu ve isteklerine ve dünyâya kulluk etmektedir. (İslâmiyet, zevki ve lezzetli şeyleri yasak etmemiştir, Dünyâ zevk ve lezzetinin zararlı olanını yasak etmiştir. O halde aklı olan kimse, zevklerini ve lezzetlerini Allahü teâlânın gösterdiği yoldan temin eder. İslamın güzel ahlâkı ile süslenir,) Dünyalığa kavuşan kimse, ondan kurtulamaz. Onu seven, onun şerrinden korunamaz. Bil ki, Allahü teâlânın ma'rifetine kavuşmuş ve O'ndan korkan bir âlim, dünyâya gönül bağlayanların kötü durumlarını yok eder. Dünyâda aldanmış bir âlim de, bâtılın zulmetiyle, hakkın nûrunu söndürür. Yine bil ki, Allahü teâlâ fakiri zengin veya zengini fakir veya aşağı mertebede bir kimseyi yükseltmeyi dilediği zaman istediğini yapardı. Allahü teâlâya işinde hiç kimse karşı çıkamaz, işlerinde, Allahü teâlâya tâattan başkasını arama, işlerinde Allahü teâlâya tâattan başkasını kastedenler, kavuştukları şeylerde açık bir hüsrana uğrarlar. Sen bil ki, âhıret kapısı açıktır, öyleyse, o kapıdan gir. Allahü teâlânın rahmetine kavuşursun. Allahü teâlânın muhafazasında ol. Yine bil ki, Allahü teâlâ ile kul arasında, O'nun beğendiği şeyleri yapmaktan başka bir vesile, bir yol yoktur. Tâat, kulları Allahü teâlâya kavuşturur. Allahü teâlâya, O'nun kendisi ile kulları arasında yaptığı vesileden başkasını kendinize vesile edinmeyin. Ancak, bu dinin sahibi olan Allahü teâlâ, kıyâmet gününde kullarının amellerine karşılık verecektir. Onlara, dünyâdaki makam ve mevkilerine göre karşılık vermiyecektir. (öyleyse, Allahü teâlâ ne ile kendisinin rızâsını alabileceğimizi bildirmişse, ona sarılmalıyız. O da İslâmiyettir.) Şunu da bil ki, senden öncekiler, çoluk çocukları için çok şeyler biriktirdiler. Fakat, onların biriktirdiklerinden hiçbir şey kalmadı. Sen, dünyâya, dünyânın elbiselerine, onun lezzetlerine, onun zevklerine rağbet ediyorsun. Vallahi eğer sen dünyânın zevk ve safâsına düşkün olmakla beraber, eğer Cenneti istiyorsan, şunu iyi bil ki, sen Cennet talebini iyi yapamıyorsun, öyleyse dünyâya düşkün olma. O zaman yakîne bir ışık bulursun: Dünyâya rağbeti terk ettiğin zaman, kendinde bir sevinç ve fazilete şâhid olursun, öyleyse dünyâyı küçük, hor ve hakîr gör. Çünkü dünyâ hayatı çok kısa olup, çabuk ve sür'atli geçmektedir. Dünyâdan (ihtiyâcın olacak olan) az bir şey

edin. Böylece dünyâyı küçültmüş, ona i'tibâr etmemiş olursun. Dünyâya âit emelini kısa yaparsan, dünyâyı terkin tadını kazanırsın. Sen âlim ol, fakat ilminle amel et. Bir çok kavimler, âlim idiler. Fakat amel etmedikleri için, onların ilmi aleyhlerine oldu. İlim ile amel beraber bulunurlar. Biri olmadan diğeri fâide vermez. Sen azı seç. Aza sahip olanların bahçesinde dolaş. Böyle yaparsan, kalbinin meyvesine kavuşursun. Bil ki, Cehennem nefsin arzu ve istekleri ile, Cennet de, nefsin istemediği şeylerle kuşatılmıştır, öyleyse Resûlullahın sünnet-i seniyyesine uy. O'nun da'vet ettiği şeye da'vet et. Eğer böyle yaparsan, Allahü teâlânın velî kulu, Resûlünün (s.a.v.) emîni, müttekilere de İmâm (rehber) olursun. Tevâzu et. Şeref, Allah ve Resûlünün (s.a.v.) emirlerine itaatle olur.

Kişi âhıreti için dünyâsını terk ederse, hem dünyâ ve hem de âhıret şerefine kavuşur. Kul, âhıretini dünyâya tercih edince, en kâmil mertebesine ulaşır. İmânın hakîkatini, nefsini dünyâdan çevirmekte ara. Nefsini, âhıreti istemeye zorla. Akıllı kimse, nefsine ceza verip, âhıreti için iyi ameller yaptırandır."

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Süleymân'a** (a.s.) **verilen** (o kadar geniş) **mülk, onda huşû'dan başka bir şeyi arttırmadı. Rabbine olan huşû'sundan dolayı gözünü semâya bile kaldırmıyordu."**

Ebû Ümâme'nin azâdlı kölesi anlatıyor Ebû Ümâme, sadaka vermeyi sever, geleni asla geri çevirmez. Bir soğan, bir hurma veya yenilecek şeylerden herhangi bir şeyi mutlaka verirdi. Birgün ona bir dilenci geldi. Aslında o kendisi, muhtaç durumda idi. Yanında sâdece üç dinârı vardı. Dilenciye bir dinârını verdi. Sonra ona başka bir dilenci geldi. Onada bir dinârını verdi. Sonra başka bir dilenci geldi. Ona da üçüncü dinârı verdi. Halbuki bize hiçbir şey kalmamıştı. Sonra kalktı. Abdest alıp namaza gitti. Aynı zamanda oruçlu idi. O gittikten sonra yatağını düzeltip, hazırlıyayım demiştim. Bir de ne göreyim, üç tane dinar. Ebû Ümâme akşam eve gelince, ona "Bunları buraya koydun da niçin haber vermedin?" dedim. Fakat, onun bundan haberi yoktu. "Ben öyle birşey koymadım" dedi. Bunun üzerine o da çok sevindi ve böyle bir durumdan teaccüb etti. Dilencileri asla geri çevirmiyen, elinde sâdece üç dinârı da gelen fakirlere verip, sonra yatağına bilinmiyen bir şekilde üç dinar konan Ebû Ümâme'nin bu durumu karşısında zünnârımı çıkardım ve müslüman oldum" der. İbn-i Câbir der ki: Tövbe edip müslüman olan o kadını Hıms mescidinde gördüm. Kadınlara, Kur'ân-ı kerîmî, farzları ve sünnetleri öğretiyor, onları dînî ilimlerde yetiştiriyordu.

İbrâhim bin Edhem buyurdu: Zühd üç kısımdır: Birincisi farz olan zühd, ikincisi fazilet olan zühd, üçüncüsü lâzım olan zühddür. Farz olan zühd; haramları terketmektir. Fazilet olanı; helâl olanlardan ihtiyâcı kadarını kullanmaktır. Lâzım olan zühd ise; şüpheli olanları terketmektir.

Haccâc bin Muhammed anlattı. Bana, Ebû Hâlid el-Ahmer bir mektûp yazdı. Bu mektûbunda: "Sen bil ki, sıddîkler, bu günleri ile dünlerinin birbirine eşit olmasından Allahü teâlâdan haya ederler."

Ebû İshâk el-Kassâr buyurdu ki: "Kişinin kıymeti, himmetine göredir. Eğer onun himmeti dünyâ için ise, onun hiçbir kıymeti yoktur. Eğer Allahü teâlânın rızâsı ise, onun kıymetine ulaşmak, pek zordur."

Yine o buyurdu: "Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti; O'na itaati tercih etmek, Resûlünün (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymaktır."

İshâk bin İbrâhim bin Şeybân buyurdu ki: "Ey oğul! İlmi, zâhirini düzeltmek için öğren. Vera'yı bâtınını düzeltmek için kullan. Allahü teâlâdan uzak kalan her şeyden sakın."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 18

2) El-Bidâye-ven-nihâye cild-12, sh. 45

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1092

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 245

5) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 111

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 91, 92

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 986

EBÛ ÖMER HÂŞİMÎ (Kâsım bin Ca'fer Basrî)

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Ebû Ömer künyesi olup ismi Kâsım bin Ca'fer bin Abdülvâhid bin Abbâs bin Abdülvâhid bin Ca'fer bin Süleymân bin Ali bin Abdullah bin Abbâs bin Abdülmuttalib'dir. Emîr Ca'fer bin Süleymân'ın oğullarındandır. Abdullah bin Abbâs'ın (r.anhüm) soyundan geldiği için Abbasi ve Hâşimî, Basra'da oturduğu için Basrî nisbet edildi 322 (m. 934) yılında doğdu. 414 (m. 1023) yılında vefât etti.

İlim silsilesi Resûlullaha (s.a.v.) kadar dayanan ve Ehl-i Beyt'ten bir ailenin evlâdı olması, onun küçük yaşta ilimle uğraşmasına vesile oldu. Din ve âlet ilimlerinde temel bilgilere sahip olduktan sonra, yüksek ilim sahiplerinin meclislerine devam etmeye başladı. Abdülgafûr bin Selâme Hımsî, Muhammed bin Ahmed Esrem, Ali bin İshâk Mâderâni, Ebû Ali Lü'lüî, Yezîd bin İsmâil Hallâl, Muhammed bin Hüseyn Za'ferânî Vâsıtî, Hasen bin Muhammed bin Osman Fesevî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Basra'ya kadı ta'yin edildi. Hadîs-i şerîf ilminde mütehassıs olup, rivâyetinde, sağlamlığı ve ilimdeki ehliyeti, âlimler tarafından kabûl ve takdîr edildi. Hadîs ilminde "Basra'nın müsnedi" oldu. Bağdad ve Basra'daki ilim meclislerinde hadîs-i şerîf okuttu. Bağdad'da Başkadı Ebû Muhammed bin Ma'rûf ile sohbet etti. Zaman zaman Basra'dan Bağdad'a gelir, mühim da'valarda, kadılara mes'elelerin hallinde yardımcı olurdu. Bütün işlerinde Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışır, insanların huzûr ve saadetini temin için gayret ederdi. Mahkemelerde mes'elenin adâletli bir şekilde halledilebilmesi için bıkmadan yorulmadan büyük gayretle çalışırdı. Her sözünde ve işinde ilminin ve dirayetinin üstünlüğü açıkça görülürdü. Vaktini, ibâdet etmek, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Müslümanlara nasihatlerde bulunur, dinlerini doğru olarak öğrenmeye ve öğretmeye teşvik ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Ebû Bekr-i Hatîb Bağdadî, Ebû Ali Vahşi, Hennâd bin İbrâhim Nesefî, Süleym bin Eyyûb Râzi, Müseyyib bin Muhammed Ergıyâni, Ebü'l-Kâsım Abdülmelik bin Sagabe, Ca'fer bin Muhammed Abbadânî ve daha birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf öğrenip ilim tahsil ettiler. Hatîb-i Bağdadî ve Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Ebyurdî de ondan Sünen-i Ebi Davud'u okudular. Talebeleri de hocaları gibi halka doğruyu gösterip, doğru yolda olmaları için nasihat ederlerdi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 310

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1057

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 17

4) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 451

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 201

EBÛ SA'D EL-MÂLİNÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hadîs âlimi, tasavvuf ehlinden olan sâlih bir zât. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Hafs bin Halîl el-Hirevi el-Mâlinî el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Sa'd, lakabı ise Tâvus-ül-fukarâ'dır. Hirat âlimlerinden olduğundan Hirevî, onun köylerinden Mâline nisbetle Mâlini denildi. Horasan, Mâverâünnehr, İran dolayları, Cürcân, Rey, İsfehân, Basra, Bağdad, Kûfe ve Mısır gibi pekçok İslâm memleketini dolaşmış, buralarda ilmi çalışmalarda bulunup, zamanındaki pekçok evliyânın sohbetinde bulunmuş, pekçok âlimden de ilim öğrenmiştir. Değişik ilim merkezlerinde bulunduktan sonra, nihâyet Mısır'ı vatan edinip oraya yerleşti ve 412 (m. 1024) senesinde Şevval ayının onyedisine rastlayan Çarşamba günü Mısır'da vefât etti.

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından olan Ebû Sa'd, Muhammed bin Abdullah es-Süleytî, Muhammed bin Hasen bin İsmâil es-Serrâc, İsmâil bin Necîd es-Sülemî, Abdurrahmân bin Muhammed bin Mahbur, Ebû Hatim Muhammed bin Ya'kûb, Ebû Saîd Muhammed bin Yûsuf. Abdurrahmân bin Muhammed bin İdrîs el-Hirevi, Mensûr bin Abbâs el-Bûşencî, Abdullah İbni Adiy, Ebû Bekr el-İsmâilî Muhammed bin Abdullah bin Şîreveyh, Ebû Bekr el-Kabbâb, Ebû Şeyh el-İsfehâniyyeyn, Ebû Bekr bin Mâlik el-Elkatî'î, Ebû Muhammed bin Mûsâ, Hasen bin Râşid el-Mısrî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Kendisinden de; Ebû Hazım el-Abdevi, Hâfız Abdülgani, Temmâm er-Râzî, Ebû Bekr el-Beyheki, Ebû Bekr el-Hatîb, Abdurrahmân bin Mende, Ebû Abdullah el-Kudâi, Ebü'l-Hasen el-Hileî, Hüseyn bin Talhâ en-Neâli ve daha pekçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Ebû Sa'd, hadîs ilminde sika (güvenilir, sağlam; bir zât idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberleyip hafız olmuştur. Aynı zamanda tasavvufun ince bilgilerinde derin âlim olup, hikmetli sözleri, güzel ahlâkı, kalbleri inceltip Allah korkusuyla ağlatan sözleriyle pekçok kimsenin kurtuluşuna vesile olmuştur.

Hatîb el-Bağdâdî onun hakkında şöyle buyuruyor: "Hadîs ilmi uğrunda çok seyahatler yapan, çok hadîs-i şerîf rivâyet eden, sika, sağlam, sâlih bir âlimdi. Bağdad'da Mensûriyye Câmii'nin yanında tasavvuf erbâbının meclislerinde verdiği va'z ve nasihatlerinde, kalblere te'sîr eden sözlerini işittik."

O, hadîs ve tasavvuf ilimlerine dâir pekçok eser yazmıştır. Bunların çoğu elimize geçmemiştir. Bunlardan el-Erbeûn, hadîs ilmine âittir. Ayrıca, el-Mü'telif vel-muhtelif adlı bir eseri daha mevcûttur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 59

2) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 371

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1070

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 11

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 195

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

7) El-A'lâm cild-1 sh. 211

8) Keşf-üz-zünûn sh. 53

EBÛ SA'ÎD-İ EBÜ'L-HAYR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Fadlullah bin Ebü'l-Hayr Muhammed Mîhenî, künyesi Ebû Sa'îd'dir. 357 (m. 967) senesi Muharrem ayında Horasan'da, Havaran bölgesi, Meyhene (Mihene) şehrinde doğdu. 440 (m. 1049)'da Şa'bân'ın 4. günü Cum'a gecesi orada vefât etti.

Kendisi anlatır: Kur'ân-ı kerîmi okumaya başladığım zaman, babam beni Cum'a namazına götürdü. Yolda evliyânın büyüklerinden Ebü'l-Kâsım Gürgânî hazretlerine rastladık. Babama: "Talebeleri kaybedip dünyâdan gidemezdik. Bugün bu çocuğu bize getir!" dedi. Namazdan sonra huzûruna gittik. Bize yer gösterdi, oturduk. Odasında oldukça yüksek bir raf vardı. Babama "Çocuğu kaldır, rafın üstündeki ekmeği alsın!" buyurdu. Babam beni kaldırdı ve raftaki ekmeği aldım. Sıcak bir arpa ekmeği idi, Sıcaklığı elimi yakacak kadar çok idi. Ebü'l-Kâsım hazretleri ekmeği ikiye bölüp yarısını bana verdi ve "Bunu ye!" dedi. Yarısını da kendisi yiyip babama hiç vermedi. Sonra buyurdu ki:

"Bu ekmek otuz senedir bu raftadır. Bana, bu ekmek kimin elinde sıcak olursa, bu söz ona söylenecektir, şeklinde söz verilmiştir. Şimdi sana müjdeler olsun ki, bu kişi senin çocuğun olacaktır" buyurup, bana da: "Eğer bir ân himmetini Hak ile bulundurursan, yeryüzünün senin olmasından daha iyidir" buyurdu.

Fıkıh ilmini, Merv şehrinde, Şafiî fıkıh âlimlerinden Ebû Abdullah el-Husrî'den öğrendi. O'nun vefâtından sonra Ebû Bekr-i Kaffal'dan ders aldı. Merv şehrinde ilim öğrenmek için on sene kaldıktan sonra, Serahs şehrine geldi. Yüksekçe bir tepe üzerinde Lokmân-ı Mecnûn'u gördü. Yanına gitti, kaftanını yamıyordu. Ebû Saîd (r.a.) onu seyrederken kendi gölgesi, Lokmân'ın kaftanının üzerine düşüyordu. Lokmân-ı Mecnûn, yamayı kaftanına dikince buyurdu ki, "Ey Ebû Saîd! Biz seni bu yama ile bu kaftana diktik." Sonra elinden tutup, Ebü'l-Fadl-ı Serahsî hazretlerinin huzûruna götürdü. Ona, "Ey Ebü'l-Fadl! Bunu sakla ki, bu sizdendir" dedi. Ebü'l-Fadl-ı Serahsî (r.a.) Ebû Sa'îd'in elinden tutup yanına oturttu ve "Maksadımız, insanlara Allahü teâlânın yolunu göstermektir, insanlara gönderilen yüzyirmidörtbinden ziyâde peygamber, onlara "Allah" dedirtmek ve O'na ibâdet ettirmek için geldiler" buyurdu. Ebû Saîd (r.a.) Ebü'l-Fadl'ın kalblere hayat veren bu güzel sözlerini, kendinden geçmiş bir hâlde dinledi. Ebü'l-Fadl (r.a.), kendisini talebeliğe kabûl etti ve "Kendinden geçerek geri kalma amelden, bu büyük devleti, sakın çıkarma elden" buyurdu! Ebû Saîd Ebü'l-Hayr (r.a.) tasavvufta çok yüksek mertebeye ulaştı. Zamanındaki bütün evliyânın sultânı, baş tacı oldu. Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr, bütün müslümanların matlûbu, sevdiği idi. Tasavvuf yolunun bütün inceliklerine vâkıf olup, ayrıca; fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde de çok yüksek âlim idi. Oruç tutulması caiz olmayan günler hariç, senenin bütün günlerini oruçlu olarak geçirirdi. Sâde bir ekmek ile iftar eder, gece gündüz ibâdetle meşgûl olurdu. Bütün ibâdetlerde, bilhassa namaz husûsunda çok hassas ve ihtiyâtlı hareket eder, her namaz için guslederdi. Kendi hâlinde her an Allahü teâlâyı hatırlar, hep "Allah, Allah" derdi. Ne zaman uyku basacak olsa, elinde ateşten mızrak bulunan çok heybetli bir kimse karşısında zuhur eder "Allah de!" derdi. Böylece, vücûdundaki bütün zerreler de zikir eder hâle geldi. Geceleri herkes uyuduktan sonra kalkar ibâdet ederdi. Kendini ayıblı ve kusurlu görmekte, nefse muhalefet etmekte, nihâyette idi. Tevâzusu çok idi. Konuşmalarında o, ben ve biz demez, hep onlar ya'nî o büyükler derdi. Mübârek sözleri o kadar hoş ve te'sîrli idi. ki, "Ebû Saîd'in (r.a.) sözünün ulaştığı bir yerde, bütün kalbler neş'elenirler" denilmiştir. Aklı, zekâsı, anlayışı, hafızası fevkalâde idi. Nakledilir ki, daha çocuk iken otuz bin arabî beyt

okumuştu. Kerâmetleri, hikmetli sözleri her tarafa yayılmıştır. Fakat o, meşhûr olmak, parmakla gösterilmek istemez, bütün hâllerin, İslâmiyetin emir ve yasaklarına tam uymakla kıymetli olacağını söylerdi. Birgün kendisine sordular. "Filanca kimse su üstünde yürüyor. Buna ne dersiniz?" "Bunun kıymeti yoktur, ördek ve kurbağa da suda yüzer" dedi. "Filan adam havada uçuyor" dediler. "Sinek ve çaylak da uçuyor. Sinek kadar kıymeti var" dedi. "Filan kimse, bir anda şehirden şehre gidiyor" dediler. "Şeytan da, bir solukta şarktan garba gidiyor. Böyle şeylerin dînimizde kıymeti yoktur. Merd olan, herkesin arasında bulunur. -Alış-veriş yapar, evlenir. Fakat, bir an Rabbini unutmaz" buyurdu. Çocukluğundan beri şu şiiri okurdu: Ben sensiz bir an karar kılamam. Senin ihsânlarını tek tek sayamam. Bedenimdeki her kıl gelse de dile, Şükrünün binde birini yapam bile. Babası şöyle anlatıyor "Her gece odasını kontrol eder, uyuduğuna iyice kanâat getirdikten sonra ben de uyurdum. Bir gece geç vakitte uyandım. Baktım yerinde yoktu. Araştırdım, kendisini bulamadım. Birkaç gece böyle ta'kib ettim. Bizim uyuma vaktimiz geldikten sonra, o çıkıp gidiyor. Sabah ezanından biraz önce geri geliyordu. Nihâyet kapısına zincir vurdum. Artık çıkamaz diyordum. Fakat gene çıktı. Zincir aynen duruyordu. Nasıl çıktığını anlayamadım. Nereye gittiğini ta'kib ettim. Bir mescide, vardı. Kapıyı kapatıp arkasından sürgüledi. Pencereden kendisini gözetledim. Namaza durdu. Mescidin bir köşesinde bir kuyu vardı. Namazdan sonra kuyunun yanına vardı. Kuyunun ağzına bir ağaç koydu. Bir iple ayaklarını bu ağaca bağladı. Sonra kendisini başaşağı gelecek şekilde kuyuya astı. Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Seher vaktine doğru hatmetti. Sonra dışarı çıkıp abdest aldı. Ben hemence ve kestirme yoldan eve gidip yattım. Biraz sonra o da gelip odasına girdi. Fakat zincirler bağlı olduğu hâlde nasıl girdiğini gene anlıyamamıştım. Biraz vakit geçtikten sonra namaz vakti oldu. Kendisini kaldırdım. Beraberce câmiye gidip cemâatle namaz kıldık. Bundan sonra dikkat ettim. Bir mâni olmadıkça aynı şekilde hareket ediyordu."

Kendisi anlatır: "Bir dağın yamacında sarp kayalarda mağaralar vardı. Ona bakanın, dizinin bağı çözülürdü. Birgün bu mağaralardan birine çıkıp, hemen kenarında namaz kılmağa başladım. Namazdan sonra da nefsime, "Ey nefsim, eğer burada uyursan, kendini aşağıda ölmüş görürsün. Burada Kur'ân-ı kerîmi hatim edinceye kadar uyumak yok!" dedim. Sonra Kur'ân-ı kerîmi okumaya başladım. Bir müddet sonra uyumuşum. Uyandığımda, boşlukta ve hızla yere inmekte olduğumu gördüm, "İmdat" diye bağırdım. Bu sefer de, kendimi yukarı çıkar vaziyette gördüm Allahü teâlâ imdâdıma yetişmişti.

Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr (r.a.), bir mescidde va'z edip, hocasını ilk gördüğü gün kendisine işâret buyurduğu şekilde, "İnsanlara Allahü teâlâ'nın yolunu göstermek" için nasihat ediyordu. Huzûruna gelip tövbe edenlerin sayısı çoktur. Halk kendisini çok sever. Manen mübârek sözlerinden, tatlı sohbetlerinden istifâde etmek için can atarlardı. Ebû Ali Dekkak'ın kızı, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr hazretlerinin va'zına gitmeği arzu etti. Babası çok arzu ettiğini görünce, "Başına eski bir örtü al, kimse seni tanımasın" diyerek izin verdi. O da babasının dediği gibi giyinerek kadınların bulunduğu üst kata çıkıp oturdu. Ebü'l-Hayr hazretleri va'z ediyordu. Bir ara "Bu sözü, Ebû Ali Dekkak'tan duydum ve şimdi onun bir parçası buradadır" buyurdu. Bu sözü duyan o kız, kendisinden geçip üst kattan aşağı düştü. Ebü'l-Hayr hazretleri, "Yâ Rabbî! Bu hanımı tekrar eski yerine çıkar!" buyurdu. O anda kız hava boşluğunda yukarı doğru çıkmağa başladı, ikinci katın hizasına gelince havada kaldı. Kadınlar çekip yanlarına aldılar.

Onu sevenler kullandığı eşyalardan bir şeyi yanlarında bulundurup bereketlenmek için çok gayret ederlerdi. Hattâ birgün, elinden düşen bir karpuz kabuğu yirmi altına satılmıştı.

Kendisini tanıyâmadıkları için, büyüklüğünü inkâr edenler oldu ise de, bunların da çoğu hatâlarını anlayıp tövbe etmişlerdir. Büyüklüğünü inkâr edenlerin sözleri, hakaretleri kendisine ulaştıkça gizliden bir ses, **"Rabbin sana kâfi değil mi?"** (Fussılet-53) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okurdu. Ebü'l-Kâsım isminde birisi, Ebû Saîd'in (r.a.) büyüklüğünü inkâr eder, aleyhinde konuşurdu. Birgün va'z ettiği kürsüde "Kim Ebû Saîd'in meclisine giderse, birçok şeylerden mahrûm kalır" dedi. O gece rü'yâsında, Peygamber efendimizi (s.a.v.) yolda yürüyor gördü. "Yâ Resûlallah! Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. "Ebû Sa'îd'in meclisine gidiyorum" buyurdu. O kimse uyanıp, hayretler içinde kaldı. Hatâsını anladı. Ertesi gün Ebû Sa'îd'in huzûruna vardı. Ebû Sa"îd (r.a.), Ebü'l-Kâsım'a evindeki ve yolda gelirken olan ba'zı gizli hâllerini haber verdi. Bunun üzerine Ebü'l-Kâsım'da ba'zı değişiklikler oldu. Kalbinde bulunan Ebû Saîd'in (r.a.) büyüklüğünü inkâr hâli kaybolup, kendisine sevgi başladı. Bundan sonra aralarındaki muhabbet daha da fazlalaşıp, birbirlerini ziyâret eder oldular. Ebü'l-Kâsım birgün kürsüde va'z ederken, "Kim Ebû Saîd'in meclisine gitmezse, evliyâlığa âit birçok şeylerden mahrûm olur. Önceden ben bu sözün aksini söylemiş idim. Lâkin hatâmı anlayıp tövbe ettim. Şimdi böyle söylüyorum" buyurdu.

Ebû Saîd'i (r.a.) çekemiyen, büyüklüğünü inkâr edenlerden, kendisine hakarette daha ileri gidip, çok la'net eden, Ebû Hasen Tûni isminde bir kimse vardı. Bunun Hazreti Ebû Saîd'e olan hürmetsizliği o kadar fazla idi. ki, Ebû Saîd'in (r.a.) bulunduğu mahalleye dahi girmezdi. Ebû Saîd (r.a.) birgün, "Atımı eyerleyip hazırlayınız. Ebû Hasen Tûnî'nin yanına gideceğiz" buyurdu. Birçokları bunun hikmetini anlayamayıp hayret ettiler. O gerçekten bizim yanlış yolda olduğumuzu zannediyor ve Allah rızâsı için, yanlışa la'net ediyorsa bu' la'net sebebiyle Allahü teâlâ ona rahmet eder" buyurdu. Talebelerinden bir kaç kişi ile yola çıktılar. O kimsenin bulunduğu yere yaklaşınca, talebelerden birini gönderip, kendisiyle görüşmek için geldiğini haber verdi. Ebû Hasen Tüni bu hâli haber alınca, "Onun burada ne işi var. O, kiliseye gitsin. Onun yeri orasıdır" dedi. O talebe mecbûren bu haberi hocasına getirince, "Bismillah! Madem ki öyle diyor, biz de oraya gideriz" buyurup kiliseye gittiler. O sırada kilisede hıristiyanlar âyin için toplanmışlardı. Acaba niye geldi diye merak edip onun etrâfında toplandılar, içeri girdi. Duvarda, Îsâ'nın (a.s.) ve Hazreti Meryem'in resimleri diye çizilmiş iki büyük tablo vardı. Ebû Saîd (r.a.) resimlere bakıp, **"Ey Meryem oğlu Îsâ! Allahı bırakıp da beni ve annemi iki ilâh edinin diye insanlara sen mi söyledin?"** (Mâide-116) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu ve "Muhammed aleyhisselâmın dîni hak ise, şu anda bu iki resim de secde etsinler" buyurdu. Allahü teâlânın izni ile o iki resim yere düştü. Yüzleri Kâ'be tarafında olup, secde hâlini aldılar. Orada bulunan hıristiyanlar feryâd ettiler. Kırk tanesi hemen Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Bu hâl, Ebû Hasen Tûnî'ye ulaşınca hatâsını anlayıp, pişman oldu, tövbe etti. Hemen Ebû Sa'îd hazretlerinin yanına gelip özür diledi ve sâdık talebelerinden oldu.

Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'ın (r.a.) büyüklüğünü inkâr edenlerden birisi de Ebû Saîd'in (r.a.) "Alemde hiç kimse helâl lokma bulamayıp haram yese, biz haram yemeyiz" sözünü duymuştu. Kendisini imtihan etmek istedi. Helâl para ile bir oğlak satın aldı. Haram para ile de, birincisine çok benzeyen başka bir oğlak aldı. Bunları kızarttırıp, hizmetçisi ile Ebû Sa'îd'e gönderdi. Kendisi de önden gidip, onların bulunduğu yerde oturdu. Hizmetçi kızarmış oğlakları getirirken karşısına iki sarhoş çıkıp, haram para ile alınmış olan oğlağın bulunduğu tepsiyi alıp oğlağı yediler. Hizmetçi, elinde kalan ve helâl lokma ile alınmış olan oğlağı, Ebû Saîd'in önüne koydu. Oğlakları gönderen kimse durumu öğrenip anlayınca, o sarhoşlara çok kızmıştı. Fakat bu hâlini açıktan belli etmedi. Hazreti Ebû Saîd o kimseye dönerek, "Kendini boşuna üzme! Haram olan köpeklere

gider, helâl olan da helâl yiyenlere gelir" buyurdu. O kimse çok mahcûb olup hâline tövbe etti ve bu hâdiseden sonra o büyük zâtın aleyhinde bulunmadı.

Hasen Müeddeb isminde birisi, ticâret için Ebû Saîd'in (r.a.) bulunduğu şehre gelmişti. Onun şöhretini duyduğundan meclisine gitti. Aslında tasavvufu ve bu yolun büyüklerini inkâr ediyordu. Ebû Saîd (r.a.) kendisini görünce "Gel! Seninle işimiz var" buyurdu. Bir miktar sohbetten sonra, fakir bir derviş için elbise istedi. Hasen Müeddeb sarığını vermek istedi. Sonra da vazgeçip, "Bu bana hediye geldi. Hem de on altın kıymetindedir" diye düşündü. Üstâd tekrar istedi. O yine sesini çıkarmadı. Nihâyet üçüncü defa istedi. O yine sesini çıkarmadı. Onun yanında oturan kimse bu sırada Hazreti Ebû Saîd'e "Yâ Üstâd! Allahü teâlâ kulu ile konuşur mu?" diye sordu. Buna cevâbında "Allahü teâlâ, yanında oturan kimse ile, bir sarık için üç defa konuştu. O ise, (Verememem, hediye geldi. Hem on altın kıymetindedir) diyor" buyurdu. Bu sözü duyunca, Hasen Müeddeb'e bir hâl oldu. Bir titreme başladı. Kalkıp, Ebû Saîd'in (r.a.) huzûruna yaklaştı. Sarığını çıkarıp kendisine teslim etti. Tövbe etti. Kalbinde bu büyüklere karşı inkâr kalmadı. Bütün malını da, Ebû Saîd ve talebeleri için sarf etti. Tam bir teslimiyet ile kendisine talebe oldu. Hocasının husûsî hizmetçisi oldu.

Ebû Saîd'in (r.a.) sohbetlerine devam eden bir tüccâr vardı. Birgün sohbet esnâsında, Hazreti Ebû Saîd, ihtiyâcı olan bir talebesi için oradakilerin yardımda bulunmasını istedi. O tüccârın bir dinârı vardı. Bir dinar da borcu vardı, önce hatırına, bu bir dinârı fakire vereyim, sonra gidip evden bir dinar alırım, onunla da borcumu öderim diye geldi. Sonra bu düşüncesinden vazgeçip, bu bir dinârı borcuma vereyim diye düşündü. O bir dinârı borcuna verdi. Sonra Ebû Sa'îd hazretleri bu tüccâra "Sen Allahü teâlâ ile münazaa (çekişme) mi yapıyorsun? O sana bir dinârı fakire ver dedi. Sen ise gidip borcuna verdin" buyurdu. O tüccâr, o büyük zâtın bu kerâmeti karşısında birşey diyemedi. Kalbe ilk gelen hayırlı düşüncenin, Allahü teâlâ tarafından geldiğini, geciktirmeyip hemen yapmak icâb ettiğini, aksi hâlde şeytan ve nefsin vesvese verip o hayırlı işi yapmaya mâni olacaklarını, bu hâdise ile daha yakînen anladı.

Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr bir güçlükle karşılaşırsa, derhal uçarak, Serahs şehrinde bulunan evliyânın büyüklerinden olan Ebû Fadl'a gelirdi. Müşkilini sorup hallederdi. Birgün Ebû Fadl'ın talebelerinden biri hocasına, "Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr uçarak geliyor efendim!" deyince, Ebû Fadl (r.a.), "Sen onu uçarken gördün mü?" diye sordu. Talebe, "Evet efendim" deyince, hocası "Bu senin a'mâ olmadan ölmeyeceğine işârettir" buyurdu. Hakîkaten o talebenin, ömrünün sonuna doğru gözleri görmez oldu.

Gencin birisi; ticâret için bir kervan ile sefere çıkmıştı. Çok uykusuz olduğu için, kervanın konakladığı bir yerde istirahat edip, ondan sonra yola devam etmeyi düşündü. Kervan mola verince, yolun kenarına uzandı. Uyuya kalmıştı. Uyandığında vaktin çok geçmiş, yol arkadaşlarının çoktan gitmiş olduklarını anladı. Issız sahrada, arkadaşlarının izlerini de bulamadı. Ne tarafa gittiğini bilmez bir hâlde koştu. Fakat kimseyi bulamadı. Bilmediği bir tarafa doğru gitmeye başladı. Sıcak bastırmış, açlık ve hararet başlamıştı. Sabretti. Ertesi gün oldu. Buralarda kalıp öleceğini anladı. Bu sırada son bir ümit ile etrâfı gözetledi. Çok uzaklarda bir yeşillik vardı. Bütün gücünü toparlayıp oraya koştu. Çeşme vardı. Hemen abdest alıp serinledi. Sonra namaz kıldı. Biraz bekledi, öğle vakti olmuştu. Uzaklardan, birisi geldi. Uzun boylu, heybetli, gür sakallı, beyaz tenli, çok hoş bir zât idi. Abdest aldı. Namaz kıldı ve gitti. Genç, kendisi ile konuşmaya cesâret edemedi, ikindi vakti olunca o zât gene geldi. Namazdan sonra genç ona hâlini anlatıp, kendisinden yardım istedi. Bu esnada bir arslan geldi. O zât, arslanın kulağına eğilip bir şeyler söyledi. Sonra da genci arslanın sırtına bindirip, "Gözlerini kapa! Arslan

nerede durursa, orada inersin" dedi. Genç, "Peki" deyip ayrıldı. Bir miktar gidince arslan durdu. Genç de indi. Gözlerini açınca arslanın gitmiş olduğunu gördü. Memleketi olan Buhârâ'ya gelmişti. Birkaç gün sonra, Ebû Sâ'id hazretlerinin Buhârâ'ya geldiğini haber aldı. Kendisini merak edip görmek istedi. Bir de baktı ki, kendisini arslana bindiren zât idi. O gence dönerek, "Hayatta olduğum müddetçe bu sırrı hiç kimseye söyleme" buyurdu.

Birisi, "Onu nerede arayayım?" dedi. Bunun üzerine: "Nerede aradın da bulamadın? Eğer, istek yolunda sıdk ile bir adım attınsa, baktığın, herşeyde O'nu görürsün" buyurdu.

Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr hazretlerinin bir oğlu vardı. Küçük iken mektebe gitmekten çok çekinir, korkardı. Birgün Ebû Saîd (r.a.) "Talebelerin geldiğini haber veren kimsenin her arzusunu yerine getireceğim" buyurdu. Bu sözü duyan oğlu hemen dama çıkıp misâfirleri gözetledi. Bir zaman sonra, uzaklardan beklenen misâfirlerin gelmekte olduğunu görüp, hemen babasına haber verdi. Babası "Ne dilersen dile!" buyurdu. "Beni mektebe gönderme!" dedi. Ebû Saîd (r.a.) "Peki gitme" buyurdu. Çocuk "Hiç gitmiyeyim mi?" dedi. Ebû Sa'îd (r.a.) başını eğip, bir müddet düşündükten sonra, "Hiç gitme. Ama Fetih sûresini mutlaka ezberle" buyurdu. Çocuk sevinerek kabûl etti. Kısa zamanda Fetih sûresini ezberledi. Ebû Saîd'in (r.a.) vefâtından sonra, Ebû Tâhir adındaki bu oğlu çok fakir ve borçlu oldu. İsfehan hâkimi Hâce Nizâm-ül-mülk'ün yanına gitti. O kendisini tanıdığı için, çok izzet ve ikramda bulunup hürmet etti. İhtiyâçlarını temin etti. Ebû Tâhir'i sevmiyen bu durumu görünce "Öyle birisine yardım yapıyorsun ki, dinî ilimlerden haberi yok, Kur'ân-ı kerîm okumasını dahi bilmiyor" dedi. Hâce Nizâm-ül-mülk buna üzülüp, "Onu çağıralım. Senin istediğin bir sûreyi okusun, eğer okuyamazsa, o zaman senin söylediklerini kabûl ederim. Biz kendisini din işleriyle, dîne hizmetle meşgûl olarak tanıyoruz" dedi. Büyük zâtların bulunduğu bir meclise Ebû Tâhir'i çağırdılar. Nizam-ül-mülk, o kimseye dönerek "Hangi sûreyi okumasını istiyorsun?" diye sordu. O da "Fetih sûresini okusun" dedi. Ebû Tâhir ağlıyarak Fetih sûresini okudu. O iddiacı kimse mahcûb, Nizam-ül-mülk çok memnun oldu. Nizam-ül-mülk, Kur'ân-ı kerîmi okurken ağlayıp çok gözyaşı dökmesinin sebebini sordu. O da babasının kendisine Fetih sûresini ezberlemesini söylediği hâdiseyi anlatınca, Nizam-ül-mülk, "Öyle büyük bir zât ki, evlâdının yetmiş sene sonra karşılaşacağı sıkıntının çâresini tâ o zamandan bildiriyor. O zâtın derecesini anlamaktan biz âciziz" dedi. Bundan sonra, o büyüklere olan muhabbeti daha da arttı.

Ebû Saîd (r.a.), bir zaman Tûs şehrine bir yolculuğa çıktı. Bir dağı aşması gerekiyordu. Orayı geçinceye kadar, ayakkabıları içinde ayakları sanki donmuştu. Yanında bulunan kimsenin kalbine "Üzerimde bulunan kumaştan bir parça vereyim de ayaklarına sarsın" diye bir düşünce geldi. Biraz gittikten sonra, kumaşın kıymetli ve kaliteli olmasını düşünerek önceki niyetinden vazgeçti. Nihâyet Tûs'a vardılar. Ebû Saîd hazretlerinin yanında bulunan kimse bir ara kendisine, "Efendim, Hakkın ilhamı ile şeytanın vesvesesini açıklar mısınız?" diye sordu. Buna cevaben, "Sana, Ebû Saîd'in ayaklarının üşümemesi için, o kumaşın bir parçasını yırtıp kendisine ver demeleri ilham, bunu yapmana mâni olan bozuk düşünce ise vesvesedir" buyurdu. O kimse bu cevâbdan çok müteessir olup, kalbe gelen iyilik arzusunun hemen tatbik edilmesi lâzım olduğunu ve bozuk düşüncelerin de hemen atılması icâb ettiğini bu hâdise ile daha yakînen anladı.

Hucvirî (r.a.) Keşf-ül-mahcûb isimli eserinde şöyle anlatıyor "Mihene şehrinde, Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr'ın türbesinde bulunuyordum. Türbenin üzerinde bir kumaş parçası vardı. Beyaz bir güvercin uçarak geldi ve o kumaşın altına girdi. Herhalde birşeyden kaçıyordu. Onun için oraya gizlendi diye düşündüm. Biraz sonra merakım arttı. Kumaşı kaldırdığımda güvercin orada yoktu.

Hayret ettim. Ertesi ve daha sonraki gün bu hâdise tekrar etti. Hikmeti nedir? diye düşünürken, bir gece rü'yâmdâ Hazreti Ebû Sa'îd'i gördüm. Gördüğüm hâdiseyi kendisine sordum. "O güvercin, amellerimin safâsıdır. Hergün kabrime gelip bana nedim (sohbet arkadaşı) olur" buyurdu. Anladım ki, o büyük zatın güzel amelleri, beyaz bir güvercin şekline girerek kabrine geliyor ve kendisi ile tatlı tatlı sohbet ediyorlar."

Şu rubaiyi Ebû Saîd (r.a.) söylemiştir:

"Nefsine uymak doğru değildir elbet,
Bas nefse ayağını, himmeti yükselt.
Ey dost, Allah yolunda çok eyle gayret,
Yılanla ol da, nefsinle etme sohbet."

Ebû Saîd-i Ebü'l-Hayr buyurdu ki: "Tasavvuf; başındaki sevdayı atmak, elindeki dünyâyı dağıtmak ve vâki olanda karar kılmaktır."

"Allah bâki ve kâfidir. O'ndan başkası boştur. O'ndan gayri herşeyden nefsini uzak eyle!"

"Allahü teâlâ ile kul arasında perde, yer ve gök değildir. Arş ve Kürsî de değildir. Perde, insanın benliğidir. Bu aradan kaldırılırsa Allaha kavuşulur."

"Allahü teâlânın dört kitabından, şu dört söz seçilmiştir Tevrat'da "Kanâat eden doyar." İncîl'de "Uzlet eden (insanlardan ayrı yaşayan) kurtuldu." Zebur'da "Susan, az konuşan kurtuldu." Kur'ân-ı kerîmde de "Allahü teâlâya tevekkül edene Allah kâfidir."

---

1) Tezkiret-ül-evliyâ cild-2, sh. 270

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 235

3) Nefehât-ül-üns trc. sh. 339

4) Fâideli Bilgiler sh. 165

5) Keşf-ül-mahcûb sh. 324

EBÛ SEHL AHMED EBYURDÎ

Hadîs, edebiyat ve Şafiî fıkıh âlîmi. Künyesi Ebû Sehl olup ismi Ahmed bin Ali'dir. Memleketi olan Ebyurd'a nisbetle Ebyurdî denildi. Doğum ve vefât târihleri kesin belli değildir. Uzun bir ömür, sürüp, beşinci asır sonlarına doğru vefât etti.

Ebû İshâk Şirâzi'nin kendi eshâbından olduğunu bildirdiği Ebû Sehl Ahmed Ebyurdî, önce Horasan ve Mâverâünnehr ulemâsından ders aldı. Daha sonra Bağdad ve Hicaz'a giderek ilim sahiplerinin meclislerinde bulundu. Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah Udenî, Ebû Abdullah Hüseyn bin Hasen Halimi, Hâfız Ebü'l-Fadl Süleymânî'den ilim tahsil etti. Udenî, Süleymânî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde âlim ve Şafiî fıkhında meşhûr oldu. Mâverâünnehr'e Şafiî mezhebini götürdü. İlminin çokluğu ve her mes'eleye güzel cevap vermesi ile Şafiî mezhebinin yayılmasına vesile oldu. Hanefî mezhebinde olup, Mâverâünnehr ulemâsının meşhûrlarından olan Ebû Zeyd Debbûsî, Şafiî mezhebinin Mâverâünnehr'de yayılmasının sebebinin, Ebû Sehl Ebyurdî olduğunu bildirmektedir. Hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlerin yetişdiği şehirleri, onların insanlara örnek olan güzel ahlâkını ve herbiri insanların hayâtına yön veren eşsiz sözlerini çok iyi bilirdi. Kendisine bu husûsta bir eser yazması teklif edildi. Kaynaklar, yazıp-yazmadığı hakkında ma'lûmat vermemektedir.

Sâlih amel ve güzel ahlâkta eşsiz, zekâ, zühd ve takvâda ileri idi. Mâverâünnehr bölgesinin şehirlerini dolaşır, insanlara va'z ve nasihatlerde bulunur, emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınır, Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklanmanın lüzumunu anlatırdı. Dünyâya ehemmiyet vermez, az mala kanâat ederdi. Kazancının fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mübahların bir çoğunu terkederdi.

Buhârâ ve Merv gibi Mâverâünnehr şehirlerinde ikâmet ederek, buralarda birçok talebe yetiştirdi. Muhammed bin Sabit Hâcendî ve Şafiî mezhebinde meşhûr kitaplardan olan Abdurrahmân Furânî'nin "İbâne" adlı eserini "Tetimme" adıyla şerh eden Ebû Sa'd Abdurrahmân Mütevvellâ talebeleri arasındadır. Talebeleri de hocaları gibi dîn-i İslama hizmet gayretinden bir an geri durmadılar. Hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. İnsanların dünyâ ve âhırette huzûra ermesi için çalıştılar.

Ebû Muzaffer Muhammed bin Ahmed Ebyurdi "Nûhzet-ül-huffaz" adlı eserinde şöyle anlatır: Merv'de manifaturacılar çarşısında ulemâdan iki zât, "Biz Ebû Sehl Ebyurdî'nin talebeleriyiz! Eğer o, yalnız fıkıh ilmiyle uğraşsaydı, yalnız Mâverâünnehr'in âlimi olmakla kalmaz, muhakkak zamanının İmâmı olurdu" dediler.

Ebû Sehl Ebyurdî, hocası Ebû Abdullah Udenî'nin "Hadîs ilmiyle uğraşanın ömrü uzun olur" buyurduğunu söyler ve hadîs ilmine meylinin; uzun ömürlü olup, Allahü teâlânın dînine daha çok hizmet edebilmek istemesinden ileri geldiğini anlatırdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 43

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 134

3) Tabakât-ı Şirâzî sh. 133

EBÛ YUSR BİN MUHAMMED PEZDEVÎ

Fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerîm Pezdevî'dir. Künyesi Ebû Yusr'dur. 421 (m. 1030'de doğdu. Büyük bir âlim olan dedesi Abdülkerîm, İmâm-ı Muhammed Mâtürîdî'nin talebesidir. Ebû Yusr bin Muhammed Pezdevî; babasından, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Muhammed, İmâm Ebü'l-Hattâb ve pekçok Hanefî fıkıh âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh ilminde üstün derecelere sahip oldu. Kendisine Sadr-ül-İslâm denildi. Semerkand'da ve Buhârâ'da kadılık yaptı. Felsefecilere ve bid'at fırkalarına karşı Ehl-i sünnet i'tikâdını en güzel savunup, onları susturan âlimlerden biri oldu. Bu konuda "Usûl-üd-dîn" isimli kitabını yazdı. Hayâtının büyük bir bölümü Buhârâ'da geçti. Orada pekçok talebe yetiştirdi. Çok kitap yazdı. 493 (m. 1099) senesinde Receb ayında Buhârâ'da vefât etti.

Büyük âlim Nec-müd-dîn Muhammed en-Nesefî, Abdül-kerîm bin Muhammed es-Sanâî, Muhammed bin Tâhir es-Semerkandî, Abdullah bin Muhammed el-Hulevî Muhammed Pezdevî'nin talebelerindendir. Yazdığı kitapların en kıymetlilerinden biri, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin "Câmi'-üs-sagîr"ine yaptığı ta'liktir. "El-Vâkıât" ve "El-Mebsût" ismindeki eserleri meşhûrdur. Talebesi Ömer Nesefî, "Hocam Ebû Yusr, Mâverâünnehr ülkesinde herkesin üstadı, İmâmların İmâmı idi. Ona her taraftan insanlar gelirdi. Doğu ve batı illeri onun kitaplarıyla dolu idi" buyurdu.

Ebû Yusr bin Muhammed Pezdevî "Usûl-üd-dîn" kitabının önsözünde buyuruyor ki, "Kelâm ilminde İshâk el-Kindî, İsfirâzî ve bunların yolunda gidenlerin yazdığı kitaplardan, yazarlarının,

hak olan Ehl-i sünnet i'tikâdından uzaklaşmış, sapıtmış olduklarını gördüm. Bu kitapları okumak uygun değildir. Çok tehlikelidir. Hele onları kabûl etmek, insanı Ehl-i sünnet i'tikâdından uzaklaştırır. İslâm ismini taşısa bile, içi küfürle doludur. Bu sebebdendir ki, Ehl-i sünnet âlimlerinin hiçbirisi onların kitaplarından hiç nakil yapmamışlardır. İshâk el-Kindî gibi Abd-ül-Cebbâr, Ebû Ali el-Cübbâî, el-Ka'bî ve İbrâhim Nazza'm da Mu'tezile bozuk fırkasına bulaşmış, mensûbu olmuşlardır. Bunların hiç birisinin kitabını, şüphe meydana gelmemesi, Ehl-i sünnet i'tikâdının bozulmaması ve bid'atlere sebep olmaması için, asla okumamalıdır. Muhammed bin Heysan dahi bid'at ehlinin kötülerindendir. Bunların hiç birisinin kitabından bir şey öğrenip amel etmek helâl değildir.

Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılan bu bid'at fırkalarının kitapları, ülkemizde yayılmaya, insanlar arasında tefrika sokmaya, hak yoldan saptırmaya başlamış olduğunu görünce içim sızladı. Hem bunlara cevap verip susturmak, hem de Ehl-i sünnet i'tikâdının unutulmaması için bu kitabı yazdım. Bu kitapta Ehl-i sünnet i'tıkadını anlattım. Bunları okuyan Ehl-i sünnet vel cemâat yolunda olur. Bu yol ki, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) O'nun temiz Eshâbının (r.anhüm) ve onların izinden giden sâlih mü'minlerin yoludur."

Ebû Yusr bin Muhammed Pezdevî, yazmış olduğu "Usûl-üd-dîn" kitabında buyuruyor ki:

"Ehl-i sünnet vel cemâat i'tikâdına göre: Büyük günah işleyenler tövbe edemeden ölseler dahi, Cehennemde ebedî kalmıyacaklardır. Allahü teâlâ dilerse, bir kimsenin şefaatiyle onları affedip Cennete koyar.

Mu'tezile ve Kaderiyye fırkalarına göre: Büyük günah işliyenler tövbe etmeden ölürlerse, kâfirler gibi ebedî olarak Cehennemde kalırlar."

"Ehl-i, sünnete göre, gayr-i müslimlere ve ba'zı mü'minlere kabir azâbı vardır, haktır. Kabre girenleri, Münker ve Nekir sorguya çekeceklerdir.

Mu'tezile ve Râfızilerin çoğu, kabir azâbına, Münker ve Nekir'in suâl soracaklarına inanmadılar."

"Ehl-i sünnete göre mizan terazisi vardır. Bununla ameller tartılacaktır. Herkes hesaplaşacaktır.

Mu'tezile'ye göre, mizan yoktur, amellerin tartılması imkânsızdır, hesap yoktur." "Ehl-i sünnete göre, sırat köprüsü vardır ve Cehennem üzerinde kurulmuştur.

Râfizîler, Mu'tezile ve ba'zı bid'at fırkaları sırata inanmadılar."

"Ehl-i sünnete göre, evliyânın kerâmeti haktır. Bütün bozuk fırkalar, evliyânın kerâmetine inanmadılar, bâtıldır dediler."

---

1) Usûl-üd-dîn

2) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 188

EBÛ ZER HİREVÎ (Abd bin Ahmed)

Hadîs, kelâm ve Mâlikî fıkıh âlimi. Ebû Zer, künyesi olup ismi Abd bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin gufeyr'dir. Dedelerinden birine nisbetle Ensârî, Hirat'ta uzun zaman ikâmetinden dolayı Hirevî ve Horasanî, mezhebinden dolayı Mâlikî nisbet edildi. Ebû Zer Hirevî

adıyla tanındı. Memleketinde İbn-i Semmâk diye bilinirdi. Hâfız ve Sûfî lakabları verildi. Endülüs'te (İspanya) 355 (m. 966) yılında doğdu. 434 (m. 1043) yılında Mekke'de vefât etti.

İlim tahsili için Endülüs'ten çıkan Ebû Zer Hirevî, en batıdaki ilim merkezlerinden başlayıp en doğudaki ilim merkezine kadar, seyahat etti. Mısır'da; Kâtib Ebû Müslim, Bağdad'da; Ebü'l-Fadl Zührî, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebû Ömer Hirevî, Belh'te; Ebû İshâk Müstemlî, Merv'de; Ebû Heysem Kuşmeyhini, Basra'da; Ebû Bekr Hilâl bin Muhammed bin Muhammed şeybân bin Muhammed Debeî, Şam'da; Abdülvâhid bin Hüseyn Kelebî'den ilim tahsil etti. Bunların bir çoğundan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kelâm ilmini İbn-i Bâkıllânî'den öğrendi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Mekke'ye gitti. Arablar arasında evlendi. Servât'ta ikâmet etti. Şeyh-ül-Harem (Mekke-i mükerremenin âlimi) oldu. Hac zamanında Mekke'ye gider, orada uzun zaman kalır, insanların müşkillerini çözerdi. Vaktini yalnız Allahü teâlânın rızâsına yönelik işlerde kullanırdı. Dünyâ malına hiç ehemmiyet vermezdi. Eline geçenleri fakirlere dağıtır, Allahü teâlânın yoluna harcardı. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, dinlerini doğru olarak öğrenmeleri için çalışırdı. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, hafıza, adâlet ve dirayet yönünden sağlam olduğunu bildiren hadîs-i şerîf âlimleri onun sika (güvenilir) olduğunda ittifâk ettiler.

Ebû Zer Hirevî, insanlara birşey öğretebilmek için çok çalışırdı. Eline geçen paradan talebesinin maişetini de temin etmeye çalışırdı. Kendisinden; oğlu Îsâ, Ali bin Muhammed bin Ebi'l-Hevl, Mûsâ bin Îsâ Saklî, Abdullah bin Hasen Tennîsî, Müezzin Ebû Sâlih Nişâbûrî, Ali bin Bekkâr Sûri, Ahmed bin Muhammed Kazvinî, Ebû Tâhir İsmâil bin Saîd Nahyî, Ebü'l-Hüseyn bin Muktedî-billâh, Ebû Velîd Bâcî, Abdülhâlik bin Hârûn Sehmî ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti Hatîb-i Bağdadî, Ebû Ömer bin Abdülber, Ahmed bin Abdülkâdir Yûsufî, Ebû Abdullah Ahmed bin Galebûn Havlâni de kendisinden ilim rivâyeti için yazılı izin (icâzet) aldı. Talebeleri de hocalarından öğrendikleri ilimleri insanlara öğretmek için gayret ettiler.

Ebû Zer Hirevî birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan, "Müsned-üs-sahih-il-mücerred alel-Buhârî ve Müslim" ve "Müstedrek" adlı eserleri ve Kitâb-ül-Câmi", Kitâb-üs-sünne ves-sıfât, Kitâb-üd-devavât, Fedâil-ül-Kur'ân, Delâil-ün-nübüvve, Kitâb-ı Şehâdet-üz-züver, Fedâilü Mâlik bin Enes, Mesânid-ül-mü'tât, Fadl-ül-yevm-il-aşûre, Kerâmât-ül-evliyâ, Kitâb-ür-rü'yâ, Kitâb-ül-mûmât, Kitâb-ül-menâsik, Kitâb-ür-riyâ vel-yemîn il-fâcire, Kitâb-ü bey' ve binyüz tâne âlimin hayatını anlattığı "Kitâb-ü a'lâ şüyûn" kitapları meşhûrdur.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Cennet, Ramazan ayı için senenin başından sonuna kadar süslenir. Şehr-i Ramazanın ilk gecesi olduğunda Arş'ın altından bir rüzgâr esip, Cennetin ağaç ve yapraklarını sallar. Hûr-i ayn, bu hâli görüp, "Yâ Rabbi! Şu ayda sana ibâdetle meşgûl olan kullarından bize eş nasîb eyle. Bizimle onların ve onlarla bizim gözlerimizi aydın eyle" derler. Allahü teâlâ Ramazan-ı şerîfte oruçlu olan her bir kuluna: "Çadırlarında saklı hûrîler vardır" âyet-i kerîmesiyle övülüp anlatılan ve inciden çadırlar içinde saklı bulunan hûr-i ayndan bir zevceyi eş olarak verir. O hûr-i ayndan her birinin üzerinde yetmiş türlü hulle vardır. Hepsi de ayrı ayrı renktedir. Her biri, inci ile süslü yakuttan bir sedir üzerindedir. O sedirde kalın ipek kumaştan ve atlastan yetmiş yatak ve her yatakta da bir yastık vardır. Her birine hizmet edecek yetmiş bin, zevci için de ayrıca yetmiş bin hizmetçi vardır. Her hizmetçinin elinde, altın kâse içinde bir çeşit yemek vardır. Cennettekiler herbirinden ayrı lezzet alırlar. Zevci içinde o kadar vardır. Zevcinde, yakutla süslü altından iki bilezik vardır. İşte kavuşulacak bu inâyet ve

ihsânlar, o kimsenin Ramazanda işlediği sevâblardan ayrı olarak, her günün orucu içindir."

"Her peygamberin bir duâsı vardır. İnşâallah ben duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaat için saklamak istiyorum."

Abdullah bin Abbâs (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) bir kimsenin satın aldığı yiyecek maddesini, teslim almadan önce başka bir müşteriye satmasını yasakladığını rivâyet etti. Orada bulunanlardan biri (bir rivâyette Tâvûs bin Keysân) "Böyle bir satıştan nehyin sebebi nedir?" diye sordu. O da: "Müşterinin aldığı herhangi bir gıda maddesini kabz ve nakletmeden (teslim alıp, taşımadan) başkasına satması, parayı para ile satmak demektir. Halbuki ortada satın alınan mal ne teslim alınmış ve ne de ücreti ödenmiştir.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1103

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 366

3) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 141

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 254

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 65

6) Târih-üt-türâs-il-arabî cild-1, sh. 479

7) Keşf-üz-zünûn sh. 705

FADLULLAH BİN AHMED EL-MİHENÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Sa'îd olup ismi Fadlullah bin Ahmed bin Muhammed el-Mihenî'dir. Ehl-i sünnet i'tikâdında, herhâli sünneti seniyyeye uygun, akıllara hayret veren hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. Çok kimseler, onu görmek ve mübârek sözlerini işitmekle doğru i'tikâd sahibi oldular. Ebû Sa'îd hazretleri, büyük âlim Ebû Abdurrahmân es-Sülemî'nin meclisinde bulundu. 440 (m. 1048) senesinde Mihene'de vefât etti.

Fadlullah bin Ahmed, Zâhir bin Serahsî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; İmâm-ül-Haremeyn Ebül Meâli el-Cüveynî, Ebü'l-Kâsım Selmân bin Nasır el-Ensârî, Hasen bin Ebî Tâhir el-Ciyliy, Abdülgaffâr eş-Şirûviy ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Abdülgâfir, Siyak kitabında onun için şöyle demektedir: "El-Mihenî hazretleri, zamanının büyüğü idi. O, tasavvuf büyüklerinin ileri gelenlerinden olup, ma'rifet sahiblerinden idi. Şânı yüce, hâli güzel, zamanın bir tanesi olup, onun gibisi görülmedi. Gençlikte mücâhede yolunu seçti. Çok ibâdet ederdi. Yanlızlığı severdi. Çok kerâmeti görüldü. Firâset sahibi idi."

Kendisi şöyle anlatır: Büyük âlim Ebû Abdurrahmân es-Sülemî hazretlerinin huzûruna ilk defa gittiğimde bana, "Şimdi size kendi elimle, hatırlamaya ve ibret almaya vesile olacak bir yazı vereceğim" buyurdu. Ben de "Peki efendim" dedim. Daha sonra şöyle yazdı: "Dedem büyük âlim Ebû Amr İsmâil bin Nüceyd es-Sülemî'den işittim. O da Ebü'l-Kâsım Cüneyd bin Muhammed'in şöyle buyurduğunu söyledi: "Tasavvuf; güzel ahlâktır. Güzel huydan ibârettir. Ahlâkını güzelleştirenin derecesi yükselir." Daha sonra da şunu yazdı: "En güzel söz, İmâm Ebû Sehl Muhammed bin Süleymân es-Su'lûkî'nindir. Güzel huy, i'tirâz etmemektir."

Ebû Sa'îd el-Mihenî buyurdu ki: "Tasavvuf; insanın nefsini sevmemesi ve peşinden gitmemesi, kalbini Allahü teâlâya bağlaması ve her haliyle sahibine yönelmesidir."

Ebû Hasen Ali bin Ebû Bekr en-Nişâbûrî şöyle anlatır: "Üstâd Ebû Osman İsmâil bin Abdurrahmân en-Nişâbûrî hazretleri, güzel bir kıyâfetle Ebû Sa'îd Fadlullah bin Ebü'l-Hayr el-Mihenî hazretlerinin ziyâretine gitti ve orada bir yere oturarak, "Efendim! Hatırlar mısınız? Serahs'da Şeyh Ebû Ali Zâhir hazretlerinin yanında beraberdik. Kendisinden Hadîs-i şerîf dinlemiştik. Acaba ilk olarak bize rivâyet ettiği hangi hadîs-i şerîf idi?" dedi. O zaman Ebû Saîd Fadlullah el-Mihenî hazretleri buyurdu ki: "O zâtın rivâyet ettiği ve bizim de işitip yazdığımız ilk hadîs-i şerîfte **"Dünyâyı sevmek** (gönül bağlamak, düşkün olmak), **günahların başıdır"** buyuruluyordu."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 306

FAHR-ÜL-İSLÂM PEZDEVÎ (Ali bin Muhammed)

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Hüseyn bin Abdülkerîm bin Mûsâ bin Îsâ bin Mücâhid en-Nesefî el-Pezdevî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. "Fahr-ül-İslâm" lakabı ile meşhûr oldu. 400 (m. 1009) yılları civarında İran'ın Pezde (veya Bezde) şehrinde doğup yetiştiği için, "Pezdevî" nisbetiyle meşhûr olmuştur. Pezde, Nesef'ten 6 fersah (34,1 km.) uzakta müstahkem bir kaledir. Kale adı, yanında kurulan şehrin de ismi olmuştur. Babası Muhammed, Semerkand ve Buhârâ'da kadılık (hâkimlik) vazîfesinde bulunmuş, daha sonra bu vazîfeden ayrıldığında Pezde'ye gidip oraya yerleşmişti. Kardeşi Muhammed bin Muhammed el-Pezdevî de, Mâverâünnehr'de Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden olup, "Sadr-ül-İslâm" lakabı ile meşhûr oldu. Onun kitapları kolay anlaşıldığı için, "Ebü'l-Yüsr" diye künyelenmiştir. Fahr-ül-İslâm Pezdevî de, kitaplarının zor anlaşılması sebebiyle "Ebü'l-Usr" künyesi ile meşhûr oldu. Birçok eser yazdı. 482 (m. 1089) senesi Receb ayının beşinde Keşş denilen yerde vefât etti. Cenâzesi Semerkand'a götürülüp defnedildi.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. Hanefî fıkhının fürû' ve usûl bilgilerinde zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü idi. Çok sayıda mu'teber kitapları vardır. Çeşitli ilimleri de kendinde toplamıştı. Hele usûl-ı fıkha dâir yazdığı ve "Usûl-i Pezdevî" adıyle bilinen çok kıymetli bir kitabı, bütün İslâm ülkelerinde mu'teber, mu'temed bir eser olup, bir güneş gibi açık ve nûr saçmaktadır. Kâsım bin Kutlubega, "Tabakât-ı Hanefîye" ismindeki eserinde diyor ki, "Ben, bu kitapdaki hadîs-i şerîfleri tahric eyledim. Benden önce onunla kimse meşgûl olmamıştı. Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Nâsr-ı Hatîb, ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir." Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde de meşhûr ve mu'teber olan kitapları vardır.

Kardeşi Ebü'l-Yüsr Muhammed bin Muhammed el-Pezdevî de, Hanefî fıkhının usûl ve fürû' bilgilerinde büyük bir âlimdi. O, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Muhammed en-Nişabûrî'den ilim. Öğrenip yetişti. Semerkand'da kadılık (hâkimlik) yaptı. Zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü idi. Ona, şarktaki ve garbtaki her memleketten ilim öğrenmeye gelirlerdi. "Ebü'l-Yüsr" diye meşhûr olmasının sebebi, kitaplarında yüsr'e, ya'nî kolay anlaşılmaya çok dikkat etmesiydi. Ömer bin Muhammed en-Nesefî, "Kitâb-ül-kand" adındaki eserinde; "Ebü'l-Yüsr Pezdevî, Mâverâünnehr'de eshâbımızın, ya'nî Hanefî âlimlerinin şeyhi idi. İmâmların İmâmı idi. Kayıtsız şartsız İmâm olduğu kabûl edilmişti. Doğudakilerin ve batıdakilerin sığınağı oldu. Bütün talebenin maksûdu idi. Gelip derslerinde bulunmak, istifâde etmek arzusunda idiler. Fıkıh ilminin usûl ve fürû' mes'elelerine âit tasnifleri ve kitapları ile cihan aydınlanmış, şereflenmiş idi. 493 (m. 1099) senesi Receb ayında Buhârâ'da vefât etti. Sem'ânî de onun, 421 (m. 1030) yılında doğduğunu bildirmektedir.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, mezhebini ezbere bilmekte darb-ı mesel olmuştu. Onun bu büyüklüğü herkes tarafından bilinmekte ve her zaman konuşulmakta idi. Sem'ânî diyor ki, "O, Mâverâünnehr'in fakîhi, imamların ve en büyük âlimlerin üstadı, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebinin kuvvetli ve büyük sâliki idi." Mâverâünnehr'in en büyük fakîhlerinden olan Şems-ül-eimme Muhammed bin Sehl es-Serahsî ile aynı asırda yaşamış ve Abdülazîz bin Ahmed el-Halvânî tarafından idâre edilen medresede İmâm-ı Serahsî'ye arkadaşlık etmişti. Ayrıca o, hadîs ilmini de tahsil edip, birçok hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Arkadaşı olan Semerkand hatîbi Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Nasr bin Mensûr el-Moydânî ve kendi oğlu Kâdı Ebû Sabit el-Pezdevî, ondan rivâyette bulunmuşlardır. Bir ara Semerkand'a gitmiş ve orada ders okutmuştur.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kenz-ül-vüsûl ilâ ma'rifet-il-usûl: "Usûl-i Pezdevî" adı ile bilinen ve usûl-i fıkıh ilminde en mu'teber ve bütün âlimler tarafından i'timâd edilen kıymetli bir eserdir. Usûl-i fıkıh, İslâm dîninin fürû'a ya'nî amelî yönüne âit hükümlerini, Kitab (Kur'ân-ı kerîm), Sünnet, İcmâ'i Ümmet ve Kıyâs-ı fukahâ adı verilen, dinde dört sağlam delîlden istinbât (çıkarmak), yollarını bildiren bir ilimdir. Bu ilmin faydası, hükümleri doğru olarak çıkarmaktır. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazılmıştır, bunlardan biri de, Fahr-ül-İslâm Pezdevî'nin kitabıdır. Osmanlı Devleti zamanında medreselerde çok okutulan ve önem verilen bu kitab, teferruatlı ve i'câzın mükemmel bir örneği sayılan bir usûl-i fıkıh kitabıdır. Matbû bir eserdir. Diğer eserleri matbû değildir.

Fahr-ül-İslâm'ın "Usûl"ünün çok şerhleri yapılmıştır. En güzeli ve en meşhûru Abdülazîz Ahmed bin Muhammed el-Buhârînin "Keşf' adındaki şerhidir. Bir şerhi de, Ahseykesî'nin "Tahkîk" adındaki kitabıdır. Şeyh Ekmelüddîn'in de "Takrir" adında bir şerhi vardır. "Câmî" kitabının sahibi diyor ki: Ben, Pezdevî Usûlünü, Buhârî'nin "Keşf ve Haddâd ve Cûnfûrî şerhleri ile beraber mütâlâa ettim. O, nefis ve âlimlerin i'timâd ettiği kıymetli bir eserdir.

2. El-Mebsût Onbir cildlik bir fıkıh kitabıdır.

3. Tefsir-ül-Kur'ân: Herbiri Kur'ân-ı kerîm kalınlığında, yüzyirmi cild olan bu eserin bir nüshasına rastlanamamıştır. Bugüne kadar ele geçmemiştir.

4. Şerh-i Câmi-i kebîr ve Câmi-i sagîr Usûl ilmine âit olan iki kıymetli eserdir. Bize kadar gelemiyen eserlerindendir. İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin, Hanefî fıkhını anlatan kitaplarının şerhidir.

5. Ginâ-ül-fukahâ: Fıkıh ilmine dâir olup, bugün bir nüshasına rastlanamamıştır. Kaynaklarda zikredilmektedir.

6. Er-Risâle fî kırâat-il-musallî,

7. Zellet-ül-Kârî,

8. Ez-Ziyâdât Fıkıh ilminin fürû' mes'elelerini anlatan bir eserdir. Bu eserin bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde (Fâtih, No: 1665) ile kayıtlıdır.

9. Ziyâdât-üz-ziyâdât "Ziyâdât" kitabının sonunda vardır.

10. Şerh-ül-hidâye: "Hidâye" adındaki fıkıh kitabının nikâh babına kadar olan kısmının şerhini içine alan bir eserdir.

Fahr-ül-İslâm Pezdevî, fıkıh usûlüne dâir yazdığı kitapta buyuruyor ki:

"İlim iki kısımdır: Birincisi; tevhîd ve sıfat ilmi. Diğeri de; fıkıh, şerîatler ve ahkâm ilmidir. Birinci kısımda asıl olan, Kitab ve Sünnete yapışmak, nefsin arzularından, isteklerinden ve bid'atlerden uzaklaşıp, Ehl-i sünnet vel-cemâat yolunda bulunmaktır ki, Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn bu yol üzerinde idiler; Selef-i Sâlihîn bu yol üzere yürüdüler. Bu yol, din büyüklerinin üzerinde bulunduğu yoldur. Selefimiz ki, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed Şeybânî ve onların mezhebine tâbi olan âlimlerin hepsi bu yol üzere idiler. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, bu yolun akaidi. (inanılması gereken akideleri, îmân esasları) ile alâkalı olarak "El-Fıkh-ül-ekber" kitabını yazdı. Burada hak olan, doğru, gerçek olan i'tikâdı, îmânı bildirdi.

Allahın Peygamberinin ve O'nun Eshâbının yolunu kitaplara geçiren, değiştirilmekten ve bozulmaktan koruyan Ehl-i sünnet âlimleridir. Ehl-i sünnetin reîsi ve kurucusu, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'man bin Sâbit'tir.

Şer'î ilimlerin kaynağı Kitab, Sünnet, İcmâ' ve bunlardan istinbât olunan (çıkarılan) Kıyâs'tır.

Kitab: Allahü teâlâ tarafından, Cebrâil isminde bir melek vâsıtasıyle Muhammed aleyhisselâma Kureyş kabilesinin lügatı, dili ile vahyedilen Kur'ân-ı kerîmdir. Kur'ân-ı kerîmin kelimeleri Arabcadır. Fakat bu kelimeleri yan yana dizen Allahü teâlâdır. Bu Arabî kelimeler, Allahü teâlâ tarafından dizilmiş olarak âyet hâline gelmiştir. Cebrâil aleyhisselâm, bu âyetleri, bu kelimelerle ve bu harflerle okumuş, Muhammed aleyhisselâm da mübârek kulakları ile işiterek, ezberlemiş ve hemen Eshâbına okumuştur. Kur'ân-ı kerîmin tamâmı mushaflara yazılmış ve Resûlullahtan (s.a.v.) yanlışsız olarak tevâtür yolu ile nakledilmiştir.

Sünnet: Dinde ta'kib edilen yola denir. Resûlullahın (s.a.v.) kendiliğinden yaptığı ve kaçındığı şeylerdir. Resûlullahın sözleri, yaptıkları ve başkalarının yaptığını görüp beğendiği için men etmediği, yasak olduğunu bildirmediği şeylerdir. Kavli, fiili ve takriri sünnet olmak üzere üçe ayrılır. Sünnet, farz ve vâcib emirlerden sonra, müslümanlardan edası, yapılması istenenlerdir. Peygamberimizin sözlerine "Hadîs-i şerîf denir. Dinde, Kur'ân-ı kerîmden sonra en kuvvetli senet, vesîka hadîs-i şerîflerdir. (Sünnet kelimesinin dînimizde üç ma'nâsı vardır. Kitab ve sünnet birlikte söylenince; kitab, Kur'ân-ı kerîm, sünnet de hadîs-i şerîfler demektir. Farz ve sünnet denilince; farz, Allahü teâlânın emirleri, sünnet ise, Peygamberimizin (s.a.v.) sünneti ya'nî emirleri demektir. Sünnet kelimesi yalnız olarak söylenince bütün ahkâm-ı İslâmiyye demektir.)

İcma': Her asırdaki adâlet ve ictihâd sahibi âlimlerin bir mes'elede sözbirliği ile olur. İcma' huccettir, delîldir. İcma' mes'elesinde, âlimlerin çokluğu veya azlığı önemli değildir. İcmâ', derece derecedir. En kuvvetli icmâ', Eshâb-ı Kirâmın icmâ'ıdır. Çünkü onda hilâf yoktur.

Kıyâs: Dinde açıkça emir veya yasak edilmemiş işlerin hükümlerini, Kur'ân-ı kerîmde, hadîs-i şerîflerde ve icmâ'-i ümmette açıkça bildirilen hükümlere benzeterek çıkarmaya denir. Bu kıyâsı, benzetmeyi yaparak, açıkça emir veya yasak edilmemiş işleri, açıkça bildirilenlere benzetilmelerini, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde derin âlimlere emretmektedir. Bu benzetmeyi yapabilecek âlimlere "Müctehid" denir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 192

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 124, 125

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 184

4) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprülüzâde) sh. 85, 86

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 578, 1005

FÛRÂNÎ (Abdurrahmân bin Muhammed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup ismi Abdurrahmân bin Muhammed bin Ahmed bin Fûrân'dır. 388 (m. 998) yılında Merv'de doğup, orada yerleştiği için Mervezî nisbet edildi. Yetmişüç yaşında iken, 461 (m. 1069) yılında Merv'de vefât etti.

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından Ebû Bekr Kaffâl Şaşi (Kaffâl-ı sagîr) ve Ebû Bekr Mes'ûdî'nin en gözde talebelerinden olan Abdurrahmân Fûrânî, Ali bin Abdullah Taysefûnî ve Ebû Bekr Kaffâl Şaşi Mervezî'den hadîs-i şerîf dinledi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Şafiî mezhebinde mutlak müctehid ile müntesib müctehid arasında bir derece olan eshâb-ı vücûhtan sayıldı. Hadîs ilminde zamanının ileri gelenlerinden idi. İmâm-ül-Haremeyn Cuveynî, onun ders halkasına iştirâk ederdi. Merv'de tâliblerine ders verirdi. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmek için çalışır, onun rızâsını kazanmaya gayret ederdi. Din adına yanlış bir söz söyleyeni susturur, sapıklara güzel cevaplar verirdi. Vaktini, yalnız Allahü teâlânın, rızâsına uygun işler için harcardı. Güzel ahlâkıyla insanlara örnek olur, te'sîri tez görülen nasihatlerde bulunurdu. Fazla mal kazanmak için vaktini zayi etmez. Az mala kanâat ederdi. Eline geçenin ihtiyâcından fazla olan miktarını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı, insanlara yaptığı nasihatlerinde doğruyu öğrenmeyenin yanlış şeylere inanmaktan kurtulamayacağını bildirir, dinlerini Ehl-i sünnet âlimlerinden ve kitaplarından öğrenmelerini tenbîh ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Bunlar, zamanlarının en yüksek âlimleri oldular. Bağdad Nizâmiyye Medresesi'nde Ebû İshâk Şîrâzî'den sonra müderris olan ve hocasının kitabına ilâveler yapan Ebû Sa'd Abdurrahmân Mütevellâ, Şafiî mezhebinde hadîs ve fıkıh âlimi Muhyü's-sünne Begâvî, İmâm-ı Kuşeyrî hazretlerinin oğlu Abdülmünım bin Ebi'l-Kâsım Kuşeyrî, Zâhir bin Tâhir, Abdurrahmân bin Ömer Mervezî, Müezzin Ebû Saîd bin Ebî Sâlih, Ali bin Ahmed Rûyânî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındadır. Bu talebelerinin çoğu sika (güvenilir) âlimlerden sayılmış ve kendilerinden rivâyetlerde bulunulmuştur.

Yetiştirmiş olduğu eşsiz ilim sahibi talebeleri yanında, değişik ilimlere dâir pek kıymetli eserler de yazan Abdurrahmân Fûrânî'nin "Kitâb-ül-ibâne", "Kitâb-ül-umde", "Esrâr-ül-belâga" ve "Kitâb-ül-amel" adlı kitapları tanınmaktadır. "Kitâb-ül-ibâne", Şafiî mezhebinin temel kitaplarındandır. Birçok şerh ve ilâveleri yapılmıştır. Talebelerinden Ebû Sa'd Mutevellâ'nın "Tetimme" adlı eseri bunlar arasındadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 109

2) Tabakât-ül-fukahâ (Esnevî) cild-2, sh. 255

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 132

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 309

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 98

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 169

7) Keşf-üz-zünûn sh. 84, 1441

HÂCE MUHAMMED BİN EBÛ AHMED EL-ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. Lakabı Ahmed Nasihuddîn'dir. Tasavvufta icâzeti (diplomayı) babasından almıştır. Babası vefât ettikten sonra onun yerine geçti. Babasının yerine geçtiği zaman, henüz yirmidört yaşında idi. Hâce Muhammed, zühd ve vera' sahibi idi. 411 (m. 1020) yılında vefât etmiştir.

Annesi, Hâce Muhammed'e hâmile iken, karnından "La ilahe illallah" zikrini işitirdi. Babası bunu öğrenince, ona: "Sana müjdeler olsun; sâlih bir çocuk dünyâya getireceksin" demiştir. Birgün otururken babası, ana rahminde olan bu oğluna, "Esselâmü aleyke yâ velîyullah" diye hitâb ettiği zaman, Allahü teâlânın kudreti ile "Ve aleykesselâm ey babam!" sesini duymuştu. Dünyâya geldiği gece, babası rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü ve kendisine: "Ey Ebû Ahmed, oğluna benim ismimi koy" buyurdu. Bunun üzerine babası adını Muhammed koydu.

Hâce Muhammed doğar doğmaz, daha ebenin elinde iken, yedi defa "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" demiştir. Muharrem ayının ilk on gününde hiç süt içmemiş, oruç tutmuştur, iki buçuk yaşına geldiği zaman, az yiyip az uyumağa, dört buçuk yaşına geldiği zaman, mektebe gitmeye başlamıştı. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve tamâmını okudu. Yedi yaşına gelince, babasının meclisine gitmeye başlamıştır. Çoğu zaman namaz kılınan yerden dışarı çıkmaz, ibâdetle meşgûl olurdu. Uyumak için sırtını yere koymaz, bir yere dayanmazdı. Yedi günde sâdece bir hurma yerdi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri Hızır aleyhisselâmdan öğrendi.

Şöyle anlatılır: Birgün Mahmûd Sebûk Tekin gazâya gitmişti. Hâce Muhammed'e, ona Med'de ulaşması için işâret edildi. O zaman yetmiş yaşında idi. Talebelerinden birkaçı ile yola, çıktı. Mahmûd Sebûk Tekin'in ordusuna yetişince, müşrik ve putperestler ile savaş etti. Savaş sırasında bir an müşrikler gâlîb gelmiş idi. Hâce Muhammed'in Çeşt'de değirmenci bir talebesi vardı. Adı Muhammed Kâkû idi. Müşriklerin gâlib geldikleri anda; Hâce Muhammed, "Muhammed Kâkû yetiş!" diye seslendi. Oradakiler derhal Kâkû'nün muharebe ettiğini gördüler, İslâm askerleri gâlib gelinceye kadar Kâkû savaştı. Kâfirler hezimete uğradı. Aynı anda Muhammed Kâkû'yü, Çeşt'de değirmenin kapı ve duvarını döğerken gördüklerini söylediler."

Hâce Muhammed hazretlerinin, Merdân isminde çok sâdık bir talebesi vardı. Senelerce hocasının hizmetinde ve sohbet meclisinde bulunup, diploma almaya hak kazanınca, hocası tarafından ders verip insanlara doğru yolu gösterme vazîfesi ile memleketine gitmesi istendi. Merdân, bu ayrılık haberine çok üzülerek, ağlar bir hâlde hocasına, "Bu takatsiz vücûdumda can kaldıkça, size Hizmet şerefinden ayrılmam" dedi. Hocası, "Ben Allahü teâlâya münâcaatta bulundum. O da kabûl buyurdu. Ne zaman beni görmek istersen, bütün perdeler aradan kalkıp, vasıtasız olarak benimle görüşebilirsin" buyurdu. Merdân, bu sözü duyduktan sonra oradan ayrıldı. Aynen hocasının buyurduğu gibi, ne zaman hocasını görmek istese, aradaki bütün perdeler kalkar, hocasıyla görüşürdü.

Hâce Muhammed hazretlerinin üç kâmil talebesi vardı. Bunlar, Hâce Yûsuf, Hâce Muhammed Kâkû ve Hâce Merdân idi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 363

2) Hadîkat-ül-evliyâ. İkinci kısım sh. 132

HÂCE MUZAFFER BİN AHMED

İnsanlara nasihat ile tasavvuf yolunu anlatan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muzaffer bin Ahmed bin Hamdân olup, künyesi Ebû Ahmed'dir. Tasavvuf yolunda yürümek istiyenlere bu

yolun edeblerini, erkânını anlatır, sözleri kalblere te'sîr ederdi. İfâde ve ibâresi çok tatlı olup, kerâmet sahibi bir zât idi. Evliyânın büyüklerinden Ebû Sa'îd-i Ebü'l-Hayr ve diğer büyük zâtlarla görüşüp onlardan ilim öğrendi. Kendisinden de birçok kimseler istifâde etti. Hicri 5. asrın ortalarında vefât etti.

Ebû Sa'îd-i Ebü'l-Hayr (r.a.) buyurdu ki: "Biz, nefslerimizle mücâhede ederek, onun istemediği şeyleri yaparak, kulluk yoluyla bu mertebeye kavuştuk. Hâce Muzaffer bin Ahmed ise, beylik yoluyla geldi. Ya'nî biz, Allahü teâlâyı temaşa hâlini, nefslerimize muhalefet etmekle, sıkıntı ve çile çekmekle elde ettik. Ona ise, hiç uğraşmadan bunu ihsân ettiler."

Ebû Ahmed Muzaffer hazretleri de buyurdu ki: "Ba'zılarının, sahraları ve çölleri aşarak çok zahmetler ile elde ettiklerini, bana minder ve sedir üzerinde iken, hiç uğraşmadan ihsân ettiler."

Keşf-ül-mahcûb sahibi Ali bin Osman el-Hucviri (r.a.) buyurdu ki: "Muzaffer bin Ahmed hazretlerinin yukarıdaki sözünü yanlış anlamamalı, kibir ve öğünmek sanmamalıdır. Böyle zannetmek hased olur. O, bunu söylemekle kendi hâlini bildirmiştir: Her iyiliğin sahibi olan Allahü teâlâ, ona böyle ihsânda bulundu. Onun ihsânları pek çoktur."

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 348

HAFFÂR (Ebü'l-Feth Hilâl bin Muhammed)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi Hilâl bin Muhammed bin Ca'fer bin Sa'dân bin Abdurrahmân bin Mahûye bin Mihyâr bin Merzebân'dır. İran asıllı olup, 322 (m. 934) yılında Bağdad'da doğdu. Haffâr lakabıyla meşhûr oldu. 414 (m. 1023) yılında doksaniki yaşında iken Bağdad'da vefât etti.

Küçük yaşta dînimizde esas olan temel bilgileri öğrenip, hadîs-i şerîf yazmaya başlayan Haffâr; Hüseyn bin Amr Rezzâz, Ali bin Muhammed Mısrî. Ebû Amr bin Semmâk, Ahmed bin Osman bin Yahyâ Edemî, kırâat âlimi Muhammed bin Ca'fer Edemî, Hamza bin Muhammed Dihkân, Ahmed bin Selmân Neccâd, Ebû Ali bin Savvâf, Ahmed bin Yûsuf bin Hallâd ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Çok çalışıp, duyduğu hadîs-i şerîfleri yazarak ezberledi. Ezberlediği hadîs-i şerîflerden çıkarılan hükümleri öğrendi. Bağdad'da, yıllarca hadîs ilminde en sağlam âlim, müsned kabûl edildi. Çok ibâdet eder, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, dinlerini öğretmeye. Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi.

Geçinebileceği miktar mala kanâat eder, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, haram işlemek korkusuyla mübahların bir çoğunu da terk ederdi. İnsanların pekçoğu onun ilminden istifâdeye, âlimler derslerini kaçırmamaya gayret ederlerdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; meşhûr hadîs âlimi, "Delâil" ve "Sünen" sahibi Ebû Bekr Beyhekî, Târih-i Bağdâd kitabının yazarı Hatîb-i Bağdadî ve Şafiî fıkıh âlimlerinden Muhammed bin Ebü'l-Kâsım Lâlkaî Taberî hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu.

Ebü'l-Feth Haffâr, yazmış olduğu pek kıymetli eserleri ile de talebelerine ilmini daha rahat aktarıp, daha çok kimsenin istifâdesini temin etti. "Emâlî" adlı kitabı ile, cüzler hâlindeki hadîs-i şerîf kitabları, onun eserlerinden ba'zılarıdır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1057

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 8, 29, 208

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 201

4) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 75

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 510

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 151

HAKÎM NİŞÂBÛRÎ

Hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Abdullah bin Hamdeveyh bin Nûaym en-Nişâbûrî et-Tahmânî'dir. Hâkim denmekle meşhûrdur. Künyesi Ebû Abdullah olup, İbn-ül-Beyyi' diye de tanınır. Hadîs âlimlerinin en üstünlerinden, sika (güvenilir) bir zât idi. Hadîs ilminde hâkim idi. Ya'nî râvîlerinin hâl tercemeleri ile beraber, sekizyüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. Bu ilimde ve diğer ilimlerde çok kitap yazdı, ilimde, fazilette, Allahü teâlâyı tanımakta ve hafızasının kuvvetliliğinde çok yüksek idi. 321 (m. 933) senesi Rebî'ül-evvel ayının 3. günü Nişâbûr'da doğdu. 405 (m. 1014)'de Safer ayının 8. günü orada vefât etti. Hadîs âlimlerinin reîsi durumunda idi. Evi, salâh (doğruluk) ve vera' (şüphelilerden sakınmak) hânesi idi. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, ilim öğrenmek için, Hicaz'a ve iki defa Irak'a gitti. İbn-üs-Semmâk, Da'lec bin Ahmed, Ebû Ali el-Hâfız, Ebû Sehl bin Ziyâd, Muhammed bin Sâlih bin Hânî ve başka birçok zâtlardan (r.aleyhim) ilim öğrendi. Kendilerinden ilim öğrendiği âlimlerin sayısı iki binden fazladır. Kendisinden de; Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî, Ebû Bekr Beyhekî ve başka birçok büyük zâtlar (r.aleyhim) ilim öğrenip, hadîs-i şerîfler rivâyet etmişlerdir. Hâkim Nişâbûrî'nin (r.a.), Allahü teâlânın emir ve yasaklarının muhafazası ve yayılması için yaptığı hizmetler, âlimler tarafından iftiharla bildirilmektedir. Rivâyet olunan hadîs-i şerîflerin metin ve senetlerindeki incelikleri, sahîh olup olmadıklarını, râvîlerinin durumlarını, zamanında ondan daha iyi bilen yoktu. Bu husûsta zamanın bir tanesi idi. İlim ve irfan âşıkları, hadîs-i şerîf öğrenmek için her taraftan yanına gelirlerdi. Konuşması tatlı, hoş sohbet bir zât idi. Güzel ve te'sîrli sözleri, dinliyenlerin kalblerini ferahlandırır, rûhlarını cezbederdi. Ehl-i sünnet büyüklerine olan hürmet ve ta'ziminin çokluğu, eserlerinde görülmektedir.

Hâkim Nişâbûrî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Âdemoğullarının hepsi hatâlıdır. Hatâ edenlerin hayırlıları da, tövbe ve istiğfar edenlerdir."

Dünyalıktan nasîbiniz, yolcunun azığı gibi olmalıdır."

"Eğer siz hakkıyle Allaha tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, sizin de rızkınızı verirdi. Onlar, sabaha aç çıkarlarken, akşama tok olarak dönerler."

"Ölü mezara konduğu vakit, mezar "Yazıklar olsun sana ey Âdemoğlu! Benim hakkımda seni kim aldattı? Benim fitne, karanlık, yalnızlık ve kurtlar, böcekler yeri olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimde bir ileri bir geri gezinip dururken beni düşünmedin mi?" der. Şayet o ölü iyi insan ise, onun nâmına bir yetkili mezara cevap verip, "Bu adam emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etti ise, ne dersin?" deyince mezar, "O zaman ben onun için yeşil bir bahçe olurum. Cesedi de nûr olur ve rûhu Allaha kavuşur" der."

"Ben ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."

"Aman, aman, fahiş, açık ve çirkin sözlerden kaçının. Zira, Allahü teâlâ çirkin sözleri ve fahiş konuşmaları sevmez."

"Bir kimse Allaha yemîn eder ve bu yemînine sivrisineğin kanadı kadar yalan katarsa, kalbinde kıyâmete kadar devam eden bir leke olarak kalır."

"Hayırlınız, yemek yedireninizdir."

"Muhakkak ki kişi, güzel ahlâkı sayesinde gündüz oruçlu, gece ibâdet edici olanların derecesine yükselir."

"Doğru ve dürüst olan tacir, kıyâmet gününde sıddîklar ve şehîdler ile beraber haşredilecektir."

"Alıcı ile satıcı doğru söyleyip birbirine nasihat ettikleri zaman, alış-verişleri bereketlenir. Malın kusurunu gizleyip yalan söyledikleri zaman, alış-verişin bereketi kalkar."

"Mü'min, ünsiyet eder ve kendisi ile ünsiyet edilir. Hoş geçinmeyen ve kendisi ile hoş geçinilmeyen kimsede hayır yoktur."

"Allah için sevişen iki kimsenin, Allah katında en sevimlisi, arkadaşını daha çok sevendir."

"Allahü teâlâ buyuruyor: (Benim için birbirini ziyâret edenler, benim sevgimi kazanmıştır. Benim için sevişenler, benim sevgime mazhar olmuştur. Benim için verenler, benim sevgimi hak etmiştir. Benim için birbirine yardımda bulunanlar, benim sevgimi kazanmıştır.)"

"Allahü teâlâ, mü'minin mü'mine; kanını, malını ve ırzını haram ettiği gibi, aleyhinde kötü zanda bulunmağı da haram kılmıştır."

"Siz mallarınızla herkesi memnun edemezsiniz, öyle ise onları güler yüz ve güzel ahlâk ile memnun etmeğe çalışınız."

"Bir kimse din kardeşini seviyorsa, sevdiğini ona bildirsin."

"Yaşlılara saygı göstermek, Allahü teâlâyı ta'zimdendir."

"Hastayı ziyâret eden, Cennet bahçelerine oturmuş gibidir. Hastanın yanından ayrıldığı zaman, yetmiş bin melek onun için mağfiret diler."

"Mezardan daha korkunç bir manzara görmedim. Gördüğüm manzaraların en korkuncu mezardır."

"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın gazâbından korkarak başını ondan çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur."

"İbâdetlerin en kıymetlisi, evvel vaktinde kılınan namazdır."

"Cebrâil (a.s.) **bana gelerek dedi ki: "Yanında ismin zikredilip de sana salât-ü selâm getirmeyen kimse bu hâlde iken ölürse, Cehenneme girsin. Allah onu rahmet ve mağfiretinden uzaklaştırsın. Âmin de!" Ben de "Âmin" dedim. "Kim Ramazan ayına ulaşır da, onun orucu-ibâdeti kabûl olmaz ve o kimse böyle iken ölürse, Cehenneme girsin. Allah onu rahmet ve mağfiretinden uzaklaştırsın" dedi ve bana da "Âmin de!" dedi. Ben de "Âmin" dedim. "Kim annesine, babasına veya bunlardan birisine ulaşır da**

onlara bakmaz, böylece ölürse, o kimse Cehenneme girsin. Allah onu rahmet ve mağfiretinden uzaklaştırsın" dedi. Bana da "Âmin de!" dedi. Ben de "Âmin" dedim."

Hâkim-i Nişâbûrî'nin rivâyet ettiğine göre, Eshâb-ı Kirâmdan Beşir bin el-Hassâsiyye (r.a.) buyuruyor ki: "Bî'at etmek üzere Resûl-i ekreme (s.a.v.) gidip, ne üzerine bi'at edeceğimi kendisine sordum. Resûlullah (s.a.v.) elini uzattı ve **"Allahü teâlânın bir olduğuna, O'ndan başka ilâh olmadığına şehâdet edersin. Beş' vakit namazı vaktinde kılarsın. Farz, olan zekâtı verirsin, orucu tutarsın. Haccını yaparsın, Allah rızâsı için cihad edersin ve bunlara söz verirsin"** buyurdu.

Hâkim'in (Müstedrek) kitabında Berâ' bin Azîb'in "radıyallahü anh" bildirdiği (Kabirdeki fitne ve suâl) hadîs-i şerîfinin sonunda buyuruldu ki: **"Mü'min olan meyyit için, kulum doğru söyledi sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Görebildiği yerlere kadar yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna, sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir der. Ben, senin sâlih amelinim der. Bunu işitince: Yâ Rabbî! Kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbî kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk çocuğuma ve mallarıma kavuşsam der."**

Yine (Müstedrek) kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfte **"Deccâl zamanında bulunan mü'minlerin gıdası, meleklerin gıdası gibi, tesbih ve takdis etmek olur. Allahü teâlâ, o zaman tesbih ve takdis edenlerin açlığını giderir"** buyuruldu. Resûlullahın, hazret-i Ali'nin annesi Fâtıma binti Esed'i kabre korken **"Yâ Rabbî! Anam Fâtıma binti Esed'i, Peygamberin ve ondan önceki Peygamberlerin hakkı için, mağfiret eyle"** dediğini Hâkim bildirmektedirler.

Hâkim Nişâbûrî hazretleri, yazmış olduğu "Müstedrek" isimli kitabında buyuruyor ki: "Câbir bin Abdullah (r.a.), Resûlullah (s.a.v.) ile beraber Nahle mevkiindeki Zât-ür-Rika'da yapılan gazâya gittik. Bu gazâda Eshâbdan biri, müşriklerden bir adamın hanımını esîr aldı. Resûlullah (s.a.v.) geri dönmek üzere oradan ayrıldığında, kadının savaş ânında orada olmayan kocası geldi. Durumu öğrenince, müslümanları kana boyamadıkça bu işin peşini bırakmıyacağım diye yemîn ederek ta'kibe başladı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) akşam istirahatında, Eshâbına (r.anhüm) **"Bu gece bizi kim bekleyecek?"** buyurdular. Eshâb arasından Ammâr bin Yâsir ile Abbâd bin Bişr (r.anhüm) yerlerinden fırladılar "Biz yâ Resûlallah" diye cevap verdiler. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) de **"Vadideki yolun ağzında durunuz"** buyurdu. O iki Sahâbî yol ağzına vardıklarında Abbâd (r.a.), Ammâr'a (r.a.), "Gece yarısından evel mi, yoksa sonra mı istirahat etmek istersiniz?" diye sordu. O da "Evvel" deyip yattı. Abbâd bin Bişr (r.a.) de kalkıp namaza durdu. Bu sırada hanımı esîr edilen müşrik geldi. Adam, uzaktan bir insan karaltısı görünce nöbetçi olduğunu anladı. Nişan alarak bir ok attı ve isâbet ettirdi. Namaz kılmakta olan Hazreti Abbâd, vücûduna saplanan oku çıkarıp yere bıraktı ve ayakta namazına devam etti. O adam, ikinci okunu da attı onu da isâbet ettirdi. Abbâd (r.a.) onu da çıkarıp namazına devam etti. O kimse üçüncü oku attı ve isâbet ettirdi. Abbâd (r.a.) vücûduna saplanan üçüncü oku da çıkardı ve rükû'ya eğilip secdeye gitti. Selâm verip namazını bitirdikten sonra arkadaşını uyandırdı. Ona, "Yâ Ammâr! Kalk, ben yaralandım" dedi. Ammâr (r.a.) yattığı yerden fırlayıp arkadaşının kanlar içinde olduğunu görünce, "Sübhânallah! İlk oku attığı zaman beni niçin uyandırmadınız?" diye sordu. Abbâd (r.a.) da "Kur'ân-ı kerîmden bir sûre okuyordum. Onu bitirmeden yarıda kesmek istemedim. Fakat bir kaç yara alınca selâm verip, seni uyandırdım. Cenâb-ı Hakka yemîn ederim ki, Resûlullahın korumamızı emrettiği bu hassas noktayı

kaybetmek endişesi olmasaydı, namazı ve sûreyi yarıda bırakmaya ölmeyi tercih ederdim" dedi. Müşrik, müslümanların iki kişi olduğunu görünce kaçtı."

"Uhud gazâsının yapıldığı gün, Amr bin Ukeyş'in gönlüne İslâm sevgisi düştü. Evdekilere, "Amca oğulların nerede?" diye sordu. "Uhud'da" dediler. Amr da, "Uhud'da mı?" diyerek zırhını giyip silâhlarını kuşandı. Atına binerek Uhud'un yolunu tuttu. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Amr'ın kendilerine doğru geldiğini görünce, "Ey Amr! Bizden uzak dur!" dediler. O da, "Ben îmân ettim" diyerek Kelime-i şehâdeti söyledi ve yaralanıncaya kadar düşmanla çarpıştı. Yaralı olarak evine getirildi. Sa'd bin Muâz (r.a.) yanına geldi. Amr'ın kardeşi olan Seleme'ye (r.a.) "Kavminin şerefi için mi, yoksa Allah ve Resûlü için mi çarpıştı?" diye sordu. O da, "Allah ve Resûlü için çarpıştı" dedi. Daha sonra şehîd oldu. Hiç namaz kılmadığı hâlde Cennetlik oldu."

"Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: Bir kimse Resûlullaha gelerek "Yâ Resûlallah! Benim rengim siyah olup, yüzüm güzel değildir. Hem de fakirim. Eğer düşmanla savaşıp şehîd olursam Cennete, girebilir miyim?" diye sordu. Peygamber efendimiz de, **"Evet girersin"** buyurdular. Savaş başladı. O kimse ön tarafa geçti. Şehîd oluncaya kadar çarpıştı ve şehîd oldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) başucuna gelerek, **"Allahü teâlâ yüzünü güzelleştirdi. Kokunu hoş yaptı ve malını çoğalttı." "Bu şehidin cübbesi altına girmek için çekişen iki hûrî gördüm"** buyurdu.

"Süleymân bin Bilâl anlattı: Resûlullah (s.a.v.) Bedr gazâsı için yola çıktığında, Sa'd bin Hayseme ile babası (r.anhümâ) da gazâya iştirâk etmek istediler. Durum Resûlullah efendimize (s.a.v.) haber verildiğinde, Peygamber efendimiz, ikisinden birinin gazâya katılmasını buyurdular. Baba-oğul kur'a çekmeye karar verdiler. Hayseme (r.a.) oğluna "Yâ Sa'd! Sen hanımının yanında kal, ben çarpışayım" dedi. Oğlu Sa'd ise. "Eğer bu isteğiniz Cennetten başka birşey için olsaydı seni kendime tercih ederdim. Fakat ben bu gazâda şehîd olmak istiyorum" dedi. Kur'ayı, Sa'd (r.a.) kazandı. Peygamber efendimizle birlikte Bedr gazâsına katılarak şehîd oldu."

Zührî (r.a.) nakletti: Bedr gazâsında Ubeyde (r.a.) ile müşriklerden Utbe birbirlerine karşılıklı hamle yaptılar. Birbirlerine gâlib gelemediler. Hazreti Hamza ile Hazreti Ali rakiblerini öldürdükten sonra Ubeyde'yi (r.a.) yaralıyan Utbe'ye hücum ettiler. Onu öldürüp Hazreti Ubeyde'yi Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna getirdiler. Ubeyde'nin (r.a.) bacağı kesilmiş, kemiğinin iliği akıyordu. Peygamber efendimize, "Yâ Resûlallah! Ben şehîd değil miyim?" diye sordu. **"Evet, şehidsin"** buyurdular. Bunun üzerine Hazreti Ubeyde, "Resûlullahı korumak için onun etrâfında, oğullarımızı, hanımlarımızı ve canımızı feda ederek öldürülmedikçe kimseye teslim etmeyiz diye Ebû Talibe söz vermiştik. Sağ olsaydı sözümüzde durduğumuzu görürdü" dedi.

Hazreti Ömer, "Üç kişi yola çıktığı zaman aralarında birini kendilerine emir seçsinler. Onların ta'yin ettiği bu emir, Resûlullahın (s.a.v.) ta'yin ettiği emîr sayılır" buyurdu.

Hazreti Ömer anlattı: Resûlullahın (s.a.v.) yanına girmek için müsâade istedim. Hücre-i se'âdetlerine kabûl buyuruldum. Kaba bir kilim üzerine yatmışlardı. Kilim küçük olduğu için, mübârek vücûdlarının bir kısmı da toprakta kalıyordu. Mübârek başlarının altında, hurma lifleriyle doldurulmuş bir yastık vardı. Selâm verip oturdum. Sonra da "Yâ Resûlallah! Sen Allahın peygamberi ve habîbi olduğun hâlde bu vaziyettesin. Halbuki Kisrâ ve Kayser, altından divanlarda, ipek ve dibaceden yataklarda yatıyorlar" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.)

"Onlar bütün ni'metleri bu dünyâda tadıyorlar. Halbuki bu dünyâ ni'metleri çok çabuk biter. Biz öyle kavimiz ki, bütün ecir ve mükafatımız âhırete kaldı" buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.), kaba kumaştan yapılma elbise ve ayağına çarık giyerdi. Resûlullah (s.a.v.) kepekli arpa ekmeği yer, sert keçeden yapılma elbise giyerdi. Arpa ekmeğini suya batırarak yerler idi."

Ebû Sa'îd (r.a.) anlattı: "Peygamber efendimiz hummaya yakalandığında yanına vardım. Üzerinde kadifeden bir örtü vardı. Elimi bu örtünün üstüne koydum ve "Yâ Resûlallah! Bu ne kadar şiddetli bir hummadır?" dedim. Buyurdular ki **"İşte biz, bu derece şiddetli belâlara düçâr oluruz. Alacağımız sevâb da o nisbette artar."** Sonra "Yâ Resûlallah! Başlarına en çok belâ gelen kimlerdir?" dedim. Buyurdular ki: **"Peygamberler'dır**." "Sonra kimlerdir?" dedim. **"Âlimlerdir."** buyurdular. "Sonra kimlerdir?" dedim- **"Sâlihlerdir. Bu saydıklarımdan ba'zıları o derece fakir olacak ki, üzerine giyecek bir hırkayı zor bulacak. Onlardan biri, başına gelen belâya, sizden birinin Allahın lütfuna olan sevincinden daha çok sevinecek"** buyurdular."

Hazreti Âişe anlattı: Resûlullahın (s.a.v.) ağrısı başladı, rahatsızlandı, yatağının içinde dönmeye başladı. Kendisine, "Yâ Resûlallah! Eğer içimizden birinin başına bu ağrı gelseydi, çok şikâyette bulunurdu" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Bilinizki, mü'minler bir takım sıkıntılarla karşı karşıya kalırlar. Ayağına bir diken batan veya vücûduna bir ağrı giren bir mü'minin başına gelen bu sıkıntı dolayısıyle, Allah bir günahını affeder ve mevkiini bir derece yükseltir"** buyurdular.

İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: "Hazreti Ömer, Muâz bin Cebel'e (r.anhüm) uğradı. Muâz'ı (r.a.) ağlıyor görünce, "Yâ Muâz! Seni ağlatan nedir?" diye sordu. Resûlullahtan (s.a.v.) duydum ki, **"Riyanın en hafifi şirktir. Allahü teâlânın en çok sevdiği kullar da, tanınmayan müttekilerdir. Onlar olmadıkları zaman aranmazlar, bulundukları zaman da tanınmazlar. Onlar, hidâyet rehberleri ve ilim kandilleridirler"** buyurdular."

Hazreti Âişe vâlidemiz anlattı: Birgün Cehennemi hatırlayarak ağlamıştım. Resûlullah (s.a.v.) **"Niçin ağlıyorsun Âişe?"** buyurdular. Ben de, "Cehennemi hatırladım. Onun için ağlıyorum. Acaba kıyâmet günü ailelerinizi hatırlar mısınız?" diye sordum. Buyurdular ki: **"Üç yerde kimse kimseyi hatırlayamaz. Birincisi, mizanda sevâbının ağır veya hafif geldiği belli oluncaya kadar, ikincisi, alın, okuyun defterlerinizi denilip de herkes amel defterinin sağından mı, solundan mı yoksa arkasından mı verileceğini öğreninceye kadar. Üçüncüsü de, Cehennem üzerine kurulan, her iki yanında da birçok çengellerin, sert dikenlerin bulunduğu ve Allahın, istediği kulunu düşüreceği sırat köprüsünü geçerken, kurtulup kurtulamıyacağını öğreninceye kadar."**

Ebû Esma anlattı: "Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber yemek yiyorlardı. Zilzâl sûresinin, meâlen **"Kim zerre kadar iyilik yaparsa mükâfatını alacak, kim de zerre kadar kötülük işlerse cezasını çekecektir"** âyetleri indi. Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! işlediğimiz her kötülüğün cezasını çekecek miyiz?" diye suâl edince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bu dünyâda başınıza gelen kötülükler, yaptığınız fenâ işlerin cezasıdır, iyilik yapanların mükâfatları ise âhırette verilecektir"** buyurdular."

Safvân bin Assal el-Murâdî (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) mescidde bürdesinin (hırkasının) üzerine yaslanmış dururlarken yanlarına geldim. Dedim ki: "Yâ Resûlallah! Ben ilim

öğrenmeye geldim." Peygamber efendimiz, **"Hoş geldin ilim öğrenmek isteyen! Melekler ilim öğrenene sevgilerinden dolayı, kanatlarını açarak etrâfında göğe kadar yükselen bir halka meydana getirirler."** buyurarak ilim öğrenmeye teşvikte bulundular."

İbn-i Ebî Amr (r.a.) anlattı: Talhâ bin Ubeydullah'ın (r.a.) yanında oturuyorduk, içeriye bir kimse girerek, "Ey Ebû Muhammed! Anlıyamıyorum, Ebû Hüreyre mi (r.a.), yoksa siz mi Resûlullah efendimizin hadîs-i şerîflerini daha iyi bilirsiniz?" dedi. Talhâ (r.a.) "Vallahi bizim Resûlullahtan (s.a.v.) işitmediğimizi onun işittiğinden ve bilmediklerimizi bildiğinden şüphe etmiyoruz. Çünkü bizim geçindirmekle mes'ûl olduğumuz ailemiz, çocuklarımız var. Bunun için Resûlullahın (s.a.v.) yanına ancak sabah ve akşamları gidebiliyoruz. Ebû Hüreyre (r.a.) ise, sabahtan akşama kadar Resûlullahın (s.a.v.) yanında bulunmaktadır. Ondan hiç ayrılmaz. Peygamber efendimiz nereye giderse, o da oraya gider. Bunun için o bizim bilmediklerimizi bilir, işitmediklerimizi işitir. Aramızda hiç kimse de onu, Resûlullahın (s.a.v.) söylemediği birşeyi uydurmakla itham edemez. Bundan şüphen olmasın" dedi.

Ömer bin Kays (r.a.) anlattı: İbn-i Zübeyr'in (r.a.) yüz kölesi var idi. Köleler arasında değişik lisanlarla konuşanlar vardı. Abdullah İbni Zübeyr (r.a.), her köleye, kölenin kendi lisanıyla hitâbeder, emirler verirdi. Onun dünyâ işleriyle uğraşmasına bakınca: "Bunun bir an bile ibâdet etmeye vakti yoktur" derdim. Âhıretle uğraşmasına bakınca da "Bu kimsenin, dünyâya zerre kadar meyli yoktur" derdim. Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: Resûlullah efendimizi (s.a.v.) şöyle duâ ederken duydum: **"Yâ Rabbi! Dört şeyden sana sığınırım. Faydası olmayan ilimden, ürpermeyen kalbden, doymayan nefsten ve kabûl olmayan duâdan."**

Muâz bin Cebel (r.a.) anlattı: Peygamber efendimize (s.a.v.), "Yâ Resûlallah! Allahü teâlânın indinde en makbûl olan amel hangisidir?" diye sordum. Buyurdular ki: **"Son nefesine kadar Allahın zikrini dilinden düşürmemendir."**

Hazreti Âişe vâlidemiz anlattı: Resûlullah (s.a.v.) bir meclise oturduğu zaman veya namaz kıldıktan sonra bir duâ yaparlardı. "Yâ Resûlallah! Niçin bu duâyı okuyorsunuz?", diye sordum. Buyurdular ki, **"Eğer bir kimse mecliste iyi şeyler konuşmuş ise, bu duâ sebebiyle iyilikleri kıyâmete kadar kendi amel defterine yazılır. Kötü birşey konuşulmuş ise, bu duâ konuşan için keffâret olur. Bu da, "Sübhâneke Allahümme ve bi hamdike lâ ilahe illâ ente, estagfiruke ve etûbü ileyk"dir."**

Berâ bin Azîb (r.a.) anlattı: "Bir kimse bana, "Ey Ebû Umâre! meâlen **"Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın"** (Bekâra-195) âyet-i kerîmesiyle, düşmana saldırıp öldürülünceye kadar çarpışan bir insan mı kastediliyor?" diye sordu. Ben de, "Hayır. Bir günah işleyip de, bunu Allahü teâlâ da affetmez diyen kimse kasdediliyor" diye cevap verdim."

İbn-i Abbâs (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) Esma binti Umeys ile oturuyordu. Aniden **"Ve aleykümüsselâm"** buyurdular. Sonra, **"Ey Esma! işte zevcin Ca'fer, Cebrâil ve Mîkâil ile geçtiler ve bize selâm verdiler. Şu kadar gün müşrikler ile karşılaştıklarını söyledi ve dedi ki: Bedenime yetmişüç darbe, ya'nî yetmişüç yerimden yaralandım. Sancağı sağ elime aldım. Sağ elimi kestiler. Sol elime aldım, onu da kestiler. Allahü teâlâ iki koluma karşılık bana iki kanat verdi. Cebrâil ve Mîkâil ile birlikte uçuyorum. Dilediğim zaman Cennete gider, dilediğim meyvelerden yerim."** buyurdular. Esma (r.anhâ), "Ca'fer'e Allahü teâlânın verdiği iyilikler mübârek olsun, lâkin korkarım ki, insanlar bana inanmazlar. Yâ Resûlallah! Minbere çıkınız ve bunu insanlara siz haber veriniz" dedi. Resûlullah (s.a.v.) minbere çıktı. Allahü teâlâya hamdü sena ettikten sonra, **"Ca'fer İbni Ebî Tâlib** (r.a.), **Cebrâil ve**

Mikâil aleyhimesselâm ile geçti, iki kanadı vardı. Allahü teâlâ iki koluna karşılık bu kanatları ona verdi. Bana selâm verdi" buyurup, yukarıda bildirilenleri sonuna kadar haber verdi.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde buyurdular ki: **"Bir kimse Allahü teâlâdan üç defa Cenneti isterse, Cennet, yâ Rabbi, onu Cennete sok der. Bir kimse üç defa Cehenneme girmemeği isterse, Cehennem, yâ Rabbi, onu Cehennemden koru der."** Hadîs-i şerîfi açıklayanlar, Cennet ve Cehennemin konuşmasından murâd; onların gerçekten konuşmasıdır. Bunda imkânsızlık ve uzaklık yoktur demişlerdir.

"Hazreti Ömer birgün evinde bir yastığa dayanmış oturuyordu, içeriye Selmân-ı Fârisî (r.a.) girdi. Hazreti Ömer, oturması için yastığı ona uzattı. Hazreti Selmân, "Allahü teâlâ ve Resûlü ne kadar doğru söylüyor" dedi. Hazreti Ömer, "Yâ Ebâ Abdullah! Nedir o, anlatır mısınız?" buyurunca, Hazreti Selmân, "Birgün Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna çıktım. O dayanmakta olduğu yastığı bana uzattı ve **"Selmân, evine gelen müslüman kardeşinin altına, ikram olarak bir minder uzatan müslümanı Allahü teâlâ mutlaka affeder"** buyurdu."

"Zeyd bin Sabit (r.a.) birgün atına binmiş gidecekti. İbn-i Abbâs (r.a.), bunu görünce gelip atın yularını tuttu. Zeyd (r.a.), "Ey Peygamber efendimizin amca oğlu! Bineğimin gemini bırakır mısınız?" dedi. İbn-i Abbâs (r.a.) "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle hürmetli davranmamız tenbîh edildi" deyince, Hazreti Zeyd de, "Elinizi bana uzatır mısınız?" dedi. Uzatınca, Zeyd (r.a.) İbn-i Abbâs'ın (r.a.) elini tutup öptü ve "Bizede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Ehl-i Beyt'ine böyle davranmamız emredildi" dedi."

Kays bin Ebî Âsım (r.a.) anlattı: "Medine'nin çarşısında dolaşıyordum. Ahcar-üz-zeyd mevkiine geldim. Baktım, insanlar bir atlının etrâfını sarmış onu dinliyordu. Ben de dinlemeye başladım. O adam, etrâfındaki insanlara hiç aldırış etmeden Hazreti Ali'ye küfrediyordu. Birden bir kaynaşma oldu, insanları yararak Sa'd bin Ebi Vakkâs (r.a.), adamın karşısına dikildi, ona "Ey Hazreti Ali'nin kıymetini bilmeyen kimse! Utanmıyor musun bu sözleri söylemekten? O, ilk müslüman olanlardan değil miydi? Peygamber efendimizle (s.a.v.) ilk namazı o kılmadı mı? Eshâbın içinde ençok ibâdet edeni o değil miydi? Eshâbın içinde en âlim olan o değil miydi? Peygamberimizin kerimesiyle evlenme şerefine o kavuşmadı mı? Gazâlarda Peygamberimizin sancağını o taşımadı mı?" dedikten sonra kıbleye dönüp, mübârek ellerini kaldırdı, "Yâ Rabbî! Bu adam senin dostlarından birini kötülüyor. Kudretini gösterinceye kadar bu topluluğu Buradan ayırma..." diye duâ etti. Yemîn ederim ki, hiçbirimiz oradan ayrılmamıştık ki, birdenbire at huysuzlaştı, sahibini üzerinden taşlar üzerine fırlatıp attı. Adamın beyni parçalanıp milletin gözü önünde öldü."

"Hazreti Ömer anlattı: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) yeni bir elbise giyerken, elbiseyi mübârek göğüslerine kadar giyince şöyle duâ ettiklerini duydum. **"Mahrem yerlerimi örten, dünyada beni güzelleştiren elbiseyi bana giydiren Allaha hamd olsun. Kuvvet ve irâdesi ile yaşadığım Rabbime yemîn ederim ki, yeni bir elbise giyip de, benim söylediğim gibi söyleyen ve sonra da eskilerini Allah rızâsı için bir fakire giydiren her müslüman, giydirdiği elbisenin bir ipliği dahi fakirin üzerinde bulunduğu müddetçe, Kendisi hayatta olsun ölmüş olsun, Allahü teâlânın himâyesinde olur"** buyurdu."

Ebû Nevfel bin Ebî Akrab (r.a.) anlattı: "Haris bin Hişâm (r.a.) cihad için Mekke'den çıktığında, Mekke'de bulunan müslümanlar da kendisi ile beraber çıkıp, Bathâ denilen yere kadar

uğurladılar. Cihâda gittiği için seviniyorlar, kendisinden ayrılacakları için de çok üzülüyorlardı. Birlikte olan bu sevinç ve üzüntü için gözyaşı döküyorlardı. Müslümanların bu hâlini gören Hazreti Haris, ayrılırken onlara hitaben şöyle buyurdu: "Ey müslümanlar! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden ve Mekke'den ayrılmama sebeb, Allah yolunda cihâd etmek niyetidir. Sizden, usandığım veya memleketinizi beğenmeyip başka memleketleri arzu ettiğim için değildir. Ey insanlar! İslâmiyet geldi. Birçok insanlar, hemen kabûl ettiler. Başkalarının da bu saadete kavuşmalarını istediler, insanların müslüman olmalarına mâni olmaya çalışan zâlimler ile cihâda çıktılar. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Mekke dağları altın olsa ve bu altınlar bir kişiye âit olup o kişi bunların hepsini Allah yolunda harcasa, o ilk müslümanların o şerefli günlerinden birinde bile kavuştukları fazilete kavuşamaz. Her ne kadar üstünlük ve fazilette onlar bizi geçtilerse de ve bizim onlara ulaşmamız mümkün değilse de, onlara yaklaşmak için çok çalışmalıyız. Allahü teâlâdan korkan herkes böyle yapsın." Hazreti Haris bunları söyledikten sonra eşyasını ve maiyetini yanına alarak Şam'a doğru yoluna devam etti. Katıldığı o muharebede şehîd oldu."

Ebû Râşid el-Habrânî'den rivâyetle şöyle anlatıldı. "Humus'ta, Resûlullahın (s.a.v.) süvarisi Mikdâd bin Esved'e rastladım. Vücûd yapısı, muharebede bulunmaya müsait değildi. Bu hâlde, yine de cihâda gitmeği arzu ediyordu. Ben kendisine "Sen ma'zursun. Bu sene cihâda çıkmasan" dedim. "Bize, **"Ey mü'minler! Gerek hafif, gerek ağırlıklı** (ya'nî süvari veya yaya, sağlam veya hasta, kuvvetli veya zayıf, silâhlı veya az mücehhez) **olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda muharebe edin"** (Tevbe-41) meâlindeki âyet-i kerîme gelmişken harbe nasıl gitmeyiz" dedi."

Abdurrahmân bin Avf (r.a.) şöyle anlattı: "Bedr harbinde saflar içinde bulunuyordum. Sağıma soluma baktığımda, Ensârdan iki gencin arasında bulunduğumu anladım. Gençlerden birisi bana "Amcacığım! Ebû Cehl'i tanıyor musun?" dedi. "Evet, ne yapacaksın?" dedim. "Resûlullah efendimize hakaret ettiğini işittim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, görür görmez onu haklıyacağım ve bu uğurda ölünceye kadar gayret edeceğim" dedi. Diğer yanımda bulunan genç de aynı niyette idi. Aradan çok geçmeden Ebû Cehl'in müşrikler arasında dolaştığını gördüm. Hemen o gençlere "Bakın! işte sorduğunuz kimse" dedim. Gençler hamle edip o mel'ûnu yaralıyarak yere düşürdüler. Sonra gidip bu durumu Resûlullaha (s.a.v.) haber verdiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Hanginiz onu yaraladı?"** diye sordular. Gençler, her ikisi de "Ben" diye cevap verdiler. **"Kılıçlarınızı sildiniz mi?"** buyurdu. "Hayır" deyip gösterdiler. Kılıçlara bakıp, **"İkiniz de onun öldürülmesinde ortaksınız"** buyurup, Ebû Cehl'in malından bu iki gence de verdi. Gençler; Mu'âz bin Afra ile Muavviz bin Afra idi."

Hazreti Zübeyr şöyle anlattı: "Uhud günü, Resûlullah (s.a.v.) elindeki kılıcı göstererek, **"Kim bu kılıcın hakkını verir?"** buyurdu. Ebû Dücâne (r.a.) kalkıp "Yâ Resûlallah! Ben o kılıcı alıp hakkını vereceğim. Onun hakkı nedir?" dedi. **"Bu kılıçla önüne gelen her kâfirin işini bitirmen, hiçbir müslümanın canını incitmemendir"** buyurup, kılıcı ona verdi. Ebû Dücâne (r.a.) harb edeceği zaman, bir işâret olmak üzere başına sarık sarardı. Yine sarığını sardı. Resûlullah efendimizin duâsı ve verdiği kılıç ile nasıl muharebe edecek diye ben bir yandan muharebeye devam ediyor, bir yandan da kendisini ta'kib ediyordum. Her önüne geleni biçiyor, mahvediyordu." Saîd bin Müseyyib (r.a.) şöyle anlatıyor: "Hazreti Ömer (r.a.) halife seçildiği zaman, Peygamber, efendimizin (s.a.v.) minberine çıkıp şu hutbeyi okudu: Allahü teâlâya hamd-ü sena ve Resûlullaha salât-ü selâmdan sonra, "Ey insanlar! Benim heybetli, sert ve vakûr hâlimin farkında olduğunuzu biliyorum. Resûlullahın yanında iken de bu hasletlerim vardı. Onun hizmetçisi idim. Mü'minlere karşı şefkatli ve merhametli idim. Resûlullah (s.a.v.) rûhunu teslim

edinceye kadar böyle devam ettim. O benden râzı olarak Rabbine kavuştu. Bunun için Allahü teâlâya binlerce hamd olsun. Çok bahtiyarım. Onun halifesi olan Hazreti Ebû Bekr'in de yardımcısı idim ve onun yanında bulunduğum zamanlar da aynı hasletlerim vardı. O da benden râzı olarak rûhunu teslim etti. Bunun için de çok bahtiyarım. Allahü teâlâya binlerce hamd olsun. Bugün ise işleriniz bana emânet edildi, içinizden, "Bundan çekeceğimiz var. Keşki başımıza başka birisi gelseydi" diyen çıkabilir. Şunu biliniz ki, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetini iyi biliyorum. "Keşki bu mes'elenin nasıl olacağını Resûlullah efendimizden sorup öğrenseydik" diye karşılaşabileceğimiz her şeyi kendilerinden sordum. Başınızda bulunduğum müddetçe, zâlimden, başkalarının haklarına tecâvüz eden kimseden, kuvvetlilerden zayıfların haklarını aldığım zaman, sertliğim kat kat artacak ve bunlara tâviz verilmeyecektir. Bu sertliğime rağmen, edebli, çekingen olan, hakkı (doğruyu) kabûl ve teslim etmekten hiçbir şeyden çekinmeyen kimselerin başım üzere yerleri vardır. İçinizden biri ile benim aramda ihtilaflı bir mes'ele olursa, onun halledilmesinde, istediğiniz birinin huzûrunda muhakeme edilmekten çekinmem.. Benden bir şikâyetiniz olursa kadıya bildirirsiniz. Ben de ona hesap veririm. Ey Allahın kulları! Allahtan korkun. Bütün işlerimizde Resûlullahın sünnetine, yoluna tam uyabilmemiz için, aleyhinize de olsa bana yardımcı olunuz. Benim aleyhimde olan işlerde de, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etmek sûretiyle bana yardımcı olunuz. Her hâlimizde istikâmet, doğruluk üzerine bulunmamız için bana nasihat etmeyi de ihmâl etmeyiniz!"

Zeyd bin Eslem (r.a.) şöyle anlatıyor "Hazreti Ömer, Saîd bin Amir'e (r.a.), "Şam ahalisi seni niçin çok seviyor?" diye sordu. "Onları gözetiyorum, işlerinde kendilerine yardımcı oluyorum da ondan" dedi. Bu hâle çok memnun olan Hazreti Ömer, ona bin dirhem verdi. Saîd (r.a.) ise bunu kabûl etmek istemedi ve "Benim durumum, iyidir. Hem ben bu işi bir karşılık almak için değil, Allah rızâsı için, müslümanlara yardım için yapıyorum" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer buyurdu ki, "Hayır, böyle yapma. Resûlullah (s.a.v.) bana, benim sana verdiğimden daha az bir miktar para verdi. Ben de, senin gibi almak istemedim. O zaman bana, **"Allahü teâlâ, sana gönlünün çekmediği, istemediğin bir malı verdiğinde onu al. Çünkü o mal, Allahü teâlânın sana verdiği bir rızıktır"** buyurdular."

Hazreti Zübeyr şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları ile Kuba'da oturuyorlardı. Mus'âb (r.a.), üzerinde gayet eski bir elbise ile gelip, selâm verdi. Selâmını aldılar. Resûlullah (s.a.v.), onun iyiliklerini anlatıp buyurdu ki: **"Ben, Mus'ab'ı, Mekke'de anne ve babasının yanında gördüm. Kendisine çok iyi bakıyorlardı. Kureyş gençleri içinde en rahat yaşayanı idi. Fakat o, Allahü teâlânın rızâsı ve Resûlullaha yardım maksadıyla bütün bunları terkedip geldi. İleride ba'zı hadîseler olacak. Allahü teâlâ size Fars ve Rûm ülkesinin fethini nasib edecek, siz de çok zengin olacaksınız, öyle olacak ki, sabah ayrı, akşam ayrı elbiseler giyeceksiniz. Sabah ve akşam güzel yemekler yiyeceksiniz."** Bunun üzerine orada bulunanlar "Yâ Resûlallah! Bizim için bugünkü hâlimiz mi daha hayırlıdır? Yoksa o, bildirdiğiniz zamanki hâlimiz mi daha hayırlıdır?" diye suâl ettiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bugün, sizin için o günden daha hayırlıdır. Dünyâ malı hakkında siz, benim bildiklerimi bilseydiniz, onu istemekten vaz geçerdiniz"** buyurdu. Resûlullah efendimizin bu işâret ve tavsiyelerini kendisine düstûr edinen Hazreti Mus'âb şehîd olduğunda, bir örtüden başka birşeyi yoktu. Öyle ki, o örtü başına doğru çekilse ayakları açılır. Ayaklarına doğru çekilse başı açılırdı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Başını örtün, ayaklarına da ot koyun"** buyurdular, öyle yapıldı."

Muhammed bin Hânefiyye (r.a.) şöyle anlatıyor Ebû Amr (r.a.) Akabe bî'atında, Bedr ve Uhud harbinde bulunmuş bir zâttır. Yine bir gazâda bulunuyorlardı. Etrâf sıcaktan kavruluyor, muharebe bütün şiddetiyle devam ediyordu. Ebû Amr bu hâlde oruçlu bulunuyordu. Çok yorgun olmasına ve susuzluktan damağının kurumasına rağmen kölesine: "Haydi durma. Kalkanını bana siper yap!" dedi. Köle denileni yaptı. Ebû Amr (r.a.), sadağından ok çıkarıp, düşman üzerine peşpeşe üç tane ok attı ve "Resûlullahın (s.a.v.) **"Kim Allah yolunda bir ok atarsa, ok hedefine ulaşmasa bile, kıyâmet günü o ok, o kimsenin önünü aydınlatır"** buyurduğunu işittim" buyurdu. O gün çok kahramanlıklar gösterdi: O gün akşama doğru şehîd oldu.

Ebû Mûsâ (r.a.) şöyle anlatıyor: "Hazreti Ömer (r.a.), halifeliği zamanında Şam'da taunun yayıldığını haber alınca, orada bulunan İslâm ordusunun kumandanı Hazreti Ebû Ubeyde'ye bir mektûb yazıp, "Seninle görüşmem lâzım, mektûbumu alınca gel" buyurdu. Ebû Ubeyde (r.a.) "Mektûbu okuyunca, hemen cevap yazıp, "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Bana vermiş olduğunuz vazîfe icâbı İslâm ordusunun başında bulunuyorum. Biliyorum. Benim sıhhatimi düşünüp, taundan korunmam için beni istiyorsunuz. Fakat emriniz üzerine hemen Medine'ye gelirsem, ordunun durumunun nasıl olacağını takdîr edersiniz. Hâl böyle iken emrederseniz derhal gelirim. Durumun bu şekilde olduğunu arzederim. Emîrlerinizi bekler, hatâlarım oldu ise affınızı istirhâm ederim..." Bu mektûb Hazreti Ömer'e geldi Halife mektûbu okuyunca, ihlâsına, İslâmiyetin yayılması arzusunun çokluğuna sevinip öyle ağladı ki, orada bulunanlar "Ey mü'minlerin emîri! Yoksa, Ebû Ubeyde şehîd mi olmuş? Bu kadar ağlamanıza sebeb nedir?" dediler. "Hayır! Ama nihâyet birgün gelip ölecek" buyurdu. Sonra da, İslâm ordusunun bu kahraman kumandanına şu mektûbu yazdı:".... Daha önceki mektûbundan anlaşıldığına göre, Ürdün toprakları taunun yayılmasına çok müsaittir. Cabiye ise, taunun yayılmasına müsait değildir. Onun için Muhacirleri böyle yerlere gönder." Mektûp Ebû Ubeyde hazretlerine gelince, "Bu, mü'minlerin emîrinin emridir. Dinleyip itaat etmemiz lâzımdır" dedi. Bana da atına binmemi, müslümanları halifenin mektûbunda bildirilen emniyetli yerlere yerleştirmemi emretti. Bu sırada hanımım da tauna yakalandı. Gidip durumu kendisine arzettim. Hâl böyle olunca, benim yapacağım işi kendisi yaptı. Sonra kendisi de tauna yakalanıp şehîd oldu."

Muhammed bin Kâ'b el-Kurazî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Kur'ân-ı kerîm, Resûlullah (s.a.v) zamanında şu beş zât tarafından toplandı. Mu'âz bin Cebel, Ubâde bin Sâmit, Übey bin Ka'b, Ebû Eyyûb ve Ebüdderdâ (r.anhüm)."

Hazreti Ömer (r.a.) zamanında, Zeyd bin Ebî Süfyân (r.a.) halifeye bir mektûb yazarak, Şam ve civarında müslümanların çoğaldığını, mümkünse, insanlara Kur'ân-ı kerîmi ve fıkhî bilgileri öğretecek bir kaç zât göndermek sûretiyle kendisine yardım etmesini istirhâm etti. Halife bu durumu anlayınca; yukarıda ismi geçen beş zâtı yanına çağırıp, durumu kendilerine izah etti ve: "Üç kişi Humus'a gidecek. Gidecek olanları aranızda siz tesbit edin. Bu üç kişi, vazîfeye Humus'tan başlayın. Orada zekî kimseler vardır. Böylelerine rastlarsanız, onları iyice yetiştirirsiniz. Diğer insanların yetiştirilmesini onlara bırakırsınız. Biriniz orada yerleşir. Diğer ikinizden birisi Şam'a, öbürü de Filistin'e gider. Gidecek olanlarınız hemen hazırlansın" buyurdu. Muâz bin Cebel, Ebüdderdâ ve Ubâde bin Sâmit hazretleri hazırlanıp yola çıktılar. Humus'ta bir müddet kaldılar. Hazreti Ömer'in işâret buyurduğu gibi, kısa zamanda, diğer insanları yetiştirecek şekilde yetişenler oldu. Bundan sonra Hazreti Ubâde bin Sâmit orada kaldı. Ebüdderdâ hazretleri Şam'a, Muâz hazretleri de Filistin'e gittiler. Vefâtlarına kadar buralarda hizmet edip, insanlara İslâmiyeti anlattılar.

Ebû Sâlih (r.a.) şöyle anlatıyor: "Birgün Abdullah İbni Abbâs'ın (r.anh) evi önünde birçok insanların toplanmış olduklarını gördüm. Öyle ki, orada adım atmak mümkün değildi. Huzûruna girip, insanların kapıda toplanmış olduklarını haber verdim. Abdestini tazeledi. "Dışarı çık, Kur'ân-ı kerîm ve kırâat husûsunda suâli olanları içeri al" buyurdu. Ben, dediği gibi yaptım. Oda ve salon dolmuştu. Herbirinin suâllerine ayrı ayrı ve çok güzel cevaplar verdi. Sonra "Şimdi siz çıkın, diğer kardeşleriniz gelsin" buyurdular. Bana da "Tefsîr ilmine âit suâli olanları içeri al" buyurdu.

Dışardakilere böyle haber verdim. Yine oda ve salon doldu. Bunlardan herbirinin sordukları bütün suâlleri cevaplandırarak ve bunları gönderip, helâl, haram ya'nî fıkıh ilmi hakkında suâli olanları, miras ve benzeri mes'elelere âit suâli olanları ve Arab dilinin incelikleri ve üstünlükleri hakkında suâli olanları kabûl edip, her birine ayrı ayrı güzel cevaplar verdi. Hepsi ikna oldular. Ben böyle bir cemâatin, başka birinin daha evi önünde toplandıklarını bilmiyorum."

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) şöyle rivâyet ediyor "Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya vesile olan amelleri çok yapınız"** buyurdu. "Bu ameller hangileridir?" dediler. **"Allahü Ekber, Lâ ilahe illallah, Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ havle velâ kuvvete illâ billah, sözlerini söylemektir"** buyurdu."

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet ediyor: Resûlullah (s.a.v.) birgün **"Zırhlarınızı giyin"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Düşman mı geldi?" dediler. **"Hayır, Cehennemden korunma zırhını giyin. Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilahe illallah, Allahü Ekber deyin. Bunlar kıyâmet günü, önünüzden, ardınızdan sizi korurlar. Bunlar, Allahü teâlânın rızasını kazanmanıza vesile olan amellerdir"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) şu hadîs-i şerîfi rivâyet ediyor "Birgün hurma fidanı dikiyordum. Resûlullah (s.a.v.) yanıma geldi. **"Ebû Hüreyre, nedir o diktiğin?"** buyurdu. "Hurma" dedim. **"Sana hurma fidanı dikmekten daha hayırlı birşey söyleyeyim mi? Sübhanallah, Elhamdülillah, Lâ ilahe illallah, Allahü ekber de! Bunların her biri için, Cennette bir ağaç dikilir"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) birgün Mu'âz bin Cebel'in (r.a.) elinden tutup, **"Muâz Ben seni seviyorum"** buyurdu. Muâz "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Vallahi ben de seni seviyorum" dedi. Peygamber efendimiz **"Muâz! Her namazdan sonra şu duâyı asla terk etme. Allahım! Sana şükretmekte, seni zikretmekte ve sana hakkıyle ibâdet etmekte bana yardım et"** buyurdu.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Hazreti Âişe'ye öğrettiği ve tavsiye ettiği duâlardan biri şudur **"Allahım senden, dünyâ ve âhırette bildiğim ve bilmediğim hayırlar istiyorum. Dünyâ ve âhırette bildiğim ve bilmediğim bütün kötülüklerden sana sığınırım. Cenneti ve Cennete girmeye vesile olan amelleri senden niyaz ederim. Cehennemden ve Cehenneme götüren söz ve amellerden sana sığınırım. Senden, kulun ve Resûlün Muhammed aleyhisselâmın istediklerinin en hayırlılarını isterim. Kulun ve Resûlün Muhammed aleyhisselâmın sana sığındığı kötülüklerden ben de sana sığınırım. Yapmamı takdîr ettiğin amellerimin sonunu hayırlı eylemeni niyâz ederim:"**

Hâkim-i Nişâbûri'nin bildirdiği başka bir hadîs-i şerîfte, **"Âdem** (aleyhisselâm) **hatâ edince, yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâm hakkı, için beni af ve mağfiret et dedi. Allahü teâlâ da, Muhammed aleyhisselâmı daha yaratmış değilim. Sen O'nu nasıl**

tanıdın buyurdu. O da, yâ Rabbî! Beni yaratıp rûh verdiğin'zaman, başımı kaldırdım. Arşın kenarlarında Lâ ilahe illallah, Muhammedün resûlullah yazılmış gördüm. Kullarının içinde en çok sevdiğinin ismini, kendi isminin yanına koymuş olduğundan anladım dedi. Allahü teâlâ da, yâ Âdem! Doğru söyledin. Kullarım arasında en çok sevdiğim O'dur. O'nun hakkı için benden af dileyince, seni hemen affetdim. Muhammed aleyhisselâm olmasaydı seni yaratmazdım buyurdu" buyurulmuştur.

ESERLERİ: Bin civârında eserinin bulunduğu, kaynaklarda, kaydedilmektedir. "Tahrîc-üs-Sahîhayn", "Târihu Nişâbûr", "Fedâil-üş-Şâfiî", "Fevâid-üş-şüyûh", "Emâlî'l-aşiyyât", "Terâcim-üş-şüyûh" "Ulûm-ül-hadîs", "Kitâb-ül-ılel", "Kitâb-ül-emâlî" gibi eserlerinin yanısıra "Ma'rifetü ulûm-il-hadîs", "Târihu Ulemâ-i Nişâbûr", "El-Medhal ilâ ilmi's-sahîh" ve "El-Müstedrek ales-Sahîhayn" gibi kitapları da vardır.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 227

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 280

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 608

4) Târih-i Bağdâd cild-5, sh. 473

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1039

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 155

7) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 176

8) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 59

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1009

10) Fâideli Bilgiler sh. 315, 324

11) Kıyâmet ve Âhıret sh. 211, 324

12) Tabakât-ül-huffâz sh. 409

HALEF BİN MUHAMMED EL-VÂSITÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Halef bin Muhammed bin Ali bin Hamdûn el-Vâsıtî'dir. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Hadîs ilminde Hâfız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle ezbere bilirdi. İlim öğrenmek için birçok memleket dolaştı. 400 (m. 1010) senesinden sonra vefât etti. Hıfzı kuvvetli ve tam ma'rifet sahibi bir âlim idi. İlim aldığı âlimler; başta Muhammed bin Ebi'l-Fevâris Ebû Bekr el-İsmâilî, Muhammed İbni Osman el-Müzenî, Bağdad'da,İbn-i Mâlik el-Katî', Muhammed bin Mâsi' ve başka zâtlardır. Bağdâd, Horasan, Şam ve Mısır'a giderek, zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Bağdad'ın Remle kasabasına yerleşti, ticâretle uğraştı. Ondan da; Ebû Abdullah Hâkim Ebû Aliyyil Ahvâzî, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah İbni Ahmed el-Ezherî ve birçok âlim ilim öğrenmiştir.

İbn-i Kesîr şöyle demiştir: Halef bin Muhammed el-Vâsıtî ölünceye kadar ilimle uğraştı. Allahü teâlâ ona rahmet eylesin. Eserlerinden bir tanesi, Etrâf-üs-Sahîhayn'dır. Hadîs ilmi ile ilgili olup üç cilddir. Bu kitap düzenli tertipli bir eserdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden biri şudur **"Cömert kimsenin günahından uzak kalınız** (kusurlarını araştırmayınız). **Çünkü o düştükçe, Allah onun elinden tutar."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 107

2) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 334

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1067

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 344

5) El-A'lâm cild-2, sh. 311

6) Keşf-üz-zünûn sh. 116

HALÎL HALÎLÎ KAZVÎNÎ (Ebû Ya'lâ İbni Abdullah)

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ya'lâ olup ismi Halîl bin Abdullah bin Ahmed'dir. Kazvinli olması sebebiyle Kazvînî, dedelerine nisbetle Halîlî denildi. 446 (m. 1055) yılında vefât etti.

İlim tahsil edip, hadîs-i şerîf öğrenmek için Nişâbûr, Cürcan, Kazvin ve birçok şehri dolaştı. Ali bin Ahmed bin Sâlih Kazvînî, Muhammed bin İshâk Kisâî, Kâsım bin Alkame, Ebû Hafs Kettânî, Muhammed bin Süleymân bin Yezîd Fâmî, Ebû Tâhir Mülahhıs, Ebü'l-Hüseyn Haffâf, Ebû Abdullah Hakem ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Ebû Bekr İbni Mukrî, Ebû Hafs İbni Şahin, Ali bin Abdurrahmân Bikâî, Ebû Ahmed Gutrîfi ve Ebû Amr bin Hamdân'dan icâzet (diploma) aldı. Yetişmiş olduğu bu büyük âlimlerin derslerinde duyduklarını yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Hadîs-i şerîflerden çıkarılan hükümleri öğrendi. Hadîs râvîlerinin ve kendisinden önce yaşayan âlimlerin hâllerini çok iyi bilirdi. Hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Zamanının İmâmı olarak tanındı. Memleketi Kazvin'e kadı ta'yin edildi. Vermiş olduğu âdil hükümlerle insanların huzûr ve saadetini temine çalıştı. Hıfzı kuvvetli, zekâsı keskindi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmek, insanlara nasihat etmek ve ibâdetle geçirirdi. Mala, paraya rağbet etmezdi. Çok cömert olup, kendisine yetecek kadar mal bırakır, fazlasını fakirlere dağıtırdı. Haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. İnsanlar, ilmiyle amel edip, bildiklerini günlük hayâtında tatbik ederek, onlara yumuşak ve çok güzel muâmelede bulunmasından dolayı kendisini çok sever, büyük küçük, devlet adamı, köylü, herkes nasihatlerini dinler, söylediklerini yapmaya gayret ederdi. Ebû Ya'lâ Halîlî, mahkemelerde verdiği âdil hükümlerle insanlara huzûr dağıtırken, yetiştirdiği talebelerle, gelecek nesillerin de huzûr içinde yaşamalarına vesile oldu.

Ebû Bekr bin Lal, oğlu Ebû Zeyd Vâkıd bin Halîl, İsmâil bin Mâkî Kazvinî ve daha birçok âlim ondan ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de, hocaları gibi dîn-i İslama hizmet için çalıştılar. Gece-gündüz demeden, insanlara; Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmanın şart olduğunu, Resûlullaha (s.a.v.) uymayanın ebedi saadete eremeyeceğini anlattılar. Allahü teâlâ, onların bu çalışma ve gayretleri vesilesiyle bir çok kimseye hidâyet nasîb etti. Bulundukları yerlerde sâlih amel işleyen, iyi ve kıymetli kimseler çoğaldı. Yumuşak huylu, güzel amelli kimseler, onlara idâreci oldu. İnsanlar huzûr içinde, Allahtan başka kimseden korkmadan yaşadılar.

Ebû Ya'lâ Halîlî, yazmış olduğu pek kıymetli eserleri ile de insanlara dinlerini öğretmeye gayret etti. Dokuzuncu asırda yaşamış olan Hanefî âlimlerinden İbn-i Kutluboğa'nın ilâveler yaptığı "Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifet-i ulemâ-il-hadîs" adlı eseri meşhûrdur. Bu eserinde, kendi zamanına kadar yaşamış olan âlimleri, şehirlerine göre tertip ederek yazmakta, onların örnek hayatlarını, güzel amellerini anlatmaktadır.

Ebû Ya'lâ el-Halîl bin Abdullah bin Ahmed bin İbrâhim el-Halîlî el-Hâfız, "Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifeti ulemâ-il-hadîs" isimli eserinin başında şöyle demektedir:

Ma'rifetullah (Allahü teâlâyı bilmek), Resûlünü ve meleklerini bilmekten sonra, zâhir ve bâtın ilimlerinin en yücesi, himmetleri sarfetmeye en lâyık olanı, Allah indinde sevâbı en büyük olanı, dinde fıkıh bilgilerini öğrenmek, helâl ve haram, emir ve yasak, mahbûb (sevilen), nafile ve mendûb hükümlerini bilmektir. Bunlar öyle amellerdir ki, öğrenen, bilen ve yaşayanları Allahü teâlâ ile hemcivâr olmağa (O'na yaklaşmağa) sebep olur ve âhırette güzel bir hayâta ulaştırır. Kabrin fitnesinden ve Cehennem azâbından korur. Allahü teâlâ Şûra sûresinin 22. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Îmân edip sâlih amel işleyenler ise, Cennet bağçelerindedir. Onlar için Rableri indinde ne isterlerse var. Bu ni'metler mû'minlere büyük fadldır** (ihsândır)**"** buyurdu. Sonra Allahü teâlâ, kitabını herşeyi beyân etmek için inzal buyurmuştur. Onda nass olarak açıkladığı, icmali olarak beyân buyurduğu, Nebisinin (s.a.v.) lisânı üzere keyfiyyetini beyân ettiği husûslar vardır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) kavil (hadîs) ve fiil (sünnet) olarak meşrû kıldıkları hükümler de vardır ki, bunlar da tâbi olunacak şer'î hükümlerdir. Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin 21. âyet-i kerîmesinde, meâlen: **"Andolsun ki, sizin için** (Allahü teâlâdan sevâb ve O'na kavuşmayı ve âhıret ni'metlerini uman ve Allahü teâlâyı çok anan kimseler için) **Resûlullahda güzel bir ihtida** (uyulacak şeyler) **vardır."**

Âl-i İmrân sûresinin 132. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Allahü teâlâ ve Rasûlüne itaat edin ki rahmet olunasınız."** Nisa sûresinin 115. âyet-i kerîmesinde ise meâlen: **"Bir kimse ki, ona doğru yol zâhir olduktan sonra Peygambere** (s.a.v.) **muhalefet edip,** (i'tikâd ve amelde) **mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, âhırette biz onu döndüğü tarafa çevririz.** (Dost olduğu küfür ve irtidâda ısmarlarız) **ve Cehenneme atarız. Cehennem ise, ne fenâ bir yerdir"** buyurmuştur. Cenâb-ı Hak, Resûlüne muhalefet ile mü'minlerin yoluna muhalefeti cem etmiştir. Böyle olan kimseleri de Cehenneme atacağını bildirmiştir. Bu delîller sebebiyle, Sahabenin, Tabiînin ve her asırdaki mü'minlerin icmâ'ından hükümler alınır ve icmâ'a muhalefet haram olur. Hâdiselerin hükümlerini beyân etmede temel olan bu üç delili (Kitap, Sünnet ve İcmâ'-ı Ümmet) aşan bir durum olursa, cenâb-ı Hak, bir imtihan olmak üzere ve hükmünde isâbet edenin ecrini nezdinde ziyâdeleştirmek için, o hâdisenin hükmünü âlimlerin ictihâdlarına sevk ve havale etmiştir. Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresinin 154. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: **"Allahü teâlâ kalblerinizdeki ihlâs ve nifakı meydana koymak, kalblerinizdeki vesveseyi pak kılmak için böyle irâde etti. Allahü teâlâ kalblerinizde olan hayır ve şerri hakkıyle bilir."**

Hazreti Peygamberin (s.a.v.) sünneti ile vahye ve tenzile (Kur'ân-ı kerîmin inişine; şâhid olan Sahabenin kavilleri (sözleri; İslâm ahkâmının iki rüknü (temeli; ve ahkâm husûsunda kitaptan sonra gelen merci (kaynak; olup, onlara ulaşmak ve sıhhatlerini tesbit etmek, onları bilme husûsunda ayna gibi olan nakiller ve râvîler mümkün olmaktadır. Bu da isnâd sisteminin lüzumunu ortaya koyar. İmâm-ı Şafiî (r.a.) demiştir ki: "İlmi, isnâdsız olarak tahsil eden kimse, geceleyin odun toplayan kimse gibidir ki, belki orada kendisini sokacak bir engerek yılanı vardır ve o bunu bilmemektedir." Fıkıhla uğraşan kimsenin ve sünneti öğrenmek istiyenin vahye şâhid olan zâtların hâllerini, sünneti nakledenler hakkındaki ittifâklarını ve ihtilâflarım, onların cerh ve ta'dillerini araştırmağa daha çok dikkat etmelidir.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz, cild-3, sh. 1123

2) Tabakât-ül-huffâz (Süyûtî) sh. 431

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 274

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 121

5) El-A'lâm cild-2, sh. 319

6) Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifet-i ulemâ-il-hadîs, Süleymâniye Kütübhânesi Ayasofya kısmı No: 2951

HARKÛŞÎ ABDÜLMELİK BİN MUHAMMED

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde âlimdir. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Babasının künyesi Ebû Osman olduğu için. İsmi Abdülmelik bin Ebî Osman şeklinde de kaydedilmiştir. Künyesi Ebû Saîd ez-Zâhid Harkûşi, en-Nişâbûrî'dir. 407 (m. 1016) senesinde vefât etti. Nişâbûrlu olup, Irak'a, Şam'a, Mısır'a ve Hicaz'a gitti. Oralarda zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Bir müddet Mekke'de kaldı. Daha sonra Nişâbûr'a döndü. Zehebî, Hâmid Rifâ'dan ve onun tabakasından rivâyette bulunduğunu söylemiştir. Va'z ve nasîhatlarıyla meşhûr, zâhid bir âlim idi. Hâkim onun için, "Ondan daha âlim, zâhid, mütevâzi bir zât görmedim, insanlara doğru yolu gösterirdi" demiştir. Kendi elinin emeği ile kazandığından yerdi. Takke yapıp sattırırdı. Bir medrese ve hastahâne yaptırdı. Bunların masrafının karşılanması için de mal vakfetti. Yaptırdığı medreseye ayrıca bir kütübhâne kurdu. Yazdığı eserler meşhûr olup, şunlardır: El-Beşârâ ven-nezârâ, Tehzîb-ül-esrâr fî tabakât-il-ahyâr, Kitâb-üz-zühd, Tefsîr-i kebîr, Delâil-ün-nübüvve, Siyer-ül-ubbâd vez-zühhâd, Şeref-ül-Mustafâ,

Delâil-ün-nübüvve adlı eserinden seçmeler Ahmed bin Abde Hammâd'dan, o da Ma'bed bin Hilâl ez-Zemânî'den naklen şöyle anlatmıştır: Bir defasında Enes bin Mâlik'in yanına gitmiştik. Yanımızda Sabit Benâni vardı. Sabit Benânî izin istedi. Huzûruna girdik. Sabit Benânî'yi sedir üzerine oturttu. Ben arkadaşlarıma, şefaat hadîsinden başka birşey sormayın dedim. Sabit Benânî: "Ey Ebâ Hamza! Şüphesiz bu kardeşlerin, Basra'dan buraya senin yanına, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemin şefaat ile ilgili bir hadîs-i şerîfini sormaya geldiler" dedi. Bu isteğimizi kabûl edip şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü insanlar arasında** (O günün dehşetinden dolayı) **bir karışıklık, bir dalgalanma görülür. Adem'e** (a.s.) **giderler. Ey Âdem** (a.s.) **zürriyetine şefaat et derler. Âdem aleyhisselâm, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Fakat siz İbrâhim'e** (a.s.) **gidiniz. Çünkü o, Allahü teâlânın halîlidir. İbrâhim'e** (a.s.) **giderler, ondan da şefaat etmesini isterler, İbrâhim** (a.s.) **de ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Mûsâ'ya** (a.s.) **gidiniz. Çünkü o, Allahü teâlânın kelîmidir der. Mûsâ'ya** (a.s.) **giderler. O da, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Îsâ'ya** (a.s.) **gidiniz. Çünkü o, Rûhullah ve Kelimetullahtır der. Îsâ aleyhisselâma da giderler, o da, ben bu şefaati yapacak durumda değilim. Siz Muhammed'e** (s.a.v.) **gidiniz der. Bunun üzerine insanlar bana gelirler. Ben şefaat ederim derim. Rabbimden şefaat için izin isterim, bana izin verir. Rabbimin huzûrunda dururum. Bana anlatamayacağım şekilde hamdetmeyi ilham edecek, ben de Rabbime o hamdler ile hamd edeceğim. Sonra secdeye kapanacağım, Rabbim bana "Yâ Muhammed başını secdeden kaldır, ne söylersen dinlenilecek, ne istersen verilecek, şefaat et şefaatin kabûl olunacak" buyuracak. Ben de, "Yâ Rabbî! Ümmetim, ümmetim" diyeceğim. Bunun üzerine "Git, kalbinde buğday tanesi veya bir arpa ağırlığında** (az) **îmânı olan kimseyi Cehennemden çıkar" buyuracak. Gidip onları çıkaracağım. Sonra tekrar secdeye kapanacağım. Gene önceki gibi Rabbime hamd ve sena edip, ona sığınacağım. Yine bana, "Yâ Muhammed başını kaldır, ne söylersen dinlenilecek, ne istersen verilecek, şefaat et şefaatin kabûl olunacak" buyurur. Ben de "Yâ Rabbî! ümmetim, ümmetimi isterim" diyeceğim. Bana denilir ki, "Git, ümmetinden**

kalbinde hardal tanesi kadar imânı olanı Cehennemden çıkar." Bunları da çıkardıktan sonra tekrar secdeye kapanıp, Rabbime hamd edeceğim ve ona sığınacağım. Yine bana, "Yâ Muhammed başını kaldır. Söyle dinlenilir, ne istersen verilir, şefaat et şefaatini kabûl edeceğim" buyurur. Ben de "Yâ Rabbi! Ümmetimi isterim, ümmetimi isterim" derim. Bunun üzerine Rabbim buyuracak ki, "Git, ümmetinden kalbinde hardal tanesinden çok az da olsa, zerre kadar îmânı olanı Cehennemden çıkar" buyurur. Bu böylece üç defa buyurulur."

Yine Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etmiştir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette ilk şefaat edecek benim, benim isteğimin kabûl edildiği kadar, hiçbir nebîninki kabûl edilmeyecek, Peygamberlerden kendisine sâdece bir kişi îmân etmiş olanları var."** Resûlullah (s.a.v.) yine buyurdu ki: **"Cennette ilk şefaat edecek olan benim. Ümmeti en çok olan Peygamber benim. Cennetin kapısını ilk çalacak olan benim."** Yine bir hadîs-i şerîfte **"Kıyâmet günü Cennetin kapısına gelip, açılmasını isterim. Hazin** (melek), **sen kimsin? der. Ben Muhammedim derim. Melek bana, senden önce hiç kimseye açmamam emredildi der."**

"Her Peygamberin yaptığı (makbûl) **bir duâ vardır. Ben duâmı kıyâmet günü ümmetime şefaat için bıraktım"** buyurdu.

Dâvûd bin Ebî Hind şöyle anlatmıştır: Kıyâmet günü bu ümmetten olan günahkâr kimse, Resûlullahın (s.a.v.) elinden tutar ve "Yâ Resûlallah, beni azâbdan kurtar!" der. Resûlullah (s.a.v.) de: **"Benim sünnetim sana ulaştı, şeriatimi duydun. Niçin âsî oldun? Şimdi ne özür beyân edeceksin?"** buyurur. Bunun üzerine azâba düşecek olan kimse, "Yâ Resûlallah! Benim kötü bahtım bana galebe çaldı" der. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Ümmetimden** (îmân ile ölen) **hiç kimsede şekavet** (ebedî Cehennemlik olan) **yoktur. Yâ Rabbi! Bunu bana bağışla"** der. Allahü teâlâ da onu bağışlar. Ahmed bin Âsım Antâkî buyurdu ki: "Kıyâmet günü ilmiyle amel eden kimseye, ilmi şefaatçi olur. İlmiyle amel etmeyene de, o ilim hasım olur."

Ebû Sa'îd Harkûşî'nin Delâil-ün-nübüvve adlı eserindeki Peygamberimize (s.a.v.) salât ve selâm getirmenin fazileti bâbı:

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cebrâil ile karşılaştım. Beni müjdeleyerek, Allahü teâlâ sana salât ve selâm okuyanlara, salât ve selâm vereceğini buyurdu dedi. Ben de bundan dolayı, Rabbime secde ederek şükrettim."**

Abdurrahmân bin Avf şöyle anlatmıştır: Resûlullah (s.a.v.) ile Bakî' kabristanına gittik, iki defa secde edip, secdelerde uzun müddet kaldı. Sebebini sordum. Buyurdu ki: **"Cebrâil bana geldi ve dedi ki: Bir kimse sana salât okursa, yetmiş melek de ona salât okur."**

Ebû Saîd-i Hudrî şöyle demiştir: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir topluluk biraraya gelir otururda, Peygamberlerine salât okumazlarsa, onlara bir üzüntü çöker."**

Yine bir hadîs-i şerîfte; **"Kim her gün yüz kere Allahümme salli alâ Muhammedin ve ehli beytihi derse, onun otuzu dünyâda olmak üzere yüz ihtiyâcı giderilir."**

Bekr bin Abdullah Müzenî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Her kim bana on kere sabah, on kere da akşam salevât okursa, kıyâmet günü şefâatıma kavuşur"** buyuruldu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir defasında minbere çıkarken üç defa âmin dedi. Eshâb-ı Kirâm, "Yâ Resûlallah, şimdiye kadar yapmadığınız bir şeyi yaptınız, sebebi nedir?" denilince

buyurdu ki: **"Bana Cebrâil geldi ve dedi ki: Kim annesi babası ve ikisinden biriyle bulunur da** (onlara iyilik yaparak) **bağışlanmazsa, Allahü teâlâ onu mahrûm etsin. Ben de âmin dedim. Kim Ramazân-ı şerîfe ulaşır da günahlarını bağışlatmazsa, Allah onu mahrûm etsin dedi. Ben de âmin dedim. Kim de yanında senin ismin anıldığı hâlde sana salevât getirmezse, Allah onu rahmetinden mahrûm etsin dedi. Ben de âmin dedim."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın bir takım melekleri vardır. Bana ümmetimin getirdiği, söylediği salevâtı ulaştırırlar. Yâ Resûlallah filân oğlu filân sana salât okudu derler."** "Yâ Resûlallah, siz çürümüş, hâlde iken bu nasıl olur?" denilince buyurdu ki: **"Şüphesiz ki Allahü teâlâ enbiyâsının etini toprağa haram kıldı. Onlar kabirde çürümezler."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Kimin yanında ismim anılırda salevât getirmezse, Cennet yolundan uzaklaşmış olur"**

"Kim bana bir salevât yazarsa, yazdığı salevât, yazdığı yerde kaldığı müddetçe, melekler onu yazan için istiğfar ederler"

Abdülmelik bin Muhammed hazretlerinin kıymetli eserlerinden biri de (Tehzîb-ül-esrâr) adlı kitabı olup, çok fâidelidir. Bu kitaptan çeşitli bölümlerin tercümesi, ana hatlarıyla şöyledir:

Tasavvuf: Ma'rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: "Tasavvuf; hakîkatlere sarılmak, derin, ince, ma'nâlı konuşmak ve insanlardan birşey beklememektir."

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Tasavvuf ehli, toprak gibidir. Toprağa kötü şeyler atılır. Fakat toprak iyi şeylerle (çiçek v.s.) karşılar, güzel şeyler verir."

Yine buyurdu ki: "Tasavvuf ehlinin kalbi, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibi dünyâya düşkün olmaktan uzak ve Allahü teâlânın emirlerine itaatkârdır. Teslimiyeti, İsmâil aleyhisselâmın teslimiyeti gibidir. Hüznü, Dâvûd aleyhisselâmın hüznü gibi, fakri, Îsâ aleyhisselâmın fakri gibidir. Sabrı, Eyyûb aleyhisselâmın sabrı gibi, şevki, Mûsâ aleyhisselâmın duâ ederken gösterdiği şevk gibidir. İhlâsı da, Muhammed aleyhisselâmın ihlâsı gibi olan kimsedir."

Yine buyurdu ki: "Allah adamının, tasavvuf ehlinin üç vasfı vardır Toprak gibidir. İyiye de, kötü kimseye de verir. Bulut gibidir, herşeyi gölgeler. Yağmur gibidir, sevilen kimseyi de, sevilmeyen kimseyi de sular."

Ebü'l-Hüseyn hazretlerine, "Tasavvuf nedir?" diye sorulunca buyurdu ki: "Bunu anlatmak, ifâde etmek çok zordur. Fakat onu tadan anlar."

Tövbe: Abdullah bin Ömer rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, rûh gargaraya gelmedikçe kulun tövbesini kabûl eder."** Büyük âlim ve aynı zamanda vâ'iz olan Ebû Sa'd buyurur ki: "Tövbe yüksek makamlardan ve Allahü teâlânın sevgisini gerektiren amellerdendir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Allahü teâlâ, tövbe edenleri sever"** (Bekâra-222) buyuruyor. Sehl bin Abdullah (r.a.) buyurur ki: "Tövbe, yaptığı günahlara pişmanlık duymak ve zemmedilen hareketlerden, Allahü teâlânın râzı olduğu işlere dönmektir. Doğru bir tövbe edebilmek için; helâlinden yemek, a'zâlarını kötülüklerden ve günahlardan muhafaza etmek, bu husûslarda Allahü teâlâdan yardım istemek lazımdır.

Zünnûn-i Mısrî'ye tövbe sorulduğu zaman: "Avamın tövbesi, günahlardan, havassın (seçilmişlerin) gafletten dolayıdır." buyurdu.

Muhammed bin Ali el-Kettânî'ye istiğfarın ne olduğu soruldu, "İstiğfar, tövbe demektir. Tövbe ise, altı ma'nâyı içine alan bir isimdir. Birincisi; yapmış olduğu günaha pişmanlık duymak, ikincisi; yapmış olduğu günahı bir daha işlememeye azmetmek, karar vermek. Üçüncüsü; Allahü teâlâya karşı yapmakla mükellef olduğu farzları eda etmek. Dördüncüsü; hakkı geçenlerin haklarını vermek. Beşincisi; haramları atmak için, onunla beslenen vücûdunu eritmek. Altıncısı; bedene, günahların tadını tattırdığı gibi, tâatların acısını da tattırmak.

İbn-i Atâ: "Tövbe, iki tanedir. Birincisi; inâbe tövbesi, diğeri; isticâbe tövbesi. İnâbe tövbesi; kulun akıbetinden korkarak, tövbe etmesi, isticâbe tövbesi; kulun Allahü teâlânın kereminden haya ederek yapılan tövbedir" buyurdu.

Ebû Bekr Râzî (r.a.) şöyle nakleder: Ebû Bekr Beykendî'den duydum. Buyurdu ki: "Tövbe: Kulun, Allahü teâlâya karşı cür'ette bulunduğunu bilmesi, günahından dolayı kendisini yere batırmayacak, ateşte yakmıyacak kadar Rabbinin halîm olmasını görmesidir. Sonra tövbe edip, bir daha ona dönmemesidir."

Hasen (r.a.) anlattı: "Allahü teâlâ Âdem'in (a.s.) tövbesini kabûl ettiği zaman, melekler onu tebrik ettiler. Cebrâil ve Mikâil (aleyhimesselâm) yanına indiler. "Ey Âdem! Gözün aydın, Allahü teâlâ tövbeni kabûl etti" dediler. Bunun üzerine Âdem (a.s.) "Yâ Cebrâil! bu tövbemden sonra ben tekrar hesaba çekilirsem halim ne olur?" deyince, Allahü teâlâ Âdem'e (a.s.): "Ey Âdem! Senin zürriyetine, tövbeyi miras bıraktım. Onlardan bana kim senin yaptığın duâ gibi duâ ederse, senin yalvarmanı kabûl ettiğim gibi, onunkini de kabûl ederim. Kim benden isterse, ona veririm. Çünkü ben, kullarıma yakınım ve onların isteklerini kabûl ederim." diye vahyetti."

Râbi'a-i Adviyye de, tövbeyi şartlarına uygun yapmamanın da günaha sebeb olduğunu, bunun için de, tekrar ve doğru tövbe yapmak gerektiğini şöyle ifâde etmiştir "Bizim tövbelerimiz, başka bir tövbeyi gerektirir" ve yine şöyle buyurmuştur: "Sâdece dil ile istiğfar yalancıların tövbesidir" buyurarak tövbenin şartlarına uygun yapılması gerektiğini bildirmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte **"Pişmanlık tövbedir"** buyurdu. Ebû Sa'îd el-Vâ'iz hazretleri bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını şöyle açıklamıştır: "Geçmiş günahlardan dolayı kalbde bir yanmanın ve artık bir daha işlememek üzere kesin, açık bir niyetin hâsıl olmasıdır." Yine Peygamberimiz (s.a.v.) **"Günahtan tövbe eden, sanki o günahı işlememiş gibidir"** buyurdular.

Bunun ma'nâsını da şöyle açıklamıştır: Tövbe hakîkî bir tövbe olduğu zaman, Yahyâ bin Zekeriyyâ aleyhisselâm gibi günahsız olur. Çünkü o, hiç günah işlemedi ve günah işlemeye de yönelmedi. Ba'zı kitaplarda şöyle kaydedilmiştir. Allahü teâlâ kuluna buyurur ki: Ey kulum, sen gayret göster, çalış, ben veririm. Sen sabret, ben karşılığını ihsân ederim. Sen iste, ben veririm. Sen duâ et, ben kabûl ederim. Sen şükret, ben ni'metimi arttırırım. Sen tövbe et, ben tövbeni kabûl ederim."

Sehl hazretlerine, "Tövbe nedir?" diye sorulunca buyurdu ki: "Başı icabet, sonra inâbet, sonra tövbe, sonra istiğfardır, icabet, iş ile olur (günahtan el çekmek). İnâbet kalb ile, tövbe niyet ile, istiğfar da kendini kusurlu görmekle olur."

Muhammed bin Ali'ye "Tövbe nedir?" diye sorulunca; "Kötülüklerden uzaklaşıp iyiliklere yönelmek, sonra bunda mücâhede, nefse bunu yapmasını zorlamak, sonra bu işte sebat etmek ve sonra doğruluk göstermektir. Bundan sonra da Allahü teâlânın rızâsını kazanıp vilâyete (evliyâlığa) ve yardımına, ihsânlarına kavuşmaktır" buyurdu.

Bennân-es-Sûfî buyurdu ki: "Tövbe iki çeşittir. Biri avamın tövbesi, biri de seçilmişlerin tövbesidir. Avamın tövbesi günahlardan tövbedir. Seçilmiş kimselerin tövbesi gafletten tövbedir. Avam ile havassın (seçilmişlerin) tövbelerinde fark vardır. Avam günahlardan ve kötülüklerden tövbe eder. Havas ise bunları zâten işlemez. Fakat onların tövbesi yanılmaktan, gaflete düşmekten ve yaptığı ibâdet ve tâatı sebebiyle kendini beğenme korkusundan tövbedir.

Şakîk-i Belhî buyurdu ki: "İnsanları iki şey helak eder. Biri, tövbe ederim diyerek günah işlemeleri, diğeri de sonra yaparım diyerek tövbeyi geciktirmeleridir."

Yûsuf bin Esbat hazretleri buyurdu ki: "Tövbenin on derecesi vardır: 1. Cehâletten uzaklaşmak, 2. Tembelliği terk etmek, 3. Münkerattan tevelli, kötülüklerden uzaklaşmak, 4. Beğenilen ve râzı olunulan işleri yapmak, 5. Hayırlara koşmak, hayır işlerde yarışmak, 6. Tashih-i tövbe, tövbeyi tam ve doğru yapmak, 7. Lüzûm-ün-nevbe günahları terk edip hakka yönelmek, 8. Hak sahiblerinin haklarını ödemek (Edâ-i mezalim), 9. Taleb-il-megânim, fırsatları ganîmet bilmek, 10. Kalbin tasviyesi, kötülüklerden temizlenmesi.

Ahmed bin Ebî Havari buyurdu ki: "Kul kalbiyle pişman olmadıkça, diliyle istiğfar etmedikçe ve kendi üzerinde hakkı olan hak sahiblerinin hakkını ödemedikçe tövbe etmiş olmaz. Kul ibâdete yönelir, kulluğunu yaparsa, tövbeye ve zühde ulaşır. Zühde kavuşunca, sadâkata, sıdka kavuşur. Sıdka kavuşunca, tevekküle, bununla da istikâmete kavuşur. Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü tövbe en güzel bir sûrette getirilir, öyle güzel kokusu olur ki, onu mü'minlerden başkası duymaz? Kâfirler der ki: Mü'minler o kokuyu alıyorlar da, biz neden alamıyoruz? Bunun üzerine tövbe onlara şöyle der: Eğer beni dünyâda kabûl etseydiniz** (dünyâda iken tövbe etseydiniz) **şimdi** (bu güzel kokumu) **duyardınız. Bunun üzerine kâfirler: "Şimdi seni kabûl ediyoruz" derler. Semâdan bir melek kâfirlere şöyle seslenir: "Eğer dünyâdaki altın ve gümüşleri ve herşeyi getirseniz, artık sizden tövbe kabûl olunmaz."** Sonra buyurdu ki: **"Melekler onlardan uzaklaşır. Cehennem, bekçileri olan melekler gelirler. Kendisinde güzel koku bulunanları Cennete korlar. Kötü koku bulunanları ise Cehenneme atarlar."**

İbni Atâ, "Kim amel ederek tövbesini düzeltirse, tövbesi kabûl olunur." buyurdu.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyurdu ki: "Her uzvun tövbesi vardır. Kalbin tövbesi, haram olan işleri yapmaya niyeti terk etmesidir. Gözün tövbesi, harama uzanmaması, ayakların tövbesi, harama gitmemesi, kulağın tövbesi, haram olan şeyleri dinlememesi, karnın tövbesi, helâl yemek, fercin tövbesi, fuhşa dalmaması, işlememesidir..."

Ebû Hafs hazretlerine, tövbekârlar neden dünyâyı sevmezler? denildi. "Çünkü onlar, günâha dünyâda batarlar" buyurdu. Fakat, tövbe de dünyâda yapılır dediklerinde de, "Bu günâha delîldir. İşleniyor ki tövbe yapılıyor. Bu kesindir. Ya'nî dünyâda günah işleniyor, fakat bu günahların tövbesinin kabûl edileceği kesin değildir."

Ebû Abdullah Celâ hazretlerine denildi ki, "İnsan ne zaman tam tövbekâr olur?" "Sol omuzundaki melek, yirmi sene hiç yazacak günah bulamadığı ve yazmadığı zaman" buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ** (günahkâr kuluna) **ey Âdemoğlu, sen bana duâ etmedin. Benden günahlarının bağışlanmasını istemedin. Eğer bunu benden isteseydin, arzın dolusu günahın olsa, göke ulaşsa, onu bağışlar, günahına bakmazdım, buyurdu."**

Murâkabe: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"İnsanlar görürken yapmayı beğenmediğin, yapmaktan çekindiğin işi, yalnız iken de yapma."**

İbrâhim bin Şemmas şöyle anlatmıştır: Bir adam, Abdullah İbni Mübârek hazretlerinden nasihat istedi. O da, Allahü teâlâyı murâkabe et buyurdu. Nasihat isteyen kimse bu sözün ma'nâsını bir zâta sordu. O da, "Sen Allahü teâlâyı görür gibi hareket et" diye açıkladı.

Abdülvâhid bin Zeyd "Sahibim, Rabbim beni görüyorken, başkasının görmesine aldırmam" buyurmuştur.

Ebü'l-Abbâs bin Atâ "Tâatin en faziletlisi, her an murâkabe üzere olmakdır (Allahü teâlânın her an herşeyi gördüğünü unutmamakdır)" buyurdu.

Ebû Osman el-Magribî de, "İnsan için vazgeçilmez ve en lüzumlu şey murâkabe, muhâsebe ve ilmiyle amel etmektir" buyurdu.

Ebû Hafs şöyle buyurmuştur: "İnsanlar arasında oturup onlara va'z ve nasihat ederken, kendi nefsine ve kalbine va'z et, onların senin etrâfında toplanması seni gurûrlandırmasın. Çünkü onlar, senin dışını görüyor. Allahü teâlâ ise kalbini ve düşüncelerini de biliyor."

Naklolunur ki: Büyüklerden bir zât, talebeleri içinde genç birisini daha çok severdi. Diğer talebeler ise, acaba hocamız neden o genci daha çok seviyor? diye düşünüyorlardı. Hocaları birgün bu talebelerine ve o sevdiği küçük talebesine birer tane kuş verip, gidiniz, bu kuşları kimsenin görmediği yerde kesip bana getiriniz, diye emretti. Talebelerinden her biri kendisine verilen; kuşu alıp, ıssız bir yerde keserek hocasına getirdi. Hocalarının çok sevdiği küçük talebe ise, kuşu kesmeden geri getirdi. Sebebi sorulunca, ben kimsenin görmediği bir yer bulamadım. Çünkü Allahü teâlâ, her an, herşeyi görüyor dedi. Bunu işiten arkadaşları onun murâkabesi karşısında şaşıp, hocalarının neden onu daha çok sevdiğini anladılar. Yûsuf aleyhisselâma âşık olan Zeliha, onu kendine çağırdığında, odada bulunan bir putun yüzünü örttü. Yûsuf aleyhisselâm, "Neden onun yüzünü örtüyorsun?" deyince, Zeliha "Bu bizim ilâhımızdır, ondan utanıyorum" dedi. Bunun üzerine Yûsuf aleyhisselâm: "Sen bir taş parçasından utanıyorsun da, ben âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâdan utanmam mı? O, her an, her şeyi görüyor, biliyor" buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine murâkabe nedir? denilince: "Murâkabe, bir şeyden korkup da vukû' bulmasını bekleyen kimsenin beklemesi ve uykusunu, istirahatını terketmesi gibi olmaktır. Âlimler: Murâkabe; Allahü teâlânın herşeyi gördüğünü, bildiğini bilmektir." buyurdular.

Âlimlerden biri buyurdu ki: Recâ (ümit) seni ibâdete çeken şey, havf (korku) da seni günahlardan uzaklaştıran şeydir."

Muhammed bin Ali Tirmîzî buyurdu ki: "Seni her an Rabbinin gördüğünü unutma, şükrünü, sana devamlı ni'metler veren, her an muhtaç olduğun Rabbine yap."

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: "İnsanın kalbini süsleyen ve insan için en faydalı ilim, kendini Allahü teâlânın her an, nerede olursa olsun gördüğünü bilmesidir."

Zünnûn-i Mısrî hazretlerinden şöyle soruldu: "Kul, ne ile Cennete girer?" Buyurdu ki: "Sapmayan doğru bir istikâmet, yanılma olmayan bir çalışma, yalnız ve başkaları ile beraber olduğunda murâkabe hâlinde olmak, Allahü teâlânın gördüğünü unutmamaktır, ölüme hazırlanıp, beklemek, hesap günü gelip çatmadan nefsi hesaba çekmektir.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyurdu ki: "Kalbini kötülüklerden koruyarak murâkabe eden kimsenin, Allahü teâlâ a'zâlarını da kötülüklerden korur."

Ebû Hafs el-Haddâd "Amel edenlerin en efdal ameli, murâkabe üzere olmalarıdır" buyurdu.

Edeb: Peygamberimiz "sallallahü aleyhi ve sellem" buyurdu ki: **"Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, ona edeb öğretmesi, her gün yarım sâ'** (1750 gr. hurma v.b. gibi) **sadaka vermesinden daha hayırlıdır."**

Saîd bin Müseyyib buyurdu ki: "Kalbinde Allah için birşey olmayan ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayan kimse edepten uzaktır."

Sehl bin Abdullah, "Kim nefsini edepli olmaya zorlarsa, ihlâs ile kulluk etmesi mümkün olur" buyurdu.

Büyüklerden biri de, "En üstün edeb, tövbe ve nefsi günahlardan men etmek, uzak durmaktır" buyurdu.

Yine bir zât, "Üstünlüklere ancak edeb ile kavuşulur" buyurdu.

Ebû İmrân şöyle demiştir. Dört güzel hasletle üstün hâle kavuştum. Beşir bin Haris'i rü'yâmda gördüm. Buyurdu ki: "Dört haslete yöneldin, fakat edebi terkettin, halbuki edeb en önemli iştir."

Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: "Güzel edeb, Allahü teâlânın gadabını söndürür."

Yahyâ bin Muâz: "Kim tam bir edeb ile edeblenirse, Allahü teâlânın sevdiği, muhabbet ehli kimselerden olur" buyurdu.

Ebû Muhammed Harirî şöyle buyurmuştur. "Yirmi sene müddetle ayağımı uzatıp oturmadım. Dedim ki: Rabbime karşı edebli olmak, benim için daha evlâdır."

Buyuruldu ki; "Üç haslet vardır ki, bunlara sâhib olan mahrûm kalmaz. Edeb ehliyle beraber bulunmak, güzel edeb sahibi olmak ve başkasına eziyet etmemek."

Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs'a "Eshâbını, talebelerini ve sultanları edeblendirdin" dedi. O da, "Yemîn ederim ki, zâhirde, dışta görünen güzel edeb, bâtının, için, kalbin edebli olduğuna alâmettir" dedi.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Bütün edeblerin başı; rahalıkta da, sıkıntı zamanında da, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasakladıklarından sakınmaktır."

Gülsüm el-Hâbî buyurdu ki: "Edeb iki kısımdır. Biri söz ile olan edeb, diğeri iş ile olan edebdir. Söz ile olan edebi yapan, fiil ile olan edebin sevâbına kavuşamaz. Fiil ile olan edebi yapan ve böylece Allahü teâlâya yaklaşan kimseyi, Allahü teâlâ insanlara sevdirir."

Sehl bin Abdullah hazretlerine nefsin edebi nedir? diye sorulunca buyurdu ki: "Nefsinizi üç şey ile edeblendiriniz: Gâfil kimselerle birlikte bulunmayınız. Çünkü onlar dünyâ işlerine dalarlar (Kendilerini unuturlar). Nefsin, yasak edilen şeylere dalmasına ve uyumada, yemede ve içmede (mubahlarda) aşırı gitmesine engel olunuz. Bir de helâl lokma yiyiniz..."

Abdullah bin Menâzil'e edeb nedir? denilince, "Çok çeşitli tariflerini yapmışlardır. Biz de deriz ki, edeb; insanın nefsini tanıması, bilmesidir."

Ebû Ali Rodbârî buyurdu ki: "Nefs, kötülüklere dalmak sûretiyle kendini mahveder. Kul, nefsini terbiye etmekle mükelleftir. Nefs, yaratılışı icâbı muhalefet edicidir. Kul, nefsinin

muhalefetini kırmaya çalışmalı ve kötü isteklerini yapmasına mâni olmalıdır. Kul, ne zaman nefsine karşı bunu yapmayı ihmâl ederse, kendinin helake sürüklenmesinde nefsine yardım etmiş olur. Hazreti Ali bu husûsta buyurdu ki: "Kim nefsine kötü isteklerini yapması husûsunda yardım ederse, kendinin helak olması için nefsine yardım etmiş olur."

Abdullah bin Mübârek buyurdu ki: "Edebden az bir şeye bile çok muhtacız, ilimden çok şeye muhtaç olmamız böyle değildir."

Hızır aleyhisselâm bir kimseye şöyle buyurmuştur: "Allahım! Sana kulluk yapmam husûsunda bana güzel edeb ihsân eyle diye duâ et."

İbn-i Atâ'ya edeb nedir? denilince, "Müstahsenâta vukûfundur. (Razı olunulan, beğenilen şeyleri yapmandır.)" buyurdu. Bu nasıl olur? deyince, "Yalnız iken de, başkaları ile birlikte iken de edebli olman, Allahü teâlâdan utanmandır. Eğer böyle yaparsan, câhil de olsan edebli bir kimse olursun" buyurdu.

Hasen-i Basrî hazretleri, "Dünyâda ve âhırette kul için en faydalı edeb; dîne bağlılık, dünyâya düşkün olmamak ve Rabbini tanımaktır" buyurdu.

Güzel ahlâk: Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Güzel ahlâk, güzel ahlâk sahibi olan kimsenin boynunda, Allahü teâlânın rızâsından bir halkadır. Rahmetten bir zincire bağlanmıştır. Bu zincir de Cennet kapısında bir halkaya bağlanmıştır. Zincir onu Cennete doğru çeker ve bu kapıdan Cennete girmesine sebep olur. Kötü ahlâk da sahibinin boynunda Allahü teâlânın gazâbından bir halkadır. Bir zincir ile Cehennem kapısındaki bir halkaya bağlıdır. O zincir de kötü ahlâk sahibini oraya çeker ve o kapıdan Cehenneme sokar"**

Eyyûb bin Utbe (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir Resûlullaha (s.a.v.) bir adam gelip, "Yâ Resûlallah din nedir?" dedi. **"Güzel ahlâkdır"** buyurdu. Sonra sağ tarafına geçip, "Din nedir?" dedi. **"Güzel ahlâkdır"** buyurdu. Arkasından gelip, "Yâ Resûlallah din nedir?" dedi. **Güzel ahlâkdır"** buyurdu. Sonra ona dönüp, **"Din bilgilerine sâhib olsan da, olmasan da, din; kızmamandır"** buyurdu.

İbrâhim bin Edhem hazretleri bir yere gitmişti. Karşısına onu tanımayan bir asker çıktı "Sen köle misin?" dedi. "Evet" deyince, "Ma'mûr yer neredедir?" deyince, mezarlığı gösterdi. Asker buna kızıp, kamçı ile kafasına vurup yaraladı. Bunu talebeleri öğrenince vuran adama: "Sen ne yaptın?" Bu zât, İbrâhim bin Edhem hazretleridir" dediler. Vuran kişi af dileyip elini öptü. "Neden sen köle misin dediğim zaman evet dedin?" diye sordu. "Çünkü ben, Allahın kuluyum" dedi. "Peki o sana vururken, onun Cennete girmesi için ona duâ ettin. Bunun sebebi nedir?" dediler. Buyurdu ki: "İstedim ki ona benden kötülük dokunmasın, benden nasîbini iyilik olarak alsın."

Ebû Osman el-Hayr hazretlerini, bir kişi evine da'vet etti. Evine varınca içeri kabûl etmeyip geri çevirdi. Kapıdan dönüp giderken tekrar çağırdı. O da döndü. Fakat yine geri çevirdi. Bu hâl üç defa böyle tekrarlandı. Bunu seni denemek için yaptım, dedi. Fakat Ebû Osman hazretlerinin hâlinde hiçbir değişiklik, kızma görülmedi. Bu haliyle ahlâkının üstünlüğünü ve tevâzusunu gösterdi.

Lokman Hakîm'e, oğlu: "Ey babacığım, bir insan için en hayırlı haslet nedir?" dedi. Lokman Hakîm "Dindir" dedi. "Ya iki haslet olsa?" dedi. "Din ve mal" buyurdu. "Üç haslet olsa?" dedi. "Din, mal ve hayadır" buyurdu. "Dört olsa?" dedi. "Din, mal, haya ve güzel ahlâk" dedi. "Ya beş

haslet olsa?" deyince, "Din, mal, haya, güzel ahlâk ve sehâvet (cömertliktir)" buyurdu. "Altı olsa?" deyince, "Ey oğlum, bir insanda bu beş haslet toplanırsa, o insan mütteki, velî ve Allahın kendine yakın kıldığı kullarından olup şeytandan uzaklaşır" buyurdu. Lokman Hakîm'in oğlu devamla "Ey babacığım, en kötü haslet nedir?" dedi. Lokman Hakîm: "En kötü haslet küfürdür" buyurdu. Oğlu "Ya en kötü iki haslet nedir?" deyince, "Küfür ve kibir" buyurdu. "Üç olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükrün azlığı, az şükretmek" buyurdu. "Dört olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükür azlığı ve cimriliktir" buyurdu. "Beş olursa?" deyince, "Küfür, kibir, şükür azlığı, cimrilik ve kötü ahlâktır" buyurdu. "Ey babacığım altı olursa?" deyince, "Ey oğulcuğum, bu beş kötü haslet bir kimsede toplanınca, o kimse şakidir. Allahü teâlâdan uzaktır" buyurdu.

Yahyâ bin Muâz'a insanların en iyisi kimdir? denilince, "İnsanlar ile muâmelesi en kolay olandır (güçlük çıkarmayandır)" buyurdu.

Hamdûn Kassâr hazretleri, "Güzel ahlâkı cömertlikte, kötü ahlâkı da cimrilikte görüyorum" buyurdu.

Yûsuf bin Esbât buyurdu ki: "Güzel ahlâkın alâmeti on tanedir. Bunlar:

1. Fazla i'tirâz etmemek.

2. Adâlet sahibi olmak.

3. Nefsini dâima aşağı görüp, kendini beğenmemek.

4. İnsanlarda gördüğü ayıpları örtmek.

5. Müslüman kardeşinin hatâsını görünce, hüsn-i zan etmek.

6. Başkalarının eziyetine katlanmak.

7. Nefsine zulmetmemek.

8. Kendi ayıplarına bakıp, başkasının ayıplarını araştırmamak.

9. Herkese karşı güler yüzlü olmak.

10. Herkese karşı yumuşak ve tatlı sözlü olmak."

Sehl bin Abdullah hazretlerine, güzel ahlâk nedir? diye sorulunca, "En aşağı derecesi, insanların yükünü çekmek, sıkıntılarına katlanmak ve bundan dolayı karşılık beklememek, günahkârlara acıyıp affedilmelerini dilemek" buyurdu.

Iyâd hazretlerine güzel ahlâk nedir? diye sorulunca, "Rızkı, Allahü teâlânın vereceğinden endişe etmemek. Allahü teâlâya itaat edip, Allahü teâlâya isyan etmemek, insanlar ile muâmelede günahlardan sakınmaktır" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Dört şey vardır ki, ilmi az da olsa, bunlar insanı Allah indinde ve insanlar arasında en yüksek dereceye çıkarır. Bunlar; hilm (yumuşaklık), tevâzu, cömertlik ve güzel ahlâkdır. Bunlar, îmânın kemâlindendirler."

Kettânî hazretleri, "Tasavvuf güzel ahlâktır, kimin güzel ahlâkı artarsa, derecesi de artar" buyurdu.

Abdullah bin Muhammed Râzî, "Güzel ahlâk, kendinden olan şeyleri (iyilikleri) küçük, sana başkasından geleni (iyilikleri) büyük görmendir" buyurdu. Hazreti Ömer buyurdu ki: "İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele ediniz. Fakat onların kötü işlerinden uzak durunuz."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Kötü ahlâk çok iyiliklerle de bulunsa faydası yoktur. Fakat güzel ahlâk pekçok kötülükler arasında da olsa faydalıdır."

İbn-i Abbâs'dan (r.a.) kerem nedir? diye soruldu: "Onu Allahü teâlâ meâlen "Sizin **Allahü teâlâ indinde en üstününüz, O'ndan en çok korkanınızdır"** (Hucurat-13) buyurarak kitabında bildirdi" dedi. Yine ona haseb (şeref) nedir? diye sorulunca, "Ahlâkı en güzel olanınız, şeref bakımından en üstün olandır" buyurdu.

Denildi ki: "Her binanın bir temeli vardır. Dînin esâsı da güzel ahlâktır."

İbn-i Atâ hazretleri birgün dostlarına dedi ki: "Yükselenler ne sebeble yükselirler?" Orada bulunanlardan bir kısmı çok oruç tutmakla dedi. Bir kısmı mücâhedeye (nefse istemediği şeyleri zorla yaptırmağa) çok devam etmekle dedi. Diğer bir kısmı da, kendinin muhâsebesini yapmakla, nefsi hesaba çekerek doğruya yöneltmekle, dediler. Bir kısmı da cömertlik yapmak iledir, dediler. Bunun üzerine İbn-i Atâ buyurdu ki: "Yüksek derecelere, üstünlüklere kavuşanlar, ancak güzel ahlâk ile kavuştular. Allahü teâlâya mahlûkat içinde en çok yakın olan, Muhammed aleyhisselâmdır. O'nun yolunda olanlar güzel ahlâk sahibi olanlardır."

Ümmü Derdâ buyurdu ki: Resûlullahdan (s.a.v.) işittim, **"Mizana ilk konulacak şey, güzel ahlâk ve cömertliktir"** buyurdu.

Allahü teâlâ îmânı yarattığı zaman, îmân, Allahım beni kuvvetlendir dedi. Allahü teâlâ onu güzel ahlâk ve cömertlikle kuvvetlendirdi. Küfrü yaratınca, "küfür bana yardımcı ver dedi. Kötü ahlâkı ve cimriliği ona takviye kıldı.

Günahlardan sakınmak: Hazreti Ali rivâyet etmiştir Resûlullah (s.a.v.) hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kim Cennete iştiyâk duyarsa, hayır işlerde yarışsın. Kim Cehennemden korkup sakınıyorsa, şehvetleri terk etsin. Kim ölümden korkarsa,** (gayr-i meşrû olan) **lezzetleri ve kendisine musibetler getiren dünyâya düşkün olmayı terk etsin."**

Ebû Ya'kûb el-Hirdî buyurdu ki: "İşin aslı az yemek, az uyumak, şehvetleri, nefsin isteklerini terk etmektir."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Amellerin en üstünü, helâlden kazanmaktır."**

Sırrî-yi Sekati hazretleri: "İnsan dînini, şehvetlerine tercih etmedikçe, dîni için şehvetlerini terk etmedikçe kâmil insan olamaz" buyurdu.

Hüseyn bin Muhammed şöyle anlatmıştır: Bir adam Şeybân bin Ali Mısrî'ye gelip "Yeniden bir hac daha yapmak istiyorum" dedi. Bunun üzerine "Önce kalbini yenile, şehvetlerden temizle, nefsini hevâsından uzaklaştır. Dilini boş konuşmaktan koru, sonra da dilediğin yere git" buyurdu.

Büyüklerden bir kısmı da; "Şehvetler şeytanın yularıdır. Kim onun yularını takınırsa, dünyâda kaldığı müddetçe şeytanın bineği olur" buyurdu.

Ebû Sa'îd Makberî, "Kurtuluşun anahtarı gayzı, kızgınlığı yenmektir. Zaferin anahtarı ise, nefsin isteklerini terk etmektir" buyurdu.

Yahyâ bin Muâz'a denildi ki; "Kurtuluşun alâmeti nedir?" "Nefse muhâlefetdir" dedi. "Nefse muhalefetin alâmeti nedir?" denildi. "Onun isteklerini (şehvetlerini) terk etmekdir" dedi. "Günaha sebeb olan şey nedir?" denildi. "Nefsin şehvetleridir" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine denildi ki, "Allahü teâlânın rızâsına nasıl kavuşulur?" "Dünyâya düşkün olmayı terket kavuşursun. Nefsin hevâsına uyma, ulaşırsın" buyurdu. Denildi ki: işini, nefsin hevâ ve hevesine bırakma, seni zulmete sürükler. Çünkü o zulmetten yaratıldı.

Büyükler buyurdu ki: "Mü'min, nefsini şehvetlerinden koruyup ıslah edince, nûru melekût âleminde kandil içindeki lâmba gibi parlar." Tûl-i emel, bitmek bilmeyen istekler, nefsin şehvetlerine dalmaya sebeb olur. Bu da şüphelilere dalmaya, şüpheliler de, harama düşmeye sebeb olur. Haramlar ise, insanın Cehenneme gitmesine sebeb olur."

"İbn-i Atâ buyurdu ki: "Bir kimsenin kalbinde, kendisini nefsin isteklerinden, kötülüklerden koruyacak kadar âhıret düşüncesi yoksa, bunları terketmeye güç bulamaz."

Ka'b-ül-Ahbâr hazretleri buyurdu ki: Biz eski kitaplarda şöyle yazılı olduğunu gördük: "Şüphesiz ki, altına-gümüşe, şehvetlerine, dünyâya ve dünyâda olan şeylere düşkün olan, tapan kimse, Allahü teâlâdan çok uzaktır."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Kurtuluş üç şeydedir. Hûda (hidâyette olmak), takvâ üzere olmak ve bir de hevâyı (nefsin isteklerini) terk etmektedir."

İbrâhim Havvas hazretleri: "Kim nefsin isteklerini terk eder de, bunun neticesini kalbinde hissetmezse, henüz terkedememiştir. O yalancıdır" buyurdu.

Tehzîb-ül-esrâr kitabının ihlâs babında ve diğer ba'zı bâblarında yer alan bilgilerden bir kısmı da şunlardır:

İhlâs: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan sevdiklerimin kalbine yerleştiririm."**

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: "İhlâs, kişinin her işini Allah rızâsı için yapmasıdır." Sehl bin Abdullah hazretlerine denildi ki, "Nefse en ağır gelen şey nedir?" Buyurdu ki: "İhlâstır, çünkü nefs, ihlâstan pay alamaz, ihlâsı hiç istemez." Yine buyurdu ki: "İhlâs, kulluk vazîfesini yapmak, Allahü teâlâya itaat etmektir. Bunu yapmayanın ihlâsı yoktur."

Muhammed bin Fadl buyurdu ki: "İlim kelimesi üç harftir, ayn, lam, mim. Ayn ilmi, lam-ameli, mim de Allah için ihlâslı olmayı, ilim ile amel etmeyi gösterir."

Hazreti Ali "Amelimiz azdır diye üzülmeyiniz. Kabûl olunmamasından korkarak üzülünüz" buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.), Muâz bin Cebel'e buyurdu ki: **"Ey Muâz ihlâsla amel işle, böyle olan amel az da olsa sana kâfi gelir."**

Büyüklerden birine, "İhlâs nedir?" diye soruldu. O da "Sâdece Allah için iş yapmaktır" buyurdu.

Buyuruldu ki: "Bir müddet ihlâslı olmak, ebediyyen kurtuluşa sebeb olur."

Ali Mürteiş hazretleri buyurdu ki: "Bütün muâmelelerin doğru bir şekilde yapılması iki şey ile mümkündür. Bunlar da; sabır ve ihlâstır."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Amel üç şeye muhtaçtır. Bu üç şeyle olur. Bunlar, ilim, niyet ve ihlâstır."

Peygamberimize (s.a.v.) "İhlâs nedir?" diye sorulunca, **"Rabbim Allahdır demen, sonra da emrolunduğun gibi dosdoğru olmandır"** buyurdu.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte de buyurdu ki: **"Kim Allah için ihlâsla kırk gün ibâdet ederse, kalbinden diline hikmet akar. Allahü teâlâya kırk gün ihlâsla ibâdet eden her kulun kalbinden, diline hikmet pınarları fışkırır."**

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "İnsanların görmesi ve takdîr etmesi için amel etmek, iş yapmak, riya ve şirktir. İhlâs ile amel edeni, sırf Allah için iş yapanı, Allahü teâlâ riyadan ve şirkten korur."

Cüneyd-i Bağdâdî'ye "İhlâs nedir?" denilince, "Allah için kulluk yapıp, insanların Allahü teâlâ ile olan muâmelelerinde mahlûkâtı aradan çıkarmakdır. Bu mahlûkların ilki de nefsdir." buyurdu.

Sehl bin Abdullah buyurdu ki: "İnsan Rabbinin büyüklüğü, azameti karşısında korkarak amel etmedikçe, işlerinde vera' sahibi olmadıkça, vera'sı ihlâs ile, ihlâsı müşâhede, müşâhedesi Allahü teâlâdan başka herşeyden teberri (yüz çevirme) etmedikçe, kâmil bir kul olamaz." Yine buyurdu ki: insanların en hayırlısı mü'minlerdir. Mü'minlerin en hayırlısı, âlim olanlarıdır. Âlimlerin en hayırlısı, havf üzere olanlardır. Bunların da en hayırlısı, ihlâslı olanlardır. İhlâslı olanların en hayırlısı da, ihlâsı ölünceye kadar devam edenlerdir."

Ebü'l-Hasen el-Ateşî buyurdu ki: "Allahü teâlâ bir kimseye gadab edince, verdiği üç ni'metten onu mahrûm eder. Birincisi, sâlihlerin sohbetine kavuşturur, fakat istifâde etmekten mahrûm eder. İkincisi, o kula sâlih amel işlemek nasîb eder, fakat ihlâstan mahrûm bırakır. Üçüncüsü, hikmet verir, fakat o hikmette sadâkat göstermekten mahrûm eder."

Sadâkat: Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Şüphesiz sıdk** (doğruluk) **iyiliğe** (hayıra) **hayır da Cennete götürür. Kişi, doğru söyleye söyleye sıddıklardan yazılır. Yalancılık ise fücura** (fıska, günaha) **götürür. Şüphesiz günah da Cehenneme götürür. Kişi, yalan söyleye söyleye nihâyet yalancılardan yazılır."**

Ebû Abdullah Mûsulî şöyle anlatmıştır: "Mensûr Dîneverî hazretlerini, vefâtından sonra rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı?" dedim. "Allahü teâlâ bana merhamet etti, beni bağışlayıp, pekçok ihsânda bulundu" dedi. "Allahü teâlâya kulun arzedebileceği en güzel şey nedir?" dedim. "Kulun Allahü teâlâya götüreceği en güzel şey, sadâkat, doğruluktur. Götüreceği en çirkin şey ise, yalancılıktır" buyurdu."

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa büyük kârdadır. Bunlar Sadâkat, haya, güzel ahlâk ve şükür etmektir."

Süleymân Dârânî, "Sâdık kimse, kalbindekini dili ile konuşan, içi dışına akseden kimsedir" buyurdu.

Ahmed bin Hadreveyh el-Belhî buyurdu ki "Kim Allahü teâlâ ile beraber olmak, O'nun rızâsına kavuşmak isterse sadâkat göstersin. Çünkü Allahü teâlâ sâdıklar ile beraberdir."

Zünnûn-i Mısrî'ye "Sâdık kimsenin alâmeti nedir?" denildi. "Mahzûn bir lisân ve hakkı ifâde eden ölçülü bir kelâm" buyurdu.

Buyuruldu ki: "Kimde şu dört haslet varsa, Allahü teâlâ onun hâlini, gidişatını iyiye çevirir. Bu dört haslet Vefâkârlık, sadâkat, haya ve istikâmettir."

Ebû Bekr Verrâk hazretleri buyurdu ki: "Sıdk üç çeşittir Sıdk-üt-tevhîd, Sıdk-üt-tâat, Sıdk-ül-ma'rifettir. Sıdk-üt-tevhîd, mü'minlerin alâmetidir ki, Allahü teâlâ meâlen **"Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allaha ve Peygamberine imân etmişlerdir. Sonra** (îmânlarında)

şüpheye düşmemişler ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla savaşmışlardır. İşte böyle kimseler, îmânlarında sâdık olanlardır" (Hucurat-15) buyurdu. Tâat sıdkına sâhib olanlar, ilim ve vera' ehli olanlardır. Ma'rifet sıdkına sâhib olanlar ise, vilâyet ehli olan, evliyâ olanlardır ki, onlar yer yüzünün direkleridirler."

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine "Hakîkî kulluk nasıl olur?" denilince, "Herşeye Allahü teâlânın mâlik olduğunu bilip, O'na kulluk etmek ve O'na yönelmekle olur. Allahü teâlâ meâlen **"O halde herşeyin mülkiyet ve tasarrufu kudret elinde olan Allah ne yücedir!... (öldükten sonra hep) O'na döndürülüp götürüleceksiniz"** (Yâsîn-83) buyurdu" dedi.

İbrâhim bin Edhem hazretleri bir köle satın almıştı. Köleye "Senin ismin nedir? Nasıl çağırayım?" dedi. "Ne söylersen, nasıl çağırırsan ismim odur" dedi. "Sen ne yersin?" dedi. "Ne yedirirsen onu yerim" cevâbını verdi. "Ne giyersin?" dedi. "Ne giydirirsen onu giyerim" dedi. "Ne iş yaparsın?" deyince, "Ne iş emredersen onu yaparım" dedi. "Peki senin hiç bir isteğin arzun yok mu?" deyince, "Köle, sahibinin isteğini ve emrettiklerini yapar. Onun sahibi varken kendi isteği arzusu olmaz" dedi. Bu sözler üzerine İbrâhim bin Edhem hazretleri, "Ey İbrâhim, sen Rabbin için ömründe bir müddet de olsa hiç böyle oldun mu?" diyerek çok ağlayıp, gözyaşı döktü.

Fudayl bin Iyâd hazretleri, "Kulluğun tadını tatmayan kimsenin yaşadığı hayat, hayat değildir" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî de, "Kulluk istek ve arzuları bırakmaktır (Allahü teâlâya teslim olmaktır)" buyurdu.

Sehl bin Abdullah'tan "Kul, ne zaman gerçek kul olur?" diye sorulunca, "Allahü teâlâdan gelene (kadere) râzı olup, Allahü teâlânın dilediklerini beğenmekledir" buyurdu.

Yine buyuruldu ki: "Kulluk; nefsin isteklerini, arzularını bırakıp, Allahü teâlâya teslim olmaktır."

İshâk el-Mâzinî şöyle anlatmıştır: "Sehl bin Abdullah hazretlerini şöyle derken işittim: "Ey Rabbim, bilemiyorum ki, senin rızânı, nasıl kazanırım ve bilemiyorum ki, sana kavuşturan yolu nasıl bulurum?" Böyle söyleyince, gâibden bir ses, "İ'tirâzı bırakmadıkça olmaz, İ'tirâzı bırakıp Rabbine teslim olan, kulluğun hakîkatine kavuşur" diye seslendi."

Buyuruldu ki: "Kul için iki haslet lâzımdır. Biri iftikar; Allahü teâlâya muhtaç olduğunu bilmektir. Allahü teâlâ meâlen **"**(Ey Resûlüm) **deki: Ben kendi kendime, Allahın dilediğinden başka, ne bir menfaate, ne de bir zarara sâhib olmam..."** (A'râf-188) buyurdu. Diğeri de, Yûnus aleyhisselâmın af dilemesi gibi özür beyân etmektir. O, şöyle duâ etmiştir! **"Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü minezzâlimîn"** (Enbiyâ-87) demiştir. Büyüklerden biri de kulluk iki şey ile olur. Biri kadere rıza göstermek, biri de Allahü teâlânın râzı olduğu amelleri işlemektir." Ebû Bekr el-Verrak buyurdu ki: "Kulluğun alâmeti Allahü teâlânın emirlerini sadâkat ile yapmak, mahlûkata yumuşaklık göstermek ve nefsin azgınlıklarına uymayıp sabretmektir." Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinden soruldu ki, insan ne zaman, gerçek kul olur? "Allahü teâlâdan başkasına kulluk etmeyi terk ettiği zaman" buyurdu.

Namaz bahsi; Peygamberimiz (s.a.v.) **"Namaz gözümün nûrudur"** ve **"Ezan ve gözümün nûru olan namaz ile bizi ferahlandır yâ Bilâl!"** buyurdu.

İlyâs bin Hamza şöyle anlatmıştır: "Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin arkasında bir ikindi namazı kıldım. Namaza başlarken tekbîr almak için ellerini kaldırdı, daha "Allahü" derdemez, Allahü teâlânın azametinden dolayı kendinden geçti. Sanki rûhu çıktı. Kaskatı bir ceset gibi kaldı. Sonra da "Ekber" dedi. Bana öyle bir hâl oldu ki, onun böylesine heybetli tekbîr alışından dolayı, sanki kalbim yerinden fırlayıp çıkacak gibi oldu."

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Her şeyin bir safveti vardır. Namazın safveti de ilk tekbîrdir."

Ebu Saîd el-Harrâz'a "Namaza nasıl girmek lâzımdır?" denilince buyurdu ki: "Kıyâmet günü Allahü teâlânın huzûruna varıyormuş gibi, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu ve kimin huzûruna çıkmakta olduğunu unutmadan girmek lâzımdır."

Büyüklerden bir zât, güçsüz takatsiz düşmüştü. Olduğu yerden kalkamazdı. Fakat namaz vakti gelince kendisine bir güç verilir, namaza kalkar, namaz kılardı. Namaz kılarken, ayakta sanki cansız bir direk gibi dururdu. Namazı kıldıktan sonra, gene eski hâline döner, takatsiz kalıp olduğu yerden kıpırdayamazdı. Bir zât, kendisine âit hurma bahçesinde namaz kılıyordu. Namazda iken bir hurma ağacına bakınca daldı ve namazında yanlışlık yaptı. Bu hâline çok üzüldü. Malım beni fitneye düşürdü dedi. Ellibin (dinar) değerindeki bahçesini, sadaka olarak fakirlere verdi. Büyüklerden bir zât namaza durduğu zaman kendinden geçer, yanındakilerden hiç haberi olmazdı. Müslim bin Yesar hazretleri, namaz kılarken kendinden geçer, yanında yüksek sesle konuşanları hiç duymazdı. Bir defasında mescidde namaz kılıyordu. O namazda iken, mescidin bir duvarı çöküp yıkılmıştı. Namazda o kadar kendinden geçmişti ki, çevrede bulunan insanlar koşuşup geldikleri hâlde, onun haberi bile olmamıştır.

İbn-i Atâ buyurdu ki: "Namaza durduğunuz zaman hiç bir şey sizi meşgûl etmesin, kimin huzûrunda olduğunuzu unutmayın."

Âsım hazretleri şöyle anlatmıştır: "Hâtim-i Esam'a "Yâ Abdullah, nasıl namaz kılarsın?" dedim. Buyurdu ki: "Namaz vakti gelince iki abdest alırım. Biri zâhirde bildiğimiz abdest, biri de batın abdesti." "O nasıl olur?" dedim. Batını temizlemek; gıl ve gışdan (aldatma), hased, şek ve kibirden dolayı pişmanlık duyup, tövbe etmekdir. İşte insan namaza böyle hazırlanmalıdır... Sonra mescide gitmek üzere yola çıkarım. Kıblem olan Kâ'beyi hatırlar ve sanki makâm-ı İbrâhim'de olduğumu düşünürüm. Cenneti sağımda, Cehennemi solumda düşünürüm. Eğer Cennet ehlinden olursam, oraya girerim, şayet böyle olmazsam, o zaman Cehenneme atılırım derim. Kendimi sırat üzerinde kabûl eder, eğer oradan geçmeme sebeb olacak amel işlersem geçerim, yoksa Cehenneme düşerim derim, ölüm meleği arkamda duruyor, eğer rükû'a vardığımda canımı alırsa, secde yapmaya vakit kalmaz. Secdede canımı alırsa, kalkmaya fırsat kalmaz diye düşüne düşüne mescide varırım ve edebime uygun olarak içeri girerim. Namaza durup kırâati tefekkür ederek okurum. Tevâzu ile boyun bükerek ve tezellül ile (acizliğimi düşünerek) secde ederim. Hilm (yumuşaklık), sükûnet ve vekar üzere otururum. Sıdk ve sabır ile teşehhüd yapar, şükür ve sürûr ile selâm veririm" buyurdu.

Ebû Bekr Rakî namaza durduğu bir sırada, düşmanlık eden biri gelip kulağını kesti. Fakat o, namazda o kadar kendinden geçmişti ki, bundan hiç haberi olmadı. Namazını bitirince, kanı görünce farkına vardı.

Utbe el-Gulâm hazretleri namaza duracağı zaman, şiddetli kış gününde bile buram buram ter dökerdi. "Neden böyle terliyorsun?" dediklerinde, "Allahü teâlânın huzûruna çıkıyorum, O'nun için namaza duruyorum" derdi.

Bir zâta şöyle soruldu: "Namaz kılan kimse ne zaman tam bir münâcaat ile namaz kılmış olur?" "Her şeyi kalbinden çıkarıp, tamâmen Rabbine yöneldiği zaman" buyurdu.

İbn-i Melekî namaz kıldığı mescidde, otuz sene aynı yerde durarak namaz kılmıştır. Birgün bir cenâze sebebiyle mescide gelenler çok kalabalıktı. Bu sebeble mescidde her zaman namaz kıldığı yerde namaza duramamıştı. Kalbinden, seni bugün her zaman namaz kıldığın yerde göremeyecekler, diye düşündü. Bu düşünce hatırından geçince, ey miskin nefsim, demek sen, otuz senedir insanların görmesi için mi namaz kıldın? diyerek, otuz senelik namazını yeniden kıldı.

Rebî bin Heysem, gece namaz kılıyordu. O namazda iken bir hırsız gelip atını çözdü ve alıp gitti. Farkına varmıştı. Fakat namazı bozmadı. Sabahleyin komşuları, yirmibin (dirhem) değerinde, çok kıymetli olan atının çalındığını farkederek yanına geldiler. "Hırsız atı alıp giderken haberin oldu mu?" denince, "Oldu, fakat herşeyden çok sevdiğim Rabbimin huzûrunda idim" dedi. O gün akşam üzeri atı çıka geldi...

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet et. Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."**

Buyuruldu ki: "Namaz, Allahü teâlâya kavuşturur." "Namaz, Allahü teâlâdan kuluna hediyedir."

Haya Bahsi; Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Îmân altmış küsur veya yetmiş küsur şu'bedir. En yükseği Lâ ilahe illallah** (demek), **en aşağısı da, yoldan eziyet verecek şeyleri kaldırmaktır. Haya da îmândan bir şu'bedir."**

Yahyâ bin Muâz'a "İnsanların en hayâlısı kimdir?" diye sorulunca: "Allahü teâlâya en yakın olanlardır" buyurdu. Kâdı Ebû Ahmed hazretleri buyurdu ki: "İnsanlar dört mertebe üzere amel ederler. Havf (Allahü teâlâdan korkmak), recâ (Allahü teâlâdan ümid etmek), ta'zîm ve hayadır. Bunların en şereflisi haya mertebesidir. İşlerin en makbûlü, Allahü teâlâdan haya ederek yapılan iştir. Çünkü, haya üzere iş yapanlar, her halükârda Allahü teâlânın kendilerini gördüğünü bilirler ve ona göre amel ederler. Herhangi bir günah işlemezler bu husûsta Allahü teâlâdan haya ederler, işte onları isyan etmekten alıkoyan bu hayalarıdır (utanmalarıdır)."

Ebû Süleymân hazretleri buyurdu ki: "Kulun Allahü teâlâdan hayası (utanması) tam olursa, hayrı da tam olur" Ebû Süleymân hazretleri yine buyurdu ki: "Allahü teâlâdan haya etmek kalbe yerleşince, şehvetler (nefsin kötü arzuları) kalbden çıkar."

Iyâd bin Sabit hazretleri buyurdu ki: "İnsanlardan haya etmeyen, Allahü teâlâdan da haya etmez."

Yahyâ bin Ca'de: "Bir kimsenin hayasının az olduğunu görürsen, bilki onun nesebi bozuktur" buyurmuştur.

Ali Rodbârî: "Herşeyin bir vâ'izi, nasîhatçısı vardır. Kalbin nasihatçısı da hayadır. Mü'min için en üstün hazine Allahü teâlâdan haya etmesidir" buyurdu.

Sırrî-yi Sekati hazretleri buyurdu ki: "Günâhları terketmenin üç yolu vardır. Birincisi, Cehennem korkusu, ikincisi Cennet ümidi, üçüncüsü de Allahü teâlâdan haya etmektir."

Bir şiirde şöyle söylenmiştir "Eğer gecelerin akıbetinden korkmuyor ve utanmıyorsan istediğini yap, haya olmadıktan sonra yaşamakda ve dünyâda hayır kalmaz, insan hayâlı olduğu müddetçe, hayatı hayırlı ve bereketli olur."

Lokman Hakim oğluna dedi ki: "Ey oğlum! Nefsinin yapmanı istediği herhangi bir işi, insanların karşısına çıkardığında onlardan utanacak isen, bunu kalbinden çıkar. Allahü teâlâ kendisinden utanılmaya en lâyık olandır."

Vehb bin el-Vârid şöyle anlatmıştır: "Kâ'beyi tavaf ediyordum. Arkamdan birisi omuzuma elini koyup "Ey Vehb!. Allahü teâlânın kudreti karşısında O'ndan kork! Sana yakın olduğundan dolayı da O'ndan haya et, utan" dedi. Dönüp baktım kimseyi göremedim. Meğer o, Hızır aleyhisselâm imiş."

Ebû Süleymân şöyle demiştir: Allahü teâlâ kuluna buyurur ki: "Ey kulum, benden hayâ ettiğin, utandığın zaman, senin ayıplarını insanlara unuttururum. Günahlarını silerim ve kıyâmet günü hesap verirken günahlarını bağışlarım."

Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Kim Allahü teâlâdan haya ederek O'na kulluk yaparsa, Allahü teâlâ da ona azâb yapmaz."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Allahü teâlânın fadlına, ihsânına şükretmeyen, yarattıklarına şefkatli olmayan ve günahlarına pişman olup Rabbinden utanmayan, dünyâda belâlardan ve âhırette azâbdan nasıl kurtulur?"

Îsâ aleyhisselâm, "Başkaları ile birlikte iken de, yalnızken de Allahü teâlâdan haya ediniz" buyurdu.

Muhasibi hazretlerine "Haya nedir?" diye soruldu: "Allahü teâlânın râzı olmadığı, beğenmediği her çeşit kötü ahlâktan sakınmaktır. Bunun alâmeti de; haya bulunmayan yerlerden ve kimselerden uzak durmaktır" buyurdu.

Büyüklerden ba'zılarının kitaplarında şöyle yazılı olduğu görülmüştür: "Bir insan, insanlara va'z ve nasihat vermek için aralarına oturunca, omuzundaki ona müvekkil iki melek, "Ey Allahın kulu, o nasihati kendi nefsine yap, Allahü teâlâdan utan, haya et! Çünkü o seni görüyor" derler."

Muttalib bin Ziyâd şöyle anlatmıştır: "Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) Allah için gözyaşı dökerek ağlamasından dolayı, yanaklarından iki siyah çizgi meydana gelmişti. Bir zât gece vakti mescidde **"Rabbimin azâbı muhakkak vukû' bulacaktır. Onu geri çevirecek hiçbir şey yoktur"** (Tûr-8) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bu âyet-i kerîmeyi duyar duymaz, öyle bir feryâd etti ki, düşüp bayıldı. Alıp evine götürdüler. Aradan çok geçmeden vefât edip, şehîd oldu."

Muhammed bin Semmâk şöyle anlatmıştır: "Birgün bir mecliste insanlara va'z ve nasihat ediyordum. Bir genç ayağa kalkıp bana "Ey Ebâ Abbâs! Bugün öyle bir söz söyledin ki, böyle bir söz işitmemiştik" dedi. "Hangi söz?" dedim. "Âhıret sonsuzdur. Orada Cennetten ve Cehennemden başka gidecek yer yoktur. Cennete giremeyip Cehenneme atılma düşüncesi, Allahü teâlâdan korkanların kalblerini titretti, sözüdür" dedi. Sonra o genci bir daha göremez oldum. Sorup araştırdığımda öğrendim ki, hastalanmış, tanıyanları ziyâretine gidiyormuş. Ben de gidip hâlini sordum. "Nedir bu hâlin?" dedim. İşte o sözü düşünmekten dolayı böyle oldum" dedi. Daha sonra o gencin vefât ettiği haberini aldım. Vefâtından sonra rü'yâmda gördüm. Hâlin

nasıldır? dedim. Dedi ki, Allahü teâlâ bana merhamet etti ve Cennete dâhil etti. Ne sebeble merhamete kavuştun? dedim. O söz sebebiyle, o sözden ibret aldığım için dedi."

Nakledilir ki, bir defasında Ömer bin Abdülazîz öyle ağladı ki, hanımı Fâtıma ve evdekiler de dayanamayıp ağladılar. Bir ara ağlamaları geçince, hanımı Fâtıma neden ağladığını sordu, insanların fırka fırka Rabbimin huzûruna geleceğini, bir kısmının Cennete gideceği, bir kısmının da Cehenneme atılacağı günü düşündüm dedi. Sonra da bir ah çekip bayıldı.

Mâlik bin Daygam şöyle anlatmıştır: Bekr bin Muâz hazretleri bir zâta uğradı. Meâlen **"**(Ey Resûlüm! O müşrikleri, gelmesi yakın) **kıyâmet günü ile korkut. O vakit kalbler, hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de şefaati makbûl bir şefaatçisi..."** (Mü'min-18) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyordu. Bunu okuyunca titredi ve "Yâ Rabbî! Merhamet et, bizi böyle kimselerden eyleme. Azâbından koru..." diyerek feryâd etti, sonra da bayıldı.

İbrâhim bin Edhem hazretlerinin yanında kıyâmet gününden, âhıret hâllerinden, Cennet ve Cehennemden... bahsedilen İnşikâk sûresi okundu, İbrâhim Edhem hazretleri dinledi ve kendinden geçip, bütün a'zâları şiddetle titredi ve bayıldı.

Sâlih bin Yahyâ el-Adevî şöyle anlatmıştır: "Muhammed bin Semmâk'ın yanında idim. Fırat nehri kıyısında oturuyorduk. Bir zât da Kur'ân-ı kerîm okuyor, biz dinliyorduk. Meâlen **"Biz kıyâmet günü için, adâlet terazileri koyacağız. Artık hiç kimse, en ufak bir zulme uğramayacaktır. Yapılan amel, bir hardal tanesi ağırlığınca da olsa, onu getirir tartıya koyarız. Hesab görenler olarak da** (şânı yüce olan) **biz kâfiyiz"** (Enbiyâ-47) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyunca, Fırat nehrinde yıkanmakta olan biri işitti, işitir işitmez bayıldı ve suda kaybolup gitti.

Ebû Bekr bin Iyâş şöyle anlatmıştır: "Fudayl bin Iyâd hazretlerinin arkasında bir akşam namazı kılıyordum. Oğlum Ali de yanımda idi. Namazda Tekâsür sûresini okuyordu. Meâlen **"Andolsun,** (kıyâmet günü) **o kızgın ateşi muhakkak göreceksin"** buyurulan âyet-i kerîmeyi okurken, oğlu Ali kendinden geçip yere yıkıldı. Fudayl bin Iyâd hazretleri de öyle bir heybete kapıldı ki, bu âyet-i kerîmeyi zor geçti. Korku ve heybet içinde namazı tamamladıktan sonra kendi kendime dedim ki, ey nefsim senin hâlin nerede, bunların hâlleri nerede? Oğlum Ali'nin başında bekledim, ancak gece yarısı kendine gelebildi."

Beşir bin Mensûr Sülemî şöyle anlatmıştır: Atâ Sülemî bana dedi ki, "Ey Beşir! ölüm peşimde, kabir önümde, gideceğim yer mahşer, geçeceğim yol, Cehennem üzerindeki sırat köprüsüdür, bilemiyorum ki Rabbim bana ne muâmele yapar?" dedi ve öyle bir feryâd etti ki, düşüp bayıldı. Bir gün bir gece öylece kaldı. Ayılınca baktım ki, benzi solmuş, çok zayıf düşmüştü. Sâlih el-Mürrî'ye gidip, hâlini anlattım. Benimle birlikte yanına geldi. Belki birşeyler yedirip, içirebiliriz dedik. Bize, "Şu keçeyi kaldırın" dedi. Kaldırıp baktık ki, altında bir dirhem vardı. Onunla sevik (çorbalık) satın alıp, hazırladık ve ona içirmek istedik. Ağzına aldı. Fakat bir türlü içemedi, boğazından geçmedi, ölecek diye korktum. Dedim ki, "Ey Atâ olur mu böyle? Bunu senin için aldık, hazırlamak için uğraştık" dedim. Bana dedi ki, "Ey Beşir! Onu bana içirirken, sıcaklığını hisseder hissetmez meâlen; **"Zîrâ** (âhırette kâfirler için) **bizim yanımızda bu kapılar ve** (içine girecekleri) **bir ateş var. Bir de boğaza takılıp kalan bir yiyecek var. Ayrıca acıklı bir azâb da var"** (Müzzemmil-12, 13) buyurulan âyet-i kerîmeyi hatırladım. Böyle yapmamak elimde değildir" dedi. Mudar el-Kârî şöyle anlatmıştı: Abdülvâhid bin Zeyd'in yanında Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Meâlen; **"**(Ey Resûlüm, o müşrikleri, gelmesi yakın)

kıyâmet günü ile korkut. O vakit kalbler, hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkmış yutkunur dururlar. Kâfirlerin ne bir yakını var, ne de bir şefaatçisi...” (Mü’min-18) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudum. Bunu dinleyince, birdenbire kendinden geçti. Sonra toparlanıp “Kalbler hüzünle dolu olarak gırtlaklara çıkınca insanın hâli nasıl olur?” dedi ve düşüp bayıldı. Alıp evine götürdüler.

Bir zât şöyle anlatmıştır: Abdullah bin Hanzala’nın yanında; **“Onlara Cehennem ateşinden bir döşek ve üzerinde de** (yine ateşten) **örtüler var. Biz, zâlimleri böyle cezalandırırız”** (A’râf-41) meâlindeki âyet-i kerîme okundu. Bunu dinleyince öyle ağladı ve kendinden geçti ki, ölüyor zannettim, “Ölenler toprak altında kaldılar” dedi. Sonra ayağa kalktı. “Otur” denilince, “Cehennemi hatırladım. Nasıl oturayım? Bilmiyorum ki, belki ben de oraya gideceklerden biri olabilirim” dedi.

Katâde hazretleri şöyle anlatmıştır: “Misver bin Mahrem’e Kur’ân-ı kerîm okunurken, dinlemeye takat getiremez kendinden geçerdi. Allahü teâlânın azâbından ve kıyâmet gününün dehşetinden o kadar korkardı ki, yanında bu husûsla ilgili bir âyet-i kerîme okunsa, günlerce kendine gelemezdi. Birgün bir zât onun yanında meâlen; **“Takvâ sahiplerini, elçiler gibi Rahmânın huzûruna toplayacağımız gün, mücrimleri de susuz olarak Cehenneme süreceğiz”** (Meryem 85-86) buyurulan âyet-i kerîme okununca, “Bir daha oku, ben müttekilerden olamadım” dedi. O da bir daha okudu. Dinlerken şiddetli bir ah çekip feryâd etti ve hemen orada can verdi.

Hammâd bin Seleme hazretleri anlatmıştır: “Yahyâ el-Bekkâ’nın yanında oturuyorduk. Bir zât meâlen; **“Sen onların, Rablerine arz edildiklerini** (hesaba çekildiklerini) **görseydin. Allah, onlara şöyle buyuracak: Öldükten sonra diriliş ve bu hesab hak değil mi imiş? Onlar da: evet, Rabbimize yemîn ederiz ki, bu haktır. Diyeceklerdir. Allah: O halde dünyâda yaptığınız küfürlerin cezasını tadın, buyuracaktır”** (En’âm-30) âyet-i kerîmesini okudu. Yahyâ el-Bekkâ bunu dinleyince çok ağladı. Bu sebeble hastalanıp, dört ay hasta yattı.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **“Ayıp ve kusurlardan kendini korumak isteyen sussun.”** Enes bin Mâlik rivâyet eder Resûlullah (s.a.v.) Ebû Zer’e buyurdu ki: **“Yâ Ebâ Zer! Sana iki haslet bildireyim mi?** “Evet yâ Resûlallah” dedi. **“Güzel ahlâk sahibi olmak ve sükût etmek, susmaktır. Nefsim, yed-i kudretinde olan Allaha yemîn ederim ki, insanlar böyle bir ameli işlememiştir.”** Ebû Ümâme (r.a.) rivâyet eder. Resûlullaha (s.a.v.) “Kurtuluş neydedir?” dedim. **“Dilini tutmaktadır”** buyurdu.

Lokman Hakim oğluna, “Ey oğlum, söz gümüş ise, sükût altındır. Söz söyleyince pişman olursun, fakat sükût etmekten pişman olmazsın.”

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: “Kalbi imâr etmek ni’mettir. Dili imâr etmek (çok konuşmak) fitnedir.”

Ömer bin Abdülazîz hazretleri; “Müttekî kimse, susan kimsedir” buyurdu.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Kulun dini doğru olmadıkça, îmânı doğru olmaz. Kalbi doğru olmayınca, dini doğru olmaz. Dili doğru olmayınca, kalbi doğru olmaz.”**

Zünnûn-i Mısrî hazretlerine, “İnsanların kendini nefsinden en iyi koruyanı kimdir?” denilince, “Diline sâhib olan, dilini tutandır” buyurdu.

Ka’b hazretleri, “Afiyet on parçadır, bunun dokuzu susmaktadır” buyurdu.

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Çok konuşan, çok hatâ eder. Çok hatâ edenin, hayası azalır. Hayası azalanın, vera'sı da azalır. Vera'sı az olanın, kalbi ölür, körelir."

Fudayl bin Iyâd hazretleri de, "İki şey kalbe kasvet verir (karartır): Çok konuşmak ve çok yemek" buyurdu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 222

2) El-A'lâm cild-4, sh. 163

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 188

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 184

5) Delâil-ün-nübüvve (54 ve son bab)

6) Tehzîb-ül-esrâr v. 35a, 41 b, 45a, 50a, 53b. 55b, 78a, 93a, 102a, 194b, 153a.

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1066

HASEN BİN AHMED ES-SEMERKANDÎ

Büyük hadîs âlimi. İsmi, Hasen bin Ahmed bin Muhammed bin Kâsım bin Ca'fer'dir. Künyesi, Ebû Muhammed olup, 409 (m. 1018) senesinde Semerkand'da doğdu, İlim öğrenmek için Buhârâ, Belh ve Nişâbûr şehirlerini dolaştı. Çok âlimden ilim aldı. Sonra Nişâbûr'a yerleşti. 491 (m. 1098) senesi Zilka'de ayında orada vefât etti.

Zamanının en büyük hadîs âlimiydi. Hâfız Ca'fer İbni Muhammed el-Mustagfirî ile sohbet edip çok ilim aldı. Ondan dinlediklerini eserinde bildirdi. Ayrıca Abdüssamed el-Âsımî'den ve Hamza bin Muhammed el-Ca'feri'den, Nişâbûr'da Ebû Hafs bin Mesrûr'dan, Ebû Saîd el-Gencervedî'den ilim alıp hadîs-i şerîf dinledi. Buhârâ ve Belh şehirlerine de giderek, orada bulunan âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Birçok eser hazırladı.

Kendisinden de; İsmâil bin Muhammed et-Temîmî, Vecih-üş-Şehâmî, Hibbetürrahmân bin Kuşeyrî, Muhammed bin Câmi', Hayyât-us-Sûf, Cüneyd-i Kâini ve daha birçok âlim ilim aldılar ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Kendisinin hocalarının en büyüğü Mensûr-i Kâgızi de, ondan hadîs-i şerîf dinleyenlerdendir.

Ebû Sa'd-i Sem'ânî diyor ki, "Hâfız İsmâil'den işittim. Dedi ki: "Hasen-i Semerkandî, zamanındakilerin İmâmı (en büyük âlimi), hafız (yüzbinden çok hadîs-i şerîf ezberleyen), bir zât idi. Dinleyerek aldığı hadîs-i şerîfleri, toplayarak tasnif etti, kitap hâline getirdi"

Ömer bin Muhammed en-Nesefî, "Kitâb-ül-Kand" adındaki eserinde diyor ki; "Büyük âlim ve hafız olan Ebû Muhammed-i Semerkandî, Sünnet-i seniyyenin direği olan, onu ayakta tutan bir zât olup, Nişâbûr'a yerleşti. Yaşadığı devirde, onun sahip olduğu çeşitli ilimlerde, doğuda ve batıda onun gibi bir âlim yetişmedi. "Kitâbü Bahr-il-esâmîd fî sıhâh-ı mesânîd" adında çok kıymetli bir eseri vardır. Onda yüzbinden çok hadîs-i şerîf vardır. Şayet bu eserini konularına göre tertîb ederek düzenleseydi, İslâm âleminde onun bir benzeri bulunmazdı. Onun hepsi 800 cüz'den (küçük cildlerden) ibâretti."

Hâfız Zehebî diyor ki "İslâm âleminde onun eserinin bir benzeri yazılmadı."

Abdülgâfir el-Fârisî, diyor ki, "O, hadîs-i şerîf ezberlemekte benzeri bulunmayan bir hadîs âlimi idi. Nişâbûr'a yerleşti. O, Müstagfiri'den daha çok hadîs-i şerîf ezberlemiştir."

Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ben, ilim şehriyim. Ali de onun kapısıdır. Onun kapısını isteyen, Ali'ye gelsin!"**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3 sh. 203

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1230

3) El-A'lâm cild-2, sh. 180

HASEN BİN AHMED (İbnü'l-Bennâ')

Hanbelî âlimlerinden. Hadîs, fıkıh, kırâat âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Hasen bin Ahmed bin Abdullah bin el-Bennâ'dır. Künyesi, Ebû Ali idi. 396 (m. 1007) senesinde Bağdad'da doğdu. Kırâat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde çok yükseldi. Devamlı va'z ve nasihat eder, dinî suâllere cevap verir, bu husûstaki fetvâları bildirirdi. Birçok âlimden ilim aldı. Çok kitap yazdı. 471 (m. 1079) senesi Receb ayının beşinde Cumartesi gecesi Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı harb kabristanlığına defnedildi.

Kur'ân-ı kerîmin kırâat-ı Seb'asını (kırâat âlimlerinin bildirdiği yedi okunuş şeklini) Ebü'l-Hasen el-Hammâmî'den ve diğer âlimlerden aldı. Hadîs ilmini; Hilâl-i Haffâr'dan, Ebü'l-Kâsım el-Gavrî'den, Ebû Muhammed es-Sükri'den, Ebü'l-Hüseyn bin Bişrân ve kardeşi Ebü'l-Kâsım bin Bişrân'dan, Ebü'l-Feth bin Ebi'l-Fevâris'den, Ebü'l-Hasen el-Hammâmî'den ve daha birçok âlimden aldı. Onlardan çok hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Fıkıh ilmini; babasından, Kâdı Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'dan, Ebü'l-Fadl et-Temîmî'den ve onun kardeşi Ebü'l-Ferec'den öğrendi. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın talebelerindendir. Mezhebinin mes'elelerini ve hılâf ilmini babasından öğrenmişti.

Fıkıh, hadîs, ferâiz (miras hukuku), usûl-i din ve daha çeşitli ilimlere yüzelliye yakın kitap yazdı. Her ilimde sağlam, güvenilir ve vesîka idi. Daha babası hayatta iken, Dâr-ül-hılâfe'nin doğu tarafında ders vermeye başlamıştı. Onun vefâtından sonra da ders vermeye devam etti. Kendisinden oğlu Ebû Gâlib Ahmed, Ebü'l-İzz bin Kâdiş ve daha başka âlimler ilim alıp rivâyette bulundular. O, günde iki kerre ayrı câmilerde ders verirdi. Birisi Câmi-i Kasr'da olup halkın dinî suâllerine fetvâ verir, bilmediklerini öğretirdi. Diğeri de Câmi-i Mensûr'da olup, gelenlere hadîs-i şerîf öğretirdi.

İbn-i Şafiî diyor ki, "Üçyüzden fazla büyük âlimden yazarak hadîs-i şerîf aldım. Onlar arasında, İbn-ül-Bennâ'nın kitaplarının çoğu kendi el yazısı idi. Ondan daha çok kitabı olanı görmedim. Onun kitapları benimkinden daha çoktu. O, ahlâkı temiz, yüzü güzel ve saçları beyaz, ilim ehline âşık ve onlara ikramı çok olan bir zât idi."

Kâdı Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ebî Ya'lâ diyor ki, "Ben de ondan hadîs-i şerîf dinledim. O, nefsinin kötü isteklerine uyanlara karşı çok şiddetli bir edîb idi. Va'z ve nasihatleri çok te'sîrliydi."

O'nun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Şüphesiz ki cömertlik, Allahü teâlânın ahlâkındandır. Cömertlik ediniz ki, Allah da size cömert davransın! Allahü teâlâ cömertliği bir insan sûretinde yarattı ve onun kökünü, Cennetteki Tûbâ ağacının köküne yerleştirdi. Dallarını da Sidret-ül-müntehâ'ya bağladı. Onun dallarından ba'zısını dünyâya sarkıttı. O daldan birisine yapışan kimseyi Cennete sokar. Dikkat ediniz! Cömertlik, imândan bir şu'bedir. İmân da Cennettedir. Cimrilik de, Allahü teâlânın gazâb-ı ilâhiyyesindendir. Onun kökünü, Cehennemdeki zekkûm ağacının dibine yerleştirdi ve dallarından ba'zısını da dünyâya sarkıttı. O**

daldan birisine yapışan kimseyi Cehenneme sokar. Dikkat ediniz! Cimrilik, küfrün bir şu'besidir. Küfür de, Cehennemdedir."

Eserlerinin başlıcaları şunlardır.

1. Şerh-ül-izâh fin-nahvi: Ebû Ali el-Fârisî'nin "İzah" kitabının şerhidir, 2. Er-Risâlet-ül-mugniyye fis-sükût ve lüzûm-il-büyût, 3. Mûsânnefün fî tabakât-il-fukahâ, 4. Selvet-ül-hazîn ınde şiddet-il-enîn, 5. Nüzhet-üt-tâlib fî tecrid-il-mezâhib.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 201

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 338

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 495

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 243

5) Keşf-üz-zünûn sh. 212, 892, 1105, 2001

HASEN BİN ALİ (İbn-ül-Müzhib)

Bağdad'da yetişen vâ'izlerden ve Ahmed İbni Hanbel'in "Müsned" kitabının râvilerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin Muhammed et-Temîmî'dir. Künyesi, Ebû Ali olup, "İbn-ül-Müzhib" diye meşhûr oldu. 355 (m. 966) senesinde doğdu. Birçok âlimden hadîs-i şerîf aldı. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin "Müsned"ini ezberleyip rivâyet etti. Çok va'z ve nasihat ederdi. 89 yaşında iken, 444 (m. 1052) senesi Rebî'ül-âhır ayının, ondokuzuncu günü vefât etti.

Hadîs ilmini; Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î, Ebû Muhammed bin Masî, Muhammed bin İsmâil el-Verrâk, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Sa'îd el-Hurfi, Ali bin Muhammed el-Lü'lü' el-Verrâk, Ebû Hafs bin Şahin, Muhammed bin Eyyûb el-Kattân, Ebû Bekr bin Şâzân, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, Ebü'l-Abbâs bin Mükrim ve onların asrındaki büyük âlimlerden aldı. Birçok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Ahmed bin Hanbel'in Müsned'ini ezberledi. "Müsned râvîsi" diye meşhûr oldu. Hatîb-i Bağdadî ondan aldığı birçok hadîs-i şerîfleri, kitabında yazdı ve: "O, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inin tamâmını Ebû Bekr el-Kutayî'den dinledi. Ondan dinleyerek aldıkları hadîs-i şerîflerin hepsi, sahih idi. Ancak ondan rivâyet ettiklerinin ba'zılarının sonuna kendisinin işittiklerini de ilâve etti. Hocası İbn-i Mâlik el-Kutay'î de, Ahmed bin Hanbel'in zühdünü bildirirken böyle yapmıştı.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 271

2) Mizân-ül-İ'tidâl cild-1, sh. 510

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 63

4) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 390

5) El-A'lâm cild-2, sh. 201

HASEN BİN ALİ VAHŞÎ

Kırâat, fıkıh, nahiv ve hadîs âlimi Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer'dir. 385 (m. 995) yılında, Belh yakınlarındaki Vahş köyünde doğdu. Memleketine nisbetle Vahşî ve Belhî denildi. Seksenaltı yaşında iken 471 (m. 1078) yılında Belh'de vefât etti.

İlk önce doğudaki ilim merkezlerinden biri olan memleketi Belh'de tahsiline başlayan Ebû Ali Hasen Vahşî, daha sonra Şam, Bağdad, Basra, Mısır, Horasan ve İsfehan gibi zamanındaki ilim merkezlerini dolaştı. Bu şehirler ve bölgelerdeki âlimlerden ilim öğrenip hadîs-i şerîf yazdı. Belh'de Ebü'l-Kâsım Ali bin Ahmed Huzâî, İsfehan'da Hâfız Ebû Nuaym İsfehânî, Horasan'da Ebû Bekr Hîrî, Basra'da Ebû Ömer Hâşimî, Bağdad'da Ebû Ömer bin Mehdî, Askalân'da İbn-i Mushah, Mısır'da Ebû Muhammed İbn-i Nehhâs ve daha birçok âlim, onun ilim öğrenip istifâde ettiği âlimler arasındaydı, ilim tahsili sırasında ve memleketine döndükten sonra fakirlik içinde yaşayan Ebû Ali Vahşî, günlerce aç kalmak pahasına da olsa, elde ettiği bilgiler üzerinde çalışmaya devam etti. Hocalarından yazdıklarını ezberleyip zihnine yerleştirdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle beraber ezberleyerek, hadîs ilminde hafız oldu. Memleketi Vahş'de kadrini kimsenin bilmemesi, onu, kendi evinde ilmini ilerletmek için çalışmaya sevketti. O sırada, zamanın Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk devletin desteğinde sünnî i'tikâdını öğretip yayan eğitim kurumları şeklinde Nizamiye medreselerini kurmakta ve bu medreselere zamanın en büyük âlimlerini de müderris ve idâreci olarak ta'yin etmekteydi. Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî' ve İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Cüveynî gibi âlimleri bu medreselerde dersler vermek için görevlendirmişti. İsfehan, Nişâbûr, Herat, Basra, Merv, Âmul, Bağdad şehirlerinin yanında Belh'de de, bir medrese yaptırmıştı. Bu medresenin inşâası ve hocalarını ta'yin etmek için Belh'e geldiğinde, Ebû Ali Vahşî'nin ilmini kendisine övüp durumunu arzettiler.Nizâm-ül-mülk de, Ebû Ali Vahşî'yi medresede hadîs ilmi öğretmesi için vazîfelendirdi. Ebû Ali Vahşî, Belh'de Sünen-i Ebû Dâvûd ve benzeri hadîs kitaplarını yıllarca okuttu. Yüzlerce talebe yetiştirdi. Çok ibâdet eder, hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Allahtan çok korkar, dünyâ malına i'tibâr etmezdi: Hayatını devam ettirecek kadar mal bırakır, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Hadîs ilminde sika (güvenilir) olup, kırâati çok güzel olan Ebû Ali Vahşî'nin talebeleri arasında, Kâdî Behâeddîn Ömer bin Ali Mahmûdî, Hasen bin Ali Hüseynî Belhî ve daha birçok âlim vardı. Onlar da hocaları gibi Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için gayret ettiler. İnsanlara nasihat edip emr-i ma'rûfta bulundular.

Kâdılık hizmetinde de bulunan Ebû Ali Hasen Vahşi, birçok kitap yazdı. "Emâlî" ve "Tevfîr"i bilinen eserleridir.

Ebû Ali Vahşî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) ölüm hastalığıyla hastalandığında, nâmaz vaktinin geldiği "kendisine haber verilince; **"Ebû Bekr'e gidiniz. İnsanlara namaz kıldırsın..."** buyurdu.

Ebû Ali Vahşi, "Ben, Askalân mevkiinde İbn-i Musahhah ve diğer hadîs Âlimlerinden ilim öğreniyordum. Nafakam darlaştı. Yemek yemeden günler geçirdim. Yazı yazmak için kalemi elime aldığımda, tutmaya gücüm yetmiyordu. Bir ekmekçi dükkanına gittim ve ekmeğin kokusunu almak için yakınına oturdum. Böylece gıdamı aldım. Sonra Allahü teâlâ bana, Nizâm-ül-mülk'ün medresesine müderris olmağı nasîb etti. Allahü teâlâ, bugün benim elimden başkalarının rızkını dağıtıyor" derdi.

Ömer bin Ali Serahsî anlatır: "Ebû Ali'nin vefatı sırasında cenâzesinde hazır bulundum. Kabre konunca, mezarın çevresindekiler çığlıklar atarak kaçıştılar. Etrâfıma bakınca, mezarlardan çıkan haşerâtı (akrep ve diğerlerini) gördüm. Ebû Ali Vahşî'nin oraya defnedilmesi, kabristanda yatanların hepsini haşeratın tasallutundan kurtarmıştı. Çıkan, haşerat o kadar çoktu ki, neredeyse vadiyi doldurmuştu."

---

1) Lisân-ül-mizân cild-2, sh. 241

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 339

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 260

5) Keşf-üz-zünûn sh. 163, 508

HASEN BİN HÂMİD EL-BAĞDÂDÎ

Bağdad'da yetişen Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Hâmid bin Ali bin Mervân el-Verrâk'tır. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. "İbn-i Hâmid-i Verrâk" diye meşhûr oldu. Bağdadlı olup, birçok âlimden çeşitli ilimler aldı. İlminden çok kimseler istifâde etti. Devlet idârecilerine ve halka ders verir ve her mes'elede kendisinin fetvâsına başvurulurdu. Çok talebesi vardı. Fıkıh, usûl-i fıkıh, usûl-i hadîs ve başka ilimlerde çok kıymetli kitaplar yazdı. Uzun bir hayat sürdü. Yazılan kitapları çoğaltarak onları satar, elinin emeği ile kazandığını yerdi. Bir kerresinde, sultan kendisine kıymetli hediyeler göndermişti. Onlardan ba'zısınâ ihtiyâcı olduğu hâlde hiçbirini kabûl etmedi. O, böyle hediyelerden uzak durmak istiyordu. Çok kanâat sahibiydi. Birçok kerreler hac yapmak için Mekke'ye gitti. 403 (m. 1013) senesinde, hacdan dönerken, Mekke yolunda "Vâkısat-ü hazûn" adı verilen yerin yakınında vefât etti.

Hadîs ilmini; Ebû Bekr-i Şafiî'den, Ebû Bekr bin Mâlik el-Kutay'î'den, Ahmed bin Ca'fer bin Selâm el-Hatalî'den aldı. Bu âlimlerden öğrendiği hadîs-i şerîfler azdır. Kendisinden, Hasen bin Ali el-Ahvâzî hadîs-i şerîf aldı.

İbn-i Hâmid-i Verrâk, daha çok fıkıh ilmiyle uğraşıp meşhûr oldu. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebinde olanlara ders verecek ve bu mezhebde müftilik yapacak mertebeye yükseldi. Bu mezhebin bütün mes'elelerini içine alan "El-Câmi'" isminde büyük bir kitap yazdı. Bu, dört cildlik muazzam bir eser olup, âlimlerin mes'elelerdeki ictihâd farklılıklarını da içine almaktadır. İbn-i Hâmid-i Verrâk'ın gerek devletin ve gerekse halkın yanındaki i'tibârı yüksekti, Zamanının sultânı kendisini önde tutar, ondan fetvâ isterdi. O fıkıh ilmini Ebû Bekr Abdülazîz bin Ca'fer'den öğrendi. Kendisinden de; Ebû İshâk, Ebü'l-Abbâs el-Bermekiyân, Ebü'l-Kâsım Tâlib İbni Uşârî, Ebû Bekr bin Hayyât ve daha başkaları fıkıh ilmini aldılar. Birçok fıkıh mes'elesinde, onun bildiklerine tâbi oldular.

Kâdı Ebû Ya'lâ anlatıyor: "İbn-i Hâmid, ders vermeye başlarken önce Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sonra derse başlardı. Ders vermeyi bitirdikten sonra, birçok kitapları eliyle yazar, onları satarak kazandıklarından geçimini, temin ederdi. Çok zaman baklayı yağsız olarak pişirip yerdi. Yağ bulduğu zaman onu yemeğe katmaz, yalnız yerdi. O, çok hac yapardı. İlim öğrenmek ve hac yapmak için çok yolculuk yapmaktan, yaşının ilerlemesine rağmen çok zevk alırdı ve hiç yorgunluk hissetmezdi."

Son haccını yapmak üzere sefere çıkmıştı. Hac dönüşünde yolda bütün insanlar çok susamışlardı. Onun da sıcağın şiddetinden takati tükenmiş ve bir taşa yaslanmıştı. Susuzluktan ölmek üzereydi. Birisi ona az bir su getirdi. "Onu nereden getirdin?" diye işâretle sordu. O da: "Şimdi bu suâlin vakti değildir. Suyu için!" diye cevap verdi. Bunun üzerine O: "Evet, Allaha kavuşma ânında da olsa haramdan mı, helâlden mi diye sormanın vaktidir" dedi. Suyun kime âit olduğunu sorarak, helâl olup olmadığını anlamak istemişti. Suyu içmeden vefât etti.

Kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. El-Câmi':Hanbelî mezhebine âit fıkıh mes'elelerini geniş olarak anlatmaktadır, 2. Şerh-ül-Haraid, 3. Şerhu usûl-i dîn, 4. Şerhu usûl-i fıkıh, 5. Tehzîb-ül-ecvibe.

Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Başkalarını gıybet etmenin** (çekiştirmenin) **keffâreti, gıybet ettiği kimse için istiğfar etmektir."**

---

1) Tabakât-ı hanâbile cild-2, sh. 171

2) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 303

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 349

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 166

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 214

6) El-A'lâm cild-2, sh. 187

HASEN BİN HÜSEYN EL-HEMEDÂNÎ

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Hüseyn bin Hamekân el-Hemedânî'dir. Künyesi, Ebû Ali'dir. Hemedân şehrinden olup, doğum târihi belli değildir. Hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde büyük bir âlimdir. Bağdad'a gelip Terb-i Yûnus'ta büyük hadîs âlimi Dâre Kutnî'nin yanına yerleşti. Fıkıh ilmini Ebû Hâmid-i Mervezûrî'den öğrendi. Hadîs ilmini Basra'da öğrendi. İmâm-ı Şafiî'nin menkıbelerini anlatan nefis, açık bir eseri vardır. 405 (m. 1014) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmisi civarında, Bağdad'da vefât etti ve evine defnedildi.

Ebü' Ali Hemedânî, önce hadîs ilmi ile meşgûl oldu. Basra'da, yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. Abdurrahmân bin Hemedân-i Cellâb el-Hemedânî, Muhammed bin Hârûn ez-Zencânî, Zübeyr bin Abdülvâhid el-Esdebâdî, Ca'fer bin Muhammed bin Nusayr el-Huldı, Muhammed bin Hasen bin Zeyyâd en-Nakkâş ve Bağdad ile Basra'daki daha, birçok âlimden hadîs-i şerîf alıp rivâyet etti. Kendisinden de, Ebü'l-Kâsım el-Ezherî, Ahmed bin Ali et-Tûzî, Muhammed bin Ca'fer el-Esdebâdî ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Sonra fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Ebû Hâmid-i Mervezûrî'den fıkıh ilmini öğrendi. "Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî" ismindeki eserinde, Şafiî mezhebi ile birlikte, daha evvel âlimlerin yazmadığı birçok mezheb âliminin ictihâdlarını da yazdı.

Ebü'l-Fadl Abdüssamed bin Muhammed el-Hatîb anlatıyor "Ebû Ali bin Hamekân bana dedi ki: Ben, yalnız Basra'da 470'den fazla âlimden yazarak hadîs-i şerîf öğrendim. Ebû Ali Hemedânî ise, başka yerlerde de yazdı. Gençlik yıllarında hadîs-i şerîfle meşgûl oldu. Ondan sonra fıkıh ilmini öğrenmeyi istedi. Ebû Hâmid-i Mervezûrî'nin derslerine devam edip, ondan bu ilmi aldı."

---

1) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-4, sh. 304

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 174

3) Târih-i Bağdâd cild-7, sh. 299

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 218

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1839

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 354

HASEN BİN MUHAMMED NİŞÂBÛRÎ

Tefsîr âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Kâsım Nişâbûrî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 406 (m. 1016) senesinde vefât etti. Şafiî mezhebinden idi. Tefsîr, kırâat, nahiv, edebiyat, megazî ve siyer ilimlerinde zamanının meşhûr âlimlerinden idi. Ebû Zekeriyyâ el-Anberî'den, Ebû Abdullah es-Saffar'dan, Ebü'l-Hüsnâ el-Karîzî'den, Ebû Muhammed el-Müznî'den, Ebû Sa'îd Amr bin Mensûr Darîr'den, Ebû Ca'fer Muhammed bin Sâlih bin Hânî'den ve zamanının diğer âlimlerinden hadîs-i şerîf işitip, ilim almıştır, ilimde yetiştikden sonra, ders vermeye başladı. Bir taraftan talebelere ders verirken, bir taraftan da halka va'zu nasihat ederek insanlara faydalı olmuştur. Talebelerinin en meşhûru Ebü'l-Kâsım Sa'lebî'dir. Diğer talebelerinden ba'zıları da Ebû Bekr Muhammed bin Abdûlvâhid Hayrî, Ebü'l-Feth Muhammed bin İsmâil el-Fergânî ve diğerleridir. Tefsîr, kırâat ve edebiyat ilimlerine dâir eserleri vardır. "Et-tenzil ve tertîbihi" adlı eseri meşhûrdur.

Hasen bin Muhammed Nişâbûrî hazretlerinin ba'zı şiirlerinin tercümesi şöyledir.

"Zaman içinde sabredilemeyecek derecede hâdise olabilir. Fakat insan için, hayatında sevinç ve neş'e günleri de vardır. Onun için karşılaşılan meşakkatler ve kederler, insanı korkutmamalıdır."

"Allahü teâlânın yarattığı herşeyde bir hikmet vardır. Öyleyse sabret, çünkü sabırda güzel neticeler vardır. Günlerin getirdiği musibetleri eğer sen sabırla karşılarsan, bu sabrından dolayı ma'nevî mertebelere ve iyiliklere kavuşursun. Zorluklar, musibetler, karanlık bir gece gibi çökünce, mutlaka karanlık geceyi aydınlatan yıldızların doğuşu gibi bir kolaylık doğar."

"Kul Rabbinden başka kimden yardım diler? İnsan şiddet ve keder ânında kime yalvarır? Dünyânın ve dünyâda bulunanların sahibi kimdir? Uzak-yakın, her yerde sıkıntıyı kaldıran rahatlığa kavuşturan kimdir? Musibetler yağarken kim kaldırır? Ey Rabbim! Bunları ancak sen yaparsın, sen ihsân edersin."

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 213

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 140

3) Şezerât-üz-zeheb clid-3, sh. 181

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 11

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 519

HATÎB-İ BAĞDÂDÎ (Ahmed bin Ali el-Bağdâdî)

Şam'da ve Bağdad'da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Ahmed bin Ali bin Sabit bin Ahmed bin Mehdî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. "Hatîb-i Bağdadî" lakabı ile meşhûr oldu. 392 (m. 1002) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördüncü gününe rastlayan Salı gününde Bağdad'da doğdu. Babası Ebü'l-Hasen Ali, ilim sahibi ve Bağdad'ın Derzîcân köyünün hatîbi olup, cum'a günleri câmide hutbe okur, namaz kıldırırdı. Oğlunu daha oniki yaşında iken, Kur'ân-ı kerîmi öğrenmesi, ezberlemesi için, büyük âlim Kettânî'ye teslim etti. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Yirmi yaşında iken Basra'ya gitti. Üç sene orada kaldıktan sonra Nişâbûr'a geçti. Sonra İsfehan'a geldi. Otuz yaşından sonra da Şam'a gitti. Altı sene burada kaldı. Çok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini, Mehâmilî'den ve Kâdı Ebû Tayyib'den aldı. Hadîs ilminde çok bilgi sahibi oldu. Bu ilmin bütün kollarında mütehassıs oldu. Çok kıymetli kitaplar yazdı. Ona "Şarkın Hâfızı" denilirdi. "İstiâb" kitabının sahibi Ebû Ömer Yûsuf bin

Abdilberr için de "Garbın Hâfızı" deniyordu. Her ikisi de aynı senede vefât etmişti. İbn-i Abdilberr, Endülüs'de Lizbon kadısı idi.

Kur'ân-ı kerîmin tamâmını bir gün ve gecede okurdu, Zühd ve vera' sahibiydi. Dünyâ malına düşkün değildi. Haramlardan ve şüphelilerden sakınması çoktu. Hattat olup, Kur'ân-ı kerîm harfleriyle çok güzel yazı yazardı. Bağdad'dan çıkıp Şam'a gidince, vâlinin müezzine ezan okurken: "Hayye ale's-salâh" yerine, "Hayye alâ hayr-il-amel" diyeceksin diye emir vermesini, Hatib-i Bağdadî beğenmemişti. Böyle denilmesini söylemesi için kendisini sıkıştırdılar, öldürmekle tehdit ettiler. Fakat muvaffak olamadılar. Ezanın aslı gibi okunmasında ısrar etti.

Bağdad'da, Besâsirî'nin isyan edip muvaffak olmasından sonra, kendisine bağlılığı ve hürmeti çok olan vezir İbn-i Mesleme vazîfeden alınınca, Şam'a gitti. Râfizî i'tikâdındaki Fatımî devleti Şam'ı eline geçirmişti. O, Şam'ın merkezindeki Dımeşk Câmii'nin doğu tarafındaki minarede ikâmet etmeye başladı. Hergün câmide insanlara hadîs-i şerîf öğretiyordu. Sesi gür ve yüksek olduğu için, câminin her tarafından işitilirdi. Birgün, insanlara Hazreti Abbâs'in faziletlerini anlatıyordu. Bunu gören Fatımî râfizîleri, ona hücum edip öldürmek istediler. Orada bulunan Şerîf Zeynebî'den yardım isteyip kurtuldu. Akbakî'nin. Evine yerleşti. Sonra Şam eyâletinin sahil şehri olan Sûr'a gitti. Bir müddet orada kaldı. Ebû Abdullah-i Sûrî'den çok ilim aldı. Kitaplarını orada yazmaya başladı. Sonra Bağdad'a döndü. Bağdadlılar onu iyi karşıladılar, ilminin çokluğu sebebiyle ona çok saygı gösterdiler. 463 (m. 1071) senesi Zilhicce ayının yedinci günü olan Pazartesi gününde vefât edinceye kadar, ilim yaymakla meşgûl oldu. Cenâzesini taşıyanlar arasında, hocası Ebû İshâk da vardı. Evliyânın büyüklerinden Bişr-i Hafî'nin yanına defn olundu.

Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olan Hatîb-i Bağdadî, çok âlimden ilim aldı. Bağdad'da Ebû Ömer bin Mehdî el-Fârisî, Ebü'l-Hasen bin Rizkûye, Ebû Sa'd el-Mâlinî, Ebü'l-Feth bin Ebi'l-Fevâris, Hilâl el-Haffâr, Ebû'l Hüseyn bin Bişrân ve daha başka âlimlerden; Basra'da "Râvi's-sünen" lakabı ile meşhûr olan Ebu Ömer ve daha birçok âlimden; Nişâbûr'da Ebû Bekr el-Hîrî, Ebû Hâzım el-Abdevî ve daha başkalarından İsfehan'da Hâfız Ebû Nu'aym'dan ve başkalarından; Dînever'de de Ahmed bin Hüseyin el-Kassâr ve daha başkalarından; Kûfe'de, Rey'de, Hemedân'da ve Hicaz'da (Mekke ve Medine'de) Şam, Kudüs, Sûr ve diğer şehirlerde bulunan çok sayıda âlimden ders okudu. Hadîs-i şerîf alıp ezberledi. 445 (m. 1053) senesinde, hacca giderken, Şam'a gelmişti. Burada birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Hacca gidip geldi. Dönüşünde Şam'a yerleşti. Orada kitaplarını yazmağa başladı. Eserleriyle oradakilere hadîs-i şerîf öğretti. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi, senetleri ve râvileriyle birlikte ezberlediği için "Hâfız" ünvanına sahipti. Hadîs ilminde "İmâm", en büyük âlim kabûl edilmişti. Ebû İshâk, onun hocası olmakla beraber, hadîs ilminde ondan çok istifâde ederdi.

Hadîs ilminde; başta hocalarından Ebû İshâk, Ebû Bekr el-Berkânî, Ebû Kâsım el-Ezherî olmak üzere, aynı asırda yaşayan Abdülazîz bin Ahmed el-Kettânî, İbn-i Mâkûlâ, Abdullah bin Ahmed es-Semerkandî, Muhammed bin Mezrûk ez-Za'ferâni, Ebû Bekr bin Hâdıbe, Mübârek İbnü't-Tayyûr, Ali bin Ahmed bin Kays-il-Gassânî, Muhammed bin Ali bin Ebil-alâ el-Masîsî, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Muhammed el-Masîsî, Abdülkerîm bin Hamza, Tâhir bin Sehl ve sayılamıyacak kadar pekçok âlim, ondan istifâde edip hadîs-i şerîf öğrendiler ve rivâyette bulundular.

Fıkıh ilminde, Şafiî, âlimlerinin en büyüklerindendir. O, bu ilmi Ebü'l-Hasen bin Mehâmili'den ve Kâdı Ebû Tayyib'den ve Ebû Nasr bin Sabbâg'dan öğrendi. Hılâf ilminde ve diğer

mes'elelerde geniş bilgiye sahip oldu. Kelâm ilminde, Ehl-i sünnet vel-cemâatin iki büyük imâmından birisi olan Ebü'l-Hasen-i Eş'arî'nin mezhebi üzereydi. Ya'nî i'tikâdda Eş'arî idi.

Kendisi şöyle anlatıyor "Mısır'da bulunan İbn-i Nahhâs'a ilim öğrenmek için gitmek istediğimde, hocam Ebû Bekr-i Berkânî ile istişâre ettim. Ona: "Mısır'a İbn-i Nehhâs'a mı gideyim, yoksa Nişâbûr'da Esam-i Nişâbûrî'den ilim öğrenen âlimlerin yanına mı gideyim?" diye sordum. Bana dedi ki: "Eğer sen Mısır'a gitmek istersen, ancak bir kişiye gitmiş olursun. Onu bulamazsan yolculuğun boşa gider. Eğer Nişâbûr'a gidersen, orada bulunan âlimler çoktur. Birini kaybedersen, kalan diğerlerine kavuşmuş olursun" Bunun üzerine ben de, Nişâbûr'a gitmek için yola çıktım. Ben, hocam el-Berkânî ile hadîs-i şerîfleri müzâkere ederdim. O, benden işittiği hadîs-i şerîfleri yazarak, onların hepsini hemen ezberliyordu. Ben, ondan diğer ilimleri öğrenirken o da benden hadîs-i şerîf öğreniyordu."

İbn-i Mâkûlâ diyor ki, "Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini iyi tanımak, ezberlemek, sağlam bir şekilde yazıp zabtetmek, hadîs-i şerîflerin illetleri ve senetleri hakkında çeşitli ilme sahip olmak, onların sahih, garîb, ferd, münker, metrûk hadîsler olduğunu bilmek bakımından kendisiyle görüşüp ilim aldığımız meşhûr âlimlerin en sonuncusu oldu. Bağdadlı âlimler arasında, Hâfız Dâre Kutnî'den sonra onun gibisi yoktur. Surî'ye, Hatîb-i Bağdâdî'den ve Ebû Nasr-ı Seczî'den sordum. O, Hatîb-i Bağdâdî'nin daha üstün olduğunu bildirdi."

Hocası Ebû İshâk-ı Şîrâzî diyor ki, "Hatîb-i Bağdadî, hadîs-i şerîfleri iyi tanımak ve onları ezberlemek bakımından Dâre Kutni'ye ve onun derecesindeki âlimlere benziyordu."

İbn-i Sem'ânî de diyor ki, "O, heybetli ve vakûr bir zât, güvenilir bir râvî, araştırıcı, ilimde huccet ve sened olan bir âlim olup, güzel hat ile çok kitap yazardı. Çok fasih (açık) konuşurdu. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberleyenlerdendir. O, her gün ve gecede, Kur'ân-ı kerîmi bir defa hatmederdi. Kırâati çok güzel olup, açık bir sesle okurdu. O, "Târih-i Bağdâd" adındaki ondört cildlik kitabın sahibidir. Âlimler Onun bu eserinin bir benzerinin yazılmadığını bildirirler.

İbn-i Ehdel diyor ki, "Onun eserleri yüze yakındır. Lügat ilminde emsali bulunmayan bir eser yazdı. Sonra hadîs ve târih ilimlerinde meşhûr oldu. Hocası Şeyh Ebû İshâk, hadîste ona müracaat eder ve onun sözüne uyardı. Vefât ettiği gün, cenâzesini taşıyanlar arasında Ebû İshâk da bulunuyordu."

Muhıbbüddîn bin Neccâr'ın "Târih-i Bağdâd" isimli eserinde kaydedildiğine göre: Ebü'l-Berekât İsmâil bin Ebî Sa'd es-Sûfî anlatıyor "Ebû Bekr bin Ezher es-Sûfî, kendisi için Bişr-i Hafî'nin kabri yanında bir mezar kazdırıp hazırlamıştı. Hatîb-i Bağdadî, haftada bir kerre buraya gidip uyuyor ve ayrıca burada Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okuyordu, ölünce, kendisinin, Bişr-i Hafî'nin yanına defnedilmesini vasıyyet etti. Vefât ettiği zaman, hadîs âlimleri İbn-i Ezher'e gelip, kendisi için hazırladığı kabre onun defnedilmesini ve kendisinin yerine, onu tercih etmesini istediler. Buna taraftar olmadı ve "Senelerden beri kendim için hazırladığım bu yeri, ne olur benden istemeyin" dedi. Onlar da, şeyhin babası Ebû Sa'd'ın yanına geldiler ve durumu ona anlattılar. O da, derhal Şeyh Ebû Bekr bin Ezher'in yanına gidip ona: "Sana, onlara kabrini ver demiyorum. Fakat diyorum ki, şayet Bişr-i Hafî hayatta iken, sen de onun yanında bulunduğun sırada Hatîb-i Bağdadî gelseydi, senden aşağıya oturur muydu? Veya senin, ondan daha yüksek bir yerde oturman güzel olur muydu?" dedi. İbn-i Ezher de: "Hayır! Bilakis ben hemen ayağa kalkar, yerime onu oturturdum" diye cevap verdi. O da: "Madem ki, böyledir, şimdi de onu yapmalısın!" dedi. Kalbinde Hatîb-i Bağdâdî'ye karşı muhabbet birden arttı ve onun, kendisi için

hazırladığı kabrine defnedilmesine izin verdi. Onlar da, Bağdâd'ın kuzey-batısında bulunan Bâb-ı Harb kabristanlığında Bişr-i Hafî'nin (Bişr bin Hâris'in) yanına defnettiler. Hatîb-i Bağdadî, kitaplarının hepsini müslümanlara vakfetti. Çok serveti, malı vardı. Tamâmını sadaka olarak dağıttı. Ölüm hastalığında, 200 dinarının hadîs âlimlerine, ilim talebelerine ve fakirlere verilmesini vasıyyet etti. Kendisinin hiç varisi olmadığı için malının hepsi Beyt-ül-mâl'a (Hazineye); kalmıştı. Bu vasıyyetini yerine getirmek için, zamanın halîfesi Kâim bi-emrillâh'dan izin istediler. O da izin verdi. Çünkü, hazineye intikâl eden böyle malların tasarrufu halîfeye âitti.

İbn-i Asâkir anlatıyor "Ben, Hüseyn bin Muhammed'den işittim. Ona da, Ebü'l-Fadl bin Hayran ve başkaları bildirdi: Şöyle ki; Hatîb-i Bağdadî, hacca gidince Zemzem suyundan üç kerre içip, Allahü teâlâya, üç arzusuna kavuşturması için duâ etti: Bunlardan birincisi, Zemzemin bulunduğu yerde Târih-i Bağdâd'ını okutup öğretmesini istedi. İkincisi, Câmi-i Mensûr'da hadîs-i şerîfleri yazdırmak sûretiyle okutmayı arzu etti. Üçüncüsü, vefât ettiğinde Bişr-i Hafî'nin yanına defnedilmesini arzu edip, vasıyyet etmişti. Allahü teâlâ onu, bu üç arzusuna da kavuşturdu. Gays-ül-Ermanâzî diyor ki, "Bize Ebü'l-Ferec İsferâinî bildirdi ve dedi ki: "Hatîb-i Bağdadî, hacda bizimle beraberdi. Hergün gizlice Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Sonra insanlar, onun huzûruna toplanıyorlar ve (Bize hadîs-i şerîf naklet) diyorlardı. Bu sırada o, bir hayvanın üzerinde bulunuyor ve onlara hadîs-i şerîf öğretiyordu". Abdülmuhsin de diyor ki, "Dimeşk'ten Bağdad'a kadar herkes, Hatîb-i Bağdâdî'yi hadîs ilminde âdil, güvenilir bir âlim kabûl ettiler. Ondan hadîs-i şerîf almak için herkes gelir, yazar ve bunları öğrenirlerdi.

Hatîb-i Bağdadî, hocası Ebû İshâk-ı Şirâzînin dersinde hazır bulunmuştu. Ebû İshâk, Bahr bin Kesir es-Sakkâ'nın rivâyetlerinden bir hadîs-i şerîfi rivâyet ediyordu. Hatîb'e dönerek: "Onun hakkında ne diyorsun?" diye sordu. O da: "İzin verirseniz, onun hâlini anlatayım" dedi. Hocası, ders kürsüsünden ayrılıp, onun yanına gelip oturdu ve Hatîb-i Bağdâdî'nin sözünü dinlemeye hazırlandı. Hatîb, onun hâllerini açıklamaya başladı ve mevzû (konu) bitinceye kadar sözü çok uzadı. Hocası hep bu hâlde kaldı ve sonra: "Bu, bizim zamanımızdaki büyük hadîs âlimi Dâre Kutni gibidir" buyurdu.

Mü'temen bin Ahmed es-Sâcî diyor ki: "Bağdad'da Dâre Kutnî'den sonra Hatîb-i Bağdâdî'den daha çok hadîs-i şerîf ezberleyen kimse olmadı."

Ebü'l-Ferec el-İsferâînî diyor ki, "Hâfız İbn-i Asakir "Tebyîn" adındaki eserinde anlatıyor: "Ebü'l-Kâsım Mekkî bin Abdüsselâm el-Makdisî dedi ki: "Bir gece Bağdâd'da Şeyh Ebü'l-Hasen ez-Za'ferânî'nin evinde uyuyordum- Seher vaktinde rü'yâmda gördüm ki, sanki biz, Hatîb-i Bağdâdî'nin evindeyiz. Onun "Târih-i Bağdâd" kitabını okumak için âdet üzere toplanmışız. Hatîb, oturmuş, sağında Nasr-ul-makdisî ve onun sağında da, kendisini tanımadığım nûrânî yüzlü bir zât bulunuyordu. Ben de: "Bizimle beraber huzûra gelmek âdeti olmayan bu zât kimdir?" diye sordum. Bana denildi ki: "Bu, Resûlullahtır. Târih-i Bağdâd'ı dinlemek için geldi" Kendi kendime: "Bu, şeyh Ebû Bekr Hatîb-i Bağdâdî'nin büyüklüğüdür. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.), onun meclisinde hazır oldu." Bunu görünce yine dedim ki, "Târih-i Bağdâd kitabına kusur isnâd eden ve onda çeşitli kavimlere haksız ithamlar vardır diyen kimselere cevaptır." Bu husûstaki düşüncelerim, beni Resûlullahın yanında iken kalkıp O'na suâl sormaktan alıkoydu. Halbuki ben, Târih-i Bağdâd hakkında kendi kendime söylediğim birçok şeylerden suâl sormayı düşünüyordum. Bu hâlde iken uyandım ve Resûlullah efendimiz ile konuşamadım."

Birgün Hatîb-i Bağdadî, vezîr Ebü'l-Kâsım bin Mesleme'nin evinde bulunuyordu. Hayber yahudileri, kendilerinin yanında Resûlullah (s.a.v.) efendimize âit bir mektûbun bulunduğunu

iddia ettiler. Bu mektûpta, Hayber yahudilerinden cizye alınmasının kaldırıldığı yazılıydı. Bunun hakkında Eshâb-ı Kirâmdan şâhidler de gösteriliyordu. Hattâ onun Hazreti Ali tarafından yazıldığını söylediler. Bu mektûp, Hatîb-i Bağdâdî'ye arz edildiğinde, onu mütâlâa etti ve dedi ki: "Bu, baştan başa yalandır. Vezîr İbn-i Mesleme: "Yalan olduğuna delîlin nedir?" deyince şöyle cevap verdi: "Çünkü mektûpta, Hazreti Mu'âviye'nin şâhidliği de vardır. Halbuki o, Mekke'nin fethinde müslüman oldu. Hayber ise, hicretin yedinci senesinde fethedilmişti. Daha o zaman, Hazreti Mu'âviye müslüman olmamış ve olayın geçtiği yerde hazırda değildi. Hazreti Sa'd bin Muâz'ın şâhidliği de doğru değildir. Çünkü o da, Benî Kurayza içinde bulunurken, bir okun kendisine isâbet etmesiyle Hendek harbinde şehîd olmuştu. Bu harb de, hicretin beşinci senesinde vukû' bulmuştu." Orada bulunanlar onun bu ikna edici cevâbına hayran kaldılar.

Sâlih kimselerden bir çokları, onu rü'yâsında gördüler ve hâlinden sordular. O da dedi ki: Ben, rahat ve zevk-ü safa içinde Cennet-i Huld'de bulunuyorum." Onun için çok rü'yâlar görenler oldu. Bu rü'yâlar, onun kıymetini göstermektedir.

Onun ba'zı kitaplarında bildirdiği hadîs-i şerîflerden bir kısmı şunlardır:

"Ümmetimden, günahları çok olanlara şefaat edeceğim."

"Ümmetimden, Ehl-i beytimi çok sevenlere şefâat edeceğim."

"Fitneler, bid'atlar yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zaman, hakîkati bilen, bildiğini bildirsin! Bildiğini bildirmeyenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la'net eylesin! Allahü teâlâ bunların ibâdetlerini ve hiçbir iyiliklerini kabûl etmez."

"Zamanlar, asırlar ehâlisinin en hayırlısı, en iyisi, benim asrımın insanlarıdır (ya'nî Sahâbe-i Kirâmın hepsidir)**. Ondan sonra ikinci asrın, ondan sonra da üçüncü asrın mü'minleridir."**

"İnsanlarla yaptığı işlerde onlara zulmetmeyen, onlarla konuştuğunda yalan söylemeyen, bir şeyi va'd ettiği zaman sözünden dönmeyen kimse; şahsiyetli, adâletli, kendisiyle arkadaşlık yapılması gereken ve arkasından konuşulması haram olan kimsedir."

Hatîb-i Bağdadî, Târîh-i Bağdâd kitabında bildiriyor ki: (Nükabâ) üçyüz kişidir. (Nücebâ) yetmiş kişidir. (Büdelâ) ya'nî (Ebdal) kırk kişidir. (Ahyâr) yedi kişidir. (Amed) dörttür. (Gavs) birdir, insanlara birşey lâzım olsa, önce Nükabâ duâ eder. Kabûl olmazsa, Nücebâ duâ eder. Yine kabûl olmazsa, Ebdâl, daha sonra Ahyâr, sonra Amed duâ ederler. Kabûl olmazsa, Gavs duâ eder. Bunun duâsı elbette kabûl olur." Nitekim hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Yeryüzünde, her zaman, kırk kişi bulunur. Herbiri, İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir. Bunların bereketi ile yağmur yağar. Biri ölünce, Allahü teâlâ, onun yerine başkasını getirir."

"Bu ümmette, her zaman otuz kimse bulunur. Herbiri, İbrâhim aleyhisselâm gibi bereketlidir."

"Ümmetim içinde, her yüz senede iyiler bulunur. Bunlar beşyüz kişidir. Kırkı ebdaldir. Bunlar, her memlekette bulunurlar."

"Ümmetim arasında her zaman kırk kişi bulunur. Bunların kalbleri, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi gibidir. Allahü teâlâ, onların sebebi ile, kullarından belaları giderir. Bunlara ebdâl denir. Bunlar, bu dereceye namaz ile, oruç ile ve zekât ile

yetişmediler.” İbn-i Mes’ûd sordu ki, “Yâ Resûlallah, ne ile bu dereceye vardılar?” “Cömertlikle ve müslümanlara nasihat etmekle yetiştiler” buyurdu.

“Ümmetim içinde ebdâl olanlar, hiçbir şeye la’net etmezler.”

Hatîb-i Bağdâdî’nin “Takyîd-ül-ilm” isimli kitabında kaydettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları şunlardır:

Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyete göre, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur.

“Benden Kur’ân-ı kerîm âyetlerinden başka birşey yazmayınız. Benden, kim, Kur’ân’dan gayri bir şey yazmışsa, onu imha etsin.”

“Bu hadîs-i şerîf, başlangıçta, hadîs-i şerîflerin Kur’ân-ı kerîme karışması ihtimâline karşı yazılmamasını emretmektedir. Sonradan, ba’zı Sahâbîlerin hadîs-i şerîfleri yazmalarına müsâade edilmiştir. Nitekim buna dâir hadîsler de kitapta gösterilmiştir.

“Benden hadîs rivâyet ediniz. Bana yalan isnâd etmeyiniz. Kim, bile bile bana yalan isnâd ederse, Cehennemde oturacağı yere hazırlansın.”

“İlmi yazmakla takyid ediniz (kaydediniz)**”** buyurdu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 282. âyet-i kerîmesinde, kullarını, borç husûsunda şöyle terbiye etmektedir. Meâlen **“Küçük** (az) **olsun, büyük** (çok) **olsun, hakkı vâdesiyle beraber yazmaktan usanmayın. Bu hareket, Allah katında adâlete daha uygun, şahitlik için daha sağlam ve şüpheye düşmemeye daha da yakındır...”**

Allahü teâlâ, borcu korumak için, ihtiyât (tedbir) olmak üzere ve ona şüphenin girmemesi için yazılmasını emredince, korunması borçtan daha zor olan ilmin şek ve şüphe girme korkusuyle yazılmasının mübalağalı olması daha lâyıktır, insanların birbirleri arasında alıp verdikleri şeyleri yazmalarını, aralarındaki haklardan kılmıştır. Bu, inkâr esnasında yardımcı, unutma hâlinde hâtırlatıcı sebeblerdendir. Müşrikler, Allahü teâlânın meleklerden kızlar edindiğini iddia edince, Saffât sûresinin 157. âyet-i kerîmesinde Peygamberine, onlara karşı meâlen şöyle söylemesini emir buyurdu:

“Doğru söyliyenler iseniz kitabınızı getirin” Allahü teâlâ, En’âm sûresinin 91. âyet-i kerîmesinde meâ’len **“Yahudiler, Allahın kadrini gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü, “Allah, hiçbir insana birşey indirmedi” dediler** (Vahy ve kitapları inkâr ettiler.) **Onlara de ki: “Mûsâ’nın insanlara bir nûr ve hidâyet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar hâline koyup hesabınıza geleni açıkladığınız, fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size,** (Peygamber diliyle Kur’ân’da) **öğretilmiştir. Ey Resûlüm, sen Allah** (o kitabı indirdi) **de! Sonra onları bırak, bâtıl dedikodularında oynaya dursunlar”** buyurdu.

Ahkâf sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde ise meâlen şöyle buyurmuştur: **“**(Ey Resûlüm, o kâfirlere) **de ki: “Allahtan başka ibâdet ettiklerinizi bana bildirin; yerde olan şeylerden hangisini yarattıklarını bana gösterin. Yoksa onların göklerde bir ortaklığı mı var?** (Gökleri Allah ile beraber mi yarattılar?) **Haydin bana bu Kur’ân’dan önce bir kitab, yahud ilimden bir eser getirin, eğer** (söylediklerinizde) **doğru iseniz.”**

Bir ilim ve emlâkten bir hak iddia eden kimsenin, ikrâr dışında bir delîl getirmesi lâzımdır. Bu delîl de; ya âdil bir şahidin şehâdeti veya bozulmamış bir yazı olabilir. Yoksa, onun iddiasını tasdike, imkân yoktur. Yazı, ihtilâf vukû’unda bir, şahit sayılır.

Amr bin Şuayb'ın, babası yoluyla dedesinden rivâyetine göre, o şöyle demiştir: Dedim ki; "Yâ Resûlallah, senden işittiklerimi yazayım mı?" **"Evet"** buyurdu. "Ben de, rızâ hâlinde iken de, gadab hâlinde iken de yazayım mı?" dedim: **"Evet, çünkü ben, haktan başka birşey söylemem"** buyurdu.

Başka bir rivâyette şöyle buyurulmuştur Dedim ki: "Yâ Resûlallah! Senden işittiklerimi yazayım mı?" **"Evet, çünkü benim, bu husûsta haktan başka birşey söylemem lâyık olmaz"** buyurdu. Yine Amr bin Şuayb'ın dedesi Peygamber efendimize, "Senden her işittiğimi yazayım mı?" demiş, O da, **"Evet"** cevâbını vermiştir. "Hem gadab, hem de rızâ hâlinde yazayım mı?" dedim. **"Evet, çünkü ben, gadab hâlinde de, rızâ hâlinde de haktan başka birşey söylemem"** buyurdu.

Hatîb-i Bağdâdî'nin Takyid-ül-ilm adlı eserinde neklettiğine göre: İbn-i Abbâs demiştir ki: ilim çoktur. Onu kalblerimiz ezberleyemiyecektir. Fakat onun en güzelini isteyiniz. Allahü teâlânın şu âyet-i kerîmesini duymadın mı? Zümer sûresinin 18. âyetinde meâlen buyuruyor ki: **"O kullarım ki,** (Kur'ânı) **dinlerler, sonra da onun en güzelini** (en açığını ve kuvvetlisini) **tatbik ederler. İşte bunlar, Allahın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir ve bunlar gerçek akıl sahipleridir."**

Ahmed İbn-ül-Kâsım el-Kâtib dedi ki: Ebû Amr bin Ebî Muâz'ı şöyle söylerken işittim: Me'mûn oğullarından birine şu vasıyyeti yapıyordu: "Duyduğunun en güzelini yaz. Yazdığının en güzelini ezberle ve ezberlediğinin en güzelini rivâyet et"

Hatîb-i Bağdadî, el-Fakîh vel-mütefekkih isimli kitabının mukaddimesinde diyor ki:

Resûlullah (s.a.v.) buyurmuştur ki: **"Allahü teâlâ bir kavme hayır** (iyilik) **murâd ederse, fakîhlerini çoğaltır, câhillerini azaltır. Öyle ki, âlim konuştuğu zaman, yardımcılar bulur. Câhil konuştuğu zaman kahr-u perişan olur. Allahü teâlâ bir kavmede şer** (kötülük) **murâd buyurursa, câhillerini çoğaltır, fakîhlerini azaltır. Öyle ki, câhil konuştuğu zaman, yardımcılar bulur; fakîh konuştuğu zaman makhûr olur** (yalnız kalır)**."**

Hazreti Enes'ten rivâyete göre Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Üç kişiye merhamet ediniz, acıyınız: Fakirleşmiş bir kavmin zengini, zelîl olmuş bir kavmin azîzi** (büyüğü, reîsi) **ve câhillerin oynaştıkları, maskaralığa aldıkları fakîh."**

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurmuştur ki:

"Rûhunuz kabz olunmadan önce ilme sarılınız, ilmin kabz olunması, ilim sahiplerinin gitmesi, ölmesidir. İlim öğreniniz; çünkü insan; herhangi birinin ne zaman ona (ilme) ve kendi yanındakine (öğrendiği bilgilere) muhtaç olacağını bilmez. Siz, bir takım kavimler (topluluklar) bulacaksınız ki, onlar sizi Allahın kitabına da'vet edecekler, fakat kendileri ona sırt çevirmiş olacaklar, siz ilmi öğreniniz. Bid'atten sakınınız, derinlere dalmaktan kaçınınız ve eski temel bilgilere yapışınız."

Hatîb-i Bağdadî, dinde tefekkuhun (fıkhî bilgilere sahib olmanın) bütün müslümanlara lazım olduğuna dâir bolümde, Hazreti Ali'den şu hadîs-i şerîfi nakletmiştir:

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim tahsili her mü'mine farzdır."** Bu, orucu, namazı, haramı, hududu (hadleri, cezaları) ve hükümleri bilmektir. Diğer bir rivâyette: **"İlim tahsili, her müslümana farzdır."** Enes (r.a.) rivâyetiyle gelen bir hadîs-i şerîfte ise şöyle

buyuruldu: **"Dinde tefekkuh** (fıkıh ilmi)**, her müslüman üzerine bir haktır."** Yine Hazreti Enes'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Fıkıh talebi** (tahsili) **her müslümana farzdır."**

Bazı ehl-i ilim (ulemâdan ba'zıları) demiştir ki, Resûlullah (s.a.v.) bu hadîs-i şerîfiyle tevhîd ilmini, kendisiyle amel edilince mü'min olunacak ilmi (akâid bilgilerini) kasdetmiştir. Bunu bilmek, her müslümana farzdır ve hiçbir kimsenin bilmemesi caiz değildir. Zîrâ bunun vücûbu (farz olması) belli bir gruba değil, umûmadır (herkesedir)." Denilmiştir ki: Bunun ma'nâsı, kâfi miktarda insan, bu ilmi öğrenmediği zaman, her müslümana ilim tahsili farzdır demektir. Bu söz, Süfyân bin Uyeyne'den rivâyet edilmektedir. Mücâhid bin Mûsâ'nın naklettiğine göre. **"Her müslümana, ilim tahsili farzdır."** hadîs-i şerîfi İbn-i Uyeyne'nin huzûrunda zikredildi. Bunun üzerine İbn-i Uyeyne dedi ki: ilmi ba'zı müslümanlar tahsil ettikleri zaman kâfi gelip, her müslüman üzerine farz olmaz. Cenâze namazında olduğu gibi ki, ba'zı müslümanlar cenâze namazını kıldığı zaman, diğer müslümanlardan sakıt olur. Ben derim ki, İbn-i Uyeyne'nin burada kasdettiği dînin furû'una dâir fıkhî ahkâm bilgisidir. Allahü teâlâyı, tevhîdini, sıfatlarını, resûllerinin doğruluğunu bilmek gibi usûl-i dîn, her müslüman tarafından bilinmesi gereken ve ba'zı müslümanlar öğrenince diğerlerinden sakıt olması caiz olmayan bilgilerdir. Yine denilmiştir ki: **"İlim tahsil etmek, her müslümana farzdır"** hadîs-i şerîfinin ma'nâsı şudur Her kişinin, ilmihâlden bilmesi gerekenleri öğrenmesi lâzımdır. Hasen İbn-ür-Rebî' demiştir ki: İbn-ül-Mübârek'e sordum: **"İlim tahsili, her müslümana farzdır"** hadîs-i şerîfinin tefsîri (açıklaması) nedir? Dedi ki: O, sizin taleb (tahsil) ettikleriniz değildir. Farz olan taleb-ül-ilim, kişinin dînî işlerinden birini sorup öğreninceye kadar, ona dâir bilgi almasıdır. Ali İbn-ül-Hasen bin Şakîk demiştir ki: Abdullah bin Mübârek'e, öğrenilmesi insanlar üzerine farz olan ilmin hangisi olduğunu sordum da şu cevâbı verdi: "Bu, insanlara öğrenilmesi farz olan ilimdir" deyip, şöyle açıkladı: "Bir kimsenin malının olmasıyla, onun zekâtı öğrenmesi farz olmaz. Eğer 200 dirhemi (672 gr. Gümüşü) bulunursa, (şimdi gümüş, para olarak kullanılmadığı ve i'tibârını kaybettiği için 20 miskâl (96 gr.) altına mâlik olan) zekatın ne kadar, ne zaman, nereye verileceğini ve diğer şeyleri öğrenmesi üzerine lâzım olur.

Hazreti Ali'nin bir tacire, ticâretten önce fıkıh öğrenmesini emrettiği rivâyet edilmiştir. Bir kişi gelip, "Yâ Emîr-el-mü'minîn, ben ticâret yapmak istiyorum" deyince, Hazreti Ali, "Fıkh ticâretten öncedir, çünkü fıkhı öğrenmeden önce ticâret yapan faizden kurtulamaz" buyurmuştur. Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah demiştir ki:, Babama, üzerine ilim tahsili farz olan kişiyi sordum. Dedi ki: "Namaz kıldıran, oruç, zekât gibi dînî hükümleri emreden, İslâmın ahkâmını zikreden bir İmâma farz olur."

Ben derim ki: Kendi nefsi için muktedir olmasına göre, Allahü teâlânın farz kıldıklarından, bilinmesi lâzım olanları tahsil etmek herkese lâzımdır. Hür ve köle, erkek ve kadın, akıllı, baliğ her müslümana taharet, namaz ve oruç bilgilerini öğrenmek farzdır.

Bunun gibi, her müslüman üzerine, kendisine helâl ve haram olan yiyecek, içecek, giyecek, ırzlar, kanlar ve malları öğrenmesi vâcib olur. Bunların hepsinin herkes tarafından bilinmesi lâzımdır. Müslüman olarak bülûğa erinceye kadar veya büluğdan sonra müslüman olacakları zaman, bunları öğrenmeleri farzdır.

Hatîb-i Bağdadî, el-Fakîh vel-mütefekkih isimli eserinin, "Erkeklerin çocuklarına ve hanımlarına, efendilerin de kölelerine ve câriyelerine öğretmeleri" başlıklı bölümünde şunları kaydetmektedir:

Enes bin Mâlik'ten (r.a.) rivâyete göre, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: **"Her birerleriniz râî** (ya'nî elinin altında ne varsa, onu lâyıkıyle muhafaza ve sıyânetle mükellef)**dir. Her birerleriniz elinin altındakinden mesuldür. Devlet adamları insanlar üzerinde birer çobandır ve güttüğü sürüden mes'ûldür. İnsan ehl** (u ıyali)**nin râîsidir** (çobanıdır). **Zevcesi ve kölelerinden mes'ûldür."**(Bu hadîs-i şerîfin ba'zı rivâyetlerinde şu cümleler de kaydedilmiştir. **"Kadın kocasının evinin raîsidir** (ya'nî muhafızıdır). **Hizmetkâr, efendisine âit malın râîsidir ve elinin altındakinden mes'ûldür.** (Elhâsıl) **her birerleriniz raidir** (çobansınız ve her birerleriniz emri altında olanlardan mes'ûldür)."

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yedi yaşındaki çocuğa namazı emrediniz ve on yaşında namaz kılmazsa döverek, kıldırınız."**

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ), bir kimseye şöyle demiştir: "Çocuğunu terbiye et Çünkü sen, çocuğuna öğrettiğinden mes'ûlsün, o da sana yapacağı iyilik ve itaatten mes'ûldür."

Hazreti Ali **"... Nefsinizi ve nasihatle ehl ve evlâdınızı ateşten koruyun"** meâlindeki, Tahrim sûresinin 6. âyet-i kerîmesi **"Onlara öğretiniz, onları te'dib** (terbiye) **ediniz."** ma'nâsındadır... diye buyurdular.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: **"Allahü teâlâ, dinde fakîh olan** (dînî bilgileri öğrenen) **Ensâr kadınlarına rahmetiyle muâmele buyursun."**

Dini bilgileri öğrenenlerin mertebelerine dâir, Peygamber efendimizin zikrettikleri bir benzetmeyi ele alan Hatîb-i Bağdadî şöyle demektedir: Ebû Mûsâ el-Eş' arî'den (r.a.) rivâyete göre, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Allahın benimle (benim vâsıtamla) **gönderdiği hidâyet ve ilim, bol yağmura benzer.** (Bu yağmur, kâh öyle) **bir toprağa düşer ki, onun bir kısmı suyu kabûl eder de, çayır ile bol ot yetiştirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu** (üstünde) **tutar da, Allahü teâlâ, halkı onunla faydalandırır. Ondan** (hem kendileri) **içerler,** (hem hayvanlarını) **sularlar, ekin ekerler.** (Bu yağmur) **diğer** (bir nevi') **toprağa daha isâbet eder ki, düz ve kaypaktır. Ne suyu** (üstünde) **tutar, ne çayır bitirir. Allahın dinini, anlayıpda, Allahın benimle** (benim vâsıtamla) **gönderdiği** (hidâyet ve ilimden) **faydalanan ve bunu bilip** (başkasına) **bildiren kimse ile** (bunu duyduğu vakit kibrinden) **başını** (bile) **kaldırmayan ve Allahın benimle** (benim vâsıtamla) **gönderdiği hidâyetini kabûl etmeyen kimse böyledir."**

El-Hasen ve el-Kâsım demişlerdir ki: Resûlullah (s.a.v.) fakîhleri ve mütefekkıhleri (fıkıh öğrenen talebeyi), hiçbirini dışarıda bırakmaksızın bu hadîste toplamıştır. "Güzel toprak", rivâyet edileni zapteden, kaydeden, ma'nâları anlıyan, hakkında ihtilâf olan husûslarda kitap ve sünnete müracaat eden fakîh misâlidir, insanların istifâde edecekleri suyu tutan "Kurak toprak", sâdece işittiğini ezberliyen, kaydeden ve tutan, değiştirmeksizin, hıfz olunmuş (ezberlenmiş, korunmuş) hâlde başkasına rivâyet eden insanlar misâlidir. Bunlar da, o bilgilerde tasarruf yapacak, fıkıh (dînî bilgi) ve Kitap ile Sünnet'e başvuracak anlayış yoktur, fakat Allahü teâlâ onu tebliğ husûsunda faydalı kılmıştır. O, kendisinden daha iyi anlayıp ezberliyen bir kişiye tebliğ edebilir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurmuştur ki: **"Kendisine tebliğ yapılan nice kimseler vardır ki, onu bizzat işitenler daha iyi ezberlerler. Fıkıh bilgilerini taşıyan nice kimse vardır ki, fakîh değildir."**

İşittiğini ezberlemiyen ve kayd etmiyen; "Güzel toprak" gibi de değil, yukarıda zikredilen, "Kurak toprak" gibi de değildir. Bilâkis o mahrûmdur. Onun misâli; çayır bitirmeyen ve suyu

üstünde tutmayan kaypak toprak misâlidir. Allahü teâlâ Zümer sûresinin 9. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki;

"(Yâ Muhammed) **de ki: Âlimlerle câhiller müsâvî** (eşit, beraber) **olur mu?"**

Ra'd sûresinin 19. âyet-i kerîmesinde de meâlen buyurdu ki: **"Rabbin teâlâdan sana nâzil olan şeyin hak olduğunu bilip itaat eden kimse, kalbi a'mâ** (kör) **olup inkâr üzere olan kimse gibi midir?"**

Cenâb-ı Hak, ilimden yüz çevirmek ve onu hafife almak ve yalanlamak maksadıyle ilmi terk edeni, kelbe (köpeğe) benzetmiştir. Nitekim A'râf sûresinin 175 ve 176. âyet-i kerîmelerinde meâlen şöyle buyurmuştur:

"(Yâ Muhammed!) **Âyetlerimizin ilmini verdiğimiz kimsenin** (Belâm bin Baûrâ'nın) **haberini onlara** (İsrâil oğullarına) **oku ki, o kimse bu âyetlerimizi inkâr etmekle îmândan çıkmıştı. Böylece şeytan onu kendisine uydurmuş, o da azgınlardan olmuştu.**

Eğer dileseydik, o kimseyi ona verdiğimiz ilim sebebiyle iyiler derecesine yükseltirdik. Fakat o aşağılığa meyl etti. Rüşvet alarak hevasına uydu. İşte bunun hâli, o köpeğin hâline benzer ki, üzerine varsan da dilini sarkıtıp solur, kendi hâline bıraksan da dilini sarkıtıp solur. Bizim âyetlerimizi yalanlayanların hâli işte böyledir. (Ey Resûlüm) **sen bu kıssayı** (Mekkeli) **kafirlere anlat, umulur ki ibret alırlar."**

Hazreti Ali (r.a.). Kümeyl bin Ziyâd en-Nehâi'ye şöyle buyurdu: "Ey Kümeyl bin Ziyâd, sana söyliyeceklerimi ezberle! Kalbler kaplardır. Onların en hayırlısı en çok alanı, en geniş olanıdır, insanlar üç gruptur. Rabbanî âlim (yüksek ilimlerde üstün derece sahipleri), necât yolunda olan müteallim (talebe) ve her çağırana tâbi olan, her rüzgâra kapılıp sürüklenen, ilim nûruyla aydınlanmamış ve sağlam bir kulpa yapışmamış, işe yaramayan insandır, ilim maldan hayırlıdır. İlim seni korur, malı ise sen korursun. İlim, amel ettikçe artar, nafaka malı azaltır (mal harcandıkça azalır). İlim hâkimdir; mal mahkûmdur. Malın peyda ettiği sevgi, mal yok olunca ortadan kalkar, âlimin muhabbeti ifâsı gerekli bir borçtur ki, hayâtında iken ona itaati, vefâtından sonra da hayırla yâd edilmesini gerektirir.

Hatîb-i Bağdadî "Fıkhın beyânı" babında şunları bildirmektedir İbn-i Kuteybe ed-Dîneverî demiştir ki: Fıkıh, lügatte anlamak demektir. Filân kimse benim sözümü anlamıyor denilirken, bu kelime kullanılmaktadır. Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin 44. âyet-i kerîmesinde bu lafzı bu ma'nâda zikretmektedir: **"**(Mahlûklarından) **hiçbir şey yoktur ki, Allahü teâlâyı hamd ile tesbih etmesin. Fakat siz, onların tesbihlerini anlamazsınız. Allahü teâlâ halimdir, gafûrdur."**

İlme, fıkıh denilir. Çünkü o, fehmden meydana gelir ve âlime de fakih denilir.

Ebü'l-Abbâs Sa'leb'e Bekâra sûresinin 269. **"Allahü teâlâ dilediğine ilm-i nâfi'** (faydalı ilim) **ihsân eder. Kime hikmet verilirse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir."** meâlindeki âyet-i kerîmesinden soruldu. Cevâbında dedi ki: Buradaki hikmet, anlayış demektir.

Ebû Bekr Muhammed İbn-ül-Kâsım el-Enbâri demiştir ki; fakih adam demek, âlim kişi demektir.

Saîd bin Cübeyr'e, dinde fakih olmak ne demektir? diye sorulunca "Allahü teâlânın emrettiği ve yasak ettiği şeyleri bilmektir" diye cevap verdi. Sünnetten bilinmesi ve muhafaza edilmesi emredilen şey, dînde fıkıh sahibi olmaktır. Ebû İshâk İbrâhim bin Ali el-Fakîh el-Fîrûz-

âbâdî demiştir ki: Fıkıh, ictihâd yoluyla elde edilen şer'i ahkâmı bilmektir ve ahkâm-ı şer'iyye: Farz, mendûb, mahzur (haram), mekrûh, sahih ve bâtıl gibi hükümlerdir. Farz: Beş vakit namaz, zekâtlar, vediaların (emaneten bırakılan) ve gasb edilen şeylerin geri verilmesi gibi ki, bunlar yapılmazsa ikab (ceza) tealluk eden şeydir. Mendûb: işlenmesine sevâb verilip, terkinde ceza verilmeyen ibâdetlerdir. Bunlar; nafile namazlar, sadakalar ve diğer müstehab olan ibâdetler gibidir.

Mübah: İşlenmesinde sevâb olmayan, terkinde de ceza bulunmayan şeydir. Helâl şeylerden istediğini yemek, güzel elbise giymek, uyumak, yürümek ve diğer mübahlar gibi. (Bunlar yapıldığı niyete göre sevâb veya cezaya sebep olurlar.)

Haram: Zinâ, livâta, gasb, hırsızlık gibi, işlenmesi cezayı gerektiren günahlardır.

Mekrûh: Terkedilmesi, yapılmasından efdal olan şeydir.

Sahih: Geçerli olan ve kendisiyle maksâd hâsıl olan şeydir.

Bâtıl: Geçerli olmayan ve kendisiyle maksâd hâsıl olmayan şeydir. Tahâretsiz namaz, kendisinin olmayan malı başkasına mülk olarak vermek gibi mu'teber olmayan fâsid işlerdir.

Hatîb-i Bağdadî, bunlardan sonra el-Fakîh vel-mütefakkih isimli eserinde edille-i şer'iyyeye geçmektedir.

Hatîb-i Bağdadî çok kıymetli kitaplar yazmıştır. Bunların sayıları yüze yakındır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1) Târîh-i Bağdâd: Gayet geniş ve mükemmel bir şekilde hazırlanmış en meşhûr eseridir. Metin tam olarak 14 cild hâlinde 1931 yılında Kâhire'de basılmıştır. Muhtelif baskıları yapılmıştır. Bağdâd'da yaşamış hadîs âlimlerinin hâl tercümelerini anlatmaktadır. Kitabın içinde 7831 âlimin hayatı vardır. Eserde, en önce Hazreti Ali'nin hâl tercümesi anlatılmaktadır.

Hal tercümelerinin başında, Bağdad şehrinin târihi, coğrafyası ve topografyası ile ilgili olarak 100 sahifeden fazla bilgi verilmektedir. Bu medhal (giriş) bilgileri, G.Salman tarafından, hülâsa edilerek kısmen neşredilmiş ve "Introduction topographique a l'histoire de Bağdâd" adı ile Frasızcaya tercüme edilmiştir.

2) El-Kifâye fî ma'rifeti usûl-i ilm-ir-rivâye: Hadîs ilmindeki, rivâyet edilen şeylerin çeşitlerinden, usûl-i hadîsten, bahseden bir eserdir. Kitaplarının en mühimlerindendir. 3) El-Kitâb-ül-fasl-ül-vasl-il-müdreci fin-nakl, 4) El-Câmi' li-âdâb-ir-râvî ves-sâmi', 5) Râfi-ül-irtiyâb fil-kulûb min-el-esmâ vel-elkâb, 6) El-Kitâbü fil-mübhemât, 7) El-Kitâbü fil-müttefik vel-müfterik, 8) El-Mü'telif vel-muhtelif, 9) İcâzet-ül-mechûl, 10) İzâh-ül-mültemis, 11) Telhîs-ül-müteşâbîh, 12) Şerhu dîvân-ı Ebî Temmâm-it-Tâî, 13) Kitâb-ül-fakîh vel-mütefekkıh 14) Keşf-ül-esrâr, 15) Takyîd-ül-ilm, 16) El-Bühalâ, 17) El-Esmâ-ül-mutavâtı'â, 18) Temyîz-ül-mezd (Beyânü hükm-il-mezîd) fî muttasıl-il-esânîd, 19) El-Mûdeb, 20) Tavzîh-ül-efkâr, 21) İhtisâru ulûm-il-hadîs 22) Kitâb-üt-târihi vel-mecrûhîn, 23) El-Kunût, 24) El-Faslü vel-vasl, 25) El-Mükemmel fil-mühemmel, 26) Er-Ruvâtü an-Mâlik, 27) Kitâb-ül-Besmele, 28) Gunyet-ül-muktebis fî temyiz-il-mültebis, 29) Rivâyet-ül-ebnâi an âbâihim, 30) El-Mü'tenif li-tekmilet-il-mü'telif vel-muhtelîf, 31) Maklûb-ül-esmâ' 32) El-Amelü bi-şâhidin ve yemînin, 33) Et-Tebyîn li esmâ-il-müdellisîn, 34) Rivâyet-ül-âbâ, anil-ebnâi, 35) El-Kavlü fin-nücûm, 36) Rivâyât-üs-Sahâbe, anit-Tâbiîn, 37) Salât-üt tesbîh, 38) Savmü yevm-iş-şekk, 39) Mu'cem-ür-ruvât an Şu'be, 40) Müsned-i Muhammed bin Sûka, 41) el-Müselselât, 42) Er-Rubâ'iyyât 43) Turûk-ı

kabz-ıl-ilm, 44) Gusl-ül-Cum'a, 45) El-Emâli, 46) Hadîs-ün-nüzûl, 47) Muhtasar-üs-sünen, 48) İktidâ-ül-ilm-il-amel, 49) Er-Rihle fî taleb-il-hadîs, 50) Nehc-üs-savâb, 51) Ed-Delâil veş-şevâhid, 52) El-Asâr-ül-merviyye, 53) El-Müntehab minez-zühd ver-rekâik, 54) Et-Tenbîh vet-tevkif fî fedâil-il-harîf, 55) El-Esmâ-ül-mübheme fil-enbâ-il-muhâkeme, 56) Beyânü ehl-id-derecât-il-ûlâ, 57) Menâkıb-üş-Şâfiî, 58) Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel, 59) Kitâb-ül-vefeyât, 60) Et-Tafsîl li mübhem-il-merâsil, 61) Tehlîs-il-müteşâbih fir-resmi ve himâyeti mâ üşkile minhü an nevâdir-is-suhûfi vel-vehm adlı eserlerinin yanında daha birçok telifi vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 29

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 311

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1135

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 92

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 3

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 101

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 258

8) Keşf-üz-zünûn sh. 10, 209, 288, 473, 575, 830, 973, 1044, 1384, 1447, 1486, 1499, 1538, 1637,

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 345, 424, 1012

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 162

11) El-Fakîh vel-mütefahkıh, Tashih ve ta'lik Şeyh İsmâil Ensârî, Dâr-ül-kütüb-il-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1400 (1980)

12) Er-Rihle fî taleb-il-hadîs, Tahkîk ve ta'lîk Nureddîn Itr, 1. baskı, 1395 (1975).

13) Takîd-ül-ilm, Tahkîk ve talik: Yûsuf el-Aş 2. baskı 1974, Dâru İhyâ-is-sünnet-in-nebeviyye.

HAVFÎ (Ali bin İbrâhim)

Tefsîr, nahiv ve edebiyat âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin İbrâhim bin Saîd bin Yûsufdur. Doğum yeri olan Mısır'ın bir nahiyesine veya doğudaki Belbis şehrinin Havf köyüne nisbetle Havfî denildi. Doğum târihi bilinmeyen Havfî, 430 (m. 1039) yılında Mısır'da vefât etti.

Zamanında Mısır'ın meşhûr âlimlerinden okuyan Ebü'l-Hasen Havfî Afrikiyye (Tunus) ulemâsının da ilminden istifâde etti. Mısır, devrin belli başlı ilim merkezlerinden biri idi. Buraya hem Afrikiyye ve Endülüs'deki âlimlerden ilim öğrenmeye gidenler, hem tahsilini bitirip geri dönenler uğrar, hem de tahsil için doğudaki ilim merkezlerine giden ve geri dönen âlimler ziyâret ederlerdi. Ayrıca, hac için her yıl yüzlerce âlim batıdaki ilim merkezlerinden gelerek oradaki âlimlerden istifâde etmek gayesiyle bir müddet kalır, sonra da yollarına devam ederlerdi. Havfî de, bu âlimlerin birçoğundan ve Muhammed bin Abdullah Nişâbûrî'den hadîs ve ilim öğrenip rivâyette bulundu. Mısır'ın meşhûr âlimlerinden Ebû Bekr Edfüvî'nin talebesi olarak tanındı. Şafiî fakîhlerinden Kâdı Ebü'l-Hüseyn Havfî ile arkadaşlıkları oldu. Nahiv ve tefsîr ilminde meşhûr oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. İlmi, Allahü teâlânın dinini öğrenmek için tahsil etti. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için de, bildiklerini insanlara öğretti. Yazmış olduğu pek kıymetli eserleri, yıllarca elden ele dolaştı. Âlimler ve halk bunlardan istifâde edip yazarına duâ ettiler. Bu eserlerinden on cildlik tefsîri "El-Burhân fî tefsîr-il-Kur'ân" ve "İ'râb-ül-Kur'ân", "El-

İrsâd li-tarîki hayr-ül-ibâd vel-ubbâd", "Mevârid-ül-enbiyâ", "El-Muvaddah fin-nahv" adlı kitapları bilinmektedir.

Ebü'l-Hasen Havfî, abdestle yapılan ibâdetlerde mühim bir yeri olan, istibrâ ve istincâ ile ilgili olarak, hocası Muhammed bin Abdullah Nişâbûrî'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.): **"Abdest alacak olan kimse istibrâ yapsın. Taşla istincâ eden de üç taş kullansın"** buyurdu. İstincâ, bedeninde ve elbisesinde bulunan necâseti (pisliği) temizlemektir. Hanefî mezhebinde, üzerinde ve namaz kılacağı mekanda bir dirhemden fazla necâset bulunan kimsenin, bu necâseti temizlemesi farzdır. Ayrıca erkeklerin yürüyerek, öksürerek veya sol tarafa yatarak istibrâ etmesi, ya'nî idrar yolunda damlalar bırakmaması vâcibdir. Kadınlar istibrâ yapmaz, idrar damlası kalmadığına kanâat gelmeden abdest almamalıdır. Bir damla sızarsa, hem abdest bozulur, hem de elbise kirlenir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 381

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 35

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 140

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 247

5) El-Bidâye ven-nihâye, cild-12, sh. 47

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 300

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 5

8) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 107, 418

HİBETULLAH BİN HASEN BİN MENSÛR (el-Lâlkâî)

Kelâm, hadîs ve şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi El-İmâm Hibetullah bin Hasen bin Mensûr et-Taberî er-Râzî el-Lâlkâî'dir. Ebü'l-Kâsım hadîs ilminde Hâfız olup, yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. 418 (m. 1027) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Dînever'de vefât etti.

Ebü'l-Kâsım, fıkıh ilmini Ebû Hâmid el-İsferâînî'den öğrendi. Ca'fer bin Abdullah bin Fenâkî, Ebü'l-Kâsım Îsâ bin Ali el-Vezîr, Ebû Tâhir el-Muhlis, Ebü'l-Hasen bin el-Cündî, Ali bin Muhammed el-Kessâr ve El-A'lâ bin Muhammed ve birçok âlimden hadîs-i şerîf ezberledi.

Ebü'l-Kâsım el-Lâlkâî için İslâm âlimlerinden İbn-i Hatîb: "Hibetullah bin Hasen'in anlayışı ve hıfzı çok kuvvetli idi. Kıymetli kitaplar tasnif etti." İbn-üs-Sâlâh ise; "Ebü'l-Kâsım çok hadîs-i şerîf ezberledi ve rivâyette bulundu. Sadûk, güvenilir bir zât idi. Kendisinden: Ebü'l-Kâsım er-Rumeylî, İbn-i Hâfız ve zamanındaki diğer hadîs âlimleri hadîs öğrendiler" demişlerdir.

Ali bin Hüseyn el-Akberî şöyle anlatır: "Rü'yâmda Ebü'l-Kâsım Hibetullah hazretlerini gördüm. Ona, "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" dedim. O da cevap olarak, "Allahü teâlâ beni af ve mağfiret etti" dedi. "Buna nasıl kavuştunuz?" dediğimde, sessizce, "Resûlullahın (s.a.v.) izinde bulunmakla" buyurdu.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Kim benim bir velî kuluma düşmanlık ederse, ben ona harp ilân ederim."**

El-Lalkâî'nin. Peygamber efendimizden (s.a.v.) sonraki olayları ve Eshâb-ı Kirâmın buyurduklarından yaptığı rivâyetlerden ba'zıları:

Hasen bin Kesîr'in babasından şöyle nakleder. Bir kimse, Hazreti Ali'nin yanına geldi ve "Sen, insanların en iyisisin" dedi. Hazreti Ali "Sen Resûlullahı (s.a.v) gördün mü?" diye sorunca, o kimse "Hayır" dedi. Ebû Bekr'i ve Ömer'i gördün mü?" diye sordu. O kişi "Hayır" cevâbını verince, Hazreti Ali "Eğer Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüğünü söyleseydin, mutlaka seni öldürürdüm. Şâyet Ebû Bekr ve Ömer'i (r.anhüm) gördüğünü söyleseydin, sana iftira edene verilen cezayı verirdim" buyurdu.

Alkame'den de şöyle naklediyor Hazreti Ali, Allahü teâlâya hamd-ü sena ettikten sonra, bizlere şöyle hitâb etti: "Ba'zılarının beni, Hazreti Ebû Bekr ve Ömer'den (r.anhüm) üstün tuttuklarını haber aldım, Onları daha önce ikaz etmiş olsaydım, şimdi mutlaka cezalandırırdım. Ama ikaz etmemiş olduğum için, böyle bir şey yapmayacağım. Bu andan i'tibâren böyle kim söylerse iftira etmiş demektir. Ve ona iftira edene verilen ceza verilir. Resûlullahtan sonra insanların en hayırlısı Hazreti Ebû Bekr, sonra da Ömer'dir."

Süveyd bin Gafle'den ise şöyle nakleder: "Ba'zı kimselerin yanına uğramıştım. Baktım ki aralarında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i kötüleyici lâflar sarf ediyorlardı. Hemen Hazreti Ali'nin yanına geldim ve mes'eleyi anlattım. Hazreti Ali, "Onlar için kalbinde hüsn-i zandan başka birşey besleyene, Allahü teâlâ la'net etsin! Onlar ki, Resûlullahın kardeşleri ve yardımcılarıdır" dedikten sonra, minbere çıkarak şu güzel konuşmasını yaptı.

"Kureyş'in efendileri ve müslümanların ataları hakkında benim uygun görmediğim, haberimin bile olmadığı ve duyduğum zaman cezalandıracağım şeyleri söyleyenlerin gayeleri nedir? Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ancak Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i müttekî mü'minler sever! Rezil ve alçaklar da onlara kin tutar. Onlar ki, gerçekten Resûlullahın dürüst ve vefakâr iki dostudur. Allahü teâlânın emrettiklerini emretmişler, yasakladıklarını yasaklamışlardır. Ve suçluları da cezalandırmışlardır. Yaptıkları hiçbir işte Peygamberin (s.a.v.) sünneti dışına çıkmamışlardır. Resûlullah onları sevdiği kadar kimseyi sevmemiştir. Hayatı boyunca Allahın Resûlü ve Eshâb-ı Kirâm onlardan memnun olmuşlardır. Daha sonra Hazreti Ebû Bekr namaz kıldırma vazîfesini üzerine almış, Peygamber efendimiz vefât edince de, müslümanlar onu kendilerine halîfe seçmişler, zekâtlarını ona teslim etmişlerdir. Çünkü, onlar iki kardeş idiler. Kendisine halef olarak ilk ben gösterilmiştim. Resûlullah buna râzı olmamıştı. O, Ebû Bekr'in (r.a.) kendisine halife olmasını istiyordu. Vallahi istediği oldu.

Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Hazreti Ebû Bekr yaşayanların en şefkatlisi, en merhametlisi, takvâ yönünden en ileri olanı, müslümanların da en önde gelenidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onu şefkat ve merhamet yönünden Mikâil'e, vekar ve affetme yönünden de Hazreti İbrâhim'e benzetmiştir. O vefât edinceye kadar, Resûlullahın (s.a.v.) yolunda yürümüştür. Allah ona rahmet eylesin.

Hazreti Ebû Bekr'den sonra, Ömer İbni Hattâb (r.a.) halife oldu. Halk, Hazreti Ömer'e bî'ata da'vet edildi. İlk bi'at edenlerden biri de ben idim. O, Resûlullah (s.a.v.) ve arkadaşı Hazreti Ebû Bekr'in yolunu ta'kib etmiş ve tıpkı annesinin arkasından yürüyen çocuk gibi, onların izinden yürümüştür. Vallahi o insanların en şefkatlisi ve merhametlisi idi. Zâlime karşı, dâima mazlûmu korumuştu. Allahü teâlâ onunla İslâmiyeti kuvvetlendirdi. Onun îmân etmesi, din için bir kuvvet kaynağı oldu. Ona karşı mü'minlerin kalblerinde sevgi, münâfıkların kalbinde ise korku meydana geldi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onu düşmanlara karşı göstermiş olduğu şiddetten dolayı Cebrâil'e (a.s.) kâfirlere karşı duyduğu öfke bakımından ise Hazreti Nûh'a benzetmiştir.

Onlar, gibisini nerede bulabilirsiniz? Onların seviyesine ulaşmak, ancak onları sevmek ve izlerinde yürümekle mümkündür. Onları seven, beni sevmiş, onlara buğz eden de, bana buğz etmiş olur. Ben onlara buğz edenlerden -uzağım, onlara dil uzatmama husûsunda daha önce sizi uyarsaydım, şimdi çok şiddetli cezalar verirdim. Bundan böyle, kim söylediklerimin tersini söylerse, ona iftira edene verilen cezayı veririm.. Peygamber efendimizden (s.a.v.) sonra bu ümmetin en hayırlısı Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'dir. Sözlerim bu kadar, Allahü teâlâ sizleri ve beni mağfiret etsin."

Kays bin Haccac'dan şöyle naklediyor: "Mısır fethedildikten sonra, Amr bin As buraya vâli ta'yin edildi. Haziran ayında Mısır halkı Amr bin Âs'ın huzûruna gelerek "Ey kumandan! Bizim Nil nehri için yaptığımız bir âdetimiz vardır. Onu yapmazsak Nil nehri yükselmez" dediler. Amr bin As onlara, "O âdet nedir?" diye suâl etti. Onlar, "Haziran ayının onikinci günü, ebeveyni yanında kalan bâkire kızı, annesi ve babasını râzı ettikten sonra alır, çok güzel süsleyerek Nil nehrine atarız" dediler. Amr bin As hazretleri "İslâmiyette böyle bir şey yoktur, İslâm dîni kendisinden önceki âdetleri ortadan kaldırmıştır" diye cevap verdi. Halk bunun üzerine her sene yaptıkları âdetlerini yapmadılar ve Nil'in suyu artmadı. Halk o beldeden göç etmek isteyince, Amr bin As (r.a.) bir mektûp yazarak durumu Hazreti Ömer'e bildirdi ve Hazreti Ömer, Amr bin Âs'a gönderdiği mektûpta "Böyle yapmakla iyi yapmışsın. Sana mektûbumun ilişiğinde bir yazı daha gönderiyorum. Onu, Nil nehrine at" buyurdu. Amr bin As hazretleri o yazıyı Nil nehrine attı. Allahü teâlânın kudreti ile Nil nehri yaklaşık onaltı arşın yükseldi. Böylece, o güne kadar süre gelen Mısır halkının bu âdeti ortadan kaldırıldı."

Hasen-i Basrî şöyle anlatır: "Hazreti Ömer'e bir köylü gelerek, "Ey mü'minlerin emîri! Bana İslâmı öğret" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, "Allahtan başka hiçbir ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun elçisi olduğuna îmân et. Namaz kıl, zekâtını ver. Hac farizasını yerine getir. Ramazan ayında oruç tut. İşlerinde dürüst ve açık ol. Gizli ve utanılacak şeyleri yapmaktan sakın" buyurdu.

Ubey bin Ka'b buyurdu ki: Doğru yoldan ve sünnetten ayrılmayın, zira doğru yoldan ve sünnetten ayrılmayan bir kul Allahü teâlâyı andığı zaman, Allah korkusundan ve Allahü teâlânın azâblarından dolayı gözlerinden yaşlar boşanır. Yeryüzünde, doğru yoldan ve sünnetten ayrılmayan kimse Allahü teâlâyı hatırladığı zaman, Allahü teâlânın korkusundan dolayı tüyleri ürperir. Yaprakları sararmış bir ağacın yapraklarını rüzgar nasıl dökerse, Allahü teâlâ böyle kulunun günâhlarını, sararmış yapraklar gibi döker. Allah yolunda ve Resûlullahın izinde normal olarak yürümek, Allahü teâlânın emrine ve Resûlullahın sünnetine aykırı olarak çok amel yapmaktan daha hayırlıdır. O hâlde ameliniz fâzla da olsa, normal de olsa, Pegamberin yoluna ve sünnetine uygun olmasına dikkat edin."

Ebû Osman, en-Nehdî'den şöyle nakleder: "Ömer bin Hâttâb'ın (r.a.) Kâ'beyi tavaf ederken şöyle duâ ettiğini duydum: Allahım! Eğer beni mes'ûd yazdınsa, öyle devâm ettir. Eğer beni bedbahd yazdınsa onu sil, mes'ûd yaz. Çünkü sen dilediğini siler, dilediğini olduğu gibi bırakırsın. Levh-il-mahfûz senin indindedir."

Ebü'l-Kâsım el-Lâlkâî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Mezâhibü Ehl-is-sünneti, 2. Şerhu usül-i i'tikâdî Ehl-is-sünneti vel-cemâati mine'l-kitâb-i ves-sünnet ve icmâ'-is-Sahâbeti, 3. Kitâbü ricâl-is-Sahâbeti, 4. Ricâl-üs-Sahîhayn, 5. El-Mesâil-ül-mensûre fin-nahv vet-tefsîr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 136

2) Târih-i Bağdâd cild-14, sh. 70

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3; sh. 1083

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 221

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 88, 835

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 504, 1040 1426

7) Tabakât-üş-Şâfiyye cild-4, sh. 207

8) Târih-ül-edeb-il-Arabî cild-3, sh. 306

HİBETULLAH ŞÎRÂZÎ

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup ismi Hibetullah bin Abdülvâris bin Ali bin Ahmed'dir. Memleketine nisbetle Şîrâzî denildi. 485 (m. 1092) yılında Merv'de vefât etti.

Hadîs ilminin icâbı olan temel bilgileri öğrendikten sonra; Horasan, Bağdad, Basra, Kûfe, Fâris ve Cibâl (Irak'ın doğu ve kuzey-doğusundaki ilim merkezleri), Cezire, Şam, Mısır, Yemen ve Hicaz bölgelerine seyahet edip, buralardaki ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Zamanın ileri gelen ilim sahiplerinden olan; Ebû Bekr Muhammed bin Hasen bin Leys Şîrâzî, Ahmed bin Abdülbâki Mûsulî ve oğlu Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed Mûsulî, Ebû Ca'fer İbni Mesleme, Abdürrezzâk bin Şemme, Ahmed bin Fadl Batarkânî ve daha birçok âlim onun hocaları arasındaydı. Hocalarından öğrendiği ilmi, kitaplar hâlinde yazdı. Yazdıklarını zihnine yerleştirdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberleyerek hadîs ilminde hâfız oldu. Pekçok âlimin sika (güvenilir) olduğunu bildirdiği Hibetullah Şîrâzî; çok ibâdet eder, Allah korkusundan çok ağlardı. Şüphelilerden kaçtığı gibi, mübahların çoğunu da terk ederdi. Mala, paraya hiç ehemmiyet vermez; yetecek kadar dünyâ malı ile iktifa eder, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. "Yarın ne yapacaksın, elindekilerin hepsini dağıtıyorsun?" diyenlere; "Allahü teâlânın rızâsı için onlara sadaka vermekle, Allahü teâlâya borç vermekteyim. Allahü teâlâ karşılığını kıyâmet gününde bana bol bol verecektir" buyururdu. Cömertlik onun adetâ gıdası olmuştu. Elindekini vermeden uyuyamazdı. Müslümanlara nasihatlerde bulunur, İslâmiyeti öğrenmeye ve öğretmeye gayret ederdi. Devamlı iyilik yaptığı, dünyâ malına kıymet vermediği için insanlar tarafından çok sevildi. Pekçok kimse ona talebe oldu. Ebü'l-Feth Muhammed bin Abdurrahmân Hatîb Mervezî, Ömer bin Ahmed bin Saffâr, Ahmed bin Yasîr Mukrî, Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed Fâşânî, Fakîh Nasr-ül-Makdisi, Gays bin Ali, Hibetullah bin Tâvûs, Ebû Nasr Yûnârti, Hâfız İsmâil bin Muhammed, Ebû Bekr Laftivâni ve daha birçok âlim, ondan ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de hocaları gibi Allahü teâlânın dînine hizmet edip, rızâsını kazanmak için çalıştılar.

Ebü'l-Kâsım Hibetullah Şîrâzî, bildiklerini talebelerine öğrettiği gibi, kitaplarında da yazdı. Birçok kimseler, onun sağlığında ve vefâtından sonra da eserlerinden istifâde ettiler. Eserlerinden "Târih-i Şîrâz" da, Şîrâz'ın büyüklerini, yetişen âlimleri, orada tahsil gören ve vefât edenleri, devlet adamlarını ve evliyâyı anlatarak, onların mübârek sözlerinden nakiller yapmaktadır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri ihtivâ eden bir eseri vardır.

Talebelerinden Ebû Nasr Muhammed Fâşânî anlatır: Hocam Hibetullah Şîrâzî vefât ettiği gece, kendisine öleceği ma'lûm oldu. Gusül abdesti almış olarak ölmeyi arzu ediyordu. Yatağından kalkıp gusül abdesti aldı. Tekrar uzandı ve hastalığının şiddetinden kendinden geçti. Kendine gelince kalkıp tekrar gusül abdesti aldı. Kendinden geçmek guslü icâb ettirmemesine rağmen, her defasında gusletti. Vefâtına kadar, yaklaşık yetmiş defa gusül abdesti aldı. Sabaha

karşı vefât ettiğinde yeni gusül abdesti almıştı. Allahü teâlâ, ömrü boyunca kendi rızâsını kazanmak için çalışan bu kulunun, son arzularından birine de kavuşmasını nasîb etmişti.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1215

2) Keşf-üz-zünûn sh. 296

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 141

4) El-A'lâm cild-8, sh. 73

HUCVÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi, Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Osman bin Seyyid Ali bin Abdurrahmân el-Cullâbî el-Hucvîrî el-Gaznevî'dir. Seyyid olup Hazreti Ali'nin onuncu batından torunudur. Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi, Keşf-ül-mahcûb isimli Urduca eserinin mukaddimesinde şöyle zikredilmektedir Ali bin Osman bin Seyyid Ali (veya Ebû Ali) bin Abdurrahmân bin Şah Şüca' bin Ebü'l-Hasen Ali bin Hüseyn Asgâr bin Seyyid Zeyd-i Şehîd bin Zeynel-âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. (r.anhüm). Hucvîrî hazretleri Dafâ Genc-i Bahş diye de anılır. Sultan Gazneli Mahmûd zamanında 400 (m. 1009) senesinde Gazne'de doğdu. 465 (m. 1072) senesinde Lâhorda vefât etti. Doğum ve vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmektedir. Gazne'de doğduğu için Gaznevî, bu şehrin Cüllâb ve Hucvir isimli mahallelerinde ikâmet edip yetiştiği için Cüllâbî ve Hucvîrî denilmiştir, ömrünün sonunda Lahor şehrinde yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. Bunun için kendisine Lâhori de denilmektedir.

Babası Seyyid Osman bin Ebî Ali, diğer dedeleri gibi herkes tarafından sevilen, hürmet edilen, âlim ve veli bir zât idi. Muhterem annesi de saliha ve Allahü teâlâdan korkan; haramlardan sakınan bir hâtun idi. Böylece Hucvîrî, haram ve şüphelilerden çok sakınan ve kıymetli bir ailenin evlâdı olarak, ihtimâm ile büyütüldü, öğrenilmesi lâzım olan ilk ilmi, tasavvufa âit hakîkatleri ve incelikleri babasından öğrendi. Bundan sonra Ebû Fadl Muhammed bin Hasen Hutlî'ye talebe oldu. Onun yanında, fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimleri ve tasavvufun inceliklerini öğrendi.

Daha sonra uzun seyahatler yaparak İslâm memleketlerini dolaştı. Suriye, Türkistan, Kazvin, Hindistan, Irak, Huzistan (İran'ın bir eyâleti), Fâris, Şam, Azerbeycan, Gürcistan, Horasan ve Mâverâünnehr ve başka yerlere gitti. Gittiği bu yerlerdeki bütün velî zâtlarla görüşüp sohbet etti. Vefât etmiş büyük âlimlerin de kabirlerini ziyâret edip, çok şeylere kavuştu. Meselâ, Suriye'ye gittiğinde Şam'da Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin kabrini ziyâret edip, orada bir miktar istirahat etti. İstirahat ederken birara uykuya daldı. Rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Yanında İmâm-ı a'zam Ebû Hanife (r.a.) vardı. Bu rü'yâdan, İmâm-ı a'zamın ve mezhebinin üstünlüğünü anladı. Bu seyahatlerle ilmi ve anlayışı daha çok genişledi. Bir kısmı kendisinden önce yaşamış, bir kısmı da zamanında bulunmuş olan beşyüze yakın veli zâtın hâl tercümelerini ve sözlerini eserlerinde bildirdi. Nakil ve rivâyet husûsundaki ilminin çokluğu ve kitablarında yazdığı fıkhi bilgilerden, onun fıkıh bilgisindeki üstünlüğü anlaşılmaktadır. Arabî ve Fârisî lisanlarını, birinden diğerine tercüme yapabilecek derecede, gayet mükemmel olarak bilirdi.

Hucvirî hazretleri bu uzun seyahatleri tamamladıktan sonra, hocasının işâreti üzerine Lahor şehrine geldi. Şehrin batı tarafında bulunan Reva nehri kıyısında yerleşip, orada bir mescid yaptırdı. Nakledildiğine göre bu mescidin inşâası devam ederken, ba'zıları mihrabın güneye fazla

dönülmüş olarak yerleştirildiğini söyleyip i'tirâz ettiler. Bunları toplayıp, mescide götürdü. "Bu mihraba uygun olarak kıbleye dönünüz. Başınızı kaldırıp bakınız. Bakalım Kâ'be-i muazzama yönünde bir yanlışlık var mı?" buyurdu. Onlar da emredildiği şekilde hareket ederek, başlarını kaldırıp baktıkları zaman, Allahü teâlânın izniyle aradaki perde kalktı. Mescidin kıble istikâmetinde, tam karşılarında Kâ'be'yi gördüler. Bunun üzerine i'tirâzlarından vazgeçip, kendisinden özür dilediler. Evliyâya i'tirâz edilmiyeceğini daha iyi anladılar. Hucvîrî hazretleri burada bir yandan taliblere ilim öğretiyor, bir yandan da kitap yazıyordu. Binlerce talebe yetiştirdi. Oranın halkından bir çoğunun müslüman olmalarına vesile oldu. Hayatının sonuna kadar burada hizmet etti. Vefât edince, mescidinin yakınında bir yere defnedildi. Sultan Gazneli Mahmûd'un oğlu Sultan İbrâhim Gaznevî, kabri üzerine mükemmel bir türbe yaptırdı. Kabri ziyâret edilmekte, sevenler istifâde etmektedirler. Pakistan'da her yıl, bir hafta müddetle, Hucvîrî hazretlerini anma merasimleri düzenlenmektedir. Ali Hucvîrî, herkese karşı merhametli, cömert, eli açık bir zât idi. İhtiyâcı olanlara çok yardım ederdi.

Hucvîrî'nin ilmi şahsiyeti: Hucvîrî, zamanındaki büyük âlimlerden ilim öğrenmiştir, ilim tahsiline küçük yaşta Gazne'de başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve edebiyat ve lisân öğrendi. Arabca ve Farsça dillerine tam bir hakimiyeti vardı. Hadîs, tefsîr, fıkıh gibi dinî ve şer'î ilimleri tahsil etti.

Tefsîr ilmi yönünden âyetlerin ma'nâsını anlama kudreti ve her bir âyette gizli olan derin ma'nâları ve gayeleri tesbitteki mehâreti çok güzeldi. Keşf-ül-mahcûb adlı eserinde, ikiyüzotuzaltı âyet-i kerîmenin meâli şerîfleriyle konulara açıklık getirmiştir. Hadîs ilminde de söz sahibi olan Hucvîrî, aynı eserinde konuları açıklamak gayesiyle, yüzotuzsekiz hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Rivâyet ve nakil konusundaki bilgisi de çok fazladır. Eserinde birçok Sûfîye âit sözleri de nakletmiştir. Fıkıh ilmini Hanefî mezhebine göre tahsil etmiştir. Çok iyi fıkıh tahsili gören Hucvîrî, eserinde; namaz, oruç, zekât ve hac gibi fıkhî konuları açık bir şekilde anlatmıştır.

Zamanında tasavvuf çok yanlış anlaşılmakta idi. Hucvîrî, tasavvufun mahiyetini açık açık anlatmak ve tasavvufun nazarî ve amelî kısmını açıklamak, tasavvufî esaslardan herbirini âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfle açıklayarak, dînî emirlerin içinde saklı olan tasavvufî ma'nâları denkleştirmek için çalıştı. Böylece tasavvufa da, sûfîlere de kötülük yapan sahte mutasavvıflara karşı, bu alanda birçok eser yazdı.

Hucvîrî'de dâima hakîkati arayan bir zekâ, doğruyu bulmaya çalışan bir zihin, her alanda serbestçe düşünebilen bir akıl, sıhhatli ve doğru sonuçlara ulaşabilen bir muhakeme, fikirlerini ve hislerini rahatça açıklayabilmesini sağlayan ilmî bir olgunluk ve medenî bir cesâret mevcût idi. Hanefî mezhebine bağlı olan Hucvîrî, tasavvuf anlayışına aklı hâkim kılmıştır.

Hucvîrî'nin hocaları: Hucvîrî birçok âlimden ders almıştır. Ders aldığı âlimlerin bir kısmının hâl tercümelerini Keşf-ül-mahcûb adlı eserinde yazmıştır. Hucvîrî; Ebû Abbâs Ahmed bin Muhammed Sekkânî, Ebû Fadl Muhammed bin Hasen Hultî, Ebû Kâsım Ali Cürcânî, Hâce Ebû Ahmed Muzaffer bin Ahmed bin Hamdân ve birçok âlimin sohbetinde bulunmuş ve onlardan ilîm öğrenmiştir.

Hucvîrî'nin doğrudan talebesi olduğu âlimlerin dışında, onlardan istifâde ettiği âlimler de vardır. Bu âlimlerin başında İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri gelir. Bunun yanında Hallâc-ı Mensûr, Hâkim Tirmizî, Ebû Saîd Ebü'l-Hayr Mihenî ve Yahyâ bin Muâz Râzî'den de çok istifâde etmiştir.

Ali Hucvîrî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Ümmetim hakkında en çok korktuğum şeylerden birisi tûl-i emel, diğeri, nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olmaktır."

"Küçükken beşikte konuşanların sayısı üçtür. İlki, Îsâ aleyhisselâmdır. Bunu hepiniz bilirsiniz. İkincisi, Râhib Cüreyc'in zamanındaki çocuktur. Cüreyc, Benî İsrâil'de bir râhib idi. Birgün annesi oğlunu ziyârete geldi. Kapıyı çalan annesine Cüreyc namaz kıldığı için kapıyı açmadı, ikinci ve üçüncü günlerde de aynı şekilde olunca, annesi dayanamayarak "Ey Allahım! Oğlumu rezil rüsva eyle, hakkımı ondan al" diye bedduâ etti. Cüreyc zamanında kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir toplulukta ben Cüreyc'i fitneye düşüreceğim ve yoldan çıkaracağım dedi. Cüreyc'in hücresine gitti. Fakat Cüreyc ona yüz vermedi. Bunun üzerine o kadın, bir çobanla dost olarak hamile kaldı. Halkın içinde "Ben Cüreyc'den hâmile kaldım" dedi. Doğumdan sonra halk Cüreyc'in hücresine giderek, onu yakalayıp padişahın huzûruna getirdiler. Cüreyc bebeğe "Bebek söyle, baban kimdir?" diye sordu. Bebek "Ey Cüreyc! Annem sana iftira ediyor, babam filan çobandır" dedi.

Beşikte iken konuşan üçüncü bebeğin hikâyesi şudur: Bir kadının bir bebeği vardı. Kadın evinin önünde otururken, bir süvari geçti. Bunun üzerine "Yâ Rabbî! Oğlumu böyle silâhşör kıl" dedi. Bebek, "Yâ ilâhî! Beni onun gibi kılma" diye duâ etti.

Bir süre sonra ise, kapının önünden adı kötüye çıkmış bir kadın geçti. Bebeğin annesi "Yâ Rabbî! Evlâdımı bunun gibi kılma" dedi. Bebek ise, "Yâ Rabbî! Beni onun gibi kıl" diye yalvardı. Annesi bu duruma şaşırarak "Evlâdım niçin böyle konuşuyorsun?" dedi. Bebek, "O süvari zâlim, bir insan idi. Kadın ise sâliha bir hâtun idi. Fakat onun hakkında kötü şeyler söylüyorlardı. Ben zâlimlerden olmak istemiyorum, istiyorum ki sâlihlerden olayım" dedi."

"Şüphesiz ki, Allahü teâlâ bedenlerden önce rûhları yaratmıştır."

"Siz Allahü teâlâyı hakkıyla tanımış olsaydınız, su üzerinde gezerdiniz ve duânız sayesinde dağlar yerinden oynardı."

"Allahü teâlâ için, tövbe eden gençten daha çok sevimli olan hiçbir şey yoktur."

"Günahına tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir."

Eshâb-ı Kirâm birgün Peygamber efendimize (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Bize geçmiş ümmetlerin acâib ve harikulade hâllerini anlat" demişti. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) şu hâdiseyi anlattılar **"Sizden önceki ümmetlerin içinde üç kişilik bir grup vardı. Bir yere giderlerken gece olunca, geceyi geçirmek için bir mağaraya girdiler ve orada geceledîler. Gece yarısı dağdan kopan bir taş parçası, gelip mağaranın ağzını kapadı. Onlar hayrete düşerek, birbirlerine şöyle dediler; "Riyasız olarak sırf Allahü teâlânın rızâsı için, daha evvel yaptığımız işler bize şefaatçi olur ve onlardan başka hiçbir şey bizi kurtaramaz." Bunun üzerine içlerinden biri: "Benim annem ve babam ve bir keçim vardı. Bu keçiden başka dünyâ malım yoktu. Bunun sütünü sağar, anneme-babama verirdim. Her gün dağdan getirip sattığım odunların parası ile onların ve benim ihtiyâçlarımızı karşılardım. Birgece eve geç gelmiştim. Keçinin sütünü sağdım, içine ekmek doğrayarak yemekleri hazırladım. Fakat baktım ki annem-babam uyumuşlardı.**

Tabak elimde kaldı; Sabaha kadar ayakta ve tabak elimde onların uyanmalarını bekledim. Sabah olunca uyandılar ve yemeklerini yediler" dedi. Sonra "Yâ ilâhî! Şayet ben bu husûsta doğru söylüyorsam ve bunda samîmi isem imdâdımıza yetiş!" diye niyazda bulundu. O anda kaya biraz kımıldadı ve bir yarık meydana geldi.

İkinci zât: "Amcamın güzel bir kızı vardı. Gönlüm sürekli olarak onunla meşgûl oluyordu. Onunla beraber olmak istiyordum. Fakat beraber olamıyordum. Birgün yalnız başımıza kalmak için ona bin dinar gönderdim. Beraber olduğumuz anda, kalbimde Allahü teâlâdan korkma hissi peydah oldu. Altınları verdiğimi unutarak elimi ondan çektim" dedi. Sonra "Yâ Rabbî! Şayet ben bu husûsta doğru söylüyorsam ve bunu ihlâs ile yaptıysam, bize bir çıkış yolu sağla"diye duâ etti. O anda kaya biraz daha kımıldadı ve yarık genişledi. Fakat bir insan geçemezdi.

Üçüncü kişi ise; "Yanımda birçok işçi çalışıyordu. Hepsinin ücretlerini ödemiştim. Fakat birisi gelmediği için parasını veremedim. Onunla bir koyun satın aldım. Bir koyun, bir sene sonra iki oldu. Her sene koyunların sayısı arttı. O kişinin malı muazzam bir şekilde artmıştı. O kimse birgün çıkıp geldi. Ben falanım dedi ve parasını istedi. Senin malın şunlardır: dedim. Sürüyü ona verdim. Adam alıp gitti." dedi. Sonra da "Yâ Rabbî! Eğer ben bu sözde sâdık ve samîmi isem, bize kurtuluş yolu aç" diye niyazda bulundu. Bunun üzerine kaya yerinden biraz daha oynadı ve yarık genişledi. Bu üç kimse oradan çıktılar. İşte bu hâl harikulade bir olaydır."

"Kadın, ya malı için veya güzelliği için yahûd dîni için alınır. Siz dîni olanı alınız! Malı için olan, malına kavuşamaz. Yalnız cemâl için alan, cemâlinden mahrûm kalır."

Eserleri: 1- Keşf-ül-mahcûb: Hucvîrî'nin en önemli eseri Keşf-ül-mahcûb'dur. Farsça yazılan ilk tasavvuf eserlerinden biri ve şüphesiz en önemlisidir. Keşf-ül-mahcûb tasavvufun nazari ve amelî esasları hakkında yazılan ilk eserdir. Bu eser hakkında Molla Câmi' hazretleri Nefehât-ül-üns kitabında; "Ali bin Osman Hucvîrî'nin Keşf-ül-mahcûb'u tasavvuf ilmi konusunda yazılmış meşhûr ve kıymetli eserlerdendir" demektedir. Dara Şikûh, Sefînet-ül-evliyâ adlı eserinde ise, "Keşf-ül-mahcûb meşhûr bir eserdir. Hiçbir kimse ona i'tirâz edemez. Fars dili ile tasavvuf sahasında onun gibi değerli bir eser yazılmamıştır" demektedir.

Ali Hucvîrî'nin kendisi ise, bir vatandaşın, tasavvuf yolunun esasları, sûfîlere âit söz, muâmele ve makamların açıklanması hakkında soru sorması üzerine bu eserini yazdığını belirtmektedir. Ali Hucvîrî bu eserini 435 (m. 1044) yılında Lâhor'da yazmaya başlamış, 442 yılına kadar ancak eserin yarısını tamamlayabilmiştir.

Bu eser, mukaddime ile iki kısımdan meydana gelmiştir. Mukaddime kısmı, sekiz fasıl ihtivâ etmektedir. Birinci kısım ondört babtır. Bâbların büyük bir kısmı tek fasıldan meydana gelmiştir. Fakat birinci bâb dört, ikinci, üçüncü, dördüncü ve altıncı bâblar ikişer fasıl ihtivâ etmektedir. İkinci kısım onbir bölümdür, ikinci, üçüncü, yedinci, sekizinci bölümde bir, birinci, dördüncü bölümde iki, beşinci bolümde dört, altıncı bölümde altı, on ve onbirinci bölümde on bâb vardır.

Keşf-ül-mahcûb yedi kısma ayrılmıştır. Her kısmın çok güzel bir tertîb ve son derece mükemmel bir tanzim şekli vardır. Birinci kısım; fakirlik, tasavvuf, safvet gibi tasavvufun usûlünü ve esaslarını, ikinci kısım; hırka giymek ve melâmet gibi tasavvufun mes'elelerini, üçüncü kısım; sûfilerin hâl tercümelerini, dördüncü kısım; tasavvufî fırkaları hareketleri ve

cereyanları, beşinci kısım; ma'rifetullah, tevhîd ve îmân gibi dini, tasavvufî inançları, altıncı kısım; abdest, namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibâdetleri, son kısım ise; sûfilerin âdâb ve erkânını ihtivâ eder. Bu bölümlerde anlatılan konuların bâ'zılarını Ali Hucvîrî şöyle açıklamaktadır.

İlmin fazileti: Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"İlim tahsil etmek, bütün mü'minlerin üzerine farzdır." "İlim Çin'de olsa bile gidip, alın."** Bir müslümana amelinin sahih olmasını sağlayacak kadar her ilimden tahsil görmesi farzdır. Meselâ, vakitleri bilmek ve ona göre ibâdet etmek için astronomi, miras taksimi yapabilmek için matematik bilgisine sâhib olmak gerekmektedir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde de faydasız ilimleri öğrenenleri, meâlen şu âyet-i kerîme ile zemmetmiştir **"Onlar kendilerini zarara sokacak ve hiçbir fayda vermiyecek şeyleri öğreniyorlar"** (Bekâra-102).

İlimsiz amel, amelsiz ilim olmaz. Kul bilmelidir ki, az ilimle birçok ameli yapabilir, İlmin amelle beraber bulunması lâzımdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Fıkıh bilmeden ibâdet eden, değirmen taşını döndüren merkeb gibidir"** buyurmuştur. Fıkıh öğrenmeyi gaye edinmeden ibâdet etmeyi, Peygamber efendimiz (s.a.v.) değirmen taşını döndüren merkebe benzetmiştir. Zira bu işi yapan hayvan, durmadan aynı yerde dolanır. Hiç ilerleme kaydetmez. Fıkıh bilgisi edinmeden yapılan ibâdetin kula hiçbir faydası yoktur.

İnsan bildiğiyle amel etmeli ki, onun bereketiyle bilmediklerini öğrensin, İbrâhim bin Edhem hazretleri; "Yolda giderken yerde bir taş, gördüm. Üzerinde, beni çevir ve oku, diye bir yazı vardı. Hemen taşı çevirdim, şöyle yazıyordu: Sen bildiğinle amel etmiyorsun, nasıl olur da bilmediğini öğrenmek istersin?" buyurmuştur.

İlim, Allahü teâlânın ilmi ve halkın ilmi olmak üzere iki kısımdır. Halkın ilmi, Allahü teâlânın ilmi yanında kaybolur gider. Zira ilim, Allahü teâlânın sıfatıdır. O'nun sıfatlarının sonu yoktur, ilmin en iyi tanımı şudur "İlim; akıl sahibi bir varlığı âlim yapan bir sıfattır."

Allahü teâlânın ilmi: Allahü teâlâ var olan ve yok olan şeyleri ilmi ile bilir. Kul, ilimde O'na ortak olamaz. Allahü teâlâ Haşr suresindeki yirmiikinci âyet-i kerîmede meâlen; **"O öyle Allah ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yok... Gizliyi de bilir, aşikârı da bilir"** buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîme Allahü teâlânın ilim sıfatının naklen delîlidir.

Kulun ilmi: insanın ilmi, Allahü teâlâyı tanıma ve O'nun ile ilgili olması lâzımdır. Yeri geldiği zaman zâhirî ve bâtınî amellerle ilgili ilmi öğrenmek kul üzerine farzdır. Hakîkat ilminin üç esâsı vardır. Bunlar ise şunlardır: "İlki; Allahü teâlânın varlığına ve birliğine inanmak, O'nu her türlü eksik sıfatlardan münezzeh bilmektir. İkincisi; Allahü teâlânın sıfatlarını ve bu sıfatların hükümlerini bilmektir. Sonuncusu ise; Allahü teâlânın fiillerini ve bu fiillerin hikmetini kavramaktır." Fıkıh ilmininde üç esası vardır. İlk esası; Kur'ân-ı kerîmdir, ikincisi; sünnettir. Çünkü Allahü teâlâ Haşr sûresi yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Peygamber size ne verdi ise onu alın ve emirlerini tutun. Size neyi yasak etti ise onu da yapmayın"** buyurmaktadır. Sünnet, kavl-i Resûl (Hadîs-i şerîf), fi'l-i Resûl (Peygamber efendimizin yaptığı işler), takrir-i Resûl'dür (Bir konu hakkında görüp de sükût etmesidir). Üçüncüsü; İcmâ'-i ümmettir. Ya'nî aynı asırda bulunan müctehidlerin, meselâ Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) veya dört mezheb imamlarının bir konuda söz birliği yapmasıdır.

Rızânın hakîkati: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Bugün, doğru söyliyenlerin sadakatleri kendilerine fayda vereceği bir gündür. Onlara, ağaçları altından ırmaklar akan Cennetler vardır. Onlar orada devamlı olarak kalıcıdırlar. Allah kendilerinden râzı**

olmuş, onlar da Allahtan râzı olmuşlardır. İşte bu, en büyük kurtuluş!" (Mâide-119) buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlânın, Rabbi ve sahibi olduğuna râzı olan, îmânın tadını tatmıştır"** buyurmaktadır.

Rızâ; Allahü teâlânın kulundan râzı olması, kulun Hak teâlâdan râzı olması şeklinde iki çeşittir. Allahü teâlânın rızâsının hakîkati; kuluna sevâb, ni'met, kerâmet ve ikram irâde etmesidir. Allahü teâlânın rızâsı, O'nun irâdesidir. Kulun rızâsı ise, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmesi ve hükümlerine boyun eğmesidir.

Allahü teâlâdan, vermiş olduğu dünyalıklardan, ya'nî mal, mülk ile râzı olan helâka ve hüsrana uğrar. Rızâsı baştan sona kadar ateş olur. Ve sonunda Cehenneme gider. Çünkü dünyânın O'nun yanında hiç kıymeti yoktur. Allahü teâlâdan dostluğu ve safâsı ile râzı olanlar, O'na âşık olanlardır. Bunların kalbleri, Allahü teâlâdan başka birşeyi düşünmez, Kalbleri halktan kopmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **Bir kimse Allahü teâlâya ve kazasına râzı olmazsa, yaptığı ibâdetin ve amelin ona bir faydası yoktur"** buyurmuştur.

Mûsâ aleyhisselâm Allahü teâlâya, "Allahım bana öyle bir amel göster ki, onu yaptığım sürede, sen benden râzı olasın" diye duâ etti. Allahü teâlâ "Yâ Mûsâ, senin buna gücün yetmez" buyurdu. Mûsâ (a.s.) bunun üzerine secdeye kapanarak yalvarmaya başladı. O anda Allahü teâlâdan Hazreti Mûsâ'ya şöyle vahiy geldi: "Yâ Mûsâ! Benim senden râzı olmam, senin, benim hükmüme ve kazama râzı olmandadır."

Rızâ ile alâkalı olarak anlatılan şu menkıbe çok meşhûrdur "Evliyâdan bir zât Dicle nehrine düşmüştü. O zât yüzme de bilmiyordu. Bir kişi ona, "İstersen seni kurtaralım" dedi. O zât "Olmaz" deyince, soru soran kişi "Batmak ve boğulmak mı istiyorsun?" dedi. O zât "Hayır" cevâbını verince, ona, "O halde ne istiyorsun?" diye sordu Velî zat, "Hak teâlânın benim için istediğini istiyorum" dedi.

Nefsin hakîkatı ve hevânın ma'nası: Nefs, lügatte birşeyin varlığı, hakîkati, zâtı ve kendisi ma'nâsına gelir. Sûfîlere göre nefs, kötülüğün kaynağı ve temelidir. Nasıl ki âlemde Cennet-Cehennem, şeytan-melek var ve biz bunları gözlerimizle göremiyorsak, nefs ve rûh da vardır. Her ikisi de bedene tevdi edilmiştir. Fakat birisi şer yeri, biri hayır mahallidir. Nefse muhalefet etmek, yapılan bütün ibâdetlerin başıdır. Kul nefse muhalefet etmekle, Hak teâlâya giden yola kavuşur. Çünkü kul nefsinin esîri olmuşsa, helak olmuş demektir. Allahü teâlâ nefse muhalefet etmeği emretmiş ve Kur'ân-ı kerîmin Nâziât sûresi 40. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Her kim Rabbinin makâmından korkmuş ve nefsini şehvetten alıkoymuşsa, muhakkak onun varacağı yer Cennettir"** buyurmuştur.

Kâmil bir insan üç unsurdan meydana gelir: İlki rûh, ikincisi nefs, üçüncüsü bedendir. Bunların her birinin ayrı ayrı sıfatları vardır. Rûhun sıfatı akıl, nefsin sıfatı hevâ, bedenin sıfatı ise histir. Müslümanın rûhu, onu Cennete da'vet eder. Zira Cennetin dünyâdaki misâli rûhtur. Nefs ise müslümanı Cehenneme da'vet eder. Çünkü Cehennemin dünyâdaki misâli nefstir. Rûhun idârecisi ve tedbir alıcısı vardır ki, o da akıldır. Nefsin sevk ve idârecisi vardır ki, o da hevâdır. Doğru yolda bulunmak isteyenler, dâima nefslerine muhalefet etmelidirler. Zira nefse muhalefet, insanın rûhunu ve aklını destekler. Bâyezid-i Bistâmi hazretleri "Nefs, kötü olandan başka bir şeyle sükûn bulmayan bir varlıktır" buyurmuştur.

Nefsinin sıfatı olan hevâ, onu sevk ve idâre eden arzusudur. Nasıl akıl bulunmayan rûh eksikse, hevâ bulunmayan nefs de eksiktir. Kula, akıldan ve hevâdan gelen iki da'vet vardır.

Aklın da'vetine uyan imâna ve tevhîde kavuşur. Hevânın da'vetine uyan ise dalâlete ve küfre düşer. Hevâ iki kısımdır: Biri; lezzet ve şehvet hevâsı, diğeri; halk arasında i'tibâr ve mevki' sahibi olma hevâsıdır. Nefsin en açık sıfatı şehvettir. Şehvet, insanoğlunun bütün a'zâlarına yayılmıştır. Kul, bütün a'zâlarını şehvetten korumalıdır. Gözün şehveti görmek, kulağın işitmek, burnun koklamak, dilin konuşmak, bedeninki dokunmak ve ellemek, dimağınki düşünmektir. Kulun kendi kendinin çobanı ve nefsine hâkim olması, gecesini gündüzünü, duyu organlarında peydah olan hevâ sebeblerini kendisinden yok edene kadar harcaması lâzımdır.

Îmân babı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allaha, O'nun peygamberlerine ve Peygamberine indirdiği Kur'ân-ı kerîme, gerek daha evvel, indirdiği kitaplara îmân edin"** (Nisâ-136) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte **"Îmân; Allaha, meleklere, kitaplara, Pegamberlere ve âhıret gününe inanmaktır"** buyurmuştur. İmân tarifini, bütün İslâm âlimleri şöyle yapmışlardır: îmân; kalb ile tasdik, dil ile ikrârdır. Îmân, Hak teâlânın hidâyetine kavuşmuş olan kulun fiilidir. Allahü teâlâ'nın dalâlette bıraktığı bir kimse, doğru yola ulaşamaz ve hidâyete eremez. Cenâb-ı Hakkın doğru yolu gösterdiği kimse, dalâlete düşmez. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allah kime doğru yolu gösterirse, îmâna muvaffak kılarsa, onun kalbini İslâm için açar, gönlünü genişletir. Kimi de sapıklıkda bırakmak isterse, onun da kalbini son derece daraltır, sıkar"** (En'âm-125) buyurmaktadır Kalbin imânının alâmeti, tevhîd i'tikâdıdır. Gözün imânı, men edilen şeylerden gözü korumaktır. Kulağın imânı, Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi dinlemektir. Dilin imânı, doğru sözdür. Hülâsa hakiki ma'nâdaki imân, kulun bütün varlığı ile Allahü teâlâyı talebte çok gayretli olmasıdır.

Taharet ve abdest babı: imândan sonra, kulun üzerine farz olan ilk şey, namazı kılmak için abdest almaktır. Bu, bedenin necâsetten ve cünüblükten temizlenmesidir. Temizlik iki çeşittir. Biri bedenî temizlik, diğeri ise kalb temizliğidir. Beden temiz olmadan namaz sahih olmayacağı gibi, kalb temiz olmadan ma'rifet sahih olmaz. Beden temizliği ya'nî namaz abdesti ve gusül abdesti için mutlak su lâzımdır. Ya'nî mutlak su; hem temizdir, hem de temizleyicidir. Karışık, kirli ve kullanılmış su ile temizlik yapmak caiz değildir. Kalb temizliği için ise, hâlis ve saf bir tevhîd lâzımdır. Beden temizliği yapılırken, kalb temizliğine de dikkat etmelidir. Ya'nî abdest alırken el yıkandığında, kalbin de dünyâ sevgisinden uzaklaştırılmasına gayret etmelidir.

Namaz babı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Dosdoğru namaz kılın ve zekât verin"** (Bekâra-43) buyurulmaktadır. Namaz, cenâb-ı Haktan gelmiş bir emirdir. Namaza başlamadan evvel, namazın ba'zı şartları vardır. Bu şartların ilki, bedeni necâsetten, kalbi arzulardan temizlemektir, ikincisi, elbiseyi necâsetten temizlemek ve bu elbiseyi helâl yoldan sağlamaktır. Üçüncüsü, abdest almaktır. Dördüncüsü, kıbleye karşı yönelmektir. Beşincisi, namaz vaktinin girmesidir. Altıncısı, niyetin hâlis olmasıdır. Yedincisi, namaza girmek için tekbir getirmektir.

Hâtim-i Esam'a birisi, "Nasıl namaz kılarsın?" diye sordu. O da şöyle buyurdu: "Namaz vakti gelince temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalbden de tövbe ederim. Sonra câmiye giderim. Mescid-i Harâm-ı gözümün önüne getirir, Makam-ı İbrâhim'i iki kaş arasında tutar. Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, sıratı ayaklarımın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, kalbimi Allahü teâlâya ısmarlar, sonra ta'zîmle "Allahü ekber" der, hürmetle kıyâm, heybetle kırâat, tevâzuyla rükû', tazarrû ile (kendimi alçaltarak) secde, hilim ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir."

Namaz öyle bir ibâdettir ki, talibleri baştan sona kadar Hak teâlânın yolunu onda bulurlar. Abdest, kul için tövbe yeridir.

Zekât babı: İslâmın şartlarından biri de üzerine zekât vermek farz olan kimsenin zekât vermesidir. İkiyüz dirhem gümüşe mâlik olan kimsenin beş dirhemini, zekât vermesi ona farz olur. Kul nisâb miktarı paraya veya mala mâlik olduktan sonra üzerinden bir sene geçmesi lâzımdır. Beş devesi olan, bir koyun zekât verir. (96 gr. altın veya bu değerde mala veya paraya mâlik olan kimse, nisaba mâlik olur. Nisaba mâlik olduktan bir sene sonra zekât vermesi farz olur.)

Edebin fazileti; Edeb birkaç kısımdır. Birinci kısım; tenhâda, yalnız iken Allahü teâlâya karşı olan edeb. Bir kimsenin yalnız iken, kendisini hürmetsizlik, edebsizlik olan şeylerden korumasıdır. Böyle bir kimsenin tenhâda yalnız iken olan ameli, hareketi, padişahların önünde iken yaptığı hareketler gibi olur. Bir defa Peygamber efendimiz (s.a.v.) bağdaş kurup oturmuştu. Bu sırada Cebrâil (a.s.) gelerek **"Yâ Muhammed! Kulun oturuşu gibi otur"** (Allahü teâlânın huzûrunda, bir kölenin efendisi karşısında oturduğu gibi, bir kul olarak otur) dedi. Horasan diyarının uç noktasında, Kümend denilen yerde, Edib Kümendî isminde, edeb, fazilet sahibi bir zât vardı. Bu zât, yirmi yıl (namazdaki oturmalar hariç) hiç oturmamıştı. Bu hâlinin sebebi kendisine sorulunca, "Ben, henüz Allahü teâlânın huzûrunda oturma derecesine çıkamadım" derdi. Bâyezîd-i Bistâmi hazretlerine, "Bu yüksek derecelere ne ile kavuştunuz?" diye sorulunca, "Tenhâda bile, edebe riâyet etmekle" buyurdu. Kullara lâyık olan, Allahü teâlânın huzûrunda edebe riâyet etmektir. Zeliha da Hazreti Yûsuf'u tenhâda yakalayıp, arzusuna kavuşmak isteyince, önce daha evvel kendisine ibâdet ettiği putun üzerini bir örtü ile örttü. Hazreti Yûsuf, "Ne yapıyorsun?" diye sordu. Zeliha "Beni uygunsuz bir vaziyette görmesin diye yüzünü örtüyorum. Aksi hâlde, edebin şartına, hükmüne riâyet etmemiş olurum" dedi. Hazreti Yûsuf, "Sen, görmeyen, işitmeyen bir puta karşı saygısızlık etmekten haya ediyorsun da, ben, herşeyi bilen, işiten ve gören Rabbime karşı saygısızlık, hürmetsizlik yapmaktan haya etmez miyim?" buyurdu. Bu inanç ve edeblerinden dolayı, Yûsuf (a.s.) babası Ya'kûb'a (a.s.) kavuştu. Allahü teâlâ, Zeliha'nın gençliğini iade etti ve ona İslâmiyeti ve Hazreti Yûsuf'un zevcesi olmayı nasîb etti. Fakat bu sefer, Zeliha Hazreti Yûsuf'dan kaçar oldu. Yûsuf (a.s.), "Yoksa bana olan muhabbetini gönlünden sildin mi? Niçin benden kaçıp durmaktasın?" deyince, Zeliha dedi ki: "Hayır vallahi, sevgim, daha da arttı. Fakat ben, daha önce ma'bûd olarak tanıdığım ve kendisine ibâdet ettiğim putun karşısında edebli olmaya her zaman riâyet ettim. Seninle bir arada kaldığımız zamanda, benim ma'bûdum bir put idi ve ben ona saygısızlık etmemek için (gören gözü, işiten kulağı olmadığı hâlde), onun üzerini örtmüştüm. Şimdi ise, benim, herhangi bir âlete ve göze ihtiyâcı olmadan, en gizli şeyleri dahi gören, bilen, işiten bir Rabbim var. O'na karşı edebe riayetsiz bir hâlde bulunmaktan çekiniyorum" dedi.

Resûlullah da (s.a.v.) mi'râca gittiğinde edebe riâyet edip, her iki cihâna da bakmamıştı Bu edebi, âyet-i kerîmede meâlen: **"Gözü meyletmedi ve aşmadı"** (Necm-17) diye medholunmuştur.

"Edebin diğer kısmı ise; insanlara karşı olan edebdir ki, insanlar ile sohbet etmenin, onlar ile beraber olmanın ve güzel geçinmenin esaslarıdır, insanlarla olan münâsebetlerde ve bütün hâllerde, sünnet-i seniyyeye uymak demektir. Bu üç kısım âdabın, ayrı ayrı tarif ve izâhları yapılmış ise de, aslında bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir."

İ'sâr'ın hakîkati: Yolculukta bir arkadaşın, diğer arkadaşının hakkına riâyet etmesi, ya'nî yolculuk sırasında payından vazgeçmesi, onun rahat etmesi için meşakkati kendisinin göğüslemesidir. İ'sâr ile ilgili şöyle bir hikâye anlatılmaktadır "Tasavvuf yolunda bulunanlardan on kişi, bir çölde yolculuğa çıkmışlardı. Yollarını kaybettiler. Susuzluktan damakları kurumuştu. Yanlarında ise sâdece bir içimlik su kalmıştı. Bu bir içimlik suyu eline alan, arkadaşlarına olan muhabbet ve merhametinin çokluğu sebebiyle, yanındakilerine veriyor, kendisi tahammül ediyordu ve su böylece elden ele dolaşıyordu. Bu şekilde devam ederken, o arkadaşlardan dokuzu susuzluktan öldü ve Sonuncu kalan suyu içip yoluna devam etti: Bu hâdiseyi anlatınca, birisi kendisine, "Sen de içmeseydin daha iyi olurdu" dedi. O ise "Ben İslâmiyetin emrini böyle öğrendim. Kalan suyu içmeseydim, intihar edip, kendimi öldürmüş olurdum. Bunun için de mes'ûl olurdum" dedi. Diğer kimse, "O hâlde, o dokuz kişi intihar etmiş olmadılar mı?" dedi. "Hayır. Onların her biri, suyu diğerinin içmesi için fedâkârlıkta bulundu. Onların bu hâlleri İslâmiyete muhalif değildi. Onların hepsi vefât ettikten sonra yalnız ben kaldığım için suyu içmen lâzım oldu" dedi."

"Benî İsrâil zamanında, kırk yıl yalnız ibâdetle meşgûl olan âbid bir zât vardı. Birgün "Yâ Rabbî! Eğer şu dağları yaratmamış olsaydın (yeryüzü düz olur) insanların seyahat edip yol yürümeleri kolay olurdu" dedi. Bunun üzerine, o zamanın Peygamberine Allahü teâlâ vahiy gönderip buyurdu ki: "O âbide şöyle söyle: "Benim mülkümde senin tasarrufta bulunman, mülküm hakkında konuşman senin ne haddîne. Sen böyle niyaz etmekle benim mülkümü kullanmağa kalkmış oluyorsun. Bunun için seni Saîdler (Cennetlikler) defterinden silip, şakilerin (Cehennemliklerin) defterine yazdık." O Peygamber (a.s.) gelip, kendisine gelen vahyi, âbide bildirdi. Âbid bunları duyunca çok neş'elendi ve şükür secdesine vardı. O Peygamber (a.s.), "Cehennemlik olduğunu öğrenmek, şükür secdesini icâb etmez ki" buyurdu. Âbid, "Ey Allahın Nebisi Ben Cehennemlik olduğuma şükrediyorum. Senden bir hacetim var. Benim için Allahü teâlâdan şöyle iste: O beni Cehenneme göndersin. Cismimi de o kadar büyültsün ki, İmânı olan, ama günahları sebebiyle Cehenneme gidecek olanların, Cehennemdeki yerlerini ben kaplıyayım. Böylece onlar da Cennete gitsinler." Bunun üzerine Allahü teâlâ, o Peygambere vahiy gönderip buyurdu ki: "O âbide şöyle, bu senin için bir imtihan idi. Sen ve kıyâmet günü şefaat edeceğin kimseler Cennette olsun."

Ali Hucvîrî hazretlerinin yazmış olduğu diğer eserleri şunlardır: 1. Kitâb fî şerh-i kelâm-il-Hallâc: Hallâc-ı Mensûr ile ilgili bir eserdir. Hucvîrî bu eseri gençlik yıllarında Hallâc-ı Mensûr'a bağlı olduğundan, onunla ilgili olarak yazmıştır. 2. Kitâb-ül-beyân li ehl-il-iyân: Tasavvufla ilgilenmeye başladığı ilk yıllarda yazdığı bu eserde, Tasavvufî konuları şerhetmiştir. 3. Kitâb-ül-fenâ vel-bekâ, 4. Kitâbu bahr-il-kulûb, 5. Esâr-ül-hırak vel-mülevvenât, 6. Kitâb-ül-Îmân, 7. Er-Riâye bi hukûkillahi teâlâ 8. Sevâkıb-ül-ahbar, 9. Keşf-ül-esrâr, 10. Minhâd-üd-dîn 11. Divân. Son iki eseri, Hucvîrî daha hayatta iken kaybolmuştur.

Ali Hucvîrî Keşf-ül-mahcûb'da buyuruyor ki: Mu'tezile denilen bozuk bir mezhebin büyük bir hızla yayılması üzerine Hasen-i Basrî, Hazreti Hasen'e (r.a.) şu mektûbu yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey Allah Resûlünün evlâdı ve göz bebeği Allahın selâmı, rahmeti ve bereketi, senin üzerine olsun. Siz Hâşimoğulları topluluğu, fırtınalı denizde akıp giden gemi, karanlıktan aydınlatan kandiller ve hidâyet alâmetleri gibisiniz. Kendilerine tâbi olanların kurtuldukları yolu gösteren önderlersiniz. Tıpkı Nûh'un dolu gemisi gibi ki, mü'minler ona başvurur, dine sıkı sıkıya sarılanlar orada kurtuluşu bulur. Ey Resûlullahın (s.a.v.) evlâdı. Kader

hakkında senin sözün ve reyini bildir. Bildiğinizi, Allahın öğretmesi ile biliyorsunuz. O sizin üzerinize şâhiddir. Siz de hak üzerinde Allahın şahitlerisiniz, vesselâm."

Bu mektûp Hazreti Hasen'e (r.a.) ulaşınca şu cevâbı yazdı:

"Bismillâhirrahmânirrahim. Senin hayretini ve bizim ümmetimizden olduğunu ileri sürdüğün kimselerin hayretini haber veren mektûbun bana geldi Benim reyim şudur- Kadere, hayrın ve şerrin Allahtan olduğuna inanmıyan kâfir olur. Bir kimse, işlediği kendi günahlarının sebebi olarak Allahü teâlâyı gösterirse günaha girer. Allahü teâlâya zorla itaat edilmez. Allahü teâlâya gâlib gelecek şekilde de âsi olunamaz. O, kullarının sahip oldukları herşeye gâlib ve mâliktir, insan ise kudretinin gâlib olduğu şeylere kadirdir, insanlar emre uyacak olsalar, Allahü teâlâ buna engel olmaz, taât ile onların arasına girmez. Şayet insanlar günah işleyecek olsalar, Allahü teâlâ da onlara lütufta bulunmak istediği için, onlarla günah arasına girebilir ve günah işlemelerine mâni olabilir. Eğer bunu yapmazsa, insanları zorla günaha sevketmiş ve zorla bu günahı onlara yaptırmış olmaz. Kullarına hak ve bâtılı tanıtması, bu husûsta onlara kudret vermesi, kendisine da'vet ettiği şeyi yapmaları için yol göstermesi ve yasak kıldığı şeyleri terketmeleri için imkân vermesi, bunun en açık delîlidir. En mükemmel delil, Allahü teâlânın delîlidir, vesselâm."

Ali Hucvîrî hazretleri buyurdu ki: "Evliyânın baş tâcı, Allahü teâlânın muhabbetiyle yananların önderi, herkesin kendisine tâbi olduğu şerefli Peygamber Hazreti Muhammed (s.a.v.), kendisine Peygamberliği bildirilmeden evvel, herkes tarafından; emîn, sözüne i'timâd edilir, büyük bir şahsiyet olarak tanınırdı. Kendisine Peygamberliği bildirilip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ etmeye başlayınca, insanların çoğu kendisine inanmadı. Yüz çevirdiler Yalancı, sihirbaz, şâir, deli diyenler oldu. O'nu ve O'na tâbi olanları kınadılar, kötülediler. Onlara dil uzattılar. Daha da ileri gidip, eziyet ve işkence ederek onları korkutmaya, imânlarını yok etmeğe uğraştılar. Onlar ise, mallarını, canlarını feda edip, îmânlarından dönmediler. Başkalarının kınamaları, kötülemesi, sıkıntı vermeleri mü'minleri korkutmadı. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Mâide sûresi ellidördüncü âyet-i kerîmesinde mü'minlerden bahsederken meâlen; **"Dil uzatanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allahü teâlânın ihsânıdır. Onu dilediği kimseye verir. Allahın ihsânı geniştir, herşeyi bilendir"** buyuruyor. Allahü teâlânın âdet-i ilâhiyesi şöyledir ki; kendisine îmân eden, gönül veren kimseyi levm ettirir (kınattırır). Ama kınanan kimsenin kalbini de, dil uzatanın kınamasına aldanmaktan, böyle şeylerle meşgûl olmaktan da muhafaza eder. Bu, Allahü teâlânın bir gayreti ve ihsânıdır. O, bu gayreti ile dostlarını, başkalarını düşünüp onlarla meşgûl olmaktan korur. Kendi güzelliklerini göstermek sûretiyle, onu, kendini beğenme (ucb) âfetine düşmekten muhafaza eder. Ucb iki sebebten hâsıl olur. Birincisi; insanların nazarında i'tîbâr görmek ve onlar tarafından övülmeyi arzulamaktadır, ikincisi ise; hoşa giden hâl ve hareketlerden dolayı, başkaları onu medhederler. O da başkalarının bu medhine aldanarak kendini beğenir Şöyle ki, bir kimsenin hâl ve hareketleri halkın hoşuna gider. O kimse de, halkın hoşuna giden hal ve hareketlere sahibim der ve onların fazla teveccüh ve iltifâtlarına aldanıp, kendi kendine övünmeye, kendi kendini beğenmeye başlar. Allahü teâlâ, ihsân ederek dostlarını bu belâya yakalanmaktan korumuştur. Bunlar, hâlleri ne kadar güzel olursa olsun, kendilerini beğenmek bir yana, bütün hâllerini kusurlu ve noksan bilirler ve böylece hem ucb felâketine düşmezler, hem de her an dereceleri yükselir. Bu, Allahü teâlânın bir lütfudur. Bunlar, bütün hâllerinde, Allahü teâlânın râzı olduğu şekilde bulunurlar ve insanların övmelerinin veya yermelerinin kıymetsiz olduğunu bilirler. Bunlar, Allahü teâlânın evliyâsıdırlar."

"Bil ki, açlığın şerefi büyüktür. Açlık, bütün büyük zâtlarca medhedilmiştir. Mi'desi boş olanın hafızası, tok olandan daha kuvvetli, aklı ve zekâsı daha düzgün ve bedeni daha sıhhatli olur. Nefsin arzularına muhalefet ederek, açlıkla nefslerini terbiye edip hazırlamış olanlar, boğazına, mi'desine düşkün olmazlar. Açlık, nefse boyun eğdirir, kalbin itaat etmesine, yumuşak olmasına sebep olur. Nefsânî arzu ve istekler açlık ile yok olup giderler."

"Tasavvuf yolunda bulunan bir kimse için en büyük sıkıntı; dostlarından ve sevdiklerinden ayrı kalmak, ya'nî yalnızlıktır."

Büyüklere hürmet ve sevgi için buyurdular ki:

"Evliyânın sohbetinde bulunanlar, herkese, hâllerine, derecelerine göre muâmele ederler. Büyükleri ve yaşlıları baba yerinde, akranı kardeş yerinde, küçükleri de evlâtları yerinde tutarlar. Yaşlı olanlara hürmetle, emsal ve akranına samimiyetle, kendinden küçüklere ise şefkatle muâmele ederler. Kimseye kin tutmazlar, kimseyi hased (çekememezlik) etmezler. Hiç kimseye nefret ve düşmanlık etmezler. Mümkün ise nasihat ederek fâideli olmaya çalışırlar. Kendini başkalarından daha üstün ve kıymetli görmezler. Kendinden daha yaşlı birini görünce, "Bu, dünyâya benden daha önce geldi. Benden daha çok ibâdet etmiştir" diye düşünürler. Kendinden daha genç birini görünce, "Bu, dünyâya benden sonra geldi. Günahı benden daha azdır" diye düşünürler. Dolayısıyla gençler yaşlılar da birbirlerinin sayesinde saadete kavuşurlar."

"Gaflet içinde bulunan din adamları, dünyâyı gönüllerinin kıblesi hâline getirmiş, şeriatın kolay tarafını tercih etmiş, sultanlara köle olmuş, padişahların çevrelerini tavaf yeri edinmiş, zekâlarının hilelerine kanmış, kalblerini, sözlerindeki incelik ve lafzî güzellik ile meşgûl etmiş, araştırıcı âlimler ve üstâdlar hakkında kötüleyici konuşmuş ve din büyüklerini, söyledikleri fazladan lâflarla kahretme işi ile meşgûl olmuş kimselerdir. Bunlara iki cihanı verseler doymazlar."

"Güzel ahlâk iki çeşittir. Birisi halka karşı, diğeri Allahü teâlâya karşı söz konusudur. Allahü teâlâya karşı güzel ahlâklı olmak ise, halkla beraber olmanın verdiği ağırlığa ve sıkıntıya, Allahü teâlâ için katlanmaktır."

"Ucb denilen kendini beğenme hâlinin aslı iki şeydir: İlki, halk arasında makam ve i'tibâr sahibi olmak, onlar tarafından methedilmeyi arzulamaktır. Ya'nî bir kimsenin hareketleri ve yaptığı işler halkın hoşuna gider de, o kimse de halkın hoşuna giden hâl ve hareketlere sahibim diye düşünürse, kendini beğenme hâline düşer. Diğeri ise; bir kimsenin hareketleri, başka bir kimsenin hareketleri, başka bir kimsenin hoşuna gider, onun için o şahsı meth-ü sena ederse, öğülen şahıs kendini beğenme hâline düşer."

"Melekler Allahü teâlâ hakkında zarurî olarak ma'rifet sahibidirler. Çünkü onların yaradılışında meşhûr olma duygusu, gönüllerinde hırs, âfet ve riya yoktur. Gıdaları tâattır. Meşrebleri emredileni yerine getirmektir. Halbuki Ademoğlunun hamuru şöhretle yoğrulmuştur, âsi olması muhtemeldir. Dünyâ zîneti kalbine te'sîr eder. Şeytan, onun şahsına öyle musallat olmuş ve ona karşı güç kazanmıştır ki, kan gibi damarlarında dolaşır."

---

1) Keşf-ül-mahcub (İngilizce, Urduca tercümeleri mukaddimesi)

2) Sefînet-ül-evliyâ sh. 164

3) Tezkire-i Hazret-i Ali Hucvîrî

4) Nefehât-ül-üns sh. 356

5) Hazînet-ül-asfiyâ cild-2, sh. 233

HUSRÎ KAYREVANÎ (Ali bin Abdülganî)

Kırâat ve Arabî ilimlerde âlim, şâir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Abdülganî'dir. Aslen Tunus'taki Kayrevân şehrinden olduğu için Kayrevânî ve Fihri nisbet edildi. Gözleri doğuştan kör olduğu için Darîr, kırâat âlimi olduğu için Mukrî denildi Husrî lakabıyla meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemekle birlikte, 483 (m. 1090) veya daha önceki yıllarda Tanca'da vefât ettiği bildirilmektedir.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi hıfzedip, Arabî ilimler ve kırâat ilmi üzerinde çalışmaya başlayan Ebü'l-Hasen Husri, kırâat ilmini, batı İslâm dünyasındaki ilim merkezi olan Kayrevan'daki âlimlerden öğrendi. Meşhûr yedi kırâat imamının kırâatlerini, Ebû Bekr Atîk bin Ahmed bin İshâk Temimî Kasrî ve Ebû Ali Hasen bin Hasen bin Hamdûn Celûlî Mukrî'den öğrendi. İmâm-ı Nâfi" kırâatini, İbn-i Süfyân'ın talebelerinden olup İbn-i Ahî Abdülhamîd diye tanınan Ebû Abdülazîz bin Muhammed Kübrâ'dan öğrendi. Ebû Bekr Atîk Temîmî'nin huzûrunda, doksan defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona okudu. Zamanında, İmâm-ı Nâfi' kırâatinin temsilcisi oldu. İmâm-ı Nâfi' kırâatini anlatan İkiyüzdokuz beyitlik bir kasîde yazdı. Şiirde şöhreti çok yükseldi. Kayrevan şehrinin 449 (m. 1057) yılında Fatımî ve Hilâlîlerin baskılarıyla harâb olmasından sonra Endülüs'e gitti. Endülüs'teki Emevî devletinin 420 (m. 1029) yıllarına doğru yıkılmasından sonra, bölge bölge "Tavâif-ül-mülük" adı verilen beylikler ortaya çıkmıştı. Ebü'l-Hasen Husri, Endülüs sultanları tarafından memnuniyetle kabûl edildi. İslama hizmet edip, barbar Avrupa askerlerine karşı cihâd eden sultanları öven şiirler yazdı. Onların kahraman askerlerini cihâda teşvik eden kasideler söyledi. Sebte'de bir müddet kalarak burada birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğretti. Lensiye, Dâniye, Malaka, Merye ve Mersiye gibi şehirlere gidip, insanlara kırâat ilmini öğretti. İşbiliyye sultânı ile Tanca'da sohbet edip nasihatlerde bulundu. Daha sonra Tanca'ya yerleşti. Orada da birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğrettikten sonra vefât etti.

Zamanın zâhidlerindendi. Dünyâya hiç değer vermez, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışdı. Ömrünü Kur'ân-ı kerîm öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Ebü'l-Kâsım bin Sevvâb, Muhammed bin Ahmed Emevî ve Ebû Dâvûd Süleymân bin Yahyâ Me'afirî meşhûr olan talebeleri arasındadır. Kitapları pekçoktur. Bunlardan, İmâm-ı Nâfi' kırâatini anlattığı ikiyüzdokuz beyitlik "Kaside fî kırâat-i Nâfi" adındaki eseri meşhûrdur. Tunus'ta Mektebet-ül-Vataniyye'de nüshası mevcûttur. Arkadaşı, İşbiliyye sultânı Mu'temed bin Ubbâd'a ithaf ettiği "Müstahsen-ül-Eş'âr"ını divân şeklinde tertîb eden Ebü'l-Hasen Husrî'nin en geniş eseri, "İktirâh-ül-karîh ve ictirâh-ül-cerîh" adlı ikibinbeşyüzdoksanbir beyitlik divânıdır. Elifbe sırasına göre, her harf için kısa veya uzun bir kasidenin yazılmasından meydana gelen eserin, dörtyüzotuzbeş beyitlik bir de zeyli (ilâvesi) vardır. Bu kitap, Tunus'ta 1963 yılında basılmıştır. "Sehm-üs-sehm" ve "Mu'aşerât" adlı kitaplar da onun eserleri arasındadır.

---

1) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tunûsiyyîn cild-2, sh. 153

2) Kitâb-üs-sile cild-2, sh. 410

3) Kırâat-i bi-Afrikiyye sh. 358, 360, 361

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 385

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 331

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 176

HÜSEYN BİN ABDULLAH EL-ÂZERÎ

Büyük kelâm âlimlerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Hüseyn bin Abdullah bin Hâtem el-Âzerî'dir. Kendisine Azarbeycanlı olduğu için Azeri dendi. Ebû Abdullah hazretleri, güzel ahlâk sahibi, güler yüzlü ve tatlı dilli idi. Güzel latifeler yapardı. 423 (m. 1032) senesinde Kayrevan'da garîb olarak vefât etti.

Ebû Abdullah Âzer, Kâdı Ebû Bekr bin et-Tayyib el-Bâkıllânî'nin talebesidir. Birçok eserde Ebû Abdullah hazretlerinin ismi, Kâdı el-Bâkıllânî'nin seçilmiş talebesi ve Şafiî mezhebi büyüklerindendir diye geçmektedir. Ebû Bekr Abdullah bin Muhammed el-Kureşî, Muhammed bin Ebû Bekr Atîk bin Ebî Nasr Hibetullah bin Ali bin Mâlik: Kayrevan'da Ebû Abdullah el-Âzerî hazretlerinin yetiştirdiği talebelerindendir.

Talebesi Fakîh Ebû Abdullah Muhammed bin Mûsâ bin Ammâr el-Meyûrkî, onun hakkında şöyle bilgi vermektedir "Bâkıllânî hazretleri çok talebe yetiştirdi. Bunlar çeşitli memleketlere gidip ilim neşrettiler. Çoğu Irak ve Horasan'a bir kısmı da Fas, Tunus ve Cezayir taraflarına gitti. Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri, Tunus'daki Kayrevan denilen beldeye yerleşti. Orada İslâm bilgilerini yaydı. Talebe yetiştirdi. Kayrevan halkı kendisinden çok istifâde etti. Vefât edeceği zaman, yerine talebelerinin ileri, gelenlerini vekîl olarak bıraktı. Hocam Hüseyn bin Abdullah hazretlerinin şöyle dediğini işittim: "Vatanımdan ve çoluk çocuğumdan garîb olarak elli senedir ayrı bulunmaktayım. Bu zaman zarfında ilim öğrenmek ve öğretmekten başka bir kazancım olmadı." Başkalarının onun hakkında şöyle dediklerini işittim: "O, kendilerine emek verip ilim öğrettiği talebelerinden, ücret olarak en küçük birşeyi kabûl etmedi. Talebelerinden mal mülk sahibi nice kimse olmasına ve dünyâ malı olarak çok şey vermek istemelerine rağmen, hiçbir şey kabûl etmedi ve "Bu ilmi Allah rızâsı için öğretmek benim güvendiğim bir dalımdır. Herhangi maddî bir ücret alırsam, ona birşey bulaşdırmanızdan korkarım. Allahü teâlânın bana vereceği mükâfattan başka birşeyde gözüm yoktur" buyurdu."

Talebelerinden bir zât şöyle anlatır: "Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri, bize evinde ders okuturdu. Biz evde iken o dışarı çıkar, pazara alış-verişe gider, oradan yiyecek içecek alır, elinde taşıyarak eve dönerdi. Biz kendisine "Muhterem hocamız, biz sizin talebelerinizi. Genciz, gücümüz kuvvetimiz yerindedir. Her birimiz zât-ı âlinizin ihtiyâçlarını karşılamaya can atıyoruz. Ne olur müsâade etseniz. Bu şekilde size yardım edememek bizleri çok üzüyor" derdik. Fakat o kabûl etmez, kendi ihtiyâcını kendi görmeye çalışırdı ve bize, "Allahü teâlâ sizlere iyilikler versin. Bana hizmet etmek arzu ve iştiyâkınızı bilmez değilim. Fakat siz benim özrümü bilmektesiniz. Size ilim öğretmek için Allahü teâlânın bana vereceği ecir ve mükâfatın ba'zısını, dünyâdaki karşılıkları için alacağı sebebiyle endişe ediyorum. Ecrin âhırette verilmesini istemekteyim" buyurdu.

Fakîh el-İmâm Ebü'l-Hasen Ali bin Müslim bin Muhammed bin Ali bin el-Feth-üs-Sülemî hocasından şöyle nakleder: "Ebü'l-Hasen bin Dâvûd. Câmi-i Dımeşk'de namaz kıldırırdı. Orada Mücessime fırkasından ba'zı kimseler ileri geri konuşmağa, halkın güzel i'tikâdını bozmaya başladılar. Haşeviye veya Mücessime denilen bu sapıklar, bid'at fırkalarının en kötüsü olup, Allahü teâlâyı mahlûklara benzeten ve O'na madde, cisim diyen kâfirlerdir. Yetmişiki bid'at fırkasından biri olan (Müşebbihe) ve (Mücessime) denilen bu kafirler, sapık fikirleriyle müslümanlara zarar vermeye başlayınca, câminin hocası Ebü'l-Hasen bin Dâvûd, hemen

Bağdad'daki büyük kelâm âlimi Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin et-Tayyib bin el-Bâkıllânî hazretlerine bir mektûp yazdı. Durumu teferruatıyla arzedip, kendisinden çâre olarak bir âlimi göndermesini ve Mücessime denilen bu sapıklara delîller göstererek doğruyu anlatmasını istedi. O da, en üstün talebesi olan Ebû Abdullah Hüseyn bin Hâtem el-Âzerî'yi gönderdi. Dımeşk'e gelen Ebû Abdullah Azeri hazretleri, derhal mes'eleyi enine boyuna açıklayıp anlatmak için, Câmi-i Dımeşk'de bir meclis kurdu ve herkes Ebü'l-Hasen bin Davud'un etrâfında toplandılar.

Ebû Abdullah Azeri hazretleri Allahü teâlânın varlığını, birliğini ve hiçbir mahlûka benzemediğini, madde ve cisim olmadığını, sıfatlarını, bu sıfatlarının da zâtı gibi ezelî ve ebedî olduğunu ya'nî sonsuz olarak var olduklarını ve mukaddes olduklarını mahlûkların sıfatları gibi olmadıklarını akıl ile, zan ile ve dünyâdakilere benzetilerek anlaşılmadıklarını izah etti. Delîller getirerek Mücessime fırkasındakileri susturdu. Söyliyecek şey bulamadılar. Câmideki topluluk Allah bir, Allah bir diyerek dağıldılar. Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri bir süre daha Dımeşk'de ikâmet etti."

Şöyle anlatılır: "Ebû Abdullah el-Âzerî hazretleri helvayı çok severdi. Dostları onun bu hâlini bildiklerinden, yemeğin arkasından helva koyarlardı. Ba'zan helvayı unuttuklarında, yemekten sonra, herkes giderken, "Oruçlular orucunu açtı. Sâlih kimseler yemeğinizi yedi. Meleklerin yarısı da size duâ etti." buyururdu. Kendisine, "Siz, melekler size duâ etti demeniz gerekirken ve doğrusu da böyle iken, size meleklerin yarısı duâ etti, dediniz" dendiğinde, "Meleklerin diğer yarısı da helva ile beraber kaldı" buyururdu."

Kitâbün fî menâkıb-il-Kâdı Ebî Bekr el-Bâkıllânî isimli kitap, yazmış olduğu eserlerindendir.

---

1) Terâcim-ül-müellifîn et-Tunûsiyyîn cild-1, sh. 53

2) Tebyîn-i Kizb-il-müfteri sh. 41

HÜSEYN BİN ALİ ES-SAYMERÎ (Kâdı Saymerî)

Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Muhammed bin Ca'fer es-Saymerî'dir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Saymer, İran'ın Hûzistan bölgesinde dağlık bir yerde kurulmuş olup, Basra'ya yakın aynı isimdeki nehrin üzerindeki köylerden ikincisinin adıdır. Bu köye nisbetle "Saymerî" diye meşhûr oldu. 351 (m. 962) senesinde doğdu. Hanefî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. Medâin şehrinde kadılık yaptı. İmâm-ı a'zam Ebû Hanife hazretlerinin ve talebelerinin menkıbelerini anlatan çok kıymetli bir kitabı vardır. 436 (m. 1045) senesi Şevvâl ayının yirminci günü Pazar gecesi vefât etti. Ertesi gün, Derb-i Zerrâdîn'deki evine defnedildi.

Kâdı Saymerî, Hanefî mezhebindeki âlimler arasında üstün yeri olan büyük bir fakîhdir. Fıkıh ilmini; Ebû Nasr Muhammed bin Sehl bin İbrâhim'den, Ebû Bekr-i Cessâs er-Râzi'den, Ebû Bekr Muhammed el-Harezmî'den, Ebü'l-Hasen-i Kerhî'den, Ebû Saîd el-Berde'î'den, Mûsâ bin Nasr er-Râzi'den, İmâm-ı Muhammed'den aldı. Bağdad'a yerleşip oturduğu için, Iraklı fakihler arasında zikredilmektedir. Fıkıh ilminin mes'elelerini kavraması ve inceliklerine vâkıf olması çok yüksekti, ilk kadılık vazîfesini Medâin şehrinde yaptı. Sonraki kadılık vazîfesini, Kerh şehrinde yaptı. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Kendisinden birçok kimseler fıkıh ilmini öğrendiler. Bunlar arasında Kâdı'l-kudât (temyiz reîsi) Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Hüseyn ed-Dâmgânî, Ebü'l-Hasen bin Ali bin Hüseyn es-Sandalî en-Nişâbûrî gibi büyük âlimler yetişti.

Hadîs ilmini, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed el-Cürcânî'den, Ebü'l-Fadl ez-Zührî'den, Ebû Bekr bin Şâzân'dan, Ali bin Hassân'dan, Ebû Hafs bin Şahin'den, Kâtib Hüseyn bin Muhammed bin Süleymân'dan, Ebû Hafs el-Kettanî'den Ebû Ubeydullah el-Merzebânî'den Vezir Îsâ bin Ali bin Îsâ'dan ve daha birçok âlimden aldı. Onlardan çok hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti. Kendisinden de birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Hatîb-i Bağdadî diyor ki "Ondan ben de hadîs-i şerîf dinleyip yazdım. Sadûk (sağlam, güvenilir) bir râvî, zeki ve akıllı bir zât idi. Herkesle çok iyi geçinirdi. İlim ehlinin hukukunu gözetirdi. Ondan işittim. Diyordu ki, "Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî'nin yanında idim. Kendisinden tasnif ettiği "Kitâb-üs-Sünen" isimli eserinin birçok cüzlerini (muayyen konularda toplanmış hadîs-i şerîfleri) dinledim." Ayrıca ondan Ali bin Ebil-Hevl ve Abdülazîz el-Kettânî de, hac dönüşünde Dımeşk'e (Şam'a) geldiği zaman hadîsi şerîf dinlemiştir."

İbn-i esîr diyor ki: "Hüseyn bin Ali bin Muhammed es-Saymerî, yaşadığı devirde, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebindeki âlimlerin en büyüğü oldu."

Allâme Ebü'l-Hasenât Muhammed bin Abdülhayy el-Lüknevî "El-Fevaid-ül-behiyye" ismindeki eserinde diyor ki, "Saymerî'nin, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin haberleri, (hayatı, menkıbeleri ve talebeleri) hakkında büyük bir kitabı vardır. Biz bu kitabımızda ondan nakiller yaptık." Başlıca eserleri şunlardır:

1. Ahbâr-ı Ebû Hanîfe ve eshâbihî: İmâm-ı a'zam ile talebelerinin ve onların talebesinin hayatlarını ve menkıbelerini anlatan büyük bir kitaptır. Yazma nüshası Manisa Kütüphânesi 1342 numarada kayıtlıdır. 1394 (m. 1974) senesinde Beyrut'ta tahkîkli olarak neşredilmiştir."

2. Şerh-i Muhtasar-ı Tahâvî fî fürû' ıl-fıkh-ıl-Hanefî: Büyük bir eser olup birkaç cild hâlindedir.

3. Mesâil-ül-hılâf fî usûl-il-fark.

Kâdı Saymerî'nin, "Ahbâr-ı Ebû Hanîfe ve eshâbihî" kitabından seçmeler:

Karşılaştığı Eshâb-ı Kirâmdan işittiği hadîs-i şerîfleri rivâyet ederken İmâm-ı a'zam buyuruyor ki:

"16 yaşında iken, 96 (m. 715) senesinde babamla beraber hac yapmıştık. Orada yaşlı bir zât ile karşılaştım. İnsanlar etrâfında toplanmışlardı. Babama: "Bu zât kimdir?" diye sordum. Dedi ki: "Bu zât, Muhammed aleyhisselâm ile sohbet eden Abdullah bin Hâris'tir." Ben de babama: "Onun yanında ne var ki, insanlar yanında toplanmışlar?" diye sorunca, "Peygamber efendimizden (s.a.v.) dinlediği hadîs-i şerîfler vardır" dedi. Babama: "Beni onun yanına götür de, söylediklerini işiteyim" dedim, O sırada yanıma geldi. İnsanlar, ondan ayrılmaya başlamıştı. Ona çok yaklaştım ve onun: "Resûlullah (s.a.v.), **"Bir kimse fakîh olursa, Allahü teâlâ, onun özlediği şeyleri ve rızkını, ummadığı yerlerden gönderir**" buyurdu" dediğini işittim."

"Eshâb-ı Kirâmdan Enes bin Mâlik'i gördüm ve ondan işittim, diyordu ki: "Resûlullahın (s.a.v.): **"Hayır, iyilik yapmaya sebeb olan kimse, o hayrı yapan gibi sevâb kazanır. Allahü teâlâ üzüntülü olanlara yardım etmeyi sever"** buyurduğunu işittim."

"Kendilerinden ilim aldığımız âlimlerin hepsi, secde-i sehv hakkında: "Namazda sehv (yanılma) hâlinde yapılan iki secde, selâm verilip yapılır. Sehv secdesinden sonra teşehhüd miktarı (ettehıyyâtü duasını okuyacak kadar) oturulup tekrar selâm verilir" diyorlar. Hocam

Hammâd bin Ebî Süleymân da: "Enes bin Malik böyle fetvâ verirdi" buyurdu. Ben, Enes bin Mâlik'e sorduğumda, "Bu, böyledir" diye cevap vermişti."

Îmâmı a'zam, fıkıh ilminde herkesin suâllerine fetvâ vermeye başlayınca, kendisini kıskanıp hased edenler, çekemeyenler olmuştu. Bunun üzerine: "Kâdı (hüküm veren âlim), denizde yüzen kimse gibidir. İlim denizinde yüzüp de, kendisinden râzı olunan kaç kimse gelmiştir?" buyurdu. İlmi ile amel eden âlimlere bir kusur bulup, aleyhinde söz söyleyenler çok oldu, demek istedi.

Hocası Hammâd bin Ebî Süleymân, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hakkında buyurdu ki: "Ebû Hanîfe, ağırbaşlı, vekar ve vera' sahibi olarak bize gelir, ilim meclisimizde otururdu. Biz onu, ilimle gıdâlandırıyorduk. Öyle oldu ki, her mes'eleyi ince ince tetkik ederdi. Anlatılanlar kendisine hafif gelmeye başladı. Vallahi, onun anlayışı çok güzel, hafızası çok kuvvetli idi. Bu haliyle, diğerlerinden daha çok bilen birisi olması sebebiyle, kendisini kıskanıp kötülediler, onu karşılarına aldılar. Ben şunu iyi biliyorum ki, ilim Nu'mân'ın (Ebû Hanîfe'nin) bulunduğu yerdedir. Bunun böyle olduğunu, güneşin ışıklarının, gecenin karanlığını parlatan bir nûr olduğunu bildiğim gibi biliyorum."

Hasen bin Süleymân, **"İlim ortaya çıkmadıkça, kıyâmet kopmaz"** hadîs-i şerîfinin tefsîrinde buyurdu ki: "O, Ebû Hanîfe'nin ilmidir ve onun tefsîri olan eserleridir."

Ali bin Âsım diyor ki, "Ebû Hanîfe'nin ilmi, zamanındaki âlimlerin ilimleri ile tartılsaydı onlardan ağır gelirdi."

İmâm-ı Vekî anlatıyor: "Birgün Ebû Hanîfe'nin yanında idik: Ona bir kadın geldi ve dedi ki: "Ey İmâm! Benim bir erkek kardeşim vefât etti ve tereke olarak 600 dinar bıraktı. "Ondan bana bir dinar verdiler." Ona," "Mirasınızı kim taksim etti?' diye sordu. Kadın: "Dâvûd-i Tâî" diye söyledi. Buyurdu ki: "O, senin hakkındır. Senin erkek" kardeşinin arkasında mirasçı olarak iki kızı kalmıştı, değil mi?" Kadın da, "Evet!" dedi. "Onun, annesi de var, değil mi?" dedi. Kadın "Evet!" deyince, "Hanımı da var, değil mi?" diye sordu. Kadın "Evet" deyince, Ebû Hanîfe yine, "Oniki erkek kardeşi ve bir kız kardeşi var değil mi?" diye sorunca, kadın "Evet!" dedi. Ebû Hanîfe: "Mirasın üçte birerden iki hissesi olan 400 dinar kızlar içindir. Altıda biri olan 100 dinar anne içindir. 75 dinar hanımı içindir. 25 dinar kalır. Bunun 24 dinârı, 12 erkek kardeşin hisseleri toplamı olup, her birine ikişer dinar düşer. Geri kalan bir dinar da senindir" buyurup, ferâiz ilmindeki keskin görüş ve derin bilgisini izhar eyledi.

Ali bin Müshîr şöyle anlatıyor Birgün Ebû Hanîfe'nin (r.a.) yanında bulunuyorduk. Abdullah bin Mübârak ona geldi ve: "Bir adam, tencerede et pişirirken bir kuş gelip onun içine düşse ve ölse, bunun hakkında ne dersin?" diye sordu, İmâm-ı a'zam, talebelerine dönerek "Bu husûsta sizler ne diyorsunuz?" dedi. Onlar da, Abdullah İbni Abbâs'ın (r.anh) "Önce etin suyu süzülüp dökülür. Sonra et yıkanır ve yenilir" dediğini bildirdiler. Îmâmı a'zam Ebû Hanife de (r.a.): "İşte biz de böyle diyoruz. Ancak ba'zı şartları vardır. Eğer yemek kaynama hâlinde ise, suyu ile birlikte et de atılır. Şayet tenceredeki yemek kaynamıyorsa, et yıkanır ve suyu dökülür" buyurdu. Abdullah İbni Mübârek: "Bunu nereden söylüyorsun?" diye sorunca, İmâm-ı a'zam: "Çünkü kaynayan tencerenin içindeki yemeğin suyu, sirkenin ve baharatın ulaştığı yere kadar ulaşır. Kaynamayan yemeğin suyu ise, sâdece etin dışını kirletir, içine girmez" diye cevap verdi. Abdullah İbni Mübârek de: "Bu altından daha kıymetli bir cevaptır" dedi. Onunla beraber, otuz kadar âlim de bu cevâbı beğenip kabûl etmişlerdi (Tavuk kesilip, tüyleri dökülmek için, karnı yarılmadan kaynar suya konursa necis (pis) olur. Ebüssuûd efendi fetvâsı dördüncü sahifesinde

buyuruyor ki, "Bir tavuğu boğazlayıp, içini ve kursağını çıkarmadan kaynar suda haşlasalar, yolsalar, yemesi helâl olmaz, haramdır. Kesip, içi ve kursağı çıkarılıp, içi yıkandıktan sonra haşlanırsa, tüylerine necâset bulaşmamış ise, yemesi helâl olur." Redd-ül-muhtâr ve Bahr kitaplarında diyor ki: "Kaynamıyan sıcak suda bırakılan, içi boşaltılmamış tavuğun yalnız derisi necis olur. Yolunup, içi boşaltıldıktan sonra, üç kerre soğuk su ile yıkanınca, heryeri temiz olur. İşkembe de, böyle üç kere yıkanmakla temiz olur.")

Birgün adamın birisi, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye gelip; "Ben, Cenneti istemiyorum. Cehennemden korkmuyorum, ölmüş hayvan eti yiyorum. Görmediğim şeye şehâdet ediyorum. Rükû'süz ve secdesiz namaz kılıyorum. Hakkı sevmiyorum ve fitneyi seviyorum diyen bir kişi hakkında ne dersin?" diye sordu, İmâm-ı a'zam hazretleri, onun kendisine çok kızacağını bildiği hâlde buyurdu ki: "Ey filânın babası! Bana, kendinin bildiği bu şeyden mi soruyorsun?" Adam da ona: "Hayır! Fakat, ben böyle söyleyenden daha rezil, alçak birşeyi bilemiyorum ve bunun için sana sordum" dedi. İmâm-ı a'zam hazretleri, talebelerine dönerek; "Böyle söyleyen adam hakkında ne diyorsunuz?" diye sordu. Talebeleri de: "Böyle söylemek, en büyük kötülüktür. Bu, insanın kâfir olmasına sebep olan bir sıfattır," dediler, İmâm-ı a'zam tebessüm etti ve talebelerine dedi ki: "Vallahi, böyle söyleyen, gerçekten Allahın dostlarından birisidir." Sonra suâl soran adama: "Şüphesiz ki, ben sana böyle söyleyenin Allahın dostlarından olduğunu haber veriyorum. Bunu da, dilinle beni kötülememen ve amelleri yazan Kirâmen kâtibîn meleğinin, senin hakkında zarar veren birşeyi yazmaması için bildiriyorum. Kötü birşey söylemiyeceğine söz veriyor musun?" dedi. O da "Evet" dedi. İmâm-ı a'zam hazretleri buyurdu ki: "Senin (Cenneti istemiyorum ve Cehennemden de korkmuyorum) sözüne gelince, bunu söyleyen kimse Cennetin sahibi olan Rabbini istiyor ve Cehennemin Rabbinden korkuyor. (Allahtan korkulmaz sözüne gelince, şüphesiz bunu söyleyen kimse, Allahü teâlânın zulüm ve haksızlık yapmasından korkmuyor. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, Fussilet suresinin 46'ncı âyet-i kerîmesinde mealen: **"Senin Rabbin, kuluna zulüm edici değildir"** buyurdu. (ölmüş olanın etini yiyor) sözüne gelince, o balık yedi. Onun (rükû'suz ve secdesiz namaz kılıyor) sözüne gelince, o, Cenâze namazı kılmıştır. Çünkü cenâze namazı, rükû'suz ve secdesizdir. (Görmediği şeye şehâdet'ediyor) sözüne gelince, bu, hakka olan şehâdettir ki, "Gözümle görmüş gibi kesin olarak bilir ve inanırım ki, Allahtan başka kendisine ibâdet edilecek bir ilâh yoktur. Yine gözümle görmüş gibi bilir ve inanırım ki, Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve resûlüdür, Peygamberidir." Onun (Hakkı sevmez) sözüne gelince, o hep yaşamayı seviyor. Tâ ki, sonsuza kadar Allaha itaat etsin. Halbuki ölüm hak olduğu hâlde onu istemiyor. Nitekim Allahü teâlâ Kâf sûresi 19. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Sekerât-ül-mevt** (can çekişme) **gerçekten gelecektir"** buyurmaktadır. (Fitneyi severim) sözüne gelince: Kalbler, mala ve evlâda sevgi üzere yaratılmıştır. Halbuki mal ve evlâd sevgisi, mü'minlerin kalbleri üzerinde büyük bir fitnedir, insanın Rabbinden uzaklaşmasına sebep olur."

Hasen bin Ziyâd anlatıyor Birgün adamın biri, malını gömerek bir yere saklamıştı. Sonra gömdüğü yeri unuttu. Aramasına rağmen bulamadı. İmâm-ı a'zama gelip hâlini arzetti. Ebû Hanife (r.a.) ona buyurdu ki: "Bu fıkhî bir mes'ele değil ki, ben sana birşey söyleyeyim! Fakat, sen şimdi git! Sabah oluncaya kadar, geceyi namaz kılarak geçir, inşallah, malını sakladığın yeri hatırlarsın!" Adam denileni yapmaya başlayınca, gecenin dörtte biri olmuştu ki, sakladığı yeri hatırladı, İmâm-ı a'zama gelip, durumunu haber verdi. O da: "Bunu sana şeytanın unutturduğunu, geceni namaz kılarak geçirirsen hatırlayacağını anlamıştım. Sana yazıklar olsun! Allahü teâlâya şükretmiş olmak için, geceni ibadetle geçirsen olmaz mıydı?" diye buyurdu.

İbrâhim bin Saîd el-Cevherî anlatıyor: Birgün mü'minlerin emîri Hârûn-ür-reşîd'in yanında idik Bir de baktık ki, içeriye İmâm-ı a'zamın talebelerinden Ebû Yûsuf girdi. Halîfe ona: "Ebû Hanîfe'nin (r.a.) ahlâkını anlat da dinleyelim" dedi. Ebû Yûsuf da şöyle anlattı: "Herkes, onu konuşuyor ve ondan ilim alıyordu. Benim ilmim de, Ebû Hanîfe'den (r.a.) öğrendiklerimdir. O, haramlardan nefret eder, çok sakınırdı. Kuvvetli vera' sahibi idi. Dinde bilmediği şeyi söylemezdi. Allahü teâlâya itaat ve ibâdet etmeyi ve O'na isyan etmemeyi çok severdi. Dünyâyı sevenlerden, dünyâya düşkün olanlardan uzak idi. Az konuşur, çok düşünürdü. Çok vaktini ibâdetle geçirirdi Konuşmasında yanılması olmazdı. Eğer bir suâl sorulsa ve cevâbını bilse, konuşur ve o husûsta ancak öğrendikleri ile cevap verirdi. Eğer bundan başka bir mes'ele olsa, hak üzere kıyâs edip, ona tâbi olurdu. Bunda, dinini ve kendisini çok kayırırdı. İlmini ve malını Allah yolunda dağıtırdı. İnsanlardan hiç kimseye muhtaç değildi. O, yalnız Allahü teâlânın rahmetine kavuşmayı ve rızâsını kazanmayı düşünürdü. Hiç kimseyi hayırdan, iyilikten başka birşeyi ile anmazdı." Bunun üzerine Hârûn-ür-reşîd: "Bu saydıkların, sâlihlerin, evliyânın ahlâkıdır" dedi. Sonra kâtibine: "Bu sıfatları yaz ve onları oğluma ver. Onlara bakıp ahlâkını düzeltsin!" dedi. Sonra oğluna da: "Ey oğlum! Bu yazıları iyi muhafaza et, senin de böyle olmaya çalışmanı istiyorum" diye nasihatte bulundu.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye hased eden birisi vardı. Fakat görünüşte sevenlerden idi. Birgün nehrin kenarında olan bahçesinde, İmâm'a ve talebelerine ziyâfet hazırladı. Buyurun, yemek yeyin deyince, İmâm talebelerine: "Benim yaptığımı yapın" buyurdu. Sonra yemekten önce elleri yıkamak sünnet olduğu için nehre gidip ellerini yıkadı. Bütün talebesi de böyle yaptı. Bu esnada bir kedi gelip, İmâm'ın tabağından yedi. Ve hemen öldü. İmâm'ın eshâbı, yemeğe zehir karıştırıldığını anladılar. Hiçbirisi yemeğe başlamadan, durum anlaşıldı ve dağıldılar. Yemekte zehir olduğunu Ebû Hanîfe anlamış idi, fakat açıkça söylemeyip, el yıkama bahânesiyle zaman geçirmek istemiş, hem de böylece, bir sünneti yerine getirmişti. Bir Sünneti yerine getirmekle ölümden kurtulmuş oluyorlardı.

Zengin bir adam vardı. Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Osman'a (r.a.) düşman idi. Hattâ ona, yahudi derdi Bu söz Ebû Hanîfe'nin kulağına gitti. Onu çağırdı ve: "Senin kızını filân yahudiye vereceğim" dedi. O şahıs: "Sen müslümanların İmâmı olasın ve bir müslümanın kızım bir yahudiye vermeğe cevaz veresin, bu nasıl olur? Ben kızımı yahudiye vermem" dedi. Ebû Hanîfe: "Sübhânallah, kendi kızını bir yahudiye vermeğe râzı olmuyorsun da, Peygamber efendimizin (s.a.v) iki kızını bir yahudiye verdiğini nasıl söyleyebiliyorsun? buyurdu. O şahıs, o zaman sözün nereden geldiğini ve ne için söylendiğini anladı. O bozuk i'tikâdından vaz geçti ve İmâm'ın o bereketli sözleriyle tövbe etti.

Ebû Hanîfe'nin bir kimseden alacağı vardı. O şahsın mahallesinde, İmâm'ın talebesinden biri vefât etti. İmam-ı a'zam bunun cenâze namazına gitti. Güneş yakıyordu. Orada, İmâm'a borcu olan şahsın duvarından başka, gölge verecek hiçbir şey yoktu. Halk, İmâm'a "Bu duvarın gölgesinde bir mikdar oturun" dedi. Cevabında; "Benim bu duvar sahibinden alacağım vardır. Onun duvarından istifâde etmem caiz değildir. Zira hadîs-i şerîfte **"Bir kimse, borç verir ve bundan bir fayda beklerse, faiz olur."** buyuruldu. Bunda da faizden korkarım" buyurdu.

İmâm-ı a'zamı bir defa hapse attılar. Zâlimlerden biri kendisine: "Şu kalemimi aç" dedi. "Hayır, kalemini açmam" diye cevap verdi. Zâlim, ne kadar söylediyse fayda vermedi. Sonunda: "Niçin kalemimi açmıyorsun?" dedi. Ebû Hanîfe cevâbında: "Korkarım şu insanlardan olurum ki, Allahü teâlâ Saffât sûresinde onların hakkında meâlen: **"Ey meleklerim! Zâlimleri ve yardımcılarını beraber haşredin!"** buyuruyor" dedi.

Hasen bin Sâlih şöyle anlatıyor: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe kuvvetli vera' sahibiydi. Haramdan çok korkardı. Şüphelilerden korkusu sebebiyle helâlin çoğunu da terk ederdi. Kendisinin ve ilminin vekarını korumak husûsunda ondan daha gayretlisini görmedim. Bu hâl, kabrine kadar onun süsü oldu.

Nadr bin Muhammed diyor ki, "Vera' bakımından Ebû Hanîfe'den daha üstün olanını görmedim. Dâima ciddi olup, hafiflik hâli görülmedi. Hiç kahkaha ile gülmezdi. Fakat tebessüm ederdi." Yezîd bin Hârûn diyor ki, "Binlerce âlimden hadîs-i şerîf dinleyip yazdım ve onlardan ilim tahsil ettim. Yemîn ederim ki, onlar içinde Ebû Hanîfe'den daha çok vera' sahibi olanını, dilini ondan daha çok koruyanı görmedim."

İmâm-ı Ebû Yûsuf anlatıyor. Ben, hocam Ebû Hanîfe (r.a.) ile beraber yolda yürüyordum. Çocukların ona: "Bu, geceleri hiç uyumayan Ebû Hanîfe'dir" diye bağırıştıklarını işitti ve bana dedi ki: "Ey Ebû Yûsuf! Şu çocukların söylediği şeyi işitmiyor musun? Artık bana, Allah rızâsı için sırtımı yatağa koymamam lâzımdır. Ancak Allahü teâlâ yatağa düşürürse, o başka!..."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 35

2) El-A'lâm cild-2, sh. 245

3) Târih-i Bağdâd cild-8, sh. 78

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 256

5) Tehzîb-i Târih-i İbn-i Asâkir cild-4, sh. 344,

HÜSEYN TABERÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Hûseyn bin Ali bin Hüseyn'dir. 418 (m. 1027) yılında Taberistan'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Taberî denildi. Otuz sene Mekke'de insanlara ilim öğrettiği için "İmâm-ül-Haremeyn" lakabı verildi. 498 (m. 1105) yılında Mekke'de vefât etti. İsfehan'da da vefât ettiği söylenmektedir. Ebû Abdullah Tâberî, küçük yaşta Bağdad Şafiî ulemâsından Kâdı Ebû Tayyib Taberî'nin himâyesine girdi. Onun ilminden istifâde etti. Fakih Nasr-ül-Ömerî'den fıkıh öğrendi. Daha sonra Ebû İshâk Şirâzî hazretlerinin derslerine devam etti. Ebû İshâk Şîrâzî'nin en büyük talebelerinden oldu. Abdülgâfir Fârisî'den "Sahîh-i Müslim" kitabını okudu. Daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlimde yüksek bir dereceye sahip oldu. Ebü'l-Kâsım Debbûsî'den sonra Bağdad'daki Nizamiye Medresesi'nde fıkıh dersleri vermeye başladı. Daha sonra Ebû Muhammed Fâmî ile münavebeli olarak ders vermeye başladılar. Bu durum İmâm-ı Gazâlî" hazretlerinin Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladığı 489 (m. 1096) yılına kadar devam etti. Kendisi de büyük bir âlim olmasına rağmen, İmâm-ı Gazâlî gibi bir âlimin bulunduğu medresede fıkıh dersi vermekten haya etti. Orayı terk etti. Daha sonra tekrar da'vet edildi. Da'vete icabet edip Nizamiye Medresesi'nde kendi kitabı "Udde"yi okuttu. Bir müddet sonra Mekke'ye gitti. Orada yerleşti. Çoluk-çocuk sahibi oldu. Şarktan garba kadar İslâm memleketlerinden gelen âlimlere hadîs-i şerîf dersleri verdi. Allahü teâlânın rızâsı için insanlara nasihat eder, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmanın ehemmiyetini anlatırdı. Mala, paraya ehemmiyet vermezdi. Az şeye kanâat eder, elindekilerin fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Çok ibâdet eder, Allahü teâlânın dînini öğretmeye çalışırdı. Pekçok kimseye ilim öğretti. Müslümanlar, dinlerini doğru olarak güvendikleri bir âlimden öğrenince, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına daha iyi bir şekilde

uyarak Rabbimizin rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Talebeleri arasında Hâfız İsmâil ve Silefî meşhûr oldu.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebelerinin yanında pek kıymetli eserler de yazdı. Beş büyük cüz hâlinde "Udde" kitabı vardır. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtiva eden Ebû Bekr Fûrânî'nin "îbâne"sine yaptığı şerhi, bilinen eserleri arasındadır. Keşf-üz-zünûn'da "Udde'nin, "îbâne" kitabının şerhi olduğu bildirilmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 349

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 408

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 29

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1

İBN-İ ABDİLBERR

Endülüs'te yetişen, Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi Cemâleddîn Yûsuf bin Abdullah bin Muhammed bin Abdilberr-i Kurtubî. Künyesi Ebû Ömer'dir, İbn-i Abdiberr diye tanınır. Kendisine Hâfız-ül-Magrib de denir. Fıkıh, hadîs, edebiyat, târih ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Lizbon ve Şinterin kadılıklarında bulunmuştur. 368 (m. 978)'de Rebî'-ül-âhir ayında Cum'a gecesi Kurtuba'da doğdu. 463 (m. 1071)'de Şâtibe'de vefât etti. Memleketinde bulunan âlimlerden ilim tahsil ettikten sonra, İslâm âleminde ilim merkezleri olan yerleri gezdi. Oralarda bulunan âlimlerle görüşüp, kendilerinden ilim öğrendi. Mısır'da ve Mekke'de hadîs âlimlerinden icâzet (diploma) aldı. Bu ilimde çok ilerleyip, zamanındaki hadîs âlimlerinin en büyüklerinden oldu. Hadîs ilminde Hâfız idi. Ya'nî yüzbinden ziyade hadîs-i şerîfi, rivâyet edenlerin hâl tercümeleri ile birlikte ezbere bilirdi.

İbn-i Abdilberr (r.a.) çok kitap yazdı. Yazdığı kıymetli kitaplardan ba'zıları şunlardır: Ed-Dürer fî ihtisâr-il-megâzi ves-siyer, el-Aklü vel-ukalâ, (Eshâb-ı Kirâmın hâl tercümelerini anlatan) el-İsti'âb, Câmi'u beyân-il-ilm, el-Medhal, Behcet-ül-mecâlis, et-Temhîd, el-İstizkâr, el-Kasd-ül-ümem, el-İnsâf fî mâ beyn-el-ulemâ-i min-el-ihtilâfi-el-kâfî fil-fıkh.

Kâdı Ebü'l-Velîd el-Bâcî (r.a.) buyurdu ki; "Hadîs ilminde, Endülüs'de İbn-i Abdilberr gibisi yoktur. Zamanındaki hadîs âlimlerinin en yükseği idi."

İbn-i Abdilberr (r.a.), Mâlikî mezhebi âlimlerinden idi. Bununla beraber diğer üç mezhebin fıkıh bilgilerini de çok iyi bilirdi. Ve bu husûsda, diğer âlimler tarafından sened kabûl edilirdi. İmâm-ı a'zam hazretlerine ve diğer mezheb imamlarına olan muhabbet ve bağlılığı pek ziyâde idi. "Ebû Hanîfe'ye dil uzatmayınız ve ona dil uzatanlara inanmayınız. Allaha yemîn ederim ki, ondan daha üstün, ondan daha vera' sahibi ve ondan daha bilgili kimse bilmiyorum" buyururdu.

İbn-i Abdilberr buyurdu ki, "Yalnız, mü'min ve münâfık Ehl-i kıbleye suâl vardır."

İbn-i Abdilberr'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Azîz ve Celil olan Allahü teâlâ, Peygamberlerden birisine vahyederek buyurdu ki: (Din uğrunda olmayıp, başka maksatlar için fakîh olanlara, amel gayesi olmayan ilim öğrencilerine, âhıret ilmiyle dünyalık isteyenlere, dışarıdan koyun derisine bürünmüş, içleri kurt gibi olanlara, dilleri baldan tatlı fakat kalbleri sabır otundan acı olanlara, bana hîle edip benimle eğlenenlere söyle, onlara öyle bir belâ kapısı açarım ki, halîm (yumuşak) **insanları da hayrette bırakır)."**

"Her şeyin bir direği, dayanağı vardır. İslamın dayanağı da âlimlerdir."

"Kim rızkının bol olmasını ve ömrünün uzamasını severse, sıla-i rahm yapsın."

"İnsanlara merhamet etmiyene, Allahü teâlâ merhamet etmez."

"Allaha ve âhıret gününe imân eden kimse, komşusuna iyilik etsin. Allaha ve âhıret gününe imân eden kimse, misâfirine ikram etsin. Allaha ve âhıret gününe îmân eden kimse, ya hayır söylesin, yahut sussun."

"Ümmetimden iki sınıf düzelirse, bütün insanlar düzelmiş olur. Bozuldukları, vakit, bütün insanlar da bozulur. Bunlar da; âmirler ile âlimlerdir."

"Sâdık ve emîn tüccâr, kıyâmet gününde şehidlerle beraberdir."

"Rızkın onda dokuzu ticârettedir."

"Kazancın en faziletlisi, elle kazanılandır."

"Kazanan rızıklanmıştır. İhtikâr (karaborsacılık) **yapan ise la'netlenmiştir."**

İbn-i Abdilberr (r.a.) İsti'âb isimli eserinde: Nevfel bin Umâre şöyle anlatıyor "Haris bin Hişâm ile Süheyl bin Amr (r.anhüm) Hazreti Ömer'in huzûruna gelip iki yanına oturdular. Bu sırada, ilk muhacirlerden ba'zıları gelmeye başladılar. Bunlar geldikçe Hazreti Ömer "Sen kalk şuraya otur yâ Süheyl' Sen de kalk buraya otur yâ Haris!" derdi. Çünkü gelenler, bunlardan daha önce müslüman olmuşlardı. Böylece bunlar en gerilerde kaldılar. Hazreti Ömer'in huzûrundan ayrıldıktan sonra, mahcûb bir hâlde biri diğerine; "Hazreti Ömer efendimizin bize olan muâmelesini gördün mü? Keşke biz de daha önce müslüman olmuş olsa idik" dedi. Diğeri ise; "Elbette bize öyle muâmelede bulunur. Bunda kabahat kendimizin olduğu için, bizim kendimizi kınamamız lâzım. O Muhacirler ki, İslama da'vet olundukları zaman hemen kabûl ettiler. Biz ise geç kaldık. Şimdi, müslüman olmakla şereflenmiş durumdayız ama, bize ilk tebliğ edildiği sırada müslüman olmuş olsaydık, şerefimiz daha yüksek olurdu" dedi. Daha sonra tekrar Hazreti Ömer'in huzûruna gelerek, "Ey mü'minlerin emîri! Bize bugün öyle davranmanızda kabahatin kendimizde olduğunu biliyoruz. Fakat, acaba diyoruz, geçmişteki kaybımızı telâfi edebileceğimiz bir yol yok mu?" dediler. Hazreti Ömer, İslâm ordusunun, Şam taraflarında Rum sınırında İslâmiyeti yaymak için cihâd etmekte olduğunu, oraya gidip katılmalarını emretti ve: "Sizin için bundan başka yol bilmiyorum" buyurdu. Onlar da gidip İslâm ordusuna katıldılar ve savaşta şehîd oldular."

Yine İsti'âb kitabında Hazreti Hasen-i Basrî'den rivâyetle şöyle anlatılıyor:

"Hazreti Ömer'in hilafeti zamanında, aralarında Süheyl bin Amr, Ebû Süfyân ve Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) ba'zılarının da bulunduğu bir topluluk halifenin huzûruna geldiler. Kendilerini karşılayan kapıcı, evvelâ Bilâl, Ammâr (r.anhüm) gibi Bedr harbinde bulunmuş olanları içeri aldı ve kalanların üzülmemeleri için de "Vallahi, Ömer (r.a.) Bedr'de bulundu. O harbe iştirâk etmiş olanları da çok sever. Bana da böyle olmamı tavsiye etti" dedi. Ebû Süfyân (r.a.) "Sübhânallah, ben böyle bir hâdiseye ilk defa rastlıyorum. Dünyâ hâline bakılırsa biz asiliz, içeri girenler ise köle ama esas asâletin ve şerefin İslâmiyete uymakta olduğu bu hâdise ile ne güzel anlaşılmaktadır" buyurdu. Hazreti Süheyl de, geride kalanlara hitaben "Arkadaşlar! Böyle bir muâmele ile karşılaşmamız bizi kızdırmasın. Biz kendi kendimize kızmalıyız. Onlar, İslâma" da'vet olunduktan zaman derhal kabûl ettiler. Biz ise ağırdan aldık. Geç kaldık. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlânın dinini kabûl etmek ve bu din için yaptıkları gayretler ile, bizim

onlara katılmamızdan önceki kazançları, bizim kendimizde var olduğunu zannettiğimiz asâlet, şeref ve faziletten kat kat daha üstündür. Onlar bizden çok üstünler. Bizim, onların derecelerine ulaşmamız mümkün değildir. Şimdi, İslâm ordusunun yaptığı cihâdlara biz de katılalım. Umulur ki Allahü teâlâ bize de cihâd sevâbı verir veya şehîd olmakla mükâfatlandırır" dedi."

Hasen-i Basrî hazretleri buyuruyor ki: "Süheyl bin Amr (r.a.) ne güzel söylemiş. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, O, emrine hemen icabet (kabûl) eden bir kulu ile icabet etmekte geciken bir kulunu bir tutmaz. Hemen icabet eden, elbette daha kıymetlidir."

Yine İsti'âb'da, Hazreti Enes'den rivâyetle şöyle anlatılıyor "Ebû Talhâ (r.a.), Berâe (Tevbe) sûresinin **"Ey mü'minler! Gerek hafif** (süvari) **gerek ağırlıklı** (piyade) **olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda muharebe edin. Eğer bilirseniz, bu, sizin için pek hayırlıdır."** meâlindeki 41. âyet-i kerîmesine gelince; cihâd aşkıyla coşarak, "Ben görüyorum ki, Allahü teâlâ, genç de ihtiyâr da olsa, cihâda koşmamızı emrediyor. Ey oğullarım, beni cihâda hazırlayınız, beni cihâda hazırlayınız" dedi. Oğulları ona dediler ki: "Babacığım. Allahü teâlâ sana iyilik versin. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vefât edinceye kadar sen O'nunla beraber cihâd ettin. Ondan sonra, vefât edinceye kadar Hazreti Ebû Bekr ile beraber idin. Ondan sonra Hazreti Ömer vefât edinceye kadar onunla beraber idin. Müsâade et de artık biz cihâda gidelim. Sen çok yaşlandın." Ebû Talhâ "Hayır! Beni savaşa hazırlayın" dedi. Bir deniz savaşına katıldı ve şehîd oldu. Kendisini defnedecek bir ada ancak yedi gün sonra bulunabildi. Orada defnettiler. Vücûdu yedi günde hiç değişmemiş, bozulmamıştı."

İsti'âb'da Ebû Zabyân'dan rivâyetle şöyle anlatıyor. "Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) Hazreti Mu'âviye zamanında İstanbul'a 50 (m. 670) senesinde gelen ordu içinde bulunan Sahabelerden (r.anhüm) biri idi. Yolda durumu ağırlaşınca, yanında bulunanlara: "Ben vefât ettiğimde, beni de beraberinizde götürünüz. Düşmana karşı saf olduğunuz yerde, beni defnediniz" buyurdu. Onlar da öyle yaptılar."

Yine İsti'âb'da Yemâme cengi anlatılırken buyuruluyor ki:

"Yemâme'de, İslâm askeri müşriklere saldırıp onları bir bahçe içine kıstırdılar. Allahü teâlânın düşmanı olan Müseylemet-ül-kezzâb da oradaydı. Hz: Berâ bin Mâlik, müslümanlara: "Ey müslümanlar! Beni onların üzerine atınız!" dedi. Müslümanlar, kendisini bahçe duvarının üzerine kaldırdılar. O da duvardan içeri atlayıp, müşriklerle çok mücâdele eyledi. Bahçe kapısını da açıp İslâm askerinin içeri girmesini temin etti. Bundan sonra müşrik ordusu dağıtıldı. Müseyleme de orada katledildi."

İsti'âb'da Ali bin Ebî Tâlib'den naklen şöyle buyurulmaktadır

"Birgün İbn-ün-Nebbâc, Hazreti Ali'ye gelerek "Ey mü'minlerin emîri? Beyt-ül-mâl altın ve gümüş ile doldu (ne yapalım?)" dedi. Hazreti Ali kalkıp, Beyt-ül-mâl'a geldi ve "İşte bu müslümanların ganîmetidir. Kim bunu hakkı olanlara vermezse pişmandır. Yâ İbn-ün-Nebbâc bunu ihtiyâcı olanlara dağıtacağım" buyurdu ve halka ilân, ettirip, Beyt-ül-mâl'daki paraların hepsini muhtaç olanlara dağıttı. Öyle ki, geride hiçbir şey bırakmadı. Sonra kendi elleriyle Beyt-ül-mâl'i süpürdü ve orada iki rek'at namaz kıldı. Kıyâmet günü kendisine şahitlik etmesi ümidi ile Beyt-ül-mâl'ın temizliğini yapar, süpürür, orada namaz kılardı.

Birgün Kanber, Hazreti Ali'ye gelerek, "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Gelen malı hiç bekletmeyip dağıtıyorsunuz. Halbuki bunda sizin ailenizin de ihtiyâcı var. Bunun için ben size vermek üzere ba'zı şeyler gizledim" dedi. "Nedir gizlediklerin?" buyurdu. Gelin de size göstereyim" dedi.

Hazreti Ali'yi, içinde altın, gümüş ve çok kıymetli eşyaların bulunduğu bir odaya götürdü. Hazreti Ali bunları görünce, "Sen bizim evimizi ateşe vermek mi istiyorsun?" buyurdu ve bunları da müslümanlara dağıttı. Sonra da, "Bu müslümanların ganîmetidir. Kim onu yerine vermezse, yaptığına pişman olur. Ey mal, beni aldatma, git başkasını aldat!" buyurdu.

İst'âb'da Abdullah İbni Abbâs'dan (r.anh) rivâyetle şöyle buyuruluyor: Ebû Sâib Osman bin Mâz'ûn (r.a.) vefât edeceği sırada Resûlullah (s.a.v.) geldi. Birşeyler söyler gibi üzerine eğildi. Biraz sonra başını kaldırdı. Bu hâl üç defa tekrar etti. Birinci defada Resûlullahın (s.a.v.) gözleri yaşarmıştı, ikinci defada ağladığı, üçüncü defada içini çektiği görüldü. Orada bulunanlar Osman bin Maz'ûn'un (r.a.) vefât ettiğini anladılar. Onlarda bağırarak ağlamaya başladılar. O zaman Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Susun! Ölünün arkasından** (bağırarak) **ağlamak şeytanın işidir. Allaha tövbe ve istiğfar ediniz"** buyurdu. Sonra da, **"Yâ Ebâ Sâib! Allahü teâlâ sana rahmet eylesin. Sâib! dünyaya bağlanmadan çekip gidiyorsun"** buyurdu.

Ka'b bin Alkam (r.a.) anlattı: Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) büyüklerinden Garafe bin Haris (r.a.), bir hıristiyanın, Resûlullah (s.a.v.) hakkında kötü sözler söylediğini işitince, o hıristiyânı güzelce dövdü, burnunu kırdı. Garafe bin Hâris'i (r.a.) Amr bin As'ın (r.a.) huzûruna da'vet ettiler. Amr bin As (r.a.) Garafe bin Hâris'e (r.a.), "Biz onlara emân vermiş idik. Niçin onu dövdün?" diye sordu! Garafe bin Haris (r.a.) "Yâ Amr! Herhalde Peygamber efendimize (s.a.v.) küfür etsinler diye emân verilmedi. Bildiğim kadarıyle, onlara sâdece kiliselerine karışmayacağımıza, oralarda diledikleri gibi ibâdet edeceklerine, altından kalkamayacakları mükellefiyetler yüklemeyeceğimize, onlara bir düşman saldırırsa, onların yanında savaşacağımıza, kendi aralarında, diledikleri gibi karar verebileceklerine, ancak dinimizin emirlerine tâbi olmak isteyenler hakkında, Allah ve Resûlullahın emrettiği şekilde hüküm vereceğimize, istemezlerse zorlamayacağımıza dâir ahid ve emân verdik" dedi. O zaman Amr bin As (r.a.), "Doğru söylüyorsun. Sen haklısın" dedi.

Hazreti Ömer anlattı: "Geceleri karada ve denizlerde yönünüzü ta'yin edeceğiniz yıldız ilmini iyi öğrenin ve bu ilmi ihmâl etmeyin."

Abdullah bin Muhammed (r.a.) anlattı: Câbir bin Abdullah'dan (r.a.) işittim. Bir kimsenin Resûlullahtan (s.a.v.) bir hadîs-i şerîf öğrendiğini haber alınca, bir deve satın alıp yola koyuldum. Bir ay yolculuktan sonra Şam'a geldim. Meğer hadîs-i şerîfi öğrenen Abdullah bin Umeys (r.a.) imiş. Evine gittim. Hizmetçisine, "Câbir, sizinle görüşmeye gelmiş deyiniz" dedim. Hizmetçi içeri girip çıktı. "Abdullahın oğlu Câbir mi?" diye sordu. "Evet" dedim. Biraz sonra Abdullah bin Umeys (r.a.) dışarı çıktı. Kendisiyle sarılıp kucaklaştık. Ona, "Kısas hakkında senin Resûlullahtan (s.a.v.) bir hadîs-i şerîf işittiğini öğrendim. Onu öğrenmeden öleceğimden korktum. Bunun için bir aylık yoldan geldim" dedim. Bunun üzerine hadîs-i şerîfi nakletti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Allahü teâlâ, kıyâmet günü insanları, çıplak, sünnetsiz ve eli boş olarak haşreder. Sonra, onlara yakın ve uzakta olanların işitebileceği bir sesle; "Hesap görücü benim. Tek hâkim benim. Cehenneme gideceklerden hiç bir kimse Cennetlik birisindeki hakkını almadan Cehenneme girmeyecektir. Cennete gireceklerden hiçbir kimse de, Cehennemlik birisinin kendisinde alacağı varsa, onu kendisinden almadan Cennete giremeyecektir. Herkesin hakkını alacağım" diye nidâ edecek."** Biz, "Yâ Resûlallah! Biz oraya çıplak, sünnetsiz ve eli boş olarak geleceğiz. Bu nasıl olur?" dedik. Resûlullah (s.a.v.), **"Çünkü kısas; mükâfat ve ceza verilerek yapılacaktır"** buyurdu."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki, "Her sonraki yıl, bir önceki yıldan daha kötüdür. Her önceki yıl, bir sonraki yıldan daha hayırlıdır. Her sonraki nesil de, bir önceki nesilden daha hayırlı değildir. Fakat âlim ve iyi kimselerinizin ölmesi bir felâkettir. Mes'elelerini şahsî görüşleri ile çözmeye çalışan kavimler ortaya çıkacak, işte o zaman İslâm binası yıkılacak ve çökecektir."

İsti'âb'da Ebû Cuhayfe'den (r.a.) naklen şöyle anlatılıyor: "Birgün, yağlı etten yapılma tirit yedim. Daha sonra Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna vardım. Yemeği biraz fazla kaçırmış olduğum için geğiriyordum. Bana: **"Yâ Ebâ Cuhayfe! Git, uzakta geğir. Dünyâda karnını tıka basa dolduran, âhırette uzun zaman aç kalacaktır"** buyurdular." Ebû Cuhayfe (r.a.), bu hâdiseden sonra, ömrü boyunca hiç doyuncaya kadar yemek yemedi. Akşam yerse, sabah yemez, sabah yerse, akşam yemezdi.

İsti'âb kitabında İbn-i Abdilberr (r.a.), Hazreti Sa'd bin Ebî Vakkas'ın bildirdiği şu hâdiseyi naklediyor Hazreti Abdullah bin Cahş yiğitliğin sembolüydü. Hazreti Sa'd, Uhud harbinde Hazreti Abdullah bin Cahş ile aralarında geçen bir konuşmayı şöyle anlattı: "Uhud'da savaşın çok şiddetli devam ettiği bir andı. Birdenbire yanıma sokuldu, elimden tuttu ve beni bir kayanın dibine çekti. Bana şunları söyledi. "Şimdi burada sen duâ et, ben âmin diyeyim. Ben de duâ edeyim, sen de âmin de! Ben de "Peki" dedim. Ve şöyle duâ ettim. "Allahım, bana çok kuvvetli ve çetin kâfirleri gönder. Onlarla kıyasıya vuruşayım. Hepsini öldüreyim. Gazi olarak geri döneyim." Benim yaptığım bu duâya bütün kalbiyle âmin dedi. Sonra kendisi duâ etmeye başladı: "Allahım, bana zorlu kâfirleri gönder. Onlarla kıyasıya vuruşayım. Cihâdın hakkını vereyim. Hepsini öldüreyim. En sonunda, bir tanesi de beni şehid etsin. Sonra benîm dudaklarımı, burnumu, kulaklarımı kessin. Ben kanlar içinde senin huzûruna geleyim. Sen bana "Abdullah! Dudaklarını, kulaklarını, burnunu ne yaptın?" diye sorduğunda, "Allahım, ben onlarla çok kusur işledim. Yerinde kullanamadım. Senin huzûruna getirmeye utandım. Sevgili Peygamberinin de bulunduğu bir savaşta, toza toprağa bulandım da öyle geldim", diyeyim" dedi. Gönlüm, böyle bir duâya "âmin" demek arzu etmiyordu. Fakat, o istediği ve önceden söz verdiğim için mecbûren "âmin" dedim. Daha sonra kılıçlarımızı çektik. Savaşa devam ettik, ikimiz de önümüze geleni öldürüyorduk. O, son derece bahâdırâne harbediyor, düşman saflarını tarumar ediyordu. Düşmana, hamle üstüne hamle ediyor. Şehîd olmak için derin bir arzu ve istekle hücumlarını tazeliyordu. Allah Allah diye çarpışırken, kılıcı kırıldı. O anda sevgili Peygamberimiz ona bir hurma dalı uzatarak, savaşa devam etmesini buyurdu. Bu hurma dalı, Resûlullah efendimizin bir mu'cizesi olarak kılıç oldu. Abdullah da (r.a.) bununla önüne geleni devirmeye başladı. Müşriklerden bir çoğunu öldürdü. Savaşın sonuna doğru Ebü'l-Hakem isminde bir müşriğin attığı oklarla arzu ettiği şehâdete kavuştu. Canlı iken yanına yaklaşmaya cesâret edemeyen müşrikler, bu mübârek şehidin cesedine hücum edip, dudaklarını, burnunu, kulaklarını kestiler. Her tarafı kana boyandı. Muharebe bittikten sonra, Hazreti Abdullah bin Cahş ve dayısı Seyyid-üş-şühedâ Hazreti Hamza'yı beraber defnettik."

İbn-i Abdülberr Câmi'u beyân-il-ilm kitabında der ki:

Muâz bin Cebel'den (r.a.) rivâyetle Resûlullah buyurdu ki: **"İlim öğrenin. Çünkü ilim, Allaha olan saygınızı artırır, ilim taleb etmek ibâdettir, İlmî müzakere zikirdir. Araştırma yapmak cihâddır. Bilmiyenlere öğretmek sadakadır. İlmi lâyık olana vermek kurbettir. Kişiyi Allaha yaklaştırır. Çünkü ilim, helâl ve haramın kıstaslarını verir. Cennet ehlinin gideceği yolda kandil, yalnızlıkta dost, gurbette arkadaş, tenhâlarda yoldaş, sevinçli ve kederli, günlerde yol gösterici, düşmana karşı silâh ve dostlar indinde de bir meziyettir. Allah, milletleri ilimle yükseltir ve onları iyilikte, güzel**

şeylerde önder yapar. Diğer milletler, ilim sahibi olan milletlerin izinden yürürler. Onların hareketlerini taklid ederler, görüşlerine müracaat ederler. Melekler bile, ilim ehliyle arkadaşlık yapmak isterler. Kanatlarıyla onları okşarlar. Yaş, kuru ne varsa, hattâ denizdeki balıklar, karadaki yırtıcı kuşlar ve hayvanlar dahi onlar için istiğfar ederler. Çünkü ilim, cehâletten kararan kalbleri aydınlatır. Karanlık sebebiyle görmeyen gözlere kandil olur. Kul, ilim sayesinde dünyâda da âhırette de seçilmiş kimselerin kavuştukları mertebelere, en yüksek derecelere ulaşır. İlme kafa yormak, gündüzleri oruç tutmaya, ilmi müzâkerelerde bulunmak da geceleri ihyâ etmeye denktir. İnsanlar, ilim vasıtasıyla akrabâlık bağlarını koparmazlar. Helâl ve haram, ilim sayesinde birbirinden ayırd edilir, ilim, çalışanlara yol gösterir. Amel, ilimden sonra gelir. Bahtiyar kimseler ilimden ilham alır. Bahtsızlar da ondan mahrûm olurlar."

Abdullah İbni Mes'ûd rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim yok olmadan evvel ilim öğrenin, İlmin yok olması demek, âlimlerin ölmesi demektir, İlim öğrenin. Çünkü hiçbiriniz, öğrendiklerinize ne zaman muhtaç olacağınızı bilemezsiniz."**

"Kimse anasından âlim olarak doğmaz, ilim, çalışmakla kazanılır."

Ebüdderdâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sabah akşam ilimle uğraşmayı cihâd kabûl etmeyen kimse, hem akılsız, hem de kısır görüşlüdür."**

Muâz bin Cebel (r.a.) ölüm döşeğindeyken yanındakilere: "Bakın bakalım sabah oldu mu?" dedi. "Henüz olmadı" diye cevap verdiler. Biraz sonra tekrar "Sabah oldu mu?" diye sordu. "Henüz olmadı" dediler. Daha sonra da sabah olduğunu söylediler. Bunun üzerine Muâz (r.a.) şöyle duâ etti: "Sabahında Cehenneme gideceğim geceden Allaha sığınırım. Hoşgeldin ey ölüm, hoş geldin! Sevgilisini arayan ziyâretçi, ansızın gelen sevgili. Allahım, dün sana kavuşmaktan korkuyordum, bugün ise kavuşmayı arzu ediyorum. Allahım, sen de biliyorsun ki, ne dünyâyı ne de dünyâdan nehirler akıtmak, ağaçlar dikmek için uzun müddet yaşamayı isterim. Fakat ben, ilmî susuzluğumu gidermek, güçlüklere göğüs germek, ilim meclislerinde dizlerim şişinceye kadar âlimlerle oturmak için uzun ömür istiyorum."

Abdullah İbni Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahın, Peygamberi Muhammed'e indirdiği Kur'ân-ı kerîm, yepyeni, apaçık ve tahrif edilmemiş bir vaziyyetde elinizde iken, nasıl olur da Ehl-i kitaba soru sorarsınız? Yoksa Allah, Kur'ân-ı kerîmde, onların kendilerine gönderilen kitaplarını değiştirdiklerini, tahrif ettiklerini, elleriyle yeniden kitaplar yazarak, birkaç kuruşa satmak için, "Bu Allah katından inme bir kitaptır" dediklerini size haber vermedi mi? Sorduğunuz sorulara verdikleri cevâbı kabûl etmekden sizi men etmedi mi? Allaha yemîn ederim ki, onlardan herhangi birinin, Allahın indirdiği kitaptan birşey sorduklarını görmedik."**

Amr bin Avf'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Size iki şey bıraktım. Bunlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe dalâlete düşmezsiniz: Allahın kitabı ve Peygamberinin sünneti."**

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatıyor: Resûlullahın (s.a.v.) zamanında iki kardeş vardı. Bunlardan birisi ailenin geçimini temin ederdi. Diğeri de Resûlullahın yanından ayrılmayarak birşeyler öğrenmeye çalışırdı. Ailenin geçimini temin eden, kardeşini Resûlullaha şikâyet etti. Resûlullah

(s.a.v.) ona: **"Ne ma'lûm onun yüzü suyu hürmetine geçiminizi temin etmediğiniz?"** diye cevap verdi.

Yine Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadın üzerine farzdır."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"İnsanoğlu öldüğü vakit, amelinin sevâbı kesilir. Ancak üçü müstesna: Sadaka-i câriye, faydalanılan bir ilm veya kendisine duâ eden iyi evlât** (bunların amel defteri kapanmaz)."

Abdullah İbni Mes'ûd'un (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki kişiye gıbta edilir ki, bunlar: Allahın kendisine mal verip hak yolunda sarfına muvaffak kıldığı kişi ile, Allahın kendisine verdiği ilimle hükmeden ve onu** (başkasına) **öğreten kişidir."**

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 314

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1128

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 357

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 66

5) El-A'lâm cild-8, sh. 240

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1016

7) Fâideli Bilgiler sh. 44

8) Câmi'u beyân-il-ilm

9) El-İsti'âb.

İBN-İ DÛST (Abdurrahmân bin Muhammed)

Arabî ilimler ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Saîd olup ismi Abdurrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin Azîz bin Yezîd Hâkîm'dir. 357 (m. 968) yılında Nişâbûr'da doğdu. İbn-i Dûst adıyla meşhûr oldu. 431 (m. 1040) yılında vefât etti.

Ebû Saîd İbni Dûst, temel din ve âlet ilimlerini öğrendikten sonra, ilk önce yakın çevresindeki âlimlerden ders aldı. Bilhassa Hanefî mezhebi fıkıh bilgileri ve nahiv ilmi üzerinde çalıştı. "Sıhah" adlı eserin sahibi İsmâil bin Hammâd Cevherî, Üstâd Ebû Bekr Muhammed bin Abbâs Taberî, Hâkim Ahmed ve Bişr-i İsferâînî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf yazdı. Edebiyat bilgilerinde, eskilerin şiir ve güzel sözleri üzerinde ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Horasan âlimlerinin ileri gelenlerinden sayıldı. Allahü teâlânın dinine hizmet edebilmek için çok çalıştı. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. Aza kanâat eder, elindekini fakirlere verir, kendisine yetecek kadar mal ayırırdı. Zühd ve takvâda eşsizdi. Çok ibâdet eder, gündüzlerini oruçla geçirir, geceleri de namaz kılardı. Vakitlerini ya ilim öğrenmek, ya öğretmek veya ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara nasihatlerde bulunur, "Herkesin Allahü teâlânın dînini öğrenmekle mükellef olduğunu, öğrenmemek için hiçbir mazeretin makbûl olmayacağını" bildirirdi. Birçok talebe yetiştirdi. Ömrünün sonuna doğru kulağı hiç duymaz oldu. Kendisi okur, meclisinde bulunanlar da dinler veya yazarlardı. Kendisinden, Ebû Abdullah Fârisî ve daha birçok âlim ilim öğrenip rivâyetlerde bulundu.

Usûl kitaplarını tashih eden ve edebiyat kitapları tasnif edip, dîvânlar tertip eden İbn-i Dûst'un birçok eser yazdığı biliniyorsa da, kitapları mevcût olmayıp, hakkında malûmat bulunmamaktadır.

---

1) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 297

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 188

İBN-İ EBİ'L-FEVÂRİS (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs ve kırâat âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Fâris bin Sehl'dir. 338 (m. 949) yılında Bağdad'da doğdu. Doğum yerinden dolayı, Bağdadî nisbet edildi. İbn-i Ebi'l-Fevâris diye tanındı. 412 (m. 1021) yılında vefât etti. Bağdad'da Ahmed bin Hanbel'in yanına defnedildi.

Bağdad'da sekiz yaşında hadîs-i şerîf öğrenmeye başlayan İbn-i Ebi'l-Fevâris, İran, Horasan, İsfehan ve Basra'ya seyahat edip, oralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. Ahmed bin Yûsuf bin Halled, Ebû Bekr Neccâd, Ahmed bin Fadl bin Huzeyme. Ca'fer Huldî, Dâ'lec Sicâ, Ebû Bekr Nakkaş, Îsâ bin Bekkâr Mukrî, Ebû Ali Savvâf ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Çok çalışıp, duyduklarını yazdı. Yazdıklarını ezberleyip, zihnine yerleştirdi. Râvîleri ile birlikte yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi. Bağdad'ın doğusunda Rasâfe Câmii'nde insanlara ders verip, hadîs-i şerîf yazdırırdı. Hâfızası çok kuvvetli idi. Kırâat ilminde de yüksek bir yeri vardı, insanlara dîn-i İslâmı doğru olarak öğretmeye gayret eder, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. İnsanlara va'z ve nasihatlerde bulunur, emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda bulunmayanın ebedî saadete kavuşamayacağını tatlı dil ile insanların anlıyacağı şekilde anlatırdı.

Yetmişdört senelik ömrünün ilk sekiz senesi (çocukluk dönemi) hariç, hepsini hadîs-i şerîf öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; Ebû Bekr Berkânî, Ebû Saîd Melâyînî, Abdülvâhid bin Ali, Hibetullah bin Hasen Taberî, Hatîb-i Bağdadî, Ebü'l-Hüseyn bin Muhtedi-billâh, Mâlik bin Ahmed Banyâsî ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hocaları gibi talebeleri de hep Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Yetiştirdiği eşsiz talebelerin yanında birçok kitap yazdığı da bildiriliyorsa da bunların neler olduğu bilinmemektedir.

---

1) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 352

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1053

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 196

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 14

İBN-İ EBİSSAKRÎ EL-VÂSITÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Ömer'dir, İbn-i Ebissakrî el-Vâsıtî diye tanınır, 409 senesi Zilka'de ayının, onüçüncü Pazartesi günü doğdu. 498 senesinin Cemâziyel-evvel ayının 14. Perşembe günü Vâsıt'ta vefât etti. Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî'den (rahimehullah) Bağdad'da fıkıh tahsil etti. Onun anlattıklarından nakillerde bulundu. Ebû Bekr el-Hatîbî'den ve Ebû Saîd el-Mütevellâ'dan dersler dinledi. Ondan Ebû Gâlib Ezzuhlî,

Muhammed bin Nasır el-Hâfız, Ebû Mensûr bin Cevâliki ve başkaları da, ondan rivâyette bulundular.

Edebiyat ve şiirle meşgûliyeti fazla idi ve onunla meşhûr oldu. Belâgatte, fazilette, güzel yazı yazmakta ve iyi şiir söylemekte son derece mahir idi.

Onun hakkında İbn-üs-Sem'ânî şöyle der: "O, fıkıh âlimidir, edîbdir, nükteli söz söyler."

Onun şiirinden: "Kim Allahü teâlânın irâdesine karşı çıkarsa, onun dinden haberi yok demektir, insanlar çalışmalarıyla, ancak kaderde olan şeylere kadir olabilirler."

Şiirleri Dîvân-i Vâsıtî adlı tek cildlik eserde toplanmıştır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 450

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 191

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 818

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 317,

İBN-İ FETÂ (Süleymân bin Abdullah)

Nahiv, lügat, kırâat, hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Süleymân (Selmân) bin Abdullah bin Muhammed bin Fetâ'dır. Nehrevân'da doğduğu için Nehrevânî nisbet edildi. Bağdad ve İsfehan'da oturdu 493 (m. 1100) yılında İsfehan'da vefât etti.

Memleketi Nehrevan'da din ve âlet ilimlerine temel olan bilgileri öğrendikten sonra, ilim tahsili için seyahate çıkan İbn-i Fetâ, başta Bağdad olmak üzere, Irak'taki ilim merkezlerini dolaştı. Zamanın büyük âlimlerinden ders aldı. Lügat ilmini Bağdad'da İbn-i Dehhân'dan, Nahiv ilmini yine Bağdad'da Sem'ânî, İbn-i Burhan ve Ebü'l-Hattâb Cebelî'den okudu. Meşhûr Şâfiî fıkıh Âlimi Kâdı Ebû Tayyib Taberî'den, fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Ebû Tâlib bin Gîlân'dan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bunlardan başka birçok âlimin derslerine devam edip, sohbetlerinde bulunarak ilmini ilerletti. Kur'an ilimlerinde âlim, nahiv, lügat gibi yardımcı ilimlerde zamanının İmâmı (en büyük âlimi) oldu. İsfehân'a yerleşti. Taliblerine ders okutup, Allahü teâlânın dînini öğretti. İnsanlara nasihatlerde bulunur, onlara: Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, Resûlüne (s.a.v.) tâbi olmalarını söyler, O'nun mahlûkâtına karşı merhametli olmalarının lüzumunu anlatırdı. Vaktini yalnız Allahü teâlânın râzı olacağı işlerle geçirmeye çalışır, O'nun rızâsına uygun olmayan bir söz söylememek için gayret ederdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet ederdi. Güzel ahlâkı, eşsiz ilmi ve kuvvetli zekâsı ile Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gece gündüz ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgul olurdu. Pekçok talebe yetiştirdi. Silefî ve kendi oğlu Nizâmiye Medresesi müderrisi Hasen ve İsfehân ulemasından birçok kimse İbn-i Fetâ'dan ilim öğrenmekle şereflendi.

Birçok kıymetli eserin yazarı olan İbn-i Fetâ'nın eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Tefsîr-ül-Kur'ân", "Kitâb-ı ilel-il-kırâat", "El-Kânûn fîl-lüga" (on cild), "Şerh-ül-izâh li Ebî Ali Fârisî", "Şerh-i dîvân-il-Mütenebbî" ve "El-Emâlî".

---

1) Tabakat-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 192

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 239

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 399

5) Keşf-üz-zünûn sh. 163, 212, 446, 812, 1160, 1313,

İBN-İ MERDÜVEYH

İsfehan'da yetişen hadîs, tefsîr ve târih âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mûsâ bin Merdüveyh el-İsfehânî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. İbn-i Merdüveyh diye tanınır. Hadîs ilminde çok bilgisi vardı. 323 (m. 935)'de doğdu. 410 (m. 1019) senesi Ramazân-ı şerîf ayında vefât etti. İsfehan ve Irak âlimlerinden ders okudu. Ebû Sehl bin Ziyâd, Ahmed bin Abdullah bin Delîl, İshâk bin Muhammed bin Ali el-Kûfî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden de, Ebü'l-Kâsım İbni Mende, Ebû Abdullah es-Sekâfî, Ebû Mutı' el-Mısrî ve başka zâtlar ilim öğrendiler.

İbn-i Merdüveyh (r.a.), hadîs ilminde sika (güvenilir) bir zât olup, Hâfız idi. Ya'nî râvileri ile beraber pekçok hadîs-i şerîfi ezberlemişti. Hadîs-i şerîfleri rivâyet eden râvilerin hâllerini çok iyi bilirdi.

İbn-i Merdüveyh'in (r.a.) yazdığı eserlerden ba'zıları: Tefsîr-ül-kebîr (7 cild), el-Müstahrec alâ Sahihayn, Kitâb-üt-târih, Müsnet ve el-Emâlî'dir. İbn-i Merdüveyh'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin ba'zıları:

"Hâriçten yiyecek maddesi getirip, onu günün rayicine göre satışa arzeden, tamâmını tasadduk etmiş gibidir."

"Allahü teâlâ size, şehvetinize uymak ve mal yığmakla emretmemiştir. Fâni olan şu hayat için altın yığanlar (bilsinler ki)**, hayat, Allahü teâlânın elindedir, iyi biliniz ki, ben, ne altın, ne de gümüş yığarım. Hattâ yarın için nafaka bile saklamam."**

"İyi ahlâk; gelmeyene gitmen, vermeyene vermen ve zulmedeni bağışlamandır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 190

2) El-A'lâm cild-1, sh. 261

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 190

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 93

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1050

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 665

İBN-İ REYÛLÎ (Kâsım bin Feth Ferecî)

Kırâat, tefsîr, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Kâsım bin Feth bin Muhammed bin Yûsuf'tur. Endülüs'te Ferec şehrinde, 388 (m. 998) yılında doğdu. Endülüsî ve Ferecî nisbet edildi, İbn-i Reyûlî diye tanındı. 451 (m. 1059) yılında vefât etti.

Küçük yaşta babasından ilim öğrenmeye başlayan Ebû Muhammed Reyûlî, temel din ve Arabî ilimleri öğrendikten sonra, Endülüs'ün çeşitli şehirlerini ziyâret ederek, âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Daha sonra Tunus, Mısır ve Hicaz âlimlerinin derslerinde bulundu. Hac esnasında, İslâm âleminin dörtbir tarafından gelen âlimler ile görüştü. Onlardan ilim öğrendi. Birçok kimseden hadîs-i şerîf işitti. Taliblerine ders verdi. Ebû Ömer Talmenkî ve babası Feth bin Muhammed hocalarının meşhûrlarındandı. Allahü teâlânın dînini öğrenmek için çok çalışan Ebû

Muhammed Ferecî, din bilgilerini öğrenmek için lüzumlu olan Arabî ilimleri çok iyi öğrendi. Kırâat ve tefsîrde âlim oldu. Fıkıh ve hadîs-i şerîf ilminde söz sahibi idi. Âlimlerin ihtilâf ettikleri şeyleri çok iyi bilirdi. Haram ve şüphelilerden çok sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışır, insanlara nasihat ederek onları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi.

"Tabakât-ül-müfessirîn" sahibi Davudî, İbn-i Reyûlî'nin hayatını anlatırken, "Hadîste, tefsîrde ve kırâatte bir benzeri daha yoktu" demekte, Ebû Muhammed bin Saîd ise, "İlim ve amelde, vera' ve doğrulukta Selef-i Sâlihîn'in (Eshâb-ı Kirâm, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn) (r.anhüm) yolunda idi. Arabî ilimler, Kur'ân ilimleri, fıkıh usûlü ve fürû'unda zamanının en önde gidenlerindendi. Belagatı çok yüksekti. Yazısı çok güzel, şiirleri eşsizdi" demektedirler. Hadîs âlimlerinin hayatını ve târihlerini yazan İmâm-ı Zehebî de "Hadîs ilminde âlim, İmâmların ihtilâfında ârif idi. Tefsîr ve kırâatte âlim, dinde sağlam, vera' ve kırâat sahibi idi" buyurmaktadır.

Vaktini, Allahü teâlânın dînini öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçiren Ebû Muhammed İbni Reyûlî, pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kitap yazdı. Yazmış olduğu eserlerden hadîs ilmine dâir "Kitâb-ül-isti'âb" bilinen kitapları arasındadır.

İbn-i Reyûlî bir şiirinde şöyle demektedir:

"Ömür geçiyor, bütün hareketler, işler yazılıyor, âhirette yaptıkların karşına çıkarılınca nereye kaçabileceksin?

Ey zenginliği ve i'tibârı ile böbürlenen dünyâ düşkünü kimse! Sen o kadar şaşkınsın ki, kefenin hazırlanmış, ölüm ensende iken hâlâ gülmektesin."

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 37

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 27

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 110

İBN-İ SABBÂG

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Nasr olup ismi Abdüsseyyid bin Muhammed bin Abdülvâhid bin Ahmed bin Ca'fer el-Bağdâdî'dir. İbn-i Sabbâg ismiyle meşhûr oldu. 400 (m. 1009) senesinde Bağdad'da doğdu. 477 (m. 1084) senesi Cemâzil-evvel ayında doğduğu şehirde vefât etti. Evinin bir odasına defn edildi. Daha sonra kabri Bâb-ı Harb denilen yere nakledildi.

İbn-i Sabbâg, fıkıh ilmini; Ebi't-Tayyib et-Taberî'den, öğrendi. Ebû Ali bin Şazân, Ebü'l-Hüseyn bin el-Fadl'dan hadîs ilmini öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise Cüz'ebni Arefe hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Sabbâg; Nizâm-ül-mülk'ün yaptırdığı meşhûr Nizamiye Medresesi'nde ilk ders verenlerden idi. Burada birçok talebe yetiştirdi. İbn-i Sabbâg zamanında Irak'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimleri arasında sayılan ve takdîr edilen bir zât idi. Takvâ sahibi, sâlih bir âlim olup, dinde huccet (senet) idi. Âlimler onun engin bir deniz gibi ilme sahip olduğunu söylediler, İsfehan ve Bağdad'da birçok âlime ilim ve hadîs-i şerîf öğretti.

İbn-i Sabbâg için, İbn-i Akîl "O zamanının müctehidlerinden idi." İbn-i Hallıkân; "Ebû Nasr sâlih bir zât olup, çok kıymetli (Şâmil) kitabının sahibidir." İbn-i Kesir; "O, mes'elede müctehid idi" demiştir.

İbn-i Sabbâg'ın Abdullah bin Amr'dan (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Zulümden sakının. Zîrâ zulüm, âhıret gününde karanlıklardır. Fuhuş sözleri, yazıları** ve **resimleri söylemek ve yazmak ve yapmaktan sakının. Zîrâ Allahü teâlâ fuhşu sevmez. Cimriliktende sakının. Muhakkak sizden öncekileri cimrilik helak etmiştir. Zîrâ cimrilik onları yalancılığa sevketti. Onlar da yalan söylediler. Cimrilik onları küs ve ayrı durmağa sevk etti. Onlar da birbirleriyle alâkayı kesip küs durdular. Cimrilik onları zulme sevk etti. Onlar da zulüm edip zâlim oldular"** buyurdu.

Diğer bir rivâyeti ise şöyledir: Birgün, Peygamberimizin (s.a.v.) çevresindeki Eshâb-ı Kirâmdan bir zât ayağa kalktı ve Resûlullahın yanına gelerek şöyle sordu: "Yâ Resûlallah, en güzel müslüman nasıl olur?" Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslümanların, elinden ve dilinden zarar görmeyip, ondan emîn olduğu müslümandır."** Daha sonra aynı zât, "Hicretin hangisi daha faziletlidir?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Rabbinin yasak ettiği şeylerden uzak durmandır"** buyurdu.

İbn-i Sabbâg birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Eş-Şâmil-fil-lügat, 2. El-Kâmil-ü fil-hılâf beyn-eş-Şâfiiyyeti vel Hânefiyyeti, 3. Uddet-ül-âlim vet-tarîk-üs-sâlim? 4. Keyfiyyet-ül-mesâil, 5. Vel-Eş'aru bi ma'rifeti ihtilâfi ulemâ-il-emsâr, 6. Et-Tarik-üs-sâlim ilallah.

Et-Tarik-üs-sâlim ilallah kitabından alınan ba'zı bölümler.

Îmân ve İslâm faslı: İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur: Birincisi, Allahü teâlâya ve Muhammed'in** (a.s.) **O'nun Peygamberi olduğuna inanmak. İkincisi, hergün beş vakit namaz kılmak. Üçüncüsü, senede bir kerre malının kırkta birini fakir müslümanlara zekât olarak vermek. Dördüncüsü, Ramazân-ı şerîf ayında hergün oruç tutmak. Beşincisi, Mekke-i mükerremeye giderek ömründe bir kere hac etmek."**

Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir öyle birgün idi ki, Eshâb-ı Kirâmdan birkaçımız Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk. O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz, toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya'nî, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı. Ellerini Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullaha (s.a.v.) sorarak, yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, Müslümanlığı anlat dedi.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki; **"İslâmın şartlarından birincisi, Kelime-i şehâdet getirmek** (Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh) **demektir.**

(İslamın ikinci şartı) **Vakit gelince namazı kılmaktır.** (Üçüncüsü) **Malın zekâtını vermektir.** (Dördüncüsü) **Ramazân-ı şerîf ayında hergün oruç tutmaktır.** (Beşincisi) **Gücü yetenin ömründe bir kere hac etmesidir.**

O zât Resûlullahtan bu cevapları işitince, (Doğru söyledin yâ Resûlallah) dedi. Biz dinleyiciler, onun bu sözüne şaştık. Çünkü, hem soruyor, hem de verilen cevâbın'doğru olduğunu tasdik ediyordu.

Bu zât yine sorarak, yâ Resûlallah! Îmânın ne olduğunu da, hakîkatini ve mâhiyetini bana bildir dedi. Resûlullah buyurdu ki; **"Îmân, önce Allahü teâlâya inanmaktır."** (Îmânın altı temelinden ikincisi) **Allahü teâlânın meleklerine inanmaktır.** (Üçüncüsü) **Allahü teâlânın bildirdiği kitaplarına inanmaktır.** (Dördüncüsü) **Allahü teâlânın peygamberlerine inanmaktır.** (Beşincisi) **Âhıret gününe inanmaktır.** (Altıncısı) **Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır..."** buyurdu.

Sonra o zât gitti. Ben uzun bir müddet Resûlullahın (s.a.v.) yanında kaldım. Bana buyurdu ki; **"Yâ Ömer, o soranın kim olduğunu biliyor musun?"** Ben Allah ve Resûlü bilir dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"O** (Cibril) **Cebrâil idi. Sizlere dîninizi öğretmek için geldi"** buyurdu...

Güzel ahlâk: Allahü teâlâ, habibi Muhammed'e (s.a.v.) **"Şüphesiz ki sen, huluk-i azîm üzere** (güzel ahlâklı olarak) **yaratıldın"** buyurdu. (Huluk-i azîm demek, Allahü teâlâ ile sır, gizli şeyleri bulunmak, insanlar ile de güzel huylu olmak demektir.)

Hazreti Âişe'den Peygamber efendimizin (s.a.v.) ahlâkı sorulunca, "O'nun ahlâkı Kur'ân'dır" buyurdu. Bunun ma'nâsı; Kur'ân-ı kerîmde bildirilen ahlâka sâhib olmasıdır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir"** buyurdu. (A'râf-199)

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Mü'minlerin îmân bakımından en olgunu, ahlâkı en güzel olanıdır. Sizin en hayırlınız kadınlarına karşı hayırlı olanınızdır."** Yine bir hadîs-i şerîfte; **"Bana en yakın ve en sevimli olanınız, ahlâkı en güzel olanınızdır"** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte de; **"Allahü teâlâ, güzel ahlâk sahibine, Allah yolunda gazâ eden mücâhide verdiği sevâb gibi sevâb verir"** buyurdu. Ebüdderdâ hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Kıyâmet günü mîzâna güzel ahlâktan daha ağır birşey konmaz. Şüphesiz ki güzel ahlâk, sahibini, gündüzleri oruç tutan ve geceleri namaz kılanlar derecesine yükseltir"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm, "Yâ Resûlallah! Müslüman kişiye verilen en faziletli şey nedir?" dediklerinde, **"Güzel ahlâktır"** buyurdu. Hişâm bin Urve, Babasından şöyle hikmetli bir söz nakleder "Güler yüzlü ve tatlı sözlü ol. Kendisine iyilik verilmiş olan ve insanlar tarafından sevilen kimselerden olursun." Hişâm bin Urve, babasının şöyle dediğini nakleder: "Hazreti Âişe'ye (r.anhâ), "Resûlullahtan (s.a.v.) ne gördün?" diye sordum. Buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.), ne bir hizmetçiyi, ne bir kadını asla döğmedi, eliyle hiç kimseye vurmadı. Ancak Allah yolunda cihâd etti. Hiç kimseden intikam almadı. Ancak Allah için olursa intikam alırdı. Kendisine iki şey arzedilse, günah olmadığı müddetçe en kolay olanını seçerdi. Günah olan birşey ise, ondan insanların en çok sakınanı olurdu."

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet olunmuştur: "Resûlullah (s.a.v.) acıkmadıkça birşey yemezdi." Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Yâ Resûlallah, bana nasihat et" dedim. Buyurdu ki: **"İnsanlara karşı güzel ahlâklı ol."** Enes bin Mâlik şöyle nakletmiştir "Resûlullah (s.a.v.), bir kimse ile karşılaşınca onunla müsâfeha eder, o elini çekmedikçe elini çekmezdi. Karşılaştığı kimse yüzünü dönmedikçe yüzünü dönmezdi. Kimsenin yanında dizlerini dikip oturmazdı." Ömer bin Abdülazîz'e bir zât misâfir olmuştu. Misâfir, gece lâmbayı söndürmek için kalkınca, ona mâni oldu ve "Misâfirine hizmet ettiren kınanır" buyurarak, kendisi söndürdü.

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Bir kimse neyi çok yaparsa, onunla tanınır. Kim mizah yaparsa, hafife alınır. Kim çok gülerse, heybeti gider. Bir mâni bulunmadığı müddetçe, müslüman kardeşinin işini mümkün olan en güzel şekilde yap. Ondan herhangi bir hoş olmayan kötü bir hâl ortaya çıkarsa, eğer hayra yorulacak bir yönü varsa hayra yor."

Tevâzu: Âyet-i kerîmede meâlen; **"Rahmânın o kulları ki: onlar, yer yüzünde vekar ve tevâzu ile yürürler, câhiller kendilerine** (hoşlanmadıkları) **bir lâf attıkları zaman, "Selâm" derler** (Sözün doğrusunu söylerler ve onlarla çatışmazlar)**"** (Furkan-63) buyuruldu. İbn-i Mübârek hazretleri şöyle anlatmıştır: Bu âyet-i kerîme Hasen-i Basrî hazretlerinin yanında okununca buyurdu ki: Mü'minler dinlenmesiyle, bakması ve hareketleriyle öyle mütevâzi davranırlar ki, câhiller onları hasta zannederler. Böyle yapanlar hasta değil, kalb ehli kimselerdir. Başkalarının kalbine girmemiş olan Allah korkusu, onların kalblerine yerleşmiştir. Böylece bu korku, onları dünyâya düşkün olmaktan uzaklaştırıp, âhıret için hazırlanmalarına sebeb olmuştur. Bu hâllerine hamd ederek, bizden hüznü gideren Allahü teâlâya hamd olsun derler. Allahü teâlânın izzet vermediği kimse dünyâya düşkün olur. Allahü teâlânın ni'metlerini, sâdece yemek içmek için olan şeyler zanneder, ameli az olur, bu hâli âhırette azâba düşmesine sebeb olur."

Hazreti Âişe, "En üstün tâat tevâzudur, bundan gâfil oluyorsunuz" buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.), bir adamı hayvanına binmiş, kölesinin de arkasından koşarak onu ta'kib ettiğini görmüştü. Hayvana binmiş olan adama, "Ey Allahın kulu, köleni de bindir. O senin kardeşindir, o da senin gibi can taşıyor" dedi. Bunun üzerine adam kölesini de hayvana bindirdi.

Peygamberimizin (s.a.v.) huzûruna bir adam gelmişti. Peygamberimiz, gelen kimsenin huzûrunda titrediğini görerek, **"Rahat ol, korkma! Ben, kuru ekmek yiyen bir kadının oğluyum"** buyurdu.

Enes bin Mâlik şöyle rivâyet etmiştir "Resûlullah (s.a.v.) hastaları ziyâret eder, cenâzelerde bulunur, da'vetleri kabûl eder, merkebe binerdi. Hayber'in fethi günü, yuları ip olan bir merkebe bindiğini gördüm."

Mûsâ aleyhisselâm, Hızır aleyhisselâma, "Bana tavsiyede bulun" deyince, Hızır aleyhisselâm, "Güler yüzlü ol, kızgın olma. Fâideli ol, zararlı olma. Kahkaha ile gülme, başkalarının hatâlarına bakıp onları ayıplama. Kendi hatâlarına ağla" buyurdu.

Mensûr bin Ammâr buyurdu ki: "Kendi ayıplarını gören kimse, başkasının ayıbı ile uğraşmaz. Takvâ elbisesini soyan, takvâdan mahrûm olan kimseyi, artık dünyâda hiçbir şey örtmez. Kim Allahü teâlânın verdiği rızka râzı, olursa, kaybettiği şeye üzülmez. Kendi kusurlarını unutan kimse, başkalarının kusurunu büyük görür. Kendi görüşünü beğenen sapıtır. Aklına güvenenin ayağı kayar, insanlara büyüklük taslayan zillete düşer, İnsanların malına gözdiken fakir düşer. Afiyet isteyen sabreder. Hakka karşı savaşan yıkılır. Ecelini gören (ölümü düşünen) kimse uzun emel sahibi olmaz, bitmek bilmeyen arzu Ve isteklerin peşinde koşmaz. Denildi ki, tevâzu hakka uymakta sıkıntılara, acılara sabretmek, dinde bildirilen edeblerle edeblenmek ve başkalarının faziletini üstün tutup, kendi faziletini büyük görmemektir."

Abdullah İbni Abbâs (r.anh) şöyle demiştir: "Gördüğüm hiçbir kimseden kendimi üstün tutmadım. O benden hayırlıdır, dedim. Kendimden yaşlı birini görünce, bu benden çok yaşadı ve Allahü teâlâyı tanıyıp, kulluk yapmışdır, diye düşündüm. Kendimden küçük birini görünce, bunun yaşı benden az, ben ondan çok yaşamış durumdayım. O hâlde ondan daha çok günah işlemiş

olabilirim, diye düşündüm. Benimle aynı yaşta bir emsâlimi görünce de, ben kendi hatâlarımı biliyorum. Onda bu hatâların bulunduğunu bilmiyorum derim. Zengin olan kimseye, zenginliğinden dolayı veya ondan istifâde etmek için tevâzu gösteren tevâzu yapmış olmaz. Fakat ondan korunmak için veya nefsinin kibrini kırmak için yapılırsa caizdir. Dinine bağlı olan kimselere, dîne bağlılığı sebebiyle ve âlim olan kimselere, dîne bağlılığı sebebiyle, ilminden istifâde etmek için tevâzu göstermek iyidir. Böyle yapan sevâba girer: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Güçlü kimse güreşte yenen değil, kızdığı zaman gazâbını yenen kimsedir."** Bir "hadîs-i şerîfte de; **"Kızmak şeytandandır. Şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateş** su **ile söndürülür. Sizden biriniz kızdığı zaman abdest alsın"** buyuruldu.

Tevekkül: Bir iş yaparken sebeblere yapışdıktan sonra, gerisini Allahü teâlâya bırakmaktır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **"Müşavereden sonra birşeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güven ve dayan. Gerçekten Allah, tevekkül edenleri sever"** (Âl-i İmrân-159). Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eğer siz Allahü teâlâya tam tevekkül etseydiniz, sabahleyin aç olarak, çıkıp, akşama tok olarak dönen kuşların rızıklandığı gibi rızıklanırdınız."**

Saîd bin Cübeyr buyurdu ki: "Allahü teâlâya tevekkül ile îmân iç içedir, birbirinden ayrılmaz."

Ebû Aliyye de, "Allahü teâlâya tevekkül eden kimseye, Allahü teâlâ kefildir" buyurdu. Meâlen, **"Kim Allahtan korkarsa, ona** (darlıktan genişliğe) **bir çıkış yolu ihsân eder"** (Talak-2) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudu. Mesruk hazretleri bu âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken, "Bir çıkış yolu açardan maksad, kendisine rızık verenin Allahü teâlâ olduğunu bilmesidir. Kim Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir. Allahü teâlâ, kendine tevekkül edenlerin günahlarını bağışlar, ona ni'metlerinden ihsân eder. Allahü teâlâ herşey için bir ölçü ve ecel takdîr etmiştir, İbrâhim aleyhisselâm ateşe atılırken, "Hasbinallahü ve ni'mel vekîl." Ya'nî (Bana Allah yeter, O ne güzel vekîldir) dedi" buyurdu.

Hazreti Ömer, Yemen'den gelmiş olan bir grub insanla karşılaşmıştı. Onlara, "Siz ne ile geçiniyorsunuz?" deyince, "Biz, tevekkül edenleriz" dediler. Hazreti Ömer, "Yalan söylüyorsunuz, siz tevekkül edenler değil, hazır yiyenlerdensiniz" dedi. Tevekkül dâneyi toprağa ekmek, sonra da gerisini Allahü teâlâya bırakmaktır. Bir kimsenin çalışmayıp fakir düşmesi ve insanlardan yiyecek beklemesi tevekkül değil, hazır yiyiciliktir. Bir kimse çalışmayıp evine kapansa, aç kalsa, kimsenin haberi olmasa, o kimse ölse, günah işlemiş olur. Çünkü kendi nefsinin helakine sebeb olmuştur.

İhlâs: Hazreti Ömer şöyle rivâyet etmiştir Resûlullahtan (s.a.v.) işittim buyurdu ki: **"Ameller** (amellerin kıymeti) **ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur. Herkimin hicreti Allah ve Resûlüne ise, hicreti Allah ve Resûlünedir. Her kimin de hicreti, nail olacağı bir dünyâ veya nikâh edeceği bir kadından dolayı ise, hicreti ne için hicret etti ise onadır.** (Allah ve Resûlünün rızâsı için değildir)."

Hazreti Ömer oğlu Abdullah'a yazdığı bir mektûpta şöyle tavsiyede bulunmuştur: "Bil ki, niyeti doğru ve hâlis olmayanın, ameli heba olur. İyilik yapmayan, sevâbdan mahrûm olur. Yumuşak davranmayan, mal elde edemez. Güzel ahlâk sahibi olmayan, arkadaşsız kalır."

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"İhlâs sâhibi olanlara ne mutlu! Onlar hidâyet kandilleridir. Onlarla kapkaranlık olan her fitne aydınlanır."**

Resûlullah (s.a.v.) Muâz bin Cebel'i Yemen'e vazîfeli olarak gönderirken, Muâz bin Cebel hazretleri, "Yâ Resûlallah! Bana tavsiyede, nasihatte bulun" deyince, **"Dininde ihlâs üzere ol, amelin az da olsa bu sana yeter."** buyurdu.

Îsâ aleyhisselâmın havarileri, "İhlâs nedir?" diye sorduklarında, Îsâ (a.s) buyurdu ki; "İşleri ve amelleri yaparken, insanların beğenmesini düşünmemek, sâdece Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır." "İhlâslı kimse nasıldır?" diye sorduklarında da: "Önce Allahü teâlânın emirlerine uyan, hukûkullaha riâyet eden, sonra da insanların haklarını gözeten kimsedir. Meselâ bir kimseye; biri dünyâya âit, biri de âhırete âit iki iş arz olununca, âhırete âit olanı (Allahü teâlânın emrini) yapar." buyurdu.

Ebû Hâzim, bir nasîhati sırasında şöyle demiştir: "Kul günahları terk etmeye azmedince muvaffakiyete ulaşır."

Fadâle bin Abide şöyle buyurmuştur: "Allahü teâlânın amelinden az bir şeyi kabul etmesi, bana dünyâdan ve dünyâda bulunan şeylerden çok sevimlidir. Çünkü Allahü teâlâ, ancak müttekîlerin, takvâ sahiplerinin amellerini kabûl edeceğini bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ şöyle buyurdu: "Kulum bir iyiliği yapmaya yönelince, ona yapmadan bir sevâp yazılır, yaparsa on sevâbdan yediyüz sevâba kadar sevâb yazılır. Bir kötülüğü, günahı işlemeye niyet ederse, işlemedikçe günah yazılmaz. İşlerse, bir günah yazılır. Kalbe, dönek olduğu için kalb denilmiştir. Kalb, çöl ortasında rüzgârın sürüklediği bir çöp gibidir."**

Huzeyfe hazretleri: "Asıl ölü, ölenler değil, yaşayan ölülerdir" dedi. "Yaşayan ölü nasıl olur?" diye sorulunca da, "Kalbiyle iyiliği bilmeyen ve kötülükten sakınmayandır" buyurdu.

İbâdet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Ve sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et"** (Hicr-99)

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki ni'met vardır ki, insanlar ondan gâfildir. Bunlar; boş vakit ve sıhhattir."**

Resûlullah (s.a.v.) birine nasihat ederken şöyle buyurdu: **"Beş şey gelmeden önce beş şeyi ganîmet bil. İhtiyârlık gelmeden gençliği, hastalık gelmeden sıhhati, fakirlik gelmeden zenginliği, meşgûliyet gelmeden boş vakti, ölüm gelmeden hayâtı ganîmet bil."**

İbn-i Ömer'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Dünyâda garîb bir kimse veya bir yolcu gibi ol"** buyuruldu.

İbn-i Ömer hazretleri şöyle buyurdu: "Sabaha ulaştığın zaman akşamı bekleme (bu, son sabahım de), akşama ulaşırsan sabahı bekleme (bu, son akşamım de ona göre amel et), hastalık gelmeden sıhhatinin, ölüm gelmeden hayâtının kıymetini bil. Çünkü sen, yarın âhırette Cennetlik mi, Cehennemlik mi olacaksın bilmiyorsun!" Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatmıştır: Resûlullah (s.a.v.), mübârek ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ seni mağfiret etmiştir" denildikte, **"Şükreden bir kul olmayayım mı?"** buyurdu.

İbn-i Mes'ûd hazretleri, "Rabbinin rızâsına kavuşmadıkça mü'mine rahat yoktur" buyurdu.

Hazreti Ömer Ka'b hazretlerine, "Bana nasihatte bulun" deyince, "Yetmiş nebinin ameli gibi amel edip de, âhıret için amelini az gören kimse gibi ol" buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Öldükten sonra pişman olmayan hiçbir kimse yoktur."** "Yâ Resûlallah, insanın pişmanlığı nedir?" denildiğinde buyurdu ki: **"Eğer insan iyi amel işlemişse, neden daha çok yapmadım diye pişman olur. Eğer günahkâr ise, günahlardan sakınmadığı için pişman olur."** Cömertlik: Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Cennet, cömertlik yeridir" buyurdu.** Diğer bir hadîs-i şerîfte de; **"Cömertlik, Cennette bir ağaçtır. Dalları dünyâya uzanmıştır. Kim ondan bir dal tutarsa, o dal onu Cennete çeker. Cimrilik de Cehennemde bir ağaçtır. Dalları dünyâya uzanmıştır. Kim ondan bir dala tutunursa, o dal onu Cehenneme çeker"** buyuruldu.

Tövbe: Günahlarından dolayı tövbe etmek, her müslümana farzdır. Günah işleyip de tövbeyi geciktirmek caiz değildir. Müslüman günah olan işlerden uzak durmalı, günaha girerse pişman olup, Allahü teâlâdan affını ve mağfiretini dilemelidir. Kulun mutlaka tövbeyi gerektirecek bir hali bulunur. Hattâ âlimler, Allahü teâlânın kulları üzerinde sayısız hakları bulunduğunu ve bu hakların gözetilmesi gerektiğini, bu yüzden Allahü teâlânın bu kadar haklarına karşılık, O'ndan gâfil olunduğu zaman tövbe etmek lâzım geldiğini söylemişlerdir. Şöyle ki: Allahü teâlâya şükretmek, O'nu anmak ve hatırlamak, O'ndan korkmak her müslümana lâzımdır. Çünkü Allahü teâlâ, her an ni'metlerini ve ihsânını yenilemekte ve tazelemektedir. (Meselâ; Allahü teâlâ, kısa bir müddet için nefes alıp verme ni'metini insanlardan almış olsa idi. Hepsi ölü olarak yere serilirdi.) öyleyse, ni'mete kavuşan kimseye, o ni'meti verenden gâfil ve habersiz olması asla yakışmaz. Ni'mete kavuşan, o ni'meti verenden başkası ile meşgûl olursa, onun yapacağı şey, ni'met sahibini unuttuğu için pişman olmak, ni'met sahibinden özür dilemek, O'nun beğendiği işlere devam etmek ve tekrar O'nu anıp, hatırlamaktır. Allahü teâlâ, beş vakit namazı farz kıldı. Kullar, beş vakit namazla Allahü teâlâyı andılar ve O'na kulluk vazîfelerini yerine getirdiler. Allahü teâlâ, kullarının namazlarda kendisini anmalarını, ibâdet etmelerini, beş vakit namazın dışında kendisinden gaflette bulunup, unutmalarına keffâret yaptı. (Ya'nî gaflet suçunu affetti.) Kullar namaz kılarken, kalblerini başka şeylerle meşgûl ederlerse, bu gaflet hâllerinden dolayı özür dilemeleri ve Allahü teâlâ'dan af olunmalarını dilemeleri icâbeder. Çünkü onlar Allahü teâlâyı anacakları vakit, kalbleri başka şeylerle meşgûl olmuştur.

Abdurrahmân bin Ebû Ömer buyurdu ki: "Her sabah, görevli iki melek "Ey hayır istiyenler! Geliniz (hayırlı işler yapınız)! Ey kötülük yapanlar! Kötülüklerinizi azaltın!" diye seslenirler.

Sâlih zâtlardan birisi şöyle dedi; "İnsanlar üzerine gelen her gece: "Ey Âdemoğlu! Bende şu anda hayır nâmına ne yapabilirsen yap. Bir daha ebediyyen geri dönmiyeceğim" der."

Aişe (r.anhâ) buyurdu ki: "Amel defterinde çok istiğfar bulunan kimseye ne mutlu."

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle buyurdu: "Kim üç defa "Estağfirullah ellezi lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyh" derse, Allahü teâlâ onun günahlarını affeder."

Ebû Ümâme'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sağda bulunan melek, sol tarafta bulunan meleğin amiridir. Kul bir iyilik yaptığı zaman, sağ taraftaki melek sol taraftakine: O iyiliği bu kul için yaz, diye emir verir. O kul kötülük yaptığı zaman, sağ taraftaki melek sol taraftakine: O kötülüğü onun için**

hemen yazma, yedi saat bekle. Belki yaptığı kötülük için istiğfar eder (Allahü teâlâdan affını ister) **der."**

Abdullah İbni Mes'ûd hazretleri şöyle buyurdu; "Allahü teâlânın katında en büyük günâh; biri diğerine Allahtan kork deyince, karşıdakinin "Sen kendine bak" demesidir."

Akıllı kimseye yakışan, tövbeyi kendisine âdet edinmesi, işlediği hatâ ve günahlardan sonra pişman olması ve istiğfar etmesidir. Umulur ki, böyle yapan kimse, nefsinin şerrinden ve amelinin kötülüğünden kurtulur. Çünkü tövbe ve istiğfar kalbi düzeltir. Allahü teâlânın rızâsını kazandırır.

Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Tövbe edenlerle beraber oturup kalkınız. Çünkü onlar, en ince kalbli kimselerdir."

Mücâhid (r.a.), **"**(Hesab için) **Rabbi huzûrunda durmaktan korkan için iki Cennet var"** (Rahmân-46) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde; "Bu öyle bir kimsedir ki, günah işlerken Allahü teâlâyı hatırlar ve o kötülükten, günahtan vazgeçer. Bu, tövbe edenin derecesinden daha üstündür. Çünkü, tövbe eden kimse, günahı işledikten sonra pişman olmaktadır. Bu ise, günah üzerinde iken, Allahü teâlâyı hatırlayarak o günahtan vazgeçmektedir."

Resûlullah (s.a.v.): **"Ben, her gün yüz kere istiğfar ediyorum"** buyurmuşlardır.

İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular. **"Kim istiğfarı çoğaltırsa, Allahü teâlâ ona her keder ve gamdan bir rahatlık, her darlıktan bir çıkış yolu ve ummadığı yerden rızık nasîb eder."**

Riyâh el-Kaysî: "Benim kırk küsurgünahım vardı. Her birisi için yüz kere istiğfar ettim" buyurdu.

Avn bin Abdullah: "Tövbe edenlerle beraber olunuz. Çünkü Allahü teâlânın rahmeti, günahından pişmanlık duyana daha yakındır" buyurdu.

Anlatılır ki, Zuheyr es-Selûlî dâima ağlarken görülürdü. Arkadaşlarından birisi onu azarladı. "Allahü teâlâ sana merhamet etsin. Niçin böyle devamlı ağlıyorsun?" dedi. O da: "Günahlarıma ağlıyorum. Suçum çok. Rabbine âsi olana elbette ağlamak yaraşır" cevâbını verdi.

Anlatılır ki: Hızır (a.s.), Mûsâ'dan (a.s.) ayrılacağı vakit, Mûsâ (a.s.) ona: "Bana ba'zı tavsiyelerde bulun" dedi. Hızır da (a.s.) şu tavsiyelerde bulundu: "Herkese faydalı ol, zarar verici olma. Güleryüzlü ol, kızgın olma. İhtiyâcın olmadan yola çıkma. Başkasının kötülüğünden dolayı ayıplama. Sen kendi günahlarına ve hatâlarına ağla."

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu: "Günahın senin yanında ne kadar küçülürse, Allahü teâlânın yanında o derece büyür. Sen günahı ne kadar büyük görürsen, o günah Allahü teâlânın yanında o derece küçülür." (İnsan, günahını dâima büyük görmelidir.)

Hasen-i Basrî (r.a.), "Eğer insan günahını küçük görürse, ona ehemmiyet vermez. O zaman o günah, büyük günah hâlini alır. Eğer insan günahını büyük görür, onun için istiğfar yapar, onu gizler ve tövbe ederse, o günah küçücük kalır" buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse günah işler, sonra bu günahını hatırladığı zaman, kalkar, abdest alıp, iki**

rek'at namaz kılar, günahını Allahü teâlâdan affetmesini dilerse, Allahü teâlâ onun günahını affeder."

İbn-i Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.), **"Günahından tövbe eden kimse, günahı olmıyan kimse gibidir. Günahı terk etmediği hâlde, Allahü teâlâdan kendisinin affedilmesini istiyen kimse, Rabbi ile alay eden kimse gibidir."** buyurdu.

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) anlattı**:** Ka'be-i muazzamayı tavaf ediyordum. Yanımda da birisi vardı. O da tavaf ediyor, fakat suskun bir vaziyette idi. Tavafı tamamlayınca, Makâm-ı İbrâhim denen yere geldi. İki rek'at namaz kıldı. Sonra Ka'be-i muazzamanın yanına geldi ve şöyle duâ etti: "Yâ Rabbi! Zillete ve noksanlığa benden daha lâyık kim var? Çünkü sen, beni zaif olarak yarattın. Senin affına benden daha lâyık kim var? Yâ Rabbi! Yâ Rabbî sana muhtacım." Onun bu sözleri benim pek hoşuma gitti.

Duâ: Duâ da ibadettir. Hattâ en faziletli ibâdetlerdendir. Çünkü duâ, Allahü teâlânın Rab oluşunu i'tirâf etmek, Allahü teâlânın rızâsını kazanmakta ve tevâzuda ihlâslı ve samimi olmak, her şeyin sahibi ve maliki olan Allahü teâlâya muhtaç olma ma'nâlarını ifâde eder. İhlâsla ve hudu' ile yapılan duâ kabûl olur. Kalb gaflette iken yapılan duâ kabûl olmaz.

Şöyle anlatılmıştır: Allahü teâlâ Davud'a (a.s.) "Bana gaflet hâlinde iken duâ etme. Sana gadabımla karşılık veririm" diye vahyetti.

Sâlihlerden birisi şöyle dedi: "Mü'minin duâsı, onun iyi amelleridir." Bunun ma'nası; (salih kimselerin duâsı kabûl olur) demektir. Kabûl olunan duâ, Allahü teâlâya tam bir dönüş, yalvarıp-yakarma ve ihlâs ile yapılan duâdır. Böyle bir duâyı da sâlih kimseler, yapar. Günahlara dalmış, Allahü teâlâdan ve O'nun âyetlerinden gâfil ve habersiz olan kimse ise, duâyı dili ile yapar. Çünkü onun kalbi, nefsinin arzu ve istekleri ile meşgûldür. Böyle bir kimsenin kalbinde, samimi olarak Allahü teâlâya dönüş ve günahlarına pişmanlık durumu olsa idi, üzerinde bulunduğu günahları terkeder, onlardan dolayı pişmanlık duyar ve yaptığı günahlar sebebiyle Allahü teâlâdan haya ederdi.

Denilir ki; günah kalbde siyah bir nokta gibidir. Kul tövbe ettiği zaman, kalbinden bu siyahlık gider. Eğer günah işlemeye devam ederse, kalbi kararır ve kör olur.

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ, Âdemoğluna; **"Seninle benim aramda olan şey; senden duâ, benden kabûl etmektir"** buyurmuştur. Duâ Allahü teâlâya ibâdet, ona boyun eğmek ve ta'zimdir. Duâdan faydalanan, duâyı yapan kimsedir. Kul duâ etmekle ya bir dileğine kavuşur veya sevâb kazanır. Resûlullah efendimiz. **"Duâ ibâdettir", "Duâ; mü'minin silâhı, dînin direği, göklerin ve yerin nûrudur", "Genişlik zamanında çok duâ eden kimsenin, bela ve musibet zamanında yaptığı duâları kabûl olur"** buyurdu.

Allahü teâlâya samimiyetle dönmüş, O'ndan korkan kimsenin duâsı geri çevrilmez, insan ba'zan kendisine fâidesi olmayan dünyâ işleri için duâ eder. Bu duâsı kabûl olunmaz. Bu husûsta Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"İnsan, hayra duâ eder gibi,** (kızınca) **fenâlığa duâ eder** (zararına olarak bedduâda bulunur). **İnsan** (akıbetini düşünmemekle) **pek aceleci olmuştur"** (İsrâ-11). İnsan, dünyâ işlerinde kendisine hayırlı olan ile olmayanı birbirinden ayıramaz. Hayırlı olan için duâ ettiği gibi, şer olan için de duâ eder. İnsan, duâsının hemen kabûl olmasını ister. Halbuki ba'zen duânın kabûlünün geciktirilmesi onun için daha hayırlı olur. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek zevcesi Hafsa vâlidemiz buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) uyumak istedikleri

zaman, sağ elini mübârek yanaklarının altına kor ve üç defa "Allahım! Kullarını dirilttiğin gün beni azâbından koru" buyururlardı.

Âişe vâlidemiz bildirdi: Resûlullah (s.a.v.) geceleyin uyandıkları zaman **"Allahım! Senden başka ilâh yoktur. Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Yâ Rabbî! Hatalarım için senden af ve mağfiret dilerim. Senden rahmetini dilerim. Allahım! İlmimi artır. Bana hidayetten sonra kalbimi saptırma. Bana yüce katından rahmetini ihsân eyle. Muhakkak ki sen herkese istediğini vericisin"** duâsını okurdu.

Müslümanın müslüman üzerindeki hakları: Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslümanın, müslüman üzerinde altı hakkı vardır: Birincisi, onunla karşılaştığı zaman selâm verir. Da'vet ettiği, zaman da'vetini kabûl eder. Aksırdığı zaman, teşmit eder** (Yerhamükellâh der). **Hasta olduğu zaman ziyâret eder. Vefât ettiği zaman cenâzesinin peşinden gider. Kendisi için istediği bir şeyi, onun için de ister."**

Mu'âz (r.a.) buyurdu ki: "İki müslüman karşılaşıp da, biri diğerinin elini tutup, güler yüz gösterip tebessüm ederse, ağaç yapraklarının döküldüğü gibi ikisinin de günahları dökülür."

Vâsıla bin Hattâb Kureşi (r.a.) anlattı: Mescid-i Nebî'ye (Resûlullahın (s.a.v.) mescidine) biri geldi. Resûlullah efendimiz gelen şahsı görünce, onun için yer açtılar. Bunun üzerine o şahıs, "Yâ Resûlallah!

Müsait ve oturulacak yer var" deyince, Resûlullah efendimiz; **"Müslümanın, müslüman üzerinde hakkı vardır. Müslüman, müslümanı görünce onun için yer açar." buyurdu.**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Ey Ebû Hüreyre! Vera' sâhibi olursan, insanların en âbidi olursun. Kanaatkar olursan, insanların en şükredicisi olursun. Kendin için istediğini insanlar için de iste. Îmânı kâmil bir mü'min olursun. Yakın komşuna iyilikte bulun, kâmil bir müslüman olursun. Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür."**

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse, komşusu onun kötülüğünden emîn olmadığı müddetçe, imânı kâmil bir mü'min olmaz."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Cebrâil aleyhisselâm, bana komşuyu tavsiye ediyordu, öyle tavsiye etti ki, sanki onu benim mirasıma ortak yapacak zannettim."** buyurdu.

Âişe (r.anhâ) vâlidemiz; "Ey Allahın Resûlü (s.a.v.), iki tane komşum var. Hangisine hediyede bulunayım?" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.): **"Kapısı en yakın olana"** buyurdular.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâya ve âhıret gününe imân eden, misâfirine ikram etsin. Allahü teâlâya ve âhıret gününe imân eden hayır söylesin, veya sussun."**

Hediye vermek: Bir kimseye başkası tarafından hediye verildiği zaman, imkânı nisbetinde, o da ona hediye vermelidir. Eğer, hediyeye karşı hediye verme imkânı olmazsa, kendisine verilen hediye için teşekkür eder ve onu hayırla anar, duâ eder.

Saîd bin Müseyyib'in, rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kendisine iyilik yapılan kimse, aynıyla mukâbele etsin. Eğer verecek birşey**

bulamazsa, o kimseyi iyiliğinden dolayı medhetsin. Kim iyilik sahibini iyiliğinden dolayı överse, ona teşekkür etmiş olur. Bunu terk eden ise, ona nankörlük etmiş olur."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Birbirinizle hediyeleşirseniz, birbirinizi seversiniz."**

Resûlullah (s.a.v.) insanların aralarında muhabbetin meydana gelmesi için hediye vermeyi emrederlerdi. Resûlullah (s.a.v.) hediyyeyi kabûl ederdi. Sadakayı ise redd ederlerdi.

Kendisine hediye verilen kimse, maddî yönden hediye verenden daha yüksek ise, o hediyeyi kabûl edip etmemekte serbesttir. İsterse o hediyeyi kabûl eder, isterse red eder. Eğer hediyeyi alan, veren ile eşit derecede veya onun altında ise, yine serbesttir, ister kabûl eder, isterse red eder. Fakat bu durumda en uygun olanı; hediyeyi alan kimsenin, hediyeyi veren kimsenin durumunu, hediyenin veriliş sebebini bilmesine göre değişir. Eğer hediyeyi verenin maksadı, aralarında sevgi ve dostluğun kurulması ise bu hediyeyi kabûl etmek iyidir. Eğer bu hediyeden maksat, şöhret, hediyeyi alana karşı öğünmek ve ona minnet edip, başa kakmak ise, en uygunu o hediyeyi red etmektir. Fakat hediye kabûl edilmediği zaman, hediyeyi verenin düşmanlığını kazanmak gibi bir durum ortaya çıkarsa, yine hediye kabûl edilir. Çünkü, minnete katlanmak, düşman kazanmaktan daha iyidir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kişi, (Allahü teâlâ seni hayır ile mükâfatlandırsın) derse, bu duâyı yaptığı kişiyi en iyi şekilde övmüş olur"**

Ebû Saîd'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"İnsanlara teşekkür etmiyen, Allahü teâlâya şükretmemiş olur."** Allahü teâlâ insana, iyilik ve ihsân sahibine teşekkür etmeyi emretti ve meâlen buyurdu ki: **"Biz insana, ana-babasını** (onlara iyilik yapmasını) **da emrettik"** (Lokman-14). İnsan, iyilik sahibine teşekkür vazîfesini yapmadığı zaman, Allahü teâlânın emrini terk etmiş olur. Allahü teâlânın emrini terk eden kimse ise, Allahü teâlâya şükür vazîfesini yapmamış olur. (Bu husûsta daha başka açıklamalar da vardır.)

Durumunun iyi olmasını isteyen kimse, kötü kimselerle, günahlara dalmış olanlarla oturup kalkmamalı. İbn-i Mübârek (r.a.) anlattı: "Îsâ aleyhisselâm, "Ey havariler! Kötü kimselere buğzetmek, onlardan uzaklaşmak sûretiyle Allahü teâlâya yaklaşınız. Allahü teâlânın rızâsını, onların kızmalarında arayınız" dedi. Bunun üzerine onlar "Yâ Îsâ! Kimlerle oturup kalkalım, kimlerle beraber olalım?" dedikleri zaman, Îsâ (a.s.); "Onlar görüldüğü zaman, size Allahü teâlâyı hatırlatır. Konuşmaları, sizin ilminizi arttırır. Yaptıkları işler, sizi âhırete teşvik eder" dedi."

Lokman'ın (a.s.) şöyle duâ ettiği nakledilir: "Allahım! Benim arkadaşlarımı gâfillerden, seni unutmuş kimselerden yapma! Çünkü onlar, ben seni andığım zaman, bana bu husûsta yardımcı olmazlar. Gaflette olduğum zaman, bana seni hatırlatmazlar. Onlara senin emir ve yasaklarına uymayı, iyi şeyleri emrettiğim zaman, bana itaat etmezler. Sustuğum zaman beni üzerler."

Ubeyd bin Umeyr anlatır: Dâvûd (a.s.) şöyle derdi "Allahım! Bana kötü kimseleri yakın eyleme. Yoksa, bana onların kötülükleri bulaşır."

"Akıllı kimse, konuştuğu zaman, hayır konuşur." Denilir ki, "Yeryüzünde, hapsedilmeye dilden daha lâyık birşey yoktur." Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın zikrine, O'nu anmağa ve hatırlamaya çok gayret et. İnsanların hâlinden anlatmaktan ise uzak kal. Çünkü Allahü teâlâdan bahsetmek şifâ, insanlardan bahsetmek ise hastalıktır."

Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine, "Ey Bâyezîd! Sana ne oluyor ki, insanları hiç zemmetmiyor, onların kötülüklerinden bahsetmiyorsun?" diye sorulunca, cevâbında şöyle dedi: "Ben bir kerre kendi nefsimden râzı değilim ki, kendi nefsimi zemmetmekten, kötülemekten fırsat bulup, insanların ayıplarıyla uğraşayım. İnsanlar, başkalarının günahları hakkında Allahü teâlâdan korktular. Kendi günahları hakkında bir korkuları olmadı. Ya'nî insanlar, başkalarının hatâ ve ayıplarını büyük gördüler. Bir benzerini kendileri yaptıkları zaman onu büyük görmediler." Îsâ (a.s.) buyurdu ki: "Allahü teâlâyı, O'nun emir ve yasaklarını aranızda anlatın. Bunlardan başkasıyla fazla meşgûl olmayınız. Çünkü, eğer böyle şeylerle çok meşgûl olursanız. Kalbiniz katılaşır. Katı bir kalb, Allahü teâlâdan uzaktır."

Hasen (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bir kimsenin dili doğru olmadıkça kendisi doğru olmaz. Kalbi doğru olmadıkça, dili doğru olmaz. Bir kimse, komşusu onun gailelerinden** (kötülüklerinden) emîn **olmadığı müddetçe, imânı kâmil bir mü'min olmaz,"** Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kimin dünyâda iki dili olursa, Allahü teâlâ, kıyâmet gününde onun için ateşten iki dil yapar."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kıyâmet gününde Allahü teâlânın katında, insanların en kötüsü olarak iki yüzlü kimseyi görürsün."**

Behz bin Hakîm'in dedesi şöyle dedi. Resûlullahtan (s.a.v.) duydum. Buyurdu ki: **"Konuşurken, yanındakileri güldürmek için yalan söyleyen kimseye yazıklar olsun, ona yazıklar olsun, ona yazıklar olsun."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ üç şeyi sizin için iyi görmedi. Birincisi dedikodu, ikincisi çok soru sormak, üçüncüsü malı zayi etmek."** (insanın, kendisine lâzım olmayan şeyleri konuşması, lüzumsuz yerlerde malını harcaması, bilinmesine ihtiyâç duyulmayan mevzûlarda soru sorması iyi görülmemiştir.)

Gıybet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Bir kısmınız bir kısmınızı** (arkasından hoşlanmayacağı sözle) **çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi?"** buyurdu. (Hucurât-12)

Evzaî (r.a.) anlattı: Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında gıybetten bahsedildi. Resûlullah efendimiz: **"Gıybet, kişide bulunan bir yaratılışı** (huyu) **söylemektir"** buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm "Yâ Resûlallah! Biz gıybeti, bir kimsede olmıyan bir şeyi söylemek diye biliyorduk" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Sizin dediğiniz bühtandır"** buyurdu. Âişe (r.anhâ) vâlidemiz anlattı: Ben Resûlullah (s.a.v.) ile beraber otururken, kısa boylu bir kadın geldi Ben Resûlullaha (s.a.v.) başparmağımı göstererek, o benim başparmağım kadar diye işâret ettim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Sen onu gıybet ettin"** buyurdu.

İbn-i Sîrîn (r.a.) bir kişiden bahsederken, o siyahtır dedi. Sonra, "Estağfirullah, onu gıybet etmiş olmaktan korkarım" dedi. Mücâhid (r.a.) buyurdu ki: "Orucunun sıhhatli ve kirlerden korunmasını istiyen, gıybetten ve yalandan sakınsın."

Câbir bin Abdullah rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gıybetten sakınınız. Çünkü gıybet, zinâdan daha şiddetlidir."** Eshâb-ı Kirâm: "Ey Allahın Resûlü! Bu nasıl olur?" dediler. Resûlullah efendimiz: **"Kişi zinâ eder, sonra korkar, Allahü teâlâya tövbe eder. Halbuki Allahü teâlâ gıybet edenkimseyi, gıybet edilen kimse affedinceye kadar affetmez."** Burada gıybetin, zinâdan şiddetli olması, günah husûsunda daha şiddetli olmasından

değildir. Bu hadîs-i şerîfi şerhedenlerden ba'zısı demiştir ki: "Gıybetin, zinâdan şiddetli ve ağır olmasının sebebi, zinânın zinâ yapılanın rızasıyla olması, gıybetin ise, onun rızâsı ile olmamasıdır." Ba'zısı da, "Zinâ için günlerce uğraşmak lâzım. Bununla beraber herkes zinâ yapmaz, ama gıybet, hergün defalarca yapılan ve insanların çoğundan meydana gelen birşey olduğundan, zinâdan şiddetlidir. Gıybet edenin, gıybetini yaptığı kimseden helâllik dilemesi lazımdır. Bu, eğer gıybet edilen, o kimsenin kendisini gıybet ettiğini biliyorsa lâzım gelir. Çünkü gıybet ettiği kimseyi üzmüştür. Eğer gıybet edilen bunu bilmiyorsa, gıybetini yaptığını ona bildirmesinin fâidesi yoktur. Sâdece tövbe ve istiğfar edilir ve gıybet edilen kimseye hayır duâ edilir. Böylece affa kavuşulur.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Dünyâ hayatı, ancak bir oyun ve eğlenceden ibârettir"** buyuruyor. (Muhammed-36) Nasıl oyun ve eğlence kısa bir müddet sonra sona eriyorsa, dünyâ hayatı da aynı şekilde sona erer. Böyle geçici ve bitiveren şeyler, akıllı kimseyi, ebedî ni'metlere, Cennete ve sonsuz rahata kavuşmasına vesile olan sahih amellerden (beş vakit namaz ve Allahü teâlânın rızasına kavuşturan işlerden) alıkoymamalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Cennette kamçı miktarı az bir yer, bütün dünyâdan daha iyidir"** buyuruyor. Az fakat geçici olmayan şey, çok fakat geçici olandan daha hayırlı olduğu ma'lûmdur.

Yine Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Her nefs ölümü tadacak ve ecirleriniz** (mükâfatlarınız) **ancak kıyâmet günü tamamlanacak. O vakit, kim ateşten uzaklaştırılır da Cennete konursa, muradına ermiştir. Yoksa dünyâ hayatı, aldatıcı menfaatten başka birşey değil"** buyuruyor. (Âl-i İmrân-185) Akıbetini, sonunu, yok olacağını, dünyâda iken niçin sâlih amel yapmadığından dolayı pişman olacağını düşünmeyen ve dünyânın sâdece görünüşteki zînet ve süsüne bakan kimse, bunlara aldanarak gaflete dalar.

Allahü teâlâ başka âyet-i kerîmede meâlen; **"Dünyâ hayatı, elbette la'b** (oyun) **ve lehv** (eğlence) **ve zînet** (süslenmek) **ve tefâhur** (Öğünmek) **ve malı, evlâdı çoğaltma yarışından ibârettir"** buyuruyor. (Hadîd-20) Dünyânın oyununa, süsüne ve ondaki, övünmeye dalmak, insanı sâlih amelleri ve Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmaktan alıkoyar. Allahü teâlânın rızâsına uygun işleri yapmayan kimse ise, Allahü teâlânın gazâbına ve azâbına sebep olan işleri yapar. Dünyânın süsünü, oyun ve eğlencesini terk eden, kendisini bu işlerle meşgûl etmeyen, dünyâyı ve onun süsünü, Allahü teâlânın beyân buyurduğu şekilde gören kimse, dünyaya karşı zühd sahibi olur. (Dünyâyı gaye edinmez, dünyâda Allahü teâlânın yasak ettiği şeylere rağbet etmez, onlardan çok sakınır. Dünyâyı sâdece âhıreti kazanmak için bir vâsıta görür). Eğer insan böyle yaparsa, onun için Allahü teâlânın katında af ve O'nun rızâsı vardır. İslâmiyette zem edilen dünyâ, Allahü teâlânın sevgisinden uzaklaştıran şeylerdir. Dünyâ sevgisi, insanın Allahü teâlânın yasakladığı işleri yapmasına vesile olur. Dünyâ sevgisi, insanı dünyâda kendisine yetecek miktardan daha fazlasını elde etmeye teşvik eder. Halbuki, dünyâda kendisine yetecek miktar ile kanâat eden (Allahü teâlâya kulluk vazîfesiyle meşgûl olan, dünyâda yaptığı iyi ameller ile âhıreti kazanacağına kâmil bir şekilde inanan) kimse, dünyânın fitnesinden ve aldatmasından emîn olur. Dünyâda yetecek miktar ile doymayan, ona gönül bağlıyan kimse, uzun emellere ve bitmeyen çalışmalara girer. Halbuki bunun sonu yoktur. Bu meşgûliyetler içerisinde ömür tükenir ve insan bunun farkına bile varmaz. Allahü teâlânın rızâsına uygun işler yapmaya fırsat bile bulamaz. Neticede pişman olur ama, iş işten geçmiş olur. Fakat, insan kendisinin ve çoluk çocuğunun rızkını kazanmak için çalışırsa, onun çalışması, bu dünyâyı sevmek ve dünyânın aldatması değildir. Zîrâ onun çoluk çocuğunun rızkını helâlden kazanması için çalışması farzdır.

İbrâhim bin Meysere şöyle rivâyet etti: "Bir Arabî Resûlullahın (s.a.v.) yanına gelmişti. Onun gençliği, kuvveti ve zindeliği Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) pek hoşuna gitti. Eshâb-ı Kirâm, "Keşke bu gençliği, bu kuvveti ve zindeliği Allah yolunda harcasa idi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Sâdece düşmanla muharebe eden mi Allah yolundadır? Ana-baba, çoluk ve çocuklarının ve kendisinin iffetini korumak için çalışan kimse de Allah yolundadır"** buyurdu.

İslâm âlimlerinden bir zât va'z ederken şöyle dedi: "Ey Müslümanlar! Eğer lüzumsuz olan şeyleri bırakırsanız, Allahü teâlâya kavuşursunuz. Ya'nî, kim dünyâda ihtiyâcı olmayan şeyler üzerinde durmaz (Allahü teâlânın rızâsını kazanmakla meşgûl olursa), bu hâli onu Allahü teâlânın rızâsına kavuşturur. Eğer insan dünyâda kendisine lâzım olacak şeyleri kazanmak için ve muhtaçlara yardım için çalışır ise, bunun için yapacağı gayret ve çalışma kötülenmemiştir. Böyle çalışma makbûldür. Böyle bir faaliyet ve çalışma, Allahü teâlânın, oyun, eğlence, süs ve mal çokluğu ile övünme buyurarak kötülediği dünyâya dâhil değildir. Fakat esas olan, insanın kazancında haramlardan, Allahü teâlânın yasak kıldığı husûslardan uzak kalması ve bunları helâl yoldan elde etmesidir. Böyle yapmazsa yine kötülenen dünyâya dâhil olur.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdular ki: **"Helâl de belli, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında şüpheliler vardır. Bunları çok kimse bilmez. Şüpheli şeylerden kim sakınırsa, ırzını** (ya'nî şerefini ve namusunu), **dînini muhafaza etmiş olur. Her kim şüpheli şeylere düşerse, harama düştü demektir. Böyle bir kimse, yasaklanmış olan korunun etrâfında sürüsünü otlatan bir çobana benzer ki, o çobanın o koruya girmesi pek yakındır. Dikkat ediniz! Her melîkin böyle bir korusu vardır. Allahü teâlânın yeryüzündeki koruları haram kıldığı şeylerdir."**

Bir kimseye dünyâda kendisine yetecek miktar kâfi gelmiyorsa, dünyâda ona kâfi gelecek hiçbir şey yoktur. Dünyâ için gam ve keder sahibi olan, kimsenin gamı uzun olur.

Âlimin fazileti: Âlimler bu ümmetin faziletlileridir. Çünkü onlar, Peygamberlerin vârisleridir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Allahü teâlâ ecelleri ve rızıkları taksiminde, mükâfat ve ceza vermekte, kullarına emir ve yasaklarında adâlet sahibi olduğu halde kendisinden başka ilâh bulunmadığını ve birliğini delîller ve indirdiği âyet-i kerîmelerle beyân eyledi. Melekler Allahü teâlânın birliğini ikrâr ettiler. İlim sahipleri mü'minler de îmân ettiler."** (Âl-i İmrân-18) buyuruyor. Allahü teâlâ âyet-i kerîmede âlimleri, kendi birliğine ve adâletine şahit kıldı. Kendisi kendisine şâhid olduğu gibi, melekler de bu husûsa şâhid oldu. Allahü teâlânın âlimleri şâhid getirmesi pek yüksek bir makamdır. Yine Allahü teâlâ, Resûlullah efendimize (s.a.v.) **"Yâ Rabbî! ilmimi artır de!"** (Tâhâ-114) buyurarak, bununla şerefinin ve derecesinin artması için, kendisinden ilmini artırmasını, istemesini emretti. Peygamberlerin derecelerini bile artıran ilim ile, Peygamberlerden başkalarının da şereflenmesi elbette lâyıktır. Allahü teâlâ yine Kur'ân-ı kerîmde "(Ey Resûlüm onlara) **De ki: Hiç bilenlerle, bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri nasihat kabûl eder, ibret alırlar"** (Zümer-9) buyuruyor.

Bir zât "Ey Ebüdderdâ! Sana herhangi bir maddî ihtiyâç için gelmedim. Fakat Medîne-i münevvereden buraya kadar senin Resûlullah efendimizden bildirdiğin bir hadîs-i şerîfi öğrenmek için geldim" dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) duydum. Buyurdu ki: **"İlim elde etmek için yola çıkan kimse, Cennet yollarından bir yola girmiş olur. Melekler, ilim elde etmek için yola çıkan kimseden hoşnut oldukları için**

kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, suyun içindeki balıklar, âlim için Allahü teâlâdan mağfiret dilerler:"

"Âlimin âbide üstünlüğü, dolunay hâlinde bulunan ayın, diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir."

"Âlimler peygamberlerin vârisleridir."

"Peygamberler, hiçbir dinar ve dirhem miras bırakmadılar. Onlar sâdece ilmi miras olarak bıraktılar. Kim onu alırsa, bol nasîbe kavuşur."

Mu'âviye (r.a.), Resûlullah efendimizden (s.a.v.) şöyle işittiğini bildirdi: **"Allahü teâlâ kimin hakkında hayır murâd ederse, onu dinde fakîh yapar."** Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlmin kalkıp cehâletin yerleşmesi, içkinin içilip, zinânın ortaya çıkması, kıyâmet alâmetlerindendir"** buyurdular.

İlim, Allah rızâsı için öğrenilirse, Allahü teâlâ indinde sevâba ve va'd olunan derecelere kavuşulur. Süfyân-ı Sevrî hazretleri "Biz ilmi, önce Allahü teâlânın rızâsını kastederek öğrenmedik. Fakat ilim, Allahü teâlânın rızâsından başkasını kabûl etmedi" buyurdu. Eshâb-ı Kirâmdan birinin yanına bir başkası gelip, "Ben ilim öğrenmek istiyorum, fakat onunla amel edememekten de korkuyorum" dedi. Bunun üzerine o zât: "İlim öğrenmen, cehâlete vâsıta olmandan daha hayırlıdır" dedi. Aynı kişi bir başkasına gidip aynı şekilde sorunca, o da: "Âlim, kıyâmette âlim olarak, câhil de câhil olarak haşrolunur" dedi. Ebû Hüreyre'ye (r.a.), "Sana yarın öleceğin söylense ne yapardın?" diye sorulunca, "İlim öğrenirdim" cevâbını verdi. Denilir ki: "İlmin evveli susmak, ikincisi dinlemek, üçüncüsü öğrendiğini ezberlemek, dördüncüsü amel etmek, beşincisi ilmi yaymaktır."

Allahü teâlâyı zikir (anmak), ile ilgili olarak; "**O hâlde siz, beni anın ki, ben de sizi anayım."** (Bekâra-152) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında Sa'îd bin Cübeyr hazretleri şöyle buyurdu: "Beni, bana tâatta bulunmak sûretiyle anın, ben de sizi rahmetimle anayım." Bir başka zât ise, "Beni, size verdiğim ni'metlerle övün ki, ben de sizi bana olan tâatınızla öveyim" şeklinde açıkladı. Bu husûsta diğer bir tefsîr şöyledir: "Siz beni, bana duâ etmek sûretiyle anın ki, ben de sizi, duâlarınızı kabûl etmek sûretiyle anayım." Bir diğeri de şöyledir. "Siz beni, verdiğim ni'metlere şükretmek sûretiyle anın, ben de sizi sevâb vermek sûretiyle anayım."

Zikir, ma'nânın gizlice kalbe gelmesi demektir. Zikir, kalb ile veya dil ile olur. Murâkabe, havf (korkmak) ve hayanın başlangıcı zikrdir. Kul Allahü teâlâyı hatırlayınca, O'nu tanır. Tanıyınca, O'ndan haya eder ve O'nu murâkabe eder. Zikrin emredilmesi, ma'rifetin başlangıcı olduğu içindir. Allahü teâlâ, kendisinin hatırlanmasını, anılmasını teşvik buyurdu. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Şüphesiz ki,** (Allahü teâlânın hükmüne) **boyun eğen erkeklerle kadınlar;** (Allahü teâlâ ve Resûlüne ve tasdiki îcâb eden şeylere) **imân eden erkeklerle kadınlar; tâate devam eden erkeklerle kadınlar;** (sözlerinde ve işlerinde) **doğru olan erkeklerle, kadınlar; sabreden erkeklerle kadınlar;** (kalbleri ve azâları ile) **mütevâzi olan erkeklerle kadınlar; sadaka veren erkeklerle kadınlar;** (farz olan) **orucu eda eden erkeklerle kadınlar; utanacak yerlerini** (haramdan) **koruyan erkeklerle kadınlar; Allahü teâlâyı çok zikreden erkeklerle kadınlar; işte bunlar için Allahü teâlâ** (küçük günahlarına) **mağfiret ve pek büyük bir ecir hazırlamıştır"** (Ahzâb-35) buyurdu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) her zaman Allahü teâlâyı zikrederdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gâfiller arasında Allahü**

teâlâyı ananlar, kuru ağaçlar arasındaki yeşil bir ağaç gibidir” Namaz, Allahü teâlâyı zikirdir (anmaktır).

Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“Onlar** (o kâmil akıl sahipleri) **ayakta iken, otururken, yatarken, hep Allahü teâlâyı zikrederler, Göklerin ve yerin yaratılışını tefekkür ederler ve derler ki: Ey Rabbimiz! Sen, boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Bizi Cehennem ateşinden koru!”** (Âl-i İmrân-191) buyuruldu. Ömer bin Hüseyn, bu âyet-i kerîmenin tefsîri ile ilgili olarak Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu rivayet etti; **“Ayakta namaz kıl. Buna gücün yetmezse otururak kıl. Buna da gücün yetmezse yatarak kıl,”** Yine Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“Gerçekten ben, Allahü teâlâyım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. Onun için bana ibâdet et ve beni anmak için namaz kıl”** (Tâhâ-14) buyurdu.

Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“Allahü teâlânın birliğini tasdik edenler** (kabûl edenler), **Cennette ebediyyen kalmakla saadete erdiler ki; o mü’minler, namazlarında Allahü teâlâdan korkarlar, O’na boyun eğer, tevâzu ederler. Öyle ki, sağlarında ve sollarında olan kimseleri bilmezler.”** (Mü’minûn-1, 2) buyurdu ve mü’minlerin namazlarını huşû’ ile vasıflandırdı. Huşû’; hudû’ (boyun eğmek) tezellül ve havfdır (korkudur). Hudû’, tezellül ve havf, tezekkür (hatırlamak ve anmak) ile beraber bulunur. Hudû’, gaflet ve dünyâ işleri ile birlikte bulunmaz. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“Yâ Muhammed! Sabah-akşam, içinden yalvararak ve azâbından korkarak, gizli ile açık arası bir sesle Rabbini an** (duâ et ve zikr et)**. Gâfillerden olma”** (A’râf-205) buyuruyor. Namaz, kalbin zikri ve huşû’u ile kemâl mertebesine erişir. Ancak bedenin hareketleri, dilin söylemesi zikre ve kalbin hazır olmasına yardımcı olur. Zikirler, kalbin hazır olmasını zikredilenin düşünülmesini ve hatırlanmasını kolaylaştırır ve arttırır. Namaz kılan kimse, Allahü teâlâya yönelmiş, O’nun huzûrunda durmuştur. Hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Kul namaza yöneldiği zaman, Allahü teâlâ da ona yönelir. Namazdan yüz çevirdiği vakit, Allahü teâlâ da ondan yüz çevirir”** buyurdu. Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **“Namazı, sanki Allahü teâlâyı görüyormuş gibi kıl! Sen O’nu görmüyorsan da, O, seni görmektedir”** buyurdu. Hazreti Âişe vâlidemiz şöyle anlatır: Resûlullaha (s.a.v.) namazda bakınmayı sordum. **“O bir kapmadır ki, şeytan onu kulun namazından kapar”** buyurdu.

Namazda kıbleye dönerek ayakta durmak, insanın Rabbine ibâdete yöneldiğini bilmesi içindir. Namaz için tekbir alınır. Tekbir Allahü teâlâyı ta’zim ve namaz kılanın, Allahü teâlânın büyüklüğüne şahadetidir. Tekbirin ma’nâsını tasavvur, namaz kılanda heybet ve ta’zîm meydana getirir. Sonra namaza başlar. İstiftah (Sübhâneke) duâsını okur. Sonra E’ûzü çekerek, Allahü teâlâya sığınır. Çünkü şeytan, hasedinden dolayı insanın Rabbine olan yakınlığını bozmak için, namazda ona musallat olur. Herkes bilir ki; namazda insanın aklına, namaz hâricinde gelmeyen dünyâ ile alâkalı şeyler gelir. Bunlar, namazda şeytanın namaz kılanın karşısına çıkıp, ona vesvese vermesinden başka birşey değildir. Böyle şeyler, insana her namazında ârız olur. Fakat, namazdan başka şeylerle meşgûl olduğu zaman böyle şeylere pek rastlanmaz, İnsan daha sonra Fâtiha sûresini okur. Fâtiha, Allahü teâlâya hamdü senayı ve duâyı ihtivâ eder. Fâtihayı, Allahü teâlâya tam bir hudû’ ile ve O’na yalvararak okumalıdır. Gafletle okumamalıdır. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin. Muhakkak ki Allahü teâlâ, duâ ve başka şeylerde haddi aşanları sevmez”** (A’râf-55) buyuruyor. Şöyle hikâye olunur Allahü teâlâ, Dâvûd aleyhisselâma “Bana gaflette iken duâ etme, sana gazâb ile icabet ederim” diye vahyetti.

Fâtiha ve zamm-ı sûre okuduktan sonra rükû'a gider. Rükû' bilfiil hudû'dur (boyun eğmedir). Burada da kalb hazır ve huşû' üzere olmalı, Allahü teâlâyı tesbih etmelidir. Secdede de kalb hâzır ve huşû' üzere olmalıdır. Kısaca, bütün namazda kalb hazır olmalıdır.

Âvn bin Abdullah, "Ayakta iken secde yerine, rükû'da iken iki ayağı arasına, otururken kucağa bakılır" buyurdu. Namaz kılan kimsenin iki omuzunu yumuşatması müstehabdır. Çünkü bu, huşû'dandır. Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) namaza kalktığı zaman, ellerini alçaltır, gözlerini indirir ve sesini düşürürdü, İbn-i Zübeyr (r.a.) namaza kalktığı zaman, tam bir tumânînet hâlinde, hareketsiz dururdu.

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Kur'ândan sana vahy olunanı oku ve namazı** (beş vakit namazı) **kıl! Zira namaz, insanı kötü ve uygunsuz işlerden, alıkoyar. Muhakkak ki Allahü teâlâyı zikretmek, tâatlerin en büyüğü, en fazîletlisidir. Allah, her ne yaparsanız bilir"** (Ankebût-45) buyuruyor. Bu şöyle olur: Namaz kılan kimse, Rabbini zikreder, Allahü teâlânın azameti onu kaplar. Bu, öyle bir hâldir ki, iyilik yapıp, kötülüklerden alıkoymayı gerektirir. Denilir ki; tâati yapmak (Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmak), tâatin benzeri olan işleri yapmayı ve tâatin zıddı olan işlerden sakınmayı gerektirir, İbn-i Mes'ûd (r.a.) "Namaz iyiliği emreder, kötülüklerden alıkoyar. Namaz ancak Allahü teâlâya itâat edenlere faide verir. Kul namazında, Allahü teâlâyı hatırlar, onda huşû' hâsıl olursa, namazı bitirince onun huşû'u gitmez, özellikle onun bu hatırlayışı ve huşû'u, diğer namaz gelinceye kadar kalır. Bu, meâlen; "Onların **alametleri yüzlerindeki secde izleridir."** (Feth-29) âyet-i kerîmesinin açıklamasıdır. Secdenin eseri, onların huşûlarıdır. Denilir ki; secdenin eseri gece ibâdetinden dolayı yüzlerindeki sarılıktır. Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz** (ya'ni beş vakit namazı) **kıl. Muhakkak haseneler** (beş vakit namazın sevâbı) **küçük günahları yok eder. Bu ibretle düşünenlere bir nasihattir"** (Hûd-114). Ankebût sûresi 45. âyet-i kerîmesinin devâmı olan; **"Muhakkak ki, Allahü teâlâyı zikretmek, daha büyüktür"** âyet-i kerîmesinin meâl-i âlisine gelince, bunun iki açıklaması olduğu söylenmiştir. Birisi; Allahü teâlânın kullarını, onlara ni'met ve mükâfat vermek sûretiyle anması, kulların Allahü teâlâyı ibâdet etmek sûretiyle anmasından daha büyüktür. Diğeri; Allahü teâlâyı anmak, diğer fiillerden daha büyüktür. Bir kimse, namazını, kalbi uyanık iken, huşû' hali üzere, kalb huzûru ile kıldığı zaman, namazın te'sîri namazdan sonra da devam eder.

Gâfil olan kimseye gelince, onda namazın eseri kalmaz. Rivâyet edilir ki: Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâma namaz kıldırıp, kırâati de sesli olarak okumuşlardı.. Namazı bitirdikten sonra birisine **"Ey falanca!, Bu sûreden birşey geçtim mi?"** diye sorunca, o şahıs "Bilmiyorum" diye cevap verdi. Başkalarına da sorduklarında hepsinden, "Bilmiyorum" cevâbını aldılar. Bunun üzerine Resûlullah efendimin (s.a.v.), **"Aranızda Ubey var mı?"** buyurunca, "Evet var, Yâ Resûlallah" dediler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Ey Ubey! bu sûreden bir şey geçtim mi?"** buyurunca, "Evet, yâ Resûlallah! Şu, şu âyet-i kerîmeleri geçtiniz" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kendilerine, Allahü teâlânın kitabı okunup da ne okunup okunmadığını bilmeyen kimselerin hali nasıl olur? Yine böyle, İsrailoğullarının kalbinden Allahü teâlânın azameti çıkmıştı da, bedenleri hazır olduğu hâlde, kalbleri gâib idi. Allahü teâlâ, bedenleriyle beraber kalbini de şahit kılıncaya kadar bir kulun amelini kabûl etmez"** buyurdu.

Sıla bin Esyem Adevî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Kim, dünyâ ile alâkalı birşeyi kalbinde hatırlamadan namaz kılar, o namazda Allahü**

teâlâdan birşey isterse, Allahü teâlâ onu ona verir” buyurdu. Hassan bin Atiyye şöyle buyurdu: “İki kişi aynı namazı kıldılar. Fakat aralarında, fazîlet bakımından yerle gök arası kadar fark vardı. Çünkü birisi Allahü teâlâya bütün kalbi ile yönelmiş, diğeri ise Rabbinden gâfîl idi.”

Ukbe bin Âmir’in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v) **“Kim güzelce, şartlarına uygun bir abdest alır, sonra gaflette olmaksızın ve ciddî olarak namaz kılarsa, bu abdest ve namaz, önceki günahlarına keffâret olur”** buyurdu.

Ubâde bin Sâmit’in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Kim beş vakit namazın abdestini güzelce alır, rûkû’larını, secdelerini ve huşû’larını güzelce yaparsa, onun için Allahü teâlânın katında, ona azap verilmiyeceğine dâir bir ahid yazılır. Kim de böyle yapmazsa, Allahü teâlâ dilerse ona azap eder, dilerse onu af ve mağfiret eder”** buyurdu.

Teheccüd namazı: Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“**(Ey Resûlüm!) **Sana mahsûs fazla bir namaz olarak gece uykudan kalk da teheccüd** (gece namazı) **kıl.”** (İsrâ-79) buyurdu.

Ebû Umâme Bâhilî’nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **“Geceyi namaz kılarak geçiriniz. Çünkü bu, sizden önceki sâlihlerin âdeti, Rabbinize yakınlık, günahlara keffâret ve günahlardan uzaklaştırıcıdır”** buyurdu.

Muâz bin Cebel (r.a.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.) **“**(Onlar) **yataklarından kalkarlar”** (Secde-16) âyet-i kerîmesi hakkında, bunun geceyi namaz ile geçirmek olduğunu, buyurduğunu bildirdi.

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **“Kim hanımını geceleyin kaldırıp, berâberce iki rek’at namaz kılarlarsa, zikredenler arasına yazılırlar”** buyurdu.

Sâlim’in (r.a.) babasından rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.**) “İki kişiye gıbta edilir. Birisi; Allahü teâlânın kelâmı olan Kur’ân-ı kerîmi gece-gündüz okur ve O’nun emirlerine uyar. Diğeri; Allahü teâlânın vermiş olduğu malı gece-gündüz O’nun rızâsı için sarf eder”** buyurdu.

İbn-i Mübârek’in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **“Gece namazının gündüz kılınan namaza üstünlüğü, gizli olarak verilen sadakanın, açıktan verilen sadakadan üstünlüğü gibidir” buyurdu.** Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **“Namaz, benim için gözümün neş’esi yapıldı”** buyurdu. Ya’nî Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Allahü teâlâya münâcaat, O’na huşû’ ve huzûrunda hudû’dan lezzet alırdı. Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen: **“Bir de, sabır ve namazla Allahü teâlâdan yardım isteyin; gerçi bu** (nefsinize) **ağır gelir, fakat huşû’ sahibi kimselere değil”** (Bekâra-45) buyurdu.

Evzâî (r.a.): “Ali bin Abdullah bin Abbâs hergün bin secde yapardı” dedi. Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) **“Kim kadir gecesini, inanarak ve sevâbını umarak ibâdetle geçirirse, onun geçmiş günahları af ve mağfiret olur”** buyurdu.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 232

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 217

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 122

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 355

5) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 299

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 126

7) Et-Tarîk-üs-sâlim ilallah (Ayasofya 2004) v. 40 a, 113b, 115a, 237a, 266b

İBN-İ SUGDÎ (Ali bin Hüseyn)

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup ismi Ali bin Hüseyn bin Muhammed el-Kâdı es-Sugdî el-Hanefî'dir. İbn-i Sugdî Mâverâünnehr'de bulunan Sugd kasabasında doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 461 (m. 1068) senesinde Buhârâ'da vefât etti.

İbn-i Sugdî'nin talebesi olan Şems-ül-e'imme es-Serahsî kendisinden "Es-Siyer el-Kebîr"i rivâyet etmiştir. Faziletli ve münâzarayı seven bir fıkıh âlimi olan İbn-i Sugdî, fetvâ makamına yükselince kendisine kadılık görevi verildi. Mâverâünnehr'de zamanın Hanefî mezhebi fıkıh mes'elelerinin danışıldığı tek âlim idi.

İbn-i Sugdî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. En-Nutafu fil-fetâvâ, 2. Şerhü edeb-ül-kâdî lil-Hassâf, 3. Şerhü Câmi'-il-kebîr, 4. Şerhü Siyer-il-kebîr.

En-Nutafu fil-fetâvâ isimli eserinde taharet bahsini şöyle anlatmaktadır:

Taharet (temizlik) iki türlüdür. Birincisi, ibâdet olan taharet, ikincisi necâsetten taharettir, ibâdet olan taharet de iki çeşittir. Birincisi, su ile olan taharettir ki, bu da abdest ve gusüldür ikincisi, toprak ile olandır ki, bu da teyemmümdür.

Abdestin farzı, Hanefî âlimlerine göre dörttür. Yüzü, kolları yıkamak, başın dörtte birini mesh etmek ve ayakları yıkamaktır, İmâm-ı Şafiî ve İmâm-ı Mâlik'e göre, bu farzlara ilâveten niyet ve tesmiye (Besmele çekmek)'de farzdır. Ahmed bin Hanbel ve İshâk bin Râheveyh'e göre ise, bu dört farza ilâveten mazmaza (ağza su vermek) ve istinşak (burna su vermek)'de farzdır.

İbn-i Sugdî hazretleri Kitâb-ül-büyü kısmında buyuruyorlar ki:

Allahü teâlâ alış-verişi helâl, faizi haram kıldı. Faiz alıp vermekten nehy etti. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki:

"Ey îmân edenler! Mallarınızı, aranızda bâtıl sebeblerle yemeyin. Ancak birbirinizden hoşnut olarak ticâret yolu ile olmak başka" (Nisa-29). Alışveriş mülk edinmedir. Mülk edinme iki çeşittir. Birincisi, eşyanın menfaatini mülk edinmektir. Meselâ, bir binayı kirâlıyarak bunun menfaati mülk edinilmiş olur. Eşyanın menfaati iki şekilde olur. Birincisi, bir bedel karşılığıdır. Kiralamak gibi. İkincisi, bedel karşılığı olmaksızın menfaati mülk edinmedir. Âriyet gibi (ödünç vermek), ikincisi ise, eşyanın kendisini mülk edinmektir. Eşyanın kendisi de iki şekilde mülk edinilir. Birincisi, bir bedel karşılığı mülk edinmedir. Meselâ, alış-veriş ile mülk edinmek gibi. İkincisi, bir bedel karşılığı olmayan mülk edinmedir. Mesela, hediye, sadaka, miras gibi.

Şu beş şey olmadıkça alış-veriş tamam olmaz: 1. Bir müşteri ile satıcı, bir mecliste icâb ve kabûlde ya'nî birisi şu kadar fiyata sattım, diğeri de şu kadar fiyata satın aldım demeleri, 2. Semen (bedel) bildirmeli. 3. Satılan malın bildirilmesi (teayyün etmesi). 4. Satılan malın kıymetli

mal olması (Kıymetinin bir felsden ya'nî bir altın liranın kıymeti olan kâğıt lira adedinin onbeşte biri kadar kuruş değerinden aşağı olmamalı). 5. İcâb ve kabûlde bulunanların mebi ve semeni kabzetmeleri gerekir.

Alış-veriş iki kişi ile olur. Kişi kendi kendine alış-veriş yapamaz. Ancak, kendi çocuğunun ihtiyâcını kendi dükkânından alabilir. Yetimin vasîsi olanlar için de böyledir. Semen ve satın alınan mebinin sıfatını, cinsini v.b. özelliklerini bildirmek lâzımdır. Zîrâ satın alınan malda veya bedelde her türlü bilgisizlik, alış-verişi fesh eder. Satılık mal yedi türlü olur:

1. Hazır ve ayn ya'nî ta'yin edilmiştir. Satması sahihtir.

2. Hazır değildir. Fakat ta'yin edilmiştir ve teslimi mümkündür. Hududu bildirilen arsa gibi. Satması sahihtir.

3. Mülkdür. Fakat teslimi mümkün olmaz. Firari hayvanı, gayb olan eşyayı satmak bâtıldır.

4. Teslimi mümkün, fakat ayn değildir. Ya'nî müşteri tanımaz. Fâsiddir. Bir sürüden bir koyun satmak gibi. Teslimi mümkün, fakat zararlı olursa yine fâsiddir. Evin bir direğini satmak gibi.

5. Bir kimseye ödünç verilmiştir. Yalnız ona ve peşin satmak caiz olup, başkasına satmak fâsiddir.

6. Bir kimseye emânet, âriyet, yahud kira veya rehn, yahud sermâye olarak verilmiştir. O kimseye satmak caiz ise de, alıp tekrar teslim etmek lâzımdır.

7. Satılan mal, gasb veya hırsızlık yahud hıyânet sûreti ile müşteride bulunur. Bu müşteriye satılabilir, ikinci teslime ihtiyâç yoktur.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 121

2) Tabakât-üs-Seniyye cild-2, sh. 113

3) Tabakât-ül-fukahâ sh. 73

4) Brockelmann sup cild-1, sh. 637

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 79

6) Keşf-üz-zünûn sh. 46, 1004, 1014

7) El-Cevâhir-ül-mudiyye V.94-b

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 691

9) En-Nutafu fil-fetâvâ (Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah kısmı. No: 974)

İBN-İ SÜFYÂN HUVÂRÎ (Muhammed bin Süfyân)

Kırâat, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Muhammed bin Süfyân'dır. Berberi kabilelerinin büyüklerinden olan Huvâre'ye mensûp olduğu için Huvârî, Kayrevan'da doğduğu, tahsil ve hac yolculuğu dışında hep orada bulunduğu için Kayrevânî nisbet edildi. Hac dönüşü Medîne-i münevverede 415 (m. 1024) yılında vefât etti.

Zamanın ilim merkezlerinden biri olan Kayrevan'da küçük yaşta temel din ve âlet ilimlerini öğrenen İbn-i Süfyân, Ebü'l-Hasen Kabîsî'den fıkıh ilmini öğrendi. Birçok âlimden hadîs ve kırâat ilimlerini tahsil etti. Kırâat ilmini aldığı hocaları arasında; İsmâil bin Ahmed Mehri, Ya'kûb bin Saîd Huvârî, Kerdüm bin Abdullah Kastîlî gibi âlimler vardı. Kırâat ilminde en meşhûr hocaları

Ebü'l-Hasen Kabîsî ve İbn-i Galebûn Mısrî idi. Kendisi gibi kırâat âlimi olan Ebû Amr Dânî ile birlikte, hadîs-i şerîf ilmi öğrenmek ve hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf işitmek için, çeşitli memleketlere seyahatlerde bulundu. Allahü teâlânın dinini öğrenmek için gecesini gündüzüne katıp çalıştı. Kırâat, hadîs, Arabî ilimler ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde söz sahibi âlim oldu. Diğer ilimlerde de bilhassa hesap (matematik) ve hendesede (geometri-mühendislikte)'de âlim idi. Kırâat ilminde, Afrikiyye'nin (Tunus) yetiştirdiği ikinci büyük kırâat âlimi oldu. Ondan önceki kırâat âlimlerinin en meşhûru Muhammed bin Ömer İbni Hayrûn idi. İbn-i Süfyân'ın bu derece üstün olmasının sebepleri çeşitli şekillerde izah edilebilir, ilmî derecesinin yüksekliğiyle, değişik ilimlerde söz sahibi olması bunlardan biridir. Yukarıda zikrettiğimiz âlimlerden ders almış olması ve güzel tasnifleriyle bilgilerini kitaplara geçirmiş olması da bir başka sebebidir. "Kırâat-i bi-Afrikiyye"ye göre; Ebû Bekr İbni Mücâhid'in asrında yaptığını, o da kendi asrında yapmış, kırâat âlimleri arasında tercihler yaparak, kitabında güvenilir olan âlimleri zikretmiştir, İbn-i Mücâhid'e göre; "Arabî ilimleri vâkıf olmayan bir Hâfızın kırâat bilgisi eksiktir. Lügat ve i'rab bilgisine sahip olup da, kırâat bilgisine sahip olmadan, kırâat üzerine söz söyleyen de yanlış söyler." İbn-i Mücâhid gibi kırâat âlimlerini, yardımcı ilimlere vukûfiyetlerine ve güvenilir olup olmadıklarına göre değerlendiren İbn-i Süfyân, daha sonra gelen âlimlerin devamlı müracaat ettikleri bir âlim oldu. Kuzey Afrika ve Endülüs müslümanları, akın akın gelerek ondan kırâat dersleri aldılar. Kayrevan, yakınlarındaki Mehdiyye şehrinden birçok kimse, onun etrâfında pervane gibi döndü. Onun ilmini en iyi muhafaza edenlerden biri, Mehdiyye ahâlisinden meşhûr kırâat âlimlerinden Ebü'l-Abbâs Mehdevî idi. Ömrü boyunca, Allahü teâlânın dininin yayılması için gayret sarfeden İbn-i Süfyân, vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi. Kur'ân-ı kerîm ilmini öğrenmek isteyene elinden gelen bütün yardımı yapar, o kimsenin Allahü teâlânın kitabını en iyi şekilde tanımasına çalışırdı.

İbn-ü Süfyân'ın birçok talebesi vardı. Ahmed bin Beyaz Hacerî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ammâr Mehdevî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ömer Azri, Ebû Ömer Ahmed bin Muhammed Hacerî, Hatem bin Muhammed Trablusî, Ebû Ali Hasen bin Ali Celûlî, Delâî, Ebû Tayyib Halîdî, Ebû Almiyye Bendûnî, Ebû Muhammed Abdülhak Cellâd, Ebû Abdülazîz bin Muhammed (İbn-i Ahî Abdülhamîd), Ebû Muhammed Abdullah bin İsmâil Lahmî, Ebû Muhammed İbni Sehl Ensârî Endülüsî, Abdülmelik bin Dâvûd Kastalânî, Ebû Tayyib Abdülmün'im Kindi, Ebû Bekr Atîk Kasri, Ebû Ömer Osman bin Bilâl Zâhid, Ebû Hasen Ali bin Acemî Mısrî, Ebû Hafs Ömer bin Hüseyin Mukrî (İbn-i Hüfûsî) ve daha birçok âlim onun talebeleri arasında idi. Bu zâtlardan birçoğu İbn-i Süfyân'dan kırâat ilmini öğrendi. Hatem bin Muhammed ve Delâî hadîs ilmini de öğrendiler. Talebelerinden Ebû Tayyib Halûdî fıkıh ilminde meşhûr oldu. Talebeleri de hocaları gibi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. İnsanlara doğru yolu gösterip, yanlışlıklardan uzaklaştırmaya çalıştılar. Herbiri çok merhametli idi. Merhametleri daha çok insanları Cehennem ateşinden kurtarmak için çalışmalarında gözükürdü, insanları, dünyâdaki sıkıntılardan çok âhiretteki sıkıntılardan kurtarmayı düşünürlerdi. Onlara Allahü teâlânın dinini öğrenmelerini tenbîh ederler, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmeyenlerin, sapıkların peşine düşmekten kurtulamayacaklarını bildirirlerdi.

Allahü teâlânın dinini insanlara daha iyi öğretebilmek için birçok kitap yazdığı bildirilen İbn-i Süfyân'ın en meşhûr eseri, kırâat ilmine dâir "Kitâb-ül-hâdî" kitabıdır. Değişik şehirlerde yetişen kırâat âlimleri arasındaki ihtilâfları anlattığı, "İhtilâf-ı kurrâ-il-ensâr fî aded-i eyi'l-Kur'ân", kırâat âlimlerinin yollarını anlattığı, "El-İrşâd fî mezheb-il-Kurrâ" ve "Tezkire fil-kırâat" de İbn-i Süfyân'ın eserleri arasındadır.

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 271

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 203

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 41

4) Kırâat-ı bi-Afrikiyye sh. 321

5) Muhammed Mahfûz, Terâcim-ül-müellifîn et-Tûnusiyyin cild-3, sh. 43

6) Keşf-üz-zünûn sh. 2027

İBN-ÜL-FURÂDÎ (Abdullah bin Yûsuf Ezdî)

Hadîs, târih, edebiyat, neseb ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, şâir. Künyesi Ebü'l-Velîd olup ismi Abdullah bin Muhammed bin Yûsuf bin Nasr'dır. 351 (m. 962) yılında Kurtuba'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Kurtubî denildi. Ezdî ve Endülüsî nisbet edildi. 403 (m. 1012) yılında Kurtuba'nın fethedildiği gün, bir Berberî tarafından şehîd edildi.

Kurtuba'da ilmin zirveye çıktığı bir zamanda doğan Ebü'l-Velîd İbn-ül-Furâdî, yüksek din ilimlerine temel olan din ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrendikten sonra, memleketindeki âlimlerin ilminden istifâde etti. Kayrevan ve Mehdiyye gibi Afrikiyye (Tunus) şehirlerine giderek, meşhûr âlimlerin derslerine iştirâk etti. Mısır ve Mekke tarafına seyahat etti. Gittiği yerlerin âlimlerinden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Kurtuba'da, başta Ebû Abdullah bin Müferric olmak üzere, Ebû Ca'fer bin Avnullah, Halef bin Kâsım Ebû Bekr, Abbâs bin Asba, Ebû Muhammed Abdullah bin Kâsım Sugrâ, Ebû Muhammed bin Esed, Ebû Eyyûb Süleymân bin Hasen, Ebû Ömer bin Abdülbasîr, Ebû Zekeriyyâ, Yahyâ bin Mâlik, Ebû Muhammed bin Harb ve daha birçok âlimden ilim öğrenip rivâyette bulundu. Hac için gittiği Mekke'de; Ebû Ya'kûb, Yûsuf bin Ahmed Mekkî, Ebü'l-Hasen Ali bin Abdullah bin Cehdâm'dan, Mısır'da; Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed Bennâ, Ebû Bekr Hatîb, Ebü'l-Feth bin Seybuht, Ebü'l-Hasen bin İsmâil Darrâb'dan, Kayrevan'da; Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd Kayrevânî, Ebû Ca'fer Ahmed bin Dahmûn, Ahmed bin Nasr Dâvûdî'den ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Çok çalışıp hocalarından duyduklarını yazdı. Yazdıklarını ezberledi. Yüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıftı, ilim tahsilinden memleketine dönüşünde, Endülüs'ün batısında bir şehir olan Belensiye'ye (Valensiya) kadı ta'yin edildi. Keskin zekâsı, üstün görüşü, geniş bilgisi ve eşsiz gayretiyle, kendisine gelen da'vâları hemen sonuçlandırır, insanların huzûr içinde yaşamalarına çalışırdı. Müslümanlara nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, öğrendiklerine uygun yaşamayanların ebedî saadete kavuşmaktan mahrûm kalacaklarını anlatırdı. İlminin çokluğu, ahlâkının güzelliği ile herkesin hürmet ve sevgisini kazandı. Nasihatleri te'sîr eder, doğru yola da'vetine. İcabet edilirdi. Allahü teâlâdan, kendisine şehidlik nasîb etmesini isterdi. Zamanında Kurtuba'da "Berberî fitnesi" tâbir edilen iç çatışmalar meydana geldi. Kurtuba isyancıların elinden kurtarıldığı gün, evinde bir Berberî tarafından şehîd edildi. Cenâzesi üç gün evinde kaldı. Daha sonra gizlice, Mümerre mezarlığına defnedildi.

Pekçok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Birçok; talebe yetiştirdi. Yetiştirmiş olduğu talebeleri arasında; Hâfız Ebû Muhammed Ali bin Ahmed, Ebû Ömer İbni Abdilber Nemrî gibi zamanlarının büyük âlimleri de vardı. Yetiştirmiş olduğu talebeleri yanında birçok kıymetli kitabın da yazarı olan İbn-ül-Furâdî'nin eserlerinin çoğu, şahıslar ve şahısların hayatları hakkındadır. Bunlardan en meşhûru "Târih-i Endülüs" adlı eseridir. Bu eserde, Endülüs âlimlerini, muhaddislerini, fakîhlerini, evliyâlarını anlatmaktadır. "Riyâd-ün-nüfûs-ün-nakiyye fî ulemâ ve meşâyih-ı

Afrikiyye" adlı eserinde de Tunus ulemâsını anlatır, "Kitâb-ün-fi müştebeh-in-nisbe"de ise, benzer nisbetleri biribirinden ayırmaktadır. "Kitâb fil-mu'telif vel-muhtelif" de bir başka eseridir. Bunlardan ayrı olarak pekçok şiirleri vardır.

İbn-ül-Furâdî, kendisi anlatır: "Hac için Mekke-i mükerremeye gittiğim zaman, Kâ'be'yi muazzamanın örtüsünü öpüp, Allahü teâlâdan bana şehidlik nasîb etmesini diledim. Oradan ayrılınca, öldürülmek korkusu içimi kapladı. Söylediklerimden pişmanlık duydum. Geri dönüp, Allahü teâlâdan dînine hizmet etmem için uzun ömür vermesini ve sonunda şehidlik nasîb etmesini istedim!" Bu hâdiseden sonra uzun bir zaman geçti. Endülüs'te uzun zaman kadılık yaptı. Kurtuba'nın âsîlerin elinden kurtarıldığı gün şehîd edildi. Talebelerinden Ebû Muhammed Ali bin Ahmed'e, onu ölüler arasında gören bir kimse şöyle anlattı: İbn-ül-Furâdî, yaralı bir hâlde, zor duyulur bir sesle Resûlullahın (s.a.v.) **"Allah yolunda yaralanan bir kimse, kıyâmet gününde yaralarından kan akarak, rengi kan rengi, kokusu misk kokusu olduğu hâlde gelir. Allahü teâlâ kendi yolunda yaralananları en iyi bilendir"** buyurduğunu söylüyordu.

Kâdı Ebü'l-Velîd İbn-ül-Furâdî, Ahmed bin Hanbel hazretlerinden kendisine gelen haberleri şöyle anlatır: Halîfe Mu'tasım, yanında bulunan Ahmed bin Hanbel'den İbn-i Ebî Duâd'a birşeyler söyleyip, nasihat etmesini istedi. O da; "Herhangi bir âlimin kapısında (ilim tahsil etmek için geldiğini) görmediğim bir kişiye ben ne söyliyeyim" buyurdu. Bir başka defa da, Ahmed bin Hanbel hazretleri: "İnsanlar, ancak bize falan rivâyet etti. Filân haber verdi diyerek nakilde bulunanlardır. Böyle yapmayıp da, kendileri uyduranlarda hayır yoktur" buyurdu.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 143

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 351

3) Tezkiret-ül-huffâz, cild-3, sh. 1076

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 168

5) Mu'cem-ül-müellifîn, cild-6, sh. 145

6) Kitâb-üs-sıla sh. 246

İBN-ÜS-SEM'ÂNÎ

Horasan'da yetişen tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Mensûr bin Muhammed bin Abd-ül-Cebbâr el-Mervezî es-Sem'ânî et-Temîmî olup, künyesi Ebü'l-Muzaffer'dir. Temîmoğullarından Sem'an kabilesine mensûbdur. Bunun için Temîmî Ve Sem'anî diye bilinir. Zühd, vera' ve takvâda çok ileri idi. Haram ve şüphelilerden son derece sakınır, dünyâya kıymet ve ehemmiyet vermezdi. Zamanında bulunan âlimler içinde bir tane idi. Şanı her tarafa yayıldı. Herkes kendisini sever, hürmet ederdi. 426 (m. 1035) senesi Zilhicce ayında Horasan'ın Merv şehrinde doğdu. 489 (m. 1096) senesi Rebî'ül-evvel ayının 13. Cum'a günü orada vefât etti.

İbn-üs-Sem'ânî (r.a.), ilim öğrenmek için memleketi olan Horasan'ın çeşitli yerlerini gezdi. Daha sonra Hicaz, Kûfe, Bağdad ve başka birçok yerlere de seyahatler yaptı. Gittiği yerlerde bulunan âlimler ile görüşüp sohbet etti. Babasından, Ebû Gânim el-Kürrâî'den, Ebû Ca'fer bin el-Müslime'den ve başka birçok zâtlardan ilim öğrendi. Kendisinden de; çocukları, Ebû Tâhir es-Sincî, İbrâhim el-Mervezî ve başka birçok zâtlar ilim öğrendiler, İbn-üs-Sem'ânî'nin babası, kardeşleri ve çocukları, hattâ torunları da hep, âlim, faziletli zâtlar idi. Hâfızası çok kuvvetli idi.

"Ezberlediğim hiçbir şeyi unutmadım" buyurdu. Birgün kendisine, Allahü teâlânın sıfatları hakkında soruldu. "Bu husûsta, ihtiyâr kadınlar ve sıbyan mekteplerindeki çocuklar gibi i'tikâd ediniz, İhtiyâr kadınların i'tikâdları çok sağlam olur. Âlimler ne bildirmişler ise öylece inanır, te'vîlini araştırmazlar. Çocuklar da böyledir. Kendilerine nasıl anlatılırsa, öylece kabûl ederler, i'tirâz etmezler ve aksini söylemezler" buyurdu.

Ebü'l-Muzaffer İbn-üs-Sem'ânî (r.a.), bir zaman Bağdad'a geldi. Oradan, hacca gitmek üzere yola çıktı. İstilâlar sebebiyle devamlı gidip gelinen yol kapalıydı. İbn-üs-Sem'ânî ve yanında bulunan arkadaşı, başka bir yoldan yollarına devam ettiler. Bir müddet sonra yolları kesildi. Bunlar da esîr edildiler. Ebü'l-Muzaffer'e (r.a.) develeri otlatmak vazîfesi verdiler. Develeri otlatmak için mer'aya giderlerdi. Ebü'l-Muzaffer onlara, okur-yazar olduğunu, ilim sahibi olduğunu söylemedi. Sabredip, Allahü teâlânın kendilerini selâmete erdirmesini bekledi. Birgün, kendilerini esîr edenlerin ileri gelenlerinden biri evlenecek idi. Bunun nikâhını kıyması için, civardan birini aramaya başladılar. Esîrler arasında bulunan arkadaşı, Ebü'l-Muzaffer'i göstererek, "Şu kendisine deve güttürdüğünüz kimse, Horasan'ın fakîhi (fıkıh âlimi) dir" dedi. Hemen kendisini çağırıp, ba'zı suâller sordular. Sorduklarına Arabî olarak cevap verince çok mahcub oldular. Evlenecek olanların nikâhlarını kıydı. Onlar da kendisini emniyet içerisinde Mekke-i mükerremeye götürdüler. Harem-i şerîfte bir müddet ikâmet edip, orada bulunan âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Nişâbûr'a gidip, insanlara va'z etti. İnsanlar te'sîrli ve güzel sözlerinden istifâde ederlerdi. Bilâhare tekrar Merv'e dönüp, orada ilim neşrine devam etti.

İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî (r.a.) buyurdu ki; "Eğer fıkıh ilmi güzel bir elbise şeklinde olsaydı. Ebü'l-Muzaffer (r.a.) onun en güzel nümûnesi olurdu. Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin en üstünlerinden idi."

Ali bin Ebi'l-Kâsım (r.a.) buyurdu ki; "Ebü'l-Muzaffer'e baktığım zaman, Tabiînden olan bir zâtı görmüş gibi olurdum. Onda öyle bir güzellik vardı."

Tefsîr-üs-Sem'ânî, el-İntisâr li-eshâb-il-hadîs, el-Kavâtı (usûl-i fıkha dâir), el-Minhâc li-Ehl-is-Sünneti, el-Istılâh, Kitâb-ül-ensâb, er-Reddü alel-kaderiyye, el-Burhân, el-Evsat isimlerinde eserleri vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 335

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 153

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 393

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1227

5) Kâmus-ül-a'lâm cild-4, sh. 2628

6) El-A'lâm cild-7, sh. 303

İBRÂHİM BİN HASEN EL-KAYREVÂNÎ (İbrâhim Tunûsî)

Tunus'ta yetişen fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Hasen bin İshâk el-Kayrevânî'dir. Tunus'un Kayrevan şehrinde doğup yetişen âlimlerdendir. Künyesi Ebû İshâk'dır. Birçok âlimden kelâm (akâid), fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Afrika'da kendisinden pekçok kimseler fıkıh ilmini aldılar. 443 (m. 1051) senesinde Kayrevan'da vefât etti.

Kelâm, fıkıh ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlim olan İbrâhim Tunûsî, ayrıca yüksek bir ahlâka sahipti. Fazilet bakımından da en önde bulunuyordu. Fıkıh ilmini Ebû Bekr bin Abdurrahmân'dan ve Ebû İmrân el-Fâsî'den öğrendi. Usûl-i dîn adı verilen kelâm ilmini, îmân bilgilerine âit mes'eleleri, Hüseyn bin Abdullah bin Hatim el-Ezdî'den okuyup öğrendi. İlim öğrendiği başka hocaları da vardır.

Abdülhamid bin Sa'dûn, Abdülhamîd bin Sâig gibi Afrika'da bulunan ba'zı âlimler, fıkıh ilmini ondan öğrendiler.

O, pekçok esere kıymetli şerhler de yapmıştır. İbn-ül-Mevâz'ın kitabına yaptığı "Ta'lîk"ı, herkes tarafından çok kullanılan ve benzerini yazmak için yarış edilen çok kıymetli bir eserdir. Ayrıca kendisinin tedvîn ettiği (topladığı, yazdığı) eserleri de vardır.

Abdülcelîl ed-Dîbâcî, onun hakkında diyor ki; "O, ilim ve amel şerefini kendisinde toplamıştı. Ya'nî ilmiyle âmil olan bir âlimdi. Kendisine ilim ve amelin birlikte verildiği nâdir kimselerden oldu."

İbrâhim-i Tunûsî, Bâgâye şehrinde iken, kendisinden Resûlullahın (s.a.v.), dört halîfesinin ve Eshâb-ı Kirâmın büyüklüğünü, derecelerinin yüksekliğini bildiren bir fetvâ sorulduğunda buyurdu ki:

"Resûlullahı (s.a.v.) görüp, O'na îmân etmekle şereflenen Eshâb-ı Kirâmın her birini sevmemiz, hürmet etmemiz, hepsine saygı göstermemiz lâzımdır. Dört halîfenin fazileti, hilâfet sırasına, göredir. Ya'nî birincisi Hazreti Ebû Bekr, ikincisi Hazreti Ömer, üçüncüsü Hazreti Osman ve dördüncüsü de Hazreti Alidir. Hazreti Ali'yi hepsinden üstün bilmek, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru yoldan ayrılmaktır. Böyle inanmakla beraber, Eshâb-ı Kirâmın diğerlerini kötülemeyip, onları da sevenler imansız olmaz. Bunlar mü'mindirler. Fakat müslümanların sözbirliğinden ayrılmış oluyorlar. Ancak, Hazreti Ali'yi Eshâbın en üstünü kabûl edip, altı kişinin dışındakilere dil uzatan, onlara söven, İslâmiyyetten ayrıldıklarını iddia edenin imânı gider. Bunlar, İslâm dîninden çıkmış, mürted olmuşlardır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde birçok âyet-i kerîmede ve Resûlullah (s.a.v.) de hadîs-i şerîflerde, Eshâb-ı Kirâmın faziletini, üstünlüğünü bildirmektedir.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki:

"Sizler, bütün insanlar içinde en iyi ümmetsiniz, (cemaatsınız!) Ya'nî Peygamberlerden sonra bütün insanların en iyisisiniz!" (Âl-i İmrân-110)

"Mekke-i mükerreme ahâlisinden olup, Medîne-i münevvereye hicret eden Sahâbe-i Kirâmdan ve iyilikte onların izinden gidenlerden, Allahü teâlâ râzıdır. Onlar da, Allahü teâlâdan râzıdırlar. Allahü teâlâ onlara Cennetler hazırlamıştır." (Tevbe-100)

"Muhammed (s.a.v.) **Allahü teâlânın peygamberidir. Ve O'nunla birlikte bulunanların,** (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) **hepsi kâfirlere karşı şiddetlidir. Fakat birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri böylece Tevrat'ta ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi, onlar ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân ile doldurdular. Herkesin, filizin hâlini görüp az zamanda nasıl büyüdü diyerek,**

şaşırdığı gibi, onların hâl ve şânları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar” (Feth-29). Bu âyet-i kerîme, yalnız indiği zamanda bulunan Eshâbın değil, sonra îmâna gelecek olanların da şânını bildirmektedir.

Peygamber efendimiz de (s.a.v.) buyurdu ki:

“Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız! Onların şânlarına yakışmayan birşey söylemeyiniz! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizden biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd (875 gr.) **arpası kadar sevâb alamaz.”** Çünkü sadaka vermek ibâdettir, ibâdetlerin sevâbı, niyetin temizliğine göredir. Bu hadîs-i şerîf, Eshâb-ı Kirâmın kalblerinin ne kadar temiz olduğunu göstermektedir.

“Eshâbımın herbiri, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, Allahü teâlânın sevgisine kavuşursunuz.” Ya’ni hangisinin sözü ile hareket ederseniz, doğru yolda yürürsünüz. Denizlerde, çöllerde yıldızlarla cihet bulunduğu, yol alındığı gibi, bunların sözleriyle hareket edenler, doğru yolda giderler.

“Eshâbıma dil uzatmakta, Allahtan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmeyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyet etmiş olurlar ki, bunun da muahezesi, ibret cezası gecikmez, verilir.”

“Beni gören veya beni görenleri gören bir müslümanı Cehennem ateşi yakmaz.”

“Zamanlar, asırlar ahâlisinin en hayırlısı, en iyisi, benim asrımın ahâlisidir. (Ya’nî Sahâbe-i Kirâmın hepsidir,) **Ondan sonra ikinci, asrın, ondan sonra üçüncü asrın mü’minleridir.”**

“Allahü teâlâ, beni insanların en asilzâdesi olan Kureyş kabilesinden seçti ve bana insanlar arasından en iyileri arkadaş, sâhib olarak ayırdı. Bunlardan bir kaçını bana vezirler olarak ve dîn-i İslâmı insanlara bildirmekte yardımcı olarak seçti. Bunlardan ba’zılarını da eshâr, ya’nî zevce tarafından akraba olarak ayırdı. Bunları sebbedenlere, iftira edip söğenlere, Allahü teâlânın ve bütün meleklerin ve insanların la’neti olsun! Allahü teâlâ kıyâmet günü, bunların farzlarını ve sünnetlerini kabûl etmez.” Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer Peygamberimizin (s.a.v.) hem vezirleri idi, hem de eshâbı idi. Çünkü birisi ezvâc-ı mütahherâttan Hazreti Âişe’nin, ikincisi de, Hazreti Hafsa’nın babası idi. Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek zevcesi Ümm-i Habîbe (r.anhâ) annemizin erkek kardeşi olan Hazreti Mu’âviye ve babası Ebû Süfyân ve anası Hind’de (r.anhümâ) eshârdan olup, bu hadîs-i şerîfe dâhildirler.

“Eshâbımın ve akrabamın ve bana yardım eden, gösterdiğim yolda gidenlerin sevgisinde benim hakkımı koruyunuz! Onları sevmek sûretiyle benim. Peygamberlik hakkımı koruyanları Allahü teâlâ, dünyada ve âhırette belâlardan, zararlardan korur. Benim Peygamberlik hakkımı düşünmeyerek, onları incitenleri, Allahü teâlâ sevmez. Allahü teâlânın sevmediği kimselere azâb etmesi pek yakındır.”

“Eshâbımın ismini işitince, susunuz! Şânlarına yakışmayan sözleri söylemeyiniz.”

İbrâhim-i Tunûsî’nin bu fetvâsını, bütün âlimler çok beğenip doğruluğunu tasdik ettiler. Bu târihlerde Mısır ve Kuzey Afrika, Eshâb-ı Kirâma karşı bozuk bir i’tikâda sahip olan, onların bir

kısmına söğen Fatımî devletinin elinde bulunuyordu. Fâtımîlerin Tunus emîri (vâlisi) Mu'âz bin Bâdîs de, bu bozuk i'tikâdı yaymaktan vazgeçip, İbrâhim-i Tunûsî'nin ve bütün Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği yukarıdaki fetvâya uyarak, Fâtımîlerden bağlılığını kesip, doğru i'tıkadın öğretilmesini emretti. Müslümanların arasında yayılan bu bozuk inancın ortadan kaldırılmasına çalıştı. Herkese, Eshâb-ı Kirâmın herbirinin çok sevilmesi, onlara dil uzatılmaması lâzım geldiğini bildirdi. Onun bu hizmetinden sonra, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan Mâlikî mezhebindeki müslümanlarla, Eshâb-ı Kirâmın bir kısmını kötüleyen sapık yoldakiler arasında uzun bir mücâdele sürdü. Sapık yoldakilerin taşkınlıkları, birçok müslüman kanı dökülmesine sebep oldu. Bu sırada, İbrâhim-i Tunûsî de Kayrevan'a döndü. Bir müddet sonra orada vefât etti.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 88

2) Terâcim-ül-müellifîn et-Tûnusiyyin cild-1, sh. 263

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 24

İMÂM-ÜL-HAREMEYN CÜVEYNÎ

Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Abdülmelik bin Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed Cüveynî'dir. Künyesi Ebü'l-Meâlî, lakabı İmâm-ül-Harameyn ve Ruknüddîn'dir. 419 (m. 1028) senesinde Horasan'da Nişâbûr şehrinin Cüveyn nahiyesinde doğdu. 478 (m. 1085)'de Nişâbûr'da vefât etti.

Cüveynî'nin ilk hocası, zamanın büyük âlimlerinden olan babası Abdullah bin Yûsuf'tu. Ondan temel din ve âlet ilimlerini öğrenip, hadîs ve fıkıh ilmini tahsil etti. Ayrıca, Ebû Hassan Muhammed bin Ahmed Müzekkâ, Ebû Sa'îd Abdurrahmân bin Hemdân Nadravî, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim bin Yahyâ el-Müzekkâ, Ebû Sa'd Abdurrahmân bin Hasen bin Aliyyek ve Ebû Abdurrahmân Muhammed bin Abdülazîz en-Niyîlî, Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî ve daha birçok meşhûr âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için çok gayret gösterdi. Sabahtan akşama kadar ders alır, gece gündüz ilim peşinde koşardı. Daha tahsili sırasında yüz cild eseri okuyup mütâlâa etti. Hergün erkenden Ebû Abdullah'dan ders almak için Hubbazî mescidine gider. Kur'ân-ı kerîm okur, kırâat dersi alırdı. O, ilmin her dalında öğrenmesi mümkün olduğu kadar öğrenmiş ve bu husûsta çalışmıştır.

İmâm-ül-Haremeyn, henüz yirmi yaşına girmek üzere iken, babası vefât etmiş, kendisi de onun yerine müderris olmuştur. Bir taraftan yüzlerce talebeye ders veriyor, bir taraftan da kendi ilmini arttırmak için Beyhakıyye Medresesi'ne giderek, büyük âlim Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî'nin derslerine devam ediyordu. Mu'tezile sapıklarından olan Selçuklu veziri Amid-ül-mülk Kündûri'nin zulümlerinden kurtulmak ve müslümanları fitneden korumak için, hocası Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî ile birlikte Nişâbûr'dan ayrıldı. Nişâbûr'dan Samarra'ya, sonra da Bağdad'a giderek, oranın âlimleri ile görüşüp onlarla sohbet etti. Zamanla şöhreti her tarafa yayıldı.

Sonra Hicaz'a giderek, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede dört sene kaldı, İlim ve ibâdetle meşgûl oldu. Kendisine, "İmâm-ül-Haremeyn", ya'nî Mekke ve Medine'nin İmâmı, Mekke ve Medine'nin en büyük âlimi ünvanı verildi. Nihâyet Alp Arslân Selçuklu devletine sultân olunca, âlimlere çok kıymet veren Nizâm-ül-mülk'ü vezir ta'yîn etti. Nizâm-ül-mülk'ün da'veti üzerine İmâm-ül-Haremeyn, Nişâbûr'a döndü. Nişâbûr'daki "Nizamiye Medresesi" müderrisliğine getirildi. Zamanın hükümdâr ve devlet ricalinden büyük hürmet görmeye başladı. O muazzam ilim müessesesinde, otuz sene kadar ilim yaymağa muvaffak oldu. Ders verdiği otuz yıl

boyunca, bir kısmı meşhûr âlim ve devlet adamı olmak üzere, hergün dersine gelen talebe sayısı üçyüzden aşağı düşmezdi. Bir aralık da İsfehan'a girerek, Nizâm-ül-mülk ile görüştü. Sonra tekrar Nişâbûr'a döndü. İmâm-ül-Harameyn ömrünün sonuna doğru bir ara sarılık hastalığına tutuldu. Bu hastalık sebebiyle bir müddet derslerine ara verdi. Sonra iyileşip ders vermeye devam etti. Bir müddet sonra tekrar hastalanıp, hararet sebebiyle, zayıf düştü. Nişâbûr'a yakın (3 km.) bir köy olan Bestakan köyüne tebdîl-i hava için gitti. Burası, havası serin, suyu tatlı bir yerdi. Gün geçtikçe hastalığı, artıp, Rebi'ül-âhır ayının yirmibeşinde. Pazartesi günü vefât etti. Cenâzesi Nişâbûr'a getirildi. Cenâze namazını oğlu Ebü'l-Kâsım Muzaffer bin Abdülmelik Cüveynî kıldırdı. Nişâbûr'da defnedildi. Vefâtı, duyulduğu heryerde büyük üzüntüyle karşılandı. Onun vefâtı üzerine, yüzlerce talebesi pek mahzûn olup, ayrılığına dayanamayarak ağlaştılar. Kendilerinden geçtiler. Vefât etmeden önce, dörtyüz talebeye ders vermekteydi, önce evine defn edildi. Daha sonra babasının yanına nakledildi. Şâirler onun vefâtı üzerine, şiirler söylemişlerdir. Söylenen bu şiirlerden ba'zı beyitlerin tecümesi şöyledir: "Herkesin kalbi Meâli'ye bağlı idi. Onların günleri geceler gibi olmuştur. Fazîlet ehlinin dalı bir gün mü meyve veriyor?' işte İmâm-ı Ebü'l-Meâlî (Cüveynî) vefât etmiştir."

"Meâli elbisesini, makamını bırakıp gitti. Başkası giymesin. Çünkü o, Ebü'l-Meâlî'nin boyuna uygun bir elbise idi."

İmâm-ül-Harameyn, Fıkıhda, usûlde, kelâmda, kendisine has, fakat Ehl-i sünnetten ayrılmayan bir yol ta'kib etmiştir. Bu büyük âlim, gayet fasih bir hatip, pek hassas rûhlu bir edip idi. Saatlerce ders verir ve ifâdelerindeki belagat ve ahenk, hiçbir sekteye uğramazdı. Sözlerindeki ahenk, akmakta olan berrak bir nehrin akışını andırırdı. Va'zlarındaki te'sîr; dinliyenleri cereyana tutulmuş gibi titretirdi. Dokunaklı bir beyt okunduğu veya ma'nevîyata âit bir söz söylendiği zaman duygulanır; gözlerinden yaşlar akardı.

Tasavvuftan da büyük pay ve zevk almış, güzel ahlâkı kendisinde toplamıştı. Bunun için gayet mütevâzi, insaflı ve kadir şinas idi. Huzûrunda söylenilen her sözü nezâketle dinler, hoşuna giderse takdîr eder, faydalı görürse, ondan istifâde ettiğini söylemekten çekinmezdi. Arasıra şiir söyler, fakat manzûmelerini başkalarına okumazdı. İmâm-ı Gazâlî'yi yetiştiren bu büyük âlimin bir şiiri şöyledir:

Ey kardeşim, ilme altı şey kavuşturur ve bunları genişçe sana edeyim beyân: Zekâ, heves ve gayret ve yetecek kadar" mal, Bir üstadın telkini, ayrıca uzun zaman. İmâm-ül-Harameyn çok talebe yetiştirmiş olup, talebeleri ilimde çok yükselmiştir. En meşhûr talebeleri şu zâtlardır,:

1. İmâm-ı Gazâlî; en meşhûr talebesi olup, hocası onun için ilimde büyük bir deniz gibidir demiştir. Daha hocası hayatta iken ve talebeliği sırasında meşhûr olmuş, bu hâline hocası da gıbta etmiştir. 55 yaş gibi kısa bir ömür yaşamasına rağmen, çok kıymetli eserler yazmış, ilmi ve hizmetleriyle her tarafı aydınlatmıştır. (Bkz. İmâm-ı Gazâlî)

2. Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Keyâlehrâsî; İmâm-ı Gazâlî'den sonra en meşhûr talebesidir. İlimdeki gayreti ve üstünlüğü, bizzat hocası tarafından methedilmiştir. Bağdad'da Nizamiye Medresesi, müderrislerinden idi. Kıymetli eserleri vardır.

3. Ebü'l-Muzaffer Ahmed bin Muhammed el-Havâfi; hocası tarafından çok sevilip, methedilmiş bir zât idi. Mes'eleleri inceleme ve münâzara husûsunda pek meharetli idi. Hocası onun fasîh konuşmasını çok beğenirdi. Gece gündüz hocasının yanından ayrılmazdı. Münâzaraya

girdiği zaman adetâ bir arslan kesilir, hasımlarını pek kat'î delîllerle sustururdu. Daha hocasının sağlığında ders vermeye başlamıştır. Horasan'ın meşhûr şehri Tûs'a kadı olarak ta'yin edilmiştir.

4. Ebü'l-Kâsım Süleymân bin Nasır el-Ensârî en-Nişâbûrî; kelâm, usûl-i fıkıh ve tasavvuf ilminde büyük âlim idi. Zâhir ve bâtın ilmine sâhib, ma'rifet ehli Bir zât idi. Hocası Cüveynî hazretlerinin "El-İrşâd" adlı eserini şerhetmiş, açıklamıştır. Bu sebeble "Şârih-i İrşâd" lakabıyla meşhûr olmuştur. Ebü'l-Feth Şehristanî'yi bu zât yetiştirmiştir, İstanbul Ayasofya Kütüphânesi'nde "İrşâd" adlı esere yaptığı şerhin yazma bir nüshası vardır.

Cüveynî hazretlerinin babası Ebû Muhammed Abdullah bin Yûsuf, Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde zamanının meşhûr âlimlerinden idi. Babası onun yetişmesi husûsunda çok titiz davranır, bilhassa helâl lokma yiyerek büyümesine çok dikkat gösterirdi. Hep helâl lokma yedirirdi. İmâm-ı Cüveynî, bir defasında bir münâzara meclisine katılmıştı. Bu mecliste konuşurken, bir ara söz söyleme husûsunda tereddüde düştü. Oradakiler "Sen hiç böyle yapmazdın bu ne hâldir?" dediklerinde, bu tutukluğun sebebini o şöyle anlatmıştır: "Bu hâlimin sebebini hiçbir şeyde bulamıyorum. Ancak çocukluğumda emdiğim bir sütün kalıntısından olma ihtimâli vardır" dedi. "Nedir o süt emme işi?" dediklerinde, "Ben süt emdiğim sırada, annem, babama yemek pişirmek için beni bir yere koymuş. Bu sırada ağlayınca, bir câriye beni alıp susdurmak için emzirmeye başlamış. Bu sırada babam görüp hemen bırakmasını söylemiş ve bu câriye bizim değil, sâhibinden de izin almadık ki bizim çocuğumuzu emzirsin demiş. Beni câriyenin elinden alıp, ayaklarımdan tutup baş aşağı çevirerek emdiğim sütü iyice kusturmuş, işte konuşurken bende gördüğünüz bu hâl, o emdiğim sütün vücûdumda kalan artığıdır" demiştir.

Zamanın Selçuklu Sultânı Melikşâh tarafından, Ramazan bayramı yanlışlıkla bir gün önceden ilân edilir. Bu durumdan haberdâr olan İmâm-ül-Haremeyn Cüveynî, "Dînimizde Ramazan ayının başlamasının ve sona ermesinin hesâbla ve takvimle değil, hilâlin görülmesi ile mümkün olduğunu, bu yüzden de hilâl görülmeden önce bayramın ilân edilemeyeceğini bildirdi. Akşam vakti olup hilâl gözetlendikten sonra da görülemeyince, sultânın sözüne muhalefet ederek, "Ertesi günün bayram olmadığını, hiçbir yerden hilâl görülemediği için, Ramazanın otuza tamamlanması gerektiğine" dâir verdiği fetvâyı ilân etti. Bunun üzerine Sultân Melikşâh, haber göndererek Cüveynî'yi sarayına da'vet etti. Durum İmâm-ül-Haremeyn'e ulaşınca;

"Sultâna âit olan devlet işlerinde fermana itaat etmek bizim vazîfemizdir. Fakat fetvâya teallûk eden din mes'elelerinde âlimlere sormak da sultânın vazîfesidir" diye haber gönderdi. Sultan Melikşâh da, İmâm-ül-Haremeyn'e teşekkür edip, fetvâsına tâbi olarak, bayramın bir gün sonra olduğunu tasdik ve ilân etti.

İmâm-ı Gazâlî'nin hocası olan İmâm-ül-Haremeyn, birgün ziyâret için büyüklerden birinin evine gittiğinde, âlimler ve büyükler onun etrâfında toplandılar. O esnada meclisden biri kalkarak, İmâm'a Tâhâ sûresinin 5. âyet-i kerîmesini okuyarak, "Allahü teâlânın mekândan münezzeh olduğuna delîlin nedir?" diye sordu.

İmâm-ül-Haremeyn: "Yûnus (a.s.) balığın karnında (Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum) diye duâ etmesidir." deyince orada bulunanlar bu cevâba hayret ederler. Ev sahibi de mes'elenin açıklanmasını ister. Bunun üzerine İmâm-ül-Haremeyn: "Burada bin dirhem borcu olan bir fakir var. Onun borcunu öderseniz mes'eleyi açıklarım" der. Ev sahibi, borcu ödemeyi kabûl eder. İmâm-ül-Haremeyn cevâbını şöyle açıklar "Resûlullah (s.a.v.), mi'râcda yüksek makamlardan,

cenâb-ı Hakkın dilediği yere yükseldi ve orada "Yâ Rabbî! Ben seni hakkıyla övemem Sen kendini övdüğün gibisin" dedi ve yine Yûnus (a.s.) denizin derinliklerinde, balığın karnında, karanlıklar içinde imtihan olurken meâlen; **"Senden başka hiçbir ilâh yoktur. Seni bütün noksan sıfatlardan tenzih ederim. Gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum"** (Enbiyâ-87) diye duâ etmesidir. Cenâb-ı Hakkın bir mekânı olsaydı, mi'râcda olan Peygamber efendimiz ve balığın karnında bulunan Yûnus (a.s.) karşısındaki birine hitâb eder gibi hitâb ederlerdi. Bu âyet-i kerîme, Allahü teâlânın bir mekânda olmadığına delâlet ediyor."

İmâm-ül-Haremeyn Cüveynî hazretleri buyurdu ki:

"İlim, iki kısımdır. Birincisini öğrenmek herkese lâzımdır, ikincisini öğrenmek, farz-ı kifâyedir. Bunu taklidden çıkıp, müctehid olan âlim öğrenir. Bir şehirde, böyle bir âlim bulunursa, başkaları öğrenmeme günâhından kurtulur. Böyle âlim hiç bulunmazsa, hepsi âsî olur. Böyle bir âlim, kitabdan, sünnetten, icmâ'dan ve kıyâsdan hüküm çıkarır ise, buna (Müctehid-i müstekıl) denir. Uzun zamandan beri, böyle müctehid yoktur."

Ömrü boyunca yalnız Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için gayret eden İmâm-ül-Haremeyn Cüveynî, Allahü teâlânın dîninin daha iyi öğrenilmesi için, pek kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şöyledir:

"Tefsîr", "Eş-Şâmil fî usul-iddîn" kelâm ilmi ile ilgili olup, beş cild hâlinde yazmadır. "El-İrşâd," kelâm ilminde tuttuğu yolu anlatan bir eseridir. Bâblara ve fasıllara ayrılarak yazılmıştır. Bu eserini talebesi Ebü'l-Kâsım Süleymân bin Nasır şerh etmiştir. Başka şerhleri de vardır. Bu eserin yazma nüshası Ragıb Paşa ve Ayasofya kütüphânelerinde vardır. "Akîde-i Burhâniyye" adlı kitap bu eserin muhtasarıdır. "Akîde-i Nizâmiyye" Nizâm-ül-mülk nâmına yazılmış olup, Selef-i sâlihînin yolunu bildiren bir eserdir. "Mûgis-ül-halk fî tercih-il-kavl-il-hak", bu eserinde dört mezhebden birine uymanın vâcib (lâzım) olduğu ve dört mezhebden birine uymamanın felâket olduğunda icmâ' bulunduğunu bildirmiştir. "Nihâyet-ül-matlab fî dirâyet-il-mezheb" fıkıha dâir olup, dört cilddir. Bunu Mekke-i mükerremede yazmaya başlayıp Nişâbûr'da tamamlamıştır. "El-Burhan", Usûl-i fıkıha dâirdir. Şerhleri vardır. "Verakat", usûl mes'elelerine dâir olup, bir muhtasar şeklindedir. Pekçok şerhleri vardır. Hanefî mezhebi âlimlerinden Kâsım Kutluboğa'nın da bu eser üzerine bir şerhi vardır. "Telhîs-üt-tahrib", "Muhtasar-ün-nihâye" Nihâye'nin muhtasarıdır. "Gıyâs-ül-ümem", Gıyâsüddîn Nizâm-ül-mülk adına yazmışdır. Devlet idâresi ile ilgilidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 184

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 165

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 167

4) Kâmus-ül-a'lâm cild-2, sh. 1855

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 358

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 110

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 128

8) El-A'lâm cild-4, sh. 160

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1024

10) Fâideli Bilgiler sh. 345

11) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 153

İSBİCÂBÎ (Ahmed bin Mensûr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Nasr (veya Ebû Bekr) olup ismi Ahmed bin Mensûr'dur. Doğduğu ve ilim öğrendiği yer olan Semerkand yakınlarındaki İsbicâb şehrine nisbetle İsbicâbî ve Mutahherî denildi. Doğum târihi bilinmeyen bu büyük âlim, 480 (m. 1087) yılında vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek din bilgilerine temel olacak din ve âlet ilimlerini öğrenen Ebû Nasr İsbicâbî, zamanın irfan merkezlerinden biri olan Mâverâünnehr şehirlerinden İsbicâb'da ilim tahsil etti. Zamanının en bilgili âlimlerinden hadîs, tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. İhlâslı çalışması, keskin zekâsı ile din bilgilerine en iyi bir şekilde vâkıf oldu. Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmek için öğrenmiş olduğu eşsiz bilgileri, tâliblerine öğretmek için Semerkand'a gitti. Orada talebelere ders verip insanlara nasihat ederken, doğruyu görmekten mahrûm olup sapık yollara kaymış kimselerle münâzaralarda bulundu. Seyyid Ebû Şüca'dan sonra ilmî reîslik İsbicâbî'ye geçti. Yanlış fetvâları insanların elinden alır, altına doğrusunu yazarak muhafaza ederdi. Vefâtından sonra evinde bulunan bir sandığın, ağzına kadar böyle fetvâlarla dolu olduğu görüldü.

Engin bilgisi güzel ahlâkı, bilgisine uygun yaşayışı ile insanlara örnek oldu. Çok cömertti. İnsanlara iyilik etmeyi pek severdi. Onlara dünyalık vererek, âhıretlerini kurtarmaya çalışırdı. Çok ibâdet eder, vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Semerkand'da kadılık da yapan bu mübârek insandan, birçok kimse ders aldı.

Onun ilminden istifâde edenlerin de gayret ve duâları bereketiyle, güzel Semerkand yeni bir güzelliğe kavuştu, insanlar din bilgilerini doğru olarak öğrenip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya çalışırken, huzûr ve saadet içinde yaşadılar. Kendi öğrendikleri güzel bilgileri öğretmek ve Allahü teâlânın dînini yaymak için akın akın Anadolu'ya aktılar. Yüksek ahlâk sahibi kumandanların komutasında, din-i İslâmı yaymak ve zâlim Bizans tekfurlarının zulmü altında inleyen mazlûmları kurtarmak, kendileri gibi ebedî saadet yolunu bulmalarına yardımcı olmak için çok gayret gösterdiler.

Ebû Nasr İsbicâbî, yazmış olduğu pek kıymetli eserler ile, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini, zamanındaki insanların anlayacağı şekilde açıkladı. Hanefî mezhebi temel fıkıh kitaplarından İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin "Câmi'-üs-sagîr" ve "Câmi'-ül-kebîr" kitaplarını şerhetti. Hakîm-üş-Şehîd Muhammed bin Muhammed'in "Kâfi"sini, İmâm-ı Tahavî'nin "Muhtasar"ını şerhetti. Ayrıca vermiş olduğu fetvâları da "Fetevâ-i İsbicâbî" adındaki eserinde topladı.

Ebû Nasr İsbicâbî "Muhtasar-ı Tahavî"yi şerhe başlarken, eserinin başına "Besmele"yi yazmış ve böyle yapılmasının sebebini de; **"Allahü teâlânın adı zikredilmeden başlanılan her iş, bereket ve hayırdan yoksundur."** hadîs-i şerîfini yazarak açıklamıştır. Eserini yazmasına sebeb olarak da; **"İlim talep etmek** (öğrenmek)**, her müslüman üzerine farzdır."** ve **"İlim Çin'de de olsa onu arayınız."** hadîs-i şerîflerinin hükmüne tâbi olmak olduğunu bildirmiştir.

Eserinin mukaddimesinde, şerhetmekte olduğu İmâm-ı Tahavî'nin "Muhtasar"ı hakkında bilgiler veren Ebû Nasr İsbicâbî, "İmâm-ı Tahavî bu kitabında, bilinmesi zarurî lâzım olan din bilgilerini yazdı. Hadîs-i şerîfleri yazmakla İktifa etti. Açıklamaya gitmedi. Bu eserde mes'eleler, İmâm-ı a'zam, Ebû Hanîfe, İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed ve İmâm-ı a'zam

hazretlerinin diğer talebelerinin ictihâdlarına göre izah edilmiştir. Zîrâ bu mübârek insanlar, Sünnet-i Resûlullaha (s.a.v.) en çok uyan, onu en iyi açıklayanlar ve en i'timâd edilen kimselerdir." İmâm-ı Tahavî "Müftî ve hâkim fetvâ verirken, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin sözüne uygun olarak fetvâ verir. Aradığını onun sözlerinde açıkça bulamazsa, İmâm-ı Ebû Yûsuf'un sözünü alır. Onun sözlerinde bulamazsa, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin sözünü alır. Ondan sonra İmâm-ı Züfer'in, daha sonra Hasen bin Ziyâd'ın sözünü alır. Müctehid-i fil-mezheb âlimlerden eshâb-ı tercih olan müftîler, ictihâdlar arasında delîlleri kuvvetli olanları seçerler. Müctehid olmıyanlar, bunların, tercih etmiş oldukları söze uyar. Böyle yapmıyan müftîlerin ve hâkimlerin sözü kabûl edilmez. Demek ki, tercih ehlinin seçmemiş olduğu şeylerde, İmâm-ı a'zamın sözünü almak lâzımdır. Görülüyor ki, müftînin müctehid-i fil-mezheb olması lâzımdır. Böyle olmıyana müftî denilmez, nâkil, nakl edici, fetvâyı iletici denir. Nâkiller fetvâları, meşhûr fıkıh kitaplarından alır. Bu kitaplar, meşhûr olan mütevâtir haberler gibi kıymetlidirler.

Fâsıkın müftî olması uygun değildir. Bunun verdiği fetvâlara güvenilmez. Çünkü fetvâ vermek, din işlerindendir. Din işlerinde fâsıkın sözü kabûl edilmez. Diğer üç mezhebde de böyledir. Böyle müftîlere birşey sormak caiz değildir. Müftînin müslümân olması ve akıllı olması da, sözbirliği ile şarttır. Âdile, sâliha olan kadının ve dilsizin fetvâsı kabûl olunur" buyurmaktadır. Büyük âlim İsbicâbî; İmâm-ı a'zamın (r.a.) ilim silsilesini; "Hanefî mezhebindeki ahkâm-ı şer'ıyye (din bilgileri), Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah İbni Mes'ûd'dan (r.a.) başlıyan yol ile meydana çıkarılmıştır. Ya'nî mezhebin reîsi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe fıkıh ilmini Hammâd'dan, Hammâd da İbrâhim-i Nehâ'î'den, bu da Alkama'dan, Alkama da Abdullah bin Mes'ûd'dan, bu da Resûl-i ekremden (s.a.v.) almıştır" şeklinde açıklamıştır. Bu eserde bildirilen hadîs-i şerîflerden birkaç tanesi şöyledir: Resûlullah (s.a.v.); **"Misvak kullanınız, zira misvak ağzı temizler, Hakkın rızâsını kazandırır."**

"Oruçlunun en iyi kürdanı misvaktır."

"Ümmetime meşakkat (zorluk) **vermeyeceğini bilseydim, onlara her namazda misvak kullanmayı emrederdim"** buyurdular.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 42

2) Keşf-üz-zünûn sh. 563, 569, 1220, 1378, 1627

3) Şerh-i Muhtasar-ı Tahavî,

İSFERÂÎNÎ (Şehfûr, Tâhir bin Muhammed)

Tefsîr, kelâm, Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, şâir. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup ismi Tâhir bin Muhammed'dir. Horasan'da İsferâîn şehrinde doğdu. Oraya nisbetle İsferâînî denildi. Şehfûr lakabıyle meşhûr oldu. Tûs şehrindeki Nizamiye Medresesine müderris ta'yin edildi. 471 (m. 1078) yılında Tûs'ta vefât etti.

Temel din ve âlet (yardımcı) ilimlerine sahip olduktan sonra, çeşitli memleketlere âlimlerin ilimlerinden istifâde edebilmek için seyahat eden Ebü'l-Muzaffer Şehfûr İsferâînî, Esam, Ebû Ali Rifâ', Ebû Mensûr Bağdadî ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Tefsîr ve kelâm ilminde meşhûr oldu. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Her dalda ilim sahibi idi. Nizâm-ül-mülk tarafından Tûs'daki Nizamiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Tûs şehrinde yıllarca kalıp, orada dersler verdi. Üstâd, İmâm Ebû Mensûr Abdülkâhir bin Tâhir Bağdâdî'nin kızı ile evlendi. Evlâtları, Belh şehrinin âlim ve faziletlilerinden oldular.

Çok cömert olan Ebü'l-Muzaffer İsferâînî, evinde dünyâ malı bulundurmaz, eline geçenin ihtiyâcından fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Eline çok mal geçmesine rağmen, hiçbir zaman zekât nisâbına mâlik olmamıştı. Çünkü eline geçen mal, hemen bir fakirin evine doğru yola çıkarılırdı. Çok ibâdet eder, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışırdı. Tûs şehri, yıllarca onun saçtığı ilim ışıklarıyla parladı. Kendisinden birçok kimse ilim öğrenip istifâde etti. Ebü'l-Muzaffer Şehfûr İsferâînî, engin bilgisi, keskin zekâsı, doğruyu gören aklı ile, doğru yoldan sapanlara güzel cevaplar verip susturdu. Kelâm ve tefsîr ilimlerinde kıymetli kitaplar yazdı. "Tefsîr-ül-kebîr" adı da verilen "Tâc-üt-terâcim fî tefsîr-il-Kur'ân lil-e'âcim" adlı eseri meşhûrdur. Kelâm ilmine dâir yazdığı "Et-Tebsîr fiddîn ve temyîz-ül-firkat-in-nâciyet-i an-il-firak-il-hâlikîn" adlı eserinde, Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimlerine tâbi olanların ebedî saadete ereceklerini, onların yolundan ayrılanların sapıklıktan kurtulamayacaklarını bildirmektedir.

Çok güzel şiirler de yazan Ebü'l-Muzaffer Şehfûr İsferâinî, bir şiirinin tercümesinde kendi nefsine şöyle demektedir:

"Verdiğin üç-beş parça mal ile cömert oldum sanma! Asıl cömertlik, çok mal verdiği halde, en az verenin kendisi olduğunu düşünmektir. Verdiği mal karşılığında teşekkür ve iltifât bekleyen cömert değildir. Teşekkür, minnet ve eziyete aldırış etmeyen kimseye, cömertliğinden dolayı iltifâtın bir zararı olmaz."

Hilâl bin Âlâ'ya şu ma'nâdaki şiiri söylediği bildirilmektedir:

"Bana zekât borcun var mı diyenlere çok şaşarım. Mirasçılarıma mal değil, iyilik ve güzellikler bıraktım. Birçok defa dünyâ malı ile elim dolup taştı. Sadaka vermekten başka birşey düşünmediğimden hiçbir zaman zekât nisâbına mâlik olacak kadar malım olmadı. Böyle cömert olan kimselerin zekât borcu olduğu nerede görülmüştür?"

Ebü'l-Muzaffer Tâhir bin Muhammed el-İsferâînî, "Et-Tebsîr fîl-firak" isimli kitabının önsözünde, şunları kaydediyor:

Allahü teâlâ, En'âm sûresinin 79. âyet-i kerîmesinde İbrâhim aleyhisselâmın Îmânından haber verirken, meâlen onun şöyle dediğini beyân buyurmuştur **"Şüphesiz, ben sâdece hak dîne** (tevhîde) **boyun eğip, yüzümü yerleri ve gökleri yaratmış olan Allaha çevirdim ve ben müşriklerden** (O'na ortak koşanlardan) **değilim."** Bu âyet-i kerîmede, onun "Hanîf' dini üzere olduğu, ya'nî putlara tapmadığı, şeytanın yollarından uzak durduğu, Allahü teâlânın dinine muhalif olan yol ve dinlerden uzak kaldığı bildiriliyor. Bunun benzeri, Resûlullaha (s.a.v.) inzal buyurulan şu âyet-i kerîmelerde görülmektedir En'âm sûresinin yüzellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurulmaktadır. **"Peygamberlerin bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr etmek** v**eya hükümlerin bir kısmını tanımamak sûretiyle dinlerini ayrı ayrı fırkalara ayırarak parçalananlar var ya, senin onlarla hiçbir ilgin yoktur..."** Muhammed sûresinin ondokuzuncu âyet-i kerîmesinde de meâlen şöyle buyurulmuştur. **"Şimdi** (Ey Resûlüm)! Şunu **bil ki, Allahtan başka hiçbir ilâh yoktur."** Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmelerde Resûlüne, ma'rifetullaha ve Allahü teâlânın dinine muhalif olan her dîni terk etmesini emretmiştir. Yine O'na kendisinden haber verirken, Allahtan başka ilâh olmadığını ve ibâdete yalnız O'nun lâyık olduğunu bildiren vasıfları toplayan ma'rifetine dâir sıfatlarla kendisini anmayı emretmiştir. Allahü teâlâ, En'âm sûresinin yüzaltmışbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: **"De ki: Beni, Rabbim, şüphesiz dosdoğru bir yola hidâyet buyurdu; O, öyle bir din ki, gayet sağlam ve devamlı, İbrâhim'in Hakka yönelmiş tevhîddîni; ve O** (İbrâhim), **hiçbir zaman müşriklerden olmadı."**

Allahü teâlâ, bütün insanlara, cinnîlere ve meleklere "La ilahe illallah" ya'nî Allahtan başka ilâh yoktur demelerini buyurmuştur. Cenâb-ı Hak, İhlâs sûresinin birinci ve ikinci âyet-i kerîmelerinde meâlen; "(Ey Resûlüm) **De ki: O, Allahtır, tektir"** buyurmuş, kendisini kemâl sıfatlarıyla vasfetmiş, aynı sûrenin üç ve dördüncü âyet-i kerîmelerinde ise meâlen; **"Doğurmadı, O, doğurulmadı da. Hiçbir şey de, O'na denk olmamıştır"** buyurarak kendinden noksanlıkları nefyetmiştir.

Bâtılın sıfatının hakîkatine ermeyene, hakkı bilmek mümkün olmaz. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâmı, O'na hakkı, i'tikâdlarının ve ma'rifetlerinin sahih olması için suâl ederler, bâtılı ve şerri de onlardan kaçınmak için sorarlardı. Hattâ Huzeyfe-i Yemânî (r.a.) buyurmuştur ki: "İnsanlar, Resûlullahtan (s.a.v.) hayrı soruyorlardı. Ben ise, O'na şerri soruyordum." Hazreti Huzeyfe'nin böyle yapması, şerri tanıyarak, ondan istenildiği gibi kaçınmak içindi. Zira, onu tanımayan ona düşebilir. Nitekim şâir şöyle demiştir: Şerri (kötülüğü), kötülük yapmak için değil, ondan korunmak için öğrendim. Kim kötülüğü hayırdan (iyilikten) ayıramıyorsa ona düşer."

Resûlullah (s.a.v.) İslâm cemâati içerisinde, önceki dinlerde meydana geldiği gibi, muhtelif fırkaların zuhur edeceğini haber vermişlerdir. Birgün Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm): **"Yahudiler yetmişbir fırkaya ayrıldı. Hıristiyanlar da yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim ise yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Hepsi Cehenneme gidecek, ancak bir fırkası kurtulacaktır"** buyurmuş, onlar da "Yâ Resûlallah! Fırka-i nâciye (kurtulacak olan fırka) kimlerdir?" diye sormuşlar Resûlullah da (s.a.v.), **"Benim ve Eshâbımın izinde gidenlerdir"** diye cevâp vermişler, bir başka rivâyette, "(Onlar) **cemâattir** (Cumhûr-i müslimîndir)" buyurmuşlardır. Abdullah bin Ömer'in (r.anh) rivâyet ettiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) Âl-i İmrân sûresinin yüzaltıncı âyet-i kerîmesi olan **"Kıyâmet gününde bir takım yüzler ak ve bir takım yüzler de kara olacak..."** meâlindeki âyetin tefsîri hakkında şöyle buyurmuşlardır: **"Yüzleri ak olan cemâat** (Cumhûr-i müslimîn), **yüzleri kara olanlar ise hevâ ehlidir.** (Bid'at ve dalâlet sahipleridir)". Resûlullah (s.a.v.) bu ümmetin hevâya bulaşacağını (ya'nî bu ümmetten birçok kimselerin bozuk fırkalara intisâb edeceğini) beyân buyurmuştur. Hevâ ehlinden çoğu, zâhirde fırka-i nâciye ile beraber ise de, imânın hakîkatinde onlardan ayrılmaktadırlar: Mü'minin, bid'at fırkalarından ayrılabilmesi ve onların sapıklıklarından kendisini koruyabilmesi için, onların hâlini bilmesi, onların şüphe ve bid'atlerinden akidesini koruması ve Allahü teâlânın âyet-i kerîmede bildirdiği kimselerden olmaması lâzımdır. Nitekim Allahü teâlâ, Yûsuf sûresinin yüzaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onların çoğu, Allahü teâlâya şirk koşmaksızın, îmân etmez"** buyurmuştur. Bu husûsta Resûlullah (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: **"Kalbinde zerre miktarı kibir, ya'nî küfür bulunan kimse Cennete girmez. Kalbinde zerre miktarı îmân bulunan kimse de Cehennemde kalmaz."** insanı kurtaracak olan zerre miktarı îmân, bütün bid'atlerden, ilhâddan ve küfrün her çeşidinden sâlim olan (arınmış) sahih bir i'tikâddır. Akıllı kimse için bütün bid'at nevileri ve bid'at ehli ortaya çıkmadıkça (onları tanımadıkça), îmânın hakîkati, hepsinden arınmış bir şekilde açığa çıkmaz. Hazreti Peygamberin (s.a.v.) kelâmı doğru, va'di haktır. O'nun, müslümanlar arasında bulunacağını haber verdiği dalâlet (sapıklık) fırkalarının ortaya çıkacağından şüphe yoktur. Fakat müslüman âlimlerden ehl-i tahkîk olanlar bunda ihtilâf etmişlerdir. Tahkîk ehli âlimlerden ba'zıları: "Müslümanlar arasında çıkacağı bildirilen bid'at ehli fırkalar, henüz tamamlanmamıştır; şu anda bir kısmı' mevcûd olup diğer bir kısmı ise, kıyâmet gününden önce meydana gelecektir. Hazreti Peygamberin (s.a.v.) haber verdiği şeyler şüphesiz olacaktır" demişlerdir. Ba'zı âlimler ise; "Bu fırkaların hepsi, İslâm

cemâati arasında meydana gelmiştir. Mü'minin, akidesini onların bozuk akidelerinden ve dinini onların sapık dinlerinden ayırması lâzımdır" buyurmuşlardır.

İmâm-ı İsferâînî, "Et-Tebsîr fil-firak" isimli eserinin "Ehl-üs-sünnet vel-cemâat i'tikâdının beyânı" başlıklı onbeşinci babında buyuruyor ki:

Allahü teâlâ Peygamberler gönderdi, kitablar indirdi, emir ve nehiyler verdi, sevâb ve ıkâbı (ceza) beyân edip, Peygamberlerini (a.s.) kendilerinin doğruluğuna delâlet eden mu'cizelerle te'yîd etti (kuvvetlendirdi). Onların lisânı üzere, tevhîdi ve İslâmiyeti (akâid ve fıkhı) bilmeyi farz kıldı. Onların her söyledikleri doğru, her yaptıkları haktır. Onların bu vasıflarına delâlet eden ilim, sâdık olduklarına ve sözlerinin doğruluğuna delâlet eden zâhirî mu'cizelerin meydana gelmesidir. Cenâb-ı Hak, tevhîd, akâid ve fıkhı farz kılmış ve bunu kitabında ba'zı âyet-i kerîmelerde topluca, ba'zı âyet-i kerîmelerde tafsilâtıyle beyân etmiştir. Topluca bildirmesi, Nisa sûresinin yüzaltmışüçüncü âyet-i kerîmesinde olmuş, Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurmuştur: **"Nûh'a ve ondan sonraki Peygamberlere vahy ettiğimiz gibi** (Habîbim) **sana da vahy ettik ve yine İbrâhim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Ya'kûb'a, Ya'kûb'un çocuklarına, Îsâ'ya, Eyyûb'e, Yûnus'a, Hârûn'a Süleymân'a da vahy ettik ve Davud'a Zebur'u verdik."**

Mufassal (ayrıntılı) olarak da şu âyet-i celîlelerde bildirilmiştir. Allahü teâlâ A'râf sûresinin ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"And olsun, biz Nûh'u Peygamber olarak kavmine gönderdik de, o şöyle dedi: "Ey kavmim! Allaha ibâdet ve itaat edin, sizin için ondan başka bir ilâh yoktur. Ben üzerinize gelecek çok büyük bir günün azâbından hakîkaten korkuyorum."** Hûd sûresinin yirmibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten biz Nûh'u, şöyle desin diye kavmine gönderdik: "Haberiniz olsun, ben size azâbın sebeblerini ve kurtuluşun yolunu açıklayan bir korkutucuyum."** Gâfir (Mü'min) sûresinin otuzdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Doğrusu Mûsâ'dan önce Yûsuf da size mu'cizeler getirmişti. O vakit de onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet vefât ettiğinde de: "Bundan sonra Allah asla Peygamber göndermez" dediniz. İşte Allah** (dîninde) **haddi aşan şüpheciyi böyle saptırır."** Yûnus sûresinin yetmiş beşinci âyet-i kerîmesinde ise, meâlen; **"Bu Peygamberlerden sonra, Mûsâ ile Hârûn'u Fir'avn ve cemâatine mu'cizelerimizle gönderdik. Kibirlenerek îmân etmediler ve günahkâr bir kavim oldular"** buyurmuştur.

Bu konunun topluca bildirildiği âyet-i kerîmelerden bir kısmı da şöyledir. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin yüzaltmışdördüncü âyetinde meâlen; **"Gönderdiğimiz öyle peygamberler vardır ki, onları bundan** (bu sûreden) **önce sana beyân ettik, öyle peygamberler de vardır ki, sana onların kıssalarını bildirmedik..."** buyurmuş. Gâfir (Mü'min) sûresinin yetmişsekizinci âyet-i kerîmesinde ise meâlen; **"**(Ey Resûlüm) **gerçekten biz senden önce birçok peygamberler gönderdik, onlardan kimini sana haber verdik, kimini de sana haber verip anlatmadık..."** buyurmuştur.

Muhammed (s.a.v.) Allahü teâlânın Resûlüdür. Risâletinde, bütün fiil ve sözlerinde sâdık idi. O'nun mu'cizesi Kur'ân-ı kerîm idi. İnsanları münâzaraya da'vet etmiş ve kendilerinden itaat istemiştir. Onlara, ne zaman Kur'ân-ı kerîme benzer bir sûre getirirlerse, itaat etmeleri gerekmiyeceğini beyân buyurarak meydan okumuştur. O dili bilenler, kendilerinden ve nesillerinden itaat mükellefiyetini, mallarındaki hakları düşürmek için çalışmışlar, buna muktedir olamamışlardır. Eğer getirdikleri sözle, kendilerinden, mallarından ve aile efradından,

mükellefiyetleri kaldırmaya güçleri yetseydi, harbe, sulha ve kıtale yönelmezlerdi ki, bu kıtalin sonunda; ölüm, esîr düşme, köle olma, mallarda ve elde bulunan diğer şeylerde yağma ve gasb vardır. Bunu (Kur'ân-ı kerîmin bir âyet-i kerîmesinin de olsa benzerini) getiremeyince, onların Kur'ân-ı kerîmin üstünlüğü karşısında acze düşerek bu işten yüz çevirdikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Mûsâ aleyhisselâm zamanında Fir'avn'ın sihirbazları, ona karşı durmaktan âciz kalmışlar, birçokları, Mûsâ'nın (a.s.) da'vetinde haklı olduğunu kabûl ederek onun getirdiklerine îmân etmişlerdir, Îsâ aleyhisselâm da getirdiği mu'cizelerin bir benzerini getirme husûsunda doktorları âciz bırakmıştır.

Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) nübüvvetinin hak olduğu, Allahü teâlânın kitabında açıkça ortaya konulmuştur. Bu husûsta, cenâb-ı Hak Ahzâb sûresinin kırkbeş ve kırkaltıncı âyet-i kerîmelerinde meâlen; **"Ey Peygamber! Seni ümmetinden** (tasdîk edenlerle etmiyenler üzerine) **bir şâhid,** (mü'minlere Cenneti) **bir müjdeleyici,** (kâfirleri de Cehennemle) **bir korkutucu gönderdik. Hem Allahın dînine ve O'na ibâdete, O'nun izniyle bir da'vetçi, hem de nûr saçan bir kandil olarak"** buyurmaktadır.

Fetih sûresinin 29. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurulmuştur **"Muhammed** (s.a.v.) **Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların** (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) **hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri böylece Tevrat'ta ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi, onlar, ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek, şaşırdıkları gibi, hâl ve şânları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."**

Peygamber efendimizin nübüvveti, Kur'ân-ı kerîmde müteaddit yerlerde zikredilmiştir. O'nun mu'cizesinin vasfedilmesi husûsunda Allahü teâlâ Bekâra sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: **"Eğer kulumuza** (Hazreti Muhammed'e (a.s.) **indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphede iseniz, haydi sizde onun benzerinden** (fesahat ve belagatta ona eş) **bir sûre getirin ve Allahtan başka şâhidlerinizi** (putlarınızı, şâir ve âlimlerinizi) **de yardıma çağırın,** (şayet bu beşer kelâmıdır) **sözünde sâdık** (doğru söyliyen) **kimseler iseniz."** Resûl-i ekremin (s.a.v.) mucibiyle amel ettiği şey İslâmiyettir. O'nun mu'cizesi, haber verdiği bütün şeylerde sâdık olduğuna delîldir. O'nun haber verdiklerinden bir kısmı şunlardır: **"Benden sonra Peygamber gelmiyecektir", "İslâm yükselir, onun üzerine yükselen olmaz", "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur;** (Birincisi) **Allahtan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek,** (diğerleri) **namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek ve Ramazân-ı şerîf ayında oruç tutmaktır."** Bu beş temel vazîfenin kıyâmete kadar kesilmiyecek ve kaldırılmayacak bir farz olduğunu beyân buyurmuş ve insanların kabirlerinde diriltileceklerini ve dinden sorulacaklarını, sonra haşir vaktine kadar âsilerin ıkâb (ceza) göreceğini, tâat ehlinin de ni'metler içerisinde olacağını haber vermiştir. O'nun haber verdiklerinden bir kısmı da; haşir, neşir, kıyâmetin meydana getirilmesi ve kıyâmetin vaktini Allahtan başka kimsenin bilmiyeceğidir. Halk haşrolacak ve hesaba çekilecek, sonra ehl-i Cennet, Cennette dâimî bir ni'met içine sokulacaklar, orada Rablerini göreceklerdir. Bu, cenâb-ı Hakkın ziyâde ikramı ve ihsânından dolayı olacaktır. Kâfirler ve mürtedler ise, Cehennem azâbında, kurtulma imkânları

bulunmaksızın ebedî kalacaklardır. Âsîlerden bir topluluk da Cehennemde cezalandırılırlar, sonra Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) şefaatiyle, ulemânın, zâhid ve âbidlerin şefaatiyle ve mü'minlerin çocuklarının şefaatiyle Cehennemden çıkarılırlar. Bunların şefaatlerine nail olamayan, fakat kendisine önceden emân verilmiş kimseler, Allahü teâlânın rahmetiyle Cehennemden çıkarlar. Mü'minlerin âsilerinden birçokları, Cehenneme girmeden önce, ya Resûlullahın (s.a.v.) şefaatiyle veya Allahü teâlânın rahmetiyle mağfiret olunur. (bağışlanırlar). Kalbinde zerre miktarı îmân olan kimse Cehennemde kalmaz.

Mü'minler ma'siyet (günah işlemek) sebebiyle kâfir olmaz ve îmândan çıkmazlar. Çünkü ma'siyet, taraflardan bir tarafta olup kalbdeki îmân münâfi değildir (onu yok etmez). Allahü teâlâ Kehf sûresinin otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince; şüphe yok ki, biz, öyle güzel bir amel işleyenin mükâfatını zayi etmeyiz"** buyurmuştur. Resûlullah da (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. **"Kalbinde zerre miktarı imân olan kimse Cehennemde kalmaz. Kalbinde zerre miktarı kibir ya'nî küfür bulunan kimse de Cennete girmez."** imândan zerre miktarı demek; şirkten, şek ve şüpheden arınmış olan i'tikâd demektir, imân ne zaman bunlarla biraraya gelirse, küfür ve bid'at Şâibeleriyle lekelenmiş olur ki, böyle bir îmâna sâhib olan, mü'min ismini almaya müstehak değildir.

İmâm-ı İsferâînî, icmâ' konusunda şunları yazmaktadır:

İcma', haktır ve ümmetin üzerinde icmâ' ettiği şey de, söz olsun, fiil olsun kat'î olarak hak olur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi buna delîldir: **"Ümmetim dalâlet** (sapıklık) **üzerinde ittifâk etmez."** Onların hepsinin yalan üzerinde ittifâk etmeleri caiz olsaydı, şeriatten (dînî hükümlerden) ba'zı şeyleri gizlemeleri de caiz olurdu. Böyle olunca da, şer'î tekliflere ulaştıran delîllere i'timâd bâtıl olur, teklif ve şeriat sakıt olurdu. Kur'ân-ı kerîmde icmâ'ın aslı (temeli, delîli), şu âyet-i kerîmedir Nisa sûresinin 115. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurulmaktadır **"Her kim de, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere aykırı harekette bulunur ve mü'minlerin yolundan başkasına uyar giderse, onu döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhırette de kendisini Cehenneme koyarız ki,** (Cehennem) **ne kötü bir dönüş yeridir."**

Müslümanların üzerinde icmâ' ettikleri şeylerden birisi şudur: Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından ismen bildirilen on kişi Cennet ehlindendir. Onlar da; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talhâ, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahmân bin Avf ve Ebû Ubeyde İbn-ül-Cerrâh'dır (r.anhüm). İcmâ' edilen husûslardan biri de, bunların hanımları, çocukları ve torunları da mü'mindirler ve Cennet ehlindendirler. Bunlar, dînin ileri gelenlerinden olup, Kur'ân'dan ve şerîatten (İslâmiyetten) hiçbir şeyi gizlememişlerdir. Bunun gibi Resûlullahtan (s.a.v.) sonra dört halîfenin hilâfeti üzerinde birleşmişler ve bunların Kur'ân'dan ve şeriatten hiçbir şeyi gizlemedikleri, bilâkis Onun yolunda en güzel şekilde yürüyüp, müslümanları dinde sabit kılma husûsunda güzelce çalışmaya muvaffak olduklarını bildirmişlerdir. Allahü teâlâ da şu âyet-i kerîmesinde onları sena eylemiştir (övmüştür). Zikredilen âyet-i kerîme, Fetih sûresinin yirmidokuzuncu âyet-i kerîmesidir. Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurmaktadır: **"Muhammed** (s.a.v.) **Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların** (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) **hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur.**

Onların hâlleri, şerefleri böylece Tevrât'da ve İncîl'de bildirilmiştir, İncîlde de bildirildiği gibi, onlar, ekine benzer, ince bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek, şaşırdıkları gibi, hâl ve şanları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Eshâbının en üstünleri olan Ebû Bekr ve Ömer (r.anhüm) hakkında şöyle buyurdu: **"Benden sonra iki kişiye, Ebû Bekr ve Ömer'e uyunuz."** Hazreti Osman'a dâir de şöyle buyurdu; **"Kendisinden meleklerin haya ettikleri kişiden ben haya etmiyeyim mi?"** Hazreti Ali (r.a.) hakkında ise, **"Sizin en üstün kadı olanınız** (hükümleri en iyi bilip halledeniniz) **Ali'dir"** buyurdu. Hasen ve Hüseyn (r.anhüm) hakkında, **"O ikisi, Cennet ehli gençlerin seyyidleridir** (üstünleridir)", Ebû Bekr ve Ömer (r.anhüm) hakkında yine, **"O ikisi, Cennet ehlinin kâhillerinin** (otuz ile elli yaş arasındaki olgun kişilerin) **seyyidleridir** (efendileridir) Fâtımatü'z-Zehrâ (r.anhâ) hakkında **"Alemlerin kadınlarının seyyidesi** (üstünleri) **dört kadındır. Fâtıma, Hadîce, Âsiye ve Meryem binti İmrân",** Hazreti Âişe (r.anhâ) hakkında **"Âişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tirid yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, Arabların tiridi, üstün görmedeki âdetlerine göre buyurmuştur.

Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Dîninizin üçte birini Âişe'den** (r.anhâ) **öğreniniz"** buyurdu. Yine onun hakkında; **"O, fakîhedir** (fıkıh âlimidir)" buyurdu. Fâtıma (r.anhâ) hakkında şöyle buyurdu; **"Fâtıma benden bir parçadır, onu sevindiren şey beni sevindirir, onu üzen şey beni üzer."** Eshâb-ı Kirâmın hepsi hakkında ise şöyle buyurdu: **"Eshâbım, yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete erersiniz",** İbn-i Mes'ûd (r.a.) hakkında: **"Ümmetim içinden İbn-i Ümm-i Abd'in râzı olduğuna ben de râzı oldum"** buyurdu. Ebû Ubeyde İbn-ül-Cerrâh (r.a.) hakkında; **"Ebû Ubeyde ümmetimin emînidir"** buyurdu. Zübeyr (r.a.) hakkında: **"Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de ümmetimden havarim Zübeyr'dir"** buyurdu. Mu'âviye (r.a.) hakkında **"Ümmetimin en halîmi Mu'âviye'dir"** buyurduktan sonra, ona şöyle duâ buyurdu: **"Allahım, onu hâdî** (hidâyette) **ve mehdî** (başkalarını hidâyete sevkeden) **kıl. Onu hidâyete ulaştır ve başkalarını da onunla hidâyete ulaştır."**

Sahâbe-i Kirâmın faziletlerine dâir haberler o kadar çoktur ki, bu muhtasar kitaba sığmaz. Bunlardan maksâd şudur: Hulefâ-i râşidîn hak üzere idiler. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı, muhikk (doğruyu yerine getiren, doğru), mü'min, ihlâslı ve sâdık idiler. Hulefâ-i râşidînin takdim ettiklerini Eshâb-ı Kirâm da takdim ederler, onların kararlaştırdıklarını onlar da hak ve sıdk (doğru) olarak kararlaştırırlardı. Hepsi de Ebû Bekr'e (r.a.), "Ey Resûlullahın halîfesi", Ömer'e (r.a.) ise, "Ey Emîr-el-mü'minîn" diye hitâb ederlerdi. Osman ve Ali'ye de (r.anhüm) "Ey Mü'minlerin emîri" diye hitâb ederler, Ali de (r.a.), kendinden önceki halîfelere böyle hitâb ederdi. Onun hilâfeti sırasında da ona bu şekilde hitâb edilirdi.

Fırka-i nâciyenin i'tikâdına dâir bildirdiğimiz bu dînî (hükümleri) kim kabûl ederse, o, hak üzerinde ve sırât-ı müstekîmdedir (doğru yoldadır). Kim bunları bid'at ehlinden sayarsa, kendisi bid'atçı olur. Kim bunu dalâlet olarak görürse, kendisi sapık olur. Kim bunları tekfir ederse (kâfir sayarsa), kendisi imansız olur. Kim îmânı küfür, hidâyeti dalâlet, sünneti bid'at kabûl ederse, onun bu i'tikâdı küfür, dalâlet ve bid'at olur. Bunun aslı Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfinden alınmıştır: **"Kim, müslüman kardeşine "Ey kâfir" derse, bu söz ikisinden**

birine râci olur." Bu cümleden hareketle, biz ancak bizi bid'atçi kabûl edeni bid'atçi, bizi sapık göreni sapık, bizi tekfir edeni imansız görürüz.

Ebü'l-Muzaffer İsferâînî, âkil ve baliğ kimselere i'tikâdın temellerini öğrenmenin farz olduğunu anlattıktan sonra, fıkıh mes'elelerini sormayı teşvik konusuna geçip, şöyle demektedir: "Bu mevzûda Nahl sûresinin kırküçüncü âyeti vardır. Bu âyet-i kerîmede Allahü teâlâ meâlen şöyle buyurmaktadır **"Bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz!"** İhtiyaç hâlinde ve hâdise vukû'unda suâl vâcib olur. Eğer sormaz, kendi bildiğine göre yapar da, hatâ veya isâbet ederse, onun fiili (işi), Allahü teâlânın emrine yapışmak olmaz. Bunun kendisiyle cenâb-ı Hakka yaklaşılan bir ibâdet olması caiz değildir. Bunun için Allahü teâlâ suâl sormayı emretmiş, Enbiyâ sûresi, 7. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmuştur: **"Bilmiyorsanız zikir ehline sorunuz."** Bu, müslümanların üzerinde, ittifâk ettikleri şu mes'elede olduğu gibidir: "Bir a'mâ, kıbleyi sorar, sonra ona doğru namaz kılarsa, kıble yanlış olsa bile, sorduğu için namazı sahîh olur. Sormadan kılarsa, isâbet etse bile bu namazı sahih olmaz ve iade etmek vâcib olur. Bu, şuna benzer; avamdan bir kişi, kendi kafasına, göre amel etmesi veya sual ehlinden olmayan kimseye sorması hâlinde, ibâdetinde isâbet etse bile, bu ibâdeti mu'teber olmaz ve üzerine iade vâcib olur. Bu durum, Ehl-i sünnetin ekserisinin sözlerine göre ibâdetlerde olur. Fakat akidlerde (ya'nî insanlar arasındaki muâmelelerde) böyle değildir. Şeriat hükümlerinde, taklîd ehlinin (ictihâd sahibi olmayıp da bir hak mezhebe tâbi olması icâb edenin) yaptığı her şeyi sorması vâcib olur. Herkese sorması da caiz olmaz. Bu caiz olsaydı, kendisine göre hareket etmesi de caiz olurdu. Zira, o şahıs ile müctehidlerin sıfatlarını taşımayan kimse arasında fark yoktur. Bunun için Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: **"Bilmiyorsanız zikir ehlinden sorunuz."** Resûlullah da (s.a.v.) **"Bu ilim dîninizdir. Dîninizi kimden aldığınıza bakınız"** buyurmuştur."

İsferâînî, kitabının bir başka yerinde sözüne şöyle devam etmektedir:

Bil ki, Ehl-i sünnet vel-cemâatin i'tikâdına dâir zikrettiklerimizin hepsinde, İmâm-ı Şafiî ile İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve bütün ehl-i hadîs ve ehl-i re'y imamları arasında hiçbir ihtilâf yoktur. Bu imamlar; Mâlik, Evzâî, Dâvûd, Zührî, Leys bin Sa'd, Ahmed bin Hanbel, Süfyân-ı Sevrî, Süfyân bin Uyeyne, Yahyâ bin Maîn, İshâk bin Râhûye (Râheveyh), Muhammed bin İshâk Hanzalî, Muhammed bin Eslem Tûsî, Yahyâ bin Yahyâ, el-Hüseyn ibn-ül-Fadl el-Acelî, Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer, Ebû Sevr ve diğerleri gibi Şam, Hicaz, Irak, Horasan, Mâverâünnehr'deki Eshâb, Tabiîn, Tebe-i tabiîn imamlarıdır. Yukarıdaki iki grup arasında ihtilâf olmadığını tahkîk etmek isteyen, Ebû Hanîfe'nin (r.a.) kelâma dâir tasnif ettiği "El-Âlim vel-müteallim" adlı eserine baksın. Bunda bid'at ve ilhâd ehlini kahr edici delîller vardır. Bunun gibi, yine onun "El-Fıkh-ül-ekber" adlı eserine baksın. Bu kitabı Ebû Hanîfe'den (r.a.) Ebû Muti' yoluyla, sahih bir isnâd ve mu'temed bir tarik kullanarak Nişâbûr'un reîsi olan Ebû Abdullah Belhî rivâyet etmiştir. Yine Ebû Hanîfe'nin (r.a.) vasıyyete dâir Osman Leysî'ye yazdığı mektûbu okusun. Bunda bid'at ehline cevaplar vermiştir. Ebû Hanîfe'nin (r.a.) kelâma dâir tasnif ettiği "El-Kıyâs" kitabına da baksın. O bu kitapta, mülhidlere, âlemin kadim olduğunu iddia edenlere reddiye yazmıştır. Bunun yanında "Kitâb-ur-redd alel-berâhime" isimli eserine ve diğer eserlerine de bakılabilirse, iki mezheb arasında bu konuda hiçbir ayrılık olmadığı görülür. Onların mezheblerine dâir bu anlattıklarımıza muhalif olarak anlatılanların hepsi yalan ve iftiradır. Dîninde, aslı olmayan şeylerle amel eden kimseler, din imamlarına hurafeleri nisbet etmekten çekinmezler. Çünkü Allaha ve Resûlüne yalan isnâd etmekten çekinmeyen kişiler, müslümanların imamlarına (din âlimlerine) yalan isnâd etmekten de çekinmezler. Nitekim kaderiyyenin ve Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının ba'zı habis

(çirkin) akideleri, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye (r.a.) nisbet edilmek istenmiştir. Onların bu iddiaları seni aldatmasın, İmâm-ı a'zam, onlardan ve nisbet etlikleri şeylerden uzaktır.

İmâm-ı İsferâînî, kitabının onbeşinci babının ikinci faslında da; âhırette, yalnız Ehl-i sünnet vel-cemâatin kurtulacağını ifâde etmektedir. Kendileri için, bu sıfat tahakkuk edecek kimseler şu âyet-i kerîmeye uymakla me'mûrdurlar Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresinin otuzbirinci âyetinde meâlen; **"Ey sevgili Peygamberim! Onlara deki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever"** buyurdu. Allahı sevmek, Resûl-i ekreme (s.a.v.) tâbi olmakla mümkündür. Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede, Resûle (s.a.v.) tâbi olmanın, Rabbin kulunu sevmesine sebeb olduğunu beyân buyurmaktadır. Resûlullaha (s.a.v.) daha tam ve kâmil muhabbet edene, Allahü teâlânın muhabbeti daha kâmil ve tam olur. Bu ümmet içerisinde Resûlullahın (s.a.v.) haberlerine ve sünnetlerine bunlardan daha çok uyan yoktur. Bunun için bunlar Eshâb-ül-hadîs ve Ehl-üs-sünne vel-cemâat gibi isimlerle isimlendirilmiştir. Resûlullaha (s.a.v.) fırka-i nâciye sorulduğu zaman; **"Benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurmuştur. Çünkü onlar, Resûlullahtan (s.a.v.) gelen haberleri alıp, mezheplerini onlar üzerine bina ederler ve onlarla amel ederler. Onlar, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) tatbik ettiklerini uygularlar. Bunların arasına, râfizîler ve hâriciler gibi Eshâb-ı Kirâmı kötüleyenler girmezler.

Resûlullaha (s.a.v.) fırka-i nâciye sorulduğunda, diğer bir rivâyette: **"**(Onlar) **cemâattir"** buyurmuştur. Bu sıfat da bize mahsûs olan bir sıfattır. Çünkü muhtelif fırkaların avamı ve havâssı (ileri gelenleri ve orta tabakası) onları "Ehl-i sünnet vel-cemâat" diye isimlendirirler. "Cemâat"i kabûl etmeyen havâric ve revâfıd (haricîler ve râfizîler) ve icmâ'ın sahîhliğini kabûl etmeyen mu'tezile, nasıl bu ismi alır ve Resûlullahın (s.a.v.) zikrettiği bu sıfata lâyık olur? Ehl-i sünnet vel-cemâat, edille-i şer'iyye denilen; kitâb, sünnet, icmâ" ve kıyâs-ı fukahâ isimli delîllerin hepsini kullandıkları hâlde, onların muhalifleri, bu delîllerden ba'zılarını red etmektedirler. Bundan da ortaya çıkmaktadır ki, Ehl-i necât, şerîatin (dînin) bütün temellerini kullananlar olup, onlardan bir çoğunu iptal edenler değildir. Ehl-i sünnet, kendi aralarında birbirlerinin tekfir edilmemesi lâzım geldiğinde müttefiktirler. Aralarında, uzaklaşmayı ve tekfiri gerektirecek bir ayrılık yoktur. O hâlde bunlar, hakkı yerine getiren cemaat ehlidir. Allahü teâlâ, hakkı ve hak ehlini muhafaza buyurur. Nitekim İnsân sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurur: **"Yâ Muhammed! Biz Kur'ânı hikmet muktezâsınca, sûre sûre, âyet âyet indirdik."** Müfessirler demişlerdir ki: Bununla tenakuzdan korumayı murâd buyurmuştur. Muhaliflerin fırkalarından hiçbir fırka yoktur ki, aralarında tekfir ve uzaklaşma, bulunmasın. Zikrettiğimiz gibi haricîler, râfizîler ve kaderiyye birbirlerini tekfir ederler. Öyle ki yedi ayrı fırka mensubları, bir mecliste bir araya gelmişler, birbirlerini tekfirden dolayı gruplara ayrılıp, çekip gitmişlerdir.

Yine Nisa sûresinin 82. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: **"Eğer O** (Kur'ân) **Allahü teâlâdan başkası tarafından olsaydı, ya'nî insan sözü olsaydı, onda tenâkuz-ı ma'nâ** (ma'nâların çelişmesi) **tefâvüt-i nazm** (lafızların farklılığı) **gibi birçok ihtilâflar bulurlardı."**

Abdullah bin Ömer (r.anhüm), Peygamberimizden (s.a.v.), meâl-i âlisi; **"Kıyâmet günü yüzlerin kimi beyaz kimi siyah olur. Yüzleri siyah olanlara siz inandıktan sonra kâfir mi oldunuz? Şimdi kâfir olduğunuz şey sebebiyle Cehennem azâbını tadın"** olan Âl-i İmrân sûresinin 106. âyet-i kerîmesinin tefsîrine dâir şunu nakletmiştir "Yüzleri ak olanlar, cemâat ehli, âhırette yüzleri kara olanlar ise, kitâb ve sünnete tâbi olmıyan hevâ (bid'at) ehlidirler." Cenâb-ı

Hak, En'âm sûresinin 159. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurmuştur ki: **"Onlar ki Enbiyânın ba'zısını tasdik ve ba'zısını tekzible dinlerini fırkalara ayırdılar ve dinlerinde de bölük bölük oldular. Sen onlardan değilsin, gerisin** (senin onlarla hiçbir ilgin yok)." Dinlerinde fırkalara bölünenler, hak yol üzere olmayanlardır. Muhaliflerin fırkalarından zikrettiklerimizin hepsi, aralarında gruplara ayrılmışlardır. Nitekim ba'zı ihtilâflarını belirttik. Bundan da, onların dinden ayrıldıkları, Ehl-i sünnet vel-cemâatin ise, İslâmın sağlam halatına, dînin kopmaz ipine yapıştıkları ve gruplara ayrılmaksızın dînin temellerinde müttefik oldukları, bu sıfatlarıyla muhaliflerinin değil, ancak bunların Ehl-i necât oldukları ortaya çıkmaktadır.

İmâm-ı İsferâînî onbeşinci babın üçüncü faslında da Ehl-i sünnetin faziletlerini ve onlara mahsûs övünülecek şeylerin beyânı üzerinde durmakta, bunları yedi madde hâlinde özetlemektedir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 212

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 395; cild-5, sh. 11

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 310; cild-5, sh. 38

4) Keşf-üz-zünûn sh. 268, 340, 442, 1820

5) Et-Tebsîr fid-dîn ve temyiz-ül-fırkat-in-nâciyet-i an-il-firak-il-hâlikîn.

İSHÂK BİN İBRÂHİM KARRÂB

Hadîs, târih ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ya'kûb olup ismi İshâk bin İbrâhim bin Muhammed bin Abdurrahmân'dır. Doğum yeri olan Serahs'e nisbetle Serahsî, daha sonra Herat'a göçtüğü için Hirevî denildi. Karrâb lakabı ile meşhûr oldu. 352 (m. 963) yılında doğdu. Yetmişyedi yaşında iken 429 (m. 1038) yılında vefât etti.

İlim öğrenmeye ilk önce aile çevresinden başlayan Karrâb'ın binyüzden fazla hocası vardı. Bunlardan biri de, anne tarafından dedesi Muhammed bin Ömer bin Hafsûye idi. İlim öğrendiği hocaları arasında; Abbâs bin Fadl Nadrevî, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Abdullah Seyyârî, Abdullah bin Ahmed bin Hammûye, Fakîh Zâhir bin Ahmed, Ahmed bin Abdullah bin Nâîmi, Halîl bin Ahmed Siczî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ahmed, Hüseyn bin Ahmed Mensûr Muhammed bin Abdullah Bezzâz ve daha birçok âlim vardı. Yıllarca, gece-gündüz demeden ilim öğrenmek için uğraştı. Bir hadîs-i şerîf bileni aradı. Rivâyet edenlerin, güvenilir olup olmadığını araştırdı. Güvenmediği, i'timâd etmediği râvînin rivâyetini, hiç duyulmamış veya çok meşhûr olsa da almadı. Allahü teâlânın dininin, Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği gibi bozulmadan, değiştirilmeden, sonraki nesillere aktarılmasına gayret etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Ravilerin hayatlarını kitabında bildirerek, Resûlullahdan (s.a.v.) kendi vefâtına kadar İslâm âlimlerinin târihini yazmış oldu. Dünyâya ehemmiyet vermez, elindekileri fakirlere dağıtırdı. Vaktini, ilim öğrenmek, öğretmek ve Rabbine ibâdetle geçirirdi. İnsanlara dinlerini doğru olarak öğretmeye gayret ederdi.

Şeyh-ül-İslâm Abdullah-Hirevî Ensârî, Ebü'l-Fadl Ahmed bin Ebî Âsım Saydalânî, Hüseyn bin Muhammed bin Mett ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de hocaları gibi ilim öğrenmeye ve öğretmeye gayret ettiler. Hep Allahü teâlânın rızâsı için çalıştılar. Bilhassa Abdullah-ı Ensârî hazretleri, hadîs râvîlerinin tenkidini (güvenilir veya güvenilir olmadığının tesbitini) yaparken hocasını delîl getirirdi. İnsanlara doğru yolu, Allahü teâlânın dînini öğretmeye gayret eden bu mübârek insanlar da birçok talebeler yetiştirip,

kitaplar yazdılar. Bu husûsta talebelerine örnek olan Ebû Ya'kûb Karrâb da, birbirinden kıymetli eserler yazdı. Bunlardan "Târih-i Sünen"de; Resûlullah (s.a.v.) zamanından kendi vefât târihi olan 429 (m. 1038) yılına kadar, İslâmiyete hizmet etmekle şereflenmiş olan, âlimlerin, vefâtlarına göre hayatlarını yazdı, ilim ehlinin üstünlüklerini dile getirdi. Ayrıca "Kitâb-ü nesîm-i mühec", "Kitâb-ül-üns ve sehive" ve "Kitâb-üş-şemâil-il-ubbâd" adlı eserler de onun yazdığı kitaplar arasındaydı. Bunlardan başka daha birçok kitabı vardı.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1100

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 264

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 244

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 228

İSMÂİL BİN ABDURRAHMÂN ES-SÂBÛNÎ

Horasan'da yetişen meşhûr hadîs, tefsîr ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Osman olup, adı İsmâil bin Abdurrahmân bin Ahmed bin İsmâil bin İbrâhim bin Amr en-Nişâbûrî'dir.

Horasan'da Şeyh-ül-İslâm olarak meşhûr olmuştur. 373 (m. 983) yılında Nişâbûr'da doğdu. Birçok âlimin kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiği İsmâil bin Abdurrahmân, zamanın en büyük âlimlerinden idi. Hayâtını, İslâmiyeti öğretmek, bid'atleri ortadan kaldırmaya çalışmakla geçirdi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Zühdü, ilmi ve çok ibâdet etmesiyle meşhûr oldu. 449 (m. 1057) senesi Muharrem'in dördüncü Cum'a günü Nişâbûr'da vefât etti. Cenâze namazını, Meydân-ı Hüseyn denilen yerde oğlu Ebû Bekr kıldırdı. Cenâze namazı çok kalabalık cemâat tarafından kılındı. Babasının mezarının yanına defn edildi.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, din ve dünyâ işlerinde izzet ve şerefin en yüksek noktasına ulaşmıştı. Bulunduğu yeri neş'e ve huzûr kaplardı, öyle güzel ahlâkı vardı ki, herkes kıymetli sözlerini kabûl eder, kimse muhalefet etmezdi. Ebû Osman es-Sâbûnî, Horasan'ın ilk hadîs âlimlerindendir. Son derece güzel (fasih) konuşurdu. Tefsîr ilminde de mütehassıs idi.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri için Zehebî; "Ebû Osman es-Sâbûnî zamanında Horasan'ın Şeyh-ül-İslâmı idi" dedi.

Abdülgâfir el-Fârisî; "O, zamanın bir tanesi idi. senelerce müslümanlara va'z ve nasihatte bulundu ve namaz kıldırdı. Çok hadîs-i şerîf bildirdi. Çok kitap tasnif etti. Birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf dinledi. Dinde olmayan ve sonradan ortaya çıkan bid'at olan şeyleri ortadan kaldırdı" buyurdu.

Hâfız Ebû Bekr el-Beyhekî; "Ebû Osman es-Sâbûnî Şeyh-ül-İslâm olup, müslümanlara hakkıyla dinlerini ve dünyâlarını öğretirdi" dedi.

İmâm-ül-Haremeyn; "Mekke-i mükerremede idim. Ba'zı mühim ilmî mes'elelerde müşkilim ve tereddüdüm vardı. Rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana, "Sen Ebû Osman es-Sâbûnî'nin i'tikâdı ve bildirdiği üzere ol." buyurdular" diye anlattı.

Sükkerî; "Ben Ebû İshâk-ı İsferâînî'nin kitabını okudum. Orada Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri için, "O, İslâmın kılıcıdır, dalâleti yok edendir" yazıyordu" dedi.

Ebû Bekr bin Fûrek birgün Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin ilim meclisinden çıktı ve şöyle buyurdu: "Ben, bu gencin zekâ ve konuşmasına hayranım. Zîrâ Arabî ve Fârisîyi çok güzel konuşuyor ve herkesi hayrete düşürüyor. Dersini dinlemeye herkes geliyor."

Sükkerî, kitabında şöyle anlatır: Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, birgün hocası İmâm-ı Sehl Su'lûkî hazretlerinin dersinde bir mes'ele üzerinde konuştu. Hayasından dolayı, hocasının yüzüne bakamadı. Hocası, "Ey İsmâil! Başını kaldır da öyle konuş" buyurduğunda, Ebû Osman es-Sâbûnî, "Efendim, sizin yüzünüze bakarak konuşmaktan haya ederim" dedi. Bunun üzerine İmâm-ı Sehl hazretleri de, "Bu gencin aklına, zekâsına ve hayasına bakın ne güzel" buyurdu.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, vefât edeceği vakit çocuklarını yanına çağırdı. Onlara vasıyyetini bildirdi ve onları sesli ağlamaktan, bağırıp çağırmaktan ve üst başlarını yırtmalarından menetti. Sonra Ebû Abdullah Hâssati'yi yanına çağırdı. Ona Yâsîn Sûre-i şerîfesini okumasını istedi. O da okudu. Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin bir ara rengi değişti ve şu hadîs-i şerîfi okudu: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **"Kimin son sözü Lâ ilahe illallah olursa, o kimse Cennete girer."** Bu hadîs-i şerîfi söyler söylemez vefât etti. Ebû Saîd şöyle anlatır. "Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin, vefât etmezden önceki son ilim meclisinde bulunuyordum. Mecliste çok kalabalık vardı. Kendisi için yüksek sesle: "Senin ömrün yetmişyedi senedir" dedi. Çok geçmeden vefât etti: Vefât ettiği zaman yetmişyedi yaşında idi."

Fıkıh âlimi Ebü'l-Mehâsin bin Ebü'l-Hasen Kettân bir rü'yâsını şöyle anlatır: "Rü'yâmda çok güzel bir köşk gördüm. Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri orada idi. Yüzünü kıbleye dönmüş, insanlara va'zü nasihat ediyordu. Uyku ile uyanıklık arasında bir ses duydum: "Ben Rabbime kavuştum. Rabbim bana rahmet etti. Beni sevenlere de rahmet etti" buyurdu."

Sâlih zâtlardan biri, tefsîr âlimi Ebû Bekr bin Ebî Nasr'ı rü'yâda gördü. Çok güzel bir koltuğa oturmuş, elinde birşey okuyordu. Ona ne okuduğunu sorduğumda, cevaben "Melekler hac ettiklerinde Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin kabrini de ziyâret ederler" buyurdu.

Ebû Hasen bin Zafer-i Hüseyn hazretleri, bir rü'yâsını şöyle anlatır: "Rü'yâmda Seyyid Nakîb Zeyd bin Ebi'l-Hasen'i gördüm. Yanında pırlanta mücevher dolu bir tabak vardı. "Bunları nereden aldınız?" dedim. Cevâb olarak, "Ebû Osman es-Sâbûnî hazretlerinin rûhunun üzerine serptiler, onlardan kalanı topladım" buyurdu."

Şöyle anlatılır: Bir yahudi, bir akşam bir rü'yâ gördü. Rü'yâsını şöyle anlattı: "Ben Ebû Osman hazretlerini, vefâtından sonra rü'yâmda yeşil elbiseler içinde gördüm. Bir koltuğa oturmuş, etrâfında meleklerden büyük bir topluluk vardı. Onlar da güzel elbiseler içinde idiler. Ebû Osman es-Sâbûnî'ye "Rabbin sana ne muâmele yaptı?" diye sordum. Ebû Osman hazretleri cevap olarak," Allahü teâlâ beni affetti. Cenâze namazımı kılanları da affetti" diye buyurdular. "Ben ne yapsam da sizler gibi olsam?" diye sorunca, "Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah söyle" buyurdu. Ben de rü'yâmda böyle okudum."

Sabahleyin o yahudi, doğruca Ebû Osman hazretlerinin kabrine gitti. Orada bir topluluk vardı. Onlara rü'yâsını anlattı ve müslüman oldu. "Ben, Allah rızâsı için müslüman oldum. Mal mülk için değil" dedi ve oradan ayrıldı.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri, ilimde üstün derecelere kavuştu ve hocasını geçti. Birçok âlim kitaplarında kendisinden bahsettiler. Zamanındaki ve daha sonraki şâirler, kendisini medhü sena eden şiirler söylediler. Vefâtı sebebiyle İmâm Ebü'l-Hasen ed-Dâvûdî, Ebû Osman için bir mersiye söyledi.

Göçtü ilim deryası İsmâil bu âlemden,
Çoktur onun için keder ve hüzün.
Bulmak dengini mümkün mü onun?
Herşey feryâd etti hüzünle için için.

Sorar herşey İsmâil'i yeryüzünde,
Nerede edep timsâlimiz, nerede?
Vefâtıyla yer, gök döktü göz yaşı,
Garip oldu onsuz ilim sanki.

Aldatmasın, kardeş dünyâ seni,
Gördüklerin geçici hepsi,
Ne kadar çok olsa malın,
Gelicidir ölüm dâim.

Ebû Osman es-Sâbûnî hazretleri birçok eser yazmıştır. Bunlardan önemli olanları: 1-Akîdet-üs-Selef, 2-El-Fusûl-ü fil-usûl'dür.

---

1) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-4, sh. 271

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 76

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 282

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 7

5) El-A'lâm cild-1, sh. 317

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 275

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 107

İSMÂİL BİN İBRÂHİM ES-SERAHSÎ (El-Hirevî)

Hadîs, fıkıh, kırâat ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, İsmâil bin İbrâhim bin Muhammed bin Abdurrahmân el-Karrâb'dır. Künyesi Ebû Muhammed'dir. 330 (m. 942) senesinde doğdu. Önce Serahs'da ilim öğrendi. Horasan ve Bağdad'a gitti. Sonra Herat'a yerleşti. Orada hadîs-i şerîf öğrenenler için yapılan büyük bir konakta otururdu. Birçok ilimlerde, zamanının âlimleri arasında üstâd kabûl edildi. "Menâkıb-ı Şâfiiyye" ismindeki kitabın sahibidir. Zühd.vera' ve takvâ sahibi idi. Çok kitap yazdı. 414 (m. 1023) senesi Şa'ban ayında vefât etti.

Fıkıh ilmini Abdülazîz bin Abdullah ed-Dârekî'den öğrendi. Hadîs ilmini öğrenmek için birçok yere gitti. Cürcân'da Ebû Bekr-i İsmâilî'den, Herat'ta Mensûr bin Abbâs'dan, Bağdad'da Ahmed bin Muhammed bin Miksâm'dan, Muhammed bin Abdullah es-Sâri'den, Ebû Amr bin Hamdân'dan, Ali bin Îsâ el-Âsımî'den, Ebû Muhammed el-Gıtrifi'den, Mahled bin Ca'fer el-Bâkarhî'den, Bişr bin Ahmed el-İsferâini'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Hamdaveyh el-Hâkim'den ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi.

Kendisinden de "Zemm-ül-kelâm" kitabının sahibi el-Ensârî, Ebû Atâ Abdüla'lâ bin Abdülvâhid bin Ahmed el-Melîhî ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Birçok ilimlerde söz sahibi olmuş büyük bir âlimdir. Hadîs ilminde "Hâfız" idi. Ya'nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. Ayrıca zühd ve vera'da da çok yükselmişti. Dünyalık olan şeylere gönül bağlamaz, haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı.

Hadîs Hâfızlarından Ebû Nasr el-Fâmî ve Yûsuf bin Ahmed eş-Şîrâzî diyorlar ki; "O, birçok ilimlerde İmâm idi. Zamanının âlimleri arasında en büyüğü oldu. Hadîs, kırâat, meânî, tefsîr ül-Kur'ân, fıkıh, edebiyat bunlardandır. Hepsinde çok güzel eserleri vardır."

Yine bu ikisi dediler ki, "Zühd sahibi olup, dünyâdan az bir şeye kanâat etmekte idi. Herat'ta onun ilminin faziletinden kimse istifâde edemedi. Çünkü başkaları meşhûr olmuştu."

İbn-i Salâh diyor ki, "Nişâbûr'da iken onun "Kâfi" ismindeki kitabını gördüm. Bu kitap, kırâat ilmine âit çok mes'eleyi içine almış ve birçok cild halindeydi."

Yine İbn-i Salâh anlattı; Hâkim Ebû Abdullah'ın onun hakkında: "O, ilim ehlinin sâlihlerinden ve kırâat ilmini öğrenenlerin ve öğretenlerin önde gelenlerinden idi" dediğini işittim.

İmâm-ı Sübkî, "Tabakât"ında diyor ki; "Onun vefâtı Hâkim'den sonra idi. Çünkü o, 414 senesinin Şa'bân ayında vefât etti. Hâkim ise 405 senesinde vefât etmişti. Ayrıca o, "Menâkıb" kitabında Hâkim'den hadîs-i şerîf rivâyet etmişti. Ondan naklettiği hadîs-i şerîfler bu kitapta çoktu. Ben de onun "Menâkıb"ından, hoşlandığım bu faydalı şeyleri "Tabakât'ımda naklettim. Kendisi şöyle anlatıyor Hocam Ebü'l-Kâsım Abdülazîz bin Abdullah ed-Dârekî'den işittim. Bağdad'daki dersinde şöyle diyordu: "Bana anlatıldı ki, Ahmed bin Hanbel'in cenâze namazını 600.000 erkek ve 60.000 de kadın kıldı."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Menâkıb-i İmâm-ı Şafiî: Kıymetli bir eseridir. Bu eserini yüzonaltı bâb hâlinde tertîb etti. İlk bâb, Resûlullahın (s.a.v.) nesebi, soyu hakkındadır, İmâm-ı Şafiî'nin nesebinin de O'nunla birleştiğini uzun anlatmaktadır. Bu kitabın sonu kırk bâbdır. Onlarda, İmâm-ı Şafiî'nin Resûlullahtan rivâyet ettiği ahkâm ile ilgili kırk hadîs-i şerîfi senetleriyle birlikte toplamıştır. Ona "Kitâb-ı Hafil" denilmektedir. Bu kitabın iki cild hâlindeki nüshası, Şam'da Dâr-ül-hadîs-il-eşrefiyye Kütübhânesi'nin hazînelerinde bulunmaktadır.

Bu eserde, İmâm-ı Şafiî'nin lügat ve Arab edebiyatı ilimlerindeki üstünlüğü ile, ilmin ve âlimlerin faziletine dâir rivâyet ettikleri ve nesebinin ve zekâsının üstünlüğü anlatılmaktadır. Ayrıca va'z, nasihat hakkında rivâyet edilen hadîs-i şerîfler, ayrı bir bâbda toplanmıştır.

2. Derecât-üt-Tâbiîn ve Makâmât-üs-sıddîkîn

3. Eş-Şâfiî fil-kırâat

4. El-Kâfî fil-kırâat-is-seb'a: Birçok cild halindedir.

5. El-Cem'u beyn-es-Sahîhayn: (Buhârî ve Müslim) kitaplarını bir kitapta toplamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 256

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 266

3) Keşf-üz-zünûn sh. 599, 745, 1023, 1379, 1839

KÂDI EBÛ ALİ BENDENÎCÎ (Hasen bin Abdullah)

Şafiî fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Abdullah (veya Ubeydullah) bin Yahyâ'dır. Doğduğu yer olan, Bağdad yakınlarındaki Bendenic köyüne nisbetle Bendenîcî denildi. Kâdı Ebû Ali Bendenîcî adı ile meşhûr oldu. 425 (m. 1034) yılında Bendenic'de vefât etti.

Birçok yerleri dolaşıp, çok sayıda âlimden ilim öğrenen Kâdı Ebû Ali Bendenîcî'nin en meşhûr hocası, fıkıh ilmini öğrendiği Ebû Hâmid İsferâînî'dir. Kâdı Ebû Ali Bendenîcî, şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini ezberledi. Şafiî mezhebinde âlim oldu. Bağdad'da Mensûr Câmii'ndeki makamında ders verir, âlimlerin ve halkın suâllerini cevaplandırırdı. Müslümanların sorduğu mes'eleleri derinliklerine inerek inceler, yanlış fetvâ vermekten çok korkardı. Bir ara kadılık da yapan Ebû Ali Bendenîcî, ağzımdan yanlış bir söz çıkar veya uygunsuz bir iş yaparım düşüncesiyle Allahü teâlâdan çok korkardı. Ba'zan fetvâ verirken sarardığı görülürdü, İlme ve ibâdete son derece düşkündü. Allahü teâlânın rızâsına uygun olmayan bir iş veya sözde vaktini zayi etmezdi. O'nu tanıyan âlimler, Ebû Hâmid İsferâînî'nin en kıymetli talebesi demekteydiler, ömrünün sonuna doğru Bendenic'e göçüp, orada vefât etti.

Kâdı Ebû Ali Bendenîcî'nin çok sayıda talebesi vardı, İbn-i Kesir, el-Bidâye ven-nihâyesi'nde, "Onun talebesinin misli yoktu" demektedir. Ancak bu talebelerin kimler olduğu hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir.

Ebû Ali Bendenîcî, birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan Şafiî fıkhına dâir "Kitâb-ül-câmi" ve "Kitâb-üz-zâhire"si meşhûrdur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 305

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 37

3) Târih-i Bağdad cild-7, sh. 343

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 238

5) El-A'lâm cild-2, sh. 196

KÂDI EBÜ'L-FETH (Abdülvehhâb bin Ahmed)

Hanbelî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Ahmed bin Abdülvehhâb bin Celebe el-Bağdâdî el-Harrânî el-Cezzâr'dır, Künyesi Ebü'l-Feth'dir. Bağdad'a nisbetle el-Bağdâdî, Harran'a nisbetle el-Harrânî denilmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir, İlim tahsilinde bulunmak için Bağdad, Harran ve daha başka yerlere seyahatler yapmış ve kıymetli eserler tasnif etmiştir. 476 (m. 1083) senesinde Harran'da şehîd edildi. Kabri orada olup, ziyâret edilmektedir.

Bağdad'da oturan Kâdı Ebü'l-Feth, orada Ebû Ya'lâ'nın (r.a.) yanında uzun zaman bulunarak Hanbelî fıkhını öğrenmiş ve ince mes'elelerine vâkıf olmuştur. Ayrıca ondan ve Berkânî, Ebû Tâlib el-İşârî, Ebû Ali bin Şâzân, Ebû Ali bin Şihâb-ül-Akberî gibi (r.aleyhim ecmaîn) zamanının en büyük hadîs âlimlerinden de hadîs-i şerîf dinlemiştir. Bundan sonra Harran'a yerleşen Ebü'l-Feth, burada da Ebü'l-Kâsım ez-Zeydî'nin sohbetinde bulundu ve ondan ilim aldı.

Kâdı Ebü'l-Feth'den (r.a.): Hibetullah bin Abdülvâris eş-Şîrâzî ve başka âlimler ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur.

Eshâb-ı Kirâma düşman olan bozuk i'tikâdlı kimselerle mücâdele eden ve onlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapan Kâdı Ebü'l-Feth (r.a.), Resûlullahın sünnetine tam ittibâ eden müslümanların yolu olan Ehl-i sünnet yoluna çok hizmet etmiştir. Zamanında Harran, Müslim bin Kureyş'in emrindeydi ve kendisi de Eshâb-ı Kirâm düşmanı bir kimseydi. Ebü'l-Harran'ın, Eshâb-ı Kirâmı seven, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan Türkmen emiri Çubuk'a teslim edilmesine karar

vermişti. Fakat İbn-i Kureyş ondan çabuk davranıp, Kâdı Ebü'l-Feth'in bulunduğu Harran kalesini kuşatarak, surları mancınık atışlarıyla yıkmış ve orayı almıştır. Kâdı Ebü'l-Feth'i, çocuklarını ve onu seven arkadaşlarını şehîd etmiştir.

İbn-i Ömer, onun, fıkıh ilminde derin âlim, te'sîrli, fasih bir dille va'z veren bir âlim olduğunu bildirmiştir. Ebû Ya'lâ'nın meclisinde ilim öğrenmek için Bağdad'a geldi. Ondan fıkıh öğrendi ve pekçok kitap yazdı. Ebû Ya'lâ, Harran kadılığında bulunuyordu. Zamanın emîrine Ebü'l-Feth'in kendi yerine Harran'a, kadı olmasını tavsiye eden bir yazı gönderdi. Ebü'l-Feth, kadılığında Hanbelî mezhebini yaydı ve birçok kimselerin Hanbelî mezhebine girmesine çalıştı. Uzun zaman Harran'ın müftîsi, vâ'izi ve hatîbi idi. Aynı zamanda Harran'ın müderrisi olup, onlara ilim öğretti.

O zaman, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk (sonradan yaratılmış) olduğuna inanan kimselere cevap vermiş, onların bozuk inançlarından dönüp, doğru îmân sahibi olmalarını sağlamış, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olmayıp, Allah kelâmı olduğunu isbât etmiştir.

Ebû Ya'lâ el-Hanbelî'nin bulunduğu bir mecliste şu şiiri söyledi:

"Ey ilim talebesi! Keskin kılıç ol bâtıllara,
ve bid'at ehline meyyal olan bütün yollara.

İnsanlar görsün veya görmesin, ilminle amel et,
gün gelir bu hâllerin sana fayda verir elbet.

Ey talebe! Bid'at ehline meyletme, sayma kâfir,
Zira bid'at ehli kıyl-ü kal ile seni sapıtır.

Âlimlerin birbirinden naklederek, darbı mesel,
olarak sana kadar getirdikleri bilgileri al.

Halisane, anlayarak doğru yola uy, dikkat et,
Hamd edici bir hayat yaşa, dalâleti terket."

Ebü'l-Feth (r.a.) pekçok eser yazmıştır. Bunlardan Ruûs-ü mesâil, Usûl-i fıkh, Usûl-i din ve Kitâb-ün-nizâm bî hısâl-il-aksam meşhûrdur.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 42

2) El-A'lâm cild-4, sh. 180

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 218

KADİRBİLLÂH (Ahmed bin İshâk)

Yirmibeşinci Abbasî halifesi. Kelâm, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Şâir ve edîb. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup ismi Ahmed bin İshâk bin Ca'fer Muktedir bin Mu'tedil bin Muvaffak bin Mütevekkil bin Mu'tasım bin Hârûn Reşîd'dir. Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Abbâs'ın (r.a.) soyundandır. Temenna (veya Yemennâ) adında azâdlı bir câriye'den 336 (m. 947) yılında doğdu. 381 (m. 991) yılında Emîr-ül-mü'minîn Kadirbillâh lakabıyla hilâfete geçti. Kırkbir sene üç ay hilâfet makâmında kalıp, 422 (m. 1031) yılında vefât etti. Oğlu ve halîfe-i müslimîn Kâim-biemrillâh'ın kıldırdığı cenâze namazından sonra Bağdad'ın Rasâfe bölgesindeki hilâfet mezarlığına defnedildi.

Halîfe Muktedir-billâh'ın torunu olması, küçük yaştan i'tibâren güzel bir eğitim ve terbiye görmesine sebep oldu. Yüksek din ilimlerine temel olan, din ve âlet ilimlerini öğrendikten sonra, devrin meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû Bişr Ahmed bin

Muhammed Hirevî'den fıkıh öğrendi. Babası İshâk bin Halife-i müslimîn Muktedir-billâh da büyük âlimlerdendi. Babasının ve hilâfet merkezine gelen âlimlerin ilminden istifâde etti. Kelâm, hadîs ve fıkıh ilminde söz sahibi âlim oldu. Birçok kitap yazdı. Yazmış olduğu kitapları, her Cum'a günü Mehdî Câmii'nde hadîs ilmi ile uğraşanlara okuturdu. 381 (m. 991) yılı Şevval ayında, hilâfetten azledilen Tâyi' bin Muti'nin yerine halîfe oldu. Kırkbir sene üç ay hilâfette kalarak, en uzun zaman halifelik yapan kimse oldu. Hilâfet merkezi olan Bağdad, Eshâb-ı Kirâm düşmanı Büveyhoğullarının hâkimiyeti altında idi. Halîfe, sanki onların emirlerini yerine getirmek için bekleyen bir korkuluk durumundaydı. Ebü'l-Abbâs Ahmed, Kadirbillâh ünvanıyla başa gelince, Taberistan ve Kazvin civârında yerleşen ve İran asıllı veya başka bir kavimden cengâver ve Eshâb-ı Kirâm düşmanı bir topluluk olan Deylem asıllı askerlere karşı, sünni i'tikâdlı Türk askerlerini destekledi. 334 (m. 945) yılında Bağdad'ı işgal ederek, halîfelerin hükümranlıklarını elden alıp, yalnız dînî liderliklerine müsâade eden Büveyhoğulları askerleri içinde, hem Türkler, hem de Deylemîler vardı. Büveyhîler, bozuk i'tikâdlı olmalarına rağmen, sünnî Türklerden vazgeçemiyorlardı. Çünkü kendileri gibi bozuk inanışlı Deylemîlere karşı, ellerinde bir kuvvet bulundurmak zorundaydılar. Büveyhoğullarının başında bulunan Bahâüddevle ile münâsebetlerini ustaca devam ettiren halîfe, halk ve askeri kullanarak, Büveyhilerin zulmünü kaldırmaya çalıştı. Bahâüddevle'nin Bağdad'a sünnî başkadı yerine, bozuk i'tikâdlı birini ta'yin etmek istemesini şiddetle reddetti. Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını ve bozuk i'tikâdlı mu'tezile fırkasından olanları terbiye etmeye çalıştı. Bahâüddevle'nin ölümünden sonra iyice zayıflayan Büveyhoğulları, yalnız halîfe üzerinde baskılarını devam ettirdiler. Halife de bütün dikkatleri kendi üzerine çekip, halkın huzûr içinde yaşamasını sağladı. Sünnî Türk askerlerinin nüfuz ve nüfuslarını arttırmalarına yardımcı oldu. Ancak Büveyhoğullarının Bağdad'a hâkim olmaları, Kadirbillâh'in oğlu Kâim-biemrillâh zamanında, Selçuklu sultânı Tuğrul Bey'in, bir karışıklıktan istifâde ile Bağdad'a girmesine kadar devam etti. Allahü teâlâ, yıllarca dîn-i İslama hizmetin ve ilmin merkezliğini yapmış olan Bağdad'ı ve dîn-i İslâmın hizmetçisi, Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs'ın (r.a.) oğullarından olan Abbasî halîfelerini, bozuk i'tikâdlı ve zâlim Büveyhoğullarının zulmünden ve istilâsından kurtarmayı, Türk sultânı Tuğrul Bey'e nasîb etti. Tuğrul Bey, Bağdad'a girince, halîfeye çok hürmet gösterdi. Orada bir müddet kalıp, şehrin muhafazasına me'mûr bir şıhne (vâli-kumandan) ta'yin etti. Halîfe ve bütün sünnî müslümanların duâlarını aldı.

Halife Kadirbillâh, Dîvân-ı mezâlim teşkil etti. Halktan ve idârecilerden şikâyeti olan kimselerin gelip durumlarını arzetmeleri için, haftanın belli günlerinde kurulan Dîvân-ı mezâlimde, başkadı hazır bulunur, ba'zan halife de iştirâk ederdi. Burada zâlim ve mazlûm Dinlenir, suçlu tesbit edilir, cezaları tesbit edilerek infaz edilirdi. Halkın önünde umûma açık olarak icra edilen bu mahkemeler, insanları suç işlemekten caydırırdı. Halîfe, tebdili kıyâfetle (değişik elbiselerle) halk arasına karışır, idâre ettiği insanlar hakkında, bilgileri bizzat kendisi toplardı. Elde ettiği bilgileri değerlendirir, suçluları hemen cezalandırırdı.

Bağdad'da ilim evleri kuran Halîfe Kadirbillâh, âlimlerin bu evlerde toplanarak, ilim teatisinde (ilim alış-verişinde) bulunmalarını ve tâliblerine ders vermelerini sağladı. Birçok ilim adamının yetişmesine vesile oldu. Yetiştirdiği ilim adamları ve verdiği talimatlarla, Eshâb-ı Kirâm ve Ehl-i Beyt-i Nebevî (s.a.v.) düşmanlığını ortadan kaldırmaya çalıştı. Zamanında doğunun sunnî müslümanları, halîfe olarak Kadirbillâh'ı tanır ve emrine itaat etmeyi vazîfe bilirlerdi, İslâm askeri, Allahü teâlânın rızâsı için cihâda çıktığı zaman, halifenin duâ ettiği ve kendilerini desteklediği haberinin gelmesi, binlerce askerin yardıma gelmesinden daha te'sîrli olurdu.

Gazneliler devleti sultânı Sultan Mahmûd'u, teşvik ve taltif ederek destekledi. Sultan Gazneli Mahmûd, Horasan ve Mâverâünnehr taraflarını alarak Samanîleri ortadan kaldırdı. Halîfe, Gazneli Mahmûd'a hil'at (hâkimiyet alâmeti olan elbise) gönderip saltanatını tasdik etti. Sultan Mahmûd, Eshâb-ı Kirâm düşmanı Deylemîler üzerine de bir sefer tertiplemeyi düşündü. Ancak, halîfenin de arzusu ile Hindistan tarafına seferler düzenledi. Bugünkü Afganistan, Hindistan ve Pakistan'da İslâmiyeti yaydı. Halîfe takdîrlerini bildirip, hediyelerle taltif etti. Diğer müslüman sultanlara, Gazneli Mahmûd'u desteklemeleri için elçiler ve mektûplar gönderdi.

Ömrü boyunca Allahü teâlânın dîninin yayılması ve müslümanların huzurlu yaşamaları için çalışan Halîfe Kadirbillâh, 422 (m. 1031) yılında vefât etti.

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli kitaplar yazdı. Bu eserlerinden "El-Usûl" kitabını her Cum'a günü Mehdî Câmii'nde toplanan hadîs ehline okuturdu. Bu kitabında, Emevî halîfesi ve ikinci Ömer diye meşhûr Ömer bin Abdülazîz'in (r.a.) faziletleri ve mu'tezile firkasının sapıklıklarından da bahsetmekte idi.

Zamanında ba'zı büyük zâtlar öldü. Edîb Ebû Ahmed Askeri, Nahivci Remmânî, Şafiî âlimi Ebü'l-Hasen Masercisî, Ebû Ubeydullah Merzebânî, Müeyyüdüddevle'nin vezîri Sâhib bin Abbâd, Ebü'l-Hasen Dâre Kutnî, İbn-i Şahin, Şafiî İmâmı Ebû Bekr el-Hatemî, Yûsuf bin es-Sîrâfi, İbn-i Zevlak Mısrî, İbn-i Ebû Zeyd Kayrevânî Mâlikî, "Kût-ül-kulûb" sahibi Ebû Tâlib el-Mekkî, İbn-i Bettâ el-Hanbelî, vâ'iz İbn-i Sem'ûn. Hattâbî, lügat âlimi Hatemî, Ebû Bekr Edfüvî, Şafiî âlimlerinden Zâhir Serahsî, İbn-i Galebûn el-Mukrî, İbn-i Cinnî, lügat ilmine dâir "Sıhah" kitabının yazarı El-Cevherî, Sahîhaynı rivâyet eden Küşmeyhinî, Me'âfi bin Zekeriyyâ Nehrivânî, İbn-i Fâris, Hâfız İbni Mende Şafiî âlimi İsmâilî, Mâlikî mezhebi âlimi Esbâg bin Ferec, İbn-i Fâ'sîd, Ebü'l-Hasen Kâbisî, Kâdı Ebü'l-Hattâb, Şafiî âlimi Seymâvî, İbn-i Fûrek ve daha birçok âlim onun zamanında yaşadı ve vefât etti. İmâm-ı Zehebî, asrın ileri gelenlerini şöyle saymaktadır: "Bu asırda Eş'arîlerin başında, Ebû İshâk İsferâînî vardı. Mu'tezilîlerin başında Abdülcebbâr, râfızîlerin başında Muktedir, Kerâmiyye sapıklarının başında, Muhammed bin Heysem vardı. Kurrâların (kırâat âlimleri) başı Ebü'l-Hasen Hammâmî, muhaddislerin başı Hâfız Abdülgâni bin Sa'îd, sûfilerin başı Ebû Abdurrahmân Sülemî, Şâirlerin başı Ebû Ömer bin Derrâc, tecvîd âlimlerinin başı ibn-i Bevvâb, meliklerin başı Sultan Gazneli Mahmûd idi." Bunları İmâm-ı Zehebî'den alarak nakleden İmâm-ı Süyûtî ba'zı ilâvelerde bulunur. Ona göre; "Zındıkların başı Hakem bi-emrillâh, lügatçıların başı Cevherî, nahiv âlimlerinin başı İbn-i Cinnî, belâgatçilerin başı. Bedii, hatîblerin reîsi İbn-i Nebâte, müfessirlerin başı Ebü'l-Kâsım bin Habib Nişâbûrî, zamanındaki halifelerin başı Kadirbillâh'tır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 5

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 31

3) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 37

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 221

5) Târih-ül-hulefâ (Süyûtî) Beyrut 1974, sh. 380

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 160

KAFFÂL-I MERVEZÎ

Horasan'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi. Abdullah bin Ahmed bin Abdullah el-Mervezî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Kaffâl-ı Mervezî ve Kaffâl-ı

Sagîr diye tanınır. Kaffâl-ı kebîr diye bilinen zât, Irak memleketinin üstadı olarak tanındığı gibi, bu da zamanında Horasan'da bulunan âlimlerin İmâmı idi. Kaffâl-ı Mervezî, 327 (m. 939) senesinde Merv'de doğdu. 417 (m. 1026) senesi Zilhicce ayında Sicistan'da vefât etti. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

İlk zamanlarda kilit yapmakla meşgûl olurdu. Kaffâl; kilit yapan, kilitçi demektir. Kilidi ve anahtarını yapmakta çok mahir olup, meslek erbâbı arasında çok tanınırdı. Daha sonra fıkıh ilmine yöneldi. Onunla meşgûl oldu. Elinin ayasında ba'zı nasırlar ve benler vardı. Bunun sebebini izah eder ve "Ben gençliğimde demirlerle çok uğraşırdım. Bu nasırlar o zamandan kaldı" derdi. Pekçok zâtlardan ilim öğrendi. Herkesin kendisini tanıyıp hürmet ettiği bir âlim oldu. Ebû Ali es-Sincî, Kâdı Hüseyn bin Muhammed, İmâm-ül-Haremeyn hazretlerinin babası Ebû Muhammed el-Cüveynî ve başka birçok zâtlar kendisinden ilim öğrendiler. Ebû Bekr es-Sem'ânî diyor ki; "Kaffâl-ı Mervezî (r.a.); fıkıh ilminde, hafızasının kuvvetinde, haram ve şüphelilerden uzak olup dünyâya kıymet vermemekte, zamanında bulunan âlimler arasında bir tane idi."

Fakîh Nasır el-Amrî diyor ki: "Bu zamanda Ebû Bekr-i Kaffâl'dan daha fakîh bir kimse yoktur. O, sanki insan sûretinde bir melektir. Bu zamanda, kimse onun gibi olamaz."

Şafiî mezhebine dâir çok eserler yazdı. Öyle ki, o asırda onun yazdığı gibi eser yazan olmadı. Emten beldesinde çok fıkıh kitapları yazdı ve çok fıkıh âlimi yetiştirdi. Öyle bir âlim idi ki, mezhebine muhalif olanlar dahi kendisine i'tirâz edemezlerdi. Bir zaman muhalif olanlardan bir grup âlim gelerek, onu imtihan etmek ve ilmî yönden mağlûb etmek istediler. Yanına gelip, sohbetinde bir müddet kaldıktan sonra, onun ne büyük bir âlim olduğunu anladılar. Bunun üzerine, onun kitaplarını alıp, memleketlerine döndüler. O kitapları talebelerine, ders kitapları olarak okuttular.

Birgün Kaffâl hazretlerinin yanına bir kimse gelip, "Efendim! Sultânın adamları benim eşeğimi alıp götürdüler. Bana vermiyorlar. Eşeğimin geri verilmesi için size geldim" dedi. Bunu dinleyen Hazreti Kaffâl, "Sen şimdi git Güzel bir abdest al ve ta'dîl-i erkânına dikkat ederek iki rek'ât namaz kıl. Sonra Allahü teâlânın sevgili kullarını vesile ederek duâ et" buyurdu. Gelen kimse bu sözleri orada tekrar etti ve bunları yapmak üzere mescide gitti. Kaffâl-ı Mervezî de sultânın adamlarına haber gönderip, bu zâtın eşeğinin iade edilmesini istedi. Onlar da eşeği geri getirip, mescidin kapısına bağladılar. O kimse namazını kıldı. Allahü teâlâya, evliyâ ve âlimleri vesile ederek duâ etti. Dışarı çıktığında, kapıda bağlı duran eşeği görünce çok şaşırdı ve cenâb-ı Hakka şükretti. Kaffâl hazretlerine, yanındakiler, "Efendim! Böyle yapmanızın hikmetini anlıyamadık. Anlatır mısınız?" diye sordular. O da, "Bu gelen kimse hem ibâdetini yapmazdı, hem de evliyâ hakkındaki i'tikâdı bozuk idi. Şimdi o kimse, eşeğinin gelmesine sebep; namaz kılıp, büyükleri vesile ederek, duâ etmek olduğunu anladı. Böylece hem i'tikâdı düzelmiş oldu, hem de inşâallah ibâdetine devam eder, hem de ni'metlerin sonunda Allahü teâlâya hamdetmeyi öğrendi" buyurdu.

Kaffâl-ı Mervezî hazretlerinin bütün vakti, talebelere ders vermekle geçerdi. Dersten sonra odasına kapanır, uzun zaman ağlar, sonra cenâb-ı Hakka "Yâ Rabbî! râzı olduğun şeylerden bizi mahrûm bırakma" diye yalvarırdı.

Kaffâl-ı Mervezî, Merv şehrinin muhtesibi (zabıta, mâliye ve emniyet işlerine bakan) idi. Bunu çekemiyenler, "Kaffâl, sultânın aleyhinde kötü sözler ediyor" diye, Merv emîrine, o da sultâna şikâyet etti. Sultan Mahmûd, onlara "Bu zât, şimdiye kadar maaşından ayrı olarak hazineden hiç para almış mıdır?" diye sordu. Onlar da, "Almadı" dediler. Sultan, "Giyecek bir şey

almış mıdır?" sorusuna da "Hayır! Almadı" cevâbını verdiler. Bunun üzerine Sultan Mahmûd, "Yaptığınız şikâyetler asılsızdır. Bu da'vâdan vazgeçin. Din adamından bize zarar gelmez" buyurdu.

Kaffâl-ı Mervezî hazretlerinin rivâyet ettiği bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki; **"Kulum beni nasıl zan ederse, ben onun zan ettiği gibiyim. Beni istediğiniz gibi zan ediniz."**

Kaffâl-ı Merv'ezî'nin rivâyet ettiği bir başka hadîs-i şerîfte; **"Hiçbir kalb yoktur ki, Allahü tealanın kudret parmakları arasında olmasın. Cenâb-ı Hak istediği zaman o kalbi doğruluk tarafına çevirir, istediği zaman da kötülük tarafına döndürür"** buyuruldu. Onun için Peygamber efendimiz (s.a.v.) duâ ederken **"Ey kalbleri her an istediği tarafa döndüren Allahım! Benim kalbimi dîninde sabit kıl. Mîzân senin kudretin altındadır. Kıyâmete kadar dilediğin kavmi yüceltir, dilediğini alçaltırsın"** buyurdu.

Kaffâl-ı Mervezî hazretleri buyurdu ki; "Akıl baliğ olmayan; bir çocuk, arada sırada namaz kılıyora, onu alıştırmak için, "Kazaya kalmış namazlarını kaza et" denilir. Her ne kadar kaza etmesi farz değilse de, bu, çocuğa mes'ûliyet duygusu verir, namaz kılmaya alıştırır. Baliğ olduktan sonra, ona akıl baliğ olmadan önce kazaya kalan namazları kıl denilmez."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 26

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 46

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 207

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 183

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 53

KÂSIM BİN MUHAMMED ŞÂŞÎ

Şafiî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 400 (m. 1010) yıllarında vefât etmiştir. Mâverrâünnehr'de Şaş köyünden olduğu için Şâşî denilmiştir. Babasının da Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından olması, onun küçük yaşta ilim tahsiline başlamasına vesile olmuş ve üstün ilim sahibi âlimlerden ilim öğrenmesine sebep olmuştur. Şam, Irak ve birçok ilim merkezlerine gidip, başta Halîmî olmak üzere birçok âlimden ilim öğrenmiştir. Şafiî mezhebinde fıkıh âlimi olarak yetişmiş ve memleketi Mâverâünnehre dönüp orada Şafiî mezhebini yaymıştır. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçiren Ebü'l-Hasen Şâşî, ilminin çokluğu, hafızasının kuvveti, güzel ahlâkı, tatlı dilli ve güler yüzlü olması ile meşhûr olmuştur. Böyle güzel husûsiyetlerin sahibi olan bu mübârek âlim, insanlara güzel nasihatlerde bulunmuş, bu nasihatlerinde, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını Ehl-i sünnet âlimlerinden ve kitaplarından öğrenmeyenlerin, yanlış yollara sapmaktan kurtulamayacaklarını, yanlış yollara sapanların da ebedî saadete kavuşamayacaklarını bildirmiştir. "Et-Tahrib fî şerh-il-muhtasar-il-müzenî" adlı bir eseri vardır. Bu eser Şafiî mezhebindeki fıkıh mes'elelerine dâir beş temel kitaptan biri olan, "Muhtasâr-ül-müzenî" adlı kitabın şerhidir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 472

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 119

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 827

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 466

KUDÛRÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Hüseyn'dir. Kudûrî lakabı ile tanınır. Hangi şeye nisbetle kendisine Kudûrî denildiği kat'î olarak bilinmemekle beraber, Kudûr, Bağdad yakınlarında bir köyün adıdır. Bu zâtın da orada doğmuş olabileceği, oraya nisbetle Kudûrî denildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Kudûr, çömlek ma'nâsına gelen (Kıdr) kelimesinin cem'i olup, kendisi veya nesebinden birisinin bu işi yapmasından dolayı böyle denilmiş de olabileceği rivâyet edilmektedir. Fıkıh âlimlerinin, Eshâb-ı tercih diye tanınan tabakasından olduğu, şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl paşa hazretleri tarafından bildirilmiştir. 362 (m. 973)'de Bağdad'da doğdu. 428 (m. 1037) senesi Receb ayının beşinci Pazar günü orada vefât etti. Aynı gün, Ebû Half kapısı girişinde bulunan evinin yanına defnolundu. Daha sonra Mensûr caddesinde bulunan bir türbeye naklolundu. Burada medfûn bulunan, Hanefî fıkıh âlimlerinden Ebû Bekr el-Harezmî'nin (r.a.) yanına nakledildi.

Kudûrî (r.a.), Hanefî fıkıh âlimlerinin önde gelenlerindendir. İlminin çokluğu, ibâresinin güzelliği, akıcı lisânı ile fıkıh âlimleri arasındaki yeri ve derecesi çok yüksek oldu. Kur'ân-ı kerîmi tilâvet etmesi (okuması) çok hoş ve tatlı idi. Devamlı ibâdet eder ve Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Ebû Abdullah Muhammed Yahyâ el-Cürcânî'den fıkıh ilmini öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bundan başka Ubeydullah bin Muhammed el-Havşebî ve birçok âlimler ile görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Âlimlerden bir çoğuna hocalık etti. Meşhûr Târih-i Bağdâd'ın sahibi olan Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî kendisinden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet edenler arasındadır. Târih-i Bağdâd'da diyor ki; "Kudûrî (r.a.) sadûk (çok doğru sözlü) ve sika, (güvenilir) bir zât idi." Muhtasâr-ı Kudûrî'den başka kıymetli eserler de yazmıştır. Ba'zıları şunlardır: Şerh-i Muhtasâr-ül-Kerhî, et-Tecrid, Kitâb-ün-nikâh.

Kendisinden sonra gelen birçok kimseler Muhtasâr-ı Kudûrî diye tanınan meşhûr fıkıh kitabından istifâde etmişlerdir. Âlim olanlar ve olmayanlar, çok meşhûr ve mu'teber olan bu kitap ile teberrük etmişler; şiddet, sıkıntı, hastalık zamanlarında ve tâ'ûn (veba) salgınında okunmasının çok faydalı olacağını tecrübe ile bildirmişlerdir. Binlerce fıkhî mes'elenin kısa ve öz olarak toplanmış olduğu bu kitap, senelerce medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Birçok şerhi vardır. En meşhûrları; Cevhere, Lübâb ve Ebû Nasr-ı Akta'nın Tashîh-i Kudûrî'sidir.

Âlim, önder, en güzel üstünlüklere ve kıymete hâiz, Allahü teâlânın emirlerini yapmakta, yasaklarından sakınmakta son derece gayretli, dünyâya ehemmiyet ve kıymet vermiyen Ebü'l-Hasen Ahmed bin Muhammed el-Kudûrî el-Bâğdâdî (rahmetullahi aleyh) Muhtasâr-ı Kudûrî isimli eserine başlarken buyuruyor ki: "Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya hamdolsun. Hüsn-i hatime (Güzel netice, iyi akıbet) Allahü teâlâdan korkanlar içindir. O'nun Resûlü Muhammed aleyhisselâma ve O'nun Ehl-i beytine, Eshâbına ve Onun izlerinde gidenlere bizden selâmlar ve hayır duâlar olsun."

Necâsetten tahareti anlatırken buyuruyor ki:

"Namaz kılacak kimsenin, namaz kıldığı yerden, elbisesinden ve bedeninden necâseti temizlemesi lâzımdır. Necâset, her temiz su ile, sirke ve gül suyu gibi akıcı mayiler ile temizlenir. (Emici olmayan, düz parlak şeyler, meselâ cam, ayna, kemik, tırnak, bıçak, yağlı

boyalı eşya, vernikli eşya üzerindeki katı veya akıcı her necâseti, el ile, toprak ile veya herhangi temiz şey ile silip, üç sıfatı (renk, koku, tat) gidince temiz olur. Menî necis olup, kurumuş ise oğmakla, bulunduğu yer ve deri temiz olur. Meni yaş ise ve kan kuru da, yaş da olsa, elbisede veya deride bulunduğu yeri yıkamak lâzımdır.)

İğne ucu kadar elbiseye sıçrayan bevl ve kan damlaları ve sokakta sıçrayan çamurların elbiseye ve yaş deriye değmesi affedilmiştir. Deride, elbisede, namaz kılınan yerde bulunan kaba necâset, dirhem miktarı ise yıkamak farz olur. (Dirhem miktarından az ise yıkamak sünnettir.) Dirhem miktârı demek, katı necâsetlerde bir miskal, ya'nî 4.8 gr. ağırlıktır Sıvı necâsetlerde, açık el ayasındaki suyun genişliği kadar yüzeydir. Bir miskalden az olan katı necâset, elbisenin, avuç içinden daha geniş yüzüne yayılınca, namaza mâni olmuyor.)"

Namazın mekrûhlarını anlatırken buyuruyor ki:

"Namazda elbisesi ve bedeni ile oynamak, karıştırmak, önündeki ufak taşları çevirmek mekrûhtur. Ancak secdeleri yapmaya mâni olacak şekilde ise, bir defaya mahsûs olmak üzere eli ile düzeltebilir. Parmaklarını çıtlatamaz ve ellerini koltuk altlarına sokamaz. Çünkü böyle yapmak elleri sünnet üzere bağlamaya mânidir. Elbisesini giymeyip, başına veya omuzu üzerine asmak, saçlarını başın arka kısmında bağlamak, secdeye inerken elbisesini ve pantolonunu yukarıya doğru çekmek de mekrûhtur. Sağa sola iltifât etmemeli, bakmamalı, köpek oturuşu gibi oturmamalı, lisânı ile ve eli ile selâma cevap vermemelidir, özürsüz olarak bağdaş kurmamalıdır. Yememeli, içmemelidir. Namaz içinde iken abdesti bozulursa, hemen abdest almaya gider. Gelince namazını tamamlar, İmâm ise, cemâatten birini yerine çekerek kendisi abdest almaya gider. Son iki hâlde, namazı tekrar etmek ya'nî baştan kılmak daha evlâdır. Namazda uyuyup ihtilâm olsa, guslünü ve abdestini tazeleyip, namazını tekrar kılmalıdır. Namazda iken deli olsa, bayılsa veya kahkaha ile gülse, abdestini yeniden alıp, namazını tekrar kılmalıdır. Kasden de olsa, unutarak da olsa, namaz içinde iken konuşmak namazı bozar. Son oturuşta teşehhüdü okuduktan sonra, selâmdan önce, abdesti bozulsa abdest alıp selâm verir. Çünkü namazın sonunda selâm vermek vâcibdir ve bu selâm abdestsiz olarak verilemez."

Misâfir namazı bahsinde buyuruyor ki:

"Bir kimse, senenin kısa günlerinde, insan veya deve yürüyüşü ile üç günde gidilecek yere gitmeği niyet ederek, bulunduğu yerin kenar evlerinin dışına çıkınca misâfir olur. (Âlimlerin hepsi üç günlük yolu, fersah dedikleri, bir saatte gidilen yolun uzunluğu ile bildirdiler. Bir kısmı, üç günlük yol yirmibir fersahtır, dedi. Bir kısmı da, onsekiz, bir kısmı ise, onbeş fersahtır, dedi. Fetvâ, ikinci söze göre, verilmiştir. Âlimlerin bildirdikleri ölçülere göre hesâb edildiğinde bir fersah 5760 metre, bir günlük yol ya'nî 6 fersah, 34,56 km.dir. Üç günlük, ya'nî 18 fersahlık yolun uzunluğu ise, takriben yüzdört (103, 680 m.) kilometre olmaktadır.)

Seferîlik mesafesinde, denizde yürümeye i'tibâr olunmaz. (Denizde, orta rüzgârlı havada giden yelkenlinin hızı esastır.)

Seferi olan kimse, dört rek'at olan farz namazları iki rek'at kılar. (Mest üzerine, üç gün üç gece mesh edebilir. Kurban kesmesi vâcib olmaz. Orucunu tutmayıp sonra kaza etmesi caizdir. Ama rahat ise, orucunu tutmalıdır. Günâh bir iş için sefere çıkan da misâfir olur. Bir beldede onbeş günden fazla kalmağa niyet ederse, orası vatan-ı ikâmeti olur ve farzları tam kılar. Onbeş günden fazla kalmaya niyet etmeyip, yarın çıkarım, yarından sonra çıkarım diye senelerce kalsa yine misâfir olur. Farzları iki kılar.) Misâfir, mukim İmâma uyarsa, onunla beraber dört rek'at

kılar. Misâfir mukim olanlara İmâm olursa, ikinci rek'atte oturunca selâm verir. Mukîm olanlar kalkıp iki rek'at daha kılarlar. Misâfir olan kimse, mukim olanlara imâm olursa, namaza başlamadan evvel, "Ben misâfirim, ikinci rek'atte selâm veririm, siz namazı dörde tamamlayınız" demesi müstehabdır. Seferde iken namazı kazaya kalan kimse, mukim olunca bu namazını iki rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya kalmış namazları, misâfir iken kaza etmek isteyen, yine dört rek'at olarak kılar. Mekke, Minâ, Arafat gibi başka başka yerlerde toplam onbeş gün kalmağa niyet eden de mukim olmaz."

Toprak mahsûllerinin zekâtını anlatırken buyuruyor ki:

"İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) buyuruyor ki; "Az olsun, çok olsun, odun, kamış ve otlar hâriç, yerden elde edilen mahsûlün, nehir veya yağmur suyu ile sulandığı takdîrde onda birini (veya kıymeti kadar altın veya gümüşü), müslüman fakirlere vermek farzdır ki, buna uşr denir."

Hayvan gücü ile veya dolap, (motor) ile sulanan yerlerdeki mahsûl elde edilince, uşr olarak, mahsûlün yirmide biri verilir, (ister onda bir, ister yirmide bir olsun, hayvan, tohum, âlet, gübre, ilâç ve işçi masraflarını düşmeden evvel vermek lâzımdır.)"

Yemîn bahsinde buyuruyor ki:

"Yemîn üç türlü olur"

1. Gamûs (günaha ve Cehenneme sokucu) yemîndir. Geçmişdeki birşey için, bile bile yalan söyleyerek, yemîn etmektir. Büyük günahtır. Pişman olunca, tövbe, istiğfar edilir. Keffâret verilmez.

2. Mün'akıde yemînidir, ileride yapacağım veya yapmıyacağım diyerek yalan yere yemîndir. Bu da üç türlü olur. Üçünde de, yemîni bozunca, keffâret vermek lâzımdır. Yemîni bozmadan önce, keffâret verilmez.

3. Lagv (boş yere) yemîndir. Geçmiş birşey için zan ile, yanlış yemîn etmekdir. Bunda, günah da, keffâret de yoktur.

Üç yemînde de, unutarak, zorlanarak yemîn etmek veya yemîni bozmak, bunları bilerek, isteyerek yapmak gibidir.

Yemîn, yalnız Allahü teâlânın isimleri ile olur. Başka şeylerle müslüman yemîni olmaz. Allahü teâlânın isimleri ile yemîn, ya harf ile veya kelime ile olur. İsmin başında (bi, tâ, ve) harflerinden birisi söylenip. İsmin sonu esre okunursa yemîn olur. Vallahi, Billahi, Tallahi gibi. Yemîn etmek âdet hâlini alan ba'zı sıfatları ile de yemîn caizdir. Allahü teâlânın izzeti celâli, kibriyâsı (kudreti veya azameti, rahmeti) için demek gibi. Kur'ân-ı kerîm, Peygamberler (salevâtullahi aleyhim ecmaîn), Kâ'be için diyerek yemîn olmaz. Allah için yemîn ediyorum demek, yemîn olur. Allaha ahd ediyorum, Allaha misâk ediyorum demek yemîn olur. Kasem ediyorum, half ediyorum, yemîn ediyorum veya kasem, hafi, yemîn ederim demek yahut eşhedü demek de yemîn olur. Ahdim olsun, nezrim olsun, yemînim olsun demek yemîn olur.

Eğer bu işi yaparsan yahudi, yahut hıristiyan yahut kâfirsin veya Allahsızsın gibi küfre sebeb olan herşey demek veya bunları .....olacaksın veya .....ol diye söylemek, hepsi yemîn olur. Karşısındaki kimse, o işi yapınca, yemîn bozulur. (Bunları yemîn niyeti ile söyledi ise yemîn eden keffâret verir. Eğer karşısındakinin kâfir olmasını isteyerek söyledi ise, yemîn eden kâfir olur. Çünkü, küfre râzı olan kâfir olur. Müslümana kâfir diyen, kasd etmese de kâfir olur.

Kendisine kâfir diyene, (Efendim, buyur) gibi cevap veren kâfir olur. Cevap vermemeli veya red etmelidir.)

Eğer bu işi yaparsan, Allahın gadabı ve la'neti sana olsun. Yahut zinâ etmiş ol, (hırsız ol); şarap içmiş ol, faiz yemiş ol demek yemîn değildir.

Yemîn keffâreti için, bir köle azâd eder, yahut, (zekât alması caiz olan, erkek veya kadın) on fakire, (bütün bedeni örtecek kadar) bir kat çamaşır verir veya aç olan on fakire birgün iki defa yemek yedirerek doyurur. (Bir günün ikinci defasında, başkalarını doyurması caiz olmaz. Bunun için, yirmi fakiri sabah doyurursa, onunu akşam da doyurması veya onuna sadaka-i fıtr kadar mal vermesi de lâzım olur. Fakirlerin hepsini aynı günde doyurmak şart değildir. Sonraki günde, evvelki gündekileri veya başkalarını doyurabilir. Bir fakire, on gün, birer takım çamaşır vermek veya her gün iki defa yahut, yirmi gün birer defa doyurmak da olur. On fakire bir kere veya bir fakire on gün, hergün bir kere yarım sa' buğday veya un veya ekmek, yahut bu değerde kumaş, havlu, mendil, çorap, et, pirinç, çamaşır, terlik, ilâç veya din, fen, ahlâk kitabı gibi başka mal, altın, gümüş vermek de olur. Bir fakire on günlüğü, bir günde verirse, hepsi bir günlük olur. On fakirin herbirine bir günde yüzlerce sa' verilse, yine bir yemîn keffâreti olur. Ölü için yapılan yemîn keffâretinde de böyledir. Doyurmak ve mal vermek için başkasını vekîl etmek, sonra buna ödemek caizdir.) Bu üçünden birini yapamıyan fakir, üç gün ardarda oruç tutar. (Bu oruçlara gece niyet edilir.) Yemînini bozmadan evvel keffâret verip sonra yemînini bozarsa, bu keffâret sahih olmaz. Tekrar keffâret vermesi icâb eder. Yemîn keffaretini gecikdirmek günahtır.

Namaz kılmamak, babasıyla konuşmamak veya bir kimseyi öldürmek gibi haram işlemek, ibâdet yapmamak için yemîn eden, bozar. Sonra, keffâret verir. Kendi malını haram ederek yemîn etse, haram olmaz. Meselâ, şu elbisem haram olsun ki dese, sözünü bozarsa, elbisesi haram olmaz. Fakat o elbiseyi kullanınca keffâret vermesi lâzım olur.

Bir kimse nezr olunmak şartları bulunan bir şeyi yapmak isteyerek nezr ederse nezr olur. Yapması vâcib olur. (Meselâ, Allah için bir ay oruç tutmak nezrim olsun dese, yahut gayb olan bir şeyi bulursam bir ay oruç nezrim olsun dese ve o şeyi bulsa, oruç tutması vâcib olur. Keffâret vermekle kurtulamaz.

Nezri yapmak istemediği bir şarta bağlarsa, meselâ falancanın çantasını çalarsam bir ay oruç nezrim olsun derse, çalmadan oruç tutar veya yemîn keffâreti verir.)

Yemîn ederken inşâallah derse, yemîn olmaz.

Semâya çıkacağım veya şu taşı altın yapacağım diye yemîn edince, yapmadığı için hânis olup keffâret verir. (Çünkü fen bunu yapamıyor ise de, aklen olmıyacak şey değildirler.)

Nikâh bahsinde buyuruyor ki:

"Hür ve baliğ erkekle kadın, iki şâhid yanında evlenebildikleri gibi, birinin veya ikisinin de vekîlleri bunların nikâhlarını yapabilir. (Vekîlinin müslüman ve akıllı olması lâzımdır.)

Haram ve helâl bahsinde buyuruyor ki:

"İpek giymek erkeklere haram, kadınlara helâldir. (Bir erkek dünyâda haram olan ipeği giyerse, âhırette ipek giymekten mahrûm edilir, İpek ise, Cennet elbisesidir. O hâlde bu günahtan temizlenmedikçe Cennete giremez demektir. Elbisede ve başlıkta dört parmak genişliğinde ipek veya altın şeritlerin bulunması caizdir. Şeritler uzun ve sayıları çok olabilir.)

Kadın ve erkeğin altın ve gümüş kap ile yemesi, içmesi her türlü kullanması tahrîmen mekrûhdur. (Altın ve gümüş kaşık, saat, kalem, abdest ibriği, bıçak, sandalye ve benzeri şeyleri kullanmaları da böyledir.

Altın ve gümüş ibrikteki suyu ele döküp yüzü yıkamak caiz değildir. Mevlidde, gümüş kapdan avuca gül suyu serpip avuca, yüze ve elbiseye sürmek de, böyle caiz değildir.

Kadınların birbirlerine'görünmeleri, erkeklerin erkeklere görünmeleri gibidir. (Müslüman kadınların, gayr-ı müslim ve mürted kadınlara görünmeleri, erkeklere görünmeleri gibi haramdır.)"

Alış-veriş hakkında buyuruyor ki:

"(Bey', satmak; şirâ, satın almak demektir. Dinde bey', iki kişinin mallarını râzı olarak, birbirlerine temlik etmeleri, ya'nî seve seve değiştirmelerine denir ki, türkçesi satıştır; Bey'in sahih olması için icâb ve kabûl ve malların karşılıklı verilmesi lâzımdır. (Alıcı ve satıcıdan, râzı olduğunu hangisi önce söylerse, buna icâb denir. İkincisinin sözüne, kabûl denir.) icâb ve kabûl, aldım, sattım şeklinde, mazi ya'nî geçmiş zaman şeklinde olmalıdır. İcâbdan sonra diğeri kabûl etmeden, birisi meclisten ayrılırsa bey' bozulur. Peşin ve veresiye alış-veriş caizdir. Veresiye mal satılınca, ödeme gününün tesbit edilmesi mutlaka lâzımdır.

(Satılan veya fiat olarak verilen eşyanın birisi veya her ikisi haram olursa bey' fâsid olur (bozulur). Murdar olmuş et, kan, şarap veya domuzla yapılan alış-veriş böyledir.)

Kabri anlatırken buyuruyor ki:

"Kabir açılırken kıble tarafından, cesedin konması için lahd denilen çukur açılır. Cesed bu çukur kısma koyulduğunda, koyan zât, "Bismillâhi ve alâ milleti Resûlillah" der. Cesedin yüzünü kıbleye çevirir, düğümleri çözer ve kabir üzerine kerpiçleri dizer. Kabrin kiremit ve keresteler ile örtülmesi mekrûhtur. Zarûret olursa caiz olur. Kamışlar ile örtülmesinde beis yoktur. Sonra kabir üzerine toprak örtülür. Kabir tümseklenerek balık sırtı gibi yapılır, su tutacak şekilde dümdüz yapılmaz.

Doğumdan sonra, kendisinde canlı olmak alâmetleri (ağlamak, aksırmak gibi) görülen, ondan sonra ölen çocuk için isim konur, yıkanıp kefenlenir ve cenâze namazı kılınır. Eğer hiçbir canlılık alâmeti görülmemiş ise, ya'nî ölmüş hâlde doğarsa, temiz bir bez parçasına sarılır. Namazı kılınmaz, öylece defnedilir."

Şehidlik hakkında buyuruyor ki:

"Müşrikler tarafından öldürülen veya muharebe meydanında, kendisinde yara olduğu hâlde ölüsü bulunan kimseler şehîddir. Böyle şehid olanlar yıkanmaz, kefenlenmez. Üzerinde bulunan elbise kefeni olur. Namazı kılınır. Şehidin kanı yıkanmaz. Elbisesi çıkarılmaz. Ancak üzerinde bulunan kürk, mest, pamuklu elbise ve silâhı çıkarılır. Bundan sonra defnolunur. İrtisastan, ya'nî, muharebe ânında yaralanıp, başka yere naklolunduktan veya bir müddet geçtikten sonra vefât eden şehidler yıkanır."

Vakıf bahsinde buyuruyor ki: "Vakıf sahih olduktan sonra satılması ve başkasına verilmesi caiz değildir. İmâm-ı Ebû Yûsuf'a göre taksim edilmemiş mal ise, ortak da taksimi isterse, taksim edilmesi sahih olur. Vakfeden kimse, şart etsin veya etmesin, vakfedilen malın tamiri o maldan gelen kârla yapılır. Bir kimse, evini, çocuğunun oturması şartı ile vakfetse, evin tamiri oturana âittir. Vakıf mallarının tamiri, içinde oturmağa hakkı olanların malları ile yapılır.

Yapamazlarsa, hâkim bunları çıkarır. Vakıf mallarını kiraya verip, ücretleri ile tamir ettirir. Sonra bunlara teslim eder. Eğer ihtiyâç olursa, hâkim, vakıf malının, yıkılmış, harâb olmuş bina ve âletlerini satıp, parası ile yenisini alır veya diğer kısımların tamirini yapar."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 66

2) Târih-i Bağdâd cild-4, sh. 377

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 78

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 4

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 233

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 280

7) Tabakât-ül-fukahâ sh. 79

8) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 30

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1030

10) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 310

KUŞEYRÎ

Büyük velî, fıkıh, tefsîr, hadîs ve kelâm âlimi. Künyesi Ebû Kâsım olup, adı Abdülkerîm bin Havâzin bin Abdülmelik bin Talhâ bin Muhammed Nişâbûrî'dir. Kuşeyrî diye, meşhûr olması, Kuşeyrî bin Ka'b Sagsa'nın soyundan olmasıdır. Ailesi Arab asıllı olup, Horasan civarında yerleşmiş idi. Annesi de Sülemî ailesine mensûp idi. Kuşeyrî 376 (m. 986) senesinde Horasan'ın Üstuvâ nahiyesinde doğdu. 465 (m. 1072) yılında Nişâbûr'da vefât etti. Kuşeyrî daha çocuk yaşta iken babası vefât etti. Kuşeyrî, akrabası olan Ebü'l-Kâsım Yemânî'den Arabca ve edebiyat okudu. Bu arada ziraat tüccarı olan dayısının vergi işlerini yoluna koymak maksadıyla, hesab öğrenmek için Nişâbûr'a gitti. Böylece hesab öğrenecek ve mâliye me'muru olarak halkı aşırı vergiden kurtaracaktı. Ancak, Nişâbûr'da büyük velîlerden Ebû Ali Dekkak ile karşılaşan Kuşeyrî, hükümette vazîfe almaktan vazgeçerek, ma'nevî ilimlere yöneldi. Hocası Ebû Ali Dekkak'a tam olarak bağlanarak, tasavvuf yolunda büyük merhaleler katetti. Hocasının emriyle Muhammed İbni Bekr-i Tûsî'den fıkıh, Ebû Bekr İbni Fûrek'den kelâm ve usûl-i fıkıh, Ebû İshâk İsferâînîden kelâm ilmini öğrendi.

Kuşeyrî, İsferâînî'nin derslerinde not tutmaz, sâdece dinlerdi. Bir gün hocası ona "Niçin yazmıyorsun? İyice öğrenmek için yazmak lâzım" deyince, Kuşeyrî, o âna kadar hocasının anlatmış olduğu derslerin hepsini tekrar etti. Bunun üzerine hocası ona, artık derse girmesine lüzum olmadığını, bundan sonra kitapları kendisinin mütâlâa etmesini ve anlayamadığı yer olursa sormasını söyledi. Kuşeyrî, İbn-i Fûrek ve Ebû İshâk İsferâînî'nin usûllerini iyice kavradıktan sonra, meşhûr kelâm âlimlerinden Ebû Bekr el-Bâkıllânî'nin kitaplarını mütâlâa etti. Kuşeyrî'nin aklî ilimleri tahsil etmeye düşkün olması, kelâm ve akâid ilimlerini bütün incelikleriyle öğrenmesini sağladı. Bütün bu ilimleri okurken, aynı zamanda hocası Ebû Ali Dekkak'ın sohbetlerine de devam ediyordu. Bu arada hocası Ebû Ali Dekkak'ın kızı, ilim, edeb sahibi ve zamanın en çok ibâdet edenlerinden olan Fatıma hâtunla evlendi. Kuşeyrî'nin Fatıma hanımından altı erkek ve bir kız olmak üzere yedi çocuğu olmuştur.

Kuşeyrî hazretleri bu arada Nişâbûr'da ders vermeye başlamış ve Hatîb el-Bağdâdî, Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî, Ebû Ali Farmedî gibi birçok âlim yetiştirmiştir. Ebû Ali Dekkak'ın vefâtından sonra, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ile sohbet etmiştir. 445 (m. 1053) yılında mu'tezile denilen

sapık fırkaya mensûp vezir Amîd-ül-mülk Kündürî'nin Ebü'l-Hasen hazretlerine dil uzatması üzerine, Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin üstünlüğünü anlatan "Şikâyetti Ehl-i sünneti bimâ nâlehüm min-el-mihneti" adlı bir risale yazarak, bütün İslâm memleketlerine gönderdi. Gerçeğin anlaşılmasından korkan vezir Kündürî, Kuşeyrî'yi Nişâbûr'da bir kaleye hapsetti ise de, Kuşeyrî kendisini seven halk tarafından kurtarıldı. Fitnenin tekrar tekrar alevlenmesini istemeyen Kuşeyrî, 448 (m. 1056) yılında Nişâbûr'dan ayrılarak Bağdad'a geldi. Bağdad'da hadîs ve fıkıh okuttu. Halîfeyi de ziyâret etti ve onun husûsî sarayında sohbet etti. Sonra İmâm-ül-Haremeyn, Beyhekî gibilerin de bulunduğu binlerce âlimle birlikte hacca gitti. Bunların arasında, dörtyüz kadar da kadı bulunuyordu. Bu sebeple o seneye (Senet-ül-kudâd) "Kâdılar senesi" denilmiştir. Kâdılardan Harem-i şerîfte bir hutbe okunması istenince, orada bulunanlar hutbeyi ancak Kuşeyrî gibi büyük bir âlim okuyabilir dediler. Bunun üzerine İmâm-ı Kuşeyrî çok beliğ, fasih, va'z ve hikmet dolu bir hutbe okudu. Hacdan sonra Nişâbûr'a dönen Kuşeyrî, burada fazla kalmıyarak ailesi ile birlikte Tûs şehrine gitti ve Tuğrul Bey'in (m. 1063) târihinde vefât etmesine kadar orada kaldı. Alp Arslan'ın sultan, Nizâm-ül-Mülk'ün vezir olmasından sonra râfızîlerin çıkardığı fitne durdu. Bunun üzerine vatanlarını terk eden âlimler ve Kuşeyrî tekrar memleketlerine döndüler. Alp Arslan ve Nizâm-ül-mülk, Kuşeyrî'ye çok hürmet ederlerdi. Hattâ İmâm-ül-Haremeyn ve Kuşeyrî gibi âlimler, sultan ve vezirin yanına serbestçe girerler ve onlarla sohbet ederlerdi. Kuşeyrî Nişâbûr'da vefât edinceye kadar ders verdi. 92 yaşında vefât eden Kuşeyrî, hastalığının en şiddetli ânında dahi namazlarını ayakta kıldı. Cenâzesi hocası Ebû Ali Dekkak'ın yanına defnedildi.

Kuşeyrî'nin fazileti: Kuşeyrî'nin hayatı hakkında bilgi veren âlimler onun fazileti ve meziyetleri hakkında şu bilgileri verirler:

Sehâvî; "Kuşeyrî, fıkıh ve hakîkat ilimlerini toplayıp yazan, emsalsiz ve kâmil bir zât olup, müfessir, fakîh, şâir, sûfi, mütekellim, edebiyat, nahiv ve usûl âlimi idi" demiştir.

Ali bin Hasen, (Dumyet-ül-kasr) adlı eserinde şöyle yazmaktadır: "Zeyn-ül-İslâm Kuşeyrî, üstünlükleri kendinde toplamış, en çetin şeyleri çözmeye muktedirdir. Onun hitâbeti taşlara tevcih edilse, onları eritirdi. Sohbetinde bulunan kâfir müslüman olurdu."

Abdülgâfir bin İsmâil: "İmâm-ı Kuşeyrî, fıkıh, kelâm, tefsîr, hadîs, usûl, nahiv ve edebiyat âlimi idi. Şâir, yazar, sûfî bir zât olup, asrının ilim dili, şeyhlerin şeyhi, sûfiler taifesinin önde geleni, hakîkatin alemdârı, saadetin menbâı, güzelliğin hakîkati idi" demektedir.

İbn-i Sübkî, ise Tabakâtında şöyle yazmaktadır "Kuşeyrî, cesâreti, biniciliği ve silâhşorluğu ile tanınmıştır. Hüsn-i hatta üstâd idi. İyi bir hatîb, güzel, fasih ve beliğ bir hitâbeti vardı. Latif ve hoş sözler söyleyip, etrâfındakilere te'sîr etmesini çok iyi bilirdi."

Taşköprü zâde (Mevdûât-ül-ulüm) adlı eserinde şöyle yazmaktadır. "İmâm-ı Kuşeyrî Şafiî mezhebi fakîhlerinden olup, tefsîr, hadîs, usûl, edebiyat, hitâbet ve tasavvuf ilminde büyük âlim idi. Va'zı te'sîrli, hitâbeti güzel idi."

Kuşeyrî'nin hocaları: Kuşeyrî zamanının birçok âliminden ilim tahsil etmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir. Ma'nevî ilimleri Ebû Ali Dekkak'dan, fıkhı Muhammed İbni Bekr-i Tûsî'den, usûl ve usûl-i fıkhı Ebû Bekr İbni Fûrek'den, kelâm ilmini Ebû İshâk İsferâînî'den tahsil etti.

Kuşeyrî'nin ilim tahsil ettiği diğer hocaları şunlardır: "Ebû Nuaym bin Muhammed Mihricânî, Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed İsferâînî, Ebü'l-Hasen Ahmed bin Muhammed el-Haffâf, Ebû Abdullah Hüseyn bin Şüca' el-Bezzâr, Hamza bin Yûsuf Cürcânî, Abdullah bin Yûsuf

İsfehânî, Abdurrahmân bin Muhammed el-Adl, Abdurrahmân bin İbrâhim el-Müzekkî, Ebû Nuaym Abdülmelik bin Hasen İsferâînî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Ehvâzî, Ebü'l-Hüseyn Ali bin Muhammed el-Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed el-Hayri, Ebû Saîd Muhammed bin İbrâhim el-İsmâili, Ebü'l-Hasen el-Kettân, Ebû Abdurrahmân Sülemî, İbn-i Bey', Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Şîrâzî, Ebû Saîd Muhammed bin Yûsuf Sehmî, Ebû Mensûr Temimî, Ebû Hatem Sicistânî, Abdurrahmân bin Yûsuf İsfehâni, Ebü'l-Ferec Şîrâzî, Muhammed bin Abele es-Sûfî, Mensûr Magribî, Ahmed bin Ebyurdî, Rüstem Şirâzî ve Ebü'l-Hasen Harkânî.

Hocasına hürmeti: Kuşeyrî, hocasından şöyle rivâyet eder. Ebû Ali Dekkak buyurdu ki: "Hocam Nasrâbâdî'nin meclisine, gusul abdesti almadan gitmezdim." İmâm-ı Kuşeyrî, hocasına hürmette hocasını geçmişti. Şöyle der: "Başlangıçta hocam Ebû Ali'nin huzûruna oruçlu olmadan ve gusul abdesti almadan girmedim. Medresenin kapısına gelir, hocamın ihtişamından içeri girmeden geri dönerdim. Bir defasında cesâret ederek içeri girdim. Medresenin ortasına geldiğimde, beni bir hayret dalgası kapladı. O anda bana iğne batırsalar hissedecek durumda değildim. Daha sonra hocamın meclislerinde devamlı bulunmaya başladıktan sonra, dilimle ona bir şey sormaya hacet duymadım. O benim hacetimi, ben söylemeden açıklıyordu. Hocamın bu kerâmetini, daha onun sohbetlerine başladığım anda fark ettim.

Bütün bunlardan sonra, tasavvuf yolunda vuslata (nihâyete) kavuştuktan sonra da, kalbimde hocama karşı hiçbir i'tirâz husule gelmemiştir ve aklımdan geçmemiştir."

Talebeleri: İmâm-ı Kuşeyrî, hocasının vefâtından sonra ders vermeye ve talebe yetiştirmeye başladı. Kendisinden birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. İmâm-ı Kuşeyrî'den ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet eden talebelerinden ba'zıları şunlardır: Ebû Bekr Ahmed bin Hatîb el-Bağdâdî, Ebû İbrâhim İsmâil bin Alevî, Ebû Bekr Şah Ahmed Şadyânî, Ebû Muhammed Abdülcebbâr İbni Muhammed el-Havârî, Ebû Bekr bin Abdurrahmân Buhayrî, Ebû Muhammed Abdullah bin Atâ el-Hirevî, Ebû Abdullah el-Fevârî, Abdülvehhâb İbni Şah Ebü'l-Fütûh, Şazyâhi, Ebü'l Feth Muhammed İbni Muhammed el-Huzeymî.

Kuşeyrî'nin tasavvuf ilmindeki yeri: Kuşeyrî, tasavvufî bilgileri (ma'rifet, hakîkat, sır) ve heyecanı (vecd, cezbe, hâl) Ebû Ali Dekkak ve Sülemî gibi o devrin en meşhûr sûfilerinden almıştır. Kuşeyrî'nin üstâd silsilesi şöyledir: Kuşeyrî, Ebû Ali Dekkak'dan, o, Ebû Kâsım Narâbâdî'den, o, İmâm-ı Şiblî'den, o, Cüneyd-i Bağdadî'den, o, Sırrî-yi Sekati'den, o, Ma'rûf-i Kerhî'den, o, Dâvûd-i Tâî'den, o, Ferkad-üs-Sencî'den, o, Hasen-i Basrî'den o, Enes bin Mâlik'den, o, Peygamber efendimizden (s.a.v.) ilim ve feyz aldılar.

Kuşeyrî, kendisinden sonra gelen mutasavvıfların bir çoğuna, doğrudan veya dolaylı olarak te'sîr etmiştir. Kuşeyrî'nin kelâm, fıkıh, tefsîr ve hadîs gibi şer'î ilimlerde de ehliyet sahibi olduğu bütün âlimlerce kabûl edilmektedir. Yazmış olduğu risalede, her cümlenin ve her fikrin şer'î ölçüler içinde olmasına büyük gayret göstermiştir. Risâle'nin başında, şeriate (İslâmiyete) bağlılığını dile getirirken şöyle diyor "Şeriat, kulluğun gereğini yapma konusunda verilen emirdir. Tasavvuf (hakîkat) Allahü teâlânın ilahlığına kalbden inanmaktır. Şeriat, insanlara bir takım mükellefiyetler yüklemiştir. Tasavvuf, Allahü teâlânın varlıkları nasıl idâre ettiğini haber vermiştir. Şeriat; Allahü teâlâya ibâdet etmek, tasavvuf; Allahü teâlâyı ve tecellilerini müşâhede ve temaşa etmektir."

İmâm-ı Kuşeyrî'ye göre; "Tasavvufu bu işin ehli olan bir üstâddan öğrenmek gereklidir. Hocası olmayan, her yolda felah bulamaz. Talebe, kalbden bile olsa hocasına i'tirâz edemez. Hocasının izni olmadan, talebe bulunduğu yerden bir yere gidemez. Hoca hatâ edebilir, günah

işleyebilir. Hoca hatasız ve günahsız olamaz. Hocası ile İslâmiyet arasında anlıyamadığı bir ayrılığı gören talebe, hocasına değil, İslâmiyete tâbi olur. Ama hocasına saygıda kusur etmez."

İmâm-ı Kuşeyrî, insanlarda bulunan husûsları tasavvufî yönden üç kısma ayırır. Bunlar "**a) Fiil:** İnsanların irâdeleriyle yaptığı işlerdir, ibâdet, tâat, amel gibi. **b) Huy:** Bu, insanda doğuşundan i'tibâren vardır. Ama devamlı ve düzenli çabalar sayesinde iyiye doğru yönelir. **c) Hâl:** Önceleri insana irâdesinin dışında gelir. Amelin temizliği nisbetinde güzel olur."

İmâm-ı Kuşeyrî'nin hadîs ilmindeki yeri ve rivâyetleri: Kuşe'yrî'nin tasavvuf anlayışı ve hâlleri, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere dayalıdır. Çok iyi bir hadîs tahsili görmüş olan Kuşeyrî, senelerce hadîs hocalığı yapmıştır. Kuşeyrî, tövbe, vera', takvâ, sabır ve şükür gibi tasavvufî konuları izah ederken, önce bu konularla ilgili birkaç âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf nakletmiştir. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerin büyük bir kısmı Kütüb-i sitte'de ve diğer sağlam kaynaklarda rivâyet edilen sahih hadîslerdir.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Eğer siz benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, her hâlde az güler, çok ağlardınız."**

"Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez."

"Haya perdesini yüzünden sıyırıp atanın gıybeti haram olmaz."

"Dünyâ malına kul olanın burnu yerde sürünsün, dünyâ malına köle olan kahrolsun, kesesine esîr olan hor ve hakîr olsun."

"Allahü teâlâ, kalbi gaflet içinde olan kulun duâsını kabûl etmez."

"Zengine, zengin olduğu için tevâzu gösteren kimsenin, dîninin üçte ikisi gider."

"Kişi sevdiği ile beraberdir." Enes bin Mâlik, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek ağızlarından, Sidret-ül-münteha'ya kadar olan yolculuğu, bundan sonraki durumları ve namazın farz oluşunu, şöyle bildirir **"Cebrâil beni Sidret-ül-münteha'ya götürdü. Bir de ne göreyim, yaprakları fil kulakları gibi, meyvaları küpler kadar bir ağaç var. Bu ağacı Allahü teâlânın celâl ve azameti o kadar kaplamış ve bürümüş ki, bu yüzden durumu değişmiş ve çok güzelleşmiş. Hiç kimse onun güzelliğini anlatamaz. Bu sırada Allahü teâlâ bana vahyedeceğini vahyetti. Bana, hergün ve gece için elli vakit namazı farz kıldı. Altıncı kat semâda bulunan Mûsâ'nın yanına inince, bana: "Rabbin, ümmetine neler farz kıldı?" dedi. Elli vakit namaz dedim. Mûsâ** (a.s.) **bana "Rabbinden bu miktarı hafifletmesini dile, çünkü ümmetin bu kadara tahammül edemezler. Ben, Benî İsrâil'i denedim" dedi. Bunun üzerine, Rabbimle münâcaat ettiğim yere dönüp, elli vakit namazı hafifletmesi için yalvardım. Allahü teâlâ, elli vaktin, beş vaktini indirdi. Bu durumu Mûsâ'ya söyleyince, "Ümmetin bu kadara da dayanamaz, sen yine Allahü teâlâdan, bunun da hafifletilmesini dile" dedi. Bu şekilde Rabbim ile Mûsâ arasında gidip geldim. Nihâyet Allahü teâlâ, "Yâ Muhammed! Farz kıldığım namazlar, her gün ve gecede kılınacak olan beş vakit namazdır. Her namaz için on sevâb vardır. Bu bakımdan sonunda yine elli namaz olur. Bir kimse hayır yapmak ister de, onu yapamazsa, ona bir sevâb yazılır. O iyiliği yaparsa, on sevâb yazılır. Bir kimse kötülük işlemek ister de, yapamazsa, ona hiçbir şey yazılmaz. O kötülüğü işlerse, bir tane günah yazılır" buyurdu. Tekrar Mûsâ'nın yanına uğradım. Olup bitenleri anlattım. Mûsâ yine, "Rabbinden bunun da hafifletilmesini iste" dedi. Bunun üzerine "Rabbime çok müracaatta bulunduğum için artık utanıyorum" dedim."**

"İzzet ve Celâl sahibi Allahü teâlâ şöyle buyurmuştur: Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim. Kulum beni zikrederse, onunla beraber olurum. Kulum beni içinden ve gizlice zikrederse, ben de onu gizlice zikrederim. Kulum beni halk içinde zikrederse, ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde zikrederim. Kulum bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir adım yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim."

Melekler, amellerinden râzı olduklarını göstermek için, kanatlarını ilim tâliblerinin üzerine gererler."

"Allahü teâlâ bir şeye tecelli edince, o şey Hak teâlâya boyun eğer."

"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak, başını ondan çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur."

İmâm-ı Kuşeyrî hazretleri buyurdu ki: "Takvâ; seni Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylerden sakınmaktır."

"Vera"; şüphe edilen şeyleri terk etmektir."

"Kalbi huşû' içinde bulunan kimseye şeytan yaklaşamaz."

"Nefse ve arzuya uymak, Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Nefse uymamak ibâdetlerin başıdır."

"Her düşmanlığın kalkması ümid edilir. Yalnız kıskançlıktan sonra düşmanlık edenin düşmanlığının kalkması ümid edilmez."

"Herkes kendisi için birşey seçti. Ben ise, Hak teâlânın benim için seçtiği şeyi seçiyorum. Şayet Allahü teâlâ beni zengin kılarsa, dininin emirlerini yapmayı terk etmem. Şayet fakir kılarsa, haris ve O'nun emirlerinden yüz çeviren bir kul olmam."

"Şarab haramdır. Çünkü aklı gideriyor ve insanı sarhoş ediyor. Gaflet, ya'nî Allahü teâlâyı unutmak şarabından sarhoş olanın sarhoşluğu, şarab içenin sarhoşluğundan daha zayıftır. Şarab içmenin cezası haddir. Gaflet şarabının cezası uzaklıktır. Şarap içen, sarhoşken namaz kılmaktan men olunur. Gâfil olan, namazdan mahrûm olur. Sarhoş ayılmayınca had vurulmadığı gibi, gaflet sarhoşu da ölüm kamçısıyla uyanmayınca, Kendine gelmeyince, nasihat kâr etmez. Şarab bütün günahlara ve hatalara sebeb olduğu gibi, gaflet de bütün uzaklık ve ayrılıkların sebebidir."

"Kur'ân-ı kerîmdeki altı şifâ âyeti bir tabağa yazılıp, su koyarak eritilir. Hasta içerse, Allahü teâlâ şifâ ihsân eder. Âyet-i kerîme ve duâ elbette şifa verir. Fakat şartların gözetilmesi de lâzımdır. Okuyanın veya yazanın ve hastanın buna inanması lâzımdır. Hastanın zararlı olan gıdalardan, şüpheli ilâçlardan perhiz etmesi, soğuktan sakınması, lüzumlu şeyleri yapması, haramdan, zulümden sakınması lâzımdır?"

Kuşeyrî, sûfiyye-i âliyyenin büyüklüğüne, sûfilerin hâl tercümelerine, tasavvufun mahiyetine, zühd ve takvânın izahına dâir yazmış olduğu "Risâle-i Kuşeyrîyye" adlı eseriyle meşhûr olmuştur. Bu eser her tarafta yayılmış, âlim ve mutasavvıflar tarafından medhedilmiştir. Fransızcaya ve diğer batı dillerine tercümesi yapılmıştır.

Risâle-i Kuşeyrî; giriş, safîlerin hayatlan, ıstılâhlar kısmı ve tasavvuf ahlâkı olmak üzere dört bölümden meydana gelir. Risalenin, sûfîlerin hayatları kısmında, Kuşeyrî'nin esas gayesi hayat hikâyesi anlatmak değildir. Ondan önceki sûfîlerin söz, davranış ve halleriyle İslâmiyete gösterdikleri derin bağlılıklarını izah gayesiyle onların hayatlarını anlatmıştır. İmâm-ı Kuşeyrî,

zamanındaki mutasavvıflara seslenirken, onların bir kısmının İslâmiyete aykırı ba'zı işler yaptıklarını gösterir: "Ey zamane mutasavvıfları! Siz dînimizin hükümlerine riâyet etmede hassasiyet göstermiyorsunuz. Fakat peşinde gittiğinizi iddia ettiğiniz ve kendinize önder edindiğiniz sizden önceki sûfîler ne kadar dindar idiler! Dînimizin zâhirî hükümlerine nasıl içten bağlı idiler! O hâlde siz eski sûfîlerin değil, onlara yabancı olan akımların temsilcilerisiniz."

Istılâhlar kısmında, hakîkî tasavvuf anlatılmıştır. Bu bölümde vaht, hâl, makam, kabz-bast, heybet-üns, fenâ-bekâ, gaybet-huzûr, sahv-sekr, zevk-şürb, setr-tecellî, telvîn-temkin, rûh, nefs, varid, nefes gibi tasavvufî tâbirler açıklanmıştır. Makamlar kısmında ise tasavvuf ahlâkı, tasavvufun ahlâk ve amel cephesi esaslı bir şekilde bu bölümde anlatılmıştır. Bu bölümde anlatılan makam ve hâllerden ba'zıları şunlardır:

Tövbe: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; "Ey mü'minler! Hepiniz Allaha tövbe ediniz ki, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşasınız." (Nûr-31) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte ise; "Günahtan tövbe eden günahsız gibidir" buyurdu.

Tövbe kelimesinin asıl ma'nâsı dönmek, rücû' etmektir. Tövbe, İslâmiyetin yasak ettiği şeyden, helâl ettiği şeye dönmektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Pişmanlık tövbedir"** buyurdular.

Ehl-i Sünnet âlimleri; "Sahih bir tövbenin üç şartı vardır" diye buyurmuşlardır. Bunlar; "İslâmiyetin emirlerine muhalif işleri yapmaktan pişman olmak, hatalı ve günah olan şeyleri hemen terketmek, daha önceden işlenmiş olan günahları ve benzerlerini yapmamaya azmetmektir."

İnsan yaptığı işin kötü olduğunu kalben düşünür ve işlemekte olduğu işlerin kötü olduğunu görürse ve kalbinde tövbe etme arzusu olursa, o zaman Allahü teâlâ ona güzel bir dönüş ve tövbe nasîb eder. Esas tövbe, önce kötü insanlarla arkadaşlık yapmaktan uzaklaşmaktır. Çünkü insanı tövbe etmekten uzaklaştıran ve tereddütlere düşüren kötü arkadaştır.

Takvâ: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Biliniz ki, Allah katında en iyiniz, takvâsı en ziyâde olanınızdır"** (Hucurât 13) buyurmuştur. Bir zât Peygamber efendimize (s.a.v.) gelerek: "Ey Allahın, Peygamberi bana tavsiyede bulun" dedi. Peygamber efendimiz de (s.a.v.): **"Takvâya sıkı sarıl. Çünkü bütün hayırları kendisinde toplayan haslet takvâdır"** buyurdu.

Takvâ, bütün fazilet ve iyilikleri kendinde toplayan bir haslettir. Takvânın hakîkati, Allahü teâlâya itaat ederek azâbından sakınmaktır. Takvânın aslı; önce şirkten, sonra kötü ve günah olan hareketlerden, daha sonra günah olabilme ihtimâli olan amellerden sakınmak, en son olarak da fuzûli ve lüzumsuz olan şeyleri terketmektir.

Hazreti Ali (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Dünyâda insanların efendisi cömert olanlar, âhirette insanların efendisi takvâ sahibi olanlardır."

Huşû'- Tevâzu: Hak teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Namazlarında tevâzu ve korku sahibi olan mü'minler, muhakkak kurtuluşa erdiler"** (Mü'minûn 1-2) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete girmeyecektir. Kalbinde zerre kadar îmân bulunan kimse ise Cehenneme girmeyecektir"** buyurdular.

Huşû'; Allahü teâlâya boyun eğmek, tevâzu; Allahü teâlâya teslim olmak ve O'nun hükmüne i'tirâzdan vazgeçmektir.

Sehl bin Abdullah: "Kalbi huşû' içinde olana şeytan yaklaşamaz" buyurmuştur. Ebû Saîd-i Hudrî hazretleri tevazünün nasıl olması icâb ettiğini anlatırken buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) hayvana ot verirdi. Deveyi bağlardı. Evini süpürürdü. Koyunun sütünü sağardı. Ayakkabısının söküğünü dikerdi. Çamaşırını yamardı. Hizmetçisi ile birlikte yerdi. Hizmetçisi eldeğirmeni çekerken yorulunca ona yardım ederdi. Pazardan öteberi alıp torba içinde eve getirirdi. Fakirle, zenginle, büyükle, küçükle karşılaşınca önce selâm verirdi. Bunlarla musâfeha etmek için mübârek elini önce uzatırdı. Köleyi, efendiyi, beyi, siyahı ve beyazı bir tutardı. Her kim olursa olsun çağırılan yere giderdi, önüne konulan şeyi az olsa da, hafif, aşağı görmezdi. Akşamdan sabaha ve sabahdan akşama yemek bırakmazdı. Güzel huylu idi. İyilik etmesini sever idi. Herkesle iyi geçinirdi. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Söylerken gülmezdi. Üzüntülü görünürdü. Fakat çatık kaşlı değildi. Aşağı gönüllü idi. Fakat alçak tabiatlı değildi. Heybetli idi. Ya'nî saygı ve korku hâsıl ederdi. Fakat kaba değildi. Nâzik idi. Cömerd idi. Fakat israf etmez, faydasız yere birşey vermezdi. Herkese acır idi. Mübârek başı hep önüne eğik idi. Kimseden birşey beklemezdi."

Nefse muhalefet ve kusurlarını hatırda tutma: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Her kim Rabbinin makamından korkmuş ve nefsini arzu ve isteklerinden alıkoymuşsa, muhakkak Cennet onun varacağı yerdir"** (Nâziat 40-41) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Ümmetim hakkında endişe ettiğim husûsların en korkunç olanı, nefsin istek ve arzularına uymak ve hırstır. Nefsin istek ve arzularına tâbi olmak, insanı doğru yoldan saptırır. Hırs ise âhireti unutturur"** buyurdu.

Nefse muhalefet etmek, onun arzu ve isteklerini yerine getirmemek, ibâdetin başıdır, İslâm âlimlerine İslâmiyetin ne olduğu sorulunca: "Nefse muhalefet etmektir" diye cevap vermişlerdir. Bir kimse nefsinin arzu ve isteklerini yapmaya başlarsa, o kimsenin kalbinden Allahü teâlânın sevgisi ve korkusu kaybolur. Yine İslâm âlimleri demişler ki: "Mü'min bir kişinin bin tâne nefsânî arzusu olsa, bunların hiçbirini kalbindeki Allah korkusu sebebiyle yerine getirmez. Fasıkın bir tane nefsânî arzusu olsa, bu arzu ve istek, onun kalbinden Allah korkusunu dışarı atar."

Hased: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"(Ey Resûlüm) de ki: Hasedini meydana çıkarıp gereğini yapmağa koyulduğu zaman kıskacın şerrinden sabahın Rabbine sığınırım"** (Felâk-1, 5) buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bütün hatâ ve günâhın esâsını şu üç şey teşkil eder: Kibirden sakının, zira şeytanı Âdem'e secde etmemeye yönelten kibirdi. Hırstan sakının, çünkü Âdem'i Cennette ağaçtan meyva yemeye yönelten hırs idi. Hasedden de sakının, zirâ Âdem'in iki oğlundan birini öbürünü öldürmeye hased sevk etmiştir."**

İslâm âlimleri; "Hased, düşmanından önce hased eden kimsede zararını ve te'sîrini gösterir. Hasedci, ni'mete kavuşan birini gördümü donakalır, felâkete düşeni görünce ise düğün bayram eder. İnsan, kendisine hased edenin dostluğunu kazanmak için emek vermekten sakınmalı. Zîrâ o, onun ihsânını kabûl etmez" demişlerdir.

Şöyle rivâyet edilir: Allahü teâlâ Hazreti Süleymân'a (a.s.) şöyle vahyetmişti: "Sana şu yedi şeyi tavsiye ediyorum: Sâlih kullarımın gıybetini yapma, kullarımdan hiç birini hased etme." Bunun üzerine Hazreti Süleymân (a.s); "Yâ Rab! Kâfi, kâfi" dedi. **Arabî beyt tercümesi:**

Allah yaymak isterse, Saklı bir fazileti,
Düşürür hasedcinin diline.

Gıybet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Ey İman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıb ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi arkasından çekiştirmeyin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O hâlde gıybet etmekte Allahtan korkun"** (Hucurât-12) buyurmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.), hadîs-i şerîflerde gıybet hakkında şöyle buyurmuştur: **"Kıyâmet günü bir kimsenin sevâb defteri açılır. Yâ Rabbî! Dünyada iken şu ibâdetleri yapmıştım. Sahîfede bunlar yazılı değil! der. Onlar defterinden silindi. Gıybet ettiklerinin defterine yazıldı, denir."**

"Kıyâmet günü bir kimsenin hasenat defteri açılır. Yapmamış olduğu ibâdetleri orada görür. Bunlar, seni gıybet edenlerin sevâblarıdır, denir."

Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahy eyledi ki, "Gıybet edip tövbe eden kimse, Cennete en son gidecektir. Gıybet edip, tövbe etmiyen kimse, Cehenneme en önce girecektir."

Hasen-i Basrî hazretlerine, birisinin kendisini gıybet ettiğini haber verdiler. Ona bir tabak helva gönderip, "Sevâblarını bana hediye ettiğini işittim. Karşılık olarak bu tatlıyı gönderiyorum" dedi. Abdullah bin Mübârek hazretlerinin yanında birgün gıybetten bahsedilince, buyurdu ki: "Gıybet etmem zarurî olsaydı, annemi ve babamı gıybet ederdim- Çünkü sevâblarımı almaya onlar daha çok hak sahibidirler."

Yahyâ bin Muâz hazretleri "Bir müsliman şu üç husûsta senden emîn olsun: Bir müslümana faydalı olamıyorsan, zararın dokunmasın. Onu sevindiremiyorsan, bari onu üzme. Onu methedemiyorsan bari onu kötüleme" buyurmuştur.

Tevekkül: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Eğer îmânınız varsa, Allahü teâlâya tevekkül ediniz!"** (Mâide-23) **"Allahü teâlâ, tevekkül edenleri elbette sever"** (Âl-i İmrân-159) **"Bir kimse, Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir"** (Talak-3) buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Ümmetimden bir kısmını bana gösterdiler. Dağları, sahraları doldurmuşlardı. Böyle çok olduklarına şaşdım ve sevindim. "Sevindin mi?" dediler, "Evet" dedim. Bunlardan ancak yetmiş bin adedi hesâbsız Cennete girer dediler. Bunlar hangileridir diye sordum, işlerine sihir, büyü, dağlamak, fal karıştırmayıp, Allahü teâlâdan başkasına tevekkül ve i'timâd etmiyenlerdir buyuruldu."** Dinleyenler arasında Ukâşe (r.a.) ayağa kalkıp, "Yâ Resûlallah! Duâ buyur da, onlardan olayım" deyince, **"Yâ Rabbî! Bunu onlardan eyle!"** buyurdu. Biri kalkıp, aynı duâyı isteyince, **"Ukâşe senden çabuk davrandı"** buyurdu.

Tevekkülün yeri kalbdir. Zâhirde hareketle meşgûl olmak kalbdeki tevekküle zıt değildir. Ebû Osman Hayrî hazretleri, "Tevekkül; Allahü teâlâdan gelen şeyler ile iktifa ederek, O'na tam i'timâd hâlinde bulunmaktır" demiştir. Bişr-i Hafi hazretleri ise, "İnsanlardan biri, Allahü teâlâya tevekkül ettim diyor. Halbuki Allahü teâlâya karşı yalan söylüyor. Gerçekten Allahü teâlâya tevekkül etseydi. O'nun, hakkındaki muâmelesine de râzı olurdu" buyurdu.

Şükür: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde! **"Ni'metlerime şükür ederseniz, onları arttırırım"** (İbrâhim-7) buyurmuştur. Şükür; Allahü teâlânın verdiği ni'metleri, O'na boyun eğerek i'tirâf etmektir. Allahü teâlânın ihsânı; şükre muvaffak kılmak için kuluna lütufta

bulunmasıdır. Hakîkî ma'nâda şükür: Allahü teâlânın ni'metlerini dil ile ikrâr ve kalb ile tasdik etmektir. Şükür üç kısımdır: Dilin şükrü; Allahü teâlânın verdiği ni'metleri i'tirâf etmesidir. Beden ve organların şükrü; Allahü teâlâya ibâdet etmesidir. Kalbin şükrü; O'na hürmet etmesidir.

Ebû Bekr Verrak hazretleri: "Ni'metin şükrü; iyiliği görmek, kıymetini bilmek ve Allahü teâlâya karşı saygılı olmak sûretiyle olur" buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî ise; "Şükür; kendini ni'mete ehil ve lâyık görmendir" buyurdu. Hasen bin Ali hazretleri Kâ'be'nin örtüsünün bir kenarına sarılarak, "Yâ Rabbî! Bana ni'met verdin, lâkin beni şükreden bir kul olarak görmedin. Bana belâ verdin, fakat beni bu belâya sabreden bir kul olarak görmedin. Buna rağmen şükr etmediğim ni'meti almadın, ne de verdiğin belâya sabretmediğim için belânın şiddetini devam ettirdin. Yâ ilâhi! Kerîm olandan, keremden başka ne beklenir" diye niyazda bulundu.

Sabır, İzzet ve Celâl sahibi Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nahl sûresi yüzyirmiyedinci âyet-i kerîmesinde **"Ey Resûlüm! Sabret, senin sabrın da ancak Allahü teâlânın yardımı iledir"** buyurmuştur.

Sabrın dört kısmı vardır Bunlar; kulun kendi irâdesi ile kazandığı şeylere gösterdiği sabır, irâdesi dışında olan şeylere gösterdiği sabır. Allahü teâlânın emrini yerine getirmede gösterilen sabır ve Allahü teâlânın yasakladığı şeylerden uzak kalmada gösterilen sabırdır. Kulun irâdesi dışında olan şeylere gösterdiği sabır, Allahü teâlânın ona verdiği hastalık ve çeşitli zararlara göğüs gererek sabretmesidir. Cüneyd-i Bağdadî, "Sabır; yüzü ekşitmeden acıyı yudum yudum içine sindirmedir" buyurdu. Hazreti Ali "Vücûda göre baş ne ise, imâna göre sabır da odur" buyurmuştur. Ebû Muhammed Cerirî ise, "Sabır; kalb sükûn içinde bulunduğu hâlde ni'metle mihnet arasında fark görmemektir" demiştir. **Arabî beyt tercümesi:**

Sabır çok güzeldir,
Senden gelen herşeye.

Rızâ: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da O'ndan hoşnuddurlar"** (Beyyine-8) buyurmuştur. Rızâ, kulun çalışması ile elde edilir, İslâm âlimleri; "Rızâ, Allahü teâlânın en büyük kapısıdır. Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğu kul, en yüksek derecelere kavuşmuş olur" buyurmuşlardır. Muhammed Cerîrî, "Allah, hakkında azına râzı olana istediğinden fazlasını verir" buyurdu.

Ubûdiyet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmin Hicr sûresinin doksandokuzuncu âyet-i kerîmesinde; **"Ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et"** buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte **"Allahü teâlâ yedi sınıf insanı, arşın gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayan kıyâmet gününde, arşın gölgesinde gölgelendirecektir. Bunlar; âdil hükümdâr, Allahü teâlâya ibâdet ede ede yetişen genç, kalbi mescidlere bağlı olan kimse, Allah için birbirini seven ve O'nun için bir araya gelen, O'nun için birbirinden ayrılan iki kimse, kendisini mevki sahibi güzel bir kadın fenâlığa da'vet ettiği hâlde: "Ben "Allahtan korkarım" diyen kişi, sol elinin verdiğini sağ eli duymayacak derecede gizli sadaka veren kimse ve tenhâ bir yerde Allahü teâlâyı zikr ederek gözlerinden yaş boşanan kimselerdir"** buyurmuştur.

Ubûdiyyet, Allahü teâlâya kulluk ve kölelik yapmaktır ve zuhur eden kader karşısında irâdeyi terk etmektir. Nebaci şöyle demiştir: "İbâdetin esâsı üç şeydir. Allahü teâlânın hükümlerinden hiçbir şeyi reddetme. O'nun nezdinde değeri olmayan bir amel yapma. Allahü teâlâdan başka birisinden bir istekte bulunma!" Ebû Ali Dekkak ise, "Rab olma, Allahü teâlânın

ezeli bir vasfı olduğu gibi, ubûdiyyet de (kul olma) kulun kendisinden ayrılmayan devamlı sıfatıdır. **Arabî şiir tercümesi:**

Sorarlarsa bana,
Kuluyum O'nun derim.
Sorarlarsa O'na,
Der, o kölemdir benim!"

Haya: Kur'ân-ı kerîmde Alâk sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinde Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Kulum bilmiyor mu ki, Allah onun bütün hâllerini görüyor?"**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Haya îmândandır"** buyurmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün Eshâb-ı kirâmına, **"Allahü teâlâdan hakkı ile haya ediniz"** buyurdular. Eshâb-ı Kirâm da "Ey Allahın Resûlü! Elhamdülillah haya ediyoruz" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Hakîkî haya o değildir. Gerçek ma'nâsıyla Allahü teâlâdan haya eden, başındaki duyu organlarını ve düşüncelerini yanlış hareket yapmaktan korusun. Yeme ve içmesini kontrol etsin, ölümü ve ondan sonra başa gelecekleri hatırlasın, âhireti isteyen dünyâ hayatının zevklerini terk etsin, böyle yapanlar Allahü teâlâdan hakkıyla haya etmiş olurlar"** buyurdular, İslâm âlimleri, "Haya edilen muhterem kişiler ile sohbet etmek sûretiyle, hayayı diri tutunuz" demişlerdir. Zünnûn-ı Mısrî, "Aşk konuşturur, haya susturur. Allahü teâlâ korkusu insanı hüzünlendirir." Ebû Ali Dekkak hazretleri ise, "Haya, Allahü teâlânın huzûrunda, her türlü iddialarını ve benlik da'vâlarını terk etmektir" buyurdular.

Ahlâk: Kur'ân-ı kerîmde Kalem sûresi dördüncü âyet-i kerîmesinde Allahü teâlâ Peygamberimize (s.a.v.); **"Gerçekten sen, pek büyük ahlâk üzeresin"** buyuruyor. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte; **"Ahlâkı en güzel olanınız, îmânı en üstün olanınızdır"** buyuruyor. Güzel ahlâk, insanın güzel ve örnek davranışlarının en faziletlisi ve iyisidir. İslâm âlimlerinden Ebû Saîd-i Harrâz, "Yüksek ahlâk; cenâb-ı Hak'tan başka şeyin himmet ve düşüncesine sâhib olmamandır" buyurmuştur.. Abdullah bin Muhammed Râzi, "Ahlâk, kulun O'na karşı yaptığı ibâdetleri küçük görmesi ve O'ndan gelen ni'metleri büyük görmesidir" demiştir.

İslâm âlimleri; "Ahlâk; halktan ve Allahü teâlâdan gelen eziyet ve cefâları hiç üzülmeden ve sızlanmadan kabûl etmektir. Kötü huy, sahibinin kalbini sıkar. Zira onun kalbine, kendi arzu ve irâdesinden başka birşey sığmaz. Güzel huy ise, namaz kılarken yanında oturan (zengin, fakir, köle) kim olursa olsun kızmamaktır" buyurmuşlardır.

Duâ: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ ediniz..."** (A'râf-55), **"Ey kullarım! Benden isteyiniz! Kabûl ederim, veririm. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir"** (Mü'min-60) buyurdu.

Duâ ihtiyâcın anahtarıdır, ihtiyâç sahibi olanların istirahat mahallidir. Sıkıntı sahiblerinin sığındığı yerdir. Dert ve hacet sahibi olanlarının nefes aldıkları alandır.

Duânın âdabı, duâ yapılırken kalbin gafletten uzak olmasıdır. Duânın şartı ise duâ yapanın helâl yemesidir.

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle anlatıyor "Peygamber efendimiz (s.a.v.) zamanında Şam ile Mekke arasında mal ticâreti yapan bir tüccâr vardı. Bu zât, Allahü teâlâya tevekkül eder, kâfile ile birlikte yola çıkmaz, yalnız giderdi. Birgün Şam'dan Mekke'ye gitmek üzere yola çıkmıştı.

Yolda bir eşkiya gelerek, tüccâra "Dur" diye bağırdı. Tüccâr durarak, eşkiyaya "Senin istediğin malımdır, bana yol ver" dedi. Eşkiya, "Senin malın zaten malımdır, kastım sanadır" deyince, tüccâr, "Senin işin malım iledir. Bana yol ver, beni ne yapacaksın?" dedi. Eşkiya bu teklifini reddedince, tüccâr, "O halde bana bir süre izin ver de, abdest alıp, namaz kılayım ve Allahü teâlâya duâ edeyim" dedi. Eşkiya, "Aklına gelen şeyi yapabilirsin" diyerek tüccâra izin verdi. Tüccâr önce abdest alıp dört rek'at namaz kıldı. Sonra ellerini açarak şöyle duâ etti: "Yâ Rabbim, yâ Rabbim! Ey yüce Arş'ın sahibi, ey yoktan var eden ve öldükten sonra tekrar dirilten, ey dilediğini yapan, Arş'ın dört tarafını dolduran nûrun hürmetine sana yalvarıyorum, bütün mahlûkata hâkim olan kudretin hürmetine, herşeyi kuşatan rahmetin hürmetine, sana yalvararak istiyorum. Ey çaresiz kalanların imdâdına yetişen!" Üç kere bu duâyı tekrar etti. Tüccâr duâsını bitirir bitirmez karşıdan kır atlı, beyaz elbiseli ve elinde nûrdan bir süngü bulunan bir süvari geldi. Eşkiya hemen bu süvariye yöneldi. Şaki yaklaşınca, o süvari ona hücum ederek öyle bir darbe indirdi ki, eşkiya atından düştü. O süvari tüccâra gelerek, "Kalk ve bu adamı öldür" dedi. Tüccâr "Sen kimsin? Ben şimdiye kadar adam öldürmedim ve bu adamı öldürmek istemiyorum" dedi. Bunun üzerine süvari şakinin yanına giderek onu öldürdü. Sonra tüccârın yanına geldi ve "Bil ki ben üçüncü semâdan gelen bir meleğim. İlk önce duâ ettiğinde semânın kapılarında kılıç şakırtıları işittik ve bir vukû'atın olduğunu anladık, ikinci yalvarışında semânın kapıları açıldı ve ateş kıvılcımları gibi kıvılcımlar ortaya yayıldı. Üçüncü yakarışından sonra üst semâdan Cebrâil (a.s.) inerek bize geldi ve "Bu belâyı kim defedecek?" diye seslendi. Bunu duyunca, Rabbime, bu eşkiyayı öldürme görevini bana vermesi için duâ ettim. Ey Allahın kulu iyi bil, kim senin duâ ettiğin gibi duâ ederse, Allahü teâlâ onun her çeşit dert ve sıkıntısını, uğradığı musibeti ondan uzaklaştırır, kendisine yardımda bulunur" dedi. Şakiden kurtulan tacir sağ sâlim olarak malı ile Mekke'ye gelince, Resûlullah efendimizi (s.a.v.); ziyâret ederek, başından geçen olayı ve yaptığı duâyı anlattı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunun üzerine, **"Şüphesiz ki, Allahü teâlâ sana öyle güzel isimler** (Esmâ-i hüsnâ) **bildirmiştir. Bunlarla duâ edilirse kabûl edilir, birşey istenirse ihsân edilir"** buyurdular. **Arabî şiir tercümesi:**

Delikanlının akıttığı göz yaşları,
Gizli olan hislerinin tercümanı.

Alıp verdiği nefesler dahi,
Eder ifşa, kalbindeki gizli sırları..

Edeb: Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Güzel isim vermek, iyi bir süt anne bulmak ve güzel bir edeb öğretmek, çocuğun babası üzerinde hakkıdır"** buyurmuştur.

Edebin asıl ma'nâsı bütün hayır ve güzel meziyetlerin toplamıdır. Edebli olan bir kimse, kendisinde her çeşit hayır ve iyiliklerin toplanmış olduğu kimsedir, İbn-i Atâ "Edeb, ameli güzelleştiren husûslar üzerinde durmaktır" buyurdu. İbn-i Şirin'e; "Edeblerden hangisi Allahü teâlâya daha yakındır?" diye sorulduğunda "Allahü teâlâyı Rab olarak tanımak, O'na şükr etmek ve sıkıntılara sabretmek" diye cevap verdi. Ebû Ali Dekkak ise "Edebi terk etmek, huzûrdan kovulmayı gerektiren bir sebebtir. Huzûrda edepsizlik yapanı kapıya, kapıda edepsizlik yapanı hayvanlara bakmak için ahıra gönderirler" buyurdu.

Hazreti Aişe buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.) evinde mübârek baldırları, ya'nî topuk ile dizi arası açık yatıyordu. Hazreti Ebû Bekr kapıya gelip izin istedi. Habîb-i ekrem izin verdiler. Hâllerini değiştirmediler. Sonra Hazreti Ömer gelip izin istedi. Ona da izin verdiler ve mübârek baldırları açık olarak yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Hazreti Osman gelip izin isteyince,

Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme sordum. Babam Ebû Bekr (r.a.) içeri girdi hiç hareket etmediniz. Hazreti Ömer içeri girince yine aynı vaziyette durdunuz. Hazreti Osman içeri girince doğrulup oturdunuz ve elbisenizi düzelttiniz. Bunun hikmeti nedir? Cevâbında: **"Meleklerin Hayâ ettiği bir kimseden, ben hayâ etmezmiyim?"** buyurdular.

Sohbet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Hani Mekke kâfirleri O'nu Mekke'den çıkardıklarında, arkadaşı Hazreti Ebû Bekr ile mağaradaydılar. O vakit Peygamber, arkadaşına şöyle diyordu: Mahzûn olma, zira Allahın yardımı bizimle beraberdir"** (Tevbe-40) buyuruyor.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün şöyle buyurdular: **"Dost ve ahbablarıma acaba ne zaman kavuşacağım?"** Bunun üzerine Eshâb-ı kiram, "Yâ Resûlallah! Anamız, babamız sana feda olsun. Biz senin dostların değil miyiz?" diye sordular. Yine buyurdu ki: **"Siz benim eshâbımsınız. Ahbablarım ise beni görmeden bana inananlardır. Ben onları çok özlüyorum."**

Sohbet, dostluk, arkadaşlık, ahbablık, yoldaşlık ma'nâsına gelip üç kısımdır: İlki, üst makamda olanlarla arkadaşlıktır. Esâsında bu sohbet olmayıp, hizmettir, ikincisi, kendinden aşağıda olanlarla arkadaşlık. Bunda, kendisine tâbi olana şefkat ve merhametle, tâbi olanın ise hürmet ve saygı ile davranması gerekir. Üçüncüsü ise, akranlarıyla arkadaşlık etmektir.

Kendisinden derece bakımından yüksek olanla sohbet ederken şunlara dikkat etmelidir: Ona hiç i'tirâz etmemeli, ondan gelen herşeyi güzel bir şekilde değerlendirmeli, onun hâllerine inanmalı ve tasdik etmelidir.

Kendisinden derece bakımından aşağı olanla sohbet ederken şunlara dikkat etmelidir O'nun bir kusurunu görünce uyarmalı, onun terbiyesi ile meşgûl olmalı ve onu cehâletten kurtarmalıdır.

Kendisiyle aynı derecede olanla arkadaşlık yaparken ise, onun ayıplarını görmemezlikten gelmeli, ondan zuhur eden şeyleri güzel bir şekilde değerlendirmeli, bunu yapamadığı zaman da kendini kınamalıdır.

Arabî şiir tercümesi:

"Sevgi ve rızâ gözü,
Görmez hiçbir kusuru.

Kin ve nefret gözü dahi,
Serer ortaya bütün pislikleri."

Kimlerle arkadaşlık yapayım diye soran bir kişiye Zünnûn-i Mısrî; "Hastalandığın zaman ziyâretine gelen ve günah işlediğin vakit senin için tövbe eden kimseler ile" diye cevap verdi. Ebû Ali Dekkak hazretleri, "Bir kimse tarafından yetiştirilmeyen ve kendi kendine biten ağaçlar yalnız yaprak açar, meyva vermez. Tıpkı bunun gibi, kendisinden edeb ve terbiye öğrenilen bir hocaya sâhib olmayan talebelerden fayda gelmez" buyurdu.

Tevhîd: Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Tevhîd hariç, hiçbir hayırlı ameli olmayan bir adam ailesine: Ben öldüğüm vakit beni yakın, sonra kemiklerimi ezin ve toz hâline getirin. Sonra bunların yarısını karaya, yarısını da denize dökün. Vallahi Allah bana kadirse, elbette beni âlemlerden hiçbirine azâb etmediği azâba çekecektir dedi. Adam ölünce vasıyyetini yerine getirdiler. Allahü teâlâ da karaya ve denize, içindekileri toplamasını emir buyurdu. Adamı huzûr-i ilâhiyeye getirdiler. Hak**

teâlâ adama, "Bunu niçin yaptın?" diye sordu. Adam: "Senden korktuğum ve haya ettiğim için yâ Rabbî" diye cevap verdi. Allahü teâlâ da bu sebeple onu affetti." (Müslim; Tevbe 5-24) buyurdular.

Tevhîd; Allahü teâlâ birdir ve eşsizdir diye inanmaktır.

Ebû Ali Dekkak hazretleri ölüm döşeğinde yatarlarken, "Ölüm zamanında tevhîdi muhafaza, etmek, kuvvetli olduğunun belirtisidir" buyurdu. Daha sonra bu sözü açıklıyormuş gibi bulunduğu hâli işâret ederek; "Allahü teâlâ, hükmünü yerine getirmek için seni kesecek, parça parça edecek, fakat sen Allahü teâlâya hamd ve şükür edeceksin?" buyurdu.

Ölüm: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nahl sûresinin otuzikinci âyet-i kerîmesinde; **"Takvâ sahibi o kimselerdir ki, melekler onların canlarını, hoş ve rahat oldukları hâlde alırlar"** buyuruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Şüphesiz kul, ölüm sancılarının içinde, can vermek ızdırâbı ile pençeleşir. O zaman rûh ile beden birbirine selâm vererek şöyle vedâlaşırlar: Sana selâm olsun, artık kıyâmet gününe kadar sen benden, ben senden ayrılıyoruz!"** buyurmuştur. Hazreti Hasen, ölüm vakti yaklaştığı zaman ağlamaya başlamıştı. Neden ağlıyorsun? diye sorulunca: "Görmediğim efendimin huzûruna çıkıyorum" demişti. Hazreti Bilâl-i Habeşî'nin vefâtı yaklaştığı zaman hanımı, "Ne kadar üzüntülüyüm" dedi. Hazreti Bilâl-i Habeşî ise, "Ne kadar neş'eliyim, yarın dostlarıma, Allahın Resûlüne ve arkadaşlarıma kavuşacağım" dedi.

Cüneyd-i Bağdadî'ye ölüm ânında, "La ilahe illallah de!" denilince: "O'nu bir an aklımdan çıkarmadım ki, O'nu hatırlayayım" dedi.

Muhabbet: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Ey îmân edenler! içinizden kim dininden dönerse, şunu bilsin: Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları sever, onlar da Allahı severler..."** (Mâide-54) buyuruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ ona kavuşmayı diler. Bir kimse Allaha kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ ona kavuşmayı istemez"** buyurdular.

Yine bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Şüphesiz, Allahü teâlâ bir kulunu, sevdiği zaman Cebrâil'e, "Ben filân kulumu seviyorum, onu sen de sev" der. Cebrâil o kulu sever ve semâya seslenerek; "Allahü teâlâ gerçekten filân kulu seviyor, onu siz de sevin" der. O kulu semâ ehli de sever. Sonra Allahü teâlâ o kulun yeryüzünde de hüsn-i kabûl görmesini sağlar..."** buyuruyor.

Muhabbet (aşk) çok şerefli bir hâldir. Allahü teâlânın kuluna muhabbeti, ona husûsî sûrette bir ni'met vermeyi irâde etmesidir. Allahü teâlânın bir kuluna ni'met vermesi, O'nun rahmetindendir. Allahü teâlânın kuluna özel bir yakınlık göstermesi ve güzel hâller vermesine muhabbet ismi verilir.

İslâm âlimleri; "Muhabbet; aşıkın sevgilisini, yanında bulunan ve değeri olan herşeye tercih etmesidir. Muhabbet; kalbin, Allahü teâlânın muradı olan şeylere rızâ göstermesidir" buyurmuşlardır. **Arabî şiir tercümesi:**

Şaşarım Rabbimi zikrettim diyene,
Unuttum mu ki, hatırlayayım O'nu?

Dâim sevdan ile yanarım,
Şevkimden dolayı coşarım.

İçtim kadeh kadeh aşk şarâbını,
Ne ben kandım, ne şârab bitti.

Yahyâ bin Muâz hazretleri: "Hardal tanesi kadar az bir muhabbet, muhabbetsiz yapılan yetmiş senelik ibâdetten daha çok hoşuma gider" buyurdu. Kettânî ise, "Muhabbet; bütün tercihlerin sevgili lehinde yapılmasıdır" buyurdu.

İmâm-ı Kuşeyrî, talebelerine tavsiyelerini, Risâle-i Kuşeyrî'nin son kısmında şöyle yazmıştır:

1. Bu yola giren bir talebenin, sıdk ve samimiyet üzere olması gerekir. Böylece, yola girmesini sağlam temeller üzerine inşâ etmesi mümkün olur.

2. Bir talebe, bu yolda gayeye merhale merhale ulaşmak istiyorsa ve bu yolun ehli ise, hocası gayba âit sırlarından ne kadar hisse ayırmışsa ona râzı olur.

3. Talebeye, Allahü teâlâya bağlılığını sağlamlaştırdıktan sonra, İslâm ilimlerini tahsil etmek ona vâcib olur. Bu bilgileri araştırarak veya ehil bir âlimden sorarak, farzları yerine getirecek kadar öğrenir.

4. Bir hocadan edeb öğrenmek, talebe üzerine vâcibdir. Hocası olmayan talebe, ebediyen felah bulmaz. Hocasından edeb öğrenmeyen talebe, nefsinin arzu ve isteklerine tapar. Kurtuluş yolunu bulamaz.

5. Ma'nevî mertebelerde ilerlemek isteyen talebe, yukardaki husûslardan sonra, bütün günah ve hatâları için Allahü teâlâya gönülden tövbe etmesi ve O'ndan af dilemesi lâzımdır. Bu tövbeden sonra bütün günahları terketmesi ve dostları ve akrabalarını râzı etmesi gerekir.

6. Talebe daha sonra, dünyâ ile alâkalarını ortadan kaldırmaya çalışır. Çünkü dünyevî arzu ve isteklerinden uzaklaşmak tasavvuf yolunun esâsıdır.

7. Bir talebe için, halkın onu kabûl etmesiyle, reddetmesi eşit olmalıdır. Böyle olmazsa, o talebeden hayır gelmez. Bir talebe için, halkın kendisini değerli bir kişi olarak görmesinden daha zararlı birşey yoktur.

8. Dünyâ ihtirâslarını kalbinden çıkaran bir talebenin üzerine, Allahü teâlâya yaptığı ibâdette i'tikâdını ve ahdini sıhhatli bir hâle getirmek ve hocasına hiçbir husûsta muhalefet etmemesi lâzımdır. Eğer bir talebe, daha yolun başında iken hocasına muhalefet ve i'tiraz ederse, kendisine zararı çok büyük olur.

9. Talebenin sermâyesi, kimden gelirse gelsin eza ve cefâya tahammül etmek, bunları gönül rahatlığı ile kabûllenmek, fakirliğe sabretmek, kendi menfaatleri için halk ile münâkaşayı terk etmektir.

10. Talebenin başına gelen felâketlerden birisi, dostlarına karşı içinde hased ve kıskançlık duymaya başlaması ve Allahü teâlânın dostlarına ihsân ettiği ni'metlerden, kendisini mahrûm bırakmasına üzülmesidir. Talebe, her işin bir nasîb işi olduğunu bilmesi gerekir.

11. Talebelerin âdabından biri de; baş olma, sivrilme sevdasından uzak olmaktır.

12. Talebe, Sûfilerden gelen eza ve cefâlara katlanmalı, onlarla bir arada olmaya sabretmeli ve bütün benliğiyle onlara hizmet etmesi gerektiğine ve onların kendisini medh etmelerinin gerekmediğine inanmalıdır.

13. Tasavvuf yolunun esâsı; İslâm dîninin âdâb ve erkânına uymaktan, elini harama veya şüpheli olan şeylere el uzatmaktan sakınmaktan ibârettir.

14. Kanâat sahibi olmak, talebenin hâli olmalıdır. Eğer bir talebe zamanının ötesindeki şeyleri merak eder, ileriye âit bir takım ümitlere sahip olursa, ondan hayır gelmez.

15. Dünyâya bağlanmış olanlardan uzak durmak, talebeye lâzımdır. Zîrâ bu insanlarla sohbet etmek ve arkadaşlık yapmak, öldürücü bir zehirdir.

16. Bir talebenin, az dahi olsun birikmiş bir malı olmamalıdır. Çünkü birikmiş malın zulmeti, vaktin nûrunu söndürür.

17. Talebe verdiği sözde durmalıdır. Tasavvuf yolunda ahdi bozmak, dinden çıkmak gibidir.

Risâle-i Kuşeyrî'nin şerhleri; İmâm-ı Kuşeyrî'nin şerhleri: İmâm-ı Kuşeyrî Risâle'sini her ne kadar açık bir dil ile yazmış ise de, tasavvufî mevzûların anlatılması güç olduğu için, bu eserden de anlaşılması güç ba'zı yerler bulunmaktadır. Risâle'nin şerhleri şunlardır: a) İhkâm-üd-delâle alâ tahrir-ir-Risâle: Ebû Yahyâ Zekeriyyâ bin Muhammed Ensârî tarafından yazılmıştır. Bu eser, Risâle-i Kuşeyrî'nin en kıymetli şerhidir. b) Netâic-ül-efkâr-il-kudsiyye: Mustafâ Anîsî tarafından, Ebû Yahyâ Ensârî'nin şerhi üzerine yazılmış bir haşiyedir. Haşiye bir kaç defa basılmıştır. c) Ed-Delâle fî fevâid-ir-Risâle: Sa'düddîn Ebû Muhammed Abdülmûti' bin Mahmûd Lahmî İskenderî tarafından yazılmıştır. d) Şerh-i Risâle-i Kuşeyrîyye: Seyyid Muhammed Hüseyn tarafından yazılmıştır. Haydarâbâd'da basılmıştır.

Kuşeyrî'nin diğer eserleri: İmâm-ı Kuşeyrî Risâle'den başka, birçoğu tasavvufa, tefsîr ve hadîse dâir olmak üzere birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Letâif-ül-işâret Kuşeyrî bu eserini Risâle'den önce yazmıştır. Büyük boy ve altı cild olarak Kâhire'de basılmıştır. Mısır, Taşkent ve Bursa'da yazmaları vardır. Bu eseri, onun şahsiyetini ortaya koymaktadır. Bu kitapta âyet-i kerîmeleri aslına uygun olarak tefsîr etmiştir.

2- El-Mi'râc: Bu eser Mısır'da neşredilmiştir.

3- Şikâyetü Ehl-ü-sünne bi-hikâyeti mânâlehüm ehl-ül-mihne: Bu eserinde Kuşeyrî hazretleri, Ehl-i sünnet i'tikâdını savunmaktadır. Bu eser Beyrut'ta basılmıştır..

4- El-Vasıyye: Kuşeyrî hazretleri, bu eserinde oğluna tavsiyeler yapmaktadır. Matbû bir eserdir.

5- Et-Teysîr fî ilm-it-tefsîr Et-Tefsîr-ül-kebîr diye de tanınan bu eserde, Kuşeyrî hazretleri Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini yapmıştır. Akıl, nakil ve lisaniyat bilgilerine göre yapılmış bir tefsîrdir. Kâtip Çelebi bu tefsîrin çok güzel ve apaçık olduğunu belirtir. En'âm sûresine kadar olan birinci cildinin yazması Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmında 198 numarada mevcûttur.

6- Tertîb-üs-sülûk fî tarikıllah: Zikir konusunda küçük bir risaledir. Zikir konusunda faydalı bilgiler verir. Bu eserin el yazması Bursa Ulu Câmi Kütüphânesi'nde, Süleymâniye ve Ayasofya kütüphânelerinde vardır.

7- El-Luma'fi akâid-i Ehl-i sünne: Akâidle ilgili bir eserdir. El yazması Süleymâniye Kütüphânesi Emîr Buhârî kısmı 210 numarada mevcûttur.

8- Akîdet-ül-Kuşeyrîyye: Kısmen Risâle-i Kuşeyrî'nin; son kısımlarına benzeyen bu eserde; dînî akideler, Kur'ân-ı kerîm ve îmân konuları işlenir. Yazması Süleymâniye Kütüphânesi Murâd Buhârî kısmında 210 numarada mecuttur.

9- En-Nahv-ül-müevvel: Bu eserde nahiv kaideleri, tasavvuf esaslarına dayanarak açıklanmaktadır. El yazması Süleymâniye Kütüphânesinin çeşitli kısımlarında vardır.

10- Et-Tabhîr fî ilm-it-tezkîr: Allahü teâlânın ismi şerîfleriyle ilgili bir eserdir. Bu eser Muhammed bin Ebû Bekr Râzî tarafından et-Tabhîr el-Muhtâr mine't-Tabhîr fî esmâillah-il-hüsnâ ismiyle kısaltılmıştır. Bu iki eser, Bursa Ulu Câmi Kütüphânesi ve Süleymâniye Kütüphânesi'nde el yazması olarak mevcûttur.

11- Er-Risâle fit-tevbe ve ahkâmihâ, 12-Risâle fî beyân-is-sülûk, 13- Uyûn-ül-ecvibe fî funûn-il-esîle, 14- Mensûr-ül-hitâb fî meşhûr-il-ebvâb, 15- Kitâbü âdâb-is-sûfiyye, 16- Nahv-ül-kulûb, 17- Fasl-ül-hitâb fî fadl-in-nutk-ül-mustetâb, 18-El-Müntehâ fî nüktei üli'n-nüha, 19-El-Erbaûne hadîsen, 20- Kitâb-ül-cevâhir, 21- Kitâb-ül-münâcaat, 22- Ahkâm-üs-semâ, 23- Et-Temyîz fî ilm-it-tezkîr, 24- El-Kasîdet-üs-sûfiyye, 25- Et-Tevhîd-ün-nebevî, 26- Elmakâmât-üs-selâse, 27-İstifâdât-ül-murâdât.

Îmâm-ı Kuşeyrî, aynı zamanda iyi bir şâir, mükemmel bir muharrir, muktedir bir hattât idi. Şiirlerine şu kıt'a bir misâldir Büyüklerin hizmetini terk etme, Küçükle düşüp kalkan küçük olur. Sana bereketli olanı ara, Solu sana feyz, sağı nûr olur.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 259

2) Risâle-i Kuşeyrî Mukaddimesi sh. 1

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 3107

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 153

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 388,

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 107

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 305

8) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 83

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 507

10) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 313

11) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 58; cild-2, sh. 1260, 1460, 1183, 1858, 1920, 1935

12) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 21

13) Nefehât-ül-üns sh. 313

14) Tabakât-ül-evliyâ sh. 257

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediye sh. 715, 913, 1031

16) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 347,

MAHMÛD BİN HASEN (El-Kazvînî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Hatem olup ismi Mahmûd bin Hasen bin Muhammed bin Yûsuf bin Hasen bin Muhammed et-Taberî el-Kazvînî el-Ensârî'dir. Kazvînî diye meşhûr olmuştur. Kazvin, Horasan'da meşhûr bir şehirdir. Kazvînî, Taberistan'da Âmül şehrinde doğmuştur. Tahsiline bu şehirde başlamıştır. 414 (m. 1023) senesinde Âmül'de vefât etti.

Kazvînî, fıkıh ilmini Âmül'deki âlimlerden öğrendi. Sonra Bağdad'a gitti. Orada, Şeyh Ebî Hâmid İsferâînî hazretlerinin ilim meclisinde bulunup, ilim tahsil etti. Ferâiz ilmini İbn-i Lebbân'dan, usûl-i fıkıh ilmini Kâdı Ebû Bekr el-Eş'arî'den (İbn-i Bâkıllânî) öğrendi. İlim tahsilini

tamamladıktan sonra, Bağdad ve Âmül'de ders verdi ve çok talebe yetiştirdi. Bu talebeleri içinde en meşhûru, büyük âlim Ebû İshâk Şîrâzî'dir.

Ebû İshâk Şîrâzî hazretleri, Kazvînî için; "Ben kendisinden istifâde ettiğim gibi, hiçbir kimseden istifâde etmedim" dedi.

Kazvînî hazretlerinin, Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Birbirinize kin gütmeyiniz. Birbirinize hased etmeyiniz. Birbirinize sırt çevirmeyiniz. Ey Allahın kulları geliniz kardeş olunuz. Bir müslümanın din kardeşiyle üç gün ayrı durması** (küs durması) **helâl değildir."**

Kazvînî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb-ül-hiyel fil-fıkh: Şer'î hilelere dâirdir. Şafiî mezhebinde yazılmış ve zamanımıza ulaşmış tek fıkıh kitabıdır. 2. Kitâbü tecrîd-üt-tecrid: Fıkıh konularını açıklayan bir eserdir.

---

1) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 207

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 158

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 312

4) Tabakât-ı Şîrâzî sh. 130

MAHREZ BİN HALEF

Tunus'ta yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Mahrez bin Halef bin İsmâil bin Yezbû bin Hanzala bin Yezîd Abdurrahmân bin Ebû Bekr'dir. 342 (m. 953) senesinde Avyana kasabasında doğdu. 423 (m. 1032) senesinde râfîzilerin ayaklanmasında şehîd edildi, ilmini, Tunus ve çevresinde bulunan şehirlerdeki zamanın âlimlerinden öğrendi. Tahsilini tamamlayıp, ilimde yetiştikten sonra, kendi evinde talebelere ders vermeye başladı, ömrünü, Kur'ân-ı kerîm, fıkıh ve diğer ilimlerle ilgili husûsları insanlara anlatmakla geçirdi. Bir medrese hâline getirdiği evinde, fakirleri, garipleri ve kimsesizleri koruyup yardımcı olurdu. Onların dertlerine ortak olup, müşkillerini hallederdi. Onun vâsıtası ile, Mâlikî mezhebi o bölgede yayıldı.

Mâhrez bin Halef, Tunus ve çevresindeki şehirlerde Ehl-i sünnet i'tikâdının öğretilmesinde ve yayılmasında çok hizmet edip, rehberlik yapmıştı. Bu husûsta muhaliflere karşı ilmi ile mücâdele verdiği gibi, onların kuvvete ve zorbalığa başvurmaları karşısında da bizzat çarpışarak hizmet etmiş ve böyle bir mücâdele neticesinde muhalifler tarafından şehîd edilmiştir, ömrünün son otuz senesi, Mısır'da Fatımî Devleti ile Tunus'ta Sonharciyye ve Kartaca bölgesinde devlet kurmuş olan Râfîzîlerle mücâdele etmekle geçmiştir.

409 (m. 1018) yılında Râfizîlere karşı son olarak büyük bir ayaklanma oldu. O gün diğer Sünnî âlimler de, önceden haberleşilmediği halde, Mâhrez bin Halefin kerâmeti, olarak bu ayaklanmaya katıldılar.

Mâhrez bin Halef'in önderliğinde Râfizîler mağlûb edildi.

Şöyle anlatılır: Mâhrez bin Halef Mısır'da bulunurken, yolda Râfizî halîfesinin vezirine rastladı. Vezir hıristiyan idi. Vezir bir ara câmiye girdi. Mâhrez bin Halef derhal veziri elinden tutup ayağa kaldırdı. Yüzüne karşı, "Ey Kâfir! Câmiye girmeğe sana kim izin verdi?" dedi. Bu arada câmi görevlileri ve orada bulunanlar korktular. Bir ân sessizlik oldu. Herkes Mâhrez bin Halefe baktı. Vezirin koruma görevlisi de hiçbir şey yapamadı. Câmideki müslümanlar, derhal veziri dışarı çıkardılar.

Âlim ve velî bir zât olan Mâhrez bin Halef, şiirleri ile de tanınmış olup, Tunus'da "Müeddib Mâhrez" ismi ile meşhûr olmuştur. Yazdığı çok sayıda şiirlerden Kartaca kasidesi 245 mısradır. Bu şiirde kadere imân, nasihatler, târih, Kartaca harabelerinden ibret alma ve tasavvuf konuları işlenmiştir.

Bugün Tunus'da zaviyesi, kabri, Seyyidî Mâhrez ismiyle meşhûr olup, Tunusluların ziyâret ettikleri yerlerden biridir. Ders vermek, insanlara maddî ve ma'nevî yardımlarda bulunmak husûsunda büyük bir gayreti ve azmi vardı. Bu işlerle meşgûliyeti sebebiyle çok yorulduğunu söylediklerinde şöyle buyurmuştur:

"Dini anlatmak, ilim öğretmek, insanlara nasihat ve yardım etmek bana çok hoş geliyor. Ben bir avcıyım, belki elime ilerde faydalı olacak biri düşer."

Yazdığı bir şiirde zulmü şöyle açıklamaktadır "Bir kimse kendisine zulmü yol tutarsa, yaptığı şeylerle zalimliğin zirvesine çıkarsa, yaptığı bütün haksızlıkların, zulümlerin, çektirdiği sıkıntı ve cefâların ve hesapta olmayan bütün şeylerin hesabını verecektir. Biz nice zâlimler gördük. Allahü teâlâ onların yaptıkları zulüm ve haksızlıkları önlerine yığdı. Yaptıkları zulümlerden dolayı, Allahü teâlâ onlara şiddetli azap yapmaya başladı. Zâlimlerin hasmı Allahü teâlâ oldu. O zâlime yaptıklarının cezası yağmur gibi inmeğe başladığında, malının ve mülkünün hiç faydasını görmedi."

---

1) Rehber Ansiklopedisi cild-17, sh. 26

2) Menâkıb-ül-müeddib li-Mahrez.

MÂVERDÎ

Tefsîr ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Muhammed bin Habîb el-Basrî'dir. Mâverdî adıyla meşhûr oldu. Lakabı, Akdâl-kudât'dır (Kâdılar kadısı). 364 (m. 974) de Basra'da doğdu. Çocukluğu ve gençliği Basra'da geçmiş, tahsilinin büyük bir bölümünü de orada yapmıştır. Daha sonra zamanının en önemli ilim ve kültür merkezi olan Bağdad'a gelmiş, çeşitli âlimlerden ders alarak müteaddit ilim dallarında ihtisas sahibi olmuş ve icâzet (diploma) almıştır. Bağdad'da fıkıh, hadîs ve tefsîr sahasında birçok talebe yetiştirirken, burada ve diğer yerlerde iftâ (fetvâ verme) ve kaza (hâkimlik) vazîfelerini de yerine getirmiştir. Hayatını İslâmiyete hizmet etmekle geçiren Mâverdî, daha sonraki nesillere çok faydalı olan birçok eser bırakmıştır. Dirayeti ve ilminin yüksekliğiyle devrinin devlet adamlarından büyük rağbet ve i'tibâr görmüş, Abbasi halîfelerinin mâruz kaldığı siyâsî olayların önüne geçilmesinde faal bir rol oynamıştır. Siyâsi bunalımların çözümünde büyük bir ilim ve irfana sâhib olması, tecrübesi, dirayeti ve halîfenin yanında yer alması ile devlete yardımcı olmuştur.

Mâverdî 450 (m. 1058) senesinin Rebî'ül-âhır ayında Bağdad'da vefât etti. Cenâze namazını talebesi büyük âlim Hâtib el-Bağdâdî kıldırdı. Birçok âlimi sinesinde saklayan "Bâb-ı Harb" kabristanına defnedildi. Cenâzesinde birçok devlet adamı ve ulemâ hazır bulundu.

Ahlâkı ve şahsiyeti: Mâverdî hazretlerinin ilmî açıdan olduğu gibi, ahlâkî meziyetlere sâhib olmak bakımından da bütün insanlara örnek olacak bir hâli vardı. Hayatı boyunca hak bildiğine göre davranmayı şiar edinmiş, küçük veya büyük herhangi bir menfaat düşüncesiyle dîninden ve şahsiyetinden hiçbir zaman en ufak bir fedâkârlıkta bulunmamıştır. Her ne pahasına olursa olsun, hakkın ve haklının yanında olmak, vekar ve haysiyetine leke getirecek her türlü hafiflikten uzak, nefsin bencilliğinden kurtulup tevâzu sahibi olmak, asâletli bir iffet ve haya

duygusuna sâhib olmak gibi müstesna hasletleri şahsında toplayan nâdir şahsiyetlerdendir. Kendisini tanıyan bir zât, "Ondan daha vakûr (ağırbaşlı) kimse görmedim. Kendisinden bir defa bile gayr-i ciddî bir söz ve hareket meydana geldiğine şâhid olmadım" demektedir, insanlarla olan münâsebetlerde en çok saygı hâsıl eden ciddiyet, vekar ve edeb hâli mükemmel bir şekilde kendisinde mevcût idi. Devlet adamlarından saygı ve i'tibâr görmesinin, hattâ değişik devlet adamlarının aralarındaki ihtilâfların giderilmesinde sulh vazîfesi görmesinin sebebinin, bu hâli olduğu bildirilmektedir, insanlarla olan münâsebetlerde çok ölçülü davranırdı. Yanlarında ilmî ve ciddi mes'eleler konuşulması mahzurlu olanlara karşı, anlıyabilecekleri şeyleri anlatır, onların nefretine sebep olabilecek sözlerden sakınırdı. Bu konuda **"İnsanlara huylarına uygun şekilde muâmelede bulunun. Fakat câhillerin yanlış davranışlarına da kendinizi kaptırmayın"** hadîs-i şerîfini kendisine düstur edinmişti. Lüzumsuz ve ma'nâsız suâl soranlara ters cevap vermez, hiddetlenmezdi. Tatlı dil, güler yüz ve ince nüktelerle suâl soranı ikna edip, yardımcı olurdu. Birgün meclisinde talebelerine ilim öğretirken, yaşı sekseni aşmış bir ihtiyâr gelerek, "Bana Hazreti Âdem'in ve İblîs'in yıldızlarından haber ver. Bu mühim bir mes'eledir. Ancak âlimlere sorulur" dedi. Mâverdî hazretleri ve orada bulunan talebeler, bu suâle hayret ettiler. Hattâ orada bulunanlardan ba'zıları o kişiyi terslemek istediler ise de, Mâverdî hazretleri mâni olup, "Bu adam, ancak sorduğu suâl cinsinden bir sözle tatmin olur" dedi. O kişiye dönerek, "Kardeşim, yıldızlarla uğraşanlar (müneccimler), bir kimsenin doğum târihi bilinmedikçe onun yıldızı hakkında birşey söylemenin mümkün olmadığını söylüyorlar. Sen önce sorduğun kimselerin doğum târihlerini öğren" dedi. O kişi sevinip, teşekkür ederek o meclisten ayrıldı. Bir zaman sonra gelerek, "Bu güne kadar, Hazreti Âdem ile İblîs'in yaratıldıkları târihi bilene rastlıyamadım" dedi. Bu hâdiseye şâhid olanlar, insanlara ters cevap vermenin kına davranmanın bir faydası olmayacağını, insanları idâre etmek ve hâllerine göre cevap vermek lâzım olduğunu anladılar.

Mâverdî hazretlerinin firâseti keskin, zekâsı ve engin tercübeleri ile insanların pekçok özelliklerini teşhis etme kabiliyeti fazla idi. Birgün bir kimse meclisine gelerek, kendisiyle görüşmek istedi. O kimse ile bir müddet konuştuktan sonra, "Senin doğum yerin Azerbeycan, yetiştiğin yer de Kûfe olmalı" dedi. O kimse de, "Evet doğru söylediniz" dedi. Bu ve benzeri hâdiselerden, onun sâdece kendi çevresini değil, başka memleketlerin de yaşayış tarzlarını, konuşma biçimlerini ve âdetlerini tanıdığı anlaşılmaktadır.

İstikrârlı bir şahsiyetin ve yüksek seciyenin vazgeçilmez şartlarından olan ciddiyet, vekar ve edeb hâlinin en iyi şekli Mâverdî hazretlerinde görülmektedir. Bu üç meziyet, onu yalnız toplumda sevilen, sayılan ve i'tibâr gören bir ferd olarak bırakmamış, aynı zamanda en karmaşık siyâsî problemlerde, hattâ devletlerarası anlaşmazlıklarda hakemliğine ihtiyâç duyulan ve verdiği hayatî kararlarla taraflar nezdinde inandırıcı olan önemli bir danışma mercii hâline getirmişti. Toplumda bu kadar muteber bir yere sâhib olmasında, ilmî otoritesi kadar, şahsiyetini bütünleştiren, mizacının temel taşlarını meydâna getiren üstün ahlâkî meziyetlerinin de büyük payı vardı.

Zamanının halîfesi Kâim bi-emrillah 439 (m. 1047) senesinde "Şehinşâh-ı a'zam ve Celâlüddevle" lakabları bulunan İbn-i Büveyhî'ye, "Melik-ül-mülûk" lakabını da verdi. Hatîbler de kendisini bu ünvanla zikretmeğe başladılar. Birçok âlimler, bu Ünvan hakkında çeşitli şeyler söylediler. Ba'zıları "Hadd-i zâtında Allahü teâlâya âit olan bu sıfatın, mecaz olarak yeryüzündeki meliklerin meliki ma'nâsına kullanılabileceğini, Akdâl-kudât ünvanının kullanılması gibi olduğunu söylediler." Ba'zıları da aksini söylediler. Mâverdî de bunlardan idi. Sultan Celâlüddevle'nin çok

yakını olduğu hâlde, böyle bir sıfatın fâni olan bir hükümdâr için kullanılamıyacağını, söyledi. Bu sözünü de müdâfaa etti. Bir süre sonra Celâlüddevle kendisini da'vet etti. Duyanlar, acaba üstada sıkıntı, eziyet mi verecek? diye düşündüler. Mâverdî hazretleri huzûruna geldiğinde, Celâlüddevle dedi ki, "Ben iyice anladım ki, eğer sen, dîninde zayıf olsaydın, aramızdaki samimiyeti ve yakınlığı düşünerek, mutlaka benim lehimde konuşurdun. Seni öyle konuşturan, Allahü teâlâya olan muhabbetin ve O'nun dînine olan bağlılığındır. Bu sebeble ben, şimdi seni eskisinden daha çok seviyorum, benim yanımdaki değerin şimdi daha fazladır."

Mâverdî'nin hocaları: Mâverdî ilim ve kültürünü zamanın iki önemli ilim merkezi olan Basra ve Bağdad'da almıştır. Mâverdî zamanının medreselerinde okunan çeşitli ilim sahalarında icâzet (diploma) sahibi idi. Hadîs, fıkıh, tefsîr, ahlâk, siyâset ve dil alanlarında çok kıymetli eserler veren Mâverdî; Hasen bin Ali bin Muhammed el-Cebelî, Muhammed bin Mu'alla el-Ezdî, Muhammed bin Adiyy el-Minkarî ve Ca'fer bin el-Fadl el-Bağdâdî'den hadîs ilmini öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Fıkıh ilmini öğrendiği hocaları şunlardır: Ebü'l-Kâsım Abdülvâhid bin Hüseyn es-Saymerî; Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Basra'da yetişmiş fıkıh âlimlerinden idi. Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed bin Ahmed el-İsferâînî; Eş-Şeyh lakabıyla tanınan ve Bağdad'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi. Abdullah bin Muhammed Şeyh-ül-İmâm Ebû Muhammed el-Bakî; fıkıh bilgisi yanında, edebiyat bilgisini Mâverdî bu âlimden öğrenmiştir.

Mâverdî'nin talebeleri: Mâverdî hazretleri, hayatının büyük bir kısmını talebe yetiştirmekle geçirmiştir. Yetiştirdiği talebelerin meşhûrları şunlardır: 1. El-Hatîb-ül-Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Sabit; hadîs ve târih ilminde meşhûr olmuş bir âlimdir. Târih-i Bağdâd isimli ondört cildlik bir eseri çok meşhûrdur. 2. Ebü'l-Fadl Ahmed bin Hasen bin Hayrûn el-Bağdâdî; hadîs ilminde söz sahibi bir âlimdir. İbn-i Hayrûn adıyla meşhûrdur. 3. Abdülmelik bin İbrâhim bin Ahmed Ebü'l-Fadl el-Faradî el-Makdisî; siyer ve garîb-ül-hadîs alanında geniş bilgisi vardı. Fıkıh bilgisini Mâverdî'den öğrenmiştir. Zamanının ferâiz mes'ele ve hesaplarını bilen en meşhûr âlimi idi. 4. Muhammed bin Ahmed bin Abdulbâkî de fıkıh bilgisini Mâverdîden almıştır. 5. Abdurrahmân bin Abdülkerîm bin Hevâzin Ebû Mensûr el-Kuşeyrî; meşhûr mutasavvıf; Risâle-i Kuşeyrî adlı eserin yazarı olan İmâm-ı Kuşeyrî'nin oğludur. Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 6. Abdülvâhid bin Abdülkerîm bin Hevâzin Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, bu zât da İmâm-ı Kuşeyrî'nin oğlu olup, Mâverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 7. Mehdî bin Ali el-İsferâînî Ebû Abdullah, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden İslâm âlimlerindendir. 8. Ebû Bekr el-Halvânî Ahmed bin Ali bin Bedrân; kırâat ilminde meşhûr olan bu zât, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 9. Ebü'l-Ferec Muhammed bin Ubeydullah bin el-Hasen el-Basrî, hitâbeti çok düzgün ve güzel olan bu zât, Mâverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasındadır. 10. Ebû Muhammed el-Mısrî Abdülganî bin Nâzil bin Yahyâ; dindar, sâlih ve çok sabırlı bir âlim olan bu zât, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 11. Ebû Amr en-Nihâvendî Muhammed bin Ahmed bin Ömer, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden olmasına rağmen, İmâm-ı Mâverdî'nin ilim meclisine devam etmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. 12. Ebü'l-İzz Ahmed bin Ubeydullah bin Kâdiş el-Ukberi; Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, Mâverdî'den hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasındadır. Ayrıca İmâm-ı Mâverdî'den Ebü'l-Ganâim Muhammed bin Ali el-Kûfi de hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İmâm-ı Mâverdî'den İslâm âlimleri büyük bir övgü ile bahsetmektedirler. Bunlardan Hatîb-i Bağdadî, "Mâverdî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve diğer ilim dallarında birçok eserleri vardır. Kendisi birçok alanda söz sahibi bir âlimdir" demiştir.

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû İshâk eş-Şîrâzî'de, "Mâverdî, Basra'da ve Bağdad'da yıllarca fıkıh, usûl-i fıkıh ve edebiyat dersleri vermiştir. Mâverdî, Şafiî mezhebinde hafız ve fıkıh bilgisine tam vâkıf idi" demiştir.

İbn-i Hallikân, Vefeyât-ül-a'yân kitabında; "Mâverdî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerinden ve büyüklerinden idi. Şafiî mezhebi fıkhına âit Kitâb-ül-hâvî adında bir eseri vardır. Bu eseri okuyan herkes, Mâverdî'nin Şafiî mezhebinin derin bilgilerine tam vâkıf olduğuna inanır" diye bahsetmektedir. Tâceddîn es-Sübkî ise Tabakât-üş-Şâfiiyye adlı eserinde, "Mâverdî diye tanınan kadri yüce, mertebesi yüksek olan bu âlim, büyük bir İmâm idi. Şafiî mezhebi fıkıh ilminde üstünlüğü yanında diğer ilimlerde de söz sahibi idi" diye yazmaktadır.

Mâverdî'nin tefsîr ilmindeki yeri: Mâverdî'nin tefsîr ilminde önemli bir yeri vardır. Bu alanda yazdığı Kitâb-ün-Nüket vel-uyûn isimli tefsîri çok meşhûrdur. Mâverdî bu kitabının önsözünde, Kur'ân-ı kerîmdeki âyet-i kerîmelerin bir kısmının kolay anlaşılabilir, diğer bir kısmının ise anlaşılması çok güç olduğunu, bu bakımdan ma'nâsı zâhir olanların herkes tarafından anlaşılabileceğini, fakat hafi ve zor olanların açıklanmasının ancak âlimlere mahsus olduğunu, bunun da hem Kur'ân-ı kerîmdeki i'câzın (ma'nası gibi lafzının da mu'cize olma, insanları acze düşürme özelliğinin) herkesçe anlaşılması, hem de hakîkî âlimlerle câhillerin, birbirinden ayrılması hedefine yönelik bulunduğunu bildirmektedir. Ma'nâsı açık olanların okumakla anlaşılabileceğini, hangi ma'nânın kasdedildiğini, anlamanın müşkil olduğu yerlerde ise ya Peygamber efendimizden (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmdan gelen nakil veya naklin bulunmadığı yerde ictihâda başvurulması gerektiğini ifâde etmektedir.

Tefsîrinde sâdece anlaşılması zor âyetler üzerinde durup, bunların te'vîline ve insan zihnini yoracak noktaların açıklığa kavuşturulmasına önem vermiş, bu maksatla ilk devir âlimlerinin sözleriyle, sonra gelen ilim adamlarının açıklamalarını birleştirmeye çalışmıştır. Bunu şöyle açıklamaktadır: "Kolaylıkla istifâde edilebilmesi ve derli toplu olması için ma'nâsı açık ve kolay olan âyet-i kerîmelerin tefsîri cihetine gitmedim. Anlaşılmasında zorluk bulunan ve hangi ma'nâya geldiği kesin olarak anlaşılmayan âyetlerin açıklığa kavuşması için başvurulacak temel prensipler olması bakımından çeşitli açıklamaları, tertip içinde sıralamayı da uygun buldum."

İmâm-ı Mâverdî, tefsîrinde Eshâb-ı Kirâm ve Tabiînden tefsîr haberlerini nakil ve rivâyet etmiştir. Abdullah bin Abbâs (r.a.) başta olmak üzere, Kur'ân-ı kerîm tefsîri ile ilgili rivâyet ve görüşlerde kendilerinden istifâde edilen Abdullah bin Mes'ûd bin Ka'b, Zeyd bin Sabit gibi ileri gelen Sahâbîlerden bol miktarda rivâyette bulunduğu gibi, Hulefâ-i Râşidîn'den de görüş nakletmiştir. Tabiîn rivâyetlerine ve görüşlerine çok önem veren Mâverdî, tefsîr haberleri konusunda, Mücâhid bin Cebr, Sa'id bin Cübeyr, Sa'îd bin Müseyyib, Hasen bin Ebi'l-Hasen Yesâr, Muhammed bin Sîrîn, Şa'bî, Âmir bin Şerâhîl, İmâm-ı Zührî, Katâde bin Di'âme, Zeyd bin Eslem, İbn-i Cüreyc, Abdullah bin Zekvân gibi meşhûr Tabiînlerden istifâde etmiştir.

Mâverdî'nin hadîs ilmindeki yeri: İmâm-ı Mâverdî, hadîs ilminde de söz sahibi âlimlerden idi. Güvenilir bir âlim olup, Peygamber efendimizden (s.a.v.) çok hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Zamanının meşhûr hadîs âlimlerinden ders almış ve bu ilimde icâzet (diploma) sahibi bir âlim olarak meşhûr olmuştur. Kitaplarında her konuyu anlatırken, o konuyla ilgili hadîs-i şerîflerle konuya açıklık getirmiştir. Böylece İslâm dîninin bir nakil dîni olduğunu göstermekte ve hiçbir zaman dinde akıl yürütülemiyeceğini belirtmektedir. Edeb-üd-dünyâ ved-dîn isimli eserinde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki:

"İnsanların en faziletlisi, en akıllı olanıdır."

"Ahmak, Allahü teâlânın sevmediği kimsedir. Zira onu, en kıymetli olan akıldan mahrûm etmiştir."

"Hayır âdet, kötülük ise inad ve kibirliliktir. Allahü teâlâ bir kimse hakkında hayır dilerse, onu din ilmine vâkıf kılar."

"Fıkıh ilmini öğrenmek, her müslümanın üzerine farzdır. Ey müslümanlar, öğrenin veya öğretin ve fıkıh öğrenin de câhil olarak ölmeyin."

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."

"Her kulun bir sükûnet ve boş vakti vardır. O vaktini ilme harcayan kurtuluş bulur."

"Münâfık veya şüpheci olanlardan başkası münâkaşa etmez."

"Allahü teâlâ bir kulunu rezil etmek dilediğinde, onu ilimden mahrûm bırakır."

"İnsanların çoğunun, kıymetini bilmediklerinden aldanmış oldukları iki ni'met vardır. Bunlar; beden sağlığı ve boş zamandır."

"Sevmediklerinize sabretmedikçe, sevdiklerinize kavuşamazsınız. Nefsinizin arzularını terketmedikçe, muradınıza eremezsiniz."

"İlim hazinedir, anahtarı ise suâl sormaktır. O halde suâl ediniz. Zira ilimde üç kimseye mükâfat verilir. Bunlar; söyleyen, dinleyen ve amel edendir."

"Güzelce bildiği ilmi, öğrenmek isteyenden saklıyan kimsenin ağzına, kıyâmet gününde ateşten gem vurulur."

"Ümmetimi, fâsık âlim ve âbid görünen câhil helak etmiştir."

"Ehli olmayana ilim öğreten âlim, hınzırın boynuna inci, mücevher ve altın takan kimse gibidir."

"İlim öğretenin sevâbı, geceyi ibâdetle, gündüzü de oruçla geçiren kimselerin sevâbı gibidir."

"Kâmil fıkıh âlimi; insanların ümidini Allahü teâlânın rahmetinden kestirmeyen, onları Allahü teâlânın merhametinden me'yus etmeyen ve başka şeylere meyledip de Kur'ân-ı kerîmi terketmeyendir. Biliniz ki, ilimsiz ibâdette, anlayışsız ilimde ve tefekkürsüz kırâatte hayır yoktur."

"Dînen yasak olan şeyleri, gücün yeterse elinle, yetmezse dilinle, ona da yetmezse kalbinle men et."

"Günahlar unutulmaz, mutlaka cezası verilir, ibâdetler çürümez, sevâb ve mükâfatı bahşedilir. Ceza ve mükâfat verecek Allahü teâlâ ölmez, O, noksanlıklardan münezzehtir. Öyle ise istediğin ameli işle, karşılığını göreceksin."

"İyi amel işlemeye, olanca gücünüzle gayret ediniz. Gafletinizden dolayı amelde kusur ederseniz, günah işlemekten sakınınız."

"Bir amele devam ederken, hastalık bu amele mâni olursa, mü'mine Allahü teâlâ bir meleği vekîl bırakır. O da, amel etmiş sevâbını yazar."

"Ümmetim için en çok korktuğum şey, açık riya ve gizli şehvettir."

"Kıyâmet gününde azâbı en şiddetli olanlar, kendilerinde hayır olmadığı hâlde o süsü verenlerdir."

"Doğruyu arayınız. Onda mahvolmanızı görseniz bile, sonu kurtuluştur. Yalandan sakınınız. Onda kurtuluşu görseniz bile, sonu mahvolmaktır."

"Her kim insanlarla muâmele ederken onlara zulmetmezse, onlarla konuşurken yalan söylemezse, onlara verdiği va'di yerine getirirse, mürüvveti tam, adâleti açık, dostluğu vâcib olur."

"Cebrâil bana şunu bildirdi: Hiçbir nefs, dünyâdaki rızkının tamâmını almadan ölmez. O hâlde Allahü teâlâdan korkunuz ve rızkınızı güzelce arayınız. Rızkınızın yavaş gelmesi, sizi rızık arama yolunda günahlara sevketmesin. Zîrâ Allahü teâlânın nezdinde bulunan helâl rızka, ancak Allahü teâlâya itaatle ulaşılır."

"Kıyâmet günü herkes üç suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamayacaktır. Gençliğini nasıl geçirdi. Ömrünü nerede çürüttü, malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harc etti."

"Ey ümmetim! Kabirleri ziyâret ediniz ki, size âhıreti hatırlatsın. Ölüleri yıkayınız. Zîrâ günahlarla çürümüş cesedlerin şifâ verici ilâcı, bu müessir (te'sîrli) **nasihattir."**

"Ey insanlar! Sanki dünyâda ölüm bize değil de başkasına takdîr edilmiş. Sanki dünyâda haklar bize değil de başkasına vâcib olmuş. Sanki cenâzesini kaldırıp gömdüğümüz ölüler, yakında dönüp gelecek misâfir gibi onları kabre koyuyoruz ve miraslarını yiyoruz. Biz onlardan sonra dünyâda kalıcıymışız gibi her nasihati unutuyoruz. Kendi kusuru ile meşgûl olup, başkasının kusurunu görmeyen, kazandığı maldan sadaka veren, zillet ve kötülükte bulunan kimselere merhamet eden, fıkıh ve hikmet sahibleri ile oturanlara ne mutlu! Nefsini terbiye eden, ahlâkını güzelleştiren kimselere ne mutlu! ilmiyle amel eden, fazla malını dağıtan, az konuşan, sünnetime sarılıp bid'atten kaçınan kimselere ne mutlu!"

"Şu üç şey kurtuluşa sebebtir: öfkeli iken bile adâletle hareket etmek, her yerde Allahü teâlâdan korkmak, fakr ve zenginlik hâlinde iken, İsrâf etmemektir. Şu üç şey de helâka sebeb olur: Cimriliğe devam etmek, nefsânî arzulara uymak ve kendini beğenmek."

"Allahü teâlâ şu üç şeyden hoşnud olur: İlki, Allahü teâlâya ibâdet edip O'na ortak koşmamaktır. İkincisi, O'nun hidâyet yoluna sıkıca sarılıp ayrılığa düşmemektir. Üçüncüsü, ta'yin edilen âmirleri uyarıcı ve onlara yardımcı olmaktır. Hoşnud olmadığı üç şey ise; dedikodu yapmak, çok suâl sormak ve israf etmektir."

"Allahü teâlâ halîm ve utangaç kimseyi sever. Çirkin sözlü ve öfkeli kimseyi de sevmez."

"Bir kimse bir işi yapmadan önce, onu bir müslümana danışırsa, Hak teâlâ, onu doğrusuna muvaffak eder."

"Her kim kendisine ni'met verildiğinde şükür eder, verilmediğinde sabreder, zulme uğradığında bağışlar, zulmettiğinde de mağfiret dilerse, işte onlar emniyet ve hidâyettedirler."

"Benim en çok sevmediğim, yaldızlı sözlerle gevezelik yapan ve ısrârla boşboğazlık eden kimsedir."

"Akıllı kimsenin dili, kalbinin gerisindedir. Konuşmak istediği zaman, önce kalbine başvurur. Eğer konuşması kendi için hayırlı ise konuşur, yok hayırlı değilse susar. Câhilin kalbi ise, dilinin gerisindedir, Bu yüzden, her diline geleni söyler."

"İnsanların en kötüsü, iki yüzlü olanlarıdır. Zira, birisine gelir bir türlü söyler, başkasına gider başka bir türlü söyler."

Eserleri: Mâverdî, tefsîr, fıkıh, ahlâk, dil ve edebiyat hakkında birçok eser yazmıştır. Eserlerindeki üslûp çok akıcı ve özlüdür, özellikle, ahlâkla ilgili eserlerindeki ifâdeler sürükleyici ve bir san'at eseridir. Mevzû bütünlüğü ve fikir akıcılığı süreklidir.

Mâverdî hazretlerinin, kaynaklarda bildirilen kitaplarından bir kısmı, maalesef zamanımıza ulaşmamıştır. Bugün dünyânın çeşitli ülkelerindeki kütüphânelerde onun eserlerinden ba'zılarının tamâmı veya noksan yazma nüshaları mevcûttur. Fakat bunların bir kısmı da kaybolmuştur. İmâm-ı Mâverdî'nin kitaplarından günümüze kadar sadece beş tanesi basılmıştır. Bunlar, el-Ahkâm-is-sultâniyye, Alâm-ün-nübüvve, Edeb-üd-dünyâ ved-dîn, Edeb-ül-vezîr ve Edeb-ül-kâdî'dir.

1. Kitâb-ül-Ahkâm-is-sultâniyye: Mâverdî'ye doğuda ve batıda büyük şöhret sağlayan eseridir. Kitap, hilâfete liyâkat, halîfe seçilecek olan kimsede aranan şartları ihtivâ etmektedir. Eserde aynı zamanda vezirlik, vezirliğin çeşitleri, emirlik, kadılık, cezalar, hadler, cizye, muhâsebe ve kontrol gibi konulardaki devlet nizâmından bahsetmektedir. Bu eserin özellikle batı dillerine tercümesi yapılmıştır. Mısır'da birçok defa baskısı yapılmış olan bu eserin el yazma nüshaları, Mısır kütüphânelerinde bulunmaktadır. Bu kitapta, ba'zı konular şöyle anlatılmaktadır.

Hilâfet ve halife ta'yini: Hilâfet, din ve dünyâya âit işlerin yürütülmesi için, Nübüvvete halef olarak konulmuş, kabûl edilmiş bir müessesedir. Halifeye bütün müslümanların uyması gerektiğini, islam âlimleri oy birliğiyle kabûl etmişlerdir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Benden sonra bir kısım idârecilerden iyileri iyilikleriyle, kötüler de kötülükleriyle sizi idâre edecektir. Hakka uygun olan her konuda onlara itaat edin ve onları dinleyin. İyilik yaparlarsa, bu, hem sizin için hem de onlar için iyidir. Kötülükte bulunurlarsa, sizin lehinize, onların ise aleyhinedir"** buyurmuştur.

Halife seçilecek olanın şu şartlara sahip olması gerekir 1. Âdil bir kimse olmalı. 2. Hilâfet görevleri içine girecek bütün işlerde, konularda, karar verecek derecede ilim sahibi olmalı. 3. Kulak, göz, dil gibi organları sağlam olmalı. 4. Hareket etmeye mâni olan hastalıklardan kurtulmuş olmalı. 5. Âmme işlerini idâreye, halkın sevk ve idâresine âit bilgilere sahip olmalı. 6. Düşmanla harb ve halkını korumak için güç ve kuvvete, cesârete sahip olmalı.

Halifenin yapacağı âmme işleri ise şunlardır: 1. Dini muhafaza eder, korur. 2. İhtilâf olunan konuları çözmede ve sükûneti sağlamada dinî hükümleri tatbik eder. 3. Halkın her türlü emniyetini sağlıyarak, geçimleri için kazanç sağlamalarını temin eder. 4. Allahü teâlânın koyduğu yasakları aynen uygular, insan haklarının ortadan kalkmasını önlemek ve hakları korumak için cezalar uygular. 5. Müslümanların ve bölgesindeki gayr-i müslimlerin canlarına, mallarına gelecek her türlü tecâvüzlerden onları korumak için düşmana karşı harb hazırlığı yapar ve kaleler inşâ ettirir. 6. İslâmiyeti kabûl etmeyenler ile, İslâmiyeti veya cizye vermeyi kabûl edinceye kadar savaşır. 7. Zülüm ve baskıya meydan vermeden, zekât vermesi farz olanlardan

zekât ve diğer vergileri toplar. 8. İsrâf ve cimrilik yapmadan, ihtiyâç sahiplerine hazineden yardım eder. 9. Vergilerin toplanması, halka nasihat için me'mûrlar ve emniyet görevlileri ta'yin eder. 10. Topluluğun işleri ve durumları ile bizzat meşgûl olur ve yakînen ta'kîb eder.

Vâlilik ve vâli ta'yini: Halife bir beldeye vâli ta'yin ederse, ta'yin olunan vâli; ta'yin sebebine göre, genel vâli ve özel vâli olmak üzere ikiye ayrılır. Genel vâli, bir eyâletin hepsini idâre etmek ve her türlü âmme işlerine bakmakla görevlidir. Genel vâlinin yapacağı işler, yedi ana grupta toplanır 1. Vâli bulunduğu beldenin ordularını sevk ve idâre eder. Halîfenin belirttiği miktarda, onların yiyecek ihtiyâçlarını karşılar. 2. Muhakeme işlerine bakar ve mahkemelere hâkim ta'yin eder. 3. Haraç, zekât ve benzeri âmme vergileri toplar ve bu iş için me'mûrlar ta'yin eder. Toplanan zekâtı, muhtaç kimselere dağıtır. 4. Dinî emirlerin tam bir uygulamasını sağlar ve halkın namusunu korur. **5.** Allah ve kul haklarının ihlâl edilmesi hâlinde suçlulara cezalar tatbik eder. 6. Cum'a günleri ve diğer vakitlerde cemâate imâm olur veya bu iş için bir vekîl bırakır. 7. Hacca gidenleri yolcu eder ve geride bıraktıkları kimseleri dönüşlerine kadar korur.

Özel vâliler ise; orduyu, bir toplumu sevk ve idâreye, topluluğun haklarının korunmasına, yasaklara halkın uymasını sağlamaya ve benzeri işlere ta'yin edilen vâlilerdir. Adliye, muhakeme, vergi ve zekât toplama işlerine karışmazlar.

Adâlet teşkilatı ve hâkimlik: Yargı işlerine, kendisinde ba'zı şartlar bulunan kimseler ta'yin edilir. Bir kimsenin hâkim olması için şu şartlar aranır: 1. Erkek olmak. Akıl-bâliğ ve olgun bir erkek olmalıdır. Olgun olmayan kimsenin kendi yaptığı işler hukuken mu'teber olmadığı gibi, başkaları hakkında yapacağı işler de öncelikle mu'teber olmaz. 2. Zekî olmak. 3. Hür olmak. 4. Müslüman olmak. 5. Âdil olmak. 6. Vücûd sıhhatine sâhib olmak. 7. Hukuk bilgisine sahip olmak.

İmâm ta'yini ve imamlık: Beş vakit namaz kıldırmak, Cum'a namazını kıldırmak ve teravih gibi müstehab namazları kıldırmak üzere üç kısım İmâm ta'yin edilir. Ta'yin edilecek İmâmda şu beş şart bulunmalıdır: 1. Erkek olmalı 2. Dürüst ve âdil bir müslüman olmalı. 3. Kur'ân-ı kerîmi iyi okumalı 4. Fıkıh bilgisi olmalı. 5. Kekeme olmamalı, sözleri anlaşılır olmalıdır.

İmâm olacak kişi, kırâat yönünden en az Fâtiha sûresini, fıkıh yönünden ise en az namaza âit hükümleri bilmesi gerekir. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezbere bilir ve fıkıh hükümlerinin hepsine vâkıf olursa, imamlık için öncelikle tercih edilir.

Zekât ve zekât idâresi: Zekâtın farzı birdir. Her müslümanın tam mülkü olan nisâb miktarındaki zekât malının, belli zamanda, belli miktarını, zekât niyetiyle ayırıp, emredilen müslümanlara vermektir. Tam mülk, helâl yoldan gelip, kullanılması mümkün ve helâl olan öz mal demektir. Zekata tâbi mallar, açık mallar ve kapalı mallar olmak üzere iki kısımdır.

Açık mallar; mahsûller, meyveler, hayvanlar gibi saklanması mümkün olmayan mallardır. Kapalı mallar ise; altın, gümüş ve ticâret malları gibi saklanması mümkün mallardır.

Bunlardan ba'zılarının zekâtını İmâm-ı Mâverdî şöyle açıklamaktadır:

Toprak mahsûllerinin zekâtı: Topraktan alınan mahsûlün zekâtına Uşr denir. **a) Meyvelerin zekâtı:** Hurma ve diğer ağaçların meyvelerinin zekâtıdır, İmâm-ı a'zama göre bütün ağaçların meyvaları zekâta tâbidir, İmâm-ı Şafiî'ye göre ise, yalnız hurma ve üzüm zekâta tâbidir. Diğer meyveler zekâta tâbi değildir. Meyvelerin zekâtının verilmesi için iki şart vardır: İlki, meyvaların olgunlaşmasıdır. Olgunlaşmadan koparılan meyvalar zekâta tâbi değildir.

Zarûret dışında böyle yaparak zekât vermekten kaçmak mekrûhdur. İkincisi, beş vesk'a ulaşmasıdır. Bu da 1000 kg. eder. İmâm-ı Şafiî'ye göre, beş vesk'den az olan meyvanın zekâtı verilmez, İmâm-ı a'zama göre, meyvaların miktarı az olsun çok olsun zekâtlarını vermek farzdır. **b) Hububat zekâtı:** İmâm-ı a'zam, hubûbâtın her cinsi zekâta tâbidir der. İmâm-ı Şafiî ise, insanların yemeleri için ekilip toplanan hububat zekâta tâbidir. Sebzeler ve insanların yemediği pamuk, keten, dağlarda yetiştirilen diğer bitkilerin zekâtı verilmez der. İmâm-ı Şafiî'ye göre, buğday, arpa, pirinç, darı, bakla, böğrülce (fasulye), nohut, mercimek, çavdar ve burçak'ın zekâtı verilir. Hububat sertleşip olgunlaşınca, zekât vermek vâcib olur. İmâm-ı a'zama göre, hububatın tamâmı beş vesk'i geçince zekât farzdır. Hububat yeşil iken biçilirse, zekât vermek gerekmez. Fakat, sahibi ihtiyâcı olmaksızın biçerse, zekât vermekten kaçmak anlamına gelir ki, mekrûhtur.

Ürün elde edilen arazi, kendiliğinden yağmur sularıyla sulanıyorsa elde edilen ürünün onda biri zekât olarak verilir. Kuyularla, dolaplarla ve taşıma sularla sulanıyorsa, elde edilen ürünün yirmide biri zekât olarak verilir.

Altın ve gümüşün zekâtı: Altın ve gümüşün kırkta biri zekât olarak verilir. Gümüşün nisabı ikiyüz dirhemdir. İkiyüz dirhem (672 gr.) gümüşü olan, beş dirhem (16,8 gr.) gümüş zekât verir. Altının nisabı yirmi miskaldır. Yirmi miskal (96 gr.) altını olan, yarım miskal (2,4 gr.) zekât verir.

Altın, gümüş ve ticâret eşyasına sahip olan kimse, nisaba mâlik olduktan bir sene sonra bunların zekâtını vermeye başlar. Nisaba mâlik olduğu andan bir sene geçmeden malı nisâb miktârının altına inerse, zekât vermez. Fakat, nisaba mâlik olduğu andan bir seneyi doldurduğu günün ertesi gün, malı nisâb miktarının altına inerse, zekât vermesi lâzımdır. Altının zekâtı altın olarak, gümüşün zekâtı gümüş olarak verilir.

Zekât dağıtım usûlü: Zekât verilecek kimseler, Kur'ân-ı kerîmde şöyle belirtilmiştir: **"Zekât, Allah tarafından bir farz olarak, ancak şunlar içindir: Fakirler, miskinler, zekat toplayıcılar, kalbleri müslümanlığa ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolundaki gaziler ve yolda kalmışlar. Allah herşeyi hakkıyla bilici, her şeyde hikmetle hükmedicidir."** (Tevbe-60). Zekât, aşağıda yazılı olan sekiz gruba eşit şekilde dağıtılır.

a) Fakir: Hiçbir şeyi olmayandır. Şafiî mezhebine göre, toplanan zekâtın sekizde biri fakirlere verilir, b) Miskin: Bir miktar malı olan kimsedir. Fakirin hâli miskinden aşağıdır, İmâm-ı a'zama göre ise miskin, fakirden aşağıdır. Çünkü yokluğun hareketsiz bıraktığı kimseye miskin denir, c) Âmil: Ya'nî Sâime, hayvanların ve toprak mahsûllerinin zekatlarını toplayan Sâ'î ile, şehir dışında durup rastladığı tüccârdan ticâret malı zekâtını toplayan Âşir, zengin dahi olsalar, işleri karşılığı zekât verilir. Allahü teâlâ bu me'mûrların rüşvet almamaları için, kendilerine zekâttan bir miktar hak tanımıştır, d) Kalbi henüz İslama ısınmış olanlara verilir. (Bu sınıfın hükmünün hadîs-i şerîfle nesh olduğu icmâ' ile bildirilmiştir.) e) Mükâteb: Ya'nî efendisinden kendisini satın alıp, borcunu ödeyince azâd olacak köleye zekât verilir, f) Borçlu olup, ödeyemeyene verilir. Bunlara Medyun denir, g) Allah yolunda harb edenlere verilir. Bunlar gazilerdir. Böylelerine harb ihtiyâçlarını karşılayacak kadar zekât malından hisse verilir, h) Yolda iken muhtaç duruma düşenlere verilir.

2. A'lâm-ün-nübüvve: İsminden de anlaşılacağı üzere, Peygamberlik alâmetlerinden bahseden bir eserdir. Yirmibir bâbdan meydana gelen bu kitap, kelâm ilminin en önemli konularından olan "Nübüvvet" mes'elesini çok veciz bir şekilde anlatmaktadır. Kitabın baş

tarafında, kelâm ve fıkıh usûlünün anlaşılması zor olan önemli mes'eleler üzerinde durulmuş, aklın salâhiyet ve sorumluluğu üzerinde ince bilgiler verilmiştir, insanların dînî emirlerle yükümlü olabilmeleri için gerekli şartların neler olduğu İzâh edilmiş, âlemin yaratılışı, ilk insan ve ilk peygamber Hazreti Âdem'den, son peygamber Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) kadar kaç adet peygamber gönderildiği konusu ele alınmıştır. Daha sonraki bâblarda Peygamberimizin Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerle sabit olan mu'cizeleri üzerinde durulmuştur. Bu eser, birçok kere Mısır'da basılmıştır. Eserin bir el yazması Mısır'daki Dâr-ül-kütüb-il-Mısriyye adlı kütüphânede kelâm ilmi 6 numarada kayıtlıdır.

3. Edeb-ül-vezîr Bu eser, zamanın vezirlerinden birine hitaben yazılmıştır. Devlet idâresinin mühim bir kısmını üstlenen vezirlerin ne gibi hasletlere sâhib olması gerektiği Ve devlet idâresinde uymak zorunda bulundukları esasların neler olduğu gibi husûslar kitabın ana konularıdır. Kitapta, vezirlere, hem halkı idâre eden, hem de halîfe veya hükümdâr tarafından idâre olunan sorumlu kişiler olarak, devlet idâresinde başarılı olmaları için nasıl bir politika ta'kib etmeleri gerektiği öğretilmektedir. Mâverdî, bu kitabında vezirlik kelimesinin birçok ma'nâlarını açıklarken, vezirliği; tefviz ve tenfîz vezirlikleri olarak iki kışıma ayırmıştır.

Tefviz vezirliği vazîfesinde olan, daha geniş ve daha etkili salâhiyete sahiptir. Hem karar, hem de infaz ve icra yetkisini hâizdir. Tenfîz vezirliği yapan ise, daha sınırlı yetkilere sahip olup, sâdece üst makamdan emredilenleri infaz ve icraya me'mûrdur.

Ayrıca bu eserde, Mâverdî şöyle demektedir: "Bilindiği gibi vezir kelimesi müslümanların öz malıdır. Kur'ân-ı kerîmde Tâhâ sûresinin 29 ve 30. âyetlerinde, Hazreti Mûsâ (a.s.), Allahü teâlâya "Yakınlarımdan kardeşim Hârûn'u bana vezir olarak vazîfelendir" diye duâ ve ilticada bulunmuştur. Demek oluyor ki, vezir kelimesi Kur'ân-ı kerîm lisânında mevcûttur, İbn-i Kuteybe "Vezir kelimesinin el-vizâre kökünden türediğini, vizâre'nin de yük, ağırlık, vebal ma'nâsına gelen (el-vizr) den müştak (türemiş) olduğunu, bu ma'nâda vezirin, devlet veya hükümet başkanının vazîfe yükünü üzerine alan veya paylaşan kimse olduğu anlaşılmaktadır" demektedir.

Vezir, önce Allah korkusuna sâhib olacak, sonra kendisini, emrinde çalıştığı devlet veya hükümet başkanına karşı sorumlu hissederek hareket edecektir. Zamanın değişebilen şartlarını devamlı ta'kib ederek, idârenin çığırından çıkmaması için son derece uyanık ve dikkatli bir kontrole sâhib olacaktır.

4. Edeb-ül-kâdî: Mâverdî bu eserinde, İslâm hukukunda hâkimlik müessesesini bütün ayrıntılarıyla ele almıştır, insanlar için adâlet dağıtacak bir müessese olarak hâkimliğin kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyâstaki delîl ve kaynaklarını gösteren Mâverdî, kadılık yapanın, hüküm verme durumunda bir hukuk âlimi olması gerektiğini bildirirken, dini hukukun temel kaynaklarını, usûl yönünden de incelemiştir. Bu yüzden bu eser, tefsîr, hadîs ve fıkhın en önemli konularını çok mükemmel bir üslûp içinde anlatmaktadır.

Mâverdî'nin bu eseri, iki cild hâlinde neşredilmiştir. Eserin el yazmasının bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesinde mevcûttur. Batılı müsteşrikler, Mâverdî'nin diğer eserlerini inceleyip, dillerine çevirdikleri gibi, bu eserini de inceleyip, hâkimlik mesleği konusunda batılıların anlayışı ile İslâm hukukundaki hâkimlik anlayışı arasında karşılaştırmalar yapmışlardır.

5. Kitâb-ül-hâvî: Mâverdî'nin bu eseri şafiî mezhebinin en önemli fıkıh kitaplarındandır. Yirmibir bölümden meydana gelen bu eserin el yazmaları, doğu ve batı ülkelerinin kütüphânelerinde bulunmaktadır. Bu eser neşredilmemiştir. Fakat İmâm-ı Mâverdî'den sonra

gelen fıkıh âlimleri, bu eserden çok miktarda nakilde bulunmuşlardır. Bu eserde Mâverdî, had ve ta'zîr cezaları gibi "Ceza Hukûku"nu ilgilendiren konular, zekât, uşr, cizye ve definelerle ilgili mâlî konuları, nikâh, talâk (boşanma), mîrâs ve vasıyyet gibi "Medenî Hukûk"la ilgili mes'eleleri, alış-veriş, kira, şirketler ve ticarî kuruluşlarla ilgili "Ticari Hukuk" konularını, kaza ve muhakeme usûlü ile ilgili bahisleri, kıyâs ve ictihâd esaslarına dâir mevzûları detaylı bir şekilde ele almıştır.

6. Kitâb-ül-iknâ: Mâverdî'nin bu eseri, kırk varakta özetlenmiş ve gayet özlü olarak fıkhın önemli konularını içine almaktadır. Abbasî halîfesi El-Kâdir Billah'ın isteği üzerine İmâm-ı Mâverdî bu eserini kaleme almıştır. Bu eser, Kitâb-ül-hâvî'nin özetidir. Bu eser kütüphânelerin kayıtlarında ne yazık ki mevcût değildir.

7. Teshîl-ün-nazar ve ta'cîl-üz-zafer. Bu eser, siyaset ve idâreyle ilgilidir. İmâm-ı Mâverdî, bu eserinde iki önemli konu üzerinde durmaktadır. Birinci konu, nazarî açıdan ahlâk prensipleridir. İkinci konu ise, devlet idâresinin kaide ve prensipleridir. Bu eserin bilinen iki nüshasından biri, Doğu Almanya'nın Gotha şehri kütüphânesinde (1872) numarada, diğeri ise İran'daki Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphânesinde 90-d numarada kayıtlıdır.

8. Nasihat-ül-mülûk: Bu isimle yazılan kitaplarından ilkidir. Bu eser henüz basılmamıştır: Bilinen el yazmasının bir nüshası Paris'tedir. Otuz iki varaktan meydana gelen bu eser, İslâm târihi, İslâm kurumları târihi, hukuk ve siyâsi konuları, devlet idâresine âit mühim konuları ihtivâ eder.

9. Kitâb-ül-emsâl vel-hikem: Edebî ve ahlâkî bir eserdir. Tertip tarzı, diğer eserlerinden tamamen farklıdır. On bölüme ayrılmış, her bölümünde ma'nâ itibâriyle birbiriyle ahenk içinde otuz hadîs-i şerîf, otuz atasözü ve otuz beyitlik şiir konulmuştur. Böylece kitabın tamâmı üçyüz hadîs-i şerîf, üçyüz atasözü ve üçyüz de beyit ihtivâ etmektedir. Mâverdî'nin bu eseri de neşredilmemiş olup, bilinen tek nüshası Leiden Üniversitesi Kütüphânesinde (1/382) numarada kayıtlıdır.

10. Edeb-üd-dünyâ ved-dîn: Mâverdî'nin meşhûr eserlerinden biridir. Konusu; dînî ve dünyevî edeb, ahlâk ve fazilettir. Mâverdî hazretleri bu eserinde, insanların hem dünyâda, hem de ebedî hayatta huzûra ermeleri için nasıl bir davranış içinde bulunmaları gerektiğini, âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, şiir, ilim ve irfan sahibi âlim zâtların sözlerine dayanarak veciz bir şekilde anlatmıştır. Bu eser, bir mukaddime ve çeşitli fasıllar ihtivâ eden beş bâbdan meydana gelmiştir.

Birinci bâb; aklın faziletinden, nefsin kötü istek ve temayüllerine kapılmanın zararlarından, ikinci bâb; ilmin önemi, fazileti, ilim öğrenmenin usûl ve âdabından, ilim adamlarında bulunması gereken sıfatlardan, üçüncü bâb; dini mükellefiyet ve edeblerden, emirlere itaat, yasaklardan kaçınma, iyiliği emir, kötülükten nehiy kaidelerinden, dördüncü bâb; cemiyet içinde yaşamak zorunda olan insanın, diğer insanlarla münâsebetlerini düzenlemesi, kardeşlik duygularının kuvvetlenmesi, arkadaşlık hukuku, mesleklerden, zirâat, ticâret ve san'atın öneminden, beşinci bâb; nefs terbiyesi, güzel hasletlerle bezenme, kötü huylardan kurtulma yolları, günlük hayatın maddî ve ma'nevî huzûru temin edecek şekilde tanzimi için gerekli şartlardan bahseder.

Bu eser, sâdece din ve ahlâk kültürü almak isteyen kimselere değil lise ve üniversite çağındaki gençlere de ma'nevî konularda rehberlik etmiştir. Mısır'da senelerce edebi ve ahlâki mütâlâa kitabı olarak okutulmuştur. Bu sebeple, birçok defa Mısır ve İstanbul'da basılmıştır. Bu kitapta anlatılan ahlâki ve edebi konulardan ba'zıları şunlardır:

Aklın fazileti ve nefsin kötülüğü: Her iyiliğin bir esâsı, temeli ve her edebin bir kaynağı vardır. İnsanın yaptığı iyiliklerin temeli ve beşeri edeblerin kaynağı akıldır. Allahü teâlâ aklı, din için asıl ve dünyâ için direk kılmış ve mükellefiyeti akıl sahibine yüklemiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kul, akıl gibi sahibini hidâyete erdiren ve yanlış yoldan uzaklaştıran birşey kazanmamıştır."** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Her şeyin bir direği ve dayanağı vardır. Kişinin amelinin direk ve dayanağı da akıldır"** buyurmuşlardır. Hazreti Ömer (r.a.) ise; "Kulun aslı aklıdır. Hasebi (soyluluğu) dinidir ve mürüvveti de insanlığı ve ahlâkıdır" buyurmuştur. Hakîkatleri bilmek, iyilik ve kötülükleri birbirinden ayırmak, ancak akılla mümkün olur. Akıl; doğuştan olan akıl ve çalışma ve tecrübe ile elde edilen akıl olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğuştan olan akıl, asıl ve hakîki akıldır. Onun bir sınırı vardır. Kul bu sınırı ne aşar, ne de ondan noksan olur. İnsanları diğer varlıklardan ayıran ve onlardan üstün yapan bu akıldır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfinde; **"Akıl, hak ile bâtılı birbirinden ayıran, kalb içinde bir nûrdur"** buyurmuştur.

Akıllı bir kimse, dost olduğu kişilere seve seve yardım eder. Düşmanlarına ise zulüm yoluyla karşılık vermez. Böylece aklıyla dostlarını memnun eder. Adâletiyle düşmanlarının elinden tutar. Bir kimseye bir iyilik yaptığı zaman, karşılığında teşekkür beklemez. Bir kimse kendine kötülük yaptığı zaman, onu mazur görür ve bağışlar. Ahmak ise, hem kendisi dalâlettedir, hem de başkalarını dalâlete sürükler. Kendisine dost olmak için yaklaşanlara kibirlilik taslar. Ahmak olan, başkasına iyilik yaptığını zannedip ona kötülük yapar ve karşılığında şükür bekler. Ahmaklığın fenâlıkları bitmez ve kusurları tükenmez. **Arabî beyt tercümesi:**

Vardır bir ilâç her hastalığın tedâvisi için,
Ahmaklık bir hastalık, tedâvi edeni âciz bırakan.

Nefs ise her hayra mâni ve aklın zıddıdır. Zîrâ nefs, kötü huyları ve çirkin işleri meydana getirerek, insanın ar perdesini yırtar ve şer kapısını açar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Nefse uymak büyük hastalıktır. İlâcı ise ona muhalefet etmektir"** buyurmuşlardır. Hazreti Ömer de (r.a.), "Nefislerinizi, şehvetten (arzu ve isteklerinden), alıkoyunuz. Zira nefs, son derece kötü işler yapmaya meyillidir. Şüphesiz bu hakîkat, ağır bir ilâçtır. Bâtıl ise hafif olup, bir zehirdir. Yapılan hatâları terk etmek, onlara tövbe etmekten daha hayırlıdır. Çok bakış vardır, şehvet tohumu eker. Bir anlık duyulan şehvet, uzun bir üzüntü getirir" buyurmuştur. Hazreti Ali ise, "Sizin için iki şeyden korkarım. Nefse uymak ve uzun emel. Zîrâ nefs, insanı doğru yoldan uzaklaştırır. Uzun emel ise âhireti unutturur" buyurmuştur. **Arabî şiir tercümesi:**

"Verirse kul, nefsin her isteğini,
Arzusu artar, ister her bâtılı,

Öne sürerek tatlı olduğunu,
işletir her günah ve rezaleti."

İlmin fazileti: Her ilimde âlim olmak, bütün ilimleri tam olarak öğrenmek mümkün değildir. O halde ilimlerin en mühimini, en lüzumlusunu öğrenmek lâzımdır. Bütün ilimler içinde kıymetli ve yüksek olan, i'tikâd ve amel bakımından kendisine lazım olan dini bilgileri öğrenmektir. Çünkü, insan bu bilgileri öğrenmekle, saadete kavuşur. Ya'nî bu bilgileri bilmezse, saadete kavuşturacak amelleri yapamaz. Bunun için dini bilgileri öğrenmek, akıl ve bâlig olan herkese farzdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"İlim öğrenmek, her müslümanın üzerine farzdır"** buyurmuştur. İ'tikâd, amel ve ahlâk bakımından herkese lâzım

olan bilgileri öğrenmek farzdır. Diğer bilgiler, ihtiyâç oldukça öğrenilir. Meselâ hacca gideceği zaman, haccın eda edilmesine âit ilimleri öğrenmek farz olur.

İlim öğrenen talebenin edebleri: Talebe, kendisinden ilim ve edeb öğrendiği hocasına karşı son derece mütevâzi olmalıdır. Böyle olmak, hocasının kıymetli bilgileri öğretmesine sebep olur. Talebe bir taraftan ilim öğrenirken, diğer taraftan da ahlâkını ve edebini hocasının ahlâk ve edebine göre düzeltmeli, haklarına riâyet etmelidir. Ba'zı büyük, zâtlar, hoca hakkını, baba hakkından önce zikretmişlerdir.

Dinin fazileti ve edebleri: "Allahü teâlâ, kullarını peygamberleri vasıtasıyla, dinî emirleri yerine getirmekle mükellef kılmıştır. Fakat cenâb-ı Hakkın, kullarının ibâdetlerine hiç ihtiyâcı yoktur. Kul, yaptığı ibâdetlerin faydasını, hem dünyâda, hem de âhırette kendisi görür.

Allahü teâlâ, İslâm dininin bütün dinlerin en üstünü olduğunu bildirmek için, Resûlünü peygamber olarak insanlara gönderdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) insanlığa peygamberliğini tebliğ etti ve İslâm dînini onlara bildirdi. Helâl, haram, farz, vâcib, mübah, mekrûh ve müstehab gibi emir ve yasakları imân edenlere açıkladı.

Kulların, Allahü teâlâya karşı mükellefiyetleri, Allahın kullarına emrettiği i'tikâd, yapılması emredilen ibâdetler ve işlenmesi yasaklanan günahlar olmak üzere üç kısımdır: İ'tikâd; isbâtı ve nefyî i'tikâd diye ikiye ayrılır. İsbâtı i'tikâd; Allahü teâlânın sıfatlarını, bütün peygamberlerin ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) peygamberliğini ve getirdikleri hükümlerin hakîkatini tasdîk etmekten ibârettir. Nefyî i'tikâd ise; Allahü teâlâyı, O'na yakışmayan her türlü vasıftan tenzih etmektir, ifası emredilen ibâdetler ise; bedenî, mâlî, hem bedenî ve hem de mâlî ibâdetler olmak üzere üçe ayrılmıştır."

Dünyâ Edebi: "Din büyüklerinin âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden alarak bildirdiklerini iyi anlayıp, dünyânın geçici ve boş hayâllerine aldanmanın kötülüğünü idrâk eden ve böylece dünyâ düşüncelerini kalbinden atarak, âhırete yönelen kimse, şu üç fâideye birden kavuşmuştur: 1. Dünyâya düşkün olanların gözleri doymadığı için, daha çok kazanma arzuları bitmez. Bunun için de çok çalışırlar ve meşgûliyetleri çok olur. Dünyâ için ihtiyâcı kadar çalışan, diğer zamanlarını âhırete hazırlanmak ile geçirenlerde bu meşgûliyet ve sıkıntılar olmadığı için rahat olurlar. 2. Dünyânın geçici zevklerine dalanların düştükleri, helak olma felâketinden kurtulurlar. 3. Dünyâya düşkün olanların, emellerine kavuşabilmeleri için katlanmak durumunda oldukları sıkıntı ve meşgûliyetler kendilerinde bulunmadığı için de rahat ve mes'ûd olurlar."

"Üç mühim haslet vardır ki, bunlara ehemmiyet vermeyen üç musibete mübtelâ olur: Dostluğa, dost kazanmağa ehemmiyet vermiyen, düşmanlığa ve yardımsız kalmaya mübtelâ olur. Selâmete ehemmiyet vermiyen, zamanın musibetlerine önem vermemeye mübtelâ olur. İnsanlara iyilik etmeye ehemmiyet vermeyen, pişmanlığa ve hüsrana mübtelâ olur."

Nefsin edebi: "Nefs, yaratılışının başlangıcında henüz işlenmemiş ve geliştirilmemiş bir takım huy ve ahlak esasları üzere yaratılmıştır. Bundan dolayı nefs, edeb ölçülerine uygun ve arzu edilen ahlâka sahip olsa bile, bunların da terbiye ve geliştirilmeye ihtiyâcı vardır. İnsandaki güzel ahlâk ve iyi huyların karşısında, bitmez tükenmez istekleri olan nefs ve onun yardımcısı hevâ ve şehvet vardır. İnsân bir anlık gafleti sebebiyle nefsinin esiri olabilir ve sâhib olduğu güzel ahlâkı ve edebini kaybedebilir. Bunun için insan aklının, dâima terbiye ve eğitime ihtiyâcı vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim"** buyurmuştur.

İki türlü terbiye vardır. Birisi; çocuğa, anne-babasının vermesi gereken terbiyedir. Anne-baba, çocuğuna edeb prensiplerini daha küçük yaşta öğretmelidir. Çocuk büyüyünce, bu kaidelere rahatlıkla uyabilir. Çocuğun terbiyesi küçük yaşlarda yapılmazsa, büyüdükten sonra terbiye etmek çok zor olur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Babaların çocuklarına verdikleri şeyler içinde, güzel ahlâkı öğretmek ve aklen ve dinen çirkin olan şeylerden uzaklaştırmak gibi değerli birşey yoktur"** buyurmuştur. **Arabî şiir tercümesi:**

"Doğrultulur ağaç taze iken.
Ama ağaç düzeltilmez, yaşlı iken.

İnsanın terbiyesi olur, çocuk iken.
Terbiye edilemez insan yaşlı iken."

İkincisi, insanın yaşı ilerledikten sonra kendisine lâzım olan terbiyedir. Bu terbiye, örf ve âdet edebi, eğitim ve ıslah edebi olmak üzere iki kısımdır, örf ve âdet edebi; toplumdaki akıllı kimselerin ittifâkla güzel gördükleri fikir, söz, hâl ve hareketleri taklîd etmektir. Eğitim ve ıslah edebi ise; kesin bir sûrette aklın ve akıl sahiplerinin kabûl etmediği bir takım hareketlerdir. Bu edebin birinci gayesi, her türlü isteği bitmeyen nefsi için kötü düşünmektir. Kişi nefsine sû-i zanda bulunursa, nefsi iyi işler yapmaya çalışır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"En dehşetli düşmanın seni kuşatan nefsindir"** buyurmaktadır.

Kibir ve gurûrdan sakınmak: Kibir ve gurûr, faziletleri ortadan kaldırır ve her türlü kötülükleri kazandırır. Bu hasletler hangi kulun kalbine girerse, onu nasihat dinlemekten ve edebi kabûl etmekten mahrûm bırakır. Kibir, nefret kazandırır ve dostların kalbine soğukluk getirir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), amcası Hazreti Abbâs'a **"Seni, Allahü teâlâya ortak koşmaktan ve insanlara kibirlenmekten nehyederim. Zîrâ cenâb-ı Hak, bu iki sıfatı taşıyanlara görünmez ve onlara azâb eder"** buyurmuştur.

Şöyle anlatılır: "Mutarrif bin Abdullah bin eş-Şihîr, Mühelleb bin Ebî Sufre'yi süslü elbiseler giymiş salına salına geziyor gördü. Mutarrif ona, "Yâ Ebâ Abdullah! Bu, Allahü teâlânın ve Resûlünün sevmediği yürüyüşle yürümen nedir?" diye sordu. Mühelleb de "Sen beni tanıyor musun?" dedi. Mutarrif bin Abdullah ona, "Hayır seni tanımıyorum. Fakat evvelin birkaç damla pis meni, sonun da pis bir leş ve bunların arasındaki zamanda ise pislik hamalısın" dedi.

Gurûr ve kendini beğenme, iyilikleri gizler, kötülükleri ortaya çıkarır. Kişi, bu kötü hasletlerinden dolayı faziletlerden ve iyiliklerden uzaklaşır. Hadîs-i şerîfte; **"Ateş odunları yok ettiği gibi, kendini beğenmek de iyilikleri yok eder"** buyurulmaktadır. Kibrin kişiye kazandırdığı nefretin sınırı ve gurûrun sebep olduğu cehâletin sonu yoktur. Bunlar iyilikleri yok eden ve faziletleri kaybettiren felâket tufanıdır. Eğer kendini beğenenler ve kibirlilik taslayanlar, yaradılışlarındaki eksiklikleri ve düştükleri acz ve zilletleri düşünselerdi, inâd ve kibirlerini, tevâzu ve yumuşaklığa döndürürlerdi. **Arabî şiir tercümesi:**

Güzelliğiyle gurûrlanan ey câhil insan,
Senin pisliğinin nasıl koktuğunu gör.

Düşünse eğer, karnındaki pisliği insan,
Gelmez kulun hatırına kibir.

Kibrin; üstün kuvvet, nüfuzlu olmak ve emsalleriyle az görüşmek gibi sebebleri vardır. Kendini beğenmenin de birçok sebebleri vardır En önemli sebeb iki yüzlülüğü ve kovuculuğu kazanç vesilesi ile âdet edinmektir. Diğeri, yağcı ve yaltakçıların yalan yanlış övgüleridir. İslâm âlimleri, "Üç şeyden uzak olan üç şey kazanır. Bunlar; isrâftan uzak olan, izzet ve ikbâl kazanır.

Cimrilikten uzak olan, insanlar arasında şeref kazanır. Kibirden uzak olan, fazilet kazanır" buyurmuşlardır.

Güzel ahlâklı olmak: Güzel ahlâk; yumuşak huylu, alçak gönüllü, güler yüzlü, güzel sözlü ve dargınlığı az olmaktır. Bir kul güzel ahlâka sâhib olursa, sâdık dostu çoğalır, düşmanı azalır. Kendine kızgın olanların kızgınlıkları, geçer. Bir hadîs-i şerîfte; **"Cenâb-ı Hak, sizin için din olarak İslâmiyeti seçti. Siz de ona güzel ahlâk ve cömertlikle saygıda bulununuz. Çünkü kulun dîni, ancak onlarla mükemmel olur"** buyurulmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Sizin, benim yanımda en sevgili olanınız, ahlâkı en güzel olanlar, yardım edenler, seven ve sevilenlerdir"** buyurulmuştur.

Güzel huylu insanda, ba'zı sebeblerden dolayı yumuşaklık, tevâzu ve güler yüz gider, bunların yerine sertlik, kabalık ve asık yüz gelir. Bunun sebeblerinin ilki, riya sahibi olmaktır. Bir insan riya sahibi olunca, ahlâkı çok çabuk bozulur. Dostlarıyla olan münâsebetleri hemen değişir, ikincisi, makamından düşmektir. Sabrın az olmasından dolayı, insan hemen yumuşak huyunu kaybeder, hırçınlaşır. Üçüncüsü zenginliktir. Sonradan görme kimselerde, zenginlik çok çabuk te'sîrini gösterir ve bozulmaya müsait olan ahlâkı birden bozulur. Dördüncüsü, ihtiyâç ve zarûrettir, ihtiyâcın getirdiği perişanlıktan utanç duyma ve kaybettiği servetine üzülmek, insanın ahlâkını bozar. Beşincisi, kalbi meşgûl eden üzüntü ve elemdir. Sabır ve tahammül edemiyen kimsenin ahlâkı da çabuk bozulur. Bunun gibi birçok sebeplerden dolayı insan güzel ahlâkını kaybeder.

Haya: Haya utanmaktır, Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Haya imândandır, imân ise Cennettedir. Çirkin söz ise kabalıktır. Kabalık ise Cehennemdedir"** buyurmuşlardır.

Hayasını kaybeden kimseyi kötü işlerden alıkoyacak ve zararlarından menedecek hiçbir şey yoktur. O, nefsinin arzu ettiği her şeyi yapar. Haya; Allahü teâlâdan utanmak, insanlardan utanmak, kendi nefsinden utanmak olmak üzere üç kısımdır. Peygamber efendimize (s.a.v.), "Allahü teâlâdan hakkıyla utanma nasıl olur?" diye sordular. Cevap olarak, **"Başını ve başta, bulunan uzuvlarını, mi'desini, haram olan şeylerden koruyan, dünyâ hayatının zînetini bırakan, ölümü, kabirde çürümeyi hatırdan çıkarmayan kul, Allahü teâlâdan hakkıyla korkmuş olur"** buyurdular. Kulun insanlardan utanması, insanlara eza ve açıktan açığa fenâlık etmemesidir. Kişinin kendi nefsinden utanması ise, iffetli olması ve yalnızken bile günahlardan sakınmasıdır. İslâm âlimleri, "Senin kendi nefsinden utanman, başkasından utanmandan fazla olmalıdır" buyurmuşlardır, insanın hayası bu üç yönden tam olunca hayır sahibi olur, kötü işlerden kendini muhafaza eder.

Yumuşak huy ve öfke: Yumuşak huy, ahlâkın en şereflisi ve akıl sahibi insanlara en yakışır şiardır. Zîrâ yumuşak huyda namus ve haysiyetin selâmeti, bedenin rahatı ve övülmeye lâyık hareketleri vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, halîm ve utangaç kimseyi sever. Çirkin sözlü ve öfkeli kimseyi de sevmez"** buyurmuştur.

Yumuşak huy, öfke ânında nefsine hâkim olmaktır. Bunun bir takım sebebleri vardır. Bunlar şunlardır: İlki, câhillere merhamettir. Bu kalbdeki yumuşaklıktan dolayı olur. İkincisi, öfkelenen kimsenin karşısındakine gâlib geleceğine güvenmesidir. Bu sayede hâsıl olan kalb genişliği, öfkesini yatıştırır ve yumuşamasını sağlar. Üçüncüsü, öfkelenen kimsenin şeref ve haysiyetine sövmeyi uygun görmiyerek vekarlı davranmasıdır. Dördüncüsü, kötülük eden kimseyi hakîr görerek onunla uğraşmamaktır. Beşincisi, kötülük edeni cezalandırmaktan

utanmaktır. Altıncısı, kendisinin aleyhinde konuşanları affetmektir. Yedincisi, kendisini kötüleyene hiç cevap vermeden sükût etmektir. Bu sebeblerin ba'zısı diğerinden üstündür.

Öfke, yumuşak huyun zıddıdır. Öfkenin sebebi, bir kişi hakkında kendinden aşağı olan bir kişi tarafından, hoşlanmadığı bir sözün söylenmesidir. Bir kul öfkelendiği zaman şunları yaparsa öfkesi geçer: İlki, öfkelendiği zaman Allahü teâlâyı zikretmektir. Bu zikir, ona Allah korkusunu hatırlatır, ikincisi, öfkelenen kimsenin içinde bulunduğu hali değiştirmesidir. Ya'nî ayakta ise oturması, oturuyorsa yatmasıdır. Üçüncüsü, öfkelenen kimsenin insanlar arasında kazandığı sevginin, kendisine karşı nefrete dönüşmesinden kaçınmasıdır.

Yalancılık ve doğruluk: Yalan, bütün kötülüklerin kaynağıdır. Yalanın akıbeti kötü, sonucu çirkindir. Çünkü yalan; kovuculuğu, kovuculuk da nefreti, nefret de düşmanlığı meydana getirir. Doğruluk, birşeyi olduğu gibi haber vermektir. Yalancılık ise, bir şeyi gerçeğe aykırı olarak bildirmektir. Doğruluğun ve yalancılığın sebebleri vardır. Doğruluğun sebebleri şunlardır: İlki akıl olup, akıl yalanın çirkinliğini bilir. Yalanın hiçbir faydası olmadığını bilir. Akıl, insanı güzel şeyleri yapmaya sevk eder. Kötülüklerden uzaklaştırır, ikincisi, doğru olmayı ve yalancılıktan sakınmayı emreden dindir. Çünkü din, aklın mahzurlu gördüğü şeye ruhsat vermez. Üçüncüsü mürüvvettir. Mürüvvet yalancılığı yasaklamakta, doğru olmaya sevk etmektedir.

Yalancılığın sebebleri ise şunlardır: 1. Menfaat sağlamak ve zarar önlemek düşüncesidir. 2. Yalancının, sözlerinin dinleyiciler tarafından tatlı ve güzel bulunma düşüncesidir. 3. Yalancının, düşmanlık ettiği kimseden intikam almak gayesidir. 4. Yalancının, yalan söylemeyi kendine âdet edinmesi ve nefsinin yalana bağlanmasıdır.

Gıybet: Kıskançlık ve haksızlıktan dolayı ortaya çıkan hıyânet ve gizlilik perdesini yırtmaktır. Allahü teâlâ, Hucurât sûresinin onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey imân edenler! Zannın bir çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Müslümanların ayıb ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi arkanızdan çekiştirmeyin. Hiç sizden biriniz, ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz değil mi? O hâlde gıybet etmekte Allahtan korkun"** buyurmaktadır. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte; **"Her kim, kardeşinin gıybeti yapılırken onu müdâfaa ederse, Allahü teâlâ, ona Cehennem azâbını haram kılar"** buyurdu.

Hased: Kötü huylardan biri olup, yalnız sahibinin bedenine zarar vermekle kalmaz. Dinine de zarar verir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Sizden evvel yaşıyan ümmetlerin buğz ve hased hastalığı size de sirayet etti. Bu hastalık, ustura gibidir. Lâkin bu ustura saçı değil, dîni imha eder. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, buğz ve hasedi bırakıp birbirinizi sevmedikçe, hakkıyla imân etmiş olamazsınız. Size birbirinizi sevmenizi sağlayacak olan selâmı aranızda yayınız"** buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfle Peygamber efendimiz (s.a.v.), insanların birbirini sevmesinin hasedi kaldırdığını ve selâmın da sevgiye vesile olduğunu bildiriyor.

Hased öyle kötü bir huydur ki, dâima akran ve yakınlarına yönelmekte ve daha çok ortaklara ve yakınlara karşı duyulmaktadır. Hasedin aslı, faziletli insanların sahip oldukları hayırları çekemiyerek üzülmektir. Hased ile gıbta ayrı ayrı şeylerdir. Gıbta, faziletli insanlara zarar vermeden, onlara benzeme isteğidir. Hased ise zarar vermek içindir.

Mürüvvet: Hâllerin en güzel şekline uymaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Her kim insanlarla muâmele ederken onlara zulüm etmezse, onlarla**

konuşurken yalan söylemezse, onlara verdiği va'di yerine getirirse, mürüvveti tam, adâleti açık, dostluğu vâcib olur" buyurmuştur.

Mürüvveti, yüksek himmet ve nefsin terbiyesi kolaylaştırır. Yüksek himmet, insanı ilerlemeye yöneltir ve ihtisas kazanmaya sebeb olur. Zîrâ yüksek himmet sahibi, düşük ve önemsiz kalmayı kendisine yediremez ve noksanlık kötülüğünü kabûl etmez. Bundan dolayı yüksek himmet, mürüvvet sahibi olmayı kolaylaştırır. Nefsin terbiyesi de mürüvvet sahibi olmayı kolaylaştırır. Çünkü nefsin terbiyesi ile insan edebli olur ve ahlâkî değerler ve temizlenmeler istikrârlı olur. Nefs çok kötüdür. Ba'zan iyi şeylerden bile kaçar. Fakat nefs terbiye edilmiş olunca, edebi taleb ve faziletlere rağbet eder.

Ba'zı âlimler mürüvvetin şartlarını şöyle sıralamışlardır Haram işlememek, günahlardan sakınmak, insaf ile hüküm vermek, zulüm etmemek, hakkı olmayana göz dikmemek, kölesi olmayan kimseyi karşılıksız, çalıştırmamak, zayıfa karşı kuvvetli olana yardım etmemek, alçak olanı şerefli olana tarcih etmemek, vebal ve günah olan şeylere sevinmemek, kötü isim yapacak olan hareketlerde bulunmamak, mürüvvetin şartlarındandır.

İyilik etmek: Kerem ve ihsân sahipleri, başkalarına bir iyilik yaptıkları zaman, bundaki niyetleri Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olmalıdır. Karşıdaki şahıstan bir karşılık beklememeli, mükâfatını Allahü teâlâdan istemelidir.

Bir köylü Hazreti Ömer'in huzûruna gelerek, "Ey hayır sahibi Hazreti Ömer! Allahü teâlâ seni Cennetle mükâfatlandırsın. Kızlarım ve anaları için giyecek birşeyler istiyorum. Zamanın ağır şartlarına karşı bize kalkan ol. Bunları Allah rızâsı için yap!" diye ba'zı beyitler okudu. Hazreti Ömer, "Eğer bu arzularını yerine getirmezsem ne olur?" deyince, "O zaman ümitsiz olarak dönüp giderim" dedi. Hazreti Ömer "Gidersen ne olur?" diye sordu. Köylü "Sen müslümanların halifesisin. Herkesin iyilik ve fenâlıkları toplanıp, ihsânda bulunanların durağının Cennet, ihsânda bulunmaktan kaçınanların gideceği yerin de Cehennem olduğu gün, benim hâlim senden suâl edilebilir" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, sakalları ıslanıncaya kadar ağladı ve yanında bulunan bütün malını o kimseye hediye etti.

Allahü teâlâ, Hazreti Davud'a (a.s.) şöyle vahy etti: "Yâ Dâvûd! Benim kullarıma olan ihsânımı onlara hatırlat ki, beni sevsinler, zira kullarım, ancak kendilerine ihsân ve iyilik edenleri severler." iyilik etmek, insanların kalbine yumuşaklık, sevgi ve şefkat verdiği için, insanlar arasındaki yakınlığın devamını sağlayan önemli esaslardan biridir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kulların kalbi, iyiliğini gördüğüne sevgi, fenâlığını gördüğüne de buğz ve düşmanlık etmek üzere yaratılmıştır"** buyurmuştur.

İmâm-ı Mâverdî hazretleri buyurdu ki: "Kul, geceleri, gündüz yaptığı işlerin muhâsebesini yapmalıdır. Zîrâ geceleyin, insanın aklı ve fikri daha topludur. Muhâsebe yaptığı sırada, gündüz yaptığı işi faydalı bulursa, onu yapmaya devam eder. Şayet kötü bulursa, onu telâfi etmeye çalışır ve ileride bundan ve bunun benzerinden sakınır."

"Cin, dört ana maddeden yapılmıştır: Su, toprak maddeleri, havadaki gazlar ve ateş. Bunlardan ateş; alev, ışık ve dumandır. Mâric denilen, alev kısmından yaratılan cinnîlerin mü'minleri, kâfirleri ve fâsıkları vardır."

"Zinânın iki sebebi vardır. İlki, gözü serbest bırakmak, ikincisi şehvetle bakmaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Alî'ye buyurdu ki: **"Yâ Ali, birinci bakışına ikincisini ilâve etme. Çünkü birincisi senin lehine, ikincisi ise aleyhinedir."** Bu hadîs-i şerîfteki

"Birinci bakışına ikincisini ilâve etme" sözünün iki anlamı vardır. Birincisi, gözün bakışına kalbinin bakışını da ilâve etme. İkincisi, sehven vâki olan ilk bakışına, bile bile olan ikinci bakışını ilâve etme. Hazreti Îsâ (a.s.) "Sakın, bir bakıştan sonra bir daha bakma. Zira ikinci bakış, kalbe şehvet tohumunu eker ve bu da belâ olarak sahibine yeter." Şehvet, akıllı olanları aldatır. Zeki olanlara haksızlık eder. Çirkin olanları güzel gösterir. Rezaletleri teşvik eder. Şehvet, bütün fenâlıkların sebeb ve teşvikçisidir. Şehvet için Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Dört haslet vardır ki, bunlara sahip olan, Cenneti hak etmiş olur ve şeytanın şerrinden korunmuş olur. 1) Rağbet ve istek anında nefsine hâkim olmak. 2) Korku anında nefsine hâkim olmak. 3) Şehvet anında nefsine hakim olmak. 4) Öfke anında nefsine hâkim olmak"** buyurdu."

"Ba'zı kimselerin dostluğu dilindedir. Arkandan sana hıyânet eder, sözüne ve dostluğuna vefa göstermez. Seni zem ve gıybet eder. Karşılaştığınızda yüzünüze güler. Böyle iki yüzlü kimseler, yanlarında iken seni memnun eder. Arkandan da sulb ve alkam ismindeki iki ağaç gibi acı meyve verirler."

Ahnef bin Kâys buyuruyor ki: "Bir kimse bana düşmanlık etse, ben ona şu üç sıfatın biriyle karşılık veririm. Bu kimse benden büyükse ona saygı duyar, karşılık vermem. Benden küçükse, kadrimi ondan yüksek görüp, kötü muâmeleye tenezzül etmem. Benim akranım ise, ona af ve ihsân ile muâmelede bulunurum."

Abdullah bin Hasen, oğluna şöyle dedi; "Akıllı olan düşmandan sakındığın gibi, câhil olan dostun istişâresinden de sakın. Zira câhilin istişâresiyle, çok kısa zamanda çıkmaza girersin. Böylece akıllı düşmanın hilesine ve câhil dostun tehlikesine kapılırsın."

"Konuşmanın ba'zı şartları vardır.

Konuşan bunlara riâyet ettiği takdîrde, konuşması iyi ve güzel olur. Bu şartlar şunlardır: ilki, konuşma, onu gerektiren bir menfaat veya bir zararın defi için olmalıdır. İkincisi, yerinde konuşmalıdır. Üçüncüsü, gerektiği kadar konuşup sözü uzatmamalıdır. Dördüncüsü, söyleyeceği sözleri iyice seçmelidir."

"Sabır altı kısımdır: ilki ve en önemlisi, Hak teâlânın emirlerini yerine getirmekte ve yasaklarından sakınmakta sabır göstermektir, ikincisi, çeşitli zamanlarda karşılaşılan üzücü olaylar ve durumlar karşısında sabretmektir. Üçüncüsü, elden çıkmış ve ulaşılması imkânsız hâle gelmiş şeylere sabretmektir. Dördüncüsü, ileride meydana gelmesinden endişe edilen korkunç olaylara ve gerçekleşmesinden korkulan musibetlere karşı sabretmektir, Beşincisi, bekleyip umduğu bir ni'meti kazanmak için sabır göstermektir. Altıncısı, insanın karşılaştığı kötü ve korkunç hâller karşısında sabretmektir."

"Müşavere yapılacak kişide şu beş şart bulunmalıdır: 1) Tam akıllı ve geçmiş tecrübesi olmalıdır. 2) Dindar ve takvâ sahibi olmalıdır. 3) Nasihat eden bir dost olmalıdır. 4) Fikri dağıtıcı, kaygı ve meşgûl edici üzüntüden sâlim olmalıdır. 5) Kendisine danışılan işte onu ilgilendiren bir maksadı ve onu etkileyecek bir arzu olmamalıdır."

"Namus ve haysiyeti zedeleyen sözler ikiye ayrılır, ilki, sâdece sahibinin namus ve haysiyetini zedeleyip, başkasına zarar vermeyen sözlerdir ki, bunlar; yalan ve çirkin sözlerdir, ikincisi, zararı başkasına dokunan sözlerdir ki, bunlar, gıybet, fitnecilik, jurnal, iftira ve kötü söz söylemektir."

"Ba'zı eski eserlerde şöyle yazıyor iyiliğe karşı nankörlük etmek, emânete hıyânet etmek, sıla-i rahmi kesmek, cezaları derhal verilen şeylerdendir."

"Kul, minnet altına girmekten ve başkasının yardımına güvenmekten kaçınmalıdır. Zîrâ minnet, minnet edilen kimsede ve minnet sahibinde de kölelik zinciri gibi bir kuvvet meydana getirir. Başkasının yardımına güvenmek, ona yük olmaktır. Başkasına yük olan kimse, insanların gözünde alçalır. Böyle alçalan kimsenin, insanların yanında değeri olmaz. Ali bin Ebi Tâlib (r.a.), oğlu Hazreti Hüseyn'e yaptığı vasıyyette buyurdu ki; "Yavrucuğum, Allahü teâlâ ile aranda ni'met sahibi birisinin olmasına mâni olabilirsen ol. Hak teâlâ, seni hür yaratmışken, başkasına köle olma. Çünkü Allahü teâlâdan gelen az mal, başkasından gelen çok maldan daha şerefli ve değerlidir. Gerçi Allahü teâlâdan gelen malın azını da çok kabûl etmek lâzımdır."

"Allahü teâlânın korkusu kalbine yerleşmiş olan kimse, insanlar hakkında insaflı muâmelede bulunur, insanlar ise kendilerine iyi muâmelede bulunanı severler. Bundan dolayı insanların sevgisi, kişinin kalbindeki Allah korkusuna delâlettir. O kimsenin iyiliğine insanlar buğz ediyorlarsa, kişinin kötülüğüne ve kalbinde Allah korkusunun az olduğuna delîldir."

Âlimlerimiz buyuruyor ki: "Edebsiz bir âlim harab bir binaya benzer. Yukarısına doğru çıkıldıkça tehlike korkusu artar, kurumuş dereye benzer ki, derinliği arttıkça sarplaşır. Verimli, fakat işlenmemiş toprağa benzer ki, işlenmediği sürede birbirine karışmış faydasız otlar çoğalır ve vahşî hayvanların yuvası olur."

İslâm âlimlerinden biri buyuruyor ki: "İnsanların sahip olduğu makam iki kısımdır, ilki, şeref ve meziyet, gayret ve hamiyet sayesinde elde ettiği makamdır ki, kendisiyle şeref bulur ve bu gibilerin dâima tevâzuları artar, ikincisi, meziyetten mahrûm olduğu halde, şans eseri mevki sahibi olan ahmaklardır. Bunlar ise kibir ve gurûrdan sarhoş olmuşlardır."

"Saîd bin Urve buyuruyor ki: Benim yarım yüzüm ve dilim olup çirkin görünmem, iki yüzlü, iki dilli ve iki ayrı sözlü münâfık olmamdan daha hayırlıdır."

"Ey insan! Sen nefsine nasihat etmeyi ganîmet bil. Kendi ayıplarını gizlemek ve mazeret beyân etmek sûretiyle nefsine dalkavukluk etme."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 189

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 80

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 423

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 285

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 267

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 322

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 155

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 282

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 19, 45, 126, 140, 168

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 689

11) Târih-i Bağdâd cild-12, sh. 102

12) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 25

13) El-A'lâm cild-4, sh. 327

14) El-Lübâb fi tehzîb-il-ensâb cild-3, sh. 156

15) Lisân-ül-mizân cild-4, sh. 260

16) Mu'cem-ül-üdebâ cild-5, sh. 407

17) El-Muntazam cild-2, sh. 67

18) Târih-ül-hulefâ sh. 406, 464

19) El-Kâmil fit-târih cild-9, sh. 617

20) El-Vezâra (mukaddime) sh. 41, 43

21) Edeb-üd-dünyâ ved-dîn sh. 65

22) Edeb-ül-kâdı cild-1, sh. 58, 87, 90

23) El-Ahkâm-üs-sultâniyye sh. 8

24) Geschichte der Arabischen Literatur cild-1, sh. 386

25) Brockelmann, sup-1, sh. 668

26) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034, 666

27) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 287

MEKKÎ BİN ABDÜSSELÂM

Kudüs'de yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi Mekkî bin Abdüsselâm el-Makdisî er-Rumeylî'dir. Mekkî bin Abdüsselâm hazretleri, 432 (m. 1040) senesi. Aşure gününde doğdu. Vera' sahibi, sika (güvenilir) bir zât idi. 492 (m. 1099) senesinde, Kudüs'de frenk kâfirleri tarafından şehid edildi. Onu şehîd edenler yakalandı. Kendilerinden bin miskâl diyet istendi. Hiçbiri kabûl etmediği için, hepsi öldürüldü. Daha sonra Hıristiyanlar Kudüs'ü işgal edip, pek azı müstesna, ne kadar çoluk-çocuk ve âlim varsa, hepsini şehîd ettiler. Çok büyük zulüm yaptılar.

Mekkî bin Abdüsselâm, Kudüs'de; Muhammed bin Ali bin Yahyâ bin Selvan el-Mâzinî Ebû Osman Verkâ' ve Abdülazîz bin Ahmed en-Nasîbînî'den, Mısır'da; Abdülbâkî bin Fâris el-Mukrî ve Abdülazîz bin Hasen ed-Darrâb'dan, Şam'da; Ebü'l-Kâsım İbrâhim bin Muhammed el-Hınnâiy ve Ali bin el-Hıdır'dan, Askalan'da; Ahmed bin Hüseyn eş-Şemmâ'dan, Sur'da; Ebû Bekr el-Hatîb Abdurrahmân bin Ali el-Kâmilî'den, Trablus'da; Hüseyn bin Ahmed'den, Bağdad'da; Ebû Ca'fer bin Müslime ve Abdussamed bin el-Me'mûn'dan hadîs-i şerîf rivâyet edip ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf dinlemek için; Kûfe, Vâsıt, Tekrit, Musul gibi şehirlere gitti ve oralardaki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden ise; Hibetullah eş-Şîrâzî, Ömer er-Râvvâsî, Muhammed bin Ali el-Mihrecâni, Ebû Saîd Âmmâr bin Tâhir, İsmâil bin es-Semerkândî, Hamzâ bin Kıravvas, Gâlib bin Ahmed ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Mekkî bin Abdüsselâm için Mü'temin es-Sâcî, "Çeşitli memleketlerdeki insanların müşkülü olan mes'eleler ona sorulur, ondan fetvâlar istenirdi." İbn-üs-Sem'ânî ise, "Mekkî bin Abdüsselâm büyük bir âlim olup, ilmin inceliklerine vâkıf ve vera' sahibi, hıfzı kuvvetli bir zât idi. Târih ilminde çok geniş bilgi sahibi olup, Beyt-i Makdis ve fazileti ile ilgili bir târih kitabı yazdı. Bu kitabında çok bilgileri bir araya getirdi" demektedir.

Mekkî bin Abdüsselâm hazretlerinin yazmış olduğu tek eser, Târih-ü Beyt-il-makdis'tir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 4

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 332

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 398

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 471

MEKKÎ BİN EBÎ TÂLİB

Büyük kırâat ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Mekkî bin Ebî Tâlib Hammuş bin Muhammed bin Muhtâr el-Kaysî, el-Mukrî'dir. Fakîh, edîb bir zât idi. 355 (m. 966) senesi Şa'bân ayının son günlerinde, sabah vakti Kayrevan'da dünyâya geldi. Kayrevan'da büyüyüp yetişen Ebû Muhammed, ilim öğrenmek için birçok beldeye gitti. Kur'ân-ı kerîme âit ilimlerde ve Arabî dil ilimlerinde derin âlim olan Ebû Muhammed'in anlayışı ve ahlâkı çok güzel idi. 437 (m. 1045) senesi Muharrem ayında, Kurtuba'da vefât etti. Rabda'ya defnedildi. Namazını oğlu Ebû Tâlib Muhammed kıldırdı.

Ebû Muhammed, Kayrevan'da Ebû Muhammed bin Ebî Zeyd ve Ebû Mutarrif el-Hasen el-Kâbisî'den ilim öğrendi. Onüç yaşında ilim öğrenmek için Mısır'a gitti. Orada edebiyat ve hesab ilimlerini tahsil etti. Bu öğrenimini tamamladıktan sonra, ondokuz yaşında iken Kayrevan'a geri döndü. Kayrevan'da kırâat ilimlerini öğrendikten sonra, 377 (m. 987) senesinde ikinci defa Mısır'a gitti. Buradan, hac mevsiminde hac görevini yerine getirmek için Mekke'ye gitti. 379 (m. 989) senesinde Mekke'den Mısır'a geri döndü. Burada Ebû Adî Abdülazîz bin Ali, Ebû Bekr Muhammed el-Udfuvî, Ebü't-Tayyib Abdülmünîm, Ebü'l-Hasen Tâhir bin Abdülmünîm'den ilim öğrendi.

Daha sonra Kayrevan'a dönen Ebû Muhammed, tahsilini tamamlamak için iki defa daha Mısır'a gitti. 387 (m. 997) senesinde, Kayrevan'dan Mekke'ye gitti. Burada üç sene kaldı. Bu sürede Ebü'l-Hasen Ahmed bin Firas, Ebû Tâhir Muhammed bin Muhammed el-Uceyfi, Ebü'l-Kâsım es-Sekatî, Ebü'l-Hasen bin Züreyc el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed bin İbrâhim el-Mervezî, Ebü'l-Abbâs eş-Süvâ ve birçok âlimden ilim tahsil etti. Mekke'den Kayrevan'a dönen Ebû Muhammed buradan Endülüs'e hicret etti.

Endülüs'e giden Ebû Muhammed Câmi-i Kurtuba'da ders verdi. Ondan çok kimse ilim öğrendi. Ebû Muhammed, burada talebelere Kur'ân-ı kerîmin okunuşuna âit ilimleri öğretti. Sonra Câmi'-üz-Zâhire'de Âmiroğullarının saltanatı yıkılıncaya kadar Kur'ân-ı kerîm öğretti. Ebû Muhammed'den; büyük âlimlerden İbn-i Attab, Hatim bin Ahmed ve Ebü'l-Asbag bin Sehl ilim öğrenip, rivâyette bulundular.

Mekkî bin Ebî Tâlib; hayır sahibi, faziletli, mütevâzi, dînine bağlı bir zât idi. Duâsının kabûl olmasıyla meşhûr oldu. Bu konuda şöyle bir olay anlatılır "Ebû Muhammed birgün hutbe okurken, birisi ona hakaret etti. Bunun üzerine Ebû Muhammed, "Yâ Rabbî, ona karşı sen bana kâfisin" diye duâ etti. Bu kişi, bir daha o câmiye giremedi."

Ebû Muhammed'in Kur'ân-ı kerîm ilimlerine dâir yazdığı pekçok eseri vardır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. El-Hidâye fî bülûg-in-nihâye: Yetmiş cüzdür. 2. Müntehâb-ül-hucce: Otuz cüzdür. 3. Et-Tebsire fil-kırâat: En meşhûr eseri olup beş cüzdür. 4. El-Mü'ciz fil-kırâat: iki cüzdür. 5. Kitâb-ül-me'sûr an Mâlikin fî ahkâm-il-Kur'ân ve tefsîrihî: On cüzlük bir eserdir. 6. Er-Riâyetü li tecvîd-il-kırâat: Dört cüzdür. 7. İhtisar Ahkâm-il-Kur'ân: Dört cüzlük bir eserdir. 8. El-Kûşûf an vücûh-il-kırâat ve ileliha (on cüz), 9. El-İzâh li nâsih-il-Kur'ân ve mensûhuhu (üç cüz), 10. El-İcâz fî nâsih-il-Kur'ân ve mensûhuhu (bir cüz), 11. Ez-Zâhî fil-Lemi ed-Dâletü alâ mesta milâfi'l i'râb (dört cüz), 12. El-İntisâf (üç cüz), 13. Et-Tenbîh alâ usûli kırâati Nâfiîn (üç cüz), 14. El-İbâne an Meân-il-kırâat (bir cüz), 15. El-Vakf alâ kellâ ve bellâ fil-Kur'ân (iki cüz), 16. Tenzîh-

ül-melâiketi aniz-zünûbi ve fadlihim alâ benî Âdem (bir cüz), 17. İhtilâf-ül-ulemâi fin-nefs ver-rûh (bir cüz), 18. İcâb-ül-cezâ alâ Kâfil-is-saydi fil-harâm hatâün alâ mezheb-il-İmâm-ı Mâlik (bir cüz), 19. Müşkilü garîb-il-Kur'ân (üç cüz), 20. Beyân-ül-amel fil-hacci evvel-il-ihrâm ilâ ziyâreti kabri Resûlullah (s.a.v.) (bir cüz), 21. Farz-ül-hacci alâ men istehâ'a ileyhi sebilâ (bir cüz), 22. Et-Tezkira li ihtilâf-il-Kurrâ (bir cüz), 23. Tesmiyet-ül-ahzâb (bir cüz), 24. Müşkil-il-meânî ve tefsîr (onbeş cüz), 25. Beyân-üs-sagâiri vel-kebâir, 26. El-İhtilâfu fiz-zebihi menhûre, 27. El-Yâ'ât-il-müseddede fil-Kur'ân-i vel-kelâm, 28. El-Hurûf-ül-müdgame Şerh-üt-tamâm vel-vakf, 29. Er-Riyâd el-Müntekî fil-Ahbâr.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 260

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 275

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 298

4) El-Kırâatti bi efrikıyye sh. 333

5) Kitâb-us-sıla cild-2, sh. 597

6) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 346

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 331, 392, 337, 338

8) Mu'cem-ül-üdebâ cild-19, sh. 167

9) Mir'at-ül-cinân cild-3, sh. 57

10) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 85, cild-2, sh. 554

11) Keşf-üz-zünûn sh. 2, 33, 121, 206, 210, 339, 393, 404, 459, 495, 660, 908, 938

MUHAMMED BERDÂNÎ

Hadîs, kırâat ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Hasen bin Ali bin Hüseyn bin Hârûn'dur. Berdânî ve Ferâdî nisbet edildi. Emîn lakabı verildi. Berdân'da 388 (m. 998) yılında doğdu. Bağdad'a göçüp orada yerleşti. 469 (m. 1076) yılında vefât edip; Ahmed bin Hanbel hazretlerinin de kabrinin bulunduğu Bâb-ı Harb'deki mezarlığa defnedildi.

İlim öğrenmek için seyahatlere çıkan Muhammed Berdânî; Ebü'l-Hasen bin Rızkaveyh, Ebü'l-Hüseyn bin Büşrân ve kardeşi Ebü'l-Kâsım, Ebü'l-Fadl Temîmî ve kardeşi Ebü'l-Ferec, Ebü'l-Hasen bin Mahled, Ebû Ali bin Şâzân, Berkânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Birçok ilimde söz sahibi oldu. Fıkıh ve hadîs ilimlerindeki üstünlüğü ile tanındı. Bilhassa miras hukuku ile ilgili hükümleri, ya'nî ferâiz ilmini çok iyi bilirdi. Gittiği her yerde gördüklerine İslâmiyetle ilgili birşeyler anlatıp öğretmeye gayret ederdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışır, dünyâ malına hiç ehemmiyet vermezdi. Geçimini kitap yazarak temin ederdi. Oruç tutulması haram olan beş gün hariç otuz yıl devamlı oruç tuttu. Geceleri hep ibâdet ederdi.

Muhammed Berdânî'den birçok âlim ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bunların en meşhûrları; başta onun ilim meclislerini hiç kaçırmayan oğulları Ebû Ali ve Ebû Yasîr olmak üzere, Kâdı Ebû Bekr bin Abdülbâkî, Hâfız Ebû Muhammed Semerkandî'dir.

Birçok kıymetli kitap yazdı. "Fazîlet-üz-zikr ved-duâ" adlı eserini oğlu Ebû Ali nakletti. Talebelerine okutup, istifâde etmelerine sebeb oldu.

Muhammed Berdânî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.); **"Altını, altınla satmayınız. Ancak misli misline satınız. Onların bir kısmını da, bir kısmı üzerine ziyâde etmeyiniz. Darb olunmuş gümüşü de, gümüş ile satmayınız. Ancak misli misline satınız. Onun bir kısmını bir kısım üzerine arttırmayınız. Onlardan gayb olanı, hazır olan şeyle satmayınız"** buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfin meşhûr olan rivâyeti ise şöyledir:

"Altını altın ile, gümüşü gümüş ile, buğdayı buğday ile, arpayı arpa ile, hurmayı hurma ile, tuzu da tuz ile misli misline, dengi dengine, eli eline (tehirsiz) **satınız."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 4

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

3) Zeyl-i Tabakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 13

MUHAMMED BİN ABDULLAH EL-LEBBÂNÎ

Şafiî mezhebindeki hadîs âlimlerinden. Ferâiz ilminde de meşhûrdur. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Hasen el-Basrî, künyesi Ebû Hüseyn olup, İbn-ül-Lebbân lakabiyle meşhûr olmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. İlim öğrenmeğe çok gayret etmiş, Bağdad ve başka şehirleri dolaşmıştır. 402 (m. 1011) senesi Rebî'ül-evvel ayının sonlarında, Perşembe günü tahminen 80 yaşlarında vefât etmiştir.

Ferâiz ilminde derin bilgiye sahip olan İbn-i Lebbân; Ebû Abbâs Muhammed bin Ahmed el-Esrim, Hasen bin Muhammed bin Osman el-Fesevî, Ebû Bekr bin Dâse, Muhammed İbni Ahmed bin Mahmûye el-Askerî ve daha başkalarından ilim tahsilinde bulundu. Bağdad'a gittiğinde orada hadîs öğrendi. Kendisinden de; Ahmed bin Ebî Müslim el-Ferâzî, Ebû Hâmid el-İsferâînî, Ebû Hüseyn Ahmed bin Muhammed bin Yahyâ el-Kazerûnî (ki zamanında ferâiz ve hesab ilmini ondan iyi bilen yoktu) ve başkaları ilim öğrendiler.

İbn-i Lebbân, hadîs ilminde güvenilir ve sağlam olup, fıkıh ilmi, ferâiz (mal taksimi) ve tereke kısımlarında meşhûr olmuştur. İbn-i Hatîb, "Zamanında ferâiz ilmini en iyi bilendi" diye bildirmiştir.

Şeyh Ebû İshâk şöyle anlatır: Fıkıh ve ferâizde zamanının İmâmı idi. Bir benzeri olmayan birçok kitap tasnif etmiş, birçok kimse kendisinden ve kitaplarından istifâde etmiş, ilim öğrenmişlerdir.

İbn-i Lebbân, birçok değerli kitap yazmıştır. Kitaplarından "El-İ'câz fil-ferâiz", "Ferâiz-i İbn-ül-Lebbân" (Üç nüsha olup, bir nüshası el-İ'câz'dır.) adlı kitapları bilinmektedir. Bu kitapları. İsminden de anlaşılacağı gibi ferâiz ilmine âittir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 154

2) Târih-i Bağdad cild-5, sh. 472

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 164, 165

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 207

5) Keşf-üz-zünûn sh. 206, 1245

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 59

MUHAMMED BİN ABDURRAHMÂN EN-NESEVÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Hadîs, tefsîr, fıkıh, edebiyat, nahiv, lügat âlimi ve şâir. İsmi, Muhammed bin Abdurrahmân bin Ahmed bin Ali en-Nesevî'dir. Künyesi Ebû Ömer olup, kadılar kadısı diye bilinirdi. 378 (m. 988) senesinde Horasan'ın Nesâ şehrinde doğdu, ilim öğrenmede çok gayretli olup, Irak, Mısır, Şam, Mekke ve daha başka şehirleri dolaştı. Selçuklu Sultânı Tuğrul Bey tarafından Bağdad'a, hilâfet makamına elçi olarak gönderildi ve Selçuklu devlet adamları tarafından çok sevilip, mühim işlerde görevlendirildi. Kâim bi-emrillah onu Harezm'e kadı ta'yin etti ve Ekd-el-Kudâd (kadılar kadısı) lakabını verdi. 478 (m. 1085) senesinde vefât etti.

Nesevî, fıkıh ilmini kendi memleketi Nesâ'da Kâdı Hasen ed-Demmâni ve en-Nesevî'den alarak yetişmiş, daha sonra Irak'a giderek orada ilim tahsil etmiştir. Nişâbûr'da; Ebû İshâk İsferâinî, Cürcan'da: Ebû Muammer el-İsmâilî, Mısır'da; Ebû Abdullah Muhammed bin Fadl bin Nazif el-Ferrâ, Dımeşk'de; Ebû Hasen Ali bin Mûsâ es-Simsâr, Mekke'de; Ebû Zer el-Hirevî, Nesâ'da; Ebû Bekr Muhammed bin Züheyr bin Ahdal en-Nesâî'den ilim tahsilinde bulunmuştur. Çeşitli ilim meclislerinde bulunarak istifâde etmiş ve hadîs ilmi hakkında dersler vermiştir.

Kendisinden de; Ebû Abdullah el-Furâvî, Abdülmünîm el-Kuşeyrî, İsmâil bin Sâlih el-Müzenî ve daha başka âlimler ilim tahsilinde bulunmuşlardır.

Sem'ânî onu, "Kâdıların reîsi olarak bilinen, fazilet ve haya bakımından zamanındaki âlimlerin en üstünlerinden, sultan tarafından, izzet ve ikram gören bir zât idi" diye bildirmektedir.

Muhammed Nesevî, kimsenin ayıbını araştırmaz ve çirkin şeylerde de bir güzellik görmeye çalışırdı. Kimsenin ayıbını yüzüne vurmazdı. Tek maksadı Allahü teâlâya kul olmak ve O'nun kullarına Hizmet etmekti. Ebû Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî dedi ki: "Hiç bir kimsenin kötü tarafını aramaz, onun iyiliklerinden bahsederdi. Bir defasında kendisine bir fakîhin birçok kötü hâlleri anlatıldığında, Nesevî: "Böyle demeyiniz. O kimsenin hiç bir güzel vasfı bulunmasa da, imamet sarığını çok güzel sarıyor" demiştir.

Harezmî ise onun için şöyle anlatır: Asrında fazilet ve iyilik yönünden, makam, güzel huy, haya ve yumuşak hâl bakımından en ileride idi. Dinî ilimlerin her birinde çok mahir olup, lügat, nahiv, müfessir, müderris (profesör), fıkıh âlimi, müftî, ilmî münâzarası kuvvetli, şâir ve hadîs âlimi idi. Dînine bağlılığı örnek olup, halkı; haramlardan, kusur ve kötü olan şeylerden nehyederdi.

Nesevî'nin bir şiirinin açıklaması şöyle:

"Kim Allahü teâlânın nezdinde bir makam elde etmek istiyorsa, ona hakkıyla itaat etsin. O'na gerçek itaat ise, O'nun beğendiği şeyleri hakkıyla yapmaktır. Allahü teâlâya itaat etmek için gerçek yolu ara, böyle yaparsan Cenneti kazanır, Cehennemden kurtulursun."

O, tefsîr ve fıkıh ilmine dâir eserler tasnif etmiştir. Fakat bunlar elimize geçmemiştir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 178

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 36

3) Tabakât-Üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 36

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 134

5) El-A'lâm cild-6, sh. 191

MUHAMMED BİN ABDÜLMELİK ET-TABERÎ (Muhammed es-Sülemî)

Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülmelik bin Halef es-Sülemî'dir. Künyesi Ebû Halef olup, doğumu kesin olarak bilinmemektedir. Şafiî mezhebinde büyük bir âlimdir. Fıkıh ilmini iki büyük âlimden öğrendi. Bunlar, Kaffâl-i sagîr (Abdullah bin Ahmed el-Mervezî) ve Ebû Mensûr-i Bağdâdî'dir. Fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde mütehassıs bir âlimdir. İlim, vera', zühd ve güzel ahlâk ile süslenmiş yüksek bir zât idi. 470 (m. 1077) senesinde vefât etti.

Şafiî âlimlerinin önde gelenlerindendir. Fıkıh ilminde yüksek bir âlim olan Muhammed es-Sülemî, bu ilmin çeşitli mes'elelerine âit birçok kitap yazmıştır. Bu tasniflerinden başlıcaları; "En-Nev'ul-fıkhi min envâ'ıl-maksûd", "El-Kinâyetü fil-fıkh", "El-Muayyen alâ mukteza'ddîn" "Şerh-ül-miftâh li-İbn-i Kas fî fürû'-il-fıkh-iş-Şâfii" ismindeki eserlerdir.

Onun tasavvuf ilmine âit en meşhûr eseri, "Selvet-ül-ârifîn ve üns-ül-müştâkîn" ismindeki kitabıdır. Tasavvuf ilmini anlatan çok kıymetli bir eserdir. Bu kitapta yer alan konular arasında birçok ma'rifetler, hakîkat ehlinin hâllerini bildiren şaşılacak bilgiler vardır. O, bu eserini Ebû Ali Hassan bin Ebî Saîd-i Menî'î için hazırlamıştır. Onu 72 baba ayırarak tertîb etti. İlk bâb, tasavvuf kelimesinin çeşitli ma'nâlarını bildirmektedir. Son bâbta da, sûfilerin tabakalarını ve terceme-i hallerini beyân etmekte, açıklamaktadır. Ancak şu kadar var ki, onun bu eseri Ebû Kâsım el-Kuşeyrî'nin "Risâle"sini taklid ederek hazırlanmış olduğundan ve belki de bu sebepten tanınmamıştır. Halbuki çok güzel bir eserdir. Ebû Halef bu kitabında, tasavvuf büyüklerinin hâl tercümelerini, menkıbelerini, insanlar için örnek olan hayatlarını çok güzel bir şekilde anlatmaktadır. Bu eserin yazılması 459 (m. 1067) senesinin Rebî'ül-âhır ayında tamamlanmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 256

2) Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-4, sh. 179

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

4) Keşf-üz-zünûn sh. 518, 689, 1735, 1769

MUHAMMED BİN ABDÜLVÂHİD (Ebü'l-Ferec)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Ferec Dârimî'dir. 358 (m. 969) senesinde Bağdad'da doğdu. 449 (m. 1057)'de Şam'da vefât etti. Fıkıh ilmini Ebü'l-Hüseyn bin el-Erdebîlî'den öğrendi. Ayrıca hesab (matematik) ilminde de âlim ve şâir idi. Bağdad'dan Rahbe'ye gidip, bir müddet orada kaldıktan sonra Dımeşk'e (Şam'a) gidip, orada yerleşti. İlim aldığı âlimlerden bir kısmı da; Ebû Muhammed bin Mâşî Ebû Bekr Verrâk, Muhammed bin Muzaffer, Ebû Bekr İbni Şâzân ve diğer âlimlerdir. Kendisinden ise; Ebû Ali Ehvezî, Abdülazîz Kettânî, Ebû Tâhir Muhammed bin Hasen el-Habbâl, Hâfız Ebû Bekr el-Hatîb ve diğerleri ilim almışlardır. "Câmi'-ül-Cevâmî' ve "Mevdû-ül-Bedâî" "El-İstizkâr" adlı eserleri vardır. Şeyh Ebû İshâk şöyle demiştir: "O fıkıhda, hesab ilminde âlim ve şâirdir. Ondan daha fasih ve güzel konuşanı görmedim."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 183

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 266

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 70

4) El-A'lâm cild-6, sh. 254

5) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 362

MUHAMMED BİN ABDÜLVÂHİD EL-ERDESTÂNÎ

İsfehan'da yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ubeydullah bin Ahmed bin Mufaddal bin Şehreyâr'dır. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, Erdestânlıdır. Doğum tarihi belli değildir. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Kıymetli kitaplar yazdı. 411 (m. 1020) senesinde hayatta olduğu, kaynak eserlerde bildirilmektedir.

Fıkıh ilmine dâ'ir yazdığı üç cildlik "Ed-Delâil-üs-sem'ıyye alel-mesâil-iş-şer'ıyye" kitabı meşhûrdur. Bu kitabında, İmâm-ı a'zam ile İmâm-ı Mâlik'in ayrıldıkları ictihâdî mes'eleleri en güzel şekilde beyân etmektedir. Bu arada, kendisi de İmâm-ı Şafiî'nin ictihâdlarını bildirmektedir. Ayrıca burada, Ubeydullah bin Ya'kûb bin İshâk bin Cemil'in, "Müsned-i Ahmed bin Meni'" ismindeki eserlerinden birçok rivâyetler yapmaktadır. Hâfız Zehebî, "Bu zât, onun büyük hocasıdır" demektedir.

Hadîs ilminde hafız idi. Yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. En büyük hocası Ubeydullah bin Ya'kûb'dan başka, Hasen bin Ahmed bin Ali el-Bağdâdî'den, Ahmed bin İbrâhim el-Abkasî el-Mekkî'den, Ebû Abdullah bin Mende'den, Hasen bin Osman bin Bekrân'dan, Ebû Ömer bin Mehdî el-Fârisî'den, İbrâhim bin Abdullah bin Hurraşid Kûle'den, Ebû Tâhir İbrâhim bin Muhammed ez-Zehebî'den, Ebû Nu'aym-ı İsfehânî'den ve daha pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Birçoğunu eserinde yazdı. Kendisinden; Ebû Ali el-Haddâd ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Hâfız Ebû Mes'ûd Süleymân bin İbrâhim el-İsfehânî, ondan bizzat dinleyerek, kitabındaki bütün hadîs-i şerîfleri rivâyet edenlerden oldu. Ayrıca onun yukarıda adı geçen kitabı, Süleymân bin İbrâhim'in icâzet vermesi ile Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Mâşâze tarafından da dinlenip rivâyet edildi.

Erdestânî, bu kitabını 411 (m. 1020) senesinde te'lîf ettikten sonra vefât etmiştir. Hâfız Ebû Sa'd bin Sem'ânî "Ensâb" kitabında, onun dedesinin adının "Ubeydullah bin Ahmed" olduğunu bildirmektedir. Başkaları böyle bildirmedi.

Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kadın beş vakit namazını kılar, Ramazan ayında oruç tutar, namusunu korur ve kocasına itaat ederse, dilediği kapıdan Cennete girer."**

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 180

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 265

3) Keşf-üz-zünûn sh. 760

MUHAMMED BİN AHMED EL-BUHÂRÎ (Goncâr)

Buhârâ'da yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Süleymân bin Kâmil el-Buhârî'dir. "Goncâr" lakabı ile meşhûr olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. 337 (m. 948) senesinde Buhârâ'da doğdu. Hadîs ve târih ilimlerinde mütehassıs idi. Çok hadîs-i şerîf ezberlemişti.

"Buhârâ Târihi" ismindeki kitabın sahibidir. Dört Halîfe'nin faziletlerini anlatan kıymetli bir eseri daha vardır. 412 (m. 1021) senesinde vefât etti.

Hadîs ilminde Hâfız idi. Ya'nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezbere biliyordu. Bu ilmi Halef bin Muhammed el-Hayyâm'dan, Sehl bin Osman es-Sülemî'den, Ebû Ubeyd Ahmed bin Urve el-Keremînî'den, Muhammed bin Hafs bin Eslem'den, İbrâhim bin Hârûn el-Melâhımî'den, Hasen bin Yûsuf bin Ya'kûb'dan, Muhammed bin Muhammed bin Sâbır'dan ve daha birçok âlimden aldı. Buhârâ'dan başka bir yere gitmedi. Çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi.

Kendisinden de; Ebü'l-Muzaffer Hennâd bin İbrâhim en-Nesefî ve daha başkaları hadîs-i şerîf öğrendiler, rivâyette bulundular. İbn-i Nâsırüddîn diyor ki, "O Hâfızdır. Rivâyetleri sika (sağlam, güvenilir) olup, eserleri bulunan âlimlerin en büyüklerindendir. Onun bildirdiği bir, hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana insanlarla, Kelime-i şehâdet getirinceye, namazları kılıp zekâtı verinceye kadar harb etmem, emrolundu. Böyle yaparlarsa, kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar."**

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1052

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 7

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 196

4) El-A'lâm cild-5, sh. 313

5) Keşf-üz-zünûn sh. 286, 1276

MUHAMMED BİN AHMED EL-FÂRİSÎ (Ebû Bekr-i Beydâvî)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abbâs el-Fârisî'dir. Künyesi, Ebû Bekr-i Beydâvi'dir. 392 (m. 1002) senesinde İran'ın Beydâ şehrinde doğdu. Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimidir. Tasavvuf ilminde de yüksek derecelerde bulunuyordu. Beydâ şehrinde, Şafiî mezhebinden olan üç büyük âlim yetişti. Bunlardan birisi Ebû Bekr-i Beydâvi, diğeri bunun dâmâdı kadı Ebû Tayyîb-i Taberî, üçüncüsü de, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin hocası, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Ahmed'dir. Ebû İshâk, kitabında kendi hocasından başkasını anlatmamıştır. Fıkıh ve tasavvuf ilimlerinden herbirine âit birçok kitaplar yazdı. 468 (m. 1076) senesinde vefât etti. -Ebû Bekr-i Beydâvî, büyük bir fıkıh âlimidir. Kâdılık vazîfesinde bulunmuştur. Ayrıca edîb bir zât idi. Fıkıh ilminde, "Et-Tebsire fî fürû'-il-fıkh" kitabının sahibidir. Muhtasar olan bu kitabın üzerine iki şerh yapmıştır. Bunlardan birisi, "El-Edille fî ta'lîl-i mesâil-üt-Tebsîre"dir. İkincisi de, "Et-Tezkire fî şerh-ıt-Tebsire" olup iki cilddir. Kitabın tasnifini kendisi şöyle anlatıyor "Bu kitabı, Musul'a yakın Bârâm denilen yerden dönerken uğradığım ve dört gün kaldığım Kurh denilen beldede, cemâate öğleye kadar ders verip müzâkere ederken tasnif etmiştim. O sırada yanımda başka bir kitab da yoktu. Orada hazır bulunan âlimler de vardı. Kitabın hazırlanması, 421 (m. 1030) senesi, Şevval ayının ondördüncü gününde tamamlanmıştı." Bu sözünün delîli, güzel bir şerh olması ve içinde çok faydalı şeyler bulunmasıdır.

Ayrıca İbn-i Salâh, onun "El-İrşâd fî şerh-i kifâyet-is-Saymerî" isminde bir kitabının da olduğunu bildirmektedir.

Hatîb-i Bağdadî, bu zâtı, "Târih"inde yazmamıştır. Bunun sebebi, ya Bağdad'a gelmemiş olmasından veya kendisinden hiç rivâyette bulunmamasından, yahut da bilinmeyen başka bir sebeptendir. Halbuki Muhammed bin Abdullah-i Beydâvî'yi anlatmaktadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 96

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 273

3) El-A'lâm cild-5, sh. 314

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

5) İzâh-ül-meknûn (Zeyl-i keşf-üz-zünûn) cild-1, sh. 52

MUHAMMED BİN AHMED EL-HÂŞİMÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Ali olup ismi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Îsâ bin Ahmed bin Mûsâ bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdullah bin Ma'bet bin Abdülmuttalib el-Hâşimî'dir. Ebû Ali 345 (m. 957) senesi Zilkâ'de ayında doğdu. 428 (m. 1037) senesi Rabi'ül-âhır ayının üçüncü günü, Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yere defnedildi. Cenâze namazını kılmak için, çok kalabalık bir halk topluluğu hazır bulundu.

Ebû Ali, Muhammed bin Muzaffer, Ebü'l'Hüseyn bin Sem'ûn, Ebü'l-Hasen et-Temîmî'den ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Ali, devrinde Hanbelî mezhebinin en büyük âlimlerinden idi. Şöhretten uzak, kadri yüksek bir zâttır. Zamanının halifesi kendisine çok hürmet ederdi. Muhammed bin Ahmed Câmi'-ül-Medine'de ders okuttu. Hanbelî mezhebine göre birçok kitap yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: Kitâb-ül-i'tikâd, el-İrşâd fil-mezheb, Şerhü Kitâb-ül-Harki, Ebû Ali hazretlerine, Allahü teâlâya îmândan sorulduğunda, şöyle cevap verdi: "Allahü teâlânın birliğini kalb ile tasdik, dil ile ikrârdır. Allahü teâlânın birliği ezelî ve ebedîdir. O görür ve işitir. Sıfatları da zatı gibidir. Benzeri bir varlık yoktur. Eğer Allahü teâlâ, "Ey kullarım! Sizleri günahlardan arındırdım" deseydi. Kul hiçbir zaman günah işlemezdi."

Muhammed bin Ahmed hazretleri buyurdu ki:

"Allahü teâlânın günahları ve sevâbları tartacağı terazisi vardır."

"Peygamberler kabirlerinde diridirler. Namaz kılarlar, ölü, Cum'a günü güneş doğmadan önce ve doğduktan sonra ziyâretçisini tanır."

"İcma' ve tevâtüre muhalefet eden sapıktır."

"Hazreti Ali, hem hilâfette, hem de fazilette dört halifenin dördüncüsüdür."

"Kul için bir takım melekler vardır ki, Allahü teâlânın emriyle onu muhafaza ederler."

"Nasihat, sâlih amellerin en faziletlisi ve dinde asıldır."

"Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: insanlara ilim öğretmekten daha faziletli bir ibâdet bilmiyorum."

"Ehl-i kıbleden, ister büyük, ister küçük günah işleyen olsun, böyle bir kimse küfür ile itham edilemez."

"Tövbe; hakkıyla Allahü teâlâdan korkanların işidir."

Muhammed bin Ahmed'in Kitâb-ül-i'tikâd adlı eserinden ba'zı bölümler: "Allahü teâlâ seni doğru i'tikâd edenlerden ve ona yardımcı olanlardan eylesin. Âmin. İ'tikâdî mevzûlarda

konuşmak, konuşanın hem dinine, hem de dünyâsına zarar verir. Dünyâdaki zararına gelince; kin ve tehlikelere sebeb olur. Gömülüp, gitmiş ba'zı fitneleri ortaya çıkarır. Dini yönden zararına gelince; bu mevzûlara dalan kimse, hevâsına (nefsinin arzu ve isteklerine) uymaktan, Ehl-i sünnet i'tikâdına ters düşen i'tikâdlara düşmekten emîn olamazlar."

"Meymun bir Mihrân buyurdu ki: Üç şey ile kendini imtihan etme. Birincisi, kendisine Allahü teâlâya itaati emrederim gayesiyle bile olsa, sultânın huzûruna girme, ikincisi, kendisine Kur'ân-ı kerîmi öğretmek niyetiyle bile olsa, yabancı kadının yanına girme. Üçüncüsü, hevâ sahibinin (nefsinin arzusuna uyanın) sözünü dinleme. Çünkü sen, kalbine ondan ne bağlandığını bilemezsin."

"Âlimlerden bir cemâat, akâid konusunu inceleyip, lâzım olanlar hakkında bildirilmesi lâzım olanları bildirdiler."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Hak, Ömer'in dili üzeredir. Ömer, Cennetliklerin kandilidir"** buyurdu. Selef-i sâlihînden bir zât da, "Dilim yırtıcı bir hayvandır. Eğer onu salıverirsem beni yer" buyurdu. Şöyle anlatılır. "Meliklerden birinin bir terbiye edicisi vardı. Birgün melik ile beraber yolculuk yapıyorlardı. Bir yere geldiler. Burada bir kuş ötüyordu. Melik o kuşun avlanmasını istedi. Yanındakiler o kuşu avladılar. Terbiye edici bunun üzerine, "Eğer bu kuş ötmese idi, avlanmaktan kurtulacaktı" dedi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 13

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 182

3) Târih-i Bağdâd cild-1, sh. 354

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 238

MUHAMMED BİN AHMED EL-HİREVÎ (Ebû Âsım el-Abbâdî)

Herât'ta yetişen Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah İbni Abbâd el-Hirevî, künyesi de Ebû Âsım'dır. "Abbâdî" lakabı ile meşhûr oldu. 375 (m. 985) senesinde Herât şehrinde doğdu. Hadîs ve fıkıh ilminde büyük bir âlim olarak yetişti. Şafiî mezhebinin âlimleri arasında, en önde gelenlerden oldu. Mezhebindeki mes'eleleri ezberlemişti. İlimleri tetkik etmek husûsunda umman gibiydi. Kitaplardaki ibârelerin gizliliğini, sözlerin karşılığını iyi bilirdi. Bu husûsta gözde olan bir zât olup, keskin bir zekâya sahipti. Çok kıymetli kitaplar yazdı. 485 (m. 1066) senesi Şevval ayında vefât etti. Hadîs ilmini birçok âlimden aldı. O, Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed bin İbrâhim bin Sehl el-Karrâb'dan ve başka âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Onun büyüklüğü, fıkıh ilmi ile meşgûliyetinden sonra meydana çıktı. Bu ilmi dört büyük âlimden aldı. Bunlar, Herat'ta; Kâdı Ebû Mensûr Muhammed bin Muhammed el-Ezdî, Nişâbûr'da da; Ebû Ömer el-Bistâmî, Üstâd Ebû Tâhir ez-Ziyâdî, Ebû İshâk-ı İsferâîni'dir.

Kâdı Ebû Sa'd-ı Hirevî diyor ki; "Ebû Âsım-ı Abbâdî, fıkıh ilminde çok ince bilgilere sâhib olması ve bu ilimde sözlerinin senet olması sebebiyle, asrının âlimleri arasında en yüksek oldu."

Yine Ebû Sa'd anlatıyor "Ondan başka kimsede bulunmayan âdetlerinden birisi de, her söze bir ta'lîk, açıklama yapardı. Çünkü hocası Ebû İshâk, kendisinde bulunan bu özelliği, ona da sirayet ettirmişti." Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf: Hazreti Ebû Hüreyre Anlatıyor Bir kerre

Resûlullaha (s.a.v.) bir adam gelip: "Yâ Resûlallah! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme, insanlar içinde en ziyâde lâyık ve müstehak olan kimdir?" diye sordu. Resûl-i ekrem: **"Annendir!"** diye cevap verdi. "Sonra kimdir?" dedi. Resûl-i ekrem: **"Sonra annendir!"** buyurdu. "Sonra kimdir?" dedi. Resûl-i ekrem: **"Sonra annendir!"** buyurdu. "Sonra kimdir?" deyince, (dördüncüde) **"Sonra babandır!"** diye cevap verdi. Buyurdu ki:

"Kur'ân-ı kerîmden namazın sahih olacağı miktardan fazlasını öğrenmek, nafile namaz kılmaktan daha çok sevâbtır. Zaten namaz için Kur'ân-ı kerîm ezberlemek, müslümanlara emirdir."

"Üzerinde zekât borcu olup da hiç bir malı bulunmayan hasta, hemen vermeye gücü yetince ödemeye niyet eder, borç istemez. Çünkü, o da ayrı bir borcu olur."

"Âlim ile avamdan olan iki müslüman esîr düşseler ve birini esâretten kurtarmak mümkün olsa, âlimi bırakıp, avam olan, müslümanı kurtarmak daha uygundur. Çünkü avam, herhangi bir sıkıntı ile karşılaşınca dininden vazgeçebilir. Halbuki âlim, ancak çok sıkıştırılınca konuşur. Onun kalbi, imânda daha kavidir. Dininden hemen dönmez. Halbuki âlim ile avamdan birisi, avret yerleri açılmak durumunda kalan bir yerde bulunsalar ve ancak bir kişinin örtünebileceği bir elbise bulunsa, bunu âlim olan kimseye vermek daha uygundur. Çünkü avamdan olanın avret yeri açık olsa bile, âlim ona bakmaz."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Edeb-ül-kazâ, 2. El-Hâdî ilâ mezheb-il-ulemâ, 3. Er-Reddü alâ Sem'ânî, 4. Tabakât-ül-fukahâ-iş-Şâfiiyye, 5. Ahkâm-ül-miyâh, 6. El-Mebsût, 7. El-Erâf Kâdılığın ve hükümet sırlarının yerine getirilmesindeki şartları beyân eden bir eserdir.

Abbâdî, "Tabakât-ül-fukahâ-iş-Şâfiiyye" adındaki eserinin mukaddimesinde buyuruyor ki: Selefin (daha önceki âlimlerin), Eshâb-ı Kirâmın tabakalarını, herbirinin üstünlüklerini bildirmeye gayret ettiklerini gördüm. Çünkü onlara uymak ve gittikleri yolda yürümek, dînimizin emridir. Sahabeyi görmekle şereflenen Tabiîni ve onların yolunda bulunan seçilmiş yüksek âlimlerin tabakalarını da bildirdiler. Çünkü bunlar da, Eshâb-ı Kirâm ile bizim aramızda vâsıta olmuşlar ve fıkıh, ahkâm ve hudûd, meânî ve çeşitli ilim yollarını yerine getirmişlerdir. Onlardan sonra, çeşitli memleketlerde yetişen ve herkes tarafından bilinen "Eshâb-ı fetâvâ"dan olan fıkıh âlimleri meşhûr oldu.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebinde olan âlimlerin de, onun eshâbının ve ona tâbi olanların, meselâ, Ebû Yûsuf, Ya'kûb bin İbrâhim, Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî, Züfer, Hasen bin Zeyyâd, Hasen bin Ebî Melek, Esed bin Amr, Seddâd bin Hakim, Abdullah bin Mübârek ve İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den rivâyette bulunan daha nice âlimlerin yollarını medhettiklerini, övdüklerini gördüm. Ben de İmâ'm-ı Şafiî'nin eshâbından, onun mezhebindekilerden, zamanındaki yardımcılarından ve ondan rivâyet edenlerden tanıdıklarımın isimlerini yazmaya karar verdim, önce, İmâm-ı Şafiî'nin nesebini yazmaya başladım:

İmâm-ı Şâfiî'nin ismi ve nesebi; Muhammed bin İdrîs bin Abbâs bin Osman bin Şafiî bin Saîb bin Ubeyd bin Abd-i Yezîd bin Hâşim bin Muttalib bin Abd-i Menâfdır. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Âlimlerden bir çoğu, Resûlullah (s.a.v.) efendimizden bildirilen sahih, doğru olan haberleri delîl kabûl ederek, onun mezhebini seçtiler ve herkesi bu haberlere ve ma'nâsına tâbi olmayı bildirdiler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"İmâmlar, Kureyştendir."

"Kureyşten ilim öğreniniz. Onlara ilim öğretmeyiniz!"

"Kureyş'i önde tutunuz."

"Kureyş'te olan bir kişinin re'yi, Kureyşî olmayan iki kişinin re'yinden daha faziletlidir."

"Kureyş'e sövmeyiniz. Zîra Kureyşli bir âlim, yeryüzünü ilimle doldurur."

(İmâm-ı Şafiî'nin sekizinci babası, Hâşim bin Muttalib bin Abd-i Menâf'dır. Resûlullahın dedelerinden olan Hâşim, bu Hâşim'in amcasıdır. Beşinci babası Saîb Bedr gazâsında düşman ordusunda idi. Sonra oğlu Şafiî ile beraber sahabî oldular. Bunun için "Şafiî" denildi. Annesi, Hazreti Hasen soyundan olup şerîfedir, ilim, amel, zühd, ma'rifet, zekâ, Hâfıza ve neseb bakımlarından zamanındaki imamların en üstünü idi. Önce olanların çoğunun da üstünde oldu. Mezhebi her yere yayıldı. Haremeyn (Mekke-Medîne) ve Filistin tamamen Şafiî oldu. **"Kureyş âlimi, yeryüzünü ilim ile doldurur"** hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Şafiî'de zuhur eyledi.)

Abbâdî bu eserinde, yüzelli civarında Şafiî âlimi hakkında bilgi vermektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 10

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 214

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 104

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 306 5) Keşf-üz-zünûn, sh. 47, 964

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

7) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 249

8) Sahîh-i Buhârî (Kitâb-ül-edeb ve kitâb-üt-tıb)

MUHAMMED BİN AHMED EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Mahmûd en-Nesefî olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 414 (m. 1023) senesinde vefât etti. Kâdı idi. Ebû Bekr er-Râzî, Ebû Hâcib el-Esterâbâdî ve Ebû Nasr eş-Şîrâzî gibi zamanının meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Kendisi de birçok büyük âlim yetiştirmiştir. Fıkıh âlimlerinin önde gelenlerindendir. Zühd ve vera' sahibi idi. Haramlardan ve şüpheli olan şeylerden çok sakınırdı. Allahü teâlâyı çok sevmesi ve bu sevgiden mahrûm olmak korkusu pekçok idi. İffet ve edebi fevkalâde idi. Herkese iyilik etmeyi severdi. Sâde bir hayat yaşar, fakirliği severdi. Kanâat sahibi idi.

Fakirliği, ailesinin kalabalığı ve çeşitli musibetler sebebiyle çok sıkıntılar çekmekle beraber; kanâati ve Allahü teâlâya olan tevekkülü pekçok idi. Hâlinden şikâyet etmezdi. Kaynaklarda Ebû Ca'fer Muhammed bin Ahmed en-Nesefî hazretlerinin "Et-Ta'lîka fil-hilâf' isimli bir eseri zikredilmektedir.

---

1) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 62

2) Keşf-üz-zünûn cild-1. sh. 424

3) El-Muntazam fî târih-il-ümem cild-8, sh. 15

4) Cevâhir-ül-mudiyye v. 118 a-b

5) El-Kâmil fit-tarih cild-7, sh. 315

6) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 157

MUHAMMED BİN ALİ (İbn-ül-Uşârî)

Bağdad'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Feth bin Muhammed bin Ali'dir. Künyesi Ebû Tâlib'dir. "İbn-ül-Uşârî" diye meşhûr oldu. 366 (m. 976) senesinin Muharrem ayında Bağdad'da doğdu. Çok âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Birçok hadîs-i şerîf bildirdi. 451 (m. 1087) senesi Cemâzil-evvel ayının, yirmidokuzuncu günü vefât etti.

Hadîs ilminde sadûk (sağlam, güvenilir) bir râvi olmakla meşhûr olan bir âlimdir. O, başta Ebû Bekr Muhammed bin Yûsuf el-Allâf, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Muhmî el-Lü'lü'î, Yûsuf bin Ömer el-Kavvâs, Ali bin Ömer es-Sekeri, Ebû Hafs bin Şahin, Ebû Heysem bin Habbâbe, Ebû Bekr Muhammed bin Ömer bin Muhammed Gîlân es-Simsâr, Dâre Kutnî ve daha birçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf öğrendi ve rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de; Ebû Ca'fer bin Ebî Mûsâ, Hatîb-i Bağdadî ve daha birçok âlim, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Hatîb-i Bağdadî, "Târih-i Bağdâd" ismindeki eserinde diyor ki "Ben de ondan hadîs-i şerîf yazdım. O, rivâyetinde sika (güvenilir, sağlam), sâlih, dinine çok bağlı bir âlimdi."

İbn-ül-Uşâri, Zühd sahibi olan âlimlerdendir. Dünyâya meyli yoktu. Tasavvuf ma'rifetlerinde Ebû Abdullah bin Bata, Ebû Hafs-ı Bermekî ve Ebû Abdullah bin Hâmid ile sohbet etti, onlardan feyz alarak yükseldi.

Şöyle anlatılır: "Bir Cum'a gününde, askerlerden biri, İbn-ül-Uşârî ile karşılaşmıştı. Ona, "Yanında hangi şeyler vardır?" diye sordu. Cevâbında: "Yanımda birşey yoktur" dedi. Fakat cebinde bulunan bir miktar parayı söylemeyi unutmuştu. Hemen aklına geldi. Kendisinden birşeyler isteyen askeri çağırdı. Cebinden çıkarıp onun eline koydu ve "Bu benim yanımda olan paradır, unutmuşum. Onu alınız!" dedi. Bu şahıs, onun heybetinden korktu ve parayı almadan çekip gitti."

Çok hadîs-i şerîf ezberlemiş olup Hâfız idi. Ya'nî yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senetleri ve râvîleri ile birlikte ezbere biliyordu Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın faziletlerini bildiren birçok hadîs-i şerîf bildirmektedir, Ayrıca onun bildirdiği hadîs-i şerîflerde, mübârek günlerden birisi olan Aşure gününün fazileti hakkında Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Aşure gününde oruç tutunuz. Çoluk çocuğunuza iyilik yapınız! Bir kimse, Aşure günü çoluk çocuğuna iyilik yapsa, onları sevindirse, Allahü teâlâ ona, senenin diğer günlerini iyi eder. Aşure günü oruç tutanın orucu, kırk yıllık günahına keffâret olur. Aşure gecesini ihyâ edip, sabahleyin de oruçlu olsa, ölüm acısını hissetmeden Vefât eder."

"Bir kimse Aşure günü oruç tutsa, Allahü teâlâ ona bin şehîd sevâbı verir. Aşure günü oruçlu olan kimse için, yedi gök ehlinin sevâbını yazar. Aşure günü iftar ettirse, ümmet-i Muhammed'in hepsine iftar ettirmiş karınlarını doyurmuş gibi sevâb yazılır. Aşure günü bir yetimin başını okşayanın, yetimin başındaki saçları kadar Cennette derecesi artar" Eshâb-ı Kirâm, "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ Aşure gününü, diğer günlerden üstün tutmuş mudur?" dediklerinde, Resûlullah efendimiz: **"Evet, Allahü teâlâ Aşure gününü, diğer günlerinden üstün tutmuştur. Allahü teâlâ gökleri Aşure günü** (Muharrem'in onuncu günü) **yarattı. Dağları, denizleri, Kalemi, Levhi ve Âdem aleyhisselâmı Aşure günü yarattı. Âdem aleyhisselâmı Aşure günü Cennete soktu. İbrâhim aleyhisselâmı**

ateşten Aşure günü kurtardı. Aşure gününde, oğlunun yerine kesmek için ona büyük bir koç verdi. Allahü teâlâ, Fir'avn'ı Aşure günü (Kızıldeniz'de suda) **boğdu. Eyyûb aleyhisselâmdan belâyı, Aşure günü kaldırdı. Âdem aleyhisselâmın tövbesini Aşure günü kabûl etti. Dûvûd aleyhisselâmın zellesini Aşure günü bağışladı, Îsâ aleyhisselâm, Aşure günü dünyâya geldi. Kıyâmette, Aşure günü** (gökten yeryüzüne) **inecektir"** buyurdu.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 191

2) Târih-i Bağdâd cild-3, sh. 107

3) Mizân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 656

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 33

MUHAMMED BİN DÂVÛD

Merv şehrinde yetişen âlimlerin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Muhammed el-Mervezî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Saydelânî ve Dâvûdî diye tanınan Muhammed bin Dâvûd hazretleri, ilim öğreterek insanların ma'nevî yönden yetişmelerini sağladığı gibi, çeşitli ilâçlar yapıp satarak, onların beden sıhhatlerine de hizmet etti. Bu işe nisbetle Saydelânî diye tanınmıştır. Babasına nisbetle de Dâvûdî diye meşhûr olmuştur. Fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde derîn âlim idi. Meşhûr fıkıh âlimi Ebû Bekr-i Kaffâl ile dostlukları vardı. Ondan ilim öğrendi. Kendisi de bir çok kimsenin ilimde yükselmesine vesile olmuştur.

Ebû Bekr-i Saydelânî 427 (m. 1036) senesinde vefât etti. Muhtasar şerhi ve başka eserleri vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 129

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 298

MUHAMMED BİN FADL ER-RAVVÂSÎ (El-Belhî)

Belh'de yetişen büyük tefsîr âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Fadl bin Muhammed bin Ca'fer bin Sâlih er Ravvâsî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, İran'ın Belh şehrinde doğdu. "Mîrek-i Belhî" ve "Ravvâsî" nisbetleriyle meşhûr oldu. "Tefsîr-i kebir" isimli eserin sahibi olan Ravvâsî, ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl olur ve insanlara devamlı nasihat ederdi. İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini bildirmek ve yasaklarından sakındırmak için son derece gayret gösterirdi. 413 (m. 1022) senesinin sonlarında Belh'de vefât etti. 416 (m. 1025) senesinde vefât ettiği de bildirilmektedir.

Büyük tefsîr âlimi olan Ravvâsî; Ahmed bin Muhammed bin Nâfi', Muhammed bin Ali bin Anbese ve diğer birçok âlimden ilim almış, onlardan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Kendisinden de; Ali bin Muhammed bin Haydar ve daha birçok âlim; hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Muhammed bin Fadl er-Ravvâsî, bütün ömrünü ilme vermiş ve insanların saadete kavuşması için çalışmıştır. Dünyâya düşkün olmayıp, gayet sâde bir hayat yaşardı.

Kıymetli eserleri vardır. Bunlardan "Tefsîr-ül-Kur'ân" ismindeki eseri en meşhûr olanıdır. El-Kuraşî, "Tabakât-ül-Hânefiyye" ismindeki eserinde diyor ki: "Onun, Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatan "El-i'tikâd" isimli bir kitabı vardır. Bu eserini, zamanın devlet başkanı Sebük Tekin için yazmıştır."

"El-i'tikâd" kitabında buyuruyor ki: "Şüphesiz ki, ilim akıldan daha faziletlidir. Bir kimse, "Akıl, ilimden daha efdaldir" derse, bozuk bir inanca saplanmıştır. Herşeyi akıl ile ölçmeye kalkışmak felâkettir. Aklın anlayamadıkları çoktur. Böyle bozuk i'tikâdda olanlara Mu'tezilî denir." Yine buyuruyor ki "Şüphesiz ilim bir ihtiyâçtır. Akıl ise alet gibidir."

Zehebî de "El-İber" isimli eserinde diyor ki; "Muhammed bin Fadl, Belh'den Semerkand'a gelip yerleşti. Orada va'z ve nasihat etmekte çok yükseldi. Dört büyük âlim, onun ilim meclisine, vefât edinceye kadar devam etti. Büyük âlim Ahmed Hadraveyh el-Belhî de onunla arkadaşlık yapmıştır. Ahmed Hadraveyh, Kuteybe'den en son hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunan âlim olup, Ebû Bekr bin el-Mukrî'ye icâzet vermiştir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 222

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 38

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11. sh. 129, 130

4) El-Vâfî cild-4, sh. 322, 323

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1393

MUHAMMED BİN HALEF

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Muhammed bin Halef bin Saîd bin Vehb'dir. İbn-ül-Murabıt diye tanındı. Aslen Endülüslüdür. Meriyye şehrinde kadılık yapmıştır. Pekçok değerli âlimlerden okuyan Muhammed bin Halef, 485 (m. 1092) yılında Medine'de vefât etmiştir.

Muhammed bin Halef, Ebü'l-Kâsım el-Mühelleb ve Ahmed bin Muhammed et Talmenekî'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Ahmed bin Muhammed, kendisine icâzet (diploma) verdi. Muhammed bin Halef, ayrıca Muhammed bin Abbâs el-Kayrevânî'den istifâde etti. Kendisinden; Kâdı Ebû Abdullah et-Temîmî, Kâdı Ebû Ali el-Hâfız ve fıkıh âlimi olan Ebû Muhammed bin Ebî Ca'fer ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi.

Fazilet sahibi bir zât olan Muhammed bin Halef, halka Ehl-i sünnet inancını anlatır, bu doğru i'tikâdın yayılmasına çok gayret ederdi. İnsanlar onun yanına hadîs-i şerîf dinlemek için gelirlerdi.

Ömrünü çok değerli eserler yazarak ve İslâmiyete hizmet ederek geçiren bu âlimin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır:

1. Kitâb-ün-kebîrun fî serh-ü-Câmi'-is-Sahîh lil-Buhârî. Bu eser, Sahîh-i Buhârî'nin şerhidir. 2. Ta'likât-ün-alel-Müdevvene fil-fıkh. 3. El-Vusûl ilel-garaz-il-matlûb min cevâhiri kût-il-kulûb.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 273

2) El-Vâfî bil-vefeyât cild-3, sh. 46

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1361, 1644

4) El-A'lâm cild-6, sh. 348

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 76

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 284

MUHAMMED BİN HASEN RÂZÂNÎ

Kırâat, Arabî ilimler ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi Muhammed bin Hasen bin Ca'fer'dir. Râzân'da 426 (m. 1035) yılında doğdu. Evâne'de yerleşti. 494 (m. 1101) yılında orada vefât etti.

Babası da kendisi gibi âlimdi. Bu sebepten Ebû Abdullah Râzânî, ilim tahsiline babası Hasen bin Ca'fer'den öğrendikleriyle başladı. Babasından fıkıh ilmini aldı. "Tabakât-ı Hanâbile" sahibi Kâdı Ebû Ya'lâ'dan hadîs-i şerîf işitip fıkıh öğrendi. Ebü'l Ganâim bin Me'mûn, Ebû Bekr bin Hamdeveyh ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. İşittiklerini yazarak ezberledi. Kırâat, hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Allahü teâlânın dinini öğrenmeye ve öğretmeye çok çalışır, Rabbinin rızâsını kazanmaya gayret ederdi. Mala paraya kıymet vermez, eline geçeni, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların fazlasını da terk ederdi. Çok ibâdet ederdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri teheccüd namazı kılardı. Duâlarının kabûl olduğu çok görüldü. Birçok kimseler kerâmetlerine şahit oldular. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara nasihat eder, Allahü teâlânın dinini âlimlerden veya kitaplarından öğrenmelerini bildirir, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmayanın ebedî saadete kavuşamayacağını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Hâfız Ebû Nasr Yunartî, İbn-i Sem'ânî ve daha birçok âlim talebeleri arasındaydı. Zâfir bin Mu'âviye de, kırâat ilminde yetiştirdiği talebelerindendir.

Zâfir bin Mu'âviye anlatır: "Hocam Ebû Abdullah Râzânî, birgün câmiye gitmek için evden çıkacağı sırada, çocuğu arkasından yetişti. "Oynamak için bir geyik isterim" dedi. Ebû Abdullah birşey söylemedi. Çocuk ısrar edince de, ağzından gayri ihtiyâri, "Yarın sana bir geyik gelir" deyiverdi. Çocuk çok sevindi. Koşarak geri döndü. Ertesi sabah, kapı vuruldu. Ebû Abdullah kapıyı açınca, bir geyiğin boynuzları ile kapıya vurmaya çalıştığını gördü. Çocuğunu çağırıp, "Al evlâdım, istediğin geyik geldi" dedi. Allahü teâlânın bu sevgili kulunun ağzından yanlışlıkla çıkan söz doğrulanmış ve o mübârek zâtın bir kerâmeti ortaya çıkmıştı."

İbn-i Neccâr tarihinde şöyle anlatır:

Biri, Ebû Abdullah Râzânî'yi hac esnasında Arafât'da gördü. Halbuki, Ebû Abdullah o sene hacca gitmemişti. Hacdan dönüşünde Ebû Abdullah'ı görünce, "Hanımımın nikâhı üzerine yemîn ederim ki, seni hacda gördüm" dedi. Ebû Abdullah kerâmetinin açığa çıkmasının üzüntüsüyle başını önüne eğdi. Gerçeği söylemese adamcağızın nikâhı hakkında sû-i zanna sebeb olacaktı. Çünkü herkes onun bu yıl hacca gitmediğini biliyordu. Adama "Senin nikâhın bozulmadı" dedikten sonra başını kaldırdı ve şöyle ilâve etti: "Bu ümmet, Allahü teâlânın düşmanı olan şeytanın, mü'min erkekler ve kadınlar arasında fitne çıkarmak için, bir anda şarktan garba gidebileceğinde icmâ' (sözbirliği, ittifâk) etti. Allahü teâlâya ibâdet ederek kulluk eden bir kimsenin de, Allahü teâlânın izniyle bir gecede Mekke'ye gidip geri dönebileceğini kimse inkâr etmedi." Sonra yemîn eden adama döndü ve "Rahat ol! Zevcen sana helâldir" buyurdu.

Hasen bin Harif anlatır. Birgün Ebû Abdullah Râzanî'nin meclisine geç kaldım. Kendisinden özür dileyince, "Özür dilemene gerek yoktur. Çünkü mü'minler, Allahü teâlânın takdîri ile bir araya gelirler. Birbirlerinden ma'nevî yönden istifâde ederler. Maddî rızık nasıl mukadderse, ma'nevî rızık da takdîr edilmiştir" buyurdu.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 91

2) El-Bidaye ven-nihâye cild-12, sh. 191

MUHAMMED BİN HÜSEYN (Ebû Ya'lâ)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Muhammed bin Hasen (veya Hüseyn)'dir. Künyesi Ebû Ya'lâ'dır. 380 (m. 990)'de doğdu. 458 (m. 1066) senesinde, Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına defn edildi. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin beşinci tabakasındandır. O, "Tabakât-ı Hanâbile" adlı eserin müellifi Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ebû Ya'lâ'nın babasıdır. Babası Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed, Hanefî mezhebinde fıkıh âlimi idi. Babası, o yirmi yaşında iken vefât etti. Vefât etmeden önce, oğlunun yetiştirilmesi için sevdiği bir zâta vasıyyet etti.

Ebû Ya'lâ, babasının bu vasıyyeti üzerine, İbn-i Müfriha ismiyle tanınmış olan bir âlimin yanına gitti. Kırâat ilminde âlim olan bu zâttan, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Bir müddet onun terbiyesinde kaldı ve derslerinde yetişti. Ondan çok istifâde etti. Ebû Ya'lâ'yı ilimde belli bir seviyeye ulaştıran bu zât, "Daha çok ilim öğrenmeyi arzu ediyorsan, meşhûr âlim Ebû Abdullah bin Hâmid'den ders alman gerekir" dedi. Bu tavsiye üzerine, Ebû Abdullah bin Hâmid hazretlerinin ders verdiği mescide gidip, ondan fıkıh dersleri almaya başladı. Bu hocası vefât edinceye kadar yanından ayrılmadı. Ondan Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini iyi bir şekilde öğrendi. Bu husûsta öyle ilerledi ki, zamanının meşhûr âlimlerinden oldu. Bir defasında, fıkıh ilmini öğrendiği hocası hacca giderken, "Sen gidiyorsun, biz kimden ders alacağız?" diyen talebelerine, Ebû Ya'lâ'yı göstererek: "Bu gençten alırsınız!" demiştir. Hocasının talebeleri arasında çok yükselmiş ve ilimde pek yüksek derecelere ulaşmıştır.

Hadîs ilminde ise, sika (güvenilir, sağlam) bir âlim olup, Ebü'l-Hüseyn Sekrî'den, Ebü'l-Kâsım bin Hebâbe'den, Abdullah bin Ahmed bin Mâlik'den, Ali bin Ma'rûf el-Bezzâz'dan, Ali bin Amr el-Harbî'den, Îsâ bin Ali bin Îsâ'dan, İsmâil bin Sevid'den, Mekke'de, Şam ve Haleb'de daha birçok hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir.

Muhammed bin Hüseyn Ebû Ya'lâ, hocası İbn-i Hâmid'in vefâtından sonra ders vermeye ve kitap yazmaya başladı. Sabri, tevâzusu, üstün ve gayretli çalışmalarıyla, ömrü boyunca İslâmiyete hizmet etti ve kıymetli eserler yazıp talebeler yetiştirdi. Kendisinden hadîs ve fıkıh ilmi öğrenen pekçok talebesi vardır. Ahmed bin Ali bin Sabit, Abdülazîz bin As en-Nahşebî, Ömer bin Ebü'l-Hasen ed-Dehşûnî el-Hayyât, Hibetullah bin Abdülvâris eş-Şîrâzî, İshâk bin Abdülvehhâb bin Mendeh el-Hâfız el-Mukrî ve daha pekçok sayıda zât ondan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundular. Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî, Ebû Ca'fer, Ebü'l-Ganâim İbni Zebîbû, Ebû Ali bin el-Bennâ, Ebü'l-Vefâ bin Kavas, Kâdı Ebû Ali el-Berzebînî, Kâdı Ebü'l-Feth bin Hable, Ali bin Ömer ed-Darîr, el-Harrânî, Ebû Yasîr bin Hadramî ve daha birçok zât da, ondan fıkıh ilmini öğrenmiştir.

Oğlu Ebü'l-Hüseyn, babasını "Tabakâtı Hanâbile" adlı eserinde şöyle övmektedir "O, bulunduğu mevkiyi, ilimdeki makamını fevkalâde dolduran bir âlim idi. Biz onu anlatmaktan âciziz. O, sıkıntılar ve musibetler karşısında sabırlı, muarızlarına tahammüllü, düşen dostlara yardımcı, küçük büyük herkese iyilik yapan, bilmeyenlere doğruyu anlatan ve daha nice üstün vasıflar sahibi bir âlim idi."

Cum'a günleri Cum'a namazından sonra Mensûr Câmii'nde hadîs-i şerîf okuyup yazdırırdı. Onun derslerini dinlemek için o kadar çok cemâat toplanırdı ki, kalabalığın çokluğundan yer kalmaz, namaz kılarken birbirlerinin sırtına secde ederlerdi, Geceyi üç kısma ayırır, bir kısmında istirahat eder, bir kısmında namaz kılar, bir kısmında da kitap yazardı. Yaşı çok ilerlemiş olduğu

hâlde, ders vermeyi ve kitap yazmayı hiç bırakmadı. Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olup, kırâat-ı aşereye vâkıf idi. Hadîs ilminde ve fıkıh ilminin usûl ve fürû' mes'elelerinde derin âlim idi. İlimde, ahlâkta, zühd ve takvâda zamanın en seçkin âlimlerinden idi. Yaşayışı ilmine, ilmi yaşayışına uygun idi.

Eserleri: Pekçok eser yazmış olup, bir kısmı şunlardır; "Ahkâm-ül-Kur'ân", "Nakl-ül-Kur'ân", "İzâh-ül-beyân", "Mesâil-ül-Îmân vel-mu'temed", "Muhtasar-ül-mu'temed vel-muktebes", "Muhtasar-ül-muktebes", "Uyûn-ül-mesâil", "Muhtasaru ibtâl-it-te'vîlât", "El-Kâfiye fî usûl-il-fıkıh", "Ahkâm-üs-sultâniyye", "Kitâb-üt-tıb".

Zamanın kâdı'l-kudâtı (kadılar kadısı) vefât edince, halife Kâim bi-emrillâh onun yerine geçebilecek zâhid ve âlim bir kadıya ihtiyâçları olduğunu bildirdi. Devrin ileri gelen âlimlerinden ba'zılarını, kadılık tekliflerini kabûl etmesi için Ebû Yalâ'ya gönderdi. Fakat o, bu teklifi kabûl etmekten çekindi. Gelenler kadılığı kabûl etmesi için çok ısrar ettiler. Ebû Ya'lâ, bu fazla ısrar karşısında yapılan teklifi kabûl etti. Ancak, ba'zı husûsi merasimlerde, protokolda yer almamak, karşılamalarda bulunmamak, yerine kendisinin vekîl ta'yin etmesi gibi şartlar ileri sürdü. Bu istekleri kabûl edildi Böylece kadılığa ta'yin edildi. Daha sonra Harran, Halvân kadılıkları da onun emrine verildi. Kâdılığı sırasında, riâyet edilmesi gerektiği halde terkedilmiş olan, kadılıkla ilgili birçok şeyi yeniden tatbik etti. Kâdılık, onun çalışmalarıyla tedbirleri ve düzenlemesiyle yeniden asıl hüviyetine kavuştu.

Vefât ettiği zaman, cenâzesinde büyük bir kalabalık toplanmıştır. Ayrıca, asrının meşhûr âlimleri de cenâze namazında bulunmuşlardı. Namazını oğlu Ebü'l-Kâsım kıldırdı.

Oğlu Ebü'l-Hüseyn şöyle anlatmıştır: Su'ûd el-Habeşî'den işittim, şöyle dedi: "Ben Kâdı Ebû Ya'lâ bin Ferrâ'nın cenâze namazında bulunamadım. Bundan dolayı üzülmüştüm. Vefâtından sonraki ilk Cum'a günü Dicle kenarına çıkmıştım. Bir zât bana selâm verdi ve: "Sen İbn-i Yûsuf'un kölesi Su'ûd musun?" dedi. "Evet" dedim. "Sana arkadaşın Ebû Ya'lâ'dan birşey anlatacağım" dedi. "Buyur" dedim. "Bu Cum'a gecesi bir rü'yâ gördüm. Mensûr Câmii'nin karşısında Züzanî zaviyesinde bulunuyordum. Şam kapısı tarafından on kişi bana doğru geliyorlardı, içlerinde hiç görmediğim bir şekilde nûr saçan bir zât gördüm. Onlardan birine, "Aranızdaki bu nûr saçan zât kimdir?" dedim. "O, Resûlullahdır (s.a.v.). Biz de Eshâbıyız" dedi. "Buraya niçin geldiniz?" dedim. "Resûlullah (s.a.v.) efendimize sor" dedi. Ben de yaklaşıp, "Yâ Resûlallah (s.a.v.), tâ Medîne-i münevvereden buraya teşrîf edişinizin sebebi nedir?" dedim. "Ebû Ya'lâ bin Ferrâ'nın cenâze namazına geldik" buyurdular."

Muhammed bin Hüseyn Ebû Ya'lâ, en meşhûr eserlerinden olan "Ahkâm-us-sultâniyye" ismindeki eserinde, İslâm devlet idâresinden, kamu (amme) hukukunun birçok müesseselerinden geniş olarak bahsetmektedir. Bu eserinde yer alan başlıca konular, ana hatlarıyla şöyledir:

1. Hilâfet (devlet başkanlığı): Bu bölümde, İslâm devlet başkanının, halîfenin ta'yini ve bu halifeyi seçecek olanlarda aranan şartlar, halife olacak şahısta aranan şartlar, halife seçimindeki çeşitli usûller ve daha başka husûslar yer almıştır.

2. Vezâret (devlet başkanı yardımcılığı): Vezirliğin şartları, ta'yin usûlü, çeşitleri yetkileri ve görev sahası, azli... gibi konular yer almıştır.

3. Eyâlet Vâliliği: Ta'yinleri, çeşitleri, görevleri ve diğer ilgili mes'eleler yer alır.

4. Harp Komutanlığı: Kısımları, vazîfeleri, komutanın orduyu sevk ve idâresi, savaş idâresi, askerlerin komutana karşı vazîfeleri ve bu husûsla ilgili diğer mes'eleler yer alır.

5. İç isyanlar (ehl-i ridde): isyan çeşitleri, dinden dönenlerle savaş, âsiler, şakiler ve yol kesenlerle savaş ve ayrıca bunlar karşısında yapılacak olan işler gibi konulara yer verilmiştir.

6. Adâlet işleri: Kâdılık (hâkimlik) şartları, salâhiyeti, yetkileri, görevleri, çeşitleri ve bu müessese ile alâkalı olan adli husûslar yer almıştır.

7. Mezâlim mahkemeleri (fevkalâde yetkili mahkemeler): Mâhiyeti, şartları, görevleri ve diğer ilgili mes'elelere yer verilmiştir.

8. Nakîblik (nüfus işleri) teşkilâtı: özel ve genel nüfus idârecileri, görevleri ve uygulama şekilleri anlatılmıştır. Bu husûsla ilgili mes'eleler üzerinde durulmuştur.

9. Namaz kıldırmak için İmâm ta'yini; Mescid, câmi imamlığın çeşitleri, ta'yinleri ve ta'yin usûlleri, İmâmda aranan şartlar ve tercih sebebleri, Cum'a namazı imamlığı, kıldırma usûlü, Cum'anın farziyeti gibi husûslar incelenmiştir.

10. Hac emirliği (hac işleri idâresi): Hac âmiri olacak şahsın görevleri, icra şekilleri v.s. anlatılmıştır.

11. Zekât işlerinin idâresi: Zekât me'murluğu, zekâta tâbi olan emvâl-i zâhirenin (görünen malların) meyvelerin, hububatın ve zekât düşen malların zekât miktarları anlatılmaktadır. Zekâtı alabilecek olanlar ve ilgili diğer mes'eleler yer almaktadır.

12. Fey' ve ganîmetler: Düşmanla harbten sonra ele geçen malların toplanması ve taksim edilmesi ile ilgili husûslar ve ganîmetler, harb esîrleri hakkında uygulanacak hükümler anlatılmaktadır. Esîrler, esîr edilen kadın ve çocuklar ile ilgili husûslar ve bu konu ile ilgili diğer mes'eleler yer Almıştır.

13. Cizye ve harac: Cizyenin mâhiyeti, toplama usûlü, vermekle mükellef olanlar, almanın şartları, zımmîlerin vazîfeleri. Harac şartlan, mikdârı, arazinin durumu, harac me'muru ve şartları anlatılmaktadır. Ayrıca muhtelif ölçü birimlerine âit bilgiler verilmiştir.

14. Şartları değişik bölgeler: Bölgelerin taksimi, birinci derecede önemli olan bölgeler, Kâ'be'nin ve Mekke'nin husûsiyetleri, Kâ'be'nin inşâsı, Mescid-i Harâm'ın genişletilmesi, Kâ'be örtüsü, Mekke şehri ve toprak mülkiyeti durumu gibi konular yer almaktadır. Ayrıca yasak (haram) bölge durumu, ayırıcı şartlar, Hicaz bölgesinin ayırıcı vasıfları ve şartları, serbest bölgeler ve bunlara bağlı husûslar anlatılmıştır.

15. İhyâ-ül-mevât (toprak işletme idâresi): ölü toprağı işletme şartları, sevâd arazisinin hukukî durumu, suların kısımları ve hukuki durumları, kuyu sahiblerinin hak ve vazîfeleri, kuyular ile ilgili hükümler, pınarlar (kaynaklar) ve hukukî durumları, sâhiblerinin hak ve vazîfeleri anlatılmaktadır.

16. Hama (otlak) ve İrfâk (amme mülkü): Mer'alar ve bunlardan istifâde, amme mülkleri kısımları ve hukukî durumları, câmilerden faydalanma, ders okutma, talebeler ve halka ders verenlerin vazîfeleri anlatılmaktadır.

17. Miri araziler ve temlik usûlü: Devlet arazisinden ferde mülkiyet hakkı tanıma, araziyi işletmek için gerekli zaman, işlenmiş arazilerin şahsî mülkiyete çevrilmesi, önceden işleme ve

mülk hakkı tanımak, uşr ve haraçla ilgili iltizam usûlü ve buna bağlı husûslar, mâdenlerin işletilmesi, mâden hakları ve mükellefiyetleri ile ilgili diğer husûslar yer almıştır.

18. Dîvân müessesesi: Divânın tarihçesi, İslâm devlet idâresinde yer alışı, Hazreti Ömer'in hizmetleri, Divânın kısımları: 1. Harb divânı; asker tesbiti, asker alabilme şartları, askere alınacakların kayıt işlemleri usûlü, soyların grublanması, askerlere verilecek hediyeler ve ücretler. 2. Devletin mâlî gelirlerine bakan dîvân ve buna bağlı husûslar. 3. Me'mûrların ta'yin ve azil dîvânı (personel işleri) devlet me'muriyetinde aranan şartlar, ta'yini, görev süresi, yetkileri. 4. Devlet hizmetlerini, yatırımlarını yürütme dîvânı, hazineden mal sarfetme işleri, dîvân kâtiblerinin görevleri, şartları, yetkileri, idarî ve mâlî ihtilâfları halletme, me'mûrları kontrol etme... gibi konular yer almaktadır.

19. Suçlar ve cezaları: Suçların ta'rîfi, suçla itham ve genel mahkeme usûlü, cezalar ve infaz şekilleri, emir ve yasaklara uymamanın cezaları, Zinâ, hırsızlık, içki içme, kazf (zinâ iftirası) liân (la'netleşme) cezaları, diğer suçlar ve cezaları ile ilgili husûslar yer almıştır.

20. Hisbe teşkilâtı (belediye zabıta, asayiş işleri...) ve vazîfeleri: Kitabın son bölümünde bu konu yer almış olup, bu bölümdeki emr-i ma'rûf ve nehyi münker kısmı ana hatları ile şöyledir:

Emr-i ma'rûf (iyiliği emir) üç kısma ayrılır:

1. Hukûkullaha (Allahü teâlânın haklarına) âit olanlar.

2. İnsanların haklarına âit olanlar.

3. Allah ve kul hakları arasında müşterek olanlar.

Allahü teâlânın haklarından olan, cemâat hâlinde yapılması lâzım olan ibâdetler. Meselâ Cum'a ve bayram namazlarını kılabilme şartlarına hâiz olduğu hâlde, terk edenlerin cezalandırılması ve kılmalarının sağlanması, bu kısımda yer almaktadır.

Câmilerde cemâatle namaz kılmak, beş vakitte câmilerde ezan okumak, İslâmın şiârındandır. Bunlar, İslâm diyârını diğerlerinden ayıran alâmetlerdir. Bir beldenin halkı bunları terk ederse, bunları yapmaları için vazîfelendirilen kimseler tarafından ikaz edilerek yaptırılır. Bir kısım cemâat gelip, bir kısmı gelmezse, gelmeyenler, böyle bir alışkanlığın yayılmasına sebeb olmamaları için uyarılır, ikaz edilir.

İnsanların hakları ile ilgili emr-i ma'rûf, umûmî ve husûsî olmak üzere iki kısma ayrılır:

1- Umûmî haklar: Bir bölgenin içecek suyunun bulunmaması, surların yıkılması, ihtiyâç sahibi yolculara yardım yapılması gibi durumlarda, şayet hazinede mal varsa ve o bölge halkına bir zarar gelmeyecekse, suları temin ve ıslah edilir. Surları yeniden inşâ edilir. Oraya gelen yolculara da uygun olan, şekilde yardım edilir. Bu iş için o bölgenin halkından da yardım istenebilir. Mescid ve câmilerin inşâsında ve tamirinde de durum aynıdır, imkân sahibi olanlar bu işe katılırlar. Bu iş bir kişiye veya bir kaç kişiye yüklenemez. Fakat imkân sahibi olanlar üslenmişse müdâhale edilmez. Böyle bir durumda, bu işler ile ilgilenen vazîfeli, artık herkesin yardım etmesini isteyemez. Bu işlerin yapımında, yolculara yardımda, bu işleri yapacak olanlar izin de istemezler. Fakat çürümüş ve yıkılacak durumda olan yerleri yıkıp, yeniden yapmak isteyenler, izinsiz bu işi yapamazlar. Çünkü câmi, mescid, sur gibi yerler bölge sâkinlerinin malıdır. Bölgenin idâri âmirinden izin aldıktan ve gerekli parayı ayırdıktan sonra bu işi yapabilirler. Aşiret ve kabile mescidleri gibi yerler, o kabile ve aşiret tarafından tamir edilir. Bu husûsta izin almaları gerekmez. Bu işler ile vazîfeli me'mûra düşen iş, yıkmış oldukları binaların

inşâsına başlatmaktır. Buna yanaşmazlarsa, o bölgedeki bu iş için başka yer veya başka içecek su varsa, tamamlamak için zorlanmazlar.

Bir bölgenin suyunun bozulması, surlarının yıkılması sebebiyle istifâde edilen başka imkânları yoksa ve tamir edemiyorlarsa, sınır bölgesi olduğundan yapılamayınca İslâm ülkesine zarar gelecekse, o bölgenin yetkili âmirinin tamir ettirmesi lâzımdır. Bölge halkı bu iş için yardıma çağırılır. İlgili me'mûr, halkı bu işe teşvik eder ve durumu da, devlet başkanına, sultâna haber verir. Bu işler de belli bir ölçü dâhilinde yürütülür...

2 Husûsi haklar ihmâl edilen hizmetler, geç ödenen borçlar gibi durumlarda, vazîfeli me'mûr, borcu ödeyecek olanların imkân ve kabiliyetlerini gözönünde tutarak ödemelerini emreder. Yapmayanları hapsedemez. Çünkü hapsetmek, bir hüküm ile yapılabilecek bir iştir. Akrabalardan muhtaç olana, diğer akrabalardan nafaka alıp veremez. Ancak hâkim (kadı) kararından sonra ta'yin edilen miktarın verilmesini emreder. Yine küçük çocukların kefillerinin de durumu aynıdır. Hâkim, küçüğün kefilinin ne miktar ödeyeceğine karâr vermişse, muhtesib (görevli) o miktarı ve şartlarına göre tesbit edilmiş olan hakkı alıp, hak sahibine verir.

Muhtesib, vasıyyetleri, vedîaları (emânetleri) kabûl husûsunda, insanların tanınmışlarına ve herhangi birine emir veremez, kabûl et diyemez. Fakat iyilik ve takvâda yardımlaşmaya teşvik için, umûmî olarak bu işlerin yapılmasını emir ve tavsiye edebilir.

Allah hakkı ile kul hakkı arasında müşterek olan emr-i ma'rûfa gelince; kadınlar, küfvü (dengi) olan bir erkekle nikâhlanmayı istedikleri zaman, velilerinin müsâade etmelerini sağlamak, kocasından ayrılan kadının iddete riâyet etmesini sağlamak, uymayanı cezalandırmak bu vazîfelerdendir. Nesebi sahih çocuğunu kovan babanın, babalık vazîfesini yapması, zorla sağlanır. Muhtesib, çocuğunu kovan babaya gerekli cezayı verir. Efendilerinden, kölelerine iyi muâmele etmelerini, güçlerinin yetmeyeceği işleri yaptırmamalarını emreder. Hayvan sahiplerinden, hayvanın yemîni kısanlara, hayvanın yemi verdirilir. Hayvanlarının yemîne, tımarına dikkat etmelerini, hayvanları güçlerinin yetmeyeceği işe koşmamaları gibi daha birçok husûslara riâyet edilmesi muhtesib (vazîfeli me'mûr) tarafından sağlanır.

Nehy-i münker (kötülüklerden uzaklaştırmak) üç kısma ayrılır:

1. Allahın haklarından olanlar.

2. İnsanların haklarından olanlar.

3. İkisi arasında müşterek olanlar. Allahın haklarından olanlar da üç kısma ayrılır:

1. İbâdetlere âit olan yasaklar Allahü teâlânın emrettiği ve Peygamber efendimizin yaptığı ibâdetlerde, şekli değiştirmeye kalkışanları bundan men etmek, temizlik husûsuna dikkat etmeyenlerin ve namaz kılınacak yerde kötü davrananların bu hareketleri yasaklanır.

Ramazân-ı şerîfte, bir şahsı yemek yerken görürse, muhtesib (me'mûr) sebebini araştırır. Yolcu veya hasta olup olmadığını sorar, şüpheyi giderir. Bundan sonra ceza gerekiyorsa, cezalandırılır, özür sahibi ise, gizli yemesini emreder.

Emvâl-i zâhirenin (açık malların) zekâtını vermeyenlerin zekâtını, bu iş ile vazîfeli me'mûr (âmir, âşir) alır. Vermekten kaçınanı cezalandırır. Gizli malların zekâtını kendisi vermesi gerektiğinden verdim derse, iş kendi vicdanına havale edilir.

Bir şahıs, müslümanlardan zekât ve sadaka istiyorsa, durumu incelenir. Sıhhati iyi ve malının varlığı biliniyorsa, bu hareketinden dolayı cezalandırılır.

2. Haramlardan ve şüphelilerden sakındırma; insanları töhmete, suçlamaya sebep olan işlerden sakındırmaktır. Bu işlerin, önce kötülüğü söylenir ve sonra sakınılması emredilir. Meselâ, bir erkek ile kadının, herkesin bulunduğu yerlerde âdâb-ı muaşerete uymayan davranışları men edilir. Birbirlerine yabancı iseler, kötülüğe sevkedici işten kaçınmaları, Allahtan korkmaları emredilir. Duruma göre men edilip, cezalandırılır.

3. Harama götürücü işleri kontrol ve yasaklama: Dinin yasakladığı bir kısım işler olup, duruma göre ve yasaklığın şiddet derecesine göre işleyenlerin cezalandırılması bu vazîfelerdendir. Haram işlemeye veya harama düşmeye sebep olan muâmelelerin yasaklanması da muhtesibin görevlerindendir.

Yalnız insanların haklarından doğan yasaklar Bir kimsenin, komşusunun evine taşması, duvarına ağaçlar koyması. Sınırı taşması hâlinde komşusu rızâ gösterirse, bunda bir beis yoktur. Fakat râzı olmaz da şikâyet ederse, muhtesib bunu önler ve ceza verir.

Ücretle işçi çalıştıran kimse, ücretini noksan verirse veya fazla çalıştırırsa, bu tip hakka tecâvüzlere de mâni olunur.

Muhtesiblerin, çarşı ve pazarda kontrol edebileceği san'atkârlar üç grubtur:

1. Çalışmaların tam ve noksan olup olmadığını tesbit etmek; tabibler ve öğretmenler gibi. Çünkü tabiblerin hatâları ve ihmâlleri insanların ölümüne veya sakat kalmasına sebeb olabilir, öğretmenler ise, yeni yetişmekte olan çocukların yetiştirilmesi, eğitilip öğretilmesi ile ilgilenmektedirler. Vazifelerini kötüye kullanmaları veya tam yapmamaları cemiyetin bozulmasına sebeb olur. Böyle yapanlara mâni olunur.

2. San'atkârların, güvenilir kimseler olup olmadığını tesbit etmek: Kuyumcular, dokumacılar, boyacılar, demirciler gibi meslek sahiplerinin güvenilir olup olmadığı kontrol edilir. Çünkü bunlar insanlara kötü mal verebilir veya hile yapabilirler.

3. San'atkârların işlerinin iyi olup olmadığını kontrol etmek: Hisbe idârecileri bu kontrolleri herhangi bir şikâyet olmasa da yaparlar. Cemiyeti ilgilendiren, bozuk, çürük işleri tesbit edilip, böyle yapmaları yasaklanır.

Allah hakları ve kul hakları arasında müşterek olan kötü hareketlerden sakındırma: Gayr-i müslim vatandaşların, kıyâfet ve diğer husûslarda kendilerine bildirilen mes'elelere uymaları istenir. Uymadıkları takdîrde cezalandırılırlar. Yolcuların uğrayıp namaz kıldığı, iş muhitlerindeki câmilerin İmâmı, namazı çok uzatarak, cemâatten hasta ve zayıf olanlar, âcizler güçlük çekiyor, yolcu ve iş sahipleri çok tutuluyorsa, buna mâni olunur.

Hâkimin (kadılık yapanın) da'vâya bakmasına bir mâni çıkarsa, hâkime müracaat edilince taraflardan biri zarar görecekse, bu ihtilâfa muhtesib bakar.

Hizmetçi bulunduranlar, onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri emredemezler. Şikâyet hâlinde, buna muhtesib mâni olur. Hayvan sahiplerinin de, hayvanlarını yapamayacakları işe koşmaları önlenir.

Muhtesib, gemi sahiblerinin, gemilerine belirli tonajdan fazla yük yüklemelerine engel olur. Gemilerin batmaması için gerekli tedbirleri almalarını emreder. Fırtınalı havalarda seferden alıkor. Kadınların ve erkeklerin, yolculukta uymaları gereken husûslara uymalarını ister. Ayrı helalar yapılmasını emreder. Kadınların günlük alış-veriş yapmaları için, en münâsib pazarlardan, çarşılardan biri tahsis edildiğinde, muhtesib buranın asayişini, emniyetini, kontrol

eder. Şayet bir huzûrsuzluk, kötülük çıkarsa, kadınların alış-verişini yasaklar. Buraların asayişini bozanları cezalandırır. Sokak ve caddelerde oturma işlerine bakar, gelip geçenlere zarar verilmiyorsa müsâade edilir. Gelip geçenlere zarar verilirse yasaklanır. Kâhinlik yaparak, eğlence ve fala bakarak para kazanmak isteyenlere mâni olur. Bunlardan para alan ve bunlara para verenleri cezalandırır.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 193

2) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 256

3) Ahkâm-us-sultâniyye (Ebû Ya'lâ) sh. 12, 283

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 254

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 306

6) Keşf-üz-zünûn sh. 3, 19, 308, 564, 1416, 1423, 1433, 1458, 1593

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-BİSTÂMÎ (Kâdı Ebû Ömer)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Heysem el-Bistâmî'dir. Künyesi Ebû Ömer'dir, İran'ın Bistâm (veya Bestâm) şehrinden olup, Şafiî âlimlerinin büyüklerindendir. Va'z ve nasihat ile çok meşgûl olduğu için "Vâ'iz" lakabı ile anılırdı. Fıkıh ilminde yüksek bir âlimdir. Nişâbûr'da kadılık yaptı. Hadîs ilmini öğrenmek için pekçok yer gezdi. Birçok âlimden yazarak hadîs-i şerîf öğrendi. Irak, Ahvâz, İsfehân ve Sicistân'da bulunan âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Sonra bu hadîs-i şerîfleri, başkalarına yazdırarak öğretti. Şafiî mezhebini öğrenmek için gelenlere ders verdi. 408 (m. 1018) senesi Zilka'de ayında Nişâbûr'da vefât etti.

Şafiî mezhebinin en büyük âlimlerinden biri olan Kâdı Ebû Ömer, önceleri va'z ve nasihat meclislerine devam ederdi. Sonra bunu terk edip, fıkıh ve hadîs ilmini öğretenlerin ders halkalarına katıldı, ilmî münâzaralarda bulunur, fetvâ verirdi. Ebû Hâmid-i İsferâînî hayatta iken, Bağdad'a geldi. Ondan Şafiî mezhebini öğrendi. Şeyh Hâmid, ona çok ta'zîm eder, diğer talebelerinden daha üstün tutardı. Kâdı Ebû Ömer, mizaç ve ilim bakımından Ebû Tayyib-i Su'lükî'nin eşi, benzeri olan yüksek bir âlimdir. Ebû Tayyib ona kızını vererek, sıhriyet yolu ile akraba oldular, ikisinin nesebinden (soyundan) çok âlim kimseler yetişti. Fıkıh ilminde yüksek bir âlim oldu. Orada bulunan Ahmed bin Abdurrahmân bin Cârûd er-Rakkî'den, Süleymân bin Ahmed et-Taberânî'den Ebû Bekr-i Kabbâb el-İsfehânî'den; Ahmed bin Mahmûd bin Harzâz el-Ahvâzî'den, Ali bin Hammâd el-Ahvâz'dan, Ebû Bekr-i Katî'î'den, Ebû Muhammed bin Mâsî'den ve daha başka âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf öğrendi. Irak'a (Bağdad'a), Ahvâz'a, İsfehân'a ve Sicistân'a gidip, oralardaki âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; Ebû Abdullah-i Hâkim, Ebû Bekr el-Beyhekî, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ubeydullah es-Sarrâm, Süfyân bin Hüseyn bin Fethiyye ve onun kardeşi Muhammed bin Hüseyn bin Fethiyye, Yûsuf-i Hemedânî ve daha başkaları hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Hakîm-i Nişâbûrî, "Târih"inde diyor ki, "O, fıkıh ve kelâm ilimlerinde derin ilme sahip olup, asrının âlimlerinden üstündür. Vâ'iz idi. Sultan, onun Nişâbûr kadılığına ta'yini için emirname çıkarmıştı. Bu karar, 388 (m. 998) senesi Zilka'de ayının Perşembe günü kuşluk vaktinde bize okundu. Bu saatte, Recâ mescidinde kadılık meclisine oturtuldu. Bütün hadîs âlimleri, neş'e ve sevinçten güzel şeyler söylediler. Biz de sultâna ve adamlarına mektûp yazarak, Allahü teâlânın kendisine yardımcı olup kuvvetlendirmesi için duâ ettik ve teşekkürlerimizi bildirdik."

Onun bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hediye, ihtiyâç anında ne güzel anahtardır."**

---

1) Târih-i Bağdâd cild-2, sh. 247

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 140

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 187

MUHAMMED BİN HÜSEYN RUZRÂVERÎ

Hadîs, fıkıh ilimlerinde âlim, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Şüca', lakabı, Zâhirüddîndir. 437 (m. 1045)'de Ehvaz'da doğdu. 487 (m. 1094) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Cennet-ül-Bakî' kabristanına defnedildi. Fıkıh ilmini Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî'den, hadîs ilmini ve edebiyat bilgilerini de zamanının âlimlerinden okudu. Amîdüddevle Ebû Mensûr İbni Cüheyr'in azlinden sonra, 476 (m. 1083) senesinde İmâm-ı Muktedir Biemrillah'ın vezirliğine ta'yin edildi. Bir müddet vezirlik yaptıktan sonra, 484 (m. 1091) senesinde vezirlikten azledildi. Kendisine vezirlikten azledildiğine dâir ferman verilince, şu ma'nâda bir beyt söyledi. "Vezirliği üzerine aldığında düşmanı yoktu. Ondan ayrılınca da dostu yok." Vezirlikten azledilince evine çekildi. Kendini tamamen ilmî incelemelere verdi. Sâdece Cum'a günleri, Cum'a namazına çıkıyordu. Halk tarafından çok sevildiği için etrâfı sarılıyor, müsâfeha yapılıyordu. Evinin yakınında bir mescid yaptırdı. Daha sonra eski vatanı Ruzrâver'e, bir müddet orada ikâmet ettikten sonra hacca gitti. Hacdan sonra Medine'de yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı.

Vezirliği sırasında dînin emirlerine uyulması ve tatbik edilmesi husûsunda çok titiz davranmıştır. Dünyâ işlerinde de insanlara yardımcı olmuş, kolaylık göstermiştir. Doğruyu yapma ve yaptırma husûsunda sıkıntılara katlanmış, hiçbir kınamaya aldırmamıştır. Hitâbeti çok kuvvetli, yazısı (hattı) güzeldi. Dinde âlim, çok akıllı ve kâmil bir zât idi. Evinde ilmî çalışmalar yapar, Kur'ân-ı kerîm okur, sonra dışarı çkardı. Ayrıca, zengin olup, çok sadaka dağıtırdı. Bir defasında soğuk bir günde, kendisine bir kâğıt parçası verilmişti. Kâğıtta, bir yer ta'rîf edilerek, falan yerde bir ev vardır. Bu evde bir kadın, dört yetim çocuğu ile aç ve elbisesiz oturmaktadır. Yardıma çok muhtaçdır, yazılı idi. Bunu okuyunca bir arkadaşını çağırdı, yiyecek ve giyecek verip: "Onlara yiyecek ve giyecek götür. Yedir ve giydir" dedi. Paltosunu çıkardı ve yemîn ederek, "Onları doyurup giydirmedikten sonra giymiyeceğim" dedi. Arkadaşı gidip, onlara yiyecek ve giyecek verdi. Sonra gelip verdiğini ona bildirdi. Soğuktan titrediği hâlde, o gelinceye kadar paltosunu giymedi. Çok hayır ve iyilik yapan bir zât idi. Vefât edeceği gün, Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabrine gidip ziyâret etti. Ağlayarak "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Eğer onlar, nefslerine zulmettikleri zaman sana gelseler de günahlarına Allahtan mağfiret dileseler, Peygamber de af isteseydi, elbette Allahı, tövbeleri ziyâde kabûl edici, çok bağışlayıcı bulacaklardı"** (Nisâ-64) buyuruyor. Ben de günahımı, cürmümü i'tirâf ederek huzûruna geldim. Şefaatini umarım yâ Resûlallah" diyerek çok ağladı. Sonra oradan ayrıldı ve o gün vefât etti. Cennet-ül-Bakî' kabristanında, Peygamber efendimizin (s.a.v.) oğlu Hazreti İbrâhim'in kabri yanına defn edildi. Şiirlerinin toplandığı bir dîvânı, İbn-i Miskeveyh'in Kitâbü tecârib-ül-ümem ve Teâkıb-ül-ümem adlı eserine bir zeyl yazmıştır.

Şiirlerinden ba'zı beyitlerin tercümesi şöyledir:

"Gözün ağlayıp sızlamasına, kanlı yaşlar akıtmasına bakmadan ona ceza vereceğim."

"Göz harama bakmayı terkedinceye kadar, onun tatlı uykusunu kaçıracağım."

"Göz beni fitne tuzaklarına düşürdü. Eğer o harama bakmasaydı, ben sâlim olacaktım."

"Beni ağlattı, ben de onu ağlatacağım. O baktı ve zâlim oldu."

"Ey göz, kalb zâlim olmadı. Yaptıklarında haddi de aşamadı."

"Sen ona hevâ ve hevesin acılarını tattırmadın. Şimdi kalb, gözyaşıyla senin yüz karanı yıkayıp temizleyecek."

"Ey göz! Senin bana yaptıklarından, harama baktığından dolayı kalbimde sana bir düşmanlık var."

"Ey dostlarım, ömrün büyük bir kısmı sizden ayrı mı geçecek? Bu çok zor. Eğer vefasız zaman elverir de size kavuşursam, işte o zaman mes'ûd olurum."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 256

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 134

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 136

MUHAMMED BİN İBRÂHİM EL-İSFEHÂNÎ (Ebû Bekr-i Attâr)

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Ali el-İsfehânî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. "Attâr" lakabı ile meşhûr oldu. İsfehânlı olup, doğum târihi belli değildir. Hadîs ilmini öğrenmek için çok yeri dolaştı. Birçok âlimden ilim alıp hadîs-i şerîf dinledi. Hâfız olup, yüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberledi. Meşhûr hadîs âlimi Ebû Naîm'in kâtipliğini yapardı. 466 (m. 1074) senesi Safer ayında vefât etti.

Büyük hadîs âlimi Ebû Bekr-i Attâr, Basra'da Ebû Ömer-i Hâşimî'den, Ali bin Kâsım en-Neccâd'dan, Bağdad'da Ebü'l-Kâsım el-Hurâfi'den ve onun asrında yetişen âlimlerden, İsfehân'da Ebû Saîd en-Nakkâş'dan, Ebû Bekr bin Merdeveyh ve diğer âlimlerden ilim alıp, hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; Saîd bin Ebî Recâ', Hüseyn bin Abdülmelik el-Hellâl, Fatıma binti Muhammed el-Bağdâdî, Muammer bin İsmâil bin Ali el-Hammâmî ve daha birçok âlim ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ebû Sa'd-ı Sem'ânî diyor ki; "O, memleketindeki âlimlerin yanında, derecesi, kıymeti büyük olan bir hadîs hafızıdır. Birçok âlimin ilim meclisine devam ederek hadîs-i şerîf yazdı."

Ed-Dekkak, "Risâle"sinde diyor ki; "O, ezberlediklerini yazan hafızlardan idi."

Onun bildirdiği hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki;

Birgün Peygamber efendimize (s.a.v.) bir adam geldi ve dedi ki: "Yâ Resûlallah! Ben annemi, sıcağı çok şiddetli bir günde omuzumda iki fersah (11,52 km.) taşıdım. O gün, bir et parçası dışarıya atılsaydı, güneşin hararetinden pişerdi. Annemin hakkını ödeyebilmiş miyim?" Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Bir güler yüzle de olsa, bunu yapmış olursun."**

"(Ey insanlar!) **Ben rahmet ve hidâyet vesilesiyim."**

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1159

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 325

MUHAMMED BİN MUHAMMED EN-NİŞÂBÛRÎ (Ebû Tâhir-i Ziyâdî)

Nişâbûr'da yetişen Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Mahmiş bin Ali bin Dâvûd ez-Ziyâdî'dir. Künyesi Ebû Tâhir'dir. "Ziyâdî" nisbeti ile meşhûr oldu. Ziyâdî bin Abdurrahmân'a âit bir meydanda oturduğu için veya dedelerinden birisine nisbetle böyle dendi. Babası sâlih bir zât olup, çok ibâdet ederdi. 317 (m. 929) senesinde Nişâbûr'da doğdu. Şafiî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde yüksek bir âlimdi. Arab dili ve edebiyatına âit geniş bir ilmi vardı. 410 (m. 1019) senesi, Şa'bân ayında vefât etti.

Ebû Tâhir-i Ziyâdî, yaşadığı asırda Nişâbûr'daki muhaddislerin ve fakîhlerin en büyüğü idi. Arab edebiyatını çok iyi bilirdi. Nişâbûr'da bütün fakîhler, fetvâ işlerini ve ilmî riyaset makamını ona bırakmışlardı. Şurût ilminde kuvvetli bir âlimdi. Bu ilme âit çok kıymetli bir kitap yazdı. Çok fakir olmasına rağmen, bu kitabını üç sene devamlı yazarak tamamladı. Kanâat sahibi olup, çok temiz bir ahlâkı vardı. Kendisinden, 325 (m. 937) senesinde hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet edenler oldu. 328 (m. 940) senesinde fıkıh ilmini öğrendi. Hadîs ilmine dâir yazdığı "El-Emâlî fil-hadîs" kitabı meşhûrdur.

Hadîs ilminde büyük bir âlimdir. Ebû Hâmid bin Bilâl, Muhammed bin Hüseyn el-Kettân, Abdullah bin Ya'kûb el-Kirmâni, Abbâs bin Kühnâr, Muhammed bin Hasen el-Muhammedebâzî, Ebû Osman Amr bin Abdullah-i Basrî, Ebû Ali el-Meydâni, Hâcib bin Ahmed et-Tûsî, Ali bin Hamşâd, Ebü'l-Abbâs Muhammed bin Ya'kûb el-Esâm, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah es-Saffâr gibi birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Ebû Hâmid-i Şarkî'ye yetiştiği hâlde ondan hadîs-i şerîf alamadı.

Hâkim Ebû Abdullah, kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti ve "Târih"inde onu anlattı. Fakat ondan önce vefât etti. Hâfız Ebû Bekr-i Beyhekî; Ebû Sâlih el-Müezzin, büyük âlim Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Abdülcebbâr bin Berze, Muhammed bin Muhammed es-Sem'ânî, Â'li bin Ahmed el-Vahidî, Ebû Sa'd bin Dâmiş, Ebû Bekr bin Yahyâ el-Müzekkî, Kasım bin Fadl es-Sakafi ve isimleri meşhûr daha pekçok âlim, kendisinden ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Fıkıh ilmini, Ebü'l-Velîd'den ve o vefât edince Ebû Sehl'den öğrendi. Kendisinden de Ebû Âsım el-Abbâdî ve diğer âlimler öğrendiler. Ebû Âsım, onu şöyle medhediyor: "Fıkıh ilmiyle çok uğraşırdı. Sanki fıkıh, onun bineği olmuş ve yularını hiç bırakmıyordu, Herkes onun ilmine boyun eğerdi. İçi dışı aynıydı. Zoru kolaylaştırırdı. Onu bir keresinde, ilmî münâzara yaparken gördüm."

Abdügâfir diyor ki, "Onun, Horasan'daki hadîs âlimlerinin, fakîhlerinin (müftîlerin) en büyüğü olduğunda, bütün âlimler ittifâk etmişlerdir. Müdâfaaya ihtiyâcı yoktur."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11. sh. 298

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 198

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 192

MUHAMMED BİN SÂBİT EL-HOCENDÎ

Mâverâünnehr illerinden Hocendî'de yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Sabit bin Hasen (veya Hüseyn) bin Ali'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Seyhun nehrine yakın büyük bir şehir olan Hocend'de doğdu. Bu şehire nisbetle kendisine "Hocendî" denilmektedir. Sonra İsfehân'a yerleşti. Hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde büyük bir âlimdir. Va'z ve nasihatleri ile meşhûr olduğu için "Vâ'iz" ünvanı ile anılırdı. 483 (m. 1090) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

Hadîs ilmini, babası Ebû Muhammed Sabit bin Hasen'den, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-İsterâbâdî'den, Abdussamed bin Nasr el-Âsımî'den, Ebû Sehl Ahmed bin Ali el-Ebyurdî'den aldı. Kendisinden de; Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Muhammed bin Fadl et-Talhî, Ebû Mensûr Muhammed bin Ahmed bin Abdülmünîm bin Fâzşâh, Ahmed bin Fadl el-Mümeyyiz ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Fıkıh ilminde büyük bir âlimdir. Bu ilimdeki hocası Ebû Sehl Ahmed bin Ali el-Ebyurdî'dir. Fıkıhda, zamanındaki Şafiî âlimlerinin en büyüğü oldu. Herkese ders verirdi. Ebü'l-Abbâs bin er-Rutâbî ve Ebû Ali Hasen bin Süleymân el-İsfehânî, Ebû Mensûr Muhammed bin Ahmed bin Abdülmünîm bin Fâzşâh, Ahmed bin Fadl el-Mümeyyiz ve daha başka meşhûr fıkıh âlimleri, kendisinin derslerinde bulunarak fıkıh ilmini öğrendiler. Çok talebe yetiştirdi. Bu ilme âit kıymetli kitaplar yazdı.

Çeşitli yerlerden ilim ehlinden birçok kimse ona gelip, derslerinde bulundu. Çeşitli suâller sorup, çok şeyler öğrendiler. Böylece onun ilmi çok yere yayılmış oldu. Selçuklu devletinin büyük vezirlerinden Nizâm-ül-mülk, onu, İsfehân'da yaptırdığı medreseye müderris olarak ta'yin etti. Uzun bir müddet orada fıkıh ilmini okuttu. Fıkıh ve usûl-i fıkh ilimlerinde derin bir bilgiye sahipti.

İbn-i Sem'ânî diyor ki, "O, fazileti çok ve ahlâkı güzel olan yüksek bir âlimdir."

Onun fıkıh ilminde en kıymetli eseri, "Zevâhir-ud-dürer fî nakd-i cevâhir-in-nazar"dır. Fahr-ül-İslâm-eş-Şâşî, bu eserini ondan rivâyet ederek nakletti. Ondan da Abbâd bin Serhan bin Müslim bin Seyyid-in-nâs rivâyet etti. Bu zât, Magribde (Kuzey Afrika'da) yetişen meşhûr âlimlerden olup Bağdad'a gelmişti. Orada Rızkullah bin Temîmî'den ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Bu kitabı da Şâşî'den rivâyet etti. Bu husûsu İbn-i Salâh, Şâşî'nin hâl tercemesini anlatırken zikretmektedir.

Diğer eserinin adı da, "Ravdat-ül-menâzır"dır. Bu kitabı, Kâdı Mücellâ bin Cemi' "Zehâir" adındaki eserinde nakletmektedir. Ayrıca İmâm-ı Sübkî de terceme-i hâlinde bahsetmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 123

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 143

3) Keşf-üz-zünûn sh. 932, 956

MUHAMMED BİN SELÂME EL-MISRÎ (El-Kudâ'î)

Mısır'da yetişen Şafiî âlimlerinden ve kadılardan. İsmi, Muhammed bin Selâme bin Ca'fer bin Ali bin Hakemûn bin İbrâhim bin Müslim el-Kudâ'î'dir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Kudâ'a bin Ma'd bin Adnan'ın Hamur kabilesine mensûb olduğu için "Kudâ'î" nisbetiyle meşhûr oldu. Mısırlı olup, orada yetişen Şafiî âlimlerinin en büyüklerindendir. Tefsîr, hadîs, fıkıh, târih ve diğer çeşitli ilimlerde yüksek bir âlimdi. Bu ilimlere âit çok kitap yazdı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Mısır vezirlerinden Ali bin Ahmed el-Cercerâî'nin kâtipliğini yaptı. Sefir (elçi) olarak

Rum diyarına gönderildi. Az bir zaman İstanbul'da kaldı. Vekâleten Mısır kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iken 454 (m. 1062) senesi Zilka'de ayının onyedinci Cum'a gecesi vefât etti. Cum'a günü ikindiden sonra Neccâr musallasında namazı kılınıp, "Sefir-ül-Hendek" denilen yere defnedildi. Kendisinden bereketlenmek için, kabri çok ziyâret edilmektedir.

Çok çeşitli ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişti. Hadîs ilminde çok yükseldi. O, Ebû Müslüm Muhammed bin Ahmed bin Ali'den, Ebü'l-Hasen Ahmed bin Abdülazîz bin Sersâl'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn et-Tenûhî (el-Yemenî'den, Ebü'l-Hasen Ali bin Abdullah bin Cehdam'dan ve Mekke'de, Şam'da, Mısır'da ve karşılaştığı pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir. Hattâ bir süre sefir olarak gittiği İstanbul'da karşılaştığı bir hadîs âliminden de hadîs-i şerîf dinledi ve ona da hadîs-i şerîf öğretti Kendisinden Ebû Abdullah-i Hamîdî, Ebû Sa'd Abdûlcelîl es-Sâvî, Muhammed bin Muhammed bin Berekât es-Saîdî, Sehl bin Bişr el-İsferâini, Ebû Abdullah-i Râzî, Hatîb-i Bağdadî, İbn-i Mâkûlâ ve başka âlimler, hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet ettiler.

Ebû Bekr Muhammed bin Safi' es-Sanevberî şöyle anlatıyor: "Kâdı Ebû Abdullah Muhammed bin Selâme el-Kudâî'den işitmiştim. Diyordu ki: "Mısır sultânı Mustansır billah'tan önce, Rum kralı Elyon'a elçi olarak gitmiştim. Bana bir sofra hazırlanmıştı. Yemeği yiyip sofradan kalktığım zaman, kırıntıları toplamaya başladım. Kral, orada bulunanlara başka bir sofra hazırlamalarını emretti. Onlar da denileni yaptılar. Kral bana: "Onları toplamayı bırak; muhakkak ki, sen doymamışsın!" dedi. Ona dedim ki: "Ben, Peygamber efendimizin (s.a.v.): **"Sofradan düşen şeyleri toplayıp yiyen kimse, ahmaklıktan ve fakirlikten kurtulur"** buyurduğunu öğrenmiştim. Onun için böyle yapıyorum." Hemen hazine me'mûruna, Bana verilmek üzere, 1000 dinar hazırlamasını emretti. Ben de:, "Muhakkak Resûlullah (s.a.v.) doğru söyledi, işte, ben zenginleştim ve ahmaklıktan da uzağım" dedim.

İbn-i Mâkûlâ diyor ki; "O, Şafiî mezhebinde büyük bir fakîh idi. Çeşitli ilimlerde mütehassıs bir âlimdir. Mısır'da onun derecesinde bulunan kimseyi görmedim. Çok kitap yazdı ve hadîs-i şerîf öğrendi."

Es-Silefî, onun hakkında diyor ki; "O, Şafiî mezhebinde çok sağlam ve sika (güvenilir) âlimlerdendi, İtikadı da doğru idi. O, Mısır kadısı idi. O, seferde ve hazarda, gördüğü büyük âlimlerden çok hadîs-i şerîf bildirmiştir. Herkes, kendisini sever, hoşlanırdı."

İbn-i Asâkir diyor ki: "O, emîn ve güvenilir bir râvîdir. Mısır sultânının elçisi olarak, birçok Rum memleketlerine uğradı ve Dımeşk'e (Şam'a) geldi."

Onun tasnifleri çoktur. Başlıca eserleri şunlardır: 1. Tefsîr-ül-Kur'ân: Hepsi 20 cilddir. 2. Eş-Şihâb fil-mevâ'ız vel-âdâb, 3. Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî ve ahbârihi, 4. El-İnbâü anil-enbiyâ, 5. Tevârih-ül-hulefâ, 6. El-Muhtâr fî zikr-il-huttât vel-âsâr: Mısır'da yetişen hattâtları ve eserlerini anlatmaktadır, 7. Dürret-ül-vâ'ızîn ve zühar-il-âbidîn, 8. Uyûn-ül-me'ârif ve fünûn-i ahbâr-il-halâif: Bu kitap, Peygamberlerin haberlerini, İslâm halifelerinin, vâlilerin ve emirlerin târihinden birçok mes'eleleri içine almaktadır 9. Nüzhet-ül-elbâb: Tarih ilmine dâirdir. 10. Dekâik-ül-ahbâr ve hadâik-ül-i'tibâr, 11. Düstûr-i me'âlim-il-hikem: Hazreti Ali bin Ebî Tâlib'in sözlerini ve Peygamber efendimizin sözlerinden 1200 kadar hadîs-i şerîfi içine almaktadır. Ayrıca bu kitaba "Şıhâb-ül-ahbâr fil-hıkemi vel-emsâl vel-âdâb minel-ehadîs-in-nebeviyye" adı da verilmiştir. Bu kitap, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin buyurduğu hikmetlerden, vasıyyetlerden, edeblerden, mev'izelerden (öğütlerden) ve çeşitli mes'elelerden binden fazla hadîs-i şerîfi içine almakta ve O'ndan rivâyet edilen bir duâ ile son bulmaktadır, 12. El-Adâb-üş-şer'ıyye, 13. El-Müsned.

Muhammed bin Selâme el-Mısrî (el-Kudâî) hazretleri, "Dekâik-ül-ahbâr ve hadâik-ül-i'tibar" kitabında, Peygamber efendimizin (s.a.v.) nûrunun yaratılmasını, insanların rûhlarının yaratılmasını, ölüm hâllerini ve kabir hayâtını şöyle anlatmaktadır:

"Allahü teâlâya hamd olsun ki, bizleri râzı olduğu ve tamamladığı İslâm dini ile hidâyete, saadete kavuşturdu. Salât ve selâm, O'nun Peygamberi, efendimiz Muhammed aleyhisselâma olsun ki, onu insanlar arasından seçti ve Peygamber olarak gönderdi.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) nûrunun yaratılması: Allahü teâlâ ilk önce Şeceret-ül-yakîn ismindeki ağacı yarattı. Daha sonra beyaz inciden bir örtü üzerinde, Muhammed aleyhisselâmın nûrunu yarattı. Sanki Tâvus gibi, O nûru bu ağaca koydu. Orada, yetmiş bin sene Allahü teâlâyı tesbih etti. Sonra haya aynasını yaratıp onun karşısına koydu ve Şeceret-ül-yakîn ağacındaki nûra nazar edince, O nûr-i şerîf kendini haya aynasında çok süslü ve en güzel bir şekilde gördü. Allahü teâlâdan çok haya etmesi sebebiyle terledi. Mübârek terinden altı damla sızdı. Allahü teâlâ birinci damladan Ebû Bekr'i (r.a.) ikincisinden Ömer'i (r.a.), üçüncüsünden Osman (r.a.), dördüncüsünden Ali'yi (r.a.), beşincisinden gülü, altıncı damladan ise pirinci yarattı. Sonra Muhammed aleyhisselâmın bu nûr-i şerîfi beş defa secdeye vardı. Bu secdeler ile, Allahü teâlâ Ümmet-i Muhammed'e beş vakit namazı farz kıldı. Allahü teâlâ ikinci defâ bu nûr-i şerîfe nazar edince, hayâsı sebebiyle O nûrdan ter çıktı. O nûrun terinden melekleri, yüzünden damlayan terden; Arş, Kürsî, Levh, Kalem, Güneş, Ay, Hicâb (örtü, karanlık), yıldızlar ve semâda olan her şeyi yarattı. Göğsünün terinden; enbiyâ ve mürselîni (Peygamberleri), âlimleri, şehîdleri, Sâlihleri, sırtının terinden Beyt-i ma'mûr, Kâ'be, Beyt-ül-makdîs, Dünyâ'daki mescidlerin yerlerini, iki kaşının arasından damlayan terden; Ümmet-i Muhammed'den mü'min erkek ve mü'mine kadınların rûhlârını, kulağının terinden; diğer insanların rûhlarını, ayağından damlayan terden; yeryüzünü ve üzerinde olan herşeyi yarattı. Allahü teâlâ bu nûra buyurdu ki: **"Ey Muhammed aleyhisselâmın nûru, önüne nazar kıl, bak!"** Gördü ki, önünde bir nûr, ardında bir nûr, sağında bir nûr, solunda bir nûr. Bu nûrlar Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali'nin (r.anhüm) nûrları idi. Sonra Muhammed aleyhisselâmın nûru yetmiş bin sene daha Allahü teâlâyı tesbih etti. Daha sonra Allahü teâlâ bu nûrdan bütün Peygamberlerin (a.s.) nûrunu yarattı. Bu peygamberlerin ümmetlerinin rûhlarını da kendi peygamberlerinin rûhlarının terinden yarattı. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin mü'min olanlarının rûhları da, Muhammed aleyhisselâmın mübârek terinden yaratıldılar ve (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) dediler.

Adem aleyhisselâmın yaratılışı: Âdem aleyhisselâm, yezyüzünde yaratılan ilk insandır ve ilk Peygamberdir. Bütün insanların babasıdır. Çeşitli memleketlerden getirilen toprakları, melekler su ile çamur yapıp, insan şekline koydu, Mekke ile Tâif arasında kırk yıl yatıp sâlsâl oldu. Ya'nî, pişmiş gibi kurudu. Önce, Muhammed aleyhisselâmın nûru alnına kondu. Sonra Muharrem'in onuncu Cum'a günü rûh verildi.

Allahü teâlâ Âdem aleyhisselâma rûh vermek istediğinde, rûha, onun bedenine girmesini emretti. Rûh önce dimağına girip, yüz sene kadar kaldı. Daha sonra gözlerine indi. O gözlerle bakıp, kendi bedenini pişmiş gibi kurumuş toprak olduğunu gördü. Kulaklarına indiğinde, meleklerin tesbihini işitti. Sonra genizine indi. O zaman aksırdı. Aksırdıktan sonra rûhu ağzına ve diline indi. O zaman Allahü teâlâ, ona Elhamdülillah demesini bildirdi. O da söylediğinde, "Yerhamüke yâ Âdem!" diye Allahü teâlâ mukâbelede bulundu. Rûh daha sonra göğsüne indi. Hemen ayağa kalkmak istedi. Fakat kalkamadı. Bu, Allahü teâlânın meâlen; **"İnsan pek aceleci olmuştur"** buyurduğu tecelli etmiş oldu.

Rûh, Âdem aleyhisselâmın karnına indiğinde, canı yemek içmek istedi. Daha sonra da rûh bütün cesedine dağıldı. O zaman et ve kemik hâline geldi.

Âdem aleyhisselâma her şeyin ismi ve fâidesi bildirildi. Cennet elbiseleri giydirildi. Muhammed aleyhisselâmın nûru ay gibi alnında parlıyordu. Melekler bir yaygı üzerinde kendisine semânın her tarafını gezdirdiler.

Melekler hakkında: Allahü teâlâ dört büyük meleği yarattı. Cebrâil aleyhisselâma Peygamberlere (vahy) getirmek, emir ve yasaklarını bildirmek. İsrâfil aleyhisselâma (Sûr) denilen boruyu üfürme vazîfesi verildi. İki defa üfürecek, birincisinde Allahü teâlâdan başka her diri ölecek, ikincisinde hepsi tekrar dirilecektir. Mikâil aleyhisselâmın vazîfesi; ucuzluk pahalılık, kıtlık, bolluk yapmak ve her maddeyi hareket ettirmek, Azrail aleyhisselâmın vazîfesi; insanların rûhunu almaktır.

Azrail aleyhisselâmın rûhları alması: Herkes eceli geldikte ölür. Hak teâlâ A'râf sûresi, otuzüçüncü âyetinin meâl-i şerîfinde şöyle buyurur: **"Ecelleri geldiği zaman, onu bir saat ileri ve geri alamazlar."** Kişi doğmazdan önce, ne kadar yaşayacağı takdîr edilmiştir. Allahü teâlâ ölümü yarattı. Sonra diriliği yarattı. İnsanı hayâtı boyunca dünyâda durdurur. Belli olan eceli gelinceye kadar ve rızkı tükeninceye kadar ve ezelde takdîr edilmiş olan amelleri bitinceye kadar durur. Dünyâdaki ölümü yaklaştığı vakit, dört melek nâzil olurlar. Bunlardan biri, rûhunu sağ ayağından ve biri sol ayağından ve biri sağ elinden ve biri sol elinden çekerler. Yine melâike rûhunu parmak uçlarından çekerler. Soluğu ise, sanki saka kırbasından su boşalır gibi gırıl gırıl öter.

Allahü teâlâ Azrail aleyhisselâma buyurur: "Dostlarımın canını kolay al, düşmanlarımın canını güç al."

Allahü teâlâ emrini nerede hükmettiyse, o kişi, malını, evlâdını ve ıyâlini, hepsini bırakıp kabre gider, ölümü hangi memlekette ise, orada tecelli eder. Doğuda ölmesi takdîr edilmiş olana, batıya giden yollar kapanır. Şöyle anlatılır: Azrail aleyhisselâm Süleymân aleyhisselâmın yanına, gelince, oturanlardan birine dikkat ile baktı. Adam, meleğin böyle sert bakışından korktu. Azrail aleyhisselâm gidince, Süleymân aleyhisselâma yalvarıp, rüzgâra emretmesini, rüzgârın kendisini garp memleketlerinden birine götürüp, Azrail aleyhisselâmdan kurtulmasını istedi. Azrâil aleyhisselâm tekrar gelince, Süleymân aleyhisselâm, o adamın yüzüne niçin sert baktığını sordu. Azrail aleyhisselâm, "Bir saat sonra garptaki şehirlerden birinde, o kimsenin canını almak için emr olunmuştum. Onu senin yanında görünce, hayretimden dikkat ile baktım; Emre uyup garba gidince, onu orada görüp canım aldım" dedi. Görülüyor ki, ezeldeki takdîrin hâsıl olması için, adam Azrail aleyhisselâmdan korktu. Süleymân aleyhisselâm onun isteğini yerine getirdi. Ezeldeki takdîr, sebepler zinciri ile yerine getirildi.

Cenâb-ı Hak; bir kuluna hidâyet ve îmânda sebat murâd ederse, o kimseye rahmet-i ilâhiyye gelir. Azrail aleyhisselâm bir mü'minin rûhunu almak istediğinde o rûh, "Sen bununla mı emrolundun? Sana itaat edemiyeceğim" der. O zaman Azrail aleyhisselâm "Evet, ben bununla vazîfelendirildim" buyurduğunda, rûh kendisinden delîl, alâmet ister. Ve der ki; "Allahü teâlâ beni yarattı ve şu cesedime koydu. Bu zaman sen orada yoktun. Şimdi beni almak istiyorsun." Allahü teâlâ buyurur ki; "Kulumun rûhunu, canını aldın mı?" Azrail aleyhisselâm, "Yâ Rabbî, kulun şöyle şöyle demekte, alabileceğime dâir benden delîl (burhan) istemektedir" diye arzedince, Allahü teâlâ buyurur ki; **"Kulumun rûhu doğru söylemektedir. Ey Azrail! Şimdi Cennete git. Oradan bir elma al, delîl ve burhanındır. Onu kulumun rûhuna göster."**

Azrail aleyhisselâm buyurulanı yapar. Cennete gider, elmayı alır. Üzerinde "Bismilâhirrahmânirrahim yazılmıştır. Onu mü'minin rûhuna gösterince, rûhu neş'e, sürûr ve sevinç ile o bedenden çıkar.

Ölüm zamanında a'zânın konuşması: Azrail aleyhisselâm Allahü teâlânın emriyle bir mü'minin rûhunu almak istediğinde, ağız tarafından yaklaşıp kulun rûhunu almak ister. O zaman zikir karşılar ve "Buradan giremezsin. Çünkü bu dil, ömür boyu Allahü teâlânın zikriyle meşgûl olmuştur" der. Azrail (a.s.) geri döner ve "Yâ Rabbî, kulun şöyle şöyle söylüyor" diye arzeder. Allahü teâlâ, "Başka tarafından git rûhunu al" buyurur. O zaman el tarafından yaklaşır, sadaka karşılar ve "Buradan giremezsin. Çünkü bu el, çok iyilik yaptı. Sadaka verdi. Başına mesh etti. Teyemmüm abdesti aldı. Kalemle İslâm bilgilerini yazdı. Kılıç tutup kafirlere karşı harbetti" der. Azrail aleyhisselâm ayak cihetinden gelir. O da "Buradan giremezsin. Çünkü bu ayaklar cemâate koştu, ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda gidip geldi" der. Bu defa Azrâil aleyhisselâm kulak cihetinden yaklaşır. O da, "Buradan giremezsin, çünkü bu kulaklar Kur'ân-ı kerîm, ezân-ı Muhammedî dinledi" der. Azrail aleyhisselâm gözler cihetinden yaklaşır ve onlar da, "Buradan gelme. Çünkü bu gözler Kur'ân-ı kerîme, âlimlerin, ana-babanın, sâlihlerin yüzüne baktı" deyince, Azrail (a.s.), "Yâ Rabbî, bu kulun neresinden rûhunu almak istedimse, böyle böyle söyler" diye arzedince, o zaman Allahü teâlâ buyurur ki; "Ey Azrail, benim ismimi avucuna yaz, sonra git onu kulumun rûhuna göster." Azrail aleyhisselâm buyurulanı yazıp, canı alınacak kulun yanına gelir. O yazıyı gösterdiğinde, Allahü teâlânın ismine olan muhabbetinden dolayı rûh cesedinden neş'e ve sürûrla ayrılır.

Şeytanın imânı çalmak istemesi: insan öleceği zaman çok susar. Yüreği yanıp tutuşarak dört yanına bakar. Bu hâldeyken, şeytan fırsat bulup îmânını çalmak için başının ucuna gelir. Elinde bir kadeh tutar, içinde buzlu su, hastanın başının ucunda o kadehi çalkalar. Hasta onu görür ve işitir. Eğer ölüm hastası imândan nasîbsiz biri ise, getir şundan içeyim der. O zaman şeytan çok sevinir. Yaklaşır ve "Âlemlerin yaratıcısı yoktur, İslâm dînine inanmıyorum de. Eğer böyle söylersen, sana bu şiddetli susuzluk hâlinde buz gibi su veririm. Yoksa ağlar feryâd edersin. Sıkıntılar içinde kalırsın" der. Eğer şakî ise, dilediği gibi söyler ve imansız gider. Allah korusun.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerine, "Hangi günahlar insânın imânını daha çabuk çalar? Hangi günahlardan daha çok korkulur?" diye sorulunca, cevaben buyurdular ki:

"Allahü teâlânın ihsân buyurduğu imân ni'metine şükür etmemek, son nefeste imansız ölmekten korkmamak, insanlara zulüm etmek. Eğer bir kimsede bu üç şey bulunursa, umulur ki imansız olarak gider. Şeytanın kendisine verdiği kadehten suyu içer ve kâfir olarak ölür."

Denildi ki, susuzluk hâli, hastanın en çok sıkıntı çektiği hâli olup, ciğerleri yanıp tutuşur. Bu hâli, şeytan için bir fırsat olup derhal mü'minin îmânını çalmak, imansız ölmesini sağlamak için yanına yaklaşır. O, hastanın baş tarafından, elinde kadeh içinde buz gibi su ile gelir. Kadehi çalkar. Mü'min onun kim olduğunu bilemediğinden, bana biraz su ver der. O da, "Veririm fakat âlemlerin yaratıcısı yoktur de" der. O mü'min saadet sahibi bir kişi ise, ona cevap vermez. Sonra şeytân ayak tarafına gelir. Orada su dolu kadehi çalkalar. Mü'min onu tanımadığından biraz su ver" der. O da, "Eğer Peygamberleri aleyhimüsselâm yalanlarsan sana su veririm" der. İmânı zayıf olan dediğini söyler ve kâfir olarak ölür, Allahü teâlâ korusun. Eğer saadet sahibi, îmânı kuvvetli ise, onun sözünü red eder.

Şöyle anlatılır: Zâhid Ebû Zekeriyyâ hazretleri vefât edeceğinde, dostları başına toplandılar. Ona Kelime-i şehâdeti söylemesi için telkinde bulundular. Fakat O, "Hayır!" deyip başını çevirdi. İkinci defa tekrar Kelime-i şehâdeti telkin ettiler. O yine, "Hayır!" dedi. Dostları şaşkın olup, içlerinden bayılanlar oldu. Üçüncü defa yine Kelime-i şehâdeti telkin ettiler, yine "Hayır!" dedi. Dostları tamamen üzüntüden perişan oldular. Aradan bir zaman geçince, Ebû Zekeriyyâ hazretleri biraz kendine gelip gözlerini açtığında, "Bana birşey söylediniz mi?" buyurdu. Oradaki dostları üzüntü ile, kendisine Kelime-i şehâdeti telkin ettiklerini her üçünde de "Hayır!" cevâbı verdiğini söyleyince, Ebû Zekeriyyâ hazretleri buyurdu ki: "Dostlarım, o zaman şeytan elinde su dolu kadehi ile sağımdan geldi. Ben çok susamıştım, "Îsâ Allahın oğludur dersen veririm" dedi. Ben de "Hayır!" dedim. Ayak tarafımdan geldi yine "Hayır!" dedim. Tekrar, "Âlemlerin yaratıcısı yoktur de" dedi. Ben de "Hayır!" dedim. Söylediğim "Hayır!" kelimeleri bu sebeptendir. Ben onun dediklerini yapmayınca, şeytan kadehi yere çaldı. Öfke ile dönüp gitti. Yoksa ben sizin telkin ettiğiniz Kelime-i şehâdet için hayır demedim."

Mensûr bin Ammâr der ki: "İnsanın ölümü yaklaştığında, onun hâli beşe taksim edilir: Malı vârislerine, rûhu Azrail aleyhisselâma, eti kabrindeki kurt ve böceklere, kemikleri toprağa, yaptığı iyilikler de dünyâda üzerine hakkı geçen kimselere verilmek üzere ayrılır. Vâris malı götürse, Azrail (a.s.) rûhu alsa, et kurtlara yem olsa, kemikler toprağa karışıp kaybolsa gerektir, imânın gitmesi, dinden tamamen ayrılış, Allahü teâlâdan uzaklık demektir. Rûhun bedenden ayrılığı, dinden, Allahü teâlâdan ayrılık değildir. Çünkü Allahü teâlâ imân sahibi kullarını Cennetine koyacak, kendisine yakın eyliyecektir." rûh bedenden ayrılınca, semâdan; "Ey Âdemoğlu! Sen mi dünyâyı terkettin, dünyâ mı seni terketti? Sen mi dünyâyı topladın, dünyâ mı seni topladı? Sen mi dünyâyı öldürdün, dünyâ mı seni öldürdü?" diye üç nidâ gelir.

Gasilhâneye konduğunda, "Ey Ademoğlu! Nerede o kuvvetli, güçlü bedenin, seni niye zayıflattı? Nerede bülbül gibi konuşan dilin, seni niye susturdu? Nerede o dostların, şimdi seni yalnız bıraktılar?" diye üç nidâ gelir. Kişi kefenlendikte, "Ey Âdemoğlu! Azıksız uzun bir yolculuğa gidiyorsun! Dönmemek üzere evinden ayrılıyorsun! Hiç binmediğin tahta bir ata (tabuta) biniyorsun ve korkulu bir yer olan bir eve, kabre konacaksın!" diye üç nidâ gelir. Tabuta konulurken "Ey Âdemoğlu! imân sahibi bir kimse isen, Allahü teâlâya, Peygamberlerine bildirdiği şekilde inanmış isen, sana müjdeler olsun. Sâlih amel sahibi, her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapmış bir kişi isen ne mutlu sana. Allahü teâlâyı gücendirmiş, O'na imân etmemiş, dediğini tutmamış biri isen, yazıklar olsun, eyvahlar olsun" diye üç nidâ gelir. Mûsâllaya konduğunda, "Ey Âdemoğlu! Dünyâda her ne amel yaptı isen onun karşılığını göreceksin. Yaptığın hayır ise, karşılık olarak hayır ve iyilik görecek, eğer şer yaptı isen, azâbını göreceksin" diye üç nidâ gelir.

Cenâze kabir kenarına konduğunda: "Ey Âdemoğlu! Bu harap yer için dünyâda iken azık olarak ne biriktirdin? Bu karanlık yeri aydınlatacak bir nûr, bir ışık olarak neyin var? Hiçbir şeyin olmadığı bu kabre, dünyâdaki zenginliğinden ne getirdin?" diye üç nidâ gelir.

Mezara konduğunda, "Ey Âdemoğlu! Dünyâda iken benim üzerimde gülüyordun, şimdi içimde ağlar oldun. Üzerimde sevinç ve neş'e içerisinde idin. Şimdi içimde üzgünsün. Benim-üzerimde bülbül gibi konuşup, herkese nutuklar atıyordun. Şimdi içime girince sesin çıkmaz oldu" diye üç nidâ gelir.

İnsanlar geri dönüp giderlerken Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey kulum, şimdi kabrinde kimsesiz olarak kaldın. Seni kabir karanlığına terkettiler. Onlar sebebiyle bana karşı gelmiş, emrimi tutmamıştın. Ya'nî hanımının, çocuklarının tarafını tutup, onların bitmez tükenmez

isteklerini yapmaya uğraşıp, benim için azıcık birşey yapmak istemedin. Bak şimdi yalnız kaldın. Bugün sana benden başka merhamet edecek kimse yok. Halbuki benim şefkatim, bir annenin yavrusuna olan şefkatinden daha çoktur."

Kabir hâli: Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: "Ey Âdemoğlu! Benim üzerimde koşuyorsun, fakat birgün benim içime gireceksin. Benim üzerimde Allahü teâlâya isyan etmektesin, fakat içimde azâb göreceksin. Üzerimde gülüp duruyorsun, fakat içimde ağlıyacaksın. Üzerimde haram helâl ayırmayıp haramları yemektesin, fakat içimde kurtlar böcekler senin bedenini yiyecekler. Üzerimde neş'e ve sevinçlisin, fakat içimde çok üzüleceksin. Üzerimde haramları topluyorsun, fakat içimde eriyip gideceksin. Üzerimde kibir gurûr içinde büyüklenip durursun, fakat içimde çok zelîl, aşağı ve hakîr olacaksın. Üzerimde aydınlıkta gezer durursun, fakat içimde karanlıklarda kalacaksın. Üzerimde sevdiklerinle berabersin, fakat içime girince orada yalnız, tek başına kalacaksın" diye insanoğluna seslenir."

Kabir hergün beş defa; "Ben, yalnızlık yeriyim. Bana gelecek kişi, Kur'ân-ı kerîm okuyarak kendine arkadaş edinsin. Ben, karanlık yeriyim, bana gelecek kişi, namaz kılarak beni aydınlatsın. Ben, altı üstü toprak olan bir yerim, bana gelen, sâlih amel ile gelip yatağını hazırlasın. Ben, yılanı ve çıyanı içimde barındıran bir yerim. Bana gelen tiryak ile gelsin. O tiryak da; Besmele-i şerîf ve çok gözyaşı dökmektir. Ben, Münker ve Nekir adındaki suâl meleklerinin suâl soracakları bir yerim. Bana gelen, (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) güzel kelimesini, onlara cevap verebilmek için çok söylesin" diye seslenir.

Hazreti Âişe (r.anhâ) vâlidemizden rivâyet edildi ki:

"Birgün evde oturuyordum. O esnada Resûlullah (s.a.v.) teşrîf buyurdular. Ben hemen, öteden beri gösterdiğim saygı üzerine ayağa kalkmak istediğimde, Resûlullah **"Ben de yanına oturayım yâ Âişe"** buyurup oturdular. Daha sonra, mübârek başını kucağıma koyup uyudular. Mübârek sakal-ı şerîfindeki beyazlanmış olan dokuz adet kılı gördüm. O zaman kendi kendime; Muhammed aleyhisselâm benden önce dünyâdan gidecek. Ümmeti, Peygambersiz kalacak diye düşünürken ağladım, gözlerimden yaşlar boşandı. Bir damlası kucağımdaki Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzüne düştü. Onu hemen uykusundan uyandırdı. Resûlullah, **"Ey Âişe! Seni ağlatan şey nedir?"** diye buyurdu. Ben de düşündüklerimi anlattım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), **"Hangi hâl ölüye daha şiddetlidir?" buyurdu.** Ben "Siz söyleyin yâ Resûlallah" deyince, **"Sen söyle"** buyurdu. Ben de "Meyyitin evinden çıktığı hâl çok üzüntülü olur. Çoluğu çocuğu çok üzülür ve vah babamız vah annemiz deyip feryâd ederler" dedim. Resûlullah (s.a.v.), **"Doğru, ondan daha şiddetlisi hangisidir?"** buyurunca ben de "Kabre konması, üzerinin örtülmesi ve yakınlarının, dostlarının kendisini dünyâdaki ameliyle başbaşa bırakmaları hâlidir. O zaman Münker ve Nekir ona gelir" dedim. Resûlullah, **"Ey Âişe, meyyite ondan daha şiddetlisi nedir?"** buyurunca, Allahü teâlâ ve Resûlü daha iyi bilir dedim. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Ey Âişe, meyyitin en zor durumu, gasilin** (yıkayıcının) **evine gelip, onu yıkamaya başladığı vakittir. Parmağından yüzüğü çıkarmakla işe başlar. Elbisesini, dünyalık ne rütbesi varsa çıkarır. O zaman meyyitin rûhu, kendi çıplak bedenini görür ve öyle nida eder ki, insan ve cinden başka her mahlûk işitir.**

Rûhu cesedinin başı ucuna gelip: "Ey yıkayıcı! Yavaş yavaş tut! Zira, Azrail pençesinden can yarası yemiştir. Ve tenim gâyet zahmet çekmiştir ve sarsılmıştır" der. Teneşire geldikçe, yine gelip: "Suyu çok sıcak etme! Tenim pek zayıftır. Tez beni elinizden halâs eyleyin ki, rahat olayım" der. Yıkanıp kefene sarılınca, bir miktar durup

yine: "Bu cihanı son görüşümdür. Hısım ve akrabaları göreyim ve onlar da beni görsünler ve ibret alsınlar. Onlar da yakında benim gibi öleceklerinden, ardımdan feryâd etmesinler. Beni unutmayıp, Kur'ân-ı kerîm ile beni ansınlar. Benim mirasım için aralarında çekişmesinler tâ ki, kabirde azâb görmeyeyim. Cum'alarda ve bayramlarda da beni hatırlasınlar" der.

Sonra musalla üzerine konuldukta, can yine çağırarak, "Rahat kalın, ey benim oğlum ve kızım, anam ve babam! Bunun gibi firak günü yoktur. Hasretlik, görüşmemiz kıyâmete kaldı. Elveda olsun sizlere, ey ardımca göz yaşı dökenler" der.

Namazı kılınıp, omuza alındıkda, yine çağırır ve der ki; "Beni yavaş yavaş götürün! Eğer kasdınız sevâb ise, bana zahmet vermeyin! Sizden Allahü teâlâya hoşnudluk götüreyim.

Ebî Kılâbe (r.a.) şöyle anlatır: "Rü'yâmda bir kabristan gördüm. Meyyitler kabirlerinden çıkıp kabir kenarına oturmuşlardı. Her birinin elinde nûrdan bir tabak vardı. Fakat içlerinden birinin elinde hiçbir şey yoktu. Gayet mahzûn idi. Ona sebebini sorduğumda bana, "Burada gördüğün mevtaların geride bıraktığı, evlâdı, ahbabı, dostu, kendilerine hayırla duâ ediyorlar. Kendilerini rahmetle anıyorlar. Onlar için hayır ve hasenat yaptıklarından, kendilerine nûrdan tabaklar içinde mükâfatları, hediyeleri veriliyor. Fakat benim geride günahkâr ve isyankâr bir oğlum var. Benim için, duâ ve istiğfarda bulunmaz, bir hayır yapmaz, bir Fâtiha okumaz. Bu sebebten bana, o nûr tabaktan verilmemekte, burada mahzûn kalmaktayım. Ayrıca, kabir komşularımdan çok utanmaktayım" dedi. O zaman ben uyandım. O kişinin oğlunu araştırıp buldum. Gördüklerimi kendisine bir bir anlattım. Genç tövbe ve istiğfar etti. Bundan sonra yaptıklarına dönmiyeceğine dâir yemîn billah edip, abdestini alıp namaza başladı. Babasının rûhu için Fâtihalar hatimler okudu. Hayır işleri yaptı. Bir zaman sonra rü'yâmda aynı kabristanı ve oradaki mevtaları aynı hâl üzere gördüm. Bu defa daha önce üzgün olan o kişi de, önünde nûrdan tabaklarla ikram ve ihsânlara garkolmuş şekildeydi. Diğer mevtalara bu kadar ni'metler verilmemişti. Bana, "Ey Ebî Kılâbe! Allahü teâlâ sana iyilikler ihsân buyursun. Oğlumu bulup ona nasihat etmekle çok iyi ettin. Beni kabir komşularım arasında mahcûb olmaktan kurtarmış oldun" dedi.

Musibetlere sabır: Fakîh Ebülleys hazretleri buyurdu ki: "Vefât eden bir kişi arkasından, feryâd figân etmek, üst baş yırtmak haramdır. Sessiz ağlamakta bir mahzur yoktur. En güzeli, en efdali sabretmektir. Allahü teâlâ Zümer sûresi onuncu âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki; **"Ancak Allah yolunda sabredenlere mükafatları hesapsız verilecektir."** Allahü teâlâ ni'metlerini bize vererek sevindirdiği zaman şükür etmemizi, vakti gelip geri alarak üzüldüğümüz zaman da, sabretmemizi emreyledi. Merhamete ve ihsâna kavuşabilmek için sabretmelidir. Kızmak, bağırmak, çağırmak, derdi ve belâyı geri çevirmez. Üzüntüyü dağıtmaz. Kaderde olanlar başa gelecektir. Sabretmek, olmuş bitmiş şeye kızmamak lâzımdır."

Resûlullahın (s.a.v.) Mâriye'den (r.anhâ) dünyâya gelen oğlu İbrâhim, hicretin sekizinci senesinde birbuçuk yaşında iken vefât etti. Hasta iken, Resûlullah kucağına aldı ve mübârek gözlerinden yaş aktı. İbrâhim vefât edince de, **"Yâ İbrâhim, ölümüne çok üzüldük. Gözlerimiz ağlıyor. Kalbimiz sızlıyor. Fakat Rabbimizi gücendirecek bir şey söylemeyiz"** buyurdu.

İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın emri ile kalemin levh-i mahfûzda ilk yazdığı şey şudur: Ben Allahım.**

Allahtan başka ilâh yoktur. Muhammed aleyhisselâm benim kulum ve Peygamberimdir. Kim benim, kaza ve kaderime rızâ gösterir, belâlara sabreder, ni'metlerime şükrederse, onu sıddîk olarak yazarım ve sıddîklarla birlikte kıyâmet gününde onu haşreder ve Cennetime koyarım. Kim kaza ve kaderime inanmaz, belâlara sabretmez, gönderdiğim ni'metlerime şükretmezse, benim mülkümden çıksın, kendisine benden başka bir rab arasın."

Fakîh Ebülleys hazretleri: "Belâlara sabretmek ve musibetler karşısında Allahü teâlâyı hatırlamak insana lâzımdır. Çünkü, insan bu sabrı ve zikri gösterirse, Allahü teâlânın kazâ ve kaderine rızâ göstermiş ve şeytanı kovmuş olur" buyurdu.

Hazreti Ali "Sabır üç kısımdır: İbâdet ve tâatlarda sabır, günahlara karşı sabır, musibet ve sıkıntılara karşı sabırdır. Kim ibâdet ve tâatlarda, Allahü teâlânın emirlerini yapmada, beş vakit namazı muntazaman vaktinde kılmada sabır gösterirse, kendisine yüz derece verilir. Her bir derece, gökle yer arası kadardır. Kim günahlara düşmemek için, haram işlememek için sabrederse, Allahü teâlâ kendisine kıyâmet günü altıyüz derece ihsân eder. Kim de musibetlere, başına gelen sıkıntı ve eziyetlere sabır gösterirse, ona da Allahü teâlâ hesâbsız dereceler ihsân eder" buyurdu.

Rûhun bedenden ayrılma hâli: Ölüm hâlinde kişinin dili tutulur. Başına sıra ile dört melek gelir. Birincisi der ki: "Esselâmü aleyküm! Ben, senin rızkın için Allahü teâlânın vazîfelendirdiği meleğim, şu anda yeryüzünde aradım, taradım, senin için takdîr edilen rızıktan bir lokma bile bulamadım. O sebeble haber vermek için geldim. Sonra ikinci melek gelir ve "Ben de, su ve diğer içecek şeylerin için vazîfeli meleğim. Yeryüzünde senin için bir damla bile birşey kalmadı" der. Sonra üçüncü melek de selâm vererek yanına gelir ve o da: "Ben de teneffüs ettiğin hava için vazîfeli meleğim. Senin için teneffüs edeceğin fazla bir hava kalmadı" der. Sonra dördüncü melek gelir ve o da: "Esselâmü aleyküm! Ben de, ömrün için vazîfeli meleğim. Senin için artık yaşanacak fazla bir zaman yoktur" der. Daha sonra sağından ve solundan kirâmen kâtibîn melekleri gelir. Sağından gelen, "Ben senin iyiliklerini yazdım" der ve bembeyaz bir, sahife gösterir ve "Buna bak yaptığın sâlih, iyi işleri gör" der. O kişi bu zaman çok sevinir neş'elenir. Soldan gelen melek de selâm vererek, "Ben de ömrün boyu işlediğin günahlarını yazdım" der ve simsiyah bir sahife çıkararak gösterir. "Bak yaptıklarını oku" der. O zaman vücûdundan ter boşanır. Korku ile sağına ve soluna bakar. Daha sonra Azrail aleyhisselâm, sağında rahmet melekleri, solunda azâb melekleri ile gelir. Eğer o kişi doğru imân sahibi ise, rahmet meleklerine seslenir. Onlar da yanına gelirler. Azrail aleyhisselâm kolaylıkla rûhunu alır. Melekler, saadet sahibi o kişinin rûhunu alıp yükselirler. Allahü teâlâya arzedip, emirle tekrar geri getirirler. O rûh cesedini görür ve ona yapılan muâmeleyi seyreder."

Fakîh Ebülleys hazretleri buyurdu ki: "Kabir azâbından kurtulmak istiyenin, dört şeyi dikkatle yapması, dört şeyden de kesinlikle sakınması îcâb eder: Dikkatle yapması îcâb ettiği dört şey: Beş vakit namazını, farzına, vacibine, sünnetine dikkat ederek devam üzere kılması, zekât ve sadakasını vermesi, Kur'ân-ı kerîmi tecvîd üzere devamlı okuması ve Allahü teâlâyı çok hatırlamasıdır. Bunları yapmak kabri nurlandırır ve genişletir.

Kaçınması îcâb ettikleri ise; yalan, hıyânet, söz taşıma, beden ve çamaşırına bevl sıçratmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bevlden sakınınız. Muhakkak kabir azâbının çoğu bundandır."**

Kabir suâlleri: Kabirde, kâfirlere ve âsî müslümanlara azâb edecek melekler ve suâl soracak melekler vardır. Suâl meleklerine (Münker ve Nekir) denir. Bu iki melek, "Rabbin kimdir? Dînin nedir? Peygamberin kimdir? Kıblen neresidir?" diye suâl ederler. Allahü teâlânın sevdiği kimseler, (Sizi bana kim gönderdi ise Rabbim O'dur. Ya'nî Allahü teâlâdır. Peygamberim Muhammed aleyhisselâm, dinim İslâm dînidir. Kıblem de Kâ'be'dir" der. O zaman bunlar da, "Doğru söyledi. Bizim elimizden kurtuldu" derler. Bundan sonra onun üzerine, kabrini büyük kubbe gibi kılarlar. Onun için sağ tarafına iki kapı açarlar. Sonra da kabrini güzel kokulu fesleğenlerle döşerler ki, Cennet kokuları onun üzerine gelir. Dünyâda işlediği güzel ameli, en sevgili ahbabı sûretinde gelip onu eğlendirir ve ona güzel haberler söyler. Kabri nûr ile dolar. Dünyânın sonu oluncaya kadar, kabrinde sürûr ve ferah üzere olur.

İlmi ve ameli az olan ve ilimden ve melekût (ruhlar ve melekler âlemi) esrârından haberi olmayan mü'minlerin derecesi bundan aşağı olur ki, onun yanına Rûman adlı melekten sonra güzel sûrette ve güzel kokulu ve güzel elbiseli olarak ameli gelir. "Beni bilmez misin" der. O da, "Sen kimsin ki, Allahü teâlâ seni, benim garîbliğim zamanında bana ihsân eyledi?" der. Oda, "Ben senin sâlih işlerinim, korkma mahzûn olma. Bundan biraz vakit geçtikten sonra, Münker ve Nekîr melekleri gelirler.

Bildirildiği gibi onu sıkıştırırlar. Otururlar ve ona, (Men rabbüke) ya'nî "Rabbin kimdir?" derler ve diğer suâlleri sorarlar. O da, "Rabbim Allah, Peygamberim Muhammed (a.s.), imamım Kur'ân-ı kerîm, kıblem Kâ'be-i şerîf ve İbrâhim aleyhisselâm'ın milleti benim milletimdir" der. Onun dili hiç tutulmaz. Onlar da, "Doğru söyledin" derler. Ve daha önceki gibi muâmele ederler. Lâkin onun için sol tarafında nârdan bir kapı açarlar. Nârın yılan, akrep, sıcak suyu ve zakkumu görünür. O kimse onun üzerine çok feryâd eder. Ona, "Buranın dehşeti sana zarar vermez. Burası senin nârdan olan yerindir ki, Allahü teâlâ bunu, senin Cennette olan yerinle değiştirdi. Uyu, sen sâidsin" derler. Sonra onun üzerine nâr kapısı kapanır. Kendi üzerine aylardan senelerden geçen zamanı bilmez, öylece kalır.

Birçok kimsenin ölürken dili tutulur. Eğer akidesi (i'tikâdı) bozuk olursa, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak inanmadı, bid'at ehline uydu ise, "Rabbim Allah" diyemez. Başka söz söylemeye başlar. Melekler bir kere ona vururlar. Kabri ateşle dolar. Sonra söner. Birkaç gün sönük olarak durur. Sonra yine kabirde onun üzerinde ateş hâsıl olur. Dünyâ nihâyet buluncaya kadar bu hâl devam eder.

Birçok kimse de "Dînim İslâmdır" diyemez. Bunlar, ya şek üzere vefât etmiştir. Veya vefât ederken kendisine fitnelerden bir fitne arız olmuştur. Ehl-i sünnet olmayan kimselerin sözlerine, yazılarına inanmıştır. Buna bir kere vururlar. Kabri, "Rabbim Allah" diyemiyeninki gibi yanar.

Ba'zı kimseler "İmamım Kur'ân-ı kerîm" diyemezler. Çünkü bunlar, Kur'ân-ı kerîmi okur, fakat ondan nasihat almazlardı. Kur'ân-ı kerîmdeki emirlerle amel etmez ve yasaklardan kaçmazlardı. Buna da, daha öncekilerine yaptıkları gibi yaparlar. Ba'zı kimselerin ameli korkunç şekil alır. Kabrinde cürmü kadar azâb olunur. Ba'zı kimseler de, "Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır" diyemez. Çünkü bu kimse, dünyâda İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını unutmuştur. Zamana, modaya uymuştur. Çocuklarına Kur'ân-ı kerîm okutmamış, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretmemiş idi.

Ba'zı kimse, "Kıblem Kâ'be-i şerîf" diyemez. Zira, kıbleyi namaz için az teharri edermiş (araştırırmış), yâhud abdestinde fesâd bulundurmuş. Veya namazında başka şeylere iltifât etmiş. Veya rükû'un da sücûdunda noksanlık olmuş idi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, Cum'a günü veya gecesinde ölen kimseyi, kabir fitnelerinden emîn kılar."**

Ebû Ümâme el-Bâhilî'den (r.a.) nakledildi ki: "Bir kişi vefât edip kabre konduğunda azâb meleği gelir. Başı ucuna oturur. Ona azâb eder. O kişinin bu azâba dayanacak hâli kalmaz. Öyle feryâd eder ki, insan ve cinden başka bütün mahlûkât işitir. O kişi azâb meleğine, "Niye böyle yaptın, niçin azâb ediyorsun? Ben, dünyâda namazı kılmış, zekâtı vermiş, Ramazan ayında orucu tutmuş biriyim" der. O zaman azâb meleği de: "Azâb etmemin sebebi şu ki; birgün önüne bir mazlûm biçâre çıktı. Senden yardım istedi. Sen ona yardım etmedin. Birgün namaz kıldın. Halbuki ondan önce bevl edip üzerine çamaşırına sıçratmış idin. Öyle gidip kıldın. Halbuki necâsete dikkat etmen, mazlûma yardım etmen vâcib idi. Fakat sen öyle yapmadın" der."

Abdullah bin Selâm şöyle anlatır: Münker ve Nekir'den önce kabre, meyyitin yanına bir melek gelir. Yüzü güneş gibi parlar, meyyitin yanına oturur. Ona: "İyilik ve kötülük, hayır ve şer, dünyâda ne yaptı isen hepsini tek tek yaz" der. O da, korku ve telâşla "Nasıl yazarım, hani kalemim, hani mürekkebim" der. Melek de, "Tükürüğün mürekkebin, parmakların kalemindir. Kefenin de kâğıdındır" der. O da, çaresiz olarak dünyâda hayır olarak ne yaptı ise tek tek yazar. Şer, kötülük olarak yaptıklarına gelince, yazmaktan çekinir. Melek, "Dünyâda halikına karşı utanmadın çekinmedin de, şimdi benden mi utanıp yazmıyorsun?" der. Ona azâb etmek ister. O kişi "Aman bana vurma, azâb etme, yazacağım" der. Dünyâda ne kadar günah, kusur işledi ise bir bir yazar. Onu katlaması ve tırnağıyla mühürlemesi emredilir. O da katlayıp mühürler ve boynuna asar, kıyâmete kadar boynunda asılı durur. Bundan sonra yanına Münker ve Nekir gelir.

Allahü teâlâ, İsrâ sûresi onüçüncü âyetinde meâlen buyurdu ki: **"Herkesin amelini kendi boynuna taktık** (Ondan ayrılmaz). **Kıyâmet günü onun için bir kitap çıkaracağız ki, ona açılmış olarak kavuşacak."**

Kirâmen kâtibîn melekleri: Her insanın hayır ve şer, bütün işlerini yazan, ikisi gece, ikisi gündüz gelen dört meleğe Kirâmen kâtibîn, veya Hafaza melekleri denir. Hafaza meleklerinin, bunlardan başka olduğu da bildirilmiştir. Sağ taraftaki melek soldakinin âmiridir ve iyi işleri yazar. Soldaki kötülükleri yazar. Hafaza melekleri mü'mini, insan ve cin şeytanlarından ve şeytanlardan korurlar.

Rûhun cesedini araması: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanoğlunun bedeninden rûhu ayrılıp da üç gün geçince, o rûh "Yâ Rabbi! izin verir isen, gidip bedenimi göreyim"** der. Allahü teâlânın izin vermesiyle kabrine gelir. Uzaktan bedenini seyretmeye başlar. Ağzından, burnundan kan geldiğini görür ve çok ağlar. Sonra, "Vah benim zavallı bedenim. Ey benim sevdiğim bedenim. Bu korkulu ve yalnızlık yerinde, dünyâda iken geçirdiğin safâlı günleri hatırlıyor musun?" deyip döner. Beş gün sonra, "Yâ Rabbi! izin verirsen, bedenimi, cesedimi görmek istiyorum" der. Tekrar izinle kabrine gelir. Uzaktan bakar ki, ağzından burnundan kulaklarından sarı su akmaktadır. Üzülür ve ağlar. Sonra, "Ey benim miskin, zavallı bedenim. Bu üzüntü, keder, sıkıntı ve böceklerin etini parçalayıp yedikleri bu yerde dünyâdaki geçirdiğin günleri hatırlıyor musun?" der. Sonra gider, yedi gün sonra tekrar Rabbinden izin isteyip kabrine gelir. Bedeninin daha perişan hâlini görür, ağlar ve "Ey benim bedenim! Dünyâda ki zamanlarını hatırlar mısın? Hani çoluk çocuğun, hani akrabaların, nerede kardeş, arkadaş, eş, dost, nerede komşuların? Bugün onlar arkandan ağlıyorlar" der.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildi ki: "Mü'min vefât ettiğinde, rûhu onun evi etrâfında bir ay dolaşır. Arkasından malının nasıl paylaşıldığını, borçlarının nasıl ödendiğini ve başka yapılan işleri görür. Bir ay sonra kabrine gider ve bir sene kabrinde olan biteni görür. Akrabalarından kendisine gelip duâ edenleri, kendisi için üzülenlerin hâllerini müşâhede eder. Daha sonra rûhu iyi veya kötü hâline göre, kıyâmete kadar rûhların toplandığı yere götürülür. Rûhlar, "Yâ Rabbi! izin verirsen yeryüzüne inelim, yakınlarımızın hâli nasıldır? Çoluk çocuğumuzu, akrabalarımızı görelim!" derler."

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Bayram günleri, Aşure günü, Cum'a gecesi, Receb-i şerîfin ilk Cum'a gecesi (Regâib gecesi), Şa'ban ayının 14'ünü 15'ine bağlayan gecesi (Berât gecesi), Kadir gecesi, Cum'a günleri, rûhlar kabirlerinden çıkarak, hısım ve akrabalarının evlerine gelirler ve "Bu mübârek gün ve gecelerde bir sadaka, bir hayırla, velevki bir lokma ile de olsa bizlere yardım edin. Sevâbını bizlere hediye edin. Çünkü bizim ihtiyâcımız pekçoktur. Eğer böyle yapmaz cimrilik ederseniz, hiç olmazsa bu mübârek gecede bir Fâtiha okuyarak gönderiniz. Ey bizim mallarımızı paylaşmış yakınlarımız, biz şu anda, daracık sıkışmış olarak kaldığımız kâbirlerimizdeyiz. Ey yakınlarımız! Hayır ve duâlarınızda bizleri unutmayınız" derler. Eğer yakınlarından duâ ve sadaka sevâbına kavuşurlarsa, sevinç ve neş'e ile geri dönerler. Eğer yakınları duâ ve sadakada bulunmazlarsa, her bir rûh mahzûn, mahrûm, son derece üzüntülü olarak oradan ayrılır."

Mü'minlerin rûhları kabzolunduğunda, rahmet melekleri onları izzet ve ikram ile yedinci kat semâya yükseltirler. "Onlar illiyyinde kalacaklar" nidası gelir. Daha sonra herbiri bedeninin bulunduğu kabrine getirilir. Kabrine Cennetten bir kapı açılır. Kıyâmete kadar, oradan Cennetteki köşkünü seyreder.

Kâfirlerin rûhları kabz olunduğunda azâb melekleri onları hakîr bir şekilde tutar ve sürükliyerek dünyâ semâsına kaldırırlar. Orada bu kâfir rûhları reddedilir ve azâb dolu kabre gelirler. Kabir, son derece daralır. Birbirine geçer. Orada Cehennemden bir kapı açılır. Kıyâmete kadar, oradan azâb göreceği Cehennemdeki yerlerine bakarlar."

Kıyâmetin kopması: Allahü teâlâ murâd buyurduğu vakit sûr üfürüldükten sonra, kıyâmet günü dağlar uçar, bulutlar gibi yürümeye başlar. Denizlerin ba'zısı ba'zısına taşar. Güneşin nûru tamamen kaybolarak simsiyah olur. Dağlar toz hâline gelir. Âlemin ba'zısı ba'zısına dâhil olur. Yıldızlar, dizili inci gibi parçalanırlar. Gökler gül yağı gibi erir. Ve değirmen döner gibi şiddetli bir şekilde hareket ederler. Ba'zısı ba'zan toplanır, ba'zan da sahtiyan gibi yayılır. Hak teâlâ, göklerin parça parça olmasını emreder. Yedi kat yerde ve yedi kat gökte, diri olarak kimse kalmaz. Her canlı vefât etmiş olur. Eğer rûhanî ise rûhu gitmiş olur. Cenâb-ı Hakkı tevhid eden bütün melekler ölür. Yerde taş taş üstünde ve göklerde hiç canlı kalmaz.

Bundan sonra cenâb-ı Hak, "Ey alçak dünyâ! Senin içinde rubûbiyet da'vâsı edenler ve ahmakların rab tanıdıkları âcizler nerededir ve senin behcet ve letâfettinle aldattığın ve âhireti unutturduğun eshâbın nerededir?" buyurur. Sonra da "Mülk kimindir?" der. Hiç kimse cevap veremez. Cenâb-ı Allah kendi kendine, "Vâhid ve Kahhâr olan Allahındır" der.

Bundan sonra buyurur ki: "Ben azîmüşşân, melîk-ü deyyânım (ya'nî kıyâmet gününün tek hâkimi ve sahibiyim). Benim rızkımı yiyip de bana şirk koşanlar ve benden gayrı putlara ibâdet edenler nerededirler? O kimseler ki, benim rızkımla kuvvetlenip asî olurlar. Cebbar ve zâlimler nerededirler! Kibirlenen ve iftihar edenler nerededirler? Şimdi mülk kimindir?" Buna cevap

verecek kimse bulunmaz. Zîrâ cenâb-ı Hak, hûrî ve gılmânın dahi Cennetlerinde rûhlarını kabz buyurmuştur.

Bundan sonra cenâb-ı Hak, Cehennem çukurlarından olan Sakardan bir kapı açar. Oradan ateş fışkırır. İşte bu ateş, içine atılan yün parçasını yaktığı gibi, ondört denizi kurutur, yeryüzünü kapkara eder ve gökleri sarı zeytinyağı yâhud erimiş bakır gibi bir hâle koyar. Sonra ateşin şiddeti göklere yakın olduğu vakit, Allahü teâlâ öyle bir dehşet ile men eder ki, ateş tamamen söner. Ateşten hiç eser kalmaz.

Bundan sonra Allahü teâlâ hazretleri, Arş-ı a'lânın hazînelerinden birini açar. Onda hayat denizi vardır. Bu deniz, yer üzerine şiddet ile yağmur yağdırır. Yağmur, o derece devam eder ki, yeryüzünü kaplayıp, kırk arşın kadar yukarı yükselir. O zaman, toprak olmuş olan insanlar ve hayvanlar, ot gibi biterler. Zîrâ hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"İnsan, kuyruk sokumu kemiğinden yaratılmıştır. Sonra yine ondan yaratılacaktır."** Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Kişinin her yeri mahv olup çürür. Lâkin kuyruk sokumu kemiği çürümez. İnsan ondan çıkmıştır. Yine ondan iade olunur"** buyuruldu. (Bu kuyruk sokumu kemiği, omurganın son kemiğidir. Nohud kadar bir kemiktir ki, içinde iliği olmaz.)

Canlılar ve bütün a'zâları, mezarlarında yeşil ot gibi biter, hep o kemikten ortaya çıkarlar. Ba'zısı ba'zısına girmiş ağ örgüsü gibi dolanmış olur ki, birinin başı diğerinin omuzunda, Öbürünün eli, diğerinin sırtında olarak, insanın çokluğundan böyle karmakarışık olurlar. Hak teâlâ, "Hakîkaten biz biliriz ki, arz onlardan birini noksan etmez. Zira bizim indimizde, mahfûz kitab vardır" buyurur.

Bu dirilmek keyfiyeti tamam oldukta, hesâb üzere, sabi, yine sabidir, ihtiyâr, yine ihtiyârdır. Olgun yaşta olanlar, yine olgun, gençler yine gençtir. Ya'nî Âlem-i fenâdan Âlem-i bekâya intikâl eyledikleri zaman ne hâlde idilerse, yine o sûret ile belirirler. Allahü teâlâ Arş-ı âlânın altında bir latîf rüzgâr emreder. Bu rüzgâr, yeryüzünü baştan başa kaplar. Ve yeryüzü toz gibi ince kum hâline girer.

Bundan sonra Allahü teâlâ İsrâfil'i (a.s.) diriltir. Beyt-i mukaddesin sahrasından sûr üfürülür. Sûr, nûrdan bir boynuzdur ki, ondört dâiresi vardır. Bir dâirede, karada olan hayvanların adedince delikler vardır. Karada olan hayvanâtın rûhları oradan çıkar. Arı sesi gibi sesler işitilir. Yerle gök arasını doldurur. Sonra herbir rûh, kendi cesetlerine girerler. Hak teâlâ bunlara kendi cesedlerini ilham eder. Hattâ dağlarda ölmüş olan, vahşî hayvanların ve kuşların yemiş olduğu insanların rûhları, kendi cesedlerini bulur. Nitekim Allahü teâlâ, Zümer sûresi altmışikinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Kıyâmetin yok edici sûrundan sonra, ikinci bir sûr üflenir, bu sese bütün beşeriyet tâbi olur. Bu emir ile kalkıp hazır olurlar"** buyurur.

İnsanlar, kabirlerinden ve yanıp kül oldukları, çürüdükleri yerlerden kalktıkları vakit görürler ki, dağlar pamuk gibi atılmış, denizler susuz kalmış, yerin kendisinde ise ne eğrilik ne de yükseklik var. Cümlesi dümdüz olmuş. Bir kâğıt sayfası gibi görülür, işte insanlar, kabirlerinin üzerine çıplak olarak oturdukları vakit, her tarafa hayretle ve düşünerek bakarlar. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i sahîhde; **"İnsanların her biri, elbisesinden ârî olup, hepsi çıplak ve sünnetsiz oldukları hâlde haşr olunurlar"** buyurdu. Fakat gurbette üryan olarak vefât etti ise, onlara Cennetten elbise getirilir ve giydirilir. Şehîdlerin ve sünnet-i seniyyeye uyup vefât etmiş olanların, iğne deliği kadar çıplak yeri kalmaz. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ey ümmetim ve eshâbım! Siz mevtanızın kefeninde mübalağa ediniz. Çünkü benim ümmetim, kefenleriyle haşr olunurlar. Halbuki sâir ümmetler**

çıplaktırlar” buyurdu. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **“Ölüler, kefenleriyle haşrolunur”** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) Nebe’ sûresi onsekizinci âyet-i kerîmesi hakkında meâlen; **“Sûra üfürüleceği o gün,** (mezarlardan kalkıp mahşere) **bölük bölük gelirsiniz”** suâl edildiğinde ağladılar. Hattâ mübârek gözlerinden akan gözyaşları toprağa damladı ve buyurdular ki: **“Ey bu suâli soran kişi, çok büyük bir işten sordun. Kıyâmet günü ümmetim oniki sınıf olarak haşrolunur ve mahşer yerine gelirler.**

Birinci sınıf insanlar maymun sûretindedir. Bunlar, insanlar arasında çok fitne çıkarırlar, karışıklık ve huzûrsuzluğa sebep olurlar. Allahü teâlânın Kur’ân-ı kerîmde meâlen; “Onların şirk (Allaha ortak koşma) **fitneleri, katilden daha kötüdür”** (Bekâra-191) **buyurduğu kimselerdirler.**

İkinci sınıf insanlar, hınzır, sûretinde haşrolunurlar. Onlar haram yiyenlerdir. Allahü teâlânın meâlen; “Onlar boyuna yalancılık için dinlerler; boyuna haram yerler” (Mâide-42) **buyurduğu bunlardır.**

Üçüncü sınıf insanlar kör olarak haşrolurlar. Onlar hüküm vermekde haddi aşan doğru hüküm vermeyenlerdir. Allahü teâlânın meâlen; “İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hüküm vermenizi emreder. Hakîkaten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yok ki, Allah hükümlerinizi hakkıyla işitici, emânete âit işlerinizi hakkıyla görücüdür.” (Nisâ-58) **âyet-i kerîmesi bu kimseleri belirtmektedir.**

Dördüncü sınıf insanlar sağır ve dilsiz olarak haşrolurlar. Onlar dünyada iken kendi amellerini beğenen kimselerdir. Allahü teâlânın meâlen; “Allah, gurûrlu ve böbürlenen kimseleri sevmez” (Nisâ-36) **buyurduğu kimselerdir.**

Beşinci sınıf insanlar, ağızlarında irin olarak haşrolunurlar. Dillerini çiğnerler. Onlar sözleri işlerine ve hareketlerine uymayan âlimlerdir. Allahü teâlânın meâlen; “İnsanlara iyilik emreder de, kendinizi unutur musunuz?” (Bekâra-44) **buyurduğu kimseler gibi olanlardır.**

Altıncı sınıf insanlar, vücutları ateşten yanmış yara içinde haşrolunurlar. Onlar yalan yere şahitlik yapanlardır.

Yedinci sınıf insanlar, ayakları üzerine bağlanmış olarak haşrolunurlar. Onların son derece pis bir kokusu olur. Onlar şehvetlerine tâbi olan ve haramlar peşinde koşanlardır. Allahü teâlânın meâlen; “Bunlar, âhıreti dünyâ hayâtına satmış kimselerdir” (Bekâra-86) **buyurulanlardır.**

Sekizinci sınıf insanlar sarhoş gibi haşrolup, sağa sola düşerler. Onlar, dünyâda iken Allahü teâlânın hakkına mâni olan kimselerdir. Allahü teâlânın hakkını yerine getirmeyenler olup Allahü teâlâ meâlen; “Ey îmân edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin (mahsûllerin) **en helâl ve iyisinden Allah yolunda harcayın** (zekât ve sadaka verin)” (Bekâra-267) **buyuruyor.**

Dokuzuncu sınıf insanlar, katran’dan elbiseler içinde haşrolunurlar. Onlar, gıybetten sakınmayanlardır. Mü’minlerin arkalarından hoşlanmıyacakları şekilde konuşmuşlardır. Allahü teâlâ meâlen; “Müslümanların ayıp ve kusurlarını

araştırmayın. Bir kısmınız bir kısmınızı, arkasından hoşlanmıyacağı sözle çekiştirmesin” (Hucurât-12) **buyurdu.**

Onuncu sınıf olarak haşrolunacaklar ise, dilleri kafasından sarkmış olanlardır. Bunlar, dünyâda iken söz taşıyıp, ara bozanlardır.

Onbirinci sınıf insanlar ise, sarhoş olarak haşrolunurlar. Onlar, dünyâda iken mescidlerde fuhuş ve kötü söz konuşanlardır.

Onikinci sınıf insanlar ise, hınzır sûretinde haşrolunurlar. Onlar dünyâda iken faiz yiyenlerdir.”

Diğer bir rivâyette: Muâz bin Cebel’in (r.a.) rivâyet ettiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Kıyâmet gününde, ki o gün pişmanlık ve hasret günüdür. Allahü teâlâ oniki bölük olarak ümmetimi haşreder. Birinci bölük, elsiz ve ayaksız olarak kabirlerinden haşrolacaklardır. Bu zaman, Allahü teâlâ tarafından vazîfelendirilen bir münâdî seslenir ki; “Onlar komşularına eziyet ve sıkıntı verenlerdir. Tövbe etmeden ölmüşlerdir, içinde bulundukları durum, kendilerine verilmiş cezadır. Dönüş yerleri de Cehennemdir. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde bu kimseleri meâlen şöyle bildirir: “Yakın komşuya da, yakın arkadaşa da, yolda kalmışa da iyilik ediniz”** (Nisâ-36).

İkinci bölük insanlar, hayvan sûreti üzere kabirlerinden haşrolunurlar. Kendileri için bir ses gelir. Bunlar, namazlarında gevşek davrananlardır. Tövbe etmeden öldüler. Bu hâlleri, kendilerine verilen bir cezadır. Cehenneme atılacaklardır. Allahü teâlânın Kur’ân-ı kerîmde şöyle buyurduğu kimselerden olurlar: “Onlar, namazlarından gâfildirler” (Mâun-5).

Ümmetimden bir bölüğü de, yüzleri ay gibi parlak bir hâlde haşrolurlar. Sıratı şimşek gibi geçerler. Allahü teâlâ katından bir münâdî şöyle der: “Bunlar sâlih amel işleyip, günahlardan kaçınanlardır. Beş vakit namazı vaktinde ve şartlarına uygun olarak cemâatle kılarlar. Bunlar, tövbe edip öyle vefât ettiler. Allahü teâlâ, kendilerine saadet nasîb etti. Onlar, Cennete gireceklerdir. Allahü teâlâ kendilerinden râzıdır. Onlar da Allahü teâlâdan râzıdırlar. Allahü teâlâ, Kur’ân-ı kerîmde meâlen bunları şöyle bildirdi: “Gerçekten “Rabbimiz Allahü teâlâdır” deyip de sonra amellerini ihlâs ile, yapanlara (ölüm ânında) **melekler inecekler de şöyle diyecekler:** (Gelecekten) **Korkmayın ve** (geçene) **mahzûn olmayın! Size va’d olunan Cennetle müjdelendiniz”**

İnsanlar kabirlerinden kalktıklarında, yerlerinde kırk yıl birşey yemeden içmeden, oturmadan, konuşmadan dururlar” Denildi ki; “Yâ Resûlallah! Din ehli, îmân sahipleri kıyâmet günü nasıl bilinirler?” Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Benim ümmetim abdest uzuvlarının pırıl pırıl parlaması nişanıyla bilinirler. Kıyâmet günü Allahü teâlâ bütün mahlûkâtı kabirlerinden dirilttiğinde, melekler mü’minlerin başucuna gelirler ve başlarını mesh ederler. Biraz toprak serperler. Bu toprak, onların secde yerlerine gelir. Melekler bu yerleri mesh ederler. Oradan mesh izleri hiç gitmez. Bir ses gelir ki, “Bu toprak, kabirlerinin toprağı değildir. Onların köşk ve saraylarından getirilmiş topraktır. Oraya çağırılırlar. Sıratı geçip Cennete girerler. Kendi yerlerini bilirler.”**

Câbir bin Abdullah’ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **“Kıyâmet günü oldukda, kabirdekiler diriltilir. Allahü teâlâ Cennet meleklerinin en üstünü olan Rıdvâna vahy ederek, “Ey Rıdvan, ben oruçlu kullarımı kabirlerinden**

çıkardım. Onlar aç ve susuzdurlar. Onları istikbâl et, karşıla. Cennet yiyeceklerinden ikram et" buyurur. Rıdvan da Cennet meleklerine seslenir ve herbiri nûrdan tabaklar içinde sayısız ni'metler ikram ederler. Onlara denir ki, "Şimdi artık afiyetle yiyiniz, içiniz."

Kıyâmet gününün dehşeti: Allahü teâlâ, kıyâmet günü bütün mahlûkâtını diriltir ve Mahşer yerinde toplar. Güneş başları üzerine yaklaştırılır. Çok dehşetli, sıcak bir gündür. Bir ses duyulur: "Ey insanlar, gölgeye gidiniz!" Üç grup olarak giderler. Bunlar mü'minler, münâfıklar, kâfirler olmak üzere üç sınıftır. Bunlar gittiklerinde, gölge; hararet, duman ve nûr olmak üzere üç kışıma ayrılır. Hararet, münâfıkların başı üzerinde durur. Çünkü onlar dünyâda iken, Allahü teâlânın kendilerine haber verdiği Cehennemden sakınmadılar. Duman da kâfirlerin başı üzerinde durur. Çünkü onlar dünyâda iken, her türlü kötü istekleri peşinde koştular ve aydınlık içinde yaşadılar. Âhıret için birşey yapmayıp, âhıretleri karanlık oldu.

Nûr bulutu ise, mü'minlerin başı üzerinde durur. Onlar nûr içinde kalırlar. Çünkü mü'minler dünyâda iken, her türlü sıkıntı, zulmet ile karşı karşıya olmalarına rağmen, Îmânlarını korudular ve âhıretlerini ma'mûr edip nûrlandırdılar. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, mü'minler hakkında meâlen buyurdu ki: **"**(Hatırla) **o günü ki, mü'min erkeklerle mü'min kadınların nûrları, önlerinden ve sağlarından koşuyor kendilerini göreceksin.** (Melekler onlara şöyle derler): **"Bugün size, müjde olsun! O Cennetler ki, altlarından ırmaklar akıyor; içlerinde ebedî olarak kalacaksınız, "İşte en büyük kurtuluş budur. O gün, münâfık erkeklerle münâfık kadınlar, îmân edenlere şöyle diyecekler: "Bize bakın** (yâhûd bizi bekleyin), **nûrunuzdan bir parça ışık alalım."** (Mü'minler tarafından onlara şöyle) **denilecek: "Arkanıza** (dünyâya) **dönün de bir nûr arayın." Derken aralarına bir kapısı bulunan bir sûr çekilmiştir;** (mü'minler içerde, kâfirler ise dışarda kalmıştır). **Sûrun içi rahmet doludur, dış yanında azâb... Münâfıklar mü'minlere şöyle bağırırlar: "Bizler sizinle beraber** (dünyâda ibâdet eder) **değil miydik?" Mü'minler: "Evet bizimle beraberdiniz; fakat siz, kendinizi nifaka düşürüp helak ettiniz. Mü'minlere felâket beklediniz. Şüphelendiniz ve uzun ömür hülyası, sizi aldattı; tâ Allahın emri** (ölüm) **gelinceye kadar... Bir de, Allaha karşı, sizi, aldatıcı şeytan aldattı.** (Ey münâfıklar), **artık bugün ne sizden, ne de o kâfir olanlardan** (kurtulmanız için) **bir karşılık, bedel kabûl edilmez. Sığınacağınız yer ateştir; size yaraşan odur. O, ne kötü bir gidiş yeridir!"** (Hadîd: 12-15)

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ yedi sınıf kimseyi Arş'ın gölgesinde gölgelendirir. Halbuki o gün ondan başka hiçbir gölge yoktur. 1. Adâlet ile hükmeden devlet reîsleri ve vâliler. 2. İbâdet eden gençler. 3. Kalbi mescidlere bağlı olanlar. Ya'nî namazı ve cemâati gözetenler. 4. Allah için birbirini seven iki mü'min. Bu sevgi ile bir araya gelip, ayrılırken de bu sevgi üzere olanlar. 5. Güzel bir kadın, çirkin bir iş için kendini çağırınca, "Ben Allahü teâlâdan korkarım" diyenler. 6. Sadaka verirken riya** (gösteriş) **etmeyenler. Şöyle ki, sağ eli ile verdiğini sol eli bilmeyenler, 7. Allah deyip, gözünden yaş akanlar."**

Kıyâmet günü Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey Cebrâil! Cenneti, müttekî kullarıma (benden hakkıyla korkup emirlerimi yapanlara) yaklaştır. Cehennemi de, azgın ve taşkın kullarıma göster." Cebrâil aleyhisselâm, Cenneti müttekiler için, Cehennemi de kâfirler, münâfıklar ve âsiler için yaklaştırıp gösterir. Sırat köprüsü Cehennem üzerine kurulur. Kulların amellerini ölçmek için "Mizan" denilen bir ölçü âleti hazırlanır. Yer-gök bir gözüne sığar. Sevâb gözü parlak

olup Arş'ın sağında, Cennet tarafındadır. Günah tarafı Arş'ın solunda, Cehennem tarafında ve karanlıktadır.

O zaman Allahü teâlâ buyurur ki: "Adem, halîlim İbrâhim, kelîmim Mûsâ, Îsâ (rûhullah), habîbim Muhammed aleyhisselâm nerededir? Mizanın sağına geçiniz. Ey Rıdvan! Cennet kapılarını aç. Ey Malik! Sen de Cehennem kapılarını aç." Kulların amelleri tartılır. Bu terazi dünyâ terazilerine benzemez.

Mahşerde insanların hesabı görüldükten sonra, hepsi sırattan geçirilirler. Sırat köprüsü vardır. Sırat köprüsü, Allahü teâlânın emriyle Cehennemin üstünde kurulur. Herkese bu köprüden geçmesi emir olunacaktır. Cennetlik olanlar kolayca geçecek, Cennete gideceklerdir. O gün bütün Peygamberler, "Yâ Rabbi, selâmet ver" diye yalvaracaklardır. Cennetliklerden ba'zısı şimşek gibi, bir kısmı rüzgâr gibi, ba'zısı koşar at gibi geçeceklerdir.

Cennet, akla gelen veya gelmiyen her türlü güzelliklerin toplandığı yerdir. Cennetteki dereceler ve mükâfatlar, herkesin ilmine ve ibâdetlerine göredir.

Kâfirlerin ayakları, sırat üzerinde dayanamayıp kayar ve Cehenneme düşerler. Orada azâb görürler. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Günahkârların Cehennemden çıkmaları: Cehennem, yedi tabakadır. Birinci tabaka, azâb bakımından en hafif olanıdır. Fakat dünyâ ateşinden yetmiş kat daha şiddetlidir. Adı "Cehennem"dir. Burada müslümanlardan bir kısmı yanıp, günahlarından temizleneceklerdir. Allahü teâlâ, Cebrâil aleyhisselâma hitaben; "Ey Cebrâil, Ümmet-i Muhammed'in âsileri, günahkârları Cehennemde ne hâldedirler?" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm da, "İlâhi, onların hâli sana ma'lûmdur" deyince, "Git bak, şimdi hâlleri nicedir" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm, doğruca Mâlik'in yanına gelir. O, Cebrâil aleyhisselâmı görünce, hürmet ve saygı ile karşılar ve sorar: "Ey Cebrâil seni buraya getiren şey nedir?" Cebrâil (a.s.): "Ümmet-i Muhammed'in âsîlerine, günahkârlarına acaba ne muâmele yaptınız?" der. Mâlik:

"Hâlleri pek kötüdür. Yerleri pek dardır. Ateşle azâb oldular. Ateş onların etlerini yedi. Sâdece yüzleri ve kalbleri kaldı ki, oralarında imân nûru parlıyor." Cebrâil (a.s.) der ki; "Perdeyi kaldırsan da, onların hâlini bir görsem." Perde kaldırılınca, o âsiler, günahkârlar, Cebrâil'in (a.s.) güzelliğini görürler ve bunun azâb meleklerinden biri olmadığını hemen anlarlar. Derler ki: "Bu kişi kimdir ki, daha önce böyle güzel sûrette birini görmedik?" Mâlik der ki; "Bu, Cebrâil'dir (a.s.). Muhammed'e (a.s.) vahiy getirmiştir." Cehennemdeki âsiler, günahkârlar, Muhammed (a.s.) ismini işitince, topluca feryâd ve figâna, ağlamaya, yalvarmaya başlarlar. Derler ki: "Ey Cebrâil! Ne olur Muhammed'e (a.s.) selâmımızı söyle. Bizim içinde bulunduğumuz şu kötü hâlimizi arzediver. Biz ateşe atılmış ve zavallı kimseleriz." Cebrâil (a.s.) hemen huzûru ilâhiye döner. Allahü teâlâ "Ümmet-i Muhammed'i nasıl buldun?" buyurur. Cebrâil (a.s.) da hâllerini arzeder. Allahü teâlâ: "Onların senden istedikleri birşey var mı?" buyurunca, "Evet yâ Rabbi" deyip isteklerini arzedince, Allahü teâlâ, "Var git selâm ve isteklerini söyle" buyurur. Cebrâil (a.s.) ağlıyarak Cennete koşar. Resûlullahı bulur ve hâllerini arzeder. Resûlullah da buna çok üzülür. Ağlayarak, arkasında diğer Peygamberler olduğu hâlde Arş'ın yanına gelirler. Secdeye kapanır. Allahü teâlâyı öyle sena eder ki, hiçbir kimse böyle senada bulunmamıştır. O zaman Allahü teâlâ buyurur ki; "Başını secdeden kaldır ey Habîbim. İste vereyim. Şefaat iste kabûl edeyim." Muhammed (a.s.): "Yâ Rabbi! Ümmetimin günahkârları şu anda Cehennemde azâb içindeler. Feryâd ve figân ederler. Onlar, günahları sebebiyle azâb olundular. Bana şefaat izni ihsân buyur da, onları oradan çıkarayım" diye arz eder. Allahü teâlâ şefaat etmesi için O'na izin

verir. Bu izin üzerine Muhammed (a.s.) ve diğer Peygamberler "aleyhimüsselâm", (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) diyen, o günahkârların azâb çektikleri yere gelirler. Mâlik, Muhammed'i (a.s.) görünce hürmetle karşılar. Ona, ümmetinin hâlini arzedip, azâb çektikleri Cehennemin kapısını açar. Oradakiler, Muhammed'i (a.s.) görünce, feryâd figân ile ağlaşıp yalvarırlar. Şefaat ile günahkârların hepsi oradan çıkar ve Cennet kapısının yanından akan bir nehire gelir ve oraya dalarlar. O nehrin adı Hayat nehridir. Yıkandıklarında gençleşirler. Yüzleri ay gibi parlar. Alınlarına, "Bunlar, Allahü teâlânın Cehennemden azâd ettikleridir" yazılır. Ondan sonra doğruca Cennete girerler. Cehennemdeki kâfirlere onların hali gösterilir. Kâfirler onları gördüklerinde derler ki: "Müslümanlar, iman sahipleri, Cehennemden çıkıp Cennete girdiler. Keşke biz de dünyâda iken îman sahibi olsaydık. O zaman ateşten çıkardık" derler.

Cennetin kapıları ve Cennetler: İbn-i Abbâs'ın (r.a.) bildirdiğine göre, Cennetin sekiz kapısı vardır. Her biri altından olup, cevherlerle süslüdür. Birinci kapı üzerinde, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah yazılıdır. O kapı; Peygamberler, şehidler ve cömertlere âittir, ikinci kapı, abdestini doğru alıp, hakkıyla namazını kılanlar içindir. Üçüncü kapı, kendilerini her türlü kötülükten koruyup temizleyenlerindir. Dördüncü kapı, iyiliği emredip, kötülükten sakındıranlara âittir. Beşinci kapı ise, kendisini, nefsinin arzu ve istekleri peşinde koşmaktan koruyanlar içindir. Altıncı kapı, haccını ve umresini hakkıyla yapanlar içindir. Yedinci kapı ise, mücâhidler içindir. Sekizinci kapı ise, müttekiler için olup, gözlerini harama bakmaktan korumuşlar ve hayırlı işler yapmışlardır. Ana-baba hakkına, yakın akraba ve komşu haklarına çok dikkat etmişlerdir.

Sekiz tane de Cennet vardır. Birincisi, Dâr-ül-Cinân'dır, beyaz incidendir. İkincisi, Dâr-üs-selâm, kırmızı yakuttandır. Üçüncüsü, Cennet-ül-Me'vâ yeşil zebercedendir. Dördüncüsü, Cennet-ül-Huld, kırmızı ve sarı mercandandır. Beşincisi, Cennet-ün-Naîm, beyaz gümüştendir. Altıncısı, Cennet-ül-Firdevs, kırmızı altındandır. Yedincisi, Cennet-ül-Adn, büyük beyaz incidendir. Sekizincisi, Dâr-ül-Karâr kırmızı altındandır.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennet ehli, orada** (Cennetlerde) **yerler, içerler. Sonra bedenlerinden misk gibi bir koku çıkar. Sonsuz olarak orada yaşarlar."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 42

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 212

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 150

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 293

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 152

6) El-A'lâm cild-6, sh. 146

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 71

8) Keşf-üz-zünûn sh. 165, 172, 293, 715, 745, 1067, 1188, 1622

9) Dekâik-ül-ahbâr

MUHAMMED BİN YAHYÂ EL-KURTUBÎ (İbn-ül-Hızâ)

Kurtuba'da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yahyâ bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah et-Temîmî el-Kurtubî el-Mâlikî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, "İbn-ül-Hızâ" diye meşhûr olmuştur. "İbn-ül-Hıdâ" da denilmektedir. 348 (m. 948) senesinde, Endülüs'ün Kurtuba şehrinde doğdu. Hıza isminde bir zâtın soyundandır. Dedeleri olan bu zât,

büyük bir ayaklanmada, topluluğun emîri idi. Yine o, Şam'dan Endülüs'e gelen Benî Ümeyye'nin azâdlı kölelerinin de reîsi idi. Onun oğulları, Endülüs sultanlarının hizmetinde bulunarak refah içinde yaşadılar. İbn-ül-Hızâ, hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük bir âlimdir. İlim öğrenmek için birçok memleketi dolaştı. Oralarda çok âlim ile karşılaştı, onlardan ilim aldı. Belagat sahibi bir edîb idi. Çok güzel hitâbeti vardı. İşbiliyye (Kurtuba), sonra Serakusta (Saragos) kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iken, 416 (m. 1025) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Ebû Abdullah İbn-ül-Hızâ, Arab edebiyatında birçok mes'elelerde derin ilme sahipti. Hadîs ilminde çok yükseldi. Hadîs râvîlerine âit bilgisi çoktu, İlimdeki vesîkaları, delîl ve senet olacak şeyleri iyi bilirdi. İyi bir hatîb olup, rü'yâ ta'birleri yapardı. Hadîs ilmiyle ilgilenmesi çok artmıştı. Endülüs'te bulunan İbn-i Zirb, İbn-i Battal, İbn-üs-Süleym ve Antakî, İbn-i Avnillâh, Kalemi ve diğer âlimlerle buluşup onlardan ilim aldı, hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra çeşitli seyahatler yaptı. Kayrevan'da İbn-i Ebî Zeyd'le karşılaştı. Kendisiyle beraber, birçok kimseler ondan fıkıh ilmini öğrendiler. Ondan, bütün eserlerini okuyup öğrenmişti. Hacca gitti. Mısır'da Nüâlî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân el-Cevherî, Abdülganî ve daha başkalarıyle karşılaştı. Onlardan ilim alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca o; Ebû Îsâ el-Leysî'den, Ahmed bin Sabit ve diğer âlimlerden de hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir. Sonra Endülüs'e döndü. Orada Ebû Muhammed el-Asîlî'den hiç ayrılmayıp, ondan fıkıh ilmini öğrendi. Derecesi onunla beraber yükseldi. Sultan, onu, Belensiye taraflarında; vesîkalar, şûra, kadılık ve diğer işleri yürütmekle vazîfelendirdi. Berberîlerin isyanı çıkınca, Endülüs sınırında bulunan Tekliye şehri kadılığına ta'yin edildi. Sonra Serakusta şehrine yerleşti ve orada vefât etti.

Kıymetli eserler yazdı. Başlıcaları şunlardır:

1. El-İstinbât li-me'ân-is-sünen vel-ahkâm min ehâdîs-il-Muvatta': İmâm-ı Mâlik bin Enes hazretlerinin "Muvatta" kitabının şerhi olup, hepsi 80 cüzdür.

2. El-Büşrâ fî ta'bîr-ir-rü'yâ: Rü'yâ ta'bîrlerine âit bir eseri olup, on cüz halindedir.

3. Kitâb-ül-hitâb fî siyer-il-hutabâ: Hitâbet ilmine dâir bir eserdir, iki cüz halindedir.

4. El-Enbâü bi-me'fân-il-esmâ: Allahü teâlânın isimlerinin ma'nâsını açıklayan bir eserdir.

5. Et-Ta'rîf bi-ricâl-il-Muvatta'; Muvatta' kitabındaki hadîs-i şerîflerin erkek ve kadın râvîleri hakkında bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 99

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 206

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 272, 273

4) Keşf-üz-zünûn sh. 246

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 63

MUHAMMED NAKKÂŞ

Hadîs ve Hanbelî fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Sa'îd olup ismi, Muhammed bin Ali bin Amr (veya Ömer) bin Mehdî'dir. Memleketine nisbetle İsfehânî denildi. Nakkaş lakabıyla tanındı. 414 (m. 1023) senesi, Ramazan ayında vefât etti.

Baba ve dedelerinin de âlim olması, Ebû Sa'îd Nakkaş'ın küçük yaşta ilim tahsiline başlamasına vesile oldu. Onun ençok istifâde ettiği hocalarından biri de, annesinin babası Ahmed

bin Hasen bin Eyyûb Tamimi idi. Abdullah bin Îsâ Hişâbî, Ebû Muhammed bin Fâris, Ahmed bin Ma'bed Simsâr, Ebû Ahmed A'sâl'dan ilim tahsil edip hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'da; Ebû Bekr Şafiî, İbn-i Mukassem, Ömer bin Sellem, Ebû Ali bin Savvâfdan. Basra'da; Ebû İshâk İbrâhim bin Ali Hacîmî, Hattâbî, Habîb bin Hasen Kazzâz. Kûfe'de; Nezir bin Cennâh Mehâribî, Sabah bin Muhammed Nehdî'den, Merv'de; Hâdîr bin Muhammed'den, Cürcan'da; Ebû Bekr İsmâil'den, Herât'ta; Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed bin Hasnûye'den, Dînever'de; Ebû Bekr İbni Sinnî'den ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Ayrıca Nişâbûr, Hemedân ve Nihâvend'deki âlimlerden istifâde etti. Harameyn'e gitti. Orada, çeşitli bölgelerden gelmiş olan büyük âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Bu âlimlerin kitaplarını kopye edip, her eseri, bizzat yazan âlimden okudu. Yazarı tarafından da doğruluğu tasdik edilmiş olan, bu pek kıymetli eserlerin içindeki bilgileri zihnine yerleştirdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberliyerek, hadîs ilminde hafız oldu. Hadîs rivâyetinde sika (güvenilir) bir râvî idi. Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Şafiî mezheplerinin hepsine âit bilgileri öğrendi. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verirdi. Devamlı ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle meşgûl olurdu. Dünyâya hiç ehemmiyet vermez, kendisine yetecek kadar mal bırakır, kazancının fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı, insanlara İslâmiyeti anlatır, onları Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret eder, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı.

Seksen yıldan fazla yaşayan Ebû Saîd Muhammed Nakkaş, pekçok talebe yetiştirdi. Onun ilminden istifâde edenlerin birçoğu, zamanlarının ileri gelen âlimlerinden oldu. Onlar da hocaları gibi İslâmiyete hizmet edip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Ahmed bin Ali Hanefî, Ebû Muti' Muhammed bin Abdülvâhid Sahhaf ve daha birçok âlim, Muhammed Nakkâş'tan ilim öğrenip, hizmet edenlerden idi.

Müslümanlara dinini öğretmek için gece gündüz çalışan Muhammed Nakkaş, zamanındakiler ve daha sonra gelenler tarafından istifâde edilen pekçok kitap yazdı. Fıkıhta Kitâb-ül-Kadâ, hadîste Amal, tasavvuf ve târihine dâir Tabakât-us-sûfiyye adlı eserleri bilinen kitapları arasındadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 32

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1059

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 201

4) El-A'lâm cild-6, sh. 275

5) Brockelmann, Târih-i edeb-il-Arabiyye cild-3, sh. 220

NASR-ÜL-MAKDÎSÎ

Şafiî mezhebindeki hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Nasr bin İbrâhim bin Nasr bin İbrâhim İbni Dâvûd el-Makdisî en-Nâbilîsî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. İbn-i Ebî Hâfız diye bilinip, Şeyh Ebû Nasr lakabıyla meşhûr olmuştur. 407 (m. 1016) senesinde doğdu, İlim tahsili için sûr, Diyâr-ı Bekr, Dımeşk ve daha başka yerlere seyehatler yaptı. Kıymetli kitaplar yazdı ve birçok âlim de kendisinden istifâde etti 490 (m. 1096) senesinde, Muharrem ayının dokuzunda, Salı günü Dımeşk'de vefât etti. Cenâze namazına birçok kimse katılmış olduğundan, defni uzun sürmüş ve Hazreti Mu'âviye'nin kabrinin yanına Bâb-üs-sagîr mezarlığına defnedilmiştir. Yedi gece, her gecede yirmi hatim olmak üzere, rûhuna Kur'ân-ı kerîm okunmuştur. Hâlen kabrini birçok kimse ziyâret edip, onu vâsıta kılarak Allahü teâlâya duâ etmektedirler.

Ebû Nasr (r.a.) Sûr'da İmâm-ı Süleym'den, Diyâr-ı Bekr'de Muhammed bin Beyân el-Kâzerûnî'den fıkıh ilmini öğrenmiştir. Sonra Beyt-ül-makdis'de bir müddet daha ilim öğrenmiş ve yine Sûr şehrine geri döndüğünde, on sene burada talebeye ders vermiştir. Burada temiz i'tikâdlı müslümanların yanında Eshâb-ı Kirâm düşmanı kimseler de bulunuyordu. Uzun müddet bunlarla mücâdele etmiş, Ehl-i sünnet i'tikâdını korumuş ve yaymıştır. Daha sonra Dımeşk'e gelmiş, burada dokuz sene kalmış ve bu zaman zarfında hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuş, fetvâ vermiş ve ders okutmuştur, İmâm-ı Gazâlî (r.a.) Dımeşk'e geldiğinde, Ebû Nasr (r.a.) İmâm-ı Gazâlî ile görüşmüş ve ondan istifâde etmiştir. Ayrıca Abdurrahmân bin et-Tubeyz Ali bin Simsâr, Muhammed bin Avf el-Mizziy, İbn-i Selvan Muhammed bin Yahyâ, Ebû Ali el-Ahvâzî, Gazze'de Muhammed bin Ca'fer el-Mimâsî, Amîd'de Hibetullah bin Selâme ve daha birçok âlimden ilim almıştır. Bu meclislerde, hadîs-i şerîf yazıp rivâyette bulunmuştur. Kendisinden de; kendi hocası Ebû Bekr el-Hatîb, Ebû Kâsım en-Nesîb, Ebü'l-Fadl Yahyâ bin Ali, Cemâl-ül-İslâm Ebü'l-Hasen es-Sülemî, Ebü'l-Feth Nasrullah el-Missîsî, Ebû Ya'lâ Hamza bin el-Hubûbî ve daha başkaları ilim tahsilinde bulunmuşlardır.

Ebû Nasr (r.a.) Selef-i sâlihînin yolunda, zühd ve takvâ üzere yaşamıştır. İhtiyâcından fazla olan dünyâ malından kaçınmış, fazlasını tasadduk etmiştir. Nâblus'tan kendisine azık olarak gelen hediye erzakları almamış, kimseden birşey kabûl etmemiş, fakirlik içinde yaşamıştır. Bütün vakitleri, hayırlı iş, makbûl olan ibâdet ve ilim neşriyle geçmiştir.

Hâfız İbni Asâkir anlatır: Kendisiyle görüşüp sohbet edenlerin "Şayet fakîh Ebü'l-Feth, Selef-i sâlihînle kıyaslansa, derecesi onlara yakın olurdu. Fakat Selef-i sâlihîn, önce yaşaması sebebiyle ondan üstün gelirdi" diye söylediklerini işittim. Ve yine şöyle anlattılar "Birgün, Tâc-üd-devle Tütüş onu ziyârete geldi. Ebû Nasr (r.a.) onun için ayağa kalkmadı. Sultan ona, sultanlar için sarf edilecek helâl mallardan sordu. Fakîh Ebû Nasr "Cizye malıdır" dedi. Sultan, Ebû Nasr'ın yanından ayrıldı ve Ebû Nasr'a bir miktar mal gönderip: "Bu cizye malındandır, onu arkadaşların arasında taksim et" dedi. Ebû Nasr (r.a.) bu malı kabûl etmedi ve: "Bizim bunlara ihtiyâcımız yok" dedi. Malı getiren elçi gidince, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Muhammed, Ebû Nasr'ı kınadı ve ona: "Sen bizim o mala olan ihtiyâcımızı biliyordun. Şayet sen onu kabûl edip de aramızda dağıtsaydın iyi olurdu" dedi. Ebû Nasr (r.a.): "Elden kaçırdığın birşeye karşı sabırlı ol (arkasından üzülme). Bir zaman gelir ki, dünyâ malından düşündüğün (arzu ettiğin) ve sana yetecek olanı sana gelir" buyurdu.

Ebû Nasr (r.a) birçok kıymetli eserler te'lîf etmiştir. Ba'zıları şunlardır: El-İntihâb-üd-Dımeşkî fil-mezheb: On cild kadar büyük bir eserdir. El-Huccetü alâ Târîk-il-Mehâceti. Kitâb-üt-tehzîb: On cilddir. Bu iki kitab, Şafiî fıkhının fürû'u hakkındadır. Kitâb-ül-Kâfî ve Tahrîmü nikâh-il-Mut'a, Şerh-ül-irşâd li selîm-ır-Râzî fil-fürû', Kitâb-ül-maksûd fil-fürû', Menâkıb-ül-İmâm-ı Şafiî'dir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 351

2) Tezkiret-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 125 126

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 395, 396

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 490, 491

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 87

NİZÂM-ÜL-MÜLK

Hadîs ve fıkıh âlimi, Büyük Selçuklu Devleti sultanlarından Alp Arslan ve oğlu Melikşah'ın veziri, büyük devlet adamı. Künyesi Ebû Ali olup ismi Hasen bin Ali bin İshâk bin Abbâs'dır. 408 (m. 1018) senesinin Zilka'de ayında, Tûs beldesinin bir kasabasında dünyâya geldi. 485 (m. 1092) senesinde Nihâvend'de, Hasen Sabbah'ın fedaisi bir Batınî tarafından şehid edildi.

Nizâm-ül-mülk, kardeşi Ebü'l-Kâsım Abdullah ile birlikte, çok iyi bir eğitim gördü. Fıkıh, hadîs, tefsîr, kelâm, edebiyat ve fen ilimlerini çok iyi tahsil etmiş, zamanındaki meşhûr âlim ve edibler ile devamlı görüşmüştür. Bu, onun idârecilik hayatındaki kabiliyet ve başarısının büyüklüğünde mühim rol oynadı.

Nizâm-ül-mülk; âlim, edib ve kadirşinas olduğu için, meclisi; âlim, edib, şâir ve san'atkârların toplandığı bir yer hâline gelirdi. Abbasî halifesi de kendisine pek hürmet eder ve meclisinde bulunurdu, İlim adamlarına, san'atkârlara karşı çok ikram, ihsân ve iltifât ederdi.

Nizâm-ül-mülk, ilk tahsilini babasının yanında yaptı. Babası ona Kur'ân-ı kerîmi ezberletti. Daha sonra Şafiî mezhebinin fıkıh ilmini öğrendi. Birçok âlimden ders aldı ve hadîs-i şerîf dinledi. Belh şehrinde Ali bin Şâzân'ın hizmetinde bulundu.

Devlet hizmetindeki hayâtı, babası ile beraber Gazne Devleti'nin Horasan vâlisi, Ebü'l-Fazıl es-Surî'nin hizmetinde bulunmakla başladı. 432 (m. 1040) yılındaki Dandanakan Savaşı'ndan bir süre sonra Gazne'de bulunarak, Gazne Devleti Sultânı Mes'ûd'un yanında çalıştı. Sonra Horasan'a dönerek, Alp Arslan'ın Belh vâlisi Ali bin Şandan'ın mâhiyetine girdi. Vilâyet işlerinin yürütülmesi ile vazîfelendirildi. Selçuklu Sultânı Tuğrul Bey'in vefâtı ile, Alp Arslan ve kardeşi Süleymân arasındaki taht mücâdelesi sırasında, yerinde görüş ve tedbirleri ile dikkatleri çekti. Alp Arslan'ın yanında çalışmaya başladı. Alp Arslan sultan olunca görevden aldığı vezirinin yerine Nizâm-ül-mülk'ü getirdi. Zamanının halîfesi Kâim bi-emrillah tarafından, Nizâm-ül-mülk ünvanı verildi. Bu ünvanıyla tanındı.

Nizâm-ül-mülk vezir olduğu 457 (m. 1064) yılından, şehîd edildiği 485 (m. 1092) yılına kadar, aralıksız yirmidokuz sene Büyük Selçuklu Devleti'ne tam bir dirayet ve adâlet ile hizmet etti. Sultan Alp Arslan'ın vefâtından sonra, veliahd Melikşah'ın tahta geçmesini sağlayıp, nizâm ve asayişin korunmasına muvaffak oldu. Sultan Melikşah, devletin idâresinde ona çok büyük ve geniş yetkiler verdi. Nizâm-ül-mülk'ün akıllı, tedbirli ve adâletli idâresi sayesinde, Sultan Melikşah zamanı, Büyük Selçuklu Devleti'nin en parlak ve en şanlı devri olmuştur.

Nizâm-ül-mülk, Büyük Selçuklu Devleti'ne, idâri, adli, askeri, mâli, sosyal ve kültürel sahada pekçok yenilikler ve değişikler getirdi. Selçuklu Devleti'nde sarayı, merkezî hükümet teşkilâtının, İslâm esaslarına dayalı mahkemeleri, toprak sistemini, sağlam esaslar üzerine dayalı olarak yeniden düzenledi Gerçekleştirdiği yeni sistemler, ba'zı değişikliklerle beraber, bütün Türk-İslâm devletlerince devam ettirildi. İkta sisteminin ortaya çıkışı ve yerleşmesini sağlıyarak, İslâm devletlerinde, Batı Avrupa'da örneklerine rastlanan ve zulüm esâsına dayalı feodalitenin doğuşunu önledi.

Nizâm-ül-mülk'den önce vezir olan Ebû Nasr Amîd-ül-mülk Kündûri mu'tezile olup, bu bozuk mezhebe çok sıkı bağlı idi. Özellikle, Şafiî mezhebinde olanlara karşı amansız bir mücâdeleye girişmişti. Halk ve âlimler arasında büyük bir saygı ve i'tibâra sahip Şafiî fıkıh âlimi Ebû, Sehl bin Muvaffak'ı kendisine rakib olarak görüyordu. Bid'at fırkalarının câmi minberlerinde kötülenmesi için emir veren Amîd-ül-mülk, Şafiî mezhebini de bid'ad fırkalarının içine soktu. Bununla da kalmıyarak, İmâm-ül-Harameyn ve Ebû Kâsım Kuşeyrî'nin tutuklanması için emir

verdi. Ebû Kâsım Kuşeyrî ve kelâm âlimi Fürakî yakalanarak, sokaklarda sürüklendi ve çok hakaret edildi. İmâm-ül-Harameyn Ebû Muhammed Cüveynî Hicaz'a hicret etti. Ebû Sehl ise Nişâbûr'da bulunmadığı için yakalanamadı. Ebû Kâsım Kuşeyrî ve Fürakî kendilerini seven halk tarafından hapisten kurtarıldı. Bütün Şafiî âlimleri, Amîd-ül-mülk'ün baskısına dayanamıyarak İsfehan'dan Bağdad'a göç ettiler. Amîd-ül-mülk'ün koruması altında mu'tezile fırkası hızla yayılıyordu. Amîd-ül-mülk'ün Alp Arslan tarafından vazîfeden alınması ve idâm edilmesiyle, Nizâm-ül-mülk vezir oldu. Âlimlere hizmeti çok seven, aynı zamanda İslâm âlimi olan Nizâm-ül-mülk, zamanında yayılmaya ve kuvvetlenmeye çalışan bozuk fırkalara karşı, Ehl-i Sünnet bilgilerinin sistemli bir şekilde öğretilmesini sağlamak için, çeşitli yerlerde kendi ünvanıyla anılan Nizamiye medreselerini kurdurdu. Medrese kurdurduğu beldeler arasında; Bağdad, Belh, Nişâbûr, Hirat, İsfehan, Basra ve Musul yer alır. Beşinci asırda Ehl-i sünnete muhalif cereyanların giderek yaygınlaşması sebebiyle, İslâm dünyâsında ortaya çıkan karışıklıkların giderilmesinde, Nizamiye medreselerinin çok büyük hizmeti geçti, İslâm âlimleri hiçbir güçlükle karşılaşmadan Ehl-i sünnet i'tikâdını rahatça insanlara öğrettiler. Bu medreselerin en meşhûrlarından birisi de, Bağdad'daki Nizamiye Medresesi olup, asrının büyük âlimlerinden birisi olan Ebû İshâk Şîrâzî, burada ders vermekle vazîfeli baş müderris idi. Bu medresede İmâm-ı Gazâlî ve İmâm-ül-Harameyn de ders verdi, birçok talebe yetiştirdi.

Nizâm-ül-mülk zamanında, hesab ve inşaat ilmini ondan daha iyi bilen yok idi. Arabîyi ve Fârisîyi çok iyi bilirdi. Nizâm-ül-mülk hiç bir zaman abdestsiz olarak bulunmazdı. Her abdest alışından sonra, iki rek'at namaz kılardı. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bir yere yaslanarak Kur'ân-ı kerîm okumazdı. Kur'ân-ı kerîme çok hürmet ederdi. Kur'ân-ı kerîmi ta'zîm ile okur ve nereye gitse yanında taşırdı. Müezzin ezân-ı Muhammedî'yi okumaya başladığı zaman, her ne iş yaparsa yapsın o işi hemen bırakır ezanı dinlerdi. Devamlı Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı.

İmâm-ı Haremeyn hazretleri her hutbesinde Nizâm-ül-mülk'ü çok medhetmiş ve şunları söylemiştir: "O, insanların büyüğüdür. Din ve dünyâ işlerini en iyi şekilde bir arada yürütendir. Bütün âlimlerin hizmetçisidir. Onun mülkünün gölgesi altına giren çok emîn olur. Memleketi, onun adâleti ile güzelleşti. Dünyâ onun fazileti, iyilikleri ve ikramı ile doldu, insanların doğru yoldan gitmelerini sağlar, yanlış yola sapmaktan korur. Zulüm karanlıklarını, onun adâleti yok eder. Onun yaptığı ihsânlarla, fakirlik yok olur. Allahü teâlâ, onun sancağını her tarafta dalgalandırsın. Onu güçlü ve kuvvetli kılsın. Teb'ası ona itaat etsin."

Nizâm-ül-mülk hazretleri her zaman, bir isteği ve dileği olanların yanına girmesine izin verirdi. Birgün yemek yerken, fakir bir kadın kapısına gelip yanına girmek istedi. Hizmetçileri, o kadının yanına girmesine izin vermediler. Sonra bunu duyan Nizâm-ül-mülk, kapıda duran hizmetçiye çok kızdı ve onu azarladı. "Ben sizlerin böyle kimselere yardım etmenizi isterim. Sizler böyle kimselerin yanıma girmeleri için kolaylık gösterin. Büyük kimseler zaten rahatlıkla yanıma gelip giderler" dedi.

Emîr Ebû Nesir şöyle anlatır: "Birgün ben Nizâm-ül-mülk'ün meclisine gittim. O sırada meclisine ba'zı ihtiyâç sahipleri de geldi. Aralarından biri, Nizâm-ül-mülk'e bir mektûp uzattı. O esnada mektûp elinden mürekkep hokkasının üzerine düştü. Hokkada çok mürekkep vardı. Hokkasında bulunan bütün mürekkep, elbisesinin üzerine yayıldı. Her tarafı mürekkep içinde kaldı. Gördüm ki, hiç kızmadı ve yüzünün rengi dahi değişmedi. Ben bu hâli görünce çok korkmuş idim. Nizâm-ül-mülk, hiçbir şey demeden elini uzattı ve mektûbu yerden aldı. Ben o anda, onun hilmîne çok şaşırdım. Daha sonra bu durumu, Nizâm-ül-mülk'ün baş hizmetçisine

anlattım. Baş hizmetçi bana, "Sen neden hayret edersin ki, biz daha değişik olayları gördük" dedi ve şöyle anlattı: "Biz bir gece kırk hizmetçi ile nöbetçi idik. O yatağında yatıyordu. Çok şiddetli bir rüzgâr esiyordu. Tozlar, rüzgârın etkisiyle yatağının üzerine geldi. Ben, yatağı temizlesinler diye hizmetçileri aradım. Hiç birini bulamayınca çok sinirlendim. Nizâm-ül-mülk bana, "Hiç kızma! Neden kızarsın? Onlar buradan, bir ihtiyâçları dolayısiyle ayrılmışlardır, insanların her zaman bir özürleri vardır. İnsanların ba'zı özürleri vardır ki, onları farz namazlarından dahi alıkoyar. O hizmetçi kimseler, bizim gibi insandırlar. Biz nelerden âciz olursak, onlar da aynı şeylerden âciz olurlar. O hizmetçilerin de bizler gibi ihtiyâçları olur. Allahü teâlâ bizleri, onlara âmir kılmıştır. Biz ise, Allahü teâlânın bu kadar büyük bir ni'metini, o hizmetçilerin küçük bir kusuru ile mahv etmiyelim" dedi.

Ebû Kâsım Kuşeyrî hazretleri, Nizâm-ül-mülk'ün haşmet, azamet ve ilminden bahsederken şöyle anlatır: "Birgün ben, Nizâm-ül-mülk'ün meclisine gittim. Yanında, sağlı, sollu olmak üzere, seksen tane muhafız gördüm. O muhafızların üstünde çok kıymetli elbiseler vardı ve hepsi çok yakışıklı idi. Onlara bakıp, bu durumdan hoşlanmadığımı görünce, Nizâm-ül-mülk bana, "Yâ üstâd, şu gördüğün seksen muhafızın her birisinin üzerindekinin fiyatı seksenbin dinarın üzerindedir. Ben hayatımda hiçbir zaman haram birşey giymedim ve yemedim. Fakat şu gördüğün durum ise: vezirlik ve saltanat makamı bunu gerektirmediği içindir" dedi."

Abdullah es-Savecî şöyle anlatır. "Birgün Nizâm-ül-mülk hacca gitmek için sultan Melikşah'dan izin istedi. Sultan Melikşah izin verdi. Nizâm-ül-mülk hazırlanarak yola çıktı. Yanında ben ve ba'zı kimseler vardık. Dicle kenarına gelince, oraya çadırlarımızı kurduk. Bir müddet orada kalacaktı. Birgün ben çadırımdan çıktım. Nizâm-ül-mülk'ün çadırının kapısında fakir bir zât duruyordu. Hâlinden tasavvuf ehli olduğu anlaşılıyordu. Bana, "Nizâm-ül-mülk'ün bende bir emâneti vardır. Sana versem ona verir misin?" dedi. Ben evet deyince, bana katlanmış bir kâğıt uzattı. Nizâm-ül-mülk'ün yanına varıp, o kâğıdı kendisine verdim. Nizâm-ül-mülk kâğıdı açıp okuyunca, ağlamaya başladı. Ben, kâğıtta neler yazılı olduğuna, emânet olduğu için bakamamıştım. Nizâm-ül-mül'kü, böyle çok ağlar görünce, keşke kâğıdı açıp okusaydım. Eğer kötü birşeyler yazılı olduğunu bilseydim, ona hiç vermezdim" diye düşündüm. Daha sonra bana dönerek, "Ey Şeyh! Bu mektûbu kimden aldın?" diye sordu. Ben de; "Şöyle şöyle bir zâttan aldım" dedim. Bana, "O fakiri yanıma getirin" dedi. Dışarı çıktım. O zâtı aradım, fakat bulamadım. Tekrar Nizâm-ül-mülk'ün yanına girdim. O zâtı bulamadığımı kendisine söyleyince, bana o kâğıdı okumam için uzattı. Kâğıtta şöyle yazılı idi. "Ben, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana buyurdular ki: Sen vezîr Hasen'in yanına git ve ona de ki: Neden Mekke'ye hac etmek için gider. Onun haccı buradadır. Ona dememişmiyim ki, bu Türk olan padişahın yanında kal. Benim ümmetimin ihtiyâç sahiblerine yardım et." Bu kâğıd üzerine hemen oradan döndü ve hacca gitmedi.

Daha sonra Nizâm-ül-mülk; "Eğer o zâtı görürsen, yanıma getir. Onunla tanışalım" dedi. Birgün, o zâtı Dicle kenarında gördüm. Eski ve yamalı elbisesini yıkıyordu. Yanına gidip "Vezîrimiz Nizâm-ül-mülk sizi görmek istiyor" dedim. Bana, "Ne ben onunla görüşürüm, ne de o benimle. Bende bir emâneti vardı. Onu kendisine verdim. Başka birşey yapmadım" dedi.

Nizâm-ül-mülk'ün kardeşi olan fıkıh âlimi Ebû Kâsım şöyle anlatır. "Birgün Nizâm-ül-mülk ile yemek yiyorduk. Yanında, yardımcısı ve bir fakir de vardı. Fakirin sağ eli kesilmiş idi. Fakir, Nizâm-ül-mülk'ün yanında sol elle yemek yediği için utanıyordu. Bunu farkeden Nizâm-ül-mülk, o fakiri daha rahat yemek yiyebilmesi için boş bir odaya gönderdi."

Ebû Hasen Muhammed bin Abdülmelik Hemedânî şöyle anlatır: "Nizâm-ül-mülk Bağdad'a geldiği zaman, saltanat sarayına gider, orada bir miktar kalır, fakat öğle namazına kadar kimseyi yanına kabûl etmez, devlet işlerini görürdü, öğle namazından sonra, istekleri olan halkı yanına kabûl ederdi.

Nizâm-ül-mülk'ün yanına birçok âlim gelirdi. Fıkıh âlimleri yanında fıkhî mes'eleleri konuşur ve tartışırlardı. Müşkilâtlarını hallederlerdi, ilmî görüşmeler bitince, ihtiyâç sahiblerini suâl ederdi. İhtiyâcı olanların ihtiyâçlarını giderirdi. Âlimlere çok kıymetli hediyeler verirdi.

Birgün kendisine; "Neden tasavvuf büyükleri ve âlimler ile sohbet ediyorsun ve onlara ihsânlarda bulunuyorsun?" diye sorulunca şöyle cevap verdi: "Bana tasavvuf büyüklerinden birisi geldi. Ben, o zamanlarda ba'zı emirlerin hizmetinde bulunuyordum. Sûfî bana nasîhatta bulundu ve dedi ki: "Hizmetini, sana fayda verecek kimselere yap. Yârın köpeklerin yiyeceği kimseye hizmet etme." Ertesi gün öğrendim ki, o akşam vâli evinden dışarı yalnız başına çıkınca, saldırgan olan köpekleri tanımayarak onu parçalamışlardı. Bu yüzden ben, hep âlimlere hizmet etmeye niyet ettim."

Birgün Nizâm-ül-mülk hastalanmıştı. Büyük âlim Ebû Ali Kumesânî onu ziyârete geldiğinde şöyle buyurdu: "Biz hasta olunca, bütün sâlih amelleri yapmaya niyet ederiz. Fakat Allahü teâlâ şifâ verip de hastalıktan kurtulunca, tekrar hatâ ve isyana dalarız. Biz, korktuğumuz zaman Allahü teâlâdan yardımını ve merhametini bekleriz. Onun azabından emîn olup günahlara dalınca da, Allahü teâlâyı gazâblandırırız."

Nizâm-ül-mülk'ün öldürülmesi şöyle anlatılır: "Ramazan ayında bir iftar sofrasında, birçok âlim, evliyâ ve diğer insanlarla beraber bulunuyordu. Yemek bittikten sonra, Nizâm-ül-mülk tam odasına çekileceği sırada, bir gencin kendisine doğru yürüdüğünü gördü. Nizâm-ül-mülk, bir ihtiyâcı vardır diye o genci bekledi. Genç, Nizâm-ül-mülk'ün yanına gidince, kılıcını çıkarıp ona saldırdı ve ağır yaraladı. Katil kaçmaya çalışırken, yakalanarak hemen öldürüldü. Nizâm-ül-mülk, olaydan sonra bir saat kadar yaşadı. Vefât ettiğinde, baş ucunda birçok âlim, sultan Melikşah ve yakınları bulunuyordu. Herkes arkasından gözyaşı döktü. İsfehan'da mahalle-i Giran'da, ortasından su geçen güzel bir yere defn edildi.

Nizâm-ül-mülk, Selçuklu Devleti'ndeki bütün düzenleme ve değişiklikleri ciddî bir şekilde tesbit ederdi. Devlet idâresinde kendi görüşlerini, icraatını, bunların gerçeklerini gelecek nesillere intikal ettirmek maksadıyla, Fârisî olarak yazdığı Siyâsetnâme isimli eseri, bugün siyâset ilmi ile uğraşanların el kitapları arasında sayılmaktadır. Siyâsetnâme'de, Türk-İslâm devletlerinin idârî, mâlî, siyâsî, askeri, sosyal ve kültürel yönlerini belirtmektedir. Tam, doğru metin ve ilâvesiz nüshası, İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesi, Molla Çelebi kısmında 114 numarada mevcûttur. Siyâsetnâme, birçok dillere tercüme edilerek, yayınlanmıştır.

Nizâm-ül-mülk, Siyâsetnâme kitabında buyuruyor ki: "Âmirlerin Ve padişahların, Allahü teâlânın rızasının nerede olduğunu çok iyi bilmeleri gerekir. Allahü teâlânın rızâsı, padişahın halka eylediği ihsândır. Bunun için de, onların arasında neşreylediği adâlet kâfidir. Halk onun için hayır duâ ederse, o memleket payidar olur ve hergün kudret ve kuvveti artar. Mülk, zulüm ile payidar olmaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyuruyor ki: **"Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız! Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz! öğretmez iseniz, mes'ûl olacaksınız."**

Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Dünyada Allahü teâlânın kulları üzerine hüküm sürenlerden herbiri, kıyâmet gününde elleri bağlı olarak getirilir. Eğer âdil davranmışsa, onun adâleti ellerini çözer ve Cennete girer. Eğer zulüm etmiş ise, elleri bağlı hâlde Cehenneme atılır."**

"Padişahların ve âmirlerin haftada iki gün; zulüm görmüş olanın şikâyetlerini dinlemesi ve zâlimden onun hakkını alıp, zulme uğrayana vermesi ve halkının şikâyetlerini kendi kulağıyla duyması zarurîdir. Kim böyle yaparsa, yönetimi altında olan yerlerde bütün zâlimler korkar ve zulüm yapamazlar."

"Zekât toplamak için vazîfelendirilen me'mûrlara, Allahü teâlânın kullarına iyi davranmaları, aldıkları harac ve uşru, lütuf ve nezâketle talep etmeleri, mahsûl elde edilinceye kadar mal istememeleri tavsiye edilmelidir."

"Padişahların, memleket kadılarının iş durumlarını tek tek bilmeleri, onlardan her kim âlim, dindar ve kanaatkar ise, gönlünün hıyânete kaymaması için, her birine liyâkatları ölçüsünde aylık vermeleri gerekir"

"Din işlerini araştırıp sormak, farzları ve sünneti gözetmek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmek, din âlimlerine saygı göstermek, geçim ve yaşamaları için gerekeni, Beyt-ül-mâl'den ayırıp ta'yin etmek, zâhidlere ve evliyâya hürmet etmek padişaha vâcibdir."

Nizâm-ül-mülk, Âlâ bin Fadl'ın annesinden şöyle naklediyor: "Hazreti Osman şehîd edildiği zaman, malını mülkünü aradılar. Kilitli bir sandık buldular. Sandığı açtıklarında şu mektûp çıktı: "Bu, Osman bin Affân'ın son sözleridir. Bunu yazmaya Besmele okuyarak başlıyorum. Osman bin Affân, bir olan Allahtan başka ilâh olmadığına ve O'nun ortağı bulunmadığına, Muhammed aleyhisselâmın Allahın kulu ve Resûlü olduğuna, Cennet ve Cehennemin hak olduğuna şehâdet eder. Allahü teâlâ, vukû'u şüphesiz bir günde, bütün kabirdekileri diriltecektir. Allah va'dinden dönmez. Herkes, o va'dle yaşar, ölür ve dirilir, İnşâallah!" Bu mektûbun arkasında ise şunlar yazıyordu: "İnsan kendisini ihmâl ederek, fakirlik yüzünden bir zarara uğrasa bile, tok gönüllülük, kendisini ulvîleştirir. Dünyâda hiçbir güçlük yoktur. Şayet bir güçlükle karşılaşırsan, onu bir kolaylık ta'kib edecek demektir. Bu sebeble, sabırlı olmalısın. Felâketlerle karşılaşmıyan; sıkıntı, üzüntü nedir bilmez, ileride neler olacağı da belli değildir."

---

1) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 140

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 373

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 128

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 309

5) Meşâhir-ül-İslâm cild-2, sh. 609

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1054

7) Rehber Ansiklopedisi cild-13, sh. 143

ÖMER BİN AHMED

Nişâbûr'da yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Hâzim olup ismi Ömer bin Ahmed bin İbrâhim bin Abdeveyh bin Südûs bin Ali bin Abdullah bin Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe bin Mes'ûd el-Hüzelî'dir. 417 (m. 1026) senesi Ramazân-ı şerîf bayramında vefât etti.

Ebû Hâzim; İsmâil bin Necîd es-Sülemî, Muhammed bin Abdullah es-Süleytî, Muhammed bin Ca'fer bin Matar, Ebû Bekr İsmâili, Muhammed bin Hasen bin İsmâil el-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Kaffâl, İbrâhim bin Muhammed en-Nasrâbâdi ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf öğrenmek ve ilim öğrenmek için; Hirat, Nişâbûr ve Bağdad'a gitti. Oralardaki birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise; Ebû İshâk et-Taberi el-Mukrî, Muhammed bin Ebi'l-Fevâris, Ahmed bin Muhammed el-Enbûsî, Ebû Abdullah bin Kâtib, et-Tenûhî, Ebû Ya'lâ Ahmed bin Abdülvâhid el-Vekîl, hadîs-i şerîf dinleyip ilim, öğrendiler.

Ebû Hâzim hazretleri, sika (güvenilir), sağlam, ârif, hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle ezbere bilen) bir zât idi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 272

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 300

3) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 272

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1072

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 208

SE'ÂLEBÎ (Abdülmelik bin Muhammed)

Lügat, edebiyat ve târih âlimlerinden. İsmi, Abdülmelik bin Muhammed bin İsmâîl es-Se'âlebî'dir. Künyesi, Ebû Mensûr'dur. Mesleği sebebiyle "Se'âlebî" lakabı ile meşhûr oldu. Nişâbûrlu olup, 350 (m. 961) senesinde doğdu. Pekçok âlimden ders alıp, ilimde yükseldi. Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde pek meşhûr oldu. Lügat ve edebiyat ilimlerine âit kıymetli eserler yazdı. Asrının âlimleri arasında, eser yazanların en büyüğü idi. 80 yaşında iken, 429 (m. 1038) senesinde vefât etti.

Se'âlebî, önceleri tilki derilerini toplar, onlardan kürk yapıp satardı. Arabça "Sa'leb= tilki" kelimesine nisbetle "Se'âlebî" lakabı verilmiştir, İlim öğrenmek arzusu kendisinde çoğalınca, memleketindeki âlimlerin ilim meclislerine devam etti. Arabcanın lügat ve edebiyat bilgilerinde söz sahibi oldu. Eserlerini nesir ve nazım ile yazmada, zamanındaki âlimlerin en üstünü oldu. "Yetîm-üd-dehr" ismindeki eserinde, asrındaki edîb ve şâirlerin hâl tercemelerini, onların lehindeki ve aleyhindeki beyânları ifâde eden şiirleri toplamış ve ayrıca birçok belde halkının güzel hâllerinden bahsetmiştir. Bundan başka, daha birçok eserler yazdı. Eserlerinin çokluğu sebebiyle, zamanında "İmâm-ül-musannifîn; kitap yazanların en büyüğü" diye anılıyordu.

"Ez-Zaîre" kitabının sahibi İbn-i Bessâm, onun hakkında diyor ki: "O, kendi devrindeki ilimde yükselenlerin reîsi, çeşitli nesir ve şiirleri toplayan, zamanındaki müelliflerin başı, muasırlarının verdiği hüküm sebebiyle musanniflerin İmâmı idi. Onun adı dillere destan oldu. İlim için çok yolculuk yaptığı için, deve sırtından inmemişti. Eserleri, şarkta ve garbta, karanlıklarda yıldızların parlaması gibi her yeri aydınlattı. Onun te'lîf eserleri her tarafta meşhûr oldu ve üstünlüğünü herkesin kabûl etmek mecbûriyetinde kaldığı yıldızlar oldu."

Eserlerinin bir kışımı matbû' hâlde mevcûttur. "Yetîm-üd-dehr" ismindeki eseri, İstanbul İslâm Araştırmalar Merkezi Kütüphânesinde 9776/1 numarada kayıtlıdır.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Yetîm-üd-dehr fî mehâsin-i ehl-i asr: En meşhûr eseri olup, matbû' hâldedir. Arab edebiyatı târihine âit kıymetli bir eserdir. Ansiklopedik bir mahiyet taşımaktadır. Muasırı olan şâirlerin hâl tercemelerini ve şiirlerini incelemektedir. Bu kitap dört kısımdan ibârettir. Her bir kısım çeşitli bâblara ve fasıllara ayrılmaktadır:

Birinci kısım: Hemedanlılara âit şiirleri, onların ve Şamlıların oraya komşu olan yerlerin; Mısır, Musul, Magrib'in şâirlerini ve onlarla alâkalı haberleri anlatır.

İkinci kısım: Irak halkından yetişen şâirlerin şiirleri ile, İran'da kurulan Deylemiyye devletinde yetişen, ilim ve fazilet erbâbından bahsetmektedir.

Üçüncü kısım: Cebel, İran, Cürcan, Taberistân, İsfehân şâirleri ile Deylemiyye devletinin vezirlerine:, kâtiplerine, kadılarına, şâirlerine âit haberleri ve onlara âit sözleri anlatmaktadır.

Dördüncü kısım: Horasan, Mâverâünnehr halkının, Sâmânîler ve Gazneliler devletinin kuruluşundaki güzel hizmetleri ve çeşitli memleketlerden Buhârâ'ya gelip yetişenlerin iyi hâllerini ve özellikle Nişâbûr halkından olup, oraya gelerek yerleşenlerin güzel âdetlerini anlatmaktadır.

2- Ehâsinü kelâm-in-Nebiyyi ves-Sahâbeti vet-Tâbiin ve mülûk-ül-Câhiliyye ve mülûk-ül-İslâm. 3-El-Leâlî ved-dürer. 4-Erba'u mesâil-i müntehine (Müntehâbâtü kitâb-it-temsîl vel-muhâdara, el-Mübhec, Sihr-ül-belâga ve sirr-ül-berâ'a, en-Nihâyetü fil-kinâye), 5-El-İ'câz vel-İcâz (veya el-Emcâr vel-İ'câz). 6-El-Kitâb-ül-emsâl müsemmâ bil-ferâid vel-kalâid (veya el-Ikd-ün-nefise fî nüzhet-il-celîs). 7-Berd-ül-ekbâd fil-a'dâd, 8-Simâr-ül-kulûb fil-mudâfi vel-mensûb, 9-Hâss-ül-hâs, 10-Risâletün fîmâ cerâ beyn-el-Mütennebî ve Seyfüddevle, 11-Sirr-ül-edeb fî mücârâ lugat-il-Arab, 12-Gurer-ü ahbâr-il-mülûk-il-Fars ve siyerihim, 13-Fıkh-ül-luga ve Sırr-ül-Arabiyye, 14-El-Kinâyetü vet-ta'rîz, 15-Letâif-ül-me'ârif, 16-El-Müennes-ül-vâhid fil-muhâdarât, 17-El-Letâif vez-zerâif, 18-Mir'ât-ül-mürüvvet, 19-Mekârim-ül-ahlâk, 20- Men gâbe anh-ül-mutrib 21- El-Müntehıl (Müntehabât-ı min fuhûl-iş-şu'arâ-il-Arab), 22- El-Maksûr vel-Memdûd 23- Nesr-ün-nazmi ve hıll-ül-akd, 24-El-Gılmân, 25-Eş-Şekvâ vel-Itâb, 26-Tuhfet-ül-vüzerâ, 27-Lübâb-ül-edeb, 28-Tabakât-ül-mülûk, 29-Nesîm-üs-sihr.

Onun "Fıkh-ül-luga" ismindeki eserinde, kelimelerin tefsîrini sika (güvenilir, sağlam) âlimlerden naklettiği görülmektedir. Bu eserini hazırlarken, önce her kelimenin Kur'ân-ı kerîmde kullanıldığı ma'nâyı yapmıştır. Bu kitabın 141. sahifesinde çok yemenin ve içmenin kötülükleri, zararları bahsedilmekte ve: "Yemeğe ve içmeğe aşırı düşkün olan kimse, insanlar içinde horlanır ve aç gözlü bir kimse hâline gelir. Hırsı arttıkça, aç gözlülüğü de artar" demektedir.

Se'âlebî, Mir'ât-ül-mürüvvet isimli eserinde buyuruyor ki:

Süfyân bin Uyeyne'ye (r.a.) "Sen, Kur'ân-ı kerîmden her bilgiyi çıkardın. Mürüvvet ile ilgili bir âyet-i kerîme okur musun?" denildi. O da, meâlen; **"Affa sarıl, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir"** (A'râf-199) âyet-i kerîmesini okudu. Bu âyet-i kerîmede mürüvvet; güzel âdâb ve ahlâk, Allahtan gelene rızâ göstermek, başkasını affetmek, nefse, iki dünyânın iyiliğine vesile olan iyiliği emretmek, câhillerden yüz çevirmek emredilmektedir.

Kur'ân-ı kerîmde: Kötülüğe, iyilik ile karşılık vermek, iyiliğe iyilik ile mukâbele etmek, orta yolu tutmak işlerinde ve tedbîri iyi yapmak hakkında, mürüvvet ile alâkalı pekçok âyet-i kerîme vardır.

Resûlullahın (s.a.v.), mürüvvet hakkındaki mübârek sözlerinden ba'zıları şunlardır. Buyurdular ki:

"Cömertlik, Cennet ehlinin ahlâkındandır."

"Zâlim de olsa, mazlûm da olsa, müslüman kardeşine yardım et."

"Size bir kavmin efendisi gelince, ona ikrâm ediniz."

"Hayrı gösteren, onu yapan gibidir."

"İki yüzlü kimse, Allahü teâlânın nezdinde makbûl değildir."

"Müslüman; insanların, onun elinden ve dilinden emîn olduğu, zarar görmediği kimsedir."

"Özür dilemeyi gerektirecek şeyden sakın."

"Mü'min tâ'n edici, la'netleyici olmaz."

"Allahü teâlâ, malının fazlasını Allah yolunda harcayan, sözünün fazlasını tutan kimseye rahmet eylesin."

"Gizli sadaka vermek, Allahü teâlânın gazâbını söndürür."

Hediyeleşmek: "Hediye, Resûlullahın (s.a.v.) sünneti seniyyesi, sultanların âdeti ve sevgisinin anahtarıdır. Hediye vermek, insanların gönüllerini kazandırır. Dostların birbiri ile hediyeleşmesi, iyilik ve lütuf, sultanın hediyesi ise şereftir."

Esmâî dedi ki: Âlimlerden birisine mürüvvetin ne olduğu sorulduğunda; "Mürüvvet; açık bir kapı, kaldırılmış bir perde, ortaya konulmuş bir yemek, kabûl edilmiş bir sözdür" dedi. Muhammed bin Harb el-Hilâli'ye sorulduğunda: "Mürüvvet; ıslâh etmek, yemek yedirmek, iyi kimselerle oturup kalkmak, aklın kabûl edeceği şeyleri haber vermektir" diye cevap verdi.

Mis'ar bin Kedâm: "Mürüvvet; dinde âlim olmak, ana-babaya iyilik etmek, güneş doğuncaya kadar mescidde kalmaktır" dedi.

Ramazân-ı şerîfin mürüvvetine dâir: Zaman içerisinde Ramazân-ı şerîf, insanlar arasında Resûlullah (s.a.v.) gibidir. Ramazân-ı şerîf, oruç, devamlı ibâdet, Allahü teâlâyı daha çok zikir, fakirlere ve dostlara yedirme ve teravih ayıdır.

Ev sahibinin mürüvveti; misâfirine ikram etmesi, bizzat kendisi hizmet etmesi, onun hizmetini başkasına bırakmaması, ona güleryüz göstermesi, yakınlığı temin etmek için, güzel ve tatlı sözler ile konuşmasıdır.

Abdullah bin Ahmed, başkasına yedirmek hakkında: "En büyük mürüvvet; başkasına yedirmek, iyi ve asil kimselerle beraber bulunmaktır. Ebû Muhammed Feyyaz, hiç yalnız yemezdi. Mutlaka birisini çağırır, beraber yerlerdi" buyurdu.

Yeme-içmede mürüvvet: Yiyecek, bedenleri ayakta tutar. O, hayâtın maddesidir. Her zaman, yiyeceğin temiz, iyi pişmiş, rengi ve kokusu güzel ve hazmı kolay olmalıdır.

Çeşitli mevzûlarda hadîs-i şerîfler **"Mü'minler bir bina gibidirler. Nasıl ki, bina, parçalarının birbirine destek olmasıyla kuvvet bulursa, mü'minler de birbirine destek olmak sûretiyle kuvvet bulurlar."**

"Eshâbım yıldızlar gibidir. Kim onlara uyarsa, doğru yol üzere bulunur."

"Ümmetim yağmur gibidir. Evveli mi, yoksa sonu mu hayırlıdır bilinmez. Nerede bulunurlarsa fayda verirler. Ya'nî hepsi hayırlıdır."

"Lâyık olduğunuz şekilde idâre olunursunuz. Size lâyık olduğunuz şey verilir."

"Demirin pası gibi, kalblerin de pası vardır. Bu pas, istiğfarla giderilir."

"Kim tasadduk eder, iyilikte bulunur, muhtaçlara başlarına kakmadan gizlice yardımda bulunursa, o, insanların en fazla iyilik edenidir."

"Hastalarınızı sadaka ile tedâvi ediniz."

"Mallarınızı zekâtla koruyunuz."

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridirler."

"Tövbe, günahı yok eder."

"Dünyâ, mü'min için hapishâne, kâfir için Cenettir."

"Kim gizli sadaka verirse, Allahü teâlâ ondan râzı olur."

"Mü'minin firâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar."

"Lezzetleri yok eden ölümü çok hatırlayınız."

"Cennet, istenmiyen durumlarla kuşatılmıştır. Cennete kavuşabilmek için, bu dünyâda bir takım zorluklara, meşakkatlere katlanmak, nefsin, şehvetin ve şeytanın isteklerine uymamak lâzımdır."

"Cehennem, nefsin arzu ve istekleri ile kuşatılmıştır. Kim nefsinin arzu ve isteklerine uyarsa, onun yeri Cehennemdir."

"İnsanlar uykudadır, öldükten sonra uyanırlar."

"Allahü teâlâ, cimri kimseyi sevmez."

"Kalbler, kendilerine iyilik yapana sevgi duyma, kötülük yapana buğz etme tabiatı üzere yaratılmıştır."

"Hayır beklenmiyen, kötülüğünden emîn olunmıyan kimseden sakınınız."

"İki yüzlü kimse, Allahü teâlânın indinde makbûl değildir."

"Mü'min, insanların malları ve canları hakkında emîn oldukları kimsedir."

"İktisâd eden kimse, fakir ve muhtaç olmaz."

"Birbirinizle hediyeleşiniz. Çünkü hediyeleşmek aranızda sevgi meydana getirir."

"Kötülüğü terketmek, sadakadır."

"Haya, îmândan bir şu'bedir."

"İşlerin en iyisi, orta olanlarıdır."

"Kim bize hile yaparsa, o bizden değildir."

"Yalnız bulunmak, kötü kimselerle oturup kalkmaktan daha iyidir."

"İstişare eden (danışan) **kimseye yardım olunur."**

"Acı duymayan bedende, zekât ve sadakalarla temizlenmeyen malda hayır yoktur."

"Garîb olarak ölen kimse, şehîddir."

"Bu günün işini yarına bırakma."

"Kim şerri bilmezse, onun içine düşer."

Ali bin Ebû Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Her kişinin kıymeti, yaptığı iyilikle belli olur."

"Kişi, dilinin altında saklıdır." (insan, konuşmasından sonra tanınır.)

"İnsanlar bilmediklerinin düşmanıdır." "Kendisinden birşey istediğin kimseye iyilik et. Ona iyilik etmekle onu hükmün altına almış olursun."

"Allahü teâlâdan başkasından yardım bekleme." (Çünkü Rabbin merhamet sahibidir.)

"Günahlarının akıbetinden ve cezasından kork."

"Kardeşlerinin en iyisi; sana nümûne olup, seni, kendisi gibi düşünendir."

"Kim diline eziyet verirse, dostu çok olur."

"İyilik ile, hür kimse köle yapılır." "(Sâdece) konuşan kimseye bakma." "Zulümle beraber zafer yoktur." "Kibirle beraber övgü yoktur." (Kibirli olan kimseyi, kimse övmez. Ona sâdece alaylı ve hakaret gözü ile bakılır.)

"Cimrilikle, iyilik beraber bulunmaz." "Şehvet (arzu ve isteklere düşkünlük), fazla obur ve hırsı olmakla, sıhhat bir arada bulunmaz."

"Kötü ahlâkla, şeref beraber bulunmaz."

"Hırsla beraber, haramdan sakınma olmaz."

"Haset eden kimse için rahat yoktur." "Kötü niyetle beraber ziyâret olmaz." "Meşvereti terk ile, doğru bulunmaz." "Müslümanlıktan daha yüksek bir şeref yoktur."

"Vera'dan (şüphelilerden kaçmaktan) daha sağlam bir kale yoktur."

"Tövbeden daha kazançlı bir şefaatçi yoktur."

"Akıl azlığından daha kötü bir hastalık yoktur."

"Dilini neye alıştırdı isen, devamlı onu ister."

"Müşavere gibi yardımcı yoktur."

"Kendi miktarını (haddîni) bilen kimseye, Allahü teâlâ merhamet eylesin."

"Akıl tamam olursa, kelâm az olur."

"Sızlayıp, sabırsızlık göstermek, sabırdan daha yorucudur."

"Kendisini ilgilendirmeyen şeyin peşinde koşan kimse, kendisine lâzım olan şeyi kaçırır."

"Mahrûmiyet, hırsla birlikte bulunur."

"Hayâllere dayanma Çünkü o, ahmak olanların sermâyesidir."

"İhsan, lisânı (dili) keser."

"Şeref; akıl ve edeb iledir, soy ile değildir."

"Nesebin en üstünü, güzel edebdir." "En şiddetli yalnızlık, ucubdur (kendini beğenmektir)."

"En büyük zenginlik, akıldır."

Hazreti Ali'nin (r.a.) okumuş olduğu bir hutbesinin bir bölümü şöyledir:

"Ey insanlar! Size Allahü teâlâdan korkmanızı, O'nun ni'metlerine çok hamd etmenizi tavsiye ederim. O, size ni'metini tahsis eyledi, rahmetini size ulaştırdı. Size, ölümü hatırlayıp, ona hazırlanmanızı, gafleti azaltmanızı tavsiye ederim. Sizden gâfil olmayan ölümden, siz nasıl gâfil oluyorsunuz? Size nasihat verici olarak, ölenler kâfidir. Siz görüyorsunuz, onlar kabirlerine, bir bineğe binmeden götürülüyorlar. Onlar oraya, kendi istekleri ile inmeden indiriliyorlar. Onlar, ayrılacakları şeylerle meşgûl oldular. Âhırette kendilerine lâzım olan şeyleri zayi ettiler. Onlar, dünyâda kendileri için zararlı olan şeyleri kendilerinden uzaklaştıramadılar. Onlar, fâideli olan şeylerde de bir çoğaltma yapamadılar, dünyâya yakın oldular, ona sevgi duydular da, dünyâ da onları aldattı. Onlar dünyâya bağlandı. Dünyâ da onları yere vurdu. Ey insanlar! Allahü teâlâ size rahmet eylesin, imârına me'mûr olduğunuz, da'vet edildiğiniz mekânlarınıza koşunuz. Allahü teâlâya yapacağınız ibâdet ve tâatlere karşı sabır göstermek, günahlardan uzaklaşmak suretiyle Allahü teâlânın size olan ni'metlerini tamamlamış olursunuz. Yârın, bugüne çok yakındır, içinde bulunduğumuz günün saatleri ne kadar da çabuk geçiyor. Ayların içerisindeki günlerde öyle, senelerdeki aylar da öyle, ömürdeki seneler de böyle."

Hazreti Ali'nin, Hazreti Hüseyn'e nasihati: "Ey oğul! Sana gizlide ve açıkta Allahü teâlâdan korkmayı, doğruyu söylemeyi, zenginlikte ve fakirlikte iktisatlı olmayı, dosta düşmana adâletli davranmayı, çalışkan olmayı, darlıkta ve genişlikte Allahü teâlânın takdîrine rızâ göstermeyi tavsiye ederim.

İstemediğin birşeyin sonu Cennet ise, buna şer denmez. Hoşuna giden birşeyin sonu Cehennem ise, buna da hayır denmez. Ey oğul? Bil ki, kim kendi ayıbına bakarsa, başkalarının ayıbı ile uğraşmaz. Allahü teâlânın taksimine râzı olan kimse, kaybettiği şeyden dolayı üzülmez.

Azgınlık ve taşkınlık kılıncını çekenin, kendisi öldürülür. Kim başkasının kuyusunu kazarsa, oraya kendisi düşer. Başkasının perdesini yırtanın, kendi çoluk çocuğunun gizli şeyleri ortaya çıkar. Kendi hatâsını unutan, başkasının hatâsını büyük görür.

Denize dalan boğulur. Kendi görüşünü beğenen sapıtır, yolunu şaşırır. Aklını kâfi gören, aklım bana yeterlidir diyen, ayağı kayar ve düşer, insanlara karşı kibirlilik gösteren, hor ve hakîr olur. Nefsinin arzu ve isteklerini terkeden, hür olur. Hasedi bırakanı insanlar sever. Ey oğul! Kanâat bitmeyen maldır, ölümü çok hatırlayan, dünyâda az bir şeye rızâ gösterir. Sözünde ve işinde kendisine i'tibâr edildiğini bilen kimsenin, faydalı sözleri dışında konuşması az olur. Said kimse, başkasından nasihat alandır. Edeb, en iyi bir mirastır. Güzel ahlâk, en hayırlı arkadaştır. Ey oğul! Sıla-i rahmi (Akrabayı ziyâreti) kesme. Afiyet on parçadır, dokuz parçası susmaktır. Fakat bundan, Allahü teâlâyı zikretmek, hatırlamak müstesnadır. On parçadan birisi ise, düşük ve bayağı kimselerle oturup kalkmayı terketmektir. Allahü teâlânın yasak ettiklerini yapan, sermâyesi bunlar olan kimse, kendisine zilleti getirmiş olur. Ey oğul! ilmin başı rıfktır (yumuşaklıktır). Onun âfeti ahmaklıktır. Belâ ve musibetlere sabr etmek, imânın hazinelerindendir. İffet, fakirliğin; şükür, zenginliğin süsüdür. Çok konuşan, çok hatâ eder. Hatâsı çok olanın, hayası az olur. Hayası az olanın, vera'sı da az olur. Vera'sı az olanın, kalbi ölür. Kalbi ölen, Cehenneme gider.

Ey oğul! Günahkâr kimseye ümidini kestirme. Nice günaha devam eden kimse vardır ki, sonu hayır olur. Nice, tâat üzere olan kimse vardır ki, ömrünün sonunda bozulur ve Cehenneme gider. Orta yolu tutan kimseye, işleri hafif gelir. Ey oğul! Kişinin kendini beğenmesi, aklının zayıf olduğuna delâlet eder. Nice bakış vardır ki, hasret getirir. Nice söz vardır ki, ni'met getirir,

İslâmdan daha büyük bir şeref yoktur. Takvâdan daha üstün birşey yoktur. Afiyetten daha güzel bir elbise yoktur. Kendisine yetecek miktardaki rızk ile yetinen kimse, kısa zamanda rahata, genişliğe ve huzûra kavuşur. Bir işi yapmadan önce tedbirini almak, sonra pişman olmamayı te'min eder. Yorulmadan rahatlık olmaz.

Dertlerle, sıkıntılarla karşılaşınca şikâyetçi olup sızlanmak, çok sabırsız olmanın alâmetidir. Çok münâkaşa etmek, düşmanlığın çokluğundandır. Kendini dağıtmak, hüznün şiddetli olmasındandır.

Sözü yumuşak olana sevgi beslenir. Hayası ve cömertliği olmayan kimseye, ölmek, yaşamaktan daha lâyıktır."

Ebû Zer (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar, dikeni bulunmayan bir meyve idi. Sonra, meyvesi bulunmıyan bir ağaç oldu."

Hasen bin Ali (r.a.) buyurdu ki: "Hayırlı mal, namusun korunmasına vesile olanıdır."

Mugire bin Şu'be (r.a.) buyurdu ki: "Dostlarını terk eden, terkedilir."

"Herşeyin fazlası isrâftır, fakat iyilik böyle değil."

Ahnef bin Kâys (r.a.) buyurdu ki: "Bir söze sabretmiyen, çok sözler işitir."

Mâlik bin Dinar (r.a.) buyurdu ki: "Cennet bahçelerini, ya'nî Allahü teâlânın anıldığı yerleri gördüğünüz zaman, oralardan istifâde ediniz."

"Gözleri yummak, nefsin arzu ve isteklerine iyi bir engeldir."

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâ rü'yâ gibidir. Âhıret uyanıklıktır, ölüm orta bir hâldir."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 178

2) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 246

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 44

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 262

5) Mir'ât-ül-mürüvvet

6) El-İ'câz-ül-icâz

SEHL BİN AHMED EL-ERGİYÂNÎ

Şafiî mezhebindeki fıkıh ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Sehl bin Ahmed bin Ali el-Hâkim el-Bâni el-Ergiyânî, künyesi Ebü'l-Feth'dir. Nişâbûr'un nahiyelerinden Ergiyân'a nisbetle Ergiyânî denildi 426 (m. 1035) senesinde doğdu, ilim öğrenmek için birçok yerlere seyahatler yapıp, pekçok âlimle görüştü. Ve ilim öğrendi. 490 (m. 1097) senesinde Muharrem ayının ilk günü Bân'da vefât etti.

Şafiî fıkıh âlimlerinin büyüklerinden, İlmi ve zühdü yüksek bir zât olan Ebü'l-Feth el-Ergiyânî, Merv'de Şeyh Ebû Ali es-Sincî'den Şafiî fıkhını öğrendi. Daha sonra Kâdı Hüseyn bin Muhammed el-Mervezî'den ilim aldı ve onun yoluna girdi. Hocası, "Benim yoluma onun gibi (anlayan) bir kimse girmedi" buyurdu. Nişâbûr'a gitti. Orada İmâm-ül-Haremeyn Ebû Meâlî'den usûl-i fıkıh okudu. Ayrıca; Ebû Osman es-Sâbûnî, Ebû Hafs bin Mesrûr, Ebû Sa'd el-Kencerûzi gibi âlimlerden de ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Çok zekî idi. Münâzara ilminde üstâd oldu.

Münâzara ettiği her kimseyi, getirdiği delîllerle söz söyliyemez hâle getirirdi. Tûs'da Şehfur el-İsferâînî'den de tefsîr ve usûlünü okudu. Sonra kendi memleketi Ergiyân'a döndü. Burada, güzel ahlâkı, üstün faziletleri ve verdiği doğru hükümlerle herkesin sevgi ve muhabbetini kazandı ve birkaç sene kadılık yaptı. Daha sonra hacca gitmek üzere yola çıktı. Hac yolu üzerinde bulunan Irak ve Hicaz âlimleriyle görüşüp onlarla sohbet etti. Buradaki âlimlerden istifâde ettiği gibi, onlar da Ergiyânî'nin yüksek ilminden istifâde ettiler. Hac dönüşünde Allahü teâlânın sevgili kullarından zamanının zahidi, âriflerin üstadı Hasen es-Semmânî'nin (r.a.) talebeleri arasına girip ona tâbi oldu. Hocası ona, ilmî münâzarada bulunmamasını işâret buyurdu. Ebü'l-Feth bu işâretten sonra, kadılık ve münâzaradan uzaklaşıp, kendi malıyla tasavvuf ehli için bir dergâh yaptırdı. Vefâtına kadar orada ibâdetle meşgûl oldu ve kitap te'lîf etti.

Meşhûr hadîs imamlarından Ebû Bekr el-Beyhekî, Nasır el-Mervezî, Abdülgafûr bin İsmâil bin Abdülgafûr el-Fârisî ("Mecmu-ül-Garâib" ve "Zeylü Târih-i Nişâbûr" sahibidir), Ebû Tâhir es-Senâ ve daha pekçok âlim ondan ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Onun yazmış olduğu kitaplardan, yalnızca "Fetâvâ" adlı kitabı bilinmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 391

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 433

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 413

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 283

5) El-A'lâm cild-3, sh. 142

SEMENTÂRÎ (Ebû Bekr Atîk bin Ali)

Hadîs, tasavvuf, târih ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi Atîk bin Ali bin Dâvûd bin Ali bin Yahyâ'dır. Sicilya (Sakliyye) adasında bir köy olan Sementâr'da doğdu. Saklî, Sementârî ve Temimî nisbet edildi 464 (m. 1071) yılında vefât etti.

Din ve âlet ilimlerinde temel olan bilgileri öğrendikten sonra, hadîs-i şerîf öğrenmek ve ilim tahsil etmek için doğuya giden Ebû Bekr Sementârî, İsfehan'da; Ebû Nuaym İsfehânî, Ebü'l-Feth Muhammed bin Abdurrezzâk, Sehl bin Muhammed bin Hasen, Abdurrahmân bir Ahmed Râzî'den hadîs-i şerîf işitti. Şam'da; Ebû Bekr Muhammed bin Hüseyn'den, Musul'da; Ebü'l-Feth Muhammed bin Ubeydullah bin Ahmed ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf alıp, ilim öğrendi. Gece-gündüz demeden çalışan Ebû Bekr Sementârî, zamanın bütün ilimlerini öğrendi. Hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde söz sahibi oldu. "Mu'cem-ül-Buldan" adlı şehirler ve târihlerini anlatan meşhûr eserde, Sementârî'nin uğradığı şehirler ve hocalarından yetmişyedi tanesinin isimleri yazılıdır. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için ilim öğrendi. İlmini insanlara öğretmek ve nasihat ederek onları Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret etti. Zühd ve takvâda eşi yoktu. Tasavvufta yüksek makamlar sahibi idi. Dünyâ malına ehemmiyet vermez, az şeye kanâat eder, eline geçenin fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Güzel sözleri, üstün ahlâkı, fevkalâde yüksek hâlleri ile insanlara örnek oldu. Birçok kimseyi ilim ile irşâd edip, gönüllerine feyzler saçtı. Sohbetlerinde çok kimse tövbe edip sâlih müslüman oldu.

Ebû Bekr Atîk Sementâri'den; Ebû Muhammed Abdullah bin Hasen, Ebü'l-Hasen Ali bin Ubeydullah bin Hass ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebeleri de hocaları gibi dîn-i İslama hizmet edip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Bu

mübârek âlimlerin çalışmaları, gayretleri ve duâları bereketiyle, zamanlarındaki insanlar huzûr içinde yaşadılar.

Ebû Bekr Sementârî hazretleri, pek kıymetli eserler de yazarak, kendisinden sonra gelenlere miras bıraktı. Dünyâdan el çekmenin nasıl olması gerektiğini anlattığı "Delîl-ül-kâsidîn", sâlih insanların hayatlarını anlattığı "Ahbâr-üs-sâlihîn", âlimlerin hâllerini anlattığı "Ahbâr-ül-ulemâ" ve "Kitâb-ür-rekâik" adlı eserleri ve bilhassa "Menâkıb-i İmâm-ı a'zam"ı pek kıymetlidir.

"Menâkıb-i İmâm-ı a'zam" kitabında buyurdu ki:

Biz, İmâm-ı a'zam hazretlerini sever, mezhebine tâbi oluruz. Bunun sebebi sorulursa, şöyle cevâp veririz: "Hanefî mezhebi, mezheblerin en ilki, en kuvvetlisi, en ince olanı, en vecîz, en geniş, en emniyetli, en kolay, en şerefli olanı olup, en açık mezheptir. Çünkü, kitaba (Kur'ân-ı kerîme) ve sünnete en uygun, Selef-i sâlihînin hepsine ve Eshâb-ı Kirâma tâbiiyyeti en güzel olandır. Hanefî mezhebini takdim ettim. Çünkü; Selef-i sâlihînin (önce gelen âlimler) yoluna en uygun olan, halef (sonra gelen) âlimlerce ençok tercih edilen, âlimleri ençok bilinen, cevapları en kesin olan, temelleri en sağlam olan, kıyâsı en kuvvetli olan mezheptir... Bu sayılan üstünlükleri anlamak, akıl sahipleri için zor değildir. Çünkü, Muhammed'e (s.a.v.) indirdiği İslâm dînini koruyacağını Allahü teâlâ va'detmiş, Hicr sûresi dokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hiç şüphe yok ki, Kur'ân-ı kerîmi biz indirdik ve muhakkak ki, onu, tahrif ile tebdilden** (değişikliğe uğramaktan) **biz koruyacağız."** buyurmuştur. Fıkıh usûl ve kaidelerini ilk ortaya koyan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe efendimizdir. Onda önce Tâbiîn-i ızâm'dan (r.anhüm) hiç kimse fıkıh, usûl ve fürû'u üzerinde onun gibi durmamış, fıkıh ilmini kısımlara ayırıp düzenli bir şekilde kitaplara geçirtmemiştir. Ondan öncekiler, bu konuda Hâfızalarına ve anlayışlarına i'timâd etmişler ve ilim hazînesi olarak kitapları değil, kalblerini görmüşlerdi. O mübârek insanların son zamanlarına yetişen Ebû Hanîfe (r.a.), önce gelenlerin yaydığı sağlam ve güzel ilmi, sonra gelenlerin zayi etmelerinden korktu, ilmin kaidelerini koyup, tedvin ve tasnifini yaptı. O, Allahü teâlânın insanlara bir lütfu idi. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfinde; **"Allahü teâlâ, ilmi** (yeryüzünden) **çekip alarak kaldırmaz. Ancak, âlimlerin ölümleriyle insanlar arasından ilmi çeker alır.** (Yeryüzünde) **câhil reîsleri bırakır. Bunlar, ilimsiz olarak fetvâ verirler. Böylece hem kendileri saparlar, hem de başkalarını saptırırlar"** buyurdu.

İmâm-ı a'zam hazretleri, fıkıh ilmini; temizlik, namaz, ibâdet, velâyet (velilik), mu'âmelât, vasıyyet ve miras gibi bâblara ayırdı. İmâm-ı a'zam tedvinine, önce taharetle başladı. Zîrâ mükellef olan bir kimse, i'tikâdını (Ehl-i sünnet i'tikâdına göre) düzelttikten sonra, muhatab olacağı ilk şey namazdır. Zîrâ namaz; ibâdetlerin özü, yapılması mutlak olan vecîbelerin ve emirlerin en umûmîsidir. Tahareti, namazdan önce getirdi. Çünkü namaz, tahâretsiz sahih olmaz. Mu'âmelâtı, ibâdetten sonraya tehir etti. Zîrâ mu'âmelelerin bulunmaması ve onların haklarından zimmetin beri olması asıldır (ya'nî mu'âmelât, ibâdetler gibi periyodik olarak belli zamanlarda yapılması emredilen şeyler değildir. Ancak lüzum hâsıl olunca yapılırlar). İmâm-ı a'zam, fıkıh kitablarını vasıyyet ve miras bahisleri ile bitirdi. Zîrâ, mükellefin vefâtından sonraki en son işleri bunlardır. Zîrâ vefâtından sonra vasıyyetlerinin yerine getirilmesi ve terekesinin vârislere taksimi, mükellefin en son yapılan işleridir.

İmâm-ı a'zamdan sonra gelen imamlar, onun ilminden istifâde etmişler ve onu örnek almışlar, kitablarını onun usûlüne göre tasnif etmişlerdir. Bunun için İmâm-ı Şafiî "İnsanlar fıkıhta İmâm-ı a'zamın çocuklarıdır" buyurdu. İmâm-ı a'zam hazretleri ilm-i fıkhı ortaya koymak

sûretiyle, bu ilmi hatâdan koruyan ilk âlimdir. Zîrâ o, ferâiz (miras taksimi) ilminde de ilk kitap yazandır. Resûlullah bu husûsta; **"Ferâiz ilmini öğrenmeğe çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacakdır"** buyurmuşlardır. İmâm-ı a'zam hazretleri, ilm-i şurûtta (noterlik ilminde) da ilk kitap yazandır. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresi ikiyüzseksen ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler, muayyen bir vâde ile birbirinizle borçlandığınız zaman, onu yazın** (senet yapın). **Aranızda bir yazıcı da, doğrulukla onu yazsın. Kâtib, Allahın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın yazsın. Üzerinde** (başkasına âit) **hak olan kimse, borcunu ikrâr ederek yazdırsın ve Rabbi olan Allahtan korksun, o haktan** (borcundan) **hiçbir şeyi eksik etmesin"** buyurmaktadır.

İmâm-ı a'zam ilm-i şurûtun ilk muallimidir, İlm-i şurûta, ilimde nihâyete varmış olanlar ancak ulaşabilir. Bu ilme kavuşan kimse, âlimlerin mezheblerini, yollarını öğrenmiş kimse demektir. Zira ilm-i şurût, bütün mezheblerin bilgilerini ihtivâ eder. Bu ilmi öğrenene şaşılmaz. Asıl şaşılacak kimse, bu ilmi kuran, kaidelerini koyan kimsedir. Bu da İmâm-ı a'zamın ilminin çokluğunu ve yüksekliğini gösterir. Bu durumu ancak kibirli olan veya ona düşman olanlar inkâr eder.

İmâm-ı a'zam hazretleri Sahabeden (r.anhüm) ondört zâtı görmüştür. Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ, Abdullah bin Cüz Zebîdî, Ebü't-Tufeyl Âmir bin Vasile ve Meryem binti Acred (r.anhüm) bunlar arasındadır, İmâm-ı a'zam hazretleri buyurdu ki; "Onbeş yaşında iken, babamla beraber bir âlimin meclisine oturdum. Âlim, meclisin ortasına oturmuş şöyle diyordu: "Resûlullahtan (s.a.v.) işittim, buyurdu ki: **"Kardeşinin başına gelen bir musibetten dolayı, şamata etme** (sevinme), **Allahü teâlânın ona afiyet verip, seni mübtelâ kılması mümkündür."** "Bu zât kimdir?" diye sordum. "Resûlullahın hadimi Enes bin Mâlik'tir" diye cevap verdiler.

İmâm-ı a'zam, (r.a.), ikinci asırda yetişti. Fıkıh tahsil edip fâkih oldu. Fetvâ verdi. Münâzaralarda bulundu. Buyurdu ki: "Sahabeden (r.anhüm) gelen bir fetvânın, başımızın üzerinde yeri var. Tabiînden gelen ise, onlar da insan, biz de insanız." Ebû Bekr-i Râzî Cessâs diyor ki; "İmâm-ı a'zamın talebelerinden İmâm-ı Muhammed'in "Câmi'-üs-sagîr"inin ba'zı yerlerini, meşhûr nahiv âlimlerine sorduğumda, hepsi hayretini gizleyemeyerek, "Bu zât (İmâm-ı Muhammed), nahivde Halîl bin Ahmed ve Sibeveyh ayarında imiş" diyerek hayretlerini belirttiler. Bu da gösteriyor ki, mezheb imamlarımız her ilimde âlim idiler."

İmâm-ı a'zamın mudarib bir ortağı vardı, İmâm birgün, satılan malda bir kusur gördü. Ortağına, "Bu elbiseyi satın alacak olan kimseye, malın ayıbını söyle" dedi. Ortağı, Mâverâünnehr civarına giderek malı sattı. Döndüğünde İmâm-ı a'zam ona, "Malın ayıbını söyledin mi?" diye sordu. Ortağı "Unuttum." dedi. Bunun üzerine İmam-ı a'zam, hissesine düşen kısmı sadaka olarak dağıttı. Denildi ki; İmâm-ı a'zam'ın hissesi, yirmi bin dinar idi. Bunların hepsini verdi. İmâm'ın bütün hayatı bu hâl üzere idi.

Lokman sûresi onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Andolsun ki biz Lokman'a, Allaha şükret diyerek hikmet verdik"** buyuruluyor. Burada geçen "hikmet'i izâh eden ba'zı müfessirler, Kur'ân-ı kerîmde geçen "hikmet'den maksadın "fıkıh" olduğunu bildirdiler.

İmâm-ı a'zam; "Âlim ve müteallimin" adındaki kitabında buyuruyor ki: "İbâdet; içinde tâat, ra'bet (arzu), rehbet (korku), Rabbini ikrârın toplandığı bir kelimedir. Bir kul Allaha itaat

ederse, onun gönlüne havf (korku) ve recâ (ümid) girer. Kul, havf ve recâsız mü'min olamaz. Havf ve recâ, ancak Allahtan olur. Her kim şeytana itaat ederse, onun kölesi olur."

"İnsanlar, Rablerini bilmek ve O'nu tasdik etmek ile mü'min olurlar. O'nu inkâr etmek sûretiyle de kâfir olurlar" buyurmaktadır.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 651

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 248

3) Târih-i Dımeşk, Atıf ef. Kütüphûnesi "Atîk bin Ali" md.

4) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam, Süleymâniye Kütüphânesi

SERAHSÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Hanefî mezhebinde büyük fıkıh âlimidir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Sehl Serahsî'dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Şems-ül-eimme'dir. Türkistan'da yetişen İslâm âlimlerinden olup, 400 (m. 1010) senesinde Serahs'da doğdu. 483 (m. 1090)'de vefât etti. Serahs şehrine izafeten Serahsî denildi. Serahs şehri, Türkmenistan'da Meşhed ile Merv arasında eski bir şehir olup, bugün İran-Rus sınırı üzerindedir.

Ebû Bekr Serahsî, tahsilini Buhârâ'da yaptı. Fıkıh ilmini, zamanının en meşhûr âlimlerinden olan Şems-ül-eimme Ebû Muhammed Abdülazîz bin Ahmed Hulvânî'den öğrendi. Uzun yıllar bu hocasının derslerine devam edip, fıkıh ilminde çok iyi yetişti. Bu zâttan başka, diğer âlimlerden de ders aldı. Devletler hukuku husûsunda âlim ve bu husûsta İmam-ı Muhammed Şeybâni tarafından yazılan eserlerde mütehassıs olan Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Hüseyn'den ve Ebû Hafs Ömer bin Mensûr el-Bezzar'dan ders almıştır.

Serahsî'nin en başta gelen hocası Şems-ül-eimme Hulvânî, Buhârâ'da meşhûr Hanefî mezhebi âlimlerinden idi. İlmiyle, yaşayışıyla, talebe yetiştirmesi ile insanlığa çok hizmet eden bu hocasından sonra onun yerine geçti, ilimdeki üstünlüğünden dolayı Serahsî'ye de Şems-ül-eimme (âlimlerin, imamların güneşi) lakabı verilmiştir. Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Serahsî'den de Burhân-ül-eimme Abdülazîz bin Ömer bin Mâze, Mahmûd bin Abdülazîz özcendî, Rüknüddîn Mes'ûd bin Hasen, Osman bin Ali bin Muhammed Beykendî fıkıh ilmini öğrenmişlerdir.

Serahsî hazretleri, kelâm ve münâzara ilminde de âlim olup, çok ibâdet eden zâhid bir zât idi. Ömrü hep ilim öğrenmek, öğretmek ve dîne hizmet etmekle geçmiştir. Bu husûsta çok sıkıntılara katlanmış ve pek mükemmel eserler yazmıştır. Osmanlı Şeyh-ül-İslâmı Kemâl Paşazâde, Serahsî'nin müctehid fil-mezheb tabakasından (Mezhebde müctehid) olduğunu bildirmiştir.

Serahsî'nin hayâtında önemli ve sıkıntılı bir dönem olmuştur. Bu dönem, on seneden fazla süren hapislik hayâtıdır. Zamanın hakanına nasihat kabilinden söylediği sözler sebebiyle hapse atıldı. Atıldığı hapishânede bir kuyuya kapatıldı. Uzun müddet, hapsedildiği kuyuda bırakıldı. Zemininde oda gibi küçük bir yer bulunan kuyu içinde, hapis iken de ilmî çalışmalarını sürdürdü. Yanında hiçbir kitap yok idi. Fakat o, onikibin cüz kitabı ezberlemişti. Talebelerine, bu kuyuda iken ders verdi. Talebeleri kuyunun başına toplanır, o da aşağıdan onlara ders verirdi. Otuz cildlik "Mebsût" adlı meşhûr eserini, bu hapisliği sırasında, kuyunun içinden dışarıda bulunan talebelerine söylemek sûretiyle yazdırmıştır. Bu kitabı yazdırırken hiçbir kaynağa müracaat etmemiş, hep daha önce öğrenmiş ve ezberlemiş olduğu bilgilere dayanarak yazdırmıştır.

Serahsî hazretleri bir defasında, hapis bulunduğu kuyunun başına gelen talebelerine ders verirken, o gün talebelerinden birinin gelmediğini farkedip sorar, arkadaşlarından biri; "Abdest almaya gitti. Ben de gidecektim, hava soğuk olduğu için abdest almaya gitmekten vaz geçtim" dedi. Bunun üzerine Serahsî hazretleri şöyle dedi: "Allahü teâlâ seni affetsin. Bu kadar soğuk sebebiyle abdest almaktan vazgeçilir mi? Hâlâ hatırımdadır, ben Buhârâ'da talebe iken, birgün ishale tutulmuş, acı çekiyordum. Günde kırk defa kadar helaya gitmeye mecbûr kalıyordum. Her defasında abdesti tazelemek için ırmağa gidiyordum, öyle soğuk idi ki, odama geldiğimde mürekkebi donmuş buluyordum. Sonra mürekkeb kabını bir müddet göğsüme sürüyordum ve göğsümün harareti onu eritince, notlarımı yazmaya devam ediyordum" buyurmuştur.

Hapisliğinin son aylarında, memleket iç savaşlar ile karışmıştı. Tam bu sıralarda, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin devletler umûmî hukuku ile ilgili Siyer-i kebir adlı eserini şerh etmeye başladı. Bu kitabı, devletler hukuku sahasında ilk yazılan eserdir. 480 (m. 1087) senesi 20 Rebî'ül-evvel'de hapisten çıkarıldı. Hapisten çıkarıldıktan bir müddet sonra Fergana'ya gitti. Fergana Emîri, Emîr Hasen kendisini büyük bir memnuniyetle kabûl edip, izzet ve ikramda bulundu. Onu ve talebelerini kendi sarayına alıp, orada çalışmalarını istedi. Bundan sonrada daha önce hapiste iken başlamış olduğu eserleri ve diğer eserlerini yazdırdı, ömrünün son yıllarını Fergana'da geçiren Serahsî hazretleri, orada da âlimler ve halk tarafından çok sevilmiş, önemli mes'eleler için müracaat kaynağı olmuştur.

Eserleri:

1. Kitâb-ül-mebsût: 30 ciltlik meşhûr eseridir. 15 cild ve 10 cild hâlinde iki ayrı baskısı vardır.

Fıkıh ilmine dâirdir. Allâme Tarsûsî, "Serahsî'nîn Mebsût'u öyle bir kitabdır ki, onun muhalifi ile amel edilmez. Ancak ona güvenilir ve onunla fetvâ verilir" demiştir.

2. Eşrât-üs-saât; bu eserini talebeliği sırasında hocası Şems-ül-eimme Hulvânî'nin kıyâmet alâmetleri ile ilgili dersleri sırasında tuttuğu notlardan yazmıştır.

3. Şerhi Ziyâdât-üz-ziyâdât

4. Şerhi Câmi'-ül-kebîr

5. Şerhi Câmi'-üs-sagîr

6. Şerh-ül-muhtasar fil-fıkh

7. Şerhi Siyer-i kebir; İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin Siyer-i kebir adındaki meşhûr eserine yazdığı şerhidir.

Bunu Antepli Muhammed Munîb efendi Türkçeye tercüme etmiş ve 1241'de basılmış olup, cihâda âit ince bilgileri ihtivâ eden büyük bir kitaptır.

8. Muhtasar-ı Tahâvî şerhi

9. Şerhi kitâb-ün-nafakât

10. Şerhi Edeb-ül-kâdî

11. Fevâid-ül-fıkhıyye ve kitâb-ül-hayz Şems-ül-eimme Serahsî hazretleri buyurdu ki: Emr-i ma'rûf (iyiliği emretmek) mutlaka gereklidir. Çünkü münkerden (kötülüklerden)

sakınmak, muhakkak lâzımdır. Emr-i ma'rûf da böyledir. Birini terkedince (nehy-i münkeri), diğerini (emr-i ma'rûfu) terk etmek gerekmez."

Şems-ül-eimme Serahsî hazretlerinin, fıkıh usûlüne dâir yazdığı iki cildlik usûl kitabının mukaddimesinden bir bölümün tercümesi şöyledir: "Bize nübüvvet mirasından bahşeden Rabbimize hamd ederiz. Ve O'na şükürler olsun ki, bize doğru, i'tikâda (Ehl-i sünnet i'tikâdına) sâhib olmayı ihsân etti. Bu doğru itikâd herşeyden kıymetli ve kazanılan şeylerin en üstünüdür. Bu i'tikâda sâhib olmak, dünyâda üstün ve kıymetli olan ne varsa, onların hepsinden kat kat kıymetli ve üstündür. Kim bu doğru i'tikâda sâhib olursa, bütün şerefleri ve üstünlükleri toplamış olur. Kim bundan mahrûm olursa, bütün hayırları ve üstünlükleri kendinde toplayan şeyden mahrûm olur. Zayıflar bu doğru i'tikâd ile kuvvetli olur. Şerefler onunla artar. Fakirler onunla zengin olur. Hakîr olanlar, onunla yükselir. Allahü teâlânın rızâsına bu doğru i'tikâdla (Ehl-i sünnet i'tikâdıyla) kavuşulur. Cennet kapıları bu i'tikâda sahip olmakla açılır. Dünyâda ve âhırette üstünlük onunladır. Peygamberler bunun için gönderilmiş olup, onların sonuncusu Seyyid-il-mürselîn İmâm-ül-müttekîn Muhammed sallallahü aleyhi ve alâ âlihittayyibîndir.

Bütün âlimlere göre, doğru i'tikâda sâhib olduktan sonra işlerin en faziletlisi ve en şereflisi, dinde İmâm olan müctehid âlimlere (mezheb imamlarına) uymaktır. Onlar hükümlerin anlaşılması için pekçok çalışanlardır. Helâli ve haramı bilmek, anlamak, ancak onlara uymakla mümkün olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Kime ki hikmet verilmişse, muhakkak ona çok hayır verilmiştir"** (Bekâra-269) buyurdu. İbn-i Abbâs (r.a.) ve diğer müfessirler, bu âyet-i kerîmedeki "hikmet" kelimesini, fıkıh ilmi mânasınadır diye tefsîr etmişlerdir. Meâlen **"Ey Resûlüm! insanları Kur'ânla, güzel söz** (hikmet) **ve nasîhatla Rabbinin yoluna** (İslama) **da'vet et!".** (Nahl-125) buyurulan âyet-i kerîmedeki hikmetten murâd da, fıkıh ilminin ve dinin güzelliklerinin beyânı ma'nâsınadır. Peygamberimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar"** ve **"Câhiliyye devrinde hayırlınız, fıkıh ilmini öğrendiği zaman İslâmiyette de hayırlıdır"** buyurdu. Yine Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede, Eshâb-ı Kirâm için meâlen; **"Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da din ilimlerini öğrenmek ve kabileleri savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allahın azâbı ile korkutmak için geri kalmalıdır. Olur ki, Allahın azâbından sakınırlar"** (Tevbe-122) buyurdu. Peygamberimiz de (s.a.v.) hadîs-i şerîfte; **"Dinde fıkıh ilmi** (öğrenmek) **kadar kıymetli bir ibâdet yoktur. Şeytana karşı bir fakîh, bin âbidden** (ibâdet edenden) **daha kuvvetlidir"** buyurdu.

Fıkıh ilmi çok faziletlidir. Şu kadar var ki, fıkıh ilmi üç şey ile tamâm olur. Biri, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmek, ikincisi, bu bilginin çok sağlam bilinmesidir. Bu da nasslara, dînin kaynaklarına, ma'nâlarıyla birlikte tam olarak vâkıf olmakla mümkündür. Üçüncüsü bildikleriyle amel etmektir. Maksadın tam hâsıl olması, fıkıh ilmine gerçekten sahip olmak, ancak bilinen bu fıkıh ilmiyle amel etmekle mümkün olur. Kim din bilgilerini iyi anlamadan ezberlerse, o anlamayıp rivâyet edenlerdendir. Kim iyi öğrenir de, öğrendikleriyle amel etmezse, o da bir bakımdan fakîhdir, bir bakımdan değildir. Fakat tam öğrenip, anlayan ve bununla amel edenler, Peygamberimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfte; **"Şeytana karşı bin âbidden daha kuvvetlidir"** buyurduğu fıkıh âlimlerindendir. İşte bu vasıf, Mezheb imamlarımızdan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin ve talebeleri İmâm-ı Ebû Yûsuf ve İmâm-ı Muhammed'in (ve diğer mezheb imamlarının) vasfıdır. Onların böyle olduğunu, onların sözlerini ve hâllerini dikkatle ve insafla düşünenler açıkça anlarlar, işte bu husûs, beni o büyüklerin yazdığı kitapları şerhetmeye,

açıklamaya şevketti... Böylece onlara tâbi olup, onlara benzemeyi istedim, işlerin en hayırlısı (onlara) tâbi olmaktır. En şerli iş ise, bid'at çıkarmak ve bid'at işlemektir.

Muvaffakiyet Allahü teâlâdandır. O'na tevekkül ederim. O'na yalvarırım, O'nun dînine sarılırım, O'na boyun eğerim, O'nun güç vermesiyle kuvvet bulurum. Kim O'nun dinine uyarsa, hayırlara ve saadete kavuşur."

İmâm-ı Serahsî, "Mebsût" adlı eserinin mukaddimesinde buyuruyor ki:

"Fıkıh ilmini tasnif ve kollarına ilk defa ayıran, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve etrâfında toplanan eshâbıdır. Talebelerinden İmâm-ı Ebû Yûsuf ahbâr ilminde en önde gelen idi. Talebesi Hasen bin Ziyâd el-Lü' lûî de suâl ve tefri' ilminde en önde gelen idi. İmâm-ı Züfer ve diğer talebelerinin herbiri, bir ilim dalında en önde gelen idi.

İmâm-ı a'zam' hazretleri Eshâb-ı Kirâmın devrinde doğmuş ve Ebü't-Tufeyl Âmir bin Vasile, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Hayr Zebîdî'yi (r.anhüm) görmüş idi. Tabiîn zamanında yetişti ve tahsil gördü, fıkıh öğrendi, fetvâ verdi. Resûlullah efendimiz buyurdu ki; **"Ümmetimin en hayırlı, en üstünleri, zamanında bulunanlardır. Onlardan sonra, en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra, öyle insanlar gelir ki, istenmeden şâhidlik ederler ve emîn olmazlar. Hâin olurlar. Adaklarını yerine getirmezler. Keyflerine, şehvetlerine düşkün olurlar."**

Fıkıh ilminin dörtte üçü İmâm-ı a'zama âit olup, kalan dörtte biri ise bütün insanlara âittir. Bu nasıl olur? diye soran birine, İbn-i Süreyc şöyle cevap verir: "Fıkıh, suâl ve cevaptan ibârettir. Suâl sormayı ilk defa o va'z ettiğine göre, ilmin yarısını böylece uhdesine aldı. Geri kalan cevapların yarısını isâbet ettikleri, kalan yarısını da isâbet etmedikleri olarak alırsak, fıkıh ilminin dörtte üçü ona âit olur."

İmâm-ı a'zamın tedvin etmiş olduğu bu fıkıh ilmini, fıkıh kitablarına geçiren İmâm-ı Muhammed Şeybânî olmuş ve "Mebsût" adlı eserini Hâkim-i Şehîd kısaltmıştır.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 158, 159

2) Cevâhir-ül-mudiyye v. 119, a-b

3) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprüzâde). sh. 75, 76

4) Usûl-ü Serahsi sh. 4, 5, 9, 10, 11

5) Arabca Siyer-i kebir mukaddimesi ve metni

6) Tâc-üt-terâcim v. 165, a

7) Kâmûs-ül-a'lâm, cild-4, sh. 2550

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 267

9) El-A'lâm cild-5, sh. 315

10) Mebsût

SÜLEYM BİN EYYÛB ER-RÂZÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Süleym bin Eyyûb bin Süleym er-Râzî'dir. Künyesi, Ebü'l-Feth idi. İran'ın Rey şehrinden olduğu için "Râzî" denmiştir. Doğum târihi belli değildir, önce; nahiv, lügat, tefsîr, meânî ilimleriyle meşgûl oldu. Sonra hadîs ilmiyle uğraştı. Daha sonra

Bağdad'a giderek Şey Ebû Hâmid-i İsferâînî'den fıkıh ilmini aldı. Bu ilimde, zamanın âlimleri arasında en büyüğü oldu. Çok eser yazdı.

Hac dönüşünde, 447 (m. 1055) senesi Safer ayında, Kızıl Deniz'in Cidde sahilinde vefât etti. Arab Yarımadasında, Cidde'den Medine'ye bir gün bir gecelik yerde, sahil kenarında limanı bulunan Câr ismindeki küçük bir beldenin kabristanına defnedildi. 80 seneden fazla yaşadı.

Süleym-i Râzî; önce lügat, nahiv, meânî tefsîr, hadîs, ilimleriyle meşgûl oldu. Bu ilimlerde çok yükseldi. Sonra Bağdad'a gitti. Burada bulunan şeyh Ebû Hâmid-i İsferâînî'den fıkıh ilmini öğrendi. Şafiî mezhebi âlimleri arasında, en ileri gelenlerden oldu. Zamanında onun derecesine yükselen olmadı, ilimdeki derecesi eşsizdi. Gecesini ve gündüzünü ibâdetle geçirirdi. Bu husûsta da ona yetişen olamadı.

Hocası Ebû Hâmid'in "Ta'lîka"sına, tâ'lîk, açıklamalar yaptı. Hocası vefât ettiği zaman, onun yerinde ders vermeye başladı. Sonra Şam'a gitti. Şam bölgesinin liman şehri olan Sûr'a yerleşti. Orada karşılıksız, sırf Allah rızâsı için, ilim öğretmeye başladı.

Onun ilim aldığı âlimler çoktu. Ebü'l-Hüseyn Ahmed bin Fâris el-Lügavî', Ebû Hâmid-i İsferâîni, Ahmed bin Abdullah el-İsfehânî, Ahmed bin Muhammed el-Basîr-ur-Râzî, Kûfeli âlimlerden Muhammed bin Abdullah-i Ca'fî ve Muhammed bin Ca'fer et-Temîmî, Ahmed bin Muhammed el-Mücebbir ve daha başka âlimlerden çeşitli ilimleri öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundu.

Kendisinden de; Ebû Bekr el-Kettânî, Hatîb-i Bağdadî, Nasr-ül-makdîsî, Ebû Nasr et-Turaysîsî, Abdurrahmân bin Ali el-Kâmilî, Sehl bin Bişr el-İsferâînî ve daha pekçok âlim ilim aldılar, hadîs-i şerîf dinleyerek ve yazarak rivâyette bulundular.

Sehl-i İsferâîni anlatıyor "Süleym'in kendisi bana anlattı ve dedi ki: Ben on yaşlarında iken, Rey şehrinde bir misâfir yemeğinde idim. Ba'zı âlimler de orada bulunuyorlar ve bana nasihat ediyorlardı. Birisi bana: "Yakınıma gel ve Kur'ân-ı kerîm oku!" dedi. Ben de, Fâtiha sûresini okumaya çalıştım. Dilimin tutulmasından dolayı buna muvaffak olamadım. Bana: "Senin annen var mıdır?" dedi. Ben de: "Evet!" dedim. O da dedi ki: "Annene söyle! Allahü teâlânın seni, Kur'ân-ı kerîmle ve ilimle rızıklandırması için sana duâ etsin!" Ben de dönüp geldim. Annemden, duâ etmesini istedim. O da bana duâ etti. Yaşım büyüdüğünde, Bağdad'a geldim. Orada Arab dili ve edebiyatını, fıkıh ilmini öğrendim. Sonra Rey'e döndüm. Câmide iken, Müzenî'nin "Muhtasar" kitabı ile karşılaştım. Biraz sonra, kitabın sahibi Müzenî de oraya geldi ve bize selâm verdi. O, beni tanımıyordu. Eser sahibi olan Müzenî, orada konuştuğumuz konuları işitince, bana: "Bunlar, benim bilmediğim mes'elelerdir. Anlatınız ki, biz de bunların aynısını öğrenelim" dedi. Benim de hemen aklıma: "Şayet senin annen varsa, ona git ve sana duâ etmesini söyle! Çünkü ben, annemin duâsı sebebiyle bu ilme kavuştum" demek geldi.

İmâm-ı Sübkî diyor ki; "Süleym-i Râzî, kuvvetli bir vera' sahibi idi. Allahü teâlânın râzı olduğu bir yoldaydı. Çok vakitler, kendi kendini hesaba çekerdi. Faydasız şeylerle uğraşıp vaktini boş yere geçirmezdi."

Müemmel bin Hasen diyor ki; "Süleym'i görmüştüm. Elindeki kalemin ucu kısalmıştı. Kalemi yontmaya başlayınca, dudakları da kıpırdamaya başladı. Anladım ki, kalemin daha önce yazdıklarını okuyordu." (Çünkü o, vakitlerini hiç boş geçirmediği için, kalemini yontarken bile Kur'ân-ı kerîm ve tesbih okuyordu.)

Ebü'l-Kâsım bin Asâkir, "Kitâb-ı Tebyîn"de diyor ki: "Süleym, fıkıhda büyük bir âlim ve ilminde parmakla gösterilenlerden idi. Fıkıh, hadîs, garîb-ül-hadîs, tefsîr, lügat, meânî ve çeşitli ilimlerde kitaplar yazdı. O, Sûr şehrinde fıkıh ilmini yayanların ilki oldu. Orada, ondan çok kimseler istifâde etti. Büyük âlim Şeyh Nasr-ül-makdisî bunlardan biridir."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Zıyâ-ül-kulûb: Tefsîr ilmine dâir bir eserdir.

2. El-Mücerred: Fıkıh ilmine dâir 4 cildlik bir eserdir.

3. El-Kâfi: Fıkıh ilmine dâir bir eserdir.

4. Et-Takrib: Fıkıh ilmine dâir bir eserdir.

5. Garâib-ül-hadîs.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 243

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 388

3) Tehzib-ül-esmâ vel-lüga cild-1, sh. 231

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 275

5) Keşf-üz-zünûn sh. 98, 466, 915, 1091, 1205, 1278, 1593, 1630

SÜLEYMÂN BİN HALEF EL-BÂCÎ (El-Endülüsî)

Endülüs'te yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Halef bin Sa'd bin Eyyûb bin Vâris et-Tücîbî el-Bâcî'dir. Künyesi, Ebü'l-Velîd'dir. Aslen Bataliyûs şehrindendir. Ailesi, oradan Endülüs'te bulunan Bâce şehrine göç edip yerleştiler. Bâce isminde, Kuzey Afrika'da ve İran'ın İsfehan şehri yakınlarında olmak üzere iki belde daha vardır. 403 (m. 1013) senesi Zilka'de ayının ortalarında Betaliyûs'ta doğdu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, kelâm, kitabet ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlimdir. Endülüs'te birçok âlimden ilim öğrendikten sonra, hac için Mekke'ye geldi. Üç sene orada kaldı. Dört defa hac yaptı. Oradan Bağdad'a geçti. Üç sene fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi.

Sonra Şam'a geldi. Musul'a gidip bir sene kaldı. Mısır'a geçti. Bu beldelerde, birçok âlimden çeşitli ilimler öğrendi. Bir müddet Haleb kadılığına ta'yîn edildi. Onüç sene kadar Meşrıkta (Hicaz, Bağdad, Musul ve Mısır ve Haleb şehirlerinde) kaldıktan sonra Endülüs'e döndü. Kendisine birçok kimseler gelip, ilim aldılar. Endülüs'te, doğru yoldan ayrılıp sapık fikirleri yaymaya çalışan İbn-i Hazm ile birçok münâzaralar yaptı. Onu mağlûb edip, susturdu. Bozuk görüşlerinin yayılmasına mâni oldu. Birçok kitaplar yazdı. 474 (m. 1081) senesi Receb ayının ondokuzuncu gecesi, Murriye'de vefât etti. Yirminci günü ikindi namazından sonra, deniz kenarında bir bağa defnedildi. Namazını oğlu Kâsım kıldırdı.

Ebü'l-Velîd, önce Endülüs'te Ebü'l-Esbag'dan, Ebû Muhammed Mekkî'den, Ebû Şâkir'den, Muhammed bin İsmâil'den ve daha başkalarından fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. 426 (m. 1035) senesinde memleketinden ayrıldı. Ebû Zer-i Hirevî ile beraber üç sene Mekke'de kaldı ve dört defa hac ibâdetini yaptı. Orada, el-Metû'î, Ebû Bekr bin Sahteveyh, İbn-i Muharrez ve İbn-i Mahmûd el-Verrâk ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Sonra Bağdad'a gidip üç sene kaldı. Fıkıh dersleri ve hadîs-i şerîf okudu. Orada, Şafiî âlimlerinin büyüklerinden Ebü't-Tayyib-i Taberânî ve Ebû İshâk-ı Şîrâzî ve Mâlikî âlimlerinden Ebü'l-Abbâs Ahmed bin

Muhammed bin Arûs, Ebû Abdullah-i Dâmgânî, Ebû Abdullah Hüseyn-i Saymerî gibi birçok âlim ile buluştu. Onlardan fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerine âit birçok mes'eleleri öğrendi, hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Daha sonra Şam'a geldi. Orada, Ali bin Mûsâ es-Simsâr'ın ilimlerinden çok istifâde etti. Ondan hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Oradan Musul'a geçti. Ebû Ca'fer es-Simnânî ile beraber bir sene orada kaldı. Ondan fıkıh ve aklî ilimleri öğrendi. Hadîslerde ve illetlerinde, fıkhın inceliklerinde ve kapalı mes'elelerinde, hılâf ilminde ve kelâm ilminin ince mes'elelerinde asrının âlimleri arasında çok yükseldi.

Onüç seneye yakın, doğu memleketlerinde kaldı. Hâfız Ebû Bekr Hatîb-i Bağdâdî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hatîb de, ondan hadîs-i şerîfler aldı. Bir müddet Haleb kadılığında bulunduğu bildirilmiştir. Daha sonra, bulunduğu yerlerden çok ilim toplamış, fakat fakir bir hâlde ve güzel bir ahlâka sahip olarak Endülüs'e döndü. Burada kadılık vazîfesine ta'yin edildi.

Kendisinden de; meşhûr Lizbon kadısı ve "İstî'âb" kitabının sahibi Ebû Ömer bin Abdülberr de ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet etti. Endülüs'te daha birçok âlim, onun tedrisât halkasına devam edip, fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Ebû Bekr et-Tartûşî ve Kâdı İbn-i Şibrîn de ondan fıkıh ilmini öğrendi. Endülüs'ün iki meşhûr hâfızı Ebû Ali el-Hayyânî ve es-Sadafî ile Kâdı Ebü'l-Kâsım el-Me'ârifî, es-Sebtî, İbn-i Ebi Ca'fer el-Mürsî ve daha başka âlimler, ondan hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

Kâdı Iyâd diyor ki: "Ebûl-Velîd-i Bâcî, ilim öğrenmek için yaptığı seyahatlerde ve Endülüs'e döndüğü ilk zamanlarda çok fakir idi. İhtiyâçlarını karşılayacak kadar malı yok idi. Yolculuğunda şiirler söyleyerek ihtiyâcını karşılıyordu. Bağdad'da iken bir geçitte bekçilik yapardı. Kazandıklarıyla nafakasını temin ederdi. Endülüs'e döndüğü ilk zamanlarda, altın işçiliği yaparak, çeşitli eşyalar ve iğneler yapıp satarak geçimini sağlardı, iplerden çeşitli eşyalar örerdi ilmi her yere yayılıncaya ve kitapları meşhûr oluncaya kadar, Mutrıka'nın eserini alıp okuturdu. Sonra gerçek büyüklüğü ortaya çıkıp şanı yükseldi Devlet başkanlarına yakın oldu. Onu, emânet ve kadılık hizmetlerinde görevlendirdiler. Vazifesi karşılığı bol ücret verdiler. Durumu düzelip ferahladı, kazancı çoğaldı. Hattâ çok bol bir mala sahip iken vefât etti. Devlet reîsleri arasında elçilik görevlerinde bulundu. Bu zamanlarda kendisine çok hediyeler verilirdi. Ona çok iyilik ve ikramlarda bulunurlardı. Endülüs'te birçok yerlere kadı olarak ta'yin edildi."

İbn-i Bişkvâl, "Kitâb-üs-sılâ" ismindeki eserinde şöyle anlatıyor Babam ile mezhebimiz âlimlerinden biri dedi ki: Kâdı Ebû Ali bin Sekkere, Ebü'l-Velîd-i Bâcî hakkında diyor ki; "Onun bir benzeri âlime rastlamadım. Onun vekârının, heybetinin ve meclisinin kalabalıklığının benzerini görmedim. O, müslümanların önünde bulunan âlimlerden birisiydi."

Kâdı Iyâd ve İbn-i Bessâm anlatıyorlar Mâlikî âlimlerinden biri şöyle nakleder: "Ebü'l-Velîd, Endülüs'e dönüp gelince, orada sapık bir i'tikâda (inanca) bağlanıp onu yaymaya çalışan İbn-i Hazm'ı buldu. Endülüs'te, onun anlatıp yaymaya çalıştığı sapık fikirlerle meşgûl olmayan kimse yok gibiydi. Orada bulunan âlimler, onunla mücâdele etmekte yetersiz kaldılar. Onun bozuk fikirlerine, birçok kimse tâbi olmuşlardı. Bozuk fikirleri Meyorka adasında bulunanlar arasında da yayıldı, İbn-i Hazm, onların reîsi durumuna geldi. Halkın birçoğu ona tâbi oldu. İbn-i Hazm, din bilgilerini kendi görüşlerine göre anlatmaya kalkışarak, doğru yoldan ayrılmış, sapık görüşleri, Endülüs'te din olarak yayılmaya başlamıştı. Bu bid'atların yayılması; ilmin azalması ve câhil kimselerin insanların başına geçmesindendi. Ebü'l-Velîd Endülüs'e geldiğinde, durum kendisine anlatıldı. Hemen onun yanına gitti. Onunla çok münâzaralarda bulundu. İbn-i Hazm ile birçok meclislerde bulunup, onun fikirlerini çürüttü, insanların ona aldanmasını önlemiş oldu."

Kâdı Ebû Bekr bin Arabî, "Kitâb-ül-Kâsım vel-Avâsım" isimli eserinde, İbn-i Hazm'ın ve ona tâbi olanların Endülüs'te ortaya çıkardıkları ve her yere yaymaya çalıştıkları bid'atları, sapıklıkları anlatırken, dinde câhil olan kimselerin ortaya çıkacağını, insanların ona tâbi olacaklarını Resûlullah (s.a.v.) efendimizin haber verdiğini ve **"Allahü teâlâ, ilmi kullarının gönlünden silmek sûretiyle değil, âlimleri kaldırmak sûretiyle kabzedecektir. Nihâyet hiçbir âlim kalmayınca, halk kendilerine câhil bir takım kimseleri reîs edinirler. Bunlara** (öteberi) **sorulur. Onlar da ilimleri olmadıkları hâlde fetvâ verirler, hem kendileri dalalete düşer, hem de halkı dalâlete düşürürler."** buyurduğunu uzun uzun açıklamaktadır.

Meşhûr olan eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1- El-İstîfâ', 2- El-Me'ânî fî şerh-il-Muvatta': Yirmi cildlik, benzeri bulunmayan bir eserdir. 3- El-Müntekâ fî şerh-il-Muvatta': Bu eser "İstifâ" kitabının muhtasarıdır. Sonra "Müntekâ" kitabını, "El-İmâ'" adını verdiği eseri ile muhtasar hâle getirdi. 4- El-İmâ' fil-fıkh: Beş cildlik bir eserdir. 5- Es-Sirâc fî amel-il-huccâc, 6-İhtilâf-ül-Muvatta'ât, 7- Mesâil-ül-hılâf: Tamamlanmamış bir eseridir. 8- El-Muktebes min ilm-i Mâlik bin Enes: Tamamlayamadığı bir eseridir. 9- El-Mühezzeb fî ihtisâr-il-müdevvene, 10- El-Cerh vet-Ta'dîl, 11- Şerh-ül-müdevvene, 12-Mes'eletü ihtilâf-iz-zevceyn fis-sadâk, 13-İhkâm-ül-Füsûl fî ahkâm-il-usûl, 14-El-Hudûd fî ahkâm-il-fıkh, 15-Tebyûn-ül-minhâc, 16-Et-Tesdîd ilâ ma'rifet-i tarik-it-tevhîd. 17- Şerh-ül-minhâc 18-Es-Sirâc fil-hılâf, 19- Sünen-üs-sâlihîn ve sünen-il-âbidîn, 20- En-Nâsıh vel-Mensûh, 21- Tefsîr-ül-Kur'ân: Tamamlanmamış bir eserdir. 22- Sebîl-ül-mühtedîn, 23- Et-Ta'dîl vet-tahric limen harece anh-ül-Buhârî, 24-Es-Sünen fir-rakâikı vez-zühd, 25- Mesh-ur-re's hakkında iki kitabı, 26- Fark-ül-fukahâ hakkında iki kitap, 27- Gusl-ür-racüleyn hakkında iki kitabı. 28-En-Nasîha li-veledîhi, 29- Tahkîk-ül-mezheb.

Ebû Nasr bin Mâkûla diyor ki, "Ebü'l-Velîd-i Bâcî'ye gelince, o, fıkıh, kelâm ve edebiyat âlimidir. Şâir idi. Irak'ta hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Kelâm dersleri okuttu. Çok kitaplar yazdı. Derecesi ve hatırı yüksek olan kıymetli bir âlimdi. Kabri Müriyye'dedir."

Onun rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"İkindi namazını (vaktinde kılmayı) **kaçıran kimse, sanki çoluk çocuğunu ve malını kaybeden kimse gibidir."**

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 202

2) Ed-Dîbac-ül-müzehheb (Kâdı Burhâneddîn) sh. 120, 121, 122

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 262

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1178

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 408

6) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 64

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13, 14

8) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 122

SÜLEYMÂN BİN İBRÂHİM EL-İSFEHÂNÎ

Meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin İbrâhim bin Muhammed bin Süleymân el-İsfehâni'dir. Künyesi Ebû Mes'ûd'dur. 397 (m. 1007) senesi Ramazan ayında, İran'ın İsfehân

şehrinde doğdu. Hadîs ilminde büyük bir âlim idi. İlim öğrenmek için birçok şehir dolaştı ve çok âlimden ilim aldı. 486 (m. 1093) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan Süleymân-ı İsfehâni; Ebû Abdurrahmân-ı Cürcânî'den, Ebû Sa'd Ahmed bin Muhammed el-Mâlinî'den, Ebû Bekr bin Merdeveyh'den, Abdullah bin Ahmed el-Ebherî'den, Hâfız Ebû Na'îm'den ve İsfehân'da daha birçok âlimden ilim aldı, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Onların ba'zısından daha çok ilme sahip oldu. Bağdad'da; Ebû Bekr bin Hârûn'dan, Ebü-l-Kâsım el-Harfi'den, Ebû Ali bin Şâzân'dan, Berkânî'den ve onların derecesindeki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; hocası Ebû Na'îm, İsmâil bin Muhammed et-Teymi, Ebû Sa'd el-Bağdâdî, Ebû Nasr el-Gâzî, Hibetullah bin Tâvûs el-Mukrî, Şeref bin Abdülmuttalib, Ebû Ca'fer Muhammed bin Hasen es-Saydalâni, Muhammed bin Abdülvâhid el-Megâzîlî, Recâ' bin Hâmid el-Ma'deni, Mes'ûd-i Sakafi ve daha başkaları ilim alıp hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ondan ilim alanların birçoğu, hicri 570 (m. 1174) senesine kadar hayatta kaldılar. Kendisinden önce gelenlerden Ebû Bekr Hatîb-i Bağdadî de, "Târih"ine ondan aldığı hadîs-i şerîfleri yazdı. Hatîb-i Bağdadî, ondan 20 küsur sene önce vefât etmişti.

Hadîs âlimlerinden Sem'ânî diyor ki, "Süleymân-ı İsfehâni'nin hadîs ilminde derin bilgisi vardır. Hadîs-i şerîfleri bâblarına (konularına) göre toplayıp tasnif etti. Sahîh-i Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri tahric etti. Ebû Sa'd-ı Bağdâdî'ye ondan sordum. Cevâbında: "Onun hadîs-i şerîflerini almakta hiç bir beis yoktur" dedi ve onun ilim öğrenmek için yaptığı seyahatleri, topladığı çok hadîs-i şerîfleri anlattı. Ve yine şöyle dedi: "Birgün onun meclisinde idik. O, hadîs-i şerîf yazdırıyordu. Birisi kalkıp bir şeyler talep etti. O da: "İlim sahiplerinden dünyalık mal istemek, kişinin câhilliğindendir" dedi."

Ebû Abdullah-ı Dekkak, Risâle'sinde diyor ki: "Hâfız Süleymân bin İbrâhim, ilim için çok seyahat yaptı ve çok hadîs-i şerîf topladı. Babası İbrâhim de anlayışının ve hıfzının kuvvetli oluşu ile meşhûr oldu. Her ikisi, Ebû Na'îm'in talebesindendir. Süleymân'ın rivâyetlerinin sağlamlığı, güvenirliği ve hıfzının kuvvetliliği konuşulmaktadır."

Hasen-i Semerkânî, Amr bin Hâris'in şöyle dediğini bildirmektedir:

"Allaha yemîn ederim ki, Resûlullah (s.a.v.) vefât ettiği zaman, beyaz katırından, silâhından ve vakfettiği bir araziden başka, ne bir dinar ve dirhem, ne bir köle ve câriye ve ne de başka birşey bırakmadı."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1197

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 252

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 145

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 377

ŞEBÎB BİN OSMAN RAHBÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Me'âlî olup ismi, Şebîb bin Osman bin Sâlih'dir. Şam'ın Rahbe köyünden olduğu için Rahbî nisbet edildi. Doğum târihi bilinmemektedir. Basra'da Medreset-ün-Nâciye'nin bulunduğu Naciye Mahallesinde 486 (m. 1093) yılında vefât etti.

İlim tahsili için birçok irfan merkezini ziyâret eden Ebü'l-Meâlî Rahbî, Şam'da Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed Mûsulî ve arkadaşlarından, Bağdad'da; Ebü'l-Hattâb Nasr bin Ahmed bin Bâtır, Hüseyn bin Ahmed bin Talhâ Niâlî, Rızkullah bin Abdülvahhâb Temimî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebî Nasr Humeydî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf işitip ilim öğrendi. Ebû Mensûr bin Ahî, Ebû Nasr İbni Sabbâg Bağdâdî'nin talebesi olarak tanınırdı. Hocalarından duyduklarını yazıp ezberledi. Allahü teâlânın dinine hizmet edebilmek için çok çalıştı. Önce din bilgilerinde mütehassıs oldu. Hadîs ve fıkıh ilminde ileri bir dereceye ulaştı, insanlara Allahü teâlânın dînini doğru olarak öğretmek için gayret ederdi. Güzel nasihatleri ile, insanlara doğru yola tâbi olmanın, Allah ve Resûlünün emirlerine uymanın ehemmiyetini anlattı. Dünyâ malına ehemmiyet vermez, malının ihtiyâcından fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Çok cömert olmasına, her gelene birşeyler vermeye çalışmasına rağmen, kendisinin Allahtan başkasının kapısına bir ihtiyâç için vardığı görülmedi. Sanki ona gelen mal, başkalarına dağıtılmak içindi. Bir kimseye dinini öğreterek âhıret sıkıntısından kurtarmayı, mal vererek dünyâ sıkıntısından kurtarmaya tercih ederdi. Ancak ikisini de başardığı zaman çok sevinir, kendisini bir müslümanın dünyâ ve âhıret sıkıntısından kurtulmasına vesile ettiği için Allahü teâlâya şükrederdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Çok az hadîs-i şerîf rivâyet etti. Yetiştirmiş olduğu âlimlerden Nasr bin Nasır Haddâdi meşhûrdur. Talebeleri de hocaları gibi, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştılar, insanlara, dünyâ ve âhıret saadetini kazandırmaya gayret ettiler.

Şebîb bin Osman Rahbî, yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazdı. Bunlardan, meşhûr Şafiî âlimlerinden Ebû Nasr İbni Sabbâg'ın "Fetvâ"sından, "Kâfî"den, Müzenî'nin "Muhtasar şerhi"nden ve Ebü'l-Hasen'in "Hâvî"sinden istifâde ederek yazmış olduğu "Fevâid" adlı kitabı çok fâidelidir. Şafiî fıkıh bilgilerini ihtivâ etmektedir. Bu kıymetli eserinde, bilhassa alış-veriş bilgileri üzerinde durarak, dinimize uygun alışverişin nasıl yapılacağını bilmeyenin, haram yemekten kurtulamayacağını, bir kuruş haram yiyenin de yaptığı ibâdetler kabûl olsa da, sevâbına kavuşamayacağını bildirmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 7

ŞEMS-ÜL-EİMME HULVÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülazîz bin Ahmed bin Nasr el-Hulvânî el-Buhârî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Şemsüddîn ve Şems-ül-eimme'dir. Daha çok Hulvânî (veya Halvânî) diye anılır. Halvânî, tatlıcı demektir. 456 (m. 1064) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Vefât için başka târihler de rivâyet edilmiştir.

Şems-ül-eimme Hulvânî (r.a.), fıkıh ilmini Ebû Ali en-Nesefî'den, hadîs ilmini Muhammed bin Sâlih'den öğrendi. Ayrıca başka âlimlerle de görüşüp, sohbet etti. Kendisinden de; babası Muhammed Ali, Şems-ül-eimme Serahsî, Ebü'l-Fadl-ı Zernicerî ve başka zâtlar ilim öğrendiler. Buhârâ'da, o zamanda bulunan âlimlerin İmâmı, en yükseği idi. Ömrünün sonuna doğru Keş şehrine gittiği ve orada vefât edip sonra Buhârâ'ya nakledildiği de rivâyet edilmektedir. Şems-ül-eimme Hulvânî (r.a.), fıkıhdan başka hadîs ve diğer ilimlerde de derin âlim idi.

Yedi tabaka olan fıkıh âlimlerini, Kemâl Paşazâde Ebû Süleymân efendi, Vakfunniyyât kitabında anlatırken, "Üçüncü tabakada olan âlimler, mes'elelerde müctehid olanlardır. Bunlar, mezheb reîsinin bildirmediği mes'eleler için, mezhebin usûl ve kaidelerine göre ahkâm çıkarırlarsa da, mezheb imamına uygun çıkarmaları şarttır. Tahâvî (238-321 Mısır'da), Hassâf

Ahmed bin Ömer (261 Bağdad'da), Abdullah bin Hüseyn Kerhî (340), Şems-ül-eimme Hulvânî (456) Buhârâ'da; Şems-ül-eimme Serahsî (483), Fahr-ül-İslâm Ali bin Muhammed Rezdevi (400-482 Semerkand'da), Kâdıhân Hasen bin Mensûr Fergânî (592) ve benzerleri gibi..." buyurmaktadır.

Şems-ül-eimme Hulvânî (r.a.) buyurdu ki:

"Misâfire uyan mukim kimse, İmâm ikinci rek'atde selâm verince, kalkıp iki rek'at daha kılarken, yalnız başına kıldığı bu üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtiha okumalıdır."

"Hayvan üzerinde kıbleye karşı durup, namazda iken, hayvan kıbleden dönerse, farz namaz kabûl olmaz. Bir rükn kadar kıbleden ayrılmamalıdır."

"Elinde emânet bulunan kimse, emânet sahibi ölürse, emâneti vârislerine verir. Vârisleri yoksa, Beyt-ül-mâl'a verir. Beyt-ül-mâl'a verince zayi olacak ise, kendi kullanır veya Beyt-ül-mâl'dan nasîbi olanlara verir."

"Ezana dil ile değil, ayak ile icabet etmelidir. Dil ile icabet edip mescide gitmeyen, namaza icabet etmiş olmaz."

"Ramazan ayının başlaması, hilâlin görülmesi ile olur. Hilâlin doğması ile başlamaz. Hesâb, hilâlin doğduğu geceyi bildirdiği için, Ramazân-ı şerîf ayının başlaması hesâb ile anlaşılmaz, iki âdil şahidin şehâdet etmesi-ile veya kadılık yapanın hüküm vermesi ile bir yerde Ramazan başlayınca, dünyânın her yerinde oruca başlamak lâzım olur. Hac, kurban ve namaz vaktleri böyle değildir. Bunlar, vaktlerinin bir yerde ma'lûm olması ile, başka yerlerde de öyle olmaları lâzım gelmez."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 243

2) El-A'lâm cild-4, sh. 13

3) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 587

4) Tabakât-ı Taşköprü zâde sh. 70

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 95

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1073

7) İslâm Ahlâkı sh. 438

TÂHİR BİN ABDULLAH

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Tayyib olup ismi, Tâhir bin Abdullah bin Tâhir bin Ömer et-Taberî'dir. Taberistanlı olduğu için Taberî ismi ile anılmaktadır. Ebû Tayyib 348 (m. 959) senesinde Taberistan'ın Âmül şehrinde doğdu. Fıkhın usûl ve fürû'unu çok iyi bilen, sika' (güvenilir), dinde kavi, vera' sahibi, ilimde mahir ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. 100 sene ömür süren Ebû Tayyîb'in aklı ve anlayışında bir değişiklik olmadı. Bağdad'da kadılık yaptı. 450 (m. 1058) senesi Rebî'ül-evvel ayı Cumartesi günü, Bağdad'da vefât etti. Ertesi günü Câmi-i Mensûr'da kılınan namazdan sonra Bâb-ı Harb denilen kabristana defnedildi.

Ebû Tayyib, ilim öğrenmek için çeşitli beldeleri dolaştı. Ondört yaşında iken fıkıh öğrenmeye başladı. Ebû Tayyib, Cürcân'da Ebû Bekr el-İsmâilî'den, Nişâbûr'da Ebü'l-Hasen el-Masercisî'den, Bağdad'da Ebû Hâmid el-İsferâinî, Mûsâ bin Ca'fer bin Amr, Ebü'l-Hasen Dâre

Kutnî, el-Muaffâ bin Zekeriyyâ ve el-Cerirî'den, Ebû Ali ez-Züccâcî ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise; Hatîb el-Bağdâdî, Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Ebû Nasr Ahmed bin Hasen eş-Şîrâzi, Ahmed bin Abdülcebbâr et-Tüyûrî, Ebü'l-Mevâhib Ahmed bin Muhammed ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Ebû Tayyib hakkında, Ebû Âsım; "Ebû Tayyib, zamanında Irak'ta yetişen âlimlerin en önde gelenidir." Ebû Muhammed el-Bâfi; "Ebû Tayyîb'in fıkıh ilmi, Ebû Hâmid el-İsferâîni'nin ilminden çoktur." İbn-i Hatîb; "Ebû Tayyib güvenilir, sâdık, vera' sahibi, fıkhın usûlünü ve füru'unu bilen bir âlimdir. Aynı zamanda güzel ahlâk sahibi olup, çok güzel konuşurdu." Ebû İshâk, eş-Şîrâzî; "Gördüklerim içinde Ebû Tayyib'den daha üstününü görmedim. O üstadımızdır. Ebû Tayyib'in meclisine on seneden fazla devam ettim ve onun izin vermesiyle, gelenlere senelerce ders verdim. Onun ders halkası beni olgunlaştırdı" demişlerdir.

Kendisi şöyle anlatır: "Rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana, "Ey Fakih" buyurdular. Resûlullahın böyle hitâb-ı şerîfiyle şereflendiğim için çok sevinirdim. Başka birgün, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) yine rü'yâmda gördüğümde, "Yâ Resûlallah sizin **(Allahü teâlâ o kimseyi nurlandırsın ki, benim sözümü işitti ve onu ezberledi)** şekliyle sizden rivâyet eden kimse hakkında ne buyurursunuz?" diye suâl ettim. Peygamber efendimiz (s.a.v.), "Onun rivâyet ettiği doğrudur" buyurdular."

İbn-i Hilligân şöyle anlatır: Ebû Tayyib ile kardeşinin, bir kat elbiseleri vardı. Birisi bu elbiseyi giydiğinde, diğeri evde durur, dışarı çıkmazdı. Elbise yıkanınca evden hiç çıkmazlar, evde beklerlerdi. Bu husûsda Ebû Tayyib şöyle buyurmuştur: "Güzel elbiseler yıkandığında, o elbiseleri yıkayanın yıkama işi bitinceye kadar, o elbiseleri melekler giyer.",

Şöyle anlatılır: Ebû Tayyib hazretleri, birgün gemiye bindi. Vardıkları yerde gemiden inerken, gençlerin bile yapamayacağı bir çeviklik ve atîklik ile indiğinde kendisine, "Bu nasıl iştir?" diye sordular. Cevâb olarak, "Bu a'zâları, gençliğimizde haram ve günahtan korumuştuk. Ya'nî elimizi, ayağımızı ve diğer a'zâlarımızı Allahü teâlânın yasak ettiği haram ve günah işlerden koruduk. Şimdi de onlar bize ihtiyârlığımızda yardım ediyor" buyurdular.

Ebû Tayyib hazretleri kendisi şöyle anlatır: Ben Kâdı Ebü'l-Ferec el-Me'âfî'nin şöyle dediğini işittim; "Birgün Ebü'l-Hasen bin Ebî Ömer'in meclisine gitmiştim. Oradakilerle beraber, içeri girmek için kapının önüne geldik ve izin vermesini beklerken bir köylü yanımıza geldi. O sırada bir kuş, evin yanındaki hurma ağacına kondu. Bir müddet öttükten sonra uçtu. O köylü bize, "Bu kuşun ne dediğini biliyor musunuz? Bu ev sahibi yedi gün sonra vefât etse gerektir" dedi. Biz ona hayret ettik. Hemen o târihi tesbit edip yazdık. Sonra o kişi yanımızdan ayrıldı.

Daha sonra Ebü'l-Hasen'in huzûruna girdik. Baktım ki rengi değişmiş ve bize, "Kalbime gelen şeyi size söyliyeyim. Rü'yamda birisi; "Hammâd bin Zeyd'in (Orada yaşamış daha sonra vefât etmiş bir zât) başına gelen şey, senin de başına gelecek" dedi. "O rüyadan sonra sizi çağırdım. Şimdi gidin" dedi. O günün üzerinden yedi gün sonra Ebü'l-Hasen vefât etti. Allahü teâlânın rahmetine kavuştu."

Kâdı Ebû Tayyib; güzel huylu, yumuşak mizaçlı idi. Şiir üzerinde ihtisas sahibi idi. Kendisi için şöyle buyurdu: "Fıkıh ilmini, her türlü sıkıntılara katlanarak öğrenmeye devam ettim. Sonu hangi türlü güçlük "olursa olsun, öğrenme gayretini kaybetmedim. O ilmin mes'elelerini ezberledim ve i'timâd ettim. Fıkıh ilminin mes'elelerine dâir küçük-büyük çok kitap yazdım.

Rivâyetleri ve rivâyet olmadığında da, kıyâs olan mes'eleleri söyledim. Doğru yolu büyük bir gayretle aradım, buldum. O yolun mes'elelerini gayretle inceledim, İlim bana dost ve arkadaş olduğundan, başka şeye ehemmiyet vermedim."

Kâdı Ebû Tayyib, Ta'likât kitabının şehâdet bahsinde buyuruyor ki: "Dilenci bir kimsenin şahitliği kabûl edilir mi, yoksa edilmez mi? Eğer o kimse zarurî bir sebeble yapıyorsa, şehâdeti kabûl edilir. Yoksa şahitliği kabûl edilmez. Zarurî ihtiyâç sebebi dışında dilenmek yalancılıktır, ihtiyâcı olmadığı hâlde dilenmesi, yalancı bir kişi olduğunu gösterir. Yalancının şahitliği kabûl olmaz.

Bir kimse var ki, kendisi dilenmiyor, lâkin başkaları gelip sadakalarını ona veriyorlar. Bunun durumu nasıldır? Şehâdeti kabûl olur mu, olmaz mı? Kendisine verilen nafile sadakalar hibe yerine geçer. Şahitliği kabûl olur. Hibe yiyen kimsenin şahitliği makbûldür. Bu hâli, şehâdetinin kabûlüne mâni değildir.

Kendisi dilenmeyen, fakat insanların kendisine gelip farz olan zekât ve uşurlarını, vâcib olan fıtralarını verdikleri kişinin şahitliği kabûl olur mu, olmaz mı? Bunda iki yol vardır. O kişinin fakir veya zengin olup olmadığına bakılır. Fakir ise, o farz sadaka, ona helâl ve şahitliği de kabûldür. Eğer farz sadakayı alan bu kişi zengin ise, o zaman câhil veya bilgili (âlim) olup olmadığına bakılır. Câhil ise, bu farz zekâtı almasının caiz olmadığını bilmemesi sebebi ile onun şehâdeti kabûl edilir. Bunun farz olan şeyi alması hatâdır. Bu hatâ şahitliğin kabûlüne mâni değildir. Eğer bu kişi âlim (bilen biri) ise, onun şahitliği kabûl olmaz. Zîrâ, haram mal yeme durumundadır. Kendisinin zengin olduğunu ve zengin olanın da zekât almasının caiz olmadığını bilmesi sebebi ile, onun şehâdeti kabûl olmaz."

Yine buyurdu ki: "Bir kimse da'vet edilmeden da'vet yerine gitse, onun şehâdeti kabûl edilir mi, edilmez mi? Eğer o kimse da'vet edilmeden gittiği yere bir zarûret (yiyeceği olmamak) sebebiyle gitmiş ve yemişse, şehâdeti kabûl olur. Yoksa şahitliği kabûl olmaz. Zîrâ, yediği yemek helâl olmaz. Haram olur. Haram yiyenin şehâdeti kabûl olmaz."

Bir kimse, öğle veya yatsı namazının farzını câmide yalnız başına kıldıktan sonra cemâat olursa; farzı tek başına kılanın, İmâma uyup dört rek'at nafile kılması iyi olur. Eğer sonra tek başına kıldığı namazın bir rüknünü unuttuğunu hatırlarsa, o vaktin farzını tekrar kılması lâzımdır. Cemâatle kıldığı namaz farzın yerine geçmez, çünkü o namaz, nafile niyeti ile kılınmıştır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 12

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 79

3) Târih-i Bağdâd cild-9, sh. 358

4) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 247

5) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 384

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 512

UBEYDULLAH BİN MUHAMMED BİN AHMED

Bağdad'da yetişen büyük hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû Ahmed olup ismi, Ubeydullah bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Mihrân el-Faradî el-Mukrî'dir. Ebû Ahmed, 406 (m. 1015) senesi Şevval ayı ortasında vefât etti. Câmi'u Medine denilen kabristana defnedildi.

Ubeydullah bin Muhammed, Kâdı el-Muhâmilî, Yûsuf bin Ya'kûb bin İshâk bin Behlül'den hadîs-i şerîf dinledi. Kur'ân-ı kerîm ilimlerini, Ahmed bin Osman bin Büyan ve diğer âlimlerden tahsil etti. Kendisinden ise; Ebû Muhammed el-Hallâl, Ömer bin Abdullah el-Bakkâl, Ahmed bin Ali bin Ebî Osman ed-Dekkak, Ali bin Ahmed bin el-Büsrî, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin el-Ahdâr el-Enbâri ve birçok âlim hadîs-i şerîf, rivâyet etti. Nasr bin Abdülazîz el-Fârisî, Ebû Ali Hasen bin Kâsım, Hasen bin Ali el-Attâr ise ondan Kur'ân-ı kerîm ilimlerini tahsil ettiler.

Ebû Ahmed, sağlam, güvenilir ve vera' sahibi idi. Kendisini birçok âlim medhu sena etti. Ezheri, "O, büyük hadîs imamlarından idi." Îsâ bin Ahmed, "Ebû Ahmed hazretleri, Ebû Hâmid el-İsferâinî hazretlerine gittiğinde, Ebû Hâmid oturduğu yerden kalkar, mescidin kapısına kadar yalın ayak çıkar, onu hürmetle karşılardı" demektedirler.

Ebü'l-Kâsım Mensûr bin Ömer de: "Ebû Ahmed, ilmi sırf Allah rızâsı için öğrenen Ve dünyâya kıymet vermeyen bir zât idi. En küçük bir şekilde olsa bile, kesinlikle medhedilmeyi istemezdi. O, bütün ilimlerde mütehassıs idi. Dünyâ malı olarak elinde çok şey varken, o bunlara hiç kıymet vermezdi. Haram ve şüphelilerden çok kaçınırdı. Ebû Ahmed hazretleri, hergün muntazaman ders verirdi. Nice büyük âlimler dersine gelip onu dinlerlerdi. Kur'ân-ı kerîm kırâatinden sonra, hadîs-i şerîf kırâatına başlar, takati yetinceye kadar derse devam ederdi. Ders verirken edebe çok riâyet eder ve hiç kıpırdamazdı. Herkes gittikten sonra onunla kalırdım. Yalnızken bile, o hiç hareket etmeden olduğu gibi kalır, edeb üzere oturmasına devam eder, a'zâlarıyla en küçük abes bir harekette bulunmazdı. Daha sonra ben yanından ayrılırdım. Ebû Ahmed hazretlerinin, aile efradı yanında da edeb ve vekar ile oturduğu haberini aldım. Ben onun bir benzerini görmedim" demektedir.

Ahmed er-Rakkî şöyle anlatır: "Rü'yâmda, Ebû Ahmed hazretlerini çok güzel bir şekilde ve süslü elbiseler içinde gördüm. Dünyâda gördüğüm hâlinden daha güzel vaziyette idi. Ona, "Ey Ebû Ahmed, hâlin nasıldır?" diye sordum. Cevâbında, "Rabbim bana kurtuluş nasîb etti. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbimiz Allahtır deyip, sonra** (dînin hükümlerine uyarak) **doğru yolda gidenlere, bir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmıyacaklar"** (Ahkâf-13) buyurulduğu gibi, ben de kurtuluşa kavuşanlardan oldum" dedi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 233

2) Târih-i Bağdâd cild-10, sh. 380

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 181

VÂHİDÎ

Tefsîr âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Vahidi, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Aslı, Tahran'a 125 km. mesafede bulunan Sâve şehrindendir. Arabî ilimleri Ebü'l-Hasen el-Kuhündürî'den tahsil etti. Lügat ilmini, Ebü'l-Fadl Ahmed el-Arûzî'den öğrendi. Tefsîr âlimlerinden Ebû İshâk es-Sa'lebi ve zamanında bulunan birçok âlimin derslerine katıldı. Tefsîr ilminde -asrının bir tanesi oldu. İlminin üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Hakkkında, "Bütün ilimler ve faziletler İmâm-ı Vâhidî'de toplanmıştır" dediler, İmâm-ı Vahidî hazretleri, hertürlü hürmete lâyık bir zât idi. Vezir Nizâm-ül-mülk'ün hürmet ve iltifâtlarına mazhar olmuştur. Tefsîr-i Basit, Tefsîr-i Vesit ve Tefsîri Veciz isimli eserleri meşhûrdur. Nişâbûr'da uzun süreli bir hastalığa yakalanarak, 468 (m. 1075)'de vefât etmiştir.

İmâm-ı Vahidî hazretleri, "Tefsîr-i Vesit" ismindeki kitabını hazırlamak için pek fazla tetkîkatta bulunup, çok faydalı şeyler yazdı. Bu eserinde sûreleri tefsîr etmezden önce, sûrelerin faziletleri hakkındaki hadîs-i şerîfleri yazmaktadır.

İmâm-ı Vahidî hazretleri, "Vesît" ismindeki tefsîrinde buyuruyor ki:

Ali (r.a.) buyuruyor ki, Ebû Bekr (r.a.) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki, Resûlullah (s.a.v.) **"Günah işliyen biri, pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günahı için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günahı elbette affeder. Çünkü, Allahü teâlâ,** Nisa sûresi yüzdokuzuncu âyetinde: **Biri günah işler veya kendine zulm eder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse, Allahü teâlâyı çok merhametli, af ve mağfiret edici bulur buyurmaktadır"** dedi.

Maun sûresi 4 ve 5. **"Artık, şiddetli azâb olsun, nifak sûretiyle namaz kılanlara, onlar namazlarından gâfildirler"** meâlindeki âyetleri tefsîr ederken, "Gâfildir'den murâd, namazı terketmektir. Ya'nî ba'zan kılıp, ba'zan kılmamaktır ki, münâfıkların âdeti böyledir. Münâfık, yalnız iken namaz kılmaz, insanlar arasında iken kılar. Yatar, kalkar ve namaz kılanlar gibi hareket yapar. Halbuki kalbi, namazın farz olduğundan gâfildir. İnsanlara gösteriş yapar ki, namaz kılar desinler. Bu ise, insanlardan ve onların verebilecekleri cezadan korktuğundandır. Allah için değildir: Namaz kılmadığı zaman azâbdan korkmaz, kılmakla da rahmet-i ilâhiyyeyi beklemez. Bu ise tamamen şirktir."

Cum'a gününün faziletiyle ilgili olarak, "Enes bin Mâlik'in (r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) bildirdiği hadîs-i şerîflerde; **"Allahü teâlâ her Cum'a günü altıyüzbin kişiyi Cehennemden azâd eder. Bunların hepsi Cehennem ateşine lâyık olup, Cum'a gününün bereket ve faziletiyle Cehennemden çıkarılırlar"**

"Cum'a günü gusül edip temizlenenin günah ve hataları temizlenir. Cum'a namazına giderken, her bastığı ve kaldırdığı adımına, Allahü teâlâ, kabûl olunmuş bir ibadet sevâbı yazdırır. Namazı bitirince, ayrıca ikiyüz senelik ibâdet sevâbı yazdırır" buyuruldu.

Yine aynı kitapta, zekât vermek ile ilgili olarak; "Âyet-i kerîmelerde meâlen; **"Onlar söz verdiklerinde sözlerini yerine getirirler"** (Ra'd-20).

"Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, her başağa yüz taneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir" (Bekâra-261).

"Kim bir hayırlı ve güzel amelle gelirse, ona, on misli sevâb verilir" (En'am-160).

"Yalnız Allah rızâsı için gönül hoşluğu ile bir ödünç verecek kimdir ki, Allah ona kat kat mükâfat versin" (Bekâra-245).

"İyilik ederseniz, kendinize iyilik etmiş olursunuz" (İsrâ-7).

"Dilenciyi azarlama" (Duhâ-10).

"Kim nefsinin hırsından, bahilliğinden korunursa, işte bunlar kurtulanlardır" (Haşr-9).

"Onların cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Allahü teâlânın fadlından kendilerine verdiği şeye bahillik edenler, hiçbir zaman onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Aksine bu kendileri için bir şerdir" (Âl-i İmrân-180)

buyuruldu. Ya'nî Allahü teâlânın kendilerine ihsân edip, verdiği altın, gümüş, hayvan, meyve ve diğer zekât ve uşr mallarından, kendileri için hayr olan zekâtı vermeyenlere, bu malları azâb sebebi olacak, bahillik ettiği malları yılan olup, boyunlarına sarılacak, tepeden tırnağa kadar onları sokacaktır" buyurulmaktadır.

Kur'ân-ı kerîmin, Ramazân-ı şerîfte inmesiyle ilgili olarak da; "Kur'ân-ı kerîmin ilk inmeğe başladığı gece, Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesidir. Yahut Kur'ân-ı kerîm Kadir gecesinde bir defada dünyâ göğüne inmiş, sonra peyderpey indirilmiştir. Bu geceye Kadir gecesi denmesi, işlerin takdîr olunduğu gece olmasındandır. Kadir, takdîr ma'nâsındadır. Yahut da Kadir gecesi denmesi, diğer gecelerden şerefli olmasındandır" buyuruldu.

Aşure günü oruç tutma ile ilgili olarak; "İslamın ilk zamanlarında, Aşure günü orucu ve her aydan üç gün oruç tutmak farz idi. Sonra bu hüküm değişti. Ramazân-ı şerîf ayı orucu, Bedr muharebesinden iki ay önce emr edildi. Sahîh-i Buhârî'de Abdullah bin Ömer (r.a.) rivâyeti ile bildirilir ki, aşure günü, câhiliyye zamanındakiler oruç tutarlardı. Ramazan orucu âyet-i kerîmesi inince, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: **"Aşure günü oruç tutan, tutmak isterse tutsun, istemezse tutmasın"** buyurdu.

Haccı anlatırken buyuruyor ki: Nâfi' bin Şeybe buyurdu ki; Makamın yanında Abdullah bin Amr İbni Âs'dan (r.a.) işittim. Üç defa şahitlik etti ve şöyle anlattı: Allahü teâlâ şahittir ki, Resûlullahtan (s.a.v.) işittim. Buyurdu ki; **"Rükn ve makam, Cennet yakutlarından iki yakuttur. Allahü teâlâ, ikisinin de nûrunu giderdi. Eğer nûrlarını gidermeseydi, elbette, bütün dünyâyı aydınlatırlardı."**

Allahü teâlâ Hucûc isminde bir rüzgâr çıkardı. Şekli yılanbaşı gibi olup, iki başı vardı. Kâ'be'nin etrâfına geldi ve Nûh tufanından önceki hududunu işâret eyledi. Ama müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs (r.a.) buyurdu Ki; Allahü teâlâ Kâ'be ölçüsünde bir bulut gönderdi. Bulut gider, İbrâhim aleyhisselâm da onun gölgesinden giderdi. Mekke'ye kadar geldi. Kâ'be binasının olduğu yerde durdu ve: "Ey İbrâhim! Benim ölçümde bina yap. Büyük veya küçük olmasın" dedi. İbrâhim aleyhisselâma Kâ'beyi bina etme emri verilince, oğlu İsmâil aleyhisselâmın yanına gelip "Ey İsmâil! Allahü teâlâ bana Kâ'be binası yapmayı emretti" buyurdu. Sonra İbrâhim aleyhisselâm ile oğlu İsmâil aleyhisselâm, Kâ'benin binasını Tûr-i Sînâ, Tûr-i Zîtâ, Lübnan, Cûdî ve Hira dağlarından getirdikleri taşlar ile yaptılar. Hânenin temelleri Hira dağından getirilen taşlardan idi. İbrâhim aleyhisselâm Süryânice, İsmâil aleyhisselâm Arabca olarak konuşur, her biri diğerinin dilini anlardı, İbrâhim aleyhisselâm "Ey İsmâil! Taş getir" buyurur, O'da "İşte taş" diyerek babasına verirdi. İbrâhim aleyhisselâm Hacer-ül-esved'in yerine gelince, İsmâil aleyhisselâma, "İnsanlara alem olan iyi taşı (Hacer-ül-esvedi) getir" buyurdu. İsmâil aleyhisselâm, iyi bir taş getirdi. İbrâhim aleyhisselâm, "Bundan iyi bir taş getir" buyurdu. İsmâil aleyhisselâm taşı getirmeye gitti. O sırada, Ebû Kabis dağından bir ses geldi: "Ey İbrâhim! Muhakkak ki, senin bizde bir emânetin vardır, onu gel al" diyordu. Bunun üzerine İbrâhim aleyhisselâm, Hacer-ül-esvedi aldı ve yerine koydu, İbrâhim aleyhisselâm Kâ'be binasını yapmayı bitirince, Cebrâil aleyhisselâm gelip, kendisine, "Allahü teâlâ bütün âleme seslenmeni ve insanları hacca çağırmanı buyuruyor" dedi. Nitekim Hac sûresi 27. âyetinde meâlen; **"Bütün insanlara haccı ilân et, gerek yaya olarak, gerek her uzak yoldan binek üzerinde senin huzûruna gelsinler"** buyuruldu. İbrâhim aleyhisselâm, "Ey Rabbim! Benim sesim her yere yetişmez" dedi. "Ey İbrâhim! Senden seslenmek, bizden ulaştırmak" cevâbını duydu, İbrâhim aleyhisselâm bir tepenin üzerine çıktı. Parmağını kulağına koyup, yüzünü dört tarafa çevirdi ve "Ey insanlar! Size Kâ'beyi ziyâret farz edildi. Rabbinizin emrine uyun" buyurdu. Onlar da telbiye

(Lebbeyk, Allahümme lebbeyk: Yâ Rabbî, emrindeyiz) ile cevap verdiler. Halbuki, babalarının sulbünde, analarının damarlarında idiler, ilk cevap verenler, Yemenliler oldu. O gün cevap verenlerin hepsi, kıyâmete kadar hac yapacaklardır. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile ilgili olarak; "(Ey Muhammed aleyhisselâmın ümmeti!) Siz **insanlar için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, fenâlıktan men' edersiniz ve Allaha imânınızda devam edersiniz..."** (Âl-i İmrân-110) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyuruldu ki, Muhammed aleyhisselâmın Eshâbı, insanlar için en hayırlı bir ümmettir. Çünkü Muhammed aleyhisselâmdan başkası, cihadla emr olunmamıştır. O hâlde, siz ki, Muhammed aleyhisselâmın ümmetisiniz İran ve Anadolu'yu feth edersiniz, böylelikle onlar da sizin dininize girer. (Bu hazret-i İkrime ve Mücâhid'in (r.a.) sözüdür). Hazreti Şâ'bi'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Cennet ehli yüzyirmi saf olurlar, seksen saffı benim ümmetimdendir. Kırk saffı, diğer bütün peygamberlerin ümmetidir"** buyuruldu. Ebû Bürde (r.a.), babasından naklen anlatır. Resûlullahtan (s.a.v.) işittim: **"Ümmetim, ümmet-i merhumedir. Ya'nî ümmetime merhamet olunmuştur. Onlar için âhırette ne hesâb, ne de azâb olur"** buyurdu.

Umre yapılması ve hükümleri ile ilgili olarak aynı kitapta şunlar anlatılmaktadır.

"Haccı da, umreyi de Allah için, farz ve sünnetleri ile tam yapın" (Bekâra-196) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: Müfessirlerin şahı Abdullah bin Abbâs ve Mücâhid (r.anhüm), hac ve umrenin tamam edilmesi, haccın rüknlerini, hadlerini (cezalarını) ve sünnetlerini eda etmekledir. Hazreti Ali ve İbn-i Mes'ûd'a (r.anhüm) göre, hac ve umrenin tamâm edilmesi, her ikisinde de ihram kuşanmaktır. İbn-i Abbâs ve Hazreti Ali'ye göre, umre vâcibdir ve küçük hacdır.

Fakirliğin fazileti izah buyurulan kısmında; **"Sadakalarınızı o fakirlere verin ki, onlar, Allah yolunda çalışmaya koyulmuşlardır; öteye beriye koşup kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımayanlar onları zengin zanneder. Ey Resûlüm! Sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden ötürü, insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan, bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir."** (Bekâra-273) meâlindeki âyet-i kerîme şöyle tefsîr edilmektedir:

Bu âyet-i kerîme Eshâb-ı Suffa hakkında gelmiştir. Bunlar dörtyüz kişi kadar olup, Resûlullahın (s.a.v.) mescidinin sofasında bulunurlardı. Evleri, yakınları ve dünyalık hiçbir şeyleri yoktu. Namaz kılarlarken, rükû'a vardıklarında, avret mahalleri açılmasın diye, eski olan elbiselerini öne çekerlerdi. Birisi bir yemek yese ve yemeği artsa, onlara götürürdü. Katâde (r.a.) bu âyet-i kerîmedeki ihsâr kelâmını; nefislerini Allah yolunda habs etmişlerdi. Ya'nî Hak teâlâya tâatle meşgûl olurlar, Allah yolundaki gazâyı, geçim için istemezlerdi. Dilenme kapısını tamamen kapadıklarından, onları tanıyanlardan başkası, onların ihtiyâcı olduğunu bilmezdi. Mücâhid (r.a.), "Onlar, yüzlerindeki huşû'dan tanınırlardı" buyuruyor. Dahhâk (r.a.), "Açlık sebebiyle, yüzleri sararmıştı" buyuruyor. İbn-i Abbâs (r.a.), "Akşam yiyecek bulsalar, sabah yiyecek istemezler, sabahleyin yemek yeseler, akşam yemek aramazlardı" buyurdu.

Belâlara sabr etmekle ilgili Ahkâf sûresi 35. **"O halde** (Ey Resûlüm, kâfirlerin eziyetlerine karşı), **ulul'azm Peygamberlerin sabrettikleri gibi sabret ve onlar hakkında azâb için acele etme"** meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrini şöyle yapıyor İbn-i Abbâs (r.a.), "Ulul'azm dört peygamberdir. Bunlar, Hazreti Nûh, Hazreti İbrâhim, Hazreti Mûsâ, Hazreti Îsâ "aleyhimüsselâmdır." buyurdu. Mukâtil (r.a.) "Ulul'azm altı peygamberdir. Bunlar, Nûh aleyhisselâm ki, kavminin eziyet ve sıkıntılarına sabr eylemiştir, İbrâhim aleyhisselâm ki,

Nemrûd'un ateşine sabr etmiştir, İsmâil aleyhisselâm ki, kurban olmaya sabretmiştir. Ya'kûb aleyhisselâm ki, Yûsuf aleyhisselâmın ayrılığına ve görmemeye sabr eylemiştir. Yûsuf aleyhisselâm ki, kuyuda ve zindanda kalmaya sabreylemiştir. Eyyûb aleyhisselâm ki, yaralara ve yaralarındaki kurtlara sabr etmiştir" diyor. Ma'nâ sahipleri ve hakîkat ehli, "Bütün Resûller, ulul'azm idiler. Allahü teâlâ hiç bir resûl göndermedi ki; azm, cezm, akıl ve reyde kemâl üzere bulunmasın" dediler. Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede, Habîbine (s.a.v.) sabrı emretmekte ve onu acelecilikten men'etmektedir.

Dünyânın esâsı mihnet, sıkıntı üzere kurulmuştur. Sıkıntının ise, sabr etmekten başka çâresi, katlanmaktan başka kurtuluş yolu yoktur. Üç sabır çok sevgilidir, ibâdet yapmaya sabır, günâh işlememeye sabır, belâ ve mihnete sabırdır.

Ni'metlere şükrü bildiren, **"Eğer şükür eder ve imân ederseniz, Allahü teâlâ size niçin azâb etsin?"** meâlindeki Nisa, sûresi 147. âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruluyor ki: Bu âyet-i kerîme de takdim (öne almak) ve te'hir (sona almak) vardır. Ya'nî eğer imân eder ve şükür ederseniz şeklindedir. Çünkü imân, diğer bütün ibâdetlerden önce gelir, îmân olmadan, hiçbir tâatin, ibâdetin faydası olmaz. Allahü teâlâya şirkin (ortak koşmanın) kötülüğünü anlatan Nisa sûresi 48. âyetinin sonunda meâlen **"Kim Allaha ortak koşarsa, gerçekten pek büyük günah uydurmuş olur"** buyuruluyor. Vesît tefsîrinde diyor ki; "Bu âyet-i kerîme, usûl ilmine dâir iki büyük mes'eleyi kesin olarak haber vermektedir.

Birinci mes'ele; müslümanlardan büyük günah işleyenler, imânla ölünce, sonsuz olarak Cehennemde kalmazlar. Allahü teâlâ onlara sonsuz azâb etmez. Ancak müşriki sonsuz Cehennem azâbında bulundurur.

İkinci mes'ele; Allahü teâlâ şirkten başka günahları dilediği kimseden af ve mağfiret edeceğini va'd ediyor. Kaderiyye bozuk fırkasında olanlar, Allahü teâlânın, büyük günâhları mağfiret etmesi ve hiç kimsenin günâhını bağışlaması caiz değil deyip, Ehl-i sünnete uymadılar. Nisa sûresi 48 ve 116. âyetlerinde meâlen; **"Muhakkak ki, Allahü teâlâ, kendisine şirk koşanı mağfiret etmez. Şirkten başka her günâhı, dilediği kulundan affeder"** buyuruluyor. Hazreti Ali; "Bana göre, Kur'ân-ı kerîmde bu âyet-i kerîmeden daha çok ümid verici bir âyet yoktur" buyurdu. Ebû Zer Gıfârî (r.a.) Resûlullahtan (s.a.v) bildirir, buyuruldu ki; **"Allahü teâlâya bir şeyi ortak koşmadan ölen ümmetimin, Cennete gireceği bana bildirildi."** "Yâ Resûlallah! Zinâ, yahut hırsızlık etse de böyle midir?" dedim. Peygamber efendimiz; (s.a.v.) **"Evet, zinâ ve hırsızlık etse de"** buyurdu.

Vesît tefsîrinde içki içmenin kötülüğü şöyle anlatılmaktadır. Zücâc (r.a.) buyurdu ki; "Allahü teâlâ şu şeyleri şiddetle kötüledi. Bunlar; içki içmek, kumar oynamak, puta tapmak ve fala bakmaktır. Birde câhiliyye zamanında Arablar bir iş yapacağı zaman (evlenmek, yolculuğa çıkmak gibi) üç kâğıt yazarlardı. Birinci kâğıda "Bu işi yapmayı bana Rabbim emretti" yazarlardı. İkinci kâğıda "Bu işi yapmaktan Rabbim beni nehyetti" yazarlardı. Üçüncü kâğıdı boş bırakırlar ve bu üç kâğıdı bir örtünün altına koyup, herhangi bir kimseye, örtünün altındaki kâğıtlardan birini almasını söylerlerdi. Şayet birinci kâğıt çıkarsa, bu işi yapmalı, ikinci kâğıt çıkarsa yapmamalı, üçüncü kâğıt çıkarsa tekrar çekmelidir diye inanırlardı. Allahü teâlâ, ezlâm denilen bu işi yasak etti. Ve meâlen; **"Bu ezlâm** (fal bakış) **şeytanın pis işlerindendir"** (Mâide-91) buyurdu.

Allahü teâlâ içkinin haramlığını, putperestliğin haramlığına, yasaklığına yakın olarak bildirdi. Bu da içkinin içilmesindeki haramlığın şiddetini, yasaklığının büyüklüğünü bildirmek

içindir. Bunun içindir ki, müfessirlerin şahı Abdullah İbni Abbâs (r.a.): "Allahü teâlâ içkiyi yasak, haram ettiği zaman, Eshâb-ı Kirâm (r.a.) birbirlerine, (içki haram edildi ve şirk ile beraber oldu) derlerdi" buyurdu.

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) haber verdiği hadîs-i şerîfte; **"Çok içildiği zaman sarhoş eden şeyin, az içilmesi de haramdır"** buyuruldu. Ammâre bin Hurrem'in (r.a.) şu rivâyetinde: Abdullah bin Amr bin Âs'dan (r.a.) duydum. Mekke'de idi. Kendisine içki içmek hakkında soruldu. Eli ile sakalını tutup şöyle anlattı: "Büyük olan Allahü teâlâya yemîn ederim ve şu ihtiyâr hâlim ile duyduklarımı değişik olarak anlatmaktan, yalan söylemekten O'na sığınırım. Ben burada bu taşın yanındaydım. Resûlullah da (s.a.v.) şurada idi. Birisi bana gelip içki içmeği sordu. "Resûlullah (s.a.v.) şuradadır. O'na gidip sor. Cevâbı alınca, benim yanıma gel ve ne buyurduğunu bana da söyle" dedim. O kimse gidip biraz sonra geldi ve bu husûsta Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu söyledi: **"İçki içmek, büyük günahların en büyüğüdür. Bütün kötülüklerin anasıdır, başıdır. İçki içen, namazı terkeder. Anası ile teyzesi ile ve halası ile zinâ eder."**

Abdullah İbni Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Pis içkiyi içen ile arkadaşlık etmeyiniz. Aynı yerde oturmayınız. Cenâzesine gitmeyiniz. Ona kız vermeyiniz ve onun kızı ile evlenmeyiniz. Muhakkak biliniz ki, içki içen kıyâmet günü mezardan yüzü kara, gözleri mavi olarak kalkar. Dili göğsüne sarkmış pis kokulu olur. Dilinden pislikler damlar. Herkes bunun pis kokusundan kaçar"** buyuruldu.

Faiz alıp vermek ile ilgili olarak da, Allahü teâlâ Bekâra sûresi 275. âyet-i kerîmesinde, meâlen buyuruyor ki; **"Faiz yiyen kimseler, kendisini şeytan çarpmış olan nasıl kalkarsa, mezarlarından öylece kalkarlar. Bu hâlde olmaları, "Alış-veriş, aynen faiz gibidir" demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alış-verişi helâl ve faizi (ribâyı) haram kılmıştır. Bundan böyle kim kendisine Rabbinden bir öğüt gelip, faiz yemekten sakınırsa, daha önce aldığı faiz ona bağışlanır ve bundan sonra onun işi** (affedilişi) **Allaha âiddir. Kim de haram olan bu faizi, helâl diye yemeğe dönerse, işte onlar Cehennemliktirler, o ateşte ebedi olarak kalacaklardır."** Vesît tefsîrinde buyuruyor ki; "Katâde (r.a.) buyurdu ki, faiz yiyen, kıyâmet günü çılgın olarak, delirmiş hâlde kalkar. Mahşer ehli, faiz yiyenleri bu sıfat ile tanırlar."

Gıybet ile ilgili olarak, Hazreti Câbir'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte **"Gıybet etmek, zinâ etmekten şiddetlidir"** buyuruldu. "Yâ Resûlallah! Gıybetin zinâdan daha şiddetli olması nasıl olur?" diye sorulduğunda, Peygamber efendimiz (s.a.v.) "İ**nsan zinâ eder ve sonra tövbe eder, Allahü teâlâ da onu mağfiret eder. Ama gıybet ettiği kimse ondan râzı olmayınca bağışlamaz"** buyurdu. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde gıybeti men' ediyor ve Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bir kısmınız bir kısmınızı** (arkasından hoşlanmıyacağı sözle), **gıybet etmesin, çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz** (değil mi?) **O hâlde** (gıybet etmekte) **Allahtan korkun."** buyuruyor. Vesît tefsîrinde, Zücâc'dan (r.a.) naklederek bu âyet-i kerîmenin te'vîlini şöyle anlatıyor: "Senin yanında bulunmayan birisinden, onun beğenmediği şekilde, kötü olarak bahsetmen, onun ölü hâlindeki etini yemen gibidir. O hâlde, gıybet edenler, o kardeşinin ölüsünün etini yiyorlar. Çok sakınmalıdırlar."

Amr İbni As (r.a.), yanında birkaç kişi ile beraber, ölü bir katırın yanından geçiyordu. Yanında bulunanlara; "Sizden birinizin, bu kokmuş katırın etinden yiyip mi'desini doldurması,

müslüman kardeşinin etinden yemesinden iyidir. Ya'nî müslüman kardeşini gıybet etmekten iyidir. Allahtan korkunuz ve gıybet etmeyiniz. Tövbe ediniz. Allahü teâlâ tevvâbdır. Tövbeleri kabûl edicidir" buyurdu."

Bid'at sahibi birisinden, fâsık diye bahsetmek gıybet olmaz. Maksadı, insanları onun şerrinden uzaklaştırmak, onun tuzağına düşmemeleri için onları sakındırmaktır. Bu mübahdır. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.); **"Fâsık için gıybet yoktur"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf Vesît tefsîrinde vardır.

Hâlid bin Rebî' şöyle anlatıyor: "Bir zaman dostlarımla beraber bir yerde bulunuyorduk. Orada bir müslümanı gıybet ettiler. Ben mâni olamadım. O gece rü'yâda, siyah bir kimsenin, pis kokulu domuz etini bir tabağa koyup getirdiğini ve önüme koyduğunu, yüksek sesle "Hadi, ye!" dediğini gördüm. "Ben müslümanım. Müslüman domuz eti yemez" dedim. Ama müslümanın etini yersin. O bundan bin kat daha haramdır" deyip o etten bir parça kesti. Ağzıma koydu. Uyandım. O et ağzımda idi ve pis pis kokuyordu. Kırk gün onun pis kokusunu ağzımda duydum."

Hadîs-i şerîfte; **"Sizden biriniz, din kardeşini arkasından gıybet ederse, onun için mağfiret dileyip, ona duâ etsin. Gıybetine keffâret olur"** buyuruldu. Ya'nî, "Yâ Rabbî! Gıybet ettiğim kimseyi mağfiret eyle" demelidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 26

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 114

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 145

4) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 330

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild- 5, sh. 240

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 23

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild- 1, sh. 387

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 303, 304

9) Miftâh-üs-se'âde cild- 1, sh. 124; cild- 2, sh. 66, 85, 88, 96, 105, 341, 382, 385, 386

10) Keşf-üz-zünûn sh. 76, 125, 235, 355, 809, 1277, 1417, 1460, 1747, 2002

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 692

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1080

YAHYÂ BİN SÂBİT EL-İŞBİLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Yahyâ bin Sabit bin Seyyid Hazım Ali bin Ebü'l-Fedâil Seyyid Ali el-Magribî el-İşbilî'dir. Seyyid Ahmed Rufai hazretlerinin dedesidir. Seyyid Yahyâ hazretleri 450 (m. 1058) senesinde Magrib'den Basra'ya hicret etti. On sene sonra 460 (m. 1068)'de vefât etti. Kabr-i şerîfleri Basra'daki Fermüddeyr kabristanında olup, buraya "Sebiliyyât" da denilmektedir.

Abbasî hükümdârı Kâim biemrillahın halifeliği zamanında, Bâtınî sapıkları ile Eshâb-ı Kirâm düşmanları el ele vererek, İslâmiyeti bozmaya, onun emirlerini değiştirmeye ve müslüman halkın tâbi olduğu doğru i'tikâd ve dört hak mezheb aleyhine faaliyet göstermeye başlamışlardı. Bu gizli ve açık faaliyetler neticesinde, halkın temiz i'tikâdları bozuldu. Hattâ ezanın bile ba'zı kelimelerini kaldırıp, yerine başka şeyler söylediler. Bid'atleri ve küfrü yaydılar.

Selçuklu meliki Ertuğrul Bey'in himmet ve gayretiyle, müslümanlar arasında fitne çıkaranların ele başıları ve yardımcıları öldürüldü ise de, karışıklığın önü alınamadı, İslâmiyeti yok etmek isteyen sapıklar çok olup, halk arasında dağıldığından, bunların hakkından ancak ma'nevî bir güç ve tasarruf sahibi velî bir zât gelebilirdi. Halîfe Kâim biemrillah, Allahü teâlânın bir velî kulunu Basra'ya getirmeyi düşündü. Fakat o bölgede böyle bir zât yok idi. Karışıklık uzun süre devam etti. Magrib'den Seyyid Yahyâ hazretlerinin Basra'ya gelip yerleştiğini haber alan halîfe, kendilerini hürmet ve ta'zimle Bağdad'a da'vet etti. Bâtınî sapıklarının ve Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının önüne geçmesi istendi. Kendisine salâhiyet verilip, Basra'ya vâli ta'yin olundu.

Seyyid Yahyâ hazretlerinin Sünnet-i senıyye üzere yaşaması, her hâl ve hareketlerinde İslâmiyetin emrini gözetmesi, herkese adâletle muâmelesi neticesinde fitne ortadan kalktı. Dalâlet ehli, pek az bir zaman içinde yaptıklarına tövbe etti. Güzel hâl ve ahlâk sahibi oldular. Böylece, İslâmiyet orada kuvvet buldu.

---

1) Mir'ât-ül-Haremeyn cild-3, sh. 132

YA'KÛB BİN İBRÂHİM

Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ya'kûb bin İbrâhim el-Berzebînî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. Bağdad'a beş fersah mesafede bulunan Berzebîn köyünde, 409 (m. 1018) senesinde doğdu. 486 (m. 1093)'de Şevval ayının 22. Salı günü vefât etti. Cenâze namazını Câmi-i Kasr'da, büyük oğlu kıldırdı. Cenâzesinde, talebelerinden, sultanın yakınlarından, yüksek mevki ve makam sahiblerinden, din ve dünyâ erbâbından meydana gelen çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Fîl kabristanında Gulâm Ebû Bekr Hallâl'ın yanına defnolundu.

Ya'kûb bin İbrâhim hazretleri, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından bir miktar ders gördü. 430 senesinden sonra Bağdad'a geldi Hadîs ilmini Ebû İshâk el-Bermetcî'den, fıkıh ilmini Kâdı Ebû Ya'lâ Muhammed bin Hüseyn el-Ferrâ'dan öğrendi. Bilhassa fıkıh ilminde çok yükseldi. Hocasının sağlığında talebelere ders okutacak hâle geldi. Câmi-i Kasr'da ders öğretirdi. Şerîf Ebû Ca'fer ed-Dâmgânî, 53 yaşında bulunduğu hâlde, bunun derslerine devam ederdi. Ebû Abdullah el-Hallâl, Ebû Nasr el-Gâzî, Muhammed bin Abdülvâhid ed-Dekkak ve başka bir çok zâtlar derslerine devam edip, sohbetlerinden istifâde etmişlerdir.

Kâdı Ya'kûb bin İbrâhim (r.a.) uzun seneler Bâb-ül-Ezc'de kadılık yaptı. 472 (m. 1079) senesinde kadılıktan ayrıldı. 478'de tekrar aynı vazîfeye geldi ve vefâtına kadar bu vazîfede kaldı.

İbn-i Ukayl diyor ki, "Ya'kûb bin İbrâhim'in (r.a.) zamanında kadılık hükümlerini ve şartlarını ondan daha iyi bilen, bu husûsta ondan daha hassas olan birini işitmedim. Kâdılık hükümlerine uygun karar vermekte ve bunların tatbikinde, onun zamanında, onun kadar heybetli ve gayretli biri yoktu. Verdiği hükümlerde ve görüşlerinde isâbetli olmakla, onun kadılığının, Eshâb-ı Kirâmdan Amr İbni As ve Mugire bin Şu'be'nin (r.anhüm) kadılıklarına benzediği söylenir.

Tefsîr, kırâat gibi Kur'ân ilimlerinde; hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde ve hitâbette çok kuvvetli idi. Bağdad'da Hanbelî âlimlerinden bir çoğuna hocalık etmiştir. Her hâlinde istikâmet sahibi olup, bütün işleri güzel idi. Kime ders okutsaydı o kimse mutlaka âlim ve fakîh olurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 239

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 544

3) El-A'lâm cild-8, sh. 194

4) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 245

5) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 73

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 299

YÛNUS BİN ABDULLAH

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Velîd olup ismi, Yûnus bin Abdullah bin Muhammed bin Mugîs bin Muhammed bin Abdullah'tır. İbn-i Saffâr diye tanınan Yûnus bin Abdullah 338 (m. 949) senesinde Kurtuba'da doğdu. Yine doğduğu şehir olan Kurtuba'da 429 (m. 1038) senesinde vefât etti.

Sâlih ve âdil bir kişi olan Yûnus bin Abdullah, zamanının meşhûr ve büyük âlimleri olan; İbnü'l-Ahmer, İbn-i Sabit, İbn-i Bartül, İbn-ül-Harrâz, İbn-i Abdülazîz, İbn-i Mücâhid, İbn-üs-Selîm, İbn-i Cumhur ve İbn-i Zerb'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise; Ebü'l-Velîd el-Bâcî ve İbn-i İtâb hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi.

Aynı zamanda tasavvuf yolunda söz sahibi olan Yûnus bin Abdullah Batalyus, Kurtuba ve birçok yerde kadılık yaptı. Ayrıca Zehrâ Câmii'nde de hatîblik yaptı. Yûnus bin Abdullah vefât edince, Kurtuba'da âlimlerin bir çoğunun kadılık yapmaktan çekindiği söylendi.

Birçok eser yazan Yûnus bin Muhammed'in, yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb-ür-rekâik, 2. Kitâb-ül-ibtihâc li muhabbetillah, 3. Kitâb-ül-münkatıîn illallah, 4. Kitâb-üt-teheccüd, 5. Kitâbu fedâil-il-Ensâr, 6. Kitâb-ül-İbâd, 7. El-Müciz el-Kâfî, 8. Duâ-üs-sâlihin, 9. Kitabü Tıbb-il-kulûb eş-Şâfiî min elem-izzünûbi, 10. Kitâbu Enîs-ül-Vâhid, 11. Kitâb-ül-muvaffak, 12. Kitâb-ül-Muammerin, 13. Kitâb-ül-hikâyât, 14. Kitâb-ül-Müstebsirîn, 15. Kitâb-üt-teselli anid-dünyâ.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 360

2) El-İber cild-3, sh. 169, 280

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 244

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 572

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 285, 287

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 348

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 495, cild-2, sh. 1707

8) Mir'ât-ül-cinân cild-3, sh. 52

YÛSUF BİN AHMED BİN YÛSUF EL-KECCÎ

Dînever'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Kâsım olup ismi, Yûsuf bin Ahmed bin Yûsuf bin Keccî ed-Dineverî'dir. Ebû Kâsım, Dînever'de uzun seneler kadılık yaptı. Kâdılık görevini ifâ ederken, 405 (m. 1015) senesi Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi, eşkiyâlar tarafından şehid edildi. Onun vefâtıyla Dînever'de büyük karışıklıklar oldu.

Ebû Kâsım, Ebû Hüseyn bin Kettân ile arkadaşlık yaptı. Ebü'l-Kâsım Abdülazîz ed-Dârekî'nin ilim meclisinde bulundu. Din ve dünyâ ilimlerinde söz sahibi idi. İnsanlar, her yerden akın akın ondan ilim öğrenmek için Dînever'e toplandı.

Ebû Saîd es-Sem'ânî şöyle anlatır: "Ebû Ali Hüseyn bin Şuayb es-Sencî, Ebû Hâmid el-İsferâini'nin yanına gitti. Onun ilmini ve üstünlüğünü gördü. Yanında bir süre kaldıktan sonra ayrılacağı zaman, "Ey Üstâd! Siz, çok ilim sahibi bir zâtsınız" dedi. O vakit, "Benim ismimi Bağdad yükseltti. Dînever'deki âlim benden çok yüksektir" buyurarak, Ebû Kâsım'ın büyük bir âlim olduğunu belirtti."

İslâm âlimlerinin istifâde ettikleri, birçok kitap tasnif etti. Et-tecrîd bunlardandır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 273

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 65

3) Şezerât-üz-zeheb cild-3, sh. 172

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 359

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-11, sh. 355

6) Tabakât-ı Şirâzi sh. 118, 119, 128

YÛSUF BİN MUHAMMED ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûsuf bin Muhammed bin Sem'ân Çeştî'dir. Seyyid olup, pak nesebi Hazret-i Hüseyn'e ulaşır. Çeştiyye yolunun, kemâl sahibi büyüklerindendir. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 459 (m. 1067) senesi Receb-i şerîfin üçüncü günü vefât etti. Vefât ettiğinde 84 yaşlarında idi. Yûsuf-i Çeştî (r.a.), dayısı Hâce Muhammed bin Ebî Ahmed Çeştî hazretlerinden feyz alarak, onun sohbetlerinde bulunarak kemâle geldi. Onun vefâtından sonra halifesi olup, onun yerine geçti.

Hâce Muhammed hazretleri, altmışbeş yaşlarında idi. Hiç evlenmemişti. Müttekî, sâliha bir kız kardeşi var idi. Ağabeyine hizmet ederdi. Eliyle iplik eğirip satar ve Ağabeyinin ihtiyâçlarına sarfederdi. Kırk yaşlarında idi. Allahü teâlâya ibâdet ve ağabeyine hizmetle meşgûl olduğundan, evlenmedi. Hâce Muhammed hazretleri, rü'yâsında babası Ebû Ahmed'i gördü. Babası kendisine dediki, "Şaflan vilayetinde, Muhammed bin Sem'ân adında bir kimse vardır. İlim tahsil etmiştir. Günlerini doğruluk ile geçirmektedir. Kız kardeşini onunla nikâhla." Hâce Muhammed bu durumu kız kardeşine ve Muhammed bin Sem'ân'a bildirdi. İkisini evlendirdi. Çeşt'de yerleştiler. Bu evlilikten Hâce Yûsuf bin Muhammed bin Sem'ân-i Çeştî (r.a.) doğdu. Hâce Muhammed hazretleri de, altmışbeş yaşından sonra evlendi Fakat çocuğu olmadı. Yeğeni Hâce Yûsuf'u evlât edinip, terbiye etti. Onun büyükler yolunda çok yüksek makam ve derecelere kavuşmasına sebep oldu. Kendisinden sonra halîfesi oldu.

Yûsuf bin Muhammed bin Sem'ân hazretleri, Allahü teâlânın aşkıyla yanar, sekr hâlinde (kendinden geçmiş hâlde) bulunurdu. Ba'zan, hizmetçi abdest için eline su dökerken kendinden geçer, bir zaman öylece kalırdı. Kendine gelince abdeste devam ederdi.

Hâce Yûsuf-i Çeştî hazretleri, hocasının vefâtından sonra bir ara Hirat'a gitti. Geri dönüp gelirken Keng isimli bir yerde, gönül ehli dervişlerden birinin evinde misâfir oldu. Bu evin sahibinin, haya ve iffet sahibi çok güzel bir kerîmesi (kızı) vardı. Kız o gece rü'yâsında gördü ki, bedir hâlindeki ay gökten kucağına inip "Ben, Allahü teâlâdan seni istedim. Sen benim

nikâhlımsın" diyor. Sabah olunca kız, rü'yâsını babasına anlattı. Babası rü'yânın ta'birini evlerinde misâfir bulunan Hâce Yûsuf'tan sormak üzere yanına vardı. Daha birşey söylemeden Hâce Yûsuf: "Kızınızın gördüğü o rü'yâdan haberim var. Ay'ın o hâli benim. Kızınızın iffetini, edeb ve hayasının fazla olduğunu duyduğum için, onunla evlenmeyi Allahü teâlâdan niyaz etmiştim" buyurdu. Ev sahibi bu duruma çok sevinip, kerîmesini Hâce'ye nikâh etti. Bu evlilikten Hâce Kutbüddîn Mevdûd-i Çeştî ve Hâce Nâsırüddîn Ebü'l-Feth doğdu.

Hâce Yûsuf-i Çeştî hazretleri, haram ve şüphelilerden çok sakınır, dünyâya meyl ve iltifât etmezdi. Devamlı ibâdetle meşgûl olur, Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu.

Yûsuf-i Çeştî (r.a.) çok sıcak bir yaz gününde, talebeleri ile beraber çölde gidiyorlardı. Talebeler, susuzluktan çok halsiz olmuşlardı. Hâce hazretlerine durumu arzedip, su istirhâm ettiler. Talebelerin sıkıntılı durumunu görünce, elindeki asasını bir taşa vurdu. Allahü teâlânın izni ile o taştan su akmaya başladı. O sudan içti. Daha sonra da talebeleri içip rahatladılar. Hâce hazretlerinin bir kerâmeti olarak çıkan bu su, bugün hâlâ akmaktadır. Sıtmaya tutulanlar ve başka rahatsızlığı olanlar, bu sudan içmekle bi-iznillah şifâya kavuşmaktadırlar. Bu su, yazın soğuk, kışın sıcak olarak akmakta, görenler hayret etmektedirler.

Hâce Yûsuf bin Muhammed hazretlerinin talebelerine ders verdiği hânekâhın bahçesinde büyük bir taş vardı. Hâce hazretleri ba'zı zamanlar onun üzerinde namaz kılardı. Birgün yine o taşın üzerinde namaz kıldı. Namazdan sonra giderken, o büyük taşın peşinden gelmekte olduğunu gördü. İnsanlar da bu hâli görmüşler, teaccüb ile bir birlerine haber vermişlerdi. Bunun için, bir anda çok sayıda insan toplanmıştı. Bu hâli farkeden Hâce hazretleri, taşa dönerek emredip, "Yerinde dur" buyurdu. Taş da derhal olduğu yerde kaldı. Bu hâdiseden sonra, evliyâdan pekçokzât, Hızır aleyhisselâmı o büyük taşın üstünde görmüşlerdir.

Yûsuf-i Çeştî (r.a.) 50 yaşlarına geldiği zaman, Ebû İshâk-ı Sâmî hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden Hâce Hacı isimli zâtın kabri yanında i'tikaf edip, ibâdetle meşgûl olmak için bir yer kazmak istedi. Kendisine verilen gizli bir işâretle, yer altında olmasını istediği bu yeri kazmak için bel ve çapa getirdiler. Fakat o yer o kadar sert idi ki, kazmak mümkün olmadı. Hâce hazretleri çapayı kendisi alıp kazmaya başladı. Kuşluk vaktinden, öğle vaktine kadar kazmak işi tamam olmuştu. Herkes bu duruma teaccüb edip, Yûsuf-i Çeştî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu ifâde ettiler.

Hazret-i Hâce Yûsuf, burada tam 12 sene devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Ensârî (r.a.) Çeşt'e geldiği zaman, Çeşte kabristanına gidip, orada ibâdetle meşgûl olan Yûsuf-i Çeştî hazretlerini ziyâret etti. Kendisiyle görüşüp sohbet ettiler. Abdullah-i Ensârî (r.a.) Hirat'a dönünce, sohbetlerinde, Hâce hazretlerinin üstünlüklerini çok anlatmıştır.

Yûsuf-i Çeştî (r.a.) vefâtından sonra talebelerine ders okutmak vazîfesini kendisine vekîl olarak, büyük oğlu Hâce Kutbüddîn Mevdûd-i Çeştî'nin (r.a.) yapmasını vasıyyet etmiştir.

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 363

ZEYNÜDDÎN-İ MÂZENDERÂNÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülcebbâr bin Ahmed el-Mâzenderânî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. Aslen Mâzenderân şehrindendir. Ahmed bin Muhammed el-Edvî gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh ve diğer ilimlerde büyük âlim oldu. Bilhassa, fıkıh ilminin

bir kolu olan ferâiz konusunda çok bilgi sahibiydi. Mâzenderân beldesinin müftîsi idi. Bir çok kimse kendisinin ilminden istifâde etmişlerdir. 500 (m. 1107) senesinde Mâzenderân'da vefât etti.

Vefât eden kimsenin kalan mal ve eşyasının, mirasçılarına ne şekilde taksim edileceğini bildiren ferâiz ilmine dâir, Abdülcebbâr el-Mâzenderânî hazretlerinin yazdığı el-Hülâsa fil-ferâiz isimli eseri meşhûrdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 79

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 499

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 720

4) Tabakât-üs-seniyye varak 274 b

5) Cevâhir-ül-mudiyye varak 83 a

HİCRÎ ALTINCI ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLHAK BİN ABDURRAHMÂN EL-ENDÜLÜSÎ (İbn-ül-Harrât)

Endülüs'te yetişen Mâlikî âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Abdullah bin Hüseyn bin Sa'îd bin İbrâhim el-Ezdî, el-İşbîlî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. İbn-i Harrât diye meşhûr oldu. Hadîs, fıkıh ve Arab dili ve edebiyatı ilimlerinden büyük bir âlimdir. Hatîb idi, şiirleri vardır. 510 (m. 1116) senesinin Rebî'ül-evvel ayında İşbîl'de doğdu. Bâce'ye gelip yerleşti. Orada çeşitli ilimleri tahsil etti. Vatan olarak seçtiği bu şehirde, 582 (m. 1186) senesi Rebî'ül-âhır ayının sonlarında vefât etti.

İbn-ül-Harrât, hadîs ilmini Şüreyh bin Muhammed'den, Ebü'l-Hakem bin Bircân'dan, Ömer bin Eyyûb'den, Ebû Bekr bin Medîd'den, Ebü'l-Hasen Târık bin Ya'îş'den, Tâhir bin Atıyye'den ve daha pekçok âlimden öğrenip, onlardan rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de, Şamlı Hadîs âlimlerinden Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve daha başkaları hadîs-i şerîf yazarak rivâyet ettiler. Bâce şehrine yerleşip, ilmini orada yaydı. Çeşitli eserler yazdı. İsmi çok meşhûr oldu. Bâce Câmii'nde hatîblik ve imamlık vazîfesine ta'yin edildi Endülüs'teki Letmûniyye Devletinin yıkılışına kadar bu şehirde kaldı.

Hâfız Abdullah el-Ebbâr diyor ki; "İbn-ül-Harrât, fıkıh ilminde büyük bir âlim, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi ezberlemiş) idi. Hadîslerin illetlerini ve râvîlerini çok iyi bilirdi. O, kendisinde her türlü hayrı, iyiliği toplamış, zühd ve vera' sahibi bir zât idi. Dünyâya düşkün değildi.

Haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınması çoktu. Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine sımsıkı sarılmıştı. Dünyâ malından az bir şey ile iktifa ederdi. Edebiyat ve şiir ile de meşgûl olmuştur."

İbn-i Zübeyr diyor ki; "O, zamanındaki büyük şâirlerin şiirlerinden daha güzelini söylemiş ve natıkasında, konuşmasının güzelliğinde onun derecesine kimse yükselememiştir."

Eserleri çoktur. Bunların çoğu bugüne kadar gelememiş, yazma veya matbû' olarak mevcûdiyetine rastlanamamıştır. Başlıcaları şunlardır:

1. Ahkâm-üs-sugrâ ve ahkâm-ül-kübrâ: iki nüsha hâlindeki bu eserin bir benzerini Ebü'l-Abbâs bin Ebî Mervân da yazmıştır.

2. El-Cem’ beyn-es-sahîhayn: Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim’i bir araya topladığı bir eserdir.

3. El-Cem’ beyn-el-müsannifât-is-sitte.

4. Kitâb-ül-mu’tel: Hadîs-i şerîflerin illetlerini bildiren bir eserdir.

5. Kitâb-ur-rekâik vel-enîs: Resûlullahın (s.a.v.) ve sâlih kimselerden olan âlimlerin, evliyânın sözlerinden seçerek, va’z ve nasîhatları, hikmetleri edebleri anlatmaktadır.

6. Kitâb-ı Hâfil: Ebû Abdullah-i Hirevî’nin “Kitâb-ül-garîbeyn” adındaki eserine benzeyen kıymetli bir kitabıdır.

7. Kitâb-ül-mürşid: Bu. Eserin içinde Sahîh-i Müslim’in tamâmı, Buhârî’nin Müslim üzerine yaptığı ziyâdeleri ve buna ilâveten Ebû Davud’un, Nesâî’nin, Tirmizî’nin ve başkalarının kitaplarında bulunan sahih ve hasen olan hadîs-i şerîfleri ile İmâm-ı Mâlik’in Muvatta’ isimli eserinde, Buhârî’de ve Müslim’de bulunmayan hadîs-i şerîfleri toplamıştır. Hadîste, Sahîh-i Müslim ve Câmi’ul-kebîr kitaplarından daha büyüktür. Bu kitabı yazmaktaki niyeti, Kütüb-i Sitte’yi toplamaktır. Buna Müsned-i Bezzâr ve daha başka hadîs kitaplarından çok hadîs-i şerîf ilâve etti.

8. Kitâb-ı beyân-il-hadîs: Sahîh-i Müslim kadar olan bir eseridir.

9. Kitâb-üt-tevbe: Tövbe hakkında iki cildlik bir eseridir.

10. Mu’cizât-ur-Resûl: Bir cilddir.

11. Makâlât-ül-fakr velganî.

12. Kitâb-üs-salât vet-teheccüd: Bir cilddir.

13. Kitâb-ül-âkıbe: ölümü ve ondan sonrasını anlatan bir eserdir.

14. Kitâb-ur-reşâtî: Soyları, kabileleri ve beldeleri anlatan iki cildlik bir eserdir.

15. Muhtasar-ı kitâb-il-kifâye: Çeşitli rivâyetler hakkındadır.

16. Kitâb-ül-hac vez-ziyâre.

17. Kitâb-ül-vâ’î: Lügat ilmine dâir 25 cildlik bir eserdir.

İbn-i Harrât’ın “El-Cem” beyn-es-Sahihayn” adlı eserinde kaydettiği hadîs-i şerîflerden ba’zıları şöyledir:

Resûlullaha (s.a.v.) ilk vahyin başlaması, uykuda sâdık (doğru) rü’yâ görmekle olmuştur. Gördüğü her rü’yâ, sabahın aydınlığı gibi apaçık zuhur ederdi. Sonra kendisine, tenhâda yalnız kalmak sevdirildi. Yanına azık alarak Hirâ mağarasına çekilir, ailesinin yanına gelmeden orada günlerce ibâdetle meşgûl olurdu. Sonra Hadîce’nin (r.anhâ) yanına döner, sonra tekrar Hirâ mağarasına dönerdi. Nihâyet Hirâ mağarasında bulunduğu bir sırada, ansızın emr-i Hak karşısına çıkıverdi. Kendisine melek gelerek: “Oku!” dedi. Resûlullah (s.a.v.): **“Ben okumak bilmem”** cevâbını verdi. Fahr-i Kâinat (s.a.v.) bundan sonrasını şöyle anlattılar **“O zaman melek beni alarak takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine: “Oku!” dedi. Ben de: “Okumak bilmem” dedim. Melek beni yine alıp, ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine “Oku!” dedi. Ben de: “Okumak bilmem” dedim. Nihâyet beni yine üçüncü defa olarak takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp şu** (Alâk sûresinin besinci âyet-i kerîmesinin sonuna kadar)

okudu: Meâli; **"Yaratan Rabbinin adıyla oku! O Allah ki, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Herhalde oku! Senin Rabbin kalemle yazı yazmayı öğreten kerîmler kerîmidir. İnsana bilmediğini öğretmiştir. "Cebrâil** (a.s.) **gözümden kayboldu. Lâkin onun heybet, şiddet ve korkusu üzerimde sabit kaldı. Bana mecnûn diyeceklerinden ve bana dil uzatıp kötüleyeceklerinden korktum. Hadîce'nin yanına geldim. Vücûdum titriyordu. Kendimden geçmiş idim. Hadîce'nin dizine yaslandım. Gördüğüm şeyleri ona anlattım ve bana kâinlik arız olacağından korkuyorum" dedim. Hadice** (r.anhâ) **"Allah korusun! Hak teâlâ sana hayır ihsân eder, hayırdan başka şey dilemez. O Allah hakkı için benim ümidim şöyledir ki; sen bu ümmetin peygamberi olacaksın. Zîrâ sen misâfiri seversin. Doğru söylersin ve emîn kimsesin. Âcizlere yardım edersin. Yetimleri korursun Garîblere iyilik edersin ve iyi huylusun. Bu hasletlerin sâhibi olan kimseye korku ve ürkmek olmaz"** dedi.

Bundan sonra Hadîce (r.anhâ) Resûlullahı (s.a.v.) yanına alarak amcasının oğlu Varaka bin Nevfel bin Esed'e götürdü. Varaka, câhiliyet devrinde hıristiyan olmuş, semâvî kitabları okumuştu, İncîl'i Arabca yazmış olan, ilim sahibi ihtiyâr bir kimse idi. Hadice (r.anhâ): "Ey amca! Dinle bak kardeşinin oğlu neler söyleyecek" dedi. Varaka, "Ne var kardeşimoğlu?" diye sorunca Resûlullah (s.a.v.) gördüğü şeyleri kendisine haber verdi. Bunun üzerine Varaka: "Yâ Muhammed! (s.a.v.) Sana müjdeler olsun ki, sen Îsâ'nın (a.s.) haber verip benden sonra bir peygamber gelir ki, ismi Ahmed'dir diye buyurduğu kimsesin ve sana nâzil olan Mûsâ'ya (a.s.) nâzil olan Nâmûs-u ekberdir (ya'nî, Cebrâil aleyhisselâmdır). Yakında dînini yaymak ve cihâd etmekle emrolunursun. Ben şehâdet ederim ki, sen Îsâ'nın (a.s.) müjdelediği peygambersin. Eğer kâfirlerle muharebe zamanına yetişirsem, senin yanında cihad ederim. Keşke sen tebliğle emredildiğin zamanda genç ve kuvvetli olarak hayatta olaydım da, kavmin seni şehirden çıkardıktan sonra sana yardım edeydim" dedi. Resûlullah (s.a.v.): "Beni bu şehirden çıkaracaklar mı?" buyurunca, Varaka: "Evet! Hiçbir peygamber yoktur ki, kavmi ona eziyet etmemiş olsun, şehirden dışarı çıkarılmamış olsun. Şayet senin da'vet günlerinde hayatta olursam, sana son derece yardım ederim" cevâbını verdi. Sonra Resûlullahın (s.a.v.) elini öptü. Çok geçmeden vefât etti. Resûlullahın (s.a.v.) da'vetine yetişemedi, İbn-i Harrat'ın eserine aldığı hadîs-i şerîflerden biri "Cibril hadîsi"dir. Bu hadîs-i şerîfi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri "İ'tikâdnâme" kitabında çok güzel açıklamaktadır.

Müslümanların kahraman imamı, Eshâb-ı Kirâmın yüksekliklerinden, hep doğru söyleyici olmakla meşhûr, sevgili büyüğümüz, Ömer bin Hattâb (r.a.) bu hâdiseyi şöyle anlatır:

"Öyle birgün idi ki, Eshâb-ı Kirâmdan birkaçımız Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk." O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. Bu günün şerefini, kıymetini anlatabilmek için, "Öyle birgün idi ki..." buyurdu. Cebrâil aleyhisselâmı insan şeklinde görmek, onun sesini işitmek, kulların muhtaç olduğu bilgiyi, gayet güzel ve açık olarak, Resûlullahın mübârek ağzından işitmek nasîb olan bir gün gibi, şerefli ve kıymetli bir vakit bulunabilir mi?

"O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya'nî, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı." Bu gelen, Cebrâil ismindeki melek idi. İnsan şekline girmişti. Cebrâil aleyhisselâmın böyle oturması, edebe uymuyor gibi

görünüyor ise de, bu hali, mühim birşeyi bildirmektedir. Ya'nî, din bilgisi öğrenmek için utanmak doğru olmadığını ve üstada gurûr, kibir yakışmıyacağını göstermektedir. Herkesin, dinde öğrenmek istediklerini, öğretmenlere serbestçe ve sıkılmadan sorması lâzım geldiğini Cebrâil aleyhisselâm, Eshâb-ı Kirâma anlatmaktadır. Çünkü, din öğrenmekte utanmak ve Allahü teâlânın hakkını ödemekte ve öğretmekte ve öğrenmekte sıkılmak olmaz.

O zât; "Yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti müslümanlığı anlat" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"İslamın şartlarından birincisi Kelime-i şehâdet getirmekdir"** Kelime-i şehâdet getirmek demek, **"Eşhedû en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh",** söylemekdir. Ya'nî, akil ve baliğ olan ve konuşabilen kimsenin, **"Yerde ve gökde, O'ndan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur. Hakikî ma'bûd ancak, Allahü teâlâdır."** O vâcib-ül-vücûddur. Her üstünlük Ondadır. Onda hiçbir kusur yoktur. Onun ismi **(Allah)** dır, demesi ve buna kalb ile kesin olarak inanmasıdır. Ve yine, o gül renkli, beyaz kırmızı, parlak, sevimli yüzlü ve kara kaşlı ve kara gözlü, mübârek alnı açık, güzel huylu, gölgesi yere düşmez ve tatlı sözlü, Arabistan'da Mekke'de doğduğu için Arab denilen, Hâşimî evlâdından **"Abdullahın oğlu Muhammed adındaki zât-ı âlî, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, ya'nî peygamberidir."** İslamın temelinden ikincisi, şartlarına ve farzlarına uygun olarak, hergün beş kerre **"Vakti gelince, namaz kılmaktır."** Namazları; farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine dikkat ederek ve gönlünü Hakka vererek, vakitleri geçmeden kılmalıdır. İslâmın üçüncü temeli, **"Malın zekâtını vermektir."** Zekâtın ma'nâsı, temizlik, övmek ve iyi, güzel hâle gelmek demektir. İslâmiyette zekât demek; ihtiyâcından fazla ve **(Nisâb)** denilen belli bir sınır mikdârında **(Zekât malı)** olan kimsenin, malının belli mikdârını ayırıp, Kur'ân-ı kerîmde adı bildirilen müslümanlara, başa kakmadan vermesi demektir, İslâmın beş temelinden dördüncüsü, **"Ramazân-ı şerîf ayında, her gün oruç tutmaktır."** İslamiyette oruç, şartlarını gözeterek, Ramazan ayında, hergün üç şeyden kendini korumak demektir. Bu üç şey; yemek, içmek ve cimâ'dır.

O zât Resûlullahtan (s.a.v.) bu cevapları işitince, "Doğru söyledin yâ Resûlallah" dedi. O zât yine sorarak, "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) îmânın ne olduğunu da bana bildir" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Önce, Allahü teâlâya inanmaktır"** buyurdu. İmân demek, keşf ile bularak veya vicdanla bularak, yahut bir delîl ile aklın anlaması yolundan veya seçilmiş, beğenilmiş bir söze güvenerek ve uyarak, belli altı şeye can ve gönülden inanmak ve dil ile de söylemektir.

Bu altı şeyden birincisi, Allahü teâlânın vâcib-ül-vücûd ve hakîki ma'bûd ve bütün varlıkların yaratıcısı olduğuna inanmaktır. Dünyâ âleminde ve âhıret âleminde bulunan herşeyi, maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden, ancak Allahü teâlâdır diye kesin inanmaktır.

Îmânın altı temelinden ikincisi: **"O'nun meleklerine inanmaktır."** Melekler, cisimdir. Latifdir. Gaz hâlinden de daha latîfdirler. Nûrânîdirler. Diridirler. Akıllıdırlar, insanlardaki kötülükler, meleklerde yoktur. Her şekle girebilirler. Gazlar, sıvı ve katı olduğu gibi ve katı olunca, şekil aldığı gibi, melekler de güzel şekiller alabilirler. Melekler, büyük insanların bedeninden ayrılan rûhlar değildirler. Meleklere îmân şöyle olmalıdır: Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Ortakları değildir. Kızları değildir. Kâfirler, müşrikler, öyle sandılar. Allahü teâlâ, meleklerin hepsini sever. Allahü teâlânın emirlerine itaat ederler. Günah işlemezler. Emîrlere isyan etmezler. Erkek ve dişi değildirler. Evlenmezler. Çocukları olmaz. Hayât sahibi, diridirler.

Îmânın altı aslından üçüncüsü: **"Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır."** Allahü teâlâ, bu kitapları, ba'zı Peygamberlere, melekle okutarak, ba'zılarına ise, levha üzerinde yazılı olarak, ba'zılarına da, meleksiz işittirerek indirdi. Bu kitapların hepsi Allahü teâlânın kelâmıdır. Ebedî ve ezelîdirler. Mahlûk değildirler.

Altı inanılacak şeyden dördüncüsü, **"Allahü teâlânın Peygamberlerine inanmaktır."** insanları, Allahü teâlânın beğendiği yola kavuşturmak, doğru yolu göstermek için gönderilmişlerdir.

İslâmiyette **(Resûl)** demek, yaratılışı, huyu, ilmi, aklı zamanında bulunan bütün insanlardan üstün, kıymetli, muhterem bir insan demektir. Hiçbir kötü huyu, beğenilmiyecek hâli yoktur. Peygamberlerde, **(İsmet)** sıfatı vardır. Ya'nî peygamber olduğu bildirilmeden önce ve bildirildikten sonra, küçük ve büyük hiçbir günâh işlemez. Peygamber olduğu bildirildikten sonra, peygamber olduğu yayılıncaya, anlaşılıncaya kadar, körlük, sağırlık ve benzerleri ayıb ve kusurları da olmaz. Her Peygamberde yedi şey bulunduğuna inanmak lâzımdır: **Emânet, sıdk, tebliğ, adâlet, ismet, fetânet** ve **emn-ül-azl.** Ya'nî peygamberlikden azl edilmezler. Fetânet, çok akıllı, çok anlayışlı demektir.

Îmân edilmesi lâzım olan altı temelden beşincisi, **"Âhıret gününe inanmaktır."** bu zamanın başlangıcı, insanın öldüğü gündür. Kıyâmetin sonuna kadardır. Son gün denilmesi, arkasından gece gelmediği içindir. Yahut dünyâdan sonra geldiği içindir. Bu hadîs-i şerîfte bildirilen gün, bildiğimiz gece gündüz demek değildir. Bir vakit, bir zaman demektir. Kıyâmetin ne zaman kopacağı bildirilmedi, zamanını kimse anlıyamadı. Fakat, Peygamberimiz (s.a.v.), birçok alâmetlerini ve başlangıçlarını haber verdi: Hazret-i Mehdî gelecek, Îsâ aleyhisselâm gökden Şam'a inecek, Deccâl çıkacak. Ye'cüc-me'cûc denilen kimseler heryeri karıştıracak Güneş batıdan doğacak. Büyük zelzeleler olacak. Din bilgileri unutulacak. Fısk, kötülük çoğalacak. Dinsiz, ahlâksız, namussuz kimseler emîr olacak. Allahü teâlânın emirleri yaptırılmıyacak. Haramlar her yerde işlenecek, Yemenden ateş çıkacak. Gökler ve dağlar parçalanacak. Güneş ve Ay kararacak. Denizler birbirine karışacak ve kaynayıp kuruyacaktır.

İnanılması lâzım olan altı temel şeyden altıncısı; **"Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır."** insanlara gelen hayır ve şer, fâide ve zarar, kazanç ve ziyanların hepsi, Allahü teâlânın takdîr etmesi iledir. **(Kader),** bir çokluğu ölçmek, hüküm ve emir demektir. Çokluk ve büyüklük ma'nâsına da gelir. Allahü teâlânın, birşeyin varlığını dilemesine kader denilmiştir. Kaderin, ya'nî varlığı irâde edilen şeyin var olmasına **(Kaza)** denir. Kaza ve kader kelimeleri birbirinin yerine de kullanılır. Buna göre kaza demek, ezelden ebede kadar yaratılmış ve yaratılacak şeyleri, Allahü teâlânın ezelde dilemesidir. Bütün bu eşyanın, kazâya uygun olarak, daha az ve daha çok olmayarak yaratılmasına kader denir. Allahü teâlâ, olacak herşeyi ezelde, sonsuz öncelerde biliyordu, İşte bu bilgisine **(Kaza ve kader)** denir. Bu varlıklar, o kazadan meydana gelmiştir. Bu ilme uygun olarak, eşyanın var olmasına da **(Kaza ve kader)** denir. Kadere imân etmek için, iyi bilmeli ve inanmalıdır ki, Allahü teâlâ, bir şeyi yaratacağını ezelde irâde etti, diledi ise, az veya daha çok olmaksızın, dilediği gibi var olması lâzımdır. Olmasını dilediği şeylerin var olmaması ve yokluğunu dilediği eşyanın var olması imkânsızdır.

Resülullah (s.a.v.) sözünü bitirince suâli soran zât "Doğru söyledin" dedi ve: "Yâ Resûlallah! ihsân nedir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): **"Allahü teâlâdan, O'nu görüyormuş**

gibi korkmandır. Çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O muhakkak seni görür" buyurdu.

O zât yine: "Doğru söyledin" dedi. Bu sefer "Yâ Resûlallah! Kıyâmet ne zaman kopacak?" dedi, Resûlullah (s.a.v.)**: "Bu mes'elede sorulan, sorandan daha âlim değildir. Ama ben sana onun alâmetlerini söyleyeyim?"** buyurup kıyâmetin alâmetlerinden ba'zılarını saydıktan sonra, Lokman sûresi, otuzdördüncü âyet-i kerîmesini okudu (meâli): **"Kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmek, şüphesiz ki Allaha mahsûstur. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanları O bilir. Hiçbir kimse de nerede öleceğini bilemez. Muhakkak Allah en iyi bilen ve haberdâr olandır."**

Bundan sonrasını şöyle anlattı: "Sonra o zât kalkıp gitti. Arkasından Resûlullah (s.a.v.): **"O zâtı bana geri getirin"** buyurdu. Hemen peşinden koştular. Fakat onu bulamadılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"O Cibril'dir. Sizin öğrenmenizi diledi. Çünkü siz sormadınız"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlar, Allahtan başka ilâh yoktur deyinceye kadar** (onlarla) **çarpışmaya me'mûr oldum. İmdi herkim Allahtan başka ilâh yoktur derse malını ve canını benden korumuş olur. Ancak hakkıyla olursa müstesna! Onun da hesabı Allaha kalmıştır."**

Resûlullah (s.a.v.), Muâz bin Cebel'e: **"Allahın, kulları üzerindeki hakkı nedir bilir misin?" diye** suâl buyurdu. Muâz bin Cebel (r.a.) "Allah ve Resûlü bilir" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Gerçekten Allahın kulları üzerindeki hakkı; O'na ibâdet etmeleri ve kendisine hiçbir şeyi ortak koşmâmalarıdır."** Biraz sonra **"Yâ Muâz bin Cebel! Bunu yaptıkları takdîrde, kulların Allah üzerinde hakkı nedir, bilir misin?"** buyurdu. Muâz bin Cebel (r.a.), "Allah ve Resûlü bilir" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Onlara azâb etmemesidir"** buyurdu.

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.), "Yâ Resûlallah! İslâmın (müslümanların) hangisi daha hayırlıdır?" diye suâl etti. Resûlullah (s.a.v.): **"Elinden ve dilinden müslümanların emîn olduğu kimsedir"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden hiç biriniz, ben kendisine, çocuğundan, babasından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça** (kâmil olarak) **îmân etmiş olamaz."**

"Dört şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa, o kimse hâlis münâfık olur. Kimde bunlardan bir nesne bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde nifaktan bir haslet var demektir: Konuştumu yalan söyler, söz verir sözünde durmaz, va'd ederse va'dinden döner, kavga ederse haktan ayrılır."

"Âhır zamanda bir takım deccâller, yalancılar çıkacak. Size, sizin ve babalarınızın işitmediği hadîsler getirecekler. Aman onlardan sakının! Sizi saptırarak fitneye düşürmesinler!"

"Vallahi Meryem'in oğlu (Îsâ aleyhisselâm) **âdil bir hakem olarak mutlaka inecek ve mutlaka haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak, genç dişi develer başıboş bırakılarak onlara rağbet edilmeyecek, bütün düşmanlıklar, küsüşmeler ve hasedlikler muhakkak sûrette kalkacak.** (Îsâ aleyhisselâm) **insanları mala da'vet edecek, fakat malı hiçbir kimse kabûl etmeyecektir."**

İbn-i Harrât Abdülhak bin Abdurrahmân, Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Saîd'in şöyle anlattığını bildiriyor: "Resûlullahın (s.a.v.) yüzündeki haya örtüsü, bâkire kızlardan daha çoktu. Birşeyi beğenmediğini yüzünden anlardık."

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 175, 177

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1350

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 271

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 92

5) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 292, 293

6) Keşf-üz-zünûn sh. 19, 20, 383, 481, 599, 911, 1473, 1996

7) El-Cem' beyn-es-Sahihayn

ABDÜLHÂLIK GONCDÜVÂNÎ

Evliyânın önderlerinden, İslâm âlimlerinin büyüklerindendir. Babası Abdülcemîl, âlim ve ârif bir kimse olup, Malatyalı idi. İmâm-ı Mâlik hazretlerinin soyundandır. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde üstün olup, müşkülü olanlar ona başvururdu. Hızır aleyhisselâm ile görüşür, sohbet ederlerdi. Birgün Hızır (a.s.) kendisine: "Senin sâlih bir erkek evlâdın olacak, ismini Abdülhâlık koyarsın!" buyurdular. Çocuk doğmadan Abdülcemîl (r.a.) Buhârâ'ya göç etti. Goncdüvân kasabasına yerleşti. Abdülhâlık Goncdüvânî orada doğdu. Çocukluğunu burada geçirdi. Yine burada 575 (m. 1179) târihinde vefât etti.

Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, ilim öğrenmek için, beş yaşında iken Buhârâ'ya gönderildi. Buhârâ'nın büyük âlimlerinden Hâce Sadreddîn'den (r.a.) Kur'ân-ı kerîm ve tefsîrini öğrenmeye başladı. Okuma esnasında **"Rabbinize tezarrû' ederek ve gizli duâ ediniz"** (A'râf-55) meâlindeki âyet-i kerîmeye gelince hocasına; "Efendim! Bu "gizli"den murâd edilen nedir? Kalb ile yapılan zikrin aslı nedir? Eğer zikir ve duâ, aşikâr (açıktan, sesli olarak), dil ile olursa riyadan korkulur. Araya riya girerse, hakkı ile (lâyık olduğu şekilde) zikir edilmemiş olur. Şayet kalb ile zikretsem, **"Şeytan insanın damarlarında kan gibi dolaşır"** hadîs-i şerîfi gereğince, şeytan bu zikri duyar. Ne yapacağımı bilemiyorum, bu müşkülümü halletmenizi istirhâm ederim, efendim!" diye arz etti. Hocası, büyük âlim Sadreddîn hazretleri, bu yaştaki bir çocuğun kendisinin bile anlıyamadığı böyle bir suâl sorabilmesine hayret etti, hayran kaldı. Cevâb olarak, "Evlâdım! Bu mes'ele, kalb ilimlerinin bir konusudur. Allahü teâlâ nasîb ederse, sana bu ilimleri öğretebilecek bir üstada kavuşturur. Kalb ile zikri ondan öğrenirsin, böylece bu müşkülün halledilmiş olur" buyurdu. Abdülhâlık Goncdüvânî (r.a.) bu işâret üzerine, mes'elelerini halledecek o büyük zâtı beklemeye başladı. Birgün Hızır aleyhisselâm yanına geldi. Ona, Allahü teâlâyı gizli ve açık zikretme, anma yollarını öğretti ve onu ma'nevî evlâtlığa kabûl edip, "Kalbinden "La ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah" Kelime-i tayyibesini şöyle şöyle zikredersin!" diye ta'rîf etti. Abdülhâlık hazretleri de, ta'rîf üzere, bu mübârek Kelime-i tevhîdi sessiz olarak, kalben söylemeğe başladı. Bunu, kendisine bir ders olarak kabûl etti. Bu hâl, kendisinin ma'nevî makamlarda pekçok yükselmesine sebep oldu.

Abdülhâlık Goncdüvânî (r.a.) buyurdu ki: "Yirmiiki yaşında idim. Hızır aleyhisselâm beni, Mâverâünnehr'de yaşayan büyük âlim ve velî Yûsuf-i Hemedânî hazretlerine gönderdi. Ondan tam istifâdeye kavuştum."

Bu sebeple, Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerinin sohbette üstadı Yûsuf-i Hemedânî (r.a.), zikir tâlim hocası da Hızır (a.s.) idi.

Abdülhâlık Goncdüvânî (r.a.) beş vakit namazını Kâ'be-i muazzamada kılar, tekrar Buhârâ'ya dönerdi. Bir Aşure günü talebelerine ders veriyordu. Evliyâlık hallerini anlatıyordu. Görünüşü müslüman kıyâfetinde olan bir genç kapıdan girip, talebelerin arasına oturdu. Abdülhâlık hazretleri arada sırada o gence bakıyordu. Bir müddet onun sohbetini dinleyen genç. "Efendim! Resûlullah (s.a.v.) **"Mü'minin firâsetinden korkunuz. Çünkü o, Allahın nûru ile bakar"** buyuruyor. Bu hadîs-i şerîfin sırrı nedir?" diye sordu. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, "Sırrı şudur ki; belindeki zünnârını (hıristiyanların ibâdette bellerine bağladıkları ve ucunda haç asılı parmak kalınlığında yuvarlak ip) kesip çıkar ve müslüman olmakla şereflen!" buyurdu. Genç i'tirâz edip, "Allahü teâlâya sığınırım, benim belimde zünnâr mı var?" deyince, Abdülhâlık (r.a.) bir talebesine işâret etti. Talebe, o gencin üzerindeki hırkasını çıkarınca, belinde zünnâr bağlı olduğu görüldü. Bu hâdise karşısında genç, çok mahcûb oldu. Ne yapacağını şaşırdı. Kalbinde İslâmiyete karşı bir sevgi meydana geldi. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerine muhabbet, sevgi duymaya başladı. Böylece evliyânın, Allahü teâlânın nûruyla baktığının ne demek olduğunu çok iyi anladı. Kelime-i şahadet getirip müslüman olmakla şereflendi. Sâdık talebelerinden oldu. Bunun üzerine Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri talebelerine dönerek buyurdu ki, "Ey dostlar! Gelin biz de ahde uyalım, zünnârımızı keselim, imân edelim. Şöyle ki, bu genç maddî zünnârı kesti, biz de kalbe âid zünnârı keselim. O da, kibr ve gurûrdur. Bu genç, af dileyenlerden oldu; biz de affa mazhar olalım" buyurdu. Dostlar arasında şaşılacak hâller göründü. Hazreti Hâcenin ayaklarına düştüler, tövbelerini yenilediler. Hep birlikte tövbe ettiler ve kalblerinin Allahü teâlâdan başka bir şeye bağlılıkları kalmadı.

Birgün huzûruna bir kimse gelip, "Eğer Allahü teâlâ beni Cennet ile Cehennem arasında muhayyer kılsa, ben Cehennemi seçerim. Zira bütün ömrümde nefsimin arzusu üzerine amel etmedim. O halde Cennet nefsin muradıdır. Cehennem ise, Allahü teâlânın muradıdır" dedi. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri bu sözü red ederek, "Kulun seçme hakkı yoktur. Her nereye git derlerse oraya gideriz. Nerede kalın derlerse orada kalırız. Kulluk budur. Senin dediğin kulluk değildir" buyurdu. O kimse de, "Efendim! Tasavvuf yolunda bulunan kimseye şeytân yaklaşabilir mi?" diye sordu. Tasavvuf yoluna yeni gelmiş bir talebe, nefsini emmâre olmaktan kurtaramamış ise, birşeye Öfkelendiği zaman şeytan ona yaklaşabilir. Şayet nefsi mutmainne derecesine çıkmış ise, o kimsede öfkelenmek yerine, gayret hâsıl olur. Her ne zaman gayret etse, şeytan ondan kaçar. Bu kadar sıfat o kimseye kâfidir. Yeter ki, Hakka yönelsin. Allahü teâlânın Kitabına ve Resûlünün sünnetine sarılsın. Bu iki nûr arasında tasavvuf yolunda yürüsün" buyurdu.

Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, Allahü teâlânın indinde duâsı makbûl olan kimselerden idi. İnsanlar ve cinler onun duâsına kavuşmak için, uzak yerlerden bile gelirlerdi. Birgün Abdülhâlık Goncdüvânî'nin (r.a.) huzûruna uzak yerden bir misâfir, biraz sonra da yanlarına, güzel sûretli, temiz giyimli bir genç geldi Abdülhâlık hazretlerinden düâ isteyip hemen ayrıldı. Misâfir, "Efendim! Bu gelen genç kimdi acaba? Gelmesi ile gitmesi bir oldu" dedi. O da, "Bizi ziyârete gelip duâ istiyen bir melek idi" buyurdu. Misâfir hayret etti ve "Efendim! Son nefeste îmân selâmeti ile gidebilmemiz için bize de duâ buyurur musunuz?" diye arzuda bulundu. Bunun üzerine Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, "Her kim farzları eda ettikten sonra duâ ederse, duâsı kabûl olur. Sen, farz olan ibâdeti yaptıktan sonra duâ ederken bizi hatırlarsan, biz de seni hatırlarız. Bu durum hem senin, hem de bizim için duânın kabûl olmasına vesîle olur" buyurdu.

(Allahü teâlâ, Resûlullahın ve evliyâsının duâsını kabûl edeceğini Kur'ân-ı kerîmde bildirmektedir. Nitekim hadîs-i şerîfte, **"Saçları dağınık ve kapılardan kovulan öyle kimseler vardır ki, bir şey için yemîn etseler, Allahü teâlâ, onları doğrulamak için o şeyi yaratır"** buyuruldu. Allahü teâlâ sevdiği kullarını yalancı çıkarmamak için, yemîn ettikleri şeyleri bile yaratınca, duâlarını elbet kabûl buyurur. Allahü teâlâ mü'min sûresinin altmışıncı âyetinin meâlinde, **"Bana duâ ediniz! Duânızı kabûl ederim"** buyurdu. Duâların kabûl olması için şartlar vardır. Bu şartları taşıyan duâ elbet kabûl olunur. Herkes bu şartları bir araya getiremediği için, duâlar kabûl olmuyor. Bu şartları yaptıklarına güvenilen âlimlerin, velilerin duâ etmeleri için, onlara yalvarmak şirk olmaz. Allahü teâlâ, sevdiklerinin rûhlarına işittirir. Onların hatırı için istenileni yaratır. Onların rûhları diri iken de, öldükten sonra da, Allahü teâlânın verdiği kuvvet ile ve izni ile dirilere yardım ederler. Böyle inanarak evliyâdan yardım istemek, Allahü teâlâdan başkasına tapınmak olmaz. Allahü teâlâya tapınmak, O'na inanmak, O'ndan istemek olur.

Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri, Vasıyyetname risalesinde ma'nevî oğulları Hâce Evliyâyı Kebîr'e buyurdular ki: "Sana vasıyyet ederim ey oğul ki; her hâlinde ilim, edeb ve takvâ üzere ol! İslâm âlimlerinin kitaplarını oku! Fıkıh ve hadîs öğren! Câhil tarikatçılardan sakın! Şöhret yapma! Şöhretde âfet vardır. Aslandan kaçar gibi câhillerden kaç! Bid'at sahibi sapıklar ile ve dünyâya düşkün olanlar ile arkadaşlık etme! Helâlden ye! Çok gülme! Kahkaha ile gülmek gönlü öldürür. Herkese şefkat ve merhamet et! Kimseyi hakîr görme! Kimse ile münâkaşa, mücâdele etme! Kimseden bir şey isteme! Tasavvuf büyüklerine dil uzatma! Onları inkâr eden felâkete düşer. Mayan fıkıh, evin mescid olsun!"

Tasavvufta meşhûr olan (onbir temel kelime), Abdülhâlık Goncdüvânî'nin sözlerindendir.

---

1) Reşâhat sh. 25

2) Câmi'-il-kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 50

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3066

4) İrgam-ül-mürîd sh. 51

5) Behcet-üs-seniyye sh. 13

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 972

7) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 28

8) Menâkıb-ı Abdülhâlık Goncdüvânî, Fadlullah bin Rüzbehân İsfehânî. Yahyâ Tevfîk kısmı No. 190

9) Risale fî âdâb-ı tarikatı li-Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî Yahyâ Tevfîk kısmı. No: 190

ABDÜLKÂDİR-İ GEYLÂNÎ

(Bkz. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî)

ABDÜLKÂHİR SÜHREVERDÎ (Ebü'n-Necîb)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'n-Necîb olup ismi, Abdülkâhir bin Abdullah bin Sa'd bin Hüseyn bin Kâsım bin Alkame bin Nadr bin Muâz bin Abdurrahmân bin Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr es-Sıddîk'dır (radıyallahü anhüm) Diyâüddîn es-Sühreverdî adıyla anılır. Sühreverdî hazretleri takriben 490 (m. 1097) senesinde Sühreverd denilen yerde doğdu.

Gençliğinde Bağdad'a geldi. 563 (m. 1168) senesi Cemâzil-âhır ayının onyedinci Cum'a günü ikindi vakti Basra'da vefât etti. Ertesi gün erkenden tekkesine defnolundu.

Sühreverdî hazretleri, fıkıh ilmini Nizâmiyye Medresesi'nde hocalık yapan Es'ad Mühenî'den, tasavvuf ilmini İmâm-ı Gazâlî Tûsî'nin birâderi Ahmed eş-Şihâb'dan, hadîs ilmini Ali Bin Neyhan'dan tahsil etti. Tasavvuf yoluna girince, uzun zaman insanlardan uzak yaşadı ve uzlete çekildi. Daha sonra insanlar arasına girdi. Onları va'zü nasîhatlarıyla Allahü teâlâya çağırdı. Onun gayreti sebebiyle çok kimse hakîkî müslüman olma saadetine kavuştu. Kendisinden Ahmed Şihâb'in birâderzâdesi Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî, İbn-i Asâkir, Sem'ânî, Abdullah bin Mes'ûd bin Abdullah bin Matar er-Rûmî gibi seçilmiş zâtlar ilim ve edeb öğrendiler.

Sühreverdî hazretleri, hırkasını Kâdı Vecihüddîn'den giydi. O da şeyh Ferec ez-Zencânî'den, o, Şeyh Ebü'l-Abbâs en-Nehâvendî'den, o, Muhammed bin Hafif eş-Şîrâzî'den, o, Kâdı Ruveym Ebû Muhammed el-Bağdâdî'den, o da, Cüneyd-i Bağdâdî'den ilim ve feyz almıştır.

Abdülkâhir Sühreverdî, nefsine hâkim ve Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hâline benzer bir hâl üzere olduğu nakledilir. Çünkü Sühreverdî hazretleri, zâhir ve bâtında, her haliyle İslâmiyetin edeb dâiresinde hareket ederdi. Kendisi ve talebeleri için Bağdad'ın batı yakasında büyük bir tekke inşâ edildi. Onun dersleriyle çok kimseler İslâmiyetin nurlu yolunu öğrendi. Dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular.

Sühreverdî hazretleri, meşhûr Nizâmiyye Medresesi'nde ders vermesi için da'vet edildi. 545 (m. 1150) senesi Muharrem ayının yirmiyedinci günü bu da'veti kabûl edip, orada bir müddet hadîs dersi verdi. Onun dersinin bereketi hemen görüldü. Bütün talebeler tam bir dikkat ve edeb ile istifâdeye koştular. 547 (m. 1152) senesinde Câmi-i Atîk'de va'zü nasihatte bulundu. Sonra Şam'a geri döndü. Adâlet sahibi bir sultan olan Nûreddîn Mahmûd, Sühreverdî hazretlerinin Şam'a teşrîfine çok memnun oldu. Kısa bir süre de Şam'da kalıp va'zü nasihatte bulunan Sühreverdî hazretleri Bağdad'a döndü.

Kendisi anlatır: "Birgün hocamın huzûruna girdim. Bende bir gevşeklik ve isteksizlik hâli vardı. Hocam buyurdu ki: "Sende bir karartı, bir zulmet seziyorum." Bunun sebebini anladım ve bu hocamın bir kerâmetiydi. Oradan ayrıldım, İki-üç gün birşey yemedim. Azığım da yoktu. Dicle kenarına gidip suya girdim ve açlığım böylece gitsin istedim. Fakat gitmedi. Bir zaman sonra, sokakta giderken birisini gördüm. Yanında başkaları da vardı. Ellerindeki tokmakla pirinçleri dövüyor, un hâline getiriyorlardı. Onlara, "Beni de ücretle çalıştırır mısınız?" dedim. "Ellerini görelim" dediler. Gösterdiğimde, "Bu eller ancak kalem tutar" dediler. Sonra bana, içine altın konmuş bir kâğıt uzattılar. Ben de "Bunu alamam, zira bir iş yapmadım ki, eğer yazılacak birşey varsa onu yapabilirim" dedim, içlerinden biri uyanık biri idi. Orada yüksek bir yere çıktı. Yukarıdan hizmetçisine seslenip, "Ona bir tokmak ver" dedi. O da tokmağı bana verdi. Onlarla beraber pirinci tokmakladım. Böyle işe alışık değildim, İş sahibi göz ucu ile bana bakıyordu. Bir saat geçti. Sonra iş sahibi beni çağırdı. Ben de gittim. Bana bir miktar altın verdi ve: "İşte senin ücretin" dedi. Onu aldım ve oradan ayrıldım. Sonra, Allahü teâlâ benim kalbime ilim öğrenmek arzu ve isteğini verdi. Din bilgilerini en ince noktalarına kadar öğrendim. Usûl-i dîn, Usûl-i fıkh, Vâhidî'nin "Vesît"ini, tefsîr ve çok hadîs-i şerîf kitaplarını ezberledim."

Serrâc ed-Dımeşkî ve Şihâbüddîn es-Sühreverdî anlatır: "Birgün Sühreverdî hazretlerinin huzûruna üç hıristiyan ve üç yahudi gelmişti; Onlara îmânı ve İslâmı anlattı. Kabûl etmediler. Sonra onların herbirinin ağzına sütten bir yudum verdi. Bundan sonra herbiri, Kelime-i şehâdeti söyleyip müslüman oldu. "O sütü içince, kalbimizdeki (Hıristiyanlık ve Yahudiliğin) bütün küfür

pisliklerinin dışarı çıktığını hissettik" dediler. Abdülkâhir Sühreverdî buyurdu ki: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin önce müslüman olmayışınızın sebebi; şeytanlarınız size mâni oluyordu. Onlar burada önce ıslah oldu. Size Allahü teâlânın hidâyet vermesi için biz de duâ ettik." Sühreverdî hazretleri sonra mübârek ellerini onların gözlerine sürdü. Kerâmet olarak, onlar uzak yerlerdeki tanıdıklarını gördüler ve onlara müslüman olduklarını bildirip, İslâm Dînine da'vet ettiler."

Sehâvî şöyle anlatır: "Birgün Sühreverdî hazretleriyle Bağdad'ın sultan çarşısından geçiyorduk. Sühreverdî hazretleri, oradaki bir kasap dükkânında soyulup asılmış bir koyuna bakmaya başladı. Buyurdu ki; "Bu koyun bana diyor ki, ben leşim." Bunu işiten kasap düşüp bayıldı. Daha sonra suçunu i'tirâf etti ve bir daha böyle yapmıyacağına söz verip, tövbe etti.

Menâvî anlatır: "Sühreverdî hazretleri birgün yanında bulunanlara, "Biz fakiriz, ihtiyâcınızı, yalnızlığı seven Allahü teâlâdan isteyin. Size bir kapı açar. Bu yolda devâm ediniz" buyurdu. Böyle yaptılar. Daha sonra tanıdıkları olan İsmâil Betâihî isminde birisi geldi. Elinde bir kâğıt vardı. Onda da otuz tane dâire vardı. "Bunu alın" dedi. Az bir zaman sonra başka birisi de çıka geldi ve ortaya bir mikdar altın koydu. Sühreverdî hazretleri getirilen bu altınları saydı, tam otuz tane idi ve elden bırakılan her bir altın o kâğıttaki dâiresine düştü. Tam o dâire büyüklüğünde idi. "Alın bunları, ihtiyâcınıza sarfedin, bu, İsmâil hazretlerinin bir kerâmetidir" buyurdu."

Şâ'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Fakir bir kimse Abdülkâhir Sühreverdî'nin evine gelip bir müddet kaldığında, onun odasına hergün girer, hâlini sorar ve ona, "Sende şöyle hâller meydana gelir, nice şeyler sana ma'lûm olur. Bütün bu hâllere kavuşmanla birlikte, sana şöyle şöyle sûrette biri gelir. O şeytandan sakın" buyururdu. Aynen haber verdiği şeyler o fakirin başına gelirdi."

Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî anlatır: "Birgün amcam Abdülkâhir hazretlerinin yanına bir köylü geldi. Beraberinde bir buzağı getirmişti. "Efendim bu buzağıyı sizin için nezretmiştim. Buyurun" dedi. Amcam; "Bu buzağı diyor ki, nezredilen ben değilim. Ben başka bir kişi için nezredildim. Sizin için nezr edilen bir başkasıdır" dedi. Az sonra birisi geldi. Onun da elinde bir buzağı vardı. Hemen "Efendim sizin için nezr edilen budur. Elinizdeki başkasına âittir" dedi. Onu aldı ve gitti.

Bir defasında amcam Sühreverdî ile giderken, köprü üzerinde birisini gördük. Meyve götürüyordu. Ona, "Bunları bana sat" buyurdu. O da, "Niçin?" dediğinde, "Çünkü o meyveler diyor ki, "Beni bu kişiden satın al. Çünkü o, beni içki içmek için satın aldı" dedi. O kişi düşüp bayıldı. Daha sonra amcamın huzûruna gelip tövbe etti ve "Benim bu hâlimi Allahtan başka kimse bilmiyordu. Fakat Sühreverdî hazretlerine hâlim ma'lûm olmuş" dedi.

Birgün Bağdad'da Kerh denilen bir yere geldik. Orada bir evden sarhoş kimselerin seslerini işittik. Amcam oraya girdi. O evin altında bir yerde, namaz kılıp duâ etti. Sonra eve girdik. Onların toplandığı odaya vardığımızda, içtikleri şarabın su hâline döndüğünü gördük. Hepsi tövbe etti. Amcamın talebesi olmakla şereflendiler."

Sühreverdî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Âdâb-ül-mürîdîn, 2. Şerh-ül-esmâ-ül-hüsnâ, 3. Muhtasâr-ı mişkât-ül-mesâbih lil-Begâvî, 4. Müsannefi fî tabakât-üş-Şâfiiyye.

Abdülkâhir Sühreverdî'nin yazmış olduğu Âdâb-ül-mürîdîn adlı eserinden ba'zı bölümler:

Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin sonuncusu Muhammed aleyhisselâma ve O'nun âline ve Eshâbına salât ve selâm olsun. Bil ki; herhangi birşeye tâlib olan, onu isteyen kimsenin, önce o şeyin mahiyetini, ne olduğunu bilmesi gerekir. Böylece talibin o husûsa rağbeti, isteği artar. Bir kimse ahlâk ilmi ehlinin akidelerini, zâhir (dış) ve bâtınlarıyla (içleriyle) alâkalı âdabını, aralarında cereyan eden konuşmalardaki ifâdelerin ve kullandıkları kelimelerin ne ma'nâya geldiğini bilmelidir ki, sözlerinde ve işlerinde onların izinde bulunabilsin.

Onların kısaca i'tikâdları ve âdabı şöyledir: Allahü teâlâ birdir. O'nun ortağı yoktur. O'nun eşi, benzeri ve zıddı yoktur. O'nun kâmil sıfatları vardır. Noksan sıfatlardan münezzehtir. O, kendisi tarafından bildirilen isimlerle isimlendirilir. O, cisim değildir. Allahü teâlânın bekâsı vâcibdir. O'nun varlığının öncesi yoktur. O'nun zâtı anlatılamaz.

Ahlâk ilmi âlimlerinden birisine, Allahü teâlâ hakkında sorulduğu zaman şöyle cevap verdi: "Eğer Allahü teâlânın zâtını soruyorsan, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"O'na benzer hiçbir şey yoktur"** (Şûrâ-11) buyurulmuştur. O'nun sıfatlarını soruyorsan, İhlâs sûresinde buyurulduğu gibidir. Meâlen şöyledir: **"O Allah tekdir. Allah Sameddir** (Her yaratığın muhtaç olduğu eksiksiz bir varlıktır). **Doğurmadı. O, doğurulmadı da. Hiçbir şey de O'na denk olmamıştır."** Eğer ismini soruyorsan, Kur'ân-ı kerîmde meâlen Allahü teâlâ buyurdu ki: **"O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allahtır. Gizliyi de aşikârı da bilendir. O, Rahmândır** (dünyâda bütün kullara rahmet edendir) **Rahimdir** (âhırette yalnız mü'minlere merhamet edendir)**"** (Haşr-22). (Allahü teâlânın daha başka isimleri de vardır. Allahü teâlânın isimleri sonsuzdur. Binbir ismi var diye meşhûrdur. Ya'nî isimlerinden binbir tanesini insanlara bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâmın dininde, bunlardan doksandokuzu bildirilmiştir. Bunlara Esmâ-i Hüsnâ denir. Allahü teâlânın isimleri tevkifidir. Ya'nî, İslâmiyette bildirilen isimleri söylemek caizdir. Bunlardan başkasını söylemek caiz değildir. Meselâ, Allahü teâlâya âlim denir. Fakat âlim demek olan fakîh denmez. Çünkü İslâmiyet Allahü teâlâya fakîh dememiştir. Allah ismi yerine tanrı demek caiz değildir. Fakat "Birdir Allah, O'ndan başka tanrı yok" denilebilir. Eğer O'nun fiilini (işini) soruyorsan, Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki; **"Göklerde ve yerde ne varsa hepsi** (O'na muhtaçtır. Hacetlerini) **O'ndan isterler. O, her an bir iştedir"** (Diriltmek, öldürmek, azîz kılmak, alçaltmak, zengin yapmak, fakir yapmak, duâ edene icabet; etmek, istiyene vermek, v.s. gibi.) (Rahmân-29).

Onlar Allahü teâlânın istivası hakkında Mâlik bin Enes'in (r.a.) söylediğini söylemişlerdir. Mâlik bin Enes'e (r.a.) istiva sorulduğunda, Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini nakletti: **"İstivanın olduğu bilinir. Keyfiyeti** (nasıl olduğu) **mechûldür** (bilinmez). **Ona îmân vâcibdir. Ondan suâl bid'attir. Onu inkâr küfürdür."**

Onlar yine icmâ' ettiler ki: Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir. Mushaflarımızda yazılı olup, dillerimizle okunur, kalblerimizde muhafaza edilir.

Allahü teâlâyı mü'minler Cennette görecektir. Fakat, nasıl olduğu bilinmeyen, bir görmekle göreceklerdir. Nasıl olduğunu bilinmiyeni anlaşılmayanı görmek de, nasıl olduğu anlaşılmayan bir görmek olur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kıyâmet günü Rabbinizi, ondördüncü gecesinde ayı dolunay hâlinde gördüğünüz gibi göreceksiniz."**

Îmân ve ikrâr, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiğine ve Resûlullah efendimizin haber verdiği şeylerin hepsinedir. Resûl-i ekremin haber verdiği şeyler de; Cennet, Cehennem, Levh-i mahfûz, Kalem, Havz, Sırat, şefaat, Mizan, Sûr'un üfürülmesi, kabir azâbı, Münker ve Nekir'in suâli, öldükten sonra dirilmek, Cennet ve Cehennemin ebedî (sonsuz) olarak devam

etmek üzere yaratıldıkları, Cennet ve Cehennem ehlinin oralarda sonsuz kalacakları, Cennetliklerin ni'metlere kavuşacağı, Cehennemliklerin azâb görecekleri, fakat Cehennemlikler arasında olan günahkâr mü'minlerin Cehennemde ebediyyen kalmıyacakları v.s. bildirildi.

Kulların bedenlerini Allahü teâlâ yarattığı gibi, onların işlerini de O, yaratır. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Halbuki sizi de, yaptıklarınızı da Allah yaratmıştır"** (Saffât-96) buyurdu.

Allahü teâlâ kullarının küfründen, imansız olmasından ve günahlarından râzı değildir. Her iyi ve kötü kimsenin arkasında namaz kılmak caizdir. Ehl-i kıble olan hiç kimse için, yaptığı bir hayır işten ve iyilikten dolayı, bu Cennetliktir diye şehâdette bulunulamaz. Yine hiçbir kimsenin işlediği büyük günahtan dolayı, Cehenneme gideceğine şehâdet edilemez.

Allahü teâlâ, peygamberleri vasıtasıyle insanlara kitaplar göndermiştir. Peygamberler, insanların en üstünleridir. Muhammed aleyhisselâm da onların en üstünüdür. Allahü teâlâ, O'nunla Peygamberliği sona erdirdi (O'ndan sonra peygamber gelmiyecektir). Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali, sonra aşere-i mübeşşerenin tamâmı, sonra Peygamber efendimizin (s.a.v.) kendilerini Cennetle müjdelediği kimseler. Sonra Bedr gazâsında bulunan üçyüzonüç kişi, sonra Uhud gazâsında bulunanlar, sonra Bî'at-ur-rıdvân, ya'nî ağaç altında Resûlullaha söz veren bindörtyüz kişi, en üstündür. (Bu üstünlük önce îmâna gelmek, din için herkesten çok mal vermek ve canını feda etmektir. Ya'nî dinde sonra gelenlere üstâd olmaktır. Sonra, ilimleriyle amel edenler, sonra, insanlara en fâideli olanlardır.

Mü'minler arasında üstünlük bakımından farklılık olduğu gibi, melekler arasında da vardır.

Helâli, aramak farzdır. Yeryüzünde helâl her zaman bulunur. Allahü teâlâ, kullarından helâli aramalarını istedi. Fakat mümkün olanı istedi. Ancak, helâl bir yerde çok, diğer yerde azdır. Arayıp bulmak kula düşer.

Dinde inanılması lâzım gelen şeyleri dil ile ikrâr (söyleyip), kalb ile tasdik ettikten (inandıktan, kabûl ettikten) sonra, şartlarına uygun amel yapmakla, kalbdeki îmân parlar. Kişi, îmânı dili ile söylemelidir. Hiçbir zarûret olmadan dil ile îmânı söylememek küfre sebep olur. Dili ile îmânı olduğunu söylediği hâlde, kalbinden inanmıyan, müslüman değildir. O kimse münâfıktır. Ameli terk eden fâsık olur. Sünnet-i seniyyeye uymayan, bid'at sahibidir. İnsanlar, îmân bakımından birbirlerinden farklı derecelere sahiptirler.

Konuşurken yeri gelince "İnşâallah" demelidir:

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"And olsun ki, Allah gerçekten Peygamberine o rü'yâyı hak olarak doğru gösterdi. And olsun ki, İnşâallah emniyet içinde kimseler olarak, başlarınızı traş etmiş ve kısaltmış olduğunuz hâlde, korkmaksızın, mutlaka Mescid-i Harâm'a gireceksiniz..."** (Fetih-27) buyurdu. Fakat bu âyet-i kerîmede "İnşâallah" şek ve şüphe üzerine buyurulmamıştır. Tasavvuf büyüklerinden birisine, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde "İnşâallah" buyurması hakkında sorulunca; "Allahü teâlâ "İnşâallah" buyurmakla, kullarına böyle söylemeyi, öğretmeyi murâd etmiştir" buyurdu. Âyet-i kerîmede Allahü teâlâ kamil ilmi ile "İnşâallah" derse, ilmi noksan olan kulların konuşmalarında, "İnşâallah" demeleri gerektiği hakkında işâret vardır. Bu yüzden Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kabristanda **"İnşâallah biz size yakında katılacağız"** buyurmuştur. Halbuki, Peygamber efendimizin ölüm hakkında ve onlara kavuşma husûsunda hiçbir şüphesi yoktu.

İyilik ve takvâ üzere yardımlaşmalıdır. Kazanç, ticâret ve san'at mübahtır. Kişi mecbûr kalırsa, başkasından birşey isteyebilir. Zengin kimsenin istemesi doğru değildir. Rızâ gösterilen fakirlik, zenginlikten üstündür. Bundan dolayı Resûlullah efendimiz (s.a.v.) fakirliği tercih etti. Resûlullah efendimize (s.a.v.) yeryüzünün hazînelerinin anahtarı arz edildiği zaman, Cebrâil (a.s.) fakirliği işâret etti. Yine Cebrâil (a.s.) Peygamber efendimize (s.a.v.) tevâzu etmesini de işâret etti. Bu sebeple Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Yâ Rabbî! Bir gün aç, bir gün tok olmayı istiyorum. Acıktığım zaman sana yalvarırım, doyduğum zaman sana hamd eder, seni anarım"** buyururdu.

Tasavvuf ehli, Allahü teâlânın kazâsına rızâ göstermeyi, belâya sabretmeyi, ni'metlere şükür etmeyi, herkese vâcib görmektedirler. Allahü teâlânın azâbından korkmak, rahmetinden ümid kesmemek, kul için iki sağlam iptir ki, kulları Allahü teâlâya karşı edebe muhalif iş yapmaktan alıkoyar. Ümit ve korku hâline sahip olmayan her kalb haraptır, insan, aklı yerinde olduğu müddetçe Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, kulluk vazîfelerini yapmakla mükelleftir. Ancak kulun kalbi, ma'nevî kirlerden temizlenip, kalbi dâima Allahü teâlâ ile beraber olunca, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınırken ve kulluk vazîfelerini yaparken, kendisinde bir zorluk ve meşakkat hissetmez hâle gelir. Fakat yine emirlere uyup, yasaklardan sakınmakla me'mûrdur. Havada bağdaş kurup otursa bile, insan olmak, hiç kimseden kaybolmaz. Ancak beşerî durum, ba'zan kuvvetli, ba'zan zayıf olur. Sıddîklar, nefislerinin köleliğinden kurtulmuşlardır. Âriflerde, kötü sıfatlar bulunmaz.

Allahü teâlâ için sevmek, O'nun için buğzetmek, îmânın en güvenilir ve sağlam kulplarındandır. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker (iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak) yapmak imkânı olan herkese, imkânı nisbetinde lâzımdır.

Evliyânın kerâmeti haktır. Evliyâ Peygamber efendimizin (s.a.v.) zamanında ve ondan sonraki asırlarda da kerâmet gösterdiler. Peygamberlik mu'cize ile değil, Allahü teâlânın onları peygamber olarak göndermesi ve vahy göndermesi ile sabit olur. Peygamberlerin mu'cize göstermesi ve o mu'cize ile inkâr edenlere peygamberliğini isbât etmesi lâzımdır. Velinin ise kerâmetini gizlemesi lazımdır. Fakat Allahü teâlânın, kerâmeti veli kulunda izhâr etmesi (göstermesi) müstesnadır.

Ahlâk ilmi ehli, dinde mücâdele ve münâkaşadan insanları men ettiler. Dünyâ ve âhırette kendilerine fayda verecek şeyleri öğrenip, bunlarla meşgûl olmayı, zararlı olanlardan ise sakınmayı tavsiye ettiler.

Dînen giyilmesi haram olanların dışında, bütün elbiseleri giymek mübahtır. Gösterişli ve süslü olmayan elbiselerle yetinmelidir. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Az fakat kâfi gelen, çok fakat Allahü teâlâdan alıkoyandan daha hayırlıdır"** buyurdu. Zira dünyânın helâl elbiseleri için, yarın kıyâmet gününde hesap, haram olanları için de ceza vardır.

Ma'nâyı bozmadığı ve tegannî olmadığı müddetçe, Kur'ân-ı kerîm okurken sesi güzelleştirmek müstehabdır. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte; **"Kur'ân-ı kerîmi seslerinizle süsleyiniz"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Herşeyin bir süsü vardır. Kur'ân-ı kerîmin süsü ise, güzel sestir"** buyuruldu. (Elhân ile, ya'nî mûsikîye uyarak tecvidi bozmak bid'at ve dinlemesi de büyük günahtır.) Resûlullah efendimize (s.a.v.) şiir hakkında sorulduğu zaman: **"O bir sözdür, iyisi iyi, kötüsü de kötüdür"** buyurdu. İçerisinde nasihatler ve hikmetler, Allahü teâlânın ni'metlerinden, sâlih ve iyi kimselerin ve takvâ

sahiplerinin güzel hâllerinden bahseden şiirler iyi olanlarıdır. Bunları dinlemekte hiçbir mahzur yoktur. Bir takım yerlerden, zamanlardan ve ümmetlerden bahseden şiirler de dinlenebilir. Hiciv ve kötülük bulunan şiirleri dinlemek günahtır. Nefsin hoşuna giden, şehveti tahrik eden şiirleri okumak haramdır.

Dinde bilinmesi zarurî olan bilgileri, helâl ve harama dâir bilgileri öğrenmek her müslümana lâzımdır. Çünkü bunlara uygun amel yapmak, ancak bunları bilmekle mümkün olur. Yaşanmayan ve tatbik edilmeyen bir ilim, meyvesiz ve fâidesiz olur. Bilmeden, gelişi güzel yapılan bir amel ise, eksik olur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"İlim taleb etmek, her müslümana farzdır"** buyurdu.

Ahlâk ilmi ehli, müslümanlar arasında ameldeki ayrılığı (Amelde dört hak mezhebi) inkâr etmezler. Zîrâ Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde: **"Ümmetimin âlimleri arasındaki ayrılık rahmettir"** buyurdu. Tasavvuf büyüklerinden birisine, ihtilâfları (farklı ictihâdları) rahmet olan âlimlerin kimler olduğu soruldu. O anda şöyle cevap verdi: "Onlar Allahü teâlânın kitabına sarılan, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymaya çok gayret eden, Eshâb-ı Kirâmın yolunda giden âlimlerdir. Bunlar da hadîs âlimleri, fıkıh âlimleri ve tasavvuf büyükleri olmak üzere üç kısma ayrılır. Hadîs-i şerîfler, Edille-i şer'iyyenin (dîni hükümlerin çıkarıldığı dört kaynağın) ikincisidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Peygamber size ne verdi ise, onu alın. Size neyi yasak etti ise, onu da almayın.** (Yapma dediğini yapmayın). **Allahtan korkun, çünkü Allah, çok şiddetli azâb sahibidir"** (Haşr-7) buyuruyor. Hadîs âlimleri, hadîs-i şerîf dinlemek, onları nakletmek, derlemek ve sahih olanını, sahih olmayandan ayırmakla uğraşırlar. Onlar dînin bekçileridirler. Fıkıh âlimlerine gelince; onların, hadîs âlimlerine üstünlükleri vardır. Çünkü onlar, hadîs-i şerîfleri anlayıp, onlardan hüküm çıkarırlar. Dînin hükümlerini bildiren onlardır. Tasavvuf ehli ise, bu iki sınıf âlimlerin bildirdiklerine uyarlar. Bid'at işlemekten uzak dururlar. Sünnet-i seniyyeye bağlıdırlar. Onlar, fıkıh âlimlerinin icmâ' ettikleri husûslara uyarlar. Bağlı oldukları mezheb içindeki fıkıh âlimlerinin ihtilâf ettikleri husûslarda en güzel ve evlâ olanı alırlar. Te'vîllere ve nefse uymaktan doğan bid'atlere yapışmak onların yolu değildir. Sonra, tasavvuf âlimlerinin yüksek ilimleri ve şerefli hâlleri vardır. Onlar mu'âmelât bilgilerinden, kötü ve çirkin olan hâllerin neler olduğundan, şerefli makamlardan anlatırlar. Tövbe, zühd, vera', sabır, rızâ, tevekkül, muhabbet, ümit ve korku, müşâhede, kanâat, doğruluk, ihlâs, şükür, zikir, tefekkür, murâkabe, ibret almak, Allahü teâlâdan korkmak, O'na ta'zîm, günahlara pişmanlık, haya, fenâ, bekâ, nefsi tanımak, nefsle mücâdele, riyanın incelikleri, gizli şehvet, gizli şirk ve bunlardan kurtulmak, gibi husûslardan bahsederler. Tasavvuf âlimleri, zikirlerin hakîkatleri, insana Allahü teâlâyı unutturan, O'ndan uzaklaştıran çeşitli hâllere dâir hakîkatlerden konuşurlar. Bir kimse, bu üç ilim dalından birinde bir konuya takılsa, o sahanın âlimine müracaat eder. Meselâ, hadîs ilminden anlaşılmayan bir mes'ele için, hadîs âlimlerine müracaat edilir. Fıkhın inceliklerinden bir müşkülü olan kimse, fıkıh âlimlerine; hâl bilgilerinden, meselâ vera'nın incelikleri, tevekkül sahiplerinin makamları hakkında müşkülü olan ise, tasavvuf ehline müracaat eder. Kim bunun aksini yaparsa, hatâ eder.

Tasavvuf (Ahlâk ilmi) büyüklerinin, tasavvufla ilgili konular hakkında sorulan suâllere verdikleri cevaplar, duruma göre farklılık arz eder. Her tasavvuf büyüğü, ya kendi durumuna göre veya suâl soranın durumuna ve derecesine göre cevap verir. Suâl soran talebe ise, ona zâhirî ilimlere, fıkıh kitaplarına göre cevap verirler. Suâl soran tasavvufta orta mertebelerden birisinde ise, onun hâline göre cevap verirler. Suâl soran ârif ise, hakîkat cihetinden cevap

verirler. Bu durumu, tasavvuf büyüklerinden birisinin şu sözü çok güzel açıklamaktadır "Tasavvufun başı ilim, ortası amel, sonu mevhibedir (Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı olan ma'nevî ilimdir), ilim, muradı (maksadı) açar. Amel, istemeye yardımcı olur. Mevhibe, amelin meyvesine ulaştırır. Ahlâk ilmi ehli üç kısımdır. Mürid (talebe) durumunda olan tâlibdir. Orta derecede olan (daha yoldadır). Sona varmış olan, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş olandır. Talebe, muradına ermek için çalışır. Orta derecede olan, makamların âdabını gözetmekle meşgûldür. Bir hâlden diğer bir hâle yükselir. O, devamlı ilerleme halindedir. Sona varmış olan ise, bütün makamları aşmış ve artık istikrâra kavuşmuş bir haldedir. Çeşitli hâller, onda bir değişiklik meydana getiremezler. Talebe, nefsiyle, şehvetiyle ve şeytanla mücâdele etme, hazlarından uzak kalma mertebesindedir. Orta mertebede olan, murada kavuşabilir miyim, yoksa kavuşamaz mıyım korkusu ile içinde bulunduğu hâllerde doğruluğa riâyet, makamlarda edebi gözetme mertebesindedir. Sona ulaşan ise, bütün makamları elde etmiştir. Onun hâli, darlıkda da, genişlikte de eşittir. Onun yemesi açlığı, uykusu uykusuzluğu gibidir. Onun, dünyevî istek ve lezzet hissi kalmamıştır. Onun zâhirî (dışı) halk ile, bâtını (içi) Hak iledir."

Tasavvuf yolunda edeb: Bu yolun bir zâhiri, bir de bâtını vardır. Zâhirini halk ile olan edebler, bâtınını ise Allahü teâlâya karşı olan edebler teşkil eder. Peygamber efendimiz (s.a.v.), namazda iken bir şeyle oynayan birisini görünce, **"Eğer kalbinde huşû' olsaydı, a'zâların da huşû' hâlinde olurdu"** buyurdu. Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs el-Haddâd'a: "Talebelerini sultanlar gibi terbiye ettin" deyince, Ebû Hafs; "Zâhirdeki güzel edeb, bâtındaki güzel edebe delâlet eder" dedi.

Ahlâk ilmi ehli arasında edebe riâyet edilmesi, başka şeylerden önde gelir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde edeb ehlini övüp, onların durumlarını şu âyet-i kerîmede meâlen şöyle bildirdi: **"Gerçekten Allahın Peygamberinin yanında** (edebe riâyet ederek) **seslerini yavaşlatanlar o kimselerdir ki, Allahü teâlâ kalblerini takvâ için imtihan etmiştir. Onlar için mağfiret ve pek büyük bir ecr vardır"** (Hucurât-3). Ebû Abdullah bin Hafif: "Ruveym bin Ahmed bana; "Ey Oğul! Amelin güzel, edebin ince olsun" dedi"

Denilir ki, tasavvufun tamâmı edebten ibârettir. Her zamanın, her hâlin ve makamın riâyet edilmesi gereken edebi vardır. Edebe yapışan kimse, büyüklerin mertebesine kavuşur. Edebden mahrûm olan kimse, yakınım zannettiği yerden pek uzaklardadır. Kabûl edileceğini umduğu yerden geri çevrilir. Edebden mahrûm olan kimse, bütün hayırlardan mahrûm olur.

Denilir ki, nefsin edebi; nefse hayrı tanıtmak ve onu teşvik etmek, ona şerri (kötüyü) tanıtıp ondan menetmektir.

Denilir ki, edeb; fakirlerin senedi, zenginlerin süsüdür, insanlar edeb husûsunda üç kısımdır. Bunlar Dünyâ ehli, din ehli ve din ehli arasında da dereceleri yüksek olanlardır.

Dünyâ ehlinin âdabının ekserisi, fesahat ve belagat ilimlerini, meliklerin haberlerini ve şiirleri ezberlemektir. Din ehlinin edeblerinin ekserisi, zâhir (dış) ve batınlarını (içlerini) Allahü teâlânın emirlerine uymakla süslemek, nefsinin arzu ve isteklerini terk etmek; haramlardan ve şüphelilerden sakınmak, hayır işlere koşmaktır. Din ehlinden büyük zâtların âdabı ise, kalblerini Allahü teâlâdan başkası ile meşgûliyetten korumak, sırları gözetmektir. Tasavvuf yolunda talebe durumunda olanların, amel bakımından birbirine üstünlükleri vardır. Orta durumda olanların, edeb bakımından birbirine üstünlükleri vardır. Âriflerin ise, himmet bakımından birbirine üstünlükleri vardır.

Cüneyd-i Bağdadî'ye **"Sadakalarınızı Allah yolunda çalışmaya koyulmuş olan fakirlere verin ki, onlar öteye beriye koşup, kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımıyanlar onları zengin zanneder. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden ötürü insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir"** (Bekâra-273) meâlindeki âyet-i kerîme hakkında sorulunca, "Onların himmetlerinin yüksekliği Allahü teâlâdan başkasına ihtiyâçlarını arz etmekten men eder" buyurdu.

Muhtelif yerlerdeki edepler: Misâfire ikram: Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Mü'minlerin Allah için birbirlerini ziyâret etmeleri, güzel ahlâktandır"** buyurdu. Ziyâret edilen kimsenin, kendisini zorlamadan, evinde ne varsa misâfirine onu ikram etmesi gerekir. Evinde bir yudum su bile olsa onu ikram eder. Ev sahibinin yanında ikram edeceği birşey olduğu hâlde, misâfirine ikram etmezse, o gün ve o gece Allahü teâlânın gazâbını üzerine çekmiş olur.

Hasen-i Basrî'nin yanına girmek için izin istendiği zaman yanında yiyecek birşey varsa, o kimseyi kabûl eder, yoksa kendisi dışarıya, onun yanına çıkardı.

Denilir ki, misâfire karşı edeb şöyledir: önce selâm, sonra ikram, sonra taam (yemek), sonra kelâm (konuşma). Misâfirlere, dünyâ ve dünyâ ehli ile alâkalı lüzumsuz şeylerden sorulmaz. Ancak büyük zâtlardan ve sevdiklerinden sorulur.

Yûsuf bin Hüseyn dedi ki: Zünnûn-i Mısrî'ye "Kiminle arkadaş olayım?" diye sordum. Cevâbında, "Hasta olduğunda seni ziyâret eden, günah işlediğinde senin için Allahü teâlâdan af dileyen kimse ile" buyurdu.

Rivâyet edilir ki; Resûl-i ekrem (s.a.v.) yolda giderlerken bir yerde durup, orada bulunanlara selâm verdi ve **"Size iyilerinizi ve kötülerinizi haber vereyim mi?"**

"Hayırlılarınız, iyiliği umulan ve kötülüğünden emîn olunanlardır. Şerlileriniz ise, iyilik umulmıyan ve kötülüğünden emîn olunmıyanlardır" buyurdu.

Sefer Âdâbı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret, ne de bir alış-veriş, Allahı anmaktan** (ona ibâdet etmekten ve emirlerine bağlanmaktan), **namazı gereği üzere kılmaktan ve zekât vermekten kendilerini alıkoyamaz. Onlar, öyle bir günden** (kıyâmet gününden) **korkarlar ki, o günde kalbler ve gözler korkudan döner."** (Nûr-37) buyurulanların kimler olduğu Resûlullah efendimize (s.a.v.) sorulunca; **"Yeryüzünde, Allahü teâlânın fadl ve ihsânından istiyerek dolaşanlardır" buyurdu.**

Seferde asıl olan, cihâd için yola çıkmaktır. Sonra hac, sonra-Resûl-i ekremin kabr-i şerîflerini ziyâret gelir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Üç mescidden başka mescidlere ziyâret için gidilmez. Bunlar; Mescid-i Haram, benim mescidim** (Mescid-i Nebevî) **ve Mescid-i** Aksâ'dır" buyurdu. Bunlardan sonra; ilim tahsili için, âlimleri ve dostları ziyâret için yolculuk yapılır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, benim için birbirini sevenlere, benim için birbirlerini ziyâret edenlere sevgim haktır, buyurdu."**

Ebû Zer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allah için ziyâret et. Kim Allah için ziyâret ederse, yetmiş bin melek onu ziyâret eder ve "Allahım o senin için ziyâret ettiği gibi, sen de ona vâsıl ol, ziyâret et" diye niyaz ederler. Bir**

Münâdî de, "Sen de iyisin, ziyâretinde. Bundan dolayı Cennetten bir yere yerleştin" der" buyurdu. Sonra ziyâret; haksızlık ve zulümleri gidermek, helâl rızık aramak, ibret almak, için yapılır. Gezinti için, riya ve nefsin arzularına, isteklerine uymak üzere, memleketlerde dolaşmak için yolculuk yapılmaz.

Ebû Turab Nahşebî (r.a.) der ki; "Tasavvuf yolundaki talebeler için, nefslerine uyarak yaptıkları seferden daha zararlı birşey yoktur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Yurtlarından çalım satarak, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoymaya çalışanlar gibi olmayın.."** (Enfâl-47) buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, ümmetimin zenginleri hacca seyahat için giderler. Orta durumda olanları ticâret için, kurrâlar** (Kur'ân-ı kerîm okuyucuları) **riya için, fakirler de dilenmek için giderler"** buyurdu.

Ana-baba ve hocanın rızâsı ve izni olmadan yola çıkmamalıdır. Eğer izinsiz çıkarsa, seferinde birçok engelle karşılaşır ve yolculuğunda bereket olmaz.

Topluluk hâlinde yolculuk yapılıyorsa, en zayıfların yürüyüşü gibi yürümelidir. Arkadaşı durduğu zaman durmalıdır. Mümkün mertebe, namazları vaktinden sonraya tehir etmemelidir. Eğer mümkün ise, yürüyerek gitmeyi bir vâsıtaya binerek gitmeye tercih etmelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bir bineğe binerek hacca giden kimsenin, bineğinin attığı her adım için yetmiş hasene, yürüyerek giden kimsenin her adımına karşılık ise harem hasenatından yediyüz hasene** (iyilik) **vardır"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) "Harem hasenatı nedir?" diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; **"Onun bir hasenesi, yediyüzbin hasenedir"** buyurdular.

Toplulukla yapılan yolculukta, mümkün mertebe yolculuk arkadaşlarına hizmet etmeli, onların meşakkatlerini gidermelidir. Adiy bin Hâtem şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.), "Ey Allahın Resûlü! sadakaların en faziletlisi hangisidir?" diye sorulunca, **"Kişinin, Allahü teâlânın rızâsı için arkadaşlarına hizmet etmesidir"** buyurdu.

Bir memlekete gidildiği zaman, eğer orada büyük bir âlim varsa, önce onun ziyâretine gidilir. Yoksa, sâlih kimselerin yanına gidilir. Böyle kimseler çoksa, en faziletli ve kıymetli olanının yanına gidilir. Yine bir memlekete gidildiği zaman, abdest ve temizlik ihtiyâcının giderilmesi için uygun bir yer aranır. Akarsu olan yer, yerleşmek için tercih edilir. Abdest aldıktan sonra, iki rek'at namaz kılar ve yanına gideceği büyük bir zât varsa onun yanına gider. Yanında bir süre oturur. Soracağı bir husûs varsa, onu sorar, yoksa onun yanında konuşmaz. Eğer o büyük zât birşey sorarsa, ona cevap verir.

Yolculuğa çıkan kimsenin yanında abdest için bir kab bulundurması lâzımdır. Büyük zâtlardan ba'zısı, yolculuk yapan birisi ile müsâfeha yapınca, onun avucunda ve parmaklarında su kabı taşıdığına dâir bir izin olup olmadığına bakardı. Eğer böyle bir iz bulursa, onu çok iyi karşılar, bulamazsa, ona yüz vermez ve onu kabûl etmezdi. Yine onlardan birisi, yolculuk yapan birisinin yanında su kabı görmezse, bundan, onun namazı terketmeyi göze aldığına hükmederdi. Yola çıkacak kimsenin yanına; iğne, iplik, makas, çakı v.b. gibi şeyleri alması müstehabdır. Çünkü bunlar, farzları eda etmeye yardımcı olurlar. Yolculuğa çıkmak isteyen bir kimse, dostlarını ve tanıdıklarını dolaşması, onlara veda etmesi ve onlarla helâllaşması lâzımdır. Yola çıkan kimsenin özellikle namazlarını terk etmemesi lâzımdır.

Giyinme âdâbı: Giyinmede temizliğe çok dikkat edilir. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Temizlik imândandır"** buyurdular. Giyimde avret mahallini örtüp, sıcaktan ve soğuktan koruyacak elbiselerin, temiz, imkânına göre kıymetli kumaştan olması esastır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) İbâdet niyetiyle alanları dünyâdan saymamışlardır.

Yeme-içme âdâbı: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Yeyin, için isrâf etmeyin. Çünkü Allahü teâlâ isrâf edenleri sevmez"** (A'râf-31) buyuruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte, **"Sizden biriniz birşey yediği zaman "Bismillâhirrahmânirrahim" desin. Eğer başında Besmeleyi unutur. Sonra hatırlarsa, "Bismillahi evvelühu ve âhıruhu" desin"** buyurdu. Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) yemek kabını işâret buyurarak, **"Onun kenarlarından yiyiniz. Ortasından yemeyiniz. Çünkü bereket, yemeğin ortasına iner"** buyurdu.

Rızık husûsunda merak etmemeli, endişe etmemelidir. Bütün vaktini bununla geçirmemelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Nice hayvanlar vardır ki, rızkını yüklenip taşımaya güçleri yetmez. Onlara da, size de, rızkı Allahü teâlâ verir. Allahü teâlâ Semî'dir. Alîmdir"** buyuruyor. (Ankebût-60).

Yemek yerken, açlığı gidermek, nefse hakkını vermek ibâdet ve tâatleri yapabilecek kuvveti, enerjiyi kazanmak kastedilir. Yoksa, yemek, lezzet almak niyetiyle yenmez. Peygamber efendimiz." (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte **"Nefsin, insan üzerinde hakkı vardır"** buyurdular. Büyük zâtlardan birisine, "Tasavvuf ehli nasıl yemek yerler?" diye sorulunca, "Hastanın, şifa bulmak ümidi. İle ilâç alması gibi" diye cevap verdi. Yemek yerken; mi'denin üçte biri yemek için, üçte biri su için, üçte biri de hava için ayrılmalıdır.

Yemek hazır iken beklememeli, vakti yemekle geçirmemeli. Yemeği normal zamanı içinde bitirmeli.

Yemek yerken, hiçbir yemeği kötülememelidir. Ebû Hüreyre (r.a.), "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), hiçbir yemeği asla kötülemedi" buyurdu. Acıkmadan yememeli, acıkınca yemelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Yediğiniz yemekleri, Allahü teâlâyı anarak ve namaz kılmak sûretiyle eritiniz. Tok karınla uyumayınız. Yoksa kalbiniz kasavetli olur"** buyurdu.

Yemek yerken güzel şeylerden konuşmalıdır. Denildi ki: Yemek yerken konuşmamak, mecûsîlerin âdetidir. Yemek yerken, sağ ayağı dikip, sol ayak üzerine oturmak, Besmele çekmek, üç parmakla yemek, lokmayı küçük almak, lokmayı iyice çiğnemek ve parmakları yalamak sünnettir. Câbir (r.a.) şöyle dedi: Resûl-i ekrem (s.a.v.), bize parmaklarımızı yalamamızı ve tabağı sıyırmamızı emrederek, **"Sizden birisi, bereketin, yemeğin neresinde olduğunu bilemez"** buyurdu. Yemek yerken başkasının lokmasına bakmamalıdır. Çünkü hadîs-i şerîfte **"Sizden biriniz, arkadaşının lokmasına bakmasın"** buyurulmuştur. Yemek yemeği bitirdikten sonra, Allahü teâlâya hamd etmelidir. Büyük zâtlardan birisi; "Dostlarla beraber, rahat ve neş'e ile, yabancıların yanında edebe riâyet ederek, fakirlerle beraber îsâr (onları kendisine tercih) ederek yemelidir" buyurdu.

Yemeği yalnız yememelidir. Ailesi veya arkadaşları ile yemelidir. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: **"En hayırlı yemek, yiyenlerin çok bulunduğu yemektir."**

"Dostlarla beraber yemek yemek, şifâdır."

"İnsanların şerlisi; yalnız yiyen, hizmetçisini döven, başkasını doyurmayandır." Resûl-i ekrem (s.a.v.), bir toplulukla yemek yedikleri zaman, yemeği en son bırakırlardı.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti: Birgün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna girdim. Namaz kılıyorlardı. Namazdan sonra Resûlullahın (s.a.v.) aç olduklarını öğrenince, ağladım. Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Ağlama! Çünkü Allahü teâlânın rızâsını diliyerek, aç olan kimseye, kıyâmetin şiddeti isâbet etmez"** buyurdu.

Büyüklerden bir zât şöyle buyurdu: "Misâfire ve ev sahibine şu üç şey lâzımdır Ev sahibine lâzım olan üç şey: Misâfire helâl yedirmek, namaz vakitlerini gözetmek ve namaz vaktinde misâfirini kaldırmak, gücünün yettiği şeyi misâfirden esirgememektir. Misâfire lâzım olan üç şey: Ev sahibinin dediği yere oturmak, kendisine ikram edilen yiyeceklere rızâ göstermek, ev sahibinden izin aldıktan sonra evden ayrılmaktır."

Yatma âdabı: Allah için uyumaya çalışmalıdır. Allahü teâlâdan gâfil olarak uyumamalıdır. Allah için uyuyan kimse, farzları eda etmekte yardımcı olması için uyur ve niyeti bu olur. Nafileleri, özellikle gecenin sonunda kılar. Çünkü hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ gecenin sonunda "Duâ eden var mı? Kabûl edeyim, isteyen var mı? istediğini vereyim. Af ve mağfiret olunmasını diliyen var mı? Onu af ve mağfiret edeyim"** buyurur.

Allahü teâlâyı zikredenler, ananlar, uyuyuncaya kadar Allahü teâlâyı anarlar. Bunlar Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirilir: **"Onlar ki, Rablerine secdeler ve kıyâmlar yaparak** (namaz kılarak) **geceyi geçirirler."** (Furkan-64).

Abdestli olarak uyumalıdır. Sağ tarafa yatarak şu duâyı okumalıdır (Allahım! Senin yüce isminle yattım. Senin isminle kalkacağım. Allahım! Nefsimi tutarsan, ona merhamet eyle, eğer onu salıverirsen, sâlih kullarını muhafaza ettiğin gibi nefsimi de muhafaza eyle. Allahım! Kullarını dirilttiğin gün, beni azâbından koru.) Her uyandığında Allahü teâlâyı hatırlamalıdır. Uyanınca abdest alıp iki rek'at namaz kılıp, tekrar uyunursa, çok sevâb kazanılır. Sabah namazından sonra uyumak uygun görülmemiştir. Akşam namazından sonra da uyumamalıdır.

İstemenin Âdâbı: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde fakirleri meâlen şöyle medh buyuruyor: **"Sadakalarınızı Allah yolunda çalışmaya koyulmuş olan fakirlere verin ki, onlar öteye beriye koşup kazanamazlar. Dilenmekten çekindikleri için, tanımıyanlar onları zengin zannederler. Ey Resûlüm, sen onları simalarından tanırsın. Onlar, iffetlerinden dolayı insanları rahatsız edip birşey istemezler. Siz malınızdan bunlara ne harcarsanız, muhakkak Allah onu hakkıyla bilicidir."** (Bekâra-273). **"Ey Resûlüm! Dilenciyi de azarlama"** (Duhâ-10) Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise bir hadîs-i şerîfte; **"At üzerinde bile gelse, istiyene veriniz"** buyurdu.

Ebû Hafs, "Kim kendisini istemeye alıştırırsa, tama'ya, hıyânete ve yalana mübtelâ olur" buyurdu.

Tasavvuf yolundakiler, ancak zarûret ve ihtiyâç hâlinde isterler. Birşey istedikleri zaman, sâdece kendilerine yetecek miktarı alırlar. Onlar kendileri için istemeyi iyi görmezler, arkadaşları için istemeyi münâsip görürler.

Hastalık zamanındaki âdâb: Hastalık gelince, tedâvisi için çalışmalı, sabırlı olmalı. Hastalığı olan ibret almalı. Sağlığın kıymetini düşünmeli. Aynı zamanda, hastalık günahlara keffârettir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bir günlük humma hastalığı, bir**

senelik günaha keffârettir" buyurdu. Fıkıh âlimlerinden birisi; "Elemde birçok ni'metler vardır. Elem ve hastalık, günahlardan kurtulmaya, sabrın sevâbını kazanmaya, gafletten uyanmaya, sıhhat zamanındaki ni'meti hatırlamaya, tövbeyi yenilemeye, sadakaya teşvike vesile olur" buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün; **"Ey Allahın kulları, tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ, her hastalığın ilâcını da yaratmıştır"** buyurunca orada bulunanlar, "Ey Allahın Resûlü! Tedâvi, Allahü teâlânın kazasından birşey giderir' mi?" diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Tedâvi de Allahü teâlânın kazâsındandır"** buyurdu.

Ölüm zamanındaki âdâb: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde; **"Lezzetleri gideren ölümü çok hatırlayınız"** buyurdu. İbn-i Harîrî şöyle anlattı: "Vefâtı sırasında Cüneyd-i Bağdâdî'nin yanında idim. Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Ben, "Efendim, biraz kendinize acıyın. Bu kadar kendinizi yormayın" deyince bana, "Ona en muhtaç olduğum an şu saattir. Çünkü, amel defterim onunla dürülecek, onunla son bulacak" dedi ve tekrar Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Bekâra sûresinden yetmiş âyet-i kerîme okudu. Sonra Hak teâlânın rahmetine kavuştu."

Belâ ve musibet zamanındaki âdâb: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"…. Seni çeşitli belâ ve musibetlerle imtihan ettik,** (sonra, seni herbirinden kurtardık.)**"** buyurdu. (Tâhâ-40) Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Biz peygamberler topluluğuyuz. Bizim için belalar, ecirler gibi, kat kat verilir"** buyurdu.

Belâ ve musibet zamanında sızlanmamalı ve şikâyette bulunmamalı, belâ ve musibete göstereceği sabırdan dolayı Allahü teâlâ katında kazanacağı ecir ve sevâbı gözünün önüne getirmelidir. Allahü teâlânın, sabredenler için hazırladıklarını düşünmelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen, bizim muhafazamız altındasın.** (Uykudan veya herhangi bir yerden) **kalktığın sırada Rabbine hamd ile tesbih eyle"** (Tûr-48) buyuruyor.

Hayırlı işlerde, Allahü teâlâdan yardım dile. Birşey başına gelirse, bu, Allahü teâlânın kaderidir, Allahü teâlâ neyi dilerse yapar, de. Eğer şöyle olsaydı veya böyle olsaydı demekten sakın. Çünkü böyle söylemek, şeytanın açtığı bir kapıdır, İbn-i Atâ: "Belâ ve musibet zamanında, kulun doğru veya yalancı olduğu anlaşılır. Kim genişlik zamanı şükreder, belâ ve musibet zamanında da feryâd edip şikâyette bulunursa, o yalancılardandır" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "(Müşrikler tarafından eziyet edilen) **o insanlar sandılar ki, "Îmân ettik" demeleriyle bırakılacaklar da imtihana çekilmiyecekler? Doğrusu biz onlardan evvelkileri de** (çeşitli belâlarla) **denedik. Allah** (imtihan sûretiyle, imânında) **sâdık olanları da muhakkak bilecek, yalancı olanları da elbette bilecek"** buyurdu. (Ankebût-2, 3). Diğer bir âyet-i kerîmede ise, **"Andolsun sizi, muharebe ve diğer meşakkatli şeylerle imtihan ederiz. Tâ ki, içinizden mücâhidleri ve sabır gösterenleri,** (imânında sâdık ve yalancı olanların) **haberini meydana çıkaralım"** buyuruldu. (Muhammed-31).

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Belâ ve musibet, âriflerin kandili, murîdlerin uyanıklığı, gâfillerin de helakıdır."

Dilin âdabı: Dilin âdabı; dâima Allahü teâlâyı anması, kardeş ve dost edindiği kimseleri hayırla anması, onlara duâ, va'zu nasihat etmesi, onlara hoşlanmadıkları şeyleri konuşmamasıdır. Dil, gıybet etmemeli, söz taşımamalı, başkalarını kötülememeli, kendisine

lâzım olmayan şeylerle ilgilenmemelidir. Bir topluluk arasında bulunduğu zaman, o topluluk, kendisini alâkadar eden konularda konuşuyorlar ise konuşmalıdır. Eğer kendisini ilgilendirmeyen konularda konuşuyorlarsa, onların yanından uzaklaşmalıdır. Her yerde, hâlin gerektirdiği şekilde konuşmalı, yoksa konuşmamalıdır. Denilir ki: "Allahü teâlâ dili; kalbin tercümanı, hayrın ve şerrin anahtarı olarak yarattı." Kalbinin iyiliğini istiyorsan, dilini muhafaza etmek sûretiyle kalbine yardımcı ol. Susmak önemli bir iştir. Çünkü susmak; câhilin perdesi, akıllının süsüdür.

Kulağın âdabı: Fuhuş ve şehveti tahrik edip, fuhşa sürükleyen sözleri, dedikoduyu ve her kötü olan şeyi dinlememelidir. Kulak, Allahü teâlânın zikrini, va'zu nasihatleri, dîne ve dünyâya fâidesi olan şeyleri dinlemelidir. Böyle şeylerden bahsedenleri dinlemek çok güzeldir.

Gözün âdabı: Haramlardan, insanların ve dostların ayıplarına bakmakdan gözü men etmelidir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Allah, gözlerin hâin bakışını da bilir, kalblerin gizlediğini de..."** (Mü'min-19) buyuruyor. Bakılan şeylere ibret ile, Allahü teâlânın kudret ve azametine, güzel yaratmasına delîl olarak bakmalıdır. Fakat insanın böyle olabilmesi için, kötülüğü emreden nefsin isteklerinden temizlenmesi lâzımdır.

Bir zât şöyle anlatır: "Bir kadına şehvetle bakmıştım. O gece rü'yâmda bir ses bana şöyle dedi: "Dünyâ benim evim, içindekiler kullarım, kim onlardan birine haksız olarak bakarsa, bana hıyânet etmiş olur." Bu sırada uyandım ve bundan sonra hiç kimseye böyle bakmıyacağıma yemîn ettim."

Ebû Ya'kûb en-Nehrecûrî ise şöyle anlattı: Birgün Kâ'be-i muazzamada tavaf ederken, tek gözü bulunan birisini gördüm. "Allahım senden, sana sığınırım" diyordu. Ona "Bu nasıl duâdır?" diye sorduğumda, bana şöyle cevap verdi: "Ben, elli seneden beri buradayım. Birgün bir kadın gördüm. Gayet beğendim, ondan lezzet aldım. Bu sırada gözümün üzerine bir tokat indi. O anda gözüm yanağımın üzerine aktı. Ben "Ah" dedim. Bir ses: "Bir bakış, bir tokat karşılığındadır. Ne kadar bakarsan, o kadar tokat atarız," denildi.

Kalbin âdabı: övülen, kıymetli ve yüksek hâllere riâyet etmek, kötü ve kötülenen işleri zihinden atmak, Allahü teâlânın ihsânlarını ve ni'metlerini, yaratıklarının acâib durumlarını düşünmektir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Sağ duyululular o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken (dâima) Allahı anarlar. Göklerin ve yerin yaradılışı hakkında Allahın varlığını isbât için iyice düşünürler ve şöyle derler: **"Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi Cehennem ateşinden koru"** buyuruyor. (Âl-i İmrân-191). Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hâdis-i şerîfte; **"Bir saat tefekkür, bir sene ibadetten daha hayırlıdır"** buyuruyor.

Allahü teâlâ hakkında, müslümanlar hakkında güzel zan sahibi olmak, hasetten, hıyânetten, kötü ve bozuk akidelerden kalbi temizlemek, kalbin edeblerindendir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Hakîkatini bilmediğin şeye zan ile tâbi olma.** (Ya'nî, bilmediğin şeyi biliyorum deme.) **Muhakkak ki, kulak, göz ve kalbin herbirine sahibinin ameli sorulur.** (Ya'nî, sahibin senin ile ne yaptı, denir.)" buyuruluyor. (İsrâ-36). Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Dikkat ediniz, vücutta bir et parçası vardır ki, o iyi olunca, bütün vücûd iyi olur. O bozuk olunca, bütün vücûd bozuk olur. Dikkat ediniz, bu kalbdir"** buyurdu. Sırrî-yi Sekatî buyurdu ki: "İnsanların kalbleri üç çeşittir. Birisi dağ gibidir. Onu hiçbir kötü düşünce ve hiçbir şey onu sarsamaz. İkincisi hurma gibidir ki, onun kökü sabittir. Fakat rüzgâr onu sağa sola sallar. Üçüncüsü, tüy gibidir ki, her çeşit rüzgâr onu götürür. Yerinde hiç sabit kalmaz."

Elin âdabı: Eli, iyilik ve yardımlaşmada, müslüman kardeşlerine hizmette kullanmalı, onunla kötülüğe yardımcı olmamalıdır.

Ayağın âdabı: Onunla, kendisinin ve din kardeşlerinin iyiliğine olan işlere koşmalıdır. Yeryüzünde kibirlenmeden yürümeli, böbürlenmemeli ve ahdi bozmamalıdır. Çünkü bunlar, Allahü teâlâyı gazâblandıran şeylerdendir. Yine ayaklarla günâha yardımcı olmamak, onun edeblerindendir.

Sohbetin âdabı: Sohbetin evveli ma'rifet, sonra meveddet (sevgi), sonra ülfet (dostluk), sonra beraberlik, sonra uhuvvettir (kardeşliktir). Sohbet, kalbe rahatlık verir. Eğer sohbet, şartlarını hâiz olursa, en üstün hâllerdendir. Çünkü Eshâb-ı Kirâm; ilim, fıkıh, ibâdet, zühd, tevekkül ve rızâ bakımından insanların en üstünü idi. Bütün bu yüksek hâllere, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek sohbetleri ile kavuştular.

Aileye ve çoluk-çocuğa karşı olan âdâb: Onlara şefkatle muâmele etmelidir. Onların iyi terbiye edilmesine dikkat etmelidir. Allahü teâlânın beğendiği işlere teşvik etmelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey imân edenler! Kendinizi ve aile halkınızı öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu, insanlarla, taşlardır.."** buyuruldu. (Tahrim-6) Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde: "Onları terbiye ediniz, onlara dini bilgileri öğretiniz. Böyle yapmak sûretiyle onları ateşten koruyunuz" denilmiştir, özellikle kişi ehli ile Allahü teâlânın hükmü üzere bulunur. Onlara helâlinden yedirmelidir.

Dost ve din kardeşlerine karşı olan âdâb: Dostlar ve din kardeşleriyle beraber olunduğu zaman, mümkün mertebe onlara uygunluk gösterilir, dinen mahzuru olmadığı müddetçe onlara muhalefet etmekten, onlara kin beslemekten, gıybet etmekten, onları haset etmekten sakınılır.

Bütün insanlara karşı olan muâmelede âdâb: Ebû Damdam gibi olmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Sizden biriniz, Ebû Damdam gibi olmaktan âciz olur mu? O, sabah ve akşam olduğu zaman "Allahım! Nefsimi ve şerefimi senin için verdim. Allahım! Ben şerefimi kullarına tasadduk** (sadaka) **ettim. Kim bana söverse, ben ona sövmem. Kim bana zulm ederse, ben ona zulmetmem" der"** buyurdu.

Tasavvuf ehlinin âdabı: Kardeş ve dost edindikleri kimselere hizmet ederler. Onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara katlanırlar ve sabrederler. Onlar hakkında hüsn-i zanda bulunurlar. Fakat onlarda Allahü teâlâ ve Resûlünün emirlerine uymayan birşey gördüklerinde, buna mâni olurlar. Herkesin kıymeti, mertebesine göre bilinir. Süfyân bin Uyeyne (r.a.); "İnsanların ne derecede ve mertebede olduklarını bilmeyen bir kimse, kendi derecesini hiç bilmez. Kıymeti ve derecesi olmayan kimse, başkalarının kıymetini bilmez, onları hafif görür" buyurdu.

Bu yolda olan bir kimse, dostlarında ve sevdiklerinde hoş olmayan birşey görürse, onları ikaz eder. Onlara iyi ve güzel olan şeyleri tavsiye eder. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Mü'min, mü'minin aynasıdır"** buyurdu.

Onlar herkese derecesine göre muâmele ederler. Âlimlere, tasavvuf büyüklerine hürmet ve saygı gösterirler. Onlara hizmette kusur etmezler. Onların işlerini görürler. Bütün insanlara güleryüz gösterirler. Onlara iyilikte bulunurlar. Hazreti Âişe buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.) evde mübârek baldırları (ayak ile diz arası) açık yatıyordu. Hazreti Ebû Bekr, daha sonra Hazreti Ömer içeri girmek için izin istediler. Resûlullah onlara içeri girmeleri için izin verdi. Onlarla, mübârek baldırları açık olarak, yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Bu sırada Hazreti Osman

içeri girmek için izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme neden böyle yaptıklarını sordum. Cevâb olarak; **"Meleklerin haya ettiği bir kimseden, ben haya etmez miyim?"** buyurdular. Onların hak karşısında boyunları eğiktir. Hakkı her zaman kabûl ile karşılarlar. Kendilerinden küçüklere şefkat gösterirler. Onları terbiye eder, doğru yolu, fâideli olan şeyleri gösterirler. Onları, kendilerini ilgilendirmeyen şeylerden men ederler. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin Mâide sûresi altmışüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onların Rabbanîleri** (zühdü anlatıp buna da'vet eden âlimleri) **ve din âlimleri, niçin onları günâh söylemelerinden ve haram yemelerinden alıkoymazlar. Onların yapmakta oldukları bu san'at** (vazgeçirmeyi terk etmeleri) **ne kadar kötü!"** buyurarak, kendi kavimlerini, yapmakta oldukları kötülükten men etmedikleri için o kavmin âlimlerini kötüledi.

Onlar hocalarına (bağlı oldukları zâta) hürmet ederler, emirlerine uyarlar. Yasak ettikleri şeylerden uzak dururlar. Aslında onlarla beraber olmak, onlara hizmettir. Ebû Mensûr Magribî'ye, Ebû Osman Magribî ile ne kadar arkadaşlık ettin? diye sorulunca: "Ben ona arkadaşlık etmedim. Sâdece ona hizmet ettim" cevâbını verdi. Hocanın hizmetini yerine getirmek vâcibdir. Onların emri altında olmaya sabırlı olmalıdır. Zâhiren ve bâtınen onlara muhalefet etmeyi terk etmelidir. Onların sözlerini dinlemeli, karşılaştığı bütün durumlarını ona söylemelidir. Hocaya çok hürmet etmeli, içinden ve dışından onun hakkında herhangi bir husûsu beğenmemekten sakınmalıdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbin hakkı için, onlar, aralarında ihtilâf ettikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden nefsleri hiç bir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe, îmân etmiş olmazlar"** buyurdu. (Nisa-65). Denilir ki "Hoca, talebeleri içinde, ümmeti arasındaki peygamber gibidir." Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebelerinden birisi, bir mes'ele sorunca, Cüneyd-i Bağdadî ona lâzım gelen cevâbı verdi. Fakat talebe Cüneyd-i Bağdâdî'ye karşı çıktı. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdadî, "Bana inanmıyorsanız çekip gidin" buyurdu. Bu yolun talebeleri, hocalarına karşı, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) Resûlullahın huzûrunda, Kur'ân-ı kerîmin bildirdiği edeb ve terbiye üzere bulundukları gibi bulunurlar. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Ey îmân edenler!** (Söz ve hareketlerinizle ileri varıp da) **Allahın ve Resûlünün önüne geçmeyin. Allahtan korkun. Çünkü Allah Semî'dir, Âlimdir. Ey imân edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O'na bağırmayın. Haberiniz olmadan, amelleriniz boşa çıkıverir"** buyurdu. (Hucûrât-1, 2). Evliyânın ba'zısı: Kendisini terbiye eden hocasına hürmette kusur eden kimse, bu edebin bereketinden mahrûm kalır" buyurdu.

Hoca, kendisine hizmet edenlere nezâketle muâmele eder. Onlara duâ eder. Enes bin Mâlik (r.a.) buyuruyor ki: "Resûlullaha (s.a.v.) on sene hizmetçilik ettim. Bana bir kere üf demedi. Şunu niçin böyle yaptın, bunu niçin yapmadın buyurmadı."

Tasavvuf ehlinin, garîblere karşı âdabı: Onlar, garîblere yakın dururlar. Onlara güleryüz gösterir ve iyi muâmelede bulunurlar. Yanlarına gidip, onlara hizmette gayret gösterirler. Onların hakkını gözetmekte sabırlı olurlar. Onlar, câhillere de güzel bir sabırla katlanırlar. Onlara iyi muâmele ederler. Onlardan gelen sıkıntılara katlanırlar. Onlara şefkat ve merhametle bakarlar. Allahü teâlâ kendilerini onların yerine koymadığı için, Allahü teâlânın kendilerine olan ni'metinin ve ihsânının idrâki içindedirler.

Câhillere karşı davranışları: Eğer câhillerin, istenmedik bir durumlarını görürlerse, onların bu hareketlerine tahammül ve sabrederler. Câhiller, onlara, sapık, câhil ve akılsız olduklarına dâir iftira ederlerse, Peygamberlerin, onlara verdiği; **"Ey kavmim bende akılsızlık**

yoktur" şeklindeki cevâbından başka birşey söylemezler. Birisi Şa'bî'yi (r.a.) kötüledi ve hakkında ba'zı uygunsuz şeyler söyledi. Şa'bî (r.a.) ise ona, "Eğer sen, bu sözünde doğru isen, Allahü teâlâ beni affeylesin. Eğer yalancı isen, Allahü teâlâ seni affeylesin" buyurdu.

Onların kendi aralarındaki âdâb: Onların sözlerinde; bu bana, bu sana, bu şöyle olsaydı, böyle olmazdı, niçin yaptın, niçin yapmadın, gibi sözler bulunmaz. Çünkü bunlar, halkın kullandığı kelimelerdir ve onlar, hocaları ne verirse onu alır, ne yap derse, onu yaparlar. Onlar arasında düşmanlık, mücâdele, sürtüşme, alay etme, boş sözler ve gıybet bulunmaz. Onların her biri kendisinden büyüğe karşı onun oğlu gibi, kendi akranlarına karşı kardeş gibi, küçüklerine karşı baba, ana ve hoca gibidirler.

Onlar cemâat hâlinde olup, namaz kılacakları zaman, kendilerine işlerinde müracaat edebilecekleri, ilim, akıl, himmet ve hâl bakımından en yüksek olan birini İmâm yaparlar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Bir cemâate, Allahü teâlânın kitabını en iyi okutan İmâm olur. Eğer bu husûsta müsavî olurlarsa, onların dîni en iyi bileni imâm olur. Eğer bunda müsavî olurlarsa, en şereflileri, bunda da müsavî olurlarsa, en yaşlıları, bunda da müsâvî olurlarsa, en önce hicret edenleri imâm olur"** buyurdu. Nitekim Resûl-i ekrem (s.a.v.) Bedr ehlini, diğer Sahabeye üstün tutardı. Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) dar bir yerde oturuyorlardı. Bedr ehlinden bir topluluk geldi. Oturacak bir yer bulamadılar. Server-i âlem (s.a.v.), Bedr ehlinden olmayanları kaldırarak onları oturttu. Fakat bu durum diğerlerine ağır geldi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; **"Ey iman edenler!** (Peygamber tarafından) **size meclislerde "Yer açın" dendiği zaman, hemen yer açın ki, Allah da size genişlik versin. "Kalkın" denilince de kalkın ki, Allah, içinizde imân ve tâatte olanların derecelerini yükseltsin. Kendilerine ilim verilenler için ise,** (Cennette) **dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır."** (Mücâdele-11) âyet-i kerîmesini indirdi. Sonra onların ahlâk bakımından en güzelleri, sonra hicret bakımından en önce olanları, sonra edebi en iyi olanları İmâm olur. Onlara, niyeti ve şefkati en iyi ve samimî olan, en halîm olan, kalben en kuvvetli olan, diyaneti, emâneti en yüksek olan, nefisine ve nefs sâhiblerine ihtimâmı en az olan hizmet eder. Hizmet, hocalıktan sonra ikinci derecede gelir. Denilir ki; "Dünyâya ve nefsinin arzu ve isteklerine esîr olan kimse ile arkadaş olma."

Onlar, insanların ayıplarını zikretmez. Denildi ki; "Kim insanların ayıplarını zikrederse kendisinin ne olduğunu ortaya koymuş, kendi aleyhinde şâhidlik yapmış olur. Çünkü başkalarını, kendisinde olan ayıpları kadar anlatabilir."

Üç kimse ile beraber olunabilir. Birisi, senin kendisinden dînen istifâde ettiğin kimsedir. Bu kimseye iyi yapış. Diğeri, senin kendisine fâide verdiğin kimsedir. Böyle kimseye ikram et. Üçüncüsü, ne kendisinden istifâde edersin, ne de ona bir fâiden dokunabilir. Böyle kimselerle ihtiyâcın kadar bulun. Şeref üç şeydedir. Bunlar; büyüklere hürmet, akranlara hizmet, düşük kimselerden uzaklaşmaktır.

Onlar kibir ve düşmanlığı terk ederler. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Şu âhıret yurdunu** (Cenneti) **biz, yeryüzünde ne bir zulüm, ne de bir fesad istemiyen kimselere veririz. İyi akıbet** (Cennet, Allahın râzı olmadığı şeylerden) **sakınanlarındır."** buyuruyor. (Kasas-83). Edebli kişi, müslümanlardan birini hakîr görmekten çok sakınır. Resûlullah (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: **"Kişinin müslüman kardeşini hakîr görmesi, ona şer olarak kâfidir."**

"Kim bir mü'min erkeği veya mü'min kadını hakîr görürse veya onu fakirliğinden ve sâhib olduğu şeyden dolayı aşağılarsa, Allahü teâlâ kıyâmet günü onu rezîl ve rüsvâ eder."

Velî zâtlardan birisi: "Allahü teâlânın kul olarak râzı olduğu kimseden, sen de kardeş olarak râzı ol. O, kendisine kardeşlerinden veya cemâatten birisi kendisine misâfir olarak geldiği zaman, Ona yiyecek ve içecekten, az veya çok ne varsa takdim eder" buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Kişinin helaki, yanına kardeşlerinden birisi gelip, evinde olan şeyleri ona takdim etmiyecek kadar onu hakîr görmesidir."**

"Cemâatin helaki, takdim edileni hakîr görmeleridir."

"Allah için ziyâretleşmek güzel ahlâktandır."

Onlar, konuşmalarıyla nasihat ederler, insanlara doğru yolu gösterirler, insanların âhırette kurtuluşunu isterler. Herkese fâideli olan şeyleri ve onların durumlarına göre konuşurlar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Biz Peygamberler topluluğu, insanların akıllarına** (durumlarına) **göre konuşuruz."** buyuruyor. Tasavvuf ehli, sorulmayan bir mes'ele hakkında konuşmazlar. Bir suâl sorulursa, soranın hâline ve derecesine göre konuşurlar.

Tasavvuf ehli, san'at edinirler, san'atlarını fâideli işlerde kullanırlar. Maişetlerini ve geçimlerini kazanmak için çalışırlar. Fakat onların bu çalışması, kendilerini zamanı gelince farzları edadan alıkoymaz. Bununla beraber, vakitlerinin çoğunu maişet ve geçimlerini te'mîn için geçirmezler. Onlar, kuşluk vaktinden, öğle namazına kadar çalışır. Sonra arkadaşlarının yanına dönerler. Ertesi günü kuşluk vaktine kadar, beş vakit namazı onlarla beraber kılarlar. Kazançlarından, çoluk-çocuklarına verdikten sonra, artan birşey olursa, arkadaşlarına verirler.

Onlar, ihtiyâç ve zarûret hâlinin dışında, kimseden birşey istemezler, istediklerinde de yetecek miktarda birşey isterler. Sâlih kimselerden isterler, isterken de nâzik ve kibar olurlar. Fakat isterken alçalmazlar. Hadîs-i şerîfte; **"Malından dolayı zengine tevâzu gösteren fakire, Allahü teâlâ la'net etsin"** buyuruldu. Ca'fer-i Sâdık; "Hiçbir mahlûka açgözlü olarak boyun eğme. Çünkü bu, dinde gevşekliktir. Allahü teâlâdan yardım isteyerek, meliklerin dünyâsına karşı istek gösterme. Rızkı Allahü teâlânın hazinelerinden iste."

Onlar, latife yaparlar, fakat yalandan, gıybetten sakınırlar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ doğru konuşarak mizah, latife yapan kimseyi azâba çekmez"** buyurdu. Hazreti Ali de: "Resûl-i ekrem Eshâbından birisini gamlı olarak gördüğü zaman, latife ile onu sevindirirlerdi" buyurdu. Fazla mizah, özellikle makam sahibi kimselere karşı iyi değildir. Denilir ki; "Şeref sahibi kimse ile mizah yapma, sana kin besler. Bayağı ve düşük kimse ile de mizah yapma, senin aleyhinde iş yapar."

Onlar, ilimlerini açıklarlar. Onlar bununla, karşısındakine nasihat etmek, onlara fâide vermeyi kastederler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Benim sözümü duyup, onu anlayan ve bunu duyduğu gibi başkasına ulaştıran kimsenin yüzünü Allahü teâlâ ak etsin"** buyurdu.

Onlar, başlarına bir musibet geldiği zaman ağlarlar. Fakat seslerini yükseltmezler, bağırıp çağırmazlar. Resûl-i ekrem de (s.a.v.), oğlu İbrâhim'in ölümü üzerine ağladılar ve **"Göz ağlar, kalb mahzûn olur. Rabbimizi gazâblandıracak şeyi söylemeyiz. Ey İbrâhim! Biz senin için mahzûnuz"** buyurdular.

Tasavvuf ehlinin en büyük özellikleri ahlâklarıdır. Âişe'ye (r.anhâ) Resûl-i ekremin ahlâkı sorulduğu zaman, "Onun ahlâkı, Kur'ân-ı kerîm idi" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir"** buyurdu. (A'râf-199).

Hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizin en kötü olanınız, ahlâkı en kötü olanınızdır."**

Hilim, tevâzu, insanlara nasihat etmek, insanların eziyetlerine tahammül etmek, Îsâr sahibi olmak, güleryüzlü olmak, cömert olmak, ağır başlı olmak, affedici olmak, sözünde durmak, haya sahibi olmak, ağırbaşlı olmak, hüsn-i zan sahibi olmak, nefsi hor görmek, dostlara hürmet etmek, âlimlere hürmet etmek, şefkatli olmak, iyilik etmek, küçüklere ve büyüklere merhamet etmek, kendi yaptığı şeyleri büyültmeyip küçük görmek, kendisine yapılan en küçük iyiliği kıymetli görmek gibi güzel hasletler, tasavvuf ehlinin ahlâkındandır.

Hâller, kalbin işlerindendir. Yapılan zikirler sebebiyle kalbe gelir. Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) buyurdu ki: "Hâl denen şey, kalbe iner. Fakat devam etmez. Bu hâllerden muhabbet; Allahü teâlânın sevdiğini sevmek, sevmediğini sevmemektir."

İlmin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allahü teâlâ, kendinden başka ilâh olmadığını, adâleti ayakta tutarak, delîllerle beyân eyledi. Melekler ve ilim sahipleri de buna îmân ettiler"** buyuruyor. (Âl-i İmrân-18). Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyuruyor ki: **"Âlimler peygamberlerin vârisleridir."**

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden en aşağı birisine olan üstünlüğüm gibidir."

---

1) Mir'ât-ül-Haremeyn cild-3, sh. 142

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 140

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 101

4) El-A'lâm cild-4, sh. 49

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 173

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 204

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 244

8) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 208

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 311

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 606

ABDULLAH BİN AHMED ES-SEMERKANDÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Abdullah bin Ahmed bin Ömer bin Ebi'l-Eş'as es-Semerkandî'dir. 444 (m. 1052) senesinde Şam'da doğdu. Orada ilim ve edeb öğrendi. Daha sonra hadîs-i şerîf öğrenmek için ilmî seyahatlerde bulundu. Nişâbur, İsfehan ve Bağdad'a gitti. 516 (m. 1122) senesi Rebî'ül-âhır ayında Bağdad'da vefât etti.

Ebû Bekr es-Semerkandî; Bağdad'da; Ebû Bekr el-Hâtib, Abdülazîz el-Kettânî, Ebû Nasr bin Tullab, Ebü'l-Hasen İbni Nükür'den, Nişâbûr'da; fadl bin el-Muhîb'den, İsfehan'da; Ebû Mensûr bin Şükreveyh ve bir çok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Hadîs ilmi yolunda

çok gayret sarfetti. Çok eziyet ve sıkıntılara katlandı. Kendisinden birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde hafız, (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezbere bilen) idi.

Silefî'ye, İbn-i Semerkandî hazretleri hakkında soruldukta; "Ebû Bekr es-Semerkandî fazilet sahibi, âlim ve her bakımdan i'timâda şayan idi" buyurdu. Onun hakkında ayrıca Abdülgafir bin İsmâil de; "Ebû Bekr es-Semerkandî zamanının büyük hadîs-i şerîf âlimi idi." İbn-i Nâsiruddîn ise; "O, sika (güvenilir), sağlam ve incelemesi kuvvetli bir zât idi" demektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 29

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1263

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 119

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 49

5) Tabakât-ül-huffâz sh. 459

ABDULLAH BİN YAHYÂ SA'BÎ

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Yahyâ bin İbrâhim bin Ebî Heysem bin Abdüssemî'dir. Memleketine nisbetle Yemenî ve Sa'bî denildi. Yetmişsekiz yaşında iken, 553 (m. 1158) yılında Güney Yemen'de, San'a'nın batısında bir şehir olan Cened'in köylerinden Sehfene'de vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren kendisini ilme veren ve ilim ehli ile düşüp kalkan Ebû Muhammed Sa'bî, birçok âlimden istifâde etti. Yemen'deki ilim merkezlerinde ilim öğrendikten sonra, Hicaz tarafına gitti. Hicaz'da İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerin ilminden istifâde etti. Zamanında, Yemen müslümanlarının en ileri gelen âlimi oldu. Sehfene (Sefîne) köyündeki medresede ders verirdi. Zamanın ileri gelenleri, onun derslerine koşardı.

Yemen'in meşhûr âlimlerinden İmâm Yahyâ bin Ebü'l-Hayr'la arkadaşlıkları oldu. O, "Ebû Muhammed Sa'bî, âlimlerin âlimidir" derdi. Bu iki âlim, sık sık bir araya gelir, sohbet ederler, fıkıh mes'elelerinde istişâre ederlerdi. Ebû Muhammed Sa'bî, haram ve şüphelilerden çok sakınır, harama düşmek korkusundan mübahların bir çoğunu da terk ederdi. Zâhid olarak yaşardı. Çok cömert idi. Eline geçenden zarûret miktarını kendisi için ayırır, fazlasını fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Güzel ahlâkı, engin bilgisiyle insanlara örnek olur, sık sık nasihatlerde bulunurdu. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Birçok âlime hocalık yapan Ebû Muhammed bin Ahmed bin Ömer, Es'âd bin Abdullah Necrî, Ahmed bin Abdülmelik bin Muhammed, Abdullah bin Ya'fer bin Sâlim Irakî, Ahmed bin Ebî Ahmed Tebâî, Reyme kadısı Abdullah bin Ali ve daha birçok âlim talebeleri arasındaydı. Arkadaşlarından Kâdı Müslim bin Ebû Bekr de sık sık derslerine gelir, fıkıh ilminde ondan istifâde ederdi. Talebeleri de hocaları gibi Allahü teâlânın dînini yaymak ve O'nun rızâsını kazanmak için gayret gösterirlerdi. O güzel ahlâklı, yüksek ilimli, seçkin kimseler, çalışmaları ile insanların ebedî se'âdete kavuşmaları için gayret ettiler.

Talebeleri anlatır: Birgün Ebû Muhammed Sa'bî ile birlikte, bir yerden bir başka yere giderken, ıssız bir dağ başında Müleyke kabilesinden eşkiyalar önümüzü kesti. Üzerlerimizde ne varsa önlerine attık. Ebû Muhammed Sa'bî'nin üzerinde hiçbir şey çıkmayınca, para vermek istemeyip sakladığını zannettiler ve kılıçla hücum ettiler. Eşkiya, kılıcını vurduğu hâlde kesmediğini görünce şaşırdı. Tövbe edip, sâdık talebe oldu. Yüksek ilimleri öğrenip, güzel amelli sâlih insanlardan oldu. Hocamıza kılıcın kesmemesinin sebebini sorduğumuzda, eşkiyanın

hücumu sırasında "Hıfz âyetlerini" okuduğunu bildirdi. Bu âyet-i kerîmeleri nasıl öğrendiğini de şöyle anlattı: "Birgün arkadaşlarımla beraber dolaşmaktayken, bir kurdun zayıf bir koyunla oynaştığını gördük, merak edip yaklaştık. Kurt koyunla, koyunun yavrusu ile oynadığı gibi oynamaktaydı. Kurt, bizim yaklaştığımızın farkına varınca kaçıp uzaklaştı. Koyunu tutup, kurdun yaralayıp yaralamadığını kontrol ederken, boynuna yazılı bir kâğıdın bağlanmış olduğunu gördük. Kâğıtta; Bekâra sûresi ikiyüzellibeşinci âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Göklerin ve yerin muhafazası, O'na ağırlık ve zorluk vermez, O çok yüce, çok büyüktür."** Yûsuf sûresi altmışdördüncü âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Allah en hayırlı koruyucudur. Ve O, merhamet edenlerin en merhametlisidir."** Saffât sûresi yedinci âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Biz semâyı, tâatten çıkmış olan şeytandan koruduk."** Hicr sûresi onyedinci âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Biz semâyı, Allahü teâlânın rahmetinden kovulan her şeytandan koruduk."** Fussilet sûresi onikinci âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Biz dünyâ göğünü, duyduklarını çalan şeytandan koruduk, işte bu Azîz, Alîm olan Allahü teâlânın takdîridir."** Târık sûresi dördüncü âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Hiçbir nefs yoktur ki, üzerinde amellerini koruyan bir melek bulunmasın,"** Burûç sûresi, onikinci âyet-i kerîmeden sonuncu âyet-i kerîmeye kadar yazılı idi. İşte orada görüp ezberlediğim âyet-i kerîmeleri burada, eşkiyanın karşısında okuyunca, onların kılıçları kesmez oldu" dedi.

Yetiştirmiş olduğu pekçok talebe yanında, birçok kıymetli eserler de yazan Ebû Muhammed Sa'bî, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir "İhtirâzât-ül-mühezzeb" ve "Et-Ta'rîf', Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebi hakkında "Akide" kitabını yazdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 140

2) Tabakât-ü fûkahâ-i Yemen sh. 161

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 166

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild- 6, sh. 163

ABDULLAH MAKDİSÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Seyfeddîn Abdullah bin Ömer bin Ebî Bekr el-Makdisî el-Hanbelî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Şam'ın Kasiyun beldesinde, 559 (m. 1164)'de doğdu. Bağdad'da ilim tahsil etti. Ferâiz, hılâf ve münâzara ilimlerinde çok mahir oldu. Ebi'l-Bekâ'dan nahiv okudu. Ebû Ali'nin "Efsâh" kitabını ezberledi. Aruz ilmini öğrendi ve bu konuda kitap yazdı. 586 (m. 1190)'da vefât etti.

El-Behâ Abdurrahmân diyor ki:

"Abdullah bin Ömer çok zekî idi. Onun zekâsına Bağdadlılar hayret ederlerdi. Hocasından gördüğü dersi bir veya iki defada ezberlerdi; Ben ise ezberliyene kadar çok uğraşırdım. O hılâf ilminde çok tanındı. Haramlardan sakınan, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terkeden vera' sahibi bir kimse idi.

Muvaffaküddîn'e, Abdullah Makdisî hakkında soruldu. Onlara cevâb olarak dedi ki: "Abdullah, küçükken Bağdad'a gitti. Orada pekçok âlimden ilim tahsil etti. Fıkıh öğrenip, iyi bir fakîh oldu. Çok güzel konuşur, güzel yazı yazardı. Ebü'l-Vefâ (r.a.) hakkında kitap yazdı. Sonra Şam'a gelip, bizimle gazâ'ya çıktı. Sonra Harran'a gitti. Orada, Şevval ayında, çok genç yaşda vefât etti.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 371

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 94

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 285

ABDURRAHÎM BİN ABDÜLKERÎM EL-KUŞEYRÎ (En-Nişâbûrî)

Nişâbûr'da yetişen tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Abdurrahîm bin Abdülkerîm bin Hevâzim bin Abdülmelik bin Talha bin Muhammed el-Kuşeyrî'dir. Künyesi Ebû Nasr olup, "Kuşeyrî" nisbetiyle tanındı. Babası Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm, büyük bir âlimdi. Nişâbûr şehrinde doğup büyüyen Abdurrahîm el-Kuşeyrî, önce babasının ilim meclislerinde bulundu. Babasının terbiyesinde yetişti. Babasından tefsîr ve usûl ilimlerini aldı. Sonra İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî'nin derslerine devam etti. Ondan, Şafiî mezhebinin fıkıh, usûl ve hılâf ilimlerini öğrendi. "İmâm-ül-eimme: imamların İmâmı" diye yâd edildi. Âlimler arasında üstün bir yeri oldu. Tefsîr ve fıkıh ilimlerine dâir kıymetli eserler yazdı. Fıkıh ilmine âit tahsilini tamamladıktan sonra, hac ibâdetini yapmak için memleketinden ayrıldı. Bir müddet Bağdad'da kaldı. Onun faziletine, kemâlâtına hayran kalan Bağdad halkının yanında, daha öncekilerin görmediği i'tibâra ve kabûle mazhar oldu. Hac farîzasını tamamladıktan sonra, tekrar Bağdad'a döndü. Önceki gibi yine çok ta'zim ettiler. Bağdad'a gelip yerleştikten sonra, bir va'z meclisi kurdu. Va'z ve nasîhatlarını dinlemek için etrâfında çok kimse toplandı. Meşhûr Şafiî âlimi Ebû İshâk-ı Şîrâzî, va'zlarında hazır bulundu. Bütün âlimler, Bağdad'da onun gibisinin görülmediğinde söz birliğine vardılar. Büyük Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk, ona çok saygı gösterirdi. Onun kurduğu Nizâmiyye Medresesi'nde va'z ve ders verirdi. Kendisini çekemiyenlerin çıkardığı karışıklıklar sebebiyle, Bağdad'dan ayrılıp, kendi memleketi olan Nişâbûr'a gitti. Bağdadlılar, onun ayrılışına çok üzüldüler ve nasihatlerine hasret kaldılar. Ondan sonra senelerce oruç tutanlar, hattâ başkalarının va'zlarına gitmeyenler oldu. Bağdad vâlisi, onun Horasan'a dönmesini emredince, oraya gitti, önce Kazvîn şehrine girdi. Orada tam bir kabûl ile karşılaştı. Büyük âlimler ve şehrin ileri gelenleri onu karşılamak için yollara çıktılar. İnsanların bu arzusunu görünce, İmâm-ül-Haremeyn'in usûlü ile ders vermeye başladı. Uzun zaman bununla meşgûl oldu. Ömrünün sonlarına doğru hadîs-i şerîf rivâyetiyle meşgûl olmaya başladı. O, benzeri az bulunan ve zamanın bir tanesi kabûl edilen âlimlerdendi. Uzleti ve inzivâyı severdi. Onu öven çok şiirler söylenmiştir.

Ömrünün sonunda vücûdunda bir za'fiyet baş gösterdi. Bir ay öyle kaldı. Son günlerde dili tutuldu. Ancak Allahü teâlâyı zikredebiliyor ve Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler okuyabiliyordu. Sonra 514 (m. 1120) senesinin Cemâzil-âhır ayının yirmisekizinci Cum'a günü dahve vaktinde vefât etti. Nişâbûr'un umûmî mezarlığına defnedildi.

Abdurrahîm el-Kuşeyrî, başta babası olmak üzere, Ebû Osman es-Sâbûnî, Ebü'l-Hüseyn el-Fârisî, Ebû Hafs bin Mesrûr Ebû Sa'd el-Gencerûzî, Ebû Bekr el-Beyhekî, Ebü'l-Hüseyn bin en-Nakûr Ebü'l-Kâsım ez-Zencânî ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Horasan, Irak ve Hicaz'da dolaşarak çok hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet etti. Kendisinden de; torunu Ebû Sa'd Abdullah bin Ömer es-Saffâr, Ebü'l-Fütûh et-Tâî, Musul hatîbi Ebü'l-Fadl et Tûsî ve daha başkaları rivâyette bulundular. Abdurrahîm el-Kuşeyrî, yüksek bir âlim olup, her ilimde bir hazîne gibiydi. Zamanının âlimleri arasında İmâm kabûl edildi. Âlimlerin reîsi oldu. Bağdad'da herkes onun büyüklüğünü kabûl ve tasdik etti. Ahlâkı çok güzeldi. Çünkü babası, onu en güzel şekilde terbiye etmişti. Huyları bakımından babasına en çok benzeyen evlâtlarındandı. Babası

ona daha küçük yaşta iken, Arabcanın dil ve edebiyat bilgilerini öğretti. Bu ilimlerde çok yüksek derecelere ulaştı. Nazım ve nesirde mükemmel bir hâle gelip, bu ikisinde mütehassıs oldu. Usûl ve tefsîr ilimlerinden çoğunu babasından öğrendi. Çok çabuk yazmaya başladı. Hergün, gücü yettiği kadar usanmadan yazı yazardı. Derin ilimlerden ve hesâb bilgilerinden çok şeyler tahsil etti. Babası vefât edince, İmâm-ül-Haremeyn'in ilim meclisine devam ederek, gece gündüz onun derslerini ve sohbetlerini ta'kib etti. Akşam ve sabah ondan ayrılmazdı. Şafiî mezhebinde ve hilâf ilminde, onun yolunu ta'kib edip çok şeyler öğrendi. Onun huzûrunda usûl bilgilerinin tamâmını elde etti. Bu sebeple, o da İmâm sayıldı. Günlerinin çoğunu İmâm-ül-Haremeyn ile geçirirdi. Ondan, ferâiz, devir ve vasıyyet mes'elelerine âit birçok hesapları öğrendi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild- 5, sh. 207

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7 sh. 159

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 559

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 291

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 18, 19

6) Şezerât-üz-zeheb cild- 4, sh. 45

7) Vefeyât-ül-a'yân cild- 3, sh. 207

8) Fevât-ül-vefeyât cild- 2, sh. 310

9) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 187

ABDURRAHMÂN BİN ABDULLAH

Fıkıh Ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Abdullah bin Abdurrahmân bin Hüseyn bin Muhammed bin Ömer bin Ziyâd'dır. Künyesi, Ebû Muhammed olup, meşhûr âlim Hasen bin Abdurrahmân'ın yeğenidir. Abdurrahmân bin Abdullah (r.a.) Mervezzud kasabasında doğdu. Fıkıh ve hadîs-i şerîf ilimleri üzerinde tahsil yapıp, zamanının büyük âlimlerinden oldu. Gündüzleri talebesine ders verir, geceleri ibâdetle meşgûl olurdu. Fevkalâde güzel bir ahlâka sahip olan Abdurrahmân bin Abdullah (r.a.), şafiî mezhebinde idi. 548 (m. 1153) senesinde, doğduğu Mervezzud'da vefât etti.

Abdurrahmân bin Abdullah, fıkıh hocası el-Begavî başta olmak üzere, Ebû Muhammed bin Abdullah bin Hasen et-Taberî, Ebü'l-Fadl Abdülcebbâr bin Muhammed el-İsfehânî, Abdurrezzâk İbn-i Hassan el-Meniî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülvâhid ed-Dekkak'dan hadîs-i şerîf işitmiş ve ilim öğrenmiştir.

Kendisinden hadîs-i şerîf ve ilim tahsil eden İbn-üs-Sem'ânî, onun fetvâ ve hadîsle meşgûl olduğunu ve çok ibâdet eden, nefsini ıslâh etmiş, güzel ahlâk sahibi, ilmiyle âmil, cemaata hadîs imlâ ettiren büyük bir âlim olduğunu bildirdi. İbn-üs-Sem'ânî buna ilâveten, birçok fakîh ve âlimin ondan istifâde ettiğini ve kendisinin de onun imlâ derslerine katıldığını bildirdi.

Abdurrahmân bin Abdullah (r.a.) talebelerine ders vermesinin yanısıra, insanların kurtuluşu için câmide va'z ve nasîhatlarda bulunur. Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatırdı. Cehennemden kurtulmanın, ancak Ehl-i sünnet i'tikâdı ile mümkün olabileceğini bildirir, Allahü teâlânın emirlerinin yapılmasını, yasaklarından kaçılması lâzım geldiğini, bıkmadan, usanmadan her zaman anlatırdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-4, sh. 245; cild-3, sh. 204

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 148

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5 sh. 150

ABDURRAHMÂN BİN ABDULLAH BİN NASR

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Fedâil olup ismi, Abdurrahmân bin Abdullah bin Nasr bin Abdurrahmân'dır. Hayatı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Mısır'daki Eyyûbî sultanlarının yanında, kâtiplik vazîfesini yapmıştır. 590 (m. 1194) senesinde Mısır'da vefât etti.

Ebü'l-Fedâil hazretlerinin, Sultan Nasır Yûsuf Eyyûb için yazdığı el-Menhec-ül-meslûk fî siyâset-il-mülûk adlı eseri Mısır'da 1326 senesinde basılmıştır. Bu eserde edebin fazileti ve melikin buna olan ihtiyâcı şöyle anlatılmaktadır:

Edeb, bir takım güzel huy ve vasıflardan ibârettir. Melikin, memleketi, mülkün temeli olan adâlet üzere idâre edebilmesi için, elbette bunları yerine getirmesi ve halka örnek olması gerekmektedir. Atâlar şöyle demişler: "Siyâseti iyi olanın, devleti dâimdir." Bil ki, edeb; devlet adamının memleketi iyi idâre etmesi için gerekli görülen dört sıfattan biridir. Şayet devlet adamı bundan mahrûm kalacak olursa, siyâset ve idâre düzeni bozulur. Edeb, aklın bir resmidir, edebi olmayanın aklı olmaz, aklı olmayanın siyâseti olmaz, siyâseti olmayanın da mülkü olmaz." Ba'zıları Tevrat'ta şöyle bir cümle okuduklarını söylerler "En güzel zînet hasebdir (asâlettir). Şerefi olmayanın hasebi, aklı olmayanın şerefi, edebi olmayanın da aklı olmaz."

Âlimlerden ba'zıları; "Edeb, meliklerin kalkanıdır. Çünkü onları zulm yapmaktan engeller, onları ilme yöneltir, eziyyet yapmalarına engel olur ve halka karşı şefkat ve merhametli kılar" diyorlar. Ba'zı âlimler buyuruyorlar ki: "İnsan akılsızca elde ettiği bir zînet ve edebe dikkat etmediği hâlde, nail olduğu yüksek mertebe ile övünmesin. Çünkü cehâlet onu, o mevkiden indirir. Ayıpları ortaya çıktıktan, günahları çoğaldıktan, medhiyecileri hicv ediciye dönüştükten ve dostları düşman olduktan sonra kadri ve gerçek değeri ne ise, o ortaya çıkar."

Şöyle denildiği duyulmuştur "Edebli insanın aklı, dâima doğruyu gösterir, görüşü isâbetlidir, sözü, hoş, işi güzeldir." Kays kabilesinden birinin bir Kureyş efendisine şöyle dediği rivâyet olunmaktadır:

"Edebi talep et, zîrâ edeb; akılda ziyâdelik, mevki ve makamda kemâliyet, mürüvvete delîl, yalnızlıkta arkadaş ve meclislerde bir dosttur. Bu husûsta bir Arabî şiirin meâli şöyle: "İnsanın edebi, et ve kan gibidir. Bu iki şey olmadan, vücûdun düzgün olması düşünülemez. Terbiyeli bir insanı, binlerce câhille tartmış olsak, edebli ağır gelirdi." Yine bir güzel sözde; "Edeb maldır, kullanılması ise kaidedir" denilmektedir. Hükümdârlardan biri, oğluna vasıyyette bulunurken şöyle diyordu: "Ey oğul! insan şu iki şeyle efendiliğe erişir, isterse malı-mülkü olmasın: ilim ve edeb. Ey oğul! Büyüklerle otur. Âlimler arasında bulun, zira onlarla beraber olmak güzeldir, meclislerinde bulunmak bir ganîmet ve sohbetleri selâmettir." Yine başka bir zât, oğluna şöyle bir tavsiyede bulundu: "Ey oğul! Terbiyeli ol, zira zengin olursan kavmin arasında en şerefli kişi olursun, eğer muhtaç olursan, yine senden vazgeçilmez. Memleketin ileri gelenleri sana muhtaç olurlar."

Yine âlimlerden bir zât: "Babalar oğullarına, ilim ve edebden daha kıymetli bir miras bırakmamışlardır. Çünkü çocuklarına ilim ve edebi miras bırakmakla, onlara mal ve makam kazandırmışlardır. Eğer onlara ilim ve edeb değil de mal bırakmış olsalardı, malı zayi ettikten sonra bir hiç olurlardı". Büyükler yine şöyle derlerdi: "En güzel miras edeb, en iyi arkadaş güzel

ahlâk, en iyi önder muvaffakiyet, en kârlı ticâret çalışmaktır. Akıldan daha güzel mal olmaz, istişâreden sağlam akıl olmaz, cehâletten fazla fakirlik olmaz."

İslâm âlimlerinden ba'zıları buyurdu ki: "Edeb; eskimek bilmeyen yeni bir elbisedir. İlim de, bitmek tükenmek bilmeyen büyük bir hazînedir."

"Çocuğunu terbiye eden, düşmanını yenmiş olur."

"Üç şey varken gariplik çekilmez: Güzel edeb, şüpheden sakınmak, eziyetten uzak durmak." Nasr bin Siyâr diyor ki: "Herşey, küçük olmakla başlar ve büyür. Yalnız musibet böyle olmayıp, o büyükmüş gibi görünür, sonra küçülür. Herşey çok olunca ucuzlar, yalnız edeb ucuzlamaz, aksine çoğaldıkça pahalanır. Bil ki; edebin fazileti, satırlarla ifâde edilmekten çok üstündür."

Edebin kaideleri (kuralları) vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Hükümdâr için memleket idâresinde edebin vazgeçilmez bir sıfat olduğunu beyân ettikten sonra, onsuz gerçekleşmesi ve üzerine bina edilmesi mümkün olmıyan kaideleri bilmenin önemi ortaya çıkmış oldu. Bu iki kaideyi hükümdârın terk etmesi asla uygun değildir. Çünkü bunlar, siyâset ve idârenin temelidirler. Birincisi, ilimdir. Bilmelisin ki, din ahkâmını bilmek ve İslâmiyeti iyi kavramak, her müslümana vâcibdir, hükümdârlara ise daha fazla vâcibdir. Çünkü onlar, şer'i (dini) had ve kısasları icra etmek, hakları alarak erbâbına ve yerli yerine harcamakla vazîfelidirler. Bunları iyi bilip, yapmalıdır ki, yer ve göğün üzerine kurulu bulunduğu adâlet tecelli etmiş olsun. Eğer melik câhil ise, bozuk bir idâre ile, ülkenin kaide ve yasaklarını işlemez hâle getirir. Ömer İbni Abdülazîz (r.a.) buyuruyor ki; "Devlet adamı bilgisiz çalışacak olursa, yıktığı yaptığını geçer."

Ba'zı âlimler şöyle diyorlar: "İdareci eğer ilimle zînetlenmemişse, âhırette zelîl olur. İlmini aklıyla desteklememişse, dünyâda rezîl olur."

"Cenâb-ı Hak bir millete hayır dilemişse, onlara bilgili devlet adamları gönderir (ihsân eder)."

İbn-i Abbâs hazretleri buyuruyor ki: "Süleymân bin Dâvûd'u, cenâb-ı Hak hazretleri ilimle mülk arasında muhayyer bıraktı. Ya'nî hangisini istiyorsan onu seç, dedi. Süleymân (a.s.) ilmi seçti. Bunun üzerine Allahü teâlâ kendisine hem ilim, hem de mülkü beraber verdi. Süleymân (a.s.) Yemen hükümdârlarından birine tavsiyede bulunurken şöyle buyurdu: "Sen, üstün olandan (ya'nî Allahü teâlâdan) kork, senden aşağıda bulunanlar da, senden korksun. O'nun sana karşı nasıl davranmasını istiyorsan, sen de halkına öyle davran, iyi olan herşeye bak ve onu çok yap. Kötü (çirkin) olan herşeyi terk et. Bu çirkin şeyler sana, nasihat eden âlimler tarafından açıklanır. Nasihat edenlerin en hayırlısı, dinine sâdık olanlar ve akıbetini düşünenlerdir. Çokça ilim elde etmeye çalış, zira ilim, idârenin temelidir. Temeli olmayan yapı, yıkılmaya mahkûmdur."

Güzel vasıfları ve üstünlükleri bilmek ve hükümdârı buna teşvik etmek: Halkın başına geçirilen bir yöneticinin güzel vasıflara hâiz olması, bunları kendisine bir gaye edinmesi ve hiç birini ihmâl etmemesi gerekmektedir. Zîrâ devletin ayakta durması, yalnız bunlarla gerçekleşebilir. Mülkün devamı bunlara bağlıdır. Sayısı onbeş olan bu sıfatlar: Adâlet, akıl, şecaat, sehâvet (cömertlik), merhamet, vefakârlık, doğruluk, rahmet, sabır, af, şükür, ağırbaşlılık, hilim, iffet ve vekar'dır.

Adâlet: Adâlet, bir hükümdâr için en üstün ve devleti idâre etmede en güçlü sıfattır. Çünkü adâlet, itaat etme ve ülfetin sağlanmasında en te'sîrli olanıdır. Hasen-i Basrî hazretleri,

"Hiç şüphe yok ki, Allahü teâlâ, ihsân ve iyiliği, akrabaya muhtaç oldukları şeyleri vermeyi emreder. Hayasızlığı, kötülüğü ve zulmü yasaklar. Allah, nasihat kabûl edesiniz diye size öğüt verir" (Nahl-90) meâlindeki âyet-i celîle hakkında, Allahü teâlâ hazretleri, bütün hayır ve şerleri bu âyet-i kerîmede cem' etmiştir. Zîrâ hükümdâr, üçünü yapmak ve üçünden sakınmak üzere altı şeyle emr olunmuştur, demektedir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte **"Üç şey kurtarıcıdır: Gizli iken de, açıkta iken de Allahü teâlâdan korkmak. Rü'yâ hâlinde de, gazâb halinde de adâleti gözetmek, fakirlikte de, zenginlikte de iktisâda riâyet etmek** (israf etmemek). **"Üç şey de helak edicidir: Boyun eğilen cimrilik, uyulan hevâ** (nefsânî arzu) **ve insanın kendisini beğenmesidir"** buyurdu.

Akıl: Bil ki; akıl, güzel bir vasıf, yüce bir ahlâk olup, hakkı bâtıldın ayıran bir mi'yârdır (ölçüdür). Başka bir tarife göre akıl; caiz olanların caiz olduğunu, mümkün olmıyanların imkânsız olduğunu bilmektir. Bunun neticesinde, doğru ve sağlam bir düşünce, doğru görüş ve iyi idâre düşünceleri ortaya çıkmaktadır. Ba'zı âlimler, "Akıl nedir?" sorusuna şu cevâbı vermişlerdir: "Görüşte isâbet olmayanı, olanla Bilmektir." Yine âlimler, "Allahın insana en büyük hibesinin ve ihsânının akıl, en büyük musibetin de cehâlet" olduğunu söylemişlerdir. Câhil, ömrün uzun olmasına, akıllı, amelinin ihlâslı olmasına bakar. Âlimler diyorlar ki: "Akıllı insanlar kendilerini yorar, başkalarını rahat ettirirler. Ahmak insanlar ise, başkalarını yorarak kendilerini rahat ettirirler."

"Akıl binici, ilim sürücü, nefs ise huysuz bir hayvandır. Sürücü olmadan binici olursa, nefs huysuzlaşır. Binici olmadan sürücü olursa, sağa sola zikzak çizer. Binici ile sürücü bir araya geldiğinde, ister istemez doğru yürür."

Sabır: Bütün iyi vasıfların (özelliklerin) en üstünü ve önde gelenidir. Bunun için Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Sabır, mü'minin en samîmi dostu, hilim onun yardımcısı, akıl delîli** (yol göstericisi), **amel kumandanı, rıfk** (yumuşaklık) **onun babası, hayır onun kardeşidir"** buyurdu. Fazilet yönünden elbette ki ilim ve akıl üstündür. Fakat bu ve buna benzer bütün işlerde sebat, ancak sabırla olur. Sabır, sebat, dayanmak demektir. Bir kimsede iyi bir haslet (özellik) olsa, fakat o işinde sabırlı değilse, haslet sahibi olmayan kimse gibidir. Sabır, bütün iyi vasıflar için bir koruyucudur. Kumandanın, ordusunu derli toplu düzenli tutması gibidir. Demirin mıknatısa bağlanmak istediği (mıknatısın demiri çekmesi) gibi, zafer de sabıra bağlıdır. Sabır zaferdir.

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki: "Biz ve bütün büyükler tecrübe ile anladık ki, sabırdan daha faydalı birşey yoktur. Sabırla bütün işler yolunda gider. Bütün işlerin tedâvi edicisidir. Fakat onu tedâvi eden yoktur." Süleymân aleyhisselâm; "Biz, kazancımızın en hayırlısı olarak sabrı bulduk" dedi. Îsâ aleyhisselâm ise; "Ey Havarilerim (bana inananlar)! Arzu ettiklerinize ancak sabırla kavuşabilirsiniz" buyurdu.

Affetmek: Mu'âviye (r.a.) buyurdu ki: "İnsanların en üstünü, ceza vermeye gücü yettiği hâlde affedenlerdir, insanların aklı en noksan olanı ise, kendinden aşağıda ve güçsüz olanlara zulüm edenlerdir." Süleymân aleyhisselâma her ni'met verildi. O şükür etti. Eyyûb aleyhisselâma hastalık verildi. O sabretti. Yûsuf aleyhisselâm, ceza vermeye muktedir olduğu hâlde suçlu kardeşlerini affetti. Muhammed aleyhisselâma eziyet ve işkence yapıldı. O, bunlara sabretti ve yapanları affetti.

Şükür: Allahü teâlâ İbrâhim sûresi yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ni'metlerime şükrederseniz, onu arttırırım"** buyuruyor. Hikmet sahibleri dedi ki: "Şükürle ni'met devam eder. Ni'mete küfredilir, kadrü kıymeti bilinmezse gider. Ni'meti koruyan şükürdür. Şükür, ni'metleri çoğaltır ve insanı cezadan korur. Ni'metlere şükretmiyen, hayvanlardan sayılır." Hazreti Ali buyurdu ki: "Ni'metlere şükreden, onun elden çıkacağından korkmasın. Ni'mete şükredenlere, onu arttıracağını Allahü teâlâ bildirdi. Ni'mete küfredenlerin elinden o ni'met alınır. Ni'metin kıymetini bilmemek, onun elden çıkmasına sebebtir. Şükür ise, onu devamlı kılar ve arttırır."

Cömertlik: Hayır ve iyiliğin direği olup, karşılıklı sevgiyi meydana getirir. Rahatlık ve huzûr onunla kalblere yerleşir, İslâm dîni, müslümanları bu güzel haslete sevkederek cömert olmalarını bildirdi. Zîrâ, dünyâ ve âhıret iyilikleri, cömertlikte toplanmıştır. Muhakkak onda Allahü teâlânın râzı olması vardır. Bütün insanların da beğendiği ve râzı olduğu bir iştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Cömert kimse, Allahü teâlâya ve insanlara yakın olup** (Allahü teâlâ ve insanlar onu sever), **Cehennemden uzaktır"** buyuruyor. Diğer bir hadîs-i şerîfte de; **"Cömert kişinin günahını araştırmayınız. Muhakkak Allahü teâlâ, sıkıntıya düştüğü zaman ona yardım eder"** buyuruldu. Hazreti Âişe vâlidemiz ise; "Cennet cömertlerin, Cehennem de cimrilerin yeridir" buyurdu. Denildi ki: "Kişinin cömertliği, kendisini düşmanlarına bile sevdirir. Cimriliği ise, yakınlarını bile düşman yapar:" Bütün büyüklerin âdeti hep cömertlik oldu.

Şefkat ve merhamet: En güzel hasletlerdendir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, kullarından ancak şefkat sahiplerine merhamet eder. Yerde olanlara merhamet ediniz ki, melekler de sizin için Allahü teâlâdan merhamet dilesinler"** buyuruyor.

İmâm-ı Mâlik şöyle bildirdi: Ömer bin Hattâb (r.a.), hilâfeti zamanında Şam civarındaki şehirlerden birisine, vâli olarak birini göndermek istedi. O zât ta'yin emrini almak için küçük çocuğu ile Hazreti Ömer'in huzûruna çıktı. Hazreti Ömer, o çocuğu kucağına alarak öptü. Bunu gören vâli olacak kişi, "Ey mü'minlerin emîri, çocuğu kucaklayıp öptünüz. Halbuki benim birçok evlâdım olduğu halde, şimdiye kadar hiçbirini öpmedim" deyince, Hazreti Ömer "Demek sen çocuğuna bile şefkat ve merhamet ile davranmayan bir kişisin. O hâlde insanlara karşı merhamet ve şefkatin de az olur" diyerek ta'yin emrini yırttı ve onu geri çevirerek, "Emri altında olanlara merhameti olmayan kişiden vâli olmaz" buyurdu.

Hazret-i Ömer, birgün Mekke-i mükerreme civarında koyun güden bir çoban gördü. Çoban koyunları, çorak, kurak, dikenli bir yerde güdüyordu. Ömer (r.a.), koyunlara acıyarak çobana, "Ey kişi, sürün için otu bol bir yer bul" dedi ve hemen arkasından, "Her çoban, kendi sürüsünden mes'ûldür" buyurdu.

Eslem (r.a.) şöyle anlatır: Hazreti Ömer halîfe iken, Medine'de her zamanki âdeti şerîfesi üzerine, bir gece şehri dolaşıyordu. Ben de onunla idim. Dolaşırken, şehir kenarında kurulmuş bir çadırda bir kadın ve ağlaşan çocukları gördük. Çadırın önündeki ateşin üzerinde kaynayan bir tencere vardı. Ömer (r.a.) kadına hitaben, "Ey hâtun bu çocuklar niçin ağlaşırlar" dediğinde kadın, "Açlıktan" cevâbını verdi. O zaman Hazreti Ömer "Peki bu kaynayan tencere nedir?" diye sordu. Kadın, "Onda su ve taşlar vardır: Çocukları onunla avutarak uyutmaya çalışıyorum" dediğinde, Ömer (r.a.) şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı ve kadına, "Bize biraz izin verin geleceğiz" buyurdu. Doğruca Beyt-ül-mâl'a (hazine dâiresine) gittik. Bir çuvala un, et, yağ,

hurma, elbise, para koydu ve "Ey Eslem! Çuvalı sırtıma yükle" buyurdu. Ben de, "Ey mü'minlerin emîri! Ben sizin hizmetçinizim. Ben götüreyim, deyince, Hazreti Ömer; "Hayır, yâ Eslem! Benim taşımam lâzım. Çünkü kıyâmet günü onların hesabı benden sorulacak" buyurdu ve çuvalı yüklendi. Oraya kadar da kendisi götürdü. Oraya varınca çuvalı yere koyup, içindekileri çıkarıp, kaynayan tencereyi boşaltıp, içine yağ, un, et koydu ve karıştırdı. Zaman zaman ateşi üfleyerek yanmasını te'min etti. Ateşi üflerken, mübârek sakalları arasından dumanların çıktığını gördüm. Yemek pişince, çocuklara yedirdi, içirdi. Nihâyet çocuklar doyup neş'elendiler. Sonra Ömer (r.a:), "Şimdi neşelendiklerini gördüm. Gidelim yâ Eslem" buyurdu.

Ömer bin Abdülazîz devlet başkanı olunca, yanına Muhammed bin Ka'b-il-Kurâzî'yi çağırdı ve ona "Allahü teâlânın azâbından kurtulma yolunu bana göster" buyurdu. O da "Ey Halîfe! Müslümanların senden büyüklerini baban, orta yaşta olanları kardeşin, küçük olanları da çocukların kabûl et. Büyüklere hürmet, kardeşlerine merhamet, küçüklerine de şefkat göster" diye nasihatini bildirdi.

İffet: Kişiyi her türlü rezillikten koruyan bir haslettir. El, ayak ve diğer a'zâyı her türlü zarardan korur. Bu haslet, mürüvvetin ve güzel ahlâkın en üstünüdür. Malıyla kötülük yapmayan, emri altında olanlara adâletle muâmele eden, kıyâmet gününde ebrâr (sâlih kimseler) ile beraber diriltilir, denildi. Nefsini günah işlemekten korumayan (iffetli olmayan), his organları olan beş duyu organını günahtan koruyamaz. Beş duyu organını günahtan koruyamayan, emri altında olan yardımcılarını günah işlemekten koruyamaz. Onlar ki, idârecinin en yakınlarıdır. Dolayısıyla emri altındaki insanlar da günahtan korunmamış olurlar. İdâreci olan kişi iffet sahibi olup, kendini ve a'zâsını günahtan koruduğu zaman, bütün memleket işleri yoluna girer. Âhırette de, o idâreci kişinin dünyâdaki iffeti sebebiyle işlediği hayır, hasenatı ve sultanlığı devam eder.

A'zânın iffetli olması demek; meselâ gözün harama bakmaması ve kendisine yasak olan şeyleri terk etmesidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte, **"Harama bakmak İblîs'in** (şeytanın) **zehirli oklarından bir oktur. Kim Allahü teâlâdan korkarak onu terk ederse, Hak teâlâ ona, tadını hemen kalbinde duyacağı bir îman verir"** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfte: **"Bir kızın güzelliğini gören kimse, gözünü ondan hemen ayırırsa, Allahü teâlâ, ona bir ibadet sevâbı ihsân eder ki, bu ibâdetin lezzetini hemen duyar"** buyuruldu.

Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki: "Kim gözünü harama bakmaktan korursa, Allahü teâlâ ona âhırette istediği kadar hûrî kızı verir. Başkasının evinde ne olup ne olmadığını araştıran kimse, kıyâmet günü a'mâ olarak haşr olunur."

İnsanların kötü sözlerini dinlememeli, gıybetten, söz taşımaktan, zararlı şeyleri dinlemekten sakınıp, bunlardan korunmalıdır. Abdullah bin Ömer (r.a.), "Biz gıybet etmekten ve gıybet edenleri dinlemekten, söz taşımaktan ve söz taşıyanları dinlemekten nehy olunduk" buyurdu.

Cehâlet (bilgisizlik): Kötü vasıflardan biri olup, kötü ahlâktandır. Câhil, iyiyi kötüden, kötüyü iyiden ayırt edemez. Görüşlerinin neticesi dalâlet, sapıklık ve felâkettir. Bilgisiz kişi, zillete düşmeğe mahkûmdur, İslâm âlimleri dediler ki: "Cehâlet bir binektir ki, ona binen zillete düşer. Kim bilgisizle arkadaşlık yaparsa, sapıtır yoldan çıkar." "İnsana verilen en güzel ni'met, akıldır. Kötülüklerin en kötüsü cehâlet, bilgisizliktir." "Câhil, ömrüne güvenir. Akıllı ise, hesapla kitapla yaptığı işlerine göre hareket eder." "Câhilin görmesi gözle, akıllı kişinin ise kalbiyledir."

Âlimler, câhilin altı vasfı olduğunu ve bunlarla tanınacaklarını söylediler. Bu altı vasıf şunlardır: Herşeyde hemen öfkelenirler. Faydası olmayan şeylerden konuşurlar. Yersiz sadaka verirler. Sırrı korumayıp ifşa eder ve yayarlar. Dostunu ve düşmanını birbirinden ayıramazlar. Herkese güvenirler.

İstişare yapmaya teşvik: istişâre bizzat rüşd ve hidâyet yolu, kapalı kalan görüşün açıklanması ve ortaya çıkmıyan doğrunun anahtarıdır. Dînimiz bizi buna teşvik etmiş ve halkı istişâreye da'vet etmiştir. Allahü teâlâ, Hazreti Peygambere hitaben Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Uhud savaşında sen, Allahtan gelen bir merhamet sayesindedir ki, onlara** (Eshâba) **yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, muhakkak onlar etrâfından dağılıp gitmişlerdi. Artık onları bağışla ve kendilerine Allahtan mağfiret dile. İş husûsunda onlarla istişâre et. İstişâreden sonra da birşeyi yapmaya karar verdin mi, artık Allaha güven. Gerçekten Allah tevekkül edenleri sever"** buyurmaktadır. (Âl-i İmrân-159). Hasen-i Basrî hazretleri bu husûsta şöyle diyor:

"Cenâb-ı Hak Peygamberine istişâreyi emretmiştir ki: doğru görüşe kavuşsun ve onunla amel etsin diye." Ed-Dahhâk ise; istişâreyi Hazreti Peygambere, onda faziletin bulunduğunu, faydasının kendisine döneceğini bildiği için emretmişti" diyor. Dahhâk şöyle devam ediyor: "Keskin ve isâbetli fikirlerden, saf ve berrak düşünceden, mümkün olan birşey kaçamaz. Caiz olan gizlenemez. Hatalı da olsa görüşünü zorla kabûl ettiren kimse, doğrudan uzak, hatâya daha, yakındır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.); **"Allaha imândan sonra aklın başı, insanlara dostluk etmektir ve kat'î görüşten vazgeçmektir. Hiçbir kimse, istişâreyle helak olmamıştır. Cenâb-ı Hak kulunu helak etmek isteyince, Önce onun görüşünü helak eder"** buyurdular. Peygamber efendimiz başka bir hadîs-i şerîflerinde; **"Akıllarınızı mütâlâa ile durulayın, işlerinizin halli için istişâreye başvurun"** buyurmuşlardır. Ba'zı âlimler de; "İstişâre ile gelen hatâ, istibdâdla (zorla kabûllendirme ile) gelen doğrudan daha iyidir" buyurdular. Yine hikmetli konuşan âlimler dediler ki: "Senin reyinin yarısı müslüman kardeşinindir. Reyini tamamlamak için kardeşinle istişârede bulun." Bir işin içinden çıkamayacak olursan, akıllı insanların görüşüne başvur. Doğruyu ve doğru yolu göstereni aramaktan vazgeçme, böyle olunca, insanların sevgisine mazhar olursun. Sorarak selâmete kavuşman, senin için doğruyu bulup pişmanlık duymaktan çok daha hayırlıdır. Ba'zı âlimler; "Tereddütlü olmak, aceleci olmaktan daha hayırlıdır" demişlerdir.

Abdülmelik bin Mervân; "İstişâre ile olan hatâm, istişâresiz doğru olan görüşümden daha iyidir. Çünkü kendi görüşü ile yetinen, ayıplanacağı iki konu ile karşı karşıya kalmaktadır. Birincisi, yalanlaması gereken şeyi tasdik etmesi, ikincisi, daha iyi görüşlü ve basiret sahibi ile yapacak olduğu istişâreyi terk etmesidir" buyurmaktadır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 313

2) Siyâset-ül-mülk

ABDURRAHMÂN BİN AMMÂR EL-HULVÂNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdurrahmân bin Ammâr bin Ali bin Muhammed el-Hulvânî el-Bağdâdî'dir. Abdurrahmân el-Hulvânî, 490 (m. 1097) senesinde doğdu. 546 (m. 1151) senesi Rebî'-ül-evvel ayında, Silh'de vefât etti ve kendi evinin bahçesine defn edildi.

Ebû Muhammed Abdurrahmân, fıkıh ilmini ilk önce babasından tahsil etti. Daha sonra Ebü'l-Hattâb'dan ders alıp fıkıh ilminde derin bilgi sahibi oldu. Ayrıca Ali bin Eyyûb el-Bezzâr, Mübârek bin Abdülcebbâr, Hüseyn el-Hilâl, Ebû Nasr bin Vid'ân ve birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; Yahyâ bin Tâhir en-Neccâr el-Vâ'iz ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Abdurrahmân el-Hulvânî hazretleri hakkında İbn-i Şafiî; "O, mezhebinde büyük âlim idi. Fetvâlarıyla insanların müşkillerini çözdü." İbn-ün-Neccâr, "O, fazilet, salâh ve hayır sahibi bir zât idi." İbn-ül-Cevzî ise; "O, sirke satar, onunla geçimini karşılar, kimseden birşey kabûl etmezdi" demektedirler.

Abdurrahmân el-Hulvânî'nin fıkha dâir: Et-Tabsıra fî fürû-il-fıkh, el-Hidâyetû fî usûl-il-fıkh. Tefsîre dâir, Tefsîr-ül-Kur'ân adında kırkbir cüz kadar olan bir eseri ile Ta'lîkât fil-hılâf adlı eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 159

2) Tabakat-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 221

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 274

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 144

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 519

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 304, 351

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED BİN ABÎYD

Endülüs'te yetişen hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Abîyd bin Yûsuf el-Ensârî el-Endülüsî'dir. İbn-i Hübeyş olarak tanınır. İbn-i Hübeyş, Endülüs'te el-Meriyye denilen yerde, 504 (m. 1111) senesi Receb ayında doğdu. 584 (m. 1188) senesi Safer ayında, Mürsiyye denilen yerde vefât etti. Cenâze namazı çok kalabalık oldu. İzdihamdân birçok kimse çok sıkıntılı durumlara düştüler.

Endülüs'te hadîs ilmi mütehassıslarından ve bu ilmin bayraktarlarından olan İbn-i Hübeyş, hadîs ilmini; Ahmed bin Abdurrahmân el-Kasbî, Ebü'l-Kâsım bin Ebî Recâ' el-Belvî, el-Esbag bin el-Yesâ'dan, fıkıh ilmini; Ebü'l-Kâsım bin Virdân, Ebü'l-Hasen bin Nâfi', Ebû Abdullah bin Vedâh, Abdülhak bin Gâlib, Ali bin İbrâhim el-Ensârî, Ebü'l-Hasen bin Mevhib'den öğrendi. Daha sonra Kurtuba şehrine giden İbn-i Hübeyş, orada Yûnus bin Mugîs, Ca'fer bin Muhammed bin Mekkî, Kâdı Muhammed bin Esbag, Kâdı Ebû Bekr İbni Arabî'den de ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Edebiyat ilimlerini, Muhammed bin Ebî Zeyd en-Nahvî'den öğrendi. Nahivde çok üstün bir derecede ilim sahibi oldu.

Kendisinden ise; Ahmed bin Muhammed et-Tarsûsî, Ebû Süleymân bin Havtullah, Muhammed bin Vehbülfehrî, Muhammed bin Hasen el-Lahmî ed-dânî, Muhammed bin İbrâhim Sıletân, Muhammed bin Ahmed bin Hayyûn el-Musrî, Muhammed bin Muhammed bin Ebi's-Seddâd, Nezir bin Vehb, Abdullah bin Hasen el-Mâlekî, İbn-ül-Kurtubî, Ömer bin Dıhye ve kardeşi, Ali bin Yûsuf İbn-üş-Şüreyk, Ali bin Ebi'l-Âfiye el-Kastalî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. İbn-i Hübeyş'den bizzat icâzetiyle (diplomasıyla) rivâyette bulunan Ebû Ali, eş-Şelûbin'dir.

İbn-i Hübeyş, 542 (m. 1147) senesinde Haçlı orduları Meriyye'yi istilâ edince, önce Mürsiyye'ye sonra da Şukr adasına gitti. Orada oniki sene kadılık ve hatîblik vazîfesinde bulundu. Sonra tekrar Mürsiyye'ye döndü. Orada da insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bıkmadan, tatlı dil ile bildirdi ve kadılık yaptı.

İbn-i Hübeyş hazretleri hakkında es-Safdiy; "O, nahiv ilminde üstün idi. Şukr adasından sonra tekrar Mürsiyye'de kadılık yaptı. Endülüs'te yetişen hadîs imamlarından idi. Târihe dâir eserleri vardır." İbn-i Zübeyr; "O zamanındaki hadîs âlimlerinin en üstünlerinden olup, ilmiyle âmil bir zât idi." Ebû Abdullah bin Abbâd ise; "O, kırâat ilminde mütehassıs olup, hadîs-i şerîf ilminde İmâm (üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi ezbere bilen) idi. Endülüs'te onun gibisi görülmedi. Zamanındaki bütün âlimler kendisini övdüler. Fen ilimlerinde de söz sahibi idi" demektedirler.

İbn-i Ömer'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş kişinin misâli, bağlanmış devenin sahibinin misâli gibidir. Eğer o devesini görür gözetirse, onu tutmuş, yanında bulundurmuş demektir. Eğer onu kendi hâline bırakırsa, o da çeker gider.** (Kur'ân-ı kerîmi ezberliyen kimse de onu devamlı okursa, onu unutmamış, korumuş olur)" buyurdular.

Uzun bir ömür süren İbn-i Hübeyş, zamanının büyük bir kısmını ilim öğretmekle geçirdi. Bir çok kimse kendisinden ilim ve edeb öğrendi. Bunun yanında, çok kıymetli eserler yazan İbn-i Hübeyş hazretlerinin "Kitâb-ül-Megâzî" adlı eseri meşhûrdur. Diğer eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Elkâb, 2-İktidâb Sılatü İbn-i Beşküvâl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 182

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1353

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 85

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1460, 1747

ABDURRAHMÂN CEVZÎ

(Bkz. Ebü'l-Ferec İbni Cevzî)

ABDURRAHMÂN TAFSÛNCÎ

Abdülkâdir-i Geylânî'nin talebelerinden ve Irak'ta yetişen evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Abdurrahmân'dır. Tafsûnc veya Tagsûnc denilen yere yerleştiği için "Tafsûncî" nisbetiyle meşhûr oldu. Tafsûnc, Bağdad'a bağlı Dicle kıyılarında bir beldenin adıdır. Doğumu ve nesebi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Hayli bir zaman yaşadıktan sonra, Abdülkâdir-i Geylânî'nin hayatta olduğu bir sırada 550 (m. 1115)'den önce vefât etti. Kabri Tafsûnc'tadır. Herkes tarafından ziyâret edilmektedir.

Abdurrahmân Tafsûncî, Iraklı evliyânın büyüklerinden olup, âriflerin gözbebeği, evliyânın baştâcı, yüksek ve kıymetli hâllerin sahibi, kerâmetleri açık ve tasarrufu kuvvetli bir zât idi. Yüksekçe bir kürsînin üzerine çıkıp, din ve hakîkat ilimlerini anlatırdı. Ya'nî İslâmiyetin emir ve yasaklarını bildirir, evliyâlığın yüksek hâllerini haber verirdi. Onun meclisi, âlimlerle ve evliyâ ile dolup taşardı. Kendisi, âlimlere hâs bir elbise giyerdi. Katıra binip belde, belde dolaşırdı. Tafsûnc'ta ba'zı sâlih kimseler, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâlarında görüp, onun hâlinden suâl ettiklerinde: "O, mukaddes âlem hakkında haber verenlerdendir" buyurdu. Allahü teâlânın

katındaki derecesi çok yüksek olan Abdurrahmân Tafsûncî, himmeti, tasarrufu kuvvetli olup; duâsı ve muradı çabuk hâsıl olanlardandı. Gaybî olarak haber verdikleri mutlakâ vâki olurdu. Gaybı, ileride olacakları ancak Allahü teâlâ bilir. Fakat Allahü teâlânın Peygamberlere mu'cize olarak ve evliyâyla da kerâmet olarak gaybtan bildirdikleri aynen zuhur etmiştir. İşte Abdurrahmân Tafsûncî, böyle kerâmet sahibi bir velî idi. Birgün bir adam gelip ona dedi ki: "Ey efendi! Benim, onbir seneden beri meyva vermeyen hurmalarım ve üç seneden beri yavrulamıyan ineklerim var. "Bana duâ edin. Bunlardan başka hiç malım yok. Ona duâ etti. O seneden i'tibâren hurmalar meyve verdi. İnekler de, daha o ayda yavruladı. Hattâ o şahıs, insanlar içinde, hayvan sürüsü ve parası, incisi en çok olan kimse oldu. Hayvanları, herkesin diline destan olacak şekilde çoğaldı.

Onun talebelerinden biri anlatır: "Hocam Irak sahralarının birinde bulunuyordu. O esnada: "Ey çöldeki vahşî hayvanların, inlerinde tesbih ettiği Allahım! Seni, bütün noksan sıfatlardan tenzih eder, kemâl sıfatlarıyla tesbih ederim!" buyurdu ve hemen ne kadar vahşi hayvanlar varsa, yanına akın etdi ve onunla birlikte kendi dilleriyle tesbih etmeye başladılar. Hattâ öyle oldu ki, aslanlar, tavşanlarla ve ceylanlarla bir araya gelip karıştı, içlerinden ba'zısı, sürünerek onun ayaklarının dibine kadar geldi.

Sonra yine: "Ey yüce Allahım! Kuşların yuvalarında, seni tesbih ettiği gibi, ben de seni tesbih ediyor, bütün noksanlıklardan tenzih ediyorum" dedi. Başını yukarıya kaldırınca, ne kadar kuş cinsi varsa, hepsinin gelip başının ucunda gökyüzünü doldurduklarını gördü. Onlar, kendi nağmeleriyle ötüşüyorlar, seslerini alçaltıp yükseltiyorlardı. Ona yaklaştılar ve nihâyet hepsi, onun başı üzerinde toplandılar. Sonra yine: "Ey fırtınaların kendisini tesbih ettiği Allahım! Ben de seni tesbih ediyorum" der demez, hemen her taraftan, rüzgârlar esmeğe başladı. Ondan daha latif esen bir rüzgâr görülmedi ve başka rüzgârlar da bir daha böyle esmedi.

Sonra yine: "Ey Allahım! Şu kocaman ve yüksek dağların, seni tesbih ettiği gibi, ben de seni tesbih ediyorum" dediğinde, hemen o anda, üzerinde bulunduğu dağ sallandı ve ondan büyük kayalar, Allahı zikrederek düşmeye başladılar."

Oğlu, Şeyh Ebû Hafs Ömer anlatıyor "Bir defasında, babam sefere niyet ederek evden dışarı çıktı. Ayağını bineğine koyduğunda bu isteğinden vazgeçip, evine girdi. Kendisine vazgeçmesinin sebebi sorulunca, buyurdu ki: "Ey oğlum! Yeryüzünde ayağımın sığacağı, ya'nî orada kalabileceğim daha hayırlı bir yer göremedim. Onun için böyle yapmaya mecbûr kaldım" diye cevap verdi. Sonra, ölünceye kadar bir daha Tafsûnc'dan dışarı çıkmadı."

Birgün adamın birisini, ezan okunurken şiir söylediğini işitti. Hemen ona, bundan vazgeçmesini bildirdi. Fakat o kişi, buna son vermedi. Ona: "Sus, ancak benim emrimle konuşacaksın. Üç gün hiç konuşma! Sonra, bu yaptığına tövbe edip istigâr et, ya'nî bunun günâhından bağışlanmanı Rabbinden iste!" dedi. O da hiç konuşamaz oldu. Üç gün sonra ona: "Abdest al!" deyince, o da abdest aldı tövbe etti ve konuşmaya başladı.

Birgün Cum'a namazını kılmak için evinden çıkmıştı. Katırına binmek için ayağını üzengiye koydu. Sonra bundan vazgeçti. Bir müddet yerde bekleyip, sonra bindi. Niçin böyle yaptığı kendisine sorulduğunda, "O anda, Bağdad'da, Şeyh Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî de katırına binmek istiyordu. Ben, önce binerek onun önüne geçmek istemedim" diye cevap verdi.

Evliyânın büyüklerinden olan Abdurrahmân Tafsûncî "Ben, evliyânın arasında turna kuşu gibiyim. O, kuşlar arasında boynu en uzun olanıdır. Hangi talebemin bir sıkıntısı olursa,

yardımına uzanırım" buyururdu. Yüksek hâl sahibi Şeyh Ebü'l-Hasen Ali el-Hinî, onun böyle söylediğini işittiğinde, bu sözünden pek hoşlanmadı. Elbisesini çıkarıp ba'zı şeyler söyledi. Şeyh Abdurrahmân bir müddet sustu. Sonra talebelerine dönüp, "Bu kimse, Allahü teâlânın inâyetine kavuşmuştur. Bedenindeki kılları gibi, vücûdunun her zerresi, inâyet-i Rabbanîyeye erişmiş bir kuldur" dedi ve ona elbisesini giymesini söyledi. O da, "Ben, üzerimden çıkardığım şeyi bir daha giymem" dedi. Şeyh Abdurrahmân da bahçeye döndü ve hanımına hitâb ederek: "Ey Fâtıma! Bana giydiğim elbiseyi getir" diye seslendi. Bahçe tarafındaki yerde bulunan hanımı, onun bu sesini işitti ve elbiseyi getirirken yolda karşılaştılar. Hanımının getirdiği elbiseyi alıp ona verdi ve "Senin şeyhin kimdir?" diye sordu. O da: "Benim şeyhim Abdülkâdir-i Geylânî'dir" diye cevap verdi. O ise, "Ben, onun ismini, ancak bu yerde işitiyorum. Halbuki ben, kırk seneden beri Hak kapısının eşiğini aşındırıyorum. Onu ne girerken, ne de çıkarken asla görmedim" dedi ve yanındaki talebelerinden bir grubuna: "Bağdad'a gidip, Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'ye varınız ve kendisine selâmımı söyleyiniz! Ayrıca ona deyiniz ki, "Şeyh Abdurrahmân, kırk senedir Hak kapısında imiş. Sizi ne girerken ve ne de çıkarken orada görmemiş!" Şeyh Abdurrahmân, bu sözleri söyleyip talebesini yola çıkarırken, Bağdad'da Abdülkâdir-i Geylânî de, yanında bulunan Muzaffer-ül-Cemâl, Abdülhak el-Harîmî ve Osman es-Sarifinî'ye buyurdu ki: "Sizler, hemen yola çıkınız! Şimdi Şeyh Abdurrahmân-ı Tafsûncî'nin talebelerine rastlayacaksınız. Onlarla karşılaştığınızda, onları geri çevirin ve beraberce, doğru Şeyh Abdurrahmân-ı Tafsûnci'ye varıp, ona şöyle deyiniz: "Şeyh Abdülkâdir'in size selâmı var. O, size diyor ki, Hak kapısının derekelerinde (eşiklerinde) olan kişi, Abdülkâdir'de olanı göremez. Ben oraya sır kapısından girip çıktığım için, beni kimse görememektedir. Ben oraya, ba'zı işâretlerle girip çıkarım. Filanca zamanda, filan elbiseyi giymiştin. Sana onu giydiren bendim. O elbise, "Rızâ elbisesi"dir. Filanca gecede, bir işâretle teşrîf çıkışı yapmıştın. İşte, fetih teşrîfi olan o da benim elimden geçmiştir. Hak kapısının derekelerinde, onikibin velinin huzûrunda İhlâs sûresi tarzında olan yeşil velâyet elbisesini sana giydirirlerken, söyle bakalım bu da benim elimden geçmemiş miydi?" Onlar, bu emri alıp, yarı yolda karşılaştıkları talebeleri ile Şeyh Abdurrahmân'ın huzûruna gelerek, Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin sözlerini hiç değiştirmeden anlatınca, o da "Şeyh Abdülkâdir, doğru söylemiştir. Evliyâlıkta vaktin sultânı ve tasarruf sahibi, şüphesiz odur!" demek sûretiyle onun büyüklüğünü tasdik etti.

Abdurrahmân Tafsûncî'nin vefâtı yaklaştığı zaman, oğlu, kendisine vasıyyette bulunmasını istedi. O da buyurdu ki: "Ey oğlum! Sana şöyle vasıyyet ederim ki, Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'ye her zaman saygı ve hürmetini muhafaza edip, emirleri üzere hareket et. Hizmetinden ayrılma!" Babası vefât edince, oğlu, Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yanına geldi. Şeyh hazretleri, ona ikramda bulunarak hırkasını giydirdi. Sonra da öz kızı ile onu evlendirdi. Artık o, hep âlimlere mahsûs bu elbiseyi giyerdi.

Abdurrahmân Tafsûncî'nin (r.a.) her sözü hikmetlerle doludur. Okuyup dinleyene feyz verir. Buyurdu ki:

"Nefsinin ayıplarını, kusurlarını görmeyen kimse, doğru yoldan ayrılıp, azgınlaşır."

"Dünyâda haram, günah olan işlerle meşgûl olan kimseler, herkesin yanında zelîl olur, aşağılanır."

"İlimlerin en faydalısı, kulluk vazîfesi ile ilgili hükümleri öğrenmektir. Ve yine ilimlerin en yükseği tevhîd ilmi olup, Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit olan bilgileri öğrenmektir."

"Dinde farz ve vâcib olan emirler yerine getirilince, tevâzu sâhibi olmakla beraber, kahramanlık göstermenin bir zararı olmaz. Sünnet olan bir amel ve talep edilen bir ilim, kibirle beraber hiçbir fayda vermez."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 104

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 146

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 56

ABDÜLAZÎZ BİN OSMAN

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülazîz bin Osman bin İbrâhim bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Fadl bin Ca'fer bin Recâ bin Zur'a'dır. Aslen Kûfelidir. En-Nesefî diye tanınır, İlim tahsilini Buhârâ'da yaptı ve Horasan'da kadılık görevinde bulundu. Bunun yanında ilim öğrenmek için Bağdad, Horasan ve Mâverâünnehr'e giden Abdülazîz bin Osman, 533 (m. 1138) yılında vefât etti.

El-Luknevî'nin İmâd-üd-dünyâ "Dünyânın direği" diye övdüğü Abdülazîz bin Osman, Ebû Bekr Muhammed bin Hibetullah bin Fail es-Serahsî'den ve Ebû Tâhir bin Ahmed el-Kalâbâdî'den ilim öğrenip fıkıh tahsil etti. Kendisinden ise; İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Kâsım Mahmûd bin Ubeydullah bin Sa'îd el-Haraî es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed bin Ömer el-Felansî ve birçok âlim ilim öğrenmiş ve rivâyette bulunmuştur.

Ebû Sa'îd, onun hakkında; "Abdülazîz bin Osman Horasan'da kadılık yaptı, ömrü uzun oldu. Fetvâ almak için herkes ona müracaat ediyordu. Böylece Abdülazîz bin Osman, Buhârâ'da methi dillerden düşmeyen bir kadı oldu. Bu âlim, babasından, Ahmed bin Abdülcebbâr et-Tayûrî ve ba'zı âlimlerden ilim öğrendi ve rivâyette bulundu" demektedir.

Abdülazîz bin Osman hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. El-Münkız min-ez-zülel fî mesâil-il-cedel, 2. Kifâyet-ül-fuhûl fî ilm-il-usûl, 3. Et-Ta'likât fil-hılâf: Bu eser dört cilddir. 4. El-fusûl fil-fetâvâ, 5. Ravdât-ün-nâsihîn fî şerhi hutab-il-erbe'în.

---

1) Tabakât-üs-seniyye sh. 295 b.

2) Cevâhir-ül-mudiyye sh. 89 a-b

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 98

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 424, cild-2, sh. 1497, 1869

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 578

6) Brockelmann Gal-1, sh. 374 Supp-1. sh. 639

ABDÜLKERÎM BİN ALİ BİN EBÛ TÂLİB ER-RÂZÎ

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin yetiştirdiği fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkerîm bin Ali bin Ebû Tâlib er-Râzî olup, künyesi Ebû Tâlib'dir. Hirat'ta tasavvuf büyükleri arasında yaşardı. Fâris'te (İran'da) 522 (m. 1128) senesinde vefât etti. 521 veya 523'de vefât ettiği de rivâyet edildi.

İslâm âlimlerinin büyüklerinden olan Ebû Tâlib er-Râzî, fıkıh ilmini İmâm-ı Gazâlî hazretlerinden öğrendi. Onun ihyâ isimli meşhûr eserini ezberledi, ilim öğrenmek için Bağdad ve başka yerlere gidip, oralarda bulunan âlimler ile görüştü. Ebû Bekr bin el-Hâdıbe ve İmâm-ül-

Hüseyn bin Mes'ûd el-Ferrâ ve başka zâtlardan ilim öğrendi. Herat tarihçisi olarak bilinen Ebû Nasr el-Fâmî ve başka zâtlar da kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular.

İbn-üs-Sem'ânî diyor ki; "İmâm hazretleri (Ebû Tâlib er-Râzî), zerâfet sahibi, ince nâzik tavırlı, temiz, nezîh, iffet ve namuslu idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınan, müstakim istikâmet sahibi, dosdoğru bir zât idi. Hüsn-i sîret sahibi idi. Hâl ve gidişatı çok güzel idi."

Yine İbn-üs-Sem'ânî, Ebû Nuaym Abdurrahmân bin Ömer el-Asfar el-Bâmencî'nin şöyle anlattığını naklediyor: "İmâm-ül-Hüseyn bin Mes'ûd el-Ferrâ' hazretlerinin yanında fıkıh öğreniyordum. Onun yanından ayrıldıktan sonra, memleketim olan Bâmeî'ne döndüğümde yanıma fıkıh âlimlerinden biri geldi. Aramızda ilmî konularda müzâkerede bulunduk. Bir mes'elede takılıp cevâbını bulamadık. Ba'zıları, bu mes'elede birbirine uymayan şeyler söylediler. Nihâyet ben kalktım. Hocam, İmâm-ül-Hüseyn hazretlerinin bulunduğu Mervirrûz şehrine gitmek üzere, yaya olarak yola çıktım. Sabah vakti hocamın bulunduğu yere vardım. Huzûrundaki talebelere ders okutuyordu. Abdülkerîm er-Râzî hazretleri de, imamların büyüklerinden olduğu hâlde, teberrüken hocam İmâm-ül-Hüseyn'in yanında oturuyordu. Ders bitinceye kadar bekledim. Ders bitti. Talebeler çıktılar. İçeride iki İmâmdan (Hocam İmâm-ül-Hüseyn ve Abdülkerîm er-Râzî'den) başka kimse kalmayınca, içeri girip selâm verdim. Hocam selâmıma cevap verdi. Fakat başını kaldırmadı. Bana iltifât etmedi. Oturup, takıldığımız fıkhî mes'eleyi kendilerine arzettim. Hocam, "Fıkıh, müşkilleri halletmekten başka birşey değildir" buyurdu ve suâlimi cevaplandırdı. Ama, hâlâ gönlü hoş değildi. Abdülkerîm er-Râzî de buyurdu ki; "Fıkıh âlimleri ve tasavvuf ehlinin, kendilerine mahsûs şartları ve husûsiyetleri vardır. Bir talebe, fakîh (fıkıh âlimi) olan hocasının sözüne (anlattığı, bir mes'elede) "Niçin?" diyebilir. Bu i'tirâz da hocasına hoş gelir. Ama tasavvuf mütehassısının terbiyesinde yetişen bir talebe, asla hocasına i'tirâz edemez. Teneşir tahtası üzerinde, gâsilin (cenâze yıkayan kimsenin) elinde meyyit (ölü) gibidir" dedi, sonra da hocama hitaben, "Şimdi senin, fıkıh âlimlerinin şartlarından olarak onun i'tirâzını kabûl etmen ve onu affetmen gerekir" buyurdu. Bunun üzerine hocam benden râzı oldu. Beni yanına yaklaştırdı. Ben de ellerini öptüm. Beni kucakladı. Bu hâlde memleketime döndüm."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 179

ABDÜLMECÎD BİN İSMÂİL

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa'îd olup ismi, Abdülmecîd bin İsmâil bin Muhammed'dir. El-Hirevî diye tanınan bu âlim, Kays kabilesine mensûp olup, Rûm memleketlerinde kadılık yaptı. Tahsilini Mâverâünnehr'de yapan el-Hirevî, zamanının büyük âlimlerinden oldu. Özellikle Bağdad, Basra, Hemedân ve Rûm memleketlerinde uzun yıllar ders okutan el-Hirevî, 534 (m. 1139) senesinde Semarrâ'ya gitti. Abdülmecîd bin İsmâil, 537 (m. 1143) yılında Kaysâriyye'de vefât etti. El-Hirevî, Fahr-ül-İslâm Pezdevî'den fıkıh tahsil etti. Hocası Pezdevî, fıkıh ilminde çok meşhûr olan bir âlim idi. Kendisinden ise; âlim ve müderris olan İsmâil ve Ahmed adındaki iki oğlu ile Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Bilendî, el-Belhî ilim öğrendi.

Ebü'l-Kâsım bin Asâkir onun hakkında: "Abdülmecîd bin İsmâil Şam'a geldi Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Sa'dullah el-Hanefî el-Bağdâdî ile sohbette bulundu" demektedir.

Abdülmecîd bin İsmâil'in fıkha ve târihe dâir yazmış olduğu birçok eseri vardır. Fakat bilinen bir eseri "El-Eşrâf alâ gavâmid-il-hükûmât"dır.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 112

2) Cevâhir-ül-mudiyye sh. 91-a

3) Tabakât-üs-seniyye sh. 302-a

4) Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 272

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 167

6) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 613

ABDÜLMELİK ET-TABERÎ

Kerâmetler sahibi evliyâdan bir zât. Nizâmiyye Medresesi'nde fıkh ilmini tahsil etti. Mekke'de altıncı asırda yaşadı. Zühd ve vera' bakımından zamanında yaşayan evliyânın önde gelenlerinden idi. Haramlardan şiddetle kaçınır, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terk eder ve dünyâya zerre kadar meyl etmezdi. Çok ibâdet eder, nefsini terbiye etmek için sıkı riyâzet ve mücâhede ederdi. Nefsinin isteklerini hiç yapmaz, istemediklerini yapmak için çok uğraşırdı. Elbise olarak sert olan şeyleri tercih eder, katıksız yemek yer, vaktini böyle sıkıntılara göğüs gererek sabırla geçirirdi. Kendisine zikr olarak seçtiği şu iki kelimedir: "Sübhânallahi ve bihamdihi, sübhânallahilazîm ve bihamdihi."

Hibetullah Kuşeyrî şöyle der: "Mekke"de olduğum zaman, Abdülmelik Taberî'yi ziyâret etmek istedim. Onu bana gösterdiler. Yanına vardığımda, onu ateşler içinde yanıyor bir hâlde buldum. Zahmetle oturdu ve "Hummaya yakalandığımda bununla sevinirim. Çünkü nefs, humma (ateşli hastalık) ile meşgûl olup, beni meşgûl etmez. Bu hâldeyken, kalbimle istediğim gibi yalnız kalırım" buyurdu.

Sem'ânî, Ebü'l-Hasen el-Merâgî'den, o da el-Hüseyn Zegandânî'den naklen anlatır: "Anber denilen bir havuz gördüm, içindeki su, el ulaşamıyacak kadar aşağıda idi. Çok defa Abdülmelik Taberî'yi o sudan abdest alırken görürdüm. Elini uzattığında su yükselir, abdestini bitirince su yine alçalırdı. Birgün kendinden geçti. Yanına yaklaştım, onu göğsüme yasladım. Başı göğsümde iken insanlar onun etrâfına toplandılar. Bir tanesi iki mes'ele sordu, fakat ona cevap vermedi. Sonra o adam, üçüncü bir soru sordu, bu suâline cevap verdi. Abdülmelik Taberî'ye, iki soruya sükût etmesinin ve üçüncüsüne cevap vermesinin sebebini sordum. Dedi ki; "Resûlullah (s.a.v.), üçüncüsünün cevâbını bana telkin etti. Öncekilerde ise sükût buyurdular. Ben de ikisine cevap vermedim."

El-Hüseynî diyor ki, "Bir gece Abdülmelik ile beraber Mescid-i Haram'da idik. Soğuk bir gece idi. Gömleği olmadığından, sırtı soğuktan çatlayıp yarılmıştı. Mescidin kapısında uyudu. Sağ elini yanağı altına, sol elini başı üzerine koydu. Allahı zikrediyordu. Ona, "Şayet mescidin bir köşesinde uyusanız daha iyi olur. Soğuktan korunmuş olursunuz" dedim. Buyurdu ki; "Bir gece mescidde uyudum, iki kişi gördüm. Mescide girdiler, bana yaklaşıp, "Mescidde uyuma" dediler. Onlara, "Siz kimsiniz?" dedim. "Biz melekleriz" dediler. Bunun üzerine uyandım ve bundan sonra mescidde uyumadım" diye cevap verdi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 190, 191, 192,

ABDÜLMUGÎS BİN ZÜHEYR EL-HARBÎ EL-BAĞDÂDÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebinin önde gelen âlimlerinden. 500 (m. 1107) târihinde doğduğu tahmin edilen Abdülmugîs, Hanbelî mezhebinin kurucusu olan Ahmed bin Hanbel hazretlerine çok benzer idi. Ancak, Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) boyu, Abdülmugîs'den biraz daha uzun idi. Abdülmugîs (r.a.) çok takvâ sahibi olup, haramlardan ve şüpheli olan herşeyden şiddetle kaçınırdı. Güvenilir bir zât idi. 583 (m. 1187) senesi Muharrem ayının 13. Pazar günü akşamı vefât etti.

Abdülmugîs bin Züheyr (r.a.); Ebü'l-Kâsım bin Hüseyn, Ebü'l-İz bin Kâdeş, Ebû Gâlib, Ebû Abdullah bin Ali bin el-Bennâ, Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ, el-Müzrefi, Kâdı Ebû Bekr el-Ensârî gibi pekçok âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Kendisinden de; Muvaffakuddîn, el-Hâfız Abdülganî, el-Behâ Abdurrahmân el-Makdisiyyûn, el-Fakîh Ebû Abdullah Ahmed gibi büyük zâtlar hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Abdülmugîs (r.a.), zamanının büyük âlimleri ve devlet erkânının ileri gelenleri tarafından ziyâret edilirdi. Bir defasında halîfe en-Nâsır tebdîl-i kıyâfet yaparak, yoksul bir kimse kıyâfetinde Abdülmugîs'in (r.a.) ziyâretine gitti. Abdülmugîs halîfeyi o kıyâfette tanıdıysa da tanıdığını belli etmedi. Halîfe, Abdülmugîs'e, Yezîd'e la'net etmenin caiz olup olmadığını sordu. Abdülmugîs, "Ben şahsen la'net edilmesine karşıyım. Çünkü bu mes'eleye caiz diye fetvâ verecek olursak, insanlar şimdiki halifeyi de la'netleme cesâretini bulurlar" cevâbını verince, halîfe, "Niçin?" diye sordu. Abdülmugîs (r.a.), "Çünkü halîfe, hoş olmıyan bir takım işleri yapmaktadır. Meselâ şu şu işler" diyerek halîfenin hatâlarını sıraladı. Bundan gayesi, halîfeyi bu kötü ve çirkin işlerinden vaz geçirmekti. Halîfe, orada bu sözlerden müteessir olarak ayrılmış olacak ki, bir daha bu gibi çirkin işleri yapmadı. Fakat üzüntüsünden, o yılın Muharrem ayında vefât etti. Abdülmugîs de aynı yıl vefât etti ve İmâm-ı Ahmed'in türbesine defn edildi. Cenâze namazı çok kalabalık oldu. Ya'kûb bin Yûsuf el-Harbî der ki; "Abdülmugîs'i rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmelede bulundu?" diye sordum. Cevâbında; "İlim, kabirde insanları diriltir. Cehâlet ise, diri insanı ölülere dâhil eder" buyurdu.

Dûbeysî der ki; "Abdülmugîs, hadîs-i şerîf toplamak ve rivâyet etmekte büyük bir hassasiyet gösterirdi."

Abdülmugîs (r.a.), Allahü teâlânın emirlerini yapmaya ve yasaklarından kaçınmaya çok dikkat ederdi. Dînine bağlılığı, Kur'ân-ı kerîm okumaktaki üstünlüğü ile çok meşhûr oldu. Vefâtına kadar, insanların kurtuluşu, saadeti için çalıştı. Kitaplar te'lîf etti. El-İntisâr li-müsned-il-İmâm Ahmed, er-Reddü alel-müteassıb, Şerh-i Müsellesati Kutrub fil-lüga, Kitâb-u fî fedâil-i Yezîd bin Mu'âviye en önemli kitaplarıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 178

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 328

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 275, 276

4) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 354

ABDÜLMÜN'ÎM BİN MUHAMMED EL-HAZRECÎ

Gırnata'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülmün'îm bin Muhammed bin Abdurrahîm bin Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî'dir. İbn-ül-Feres ismiyle meşhûr oldu. 525 (m. 1130) senesinde doğdu. 599 (m. 1203) senesi Cemâzil-

âhır'ın dördünde Pazar günü ikindi vakti vefât etti. Bâb-ül-Beyrâ denilen yerin dışına defnedildi. Cenâzesinde çok kimse bulundu.

İbn-ül-Feres hazretleri, önce baba ve dedesinden, daha sonra zamanın büyük âlimlerinden olan Ebü'l-Hasen bin Mugîs, Ebü'l-Kâsım bin Bâki, Ebü'l-Hasen bin Şureyh, Ebû Bekr bin Arabî, Ebü'l-Haccâc el-Kudâî, Ebû Muhammed er-Reşâtî'den, şarkta (doğuda) ise; Ebü'l-Muzaffer eş-Şeybânî, Ebû Sa'îd el-Halebî, Ebû Abdullah el-Mâzerî'den ilim öğrenip, icâzet (diploma) aldı. Kendisinden ise; Ebü'l-Velîd bin Kafzete, Ebû Muhammed bin Eyyûb, Ebü'l-Velîd bin ed-Debbâg, Ebü'l-Hasen bin Hüzeyl ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve kırâat ilmini öğrendi.

İbn-ül-Feres, aynı zamanda hadîs, lügat ve nahiv âlimi, şâir ve edîb idi. Fıkıh ilminde ise, yüksek bir derece sahibi idi. Ebü'r-Rebî' bin Sâlim onun için; "Mâlikî mezhebini Endülüs'de Ebû Abdullah bin Zerkûn'dan sonra, Abdülmun'îm bin el-Feres'den daha iyi bilen yoktu. Evi, ilim merkezi idi. Baba ve dedesi âlim ve kâmil bir zât idiler" demektedir.

Ebû Abdullah et-Tüceybî şöyle anlatır: 566 (m. 1170) senesinde Mürsiyye'de onunla karşılaştığımda, ilimdeki incelikleri kavrayışına, zekâsına ve hıfzına hayran oldum. Babasının bulunduğu bir mecliste ders verdi. O konuşurken, getirdiği delîllerin sağlamlığı karşısında herkes sükût etti. O, bedenen zayıf idi. Fakat ilim ve ma'rifet olarak çok yüksek idi. Hakkında; "Bir kimsenin ilim ve ma'rifeti çok olduğunda, bedeninin zayıf olması ona zarar vermez. Sen onu üstün zekâlı, bedeni zayıf bir kişi olarak görürsün ki, o bedenin, ilimden yanmasına delîldir" diye söylendi. Abdülmun'îm hazretleri aynı zamanda şâir idi. Şiirlerinden bir çoğunu bana okudu."

Kitâb-ül-Bugle'de, İbn-ül-Feres hakkında şöyle yazmaktadır: "Abdülmun'îm hazretleri Arabîde ve lügat ilminde İmâm idi."

İbn-ül-Feres hazretleri, usûl-i fıkha dâir eserler yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kitâbü fî ahkâm-il-Kur'ân, 2. Edeb-ül-Kadâ, 3. Mesâil-ül-hılâf fin-nahv.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 196

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 116

3) Keşf-üz-zünün cild-2, sh. 1669

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 218

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 629

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 356

ABDÜLVÂHİD BİN İSMÂİL ET-TABERÎ (Ebü'l-Mehâsin er-Rûyânî)

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Abdülvâhid bin İsmâil bin Ahmed bin Muhammed er-Rûyânî'dir. Künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. "Fahr-ül-İslâm" lakabı ile tanınmaktadır. 415 (m. 1025) senesinin Zilhicce ayında, Buhârâ'da doğdu, önce kendi memleketinde, babasından ve dedesinden Şafiî fıkhını öğrendi. Birçok beldeleri dolaşarak Nişâbûr'da Ebû Nâsır-ı Mervezî'den, Meyyâfârikîn'de Muhammed bin Beyân el-Kâzûnî'den fıkıh ilmini öğrendi. Hattâ Mâverâünnehr'e kadar gidip, bir müddet orada kalarak çok ilim tahsil etti. Çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Şafiî mezhebinde büyük bir âlim olarak yetişti. "Kitâb-ül-Bahr" isimli eserin sahibidir. Taberistan vilâyetinin kadılığına ta'yin edildi. 502 (m. 1108) senesi Muharrem ayının onuncu Cum'a günü, İslâm dîninden ayrılan mülhidler tarafından Âmül'de şehîd edildi.

Ebü'l-Mehâsin Rûyânî, âlimler arasında yüksek bir mertebeye ulaşmıştı. Kendisine çok hürmet edilirdi. Sağlam bir i'tikâda sahipti. Çok kıymetli eserleri olup, her tarafta okunup istifâde edilirdi. Hâfızası, o kadar çok kuvvetli idi ki, bu hâli darb-ı mesel gibi herkes tarafından konuşulurdu. Hattâ kendisinin: "Şafiî mezhebinin kitaplarının hepsi yanıp kül olsaydı, ben onları ezberimden yazardım" dediği bildirilmektedir. Büyük Selçuklu devletinin veziri Nizâm-ül-mülk, kendisine çok ta'zîm ve hürmette bulunurdu. Onu Taberistan kadılığına ta'yin etti. Sonra Amül'e nakletti. Orada iken, mülhidler, sapık yolda olanlar tarafından şehîd edildi!

Şafiî mezhebinde fıkıh, usûl ve hılâf ilimlerinde derin bir âlim olan Ebü'l-Mehâsin; Abdullah bin Ca'fer el-Habbâzî Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed el-Mutehherî, Ebû Hafs bin Mesrûr, hocası Muhammed bin Beyân el-Kâzerûnî, Ebû Ganîm Ahmed bin Ali el-Kurâ'î, Hâfız Ebû Osman es-Sâbûnî, dedesi Ebü'l-Abbâs er-Rûyânî, Ebû Mensûr Muhammed bin Abdurrahmân et-Taberi ve Âmül'de Nişâbûr'da, Buhârâ'da, Gazne'de, Merv'de ve daha başka memleketlerdeki birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlemiş ve ezberlemiştir.

Kendisinden de; Zâhir eş-Şehhâmî, Ebü'l-Fütûh et-Tâî, Ebû Reşîd İsmâil bin Ganîm, Ebû Tâhir es-Silefî, hafız İsmâil bin Muhammed et-Teymî ve daha pekçok âlim, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır.

Kâdı Ebû Muhammed el-Cürcâni, onun hakkında diyor ki; "O, asrın bir tanesi idi. Fıkıh ilminde, zamanındaki âlimlerin İmâmı, en üstünü oldu."

İbn-i Sem'ânî diyor ki; "O, dil ve beyân bakımından büyük âlimlerin ve fazilet sahiplerinin reîsi idi. Onun yüksek bir mertebesi vardı. Bu diyarda herkes tarafından senet olarak kabûl edilmişti. Çalışmaları ve eserleri, çok övülürdü. Mezhebinde büyük bir âlim olup, şöhreti çeşitli memleketlere yayılmıştı. İlim ve fazilet sahibi olan birçok kimseler, kendisini ziyârete gelip istifâde ederlerdi."

Muhammed bin Ebî Sa'd diyor ki: "O, yaşadığı devirde Rey şehrinin en önde gelen âlimiydi. Ebü'l-Mehâsin er-Rûyânî asrının büyük Şafiî âlimidir."

İmâm-ı Sübkî, "Tabakât'ında diyor ki; "Ebü'l-Mehâsin, Taberistan ve onun köylerinden birisi olan Rûyân kadılığına ta'yin edilmişti. Daha sonra, Âmül'de inşâ edilen bir medreseye müderris olarak nakledildi. Âmül, ailesinin memleketidir. 502 senesinin Muharrem ayının onbirinci Cum'a gününe kadar orada kaldı. Tedrisât esnasında yazma işini bitirdikten sonra, doğru yoldan ayrılmış bir sapık tarafından, düşmanlık ve hased sebebiyle şehîd edildi. O, ilim için Bağdad'a gidenlerdendir."

Çok faydalı eserler yazdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. Bahr-ül-mezheb: Bu eser, Şafiî mezhebinde yazılmış kitapların en uzunu olmakla beraber; İmâm-ı Mâverdî'nin "Hâvî" kitabından ibâret sayılır. Bununla birlikte, Rûyânî'nin babasından ve dedesinden öğrendiği fıkhî mes'eleleri de içine almaktadır. Ayrıca diğer ba'zı mes'eleler daha vardır ki, fıkhî hükümler bakımından "Hâvi"den daha çoktur. 2. Menâsîs-ül-İmâm-ı Şafiî (veya Nusûs-üş-Şâfiî), 3. El-Kâfî, 4. Hilyet-ül-mü'min, 5. El-Fürûk, 6. Et-Tecribe, 7. Et-Tehzîb fî garîb-il-hadîs, 8. El-Avâlî.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 198

2) Tabâkât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 193, 203

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12 sh. 170, 171

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 351

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 634

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 206

6. CİLD

ABDÜLVÂHİD BİN MUHAMMED EL-ÂMİDÎ

Fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Abdülvâhid bin Muhammed el-Mahfûz bin Abdülvâhid et-Temîmî el-Âmidî'dir. Lakabı ise Tâcüddîn'dir. Abdülvâhid el-Âmidî, 550 (m. 1155) yılında vefât etti. Hayâtı hakkında fazla bilgi bulunmayan Abdülvâhid el-Âmidî, babası Kâdı Ebû Nasr Muhammed, Şeyh Ahmed Gazâlî ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı.

Abdülvâhid bin Muhammed'in "Gurer-ül-Hıkem ve Durer-ül-kelîmi min Kelâmi Ali bin Ebî Tâlib" ve "Cevâhir-ül-kelâm fî şerh-il-hükmi vel-ahkâm min kıssati Seyyid-il-Enâm aleyhissalâtü vesselâm" isimli eserleri vardır.

Gurer-ül-Hıkem ve Dürer-ül-kelîmi min kelâmı Ali bin Ebî Tâlib adlı eserinde, Hazreti Ali'nin buyurdukları veciz sözleri toplamıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Hazreti Ali buyuruyor ki: "Doğruluk vesiledir, affetmek fazilettir. Cömertlik iyi huydur, şeref meziyettir. Kararlı olmak metâ'dır (Sâhib olunan maldır), kararsız olmak ise zayi olmaktır. Vefâkârlık fazilet, sevgi rahmettir, ismet, ni'met; ihsân ise fazilettir. Akıl zînet, ahmaklık çirkindir. Doğruluk emânet, yalancılık hıyânettir, insaf rahatlık, şer küstahlıktır. Cömertlik riyaset, mülk siyâsettir. Emânet îmândandır, güleryüzlülük ihsândır. Fikir gerçeği gösterir. Doğruluk kurtarır, yalan felâkete sürükler. Kanâat insanı zengin yapar, zenginlik azdırır. Fakirlik unutturur. Dünyâ aldatır, şehvet kandırır. Lezzet oyalar, nefsin arzuları alçaktır. Hased yıpratır, nefret çökertir."

"Yakîn ibâdet, iyilik efendilik, şükür ziyâdelik, fikir ibâdet, aza kanâat zühd sahibi olmak, işler tecrübe ile olur. İlim anlamakla, anlamak zekâ ile, fetânet basiretle, düşünce rey ile (görüşle), görüş fikirle, muvaffakiyet azîmkârlıkla, azîmkârlık tecrübe ile, fazilet güçlüklerle, sevâb meşakkat ile olur."

"Kendini beğenmek helak olmak, riyakârlık şirk koşmak, cehâlet ölüm, tenbellik ziyandır. Şehvetler âfet, lezzetler ifsattır."

"Akıllı kimse, günahlarını tövbe ile örtendir. Cömert, kötülük yapana iyilikle karşılık verendir."

"İlim; güzel bir mîrâs, umûmî bir ni'mettir, insaf, ihtilâfı giderir, ülfeti getirir."

"Adâlet; îmânın başıdır, ihsânın birleştiği noktadır ve îmânın en yüksek mertebesidir."

"Âlim; sözü, işine uygun olandır. Âlim ilme doymaz."

"Takvâ sahibi kimse, nefsi nezîh, ahlâkı yüce olandır. Zühd sahibi olmak, takvâ sahibi olan kişilerin zînetidir, gece ibâdeti yapanların tabiatıdır. Takvâ sahibi olmak ise, dînin meyvesi, yakînen inanmanın alâmetidir."

"Hikmet; akılların bahçesi, ermişlerin mesîresidir (gezinti yeridir)."

"Akıllı; şehvetten uzaklaşan, âhıreti dünyâ ile değişmeyendir. Akıllı, yalnız ihtiyâcı kadar ve huccetle konuşur, sâdece âhıretinin ıslâhı için çalışır. Akıllı, günahlardan sakınır, ayıplardan uzak durur. Cömertlik günahları siler, kalblere sevgi eker."

"Câhil; dayakla uslanmaz, nasihatlerden payını almaz."

"İlim; insanı akla götürür, kim ilim öğrenirse akıllanır, ilim; nefsi, rûhu ihyâ eder (diriltir). Aklı aydınlatır, cehâleti öldürür."

"Zulüm; ayakların kaymasına, ni'metin zevâline, milletlerin helakine sebep olur."

"Allahü teâlâdan başka her şeyden uzaklaşmak, ermişlerin ibâdetidir."

"Mü'minin gerçek sevgisi, buğzu, birşeyi alması, yapması ve terki, Allah için olur."

"Kâmil mü'min gizli şükür eder, belâya karşı sabır eder, ümîd hâlinde iken bile korkar."

"Güzellik sevâb güzelliğidir, elbise güzelliği değil."

"Akıllı kimse, Rabbine ibâdetle, nefsin arzusuna karşı gelendir. Câhil kimse, mâsiyet (günah) işleyerek nefsin arzusuna uyandır."

"Allaha vuslat (erişmek), insanlardan uzak durmakla olur."

"İlim, hikmet semeresidir (meyvesidir).

"İhtirâslı kimse, bütünüyle dünyâya mâlik olsa dahi fakirdir."

"Doğruluk, İslâmın direği, îmânın desteğidir."

"Allah için cömertlik, mukarrebînin (ermişlerin) ibâdetidir."

"Allahın azâbından korkmak, müttekîlerin nişanıdır."

"Günahlardan sakınmak, tövbekârların ibâdetidir."

"Dînin esâsı, emâneti yerine vermek, sözünde durmaktır."

"Hased eden dâima hastadır, cimri insan, dâima fakirdir."

"Cennet en hayırlı mal, Cehennem ise en kötü barınaktır."

"Fazla başa kakma, nefret ateşini körükler."

"Kanaatkar olmak, boyun eğme zilletinden daha hayırlıdır."

"İyilik, zincirden bir bağ olup, onu ancak teşekkür veya mükâfatlar çözebilir."

"Mü'min, ni'metle hatâ arasında olup, ni'mete yalnız şükür ve istiğfarla erişilir."

"Öfke anındaki yumuşaklık (hilm), zâlimlerin gazâbından korur."

"Olgunluk üç şeyde gereklidir: Musibetlere sabır, isteklerde iktisâd ve istiyene vermektir."

"Yumuşaklık, durulmayı çabuk sağlar ve zor olan şeyleri kolaylaştırır."

"Âlim, câhili hemen tanır, çünkü daha önce o da câhildi. Câhil âlimi tanımaz, çünkü daha önce âlim değildi."

"Muvaffakiyet ve başarısızlık, nefs ile mücâdele etmektedirler. Hangisi gâlib gelirse, ona hâkim olur (te'sîri altına alır)."

"Mü'min, dâima günahlardan kaçınır, belâdan korkar ve Rabbinin rahmetini taleb eder."

"Akıl ve ilim, biribirinden ayrılmayan ve zıd olmayan iki kardeş gibidir."

"Îmân ve haya, diğerinden kopmayan bir bütündür."

Îmân ve ilim, ikiz kardeş ve birbirinden ayrılmayan arkadaş gibidir."

"Îmân bir ağaç gibi olup, kökü yakîn, dalı takvâ, nûru haya, meyvesi cömertliktir."

"Öfke, tutuşturulmuş bir ateş gibidir. Her kim ki öfkesine hâkim olursa, onu söndürür ve her kim onu salıverirse, ilk yanan kendisi olur."

"Ârif, kendini bilen, nefsini Allahtan uzaklaştıracak herşeyden temizliyendir."

"Şehvet, bukağılı, sağlam demir zincirdir, bunun en iyi ilâcı sabırlı olmaktır."

"Ahmaklık, dermanı bulunmayan bir dert, şifâsı olmayan bir hastalıktır."

"Allah için kardeş olanların sevgisi, sebebi dâim olduğu için devam eder. Dünyâ için kardeş olanların sevgisi, sebebi devam etmediği için kısa sürer, bir ân gelir son bulur."

"Akıllı kimse; bugünü, dünkü gününden hayırlı olandır. Şaki; hâline aldanan, emellerinin aldatmasına kanandır. Leîm (alçak) değerinin üzerine çıkınca, eski hâlini inkâr edendir."

"Allaha yaklaşmak, O'ndan istemekle, âhırete yaklaşmak dünyâyı terk etmekle, dünyânın fânî olduğunu, sen onunla kalsan bile, onun sana kalmıyacağını bilmekle olur."

"Dünyâ, itaat göstermeye değmiyecek kadar küçük ve hakîrdir."

"Doğruluk, sevimli olanlarda zînet, üzüntülü olanlarda meta'dır."

"Büyük ihsân, dostunun hatâsını doğruya çevirir, düşmanın doğruluğunu da hatâya çevirir."

"Câhil kusûrunu anlamaz, yapılan nasihati kabûl etmez."

"Mahrûm ettikten sonra vermek, verdikten sonra mahrûm etmekten daha güzeldir."

"Zaman, bedenleri yıpratır, emelleri yeniler, eceli yakınlaştırır, dilekleri uzaklaştırır."

"Akıllı, sustuğu vakit tefekkür, konuştuğu vakit zikir eder, baktığı vakit de ibret alır.

"Kendisi amel etmeksizin Allah yoluna çağıran kişi, oksuz yaya benzer."

"Mürüvvet; insanın, kendisini lekeleyecek şeylerden kaçınması ve güzellik kazandıracak şeylere yaklaşmasıdır."

"Zenginliklerin en hayırlısı, Allahü teâlâ ile iktifa etmektir. Allahtan başkasıyle yetinmek, en büyük fakirlik ve şakiliktir."

"İlmin sonu yoktur. Her ilimden, güzel olanını alınız."

"Cömertlik ve cesâret, şerefli maksatlar olup, Allahü teâlâ hazretleri bunları sevdiği ve denediği kişilere ihsân eder."

"Sıkıntıya karşı sabır etmek, bolluk anındaki afiyetten daha efdaldir."

"Akıl, ni'metlerin en büyüğü, dünyâ ve âhırette şereflerin en yücesidir."

"Şerefli insan, azarlandığı vakit kızar, yumuşak davranıldığı vakit yumuşar. Şerefsiz insan ise yumuşak davranışa sert çıkar ve sert davranana karşı da yumuşar."

"Sükût, sana vekar kazandırır ve seni özür dileme zahmetinden kurtarır."

"İhtirâs, gâfillerin kalbinde şeytanların sultânıdır."

"Hikmet, her mü'minin kaybettiğidir, onu münâfıkların ağzında olsa dahi alınız."

"İnsandaki cahillik, vücûdu yiyen haşereden daha tehlikelidir (zararlıdır)."

"Said kimse, azapdan korkarak inanır ve sevâb niyaz eder."

"Hasedcilerin en ehveni, haset ettiği kişinin elindeki ni'metlerin yok olmasını ister."

"İlim, insanı Allahın emrettiği şeylere götürür, zühd ise o şeylere erişilmesini kolaylaştırır."

"Mal, dünyâda sahibine ikramda bulunan bir dost gibi olsa da, Allah huzûrunda ona ihânet eder."

"Korkaklık, ihtirâs ve cimrilik, Allaha karşı kötü zannın bir araya getirdiği:kötü arkadaşlardır."

"Mal, harcandığı kadar sahibine ikramda bulunur. Kişinin yaptığı cimrilik kadar ona ihânet eder."

"Fakîh öyle biridir ki, insanları Allahın rahmetinden ümitsizliğe düşürmez ve onları Allahın rahmetinden yüz çevirtmez."

"Âlim, öyle biridir ki, insânları Allahın rahmetinden dolayı ümit kapısından men etmez ve Allahın mekrinden emîn olmamalarını sağlar."

"Mal ve çocuklar, dünyâ hayâtının zînetidirler. Sâlih amel de, dünyâdan âhırete götürülen mahsûldür."

"Cömertlik, güzel medhiyeyi, mal sevgisi üzerine tercih etmektir"

"Allah için seven bir kardeş, en yakından daha yakın, anne ve babalardan daha merhametlidir."

"Amel eden câhil kişi, yoldan başka yerde yürüyen gibidir. Bu yürüyüşü ona, ihtiyâcından uzaklaşmaktan başka birşey kazandırmaz."

"İnsan, sözü ile tartılır veya işi ile değerlendirilir. Seni zînet yönünden ağır getirecek şeyi söyle ve kıymetini artıracak şeyi yap."

"Yalancı, sözünde suçludur. İsterse delîli kuvvetli ve ağzı lâf yapan biri olsun."

"İnsanlar dünyânın çocuklarıdır, çocukta, yaratılış i'tibârı ile ana sevgisi vardır."

"Mü'min; yakındır, hazırdır, yakîn ve takvâ sahibidir. Münâfık ise; küstahtır, yaltaktır, aptaldır ve şakidir."

"Kötü iki arkadaş arasındaki konuşma, ya çoktur veya azdır. Çoğu, zaman öldürücü azı ise yorucudur."

"İstişâre sana rahatlık, başkasına yorgunluktur."

"Zikr; aklın yoldaşı, kalbin kandili, rahmetin inmesine vesiledir."

"Halim olanın ilk mükâfatı, bütün insanların ona düşmanına karşı yardımcı olmalarıdır."

"Dünyâ mü'minin hapishânesi, ölüm hediyesi, Cennet de varacağı yerdir."

"Dünyâ kâfirin Cenneti, ölüm korkulu rü'yâsı, Cehennem de varacağı son duraktır."

"Allaha tâatla uğraşmak en kârlı iş, doğru konuşan dil ise, en güzelidir."

"Gaddarlık, herkes için kötü bir şeydir. Şan, şeref sahibi ve büyük zâtlar için daha çirkindir."

"Vefâkârlık, emânetin ikiz kardeşidir ve kardeşliğin süsüdür."

"Takvâ, dîni ıslâh, nefsi muhafaza eder ve mürüvveti süsler."

"Akıllı; alçak dünyâdan el çeken, Cennet-i a'lâya göz dikendir."

"Sabır en güzel huy, ilim en şerefli süs eşyâsıdır."

"Kalblerin gafletine, gözlerin uyanık olması fayda vermez."

"Müttekî, günahlardan uzak durandır." "Sıkıntıya düşmeden önce emniyet tedbirini alan kimse, ayağını sağlam yere basmış olur."

"İtâat halkın Cenneti, adâlet devletin Cenneti."

"Sabır, insanın başına gelene katlanması demektir. Onu kızdırana karşı da kendisine hâkim olmaktır."

"Korku kaderi değiştirmez, yalnız sevâbın yok olmasına sebeb olur."

"İhtiras, rızkı artırmaz."

"Kârlı olan, dünyâyı âhıretle değiştirendir."

"İnsanlar, bir sayfadaki resimler gibidir, her katlamada biri ortaya çıkar."

"Cimri, dünyâda kendi nefsine cömert davranmaz, bütün malını mirasçılara vermeye râzı olur."

"Mal, sahibini dünyâda yükseltir, âhırette alçaltır."

"Şehvet (nefsin istekleri), öldürücü âfettir, bunun en iyi ilâcı, sabırlı olmaktır."

"Hased, bir dert ve hastalık olup, hased eden veya olunan helak olmadıkça çâresi bulunmaz."

"Günahlar birer dert olup, devası istiğfardır."

"Hadîs-i şerîfte de buyurulduğu üzere ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, hased de iyilikleri yok eder."

"Sabır iki kısımdır: Sevmediğin şeye sabretmek ve sevdiğin şeye sabretmek."

Sabır, en güzel îmân kisvesi ve insanların en şerefli ahlâkıdır."

"Şek (şüphe), yakîni bozar, îmânı yok eder."

"Akıllı, iyiliklerini canlandıran, kötülüklerini öldürendir."

"Tûl-i emel, serap gibidir, bunu gören aldanır."

"İyiliği tamamlamak, yeniden başlamaktan daha hayırlıdır."

"Kendi nefsinden râzı olan, aldanmıştır. Ona güvenen, mağrur ve yolunu şaşırmıştır."

"Gerçek dost, ayıbını görüp nasihat eden, gıyabında seni koruyan ve seni kendisine tercih edendir."

"Ahmaklık; herşeyi fuzûliymiş gibi hiçe saymak ve câhil insanlarla arkadaşlık kurmaktır."

"Allah için dost olan, kişiye doğru yolu gösteren, fesattan uzaklaştıran ve ibâdetlerinde yardımcı olandır."

"İlim, maldan daha hayırlıdır, ilim seni, sen de malı korursun."

"Fazilet; çok mal ve büyük işlerle değil, güzel kemâliyet ve hayırlı işlerle olur."

"Takvâ sahibi kişilerin nefsleri tok, şehvetleri ölü olup, güler yüzlü, hazin kalblidirler."

"İslâmiyet, teslimiyettir. Teslimiyet, yakîndir. Yakîn, tasdiktir. Tasdik, ikrârdır, ikrâr, edadır (yerine getirmektir). Eda ise ameldir."

"Fazilet, en iyi maldır. Cömertlik, en güzel mücevherdir. Akıl, en güzel zînettir. İlim, en şerefli meziyettir."

"Adâlet, halkın dirliği ve düzeni, idârecilerin süsü ve güzelliğidir."

"Akıllı kimse; dilini kötü söz ve gıybetten koruyan, mü'min; kalbini şek ve şüpheden temizleyendir."

"İyilikle emretmek, insanların en faziletli amelleridir."

"İffet; nefsin koruyucusu ve kinlerden paklayıcıdır."

"Zikir; akılların nûru, nefslerin hayâtı, kalblerin kurtuluşudur."

"Sabır iki kısımdır; belâya sabır iyi ve güzeldir. Bundan daha güzeli, haramlara karşı sabırdır."

"Haramlardan çekinmek, akıllıların şânı, şereflilerin tabiatındandır."

"Allah korkusundan dolayı göz yaşı dökmek, kalbi nurlandırır. Tekrar günah işlemekten insanı korur."

"Yaptığı günah bir işle öğünmek, o günahı yapmaktan daha kötüdür."

"Ârifin, yüzü nûr ve tebessüm, kalbi korku ve hüzün doludur." "Dünyâ; güzel, aldatıcı ve geçici bir serap, çabuk yıkılan bir dayanaktır."

"Sevgi, kalblerin birbirine yakınlaşması ve rûhların ünsiyetidir."

"Yumuşaklık, öfke ateşini söndürür. Hiddet ise öfke ateşini körükler."

"Mü'min, baktığında ibret alır. Bir şey verilirse, şükür eder. Musibet ve belâya uğrayacak olursa, sabır eder. Konuşacak olursa, Allahü teâlâyı hatırlatır."

"Câhil, suyu fışkırmayan kaya, dalı yeşermeyen ağaç, ot bitmeyen yer gibidir."

"Emânet ve vefakarlık; işlerin doğruluğu, yalan ve iftira da; sözlerin cinâyetidir."

"Akıl, mü'minin dostu; ilim, veziri, sabır, askerlerinin komutanı ve amel ise silâhıdır."

"Îmân ile amel, ikiz kardeş olup, birbirinden ayrılmazlar."

"Hased edenin sevgisi sözlerinde görülür. Kinini işlerinde gizler. Adı dost, fiili düşmancadır."

"Yumuşak başlı olanlar, en sabırlı, derhal affedici ve en güzel huylu olan kimselerdir."

"Allahü teâlâdan haya etmek, insanı Cehennem azâbından korur."

"Gaflet, insana gurûr getirir, helâka yaklaştırır."

"Mü'min, dünyâya ibret gözü ile bakar, ihtiyâcı için karnını doyurur. Ondan konuşulduğu vakit, nefret ve tenkid kulağı ile dinler."

"Hâlis bir ibâdet; insanın Rabbinden başkasını istememesi, günahından başka şeyden korkmamasıdır."

"Fazilet, gücü yettiğinde affetmektir."

"Haya ve cömertlik, ahlâkların en efdalidir."

"Kötü insan, hiç kimseye iyi zan beslemez. Çünkü o, herkesi kendisi gibi görür."

"Kâmil olan kimse, aklı arzu ve isteklerine gâlib gelendir."

"Söz ilâç gibidir. Azı faydalı, çoğu zararlıdır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 213

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 635

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 616 cild-2, sh. 1200

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 414

5) Gurer-ül-hıkem ve dürer-ül-kelim min kelâmı Ali bin Ebî Tâlib, Süleymâniye Kütüphânesi Bağdatlı Vehbi kısmı No: 1685

ABDÜLVEHHÂB BİN ABDÜLKÂDİR-İ GEYLÂNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdülkâdir bin Ebî Sâlih el-Geylânî el-Bağdâdî olup, künyesi, Ebû Muhammed ve Ebû Abdullah'dır. Lakabı; Seyfüddîn, İbn-ül-Kıdve ve Zâhid'dir. Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden olan seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin en büyük oğlu ve aynı zamanda talebelerinin önde gelenlerindendir. 522 (m. 1128) senesi Şa'bân ayının 2. günü Bağdad'da doğdu. 593 (m. 1197) senesi Şevval ayının 15. Çarşamba gecesi orada vefât etti. Ertesi günü babasının medresesinde cenâze namazı kılınıp, Celbe kabristanında defn olundu.

Ebû Muhammed Abdülvehhâb (r.a.), küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından Kur'ân-ı kerîm, fıkıh ve diğer ilimleri öğrenip, kısa zamanda yüksek ilimlere sâhib oldu. Ayrıca İbn-ül-Husayn, İbn-üz-Zâgûnî, Ebû Gâlib bin el-Bennâ ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden ise, Muhammed bin Ya'kûb icâzet aldı. Ayrıca İbn-ül-Katî'î, İbn-üd-Debîsî, Abdurrahmân bin Gazzâl, İbn-ül-Halîl ve başka birçok zât da ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular. Abdülvehhâb bin Abdülkâdir hazretleri, kardeşleri arasında fıkıh ve diğer ilimleri en fazla bilen olup, onların en âlimi idi. Bilhassa fıkıh ilminde çok yükselip, babasının hayâtında onun medresesinde ders vermeye başladı. Yirmi seneden fazla böyle devam etti. Babasının vefâtından sonra, artık orada müstakil olarak ders vermeye başladı.

İbn-ül-Kâdisî diyor ki, "Abdülvehhâb bin Abdülkâdir (r.a.), çok iyi bir fakîh (fıkıh âlimi) idi. Zühd sahibi idi. Haramlardan, şüphelilerden, hattâ şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğundan sakınırdı. Bunun için va'zı çok te'sîrli olup, herkes sözlerinden istifâde ederlerdi.

Herkes tarafından sevilir, sayılır, hürmet edilirdi. Herkesten hüsn-i kabûl görürdü. Aklının ve ilminin fevkalâde çok olmasından başka, zekâsı, anlayışı ve hafızası da pek fazla idi. Latîfe sâhibi, gayet güzel, zarif bir zât idi. İhtilaflı olan mes'eleleri gayet güzel hallederdi. Va'zında ve diğer konuşmalarında çok fâsîh, pek tatlı konuşurdu. Mürüvvet sahibi ve cömertti. Fetvâlarında gayet isâbetli idi. Hakkı söylemekte kimseden çekinmezdi. Halîfe Nâsır, bunu, mazlûmların haklarını koruyacak ve ihtiyâç sahiblerinin ihtiyâçlarına cevap verecek makama ta'yin etmişti. İhtiyâcı olanlar, kendisine müracaat ederlerdi." İbn-ül-Kâdisî'nin sözü tamâm oldu.

Derslerine ve va'zlarına devam eden yüzlerce insan, ilimde yükselmişler, çokları icâzet almakla şereflenmişlerdir.

Ömrü boyunca, İslâmiyet bilgilerini doğru olarak anlatmakla meşgûl olup, ders ve va'z verdi. Çeşitli vazîfelerde bulundu. Yüzlerce velî yetiştirdi. Hadîs-i şerîf de rivâyet etti.

---

1) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 388

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 314

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 42

ABDÜLVEHHÂB BİN ABDÜLVÂHİD (Abdülvehhâb İbn-il-Hanbelî)

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdülvâhid bin Muhammed bin Ali eş-Şîrâzî ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, lakabı "Şeref-ül-İslâm"dır. İbn-i Hanbelî diye meşhûr oldu. Önce "Şîrâzî" ve sonra da "Dımeşkî", nisbetleriyle anıldı. Doğum târihi belli değildir. Babası Abdülvâhid de büyük âlimdir. Fakîh, vâ'iz ve müfessir idi. Babasının vefâtından sonra, Şam'daki Hanbelî âlimlerinin şeyhi kabûl edilip, onların reîsi oldu. Bâb-ı Ferâdîs'in içindeki Medreset-ül-Hanâbile'nin bânisi, kurucusudur. Fıkıh, usûl ve tefsîr ilimlerine dâir eserler yazdı. 536 (m. 1142) senesinde Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanındaki şehîdler kısmında, babasının yanına defnedildi.

Abdülvehhâb İbn-il-Hanbelî, küçük yaşta iken babasını kaybetti. Kendi kendine ilimle meşgûl oldu. Fıkıh ilminde, emsalleri arasında çok yükseldi. Âlimlerin reîsi seçildi. Münâzara ve fetvâ işlerinde en önde tutulurdu. Fıkıh ve tefsîr dersi okutur, va'z ve nasihat ederdi. Dımeşk Câmii'nde va'zını dinlemek için hergün yüzlerce insan toplanırlardı. Uzak şehirlerden gelen birçok kimseler, onun ilminden istifâde ettiler. Herkesin hürmet gösterdiği, önder ve örnek kabûl ettiği bir âlimdi. Yüzü gayet güzel olup, ayrıca celâdet ve heybet sahibiydi.

Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb, Bağdad'da ve Dımeşk'de (Şam'da) babasından hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de; Bağdad'da Ebû Bekr bin Kâmil hadîs-i şerîf dinledi. O, Bağdad'da bütün fakîhlerle beraber hılâfiyyât mes'elelerinde münâzaralarda bulundu. Hakkı, doğruyu şaşıranlara delîller ile izah etti. İnsaf sahiplerini ikna ederek, onların yanlış yoldan dönmesine sebep oldu.

Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb'ın, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerine dâir kıymetli eserleri vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1- El-Müntehâb: Fıkıh ilmine dâir olup, iki cild halindedir, 2-El-Müfredât, 3-El-Burhân fî usûl-iddîn.

---

1) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 198-201

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 113

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 224

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 638

ABDÜLVEHHÂB BİN MÜBÂREK EL-ENMÂTÎ

Bağdad'da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Mübârek bin Ahmed el-Enmâtî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Berekât'tır. Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. 462 (m. 1070) senesi Receb ayında doğdu. 538 (m. 1143) senesi Muharrem ayının 11. Perşembe günü Bağdad'da vefât etti. Ertesi gün (Cum'a günü) Seyyid-üt-tâife Ebü'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin de medfûn bulunduğu Şûniziyye kabristanına defn olundu. Nafakasını te'min etmek için, Enmât diye bilinen bir çeşit örtüyü satmasına, nisbetle, kendisine Enmâtî; Bağdad'da yetişmiş olduğu için de Bağdadî denilmiştir.

Dahâ çok Ebü'l-Berekât künyesiyle tanınmış olan Abdülvâhid el-Enmâtî hazretleri; Ebû Muhammed es-Sarîfînî, Ebü'l-Hüseyn bin Nakûr, Ebü'l-Kâsım Abdülazîz el-Enmâtî, İbn-ül-Büsrî, Ebû Nasr ez-Zeynebî ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de, İbn-i Asâkir, Ebü'l-Ferec İbn-ül-Cevzî, İbn-ün-Nâsır, Ebû Tâhir Silefî, Ebû Mûsâ; Ali İbn-ül-Medînî, Ebû Sa'd es-Sem'anî ve başka büyük ve meşhûr âlimler ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Ebü'l-Berekât el-Enmâtî hazretleri, zamanında Bağdâd'da bulunan âlimlerin en yükseklerindendi. Ebû Sa'd es-Sem'ânî (r.a.) diyor ki: "Enmâtî (r.a.), çok âlimden ilim öğrendi. Çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Hadîs ilminde hafız oldu. Çok sağlam, sika (güvenilir) bir âlim idi. Dâima güleryüzlü idi. Herkesle iyi geçinirdi. Allahü teâlâyı her an hatırlar, O'na olan muhabbetinden devamlı göz yaşı dökerdi. Enmâtî (r.a.), birçok zâttan ilim dinledi. Kendi eliyle birçok kitap yazdı. Ali İbn-üt-Tüyûrî'nin (r.a.) yanında onun rivâyet ettiği bütün hadîs-i şerîfleri okudu.

Ebû Mûsâ el-Medînî (r.a.) diyor ki; "O, Bağdad'da, asrında bulunan hadîs âlimlerinin hafızı idi."

Silefî (r.a.) diyor ki: "Abdülvehhâb (r.a.) çok rakîk (ince kalbli), hafız, (hadîs âlimi) ve sika (güvenilir) bir zât idi. Onda bizim öğrenmediğimiz başka bilgiler, de vardı."

Ebü'l-Ferec Abdurrahmân el-Cevzî hazretleri, eserlerinin birçoğunda, kendilerinden ilim öğrendiği hocalarını anlatırken, Ebü'l-Berekât el-Enmâtî'yi (r.a.) zikredip, kendisini çok övmekte ve şöyle demektedir: "Çok sağlam, güvenilir, dînin emirlerine son derece bağlı vera' sahibi (Şüpheli olan şeylerden sakınan) bir zat idi. Ben, onun yanında hadîs-i şerîf okurdum. O devamlı ağlardı. Ben, daha ziyâde onun rivâyetinden değil, ağlamasından istifâde ettim. Ondan başkasından göremediğim birçok faydayı ondan gördüm. O, Selef-i sâlihînin (Eshâb-ı Kirâm, Tâbiîn ve Tebe-i tabiîn hazerâtının) yoluna sımsıkı bağlı idi. Maraz-ı mevtinde (ölüm hastalığında) kendisini ziyâret ettim. Gayet zayıf ve hâlsiz olmuştu. Sanki eti gitmiş, bir deri bir kemik kalmıştı. Ben bu zayıf ve bitkin hâline çok hayret ettim. Bana, "Şüphesiz ki, azîz ve celîl olan Allahü teâlâ hükmünü yerine getirmekten âciz değildir. Benim bu hâlde olmamı dilediği için bu hâldeyim" buyurdu."

Yine Ebü'l-Ferec Abdurrahmân el-Cevzî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Biz, hadîs âlimleri arasında ondan daha çok hadîs-i şerîf dinleyen, öğrenen, bildiği hadîs-i şerîfleri kendi eliyle yazan ve

hadîs-i şerîf okutmakta ondan daha sabırlı olan bir kimse görmedik. Yine, gözyaşları durmadan akan, onun kadar çok ağlıyan bir kimse de görmedik. Bununla beraber, insanlarla konuşup, sohbet edip müşkillerini hallettiğinde, hiç hâlini belli etmezdi. Gayet güleryüzlü hüsn-i iltifât sahibi, gayet neş'eli görünürdü.

Biz Cum'a günleri Mensûr Câmii'nde kendisini beklerdik. Normal olarak, Bâb-ı Basra denilen yerdeki köprüden gelmesi icâb ederken, oradan gelmezdi de eski köprüden gelirdi. Bu hâli merak edip kendisine suâl ettim. Cevâbında şöyle anlattı: "Bu köprünün ucunda Kâdı İbn-i Ma'rûf'un bir evi vardı. Sultan bu zâta kızdı ve o evi ondan aldı. O evi yıktırdı. Oraya bir köprü yaptırdı. Köprünün bir ayağı, yıkılan evin bulunduğu yere geldi. Bunun için ben, o köprüden geçmeyi uygun bulmuyorum ve ihtiyâten diğer köprüden geçiyorum." Ebü'l-Berekât el-Enmâtî hazretleri, İslâmiyetin emirlerine tam uyardı ve bu husûsta hiçbir zaman gevşeklik göstermezdi. Kimseyi gıybet etmez, yanında da kimsenin gıybeti edilmezdi. İlim öğretmekte çok sabırlı olup, ilim taleb edenler için gün boyunca oturur, onlarla meşgûl olurdu, ilim öğretmek karşılığında hiçbir ücret kabûl etmezdi. Ücretle ilim öğretenleri ayıblar, "İlmi sana meccânen (ücretsiz olarak) öğrettikleri gibi, sen de başkalarına meccânen öğret" buyururdu. Kendisine bir işi düşenlere, kendisinden emânet olarak bir şey isteyenlere çok kolaylık gösterirdi. Bu cömertlikte, el ve gönül açıklığında hiçbir zaman gevşeklik olmamıştır.

Enmâtî hazretlerinin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: "Tehârîcün fil-hadîs", "Fevâidün fil-hadîs", "Kitâbün fil-icâzet".

---

1) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 201

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 227

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1282

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 116

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 638

6) Tabakât-ül-huffâz sh. 464

ABDÜSSELÂM BİN BERRECÂN

Endülüs'de yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdüsselâm bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdurrahmân el-Lahmî el-İşbîlî'dir. İbn-i Berrecân adıyla meşhûr oldu. İbn-i Berrecân müfessir, sûfi, kırâat âlimi, muhaddis olup, hesap ve hendesede de üstün derece ilim sahibi bir zât idi. 536 (m. 1141) senesinde Merrâkeş'de vefât etti. Kabri, İbn-ül-Ârif ve Dımeşk Câmii İmâmı Ebû Muhammed Hibetullah bin Tâvûs el-Bağdâdî'nin kabri sırasındadır.

İbn-i Berrecân hazretleri, Muhammed bin Ahmed bin Manzûr ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. Kendisinden ise; Ebü'l-Kâsım el-Kantâri, Ebû Muhammed Abdülhak el-İşbîlî, Muhammed bin Halîl el-Kaysî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi.

El-Bülga adlı eserde, onun hakkında; "İbn-i Berrecân, nahiv ve lügat ilminde İmâm idi" yazmaktadır. Ba'zı âlimler de onun için, "İbn-i Berrecân Arab lügat ilmini İbn-i Melekûn'dan öğrendi ve onun derslerine uzun süre devam etti. İbn-i Berrecân zamanının lügat bilgisi çok olan, sadûk ve güvenilir bir zât idi" demektedir. İbn-ül-Ebâr ise; "İbn-i Berrecân, hadîs-i şerîf ve kırâat ilmini iyi bilen bir zât idi. Tasavvuf ve kelâm ilminin ince ve derin bilgilerine sahip olup, zâhid ve âbid bir zât idi" demektedir.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 226
2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 113
2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 300
4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 20
5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 57
6) Miftâh-üs-se'ğdf cild-2, sh. 323
7) Fevât-ül-vefeyet cild-2, sh. 323
8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 69, 70, cild-2, sh. 1039
9) Zeylü Tezkiret-ül-huffâz sh. 73
10) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 232

ADİYY BİN MÜSÂFİR

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Fadl olup ismi, Adiyy bin Müsâfir bin İsmâil bin Mûsâ bin Mervân el-Emevî bin Hasen bin Mervân bin İbrâhim bin Velîd bin Abdülmelik bin Mervân bin Hakem bin Ebi'l-Âs bin Osman bin Affân'dır. Adiyy bin Müsâfir hazretleri Ba'lebek civarında Beytü Kar denilen yerde 467 (m. 1074) senesinde doğdu. 555 (m. 1160) senesinde Hekkariyye'deki tekkesinde vefât etti ve oraya defn olundu.

Adiyy bin Müsâfir hazretleri, zamanın meşhûr âlimleriyle görüştü ve arkadaşlık yaptı. Bu âlimlerden ba'zıları; Akîl el-Menbecî, Hammâd ed-Debbas, Ebû Necîb Abdülkâhir es-Sühreverdî, Abdülkâdir el-Ceylî, Ebü'l-Vefâ el-Hulvânî ve Ebû Muhammed eş-Şenbekî'dir.

Adiyy bin Müsâfir önceleri dağlarda, ovalarda, sahralarda dolaşır, nefsini ıslâha çalışırdı. Uzun seneler, böyle yaşamaya devam etti. Öyle hâl sahibi oldu ki, vahşî ve yırtıcı hayvanlar ona birşey yapmazdı. Daha sonra Musul civârında, Hekkariyye Dağı denilen bir yerde, büyük bir dergâh yaptırdı. Çeşitli yerlerden insanlar akın akın oraya gelip, ilim ve edeb tahsil ettiler. Evliyâdan çok kimse onun talebesi oldu. Bu dergâhın, zamanında bir benzeri olmadığı söylendi.

Adiyy bin Müsâfir hazretleri, zamanın bereketi, hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. İbn-ül-Ehdel: "Onun çok kerâmetleri görüldü. Kükremiş bir arslanın yanında onun ismi söylense aslan durur, onun duâsı sebebiyle deniz dalgaları, Allahü teâlânın izniyle sükûnet bulurdu" demektedir.

Ebû Muhammed el-Mukrî, onun kerâmetler sahibi olduğunu şu şiir tercümesi ile anlatır: "Bu Adiyy bin Müsâfir'dir ki, onun şânı, mertebesi çok yüksektir. Onun ismini söylemekle, denizin kabaran dalgaları sükûnet bulur. Sen onun mübârek ismini kükremiş bir arslana söylemiş olsan, o bir adım atmaz. Hattâ bulunduğu yerden bir karış bile ilerlemez. Olduğu yerde çakılmış gibi kalır."

Ebü'l-Berekât İbn-ül-Müstevfî, Târih-i İrbil isimli eserinde; "Şeyh Adiyy bin Müsâfir'i gördüğümde, ben daha çocuktum. O mübârek zât, orta boylu, esmer renkli ve çok faziletli idi. Onun üstünlüğü ve güzel ahlâkı cildler yazılsa anlatılamaz" demektedir.

İbn-i Şühbe ise bir eserinde; "O, âlim, fakîh bir zât idi. Mücâhede yolunun büyüklerinden biri olup, sabrı çoktu. Başkaları bu mertebeye ulaşamadı. Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri kendisini çok medhü sena etti ve evliyâullahın ileri gelenlerinden olduğunu söyledi" diye anlatmaktadır. Ömer bin Muhammed şöyle anlatır: "Adiyy bin Müsâfir hazretlerine yedi sene

hizmet ettim. Çok harikulade hâllerini müşâhede ettim. Onlardan biri şudur: Birgün, mübârek ellerine su döküyordum. Bana, "Bir arzu ve isteğin var mı?" buyurdu. Ben de, "Kur'ân-ı kerîmi doğru okumayı çok arzu ediyorum. Fâtiha ve birkaç sûreden de başkası ezberimde değil" deyince, mübârek eliyle göğsüme vurdu. O anda bütün Kur'ân-ı kerîmi ezberimde buldum. Onun huzûrundan çıktığımda Kur'ân-ı kerîmi hakkıyla okuyordum. Birgün bana, "Sen şimdi denizin içinde olan şu altıncı adaya git. Orada bir mescid göreceksin. O mescide gir. Orada bir ihtiyâr var. Ona, "Beni Adiyy gönderdi, i'tirâzı bıraksın. Nefsinden yana çıkmasın de!" buyurdu. Ben de, "Peki efendim" dedim. Fakat nasıl gideceğim diye kalbimden geçirirken, beni omuzlarımdan tuttu. Bir anda, kendimi o adada buldum. Mescidi gördüm. Oraya girdim, heybetli ve tefekküre dalmış bir ihtiyâr gördüm. Kendisine, bana buyurulanın aynısını söyledim. Çok ağladı, duâ ve istiğfar etti. Sonra bana, "Şu anda yedi seçilmiş kimseden biri vefât halindedir. Onun yerinde ben olmayı kalbimden geçirdim ki, sen geldin" dedi. Sonra bir anda kendimi Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin huzûrunda buldum. Bana "O, on seçilmiş kullardan biridir" buyurdu. Ebû İsmâil Ya'kûb bin Abdülmuktedir şöyle anlatır: "Ben, devamlı gezen bir kişi idim. Birgün Adiyy bin Müsâfir hazretleri ile görüşmek istedim. Bir seyahatim esnâsında bir yerde, Hemedan'a gitmekte olan Adiyy bin Müsâfir ile karşılaştım. Bana, "Sen bir yerden geçerken vahşî hayvanlar görüp korkarsan, onlara "Size, Adiyy gitsinler dedi" dersin. Denizde yolculuk yaparken fırtına çıkıp büyük dalgalar olursa, dalgalara "Adiyy bin Müsâfir dursun dedi" dersin" buyurdu. Oradan ayrıldıktan sonra bir yere giderken, yolda karşıma vahşî hayvanlar çıktı. Onlara "Adiyy bin Müsâfir gitsinler dedi" deyince, yerlerinde durdular ve sonra başlarını önlerine eğerek bana hiç zarar vermeden gittiler. Yine birgün deniz yolculuğu yapıyordum, öyle bir fırtına çıktı ki, gemi neredeyse batacaktı. Dalgalar gemiyi bir o tarafa bir bu tarafa yatırıyordu. O anda, Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin bana söylediği sözler aklıma geldi. Hemen "Adiyy bin Müsâfir hazretleri, sizin durmanızı söyledi" dedim. Bunu söyler söylemez, aniden rüzgâr kesildi ve dalgalar durdu. Deniz sâkinleşince, ben de normal seyahatime devam ettim."

Şeyh Ebû Hafs Ömer şöyle anlatır: "Birgün Adiyy hazretlerinin yanında idim. Adiyy hazretlerine, "Bana gâiblerden birşey göster" dedim. Bunun üzerine bana bir mendil verip, "Bunu gözlerinin üzerine koy ve gözlerini kapat" dedi. Ben de dediği gibi yaptım. Bir süre sonra "Gözlerini aç" buyurdular. Ben de gözlerimi açtım. O andan i'tibâren omuzlarımdaki iki kirâmen kâtibîn meleklerini ve amellerimi satır satır gördüm. Bu hâl üzere üç gün kaldım. Sonra Adiyy hazretlerine, beni bu hâlden kurtarması için yalvardım. Aynı şekilde yüzümü örtüp, tekrar açtılar. Böylece bendeki bu hâl kayboldu ve eski hâlime döndüm."

"Yine birgün Adiyy hazretleri bana, namaz vakitlerinde Arş'ın altında öten horozun vasıflarını anlattı. Bunun üzerine ben de, "Yâ Üstâd! Bana bu horozun sesini işittirin" dedim. Adiyy hazretleri öğle namazı yaklaştığı vakit beni yanına çağırdı ve "Kulağını benim kulağımın yanına koy" dedi. Ben de denileni yaparak kulağımı kulağının yanına koydum. Ben, o anda Arş'ın horozunun sesini duydum ve kendimden geçtim. Bir saat sonra kendime gelebildim."

Ebû İsrâil bin Abdülmuktedir şöyle Anlatır: "Ben, bir dağda üç sene tek başıma yaşadım. Bu sırada kitabımın ikinci cildini yazıyordum. Ben kitabımı yazarken, yanıma kurtlar gelir, beni koklarlar ve yalarlardı. Sonra, bana hiç zarar vermeden yanımdan giderlerdi. Bu duruma ben çok şaşırırdım. Kendi kendime, "Eğer bu kurtların böyle olmasını sağlıyan bir velî varsa, o muhakkak Adiyy hazretleridir. Belki şimdi yanımdadır ve bana selâm da verir" diye düşündüm. O anda selâmının sesi geldi ve gördüm ki, Adiyy hazretleri yanımda duruyor. Ben, bütün olanları ona anlattım. Bunun üzerine ayağa kalktı ve mübârek ayağını yere vurdu. Yerden çok güzel bir

su fışkırdı. Sonra ikinci defa ayağını yere vurdu. Oradan da bir nar ağacı yetişti. Sonra bana dönerek, "Ben Adiyy'im. Lâkin bunların hepsi, Allahü teâlânın izni ile oldu. Yâ İsrâil, buraya gel ve bu ağacın meyvesinden ye ve bu pınarın suyundan da iç!" buyurduktan sonra oradan ayrıldı. Ben, orada iki sene daha kaldım."

Şeyh Ömer şöyle anlatır: "Ben birgün Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin yanında idim. O sırada bir kısım insanlar onu ziyâret için geldiler. Aralarında Hatîb Hüseyn isimli bir zât vardı. Adiyy hazretleri bu zâta dönerek "Yâ Hatîb Hüseyn! Sen ve yanındakiler falan yere gidin, bir miktar taş çıkarın ve bahçenin yanına getirin, onunla bahçenin duvarlarını yapacağız" buyurdu. Hatîb Hüseyn hiç i'tirâz etmeden yanındakileri alarak, söylenilen yere taş çıkarmaya gittiler. Adiyy hazretleri de o yerdeki dağın eteğine gitti. Onlar taşları çıkararak aşağıya yuvarlıyorlardı. Bir ara yuvarlanan taş bir kişiye isâbet etti. O kişi hemen öldü. Bunun üzerine Hatîb Hüseyn bağırarak; "Falancaya taş çarptı ve Allahü teâlânın rahmetine kavuştu" dedi. Hatîb Hüseyn'in sesini Adiyy hazretleri işitti. Onların yanına gelerek, ölen kimsenin yanında durdu. Ellerini kaldırıp duâ etti. Duâ bitince o şahıs hemen ayağa kalktı. Kendisine hiç taş değmemiş gibi sapasağlamdı.

Yine birgün Adiyy hazretlerinin yanına gittim. Adiyy bin Müsâfir evliyânın hâllerinden ve menkıbelerinden anlatıyordu. Bir ara Adiyy hazretleri, "Falan yerde bir kimse vardır. O anasından doğma kördür. Aynı zamanda baras hastası ve hâl sahibi bir zâttır" dedi. Ben içimden, "Adiyy hazretleri himmet etseler, o kimse o durumdan kurtulsa" dedim. Daha sonra onun yanından ayrıldım. Başka birgün yine Adiyy bin Müsâfir'i ziyârete gittim. Adiyy hazretleri bana, "Yâ Ömer! ihtiyâç hârici hiç konuşmamak şartıyla, bana bir seferde arkadaş olur musun?" dedi. Ben de "Evet" dedim. Bulunduğumuz yerden çıkarak yola koyulduk. Ben Adiyy hazretlerini ta'kib ediyordum. Beriyet denilen yere geldiğimizde, açlıktan yürüyemez hâle geldim ve Adiyy hazretlerinden geride kaldım. Geri dönerek bana, "Yâ Ömer! Yürüyemiyor musun?" dedi. Ben de "Yâ Üstâd! Çok acıktım ondan yürüyemiyorum" dedim. Bunun üzerine biraz ileride duran bir ağacın meyvalarını toplıyarak bana verdiler. Ben de onları yedim ve ayaklarıma kuvvet geldi. Sonra yürümeye devam ederek bir köye vardık. O köyün içinde bir çeşme vardı. Çeşmenin yanındaki ağacın altında, gözleri kör ve baras hastası bir genç oturuyordu. O genci görünce, Adiyy hazretlerinin birkaç gün önceki konuşmaları aklıma geldi. Kendi kendime, "Adiyy hazretleri herhalde bu gence duâ etmeye geldiler. Bu duânın bereketiyle bu genç bu hâlden kurtulur" diye düşündüm. O anda Adiyy hazretleri bana dönerek, "Senin kalbinde ne vardır?" dedi. Ben de "Allahü teâlânın hürmetine duâ buyur da, bu genç şifâ bulsun" dedim. O zaman, "Yâ Ömer! Benim sırlarımı açığa çıkarma" deyince, ben de onun sırlarını açıklamıyacağıma dâir yemîn ettim. Adiyy bin Müsâfir, çeşmenin başına gidip abdest aldı. Sonra gelip iki rek'at namaz kıldı. Sonra o gencin yanına gelip mübârek eli ile onu mesh etti ve "Bi iznillahi, Allahü teâlânın izni ile kalk" dedi. O genç de hemen ayağa kalktı. Sanki hiç kör ve baraslı değilmiş gibi sapasağlam oldu. Daha sonra o köyün halkı gelip, Adiyy hazretlerinin yanına oturdular. Adiyy bin Müsâfir onlarla bir süre hikmetlerden konuştu. Sonra dergâhımıza gitmek için yola çıktık. Kısa bir zaman yürüdükten sonra gördüm ki dergâha gelmişiz.",

Muhammed Reşâ da şöyle anlatır: "Birgün bir yere gidiyordum. Geçtiğim yol çok acâib dikenlerle kaplı idi. Ben kendi kendime, "Birçok insan buradan atlarla geçerler. Biz de ayakkabı ile geçmemize rağmen bu dikenler bizi rahatsız ediyorlar, Adiyy hazretleri ise buralardan yalın ayak geçer. Şimdi o ne yapar?" diye düşündüm ve ağladım. O anda Allahü teâlâ benim kalb

gözümü açtı. Adiyy hazretlerinin nûrdan birşeyin üzerinde yürüdüğünü, yerden yedi zrâ' kadar yüksekte olduğunu ve dikenlerin ona zarar vermediğini gördüm."

Şöyle anlatılır: "Birgün bir grub halk, Adiyy hazretlerinin yanına geldiler ve "Bize kerâmetlerinden ba'zılarını göster" dediler. Adiyy hazretleri, "Ey kardeşlerim, öyle insanlar vardır ki, şimdi bu ağaçlara secde edin dese, hepsi secde ederler" buyurdu; Sonra ağaçlara doğru işâret etti. İşâret ettiği ağaçların hepsi secde ettiler."

Recâ'î el-Barestekî şöyle anlatır: "Birgün Adiyy hazretleri dergâhından çıktı. Bir müddet yürüdükten sonra, beni yanına çağırdılar ve "Yâ Recâ'î, sen işitiyor musun? Bu kabrin sahibi nasıl bana yalvarıyor ve benden yardım istiyor" dedi ve eliyle bir kabre doğru işâret etti. Ben o kabre baktığımda, kabirden çok acâib bir siyah dumanın çıktığını gördüm. Sonra Adiyy hazretleri o kabrin başına giderek, Allahü teâlâya onun affedilmesi için duâ etti. Sonra o mezarın üzerinden çıkan siyah dumanın kaybolduğunu gördüm. Adiyy hazretleri beni yanlarına çağırarak, "Yâ Recâ'î, Allahü teâlâ bunu affetti ve bundan azâbını kaldırdı" dedi. Sonra kabirde bulunan zâta "Yâ Hüseyn, senin hâlin iyi midir?" diye sordular. O kabirdeki zât da,

"Evet, benim hâlim iyidir. Allahü teâlâ benden azâbını kaldırdı" dedi. Sonra Adiyy hazretleriyle dergâha döndük."

Şöyle anlatılır: "Emîr İbrâhim Mihrânî zamanında, Cerâhiyyet kalesinde bir grub sûfi cemâat vardı. Emîr İbrâhim, Adiyy hazretlerini o kadar çok severdi ki, o sûfiler bunu kıskanırlardı. Hiçbiri Adiyy bin Müsâfir'in derecesine ulaşamamışlardı.

Emîr İbrâhim'in yanına geldiklerinde, emîr onlara Adiyy hazretlerinin menkıbelerinden anlatırdı. Birgün emîr İbrâhim'e, "Eğer biz onun yanına gidebilseydik ona altından kalkamıyacağı sorular sorarak onu mahcûb ederdik" dediler. Bunun üzerine emîr İbrâhim onları Adiyy hazretlerinin dergâhına gönderdi. Onlar Adiyy bin Müsâfir'in huzûruna gelip oturdular. Birisi Adiyy hazretlerine birşeyler sordu. Fakat Adiyy hazretleri onunla konuşmayıp sükût etti. O konuşan kimse, Adiyy hazretlerinin sorduğu suâllerin cevâbını bilemediğini sandı. Adiyy bin Müsâfir onun düşüncesini anladı ve oradakilere, "Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki; şu iki dağa birleşin dese, hemen birleşirler" buyurdu. O gelen sûfiler, karşıdaki bir dağ ile diğer bir dağın birleştiğini gördüler. Bu duruma çok şaşırdılar. Sonra Adiyy hazretleri o dağa işâret etti. Dağ tekrar eski hâline geldi. Sûfîlerin hepsi, hemen Adiyy hazretlerinden özür dileyerek, tövbe ettiler. Bir müddet daha dergâhda kaldılar. Daha sonra memleketlerine döndüler."

Adiyy bin Müsâfir hazretleri buyurdu ki: "İnsanlara doğru yolu gösteren âlim şu kimsedir ki; kendi huzûrunda iken senin kalbini derleyip toparlayan, yokluğunda seni her türlü kötülüklerden (haram, günah ve çirkin şeylerden) koruyan, sahip olduğu en güzel ahlâk ile seni terbiye eden ve o ahlâkla ahlâklanmayı sağlayan, kendine mahsûs terbiye usulleriyle terbiye eden, kendi îmân nûrunun parlaklığıyla talebesinin kalbini parlatan ve kalbini kötülüklerden temizleyendir. Talebe ise; Allahü teâlânın sevdikleri ile beraber olduğu zaman edebi gözetip, güzel ahlâk sahibi ve her işte tevâzu üzere olan, âlimlerin huzûrunda onları can kulağı ile dinleyen kimsedir."

"Allahü teâlânın evliyâsı, yemek, içmek ve uyku ile, başkasının hakkında konuşmakla, birisine vurmakla bu makama kavuşmadı. Ancak mücâhede ve riyâzet çekmekle kavuştu."

Edebini, edeb öğreten hocadan almayan, kendisine uyanları yanlış yola götürür."

"En küçük bid'atten bile kaçınmayandan, zararı dokunmasın diye siz ondan kaçın."

"İlimden yalnız konuşma ile yetinen ve hakîkati ile sıfatlanmayan helak olur. İbâdet yaparken, fıkhın gereğini yerine getirmeyen ibâdet yapmış sayılmaz. Fıkıh bilgisi öğrenirken vera' sahibi olmıyan aldanır. Kendisine lâzım olan işleri yapan ise kurtulur."

"Elinden hârikalar zuhur eden birini görürseniz, hemen o hâline aldanmayın. Hak teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınmasını görünceye kadar dikkatli olun."

"İyi ahlâk; herkese sevdiği şeye göre muâmele etmektir. Konuşurken, otururken hiç kimseye yabancılık çektirmemektir. Âlimlerle otururken, dinleyenin makamı anlatılandan yüksek olsa da, onları gönül açıklığı ile dinlemektir. Ma'rifet ehli ile otururken, huzûr içinde bulunmaktır. Gaye bu zâtlardan istifâde ise, bundan başka yolu yoktur."

Adiyy bin Müsâfir hazretlerinin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. İ'tikâdü Ehl-üs-sünnet vel-cemâat, 2. Vasâya.

İ'tikâdü Ehl-üs-sünnet vel-cemâat adlı eserinde Ehl-i sünnet i'tikâdını şöyle anlatmaktadır:

Allahü teâlânın kullarına verdiği ilk ve en büyük ni'meti, onların kalblerini îmâna açması ve kalblerine îmânı yerleştirmesidir. Allahü teâlâ Kur'ânı kerîmde meâlen; **"Ey mü'minler! Biliniz ki, aranızda Allahın Resûlü var. Eğer o birçok işlerde size uysaydı, siz muhakkak darlığa düşerdiniz. Fakat Allahü teâlâ size îmânı sevdirdi ve kalblerinizde onu güzelleştirdi. Küfrü, nifakı ve isyanı ise, size iğrenç kıldı. İşte bu vasıfta olanlar, hidâyete erenlerdir"** buyuruyor (Hucurât-7).

Bu ni'metten sonra, Allahü teâlâyı bilmek en büyük ni'mettir. Allahü teâlâyı bilmek dînen vâcibdir. Aklen vâcib değildir. Zîrâ Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Kim doğru yolda giderse, ancak kendisi için doğru yolda bulunur. Kim de sapıklık ederse, yalnız kendi aleyhine sapıklık yapar. Hiçbir günahkâr da başkasının günâhını taşımaz. Bir de biz, bir peygamber göndermedikçe azâb etmeyiz"** buyuruyor, (İsrâ-15). Allahü teâlâyı bilmek aklen vâcib olsaydı, âyet-i kerîmede, "Biz peygamber göndermedikçe" yerine, "Onlara akıl rızkını vermeden azâb etmeyiz" denirdi. Bunun ikinci delîli, Peygamber efendimizin buyurduğu şu hadîs-i şerîftir: **"İlim öğreniniz. Zîrâ ilim öğretmekte Allahü teâlâdan korkmak vardır. İlmi taleb etmek ibâdettir, müzâkeresi tesbihtir, İlmi araştırmak cihaddır. Bilmeyene öğretmek sadakadır. Allahü teâlâ ilimle bilinir ve O'na ilimle kulluk edilir. Allahü teâlâya ilimle tevhîd edilir, ilim, amelin önünde gelir, amel ona tâbi olur. Allahü teâlâ, ilimle birçok kavimleri yüceltir ve onları hayra vesile, kendilerine uyulan imamlar ve fikirlerine müracaat edilen son mercilerden kılar."** Üçüncü delîl olarak deriz ki, Eğer Allahü teâlâyı akılla bilmek gerekseydi, her akıllı ârif (Allahü teâlâyı bilen) olurdu. Halbuki kâfirlerden birçok akıllı zannedilen insanlar çıkıyor ama, Allahü teâlâyı tanımıyorlar. Bu da göstermektedir ki, ma'rifetullah akılla ele geçmemektedir. Ba'zı fıkıh âlimleri, "Allahü teâlâ hidâyet nûru ile bilinir" dediler. Ba'zıları da, "Allahü teâlâ bize kendisini tanıttı. Böylece biz de onu tanıdık" dediler. Her iki söz de aslında birdir.

Allahü teâlâyı bildikten sonra, O'nun kazasına, kaderine, hayrına, şerrine, azına, çoğuna, acısına, tatlısına, mahbûbuna (sevgili gelene) ve mekrûhuna (kötü gelene) rızâ gösterip, hepsinin Allahü teâlâdan olduğuna inanmak ve teslim olmak büyük ni'mettir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allah, kime hidâyet etmeği dilerse, İslama onun göğsünü açar, gönlüne genişlik verir. Her kimi de sapıklıkta bırakmak isterse, onun kalbini öyle daraltır sıkıştırır ki, îmân teklifi karşısında göğe çıkacakmış gibi olur. Allah, îmân**

etmiyenler üzerine, böyle azâb bırakır", buyuruyor (En'âm-125). Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün buyurdu ki; **"Ümmetimden bir kavim gelecek, Allahü teâlâyı inkâr edecek, fakat bunu hissetmeyeceklerdir** (farkında olmayacaklardır)**."** Eshâb-ı Kirâm bunun üzerine, "Yâ Resûlallah! Onlar nasıl diyecekler?" diye sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Onlar hayrı Allahtan, şerri ise, İblîs'ten ve nefslerimizdendir diyecekler ve sonra buna Kur'ân-ı kerîmi şâhid gösterecekler, böylece Allahü teâlâyı ve Kur'ân-ı kerîmi inkâr edeceklerdir"** buyurdu. Şayet şer, Allahü teâlânın irâdesi ile olmasaydı, o zaman Allahü teâlâ âciz olurdu. Âcizin de ilâh olması caiz değildir. Zîrâ ilâhın mülkünde, O'nun dilediği olur, dilemediği olmaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Şayet Allahü teâlâ küfrü dilemeseydi, İblîs'i yaratmazdı"** buyurdu.

Îmân; söz, amel ve niyettir, ibâdetle parlar, günahla kararır. Bunun delîli Peygamber efendimizin (s.a.v.) Cibril hadîs-i şerîfindeki şu sözüdür: Cebrâil aleyhisselâm îmân nedir? diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Îmân; Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inanmak; namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan ayında oruç tutmak ve gücü yetenin hacca gitmesidir."**

Bundan sonra, Kur'ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kelâmı, olduğuna, mahlûk olmadığına inanmaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Allahü teâlâya kullarının kelâmından en sevgili geleni, kendi kelâmıdır** (Kulun Kur'ân-ı kerîm okumasıdır). **Yine O'na, kendi kelâmından daha üstün kelâm yoktur"** buyurdu.

Yine inanmalıdır ki, Allahü teâlâ âhırette bilinmeyen ve anlaşılmayan şekilde görülecektir. Kâfirler ise, görmekten mahrûm olacaklardır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde; **"Nice yüzler vardır ki, o gün** (kıyâmette) **güzelliği ile parıldar. O yüzler Rablerine bakarlar** buyurdu (Kıyâmet-22, 23). Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyuruluyor ki: **"Muhakkak ki, onlar** (kafirler) **o kıyâmet günü Rablerinin rahmetinden menedilmişlerdir"** (Mutaffifîn-15). Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün Eshâb-ı Kirâma: **"Önünde bulut olmayan ayı görmekte şüphe eder misiniz?"** diye sorunca, Eshâb-ı Kirâm "Hayır, yâ Resûlallah!" dediler. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Önünde bulut olmayan güneşi görmekte şüphe eder misiniz?"** diye sorunca, Eshâb-ı Kirâm yine, "Hayır, yâ Resûlallah!" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bunun üzerine: **"İşte böylece Rabbimizi göreceğinizde de şüphe etmeyiniz"** buyurdu.

Allahü teâlânın sıfatlarına da inanmalıdır. Kur'ân-ı kerîmde, âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle buyuruldu: **"Yer yüzünde olan her canlı fânidir. Fakat azamet ve ikram sahibi olan Rabbinin zâtı, bâkîdir"** (Kamer-26, 27) **"Mazlûma Allahın yardım edişi şundandır: Çünkü Allah** (dilediğine kadirdir) **geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar. Gerçekten Allahü azîmüşşan Semî'dir** (herşeyi işitir), **Basir'dir** (herşeyi görür)" (Hac-61).

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlânın her gece rahmeti dünyâ semâsına iner ve Allahü teâlâ buyurur ki: Benden isteyen yok mu? Ona istediğini vereyim. Mağfiret dileyen yok mu? Onu bağışlayayım. Tövbe eden yok mu? Onun tövbesini kabûl edeyim."** buyurdu. (Müellifîn burada, bu hadîs-i şerîfin birkaç değişik rivâyetini kayd eder ve bu hadîs-i şerîfi onsekiz Sahâbînin bildirdiğini, lâfızların değişik, ma'nânın bir olduğunu bildirir.)

Yine inanmalıdır ki; Allahü teâlâ, cihetten, nasıllıktan, benzerlikten ve ortaklıktan münezzehtir. Yine inanmak lâzımdır ki: Bu ümmetin Peygamber efendimizden sonra en hayırlısı;

Hazreti Ebû Bekr, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra da Hazreti Ali'dir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Benden sonra insanların en hayırlısı; Ebû Bekr, sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali'dir."** Hazreti Ali, birgün Kûfe minberinde hutbe okurken buyurdu ki: "Ey insanlar! Resûlullahtan işittim, buyuruyordu ki: **"Allahü teâlâ bana Ebû Bekr'i baba** (kayınpeder), **Ömer'i müşavir, Osman'ı sened, Ali'yi de yardımcı edinmemi emretti. Bu dördü, benim halîfelerim, ümmetime huccetimdir** (delîlimdir). **Bunları, mü'minler ve müttekîler sever, münâfık ve şakiler ise buğz ederler."** Bunların üstünlüğü hilâfet sırasına göredir. Şayet üstünlük akrabalıkla olsa idi, Abbâs'ın ve Hamza'nın (r.anhüm) daha üstün olmaları gerekirdi. Zîrâ amca, amca oğlundan daha yakındır. Hazreti Mu'âviye hakkında kötü söz söylememelidir. Ona dil uzatan sapık olur. Çünkü Hazreti Mu'âviye mü'minlerin dayısıdır. Çünkü, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kayınbirâderidir. Aynı zamanda vahiy kâtibi idi. Resûlullah onu Cennetle müjdeledi. Peygamber efendimiz (s.a.v.), ondan, râzı olarak vefât etti.

Eshâb-ı Kirâm arasında geçen olaylar hakkında konuşmamalıdır. Zîrâ Allahü teâlâ onları peygamberlerine bağışladı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Eshâbım arasında, ba'zı sürtüşmeler olacaktır. Fakat Allahü teâlâ o sürtüşmeleri, onların benim zamanımda yaşamaları sebebiyle affedecektir."**

Yine inanmalıdır ki, ölüm haktır, öldükten sonra dirilmek haktır. Münker ve Nekir'in suâl sormaları haktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allah, îmân edenleri hem dünyâda, hem ahırette** (kabirde), **sabit söz olan şehâdet kelimesi ile tesbit eder. Tevhîde bağlı kılar. Allah, zalimleri** (kâfirleri) **şaşırtır ve Allah dilediğini yapar"** buyuruyor (İbrâhim-27)

Yine inanmalıdır ki, kabir sıkması, kabir azâbı ve ni'meti haktır. Hesâb haktır, Mîzân haktır. Mîzân'ın iki kefesi vardır. Burada kulların iyilikleri ve kötülükleri tartılır, iyilikleri ağır gelen Cehennemden kurtulur, iyilikleri: hafif gelen Cehenneme gider. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden mü'min olanlarına şefaati haktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ben şefaatimi, ümmetimden büyük günâhı olanlar için sonraya bıraktım"** buyurdu.

Yine inanmalıdır ki, Sırat haktır. Dînimizde bildirildiği üzere haktır. Kıldan ince, ateşten daha sıcak, kılıçtan keskin, uzunluğu dünyâ senesiyle otuzaltı senedir. Üzerinden sâlih mü'minler şimşek gibi geçecek, fâcirler altındaki Cehenneme düşeceklerdir. Peygamber efendimize ikram olunan havz haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Cennet, iyilere ve Allahü teâlânın dostlarınadır ve ebedîdir. Cehennem ise, fâcir ve günahkârlaradır ve ebedidir. Cennetle Cehennem arasında, Allah tarafından bir münâdî şöyle seslenir: "Ey Cennet ehli Cennette, ey Cehennem ehli Cehennemde ölümsüz olarak kalınız."

Kâfir olan Cehennem ehli, Cehennemde ebedî olarak kalıcıdır. Allahü teâlâ hepimizi bundan muhafaza buyursun. Âmin.

Buraya kadar anlatılan i'tikâd, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdıdır. Bu i'tikâdı, Cebrâil (a.s.) Hak teâlâdan Peygamber efendimize (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâm, Peygamber efendimizden Ehl-i sünnet âlimleri vasıtasıyla bize, bizden de kıyâmete kadar nakledilecektir. Kim bu âlimlerin bildirdiği i'tikâda zerre miktarı muhalefet ederse, Allahü teâlânın ve Resûlünün yoluna muhalefet etmiş ve bid'at sahibi olur. Allahü teâlâ, onun farzını ve nafile ibâdetlerini kabûl etmez. Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Her kim de, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere aykırı harekette bulunur ve mü'minlerin yolundan başkasına uyar giderse, onu döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhırette de kendisini**

Cehenneme koyarız ki, o ne kötü bir dönüş yeridir” buyuruyor (Nisâ-115), Peygamber efendimiz de (s.a.v.) buyurdu ki: **“Benî-İsrail, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Hıristiyanlar da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmiş biri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur.”** Eshâb-ı Kirâm, bu bir fırkanın kimler olduğunu sordukta; **“Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir”** buyurdu.

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 85

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 137

3) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 147

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 275

5) El-A’lâm cild-4, sh. 221

6) Vefeyât-ül-a’yân cild-3, sh. 254

7) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 179

8) İ’tikâdü Ehl-is-sünneti vel-cemâa. Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali kısmı No: 2763/5

AHMED BİN ABDURRAHMÂN BATRÛCÎ

Hadîs, târih ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ca’fer olup ismi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdülbânî’dir. Endülüs (İspanya) âlimlerinden olduğu için Endülüsî, muhtemelen doğduğu yere nisbetle Batrûci denildi. Doğum târihi bilinmeyen Batrûcî 542 (m. 1147) yılında Kurtuba’da vefât etti. İbn-i Abbâs Kabristanı’na defnedildi. Astronomi âlimi Batrûcî daha sonra yaşamıştır.

Bütün İslâm âlimleri gibi, ilim öğrenme çağına geldikten sonra, ilim ehli âlimleri arayan Batrûcî, birçok ilim merkezini dolaştı. Gittiği yerlerin âlimlerinden istifâde de son derece hırslı olan Ebû Ca’fer Batrûcî; Ebû Ali Gassânî, Muhammed bin Ferec, Ebü’l-Hasen Kaysî, Hâzim bin Muhammed, Halef bin İbrâhim Mukrî, İbn-i Nehhâs ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti Fıkıh ve hadîs ilimlerinde, eskilerin târihlerinden haber vermekte ve rivâyet ehli âlimlerin hayat ve ilimleri hakkında geniş bilgi sahibi oldu. Doğuda ve batıda yetişen âlimlerin hayat ve hâllerinden bahsederdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberleyerek hadîs ilminde hafız oldu. Öğrenmiş olduğu ilmi, edinmiş olduğu iyi huy ve güzel ahlâkı ile insanlara örnek oldu. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için çok çalıştı. Çok ibâdet eder, Allahü teâlânın kullarını, Cehennem azâbından kurtarmaya gayret ederdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, doğruyu bilmeyenin, yanlışın peşine düşmekten kurtulamayacağını anlatırdı. Yanlışın peşinden gidenin, sapıtmaktan kurtulamayacağını, sapık bir kimsenin de ebedî saadete kavuşamayacağını bildirdi.

Talebelerinden İbn-i Başkûl; “O, hadîsde, fıkıhda, ilmî şahsiyetlerin biyografisinde ve târih ilminde, zamanının en ileri gelen hâfızlarındandı” diyerek, onun ilimdeki derecesini ifâde etmektedir.

Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmek için, O’nun dinini ehil kimselere öğretmeye gayret eden Ebû Ca’fer Batrûcî’den; Halef bin Başkûl, Ebû Muhammed bin Ubeydullah Hacerî, Ebü’l-Hasen Muhammed bin Abdûlazîz Şakûrî, Muhammed bin İbrâhim İbni Fehhâs, Yahyâ bin Muhammed Fahrî ve daha birçok âlim, ilim öğrenip rivâyette bulundu. Talebeleri de, hocaları

gibi Allahü teâlânın dînini yaymak için gayret sarfettiler. Hocalarından öğrendikleri güzel ilimleri insanlara öğreterek, onların dünyâ ve âhırette huzûra kavuşmalarına vesile oldular.

Pekçok eser yazdığı bildirilen Ebû Ca'fer Batrûcî'nin, kitablarının neler olduğu bilinmemektedir.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4. sh. 1293

2) Kitâb-üs-sıla cild-1, sh. 84

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 268

AHMED BİN ABDURRAHMÂN EL-HAZRECÎ

Endülüs'te yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. İsmi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî el-Endülüsî'dir. 492 (m. 1099) senesi Rebî'ül-âhır ayında Meriyye şehrinde doğdu. 559 (m. 1164) senesi Cemâzil-evvel ayında Merrâkûş'te vefât etti.

Ahmed el-Hazrecî hazretleri, fıkıh, hadîs, kelâm, kırâat, târih ve diğer ilimlerde âlim olup, aynı zamanda şâir idi. Çok güzel yazı yazardı. İlim öğrenmek için çok beldeler dolaştı. Sebte, Fas, Endülüs ve başka yerlere gidip ilim öğrendi. Sonra Merrâkûş'te yerleşti ve vefâtına kadar orada kaldı. Ebû İshâk el-Yahsebî, Ebû Bekr Gâlib bin Atıyye, İbn-i Agleb ve başka âlimlerden ilim öğrendi ve rivâyetlerde bulundu. Kendilerinden ilim öğrendiği âlimlerin sayısı pekçoktur. Kendisinden ise, oğlu Ebû Abdullah, Ebû Muhammed bin Muhammed ve başka birçok kimse ilim öğrendi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Abdurrahmân el-Hazrecî hazretleri hadîs ilminde çok güvenilir, bir zât olup, fıkıh ilminde çok bilgi sahibi idi. Mezhebin usûl bilgilerinde mahir idi. Kırâat ilmindeki vukûfiyyeti gayet fazla idi. Kelâm ilmi âlimlerinin önde gelenlerindendir. Güzel yazı yazmakta, beliğ şiir söylemekte, zamanında bulunanların ençok beğenileni idi. İlim öğrenmekteki arzu ve gayreti fevkalâde idi. İlmi çok idi. Bununla beraber tevâzu sahibi idi. Alçak gönüllü idi. Kendisini tanıyanlardan çok ikram ve i'tibar görürdü. Herkes ilminden istifâde için can atardı. Dînî konularda suâlleri olanlar ona müracaat eder, anlıyacakları şekilde cevaplar alırlardı. Halka ilim öğretmesinden rahatsız olanlar kendine gelerek, bin dinar vermeyi ve ilim öğretmekten vazgeçmesini teklif etmişler ise de, kabûl etmeyip, "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, yeryüzü dolusu altın verseniz, yine de dîne hizmetten, halka, doğruyu anlatmaktan, âlimler ile görüşmekten ve onların yolunda bulunmaktan vaz geçmem" demiştir. Hakkı ve hakîkati öğretmesini istemeyenler, Ahmed bin Abdurrahmân el-Hazrecî'nin ilme olan düşkünlüğü ve bağlılığına hayran oldular. Hâllerinden utanıp tövbe ettiler. Bu büyük âlimin hayranları arasına girip, kendisinden istifâde ettiler.

Ahmed el-Hazrecî hazretleri, Gırnata kadılığında, daha sonra Merrâkûş kadılığında bulundu. Câmide, imamlık da yapardı. Bir ara Belensiye kadılığında bulundu. Daha sonra hazîne ile alâkalı yüksek bir göreve getirildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 268

2) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 137

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 48

AHMED BİN ALİ (İbn-i Berhân)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Berhân'dır. Künyesi Ebü'l-Feth'dir. "İbn-i Berhân" diye meşhûr oldu. 479 (m. 1087) senesinin Şevval ayında, Bağdad'da doğdu. Geniş bir ilme sahiptir. Fıkıh ve usûl ilimlerinde derin bir âlimdir. Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Kıymetli kitapları vardır. 520 (m. 1126) senesinin Cemâzil-evvel ayında vefât etti.

İbn-i Berhân, Şafiî mezhebinin fıkıh ve usûl bilgilerinde derin bir âlimdir. Fıkıh ilmini; İmâm-ı Gazâlî, Ebû Bekr eş-Şâşî, İlkiyâ Ebü'l-Hasen el-Herrâsî gibi büyük âlimlerden öğrendi. Mezhebinin âlimleri arasında derecesi yüksek oldu. Şeyh ve İmâm lakabları ile anılırdı. Keskin bir zekâya ve yüksek bir hafızaya sahipti. Dinlediği birşeyi hemen ezberlerdi, ilimle meşgûliyeti o derecede idi ki, onun bu hâli insanlar arasında darb-ı mesel oldu. Zamanının bir tanesiydi. Çeşitli yerlerden gelip, istifâde ederlerdi. Çok talebesi vardı. Her ilimde mahir oldu.

Mübârek bin Kâmil diyor ki; "O, fevkalâde yüksek bir zekâ sahibiydi. Dinlediği birşeyi hemen ezberlerdi, ilim talebinde ve tahkîkinde, onun derecesine kimse ulaşamadı. Her müşkil mes'eleyi hallederdi. Onun fıkıh ve usûl ilimlerindeki bu yüksekliği, dilden dile anlatılırdı. Herkes onu konuşur ve birbirine örnek gösterirdi. Her taraftan gelip ders okuyan talebeler o kadar çoktu ki, gündüzün tamâmında gecenin de bir kısmında ders vermekle meşgûl olurdu.

Şöyle anlatılır: Bir grup kimse gelip, kendilerine, İmâm-ı Gazâlî'nin "İhya" kitabından ders okutmasını istediler. Onlara, "Sizin için bir vakit bulamıyorum" dedi. Fakat gelenler, kendilerine uygun olan bir vakti ta'yin edip bildirdiler. O da: "Sizin söylediğiniz bu vakitte, ben falan dersi okutuyorum" diyor ve onların ta'yin ettiği her bir vakitte, ders okuttuğunu söylüyordu. Onlarla, ancak gece yarısından sonra "İhyâ"dan ders okutabileceğini kararlaştırdı.

İbn-i Berhân; Ebû Hattâb bin Betır'dan, Ebû Abdullah Hüseyn bin Ahmed bin Muhammed bin Talhâ'dan ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Tâlib ez-Zeynebî'nin huzûrunda, Sahîh-i Buhârî'yi okudu.

Eserleri çoktur. Usûl-i fıkıh ilmine dâir yazdığı eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1. El-Basît, 2. El-Evsât, 3. El-Vecîz, 4. El-Vusul ilel-usûl.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 30, 31

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 22

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 99

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 196

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 61, 62

6) Keşf-üz-zünûn sh. 201, 2001, 2014

AHMED BİN ALİ EL-ALESÎ

Bağdad'da yetişen evliyâdan. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed el-Alesî el-Hanbelî olup, künyesi, Ebû Bekr ez-Zâhid'dir. Kâdı Ebû Ya'lâ'dan fıkh ve hadîs ilimlerini okudu. Kendisinden; İbn-i Nasır ve es-Silefî hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. 503 (m. 1109) senesinde vefât etti.

Ahmed bin Ali'nin (r.a.) mesleği sıvacılık ve badanacılık idi. Önceleri bu işle meşgûl olup, geçimini sağlardı. Bir defasında, san'atkârlar ile sultânın sarayını badana için gittiler. Odanın

birinde alçıdan yapılmış büyük bir tablo vardı. Sıva ve badana için etrâfı boşaltılınca, tablo birden düştü ve parçalandı. Etrâftakiler buna çok üzüldüler. Bu hâdise sultanın kulağına kadar ulaştı. Oradakiler sultâna; "Efendim! Bu tablonun kırılmasına sebeb olan zât, dînine çok bağlı bir kimsedir, İbn-i Ferrâ'nın arkadaşlarındandır" dediler. Bunun üzerine sultan, Ahmed bin Ali'ye (r.a.) birşey söylemedi. Onu üzecek bir hareketle bulunmadı. Fakat, Ahmed bin Ali, bu hâdiseden sonra sıvacılığı ve badanacılığı bıraktı. Kendini tamâmen ibâdete verdi. Mescidde Kur'ân-ı kerîm okur, namaz kılardı. Çok oruç tutardı. Kanaât sahibi bir kimse olup kendisi için hiç kimseden birşey istemezdi. Babasından mîrâs kalan mallarını azar azar satar, onunla geçimini sağlardı. İhtiyâcı olanlara derhal yardım eder, sıkıntılarını giderirdi. Herkese ikramlarda bulunur, cömertliği ile tanınırdı. Her gece Dicle nehrine gider, bir testi su alıp onunla iftar ederdi.

Ahmed bin Ali'nin (r.a.) çok kerâmetleri görüldü. Boynu ve dizleri çok ağrıyan bir çocuk vardı. Annesi ve babası, hastalıktan çocuğa bir zarar gelecek diye çok korktular. Çocuğu Ahmed bin Ali'ye getirdiler. O da, çocuğa Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler okudu. Sonra duâ etti. Çocuk birden iyileşti, sıhhat buldu.

Hac vazîfesini yapmak için gittiğinde, Mekke'deki Eshâb-ı Kirâmın (aleyhimürrıdvân) Tabiînin, evliyânın ve âlimlerin kabirlerini ziyâret etti. Fudayl bin Iyâd'ın (r.a.) kabrinin başına geldiğinde, kabrinin yanına asası ile bir çizgi çizip, "Yâ Rabbî! Burası, burası!" dedi. Bu sözden hiç kimse birşey anlamadı:

503 (m. 1109) senesinde tekrar hacca gitmek için yola çıktı. Yolda iki defa deveden düştü. Bütün ağrı ve sızılarına rağmen geri dönmeyip, yoluna devam etti. İhramlı olarak Arafat'a geldi. O gün akşam ile yatsı arasında "La ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah" Kelime-i tayyibesini söyleyerek son nefesini verdi. Sabahleyin mübârek cenâzesi, Kâ'be-i muazzama etrâfında yedi defa dolaştırılıp tavaf ettirildikten sonra, Fudayl bin Iyâd'ın (r.a.) kabri yanına, daha önce çizmiş olduğu çizginin bulunduğu yere kabrini kazıp, oraya defnettiler.

Vefât haberi Bağdad'a ulaştığında, gâibden bir ses "Ahmed bin Ali'nin cenâze namazını gaybî olarak kılınız" diyordu. Bunu işiten Bağdadlılar, halîfe Mustazhir billah ve devlet erkânı büyük câmide toplandılar, gıyabında cenâze namazını kıldılar. Ebü'l-Hüseyn dedi ki: "Özrüm olduğundan, cenâze namazı için büyük câmiye gidemedim. Kendi mescidimde cemâatimle kıldım." (Şafiî ve Hanbelî mezheblerinde cenâze hazır olmadığı hâlde gıyabî namaz kılmak caizdir).

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 105

2) Şezerât-üz-zeheb cil-4, sh. 6

AHMED BİN ALİ EL-BEYHEKÎ

Nişâbûr'da yetişen tefsîr âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ebî Ca'fer Muhammed bin Sâlih el-Beyhekî'dir. "Ebû Ca'ferî" veya "Bû Ca'ferek" künyesi ile meşhûr oldu. 470 (m. 1077) senesi civarında doğmuş ve Nişâbûr'a yerleşmiştir. 544 (m. 1150) senesinde Ramazan ayı sonunda vefât etti.

Nahiv, lügat, kırâat ve tefsîr ilimlerinde büyük bir âlim olan Ahmed el-Beyhekî, Ahmed bin Sa'îd ile Ali bin Hasen bin Abbâs es-Sandalî'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Çok kıymetli ve faydalı kitaplar yazdı. Onlardan ilim öğrenenler arasında büyük âlimler yetişti. Bir çok yerlerden ilim öğrenmek için yanına gelenler, ondan öğrendiklerini her yere yaydılar.

Namaz vakitlerinin dışında evinden çıkmazdı, insanlar kendisini evinde ziyâret edip istifâde ederlerdi.

İbn-i Sem'ânî onun hakkında diyor ki; "O, nahiv, lügat, kırâat ve tefsîr ilimlerinde zamanının en büyük âlimi idi."

Eserleri meşhûrdur. Başlıcaları şunlardır:

1. Tâc-ül-masâdır fil-luga: Bir cildlik bir eserdir. 2. El-Muhît bi-lugât-il-kırâat, 3. Yenâbî'ul-luga.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 4

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 54

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 4

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 346

5) Keşf-üz-zünûn sh. 269, 1619, 2052

AHMED BİN BAHTİYÂR EL-VÂSITÎ

Fıkıh âlimi. Lügat, nahiv, edebiyat ve târih ilimlerinde de söz sahibi idi. İsmi, Ahmed bin Bahtiyâr bin Ali bin Muhammed olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Aslen Vâsıtlı olup, 476 (m. 1083)'de doğdu. Fıkıh ilminde çok çalışıp, faziletli bir âlim oldu. Bağdad'a gidip, orada hadîs-i şerîf öğrenmekle meşgûl oldu. Öğrendiği ilimler ile ilgili eserler yazan Ahmed bin Bahtiyar, 552 (m. 1157) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Ebü'l-Kâsım bin Beyân, Ebû Ali bin Beyân ve daha birçok âlimden ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

Bir müddet Vâsıt ve Kûfe kadılığı da yapan Ahmed bin Bahtiyâr, Ebü'l-Feth el-Mendebânî'nin babasıdır. Bu zât da babası gibi âlimdir.

Onun hakkında, Ebü'l-Ferec bin el-Cevzî; "O, bizimle beraber Ali bin Fadl bin Nasır'dan ilim öğrenip ve hadîs-i şerîf işitmişti" demektedir.

Daha çok resmî vesîkaların kayıtlarını yapardı. Nazari ilimlere dâir çalışmalar yapan Ahmed bin Bahtiyâr, "Kitâb-ül-kudât" ve "Kitâbü târih-il-Betâih" adında iki eser yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-udebâ, cild-2, sh. 231, 232

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 14

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 297

4) El-bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 236

5) El-Muntazam cild-10, sh. 178, 179

6) Keşf-üz-zünûn. sh. 291, 300

AHMED BİN EBÎ GÂLİB BAĞDÂDÎ

Hanbelî fıkıh âlimlerinden, âbid (çok ibâdet eden) bir zât. İsmi, İbn-i Tullâye Ahmed bin Ebî Gâlib bin Ahmed el-Bağdâdî el-Hanbelî'dir. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup, 460 (m. 1068)'de doğdu. Abdülazîz el-Enmâtî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Çok ibâdet ederdi. Yetmiş sene, Cum'a hâriç diğer günler evinden dışarı çıkmadı. Zarurî ihtiyâçları kadar dünyalık işlerle meşgûl

olurdu. Gece-gündüz, bıkmadan usanmadan ibâdet ederdi. Onun gibi çok ibâdet eden yok gibiydi, ibâdetinin çokluğundan iki büklüm olmuştu. Oturduğu zaman, başı dizlerine yakın bir hâlde olurdu. Sultan Mes'ûd, Ahmed bin Ebî Gâlib'i ziyârete gitti. Sultâna; "Yâ Mes'ûd! Âdil ol ve Allahü teâlâya benim için duâ et" buyurdu. Başka birşey söylemedi. Tekbîr alıp namaza durdu. Bundan sonra sultan, lüzumsuz olan şeyleri bırakıp tövbe etti.

Ahmed bin Ebî Gâlib (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.) yoluyla rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim, bir müslümanın bir ayıbını, kusurunu örterse, Allahü teâlâ da dünyâ ve âhırette onun ayıplarını örter."**

Ahmed bin Ebî Gâlib, 548 (m. 1153) yılında vefât etti.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 224

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 145

AHMED BİN EBÜ'L-HAYR

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Ebü'l-Hayr es-Sayyâd'dır. Kerâmet sahibi olan Ebü'l-Abbâs hazretleri, tasavvuf yolunun edebini Fakîh İbrâhim el-Feşelî'den öğrendi. Talebelerinden Şeyh İbrâhim bin Beşşâr, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ebü'l-Hayr hazretlerinin kerâmetlerini anlatan müstakil bir eser yazmıştır. Ebü'l-Abbâs hazretleri, 579 (m. 1183) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti ve oraya defnedildi. Kabrini ziyâret edenler istifâde etmekte, hastalar şifâ bulmaktadır.

Doğru yolu bulması şöyle anlatılır: "Gençliğinde, herkes gibi gününü gün ederdi. Bir gece uykuda iken rü'yâsında birisi geldi ve "Ey Sayyâd kalk namaz kıl" dedi. Fakat o, abdestin nasıl alınacağını ve namazın nasıl kılınacağını bilmiyordu. Hemen kalktı ve sorarak abdestin alınışını, namazın kılınışını öğrendi ve kılmaya başladı. O zamanlar yirmi yaşlarında idi."

Kendisi anlatır: "Bir gece uyurken yine rü'yâda o kişi geldi ve "Ey Sayyâd kalk" dedi. Ben de kalktım. Ne göreyim, o şahıs karşımda duruyor. "Beni ta'kib et" deyip, beni Zebîd şehri câmisine götürdü. Orada saflar hâlinde durmuş namaz kılan çok kimse vardı. Hepsi bembeyaz elbiseler giymişlerdi. Herbirinin alınları pırıl pırıl parlıyordu. O kişi bana, "Haydi abdest al, onlarla beraber namaz kıl" dedi. Ben de abdest alıp, onlarla birlikte namaz kıldım. Namazımız güneş doğuncaya kadar sürdü. Sonra hepsi kayboldu. Nereye gittiklerini bilmiyorum. Uzun bir süre o câmide kalarak ibâdet ettim. Bu arada, o kişi ba'zan bana yiyecek, içecek ve tatlılar getirir, "Buyur ye!" derdi. Ben de, "Birşey istemem" deyince kaybolurdu. Evime, çoluk-çocuğumun yanına geldiğimde, evdekiler; "Bunları birisi getirdi" dediler."

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Abbâs hazretleri birgün kabristanda uyudu. Bir ara kuvvetli bir ses ile uyandı. Aklı başından gitti. Bir süre kimseyi tanımadı. Ba'zan alnını secdeye koyar, saatlerce böyle kalırdı. Ancak zarurî ihtiyâçlarını karşılamak için başını secdeden kaldırırdı. Daha sonra eski hâline döndü. Fakat bir gözü perdelenmişti. Ba'zıları bunun sebebini sordular. Durumu onlara anlatınca, "Sen, bu sözlerinde acizlik gösteriyorsun, ey zayıf insan" dediler. Ahmed Sayyâd hazretleri, eliyle gözünü mesh etti. O esnada eskisinden daha iyi görmeye başladı. Oradakiler, özür diliyerek tövbe ettiler."

Velî zâtlardan biri anlatır: "Birgün kalabalık bir cemâat olarak "El-Fâze" mescidine gittik. Orada Ahmed Sayyâd hazretlerini gördük. Yanında bir genç vardı. Ona, "Bu sizin talebeniz

midir?" diye sorunca, bize cevap vermedi. O zaman gence, "Bu zât sizin hocanız mıdır?" diye sorduk. Genç "Evet" dedi. Biz de, "Ey Ahmed Sayyâd! Bu genç size talebe oldu" dedik. O zaman, "Evet, talebemdir" buyurdu. Biz de, "Eğer bu sizin talebeniz ise, ona emredin denizin üzerinde yürüyüp, o dağdan bir taş getirsin" dedik. Sonra deniz kenarına gitti ve gence hitaben, "Yavrum, su üzerinde yürüyerek git ve dediklerimi getir" buyurdu. Genç, yerde gider gibi denizin üzerinde gitti ve istediğimizi getirdi. Oradaki cemâat olan biz, Allahü teâlânın sevgili bir kulundan böyle bir istekte bulunduğumuz için çok pişman olduk ve ondan özür diledik. O da, bizim özrümüzü kabûl buyurdu ve bize duâ etti."

İbrâhim bin Beşşâr anlatır: "Birgün cemâat hâlinde Ahmed Sayyâd hazretlerinin huzûrunda idik. İçeriye, kadı Ebû Bekr bin Ebî ikâme girdi. Ahmed Sayyâd hazretleriyle bir süre sohbet etti. Sonra kalkıp cemâate, "Beni biraz dinleyiniz. Size ba'zı şeyler söyliyeceğim. Ahmed Sayyâd hazretleri, birgün benim içinde bulunduğum bir topluluğun yanına geldi. O esnada herkes ayağa kalktı. Ben de orada olanlara uyarak ayağa kalktım. Sonradan cemâate dedim ki; "Niçin ayağa kalkıyorsunuz? O âlim değil. Ümmî birisidir" Oradakiler, bana onun büyüklüğü hakkında ba'zı şeyler anlattılar. Ben de, "Ona İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kitabından birşey sorulsa bilemez" dedim. Bir saat sonra Ahmed Sayyâd hazretleri geri döndü. Herkes yine ayağa kalktı. Ben de onlara uyup kalktım. Bana dönüp buyurdu ki: "Kâdı efendi, ba'zı kimseler benim hakkımda, bu zât için niçin ayağa kalkıyorsunuz. O âlim değil, ümmî birisidir. Kendisine İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin el-Vasît, el-Basît kitaplarından birşey sorulsa anlıyamaz bile diyorlar. Şimdi o mes'eleler, şöyle şöyle şöyledir" diyerek sonuna kadar izah buyurdu. Sonra ben, kendisinden özür dileyerek tövbe ettim. Ey cemâat işte bu zâtın kıymetini bilelim" dedi."

Ahmed Sayyâd hazretleri, birgün kalabalık bir toplulukta sohbet ediyordu, içlerinden biri şöyle düşündü: "Ba'zı evliyâ çok kerâmet gösteriyor. Bu zâtın kerâmetini göremiyoruz. Birçok evliyâ, uçarak hacca gidiyor, arslanlar onlara hizmet ediyor. Bunda böyle hâllerin görünmemesinin sebebi nedir ki?" Ahmed Sayyâd hazretleri sohbetlerinde şöyle buyurdular: "Kerâmet göstermek şart değildir, istesek Allahü teâlâ bize de birçok kerâmetler ihsân eder. Fakat biz böyle kalmağı daha çok istiyoruz."

Ahmed Sayyâd hazretlerine birçok hasta kimseler getirilir, duâ etmesi istenirdi. Duâ ettiği kimseler, Allahü teâlânın izniyle iyileşip giderlerdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1 sh. 294

AHMED BİN İSMÂİL-İ KAZVÎNÎ

(Bkz. KAZVÎNÎ)

AHMED BİN MEVDÛD ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mevdûd bin Yûsuf el-Çeştî'dir. Hâce Mevdûd Çeştî hazretlerinin oğul, talebe ve halîfelerinin en yükseklerindendir. Mübârek babasının teveccüh ve himmetleri ile yetişip, evliyâlık yolunda çok üstün derecelere yükseldi. Babasının vefâtından sonra, onun halîfesi oldu. Babasının makamında, talebeleri yetiştirmekle vakitlerini geçirdi. Herkese karşı şefkatli ve merhametli idi. İstisnasız bütün insanlara karşı iyilik etmek, onlara İslâmiyeti tanıtmak, doğru olarak anlatmak için çırpınırdı. Herkesin makbûlü idi. Herkes tarafından sevilir, kendisine hürmet edilirdi.

Hâce Ahmed bin Mevdûd el-Çeştî hazretleri, 507 (m. 1113) senesinde Çeşt beldesinde doğdu. 577 (m. 1181) senesinde orada vefât etti. Kabri doğduğu yerdedir.

Rivâyet edilir ki; bir sene hac mevsimi yaklaşırken, Ahmed-i Çeştî hazretleri, bir gece rü'yâsında Fahr-i kâinat (s.a.v.) efendimizi gördü. Kendisine; "Ey Ahmed! Biz sana müştakız, âşıkız" buyurdu. Sabah olunca, Ahmed bin Mevdûd hazretleri, kendisine en yakın üç kıymetli dostu ile yola çıkıp, Mekke-i mükerremeye vardı. Haccın şartlarını eda ettikten (yerine getirdikten) sonra, Peygamber efendimizin mübârek Ravda-i mütahhara'sını (kabr-i şerîflerini) ziyâret için Medîne-i münevvereye gitti. Peygamber efendimize olan aşkından dolayı, oradan ayrılamadı. Devamlı ibâdet, tâat ile, Allahü teâlâyı zikretmek ve Resûlullah efendimize (s.a.v.) salevât-ı şerîfe getirmekle meşgûl oldu. Altı ay orada kaldı. Ahmed bin Mevdûd hazretlerinin hâlini anlıyamıyan ba'zı kimseler, onu Ravda-i mutahhara etrâfından uzaklaştırmak istediler. Bu sırada Ravda-i mütahharadan şöyle bir ses duyuldu ki, "Sakın bu kimseyi incitmeyiniz! O, bize müştak (âşık) olanlardandır. Biz de ona müştakız" diyordu. Orada bulunanların hepsi bu sözü duydular. Hâce Ahmed bin Mevdûd hazretleri, daha sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimizin ma'nevî müsâade ve işâretleri ile Bağdad'a dönüp, evliyânın büyüklerinden Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin hânegâhına geldi. Şihâbüddîn hazretleri buna çok izzet ve ikramda bulunup, çok hürmet etti. Orada Bağdad halîfesi ile görüştü. Halîfe kendisini da'vet etti. Kendisine çok iltifât edip, ikramlarda bulundu. O da, halîfeye çok güzel öğütler hoşa giden nasihatler Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmenin faziletini, insanlara hizmet etmenin kıymetini anlattı. Bütün nasihat ve tavsiyeleri kabûl edildi. Gideceği zaman, halîfe kendisine çok hediyeler arzetti ise de, onun hatırı için az bir miktarını kabûl etti. Bunları da şehrin dışına çıkınca fakirlere verdi. Kendisi de Horasan'a gidip, orada insanlara İslâmiyeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattı.

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 368

2) Hadikat-ül-evliyâ 2. kısım. sh. 152

AHMED BİN MUHAMMED ED-DÎNEVERÎ (Ebû Bekr bin Ebü'l-Feth)

Bağdad'da yetişen Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed ed-Dîneverî el-Bağdâdî'dir. Künyesi, Ebû Bekr'dir. Babasının künyesi de Ebü'l-Feth idi. Hanbelî fakîhlerinin büyüklerinden ve meşhûrlarındandır. Hadîs ilmini Ebû Muhammed et-Teymî'den, Ca'fer es-Sirâc'dan ve başka âlimlerden aldı. Fıkıh ilmini Ebü'l-Hattâb'dan öğrendi. Fıkıhta daha çok yükseldi. Zamanının fakîhleri arasında en büyüğü oldu. Âlimler ile yaptığı münâzaralarda hep üstün gelirdi. Onun bu üstünlüğünü, Şafiî âlimlerinin büyüğü Es'âd-ı Mîhenî de kabûl ettiğini bildirmektedir. 532 (m. 1138) senesinde vefât etti.

Hanbelî âlimlerinin en büyüklerinden olan Ahmed Dîneverî mezhebini bildiren çok kitap yazdı. Bunlardan "Et-Tahkîk fî mesâil-üt-ta'lîk" kitabı çok kıymetlidir. Kendisinden birçok büyük âlimler ders okuyup icâzet aldılar. Ebü'l-Feth bin Münî ve Vezîr İbn-i Hübeyre bunlardandır. İbn-i Cevzî diyor ki, "Ben de, hocamız İbn-i Zâgûnî vefât ettikten sonra, dört sene kadar onun dersinde bulundum."

Kendisi şöyle anlatıyor: Hocamız Ebû Hattâb'dan fıkıh öğreniyordum. Derse başladığım ilk sıralarda, ilim halkasının sonunda oturuyordum. Orada diğer insanlar, ilimdeki derecelerine göre

oturuyorlardı. Hocamla aramızda iki-üç kişi vardı. Hocamın önünde bulunan birisiyle bir aralık ba'zı mes'eleleri konuştuk, ikinci gün, ben yine âdetim üzere meclisteki halkanın sonuna oturdum. Bu kişi de yanıma gelip oturdu. Hocamız da ona: "Yerini niçin terk ettin" deyince, o da, "Bununla beraber oturmak için terk ettim" diye cevap verdi. Yemîn ederim ki, kısa bir zaman sonra, fıkıh ilminde yükseldim. Bu konudaki ilmim, onunla daha çok kuvvetlendi. Artık ben de, onunla beraber hocamın yanında oturmaya başladım."

İbn-i Cevzî şöyle anlatıyor: "Onun yanında sâlih kimselerden bahsedildiği zaman, kalbi yumuşar, ağlar ve: "Allahü teâlânın yanında, âlimlerin kadrü kıymeti çoktur. Rabbimin, beni de onlardan yapmasını niyaz ederim" derdi.

Ebü'l-Bekâ' bin Taberzed diyor ki, "Onun vefât ettiği gün, Kâdı Ebû Bekr bin Abdülbâkî'nin yanında idim. Hemen bize haber verildi. Bunun üzerine o da: "La ilahe illallah!.. Akranlarımızın ölümü, direklerin yıkılması gibidir" dedi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 68

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 98

3) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 190

AHMED BİN MUHAMMED EL-ERCÂNÎ

Fıkıh âlimi ve şâir. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Ahmed bin Muhammed bin Hüseyn el-Ercânî'dir. Lakabı Nâsihuddîn idi. Ahmed bin Muhammed, aslen Şîrâzlıdır. 460 (m. 1068) senesinde doğdu. Kâdılık yaptığı Tüster'de 544 (m. 1149) senesi Rebî'ül-evvel ayında vefât etti.

Ebû Bekr el-Ercânî, İsfehan'da Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Hasen bin Mâce ile beraber hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Kirman'da, şerîf Ebî Ya'lâ bin el-Hebbâriyye'den hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; Ebû Bekr Muhammed bin Kâsım bin Muzaffer bin Eş-Şehrezûrî, Abdurrahîm bin Ahmed bin El-Uhve, İbn-ül-Haşşab en-Nahvî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi.

Ebû Bekr el-Ercânî'nin, Hazreti Ebû Bekr'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir işe başlarken buyururlardı ki: **"Yâ Rabbi işimi hayırlı kıl ve benim için en iyi olanını seç."**

Ebû Bekr el-Ercânî hazretlerinin, son derece güzel şiirleri vardır. El-Hasîde, yazdığı bir kitabında şöyle der: "El-Ercânî'nin ömrü, İsfehan'daki Nizâmiyye Medresesi'nde geçti. Çok şiirleri vardır. Onun gibisi görülmedi. Çok kıymetli bir âlimdi."

Ebû Bekr el-Ercânî'nin yazdığı eserlerden biri olan, "Dîvânü şi'r-il-kebîr"i meşhûrdur.

Yazdığı bir şiirde şöyle demektedir: "Yaşadığım şu zamanda, fukahânın en şâiri oldum. Bana denk olan birisi çıkmadı. Veya şöyle de söyleyebilirim: Şâirler içerisinde, fıkıh ilminde en önde gelen oldum. Şiir söylediğimde herkes onu ezberliyor, yazıyor, tabediyor. Fakat müşkil ve zor bir işle karşılaştığımda meşveret ehline mutlaka sorarım. Zira insanın kendi gözü, işin iç yüzünü göremez. Başkasına danışmakla, insan, hâdiseler karşısındaki hareket tarzını daha iyi öğrenir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 94

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 52

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 151

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 137

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 226

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1306

AHMED BİN MUHAMMED EL-GAZNEVÎ

Hanefî fıkıh ve usûl âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Mahmûd bin Sa'îd el-Gaznevî el-Kâşânî el Hanefî'dir. Muhammed bin Yûsuf el-Hüseynî, Alâüddîn-i Kâşânî ve başka âlimlerden fıkıh ilmini tahsil etti. Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinden oldu. 593 (m. 1197) senesinde Haleb'de vefât etti.

İnsanların faydalanması için yazdığı eserlerinden "Mukaddimet-ül-Gazneviyye". İsmindeki kitabında; farzlar, vâcibler, sünnet ve edebler, ferâiz, ilim öğrenmek, îmânın esasları, sular ve çeşitleri, istibrâ ve istincânın fazileti, abdest ve fazileti, misvak kullanmak, namaz, zekât, Ramazân-ı şerîfin fazileti, İmâm-ı a'zamın büyüklüğü, fazileti ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Bu kitab, hacmi küçük, fakat çok faydalıdır. Bu kitabı el-İmâm Ebü'l-Bekâ Muhammed bin Ahmed bin Ziya şerh ederek "Diyâ-ül-ma'neviyye âlel-mukaddimet-il-Gazneviyye" ismini verdi.

Ahmed bin Muhammed el-Gaznevî'nin (r.a.) diğer eserleri; "Kitâbü Ravdât-il-ihtilâf-il-ulemâ", "Usûl-i fıkh", "Kitâbü Ravdât-il-mütekellimîn" ve bunun muhtasarı "Kitâb-ül-müntekâ min Ravdât-il-mütekellimîn" ve "El-Hâvî"dir. Ahmed bin Muhammed" el-Gaznevî hazretleri, Mukaddimet-ül-Gazneviyye fî fürû'il-Hânefiyye isimli çok kıymetli kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki: "İnsanların, ilim öğrenme husûsunda gevşek davrandıklarını, vakitlerini mâlâya'nî ile uğraşarak geçirdiklerini ve kendilerini yoktan var eden yaratıcıya kavuşturacak şeylerden yüz çevirdiklerini görünce kısa ve öz olarak, ibâdet konularını anlatan, hacmi küçük, içindeki bilgiler büyük olan bu kitabı hazırladım. Dînin emirlerini yerine getirmekle mükellef olan herkese, lâzım olan bilgileri zikrettim. Onların, Allahü teâlânın rızâsına ve rahmetine kavuşturacak amellerine yardımcı olmak istedim. Allahü teâlâ niyyetimizi hâlis eyleyip, kusurlarımızı affetsin. Rahmetine kavuştursun. Âmin."

Ahmed bin Muhammed el-Gaznevî, ilim öğrenmenin fazileti babında buyuruyor ki: "Îmân bilgilerinden sonra ilimlerin en güzeli ve en üstünü, fıkıh ilmidir. Allahü teâlâ Bekâra sûresi 269. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki; **"Hak teâlâ dilediği kimseye faydalı ilim** (hikmet) **ihsân eder. Kime hikmet verilmişse muhakkak ona çok hayır verilmiştir. Bu âyet ve öğütleri, ancak kâmil akıl sahipleri anlar."** Kelbî (r.a.), buradaki hikmetin fıkıh ilmi olduğunu bildirmiştir. Neml sûresi 15. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki, **"Biz, Dâvûd ve Süleymân'a** (hüküm ve kaza) **ilmi verdik. Onlar da, "Allahü teâlâya hamdolsun ki,** (nübüvvet, kitap ve şâir ilimler ve hikmetle) **bizi** (kendilerine bu hasletlerin verilmediği) **mü'minlerin çoğu üzerine üstün kıldı."** dediler." (Tibyân tefsîrinde bildirildiğine göre, bu âyet-i kerîme; ilmin şerefinin diğer bir çok ni'metlerden üstün olduğuna işârettir. Kendilerine ilim verilenler, diğer mü'minlerin çoğundan faziletli olurlar.) Mücâdele sûresi onbirinci âyetinin sonunda meâlen buyuruluyor ki, **"... Allahü teâlâ kendilerine ilim verilen** (ilimleriyle âmil olan) **âlimlerin derecelerini yükseltir..."** Allahü teâlâ Zümer sûresi 9. âyetinde meâlen buyurdu ki: **"Bilen ile bilmiyen, hiç bir olur mu? Bilen, elbette kıymetlidir."** ilmin faziletine dâir, daha birçok âyet-i kerîme vardır.

Hadîs-i şerîflerde de buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ bir kuluna hayır murâd ederse, onu dinde fakîh kılar ve onu doğruya** (irşâd eder.)

"Her kim Allahü teâlânın dîninde fakîh olursa, Allahü teâlâ ona, din ve dünyâ sıkıntılarında kâfidir."

"Allahü teâlâ, ilim öğrenmek için yola çıkan kimseye, Cennet yollarından bir yolu kolaylaştırır. Melekler, ilim talebesinin yaptığı şeyden râzı olarak, kanatlarını onun üzerine gererler. Semâda ve yeryüzünde bulunanlar ve denizlerdeki balıklar onun için istiğfarda bulunurlar."

"Âlimin, âlim olmayan âbide üstünlüğü, dolunayın diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."

"İlimsiz zühd, kirişsiz yaya benzer."

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler, dirhem ve dinar miras bırakmadılar. Onlar, ancak ilmi miras bıraktılar. Kim ilim alırsa bol nasîbe kavuşmuştur."

"Allahü teâlânın Cehennemden azâd ettiği kimseleri görmek istiyenler, ilim taleb edenlere baksın. Muhammed'in (aleyhisselâm) **nefsi, yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, âlimin kapısına gidip gelen talebenin her adımına, Allahü teâlâ bir senelik ibadet** (sevâbı) **yazar ve her adımı için Cennette bir şehir bina ettirir. Yeryüzünde yürüdüğünde, yeryüzü, onun için istiğfarda bulunur. Akşam ve sabah mağfiret olunur."**

"Allah rızâsı için ilim öğrenen kimse, gündüzleri sâim (oruçlu), **geceleri kâim** (gece namazı kılan kimse) **gibidir. Kişinin ilimden bir bâb** (bir mes'ele) **öğrenmesi, o kimsenin Ebû Kubeys dağı kadar altını olup, onu Allah yolunda harcamasından daha hayırlıdır."**

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki; "Kıyâmet gününde şehidlerin kanı, âlimlerin mürekkebi ile tartılacak. Şehidler diyecekler ki, "Âlimler, zamanlarının ışık kaynağıdır. Her âlim zamanının lâmbasıdır. İnsanlar âlimin vâsıtası ile aydınlanırlar."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kıyâmet günü Allahü teâlâ âbidlere** (çok ibâdet edenlere), **mücâhidlere** (cihad edenlere), **"Cennete giriniz" buyurur. Âlimler derler ki, "Yâ Rabbî! Bizim ilmimizle onlar ibâdet ve cihâd ettiler." Bunun üzerine Allahü teâlâ onlara buyurur ki: "Benim indimde siz, melekler gibisiniz. Şefaat ediniz." Onlar da şefaat edecekler, sonra Cennete gireceklerdir."**

Başka bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Dinde, Allahü teâlâya ibâdet yönünden fıkıhdan daha efdal bir şey olmadı. Bir fakîh** (fıkıh âlimi)**, şeytana karşı bin âbidden daha kuvvetlidir."**

Başka bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Her şeyin bir direği vardır. Dînin direği de fıkıhtır."**

"Âlim ve ilim öğrenen, sevâbda birdir, insanlar ya âlimdir. Ya da müteallimdir (ilim öğrenendir). **Bunlardan başkasında hayır yoktur."**

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İnsanlar, öldüğü hâl üzere dirilecektir. Âlim, âlim olarak, câhil, câhil olarak dirilecektir."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ali'ye buyurdu ki: **"Yâ Ali! Ya âlim ol! Ya ilim talebesi ol! Ya da âlimi dinleyen ol! Dördüncüsü olma, helak olursun."** Hazreti Ali! "Yâ Resûlallah! Dördüncüsü kimlerdir?" diye suâl edince; **"Bilmeyenler, öğrenmeyenler, din ve dünyâ işlerini âlimlere sormayanlardır. Onlar muhakkak helak olacaklardır"** buyurdular. (Resûlullah (s.a.v.), bu sözü üç defa tekrar ettiler.)

Allahü teâlânın rahmetine muhtaç bu fakîr (ya'nî bu kitabın müellifi olan Ahmed bin Muhammed) der ki: "İlmin üstünlüğü, âlimin derecesi böyle yüksek olduğuna göre, her akıllı kimsenin ilmin faziletine kavuşmak, âlimlerin bu mertebesine ulaşmak için ilim ve fıkıh öğrenmesi gerekir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ilim öğrenmeyi emredip; **"İlim, Çin'de de olsa onu alınız. Zîrâ ilim öğrenmek** (ilmihâlini öğrenmek), **kadın erkek her müslümana farzdır"** buyurmuştur.

Muâz bin Cebel (r.a.) buyuruyor ki; "İlim öğreniniz. Zîrâ ilim öğretmek hasenedir. İlim talebi ibâdettir, ilim müzâkeresi tesbihtir, ilim öğrenmek için çalışmak, gayret etmek cihâddır. İlmi bilmeyene öğretmek sadakadır, ilmi ehline vermek kurbettir, ibâdettir, ilim, Cennet ehlinin meş'alesidir. Yalnızlıkta en iyi arkadaş, gurbette en iyi dost, halvette (yalnızlıkta) en iyi konuşucu, sırlarda en iyi yol gösterici, zorlukta en iyi yardımcı, dostlara zînet, düşmana karşı silâh, ölüm ânında doğruyu gösteren yardımcı, kabirde arkadaş, kıyâmette şefaatçi, Cennete götürücüdür. Allahü teâlâ ba'zılarını ilim ile yüceltir (yükseltir). Onları hayırlara vesile eder, dinde kendilerine ve eserlerine i'timâd edilen imamlar ve işlerinde kendilerine uyulan kimselerden yapar.

Kerem sahibi olan Allahü teâlâdan dileriz ki, ilim ve anlayış ile bizi rızıklandırsın, bizi ebrârın menziline ulaştırsın ve âlimler ile beraber haşretsin. Onların şefaati ile Cennete girmemizi nasîb eylesin.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki; **"Âlimler, sultanlarla görüşmedikçe, dünyâya dalmadıkça, Allahü teâlânın kulları üzerinde emînidirler. Eğer sultanlarla görüşüp ve dünyâya dalarlarsa, Resûlullaha** (s.a.v.) **ihânet etmiş olurlar. Bunlardan uzaklaşınız ve onları sakındırınız!"**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) yine bir defasında; **"Bilmiyen kimselere veyl** (yazıklar) **olsun"** buyurdular. Bundan sonra da yedi defa; **"Bildiği ile amel etmeyenlere de yazıklar olsun"** diye tekrar ettiler.

Ebüdderdâ hazretleri buyuruyor ki; "Kıyâmet gününde, "Yâ Üveymir (Ebüdderdâ) ne öğrendin?" diye sorulmasından korkmam. Ancak ben, kıyâmet günü, "Yâ Üveymir! Bildiğinle ne amel ettin?" diye sorulmasından korkuyorum."

Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki; "Öğrenen, amel eden ve başkalarına öğreten kimse, semâvat âleminde büyüklerden olarak çağrılır."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ağaçların çoğu meyva vermez. Meyvelerin hepsi tayyib** (tatlı, temiz, yenebilir) **değildir. Âlimlerin de hepsi mürşid** (yol gösterici), **ilimlerin hepsi fâideli değildir."**

Hazreti Ömer bin Hattâb, Hazreti Abdullah bin Selâm'a "İlim erbâbı kimdir?" diye sordu. O da "Bildiği ile amel edendir" dedi. Hazreti Ömer (r.a.), "Âlimlerin gönlünden ilmi yok eden nedir?" diye sorunca, o da, "Tamâ'dır (Dünyâ lezzetlerini haram yollardan aramaktır.) dedi.

Sehl bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki; "Âlimler hâriç, insanların hepsi ölüdür, ilmi ile âmil olanlar hâriç, âlimlerin hepsi sarhoştur. Muhlisler hâriç, ilmi ile âmil olanların hepsi mağrurdur. Muhlisler de, (ihlâslarını kaybetme husûsunda) büyük tehlike üzeredirler."

Hazreti Ali (r.a.) buyurdu ki; "Âlim, ilmi ile amel etmezse, câhil, ondan ilim öğrenmekten geri durur."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Câhil yetmiş defa mağfiret olunur. Âlim bir defa bile mağfiret olunmaz** (Çünkü âlim, bildiği hâlde günah işlemiştir)."

"Kıyâmet günü insanlardan azâbı en şiddetli olanı, Allahü teâlânın ilmi ile ona fayda vermediği kimsedir."

"Âlim, ilmi ile âmil olmadıkça âlim olamaz."

"Âhır zamanda, câhil âbidler, fâsık âlimler bulunacaktır."

"İlmi arttığı hâlde zühdü artmayan kimsenin, Allahü teâlâdan uzaklığı artmıştır."

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki; "Âlimlerin cezası, kalbinin ölmesidir. Kalbin ölmesi de, dünyâyı istemesidir."

Mâlik bin Dinar (r.a.) buyurdu ki; "Bunu kitaplarda okudum. Allahü teâlâ buyuruyor ki: (Âlim dünyâyı sevdiği zaman, ona yapacağım şeylerin en ehveni; kalbinden, bana münâcaatın tatlılığını çıkarmaktır.)"

Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki; "İlim öğrenip de ilmiyle amel etmeyen kimse, gizlice zinâ eden, hamileliği ortaya çıkınca da, insanlara rezîl, kepaze olan kadın gibidir. Allahü teâlâ, kıyâmet gününde böyle kimseleri gözler önünde rezîl eder."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Her kim kendinde bulunan ilmi gizlerse, Allahü teâlâ ona Cehennem gemlerinden bir gem takar."**

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki; "Fakih, dünyâdan uzaklaşmış, âhıreti isteyen, dîninde basiret sahibi, Rabbine ibâdete devam eden kimsedir."

Denilmiştir ki; "Âlimler helâlinden mal toplarsa, avam şüpheli şeyleri yer. Âlim şüpheli şeyi yerse, avam haram yer. Âlim haram yerse, avam kâfir olur."

Peygamber efendimize (s.a.v.) insanların en kötüsünün kim olduğu suâl edildiğinde: **"Bozuldukları zaman âlimlerdir. Eğer âlimler bozuk olursa, âlem de onların bozukluğu ile bozulur"** buyurdu.

Müellif der ki: Madem ki, ilimden maksat, ilmi ile amel etmektir. O hâlde, âlim olan kimsenin ilmi ile amel etmesi, sonra insanlara öğretmesi gerekir. Böylece ondan, başkaları da istifâde ederler. Âlim, dâima Allahü teâlâdan korkmalı, emirlerine itaat etmeli, nehiylerinden (yasaklarından) kaçınmalı, kazasına rızâ göstermeli, dîn-i İslâmı kuvvetlendirmeli, ilmi yaymaya devam etmeli, sultanlarla görüşmekten, onların dünyâsından uzaklaşmalı, Allahü teâlânın verdiği rızka kanâat ederek, vakıf malından kaçınmalı, Allahü teâlânın verdiğinden fazlasını istememeli, insanların elinde olana göz dikmemeli, o, mal için alçalmamalı, kendi ilmi ile ucba kapılmamalı, hâllerini murâkabe ve a'zâlarını muhafaza etmeli, sözünde sâdık, işinde dürüst, hükmünde âdil olmalı, doğru söze kulak vermeli, yumuşaklıkla ve insaf ile cevap vermeli, bir sınıfa meyl ederek diğer sınıfı terk etmemeli, insanlara nasihat etmeli, onları Allahü teâlâya itaate da'vet etmeli, onlara iyiliği emredip, kötülükten sakındırmalı, aralarında doğru olarak hüküm vermeli, mazlûma

yardım etmelidir. Rüşvet almamalı, ba'zılarından menfaat bekliyerek, yanlış birşeye doğru dememeli ve ba'zılarından da korkarak, doğru birşeyi söylemekten çekinmemelidir. Ba'zıları, yanlış birşeyi söylemesi için kendisini zorlasalar bile, doğruyu söylemekten sakınmamalıdır. Kuvvetli ile zayıf arasında bir hüküm vermesi gerektiğinde, kuvvetlinin tarafına meyletmekten çok sakınıp, adâlet ile hükmetmelidir. Sultâna ve herhangi bir kimseye, fakire ve zengine hüküm verirken eşit davranmalıdır. Zengine ve mevki sahibine bu hâllerinden dolayı boyun eğmemeli, Allahü teâlânın emrine boyun eğmelidir. İnsanlara, dünyalık, mevki ve makamlarına göre değil, o kimsenin Allah indindeki üstünlüğüne göre kıymet vermelidir. Hayır sahiplerini sevmeli, onları daha çok hayırlara teşvik etmelidir. Kendilerinden kötülük meydana gelen kimselerin bu kötülüklerine buğz etmeli, onlara doğru yolu, saadet yolunu göstermelidir. Fitne çıkarmadan, zulme mâni olmaya çalışmalıdır. Kapısını herkese açmalı, kimseyi red etmemelidir. İlim talebesine nasihat vermeli, onlara karşı tevâzu göstermelidir. Onlara ilim öğretirken, sabır ve tahammül göstermeli, onları ilme teşvik etmelidir. Kendilerine şefkatle muâmelede bulunarak, imkânları nisbetinde kendilerine ihsânda bulunmalıdır. İnsanlara ilim öğretmesi, sırf Allah rızâsı için olmalı, şöhret için, mevki ve makam ele geçirmek için çalışmamalıdır. İlmin yayılması, âlimlerin çoğalması, câhillerin azalması, İslâmın kuvvet bulması, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetinin yerine getirilmesi, helâl ve haram olan şeylerin ayrılarak belli olması için gayret etmelidir.

Allahü teâlâ, ilimleri ile âmil olan âlimlere, âhırette çok savap vereceğini va'd etti.

Fakîh Ebü'l-Leys-i Semerkandî (r.a.) buyurdu ki; "Hakîki ilim sahiplerinde şu on haslet bulunur. Haşyet (Allah korkusu), nasihat, şefkat, tahammül, sabır, hilm, tevâzu, insanların malından uzak olmak (insanların malında gözü olmamak), Allahü teâlânın kitabını çok okumak ve az hicab (bu da kapısının herkese açık olması demektir). Allahü teâlâ bizi, ilmi ile hâlis amel işleyip, sabır ve tevekkül edenlerden eylesin. Âmin."

Biliniz ki, mükellef olan kimseye ilk ve birinci lâzım olan şey; Allahü teâlâya inanmaktır, bilmektir. Zira yaratan, şekil ve rızık veren O'dur. Nitekim Allahü teâlâ, Mü'min sûresi altmısdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki; "Allahü teâlâ sizi tasvir etti (şekillendirdi) ve şekillerinizi güzel kıldı. Sizi, helâl, leziz ve temiz yiyeceklerle rızıklandırdı. İşte (şekil veren ve rızkı yaratan) Rabbiniz Allahü teâlâdır." Allahü teâlâyı, kendisini tavsif ettiği, bildirdiği gibi bilmek lâzımdır. Allahü teâlâ, İhlâs sûresinde meâlen buyuruyor ki, "(Yâ Muhammed (a.s.)! Sana Allahü teâlâdan suâl edenlere)'de ki, Allahü teâlâ birdir. (Şeriki ve nazîri yoktur.) Allahü teâlâ Samed'dir. (Herşey O'na muhtaçtır. O, hiçbir şeye muhtaç değildir. Büyüklük O'nda nihâyet bulmuştur. Bütün sıfatlarında kâmildir. Dâim ve bâkidir. Her ayıbdan münezzehdir.) O, doğurmadı ve doğrulmadı. (Ana ve baba olmadı. Kimseden doğmadı.) Hiçbir şey O'na yakın ve denk olmadı."

Nisa sûresi 171. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki, **"Allahü teâlâ ancak bizzat ilâh ve ehaddir** (Birdir). **Çocuğu olmaktan münezzehtir."**

Şûra sûresinin onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki; **"... O'nun benzeri** (misli dengi) **yoktur..."**

Mükellef olan kimse Allahü teâlâya îmândan sonra, Allahü teâlânın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhıret gününe, kadere, hayrın ve şerrin Allahü teâlâdan geldiğine inanmalı, peygamberler arasında fark gözetmemeli, hepsinin Allahü teâlânın peygamberi olduğunu kabûl edip inanmalıdır. Mükellef olan kimse bunları yaparsa, onun müslüman olduğuna hükmedilir. Bundan sonra lâzım oldukça, sırası geldikçe, ibâdet bilgilerini öğrenmek ve yapmak

gelir, îmân bilgilerini öğrendikten sonra, kendisine lâzım olan ibâdet bilgilerini öğrenmek ve bunlara uygun amel etmek elbette lâzımdır. Allahü teâlâ, Zâriyât sûresi 56. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Ben, insanları ve cinleri, ancak bana ibâdet etsinler** (ve beni bilsinler) **diye yarattım."**

Cebrâil aleyhisselâm, Resûlullaha (s.a.v.), "İslâm nedir?" diye suâl ettiğinde, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"İslâm, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in** (s.a.v.) **Allahü teâlânın resûlü olduğuna şehâdet etmen,** (kat'î olarak, görmüş gibi inanman, günde beş defa) **vakti gelince namaz kılman, malının zekâtını vermen, Ramazân-ı şerîf ayında** (her gün) **oruç tutman ve gücün yetiyorsa, ömründe bir kere hac etmendir** (Kâ'be-i muazzamayı ziyâret ve tavaf etmendir)**."**

Allahü teâlâya îmândan sonra, dîn-i İslâmda en mühim emir, birinci vazîfe; namaz kılmaktır. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Namaz dinin direğidir. Kim namazı kılarsa, dînini ikâme etmiş olur. Kim namazı kılmazsa, dînini yıkmış olur."**

Misvak bahsinde buyuruyor ki: "Misvak husûsunda, Resûlullah efendimizden birçok hadîs-i şerîfler nakledilmiştir. Hadîs-i şerîflerde meâlen buyuruldu ki: **"Misvak ağız için temizliktir. Ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşmağa sebebtir."**

"Oruçluya helâl olan şeylerin en hayırlısı, misvaktır."

"Şayet ümmetime zor gelmiyeceğini bilseydim, her namaz için misvak kullanmalarını emrederdim."

"Kur'ânın yollarını misvak ile temizleyiniz."

"Abdest imânın, misvak da abdestin yarısıdır."

"Kişinin misvak ile kıldığı iki rek'at namaz, misvâksız kıldığı yetmiş rek'at namazdan daha efdaldır."

"Misvak kullanınız. Zira misvak kullanmakta on fâide vardır. Ağız kokusunu ve kirini temizler. Rabbin rızâsına kavuşturur. Melekleri ferahlandırır. Gözleri cilâlandırır. Dişleri parlatır. Diş etlerini kuvvetlendirir. Yemeği hazmettirir. Balgamı söker. Namazın sevâbını katkat arttırır. Kur'ânın yolu olan ağzı temizleyip, ağız kokusunu güzelleştirir."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ali' ye; "Yâ Ali! Misvak kullan! Zira misvakta, din ve beden için yirmidört fâide vardır" buyurdu.

Kul, Allah rızâsı için misvak kullanmalı, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetini yerine getirmelidir. Bu işe riya, gösteriş, menfaat karıştırmamalıdır.

Ağzını misvak ile zâhiren temizlediği gibi, gıybet, yalan, dedikodu, söğmek, yalan yere yemîn etmek, iftira, haram yemek, yalancı şahitlik yapmak, fazla konuşmak gibi durumlardan koruyarak, ma'nevî bakımdan da temizlenmelidir. Misvak kullanmak, dünyâda birçok fâideye sebeb olduğu gibi, âhırette de yüksek derecelere kavuşmaya vesiledir. Allahü teâlâdan yardım ister, dünyâ ve âhırette selâmet üzere bulundurmasını niyaz ederiz."

Abdestin fazileti hakkında buyuruyor ki; "Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Müslüman abdest alınca, günahları; kulağından, gözünden, elinden ve ayağından çıkar. Oturunca mağfiret olunmuş olarak oturur."**

"Sizden birisi abdest almaya Başlayıp, ağza ve burna su verdiğinde, su çıktığı zaman, su ile beraber hatâları da (günahları da) **ağzından ve burnundan dökülür. Yüzünü, Allahü teâlânın emrettiği şekilde yıkadığı zaman, hatâları su ile beraber yüzünden dökülür. Kollarını, dirseklerle beraber Allahü teâlânın emrettiği şekilde yıkadığı zaman, su ile beraber günahları da elinden ve parmaklarının etrâfından dökülür. Sonra Allahü teâlâya hamdü senada bulunup, kalkar iki rek'at namaz kılarsa, günahlarının hepsi çıkar ve sanki anasından doğduğu gibi tertemiz olur."**

Abdestin böyle faziletleri olduğuna göre kulun, ta'zim, hürmet ve ihlâs ile abdest alması ve devamlı olarak abdestli bulunması gerekir. Bu abdestle, sâdece, Rabbine ibâdet etmeyi, O'nun huzûrunda abdestli olarak O'na münâcaatta bulunmayı niyet etmelidir. En iyi şekilde tahâretlenmeli, bütün edeblerine riâyet ederek, yasaklardan kaçınarak, mekrûh ve bid'atlerden sakınarak abdest almalı ve hep abdestli bulunmalıdır. Kul devamlı abdestli olursa, namaza karşı tembellikte bulunmaz. Namaz için câmiye gidip, cemâatle namazını kılar. Allahü teâlânın hıfzında, korunmasında olur. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Abdest mü'minin silâhıdır. Abdest ile bedeni temizlediği gibi, tövbe ile de içini temizlemelidir. Zîrâ Allahü teâlâ, abdesti, bedenin zâhiri için, tövbeyi de bâtın için temizleyici kıldı."** insan, abdest almayı emreden, Mâide sûresinin 6. âyet-i kerîmesiyle zâhirini temizlemeye me'mur olduğu gibi, Tahrîm sûresi 8. âyet-i kerîmesinde bildirilen, **"Allahü teâlâya tövbe-i nasûh ile tövbe ediniz!"** meâlindeki emri ile de bâtınını temizlemeye me'murdur."

Namazın fazileti bahsinde buyuruyor ki; "Resûlullah (s.a.v.); **"Birinin evi önünde nehir olsa, hergün beş kerre bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı?"** diye sordu. "Hayır, yâ Resûlallah" dediler, **"İşte beş vakit namazı kılanların da böyle küçük günahları affolur"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte de buyurdu ki; **"Mü'min olan kul, namazını eda ederken, o namazın rükû' ve secdelerini ve diğer rüknlerini iyi ve tamam eylese, o namaz nurlu olur. Melekler o namazı göğe çıkarırlar. O namaz da sahibine hayır duâ edip der ki; "Sen beni muhafaza ettiğin gibi, Allahü teâlâ da seni muhafaza etsin." Namazı güzel ve tamam kılmazsa, o namaz karanlık olur. Melekler beğenmeyip, o namazı göğe iletmezler. Namaz da, kendini kılana bedduâ edip, "Beni zayi ettiğin gibi Allahü teâlâda seni zayi eylesin" der."**

"Bir kimse kırk gün cemâatle namaz kılar ve bir rek'at bile kaçırmazsa, onun için iki berât yazılır. Birincisi, nifaktan kurtuluş (berâtı), **ikincisi de, Cehennemden kurtuluş berâtıdır."**

"Her kim beş vakit namazı cemâatle kılmaya devam ederse, Allahü teâlâ ona beş haslet verir. Ondan geçim darlığını kaldırır. Kabir azâbını ondan kaldırır. Amel defteri sağından verilir. Sırattan şimşek gibi geçer ve Cennete hesapsız girer."

"Amellerin en efdali, vaktinde kılınan namazdır."

Namazın faziletleri bu kadar çok olduğuna göre, kul onu vaktinde (Gevşeklik ve tembellik göstermeden, seve seve) kılmalı, rükû'una, secdesine, kırâatine, tesbihlerine, tekbîrlerine, teşehhüdüne ve bütün şartlarına riâyet ederek kılmalı, mekrûhlarından sakınmalıdır. Hazreti Huzeyfe, namaz kılan bir kimseyi gördü. O kimse, rükû' ve secdeleri tam yapmıyordu. Ona buyurdu ki, "Şayet bu hâl üzere ölürsen, İslâm fıtratı üzerine ölmüş olmazsın" buyurdu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün; **"En büyük hırsız, kendi namazından çalan kimsedir"**

buyurdu. "Yâ Resûlallah! Bir kimse kendi namazından nasıl çalar?" diye suâl ettiler. **"Namazın rükû'unu ve secdelerini tamam yapmamakla"** buyurdu.

Namaz kılan kimse, bütün günahlarına tövbe etmeli, kalbini hıkddan, ya'nî kendine nasihat edenleri aşağı görerek nefret etmekten ve ona düşmanlık beslemekten, hasedden, kibirden, hileden, yalan ve iftiradan, gıybetten, dedikodudan, husûmetten (düşmanlıktan) korumalıdır. Gözlerini harama bakmaktan, mi'desini haram lokmadan, vücûdunu haram giymekten ve ayaklarını Allahü teâlânın râzı olmadığı yerlere gitmekten korumalıdır. Namaz kılarken, zâhiren ve bâtınen Allahü teâlânın huzûrunda ihlâs ile durmalı, kıldığı namazı, en son namazını kılıyormuş gibi düşünerek, en güzel bir şekilde eda etmelidir. Allahü teâlâ Bekâra sûresi, 238. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki; **"... Namazı Allahü teâlâya itaatle** (O'na itaat edici olduğunuz hâlde) **kılınız."** Allahü teâlâ, namazda huşû' gösterenleri, namazlarını huşû' ile kılanları övüyor ve Mü'minûn sûresi 2. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onlar, namazlarında, Allahü teâlâdan korkarak ve O'na tevâzu ederek namazlarını kılarlar"** buyuruyor. Namaz kılan kimse, Allahü teâlânın huzûrunda durduğunu, O'nun gizli ve açık herşeyi bildiğini, O'na hiçbir şeyin gizli olamıyacağını, doğruluğu, nifakı, hakîkati, mecazı bildiğini düşünmeli, O'ndan gâfil olmamalıdır.

Hasen bin Ali (r.a.), namaz için abdest almaya hazırlandığı zaman, rengi değişirdi. Sebebi sorulduğunda, "Allahü teâlânın huzûrunda (namaza) duracağım. Onun için böyle oluyorum" buyururdu. Mescidin kapısına geldiğinde de başını kaldırır ve "İlâhî! Ben senin kulunum. Senin kapına geldim. Ey ihsân sahibi! Günahkâr olarak geldim. Sen ihsân sahibi, ben ise günahkârım. Sen bizim iyi olanlarımıza, kötü olanlarımızın kabahatlerini hoş görmesini ve düzeltmesini emrettin. Sen ihsân sahibisin. Ben ise günahkâr. Ey kerîm olan Rabbim! Senin indinde güzel olanların hürmetine kabahatlerimi affet!" diye münâcaatta bulunurdu. Bundan sonra mescide girerdi.

Hazreti Ali, namaza duracağı zaman sararır, rengi değişirdi. Sebebi sorulduğunda şöyle anlatırdı; "Allahü teâlâ, Ahzâb suresi 72. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz emâneti; göklere, yere ve dağlara arzettik. Onlar o emâneti yerine getiremiyecekleri korkusuyla onu yüklenmekten kaçınarak, kendilerine bu ağır yükün verilmemesini rica ettiler. O emâneti, insan yüklendi..."** buyuruyor. Ben yüklendiğim bu emâneti hakkıyla ifâ edebilecek miyim, edemiyecek miyim bilemiyorum. Bu sebeble yüzüm değişiyor."

Büyüklerimizin namazdaki huşû'ları çok fazla idi. Bu büyüklerden Râbi'a-i Adviyye hazretleri namaz kılarken, üzerinde secde ettiği hasırdan bir parça gözüne batmıştı. Fakat o, namaz bitinceye kadar gözüne saplanan parçayı hissetmedi.

Zühd sahibi olan Hâtim-i Tâî hazretleri, birgün Isâm bin Yûsuf'un yanına vardı. Isâm; "Yâ Hatim! Güzel bir namazı nasıl kılıyorsun?" diye suâl etti. Hatim (r.a.) cevâbında şöyle anlattı: "Namaz vakti yaklaşınca, güzel bir abdest alırım. Sonra namaz kılacağım yerde, tam bir sükûnet ve itminan ile otururum. Kâ'be-i muazzamayı iki kaşım arasına ve makâm-ı İbrâhim'i göğsüm hizasına getiririm. Allahü teâlânın kalblerdekini bildiğini düşünürüm. Yine düşünürüm ki, ayağımın altında sırat köprüsü, sağımda Cennet, solumda Cehennem ve arkamda can alıcı melek Azrail aleyhisselâm duruyor ve ben, en son namazımı kılıyorum. Namaz vakti girince, kalkıp niyet ederim. Güzel bir tekbîr alıp, tefekkür ile, kırâat ederim. Tevâzu ile rükû', tazarru' (yalvarma ve yakarma hâli ile) secde ederim. Son olarak oturup, Allahü teâlânın rahmetini düşünerek teşehhüd okurum. İhlâs ile ve sünnete uygun olarak selâm veririm. Namazım kabûl

oldu mu, olmadı mı diye ümit ve korku arasında kalkarım." Bunun üzerine Isâm bin Yûsuf (r.a.), otuz senedir namaz kılıyorum, bir defa senin kıldığın huşû' ve ihlâs ile namaz kılamadım" dedi ve çok ağladı."

Zekât vermenin fazileti hakkında buyuruyor ki; "Mü'minûn sûresi, 4. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Onlar** (gerçek mü'minler) **mallarından üzerlerine farz olan zekâtı eda ederler."** Aynı sûrenin onbirinci âyet-i kerîmesinde de meâlen buyuruldu ki: **"Onlar Firdevs Cennetine vâris olurlar ve orada ebedî kalırlar."** Me'âric sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Bunlar, Cennetlerde** (hesapsız) **ni'metler ile ikram olunmuşlardır."**

Bekâra sûresi 261. âyet-i kerîmesinde buyuruldu ki: **"Mallarını Allah yolunda infâk edenlerin** (harcayanların) **hâli, her başağa yüz daneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir. Allahü teâlâ, dilediği kimseye daha kat kat verir** (ki miktarını O'ndan başka kimse bilmez). **Allahü teâlânın fadlı ve ihsânı çok geniştir. O, herşeyi bilicidir."**

Yine Bekâra sûresi 274. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Allahü teâlânın yolunda gece ve gündüz, gizli ve aşikâr mallarını infâk ederler** (sarfederler). **Onların ecirleri** (mükâfatları), **Rableri katında hazırdır. Onlar için gelecekte bir korku yoktur ve onlar, geçmişte ve gelecekte mahzûn olmazlar."**

Yine Bekâra sûresi 276. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, faiz ile elde edilenleri yok eder. İzlerini bile bırakmaz. Zekâtları verilen malları arttırır."**

Sebe sûresi 39. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Her neyi hayra harcarsanız, Allah onun arkasından** (dünyâ ve âhırette) **karşılığını verir..."**

Hadîs-i şerîflerde de buyuruldu ki: **"Her gün iki melek, Allahü teâlâya nidâ ederek; "Yâ Rabbî! Malını infâk edenin, infâk ettiği malının yerine yenisini koy** (daha fazlasını ihsân eyle). (Malını infâk etmeyip, sımsıkı) **tutanların ise, malını telef eyle!" derler."**

"Sadaka, Rabbin gadabını söndürür."

"Bir hurma parçası ile de olsa, (sadaka vererek) **Cehennemden korununuz."**

"Gece ve gündüz sadaka veren kimseyi, Allahü teâlâ, yılan sokması sebebiyle ölmekten veya evin yıkılması sebebiyle ansızın ölmekten muhafaza eder."

Sadakanın, sahibini 70 çeşit kötülükten koruyacağı bildirilmiştir.

Zekât ve sadakanın faziletleri bu kadar çok olduğuna göre, kul, gücü yettiği kadar, az olsun, çok olsun, farz olsun, nafile olsun sadaka vermelidir. Zekat ve sadakayı verirken, en lâyık olana vermeye gayret etmelidir. Allahü teâlâ, Tevbe sûresi 34. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Malı, parayı biriktirip, zekâtını müslüman fakirlerine vermeyenlere çok acı azâb müjdele!"** buyuruyor. Bu azâbı, bundan sonraki âyet-i kerîme şöyle bildiriyor: **"Zekâtı verilmiyen mallar, paralar, Cehennem ateşinde kızdırılıp, sahiblerinin alınlarına, böğürlerine, sırtlarına mühür basar gibi basdırılacaktır."**

Âl-i İmrân sûresi, 180. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruluyor ki: **"Allahü teâlânın fadl ve kereminden verdiği şeyi, Allah yolunda emrolunan şekilde infak etmeyip cimrilik edenler, zannetmesinler ki, o cimrilik kendilerine hayırlıdır. Bilakis onlar için şerdir. O cimrilik ettikleri mal, kıyâmet günü boyunlarına ateşten halka olur."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, bir kimseye mal verir de, o da zekâtını eda etmezse, kıyâmet günü malı kendisi için, çok zehirli bir yılan sûretine dönecektir. Bu yılanın iki gözü üstünde, iki siyah nokta vardır. O kimsenin, boynuna dolanarak onu her iki çene kemiğinden yakalayacaktır. Sonra, "Ben senin malınım, ben senin hazînenim" diyecektir."**

"Malının zekâtını vermiyen kimse, bütün malını helak etmiş olur."

Eski âlimler yazmış ki, beş şeyi yapmıyan, beş şeyden mahrûm olur:

1. Malının zekâtını vermeyen, malının hayrını görmez.

2. Uşrunu vermeyenin, tarlasında, kazancında bereket kalmaz.

3. Sadaka vermeyenin, vücûdunda sıhhat kalmaz.

4. Duâ etmeyen arzusuna kavuşamaz.

5. Namaz vakti gelince, kılmak istemeyen, son nefeste Kelime-i şehâdet getiremez.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kul, sadaka vermeye rağbet etmelidir. Zira sadaka, malı temizler. Onu çoğaltır ve korur. Sadaka vermede, ni'meti verene şükür, rızıkta genişlik, ömürde bereket, akrabaya iyilik, şeytana muhalefet vardır. Sadaka, Allahü teâlânın rızâsını, meleklerin muhabbetini kazandırır, insanların gönüllerine sevinci yerleştirir. Bedeninden hastalık ve belâları, malından âfeti giderir. Günahları ve malı temizler. Allahü teâlâ Tevbe sûresi 103. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Onların mallarından bir zekât al ki, onunla onları,** (günahlardan, mala muhabbetten) **temize çıkarmış olasın ve onunla mallarına bereket vermiş olasın..."**

Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki; **"Suyun ateşi söndürdüğü gibi, sadaka da hatâları söndürür."**

Sadaka, Allah rızâsı için ve başa kakmadan olmalıdır. Böyle olan sadaka sevâba ulaştırır ve fayda verir. Bekâra sûresi 264. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Sadakalarınızı, başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle ibtâl etmeyin** (boşa çıkarmayın)."

Sadaka, helâl maldan olmalıdır. Zulüm, gasb, hırsızlık, hainlik ve rüşvet gibi yollardan ele geçen mallardan sadaka olmaz. Bekâra sûresi 267. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "Ey **îmân edenler! Kazancınızın tayyib ve helâl olanından infakta bulunun** (sadaka ve zekât verin)**." Allahü teâlâ, maldan infâk edenlerden eylesin. Amin!"**

Ramazân-ı şerîfin faziletini anlatırken buyuruyor ki; "Bir hadîs-i kudsîde meâlen buyuruldu ki; **"Âdem oğlunun yapmış olduğu haseneye** (iyiliğe), **on mislinden yediyüz misline kadar karşılık veririm. Ancak oruç bundan müstesnadır. Oruç benim içindir. Onun karşılığını ben veririm. Zira kulum, benim için yemesini ve içmesini terk etmiştir. Oruç kalkandır. Oruçlu için iki ferahlık vardır. Birisi iftar ettiğinde, diğeri de kıyâmet günü Rabbine kavuştuğu andadır."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları aff olur."**

"Cennetin, Reyyan adında bir kapısı vardır. Buradan ancak oruç tutanlar girecektir."

"Cennet, seneden seneye Ramazân-ı şerîfin gelmesi ile süslenir. Ramazanın ilk gecesi olunca, Arş'ın altından Mesire isminde bir rüzgar eser. Cennet ağaçlarının yapraklarını bir birine vurur. Cennet kapısının halkalarını sallar. Bunlardan hiçbir zaman, hiçbir kimsenin duymadığı çok güzel sesler duyulur. Cennet hûrîleri köşklere çıkarlar. Burçlar arasında dururlar. Sonra, "Allahü teâlâdan, bizi istiyecek kimse yok mudur?" derler. Sonra (Cennet meleklerinin reîsi olan Rıdvan'a) **"Ey Rıdvan! Bu hangi gecedir!" derler. Rıdvan, "Evet, bu gece Ramazân-ı şerîfin ilk gecesidir ki, Allahü teâlâ Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden oruç tutanlar için Cennet kapılarını bu gece açar" der. Allahü teâlâ da, "Ey Rıdvan! Cennet kapılarını aç! Ey Mâlik!** (Cehennem meleklerinin reîsi) **Cehennem kapılarını, Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden oruç tutanlara kapa! Ey Cebrâil! Yeryüzüne in! Şeytanları bağla, zincire vur, denizlere sür. Habîbimin ümmetinin oruçlarını bozmasınlar" buyurur ve bir münâdînin, Ramazân-ı şerîfin her gecesinde; "İsteyen yok mudur? Vereyim. Mağfiret dileyen yok mu? Mağfiret edeyim. Töbe eden yok mu? Tövbesini kabûl edeyim" diye nidâ etmesini emir buyurur."**

"Her kim Ramazan orucunu tutar. Haramdan ve iftiradan kaçınırsa, Allahü teâlâ ondan râzı olur ve ona Cennetleri vâcib kılar."

Oruç için böyle faziletler ve oruçlular için böyle yüksek mertebeler bildirildiğine göre; kul, Ramazân-ı şerîfin gelmesi ile ferahlanmalı ve onu ganîmet bilmelidir. Bu aya ta'zim ve hürmette bulunmalıdır. Ramazan ayını oruçla, sadaka ile günahlara tövbe ile, amellerde ihlâs ile geçirmelidir. Kullara zulmetmekten kaçınmalı, yalandan, gıybetten, dedikodudan, iftiradan, harama bakmaktan, şarkı, türkü dinlemekten uzaklaşmalıdır. Mi'desini, haram ve şüpheli yemekten, kalbini hasedden, hıkddan, kin ve düşmanlıktan, sâir uzuvlarını hatâlardan korumalı, bütün a'zâları ile oruç tutmalıdır. Tâat ve hasenata devam etmeli, hayırlı işler yapmaya koşmalıdır. Kişi bunlara riâyet ederek orucunu tutunca, **"Oruç tutan çok kimse vardır ki, onların orucu, yalnız açlık ve susuzluk çekmek olur"** hadîs-i şerîfinde bildirilen kimselerden olmaz.

Oruç tutan kimse, aile efradına nafakasını bol bol verir. Emri altındakilere yumuşak davranır. Helâlden kazanır. Alış-verişte insanların haklarını gözetir, ölçüsünü, tartısını doğru tartar, insanların arasını bulur. Dargınları barıştırır. Borcu olanlara borçlarını öder. Gücü yetiyorsa, mescidleri ma'mur eder. Çok namaz kılar, sadaka verir. Çok hayır ve hasenatta bulunur. Malında, Allahü teâlânın başkaları için hak kılmış olduğu şeyleri, hak sahiplerine verir. Akrabasına ziyârette bulunur. Bu ayda yapılan iyiliklere kat kat sevâb verildiğini (ve bu ayda ibâdet ve iyi iş yapabilenlere, bütün sene bu işleri yapmak nasîb olacağını) bildiği için, daha çok ibâdet ve tâat yapmaya ve daha çok iyilik ve ihsânda bulunmaya bilhassa gayret eder. Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki; **"Ramazan ayında verilen bir sadaka, başka aylarda verilen bin sadakadan daha hayırlıdır."**

Oruç tutan kimse, lâyık-ı veçhile oruç tutamadığını ve dolayısıyle orucunun kabûl edilmeyeceğinden korkmalı, fakat, Allahü teâlânın lütfu ile merhameti ile kabûl edeceğini de ümîd etmelidir. Huşû' ile, Allahü teâlânın rızâsı için, âhıret ni'metlerine kavuşmak için amel etmeli, helâlinden kazandığı temiz rızık ile iftar etmelidir. Yukarıda bildirilen şekilde oruç tutarsa, işte o zaman Peygamber efendimizin (s.a.v.) haber verdiği kimselerden olur. Resûlullah efendimiz bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kim Ramazân-ı şerîfe yetişir, hürmetini bilir,**

gündüzünde oruçlu, gecesinde kâim (geceleri ibâdet yapan) **olur, malının zekâtını verirse,**

Ramazan çıktığında, o kimsenin üzerinde, Allahü teâlânın onu hesaba çekeceği hiçbir günah kalmaz. Allahü teâlâ onu elbette, elbette, elbette mağfiret eder."

Ramazan ayının hukukuna hakkıyla riâyet etmekte bizi muvaffak kılmasını, Allahü teâlâdan niyaz ederiz."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 156

2) Keşf-üz-zünûn sh. 932, 1802, 1838

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 284

4) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 40

5) El-Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 120

6) Mukaddimet-ül-Gazneviyye

AHMED BİN SÂLİH EL-CÎLÎ (Ebü'l-Fadl bin Ebi'l-Meâlî)

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Sâlih bin Şafiî bin Sâlih bin Hatim bin Ebî Abdullah el-Cîlî'dir. Künyesi, Ebü'l-Fadl bin Ebi'l-Meâlî bin Ebî Muhammed'dir. 520 (m. 1126) senesi Zilka'de ayının onsekizinde doğdu. Hadîs ve târih âlimlerindendir. Kur'ân-ı kerîmin kırâatine âit bütün rivâyetleri, Ebû Muhammed Sıbt-ül-Hayyât ve başkasından okuyup öğrendi. Babası ile birlikte hadîs-i şerîf dinlemeye gittiler. İlim öğrenmekte çok gayretliydi. Yüzbinden çok hadîs-i şerîfi ezberlediği için "Hâfız" ünvanına sahip oldu. İlimde huccet, senet olan büyük bir âlimdir. Dînine çok bağlı olup, sünnet-i seniyyeye uygun yaşardı. Dünyâ malına ve rütbesine hiç düşkün olmayıp, tam vera'ya kavuşmuştu. Selef-i sâlihînin yolunda idi. Târih ilmine dâir yazdığı eserleri kıymetlidir. Bunlardan en önemlisi "Târih-i İbn-i Şafiî" adı ile meşhûr olandır.

Vefâtından önce altı gün hasta yattı. 565 (m. 1170) senesinin Şa'bân ayının üçünde vefât etti. Birçok kimse namazını kıldı. Dekke'de bulunan "Kabr-ül-İslâm" mezarlığına, babasının yanına defnedildi.

Babası da hadîs âlimlerindendir. Ebû Gâlib İbn-il-Benâ, Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ', Kâdı Ebû Bekr el-Ensârî, Ebü'l-Kâsım el-Harirî, Ebü'l-Bedr el-Kerhi, Ebü'l-Hasen İbni Abdüsselâm, babası Sâlih bin Şafiî ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmekteki gayreti çoktu. Hâfız Ebü'l-Fadl bin Nasır ile beraber kaldı. Onun sahip olduğu ilimlerin pekçoğunu ondan okuyup öğrendi. Onun izinden ayrılmadı ve onun mesleğine girdi. Sonra İbn-ül-Batr'ın, Tarrad'ın ve bu ikisinin tabakasından olanların eshâbından da çok ilim öğrendi. İlim öğrenmek arzusu çoğalınca, İbn-i Beyân'ın, İbn-i Nebhân'ın eshâbından ve sonra da İbn-ül-Hüseyn'in ve İbn-i Kâdiş'ın eshâbından da hadîs-i şerîf dinledi. Ölünceye kadar ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemekle meşgûl oldu. Eliyle çok kitap yazdı. Çok ilim tahsil etti. Fakat kendisinden çok az şey rivâyet edildi. Çünkü, daha rivâyete başlamadan önce vefât etmişti.

İbn-i Neccâr diyor ki; "O, hafız idi. Sağlam bir râvî, öğrendiğini iyi zabt eden bir muhakkik, kırâati güzel, nakilleri sahîh, ilimde huccet (senet), zühd ve vera'sı çok, dindar ve takvâ sahibi olup, Selef-i sâlihînin yolunda, sünnet-i seniyyeye şuurlu bağlı olan bir zât idi. senelere göre bir târih kitabı yazmıştır. Bu kitabının içinde, Hatîb-i Bağdâdî'nin vefât ettiği 463 (m. 1070) senesinden, 560 (m. 1165) senesi sonlarına kadar olan hâdiseleri ve bu târihlerde vefât eden

kimseleri ve onların hâllerini bildirmektedir. Bu kitap, "Târih-i Bağdâd" üzerine yapılan bir zeyl, ilâvedir.

İbn-i Nakate, "Kitâb-ül-istidrâk"ında diyor ki, "Onun hadîs-i şerîfleri okuması çok güzeldi. Sâlih bir kimse olup, sağlam güvenilir bir râvî idi."

---

1) Zeylü Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 311

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 251

3) Keşf-üz-zünûn sh. 279

AHMED GAZÂLÎ

Evliyânın büyüklerinden ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed et-Tûsî el-Gazâlî'dir. Büyük âlim İmâm-ı Gazâlî'nin kardeşidir. Ahmed Gazâlî, birçok memleketler dolaştı. Tasavvuf erbâbını ziyâret edip, onların hizmetlerinde bulundu. Devamlı tefekkür ve ibâdetle meşgûl oldu. Derslerinin hâricinde, insanlarla zarûret hâlinde görüştü. 520 (m. 1126) senesinde, Kazvîn'de vefât etti.

Ahmed Gazâlî hazretleri, zamanındaki âlimlerin birçoğu ile görüştü ve onların sohbetlerinde bulundu. İlim ve fazilette üstün derecelere yükseldi. Irak'a gittiği zaman, insanlar, ilmi ve fazileti sebebiyle ona âşık oldular ve sohbetine koştular. Daha sonra, Bağdad'da va'z meclisi kurdu. İnsanlar, dersini dinlemek husûsunda izdiham meydana getirdiler. Sa'd bin Fâris el-Lebbâ'nın, onun ders vermesi için düzenlediği bu meclislerin sayısı seksenüçü buldu.

Ahmed Gazâlî'nin va'zları gönülleri alıcı ve te'sîrliydi. Kerâmetler sahibi, güler yüzlü bir zât idi. Fıkıh ilmi ile meşgûl olmasına rağmen, daha ziyâde insanlara va'zü nasîhatleriyle meşhûr oldu. İmâm-ı Gazâlî hazretlerine vekâleten de, bir süre Nizamiyye Medresesi'nde ders okuttu.

Hâfız es-Silefî, onun için; "Hemedan'da onun va'z meclisinde bulundum. Aramızda dostluk ve muhabbet vardı. O, zamanındaki insanların en zekîsi, en güzel ve metodlu konuşanı idi. Fıkıh ve diğer ilimlerde söz sahibiydi" demektedir.

Sa'd bin es-Sem'ânî ise: "Ahmed Gazâlî, sözü tatlı, va'zı hoş, kerâmet sahibi bir zât idi. Uzleti seçti. Tasavvuf ehline hizmette bulundu. Irak'a gitti. Va'zü nasihatte bulundu. İlim meclisinde çok âlim bulunurdu" demektedir.

Ahmed Gazâlî hakkında ayrıca, İbn-i Hallikân; "O, vâ'iz olup, va'zı hoş, görüşü güzel, kerâmetler sahibi bir zât idi." İbn-üs-Salâh ise; "Onun meclislerindeki va'zlarından meydana gelmiş, dört cild hâlinde hazırlanmış eserini gördüm" demektedir.

Ahmed Gazâlî, birgün kardeşi Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin bir sözü hakkında buyurdu ki: "Kardeşim İmâm-ı Gazâlî'den işittim: "Meyyit (ölü), tabuta konduğu zamandan i'tibâren kırk yerde durdurulur ve Allahü teâlâ kendisine suâl sorar. Bir de Allahü teâlâdan, kalbimizi İslâm dîni üzerinde sabit kılmasını, fadl ve ihsânı ile hayır üzere selâmetle son nefesimizi vermemizi isteriz.

Ahmed Gazâlî hazretleri bir müşkille karşılaştığı zaman, rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görür, zor olan mes'eleyi arz eder, bu şekilde işin doğrusunu anlardı.

Ahmed Gazâlî buyurdu ki: "Va'z ve nasihat husûsunda kendimi ehil görmüyorum. Va'z, âlimlerin ilim nisabının zekâtıdır. Nisabı olmayan, nasıl ve nereden zekât verir? Eğri ağacın gölgesi hiç düzgün olur mu?"

Ahmed Gazâlî'nin Lübâb-ül-İhyâ adlı eserinden ba'zı bölümler:

Ahmed Gazâlî, Allahü teâlâya hamdü sena ve Resûlullaha (s.a.v.), Âline ve Eshâbına (r.anhüm) salâtü selâmdan sonra şöyle der: İhyâ-i Ulûmiddîn kitabı Arabca bir kitaptır. Tasnifi ve tanzimi pek güzeldir. Çok ince ve derin hakîkatleri ve sırları ihtivâ eder. Anlattığı mevzûlarla alâkalı haberleri, eserleri ve hikâyeleri içine alır. Peygamberlerin, Sıddîkların ve Selef-i sâlihînin yoluna götürür, ihyanın hacmi büyük olduğu için, insanların onunla meşgûl olmayı, onu okumayı terk ettiklerini görünce, Allahü teâlânın yardım ve tevfîki ile; onu, maksatlarını ve fâidelerini içerisine alacak şekilde kısalttım. Allahü teâlâdan, onunla amel etmekte beni muvaffak kılmasını dilerim.

İhya dört kısımdır. Birinci kısım ibâdetlerle alâkalı, ikinci kısım âdetler, üçüncü kısım mühlikât (helâka götüren şeyler), dördüncü kısmı ise, münciyâttır (insanı helak olmaktan kurtaran şeylerdir). Bu dört kısım da, kendi aralarında birçok bölümlere ayrılırlar.

İbâdet kısmının ilk bölümü, ilmin faziletidir. Allahü teâlâ ilmi şerefli kıldı. Onu başka şeylere üstün kıldı. İlim sahiplerini övdü ve onların derecelerini yükseltti. Bunun böyle olduğuna dâir naklî ve aklî delîller şöyledir:

Naklî delîller: **"Allahü teâlâ, kendinden başka ilâh olmadığını, adâleti yerine getirerek** (delîllerle) **beyân eyledi. Melekler ve âlimler de buna imân ettiler."** (Âl-i İmrân-18) meâlindeki âyet-i kerîmesinde, Allahü teâlâ, önce yüce zâtıyla başladığı şehâdette, ikinci derecede melekleri, üçüncü derecede olarak da ilim ehlini zikretmiştir. **"Allah, içinizden îmân edenleri yüceltir. Bunlardan kendilerine ilim verilenler için ise,** (Cennette) **dereceler vardır."** (Mücâdele-11) meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde İbn-i Abbâs (r.a.) buyuruyor ki: "Âlimler ile câhiller arasında, yediyüz derece fark vardır. Her derecenin arası da, beşyüz senelik yol kadardır." Hazreti Hasen, **"Yâ Rabbî! Dünyâda ve âhirette bize iyilikler ver, bizi nârın** (ateşin) **azâbından koru."** (Bekâra-201) meâlindeki âyet-i kerîmesinin tefsîrinde: "Dünyâdaki hasene (iyilik) ilim ve ibâdet, âhıretteki ise Cennettir" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"De ki, hiç bilenlerle bilmiyenler bir olur mu?"** (Zümer-9), **"Kulları arasında, Allahü teâlâdan en çok korkanlar âlimlerdir"** buyurdu (Fâtır-28).

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir"** buyuruyor. Peygamberlikten üstün rütbe olamayacağına göre, bu mirasa sâhib olmaktan büyük şeref tasavvur edilemez. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Yer ve gök ehli, âlim için Allahü teâlâdan mağfiret diler"** buyuruluyor. Hangi makam, âlimlerin bu makamından daha yüksektir? Göklerde ve yerde bulunan melekler, O'nun için istiğfar ediyorlar. Başka bir hadîs-i şerîfte ise; **"İlim, şerefli olanın şerefini arttırır. Köleyi, meliklerin, sultanların makamlarına yükseltir"** buyuruldu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bu mübârek sözü ile, ilmin dünyâdaki meyvesinin ne kadar çok olduğunu beyân buyurmuşlardır. Âhıret, ebedi ve daha hayırlı olduğuna göre, ilmin oradaki faydasının daha üstün olacağı açıktır.

Server-i âlem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kıyâmet gününde üç sınıf insan şefaat eder. Bunlardan; önce peygamberler, sonra âlimler, sonra şehîdler şefaat ederler"**

buyuruyor. Şehidliğin fazileti çok olmakla beraber, hadîs-i şerîfte, âlimlerin rütbesi, Peygamberlerden sonra, şehîdlerden önce getirildi.

Diğer hadîs-i şerîflerde şöyle buyuruluyor: **"Kıyâmet gününde; Âlimlerin mürekkebi, şehîdlerin kanı ile beraber tartılır."**

"Beş şeye bakmak ibâdettir. Ana-babaya, Kur'ân-ı kerîme, Kâ'be-i muazzamaya zemzeme ve âlime."

"Yeryüzünde en üstün ve kıymetli ev beş tânedir. Ka'be-i muazzama, benim mescidim (Mescid-i Nebî), **Mescid-i Aksa, diğer mescidler ve âlimin kaldığı ev."**

İlim hakkında İslâm büyüklerinin sözleri: Hazreti Ali bin Ebî Tâlib ilim, maldan hayırlıdır. Çünkü; malı, sen koruyacaksın. Fakat ilim seni korur. Mal sarf etmekle azalır, ilim sarf etmekle çoğalır, buyurdu. Yine Hazreti Ali, "Âlim; gündüzleri oruçlu olduğu hâlde harb eden, geceleri de ibâdetle geçiren mücâhid âbidden daha üstündür. Bir âlimin ölümü ile İslâm âleminde bir gedik açılır. Açılan bu boşluğu, onun gibi yetişecek bir âlimden başkası dolduramaz" buyurdu.

Ebü'l-Esved (r.a.) buyurdu ki: "Hiçbir şey ilimden üstün değildir. Çünkü sultanlar, insanlara hükmeder. Âimler ise sultanlara hükmeder."

İbn-i Abbâs (r.a.)da buyurdu ki: "Süleymân aleyhisselâm, ilim ile mal arasında serbest bırakıldı. Süleymân aleyhisselâm ilmi seçti. Kendisine ilim ile beraber, mal ve mülk de verildi."

Abdullah İbni Mübârek'e; "Gerçek insanlar kimlerdir?" diye sorulunca, "Âlimlerdir" cevâbını verdi. "Hakîkatte sultanlar kimlerdir?" diye sorulunca, "Zâhidlerdir" dedi. "Sefil kimseler kimlerdir?" diye sorulunca, "Din kisvesi altında, dünyâ menfaati sağlıyanlardır" diye cevap vererek, âlimlerden başkasını insandan bile saymamaktadır. Çünkü insanları hayvanlardan ayıran en büyük husûsiyet, akıl ve ilimdir, insan, insanlık şerefinin kendisiyle kazanıldığı husûsiyetlerle, gerçek insanlığını kazanabilir. Yoksa insan, kuvvetli olduğu için insan değildir. Eğer böyle olsaydı, deve ondan daha kuvvetlidir. Büyük olmakla da, insan, insan değildir. Çünkü fil ondan daha büyüktür, insanlık, kahramanlık ve cesâret ile de olmaz. Çünkü arslan daha cesurdur. Çok yemek ile de olmaz, çünkü öküzün karnı daha büyük ve daha oburdur. Bilakis insan, ilim için, Allahü teâlâyı bilmek için yaratılmıştır. Ahmed bin Kays, "İlim ile desteklenmeyen her izzetin sonu zillettir" buyuruyor.

Büyüklerden bir zât oğluna; "İlme sarıl. Çünkü sen muhtaç olursan, ilim senin için mal ve sermâye olur. Kimseye muhtaç olmazsan, ilim senin süsün olur" diye vasıyyet etti.

Aklî delîller: ilmin başka şeylere üstünlüğü, iki şey sebebiyledir. Birincisi, ilmin bizzat kendisi tatlı ve lezzetlidir, ikincisi ve en önemlisi de; ilim, insanı âhıret saadetine götürür ve Allahü teâlâya yaklaştırır. İnsanlar için en önemli ve en kıymetli şey, âhırette ebedî saadete kavuşabilmektir. En faziletli şey ise, âhırette ebedî saadete ulaştıran şeydir, İlim, insanı âhırette saadete ulaştırdığı için, en hayırlı amel olmaktadır.

İlim öğrenmenin fazileti ve bunun, naklî ve aklî delîlleri: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Eğer bilmiyorsanız, zikr ehlinden** (âlimlerden) **sorunuz"** buyuruyor (Nahl-43). Peygamber efendimiz (s.a.v.), hadîs-i şerîflerde şöyle buyuruyor: **"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır", "Bir saat ilim öğrenmek, yüz rek'at nafile namaz kılmaktan hayırlıdır."**

Allahü teâlâ, bilmeyenin, bilenden sormasını emretti. Âlime de, câhile güzel bir şekilde cevap vermesini emretti ve şöyle buyurdu: **"İsteyeni de azarlama"** (Duhâ-10). Resûl-i ekrem bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ kıyâmet günü, bildiği hâlde sustuğu için, âlime azâb eder. Câhile de, câhil olduğu hâlde sorarak cehlini gidermediği, sorup öğrenmediği için azâb eder"** buyuruyor. Ebû Zer'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlim meclisine gelmek, bin rek'at nafile namaz kılmaktan, bin hastayı ziyâret etmekten, bin cenâzede bulunmaktan daha hayırlıdır"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm "Yâ Resûlallah! Kur'ân-ı kerîm okumaktan da mı daha hayırlıdır?" diye sordular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kur'ân-ı kerîm, ancak ilim ile fayda verir"** buyurdu.

Feth-el-Mûsulî: "Hasta bir kimse, yemekten, içmekten ve ilâçtan men edildiği zaman ölür, değil mi?" diye sorunca, yanındakiler "Evet" dediler. Bunun üzerine o şöyle dedi: "Kalb, üç gün ilim ve hikmetten alıkonulunca ölür." Kalbin gıdası ilim ve hikmet iledir. Kalb bunlarla canlı kalır, ilimden nasîbini almayan kalb hasta olur. Fakat insan bunun farkına varamaz. Çünkü, o dünyâyı sevdiği ve onunla meşgûl olduğu için, ilimden nasîbini almayı düşünecek fırsatı bile bulamaz. Nitekim, harb zamanında fazla heyecan, korku ve endişeden dolayı, yaranın acısı duyulamaz. İnsanlar, ölüm gelince herşeyi anlıyacaklar, pişman olacaklar. Fakat bu pişmanlık fayda vermiyecektir. İnsanlar uykudadırlar, öldükleri zaman uyanırlar. Ebüdderdâ (r.a.): "Ya âlim ol, ya talebe, yahut dinleyici ol! Bunların hâricinde olma Yoksa helak olursun" buyurmuştur. Hazreti Ömer buyurdu ki: "Gecelerini ibâdetle, gündüzlerini oruçla geçiren bin âbidin ölümü, bir âlimin ölümünden daha hafif kalır."

İmâm-ı Şafiî ise; "İlim taleb etmek, nafile namazdan daha üstündür" buyurmuştur.

Farz-ı kifâye olan ilimler: Bunlar, esas i'tibâriyle dînî ilimler ve dînî olmayan ilimler diye ikiye ayrılır. Dînî ilimler, yalnız Peygamberlerden öğrenilen ilimlerdir. Dînî ilimler; usûl, fürû', mukaddimât ve mütemmimât olmak üzere dörde ayrılır. Usûl; Edille-i Şer'iyye (Dörd dînî delîl, kaynak), Fürû' ise, bu asıllardan çıkarılan ilimlerdir. Bu, iki kısımdır. Birisi, dünyâ işlerinin tanzimi ile alâkalı ilimlerdir. Fıkıh ilmi bunları anlatır. Bu ilimle uğraşanlara "Fakîh" denir. Diğeri, âhıret işlerinin tanzimi ile alâkalı ilimlerdir. Bunlarda kalbin, iyi ahlâk, kötü ahlâk ve Allahü teâlâ katında sevilen ve sevilmeyen hâllerini bildiren ilimlerdir. Mukaddimât ise, ilimleri elde etmeye yarıyan âlet kabilindendir. Lügat ve nahiv ilmi gibi ilimlerdir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmi ve sünnet-i seniyyeyi bilmeye vesiledir. Mütemmimât da bu saydığımız üç kısmı tamamlıyan ilimlerdir. Mütemmimât da üçe ayrılır, ilki, Kur'ân-ı kerîmin okuma şeklini, harflerin okunuş ve çıkış yerlerini bildiren ilimdir, ikincisi, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlamakla alâkalı ilimlerdir, tefsîr gibi. Üçüncüsü, Kur'ân-ı kerîmin ahkâmıyla alâkalı ilimlerdir. Nâsih, mensûh, hâss, nass, zâhir gibi husûslar ve bunların ba'zıları ile amel edip, ba'zıları ile amel etmemek keyfiyyeti beyânında olan ilimlerdir. Bunları anlatan ilme Usûl-i fıkh denir. Bunların hepsi övülmüş olan ilimlerdir.

Kötülenmiş ilimler: ilim, ilim olması bakımından kötülenmemiştir. Ba'zı sebeblerle, insanlar hakkında zem edilmiştir. Sihir, tılsımât, şu'beze (gözbağcılık) v.s. gibi.

Mübah olan ilimler: Şiir, târih, tıb, hesab, hendese, astronomi gibi ilimlerdir. Fakat bu ilimlerle uğraşanların bir kısmı doğru yoldan ayrılıp; ilmin emretmediği şeylerle uğraşıp dalâlete düştüler. Küçük çocuk, nehre düşmesinden korkulduğu için nasıl nehir kenarında korunuyorsa, zayıf kimse de bu ilimlerle uğraşırken dalâlete düşmekten korunmalıdır.

Farz-ı ayn olan ilimler: Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte bu ilimlere şöyle işâret buyurmuşlardır **"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır."** "Âlimler, buradaki ilimde

ihtilâf ettiler. Kelâm âlimlerine göre, bilinmesi lâzım olan ilim kelâm ilmidir. Çünkü tevhîde onunla ulaşılır. Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları onun ile bilinir. Fakîhler; ibâdetler, helâl ve haram olan şeyler, fıkıh ilmi olduğunu söylediler. Müfessirler ve hadîs âlimleri ise, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfleri bilmektir; çünkü bütün ilimlere onlarla ulaşılır, dediler. Kısaca, her ilim dalındaki âlim, buradaki ilmin, kendi meşgûl oldukları ilim olduğunu söylediler. Fakat biz, buradaki ilimden maksadın âhıret ilmi olduğunu deriz. Bu ilim iki çeşittir. Biri muâmele ilmi, diğeri mukâşefe ilmidir. Muâmele ilmi: ibâdetler, âdetler, muhlikât (insanı helake ve felakete götüren şeyler) ve münciyât (insanın kurtuluşuna sebeb olan şeylerin) ilmidir. Diğeri mukâşefe ilmidir. Bu ilim, kalbe doğan öyle bir nûrdur ki, kalb kötü sıfatlardan temizlendiği zaman meydana gelir. Peygamberler, insanlara muâmele ilminden bahsederler ve bu ilmi tebliğ ederler. Âlimler de bu husûsta Peygamberlerin (a.s.) vârisleridir. Muâmele ilmini meydana getiren ibadet, âdet, muhlikât ve münciyâtın hakîkatlarını, semeresini ve neticesini bilmek, işte bu âhıret ilmidir. Kim bunlardan yüz çevirirse, âhırette helak olur.

Talebenin riâyet etmesi gereken âdâb: Bunlar yedi tânedir: **İlki;** nefsi, kötü ahlâk ve huylardan temizlemekdir Çünkü ilim öğrenmek, kalbi i'mâr etmekle olur. A'zâların vazîfesi olan namaz, nasıl necâsetten temiz olmadan olmuyorsa, bâtınî ibâdet ve kalbin ilim ile tamiri de ancak kalbi her türlü kötü sıfat ve vasıflardan, fenâ huylardan temizledikten sonra olur. Bu temizlik, hem zâhirî hem de bâtınî temizliği içine almaktadır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Müşrikler pistir"** buyurdu (Tevbe-28). Demek ki, pislik ve temizlik, yalnız dışa bağlı değil, kalb ile de alâkalıdır. Çünkü müşrikler, yeni hamamdan çıkmış ve temiz elbise giymiş olması bakımından temiz olabilir. Fakat onların cevherleri, ya'nî kalbleri şirk pisliği ile kirlenmiştir. Necâset, nefret edilen ve kendisinden uzaklaşılan birşey olduğuna göre, şirk pisliklerinden kaçmak daha mühimdir. Çünkü bâtın pisliği, âhırette insanı helâka götürür.

İkincisi: Dünyâ meşgûliyetlerinden alâkayı kesmektir. Çünkü dünyâ meşgûliyetleri, insanı ilimden alıkoyar. İnsan, bir anda iki şeyle meşgûl olamaz. Çünkü Allahü teâlâ, onda iki kalb yaratmamıştır. Düşünce dağılınca, hakîkatleri idrâk etmek zorlaşır.

Üçüncüsü: Hocaya karşı kibirli olmamak ve ona ukelâlık etmemektir. Bilhassa hastanın tabibe teslim olduğu gibi, hocaya teslim olmak lâzımdır. Sonra talebe hocasının yanında sükût ve teslimiyet üzere olmalıdır. Kısacası kendi görüşüne i'tibâr etmeyip, hocasının görüşüne bağlı kalmalıdır. Eğer bilinmeyen, anlaşılmayan birşey sorulacaksa, hocanın izni ile sormalıdır. Fakat anlayamayacağı, kavrıyamayacağı şeyleri sormamalıdır. Çünkü hoca, talebesinin durumunu ve anlatılacak şeyin zamanını daha iyi bilir.

Dördüncüsü: Daha ilmin başında, ister dünyevî ister uhrevî olsun, âlimlerin ihtilâflarına kulak asmamalıdır. Çünkü bu, zihni zorlar. Doğru düşünceden uzaklaştırır. Mes'eleleri idrâk edemez. Bunun için ilk iş, hocasının kabûl ettiği doğru yolu iyice anlamak ve ondan sonra, diğer mezheb ve şüpheli şeyleri araştırmaktır. Eğer hocası Ehl-i sünnet bir mezhebe bağlı olmayıp, gelişigüzel her mezhebden ve aralarındaki ayrılıklardan bahsederse, ondan vaz geçsin. Çünkü onun sapıtması, doğru yolu göstermesinden çok olur.

Beşincisi: Herşeyin en iyisini almalıdır. Bütün kuvvetini âhıret ilmine harcamalıdır. Önce muâmele ilmini (zâhirî ilimleri) öğrenmeli Muâmele ilmi, mukâşefe ilmini elde etmeğe vesîle olur. Mukâşefe ilmi muâmele ilminin neticesi ve meyvesidir. Mukâşefe ilmi de ma'rifetullaha (Allahü teâlâyı tanımaya) kavuşturur.

Altıncısı: Okumaktan gayesinin, bu anda kalbini kötü huylardan temizleyip, faziletlerle süslemek, gelecekte ise Allahü teâlâya yakın olmak ve O'nun yakınlarından olma mertebesine kavuşmaktır. Bilgisiyle, riyaset, servet, makam, düşük adamlarla mücâdele ve akranlarına üstünlük gayesi göstermemelidir. Gayesi Allah rızâsı olunca, buna en elverişli olan ilmi aramalıdır. Bu da âhıret ilmidir. Bunun yanında, farzı kifâyeden sayılan lügat, nahiv ve benzeri ilimleri de küçümsememelidir.

Yedincisi: İlimlerin, gaye olan nisbetlerini öğrenip, ona göre okuyacağını seçmektir. Bütün kuvvetini, mühim olanın tahsiline sarfetmelidir. Mühimin ma'nâsı, dünyâ ve âhıretini alâkadar edendir. Dünyâ ve âhıretin ikisini bir arada toplamak mümkün olmayınca, âhıret ilmi tercih edilir. O zaman; dünyâ bir konak, beden bir binek, ilimler maksada ulaştıran bir vâsıta, maksad ise Allahü teâlâya kavuşmaktır? Çünkü, Allahü teâlâya rızâsı kazanılarak kavuşulursa, Cennet ve ebedî ni'metler elde edilir.

Hocanın da riâyet etmesi gereken yedi vazîfe vardır ve şunlardır:

1. Talebelere şefkatli olmak, onları evlâdı gibi kabûl etmektir. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ben, sizin için, çocuğa karşı bir baba gibiyim"** buyurdu. Anne ve babanın çocuğunu dünyâ ateşinden koruduğu gibi, Peygamber efendimiz de, ümmetini âhıret ateşinden korur. Onun için, hocanın hakkı, ana-baba hakkından daha büyüktür. Ana-baba, geçici olan şu fâni hayatın sebebidir. Hoca ise ebedî saadetin teminine vesiledir. Hoca olmasaydı, babasından elde ettiği, sâdece ona dünyâda faydalı olurdu. Âhirette, ebedi hayâtı kazandıracak olan ancak hocadır.

2. Talebelere ders verirken Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünneti seniyesine uymaktır. Öğrettiği ilim için, hiçbir karşılık, mükâfat ve teşekkür beklememelidir, öğrettiğini, ancak Allah için öğretmeli ve gayesi Allahü teâlâya ulaşmak olmalıdır.

3. Hocalığın ince husûsiyetlerden biri sayılan bu vazîfesi de, doğrudan doğruya ve tahkir mahiyetinde olmayıp, îmâ ve şefkat yoluyla öğrenciyi kötü huylardan vazgeçirmektir. Çünkü kusuru açıkça söylemek, talebenin haya perdesini yırtar. Hocaya karşı hücum etme cüretini meydana getirir. O işte devam etmesine sebeb olur. Talebeyi açıktan değil de dolaylı ifâdelerle ikaz etmek, özellikle zekî olanları sözden ma'nâ çıkarmaya sevk eder. Bu, sözlerin ma'nâsını anlayan talebe de, ma'nâyı anlamaktan doğan bir sevinç ve ferahlık meydana getirir. O söz, talebenin doğru hareket etmesini sağlar.

4. Bir tek ilim üzerinde ders veren hoca, talebeye diğer ilimlerin lüzumsuzluğunu söylememelidir. Bilakis, fâideli olan her ilmi öğrenmesini talebelere tavsiye etmelidir. Birden fazla ilim öğreten muallimin, talebelere bu bilgileri sırayla ve talebelerin seviyesine göre vermesi gerekir.

5. Hocanın, talebenin anlayış ve kabiliyetine göre ders vermesi lâzımdır. Onun anlıyamıyacağı, seviyesinin üstünde olan şeyleri öğretmemelidir. Yoksa talebeyi dersten soğutur. Onlara, kavrayışlarına göre konuşmalıdır. Bu konuda Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Biz peygamberler topluluğu, insanların akıllarına göre konuşuruz"** buyurdu. Talebe söyleneni anlıyabilse, fakat ondan istifâde edecek durumda olmasa, hocanın ona böyle şeyleri söylemesi uygun değildir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nisa sûresi 5. âyet-i kerîmede meâlen; **"Aklı olmayanlara malınızı vermeyin"** buyurarak, ilmi, kendisine zararlı

olabilecek, kimselerden muhafaza etmenin evlâ olduğuna işâret buyurdu. İlmi lâyık olana vermemek ne kadar zulüm ise, lâyık olmayana vermek de en az onun kadar zulümdür.

6. Anlayışı az ve zekî olmıyan talebeye, onun seviyesine uygun, açık ve net olarak anlaşılabilen şeyleri anlatmak gerekir. Ona, burada senin anlıyamıyacağın daha nice mes'eleler var demekten sakınmak gerekir. Çünkü bu hâl, onun anlayabileceği şeylerde hevesini kırar ve zihnini kurcalar, Hocasının, kendisine karşı ilim öğretirken cimrilik yaptığını zanneder. O, herkesin her ince ve derin bilgileri anlıyabileceğini zanneder.

7. Hocanın, bildiği ve öğrettiği ilmiyle amel etmesi lâzımdır. İşi, sözüne uygun olmalıdır. Hareketleri, sözlerini yalanlamamalıdır. İşi ile sözü birbirinden farklı olursa, kendisine güven kaybolur. Kendisinin yediği bir şeyi, "Öldürücü zehirdir" diye insanlara kötüler ve onları bundan menetmek isterse, insanların o şeye istekleri artarak, "Eğer bu, iyi ve tatlı birşey olmasaydı, kendisi bunu yemezdi" derler. Denmiştir ki: "Sakın, kendin yaptığın işten başkasını menetme! Böyle yapmakla büyük hatâ işlemiş olursun." Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Kendinizi unutur da, başkalarına mı iyiliği emredersiniz?"** (Bekâra-44) buyurarak bu durumu kötülemiştir.

Âhıret âlimlerinin ve kötü âlimlerin alâmetleri: Âhıret âlimleri ile dünyâ âlimleri arasındaki ayırıcı farkı bilmek pek mühimdir. Dünyâ âlimleri ile, kötü âlimleri kast ediyoruz. Onların ilim elde etmekteki gayeleri, dünyâ ni'metlerine ve dünyâ ehli arasında makam ve mevkiye kavuşmaktır. Âhıret âlimleri ile dünyâ âlimlerini, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfleriyle birbirinden ayırmaktadır **"Kıyâmet gününde en ağır azâbı görecek olan, Allahü teâlânın ilminden kendisini faydalandırmadığı âlimlerdir."**

"Kişi, ilmi ile âmil olmadığı müddetçe âlim olamaz."

"Âhır zamanda, câhil âbidler ile fâsık âlimler geleceklerdir."

"Âdî kimselerle mücâdele, âlimlere karşı üstünlük taslamak ve bu sûretle yalnız insanların teveccühüne mazhar olmak için okumayın! Kim böyle yaparsa, o Cehennemdedir."

"İlmini artırıp da, ahlâkını düzeltmeyen kimse, Allahü teâlâdan uzaklığını arttırmış olur."

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Âlimlerin ilmini, hukemânın yollarını kendisinde toplamış, fakat amel bakımından sözü işine uymayan sefih kimseler gibi olma." Ebüdderdâ (r.a.); "Bilmeyen kimseye bir defa yazıklar olsun. Bilip de amel etmeyene ise, yedi defa yazıklar olsun" buyurdu. Âlimlerin azâbının, bilmiyeninkinden daha fazla olması, iki sebebtendir: "İlki onlar, kendilerine uyulan, rehber durumundadırlar. Hazreti Ömer buyurdu ki; "Âlim hatâ edince, hâkim de hatâ eder." ikincisi ise; onlar, ma'siyeti (günahları) bilerek yapmaktadırlar. Kötü âlimlerin pek aşağı hâlleri olduğu gibi, âhırette onlara yapılan azap, câhillerinkinden daha fazla olacaktır. Âhıreti kazanarak, azâbdan kurtulacak ve Allahü teâlâya yakın olacak âlimler, âhıret âlimleridir. Âhıret âlimlerinin alâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

1. Onlar, ilimlerinin karşılığında dünyalık istemezler. Âhıret âlimlerinin ilk derecesi, dünyânın önemsizliğini, alçaklığını, geçiciliğini, âhıretin ise kıymetli ve devamlı olduğunu idrâk etmesi, dünyâ ve âhıretin birbirine zıt olduğunu, ikisinin birer kuma gibi olduğunu, birisini râzı edince diğerinin kızacağını, yine bu ikisinin terazinin iki kefesi gibi olduğunu, birisi tercih edilince, diğerinin hafif kalacağını ve sonra dünyâ ile âhıretin doğu ile batı gibi olduğunu,

hangisine yaklaşılırsa diğerinden uzaklaşılacağını bilmektir. Kim dünyânın hakîkatini, mihnet ve meşakkatini, lezzetlerinin elemleriyle içice olduğunu, boş olduğunu, iyiliklerinin geçici olduğunu bilmezse, onun aklının selim olmadığı, bozuk olduğu anlaşılır. Bu söylenilenlere, müşâhede (gözlem) ve tecrübe şâhiddir. Bunları böyle bilmeyen ve idrâk edemeyen, âhıret âlimi değildir. Onlar, peygamberlerin Allahü teâlâdan getirmiş oldukları dini bilmeyenlerdir. Böyle kimseler, nasıl âlim sayılabilir. Bütün bunları bilip de, buna rağmen âhıreti dünyâya tercih etmiyenler, şeytanın esîrleri olurlar. Onları, nefislerinin arzu ve istekleri helak etmiş, şekavetleri onlara galip gelmiştir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde övülen, dereceleri yüksek âlimlerden sayılamaz.

Mâlik bin Dinar buyuruyor ki: "Bir kitapda okudum. Allahü teâlâ: "Dünyâyı sevdiği vakit âlime vereceğim en küçük ceza, kalbinden bana yalvarırken duyduğu tadı çıkarmamdır" buyuruyor."

Şöyle hikâye olunur: Şeytan, Fir'avn'ın sarayına girmişti. Fir'avn'ı istirahat ettiği yerde buldu. Kapıyı çaldı. Fir'avn, "Sen kimsin?" dedi. Şeytan, "Sen, bir de rablık da'vâsına kalkıyorsun. Hiç rab olan, kapının arkasındaki kimseyi bilmez mi?" dedi. Fir'avn şeytana, "En şerlimiz kim?" diye sordu. Şeytan, "Sensin" deyince, Fir'avn "Neden?" diye sordu. Şeytan, "Çünkü ben, bir anda doğu ve batıyı dolaşıyorum da, sana kul olmuyorum. Sen ise, kusurlar ve eksiklerle dolu olduğun hâlde, "Ben sizin en büyük rabbinizim" diyorsun. Sen böyle iken, ben senden daha kötü nasıl olurum?" dedi. Şeytan, bu konuşmalar ile Fir'avn'ın tutmuş olduğu yanlış yolu bırakıp, aklını başına toplamasından korkup, sözüne şöyle devam etti: "Bilmiyor musun bizden daha kötüsü kimdir?" deyince, Fir'avn "Hayır" cevâbını verdi. Bunun üzerine şeytan, "Dünyalık elde etmek için, âhıret amelleri yapan kimsedir" dedi.

2. Âhıret âlimlerinin alâmetlerinden birisi de, işinin sözüne uygun olmasıdır. Hareketleri ile sözleri birbirine uygun olmalıdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Yapmıyacağınız şeyi söylemeniz, Allahü teâlânın indinde buğz ve hışım bakımından çok büyüktür"** buyuruyor (Saff-3).

Allahü teâlâ Îsâ aleyhisselâma, "Ey Meryem'in oğlu, önce kendine nasihat et. Eğer kendin nasihat kabûl ediyorsan, insanlara da nasihat et. Eğer kendin söylediğini yapmıyorsan, kendi nasihatini kendin yerine getirmiyorsan, benden utan" buyurmuştur.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Mi'râc gecesinde bir kavme uğradım, dudakları ateşten makaslarla kesiliyordu. "Siz kimsiniz?" diye sorunca onlar, "Biz hayrı emreder, fakat kendimiz yapmazdık, fenâlıktan men' eder, halbuki kendimiz yapardık" diye cevap verdiler"** buyurdu.

Hâtim-i Esam (r.a.) buyurdu ki: "Kıyâmet günü, insanlara ilim öğretip, insanlar onunla amel ettiği hâlde, kendisi ilmiyle amel etmeyen kimseden başka, pişmanlığı daha şiddetli kimse yoktur."

İbn-i Semmâk dedi ki; "Nice Allahü teâlâyı anan kimse vardır ki, Allahü teâlâdan gâfildir. Nice Allahü teâlâdan korkan kimse vardır ki, Allahü teâlâya cür'ette bulunur. Nice Allahü teâlâya yakın görünen kimse vardır ki, Allahü teâlâdan uzaktır. Nice Allahü teâlânın rızâsına, O'nun emirlerine uyup, yasaklarından sakınmaya da'vet eden kimse vardır ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktan kaçar."

İbrâhim bin Edhem şöyle anlattı: Bir taşın yanından geçiyordum. Taşın üzerinde, "Bana gel, ibret alırsın" yazılı idi. Yanına gittim. Onu çevirdim. Şöyle bir yazı vardı: "Sen, bildiğin ile amel etmiyorsun. Amel etmeyeceğin şeyi bilmeyi niçin istiyorsun?"

3. Âhıret âlimlerinin alâmetlerinden biri de, tâatları yapmak için istenen, âhırete faydalı olan ilmi, elde etmektir. Faydasız, mücâdelesi çok olan ilimlerden sakınmaktır. Lâzım olan amellerin bilgisini öğrenmeyi bırakıp da, mücâdele ve münâzara ile meşgûl olan kimsenin hâli şöyle anlatılabilir: Kendisinde birçok hastalıklar bulunan bir adam var. Bu sırada, kısa bir süre için mütehassıs bir tabibe tesadüf ediyor. Ona tıbbın ince mes'elelerinden sormakla meşgûl oluyor ve bu kısa zamanı kendisi ile alakası olmayan şeylerle geçiriyor. En mühim olanı, kendi hastalığını tedâvi ettirme fırsatını kaçırıyor. Böyle bir hareket, tam bir düşüncesizliktir. Bu bakımdan insanın, önce kendisine lâzım olan, âhırette hesaba çekileceği amellerin ilmini öğrenmesi gerekir. Yoksa, boş şeyle uğraşır. Hayâtı boşuna geçmiş olur.

4. Yemek, içmek, giymek ve ev ihtiyâçlarında israfa meyil etmemek, bunlarda orta yolu (iktisâdı) tercih etmektir. Bu husûsta Selef-i sâlihîne benzemek gerekir. Onlar, kendilerini zorlamadan, bulduklarını yer ve giyerlerdi. Onlar, örtülmesi farz olan yerlerini örtecek, sıcak ve soğuğa karşı koruyacak olan şeyi bulduklarında bunu kâfi görürlerdi.

Büyük zâtlardan birisi: "Giyeceğin en iyisi, bana hizmet edendir. En kötüsü ise, benim kendisine hizmet ettiğimdir" buyurdu.

5. Sultanlardan uzak olmaktır. Onların huzûrlarına girmemeli yanına gitmekten ve onların arasında konuşmaktan sakınmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Âlimlerin en kötüsü ümerâya** (emir sahipleri) **gidenlerdir. Ümerânın en iyileri, âlimlere gidenlerdir"** buyurdu.

6. Âhıreti düşünen âlimler, bir konu hakkında fetvâ vermek için acele etmezler. Fetvâ vermekten kurtulma imkânı varsa beklerler. Fetvâ vermekten sakınırlar. Eğer, Kur'ân-ı kerîmin âyet-i kerîmeleri ile, hadîs-i şerîflerin metni ile, icmâ' ve açık kıyâs ile, o mes'elenin hükmünü açıkça biliyor ise fetvâ verir. Eğer şüphe ettiği birşey sorulursa, bilmiyorum derler. Kendilerini böyle birşey için fetvâ vermekten korurlar. Başkasına havale eder, böylece işi sağlama bağlamış olurlar."

İbn-i Mes'ûd (r.a.), "Her istenen fetvâyı veren kimse mecnûndur" buyurdu.

Büyüklerden birisi şöyle dedi: "İlim çok olunca, kelâm az olur."

7. Murâkabe ve mücâhede sûretiyle, mükâşefe ve muâmele ilmini elde etmeye çalışır. Çünkü nefsle mücâdele, kalb ilminin ince mes'eleleri hakkında müşâhedeye götürür. Böylece kalbde hikmet pınarları fışkırır. Bunlar, kitap, okumakla elde edilemez. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kim, bildiği ile amel ederse, Allahü teâlâ ona bilmediklerini öğretir"** buyurdu.

8. Onlar, yakîni kuvvetlendirmek için çok gayret gösterirler. Çünkü yakîn, dînin sermâyesidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Yakîni, öğreniniz"** buyuruyor. Bunun ma'nâsı, yakîn sahipleriyle buluşun, onlardan yakîn ilmini dinleyiniz. Onlara uymaya devam ediniz. Onların yakînleri gibi, onlara uyanlarda yakîn kuvvetli olur. Yakinin azı, çok amelden iyidir.

Resûl-i ekreme (s.a.v.), "Biri var, yakîni güzel, fakat günahı çok, diğeri ibâdette pek gayretli, fakat yakîni az" diye anlatılınca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Âdemoğlunun günâhı bulunur. Fakat onun tabiatı akıl, seciyyesi yakîn olursa, günahları ona zarar vermez. Çünkü o, ne zaman günah işlese tövbe ve istiğfar eder. İşlediği günahına pişmanlık duyar. Allahü teâlâ onun fadlını devam ettirir ve bununla Cennete girer"** buyurdu.

9. Dâima mahzûn, başı önüne eğik ve sükût hâlinde bulunurlar. Allahü teâlâdan korktuğunu; kıyâfetinde, ahlâkında, işinde, duruşunda, konuşmasında ve sükûtunda belli ederler. Kim ona bakarsa, Allahü teâlâyı hatırlar, görünüşleri ilimlerine şehâdet eder. Âhıret âlimleri; vakûr olmalarıyla, alçak gönüllükleriyle, insanlara, güleryüzlü muâmele etmeleriyle, simalarından bilinirler.

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Allahü teâlâ ilim verdiği kuluna, bununla beraber; hilm, tevâzu, güzel ahlâk ve rıfk da verir, işte bu, fâideli ilimdir."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimin iyilerinden bir cemâat var ki, ilâhî rahmetin genişliğinden açıkta gülerler, azâbının korkusundan da gizli yerlerde ağlarlar. Bedenleri yerde, gönülleri göklerdedir. Rûhları dünyâda, akılları ise âhırettedir. Yürümeleri vekar iledir"** buyurdu.

10. Onlar, amelleri bozan, kalbin huzûrunu kaçıran, vesveseyi hazırlayan ve fenâlığı harekete getiren şeylerden korunmak için, ilim öğrenmeye teşvik ederler.

Dinde asıl, şerden korunmaktır. Onun için denildi ki: "Fenâlığı, fenâlık yapmak için değil, fenâlıktan korunmak için öğrendim. Fenâlığı bilmeyenlerin çoğu, bilmiyerek kendisini fenâlığa kaptırır."

Sözü ve yaşayışı ile Eshâb-ı Kirâma çok benzeyen Hasen-i Basrî'nin en çok anlattığı ve üzerinde durduğu; kalbe gelen hâtıralar, amellerin bozukluğu, nefsin vesvesesi ve nefsânî isteklerin gizli ve kapalı tarafları idi. Hasen-i Basrî'ye "Yâ Ebâ Sa'îd! Sen başkasından duymadığımız şeyler söylüyorsun. Bunları nereden öğrendin?" diye sorduklarında, "Huzeyfet-ül-Yemânî'den" dedi. Huzeyfe'ye de aynı şekilde, "Sahabenin hiç birinden duymadıklarımızı senden dinliyoruz. Bunları nereden öğrendin?" diye sorduklarında Huzeyfe (r.a.), "Resûlullahtan öğrendim. Resûlullah bunları yalnız bana öğretti" diyerek şöyle devam ederdi: "Herkes, Resûlullahtan (s.a.v.), hayırdan ve en faziletli amelin hangisi olduğunu soruyorlardı. Ben ise, şerden, amellerin âfetinden ve amelleri bozan şeylerden soruyordum. Çünkü bilirim ki, fenâlığı bilmeyen, iyiliği de bilmez. Bunun için Resûl-i ekrem de bunları bana öğretti. Hazreti Ömer, Huzeyfe'ye (r.a.) kendisinin durumunu sorunca, "Sende nifaktan eser yok" dedi. Hazreti Ömer bir cenâzeye çağırıldığı zaman, eğer orada Huzeyfe (r.a.) varsa, o cenâzenin namazını kılardı. Yoksa orayı terk ederdi. Huzeyfe (r.a.) için, sır sâhibi derlerdi.

Kalbin hâllerine ve makamlarına ehemmiyet vermek âhıret âlimlerinin âdetidir. Çünkü, Allahü teâlâya yakınlığa kavuşan kalbtir. Âhıret âlimlerinin bu on alameti, Selef-i sâlihînden olan âlimlerin bütün güzel huylarını içine alır. Öyleyse, kendini ya bu sıfatlarla vasıflandır veya onları kabûl etmekle beraber acziyetini i'tirâf et. Bir üçüncüsü olma.

Akâid: Genel bir akâid bilgisini, çocuğa ilk yetişme çağında iyi bir şekilde ezberletmek lazımdır. Sonra büyüdükçe, kısım kısım bu ezberlediklerine şuurlu olarak vâkıf olurlar. Zaman zaman, gerek çocukların ve gerekse halkın akâid bilgisini kuvvetlendirmek lâzımdır ki, i'tikâdları, inançları sarsılmasın. Fakat onların akîdelerini kuvvetlendirmede ta'kib edilecek yol, onlara

kelâm ve cedel ilmini öğretmek değildir. Bilakis onlara Kur'ân-ı kerîmi, dînî bilgileri, ibâdetlerle meşgûl olmayı, sâlih kimselerle beraber olmayı öğretmekle ve "onlardaki Allah korkusunu ve onun huzûrunda boyun eğmelerini ve yalvarmalarını anlatmak ve göstermek gerekir.

Münâzara, cedel ve kelâm ilminden çok sakınmak lâzımdır. Münâzaranın bozduğu, yaptığından ve düzelttiğinden daha çoktur.

Taharetin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Orada** (Kûba mescidinde), **günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi seven kişiler vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever"** buyuruyor (Tevbe-108).

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Temizlik îmânın yarısıdır"** buyurdu. Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfe dikkatle bakanlar, en önemli işin iç temizliği olduğunu anlar. Yoksa, bâtın ma'nevî kirlerle dolu olduğu hâlde, zâhiri su ile temizlemek, îmânın yarısı olmaz.

Hazreti Osman şöyle anlattı: Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile beraber idim. Huzûrunda abdest alan birisi var idi. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) güldüler. Bunun üzerine "Niçin güldünüz, yâ Resûlallah?" dedim. Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Allahü teâlânın, abdest alan kuluna olan ikramına güldüm. Abdest alıp a'zâlarını yıkayan her kul, ne zaman bir uzvunu yıkarsa, o uzuvdan su ile beraber günahlar dökülür"** buyurdu.

Taharetin dört mertebesi vardır. Birincisi; a'zâları haramlardan ve günahlardan temizlemek. İkincisi; kalbi, kötülenen ve sevilmeyen sıfatlardan temizlemek. Üçüncüsü; kalbini, Allahü teâlâdan başkasının sevgisinden temizlemek. Dördüncüsü; bedeni, zâhirî pislikten temizlemek, ya'nî abdest ve gusül abdesti almak.

Zâhirî temizliğin, kalbdeki nûrun parlamasında büyük te'sîri vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Abdest üzerine abdest almak, nûr üzerine nûrdur"** buyurdu. Kalbin ma'rifetlerinin te'sîrleri, a'zâlar üzerine aktığı gibi, zâhirî temizliğin de, bâtın üzerinde te'sîri büyüktür.

Namazın fazileti: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Muhakkak namaz mü'minler üzerine, vakitleri belirli olarak farz olmuştur"** buyuruyor (Nisâ-103).

Peygamber efendimiz de (s.a.v.), hadîs-i şerîflerde buyuruyor ki; **"Allahü teâlâ, beş vakit namazı kullarına farz kıldı. Eksiksiz olarak, erkân ve âdabına riâyetle o namazları kılan kimseyi, Allahü teâlânın Cennete koyacağına va'di vardır. O namazları istenildiği gibi kılmayan kimseye, Allahü teâlânın bir va'di yoktur. Allahü teâlâ dilerse ona azâb eder, dilerse onu Cennetine koyar."**

"Siz birini mescide girerken gördüğünüz zaman, onun imanlı olduğuna şehâdet ediniz."

Resûlullaha (s.a.v.), en faziletli amel sorulunca; **"Farzları eda etmek, haramlardan sakınmak"** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün Ebû Hüreyre'ye (r.a.); **"Kalemin senin hakkında günah yazmamasını ister misin?"** diye sordular. O da, "Evet, yâ Resûlallah" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlânın farz kıldığı şeyleri yap, haram kıldıklarından sakın, sana fâidesi olmayan sözü terk et, konuşma"** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), namazın fazileti ile ilgili olarak hadîs-i şerîflerde buyurdu ki:

"Su, pisliği giderdiği gibi, beş vakit namaz da, günahları giderir."

"Namaz, Cennetin anahtarıdır."

"Kıyâmet gününde, kulun önce namazına bakılacaktır. Eğer namazı tamam ise, diğer amelleri kabûl olunur. Eğer namazı eksik ise, diğer amelleri kendisine çevrilir."

"Allahü teâlâ buyurdu ki: Kulum, farzları eda etmekle benim azâbımdan kurtulur. Nafilelerle ise bana yaklaşır."

Resûlullah (s.a.v.) Ebû Hüreyre'ye (r.a.) şöyle buyurdu: **"Ailene namazı emret. Allahü teâlâ sana ummadığın yerden rızık gönderir."**

Cemâatin fazileti: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür."**

"Bizim ile münâfıklar arasındaki fark, yatsı ve sabah namazlarında bulunmaktır. Onlar bu iki namazda bulunmazlar."

Sa'îd bin Müseyyib buyurdu ki: "Yirmi senedir, ben ezanı mescidde dinledim."

Hâtim-i Esam (r.a.) dedi ki: "Cemâati kaçırınca, sâdece Ebû İshâk Buhârî beni ta'ziye ederdi. Halbuki benim bir oğlum vefât etseydi, şehrin bütün insanları beni ta'ziye ederdi. Görülüyor ki, dînen günah olan birşey, insanların yanında, dünyâya âit üzüntülerden daha hafif kalmaktadır." Şöyle rivâyet edilir: "Selef-i sâlihîn, cemâatle tekbîri kaçırdıkları zaman, birbirlerine üç gün ta'ziyede bulunurlardı. Cemâati kaçırdıkları zaman ise, yedi gün ta'ziyede bulunurlardı."

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) buyurdu ki: "Dört kimse için ma'zeret yoktur. Birincisi, Mekke-i mükerremeye gidecek kadar imkânı olup da hacca gitmeyen, ikincisi, önüne konulmuş yemek olduğu hâlde, kapıda duran fakiri eli boş olarak geri çeviren. Üçüncüsü, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkere (iyiliği yapıp, kötülükten men etmeye) gücü yettiği hâlde bunu terk eden. Dördüncüsü, ezanı duyup da ona icabet etmiyen kimse."

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şöyle anlattı: "Biz, yedi kişi bir yerde bulunuyorduk. Yanımıza Resûl-i ekrem (s.a.v.) geldi ve "Rabbiniz ne buyuruyor biliyor musunuz?" dedi. Biz, "Allah ve Resûlü bilir" dedik. Bunun üzerine Server-i âlem (s.a.v.); **"Rabbiniz buyuruyor ki; kim evinde abdest alır, sonra ibadet etmek için câmiye gelirse, onun için benim katımda, kendisine azâb etmiyeceğime dâir bir ahd olur"** buyurdu.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kırk gün, iftitah tekbirini kaçırmamak şartıyla, beş vakit namazı cemaat ile kılan kimseye; Allahü teâlâ, biri nifaktan, diğeri de Cehennemden azâd olmak üzere iki berât yazar"** buyurdu.

Denildi ki: "Kıyâmet günü bir kavim, yüzleri parlak yıldızlar gibi olduğu hâlde haşr olunacaktır. Melekler: "Siz ne amel işlediniz ki, yüzünüz böyle parlak?" diye sorarlar. Onlar "Ezanı duyunca başka hiçbir şeye bakmaz, hemen abdest alır, cemaata giderdik" derler. Sonra başka bir topluluk getirilir. Bunların yüzleri ise ay gibi parlamaktadır. Melekler onlara da amellerini sorunca, onlar da; "Biz dünyâda iken, vakit girmeden abdest alırdık" derler. Daha sonra başka bir topluluk getirirler. Onların ise yüzleri güneş gibi parlamaktadır. Onlara da amelleri sorulunca, "Biz ezanı mescidde dinlerdik" derler."

Secdenin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen **"... Secde eserinden** (çok namaz kılmaları yüzünden meydana gelen) **nişanları yüzlerindedir."** buyurdu (Fetih-29).

Denildi ki: Secde eseri; huşû' nûrudur, bâtından zâhire, kalblerinden yüzlerine vurur ve parlar.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kulun Allaha en yakın olduğu an, secde hâlidir"** buyuruyor. Bu hadîs-i şerîf, **"Secde et de** (Rabbinin rahmetine) **yaklaş"** (Alâk-19) âyet-i kerîmesinin açıklamasıdır.

Rivâyet edilir ki: "İmâm-ı a'zam Ebu Hanîfe, vefâtı kendisine ma'lûm olunca, secdeye vardı. Secde vaziyetinde iken rûhunu teslim etti."

İsmâil bin Ahmed emîr idi. Hastalandı, ölümüne yakın, üzerinde kilit bulunan bir sandık çıkardı. Herkes, onun içinde mücevher ve kıymetli şeyler var zannetti. Onu açtıklarında, içerisinde toprak bulunan bir kese gördüler. "Bu toprak nedir?" diye sordular. O şöyle cevap verdi. "Secde ettiğim yerlerin toprağıdır. Ne zaman Allah için secde etsem, o yerin toprağını toplardım, öldüğüm zaman, bu topraktan bir kerpiç yapıp, onu kabrimde, yanağımın altına koyun. Belki Allahü teâlâ, bana merhamet eder de, benden kabir azâbını kaldırır" diye vasıyyette bulundu. Vefâtından sonra onun dediği gibi yaptılar. Bir gece onu rü'yâda gördüler. Hâlinin nasıl olduğunu sorduklarında; "Rabbim beni, üzerine secde ettiğim toprağın hürmetine affetti ve kabir azâbını üzerimden kaldırdı" dedi.

Huşû'un fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Muhakkak mü'minler felah buldular** (yani, Cennette ebedî kalmakla saadete kavuştular.) **Onlar namazlarında Allahü teâlâdan korkarlar** (O'na tezellül ve tevâzu gösterirler. Öyle ki, sağlarında ve sollarında olan kimseleri bilmezler)**."** buyuruyor. (Mü'minûn-1, 2). Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede, mü'minleri imânlarından sonra, huşû' ile kıldıkları namazları sebebi ile medh buyurdu. Sonra kurtulanların vasıflarını saydıktan sonra meâlen; **"Onlar ki, namazlarını gereği üzere devamlı kılarlar"** buyurdu (Mü'minûn-9). Sonra bu sıfatların semeresi hakkında da meâlen; **"İşte bu vasıfları toplayanlar, vâris olanlardır ki, onlar, Firdevs Cennetine vâris olacaklardır"** (Mü'minûn-10, 11) buyurup, âyet-i kerîmenin evvelinde, onları felaha, sonunda ise Firdevs Cennetine vâris olmakla vasfetti. Âyet-i kerîmedeki medhe kavuşabilmek için, namazı, Resûl-i ekremin (s.a.v.) işâret buyurdukları gibi kılmak lâzımdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Namaz kıldığın zaman** (nefsine, hevâsına ve ömrüne) **veda eden** (ve mevlâsına teveccüh eden) **gibi namaz kıl" buyurmuştur.**

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Sahibini fenâlıktan alıkoymıyan namaz, Allahtan uzak olmaktan başka birşeyi arttırmaz."**

"Allahü teâlâ, bedeni ile beraber kalbi hazır olmayan kimsenin namazına bakmaz (değer vermez)**."**

Namazda, kalbi hazır etmenin ilâcı, hatıra gelen düşünceleri atmaktır. Birşeyi def ve yok etmek için, önce sebebini yok etmek lazımdır. Bunun için de sebebi iyi tesbit etmek lâzımdır. Hatıra gelen düşüncelerin geliş sebebi, ya insanın dışındaki bir sebepten dolayıdır. Veya namaz kılanın içindeki bir sebepten dolayıdır. Haricî sebebler şöyle söylenebilir: Kulağa gelen sesler ve gürültüler, göze çarpan şekiller. Bunlar namaz kılan kimseye sür'atle te'sîr ederek, insanı meşgûl etmeye başlar. Sonra zihin onlar vasıtasıyla başka düşüncelere dalar. Böylece, düşünceler zincirleme olarak birbirini ta'kib eder. Gözler ve kulaklar, çeşitli düşüncelere sebeb

olur. Fakat, derecesi ve himmeti yüksek olan kimselerin, duyu organlarına gelenler, onları namazlarından alıkoymaz. Onlara te'sîr edemez. Onlar huşû' ve kalb huzûru ile namazlarına devam ederler.

Şöyle anlatılır: "Müslim bin Yesâr birgün mescidde namaz kılıyordu. O esnada, mescidin direklerinden biri düştü. Câmide bulunan herkes dışarı kaçtığı hâlde, onun olaydan haberi yoktu. Çünkü o, namazda hiçbir şey düşünmediği ve duymadığı için, birşeyden haberi olmadı."

Himmeti ve kuvveti zayıf olan kimsenin, düşüncesi namazda çeşitli mes'elelere takılarak darmadağın olur. İşte bunun ilâcı, bunun sebeplerini bilip, onlardan kurtulmaktır. Bu ilâçlardan ba'zısı şunlardır: Namaz kılan kimse, önünde zihnini meşgûl edecek birşey bırakmamalı. Namazı duvara yakın kılmalı ki, gözün mesafesi daralsın. Çünkü gözün görüş mesafesi genişledikçe, zihni de dağılır. Nakışlı ve boyalı yaygılar üzerinde namaz kılmamalı. Bunlar göz vasıtasıyla kalbi meşgûl eder. İbn-i Ömer (r.a.), namaz kılacağı yerde; kılıç, kitap, kalem gibi hiçbirşey bırakmazdı. Hepsini ortadan kaldırırdı. (Çünkü bunlar, namaz kılanın önünde, göz vasıtasıyla düşüncesini meşgûl etmektedirler.)

Himmetleri kuvvetli olanlar, namazın kemâlini, sağlarında ve sollarında olanları tanımamakta görürler.

Büyüklerden bir zât buyurdu ki: "Namaz, âhıret işlerindendir. Namaza girince, dünyâdan çıkmış olursun."

Hâtim-i Esam'a nasıl namaz kıldığı sorulunca, şöyle cevap verdi: "Namaz vakti gelince, temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalben de tövbe ederim. Sonra câmiye giderim. Bütün a'zâlarım, namaz için hazır hâle gelinceye kadar beklerim. Namaza başlayacağım zaman Mescid-i Harâm-ı gözümün önüne getirir, Makâm-ı İbrâhim'i iki kaşım arasında tutar, Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, Sıratı ayaklarımın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, kalbimi Allahü teâlâya teslim eder, sonra ta'zimle Allahü ekber der, hürmetle kıyâm, heybetle kırâat, tevâzuyla rükû', tazarru' (kendini alçaltma, yalvarma) ile secde, hilm ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir."

Bâtınî sebeblere gelince, bunlar zâhirî sebeplerden daha kuvvetli ve çetindir. Çünkü dünyâ işleri hakkında düşüncesi iyice dağılmış olan bir kimse, kalbini birşey üzerine veremez. Devamlı bir daldan diğerine konar. Kalbine gelen düşünceler onu meşgûl etmek için kâfidir. Bunun ilâcı ise, âhırete âit işleri düşünmektir. Kendisini Allahü teâlânın huzûrunda duruyor kabûl eder. Eğer zihnini kurcalayan ve meşgûl eden şeyler bununla gitmezse, kalbinin huşû'una mâni olan şeyleri terk etmekten başka çâresi yoktur. Şüphesiz kalbini meşgûl eden bu şeyler, kendisince mühim olan şeylerdir. Bunların kendisi için mühim olması, nefsinin arzu ve istekleri sebebiyledir. Onun için, nefsini bu şehvetlerinden (arzu ve isteklerinden) sıyırarak onu cezalandırır. Nefsini bu bağlarından koparır. Bu şöyle açıklanabilir: Birisi başını dinlemek için bir ağacın altında oturduğunda ağaçtaki kuşların sesi onun kalbini karıştırır. O kimse, kuşlara bir dal parçası atarak kovalar, kendi hâlinde oturmaya devam eder. Fakat kuşlar yine bağırıp çağırmaktadır. Bu sefer, küçük odun parçalarıyla onları kovalar. Bu sırada ona bir ses, "Eğer onlardan kurtulmak istiyorsan, bu ağacı sök oradan çıkar" der. Şehvet ağacı da böyledir. Kalbe gelen bu hâtıraların ve şehvetlerin tek sebebi vardır. O da dünyâ sevgisidir. Dünyâ sevgisi her hatânın başıdır. Bu bakımdan dünyâ sevgisini kalbden çıkarmalıdır.

Namazı kılarken, kalbde huzûrun hâsıl olması için gerekli şeylerin beyânı: Eğer âhıreti isteyenlerden isen, namazı ta'dili erkana uyarak, huşû' içerisinde, kulluğun ve acziyetinin idrâkinde olarak kıl Müezzinin sesini işittiğin zaman, kalbinde, kıyâmet günündeki çağırılmanın korkusunu hazır' et Müezzinin ezanını işittiğinde, içinde sevinç ve neş'e duyuyorsan, bil ki, kıyâmet gününde sen müjde ve kurtuluşunla çağırılacaksın. Selef-i sâlihîn ezanı duyunca, her işini bırakır, namaz kılmak için cemâate koşarlardı.

Abdest ile namaz kılacağın yere geldiğin zaman, kalbindekilerden gâfil olma. Kalbini tövbe ve istiğfarla temizle. Çünkü kalb, Rabbinin nazargâhıdır. Sen avret mahallini örttüğün zaman, bunun ma'nâsını şöyle bil: Sen bedenini insanların gözlerinden sakladın, örttün. Çünkü senin avret mahallini insanlar görmekteydi. Fakat senin içindeki gizli kusurlarını göremiyorlar. Bunu ancak Rabbin bilir. Öyleyse, içindeki bu kusurlarını ve ayıplarını, namaz kılacağın yere girmeden dışarıda bırak. Şunu iyi bil ki, Allahü teâlâ herşeyi görür. Ondan hiçbir şey gizli kalmaz. İçteki bu ayıpları, sâdece pişmanlık, haya ve Allah korkusu temizler. Bunları kalbe getirmekle havf (Allah korkusu) ve haya ordularını harekete geçirerek nefsini öldürürsün. O zaman, Allahü teâlânın huzûrunda günahlarından dolayı pişmanlık duymuş, sonra Rabbinin huzûruna, korku ve hayadan başı eğik olarak dönen suçlu bir kulun duruşu gibi dursun. Kıbleye yöneldiğin zaman şöyle düşün: Gerçek bir kıbleye dönüş, senin sâdece Kâ'be-i muazzamaya dönüşündür, işte bunun gibi, kalbin Allahü teâlâya yalvarması, kalbin Allahü teâlâdan başkasının sevgisini kendisinden uzaklaştırması ile olur. Ayakta iken; kıyâmet gününde Allahü teâlânın huzûrunda bulunduğunu hatırla Allahü ekber diye tekbîr alınca, kalbinin dilini yalanlamaması lazımdır. Allahü teâlâ senin yalancı olduğunu bilir. Nitekim Allahü teâlâ, münâfıkların içlerinden tasdik etmedikleri hâlde dilleriyle "Muhammed (s.a.v.) Allahın Resûlüdür" sözlerinin de yalan olduğunu bilmektedir. Eğer hevân, (arzu ve isteklerin) sana Allahü teâlânın emrinden daha galip ise, sen hevana, Allahü teâlâdan daha çok itaat ediyorsun demektir.

E'ûzü'yü okuyunca, şeytanın senin düşmanın olduğunu, senin, Allahü teâlâya yalvarıp yakarmanı, Allahü teâlâya secde etmeni, hasedinden dolayı kalbini Allahü teâlâdan çevirmek için fırsat kolladığını, kibrinden dolayı Âdem'e (a.s.) secde etmemesi yüzünden la'nete uğradığını bil. Şeytana itaat etmekten çok sakın. Çünkü şeytana itaat büyük günahtır. Kırâatleri (Fâtiha ve zamm-ı sûreyi) okuyunca, okuduklarının ma'nâsını bil. Allahü teâlânın o okuduklarında sana olan emrini ve yasaklarını bil. Rükû' yaptığın zaman, Rabbinin azamet ve kibriyâsını çok yüce, kendi nefsini ise hor ve hakîr olarak gör. Allahü teâlâ her büyükten daha büyüktür. Bu ma'nâyı kalbine ve diline yerleştirmek için, Rabbini tesbihi tekrarla. (Ya'nî "Sübhâne Rabbiyel-azîm" de!)

Secde ettiğin zaman, en şerefli a'zân olan yüzünü, ayak altında çiğnenen toprak üzerine koy. Çünkü, sen topraktan yaratıldın ve yine oraya döneceksin. Bu anda Allahü teâlânın büyüklüğünü hatırlayarak, "Sübhâne Rabbiyel-a'lâ" de ve bunu tekrar ile bu inancını kuvvetlendir. Teşehhüdde otururken, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu düşünerek edebli bir şekilde otur ve "Ettehiyyâtü" duâsını, ma'nâsını bilerek oku. Selâm verdiğin zaman, hazırda bulunanlara ve meleklere selâm vermeyi ve namazın sona erdiğini niyet etmelisin. Allahü teâlânın fadlı ve keremi ile bu ibadeti yapmaya muvaffak olduğunu bilerek O'na şükretmeyi ve bu namazı, son namazın olduğunu ve belki gelecek namaz vaktine kavuşamayacağını hatırlayarak, gizli ve aşikâr kusurlarından dolayı Allahü teâlâdan kork ve haya et. Bununla beraber, namazını Allahü teâlânın fadlı ve keremiyle kabûl edeceğini ümit et.

Huşû', ta'zim ve haya gibi bâtınî şartlara riâyet ederek, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için kılınan namazlar, mükâşefe ilminin kapısı demek olan ilâhî nûrların kalbde parlamasını temin

eder. Yer ve gök inceliklerini, rubûbiyyetin sırlarını keşfeden Allahü teâlânın veli kulları, bu mertebeye ancak namazda ve özellikle secdede yükselebilirler. Zîrâ kulun Rabbine en yakın olduğu an secde hâlidir.

Sadakanın fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, her başağa yüz dâneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir. Allah dilediği kimseye daha kat kat verir. Allahın ihsânı çok geniştir, herşeyi hakkıyla bilendir"** buyuruyor (Bekâra-261).

Peygamber efendimiz (s.a.v.), sadakanın fazileti hakkında buyuruyor ki: **"Bir hurma da olsa sadaka verin. Çünkü o bir hurma açlığı giderir, suyun ateşi söndürdüğü gibi hatâları da söndürür, yok eder."**

"Bir hurmanın yarısıyla bile olsa, Cehennem ateşinden sakının. Onu da bulamazsanız, tatlı ve güzel söz ile Cehennem ateşinden sakının."

"Sadaka, yetmiş kötülüğün kapısını kapatır.",

"Gizli sadaka, Allahü teâlânın gazâbını söndürür."

Hazreti Îsâ (a.s.); "Kim birşey isteyeni eli boş çevirirse, onun evine melekler bir hafta uğramaz" buyurdu.

Lokman Hakim oğluna dedi ki: "Bir günah işlediğin zaman, bir sadaka ver."

Abdullah bin Ömer (r.a.), sadaka olarak şeker dağıtır ve Kur'ân-ı kerîmden meâlen; **"Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe, siz, Cennete kavuşamazsınız"** (Âl-i İmrân-92) âyetini okur: "Allahü teâlâ bilir ki, benim en çok sevdiğim şey şekerdir" derdi.

Ubeydullah bin Ömer buyurdu ki: "İnsanlar kıyâmet günü çok aç, susuz ve çıplak olarak haşr olacaklar, ancak Allahü teâlâ için yedireni, Allahü teâlâ doyuracak, Allahü teâlâ için içireni, Allahü teâlâ içirecek ve Allahü teâlâ için giydireni yine Allahü teâlâ giydirecektir."

Sırrî-yi Sekatî buyuruyor ki: "Sadakada dört haslet vardır. Birincisi, sadaka senin yanında iken azdır. Onu verdiğin zaman çok olur. İkincisi, o seninle beraber olunca yok olur. Onu verince bakî olur. Üçüncüsü, senin yanında olunca, senin olmaz. Verdiğin zaman senin olur. Dördüncüsü, seninle olunca, sen onu korursun. Onu verdiğin zaman, o seni korur. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Sadaka, sahibinden yetmiş belâyı def eder"** buyurdu."

İhlâs sahiplerinden bir kısmı, sadakanın gizli verilmesinin, bir kısmı da, açıktan verilmesinin daha faziletli olduğunu söylediler.

Zekât ve sadakayı gizli vermenin sırları: Birincisi, sadaka alanın gizli kalmasına sebeb olur. Böylece alanın şeref ve haysiyeti kırılmamış olur.

İkincisi, sadakayı gizli vermek, alanı ve vereni insanların diline düşmekten ve sû-i zanlarına kapılmaktan kurtarır. Çünkü, insanlar birbirlerini kıskanırlar. Sadaka alan için, zengin olduğu hâlde aldı veya hakkından fazla aldı deyip, aleyhinde dedikodu yaparlar. Haset, sû-i zan ve gıybet büyük günahlardandır. Bunun için sadakayı gizli verip, insanları böyle günahlardan korumalıdır.

Üçüncüsü, gizli vermek, verenin amellerini gizlemesine yardımcı olur. Çünkü gizli vermek, açıktan vermekten daha üstündür. Bir şahıs âriflerden birine, herkesin gözü önünde birşey verdi. O zât, bunu kabûl etmedi. Bunun üzerine o şahıs, "Allahü teâlânın sana gönderdiğini neden

reddediyorsun?" diye sordu. Ârif olan o zât da, "Sen herkesin görmesini isteyerek bunu bana verdin. Sâdece Allahü teâlânın görmesine kanâat etmedin. Ben de sana riyanı, ya'nî Allahü teâlânın rızâsı için değil de, herkes görsün diye verdiğin şeyi, sana geri iade ettim" dedi.

Dördüncüsü, aşikâre sadaka almakta, zelîl ve hakîr olmak vardır. Halbuki, müslümana zillet yakışmaz.

Beşincisi, sadakayı gizli almakta ortaklık şüphesinden sakınmak vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte; **"Kime, yanında başkaları da olduğu hâlde bir hediye verilirse, yanındakiler de ona bu hediyede ortaktırlar"** buyurdu.

Zekât ve sadakayı aşikâre vermenin sırları: Birincisi, sadakayı açıktan vermek, kişinin doğruluk ve ihlâsına delîldir.

İkincisi, ârif olan kimse, sâdece Allahü teâlânın rızâsını gözetir. Ârif kimse için, gizlide ve açıkta vermek arasında hiçbir fark yoktur. O, her ikisinde de Allahü teâlânın rızâsı için verir. Zâten, açıkta ve gizlide verirken, niyette bir değişiklik olursa, riya olur.

Üçüncüsü, sadakayı açıktan vermekte, ni'mete şükür sünnetini yerine getirmek ma'nâsı da vardır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbinin ni'metini** (ya'nî, Kur'ân-ı kerîmde bildirilenleri insanlara) **anlat** (ki, bu, ni'metin şükrüdür)**."** buyuruyor (Duhâ-11). Ni'meti gizlemek, ni'meti verene nankörlük olur. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "Onlar cimrilik ederler, insanlara da cimriliği tavsiye ederler. Allahın kendilerine fadlından verdiği şeyleri saklarlar. **Biz de böyle ni'metleri gizleyen nankörlere hor ve rüsvay edici bir azap hazırladık"** buyurdu (Nisâ-37).

Bütün bunlara göre, kesin olarak gizli vermenin veya açıktan vermenin mi daha üstün olduğunu söyliyemeyiz. Durum şahıslara, niyetlere göre değişir. Fakat her ikisinde de önemli olan, ihlâs sahibi kimsenin nefsini murâkabe altına alması lâzımdır ki, nefsinin ve şeytanın hîle ve oyununa gelmesin! Verirken sâdece Allahü teâlânın rızâsını gözeterek verebilsin. (Âlimlerin ekserisi, sadakayı açıkta vermenin şartlarını yerine getirmek güç olduğundan, gizli verilmesini tavsiye etmişlerdir.)

Zekât vermenin âdabı: Bunlar yedidir. Birincisi: Zekâtın farz oluşunun hikmetini anlamaktır. Zekâtın farz oluşunun hikmeti üçtür: 1. İmtihandır. Çünkü Kelime-i şehâdeti söylemek, tevhîdi kabûl etmek ve ibâdete lâyık olanın sâdece Allahü teâlâ olduğuna şehâdet etmektir. Şehâdetin hakkıyla yerine gelebilmesinin şartı, muvahhid (Allahü teâlânın birliğini kabûl eden) için, Allahü teâlâdan başka sevdiği ve rızâsını gözettiği birisi daha olmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâyı gerçek sevmek ve rızâsını gözetmek, O'ndan başkasının bu sevgide ortak olmasını kabûl etmez, işte bu sevginin derecesi, kulu sevdiği şeylerden ayırmak sûretiyle tecrübe edilir. Mal da kulun sevdiği bir şeydir. Çünkü mal, kulun dünyâ lezzet ve zevklerinden faydalanmasına vesile olur. Bu sebeble, kulun îmânında ne derece kuvvetli ve samîmi olduğu tecrübe edilmek için, o çok sevdiği malından Allahü teâlânın rızâsı ve emrini yerine getirmek için harcaması istenir. Ancak Allahü teâlâ zekâtın miktarını ta'yin etti. Çünkü insanların çoğunun mala olan sevgisi çoktur. Onlardan, mallarından verecekleri miktar hafifletildi. Mallarının çokluğuna göre, verilmesi gereken zekât miktarını verince, Allahü teâlâya karşı, o husûstaki kulluk vazîfesini yapmış sayılmaktadırlar. Fakat, insanlar arasında yüksek derecelere erişmiş öyle kimseler vardır ki, onlar hiçbir zaman dinar ve dirhem biriktirmezler. Hattâ onlardan birisine ikiyüz dirheme ne kadar zekât düşer diye sorulduğunda, o şöyle cevap verdi: "Sıradan bir

müslüman için, fıkıh kitaplarının hükmüne göre (dinin emri) beş dirhem vermesi gerekir. Fakat bizim gibilere gelince, bütün malımızı vermemiz gerekir." Bu sebebledir ki, Hazreti Ebû Bekr Sıddîk, bütün malını, Hazreti Ömer, malının yarısını getirdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Çoluk çocuğuna ne bıraktın? Yâ Ömer!"** buyurunca Hazreti Ömer "Getirdiğim kadar da onlara bıraktım" cevâbını verdi. Server-i âlem (s.a.v.) aynı soruyu Hazreti Ebû Bekr'e sorunca, "Allah ve Resûlünü bıraktım" diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İkinizin arasındaki fark, sözlerinizin arasındaki fark gibidir"** buyurdu. 2. Mü'mini cimrilik sıfatından temizlemektir. Çünkü cimrilik, helâka sebep olan şeylerdendir, insan cimrilikten, ancak malını vermeye alışmakla kurtulabilir. Bir şeyin sevgisinin kaybolması, ancak o şeyden ayrılmak için nefsi zorlamakla olur. Sonunda nefs buna alışır. Bu ma'nâda zekât, zekât sahibini cimrilik kirinden temizler. Kişinin cimrilikten temizlenmesi, malından harcamasına göre değişir. Allah için sarfettiği malın ve bu sebeple içinde duyduğu ferahlık ve sevincin derecesine göre cimrilikten kurtulabilir. 3. Verilen ni'metlere şükretmektir. Allahü teâlânın, kullarının bedenlerinde ve mallarında olmak üzere iki ni'meti vardır. Bedenî ibâdetler, beden ni'metinin şükrünü, mâlî ibâdetler ise, mal ni'metinin şükrünü yapmak içindir.

İkincisi: Zekâtı vaktinde vermektir. Zekât vermek kendisine farz olan kimse, zekâtın geciktirilmesindeki âfet ve günâhı, fakiri sevindirmenin ehemmiyetini düşünerek, bir an önce bu borcunu ödemelidir.

Üçüncüsü: Riya ve gösterişten korunmak için gizli vermektir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Eğer sadakaları gizler de, onları gizli olarak fakirlere verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmını örter"** buyuruyor (Bekâra-271). Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Üç şey iyilik hazînelerindendir. Bunlardan birisi de, verdiği sadakayı gizlemektir"** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bu konuda meşhûr olan hadîs-i şerîfte buyuruyor ki: **"Allahü teâlânın rahmet gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı kıyâmet gününde, yedi kimseyi Allahü teâlâ rahmetinde gölgelendirecektir. Bunlardan birisi de sağ eli ile verdiği sadakayı, sol elinin haberi olmıyacak şekilde gizliliğe dikkat edendir."** Büyüklerimiz sadakayı gizli vermekte o kadar titiz ve dikkatli hareket ettiler ki, ba'zısı bir a'mânın avcuna koydu, ba'zısı da fakirin eline başkası vasıtasıyla ulaştırdı. Böylece, kendilerinin bilinmemesini istiyorlardı. Bütün bunlar, Allahü teâlânın gazâbını söndürmek, riya ve şöhretten uzak kalabilmek içindi. Fakat açıktan vermek, başkasının da kendisine uyarak vermesine sebep olacaksa veya istiyen kimse herkesin yanında isterse, o zaman açıktan verilebilir. Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Gerçekten Allahın kitabını okuyanlar, namazı gereği üzere kılanlar, kendilerine rızk olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcıyanlar, asla ziyan etmiyecek bir ticâret** (sevâb) **umabilirler"** buyurdu (Fâtır-29).

Dördüncüsü: Kişi verdiği sadakayı, verdiği kimsenin başına kakarak ve ona eziyet ederek, sadakasını ifsâd etmemesi lâzımdır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey îmân edenler, sadakalarınızı, insanlara gösteriş için malını harcayan, Allaha ve âhıret gününe inanmayan kimse gibi, başa kakmak ve eziyet etmek sûretiyle boşa çıkarmayın..."** buyuruyor (Bekâra-264). Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise, bir hadîs-i şerîfte; **"Başa kakanın sadakasını Allah kabûl etmez"** buyurdu.

Beşincisi: Vermiş olduğu şeyi az görmektir. Denilir ki, iyilik üç şeyle tamam olur. Birincisi, verdiğini az ve küçük görmek, ikincisi, vermekte acele etmek, üçüncüsü, gizli vermektir. Yapılan tâat küçük görülürse, Allahü teâlânın katında büyük ve çok olur.

Altıncısı: Malından en sevdiğini, en iyisini, en helâlini ve en temizini vermektir.

Yedincisi: Vereceği kimseleri iyi seçmelidir, önce, dünyâya önem vermiyen takvâ sahibi kimseleri aramalıdır. Takvâ sahibi kimse, aldığı zekâtı ve sadakayı, takvâsına yardımcı olacak şekilde kullanır. Böylece o sadakayı veren kimse de, onun yapmış olduğu tâata ortak olur. Sonra, ilim sahiblerini aramalıdır. Onlara zekât veya sadaka vermekle, onun ilmî çalışmasına yardım edilmiş olur. Niyet düzgün olduğu zaman, ilim ibâdetlerin en şereflisidir. Sonra dindar kimseleri araştırarak, zekât ve sadakaları onlara vermelidir. İyiliğin bunlara yapılması, isteyenlere vermekten kat kat daha sevâbtır. Zekât ve sadaka verilecek kimsenin, hastalık veya başka bir sebeple, geçimini te'mine gücünün yetmemesi lâzımdır. Akrabalar yardımda öne alınmalıdır. Böylece, onlara hem yardım edilmiş ve hem de sıla-i rahm vazîfesi yerine getirilmiş olur. İyi kimseler de, tanıdık kimselerden öne alınır. Bu şartlar yerine getirilebilirse büyük ni'mettir.

Orucun fazileti: Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Oruç sabrın yarısıdır", "Sabır imânın yarısıdır?** buyurduğuna göre, oruç imânın dörttebiridir. Sonra oruç, diğer rüknler arasında Allahü teâlâya has olmakla seçkin bir yeri vardır. Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Her iyiliğin mükâfatı, on mislinden yediyüz katına kadardır. Yalnız oruç bana mahsûstur, onun mükâfatını da ancak ben veririm,"** Allahü teâlâ, Zümer sûresinin onuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"**(Allah yolunda) **sabredenlere, mükafatları hesâbsız verilecektir"** buyuruyor. Orucun sevâbı, takdîr ve hesap sınırını aşmıştır. Sâdece onun faziletini bilmek yeterlidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte; **"Nefsim elinde** (kudretinde) **olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Allahü teâlâ, oruçlu kimseye orucunun mükâfatını vereceğini ve duâsını kabûl edeceğini va'd etmiştir"** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), hadîs-i şerîflerde orucun faziletini şöyle belirtiyor: **"Oruçlu iken iki sevinç vardır. Birisi iftar zamanındaki sevinç, diğeri Allahü teâlâya kavuştuğu zamanki sevincidir."**

"Herşeyin bir kapısı vardır. İbâdetin kapısı da oruçtur."

"Oruçlunun uykusu ibadettir."

"Cennet, dört kimseyi iştiyâkla ister. Kur'ân-ı kerîmi okuyanı, açları doyuranı, dilini muhafaza edeni, Ramazân-ı şerîfte oruç tutanı."

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte: **"Eğer Allahü teâlâ, göklerin ve yerin konuşmalarına izin vermiş olsaydı, muhakkak onlar, Ramazân-ı şerîf orucunu tutan kimseyi Cennetle müjdelerlerdi"** buyuruldu.

İbn-i Mes'ûd'un (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte: **"Eğer kullar, Ramazân-ı şerîfte olanları bilmiş olsaydılar, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi" buyuruldu.**

Oruç, şeytanı kahr ve perişan eder. Çünkü şeytanın aldatma vâsıtası şehvetlerdir. Şehvetler, yeme ve içme ile kuvvet bulur. Bu sebeple, Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîf**te; "Şeytan kanın damarda dolaştığı gibi, insanoğlunun içinde dolaşır. Oruç ile onun yolunu daraltınız"** buyurdu.

Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Âişe vâlidemize (r.anhâ); **"Yâ Âişe! Cennetin kapısını çalmaya devam et"** buyurdu. Aişe vâlidemiz (r.anhâ), "O ne ile ve nasıl olur yâ Resûlallah?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Oruçla"** diye cevap verdi.

Oruç, şeytanı kahrederek ümidini keser, kapılarını kapatır ve yollarını daraltır. Böylece oruçla şeytana karşı çıkan, Allahü teâlânın düşmanını kahretmekle, Allahü teâlânın dinine yardım etmiş olur. Allahın dinine yardım eden de, Allahü teâlânın yardımına kavuşur. Allahü teâlâ, Muhammed sûresinin yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Eğer Allahın dinine yardım ederseniz. O, size zafer verir ve ayaklarınızı** (savaşta) **kaydırmaz"** buyuruyor.

Allahü teâlâ orucun kendisine âit olduğunu bildirdi. Çünkü her amelin bir karşılığı vardır. Orucun karşılığı ise, Allahü teâlâya kavuşmaktır. Kıyâmet gününde kul, hasımları (kendisinden alacağı olanlar) olduğu hâlde gelir. Birisi onun namazının sevâbını, birisi zekâtının sevâbını, birisi haccının sevâbını alır. Bu kimse üzerinde daha borç kalır. Hasımları, onun orucunun sevâbından ister. Bunun üzerine Allahü teâlâ, "Onun orucu bana âittir. Onu almanız için size izin yoktur" buyurur. Orucun, bu derece pek yüksek fazileti vardır.

Orucun bâtınî şartları: Bilinmelidir ki, orucun miktarına göre üç derecesi vardır. Bunun en azı, Ramazân-ı şerîf orucu ile yetinmek. Çünkü bu, her müslümana farzdır. Bundan sonra nafile oruçlar içerisinde en iyi oruç tutma şekli, Dâvûd aleyhisselâmın orucudur. Dâvûd aleyhisselâm, bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Bu şekildeki oruç, farz ve vâcib oruçların dışında en faziletli oruçtur. Devamlı oruç tutmaktan daha faziletlidir. Abdullah bin Ömer, oruç için Peygamber efendimize (s.a.v.) sorunca; **"Bir gün tut, bir gün tutma"** buyurmalarının sırrı budur. Abdullah bin Ömer (r.a.), "Bundan daha faziletlisini istiyorum" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Daha faziletlisi yoktur"** buyurdu. Bir gün tutup, bir gün tutmamak, insanda daha te'sîrli olmaktadır. Devamlı tutmak ise, bu te'sîri azaltmaktadır.

Faziletli günlerde de oruç tutmak müstehabtır. Ramazân-ı şerîften sonraki kıymetli ve faziletli günler; Arefe günü, Aşure günü, Zilhicce'nin ilk on günü, Muharrem'in ilk on günüdür.

Oruç tutmanın, orta şekli, senenin üçte birini oruçla geçirmektir. Her haftadan Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutulur ve Ramazân-ı şerîf de buna ilâve edilirse senenin dört ayından birkaç gün fazlası oruçla geçirilmiş olur. Bu miktar, üçte birinden fazladır. Böyle oruç tutmak, nefse hafif gelir ve sevâbı da boldur.

Oruç altı şey ile tamâm olur:

Birincisi: Bütün kötülenen ve mekrûh olan şeylerden gözü sakındırmaktır.

İkincisi: Dili; gıybet, yalan, koğuculuk, ağız bozukluğu, kaba söz ve mücâdeleden korumak, zikir, tesbih ve Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl etmektir. Dilin orucu budur.

Üçüncüsü: Kulağı, dînen dinlenmesi haram olan herşeyden muhafaza etmektir. Konuşulması yasak olan herşeyin, dinlenmesi de haramdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Gıybet eden ve dinleyen, günahta ortaktırlar"** buyurdu.

Dördüncüsü: El ve ayak gibi diğer uzuvlarını, günah ve kötü şeylerden, mi'desini iftar vakti şüpheli şeyleri yemekten korumaktır. Yoksa, günah olan şeylerden sakınmadıktan sonra, orucun hiçbir sevâbı kalmaz. Çünkü oruç, zâten helâl olan şeylerden belirli bir müddet içerisinde sakınmaktır. Oruçlu iken, helâl olan şeylerden bile sakındıktan sonra, oruçlu bir kimsenin haram

olanlarla meşgûl olması ne demektir? Bunun ma'nâsı gayet açıktır. Bu, bir saray yapıp, sonra bir şehri yıkan kimseye benzer.

Beşincisi: İftar vakti, karnını şişirinceye kadar yememelidir. Çünkü, orucun rûhu ve onun sırrı, kötülüklere düşmekte şeytanın yardımcısı olan kuvveti zayıflatmaktır. Bu ise, ancak yemeği azaltmakla mümkündür. Yemeği azaltınca, kalb saf ve parlak olur.

Altıncısı: İftardan sonra, kalbinin ümid ile korku arasında olmasıdır. Çünkü oruçlu, orucu kabûl edilip, Allahü teâlânın yakın kullarından mı, yoksa orucu kabûl edilmeyip, Allahü teâlânın sevmediği ve râzı olmadığı kullarından mı oldu, bilemez. Fakat bu ikisinden birisinin doğru olduğu muhakkaktır.

Bilinmelidir ki, fıkıh âlimleri, orucun sahih olması için bir takım zâhirî şartlar bildirmişlerdir. Âhıret âlimleri ise, orucun sahih olması ile, orucun fıkıh kitaplarında bildirilen zâhirî şartları yanında orucun Allahü teâlânın indinde kabûl olmasını, orucun kabûl olması ile de maksûda erişmeyi kasdediyorlar. Bu ise, şehvetlerden sakınmakla meleklere benzemektir. Çünkü melekler, şehvetlerden münezzehtirler. İnsanın mertebesi, hayvanların mertebesinden yüksektir. Çünkü insanlar, akıl nûru ile şehvetlerini kırmak gücüne sahiptirler. Fakat insanlar, meleklerin mertebesinden aşağıdadır. Çünkü insanlarda şehvet vardır. İnsanlar, şehvetleriyle mücâdele etme durumundadırlar. Şehvetlerine düşkün oldukları zaman, esfel-i sâfilîne (en aşağı derecelere) düşerler, hayvanlar sınıfına dâhil olurlar. Şehvetlerini kırdıkları zaman, a'lâ-i illiyyîne (en yüksek derecelere) çıkarlar. Meleklerin ufkuna katılırlar. Melekler, Allahü teâlâya yakın varlıklardır. Allahü teâlâya kullukta, O'nu zikir ve tesbihte meleklere uyan, ahlâkını, meleklerin ahlâkına benzetenler, onlar gibi Allahü teâlâya yakın olurlar. Burada Allahü teâlâya yakınlık, mekân bakımından değildir. Sıfatlar iledir, işte bu, kalb sahiblerine göre orucun sırrıdır.

Haccın fazileti: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"... Azık ve binek bakımından yoluna gücü yeten her kimsenin, o Beyti haccetmesi, insanlar üzerine Allahın hakkıdır, farzdır..."** buyurdu (Âl-i İmrân-97). Peygamber efendimiz de (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte; **"Evinden hac veya umre yapmak niyetiyle çıkan kimse, eğer** (yolda) **ölürse, kıyâmete kadar hac ve umre sevâbı ona verilir"** buyurdu.

Ehl-i Beyt'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"İnsanların günahı en büyük olanı, Arafat'ta vakfe yapıp, Allahü teâlânın kendisini af ve mağfiret etmiyeceğini zanneden kimsedir" buyurdu.** Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Hacılar ve umre yapan kimseler, Allahü teâlâya gelen topluluklardır ve O'nun ziyâretçileridir. Onlar eğer Allahü teâlâdan birşey isterlerse, Allahü teâlâ istediklerini onlara verir. Eğer kendilerinin af ve mağfiret olunmasını isterlerse, onları af ve mağfiret eder. Duâ ederlerse, duâlarını kabûl eder. Şefaat olunmalarını isterlerse, şefâat olunurlar"** buyurdu.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), şöyle duâ buyururlardı: **"Allahım! Hac edeni ve onun af ve mağfiret olunmasını istediği kimseyi af ve mağfiret eyle."**

Hazreti Ali buyurdu ki: "Dört kimse amele (günahsız olarak) baştan başlar: Hasta olan iyileştiği zaman. Müşrik (Allahü teâlâya ortak koşan), tövbe edip müslüman olunca, Cum'aya ve hacca giden kimse döndükleri zaman." Mücâhid (r.a.) şöyle buyurdu: "Hac için gelen kimse Mekke-i mükerremeye ayak bastığı zaman, onu melekler karşılar ve deveye binmiş olarak

gelenlere selâm verirler, merkebe binmiş olarak gelenlerle müsâfeha ederler. Yürüyerek gelenlere sarılırlar."

Ali bin Muvaffak şöyle anlattı: "Bir sene hacca gitmiştim. Arefe gecesi olunca, Minâ'da Hîf mescidinde uyudum. Rü'yâmda; semâdan üzerlerinde yeşil elbiseler bulunan iki meleğin indiğini gördüm. Birisi diğerine, "Bu sene, Kâ'be-i muazzamayı kaç kişinin ziyâret ettiğini biliyor musun?" diye sordu. Diğeri "Bilmiyorum" dedi. Soran melek, "Altıyüzbin kişi ziyârette bulundu" dedi. Yine "Kaç kişinin haccı kabûl oldu, biliyor musun?" diye sordu. Diğeri yine bilmediğini söyleyince, soruyu soran melek; "Altı kişinin haccı kabûl oldu" dedi. Sonra, her iki melek havaya doğru yükselip, kayboldular. Ben korku ile uyanıp çok üzüldüm. Altı kişinin haccı kabûl olunca, benim bu altı kişi arasında olmam pek zor, diye düşündüm. Arafat'tan ayrılıp Meş'ar-i harama geldim. Geceyi orada geçirdim. İnsanların çok olmasına rağmen pek azının haccının kabûl olmasının üzerinde düşünmeye başladım: Bu düşünce ile uyuya kaldım, önceki gördüğüm iki melek, yine aynı sûretleri üzere geldiler. Biri diğerine, "Bu gece Allahü teâlânın nasıl ve ne ile hükmettiğini biliyor musun?" dedi. Diğeri, "Bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine soruyu soran, "Allahü teâlâ altı kişiden herbirine, yüzbin kişi verdi. Onların haccını, bu altı kişinin yüzüsuyu hürmetine kabûl etti" dedi. O sırada ben sevinçle uyandım."

Bil ki, hacdan sonra Mekke-i mükerremede ikâmet etmek, üç sebepten iyi görülmemiştir. Birincisi; Kâ'be-i muazzamaya devamlı yakın olmaktan ve orayı devamlı görmekten dolayı kendisinde, bıkkınlık ve usanma meydana gelmesi, bu sebeble gerekli edeb ve hürmeti gösterememe korkusudur.

İkincisi; insan, Mekke-i mükerremeden ayrılınca, içinde tekrar oraya kavuşma isteği ve oranın hasreti doğar, orayı yeniden ziyâret etme iştiyâkı ile dolup taşar.

Üçüncüsü; bu muhterem beldede hatâya düşmek, günah işlemek korkusudur.

Denildi ki: "Mekke-i mükerremede, iyiliklerin mükâfatı kat kat verildiği gibi, fenâlıkların cezası da kat kat verilir."

Haccın zâhirî edebleri:

1. Hacca gidecek olan kimsenin önce tövbe etmesi, zulüm ile almış olduğu şeyleri sahiplerine geri vermesi, borçlarını ödemesi, nafaka ve ihtiyâçlarını görmekle mükellef olduğu kimselerin, hacdan dönünceye kadarki ihtiyâçlarını hazırlaması gerekir. Yanında bulunan emânetleri sahiplerine teslim eder. Yanına, gidip gelinceye kadar kendisine rahatça yetecek, helâlinden azık alır. Yola çıkmadan önce sadaka verir.

2. Kendisine, hayır husûsunda yardımcı olacak, unuttuğu herhangi bir husûs olursa hatırlatacak, sâlih bir arkadaş arar. Memleketinden ayrılırken, dost ve akrabalarına veda ederek, duâlarını ister. Çünkü Allahü teâlâ, onların duâlarını bereketlendirir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), yolculuğa çıkmak isteyene şu duâyı yapardı: **"Allahü teâlâ seni, rahmet ve himâyesine alsın, takvâyı sana azık etsin, günahlarını bağışlasın ve nerede olursan ol, yönünü hayra çevirsin."**

3. Yola çıkacağı zaman, iki rek'at namaz kılar. Birinci rek'atta Fâtiha'dan sonra Kâfirun sûresini, ikinci rek'atta Fâtiha'dan sonra İhlâs sûresini okur. Namazdan sonra şu duâyı yapar: "Allahım! Bizi ve aile efradımızı, dost ve akrabalarımızı rızâna ulaştır, ni'metlermden mahrûm etme. Sıhhat ve selâmetler ihsân eyle."

4. Evinden çıktığı zaman; **"Bismillâhirrahmânirrahîm. Tevekkeltü alellah ve lâ havle ve lâ-kuvvete illâ billâh"** duâsını okur.

5. Birbirlerini korumakta ihtiyâtlı olmaktır. Biri uyuduğu zaman, diğeri uyumamalı ve arkadaşını korumalıdır. Bu sünnettir. Ona bir düşman veya bir yırtıcı hayvan gelirse, Âyet-el-kürsî, Şehidellahü ennehü lâ ilahe illâhü, İhlâs ve Mu'avvizeteynleri okur.

6. Mekke-i mükerremeye girince, mümkün ise gusül abdesti alır. Kâ'be-i muazzamayı görünce, gerekli duâları okur.

7. Mescid-i harama girdiği zaman, Hacer-ül-esved'in olduğu yere gider, sağ eli ile ona dokunur ve onu öper.

8. Tavâf-ı kudüm yapar. Bu, Hacer-ül-esved'e dokunup öptükten sonra, hiçbir şeye bakmadan yapılan tavaftır. Tavaf yaparken abdestli olmalıdır. Tavafta konuşmak caizdir. Tavafa Hacer-ül-esved'den başlar. Kâ'be-i muazzama ile kendisi arasında üç adım miktarı bir mesafe bırakmalıdır.

9. Tavafı yediye tamamlayınca, Mültezem denilen yere gelir. Burası, Hacer-ül-esved ile Kâ'be-i muazzamanın kapısı arasındaki kısım olup, yapılan duâların kabûl edileceği bir yerdir. Sağ yanağını duvara değdirerek burada şöyle duâ eder: "Ey şu mukaddes mabedin Rabbi olan Allahım! Beni Cehennem ateşinden azâd eyle, şeytanın şerrinden ve her türlü kötülükten koru. Taksimatına kanâat edenlerden eyle. Bana verdiğini, benim için mübârek eyle. Allahım! Bu beyt senin beytin, bu kul senin kulun, bu makam, sana Cehenneminden sığınanların makamıdır. Allahım! Beni senin rızâna mazhar olan cemâatinden eyle."

10. Tavafı bitirince, Safa ile Merve arasını yedi kere sa'y eder (gider, gelir).

Hac ile ilgili diğer vazîfeleri de bitirince, Medîne-i münevvereyi ziyârete gider. Şehre girmeden önce gusül abdesti alır. Medîne-i münevvereye girince gerekli duâyı okur. Sonra Mescid-i Nebevî'ye gelir. Minberin yanında iki rek'at namaz kılar. Sonra Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerine gelir. Uzakta durur. Duvarlara dokunmaz. Duvarı öpmez. Resûlullah efendimize selâm verip, gerekli duâları yapar. Sonra, Resûlullah efendimize (s.a.v.) ve onun iki sahabesine (Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e)(r.anhüm) selâm verir.

Perşembe günü Uhud'a gitmek müstehabdır. Burada, Uhud şehidlerinin kabrini ziyâret eder. Hergün Bakî' kabristanına giderek, Hazreti Osman, Hasen bin Ali, Hazreti Fatıma, Resûl-i ekremin (s.a.v.) oğlu İbrâhim'in ve diğer Ehl-i beytin kabirlerini ziyâret eder. Sonra Mescid-i Nebevî'ye gelir. Orada namaz kılar. Mescid-i Nebevî'nin yanında bulunan kuyudan su içer ve oradan abdest alır. Sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v.) abdest aldığı diğer kuyulardan abdest alır. Bundan kasdı, şifâ ve teberrüktür. Bu kuyular yedi tanedir.

Bunları bitirip Medîne-i münevvereden ayrılmaya niyet edince, Resûlullah efendimize (s.a.v.) veda etmek için kabr-i şerîflerine gelir. Allahü teâlâdan, tekrar buralara gelmeyi kendisine nasîb etmesini, yolculukta her türlü kazadan ve belâdan muhafaza etmesini diler. Sonra iki rek'at namaz kılar. Zikredilen bu edeblere riâyet etmek lâzımdır. Memleketine varınca, önce mescide giderek iki rek'at namaz kılar. Evine yerleşince, Allahü teâlânın Kâ'be-i muazzamayı, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret gibi, kendisine bahşettiği büyük ni'metleri hatırından çıkarıp, isyana dalarak gaflete düşmemelidir. Kabûl olmuş haccın alâmeti; dünyâya kıymet vermeyip (ya'nî dünyâda Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden ve

şüphelilerden sakınıp, mübahlara fazla dalmayıp), âhırete ve âhırette saadetine vesile olacak işlere kıymet vermektir.

Haccın batınî edebleri:

Bu edebler çok olup, ba'zıları şunlardır: 1. Yanına, helâl yoldan kazandığı azık almalıdır. Ticâret düşüncesi ile hacca gitmemelidir. Ticâret düşüncesi, hem kalbi meşgûl eder, hem de düşünce çok ve zihin dağınık olur. Kendisini tamamen Allahü teâlânın zikrine ve emirlerini hakkıyla yerine getirmeye vermelidir. Ehl-i beyt yoluyla gelen hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Âhır zamanda insanlar dört sınıf olarak hacca gider. Birincisi, sultanlar ve idâreciler olup, bunlar seyahat için hacca giderler. İkinci sınıf zenginlerdir. Bunlar, ticâret için hacca giderler. Üçüncü sınıf fakirler olup, dilenmek için hacca giderler. Dördüncü sınıf ise, Kur'ân-ı kerîm okuyucularıdır ki, bunlar da gösteriş ve şöhret için giderler.**" Bunların hiçbirisi haccın faziletine kavuşamazlar.

2. Yanına bol azık alıp, cimrilik ve israf etmeden, gönül rızâsı ile muhtaçlara vermektir.

3. Refes, fusûk ve cidali terketmektir. Refes; her türlü boş ve kötü söze denir. Fusûk; Allahü teâlâya itâattan çıkmak demektir. Cidal; güzel ahlâka yakışmayan tavır ve hareketlerdir.

4. Eğer mümkün ise, yürüyerek hacca gitmektir. En faziletlisi budur. Yoksa, birşeye binerek gitmelidir.

5. Mütevâzi bir hâlde olmaktır. Zayıflar ve miskinler cemâatinden ayrılıp, mütekebbirler defterine kayıt olmamak için, süs ve zînetten kaçınmalıdır.

6. Yanına binek almak ve ona fazla yük yüklememektir. Bineğe hafiflik olmak için, sabah ve akşam vakitlerinde binmemek müstehabdır.

7. Kendisine vâcib olmasa da, Allahü teâlâya yakınlık için kurban keserek kan akıtmaktır. Fakat keseceği kurban, besili ve iyi olmalıdır.

8. Durumu iyi olduğu zaman da, kendisine bir musibet isâbet ettiği zamanda da, iyilik ve sükûn hâlini muhafaza etmelidir. Bu, haccın kabûl olduğunun alâmetidir.

9. Kendisine sâlih bir arkadaş edinmesi lâzımdır. Denilir ki, haccın kabûl olmasının alâmeti; günahları terk etmek, kötü arkadaşları bırakıp, sâlih kimselerle beraber olmak, gaflet, oyun ve eğlence meclislerini bırakıp, Allahü teâlânın rızâsının gözetildiği yerleri seçmektir.

Bunlardan başka haccın diğer edebleri:

1- Niyetini düzelterek, ihlâs üzere olmaktır. Niyetin hâlis olması, riya ve gösterişten sakınmakla olur.

2- Zulüm ile almış olduğu şeyleri hak sahiplerine vermek ve günahlardan tövbe etmektir.

3- Azıktır. Hac yolculuğuna çıkarken fazla azık ve harçlık alma ihtiyâcını kendisinde hissediyorsa, âhıret yolculuğunun daha uzun olduğunu ve bu yolculukta daha fazla azığa ihtiyâcı olduğunu hatırlamalıdır. Âhıret yolculuğunun azığı ise takvâdır.

4- Bineği te'min ettiği zaman, Allahü teâlânın bu bineği kendisinin emrine verdiğini düşünmeli ve bundan dolayı da yürüme zahmetinden kendisini kurtardığı için O'na şükretmelidir. Öldüğü zaman konacağı tabutu hatırlamalıdır.

5- Evinden çıkarken, dünyâdan çıkıp âhırete gitmeyi hatırlamalıdır.

6- Hacca giderken çöllerde karşılaştığı eziyet, sıkıntı ve yorgunluk sırasında, kıyâmet günündeki yorgunluğu hatırlamalıdır.

7- İhramı giydiği zaman, kefene sarılmayı hatırlamalıdır. Çünkü ölünce, aynı onlar gibi bezlere sarılacak ve hattâ bu yolda ölürse, onlara sarılacaktır.

8- Kâ'be-i muazzamaya baktığı zaman, Allahü teâlânın azametini hatırlamalı ve adetâ beyti değil de, beytin Rabbini görüyor gibi kendine çeki düzen vermelidir.

9- Kâ'be-i muazzamayı tavaf ederken, bu tavafı ile, kendisini Arş'ın etrâfında dönen meleklere benzetmelidir. Tavaftan maksad, kalbinin Allahü teâlâyı anarak tavaf etmesidir.

10- Kâ'be-i muazzamanın avlusunda, Safa ile Merve arasındaki sa'y, bir kölenin efendisinin avlusunda gelip giderek, hizmetteki samimîliğini ifâde ve efendisinin merhamet nazarına kavuşmayı ummaya benzer.

11- Arafat'ta vakfe yaptığı ve insanların kendi lisanlarına göre konuştuklarını ve seslerini işittiği zaman, kıyâmet gününde ümmetlerin peygamberleriyle birlikte toplanmalarını hatırlar.

Bu onbir âdâb, hac farizasını yerine getirirken, kalbin vazîfeleridir.

Kur'ân-ı kerîm okumanın ve Kur'ân-ı kerîm ehlinin fazileti:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreteninizdir"** buyurdu.

Birgün Resûl-i ekrem: **"Demir paslandığı gibi, kalbler de paslanır"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm, "Kalbin pası ne ile giderilir yâ Resûlallah?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Kur'ân-ı kerîm okumak ve ölümü hatırlamakla"** buyurdu.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîm okuyunuz. Çünkü siz, Kur'ân-ı kerîm okumanıza karşılık ecir sahibi olursunuz. Onun her harfine karşılık on sevâb verilir."

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Hangi evde Kur'ân-ı kerîm okunursa, orada bolluk ve bereket çoğalır. O evden şeytanlar çıkar, oraya melekler gelir. Hangi evde Kur'ân-ı kerîm okunmazsa, o evde darlık, sıkıntı ve huzûrsuzluk olur. O evden melekler çıkar, şeytanlar girer."

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: "Kişi Kur'ân-ı kerîm okuduğu zaman, bir melek onun iki gözünün arasından öper."

Gafletle Kur'ân-ı kerîm okuyanları, İslâm âlimleri zem etmişler ve şöyle demişlerdir:

İbn-i Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Biz öyle bir zamanda yaşadık ki, ba'zılarımız Kur'ân-ı kerîm tamamen nâzil olmadan îmân etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.) her sûre nâzil olunca, helâl ve haramını, emir ve yasaklarını öğretir, hepsini tatbik ederdi. Şimdi bir takım insanlar var ki, Kur'ân-ı kerîm nâzil olduktan sonra îmân ettiler. Bunlar, şimdi îmândan önce Kur'ân-ı kerîmi öğretiyorlar ve sonuna kadar okudukları hâlde, içinde bildirilen emir ve yasaklardan habersizdirler."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi, onunla amel edilsin diye indirdi."

Büyüklerden birisi de buyurdu ki: "Kul, Kur'ân-ı kerîmden bir sûreyi açıp, okuyup bitirinceye kadar, melekler ona rahmet okur. Yine bir kimse vardır. Kur'ân-ı kerîmden bir sûre açar. Okuyup bitirinceye kadar, melekler ona la'net eder." "Niçin böyle olur?" diye soranlara da,

"Helâlini helâl ve haramını haram tanırsa, melekler ona rahmet okur. Böyle olmazsa ya'nî helâli helâl ve haramı haram tanımazsa, melekler ona la'net eder" diye cevap verdi.

Kur'ân-ı kerîm okuma âdabı:

1. Kur'ân-ı kerîm okuyan kimse abdestli olmalı, kıbleye karşı yönelmeli, bağdaş kurarak oturmamalı, biryere yaslanmamalı, kibirli bulunmamalı, başı öne eğmeli, namazda oturuyormuş gibi oturmalıdır. En faziletli olan Kur'ân-ı kerîm okunması, namazda ve mescidde okunan Kur'ân-ı kerîmdir.

Hazreti Ali (r.a.) buyurdu ki: "Kim Kur'ân-ı kerîmi namazda ayakta olarak okursa, her harfine elli sevâb verilir. Kim namazın dışında abdestli olarak okursa, yirmibeş sevâb, kim de ezbere fakat abdestsiz okursa, on sevâb verilir."

2. Kur'ân-ı kerîmi hatim ederken riâyet edilecek en güzel düstûr, Peygamber efendimizin (s.a.v.) düstûrudur. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kim, Kur'ân-ı kerîmi üç günden daha az zamanda okursa, o, Kur'ân-ı kerîmi anlamaz"** buyurdu. Çünkü üç günden evvel hatim yapılırsa, Kur'ân-ı kerîmin tertîli (tecvîd üzere okunması) kaybolur.

Bu sebeble, Eshâb-ı Kirâmın bir kısmı, Kur'ân-ı kerîmi bir haftada hatmederlerdi. Hazreti Osman, Zeyd bin Sabit, İbn-i Mes'ûd, Übey bin Ka'b bu Sahâbilerdendir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmi yedi bölüme ayırmışlardır. Birinci bölüm; Bekâra'dan En'âm'a kadar, ikinci bölüm; En'âm'dan Yûsuf sûresine kadar, üçüncü bölüm; Yûsuf sûresinden Tâhâ sûresine kadar, dördüncü bölüm; Tâhâ sûresinden Ankebût sûresine kadar, beşinci bölüm; Ankebût'dan Zümer sûresine kadar, altıncı bölüm; Zümer'den Vâkıa sûresine kadar, yedinci bölüm de, Vâkıa'dan Kur'ân-ı kerîmin sonuna kadar idi. Onlar, Kur'ân-ı kerîme Cum'a gecesi başlar, Perşembe gecesi bitirirlerdi.

3. Kur'ân-ı kerîmi tertîl ile yavaş ve güzel, (tecvîde uygun) okumalıdır. Bu, tefekküre vesîledir. Tefekkür ise, ta'zim ve hürmete vesile olur.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Bekâra ve Âl-i İmrân sûrelerini, tertil ile ve düşünerek okumam, tertîle riâyet etmeden bütün Kur'ân-ı kerîmi okumamdan daha hayırlıdır."

4. Kur'ân-ı kerîmi ağlıyarak okumalıdır. Böyle okumak müstehabtır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz ve ağlayınız. Eğer ağlıyamazsanız, ağlamaya çalışınız"** buyurdu.

Sâlih el-Mürrî şöyle anlattı: "Bir gece rü'yâmda, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi hatim ettim. Resûlullah (s.a.v.) bana, "Ey Sâlih! Kur'ân-ı kerîmi okudun, fakat gözyaşın hani?" buyurdular.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki, "Sübhânellezi'nin secde âyetini okuduğunuz zaman ağlamadıkça, secdede acele etmeyin. Eğer gözünüz ağlıyamıyorsa, kalbiniz ağlasın. Kalbin ağlaması mahzûn olmaktır."

5- Okunan âyet-i kerîmenin hakkına riâyet etmektir. Secde âyeti okunduğu zaman hemen secdeye kapanmalı, başkasından secde âyetini duyduğu zaman, onunla beraber secde etmeli, abdestsiz secde etmemelidir.

6- Okumaya başlarken E'ûzü besmele çekmektir. Bitirince de duâ eder ve Allahü teâlâdan istediği şeyleri niyaz eder.

Müslim-i Sigar, babasının şöyle anlattığını nakletti: "Birgün denizde idik. Bu sırada deniz şiddetli dalgalanmaya başladı. Dalgalar gemimize vuruyordu. Hepimiz korktuk. Bu sırada birisi Kur'ân-ı kerîmi eline alıp, "Yâ Rabbî! Kelâmın (Kur'ân-ı kerîm) bizimle beraber iken, bizi denizde boğacak mısın?" diye yalvarınca, Allahü teâlânın kudreti ile deniz sâkinleşti."

7- Okuyan, kendi işiteceği kadar sesli okumalıdır.

Duânın fazileti: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde şu âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruyor ki: **"Bana duâ edin, ben de size karşılığını vereyim..."** (Mü'min-60).

"(Ey Resûlüm), **Kullarım sana benden sorarlarsa, muhakkak ki ben çok yakınımdır. Bana duâ edince, duâ edenin duâsını kabûl ederim. O hâlde, onlar da benim da'vetime koşsunlar ve bana hakkıyla îmân etsinler ki, doğru yola ulaşmış olsunlar."** (Bekâra-186).

Nu'man bin Beşir'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Duâ, ibâdetin ta kendisidir"** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) duânın fazileti hakkında buyurdu ki: **"Duâ ibâdetin özüdür."**

"Allahü teâlânın fadlından isteyin. Allah kendisinden istenmesini sever."

"Kul, duâsında üç şeyden birine kavuşur. Ya duâ sayesinde günahı bağışlanır, ya peşin bir mükâfat alır veya âhırette karşılığını bulur."

Ebû Bekr'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte de Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Bir kul günah işler, sonra güzelce abdest alır. Sonra da, iki rek'at namaz kılar. Allahü teâlâdan affını dilerse, Allahü teâlâ onu af ve mağfiret eder"** buyurdu.

Âhıreti kazanmak istiyen kimsenin, sabah ve akşam namazlarının sonunda, okunması bildirilen duâlarla meşgûl olması gerekir. Akşam ve sabah ezanını işitince okunacak duâlar vardır. Bir meclisten ayrılırken, günahlara keffâret olacak duâlar vardır. Yeni elbiseler giyildiği zaman da okunacak duâlar vardır. Şunu iyi bilmelidir ki, her işi yaparken, önceden okunması gereken duâlar vardır.

Duânın âdabı: Duânın edebleri on tanedir. 1. Duâ için şerefli ve kıymetli vakitleri seçmelidir. Sene içerisinde Arefe günü, aylardan Ramazân-ı şerîf ayı, hafta içerisinde Cum'a günü, saatler içerisinde seher vakti, duâ için kıymetli vakitlerdir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Gecenin üçte biri kalınca Allahü teâlâ birinci kat semâya tecellî ederek: "Yok mu istiğfar eden, onu mağfiret edeyim. Yok mu isteyen, dilediğini vereyim. Yok mu duâ eden, duâsını kabûl edeyim" buyurur."**

2. Duâ için, kıymetli vakitleri ganîmet ve fırsat bilmelidir. Düşmana hücum edeceği vakit, beş vakit namazın akabinde, ezan ile ikâmet arasında, yağmur yağarken ve iftar vaktinde duâyı fırsat bilmelidir.

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "İslâm ordusu ile küffâr ordusunun karşılaştığı, yağmurun yağdığı ve farz namazlarının kılındığı zaman semâ kapıları açılır. Bu vakitlerde duâyı fırsat biliniz."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Namazlar, en hayırlı vakitlere kondu. Onun için, namazların arkasından duâ ediniz."**

"Ezan ile ikâmet arasında yapılan duâ red olunmaz."

"Oruçlu kimsenin duâsı red olunmaz."

Vakitlerin şerefi, hâllerin şerefli olmasından dolayıdır. Çünkü seher vakti, kalblerin saf ve kalbleri karıştıran şeylerin bulunmadığı bir vakittir. Arefe, iki bayram ve Cum'a günleri de Allahın rahmetine hazırlanma vaktidir. Vakitlerin şerefli olma sebeblerinde nice esrâr vardır ki, beşer onu anlayamaz.

3. Kıbleye dönüp ellerini kaldırarak duâ etmektir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Muhakkak ki, Rabbiniz Hayy** (diri) **ve Kerîmdir. Kulu ellerini kaldırıp kendisinden bir şey istediği zaman, onu boş çevirmekten haya eder"** buyurdu.

Duâ ederken, gözler semâya doğru kaldırılmaz. Parmağı ile işâret edilmez. Duâsını bitirdiği zaman, ellerini yüzüne sürer.

4. Sesini, gizli ile sesli arasında olacak şekilde alçaltmaktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; "**Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin..."** buyurdu (A'râf-55).

5. Duâda yapmacık sözlerden sakınmaktır. Duâ edenin hâli, yalvaran bir kimsenin hâli gibi olmalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Duâda secî'den, yapmacık sözlerden kaçının"** buyurdu. Secî'den maksad, sözü söylemede, zorlanmaktır. Bu ise yalvarmaya uygun değildir. Resûlullahtan (s.a.v.) nakledilen duâlar, güzel, ölçülü ve fasihtir. Fakat bu duâlarda zorlama yoktur.

6. Duâ ederken huşû' içinde Allahü teâlâdan korkarak ve kabûlünü umarak, istediği şeyde ısrarla durmaktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Bütün bu Peygamberler, hayırlara** (ibâdetlere) **koşarlar,** (rahmetimizi) **umarak ve** (azâbımızdan) **korkarak bize duâ ederlerdi. Onlar bize karşı çok itaatkardılar"** buyurdu (Enbiyâ-10)

Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, yalvarışını duymak için, ona ba'zı belâ ve musibet verir"** buyurdu.

7. Şartlarına uygun yaptığı duânın, kabûl edileceğine inanmaktır. Bu husûsa samimî olarak ümit bağlamalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Allahü teâlâya, kabûl edeceğine inanarak duâ ediniz."**

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu ki: "Kişinin kusurları onu, duâ etmekten alıkoymasın. Çünkü Allahü teâlâ, mahlûkâtın en kötüsü olan İblîs'in bile, "Yâ Rabbî! Bana kıyâmet gününe kadar mühlet ver" şeklindeki duâsını bile, kabûl etti."

8. Duâda ısrarlı olmak ve dileğini devamlı tekrarlamaktır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) düâ ettiği zaman, üç defa tekrar ederdi. İstedikleri zaman, üç defa isterlerdi.

Büyüklerden bir zât buyurdu ki: "Yirmi seneden beri Allahü teâlâdan istiyorum, henüz dilediğime kavuşamadım. Fakat yine de, duâmın kabûl olacağından ümidliyim"

9. Duâya, Allahü teâlâyı anarak başlamalıdır. Hamd ve senadan önce, doğrudan istekleri ile duâya başlamamalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Senadan önce duâya başlayan kimse, duâsının kabûl olunmamasını hak etmiştir."**

Duâdan önce ve sonra Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirmelidir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâdan birşey dileyeceğiniz zaman, salevât-i şerîfe ile başlayın."** buyurdu.

Önce Allahü teâlâya hamdü sena, sonra Resûlullaha salât-ü selâm getirilip, sonra dilekler yapılır. Duâyı bitirirken de, Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirilir.

10. Duânın kabûl olmasında asıl olan, batınî edebdir. O da tövbe etmek, helâlleşmek ve bütün varlığı ile Allaha bağlanmaktır. Bu husûs, duânın kabûl olunmasında önemli bir sebeptir.

Ka'b-ül-Ahbar (r.a.) şöyle anlattı: Mûsâ aleyhisselâm zamanında, insanlara şiddetli bir kıtlık isâbet etti. Mûsâ aleyhisselâm onlarla beraber yağmur duâsı için çıktı. Fakat üç defa duâyı tekrarlamalarına rağmen yağmur yağmadı. Bunun üzerine Allahü teâlâ Mûsâ'ya (a.s.), "Ben sizin duânızı kabûl etmiyeceğim. Çünkü aranızda, koğuculuk yapan kimse var" diye vahyetti. Mûsâ aleyhisselâm, "Yâ Rabbî! Onu bize bildir de, aramızdan çıkaralım" dedi. Allahü teâlâ, "Yâ Mûsâ! Sizi koğuculuktan nehyediyorum. Eğer onu size bildirirsem, ben koğuculuk yapmış olurum" diye vahyetti. Hazreti Mûsâ (a.s.) İsrailoğullarına, "Hepiniz, koğuculuktan tövbe ediniz" dedi. Onlar da tövbe ettiler. Bunun üzerine Allahü teâlâ onların duâsını kabûl ederek onlara yağmur gönderdi.

Eğer, duânın kazaya ne fâidesi olacak. Ezelde takdîr edilen şey mutlaka olacaktır. Duâ onu değiştiremez denirse cevâb olarak şöyle denilir: "Duânın belâyı def edip, Allahü teâlânın rahmetini istemek de kazadandır. Ya'nî Allahü teâlâ ezelî ilmi ile, kulun duâ edeceğini bildiğinden, ona gelecek olan belâyı defeder, böylece takdîr eder. Duâ kalkan gibidir. Gelen oku geri çevirir.

Geceyi ihyâ etmenin fazileti: Şunu iyi bil ki, insanlar bu âlemde yolculuk halindedirler. Onların ilk konakları beşik, sonuncusu ise kabirdir. Hakîkî vatan, ya Cennet veya Cehennemdir. İnsanın ömrü, sefer mesâfesini teşkil eder. Yıllar konak yerleri, aylar fersahlar, günler kilometreler, nefesler metrelerdir, Yapmış olduğu iyilik, tâat ve ibâdetler azığıdır. Ömrünün en kıymetli sermâyesi vakitleridir. Şehveti ve şehevî arzuları, yolunu kesen eşkiyadır. Kazancı ve kârı; Cenneti ve oradaki ebedî ni'metleri elde etmek, Allahü teâlânın rızâsına ve cemaline mazhar olmaktır. Zarar ise; Cehennemde çeşitli azâblara ma'rûz kalmak, Allahü teâlânın rahmet ve cemâlinden uzaklaşmaktır.

Kim hesapsız Cennete girmek isterse, vakitlerini Allahü teâlânın beğendiği şeylerle geçirsin. Kim âhırette, hasenat kefesinin ağır gelmesini isterse, vakitlerinin çoğunu ibâdet ve tâatla geçirsin. Kim sâlih bir amel işler, sonra da günah işlerse, onun durumu tehlikelidir. Fakat ümit kesilmiş de değildir. Af, Allahü teâlânın keremindendir. Umulur ki, Allahü teâlâ onu affeder.

Sen zannetme ki, güneşin ve ayın seyrinden maksad, sıralı ve düzenli bir hesaptır. Gölgenin, nûrun ve yıldızların yaratılmasından maksad, sâdece insanların dünyâ işlerinde yardımcı olmak içindir. Bilakis insanların, vakitlerini ve zamanlarını onlar vasıtasıyla bilip, âhıret ticâreti ve tâatlerle meşgûl olmaları içindir. Allahü teâlâ Furkan sûresi altmışikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Düşünüp ibret almak veya şükretmek isteyen kimseler için, gece ile gündüzü birbiri ardınca geçiren yine O'dur"** buyuruyor.

Yûsuf bin Mihrân şöyle nakletti: Büyüklerimden şöyle duydum: Arşın altında horoz sûretinde bir melek vardır. Gecenin ilk üçte biri geçince, iki kanadını vurarak "Geceyi ibâdetle geçirenler kalksın" der. Gecenin yarısı geçince, yine iki kanadını vurur ve "Teheccüd namazı

kılanlar kalksın" der. Gecenin üçte ikisi geçince, "Namaz kılanlar kalksın" der. Fecir doğunca, "Gâfiller kalksın" der.

Gece ibâdetine kalkmayı kolaylaştıran zâhirî sebepler:

1. Çok yemek yememektir. Çok yemek ve içmekle uyku basar. Geceyi ibâdetle geçirmek insana ağır gelir. Büyük zâtlardan ba'zısı, sofranın başında durur ve talebelerine, "Çok yemeyin, çok içmeyin, uykunuz gelir, ölüm zamanında çok pişmanlık duyarsınız" derdi. Bu husûs çok önemlidir. Mi'deyi fazla yiyecek ve içecekle doldurmamalıdır.

2. Gündüz kendisini fazla yormamalıdır. Yorgunluk sebebiyle, sinirler de zayıflar. Bu ise uyku getirir.

3. Öğleden önce biraz uyumalıdır. Buna kaylûle denir. Bu sünnettir. Aynı zamanda, geceyi ibâdetle geçirmeye yardımcı olur.

4. Gündüz günah işlememelidir. Günah işlemek kalbi karartır. Günahlar, kişiye rahmet kapılarının kapanmasına sebep olur. Birisi Hasen-i Basrî'ye (r.a.) "Ben geceyi ibâdetle geçirmek istiyorum. Fakat bir türlü kalkamıyorum" deyince, "Günahların seni bağlıyor" cevâbını vermiştir. Çünkü hayırlı işler, başka hayırlı işlere vesile olur. Kötülükler de, kötülüğe sebep olur. Hayrın da şerrin de azı, kendi cinsinden olan şeylerin çoğunu çeker. Bunun için âlimlerden birisi, "Oruç tuttuğun zaman, kimin yanında ve nasıl bir lokma ile, iftar ettiğini düşün. Çünkü insanın yediği bir lokma ile, kalbi değişir. Bütün günahlar da kalbde kasavet meydana getirerek, geceyi ibâdetle geçirmesine mâni olur. Haram yemek, kalbe menfî yönde te'sîr eder. Alınan helâl lokma, kalbe öyle bir te'sîr eder ki, kalbi cilâlandırır ve iyiliğe, ibâdete çeker."

Gece ibâdetine kalkmayı kolaylaştıran bâtınî sebepler:

1. Kalbin, müslümanlara kin beslemekten, bidatlerden ve fuzûli dünyâ meşgalelerinden kurtulmasıdır. Dünyâ düşüncelerine dalmış kimsenin, geceyi ihyâ etmesi kolay olmaz. Gece ibâdet için kalksa bile, ibadet ederken, sâdece kendisince mühim dünyâ işleri hakkında düşünür ve ibâdeti hep vesvese ile geçer. Böylelerinin durumu hakkında denilir ki: "Sen, uyandığın zaman da yine uykudasın." Bu gibilerin uyanıklığı da gafletle geçtiği için, uyku ile uyanıklıkları arasında bir fark yoktur.

2. Devamlı Allah korkusu ve âhırette hâlinin ne olacağı korkusudur. Kul, âhıretin güçlüklerini ve Cehennemin derekelerini düşündüğü zaman uykusu kaçar ve korkusu artar. Bu sayede de, gece ibâdetine devam eder. Nitekim büyük âlim Tâvûs (r.a.) buyurdu ki: "Cehennemi düşünmek, âriflerin uykusunu kaçırır."

Şöyle anlatılır: Basra'da Suheyb adında, bütün geceyi ibâdetle geçiren bir köle vardı. Efendisi ona, "Senin bu gece ibâdetin, gündüz iş yapmana mâni oluyor" deyince, o da, "Cehennemi hatırladığım zaman, gözlerime uyku gelmiyor" dedi. Yine başka bir hizmetçi vardı. O da bütün gecesini ibâdetle geçirirdi. Ona, "Biraz da kendine acı, bütün geceyi ibâdetle geçiriyor, gündüz de çalışıyorsun" denildi. O zaman hizmetçi şöyle cevap verdi: "Cehennemi hatırladıkça korkum artıyor, Cenneti hatırladıkça şevkim artıyor. Onun için gözüme uyku girmiyor. Geceleri devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl oluyorum."

3. Gece ibâdetinin faziletini, bu husûstaki âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve büyüklerin sözlerinden öğrenmektir. Böylece, insanın içinde onun sevâbını kazanmak için bir şevk ve istek

hâsıl olur. Bu şevk onda, daha fazla sevâb kazanma ve Cennetin yüksek derecelerine kavuşma arzusunu arttırır.

Şöyle anlatılır: "Sâlih zâtlardan birisi, bir gazâdan dönmüştü. Çoluk-çocuğu onu evde bekliyorlardı. O zât, eve gitmeden doğru mescide gidip, sabaha kadar ibâdetle meşgûl oldu. Sabahleyin evine gittiğinde hanımı, "Seni bekledik. Fakat gelmedin" dedi. O zât bunun üzerine şöyle dedi: "Ben gazâdan dönünce, mescidde sabaha kadar namaz kıldım. Bütün gece, Allahü teâlânın, Cennette mü'minlere vereceği ni'metleri düşündüm."

4. Geceyi ihyâ etmek, Allahü teâlâya olan sevginin en şerefli yollarındandır. Kişi Allahü teâlâyı sevince şüphesiz Allahü teâlâyı yalnız iken anmaktan, bütün gece ona yalvarıp yakarmaktan tad alır. Bu lezzetlerden uzak kalmak istemez.

Geceyi ihyâ etmenin miktarının keyfiyeti:

1. Bütün geceyi ihyâ etmek: Bu, kendilerini Allahü teâlâya ibâdete adamış ve ona münâcaattan tad alanların mertebesidir. Bu, onlar için gıda, kalbleri için hayattır. Bu, Tabiînden olan Selef-i sâlihînden bir cemâatin yoludur. Ebû Hanîfe, Sa'îd bin Cübeyr, Fudayl bin Iyâd, Ebû Süleymân Dârânî, Malik bin Dinar, Rebî bin Haysem ve başkaları bunlardandır (r.aleyhim). Bunlar, yatsı abdesti ile sabah namazını kılarlardı.

2. Gecenin yarısını ihyâ etmek: Bu şekilde ibâdet yapanlar pek çoktur. Bunun en güzeli, evvelâ gecenin üçtebirini yatıp uyuduktan sonra ibâdet için kalkarak, sonradan altıda birini uyumaktır. Bu sûretle gecenin ortasını ibâdetle geçirmiş olur. Bu, en faziletli mertebedir.

3. Gecenin üçte birini ihyâ etmek: Bunun en güzeli, gecenin yarısını uyuduktan sonra kalkıp namaz kılmak, sonradan altıda birini uyumaktır. Abdullah bin Ömer'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Allahü teâlâya en sevimli namaz, Davud'un** (a.s.) **namazıdır. O, gece yarısı uyur, üçtebirinde kalkar, namaz kılar ve sonra altıdabirini uyurdu"** buyurdu. Öyleyse gecenin birinci yarısında ve son altıda birinde uyumak gerekir. Aradaki zamanı da ibâdetle geçirmelidir. Gecenin sonunda uyumak müstehabdır.

4. Vakit ta'yin etmemek: Aynı zamanda bu yol Abdullah İbni Ömer'in (r.a.), Sahâbe-i Kirâmdan azîmet sahiplerinin ve Tabiînden bir cemâatin yoludur. Onlar, gecenin evvelini uyku bastırıncaya kadar ihyâ ederlerdi. Uyku gelince uyurlar, uyanınca tekrar ibâdet ve tâatla meşgûl olurlardı. Uykuları gelince tekrar uyurlardı.

5. Miktarı en az olan mertebedir. Dört rek'at veya iki rek'at namaz kılmaktır.

Yemek yeme âdabı: Akıl ve basiret sahiplerinin gayeleri, Allahü teâlâya ve mükâfat yeri olan Cennete kavuşmaktır. Bu da, ancak ilim ve amel ile mümkündür, ilim ve amele devam edebilmek, ancak bedenin haramlardan ve şüphelilerden korunması ile olur. Bu bakımdan ba'zı âlimler, yiyip içmeği de dînin icâblarından saymışlardır. Allahü teâlâ Mü'minûn sûresi ellibirinci âyet-i kerîmesinde meâlen;

"…. Helâl şeylerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben, ne yaparsanız bilirim" buyuruyor, ilim öğrenip amel etmek ve takvâya ermek isteyen kimse, yemeği bir intizâm içinde yemelidir. Çünkü din uğruna yapılan herşeyde, dînin nûrları parlamalıdır. Bu nûrlar ise, insanın dizginlerini toplayacak olan sünnet ve edeblerdir. Bunlara dikkat ederek yemek yenilirse, haram lokma yemekten korunulmuş, ecir ve sevâba kavuşulmuş olur.

Yemeği yemeden önceki âdâb: Yiyeceğin helâl olması lâzımdır. Allahü teâlâ helâl yenmesini emrediyor. Elleri yıkamalıdır. Hadîs-i şerîfte: **"Yemekten önce elleri yıkamak, yoksulluğu, yemekten sonra yıkamak ise, günahları giderir"** buyuruldu. Yemek, yere serilen yaygı üzerine konulmalıdır. Çünkü bu, tevâzu hâline daha yakındır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), yemeği yaygı üzerinde yerdi. Sofraya edebli bir şekilde oturmalıdır. Sağ ayağı dikip, sol ayak üzerine oturmak sünnettir.

Yemeği ibâdet ve tâatlara kuvvet bulmak niyetiyle yemelidir. Yoksa yemek, lezzet almak, keyiflenmek için yenmez. Yemeği fazla yememeli, az yemelidir. Yemeği ibâdete kuvvet kazanmak niyetiyle yemenin doğruluğu, doymadan önce yemeği bırakmakla anlaşılır. Çünkü doymak, ibâdete mâni olur. Doymadan sofradan kalkmak, ibâdete yardımcı olur. Acıkmadan yemek yememeli, doymadan önce kalkmalıdır. Böyle yapan kimsenin tabibe ihtiyâcı olmaz. Yemeği yalnız yememelidir. Hadîs-i şerîfte: **"İnsanların en şerlisi, yalnız yiyen, başkasına vermiyen, yardım etmiyen ve kölesini dövendir"** buyuruldu.

Sofra başındaki âdâb: Yemeğin evvelinde Besmele çekmek, sonunda Elhamdülillah demek. Bunlar seslice söylenir ki, başkalarının da hatırlayıp söylemesine sebep olur. Sağ el ile ve önünden yemektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir keresinde, **"Önünden ye"** buyurdu. Fakat meyva bundan müstesnadır. Çeşitli meyvalar bulunan tabağın ortasından almak caizdir. Yemeğe tuzla başlayıp, tuzla bitirmelidir. Çünkü bunda şifâ vardır. Böyle yapmak sünnettir. Lokmayı küçük almalı ve iyice çiğnemelidir. Ağzındaki lokmayı yutmadıkça, diğer lokmayı almamalıdır. Ağzında lokma varken, diğer lokmayı alırsa, yemekte acele etmek olur. Tabağın ve ekmeğin ortasından yememelidir. Her ikisinin de bir kenarından başlayıp, öylece yemeğe devam etmelidir. Hiçbir yemeği kötülememeli, yemek hoşuna giderse yemeli, hoşuna gitmezse yememelidir. Sıcak yemeğe üflememelidir. Yenilebilecek derecede soğuyuncaya kadar beklemelidir. Doymadan evvel sofradan kalkmalıdır. Yemek yerken fazla su içmemelidir. Lokma boğazında kaldığı veya susadığı zaman su içmelidir. Susadığı zaman içmesi, tıbbî yönden faydalıdır. Su içerken bardağı sağ eliyle alıp, Besmele çekerek, üç nefesde içmelidir. Ayakta ve yatarak su içmemelidir. Üzerine su damlamaması için, bardağın altına dikkat edilmelidir. İçmeden önce, bardağın içinde birşey olup olmadığını kontrol etmek için bakmalıdır. Suyu içtikten sonra Elhamdülillah demelidir.

Yemekten sonra müstehab olan şeyler altı tanedir:

İlki: Elleri yıkamaktır, ikincisi: Sofra kaldırılmadan kalkmamalıdır. Üçüncüsü: Sofradaki yemek ve ekmek kırıntılarını toplamaktır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Düşen ekmek ufaklarını yiyen darlık görmez. Çocuğu da ahmak olmaz"** buyurdu. Dördüncüsü: Yemekten sonra dişlerinin arasını kürdan ile temizlemektir. Dişler arasından çıkarılan parçaları yutmamalıdır. Beşincisi: Dişlerini kürdanla temizledikten sonra, su ile çalkalamaktır. Altıncısı: Yediği yemeğe karşılık Allahü teâlâya hamd etmelidir. Helâl olan kazancından yedikten sonra, şöyle duâ etmelidir: "Allahım, bizi helâl rızık ile doyur. Bize hayırlı ve sâlih işler yapmak nasîb eyle. Bu yemeğin bize, sana ibâdet etmekte yardımcı olmasını nasîb eyle. Bu yemekten kazandığımız kuvveti, günah işlerde harcamaktan sana sığınırız."

Cemâat hâlinde yemek yerken riâyet edilecek âdâb:

Bunlar altı tanedir, ilki: Yemeğe önce ev sahibi, sonra yaş ve fazilet bakımından yüksek olanlar başlar. Şayet kendisi bu mevkide ise, diğerlerini bekletmemek için hemen başlamalıdır.

İkincisi: Yemek yerken susmamalıdır. Yemek yerken sâlihlerin hikâyelerinden ve daha başka güzel şeylerden bahsetmelidir.

Üçüncüsü: Yemekte arkadaşından fazla yememeğe gayret etmektir. Meselâ, iki arkadaş birlikte (ortak olarak) yemek yerler. Biri diğerinin fazla yemesinden rahatsız olur ve buna rızâ göstermez ise, fazla yiyenin, yediği o fazlalık diğerinin hakkı olur. Bu yüzden birisi ile beraber yemek yerken; onu kendisine tercih ederek yemelidir.

Dördüncüsü: Arkadaşını kendisine, "Buyur ye" demeye mecbûr bırakacak kadar az yememelidir. Çünkü, bu yapmacık bir harekettir. Özellikle birisi ile yemek yerken, her zamanki âdeti üzere yemelidir. Ancak, kişi yalnız iken edeble yemelidir ki, bir toplulukta yemek yerken, edebe riâyet ederek yesin ve yapmacık bir iş yapmaya ihtiyaç duymasın. Bir kimsenin, arkadaşlarını kendisine tercih ettiğinden dolayı az yemesi güzeldir. Abdullah bin Mübârek hazretlerine hurma takdim edildiği zaman, onları arkadaşlarına bırakır ve "Kim fazla yerse, her çekirdeğe karşılık, ona bir dirhem vereceğim" derdi. Sonra çekirdekleri sayar, kimde fazla çekirdek olursa, çekirdeklerinin sayısınca ona dirhem verirdi. Bunu, yiyenlerin utanıp da çekinmelerini gidermek için yapardı.

Beşincisi: Ev sâhibi, arkadaşları yemek yerken onların yediklerine bakmamalıdır. Bu sebeple arkadaşları belki utanırlar. Hattâ, onlarla ilgilenmiyormuş ve kendisi ile meşgûl olmuyormuş gibi yapmalıdır. Misâfirden önce yemekten el çekmemeli, doyduysa bile yer görünmelidir.

Altıncısı: Arkadaşlarının tiksinmesine sebep olacak hareketlerde bulunmamalıdır. Elini tabağa doğru daldırmamalı, ağzını yemeğe doğru eğmemeli, ağzından birşey çıkaracağı zaman sofraya arkasını dönmeli ve sol eli ile almalıdır. Yemekte tiksinti verecek iğrenç sözlerden konuşmamalıdır.

Ziyârete gelen Kardeşlerine yemek vermenin fazileti ve âdabı:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Üç şey vardır ki, kul onlar için hesaba çekilmez. Sahur yemeği, iftar yemeği ve dostları ile yediği şeyler"** buyurdu.

Büyük zâtlardan bir kısmı, dostlarıyla beraber yemek yerken fazla, yalnız iken az yerlerdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yine bir hadîs-i şerîfte; **"Kim kardeşini doyuncaya kadar yedirir ve kandırıncaya kadar su içirirse, Allahü teâlâ onu Cehennemden uzaklaştırır"** buyurdu.

Yemeği hazırlama âdabı: Bunlar beş tanedir. İlki: Yemeği hazırlamada acele etmektir. Yemek için misâfiri fazla bekletmemelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; "Acele şeytandandır. Fakat şu beş şeyde acele etmek müstesnadır. Bunlar; misâfiri yedirmek, cenâzeyi defn etmek, bekârı evlendirmek, borcunu ödemek, günaha tövbe etmektir" buyurdu.

İkincisi: Yemekleri sıra ile takdim etmelidir. Et yemeğini önce getirmek, misâfire iyi bir ikramdır.

Üçüncüsü: Sofrada bakla bulundurmalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.): "Melekler bakla bulunan sofraya gelirler" buyurdu.

Dördüncüsü: Ev sahibi, misâfirden önce elini yemekten çekmemelidir. Onlardan sonra sofradan kalkmalıdır. Büyük zâtlardan ba'zısı, yemeğe da'vet ettiği kimseleri yemekle başbaşa bırakıp, yemeği bitirmelerine yakın onların yanına gelir, sofraya oturur ve Besmele ile yemeğe

başlardı. Misâfirlerine "Haydi siz de bana yardım edin" derdi Böylece onların doymalarına yardım ederdi.

Beşincisi: Yemeği, yetecek miktarda ikram etmelidir. Yemeği az getirmek, mürüvvetin noksanlığını, fazla getirmek ise, işin yapmacık olduğunu gösterir. Fakat, ev halkının da hakkını ayırmak lâzımdır. Çünkü misâfirden birşey artmayabilir. Bundan dolayı da evdekileri zor duruma sokmamalıdır.

Kazanç ve geçim âdabı: Allahü teâlâ âhıreti, dünyâda yapılan amellere, sevâbın ve mükâfatın verildiği yer yaptı. Dünyâyı da kazanç ve geçim uğrunda sıkıntı, mihnet, meşakkat ve imtihan yeri yaptı. İnsanlar kazanç husûsunda üç kısımdır. Birincisi; dünyâ geçimi kendisini âhıretinden alıkoyan kimsedir ki, helâka uğrayanlardandır, ikincisi; âhıreti kendisini dünyâ geçiminden alıkoyan kimsedir. Bu kimse, âhırette kurtuluşa erenlerdendir. Üçüncüsü ise; âhıreti kazanmak için dünyâ ile meşgûl olanlardır. Bu kimsenin durumu, i'tidâle en yakın ve orta bir yoldur. Maişeti te'min ederken doğru yola yapışılmazsa, iktisâd ve i'tidâl rütbesine kavuşulamaz. İktisâd mertebesinde olan kimse, dünyâyı gaye değil, sâdece âhıreti elde etmek için bir vasıta görür.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde kazanç hakkında şöyle buyurmuştur:

"Günahlardan bir kısmına, maişet talebi uğrunda çekilen mihnetler keffâret olur."

"Doğru ve dürüst olan tacir, kıyâmet gününde sıddîklar ve şehîdlerle beraber haşr olunur."

"Dilencilikten korunmak, Aile efradına bolluk göstermek ve etrâfındakilere yardımda bulunabilmek maksadıyla, helalinden ve meşrû şekilde dünyalık taleb eden kimse, yüzü, ondördüncü gecesindeki ay gibi parlak olduğu halde Allahü teâlâya kavuşur."

"Allahü teâlâ, san'atkâr olan kulunu sever."

"Ticârete sarılınız. Çünkü rızkın onda dokuzu ticârettedir."

Lokman Hakîm oğluna; "Ey Oğul! Helâl kazanç ile yoksulluktan korun. Yoksul düşen kimse üç musibetle karşılaşır Birincisi, din zayıflığıdır. Çünkü fakirlik, insanı kötülüğe sürükler. İkincisi, akıl zayıflığıdır. Çünkü ihtiyâç düşüncesi, insanı şaşırtır. Üçüncüsü, mürüvveti ve insanlığı kaybolur" diye nasîhat etti.

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Sizden biriniz, oturduğu yerde, "Allahım rızkımı ver" demesin. Biliyorsunuz ki, gökten ne altın yağar, ne de gümüş."

Ebû Kılâbe bir zâta; "Seni geçimi te'min ederken görmem, hiç çalışmayıp sâdece câmi köşesinde görmemden daha sevimlidir" dedi.

Evzâî, birgün İbrâhim bin Edhem ile karşılaştı. İbrâhim bin Edhem omuzunda bir miktar odun taşıyordu. Bu hâli gören Evzâî ona, "Yâ İbrâhim! Bu yaptığın nedir? Dostların senin ihtiyâcını te'min ederler" deyince, İbrâhim bin Edhem; "Yâ Ebâ Amr! Böyle söyleme. Zîrâ, helâl kazanç uğrunda zorluklara katlanan kimseye Cennet vâcib olur, diye duyduğum için, kendi nafakamı kendim te'mine çalışırım" dedi.

Ticâret, ya yetecek miktarı te'min için yapılır veya servet ve mal yığmak için yapılır. Şayet, hayır ve hasenat düşünmeden, sâdece mal ve mülkünü çoğaltmak, servet yığmak için yapılan ticâret kötülenmiştir. Kendi geçimini te'min etmek için ticâretle uğraşmak pek faziletlidir.

Ticârette adâlet ve zulüm: Ticâret yapan kimsenin, ticârette zulmü bırakması, adâletle muâmele etmesi lâzımdır. Ticârette zulüm yapılınca, bundan başkası zarar görür. Ticâretteki zulüm birkaç kısma ayrılır. Birisi, zararı umûmî olan zulüm ki, bu da iki kısma ayrılır. Birincisi karaborsacılıktır. Herkesin ihtiyâcı olan yiyeceklerde olur. Satıcı elindeki yiyecekleri satmak için fiyatların yükselmesini bekler. Bu umûmu ilgilendiren bir zulümdür. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse yiyecek maddesini kırk gün hapsettikten sonra onu tasadduk etse** (sadaka olarak verse) **yine de ihtikârının** (karaborsacılığının) **günâhına keffâret olmaz"** buyurdu.

Tabiînden bir zât, birisine şöyle nasîhatta bulundu: "Oğlunu iki ticârete ve iki san'ata verme, iki ticâretten birisi, yiyecek maddeleri satmaktır. Çünkü bu ticâretle uğraşan, yiyecek maddelerinin pahalılaşmasını ister, ikincisi, kefen satmaktır. Bunu satan kimse de insanların ölmesini arzu eder. San'atlara gelince, birisi kasaplıktır. Bu san'at, kalbin katılığına ve merhametsizliğine sebep olur. Diğeri ise kuyumculuktur. Bu da, dünyâyı altın ve gümüşle süslemeye çalışır."

İkincisi; piyasaya sahte para sürmektir. Paranın sahte para olduğunu bilmeyerek alan zulme uğramış olur. Kendisine sahte para verilen kimse, derhal o parayı imha etmelidir. Ticâretle uğraşan kimseler, sahte parayı tanımalıdır.

Üçüncü kısım; zararı yalnız muâmele ettiği kimseye dokunandır. Alış-veriş ettiği herkesin, kendisinden zarar gördüğü kimse zâlimdir. Adâlet ise, müslüman kardeşine zarar vermemekle olur. Satıcı, övmek sûreti ile ve yemîn ile malını satmamalıdır. Malında bir kusur varsa, alıcıya onu söylemelidir.

Şakîk-i Belhî şöyle anlattı: Ebû Hanîfe'nin (r.a.) bir ticâret ortağı vardı. İsmi Bişr idi. İmâm-ı a'zam ona yetmiş elbise gönderdi. Ayrıca bir mektûp yazarak, bu elbiselerin içerisinde kusurlu elbise vardır. Kusurları şunlar şunlar, diye ona bildirdi ve onu satarken müşteriye kusurunu da bildirmesini istedi. Ancak Bişr, onu kusurunu söylemeden sattı. Ebû Hanîfe hazretleri geri dönen Bişr'e, "O elbiseyi dediğim gibi sattın mı?" diye sordu. Ortağı da, "Söylemeyi unuttum" dedi. Bunun üzerine İmâm-ı a'zam, kendisine verilen paranın hepsini sadaka olarak dağıttı. "Madem ki ona şüphe karıştı, benim öyle paraya ihtiyâcım yoktur" dedi. O elbiselerden İmâm-ı a'zam hazretlerinin eline, otuzbin dirhem geçmişti.

Tüccârı, dünyâ meşgûliyetleri, âhıretinden alıkoymaması lâzımdır. Yoksa ömrü zayi olur. Ticârete başlarken niyeti düzeltmelidir. Kazancı ile dîne yardımcı olmaya, çoluk-çocuğuna yetecek kadar maişet kazanmaya niyet etmelidir. Bunu yapabilirse, o tüccâr Allahü teâlâ yolunda gazâ yapanlardan olur.

Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Eshâbı ile birlikte oturuyordu. Gücü kuvveti yerinde bir genç yanlarından geçti. Eshâb-ı Kirâm, "Yazık şu gence, keşke gençliğini ve kuvvetini Allah yolunda çalışırken harcasa idi" dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Böyle demeyiniz. Eğer, o kendisini dilenmekten men etmek için çalışıyorsa, o da Allah yolundadır. Eğer ana-babasına yardımcı olup, onları da dilenmekten men etmek için çalışıyorsa, yine Allah yolundadır. Eğer mal çokluğu ile övünmek için çalışıyorsa,**

şeytanın yolundadır” buyurdu. Ahmed Gazâlî’nin Kelime-i tevhîd hakkında yazdığı El-Hısn-ül-hasîn adlı eserinden ba’zı bölümler:

Peygamber efendimizin (s.a.v.) bildirdiği bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ şöyle buyurdu: **“La ilahe illallah, benim kal’amdır. Kim benim kal’ama girerse, azâbımdan emîn olur.”**

“La ilahe illallah” sözü, en büyük kal’adır. Allahü teâlânın birliğini bildiren yüce bir sözdür. Kim onu kendisine kal’a edinirse, ebedî saadeti ve ni’metleri elde eder. Kim de bu mübârek kelimeyi kendisine kal’a edinmezse, ebedî azâba düçâr olur.

Bu kelime, kalb dâiresini kuşatan bir kal’a olmazsa, bu kelimenin rûhu ve ma’nası kalbe tam sinmezse, kalbe hâkim olup nefsin, hevânın ve şeytanın buraya girmesine mâni olan bir muhafız olmazsa, insan bu kal’anın dışında kalır. Bu kelimeden nasîbin dil ile olmasın. Bu kelimeden nasîbin, onun rûhu ve ma’nâsı olsun. Bu kelimeyi rûhuna sindir. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) ve diğer peygamberler böyle yapmıştır. Kelime-i tevhîdden nasîbin böyle olursa, dünyâ ve âhıretin sermâyesini, iki dünyânın saadetini kazanmış, Allahü teâlânın velî kullarının zümresine katılmış olursun. Eğer bu sözden nasîbin dil ile söylemekten ibâret kalırsa, bu, münâfıkların başı Abdullah bin Übey ve diğer binlerce kalbinden îmân etmiyen münâfıkların nasîbidir. Eğer Kelime-i tevhîdden nasîbin böyle olursa, dünyâ ve âhırette hüsrana uğrarsın. Bu ise apaçık bir zarardır. Böyle olunca, düşman zümresine katılırsın. Münâfıklar Cehennemin en alt derekesindedirler.

La ilahe illallah sağlam bir kal’adır. Fakat onun üzerine tekzîb mancınığı diktiler, tahrip taşları ile taşladılar, muhalefet ve nifak çekiçleri ile onun yıkılmasına yardımcı oldular. Sonra insanların kalblerine düşman girdi. İnsanlar, Lâ ilahe illallah kelimesinin ma’nâsından uzaklaştılar. Onlarda sâdece dilin Kelime-i tevhîdi söylemesi kaldı. Böyle insanlar, sâdece kal’ayı söylemiş oldular. Nasıl ki ateşin ismini söylemek, insanı yakmadığı, suyun ismi insanı boğmadığı, ekmeğin ismi insanı doyurmadığı, kılıcın ismi insanı kesmediği gibi, kal’anın ismi de insanı düşmandan korumaz. Bunlar gibi, Kelime-i tevhîdin sâdece lafzını söyleyip, ma’nâsından haberdâr olmamak da, insanı âhıret azâbından korumaz.

Bu hadîs-i kudsî, pek derin ma’nâlar taşımaktadır. Bir kimsenin dili, ateş kelimesini söylemekle yanmaz. Yine bir kimse, bin dinar sözünü söylemekle zengin olmaz. Bu bakımdan, söz bir kabuktur, ma’nâsı ise özünü teşkil eder. Söz sedef ise, ma’nâ incidir, öyleyse, öz kaybedilirse, kabuk ne işe yarar. Cevher inci kaybedilirse, sedefin ne kıymeti var. İşte, Lâ ilahe illallah kelimesi de, ma’nâsı ile birlikte, aynen rûh ile cesed gibidir. Rûhsuz cesed fâide vermediği gibi, bu kelimenin de ma’nâsından haberdâr olunmadığı ve cân-ı gönülden kabûl ederek söylenmediği zaman fâide vermez.

Îmânı kâmil olanlar, bu kelimenin hem sûretine, hem de ma’nâsına sarıldılar. Onlar, onu dilleriyle söylemek sûretiyle zâhirlerini, ma’nâsı ile de bâtınlarını süslediler. Bunlar gibi olmıyanlar ise, bu kelimenin lafzına yapıştılar, ma’nâsını bıraktılar. Böylece bâtınları îmândan nasîb alamadı. Onların kalbleri kapkaranlıktır. Bu sözü söylemek sûretiyle, dünyalık olan maksadlarına erdiler.

Görülmüyor mu, insanlar Lâ ilahe illallah diyor, fakat nefsinin arzu ve isteklerine, paraya ve dünyâya tapıyor. Yarın, kıyâmet gününde Allahü teâlâ, “Ey kulum! Olmıyan şeyi niçin söylüyorsun?” buyurup, “Yalan söyledin” deyince ne cevap vereceksin. Halbuki sen, dünyâ malına ve paraya kulluk ediyorsun. Ey insanoğlu! Niçin Allahü teâlâdan başkasıyla lezzet

alıyorsun? Halbuki bütün herşey O'nun elindedir. O, bütün bu mülklerin sahibidir. Mülkünde istediği gibi tasarruf eder. Âlemde, ancak O'nun dilediği ve O'nun irâde ettiği şey olur. Onun için, O'ndan başkasıyla lezzet alma. Rahmetinden ümid kesme. Çünkü O'nun rahmetinden, ancak kâfirler ümid keserler.

La ilahe illallah dendiği zaman, onun meskeni, mekânı insanda sâdece dil olursa, onun kalbde hiçbir meyvesi olmaz. O zaman insan münâfık olur. Eğer bu kelimenin insandaki yeri kalb olursa, o insan mü'min demektir. Eğer bu kelimenin insandaki yeri rûh olursa, Allahü teâlâya âşık demektir. Onun için, sen dilin ile mü'min olmaktan sakın. Kalbinle mü'min ol. Bu kelime, kıyâmet günü Arasat'ta, "Yâ Rabbî, bununla şu kadar sene beraber oldum. Benim hakkımı tanımadı, hürmetimi gözetmedi" diye senin hakkında da'vâcı olur. Bu kelime, kıyâmet günü lehinde veya aleyhinde şahitlik eder.

Kelime-i tevhîdin ma'nâsının yerleştiği kalbi, hiçbir şey köle ve kul edinemez. Çünkü onun, sâdece Allahü teâlâ ile ünsiyeti vardır. Sâdece O'nun zikri ile mutmain olur. Böyle olunca, kalb başkalarının köleliğinden kurtulmuş olur. Bu bakımdan hürdür. Hür ise, satılamaz ve satın alınamaz. Fakat nefs, şehvetlerine ve dünyâ lezzetlerine meyl edince, her lezzet ve şehvet, onu kendisine köle edinir. O zaman nefs köle durumundadır. Böyle insanlar, Kelime-i tevhîdin ma'nâsını kalblerine yerleştirmeyenlerdir.

Se'âdet ağacı "La ilahe illallah" ağacıdır. Kim onu tasdik dikişi ile diker, ihlâs suyu ile sular, sâlih amel ile gözetirse, onun kökleri sağlam ve sabit olur. Hiçbir şey onu sarsamaz. Yaprakları yeşerir, meyveleri bol ve kat kat olur. Rabbinin izni ile, her zaman meyve verir. Bu ağacın meyvesi; gafletten uyanıklık, tövbe, zühd, vera', tevekkül, teslimiyet ve bâtınî güzel sıfatların hepsidir. Bu ağacı, tekzib ederek diktiğin, riya suyu ile suladığın, kötü ameller ve çirkin işlerle, ahdi bozmak ve emâneti gözetmemek sûretiyle onu zayi ettiğin zaman, onun kökleri sağlam ve sabit olmaz. Yaprakları yeşermez ve meyve vermez. Kökleri parçalanır.

Kim bu ağaca sığınırsa, zafere erişir.

Böyle yapmayan, hüsrana uğrar. Kim bu ağaca bağlanırsa, iki dünyâda mes'ûd ve bahtiyar olur. Kim de buna bağlanmazsa, iki cihanda bedbaht olur. Bu ağacın dallarından bir dala yapışan kimseyi, bu dal, yüksek derecelere kavuşturur. Lâ ilahe illallah öyle bir kelimedir ki, kendisine yapışan kurtulur. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Lâ ilahe illallah deyinceye kadar insanlarla muharebe etmeye emrolundum"** buyurdu.

La ilahe illallah öyle bir kelimedir ki, Allahü teâlânın vahdaniyetini tanımayı sağlar. Onun meyvesi, Allahü teâlânın bir olduğunu ikrârdır. "Ey insanoğlu! Allahü teâlâ seni, tevhîdini bilmen için yarattı. Âlemdeki bütün herşeyi de, senin için yarattı." Ve bunlar arasındaki hayvanları, bitkileri sana hizmetçi kıldı. Yer senin ikâmet etmeni sağlar. Melekler seni muhafaza eder. Güneş sana ışık verir. Hepsi senin için yaratılmıştır. Sen, sâdece Allahü teâlâyı bir bilip, O'na kulluk için yaratıldın, öyleyse bütün mahlûkât, Allahü teâlânın vahdaniyetini ve bir olduğunu kabûl edip, bunu ikrâr için yaratılmıştır. Ey insanoğlu! Allahü teâlâ bütün eşyayı senin için yarattı. Seni de kendisi için yarattı. Sen ise, Allahü teâlânın senin için yarattığı şey ile meşgûl oldun, ni'metin sahibini unuttun. Sana gelen bağış ve lütuflarından faydalandın. Vereni hatırlamadın. Böylece ni'metin şükrünü eda etmedin. Sana verdiği ihsân ve lütuflarının hürmetine riâyet etmedin. Ni'met sahibine şükür, O'nun verdiği ni'mete teşekkür etmektir. Bu da, kendisine verdiği ni'metten dolayı O'na senada bulunmakla olur.

Ey insanoğlu! Sâdece Allahü teâlâ verir, öyleyse, sâdece O'nunla meşgûl ol ve O'na yönel, Bu hâsıl olursa, senin için bütün ni'metler hâsıl olur.

Ey insanoğlu! Allahü teâlâdan başkasına yöneldiğin, onlara iltifât ettiğin müddetçe, "La ilahe illallah" kelimesini söylemeye devam et. Çünkü o, sendeki iyi olmayan şeyleri yok eder. Sana övülen iyi hasletleri getirir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 147

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 97

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 60

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 60

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 196

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 83

7) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 150

8) Lisân-ül-mîzân cild-1, sh. 293

9) Câmi'-ü kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 293

10) Tabakât-ül-evliyâ sh. 102

11) Keşf-üz-zünûn

AHMED-İ NÂMIKÎ CÂMÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ali Nâmıkî Câmî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) Cerîr bin Abdullah'ın (r.a.) soyundandır. Horasan'da yetişen evliyânın en büyüklerinden idi. Horasan'da bulunan Cam kasabasındandır. 441 (m. 1049) senesinde doğdu. 536 (m. 1142) senesi Receb ayında vefât etti. Kabri Meşhed ile Herat arasındaki yolun tam ortasında Türbe-i Câmî bahçesindedir.

Ahmed Câmî hazretleri ümmî idi. Ya'nî okula gitmemişti. Yirmiiki yaşında iken tövbe etmek nasîb oldu. Tövbesini Sîrâc-üs-sâirîn kitabında şöyle anlatır:

"Yirmiiki yaşında idim. Allahü teâlâ bana tövbe etmeyi nasîb etti. Arkadaşlarla yiyip içerdik. Birgün içki getirmek sırası bende idi. Kırk küp içkimiz vardı. Gittim hiçbirinde şarap yoktu. Şaşırdım kaldım. Sonra merkebi alıp şarap bulunan bağ tarafına gittim. Oradaki şarapları merkebe yükledim. Merkep yürümekte inat ediyordu. Yürümesi için şiddetle dövüyordum ki, aniden bir ses işittim. "Ahmed niçin bu hayvanı incitirsin? Onu biz yürütmüyoruz. Arkadaşların özrünü kabûl etmezse, biz kabûl ederiz" diyordu. Hemen yere kapandım ve "Yâ Rabbim, tövbe ettim. Bundan sonra asla şarap içmeyeceğim. Emreyle merkep yürüsün. O insanlara mahcûb olmayayım" dedim. Merkeb yürümeye başladı. Arkadaşların yanına varıp şarabı önlerine koyduğumda, bana sen de iç dediler. Ben tövbe ettim, dedim. Yine de bana içirmek için ısrar ettiler. Aniden kulağıma yine bir ses geldi. "Yâ Ahmed! Ellerinden al, iç ve içtiğin bardaktan onlara da içir" diyordu. Hemen alıp içtim şarap bal şerbeti olmuştu. Allahü teâlânın kudreti ile şarap şerbete çevrilmişti. Orada bulunanlara tattırdım, hepsi tövbe ettiler ve dağıldılar. Dağa çıktım, uzun müddet insanlardan uzak durdum, ibâdet ve nefs terbiyesi ile meşgûl oldum. Nice seneler sonra birgün kalbime "Ahmed! Hak yoluna böyle mi giderler? Kavminden senin üzerinde hakları olan birçok insanı bıraktın" düşüncesi geldi. İnsanların arasına döndüm ve elime bir odun alıp, evvelki şarap küplerini kırmaya başladım. Köyün muhtârına beni şikâyet edip, "Ahmed

delirdi. Şarap küplerini parçalıyor" demişler. Muhtâr bir adam gönderip beni evden çıkardı ve atların bulunduğu ahırda hapseyledi. Ben de ahırın bir köşesine oturup ellerimi başıma koydum ve:

"Katır, şarap küpüyle dâima döner durur.
Ey gönül! Allah için sen de gel bir defa dön"

beytini okudum. Bu sözlerimi işiten ahırdaki atlar, önlerindeki otları yemeyi bırakıp, başlarını duvarlara vurmaya başladılar. Gözlerinden yaşlar akıttılar. Ahırın bakıcıları bu hâli görüp muhtâra haber verdiler. Muhtâr da gelip beni serbest bıraktı ve özür diledi.

Ben yine dağa dönüp gittim. Nice yıllar orada kalıp, ibâdet ve tâat ile meşgûl oldum. Bir taraftan da düşünüyordum. Ba'zı kimselerin üzerimde hakları vardı. Acaba onları nasıl ödeyecektim. Bu düşünceler içindeyken, kalbime şöyle bir nidâ geldi. "Ahmed! Sen, insanı Allahü teâlâya kavuşturan yolda iyi gidiyorsun. Allahü teâlânın lütfuna ve keremine olan tevekkülün sebebiyle, O, senden alacaklı olanların borcunu, nihâyetsiz hazînesinden fazlasıyla ihsân eder. Gerçekte rızıkların hakîkî sahibi de odur..." Bundan sonra Allahü teâlâ, nihâyetsiz ihsân hazînesinden benim üzerimde hakları olanların ve bize muhabbeti olanların her birine, hergün bir batman (7692) gr. buğday verirdi. Şöyle ki, alacaklılar her sabah o bir batman buğdayı kilerlerinde bulurlardı. Bu buğday, o gün evdekilerin hepsine yeterdi. Hattâ misâfirleri gelse, onlara da yeter artardı. Bir zaman sonra, bana verilen ma'nevî bir işâret üzerine tekrar insanlar arasına döndüm ve onlara doğru yolu göstermeye başladım. Sirâc-üs-sâirîn kitabını yazdığım âna kadar 80 bin kişi elimde tövbe etti."

Ahmed Câmî'nin (r.a.) oğullarından Zâhirüddîn Îsâ, babasının elinde 600 bin kişinin tövbe ederek doğru yolu bulduklarını bildirmiştir.

Kendisine sordular ki, "Biz geçmiş velilerin kitaplarını, kerâmetlerini okuyor ve âlimlerden dinliyoruz. Ama sizde meydana gelen hâller çok azında meydana gelmiştir. Bunun sebebi hikmeti nedir?" Buyurdu ki: "Velîlerin çektiği bütün sıkıntıları çektik. Allahü teâlâ onlara ayrı ayrı verdiği kerâmetleri, ihsân ederek, Ahmed'e hepsini verdi. Her dörtyüz yılda, bir Ahmed'e böyle ihsânlarda bulunur ve bu ihsânları da herkes görür."

Nitekim Ahmed Câmî'den dörtyüz sene sonra gelen İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sânî Ahmed Fârûkî hazretlerine de Allahü teâlâ böyle ikramlar, hattâ daha büyük makamlar ihsân eylemiştir. Bu, Allahü teâlânın husûsi bir ihsânıdır, dilediğine nasîb eder. O'nun ihsânı boldur.

Huzûrunda okunan Kur'ân-ı kerîm âyetlerini, üç-dört derece tefsîr ederdi.

Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr hazretlerinin, ibâdet ederken giydiği bir hırkası vardı. Hattâ, bu hırkanın Hazreti Ebû Bekr'e âit olduğu, elden ele, ona kadar gelmiş olduğu da söylenirdi. Ahmed Nâmıkî hazretlerine hırkayı ulaştırması için, Ebû Sa'îd'e (r.a.) ma'nevî bir işâret gelmişti. Ebû Sa'îd'in (r.a.) oğlu Ebû Tâhir hazretleri, babasında bulunan bu mübârek hırkayı taşımak selâhiyyetinin kendisine verilmesini arzu ediyordu. Ebû Sa'îd (r.a.), keşf yoluyla oğlunun bu düşüncesini anlayıp, sizin istediğiniz bu selâhiyyeti başkasına verdiler" buyurdu. Orada bulunanlar bu sözlerle ne demek istediğini anlıyamadılar. Sonra oğlu Ebû Tâhir'e vasıyyet edip buyurdu ki: "Benim vefâtımdan çok yıllar sonra, uzun boylu, şöyle şöyle şekilde, adı Ahmed olan bir genç hânekâhın kapısından girip gelir. Sen de o zaman, talebelerin içerisinde benim yerimde oturmuş olursun. Bu hırkayı muhakkak ona teslim eyle!"

Ebû Sa'îd (r.a.) vefât edip aradan uzun yıllar geçince, Ebû Tâhir (r.a.) bir gece rü'yâsında, babası Ebû Sa'îd'in (r.a.) dostlarıyla birlikte, acele olarak bir yere gittiklerini gördü. Böyle acele ile nereye gittiklerini sordu. Ebû Sa'îd "Sen de gel! Evliyânın kutbu geliyor" buyurdu. O da acele etmek istedi. Fakat o anda uyanıverdi. Ertesi gün Ebû Tâhir (r.a.), talebelerin içerisinde babasının yerinde oturmuş idi. Babasının ta'rîf ettiği şekilde bir genç içeri girdi. Ebû Tâhir (r.a.) geleni hemen tanıdı. Ona çok izzet ve ikramlarda bulundu. Çok hürmet gösterdi. Babasının emânet ettiği hırkayı çok seviyor, bunu başkasına teslim etmenin kendisine çok zor geleceğini düşünüyordu. Bu sırada, gelen genç (Ahmed Câmi), "Ey efendim! Emânete riâyet lâzımdır" deyince, Ebû Tâhir (r.a.) buna sevinip kalktı, Ebû Sa'îd'in kendi elleriyle astığı yerden hırkayı alıp, gelen gencin sırtına giydirdi. Ahmed Câmi hazretlerine gelinceye kadar, evliyâdan 22 kişinin bu hırkayı giydikleri bildirilmiştir.

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri uzun riyâzetler ve mücâhedelerden (nefsin isteklerini yapmamak ve nefsin istemediklerini yapmaktan) sonra, insanlar arasına dönüp, bir taraftan onlara İslâmiyeti anlatırken, diğer taraftan yüzlerce eser yazmıştır. Âlimlerin herbirisi bu kitapları çok beğenmiştir. Çok yüksek velî idi. Bütün mahlûkâta karşı çok merhametli idi. Çok cömert idi. Herkese maddî ve ma'nevî iyilik ederdi. Sıkıntısı olanlar kendisine müracaat ederlerdi.

Büyüklerden Hâce Ebü'l-Kâsım isminde biri vardı. Malı, çok, hayrı da çok idi. Dâima âlimlerin ve velîlerin hizmetlerinde bulunurdu. Geçmiş evliyânın kabirlerini ziyâret eder, mübârek rûhâniyetlerinden feyz alırdı. Hikmet-i ilâhî başına öyle bir hâl geldi ki, bütün malı elinden çıktı. Çok muhtaç bir hâle geldi. Kime gideceğini bilemiyor, kimseden birşey istiyemiyordu. Yaşlı ve zayıf olduğu için, çalışıp kazanması da mümkün değildi. Birgün sıkıntılı olarak câmide oturuyordu. Yaşlı bir zât içeri girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra bir köşede sıkıntılı ve üzüntülü bir hâlde oturan Ebü'l-Kâsım'ın yanına gelip selâm verdi. Bu nûr yüzlü ve çok heybetli bir zât idi. Heybeti Ebü'l-Kâsım'ı kaplamıştı. Ebü'l-Kâsım, selâma cevap verdi. Gelen zât, "Niçin sıkıntılı oturuyorsunuz?" dedi. O da, içinde bulunduğu durumu anlattı. Gelen zât, "Ahmed bin Ali'yi (Ahmed Câmî'yi) tanır mısın?" dedi. Ebü'l-Kâsım, "Evet. Eski dostumdur" dedi. O zât, "Onun yanına git. O, kerâmet sahibi bir kimsedir. Senin derdine derman olur" dedi. Ebü'l-Kâsım, ertesi gün Ahmed Câmî hazretlerinin yanına gitti. Selâm verdi. Ahmed Câmî (r.a.), selâmını alıp, "Ne hâldesin?" buyurdu. O da hâlini anlattı. Ahmed Câmî (r.a.) buyurdu ki: "Kaç gündür seni düşünüyordum. Başına bir iş gelmiş olabileceğini tahmin etmiştim. Fakat sen hiç üzülme, İnşâallah, Allahü teâlâ işini kolaylaştırır. Bir çâresi bulunur. Biz de duâ edelim." Ahmed Câmî hazretlerinin bu güzel sözleri, Hâce Ebü'l-Kâsım'ı rahatlatmıştı. Ertesi gün tekrar Ahmed Câmî'nin (r.a.) huzûruna geldi. Ahmed Câmî (r.a.) onu görür görmez: "Allahü teâlâ senin işini kolaylaştırdı. Senin bir günlük ihtiyâcın ne kadardır?" diye sordu. O da, bir günlük ihtiyâcına yetecek altın miktarını söyledi. Ahmed Câmî hazretleri, "Senin ihtiyâcını şu taşa havale eylediler. Hergün gelir ihtiyâcın kadar altını oradan alırsın" buyurdu. Hâce Ebü'l-Kâsım "Peki efendim" deyip teşekkür etti ve o taşın yanına gitti. Taşın altında bir miktar altın vardı. Onu aldı. Tekrar Ahmed Câmî'nin (r.a.) huzûruna gidip, "Efendim. Ma'lûmunuz olduğu gibi ben ihtiyârım. Çocuklarım da var. Ben öldükten sonra onların hâlleri nice olur?" dedi. Bunun üzerine, "Hıyânet etmemek şartı ile, oğullarından hangisi gelirse, o altını alır" buyurdu.

Hâce Ebü'l-Kâsım, hergün gider ihtiyâcı kadar altını alırdı. Bu hâl, vefâtına kadar devam etti. Vefât ettikten sonra uzun yıllar oğulları gelip oradan altın aldılar, içlerinden biri hıyânet edinceye kadar böyle devam etti. Biri hıyânet edince bir daha o taşın altında altın bulamadılar.

Bir zamanlar, Ahmed Câmî hazretleri Herat'a gitmek istedi. Bu haber tellâllar vasıtasıyla Herat ve civarında yayıldı. Genç-ihtiyâr bütün halk sokaklara döküldü. Herkes, kendisini görmekle şereflenmek, mübârek sözlerini duyabilmek arzusuyla yanıyordu. Bir taht yaptırarak onun üstünde oturmasını ve tahtı da omuzlarında taşımak istediklerini bildirdiler. Kabûl etmedi ise de, çok ısrar etmeleri üzerine çaresizlikten kabûl etti. O zamanda bulunan en büyük velîlerden dört kişi, tahtın kollarından tuttular. Böylece bir saat kadar gittiler. "Tahtı yere koyunuz. Size ba'zı söyleyeceklerim var" buyurdu. İndirdiler, "İrâde nedir, bilir misiniz?" diye sordu. "Siz buyurunuz" dediler, "İrâde, söz dinlemektir" buyurdu. "Böyledir" dediler. "O halde siz atlarınıza bininiz, tahtı da diğerleri taşısınlar. Biz de sizinle aynı hizada bulunmuş oluruz" buyurdu. Onlar da kabûl edip, tahtı başkalarına verdiler. Herkes bereketlenmek için tahta birkaç adım taşırlar, sonra sırayla diğerleri alırdı. Fakat, o kadar insan toplanmıştı ki, çoğuna bu sıra gelmedi. Şehre geldikleri zaman, Şeyh-ül-İslâm Abdullah-i Ensârî hazretlerinin konağına indiler.

Herat şehrinde Abdullah Zâhid isminde bir zât vardı. Senenin oruç tutması caiz olmayan beş günü hâriç, otuz senedir bütün sene boyunca oruç tutardı. Herkes tarafından tanınır, sözleri kıymetli ve dinlenir idi. Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretlerinin Herat'a geldiğini haber alıp, hanımına: "Elbisemi getir. Üstâd Ahmed hazretlerinin büyük velî olduğunu söylüyorlar. O gelmiş. Bakalım hâli nasıldır?" dedi. Hanımı dedi ki; "Eğer onu denemek, imtihan etmek için gidiyorsan sakın gitme ki, o senin zannettiğin gibi değildir. Eğer sohbetinde bulunmak, sözlerinden istifâde etmek niyetin var ise, git ve ne derse riâyet eyle. Eğer söylediklerine uymazsan ziyan edersin." Zâhid, "Haydi elbisemi getir! Sen böyle şeyleri bilmezsin" dedi. Elbisesini giyip, Ahmed Câmi'nin (r.a.) huzûruna gelip, selâm verdi. Ahmed Câmî (r.a.) selâmını aldı ve "Bize selâm vermeye niyet ettiğin zaman, hanımının sana ne söylediğini hatırlıyor muydun? Söz dinler misin?" buyurdu. Zâhid, "Söylenilen söz doğru olduktan sonra niçin tutmayayım, niçin söz dinlemiyeyim" dedi. Bunun üzerine buyurdu ki; "Geri dön. Falan mahalleye git Muhammed Kassâb-ı Mervezî'nin dükkânında, kenarda çengelde asılı olan kuzu etini satın al. Bakkâldan da biraz pekmez ve yağ al. Kendi elinle evine götür. Çünkü hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse kendi ihtiyâcını kendi taşırsa, kibirden uzak olur"** buyuruldu. Eti pişir, tatlıyı da yanına alıp, hanımınla beraber ye. Sonra gusül eyle. Sonra, bir zamana kadar isteyip de elde edemediğin birşey varsa, gel Ahmed Câmi'ye talebe ol. Onun sözünden hiç çıkma!" buyurdu. Zâhid, bana yapamayacağım şeyleri söylüyor. Ben otuz senedir gündüz birşey yemiyorum ki, diye düşündü. Bunun üzerine Ahmed Câmî hazretleri, "Zâhid, neler düşünüyorsun? Haydi! Bunlar kolaydır. Korkma! Eğer bunları yapmak sana çok zor geliyorsa Hâce Ahmed'den (Kendisinden) yardım iste!" buyurdu. Zâhid kalktı ve Ahmed Câmî hazretlerinin söylediklerini yerine getirdi. Eti pişirdiler. Tatlı yaptılar ve yediler. Sonra hamama gidip gusledince, şehrin dört duvarı arasında bulunan şeyler kendisine keşf olunmaya, onları görmeye başladı. Sonra Ahmed Câmi'nin (r.a.) yanına geldi. Ahmed Câmî (r.a.) kendisine buyurdu ki; "Ahmed'in bunda kabahati yoktur. Eğer şehrin dört duvarı içinde olan şeylerin keşfini değil de, dünyânın dört bucağı arasında bulunan şeylerin keşfini isteseydin, elbette o da verilirdi."

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri, Herat'ta bulunduğu sırada, birgün Abdullah-i Ensârî'nin (r.a.) konağına da'vet ettiler. Ahmed Câmi'nin hizmetçisi, yola çıkmaları için ayakkabılarını önüne koydu. Ahmed Câmî hazretleri, "Bir saat beklememiz îcâb ediyor. Bir iş var" buyurdu. Beklediler. Bir saat sonra, bir Türkmen, hanımı ve yanlarında 12 yaşlarında bulunan oğulları ile geldiler. Bu çocuğun babası dedi ki, "Efendim! Allahü teâlâ bize çok mal verdi. Bundan başka çocuğumuz yoktur. Bu da a'mâ olup gözleri görmemektedir. Her tarafı gezdirdik. Gitmediğimiz

doktor kalmadı. Fakat hiç birisi bir çâre bulamadı. Biz biliyoruz ki, siz Allahü teâlâya her ne duâ ederseniz cenâb-ı Hak lütfedip kabûl eder. Eğer, çocuğumuzun göz nûruna kavuşması için duâ ederseniz çok bahtiyar oluruz. Tek gözleri açılsın, îcâb ederse bütün malımızı feda etmeye hazırız, ihsân ederseniz, lütfederseniz çok seviniriz. Eğer bu arzumuz yerine gelmezse, üzüntümüzden mahvoluruz." Ahmed Câmî hazretleri bu sözleri dinledikten sonra, "Nasıl olur? Ölüleri diriltmek, cild hastasını iyi etmek Îsâ aleyhisselâmın mu'cizesi idi. Bu hâlde Ahmed kim olur ki, bu hastalığın tedâvisini benden istiyorsunuz?" buyurdu. Sonra ayağa kalkıp yürümeye başladı. Biraz sonra, "Biz ederiz biz" dedi. Orada bulunan herkes bu sözü işittiler. Fakat birşey anlayamadılar. Bundan sonra hemen geri dönüp bir yere oturdu ve "O çocukcağızı bana getirin" buyurdu. Getirdiler, iki mübârek başparmağını çocuğun iki gözüne sürüp, "Azîz ve celîl olan Allahü teâlânın izni ile açılın" buyurdu. O anda çocuğun gözleri açıldı. Parlak ve görür oldu. Bundan sonra orada bulunan ileri gelenler dediler ki; "Efendim, birinci defa "Ölüleri diriltmek ve cild hastalarını iyi etmek mu'cizesi Îsâ aleyhisselâma âittir. Kendiniz için, bu yolda Ahmed kim olur ki?" dediniz. Daha sonra da "Biz ederiz biz" dediniz. Bu iki sözünüz arasındaki irtibâtı anlıyamadık. İzah buyurur musunuz?" Bunun üzerine Ahmed Camî hazretleri şöyle anlattı: "Evvelki söz kendime âit idi. Bundan başkasını diyemezdim. Ama sonradan bana şöyle ilham ettiler: "Ey Ahmed! Ölüleri, Îsâ aleyhisselâm mı diriltti? Dilsizleri ve cild hastalarını o mu iyi etti? Biz ederiz biz. Geri dön. O çocuğun gözlerinin açılması için seni sebeb kıldık." Bu söz kalbime öyle ilham olundu ki, ağzımdan da çıkıverdi O söz ve fiillerin hepsi Allahü teâlâdan idi. Ahmed'i (Beni) sadece vâsıta kıldı."

Birgün Herat'ta bulunan ba'zı âlimler, Ahmed Camî hazretlerine geldiler. Aralarında sohbet ederlerken, söz ma'rifet ve tevhîd konusuna gelince Ahmed Camî (r.a.), "Siz ma'rifet ve tevhîd hakkındaki sözleri taklid ile söylüyorsunuz" buyurdu. Onlar, "Nasıl olur. Bizim her birimizin zihninde, Allahü teâlânın varlığına binlerce delîl vardır. Siz ise bizim bunları taklid ile söylediğimizi söylüyorsunuz" dediler. Onlara, "Eğer her biriniz onbin delîl hıfzetse, yine mukallidsiniz" buyurdu. "Bize bu sözünüzün doğru olduğunu isbât edebilir misiniz?" dediler. O da, hizmetçiye bir leğen ve üç tane inci getirmesini emretti. Ahmed Câmî (r.a.) incileri leğendeki suyun içine bıraktı ve "Her kim sözünde sâdık ise, leğenin yanına gelip Bismillâhirrahmânirrahîm dese, bu üç inci tanesi bir tane olur" buyurdu. Onlar, "Bu şaşılacak bir şeydir" dediler. Ahmed Câmi "Siz deyiniz! Sıra bana gelince ben de söyleyeceğim" buyurdu. Onlar, sıra ile dediler. İncilerde herhangi bir değişiklik olmadı. Sıra kendisine gelince, leğen üzerine gelerek "Bismillâhirrahmânirrahîm" dedi. O üç tane inci leğen üzerinde yuvarlanmaya başladı. "Allahü teâlânın izni ile durunuz!" deyince inciler durdu. Birbirine karıştı ve deliksiz bir tane inci oldu. Hepsi hayret ettiler.

Ahmed Câmî hazretleri şöyle anlatıyor: Bir zaman nefsim benden zerdali istedi. "Bir yıl oruç tutarsan zerdali veririm" dedim. Nefsim bunu kabûl etti. Bir yıl oruç tuttum. Bir yıl, tamam olunca nefsim bana seslenip, "Ben hizmetimi bitirdim. Sen de verdiğin sözü yerine getir!" diyordu. Babamdan miras kalan bir bağım vardı. Oraya gittim. Bağda bir hayvan öldürülmüş ve karnı deşilmişti. Mi'desinde çiğnenmeden yutulan zerdaliler vardı. Onlardan bir tane alıp temizledim. Nefsim feryâd edip, "Senin bana vermeyi söz verdiğin zerdali böyle hayvan mi'desinden çıkarılan zerdali değil idi" dedi. Ben "Bu da zerdalidir. Eğer i'tirâz edersen, bunu da vermem" dedim. Nefsim kabûl etmedi. "Tek bana bunu verme! Başka birşeyde istemem dedi. Sonra birkaç tane daldan koparark elime aldım. Dostum Ebû Tâhir'in (r.a.) yanına vardım. Getirdiğim zerdalileri önüne koydum. Bana "Ahmed! Bize vakıf zerdalisi mi getirdin?" dedi.

"Vakıf değildir. Kendi ağacımdan, kendi elimle toplayıp getirdim" dedim. "Vakıf zerdalisi getiriyorsun, sahibiyim diye bize veriyorsun, bizi görmüyor sanıyorsun" dedi. Ben edebsizlik olmasın diye susuyordum, içimden de Allahü teâlâya münâcaat edip, "Yâ Rabbî! Sen de biliyorsun ki, bu zerdalileri, babamdan bana miras kalan bağdaki kendi ağacımdan toplayıp getirdim. O ise vakıf zerdalisi olduğunu söylüyor. Bu işin doğrusunu onun kalbine ilham eyle!" dedim. Biraz sonra Ebû Tâhir oğlunu çağırıp, "Git, kendi süründen bir koyun getirip kes. Açlık Ahmed'in başına ve beynine vurmuş, ne söylediğini bilmiyor. Vakıf zerdalisini, kendi malı sanıyor. Çorba ve et pişirsinler" dedi. Bunlar olurken ben oturuyordum. Çorba ve eti pişirip getirdiler. Benim gönlüme, bu etten ve çorbadan yememek geldi. Çünkü helâl değildi. Sâdece kuru ekmekten yedim. Ebû Tâhir "Niçin yemiyorsun?" dedi. "Böyle hoşuma gidiyor" dedim. Israr etti. Gönlüme gelen ilhamı anlattım. Oğlunu çağırıp, koyunu nereden getirdiğini sordu. Oğlu, "Sürü uzak gitmişti. Siz acele istediğiniz için, eti falan kasabtan aldım" dedi. Kasabı çağırdılar. Kasab dedi ki, "Bu koyunu bekçi haksız olarak bir yerden almış. Bana getirdi. Ben de kestim. Yarısını bekçi alıp gitti. Diğer yarısını da, oğlunuz gelince ona sattım" dedi. Bu hâl anlaşılınca, Ebû Tâhir başını önüne eğdi. Ben de kalkıp yakında bulunan mağaraya gittim. Orada bana bir ağlama hâli geldi. "Yâ Rabbî! O etin durumunu ona gösterdin. Zerdalinin de durumunu ona ihsân eyle" diye münâcaatta bulundum. Bu sırada Ebû Tâhir mağaraya geldi. Arkasından Hızır (a.s.) geldi ve "Ey Ebû Tâhir! Ahmed'in malına vakıf dersin. Şüpheli ete helâl dersin. Bunu kimden öğrendin? Ahmed'in mertebesi çok yüksektir" buyurdu. Ebû Tâhir o zaman mes'eleyi anlamış oldu.

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri, Miftâh-ün-necât isimli kıymetli eserinde buyuruyor ki, "Ehl-i sünnet ve cemâatten olmanın şartları hakkında çok mes'eleler vardır. Bu mes'eleleri bilmek, namazı, orucu, haccı bilmek gibi farzdır. Bunlar öyle farzdır ki, i'tikâd doğru olup da, namazda, oruçta ve diğer ibâdetlerde bir noksanlık olursa ve bu noksanlık kasden olmazsa affedilebilir. (Eğer affolunmazsa, insan Cehenneme girse bile, sonunda yine kurtulur.) Fakat, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında bir sarsıntı olursa, bid'at sahibi olunmuş olur. Ve bid'at sahibini de Allahü teâlâ affetmez. İ'tikâdda bid'at sahibi olan bir kimseye azâb vâcib olur. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdına çok sarılmak ve bid'atten çok sakınmak lâzımdır. Bu sözlerimizin senedlerini de bildirelim ki, söylediklerimiz boş söz zannedilmesin. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki:

"Allahü teâlâ, halifelerime rahmet etsin." Denildi ki, "Yâ Resûlallah, sizin halîfeleriniz kimlerdir?" **"Sünnetimi ihyâ edenler ve onu Allahü teâlânın kullarına öğretenlerdir"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Hüreyre! Sen insanlara benim sünnetimi öğret ki, kıyâmet gününde senin için parlak bir nûr olsun, önce ve sonra gelenler sana gıbta etsin."** Yine buyurdu ki: **"Ben insanlarla, onlar "La ilahe illallah" diyene kadar savaşmakla emrolundum. İnsanlar bunu** (Kelime-i tevhîdi) **söyleyince, benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Ancak İslâmiyetten doğan haklar bundan müstesnadır. Onların hesapları ise** (kalblerindekini bilen) **Allahü teâlâya âittir."** Yine buyurdu ki: **"Ümmetim yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Bunların yalnız biri Cennete girecek, ötekilerin hepsi Cehenneme gidecektir."** Yine buyurdu ki: **"Şefaatim, Kelime-i şehâdeti ihlâs ile söyleyen, dili kalbini, kalbi de dilini tasdik eden kimse içindir."** Bu tür haberler çoktur. Daha fazlasını söylersek söz uzar. Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân etmiş olan mü'min ve i'tikâdı düzgün bir kimseye bu anlattıklarımız yeter. Eğer buna imânı yoksa, onun sünnet ve cemâat ile zâten alâkası yoktur. Biliniz ki, Ehl-i sünnet ve cemâatin mes'eleleri (alâmetleri)

çoktur. Ama onun esâsı ve kaidesi on mes'eleye dayanır. Bu on mes'eleyi mutlaka bilmek lâzımdır.

Ebü'l-Hasen bin Ali'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **"Sünnet ve cemâat üzere olana, Allahü teâlâ her bir gün için, bin nebi sevâbı yazar ve her bir gün için, ona Cennette bir şehir bina eder. Kaldırdığı ve koyduğu her adım için ona on iyilik yazar. Cemâat ile namaz kılana, her bir rek'ati için bir şehid ecri** (sevâbı) **yazar."** Eshâb-ı Kirâm, (aleyhimürrıdvân) dediler ki, "Yâ Resûlallah! Bir kişinin sünnet ve cemâat, üzere olduğu ne zaman (ne ile) bilinir?" buyurdular ki; **"Şu on haslet kendisinde mevcût ise** (o kişinin Ehl-i sünnet ve cemâat üzere olduğu) **bilinir. 1. Cemâati terk etmez, 2. Eshâbımı söz ile kötülemez, sövmez. 3. Bu ümmete** (Müslüman ümmete) **kılıçla karşı çıkmaz. Kılıç çekmez. 4. Kaderi tekzîb etmez** (kadere inanır), **imânda şüphe etmez, 6. Allahü teâlânın dininde münazaa** (i'tirâz, münâkaşa) **etmez, 7. Ehl-i kıble olarak ölen kimsenin cenâze namazını kılmayı terk etmez, 8. Tevhîd ehli bir kimseye günahı sebebi ile** (büyük bir günah işlese bile) **kâfir demez, 9. Seferde ve hazerde** (mukim iken ve yolcu iken) **mest üzerine meshi terk etmez, 10. İyi veya günahkâr olan İmâmın arkasında namaz kılar ve cemâati terk etmez. Bu hasletlerden birisini terkeden, sünnet ve cemâati terketmiş olur."** Gerek hadîs-i şerîfler ile bildirilen, gerek din imamlarımız tarafından Ehl-i sünnet şiârı olarak, Selef-i sâlihînden bize ulaşan bu on haslete sahip kimsenin, Ehl-i sünnet ve cemâatten olduğu anlaşılır. "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" diyen kimsenin, erkek olsun kadın olsun, iyi olsun kötü olsun, mü'min olduğu kabûl edilir. Ona kız verilir ve onunla evlenilir. Ona mü'minlerden mîrâs düşer. Onun mirası da mü'minlere düşer. Ona mü'minlere âit hükümler tatbik edilir. Vefât ettiği zaman cenâze namazı kılınır. Mü'minlerin kabristanına defn olunur. Eğer Kelime-i şehâdeti kalbi ile de tasdik ederek gönülden söyleyip ve bu hâl üzere Allahü teâlâya kavuşmuş ise, onun yeri Cennettir. Eğer kalbten söylememiş ise, münâfık olur. Zâhire göre şehâdet söylediği için, onu mü'minlerin ahkâmına tâbi tutarlar. Eğer nifak üzere Allahü teâlânın huzûruna varırsa, onun yeri derk-i esfel (Cehennemin en aşağı derecesi) olur. Şöyle ki, Nisa sûresinin 145. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Muhakkak ki münâfıklar, Cehennemin en aşağı tabakasındadırlar** (Cehennemin dibindedirler)**..."** buyuruldu.

Kelime-i şehâdeti söyleyen bir kimseye, töhmet (zan) ve taassub (husûmet) ile, "Mü'min değildir" demek için kimseye müsâade verilmemiştir. Nitekim Nisa sûresinin 94. âyet-i kerîmesinde meâlen; **".... Size İslâm selâmı veren kimseye. Dünyâ hayatının geçici ni'met ve menfaatine göz dikerek sen mü'min değilsin demeyin..."** buyuruldu. Öyle ki, Kelime-i şehâdet söyleyenlerin hepsini mü'min kabûl etmelidir. Büyük günâhları varsa, bu sebeple kendilerine küfür ve nifak damgasını vurmamalıdır. Kendi îmânında ve onların îmânında şüphe etmemelidir. Çünkü Allahü teâlâ, günahkârları mü'min olarak isimlendirdi ve Nûr sûresi 31. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"..... Ey mü'minler! Hepiniz Allahü teâlâya tövbe ediniz ki, dünyâ ve âhıret saâdatine kavuşasınız"** buyurdu: Âsîlere tövbeyi emreden (olanların îmânını kabûl eden) Allahü teâlâya muhalefet etmek uygun değildir. Allahü teâlânın bu emrinde şüphe etmek ve bunu red etmek de asla caiz değildir. Mü'minlerin sözünü ve şehâdetini red etmek ve onları yalancı zannetmek de hiç uygun değildir. Çünkü ateşperest, putperest, yahudi gibi küfür, şirk ve dalâlet ehli bir kimseden bu Kelime-i şehâdeti işiten bir mü'min bunu işittiğine dâir şâhidlik ederse, bütün İslâm kadıları, o kimsenin müslüman olduğuna hükmederler." Yine Miftâh-ün-necât isimli kitabında yazılı bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hazreti Ali'ye buyurdu ki: **"Yâ Ali! Altıyüzbin koyun mu istersin, yahut altıyüzbin altın mı**

veyahut altıyüzbin nasihat mı istersin?" Hazreti Ali dedi ki, "Altıyüzbin nasihat isterim." Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şu altı nasîhata uyarsan, altıyüzbin nasîhata uymuş olursun. 1. Herkes nafilelerle meşgûl olurken, sen farzları ifâ et. Ya'nî farzlardaki rüknleri, vâcibleri, sünnetleri müstehabları ifâ et. 2. Herkes dünyâ ile meşgûl olurken, sen Allahü teâlâyı hatırla, ya'nî din ile meşgûl ol, dine uygun yaşa, dine uygun kazan, dîne uygun harca. 3. Herkes birbirinin ayıbını araştırırken, sen kendi ayıplarını ara. Kendi ayıplarınla meşgûl ol 4. Herkes dünyâyı i'mâr ederken, sen dinini i'mâr et, zînetlendir. 5. Herkes halka yaklaşmak için vâsıta ararken, halkın rızâsını gözetirken, sen Hakkın rızasını gözet. Allahü teâlâya yaklaştırıcı sebep ve vâsıtaları ara. 6. Herkes çok amel işlerken, sen amelinin çok olmasına değil, ihlâslı olmasına dikkat et."**

Ahmed Câmî hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır:

Enîs-üt-Tâbiîn, Sirâc-üs-sâirîn, Ravdat-ül-müznibîn ve Cennet-ül-müştakîn, Bihâr-ül-hakîka, es-Sırr-ül-mektûm, Misbâh-ül-ervâh, Miftâh-ün-necât (Bu kitâb Farsçadır ve İhlâs Vakfı tarafından neşredilmiştir), Divân.

Ahmed-i Nâmıkî Câmî, Miftâh-ün-necât kitabında buyuruyor ki: Tövbe, müslüman olsun olmasın, her akıllı kimsenin ihtiyâcı olan bir şeydir. Bir iş yapan ve onun kötü olduğunu gören herkesin pişman olup tövbe etmesi vâcib olur. Tövbe etmezse, kendine zulüm etmiş olur. Allahü teâlâ Hucurât sûresi onbirinci âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki; **"Ey îmân edenler! Bir kavim, diğer bir kavimle alay etmesin. Olur ki, alay edilenler Allah** i**ndinde alay edenlerden daha hayırlıdır. Kadınlar da, diğer kadınlarla alay etmesinler! Olur ki, alay edilen, eğlenceye alınan kadınlar, kendilerinden daha hayırlıdırlar. Birbirinizi ayıplamayınız ve birbirinizi kötü lakablarla çağırmayınız. Bir kimse îmân ettikten sonra, fâsıklık ne çirkin bir addır. Kim ki bu menâhiden** (yasak edilen şeylerden) **tövbe etmezse, işte onlar zalimlerdir."** insanlar ya zâlim, veya tâib (tövbe edici) olur denildi. Tövbe etmiyen zâlimdir. Tövbe etmiyen insanlar, kendilerini zulme ve fitneye attılar. Cenâb-ı Hak ile anlaşmaya sâdık kalmadılar ve ahde vefa etmediler. Bu sebeple, insanların çoğu zâlim oldular. Tevbe sûresi 111 ve 112. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruluyor ki: **"Muhakkak ki Allahü teâlâ mü'minlerden nefslerini cihâda, mallarını sadaka ve infâka sarfedenlere, karşılığında Cenneti vermekle,** (bunları onlardan) **satın aldı ki, onlar Allah yolunda cihâd ederler, öldürürler, öldürülürler. Onlara va'd olunan Cennet haktır ki, Tevrat, İncîl ve Kur'ân'da sâbitdir. Kim ki, Allahü teâlâdan sevâb taleb ederek cihâdda ahdine vefa ederse, niyetinde ihlâs üzere olup, riya ve şöhretten kaçınırsa, Allahü teâlânın va'd-i kerîmiyle olan mübâyeaya** (alış-verişe) **mesrûr olur. Sevinin ki, bu alış-veriş sizin için büyük bir saadettir."**

"Şirk, nifak ve ma'siyetlerden (günâhlardan) **tövbe edenler, Allahü teâlâya itaat edip, ihlâs ile ibâdet edenler, genişlikte de darlıkta da Allahü teâlânın ni'metlerine hamd edenler, oruç tutanlar,** (ve Allah yolunda cihad edenler, ilim öğrenenler), **rükû' ve secde edenler** (beş vakit namazı şartlarına uygun olarak kılanlar), **iyiliği** (Allahü teâlâya îmân, tâat ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine tâbi olmayı) **emredenler, kötülükten** (küfür ve masiyetlerden) **nehyedenler, Allahü teâlânın ahkâmının, emirlerinin hududunu koruyan ve riâyet edenler var ya, işte bu güzel sıfatlarla vasıflanmış olan mü'minleri Cennet ile müjdele."**

Tövbenin, belirli bir vakit ve şarta ihtiyâcı yoktur. Bütün insanların ise tövbeye ihtiyâcı vardır. İnsanların en iyisi enbiyâdır (nebiler ve resûllerdir). Onlardan biri de Yahyâ (a.s.) idi ki, onun hakkında âyet-i kerîmede meâlen; **"O, kavminin efendisi ve nefsini şehvetten hapsedicidir."** buyuruldu (Âl-i İmrân-39). Bununla beraber yine, onlara da istiğfar vâcib olmuştur. İnsanların en üstünü olan peygamberler tövbeye ihtiyâç duyarsa, kimin haddîne düşer ki, tövbeye ihtiyâcı olmadığını söylesin. İnsanların en iyisi olan Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: "Kalbimde (envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) perde hâsıl oluyor. Bunun için her gün, 70 kerre istiğfar ediyorum." Ve yine buyurdu: "Allahü teâlâya hergün yüz kerre istiğfar ediyorum." A'râf sûresi 23. âyet-i kerîmede Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki; "Âdem (aleyhisselâm) ile Havva dediler ki, "Yâ **Rabbî! Biz kendimize zulmettik. Eğer sen bizi mağfiret ve bize merhamet etmezsen, biz ziyan edenlerden oluruz."** Allahü teâlâ, Ahkâf sûresi 15. âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki; **"İnsan kırk yaşına girdiği zaman şöyle demiştir: Yâ Rabbî! Senin râzı olmadığın her şeyden tövbe edip sana yöneldim. Dînimi senin için hâlis edenlerdenim ve senin emrine mutî'lerdenim** (itaat edenlerdenim)**."** Yûsuf sûresi 97. âyet-i kerîmede meâlen bildirildiğine göre, oğulları Ya'kûb aleyhisselâma, **"Ey bizim babamız! Allahü teâlâdan bizim için günahlarımızın mağfiretini iste. Gerçekten biz günahkârlardan olduk dediler"** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Tahrîm sûresi 8. âyet-i kerîmede bütün mü'minlere hitaben meâlen buyuruyor ki; **"Ey îmân edenler! İşlediğiniz günahlara, ölünceye kadar bir daha işlememek üzere nefsine nasihat eden tâibler** (tövbe edenler) **gibi- Allahü teâlâya tövbe edin!..." Tâiblerin** (tövbe edenlerin) **makamı, bütün makamların en faziletlisi ve üstünüdür. Hakîkî tâib, cenâb-ı Hak katında** (indinde) **bütün halkın en azîzi, en kıymetlisi ve en sevgilisidir."**

Allahü teâlâ onlar hakkında, Bekâra sûresinin 222. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: **"Allahü teâlâ,** (günahlarına) **tövbe edenleri ve fevahişden** (pisliklerinden) **temizlenenleri sever."** Tövbe, bütün mü'minlere farzdır. Nûr sûresi 31. âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz! Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz"** buyuruluyor. Yûnus sûresi 63. âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Evliyâ) **onlardır ki, Allahü teâlâya îmân edip, O'na muhalefet etmekten sakınırlar"** buyuruldu. Felah ve kurtuluşların hepsi tövbededir. Her farzın belli bir vakti vardır. Namaz, oruç, abdest, gusül, zekât, hac ve benzeri ibâdetlerin hepsinin vakitleri ve şartları vardır. O vakit gelmezse, o farz ilgili kimseye farz olmaz. Halbuki, zâhiren ve bâtınen her verdiğin nefes için tövbe ve istiğfar sana vâcib olur. İnsanların en büyüğü (iyisi, kıymetlisi) olan Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey insanlar! Allahü teâlâya tövbe ve istiğfar ediniz. Zîrâ ben, günde yüz kerre Allahü teâlâya tövbe ediyorum."** Ekseriya insanın her verdiği nefeste bir günah bulunur. Bilhassa dünyâya rağbet edenler için bu böyledir. Bunlar dünyâyı severler. Dünyâyı sevenler, her günahın başındadırlar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâya düşkün olmak, günahların başıdır."** Gerçekten bil ki, bir gündüz ve gece 24 saattir, insan, her saatte ortalama bin nefes verir. 24 saatte insandan 24000 nefes çıkar. Bu nefesleri dünyâya rağbet ve dünyâ sevgisi için verince, hepsi ma'siyet (günah) olur. Hergün onun hesabına 24000 günah yazılır. O, bunu bilmez, farketmez. Hâl böyle olunca bak ki, istiğfar (tövbe) yapmak lâzım mı, değil mi? insan tövbe edince ve tövbenin şartını yerine getirince, onun bütün nefesleri tâat (ibâdet ve sevâb) olur. Şimdi bu sermâye, eğer bu zahmete değerse, tövbenin şartını yerine getirirsin. Dinle ki, tövbenin şartı nedir? Tövbenin şartı üç şeydir. Pişmanlık, dil ile özür dilemek

(istiğfar) ve beden ile günahtan kaçınmak (terk). Tövbenin aslı (kökü) bu üç şeyin hakîkatindedir. İhlâs ve doğrulukla bunları yerine getiren kimse cenâb-ı Hakkın evliyâsından bir velî olur. Sıddîklardan bir sıddîk ve ebdâllerden bir ebdâl olur. Çünkü herşeyin anahtarı tövbedir. Bütün dostlukların başı tövbedir. Nitekim hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Cenâb-ı Hakka, tâib** (tövbe sahibi) **gençten daha sevgilisi yoktur."** O genç, kendi nefsî arzusunu kontrol altına alır, cenâb-ı Hakkın rızâsını kendi hevesine tercih eder. İşte onun kavuştuğu iyi saadet ve iyi talih budur. Hem cenâb-ı Hak indinde ve hem bütün mahlûkat nazarında onun sahip olduğu üstün (izzetli) huy budur. Gökte melekler, havada kuşlar, denizde balıklar, çöllerde, sahralarda ve denizlerde vahşî hayvanlar, aşağıda ve yukarıda bulunan bütün yaratıklar hepsi onu sever ve ona yakın olmak isterler. Onun dileğini cenâb-ı Hak yaratır, ihsân eder.

Hikâye: Fudayl bin Iyâd (r.a.), yol kesici iken tövbe etti. Malları sahiplerine geri verdi. Bir yahudi geriye kaldı, fakat Fudayl'ın ona verecek birşeyi yoktu. Yahudiye dedi ki, "Hiç malım kalmadı ki seni hoşnut edeyim, bana hakkını helâl et." Yahudi dedi ki, "Ben, bana mal vermediğin müddetçe helâl etmemeğe yemîn ettim." Fudayl, "Eğer benim verecek birşeyim olsaydı, seninle böyle konuşmazdım" dedi. Yahudi "Elini şu elbisenin altına sok, orada bir kese altın vardır. Onu çıkar bana ver ki, yemînim yerine gelsin de, hakkımı sana helâl edeyim" deyince, Fudayl (r.a.) elini o elbisenin altına soktu ve bir avuç altın çıkardı ve ona verdi. Yahudi dedi ki, "Bana İslâmı arzet (bildir)". Ben Tevrat'ta okudum ki, ümmet-i Muhammed'den doğru ve ihlâs ile tövbe edenin elinde toprak altın olur. Ben senin bu söylediğinde doğru olup olmadığını bilmek istedim. Bu elbisenin altında hiç altın yoktu. Bildim ki Muhammed'in (a.s.) dîni hakdır ve senin tövben haktır (gerçektir)." Bunu söyledi ve onun elinde müslüman oldu. Bunun gibi vak'a (olay) çoktur. Tövbe, öyle herkesin değerini bileceği bir sermâye değildir. Tövbe, insanların kurtuluşudur. Gönlün hayatı ve canın besinidir (gıdasıdır). Âhıretin meyvasıdır. Mü'minin sürûrudur. Günahlar demetinin şifâsıdır. Hastaların yarasının merhemidir. Düşenlerin yapışacağı iptir. Yolunu kaybetmişlerin rehberidir. Söz dinleyicilerin işitme anahtarıdır. Konuşanların sözünün sıdkıdır. Müstekim olanların istikametinin (doğruluğunun) adımıdır. Sâlihlerin basiret nûrudur. Allahü teâlânın azâbından korkanların korkusunun istirahatıdır. Reca' sahiplerinin ümidinin müjdecisidir. Nitekim cenâb-ı Hak, Yûnus sûresi 63. âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Evliyâ) **onlardır ki, Allahü teâlâya îmân edip, O'na muhalefet etmekten sakınırlar"** buyurdu. Yine Yûnus sûresi 64. âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurulmaktadır: **"Onlar için dünyâ hayâtında** (Kur'ân-ı kerîm ile)**, âhırette** (ihsân ile) **müjdeler vardır. Allahü teâlânın kelimelerinde** (sözlerinde, va'dlerinde) **hiçbir değişme yoktur, İşte bu müjde, en büyük kurtuluştur."** Şimdi sözün başına dönelim: Tövbenin şartı nedir? Tâib (tövbe edici) nasıl yaşamalıdır ki, tövbe makamı doğru olsun? Ve, bu sözü geçen makamlara ulaşsın. Bunları anlatalım: Tâibin önce cenâb-ı Hakkın emrini gözetip, Tövbeyi cenâb-ı Hakkın kitabında bildirdiği gibi yapması gerekir. Allahü teâlâ, Tahrîm sûresi sekizinci âyet-i kerîmede meâlen; "Ey îmân edenler! Günahlarınızdan, Allahü teâlâya tövbe-i nasûh ile (ölünceye kadar bir daha günah işlememek üzere, nefsine nasihat veren tövbe ediciler gibi) tövbe edin!..." buyurmaktadır. Rivâyet edildi ki, âyet-i kerîmede bildirilen tövbe-i nasûh, kulun geçmişte işlediği günaha pişman olması ve bundan sonra da o günaha dönmemeye kat'î olarak karar vermesidir. Yine bildirildi ki, tövbe-i nasûh dört şeyi kendinde toplar. 1. Lisan (dil) ile istiğfar, 2. Günahı işleyen a'zâ ile günahı terketmek (pişman olmak), 3. Bu günahı bir daha hiç işlemeyeceğine kat'î olarak karar vermek, 4. İnsanı günah işlemeye sevkeden kötü arkadaşlardan uzaklaşmaktır. Kalb pişman olmalı, dil duâ etmeli, yalvarmalı, a'zâ da günahdan çekilmelidir. Nasûh'un yaptığı tövbe gibi tövbe etmelidir. Üstâd İmâm Ebû Bekr Surbânî'nin (r.a.) tefsîrinde yazıyor ki, "Bu

Nasûh, yol kesicilikten tövbe etmiş bir kimse idi. Tövbe edip herkesin hakkını geri verdi. Herbirini hoşnut etti. Hiç malı kalmadı. Biri gelip hakkını istedi üzerindeki peştemalı çıkardı. Orada bir akarsu vardı. O akarsuyun içine oturdu. Peştemalı o kimseye verdi. Allahü teâlâ bize bildirdi ki; Tövbeyi, Nasûh'un yaptığı gibi yapınız. Ve her alacaklınızı mümkün olduğu kadar hoşnut ediniz. Geriye kalanı, ben kendi hazinelerimden hoşnut ederim." Her makama göre ayrı ayrı tövbe etmek lüzumunu çok iyi bilmelidir. Âsî olanın işlediği günaha tövbe etmesi lâzımdır. İtaat edenin, bu hâlini üstün (iyi) görmekten tövbe etmesi gerekir. Ayrıca, Kur'ân-ı kerîm okuyanların ucubdan (kendini beğenmekten), âlimin hasedden, doğru yolda olanın, bu hâlini kendinden bilmekten ve bütün insanların her husûsta benlik his ve düşüncelerinden tövbe etmesi lüzumu hiç unutulmamalıdır. A'zâları ile günah işleyip, sonra tövbe etmek, gözü, kulağı, dili muhafaza etmek zor değildir. Fakat böyle olmakla beraber, tâiblerin derecesine kavuşmak da kolay olmamaktadır. Zira tövbe edenin, hiçbir nefesini zayi etmemesi gerekir. Kendi gönül kıblesini, kötü işlerine bakmaya yöneltip "Ne yaptım? Söylediğim ne oldu?" gibi düşüncelerle ve insaf gözüyle hareket etmelidir. "Efendisine hizmette kusurlu olana mükâfat verilir mi? Azâbı ve cezası nasıl olur?" diye düşünüp, Cehennem azâbına düşmekten korkması gerekir. Bunları düşündükçe, nedamet ateşi gönlünde yükselip, gönlü yana ve gözleri yaşlar döke ve dili feryâd ede... Vücûdu eriye, gözünü gerekmeyeni görmekten, kulağını gerekmeyeni işitmekten, dilini söylememesi gerekeni söylemekten muhafaza ede. Kötü arkadaşı terk ede. Gidilmemesi gereken yerlere gitmekten, alınmaması gerekeni almaktan sakına. Bütün a'zâlarını, kulluk bağı ile bağlı kıla. Hoşnut edebileceği her hasmını hoşnud ede. Tam hasret ve nedametle ve kalbinde tam bir korku ile devamlı, acaba benim bu hatâ ve zulümlerim affolur mu, yoksa affolmaz mı? Bana ne muâmele yaparlar? Af mı ederler, yoksa azâb mı ederler? diye düşüne. Bir nefesini korkuyla, diğer nefesini ümidle geçire. Gece-gündüz Allahü teâlânın işiyle meşgûl ola. Her vakitte dilini Allahü teâlânın zikri ile ıslata. Bilhassa ba'zı zamanlarda yapılacak ibâdetlerin husûsiyeti vardır. Nitekim Allahü teâlâ Tâhâ sûresi yüzotuzuncu âyet-i kerîmede meâlen; **"... Rabbinin** (celle şânüh) **tevfîk ve hidâyetine hamd edici olduğun hâlde, güneşin doğmasından önce** (sabah namazını)**, güneş batmazdan önce** (ikindi namazını)**, gecenin bir kısım saatlerinde** (akşam ve yatsı) **namazlarını ve gündüzün etrâfında da** (öğle) **namazını kıl ki, Allahü teâlâ senden râzı ola"** buyurmaktadır. Yine Nûr sûresi otuzaltıncı âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki; **"...** (O mescidlerde)**, sabah ve akşam Allahü teâlâyı tesbih ve farz namazlar eda olunur."** Yine Bekâra sûresinin 238. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruluyor ki; **"Farz namazları, vakitlerine, şartlarına ve erkânına riâyetle eda etmeye devam ve muhafaza edin. Hâsseten salât-ı vüstâya dikkat edin."** Salât-ı vüstâ, beş vakit namazdan birisidir ki, hangisi olduğu hakkında çeşitli rivâyetler vardır. Ba'zı âlimler dediler ki, salât-ı vustâ, beş vakit namazın içinden, hangisi olduğu bildirilmeyen birisidir ki, kadir gecesinin, Ramazân-ı şerîf ayında ve duâların red olunmadığı icabet saatinin, Cum'a gününde gizlendiği gibi, namazın hangisi olduğu da bildirilmemiştir.

İblîs aleyhillâne, nafileler vasıtasıyla tâibin farzlarını kusurlu hâle getirir. Ey insanlar kendi ahvâlinizi gözetiniz. İblîs aleyhillâne, birçok kimseleri yoldan çıkarmağa çalışmaktadır. Tâib, her vakit için yeni abdest almalıdır ki, şeytan ondan kaçsın ve onun ibâdete meyli artsın. Böylece Peygamber efendimizin (s.a.v.) sözü ile amel etmiş olur. Nitekim **"Abdestini tazeleyen kimse için, Allahü teâlâ mağfiretini yeniler"** buyuruldu. İnsan öyle olmalıdır ki, Cemâatle namazı hiç terketmesin. Cum'a'da hiç kusur etmesin. 12 kilometre bile gitmek gerekse gitmeli, ekseri hâlde evi mescid olmalı, oturunca yüzü kıbleye karşı oturmalıdır. Bakmak mecbûriyeti olan anne-baba, çocuk, hanım gibi kimseleri yoksa, sabaha kadar mescidde olmalıdır. Güneş doğup

işrak vakti gelince, kalkıp 12 rek'at namaz kılmalı ki, bu Duhâ namazıdır. Eğer fevt olmuş, ya'nî kazaya kalmış bir farz namazı varsa, bu namazı kaza niyeti ile kılmalı, ondan sonra helâl rızık kesbi (kazancı) ile meşgûl olmalıdır. Başkasının nasîbi (beslenmesi) için çalışırsa, bu kesb daha iyi olur. Dünyâ niyeti varsa kazandığını dünyalığa harceder. Dünyâ niyeti yoksa, kesbi helâldir. Hesabını vereceğini ve cenâb-ı Hakkın, "Niçin yaptın? Ne yaptın?" gibi sorularına cevap vereceğini bilmelidir. Topladığı malı cenâb-ı Hakkın râzı olduğu işlere harcamalıdır. Gönlünü (kalbini) dağıtmayıp, toplamalıdır. Cömert olmalıdır. Cimriliği terk etmelidir. Namaz vakti gelince, vaktin evvelinde kalkıp namaza hazırlanmalıdır. Vaktin evvelinde mescide gelmelidir. Geçmiş namazını kaza etmelidir. Cemâat toplanınca, cemâatle namazı kılmalıdır. Mühim bir işi olmazsa, mescidde kalıp cenâb-ı Hakkı zikretmelidir, ilim sahibi değilse, bir âlimin yakınında oturup, ilim dinleyip, öğrenmelidir. Âlimlerle çok oturup kalkmalı, çok lüzumlu olmadıkça onlardan ayrılmamalıdır.

Üzerine farz olan ilimden bir mes'eleyi öğrenmesi, ona, bütün dünyâdaki kesblerin hepsinden yapacağı ve ele geçireceği altın ve gümüşlerinden daha iyi ve üstündür. Tâib ve tâib olmıyan herkese, ilim öğrenmekten daha iyi hiçbir şey yoktur, işlerin hepsi, ilim ile doğru olur ve ilimsiz hiçbir iş yapılmaz. Nitekim Resûl aleyhisselâmdan, "İşlerin hangisi üstündür" diye üç kerre suâl olundu. Her seferinde **"İlimdir"** diye buyurdu. Dediler ki; "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Biz size işten soruyoruz, siz bize ilimdir, buyuruyorsunuz. Hikmeti nedir?" Buyurdu ki: **"Çünkü hiçbir iş, ilimsiz doğru olmaz ve onsuz hiç kıymeti olmaz."** öyle ise, tâib eziyet çekip çalışmalıdır ki, yaptığı ziyan olmasın. İlim ile meşgûl olmak gerekir, ilmin ve ibâdetin aslı iki şeyle olur. Gönül diğer şeylerden tamamen kurtulmalı ve mi'de de boş (aç) olmalıdır. İhlâs ile ibâdet de, bu ikisi ile olur. Kimin dünyâya arzu ve isteği olursa, ondan hiçbir şekilde ihlâslı bir iş zuhur etmez. Kimin mi'desi dolu (tok) olursa ve dünyâ işi yaparsa, asla nefsânî arzuları yok olmaz. Onun cenâb-ı Hakkın dergâhında haysiyeti olmaz. Nefsin arzuları, ancak, dünyâdaki mübahların fazlasından diğer insanların haramdan sakındığı gibi sakınmakla ve nefse rahatlık veren her şeyden uzak olmakla ve kötü iş, kötü yer ve kötü yârı terk etmekle ve kötü düşünce, fesatlık, buğz, hased, kin, ucub, buhl (cimrilik) gibi husûsları kalbden çıkarmakla yok olur. Her işin bir aslı vardır. Bir insanın itaatli kul olmasının aslı dört şeyledir. Birincisi, uzun emelli olmamak, ikincisi, cenâb-ı Hakkın va'dinden emîn olmak, Üçüncüsü, cenâb-ı Hakkın taksimine, verdiğine (rızıklara) râzı olmak. Dördüncüsü, mi'deyi haramdan korumaktır. Kim bu dört şeyi muhafaza ederse ve yerine getirirse, bütün mücâhedeleri yerine getirmiş olur. Nefsini itaat altına almış olur. Nefsin hassaları işe yarar hâle gelir. Tâib bir vücut, yeni eğerlenmiş at gibidir. Eğer atın eğeri ve gemi, gerektiği gibi doğru yapılmışsa, harb yerinde her bakımdan işe yarar. Hem keşf işinde, hem ganîmette, koşmak için ve hem hezimette kaçmak için işe yarar. Eğer at, riyâzet (terbiye) ve gem görmemişse, işe yarayacağı yerde serkeşlik (huysuzluk) eder. Hem kendi kanının dökülmesine, hem de bütün süvarilerin kanının dökülmesine sebep olur. Nitekim Fir'avn'ın atı böyle yapıp, Fir'avn ile beraber suda boğularak helak oldu. İnsan, riyâzetle adam olur ve riyâzet, nefsin arzularının kahrolmasıdır. Allahü teâlâ bize nefsin arzularını kahretmeyi emretti. Nâziât sûresinin 40 ve 41. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruldu ki; **"Nefsini hevâ ve şehevâttan nehyeden kimsenin, menzil ve karargâhı Cennettir."** Nefsinin istekleri peşinde olan kişinin vücûdu köpek misâli gibidir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"İnsanlar, ya âlim veya müteallimdir** (talebedir). **Bu ikisinden olmayanda hayır yoktur."** ilmi olduğu hâlde onunla amel etmiyen, nefsinin arzuları ile iş gören kimse hakkında, A'râf sûresi 176. âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"... Bu kimsenin hâli; koğsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini çıkartıp soluyan köpek gibidir..."** öyleyse akıllı şu kimsedir ki, bu ikisinden biri ya'nî âlim

veya talebe olur. İlim bilmeyen, ilim öğrensin ve bunun sıkıntısını çeksin. Böylece, Resûlullahın buyurduğu hayırsız olmasın. Nefsin hâkim olduğu vücut, köpekten daha fenâdır. Mücâhedeler ve riyâzetler, nefsi terbiye etmekte çok te'sîrlidir. Köpek terbiyecileri, azgın köpeği terbiye ederler. Köpek de, birkaç gün içinde onun emrine uyar. Av ve gösteri zamanında sahibinden ayrılmaz ve sahibine tam itaat eder. Köpek itaat eder hâle gelince, koştuğu zaman onun öldürdüğünü canlı olarak kabûl ederler. Onun yanlışını doğru olarak kabûl ederler. Avı bulamazsa, özrünü kabûl ederler. Avı bulur ve tutarsa, iltifâta mazhar olur. Yaşadığı müddetçe, bakıcıları ona hizmet eder. Birkaç gün eziyet çeken ve biraz hüner sahibi olan köpeğin hâli böyle olursa, ilim sahibi olan müslümanların hâlini düşünmelidir. İnsan, tövbe ederek nefsin arzularını yok edip, ilim ve ibâdet mücâhedesi yapınca, Allahü teâlâ da onu kendi lütuf ve kerem deryasından nasîbsiz bırakmaz. Affedilen tâib (tövbe edici), Allahü teâlânın seçtiği ve beğendiği kimsedir. Onun gönlü, cenâb-ı Hakkın nazargâhıdır. İlim öğrenip, riyâzet çekip, kendi nefsinin hevâsını terk edip, Allahü teâlânın rızâsını istemiştir, iki cihanın sahibi cenâb-ı Hakkın rahmet ve ihsânı, yarattığı bir kulundan az olmaz. Cenâb-ı Hak söz veriyor ve Şûra sûresinin 25. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: **"Allahü teâlâ kullarını, işledikleri günahlara pişmanlıkla yaptıkları tövbelerini kabûl eder ve dilediği kimsenin** (büyük ve küçük) **seyyiâtını** (kötülüklerini, günahlarını) **affeder."** Yine Allahü teâlâ, Furkân sûresi 70. âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Günahına) **tövbe eden, Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân eden,** (İslâmın erkânı üzerine) **sâlih amel işliyen kimselerin günahlarını, Allahü teâlâ sevâba tebdil eder** (çevirir)**"** buyuruyor. Cenâb-ı Hak, tâiblere (hakîkî tövbe edenlere) bu müjdeyi vermiştir. Biz de, tövbe işinde ve cenâb-ı Hakkın râzı olduğu işlerde tembel olmayalım. Tövbe etmek se'âdet alâmetidir. Tövbe eden, tövbenin şartlarını yerine getiren, yukarıda anlattığımız vasıfları ele geçiren kimsenin geçtiği topraklar, diğer topraklara karşı övünür. O kimsenin oturduğu yer, diğer yerlere karşı övünür. Tâib, bir dereden, nehirden veya denizden geçerse, ihlâs, tövbe, safavet ve gönül sıdkı ile Besmele çekse, o sular, kıyâmete kadar onun için sevâbı ona âit olmak üzere tesbîh ve tehlîl ederler ve cenâb-ı Haktan onun için af talep ederler. Onu aydınlatan güneş, ay ve yıldızlar da, onun için istiğfar ederler. Cenâb-ı Hak, onu halkın gönlünde tatlı (sevimli) kılar. Göklerdeki melekler, onun için istiğfar ederler. Onu, seçilmiş kimselerin gönlüne sevgili kılarlar, ölürken beşaret bulur (müjdelenir). Kabir ona Cennet bahçelerinden bir bahçe olur. Kıyâmette yüzü ak olarak haşr olur. Sırat'tan kolay geçer. Hesabı ihsân ile kolay geçer. Cennette yüksek derece bulur. Tövbe cevheri, herkesin ele geçireceği birşey değildir. O öyle bulunmaz bir incidir ki, herkes onun değerini bilemez. Tövbesi sebebiyle yüzbinlerce günahkârı affederler.

Bir kimse tövbekârların makamına ulaşamazsa, tövbeden ümidini kesmemelidir. Tâibleri kendine dost edinmelidir. Onlarla oturup kalkmalıdır ki, cenâb-ı Hakkın rızâsına muvafık (uygun) hâle gelsin. Nitekim cenâb-ı Hak, Bekâra sûresi 222. âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlâ** (günahlarına) **tövbe edenleri sever ve fevâhişden** (pisliklerden) **temizlenenleri de sever"** buyuruyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İbâdetlerin başı hubb-i fillah** (sevdiğini Allah için sevmek) **ve Allahü teâlânın bütün dostlarını sevmektir."** Tâiblere ve bütün mü'minlere iyilik dilemelidir. Onlara duâ etmelidir. Şundan dolayı ki, Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Bir kimse erkek ve kadın mü'minler için günde 25 kerre istiğfarda bulunursa, Allahü teâlâ, onun kalbinden gıll** (kin) **ve hasedi giderir. Bu günde onu, ebdâllerden yazar. Kıyâmet günü, o kimse için, bütün mü'min ve mü'minelerin hepsi, "Yâ Rabbi! O bizim için istiğfarda bulunurdu. Sen de onu mağfiret et" derler ve böyle söylemiyen bir kimse kalmaz."** Yine Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Abdestli olarak uyu! Eğer ölürsen, şehîd olarak ölürsün, küçük büyük herkese hürmet göster!"** Sen saadet hangisinde olduğunu bilmezsin. Tövbe ile

kabre giren, annesinden yeni doğmuş gibidir. Nitekim Resûlullah efendimiz buyuruyor ki: **"Tövbe eden, günah işlememiş gibi olur."** Muslihlerin (ıslâh-ı nefs etmişlerin) ve tâiblerin arasında olursan ve başka hiçbir iyilik olmasa bile, sonunda sende bir nedamet peyda olur. Kendini tekdir edersin. Emîr-ül-mü'minîn Ali (r.a.) buyurur: "Pişmanlık tövbedir."

İnsanlar, yaptıkları hatalı işlere pişman olurlar ve âhıret işlerine rağbet ederlerse, dünyâ işlerinden kalbleri soğur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse dünyâdan kaçırdığı birşeye esef ederse** (üzülürse), **Cehenneme bin yıllık yol yaklaşmış olur. Âhıretten kaçırdığı birşey için esef ederse, Cennete bin yıllık yol yaklaşmış olur."** Bunun ma'nâsını iyi anlamalı. Aklı başa toplamalı, insaf etmeli, cenâb-ı Hakka kimse hile yapamaz. Binlerce ilim meclisini kaçırdık. Binlerce hayırlı işi kaçırdık. Biliniz, boş ve gıybet dolu sözleri kulağımız dinliyor. Hiçbirine pişmanlık duymuyoruz. Eğer bir parça ekmek bizden bir dervişe geçse veya birkaç kuruş paramız ziyan olsa, rüzgâr ağaçlarımızdan birkaç meyva düşürse veya su götürse, o kadar hasret ve nedamet çekiyoruz ki, onun üzüntüsü günlerce sürüyor. Hâlimiz ve yolumuz böyle iken, bir de kalkmış, biz salah ehliyiz diyoruz. Dünyâ (hâşâ) ma'bûdumuz olmuş. Şu hadîs-i şerîfi hiç unatma ki, böylece kalbini dünyâya yöneltmekten vazgeçip, cenâb-ı Hakka çeviresin. Peygamber efendimiz (s.a.v.) "Yâ Rabbî, bana rızık ver!" diye duâ eden bir köylüye rastladı. Buyurdu ki: **"Ey köylü! Allahü teâlânın ezelde senin için takdîr etmiş olduğu rızkı mı istiyorsun?"** (o kimse) "Evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): **"Kim Allahü teâlânın kendisi için takdîr etmiş olduğu rızkı** (endişe ederek) **isterse, Allahü teâlâyı itham etmiş olur. Kim de Allahü teâlâyı itham ederse, kâfir olur. Sen Allahü teâlânın ihsânından iste!"** buyurdu. Ama biz işi kolaya aldık ve ne söyliyeceğimizi düşünmüyoruz. Gaflet ve sefâhet atına dizgin takmışız. Bizi hep kötü arkadaşa götürmektedir. Birisi kalkıp diğer birine yardım ve hizmet etse, ona teşekkür ederler ve o kimse, ona ve evlâtlarına yardım eder. Eğer bir kimse insanların kapısından cenâb-ı Hakkın dergâhına dönerse ve tövbe ederse, binlerce insan ve cin şeytanları ortaya çıkıp onu aldatmağa çalışır. Ey temiz kalbli kimse! Ne oldu da kendini sıkıntıya atıyorsun? Bizim kayyûm olan Rabbimiz vardır ve bütün halkın rızkını vericidir. Bu dünyânın ötesinde, âhıret vardır. Bütün dost ve düşman orada hazır olacaklardır. Orada mahcûb olma. Asıl mahcubluk kıyâmet gününde olacaktır. Esas ihsân oradaki, mahrûm kalma da oradakidir. Allah ve hesâb zorluğu korkusundan dolayı gözden çıkan bir damla yaş, dünyâ ve içindeki herşeyden daha iyidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gözleri Allah korkusundan ağlıyan kimseye, Allahü teâlâ Cehennemi haram kılar ve onu Cennete sokar. Cennette onun için iki bostan vardır"** buyurdu ve **"Kıyâmet gününde hesap için Allahü teâlânın huzûrunda duracağından korkarak, O'na muhalefeti terkeden ve O'na itaate yönelen kimse için, iki Cennet vardır."** (Rahmân-46) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Onu Cennetin kısımlarından olan Âdn Cennetine indirirler, onun Cennette iki bahçesi olur, biri dünyâdan daha iyidir. Şu âyet-i kerîmede meâlen; **"Kıyâmet gününde hesap için Allahü teâlânın huzûrunda duracağından korkarak, O'na muhalefeti terkeden ve O'na itaate yönelen kimse için iki Cennet vardır"** buyuruldu (Rahmân-46). Nebi (a.s.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma yüzbinkırk kelime** (söz) **söyledi.** (Bu sözlerin üstünlüğü, kıymeti yanında) **insanların sözlerini işitince onlara hiddetlendi. Mûsâ aleyhisselâmın Allahü teâlâ ile mükâlemesinde** (konuşmasında) **Allahü teâlâ ona buyurdu ki, "Yâ Mûsâ! Dünyâda iş yapanlar** (amel işleyenler) **içinde en çok sevdiğim kimse, zâhid olanlardır. Bana en çok yaklaşan kimse, haram kıldıklarımdan kaçınan kimsedir. Bana en çok sevgili olan âbid, bana ibâdet ederken benim korkumdan ağlıyan kimsedir." Mûsâ aleyhisselâm dedi ki; "Yâ Rabbî! Sen onlar için ne hazırladın?**

Onlara karşılık, mükâfat olarak ne vereceksin?" Allahü teâlâ buyurdu ki, "Zâhidlere Cenneti mübah kılarım. Orada nereyi isterlerse oraya inerler (Diledikleri yerlere girerler, otururlar)**. Haramlardan sakınanlara** (vera' sahiplerine) **gelince, onları hesaba çekmekten haya ederim ve onları hesapsız olarak Cennete sokarım, ibâdetlerinde benim korkumdan ağlıyanlara gelince; onlar için, hiç kimsenin kendileriyle beraber olamıyacağı** (başkalarına nasîb olmayan) **Refîk-ül-a'lâ** (en iyi dostluk, en üstünlük) **mertebesi vardır.** Zîrâ, Resûl aleyhisselâm diğer bir hadîs-i şerîflerinde buyuruyor ki; **"Ey insanlar! Allahü teâlâya tövbe ve istiğfar ediniz! Zira ben, günde yüz kerre Allahü teâlâya tövbe ediyorum."**

Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretleri, Miftâh-ün-necât isimli kıymetli kitabının son faslında buyuruyor ki; "İyi bir arkadaş, iki cihan için de büyük saadettir. Maksada çabuk ulaşmayı sağlar, insanlar birlikte yaşarlar ve arkadaşsız olamazlar. Babamız olan Âdem aleyhisselâm, en güzel yer olan Cennette bulunduğu hâlde, kendisine insan olarak bir arkadaş gerektiğini hissetti ve bunu istedi. Onun sol kaburga kemiğinden Hazreti Havva vâlidemiz yaratıldı.

İyi arkadaşa sahip olunca, çok hamd etmeli ve hep iyi kimselerle beraber bulunmalıdır ki, kıyâmette pişmanlık çekilmesin. Kur'ân-ı kerîmde bu hâl bildirilmektedir. İnsana ulaşan her felâket, kötü arkadaş sebebiyle gelir. Ondan çok uzak durmalıdır. Arkadaşın iyiliği veya kötülüğü, mutlaka, asıl, neseb, akrabalık gibi sebeblere bağlı değildir. Eshâb-ı Kehf'e yakın olup, onlardan ayrılmayan Kıtmir isimli köpek, Kur'ân-ı kerîmde onlarla beraber zikrolundu.

İyi arkadaş, insanı derekelerden (aşağılıklardan) derecelere (yüksekliklere) ulaştırır. Kötü arkadaş ise, bunun tersini yapar.

Herkes ile arkadaş olma! Konuştuğun kimselerin akıl ve anlayışlarına uygun konuş. Tekebbür etme! Sırrını kimseye söyleme! Herkesin sözüne aldanma! insanların sözlerine değil, işlerine bak! Kendi kendisine faydası olmayan kimseden çok sakınmalıdır. Nerede kaldı ki, onun başkasına fâidesi olsun. Kötü bir kimse ile arkadaş olan iyi bir kimse, eğer onu kendisine çevirip iyi yapabilirse ne a'lâ, eğer bunu yapamaz, kendisi de ona benzer ve onun gibi olursa, o zaman çok fenâdır.

Tasavvuf büyükleri, öyle zâtlardır ki, günahkâr, serseri, hırsız, bid'at sahibi, yolunu şaşırmış v.s. kimseleri kendilerine benzetir, düzeltirler. Bu Allah adamlarının, kendilerine has güzel koku ve renkleri olur. O kokuyu ve rengi tadan, onlara benzer.

Kendi zan ve kafasına göre davranarak, başkalarını düzeltmeye çalışmak, çoğu zaman fayda yerine zarar hâsıl edebilir. Bunun için çok dikkatli ve uyanık olmalı, bir kimsenin saadetine vesile olayım derken, o kimsenin -hattâ kendinin bile- felâketine sebep olmamalıdır.

Tanıştığınız, görüştüğünüz, beraber olduğunuz kimsenin iyi arkadaş mı, kötü arkadaş mı olduğunu anlamakta dikkat edilecek husûs ve ölçü şöyledir: Gördüğünüz, görüştüğünüz, beraber olduğunuz, birlikte oturup kalktığınız kimse, sizin Allahü teâlâyı hatırlamanızı ve unutmamanızı, O'nu dil ve gönül ile anmanızı sağlıyor, bunu tazeliyor ve kalbinizi uyanık tutuyorsa, işte o iyi arkadaştır. Ama beraber olduğunuz kimse, Allah korusun cenâb-ı Hakkı ve O'nun zikrini size unutturuyorsa, gerçekten bil ki, o kimse kötü arkadaştır. Ondan sakınmak elbette çok lâzımdır. (Ondan, yırtıcı arslandan kaçar gibi hattâ daha çok kaçmalıdır. Çünkü arslanın yapacağı, olsa olsa canını almaktır. Arslan insanın canını alabilir, onu öldürebilir. Fakat îmânına zarar veremez.

Kötü arkadaş ise, insanın hem îmânının ve hem de canının gitmesine, onun ebedî felâketine sebeb olur.”

---

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 321

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-1, sh. 797

3) Mu’cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 189

4) Nefehât-ül-üns trc. sh. 392

5) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 980

6) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 122

AHMED RIFÂÎ

Evliyânın büyüklerinden. “Vilâyet-i Uzmâ” sahibi, dörtler diye isimlendirilen kutublardan biridir. Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan olup, seyyiddir. İsmi, Ahmed bin Sultân Ali bin Yahyâ bin Sabit bin Ebü’l-Fevârîs Hazım Ali bin Ahmed Murtezâ bin Ali İşbilî bin Rüfâe Hasen bin Mehdî bin Muhammed bin Hasen bin Ahmed Sâlih bin Mûsâ bin İbrâhim Murtezâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca’fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel Âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib’dir (r.anhüm). Ahmed Rıfâî hazretleri, Benî-Rufâe kabilesine mensûp olduğu için, kendisine Rıfâî denilmiştir. Anne tarafından da nesebi, Hazreti Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-el-Ensârî’ye (r.a.) dayanır. Bunun için kendisine, “Ebü’l-Alemeyn (iki sancak sahibi) künyesi verilmiştir. Ebü’l-Abbâs da denir. Bu künyenin kendisine verilmesi, nesebinin, Hazreti Fâtıma vâlidemiz sebebiyle Peygamber efendimize (s.a.v.) ve “Mihmandâr-ı Resûlullah” olan Hazreti Hâlid bin Zeyd’e dayanması sebebiyledir.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin dayısı, büyük âlim Mensûr (r.a.) şöyle anlattı: “Birgün ma’nevî âlemde Peygamber efendimizi gördüm. Bana, “Ey Mensûr! Kız kardeşin, kırk gün sonra Ahmed isminde bir çocuk dünyâya getirecek. Bu çocuğu, Aliyyül Kâri Vâsıtî’nin terbiyesine teslim et. Bu zât, Allah indinde azîzdir, sakın ihmâl etmeyiniz” buyurdular. Tam kırk gün sonra Ahmed dünyâya teşrîf etti.” Doğumu 512 (m. 1118) senesinin Receb ayının ilk yarısının bir Perşembesine rastladı. Yine burada 578 (m. 1182) senesi, Cemâzil-evvel ayının 22. Perşembe günü, ikindi vaktinde, altmışaltı yaşında iken vefât etti.

Ahmed Rıfâî (r.a.) yedi yaşında iken babası vefât etti. Onu, dayısı Mensûr Betâihî, husûsî bir ihtimâm ile büyüttü, ilim öğretti. Önce Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Kur’ân-ı kerîm hocası Abdülmelik Harnutî’dir (r.a.). Ahmed Rıfâî (r.a.) anlattı: “Ben Henüz yedi yaşında idim. Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit bilgilerde ma’rifet sahibi olan hocam Abdülmelik Harnutî’yi ziyârete gittim. Bana vasıyyetinde bildirdi ki, “Yâ Ahmed! Sana şu diyeceğim şeyleri hafızanda tut, ezberle ve hiç unutma!” Ben de, “Peki efendim” dedim. Buyurdu ki: “Başkalarına iltifât edip gezen, hedefine varamaz ve hakîkate kavuşamaz. Şüpheden kurtulamıyanın, dünyevî düşünenin, nefsî arzularının peşinde olanın; felaha, hidâyete kavuşması düşünülemez. Bir kimse, kendi kusurunu, noksanını bilmiyorsa, onun bütün zamanı da noksan geçer.” Bu kıymetli sözleri hemen ezberledim. Bir yıl bu sözlere göre amel ettim. Bir yıl sonunda kendisinden yine nasihat istediğimde buyurdu ki: “Hakîkî âlimleri, evliyâyı tanıyâmamak çok kötüdür. Tabibin hasta olması ne fenâ, akıllı kimsenin câhil kalması ne kötüdür.”

Ahmed Rıfâî (r.a.), çocukken bir grub evliyânın yanından geçiyordu. Hepsi kendisine bakıyorlardı. Birisi; “La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah, bu mübârek ağaç (çocuk)

büyümeye başladı" dedi. İkincisi; "Biraz sonra dallanır", üçüncüsü; "Kısa zamanda gölgesi etrâfı doldurur", dördüncüsü; "Çok geçmeden meyve verir ve ay gibi etrâfa ışıklarını salar", beşincisi; "Yakında, insanlar onun kerâmetlerini, fevkalâde hâllerini görürler. O, insanların hacetlerini (ihtiyâçlarını) istediği kimse olur", altıncısı; "Pek kısa zamanda şânı pek yücelir", yedincisi; "Onun talebeleri pek fazla olur" dediler.

Ahmed Rıfâî'yi (r.a.), dayısı, bir müddet sonra Vâsıt şehrine, büyük âlimlerden ilim öğrenmek üzere gönderdi. Vâsıt'a göndermesinin sebebi, rü'yâda Peygamberimizin (s.a.v.) emr-i şerîfleri olmuştur. İslâm âlimleri umûmiyetle Vâsıt'a gelir, talebelere ders verirlerdi. Büyük âlim Aliyyül Kâri Vâsıtî hazretleri ve yine dayısı Ebû Bekr el-Ensârî el-Vâsıtî hazretleri de Vâsıt'ta bulunuyordu. Bu büyük âlimler, Ahmed Rıfâî'yi (r.a.) öyle yetiştirdiler ki, o, tasavvufta zamanının bir tanesi oldu. Aliyyül Kâri 578 (m. 1182)'de vefât etti. 1016 (m. 1607)'de vefât eden Aliyyül Kâri başkadır ki, bu, hakîkî Ehl-i sünnet âlimlerine dil uzatmıştır. Ahmed Rıfâî, Aliyyül Kâri ve İshâk Şîrâzî hazretlerinden bütün ilimleri öğrendi. Büyük bir fıkıh, hadîs, tefsîr âlimi oldu. Tasavvufta emsaline az rastlanacak büyük vilâyet derecelerine kavuştu. Allahü teâlânın emirlerini harfiyyen yapar, yasaklarından büyük bir titizlikle kaçardı. Bildikleriyle amel eder ve başkalarına da tavsiye ederdi. Birgün birisi gelip duâ istedi. "Benim şimdi bir günlük nafakam var, onun için duâm kabûl olmaz. Onu bitirdiğim zaman gel, sana duâ edeyim" buyurdu ve öyle yaptı.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin, namaz kılarken benzi sararır, kendinden geçerdi. Gönlünde hissettiklerini, zâhirinden ta'kib etmek mümkündü. Fakat heybetinden kimse cesâret edip soramazdı. Birgün kendisi, "Namaza kalktığım zaman sanki Allahü teâlâ bana Kahhâr sıfatıyla tecellî edecek diye korkuyorum" buyurdu.

Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.); orta boylu, nûr yüzlü, buğday benizli idi. Saçları siyah, sakalı seyrek, alnı açık ve geniş idi. Gözlerine sürme çeker, devamlı tebessüm eder hâlde bulunurdu, öyle güzel konuşurdu ki, kalbleri harekete getirir, sohbetine doyum olmazdı. Kürsüde oturarak konuşurdu. Konuşmaya başlayınca, sesini, uzaktakiler de yakındakiler gibi işitirlerdi. Çevre köydeki kimseler de, aynı şekilde duyarlardı, insanlar evlerinin üzerine çıkar, Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.) yanlarındaymış gibi dinlerlerdi. Öyle ki, bütün kelimeleri eksiksiz anlaşılırdı. Hattâ sağırlar, yarım işitenler, onun sohbetine katıldıkları zaman, Allahü teâlânın ihsâniyle kulakları açılır, söylenilenleri işitirler ve anlarlar idi. Beyaz gömlek giyer, pirinç ununda ekmek yaptırıp yerdi. Misâfirler için verdiği yemek hâricinde başka birşey yemezdi. Yemeği soğutarak yer, misâfirsiz iftar yemeği yemezdi. Kendisine âit olan misâfir konağı, hergün dolup taşar, günde iki öğün yemek çıkardı. Yolda her rastladığı kimseye, hattâ çocuklara bile selâm verirdi. Hastaların sıhhatlerini sormak için uzak yollara gitmekten üşenmez, onları ziyâretten zevk alırlardı. İhtiyârlara, a'mâlara, sıkıntıda olanlara yardımcı olurdu. Peygamber efendimizin (s.a.v.); **"Kim, saçı sakalı ağarmış müslüman bir kimseye ikram ederse, Allah da ona ihtiyârladığında hürmet ve ikramda bulunacak kimseleri vazîfelendirir, ona ikram ederler"** hadîs-i şerîflerinde bildirildiği gibi hareket etmeyi düstur edinmişti.

O kadar mütevâzi idi ki, hiç bir mecliste baş köşeye geçmez ve seccade üzerinde oturmazdı. Dâima az konuşur ve "Sükûtla emr olundum" buyururdu. Birçok defa azamet-i ilâhiyye tecellisine mazhar olup, güneşin karşısında buzun eridiği gibi kendisi de bir avuç su gibi kalıncaya kadar erir, sonra ilâhî rahmet yetişerek eski hâlini bulurdu. Daha sonra da cemâatine hitaben; "Cenâb-ı Hakkın lütfu olmasa, yanınıza dönemezdim" derdi. Ezâ ve cefâya tahammülü bir darb-ı mesel olmuştur.

Ahmed Rıfâî hazretlerinin talebelerine bağlılığı çok fazlaydı. Onların arasında bulunmanın, onlarla sohbet etmenin, büyük sevâblar hâsıl eden ibâdet olduğunu buyurur ve talebelerine de kendi talebelerine böyle yapmalarını tavsiye ederdi. Allah adamlarıyla beraber olmayı sever, onların duâlarını almaya çalışırdı. Düşkünleri çok sever, her zaman onları himâye etmeye çalışırdı. Eli, ayağı olmayan veya cüzzam gibi ağır hasta olan kimseleri yanına alır, onları bizzat kendi elleriyle yıkar, temizler ve elbiselerindeki yırtıkları yamardı. Bunlardan haz duyduğunu bildirir, talebelerini de teşvik ederdi. Acıkmış bir fakiri görse, gider kendi eliyle yiyecek hazırlar, beraberce yerlerdi. Buyururdu ki, "Bütün evliyâlık yollarından geçirildim. Fakat fakirlik, başkaları gözünde hakîr olmak ve hastalık gibi Allahü teâlâya yakın ve daha uygun yol göremedim." Bir yere gidip de dönerken, yanında hazır bulundurduğu ipine, topladığı odunları bağlardı. Bunları getirir, şehirde bulunan dul, yetim, fakir, hasta olanlara dağıtırdı. Dünyâ malına hiç kıymet vermez, onları dîne hizmette kullanırdı. Kendisi için, dünyalık nâmına hiçbir şey alıkoymazdı. Bütün malını fakir müslümanlara dağıtırdı.

Ahmed Rıfâî hazretleri hacca gitmişti. Hac dönüşü Medîne-i münevverede Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek türbesini ziyâreti esnasında şu meâldeki manzûmeyi söyledi:

"Uzaktık, toprağını öpmek için efendim,
Kendim gelemez, vekîl rûhumu gönderirdim.

Şimdi seni ziyâret ni'meti oldu nasîb,
Ver mübârek elini, dudağım öpsün Habîb!"

Şiir bitince, Peygamberimizin (s.a.v.) kabrinden mübârek elleri göründü. Seyyid Ahmed Rıfâî de, son derece ta'zim ve hürmetle eli öptü. Orada bulunan herkes hayretle hâdiseyi gördü. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek ellerini öptükten sonra, Ravda-i mutahharanın kapılarının eşiklerine yattı. Ağlayarak, oradaki cemâatin cümlesine, "Üzerime basarak geçiniz" diye yalvardı. Âlimler başka kapılardan çıkmağa mecbûr oldu. Diğer kimseler üzerine basarak kapıdan çıktılar. Bu kerâmet pek meşhûr olup, dilden dile günümüze kadar gelmiştir.

Büyüklerden biri, Ahmed Rıfâî'ye (r.a.) duâ etmesi için bir hasta getirdi. Hasta birkaç gün kaldığı hâlde, Ahmed Rıfâî (r.a.) hiçbir şey söylemedi. Bunun üzerine hizmetçisi Ya'kûb, "Efendim! Acaba niçin bu hasta için duâ etmiyorsunuz?" dedi. Buyurdu ki: "Ey Ya'kûb! Cenâb-ı Hakkın izzetine yemîn olsun ki, Allah katında, benim kabûl olunacağı va'd olunan yüz hacetim vardır. Şimdiye kadar hiçbirini dilemedim." Ya'kûb, "Bir tanesi bu biçâre hastaya sarf edilse nasıl olur?" deyince, Ahmed Rıfâî hazretleri, "Sen benim edebe aykırı hareket eden bir kimse olmamı mı istiyorsun" buyurup, A'râf sûresi ellidördüncü: **"Dikkat ediniz, halk ve emir Ona mahsûstur. Âlemlerin Rabbi Allah çok yücedir"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu, sonra: "Ey Ya'kûb, aslında fakir olan bir kişi, bir hacet istirhâm edip, kabûle mazhar olduğu zaman, eski vekar ve şerefinden de bir kademe kaybeder" buyurdu. Hizmetçisi Ya'kûb: "Efendim, namazlardan sonra her zaman duâ ettiğinizi görüyorum" deyince de, Ahmed Rıfâî (r.a.): "O başka, bu başkadır. Namazlardan sonra yapılan, ilâhi emre uymak için yapılan kulluk duâsıdır. Bu ise hacet duâsıdır ve husûsî şartları vardır" buyurdu. Bu konuşmadan iki gün sonra o hasta şifâ buldu.

Ahmed Hanâzirî hazretleri anlatır: Bir gece Ahmed Rıfâî hazretlerinin türbesinde kalmıştım. Türbedâr, burada vâki' heybetten uyuyamıyacağımı söyledi ise de, Allahü teâlâya tevekkül ederek yattım. Yatsı namazı vakti türbenin kapısı büyük bir gürültüyle açıldı. Biraz sonra birisinin yanıma gelip oturduğunu hissettim. Bana: "Bu gece, mübârek bir gecedir. Kur'ân-ı kerîm okumaz mısın? Beraber okuyalım" dedi. Ben de, "Peki" diyerek, Nahl sûresinden, Necm

sûresine kadar beraber okuduk. Sabahleyin o zât, iki ekmek ile, iki kab getirdi. Kabların birinde süt, öbüründe bal vardı. Doyuncaya kadar yedim. O zât bir anda kayboldu. Sonra türbedâr geldi ve: gece hep seni düşündüm, aklım sende kaldı; çünkü burada kimse uyuyamaz" dedi. Başımdan geçeni anlattım. Türbedâr: "Seninle birlikte Kur'ân-ı kerîm okuyan ve sana yemek getiren, büyük mürşidimiz Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleridir" dedi.

Sirâc, Tâc-ül-Ârifîn Ebü'l-Vefâ'dan (r.a.) naklederek şöyle bildirdi: Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanına genç bir kimse geldi. Gelen kimseye "Tövbe et" buyurdular. O da tövbe ve istiğfar edip, "Efendim! Siz alınlarda yazılı olanları okur musunuz?" dedi. Ebü'l-Vefâ (r.a.), o gence dikkatlice nazar edip teveccüh buyurdular. O anda genç kendinden geçti. Orada bulunanlar, Ebü'l-Vefâ'ya (r.a.) "Bu kimdir?" diye sordular. O da, "Bu kimsenin alnında, Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin talebesi olacağı yazılıdır. Seyyid Ahmed Rıfâî ki, yakında zuhur eder, hakîkatlerin toplandığı bir yol, duyulmamış gizli bilgilerin sahibidir, insanlar onun hâline onun zamanına kadar yaşar mı?" dediler. O da, "Evet" buyurdu. Dedikleri gibi oldu.

Hazreti Seyyidin kız kardeşinin oğlu Ebü'l-Hasen Ali demiştir ki, "Birgün Seyyidin husûsî odasının kapısında oturmuştum, önünde bir kimsenin sesini duydum. Dikkatle bakınca, yanında birisini gördüm. Asla görmediğim bir sûrette idi. Bir saat kadar konuştular. Sonra, o şahıs husûsî odanın duvarındaki pencereden, parlak şimşek gibi havadan geçip gitti. Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin huzûruna varıp, "Bu şahıs kim idi?" diyi sordum. "Sen onu gördün mü?" buyurdular. "Gördüm" dedim. Buyurdu ki, "O, öyle bir kimsedir ki, Allahü teâlâ, Atlas Okyanusu'nu onunla hıfzeder. Dört kutubdan biridir. Üç gündür mahcur olmuştur, uzaklaştırılmıştır. Kendisinin haberi yoktur." "Efendim! Mahcûrluğuna (vazîfesinden uzaklaştırılmasına) sebep nedir?" dedim. Buyurdu ki, "O, Atlas Okyanusu'ndaki adalardan birinde oturur. Orada üç gün üç gece yağmur yağdı. Hatırından geçti ki, keşke bu yağmur şehirlere, köylere yağaydı. Böyle düşündüğüne hemen istiğfar etti. Fakat bu i'tirâzın kalbine gelmesi sebebiyle mahcur olmuş, uzaklaştırılmıştır." Ben de, "Efendim, ona bu hâlini bildirdiniz mi?" dedim. "Sen bildirir misin?" buyurdular. "Evet" dedim. "Başını önüne eğ" buyurdular. Eğdim, kulağıma bir ses geldi: "Yâ Ali, başını kaldır. Başımı kaldırdım. Kendimi Atlas Okyanusu'ndaki adalardan birinde gördüm. Kendi kendime şaştım. Biraz yürüdüm. O zâtı gördüm. Ona selâm verip, hâdiseyi anlattım. Bana and verdi ve dedi ki; "Sana her ne dersem tut." "Peki" dedim. "Hırkamı boğazıma tak ve beni yerde sürükleyerek götür ve Allahü teâlâya, i'tirâz edenin cezası budur deyip bağır" dedi. Hırkasını boğazına geçirdim ve sürüklemek istedim. Bir ses duydum, "Ey Ali, onu bırak. Zîrâ gökteki melekler onun için ağlıyorlar, inliyorlar. Allahü teâlâ ondan hoşnut oldu." Bu sesi duyunca, kendimden geçtim. Kendime gelince, kendimi dayımın yanında buldum. Yemîn ederim ki, nasıl gidip geldiğimi bilemedim"

Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) talebelerinden iki tanesi birbirlerini çok severlerdi. Birbirlerine olan bu yakınlık ve duydukları ma'nevî hazdan kendilerinden geçerlerdi. Birgün böyle bir anda, bir tanesi ellerini kaldırıp, "Yâ Rabbî! Cehennemden azâd olduğuma dâir bu âciz kuluna bir belge gönder" deyiverdi. Öbürü, "Hak teâlânın keremi çoktur, fadl ve ihsânı hududsuzdur" dedi. Böyle konuşurlarken, aniden gökyüzünden beyaz bir kâğıt indi. Kâğıdı aldılar, içinde bir yazı göremediler. Seyyid Ahmed'in (r.a.) önüne geldiler. Hâllerini anlatmayıp, o kâğıdı ona verdiler. Kâğıda bakınca, Allahü teâlâya secde etti. Secdeden başını kaldırınca: "Allahü teâlâya hamd olsun ki, eshâbımın Cehennemden azâd olduğunu, âhiretten önce, dünyâda bana gösterdi" buyurdu. "Efendim, bu kâğıt beyazdır" dediler. Buyurdu ki: "Kudret eli siyah ile yazmaz. Bu, nûr ile yazılmıştır."

Seyyid Hasen (r.a.) anlattı: Birgün Hocam Seyyid Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) huzûruna bir kimse gelip, "Efendim! Abdest almak için kuyudan su çıkarıyordum. Bir arslan gelip öküzüme saldırdı, parçaladı ve yedi. Ben şimdi ne yapayım?" dedi. Hocam, "O arslanı bana çağırınız. Korkmayınız, ondan size zarar gelmez" buyurdu. Ben de, "Peki efendim" dedim. Arslanı arayıp buldum. Hocam Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin çağırdığını söyledim. Arslan geldi. Hocamın huzûrunda yüzünü yere koydu. Hocam arslana, "Ey Arslan! Bu fakirin hizmetini gören öküzü niçin yedin?" buyurdu. Arslan, Allahü teâlânın izniyle dile gelip, "Ey efendim! Ceddîn Muhammed aleyhisselâmın hatırı için bana gadap edip, bedduâ etmeyiniz. Zîrâ bir haftadır birşey yemedim, çok açtım. Çaresiz kaldım, affedeceğinizi ümid ederim" dedi. Hocam, arslanın özrünü kabûl etti ve "Suçunu bir şartla affediyorum. O da; yediğin öküzün yerine bu fakire hizmet edeceksin" buyurdular. Arslan kabûl edip, o kimsenin hizmetinde bulundu."

Bir köpek cüzzam hastalığına yakalanmıştı. Hiç kimse köpeği bu iğrenç hâlinden dolayı kapısına koymadı. Köpek, bu şekilde kapılardan kovula kovula, Seyyid Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) kapısına geldi. Dermansız, yara bere içinde idi. Köpeğin bu hâlini gören Ahmed Rıfâî (r.a.), onu alıp, şehirden dışarı bir yerde ona bir gölgelik yaptı. Köpeği orada tedâviye başladı. Temizledi, yarasına merhem sürüp karnını doyurdu. Kırk gün bu şekilde tedâvi gören köpek sıhhate kavuştu. Cüzzamdan eser bile kalmadı. Sonra köpeği güzelce yıkayıp şehre getirdi. Kendisine, "Efendim! Bu köpeğe çok ilgi gösterdiniz. Acaba hikmeti nedir?" diye sordular. Onlara "Kıyâmet günü Rabbim bana, "Bu köpeğe niçin acımadın? Onu uğrattığım bu belâdan niçin kurtarmadın? Aynı belâya seni de düşürmem ihtimâlini niçin düşünmedin?" diye sormasından korktum. Ey insanlar! Kalblerinizi Allahü teâlânın yarattıklarına karşı merhamet hissiyle doldurunuz. Cenâb-ı Hakkın sizi de aynı derde müptelâ kılmasından korkunuz" buyurdular.

Birgün Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) paltosunun eteğinde, evin kedisi gelip uyudu. Namaz vakti geldiğinde kediyi uyandırmağa kıyâmadı. Bir müddet onu şefkatle seyretti. Uyanmıyacağını anlayınca kedinin yattığı yeri kesti. O haliyle kalkıp namaza gitti. Geldiğinde kedi uyanıp oradan gitmişti. Kesik parçayı paltosuna tekrar dikti. Öyle ki, kesildiği yer hiç belli değildi.

Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.) birgün, abdest alırken elini uzatmış bir hâlde bir müddet bekledi. Bu sırada, talebelerinden hizmetini gören Ya'kûb oraya geldi. Hocasının elini uzatmış hâlde bekler görünce, tutup o elini öptü. O zaman Ya'kûb'a, "Ey Ya'kûb! Zavallı hayvanı niçin rahatsız ettin" buyurdu. Bu sözden birşey anlamıyan Ya'kûb, "Efendim, anlayamadım, acaba zavallı hayvandan neyi kastediyorsunuz?" diye sorunca, "Rızkını elimden yemekte olan sineği kaçırdın" buyurarak, hayvanlara olan merhametini izah etmek istediler.

Ahmed Rıfâî hazretleri, birgün etrâfına toplanmış olan yakınlarına, "İçinizde, benim bir ayıbımı, kusurumu görüp de söylemeyen var mıdır? Varsa lütfen söyleyiniz" buyurdular. Orada bulunanlardan bir tanesi dedi ki, "Efendim, ben sizde bir kusur görüyorum." Bunu işiten Seyyid hazretleri hiç üzülmedi, söyleyeni kınamadı ve "Ey kardeşim! Lütfen kusurumu söyleyiniz" buyurdu. O kimse, "Bizim gibi, size lâyık olmayan kimseleri huzûrunuza kabûl buyurmanızdır" deyince, başta Ahmed Rıfâî (r.a.) olmak üzere oradakiler ağlamaya başladılar. Bir ara Ahmed Rıfâî, "Hepinizden daha aşağı olduğumu biliyorum ve sizlerin hizmetçinizim" buyurarak onları teselli edip, tevâzu gösterdiler.

İbrâhim Bestî isminde bir kimse, Ahmed Rıfâî hazretlerini hiç sevmezdi. Hakkında uygun olmayan çirkin şeyler söylerdi. Birgün hakaret dolu bir mektûp yazıp, birisiyle gönderdi. Ahmed Rıfâî (r.a.) gelen kimseye, mektûbu sesli olarak okumasını söyledi. O kimse, her türlü iftiranın

bulunduğu bu mektûbu okuyunca, Seyyid hazretleri, sükûnetle dinlediler ve doğru söylemiş. Eğer Allahü teâlânın indinde şüpheli bir durumum yoksa, insanların bana ettiği iftiralara hiç aldırış etmem" buyurdular ve mektûbuna cevap olarak şunları yazdırdılar: "Muhterem "İbrâhim Bestî hazretleri, Allahü teâlâ beni dilediği gibi ve istediği yerde yarattı. Sizin doğruluğunuza güveniyorum. Hayır duâlarınızdan beni mahrûm bırakmamanızı ve haklarınızı helal etmenizi yüksek zâtınızdan istirhâm ediyorum." Bu tevâzu dolu mektûbu alan İbrâhim Bestî çok şaşırdı. Yüzünü yerlere sürüp dışarı çıktı gitti. Nereye gittiği ve nerede olduğu bilinemedi.

Bir kimse Ahmed Rıfâî hazretlerini çekemez, onu hep kötüler, aleyhinde konuşurdu. Onun yüksek hâllerini inkâr eder, hiçbirini kabûl etmezdi. Ahmed Rıfâî hazretlerinin talebelerinden kimi görse, önceden hazırladığı mektûbu eline verip, hocasına götürmesini tenbîh ederdi. Ahmed Rıfâî hazretleri de mektûbu açınca, "Ey Mülhid, ey bid'atçı, ey zındık... gibi çok çirkin şeylerin yazılı olduğunu görürdü. Mektûbu getiren talebesine bir miktar para verip, o kimseye götürmesini ve "Sen benim sevâb kazanmama vesile oluyorsun, cenâb-ı Hak sana hayırlar ihsân etsin" diye söylediğimi bildiriniz" der idi. Bu kimse, uzun müddet bu şekilde kötü hakaretlerine ve iftiralarına devam etti. Sonunda âciz kaldı. Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) verdiği bu cevaplardan çok utanmaya başladı. Yaptığı hareketlerden pişman olup, tövbe etti. Özrünü beyân etmek üzere, af dilemek için, Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) huzûruna doğru hareket etti. Bulunduğu şehre yaklaşınca başını açtı, üzerinden örtüsünü çıkardı, boynuna da bir yular taktı. Bir kimseye de bu yuları tutup, çeke çeke Seyyid hazretlerinin huzûruna götürmesini rica etti. Ahmed Rıfâî onu bu hâlde görünce, "Ey kardeşim! Seni bu hâle getiren nedir?" diye sordular. O da, "Yaptıklarım" dedi. Seyyid Ahmed (r.a.), "Ey kardeşim! Yaptığınız sâdece birer hayırdır" buyurdular. O kimse yaptıklarına pişman olduğunu bildirerek özür diledi, özrü kabûl edilince, Ahmed Rıfâî'nin (r.a.) sâdık talebelerinden oldu.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerine, sıkıntılı, dertli, ihtiyâcı olanlar gelirler, ondan duâ isterlerdi. Ayrıca ihtiyâçlarının karşılanması için kendisine gelenlere, mürekkep kullanmadan, parmağıyla kâğıda ba'zı şeyler yazıp verirdi. Allahü teâlânın izniyle hacetleri hâsıl olurdu. Bir kimse Seyyid hazretlerine hacetinin hâsıl olması için geldi. O da parmağıyla yazdığı bir kâğıdı ona verdi. Aradan bir hayli zaman geçtikten sonra o kimse, tecrübe için aynı kâğıdı tekrar getirip, Seyyid hazretlerine hacetini anlatıp, "Efendim! Bu kâğıda bir duâ yazarmısınız? dedi. O da, "Bu kâğıda daha önce bir kerre yazı yazılmış. Bir daha yazarsak, yazılar birbirine karışır, okunmaz hâl alır" buyurdular.

Fıkıh âlimlerinden Yûsuf Ebû Zekeriyâ (r.a.), Ahmed Rıfâî hazretlerini ziyâret için Ümmü Ubeyde kasabasına gitti. Gördüklerini şöyle anlattı: Seyyid Rıfâî hazretleri, binlerce kişiye câmide va'z-u nasihat veriyordu. Nasihat ederken, cemâat arasındaki âlimler, kendisine pekçok suâller sordular. Sorulan suâller pek zor, anlaşılması ve cevaplarını vermek güç idi. Seyyid hazretleri her sorunun cevâbını ânında en ince teferruatına kadar açıklıyordu. Ne kadar sorulduysa, hepsine cevap verdi. Dayanamadım, suâl soranlara, "Yeter artık. Ne kadar sorarsanız sorunuz, hepsine cevap verileceğini anladınız" dedim. Bu sözüm üzerine Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.) tebessüm edip, "Ey Ebû Zekeriyyâ! Dünyâ fânidir. Bırakınız ben hayatta iken sorsunlar" buyurdular. "Bu dünyâ fânidir" buyurduğunda, binlerce cemâat fevkalâde heyecana kapıldı, içlerinden beş kişi orada vefât etti. Orada hazır bulunanlar içinden, ibâdetlerini tam yapmıyan binlerce kimse tövbe edip doğru yola geldi.

Haddâdiye köyünde, çocukları doğduktan sonra ölen bir kadın vardı. O kadın, "Eğer doğacak olan çocuğum yaşarsa, onu Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hizmetine vereceğim" diye

va'd etti. Aradan zaman geçti, bir kız çocuğu oldu. Fakat doğan çocuk hem kambur, hem de topal idi. Çocuk büyüdüğünde, diğer çocukların alaylarına mâruz kalıyordu. Seyyid Ahmed Rıfâî (r.a.), birgün bu çocuğun köyüne gitti. Halk, kendisini köyün dışında karşıladılar. Bunlar arasında, sakat olan çocuk da vardı. Ahmed Rıfâî (r.a.) yaklaşınca, çocuk birden ileri fırlayıp ellerini öptü ve "Efendim! Siz, annemin de üstadısınız. Beni ne olur şu istihzâlardan, alaylardan kurtarınız!" diye yalvardı. Onun bu yalvarışı Ahmed Rıfâî'ye (r.a.) çok te'sîr etti ve mübârek gözyaşlarını tutamadı. Çocuğun başını ve sırtını okşayıp duâ ettiler. Çocuk derhal şifâya kavuştu. Kamburluğu ve topallığı kalmadı. Bunu gören halk, Ahmed Rıfâî hazretlerine "Şeyh-ül-azca (topal kızın hocası)" lakabını verdiler.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri, herkese iyilik eder, kimsenin kalbini kırmaz ve kin tutmaz idi. Hiçbir zaman büyüklük taslamaz, çok mütevâzi idi. Birgün yoldan geçen kendini bilmez bir grup, Ahmed Rıfâî'ye hakaret etmeye başladılar. Uygun olmayan sözler sarfettiler. Ahmed Rıfâî (r.a.), onların bu hakaretleri karşısında başını açtı, yerlere yüzünü sürdü, toprağı öptü. Onlara, "Benim hatâlarımı ikaz eden büyüklerim, efendilerim! Bu kölenizi bağışlayın" buyurdu. Sonra o kimselerin ayaklarına kapandı, ellerini öptü ve "Ne olur, benden râzı olunuz. Sizler çok yumuşak huylu kimselersiniz. Şüphesiz sizin bu yumuşaklığınız beni bu hâle getirdi" buyurdu. Onun bu hâli, o kimseleri âciz bıraktı, ezildiler. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Nihâyet, "Senin gibi hakîr bir kimse görmedik. Bu kadar hakaret ettiğimiz hâlde, senin rengin bile değişmedi, tahammül ettin ve yine tevâzu gösterdin" dediler. Ahmed Rıfâî hazretleri de, "Bendeki bu hâl, sizin bereketiniz ve himmetinizin sayesinde olmuştur efendim" buyurdu.

Birgün hizmetçisi Ya'kûb'a buyurdular ki: "Ey Ya'kûb, şuradaki hurma ağacına bak! Başını dik tuttuğu için bütün yükü Allahü teâlâ ona taşıttırıyor. Halbuki şu gördüğün kabak fidesi, dallanıp yapraklanınca hemen yanağını toprağa koyup tevâzu gösteriyor. Onun da yükünü, ağırlığını, Allahü teâlâ başkalarına yüklüyor."

Ahmed Rıfâî hazretleri, birgün nasihat ederken buyurdular ki; "Allahü teâlâ, bir kimseyi evliyâlık makamlarına çıkarmak dilerse, önce ona kendi nefsini terbiye etme vazîfesini verir. Eğer nefsini terbiye etmeyi başarır, doğru yola kavuşursa, ona başka bir vazîfe verir. Bu defa çoluk çocuğunu doğru yola getirme, terbiye etme vazîfesini verir. O da, onlara iyilik eder, iyi geçinirse, bu sefer de komşularını ve o mahallede bulunanları doğru olan hak yola getirme vazîfesini verir. Şayet onlara da iyilik eder, yardımcı olur, iyi geçinirse, vazîfesi yine değiştirilir. Bulunduğu bölgenin idâresi kendisine verilir. Onlarla da iyi geçinirse, bu defa memleketinin idâresi kendisine verilir. Bunu da başarır, kendisi dînin emirlerini yapar, yasaklarından şiddetle kaçınır, Allahü teâlâyı unutmaz ise, mevkii biraz daha yükseltilir. Bu defa, yer ile semâ arasındakilerin idâresi kendisine verilir. Buradaki varlıkların sayısını ancak Allahü teâlâ bilir. Bütün bunlar, birer imtihandır. Hepsinde başarı kazanırsa, yükselmeye başlar. Çok yüksek makamlara kavuşup "Gavs"lık makamı kendisine verilir. [Resûlullah (s.a.v.) efendimize tam uyan bir kimse, ona uymakla nübüvvet derecelerini bitirince, mansab makam ehlinden ise, "İmamet makamı" verilir. Vilâyet-i kübrâ derecelerini bitirene, "Hilâfet makamı" verilir. Zil derecelerinde imamet makamına uygun olan, "Kutb-i irşâd makâmı"dır. Hilâfet makamına uygun olan da, "Kutb-i medar makamı"dır. Aşağıda bulunan bu iki makam, sanki, yukarıda olan o iki makamın zilli gibidirler. "Gavs", kutb-i medardan başkadır (daha üstündür). Kutb, işlerinin bir çoğunda Gavs'dân yardım ister. Ebdâlin makamlarına getirilmesinde Gavs'ın da te'sîri vardır. Bu, Allahü teâlânın öyle bir ihsânıdır ki, dilediğine verir. Allahü teâlânın ihsânları pek çokdur.] Bundan sonra insanlık sıfatları silinir. Allahü teâlânın sıfatlarından biri olur. Allahü teâlânın gizli

sırlarına vâkıf olmaya başlar. O hâle gelir ki, onun nazarı olmadan ne bir bitki biter, ne de bir yaprak yeşerir. Sonra Allahü teâlâ ile, insanların anlayamıyacağı bir kelâm ile konuşur. O kelâmın mahiyetini insanlar anlıyamaz. Çünkü o, uçsuz bucaksız bir deryadır. Bu deryada pekçok âlimler ve evliyâ boğuldular. Bu deryanın sahilinde bile Ehl-i sünnet i'tikâdını kaybettiler. Ehil olmayanlar şöyle dursun."

Hayâtı hep dine hizmet ile geçti. Bid'at sahiplerine nasihat eder, onların gittiği yolun bozuk olduğunu bildirir, kurtuluşlarına vesile olurdu, insanların hidâyete kavuşmaları için pekçok eser yazmıştır. Bunlardan; el-Burhân-ül-müeyyed, Şerh-üt-tenbîh, el-Hikem-ür-Rıfâîye, en-Nizâm-ül-hasl li Ehl-il-ihtisas, el-Akâid-ür-Rıfâîye gibi...

Vefât etmeden önce Kelime-i şehâdet getirdi ve "Dünyâda âhıret için çalışıp yorulan, pişman olmaz, rahata kavuşur. Her hayr işleyenin ameli kendisine sunulacaktır. Her şer, kötü iş yapanın da ameli, kıyâmet gününde önüne çıkacaktır..." buyurdu.

Hizmetini gören Ya'kûb anlattı: Ahmed Rıfâî (r.a.) ishalâ yakalanmıştı, iç organları erir, def-i hacet yoluyla dışarı çıkardı. Bu hastalık bir ay kadar devam etti. Kendisine, "Efendim. Hiç birşey yemediğiniz hâlde, bu gelenler neredendir?" diye sordular. Onlara, "Bu gelen ettir. Dışarı çıkıyor. Bu artık eridi, kalmadı. Şimdi, kemiklerimin içinde bulunan ilik kaldı. O da bugün çıkar, biter. Yarın da Allahü teâlâya gitme günüdür" buyurdular, iyice ağırlaştığı zaman kendisine, "Efendim! Kavuşmak vakti yaklaştı herhalde!" dedim. Buyurdu ki, "Evet, öyle görünüyor. Hastalığımın şu son zamanında ba'zı hâdiseler cereyan etti. İnsanların üzerine büyük bir belâ gelmekte idi. Bu belâlara karşı kendi vücûdumu feda edip, bu belânın giderilmesi için Allahü teâlâya yalvardım. Allahü teâlâ da kabûl buyurdu." Bundan sonra mübârek yüzünü toprağa sürmeye başladı. Yüzü gözü toz toprağa bulanmış bir hâlde ağlıyarak "Yâ Rabbî! Affet!" diye yalvardı. Sonra, "Yâ Rabbi! insanların üzerine gelecek olan dert ve belâlar için beni tavan yap ki, belâlar benim üzerime olsun" diye münâcaatta bulundu.

Vefâtında o kadar insan toplandı ki, mahşeri bir kalabalık meydanları dolduruyordu. Binlerce insan mübârek cenâzesini taşımak için gayret gösterdiler. Defalarca cenâze namazı kılındı. Dedesinin türbesine defn edildi. Mübârek kabr-i şerîfleri, her zaman ziyâretçilerle dolup taşmakta, ziyâret edenler rûhâniyetinden istifâde etmektedirler. Ahmed Rıfâî hazretlerinin tefsîr ettiği kırk adet hadîs-i şerîf bir kitap hâline getirilmiş, "Hâletü Ehl-il-Hakîkât" ismi verilmiştir. Bu eserde, Ahmed Rıfâî hazretleri, hadîs-i şerîfleri menkıbelerle izah etmiştir. Bu eserde, Allahü teâlâya olan muhabbetin herşeyden üstün olduğunu şu misâl ile izah etti:

"Hazreti Îsâ aleyhisselâm yolda giderken, ba'zı insanlara rastladı. O kimselerin vücutları zayıflamış, yüzlerinin rengi değişmişti. Bu hâli gören Hazreti Îsâ aleyhisselâm, "Nedir bu hâliniz? Siz, bu hâle düşmenizin hikmetini söyleyiniz" buyurdu. Onlar da, "Cehennem ateşinin korkusu bizi bu hâle getirdi" dediler. Bunu işiten Hazreti Îsâ (a.s.), "Allahü teâlâ korkanları, selâmete erdireceğini va'd etmiştir ve bunu zât-ı ilâhisi için bir hak saymıştır" buyurdu ve yoluna devam etti. İkinci bir grup insana rastladı. Onları da diğerlerinden daha çok zayıflamış, renkleri değişmiş bir hâlde buldu. Bunlara da, "Bu hâle gelmenizin hikmeti nedir?" diye sordu. Onlar da, "Biz Cennete âşıkız, onun hasretiyle bu hâle geldik" dediler. Hazreti Îsâ (a.s.) onlara, "Allahü teâlâ sizin gibilerin arzu ve isteklerini vermeyi zât-ı ilâhisi için hak kabûl etmiştir" buyurdu ve yoluna devam etti. Bu defa daha da zayıflamış ve renkleri değişmiş bir gruba rastladı. Onlara, "Sizlerin bu hâle gelmenizin hikmeti nedir?" diye sordu. Onlar da, "Bizler Allahü teâlânın

aşkından bu hâle geldik” deyince, Hazreti Îsâ (a.s.), “Siz Allahü teâlâya yakın olan kimselersiniz” buyurdular, bu sözlerini üç defa tekrar ettiler.”

Nefsî arzuları bırakıp, Allahü teâlâya tam bağlanmanın ve sâdık kul olmanın üstünlüğünü anlattıktan sonra şu misâlleri verdi:

İbrâhim bin Edhem hazretleri anlattı:

Birgün kırda giderken bir çobana rastladım. Ona, “Yanınızda içmek için süt veya su gibi birşey var mıdır?” diye sordum. Çoban, “Acaba hangisini daha çok seversiniz?” diye sordu. Ben de, “Su” dedim. Bunun üzerine çoban elindeki âsâsıyla orada bulunan bir kayaya vurdu. Taştan su akmaya başladı, içtim. Kar gibi soğuk, baldan daha tatlı idi. Hiç sesimi çıkarmadan, çobana hayretle bakmaya başladım. Benim bu hâlimi gören çoban, “Niçin hayret ediyorsun? Kul, gönülden Allahü teâlâya bağlanırsa, herşey onun emrine verilir. Bunda hayret edilecek bir durum yoktur” dedi.

Eshâb-ı Kirâmdan Selmân-ı Fârisî (r.a.), bir misâfiriyle şehir dışına çıktı. Yürürlerken önlerinde bir geyik koşarak gidiyordu. Bir takım kuşlar da gökyüzünde uçuyorlardı. Selmân-ı Fârisî (r.a.), “Misâfirime bir geyik ile, etli bir kuş gelsin” buyurdu. O anda bir geyik ile bir kuş orada hazır oldular. Bu durumu gören misâfir hayret ederek, “Yeryüzündeki hayvanları ve gökyüzündeki kuşları emrine hazır kılan Allahü teâlâ kemâl sıfatlara sâhib, noksan sıfatlardan uzaktır” dedi. Misâfirinin hayretini gören Selmân-ı Fârisî (r.a.) “Niçin şaşıyorsunuz? Allahü teâlâya itaat edene âsî olanı hiç gördünüz mü?” buyurdu.

Abdülvâhid bin Zeyd anlattı: “Eyyûb-i Sahtiyânî (r.a.) ile beraber Şam yolunda yürürken önümüze, sırtında odun yüklü bir kimse çıktı. Ona, “Rabbin kimdir?” diye bir suâl sorduk. Bu sözümüze üzüldü ve “Bize de böyle sorulur mu?” deyip ellerini semâya doğru açıp, “Yâ Rabbî! Şu odunları altına çevir” diye duâ etti. Odun hemen altın oldu. Sonra tekrar, “Yâ Rabbî! Bu altınları odun eyle!” dedi. Altınlar odun olmuştu. Bize dönerek, “Gördünüz değil mi?... Âriflerin hikmetli işleri bitmez. Fakat kimseye de belli etmek istemezler. Beni mecbûr ettiniz” dedi. Bu mübârek zâta böyle bir suâl sorduğumuza pişman olduk ve oldukça mahcûb olduk. Dedim ki, “Efendim! Acaba yanınızda yiyecek birşeyler var mıdır?” Bize yanında taşıdığı bir kavanozu gösterdi. İçinde bal vardı. Rengi kardan beyaz ve kokusu miskten güzel idi. O balı bize vererek, “Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. O’na yemîn ederek söylüyorum ki, bu balı arı yapmamıştır” dedi. Balı yemeğe başladık. Öyle tatlı idi ki, hayâtımızda böyle bir bal yememiştik. Bizim hayretimizi görünce, “Allahü teâlâyı bilen bir kimse için şaşılacak bir durum yoktur. O’na kulluk eden, O’nun işine hayret etmez. Bunun gibi harikulade şeyleri görmek için de Allahü teâlâya ibâdet edilmez. Böyle yapanlar câhildirler. Çünkü bu gibi şeylerle oyalananlar, hedefe varamazlar” buyurdu. Bu zâtı ikimiz de tanıyâmamıştık. O günden sonra bir daha da hiç görmedik.”

Hirem bin Hayyân anlattı: “Birgün Dicle nehri kenarında yürüyordum. Bana doğru bir kimse geliyordu. Yaklaşınca selâm verdi. Yüzünde insanı hürmet etmeye sevkeden bir heybet, bir nûr vardı. Hatırını suâl ettim. Bana, “Ey Hayyân oğlu Hirem! Bu suâllerden vazgeç! Rabbimiz Sübhân’dır, O’nun her dediği olur. Sen, sana lâzım olan işleri yapmaya bak” buyurdu. Ona, “Allahü teâlânın rahmeti, bereketi senin üzerine olsun, benim ve babamın ismini nereden biliyorsunuz?. Halbuki, bu zamana kadar sizi hiç görmedim” dedim. Bana, “Ârifler ma’rifet nûruyla bakarlar. Onlara gizli birşeyin olmadığını öğrenmedin mi?” buyurdu.”

Dedelerinden Ârif-ül-Vâsıtî (r.a.) anlattı: "Çölde gidiyordum. Oturan bir kimse ile karşılaştım. Selâm verdim, cevâbını verdi. Önce konuşmak istemedi. Biraz sonra, "Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olmak lâzım. Çünkü, O'nu hatırlamak kalblerin şifâsıdır. Ne yazık ki, insanoğlu bundan gâfildir. Halbuki ölüm ona çok yakındır. Allahü teâlâ her an onu görmektedir" dedi ve ağlamaya başladı. Ben de ağladım. Bir müddet sonra ona, "Efendim! Sizin, bu çöl ortasında tek başınıza kalmanızın hikmeti nedir?" dedim. Bana, "Yalnız değilim, Allahü teâlâ benimledir. Bunun için hiç yalnızlık hissetmiyorum" dedi. Kalkıp hızlı hızlı yürümeye başladı. Bir taraftan da "Ey benim Allahım! insanların çoğu seni bırakmış, başkalarıyla meşgûller. Halbuki sen, bütün yaratılmışların yaratanısın. Ey kimsesiz kalanların sığınağı! Ey herşeyin sahibi olan Allahım!" diyordu. Ben de peşinden ta'kib etmeye başladım. Bir ara bana dönerek, "Rabbim, sana afiyetler ihsân eylesin. Bana değil, benden daha hayırlı olana koş. Beni en hayırlı olanla başbaşa bırak, beni meşgûl etme. Geriye dön!" dedi ve gözden kayboldu. Bir daha da onu hiç görmedim."

Zünnûn-i Mısrî hazretleri anlattı: "Hep üzüntülü olduğum zamanlar, kimselerin olmadığı yerlere giderdim. Birgün böyle gezerken, bir kimse ile karşılaştım. Kuru otları üzerine örtmüş yatıyordu. Onu böyle gören, ölmüş sanırdı. Selâm verdim. Cevâbını verdi. Bana, "Ey genç! Nereden geliyorsun?" diye sordu. "Mısır'dan geliyorum" dedim. "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. "Beni yaratan Allahü teâlâya!" dedim. Bunun üzerine, "İstediğini bulabilmen için dünyâyı ve âhıreti bırakmalısın. Ancak o zaman O'na kavuşabilirsin" dedi. Ben de, "Doğru söylüyorsunuz. Fakat bende yakîn hâsıl olması için bunu izah etmenizi istirhâm ederim" dedim. "Sözümü yanlış anlamayınız. Allahü teâlânın bize ihsân ederek verdiği şeyler, söylediklerimizden daha büyüktür. Biz, Rabbimizin ihsânı olarak verdiği ma'rifet ile herşeyi ölçer, ona göre konuşuruz" dedi. Ben de, "Efendim! Sözlerinizi yanlış anlamıyorum. Nûr üstüne nûr sahibi olabilmek için ve yakîn hâsıl olması için nasîhatlarınızı istirhâm ediyorum" dedim. Bunun üzerine, "Öyle ise başınızı yukarı kaldırıp bakınız!" buyurdu. Başımı semâya doğru kaldırdığımda yerle gök arasını altın olmuş gördüm. Pırıl pırıl parlıyordu. "Gözlerini kapa, sonra aç!" buyurdu. Dediğini yaptığımda, herşeyi eski halinde gördüm ve "Bu âleme hangi yoldan gidilir?" diye sordum. "Allahü teâlâ ile ol. Eğer O'nun kulu isen ve arzu ettiğine kavuşmak istiyorsan böyle yaparsın" buyurdu.

Dünyâya aldanan, âhıreti unutan kimseleri anlattıktan sonra şu misâlleri verdi:

Hazreti Mûsâ (a.s.) ile Hızır'ın (a.s.) kıssası Kur'ân-ı kerîmde buyurulmaktadır. Yıkılmak üzere olan bir duvarın içinde bir hazînenin olduğu haber verilince, Hızır aleyhisselâm o duvarı tamir etti. Eshâb-ı Kirâmdan Enes bin Mâlik (r.a.) o hazînede şu yazıların bulunduğunu haber verdi. "Rahmân ve Rahim olan Allahü teâlânın ismi ile ölüme inanan kimseye şaşıyorum ki, nasıl neş'eleniyor? Kadere bütün kalbiyle inanmış kimseye şaşıyorum ki, niçin mahzûn oluyor? Cehennemin varlığına inanmış kimseye hayret ediyorum ki, nasıl gülebiliyor? Dünyânın birgün yıkılacağını bilen kimseye hayret ediyorum ki, ona nasıl bağlanıp, sarılıyor? Allahü teâlâ vardır, birdir ve Muhammed aleyhisselâm onun kulu ve resûlüdür."

Hanis bin Abdullah (r.a.) bir nasîhatında buyurdu ki: "Hayret ettiğim bir kimse vardır. Geceleri, sabahlara kadar ibâdet eder, gündüzleri oruç tutar ve hiç günâha girmez. Böyle olduğu hâlde, bu kimseyi devamlı gözyaşları içinde ağlar görürsün. Bir kimse de vardır ki, geceleri sabahlara kadar yatar, güneş hep üzerine doğar ve gündüzleri de boş işlerle oyunla, eğlence ile geçirir. Her türlü günâhı işlemekten çekinmez. Durumu böyle olduğu hâlde, o kimseyi hep güler bulursun."

İnsanın kendi kusur ve hatâlarını görmesinin üstünlüğünü anlatırken buyurdu ki;

İbrâhim bin Edhem (r.a.); "Yedi yıl insanların arasında bulundum. Hiç kimsenin kendi hatâsını, başkasının hatâsına tercih etmediklerini gördüm. "Müslüman bir kimse şöyle bir hatâ işledi" dedikleri zaman, "Keşke kamçı ile bana vursalardı da bu sözleri duymamış olsaydım" diyeni görmedim."

Hac mevsimi idi, Mekke'de her taraf çok kalabalıktı. Fadıl isminde bir kimse, Arafat'a çıktı. Kalabalığa bakarak, "Bu insanlar ne kadar temiz. Bunların safiyetini günahkâr hâlimle ben kirletiyorum. Keşke bu kimselerin arasında olmasaydım" diyerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Bir zaman sonra başını kaldırıp, sakalını tuttu ve "Vah benim kusur ve kabahatlerime... Hatâlarımdan dolayı bana yazıklar olsun. Başkasının beni övmesine ne kadar da aldanmışım... Eyvah!..." diyerek kendi kusurlarını sayıp dökmeğe başladı.

İki âlim zât karşılaştı. Aralarında şöyle bir konuşma geçti. Biri, "Kardeşim, sana olan muhabbetim çok fazladır" dedi. Diğeri ise, "Ey kardeşim! Eğer sen benim nefsimin ne kadar kötü olduğunu bir bilseydin, benden nefret eder, hiç sevmezdin. Bana buğz eder, beni bırakıp kaçar idin" dedi.

Abdullah Müzenî'nin oğlu ile Mütrif bin Abdullah, Kâ'be-i muazzamada karşılaştılar. Mütrif bin Abdullah, "Yâ Rabbî! Benim günahlarım pekçok, bu günahlarım sebebiyle, Hac için gelmiş olan bu kadar insanların haccını red etme" diyor idi. Onun bu sözlerini duyan arkadaşı Bekr bin Abdullah Müzenî, "Bu sözleri söyleyenin makamı, derecesi kimbilir ne kadar yüksektir. Keşke burada bulunmasaydım. Bu güzel yer, benimle kirlenmektedir. Yâ Rabbî! Benim hatâ ve günahlarım sebebiyle hac için gelmiş bu kimseleri mahrûm bırakma" diye yalvarmaya başladı.

Atâ Selemi ismindeki bir şahıs da, nereden bir kuvvetli rüzgâr esmeye başlarsa, sızlanarak, "Yâ Rabbî! Bu benim yüzümden oluyor! Eğer insanlar, aralarına Atâ Selemî'yi almasalardı rahat ederlerdi" der, kendi nefsini kötülerdi. Ba'zan da, "Ey Atâ Selemi! Belki de Cehenneme atılacak ilk insan sen olacaksın. Bunu nasıl hatırından çıkarabiliyorsun" derdi.

Kibirli olmanın ve başkalarından birşey istemenin kötülüğünü anlatırken buyurdu ki:

İmâm-ı Zeynelâbidîn anlattı: Büyüklerden birinin yanında oturuyordum. Oradaki kitaplardan birini açıp okumaya başladım. Okurken yazıda bir hatâ gördüm. Yazıyı düzeltmek için, o zâtın elindeki bıçağı almak istedim, "O bıçağı verirseniz, şu yanlışı kazıyarak düzeltebilirim" dedim. Elindeki bıçağı verdi. Hatâyı kazıdım, geri iade ettim. Bana dönerek dedi ki, "Bir daha böyle şey yapmayınız. Başkalarından birşey istemeyiniz. Benden bıçağı istemekle dilenci durumuna düştün. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Sevban'a (r.a.) **"Hiç kimseden birşey isteme"** buyurdu. Bundan sonra Hazreti Sevban hiçbir şey istemedi. Yolculuk yaparken elinden kamçısı düşse, binek üzerinde bile olsa, iner kendisi alırdı. "Şu kamçımı verir misiniz?" demezdi."

Dünyâya meyl etmemenin üstünlüğünü anlatırken buyurdu ki:

Büyüklerden biri anlattı: "Birgün Mescid-i harama gitmiştim. Bir genç gördüm ki, iyice zayıflamış ve rengi açlıktan sararmıştı. Onun o hâli beni çok duygulandırdı, gence acıdım. Cebimdeki kesede, yüz altın kadar vardı. Keseyi çıkarıp gence uzattım. "Kardeşim şu keseyi al, ihtiyâçlarına sarfet" dedim. Bana bakmadı bile. Çok ısrar ettim. Israrımı birkaç defa tekrarladım. Nihâyet başını kaldırdı ve "Ey efendi, benim şu anda içinde bulunduğum hâli, Cennete bile değişmem. Senin verdiğin şu âdi dünyalığa mı değişeyim" dedi.

Hazreti Ali birgün Hazreti Ebû Bekr'in yanına ziyârete gittiğinde sordu: "Yâ Ebâ Bekr! Resûlullahın (s.a.v.) halîfesi olmakla şereflendin. Sen hepimizden de üstünsün. Bu dereceye nasıl vardın? Anlatır mısın?" Hazreti Ebû Bekr de; "Şu beş şey ile: 1. İnsanları iki gruba ayrılmış gördüm. Bir kısmı dünyâ, bir kısmı âhıreti istiyorlardı. Ben âhıreti, ya'nî Allahü teâlâyı istedim. 2. İslâmiyetle şereflendikten sonra, bir gün bile mi'demi yiyeceklerle tam olarak doldurmadım. 3. Ağzıma hiç içki koymadım. 4. Önüme, biri dünyâya âit, diğeri de âhırete âit olan iki iş çıkınca, âhıreti dünyâya tercih ettim. 5. Peygamber efendimizle arkadaş olmakla şereflendim. Bu arkadaşlığımı, elimden geldiğince iyi yapmaya gayret gösterdim." Bunları dinleyen Hazreti Ali, "Mübârek olsun yâ Ebâ Bekr" dedi.

Sırrî-yi Sekatî (r.a.) anlattı: "Otuz yıllık bir arkadaşım var idi. Onu aramak için yola çıktım. Çok aradım. Fakat bulamadım. Belki dağlardadır diye dağları dolaşmaya başladım. Sonunda onu, bir taşın üzerinde oturuyor buldum. Yanına geldim, çok dalgındı. Elbisesinden çektim, kafasını kaldırmadan; "Ey Sırrî! Beni bırakıp git! Allahü teâlâ gayyûrdur (çok gayretlidir). Seni başkası ile meşgûl bulmasın. Dön, O'nunla beraber ol" dedi."

İnsanların kendini beğenmesi ile ilgili olarak buyurdu ki:

"İlminin fazla, amelinin çok olması ile gurûra kapılan bir kimse, ma'rifet sahibi değildir. Çünkü şeytan da pek fazla bilgiye sahip idi. Mantık yürütmek sûretiyle, ateşin topraktan daha hayırlı olduğunu iddia etti. Halbuki meleklere hocalık yapıyordu. Sonunda kendi nefsinin üstün olduğunu söyleyip kibirlendi. Böylece Allahü teâlânın gadabına uğradı ve la'nete müstehak oldu. Ebedî olarak rahmet dergâhından kovuldu. Ey oğlum! Sakın! Çok sakın! iyi ibâdetlerine, yüksek ilmine aldanma. Çünkü Belâm-ı Baûrâ ve Bersisa, en çok ibâdet edenlerden idiler. Fakat sonunda, nefs ve şeytana uyarak dünyâya bağlandılar. Âhıretlerini ziyan ettiler. Rezîl rüsvâ oldular.

Ey oğlum! Kalbinde ufak bir leke görürsen, oruç tut. Gitmezse, az konuşmaya bak. Gitmezse, günahlardan şiddetle kaç. Yine gitmezse, her hâli iyi bilen Allahü teâlâya yalvarmaya, sızlanmaya başla.

Bilgisizlik ölümdür. Allahü teâlâ ilim verdikçe canlanma başlar. Her bilgi bir vebaldir. Bu vebalden amel etmekle kurtulmak mümkün olur. Her amel fayda vermez. Fayda vermesi Allahü teâlâ için yapılmaya bağlıdır. İhlâs elde edilmedikçe, kurtuluşa erilmez."

Sâlih müslüman ve iyi bir kul olmanın şartlarını şöyle izah buyurdu:

"Sâlih müslümanlar, Allahü teâlânın hükmüne boyun eğerler, gelen şiddet ve belâlara sabrederler, aza kanâat ederler. Allahü teâlâdan başkasından korkmazlar ve kimseden birşey beklemezler. Ancak Allahü teâlâdan isterler, insana, yüksek makamları veren, azîz eden, aşağı düşüren, zelîl edenin Allahü teâlâ olduğunu bilirler. Sâlih müslümanlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîflerine tam uyarlar. Onların korkusu, son nefes içindir. Onlar, az konuşurlar, öfkelerini tutarlar, şehvetlerini yenerler. Nefslerinin arzularını yapmazlar. Allahü teâlâyı unutturacak bütün engelleri ortadan kaldırarak, hep O'nunla beraber olmaya bakarlar. Böylece nefslerini alçaltıp, rûhlarını yükseltirler.

Nefse, Allahü teâlânın kaza ve kaderine rızâ göstermek kadar zor gelen birşey yoktur. Çünkü, kadere râzı olmak, Allahü teâlânın hükmüne boyun eğmek, nefsin isteklerine zıttır. Nefs bunları istemez. Se'âdete kavuşmak, nefsin rızâsını terk edip, Allahü teâlânın rızâsına koşmakla mümkündür. Se'âdete kavuşanlara müjdeler olsun."

Allahü teâlânın hükmüne râzı olmayı anlatırken buyurdu ki:

"Hazreti Mûsâ (a.s.) Allahü teâlâya münâcaatmda; "Yâ Rabbî! Beni "Kelîmullah" olmakla şereflendirdin, benimle konuştun. Daha önce kimseyle konuşmadığın hâlde ne için beni seçtin? Acaba yaptığım hangi amel sebebiyle bana bu ihsânı yaptın?" diye suâl eyledi. Verilen cevapta; "Yâ Mûsâ! Senden râzıyım. Râzı olmama sebep, hükümlerime râzı olman oldu" buyuruldu."

Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) anlattı: "Rızâ bakımından az birşeye sahip olsaydım, beni Cehenneme atsalar da yine râzı olurdum. "Başa gelen herşeye râzı olmak" hâline kavuşanlar, irfan sahipleri, âriflerdir, önce gelen Peygamberlere (aleyhimüsselâm) Allahü teâlâ vahy etti ki: "Cebrâil aleyhisselâm yeryüzüne indiğinde, ibâdet ile meşgûl olan bir kimse gördü. Hoşuna gittiği için, "Yâ Rabbî! Bu kimse ne iyi" dedi. Cenâb-ı Hak da, "Yâ Cibril; Levh-il-mahfûz'a bak!" buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm Levh-il-mahfûz'da o kimsenin Cehennemlikler arasında yazılı olduğunu gördü. Allahü teâlâya, "Yâ Rabbî! Bu işin hikmeti nedir?" diye sordu. Cenâb-ı Hak, "Ben yaptığım işten sorumlu değilim. Hiç kimse kullarım hakkındaki ilmime akıl erdiremez" buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm "Yâ Rabbî! izin verirsen o kimseye gidip durumu bildireyim" dedi. İzin verilince, o kimsenin yanına gitti ve "Senin yaptığın ibâdetleri Allahü teâlâ kabûl etmedi. Levh-il-mahfûz'da senin Cehennem ehli arasında olduğunu gördüm" deyince, o kimse düşüp bayıldı. Cebrâil aleyhisselâm onun ayılmasını bekledi. O zât ayılınca şöyle mırıldanıyordu: "Ey benim Allahım! Sana hamd ederim. Bütün hamd eden kulların sana nasıl hamd ediyorsa, ben de öyle hamd ederim." Sonra Cebrâil aleyhisselâma dönerek, "O bizim Rabbimizdir. Bütün ilmi, kudretinin kemâli, rahmeti ve şefkati ile benim hakkımda öyle uygun görmüş. O'na yine hamd ederim. O beni benden daha iyi bilir" dedi ve secdeye kapandı. Secdede cenâb-ı Hakkı tesbih etmeye başladı. Bu durumu Cebrâil aleyhisselâm Allahü teâlâya arz edip, o şahıs hakkında üzüldüğünü bildirdi. Allahü teâlâdan yeni bir emir geldi. Cebrâil aleyhisselâm tekrar Levh-il-mahfûz'a bakması bildirildi. Bu defa Levh-il-mahfûz'da, o kimsenin Cennetlik olduğu yazılı idi. Cebrâil aleyhisselâm, cenâb-ı Haktan hikmetini suâl ettiğinde, "Kullarım, işlerime akıl erdiremezler" buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm, bu durumu da o kimseye bildirmeyi arzu edince, izin verildi. O zâtın yanına gidip, "Müjdeler olsun sana! Yerin Cennet oldu" dedi. O kimse bu sözlere hiç şaşmadı ve eski hâlini hiç bozmadı. Eskisi gibi yine hamd etmeye, cenâb-ı Hakkı tesbih etmeye devam etti."

Allahü teâlânın hükmü ve kazası dört kısımdır: 1. Ni'met: Allahü teâlâ, bir kimseye ni'met verince, o kimsenin, gelen ni'metlere şükür etmesi ve hakkına râzı olması lâzımdır. 2. Dert ve belâ: Bir derde, belâya ve sıkıntıya uğrayan kimsenin, sabırla karşılık vermesi, buna da râzı olması lâzımdır. 3. İbâdet: Bir kimsenin, ölünceye kadar emirleri yapması, yasaklardan kaçınması ve bunları kendisine ihsân eden Allahü teâlâya hamd etmesi lâzımdır. 4. Günahlar Başkalarına zulüm ederek kul haklarına düçâr olan ve Allahü teâlânın emirlerini yapmayıp, yasaklarından kaçınmayarak günah işlemiş olan, hemen tövbe etmelidir. Allahü teâlânın râzı olduğu yolları aramalıdır.

Abdülvâhid bin Zeyd'e (r.a.) sordular; "Bir kimse, Allahü teâlâya daha çok kulluk etmek için yaşamak istiyor. Bir başkası da, Allahü teâlâya bir an önce kavuşmak için ölmek istiyor. Bunların hangisi daha hayırlı ve kıymetlidir?" Cevâbında buyurdu ki; "Bunların ikisi de yanılmaktadır. Kıymetli olan odur ki, bütün işlerini Allahü teâlâya bırakır. Yaşatırsa hakkında hayırlı, öldürürse yine hakkında hayırlıdır. Kulluğuna doğru olarak devam etmelidir, işte kulluk böyle olur. Râzı olmak budur. Ârif olanlar, sahibinin işinden zevk alırlar. Asıl ma'rifet de bunu anlamak ve buna göre hareket etmektir."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, Levh-il-mahfûz'a önce şunları yazdı: Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed O'nun kulu ve Resûlüdür. Verdiğim hükme râzı olan, belâlara sabreden, ni'metlere şükreden kimseyi doğrular arasına yazdım. O kimse, kıyâmet günü onların arasında dirilir. Hükmüm dışında birşey bekleyen, belâlara karşı sabırlı olmayan, ni'metlere şükür yolunu tutmayan da benden başka ilâh arasın."**

Bütün işleri Allahü teâlâya havale etmeyi anlatırken buyurdu ki:

"Allahü teâlâ, bir hadîs-i kudsîde buyurdu ki: **"Hangi kul olursa olsun, belâ geldiği zaman, kullara koşar da, onlardan yardım dilerse, bütün yüce sebebler onun elinden çıkar. Bundan sonra, o nefsinin elinde perişan olur. Bir kimse, belâya düçâr oldukta, halkı atar da, bana koşarsa, o istememiş olsa bile, her arzusunu yerine getiririm. Bana duâ etmeye kalkmadan, her ihtiyâcını bilir veririm."**

Bir rivâyete göre, Allahü teâlâ, Hazreti Davud'a (a.s.) vahyetti ki; "Ey Dâvüd! Kullarımdan herhangi biri, yaratmış olduklarımı bir yana atıp bana sığınırsa, bu hâlinden dolayı, yedi kat semâ ve içindekiler, yedi kat yer ile içindekiler o kimseye düşman olsalar, yine de onun için bir kurtuluş yolu açarım, izzetime ve celâlime yemîn ederim ki, bu böyledir. Yine izzetime, celâlime ve azametime yemîn ederim ki, bir kimse beni bırakır da, mahlûkâtımdan herhangi birine gönül bağlarsa, bütün sebeb yollarını keserim. Kalbini, hırs ve içinden çıkılmaz meşgûliyetlerle doldururum. Ömrü, dünyânın ömrü kadar da olsa, bitirip tüketemiyeceği ümitlerle doldururum." "Ey Dâvûd! O kimdir ki, bana duâ eder de duâsını kabûl etmem? Kapımın, çalana açılmadığını kim gördü? Mahlûkatımın arzu ettiklerini ben veririm. Onların her istediği, bende mevcûttur. Bütün ümitlerin yeri benim. Bana âşık olanların kalblerini, yeryüzünde nazargâhım kıldım. O kalbleri, bana daha da yanaşsın ve fazla iştiyâk duysunlar diye, her yandan boşalttım. Sâdece kendi sevgimi doldurdum. Dostlarıma müjdele ki, onlara her an ni'metlerimi saçıyorum. Bana şükrettikleri ve beni unutup başkalarına meyil etmedikleri için bunu yapıyorum. Onlara hadsiz, hudutsuz bana kavuşma arzusu veriyorum ki, bir an bile beni unutmasınlar. Onlara ünsiyet (yakınlık) kapılarımı açtım. Bana duâ etmeden isteklerini yerine getirdim, izzetime, celâlime yemîn ederim ki, onları Firdevs Cennetine koyup cemâlimi göstereceğim. Ben onlardan, onlar da benden râzı oluncaya kadar iyiliklerimi onlara yağdıracağım. Yeryüzünde olanlara haber gönder. Beni sevenlerin sevgilisiyim. Benimle olmak isteyenlerle beraberim. Bana yakın olmak isteyenlerin can yoldaşıyım. Emîrlerime itaat edenlere, muti sıfatımla tecellî ederim. Beni, başkalarına tercih edenleri seçerim.

Yâ Dâvûd! Sevdiğinden birşey saklayan sevgili hiç görülmüş müdür? iyi kimselerin, bana muhabbeti artar. Benim de onlara her an artmaktadır. Beni arayan bulur. Benden başkasını arayan, beni kaybeder. Kulumun en büyük işi benim muhabbetim olursa, onu kendi zikrimle rahatlatırım. Onu sever, aramızdaki mesafeyi kaldırır ve perdeyi aralarım. Herkes gaflet içinde beni unutmuş iken, o ayık olur. İşte bunlar, hakîkat ehlidirler. Sevgimi, kalbi ve dili ile beni zikredene verdim. Kalbine muhabbetimi yerleştirdim. Benden râzı olursan, ben de senden râzı olurum. Verdiklerime şükredersen, iki cihanda azîz ederim. Gönderdiğim belâlara sabır etmeyenler, bizden bir talepte bulunmasınlar. Ben bir kulumu sevince, onun kalbini korkumla doldururum. Bana kavuşmak için onu şevk sahibi yaparım. Bundan sonra o kul, tâatıma cân-ı gönülden koşar. Dostlarımı, kubbelerimin altında gizlerim. Onları, ancak sevdiklerime tanıtırım. Onlara müjdeler, saadetler olsun. Beni unutanı bile unutmam, dâima beni zikredeni hiç unutur muyum? Ben, cimrilere bile ihsânlarımı bolca yağdırırken, nasıl olur da cömertlere cimrilik

ederim. Dileği olan kullarıma müjdele! Ben merhametliyim, kullarıma acırım. Bana severek kulluk yapanı, Cennetime koyarım. Bana kulluk etmiyeni de, Cehenneme hiç acımadan atarım. İzzetime, celâlime yemîn ederim ki, ancak beni arzu edenler, bana yakın olurlar. Beni seveni (imtihan için veya derecelerini yükseltmek için) belâlara düçâr ederim. Benden kaçmak isteyeni de yakarım. Günahkâr olanlara benim gafûr (mağfiret edici, bağışlayıcı) olduğumu bildir. Korkarak bana gelenlere azâb etmem. Beni severek geleni, ayrılık üzüntüsüne sokmam. Utanarak bana yöneleni, kıyâmet günü utandırmam. Cennetim, rahmetimden ümidini kesmeyenleredir. Yaptığı hatâyı, benim affımdan daha büyük bilenlere gadab ederim. Bir kimsenin cezasını hemen vermek istesem, önce rahmetimden ümidini kesenleri cezalandırırım. Fakat, acele etmek benim şânımdan değildir. Geceleri sevdiklerimin kalbine tecellî ederim. Onlar, benimle huzûr içinde kelâm ederler. Benim sevdiğim, hayra ehil olan kullara saadetler olsun. Onların yeri ne kadar güzeldir."

Allahü teâlâya olan sevgiyi anlatırken buyurdu ki:

Abdullah bin Zeyd anlattı: "Bir kış günü, karlar arasında yatan bir kimse gördüm. Uyuyordu ve yüzünde ter damlacıkları vardı. Uyandırarak sordum, "Ey Âdemoğlu! Soğuk sana te'sîr etmiyor mu?" Cevâbında, "Allahü teâlânın muhabbetiyle olana soğuk te'sîr etmez" dedi. "Muhabbet nasıl olmalıdır?" dedim. "Kişinin kendi yaptığı az hatâyı çok görmek. Allahü teâlâdan gelen küçük bir ihsânı büyük görmek" diye cevap verdi. "Bana nasihat eder misiniz?" diye sordum. Cevâbında, "Bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yap ki, Allahü teâlâ da senden râzı olsun."

Allahü teâlâ, şükreden kullarına ni'metlerini artıracağını va'd etti. Belâlara sabr eden için, Zümer suresi onuncu âyetinde meâlen; **"Ancak sabırlı olanların mükâfatı, bolca ve hesapsız verilir"** buyurdu. Feth-i Mûsulî'yi (r.a.) birgün sıtma nöbeti tuttu. Bu derdin kendisine geldiğine şükredip, bin rek'at namaz kıldı. Buyurdu ki, "Ben O'nu nasıl hatırlayabilirdim ki, Rabbim, yaptığım günahları affetmek için sıtma hastalığını ihsân etti."

Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Hüreyre (r.a.), yolda arkadaşlarına rastladı. Nereye gittiklerini sorunca, "Pazardan evin ihtiyâçlarını almaya gidiyoruz" diye cevap verdiler. Bunları dinleyen Hazreti Ebû Hüreyre, "Eğer mümkün olsa da, bana da ölüm alsanız. Allahü teâlâya kavuşma arzum pek ziyâdeleşti. Çok susadığımda, su içmeye olan ihtiyâcımdan çok, ölüme hasretim, ölüp, Allahü teâlâya kavuşmak bana çok tatlı gelmektedir" buyurdu ve ağlamaya başladı. Hem ağlıyor, hem de, "Ey benim Allahım! Sen beni gördüğün hâlde, ben seni göremiyorum..." diyordu. Öyle çok ağladı ki biraz sonra düştü, bayıldı.

Ey Oğlum! Allahü teâlânın, kalbi imân ve muhabbetle dolu nice kulları vardır. Onlar, her an ölümü beklerler. Bu bekleyiş, çok sevdiği Rabbine kavuşmak içindir. Onlara, bu dünyâda fazla kalmak çok ağır gelmektedir. Bu alçak dünyâ, onlara zindandır. Hakîkî âleme, âhırete göç edinceye kadar rahatlıyamazlar. Onlara ölüm vakti geldiği zaman, Azrail aleyhisselâm yetmiş bin melekle gelir. Bu durumu cenâb-ı Hak, Nahl sûresinin otuzikinci âyetinde meâlen; **"Onların canlarını melekler, hoş ve rahat oldukları hâlde alırlar"** buyurarak bildirdi. Bu âyet-i kerîmede bildirildiği gibi îmân sahiplerine Azrail aleyhisselâm güzel bir koku ile gelir. En güzel kıyâfetlere ve şekillere bürünür. Sâlih müslüman onu görünce, "Ey Melek-ül-mevt! Merhaba; Emâneti almak için mi geldin?" diye sorar. O da, "Rûhunu almaya geldim. Hangi şekilde dilersen, o şekilde alırım" buyurur. Bunun üzerine sâlih kimse, "Müsâade et, secdeye kapanayım da o zaman al" diye arzusunu bildirir. Melek-ül-mevt de öylece rûhunu alır. Sonra o kimsenin

Hafaza melekleri gelip birbirlerine; "Bizim muhafaza edip koruduğumuz sâlih bir arkadaşımız vardı. Artık ondan ayrılma vaktimiz geldi. O çok iyi bir arkadaş idi" derler. Vefât eden sâlih müslümana dönüp, "Ey imanlı, sâlih müslüman! Sen dünyâda iken hep hayırlı, iyi işler yaparak âhıreti kazandın. Yolculuğun mübârek olsun" diyerek onu uğurlarlar. Sonra **"Ey itaatkâr nefs! Rabbin senden, sen de ondan râzı olarak Rabbine dön."** (Fecr-27, 28, 29) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okurlar. Bundan sonra derler ki; "Allahü teâlâ sana hayır ihsân eylesin. Sen dünyâda iken hep hayrı severdin. Artık ona kavuştun. Şerden ve şerli kimselerden nefret ederdin. Allahü teâlâ, şimdi seni bütün arzularına kavuşturdu."

Dâvûd-i Aclî (r.a.) vefât ettiğinde, cenâzesini kabre doğru götürüyorlardı. Kabre yaklaşınca, kabrinden etrâfa çok güzel koku yayılmaya başladı. Herkes hayret etti. Definden sonra yetmiş gün bu güzel koku etrâfa saçılmaya devam etti. Zamanın sultanına hâdiseyi anlattılar. O, kabre bir başkasını daha defnettirdi. O zaman kabrin etrâfa koku saçması kesildi.

İbn-i Havari, bir kimseyi rü'yâda gördü. Allahü teâlâ ona öyle makamlar, dereceler ihsan etmişti ki, nûru etrâfı güneş gibi aydınlatıyordu. O kimseye, "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele eyledi?" diye sordu. O da, "Bizi affetti, ikram ve ihsânlarda bulundu. Allahü teâlâ gafür-ur-rahîmdir (En büyük affedici, bağışlayıcı, merhamet sahibidir)" diye cevap verdi. Bir tavsiyesini istediğinde, "Allahü teâlâyı çok zikreden kimselerin arasında bulun. Çünkü onlar, burada yüksek derecelere, makamlara kavuşmaktadırlar" buyurdu.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri, "Burhân-ül-müeyyed" isimli kitabında, Eshâb-ı Kirâmı anlatırken buyuruyor ki: Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek sohbetleriyle şereflenen Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) en faziletlisi Sıddîk-ı ekber, Hazreti Ebû Bekr'dir. Sonra Fârûk-ı a'zam, Hazreti Ömer'dir. Sonra Hazreti Osman ve Hazreti Ali'dir (r.anhüm). Eshâb-ı Kirâmın hepsi hidâyet üzeredirler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde; **"Benim eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyet üzere olursunuz"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâmı çok sevmeli, onlara karşı dili muhafaza etmeli, şanlarına uymayan sözleri asla söylememelidir. Onları, lâyık oldukları şekilde medhetmeli, yüksek ahlâkları ile ahlâklanmalıdır.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Ehl-i beytinin (mübârek hanımları, Hazreti Ali, Hazreti Fatıma, Hazreti Hasen, Hazreti Hüseyn (r.anhüm) ve onların çocukları, torunları) sevgisiyle kalbi doldurmalı, nurlandırmalıdır. Onları sevmek, imânla ölmeye sebebdir. Allahü teâlâyı sevenler, Habîbini de severler. Peygamber efendimize muhabbet edenlerin, O'nun Ehl-i beytini de sevmeleri lâzımdır. Çünkü, **"Kişi, sevdiği ile beraberdir"** hadîs-i şerîfine göre, Ehl-i beyt, Peygamberimizle beraber olacaklardır. Onları sevenler, onları, kendi nefsine tercih etmelidir. Onların önüne geçmemelidir. Böyle muâmele etmekte, kişiye, hayır ve menfaat hâsıl olur.

Evliyâya hürmeti anlatırken buyurdu ki: "Allahü teâlânın evliyâ kullarının üstünlüğünü kabûl etmeli ve onlara çok hürmet göstermelidir. Çünkü onlara, kıyâmet gününde korku ve hüzün yoktur. Velî olan kimse, cenâb-ı Hakka pek fazla muhabbet besler, îmânları kemâl mertebesindedir ve takvâ üzeredirler. Allahü teâlâ, evliyâsına zorluk göstermez. Ba'zı semâvî kitablarda, "Benim evliyâ kullarımdan birine eziyet eden, bana harp ilân etmiş olur" buyurulmaktadır. Cenâb-ı Hak, evliyâ kullarını korur, onlara eziyet edenlerden intikam alır. Onları sevenleri ise muhafaza eder, korur. Evliyâ ile beraber olmalı, onları sevmelidir. Onlar hakkında kötü olan sözleri hiçbir zaman sarfetmemeli, sû-i zan etmeyip, hüsn-i zan içinde bulunmalıdır.

Allahü teâlânın sevgili kulları olan evliyâyı vesile ederek, cenâb-ı Haktan birşeyler istenebilir. Onları vesile ederek ba'zı ihsânlara kavuşulursa, bu yardımları ve ihsânları evliyâdan bilmemek lâzımdır, ihsânı yapan Allahü teâlâdır. Çünkü veliler, kendiliklerinden birşey yapmazlar. Allahü teâlâ onları çok sevdiği için, onların duâ ve hatırı ile yaratır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki; **"Saçları dağınık, kapılardan kovulan öyle kimseler vardır ki, birşey için yemîn etseler, Allahü teâlâ onları doğrulamak için o şeyi yaratır."** Allahü teâlâ, sevdiği kullarını yalancı çıkarmamak için, yemîn ettikleri şeyleri bile yaratınca, duâlarını elbette kabûl buyurur. Allahü teâlâ Mü'min sûresinin altıncı âyetinde meâlen; **"Bana duâ ediniz; duânızı kabûl ederim"** buyurdu. Duâların kabûl olması için şartlar vardır. Bu şartları taşıyan duâ, elbet kabûl olur. Herkes bu şartları bir araya getiremediği için, duâlar kabûl olmuyor. Bu şartları yerine getiren velilerin, âlimlerin duâ etmeleri için, onlara yalvarmak, şirk olmaz. Allahü teâlâ, söylenilenleri, sevdiklerinin rûhlarına işittirir. Onların hatırı için istenileni yaratır. Evliyânın rûhlarından yardım istenir. Çünkü, Allahü teâlânın sevdiği kullarının rûhları, diri iken de, öldükten sonra da, Allahü teâlânın verdiği kuvvetle ve izin ile, dirilere yardım ederler. Böyle inanarak evliyâdan yardım istemek, Allahü teâlâdan başkasına tapınmak olmaz. Allahü teâlâya tapınmak, O'na inanmak, O'ndan istemek olur. Aklı olan, bunu pek iyi anlar.

Hazreti İsa (a.s.), çamurdan kuş yaptı. Allahü teâlâya duâ edip, kuşun canlanmasına ve ölen kimselere tekrar can verilmesine sebep oldu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) ayrılığına dayanamıyan Hannane ismindeki hurma kütüğünün inlemesi meşhûrdur. Peygamber efendimizin geçtiği yollarda, taşların, ağaçların selâm verdiğini, dost, düşman herkes söylemekdedir. Bütün Peygamberlerde meydana gelen mu'cizelerden daha çok mu'cize Resûlullah efendimizde zuhur etmiştir. Evliyâda meydana gelen kerâmetler, Peygamber efendimizin mu'cizelerinden bir cüz'dür.

Allahü teâlânın sevdiği kulları olan velîler, yalnız iken de, herkesin yanında iken de, dînin emirlerinden kıl ucu kadar dahi ayrılmazlar. Allahü teâlâyı hiç hatırlarından çıkarmazlar. Her işlerinde, Allahü teâlânın rızâsını tahsil etmek için uğraşırlar. Gece namazlarına devam ederler. Bütün amellerinde riyadan şiddetle kaçınırlar. Geçmiş günahları için ağlarlar. Allahü teâlâya affı için yalvarırlar."

Ahmed Rıfâî hazretleri buyurdu ki:

"Herkes bilir ki, dünyâ hayâldir ve dünyâda ne varsa hepsi yok olmağa mahkûmdur. Şeytanın vesveselerine aldanmamalı, kötü kimselerin dostluğundan şiddetle kaçınmalı, onlarla sohbet etmemelidir. Yoksa sonu dünyâda pişmanlık, âhırette ise üzüntü ve hasrettir. O hâlde bu kötü akıbetten sakınmalıdır. Çünkü orada pişman olmak ve mazeret, behâne kabûl edilmez.

İnsan kabrinde amelleriyle başbaşa kalır. Onun için dünyâda, hayırlı işler, âhırette fayda sağlayacak ameller yapmalıdır. Günahlardan sakınmalı, dînin yayılması için gayret etmelidir. Bütün işlerini iyi niyetlerle yapmalıdır. Helâl rızık kazanmalıdır. Fakirlere yardımcı olmalı, akrabaların ihtiyâçlarını karşılamalıdır. Yumuşak sözlü olmalı, herkesin anlayacağı şekilde konuşmalıdır. İnsanlarla güzel geçinip, kimsenin kalbini kırmamalıdır. Öksüzlerin işlerine yardım etmeli, çaresiz kalanlara, dul kadınlara, yaşlı kimselere hizmet edip, duâlarını almalıdır. Merhamet eden merhamet bulur."

Âlimlere karşı hürmetli olmalı, onların huzûrunda edebi muhafaza etmeli ve az konuşmalıdır. Onların hizmetiyle şereflenmeyi büyük bir kazanç bilmelidir."

"Bizim hâlimizden anlamayan, istifâde etmeyen, kavlimizden (sözümüzden) hiç anlayıp istifâde edemez."

"Hayırdan birşey öğrenirseniz, onu insanlara öğretiniz. Böylece bu hayrın meyvelerinden istifâde edersiniz."

Oğlu Sâlih'e "Eğer benim ilmimle amel etmezsen, ben sana baba, sen de bana evlâd değilsin."

"Kalb temiz olursa, dilden güzel sözler meydana çıkar. Çünkü, kalbin mahsûlü, dilin sermâyesidir."

"Dünyâ öyle bir topraktır ki, üzerindekini kendi besler, büyütür ve yine onları kendisi yer. İbret ile bakıldığında, yerde halı gibi serili olan bu toprakta, bizden önce gelip yaşayanların hep uzvlarının olduğu görülür. Aslında bastığımız, toprak değil, önce yaşayanların yüzleri, yanakları ve diğer a'zâlarıdır. İşte dünyânın aslı budur. Bunu bilip, ona göre hareket etmek lâzımdır."

"Hikmetin başı Allah korkusudur."

"Bir kimsede benlikden eser bulunduğu müddetçe, kemâl (olgunluk) mertebesine çıkamaz."

"Kendisinden daha fazla ilmi olan bir kimseyi görüp de, ondan, kibir ve gurûrundan dolayı istifâdeye çalışmayan kimse, en büyük câhildir."

"Eserlerin en makbûlü, aklen yüksek, naklen sahih (doğru), halkın din ve dünyâsına faydalı olanıdır."

"Az bir edebe sahip olmak, edebe aykırı olmayan ilim ve amelden efdaldir. Kendi nefsini iyi idâre edebilen akıllıdır. Nefsini idâre edemiyen ve insanlara güzel muâmeleden gâfil olan câhildir."

"Yolumuz üç şey üzerine bina edilmiştir. Bunlar, istememek, geri çevirmemek ve yığmamaktır (elde malı biriktirmemektir)."

"Biriniz, hayır ile ilgili birşey öğrenirse, onu insanlara öğretmeli ki, faydasına kavuşulsun, öğretme çoğaldıkça, kişiye faydası daha da fazlalaşır."

"Bir kardeş ki dünyâda faydalı olamıyorsa, âhırette hiç faydalı olamaz."

Evlenmek isteyen birisine buyurdu ki: "Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için evlenirse, bu kendisine yeter ve kötülüklerden korunmuş olur."

"Her gece semâdan çeşitli ihsânlar yağar. Fakat bu ihsânlar, uyanık ve ayık olanlara dağıtılır."

"Rızkın ne ise, ona kavuşursun, hiç üzülme. Hırsa da kapılma. Çünkü hırslı olan kimse aradığını kolay kolay bulamaz. Kul, kanâat sahibi olduğu zaman hürdür, ihtirâsa kapıldığında köle sayılır. Kalbinden tamâ'ı çıkar ki, ayaklarındaki zincir çözülsün."

"Kıyâmet gününe hazırlan, çünkü gidişin Allahü teâlâyadır."

"Dünyâ ya'nî Allahü teâlâ için olmıyan şeyler alçaktır. Onu sevmek hatâdır. Bir anlık olan dünyâda ibâdet etmeye bak. Dünyâyı isteyen aldanır, âhıreti isteyen mesrûr olur. Dünyâ hatâların kaynağıdır. Âhıret ise, Allahü teâlânın mükâfatları dağıtma yeridir. Dünyâ cefâ yeri, âhıret sefâ âlemidir. Takvânın temeli, dünyâyı bırakmaktır."

"Evlâdım! Kulluk esâsının birincisi, nefsi tanımaktır. Halbuki onu tanıyan çok azdır. Onu tanımak şöyle dursun, varlığını kabûl edenler dahi kıymetli kimseler olarak kabûl edilir. Allahü teâlâ, nefsten daha ahmak, daha çirkin ve ondan daha pis kokulu birşey yaratmadı, irfan sahipleri için, ondan daha dar bir zindan düşünülemez. Nefsini tanıyabilen, her tarafı emîn olan, tehlikelerden korunmuş bir kal'aya sığınmış olur. Tanıyâmıyan, hattâ anlamak istemiyen için tehlike büyüktür. Onu anlamadıkça, şerrinden kurtulmak mümkün değildir. Onu anladıktan sonra, ma'rifet sahibi olunmaz."

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri, "Ayât-ı Hırz" ismindeki risalesinde buyurdu ki:

"Eshâb-ı Kirâmdan Ubeyy bin Ka'b (r.a.) diyor ki: "Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyordum. Bir köylü geldi. Kardeşinin ağır hasta olduğunu söyledi. Peygamber efendimiz **"Hastalığı nedir?"** buyurdu. O köylü "Cin çarpması" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Kardeşini buraya getir"** buyurdu. Kardeşi gelip oturdu. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, hastaya şu âyetleri okudu. Hasta hemen iyi olup, kalktı." Hastaya okunan âyetler şunlardır: 1. Fâtiha sûresi, 2. Bekâra sûresi başından dört âyet, ayrıca 163. ve 164. âyetleri, Âyet-el-kürsî, yine bu sûrenin son üç âyeti (284, 285, 286), 3. Âl-i İmrân sûresinin 18. âyeti, 4. A'râf sûresinin 54. âyeti. 5. Mü'minûn sûresinin 116. âyeti, 6. Cin sûresinin 3. âyeti, 7. Saffât sûresinin başından on âyet. 8. Haşr sûresinin sonundaki üç âyet, 9. İhlâs sûresi, 10. Felâk sûresi, 11. Nâs suresidir."

Ahmed Rıfâî hazretleri, yine bu risalesinde buyurdu ki:

"Kur'ân-ı kerîmden şifâ âyetlerini ve eserde bildirilen duâları (Hadîs-i şerîflerde ve Eshâb-ı Kirâmın duâlarında geçenleri) usûl ve şartlarına uyarak sırasıyla sar'a hastalarına, eli, ayağı tutmayan felçlilere, üç veya yedi gün okudum. Bi-iznillâhi teâlâ hepsi, sıhhat ve afiyet buldu, şifâya kavuştular. Bir kâğıda yazıp, sihire müptelâ olanların boyunlarına iyice katlayıp, astım. Hepsi sihirden kurtuldular ve bir daha sihire yakalanmadılar. Her kim, Âyât-ı Hırz'ı, duâları ile beraber hergün okursa, ona sihir te'sîr etmez, insan ve cin şeytanlarının şerrinden emîn olur. Kim onu yazıp birşeye sarılmış olarak yanında taşırsa, çeşitli hastalıklardan, sihirden, kerih olan (istenmeyen) her türlü şeyden emîn olur. Her kim duâları ile beraber okursa, duâsı müstecab olur ve arzu ettiği herşeye kavuşur. Ayât-ı Hırz, muhkem kale, sağlam bir burçtur. Kim bu kaleye girerse, korunmuş olur. Hülâsa her ne niyetle okursa, o niyetine kavuşur. (Ayât-ı Hırz, "Teshîl-ül-menâfi" isimli Arabî tedâvi kitabının sonunda vardır.) Ahmed Rıfâî buyurdu ki: "Ayât-ı Hırz'ın bütün husûsiyetlerini yazmak bu küçük risaleye sığmaz. Onun için bu kadarı ile iktifa edildi. Âyât-ı Hırz'ı ve duâlarını okumanın ba'zı şartları vardır. Abdest alıp yedi istiğfar ve onbir salevât okuyup, hastanın sıhhatine niyet ederek, güneş doğduktan ve ikindi namazından sonra, günde iki defa hasta üzerine okumalı, şifâ buluncaya kadar (kırk gün) devam etmelidir.

Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin, mü'minlerin îmânlarının kemâle ermesi için gösterdiği yola Rıfâîlik adı verildi. Kendisine tamamen bağlı olan, yolunu bozmıyan, ya'nî her işinde, her sözünde dînimizin emir ve yasaklarına tâbi olanlara da "Rıfâî" denildi. Fakat, zamanla diğer tarikatlar gibi bu yol da bozuldu. Dünyâya düşkün olanlar, dînî dünyalık arzularına âlet edenler, Ahmed Rıfâî hazretlerinin isminden istifâdeye çalıştılar. Şeyh ve tarikatçı olarak ortaya çıkıp, ağızlarına ateş koymak, ağızlarından alevler çıkarmak, bir yanağına bıçak, şiş sokup öteki yanağından çıkarmak, sokak ortasında yatarak üzerinden kamyon geçirtmek gibi işleri yaparak, kerâmet sahibi olduğunu iddia edenler görüldü. Halbuki bunların kerâmet ile hiçbir alâkası yoktur. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâm zamanında sihirbazların bulunduğunu haber veriyor ve sihir olduğunu beyân buyuruyor. Bu ve benzeri işleri sihirbazlar da yapmaktadırlar.

Allahü teâlâ herşeyi bir sebep ile yaratıyor. Bir iş yapmak, birşey elde etmek için, bu işin sebeplerine yapışmak lâzımdır.

Meselâ buğday hasıl olması için, tarlayı sürmek, tohumu saçmak, ekini biçmek lâzımdır, insanların bütün hareketleri, işleri Allahü teâlânın bu âdeti içinde meydana gelmektedir. Allahü teâlâ, sevdiği insanlara, iyilik, ikram olmak için ve azılı düşmanlarını aldatmak için, bunlara âdetini bozarak sebepsiz şeyler yaratıyor. Peygamberlerden (aleyhimüsselâm), Allahü teâlânın âdeti dışında, kudreti ilâhiyye içinde meydana gelen şeylere "Mu'cize" denir. Peygamberlerin mu'cize göstermesi lâzımdır. Evliyâda, âdet dışı meydana gelen şeylere, "Kerâmet" denir. Evliyânın kerâmet göstermesi lâzım değildir. Bunlar, kerâmet göstermek istemez. Allahü teâlâdan utanırlar. Veli olmıyanlardan meydana gelen âdet dışı şeylere "Firâset" denir. Fâsıklardan, günâhı çok olanlardan zuhur ederse, "İstidrâc" denir ki, derece derece kıymetini indirmek demektir. Kâfirlerden zuhur edenlere ise "Sihir" ya'nî büyü denir.

Yaklaşık olarak son yüz seneden beri tarikat adı altında birçok şeyler uyduruldu. Hakiki İslâm âlimlerinin, Peygamber efendimizden ve Eshâb-ı Kirâmdan alıp, bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı Ünvanı alarak, zikir ve ibâdet adı altında, dinimizin yasak ettiği birçok bid'atler ortaya çıkardılar. Peygamber efendimiz buyuruyor ki: "Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim dese de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz!"

---

1) Mir'ât-ül-haremeyn cild-3, sh. 144

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 295

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 140

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 23

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 312

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1341

7) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 259

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 171

9) Tuhfet-ur-râgıb sh. 40

10) El-A'lâm cild-1, sh. 174

11) Burhân-ül-müeyyed sh. 96, 106

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 982

13) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 132

AHMED YESEVÎ

Türkistan'da yetişen büyük velilerden. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin İlyâs Yesevî olup, Pîr-i Türkistan, Hazret-i Türkistan, Hazret-i Sultân, Hâce Ahmed, Kul Hâce Ahmed diye tanınır. Babası Hâce İbrâhim'in nesebi Hazreti Ali'nin oğlu Muhammed bin Hânefiyye'ye ulaşır. Soyu, Hazreti Fâtıma vâlidemize dayanmadığı için seyyid değildir. Annesi evliyâdan Mûsâ isimli bir zâtın kerîmesi olup, sâliha, mütteki ve afif bir hâtun idi. Ahmed Yesevî (r.a.) daha yedi yaşında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Doğum târihi kesin olarak bilinememektedir. 562

(m. 1166) senesinde Yesi'de vefât etti. Kabri oradadır. Timur Hân, onun için muhteşem bir türbe yaptırmıştır.

Ahmed Yesevî (r.a.), daha çocuk iken kendisinde garîb hâller, yaşından beklenilmeyen fevkalâdelikler meydana geliyordu. Hızır aleyhisselâm ile görüşüp sohbet ediyordu. Çok küçükken annesinin, yedi yaşında iken de babasının vefâtı ile, Gevher Şehnaz adındaki ablasının yanında yetişti.

Bu sırada meydana gelen bir hâdise, Hâce Ahmed'in şöhretinin bütün Türkistan'a yayılmasına vesile olur. Menkıbeye göre, o sırada Türkistan'da Yesevî adında bir hükümdâr hüküm sürmekte idi. İdâresi altındaki topraklarda yaşayan bütün velîleri toplatıp, onların duâlarının bereketi ile önemli bir mes'eleyi halletmeyi düşünmüş. Toplanan velilerin duâ ve niyazları neticesiz kalınca, acaba katılmayan veli var mı, diye tahkîk ettirmiş. Tahkîk neticesinde Hâce İbrâhim'in oğlu Ahmed'in, henüz çocuk denecek yaşta olduğu için çağırılmadığı anlaşılmış. Bunun üzerine, haberci gönderilip gelmesi istenmiş. Çocuk bu durumu ablasına danışınca ablası, "Babamızın vasıyyeti var, senin tanınma zamanının gelip gelmediğini, babamızın türbesi içinde bulunan ekmek sofrası ta'yin edecektir. Eğer o sofrayı açabilirsen, tanınma zamanın geldi demektir, var git!" demiş. Türbeye giden Hâce Ahmed, sofrayı bulup açmış, oradan hükümdârın istediği yere gelmiş. Veliler kendisini orada hazır beklemekte imişler. Hâce Ahmed sofrada bulunan bir parça ekmeği, duâ etmeleri için gösterince, veliler Fâtiha okumuşlar. O da ekmeği hazır bulunanlara taksim etmiş, hepsine kâfi gelmiş. O toplantıda velilerden, maiyet ve ordu erkânından dokuz bin kişi bulunmakta imiş. Bu kerâmeti görenler, Hâce Ahmed'in büyüklüğünü ve mertebesinin yüksekliğini anlamışlar. Hâce Ahmed ise, sırtındaki babasından kalma hırkaya bürünerek, duâsının neticesini beklemekte imiş. Birdenbire gök yüzünden seller boşanarak, her yer suya garkolmuş, velîlerin seccadeleri su üstünde yüzmeye başlamış. Ahmed hırkasından başını çıkarınca, seller durmuş, güneş çıkmış. Hazır bulunanlar baktıklarında, Karaçuk dağının ortadan kalktığını görmüşler. Bu kerâmete şâhid olan hükümdâr, Hâce Ahmed'den, kendi adının kıyâmete kadar bakî kalması için niyazda bulunmasını dilemiş. Hâce Ahmed hazretleri de, "Âlemde her kim bizi severse, senin adınla bizi yâd eylesin" demiş. Bundan dolayı o günden beri ikisinin ismi birlikte, "Ahmed Yesevî" şeklinde anılır olmuş.

Hâce Ahmed, Yesi'li olduğundan, Yesevî diye meşhûr olduğu kabûl edilmektedir.

Ahmed Yesevî (r.a.), Baba Arslan hazretlerinin talebesidir. Onun kalblere hayat ve huzûr veren sohbetlerine ve teveccühlerine kavuşmakla, kısa zamanda çok yüksek makam ve derecelere kavuştu. Baba Arslan hazretlerinin vefâtından sonra, onun ma'nevî işâreti ile, Buhârâ'ya gitti. Orada Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden Yûsuf-i Hemedânî'den ma'nevî ilimleri tahsil etti. İnsanlara ilim öğretmek, doğru yolu göstermek için ondan icâzet (diploma) aldı. O büyük zâtın halifelerinden oldu. Onun vefâtından sonra bir miktar Buhârâ'da kaldı. Talebeleri yetiştirmeye başladı. Bir zaman sonra bu talebelerin terbiye ve yetiştirilmesini, Yüsuf-i Hemedânî'nin en büyük talebesi olan Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerine havale edip, kendisi tekrar Yesi'ye döndü. Burada talebe yetiştirmeğe başladı. Talebeleri her geçen gün çoğalıyordu. Büyüklüğü ve şöhreti kısa zamanda, Türkistan, Mâverâünnehr, Horasan ve Harezm'e yayıldı. Kendisinde daha çocuk yaşta iken başlıyan evliyâlık hâlleri ve dereceleri her geçen gün artıyordu. Zamanında bulunan âlimlerin ve evliyânın en büyüklerinden, en üstünlerinden oldu. Hanefî mezhebinde idi. Zâhirî ve batınî bütün ilimlerde derin âlim idi. Yüksek babası ve diğer velîler gibi, o da devamlı olarak Hızır aleyhisselâm ile görüşür, sohbet ederdi. Büyüklüğü ve kerâmetleri herkes tarafından bilinirdi. Dîvân-ı hikmet isimli eserinde, yedi yaşından elli yaşına

kadar geçen zaman içinde kavuştuğu ilâhi tecelliler ve çok yüksek dereceleri gayet edib bir lisân ile çok güzel anlatmıştır.

Ahmed Yesevî hazretleri vakitlerinin bir çoğunu Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmekle, talebelerine zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretmekle geçirirdi. Çok kısa bir zaman ayırarak, kaşık ve kepçe yapardı. Bir öküzü vardı. Bu öküzün sırtına bir heybe asar, içine de yaptığı kaşık ve kepçeleri koyardı. Bu öküz pazara çıkar, istiyenler kaşık veya kepçe alırlar, ücretlerini yine heybeye koyarlardı. Ücretini vermeyen olursa, öküz o kimsenin peşini bırakmaz, nereye gitse peşinden o da giderdi. Aldığı şeyin ücretini heybeye koymadıkça, o kimsenin yanından ayrılıp başka yere gitmezdi. Öküz, akşam olunca Hâce Ahmed hazretlerinin evine gelirdi. Hâce hazretleri heybedeki paraları talebelerinin ihtiyâçları için sarfederdi.

Ahmed Yesevî hazretlerinin şöhreti, kerâmetleri her tarafa yayılıp, talebelerinin sayısı yüz bine yaklaşınca, kendisini çekemeyenler, Allahü teâlânın evliyâsına düşman olanlar, bu zâta iftira edip, sohbet meclislerinde örtüsüz kadınlar da geliyor, erkeklerle birlikte oturuyorlar dediler ve bunu kendilerine ma'rifet sayarak etrâfa yaydılar. Bu şâyi'ayı duyan makam sahipleri, ba'zı müfettişler vazîfelendirerek bu durumu araştırmalarını emrettiler. Bu müfettişler, Ahmed Yesevî hazretlerinin ders verdiği meclise gelip, gizlice araştırmalar yaptılar. Her şeyin, herkese açık olduğu bu yerde, insanlardan ve kanunlardan saklı uygunsuz bir şeyin bulunmadığını gördüler. Söylenilenlerin tamamen asılsız olduğunu, bu zâta iftira etmek için uydurulduğunu bildirdiler.

Hâce Ahmed Yesevî (r.a.), kendisine iftira edenlere bir ders vermek istedi. Bunların bulunduğu bir meclise geldi. Elinde ağzı mühürlü bir kutu vardı. Orada bulunanlara hitaben: "Baliğ olduğu günden bu âna kadar, sağ elini avret mahalline hiç uzatmamış bir velî zât istiyorum. Kim vardır? Bu mühim kutuyu ona teslim edeceğim" buyurdu. Hiç kimse çıkamadı. O sırada, Ahmed Yesevî'nin (r.a.) talebelerinden, Hâce Atâ isimli zât oraya geldi. Hâce Ahmed hazretleri kutuyu bu talebeye verip, bu kutuyu Horasan ve Mâverâünnehr memleketlerine götürmesini emretti.

Talebe kutuyu alıp, bildirilen yere vardı. Her tarafa haber salınıp, âlimler ve Hâce hazretlerine iftira edenler geldiler. Herkes, bu kutunun içinde ne olduğunu merak ediyordu. O talebe, toplananlara, bu kutuyu hocası Ahmed Yesevî hazretlerinin gönderdiğini söyleyip kutuyu açtı. Kutu açılınca, herkes gördükleri manzara karşısında donakaldılar. Kutunun içinde bir miktar ateş ve bir miktar da pamuk vardı. Ateş kıpkırmızı olarak duruyor, pamuğa birşey olmuyordu. Bu hâli gören herkes hayretler içinde kaldılar. Hâce hazretlerinin bu kerâmeti karşısında, onu sevenlerin muhabbeti daha da arttı. Kendisine muarız olanlar da hatâlarını anlayıp tövbe ettiler. Hazreti Hâceye hediyeler gönderip kendisinden özür dilediler. Bunların çoğu Hâce hazretlerinin talebesi oldular.

Merv şehrinde Mervezî nâmında bir müderris var idi ki, Ahmed Yesevî hakkında söylenilen uygunsuz ve uydurma sözler ona kadar gitmişti. Bu yalanlara aldanıp, kendisini (güya) imtihan etmek, şüphesini gidermek niyetiyle, ma'iyyetine dörtyüz müşavir ve kırk tane de müftü alarak yola çıktı. Her tarafta talebeleri olduğunu, her zaman sohbetinde binlerce kişinin hazır bulunduğunu öğrenmişti. "Ben üçbin mes'ele ezberledim. Hepsine ayrı ayrı suâl sorar, onları imtihan ederim" diye düşündü. Bu sırada Ahmed Yesevî hazretleri hânekâhında bulunuyordu. Talebesi Muhammed Dânişmend'e "Bakar mısın, bize kimler geliyor?" buyurdu. Mervezî'nin ma'iyyetiyle birlikte hafızasında üç bin mes'ele ile geldiğini bildirdi. Hâce hazretlerinin emri ile

Muhammed Dânişmend, o üçbin mes'eleden binini, Mervezî'nin hafızasından sildi. Sonra talebelerinden Süleymân Hakîm Atâ'ya aynı şekilde emretti. O da öyle yaptı. Mervezî, hafızasında sâdece bin mes'ele kalmış olarak Yesi'ye geldi. Hâce hazretlerinin yanına gelip, "Allahın kullarını doğru yoldan ayıran sen misin?" dedi. Hazreti Hâce, hiç kızmadı. Karşılık da vermedi. "Şimdilik üç gün misâfirimiz ol! Ondan sonra görüşürüz" buyurdu. Üç gün sonra bir kürsü kuruldu. Mervezî kürsüye çıktı. Hâce Ahmed hazretleri, Muhammed Hakîm Atâ'ya tekrar emredip, o bin mes'eleyi Mervezî'nin hafızasından silmesini emretti. Hakîm Atâ da öyle yaptı. Mervezî, kürsü üstünde birşeyler konuşmak istedi. Fakat hafızasında hiçbir mes'elenin bulunmadığını anladı. Nihâyet, defterini açıp oradan okumak istedi. Fakat defterinin sahifelerindeki yazıların da silinmiş olduğunu gördü. Sahifeler bomboş idi. Bu hâli gören Mervezî, kusurunu anlayıp hemen orada tövbe etti. Bütün ma'iyyetiyle beş sene kaldı. Çok mertebelere, yüksek derecelere kavuştu. Ahmed Yesevî (r.a.) bunu, yanında beş kişi ile beraber, insanlara Allahü teâlânın dinini doğru olarak anlatmak vazîfesiyle Horasan'a gönderdi. Bunlar; Muhammed, Seyfeddîn, Sa'deddîn, Behâüddîn ve Kemâl isimlerindeki talebeleri idi. Oraya gidip halkı irşâd ettiler (r.aleyhim).

Horasan'da bulunan evliyâ, Ahmed Yesevî hazretlerinin büyüklüğünü, üstünlüğünü bildikleri ve ona olan muhabbet ve bağlılıklarının daha da artması için, kendisiyle görüşmek, sohbetinde bulunmak istediler. Büyük bir toplantı tertîb ettiler. Hâce hazretlerini de bu toplantıya da'vet etmek için, evliyâdan birini Yesi'ye gönderdiler. Allahü teâlâ, evliyâsını çok sevdiği için, onlara diğer insanların yapmaktan âciz oldukları birçok şeyleri kolay kılmıştır. Meselâ, bir anda bir yerde, biraz sonra oraya çok uzak olan başka bir yerde bulunabilirler. Veya aynı anda başka başka yerlerde görülebilirler. Bu, Allahü teâlânın bir ihsânıdır, işte, Ahmed Yesevî hazretlerini toplantıya da'vet etmek üzere yola çıkan velî, Allahü teâlânın izni ile turna misâli uçarak Yesi'ye doğru geliyordu. Hâce hazretleri bu hâli keşfederek, yanına talebelerinden ba'zılarını aldı. Bunlar da turna şeklinde uçmaya başladılar. Nihâyet, Semerkand yakınlarında bir nehir üzerinde karşılaştılar. Bu sırada aşağıda büyük bir tüccâr, nehirden geçerken akıntıya kapılıp, malı ve hayvanları suya gitti. Bu tüccâr, su içinde boğulmamak için gayret ederken, bu sudan selâmetle kurtulması hâlinde, kalan malının yarısını Allah rızâsı için vereceğini nezretti (adadı). Hâce Ahmed Yesevî (r.a.), Allahü teâlânın izni ile tüccârın sıkışık ve zor durumunu keşfederek aşağıya indi. Boğulmak üzere olan tüccârı çekip sahile çıkardı. Sonra turna şeklinden, normal hâline döndü. Bu duruma çok teaccüb eden tüccâr, kendisini kurtaran bu zâtın ellerine sarılıp çok teşekkür etti ve malının yarısını bu zâta verdi.

Hâce hazretleri istenilen yere geldi. Bir zaman oradakilerle sohbet edip, sonra memleketine döndü. Nehirden kurtardığı tüccârın verdiği parayı da, talebelerinin ihtiyâçlarına sarfetti.

Ahmed Yesevî (r.a.), daha çocukluğundan itibâren, Resûlullah efendimizin sünnetine tam tâbi olmakta hiç gevşeklik göstermemişti. 63 yaşına geldiği zaman, Resûlullah efendimiz o sene âhırete teşrîf ettiklerinden, 63 yaşından sonra yeryüzünde bulunmayı kendisine münâsip görmeyip yer altında kendisine mahsûs bir hücre yaptırdı. Oraya merdiven ile inilirdi. Mezar misâli olan o yerde, vefât edinceye kadar, devamlı sûrette, ibâdet ve tâat ile ve Allahü teâlâyı düşünmekle meşgûl oldu. Talebelerine ilim öğretmeye de orada devam etti. Kendisini vefât etmiş, kabre konmuş şekilde hissederek, bambaşka bir huşû' ile ibâdetlerini yaptı. Burada evliyâlık yolundaki makam ve dereceleri kat kat arttı. 63 yaşından, vefât ettiği 125 veya 133 yaşlarına kadar, orada ibâdet etti.

Zamanın hükümdârı Kazan Hân, Ahmed Yesevî hazretlerinin Cum'a namazını nerede kıldığını merak edip, Hâce'nin talebelerinin en ileri gelenlerinden Muhammed Dânişmend'i ona gönderip sordu. Bu sırada müezzinler Cum'a namazı için ezan okuyorlardı. Talebe, Hâce'nin huzûruna vardığında henüz bir şey söylemeden, "Gel elimden tut! Cum'a namazına, bugün seninle beraber gidelim" buyurdu. Talebe "Peki efendim" deyip hocasının elinden tuttu. O anda kendilerini, büyük bir câmi içinde saflar arasında oturuyor gördü. Talebe, namazdan sonra hocasını ne kadar aradıysa da bulamadı. Câminin kayyımı, talebenin bu telâşlı hâlini görünce ona "Ey derviş! Burası Mısır'dır ve bu câmi Câmi-i Ezher'dir. Senin hocan, nice zamandır Cum'a namazlarını burada kılar" dedi. Talebe bir hafta orada kaldı. Ertesi Cum'a namazında hocası ile buluşup, namazdan sonra bir anda Yesi'ye geldiler. Hâce hazretleri, talebesine gördüklerini gidip Kazan Hân'a anlatmasını söyledi. Talebe, Kazan Hân'ın yanına gelip başından geçenleri bir bir anlattı. Halbuki Kazan Hân'ın kendisini Hâce hazretlerine gönderdiği sırada başlıyan ezan, henüz bitmemişti. Kazan Hân ve orada bulunanlar, Hâce hazretlerinin bu kerâmeti karşısında birşey diyemediler. Onun büyüklüğünü, üstünlüğünü daha iyi anladılar.

Yesi şehrine yakın bir yerde, Sabran (Savran, Şûrî) diye bir kasaba vardı. Bura ahalisinin çoğu hıristiyan olup, müslüman Yesi halkına ve bilhassa Ahmed Yesevî hazretlerine çok düşmandı. Ahmed Yesevî hazretlerinin büyüklüğü, kerâmetleri etrâfa yayıldıkça ve ona bağlı olanların sayılan her geçen gün arttıkça, Sabranlılar daha çok rahatsız oluyorlar Hâce hazretlerine olan düşmanlıkları daha da artıyordu.

Birgün Hazreti Hâce'ye iftira etmek istediler. Bir yere toplandılar, içlerinden birinin öküzünü getirip mezbahada kestiler. Sâdece ayaklarını bıraktılar. Ertesi gün de kadıya gidip şikâyet ettiler. Öküzlerinin çalındığını, mezbahada kesildiğini, kanları akarak acele ile götürüldüğünü, kan izlerini ta'kib ettiklerini, öküzlerinin Ahmed Yesevî'nin (r.a.) tekkesine girdiğini anladıklarını bildirdiler. Kâdı izin verip, Hâce'nin tekkesine girip, öküzlerini arayabileceklerini bildirmesi üzerine, gelip durumu bildirdiler. Hazreti Hâce, kalb gözleri ile ve yüksek firâseti ile, iftiracıların hazırladıkları çirkin tertîbi görmüş ve anlamıştı. Talebeler bundan habersiz olduklarından, çok şaşırdılar. Nihâyet içeri girmelerine izin verildi. İftiracılar, doğruca gece bıraktıkları öküzün yanına vardılar. Tam maksatlarına kavuşmuş olduklarını zannediyorlardı ki, Hâce hazretlerinin kerâmeti tecelli edip, iftiracıların hepsi bir anda köpek oldular. O öküz etine hücum edip hemen bitirdiler. Böylece esas halleri anlamış oldu.

Yine birgün aralarında anlaşıp, Hâce'yi hırsızlıkla itham etmeye karar verdiler. Bir sığırı kesip parçaladılar ve gece gizlice Hâce'nin hânekâhının bir yerine bıraktılar. Hazreti Hâceden başka hiç kimse de, bunların yaptıklarını farketmediler. Ertesi gün bu sığırı aramak behânesi ile, o kasaba halkından bir çok kimse tekkenin önünde toplandılar. Sığırlarını aramak için içeri girmek istediklerini söylediler. Hâce hazretleri çok müteessir olup, bu ahmakların yaptıklarına çok üzüldü ve "Girin köpekler! Girin itler!" diye söyledi. Gelenler, hep birden içeri girdiler. Hâce hazretlerini üzmenin dünyâdaki çok ufak bir cezası olarak, hepsi birer köpek şekline girip, parçalanmış sığır etine hücum ettiler. O eti yiyip bitirdiler. Bu hâle düştüklerine çok üzülüp, mahcûb ve pişman olduklarını bildirdiler. Hâce hazretleri merhamet edip, bunları eski hâline çevirdi. Fakat bu hainliklerine bir alâmet olmak üzere, vücûdlarında bir belirti kaldı. Hattâ bu belirti hâli, onlardan çocuklarına dahi intikâl etti.

Emîr Timur Hân, Buhârâ'ya gitmek üzere yola çıktığında Türkistan'a uğradı. Hızır aleyhisselâm da beraberlerinde idi. Timur Hân, orada rü'yâsında Ahmed Yesevî'yi (r.a.) gördü. Kendisine; "Ey yiğit' Buhârâ'ya çabuk git! İnşâallah orada sana fetih nasîb olur. Senin başından

çok hâdiseler geçse gerek. Zâten oradaki insanlar da senin gelmeni bekliyorlar" buyurdu. Timur Hân uyanınca, bu müjdeye çok sevinip, Allahü teâlâya şükretti. Ertesi gün Türkistan hâkimine çok para verip, Ahmed Yesevî (r.a.) türbesi üzerine çok mükemmel bir türbe yaptırması için emir verdi. O da, hakîkaten çok güzel bir türbe yaptırdı. Bugün hâlâ bu türbe bütün haşmetiyle durmaktadır.

İngiliz müsteşriki Dr. Eugene Schuyler'in yazdığı Türkistan seyahatnamesi isimli eserinde, Hâce Ahmed Yesevî'nin (r.a.) câmii ve Timur Hân tarafından kabri üzerine yaptırılan muhteşem türbesi hakkında özetle diyor ki: "Bu büyük câminin arka kısmında türbeli ikinci bir mescid daha ilâve edilmiş durumda olup, câminin dış avlu kapısı fevkalâde büyük ve kemerlidir. Kapının yanında penceresiz olarak, üstü çentikli olarak yükselen iki tane yuvarlak kule yükseliyor. Kapının, büyük bir san'at eseri olarak işlenmiş iki katlı tahta kapısı üzerinde bir pencere vardır. Duvarlar işlenirken, iyi pişmiş dört köşeli tuğlalar kullanılmıştır. Kufi yazılarla süslenmiş olan kubbe, binayı daha da güzelleştirmektedir. Zelzeleler ve sâir sebeblerle çoğu yerlerinin dökülmüş, harabe hâline gelmiş olduğu bu muazzam bina, ilk hâlinde kimbilir ne kadar daha güzeldi?

Câminin avlusunda çok güzel bir medrese var. Arka kısmında bir kubbe, içinde Arslan Babâ'nın, Ahmed Yesevî'nin ve hanım efendisinin bulunduğu türbe var. Burada başka kimselerin bulunduğu da söylenilmektedir."

Türkistan'ın her tarafından akın akın gelerek Hâce hazretlerinin türbesi ziyâret edilmekte, Câmi-i hazret isimli bu câmide namaz kılınmaktadır.

Ahmed Yesevî (r.a.) halifelerinden Seyyid Mensûr Atâ (r.a.), Hâce hazretlerinin yer altında bulunan ve "Çilehâne" denilen hücresini görünce ilk defa çok üzüldü. Bu dar yerde, çok sıkıntılı bir hâldedir herhalde diye düşündü. Böyle düşünce içinde iken birdenbire gördü ki, o daracık zannettiği yerin bir ucu doğuda, diğer ucu ise batıda. Bu hâl karşısında kalbinden geçirdiklerinin yersiz olduğunu anlayıp, kendi kendine dedi ki; "Allahü teâlâ, evliyâsına sıkıntı çektirmez. Diğer insanların onlarda sıkıntı görmeleri, çok acı çekiyor zannetmeleri, hakîkatte onlar için bir ni'mettir. Bu saadet sahibleri, görünüşte çok acı zannedilen o sıkıntılardan öyle zevk ve tad alırlar ki, iyiliklerinde o tadı duymazlar. Allahü teâlâ, bu mübârek veli kulu için, daracık bir hücreyi çok geniş yapar. Ma'nevî bakımdan Öyle lezzetler, tadlar ihsân eder ki, zâhir olarak çektiği sıkıntılar, o lezzetler yanında hiç kalır. Onun rûhu, zevk ve neş'eden uçmaktadır. Vücûdunu bin parçaya bölseler ne gam..."

Hâce Ahmed Yesevî'nin (r.a.) yetiştirdiği talebelerin her biri bir memlekete giderek, İslâmiyeti doğru olarak öğretip yayıyorlardı. Hâce hazretlerinin talebelerinden bu şekilde olanlar ve Moğolların katliâmından kaçıp kurtulmak sûretiyle Anadoluya gelenler çok olmuş, onun yolu Anadolu'da da tanınmış ve yayılmıştır.

Hâce hazretleri, herkese iyilik eder, kendisinden hiç kimseye rahatsızlık gelmezdi. Bütün insanların saadeti, rahatları için gayret ederdi. Dergahı fakir ve yoksullar, yetim ve çaresizler için sığınak yeriydi.

Anadolu'nun, Türklere yurt olması için büyük gayretler gösterdi. Telkinleri ile, adetâ Alparslan'ın Malazgirt zaferini, Anadolu'nun Müslüman Türklere yurt olmasını daha önceden hazırlamış oldu.

Tasavvuf yolunda Ahmed Yesevî hazretlerine bağlananların ba'zı bariz husûsiyetleri vardır. Yeseviyye yolunda bulunan bir müridin, riâyet etmeleri mecbûrî lâzım olan belli başlı edebler şunlardır: 1. Kendisinden dinini öğrendiği üstadının, talebelerin hepsinden efdal olduğunu bilmek ve ona tam tâbi ve teslim olmak. Ona uyarak, onun huzûrunda hergün çeşit çeşit yemekler yemek, geceleri uyumak, ona uymaksızın kendi anlayış ve görüşüne uyarak, geceleri nafile namaz kılmaktan ve gündüzleri nafile oruç tutmaktan farksız hattâ daha fâidelidir. Çünkü birincisinde, tâbiiyyet ve teslimiyyet var. İkincisinde ise, kendi bildiğine göre hareket etmek vardır. 2. Mürîd gayet uyanık, zekî ve dikkatli olmalı ki, hocasının sözlerinden, rumuzlarından ve işâretlerinden hemen anlıyabilsin. 3. Hocasının bütün sözlerinden ve işlerinden râzı ve ona itaatkâr olmalıdır. 4. Hocasının husûsî hizmetinde veya bildirdiği, emrettiği bir hizmeti yaparken gayet atîk, dikkatli, ağırbaşlı olmalı, fakat ağır canlı olmamalıdır. İsteksizlik, gevşeklik hâli, hocasının rızâsızlığına sebeb olabilir. Onun rızâsızlığı ise, silsile yoluyla Peygamber efendimize, dolayısıyla Allahü teâlâya gider. 5. Sözünde sağlam, güvenilir ve va'dinde sâdık olmalıdır. Hocasının büyüklüğü husûsunda hiçbir zaman şek ve şüpheye düşmemeli ki, Allah korusun, bu hâl hüsrana sebeb olur. 6. Ahde vefa ve hocasına olan tâbiiyyet ve teslimiyyetinde çok sağlam olmalıdır. 7. Hocasının ufak bir işâreti ile bütün mal ve mülkünü onun emrettiği yere feda etmeye hazır olmalı, bunda en ufak bir tereddüt hâli bulunmamalıdır. 8. Hocasına âit husûsî hâl ve sırları tutmasını bilmeli, bunları uygun olmayan şekilde ifşa etmekten çok sakınmalıdır. 9. Hocasının bütün hareketlerini, sözlerini ve nasihatlerini dikkatle ta'kib etmeli, bunda ve bunlara uymakta kaçamak ve gevşeklik yapmamalıdır. Bunları yapmakta ihmalkâr davranmanın zararlarını düşünmelidir. 10. Allahü teâlâya kavuşmak yolunda, kendisini vesile, vâsıta yaptığı hocası için, her fedâkârlığı yapmağa hazır olmalıdır. Onu sevenlere dost olmalıdır. Onu sevmeyenlere, onun sevmediklerine ve istemedikleri şeylere meyl ve muhabbet etmeyi öldürücü zehir bilmelidir.

Ahmed Yesevî hazretlerinin en mühim eseri, "Dîvân-ı hikmet"tir. Bu eserde, o zamanda kullanılan ve herkesin anlıyabileceği sâde bir lisan ile söylenmiş manzûmeler vardır. Bu manzûmelerin konuları umûmiyetle şunlardır: insanları müslüman olmaya teşvik edici, Muhammed aleyhisselâmı öven, O'na tâbi olmakla çok yüksek derecelere kavuşmuş olan velilerin hâllerinin anlatıldığı kısımlardır. Eserde, Muhammed aleyhisselâma ümmet olmanın büyük se'âdet olduğu, insanı se'âdet-i ebediyyeye kavuşturan İslâmiyet yolunda bulunmanın kıymeti, Allahü teâlâyı ve O'nun dostlarını herşeyden çok sevmenin lüzumu, âhırete, Cennet ve Cehenneme inanmanın ve onlara hazırlanmanın ehemmiyeti, dünyânın geçici olduğu, buradaki lezzetlere, zevklere, mal, mevki, görünüş ve gösterişlere aldananların zavallılıkları çok güzel dile getirilmiştir. Herkes tarafından anlaşılması gayet kolay olan bu şiirler çok rağbet görmüş, kısa zamanda çok uzaklara kadar yayılmıştı. Ahmed Yesevî hazretleri, bu şiirleri ile İslâmiyete çok hizmet etmiş, binlerce insanın müslüman olup saadete kavuşmasına vesile olmuştur.

Ahmed Yesevî (r.a.) buyurdu ki:

"Ey Dostlar! Sakın ola ki, câhil olanlarla dostluk kurmayınız."

"Akıllı ve uyanık kimse isen, dünyâya hiçbir zaman gönül bağlama. Şeytan seni kandırıp, dünyâya meyletmeni temin ederse, artık seni idâresi altına almış demektir. Bundan sonra seni felâketlerden felâketlere sürükler de haberin bile olmaz."

"Himmet kuşağını çok kuvvetli bir şekilde beline sarmayan insan, dünyâya olan meyl ve muhabbetten kurtulamaz. Allah yolunda göz yaşları dökerek ağlamadıkça, Allahü teâlâya âit ince sırlara kavuşamaz ve bu yolda hiç ilerleyemez."

"İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymakta gevşek davranan kimse, insanı Allahü teâlâya kavuşturan yolda ilerleyemez. Gönlü ve kalbi ile dünyâ düşüncelerinden sıyrılıp, yalnız Allahü teâlâya yönelmedikçe, hakîkat meydanında bulunmak mümkün değildir. Bunlar hakkı idrâk etmekten uzaktırlar."

"Ey dostlar! Bir kimse, Allahü teâlânın aşkı ile yanıp yoğrularak, bu deryanın çok mahir bir dalgıcı olmadıkça, bundan çok daha derin olan vahdaniyet denizine giremez. Zira ki, ona girmek için çok usta bir dalgıç olmak lâzımdır."

"Gönlünde Allahü teâlânın aşkını taşıyanlar, dünyâ ile tamamen alâkalarını kesmişlerdir. Halk içinde Hak ile olurlar. Bir an Allahü teâlâyı unutmazlar."

"Ahkâm-ı İslâmiyyeyi tam bilmeyen, tatbik etmeyen bir kimse, evliyâlık yolunda bulunmağa kalkarsa, bunun îmânını şeytan çalar. Emîr ve yasaklara uymakta gevşek olanlar, sonra da evliyâlık yolunda bulunduğunu, ilerlediğini, hattâ kendisinde ba'zı hâllerin meydana çıktığını zanneden kimseler bu noktada çok yanılırlar. Bu hâllerinin rahmânî olduğunu zannederler. Halbuki bilmezler ki, abdestte, namazda alış-verişte öyle noksanları vardır ki, yediği içtiği haramdır. Kendisinde var zannettiği o hâller, şeytanın oyunudur. Şeytan onu idâresine almış, istediği gibi hareket ettirmekte, o ise velî olduğunu zannetmektedir. Bunlar ne kadar zavallı ve bedbahttırlar."

"Çeşitli günahlar sebebiyle, paslanmış bir hâl alan gönüller için çâre şudur ki, Allahü teâlâya çok tövbe, istiğfar etmeli. Her zaman Allahü teâlâyı düşünmeli, O'nun râzı olduğu, beğendiği işleri yapmalı, hiçbir zaman O'ndan gâfil olmamalıdır." "Malının çokluğu dillere destan olan Karun bile, malının hayrını, fâidesini göremedi. Nihâyet toprak altında yok olup gitti."

"Kâfir bile olsa, hiç kimsenin kalbini kırma. Kalb kırmak, Allahü teâlâyı incitmek demektir."

"Nefse uymak yolunda bulunan kimse rüsvâ olmuştur. Artık, yatarken, kalkarken onun yoldaşı şeytandır."

"Garîblere merhamet etmek, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetidir. Nerede bir garîb görsen, ona olan merhametinden dolayı gözyaşların akmalıdır."

"Gönlü kırık, zavallı ve garîb birini görsen, yarasına merhem ol. Onun yoldaşı ve yardımcısı sen ol."

---

1) Reşehât sh. 14

2) Cevâhir-ül-ebrâr sh. 74

3) Dîvân-ı Hikmet

4) Künh-ül-ahbâr cild-5, sh. 54

5) Nefehât-ül-üns sh. 487

6) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 133

AKÎL (UKAYL) EL-MÜNBİCÎ

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Derviş olmak için Ömeriyye'ye giden Ukayl el-Münbicî, orada derviş değil, mürşid oldu. Sohbetlerinde birçok âlim ve velî yetişti. Adiy bin Müsâfir bunlardandır. Ukayl hazretlerinin doğum ve vefât târihleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Görüştüğü âlimler ve yetiştirdiği talebelerden, onun altıncı asırda vefât ettiği anlaşılmaktadır. Ukayl el-Münbicî kırkdokuz sene ömür sürdü, Münbic'de vefât etti. Kabri meşhûr olup, ziyâret mahallidir.

Büyük âlim Ukayl'ın davranış ve konuşmaları hikmetli idi. Birgün, Şeyh Mesleme hazretlerinin talebelerinden birkaçı ile birlikte Fırat nehri kenarına geldiler. Herbiri seccadesini su üzerine serip üstüne binerek karşıya geçtiler. Ukayl el-Münbicî de seccadesini serdi. Üzerine oturmasıyla suya battı ve bir müddet sonra karşı kıyıdan çıktı. Fakat üzerinde en küçük bir yaşlık görülmedi. Talebeler, bu durumu gidip hocaları Şeyh Mesleme hazretlerine arzedince, buyurdu ki: "O, rahmet deryasına dalanlardan biridir." Bu sebeple ona Gavvâs dendi.

Ukayl el-Münbicî, şarktaki köylerden birinde iken, başka bir yere gitmek istedi. Kaldığı köyün minaresine çıktı ve halka seslenip oraya çağırdı. Halk oraya toplanınca, minarenin şerefesinden kendisini hava boşluğuna bıraktı ve derhal uçmaya başladı. Peşinden gidenler onu Münbic denilen köyde buldular. Bu sebeple de kendisine Tayyar (havada uçan) denildi.

Birgün Münbic'de bir dağ kenarında idi. Yanında da sâlih, temiz kimselerden müteşekkil bir topluluk vardı. Bunlardan biri, "Sâdık bir kul olmanın alâmeti nedir?" diye sordu. Ukayl el-Münbicî de, "Sâdık bir kul, bu dağa hareket et dese, hareket eder" buyurdu. O esnada dağ sallanmaya başladı. Yine oradakilerden biri, "Tasarruf sahibi olmanın alâmeti nedir?" diye sorunca, "Karadaki hayvanlar, denizdeki balıklar toplansınlar dese, derhal toplanırlar" buyurdu. Daha sözünü bitirmeden dağdan hayvanlar inmeğe başladı. Balıkçılar da, Fırat'ın çeşit çeşit balıkla dolduğunu haber verdiler. Onlardan biri tekrar, "Zamanın en üstünü olmanın alâmeti nedir?" diye sordu. Ukayl hazretleri buna da, "Ayağını şu kayaya vursa, pınarlar fışkırır" der demez, oradaki kayadan sular fışkırdı ve sonra tekrar eski hâline döndü. Şeyh Osman bin Merzûk şöyle anlatır: "Ukayl el-Münbicî hazretleri, Şeyh Mesleme hazretlerinin talebelerinden hâl sahibi onyedi kişi ile beraber bir mağarada oturdular. Herbiri asasını (baston) orada bir yere koydu. O esnada ba'zı kimseler gelip, bu asaları yerlerinden alıp kaldırdılar ve Ukayl el-Münbicî'nin asasını almak istediklerinde onu kaldırmaya muvaffak olamadılar. Bu durumu gören bu sâlih kişiler, hocalarının yanına dönüp durumu arz ettiklerinde, Mesleme hazretleri, "Asayı kaldıranlar bu zamandaki Allahü teâlânın velî kullarıdır. Kaldırdıkları her âsâ, sahibinin derecesi kadardı. Fakat Ukayl'ın asasını kaldıramadılar, çünkü onun derecesi çok yüksek idi" buyurdu.

Ukayl el-Münbicî, birgün sefer hazırlığını yapıp evinden çıktığında, kendisini uğurlamak için bekleyen büyük bir topluluğu ve talebelerini gördü ve "Bak senin için ayakta bekliyorlar" diye içinden geçirdi. Sonra da ağlamaya başlayarak şu meâldeki şiiri söyledi: "Sizi sevmekte ben haddimi aştım. İnandım ki, sizin sebebinizle ben merhamet olunurum. Büyükleri sevmek, seven kerîm olmasa bile, onları sevmek sebebi ile ikrama kavuşur."

Ukayl hazretleri buyurdu ki: "Ma'rifet odur ki, ona kavuşmakla Allahü teâlâ her şeyden üstün tutulur."

"Allahü teâlâdan korkmak, her işin başıdır. Fakat bu herkesde başkadır."

"Yol ikidir: Ciddiyet, sıkıntıya tahammül. Bir de haddi aşmamak ve beklemektir."

"Bir kimse kendisi için üstünlük iddia eder veya söz söylemekde ileri giderse, o ma'rifet sahibi olamaz ve Allahü teâlâyı tanıyamaz."

"İnsanların iyi taraflarını görmeli, günahlarını araştırmamalıdır."

"İddiacı, herşeyde kendini ileri sürer ve gösterir. Böyle kişilerden sakınmak lâzımdır."

"Nefsinin arzu ve istekleriyle mücâdele eden kimse, Allahü teâlâya karşı irfan sahibi olur. Kalben, halktan kurtulursan, Allahü teâlâyı tevhîd etmiş olursun."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 94

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 136

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 153

ALÂÜDDÎN-İ SEMERKANDÎ (Muhammed bin Ahmed)

Hanefî fıkıh âlimlerinden. "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabının sahibidir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Ahmed es-Semerkandî'dir. Künyesi, Ebû Bekr veya Ebû Mensûr'dur. Türkistan'ın Semerkand şehrindendir. "Alâüddîn-i Semerkandî" lakabı ile meşhûr oldu. Bir ara Haleb'de kaldı. Sonra Buhârâ'ya yerleşti. Doğum târihi hakkında kaynak eserlerde hiçbir târihe rastlanmamıştır. Hanefî mezhebindeki büyük fıkıh âlimlerinden Sadr-ül-İslâm Ebü'l-Yüsr el-Pezdevîden ve Ebü'l-Mu'în Meymûn el-Mekhûlî'den fıkıh ilmini öğrendi. "Tuhfet-ül-fukahâ" ismindeki meşhûr fıkıh kitabını yazdı. Kızı Fâtıma-i fakîhe de, büyük bir fıkıh âlimi idi. Onu, talebelerinin büyüklerinden ve "Bedâyı' ve Sanayi'" kitabının sahibi Ebû Bekr el-Kâşânî ile evlendirdi. 539 (m. 1144) yılında Buhârâ'da vefât etti.

Alâüddîn-i Semerkandî'nin birinci hocası Sadr-ül-İslâm Pezdevî, İsmâil bin Abdüssâdık'tan, o da Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Mûsâ bin Îsâ el-Pezdevî'den, o da İmâm-ı Ebû Mensûr-ı Mâtürîdî'den, o da Ahmed bin İshâk Ebû Bekr el-Cürcânî'den, o da İmâm-ı Muhammed Şeybânî'den ve o da İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den olmak üzere nakil ile gelen fıkıh ilmini tahsil etti. O, ayrıca İmâm-ı Ebû Yûsuf yolu ile gelen fıkıh ilmini de tahsil etmiştir. Onun ikincisi hocası Ebü'l-Mu'în Meymûn el-Mekhûlî de, babası Mekhûl'den, o da kendi babası Ebü'l-Mutî' Mekhûl'den, o da Ebû Bekr el-Cürcânî'den, o da Ebû Süleymân'dan, o da İmâm-ı Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî'den gelen ilimleri tahsil etmişti. Böylece iki yoldan da Hanefî fıkhını tahsil etmek imkânını bulmuştur.

Alâüddîn-i Semerkandî'nin yetiştirdiği en büyük talebelerinden birisi, kendi kızı Fâtıma idi. O, "Fâtıma-i fakîhe" diye meşhûr olmuştu. Babasından fıkıh ilmini tahsil etmiş ve büyük bir fakîhe olarak yetişmişti. Babasının yazdığı "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabını ezberlemişti. Bu hanım fıkıh âlimi, o dereceye yükselmişti ki, babasının verdiği fetvâlarda imzası görülürdü. Fâtıma'nın kocası Ebû Bekr el-Kâşânî de, Alâüddîn-i Semerkandî'nin en büyük talebelerindendir. Kâşânî, fıkıh ilmini tahsil ettikten sonra, hocasının "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabını şerh ederek, "Bedâyı'-üs-sanâyı' fî tertîb-iş-şerâyı'" ismini vermiştir. Hocası Alâüddîn-i Semerkandî tarafından çok beğenilen bu kitabına mükâfat olarak, kızı Fâtıma-i fakîhe ile evlendirildi. Böylece hocasının dâmâdı oldu. Hanefî mezhebinin kıymetli fıkıh kitaplarından birisi olan "El-Hidâye"nin sahibi Burhanüddîn-i Mergınânî'ye 545 (m. 1150) yılında bütün mesmû'âtı (diğer âlimlerden öğrendikleri) için de icâzet veren Muhammed bin Hüseyn bin Nasr bin Abdülazîz el-Bendânîcî de, Alâüddîn-i Semerkandî'nin talebesidir.

Sem'ânî onun hakkında diyor ki, "O, Buhârâ'ya yerleşmiş olup, fetvâ, münâzara, usûl ve kelâm ilimlerinde üstün bir âlimdir. Bana icâzet vermiştir."

Alâüddîn-i Semerkandî'nin çok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları, bugüne kadar intikâl etmiş olan fıkıh ve usûl ilimlerine dâir olan eserlerdir. Ba'zıları da, kaynaklardan sırf isimleri öğrenilebilen fıkıh kitaplarıdır. Başlıcaları şunlardır:

1. Mîzân-ül-usûl fî nectâic-il-ukûl: Fıkıh usûlüne dâir bir eserdir. Bugüne kadar intikâl eden eserlerindendir.

2. Tuhfet-ül-fukahâ: Hanefî fıkhını, ne çok geniş ve ne de çok kısa olmadan, kolay anlaşılır ve tertipli bir şekilde anlatan, hem ilmî ve hem de pratik bir eserdir. Bu kitap, talebesi ve dâmâdı olan Ebû Bekr el-Kâşâni tarafından "Bedâyı'-üs-sanâyı" eseriyle şerh edilmiştir. Bu eser, Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî'nin işlemediği konuları ele almak, delîllerini vermek ve bunları bir sistem içinde izah etmek için yazılmıştır ki, bu husûs eserin başında açıkça gösterilmektedir. Bu kitap, Muhammed Zeki Abdülberr tarafından yeniden tab edilerek neşredilmiştir. Beyrut'ta basılmıştır.

Ayrıca onun, "El-Lübâb fî usûl-il-fıkh", "El-Mebsût", "Şerh-üt-Tahâvî", "Ez-Ziyâdât", "Şerh-ül-Câmi'-il-kebîr", "Şerh-i manzûmât-in-Nesefî" ve daha başka değişik konularda eserleri bulunduğunu kaynak eserleri zikretmektedir.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 158

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 228

3) El-A'lâm cild-5, sh. 317

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 273, 274

5) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprüzâde) sh. 95

6) Tâc-üt-terâcim varak-175 a

7) Cevâhir-ül-mudıyye varak-114 a

ALİ BİN ABDULLAH EL-CÜZÂMÎ (Ebü'l-Hasen el-Endülüsî)

Endülüs'te yetişen tefsîr, hadîs ve kelâm âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdullah bin Muhammed Sa'îd bin Mevhûb el-Cüzâmî'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Meriyye şehrinden olup, 440 (m. 1048) senesinde doğdu. Endülüs'te Mâlikî âlimi olan ve Lizbon kadılığında da bulunan Ebû Ömer bin Abdülberr'in icâzet verdiği büyük âlimlerdendir. Tefsîr, hadîs ve usûl-i din (kelâm) ilimlerinde kıymetli eserler yazdı. 532 (m. 1137) senesi Cemâzil-evvel ayının onaltıncı günü vefât etti.

Mâlikî âlimlerinin büyüklerinden olan Ebü'l-Hasen el-Cüzâmî, ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Hâfızası ve anlayışı son derece kuvvetli olan bir âlimdi. Ebü'l-Abbâs İbni Dilhâs el-Uzrî'den çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Başkasından rivâyette bulunmadı. Kâdı Ebû İshâk bin Verdûn ve Kâdı Ebû Bekr İbni Sâhib el-Ahbâs ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Ömer bin Abdilberr ve Ebü'l-Velîd el-Bâcî, ona icâzet verdiler. O, yüksek ilim ve ma'rifet sâhiplerindendir. Beytüllâhı (Kâ'be-i şerîfi) ziyâret edip hac vazîfesini yapmak için gittiğinde, ondan çok kimseler ilim aldılar, istifâde ettiler.

Tefsîre dâir yazdığı çok faydalı, güzel bir eseri vardır. Ayrıca onun usûl-i din (kelâm) ilmi hakkında yazdığı "Kitâb-ül-usûl" adındaki eseri de kıymetlidir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 409

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 34

3) Kitâb-üs-sıla cild-2, sh. 405

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 140

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 99, 100

ALİ BİN ABDULLAH EL-ENDÜLÜSÎ (Ebü'l-Hasen İbni Ni'me)

Endülüs'te yetişen tefsîr, kırâat, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdullah bin Halef bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Abdülmelik el-Belensî el-Endülüsî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, İbn-i Ni'mediye meşhûr oldu. 490 (m. 1097) senesinden sonra Endülüs'ün Meriyye şehrinde doğdu. Daha küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, ilim tahsili için Kurtuba'ya gitti. Sonra Belensiye'ye yerleşti. 567 (m. 1172) senesi Ramazan ayında orada vefât etti.

Mâlikî mezhebi âlimlerinden olan Ali bin Abdullah'ın, fıkıh ve tefsîr ilimlerinde yüksek bir yeri vardı. Bu ilimleri çok iyi bilirdi. Arab dili ve edebiyatı ilimlerine dâir daha önce yazılmış eserlerin ma'nâlarını da ezberlemişti. Gayet fasih (açık) bir lisanla konuşurdu. Âlimlerin ve halkın yanında fazilet sahibi olan, hürmet ve saygı gösterilen bir zât idi. Vera'sı çoktu. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Haram işlemek korkusundan mübahların çoğunu terk ederdi.

Ali bin Abdullah el-Endülüsî, önce Ebü'l-Hasen bin Şefi, Mûsâ bin Hamis el-Mukrî ed-Darîr ve İbn-i Bâşse'den ilim alıp Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Arab dili ve edebiyatını Ebû Muhammed el-Batalyûsî'den, fıkıh ilmini de; Ebü'l-Velîd bin Rüşd'den ve Ebû Abdullah bin el-Hâc'dan tahsil etti. Ebû Muhammed bin İnâb'dan, İbn-i Mugîs'ten, Ebû Ali bin Sekkere'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Böylece çeşitli ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. O, Şarkî Endülüs'te yetişen âlimlerin sonuncusu oldu. Kırâat ve fetvâ reîsliği onunla sona erdi. İnsanlar kendisinden çok istifâde etti. Başka memleketlerden birçok kimse gelip, kendisinden ilim öğrendi. Ebû Ca'fer bin Avnillâh el-Hassâr, kendisinden Kur'ân-ı kerîmin çeşitli kırâatlerini öğrenenlerdendir. İmâm-ı Zehebî, "Tabakât-ül-kurrâ" isimli eserinde ondan bahsetmektedir. "Tabakât-ün-nühât" adındaki eserde de zikredilmektedir.

İbn-ül-Ebbâr diyor ki, "O, kuvvetli bir ilme sahip olup, fıkıh ve tefsîr ilimleri ile Resûlullahtan gelen haberleri ve yolları ezberlemişti. Lisan ilminde en önde bulunuyordu. Fasîh konuşmada mahirdi. Vera' ve zühd sahibiydi. Âlimler ve câhiller yanında ta'zim görürdü. Belensiye hatîbliğine ta'yîn edilmişti. Kırâat ve fetvâ işleri reîsliği onunla sona erdi. Birçok kimse kendisine gelip, ilminden istifâde ettiler."

Kıymetli eserler bıraktı. Tefsîr ilmine dâir yazdığı "Reyy-üz-zam'ân fî tefsîr-il-Kur'ân" adındaki eseri, birçok büyük cildler halindedir. Ayrıca "El-Îmân fî şerh-i Sünen-in-Nesâî" adında, hadîs ilmine dâir kıymetli bir eseri daha vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 134

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 223

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 171

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 407

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 23

ALİ BİN AHMED EL-YEZDÎ

Fıkıh, hadîs ve kırâat âlimi. İsmi, Ali bin Ahmed bin Hüseyn bin Ahmed bin Hüseyn bin Hamaveyh olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Yezd kabilesine mensûp olduğu için el-Yezdî de denilen Ali bin Ahmed, 473 (m. 1080)'de doğdu. Çok fakir idi. İlim öğrenmek için Bağdad, İsfehan, Kûfe ve Mekke'ye gitti. Zamanının en büyük âlimlerinden ders alarak şafiî mezhebi fıkıh âlimi oldu.

Ali bin Ahmed, hadîs ve kırâat ilmini Ebû Bekr Muhammed bin Mahmûd es-Sekafi, Ebü'l-Mekârim Muhammed bin Ali bin Hasen el-Fûnî el-Ma'rûfi, Ebû Ali Hasen bin Ahmed el-Haddâd, Muhammed bin Abdülkerîm bin Haşiş, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Allâf, Ebû Ali bin Nebhân, Ebû Sa'd Muttarriz ve İbn-i Murdeveyh'den öğrendi. Ayrıca Bağdad'da Ebü'l-Kâsım er-Rebeî, Ebü'l-Hüseyn bin et-Tüyûrî'den hadîs-i şerîf işitti. Fahr-ül-İslâm eş-Şâşî ve Ebû Ali el-Fârûkî'den de fıkıh öğrendi. 551 (m. 1156)'de vefât etti.

Ali bin Ahmed, zühd ve vera'da çok dikkatliydi. Haramlardan kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terkeder, dünyâya hiç meyletmezdi. Nitekim, onun kardeşiyle ortaklaşa kullandığı bir sarığı ile bir elbisesi olduğu ve herhangi bir ziyâretçi geldiğinde, biri o ziyâretçiyi karşılamaya çıksa, diğeri üryan olduğundan misâfire çıkamazdı.

Birgün Ali bin Ahmed rü'yâsında, Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Peygamber efendimiz kendisine, "Ey Ali, Receb ayının orucunu bizimle birlikte tut!" buyurdu. Hakîkaten Ali bin Ahmed Receb ayının bir gecesinde vefât etti. Bu da, ma'nevî derecesinin yüksekliğini göstermektedir.

Ali bin Ahmed, fıkıh ve zühde dâir eserler yazdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Subkî) cild-4, sh. 271

2) El-İber, cild-4, sh. 143, 144

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 159

4) En-Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 324

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 14

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) varak, 183 b.

ALİ BİN AHMED EZ-ZEYDÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ömer bin Sâlim ez-Zeydi'dir. Şafiî mezhebine mensûp idi. 529 (m. 1134) senesinde doğdu. Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Kısa zamanda fıkıh ilminde yüksek derecelere kavuştu. Ali bin Ahmed; İbn-i Nasır, İbn-üz-Zâgûnî, Nasr bin Nasr el-Ukberî, Muhammed bin Abdullah er-Raddî, Ebü'l-Vakt es-Seczî'den ve pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. İbn-ül-Hüseyn ve Kâdı Ebû Bekr'den hadîs-i şerîf yazdı. Kendisinden de; İbrâhim bin Şiar, Ebü'l-Hattâb el-Âlimî, Ömer bin Ahmed Bekrün ve Dâvûd bin Ali bin Müslime hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ali bin Ahmed ez-Zeydî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir yere gidiyorlardı. Eshâbına rastladı. O

kimse, yanındaki kardeşine haya ile ilgili nasihat ediyordu. Bunu işiten sevgili Peygamberimiz (s.a.v.); "Haya îmândandır" buyurdu."

Ali bin Ahmed (r.a.) zühd sahibi idi. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk eder ve dünyâ malına karşı en küçük bir muhabbet beslemezdi. Vezir Adûdeddîn bin Mesleme, nezrettiği bin dînârı Ali bin Ahmed'e (r.a.) verdi. Bunu işiten halîfe el-Mustadın da bin dinar hediye gönderdi. Halîfenin annesi Benefşâ hâtun dahi bin dinar hediye gönderdi. Bu üç bin dînârı alan Ali bin Ahmed, hiç kendisine harcamayıp, bu para ile bir mescid yaptırdı. Pekçok kitap alıp, onları da vakfetti.

Ali bin Ahmed, günlerini talebelerine ders vermekle ve ibâdet etmekle geçirirdi. Allahü teâlâ, bu zâtın muhabbetini bütün halkın ve âlimlerin kalbine yerleştirmişti. Uzaktan ve yakından herkes ziyâretlerine gelir, onun kalblere şifâ veren sözlerini işitmekle şereflenirlerdi. Ali bin Ahmed, çok mütevâzî, güleryüzlü, güzel huylu ve pek cömert bir zât-ı muhterem idi.

Abdülvâhid bin Mes'ud anlattı: "Ali bin Ahmed'den işittim, "Sünnetleri farz gibi bil. Günahı küfür gibi, şehveti zehir gibi, insanlarla alâkadar olmayı ateş gibi, yiyecekleri de hastalık gibi bil" derdi."

Kerâmetler, faziletler sahibi Ali bin Ahmed, 575 (m. 1180) senesi Şevval ayı, onaltıncı Salı günü tâ'ûn hastalığına yakalanarak vefât etti. Vakfettiği câminin çevresine defnedildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 27

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1361

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 212

4) Tabakât-ül-huffâz sh. 481

ALİ BİN AKÎL EL-BAĞDÂDÎ

Bağdad'da yetişen fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Kırâat ve usûl ilimlerinde de âlim idi. İsmi, Ali bin Akîl bin Muhammed bin Akîl'dir. Künyesi, Ebü'l-Vefâ olup, 431 (m. 1040) târihinde Bağdad'da doğdu. Ali bin Akîl, başta el-Cevherî olmak üzere, Ebû Bekr bin Nişvân, Ebû Ya'lâ bin Ferrâ, Rızkullah et-Temîmî, Ebü't-Tayyib et-Taberî, İbn-i Sabbâg ve Dâmigânî'den fıkıh, hadîs, kırâat ve usûl dersleri aldı.

Kendisinden ise; Ebü'l-Ma'mer el-Ensârî, Ebü'l-Muzaffer es-Subtî, Ebü'l-Kâsım en-Nâsihî ve daha pekçok âlim ilim öğrenmiş ve rivâyetlerde bulunmuştur. Bu arada İbn-üs-Sem'ânî, Ali bin Akîl'in kendisine icâzet (diploma) verdiğini de zikretmektedir. Ali bin Akîl, dâima ilim ve halka hakkı tavsiye etmek, Allahü teâlânın emirlerini bildirmek, yasaklarından men etmekle ömrünü geçirdi Hanbelî mezhebinin fıkıh ilmini öğrenen Ali bin Akîl (r.a.), münâzara ilmini çok iyi bilirdi. Bozuk fırkalar ile pekçok münâzara edip, Ehl-i sünneti müdâfaa etti. Onları herzaman kuvvetli delîllerle susturdu. Yollarının bozukluğunu anlattı. 513 (m. 1119) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Ali bin Akîl'in eserlerinin çokluğu dikkati çekmektedir. Nitekim, bir rivâyete göre 400, diğer bir rivâyete göre de 600 eseri vardır. Bunlardan Kitâb-ül-fünûn, el-Fusûl fî fürû'il-fıkh el-Hanbelî (10 cild), el-İntisâr li Ehl-il-hadîs, el-Vâdıh fî usûl-il-fıkh (3 cild), Tafsil-ül-ibâdât alâ naim-il-Cennât isimli eserleri meşhûrdur.

"Nebzetün min Füsûl-il-âdâb ve mekârim-ül-ahlâk" isimli eserinde Ali bin Akîl buyuruyor ki:

Selâmda öncelik; yürüyenden oturana, binek üzerindekinden yaya yürüyene ve oturana selâm vermesidir. Selâm veren bir kimseye, yayaya, süvariye cemâatten birisinin selâmına karşılık vermesi, oturmak isteyen birine, cemâatten birisinin otur demesi kâfidir. Selâm, "Selâmün aleyküm" diye verilir ve "Aleyküm selâm" şeklinde alınır. "Ve rahmetullahi ve berakatüh" ilâve etmek ise müstehabdır. Bundan fazla ziyâde etmek müstehab değildir.

Yabancı kadınlara selâm vermek mekrûhtur. Zîrâ onlara selâm verilince cevap vermeleri icâb etmekte, böylece sesleri duyulmakta, fitne çıkması mümkün olmaktadır. Acuze kimselere (ihtiyâr kadınlara) selâm vermekte bir beis yoktur. Zîrâ ortada fitne korkusu yoktur. Çocuklara selâm vermek caizdir. Böylece onlara selâm öğretilmiş olur. Onlara güzel ahlâk sevdirilmiş ve alıştırılmış olur. Girerken olduğu gibi, ayrılırken de selâm vermek müstehabdır. Girerken selâm vermek daha kuvvetli müstehabdır. Müslümanların, birbiri ile karşılaştığı zaman müsâfeha etmeleri sünnettir.

Din ve ilim sahibi, yaşlı müslümanların elini öpmekte bir beis yoktur. Âdil İmâm, anne ve baba ve dindar, müttekî, ilim ve kerem sahiblerine ve seyyidlere karşı ayağa kalkmak müstehabdır. Bunlardan başkaları için ayağa kalkılmaz.

"Yürürken böbürlenmek ve kibirlenmek mekrûhtur. Ancak orta hâlli yürümelidir. Zîrâ, kibirli yürüyenlere Allahü teâlâ buğz eder."

"İnsanların, farkında olmadan ortaya çıkan kusurlarını görmemelidir."

"On şey fıtrattandır. Beşi başta, beşi bedendedir. Başta olanlar, mazmaza, istinşak, dişleri misvaklamak, bıyıkları kısaltmak ve sakalların kenarlarını düzeltmek. Bedende olanlar ise; etek temizliği, koltuk altı temizliği, tırnakları kesmek, istincâ ve sünnet olma."

"İhtiyârlayıp da (saçda ve sakalda) beyazlaşan kılları yolmak mekrûhdur. Hadîs-i şerîfte, bu kılların Allahü teâlânın nûru olduğu ve yine ölümü hatırlatıcı, tûl-i emelleri yok edici, güzel amele teşvik edici olduğu bildirilmiştir."

"Yemeğe Besmele ile başlanır, Elhamdülillah diyerek bitirilir. Sağ eliyle önünden yemeli, yemeğin ortasından yememeli, kenarlarından yemelidir, ölçü budur. Zîrâ böyle yapmak, yemeğe bereket getirir. Sünen kitablarında bildirilen hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sıcak yemeğe ve soğuk yemeğe üflenmez."** Bir yere dayanarak yemek mekrûhtur. Yemekte yanlarında bulunanların ağzına lokmayı vermekte mahzur yoktur. Zîrâ Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) böyle yaparlardı."

"Uyumak isteyen kimse kapısını kapatır. Su kaplarının ağzını bağlar, yemeklerin üstünü örter, lâmbasını söndürür. Bunların, Peygamber efendimizin sünnetlerinden olduğu bildirilmiştir."

"Mescide namaz veya i'tikâf için giden kimsenin, soğan, sarımsak gibi kötü koku yapan şeyleri yememesi gerekir. Peygamber efendimiz böyle şeyleri yiyenleri mescide gelmekten men etmiştir. Düğün velimesine icabet sünnettir. Sünnet velimesine icabet sünnet değildir. Zîrâ sonradan ortaya çıkmıştır. Da'vete icabet edip, birşey yemese de icabet etmiş olur. Da'vete icabet edilen yerde, münker (haram olan şeyler) varsa, oraya gitmek haram olur. Eğer orada mekrûh olan bir iş varsa, oraya gitmesi mekrûh olur. Âlimlerin, İslâmiyete uymayan şeylere göz yuman kimsenin da'vetine gitmeleri mekrûhtur. Zîrâ halkın gönlünde i'tibârlarını kaybederler.

Müslümanların hasta kardeşlerini ziyâret etmesi, cenâzesinde hazır bulunması, ölen kimsenin ailesine ta'ziye etmesi müstehabdır. Zimmi hastaları da ziyârette bir beis yoktur. Zîrâ, Resûlullah efendimiz de bir yahudiyi ziyâret etti."

"Büyük günahları ve kabahatleri bilinmeyen kimseyi gıybet etmek haramdır. Âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"Ey îmân edenler! Zannın bir çoğundan sakınınız. Çünkü zannın bir kısmı günahtır.** (Müslümanların ayıp ve kusurlarını) **araştırmayın; bir kısmınız bir kısmınızı** (arkasından hoşlanmıyacağı sözle) **çekiştirmesin. Hiç sizden biriniz, ölü kardeşinizin etini yemek ister mi? Bundan tiksindiniz** (değil mi?) **O hâlde** (gıybet etmekte) **Allahtan korkun. Muhakkak ki Allah, tövbeleri kabûl edendir ve çok merhametlidir."** (Hucürât-12). Fâsıkı kötülüğünden sakındırmak için, evlenecek kimselere, evleneceği kimsenin kusurunu söylemek haram değildir. Böyle yapanlara nasihat sevâbı verilir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **(Fâsıkta olan şeyi** (kötülüğü) **söyleyerek insanları ondan sakındırınız.)**"

"Gıybet; müslüman kardeşini, arkasından yüzüne söyleyemeyeceğin bir ayıb, bir noksanlık ile zikretmendir."

"Dili tutmak, mâlâya'nî (boş ve lüzumsuz şeyleri) konuşmaktan uzaklaşmak müstehabdır. En iyisi susmaktır. Konuşulacaksa, başkasına ve kendisine faydalı olacak şeyi konuşmalıdır. Meselâ, Kur'ân-ı kerîm okumak, ilim öğretmek, Allahü teâlâyı zikretmek, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunmak, insanların arasını bulmak gibi. İpek giymek erkeklere haram, kadınlara mübahtır. Altını zînet olarak takınmak da böyledir. Elbise üzerine canlı hayvan resmi yapmak caiz değildir. Zira hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **(Canlı sûret bulunan eve melekler girmez.)"**

"Mescidde tırnak kesmek, koltuk altlarını temizlemek, bıyıkları kısaltmak gibi temizlik hareketlerinin yapılması mekrûhtur."

Anne ve babaya iyilik vâcibdir. Ahmed bin Hanbel'e "Anne ve babaya iyilik farz mıdır?" diye sorulunca buyurdu ki: "Farz diyemem, ancak o vâcibdir. Onlar küfre teşvik ederlerse, haram işlemeyi isterlerse itaat edilmez."

---

1) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 243, 244

2) Mir'ât-ül-cinân cild-3, sh. 204

3) El-Kâmil fit-târih cild-1, sh. 198

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 35, 40

5) Keşf-üz-zünûn, sh. 71, 1447, 1955

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 85, 130, 312, 342, 254, 299, 338

7) Esmâ-ül-ârifîn cild-1, sh. 695

8) Brockelmann, Gal: 7 cild-1, sh. 398, 687

ALİ BİN FÂ'ÛS EL-BAĞDÂDÎ

Bağdadlı hadîs âlimlerinden. Takvâ, vera' ve zühdü ile meşhûrdur. İsmi, Ali bin Mübârek bin Ali bin Fâ'ûs el-Bağdâdî el-İskâf el-Mukrî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir.

Haramlardan çok sakınırdı. Hattâ şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terk eder ve dünyâya kat'iyyen meyletmez, gönül vermezdi. İnsanların, dîne olan bağlılığından dolayı

kendisine hayran kaldığı kimselerdendi: Kâdı Ebû Ya'lâ, Ebû Mensûr Abdülbâkî bin Muhammed ve başka âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; Ebû Muammer el-Ensârî ve Ebü'l-Kâsım bin Asâkir hadîs-i şerîf öğrendiler.

Cum'a günleri, Cum'a namazından sonra talebelerine hadîs-i şerîf okurdu. Günlerini hep oruçlu geçirdiği hâlde, Cum'a günü oruçlu olmadığını talebelerinin görmesi için su içerdi.

İbn-i Fâ'ûs, 521 (m. 1127) senesi Şevval ayının 19. Cumartesi günü vefât etti. Ertesi gün Kasr Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabri yanına defnedildi.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 173

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 64

ALİ BİN HEYTÎ

Irak'ta yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Heyt, Fırat nehrinin yukarı kıyısında, Enbâr'ın yakınlarında bir beldedir. Kadsiye'ye 50 km. kadar uzaklıktadır. Abdullah bin Mübârek'in kabri buradadır. Petrol kuyularının bulunduğu bir yerdir. Reziran denilen beldede ikâmet ederdi. Daha küçük yaşta Allahü teâlânın, ihsânlarına kavuşmuş, yedi yaşında iken kalb gözü açılmış idi. Kendisinin çok kerâmetleri görüldü. Gayb âleminden haberler verirdi. 564 (m. 1168) senesinde, yüzyirmi yaşlarında Reziran'da vefât etti. Kabri bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Ali bin Heytî (r.a.), Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebesidir. Hocasından en çok istifâde edenlerdendi. Hocası, onu diğer talebelerinden önde tutar, onun üstünlüğünü bizzat kendisi söyler ve çok överdi.

Ali bin Heytî de (r.a.) pekçok talebe yetiştirdi. Yetiştirdiği talebeler, zamanın en büyük âlimleri oldular. Ali bin İdrîs el-Ya'kûbî bunlardan biridir. Yüksek hâl sahibi kimseler huzûruna gelir, ona talebe olmakla şereflenir, pek büyük makamlara kavuşurlardı. Bütün âlimler ve tasavvuf büyükleri, onun üstünlüğünde ittifâk ettiler.

Ali bin Heytî, Allahü teâlânın insanlara izhâr edip bildirdiği kullarından biriydi. Allahü teâlâ, insanların gönüllerine onun heybetini (sevgiden doğan korkusunu), kalbelerine sevgisini yerleştirdi, insanlara rehber eyledi.

Dinin emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçmakta çok titiz olup, mütevâzi idi. Âlimler onun büyüklüğünü kabûl ederler, ona hürmet gösterirlerdi. Zamanının kutublarından olup, "Kutbiyyet-i uzmâ" künyesi ile meşhûr oldu. Kutubluk, evliyâlığın en yüksek derecesidir. (İki çeşit kutub vardır. Birisi, "Kutb-i irşâd"dır ki, herkese rüşd ve imân bunun vâsıtası ile gelir. İslâmiyeti korur, Dîn-i İslâm başı boş kalmaz. Din düşmanları, pervasızca dini yıkmağa, değiştirmeğe saldıramaz. Diğeri de "Kutb-i Medâr"dır. Buna "Kutb-ül-akdâb" ve "Kutb-i ebdâl" de denir. Kutb-i ebdâl, âlemde her zaman bulunur. Dünyâda her şeyin; var olması ve varlıkta durabilmesi için feyz gelmesine vâsıta olur. Kutb-i irşâd ise, âlemin irşâdı ve hidâyeti için feyzlerin gelmesine vâsıta olur. Herşeyin yaratılması, rızıkların gönderilmesi, dertlerin, belâların giderilmesi, hastaların iyi olması, bedenlerin afiyette olması, Kutb-i ebdâl'in feyzleri ile olur. İmân sahibi olmak, hidâyete kavuşmak, ibâdet yapabilmek, günahlara tövbe etmek ise, Kutb-i irşâd'ın feyzleri ile olur. Her zamanda, her asırda Kutb-i ebdâl'in bulunması lâzımdır. Hiç bir zaman bunsuz olamaz. Çünkü, âlem bununla nizâm bulmaktadır. Bunlardan biri ölünce, bunun yerine başkası ta'yin edilir. Fakat, Kutb-i irşâd'ın her zaman bulunması lâzım değildir, öyle

zamanlar olur ki, âlem imandan ve hidâyetten büsbütün mahrûm kalır. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz o zamanın Kutb-i irşâdı idi. O zamanın Kutb-i ebdâli de, Hazreti Ömer ve Hazreti Veysel Karanî idi. Kutb-i irşâd ile, bütün insanlara imân ve hidâyet gelmektedir. Kalbi bozuk olanlara gelen feyzler, dalâlet, kötülük hâline döner. Şeker hastasına verilen kıymetli gıdaların, onun kanında zehir hâline dönmesine benzer. Yahut safrası bozuk olana tatlının acı gelmesine benzer.)

Ali bin Heytî'ye (r.a.), birgün gâibden bir hitâb geldi. Buyuruyordu ki: "Ey benim kulum Ali! Sana mülkümde istediğin gibi tasarruf etme yetkisi verdim."

Ali bin Heytî buyurdu ki: "Gece karanlığında, küçük bir karıncanın bir kaya üzerinde yürüdüğünü dahi Rabbim bana bildirir, ondan bile haberim olurdu. Bildirmemiş olsa, bir hatâ işledim de onun için bildirmedi diye düşünür, korkudan ödüm patlardı."

Ali bin Heyti hazretleri, Allahü teâlânın izniyle a'mâyı gördüren, baras hastalarını iyileştiren, ölüyü dirilten evliyâdan idi. Bir kimsenin, konuşamıyan bir çocuğu vardı. Bu zâtı vesile ederek Allahü teâlâya yalvardı. Allahü teâlâ bu zâtın hürmetine çocuğun dilini açtı.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Ali bin Heytî'yi çok sever, över, hürmet eder ve yüksekliğini anlatırdı. Ali bin Heytî de (r.a.) ona çok hürmet ve saygı gösterirdi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini ziyârete gitmeden önce gusl abdesti alır, talebelerine de aldırır ve derdi ki: "Kalblerinizi temizleyiniz, zikirlerinizi kötü şeylerden koruyunuz. Çünkü sultânın huzûruna gidiyoruz." Oraya varınca elbisesine çeki düzen, verip, kapıda beklerdi, içeriden Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, "Ey kardeşim, buyurunuz" deyince huzûruna varır, yanında titreyerek otururdu. Titrediğini görünce, "Niçin titriyorsun, sen Irak'ın asayiş me'mûrusun!" buyurdu. O da, "Ey efendim! Siz sultansınız. Beni korkunuzdan rahata erdirir misiniz? Eğer korkunuzdan bana güven verirseniz ancak emîn olurum" der, Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de, "Ey kardeşim, sana korku yok" buyururlardı.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri buyururdu ki; "Bütün evliyâlar bizim ziyâfetimizdeler (sohbetimizle bereketlenir, bu ziyâfetten istifâde ederler). Biz de Ali bin Heytî'nin ziyâfetindeyiz (feyz ve bereketlerinden istifâde ediyoruz). Ali bin Heytî'nin (r.a.) yanında iki önemli giyeceği (biri takke, biri de elbise) vardı. Bunlar elden ele dolaşarak kendisine kadar gelmişti. Ebû Bekr bin Hevvâr (r.a.), bir gece rü'yâsında Hazreti Ebû Bekr efendimizi gördü. Hazreti Ebû Bekr, kullandığı hırkasını, Ebû Bekr bin Hevvâr'a hediye etti ve giymesini emretti. İbn-i Hevvâr, emri yerine getirip, hırkayı giydi. Sabah uyandığında, gece rü'yâda giydiği hırkayı üzerinde buldu. O hırkayı ölmeden önce Şembekî'ye emânet etti. O da Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ'ya, o da Ali bin Heytî'ye emânet etti. Ali bin Heytî de Ali bin İdrîs'e verdi. Bu zâtta hırka kayboldu, nerede olduğu bulunamadı.

Ali bin Heytî (r.a.) anlattı: "Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, kendilerine "Ricâl-i gayb" ismi verilen evliyâdan on kimse ile görüşüp konuştu. Hepimizin makamı birdi. Bir müşkilimiz olsa, Ebü'l-Vefâ hazretelrine gider müşkilimizi hallederdik. Birgün toplanıp geldik. Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ'yı uyuyor bulduk. Fakat bütün a'zâları tesbih ediyor, Sübhânallah diyordu. Oturduk, bir müddet onu seyredip tesbihini dinledik. Sanki bütün a'zâları diyordu ki, "Suâllerinizi sorunuz, derdinize çâre bulunur." Biz de, müşkilimizi suâl ettik. Hazreti Seyyid, müşkilimizi, uyuduğu hâlde halletti. Maksadımız hâsıl olunca oradan ayrıldık."

Ali bin Heyti hazretleri bir tarafa gidiyordu. Yol üzerinde iki topluluk, ellerinde kılıçları ile çarpışıyorlardı. Ortada bir ölü vardı. Her iki grup da birbirlerini, bu kimseyi öldürmekle suçluyorlardı. Bunlar kavgaya devam ederken, Ali bin Heytî (r.a.) hâdise yerine gelip, öldürülen şahsın yanına oturdu. Elini ölünün alnına koyup, "Ey Allahü teâlânın kulu! Seni kim öldürdü?" diye sordu. Bu söz üzerine, ölü olarak yerde yatan kimse gözlerini açıp, Ali bin Heytî'yi (r.a.) başucunda görünce kalktı diz üstü oturdu. Gözlerini kavga yapanların üzerinde gezdirip, "Beni öldüren kimse filancadır" diyerek ismini ve babasının ismini söyledi, tekrar düşüp öldü.

Ali bin Heytî (r.a.), Irak'ın Nehr-ül-mülk beldesinin bir köyüne gidip sahibini hiç tanımadığı bir evin kapısını çaldı. Misâfir olarak kabûl edilmesini rica etti. Ev sahibi de tanımadığı bu yabancı misâfiri kabûl etti. Misâfir olan Ali bin Heytî hazretleri, ev sahibine kapının önünde dolaşmakta olan tavuğu işâret ederek, "Bu tavuğu tutun ve benim yanımda kesin" buyurdu. Ev sahibi i'tirâz etmeyip, tavuğu kesti. Bu sefer misâfir, "Tavuğun karnını yarınız" deyince, ev sahibi yine "Peki" deyip karnını yardı. Bir de ne görsün, altın boncuklardan yapılmış bir gerdanlık. Meğer, ev sahibi, kız kardeşine altın boncuklardan bir gerdanlık hediye etmiş, kız kardeşi de gerdanlığı iki gün önce kaybetmiş. Kızın beyi de, "Bu gerdanlığı bul, yoksa seni öldürürüm!" demiş. Gerdanlık bulunmayınca, o gece öldürmek üzere kararını verdiğinden, herkes üzüntü içinde bekliyorlarmış. Gerdanlık bulununca, kadının suçsuz olduğu anlaşıldı. Ali bin Heytî hazretleri, Reziran'dan kalkıp buraya kadar gelmesinin sebebini izah edip, "Kız kardeşinin temizliği, beyinin kötü niyeti ve tavuğun karnındaki altınları bildiğim için, Rabbimden, bu durumu açıklamak ve sizi helak olmaktan kurtarmak için izin isteyerek geldim" buyurdu.

Bir kısım âlimler ve büyük bir grup cemâat, Ali bin Heytî hazretlerini ziyârete gittiler. Ali bin Heytî, onlara uzun bir sohbette ve nasîhatta bulundu. Herkes çok memnun ve mesrûr oldular. Sâdece içlerinde, âlim görünüşlü birkaç kimse kalblerinden i'tirâzda bulundular. Ali bin Heytî, kimlerin i'tirâz ettiğini anladı ve herkes evine dağıldıktan sonra, i'tirâz eden âlimlerin evlerine teker teker ziyârete gitti. Herbirinin yanına geldiğinde, yüzlerine dikkatlice bakarak ayrıldı. Ali bin Heytî'nin (r.a.) âlimlere o bakışı ile, onlarda bildikleri ne kadar ilim varsa hepsi gitti. Bütün ilimlerini unuttular. Hattâ Kur'ân-ı kerîmi dahi ezberden okuyamaz oldular. Bir ay kadar bu hâl devam ettikten sonra, yaptıkları hatâyı anladılar. Toplanıp Ali bin Heytî hazretlerinden özür dilemeye geldiler. Tövbe ve istiğfar edip, elini öptüler, affedilmeleri için yalvardılar. Bunun üzerine Ali bin Heytî (r.a.) özürlerini kabûl edip, onları affetti. Bir sofra kurdurup onları da'vet etti. Yemeğe başladılar. Daha birinci lokmada, unuttukları bütün ilimler kendilerine iade edildi.

Ali bin Heytî'nin (r.a.) zamanında, Acem padişahı Bağdad'da oturan halîfe ile savaş etmek üzere askerini gönderdi. Halîfenin askeri az olduğu için, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinden yardım talebinde bulundu. O sırada Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Ali bin Heytî hazretleri ile beraber sohbet ediyorlardı. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.), Ali bin Heytî'ye bakarak, "Gidiniz, Acem askerlerinin Bağdad'a girmelerine mâni olunuz" buyurdu. Ali bin Heytî de, "Peki, başüstüne efendim" diyerek izin alıp evine gitti. Hizmetçisine, "Acem askerlerinin geldiği tarafa git. Acem ordusunun kumandanlarından üç kimseyi, falanca bölgede ağaçların altına oturmuş bulacaksın. Onlar, gölge yapsın diye büyük bir bezi ağaçtan ağaca çadır gibi bağlamışlardır, İşte onlara, "Ali bin Heytî, buradan derhal gitmenizi istiyor" de! Şayet, "Biz emirsiz gitmeyiz" derlerse, "İşte ben, o emir üzerine geliyorum, dersin" buyurdu. Hizmetçi "Peki efendim" diyerek hemen yola çıktı. Ali bin Heytî hazretlerinin tarif ettiği şekilde onları gördü. Yanlarına varıp, "Ali

bin Heytî'nin emri var. Derhal toparlanıp gitmenizi istiyor" dedi. Hiç i'tirâz etmeden kalktılar. Çadırlarını, eşyalarını toparladılar. Askerlerine emir verip geri döndüler.

Ebû Hasen Çevşekî anlattı: "Bir yere gidiyordum. Yolda bir hurma ağacının altında Ali bin Heytî'yi (r.a.) oturuyor gördüm. Yanında ve etrâfta kimse yoktu ve beni görmemişdi. Hurma mevsimi olmadığı hâlde, ağacın dalları yeşildi ve üzerinde hurmalar görünüyordu. Bir ara bir hurma dalı kendiliğinden uzandı, Ali bin Heytî hazretlerinin elinin hizasına geldi. O da hurmayı koparıp yedi. Ben merakla bekliyordum. Bir müddet sonra ağacın altından kalkıp gitti. Hemen ağacın yanına vardım, yerde taze bir hurma kalmıştı. Onu aldım ve yedim. Hayâtımda öyle tatlı bir hurma yememiştim ve misk gibi kokuyordu."

Ebû Muhammed Mes'ûd anlattı: Ali bin Heytî'nin (r.a.) Reyhâne isminde sâliha bir hizmetçisi vardı. Lakabı da Sitül Behâ idi. Reyhâne birgün hastalandı. Hastalığı ağırlaştı. Sekerât-ül-mevtinden önce, canının taze hurma istediğini bildirdi. O zaman Reziran beldesinde taze hurma mevsimi değildi. Ali bin Heytî hazretlerinin, Ketfân taraflarında Abdüsselâm isminde sâlih bir arkadaşı vardı. Orada, o mevsimde taze hurma bulunurdu. Ali bin Heytî (r.a.), Ketfân beldesi tarafına dönüp, "Yâ Abdüsselâm! Kendi taze hurmalarından bir miktar acele buraya getir" diye buyurdu. Allahü teâlânın izniyle bu sesi, kilometrelerce uzakta olan Abdüsselâm işitti. Hemen taze hurma toplayıp, yine Allahü teâlânın yardımı ile bir anda Reziran'a, Ali bin Heytî'nin yanına geldi. Taze hurmaları Reyhâne'ye verdi. Hurmaları yiyen Reyhâne'ye Abdüsselâm dedi ki: "Yâ Reyhâne! Şu sekerâtınız ânında, niçin dünyâya meyledip hurma istediniz? Sabır etseydiniz, pekçok sevâblara kavuşurdunuz." Reyhâne de: "Ben Ali bin Heytî hazretlerinin yıllarca hizmetiyle şereflendim. Son anda böyle ufak bir istekte bulunmamı çok mu görüyorsun? Öyle görüyorum ki, dünyâya asıl sen meyl edecek ve hıristiyan olacaksın" dedi. Biraz sonra vefât etti. Sonra Abdüsselâm Bağdad'a gitti. Yolda birkaç tane hıristiyan kadını görüp onlardan birine gönlü meyletti. O kadına evlenme teklifinde bulundu. O kadın da, hıristiyan olursan kabûl ederim dedi. Abdüsselâm nefsine mağlûb olup hıristiyan oldu ve onların memleketinde bir müddet kaldı. Bir çocukları oldu. Bir zaman sonra Abdüsselâm hastalandı. Bir kimse, Abdüsselâmın durumunu Ali bin Heytî'ye (r.a.) bildirdi. Ali bin Heytî, "Reyhâne'nin gadap ettiği bir kimseye, ben de gadap ederim. Lâkin Abdüsselâm'ın Hıristiyanlarla haşr olmasına dayanamam" dedi. Talebelerinden Ömer Bezzâz'a, "Şu su testisini al! Abdüsselâmın yanına gidip üzerine, bu suyu boşalt!" buyurdu. Ömer Bezzâz da, "Peki efendim" deyip, tarif edilen hıristiyan beldesine geldi. Abdüsselâm'ı buldu ve üzerine o suyu döktü. Su üzerine değer değmez, Abdüsselâm, hasta yatağından ayağa fırladı ve Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Bu hâdiseyi gören hanımı, çocuğu ve evde bulunan diğer akrabâları hayret ettiler. Onlar da Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldular. Abdüsselâm, Ali bin Heytî hazretlerinin bereketi ile îmâna, eski sıhhatine ve ilmine tekrar kavuştu.

Ali bin Heytî'nin siması çok güzel, yakışıklı idi. Çok zarif ve kibar olup pek mütevâzi idi. Güzel ahlâk sahibiydi. Herkese iyilik ederdi. Çok zekî ve akıllı olup, Îsâr sahibiydi. Ya'nî kendisine lâzım olanı, ihtiyâcı olanlara verirdi. Diğer müslümanların rahatını, kendi rahatına tercih ederdi. Onun talebeleri de, onun yolunda yürüdüler, izinden ayrılmadılar. Ali bin Heytî hazretlerinin, ince bilgiler üzerinde pek kıymetli sözleri vardır. Buyurdu ki:

"Şeriat, teklif yolu ile gelmiştir. Hakîkat ise, tarifle ya'nî irfan yolu ile elde edilir, (İslâmiyet iki kısma ayrılır. Birincisi; teklif, ya'nî emir ve yasakları bildiren kısmıdır ki, buna şerîat denir, ikincisi de; bu emirleri zevk alarak yapmak, yasaklardan nefret ederek kaçmak hâlidir ki, buna hakîkat, yanî tasavvuf denir. Dînin emirlerini yapmak ve hakîkatin hâllerine kavuşmak, hep

nefsin tezkiyesi, ya'nî temizlenmesi ve kalbin tasfiyesi, ya'nî parlatılması içindir. Nefs temizlenmedikçe ve kalb selâmet bulmadıkça, hakîkî îmân hâsıl olmaz. Felâketlerden, azâblardan kurtulmak için hakîkî îmâna kavuşmak lâzımdır, îmânın tadını alan İslâmiyetten ayrılmak istemez. Müslümanların birinci vazîfesi: i'tikâdı düzeltmek, Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak inanmaktır.

Çünkü, Cehennemden kurtulacağı bildirilmiş olan bir fırka bunlardır, ikinci olarak lâzım olan şey; fıkıh bilgilerini öğrenmek ve herşeyi bu bilgiye göre yapmaktır, İki kanat gibi olan bu i'tikâd ve amel elde edildikten sonra, mukaddes âleme uçmalıdır.)"

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 160

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 165

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 90

ALİ BİN İBRÂHİM ED-DIMEŞKÎ (İbn-i Neciyye)

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Ali bin İbrâhim bin Necâ bin Ganâim el-Ensârî ed-Dımeşkî'dir. Lakabı "Zeynüddîn" idi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, "İbn-i Neciyye" diye meşhûr oldu. 508 (m. 1114) senesinde Şam'da doğdu. Sonra Mısır'a gidip yerleşti. O, Hanbelî âlimlerinden Şeyh Ebü'l-Ferec eş-Şîrâzî'nin torunudur. Tefsîr ve fıkıh âlimlerinden olup, vâ'izlik de yapardı. 600 (m. 1203) senesinde Mısır'da vefât etti. İzzüddîn İbni Hâle'nin kabrinin yakınındaki Sâriye türbesine defnedildi. Cenâzesinde çok kimse bulundu.

İbn-i Neciyye Dımşek'te (Şam'da) iken, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Kays'tan hadîs-i şerîf dinledi. O, dayısı Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb'ın derslerini de ta'kib edip, ondan tefsîr ilmini öğrendi. Ondan çok istifâde edip, âlim oldu. Va'z ve nasihati çok severdi. Devamlı insanlara va'z ve nasîhatta bulunurdu.

Şeyh Ebü'l-Hasen bin Necâ, Bağdad, Şam, Mısır, İskenderiyye ve daha başka yerleri dolaşarak hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet etti. Ondan da, birçok kimseler hadîs-i şerîf dinlediler. Hâfız es-Silefî, "Mu'cem-i Şüyûh-i Bağdad" adındaki eserinde ondan bahsetmektedir. Kendisinden; İbn-i Halîl, Ziyâ-ül-makdisî, Ebû Süleymân bin Hâfız Abdülganî, Abdülganî bin Süleymân, Hatîb-i Merdâ ve daha bir çokları hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. O, el-Münzerî, Ahmed bin Ebü'l-Hayr Selâme ve Muhammed bin Ebi'd-Debiyye için de icâzet (diploma) vermiştir.

Nâsıhuddîn anlatıyor. "İbn-i Neciyye bana dedi ki: Dayım Abdülvehhâb, evinde benim için bir va'z meclisi kurdurup bir kürsî hazırladı. O zaman, on yaşlarında idim. Kendi cemaatını bana gönderir ve: "Şimdi bunlara anlat" derdi. Ben de gelenlere va'z ve nasihat ederdim. Dayım da ağlardı. Bu mecliste, doksan yaşlarında ve henüz unutkanlığı bulunmayan bir ihtiyâr da bulunuyordu. O, "Esmâ-ül-füsûl" adında bir cildlik eseri ezberlemişti. O, bu mecliste hitâbette bulunmaz ve va'z etmezdi. Fakat kurrâ'nın peşini ta'kibeder, sonra bir mukrî (okuyucu) Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler okuduğu zaman, o da bunları tefsîr eder, onlar hakkında geniş bilgi verirdi. Daha sonra, kendisinin seçtiği çeşitli konular hakkında geniş açıklamalarda bulunurdu."

Sultan Nûreddîn Mahmûd bin Zengî, 564 (m. 1168) senesinde onu Bağdad'a elçi olarak gönderdi. Orada, Sa'd-ül-hayr bin Muhammed el-Ensârî'den çok hadîs-i şerîf dinledi. Bu büyük hadîs âlimi, kızını da onunla evlendirdi. İbn-i Neciyye, daha sonra hanımını alıp Mısır'a döndü. Gelişinde, hem hocası ve hem de kayınbabası olan Sa'd-ül-hayr'ın bütün kitaplarını da yanında

götürdü. Böylece Sa'd-ül-hayr'ın kitapları Mısır'a nakledilmiş oldu. O, ayrıca Abdussabûr bin Abdüsselâm el-Hirevî'den, Abdülhâlık bin Yûsuf ve daha başka âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi.

Bağdad'da iken, Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî ve daha başka evliyâ ile sık sık bir araya gelirlerdi. Câmi-i Mensûr'da va'z ve nasihat ederdi.

Nâsıhuddîn diyor ki; "O, isâbetli bir görüş sahibiydi. Büyük devlet adamı ve İslâm mücâhidi olan Selâhüddîn-i Eyyûbî, her zaman ona danışır, fikrini alır, onun bildirdiği şekilde hareket ederdi."

Ebû Şâme diyor ki; "Selâhüddîn-i Eyyûbî, onunla her zaman mektûplaşırdı. Aynı yerde bulunduklarında, kendisi ve çocukları, onun meclisinde hazır bulunurdu. Onun yanında büyük bir mertebesi vardı. Ona çok hürmet ve saygı gösterirdi."

Yine Nâsıhuddîn diyor ki; "Bir zamanlar Mısır'da devleti, Eshâb-ı Kirâma dil uzatan ve sapık bir inancı yayan kimseler ele geçirmişlerdi. Bunlar Resûlullahın ve Eshâbının bildirdiği yolda olan Ehl-i sünnet i'tikâdındaki müslümanlara çok eziyet ediyorlardı. Devlet adamlarından bu i'tikâdda olanları Mısır'dan çıkarıyorlardı. Fakat İbn-i Neciyye, Mısır'a gelip onlar arasına yerleşerek, onlara nasihat edip doğru îmânı anlatmaya başladıktan sonra, artık Ehl-i sünneti Mısır'dan çıkarmamaya başladılar. Melik Azîz Osman bin Selâhüddîn, ona dedi ki: "Herhangi birşey hakkında maslahatı, iyi olan tarafı gördüğün zaman, hemen onu bana yaz. Ben ancak senin re'yinle amel edeceğim" dedi.

Sultan Selâhüddîn, 580 (m. 1184) senesinde Şam'da iken, Şeyh İbn-i Neciyye ona bir mektûp yazarak, Mısır'a gelmesini teşvik edip, orasının güzelliklerini anlattı. Sultan da ona, kâtibi Ammâd'ın el yazısı ile, Şam'ın Mısır'dan daha faziletli yer olduğunu bildiren bir mektûp yazdı. Sonunda da, "Biz senin gibi vatanımıza cefâ etmeyiz. Çünkü vatan sevgisi îmândandır" yazılıydı.

Selâhüddîn-i Eyyûbî, Kudüs'ü fethettiği zaman, o da berâberindeydi. Orada, bir va'z kürsüsünün üzerinde ayağa kalkarak, cemâate ilk defa o konuştu. O gün herkes buna şâhid olmuştu.

Zeynüddîn İbn-i Neciyye, çok cömert bir kimseydi. Onun sofrasında çeşit çeşit yemekler bulunur, çoluk-çocuğunun nafakasını çok bol tutardı. İbn-ül-Cevzî'nin torunu İbn-ül-Muzaffer diyor ki; "İbn-i Neciyye çok miktarda mal kazanmıştı. Bolluklar içinde rahat yaşadı. Fakat dünyâ malına hiç i'tibâr etmezdi. Evinde yirmi kadar câriyesi, hizmetçileri vardı. Onun evinde, meliklerin evlerinde yapılmayan yemekler yapılır, bunlar fakirlere dağıtılırdı. Ayrıca sultanlar ve halîfeler, ona çok miktarda mallar verirdi. Bununla beraber, fakir olarak öldü. Elindekilerin hepsini, evindekilere nafaka olarak harcadıktan sonra, diğerlerini fakirlere dağıttı. Kefenini, arkadaşlarının birinden te'min ettiler."

Nâsıhuddîn bin el-Hanbelî diyor ki; İbn-i Necâ'nın, ömrünün sonuna doğru borçlarının çokluğundan dolayı başı sıkıntıya girdi. Sultan Azîz Osman, bu durumu öğrenince, ona 4.000 (dörtbin) Mısır dinarının üzerinde ihsânda bulundu. O, bana dedi ki: "Ömrümde iki defa böyle muhtaç durumda kaldım."

Yine Nâsıhuddîn şöyle anlatıyor: İbn-i Neciyye bana dedi ki: "Ben, annemin duâsı sebebiyle mes'ûd bir hayat yaşadım. O, sâliha bir hanım olup, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemişti. Ayrıca dînî ilimleri de çok iyi bilirdi."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 436

ALİ BİN MUHAMMED EL-FEZÂRÎ

Endülüs'te yetişen âlimlerden. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. İsmi, Ali bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdurrahmân bin Dahhâk el-Fezârî olup, İbn-ül-Mukrî diye tanınmıştır. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemekte olup, 557 (m. 1162) senesinde Gırnâta'da vefât etti. 552 veya 553 senelerinde vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Fıkıh, hadîs, kelâm ve başka birçok ilimde derin âlim idi.

Ebü'l-Kâsım bin Verd, Ebû Muhammed bin Semmâk, Ebû Muhammed bin Adiyye, Ebû Mervân bin Merre ve başka âlimlerden ilim öğrendi. O yüksek âlimlerden öğrendiği ilimden, insanların istifâde etmesi için büyük gayret gösterdi. Bu husûsta birçok kıymetli kitap yazarak insanlara fâideli olmaya çalıştı.

Ebü'l-Kâsım Gâfikî (r.a.) diyor ki; "Ali bin Muhammed el-Fezârî (r.a.) fakîh (fıkıh âlimi) muhaddis (hadîs âlimi) idi. Gırnata'da bir müşkili bulunanlar kendisine danışır, istişâre ederlerdi. Rivâyeti sağlam bir zât idi. Kelâm ilminde de çok yüksek idi. Din düşmanlarına, İslâmiyete saldıranlara kuvvetli ve te'sîrli cevaplar vererek onları sustururdu."

Daha çok kitap yazmak sûretiyle, kalemle İslâmiyete hizmet eden bu âlim, çeşitli ilimlere âit birçok eser yazmıştır. Bu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır: Es-Sedâd fî şer-ir-reşâd, Medârik-ül-hakâik, Netâic-ül-efkâr, Tenbîh-ül-müteallimîn, Kitâb-ül-Îsâr, Şerh-ül-mübhemât, Şemâil-ün-Nebî (s.a.v.).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 177

2) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1059

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 210

ALİ BİN MUHAMMED EZ-ZEYTÛNÎ

Hanbelî mezhebindeki fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali bin Zeytûnî el-Hanbelî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Berânedesî diye de tanınır. Berânedes, Bağdad'ın bir köyüdür. 498 (m. 1104)'de doğdu. İbn-i Katî'î der ki; "Ali bin Muhammed'e doğumunu sordum. Bana "Bilmiyorum, fakat 508 (m. 1114) senesinde Kur'ân-ı kerîmi hatmettim" diye cevap verdi."

Ali bin Muhammed hazretleri; İbn-ül-Hüseyn, İsmâil bin es-Semerkandî, Ebû Gâlib bin el-Bennâ ve daha pekçok âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi.

Vezir İbn-i Hübeyre, Basra'da bir medrese yaptırdığında, oranın eğitim, öğretim işini Ali bin Muhammed'e verdi. O da, medresedeki talebelere fıkıh ve hadîs-i şerîf ilimlerini öğretti. Güvenilir, sâlih bir zât idi. 586 (m. 1190) senesinde vefât etti. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabrinin yanına defnedildi.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 366

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 286

ALİ BİN MÜSLİM ES-SÜHREVERDÎ

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Müslim bin Muhammed bin Ali es-Sülemî es-Sühreverdî'dir. Lakabı Cemâl-ül-İslâm'dır. Ali bin Müslim hazretleri, fıkıh ilminin yanında, fen ilimlerinde de söz sahibi idi. 533 (m. 1139) senesi Zilka'de ayında, bir sabah namazını kılarken, secdede iken Şam'da vefât etti. Sahâbe-i Kirâmdan (r.anhüm) ba'zılarının bulunduğu Bâb-üs-sagir denilen kabristana defnedildi.

Cemâl-ül-İslâm; Ebû Nasr bin Tallâb, Ebü'l-Hasen bin Ebi'l-Hadîd, Abdülazîz el-Kettânî, Gânim bin Ahmed bin Ali bin Muhammed el-Missîsî, Fakîh Nasr-ül-makdisî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Fıkıh ilmini ilk önce Kâdı Ebi'l-Muzaffer Abdülcelîl bin Abdülcebbâr el-Mervezî'den öğrendi. Daha sonra Şam'da, Fakîh Nasr-ül-makdisî'nin ve Gazâlî'nin derslerine devam etti. Gazâlî, fıkıh âlimi Nasr-ül-makdisî'nin vefâtından sonra, Onun ders makamına geçmesini Ali bin Müslim hazretlerine emretti. Çünkü Ali bin Müslim'in anlayışını ve ilmini hep överdi. Cemâl-ül-İslâm, fıkıh âlimi Nasr-ül-makdisî'nin yanında ders müzakerecisi olup, ilim öğrenenlere ders tekrarı yapardı.

Kendisinden ise; Hâfız Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve onun oğlu el-Kâsım, Es-Silefî, İsmâil el-Cenzevî, Berekât-el-Huşûî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Gazâlî hazretleri Şam'dan ayrılırken buyurdu ki: "Buradan ayrılırken arkamda öyle bir genç bıraktım ki, yaşarsa hizmeti çok büyük olur. O da, Cemâl-ül-İslâm'dır." Gerçekten Gazâlî hazretlerinin buyurduğu gibi oldu ve Ali bin Müslim, ilmi, ihlâsı ve firâseti ile dînimize hizmet etti. Cemâl-ül-İslâm hazretleri, bir müddet Şam'da Gazâliyye dergâhında müderrislik yaptı. Mezhebinin inceliklerini bilen ve ferâiz, tefsîr, usûl ilimlerinde İmâm idi.

Tebyin adlı eserde onun hakkında; "Ali bin Müslim, Ebî Hâtem el-Kazvinî'nin "Tecrid-üt-tecrîd" kitabını ezbere bilirdi.

Güzel yazısı vardı. Fetvâları çok sağlam olup, Şam ahâlisi ona göre amel ederdi.

Cemâl-ül-İslâm hazretleri, hastaları ziyâret eder, cenâzelerde bulunurdu. Derslerine muntazaman devam ederdi. Güzel ahlâk sahibi idi. Tefsîr ve fıkıh ilmine dâir eserler yazdı. O, ilim meclisleri kurdu ve bu meclislerde kaybolan sünnetleri anlatır, onları ortaya çıkarıp yayardı. Sünnete muhalif olan kimselere de cevap verdi. Kendisinden sonra yerini dolduracak kimse olmadı. O, fıkıh, tefsîr, usûl, ferâiz, hesâb ilminde söz sahibi idi. Rü'yâları da ta'bir ederdi." yazmaktadır.

İbn-i Asâkir de; "O, usûl, fıkıh, tefsîr, va'z, ferâiz, hesâb ilminde âlim idi. Rü'yâları ta'bir ederdi" demektedir.

Ali bin Müslim'in yazmış olduğu eserlerden biri de, "Kitâbü Ahkâm-il-hunsâ"dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 241

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 235

3) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1 sh. 435

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 102

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 26

ALİ BİN ÖMER HARRÂNÎ

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ömer bin Ahmed bin Ammâr bin Ahmed bin Ali el-Harrânî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 510 (m. 1116) senesinde Harran'da doğdu. Bağdad'da Hâfız Ebü'l-Fadl bin Nasır ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebü'l-Muhâsin Ömer bin Ali el-Kureşî ed-Dımeşkî, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Abdülazîz ilim tahsil ettiler. 559 (m. 1164) senesinde Arefe gecesi vefât etti.

Ali bin Ömer; takvâ, vera' ve zühd sahibi bir kimse idi. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terkeder, dünyâya meyletmez, muhabbet etmezdi. Herkese emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ederdi. Allahü teâlânın emirlerini bildirir, yasaklarından kaçınmayı tavsiye ederdi. Va'z ve nasihatlarında muamelât konularına ağırlık verirdi. Alış-veriş, kira, şirketler, faiz, miras gibi konuları izah eder, bunların nasıl yapılacağını uzun uzun anlatırdı. İnsanların saadete kavuşması için hazırladığı eserlerden "Tefsîr-i Kebîr"i meşhûrdur. "El-Müzehheb fil-mezheb", "El-Bedîa", "El-Mebsûtât-ül-Vesîa" isimli eseri de vardır.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 418

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 183

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 241

ALİ BİN VEHB-İ SİNCÂRÎ

Irak'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Hayâtı Sincâr'ın Bazâr kasabasında geçti. Kendisi şöyle anlatır: "Küçük yaşta ilim tahsiline başladım. Yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledim. Onüç yaşında Bağdad'a gittim. Orada büyük âlimlerden fıkıh, tefsîr, kelâm, hadîs ve tasavvuf ilimlerini öğrendim. Vaktim, hocalarımdan ders görmekle ve mescidde ibâdet ederek geçiyordu. Bir gece uyumuştum, rü'yâmda Ebû Bekr-i Sıddîk-ı (r.a.) gördüm. Bana "Ey Ali bin Vehb! Sana bu takkeyi giydirmek bana emredildi" buyurdu. Koynundan çıkardığı bir takkeyi başıma giydirdi. Uyandığımda takkeyi başımda gördüm. Birkaç gün sonra, rü'yâmda Hızır aleyhisselâmı gördüm. Bana, "Yâ Ali! İnsanların arasına karış. Onlara dînin emir ve yasaklarını anlat ki, senden istifâde etsinler" buyurdu. Ondan sonraki günlerde, üç defa Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana, "İnsanlar arasına karış, senden istifâde edecekler" buyurdular. Artık insanların arasına karışmaya başladım. Ertesi gün rü'yâmda gâibden bir ses bana, "Ey kulum! Yarattığım bu yerde seni seçtiğim kullarımdan eyledim. Bütün işlerinde sana yardım ettim. Seni, kullarıma rahmet olarak yarattım. Onların arasına karış. Kur'ân-ı kerîmde bildirdiğim emir ve yasaklarımı kullarıma anlat, âyetlerimi onlara açıkla" buyurdu. Bu günden sonra, insanlar bana akın akın gelmeye başladılar. Onlara hocalarımdan öğrendiklerimi anlatmaya başladım."

Ali bin Vehb-i Sincârî (r.a.), âlim, velî, güzel huylar ve faziletler sahibi idi. Çok güzel konuşurdu. İnsanlar, onun tatlı ve kalblere şifâ olan sözlerini işitmek için etrâfına toplanırlardı. Evliyânın büyükleri dahi onun sohbetlerini kaçırmazlar talebesi olmakla şereflenirlerdi. Bunlar, Süveyd-i Sincârî, Ebû Bekr-i Gârî, Sa'd-i Senabihî gibi büyükler idi. Altıncı asrın sonlarında, seksen yaşlarında Sincâr'da vefât etti. Allahü teâlânın ismini söyleyerek hiç yemîn etmedi. Allahü teâlâya olan hayasından, başını yerden kaldırmazdı. Keşif, kerâmet sahibi bir kimse idi. Vefât ettiğinde, talebeleri arasında kırk tanesi, büyük mertebeler, yüksek dereceler sahibi idi.

Ali bin Vehb (r.a.) birgün talebeleriyle otururken, Magribli Abdurrahmân isminde bir kimse geldi. Torbasından çıkardığı bir gümüş külçeyi Ali bin Vehb'in önüne koyup, "Efendim! Bu gümüşü, fakirlere dağıtmanız için size getirdim. Uygun gördüğünüz kimselere verebilirsiniz"

dedi. Ali bin Vehb de, "Fakir olan kim varsa, birer bakır tabak alıp buraya gelsin" diye o kasabada oturanlara haber gönderdi. Herkesin yanlarında getirdiği tabakları, gümüş külçenin etrâfına koydurdu. Sonra kendisi ayağa kalkıp yürüyünce, gelen kapların bir kısmı altın, bir kısmı gümüş ile doldu, iki kaba ise hiçbir şey dolmadı. Gelen gümüş külçeden hiç eksilme olmadı. Herkes tabağını alıp götürünce, Magribli Abdurrahmân bu işin hikmetini sordu. Ali bin Vehb (r.a.), "Kabı altın ile dolanlar günâhı az olup, Allahü teâlânın sevdiği evliyâya muhabbeti olan kimselerdi. Tabağı gümüş ile dolanlar, günahları diğerlerine göre biraz daha çok olanlardır. Tabağına hiçbir şey dolmayanlar da, âlimlere, evliyâya muhabbet beslemiyen ve onları sevmiyen kimselerdi. Ey Abdurrahmân! Görüyorsun, bizim altına, gümüşe ihtiyâcımız yok. Allahü teâlâ bunların hepsini bize ihsân etti. Fakat biz, âhıreti dünyâya tercih ettik. Getirdiğini geri al" buyurdu.

Ali bin Vehb (r.a.) zirâat ile de uğraşır, tarlasını eker, çıkan mahsûlün onda birini uşr zekâtı olarak ayırır, müslüman fakirlere dağıtırdı. Birgün çift sürerken öküzün biri öldü. Öküzün boynuzundan tutup, "Yâ Rabbî! Bunu bize dirilt" diye duâ etti. Allahü teâlâ, haram yemiyen, günah işlemiyen bu sevdiği kulunun hatırını kırmadı, duâsını kabûl edip öküzü diriltti. Ali bin Vehb sabanla toprağı sürerken sabanın kulpuna dokunmazdı. Tohumu toprağa atar atmaz, hemen çimlenerek boy vermeye başlardı.

Vefât ettiğinde, talebeleri kabrinin etrâfında toplandılar, üzüntü içinde birbirlerini ta'ziye ediyorlardı. Üzüntülerinden, oradaki ba'zı bitkilerin yapraklarını koparıp koklamaya başladılar. O anda, Allahü teâlânın izni ile, Ali bin Vehb'in (r.a.) mezarının etrâfındaki yaprakların herbiri, ayrı ayrı renklerde çiçekler açtı, etrâfa misk gibi kokular dağıldı.

Sağlığında, bir grup fakir kimse gelip, kendisinden yiyecek bir tatlı istediler. O da içeri girip su dolu bir tencereye narın yenecek kısımlarını doldurdu. Bu tencereyi fakirlerin önlerine koydu. Fakirler onu yediklerinde, hayatlarında böyle güzel ve hoş kokulu bir tatlı yemediklerini belirttiler.

Ali bin Vehb'in (r.a.) oğlu anlatır: "Babamın zamanında Hemedan halkından Muhammed bin Ahmed isminde bir zât vardı. Onun basireti ya'nî kalb gözü açık idi. Arş'a kadar bütün melekût âlemini görürdü. Bir ara bu hâlini kaybetti. Çok tövbe ve istiğfar etti. Büyük bir velînin kendisine teveccüh ve duâ etmesi ile buna kavuşabileceğini anladı. Eski hâline yeniden kavuşabilmek için, diyar diyar dolaştı. Sincâr'da babamın medhini duyup, huzûruna geldi. Babam ona izzet, ikramda bulunduktan sonra, "Ey Muhammed Hemedânî üzülme! Allahü teâlânın izniyle eski hâlinden daha ziyâdesine kavuşacaksın" deyip gözlerini yummasını emretti. Gözlerini yuman Muhammed Hemedânî, melekût âlemini Arş'a kadar seyretti. Sonra gözlerini açtırıp buyurdu ki; "Bu gördüğün eski hâlin idi. Şimdi de yeni hâlini göreceksin." Yine gözlerini yumdurdu. Bu defa hiç görmediği yerleri görüp, yedi kat yerin altından, Arş-ı a'lâya kadar seyretti. Tekrar buyurdu ki; "Cenâb-ı Hak sana öyle bir kerâmet ihsân edecek ki, bir anda ufuklara ulaşacaksın." Bu söz üzerine Muhammed Hemedânî, bir adımda Sincâr'dan memleketi olan Hemedan'a vardı."

Ali bin Vehb, bir bahçede talebelerine ders verirken, zamanın âlimlerinden Mûsâ Zûlî ile Adî bin Müsâfir huzûruna geldi. Kendisine, "Yâ Ali bin Vehb! Tevhîd ne demektir?" diye sordular. O da, "İşte bu demektir" buyururken, orada bulunan, koca bir kayayı gösterdi. Kaya bir anda ikiye bölünmüştü. Orada bulunanlar hayret ettiler. Bunu işitenler gelip kayayı ziyâret ettiler ve duâlarının kabulü için Ali bin Vehb'i Allahü teâlâya vesile yaptılar.

Ali bin Vehb'in (r.a.), hasta kalblere şifâ olan pek güzel sözleri vardır. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ, sevdiği kulunun kalbine, kendini arzu etme isteğini yerleştirir."

"Talebe iki kısımdır. Mürîd olanlar severler, kalblerine kendilerine âit olan bir isteği, arzuyu getirmezler. Gayretleriyle tasavvuf derecelerine yükselmeye başlarlar. Murâd olanları ise sevilirler, da'vetlidirler, çekilirler ve yükseltilirler. Onun için murâdlar çok kıymetlidirler. Murâd olunanların başı ve sevilenlerin önderi Muhammed aleyhisselâmdır. Başkaları ona tufeyl olarak, yanısıra kabûl olunmaktadırlar. Onlara aradığını buldururlar ve gideceği yolu tamamlarlar. Artık onların nazarında kâinatın hiçbir kıymeti yoktur. Hep Allahü teâlâyı düşünürler. Bu yolda fenâ makamına kavuşurlar."

"Zühd, üç kısımdır. Farz olan, fazilet olan ve Hakka yakınlığa sebeb olan zühddür. Haramlardan kaçmakla yapılan, farz olan zühddür. Şüpheli olanlardan kaçmak da fazilet olan zühddür. Mübahların fazlasından sakınmak da, Hakka yakınlığı sağlayan zühddür."

"İhlâs, bütün işleri, insanların rızâsı için değil, Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır."

"Ebedî olarak yaşamak istiyorsanız, Allahü teâlânın emirlerini yapınız, yasaklarından kaçınınız ve cenâb-ı Hakkı devamlı hatırlayınız. Ondan gelenlere râzı olunuz. O zaman, âhıretinizi kazanır, Cennette ebedi, sonsuz olarak yaşarsınız."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 95

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 162

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 138

ÂMİR BİN MUHAMMED EL-ENSÂRÎ

Fıkıh âlimlerinden. Adı, Amir bin Muhammed bin Amir bin Half el-Ensârî'dir. 484 (m. 1091) senesinde doğdu. 569 (m. 1174)'de vefât etti. Fakîh (fıkıh âlimi) olup, fıkıh mes'elelerini ezbere bilirdi. Aklının ve anlayışının kuvveti, fetvâlarındaki basireti, görüşünün kuvvetliliği bakımından kendi şehrinde, Belensiye ve diğer çevre memleketlerde tanınıp, meşhûr oldu. Muhammed bin Sehnûn'dan sonra bir müddet kadılık yaptı. Zamanının hadîs âlimi idi. Yaşadığı asırda memleketinde bulunan âlimlerin içinde benzeri yoktu. Kırâat ilmini, Alî bin Zerve el-Murâdî'den öğrendi. Ebü'l-Kâsım bin Nahhâs ile görüşüp sohbet etti. Ebü'l-Velîd bin Rüşd ve Ebû Abdullah el-Havlânî'den icâzet aldı. Ayrıca, Ebû Bahr el-Esedî, Ebû Bekr bin Arabî, Ebü'l-Hüseyn bin Vâcib, Ebû Ali es-Sadefi ve başka birçok büyük âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Zamanında bulunan büyük zâtlardan pekçoğu ile görüştü. Kendisinden de, Menûr bin Tâhir, Ebü'l-Kâsım bin el-Berrâk, Abdülmun'îm bin el-Fers ve başka birçok kimseler rivâyetlerde bulundular.

Âmir bin Muhammed el-Ensârî hazretleri, birçok eser te'lîf etmiş olup, Câmi'ül-besît ve Bugyet-üt-tâlib-ün-neşît bunlardandır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 55

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 216

ATTÂBÎ (Ahmed bin Muhammed)

Tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Künyesi, Ebû Nasr olup ismi, Ahmed bin Muhammed bin Ömer'dir. Buhârâ'da Attâbiyye mahallesinde doğduğu için Attâbî ve Buhârî nisbet edildi, İmâm ve Zeynüddîn lakabları verildi. 586 (m. 1190) yılında Buhârâ'da vefât etti. Kelâbâd'daki "Yedi kadı kabristanı"na defnedildi.

Temel din bilgilerini ve din bilgilerine yardımcı olan âlet ilimlerini öğrenen Ebû Nasr Attâbî, Arabî ilimler, tefsîr ve fıkıh ilminde birçok âlimden ders aldı. Dört mezhebin inceliklerine vâkıf oldu. Hanefî mezhebinin usûl ve fürû' bilgilerinde çok yükseldi. Muhammed Şeybânî hazretlerinin kitaplarına şerhler ve açıklamalar yaptı. Dünyâ malına kıymet vermezdi. Çok cömert olup, güzel ahlâklıydı. Allahü teâlânın dinine hizmet için çalışır, taliplerine din bilgilerini öğretirdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten bir an geri durmaz, insanlara nasihatlerde bulunurdu. Pekçok talebe yetiştirdi. Hanefî mezhebi fukahâsının meşhûrlarından Şems-ül-eimme Kerderî ve Hâfız-üd-Dîn gibi âlimler onun talebeleri arasındaydı. İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinden İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin eserlerini şerhetti. "Şerh-i Câmi'-il-kebîr", "Şerh-i Ziyâdât", "Muhtasâr-ül-câmi' ", "Şerh-i câmi'-is-sagîr", "Câmi'-i cevâmî" (veya "Fetâvâ-i Attâbî") ve "Tefsîr-i Attâbî" adlı kitaplar onun eserleri arasındadır, İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin "Ziyâdât"ını şerhederken, "Vasıyye" kısmında matematikle ilgili bilgiler de vermektedir, İmâm-ı Zeynüddîn Ebû Nasr Attâbî'nin, yukarıda saydığımız kitaplarından "Şerh-ül-câmi'-is-sagîr"den başka kitapları kütüphânelerde mevcûttur.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 36

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 83

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 6

4) Tabakât-ül-fukahâ sh. 100

5) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 114

6) Keşf-üz-zünûn, sh. 453, 563, 567, 568, 611, 693, 969

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 140

8) El-A'lâm cild-1, sh. 216

AYN-ÜL-KUDÂT HEMEDÂNÎ (Abdullah bin Muhammed)

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ali bin Hasen bin Ali el-Meyancî es-Sühreverdî el-Hemedânî'dir. Künyesi Ebü'l-Me'âlî'dir. Kâdıların gözbebeği anlamına gelen "Ayn-ül-Kudât" lakabiyle tanınır. Ahmed Gazâlî, Muhammed bin Hamevî'den ilim öğrendi. Sem'ânî, "Abdullah, asrının fazilet sahibi zâtlarından idi. Zekâ ve üstün hâlleri, güzel ahlâkı darb-ı mesel hâline gelmişti. Fakîh, fâdıl, şiirde mehâretli ve ince üsluplu olup, Allahü teâlânın ihsânlarına kavuşan, kerâmetler sahibi bir kimse idi. Tasavvuf yolunda dil ile ifâdesi mümkün olmayan şeyleri çok güzel izah eden eserler yazdı" demektedir. 525 (m. 1131) târihinde vefât etti.

Ayn-ül-Kudât Hemedânî (r.a.) halk arasında çok sevilen, i'tibâr edilen bir zât idi. Bu sebepten kendisini çekemiyenler, hased edenler çıktı. Vezir Ebü'l-Kâsım, bunlardan biriydi. Fakat sultanın sevdiği, devletin ileri gelenlerinden olan Azîz ise, Abdullah Ayn-ül-Kudât'a çok hürmet eder, muhabbetini izhâr ederdi. Bir ara Azîz, bir musibete düçâr olup, bulunduğu mevkiden ayrılınca, vezir Ebü'l-Kâsım, Abdullah Ayn-ül-Kudât imzasıyla, dînin emir ve yasaklarına aykırı olan bir yazı hazırladı.

Devrin âlimlerini toplayıp, bu yazıyı okuttu ve "Böyle söyleyen bir kimsenin dînimizdeki yeri nedir?" diye sordu. Âlimler de, "Öldürülmesi lâzımdır" diye cevap verdiler. Böyle bir iftiraya düçâr olan Abdullah Ayn-ül-Kudât, Hemedan'da idâm edilerek şehid oldu. Ahmed er-Rûyânî anlattı: "Abdullah Ayn-ül-Kudât'ın öldürülme zamanı yaklaşıp, asılmak için darağacına getirildiğinde, Şuarâ sûresinin son âyetini, meâlen; **"Zâlimler yakında nereye rücû edeceklerini** (döneceklerini) **bilecekler"** okudu."

Abdullah Ayn-ül-Kudât'ın hazırladığı eserler: "Zübdet-ül-hakâik" (Bu eserinde, tasavvuf ehlinin sözleri yer alır.), "Medar-ül-uyûb fit-tasavvuf', "Er-Risâlet-ül-yemîniyye"dir.

Abdullah Ayn-ül-Kudât, "Zübdet-ül-hakâik" isimli kitabında buyuruyor ki: İmâm-ı Muhammed Gazâlî'nin (r.a.) eserlerini mütâlaaya başladım. Tam dört yıl okudum ve inceledim, öyle hoşuma gitti ki, maksadıma kavuştuğumu anladım. Ve kendi kendime, "Ey gönül! Artık Allahü teâlâya kavuşturan yolu buldun. Bundan sonra senin dünyâya meyletmenin sebebi nedir?" dedim. Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.) eserlerini okumasaydım, şimdiye kadar öğrendiğim ilimlerle yetinmeye karar verecektim, Bu sırada memleketim olan Hemedan'a, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kardeşi, büyük velîlerden Ahmed bin Muhammed Gazâlî (r.a.) geldi. Onun sohbetine yirmi gün kadar devam etmekle şereflendim. Bu yirmi gün içinde, daha önce bende bulunmayan tasavvuf dereceleri, keşifler hâsıl olmaya başladı, öyle bir aşk hâli hâsıl oldu ki, bir an önce bu fâni âlemden çıkıp, Allahü teâlâya kavuşmak istiyordum. Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar yaşasam, yine ölmiyecek miyim? Bu dünyâda kim ebedî kalıp, âhırete göç etmedi? Bundan sonra aldığım her nefeste âhırete olan iştiyâkım (arzu ve isteğim) artıyordu.

Birgün Hemedan'ın ileri gelen âlimleri ile sohbet ediliyordu. Bir ara babam vecde gelip, keşflerini, ma'nevî âlemde gördüklerini anlatmaya başladı. Bunun yanısıra, orada bulunmıyan Ahmed Gazâlî'yi (r.a.) gördüğünü, elbisesinin rengini, hattâ o anda orada sohbeti dinlemekte olduğunu ve kendisini kimsenin görmediğini söyledi. Orada bulunanlardan birisi aşka gelip,

"Benim, ölüme olan arzum çok fazlalaştı" dedi. Ben de, "Madem ki ölümü çok istiyorsun, öyleyse öl!" dedim. O kimse birden tuhaflaştı. Orada ölüverdi. O sohbette zamanın müftüsü de vardı. Bana dönerek, "Diriyi öldürdüğün gibi, ölüyü de diriltebilir misin?" dedi. Ben de, "Ölen kimdir?" diye sordum. Dediler ki, "Fakîh Mahmûd'dur." Ellerimi açıp, "Yâ Rabbî! Bu fakîh Mahmûd kuluna can ver!" deyince, Allahü teâlânın izniyle derhal dirildi.

Aynı eserde buyuruldu ki: Biliniz ki, ilim üç kısımdır. Birincisi, Âdemoğlunun ilmidir, ikincisi, meleklerin ilmidir. Üçüncüsü ise, mahlûkâtın ve mevcûdatın ilmidir. Bu kısımlardan başka dördüncü kısım vardır ki, bu da Allahü teâlânın ilmidir. Bu ilme, ilm-i meknûn (sır ilmi) de denir. Bu ilmi, Allahü teâlâdan başka kimse bilmez.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, **"İlim Çin'de de olsa alınız."** Başka bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir."**

Bu kitap, muhibler (Allahü teâlânın dostlarını sevenler) nasîblensin diye hazırlandı. Kitaptan, herkes anlıyabildiği kadarını anlıyacaktır.

Kur'ân-ı kerîmin her harfi, her kelimesi, belki bir köye, belki de bir âlemedir. Belki de her bir kelime, bir talibin maksûdudur. Zeyd'e denilen, Amr'a denilmez. Hâlid'de gördüğünü Bekr'de göremezsin. Sen zanneder misin ki, "Elhamdulillâhi Rabb-il-âlemîn" (Âlemlerin Rabbine hamd olsun) den Ebû Cehl nasîb aldı? Hayır. O, ancak "Kul yâ eyyühel kâfirûn" (Ey Resûlüm de ki: Ey kâfirler...) âyetini işitti. Zira onun nasîbi küfür idi ve kâfirlere olan hitabı işitti. Ancak

"Elhamdülillah" Kur'ân-ı kerîmin hepsi, Resûlullah efendimizin nasîbi idi. Onu tam olarak anlamak yine onun nasîbi oldu.

Abdullah İbni Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: "Bir gece Emîr-el-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) hizmetinde idim. Sabaha kadar, **"Bismillahillezî..."** ile başlayan âyet-i kerîmeleri tefsîr etti. Kendimi onun yanında, deryaya karşı bir bardak suya benzettim." Her deryanın bir haddi bir sınırı vardır. Ancak Allahü teâlânın kelâmının bir haddi, sınırı yoktur. Ondan ne kadar kabiliyetin varsa, ona göre bir şeyler alabilirsin.

Kalbinin ürperdiği işi yapma! Nefsine uyma! Şüphe ettiğin işlerde kalbine danış! Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Nefse sükûnet ve kalbe ferahlık veren iş, iyi iştir. Nefsi azdıran, kalbe heyecan veren iş günahtır."** Yine hadîs-i şerîfte; **"Helâl olan şeyler bellidir. Haramlar da bildirilmiştir. Şüpheli olanlardan kaçınız. Şüphesiz bildiklerinizi yapınız!"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, şüphe edilen ve kalbi sıkan şeyi yapmamalıdır. Şüphe edilmeyeni yapmak caiz olur. Şüpheli birşeyle karşılaşınca, eli kalb üzerine koymalı. Kalb çarpması artmazsa, o şeyi yapmalı. Eğer fazla çarparsa, yapmamalıdır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Elini göğsüne koy! Helâl şeyde kalb sâkîn, olur. Haram şeyde çarpıntı olur. Şüpheye düşersen yapma! Din adamları fetvâ verseler de yapma!"** Îmânı olan kimse, büyük günâha düşmemek için, küçük günahtan kaçar.

"Her beldeye tabîb-i hazık olan bir âlim lâzımdır. Bu âlim sebebiyle insanlar tedâvi olur, dertlerine derman bulur. Bu âlimi terk edenler, ilâcı terk etmişler demektir. Böyle kimselere lâyık olan, hastalık içinde bulunmaktır. Enfâl sûresi 23. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "Eğer Allahü teâlâ, ezelî ilminde onlarda hayr ve saadet takdîr etmiş olsaydı, onlara hakkı işittirirdi." Ya'nî Allahü teâlâ onları hayırlı eyleseydi, onlara hayrı işittirirdi.

İnsanların söz taşımalarını dinleme. Zira hadîs-i şerîfte; **"Nemmam** (koğucu, söz taşıyan) **Cennete giremez"** buyuruldu. İnsanların ayıplarını görme. Hadîs-i şerîfte; **"İnsanların ayıplarını araştırmayınız"** buyuruldu. Sonra müşkil bir mes'ele olursa, ehlini buluncaya kadar sabret Nefsine uyarak sabrı elden bırakma! Zira nefsin senin en büyük düşmanın olup, sabretmene mâni olmaya çalışır. Sen her halükârda sabrı terketme! Mûsâ aleyhisselâm ile Hızır aleyhisselâmın kıssasını unutma! O kıssa hadîs-i şerîfte şöyle anlatılır:

"Mûsâ (aleyhisselâm) **Beni-İsrâil'in arasında hutbe okumak için ayağa kalktığında, kendisine insanların hangisi en âlimdir diye soruldu. Mûsâ** (a.s.) **"En âlim benim" dedi. Allahü teâlâ ona: "İki denizin kavuştuğu yerde benim kullarımdan bir kul var, o senden daha âlimdir" diye vahy indirdi. Mûsâ** (a.s.) **"Ey Rabbim! Benim için onunla buluşmanın yolu nedir?" diye sordu. Kendisine: "Azık olarak bir zenbilin içine tuzlu bir balık koyarak sırtına al. Bu balığı nerede kaybedersen, o zât oradadır" denildi. Mûsâ** (a.s.) **yola revân oldu. Onunla birlikte hizmetçisi de yola çıktı. Bu zât Yûşâ bin Nun idi. Mûsâ** (a.s.) **bir zenbilde bir balık taşıyordu. Hizmetçisi ile birlikte yürüyerek gittiler. Nihâyet bir kayaya vardılar. Orada gerek Mûsâ** (a.s.) **gerekse hizmetçisi bir miktar istirahat ettiler. Derken zenbildeki balık harekete gelerek zenbilden çıktı ve denize düştü. Allahü teâlâ o ânda suyun akıntısını kesti. Hattâ** (su) **kemer gibi oldu. Balık için bir kanal meydana gelmişti. Mûsâ** (a.s.) **ile hizmetçisi için şaşacak bir şey olmuştu. Mûsâ** (a.s.) **uyumuş olduğu için bu hâli görmedi. Mûsâ'nın** (a.s.) **hizmetçisi bu hâli gördü ama ona söylemeyi unuttu** (unutturuldu)**. Günlerinin kalan kısmı ile o geceyi de yürüdüler. Mûsâ** (a.s.) **sabahleyin hizmetçisine: "Sabah kahvaltımızı getir. Gerçekten**

bu yolculuğumuzda müşkilâtla karşılaştık" dedi. Hizmetçi: "Gördünmü, kayaya geldiğimizde gerçekten ben balığı unuttum. Ama onu hatırlamayı bana ancak şeytan unutturdu ve balık denizde şaşılacak bir şekilde yolunu tuttu" dedi. Mûsâ (a.s.)**: "İşte bizim istediğimiz buydu" dedi. Hemen izlerini ta'kib ederek geriye döndüler. Kendi izlerini ta'kib ediyorlardı. Nihâyet kayaya geldiler. Orada örtünmüş bir adam gördüler. Üzerinde bir elbise vardı. Mûsâ** (a.s.) **ona selâm verdi. Hızır** (aleyhisselâm) **O'na: "Ve aleykümselâm sen kimsin?" dedi. "Ben Mûsâ'yım!" deyince, Hızır** (a.s.) **"Benî-İsrâil'in Mûsâ'sı mı?" diye sordu. Mûsâ** (a.s.) **"Evet" dedi. Hızır** (a.s.)**, "Sen, Allahü teâlânın ilminden bir ilmi bilmektesin ki, Allah onu sana öğretmiştir. Onu ben bilmem. Ben de Allahın ilminden bir ilim üzereyim ki, onu bana öğretmiştir. Sen bilemezsin" dedi. Mûsâ** (a.s.) **ona; "Sana öğretilenden, hakkı bana öğretmek şartıyla sana tâbi olabilir miyim?" diye sordu. Hızır** (a.s.)**, "Sen benimle beraber sabıra takat getiremezsin, iyice bilmediğin bir şeye nasıl sabredebilirsin ki? Birşey yok ki, ben onu yapmağa me'mur olurum. Sen onu görürsen sabredemezsin" dedi. Mûsâ** (a.s.)**: "Beni inşâallah sabırlı bulacaksın. Sana hiç bir husûsta karşı gelmem" dedi. Hızır** (a.s.) **ona: "O hâlde bana tâbi olursan, bana hiçbir şey sorma. Tâ ki kendim sana ondan birşey anlatıncaya kadar!" dedi. Mûsâ** (a.s.)**, "Pekâlâ!" cevâbını verdi. Sonra Hızır'la Mûsâ** (a.s.) **deniz sahilinden yürüyerek yola devam ettiler. Derken yanlarına bir gemi uğradı. Bunlar kendilerini gemiye almaları husûsunda gemicilerle konuştular. Gemiciler Hızır'ı derhal tanıdılar. İkisini de ücretsiz olarak gemiye bindirdiler. O sırada bir serçe gelerek, geminin kenarına konup, denizden bir yudum su aldı. Hızır** (a.s.)**, "Yâ Mûsâ! Benim ilmim ile senin ilmin, Allahü teâlânın ilmi yanında, serçenin denizden azalttığı su kadar bile değildir" dedi. Sonra Hızır** (a.s.) **geminin tahtalarından birine vurarak onu çıkardı. Bunun üzerine Mûsâ** (a.s.) **ona: "Bir cemâat bizi parasız gemilerine bindirdiler. Sen onların gemisine kastederek içindekileri batırmak için mi deliyorsun? Gerçekten çok büyük bir iş yaptın" dedi. Hızır** (a.s.)**, "Ben sana, benimle beraber sabıra güç getiremezsin demedim mi!" dedi. Mûsâ** (aleyhisselâm)**, "Unuttuğumdan dolayı beni kınama. Bu işte benim başıma güçlük de çıkarma" dedi. Bundan sonra gemiden çıktılar. Sahilde yürürlerken bir de baktılar ki, bir çocuk diğer çocuklarla oynuyor. Hızır** (a.s.) **hemen onun kafasından tutarak eliyle başını kopardı ve çocuğu öldürdü. Bunun üzerine Mûsâ** (a.s.)**, "Ma'sûm birisini, kısas hakkın olmaksızın öldürdün! Gerçekten yadırganacak birşey yaptın" dedi. Hızır** (a.s.)**, "Ben, sana benimle beraber sabıra güç getiremezsin demedim mi?" dedi. Mûsâ** (a.s.)**, "Bundan sonra birşey sorarsam, bir daha benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan özür derecesine vardın" dedi. Yine yürüdüler, nihâyet bir köye vararak, köylülerden yiyecek istediler. Onlar, kendilerini misâfir kabûl etmekten çekindiler. Bu şefer o köyde yıkılmak üzere olan bir duvar buldular. Hızır** (a.s.) **onu doğrulttu. Mûsâ** (a.s.) **ona, "Bir kavim ki, kendilerine geldik de bizi ne misâfir aldılar, nede doyurdular. Dilesen bunun için ücret alabilirdin" dedi. Hızır** (a.s.)**, "Artık bu seninle benim aramızın ayrılmasıdır. Sabredemediğin şeyin te'vîlini sana haber vereceğim" dedi ve şöyle izah etti. "Birincisi; gemi, denizde çalışan bir takım fakirlerin idi. Onun için ben gemiyi kusurlu yapmak istedim ki, arkalarında, her sağlam gemiyi zorla almakta olan bir hükümdâr vardı. Gemiyi zaptedecek hükümdâr geldiği vakit, gemiyi delinmiş bulacak ve bırakıp gidecek. Fakirler de onu tahta ile tamir edeceklerdi, ikincisi; oğlan büyüseydi, kendisi kâfir olacağı gibi, anne ve babasını da küfre sevkedecekti. Bu sebeble biz, onun yerine annesiyle babasına,**

ondan daha faydalı ve daha merhametli bir evlât vermesini Allahü teâlâdan diledik. Üçüncüsü; bu duvar, şehirde iki yetim çocuğa âit idi. Altında onlara âit bir define vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Allahü teâlâ diledi ki, ikisi de rüştlerine ersinler (âkil ve baliğ olup evlenecek çağa gelsinler) **definelerini çıkarsınlar. Bu, Allahü teâlânın bir merhametidir. Ben bunları kendi isteğimle yapmadım. İşte senin, üzerinde sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."**

Tâlib, maksûdunun (sevdiğinin) yolunda, olmalıdır. Onlar ihlâslı olurlar. Zîrâ ihlâs, bu yolun kesin şartlarındandır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kim ihlâs üzere olursa, onun kalbine hikmet menba'ları** (nurları) **akar."**

Kalb Allahü teâlânın evidir. Dâvûd aleyhisselâm, "Yâ Rabbî! Seni nerede arayayım" deyince, cevâb olarak; "Ben, benim için kalbleri kırılmış, benim için kalbleri harâb olmuşların (evliyânın) yanındayım" buyuruldu. Yine bu ma'nâdaki hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Yere ve göğe sığmam, ancak mü'min kulumun kalbine sığarım."**

Hakîkî îmâna kavuşan kimseler, Allahü teâlânın himâyesinde olurlar. Hakîkate vâsıl olmuşlardır. Bunlar hakkında hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Evliyâm kubbem** (örtüm) **altındadır. Onları benden başkası tanımaz. Bunların halleri, halkın anlayışlarına sığmaz. Halkın bunlar hakkında bildikleri, benzetme ve temsilden öteye geçmez. Bunlar öyle bir kâfiledir ki, Allahü teâlâya verdikleri ahde vefa gösterirler."** Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, kalbleri güneşten daha parlak, fiilleri** (amelleri) **peygamberlerin amelleri gibidir** (ya'nî kerâmetleri vardır). **Onlar, Allah katında şehîdler mertebesindedirler."**

Başka bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Size bir kavim bildiriyorum ki, onların Allah katında mertebeleri benim gibidir. Ancak onlar, peygamberler şehîdler değildir. Enbiyâ ve şühedâ onlara gıbta ederler. Onlar birbirine, Allah rızâsı için muhabbet ederler."**

Başka bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İnsanlar üç kısımdır. Birinci kısım, hayvanlara benzer. İkinci kısım, meleklere benzer. Üçüncü kısım, Peygamberlere benzer."** Birinci kısımda olanların maksadı, hayvanlar gibi yiyip içmektir. Bunlar hakkında A'râf sûresinin 179. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki; **"Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Belki daha da aşağıdırlar."** ikinci kısımdakilerin maksadı, melekler gibi tesbih, namaz, oruç gibi ibâdetlerdir. Üçüncü kısım insanların hizmeti, maksadı, aşk-ı ilâhi, rızâyı Bârî, muhabbetullah ve Allahü teâlâya teslim olmaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"İlim taleb etmek, kadın-erkek her müslümana farzdır."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 132

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 128

3) Keşf-üz-zünûn sh. 901

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 455

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 75

6) Nefehât-ül-üns sh. 471

AZZÂZ BİN MÜSTEVDÎ EL-BETÂİHÎ

Irak'da yetişen büyük evliyâdan. Azzâz bin Müstevdî, Betâih'de senelerce talebe yetiştirmek ile meşgûl oldu. Talebeleri terbiye etmekte büyük bir mehâret sahibi idi. Birçok âlim ve sâlihler, Azzâz bin Müstevdî hazretlerinin sohbetinde bulunup, kendisinden ders aldılar ve tasavvuf yolunda yükseldiler. Doğum târihi kesin olarak bilinmeyen Azzâz el-Betâihî, altıncı asırda vefât eden Mensûr el-Betâihî'nin vefâtından az önce vefât etti.

Azzâz el-Betâihî hazretleri, çok kerâmet sahibi bir zât idi. Bir kerâmeti şöyle anlatılır: "Birgün Azzâz el-Betâihî dağ yolunda giderken, azgın bir arslanın gencin birisine saldırıp, onu parçalamak üzere olduğunu gördü. Hemen oraya koştu ve yerden küçük çakıl taşlarından alıp o arslana attı. Arslan cansız yere düştü. Gencin yanına gittiğinde, onun kırık bacağını gördü ve kırık yerlerini elleriyle sıvazlayınca, genç, hiçbir şey olmamış gibi derhal ayağa kalktı. Koşarak köyüne döndü."

Şeyh Abdüllatîf şöyle anlatır: "Azzâz el-Betâihî hazretleri hurmalıktan geçiyordu. Canı hurma istedi. O esnada hurma dalı eğildi ve bir hurma salkımı önüne geldi. Ondan yediler. Dal tekrar doğrulup eski hâline geldi."

Kendisi şöyle anlatıyor: "Önceleri beni bir hâl kapladı. Bu hâl kırk gün kadar sürdü. Bu süre zarfında ne yedim ne içtim, ne de herhangi bir şeyle uğraşacak hâlde idim. Daha sonra eski hâlime döndüm. Bir ara canım sıcak buğday ekmeği, balık ve menba suyu istedi. Bir nehir kenarına gittim. Dalgalar arasında karaltılar gördüm. Bana doğru yaklaştılar. Daha sonra bunların üç tane balık olduğunu gördüm. Onların birinin sırtında iki ekmek, diğerinin sırtında kabın içinde kızarmış balık, üçüncüsünün sırtında ise içinde su olan bir kap vardı. Her biri sırtında olan şeyleri benim önüme bıraktılar. Bana, bir insanın diğerine hizmet etmesi gibi hizmetleri oldu. Sonra geldikleri yere döndüler. Ekmekler, tam arzu ettiğim gibi sıcak buğday ekmeği idi. Ekmekleri, kızarmış balığı yiyip, pırıl pırıl kabtan da menba suyunu içip karnımı doyurdum. Fakat yediklerimden hiçbir şey eksilmemişti. Sofrayı olduğu gibi bıraktım ve duâ edip ayrıldım."

Şöyle anlatılır: Halîfe el-Muktedi biemrillâh, Azzâz el-Betâihî hazretlerinin Bağdad'a gelmesini rica etti ve kendisiyle sohbet etmek istedi. Bağdad'da halîfenin huzûruna geldiğinde, etrâfına bir nazar etti. O anda oradaki bütün perdeler paramparça oldu. O zaman halîfeye buyurdu ki: Şu an bir acem ordusu senin üzerine gelmektedir. Fakat senin ordun galip gelecektir. Azzâz el-Betâihî hazretlerinin buyurduğu gibi oldu. Halîfe zafer sebebiyle çok sevindi. Fakir fukaraya çok ihsânlarda bulundu.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 133

2) Kalâid-ül-cevâhir sh. 82

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 151

BATALYÛSÎ (Abdullah bin Muhammed)

Endülüs'te yetişen Mâlikî âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin es-Siyyüd el-Batalyûsî'dir. Endülüs'ün Batalyûs (veya Batalyevs) şehrinde doğup büyüdüğü için "Batalyûsî" diye meşhûr oldu. Künyesi Ebû Muhammed'dir. "Siyyüd-ül-Batalyûsî" diye de tanınmaktadır. 444 (m. 1052) senesinde doğdu. Sonra Belensiye şehrine yerleşti. Birçok ilimlerde ve bilhassa Arab dili ve edebiyatında büyük bir âlim olarak yetişti. Çok kitabı vardır. Birçok kıymetli eserlere

şerhler, açıklamalar yaptı. 521 (m. 1127) senesi Receb ayının ortalarında Belensiye'de vefât etti.

Batalyûsî; kardeşi Ali bin Muhammed, Ebû Bekr Âsım bin Eyyûb, Ebû Sa'îd el-Verrâk, Ebû Ali el-Gassânî ve daha birçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf rivâyet etti. O, edebiyat ve lügat ilimlerinde bir derya idi. Yaşadığı devirde, bu iki ilmi ondan daha çok bilen ve bunlarda onun önüne geçen birisi olmadı. Bütün insanlar onun yanında toplanıyorlar, daha önce öğrendiklerini ona okuyorlar ve ondan yeni bilgiler iktibas ediyorlardı. Derslerini ta'lim etmesi, öğretmesi o kadar güzeldi ki, herkesin anlıyacağı şekilde telkin ediyordu. Çok güzel kitaplar te'lîf etti. Nahiv ilminde daha önce yazılanların hepsine vâkıftı. Kurtuba vâlisi İbn-ül-Hac kendisine büyük bir saygı gösterirdi. Çok güzel şiirleri vardır.

Yazdığı eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. El-İktidâb fî şerh-i edeb-il-küttâb, 2. Şerh-i Sıkt-iz-zend, 3. El-Müselles: Lügat ilmine dâirdir. 4. Şerh-ül-muvatta' li-İmâm-ı Mâlik. 5. Et-Tenbîh alel-eshâb il-mûcibe li-ihtilâf-il-ümme. 6. Şerh-i dîvân-il-mütenebbî:

Endülüs'ten başka yere çıkmamış bir eserdir. 7. İslâh-ül-hulel-il-vâki'. 8. El-Hulel fî şerh-i ebyât-il-cümel. 9. El-Mesâil-ül-mensûre, 10. Sebeb-i ihtilâf-il-fukahâ.

"İlim hakkında söylediği bir beytin açıklaması şöyledir:

"İlimle meşgûl olup, ona kardeş olan, ölümünden sonra bile diridir. Halbuki onun cesedi, toprağın altında çürümüştür."

"Cehâlet sahibi, toprağın üstünde yürüyor olsa bile ölmüştür. Dirilerden zan ediliyor. Halbuki o, yok olmuştur."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 96

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 64

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 140, 141

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 55

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 121

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 454

BEGAVÎ

Horasan'da yetişen hadîs âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Mes'ûd bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Muhyissünne ve Rüknüddîn'dir. Kürk yapıp satardı. Buna nisbetle el-Ferrâ diye tanınır. Babasının bu işi yaptığı, bunun için İbn-ül-Ferrâ diye tanındığı da rivâyet edilmiştir. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. 436 (m. 1044) senesinde Horasan'da Herat ile Merv şehirleri arasında bulunan. Bâg köyünde doğdu. 516 (m. 1117) Şevval ayında Merv'de vefât etti. Hocası Kâdı Hüseyn'in yanına defn olundu.

İmâm-ı Begavî (r.a.), fıkıh, hadîs, tefsîr, edebiyat ve diğer ilimlerde meşhûr olup, zamanının bir tanesi idi. Fıkıh ilmini Kâdı Hüseyn bin Muhammed'den öğrendi ve onun en yüksek talebesi oldu. Ayrıca, Ebû Bekr es-Sayrafî, Ebü'l-Fadl el-Hanefî, Ebü'l-Hasen eş-Şîrâzî ve başka birçok âlimler ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Mensûr el-

Attârî, Ebü'n-Necîb-i Sühreverdî, Ebü'l Mekârim Fadlullah en-Nûkânî (veya Nevkânî) ve başka birçok zâtlar kendisinden ilim öğrenip icâzet (diploma) aldılar.

İmâm-ı Begavî hazretleri, zamanında bulunan âlimlerin önderi, müslümanların müftîsi, tefsîr sahiblerinin büyüğü, hadîs ehlinin İmâmı idi. Kırâat ilminde de büyük ihtisası vardı.

Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmekte çok dikkatli idi. Çok ibâdet ederdi. Zühd, vera' ve takvâ sahibi olup, haram ve şüphelilerden uzak dururdu. Hattâ, şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu dahi terkederdi. Bütün hareketleri salâh, doğruluk üzere idi. Kanâat ve tevekkül sahibi idi. Sâde bir hayâtı vardı. Fakirlik hâlinde yaşardı, ilk zamanlarda, yemek olarak kuru bir ekmekle iktifa ederdi. Dostları, sâdece kuru ekmek yemenin, hastalığa sebep olabileceğini söyleyip, başka şeyler de yemesi için ısrar etmelerinden sonra, ekmeğin yanında, bir parça zeytinyağı, kuru incir veya üzüm yemeye başladı, ilmi ile amel eder, Selef-i sâlihînin ve daha önce yaşamış büyüklerin yolundan kıl kadar ayrılmazdı.

Talebelere ders okuturken, temizlik üzerinde çok dururdu. Çok kitap tasnif etmiştir. Fıkıhda, Kitâb-üt-tehzîb, hadîsde; Şerh-üs-sünne, Mesâbih, tefsîrde; Meâlim-üt-tenzil, Kitâb-ül-cem'ı beyn-es sahihayn ve Fetâvâ-i Begavî fetvâ kitabı, yazdığı eserlerin en önemlileridir.

(Şerh-üs-sünne) kitabını te'lîf ettiği zaman, Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördü. Kendisine: "Sünnetimi ihyâ ettiğin, yaşattığın gibi, Allahü teâlâ da seni yaşatsın" buyurmuştu.

(Mesâbih) kitabı, konusunda te'lîf edilmiş olan hadîs kitablarının, ya'nî amel, i'tikâd ve îmân bakımından en şümûllüsüdür. İmâm-ı Begavî bu kitabı, İslâm âleminde, hattâ dünyâca isim yapmış en büyük, en sağlam hadîs kitablarından derlemiş, her hadîsi hangi kitaptan aldığını bildirmişdir. Bu kitapta 4719 hadîs-i şerîf vardır.

Büyük âlim İmâm-ı Begavî buyuruyor ki:

"Kaza, kader bilgisi, Allahü teâlânın kullarından sakladığı sırlardan biridir. Bu bilgiyi, en yakın meleklere ve şeriat sahibi olan Peygamberlerine "aleyhimüsselâm" bile açmadı. Bu bilgi, büyük bir deryadır. Kimsenin, bu denize dalması, kaderden konuşması caiz değildir. Şu kadar bilelim ki, Allahü teâlâ, insanları yaratıyor. Bir kısmı şakidir. Cehennemde kalacaktır. Bir kısmı da sa'îddir. Cennete gidecektir. Bir kimse, hazret-i Ali'den (r.a.) kaderi sordukda, "Karanlık bir yoldur. Bu yolda yürüme!" buyurdu. Tekrar sorunca: "Derin bir denizdir" buyurdu. Tekrar sordu. Bu defa: "Kader, Allahü teâlânın sırrıdır. Bu bilgiyi senden sakladı" buyurdu."

İmâm-ı Begavî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) haber veriyor ki, Resûlullah (s.a.v.) efendimize biri gelip, bir altınım var ne yapayım dedi. **"Bununla kendi ihtiyâçlarını al"** buyurdu. Bir altınım daha var dedi. **"Onunla da çocuğuna lâzım olanları al"** buyurdu. Bir daha var dedi. **"Onu da, ailenin ihtiyâçlarına sarf et"** buyurdu. Bir altınım daha var dedi. **"Hizmetçinin ihtiyâçlarına kullan"** buyurdu. Bir daha var deyince, **"Onu kullanacağın yeri sen daha iyi bilirsin"** buyurdu.

İmâm-ı Begavî (Mesâbih) kitabında bildiriyor ki, gasîl-ül-melâike adı ile şereflenmiş olan Hanzala'nın oğlu Abdullah (r.a.) dedi ki, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bile bile bir dirhem gümüş değerinde faiz yemek, otuz zinâdan daha çok günahtır."**

Yine Mesâbih kitabında, İmrân bin Hasin'in bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimin en hayırlı ve en üstünleri, zamanımda bulunanlardır. Onlardan sonra en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra öyle insanlar gelir ki, istenmeden şahitlik**

ederler ve emîn olmazlar. Hâin olurlar. Adaklarını yerine getirmezler, keyflerine, şehvetlerine düşkün olurlar” buyuruldu.

Yine bu kitapta, Câbir bin Abdullah’ın bildirdiği hadîs-i şerîfte; **“Beni gören ve beni görenleri gören müslümanların hiçbiri Cehenneme girmez”** buyuruldu.

İmâm-ı Begavî’nin rivâyet ettiği diğer hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

“Âlimin yanılmasından sakının ve onunla münâsebeti kesmeyin, düzelmesini bekleyin.”

“Mecliste olanlar yerlerini alıp oturdukları zaman, birisi bir kardeşini da’vet ederek yer verirse; o, bir ikramdır, onu kabûl etsin. Şayet yer göstermezse, müsait olan bir yer bulsun ve oraya otursun.”

“Kimin emrine me’mûr verilir ve kendisi amir olur da onlara gerekli nasîhatta bulunmazsa, Allah, Cenneti ona haram eder.”

Hazreti Râfi bin Ebû Râfi şöyle anlatıyor; “Hazreti Ebû Bekir’in hilâfet makamına seçildiğini haber alınca, hemen Medîne-i münevvereye geldim. Kendisiyle görüşüp, “Ey Resûlullahın (s.a.v.) halîfesi! Siz, iki kişiye dahî başkan olmamayı tavsiye ederdiniz. Nasıl oldu da, bu vazîfeyi kabûl ettiniz” dedim. Bana buyurdu ki, “Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlâya kavuştu. Bu insanlar ise, daha yeni küfürden dönüp İslama girmişlerdi. Şimdi, O’nun vefâtı ile, dinlerinden dönerler, ihtilâfa düşüp birbirlerine girerler diye korktum. İstemiyerek de olsa bu vazîfeyi kabûl ettim.” Bunun üzerine ben birşey demedim.”

Eshâb-ı Kirâmdan Hazreti Berâ bin Mâlik, Yemâme cengindeki hâllerini şöyle anlatıyor: “O gün Müseylemet-ül-Kezzâb’ın üzerine yürüdüğümüzde, karşımıza iri kıyım birisi çıktı. “Yemâme ayısı” diye bilinen bu kimsenin elinde beyaz bir kılıç vardı. Hemen hücum edip, bir kılıç darbesiyle ayaklarını kestim. Sırtüstü yere düştü. Kendi kılıcımı kınına koydum ve onun elindeki meşhûr kılıcı aldım. Bununla boynuna vurduktan sonra, parçalanıncaya kadar o kılıç ile cihâd ettim.”

“Hazreti Ömer halifeliği zamanında, birgün üzüntülü bir şekilde yolda giderken Hazreti Ebû Zer ile karşılaştı. Ebû Zer (r.a.), “Sizi üzüntülü, kederli görüyorum. Bir şeyiniz mi var?” diye sordu. Hazreti Ömer, “Beşir bin Âsım (r.a.) biraz önce, Resûlullah efendimizin şu sözünü nakletti; **“Kim müslümanların bir işinin başına geçerse, o hesap günü Cehennemin üzerindeki bir köprüye getirilerek orada durdurulur. Şayet dürüst hareket etmişse kurtulur. Eğer düzgün hareket etmemişse, köprünün üzerine bastığı yeri delinir.**

Yetmiş yıllık mesafeden aşağı düşer.” Hazreti Ömer, hadîs-i şerîfi okuyup bitirince, Hazreti Ebû Zer, “Siz, bunu Resûlullahtan (s.a.v.) duymadınız mı?” dedi. Hazreti Ömer “Hayır” deyince, Hazreti Ebû Zer şöyle dedi: “Ben de Resûlullahtan (s.a.v.) şunu işittim. Buyurdu ki; **“Müslümanlardan birisini bir me’mûriyete ta’yin eden, hesap günü Cehennemin üzerindeki bir köprüye getirilerek durdurulur. Eğer me’muriyete ta’yin edilen dürüst bir kimse ise, o kurtulur. Dürüst bir kimse değilse, köprü delinir. Oradan, zifiri bir karanlıkta, yetmiş yıllık mesafeden aşağı düşer.”** Bu hadîs-i şerîflerin hangisi size daha çok te’sîr etti?” diye sordu. Hazreti Ömer “Her ikisi de bana te’sîr etti. Buna göre, bu kadar ağır mes’ûliyetiyle bu hilâfeti kim üzerine alır?” buyurdu. Hazreti Ebû Zer, “Allahü teâlâ bu işi, kim dürüst ve mütevâzî ise ona verir. Biz sizin hakkınızda iyilikten başka birşey bilmiyoruz. Şayet

âdil olmayan birini bir me'muriyete ta'yin etmiş iseniz, onun da vebalinden kurtulamazsınız" buyurdu.

Avf bin Mâlik (r.a.) anlattı: Bir gece Peygamberimiz (s.a.v.), bize bir yerde durup dinlenmemizi emr buyurdular. Herkes devesini çöktürdü. Gece bir müddet sonra dikkat ettiğim hâlde, Resûlullahı (s.a.v.) göremeyince telâşlandım. Aramaya başladım. Sağa sola bakarak gidiyordum. Muâz bin Cebel ve Ebû Mûsâ'nın da aynı telâşa kapıldıklarını gördüm. Bu şekilde baka baka dolaşırken, vadinin üst taraflarından, değirmen uğultusuna benzer bir ses geldiğini işittik. Daha sonra Peygamberimizi görüp telâşımızı anlatınca, buyurdular ki: **"Geceleyin Rabbimin katından gelen bir melek, ümmetime şefaat etmekle, onların yarısının Cennete girmesini kabûl etmek arasında beni muhayyer bıraktı. Ben de şefaat etmeyi tercih** ettim." Resûlullah (s.a.v.) efendimiz böyle buyurunca ben, "Yâ Resûlallah! Acaba bize de şefaat edecek misiniz?" diye sordum. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Elbette, sizler de şefaat edeceğim kimselerdensiniz"** buyurdular. Daha sonra, Peygamber efendimizle (s.a.v.) birlikte kervanın yanına geldik. Onlar da Peygamber efendimizin kaybolmasından endişeye kapılmışlardı. Resûlullah (s.a.v.): **"Bana Rabbimden bir melek geldi. Ümmetimin yarısını Cennete sokmakla, onlara şefaat etmem arasında beni muhayyer bıraktı. Ben de ümmetime şefaat etmeyi tercih ettim"** buyurdu. Onlar da Peygamber efendimize (s.a.v.), "Yâ Resûlallah! Acaba biz de şefaat edeceklerinin arasında var mıyız?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.), Eshâbının etrâfına toplanmalarını beklediler ve buyurdular ki: **"Şefaatim, ümmetimden Allaha hiçbir şeyi ortak koşmadan ölenleredir. Sizler de şahit olunuz!"**

"Ka'b bin Adiy (r.a.) anlattı: Hire hey'eti ile beraber Resûlullaha (s.a.v.) gelmiştik. Bize İslâmiyeti anlattı. Müslüman olduk ve memleketimize döndük. Çok geçmeden Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefât haberi geldi. Bu haber arkadaşlarımı şüpheye düşürdü. "Eğer o, Peygamber olsaydı, ölmezdi" dediler. Ben, onların yanlış düşündüklerini anlatıp, "Ondan önce gelen peygamberler de ölmüştür" diyerek, İslâmiyetten ayrılmadım. Daha sonra Medine'ye gitmeye karar verdim. Hazreti Ebû Bekr'in yanına gelerek hâdiseyi anlattım.

Beni, Mısır kralı Mukavkıs'a elçi olarak gönderdi. Mısır'a gittim ve geldim. Hazreti Ebû Bekr'in vefâtından sonra, Hazreti Ömer de beni Mukavkıs'a elçi olarak gönderdi O sırada, Rumlar ile yaptığımız Yermük savaşı devam ediyordu. Neticeyi bilmiyordum. Götürdüğüm mektûbu Mukavkıs'a teslim ettim. Mukavkıs, "Rumların, Arabları öldürüp hezimete uğrattığını biliyor musun?" dedi. Ben, "Hayır" deyince, "Niçin?" dedi. Ben de, "Çünkü, Rabbimiz, sevgili Peygamberimize (s.a.v.) İslâmiyeti bütün dinlere hâkim kılacağını va'd etti. O, va'dinden dönmez" dedim. O zaman Mukavkıs, "Hakîkaten Arablar Rumları, Ad kavmi gibi kılıçtan geçirdiler. Peygamberiniz doğru söylemiş..." dedi. Bundan sonra Mukavkıs bana, Eshâb-ı Kirâmın (r.a.) ileri gelenlerini sordu. Onlar için hediyeler verdi. Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs'a (r.a.) da hediyeler gönderdi. Hazreti Ömer'e durumu bildirdikten sonra, onun emrine girdim. Hazreti Ömer, devlet me'mûrlarına maaşlarını ta'yin ederken, benim maaşımı da Adiy bin Ka'b oğullarının arasına yazdı."

"Hazreti Âişe vâlidemiz (r.anhâ) anlattı: Eshâb-ı Kirâm bir mes'ele hakkında ihtilâfa düştükleri zaman, babam imdâda yetişirdi. Onlara kesin hükmü bildirir, ihtilâftan kurtarırdı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vefât edince, Eshâb-ı Kirâm "Peygamber efendimizi (s.a.v.) nereye defnedelim" diye ihtilâfa düştüler. Hiç kimse bu husûsta bir şey bilmiyordu. Babam, "Ben, Resûlullah (s.a.v.) efendimizden duydum, **"Her Peygamber, vefât ettiği döşeğin altına defnedilir"** buyurdu" dedi. Eshâb-ı Kirâm (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) mirası ile ilgili olarak

ihtilâfa düştüklerinde, babam Ebû Bekr, "Ben Resûlullahtan **"Biz Peygamberler miras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadaka olur"** buyurduğunu işittim" dedi ve onları ihtilâftan kurtardı."

"Muhammed bin İbrâhim et-Teymî (r.a.) anlattı: Abdullah (r.a.) Müzeyneliydi. Abdullah, küçük yaşta yetim kalmıştı. Amcası onu kucağında büyüttü. Ona her zaman çok iyi davranırdı. Abdullah'ın (r.a.) müslüman olduğunu işitince, ona çok kızdı. Üzerinden elbisesini bile soydu. Bunun üzerine Abdullah, annesinin yanına gitti. Durumu anlatınca, annesi kendi çizgili entarisini bozarak oğluna iki parçadan meydana gelen bir elbise dikip giydirdi. Ertesi gün, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Abdullah'a (r.a.), **"Sen Zülbicâdeyn** (iki parçalı elbisesi olan) **Abdullah, kapımdan ayrılma"** buyurdular. O da Resûlullah (s.a.v.) efendimizin kapısından hiç ayrılmadı. Abdullah (r.a.) birgün kapıda yüksek ses ile Allahü teâlâyı zikr ediyordu. Hazreti Ömer bunu görünce, "Abdullah acaba yüksek sesle zikr yaparak gösteriş mi yapıyor?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Hayır, samîmi olarak yalvarıp yakaranlardan birisi"** buyurdular."

İbn-i Mes'ûd da (r.a.) şöyle anlattı: "Tebük savaşında idik. Bir gece kalktım. Karargâhın bir yerinde ateş yakılmıştı. Hemen o tarafa yürüdüm. Baktım ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer de orada idiler. Zülbicâdeyn Abdullah vefât etmiş, ona bir mezar kazmışlar. Resûlullah (s.a.v.) kabre indiler, Abdullah'ı lahdin içine yerleştirdiler. Üstüne toprak attıktan sonra, Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Rabbî! Ben bu akşama kadar ondan memnundum. Sen de ondan hoşnut ol"** diye duâ buyurdular."

İmâm-ı Begavî hazretlerinin Mesâbih-i şerîf isimli kitabından alınan ba'zı hadîs-i şerîfler:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Eşyadan bir çift şeyi Allah yolunda sadaka eden kimse, Cennet kapılarından da'vet olunur. Cennette çeşitli kapılar vardır. Çok namaz kılanlar, namaz kapısından da'vet olunur. Cihâd edenler, cihâd kapısından, sadaka verenler, sadaka kapısından, oruç tutanlar, Reyyân kapısından da'vet olunur."

Hazreti Ebû Bekr, bu hadîs-i şerîfi işitince, "Yâ Resûlallah! Bu kapıların yalnız birinden çağırılmakta zorluk yoktur. Acaba bu kapıların hepsinden çağrılan kimse var mıdır?" diye sorunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Evet vardır, ümit ediyorum ki, sen o kimselerdensin"** buyurdular.

"Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **"Bize, her ikram edene, iyilik edene mükâfatını verdik. Fakat Ebû Bekr'in iyiliğinin, ikramının karşılığını veremedik. Ona Hak teâlâ hazretleri kıyâmette ikramda bulunacak, mükâfatını verecektir. Bana, Ebû Bekr'in malının verdiği fayda gibi, hiç kimsenin malının faydası olmadı. Eğer dost edinseydim, Ebû Bekr'i dost edinirdim. Fakat ben Hak teâlâ hazretlerinin dostuyum"** buyurdular. Hazreti Ömer, "Hazreti Ebû Bekr, bizim seyyidimiz, hayırlımızdır, Resûl-i ekreme hepimizden çok sevgilidir" buyurdu."

Hazreti Aişe vâlidemiz anlattı: "Fahr-i Kâinat (s.a.v.) son hastalığında bana; **"Yâ Âişe! Bana, baban Ebû Bekr'i ve kardeşin Abdurrahmân'ı çağır. Bir vasıyyetimi yazdırayım. Çünkü benden sonra birisinin çıkıp, ben halîfe olmak istiyorum, diye söyliyeceğinden korkuyorum. Hâlbuki Hak teâlâ ve mü'minler Ebû Bekr'den başkasının halîfe olmasını istemezler"** buyurdu.

Hazreti Ömer rivâyet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâ hakkı, Ömer'in dili ve kalbi üzerine koymuştur"** buyurdular. Bu hadîs-i şerîften hemen sonra **"Biz Ömer'in söylediğinin hak olduğunu, kalblerin onun sözüyle sükûn bulduğunu uzak görmezdik"** hadîs-i şerîfini Hazreti Ali haber vermiştir.

Câbir bin Abdullah (r.a.) rivâyet etti: "Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekr'e; "Ey Allahın Resûlünden sonra insanların en hayırlısı" diye hitap etti. Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Ömer! Sen bana böyle söylüyorsun, fakat Resûl-i ekremden duydum, **"Ömer'den hayırlı bir kimse üzerine gün doğmamıştır"** buyurdular. Ukbe bin Âmir'in (r.a.) haber verdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **"Ben, peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra peygamber gelmiyecektir. Eğer, benden sonra peygamber gelseydi, Ömer peygamber olurdu"** buyurdu.

Hazreti Âişe vâfidemiz rivâyet etti: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile beraberdik. Bir ara dışarıda bir gürültü ve çocuk sesleri duyduk. Resûl-i ekrem (s.a.v.) dışarı baktılar, Habeşlilerin oynadığını, çocukların da seyr ettiğini gördüler. Bana, **"Yâ Âişe! Gel seyret"** buyurdular. Ben de gidip, çenemi Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek omuzuna dayayıp seyretmeğe başladım. Bir müddet sonra bana, **"Doymadın mı?"** buyurdular. **"Hayır, doymadım"** dedim. Maksadım, O'nun yanında ne derece kıymetimin olduğunu anlamaktı. O sırada Hazreti Ömer göründü. Hemen halk Habeşlilerin etrâfından dağıldı."

Ebû Sa'îd-il-Hudrî (r.a.) rivâyet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizin gök yüzündeki ışıklı yıldızlara baktığınız gibi, Cennet halkı da illiyyîn ehline bakar. Ebû Bekr ve Ömer** o**nlardandır. Fakat onlar, bu mertebeden de yükseğe çıkıp Naîm Cennetine girerler."** (İlliyyîn, Cennetlerin en şerefli mertebeleridir.)"

Hazreti Enes rivâyet etti: "Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ebû Bekr ve Ömer, Cennetteki erkeklerin, Peygamberlerden** (aleyhimüsselâm) **sonra seyyididir"** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) mescide girdiği zaman, Hazreti Ebû Bekr ve Ömer'den başka hiç kimse başını yukarı kaldırmazdı. İkisi sanki, Peygamberimize (s.a.v.) tebessüm ederlerdi. Resûlullah efendimiz de onlara bakar tebessüm ederdi." İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) birgün mescide girdiler. Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer, birisi sağında birisi de solunda idi. Resûl-i ekrem efendimiz onların ellerinden tutmuştu. **"Biz kıyâmet gününde bu şekilde kalkarız"** buyurdular."

Ebû Sa'îd-il-Hudrî (r.a.) rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Her Peygamberin gökte ve yerde ikişer veziri vardır. Benim gök ehlinden olan vezirlerim Cebrâil ve Mikâil'dir** (aleyhimesselâmı. **Yer halkından olan vezirlerim, Ebû Bekr ve Ömer'dir."**

İbn-i Abbâs (r.a.) anlattı: "Hazreti Ömer, vefât etmişti. Mübârek vücûdu teneşir üzerine konmuştu. Halk toplanmış duâ ediyordu. Birisi arkamda dirseklerini omuzuma dayamış, "Allahü teâlâ sana rahmet eylesin yâ Ömer! Ümid ediyorum ki, Hak teâlâ seni iki sahibin ile beraber kılar. Çünkü çok defa Resûlullah efendimizden (s.a.v.) işittim; **"Ben me'mûr oldum. Ebû Bekr ve Ömer de me'mûr oldu. Ben işledim, Ebû Bekr ve Ömer de işlediler. Ben çıkarıldım. Ebû Bekr ve Ömer de çıkarıldı"** buyurdu. Arkama döndüm, arkamdaki Hazreti Ali idi."

Hazreti Âişe vâlidemiz anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) evinde yatıyordu. Mübârek baldırları, ya'nî mübârek topukları ve dizleri arası açık idi. Hazreti Ebû Bekr, kapıya gelip izin istedi. Habîb-

i ekrem izin verdiler. Hâllerini değiştirmediler. Sonra Hazreti Ömer gelip izin istedi. Ona da izin verdiler. Mübârek baldırları açık olarak yattıkları vaziyette sohbet ediyorlardı. Hazreti Osman gelip izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra Server-i âleme, "Babam Hazreti Ebû Bekr içeri girdi, hiç hareket etmediniz. Hazreti Ömer içeri girince yine aynı vaziyette durdunuz. Hazreti Osman içeri girince doğrulup oturdunuz ve elbisenizi düzelttiniz. Bunun hikmeti nedir?" diye sordum. Cevabında, **"Osman çok haya sahibi bir kimsedir. Eğer o hâlde izin verseydim, içeri girip söyliyeceğini anlatmazdı"** ve devamla, **"Meleklerin haya ettiği bir kimseden ben haya etmez miyim"** buyurdular."

"Hazreti Osman şehid edildiği gün, kendisi evinin muhasara edildiğini anladı. Muhasara edenlere hitaben, "Hak teâlâya yemîn ediyorum ki, siz bilmiyorsunuz. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Medine'ye teşrîf etti. Rûme kuyusundan başka içilecek tatlı su yoktu. **"Kim Rûme kuyusunu satın alır, kendi kovası ile müslümanların kovasını aynı tutarsa, ona Cennetteki kovası, Rûme kuyusundaki kovasından hayırlı olur"** buyurdular. Kendi param ile o kuyuyu satın aldım. Siz, bugün beni o kuyunun suyunu içmeye bırakmıyorsunuz. Deniz suyu gibi tuzlu su içiyorum" buyurdu. Hepsi birden, "Evet öyledir" dediler.

Hazreti Osman, "Allahü teâlâya yemîn ediyorum. Mescid, Eshâb-ı Kirâma (r.a.) dar geliyordu. Resûlullah (s.a.v.), **"Falanın yerini kim satın alıp mescide katarsa, Cennette o yerden daha iyisine kavuşur"** buyurdu. O yeri kendi malım ile satın aldım, mescide kattım. Siz bugün beni bu mescidde iki rek'at namaz kılmağa bırakmıyorsunuz" dedi. Hepsi, "Evet" dediler.

Hazreti Osman, "Allahü teâlâya yemîn ediyorum. Tebük gazâsında İslâm ordusunu kendi malım ile teçhiz ettiğimi bilmiyor musunuz?" buyurdu. Hepsi birden "Evet" dediler. Hazreti Osman, "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Resûl-i ekrem (s.a.v.) Mekke'de Sebir dağına çıkmıştı. Yanında Ebû Bekr, Ömer ve ben vardık. Dağ sallanmaya başladı. Hattâ taşları döküldü. Resûlullah (s.a.v.) mübârek ayağı ile dağa vurdu. **"Yâ Sebir! Sakin ol. Üzerinde bir nebi, bir sıddîk ve iki şehîd vardır"** buyurdular. Hepsi tasdik ettiler. Hazreti Osman, "Allahü ekber, Kâ'benin Rabbine yemîn ederim ki, ben şehidim" diye üç kerre tekrarladı. Sonra, "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana, muhasara edenlere mukâbele etmeyip, sabır etmemi vasıyyet buyurmuştu" dedi." Abdullah İbni Ömer (r.a.) şöyle anlattı: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâmı birbirleri ile kardeş yapıyordu. Hazreti Ali o sırada orada yoktu. Biraz sonra gelip, "Yâ Resûlallah! Eshâb-ı Kirâmı birbirleri ile kardeş kıldın. Beni kimse ile kardeş yapmadın" diye arzedince, Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Sen, benim dünyada ve âhırette kardeşimsin"** buyurdular."

Ebû Sa'îd-il-Hudrî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız. Onların şanlarına yakışmayan şeyler söylemeyiniz! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd arpası kadar sevâb alamaz."**

Hazreti Ömer'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Eshâbıma dil uzatmakta Allahü teâlâdan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmiyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyyet etmiş olurlar ki, bunun da muâhazesi, ibret cezası gecikmez, verilir."

Abdullah bin Zübeyr'in (r.a.) babasından rivâyetle bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Kıyâmet günü Eshâbımdan her biri, kabirlerinden kalkarken, vefât ettiği memleketin bütün mü'minlerinin, önlerine düşerek ve onlara nûr ve ışık saçarak Arasat meydanına götürür."

Havz ve şefaat babında bildirilen hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Benim havzımın iki ucunun arası, Île ile Aden arasındaki mesafeden uzaktır. Suyu kardan beyaz, baldan tatlıdır. Bardakları yıldızların sayısından fazladır. Bir kimse kendi havzına başkalarının devesinin girmesine nasıl mâni olursa, ben de ümmetimden başkalarını havzımdan men ederim."** (Île, Kızıldenizin kuzeyindedir. Aden ile arasındaki mesafe birbuçuk aylık yol olup, takriben 1620 km.dir.) Eshâb-ı Kirâm, "Yâ Resûlallah! O gün bizi tanır mısınız?" diye sordular. **"Evet tanırım. Çünkü, sizin abdest a'zalarınız nurlu olacak, başka hiçbir ümmette bu alâmet olmayacaktır" buyurdu."**

Hazreti Enes'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kıyâmet günü insanlar Arasat'ta toplanır. Bir kısmı diğerinin üzerine dalga vurur, birbirlerine karışırlar. Mahşer halkı hep birden, Âdem aleyhisselâma gelirler, "Rabbinden bizim için şefaat dile!" derler. Âdem** (a.s.)**, "Ben şefaate izinli değilim. İbrâhim aleyhisselâma gidiniz. O Allahü teâlânın Halîlidir" der. İnsanlar ona gelirler. Oda: "Ben şefaate izinli değilim. Mûsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Kelimullahtır" der. Ona gelirler: "Ben de şefaat edemem. Îsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Rûhullahtır" der. Ona giderler. O da: "Ben şefaate izinli değilim. Muhammed aleyhisselâma gidiniz" der. Mahşer halkı bana gelirler. Ben: "Şefaat ederim" derim. Şefaat etmek için Rabbimden izin isterim, izin verilir. Hak teâlânın bana bildireceği hamdler ile hamd ederim. Şimdi o hamdler hafızamda yoktur. Sonra yere kapanır, secde ederim. Hak teâlâ bana: "Yâ Muhammed! Şefaat et, kabûl olunur" buyurur. Ben: "Yâ Rabbî! Ümmetime rahmet et, onlara merhamet et" ma'nâsına gelen, "Ümmeti ümmeti" derim"** (İki kere buyurması, te'kid için veya nidâ içindir ki, ümmeti kendisine yaklaşsınlar, ateşten korunsunlar. Zîrâ nûr-i şerîfleri ateşi söndürür) Sonra bana: **"Yâ Muhammed! Var, kalbinde arpa ağırlığında îmânı olanı ateşten çıkar" buyurulur. Ben de gider, kimin kalbinde arpa ağırlığında îmânı varsa, ateşten çıkarır geriye dönerim. Yine o hamdler ile hamd ederim ve secde ederim. Yine bana, "Yâ Muhammed! Söyle, işitilir, iste, verilir. Şefaat et, kabûl olunur" buyurulur. Ben: "Ya Rabbî! Ümmetime rahmet et!" derim. O zaman, "Kalbinde zerre kadar veya hardal danesi kadar îmânı olanları ateşten çıkar" buyurulur. Giderim, kalbinde zerre kadar îmânı olanları ateşten çıkarırım. Yine dönerim, secdeye varır, niyaz ederim. Ve kalbinde zerre kadar îmânı olanları ateşten çıkarırım. Yine döner, secdeye varır, niyaz ederim. "Git, kalbinde hardal danesinden de çok az îmânı olanları da ateşten çıkar" buyurulur. Gider, böyle îmânı olanları da ateşten çıkarırım. Dördüncü defa da Rabbimden, Lâ ilahe illallah diyenlere de şefaat etmemi isterim. Allahü teâlâ: "Onları ateşten çıkarmak senin üzerine değildir. Fakat, İzzetim, Celâlim, Kibriyâm hakkı için onları elbette ateşten, çıkarırım" buyurur."**

Bilâl bin Hâris'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Benden sonra unutulmuş bir sünnetimi meydana çıkaran kimseye, bunu işliyenlerin sevâbı kadar ecir verilir. Bunların sevâbında azalma olmaz. Buna karşılık, bid'at ve sapıklık çıkaranlardan, Allahü teâlâ ve Resûlü râzı olmaz. Bu bid'ati işliyenlerin günahları kadar, bid'ati çıkaranın üzerine yükletilir. Bid'at işliyenlerin günahlarında hiç bir azalma olmaz."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Siz öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar."**

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, bu ümmet için her yüz sene başında, bu dîni kuvvetlendiren bir müceddid meydana çıkarır."**

Kur'ân-ı kerîmin faziletleri bölümünde bildirilen hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, gökleri ve yeri yaratmadan bin yıl önce, Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini meleklere okudu. Ya'nî ma'nâlarını ilham etti. Melekler Kur'ân-ı kerîmi duyunca, bu Kur'ân-ı azîmüşşânın indirildiği ümmete müjdeler olsun. Veya Tûbâ ağacı onlar için olsun. Bu Kur'ân-ı hakimi yüklenen kalblere ve okuyan dillere de müjdeler olsun, dediler."**

Tesbih, tahmîd ve tehlîlin sevâbı bölümünde bildirilen hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Mi'râc gecesi, İbrâhim aleyhisselâma rastladım. Bana: "Ümmetine selâm söyle. Cennetin toprağının temiz olduğunu, suyunun tatlı, zemininin düz ve ağaçsız olduğunu, orada dikilen fidanın, Sübhânallahi velhamdülillahi ve lâ ilahe illallahü vallahü ekber olduğunu haber ver" dedi."**

İmâm-ı Begavî hazretleri "Me'âlim-üt-tenzîl" isimli kitabında buyuruyor ki:

"İnsan (Hel etâ) sûresi sekizinci âyet-i kerîmenin nüzûl (inme) sebebini, âlimler şöyle bildirirler: Bir zaman, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyn hasta olmuşlardı. Resûl-i ekrem (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâm ile torunlarını ziyârete gitti. Hazreti Ali ve Hazreti Fâtıma'ya hitaben; **"Bu iki ciğer köşeleriniz için bir adak adayın"** buyurdular. Onlar da, Fıdda ismindeki hizmetçileri ile beraber, çocukları sıhhate kavuşursa, Allahü teâlânın rızâsı için, üç gün oruç tutacaklarını nezr ettiler (adadılar). Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn sıhhat bulunca, yiyecek birşeyleri olmadığı için, Hazreti Ali, bir Yahudiden üç sa' (12,6 litre hacmindeki kab dolusu) arpa borç aldı. Üçü de nezrlerini yerine getirmek için oruç tutmaya başladılar. Arpanın üçte birini hizmetçileri öğütüp, beş tane ekmek pişirdi. Çünkü hepsi beş kişi idiler, iftar vakti Hazreti Fatıma (r.anhâ), ekmeklerin her birini hazret-i Ali'nin, Hasen ve Hüseyn'in, hizmetçileri Fıdda'nın ve birini de kendisinin önüne koydu. Kapıya bir miskin geldi (Miskîn, bir günlük yiyeceği bile olmayan fakire denir.) "Ben müslüman fakirlerinden biriyim. Açım. Yemek istemeye geldim" dedi. Önlerindeki beş ekmeği de miskine verdiler. Kendileri su ile iftar edip, ertesi gün için oruca niyet ettiler. Ertesi gün hizmetçi, kalan unun yarısını öğüttü. Bu undan beş tane ekmek pişirip iftara hazırladı, iftar vakti oldu. Tam ekmekleri yemeye başlayacaklardı ki, kapıya bir yetim gelip yemek istedi. Beşi de ekmeklerini o yetime vererek, yetimi sevindirdiler. Kendileri su ile iftar edip, ertesi gün oruca niyet ettiler. Üçüncü gün, hizmetçi, arpanın kalan kısmını öğütüp, beş tane ekmek yaptı. İftar vakti ekmekleri yiyecekleri sırada kapıya birisi gelip, esîrlikten yeni kurtulduğunu, üç gündür birşey yemediğini söyleyince, ellerindeki ekmekleri buna verdiler. Resûlullah (s.a.v.) bunların hâllerini, açlıklarını haber alınca çok üzüldüler. Sonra Cebrâil aleyhisselâm geldi. **"Yâ Resûlallah mübârek olsun. Hak teâlâ Ehl-i beytin hakkında âyet-i kerîme gönderdi"** diyerek, insan (Hel etâ) sûresini okudu.

Hazreti Ali, Medine dışına çıktı. Bir kimsenin kuyudan su çekip, hayvanlarını sulamakta olduğunu gördü. Ona yaklaşıp, "Sana ücretle kuyudan su çekeyim mi?" buyurdu. O da, "İyi olur"

dedi. Bir kova suyu, bir avuç hurma karşılığı ücretle çekmek üzere anlaştılar. Hazreti Ali (r.a.), su çekmeye başladı. Son kovayı çekerken, ip koptu ve kova da kuyuya düştü. O kimse kovanın gittiğine üzülerek, Hazreti Ali'nin mübârek yüzüne bir tokat vurdu. Sonra, Hazreti Ali ile anlaştıklarına göre hurmaları verdi. Hazreti Ali hiç karşılık vermedi. Mübârek elini kuyunun içine uzattı. Allahü teâlânın izni ile kovayı çıkarıp o kimseye verdi. Ve oradan ayrıldı. Evine gelip, hurmaları, Hazreti Fâtıma'ya verdi. Birlikde yerken Hazreti Fâtıma, Hazreti Ali'nin yüzündeki tokat izini görüp, sordu. O ise, gizledi.

Diğer taraftan, Hazreti Ali'ye tokat vuran kimse, onun elini uzatıp kuyudan kovayı çıkarmasına hayret etmişti. Derin derin düşünmeye başladı. Kalbinde bir değişiklik, yumuşaklık hissetti. Kendini çok suçlu ve mahcûb hissetti. "O şahıs, Muhammed aleyhisselâmın dînine tâbidir. Eğer o din hak olmasaydı, o zât, derin kuyuya elini uzatmakla kovayı çıkaramazdı. Ben ise, böyle bir zâtın yüzüne tokat vurdum. Bu küstahlığı yapan el bana lâzım değildir" deyip, tokat vurduğu elini kesti. Bu kesik eli, diğer eline alıp, huzûru ile şereflenmek ve kendisinden özür dilemek niyetiyle Hazreti Ali'nin yanına gelip kapıyı çaldı. Resûlullah efendimiz de içeride idi. Hazreti Ali kapıyı açınca, elinin biri kesilmiş, kanlar akar hâlde diğer elinde duruyor görünce hayret etti. Gelen kimse bir taraftan ağlıyordu. Hazreti Ali içeri girip, durumu haber verdi. Peygamberimiz (s.a.v.), "Sana hakaret eden kimsedir. Söyle içeri gelsin" buyurdular. O kimse içeri girdi. Resûlullah (s.a.v.), onu bu hâlde görünce üzüldü. "Niçin böyle hatâ işledin?" diye sordular. O kimse ağlıyarak yaptığı hatâyı anlatıp, özür diledi ve îmân etmekle şereflendi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) kesik eli yerine koydu. Mübârek ağzının tükrüğünden bir miktar sürüp duâ buyurdu. Allahü teâlânın kudreti ile, o kimsenin eli, eskisinden daha sağlam oldu."

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 259

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 136

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 61

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 75

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 48

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 12

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 157

8) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1257

9) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 193

10) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 102

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 990

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 315

BEKÂ BİN BATÛ

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Bekâ bin Batû Irâkî'dir. Sıddîkûn denilen evliyânın önde gelenlerindendir. Nehr-ül-mülk köylerinden Nânbûs'ta yaşadı. Doğum târihi kat'î olarak bilinememektedir. 553 (m. 1158) senesi civarında, orada vefât etti. Kabri bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Bekâ bin Batû (r.a.), şaşılacak kerâmetler ve üstünlükler sahibi, derecesi çok yüksek bir zât idi. Evliyânın sultânı Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) bu zâtı çok över, kendisinden hürmet ile bahsederdi.

Bekâ bin Batû hazretleri, birgün deniz sahilinde oturuyordu. Bulunduğu yere yakın, sahilden bir gemi geçiyordu, içinde askerler ve halktan bir grup, bir yere gidiyorlardı. Gemide bulunan ba'zı kimseler içki içip eğleniyorlar, diğer yolcuları rahatsız ediyorlardı. Bekâ hazretleri karada idi. Fakat, keşf hâli ile onların yaptıklarını anlayıp üzülüyor, rahatsız oluyordu. Denizin kenarından geminin kaptanına seslendi. "Allahtan kork!" buyurdu ve ba'zı nasihatlerde bulundu. O azgın kimseler, buna iltifât etmediler. Buna daha çok üzülen Bekâ hazretleri, derhal suya emredip: "Ey üzerindeki gemiyi taşıyan deniz! O günahkârları içine al!" buyurdu. Derhal denizin suları yükseldi. Dalgalar çoğaldı. Gemi batmaya başladı. Gemidekiler feryâd ediyorlardı. Bekâ hazretleri, Allahü teâlânın izni ile su üzerinde yürüyerek, batmakta olan geminin yanına geldi. Gemidekiler, yaptıklarına pişman olduklarını, tövbe ettiklerini açıkladılar. Bekâ hazretleri su üzerinde namaz kılıp, sonra Allahü teâlâya duâ etti. Daha duâsını bitirmeden su sâkinleşti, dalgalar durdu ve gemidekiler kurtuldu. Bu kimseler, bu hâdise ile Bekâ hazretlerinin büyüklüğünü anladılar. Kendisini sık sık ziyâret edip, sohbetlerinde bulundular.

Zamanında bulunan fıkıh âlimlerinden üçü, bir akşam Bekâ bin Batû hazretlerini ziyârete geldiler. Yatsı namazını onun arkasında kıldılar. Namazdaki kırâatini (okumasını), arzu ettikleri gibi bulmadılar. Bunun için sû-i zanda bulundular. O gece, Bekâ bin Batû hazretlerinin talebelerinin yanında misâfir oldular. Üçü de o gece ihtilâm oldular. Yakında bulunan nehirde gusl etmek için, tekkenin kapısından çıktılar. Nehre indiler. Gusl ediyorlardı. Bir de baktılar ki, büyük bir arslan gelip bunların elbiselerinin üzerine yattı. Soğuğun da çok şiddetli olduğu bir geceydi. Donacaklarını iyice anlamışlardı ki, tam o sırada Bekâ hazretleri tekkeden çıktı. Arslan onu görünce hemen yanına koştu. Yüzünü ayaklarına sürmeye başladı. O kimseler bu hâli görünce kabahatlerini anlayıp, tövbe ve istiğfar ettiler. Bekâ hazretleri hakkında yanlış düşündüklerini anladılar. Onun bu kerâmetini görünce, ona olan sû-i zanları muhabbete dönüştü. Bundan sonra kendisini çok sevdiler. Allahü teâlânın velî kullarından birisi hakkında sâdece kalbden yanlış düşünen kimseye, büyük bir arslan musallat olursa, evliyâya açıktan muhalefet ve düşmanlık edenlerin hâllerinin ne kadar tehlikeli olduğunu düşünmelidir.

Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Bekâ bin Batû'yu (r.a.) çok sever, kendisinden medh ile bahseder ve "Diğer evliyâya verilen derecelerin, yüksekliklerin hepsi ölçü ile verildi. Ama Bekâ bin Batû (r.a.) bundan müstesna. Ona verilenlerin hepsi sayısız, ölçüsüz verildi" buyururdu.

Baka bin Batû (r.a.) buyurdu ki: "Fakr hâli odur ki, kalbden Allahü teâlâdan başka herşey ile olan bağ koparılmalı, dünyâ sevgileri oraya girmemelidir. Böyle bir sevgisi varsa, silmeli. Çünkü bu sevgi, birçok meşgûliyyetler çıkarır. Evliyâlık yolunda bulunmaya mâni olan sebebler meydana çıkarsa ve herhangi bir kimsenin kalbi, o maddî ve geçici mülklere bağlanırsa, o kimse bu yolda bulunamaz. Kalbden, mülk sevgilerinin ayrılmış olduğunun alâmeti, hiçbir hâlde kulda bir değişiklik olmamalıdır. Ya'nî bir kalbde dünyâ muhabbetinin bulunup bulunmadığının alâmeti, bir şeyin olması ile olmaması arasında fark olmamasıdır. Bu şeylerin varlığı veya yokluğu onda değişiklik yapmamalıdır. Mülklerin varlığı onu şımartmamalı, yokluğu ise onu harekete geçirmemelidir. Hâl böyle olunca, hiçbir tehlikeli hâl ona te'sîr etmez. Hattâ bunun hâli öyle olur ki, bir mülke sâhib ise, onun hâli, mülkü yok gibi olur. Şayet bir mülke sâhib değil ise, onun hâli, sanki dünyâya sahipmiş gibi olur. Görenler böyle hissederler. Böyle bir kimse, dünyâda ve

âhırette kendisi için bir makam görmez. Hâline bakar ve kendini birşey görmeyen, bir talepte bulunmayan kimseye benzetir. Kulun Allahü teâlâya kavuşmak yolunda bulunması, yukarıda bildirilen bu sıfatların hakîkatine vardıktan sonra başlar. İşte bu hâllerin sahibleri, yüksek derece ve makam sahibidirler."

"Kendisinden daha aşağı derecede olan birinin nasihatini kabûllenmek, yüksek derecelerden birine sahip olmağa işârettir."

"Bir kalb, insanları kötülükten çekmek ve onlara fâideli olmak için çırpınmıyorsa, o kalb viranedir."

"Nefsine karşı Allahü teâlâdan yardım istemiyen kimse, nefsine yenilir, mağlûp olur."

"Bir kimse, evliyâlık yolunun bidayetinde (başlangıcında) bu yolda bulunanların edebleri ile edeblenmezse, bu kimsenin bu yolda nihâyete varması nasıl düşünülebilir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 367

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 147

BEKR EZ-ZERENCERÎ

Mâverâünnehr'de yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Bekr bin Muhammed bin Ali el-Ensârî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Buhârâ'nın Zerencer kasabasında, 427 (m. 1036) senesinde doğdu. Dedeleri, Eshâb-ı Kirâmdan Câbir bin Abdullah Ensârî'ye (r.a.) dayanır.

Şems-ül-eimme Ebû Sehl es-Serahsî ve Şems-ül-eimme Abdülazîz bin Ahmed el-Hulvânî'den fıkıh ilmi tahsil etti. Ensâb ve târih ilmini de iyi bilirdi. Kendi beldesinde "Küçük Ebû Hanîfe" ismini vermişlerdi. Mes'eleleri hıfzetme (ezberleme) husûsunda, zekâsı darb-ı mesel hâline gelmişti.

Ortaya çıkan yeni mes'elelerde fetvâ için kendisine müracaat olunurdu. Uzun bir ömür yaşadı. Onun vâsıtasıyle ilim her yere yayıldı. Kendisinden çok rivâyette bulunuldu. Abdülazîz bin Muhammed el-Hulvânî, Ebû Sehl Ahmed bin Ali, Ebû Hafs Ömer bin Mensûr el-Hâfız, Ebû Mes'ûd Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Becelî el-Hâfız, Ebü'l-Kâsım Meymûn bin Ali bin Meymûn, Ebû Abdullah İbrâhim bin Ali et-Taberî, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin Mensûr el-Hâfız, Ebû Amr Muhammed bin Abdülazîz el-Kantarî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Zamanında birçok âlimden rivâyet etmekte benzeri yok idi.

Kendisinden; Belh'de Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ca'fer, Serahs'de Ebû Abdullah Muhammed bin Ya'kûb el-Kâsânî, Semerkand'da Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ali, Buhârâ'da Ebû Muhammed Abdulhalîm bin Muhammed hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. 512 (m. 1118)'de Buhârâ'da vefât etti.

El-Emâlî ve Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe isimli eserleri vardır. Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam isimli eseri, Süleymâniye Kütüphânesi, Kasîdecizâde kısmı, 677 numarada mevcûttur.

Bekr ez-Zerencerî, "Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe" isimli eserinde buyuruyor ki: İmâm-ı a'zamın ismi, önceki âlimler ve Resûlullah (s.a.v.) tarafından bildirilmiştir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz buyurdular ki; **"Ümmetimde Nu'mân isminde, Ebû Hanîfe künyesinde bir zât vardır. O, ümmetimin ışığıdır."** (Bunu üç kere tekrar ettiler.) Hazreti Ali Kûfe'de buyurdu ki: "Size, şehrimiz olan Kûfe'den çıkacak,

Kur'ân ilimlerinde yüksek, kalbi ilim ve hikmetle dolu, Ebû Hanîfe künyesinde bir zâtı bildiriyorum. Âhır zamanda bir kavim, Râfizîlerin Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e düşmanlıkları sebebiyle helak olmaları gibi, ona düşman olarak helak olurlar."

İbrâhim Nehâî, Hammâd bin Ebî Süleymân'a buyurdu ki: "Ebû Hanîfe'ye yetişirsen, benden ona selâm söyle." Bundan sonra da Ebû Hanîfe'yi meth etti.

İmam-ı a'zam hazretleri, Eshâb-ı Kirâmdan dört kişiyi gördüğü için Tâbiîndendir. Bunlar, Abdullah bin Ceza ez-Zebîdî, Enes bin Mâlik, Abdullah bin Ebî Evfâ ve Ebü't-Tufeyl Amir bin Vâsile'dir (r.anhüm). İmâm-ı a'zam buyuruyor ki: "95 yılında hacca gittim. Orada Mescid-i haramda Resûlullahın Eshâbından Abdullah bin Ceza ez-Zebidi. (r.a.) ile karşılaştım. Buyurdu ki: Resûlullahtan işittim ki, **"Kim Allahın dininde fakîh olursa, Allahü teâlâ ona bütün işlerinde kâfidir. Ona ummadığı yerden rızık verir"** buyurdu. Enes bin Mâliki (r.a.) ise, 95 senesinde Basra'da gördüm. Buyurdu ki; Resûlullahtan işittim ki, **"İlim öğrenmek, her müslümana farzdır"** ve **"Hayra delâlet eden, hayrı yapan gibidir"** buyurdu.

İmâm-ı a'zam hazretleri, Tabiînin büyüklerine de yetişmiş, onlarla görüşmüştür. Bunların en meşhûrları; Alkame bin Mersed, Atâ bin Ebî Rebâh, Atâ bin Yesâr, Talhâ bin Mutarrif, Amir bin Şerâhil eş-Şa'bî, Katâde bin Diâme es-Sedûsî, Atiyye bin Sa'îd el-Avfî, Yezîd bin Süheyb, Amr bin Dînâr, Kays bin Ebî Bekr bin Ebî Mûsâ Eş'arî, Mekhûl eş-Şâmî, Yezîd bin Abdurrahmân, Muhammed Bâkır, Muhammed bin Şihab ez-Zührî, Habîb bin Ebî Sabit, Müslim bin Abdullah, Nâfi' Mevlâ, İbn-i Ömer, Âsım-ül-Ahvâl, Amr bin Mürre, Muhammed bin Münkedir, Avn bin Abdullah, Adî bin Sabit, Sabit el-Benânî, Hişam bin Urve, Sa'îd bin Mesrûk, Tâvûs-ül-Yemânî, Mensûr bin Mu'temir, Muhammed bin Sûka, Eyyûb-i Sahtiyânî gibi pekçok âlimlerdir. Bunların hepsinden hadîs-i şerîf aldı ve rivâyet etti. İmâm-ı a'zam, Alkame bin Mersed'den, o da Büreyde'den, o da babasından rivâyet etti: "Birgün Resûlullah efendimizle oturuyorduk. Buyurdu ki, **"Kalkın, Yahudi olan hasta komşumuzun ziyâretine gidelim."** Evine vardık. Resûlullah efendimiz, nasıl olduğunu sorduktan sonra, Yahudiden Kelime-i şehâdet getirmesini istedi. Adam babasına baktı, o da sükût etti. Resûlullah (s.a.v.) tekrar Kelime-i şehâdet getirmesini istedi. O zaman babası "Kelime-i şehâdet getir" dedi ve Yahudi müslüman oldu. Resûlullah buyurdu ki: **"Allaha hamd olsun ki, benimle Cehennemden bir kimseyi azâd etti."** "İmâm-ı a'zamın, Ebû Sa'îd-il-Hudrî'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kim benim söylemediğim bir sözü bana isnâd ederse, Cehennemde oturacağı yere hazırlansın."**

Ebû Sa'îd-il-Hudrî (r.a.) şöyle bildirdi: Peygamber efendimizden, İsrâ sûresinin 79. âyet-i kerîmesinde bildirilen "Makâm-ı Mahmûd"u sordum. Buyurdu ki; **"Makâm-ı Mahmûd, Makâm-ı Şefaattir. Allahü teâlâ, îmân ehlinden bir kavme günahları sebebiyle azâb edecek, sonra onları Muhammed aleyhisselâmın şefaati ile Cehennemden çıkaracak, sonra onları Heyvân denilen nehre atacaktır. Onlar orada küçük günahlarından yıkandıktan sonra Cennete girerler. Bunlara, Cehennemden azâd olunmuşlar ismi verilir. Onlar bu ismin kaldırılmasını Allahü teâlâdan ister ve bu isim onlardan kaldırılır."**

İmâm-ı a'zam hazretlerinin rivâyetine göre, Resûlullah (s.a.v.), kaza ve kaderin değişmiyeceğini, her şeyin ezelde takdîr edilmiş olduğunu anlatınca, Eshâb-ı Kirâm da, "Ezeldeki takdîre güvenelim, ibâdet yapmıyalım" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bunlara, **"İbadet yapınız. Herkese, ezelde takdîr edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur"** buyurdu. Sonra Leyl sûresi 5, 6, 7, 8, 9, 10. âyet-i kerîmelerini okudu. Bu âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki:

"Fakat kim (malından, hakkullahı) **eda eder** (şirk ve isyandan) **sakınır, sözün en güzelini** (Kelime-i tevhîdi veya Cenneti veyahut infâk ettiği malın karşılığı olan va'd-i ilâhiyi) **tasdik ederse, biz onu** (yolun) **kolayına müyesser kılarız. Kim cimrilik ederse** (infâk etmezse) **ve Allahü teâlânın sevâbına ihtiyâç göstermezse ve en güzel kelimeyi yalanlarsa, biz de ona, en güç akıbete götüren yolu kolaylaştırırız."**

İmâm-ı a'zamdan rivâyette bulunan büyük âlimlerden ba'zıları: Süfyân-ı Sevrî, Ebû Hamza Sekrî, Ebû Ca'fer Râzî, Ebû Avâne Vaddâh, Hammâd bin Zeyd, Yahyâ bin Zekeriyyâ, Mis'âr bin Kedâm, Ebû isme Nûh bin Ebî Meryem, Veki' bin Cerrah, Abdullah bin Mübârek, Abdullah bin İdrîs el-Kûfi, Cerîr bin Hazım el-Basrî, Süfyân bin Uyeyne, Hafs bin Gıyâs, Huşeym bin Beşîr, Abdûrrezzâk bin Hemmâm, Hammâd bin Seleme ve daha bir çokları ondan ilim öğrenip rivâyette bulundular. Bu fakîhlerin hepsi, İmâm-ı a'zamın üstünlüğünü önceleri anlıyamamış, onu görüp dersinde bulunduktan sonra onun üstünlüğünü anlamış ve ikrâr etmişlerdir, İmâm-ı A'meş'e bir mes'ele sorulduğu zaman, soran kimseyi İmâm-ı azama gönderirdi.

Yûsuf bin Halîl diyor ki; "Biz kendimizi fıkıh âlimi sanır ve meclis kurardık. Ne zaman ki İmâm-ı a'zamın meclisine uğradım, sanki gözümden perde kalktı da gerçek fıkıh âliminin kim olduğunu anladım."

Mis'âr bin Kedâm buyurdu ki: "İmâm-ı a'zamla beraber ilim taleb ettik. O bizi geçti. Onunla zühd taleb ettik yine bizi geçti. Onunla kelâm taleb ettik. Burada da bizi geçti."

Yahyâ bin Nadr diyor ki: "Ebû Hanîfe, bir kimse ile konuştuğu zaman hiç kızmazdı. Herkes ona hürmet ederdi. O da karşısındakine saygı gösterirdi. O insanlar içinde ahlâkı en güzel, en yumuşak, nefsine hâkim, çok cömert, gece çok namaz kılan ve dünyâya hiç düşkün olmayan mübârek bir zât idi."

Emîr-el-mü'minîn, İmâm-ı a'zama 80 dinar ve câriyeler teklif ettiği hâlde, o ne bir câriye, ne de bir dinar kabûl etmiştir. Sabahın erken saatlerinden akşama kadar, evinin yanında bulunan mescidde ders okutur, akşamdan sonra da arkadaşları ile sabaha kadar fıkıh müzâkere ederdi. İmâm-ı a'zam hazretleri âyet-i kerîmeleri kendi reyi ile tefsîr etmez, mutlaka bu konudaki hadîs-i şerîfleri veya Sahâbe-i Kirâmın rivâyetlerini arar, onları bulduğu zaman onlarla âyet-i kerîmeden hüküm çıkarırdı. Abdullah bin Mübârek, İmâm-ı a'zama dil uzatan birisine, "Otuz sene, yatsı ile sabah namazını aynı abdestle kılan kimseye dil uzatmaya utanmıyor musun?" dedi. Ahmed bin Yahyâ diyor ki, "Ebû Hanîfe, Ramazan ayı geldiğinde, biri gündüz, biri gece olmak üzere, günde iki, ayda altmış defa hatim yapardı."

Abdullah bin Mübârek buyuruyor ki: "İmâm-ı a'zam, kırkbeş sene beş vakit namazı bir abdestle kılmıştır. Gece kıldığı iki rek'atlik namazda Kur'ân-ı kerîmi hatmetmiştir."

İmâm-ı a'zamın menâkıbı ve üstünlüğü: Ebû Bekr-i Sıddîk, nasıl ki, Eshâb-ı Kirâmın en üstünü, en faziletlisi, en fakihi, en âlimi, en vera' ve takvâ sahibi, en cömerdi ise, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe de Tabiînin en âlimi, en müttekîsi, en vera' sahibi, en fakîhi, en zahidi, en cömerdi idi. İmâm-ı a'zamın Kûfe'de bir dükkânı vardı ve burada kumaş satardı. Hazreti Ebû Bekr'in de Mekke'de kumaş dükkânı vardı ve kumaş satardı, İmâm-ı a'zam, bu husûsta da Hazreti Ebû Bekr'e ittibâ etmek istemiştir. Kazanılan paranın dörtbin dirhemini ayırır, geri kalanını dağıtırdı ve Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği şu hadîs-i şerîfi söylerdi: **"Mü'minlere, başkasına muhtaç olmaması için dört bin dirhem kâfidir."** İmâm-ı a'zamın dükkânında bir ortağı vardı. Adı Hafs bin Süleymân el-Bezzâz idi. "Birgün İmâm-ı a'zam dükkânında yok idi. Ortağı Hafs da

orada oturuyordu. Dükkâna Medine'den biri gelip ipekli kumaş almak istedi. Hafs ipekli kumaşı çıkardı. Müşteri, "Bunu kaça satıyorsun?" diye sordu. "Bin dirhem" dedi. Halbuki kıymeti dörtyüz dirhem idi. Müşteri, parayı verip kumaşı aldı. İmâm-ı a'zam gelip durumu öğrenince, bin dirhemi kabûl etmedi. Medine'ye giderek müşteriyi buldu. Parayı verip kumaşı geri aldı. Sonra müşteriye, "Bunu benden dörtyüz dirheme satın al" deyip, malı yeniden sattı, işte İmâm-ı a'zamın vera'ı böyle fazla idi.

Birisi İmâm-ı a'zama bir miktar mal emânet bırakmış idi. Başkasına söylemeden bu zât vefât etti. Geride de ufak bir çocuk bırakmış idi. Çocuk büyüdüğü zaman, İmâm-ı a'zam onu çağırarak, babasının bırakmış olduğu emâneti ona verdi. Hâlbuki İmâmdan başka kimsenin bu emânetten haberi yok idi.

İmâm-ı a'zam, dükkânında bir mal satarken, eğer malın bir kusuru varsa, satış esnasında söylerdi. Bir defasında ortağı olan Hafs bin Süleymân el-Bezzâz, bir malın aybını söylemeyi unuttu. Bunun üzerine İmâm-ı a'zam bütün bu malın parasını sadaka olarak verdi. İmâm-ı a'zam gece namazlarında gömlek, sarık ve cübbe giyerdi. Bütün bunların toplam kıymeti binbeşyüz dirhem idi. Her gece için husûsî giyinirdi. Buyururdu ki, "Allah için süslenmek, insanlar için süslenmekten daha hayırlıdır."

İmâm-ı a'zam hazretleri oğlu Hammâd'la beraber teravih için Ömer bin Zerr'in mescidine giderlerdi. Bu gittikleri mesafe 3 mil idi. Bir defasında İmâm-ı a'zamın annesi, bir mes'eleyi öğrenmek istedi ve oğluna dedi ki, "Git bu mes'eleyi Ömer bin Zerr'e sor!" İmâm-ı a'zam hazretleri gidip bu mes'eleyi Ömer bin Zerr'e sordu. Ömer, "Sen bu mes'eleyi benden daha iyi bilirsin" deyince İmâm-ı a'zam, "Ben annemin emrine muhalefet etmem" dedi. Ömer bin Zerr, "Bu mes'elenin cevâbı nedir?" diye sordu, İmâm-ı a'zam mes'elenin cevâbını söyleyince, Ömer bin Zerr de, "Öyle ise git, annene böyle söylediğimi bildir" dedi.

Mis'âr bin Kedâm diyor ki, "İmâm-ı a'zam birgün farkında olmadan bir çocuğa karşı ayağını uzatmıştı. Çocuk "Ey İmâm! Kıyâmet günü kısastan korkmuyor musun?" dedi. Bunu duyan İmâm hemen bayıldı. Saatler sonra ayıldı ve buyurdu ki: "Korkuyorum. Çünkü o, Hazreti Ebû Bekr'den rivâyet edilen şu hâdiseye uygun konuştu. "Bir defasında Hazreti Ebû Bekr, evinden mescide namaz kılmak için çıktı. Yolda, ayağı bir karıncaya basarak onu öldürdü. Hazreti Ebû Bekr, karıncayı kaldırdı ve ağlamaya başladı. Allahü teâlâdan karıncanın diriltilmesini diledi. Allahü teâlânın izni ile karınca dirildi ve Hazreti Ebû Bekr, karıncadan yetmiş defa özür diledi. Bu özür dileme, kıyâmet günü kısas yapılması korkusundan idi.

Şakîk-i Belhî (r.a.), İmâm-ı a'zam hazretlerinin cömertliğini şöyle anlattı: "Küfe de Ebû Hanîfe isminde bir zâtın yetiştiğini duydum. Onu görmek için Belh'den Kûfe'ye geldim. Kendisini gördüm. Anlattığı şeyler beni hayretten hayrete düşürüyordu. Birgün arkasından yürüyordum. Sokakta, Ebû Hanîfe hazretlerini gören bir kimsenin yolunu değiştirdiğini gördüm, İmâm hazretlerinin kendisini görmemesi için, başka bir sokağa girdi. Hazreti İmâm, bu durumun kendisi ile alâkalı olduğunu anlayıp, hemen o sokağa girdi. Adama yaklaşıp, "Beni görünce niçin dönüp bu sokağa girdin?" diye sordu. Adam mahcûb bir şekilde, "Efendim, sizden on bin dirhem gümüş karşılığı veresiye bir kumaş satın almıştım. Vâde günü geçtiği hâlde borcumu ödeyemedim. Sizi görünce de, utancımdan bu sokağa girdim" dedi. Hazreti İmâm, "Kardeşim o on bin dirhemi size hediyye ettim. Yeter ki, siz dünyâ malı için bizden utanmayasınız" buyurdu. Ben bu hâli görünce, Ebû Hanîfe hazretlerinin dünyâ için çalışmadığını, din için çalıştığını anladım ve bundan sonra da, o vefât edene kadar yanından (sohbetinden) ayrılmadım.

Ticâretten hâsıl olan gelirini ilim erbâbına dağıtırdı. Sâdece Ebû Yûsuf hazretlerine hergün yüz dirhem verirdi. Birşey yese, birşey giyse, onun mislini, benzerini, ihtiyâcı olana sadaka olarak verirdi. Meselâ, bir elbise giyse, aynısından ihtiyâcı olanlara da hediye ederdi. Talebelerinden biri kendisine kıymetli, çok güzel bir elbise hediye ettiğinde, o da karşılık olarak, onun verdiğinden daha kıymetli, güzel bir elbiseyi talebesine hediye etti.

İhsanı o kadar çok idi ki, oğlu Hammâd mektebde Fâtiha'yı öğrenince, bunu öğreten hocaya bin dirhem hediye etmiştir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 74

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 33, 34

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 56

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 273

5) Tabakât-ül-fukahâ sh. 77

6) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (Süleymâniye Kütüphânesi Kasidecizâde kısmı No: 677).

BENÂ BİN MUHAMMED BİN MAHFÛZ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Beyân olup ismi, Benâ bin Muhammed bin Mahfûz el-Kureşî'dir. İbn-ül-Havrânî de denir. Ebü'l-Beyân hazretleri, aynı zamanda şâir ve lügat âlimi idi. 551 (m. 1156) senesi Rebî'ül-evvel ayında Şam'da vefât etti. Bâb-üs-sagir denilen yere defnedildi.

Ebü'l-Beyân hazretleri, ilmiyle âmil ve Allahü teâlâdan çok korkan bir zât idi. Ömrünü, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Çok ibâdet ederdi. Sünnet-i seniyye üzere yaşayan, hâller ve makamlar sahibi idi. Ebü'l-Beyân; Ebü'l-Hasen bin Mevâzinî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Kubeys el-Mâlikî ve birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise; Kâdı Es'âd bin el-Müneccî, Yûsuf bin Abdülvâhid bin Vefâ es-Sülemî, Ahmed el-Irâkî, Abdurrahmân bin Hüseyn bin Abedan ve birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Sübkî hazretleri, Tabakât'ında Onun için; "Ebü'l-Beyân, zâhid, vera' sahibi, lügat ve fıkıh âlimi idi. Çok şiirleri ve eserleri vardır."

Celâlüddîn el-Basravî ise, Tuhfet-ül-enâm fî fadâil-iş-Şam adlı eserinde; "Ebü'l-Beyân, İmâm, âlim, zâhid, âbid ve vera' sahibi idi. Nahiv, lügat ve fıkıh âlimi idi. Menkıbeleri çoktur. Fazilet sahibi idi" demektedir.

Batâihî şöyle anlatır: "Birgün Şam'da bir câmide, Ebü'l-Beyân hazretleri ile, Şeyh Reslân hazretlerini gördüm. Oradan ayrılıp, birlikte yüksek bir tepeye çıktılar. Orada oturup sohbete başladılar. Bende peşlerinden gittim. Az sonra yanlarında bir zât beliriverdi. Sanki havada duruyordu. Ebü'l-Beyân hazretleri ile Şeyh Reslâm hazretleri, o gelen zâtın huzûrunda edeble durdular. Çeşitli şeylerden suâl ettiler. Bir ara o gelen zât Ebü'l-Beyân'ı işâret ederek, şu anda yeryüzündeki evliyânın büyüğü sizsiniz dedi. Ebü'l-Beyân hazretleri de ona, Ebü'l-Abbâs diye hitâb ediyordu. Daha sonra bu zâtın, Hızır aleyhisselâm olduğunu anladım."

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Beyân hazretlerinin vefâtından sonra, talebeleri onun evinde bir araya geldiler. Melik Nûreddîn eş-Şehîd, kendilerine bir haberci gönderip dağılmalarını söyledi, içlerinden Şeyh Nasır isminde bir zât, gelen haberciye hitaben; "Sen bizim bu mübârek yerden

dağılmamızı bildiriyorsun. Şimdi geriye dön ve seni gönderen zâta bildir ki: Hâmile olan hanımın doğum yapacak. Allahü teâlânın sana erkek bir evlâd vermesi için duâ ve niyazda bulun. Ebü'l-Beyân hazretlerinin yerindeki talebelerine dokunma" dedi. Haberci, geriye dönüp bunu arzettiğinde, Melik Nûreddîn "Vallahilazîm bunu hiç düşünmemiştim" deyip, oraya bin dirhem ve yüz çeki odun gönderdi. Sonra oraya bir tekke yaptırdı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 369

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 160

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 79

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 318

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 235

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 312

BERK

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Altıncı asrın sonlarında vefât etti. Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinin önde gelenlerinden idi. Hâl ve hareketleri, güzel ahlâkı ile herkes tarafından sevilir, çok hürmet edilirdi. Kendi hâlinde yaşar, sıkıntıda olanların yardımına koşardı. Apaçık kerâmetleri herkes tarafından görülürdü.

Birgün, Şam kadısı hayvanına binmiş olarak bir yerden geçiyordu. Baktı ki, Berk hazretleri ileride bir yerde ayakta duruyor, önünde bir hırka ve elinde de kalın, büyük bir sopa var. Çok hiddetli bir şekilde, elindeki sopayla o hırkaya hücum ediyor ve sopayla vuruyordu. Her vurduğunda da, o hırkadan kan fışkırıyor, çıkan kanlar etrâfa yayılıyordu. Kendinden geçmiş bir hâlde, arada bir "Allah!" diye haykırarak, sanki harb meydanında imiş gibi o hırkayı dövüyordu. Bu hâli dikkatle ve hayretle seyreden kadı efendi, hayvanından indi. Yerde, bir miktar daha Berk hazretlerini seyretti. Allahü teâlânın izni ile basiret (kalb) gözü açıldı. Bu durumun, Berk hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladı. Fakat teferruatını bilemiyordu.

Bir zaman sonra Berk hazretleri o hâlden ayrılıp, normal (zâhir) hâline gelince, "Efendim! Bu ne hâldir? Bu durumu izah eder misiniz?" dedi. Berk hazretleri cevâbında şöyle anlattı: "Şu anda Mensûre vak'ası meydana geldi. Müslümanlarla kâfirler harb ediyorlardı. Müslümanlara yardım ettim. Allahü teâlânın izni ile müslümanlar gâlib, kâfirler zelîl ve perişan oldular. Bu gördüğün kanlar, kâfirlerin kanlandır. Sen, şimdi bu günün târihini tut. Bir zaman sonra bu hâdisenin haberi gelir. Bu târih ile karşılaştırırsın. Aynı gün ve saatte olduğunu görünce, bu söylediklerime daha yakînen inanmış, iyice anlamış olursun." Berk hazretlerinin bu sözlerini hayretle dinleyen kadı efendi, bu hâdisenin târihini, saatini not edip ayrıldı. Aradan bir zaman geçtikten sonra, bu hâdisenin haberi geldi. Bu hâdisede bulunanlardan bir grup kadının huzûruna geldiler. Hâdiseyi şöyle anlattılar: "Harbin şiddetli ânında, havada bir kimse görüldü. Elinde büyük bir sopa vardı. O sopa ile düşmanların başlarına vuruyor, vurdukça da kan fışkırıyordu. O kimsenin sıfatları da şöyle idi." Kâdı efendi bunları dinledikten sonra, hayreti ve Berk hazretlerine olan muhabbeti daha da arttı. Çünkü anlatılan hâdisenin târihi ve müslümanlara yardım eden zâtın vasıfları, Berk hazretlerine aynen uyuyordu.

Berk hazretlerinin, buna benzer daha nice kerâmetleri zikredilmiştir.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 366

BERRÜVÎ (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin İsmâil bin Abdullah el-Berrüvî et-Tûsî'dir. Künyesi Ebû Mensûr'dur. 517 (m. 1123) senesinin Zilka'de ayında, Tûs şehrinde doğdu. İmâm-ı Gazâlî'nin talebelerinden Muhammed bin Yahyâ'dan Şafiî fıkhını öğrendi. Memleketi olan Tûs'tan Bağdad'a geldi. Bütün halk ve âlimler tarafından, üstün bir kabûle mazhar oldu. Nizâmiyye Medresesi yakınında bulunan Behâiyye Medresesi'nde ders okutması için ta'yini yapıldı. Nizâmiyye medresesi'nde de va'z ve nasihat ederdi. Kelâm, fıkıh usûl, belagat ve münâzara ilimlerinde yüksek bir âlimdir. Hılâf ve Cedel ilimlerine dâir yazdığı "Ta'lîka" kitabı meşhûrdur. Bir ara Şam'a geldi. Sümeysâtıyye hânekâhına yerleşip, bir müddet orada kaldı. Emâlî'den ders okuttu. Sonra Bağdad'a döndü. 567 (m. 1171) senesi, Ramazan ayının onaltıncı Perşembe günü Bağdad'da vefât etti. Cenâze namazını Cum'a günü Câmi-i Kasr'da halîfe Müstedî biemrillah kıldırdı. Aynı gün, Bâb-ı İbriz kabristanına, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin türbesine defnedildi.

Berrüvî, Tûs şehrinde yetişen büyük âlimlerdendir. İmâm-ı Gazâlî'nin talebesi olan Muhammed bin Yahyâ'nın yetiştirdiği talebelerinin büyüklerindendir. Eş'arî mezhebi i'tikâdında olup, Şafiî fakîhlerinin en üstünlerindendir. Bağdad'a geldiğinde Behâiyye Medresesi'nde hergün ders vermeye başladı. Meclisinde çok kimse hazır olurdu. Câmi-i Kasr'da ilmî münâzaralar yapar, bu iş için yanına birçok müderrisler ve meşhûr kimseler gelirdi. Nizâmiyye Medresesi'nde de va'z ve nasihat ederdi. O sırada bu medresenin reîs-ül-müderrisi Ebû Nasr Ahmed bin Abdullah eş-Şâşî idi. Kendisine çok i'tibâr gösterirdi.

Berrüvî, Muhammed bin İsmâil el-Fârisî ve Abdülvehhâb bin Şah eş-Şâzyâhî'den hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti.

İbn-i Debîsi onun hakkında diyor ki; "Zamanının ileri gelen âlimlerinin bir tanesiydi. Fıkıh, kelâm, münâzara, hüsn-i hat ve belagat ilimlerinde önde tutulurdu."

İbn-i Cevzî diyor ki; "Bağdad'da bizim yanımıza gelmişti. Va'z ve nasihat etmek için bir meclis kurdu. Eş'arî mezhebinin i'tikâd bilgilerini yayarak, yeniden ortaya çıkardı. Birçok münâzaralarda bulundu."

İki kıymetli eseri vardır. Birisi, Hılâf ilmine dâir olan "Ta'lîka"sı, diğeri de, Cedel ilmine dâir yazdığı, "El-Mukterih fil-mustalih" kitabıdır, ikinci eserin şerhini, Takıyüddîn Ebü'l-Feth Muzaffer bin Abdullah el-Mısrî yapmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 279

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 389

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 225

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 269

5) Keşf-üz-zünûn sh. 424, 1793

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 224

BURHÂNEDDÎN-İ MERGINÂNÎ

Büyük fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. Künyesi, Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Ebî Bekr bin Abdülcelîl er-Reşadânî el-Mergınânî'dir.

Şeyh-ül-İslâm, el-İmâm ve Burhâneddîn lakabları olup, Burhâneddîn-i Mergınânî ismiyle meşhûr olmuştur. Burhâneddîn-i Mergınânî, 511 (m. 1117) senesi Receb ayının sekizinci Pazartesi günü, ikindi namazından sonra doğdu. 593 (m. 1197) senesi Zilhicce ayı dördüncü Salı günü akşamı, Buhârâ'da Cengiz askerleri tarafından şehîd edildi.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretleri, Hazreti Ebû Bekr soyundandır. Fakîh, İmâm, muhaddis, müfessir ve muhakkik idi. Zühd ve vera' sahibi olup, fen ilimlerinde ve edebiyat bilgilerinde emsali yoktu. Zamanındaki insanlar, onun gibisini görmedi. Devrinin müctehidi idi.

Burhâneddîn-i Mergınânî; fıkıh ilmini zamanın meşhûr âlimlerinden okumuştur. Bunlar arasında: Tevhîd ve kelâm ilmine dâir "El-Akâid-ün-Nesefiyye" sahibi Müftîyüs-sakaleyn Necmüddîn Ebû Hafs Ömer en-Nesefî, İmâm es-Sadr eş-Şehîd Hüsâmeddîn Ömer bin Abdülazîz, "Tuhfe" sahibi Alâüddîn es-Semerkandî'nin talebesi olan İmâm Ziyâüddîn Muhammed bin el-Hüseyn Bendenicî ve "Hulâsat-ül-beyân" sahibinin babası İmâm Kıvamüddîn Ahmed bin Abdürreşîd Buhârî yer almaktadır. Kendisinden ise; Şem-ül-eimme Abdüssettâr, Mahmûd bin Hüseyn el-Astrüşânî, Burhân-ül-İslâm Zernûcî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi.

İmâm Fahrüddîn Kâdıhân, "El-Muhît-ül-burhânî" sahibi es-Sadr-ül-kebîr Bürhânüddîn, "El-Fetâvây-üz-zâhiriyye" sahibi üstâd ve İmâm Zâhirüddîn Ahmed bin Muhammed el-Buhârî ve Üstâd Zeynüddîn Ebû Nasır Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-İtâbî ve zamanındaki büyük âlimler, Burhâneddîn-i Mergınânî'nin üstünlüğünü ve ilminin çokluğunu bildirmişlerdir. Burhâneddîn-i Mergınânî hazretlerinin müctehidler arasındaki yerini, Kemâlpaşazâde Ahmed bin Süleymân efendi, "Vakfuniyyât" adlı eserinde şöyle açıklamıştır: Fıkıh âlimleri yedi tabakadır. Birincisi; İslâmiyette müctehid olan âlimlerdir. Bunlar, "Edille-i erbe'â"dan hüküm çıkarmak için, usûl ve kaideler koymuşlar ve koydukları esaslara göre, ahkâm çıkarmışlardır. Dört mezheb İmâmı bunlardandır, ikincisi; mezhebde müctehidlerdir. Bunlar, mezheb reîsinin koyduğu kaidelere uyarak, dört delîlden ahkâm çıkaran İmâm-ı Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed ve benzerleridir. Üçüncüsü; mes'elelerde müctehid olanlardır. Bunlar, mezheb reîsinin bildirmediği mes'eleler için, mezhebin usûl ve kaidelerine göre ahkâm çıkarırlarsa da, İmâma uygun çıkarmaları şarttır. Tahâvî, Hassâf Ahmed bin Ömer, Abdullah bin Hüseyn Kerhî, Şems-ül-eimme Halvânî, Şems-ül-eimme Serahsî, Fahr-ül-İslâm Ali bin Muhammed Pezdevî, Kâdîhân Hasen bin Mensûr Fergânî ve benzerleri bu tabakadandır. Dördüncüsü; Eshâb-ı tahric olup, ictihâd derecesinde olmayıp müctehidlerin çıkardığı, kısa, kapalı bir hükmü açıklayan âlimlerdir. Hüsâmeddîn-i Râzî bunlardandır. Beşincisi; Erbâb-ı tercih, müctehidlerden gelen birkaç rivâyet arasından birini tercih ederler. Ebü'l-Hasen Kudurî ve "Hidâye" sahibi Burhâneddîn Ali Mergınânî bu tabakadandır. Altıncısı; mukallidler olup, bir mes'ele hakkında gelen çeşitli haberleri, kuvvetlerine göre sıralayıp yazmışlardır. Kitablarında red edilen rivâyetler yoktur. "Kenz-üd-dekâik" sahibi Ebü'l-Berekât Abdullah bin Ahmed Nesefî, "Muhtâr" sahibi Abdullah bin Mahmûd Mûsulî, "Vikâye" sahibi Burhân-üş-şerî'a, Mahmûd bin Sadr-üş-şerî'a Ubeydullah ve "Mecma'ul-bahreyn" sahibi İbn-üs-sa'ati Ahmed bin Ali Bağdadî bunlardandır. Yedincisi: Za'îf haberleri, kuvvetlilerinden ayıramayan mukallidler. Bunlar, okuduklarını iyi anladıkları ve anlamıyan mukallidlere açıkladıkları için, fıkıh âlimlerinden sayılmışlardır.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretleri birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1. Bidâyet-ül-mübtedî: Süleymâniye Kütüphânesi Turhan Vâlide Sultan kısmında, 101 numarada, 612 (m. 1215) tarihli bir yazması bulunan bu kitap, Eş-Şeybânî'nin "El-Câmi'-üs-sagîr" ve Kudûrî'nin "Muhtasar" adlı eserlerinin muhtevâsını bir araya getirmiştir.

Kendisi Bidâyet-ül-mübtedî hakkında şöyle anlatır: önceleri, daha gençken arzu ederdim ki, hacmi küçük muhtevâsı büyük ve içinde mes'elelerin her çeşidi bulunan bir kitap bulunsun. Nihâyet, Kudûrînin Muhtasarı'nı, benim arzuladığım şekilde bir kitap olarak buldum. Bu kitap kısa, hem de zengin muhtevâlı ve güzel bir uslûb ile yazılmıştır. Ayrıca gördüm ki, bu zamandaki âlimler, büyük-küçük herkesi, el-Câmi'üs-sagîr'i ezberlemeye teşvik ediyorlar. Bunun üzerine bu iki kitabı birleştirip, bir kitap hâline getirmeye karar vererek bu işe koyuldum ve kitap bitince ona, "Bidâyet-ül-mübtedî" adını vedim.

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretleri, bu kitapta bâbları, teberrüken el-Câmi'-üs-sagîr'in sıralanışına göre sıralanmıştır. Buyurdu ki: "Eğer bu kitabıma bir şerh yapmayı başarabilirsem, ona da (Kifâyet-ül-müntehî) diye ad vereceğim." Daha sonra bu işe başlamış ve şerh bittikten sonra da esere Kifâyet-ül-müntehî adını verdi.

2. Kifâyet-ül-müntehi: Bu eser Lüknevînin bildirdiğine göre seksen cildlik olup, benzeri olmayan bir kitaptır. Ancak çok uzun olduğundan, herkesin okuyup istifâde edememesi sebebiyle müellif, metni bir daha ihtisar ederek kısaltarak, kısa fakat gerekli bilgileri koyarak, ona da "Hidâye" adını vermiştir.

3. El-Hidâye Mergınânî hazretlerinin 573 (m. 1178) yılı Zilka'de ayında, bir Çarşamba günü öğleden sonra kaleme almaya başladığı bir eserdir. Zamanla bu eseri, halk arasında büyük bir rağbet gören ve herkesçe sevilip beğenilen, ellerden hiç düşmeyen bir kitap oldu. Bu kitap hakkında, Hidâye sahibi Şeyh-ül-İslâm'ın mahdûmu İmâm İmâüddîn bir methiye yazdı. Orada; "Hidâye öyle bir kitaptır ki, kendisini okuyup anlıyanları hidâyete eriştirir ve körlüğü yok eder. Öyleyse ey akıllı kişi, ona yapış, onu elden bırakma. Kim ona yapışırsa, arzuların en üstününe kavuşmuş olur" dedi. Muhammed bin Abdülhay el-Lüknevî hazretleri der ki: "Bu sözleri kabûl edebilmek için, Hidâye sahibinin, onu onüç yılda tamamladığını ve bu uzun süre içinde hep oruçlu olup, bir günü olsun (bayramlar hâriç) oruçsuz geçirmediğini, oruçlu olduğunu da gizliyerek, hiç kimseye sezdirmemeye çalıştığını hatırlamak yeter." Rivâyete göre, hizmetçisi ona yemek getirdiği zaman, "Bırak oraya git" buyurur ve hizmetçi gittikten sonra yemeği ya talebelerinden birine veya bir başkasına yedirir ve hizmetçi dönüp kabları boş görünce, kendisinin yediğini zannederdi.

Hidâye kitabını bizzat Mergınânî'den ilk okuyan kişi, Şems-ül-eimme el-Kerderî'dir. Âlimlerden büyük çoğunluğu, Hidâyeye şerh ve haşiyeler yapmışlardır. Hidâye'nin sağlamlığını ve kıymetini isbât için de, birçok âlimler, ondaki hadîsleri tahric ederek sıhhatini ortaya koydular. Bunlardan biri, İmâm Muhyiddîn Abdülkâdir bin Muhammed el-Kureşî el-Mısrî'dir. Kitabının adı da "El-İnâye bi ma'rifeti ahâdîs-il-Hidâye"dir. Diğeri Şeyh Alâüddîn'dir. Bunun da kitabının adı, "El-Kifâye fî ma'rifeti ahâdîs-il-Hidâye'dir. Şeyh Cemâlüddîn bin Abdullah bin Yûsuf ez-Zeylâî de, bu konuda "Nasbürrâye li ahâdîs-il-Hidâye" adında bir eser yazdı.

"Hidâye" kitabı, asırlardır Osmanlı medreselerinde fıkıhta okutulan temel bir kitap oldu. Hanefî fıkıh âlimlerinden İbn-i Hümâm'ın Hidâye şerhi olan "Feth-ül-kadir" kitabı çok kıymetlidir.

Hidâye'nin 1234'de Calcutta'da (iki cild hâlinde), 1888 de Kazan'da, 1279'da Bombay'da; 1876, 1881 ve 1302-1312'de Luckhinar; Cownpare'de 1289-1290'da; 1320, 1314'de Luckhnow'da tekrar Farsça tercümesiyle birlikte, Delhi'de 1306, 1328, 1331'de ve Kâhire'de 1282'de basılması, onun İslâm âleminin şark ve garbında ne derece hüsn-i kabûl gördüğüne delâlet eder. Gulâm Yahyâ tarafından Farscaya yapılan tercümesinden, Hamilton tarafından

İngilizceye tercümesi yapıldı ve 1791'de Tahore'de tekrar basıldı. Bu İngilizce tercümeden Rusçaya da tercümesi yapılmıştır.

4. Kitâb-üt-tecnîs vel-mezîd

5. Mecmû-ün-nevâzil

6. Kitâbün fil-ferâid

7. Kitâb-ül-müntekâ

8. Menâsik-ül-hac

Burhâneddîn-i Mergınânî hazretlerinin rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden biriniz uykudan kalktığında, elini yıkamadıkça, elini su dolu bir kaba sokmasın. Zira o, elinin nasıl gecelediğini bilemez."**

"Namazda iken kahkaha ile gülen, yeniden abdest alıp, namazını yeniden kılsın."

"Allahü teâlâ bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar."

Hazreti Ebî Bükre'den şöyle rivâyet edildi: "Resûlullahı (s.a.v.) abdest alırken gördüm. Ellerini üç defa yıkadı. Üç defa ağzına, üç defa da burnuna su verdi. Üç defa yüzünü yıkadı. Kollarını dirsekleriyle yıkayıp, başlarını mesh edip, iki ayağını yıkadılar."

Hidâye kitabından ba'zı bölümler:

"İlmin bayrak ve sancaklarını yükseklere dikip dalgalandıran İslâmiyetin hükümlerini belirleyip ortaya koyan, insanlığa doğru yolu göstermek için Peygamberler (aleyhimüsselâm) gönderen ve o Peygamberlerden sonra, onların gittiği yola insanları da'vet etmek için âlimleri, o Peygamberlere halef ve vâris kılan Allahü teâlâya hamd ve sena olsun.

İslâm âlimleri, vazîfelerini tam ma'nâsıyla yerine getirmişler ve hayâtın ne kadar ihtiyâçları (zor-kolay) varsa, hepsine ışık tutacak mes'eleleri açıklamışlar, dînî ve içtimaî hayatta rehberlik etmişlerdir."

"Resûlullah (s.a.v.) misvak kullanırlardı. Misvak olmadığında, mübârek parmaklarıyla dişlerini ovarlardı. Abdest almadan önce dişleri misvâklamak sünnet-i müekkededir. Misvağı kuvvetle sürmemelidir. Çünkü dişleri bozar. Hafif sürülünce, dişleri ve diş etlerini kuvvetlendirir. Misvak olmadığı zaman, sağ elin baş parmağını sağ yandaki dişler üzerine, ikinci küçük parmağını sol dişler üzerine üç kerre sürerek temizlemelidir."

"Guslün (boy abdestinin) farzı üçtür: Bunlar; mazmaza (ağıza su vermek), istinşâk (burna su vermek) ve bütün bedeni yıkamaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"On şey sünnettir: Bıyığı kısaltmak, sakalı uzatmak, misvak kullanmak, mazmaza-istinşak, tırnak kesmek, ayak parmaklarını yıkamak, koltuk altını ve kasıkları temizlemek, su ile istincâ"** buyurdu.

"Namaz kılanın bedeninde, elbisesinde ve namaz kıldığı yerde necâset (pislik) varsa, temizlemesi farzdır. Allahü teâlâ Müddessir sûresi dördüncü âyetinde meâlen: **"Elbiseni de** (dâima) **temiz tut"** buyurdu.

"Beş vakit namaz için ve Cum'a namazı için ezan okunması sünnettir. Sabah namazı için okunan ezanda "Hayye alel felâh"dan sonra, iki defa "Essalâtü hayrun minennevm (Namaz uykudan hayırlıdır) okunur, ilk ezan okuyan Bilâl-i Habeşî'dir (r.a.). Bir sabah namazı vakti,

Hazreti Bilâl-i Habeşî Resûlullahın (s.a.v.) evine gelerek, "Essalâtü hayrun minennevm" diye seslenince, Resûlullah; **"Bu ne güzeldir. Onu sabah ezanında oku"** buyurdular. Böylece sünnet oldu. İkâmet de ezan gibidir. "Hayye alel felâh"dan sonra, "Kad kâmetissalâh" diye söylenir."

"Hasta bir kimse, ayakta namaz kılmaya gücü yetmezse oturur. Rükû'unu, secdesini yerde yapar. Peygamber efendimiz (s.a.v.), İmrân bin Husayn'e buyurdu ki: **"Namazını ayakta kıl. Buna gücün yetmezse, otururak kıl, buna da gücün yetmezse, îmâ ile kıl."** Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hastayı ziyâret etti. Bunun, eli ile yastık kaldırıp, üzerine secde ettiğini görünce, yastığı aldı. Hasta, odun kaldırarak bunun üstüne secde etti. Odunu da aldı ve **"Gücün yeterse, yere secde et! Yere eğilemezsen, yüzüne birşey kaldırıp, bunun üzerine secde etme! İmâ** ederek kıl ve secdede, rûkû'dan daha çok eğil?" buyurdu.

"Ölüm alâmetleri görüldüğünde, hastaya Kelime-i tevhîd söylemesi için telkin yapılır. Söylemesi için sıkıştırılmaz. Okunup ona duyurulur, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ölmek üzere olan hastalarınıza, Lâ ilahe illallah söylemesini telkin ediniz"** buyurdu.

"Cenâze yıkanacağı zaman, teneşir üzerine sırt üstü, kıbleye karşı konur. Cenâzenin avret yerleri (göbek ile diz arası) örtülür. Ağzı ve burnu hâriç abdest aldırılır. Sonra üzerine su dökülür. (Çok sıcak ve çok soğuk olan su ile yıkanmaz.) Güzelce sabun ile de yıkandıktan sonra kefenlenir."

"Âkil ve baliğ bir müslüman, zulüm ile haksız olarak, vurucu veya kesici silâhlarla ve harpte din düşmanları ile Allah için cihâd ederken, düşman tarafından öldürülen kimselere şehid denir. Bunlar dünyâda yıkanmaz. Kefene sarılmaz. Üzerindeki elbise ile defnolunur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Şehidleri yaralarıyla, kanlarıyla birlikte gömünüz. Onları yıkamayınız"** buyurdu.

"Üzüm şarabı, sözbirliği ile haramdır. Helâl diyen İslâmiyetten ayrılır. Sa'îd bin Müseyyib; "Geçmiş ümmetlerin hıyânet yapmalarına, kâfir olmalarına sebep, şarap içmeleri idi" buyurdu. Emîr-ül-mü'minîn Osman (r.a.) hutbe okurken, "Ey insanlar! Şarap içmekten sakınınız. Biliniz ki, şarap içmek bütün kötülüklerin anasıdır" buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Şarabda deva, ilâç hassası yoktur. Hastalık yapar"** buyurdu."

"Erkeklere ipek giymeye izin olmayıp, kadınlara helâldir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), erkeklerin ipek elbise giymelerini yasak etti. Eshâb-ı kiramdan birçoğu tarafından rivâyet edildiği üzere, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün bir elinde ipek, diğer elinde altın tutarak çıkageldi ve buyurdu ki: **"Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına ise helaldir."** Erkek çocukların da altın kullanmalarına ve ipek elbise giymelerine izin verilmemiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 45

2) Tabakât-ı fukahâ sh. 98

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 141

4) El-Cevâhir-ül-mudiyye sh. 383

5) Keşf-üz-zünûn sh. 227, 228, 352, 569, 1250, 1251, 1622, 1660, 1830, 1852

6) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 702

7) El-A'lâm cild-4, sh. 266

8) Brockelmann Gal-1 sh. 466 Sup-1, sh. 644

9) Hidâye

10) Nasb-ur-râye

CÂKÎR EL-KÜRDÎ

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Düşem (veya Düsem) olup lakabı Câkîr veya Câkbir el-Kürdî el-Geylânî'dir. Irak'ta Samerrâ'ya bir günlük mesafede bulunan Kontrat-ür-Rasâs yakınlarında bir sahrada yaşardı. Hanbelî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. 550 (m. 1155) senesinde orada vefât etti. Vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmiştir. Kabri, orada bilinmekte ve ziyâret edilmekte olup, kendisini sevenler, mübârek rûhundan istifâde etmektedirler, insanlar vefâtından sonra ona yakın olmak, bereketinden istifâde etmek için, kabri etrâfında bir köy i'mâr ettiler.

Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretleri, Câkîr hazretlerini över, yüksekliğini anlatırdı. Câkîr'e (r.a.), Ali bin Heytî (r.a.) ile bir takke gönderip, bunu kendisine yaklaşmak için başına koymasını emretti. Takkeyi vermek ve bu emrini bildirmek için huzûruna çağırmadı. Buyurdu ki: "Câkîr'in benim talebem olması için Allahü teâlâya duâ ettim. Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurdu. Onu bana verdi."

Irak'ta bulunan evliyâ, sözbirliği ile bildiriyorlar ki; "Câkîr (r.a.), yılanın derisinden soyunduğu gibi, nefsin bütün arzularından soyunmuştur."

Câkîr (r.a.), Irak'ta bulunan evliyânın büyüklerinden, âriflerin güzidelerinden, muhakkik (tahkîk edici, araştırıcı) olan âlimlerin imamlarından idi. Zamanında bulunan evliyâ içinde bir tane olup, onların temel direklerinden biri idi. Çok yüksek derecelerin, kerâmetlerin sahibi idi. Yetiştirdiği talebelerin hepsi, çok kıymetli mübârek zâtlardır. "Bana talebe olmaya gelen herkesin ismini, nasıl olduğunu, Levh-il-mahfûz'da görmedikçe, hiç kimseyi talebeliğe almadım" buyurdu.

Ebû Muhammed el-Hamîdî (r.a.) buyurdu ki: "Üstadımız Câkîr'in (r.a.) nafakası gâibden idi. Ne yiyip-içtiğini, nafakasının nereden geldiğini kimse bilmezdi. Birgün yanında idim. Çobanları başında olduğu hâlde sığırlar oradan geçiyordu, ineklerden birisini göstererek. Bu hayvan, kırmızı bir buzağıya yüklüdür. Falan ay ve falan günde doğurur. Doğan o kırmızı buzağıyı, büyüyünce bana vermek için nezr ederler. Falan gün fakirler onu keserler. Falan ve falan kimseler de ondan yerler" buyurdu. Sonra başka bir ineği işâret ederek, "Bu inek dişi bir buzağıya yüklüdür. O buzağının vasıfları şöyle şöyledir. Bu inek falan zamanda doğum yapacaktır. Büyüyünce, onu da benim için nezrederler. Fakirlerden filan kişi onu keser. Falan ve falan kimseler de ondan yerler. O ette, kırmızı bir köpeğin de nasîbi vardır" buyurdu. Râvî diyor ki, "Vallahi Câkîr'in vasfettiği şeylerin hepsinin aynen vâki olduğunu gördüm. Anlattıklarından hiçbiri noksan olmadı, ikinci anlattığı buzağı kesilip tekkeye getirildiği sırada, kırmızı bir köpek içeri girdi. O etten bir parça kapıp gitti."

"Birgün, Câkîr hazretlerine yiğit bir genç gelerek, "Bugün sizden, bana ceylân eti ikram etmenizi (yedirmenizi) istiyorum" dedi. O anda bir ceylân gelerek, Câkîr hazretlerinin huzûrunda durdu. O da bu ceylânın kesilmesini emretti. Bu emir üzerine ceylân kesilip, pişirildi. O yiğit de bu etten yedi." Râvî diyor ki, "Yedi sene hocam Câkîr'in (r.a.) hizmetinde bulundum. Bundan başka, bu yakınlarda hiç ceylân görmedim."

Rivâyet edildiğine göre, Câkîr hazretlerinin huzûruna bir talebesi gelerek, "Efendim! Ticâret için deniz yolu ile Hindistan'a gitmek istiyorum. Uygunsa müsâdenizi duânızı istirhâm etmek için geldim" dedi. Câkîr (r.a.) o talebeye: "Bir sıkıntı durumu meydana gelirse, benim ismimi hatırla, Allahü teâlânın izni ile imdâdına yetişirim" buyurdu. Talebe, "Peki efendim" deyip ayrıldı. Aradan altı ay geçti. Birgün Hazreti Câkîr ayağa fırlayıp eliyle ba'zı işâretler yaptı ve "... **Bunları bizim hizmetimize bağlıyan Allahü teâlânın şânı ne yücedir. O, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Yoksa biz, bunlara güç yetiremezdik."** (Zuhruf-13) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyup, sağa sola birkaç adım yürüdü. Sonra oturdu. Orada bulunanlar bu hâlden birşey anlayamayıp sebebini sordular. "Filân kardeşiniz, denizde boğulmak üzere idi. Allahü teâlânın izni ile kurtuldu" buyurdu. Onlar, deniz yolculuğunda bulunan arkadaşlarını hatırlayıp rahatladılar. Bir ay sonra o talebe geldi. Hemen hocasının ayaklarına kapanıp, "Efendim, şayet siz olmasaydınız biz helak olacaktık" diyerek, ayaklarını öpmek istediyse de müsâade edilmedi. Daha sonra, yalnız kaldıklarında arkadaşları sordular. Şöyle anlattı: "Denizin ortasında gemimiz yol alırken, şimâl tarafından bir fırtına çıktı. Dalgalar arasında, gemimiz battı. Herkes sulara gömüldü. Helak olacağımı zannedip çok korktum. Dalgaların bizi tuttuğu, boğulmak üzere olduğumuz sırada, hocamın sözünü hatırladım. Irak tarafına dönerek "Yâ Hazreti Câkîr! Hâlimizi görüp anla! Bizim imdâdımıza yetiş!" dedim. Daha sözümü bitirmemiştim ki, hocamızı yanımızda gördüm. Bir gemide idi. Şimâl tarafına işâret etti. Fırtına durdu. Sonra geminin direğine yaslanıp denize doğru, **"... Bunları bizim hizmetimize bağlayan Allahü teâlânın şânı ne yücedir. O, bütün noksanlıklardan münezzehtir. Yoksa** b**iz bunlara güç yetiremezdik."** (Zuhruf-13) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyup, sağa sola birkaç adım attı. Cenuba (güneye) doğru eliyle işâret etti. O taraftan tatlı bir rüzgâr esti. Câkîr hazretleri su üzerinde yürüyerek gözden kayboldu. Cenûb tarafından çıkan o tatlı rüzgâr, bizi gitmek istediğimiz tarafa ulaştırdı. Böylece biz, onun bereketi ile kurtulmuş olduk." Arkadaşları yemîn ederek, "Hocamız bir an gözümüzden ayrılmadı. Sen de oraya bizzat geldiğini, sizi kurtardığını söylüyorsun" dediler. Bu hâdise üzerine talebeleri anladılar ki: "Allahü teâlâ, evliyâsına pekçok kerâmetler ihsân etmiştir. Evliyânın, aynı anda başka başka yerlerde görülmesi de, onların kerâmetleri nev'îndendir. Hattâ bu büyük velînin, birisi şarkta, diğeri garbda olan iki talebesi olsa ve bu iki talebe aynı anda vefât edecek olsalar, son nefeste, şeytanın onların îmânlarını çalmamaları için, her ikisinin de imdâdlarına yetişir.

Câkîr hazretlerinin vefâtından sonra, yerine kardeşi Ahmed, ondan sonra Ahmed'in oğlu Gars, ondan sonra bunun oğlu Muhammed geçip talebelere ders vermişlerdir. Rahmetullahi aleyhim.

Câkîr el-Kürdî hazretleri, **"Şunlar ki, Rabbimiz Allahü teâlâdır deyip,** (O'nun rubûbiyyetini ve vahdâniyetini i'tirâf ve ikrârdan) **sonra** (gizlide ve açıkta yalnız Allahü teâlâdan korkmak ve yalnız O'ndan ümidli olmakla, amellerinde ihlâs ve) **istikâmet üzere oldular."** (Fussilet-30) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyup, burada geçen "İstikâmet üzere oldular" kelimesinin tefsîrinde şöyle buyuruyor: "İstikâmet üzere olmak demek, müşâhede üzere bulunmak demektir. (Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyin sevgisinin kalbde bulunmamasına müşâhede denir.) Çünkü Allahü teâlâyı tanıyan, O'ndan başka hiçbir şeyi bilmez. O'ndan başka herşeyi unutur. Kim birşeyi severse, O'ndan başka birşeye muttali olmaz. Başka şeye itaat etmez, tâbi olmaz."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 378

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 145

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 112

4) Tabakât-ül-evliyâ sh. 425

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 305

CÜNEYD-İ GEYLÂNÎ (Cüneyd bin Ya'kûb)

Usûl, hılâf, hadîs, edebiyat ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Cüneyd bin Ya'kûb bin Hasen bin Haccâc bin Yûsuf'tur. 451 (m. 1059) yılında Geylân köylerinden birinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Geylânî denildi. Bağdad'da Bâb-ül-Ezc'de yerleşti. 546 (m. 1151) yılında vefât etti. Cenâze namazını Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri kıldırdı.

Zamanın ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenen Ebü'l-Kâsım Cüneyd-i Geylânî, memleketindeki âlimlerden aldığı bilgileri, Bağdad'da tamamladı. Ebû Muhammed Temîmî, Kâdı Ebü'l-Hasen, Ebü'l-Hasen Hakkâri, Ebü'l-Hasen bin Allâf, Talhâ bin Âkûlî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf işitti. Ya'kûb Berzebînî'den fıkıh ilmi öğrendi. Ebû Mensûr bin Cevâlikî'den edebiyat ilimlerini tahsil etti.

Fıkıh usûlü, mezhebler arasındaki farklılıklar, hadîs-i şerîf ve Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Müslümanlara faydalı olmak ve Allahü teâlânın dînini yaymak için çok çalıştı. Kıble ve namaz vakitlerinin ta'yini husûsunda kıymetli bilgileri ihtivâ eden büyük bir eser yazdı. Fazilette, dîne bağlılıkta, güzel ahlâkta örnek bir kimseydi. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mübahların bir çoğunu terk ederdi. İnsanlara sık sık emr-i ma'rûfta bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretirdi. Ebü'l-Abbâs bin Lübeyde'nin; "Hadîs ilminde doğru, güvenilir ve zâhid bir zât idi. Onun hakkında iyilikten başka birşey bilinmez" dediği, kitaplarda yazılıdır.

Cüneyd-i Geylânî hazretlerinden birçok âlim ilim öğrendi. İbn-i Asâkir ve Sem'ânî gibi büyük âlimler, ondan ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet edenler arasındaydı.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 216

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 142

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 162

CÜNEYD-İ MÜTEAHHİR KÂYİNÎ (Cüneyd bin Muhammed)

Hadîs, tasavvuf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Kâsım olup ismi, Cüneyd bin Muhammed bin Ali'dir. Ebü'l-Kâsım bin Ebî Mensûr da denildi. Babası Debbâg diye bilinirdi. 462 (m. 1069) yılında Nişâbûr'la İsfehân arasında bir köy olan Kâyin'de doğdu. İsmi ve künyesi, meşhûr Cüneyd-i Bağdadî hazretleriyle karıştırıldığı için, Cüneyd-i Müteahhir (sonraki Cüneyd) denildi. Doğum yerine nisbetle Kâyinî denildi. 547 (m. 1152) yılında Herat'ta vefât, etti.

Küçük yaşta, babası Ebû Mensûr Debbâg'ın verdiği derslerle ilim tahsiline başlayan Ebü'l-Kâsım Cüneyd Kâyinî, kendi memleketinde yüksek din ilimlerini tahsil edebilecek bir ilmî seviyeye erişti. Hadîs-i şerîf ilimleri ile ilgili tahsiline de, babasının dersleriyle başladı. Tabes'te Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed Taberî'den hadîs-i şerîf ilmi tahsil etti. Vezir nizâm-ül-mülk, fakîh Muhammed bin Abdurrezzâk Mâhuvânî, Ebü'l-Feth Mutahhar bin Muhammed bin Ca'fer Beyî ve daha birçok kimseden ilim öğrendi. İsfehân, Nişâbûr, Merv ve Herat'a gitti, İmâm Ebü'l-

Muzaffer Sem'ânî, Ebü'l-Ferec Zâz ve daha birçok âlimden fıkıh ilmi öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Tasavvuf âlimi Abdülazîz bin Abdullah Kâyinî'nin sohbet ve feyzlerinden istifâde etti. O mübârek zâtın temiz gönlünden akan, ölü kalbleri dirilten nûrlarla, kalbi canlanıp parladı. Onun rehberliğinde tasavvufta yüksek derecelere yükseldi. Eli, Allahü teâlânın rızâsı için uzanır, gözü Allahü teâlânın rızâsı için bakar, kulağı O'nun rızâsı için duyar, ayakları O'nun rızâsı için gider, kalbi O'nun rızâsı için çarpar oldu. İnsanlara devamlı iyilik eder, kimseyle münâkaşa etmez, kimseye kızmaz, Allahü Teâlâ'nın emir ve yasaklarını yaymak ve O'nun dînini öğretmekten başka iş düşünmez, oldu. Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkıyla ahlâklanıp, hâlleriyle hâllendi. Vakitlerini, yalnız Allahü teâlânın dînine hizmette kullandı. İlim öğrenmek ve öğretmekle uğraşır, arta kalan zamanda da ibâdetle vakit geçirirdi.

İran'da Firûzâbâd şehrinde yerleşti. Oradaki dergâhında, yıllarca ilim ve irfanı yayıp, birçok karanlık gönlü aydınlattı. Ömrünün sonuna doğru Herat'a gitti ve orada vefât etti. Pekçok talebe yetiştirdi. Onları hem ilimde ilerletti, hem de tasavvufta yüksek derecelere ulaştırdı. Onun talebeleri arasında; Hâfız Ebû Sa'd Sem'anî, Hâfız Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve Hâfız Ebü'l-Fadl bin Nasır ve daha birçok âlim vardı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 54

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 365

DEYLEMÎ

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi Ebû Şücâ olup ismi, Şireveyh bin Şehredâr bin Şireveyh ed-Deylemî el-Hemedânî'dir. 445 (m. 1053) senesinde doğdu. 509 (m. 1115) senesinde vefât etti. Hadîs öğrenmek ve dinlemek için; Hemedan, Bağdad, Kazvin ve İsfehân'a gitti.

Deylemî; Ebü'l-Fadl Muhammed bin Osman el-Kümesânî, Yûsuf bin Muhammed bin Yûsuf el-Müstemlî, Ebü'l-Ferec Ali bin Muhammed bin Ali el-Carîri el-Becelî, Ahmed bin Îsâ bin Abbâd Dîneverî'den; Hemedan'da Ebû Mensûr Abdülbâkî bin Ali el-Attâr, Ebü'l-Kâsım bin el-Burî'den, İsfehân'da Ebû Amr bin Mende'den ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden ise; oğlu Şehredâr, Muhammed bin Fadl el-İsferâînî, Ebü'l-A'la Ahmed bin Muhammed bin Fadl el-Hâfız, Hâfız Ebû Mûsâ el-Medînî, Hâfız Ebü'l-A'lâ Ahmed bin Hasen bin Ahmed el-Attâr, Muhammed bin Ebi'l-Kâsım es-Sâvî, Ebü'l-Fütûh et-Tâî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İbn-i Salah, Ebû Şücâ Deylemî hakkında; "Deylemî muhaddis idi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için birçok beldeleri dolaştı. Ahlâkı güzel bir zât idi. Zekî ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnetini iyi bilirdi. Az konuşurdu" demektedir.

Deylemî'nin 558 (m. 1163) senesinde vefât eden oğlu Şehredâr da babası gibi hadîs âlimi idi. Şehredâr babasının yazmış olduğu Firdevs-ül-Ahyâr kitabının senetlerini tahric etti. Bu kitabı güzel bir şekilde tertîb ederek, el-Firdevs-ül-kebîr adını verdi.

Deylemi hazretleri birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Târîh-i Hemedan, 2. Firdevs-ül-Ahyâr: İçinde on bin hadîs-i şerîf vardır. 3. Riyâd-ül-üns li ukalâ-il-üns fî ma'rifeti ahvâl-in-Nebî, 4. Târîh-ül-hulefâ, 5. Kitâb-ı Hilâyât-il-menâmât.

Firdevs-ül-Ahyâr adlı eserinde, rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zılarında, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki:

"Nefsini tanıyan Rabbini tanır."

"Öldükten sonra da, hayatda olduğum gibi bilirim."

"Ümmetimin müctehidleri arasındaki ayrılık, rahmet-i ilâhîdir."

"Eshâbıma dil uzatanlardan başka, herkese şefaat edebilirim."

"Ümmetimden, günahları çok olanlara şefaat edeceğim."

"Diğer peygamberlere altı şeyle üstün kılındım. Bana cevâmi-ul-kilem (az sözle çok şey ifâde etmek) **verildi.** (Uzak bir mesafede olan düşmanlarımın kalbine) **korku verilmekle yardım olundum. Bana ganîmet malları helâl kılındı. Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı. Bütün insanlara gönderildim ve benimle peygamberlik son buldu."**

"Meryem dünyâ kadınlarına üstün kılındığı gibi, Hadîce de peygamber hanımlarına üstün kılındı."

"Kur'ân-ı kerîmin başka sözlere üstünlüğü, Allahü teâlânın mahlûkata üstünlüğü gibidir."

"Dîninizde en hayırlı şey vera'dır."

"İlmin fazileti, ibâdetin faziletinden hayırlıdır."

"Âlimin âbide üstünlüğü yetmiş mislidir. Gizli yapılan (nafile) **ibâdetin, aşikâra yapılan** (nafile) **ibâdete üstünlüğü de yetmiş mislidir."**

"Ramazan ayındaki Cum'a günlerinin fazileti, Ramazan ayının diğer aylara üstünlüğü gibidir."

"Namazı ilk vaktinde kılmanın, namazı son vaktinde kılmaya üstünlüğü, âhıretin dünyâya üstünlüğü gibidir."

"Misvâkda on haslet vardır. Ağzı temizler. Rabbinin rızâsını kazanmana sebeb olur. Şeytanı üzer. Hafaza meleklerini sevindirir, diş etlerini kuvvetlendirir, ağzı tayyib eder (güzel kokutur)**. Balgamı keser, acılığı giderir, gözleri kuvvetlendirir, sünnete uyulur."**

"Zinâda altı âfet vardır. Bunun üçü dünyâda, üçü de âhırettedir. Dünyâda olanlar: Yüzünün nûru gider. Rızkı kesilir. Kötülüğe koşar. Âhırette olanlar ise: Allahü teâlâ gazâb eder. Hesabı zor olur. Ebedî olan Cehenneme girer."

"Düğün yemeğinde, Cennet kokularından bir miskal vardır."

"Fâtıma benden bir parçadır. Kim ona buğz ederse, bana buğz etmiş demektir."

"Beş şey İslâmın fıtratındandır. Misvak kullanmak, sünnet olmak, tırnakları kesmek, bıyıkları kısaltmak, kasık traşı olmak. Zîrâ bu beş şey, mü'minlerin temizliğidir. Bunları yapana Allahü teâlâ, vücûdundan düşen her bir kıl için on sevâb yazar."

"Cüzzam hastalığından kaçtığınız gibi, dünyâdaki fuzûli işlerden kaçınınız. Leşten tiksindiğiniz gibi, nefslerinizi dünyâdan tiksindiriniz. Kalblerinizi, âhıreti tefekkür ile aydınlatınız. Fuzûli dünyâ işlerinizden ve günahlarınızdan Allaha tövbe ediniz ki, kıyâmet gününün şiddetinden korunasınız."

"Tâ'ûndan (vebadan) **kaçan kimse,** (Allah yolunda) **savaştan kaçan kimse gibidir. Tâ'ûna sabreden kimseye, şehid sevâbı verilir."**

"Lokman Hakim oğluna şöyle nasihat etti: Yavrucuğum, âlimlerin meclislerinde devamlı bulun. Hükemânın sözlerini dinle. Zîrâ Allahü teâlâ, yağmur suyu ile ölü toprağı ihyâ ettiği gibi, hikmet nûruyla da ölü kalbi diriltir. Yavrucuğum, ilimden bilmediğini öğren. Bildiğini bilmeyenlere öğret. Allahü teâlâyı zikreden bir kavim gördüğünde, onlarla beraber otur. Olur ki, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmuşlardır. Sen de onlar sebebiyle rahmete kavuşursun."

"İhlâs sûresi Kur'ân-ı kerîmin üçte birine muâdildir."

"Kur'ân-ı kerîm okumak balgamı keser."

"Ey Cebrâil! Mikâil'e ne oldu da hiç gülmüyor? diye sorduğumda; "O, Cehennem yaratıldığından beri gülmüyor" dedi."

"Hikmet ona bölündü. Dokuzu bana, biri de insanlara verildi."

"Kabir, âhıretin ilk durağıdır."

"Kabir, mü'minler için Cennet bahçelerinden bir bahçe, kâfirler ve fâsıklar için ise, Cehennem çukurlarından bir çukurdur."

"Kabir, etleri ve yağları yer ama, îmân ve ma'rifeti yiyemez."

"Kanâat, bitmeyen bir mal ve tükenmeyen bir hazînedir."

"Allahü teâlâ, ni'metinin eserini, kulunun üzerinde görmeyi sever."

"Toplu olarak yemek yiyiniz. Ayrı ayrı yemeyiniz. Zîrâ toplulukta bereket vardır."

"Her iyilik bir sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılaman ve kendi kovandan onun kovasına su boşaltman bir sadakadır."

"Herşeyin bir menbaı vardır. Takvânın menbaı da, âriflerin kalbleridir."

"Herşeyin bir yolu vardır. Cennetin yolu da ilimdir."

"Herşeyin bir anahtarı vardır.

Göklerin anahtarı da, Lâ ilahe illallah sözüdür."

"Herşeyin bir zekâtı vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur."

"Herşeyin bir şifâsı vardır. Kalbin şifâsı da Allahü teâlâyı zikretmektir."

"Herşeyin bir zekâtı vardır. Evin zekâtı da ziyâfettir."

"Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni de Ebû Ubeyde bin Cerrâh'tır."

"Her peygamberin bir refîki (arkadaşı) **vardır. Benim de Cennette refîkim Ebû Bekr'dir."**

"Peygamberlerin ümmetinde bir halîli (dostu) **vardır. Benim de halîlim Osman bin Affân'dır."**

"Her ümmetin bir hâkimi vardır. Bu ümmetin hâkimi Ebû Hüreyre'dir."

"Her ümmetin bir fitnesi vardır. Ümmetimin fitnesi de maldır."

"Şayet ümmetim, Ramazan'da olan şeyi bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi."

"Eğer benim bildiğimi bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız."

"Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz vakti misvak kullanmalarını emrederdim."

"Şayet Ebû Bekr'in îmânı bir kefeye, bütün bu ümmetin îmânı öbür kefeye konsa, Ebû Bekr'in îmânı daha ağır gelirdi."

"Hiçbir gün yoktur ki, kabir ehline Cennetteki veya Cehennemdeki yeri gösterilmesin."

"Yanı başındaki komşusu aç yatarken, kendisi tok yatan mü'min değildir."

"İnsanlara galip gelen kuvvetli değildir. Esas kuvvetli, nefsine galip gelendir."

"Oruç, sâdece yemekten ve içmekten el çekmek değildir. Oruç, boş şeylerden ve kötü sözlerden el çekmektir."

"Kul ile küfür veya şirk arasında, ancak namazı terk etmek vardır."

"Büyüklerimize hürmet etmeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen, âlimlerimizin hakkını tanımayan bizden değildir."

"Mi'râc'da Rabbimden, benden sonra Ali bin Ebî Tâlib'i halîfe yapmasını istedim. Melekler dedi ki: Yâ Muhammed! Allahü teâlâ dilediğini yapar. Senden sonra halîfe Ebû Bekr'dir."

"Kavmi, Nûh'u bayılıncaya kadar dövüyorlardı. O ayılınca, "Allahım! Kavmime hidâyet ver (doğru yola ilet)**. Çünkü onlar bilmiyorlar" derdi."**

"Ölmek üzere olan kimselere Kelime-i tevhîdi, telkin ediniz. Çünkü bu, dile söylemesi kolay gelir, fakat mizanda ağır gelir. Eğer Lâ ilahe illallah bir kefeye, gökler ve yer diğer kefeye konsa idi; Lâ ilahe illallah, gökler ve yerden ağır gelirdi."

"Bütün çocuklar, müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları, hıristiyân, yahudi ve dinsiz yapar."

"Cum'a günlerinde bir an vardır ki, mü'minin o anda ettiği duâ red olunmaz."

"Kim Cum'a günü Kehf sûresini okursa, onun için ayağını bastığı yerden göğe kadar bir nûr fışkırır. Bu nûr, kıyâmet günü onun yolunu aydınlatır. O kişi, iki Cum'a arasında işlemiş olduğu günahlarından mağfiret olunur. Bu iki Cum'a arası Deccâl çıksa ona uymaz."

"Kim her gece Yâsîn-i şerîf sûresini okursa, sanki Kur'ân-ı kerîmi yedi kere okumuş gibi olur."

"Kim Cum'a gecesi Yasin ve Saffât sûrelerini okuduktan sonra, Allahü teâlâdan bir dilekte bulunursa, Allahü teâlâ onun dileğini verir."

"Kim A'râf sûresini okursa, Allahü teâlâ onun ile İblîs arasına bir perde koyar. Kıyâmet günü Âdem aleyhisselâm ona şefaatçi olur."

"Her kim abdest aldıktan sonra "İnnâ enzelnâhü" sûresini (Kadr sûresini) **bir kere okursa, Hak teâlâ hazretleri, o kimseyi sıddîklardan yazar, iki kere okursa, şehidlerden yazar. Üç kere okursa, Peygamberlerle haşr eder."**

"Herşeyin dayandığı bir direk vardır. Dînin temel direği fıkıh bilgisidir."

"Kim sıkıntı zamanında Ayet-el-kürsî'yi ve Bekâra sûresinin son âyetlerini okursa, Allahü teâlâ ona yardım eder."

"Kim farz namazlarının ardından Âyet-el-kürsî okursa, onun Cennete girmesine ölümden başka mâni yoktur."

"Kim Bismillâhirrahmânirrahîm'i okursa, Allahü teâlâ her harfine karşılık dörtbin iyilik yazar, dörtbin günahını siler ve onu dörtbin derece yükseltir."

"Kim her gece Vâkıa sûresini okursa, ona asla fakirlik isâbet etmez."

"Kim Ramazân-ı şerîf ayında, Cum'a günü yüz kere İhlâs sûresini okursa, onun için kıyâmet gününde bir nûr mevcûd olur ki, o, o nurla Cennete koşar."

"Kim kabristana uğrar, onbir kere İhlâs sûresini okur, sonra sevâbını orada yatan mevtalara verirse, kendisine orada yatan ölülerin sayısınca sevâb verilir."

"Kim Allahü teâlânın kitabından bir âyet-i kerîme öğretirse, o âyet-i kerîme okunduğu müddetçe ona sevâb yazılır."

"Kim güzelce abdest alır, sonra üç defa "Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlünü" derse, Allahü teâlâ onun için Cennetin sekiz kapısını açar. O kimse istediğinden Cennete girer."

"Kim güzelce abdest alır, sonra namaz kılmaya kalkınca, onun kulağından gözünden, ellerinden ve ayaklarından günahları çıkar."

"Abdestli iken kim abdest alırsa, Allahü teâlâ onun için on hasenat yazar."

"Kim her Cum'a bana kırk salevât okursa, Allahü teâlâ onun kırk senelik günahını siler."

"Kim Ramazân-ı şerîf orucunu tutar, peşinden de Şevval ayından altı gün oruç tutarsa, bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur ve anasından doğduğu gibi günahlarından temizlenir."

"Vefâtımdan sonra hac edip kabrimi ziyâret eden, hayatda iken beni ziyâret eden kimse gibidir."

"Kim çok yemeği ve içmeği adet edinirse, kalbi katı olur."

"Kim Allah için tevâzu gösterirse, Allahü teâlâ onu yükseltir. Kim kibirli olursa, Allahü teâlâ onu alçaltır. Kim kanâat ederse, Allahü teâlâ onu zengin kılar. Kim Allahü teâlâyı çok zikrederse, Allahü teâlâ onu sever."

"Kim haram olan bir dirhemi bırakırsa, Allahü teâlâ ona karşılık Cenneti verir. Kim şüpheli olan bir dirhemi bırakırsa, Allahü teâlâ ona peygamberlerden bir peygamberin sevâbını verir."

"Kim kesin olarak, Allahü teâlâyı kendisinin Rabbi, benim de O'nun nebisi olduğumu kalbinden sâdık olarak bilirse (ve inanırsa)**, Allahü teâlâ onun etini, Cehennem ateşine haram kılar."**

"Kim az bir rızka râzı olursa, Allahü teâlâ da onun az amelinden râzı olur. Allahü teâlâdan ferahlık beklemek ibâdettir."

"Kim bir namazı unutur veya namaz vaktinde uyuyakalırsa, uyanınca ve o namazı hatırlayınca hemen kılsın."

"Kim bir kötülüğü duyar ve onu yayarsa, onu yapan gibidir. Kim de bir iyiliği işitir ve onu yayarsa, onu yapan gibidir.

"Komşusunun aç olduğunu bildiği hâlde kendisi tok olan kimse için, kıyâmet gününde Allahü teâlâ, "Ona zakkumdan yediriniz..." buyurur."

"Kim müslüman kardeşine gıyabında yardım ederse, Allahü teâlâ da ona, dünyâda ve âhırette yardım eder."

"Kimin yanında bir Cemâat gelip otururbut, o onlardan izin almadan kalkmasın. Kim oturan iki kişi görürse, izin almadıkça onların yanına oturmasın. Bir kimse izin almadıkça, iki kişinin arasına oturup, aralarını ayırmasın."

"Kim bir zayıfın sultâna arz edemediği ihtiyâcını sultâna arzederse, Allahü teâlâ, sıratı geçerken onun ayaklarını sabit kılar."

"Kim sâlih bir kul ile müsâfeha eder veya kucaklaşırsa, Allahü teâlâ ona Cenneti vâcib kılar. Kim bir âlimle müsâfeha ederse, sanki o, Arşın direkleri (rüknleri) **ile müsâfeha yapmış gibidir. Kim onunla kucaklaşırsa, günahları af ve mağfiret olur ve hesâbsız Cennete girer."**

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, komşusuna eziyet etmesin."

"Ümmetimden bir kardeşinin ihtiyâcını giderip onu sevindiren kimse, beni sevindirmiş olur. Kim beni sevindirir se, Allahü teâlâyı sevindirmiş olur. Kim Allahü teâlâyı sevindirirse, Allahü teâlâ onu Cennete koyar."

"Bir hastanın ihtiyâcını giderinceye kadar gayret sarfeden kimsenin, günahlarını Allahü teâlâ affeder. Anasından doğduğu gibi temiz olur."

"Kim Cennet için ağlarsa, Cennete girer. Kim dünyâ için ağlarsa, Cehenneme girer. İnsanlar onun âhıret için ağladığını sanırlar. Halbuki dünyâ için ağlamaktadır."

"Allahü teâlânın rızâsı için bir mescid yapan kimseye, Allahü teâlâ Cennette bir ev yaptırır."

"Allahü teâlânın kendisini ni'metle bürüdüğü kimse, Allahü teâlâya çok hamd etsin. Günahı çok olan, Allahü teâlâdan af ve mağfiret istesin. Rızkında yavaşlık, gecikme olan, "La havle ve lâ-kuvvete illâ billah"ı çok söylesin. Bir topluluğun bulunduğu eve giren kimse, onların emrettiği yere otursun. Çünkü onlar, evlerinin durumunu daha iyi bilirler. Kim bir topluluğun yanında kalırsa, onların izni olmadan oruç tutmasın."

"Allahü teâlâyı çok zikreden kimse, nifaktan uzaktır."

"Kim mü'min kardeşine ikram ederse, Allahü teâlâ da ona ikram eder."

"Kim güzelce abdest alır, namazını kılar, malının zekâtını verirse, Allahü teâlânın gadabına mâni olur. Dilini hapseden, iyilikte bulunan, günahı için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dileyen, aile efradına nasihatta bulunan kimse, îmânının hakîkatlarını tamamlamış olur. Cennet kapıları ona açılır."

"Kişinin, mü'min kardeşinin artığından içmesi tevâzudandır. Bir kimse mü'min kardeşinin artığından içince, ona yetmiş sevâb yazılır. Ondan yetmiş günah silinir ve yetmiş derece yükseltilir."

"Arş'ın üzerinde; Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûllullah, Ebû Bekr-is-Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk, Osman-üş-şehîd ve Aliyy-ül-Mürtezâ yazılıdır."

"Namaz kılanın hâli, tacirin hâline benzer ki, tüccâr sermâyesini elde etmedikçe kazancı onun için hâlis olmaz. Aynı şekilde, namaz kılan kimse farzı eda etmedikçe, nafile namazları kabûl olmaz."

"Kendisinde Allahü teâlâ anılan ev ile anılmayan evin hâli, diri ile ölünün hâline benzer."

"Kişinin, misâfiri ile birlikte evinin kapısına kadar çıkması sünnettir."

"Allahü teâlâ ipek giyene ve altın yüzük takan erkeklere la'net etsin."

"Zengine, malından dolayı tevâzu eden fakire, Allahü teâlâ la'net eylesin. Fakirden kim bunu yaparsa, dîninin üçte ikisi gider."

"Dünyâda rezîl olmak âhırette rezîl olmaktan daha ehvendir."

"Âhır zamanda, helâl bir dirhem ve i'timâd edilecek bir kardeş bulunmayacaktır."

"Mi'râc gecesinde bir kavme uğradım. Bunların bakırdan tırnakları olup, yüzlerini ve etlerini tırmalıyorlardı. "Ey Cebrâil! Bunlar kimlerdir?" diye sordum. "Onlar, insanları gıybet edenler ve onların namuslarına ve ırzlarına düşman olanlardır" dedi."

"Allahü teâlâ, kıyâmet günü olunca mahlûkâtını bir alana toplar. Sonra kullarından birisine: "Ey kulum! Benim kendisinin eliyle ni'met gönderdiğim falancaya teşekkür ettin mi?" buyurur. Kul "Hayır, yâ Rabbi! Ben, o ni'metin senin indinden (tarafından) **olduğunu bildiğim için, o ni'mete karşı sana şükürde bulundum" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Kendisi eliyle** (vâsıtasıyla) **ni'met gönderdiğim kimseye teşekkür etmeyince, bana şükretmiş olmazsın" buyurur."**

Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki: **"İnsanoğlunun, oruç müstesna her ameli kendisi içindir. Çünkü oruç, benim içindir. Onun mükâfatını** (bizzat) **ben vereceğim. Oruç bir kalkandır. Biriniz oruçlu olduğunuz zaman çirkin işler yapmasın, bağırıp çağırmasın. Biri ona söver veya tecâvüzde bulunursa şöyle desin: "Ben oruçlu bir kişiyim!"**

"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olana yemîn ederim ki, oruçlunun Allah indindeki ağız kokusu, misk kokusundan daha güzeldir. Oruçlunun sevineceği iki hâli vardır. Biri, iftar ettiği zaman iftarı ile sevinir. Diğeri ise, Rabbine mülâki olduğu zaman, tuttuğu oruçtan dolayı memnunluk duyar."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 111

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1259

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 24

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 315

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 104

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 599

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1254

8) Brockelmann Gal-2, sh. 344

9) Tabakât-ül-huffâz sh. 457

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 373, 404, 417, 428, 997

11) Vehhâbiye Nasihat sh. 127

DÎBÂCÎ (Muhammed bin Ahmed Makdîsî)

Kelâm, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, va'iz. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Ahmed bin Yahyâ bin Huyeyy'dir. Baba tarafından, Muhammed bin Abdullah bin Amr (veya Ömer) bin Osman bin Affân'a (r.a.), anne tarafından ise; Fâtıma bint-i Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'e nisbet edilir. 462 (m. 1069) yılında Beyrut'ta doğdu. Hazreti Osman soyundan olduğu için Osmânî, Filistin ahâlisinden olduğu için Makdîsî ve Nablûsî denildi. Yüzünün çok güzel olmasından dolayı Dîbâcî lakabı verildi ve bu lakabıyla tanındı. Altmışbeş yaşında iken 527 (m. 1133) yılında Bağdad'da vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek din bilgilerine temel olan bilgileri öğrenen Ebû Abdullah Dîbâcî Makdîsî, fıkıh ve hadîs ilimlerini Nasr-ül-makdîsî'den ve Mekke'de Hüseyn bin Ali Taberî'den öğrendi. Mekkî bin Abdüsselâm Makdîsî ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Birçok defa Mekke-i mükerremeye gidip hac etti. İslâm memleketlerinin çeşitli yerlerinden gelen âlimlerle görüştü. Onların ilimlerinden istifâde etti. Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Eş'arî mezhebi kelâm bilgilerini çok iyi bilirdi. Bağdad'a gidip yerleşti. Câmi-ül-Halîfe'de va'zlar verip, Nizamiye Medresesi'nde ilim öğretti. İhtilaflı mes'eleleri çözer, Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Va'z ve nasihatlerinde insanlara, Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatır, Peygamberimizin (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin bildirdikleri şekilde dînini öğrenmeyenlerin, sapıtmaktan kurtulamayacaklarını izah ederdi. Güzel ahlâkı, ilmi, hitâbeti, cömertliği ile insanları kendisine celbederdi. Birçok kimse onun meclisinde bulunmak için can atardı. Uzak beldelerden gelip va'zlarına iştirâk ederlerdi. Vakitlerini, yalnız Allahü teâlânın rızâsı olan işler için harcar ve yalnız O'nun rızâsı için çalışırdı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Onun işi, ilim öğrenmek ve bildiklerini insanlara öğretmekti, ilimden artakalan zamanını ibâdetle geçirirdi. Herkesin işini görür, gelenleri boş çevirmezdi. Bir mü'mine âhırette menfaatine olacak birşeyi öğretmeye, binlerce altın para vererek dünyâsını ma'mûr etmekten daha çok kıymet verirdi. Bir mü'mine Allahü teâlânın dînine âit bir hüküm öğrettiği zaman, kendisini böyle hayırlı bir işe vesile ettiği için Allahü teâlâya şükrederdi. Bu onun şevkini arttırır, Allahü teâlânın dînini daha çok kimseye öğretmek için çalışırdı. Pekçok talebe yetiştirdi. Yahyâ bin Sa'd bin Yûnus, İsmâil bin Ebî Turâb Kattân, Ebü'l-Fadl bin Nasr ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Onun va'zlarından ve derslerinden istifâde etmiş olan İbn-i Cevzî, Dîbâcî'den aşağıda açıklaması yazılı beyitleri nakleder:

"Ey göz yaşlarım! Gel gözlerimden boşan. Ağlamak bana lâyıktır. Çünkü işlediğim günahlar bende sağlam bir kalb bırakmadı. Günahlar vura vura kalbimi iyice eskitti. Bir de ihtiyârlığa açıkça karşı koyuyoruz. Her ne kadar kalbimin yarası iyileşti desem de, kalbim günahlarla yaralıdır. Yaralarından kurtulduğu bir gün yoktur. Âhırette kurtuluş ve ni'metler, ancak haşre îmânlı ve kalbi müsterih olarak gelenler içindir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 88

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 528

3) EL-Bidâye ven-nihâye cild-12 sh. 205

4) Tebeyyîn Kizb-il-müfteri, sh. 321

EBÛ ABDULLAH EL-KUREŞÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim el-Kureşî el-Hâşimî'dir. Hazreti Hasen soyundandır. Âriflerin ileri, gelenlerinden ve açık kerâmetleri görünen bir zât idi. Yüksek makamlar, Rabbanî hakîkatler ve ma'nevî ilimler sahibi idi. Ebû Abdullah Kureşî, 599 (m. 1202) senesinde Beyt-i Makdis'de vefât etti. Oraya defn edildi. Kabri hâlen ziyâret edilmektedir. Burada yapılan duâların kabûl olduğu çok tecrübe edilmiştir.

Ebû Abdullah Kureşî, zarif, güzel, edebli, ilim sahiplerine son derece saygısı ve sevgisi bulunan bir zât idi. Velî ya'nî Allahü teâlânın sevgili bir kulu olduğu yüzünden belli olurdu. Halk arasında hikmetle konuşarak, insanların kalblerine şifâ akıttı, insanlar onun bu hikmetli sözleriyle ilim ve îmân sahibi oldular.

Kerâmet sahibi birçok âlim ondan ders aldı. Fıkıh âlimlerinden bir çoğu da sohbetlerinde bulundu. Kendisinden; Kâdı'l-kudât İmâdüddîn bin es-Sükkerî, Allâme Şihâbüddîn Ebü'l-Hasen, Ebü'z-Zâhir Muhammed el-Ensârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ali el-Ensârî el-Kastalânî ve birçok âlim ders aldı.

Münâvî onun hakkında; "Muhammed bin Ahmed el-Kureşî hazretleri aslen Endülüslüdür. Sonra Mısır'a geldi. Oradan da Beyt-ül-makdis'e (Kudüs'e) yerleşti. Mısır ve Endülüs'de yetişen evliyânın büyüklerindendir. Dâima Allahü teâlânın kudretini düşünürdü" demektedir.

Ebû Abdullah Kureşî hazretleri, cüzzam hastalığına yakalandı. Namaz vakitlerinde bu hastalık tamamen yok olur, namazdan sonra tekrar bedeninde görülürdü. Ebû Abdullah Kureşî'nin birçok kerâmetleri ve menkıbeleri vardır.

Hanımı şöyle anlatır: "Birgün onun yanından çıkmıştım. Odada yalnız idi. Sonra bulunduğu odadan ba'zı sesler işittim. Birisiyle konuşuyordu. Konuşmaları bitinceye kadar bekledim. Sonra odaya girerek kiminle konuştuğunu sorduğumda, "O Hızır aleyhisselâm idi. Bana uzak bir yerden meyva getirmiş. Onu yememi istedi ve şifâ olacağını söyledi. Ben de, bu hâlimle daha iyi olduğumu belirterek ona teşekkür ettim ve o meyvaya ihtiyâcım olmadığını söyledim", buyurdu."

Kendisi anlatır: "Birgün sahilde yürürken, bir ot bana seslenerek, "Ey Ebû Abdullah, ben sendeki hastalığın şifâsıyım" dedi. Bunun üzerine ben, Allahü teâlâyı unutturmayan bu hâlime şükrederek o çiçeği koparmadım."

Şöyle anlatılır: "Ebû Abdullah Kureşî, şehrin vâlisi ile beraber bir yerde yemek yerken, vâli yemekten elini çekti. Ebû Abdullah, "Eğer elinizi çekmeniz, benim şu yaralı elim sebebi ile ise mes'ele yok" buyurdu ve eli gümüş gibi parlayan **bir** el oldu. Onda hiçbir hastalık yoktu."

Yine şöyle anlatılır: Abdullah Kureşî'nin mürîdlerinden biri, birgün evinden işine giderken, hanımına bir arzusu olup olmadığını sordu. Hanımı, "Kızına sor" dedi. O zât kızına dönerek, "Ne arzu ediyorsan söyle" deyince kızı, "Benim isteğime senin gücün yetmez" dedi. Bunun üzerine o zât kızına, "Allahın izniyle dediğini yapmaya çalışırım, istersen bin altın olsa bile" deyince kızı, "O hâlde beni Abdullah Kureşî ile evlendir" dedi. O zât buna çok şaşırdı. Çünkü, Abdullah Kureşî cüzzamlı olduğu için, dış görünüşüne göre hiçbir kadın onunla evlenmeye râzı olmazdı. Bunun üzerine, kızına söz verdiği için Abdullah Kureşî'nin yanına gitti ve durumu ona anlattı. Abdullah Kureşî o zâta, "Kâdıyı çağır" dedi. Adam kadıyı çağırdı. Kâdı geldi ve kızla onun nikâhını kıydı. Kızı, Abdullah Kureşî'nin yanına girmesi için hazırladılar. Bütün hazırlıklar bitince, herkes evden ayrıldı. Abdullah Kureşî ile kız evde yalnız kaldıklarında, Abdullah Kureşî hamama girdi. Hamamdan çıktığı zaman, uzun boylu ve yakışıklı bir sûret almıştı. Üzerinde güzel bir elbise vardı. Abdullah Kureşi kızın yanına girince, kız onu tanımıyarak hemen örtündü. Abdullah Kureşî "Örtünme, ben Kureşî'yim. Yabancı değilim" deyince kız, "Sen Kureşî değilsin" dedi. Bunun üzerine Abdullah Kureşi "Allah adına yemîn ederim ki, ben Kureşi'yim" deyince, kız inandı ve "Bu ne hâldir?" diye sordu. Abdullah Kureşi, "Bundan sonra, seninle olduğum zaman böyle kalacağım. Ama başkaları ile beraber olunca, öbür şeklimle (ya'nî cüzzamlı) olacağım. Fakat bu durumu, ben ölünceye kadar kimseye söyleme" dedi.

Bunun üzerine gelin hanım "Kimseye söylemiyeceğime söz veriyorum, istersen benim yanımda dururken de cüzzamlı olarak kalabilirsin" dedi. Abdullah Kureşî, onun kendisiyle dış görünüşü için değil de, ilmi için evlendiğini anlıyarak "Allahü teâlâ sana bolca hayırlar ihsân etsin" diye duâ etti. Hanımı bu durumu, Abdullah Kureşî hazretleri ölünceye kadar kimseye anlatmadı.

Kendisi şöyle anlatır: "Bir kere Minâ'da iken çok susamıştım. Su bulamadım. Su alacak param da yoktu. Bir kuyunun yanına gittim. Kuyunun başında bir takım insanlar vardı. Su kabını uzatarak, biraz su vermelerini istedim. Onlar bana eza edip, su kabımı uzak bir yere fırlattılar. Kırık bir kalb ve üzgün olarak su kabımı almak için oraya gittiğimde, içi tatlı su dolu bir havuz gördüm. Kanıncaya kadar o sudan içtim ve kabımı doldurdum. Başka yerde olan arkadaşlarıma haber verdim. Onlar da gelip o havuzdan içtiler. Sonra başımdan geçen hâdiseyi onlara anlattım. Daha sonra, önceden gittiğim kuyunun yanına hep beraber gittik. Orada sudan bir eser yoktu. O zaman anladım ki, bu Allahü teâlânın bir imtihanı idi."

Yine kendisi anlatır: "Bir sefer Mekke-i mükerremeye giderken, Bedir mevkiine uğradık. Orada bir kişi, parasını Mekke'de almak üzere hacılara hurma satıyordu. Bu zât bana da hurma vererek, "Parasını Mekke'de ödersin, ölürsen helâl ederim" dedi. Daha sonra o kişi sefere çıkacağını söyliyerek, yanımıza gelip benden verdiği hurmaların parasını istedi. Ben de, "Ama, şu anda size borcumu ödiyecek param yok. Üstelik parayı Mekke'de verirsin demiştin" dedim. O ise ısrarla parasını istiyerek, bana eziyet ve sıkıntı verdi. Sıkıntı ve üzüntü içinde Bedir Mescidi'ne girdim. Orada ihlâs ile Allahü teâlâya duâ ve niyazda bulundum. Sonra mescidden çıktım. Yolda ihram elbiseleri içinde birisi karşıma çıktı ve bir miktar para verdi. Onları saydım, gördüm ki, borcum kadardı. Derhal borcum olan kişiye giderek borcumu ödedim. Borcumu ödeyince, o kişi bana daha çok eziyet etmeye başladı, "Paraları saklıyorlar, yalan söylüyorlar, bir de yemîn

ediyorlar. Dirhemler, sizinle, siz dirhemlerle berabersiniz" dedi. Bunun üzerine bu Allahü teâlânın bir imtihanıdır diye düşünerek ona tek kelime söylemedim."

Kendisi şöyle anlatır: "Bir arkadaşımla beraber gemiyle bir yere gidiyorduk. Arkadaşım çok susadı. Su alacak paramız yoktu. Yalnız bende, kadifeden olan bir ihram vardı. Onun mukabilinde su satın almak istedik. Gemideki bulunanlardan kimse bize su satmadı. Arkadaşıma ihramı verip, "Bunu geminin kaptanına götür" dedim. Arkadaşım gitti. Daha sonra üzüntülü bir hâlde geldi. Kaptanın kendisini yanından kovduğunu ve elindeki su testisini fırlattığını söyledi. O zaman "Allahü teâlâ bizlerin yardımcısıdır" dedim. Su kabını alıp, denize daldırıp çıkardım ve arkadaşıma verdim. Allahü teâlânın izniyle deniz suyu tatlı bir su olmuştu. Arkadaşım kanıncaya kadar içti. Sonra ben içtim. Sonra yanımızda suyu olmayan bir başkası da içti. İkinci sefer daldırdığımda, Allahü teâlânın ihsânıyla su kabı, un ve et ile dolu çıktı. Unu ve eti pişirerek yedik. Üçüncü defa kabı denize daldırdığımda, bildiğimiz tuzlu deniz suyu çıktı. Anladım ki, bizim ihtiyâcımız tamâm olmuştu."

Fıkıh âlimi Ebû Tâhir şöyle anlatır: "Birgün Kudüs'te bir medresenin önünden geçtim. Fıkıh âlimleri medresenin kapısında, üzerlerinde süslü elbiseler olduğu hâlde toplanmışlardı. Daha sonra, Ebû Abdullah Kureşî hazretlerinin yanına döndüm. O gece orada kaldım. Ertesi gün Abdullah Kureşî bana, "O medreseye git. Orada hoca ol!" dedi. Bu, büyük ve olması imkânsız bir işti. Oraya gidince, kapıcıların beni içeri almıyacaklarını zannettim. Fakat hiçbiri, içeri girmeme mâni olmadılar, içeri girdim. Müderris bir yere oturmuş, etrâfında da birçok zâtın dâire hâlinde ders halkası teşkil ettiklerini gördüm. Ben de onların arasına katılmak istedim. Onlar, beni hakîr görerek yer açmadılar. Bunun üzerine, ben onların arkalarına oturdum. Daha sonra medreseye bir zât geldi. Müderris onu görünce, yüzünün rengi değişti ve ona doğru giderek karşıladı. Oradakiler de peşi sıra gittiler. Ben, orada birisine gelenin kim olduğunu sordum. Ondan, münâkaşa ve münâzarası çok kuvvetli birisi olduğunu, o gelince kimsenin ona cevap yetiştiremediğini, herkesin ondan korkup çekindiğini öğrendim. O kişi baş köşeye oturup konuşmaya başlayınca, bende birşeyler olduğunu hissettim. Onun sorularına ben cevap vermeye başladım. Neticede, onun söyliyecek birşeyi kalmadı. Oradakiler ve müderris, benim böyle ona hiç zorlanmadan cevap vermeme çok şaşırdılar. Bu sebebten dolayı, bana hürmet ve saygı göstermeye başladılar. Münâzara eden o kişi, müderrise dönerek benim kim olduğumu sordu. Müderris bilmediğini söyleyince, "Medreseler bu gibiler için inşâ edilmiştir" dedi. Müderris buna çok sevindi ve yanıma gelerek benim kim olduğumu sordu. Ben de söyleyince, "Sizi bu medreseye hoca kabûl ettik" dedi. Ben, Abdullah Kureşî'nin yanına gitmek üzere kalkınca, hepsi kalkarak bana, "Bizim âdetimiz medresemize hoca kabûl ettiğimiz kişiyi, evine kadar uğurlarız" dediler. Medreseden çıkınca, büyük bir kalabalık arkamdan yürümeye başladı. Ben gelmemelerini söyleyince, onlar kabûl ettiler ve geri döndüler. Daha sonra Abdullah Kureşî'nin huzûruna varınca, "Ey Tâhir! Niye onların gelmelerine mâni oldun? Âdetlerini yerine getirselerdi" buyurunca ben de, "Efendim, zâtı âlinizin hatırını düşünerek onlara mâni oldum" dedim. Bu olanlar onun kerâmetiydi. Abdullah Kureşî'nin vefâtına kadar o medresede hocalık yaptım."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Mısır'da büyük bir kıtlık oldu. Duâ etmeye başladım. Rü'yâmda bana, "Bu husûsta sizin hiçbirinizin duâsı kabûl olmaz" denildi. Bunun üzerine, o memleketten ayrılıp Şam'a gittim. Orada İbrâhim aleyhisselâmın kabrini ziyâret ettim. Ziyâret sırasında, Hazreti İbrâhim'in (a.s.) kabri şerîf-i yanında uyuyakaldım. Rü'yâmda İbrâhim aleyhisselâm beni karşıladı. Ona, "Ey Halîlullah! Mısır'da büyük bir kıtlık var. Duâ buyurunuz" diye arz ettiğimde,

Hazreti İbrâhim (a.s.) kıtlığın kalkması için duâ etti. Daha sonra uyandım. Bir süre sonra Mısır'da kıtlığın kalktığını öğrendim."

Kendisi anlatır: "Önceleri, çarşıdan un satın alıp eve gelirken, yolda benden isteyenlere verirdim. Eve geldiğimde, heybemdeki un torbasının hiç verilmemiş gibi olduğunu görürdüm. Birgün yine un alıp eve geliyordum. Yolda muhtaç birisine rastladım. Unu benden isteyince, her zamanki gibi hâline acıyıp verdim. Yolda, evdekilere ne diyeceğimi düşünerek yürürken, elimde birşey hissettim. Avcumda, fakire verdiğim unun değeri kadar para duruyordu. Hemen çarşıya gidip, o parayla un alıp evime götürdüm."

Şöyle anlatılır: "Bir kişinin, gece devamlı ağlayıp hiç kimseyi uyutmayan bir çocuğu vardı. Böyle her gece ağlaması, tam dört yıl devam etti. Bu hâle dayanamayan çocuğun annesi ve babası, Abdullah Kureşi hazretlerinin huzûruna gelerek durumu anlattılar. Bunun üzerine Abdullah Kureşî, çocuğun annesi ve babası ile evlerine gidince, çocuğa; "Ey Yûsuf! Bu gece ağlama" dedi. Çocuk o günden sonra hiç ağlamadı."

Ebû Abdullah bin Es'âd, Abdullah Kureşî'nin şöyle anlattığını nakletti: Bana hocam Ebü'r-Rabî birgün şöyle dedi: "Sana bitmek tükenmek bilmeyen bir hazîne öğreteyim mi?" Ben de, "Evet" deyince, Ebü'r-Rabî bana, "Şu duâyı devamlı oku" dedi.

Okumamı istediği; duâ şöyle idi: "Yâ Allah, yâ Vâhid, yâ Mûcid, yâ Cevâd, yâ Bâsit, yâ Kerîm, yâ Vehhâb, yâ ze't-Tavl, yâ Ganî, yâ Mugnî, yâ Fettâh, yâ Razzâk, yâ Alîm, yâ Hayy, yâ Kayyûm, yâ Rahmân, yâ Rahim, yâ bedîassemâvâti vel-ard, yâ ze'l-celâli vel ikram...yâ Hannân, yâ Mennân infehni minke bi nafhati hayrin tugninî bihâ ammen sivâk... İn testeftihü fekâd câekemü'l-feth... İnnâ fetehnâleke fethan mübînâ... Nasrun minellahi ve fethun karîb... Allahümme yâ Ganî; yâ Hamîd, yâ Mubdî, yâ Muîd, yâ Vedûd, yâ ze'l-arşil Mecîd, yâ Fe'âlün limâ yürîd, ikfihi bihelâlike an harâmike ve agninî bi fadlike ammen sivâke vahfaznî bimâ hafizte bihizzikr... Vensurnî bimâ nasarte bihirrusül... İnneke alâ küllî şey'in kadîr..." Sonra bana şöyle dedi: "Her kim bu duâyı namazlardan sonra, özellikle Cum'a namazından sonra okursa, Allahü teâlâ onu hertürlü kötülükten muhafaza eder. Düşmanlarına karşı muzaffer kılar, ona ummadığı yerlerden rızıklar verir, geçimini kolaylaştırır. Borcu dağlar kadar büyük ve kabarık olsa dahi, Allahü teâlânın lütfu keremi ve inâyeti ile öder."

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün Abdullah el-Muâviri'ye gittim. Bana "Ey şerîf! Başın darda kaldığı zaman, yapacak olduğun bir duâ öğreteyim mi?" diye sordu. Ben de "Evet" dedim. Bunun üzerine şu duâyı öğretti: "Yâ Vâhid, yâ Ehâd, yâ Vâcid, yâ Cevâd, İnfehnâ minke bi nefhati hayrin inneke alâ külli şey'in kadîr..." Abdullah el-Muâvirî bu duâyı bana öğretmek için okuduktan sonra başım hiç darda kalmadı, rızkım çoğaldı."

Şöyle anlatılır: "Abdullah Kureşî hazretleri bir gece rü'yâsında, "Mısır'da veba hastalığı olacak" diye bir ses duydu. O da, "Ben içlerinde iken de bu hastalık gelir mi?" diye sorunca o ses, "Onların arasından çık. Muhakkak bu hastalık onlara gelecektir" dedi. Bunun üzerine Abdullah Kureşî hazretleri Mısır'dan ayrılarak Şam'a gitti. Sonra o hastalık rü'yâsında söylendiği gibi Mısır'da görüldü."

Abdullah Kureşî hazretlerinin, vefâtına yakın gözleri kör oldu. Hanımının yanına girince cüzzam hastalığından kurtulduğu gibi, gözleri de açılıyordu. Birgün gözleri açılmış, vücûdu cüzzam hastalığından kurtulmuş bir hâlde, gümüş gibi bembeyaz bir tenle dostlarının yanına girdi. Onlar Abdullah Kureşî'nin bu hâline çok şaşırdılar ve "Bu hâl ne?" diye sormaktan

kendilerini alamadılar. Bunun üzerine Abdullah Kureşî, "Allahü teâlâ bana önce afiyet elbisesini giydirdi. Sonra beni imtihan etmek için hastalık elbisesini giydirdi. Şimdi de gördüğünüz gibi, yine afiyet elbisesini giymiş bulunuyorum" diye izah etti.

Abdullah Kureşî hazretleri buyurdu ki: "Evliyâya dil uzatan, onlara karşı edeb dışı harekette bulunan ve onları inkâr eden kimse, en kötü hâl üzere ölür."

"Allahü teâlânın velî kullarını hakîr görmek, kötü işleri yapmaya bir vesiledir."

"Her kim Allahü teâlânın ârif bir kulunu veya bir velisini üzerse, onun kalbi mühürlenir. Onları üzmeye devam eden, i'tikâdı bozulmadıkça ölmez."

"Allahü teâlâya kullukta edebden ayrılma! O'na karşı haddini aşma! Seni isterse kendisine ulaştırır."

"Tevekkülde bir makamı olmayan, noksan bir insandır."

"Allahü teâlâya kavuşturan doğru yoldan ayrılmayınız: Çünkü O'na bu yoldan başka bir yolla kavuşulamaz."

---

1) Tâbakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 159

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 114

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 123

EBÛ ALİ EL-FÂRİKÎ

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen bin İbrâhim bin Ali bin Berhûn el-Fârikî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Meyyâfârikîn şehrinden olduğundan oraya nisbetle Fârikî denilmiştir.

433 (m. 1041) senesi Rebî'ül-evvel ayının onuncu günü Diyâr-ı Bekr civarında bulunan ve bugün Silvan diye bilinen Meyyâfârikîn şehrinde doğdu. Doğumunun Rebî'ül-âhır ayında olduğu da rivâyet edilmiştir. 528 (m. 1133) senesinde Muharrem ayının 22'sine rastlayan Çarşamba günü Vâsıt şehrinde, talebelerine ders okuttuğu medresesinde vefât etti.

Ebû Ali el-Fârikî hazretleri, ilim tahsiline doğum yeri olan Meyyâfârikîn şehrinde, Ebû Abdullah Muhammed el-Kâzerûnî'nin yanında başladı. O vefât edince, Bağdad'a gidip Ebû İshâk-ı Şîrâzî'den ve Ebû Nasr İbn-üs-Sabbâg'dan okudu. Ebû İshâk hazretlerinin el-Mühezzeb isimli eserini ve İbn-üs-Sabbâg hazretlerinin eş-Şemâil isimli eserini okuyup ezberledi. Ayrıca Ebû Ca'fer Muhammed bin Ahmed bin el-Müslime, Abdullah bin Muhammed es-Sarîfînî Ebü'l-Hüseyn İbn-ün-Nakûr ve başka birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise, İbn-i Asâkir, Ebû Sa'd bin Ebû Asrûn ve başka zâtlar ilim öğrenmişlerdir.

Ebû Ali el-Fârikî, büyük âlimlerin derslerinde bulunmak ve ilim öğrenmekteki arzusu, iştiyâkı ve istidâdı (ilim alma kabiliyeti) fevkalâde olduğundan, kısa zamanda ilimde çok yüksek derecelere kavuştu. Zamanında bulunan âlimlerin en büyüklerinden oldu. Vera' ve zühd sahibi idi. Şüpheli olan şeylerden çok uzak dururdu. Dünyalık şeylere meyl ve i'tibâr etmezdi. Vâsıt şehrine kadı ve vâli olarak ta'yîn edildi. Ve uzun müddet bu vazîfede kaldı. Sonra bu vazîfeden ayrılıp yine aynı şehirde fıkıh dersi okutmaya ve hadîs-i şerîf rivâyet etmeye başladı. Vefâtına kadar buna devam etti. İslâmın şerefini, vekarını korumak için, gayet vakûr ve heybetli bulunurdu. Hakkı, doğruyu söylemekten korkmaz ve çekinmezdi. Bu husûsta hiçbir zaman

gevşeklik göstermez, kınayanların kınamasına aldırmazdı. Hüküm sürdüğü (Vâli ve kadı olduğu) sırada hiç kimseye boyun eğmedi, hatır için bir karar vermedi.

Ebû Tâhir es-Silefî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Vâsıt şehrinde bulunan hadîs âlimlerinden Ebü'l-Kerem Humeys bin Ali bin Ahmed el-Hûzî'ye, Ebû Ali el-Fârikî'den suâl ettim, cevaben buyurdu ki: "O, fıkıh ilminde önde gelen âlimlerdendir. Ebû Tagleb'den sonra Vâsıt şehrine kadı oldu. Aklı, dirayeti, adâleti, davranışları ve güzel hâlleri ve diğer bakımlarda üstünlükleri, kendisi hakkında zan edilenlerden daha çoktu."

İbn-üs-Sem'ânî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Ebû Ali el-Fârikî hazretleri, Mühezzeb ve Şâmil kitaplarını ezberlemişti. Biz ders için huzûruna vardığımızda, "Dün gece, Mühezzeb kitabının dörtte birini, filan kimseye tekrar ettim. Ondan bir önceki gece de, filan kimseye Şâmil kitabının dörtte birini tekrar ettim" buyururdu.

Ebü'l-Hasen el-Yezdî şöyle anlatıyor: "Ben Ebû Ali el-Fârikî'nin huzûrunda Şâmil kitabını okurdum. O da beni dinlerdi. Kitabın benim okuduğum nüshasında yanlışlıkla bir mes'ele terkedilmiş yahut da aslından düşmüş olsa, ben de öyle yanlış okusam, ezberinden düzeltirdi. Birgün kendisine, "Efendim! Siz bu Şâmil kitabını ezbere biliyorsunuz (değil mi?) dedim: "Sen bana ezbere biliyorsun diyorsun" buyurdu. Bundan başka sarahaten herhangi birşey söylemedi. Fakat bununla bana, "Evet, onu ezbere biliyorum" demek istedi.

Ebû Ali el-Fârikî hazretleri, yüz yaşlarına yaklaştığı hâlde, insanların en akıllısı, hafızası en kuvvetli, en zeki', en dikkatli ve uyanık olanı, idi. Hattâ işitme ve görme gibi hassasiyetleri ile sanki yirmi yaşlarındaki bir kimse gibi idi.

Ebû Ali Hasen bin İbrâhim el-Fârikî'nin (r.a.) ba'zı eserleri vardır. El-Fevâid alel-mühezzeb fî fürû'-il-fıkh bunlardandır.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 178

2) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1302, 1913

3) El-bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 206

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 85

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 57

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 256

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 77

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 195

EBÛ BEKR BİN HÜVÂRÂ EL-BETÂİHÎ

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. Ebû Bekr bin Hüvârâ el-Betâihî, Irak'ta Betâih'te yaşardı. Hicri beşinci asrın sonları ile altıncı asrın başlarında yaşamıştır. Doğum ve vefât tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Irak'ta bulunan Kürtlerin, Hüvârin veya Hüvâriyyîn kabilesine mensûptur. O zamanda Irak'ta bulunan evliyâ arasında şânı yüce, kadri yüksek bir zât idi. Evliyâdan bir çoğu kendisine talebe olup ilim öğrenmiş, istifâde etmişlerdir.

Önceleri, Betâih beldesinde yol kesicilik yapardı. Bu yolda beraber oldukları arkadaşları vardı. Bu da onların reîsi idi. Bir gece tenhâda, bir kadının kocasına, "Çabuk buraya gel! Nerede ise İbn-i Hüvârâ ve arkadaşları gelip bizi bulurlar, yakalarlar" dediğini duydu. Gizliden de bir ses duydu ki; "Allahü teâlâdan korkma zamanın gelmedi mi?" diyordu. Bunlar kendisine çok te'sîr

etti. Ağlamaya başladı, "İnsanlar benden korkuyorlar, ben ise Allahü teâlâdan korkmuyorum. Olacak iş değil" dedi. Eski hâline tövbe edip Allahü teâlâya yöneldi. Arkadaşları da tövbe edip, eşkiyalıktan vazgeçtiler. İbn-i Hüvârâ, bundan sonra tam bir dönüşle Allahü teâlâya yöneldi. Tam bir sıdk ve ihlâs ile ve kuvvetli bir irâde ile Allahü teâlâya giden yolda ilerlemeye, yükselmeye başladı. Allahü teâlânın lütfu, inâyeti ve tevfîki ile kısa zamanda zamanının meşhûr evliyâsından oldu.

İbn-i Hüvârâ (r.a.), Hazreti Ebû Bekr'in rü'yâda kendisine hırka ve takke giydirdiği ilk zâttır. Şöyle ki; İbn-i Hüvârâ hazretleri, bir gece rü'yâsında Resûlullah efendimizi gördü. Yanlarında da Hazreti Ebû Bekr vardı. İbn-i Hüvârâ, Peygamber efendimize, "Yâ Resûlallah! Bana bir hırka giydirir misiniz?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), "Ben senin Peygamberinim. (Hazreti Ebû Bekr'i işâret ederek) Bu da senin üstadındır" buyurup, sonra Hazreti Ebû Bekr'e döndü ve "Adaşın olan İbn-i Hüvârâ'yı giydir!" buyurdu. Hazreti Ebû Bekr de ona, hırka ve takke giydirip, başını okşadı, alnını sıvazladı. Sonra da, "Allahü teâlâ, bunu sana mübârek eylesin" buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) de İbn-i Hüvârâ'ya hitaben "Yâ Ebâ Bekr! Sen Irak'ta, ümmetimden tasavvuf ehli olanların, ölmüş olan yolunu yaşatacaksın. Allahü teâlânın dostlarından hakîkat ehli olanların, yok olan yollarını canlandıracaksın. Bu yolda olanların öncüsü, ışığı, yol göstericisi olacaksın. Bu yolun önderliği, kıyâmete kadar sende kalacak. Senin ortaya çıkman ile, Allahü teâlânın rahmet rüzgârları esecek. Senin meydana çıkman ile, Allahü teâlânın yardım, lütuf ve ihsânı bol bol gönderilecek" buyurdu. İbn-i Hüvârâ (r.a.) uyandığında, kendisine rü'yâda giydirilen elbise ve takkeyi üzerinde buldu. O zaman Irak ufuklarında, herkesin rahatlıkla duyabileceği bir nidâ geldi ki, "Muhakkak ki İbn-i Hüvârâ, Allahü teâlâya vâsıl (olan evliyâdan) oldu" diyordu. Bundan sonra, her taraftan insanlar, onu görmek için akın akın yollara düştüler. Bu rü'yâdan hemen sonra, onda Allahü teâlâya yakın olmak alâmetleri görülmeye başladı.

Ebû Muhammed Şenbekî ve başka birçok velî, kendisinden ilim ve feyz almışlardır, insanlar akın akın gelip, bereketli sohbetlerinden istifâde ederlerdi. O zamandaki evliyâ ve âlimler, ona; saygı, hürmet ve ta'zimde ve sözlerine i'tibar etmekte ittifâk hâlinde idiler. Bir ihtilâf meydana gelirse, son söz onun olurdu. Hâl ve hareketleri, sûreti, ahlâkı çok güzel idi. Tam bir edeb ve tevâzu sahibi idi. Dînin hükümlerine uymakta çok sabırlı ve gayretli idi. Bunda gevşeklik göstermezdi. Dîne bağlı olanlara, Ehl-i sünnet olanlara çok ikramda bulunurdu.

Azzâz bin Müstevdâ anlattı: "Ebû Bekr bin Hüvârâ'yı dinlemeye gelen ricâl-i gayb ismi verilen velîler, başlarını eğmiş olarak onun sohbetlerini dinlerken, yayılan nûrlar, Betâih şehrini aydınlatırdı. O, duâsı kabûl olan tasavvuf ehli, çok yüksek bir velî idi."

Ahmed bin Ebü'l-Hasen Ali er-Râfi'î (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün kadının biri İbn-i Hüvârâ hazretlerine gelerek, "Oğlum nehir kenarında boğuldu. Kendisinden başka da kimsem yoktu. Azîz ve celîl olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ sana öyle bir kuvvet ve izin vermiştir ki, oğlumu bana geri getirebilirsin. Eğer bunu yapamazsan, seni Allahü teâlâya ve Resûlüne şikâyet ederim ve derim ki; "Yâ Rabbî! içim yanarak büyük bir üzüntü ile ona gittim. O ise, üzüntümü gidermeye muktedir olduğu hâlde bunu yapmadı." İbn-i Hüvârâ hazretleri kadını dinledikten sonra, başını önüne eğip bir müddet murâkabe etti ve "Oğlunun nerede boğulduğunu bana göster!" buyurdu. O kadın İbn-i Hüvârâ'yı oğlunun boğulduğu yere götürdü. Bir de baktılar ki, boğulan çocuğun cesedi, boğulduğu yerde su üzerinde duruyor, İbn-i Hüvârâ (r.a.), suda yüzerek çocuğun yanına vardı. Çocuğu omuzunda taşıyarak kıyıya çıkardı ve annesine teslim edip, "Onu al!" buyurdu. Kadıncağız oğlunun sağ olduğunu gördü. Kadın ile oğlu oradan ayrıldılar. Oğlu kendisi ile beraber yürüyor, elinden tutuyordu. Sanki hiçbir şey olmamış gibiydi.

Bir defa, Vâsıt ile Behmût arasında zelzele oldu. Zelzele, yedi kat yerlere uğramıştı. Ya'nî her taraf bu zelzelenin te'sîri ile sallanmıştı, İbn-i Hüvârâ hazretleri, zelzeleye hitaben, "Ey Allahın mahlûku, sakin ol!" buyurdu. Zelzele Allahü teâlânın izni ile dile gelip, yalnız sana itaat etmekle emrolundum" dedi ve sâkinleşti."

Ebû Muhammed Şenbekî hazretleri şöyle anlattı: Bir defasında Ebû Bekr İbn-i Hüvârâ'nın yanına gitmiştim. Huzûrunda büyük bir arslan vardı. Arslan, İbn-i Hüvârâ'nın huzûrunda burnunu (yüzünü) toprağa sürüyordu. İbn-i Hüvârâ da sanki ba'zı suâllere cevap veriyormuş gibi arslana bir şeyler söylüyordu. Biraz sonra arslan oradan ayrılıp gitti. Ben İbn-i Hüvârâ'ya yaklaşıp, "Size hayvanlarla konuşup onlara faydalı olmak gibi ni'metleri sana ihsân eden Allahü teâlâ için bana söyler misiniz? O arslan size ne dedi? Siz ona ne söylediniz?" dedim. Buyurdu ki, "Yâ Şenbekî! Arslan bana dedi ki, "Üç gündür yiyecek olarak birşey tatmadım. Açlık beni çok rahatsız etti. Seher vakti Allahü teâlâya yalvardım. Bana, "Senin rızkın, Hemâmiyye köyündeki bir inektir. Onu parçalayıp yiyeceksin. Onu avlarken sana da bir zarar isâbet edecek" denildi. Ben ise şimdi, bana geleceği bildirilen o zarardan korkuyorum. Ne yapayım?" Ben de arslanın anlattıklarını dinledikten sonra ona, "Sana isâbet edecek olan zarar, sağ tarafında hafif bir yaradır. O yara sebebiyle bir hafta elem çekersin. Sonra yara iyi olur" dedim. Çünkü o köydeki bir ineğin bu arslanın rızkı olduğunu, o ineği avlarken o köyden onbir kişinin çıkıp buna hücum edeceklerini, adamlardan üçünün çarpışma sırasında ağır, arslanın da sağ tarafından yaralanacağını, yaralılardan birinin öleceğini, bir saat sonra ikincisinin ve yedi saat sonra üçüncüsünün öleceğini, arslanın da bir hafta sonra yarasının iyi olacağını Levh-i mahfûz'da görmüştüm" diye anlattı.

Şenbekî devamla, "Bu anlattıklarını hayretle dinledikten sonra, hâdiseyi ta'kib etmek üzere Hemâmiyye köyüne doğru yola çıktım. Oraya vardığımda bir de ne göreyim? Arslan benden önce oraya varmıştı ve durum aynen İbn-i Hüvârâ'nın bildirdiği gibi olmuştu. Bir hafta sonra İbn-i Hüvârâ'nın yanına geldim. Baktım ki yine o arslan, İbn-i Hüvârâ'nın huzûrunda duruyordu ve yarası da iyileşmiş idi."

İbn-i Hüvârâ hazretleri Betâih'te birgün, suyu çok aşağılarda olan bir kuyudan abdest almak istedi. O anda, Allahü teâlânın izni ile kuyunun suyu yükseldi. Su gayet tatlı ve hoş idi.

Ebû Bekr İbn-i Hüvârâ hazretleri bir defasında sohbet ederken, "Irak'ın en yüksek sekiz evliyâsı şunlardır. Ma'rûf-i Kerhî, Ahmed bin Hanbel, Bişr-i Hafî, Mensûr bin Ammâr, Sırrî-yi Sekatî, Sehl bin Abdullah-i Tüsterî, Cüneyd-i Bağdadî ve Abdülkâdir-i Geylânî" buyurdu. O zaman Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri henüz tanınmamış olduğundan, dinliyenler suâl ettiler: "Efendim, saydığınız âlimlerden yedisini duyduk biliyoruz da, Abdülkâdir-i Geylânî'yi duymadık. O kimdir?" dediler. Buyurdu ki: "Iraklıdır. Çok şerefli bir zâttır. Bağdad'da yaşar. Çok yüksek bir zât olduğunun herkes tarafından bilinip tanınması çok yakındır. Sıddîklardan ve zamanının en büyük, en yüksek evliyâsından biridir." Dinliyenler, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin henüz meydana çıkmadığını, İbn-i Hüvârâ'nın, onun geleceğini kerâmet olarak anlayıp müjdelediğini ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin tanınmasının çok yakın olduğunu anlayıp sevindiler.

Ebû Bekr el-Betâihi hazretleri buyurdu ki:

"Kırk Çarşamba kabrimi ziyâret edene, sonunda kendisine Cehennemden (kurtulduğuna dâir) berât verilir."

"Benim bu haremime (türbeme) giren bir cesedi ateşin yakmaması için Rabbimden ahid (söz) aldım." (Nakledilir ki, bu zâtın türbesine, herhangi bir şekilde balık ve başka bir et girmiş olsa, daha sonra o eti ateş yakmaz. O et kızartılamaz, yemek ve başka birşey yapılamaz.)

"Allahü teâlâya yakınlık; güzel edebe riâyet, devamlı korku ve ibâdete devam etmekle olur. Resûlullaha (s.a.v.) yakınlık; sünnetine tam tâbi olmak ve ilme canla başla sımsıkı sarılmakla olur."

"Ehli (aile efradı) ile sohbet, güzel ahlâk ile olur. Dostlarla sohbet, günaha sebep olmayacak şekilde, onlarla hoş olmak, şakalaşmakla olur. Câhiller ile sohbet, onlara devamlı duâ etmekle, onlara acımakla olur."

"Allahü teâlâ ile olmak, O'ndan başkasından uzaklaşmaktır. O'ndan başkasından uzaklaşmak da O'nunla olmak demektir."

"Havf (korku), seni Allahü teâlâya ulaştırır. Çünkü korku, nefeslerinin birinde Allahü teâlâya karşı bir saygısızlık bulunmayacağından emîn olmamandır."

"İnsanları, hor, hakîr ve aşağı görmen, senin için tedâvisi mümkün olmayan büyük bir hastalıktır."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 255

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 132

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 78

EBÛ BEKR HOCENDÎ (Muhammed bin Abdüllatîf)

Hadîs ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Muhammed bin Abdüllatîf bin Muhammed bin Sabit bin Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ebî Sufra'dır. İsfehan'da tahsil görüp yetişti. Bulunduğu memleketlere nisbetle Ezdî, İsfehânî ve Hocendî denildi. Dedelerinden Muhalleb'e nisbetle de Muhallebi denildi. Dîn-i İslâm'a hizmetinden dolayı Sadrüddîn lakabı verildi.

İlim tahsiline İsfehan'da başlayan Ebû Bekr Hocendî, İsfehan'da: Ebû Ali Haddâd, Gazâim bin Ahmed Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Fadl bin Ahmed Serrâc ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Sultanların yakınlığını kazandı. Sultanlar kendisinden, yapacakları işlere dâir fikirler alırlar, onlara uygun olarak hareket ederlerdi. Bağdad'a gitti. Nizamiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Halîfenin sarayı bahçesindeki Kasr Câmii'nde va'zlar verdi. Din düşmanı, sapık kimselerle münâzaraları oldu. Karşısında kimse tutunamazdı. Onunla münâzara etmek için karşısına çıkanlar, susarak onu dinlemek mecbûriyetinde kalırlardı. Karşısına çıkan, heybet ve haşmetinden korkardı. Ehl-i sünnet düşmanı bid'at fırkaları, ilmî delîllerle karşısına çıkamayınca, kuvvet zoru ile susturmak için çeşitli faaliyetlerde bulundular. Sapıkların herhangi bir kötülük yapma ihtimâline karşı, muhafaza için yanında silâhlı askerler bulunurdu. Va'z ederken askerler çevresinde nöbet beklerlerdi. Bağdad'da ulemânın reîsi durumunda idi. "Sadr-ül-Irak" olarak bilinir ve i'tibâr edilirdi. İyi niyetli olan herkes onu sever, canına kasteden düşmanları dahi onu takdîr ederlerdi. Çok cömert olup, insanların ihtiyâcını görmek için, varını yoğunu seferber ederdi. Yaptığı iş ve söylediği sözde yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünür, O'nun rızâsı için olmayan birşeye teşebbüs etmezdi. Haram ve şüphelileri terk eder, mübahları da ihtiyâcı kadar kullanır, daha fazlasına i'tibâr etmezdi. İnsanlara vermiş olduğu va'zlarında, Ehl-i sünnet

i'tikâdını öğrenmenin ehemmiyetini anlatır, fıkıh bilgilerine vâkıf olmayanın günaha düşmekten kurtulamayacağını bildirirdi. Va'zlarında ve hutbelerinde ezberden hadîs-i şerîf okur, insanlar da yazardı. Onu görüp, istifâde edenlerden İbn-i Sem'ânî, "O, faziletli bir İmâm, dilinden bal akan bir münâzaracı, çok üstün bir vâ'iz, nefs terbiyesi ve cömertlikte yüksek bir kimse idi" diyerek övmektedir.

Nizamiye Medresesi müderrisliği sırasında ve İsfehan'da pekçok talebe yetiştirdi. Va'zlarında insanlara Ehl-i sünnet i'tikâdını öğretirdi. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Oğlu Abdüllatîf de talebeleri arasındaydı.

552 (m. 1157) yılında Bağdad'dan İsfehan'a giderken, Hemedan'la Kerec arasındaki bir köyde akşam vakti konakladı. Sabahleyin ölü bulundu. Ehl-i sünnet düşmanı sapıkların sû-i kastı neticesi öldürüldüğü söylendi, ölüm haberi İsfehan'da duyulunca, büyük karışıklıklar çıktı. Cenâzesi İsfehan'a götürülerek, orada defn edildi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 133

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 237

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 163

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 490

5) El-A'lâm cild-6, sh. 217

6) El-Kâmil fit-târih cild-11, sh. 86

EBÛ BEKR İBN-İ ARABÎ

Hadîs, tefsîr ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdullah, bin Ahmed bin el-Arabî'dir. Ebû Bekr bin el-Arabî Endülüs âlimlerinin sonuncusudur. Hadîs, tefsîr, fıkıh ilimleri yanısıra, kelâm, usûl-i fıkıh, târih ve edebiyat ilimlerinde de söz sahibi idi. Şarka (ya'nî Şam, Musul, Bağdad gibi şehirlere) giden âlimlerden hiçbiri, Ebû Bekr bin el-Arabî kadar ilim ile mücehhez bir hâlde Endülüs'e dönmemiştir.

Ebû Bekr bin el-Arabî, 468 (m. 1075) senesinde İşbiliyye'de doğdu. Babası Abdullah bin Muhammed ve dayısı Ebü'l-Kâsım el-Hasen bin Ebî Hafs el-Hevzenî âlim idiler. Ebû Bekr bin el-Arabî ilk tahsilini bu iki zâtdan aldı. Ayrıca Ebû Abdullah es-Serkastî'den de ders aldı. Bu üç zât, Ebû Bekr İbni Arabî'nin ahlâkının güzel, idrâkinin geniş, zekâsının ve ilminin mümtaz olmasında yardımcı oldular. Kendisi, "Dokuz yaşında, Kur'ân-ı kerîmi iyice ezberledim" demektedir. Onaltı yaşında kırâat, şiir ve lügat ilimlerini çok iyi öğrendi ve bu ilimlerde söz sahibi idi.

Onyedi yaşına geldiği 485 (m. 1092) senesinde, babası ile birlikte İşbiliyye'den ayrılarak Kuzey Afrika'ya geçtiler. Burada Becâye liman şehrinde bir müddet kaldılar. Bu beldenin Ebû Abdullah el-Külâî gibi meşhûr ve büyük âlimlerinden ders aldı. Sonra doğuya doğru giderek, Mehdiyye limanına geldiler. Ebû Bekr İbni Arabî burada ise; Ebü'l-Hasen bin Ali bin Muhammed bin Sabit el-Haddâd el-Halânî ve Ebû Abdullah Muhammed bin Ali el-Mâzirî'den ders aldı. Burada ayrıca El-İşârât kitabının şerhlerini ve birçok kitap okudu.

Mısır'a doğru yola çıkdıklarında, denizde fırtınaya yakalandılar. Bu durumu Ebû Bekr İbni Arabî şöyle anlatır: "Biz, kabirden ölünün çıkması gibi, denizden Ka'b bin Süleym diyarına çıktık.

Çok yorgun ve bitkin idik. Biz, Ka'b bin Süleym'in yanına sığındık. Ka'b bin Süleym bizi yedirdi, içirdi, bize giyecek verdi."

Ebû Bekr İbni Arabî ve babası, Ka'b bin Süleym'in yanında fazla kalmıyarak, Mısır'a doğru yola çıktılar. 485 (m. 1092) senesinin sonlarında Mısır'a geldiler. O zaman Mısır'da Ehl-i sünnet âlimi az idi. İbn-i Arabî, Mısır'da; Ebü'l-Hasen bin el-Hüseyn Muhammed el-Hal'î el-Mevsilî, Ebü'l-Hasen bin Şeref, Mehdî el-Verrâk ve Ebü'l-Hasen bin Dâvûd el-Fârisî'den ilim tahsil etti.

İbn-i Arabî, babasıyla Mısır'dan Kudüs'e gitti. O zaman Endülüs'ün Mâlikî mezhebi büyük âlimlerinden Ebû Bekr Muhammed bin Velîd Tartûşi de Kudüs'de idi. İbn-i Arabî, Ebû Bekr Tartûşi ile görüşerek, ondan da ilim tahsil etti. Kudüs'ten Şam'a giden İbn-i Arabî, buradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Burada ilim tahsil ettiği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Şafiî mezhebi fıkıh âlimi Ebü'l-Feth Nasr bin İbrâhim el-Makdisi, Ebû Muhammed Hibetullah bin Ahmed el-Ensârî, Ebü'l-Fadl Ahmed bin Ali bin el-Furât.

Şam'dan Abbâsîlerin başşehri Bağdad'a giden İbn-i Arabî, burada da ilim tahsiline devam etti. Bağdad âlimlerinden, hadîs, akâid, usûl-i fıkıh, Arabî lisan ilimleri ve edebiyat ilimlerini tahsil etti. Bağdad'da Ebü'l-Hüseyn el-Mübârek bin Abdülcebbâr es-Sayrafî, Ebü'l-Hasen Ali bin el-Hüseyn bin Ali el-Bezzâz, Ebü'l-Meâlî Sabit bin Bendâr el-Bakkâl el-Mukrî, Kâdı Ebü'l-Berekât Talhâ bin Ahmed el-Akûli el-Hanbelî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Hüseyn bin Ömer eş-Şâşî, Ebû Âmir bin Sadûn el-Abderî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed bin Abdülkâdir el-Yûsufî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Ali et-Tebrîzî, Ebû Muhammed Ca'fer bin Ahmed es-Sirâc el-Hanbelî, Ebû Bekr Muhammed bin Tarhân et-Türkî eş-Şâfiî gibi birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Arabî, babasıyla birlikte daha sonra hac için Mekke-i mükerremeye gitti. Orada hadîs âlimi Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Ali bin el-Hüseyn et-Taberî'den hadîs-i şerîf dinledi. Hac görevini yerine getirdikten sonra, tekrar Bağdad'a gitti. Bağdad'da İmâm-ı Gazâlî'nin sohbetlerine iki sene kadar devam etti. 492 (m. 1099) senesinde, babasının ihtiyârlaması sebebiyle memleketlerine gitmek için yola çıktılar. İbn-i Arabî, yol üstündeki şehirlerde bulunan İslâm âlimlerinden ilim tahsiline devam etti. Sonra babası ile birlikte İskenderiyye'ye geldiler, İbn-i Arabî, babasının vefât ettiği 493 (m. 1100) senesinde İskenderiyye'den ayrılarak, memleketi olan İşbiliyye'ye döndü. İşbiliyye'ye döndüğü zaman âlimlerden ve halktan meydana gelen büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Birçok âlim İbn-i Arabî'den ilim öğrenmek için evine akın ettiler. Bunun üzerine ibn-i Arabî evini medreseye çevirdi. Medresede birçok ilimden ders vermeye başlayan İbn-i Arabî'den; Kâdı Iyâd bin Mûsâ ve oğlu Muhammed bin Iyâd, Ebü'l-Kâsım Halef bin Abdülmelik, Ebû Abdullah Muhammed bin Mücâhid el-İşbilî, Ebû Cafer bin Bâzis, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdurrahmân el-Hazrecî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Halîl el-Kaysî, Ebü'l-Hasen bin en-Ni'me, Ebû Bekr Muhammed bin Hayr el-Emevî el-İşbilî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Muhammed bin Ceyş, Şârih-üs-siyre Abdurrahmân bin Abdullah es-Süheylî, Ebü'l-Abbâs bin Abdurrahmân es-Sakar el-Ensârî, Ebü'l-Hasen Ali bin Atîk el-Kurtubî ve daha birçok âlim ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Arabî hazretleri, kırk sene hocalık ve müftîlik yaptı. 543 (m. 1148) yılında doğduğu yer olan İşbiliyye'de vefât etti. İbn-i Arabî hazretleri birçok eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Envâr-ül-fecr fî tefsîr-il-Kur'ân: Bu eseri İbn-i Arabî yirmi senede hazırlamıştır. Kitap 80.000 varak olup, yüzaltmış bin sahifedir. Çok muazzam bir tefsîr olan bu eser, elden ele dolaşarak telef olmuş, maalesef günümüze ulaşmamıştır. 2. Ahkâm-ül-Kur'ân:

Bu eserde, Kur'ân-ı kerîmin sâdece ahkâm âyetlerini tefsîr eden İbn-i Arabî, âyet-i kerîmelerin fıkhî hükümleri ve bu hükümlerle ilgili mezheblerin ictihâdlarını beyân etmiştir. Bu eser (m. 1958) yılında Mısır'da, dört cild hâlinde basılmıştır. 3. Arıdât-ül-Ahvezî: Bu eser İmâm-ı Tirmizî'nin "Es-Sahîh"ine yazılan kıymetli bir şerhdir. Bu eser de Mısır'da, onüç cild halinde basılmıştır, İbn-i Arabî'nin ilk yazdığı eserdir. 4. Kanûn-üt-te'vîl tefsîr-il-Kur'ân, 5. En-Nâsih vel-Mensûh fîl-Kur'ân, 6. Kitâb-ül-müşkileyn (Müşkil-ül-Kitâb ve Müşkil-üs-Sünne), 7. Kitâb-ün-nireyn fis-Sahihayn, 8. Tertîb-ül-mesâlik, 9. Et-Tefsîr-üt-tafdîl beyn-et-tahmîd vet-tehlil, 10. El-İnsâf fî mesâil-il-hılâf: Yirmi cildlik bir eserdir. 11. Kitâbü Setr-il-Avret, 12. Sirâc-ül-müridîn, 13. El-Hılâfiyyât, 14. Tebyîn-üs-sahih, 15. El-Mahsûl, 16. El-Avâsım minel-kavâsım: Çok kıymetli bir eserdir, İki defa basılmıştır. Eshâb-ı Kirâmın büyüklüğü ve üstünlüğünün anlatıldığı bu eserde, Ehl-i sünnet düşmanlarının Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları hakkındaki asılsız iddiaları çok kuvvetli bir şekilde çürütülmüş, Ehl-i sünnetin haklılığı, tereddüte mahal bırakmıyacak bir tarzda isbât edilmiştir.

El-Avâsım minel-Kavâsım adlı eserden ba'zı bölümler:

"Medine halkı, Yezid'i hilâfetten hal' etmek istedikleri zaman, Abdullah İbni Ömer, yakınlarını ve çocuklarını toplayıp: "Buna, Allahın ve Resûlullahın halîfesi olarak bi'at ettik. Allahın ve Resûlullahın halifesi ile harb etmekten daha büyük gadr olmaz" dedi. Abdullah bin Ömer, Yezîd'e bî'at ederken, "Bu bî'at hayırlı ise râzı oluruz. Kötü olursa sabr ederiz" dedi. Hamid bin Abdurrahmân diyor ki; "Yezîd'e bî'at olunurken, bir Sahâbînin yanına gittim. Bana, "Yezîd bu ümmetin hayırlısı değildir. Ondan daha âlimler, ondan daha şerefli kimseler var diyorsunuz. Ben ise, bu ümmetin birlik olmasını, ayrılıklarından daha çok severim. Ümmet-i Muhammed'in girip rahat ettiği bir yere giren kişi, rahatsız olur mu? Elbette olmaz" dedi. Yezîd'in şarab içmesine gelince, buna inanmak için iki âdil şahidin, gördüm diyerek haber vermesi lâzımdır, Leys bin Sa'd, "Emîr-ül-müminîn Yezîd, altmışdört senesinde vefât etti" dedi. Bu sözü, Yezîd'in adâletini haber vermektedir. Onu âdil bilmeseydi, Emîr-ül-mü'minîn demezdi. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel "Kitâb-üz-zühd"de diyor ki, Yezîd hutbe okurken, "Hasta olan kimse, en iyi amelini araştırıp, hep onu yapsın! En kötü amelini de araştırıp onu terk etsin" dedi. Bu yazısı, Yezîd'in sözünü huccet kabûl ettiğini gösteriyor. Ona şarap içmeyi, fâsık ve fâcir olmayı iftira eden tarihçilerin utanmaları lâzımdır. Tarihçilerin çoğu din bilgilerinden câhildirler. Bid'at deryasına düşmüşlerdir. Çoğu Eshâb-ı Kirâmı ve Selef-i sâlihîni kötüleyebilmek için hadîs uydurmaktan çekinmemişlerdir. Bunların maksadları din değil, dünyâ idi. İnsanların en zararlısı, zeki olan câhiller ve hîlekâr olan bid'at sahipleridir. Mal satın almak için âdil olan tacir aranıyor da, Selef-i sâlihîn hakkında bilgi almak için dinden ve hele adâletten nasîbi olmayanların sözleri, yazdıkları nasıl kabûl olunur?"

Kur'ân-ı kerîmin toplanması, tertîbi ve yazılması: Âlimler ittifâkla Zeyd bin Sabit'in (r.a.) şöyle anlattığını bildirdiler: Yemâme savaşında yetmiş Kur'ân-ı kerîm hafızının şehîd olması üzerine, Hazreti Ebû Bekr, birisi ile beni çağırttı. Huzûruna gittiğimde, Hazreti Ömer de onun yanında idi. Hazreti Ebû Bekr bana: "Ömer (r.a.) bana geldi. Yemâme muharebesinde yetmiş Kur'ân-ı kerîm hafızının şehîd olması pek tehlikeli bir hâdisedir. Diğer muharebelerde, Kur'ân-ı kerîm hafızının şehîd düşmesiyle, Kur'ân-ı kerîmin çoğunun kaybolmasından endişe ediyorum. Bu bakımdan, Kur'ân-ı kerîmin toplanmasının isâbetli olacağına inanıyorum" dedi. Ben de kendisine: "Resûl-i ekremin (s.a.v.) yapmadığı bir işi nasıl yapabilirim?" deyince, Hazreti Ömer bana, "Vallahi bu iş hayırdır" dedi. Bana bu işi yapmam için ısrar ettiler. Nihâyet Allahü teâlâ bu işin yapılması için gönlüme rahatlık verdi. Ben de bu işte Ömer'in (r.a.) gördüğü hayrı gördüm.

Ebû Bekr (r.a.) da bana: "Sen, genç ve akıllı bir kimsesin. Sana bu husûsta söyleyecek bir sözümüz de yok. Sen, Resûl-i ekreme (s.a.v.) gelen vahiyleri de yazıyordun. Sen, kimde Kur'ân-ı kerîmden birşey varsa, onları araştır ve topla" dedi. Ben de, nerede Kur'ân-ı kerîmden bir sahife veya birşey varsa onları topladım. Topladığım sahifeler, vefâtına kadar Hazreti Ebû Bekr'in yanında, sonra da Hazreti Ömer'in yanında kaldı. Hazreti Ömer'in vefâtından sonra, Resûl-i ekremin (s.a.v.) zevcesi ve Hazreti Ömer'in kızı Hazreti Hafsa'nın yanında kaldı. Nihâyet Hazreti Osman'ın halifeliği zamanında Ermenistan ve Azerbeycan'ın fethi için Şamlılar ve Iraklılardan müteşekkil bir ordu buralara gönderilmişti. Huzeyfe (r.a.) da onların arasında idi. Bu sırada Iraklılarla Şamlılar arasında ihtilâf meydana geldi. Her grup kırâatlerinin doğru olduğunu söylüyordu. Çünkü Kûfeliler Abdullah bin Mes'ûd'dan, Basralılar Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den, Şamlılar Ubey bin Ka'b'dan, Humuslular Mikdâd bin Esved'den Kur'ân-ı kerîm öğrenmişlerdi. Az kalsın aralarında fitne zuhur ediyordu. Huzeyfe (r.a.) sefer dönüşü Hazreti Osman'a, Şamlılarla Iraklılar arasındaki bu kırâat ihtilâfını arz etti. Bu husûstaki endişesini belirterek, "Bu ümmet, böyle bir ayrılığa düşmeden onlara yetiş" dedi. Bunun üzerine Hazreti Osman, Hazreti Hafsa'daki Kur'ân-ı kerîmi çoğaltmak için getirtti. Hazreti Osman; bana, Abdullah bin Zübeyr'e, Sa'îd bin Âs'a, Hanis bin Hişâm'a emir verip Kur'ân-ı kerîmi çoğalttırdı. Hazreti Osman, Kureyşli olan heyete; "Eğer Zeyd bin Sabit ile Kur'ân-ı kerîmden herhangi bir şeyde aranızda ihtilâf olursa, Kureyş lisânı ile yazınız. Çünkü Kur'ân-ı kerîm Kureyş lisânı üzere, indi" dedi. Onlar Hazreti Osman'ın bu emrine uydular. Kur'ân-ı kerîmin sahifelerini mushaf hâline getirerek çoğalttılar. Hazreti Osman, Hazreti Hafsa vâlidemizden aldığı sahifeleri tekrar kendisine iade etti. Bütün İslâm ülkelerine, çoğaltılan Kur'ân-ı kerîmden gönderildi. Kur'ân-ı kerîmin bu şekilde toplanıp çoğaltılması, Hazreti Osman'ın en büyük iyiliklerindendir. Müslümanların icmâ' ettiği bir husûs: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kendisinden sonra yerine halife olacak kimseyi sarih (açık) bir şekilde bildirmemiştir, İbn-i Abbâs (r.a.) anlattı: "Hazreti Ali, Resûlullah (s.a.v.) hasta iken huzûrlarına girdi. Biraz kaldıktan sonra dışarı çıkınca, Abbâs bin Muttalib kendisine, "Ey Ebâ Hasen! Resûlullah (s.a.v.) nasıl sabahladı?" diye sorunca Hazreti Ali (r.a.), "Hamd olsun iyileşti" dedi. Abbâs (r.a.) Hazreti Ali'nin elini tutarak, "Vallahi! Bana Resûlullahın vefât edeceği geliyor. Çünkü ölüm zamanlarında Abdülmuttalib oğullarının yüzlerini iyi tanırım. Haydi bizi Resûlullaha götür vefâtlarından sonra bu işi kimin üzerine alacağını soralım. Eğer bu işi üzerine alacak aramızda ise onu biliriz. Eğer aramızda değilse, bize tavsiyede bulunur" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ali bunu sormaktan çekindi."

"Allahü teâlânın dinini insanlara anlatan, dînin muhafızları durumunda olan âlimler dört sınıftır. Birincisi: Resûlullah efendimizden (s.a.v.) gelen haberleri muhafaza eden âlimlerdir. Bunlar, insanların maddî varlıkları için lüzumlu olan ihtiyâçları koruyan bekçi durumundadırlar, ikincisi: Usûl âlimleridir. Allahü teâlânın dînini bid'at sahiplerinden korurlar. Bunlar, İslâmın kahramanlarıdır. Bunlar, İslama bid'at karıştırılmasına mâni olur. Üçüncüsü: ibâdetin temellerini, muamelâtın kaide ve şartlarını zabtedip, helâl ile haramı birbirinden ayıran ve din bilgilerini ortaya koyan âlimlerdir. Dördüncüsü: Bunlar, kendilerini Allahü teâlâya ibâdet ve tâat yapmaya vermişlerdir."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1294

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 141

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 296

4) El-Avâsım minel-Kavâsım mukaddimesi sh. 10

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 242

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 228

7) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 281

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 162

9) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 34

10) Tabakât-ül-huffâz sh. 467

11) Kitâb-üs-sıla cild-2, sh. 590

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 245, 348, 1047

13) Eshâb-ı Kirâm sh. 406

14) El-feth-ül-mübin fî tabakât-il-usûliyyîn cild-2, sh. 28

EBÛ BEKR KAFFÂL EŞ-ŞÂŞÎ

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hüseyn bin Ömer'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Fahr-ül-islâm'dır. Pekçok âlim yetişmiş olan Mâverâünnehr'e bağlı Şaş beldesinden olduğundan, buraya nisbetle "Şâşî" denilmiştir. 429 (m. 1037) senesinde Meyâfarkîn'de (Silvan'da) doğdu. 507 (m. 1113)'de vefât etti. Hocası Ebû İshâk'ın kabri yanına defn edildi. Ebû Bekr Kaffâl eş-Şâşî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimi olarak yetişmiştir. Doğduğu yerde Ebû Abdullah bin Bennân el-Kazrûnî'den, Kâdı Ebû Mensûr Tûsî'den fıkıh ilmini öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için Tus'a ve Irak'a gitti. Bağdad'ta Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî'den ilim öğrendi. Bağdad'a gittiği sırada Bağdad hilâfet ve ilim merkezi idi. Her taraftan çok sayıda talebe ilim öğrenmek için, âlimler ise ilmi mütâlâalar yapmak ve kütüphânelerden istifâde etmek için Bağdad'a geliyordu. Bağdad'da bulunduğu sırada Ebû İshâk Şîrâzî'den, Ebû Nasr bin Sebbag'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Nasr Şîrâzî'nin "Eş-Şâmil" adlı fıkıh ilmine dâir eserini okudu. Daha sonra okuduğu bu kitaba 20 cildlik bir şerh yazdı. Yazdığı bu şerhe "Şâfî" ismini verdi. İlim öğrenme husûsunda son derece gayretli olup, hadîs ilminde de şu zâtlardan rivâyette bulundu: Meyâfarkîn'de; Muhammed bin Bennân el-Kazrûnî, Bağdad'da; Ebû İshâk Şîrâzî, Ebû Ca'fer bin Muhammed bin Ahmed bin Mesleme, Ebû Bekr el-Hatîb, Ebü'l-Ganâim bin Me'mûn, Ebû Ya'la bin Ferrâ ve diğerleri, Mekke'de; Heyâc bin Muhammed Hatînî'dir.

İlimde iyi yetişmiş olup, fıkıh âlimlerinin ihtilâflarını bilirdi. Yazdığı "Hilye" kitabını Halîfe Mustazharbillah'a takdim ettiği için, "Sahibi Hilye" lakabıyla tanındı, önce kendi yaptırdığı medresede bir müddet ders verdi. Tâc-ül-mülk'ün yaptırdığı Nizamiye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi Ta'yin edildiği bu meşhûr medresede, daha önce Ebû İshâk Şîrâzî ve İmâm-ı Gazâlî gibi âlimler ders vermişti. Medresede ilk dersini vereceği sırada, mendilini gözlerine tutup çok ağladı ve müderrislerin âdeti üzerine kürsîye çıkınca, ağlayarak şu ma'nâda bir beyt söyledi. "Memleketlerde âlim kalmadığı için, biz âlim sayılıyoruz. Yoksa ilimde yüksek mertebelere ulaşmak kolay bir iş değildir..." Kendinden önce gelen kıymetli âlimlere olan hürmeti ve sevgisi sebebiyle söylediği bu beyti, zaman zaman söyler ve ağlardı. Ebû Kâsım Zencânî şöyle demiştir: "Ebu Bekr Şâşî ile birlikte fıkıh ilmi öğreniyorduk. O, ilimde, vera'da ve zühddeki hâlinden dolayı Cüneyd-i Bağdadî diye isimlendirilmişti."

Ebû Bekr Şâşî'den ilim alıp rivâyette bulunan âlimler şu zâtlardır: Ebû Ma'mer el-Ezcî, Ebû Bekr bin en-Nekûr, Ebû Tâhir Ahmed bin Ahmed, Ebû Tâhir Acemî ve diğerleri.

Eserleri: Fıkıh ilminde çok kitap yazmıştır. Tesbit edilen eserleri şunlardır: 1-Müstezhari, bu eserini halîfe Mustezhirbillah için yazmıştır. Eserin asıl ismi "Hilyet-ül-ulemâ"dır. 2- El-

Mu'temed, bu eseri Hilyet-ül-ulemâ adlı eserinin bir nev'î şerhidir. 3-. Et-Tergîb fil-mezheb, 4- Eş-Şâfiî fî şerhi muhtasâr-ül-Müzenî, 5- El-Umdet, meşhûr bir muhtasardır. 6- Eş-Şâfi şerh-iş-Şâmil li Ebî Nasr bin Sebbag.

Hilyet-ül-ulemâ adlı eserinde, fıkhî mes'eleleri dört mezhebe göre ayrı ayrı muhtasar olarak (kısaca) anlatmıştır. Bu eser, mezhebleri tanımak husûsunda benzeri az bulunan bir eserdir.

Fıkıh âlimi olan Muhammed bin Abdullah-i Kurtubî şöyle anlatmıştır: "Ebû Bekr-i Şâşî hazretlerinin yanına gittim, ölüm hastalığında idi. Öyle hasta idi ki, kendinden geçmiş idi. Ne zaman ki kendine geldi. Ona içmesi için bir miktar su getirdiler. "Benim hiç suya ihtiyâcım yoktur. Melekler bana şimdi bir yudum içirdiler ve ben yemekten ve içmekten kesildim" dedi. Sonra vefât etti."

Vâ'iz Ebü'l-İzz de şöyle demiştir: "Ebû Bekr Şâşî hazretlerinin cenâzesinin yıkanması ile şereflendim. Bana yardım edenlerden birisi onun cenâzesine su döktüğü zaman, su onun üzerindeki örtüyü kaldırdı ve avret yeri açılırken baktım ki, elini avret yerinin üzerine koyup kapattı."

Bir şiirinin tercümesi şöyledir: "Ey Genç, sen taze bir fidan, çamurun yumuşak, tabiatın elverişli iken ilim öğren, ilim öğrendikten sonra, senin anlatıp başkalarının dinlemesi, şeref ve övünç olarak sana yeter."

---

1) Hilyet-ül-ulemâ sh. 15

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 70

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1241

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 177

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 16

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 219

7) Keşf-üz-zünûn sh. 401, 690, 1025, 1169, 1635, 1733

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 253

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3343

EBÛ FETH-İ VÂSITÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Feth-i Vâsıtî hazretleri, evliyânın önde gelenlerinden olup, Seyyid Ahmed er-Rıfâî hazretlerinin talebelerindendir. 580 (m. 1184) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir. Ahmed Rıfâî hazretleri kendisine, insanlara doğru yolu göstermesi için İskenderiyye şehrine gitmesini işâret etti. O da hemen yola çıkıp, İskenderiyye şehrine gitti. Sayısız kimseler ondan ilim ve edeb öğrendiler. Abdüsselâm el-Füleybî, Abdullah-i Beltâcî ve Behram ed-Demîrî (r.aleyhim) bunlardandır. Büyüklüğünü anlıyamayıp kendisine i'tirâz edenler, yüksekliğini inkâr edenler çıktı. Hattâ bunun için bir meclis topladılar. Kuvvetli ve kat'î delîllerle kendisine i'tirâzda bulunanları susturdu. Onlar da bu zâtın büyüklüğünü takdîr etmeye mecbûr oldular. Kendisini inkâr edip i'tirâz da en aşırı gidenlerden birisi de İskenderiyye şehrinde bulunan Attârîn Câmii'nin hatîbi olan zât idi. Bir Cum'a günü minbere çıktı. İç ezanı okunuyordu. Tam o sırada, gusletmesi icâb ettiğini, cünüb olduğunu hatırladı. Ebü'l-Feth-i Vâsıtî de o câmide idi. Hatîbin hâlini kalb gözüyle

keşfedip, kolunu ona doğru uzattı. Hatîb, Ebü'l-Feth hazretlerinin cübbesinin kolunun uzun bir sokak olduğunu gördü. Hemen o sokağa girip devam etti. Sokağın içinde temiz bir su gördü. O suda gusletti. Geldi ve minbere çıkıp oturdu. Bu durumu, cemâatten hiç kimse farketmemişti. Ebü'l-Feth hazretleri, hatîbin bu hâlini cemâatin gözünden setretti, gizledi. Hatîb, Ebü'l-Feth'in (r.a.) ayrı ayrı birkaç kerâmetini bir arada görünce çok hayret etti. Şöyle ki, kendisinin cünüb olduğunu anlamıştı. Ne yapacağım diye telâşa düştüğünü anlamıştı. Kolunu uzatmasıyle, elbisesinin yeni, Allahü teâlânın izni ile bir sokak gibi olmuştu. O sokağa doğru girip gidince su görmüştü. O suda guslederek geri gelip minbere çıkmıştı. Bütün bunlar Allahü teâlânın izni ile bir anda olmuştu ve cemâatten de hiçbir kimse bu durumu farketmemişti. Ya'nî bu durum başkalarının gözlerinden setredilmişti.

Bizzat kendisinin şâhid olduğu bu hâdise karşısında hatîb, Ebü'l-Feth hazretlerinin büyüklüğünü inkâr etmekten ve ona dil uzatmaktan vazgeçip, tövbe etti ve Ebü'l-Feth hazretlerinin ileri gelen talebelerinden oldu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 285

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 202

3) Tabakât-ül-evliyâ sh. 489

EBÛ HAFS ÖMER CENZÎ

Tefsîr, nahiv ve edebiyat âlimi, şâir. Künyesi Ebû Hafs olup ismi, Ömer bin Osman bin Hüseyn bin Şuayb'tır. 478 (m. 1085) yılında Azerbaycan ile Şirvan arasındaki Cenz şehrinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Cenzî denildi. 550 (m. 1155) yılında Merv'de vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Ebû Hafs Ömer bin Osman Cenzî, din ilimlerini ve yardımcı ilimlerden olan Arabçayı öğrenmek için ilim sahibi kimselerin derslerine devam etmeye başladı. Arabca ve Arab edebiyatı ilimlerinde zamanın en büyük âlimlerinden ilim öğrenip, devrinin Arabçayı en iyi bilen âlimlerinden oldu. Bağdad'a gitti. Büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunup derslerine devam etti. Ebü'l-Muzaffer Ebyurdî'den edebiyat öğrendi. Abdurrahmân Dûnî'den hadîs-i şerîf ilimleri öğrenip, "Sünen-i Nesâî"yi okudu. Basra ve Huzistan taraflarına gitti. Gittiği yerlerdeki âlimlerin ilminden istifâde etti. İlimde çok yükseldi. Zamanının allâmesi, asrının bir tanesi oldu. Tefsîr ilminde de yüksek ilim sahibi idi. Sem'ânî'nin bildirdiği gibi, eşsiz bir tefsîr yazdı. Ancak, tefsîrini tamamlamaya ömrü vefa etmedi. Bu kıymetli eser eksik kaldı. Vaktini, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcar, O'nun emrine muhalif hiçbir iş işlemezdi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretir, Selef-i sâlihînin güzel yaşayışını, Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatırdı. Güzel ahlâkı, üstün ilmi ve keskin zekâsı ile insanların sevgi ve saygısını kazandı. Büyük küçük herkes, görüşlerinden istifâde için onunla istişâre etmek isterdi. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların çoğunu da terk ederdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden, oğlu Abdurrahmân ile zamanının büyük âlimlerinden olan Sem'ânî ve daha birçok âlim ilim öğrenip rivâyette bulundu. Fahr-ül-mülk'ün çocuklarına Arabî ilimler ve edebiyat öğretir, din bilgileri ta'lim ettirirdi.

Yetiştirdiği yüksek ilim sahibi talebelerinin yanında, birçok kıymetli eser de yazan Ebû Hafs Ömer Cenzî'nin tamamlayamadığı "Tefsîr-ül-Kur'ân" adlı bir kitabı bilinmektedir. Ayrıca "El-Muktefâ fil-emr ven-nehy" adlı bir eseri daha vardır.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 4

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 221

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 783

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 296

5) Mu'cem-ül-üdebâ cild-16, sh. 62

6) İnbâh-ur-ruvât cild-2, sh. 329

EBÜ'L-ABBÂS EL-İRBİLÎ (Hıdır bin Nasr bin Akîl)

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hıdır bin Nasr bin Akîl bin Nasr el-İrbilî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. 478 (m. 1085) senesinde İrbil şehrinde doğdu. 567 (m. 1172) senesi Cemâzil-âhır ayının 14. Cum'a günü orada vefât etti. Vefâtına dâir başka târihler de rivâyet edilmiştir. Ders verdiği medresenin yanında defn olundu. Rûhâniyetinden istifâde edebilmek için, birçok kimse kabrini ziyâret etmektedir.

İlim öğrenmek için Bağdad'a geldi. Orada hep ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Kiyâ el-Herrâsî, Ebû Bekr eş-Şâşî ve başka birçok âlim ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. İlimde epey yükselip, tahsilini tamamladıktan sonra İrbil'e döndü. İrbil emîri Ebû Mensûr Şereftekîn bin Abdullah ez-Zeynî bu zât için İrbil'de Medreset-ül-Kal'a'yı yaptırdı. O zaman sene 532 idi. Ebü'l-Abbâs hazretleri bir zaman o medresede ders okuttu ve İrbil'de ilk ders okutan zât oldu. Kardeşinin oğlu, Ebü'l-Kâsım Nasr bin Akîl, Sâhib-ül-istiksâ diye bilinen Ebû Amr Osman bin Îsâ bin Derbâs el-Hizbânî ve başka birçok zât kendisinden istifâde etmişlerdir.

Zamanında bulunan şafiî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden olan Ebü'l-Abbâs el-İrbilî, bilhassa tefsîr ve fıkıh olmak üzere, ferâiz, hılâf ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Vefâtından sonra yerine kardeşinin oğlu ve en büyük talebesi olan Nasr bin Akil geçip ders vermeye devam etti.

İbn-i Hilligân diyor ki; "Ebü'l-Abbâs Hıdır bin Akîl el-İrbilî, fıkıh âlimlerindendir. Mezhebinin inceliklerine vâkıf, fâdıl, fazilet sahibi, çok kıymetli bir zât idi. Fıkıh, tefsîr ve bunlardan başka ilimlerde çok güzel eserler tasnif etmiştir. Kitaplarından birinde, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hutbelerinden 26 adedini senedleriyle birlikte zikretmiştir. Ahâliden birçok kişi, bu zâttan ilim öğrenmekle meşgûl oldular ve kendisinden çok istifâde ettiler. Devamlı ibâdetle meşgûl olan sâlih bir zât idi. Zühd ve vera' sahibi idi. Haram ve şüphelilere kat'iyyen yaklaşmaz, dünyâya kıymet vermezdi. Kanâat sahibi idi. Az bir şeye râzı olur, çoğa meyletmezdi. Sözleri te'sîrli idi."

Hâfız İbn-i Asâkir de, Târih-i Dımeşk isimli meşhûr eserinde, Ebü'l-Abbâs el-İrbilî hazretlerinin Şam'a geldiğini, orada bir müddet kaldıktan sonra İrbil'e döndüğünü bildirmekte ve kendisini çok övmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 83

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 118

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 163

4) Tabakat-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 237

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 86

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 287

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 102

9) El-A'lâm cild-2, sh. 307

EBÜ'L-BEREKÂT EMEVÎ HAKKÂRÎ

Irak ve Doğu Anadolu evliyâsının büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Berekât olup ismi, Sahr bin Sahr bin Misâfir bin İsmâil bin Mûsâ bin Mervân bin Hasen bin Mervân'dır. Hocası Adiy bin Misâfir'in kardeşinin oğludur. Emevî ve Hakkâri nisbet edildi. Aslen Lübnan'da Baalbek yakınlarında Beyt-i Far beldesinde doğdu. Altıncı asrın sonlarında Hakkâri'de vefât etti. Amcasının inşâ ettirdiği ve kendisinin medfûn olduğu zaviyeye defnedildi.

Her ferdi, Allah aşkıyla yanıp tutuşan bir ailenin evlâdı olan Ebü'l-Berekât Emevî hazretleri, küçük yaşta yüksek ilim sahibi âlimlerin meclislerine devam etti. Gençliğinin baharında ilimle doldu. Kalbi Allah aşkı ile yandı. Tasavvufta en üstün makamlar, ilimde yüksek dereceler sahibi, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin halîfelerinden olan amcası Adiy bin Misâfir, o sırada Hakkâri dağlarında, bıkıp usanmadan insanları Allah yoluna çağırmaktaydı. Ona olan sevgisi, Ebü'l-Berekât hazretlerinin ana ve babasını, akraba ve yakınlarını, yemyeşil verimli memleketleri bırakıp, Hakkâri gibi dağlık ve sert kış şartlarına sahip bir memlekete gitmesine sebep oldu. O, orada amcasının elinde kısa zamanda yüksek makamlara ulaştı. Üstünlükleri dillere destan oldu. Sevgisi gönüllerde yeşermeye, Allah aşkı ile terennüm ettiği şiirler dillerde dolaşmaya başladı. Üstadı ve amcası Adiy bin Misâfir hazretleri onun için; Ebü'l-Berekât gerçek bir velîdir" buyurup, Hakkâri dağlarındaki talebelerinin yetiştirilmesi ile vazîfelendirdi.

Doğu evliyâsının birçokları ile görüştü. Yüce makamlara, üstün ahlâk ve davranışlara sahip oldu. Allahü teâlâya yakın olmaktan bahsedilince, sözü o alır, vilâyetin üstünlük ve hükümleri onun dilinden dinlenirdi. O, Allahü teâlânın ölü kalbleri diriltmek, karanlık gönülleri aydınlatmak, hikmetli sözleri söylemek, Allah adamlarını yetiştirmekle vazîfelendirdiği bir mübârek kimseydi. O, zühd ve takvâda eşsiz, dünyâya kıymet vermez, Allahü teâlânın rızâsına muhalif hiçbir söz ve harekette bulunmazdı. Tevâzu ve kerâmetler sahibi, akıl ve zekâda üstün bir kimse idi. O, değil haram ve şüphelilerin yanından geçmek, helâlden kullandığı şeylerin hesabını nasıl vereceğini düşünürdü. Mübahları, yaşamak için zarurî olduğu miktarda kullanırdı.

Amcası Şerefüddîn Adiy bin Misâfir'in vefâtından sonra, ondan aldığı ilim ve feyzi insanlara yayan Ebü'l-Berekât Emevî hazretleri, birçok talebe yetiştirdi. Doğu evliyâ ve ulemâsının birçoğu, onun ilim ve feyzlerinden istifâde etti. Sâlih kimseler, gelip onun meclisinde bulundular. Onun yetiştirdiği evliyâdan biri de, oğlu Ebü'l-Mefâhir Adiy bin Ebi'l-Berekât hazretleriydi.

Dostlarından Ebü'l-Feth Nasr bin Rıdvan anlatır: "Bir ilkbahar günü Ebü'l-Berekât hazretleriyle birlikte, yanımızda birçok Allah dostu da olduğu hâlde, zaviyeden çıkıp dağa doğru tırmandık, içlerinden biri, "Bugün canımız ne kadar da nar istiyor. Acı tatlı farketmez" dedi. Daha sözünü bitirmeye fırsat kalmadan, etrâftaki meşe ağaçları narla doldu. Ebü'l-Berekât hazretleri, narları toplayıp yememizi söyledi. Toplayıp yiyerek karnımızı doyurduk. Daha sonra zaviyeye geri döndük. Bir saat sonra hocamızdan ayrılarak, biraz önce nar yediğimiz yere gittik. Ağaçlarda narın eseri bile yoktu."

Talebelerinden Nasrullah bin Ali Humeydî, birgün yüksekçe bir dağın tepesine yakın bir yerinde yürüyordu. Ebü'l-Berekât hazretleri de dağın eteğinde oturuyordu. Birden bir rüzgâr çıktı. Nasrullah bin Ali'yi rüzgâr önüne katıp, dengesini kaybettirdi. Yuvarlanmaya başladı. Ebü'l-

Berekât hazretleri rüzgârın dinmesi için duâ etti. O anda rüzgâr dindi ve Nasrullah da bulunduğu vaziyette kıpırdayamadan durdu. Ebü'l-Berekât hazretleri rüzgâra emredip, Nasrullah'ı aldığı yere bırakmasını söyledi. Allahü teâlânın izni ile rüzgâr da onun emrini hemen yerine getirdi.

Ebü'l-Fadl Meâli bin Temîmî Mûsulî anlatır: "Yedi sene Ebü'l-Berekât hazretlerine hizmet ettim. Birgün yemek yedikten sonra elini yıkıyor, ben de su döküyordum. Bana, "İstediğin birşey var mı?" diye suâl buyurunca, "Evet, duânız bereketiyle Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek isterim" dedim. O da, "Allahü teâlâ sana kolaylık versin, her uzağı yakın etsin. Kur'ân-ı kerîmi ezberlemekte yardımcın olsun" diye duâ etti.. Ondan sonra Kur'ân-ı kerîmi kısa zamanda hıfzettim. Allahü teâlâ onun duâsı bereketiyle, bana uzak olan yer yakın, güç olan şeyleri de kolay eyledi."

Oğlu Ebü'l-Mefâhir anlatır: "Babam birgün namaz kılan birinin elleri ile oynadığını gördü. Ona emr-i ma'rûf yaparak, namazda lüzumsuz hareketin namazı bozacağını anlattı. Adam inat edip, aynı hareketi yapmaya devam etti. Bunun üzerine babam hiddetlenip: "O oynadığın eller kefenin olsun" deyiverdi. O anda, adamın elleri hayatıyetini kaybedip, hareket edemez oldu. Adam buna inanmayıp çekip gitti. Birkaç gün sonra ağlayarak babamın huzûruna geldi. İyi olması için duâ istedi. Babam "Artık, onun çâresi yok, ben sana Allahü teâlânın rızâsı için öfkelendim, öfkenin oku da o ellere saplandı. Gayr-i ihtiyâri o sözleri söyledim. Artık senin kurtuluşun zor" buyurdu. Adam çok geçmeden vefât etti."

Âriflerden Cârullah Ebû Hafs Ömer bin Muhammed Magribî anlatır: "Ebü'l-Berekât bin Sahr hazretlerinin tasarrufları açık, kerâmetleri Çok, devamlı Allahü teâlâ ile beraber, halka karşı çok merhametli, insanları kırmayan bir hâli vardı. Bu hâller onun huyu olmuştu. Birgün Laliş köyündeki zâviyesinde sohbetiyle, şereflenmekteyim. Yufka içinde, kızarmış koyun eti yemek hatırımdan geçti. Çok geçmedi ki, bir arslan ağzında dürülmüş yufka ekmekle kapıdan girdi. Ebü'l-Berekât hazretlerine doğru yürüdü. Ebü'l-Berekât hazretleri beni gösterdi. Arslan da getirip, benim önüme koyup gitti. Ekmeğin içinde kızarmış koyun eti vardı. O sırada yukarıdan bir adam indi. Onun inmesi ve ekmeği görmesiyle, benim biraz önceki et yeme arzum tamamen kayboldu. Ona ikram ettik. Hepsini yedi. Ebü'l-Berekât hazretleriyle bir müddet sohbet ettikten sonra, geldiği gibi gitti. Ebü'l-Berekât hazretleri bana, "Yâ Ömer! istek dediğin bu adamın arzusu gibi olur. Onun isteği öyle şiddetlidir ki, başkalarının isteğini izâle eder ve arzu ettiği anda onu yapması gerekir. Şu anda o, tâ Çin'e gitti" buyurdu.

Kalblere şifâ olan mübârek sözlerinden ba'zıları:

"Muhabbet sarhoşluğu ile mest olan bir kimse, ancak mahbûbunu görmekle ayılabilir. Çünkü muhabbetin sarhoşluğu, sabahı müşâhede olan bir gecedir. Meyvesi mücâhede olan doğruluk gibi."

"Muhabbetin esâsı üç şeydedir. Bunlar; vefa, edeb, mürüvvettir."

"Vefâ; kalbin ezeliyetin nûru ile ünsiyet peyda edip, Allahtan başkasına muhabbeti bırakarak, O'na yakînninde ısrarlı olmasıdır."

"Edeb; kulun, Allahü teâlâya karşı vazîfelerini, vakitlerini nasıl ayarlayacağını, kendini O'ndan uzaklaştıran şeylerden nasıl korunacağını bilmesidir."

"Mürüvvet ise; Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi hatırlamayan kalble zikre devam etmek, sözlerinde ve işlerinde Allahü teâlânın emrine uymak, içte ve dışta Allahtan başka herşeyden uzak durmak, kendisine bir sermâye olan vaktini iyi değerlendirmekten ibârettir."

Bir kulda bu üç haslet (vefa, edeb ve mürüvvet) bulunursa, Allahü teâlâya yakîn olmanın tadını tatmış olur. Onun gönlüne O'ndan ayrı kalmanın korkusundan bir kor düşmüş olur. Ona kavuşmak ateşiyle yanmaktan kurtulamaz.

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 109

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 253

EBÜL-FEREC İBNİ CEVZÎ

Tefsîr, hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Ferec olup ismi, Abdurrahmân bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Ubeydullah bin Abdullah bin Kâsım bin Nadar bin Kâsım bin Muhammed bin Abdullah bin Abdurrahmân bin Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr Sıddîk'dır (r.anhüm). Ebü'l-Ferec, büyük dedesi Ca'fer-ül-Cevzî'ye âit "El-Cevzî" nisbetinden dolayı, "İbn-i Cevzî" diye meşhûr oldu. El-Kuraşî, et-Teymî, el-Bekrî, el-Bağdâdî nisbeti de, kendisine isnâd olunan sıfatlardandır, İbn-i Cevzî, Hanbelî mezhebine mensûp büyük bir müfessir, kudretli bir edîb, târih ve terâcim (biyografi) müellifidir.

İbn-i Cevzî'yi, İbn-i Teymiyye'nin talebesi olan İbn-i Kayyim el-Cevziyye ile karıştırmamalıdır. İbn-i Kayyim 691-751 (m. 1292-1350) târihleri arasında yaşamıştır. Aralarında birbuçuk asırlık bir zaman farkı vardır. Ayrıca i'tikâd ve fikrî bakımdan da çok farklı şahsiyetlerdir. Ebü'l-Ferec Ehl-i sünnet, diğeri ise aşırı görüşleri dolayısıyla Ehl-i sünnetin başına ciddî gaileler açmış bid'at ehli birisidir.

İbn-i Cevzî hazretlerinin doğum târihi ihtilaflıdır. Kendisi bir yazısında şöyle demektedir: "Doğum târihimi araştırmadım. Ancak, babam 514 senesinde vefât etmişti. Annem, babamın vefâtında benim üç yaşlarında olduğumu söyledi." Bu açıklamayla İbn-i Cevzî'nin doğuma 511 (m. 1120) senesi olmaktadır. İbn-ül-Kati'î "İbn-i Cevzî'den doğum târihini sordum. O zaman, "Doğumumu kesin, bilmiyorum. Ancak hocamız İbn-i Zâgûnî'nin vefât ettiği sene bülûğ çağına erdiğimi biliyorum" dedi" demektedir.

İbn-i Cevzî Bağdad'ın Habîb sokağında dünyâya geldi Babası vefât ettiğinde, kendisi çok küçüktü. Ona annesi ve halası baktı. Büyüyünce, halası onu Ebü'l-Fadl bin Nasır mescidine götürdü, İbn-i Cevzî burada va'z dinlemeye başladı. Burada ilk va'z dinlemeye başladığı zaman beş yaşlarında idi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Kendisi şöyle anlatır: "Hocam İbn-i Nasır, beni küçüklüğümde birçok âlim zâtlara götürdü. Onlardan ilim dinletti. Dinlediğim âlimlerin hepsinden bana icâzet (diploma) aldı. Hocalarımın büyüklüklerini bilen, onların hâllerine vâkıf olan arkadaşlarıma, hocalarımın herbirinden bir söz söyledim. Ders aldığım hocalarımın sayısı seksenyedi idi."

Hocaları: İbn-i Cevzî hazretleri, çok sayıda âlimden ders okudu. Kendisi, bu hocaların büyük ve tanınmış olanlarını bildirdi. Bunlar; İbn-ül-Husayn, Kâdı Ebû Bekr Ensârî, Ebû Bekr Mezrefî, Ebû Kâsım Harirî, Ali bin Abdülvâhid Dîneverî, Ebü'l-Se'âdâd Mütevekkil, Ebû Gâlib İbn-ül-Bennâ, Ebû Abdullah el-Barî', Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Müvâhid, Ebû Gâlib el-Mâverdî, Ebü'l-Hasen bin er-Râgûnî, Ebû Mensûr bin Hayrûn, Ebü'l-Kâsım es-Semerkandî, Abdülvehhâb el-Enmâtî, Abdülmelik el-Kerûhî, Ebü'l-Kâsım Abdullah bin Muhammed el-İsbehânî, Ebû Sa'îd ez-Zevzenî, Ebû Sa'îd el-Bağdâdî, Yahyâ bin et-Tarrâh, İsmâil bin Ebî Sâlih el-Müezzin, Ebü'l-Kâsım Ali bin Muallâ, Ebû Mensûr Kazzâz, Abdülcebbâr bin İbrâhim bin Abdülvehhâb bin Mende'dir.

İbn-i Cevzî, hocalarından; Müsned, Câmi'-i Tirmizî, Târih-ül-Hatîb gibi büyük kitapları dinledi. Sahîh-i Buhârî'yi Ebü'l-Vakit'den dinledi. Sahîh-i Müslim'i, diğer cüzleri eline geçmediği için Nüzûl bahsine kadar okudu. Ayrıca Ebiddünyâ ve başka hadîs âlimlerinin tasniflerini dinledi. Kendisi ayrıca, Ebû Hâkim ve Ebû Ya'lâ bin Ferrâ'dan fıkıh öğrendi. Edebi, Ebû Mensûr Cevâlîkî'den öğrendi.

Ebü'l-Ferec, Ebû Hâkim Nehrivânî'nin yanında yardımcı idi. İbn-üs-Senihal'in yaptırdığı medresede Ebû Hâkim, Ebü'l-Ferec'e fıkıh ve ferâiz okuttu. Bâb-ül-Özc'de Ebû Hâkim'in ders verdiği bir medrese vardı. Daha sonra Ebû Hâkim, bu medresede ders vermeyi tamamen Ebü'l-Ferec'e bıraktı. Halîfe Müstadî, Ebü'l-Ferec'e çok hürmet ederdi. Ebü'l-Ferec halîfe için "El-Mesbah-ül-Mudî' fî devlet-il-Mustadî" adlı eseri yazdı. Ayrıca "En-Nasrü alâ Mısr" adlı eseri de halife için yazıp, halifeye arz etti. Bundan sonra halîfe ona, Bâb-ı Bedr'de kendi huzûrunda va'z etmesi için, 568 (m. 1172) senesinde izin verdi. Ayrıca bununla birlikte birçok hediyeler de verdi.

Kendisi şöyle anlatır: "İkindiden sonra vereceğim va'z için insanlar duhâ vaktinden i'tibâren gelmeye başlarlardı. Bâb-ı Bedr'de bir hafta ben va'z verirdim. Bir hafta da Ebü'l-Hayr Kazvînî va'z verirdi. Benim va'zımı dinlemeye çok kalabalık bir insan grubu gelirdi. Onunkinde ise, çok az kimse olurdu. Ramazân-ı şerîfin son günü va'z verme sırası bana gelmişti. Halk duhâ vaktinden i'tibâren hazır oldular. Hava çok sıcak idi ve insanlar oruçluydu. Bu sırada ben bir hâdiseye çok hayret ettim. Başında "Darbûne" isminde bir gölgelik taşıyan bir adam, öğleden ikindiye kadar on kişiyi gölgelendirdi. Ona beş kırat (o zamanın para birimi) verdiler. Halbuki bu paranın çok az miktarı ile çok sayıda yelpaze alınırdı. O sırada bir adam, "Bu kalabalıkda yüz dinarımı çaldılar" diye bağırınca, halîfe hemen onun yüz dinarını verdi. Yine aynı sene Aşure günü Mensûr Câmii'nde verdiğim va'zı dinlemek için binlerce kişi toplanmıştı.

Irak'a gittiğimde Harbiye halkı, kendilerine va'z etmemi istediler. Onlara, Rebî'-ül-evvel ayının altısına gelen Cum'a gecesinde va'z verdim. Oradan ayrılırken, Harbiye halkı büyük bir kalabalık ile uğurladı. Oradan ayrıldıktan sonra, akşamdan sonra Basra'ya girdim. Oranın halkı beni çok sayıda mumla karşıladı. Orada da halka va'z verdim. Basra'dan çıkıp tekrar Harbiye'ye geldiğim zaman, halk beni sayısız mumlarla karşıladı. Her taraf ışıklarla dolu olduğundan toprağı göremiyordum. Harbiye halkı, kadın-erkek, çoluk-çocuk evlerinden karşılamaya çıktıklarından, şehrin girişi sanki bir pazar yerini andırıyordu. Harbiye'ye girdiğim zaman, yolların da dolu olduğunu gördüm. Yine burada va'z vermem istendi. Va'z verdiğim zaman, Harbiye ile Basra arasında verdiğim va'zı dinlemek için gelen insanların sayısını saymak adetâ mümkün değildi.

Ebü'l-Ferec, daha sonra Darb'i Dinar'da bir medrese yaptırdı. Orada ilk dersi 570 (m. 1174) senesinde verdi. Medresenin açıldığı ilk gün, çeşitli ilimlerden ondört ders verdiği bildirildi. Aynı sene kürsüde Kur'ân-ı kerîmi tefsîr etmesi son buldu. "Binefşa"da bulunan medreseyi Ebû Ca'fer bin Sabbâg'dan teslim aldı. Vakıf defterine şöyle yazdı: "Burası "İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in talebeleri için vakf edilmişti. Şimdi bana teslim edildi." Medresede ders verdiği zaman, Kâdı'l-kudât, Hacîb-ül-bâb ve Bağdad fukahâsı hazır bulundu. Kendisine hilât giydirildi. Ebü'l-Ferec'in derslerini ta'kib etmek için gelen binlerce halk, medresenin kapısında birikti. O da, usûl ve fürû' hakkında birçok ders verdi. Anlatmasındaki güzellik, ikna etme ve senedleri ortaya koymadaki üstünlüğü, bid'at ehli ve bozuk i'tikâd ehli olanların kalblerine büyük bir üzüntü verdi.

Birara Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı çoğaldı. Mahzen sahibi (Hazîne bakanı) halîfeye mektûp yazdı. Mektûpta "Eğersen İbn-i Cevzî'den yardım istemezsen, Eshâb-ı Kirâm düşmanı olanlarla mücâdele edemezsin" diye bildirdi. Halîfe de İbn-i Cevzî hazretlerine yardım etmesi için mektûp yazınca, o da va'z kürsüsünden insanlara şöyle hitâb etti. "Emîr-ül-mü'minîn'e Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının çoğaldığı haberi ulaşmış. Bid'at ehli olanları yok etmek için ferman çıkardı. Size söylüyorum. Halktan Sahabeye dil uzatanları duyarsanız bana haber verin. Onun evini başına yıkayım, ömür boyu hapse attırayım. Eğer vâ'izlerden birisi de Sahabeyi zemmederse, onlara da aynı şekilde zem etmeği yasaklıyorum." Bu va'zın te'sîri büyük oldu. Halk, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarından uzaklaştı.

574 (m. 1178) senesi Aşure günü, İbn-i Cevzî, halîfenin de hazır bulunduğu bir cemâate va'z verdi. Va'z esnasında halîfeye hitaben "Allahü teâlâ seni insanların başına âmir olarak vazîfelendirdi. Birinin sana teşekkür eden olmasını istemez misin?" deyip, hapistekilerin durumunu îmâ edince, halîfe bütün tutukluları serbest bıraktı. Aynı sene Emîr-ül-mü'minîn, İmâm-ı Ahmed hazretlerinin kabir taşını yenilemek istedi. Bunun için İbn-i Cevzî'ye müracaat etti. İbn-i Cevzî hazretleri kendi eliyle mezar taşını yaptı ve üzerine şunları yazdı: "Emîr-ül-mü'minîn Müstadî billâh'in emriyle yapılmıştır. Bu kabir, Tâc-üs-sünne (Sünnetin tâcı), vâhid-ül-ümmet (ümmetin bir tanesi), alil himmet (yüksek arzulu), âlim-ül-âbid (ilmiyle ibâdet eden), fakîh ve zâhid olan İmâm-ı Ahmed hazretlerinin kabridir." Daha sonra bu yazıya "Vera" sahibi, mücâhid, kitâbullah ve sünnet-i Resûlullah ile amel eden" sözleri ilâve edildi. Halifenin böyle bir iş yapmasına halk çok şaşırdı. Çünkü halîfelerin âdeti, halîfeden başkasına İmâm-ül-İmâm demezlerdi. İmâm-ı Ahmed için kabir taşında; İmâm-ül-İmâm Ebû Abdullah Ahmed bin Muhammed bin Hanbel Şeybânî yazıldı.

Talebeleri: İbn-i Cevzî hazretlerinden birçok âlim ve halk, hadîs ve diğer ilimleri dinlediler. Ondan birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Onlardan ba'zıları şunlardır: Oğlu Sâhîb Muhyiddîn, torunları Ebü'l-Muzaffer ve Şeyh Muvaffaküddîn, Hâfız Abdülganî, İbn-i Debîsi, İbn-i Katî'î, İbn-i Neccâr, İbn-i Halîl, İbn-i Abdüddâim, Necîb Abdüllatîf-il-Harrânî İbn-i Cevzî'den son icâzet (diploma) almış olan âlim, el-Fahr Ali bin Buhârî'dir.

Ebü'l-Ferec İbni Cevzî'nin fazileti: Ebü'l-Ferec beş medresede ders verdi. Yüzbinden fazla kişi onun va'zları sebebiyle tövbe etti. Binlerce kişi Eshâb-ı Kirâma düşmanlığı bıraktı. Va'zlarında o kadar insan toplanırdı ki, başka hiçbir âlimin va'zında bu kadar kalabalığa rastlanmazdı. Va'z meclislerinde halîfe, vezir, sâhib-ül-mahzen (hazîne bakanı) ve büyük âlimler bulunurdu. Ebü'l-Ferec İbni Cevzî'nin va'z meclislerinin benzeri yoktu. Onun verdiği va'zlar büyük faydalar sağladı. Gâfilleri uyandırdı. Câhiller onun sözlerinden çok şeyler öğrendiler. Günahkârlar onun meclisinde tövbe ettiler. Birçok müşrik, orada müslüman oldu.

Kitâb-ül-kısâs ve el-Müzekkirîn adlı eserlerinde şöyle yazmaktadır "Ben insanlara devamlı va'z ettim. Onları tövbe etmeye ve takvâ sahibi olmaya teşvik ettim. Bu kitabı yazıp bitirdiğimde, benim yanımda yüzbin kişiden fazla insan tövbe etmişti. Yirmibinden fazla kimse müslüman olmuştu. Yine o kadar kimsenin kalbine Allah korkusu yerleşmişti."

Torunu Ebü'l-Muzaffer şöyle anlatır: "Dedemin va'z meclisinde en az onbeşbin kişi olurdu. Çoğunlukla bu sayı çok daha fazla olurdu. Allahü teâlâ, onun meclisinde olanların kalblerine doğruluğu koyardı. Kendisi dünyâdan el çekmişti. Az bir dünyalıkla yetinirdi. Kendisini, ömrünün sonlarında minberde dinledim. Şöyle diyordu: "Bu iki parmağımla, ikibin cild kitap yazdım. Elimde yüzbin kişi tövbe etti. Yirmibinden fazla yahudi ve Hıristiyan elimde müslüman oldu."

İbn-i Cevzî hazretleri, her yedi günde bir, Kur'ân-ı kerîmi hatim ederdi. Cum'a namazı ve va'z vermek hâriç, evinden hiç çıkmazdı. Asla kimse ile şaka yapmazdı. Helâl olduğu kesin olarak bilinmeyen şeyi yemezdi. Bu; âdetini ömrünün sonuna kadar devam ettirdi.

İbn-ül-Kati"î onun hakkında; "İnsanlar İbn-i Cevzî'nin, sözünden fâidelenirdi. Bir mecliste yüz kişi, ba'zan daha çok kimseler tövbe ederdi. Mensûr Câmii'nde, senede bir veya iki gün va'z verirdi. Va'z verdiği yer tıklım tıklım olurdu. Onu dinlemeye binlerce insan gelirdi" demektedir.

İmâm Nâsıhüddîn bin el-Hanbelî ise, Ebü'l-Ferec hakkın da: "Başkalarında bir arada olmayan ilimlerin hepsini kendisinde toplamıştı. Va'z meclisleri Bağdad'ın seçilmiş kişilerini bir araya getirirdi. Orada kafiyeli güzel sözler söylenir, Kur'ân-ı kerîm okunur ve Allahü teâlânın rahmeti oraya yağardı. Dinleyenlere gelen feyz ve ihsânlarla, bütün güzellikler bir arada bulunurdu. On küsur yaşından vefâtına kadar va'z etti. Onu ilimden başka birşey meşgûl etmedi. Mekke hâriç sefere çıkmadı. O, Bağdad halkı, bütün müslümanlar ve Hanbelî mezhebi için bir ni'mettir. Bâb-ı Bedr'deki va'z meclisine halîfe Müstadî de gelirdi. Derb-i Dinar Medresesi'nde, Bâb-ül-Ezc'de ve Dicle kenarında va'z meclisleri olurdu. Ben İmâm-ı Ahmed'in menkıbelerini ondan dinledim, Şam'dan onun için geldim" demektedir.

Hâfız İbn-üd-Debîsî, "Zeylü Târih-i İbn-i Sem'ânî" adlı eserinde: "İbn-i Cevzî şu ilimlerde kitap tasnif etmişti: Tefsîr, fıkıh, hadîs, va'z, rekâik, târih vb. Hadîs ilimlerini çok iyi bilirdi. Hadîs râvîlerinin hâl tercemelerini, cerh ve ta'dîlle ilgili tasnifleri vardır. Fıkıh ve ahkâm konularında delîl olunan bütün bilgiler ile ilgili ve delîl olarak kullanılmayan uydurma hadîsleri terk etme ve tanıma husûsunda eserleri vardır. Va'zlârında ince ibâreler, yüksek işâretler, derin ma'nâlar vardı. Söz söyleme bakımından, O zamandaki insanların en güzeli idi. Sözleri en iyi şekilde dizen, dili en tatlı olan, açıklamaları en fâideli olan o idi. Ömründe ve amelinde bereket vardı, insanlar ondan, kırk seneden fazla va'z dinlediler. Kitaplarını tekrar tekrar okudular. İbn-i Cevzî Vasıt'ta kendi nefsi için, bana şu şiiri söyledi:

Bekle ferah gününü, ey dünyâda sakin olan,
Yolculuğa azık hazırla, ayrılacak refakatçin,

Gözyaşlarıyla ağla günahlarına, orada susuz kalacaksın,
Razı mısın bakîyi yok etmeğe, ey zamanını kaybeden?"

Sonra benim için de şu şiiri söyledi: "Az bir azığa râzı olursan, insanlar arasında sevilen olursun. Nefsinin azığı senin huyun, Yaradılışın benim için inci olursa, Başka yakut ve inci için üzülme." Muvaffak Abdüllatîf de İbn-i Cevzî hakkında: "İbn-i Cevzî'nin sûreti latif, görünüşü tatlı, sesi yumuşak, hareketleri ölçülü, latifeleri çok güzel idi. Meclisinde binlerce kimse olurdu. Zamanını boşa geçirmezdi. Bir günde dört forma yazardı. Bir senede elli veya altmış cild kitap ortaya çıkardı. Her ilimden bilgisi vardı. Fakat tefsîrde a'yânda (büyüklerden), hadîsde hafızlardan, târihde geniş bilgisi olanlardan idi. Hanbelî fıkıh ilminde İmâm idi. Va'zlârında çok güzel kâfiye yapması, kendisine has bir alışkanlığı idi. Kitaba bakmadan konuşursa çok güzel, rivâyetle konuşursa çok edebli idi. Sıhhatini korumağı gözetirdi. Mizacı latif idi. Aklında kuvvet, zihninde keskinlik ifâdesi vardı. Daha çok piliç yerdi. Meyve yerini tutan içeceklerden içerdi. Kıymetli elbiseler giyerdi Elbiseleri, beyaz yumuşak kumaştan ve güzel kokulu idi. Yetim olarak büyüdü. Hazır cevap olan İbn-i Cevzî, tatlı espiriler yapardı" dedi.

İbn-ül-Bezûrî, yazdığı târih kitabında, İbn-i Cevzî için: "İbn-i Cevzî, Hanbelî mezhebinde kendisine başvurulan ve zamanında parmakla gösterilen İmâm idi. Çeşitli medreselerde ders verdi. Derb-i dinâr'da kendisi için medrese yaptı. Yazdığı kitaplarını o medreseye vakf etti.

Bütün ilimlerde derin âlim idi. Zamanındaki edîblerin en üstünü, fadılların en yükseği idi. Çok sayıda kitap yazdı. Sayısı kendisine sorulduğunda, "Üçyüzkırkdan fazladır" dedi. Bunlardan ba'zısı yirmi cildlik bir kitap, ba'zısı bir kitap forması kadardı. Her alanda kitap yazdı. Zamanının bir tanesi idi. Onun gibisine bir daha rastlanacağını zannetmiyorum" diye uzun uzun yazmaktadır.

İbn-i Neccâr, İbn-i Cevzî'nin kitaplarından biraz bahsettikten sonra şöyle demektedir: "Bu kadar kitabın ve kitaplardaki bilgilerin ezberlenmesi, tam vâkıf olunması ve kitap miktarı düşünülürse, onun ilimdeki yeri anlaşılır. Münâcaatın tatlılığının zevkine varmıştı. Şüphesiz ki, onun va'zlardaki sözleri ve ma'rifetleri, zevkten uzak nakil yapan gibi değil, onun sözlerinde zevk, nakil ve kendi tercihi bir arada idi."

İbn-i Kadsî Târih kitabında şöyle yazmaktadır: "Ebü'l-Ferec İbni Cevzî gece namaz kılar, gündüz oruç tutardı. Gece iyice karanlık olduktan sonra sâlihleri ziyârete giderdi. Muvaffaküddîn el-Makdisî onun hakkında; "İbn-i Cevzî, zamanındaki halkın va'zda önderi idi. Çeşitli ilim dallarında güzel kitaplar yazdı. Herkes tarafından hüsn-i kabûl görürdü. Fıkıh öğretir ve bu konuda kitap yazardı. Hadîsde hafız idi. Bu dalda da kitap yazdı. İbn-i Cevzî bir kitap görse ve onu beğense, hemen onun gibisini yazardı. Her ne kadar daha önce bu konuda bir çalışması olmasa da fehminin kuvveti, zihninin keskinliği ile kitap yazardı. Hocası İbn-i Nasır onu çok meth ederdi. Ebü'l-Ferec "Telbîh" kitabını yazınca, hocası İbn-i Nâsır'a arz etti. Ebü'l-Ferec o zaman otuz yaşındaydı. Hocası kitabın üzerine şöyle yazdı: "Âlim, zâhid Ebü'l-Ferec, topladığı bu kitabı bana okudu. Kitabı çok güzel derlenmiş buldum. Bu konuda böyle bir başka kitap tasnif edilmemiştir." İbn-i Cevzî, çok kitaplar mütâlâa etti. Onlarda olan en güzel yakut ve incileri aldı. Târihlerden topladığı Sahâbe-i Kirâmın isimlerini, künyelerini, ömürlerini tasnif etmiş, anlaşılır bir şekilde kısaltmıştır. Allahü teâlâ ilminden bizleri fâidelendirsin. Allahü teâlâ, müslümanların fâidelenmesi için ehl-i sünnete yardım etmesi için, bid'atleri ve hizibleri yok etmesi için, onun ilmiyle kendisini ve başkalarını fâidelendirsin ve ömrünü sonuna ulaştırsın" demektedir.

İmâm Ebü'l-Abbâs da İbn-i Cevzî hakkında: "Ebü'l-Ferec müftî idi. Tasnif ve te'lîfleri çok idi. Çeşitli konularda eser yazdı. Saydım, binden fazla olduğunu gördüm. Daha sonra görmediğim eserlerini de gördüm" demektedir.

Hapse girmesi: İbn-i Cevzî'nin hayâtının sonlarına doğru uğradığı iftira ve hapse girmesi şöyle anlatılır. "Vezîr İbn-i Yûnus el-Habelî, vezîrliği sırasında Rükn Abdüsselâm bin Abdülvehhâb bin Abdülkâdir-i Geylânî hakkında bir meclis toplamıştı. Bu mecliste onun sapıklığı delîlleri ile anlatınca, vezir, Rükn Abdüsselâm'ın kitaplarını yaktırdı. "Rükn Abdüsselâm, zındık, yıldıza tapan bir kişi idi. Vezîr İbn-i Yûnus, Abdüsselâm'ı dedesinin medresesinden çıkardı. Medreseyi İbn-i Cevzî'ye teslim etti. Vezirliği İbn-i Kassâb isminde bir Ehl-i sünnet düşmanı ve habis biri ele geçirdiğinde, Rükn Abdüsselâm, İbn-i Yûnus'u tutuklatmaya çalıştı. İbn-i Yûnus'un arkadaşlarını araştırdı. Rükn Abdüsselâm, İbn-i Kassâb'ın yanına giderek: İbn-i Yûnus'un sevdiği bir kişi de Cevzî'dir. Ebû Bekr evlâdındandır. İbn-i Yûnus dedemin medresesini ona verdi. Onunla meşveret ederek İbn-i Yûnus benim kitaplarımı yaktırdı" dedi. Bunun üzerine İbn-i Kassâb, halîfe Nâsır'a yazdı. Halîfe de Ehl-i sünnet düşmanlarına meyyal idi. Ayrıca, İbn-i Cevzî va'zlarında seni kötülüyor diye halîfeye şikâyet ettiler. İbn-i Kassâb, İbn-i Cevzî'ye, medreseyi Rükn Abdüsselâm'a teslim etmesini emr etti ve İbn-i Cevzî'nin evine gelerek onu azarladı ve kaba davrandı. Evini ve kitaplarını mühürledi. Çoluk-çocuğunu dağıttı. Halîfenin emriyle onu tutukladı. Daha sonra, yanında sâdece düşmanı Rükn Abdüsselâm olduğu hâlde, ev kıyâfetiyle bir gemiye bindirilerek Vasıt'a götürdüler: Rükn Abdüsselâm vâliye, "Düşmanımı kuyuya atmak

için izin ver" dedi. Vâli ona mâni oldu ve "Ey zındık, senin sözünle mi onu kuyuya atacağım. Halîfenin yazısını getir. Benim mezhebimden olsaydın, sana canımı feda eder, malımı da hizmetine sunardım" dedi. Vâliden yüz bulamıyan Rükn Abdüsselâm Bağdad'a geri döndü.

İbn-i Cevzî Vasıt'a getirildiğinde, büyük halk kalabalığı toplandı, İbn-i Abdülkâdir, "İbn-i Cevzî medresenin vakıf mallarında haksız tasarruf yaptı. Şu şu malları aldı" diye büyük yalanlar söyledi, İbn-i Cevzî, halkın önünde bu iddiaları kabûl etmeyip, doğrusunu ve yaptığı iyi şeyleri anlattı. Fakat İbn-i Cevzî'ye inanmayan vâli, halîfenin emri ile İbn-i Cevzî için Derb-i dinâr'da bir hücre ayırttırdı ve oraya haps ettirdi. İbn-i Cevzî, bu hücrede beş sene mahbus olarak kaldı. Ona inanan halktan bir kısmı hücresine gelir, ondan va'z dinlerlerdi, İbn-i Cevzî onlara ba'zı şeyleri yazdırırdı.

İbn-i Cevzî hapiste iken elbisesini kendisi yıkar, yemeğini kendisi pişirirdi. Suyu kuyudan kendisi çekerdi. Hamama gitmeğe veya başka birşey için yanında bekçi olduğu hâlde dışarı çıkmasına izin verilmezdi. Yaşı sekseni geçmişti. Hapiste zamanını Kur'ân-ı kerîm okuyarak ve Allahü teâlâya ibâdet ederek geçirirdi. Akşam ile yatsı arasında üç-dört cüz Kur'ân-ı kerîm okurdu.

İbn-i Cevzî'nin çok sevdiği oğlu Yûsuf, o hapiste iken büyüdü ve va'z vermeye başladı. Babası gibi çok güzel va'z veriyordu. Va'zlarının güzelliğini halîfe Nâsır'ın annesi de duydu. Kendinin de bulunacağı bir mecliste va'z vermesini, İbn-i Cevzî'nin oğlundan istedi. O da; "Babam, oğlunuz halîfe Nasır tarafından haps ettirildi. Eğer onu serbest bıraktırırsanız, biz de sizin isteğinizi yerine getiririz" diye halîfenin annesine haber gönderdi. Bunun üzerine halifenin annesi, halîfe Nâsır'dan İbn-i Cevzî'yi serbest bırakmasını istedi. O da İbn-i Cevzî'nin serbest bırakılmasını emretti. İbn-i Cevzî, hapisten kurtulunca Bağdad'a döndü. Bağdad halkı onu büyük bir sevinç içinde karşıladılar. Cumartesi günü Ümmül Halîfe türbesinin yanında va'z vereceği halka duyuruldu. Halk Cum'a namazından sonra türbenin etrâfında yer tutmaya başladı. O gece çok yağmur yağdı. Yollar su ile doldu. Halk, gece yağmur dinince hemen yerleri temizlediler. Kireç ve toprak serpip, yaygılar yaydılar. İbn-i Cevzî hazretleri, sabah erkenden va'z kürsüsüne çıktı. Medreselerde ders veren âlimler ve büyük evliyâ da orada hazır bulundular, İbn-i Cevzî'nin sesi Allahü teâlânın bir lutfu olarak kalabalığın en sonundakine kadar gidiyordu.

İbn-i Cevzî, vefâtına kadar ilim yaymağa, va'z vermeğe ve kitap yazmağa devam etti.

Vefâtı: İbn-i Cevzî, 597 (m. 1201) senesi Ramazân-ı şerîf ayının yedisi Cumartesi günü, Ümmül Halîfe türbesinin yanında son va'zını verdi. Bu va'zdan sonra beş gün hasta yattı. Cum'a gecesi akşam ile yatsı arasında evinde vefât etti. İbn-i Cevzî'yi Ziyâeddîn bin Sekine ve Ziyâeddîn bin el-Cübeyr seher vaktinde yıkadılar. Sabahleyin, bütün Bağdad halkı evin önüne toplandı. Dükkânların hepsi kapatıldı. Tabutu va'z verdiği yer olan Ümmül Halîfe türbesinin altına götürüldü. Oğlu İbn-i Kâsım namazını kıldırdı. Sonra Mensûr Câmii'ne götürüldü. Burada da cenâze namazı kılındı. Çok kalabalık vardı. Görülmemiş bir gündü. Ahmet İbni Hanbel'in kabrinin yanında kazılmış mezara, ancak Cum'a namazı vakti ulaşıldı. O sene Ramazan ayı Temmuz'a rastladığı için çok sıcaktı, İbn-i Cevzî'nin vefâtına insanlar çok üzüldü ve ağladılar. Ramazan ayı boyunca kabri yanında hatimler okuyarak geceleyenler çok oldu.

Şöyle anlatılır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini yazdığı kalemleri açarken çıkan küçük yonga parçacıklarını topladı ve kendisi: "Ben ölünce, beni yıkayacağınız suyu bunlarla ısıtınız" diye vasıyyet etti. İbn-i Cevzî hazretlerinin vasıyyeti yerine getirildi. Yonga parçacıkları suyun ısınmasına yettiği gibi, bir miktar da arttı."

Ebü'l-Ferec İbni Cevzî hazretlerinin, İbn-i Abbâs'dan bildirdiği hadîs-i şerîf şöyledir: Abd-i Kays kabilesinin temsilcileri Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanına geldiler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onlara îmân etmelerini emretti ve buyurdu ki; **"Allaha îmân nedir, bilir misiniz?"** Onlar da, "Allah ve Resûlü bilir" dediler. Resûlullah efendimiz bunun üzerine **"Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun peygamberi olduğuna inanmak, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve ganîmetlerin beşte birini** (hak sahiplerine) **vermektir"** buyurdular.

İbn-i Cevzî buyurdu ki: "Kim kanâat ederse, geçimi iyi olur. Kim tama' ederse (dünyâ lezzetlerini haram yollardan ararsa), geçim sıkıntısı çeker."

"Hâin korkak, sâlih kimse cesur olur."

"İyi niyetle mal kazanmak, mal kazanmamaktan iyidir."

"Dünyâ arzuları olmıyan kimsenin, sultanlarla görüşmesinde zarar yoktur."

"Dünyâ Allahü teâlânın evidir. Sahibinin izni olmadan bu evde tasarrufta bulunan hırsızdır."

Birgün münâcaatında buyurdu ki: "Yâ ilâhî! Senden haber veren dile azâb etme! Sana delâlet eden ilimlere bakan göze de azâb etme! Senin hizmetinde yürüyen ayağa, Resûlünün hadîslerini yazan ele de azâb etme! İzzetin hakkı için beni Cehenneme atma! Cehennem ehli de, dünyâ da biliyordu ki, ben senin dînini muhafaza etmeğe çalıştım.

Yâ Rabbî! Senin için dökülen göz yaşlarına rahmet et! Sana kavuşamadığı için yanan ciğere rahmet et! Sana karşı âcizim, yalvarırım."

Birgün birisi: "(Yâ Rabbî, seni tesbîh ederim) mi, efdaldir, yoksa (Yâ Rabbî, senden bağışlanmayı dilerim) mi efdaldir?" diye sorunca, İbn-i Cevzî hazretleri, "Kirli elbisenin sabuna ihtiyâcı vardır, kokuya değil" buyurdular. (Ya'nî önce istiğfar, sonra tesbîh etmelidir.)

Bağdad'da Ehl-i sünnet ile bid'at fırkaları arasında mücâdele çıktı. Hangi tarafın haklı olduğu hakkındaki konuşma uzadı. İki taraf da İbn-i Cevzî'nin cevâbına râzı olup, hükmünü, geçmişi kapatacak bir belge olarak kabûl edeceklerdi, içlerinden birisi İbn-i Cevzî'ye, "Âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûlullahtan (s.a.v.) sonra, insanların, ya'nî ümmetin en üstünü kimdir?" diye sordu. İbn-i Cevzî hiç düşünmeden, "Kızı, O'nun nikâhı altında bulunandır" dedi. İki taraf da bu söze râzı oldular. Çünkü Hazreti Ebû Bekr'in kızı, Peygamber efendimizin nikâhı altında ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kızı da Hazreti Ali'nin nikâhı altında idi. Bu cevâbı her iki taraf da kendilerine çektiler.

Eserleri: İbn-i Cevzî'nin yazmış olduğu eserlerin sayısı çoktur. Kendisi, üçyüzkırkdan fazla olduğunu söylemektedir. Hadîs ve hadîsin bölümlerine dâir yazdığı kitaplar gibi kimse tasnif yapmamıştır. Bir eser yazarken, kitabın tertîbini, bâblara ayrılmasını güzel yapardı. Toplama ve yazma konusunda çok kabiliyetli idi.

Kendisi "İlk tasnif ve te'lîf ettiğim eser, onüç yaşında iken Kur'ân-ı kerîm ilimleri ve Kur'ân-ı kerîm ilimleriyle ilgili tasniflerin tesbiti kitabıdır" demektedir.

Bilinen eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. Zâd-ül-mesîr fî ilm-it-tefsîr: Dört cildlik bir eserdir. 2. Teysîr-ül-beyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 3. Teysîr-ül-beyân fî tefsîr-il-garîb, 4. Garîb-ül-garîb, 5. Nüzhet-ül-uyûn en-nevâzır fil-vücûhi ven-nezâir, 6. El-İşâretü ilel kırâat-il-muhtâre, 7. Tezkiret-ül-müntebihi fî uyûn-il-müstebeh, 8.

Fünûn-ül-efnân fî uyûni ulûm-il-Kur'ân, 9. Vird-ül-egsân fî fünûn-il-efnân, 10. Umdet-ur-râsih fî ma'rifet-il-mensûh ven-nâsih, 11. El-Musaffâ bi ekfi ehl-ir-rüsûh min ilmin nâsih vel-mensûh, 12. Sebt-üt-tesânif fî usûl-iddîn, 13. Muntekâd-ül-mu'temed, 14. Minhâc-ül-vüsûl ilâ ilm-il-usûl, 15. Beyân-ü gaflet-ül-kâil bi kademi efâlil ibâd, 16. Gavâmid-il-ilâhiyyât, 17. Meslek-ül-akl, 18. Minhâc-ü ehl-il-isâbe, 19. Es-Sirr-ül-masûn, 20. Def'u Şibh-it-teşbîh, 21. Er-Reddü alel müteassıbil anîd, 22. Sebt-üt-tesânif fî ilm-il-hadîs-i vez-zühdiyyât, 23. Câmi'-ül-mesânid bi elhas-il-esânid, 24. El-Hadâik, 25. Nefy-ün-nakl, 26. El-Müctebâ, 27. En-Nüzhe, 28. Mültekat-ül-hikâyât, 29. İrşâd-ül-mürîdîn fî hikâyât-is-Selef-i sâlihîn, 30. Ravdât-ün-nâkil, 31. Gurer-ül-eser, 32. Et-Tâhkîk fî ehâdîs-it-ta'lik, 33. Elmedih, 34. El-Mevdû'ât minel ehâdîs-il-merfû'ât, 35. El-Ilel-ül-mütenâhiye fil-ehâdîs-il-vâhiye, 36. El-Keşfü lî müşkil-is-sahîhayn, 37. Ed-Duâfâü vel-metrûkîn, 38.İ'lâm-ül-âlimi ba'de rusûhihi bi hakâik-ı nâsih-il-hadîsi ve mensûhihi, 40. İhbârü ehl-ir-rüsûhi fil-fıkhı vet-takdisü bi mukadder-il-mensûhi minel hadîs, 41. Es-Sehm-ül-musib, 42. Ehâyir-üz-zehâir, 43. El-Fevâidü an-iş-şüyûh, 44. Menâkıb-ü-Eshâb-il-hadîs, 45. Mevt-ül-hasâr, 46. Muhtasarât, 47. El-Meşihat, 48. El-Meselselât, 49. El-Muhteseb fin-neseb, 50. Tuhfet-üt-tullâb, 51. Tenvîr-u medellehüm-iş-şeref, 52. El-Elkâb, 53. Fedâil-i Ömer bin el-Hattâb 54. Fedâil-i Ömer bin Abdülazîz, 55. Fedâil-i Sa'îd bin el-Müseyyeb, 56. Fedâil-il-Hasen-il-Basrî 57. Menâkıb-ül-Fudayl bin Iyâd, 58. Menâkıb-ü Bişr-i Hafî 59. Uyûn-il-hikâyat, 60. Menâkıb-ı İbrâhim bin Edhem, 61. Menâkıb-ı Süfyân-i Sevrî, 62. Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel, 63. Menâkıb-ı Ma'rûf-i Kerhî, 64. Menâkıb-ı Râbi'a-i Adviyye, 65. Mesîr-ül-azm-is-sâkin ilâ eşref-il-emâkin, 66. Safvet-üs-sufuvve, 67. Minhâc-ül-kâsidîn, 68. El-Muhtâr min ahbâr-il-ahyâr, 69. El-Kâti'u lî muhal-il-huccâc bi muhâl-il-huccâc, 70. Ucâlet-ül-muhtazar lî şerhi hâl-il-hadar, 71. En-Nisâü ve mâyeteallahü bi âdâbihinne, 72. İlm-ül-hadîs el-menkûl fî enne Ebâ Bekr ümmerresûl, 73. El-Cevher, 74. El-Muğlâk, 75. Sebtü mâyeteallahü bit-tevârîh, 76. Telkîhu fühûmu ehl-il-eser fî uyûn-it-tevârihi ves-siyer, 77. El-Muntazam fî târih-il-mülûki vel-ümem, 78. Şüzûr-ül-uhûd fî târih-il-ma'hûd, 79. Tarsîk-üz-zarâif fî târîh-is-sevâlif, 80. Menâkıb-ı Bağdad, 81. Sebt-ül-müsannefüt fil-fıkhı, 82. El-İnsâf fî mesâil-il-hılâf, 83. Cinnet-ün-nazar, 84. Muhtasar-ül-muhtasar fî mesâil-in-nazar, 85. İ'med-üd-delâil fî müştehez-il-mesâil, 86. El-Mezhebü fil-mezheb, 87. Mesbûk-üz-zeheb, 88. En-Nebze, 89. El-İbâdât-ül-hums, 90. Eshâb-ül-hidâye lî erbâb-il-bidâye, 91. Keşf-üz-zalameti anid-diyâ fî redd-i da'vâ, 92. Redd-ül-levmi ved-daymi fî savmi yevmil-gayyim, 93. Sebt-ül-musannefât fî ulûm-il-va'z, 94. El-Yevâkît fil-hutab, 95. El-Mütehab fin-nevb, 96. Mesannefâtihi fil-va'z (yüz cildden fazla bir eser), 97. Nesîm-ür-riyâd, 98. El-Lü'li, 99. Kenz-ül-müzekker, 100. El-Ezc, 101. El-Letâif, 102. Künûz-ür-rûmûz, 103. El-Muktebîs, 104. Zeyn-ül-kasas, 105. Muvâfık-ül-merâfık, 106. Şâhid ve meşhûd, 107. Vâsılât-ül-uhûd min şâhid ve meşhûd, 108. El-Leheb, 109. El-Müdhiş, 110. Saba necd, 111. Muhaddeset-ül-akl, 112. Lukat-ül-cem'ân, 113. Meânî'-il-meânî', 114. Fütûh-ül-fütûh, 115. Et-Teâzî-ül-mülûkiyye, 116. El-Ahd-ül-mukîm, 117. İkâz-ül-vesnân miner-rekâdât bi ahvâl-il-hayvan ven-nebât, 118. Mekes-ül-mecâlis-il-bedriyye, 119. Nüzhet-ül-edîb, 120. Münteh-il-müntehâ, 121. Tebsiret-ül-mübtedî', 122. El-Yâkûte, 123. Tuhfet-ül-vu'âz, 124. Sebtü tesânif fî fünûni zemm-il-hevâ, 125. Sayd-ül-hâtır, 126. Ahkâm-ül-iş'ar bi ahkâm-il-iş'âr, 127. El-Kısâs vel-müzâkirîn, 128. Takvîm-ül-lisân, 129. El-Ezkiyâ', 130. El-Humkî, 131. Lukat-ül-menâfi' fit-tıb, 132. Eş-Şeybü vel-hudâb, 133. Âmâr-ül-a'yân, 134. Es-Sebât indel memat, 135. Temvîr-ül-gabeş fî fadl-is-sevâd vel-habeş, 136. El-Hıssü alâ hıfz-il-ilm ve zikrü kibâr-il-huffâz, 137. İşrâf-ül-mevâli, 138. İ'lâm-ül-ahyâ'bi aglât-il-ahyâ', 139. Tahrîm-ül-mahall-ilmekrûh, 140. El-Mısbâh-ül-mudî' lî da'vet-il-İmâm-il-Müstadı', 141. Atf-ül-ulemâ alel-ümerâ, 142. En-Nasru alâ nısr, 143. El-Mecd-ül-adûdî, 144. El-Fecr-ün-nûrî, 145. Menâkıb-üs-setr-ir-refi', 146. Makultûhü minel eş'âr, 147.

Elmakâmât, 148. Minresâilî, 149. Et-Tıbb-ur-rûhânî, 150. El-Uzlet, 151. Er-Riyâdat, 152. Beyân-ül-hatâi ves-sevâb an-ehâdîs-iş-şîhâb, 153. El-Bâz-ül-eşheb el-munkıdu alâ men halefel mezheb, 154. En-Nûr fî fedâ-il-il-eyyâmi veş-şükr, 155. Tahrîb-üt-târih-il-eb'âd fî fedâil-i makbereti Ahmed, 156. Menâkıb-ül-İmâm-iş-Şâfiî, 157. Fünûn-ül-elbâb, 158. Minhâc-ül-isâbe fî muhabbet-is Sahabe, 159. Ez-Zurafâ vel-mütehâbbin, 160. Takvîm-ül-lisân, 161. Menâkıb-ü Ebî Bekr, 162. Menakıb-ü Ali, 163. Fedâil-ül-Arab, 164. El-Menfeatü fil-mezâhib-il-erbe'a, 167. El-Muhtâr minel eş'ar, 168. Rüûs-ül-kavâir, 169. El-Mürtecel fil-va'z, 170. Nesîm-ur-riyâd, 171. Zahîret-ül-vâ'iz, 172. Es-Zecr-ül-muhavvef, 173. El-Üns vel-muhabbet, 174. El-Matrâb-ül-melheb, 175. Ez-Zind-ül-vera' fîl-va'z-in-nâsır, 176. El-Fâhir fî eyyâm-il-İmâm-in-nâsır, 177. El-Mecd-üs-salâhî, 178. Lugat-ül-fıkh, 179. Akd-ül-hanâsır fî zemm-il-hilâfet-in-nâsır, 180. Fî zemm-i Abdülkâdir, 181. Garîb-ül-hadîs, 182. Milh-ül-ehâdîs, 183. El-Füsûl-ül-va'ziyye alâ hurûf-ül-mu'cem, 184. Selvet-ül-ahzân, 185. El-Ma'şûk fil-va'z, 186. El-Mecâlis-ül-Yûsüfiyye fil-va'z, 187. El-Va'z-ül-makberî, 188. Kıyâm-ül-leyl, 189. El-Muhâdese, 190. El-Münâcaat, 191. Zâhir-ül-cevâhir fil-va'z, 192. Kenz-ül-müzekkir, 193. En-Nûhhat-ül-havâtim, 194. El-Murtekâ limen-ittekâ, 195. Kavâid-üt-tarîka fil-cem'-i beyn-eş-şerî'a vel-hakîka, 196. Merec-ül-bahreyn fil-cem'-i beyn-et-tarîkayn, 197. Dürret-ül-iklîl fit-târih, 198. El-Emsâl.

Bu eserlerin 80 tanesi cildli olup, diğerleri küçük kitapçıklar halindedir.

199. El-Mugnî: Seksenbir cildlik tefsîr kitabıdır. Meşhûr tefsîr kitaplarındandır. Bu eserden ba'zı bölümler aşağıdadır:

"Büyüklerden biri şeytana, "Senin gibi mel'ûn olmak istiyorum ne yapayım?" dedi. İblîs sevinip, "Benim gibi olmak istersen, namaza ehemmiyet verme ve doğru-yalan, herşeye yemîn et, ya'nî çok yemîn et!" dedi. O kimse de, "Hiçbir namazı bırakmayacağım ve artık yemîn etmiyeceğim" dedi."

"Medine'de kuraklık oldu. Hazreti Aişe'ye gelip, yalvardılar. O da, "Resûlullahın türbesinin tavanını deliniz" buyurdu. Öyle yaptılar. Çok yağmur yağdı. Mübârek kabr-i şerîfi ıslandı."

"Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'raca götürülmesinin hikmetlerinden biri de şudur ki; insanlar ve cinler, Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) şerefini yeryüzünde biliyorlardı. Zehirli yılanlar ve haşerât da mağarada şerefini öğrenmişlerdi. Allahü teâlâ göktekilerin de (meleklerin de) sevgili Peygamberinin şerefini yakînen bilmelerini diledi. Böylece âlemde, O'nun şeref ve yüksekliğini Allahü teâlânın sevgilisi olduğunu bilmeyen kalmasın istedi."

"Namazın kabûl şartları onikidir: Altısı dışında, altısı içte, özdedir. Dışta olan altı şart; huşû', takvâ, haram yemeği terk, boş sözü, tenbelliği ve tehiri, geciktirmeyi terk etmektir, içte, özde olan altı şart ise; ihlâs, tefekkür, korku, ümid, kusurunu görmek ve müşâhededir."

"Hazreti Ebû Bekr'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Her namaz vakti geldikte, melekler nidâ ederler ve derler ki, ey Âdemoğulları kalkınız ve nefsleriniz için yakılmış olan ateşi namaz ile söndürünüz"** buyurdu."

"Üç âyet-i kerîme, üç şeyle beraber inmiştir. Bunlardan herbiri, yanındaki olmadıkça kabûl edilmez. Biri, meâlen; **"Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat ediniz"dir.** Allahü teâlânın emrine itaat, Resûlünün emrine itaatsiz kabûl olmaz demektir, ikincisi, meâlen; **"Allahü teâlâya ve ananıza, babanıza şükür ediniz"dir.** Allahü teâlâya şükür, ana-babaya şükürsüz olmaz. Üçüncüsü, meâlen; **"Namazı kılın ve zekatı verin"** dir. Malı nisâb miktârını geçip de zekâtını vermiyenin, namazı makbûl olmaz."

"Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün buyurdu ki: **"Benî-İsrâil peygamberlerinden dördü, seksener sene Allahü teâlâya ibâdet ettiler, bir an âsi olmadılar. Bunlar; Eyyûb, Zekeriyyâ, Harkil ve Yüşâ'dır."** Eshâb-ı Kirâm bu hadîs-i şerîfi duyunca hayret ettiler. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.) gelerek, "Ey Muhammed! Senin ümmetin, bu peygamberlerin bir an Allahü teâlâya âsî olmadan seksen senelik ibâdetlerine şaşarlar. Muhakkak ki, Allahü teâlâ sana ondan iyisini gönderdi" deyip; **"Kadir gecesi, bin aydan daha hayırlıdır"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi, okudu (Kadir-3)".

"Emîr-ül-mü'minîn Ömer (r.a.), Muhacir ve Ensârı toplayarak onlardan Kadir gecesinin hangi gece olduğunu sordu. İbn-i Abbâs (r.a.); "Allahü teâlâ tektir, teki sever. Allahü teâlâ katında tek sayıların en sevgilisi yedidir" dedi. Hazreti Ömer; "Bu nasıldır?" diye sorunca İbn-i Abbas: "Allahü teâlâ, gökleri yedi kat yarattı. Yeri yedi kat eyledi. Günleri yedi yarattı, insanı yedi şeyden yarattı. Rızkını yedi şeyden yaptı" dedi. Hazreti Ömer, "Bu kadarı bana yeter" buyurdu. Fakat âlimler bunlara daha eklemişlerdir ve demişlerdir ki: Büyük denizler yedidir, tavaf yedidir, sa'y yedidir, a'zâlar yedidir, secde yedi a'zâ iledir, neseben evlenmesi haram olanlar yedidir, sebeble olanlar yedidir, sütle olanlar yedidir, Eyyûb aleyhisselâmın belâsı yedidir, Kur'ân-ı kerîm yedi harf üzere inmiştir, Lâ ilahe illallah Muhammedün resûlullah yedi kelimedir, Eshâb-ı Kehf yedidir, Fâtiha sûresi yedi âyettir, ülül-azm peygamberler yedidir, melekler yedi sınıftır." "Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kadir gecesinde bir kere İnnâ enzelnâ sûresini okuyan, başka zamanda Kur'ân-ı kerîm hatim edenden daha sevgilidir. Kadir gecesinde bir tesbih, bir tehlîl, bir tahmîd söyliyen, benim yanımda, yediyüzbin tesbih, tahmîd ve tehlîlden kıymetlidir. Bu gece çobanın koyunu sağma müddeti kadar namaz kılan, ibâdet edeni, bir ay bütün geceleri sabaha kadar ibadetle geçirenden daha çok severim"** buyuruyor"

"Kâ'b-ül-Ahbâr'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Kadir gecesi üç defa Lâ ilahe illallah söyleyenin, birincisinde bütün günahları mağfiret olunur, ikincisinde, Cehennemden kurtulur. Üçüncüsünde, Cennete girer"** buyurdu."

"İbrâhim aleyhisselâm Kâ'be binasını yapmayı bitirince, Cebrâil (a.s.) gelip kendisine, "Allahü teâlâ bütün âleme seslenmeni ve insanları hacca çağırmanı buyuruyor" dedi. Nitekim Hac sûresi yirmiyedinci âyetinde meâlen; **"Bütün insanlara haccı ilân et, gerek yaya olarak, gerek her uzak yoldan binek üzerinde, senin huzûruna gelsinler"** buyuruldu. İbrâhim aleyhisselâm: "Ey Rabbim! Benim sesim her yere yetişmez" dedi. "Ey İbrâhim! Senden seslenmek, bizden ulaştırmak" cevâbını duydu, İbrâhim aleyhisselâm bir tepenin üzerine çıktı. Parmağını kulağına koyup, yüzünü dört tarafa çevirerek "Ey insanlar! Size Kâ'beyi ziyâret farz kılındı. Rabbinizin emrine uyun" dedi."

"İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâ her gün bu hâne** (Kâ'be) **üzerine yüzyirmi rahmet gönderir. Altmışı tavaf edenlere, kırkı namaz kılanlara ve yirmisi Kâ'beye bakanlaradır"** buyurdu."

200. El-Vefâ bi ahvâl-il-Mustafâ: Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayâtını anlatan iki cildlik bir eseridir. El yazmalarının yanında Pakistan'da baskısı yapılmıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

İbrâhim aleyhisselâmın Resûlullah için duâsı: İbrâhim aleyhisselâm Kâ'beyi bina ettiğinde şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Onlara içlerinden bir peygamber gönder." İbn-i Süddî:

"O, Muhammed aleyhisselâmdır" dedi. Peygamber efendimiz de (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ben, annemin rü'yâsında gördüğü, Îsâ aleyhisselâmın müjdelediği, ceddim İbrâhim aleyhisselâmın duâ buyurduğu peygamberim"** buyurdu. Mu'âviye (r.a.) buyurdu ki: "Amine hâtun, Resûlullaha hâmile iken bir nûr gördü ki, o nurda Şam saraylarını gördü."

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) baba ve dedeleri ve şerefi: Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, İsmâil** (a.s.) **evlâdından, Kinâne ismindeki kimseyi ve onun sülâlesinden, Kureyş ismindeki zâtı beğendi, seçti. Kureyş evlâdından da, Hâşimoğullarını sevdi. Onlardan da beni süzüp seçti."**

"Allahü teâlâ, insanları yarattı. Beni, insanların en iyi kısmından vücûde getirdi. Sonra, bu kısımlarından en iyisini Arabistan'da yetiştirdi. Beni, bunlardan vücûde getirdi. Sonra evlerden, ailelerden en iyilerini seçip, beni bunlardan meydana getirdi. O hâlde, benim rûhum ve cesedim, mahlûkların en iyisidir. Benim silsilem, ecdadım, en iyi insanlardır."

"Allahü teâlâ, herşeyi yoktan var etti. Herşey içinde insanları sevdi, kıymetlendirdi. İnsanlar içinde de seçtiklerini Arabistan'a yerleştirdi. Arabistan'daki seçilmişler arasında da beni seçti. Beni, her zamandaki insanların seçilmişlerinde, en iyilerinde bulundurdu. O hâlde, Arabistan'da bana bağlı olanları sevenler, benim için severler. Onlara düşmanlık edenler, bana düşmanlık etmiş olurlar."

Ağaçlar ve taşların Resûlullaha (s.a.v.) selâm vermesi: Câbir bin Semûra'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Peygamberlik bildirilmeden önce Mekke'de, bana devamlı selâm veren bir taş vardı. Şimdi bile onu tanıyorum"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bana peygamberlik bildirildiğinde, bütün taş ve ağaçlar, "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" diyerek selâm verirlerdi."** Resûlullahın insanları İslama da'veti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Peygamberliğinin ilk zamanlarında, insanları gizlice İslama da'vet etti. Hazreti Ebû Bekr bu zamanda ilk îmân eden erkek idi. Üç sene sonra İslama da'vetini açıktan yapmaya başladı. İmâm-ı Zührî şöyle anlatır: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) İslâm dînini önceleri gizli, daha sonra açıkça söyledi. Allahü teâlâ dilediklerine imân ni'metini ihsân etti. Tâ ki imân edenler çoğaldı, önceleri Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Mekkeli kâfirlerin topluluklarına uğradığında, onlar Resûl-i ekremi (s.a.v.) işâret ederek, "İşte Abdülmuttalib'in torunu yine semâdan kendisine gelen şeylerden konuşuyor" derlerdi. Ne zaman Peygamber efendimiz (s.a.v.) onların ibâdet ettikleri putları kötüleyip, kâfirlerin baba ve dedelerinin küfür üzere öldüğünü söyleyince, O'na eziyet sıkıntı vermeye ve düşmanlığa başladılar. Resûlullahın (s.a.v.) Cennetteki derecesi: Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Vesile, Allahü teâlânın indinde bir derecedir. Onun üzerine bir derece** (makam) **yoktur. Allahü teâlâdan, benim için vesileyi vermesini isteyiniz."** Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Üzerime salevât okuduğunuz zaman, Allahü teâlâdan benim için vesileyi isteyiniz"** buyurunca, orada bulunan Eshâb-ı Kirâm: "Yâ Resûlallah, vesîle nedir?" diye sordular. O zaman buyurdu ki: **"O, Cennette en yüksek derecedir. Oraya kimse kavuşamaz. Ancak bir kişi kavuşur. O bir kişinin de ben olmasını ümid ederim."** Yine bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kim bana salevâti şerîfe okuyup, "Yâ Rabbî! O'nu yakınında kıl derse, kıyâmet gününde şefaatim ona helâl olur"** buyurdu.

201. Telbîsü İblîs: Bu eserde; şeytanın insanları aldatma yollarını ve bu yollarla bid'at ve günaha düşmelerini, sünnetten ayrılmalarını anlatır. Bu eserin birçok el yazması, nüshalar

hâlinde günümüze kadar gelmiştir. Ayrıca Kâhire'de 1347 (m. 1928) senesinde basılmıştır. İbn-i Cevzî, eserinin mukaddimesinde, kitabını hangi gaye ile yazdığını anlatmaktadır. Bu eserini onüç bölüme ayıran İbn-i Cevzî, sırasıyla şu konuları bölümler hâlinde izah etmiştir: 1. Sünnet ve cemaata sarılma, 2. Bid'atleri kınama, 3. Şeytanın fitnelerinden sakınma, 4. Aldatma ve gurûr, 5. Şeytanın akîdelerdeki aldatmaları, 6. Şeytanın âlimleri aldatması, 7. Şeytanın devlet adamlarını aldatması, 8. Şeytanın âbidleri aldatması, 9. Şeytanın zâhidleri aldatması, 10. Şeytanın sûfîleri aldatması, 11. Şeytanın dindarları aldatması, 12. Şeytanın avamı aldatması, 13. Şeytanın bütün insanları aldatması.

Bu eserin mukaddimesi ve ba'zı bölümleri:

"Akıl sahiplerinin ellerine adâlet terazisini veren, peygamberlerini, mükâfat ile müjdeleyici, azâb ile korkutucu olarak gönderen ve kendilerine doğru ile eğriyi açık olarak gösteren, kitapları indiren ve kâmil, din olarak İslâmiyeti seçen Allahü teâlâya hamd ederim. O, sebepleri yaratandır, İhlâs ile O'nun bir olduğuna şehâdet ederim. Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve Peygamberidir. Allahü teâlâ O'nun hidâyet nûru ile, küfür ve şirk karanlıklarını ortadan kaldırdı. Muhammed aleyhisselâma, O'nun Âline ve Eshâb-ı Kirâma. Tabiîn hazerâtına, kıyâmete kadar sayısız salât, selâm ve hayır duâlar olsun. Bilmelidir ki; Allahü teâlânın insana verdiği ni'metlerin en büyüğü akıldır. Akıl, O'nu tanımaya yarıyan bir vâsıtadır. Öyle bir vâsıtadır ki; peygamberleri tanıma ve kabûl etmeğe yarar. Allahü teâlânın gönderdiği din olan İslâmiyet, ışık gibidir. Akıl göz misâlidir. Eğer göz açık ve sağlam olursa, güneşin varlığını görür. Akıl peygamberlerin sözlerini duyup mu'cizelerini görünce, onları kabûl eder ve bilemeyeceği, anlıyamayacağı şeylerde de artık onlara uyar.

Allahü teâlâ, insanoğlunun atası olan Adem aleyhisselâma peygamberlik verdi ve akıl ni'metiyle insanları ni'metlendirdi. Adem aleyhisselâm, vahy ile Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, evlâdına öğretti. Hak yol üzere oldular. Ne zaman ki; Kâbil, nefsine uyup kardeşini öldürdü. Nefs ve arzuları insanları parçaladı ve dalâlet, sapıklık çöllerine saptırdı, öyle oldu ki, doğru i'tikâd ve ahlâkı bırakıp, fırkalara ayrıldılar. Peygamberlere ve akıl sahiplerine karşı geldiler. Kendi arzu ve isteklerini bayrak yapıp, putlara taptılar ve kendilerinden öncekilerin âdetlerini herşeyin üstünde tuttular. İblîs (şeytan) kendi arzusunu onlar üzerinde gerçekleştirince, onlar da ona uydular. Ancak, mü'min olabilenler bundan kurtulabildi."

Sünnet ve cemaata sarılma: Hazreti Ömer Cabiye denilen yerde insanlara bir hutbe okudu ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini bildirdi: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kim Cennetin ortasında olmak isterse, cemaatte bulunsun. Muhakkak şeytan, yalnız kalan kimseyle beraberdir, iki kişi olunca, o yaklaşamaz."** Arfece'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); "Allahü teâlânın rahmeti cemaat üzeredir. Şeytan, cemâate katılmayıp, muhalefet eden kimse ile beraberdir" buyurdu.

Muâz bin Cebel'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Sürüden uzak kalan koyunu kapan kurt gibi, şeytan da insanın kurdudur. Parça parça olmaktan sakının. Cemâat hâlinde olun. Mescidlere koşun"** buyurdu.

Ebû Zer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"İki kişi, bir kişiden hayırlıdır. Üç kişi, iki kişiden, dört kişi de, üç kişiden daha hayırlıdır. Cemâate koşunuz. Muhakkak ki Allahü teâlâ, ümmetimi hayır üzere toplar"** buyurdu.

İbn-i Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte ise, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Benî-İsrâil, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasâra da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur"** buyurdular. Orada bulunan Eshâb-ı Kirâm, bu fırkanın kimler olduğu sordukda: **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurdu.

İbn-i Abbâs (r.a.): "Bid'atden alıkoyan, sünnete çağıran, Ehl-i sünnetten bir kimseye bakmak ibâdettir" buyurdu.

Evzâî şöyle demektedir: "Sünneti seniyyeye uymakta sabırlı ol. Ehl-i sünnet olanlarla birlikte ol. Onların dediğini söyle onların el çektiği, vazgeçtiği şeylerden vazgeç. Selef-i sâlihînin yolunda bulun. Onlara genişlik olan şey, senin için de genişlik olur."

Rü'yâmda bana, "Ey Abdurrahmân Cevzî, sen iyiliği, emreder, kötülükten nehyedersin" dendi. Ben de, "Rabbimin bana ihsânıdır. Rabbimden İslâm üzere ölmeyi istiyorum" dedim. O zaman bana, "Sünnet-i seniyye üzerine ölmeyi istiyorum, de!" buyuruldu.

Süfyân-ı Sevrî: "Söz ancak amel ile birlikte olursa makbûl olur. Söz ve amel, ancak doğru niyetle niyet, amel ve söz de, ancak sünnet-i seniyyeye uymakla doğru olur" buyurdu.

Abdurrahmân Cevzî (r.a.) oğluna: "Ey oğlum Yûsuf, tâ doğudaki bir kimsenin sünneti seniyyeye uyduğunu duyarsan, ona selâm gönder. Batıdaki bir kimsenin de sünnet-i seniyye üzere olduğunu haber alırsan, ona da selâm gönder. Zîrâ Ehl-i sünnet ve cemâatden az kimse kaldı, insanın saadeti; bir Ehl-i sünnet âlimini tanıması ve ona uymasına bağlıdır. Eyyûb-i Sahtiyanî: "Ehl-i sünnetten bir kimsenin ölüm haberini söylemen, bir uzvumu kaybetmek gibidir" buyuruyor."

Yûsuf bin Esbât şöyle demektedir: "Etrâfım Ehl-i sünnet düşmanlarıyla dolu idi. Allahü teâlâ bana, evliyâsından olan Süfyân hazretlerini tanımağı ve onu sevmeği nasîb ederek, o bataktan kurtardı."

Mu'temir bin Süleymân şöyle anlatır: Üzgün bir hâlde babamın yanına geldiğimde, bana üzüntümün sebebini sordu. Ben de arkadaşımın vefât ettiğini söyledim. Babam o zaman "O sünnet-i seniyyeye bağlı idi. Öyle vefât etti." dedi. Ben de onu tasdik ettim. Bunun üzerine, "Ona üzülmende haklısın" dedi.

Süfyân-ı Sevrî; "Sünnet-i seniyyeye uyanlar için hayrı isteyiniz. Muhakkak ki onlar gariptirler" buyurdu.

Yûnus bin Abdülâ'lâ şöyle der: "İmâm-ı, Şafiî hazretlerinin şöyle dediğini işittim: Hadîs-i şerîf âlimlerinden birini görsem, sanki Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbından birini görmüş gibi olurum."

Cüneyd bin Muhammed buyurdu ki: "İnsanlardan ancak, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ve O'nun yolunda giden Ehl-i sünnet i'tikâdındaki kullar Allahü teâlâya kavuşturan yolu bulur. Başkaları bulamaz."

Bid'at ve bid'at sahiplerinin kötülüğü: Bid'at demek; dinde bulunmayan bir inanışı, bir işi, bir özü, bir sözü veya ahlâkı, sonradan ortaya çıkarmak veya dinde sonradan ortaya çıkmış böyle bir bozukluğu yaymak ve bundan sevâb beklemek demektir. Bid'at sahibi demek ise; bir

bid'ati meydana çıkaran veya çıkmış bir bid'ati yapan demektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: "Bildirdiğim bu dinde bulunmıyan bir şey, sevâb umarak meydana çıkarılırsa, bu şey red olunur" buyuruyor.

İbn-i Abdürrazzâk şöyle anlatır: "Tâvûs bin Keysân, oğlu ile bir yerde oturuyorken, oraya bid'at ehlinden biri gelip ba'zı şeyler söyledi. Tâvûs hazretleri parmaklarını kulaklarına götürdü ve oğluna da, "Oğlum, bunun sözlerini işitmemen için kulaklarını tıka, çünkü bu kalb zayıftır, işitilenler ona zarar verir i'tikâdını bozar" buyurdu. O kişi de kalkıp gitti."

Selâm bin Ebî Muti'de şöyle anlatır: "Bid'at ehlinden biri gelip Eyyûb-i Sahtiyânî hazretlerine, "Size bir kelime söylemek istiyorum" deyince, o da, "Hayır! Yarım kelime olsa da senden dinlemek istemiyorum" buyurdu."

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: "Şeytana, bid'at işlenmesi, günahtan daha sevgili gelir. Günahtan dönülür. Bid'at işlemekten dönmek çok zordur. Bid'at sahibi ile konuşup ondan birşey işiten kimseye, onun sözlerinden Allahü teâlâ bir fayda vermez. Onunla musâfeha eden, İslâmiyete olan bağını kesmiş olur."

Müemmil bin İsmâil şöyle anlatır: "Abdülazîz bin Ebî Davud'un cenâzesinde bulundum. Tâbutu, Safa kapısına kondu ve namazını kılmak için insanlar saf tuttular. O zaman Süfyân-ı Sevrî hazretleri geldi. Herkes onun geldiğini görünce, Süfyân hazretleri de geldi dediler. Fakat Süfyân-ı Sevrî hazretleri safları yarıp ilerledi ve cenâzenin önünden geçip gitti. Namazını kılmadı. Çünkü, meyyitin bid'at ehli olduğu söyleniyordu."

Sa'îd-ül-Kerîrî de şöyle anlatır: Süleymân Teymî hastalandı ve o hâlde iken çok ağladı. Kendisine ağlamasının ölümden korkmak sebebiyle mi olduğunu sorduklarında, "Ağlamam, ölüm korkusuyla değildir. Birgün ehl-i bid'at birisine selâm verdim. Bunun için âhırette Rabbime nasıl hesap vereceğimi düşünüp, ağlıyorum dedi."

Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "Bid'at sahibi ile oturan, onunla görüşen kimseden sakınınız."

Bid'at sahibini seven kimsenin ibâdetlerini, Allahü teâlâ yok eder ve kalbinden îmân nûrunu çıkarır. Yolda bid'at sahibi ile karşılaştığın zaman, yolunu değiştir. Bid'at sahibinin ibâdeti, Allahü teâlâ katında kabûl olmaz. Kim ona yardım ederse, İslâm dînini yıkmaya çalışmış olur. Ehl-i bid'at sahibine kız verilmez. Bid'at sahibi ile düşüp kalkan kimse hikmetli konuşamaz. Bid'at sahibini sevmiyen, ona buğzeden kimsenin günahlarını, Allahü teâlânın mağfiret etmesi umulur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bid'at sahibini güleryüzle karşılayan veya ona iyilik eden, Allahü teâlânın Muhammed aleyhisselâma göndermiş olduğu İslâmiyeti beğenmemiş olur"** buyurdu. Nadr-ül-Hârisî buyurdu ki: "Bid'at sahibine kulak veren, onu dinliyen kimseden, doğruluk gider ve nefsine tâbi olur."

Leys bin Sa'îd: "Bid'at sahibi birinin su üzerinde yürüdüğünü görsem, yine ona i'tibâr etmem" buyurdu.

İmâm-ı Şafiî ise; "Bid'at sahibi birini havada uçarken görsem, yine ona i'tibâr etmem" buyurdu.

Bişr-i Hafî (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün çarşıda iken, Müreysi adındaki bid'at sahibi birinin öldüğü haberini aldım. Orada secde edecek bir yer bularak, onun ölümü sebebiyle secdeye vardım ve Allahü teâlâya hamd ettim."

Ehl-i sünnet ve Ehl-i bid'at: Ehl-i sünnet; Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve onun Eshâb-ı kirâmına uyan, onların gösterdikleri yolda gidenlerdir. Ehl-i bid'at ise; dinde önceden olmayan birşeyi ortaya çıkarıp, ibâdet olarak yapanlardır. Kendilerinin bir dayanağı da (delîlide) yoktur. Ehl-i sünnetin ise, mezhebi belli ve sözleri, delîlleri açıktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Yeryüzünde ümmetimden hak üzere olan bir topluluk kıyâmete kadar bulunup, onlara kimse zarar veremez."**

Şeytanın hileleri ve bunlardan korunmak: İnsan, yaratılmasıyla birlikte, kendisine faydalı olan şeyleri elde etmesi için arzu ve şehvet ve kendisine zarar veren şeylerden korunması için de gadap verildi. Zarar ve faydayı ayırıp, adâlet gösteren akıl ni'meti de ihsân edildi. Böyle olmakla birlikte, şeytan denilen, bir varlık da yaratıldı. O, insanı durmadan isrâfa, doğru yoldan ayrılmağa teşvik eder. Akıllı olanın, bu düşmandan sakınması lâzımdır. Onun düşmanlığı, Âdem aleyhisselâm zamanından beri devam etmektedir. Şeytan herşeyini, Âdemoğlunun dînini, îmânını, ahlâkını çalmak için ortaya koymuştur.

Allahü teâlâ ondan sakınmayı, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şu âyet-i kerîmelerde bildirdi: **"Ey insanlar, yeryüzündeki şeylerden, helâl ve temiz olmak şartıyle yiyin, şeytanın izini ta'kib etmeyin. Çünkü o, hakîkaten size apaçık bir düşmandır."** (Bekâra-168). **"Şeytan sizi, fakir olacaksınız diye korkutur. Size cimrilik ve sadaka vermemeği emreder. Allah ise** (sadaka ve zekât vermekle) **size mağfiret va'd ediyor. Allahın kudreti geniştir, herşeyi kemâliyle bilendir"** (Bekâra-268). **"Muhakkak şeytan, şarabda ve kumarda aranıza kin ve düşmanlık düşürmek; sizi Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık siz, bunlardan sakınmazmısınız?"** (Mâide-91)

"Ey insanlar! Muhakkak Allahın va'di (öldükten sonra dirilmek, hesaba çekilmek) **vukû' bulacaktır. O hâlde, sakın dünyâ hayâtı sizi aldatmasın. Şeytan da sakın sizi Allahın dîninden aldatıp kaydırmasın. Hakîkaten şeytan** (öteden beri) **size düşmandır. Siz de onu düşman edinin. Çünkü o, etrâfına toplanan avânesini, ancak Cehennemlik olsunlar diye çağırır"** (Fâtır-5, 6). **"Şeytana itaat etmeyin, o size açık bir düşmandır diye size nasihat vermedim mi? Ey Âdemoğulları!..."** (Yâsîn-60).

Şeytanın ilk i'tirâzı, Âdem aleyhisselâma secde etmemek oldu. Allahü teâlânın secde ediniz emrine karşı geldi. Kur'ân-ı kerîmde Sad sûresi yetmişaltıncı âyetinde meâlen buyurulduğu üzere; **"İblîs şöyle dedi: Ben ondan daha hayırlıyım. Beni bir ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın."** Kendi üstünlüğünü ileri sürdü, İsrâ sûresi altmışikinci âyetinde meâlen; **"İblîs; baksana şu üzerime mükerrem kıldığın kimseye! Eğer kıyâmet gününe kadar beni geciktirirsen, yemîn ederim ki, Âdem'in zürriyetini** (neslini) **azı müstesna olmak üzere, muhakkak kandırıp kendime bağlarım, demişti"** buyurulduğu gibi, şeytan kibrini ortaya koydu. Sad sûresi yetmişyedinci ve yetmişsekizinci âyetinde meâlen; **"**(Allah) **buyurdu ki: Hemen çık oradan** (Cennetten)**. Çünkü sen,** (benim rahmetimden) **koğulmuşsun ve muhakkak sûrette hesap gününe kadar la'netim senin üzerinedir" buyurulduğu üzere la'netlenmeye ve Cehenneme müstehak oldu.**

Şeytan insanı kötü bir işe teşvik ettiği zaman, ondan şiddetle kaçınmalıdır ve o iş kötüdür demelidir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde E'ûzü okumayı emretti. Nahl sûresi doksansekizinci âyetinde meâlen, Peygamberine (s.a.v.); **"Kur'ân-ı herim okuyacağın zaman E'ûzü... söyle"** buyurmuştur. Ya'nî Allahın rahmetinden uzak olan ve gazâbına uğrayarak dünyâda ve

âhırette helak olan şeytandan, Allahü teâlâya sığınırım, korunurum, yardım beklerim. Ona haykırır, feryâd ederim. Gecenin sonunda da (seher vaktinde) Felâk sûresini okumayı emretti.

Hazreti Âişe vâlidemizin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Şeytan sizden birinize gelir ve der ki, "Seni kim yarattı?" O da, "Allahü teâlâ" der. Şeytan tekrar, "Peki Allahı kim yarattı?" der. Böyle deyince ona, "Âmentü billahi ve Rasûlihi" deyin. Ya'nî "Ben Allahü teâlâya ve O'nun Peygamberine inandım demektir"** buyurdu.

Âlim bir zât talebesine, "Şeytan seni kötülüğe düşürmek istediği zaman ne yaparsın?" diye sordu. O da, "Onunla mücâdele eder, ona karşı dururum" dedi. Hocası tekrar, "Şeytan tekrar dönüp gelir, seni günaha sokmak isterse ne yaparsın?" diye sorunca talebe, "Ona karşı durur dediğini yapmamaya çalışırım" dedi. Hocası bir kaç defa aynı soruyu tekrarlayınca, talebe hep mücâdele ederim, dedi. Bunun üzerine hocası "Senin bu işin çok uzun sürer. Sen bir koyun sürüsünün yanından geçerken, o sürünün köpeği sana havlasa veya oradan geçmene mâni olsa, bu durumda ne yaparsın?" diye sorunca talebe, "Onu taşlar ve kendi gayretimle def etmeye çalışırım" dedi. O zaman o zât buyurdu ki: "Bu işin uzun sürer. Lâkin sen o sürünün sahibine seslenip yardım istesen, o köpeğin zararından kolayca kurtulmuş olurdun." (Ya'nî, Allahü teâlâdan şeytana karşı yardım ister, O'na iltica edersen, onun aldatmasından korunursun.)

Şeytan insana durmadan vesvese verir. Namaza başlarken niyet etmede vesvese eden çoktur. Ağzıyla tekrar tekrar niyyet söyler. Bu olmaz. Namaza kalkan farzı eda için kalkmıştır. Niyetin yeri kalbtir. Sözle söylemek niyet olmaz. Vesveseli kişi, sözü doğru söyleyeyim diye niyet etmiye çalışır. Böylece niyet olmaz. Niyeti kalb ile yapmalıdır.

Şeytanın zenginleri aldatma yolları: İlki, malı kazanma yönündendir. Malı kazanırken, haramdan mı, helâlden mi, ehemmiyet vermezler. Alış-veriş bilgisinden habersiz olarak kazanırlar. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Öyle bir zaman gelir ki, kişi kazandığı malın helâlden mi, haramdan mı olduğunu bilmez."**

İkincisi, o malda cimrilik etme yönündendir. Bu sebeple zekâtını vermezler veya bir kısmını verirler. Kötü malı, iyi gösterip satarlar. Şeytan kendilerini böyle yapmaları için aldatır. İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "İlk basılan parayı şeytan aldı. Onu öptü ve gözlerine, göbeğine sürdü. Sonra da, "Ben seninle insanları azdırır, seninle küfre sokarım, insanoğlunun paraya sevgisi ile bana ibâdet edişini çok severim" dedi."

İbn-i Şakîk ve İbn-i Abdullah da buyurdular ki: "Şeytan, bütün arzu ve istekleriyle gelerek insanı aldatmaya çalışır. Yorulduğu zaman onun malının üzerine oturur ve onun malıyla hayır yapmasına mâni olur."

Üçüncüsü, çok zenginlik yüzünden olup, zengin şeytana uyarak kendini fakirlerden hayırlı görür. Bu ise cahilliktir. Fazilet mal zenginliği ile değildir.

Dördüncüsü, malı dağıtma ve hayır yapma yönündendir. Şeytan, insanı kandırarak malını israf etmesi, hayır olmayan işlerde harcamasını sağlar. Ba'zan da sadaka vermesini hayır yapmasını isteyerek, onun böbürlenmesini ve büyüklenmesini sağlar. Bunun sonucu, insan kibir sahibi olur. Kibir, Allahü teâlânın kötülediği bir özelliktir.

Şeytanın müslümanları aldatması: Şeytan, insanı kandırmak için çok çalışır. Müslümanlardan ba'zıları, namazlarını âdet olarak kılarlar senelerce, insanlardan nasıl gördü ise

öyle ibâdet eder. Fâtiha'yı doğru dürüst okuyamaz. Namazın doğru olması için gereken farz ve vâcibleri bilmez ve öğrenmez.

Öyle müslümanlar da vardır ki, cemâatle namaz kılarken İmâmdan önce secdeye gider, İmâmdan önce rükû'ya ve secdeye gitmenin emre muhalefet olduğunu bilmez. Namazına zarar geleceğini düşünmez. Abdest alırken uzuvlarını tam yıkamazlar. Abdest ve gusülde, parmağında yüzük olanlar onu oynatıp altını ıslatmazlar. Yüzüğün altına su ulaşmazsa, o abdest ve gusül olmaz. Müslümanlardan ba'zıları alış-veriş ilmini bilmezler. Bu sebeble akidleri fâsid ve bâtıl olur. Gıybet eden çok kimse vardır. Şeytan böyle olan kimseleri, doğruyu öğrenmemeleri için devamlı aldatmaktadır.

Şeytanın herkesi aldatması: Birçok yahudi ve hıristiyanın kalbine, zaman zaman İslâmiyete meyl (sevgi) gelir ve o esnada şeytan onu engeller ve "Acele etme, düşünme taşınma zamanın var" diyerek mâni olur. Nihâyet o kişiler, îmân etmeden ölür giderler. Şeytan günahkâr kimselere de aynı hileyi yapar. Onlar bugün tövbe ederim, yarın tövbe ederim, derken günler gelip geçer. Böylelikle azâba sürüklenirler. Bunun yanında, insanları, işlerinde tembelliğe sürükliyerek işlerini sonraya bırakmalarını sağlar. Onların dünyâ ve âhıret sıkıntılarına düşmesine sebep olur.

Şeytanın zâhidleri aldatması: Ba'zı kimseler, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerde dünyânın kötülendiğini işitir ve kurtuluşun, onu terk etmekle olduğunu düşünür. Kötülenmiş olan dünyâ nedir? anlamaz. Şeytan onu, "Sen âhırette, ancak dünyâyı terkle kurtulursun" diye aldatır. O kimse de, dağların yolunu tutar. Cemiyetten, cemâatten, ilimden uzaklaşır ve vahşî hayvan gibi olur. Ona, bunun hakîkî zühd olduğu tahayyül ettirilir. Fakat asla böyle değildir. O, falandan, onun, kafasına estiği yere gittiğini işitmiş, filandan, onun bir dağda ibâdet ettiğini duymuştur. Ekseriya onun bir ailesi olmuş, fakat kendilerinden uzaklaşması neticesinde yok olmuştur. Yahut bir annesi olmuş, ayrılışına ağlamıştır. O, umûmiyetle namazın esaslarını, lâzım geldiği gibi tanımamıştır. Onun, içinden çıkamıyacağı davranışları çok olmuştur. Şeytan bu kimseyi, ancak ilminin azlığı dolayısıyla aldatabilir. O, hakîkatleri anlayan bir İslâm âliminin sohbetinde bulunsa, o âlim ona dünyânın lezzetlerinin kötülenmediğini öğretir. Allahü teâlânın ihsân ettiği, insanlığın bekâsı için zarurî olan, ona ilim tahsili ve ibâdet husûsunda yardımda bir sebeb olan yiyecek, içecek, giyecek ve içinde namaz kılacağı bir ev nasıl kötülenir. Kötülenen; ihsân edilen bu şeylerin, yerinden başka yerde kullanılması veya onun ihtiyaç miktarı değil de israf üzere teminidir. Issız dağlara çıkmak yasaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), kişinin tek başına gecelemesini bile yasak etti. Onun topluluk ve cemiyeti terk etmesi, kazanç olmayan bir hüsrandır, ilim ve âlimlerden uzaklaşma, cehâletin çokluğunu gösterir. Böyle yaparak ana-babadan uzaklaşma, itaatsizliktir. Bu ise, büyük suçlardandır. Ama bütün bunlara rağmen bir dağa çıktıkları duyulanların durumları, şu ihtimalleri taşır: Onların çoluk-çocuğu, ana-babası yoktur. Topluca ibâdet etmek için bir yere gitmişlerdir. Âlimlerden biri şöyle dedi: "İbâdet etmek için bir dağa çıktık. Süfyân-ı Sevrî hazretleri yanımıza gelerek bizi geri döndürdü."

Şeytanın zâhidleri aldatması, onları zühdle meşgûliyet yüzünden ilimden alıkoyması ile ilgili olarak, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Onlar, daha aşağı olanı, daha iyi olanla değiştirdiler"** buyuruyor. (Bekâra-61). Bunun açıklaması: Zahidin faydası, kapısının eşiğini aşamaz. Âlimin faydası ise, başkalarına ulaşır. Onun nice ibâdet edenlerden doğruya sevkettiği kimseler vardır. Onlara "Zühd, mübah şeyleri terktir" fikrini aşılaması da şeytanın aldatması arasındadır. Bu düşünce yüzünden, onlar arasında arpa ekmeğinden fazla yemiyen vardır. Onlar arasında meyvayı tutmayanlar vardır. Yine onlar arasında, bedeni kuruyuncaya kadar yemeği

azaltanlar, nefsine yün giymekle azap edenler, ona serin suyu men edenler vardır. Bu. Peygamber efendimizin (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmın ve onları ta'kib edenlerin yolu değildir. Allahü teâlânın Resûlü, et yer ve onu severdi. Tavuk yer ve helvayı severdi. Serin su ona lezzet verirdi. Dinlenmiş suyu tercih ederdi. Bir kişi, "Ben hurma yemiyeceğim, zira onun şükrünü yapamıyorum" deyince Hasen-i Basrî hazretleri, "Bu ahmak adam, acaba içtiği suyun şükrünü yapabiliyor mu?" buyurdu. Süfyân-ı Sevrî sefere çıktığı zaman, yolluğu arasında kızartılmış et ve tatlı taşırdı, insan bilmeli ki; nefsi kendisinin bineğidir. Ona, maksadına ulaşabilmesi için yumuşaklıkla muâmele etmesi gereklidir. Ona yetecek kadar iyi gelen şeyleri alsın, aşırı tokluğu, şehevi arzuları, taşkınlığı ve ona çok sıkıntı veren şeyleri terk etsin. Zira bunlar, bedene ve dîne zarar verir.

Göçebe yaşıyan topluluklar, eğer yün giyerler ve süt içmekle yetinirlerse, onları kınamayınız. Zîrâ bedenlerinin bineği olan nefsleri bunu taşır. Şehir halkı da yün giyer ve salça yerlerse, aynı şekilde onları da kınamayın ve bunlar hakkında, "Nefslerinin isteklerini yerine getiren" demeyiniz. Çünkü bu topluluğun tabiî âdetidir. Beden, ni'metler içinde büyümüş ise, biz sahibini, ona eza verecek şeyi yüklemesinden men ederiz. Zâhidâne yaşar ve şehvetlerini terk etmeği tercih ederse, onun için ne iyidir. Fakat bunu yapmazsa, nefsi taşkınlık yapar. Bu da uyku ve tenbelliği arttırır. Bu kimse, terkinin zarar vereceği ve vermiyeceği şeyi bilmeğe muhtaçtır ki, nefsine eza etmeden uygun miktarda alsın. Bir topluluk, kuru ekmeğin beden ihtiyâcı için kâfi geldiğini zannetti. Fakat bu kâfi gelse bile bununla yetinme, bedenin a'zâlarının ekşi, tatlı, serin ve diğer şeylere ihtiyâcı olacağı cihetinden eza verir. Bünyeye, mülayime teveccüh eden bir temayül hassası konulmuştur. O, ba'zan tatlıya, ba'zan ekşiye meyleder. Bunun bir çok sebebleri vardır.

Zâhid görünenlerin, zühdün sâdece yiyecek ve giyeceğin azı ile kanâat etme olduğunu düşünmesi, şeytanın aldatması arasındadır. Onlar, kalbleri baş olma ve mevki peşinde oldukları hâlde, bundan memnundurlar. Fakirlere değil de, zenginlere ikramda bulunurlar, insanların önünde, sanki Allahü teâlânın azametini müşâhededen çıkmışlar gibi birbirlerine huşû' ederler. Ba'zan onlardan biri, kendisine zühd sahibi desinler diye verilen hediyeyi redd eder. Halbuki onlar, halkın kendilerine gidip gelmeleri ve ellerini öpmelerinden doğan imkânlar içinde, dünyâ dostluklarının en geniş kapısı içindedirler. Zira dünyâdaki gayeleri baş olmaktır.

Şeytanın kadınları aldatması: İblîs'in kadınları aldatması çoktur. Bunlardan birisi, öğle vakti hayızdan temizlenen kadının, ikindiden sonra gusül abdesti alıp, sâdece ikindiyi kılmasıdır. Halbuki ona öğle namazı da farz olmuş, fakat o bunu bilmemektedir. Kadınlar hamama girdiklerinde üzerlerine birşey örtmezler ve derler ki: "Bizi gören veya gözetleyen kimse yoktur. Burada bulunanlar, benim kızkardeşim, annem, câriyem bulunur. Onlar da benim gibi kadındırlar, öyleyse biz kimden dolayı örtüneceğiz?" "Halbuki başkasının yanında avret mahallini açmak haramdır. Kadının avret yerlerine, annesi veya kızı bile olsa bakması haramdır. Ancak kız çocuğu yedi yaşına gelmemiş ise, bu durumdan müstesnadır. Yedi yaşından sonra kız çocuğunun, bu yerlerini kadınlara karşı örtmesi lâzımdır.

Kadın, ayakta kılmaya muktedir olduğu hâlde namazını oturarak kılarsa, namazı bâtıl olur. Fakat kadınların birçoğu buna dikkat etmez. Çocuğun pisliği üzerine bulaşınca, çoğu zaman temizlemez. Bir yere gideceği zaman üstünü başını temizler. Namaza gelince gevşek davranır. Namazın vâciblerinden birşey bilmez veya sormaz. Namaz kılarken örtünmeye dikkat etmeyip açılır. Namazı bâtıl olur. Fakat buna aldırış etmez.

Kadının kocasına karşı kötü konuşması uygun değildir. Başkalarının yanında, bu çocuklarımın babası diye konuşması, kocasının izni olmadan evinden ayrılması caiz değildir. Ben günah için çıkmadım demesi değil, izinsiz çıkması günahtır. Onun izinsiz çıkması fitneye sebep olur. Aralarında, kabirlere devamlı gidip, matem tutan kadınlar da vardır. Ba'zı kadınlar da kocaları çağırdığı zaman itaat etmez ve bunu günah değil zanneder. Halbuki bundan nehyedilmişlerdir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Bir kadın, kocası çağırdığında gelmez ve bu hâlde gecelerse, sabaha kadar melekler ona la'net ederler"** buyurdu.

Kadın kocasının malından başkalarına verir. Halbuki kocasının izni olmadan ve onun râzı olacağını bilmeden, başkasına birşey vermesi caiz değildir. Fakat kadınlar, çakıl taşları ile yıldız falına bakanlara veya muhabbet muskası yazanlara para verirler. Bunların hepsi haramdır.

Şeytanın erkekleri aldatması: Erkekler ise, kendilerine haram olan giyeceği giyerler ve altını ziynet olarak kullanırlar. Ba'zıları da bunları sâdece Cum'a ve bayram günleri takınır ve giyerler. Erkekler, bir haramı gördükleri hâlde bunu düzeltmekte gevşek davranırlar. Hattâ bir kimse, kardeşini veya bir yakınını içki içerken ve ipek elbise giyerken görse, bunu düzelteceği yerde, kendisi de onlara ortak olmaktadır. Yine ba'zıları, evinin önüne barikat yaparak insanların geçmesine mâni olmakta, toplanan yağmur suyunu da dağıtmıyarak günâha girmektedir. Zîrâ müslümanlara eziyet haramdır. Ba'zıları da, hamama peştemalsız girmektedir ve başkalarının avret yerlerine bakmaktadırlar.

Erkeklerin birçoğu, zevcelerinin haklarını gözetmemektedir. Onları, mehirlerini kendisine hediye etmeye zorlamaktadır.

Ayrıca erkekler, para ile hâkimin lehlerine karar vereceğini zannederler. Ba'zıları da yanında çalışan kimselerin hakkını tam olarak vermezler.

Bu konularda fazla yazsak, cildleri doldurur. Az yazarak çok şeye delâlet ettik. Allahü teâlâ, hepimizi şeytana uymaktan muhafaza buyursun. Âmin.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 157

2) Zeylü Tabakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 399

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1342

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 28

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 329

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 254

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 52, 523

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 140

9) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 270

10) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 17

11) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 749

12) Tabakât-ül-huffâz sh. 477

13) El-Vefâ bi ahvâl-il-Mustafâ

14) El-Mugni

15) Telbîsü İblîs

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 184, 395, 408, 587, 978

EBÜ'L-HASEN BETÂİHÎ (Ali bin Asâkir)

Kırâat, hadîs, Arabî ilimler ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Asâkir bin Merhâb bin Avam'dır. 490 (m. 1097) yılında doğdu. Irak'ta Basra ile Vâsıt arasında bulunan, nehir kıyısındaki köylerden Betâih'de doğduğu için Betâihî nisbet edildi. Gözleri görmediği için Darir ve kırâat âlimi olduğu için Mukrî denildi. 572 (m. 1177) yılında Bağdad'da vefât edip, İsmâil bin Cevâlikî'nin kıldırdığı cenâze namazından sonra, Bâb-ı Harb kabristanına defnedildi.

Gözleri görmeyen Ebü'l-Hasen Betâihî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Temel dîn bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrendi. Arabî ilimlerde ilerledi. Hâfızası ve zekâsı çok kuvvetli idi. Ezberlediğini hiç unutmazdı. Ezberlemesi için de bir defa duyması kâfi gelirdi. Bu vasıflara sahip olması, onun; kırâat, hadîs ve fıkıh ilminde ilerlemesine vesile oldu. Zamanın meşhûr kırâat âlimlerinden Ebü'l-İzz Kalânisî, Ebû Abdullah Debbâs Bari', Sıbt-ül-Hayyât, Ebû Bekr Mezrufî, Ebû Sa'd Tayûrî, Ebû Tâlib bin Yûsuf, Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ ve daha birçok âlimden kırâat ilmini öğrendi. Edebiyat ilmini Ebü'l-Berekât Ömer bin İbrâhim Zeydî'den Kûfe'de öğrendi. İbn-i Husayn, Ebü'l-Hüseyn bin Zagvânî, Ebû Bekr bin Abdülvâkî, Ebû Mensûr Kazzâz Mezrufî, Ebü'l-Kâsım Semerkandî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf işitti. Kırâat ilminde, çeşitli okuyuş şekillerini, yanlış kırâatleri, kırâatlerin çeşitli âlimlerden geliş yollarını, kırâatin zabtı ve tecvîd ilimlerini çok güzel öğrendi. Zamanında Irak'ın kırâat ilminde İmâmı oldu. Nahiv ve lügat ilminde mehâret sahibi, hadîs-i şerîf ilminde âlim, doğru ve güvenilir idi. Fıkıh ilminde dört mezhebin hükümlerini bilir, Hanbelî mezhebine göre fetvâ verirdi. Bağdad'da Hilâfet sarayında Kasr Câmii'nde kırâat ve hadîs ilimleri öğretirdi. İlimdeki üstünlüğü, haramlardan sakınması, dünyâya değer vermemesi, güzel ahlâkı ve cömertliği ile insanlara örnek oldu. İnsanlara nasihatlerde bulunur, Ehl-i sünnet i'tikâdını doğru olarak öğrenip, öğrendiğine göre îmânını düzeltmeyen kimsenin, sapıkların tuzağına düşeceğini, fıkıh bilgilerini öğrenip uygun amel etmeyenin günahtan kurtulamayacağını anlatırdı. Yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, O'nun kullarını Cehennem azâbından kurtarmaya gayret ederdi.

Daha sonra Abbasî halîfesi olacak olan Nasır ve vezîr İbn-i Hûbeyre başta olmak üzere, devlet büyüklerinden birçoğu ondan kırâat ilmi öğrenip icâzet aldı. Abdülazîz bin Dülef, Ebü'l-Hasen İbn-ül-Cümrâ ve daha birçok âlim ondan kırâat ilmini öğrendi. Ondan hadîs-i şerîf ilmini öğrenip rivâyette bulunanlar arasında; Hâfız İbn-i Ahdar, Abdülganî Makdisî, Abdülkâdir Ruhâvî, Ahmed bin Benderîcî, Şeyh Muvaffıkuddîn, Şihâb bin Râcih gibi âlimler vardı. Talebeleri de hocaları gibi, dîn-i İslâmın yayılması ve dînî ilimlerin öğrenilip öğretilmesi için gayret ettiler. Ebü'l-Hasen Betâihî, yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebeleri yanında, kıymetli eserler de yazdı. Bunlardan "Kitâb fil-kırâat" bilinen yegâne eseridir.

Ebü'l-Hasen Betâihî'nin hilâfet sarayına alınması, vezîr ve halîfeye kırâat ilmi öğretmesi hâdisesini talebesi Ahmed bin Bendericî şöyle anlatır:

Ebü'l-Hasen Betâihî'nin de bulunduğu bir mecliste, hilâfet sarayında namaz kıldırıp ders veren Mes'ûd bin Hüseyn de vardı. Ebü'l-Hasen, o zamana kadar kenarda kalıp, kendisini bildirmediği için, insanlar tarafından tanınmıyordu. O, mecliste de halkın arasında oturuyordu. Mes'ûd bin Hüseyn, kırâat ilmi üzerinde söz sahibi olduğunu iddia edip, kırâat âlimi İbn-i Süvâr'dan kırâat öğrendiğini söyledi. Ebü'l-Hasen, onun Bağdad'a İbn-i Süvar'ın ölümünden sonra geldiğini biliyordu. "Sen yalan söylüyorsun" dedi. Haber vezîre ulaştığında, tahkîkat

yaptırdı. Mes'ûd bin Hüseyn, iddiasını isbât için, İbn-i Süvâr'ın yazısına benzer şekilde yazan Kâtib Ebû Rüveyh'in hattı ile icâzet olduğunu söylediği bir vesîka getirdi. Ebü'l-Hasen Betâihî, icâzetnamenin sahte ve hattının İbn-i Süvâr'a değil, Kâtib Ebû Rüveysh'e âit olduğunu isbât etti. Vezîr, Mes'ûd bin Hüseyn'i huzûrundan kovdu. Mes'ûd, elde ettiği ilim ve makamla gurûrlanması ve yalan söylemesi sebebiyle, insanlar arasında hor ve hakîr oldu. Namaz kıldırması men edildi. Betâihî'nin ilmini ve faziletini takdîr eden vezîr İbn-i Hübeyre, Mes'ûd bin Hüseyn'in yerine namaz kıldırıp, saray mensûplarına din ve kırâat bilgileri öğretmek üzere hilâfet sarayındaki Kasr Câmii'nde ona vazîfe verdi. Vefâtına kadar bu vazîfeyi îfâ etti. Vefâtından sonra kitaplarının, Bâb-ı Ezc'deki Hanbelî medresesine vakfedilmesini vasıyyet etti. Kendi hattıyla yazdığı birçok kitap; vefâtından sonra medrese talebelerinin istifâdesine sunuldu.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 335

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 242

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 150

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 172

EBÜ'L-HASEN CÛSUKÎ

Irak velîlerinin büyüklerinden. Ebü'l-Hasen künyesi olup, Dicle kenarında bir belde ve doğduğu yer olan Cûsuk'a nisbetle Cûsukî denildi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin halîfelerinden, Ali bin Hîtî'nin talebesi idi. Hicrî altıncı asır sonlarında vefât etti. Doğum yeri olan Cûsuk köyüne defnedildi.

Allahü teâlânın dostlarının büyüklerinden, kerâmet, harikulade hâller ve insanları sapıklıktan kurtarmada yüksek dereceler sahibi olan Ebü'l-Hasen Cûsukî, temel din bilgilerini öğrendikten sonra, gençliğinin baharında Ali bin Hîtî'nin hizmetine girdi. Ali bin Hîtî hazretleri, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, "Bağdad'a gelen her velî bizim misâfirimizdir. Biz de, Ali bin Hîtî'nin misâfiriyiz" buyurduğu ve sık sık karşılıklı ziyâretlerde bulundukları bir büyük zât idi. Nehr-ül-melik civarında Rezirân köyünde ikâmet ederdi. Allahü teâlânın izniyle ölüleri dirilttiği, hastalara şifâ dağıttığı, körlük ve sağırlık a'râzlarını giderdiği meşhûr olan Ali bin Hîtî hazretlerinin hizmetinde yıllarca kalan Ebü'l-Hasen Cûsukî, onun ilim ve feyzlerinden çok istifâde etti. Evliyânın büyükleriyle sohbet etti. Ali bin Hîtî'nin yanında kemâle geldi. Maddî ve ma'nevî bütün ilimlerin inceliklerine kavuştu. Kalbi bütün kirlerden temizlendi. Gönlünde Allah aşkından başka bir sevgi, dilinde Allah adından başka bir söz bulunmaz oldu. Allahü teâlâya olan aşkını, şiirlerinde terennüm eyledi. İşi, sözü, düşüncesi, tefekkürü, herşeyi Allahü teâlânın râzı olduğu şeylere yöneldi. Hücreleri, zerreleri de Allahü teâlâyı zikreder oldu. Kimsenin duymadığı, kimsenin haberdâr olmadığı hâllere kavuştu. Ali bin Hîtî hazretlerinin halîfesi oldu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Feyz ve nûrları her tarafa yayıldı. Çöller, Allah aşkıyla parladı, ölü kalbleri diriltti. Zulmet dalgalarını, beldelerden, insanlardan kaldırdı. Pekçok insan onun feyziyle kemâle geldi. Birçok kimse doğruyu görüp îmân ile şereflendi. Beldeler, sâlih ve temiz insanlarla doldu. Allah aşkı gönüllerden çıkmaz, Rabbin adı dillerden düşmez oldu. İnsanlar, Ebü'l-Hasen Cûsukî hazretlerine duâlar ettiler. Vefâtında çok üzüldüler. Mezarını kendi köyüne yapıp, devamlı ziyâret ettiler. Öldükten sonra da feyz ve bereketinden istifâde ettiler.

Ömer Bezzâz anlatır: Ali bin Hîtî hastalanmıştı. Kendisini, başta Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri olmak üzere, Bekâ bin Batû, Ebû Sa'îd Kaylevî, Ahmed Cûsuki Sarsarî gibi büyükler

ziyâret ettiler. Ali bin Hîtî, hizmetinde bulunan Ebü'l-Hasen Cûsukî'ye sofrayı kurmasını emretti. Ebü'l-Hasen sofrayı kurdu. Ancak, ekmeği koymağa kimin önünden başlayacağında tereddüt etti. Bir miktar düşündükten sonra, ekmeğin hepsini birden sofranın ortasına koydu. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, "Ne güzel hizmetçin var? Sofrayı hemen hazırladı" buyurarak iltifât etti. Ali bin Hîtî de, "Ben de, hizmetimde bulunan bu kimse de senin emrindeyiz" diye karşılık verdi. Arkasından Ebü'l-Hasen'e dönüp; "Bundan sonra üstadın Abdülkâdir-i Geylânî hazretleridir. Artık ona hizmet edeceksin!" deyince, Ebü'l-Hasen ağlamaya başladı. Bunun üzerine, Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri "Hasen, emdiği memeden başka meme emmek istemiyor, bırak üstadından feyz almaya devam etsin" buyurdu.

Abdurrahmân bin Ebü'l-Hasen anlatır: Ümran Büreydî Dârânî ile birlikte Ebü'l-Hasen Cûsukî'yi ziyâret için yola çıktık. Cûsuk'un karşısından Dicle'yi geçtik. Yolun kenarında, görünüşü çirkin ve pis kokulu bir adamın zincirlerle bağlı olduğunu gördük. Bize, "Ne olur, Ebü'l-Hasen'e söyleyin de beni çözüversin. Beni bu hâle o koydu" diye yalvardı. Ebü'l-Hasen'in huzûruna vardık. Durumu arzetmeye kalmadan kendisi söze başladı: "Sizin yolda gördüğünüz şeytandı. Onu cezalandırdım. Çünkü o, ikide bir gelip imân sahiplerini saptırmak için çabalıyor, onlara vesvese veriyordu. Kaç defa gelmemesi için tenbîh ettim. Sözünde durmadı. Gelip, dostlarımı rahatsız etti. Bende Allahü teâlânın izniyle onu yakalayıp bağladım" buyurdu.

Yahyâ bin Mahfûz Debîkî anlatır: Bir vakit yolum Cûsuk'a düştü. Ebü'l-Hasen hazretleri, çölde perişan bir vaziyette dönüp duruyor ve şunları söylüyordu: "Ben, benden ayrıldım. Hasretimin verdiği sıkıntıdan çöllere düştüm. Mahbûbumu hatırladıkça da, hatırlamanın verdiği sevinçle mest olup her yerde O'nun adını çağırmaktayım." Sonra uzun zaman ağladı ve şu beyti söyledi: "Rûhum herşeyi ile sana yöneldi. Eğer senin uğrunda ölecekse, varsın ölsün. Bütün varlığı ile senin için ağlıyor. Ağlamaktan paramparça olup ölecek denilinceye kadar ağlasın." Bu beytten sonra öyle bir haykırışla haykırdı ki, peşinden düşüp bayıldı. "Sana olan aşkımı, sana şikâyet ediyorum. Parmaklarım yalnız seni işâret ediyor. Gözüm senden başkasına bakmıyor ve senden başka tarafa çevrilmiyor, hep sana doğru dönüyor" meâlindeki beyitleri söyleyerek ayıldı. Sonra yüzüne tatlı bir tebessüm yayıldı ve: "Senin yüce ma'nâların tecellî edip gelince, beni benden alacak gibi oldu! Bana kendini tanıttın, seninle ne zaman halleştiysem, hep kendimden geçtim. Artık bir kerecik bile görmesem, bir defâcık unutsam bana yazık olur, helak olurum" beyitlerini terennüm eyledi. Onun bu hâlini seyreden meyvalı bir hurma ağacı! "Ne duruyorsun ey Üstâd! Gel meyvamdan ye!" diye nidâ etti. Ebü'l-Hasen gidip ondan bir miktar meyva yedi. Yanındaki kuru hurma ağacı da: "Ne duruyorsun gel, önümdeki sudan abdest al!" dedi. O sırada, ağacın dibinden buz gibi bir su, gürül gürül akmaya başladı. Ebü'l-Hasen gidip o sudan abdest aldı. Bolca içti. Kupkuru ağaç yeşerip başı meyve ile doldu. Bir miktar da onun meyvasından yedi.

Ebü'l-Hasen Cûsukî hazretleri buyurdu ki:

"Âlimlerin bozulmasının alâmeti ikidir: Biri, bildiklerini yapmazlar, bilmedikleriyle amel ederler, ikincisi, yapmamaları emredilen şeyleri yaparlar."

"Faidesiz söz söylemek ve herkesle haşir-neşir olmak, Allahtan yüz çevirmenin alâmetidir."

"Bir kimsenin Cehennemlik olduğu, üç şeyde açıkça görülür: Kendisine ilim verilir, amelden mahrûm edilir. Amel verilir, ihlâstan mahrûm edilir. Allah adamlarının sohbetleri ile şereflenir, onlara hürmet etmez."

"İlim yükseltir, cehâlet alçaltır." "Doğruluk insana emniyet verir, akrabayı ziyâretin devamlı olması icâbeder. Akrabayı ziyârete gitmemek musibettir." Sabır şecaat, yalan acizlik, doğruluk kuvvettir."

"İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğreterek, seni yanlış yollara düşmekten sakındıracağını bilmediğin kimselerle arkadaşlık etme!"

İki beytinde şöyle demektedir:

"Gözlerimin göremediğini gören kalbim seni arzuluyor,
Gönlüme ümid etme ve isteme arzusunu sen verdin.

Bana bu isteği verdiğin gibi, isteyeceğimi de bilmektesin.
Kalbim, yalnız seni istiyor ve ben, gönlümde senden başkasına yer ayırmadım."

Onun duâlarından biri şöyle idi: "Ey gök ve yerdeki varlıkların, rüzgârların, uğultuların, kalblerdekilerin ve hatırlardakilerin, a'zâların hareketlerinin, gözlerin bir anlık parıldamalarının, varlığına ve birliğine şahit olduğu, âlemlerin Rabbi olduğunu i'tirâf ettiği, kuvvet ve kudretine hayran kaldığı yüce Allahım! Bütün yer ve göktekilerin hayret ettiği kudretin hakkı için Muhammed'e, (s.a.v.) Âline, Eshâb ve soyundan gelenlere rahmet et!" Bu duâyı okuyup arkasından haceti ile ilgili duâyı söyleyenin duâlarının kabûl olduğu çok görülmüştür.

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 102

EBÜ'L-LEYS AHMED BİN ÖMER

Hanefî fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Ahmed bin İsmâil bin Ali bin Lokman bin Şeyh-ül-İslâm Ebû Hafs en-Nesefî olup, "Mecd" ismiyle tanınırdı. 507 (m. 1113)'de doğan Ahmed bin Ömer, Semerkandlıdır. Dedesinden, babasından ve daha pekçok âlimden fıkıh ve hadîs-i şerîf öğrendi. İlim öğrenmeye karşı, babası gibi çok gayretli idi. 552 (m. 1157)'de vefât etti:

Ebû Sa'd onun hakkında şöyle anlattı: "Ahmed bin Ömer, imamlar ve muhaddislerin evlâdındandır. Fakîh, fâdıl, vâ'iz, kemâl sahibi bir zât idi. Birbirimizi ziyâret ederdik. 551 (m. 1156) yılında Buhârâ'ya, oradan da hacca gitmek niyetiyle Bağdad'a geldi. Bağdad'da iki ay kaldı. Bu sırada Emîr-el-mü'minîn Muktefi biemrillah ve Sultan Muhammed Şah arasında harp vardı, insanlar büyük bir sıkıntı içindeydiler. 552 (m. 1157) senesinin Safer ayında Bağdad'dan hacca doğru yola çıktı. Bistam'ı geçip Kümis'e ulaştıklarında, Bâtınî bozuk fırkasından olan bir grup eşkiya yolu kestiler. Âlimlerden ve hacca giden diğer kâfileden, yetmişden fazla insan öldürdüler, öldürülenler arasında Ahmed bin Ömer (r.a.) de vardı, ikisi boynunda biri başında olmak üzere, üç yerinden yara almıştı. Bistamlılar, Ahmed bin Ömer'i (r.a.) Bistam'a nakletmek istediler. Güneşin te'sîri ve sıcağın fazlalığından götüremediler, oraya defnettiler.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 32

2) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 481

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 86

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 29

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1922

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 616

EBÛ MİDYEN MAGRİBÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şu'ayb bin Hasen (veya Hüseyn veya Sinân) olup, künyesi Ebû Midyen Magribî'dir. Aslen Endülüs'teki Bicâye şehrindendir. Bir müddet Fas'ta ikâmet etti. Endülüs şehirlerinden Tilmisan'da 594 (m. 1197) senesinde vefât etti. Vefâtı için 580, 590 ve başka târihler de bildirilmiştir. Vefât ettiğinde seksen yaşlarındaydı. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir. Kabrini ziyâret edip, kendisini vesile ederek yapılan duânın kabûl edildiği çok tecrübe edilmiştir. Muhammed el-Hevârî (r.a), bu husûsta Tenbîh isimli bir kitap yazmıştır.

Ebû Midyen hazretleri, ilim öğrenmeye başladığı ilk zamanlarında başından geçen hâdiseleri şöyle anlatmıştır: "Talebeliğimin ilk günlerinde, Fas hâricinde rahatça ibâdet edebileceğim boş bir yer bulmak için ayrıldım, ibâdet için boş bir yer buldum. Orada yerleştim. Bir ceylan gelip bana sığındı. Onunla yakınlık kurdum. Ayrıca, Fas'a bitişik bir köyün köpekleri de etrâfımda dolaşıp beni korurlardı. Ben, artık orada ikâmet ediyordum. Birgün Fas'ta, Endülüs'ten tanıdığım bir kimse ile karşılaştım. Onun yardıma ihtiyâcı vardı, imdâdına yetişmek icâb ettiğini düşünerek, elbisemi on dirheme sattım. Parayı o kimseye vermek üzere gittim. Fakat kendisini bulamadım. Yolumun üzerinde bulunan köyden geçerken, her zaman etrâfımda dolanıp beni korumak isteyen köpekler, bu defa bana saldırdılar. Geçmeme izin vermiyorlardı. Zorlukla kurtulup, yalnız kaldığım yere ulaştım. Ceylân geldi, eskisi gibi bana yaklaşıp beni koklamadı. Kendisine yaklaşmak istediğimde benden ayrıldı. Uzaklaştı. Beni hoş görmedi. Huysuzlaşıyor, yerinde duramıyordu. Ben, bu ceylânın ve köpeklerin bana niçin böyle davrandıklarını düşünmeye başladım. Nihâyet cebimdeki on dirhemden olduğunu anladım. Sonra Fas'a geri giderek, tanıdığım Endülüslüyü bulup on dirhemi ona verdim. Aynı köyden geçerken, köyün köpekleri bu sefer çıkıp etrâfımda dolaşmaya, bana yaklaşmaya başladılar. Yalnız kaldığım yere gelince, ceylan gelip o da yakınlık gösterdi, önümde hareket ediyor, sanki seviniyor gibi hareketler yapıyordu. Epey müddet orada kaldım. Bir zaman sonra büyük âlim Ebû Ya'zî hazretlerinin haberleri, sözleri, kerâmetleri, dilden dile nakledilerek bana kadar gelince, kalbim ona karşı muhabbetle doldu. Ba'zı kimseler ile beraber kendisine gittik. Bizi karşıladı. Yanında ders okumaya başladık. Kendisinden çok istifâde ettik. Bir müddet sonra hac için kendisinden izin istedim. Bana, "Yolunun üzerinde bir arslan ile karşılaşırsan ondan korkma! Şayet korkacak olursan ona, (Ehl-i beyt-i Resûl hürmetine yolumdan çekil!) de!" buyurdu. Ben de "Peki" deyip ayrıldım. Yolda aynen dediği gibi oldu. Ben de bildirdiği şekilde hareket ettim."

Hocası Ebû Ya'zî hazretleri, Ebû Midyen Magribî'yi çok sever, fazlası ile yakınlık gösterir, çok överdi. Diğer talebeleri arasında buna ayrıca husûsen çok iltifât gösterip, diğerlerinden Üstün tutardı. Hocasından tefsîr ve hadîs öğrendi.

Ebû Midyen hazretleri hac yolculuğu sırasında, birçok yerlere uğrayıp âlimler ile görüştü. Harem-i şerîfte Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri ile karşılaştı. Onun sohbetlerinde bulundu. Kendisinden çok hadîs-i şerîf dinledi. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) kendisine sûfîlik hırkası giydirdi. Onun yanında çok nûrlara ve sırlara kavuştu. Ebû Midyen (r.a.), Abdülkâdir-i Geylânî'nin sohbetinde bulunmakla iftihar eder ve onu, kendilerinden ilim öğrendiği hocalarının en büyüklerinden sayardı.

Ebû Midyen Magribî, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden, evliyâlık yolunun önde gelenlerindendir. Kendisinden de, Muhyiddîn-i Arabî ve başka birçok büyük zâtlar ilim öğrenmişlerdir. Fıkıhda ve diğer ilimlerde de derin âlim, sâlih, kerâmetler sahibi bir zât idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Büyüklüğü herkes tarafından bilinir, her taraftan insanlar

akın akın sohbetine gelirlerdi. Herkes kendisine talebe olmak isterdi. Bütün evliyâ onun şerefini ve yüksek mertebesini kabûl etmişlerdi. Yanına gelenler, huzûrunda edeble durur, konuşmasını dinlerlerdi, İnce, kibar ve zarif bir zâttı. Mütevâzi, zâhid ve vera' sahibi idi. Şüpheli şeylere yaklaşmayan, hakîkat ehli idi.

O, sözleri kalblere te'sîr eden fazilet sahibi, hakîkî âlimlerin büyüklerindendir. Allahü teâlâyı tanıyan evliyânın efendisi diye tanınır, Onların imâmı ve üstünü olmakla bilinir. Herkes onun kerâmet sahibi bir velî olduğunu bilir ve ona göre kendisine hürmet ederlerdi. Evliyâdan bir zât, rü'yâsında bir kimse gördü. O kimse evliyâdan olan bu zâta dedi ki, "Ebû Midyen'e şöyle söyle: İlmi yay! Yarın yüksek kimselerle birlikte bulun, kimseye aldırma! Sen zürriyetlerin babası olan Âdem aleyhisselâmın durumundasın." Bu zat ertesi gün rü'yâsını Ebû Midyen hazretlerine anlattı. Rü'yâyı dinledikten sonra, buyurdu ki: "Ben buralardan ayrılıp, tenhâda yalnız kalmak, kendi başıma bulunmak istiyordum. Her şeyden uzaklaşmak niyetinde idim. Senin bu rü'yân ise, benim bu niyetime mâni oluyor. Meclis kurup, insanlara ilim öğretmemi emrediyor. "Yarın yüksek kimselerle beraber bulunacaksın" sözü, "Allahü teâlâyı zikredenlerin, O'nun hatırlandığı, emirlerinin anlatıldığı yerin Cennet bahçelerine benzetildiği" hadîs-i şerîfe işârettir. "Yüksek kimseler", Cennet ehlinin "İlliyyîn" denilen yüksek tabakasına işârettir. "Zürriyyetlerinin babası olan Âdem aleyhisselâmın durumundasın" sözü şuna işârettir ki, Âdem aleyhisselâma, nikâh (izdivaç) verildi ve nikâh yapması emrolundu. Fakat bu nikâhdan meydana gelecek zürriyetin hepsinin mü'min ve itaatkâr olması kuvveti ona verilmedi." insanları hidâyete kavuşturmak kuvveti yalnız Allahü teâlâya mahsûstur, işte bunun gibi, bize de ilim verildi ve onu yaymak, öğretmek emredildi. Fakat, bu ilim öğrettiklerimizin hepsinin muvaffak olmaları, hepsinin bize tâbi olmaları kudreti bize verilmedi."

İmâm-ı Yâfi'î diyor ki; "Meşrıkta (doğuda) bulunan evliyânın reîsi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî ve Magribde (batıda) bulunan evliyânın reîsi de Ebû Midyen Magribî'dir (r.aleyhim)."

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, Fütühât-ı Mekkiyye isimli kıymetli eserinde şöyle anlatıyor insanlardan bir çoğu, bereketlenmek için Ebû Midyen hazretlerine ellerini sürerlerdi ve ellerini öperlerdi. Kendisine suâl edildi ki, "Efendim! Bu hâl karşısında hiç nefsinize bir düşünce gelir mi?" Cevâbında buyurdu ki: "Hacer-ül-esved'e bu zamana kadar, nebiler, resûller ve veliler el sürüp, onu öptüler. Ona, onu taş olmaktan çıkaracak bir düşünce gelir mi? Gelmez, işte ben de bu hükümdeyim. Bana da öyle bir düşünce gelmez."

İbn-i Sa'd et-Tilmisânî, Necm-üs-sâkıb isimli eserinde diyor ki, "Ebû Midyen Magribî (r.a.), evliyânın en büyüklerinden, en yükseklerinden bir büyük veli idi. Allahü teâlâ, onu hem zâhirî ve hem de bâtını ilimlerde yüksek kıldı. Allah için hidâyete da'vet edici idi. Etrâftaki beldelerden akın akın ziyâretine gelinirdi. Herkes tarafından evliyânın büyüğü olarak tanınırdı."

Tâlidi ve başkaları, Ebû Midyen hazretlerinin huzûrunda, kerâmet sahibi binlerce veli zâtın yetiştiğini bildirmişlerdir.

O zamanda bulunan âlimlerden Ebû Bekr-i kebîr şöyle anlatır: "Ebû Midyen (r.a.) Allahü teâlâyı tanıyan evliyânın büyüklerinden, zühd ve fazilet sahibi, kerâmetler ve hârikalar deryasının dalgıcı, ma'rifet ve sırlardan çok şeylere kavuşmuş olan bir veli idi. Tevekkülün (Allahü teâlâya i'timâd etmenin) son derecesinde idi."

Ebû Midyen hazretlerinin kalbi, her an Allahü teâlâ ile meşgûl idi. Hayâtının son kelimesi "Allah" olmuştur. Âlimlerin bildirdiklerine göre, Ebû Midyen (r.a.), o zamanda bulunan âlimlerin

en yükseği idi. Hadîs ilminde de çok yüksek olup, daha ziyâde, İmâm-ı Tirmizî hazretlerinin Câmi' isimli meşhûr eserindeki hadîs-i şerîfleri, râvîler ile beraber rivâyet ederdi. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin ihyâ isimli eserini de çok okurdu. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde çok derin olup, çok mes'ele ezberlemişti. Kendisinden bir mes'elede fetvâ istense, ânında cevap verirdi. Bir va'z meclisi vardı. Orada insanlara İslâmiyetin doğru bilgilerini anlatırdı. İnsanlar etrâfına toplanırdı. Va'z edeceği zaman, kuşlar üzerinde uçuşmaya başlardı. Va'z başlayınca, kuşlar da durup dinlerlerdi. Söylediği çok güzel sözlerin te'sîri ile, bu kuşların ba'zısı düşüp ölürdü.

Ebû Midyen hazretlerine birgün, Allahü teâlâya muhabbet ve O'ndan haya etmek husûsunda suâl edildi. Cevâbında buyurdu ki: "Onun evveli, Allahü teâlâyı devamlı olarak zikretmek, her an O'nu hatırlamak, ortası, zikredilene yakınlık ve sonu ise O'ndan başka birşeyi görmemek, her görünen şeyde, o şeyi yaratan Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmektir."

Yine birgün kendisine, "Allahü teâlânın emirlerine tam teslim olmanın alâmeti nedir?" diye suâl edildi. Cevâbında buyurdu ki, "Nefsi, Allahü teâlânın hükümlerinin îfâ edildiği meydana göndermek, ona devamlı olarak Rabbimizin râzı olduğu şeyleri yaptırmak, bu husûsta çekeceği elem ve sıkıntılarda ona şefkat göstermemektir."

Kerâmet ve menkıbeleri çoktur. Her haliyle cenâb-ı Hakkın seçtiği kullarından idi. Kabrinin yanında yapılan duâların kabûl olduğu, birçokları tarafından tecrübe edilmiştir.

Ebû Midyen Magribî, birgün deniz sahilinde yürüyordu. Düşmanlar esîr alıp sahildeki gemiye koydular. Gemide çok sayıda müslüman esîr vardı. Yakalıyan kimseler, gemiyi hemen hareket ettirmek istediler. Fakat bütün uğraşmalarına rağmen buna muvaffak olamadılar. Müslüman esîrler "Son olarak getirdiğiniz o şahıs, Allahü teâlânın sevgili bir kuludur. O gemide olduğu müddetçe bu gemiyi hareket ettiremezsiniz" dediler. Bunun üzerine Ebû Midyen hazretlerini serbest bıraktılar. Fakat o, "Gemideki bütün müslüman esîrler serbest bırakılmadıkça, dışarı çıkmam" dedi. Düşmanlar baktılar başka çâre yok, bütün esîrleri bıraktılar. Gemi de normal şekilde hareket edip yoluna devam etti. Abdürrezzâk hazretleri anlatır: "580 (m. 1184) yılında, Hızır aleyhisselâmla buluştum. Ona Ebû Midyen hazretlerini sordum. Şöyle cevap verdi: "Bu zamanda o sıddîkların imamıdır. Onun sırrı, ilâhi irâdeden doğar. Allahü teâlâ ona, kudsiyet perdelerini açabilmesi için, saklı sırdan bir anahtar vermiştir. Şu anda, peygamberlerin sırlarını kendinde toplayan onun gibi başka bir kimse yoktur." Bir defasında evine kapandı. Bir yıl dışarı çıkmadı. Yalnız Cum'a namazlarına çıktı. Halk onun ayrılığına dayanamayıp, kapısı önüne yığıldı. Evden çıkıp, kendilerine nasihatte bulunmasını istediler. Sonunda ikna ettiler, dışarı çıktı. Evinin bahçesinde bir ağaç vardı. Üzerine serçe kuşları konmuştu. Kendisini görünce kaçtılar. Bu hâle çok üzüldü, hemen içeri girip buyurdu ki: "Eğer sizlere ders için faydalı olsaydım, bu kuşlar benden kaçmazdı."

Bir yıl daha evinde kaldı. Sonra halk yine toplandılar ve sohbetini tekrar istediler. Dışarı çıktı. Bu sefer kuşların kendilerinden kaçmadıklarını gördü. Ve onlarla konuşmaya başladı, öyle konuşmalar yapardı ki, kuşlar gelip önünde kanat çırparlar, sevinç gösterisi yaparlardı. Hattâ bir kısmı da düşüp can verirdi. O konuşmaları dinliyen cemâatten ba'zıları, kendinden geçerek düşüp bayılırdı.

Birgün, bir sözüne i'tirâz için biri huzûruna geldi. Ebû Midyen Şuayb bin Hüseyn hazretleri onu görünce sordu: "Niçin geldin?" "Sizden istifâdeye geldim." "Koynunda ne var?" "Kur'ân-ı kerîm var, efendim." "Kur'ân-ı kerîmi çıkar ve herhangi bir sahifesini aç! Kendi düşünceni oradan oku!" buyurdu. O şahıs, Kur'ân-ı kerîmden bir sahife açtı ve Şu'ayb aleyhisselâmın

kıssasında geçen, **"Şu'ayb'ı yalanlıyanlar, ziyan etmişlerdir."** (A'râf-92) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Ebû Midyen hazretlerinin adı da Şu'ayb idi. O kimseye hitaben "Bu sana yetişir mi?" buyurdu. Gelen şahıs, suçunu i'tirâf edip tövbe etti ve hâlini düzeltti.

Magrib'de, müslümanlarla frenkler arasında harp çıkmıştı. Frenkler galip gelmek üzere iken, Ebû Midyen kılıcını alıp, talebelerinden biri ile sahraya çıktı. Bir kum tepesi üzerine oturdu. Uzaktan sahrayı dolduran domuzlar görüldü. Yakına gelinceye kadar bekledi. Sonra kılıcını kaldırıp, başlarına vurmaya başladı. Bir çoklarını öldürdü. Nihâyet, istikâmetlerini çevirip dönüp kaçtılar. "Bunlar nedir?" diyenlere, "Frenklerdir. Allahü teâlâ onları mağlûb ve perişan etti" buyurdu. Bir zaman sonra, düşmanın kırıldığı haberi geldi. Askerler gelip dediler ki: "Eğer siz ön safta olmasaydınız, mağlûb olmuştuk." Hâlbuki, Ebû Midyen hazretlerinin bulunduğu yer ile harbin olduğu yer arasında bir aylıktan çok mesafe vardı.

Birgün yakınları ile otururken başını önüne eğmiş vaziyette duruyordu. Bu esnada: "Allahım, ben de onlardanım. Sen ve meleklerin şahidim olun, duydum ve kabûl ettim" dedi. Bu konuşmayla neyi kastettiği sorulduğunda, buyurdu ki: "Şu anda Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri Bağdad'da (Benim iki ayağım bütün evliyânın boyunları üzerindedir.) buyurdu. Onu kabûllendim" dedi.

Kendisi Cezayir'de idi. Târihini tuttular, gerçekten aynı gün ve aynı saatte, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bu sözü söylediği tesbit edildi.

Ebû Midyen hazretlerinin derslerine devam eden talebelerden birisi, bir gece hanımına çok hiddetlendi. Onu boşamaya kat'î olarak karar verdi. Sabahleyin, ders için hocasının meclisine geldiği zaman, Ebû Midyen hazretleri bu talebeye hitaben, **"Zevceni nikâhında tut!** (Onu boşama) **Allahtan kork!"** (Ahzâb-37) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Talebe, "Vallahi ben bu durumu hiç kimseye anlatmadım" dedi. Ebû Midyen hazretleri buyurdu ki: "Mescide girdiğim zaman, sırtında bulunan hırkanın üzerinde bu âyet-i kerîmenin yazılı olduğunu gördüm. Aranızdaki mes'eleyi ve senin niyetini böylece anlamış oldum."

Birgün deniz kenarında abdest alıyordu. Yüzüğü denize düştü. "Yâ Rabbî! Yüzüğümü bir sebeb ile göndermeni istiyorum" dedi. O anda denizden bir balık çıktı. Ağzında Ebû Midyen hazretlerinin yüzüğü vardı. Yüzüğünü balığın ağzından alıp, Allahü teâlâya şükretti.

Yine birgün, içine yiyecek bir şeyler koyarak, azığını alıp yola çıktı. Yolda giderken azığı düştü, içindeki yiyecekler parça parça olup, dağıldı. Bu hâli görünce çok mahzûn olup, "Yâ Rabbî! Azığımı eski hâline döndür. Sen herşeye kadirsin" dedi. Allahü teâlânın izni ile azığı bir anda eskisi gibi oldu. Öyle ki, içindekiler sanki hiç yere düşmemiş gibiydi.

Allahü teâlâ, bütün vahşî hayvanları onun emrine vermişti. Ravd kitabında, Ebû Midyen hazretlerinin en büyük talebelerinden olan Ebû Muhammed Abdürrezzâk'dan, naklederek diyor ki: Bir defasında bir merkeb gördü. Bir arslan saldırmış, onu yiyordu; yarısını bitirmişti. Sahibi de uzaktan bakıyor, yanına yaklaşamıyordu. Bu hâli biraz seyretti. Sonra merkeb sahibinin yanına gitti. "Benimle gel" dedi. Birlikte arslanın yanına gittiler. Sonra merkebin sahibine baktı ve üzülmüş görünce: "Tut şu arslanın kulağından al götür, merkebin yerine kullan" dedi. Adam "Efendim! Ben ondan korkarım" dedi. "Korkma sana birşey yapamaz" buyurdu. Adam arslanın kulağından tuttu, üzerine bindi, gitti. Bu hâli gören insanlar hayretle onlara bakıyorlardı.

Bir zaman sonra o adam, arslan ile birlikte Ebû Midyen hazretlerinin huzûruna gelerek, "Efendim! Bu arslan ben nereye gidersem oraya gidiyor. Bana çok itaat ediyor, yanımdan

ayrılmıyor. Fakat ben, alışkın olmadığım için kendisinden çok korkuyorum. Onunla birlikte olmaya takat getiremiyorum" dedi. Ebû Midyen (r.a.) arslana, "Şimdi git! Bir daha dönme! Ne zaman Âdemoğluna eziyyet verirseniz, onlar da size musallat olurlar" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), Fütûhât-ı Mekkiyye kitabında şöyle anlatıyor: "Büyük zâtlardan biri ile uzak bir dağa gittik. Orada önümüze keskin bakışlı bir yılan çıktı Arkadaşım bana: "Ona selâm ver, selâmına mukâbele edecektir" dedi. Selâm verdik. Selâmımıza cevap verdi. Sonra bize, "Neredensiniz?" dedi. "Bicâyedeniz" dedik. "Ora halkı ile Ebû Midyen'in arası nasıl?" dedi. Hakkında uygun olmayan şeyler söyleyenler çıkıyor" dedik. Bu cevâbımıza şaştı ve: "Allaha yemîn olsun ki, bu Âdemoğullarına şaşıyorum. Yine Allaha yemîn ederek diyorum ki, Allahü teâlâ, kullarından birine velâyet tâcını giydirsin de, sonra onu kötü gören olsun. Böyle birşey olacağını hiç sanmıyordum" dedi. "Ebû Midyen'i sana kim tanıttı?" dedim. "Yâ, şaştınız mı? Sübhânallah... Acaba yeryüzünde onu tanımıyan bir hayvan varmıdır? Allaha yemîn ederim ki, Allahü teâlâ bir kimseyi velî yaparsa, kullarının kalbine de onun sevgisini verir. Bundan sonra onu kim sevmezse, ya kâfirdir veya münâfıkdır" dedi.

Bicâye'deki ilim talebeleri, **"Mü'min ölünce, Cennetin yarısı ona verilir"** hadîs-i şerîfinde ihtilâf edip, hadîs-i şerîfin görünüş ma'nâsına göre, iki mü'min ölünce. Cennetin bütünü onların olur. Bu ise mümkün değildir. En iyisi gidelim, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını Ebû Midyen hazretlerinden suâl edelim, dediler. Nihâyet Ebû Midyen hazretlerine geldiler. Ebû Midyen (r.a.) o sırada talebelerine ders veriyordu. Risâle-i Kuşeyrî'den anlatıyordu. Gelir gelmez, ne için geldiklerini anlayıp: "Bundan murâd, kendi Cennetinin yarısı ona verilir, kabrinde onunla ni'metlenmek ve sevinmek için, ona Cennetle arasındaki perde açılır. Diğer yarısı da kıyâmette verilir" buyurdu. Talebeler, Ebû Midyen hazretlerinin bu kerâmetini görünce, ona olan muhabbet ve bağlılıktan daha da artarak döndüler.

Vaktinin evliyâsı çeşitli yerlerden gelip, vâki mes'eleleri kendisine suâl ederler, tatmin edici ve geniş cevap alarak dönerlerdi.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri anlatıyor: "Ebû Midyen'in hatırından gizlice birşey geçse, cevâbını, üzerindeki elbisede yazılı bulurdu. Birgün hanımını boşamayı hatırından geçirdi. Birden elbisesinde, "Hanımını boşama" yazısını gördü."

Bir defa namazda, **"Cennette kendilerine zencefil karıştırılmış Cennet şerbetinden dolu bir bardak da içirilir."** (İnsan-17) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okumuştu. Namazdan sonra dudaklarını yalamaya başladı. Sebebini soranlara, "O şerbetten bir bardak içtim. Onun tadından dudaklarımı yalıyorum" buyurdu.

Yine bir defasında namazda, **"Muhakkak ki iyiler, Na'îm Cennetindedirler. Fâcirler ise, Cehennemdedirler."** (İnfitâr-13, 14) meâlindeki âyet-i kerîmeleri okudu. Namazdan sonra, "Her iki kısımda olanların yerleri, Cennet ve Cehennem bana gösterildi" buyurdu.

Evliyâdan birisi Şeytana, "Ebû Midyen ile aran nasıldır?" diye sordu. Şeytan dedi ki: "Onun kalbine bir vesvese getiremem. Benim hâlim, okyanusa bevletmek gibidir. Koskoca okyanus bununla kirlenmez, olduğu gibi temiz durur. Ne zaman kalbine bir vesvese verecek olsam, benim vesvesem yok olup, te'sîrsiz hâle geliyor."

Ebû Midyen hazretleri devlet ve siyâset işlerine karışmaz, kendi hâlinde yaşardı. Fitne ve fesat durumu olursa, hiç bulaşmamak icâb ettiğini bildirir, böyle bir durum ile karşılaşılması hâlinde nasıl davranılacağına işâretle, "Ne tanın, ne de tanı" buyururdu.

Bicâye'de dururdu. Vaktin sultânı kendisini Tilmisan'a istedi. Hattâ biraz da mecbûr tuttu. Teberrüken Tilmisan'da bulunmasını istiyor, kendisinden feyz alıp, istifâde etmek niyetini besliyordu. Tilmisan'a gelir gelmez, birden değişti ve: "Bizim sultanla işimiz yok, bu gece mü'minleri ziyâret etmek isteriz" dedi. Bineğinden indi. Kıbleye döndü. Kelime-i şehâdet getirdi, "İşte geldim, işte geldim" dedi. Sonra da: **"Rabbim, sana acele geldim, tâ ki râzı olasın."** (Tâhâ-84) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Sonra "Allah" deyip rûhunu teslim etti.

Ebû Midyen Magribî (r.a.) buyurdu ki:

"İlim ganîmettir. Sükût kurtuluştur. Halktan birşey ummamak rahatlıktır. Zühd afiyettir. Bir göz açıp kapayacak kadar Allahü teâlâyı unutmak, O'nun verdiği emânete hıyânettir."

"Almayı, vermekten daha tatlı gören, hâl sahibi olamaz."

"Fakirliğin kendine has bir nûru vardır ki, onu gizlediği müddetçe durur. Açığa vurdu mu nûr gider."

"Velî olduğu söylenen kimse, dînin emir ve yasaklarına aykırı hareket ederse, ondan sakınmak lâzımdır."

"Bir kimse halkı doğru yola da'vet ettiği hâlde, kendisi bu yolda değilse, halkı fitneye düşürür."

"Ebdâl, ma'rifet sahibinin (İrşâd kutbunun) hükmü altındadır. Çünkü ebdâlin mülkü, yerle gök arasındadır. Ama irşâd kutbunun mülküne, Arş'dan yerin dibine kadar herşey dâhildir."

"Çok az da olsa nefsine uyan kimse, hür değildir. Hürriyetin tadını alamaz."

"Hâlis olarak evliyâlık yolunda bulunmanın alâmeti, fakr hâli, ya'nî varlığını Allah yolunda harcamaktır."

"Nefs, ihlâs sahibini doğru yoldan kaydıramaz."

"Allahü teâlâ bana; talebelerimin hepsine ve beni sevenlere çok hayırlar vereceğini va'detti."

"Allahü teâlânın emirlerini yapıp yasaklarından sakınmakla huzûr bulmak, Cennettir. Bu hâlden yüz çevirmek, ateştir.

Allahü teâlâya yakınlık, lezzettir. O'ndan ayrılmak, O'na karşı yabancılık, ölümdür."

"Kalb, birçok tarafa yönelebilir. Onu hangi tarafa yönlendirirsen, başka her tarafa kapanır. Bir kimse hem dünyâya ve hem de âhırete yönelemez. Bunlardan biri diğerine mâni olur."

"Yaratılmış olan birşeye, şehvet arzusu ile bakan kimse, o şeyden ibret alamaz ve o şeyden fâidelenemez."

"Bütün evliyânın kerâmetleri, efendimiz Muhammed aleyhisselâmın mu'cizelerinin neticeleridir. Bizim bu yolumuz da, O'nun (s.a.v.) yoludur. Biz bu yolumuzu, senedle, icâzetle, Ebû Ya'zî'den aldık. O da aynı şekilde, Cüneyd-i Bağdadî'den, o, Sırrî-yi Sekatî'den, o, Habîb-i Acemî'den, o, Hasen-i Basrî'den, o, Hazreti Ali'den aldı (r.anhüm). O da Resûlullahtan (s.a.v.), O da Cebrâil'den (a.s.) ve O da, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâdan aldı."

"Benim makamım ubûdiyyettir (Allahü teâlâya teveccüh ve ikbâl, ya'nî O'na yönelmektir). İçim ve dışım O'nun ilmi ile doldu. Her tarafım O'nun nûru ile aydınlandı."

"Mukarreb odur ki, kendisine kalb-i selîm (küfür, dalâlet, günahlar ve sâir âfetlerden sâlim, ihlâs ile dolu olan kalb) verilen kimsedir. Öyle ki, Allahü teâlâdan başka herşeyden kurtulmuşdur. O kalb, Allahü teâlânın rızâsından başka birşey bulunmayan bir kaptır, İşte bu ve bunun gibi güzel hasletlere sâhib olan zâta mukarreb denir."

"İnsanlarla birlikte bulunmakta güzel ahlâk, onlarla iyi geçinmektir. Âlimler ile beraber olmakta güzel ahlâk, onlara ihtiyâcı olduğunu bilmek ve onları edebe uygun olarak dinlemekle olur. Ma'rifet ehli ile bulunmakta güzel ahlâk, sükûn üzere, ümitli ve sabırlı olarak beklemekle olur. Yüksek evliyâ ile beraber olmakta güzel ahlâk, kırıklık hâlinde bulunmakla olur."

"Allahü teâlâ, vicdanlardaki gizli sırlara, insanın her nefeste ve her hâldeki hâline muttali'dir, hepsini bilir. Hangi kalbi kendisine yönelmiş görürse, onu felâketlerden, sıkıntılardan sapıklıklardan ve fitnelerden muhafaza eder.

"Kim dünyâyı (insanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeyleri) istemekle meşgûl olursa, Allahü teâlâ onu zillete mübtelâ kılar."

"Kalbinde, kendisini kötülükten koruyan bir kuvvet bulunmayan kimse, harâb olmuştur."

"Normal insanların bozulmasının alâmeti, âmirlerinin kendilerine zulmetmesiyle meydana çıkar, Büyük zâtların, ileri gelen âlimlerin bozulmasının alâmeti de, dinde çeşitli karışıklıkların ve fitnelerin ortaya çıkmasıdır."

"Nefsini tanıyan kimse, insanların övmelerine aldırmaz."

"Sâlihlerin hizmetinde bulunan kimse yükselir. Allahü teâlânın, kendisini, sâlihlere hürmet etmekten mahrûm ettiği kimse, insanlardan gelen sıkıntılara mübtelâ olur."

"İhlâsın alâmeti, her an Allahü teâlâyı müşâhede etmek, O'ndan başkasını hatırına bile getirmemektir."

"Hatâsı olan kimsenin, bu hatâsına üzülerek, kalbinin kırık, boynunun bükük olması, itaatkâr olan kimsenin, itâatına güvenerek kendini kıymetli sanmasından, kırıcı hareket etmesinden hayırlıdır."

"Hakiki âlim; yol gösterici zât, güzel ahlâkı ile sana doğru yolu gösteren, gidişatı ile seni kuvvetlendiren, nûrları ile senin bâtınını aydınlatan zâttır."

Ebû Midyen Magribî (r.a.) vefâtından sonra rü'yâda görülüp, "Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi?" diye soruldu. Cevâbında buyurdu ki: "Allahü teâlâ beni huzûrunda durdurup "Yâ Şu'ayb! Sağındakiler nedir?" buyurdu. "Yâ Rabbî! Senin ihsânındır" dedim "Solundakiler nedir?" buyurdu. "Yâ Rabbî! Bunlar senin takdîrindir ve benim hatâlarımdır. Affını dilerim" dedim, "İyiliklerini çok arttırdım, hatâlarını da mağfiret ettim, sana ve seni sevenlere müjdeler olsun" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 39

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 759

3) El-A'lâm cild-3, sh. 166

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 303

5) Ed-Dîbac-ül-müzehheb sh. 127

6) Kalâid-ül-cevâhir sh. 108

7) Tabakât-ül-evliyâ sh. 437

8) Nefehât-ül-üns terc. sh. 605

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 417

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 203

11) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 154

12) El-Bustân fî zikr-il-evliyâ, vel-ulemâ bi Tilemsân sh. 108

EBÛ MUHAMMED EL-BASRÎ (Kâsım bin Abdullah)

Basra'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Kâsım bin Abdullah el-Basrî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Doğum târihi kat'i olarak bilinememektedir. 580 (m. 1184) senesinde Basra'da vefât etti. Herkesçe bilinen bir yere defn olundu. Kabri tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

Zamanında Irak'ta bulunan evliyânın gözbebeği, âriflerin; Allahü teâlâya yakın olanların üstünü idi. Mâlikî mezhebi âlimlerinden idi. Bu mezheb hükümlerine göre fetvâ verirdi. Sohbetlerinde fıkıh ilmini ve tasavvufî hakîkatleri anlatırdı. İnsanlar, onun yüksek ma'nâlı, kalblere te'sîr eden kıymetli sözlerini dinleyip istifâde edebilmek için, sohbetlerine koşarlardı. Her biri pekçok ma'nâları ifâde eden veciz sözleri, insanlar arasında dilden dile dolaşırdı.

Haram ve şüpheli olan şeylere hiç yanaşmaz, dünyâya meyil ve i'tibâr etmezdi. Devamlı olarak ibâdet ve tâatle, Allahü teâlânın râzı olduğu, beğendiği işleri yapmakla meşgûl olurdu. Kendi hâlinde yaşardı. Kimseye karışmazdı, ne yiyip ne içtiğini, nafakasının nereden geldiğini kimse bilmezdi. Çok defa Hızır aleyhisselâm ile görüşüp sohbet ederlerdi. Kerâmetleri pekçoktur.

Ebû Abdullah-i Belhî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Birgün Mekke-i mükerremede, Mescid-i haram içinde bulunan Makâm-ı İbrâhim denilen yerde oturuyordum. Duhâ vakti idi. Birden Ebû Muhammed el-Basrî hazretlerini gördüm. Yanında dört kişi daha vardı. Kâ'be-i muazzamayı yedi defa tavaf edip namaz kıldılar. Sonra Benî Şeybe kapısından çıktılar. Ben de onlara tâbi olup, arkalarından gittim, içlerinden birisi beni geri çevirmek istedi. Fakat Ebû Muhammed hazretleri mâni olup, "Onu bırak, mâni olma!" buyurdu. Sonra herbirini, diğerinin önüne gelecek şekilde bir hizâya getirdi. En sonlarında ise ben vardım. Sonra onlardan herbirinin, adım atarken bir öndekinin ayak izine basmasını, başka yere basmamasını emretti. Önümüzden yürümeye başladı. Biz de arkasından emrettiği şekilde yürüyorduk. Altımızda yer katlanıyor, çok mesafe kat ediyorduk. Az bir zaman sonra Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bulunduğu Medîne-i münevvereye ulaştık. Duhâ vakti ile öğle namazı vakti arasındaki az bir zamanda, Mekke'den Medine'ye gelmiştik. Hâlbuki, bu mesafe takriben oniki günlük yol idi. Öğle namazını Mescid-i Nebî'de kıldık. Namazdan sonra aynen evvelki gibi yola çıktık. Az bir zaman sonra kendimizi Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'da bulduk, ikindi namazını orada kıldık. Sonra yine aynı şekilde yola çıktık. Akşam namazını bir sed üzerinde kılıp, aynı şekilde yola devam ettik. Yine az bir zaman içinde büyük bir dağın başına vardık. Namaz vakti gelince yatsı namazını kıldık. Ebû Muhammed hazretleri dağın en yüksek yerinde oturdu. Biz de etrâfında idik. Dağın her tarafından, ona ba'zı kimseler gelmeye başladı. Her birisi heybetli kimselerdi. Ebû Muhammed hazretlerinden, güneş misâli nûr yayılıyordu. Ve gelenlerin her biri ise, ay gibi parlıyordu. Her biri gelip selâm veriyor ve Ebû Muhammed hazretlerinin huzûrunda oturuyordu. Sonra diğer ba'zı kimseler, havadan inip yanına geldiler. Bunlar da havada yürüyorlar, şimşek çakması gibi parlıyorlardı. Ba'zıları Ebû Muhammed hazretlerine birşeyler soruyorlar, o da cevap veriyor, onlarla konuşuyordu, öyle tatlı

sohbet ediyor ve öyle güzel konuşuyordu ki, bu hâl karşısında o heybetli kimselerden ba'zıları düşüp bayılıyor, ba'zıları ayakta titreyerek zor duruyorlardı. Ba'zıları göz yaşlarını sel gibi akıtıyorlardı. Ba'zıları feryâd ediyorlar ve ba'zıları da havada döne döne gidiyorlar, gözden kayboluyorlardı. Öyle bir hâl idi ki, sabah namazı vakti olup, orada bulunanlar ile beraber sabah namazını kılıncaya kadar, sanki dağın altımızda sallandığını hissediyorduk. Sonra dağın arka tarafına indi. Biz de peşinden indik. Bir de ne görelim, önümüzde sonu görülmeyen, bembeyaz, çok nurlu ve tatlı bir yer vardı. Miskden daha tatlı olan kokusu her tarafa yayılıyordu. Biz orada ba'zı kimseler gördük. Çeşitli tesbihler söyliyerek, Allahü teâlâyı zikrediyorlardı. Öyle ki, zikri onların benzeri bir şekilde yapan işitilmemiştir. Onların nûrları gözleri kamaştırıyordu. Şayet insanların eceli muayyen bir zamana kadar yaşaması şeklinde takdîr edilmiş olmasaydı, onları gören ve Allahü teâlâyı zikrettikleri tesbihleri işitenler, o anda vefât ederlerdi. Ebû Muhammed hazretleri de, Allahü teâlânın zikri ile kendinden geçmiş bir hâlde, sağa, sola sallanıyordu. Ayakta zor duruyordu. Allahü teâlâya şöyle niyazda bulunuyordu: "Yâ Rabbi! Sana olan şevk beni sarsıyor. Senden ayrı olmak beni perişan ediyor. Azâbından çok korkuyor isem de, rahmetinden ümitsiz değilim. Bana gazâb etmenden korkuyorum ve bu hâl beni mahvediyor. Senin muhabbetin ile şaşkın hâldeyim. Senin yakınlığın, beni derleyip toparlıyor ve sevindiriyor. Seninle beraber olmak, benim en büyük sürûrumdur." Bu hâl duhâ vaktine kadar devam etti. Sonra geldiğimiz yere döndük. Orası, dünkü gördüğümüz gibi değildi. Kimseler yoktu. Sonra yürüdü. Biz hep kendisini ta'kib ediyorduk. Altın ve gümüşlerle süslü olan bir şehre geldik. Orada, dalları birbirine girmiş çok güzel ağaçlar, tatlı suların aktığı nehirler, dallarda dizilmiş ve olgunlaşmış çok meyveler vardı. Biz o şehre girdik. Olgun meyvelerden yiyip, tatlı sulardan içtik. Ebû Muhammed hazretleri, bizlere birer tane elma almamızı emretti. Emîr icâbı hepimiz birer elma aldık, yalnız Mekke-i mükerremede benim onlarla birlikte gitmemi istemeyip, beni reddeden kimse elma alamadı. Ebû Muhammed hazretleri ona, "Bu, senin edebte kusur etmen ve bu kimsenin hatırını kırman sebebiyledir" buyurup, beni işâret etti. Sonra bana, "Bunun için Allahü teâlâdan mağfiret iste! Bu yol, edebi muhafaza ve edebin hükümlerine riâyet etmek üzerine kurulmuştur." Ben, o şahıs için cenâb-ı Haktan mağfiret diledim. O kimsede, mahcûb bir şekilde çok tövbe ve istiğfar etti. Bundan sonra Ebû Muhammed (r.a.), "Şimdi sen de arkadaşların gibi bir elma al!" buyurdu. O talebe de elini uzattı ve elmayı aldı. Ebû Muhammed (r.a.), "Burası evliyâ şehridir. Buraya velî olmayan giremez. Sen velî olduğun için buraya girdin. Fakat bir defa edebe riayetsizlik etmen sebebiyle, o ni'metten mahrûm olmuş idin. Fakat tövbe ve istiğfardan sonra tekrar o elmadan alabildin" buyurdu. Sonra yürüdük, ba'zı yerlerden geçtik. Araziye isâbet eden bir felâket sebebiyle kurumuş olan bir ağaç gördük. Onun için duâ ettiler. Hemen ağaç yeşillendi, yaprak açtı. Bir de baktım ki, Mekke-i mükerremeye gelmişiz, öğle namazı vakti idi. Namazı kıldık.. Sonra, kendisi hayatta olduğu müddetçe bu durumdan hiç kimseye birşey konuşmamam için benden söz aldı. Sonra kayboldular. Onları hiç göremedim. Bir zaman sonra, Ebû Muhammed hazretlerini görmek arzusu bende dayanılmaz olunca Basra'ya gittim. Yanında günlerce kaldım. Birgün Basra'nın dışına çıktı. Ben de yanında idim. Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) Talhâ bin Ubeydullah'ın türbesine geldik. Kabr-i görünce geriye döndü. Sonra dönüp kabri ziyâret etti. Başı öne eğik, çok saygılı ve çok edebli olarak, mahzûn bir hâlde idi. Sonra ben ziyâret ederken, dönüp tekrar gitmesinin hikmetini suâl ettim. "Birinci defa gittiğimde, Talhâ (r.a.) oturuyordu. Üzerinde çok kıymetli yeşil bir elbise, başında inci ve mücevherlerle süslü çok güzel bir tâc vardı. Yanında ise, iki tane hûrî vardı. O durumda gidip ziyâret etmekten haya ettim. O hûrîler gittikten sonra ziyâret ettim" buyurdu. O hayatta olduğu müddetçe ben bu hâli hiç kimseye anlatmadım."

Menâvî (r.a.) buyurdu ki, "Ebû Muhammed-i Basrî (r.a.) Mâlikî mezhebi âlimlerindendir. Hızır aleyhisselâm ile sık sık bir araya gelir sohbet ederlerdi. Kerâmetleri pekçoktur. Kendisini sevenlerden birisi şöyle anlatıyor Ebû Muhammed-i Basrî hazretlerini ziyâret için Basra'ya gelmiştim. Geçtiğim yerlerde hayvan sürüleri, araziler, hurmalıklar gördüm. Bunların kime âit olduğunu sordum. Hep, Ebû Muhammed hazretlerine âit olduğunu söylediler. Hatırıma geldi ki, bunlar hükümdârların işidir. Acaba Allah adamlarından birisi, kalbini böyle şeylerle niye meşgûl ediyor? Bu düşüncelerle yoluma devam ettim. Kur'ân-ı kerîmden En'âm sûresini okuyordum. Kalbimden öyle niyet ettim ki, o zâtın kapısına vardığım zaman hangi âyet-i kerîmeyi okuyor olursam, o âyet benim hâlimi bildirsin. Bu niyetlerle ve En'âm sûresini okuyarak, o zâtın dergâhının eşiğine ayağımı koyduğumda, En'âm sûresinin **"Onlar ki, Allahü teâlânın kendilerini hidâyetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü..."** meâlindeki 90. âyetini okuyordum. Ben henüz içeri girmek için izin istemeden, hizmetçi acele ile çıkıp beni karşıladı ve beni Ebû Muhammed hazretlerinin yanına götürdü. Ben bu hâle çok hayret ettim. Ebû Muhammed (r.a.), bana ismim ile hitâb ederek: "Yâ Ömer! Benim malım diye yeryüzünde gördüğün şeylerin hepsi emânettir. Onlara âit en ufak bir muhabbet, bu kulun kalbinde yoktur. Allah adamları bunları, Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun kullarına yardım için ellerinde bulundurur. Ama zerre kadar bunlara muhabbet etmez ve bunlarla kalbini hiç meşgûl etmez. Zâten, kalbinde zerre kadar dünyâ düşüncesi bulunan kimseye, Allahü teâlâyı tanımak nasîb olmaz. Nerede kaldı ki, bunlara gönül vermiş olsunlar." Bu hâli görünce, benim hayretim ve Ebû Muhammed hazretlerine olan muhabbet ve bağlılığım daha da arttı.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 235

EBÛ NASR RÛYÂNÎ (Şüreyh bin Abdülkerîm)

Şafiî mezhebi usûl ve fürû' âlimi ve kadı. Künyesi Ebû Nasr olup ismi, Şüreyh bin Abdülkerîm bin Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed'dir. Taberistan'da Rûyân şehri halkından olduğu için Rûyânî nisbet edildi. Baba ve dedeleri de aynı nisbetle anıldı. Dedesi, "Cürcâniyyât" kitabının yazarı olan Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Ahmed Rûyânî Taberî idi. Ba'zı kimseler, onu yanlışlıkla, "Bahr" kitabının yazarı olan Abdülvâhid bin İsmâil'in torunu olarak göstermektedirler. Hâlbuki Fahr-ül-İslâm Abdülvâhid bin İsmâil, Ebû Nasr Rûyânî'nin amcasının oğlu idi. Rûyân şehrinde doğan Ebû Nasr Rûyânî, 505 (m. 1117) yılında vefât etti.

Taberistan'daki ilim merkezlerinden biri olan Rûyân'da doğup, dedesi Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed ve babası Kâdı Ebû Muammer Abdülkerîm bin Ahmed gibi, zamanının en ileri gelen âlimlerinin huzûrunda ilim tahsiline başlayan Ebû Nasr Rûyânî, küçük yaşta temel din ve alet (yardımcı) ilimlerini öğrendi. Başkalarının yüksek din ilimlerini öğrenmeye başladığı yaşlarda, o, ders verecek hâle geldi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ve mezheb içindeki değişik ictihâd ve fetvâları, diğer mezheblerle olan farkları çok iyi bilirdi. Taberistan'da Âmil şehrine kadı ta'yin edildi. Uzun yıllar orada kadılık yaptı. İnsanlar üzerinde hüküm vermek ve onların mes'elelerini halletmek husûsunda engin tecrübe ve bilgi sahibi oldu. Bu tecrübe ve bilgilerinden istifâde ile "Edeb-ül-kâdı ve "Ravdât-ül-hukkâm ve zînet-ül-ahkâm" kitaplarını yazdı. Edeb-ül-kâdı adlı kıymetli eseri, sonra gelen kadıların müracaat kitaplarından biri ve İmâm-ı Süyûtî hazretlerinin medhine mahzar oldu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kâdılığı esnasında vermiş olduğu âdil hükümlerle, insanların huzûr içinde yaşamalarına vesîle oldu. Vaktini, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcardı.

Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçar, mübahların birçoğunu terkederdi. Kazancından kendine yetecek kadar ayırır, fazlasını fakirlere dağıtırdı, insanlara bir din mes'elesini öğretmekten çok hoşlanır, sık sık Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmenin ehemmiyetinden bahsederdi. Bir hutbesinde, kendisiyle ilgili bir suâle şöyle cevap verdi: "Din bilgilerinin esâsı ve dalları, mezheblerin ayrılıkları ve ittifâkları hakkında pekçok kitap yazdım. Bunlara, gençliğimin başlangıcından, olgunluk günlerimin sonuna kadar olan zamanımı harcadım. Böylece altmış yaşına geldim.

Kâdılık edeblerini gördüm. Kâdılıkta ve hüküm vermede ehil oldum, ömrüm kadılık ve hüküm vermekle geçti. Kâdılık yaparken ve kitap tasnif ederken, benden önce gelenlerin bilgilerine tâbi olup, insanlara ilimde önder olmuş kimseleri örnek aldım. Bu iş, bize dedelerimizden kaldı. Kuyuyu temizleyerek, insanları suya kandırmak bizim boynumuza borçtur. Nitekim, Sinân bin Fahl-Tâî bir beytinde bunu ne güzel anlatır:

Elbette bu su, baba ve dedemin suyudur.
Kazarak temizlediğim kuyu, benim kuyumdur."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Süyûtî) cild-7, sh. 102

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 569

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 298

4) El-A'lâm cild-3, sh. 161

EBÜ'N-NECÂ EL-FEVÎ EL-MAGRİBÎ

Evliyânın meşhûrlarından. 532 (m. 1137) senesinde vefât etmiştir. Talebelerinin en meşhûrlarından ve en yakını olan Şeyh Atîk şöyle anlatmıştır: "Biz onunla birlikte Musul'a gitmiştik. Yanında kırk kişi idik. Ayrıca Musul'a kadar birçok şehirden ileri gelenler bize katılmıştı. Musul'a varınca, Ebü'n-Necâ'nın yanımızdan ayrıldığı bir sırada, yanımıza meşhûr velî Kadîbülbân geldi. Ebü'n-Necâ'nın nerede olduğunu sorunca, Ebü'n-Necâ gitti dediler. Bunun üzerine Kadîbülbân, bu gidişin Ebü'n-Necâ için hayırlı olmadığına dâir ba'zı şeyler söyledi. Bu sözler orada bulunanların hoşuna gitmedi. Hatta Kadîbülbân'a kızdılar. Bu sırada Ebü'n-Necâ çıkageldi. Sanki peşinden koştuğu birşeye yetişmiş gibi bir hâli vardı. Size kim geldi dedi. Onlar da Kadîbülbân'ın geldiğini söylediler. Ebü'n-Necâ, Kadîbülbân doğru söylemiş Musul'un meşhûr âlimi ile aramızda ba'zı tatsız durumlar oldu dedi. Sonra Kadîbülbânla görüştüler. Ebü'n-Necâ'ya dedi ki: "Bana, memleketinden buraya kadar gördüğün meşhûr kimseleri söyle, sana onların ne durumda olduklarını söyliyeyim" dedi. Ebü'n-Necâ kimi söylemişse, onun ne durumda ve derecede bir kimse olduğunu söylüyordu. Bu, çeyrek insan eder. Bu, yarım insan mertebesindedir. Bu, tartıya gelir bir adamdır, şu ise kâmil birisidir, şeklinde söylüyordu. Sonra Ebü'n-Necâ'ya şöyle dedi: "Şark ile garb arasında, nice iyi tanınmış ve meşhûr kimseler vardır ki, Allahü teâlânın katında sivrisinek kanadı kadar değeri yoktur dedi. (Kadîbülbân: Hasen isminde mübârek bir zâttı. Çok kerâmetleri anlatılırdı. Ebü'n-Necâ ile görüşmüş, Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) ile muasırdır. Abdülkâdir-i Geylânî'nin (k.s.), onun hakkındaki kanâati iyi idi. Allahü teâlâya yakîn sahibi bir velîdir. Musul'da vefât etti.)

Ebü'n-Necâ hazretleri görülmemiş derecede ibâdet ve tâat yapardı. Meleklerin zikirlerini, tesbihlerini işitirdi. Bunu bizzat kendisi söylemiş ve "Zikir ile gıdâlanıyor ve yemekle doyar gibi doyuyorum" demiştir.

Yine kendisi şöyle anlatmıştır: "Bir defasında Şam'da Rebve dağı üzerinde idim. "Yâ Rabbî havada uçan nasıl uçar?" dedim. Bu sözü söyler söylemez, bir kuvvet beni alıp havaya kaldırdı. Semâda o kadar yükseltti ki, Şam şehri gözüme küçük bir para gibi gözüküyordu. Dedim ki: "Yâ Rabbî! Ben şehâdet ederim ki, sen herşeye kadirsin." Sonra tekrar yerime indirildim."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ (İbn-i Mulakkin) sh. 435

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 391

EBÛ ÖMER BİN AYYÂD ENDÜLÜSÎ (Yûsuf bin Abdullah)

Kırâat, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ömer olup ismi, Yûsuf bin Abdullah bin Sa'îd bin Ebî Zeyd bin Ayyâd'dır. 505 (m. 1111) yılında, Endülüs'te bir beldede doğdu. Belensiye'de yerleşti. Memleketine nisbetle, Reyî ve Endülüsî denildi. 575 (m. 1180) yılında yetmiş yaşlarında iken bir bayram günü şehîd edildi.

Memleketinde ilim tahsiline başlayan İbn-i Ayyâd, Ebû Abdullah bin Ebî İshâk'tan kırâat dersleri aldı. 528 (m. 1133) yılında Belensiye'ye geldi. Bu sırada Büyük âlimlerin ilimlerinden istifâde edebilecek temel bilgilere sahip olmuştu. Belensiye'de, kırâat ilminin en meşhûr üstâdları olan Ebû Mervân bin Sakîl, Ebü'l-Hasen bin Hüzeyl, Ebü'l-Hasen bin Ni'me'den kırâat ilmini öğrendi. Ebü'l-Velîd Debbag, Tarık bin Nefis ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebü'l-Kâsım bin Verdân ve Ebû Muhammed bin Atıyye'den ilim öğrenip icâzet aldı. Kırâat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıftı. Vaktinin bir ânını boşa geçirmez, ilim öğrenmek veya öğretmekle meşgûl olurdu, ilimle uğraşmaktan arta kalan zamanlarda ibâdet ederdi. Allahü teâlânın dînine hizmet etmek ve O'nun kullarını Cehennem azâbından kurtarmak için çalışırdı. Haram ve şüphelilerden sakınır, mübahların birçoğunu terk ederdi. Tevâzu, hayır ve iyilikte derecesi çok yüksekti. Yüzü, en sıkıntılı ânında bile gülerdi, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretir, nasihatlerinde Selef-i sâlihînin yolunu öğrenip, inanç, hâl ve hareketlerini onlara uydurmalarını bildirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; oğlu Ebû Muhammed, Ebü'l-Haccâc bin Abde, Ebû Muhammed bin Galebûn ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. İlim öğrettiği talebeleri yanında, birçok kıymetli eser de yazdı. Hadîs âlimlerinin haberlerini, hayat hikâyelerini yazdı. Onların güzel halleriyle kitaplarını süsledi. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-Erbeûn fil-hasır", "El-Kifâye fî merâtıb-ir rivâye", "El-Mezhec-ür-râik fil-vesâik", "Ez-Zeyl alâ Sılat-i İbn-i Beşküvâl", "Tabakât-ül-fukahâ" (İbn-i Abdilberr'den kendi zamanına kadar), "Kitâb-ül-mürtedâ fî şerh-il-müntekâ".

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1366

2) Tabakât-ül-huffâz sh. 484

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 254

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 552

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 313

EBÛ SA'ÎD KAYLAVÎ

Evliyânın ve bütün ilimlerde söz sahibi olan imamların büyüklerinden. Hüseyn bin Ali bin Ebû Tâlib (r.anhüm) evlâdından olduğu için seyyiddir. Irak'ın Nehr-ül-melik kasabalarından biri olan Kaylaviye'de yaşadı. Yine orada 557 (m. 1162) senesinde vefât etti. Kabri orada olup, ziyâret edilmektedir.

Allahü teâlânın sıfatlarında bilgi sahibi, kerâmetleri görülen bir zât idi. Kaylaviye ve çevresindeki insanlar huzûruna gelip bilmediklerini sorarlar, ondan fetvâ alırlardı. O kadar çok gelen olurdu ki, yüksek bir kürsî yaptırmak mecbûriyetinde kaldı. Kürsî üzerinde, insanların dertlerine çâre olur. Nasihatleri ile pekçok kimselerin doğru yola gelmesine sebep olurdu. Talebelerinden Ebü'l-Hasen el-Kureşî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Medînî, Halîfe bin Mûsâ, Mübârek bin Ali el-Ceylî, Muhammed bin Ali el-Keydî meşhûrdur.

Ebû Sa'îd Kaylavî, Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) ile sohbet ederlerdi. Gavs-ı a'zam Abdülkâdir-i Geylânî'ye çok hürmet eder, edebli davranırdı. Birgün Abdülkâdir-i Geylânî, Ali bin Heytî ve Ebû Sa'îd Kaylavî (r.aleyhim) ve pekçok kimseler bir yerde toplandılar. Gavs-ı a'zam (insanlara ve cinlere nasihat eden) Abdülkâdir-i Geylânî, Ali bin Heytî'ye "Konuşunuz" buyurdu. O da, "Efendim! Huzûrunuzda nasıl konuşabilirim?" dedi. Bunun üzerine Ebû Sa'îd'e "Siz konuşunuz" buyurdular. O da az birşey konuştuktan sonra, "Efendim! Emrinize uymak için konuştum, size olan hürmetimden dolayı da sustum" dedi. Konuşmasını, tasavvufun yüksek dereceleri üzerine yapmıştı. Orada bulunanlar, onun konuşmasını tam olarak anlıyamadılar ve i'tirazlarda bulundular. Ebû Sa'îd (r.a.), izin isteyip bir şiir okudu. Bu şiiri dinleyen Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.), oturduğu yerde birden vecde gelip, Allahü teâlânın izniyle havada uçmaya başladı. Orada oturanlar hayretler içinde kaldılar ve arkasından, talebelerin okuduğu medreseye gittiler. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'yi (r.a.) orada buldular.

Ebû Sa'îd Kaylavî (r.a.), abdest alacaktı. Talebelerinden Ebü'l-Hasen Ali el-Kureşî kendisine ibrik götürüyordu, ibrik birden elinden düşüp parçalandı. Talebe çok telâşlandı. Ebû Sa'îd talebesine şefkatle bakarak, yerdeki ibriğin bir parçasını eline alır almaz, diğer parçaları ona yapışmış gördüler. Hattâ içi su ile dolu idi.

Yine bir defasında kıra gitti, öğle vakti olduğunda, kıbleye dönerek ezan okumaya başladı. "Allahü ekber" dediğinde, tekbîrin heybetinden yer sarsıldı, ba'zı yerler çatladı.

Birgün, Ebû Sa'îd'in huzûruna iki sandık getirdiler. O sırada talebelerine ders veriyordu. Sözünü yarıda kesip gelenlere, "Sizler, Eshâb-ı Kirâma dil uzatan, haklarında kötü sözler söyleyen kimselersiniz. Bu sandığın içindekilerle beni imtihan etmek için geldiniz" dedi. Kürsüden inip sandıkların yanına geldi. Birinin kapağını açtığında, içinde bir çocuğun oturmakta olduğu görüldü. Çocuğun elinden tutup, "Kalk!" deyince, çocuk, içinden fırlayıp dışarıda koşmaya başladı. Diğer sepetin ağzını açtığında, onun da içinde bir çocuğun olduğu görüldü. O çocuğun alnına parmağını dokundurup, "Topal ol!" dedi. Çocuk dışarı çıktığında topallayarak yürüdüğü görüldü. Çocuğu getirenler hayretten dona kaldılar. Çünkü önceki sepete topal bir çocuk, diğerine de sağlam bir çocuk koymuşlardı. Topal olan çocuk sağlam, sağlam olan da topal olmuştu. Onlar bu hâli görünce derhal tövbe ettiler ve dediler ki, "Yemîn ederiz ki, bu çocukların durumlarını Allahü teâlâdan başka kimse bilmiyordu." Ebû Sa'îd'in (r.a.) duâlarını cenâb-ı Hak kabûl eylerdi. Çok hasta olan bir kimseyi ziyâret etse, hasta sıhhate kavuşur, iyileşirdi. Bir kimseye şefkatle baksa, o şahıs kötü ahlâklı bile olsa, sâlih bir müslüman olurdu. Her kim onu üzerse, o da helak olurdu.

Vefâtı ânında oğlu Sa'îd, "Babacığım, bana vasıyyet eder misin?" dedi. O da oğluna, "Evlâdım! Abdülkâdir-i Geylânî'ye karşı çok hürmetli ol!" buyurdu. Orada bulunan âlimlerden Muhammed el-Medînî, "Ey efendim! Abdülkâdir-i Geylânî'nin hâlinden bize anlatır mısınız?" dedi. O da, "O bu zamandaki evliyânın çiçeğidir. Yeryüzündeki insanların, Allahü teâlâya en yakın ve O'na en sevimli olanıdır" buyurdu.

Ebû Sa'îd Kaylavî buyurdu ki: "Velînin kalbinde dünyâ malına karşı hiçbir muhabbet olmamalı, kalbi, bütün kötü huylardan temizlenmelidir. Hiç kimse ile münâkaşa etmemeli, herkesle hoş geçinmelidir. Elinde olanları muhtaçlara verip, onlara hizmeti ganîmet bilmelidir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 276

2) Kalâid-ül-cevâhir sh. 106

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 147

EBÛ ŞÜCA' EL-FARADÎ (İbn-i Dehhân)

Bağdad'da yetişen âlimlerden. İsmi Muhammed bin Ali bin Şuayb'dır. Künyesi İbn-i Dehhân olup, bu isimle tanınmıştır. Lakabı Fahreddîn el-Bağdâdî, el-Faradî'dir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 590 (m. 1194) senesinde vefât etti. Fıkıh, riyaziyat (matematik), felek (astronomi), târih, edebiyat, nahiv, lügat ve ferâiz (mîrâs) ilimlerinde âlimdir. Musul'a gidip Vezir Cemâleddîn İsfehânî ile tanışıp arkadaş oldu. Sonra Sultan Selahaddîn'in, Meyafarkin (Silvan) dîvânının yönetim vazîfesine ta'yin edildi. Bundan sonra Dımeşk'a (Şam'a), bir müddet sonra da oradan Mısır'a gitti. Mısır'dan tekrar Dımeşk'a dönüp, orada yerleşti. "Târih-i Erbil" adlı eserin müellifi Ebü'l-Berekât İbn-ül-Mustevfî onun için; "Faziletli ve geniş kültüre sâhib, güzel şiirler yazmış olan bir âlimdir" demiştir. Yıldızlarla ilgili bilgilerde (Astronomide) ve ferâiz ilminde derin âlim idi. Ferâiz ilmi ile ilgili geniş cedveller ve tasnifler yapmıştır. "Garîb-ül-hadîs" adlı onaltı cildlik, güzel ve tertîbli bir eseri vardır. Dımeşk'tan hacca gidip dönerken, Irak yolunda "Halle" denilen yere vardığında, yolda devesinin ayağı tökezlenip devrildi. Bu sırada devesinin semerinden bir ağaç yüzüne çarptı ve bu sebeble vefât etti. "Garîb-ül-hadîs" adlı eserinden başka, "Takvîm-ün-nazar fî mesâil-ül-hılâf, "Et-Târîh", "El-Mâidetü vel-fâidetü fin-nevâdir vel-ferâiz" adlı eserleri olup, ferâiz ilminde mîrâs taksimini cedvel hâlinde ilk gösteren âlimlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 15

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 12

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 304

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 180

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 103

6) El-A'lâm cild-6, sh. 279

7) Zeylü Ravdateyn sh. 9

EBÛ TÂLÎB EL-İSFEHÂNÎ (Mahmûd bin Ali)

İsfehan'da yetişen fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Mahmûd bin Ali bin Ebû Tâlib bin Abdullah bin Ebü'r-Recâ et-Temîmî el-İsfehânî olup, künyesi Ebû Tâlib'dir. Kâdıyy-ül-İsfehânî diye ma'rûftur. 585 (m. 1189) senesi Şevval ayında İsfehan'da vefât etti.

Ebû Tâlib el-İsfehânî hazretleri, Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Fıkıh ilmini şehîd Muhammed bin Yahyâ'dan öğrendi. Başka âlimler ile de görüşüp, kendilerinden istifâde etti. Birçok ilimlerde, bilhassa hılâf ilminde çok yükseldi. Bir müddet ders okuttu, İsfehan'da birçok kimse bu zâttan fıkıh ve diğer ilimleri öğrendiler ve yüksek derecelere kavuştular. Çoğu meşhûr âlimlerden oldu. Ebû Tâlib el-İsfehânî (r.a.) vâ'iz idi. İnsanlara va'z ve nasihat ederdi. Va'z vermekte zamanındaki âlimlerin dayanağı, önderi idi. Hılâf ilmine âit, Ta'lîka ve Tarîka isimli eserleri vardır.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 284

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 174

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild 12, sh. 182

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 286

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 175

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 404

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 299

EBÛ VEFÂ

(Bkz. Tâc-ül-Ârifîn)

EBÛ YA'ZÎ MAGRİBÎ

Magrib (Fas) evliyâsının büyüklerinden. Ebû Ya'zî künyesi ve Magribî nisbetiyle tanınır. Magrib'de yetişen birçok evliyâ ondan feyz aldı. Magribliler ona, kendi aralarında büyük baba ma'nâsına gelen dede lakabını verdiler.

Hicrî altıncı asrın son yarısında vefât edip, Fas'ta Bâît kasabasında defnedildi. Kabri ziyâret edilmektedir.

Ebû Ya'zî Magribî, kerâmetleri herkes tarafından görülüp bilinen, ilim sahibi bir velî idi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin Magrib'deki halîfelerinden olması, onun şarktan aldığı ilim ve feyzi, garbta yaymakla meşgûl olduğunu göstermektedir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yolu, Magrib'te onun vasıtasıyla yayıldı. Magrib evliyâsının büyükleri ondan feyz aldılar. Şarktan birçok kimseler gelip, onun ilim ve feyzinden istifâde için adetâ birbirleriyle yarıştılar. Magrib ve Meşrık'a nâmı yayıldı. Darda kalan her Magribli ondan yardım isterdi. Yağmur yağmadığı zaman Allahü teâlâya duâ eder, yağmur yağardı.

Hayvanlar ve kuşlarla sohbet eder, onlarla yaşardı. Bilhassa ilk zamanlarında, onbeş sene hiç şehre inmeden ormanda yaşadı. Yalnız ot tohumları ile gıdasını te'min etti. Elde ettiği ilim ve feyzi Magrib'de yaydı.

Talibleri, Magrib ve Meşrik'ten gelip onu buldular. Meclisinde bulunmakla şereflendiler. Magrib'de şanları duyulan evliyâ onun elinde yetişti. Mâlikî mezhebi âlimlerinin meşhûrlarından ve Magrib evliyâsının büyüklerinden Şeyh Ebû Medyen künyesi ile bilinen Şuayb bin Hasen Endülüsî, talebelerinin büyüklerindendir. Ebû Ya'zî Magribî hakkındaki bilgileri, Ebû Medyen hazretleri vermektedir.

Ebû Ya'zî Magribî'nin yanına arslanlar ve kuşlar gelir, o da onlarla sohbet ederdi. Arslanlar yaramazlık yapıp hayvanlara ve insanlara saldırdıkları vakit, onları yanına çağırır, kulaklarını

çekerek azarlardı. Hattâ ba'zan: "Haydi! Ey Allahın köpekleri! Buralardan gidin, rızkınızı başka yerde arayın. Sizi bir daha burada görmeyeceğim" buyururdu. Arslanlar da uslu uslu çeker giderlerdi.

Talebelerinden Muhammed Afrikî anlatır: Dağa odun için gidenleri, arslanlar rahatsız edince, gelip Ebû Ya'zî hazretlerine şikâyet ettiler. "Arslanlar bize saldırıyor, odun toplayamıyoruz. Lütfedip bir çâresine bakıverseniz" dediler. O da, hizmetinde bulunanlardan birine: "Git, sesin çıktığı kadar şöyle bağır: (Ey Arslanlar, Ebû Ya'zî Magribî sizin buradan göçmenizi ve buralarda görünmemenizi emrediyor)" buyurdu. Hizmetçi ormana gidip, avazı çıktığı kadar bağırıp, emredilen sözleri söyledi. Bütün arslanlar, yavrularını yanlarına alarak, başka diyarlara çekilip gittiler. Bir tek arslan bile kalmadı.

Ebû Medyen Şuayb bin Hasen Endülüsî anlatır: "Magrib'de kıtlık oldu. Her canlı, açlık ve sıkıntı çekiyordu. Birgün Ebû Ya'zî Magribî hazretlerinin yanına gittim. Bir meydanda oturuyordu. Çevresini çepeçevre arslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanlar ve kuşlar kuşatmışlardı. Hepsi sessizce durmaktaydılar. Hiçbiri diğerine saldırmıyor, tam bir teslimiyet içerisinde bulunuyorlardı. Yanlarına yaklaşınca, üstadımın onlarla sohbet ettiğini gördüm. O sırada büyükçe bir kuş geldi ve açlıktan şikâyet etti. Ebû Ya'zî hazretleri de: "Falan yere git, senin rızkın oradadır" buyurdu. Kuş da uçup gitti. Diğer hayvanlara da çeşitli yerler ta'rîf etti. Onlar da dağılıp gittiler. Daha sonra bana dönüp: "İşte görüyorsun, böyle, günde binlerce kuş ve vahşî hayvan gelip açlıktan yakınırlar, ben de onlara rızıklarının nerede olduğunu söylerim. Gidip oradan yerler. Bu hayvanlar benim yanımda durmaktan hoşlandılar. Açlık pahasına benim yanımda kaldılar. Benim için, uzun zaman açlık çektiler. Bu bana Allahü teâlânın bir lütfudur. Benimle beraber kalmayı arzu ederseniz kalabilirsiniz" buyurdu.

Ebû Medyen'in dostlarından biri Ebû Ya'zî hazretlerine gelerek kuraklıktan şikâyet edip: "Efendim, bu yıl çok sıkıntıdayım. Havalar kurak gidiyor. Tarlam çoraklaştı. Hiçbir şey vermez oldu. Siz duâ buyurun da, çocuklarımızın rızkını te'min edelim" dedi. Ebû Ya'zî hazretleri, o şahsın tarlasına doğru gitti. Onun tarladan geçmesiyle, yağmurun başlaması bir oldu. Tarla yemyeşil oldu, bol mahsûl verdi. O yıl Magrib'de o kadar kuraklık oldu ki, o tarladan başka hiçbir yer ekilemedi."

Buyurdular ki:

"Hâller, rûhen olgunlaşmamış olan, yolun başlangıcındakileri etki altına alır, istedikleri gibi yönlendirirler. Fakat rûhen tekâmül etmiş olanlar, hâlleri etki altına alırlar ve onları istedikleri gibi kullanırlar."

"Te'sîri, kulun işinde ve hâlinde görülmeyen hakîkat, hakîkat değildir."

"Hak'tan fazileti taleb eden, ona vâsıl olur."

"Kimseye faydası olmayan, kimseden faydalanamaz."

"Tek olmayan, tek olanla beraber olamaz."

"Sözün hası odur ki, ya O'na işâret etmeli, ya da O'ndan haber vermelidir."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 92

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 136

3) Bustân fî zikr-il-evliyâ vel-ulemâ bi-Tilimsân sh. 108

ES'AD BİN EBÎ NASR EL-MİHENÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Es'ad bin Fadl el-Mihenî'dir. Es'ad el-Mihenî 461 (m. 1069) senesinde doğdu. 527 (m. 1133) senesinde Hemedan'da vefât etti. Es'ad el-Mihenî fıkıh ve hılâf ilminde üstün derecelere sâhib idi. El-Gazzi kendisini çok medhetti.

Es'ad el-Mihenî, fıkıh ilmini İmâm Ebü'l-Muzâffer Mensûr bin Muhammed es-Sem'ânî'den ve Merv şehrinde el-Muvaffak el-Hirevî'den öğrendi.

Ebû Sa'd bin Sem'ânî onun hakkında: "El-Mihenî fıkıh ilminde mütehassıs olup, emsallerinden çok üstün idi. Merv'deki Nizamiye Medresesi'nde ders verdi ve pekçok kimse kendisinden fıkıh öğrendi. Daha sonra oradan Gazne'ye gitti. Orada çok izzet ve ikram gördü. Oradan Hindistan'ın meşhûr şehri Lâhor'a gitti. Orada da insanlara ilim ve fazileti yaydı. El-Mihenî, çok olan malını ve mülkünü, Allahü teâlânın yolunda sarf etti. Lâhor'dan sonra Irak'a gitti ve oradaki Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Şânı orada da yayılınca, ilim öğrenmek için yüzlerce kişi onun derslerine koştu" demektedir.

Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Hatîb, Es'ad el-Mihenî hazretlerine ömrünün sonlarına doğru hizmet etmiş, Kazvinli bir fıkıh âliminden şöyle nakletti: "Vefâtı yaklaştığı zaman, ben Es'ad el-Mihenî hazretlerinin odasında idim. Bize "Beni yalnız bırakınız, dışarı çıkınız!" dedi. Biz de onun bu isteğini yerine getirmek için dışarı çıktık. Fakat ben kapıda durup içerisini dinledim. Es'ad el-Mihenî hazretleri, "Allahü teâlânın katında makbûl olup da, dünyâda kaçırdığım şeylere" diyerek dövünüyor ve ağlıyordu! Vefât edinceye kadar bu sözü söyledi ve ağladı."

Hâfız Ebû Sa'd es-Sem'ânî yine onun hakkında; "Es'ad el-Mihenî, Selçuklu Sultânı Mahmûd tarafından Merv'e elçi ta'yin edildi. Oradan Hemedan'a gitti ve vefâtına kadar orada kaldı" demektedir.

Birçok eser yazan Es'ad el-Mihenî'nin en meşhûr eseri, Ta'lîkatün fil-fıkhı vel-hılâftır.

---

1) Mu'cem-ül-müeliifîn cild-2, sh. 250

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 42

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 42

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1288

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 80

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 207

FÂTIMA BİNTİ ALÂÜDDÎN-İ SEMERKANDÎ

(Bkz. Kâşânî)

FAHRÜZZAMÂN EL-BEYHEKÎ (Mes'ûd bin Alî bin Ahmed)

Tefsîr ve usûl âlimlerinden. İsmi, Mes'ûd bin Ali bin Ahmed bin Abbâs es-Savânî el-Beyhekî olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin ve lakabı Fahrüzzamân'dır. 544 (m. 1149) senesi Muharrem ayının 23. günü vefât etti.

Tefsîr, fıkıh ve usûl gibi naklî ilimlerden başka, edebiyat ve şiir gibi edebî sahada da çok derin idi. Herkes tarafından tanınmıştı. Akranı arasında bir tane idi.

Çeşitli ilimlere dâir tasnif ettiği kıymetli kitaplardan ba'zıları şunlardır: Tefsîr-ül-Kur'ân, Tezkire, Tevabi' ve Levâmi', Şerh-ül-hamâse, Sıyâk-ül-elbâb, İ'lâk-ül-mülevvibîn ve ahlâk-ül-ehavîn, Tenkîh, Dîvân-i Şi'r.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 227

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 284

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 318

4) El-A'lâm cild-7, sh. 219

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 428

6) Keşf-üz-zünûn sh. 125, 384, 444, 481, 503, 692, 1084, 1955

GAZÂLÎ

(Bkz. İMÂM-I GAZÂLÎ)

HÂMİD BİN EL-HACER

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hâmid bin Mahmûd bin Hâmid bin Muhammed bin Ebî Amr el-Harrânî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. 513 (m. 1119)'de Harran'da doğdu. El-Hatîb, el-Fakîh, ez-Zâhid, Ebü'l-Fadl, Takıyyüddîn gibi nisbetlerle tanınır. Harran'da hatîblik, müftîlik, müderrislik yaptı.

Bağdad'da el-Hâfız Abdülvehhâb el-Enmâtî, Yahyâ bin Hubeyş el-Fârûkî, Amr bin Abdullah bin Ali el-Harbî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Fıkıh tahsil edip, derin âlim oldu. Bağdad'a geldiğinde, Seyyid Abdülkâdir hazretlerinin medresesine gitti. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin derslerine devam etti. Onun eshâbından oldu. Harran ahâlisinden birçok kimse kendisinden ilim öğrendiler. El-Hatîb Fahrüddîn, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Abdûs ve başka âlimler bunlardandır. Yine Harran'da Ebü'l-Mehâsin Ömer bin Ali el-Kureşî ed-Dimeşkî, Ebü'l-Hasen bin el-Katî'î gibi hadîs toplayan zâtlar kendisinden hadîs-i şerîf öğrendiler.

Oğlu İlyâs'dan nakledilir ki, "Babam, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleriyle bir yere ziyârete gitti. Beraberinde bir cemâat de vardı. Babam, topluluktan ayrılıp bir kenara çekildi. Elbisesini başının üzerine kaldırdı. Şeyh Abdülkâdir, "Bu kimdir?" diye sordu. Bu fakîh Hâmid el-Harrânî'dir dediler. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.), "Onun meliklerle (sultanlarla) alâkası olacak" buyurdu. Hakîkaten de öyle oldu. Nâsıhuddîn bin Hanbelî anlatır: "Vâli Nûreddîn Muhammed, Harran'da Hâmid bin el-Hacer için bir medrese yaptırdı. Hâmid, bu medresede ders verirdi."

Hâmid bin el-Hacer, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını terkeder, dünyâ malına karşı en küçük bir muhabbet beslemezdi. Zühd ve vera'da, Harran'da meşhûr idi. 570 (m. 1175) senesinde Harran'da vefât etti.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 332

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 181

HAMMÂD BİN HİBETULLAH HARRÂNÎ

Hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü's-Senâ olup ismi, Hammâd bin Hibetullah bin Hammâd bin Fadl bin Fadlî'dir. 511 (m. 1117) yılında Harran'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Harrânî denildi. Tüccâr ve Saffar lakabları verildi. 598 (m. 1202) yılında Harran'da vefât etti.

Küçük yaşta Harran'daki âlimlerin ilminden istifâde edip, temel din bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrendi. Daha sonra çeşitli ilim merkezlerine seyahatlerde bulundu. Bağdad'da Ebü'l-Kâsım Semerkandî, Ebû Bekr bin Zagûnî, Sa'îd bin Bennâ; "Herat'ta Mes'ûd bin Muhammed bin Gânim, Abdüsselâm bin Ahmed, Mısır'da İbn-i Rifâa Sa'di, İskenderiyye'de Hâfız Ebû Tâhir Silefî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip ilim tahsil etti. Gittiği yerlerdeki âlimlerin kitaplarını, seyahat ettiği diğer şehirlerde yaydı.

Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için öğrendiği hadîs-i şerîfleri ezberledi. Âlimlerin hayatlarını, hadîs-i şerîf rivâyet edenlerin üstünlüklerini öğrendi. Onların güzel ahlâklarını, örnek hayatlarını, ibretli sözlerini kitaplarında yazdı. Vakitlerini, ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Çok sabırlı ve cömert idi. Güler yüzü, tatlı dili ile insanlara emr-i ma'rûf yapar, doğru yolu gösterirdi. Allahü teâlânın dînine hizmet etmenin ehemmiyetinden sık sık bahseder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bilmeyenlere öğretmeyenlerin mes'ûliyetten kurtulamayacaklarını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Yetiştirmiş olduğu âlimler, kendisinden aldıkları ilmi insanlara yaydılar. Muvaffakuddîn, Abdülkâdir Revhâvî, Hâfız Ziya, İbn-i Abdiddâim, Necîb Harrânî, Sehâvî Mukrî ve daha birçok âlim ondan ilim, öğrenenler arasındaydı.

Güzel şiirler ve kıymetli kitaplar yazan Ebü's-Senâ Hammâd bin Hibetullah, kendi memleketinin âlimleri ve târihi hakkında "Târih-i Harran" adlı bir eser yazdı. Bu kitabının birinci cildini yalnız, "Ahmed" ismindeki zâtlara ayırdı. Diğer eserlerinin isimleri bilinmemektedir.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 434

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 335

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 73

HAMMÂD BİN MÜSLİM DEBBAS

Bağdad'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.a.), tasavvuf ilmini öğrendiği hocalarındandır. Aslen Şamlıdır. Fakat hayâtı Bağdad'da geçti. Doğum târihi bilinmemekte olup, 525 (m. 1131) senesinde vefât etti. Kabri Şinûzî kabristanındadır. Şam'da Bâb-ı Musul kabristanında olduğu söyleniyorsa da, doğru olan Bağdad'da olduğudur.

Hammâd bin Müslim Debbas (r.a.), talebelerini en güzel terbiye eden, yetiştiren âlimlerden biri idi. Keşf ve kerâmet sahibi evliyânın başta gelenlerindendir. Zamanında yaşayan evliyâ ve âlimler kendisine bağlıydılar. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) gibi, evliyânın baş tâcı olan bir zâtın hocası idi. Abdülkâdir-i Geylânî, hocası Hammâd'ı (r.a.) çok över, kerâmetlerini anlatırdı. Yine evliyânın büyüklerinden Tâc-ül-arifîn Ebü'l-Vefâ (r.a.) Bağdad'a geldiğinde onun evinde kalır ve çok hürmet ederdi. Ebû Necîb Sühreverdî buyurdu ki: "Hammâd bin Müslim, benim karşılaştığım Bağdad evliyâsının en büyüklerinden idi. Onun büyüklüğünü, talebesi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye (r.a.) bakarak anlamak mümkündür. Abdülkâdir-i Geylânî, hocasının büyüklüğünü anlatan en büyük delîldir."

Hammâd bin Müslim (r.a.), yapılması haram olan birşeyle karşılaşsa veya başkaları tarafından yapılan bir haram işi görse, hatâyı kendisinde bulur, tövbe ve istiğfar ederdi. Birgün yolda giderken, bir evden çalgı ve şarkı söyleyen bir kadının sesini işitti. Hemen tövbe ve istiğfar ederek evine gelip evdekilere, "Biz hangi günahı işledik de, bugün yolda bir günah ile karşılaştım?" diye sordu. Ailesi de, "Akşam eve, içinde canlı resmi olan bir tabak getirmişlerdi" dedi. Tabağı getirip kırdılar. "Bir daha da böyle birşey kabûl etmeyiniz" buyurdu.

Ebû Necîb Sühreverdî anlattı: "Halîfe Müsterşid'in hizmetçilerinden birisi, Hammâd bin Müslim'i ziyâret etti. Hammâd bin Müslim o kimseye, "Sen, yüksek derecelere kavuşacak kabiliyette bir kimsesin. Dünyâya gönül bağlama, âhırete yönel ki, sonunda pişman olmayasın" buyurdu. Hizmetçi bu sözü kabûl etmedi. Çünkü kendisinin, halife Müsterşid'in yanında büyük bir yeri vardı. Başka birgün, o hizmetçi Hammâd bin Müslim'i (r.a.) ziyâret etti. Hizmetçiye, aynı sözleri yine buyurdu. Hizmetçi, bu doğru sözü dinlemekten kaçınınca, "Allahü teâlâ, seni, Rabbimizin indinde daha yüksek derecelere çıkarmak için, dilediğim şekilde hareketi bana bildirdi. Şayet kabûl etmezsen, seni baras hastalığına uğratmakla emrolundum" buyurdu. Ebû Necîb der ki, "Vallahi, Hammâd Debbas'ın sözü daha tamam olmamıştı ki, hizmetçinin vücûdunu baras hastalığı kapladı. Hizmetçi kalktı, halîfenin huzûruna gitti. Halîfe doktorları çağırdı. Onu tedâvi için toplandılar. Fakat bir türlü tedâvi edemediler. Halîfe, hizmetçinin saraydan çıkarılmasını emretti. Hizmetçi saraydan çıkarılınca, doğru Hammâd bin Müslim'e geldi. Ne emrederse yapacağını ve sâdık bir talebe olacağına söz verdi. Bunun üzerine hizmetçinin gömleğini çıkarttırıp, "Ey baras! Bu vücuttan çıkıp, dilediğin yere git!" buyurunca, hizmetçinin vücûdu bir ânda eski hâline geldi, sıhhate kavuştu. Hizmetçi, ölünceye kadar Hammâd bin Müslim'in talebesi olmakla şereflendi. Dünyâyı bırakıp, âhıretini kazandı.

Hammâd bin Müslim'in tasavvufa âit pek kıymetli sözleri vardır. Buyurdu ki:

"Allahü teâlâya kavuşmanın en yakın yolu, onun sevgisidir. Sevginin saf hâli, nefsi mutmain etmekle mümkündür. Nefs mutmainne olmadıkça, hakîkî Allah sevgisi tadılamaz."

"Fenâ makamına kavuşmak (Allahü teâlâda fânî olmak) isteyen, O'ndan gelen herşeye, dert ve belâlara râzı olmalıdır."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 135

2) Kalâid-ül-cevâhir sh. 81

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 409

HASEN BİN AHMED ATTÂR (Ebü'l-Alâ Hemedânî)

Kırâat ve hadîs âlimlerinden. Edîb ve evliyâ bir zâttır. Künyesi Ebü'l-Alâ'dır. Hemedanlı olduğu için de "Hemedânî" denilmiştir. Kırâat ilmini İsfehan'da; Ebû Ali Haddâd ve diğer âlimlerden, Vâsıt'ta; Ebü'l-İzz Kalânisî'den, Bağdad'da; Bari' ed-Debbâs'dan, Ebû Bekr el-Müzrefî'den ve diğer âlimlerden öğrendi. Hadîs ilmini ise, önce Abdurrahmân ed-Devnî'den ve sonra İsfehan'da Ebû Ali Haddâd'dan öğrendi. Daha çok bu hocasının yanında kalıp, uzun müddet ondan ilim öğrendi. Horasan'da da Ebû Abdullah Ferâvî'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etti. Daha sonra Bağdad'a gidip Ebü'l-Kâsım bin Beyân'dan, Ebû Ali bin Nebhan'dan, Ebû Ali bin Mehdî'den, Ebû Tâlib Yûsufî'den, İbn-i Hasin'den ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf işitip, ilim aldı. Bundan başka, Bağdad'a ayrıca iki defa daha gidip, ilmî incelemeler yaptı. Ders verdi. İbn-i Sekine ve diğerleri ondan kırâat ilmini öğrendiler. Bağdad'a

ilim için yaptığı dört seferden sonra Hemedan'a döndü. Hemedan'da bir kütüphâne yaptırıp, kitaplarını bu kütüphâneye vakfetti, bağışladı. Bu kütüphânede, büyük âlimlerin gayet güzel hatla yazılmış eserleri bulunuyordu.

Hasen bin Ahmed, ömrünün son zamanlarında kırâat ve hadîs dersleri vermeyi bırakıp, daha çok işittiği hadîs-i şerîfleri rivâyet etti. Ondan hadîs-i şerîf işitip, ilim alan zâtlardan bir kısmı şunlardır: İbn-i Asâkir, Muhammed el-Hamâmî el-Vâ'iz, Ebü'l-Mevâhib bin Sasrî, Abdülkâdir er-Rehâvi, Yûsuf bin Ahmed eş-Şîrâzî ve daha pekçok âlim ondan hadîs-i şerîf işitip ilim almıştır. Kendisinden icâzetli olarak en son rivâyette bulunan âlim İbn-i Mukayreverî'dir.

İbn-i Sem'ânî onun hakkında: "Hâfız, mutkîn (sağlam), mukrî, fâzıl, hüsn-i sîret ve doğru istikâmet sahibi, cömert, garîblere yardım eden bir zât idi" demiştir, İbn-i Cevzî ise, Tabakâtında onun hakkında şöyle demiştir: "Hâfız (yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle bilen), mutkîn (hadîs ilminde sağlam güvenilir bir âlim), istikâmet sahibi ve cömert idi. Kırâat ve hadîs rivâyeti kendisinde son bulan âlimlerdendir" Diğer bir eserinde ise, "Kırâat ve hadîs ilminde zamanının en meşhûr âlimidir" demiştir.

Talebesi Abdülkâdir Rehâvî de şöyle demiştir: "O, çok hadîs-i şerîf işitmesiyle, usûl ilmindeki üstünlüğü ile, elinde bulunan nüshalar bakımından ve kendi hattı ile yazdığı hadîs-i şerîflerin rivâyetindeki güvenilirliği bakımından, ilimde zamanındaki âlimleri aşmıştır. Neseb, târih, isimler ve künyeler, kıssalar ve siyer husûsundaki hıfzı, ezberi bakımından çok ileri derecede ilim sahibi idi. Birgün biz, onun dersinde bulunuyor idik. Hazreti Osman ile ilgili bir mes'ele soruldu. Kâğıdı alıp, ezberinden yazmaya başladı. Biz de oturuyorduk. Uzunca bir fetvâ yazdı. Bu fetvâsında Hazreti Osman'ın nesebini, doğum ve vefât târihini, çocuklarının isimlerini, Hazreti Osman hakkında söylenen şiirlerden bir kısmını ve onunla ilgili pekçok husûsu yazmıştı."

Kırâat ilminde de o kadar meşhûr olmuştu ki, kırâat âlimlerinin ismi: geçtiği zaman, onların doğum ve vefât târihlerini, kimden ilim aldıklarını, isnadlarını birer birer sayardı. Nahiv ve lügat ilminde de âlim idi. Lügat ilminde, "Cemhere" adlı kitabı ezberlemişti. Hemedan'da ondan ders almak sûretiyle, çok nahiv ve lügat âlimi yetişmiştir.

Dünyâ malına karşı düşkünlük göstermez idi. Bağdad ve İsfehan'a defalarca yaya ve kitapları omuzunda olduğu hâlde gidip gelmiştir. Kendisi şöyle demiştir: "Bağdad'da bir mescidde kalıyordum ve mısır ekmeği yiyordum." Edîb Ebü'l-Fâzıl bin Nebbân şöyle anlatmıştır: "Hâfız Ebû Alâ'yı (Hasen bin Ahmed) Bağdad'ın bir mescidinde gördüm. Ayakta olduğu hâlde birşeyler yazıyordu. Çünkü lâmba çok yüksekte idi. Sonra Allahü teâlâ onun şânını herkesin yanında yükseltti. O, memleketi Hemedan'a vardığında, onu görüp de hürmet için ayağa kalkmayan kalmamıştır. Hattâ çocuklar ve yahudiler bile ona hürmeten ayağa kalkarlardı. Çok defa Mişkan'a Cum'a namazı kılmaya giderdi. Şehir halkı onu şehir dışında karşılardı. Çocuklar ve müslüman olmayanlar da onu karşılayıp da'vet ederlerdi. Kendisine bir deve veya birşey hediye edilse, talebelerine verirdi. Şüpheli şeyleri yemezdi. Ayrı bir medrese ve kendine mahsûs bir yer istemez, kendi evinde ders verirdi. Günün yarısını hadîs-i şerîf dersi Vererek, yarısını da kırâat dersi ve diğer dersleri vererek geçirirdi. Meclisine herkes gelip ondan istifâde eder, onu severdi. Mütevâzi giyinir, edeblere son derece riâyet ederdi. Birisi meclisine sol ayakla girse, çıkıp sağ ayakla girmesini isterdi. Hürmeten kıbleye karşı birşey koymazdı. Bir günde otuz fersah (180 km.) yol yürüyebilirdi. Bu hâl, onun nâdir hâllerinden (kerâmetlerinden) idi. Talhâ bin Muzaffer Alesî şöyle anlatmıştır: "Bağdad'da İbn-i Cevâlikî'nin kitapları satılıyordu. Hasen bin Ahmed de orada bulunuyordu. Kitaplarından bir bölümüne altmış dinar istendi. Hasen bin

Ahmed, parasını öbür Perşembeye vermek üzere satın aldı. Memleketi Hemedan'a gidip evini altmış dinara sattı. Parayı, söylediği gün getirip teslim etti. Bu hâlini kimse bilmiyordu. Daha sonra duyuldu."

İbn-i Cevzî şöyle anlatmıştır: "İşittim ki, vefâtından sonra rü'yâda şöyle görülmüştür. Kendisi duvarları kitapla örülmüş bir şehirde, etrâfında da pekçok kitap bulunduğu hâlde görülmüş. "Bu ne haldir?" diye sorulunca, "Allahü teâlâdan dünyâda meşgûl olduğum gibi meşgûl olmayı istedim. Bunu bana ihsân etti" buyurmuştur."

Hasen bin Ahmed hazretlerinin eserlerinden bir kısmı şunlardır: El-Hâdî ilâ ma'rifet-il-mekâtı' vel-mebâdî fî resm-il-mushaf, Kitâb-ül-edeb fî hisân-ül-hadîs, Gâyet-ül-ihtisâr fî kırâat-il-aşer lieimmet-il-emsâr, Zâd-ül-müsâfir (50 cild), Müfredât-ül-kurrâ.

---

1) Tabakat-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 324

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 197

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1324

4) Esmâ-ül-müellifîn, cild-2, sh. 97

5) Tabakât-ül-huffâz sh. 473

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 231

7) Tabakat-ül-müfessirîn cild-1, sh. 128

8) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 494

HASEN BİN HATÎR EN-NU'MÂNÎ

Tefsîr, fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Lügat, nahiv, kırâat, kelâm, mantık, astronomi, edebiyat, târih ve tıb ilimlerinde mütehassıs idi. Hîre hükümdârı Nu'mân bin Münzir'in soyundan geldiği için en-Nu'manî, Şîrâz'a gidip orada tahsil yaptığı için el-Fârisî denmiştir. 547 (m. 1152)'de Nu'maniye'de doğan Hasen bin Hatîr'in künyesi Ebû Ali'dir. Ez-Zâhir ismiyle tanınır. Her türlü ilimdeki üstünlüğünü gören Sultan Osman bin Selâhaddîn, onu, Kudüs'ten Kâhire'ye da'vet etti. Hasen bin Hatir (r.a.) Kâhire'ye gidip, oranın âlimlerine kelâm ilmine dâir ders verdi. Orada çok kıymetli eserler yazıp, 598 (m. 1202) senesinde vefât etti.

Kâhire halkının çok sevdiği ve saygı gösterdiği Hasen bin Hatîr, tefsîr ilminde Tâc-ül-kurrâ'nın "Kitâbu lübâb-it-tefsîr'ini; fıkıhta İmâm-ı Gazâlî'nin "Kitâb-ül-veciz"ini ve Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî'nin "Kitâbu câmi-üs-sagîr"ini; kelâm ilminde Şihristânî'nin "Kitâbu nihâyet-il-ikdâm"ını; lügatta İbn-i Dureyd'in "Kitâb-ül-cemhere"sini Ebû Ali'nin "Kitâb-ül-izâh"ını ve Sâhîb bin Abbâd'ın "Arûz"unu ezberledi. Talebelerinden Ebû Ca'fer Muhammed bin Abdülazîz el-İdrîsî ve el-Hasenî es-Sa'îdî meşhûrdur.

İbn-i Neccâr onun hakkında şöyle demektedir: "Hasen bin Hatir, tefsîr, kırâat, meânî, fıkıh, usûl, kelâm, mantık, hesab, heyet (astronomi) ve tıp ilminde âlimdir. Ayrıca lügat, nahiv, arûz, ahbâr ve arab şâirlerini iyi bilirdi."

Hasen bin Hatîr, Kur'ân-ı kerîm tefsîri de hazırlamıştır. Bu eserden başka, "Kitâb fî şerh-is-sâhihayn (Kitâb-ül-huccet)", "Kitâb fî ihtilâf-is-Sahâbe vet-Tâbiîn ve fukahâ-il-Ensâr", "Telhîs-ül-if-sâh an-şerhi meânis sahîh"i vardır. Hutbeleri; va'z evrakları da bunlara eklenebilir.

---

1) Mu'cem-ül-üdebâ, cild-8, sh. 100-108

2) Cevâhir-ül-mudiyye, varak, 58 a

3) Bugyet-ül-vuât, sh. 219

4) Keşf-üz-zünûn, sh. 33, 122, 460, 486, 600

5) Ravdât-ül-Cennât, sh. 223

HASEN BİN MÜSLİM (Zâhid Ebû Ali Fârisî)

Tasavvuf ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, zâhid. Künyesi, Ebû Ali olup ismi, Hasen bin Müslim bin Hasen'dir. 504 (m. 1110) yılında Bağdad civarında Hûrâ köyünde doğdu. Daha sonra Fârisiyye denilen bir köye gitti ve oraya yerleşti. Doğduğu ve yerleştiği yerlerden dolayı, Hûrî ve Fârisî nisbet edildi. Zâhid-i Irak lakabı verildi. 594 (m. 1198) yılında Fârisiyye'de veya Kâdisiyye'de vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Zâhid Ebû Ali Fârisî, zamanın ileri gelen âlimlerinden kırâat, hadîs ve fıkıh dersleri aldı. Ebü'l-Bedr Kerhî'den, hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Bağdad'da birçok âlimin sohbetinde bulunup, ilimlerinden istifâde etti. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin ölü kalbleri dirilten sohbetlerinde bulundu. Kalbi, günahların kirlerinden kurtuldu. Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklandı. Bütün hâl ve hareketlerini Resûlullahın (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin hâl ve hareketlerine uydurmak için gayret etti. Hep Allahü teâlânın varlığını ve ni'metlerini düşünür, lüzumsuz konuşmazdı.

Kimsenin işine karışmaz, kimse ile münâkaşa etmezdi. Mümkün olduğu kadar az konuşur, dâima Allahü teâlânın ismini zikretmekle meşgûl olurdu. Her işinde Selef-i sâlihînin bildirdiği bilgilere uyar, dinin bütün hükümlerine tâbi olarak çalışır ve ilimden arta kalan zamanda ibâdetle meşgûl olurdu. Gündüzleri hep oruçlu olup, geceleri namaz kılardı. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurdu. Allah aşkı ile kalbi yanar, gözlerinden hiç yaş eksik olmazdı. Yaptığı her işi Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. O'nun rızâsı olmayan her işi terkederdi. Hanbelî mezhebihe göre fetvâ verirdi. Halîfe, devlet adamları ve halktan kimselerin yanında, yırtıcı hayvanlarda kendisini ziyâret ederlerdi. Ziyâretine gelen insanlara nasihatlerinde, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinden, Selef-i sâlihînin İslâmiyete hizmetlerinden, güzel sözlerinden ve örnek hayatlarından bahseder, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakınmayanların, Cehennem ateşinden kurtulamayacağını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Bulunduğu beldeler feyzleriyle nurlandı. Gönüller, Allah aşkı ile yandı. Talebeleri, kimsenin kavuşamayacakları üstünlüklere eriştiler. Hocalarının kerâmetlerini gördüler, Allahü teâlâya şükrettiler. Ondan aldıkları ilim ve feyzi, insanlara yaymak için gayret ettiler. Kerâmetlerinden biri şöyledir: Talebelerinden biri, hocasının yanında kaldığı birgün ihtilâm olmuştu. Gusl abdesti almak için nehre gitti. Ağaçların arasında elbiselerini çıkardı. Peştemalını çekip gusl abdesti almak için nehre girdi. O, gusl abdesti alırken, yırtıcı bir hayvan gelerek elbisesinin üstüne yatıp uyudu. Talebe, nehirden çıkınca ne yapacağını şaşırdı. Hem korkuyor, hem üşüyordu. O sırada Ebû Ali Fârisî hazretleri geldi. Cübbesinin yeni ile hayvana dokunup, "Ey mübârek hayvan! Biz sana misâfirlerimizi rahatsız etme demedik mi?" buyurdu. Hayvan kalkıp sessizce uzaklaştı. Talebede elbisesini alıp giydi.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 395

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 316

HASEN BİN SÂFİ EL-BAĞDÂDÎ (Melik-ün-Nuhât)

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Safi bin Abdullah bin Nizâr bin Ebü'l-Hasen el-Bağdâdî, künyesi Ebû Nizâr, meşhûr lakabı ise Melik-ün-Nuhât'dır. 489 (m. 1096) senesinde Bağdad'da Dâr-ür-rakîk sokağında dünyâya geldi.

Genç yaşında ilme yöneldi. Zemânının en meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh, kelâm, usûl-i fıkıh, edebiyat ve nahiv ilimlerinde meşhûr oldu. Bilhassa nahiv ilminde öyle bir dereceye ulaşdı ki, "Melik-ün-nuhât" (nahivcilerin sultanı) lakabını aldı ve bu isimle zikredildi.

520 (m. 1126)'de Bağdad'dan ayrıldı. Bir müddet Vâsıt şehrinde kaldı ve orada ilim öğretti. Horasan, Kirman ve Gazne gibi belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. En son Dımeşk'a geldi ve buraya yerleşti. 568 (m. 1173) senesi Şevval ayının sekizine rastlayan Salı günü Dımeşk'de vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defn olundu.

Ebû Nizâr (r.a.), Şerîf Ebû Tâlib ez-Zeynebî'den hadîs ilmini, Ahmed el-Unsuhî'den Şafiî fıkhını, Ebü'l-Feth Burhân'dan usûl-i fıkıh, Es'ad el-Mihenî'den dört mezhebin mukayeseli fıkhını, Ebû Abdullah el-Kayrevânî'den kelâm ilmini, Ebü'l-Hasen Ali bin Zeyd el-Fasîhî'den de nahiv ilmini öğrendi.

Mu'cem-i Yâkut'da diyor ki: "Ebû Nizâr, doğru i'tikâdlı (Ehl-i sünnet i'tikâdında), kerîm, hâlleri güzel olan bir zât idi."

Nahiv ilminde el-Hâvî (iki cild), el-Umd, el-Müntehâb, Şafiî fıkhında el-Hâkim, usûl-i fıkıhda Muhtasâr-ı usûl-i fıkh, kelâmda Muhtasar fî usûlüddîn, on cildlik uslûb-ül-hak fî ta'lîl-il-kırâat ve Dîvânı vardır. Dîvânında Peygamberimizi (s.a.v.) medh eden çok kıymetli şiirleri vardır.

Vefâtından sonra rü'yâda görülüp, Allahü teâlânın kendisine nasıl muâmele ettiği sorulunca; bir şiiri sebebiyle Allahü teâlânın kendisini affettiğini haber verdi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 63

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 504

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 230

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 227

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 92

6) Keşf-üz-zünûn sh. 391, 624, 628, 815

HATÎB HASKEFÎ (Yahyâ bin Selâme)

Edebiyat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, şâir ve hatîb. Künyesi Ebû Fadl olup ismi, Yahyâ bin Selâme bin Hüseyn'dir. 459 (m. 1067) yılında, Diyârbekr civarında Tanza köyünde doğdu. Dîn-i İslama hizmetlerinden dolayı Muinüddîn lakabı verildi. Hısn Keyfâ'da tahsil görüp, Meyyâfârikîn'e hatîb ta'yin edilmesinden dolayı Hatîb-i Haskefi denildi. 551 (m. 1156) yılında Meyyâfârikîn'de vefât etti.

İbrâhim bin Abdullah bin İbrâhim Tanzî gibi hadîs ve fıkıh âlimlerinin yetiştiği, Diyârbekr civarında bir köy olan Tanza'da doğan Hatîb Haskefi, ilk tahsilini orada yaptı. Din ve âlet ilimlerinde temel olan bilgileri öğrendi. Yine aynı bölgedeki ilim merkezlerinden olan Hısn Keyfâ'ya (Bugün Mardin'in Gercüş ilçesine bağlı Hasankeyf'e) gitti. Orada ilim tahsili yaptıktan sonra Bağdad'a gitti. Bağdad'da Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden fıkıh, Ebû Zekeriyyâ Hatîb Tebrîzî'den fıkıh ve edebiyat ilimlerini öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim, Arabî

ilimlerde mütehassıs oldu. Edebiyat ilimlerinde ve şiir yazmada derecesi çok yükseldi. Memleketine döndü. Meyyâfârikîn'e hatîb ve fetvâ reîsi ta'yin edildi, insanlar etrâfına toplanır, ona fetvâ sorarlardı. Hitâbet ve belagatı çok üstündü. Allahü teâlânın dînini insanlara öğretmek için va'z ve nasihatlerde bulunurdu, insanların ihtiyâçlarını görür, onların yanlış hareketlerine sabreder ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmeleri için çalışırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Kıymetli kitaplar yazdı. "Dîvân-i şiir", "Ümdet-ül-iktisâd fin-nahv" ve "Dîvân-i resâil" adlı kitaplar onun eserleri arasındadır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 205

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 330

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 438

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 168

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 238

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 201

HAYÂT BİN KAYS EL-HARRÂNÎ

Harran'da yetişen evliyânın büyüklerinden, âriflerin ileri gelenlerinden. İsmi, Hayât bin Kays bin Rahhâl bin Sultan el-Ensârî el-Harrânî'dir. Irak'a bağlı Harran şehrinde doğup yetiştiği için "Harrânî" nisbeti ve "Şeyh-ül-Kıdve" lakabı ile meşhûr oldu. Doğum târihi hakkında, kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamıştır. Ömrünün 50 senesine yakınını Harran'da geçirmiş büyük bir velîdir, insanlar ve ba'zı sultanlar, onu ziyâret edip duâsını alırlar, onunla beraber olmakla bereketlenirlerdi. Yüksek hâllerin ve kerâmetlerin sahibi olup, ehliyeti, ihlâsı, iffeti ve dînine çok bağlı olan bir zât idi. Cömertliğiyle meşhûrdu. 581 (m. 1185) yılında orada vefât etti. Harran'ın dışına defnedildi. Kabri, ziyâretçilere açık bulundurulmaktadır.

Büyük bir velî olan Hayât bin Kays hazretlerinin çok kerâmetleri görülmüş, akılları durduracak hayret verici hâlleri müşâhede edilmiştir. Büyük himmet sahibi olup, yüksek makamlara kavuşmuştu. Keşf ve kerâmetleri, açık ve meydanda olan bir zât idi. Allahü teâlâya yakınlık derecesi bakımından yüksek bir mevkide bulunuyordu. Hakîkat ilimlerinde derin bilgisi vardı. Sayısız kerâmetleri yanında, hikmetlerle dolu, yüksek hakîkatleri açıklayan sözleri de çoktur, ilimde ve tarikatta o kadar yükselmişti ki, himmet ve tasarrufları "Yed-i Beyzâ"ya benzetilirdi. Yed-i Beyzâ, Mûsâ aleyhisselâmın mu'cize olarak gösterdiği beyaz ve parlak olan sağ eli olup, istediği vakit yakasına sokup çıkardıkça, güneş gibi bir ilâhî nûr parlamağa başlardı. Düşmanları bu nûr-i ilâhîyi gördüklerinde, hemen kaçıp dağılırlardı. Bu ta'bir, mecaz olarak, kerâmet ve harikulade hâller ve meziyetler hakkında da kullanılırdı. O, her yönden ilim ve hâl sahiplerine ışık tutmuş ve kendisine ilim, hâl ve zühd yönünden reîslik verilmiştir. Bu husûslarda, birçok evliyâ kendi talebelerinin terbiyesini ona havale etmişler ve onun sayesinde çok kimseler makam ve hâl sahibi olmuşlardır. Ondan sayısız kimseler, ders ve feyz almışlardır. Yetiştirip me'zûn ettiği talebelerinin sayısı da hayli kalabalıktır. Yetiştirmiş olduğu talebeler, karanlık bir gecede parlayan yıldızlar misâli, seçilmiş ve kerâmet ehli zâtlardır.

Evliyânın büyüklerinden birçoğu, onun hâllerini beğenip, söylediklerini tekrar etmişler ve birçok âlim de, onun büyüklüğünü her vesile ile dile getirmişlerdir. Âlim ve câhil, herkes ondan istifâde etmiş, Harran halkının başı sıkıştığında doğruca ona koşmuştur. Meselâ Harran ovasında, ba'zan günlerce suyun damlası bulunmaz olurdu. Halk, bunun çâresini bulmuştu.

Hemen Hayât bin Kays hazretlerine koşar, onun duâsını alır, duâsının himmet ve bereketiyle yağmur yağar, halk susuzluktan kurtulurdu. Bu husûsta onun yardımları saymakla bitirilemez. Sultan Nûreddîn Zengî onu ziyâret edip, hıristiyanlara karşı yaptığı cihâdda azîm ve gayretini kuvvetlendirirdi. O da, onun muvaffak olması için duâ ederdi. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî de ziyâret eder, ondan duâ isterdi. Duâsını alarak yaptığı harbi kazanırdı.

Hayât bin Kays el-Harrânî hazretlerinin kerâmetleri meşhûrdur. Oğlu Ebû Hafs Ömer şöyle anlatır: Şeyh Zagib er-Rahâbî, babamın ziyâretine gelmişti. Babam ise, sabah namazından sonra evinin kapısında oturmuş, kendi işi ile meşgûl oluyordu. Zagîb er-Rahâbî gelip kapının diğer tarafına oturdu. Babam, onunla hiç konuşmadı. Şeyh Zagib, buna alındı ve içinden: "Tâ Rahâbe'den geldim de, bana hiç iltifât edip konuşmadı. Hiç böyle olur mu?" diye düşündü. Babam ona hemen şöyle seslendi: Benim hakkımda kalbinden geçirdiğin şu i'tirâzından dolayı, sana bir zarar geleceğinden korkuyorum. Bunun dış a'zâlarında mı, yoksa iç a'zâlarında mı meydana gelmesini istersin?" O da:, "Dış a'zâlarımda olsun!" deyince, babam elini uzattı, o ânda gözlerinden bir tanesinin şekli ve yeri değişip rahatsızlandı. Adam kalkıp hürmet gösterdi ve oradan ayrıldı ve memleketi olan Rahâbe'ye döndü. Birkaç sene sonra, kendisine bir yerde tesadüf ettiğimde, gözünün iyileşmiş olduğunu gördüm. Sebebini sorunca: "Bir zikir halkasına iştirâk ettim. Orada babanızın talebelerinden biri ile görüştüm. Ellerini hasta gözüme koyunca, hemen iyileşip eski hâline döndü" diye cevap verdi. O gün, baban benim gözüme parmağı ile işâret ettiği zaman kalb gözüm açılmış, onun feyzi ile birçok garîb şeyler görmüştüm."

Abdüllatîf bin Ebi'l-Ferec anlatır; "Harran'da bir câmi yapılıp, sıra mihraba gelince, kıble husûsunda Hayât bin Kays hazretleri ile câmiyi yapan zât arasında ihtilâf çıktı. Sonunda Hayât bin Kays ustaya: "Önüne bak, kıbleyi göreceksin!" buyurdu. O zât da, önüne baktığında bir de ne görsün, Kâ'be önünde duruyordu! Bunu gören o zât, düşüp bayıldı."

Necîbüddîn Abdü'l-Mün'îm el-Harrânî anlatır: "Birgün, Hayât bin Kays hazretleri ile beraberindekiler, yolculuğa çıkmışlardı. Yorulunca, bir yerde dinlenmek istediler. Ümm-i Gâylân denilen bir ağacın altında istirahate çekildiler. Bir aralık hizmetçisi, Hayât bin Kays'a: "Ben, hurma yemek istiyorum!" dedi. O da, ona: "Şu ağacı salla, hurma düşer ve yersin!" deyince, hizmetçi: "Bu ağaç Ümm-i Gâylân denilen bir ağaçtır, hurma ağacı değildir" dedi. Hayât bin Kays hazretleri, "Ben sana o ağacı salla diyorum" deyince, hizmetçi ağacı sallamak zorunda kaldı. Ağacı sallayınca, misk gibi yaş hurma dökülüverdi. Dökülen hurmaları yediler, doydular ve sonra orasını terk ettiler:"

Sâlih bin Gânim bin Ya'lâ anlatır! "Güzel bir günde, Yemen'den Hind Denizine bir sefere çıkmıştık. Denizin ortasına ulaştığımız zaman, şiddetli esen fırtına ve dalgalara tutulmuştuk. Gemimiz hasara uğrayıp delindi. Ben, bir tahta parçasına tutunarak, kimsenin yaşamadığı bomboş bir adaya ulaştım. Çok gezdiğim hâlde hiç kimseyi göremedim. Orada bir mescid görüp, içeriye girdim. Mescidde bulunan dört kişi, kıbleye yönelmiş, tâat ve zikir ile meşgûl oluyorlardı. Selâmlaştıktan sonra hâlimi hatırımı sordular. Ben de, onların hâllerini müşâhede etmeye devam ettim. Yatsı namazı vakti olunca, Hayât bin Kays hazretleri içeriye, girdi. Onların yanına yaklaşıp selâm verdi. Namaz kılmak için öne doğru geçti. Onu İmâm yapıp, yatsıyı cemâatle kıldılar. Sabaha kadar ibâdet, tâat ve zikir ile meşgûl oldular. Sabah namazı da kılındı. Namazdan sonra Hayât bin Kays hazretlerinin: "Ey tövbe, edenlerin sevgilisi! Ey âriflerin neş'e, sevinç kaynağı! Ey âbidlerin gözbebeği! Ey yalnızların dostu! Ey sığınanların sığınağı ve ey ümidini kesenlerin dayanağı! Ey sıddîkların kalplerinin kendisine meylettiği ve sevgililerinin kalblerinin kendisiyle dost olduğu ve korkanların himmetinin kendisine bağlandığı yüce Rabbim!" diye münâcatta

bulunduğunu, yalvardığını işittim. Sonra ağladı. O sırada etrâfı aydınlatan nûrlar gördüm. Onlar sebebiyle, ayın ondördündeki parlaklık gibi her taraf aydınlanmıştı. Sonra o mescidden: "Sevenin, sevgiliye gitmesi, büyük bir iştir. Çünkü, kalbte korkulardan meydana gelen dehşetli üzüntü vardır. Ey sevgili! Ben ıssız çölleri yürüyerek katediyorum. Karşılaştığım bütün ovalar ve dağlar, beni hep sana gönderiyor" ma'nâsındaki beyitleri söyleyerek çıkıp gitti. Orada bulunanlar, bana: "Bu zâta tâbi ol!" dediler. Ben de, onun peşine takıldım. Yer ve gök, denizler ve dağlar, sahralar, onun ayağı altında dürülüyordu. O, her adımını atışında, "Yâ Rabbî! Hayât'a hayat ver!" diyordu. Az zaman sonra, bir anda yeryüzü bizim için katlanıp, hemen Harran'a geldik. Oradakiler henüz sabah namazını kılıyorlardı."

Ebû Abdullah el-Kureşî diyor ki: "Vefâtlarından sonra kabirde, hayatlarındaki gibi kerâmetleri ve tasarrufları devam eden dört evliyâ gördüm. Bunlar: Ma'rûf-i Kerhî, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Ukâyl-i Münbecî ve Hayât bin Kays el-Harrânî hazretleridir."

Hikmetlerle dolu, kalblere te'sîr eden sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Vefânın hakîkati, gaflet uykularından uyanmaktır ve bütün gayelerin, her türlü dünyâ arzularından kurtulup, uzaklaşmasıdır. Hakka yönelip, ezelde verilen ahde sadâkat göstermektir."

"Kalbinde, Allah korkusu bulundurmak ve sıddîklerin hâlleri ile hallenmek isteyen kimse, her işinde sünnet-i seniyyeye yapışmalı, onu mutlaka yerine getirmeli ve helâl lokma yemelidir, insanın meleklik sıfatından mahrûm olması, haram yemesi ve Allahü teâlânın yarattıklarına eziyet etmesi sebebiyledir."

"Kalb yumuşaklığını, Allah adamı olan evliyânın sohbetlerine devam etmekte aramalıdır. Kalb nûrunu da, sohbete olan gayreti devam ettirmede aramalıdır."

"Sâdık talebenin alâmeti şudur ki; bir ân dahi olsun, Rabbini zikretmekten, O'nu hatırlamaktan ayrılmamalı ve O'nun hakkını gözeterek, farzlara ve sünnetlere devam etmeli, dünyânın geçici zevklerinin sevgisini kalbe sokmayıp atmalı ve kalbinde dâima cenâb-ı Hakkın sevgisini bulundurmalıdır."

"Vera' ve zühdden ayrılma. Zühde, ibâdet etmek niyetiyle sarılmalı, yoksa kendisinin zühd sahibi olduğunu gösterip, dünyalıklara kavuşmak için onu vesîle etmemelidir."

"Muhabbet, ya'nî Allahü teâlâyı sevmek, ma'rifetin (ya'nî O'nu tanımanın) ve Hakka giden yolun en büyük nişanıdır. Bâki (ya'nî sonsuz var) olan sevgiliye, muhabbet ile kavuşulur."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 153

2) Kalâid-ül-cevâhir sh. 115

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 410

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 269

5) Tabakât-ül-evliyâ sh. 430

6) Nefehât-ül-üns sh. 612

HİBETULLAH BİN MÜBÂREK ES-SEKATÎ

Hanbelî âlimlerinden. İsmi, Hibetullah bin Mübârek bin Mûsâ bin Ali bin Yûsuf es-Sekatî'dir. Künyesi Ebü'l-Berekât'tır. 445 (m. 1053) senesinde Bağdad'da doğdu. Hadîs-i şerîf öğrenmek

için çok seyahatler yaptı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip yazdı. Kâdı Ebû Ya'lâ'dan fıkıh ilmini öğrendi. Arab dili ve edebiyatında da pek mahirdi. Çok güzel şiirleri vardır. 509 (m. 1115) senesi Rabî'ül-evvel ayının yirmiüçüncü günü Bağdad'da vefât etti. Cenâze namazını, Ebü'l-Hattâb Câmii'nde, büyük fıkıh âlimi el-Kelûzânî kıldırdı. Sonra Bâb-ı harb mezarlığına götürülüp, Mensûr bin Ammâr'ın kabri yanına defnedildi.

Hadîs ilmine karşı büyük arzusu bulunan Hibetullah bin Mübârek, önce memleketi olan Bağdad'da, sonra da Vâsıt, Basra, Kûfe, Musul, İsfehan, Cibâl ve daha başka yerleri dolaşarak birçok hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf toplayıp yazmada büyük gayretler gösterdi. Hadîs-i şerîfleri ve Arab dilini iyi bilirdi. Fazileti, üstünlüğü çok olan bir zât idi. Büyük hadîs âlimi Dâre Kutni'nin eshâbından, arkadaşlarından ve talebelerinden, İbn-i Şâhin'den, İbn-i Habbâbe'den, el-Muhlis'ten, el-Harbî'den ve onların derecesindeki âlimlerden ve diğerlerinden hadîs-i şerîfler yazdı. Kendi akranı olan âlimlerden de hadîs-i şerîfler bildirdi. Bu husûsta o derece ileri gitti ki, birçok hadîs âlimlerinin rivâyet ettiği hadîsleri topladı ve onların yazdıklarını tahric etti, hangi hadîs kitaplarında olduğunu bildirdi. Bu husûsta sekiz büyük cild halinde "Mu'cem-üş-Şüyûh" isminde bir eser yazdı. Ayrıca onun "Târîh-i Bağdâd" kitabına yaptığı zeyli, ilâvesi de kıymetli bir târih eseridir.

O, güvenilir bir hadîs âlimidir. Büyük hadîs âlimi es-Silefî onu övmekte ve kendilerine yetiştiği hadîs hafızlarının en büyüklerinden saymaktadır.

Onun "El-Ikd-ül-ferid fî ittisâl-il-esânîd" isminde kıymetli bir eseri daha vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 114

2) Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 114

3) El-A'lâm cild-8, sh. 75

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 26

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1735

HUBÛŞÂNÎ (Necmüddîn Muhammed bin Muvaffak)

Hadîs, tasavvuf, kelâm ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Berekât olup ismi, Muhammed bin Muvaffak bin Sa'îd bin Ali bin Hasen bin Abdullah'tır. 510 (m. 1116) yılında Nişâbûr yakınlarında Hubûşân köyünde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Hubûşânî denildi. Allahü teâlânın dînine olan büyük hizmetinden dolayı Necmüddîn lakabı verildi. 587 (m. 1191) yılında Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesinde İmâm'ın ayak ucuna defnedildi.

Memleketinde temel din bilgilerini ve yardımcı ilimleri öğrendikten sonra Nişâbûr'a giden Necmüddîn Ebü'l-Berekât Hubûşânî, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin talebesi ve oradaki Nizamiye Medresesi müderrisi Muhammed bin Yahyâ Nişâbûrî'ye talebe oldu. Hadîs, fıkıh ve kelâm ilimlerinde kendini yetiştirdi. Çeşitli ilim merkezlerini ziyâret edip, âlimlerin ilminden istifâde etti. 565 (m. 1169) yılında Mısır'a gitti. Kâhire'de bir mescidde ikamet etti. Ebü'l-Es'ad Hibetürrahmân bin Kuşeyrî'den hadîs ilmi öğrendi. Daha sonra İmâm-ı Şafiî hazretleri için bir türbe yaptırdı. Yine türbenin yanına Selâhaddîn-i Eyy'ûbî tarafından yaptırılan medreseye 575 (m. 1180) yılında müderris ve mütevelli ta'yin edildi O sırada Selâhaddîn-i Eyyûbî, Fatımî halifesi Adid'in veziri idi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Ehl-i sünnet ulemâsını Mısır'a çekerek medreseler açıyor, çoğunluğu sağlayarak Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını bertaraf etmek istiyordu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Hubûşânî'yi çok sever, izzet ve ikramda kusur etmezdi. Onun her istediğini yapar, Ehl-i

sünnet i'tikâdını ve güzel ilimleri yayması için elinden gelen imkânı seferber ederdi. Allahü teâlânın sevgili kullarından olan Hubûşânî de, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin zafer kazanması için duâ ederdi. Emr-i ma'rûf yapar, doğru yolu öğrenmeleri ve Ehl-i sünnet ve cemâat yolunun kılıcı Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin etrâfında toplanmaları için insanlara nasihatlerde bulunurdu. Mısır Fatımî halifesi uzun bir rahatsızlıktan 567 (m. 1171) yılında ölünce, hâkimiyeti zâten elinde tutmaya kararlı olan Selâhaddîn-i Eyyûbî, hemen ilk Cum'a günü hutbelerde Abbasi halifesi adına hutbe okutmaya karar verdi. Ancak, Fatımî ordusu içinde hâlâ bozuk i'tikâdlılar, Ermeni okçular ve yabancı askerler büyük yekûn tutmaktaydı. Sudan ve yukarı Mısırlıların ne yapacağı anlaşılamıyordu. Bu yüzden Selâhaddîn-i Eyyûbî, herhangi bir fitne zuhurundan endişeliydi. Halk tarafından çok sevilen, sözünde ve işinde doğruluğu ve dininde sağlamlığı ile tanınan, dinin yıldızı Ebü'l-Berekât Hubûşânî, fitne zuhurunu önlemek için câmide hazır bulundu. Hatîb hutbeye çıkınca, minberin önünde oturan Hubûşânî, elinde asası ayağa kalktı. Hatîbden, hutbede Abbasi halifesinin ismini zikretmesini istedi. Böyle mübârek bir zâtın emri ile okunan hutbeyi, halk sükût içinde dinledi. Hiçbir hâdise çıkmadı. Haber Bağdad'a ulaşınca, büyük memnuniyet uyandırdı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin üstün gayretleri ve Ehl-i sünnet ulemâsının duâ ve desteğiyle, fiilen ortadan kalkmış olan Eshâb-ı kirâm düşmanı olan Fatımî halifeliği, ikiyüzyetmişiki senelik ömrünü tamamlayarak, resmen ilga edilmiş oldu. Selahaddîn-i Eyyûbî, Emîr Nûreddîn Zengî'nin emrinde fetihlere ve dîn-i İslâmın yayılması işine devam etti. Önceden başlattığı ilim ve irfan hareketini daha da geliştirdi Nûreddîn Zengi'yi örnek alarak, çeşitli İslâm memleketlerindeki âlimleri topladı. Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Şafiî mezhebi âlimleri için medreseler yaptırdı. Ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan sapık inanışlı kimselerin halk üzerinde bıraktığı kötü izleri ve zulmeti gidermek için çalıştı. Emîr Nûreddîn Zengî'nin vefâtından sonra 570 (m. 1175) yılında, Bağdad'daki Abbasî halifesi el-Müstedî'nin gönderdiği temliknâme ile bağımsızlığı tasdik edildi. Bağımsızlığını kazandıktan sonra, kahraman İslâm askerlerinden güçlü, ordular kurdu. Âdil idâresi ile halkına kendisini sevdirdi. Müslümanları katlederek Kudüs'e yerleşen zâlim haçlı askerlerinin tasallutundan mübârek beldeleri kurtardı. Çıktığı seferlere Ebü'l-Berekât Hubûşânî hazretlerinin duâsını almadan çıkmazdı.

Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî, zalim haçlı askerlerine karşı Remle tarafına sefere çıkmadan önce Hubûşânî hazretlerine geldi. Ona veda edip duâsını almak istedi. Ebü'l-Berekât Hubûşânî, halkın üzerinden vergi yükünü hafifletmesini istedi. O bunu yapamayacağını söyledi Hubûşânî, bu hâle incindi. "Allah sana yardım etmesin" sözü, gayr-i ihtiyâri ağzından çıktı. Âsâsıyla Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin başlığına dokundu. Selâhaddîn-i Eyyûbî, oradan ayrılıp savaşa gitti. Savaş neticesinde haçlı askerlerine karşı muzaffer olamadı. Ordusu dağıldı. Haçlılardan çok, Sina çölünün sıcağı askerlerini kırdı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, çıktığı bütün seferlerde Hubûşânî hazretlerinin duâsını alırdı. Bu seferinde muvaffak olamamasının sebebinin, duâ yerine bedduâ alması olduğunu düşündü. Seferden döner dönmez, Hubûşânî hazretlerinin elini öpüp duâsını aldı. Bu hâdiseden sonra, Hubûşânî hazretlerine karşı sevgisi arttı. Kalbini incitmek tehlikesinden dolayı korku içinde bulundu.

Birgün Hubûşânî, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesinin yanında ders vermekteydi. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin veziri Kâdı Fadıl, İmâm-ı Şafiî hazretlerini ziyâret için türbeye girdi. Hubûşânî'nin ders vermekte olduğunu görünce, onun tarafına oturdu. Sırtını İmâm-ı Şafiî'nin türbesine dönmüştü. Hubûşânî, ikaz etti. "Kalk, kalk! Yönünü İmam'a dön!" buyurdu. Kâdı Fadıl, "Her ne kadar ona sırtımı dönmüş isem de, gönlüm ondan ayrı değildir" diye cevap verdi. Ebü'l-Berekât Hubûşânî bu sözü beğenmedi. O yüce imamın karşısında kendisine hürmet için İmâm-ı

Şafiî hazretlerine karşı edebsizlik yapılmasına tahammül edemeyip onu azarladı. Sonra, "Biz böyle yapmayız. Hem kalıbımızla hem kalbimizle ona yöneliriz" dedi.

Birgün Melik-ül-Azîz Osman, merkebe binerek Hubûşânî hazretlerini ziyârete geldi Hubûşânî, melikle müsâfeha ettikten sonra su isteyip elini yıkadı ve şöyle ilâve etti. "Ey Oğlum! Siz merkebin yularını tutarsınız, hizmetçileriniz de dikkat göstermezler, elinize merkebin teri bulaşabilir. O yüzden elimi yıkadım" buyurdu. Melik Azîz de, "Öyleyse, yüzünüzü de yıkamanız icâb edecek. Çünkü, müsâfehadan sonra elinizi yüzünüze sürdünüz." dedi. Necmüddîn Hubûşânî de, "Evet, haklısınız" buyurup yüzünü yıkadı.

Necmüddîn Ebü'l-Berekât Hubûşânî hazretleri, İmâm-ı Şafiî hazretlerine büyük hürmet gösterirdi. Onun türbesini Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yardımıyla yeniden tamir ve tanzim ettirdi. Yanına, onun mezhebinin öğretileceği bir medrese yaptırdı. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin yanına defnedilmiş olan, Allahü teâlâyı yaratıklarına benzeterek, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin yolundan ayrılan mücessime sapıklarından İbn-i Kîzânî ve diğerlerinin kabirlerini, başka taraflara naklettirdi. Bu işleri yaparken Hubûşânî, "Sıddîk ile zındık bir arada bulunmaz. Yâ'ni, Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiklerine şeksiz şüphesiz inanan bir kimse ile, onun dinine inandığını sanıp, müslümanları, uydurduğu bozuk yoluna çekmeye çalışan sapık bir kimsenin, aynı yere defnedilmesi uygun değildir" buyururdu. Mücessime sapıklarının bu işlere tepkileri, Hubûşânî hazretlerinin, azîmet, celâliyet ve haşyeti karşısında eriyip gitti. Ebü'l-Berekât Hubûşânî hazretleri, dünyâ malına hiç ehemmiyet vermezdi.

Başkalarının ehemmiyet verdiği, mal, makam, mevki ve rütbe onu hiç ilgilendirmezdi. Mal varlığı olarak bir kilimi vardı. Kilim diriliğinde cepkeni (örtüsü), vefâtında kefeni oldu. Kilimi satıp, parasıyla kefen aldılar. Mütevellisi olduğu medreseden bir lokma yemedi. Meliklerden çok yakınlık görmesine rağmen, onlara hiç iltifât etmedi. Bir dirhem paralarını almadı.

Hemşehrisi bir tacir onun nafakasını temin ederdi. Sahip olduğu kilimi Mısır'a, doğduğu yer olan Hubûşân'dan gelirken getirmişti. İlim, vera' ve takvâda onun gibisi görülmemişti. Ömrünü, sâdece Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcadı. Onun rızâsına muhalif bir söz söylememeye, bir iş yapmamaya gayret eder, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekle meşgûl olurdu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan, Şâfiî mezhebi fıkıh mes'elelerini ihtivâ eden onaltı cildlik "Tahkîk-ül-muhît" kitabı meşhûrdur. "Muhit", hocası Muhammed bin Yahyâ Nişâbûrî'nin eseridir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 14

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 288

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 210

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 239

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 406

6) El-A'lâm cild-7, sh. 342

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 493

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 68

HÜSÂMEDDÎN-İ RÂZÎ (Ali bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi bilinmeyen Hüsâmeddîn-i Râzi'nin ismi, Ali bin Ahmed bin Bekr Mekkî'dir. Rey'de doğdu. Bir süre sonra Şam'a geldi. İslâmın düşmanlarına karşı verdiği cevapların keskin bir kılıç gibi olmasından dolayı Hüsâmeddîn lakabı verildi. Dedesine nisbetle İbn-i Mekkî, doğum yerine nisbetle Râzî denildi. 598 (m. 1201) yılında Şam'da vefât etti.

Doğduğu bölgedeki belli başlı ilim merkezlerinde, yüksek ilim sâhibi âlimlerden ilim öğrenen Hüsâmeddîn-i Râzî, Sultan Selâhaddîn Eyyûbî'nin, âlimlerin ilmine hürmet edip, onlar için medreseler açması neticesi, ehl-i ilim için çok câzip bir hâle gelen Şam'a gitti. Şam'daki âlimlerin de ilminden istifâde edip, dînimizin ana ilimlerinde yüksek bilgiler kazandı. Dört mezhebin fıkıh ve usûl bilgilerine, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Mezhebler arasındaki ictihâd farklılıklarını çok iyi bilirdi. Şam'da Sadiriyye medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Burada birçok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın dinini, O'nun kullarına yaymak için çalıştı. Güzel ahlâkı, tatlı dili ve güleryüzü, cömertliği ve ihsânları ile insanların sevgisini kazandı. Onlara, emr-i ma'rûf yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretti. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Allahü teâlâdan korkusundan yüzü sararır, devamlı göz yaşı dökerdi. Bir müslümana, kaşları çatık olarak baktığı hiç görülmedi. Vaktini, ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirirdi.

Bir taraftan talebelerine Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğretirken, bir taraftan da bu güzel bilgileri kitaplara geçirdi. "Muhtasâr-ı Kudûrî"yi şerhedip, "Hülâsât-üd-delâil fî tenkîh-il-mesâil" adını verdi. Bir çocuğunun ölümü üzerine "Selvet-ül-humûm" adlı eserini yazdı. Fetvâları, "Fetâvâ-yı Hüsâm" diye bilinen fetvâ kitabında toplandı.

---

1) Mifâh-üs-se'âde cild-2, sh. 283, 603

2) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 353

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 118

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 703

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 30

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1015

İBN-İ ARÎF (Ahmed bin Muhammed Sanhâcî)

Endülüs evliyâsının büyüklerinden, kırâat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi Ahmed bin Muhammed bin Mûsâ bin Atâullah'tır. Magrib'den gelip Endülüs'te yerleşen Berberîlerden Sanhâce kabilesine mensûp olduğu için Sanhâcî, Endülüs'deki Meriyye şehrinde yerleştiği için Meriyyî ve Endülüsî nisbet edildi. 481 (m. 1088) yılında doğdu. 536 (m. 1142) yılında Merrâkeş'te vefât etti.

Küçük yaşta Kur'ân ilimlerini öğrenmeye başlayan İbn-i Arîf; Mevlâ-i Mu'tasım Ebû Hâlid Yezid, Ebû Bekr Ömer bin Ahmed bin Rızk, Ebû Muhammed bin Abdülkâdir bin Muhammed Karvî, Ebü'l-Kâsım Halef bin Muhammed bin Arabî, Kâdı Iyâd ve daha birçok âlimin ilminden istifâde etti. Kâdı Iyâd ve İbn-i Beşküvâl'le mektûblaştı. Değişik ilimlerde söz sahibi oldu. Bilhassa kırâat ilmine karşı ayrı bir arzu ve isteği vardı. Yedi kırâat imamının kırâatlerini, rivâyet ve tarîklerini, aralarındaki farklılıkları ve okunuş şekillerini çok iyi bilirdi. Kırâat râvîlerinin bütün husûsiyetlerine vâkıftı. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde, târih ve tasavvufta âlim idi. Birçok kerâmetleri görüldü.

İnsanlar, sohbetinden çok hoşlanır, meclisinde bulunmaya can atarlardı. Sohbetlerinde Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. İbn-i Hazım gibi doğru yoldan sapmış olan kimselerin sapık fikirlerini, kuvvetli delîllerle çürüttü. Onun keskin zekâsı, kuvvetli delîlleri ve engin bilgisi karşısında tutunamayan sapık kimseler, halkın İbn-ül-Arîfin etrâfında toplanmasına haset ettiler. Onu sultan Ali bin Yûsuf bin Tâşfin'e şikâyet ettiler. "Etrâfına halkı toplayıp, senin saltanatına göz dikiyor" dediler. Sultan, adamlarını gönderip onu gemiyle Merrâkeş'e getirtti. Yolda veya Merrâkeş'e ulaştığı günün akşamı vefât etti. Sultan, İbn-ül-Arîfîn böyle birşeyle ilgisi olmadığını anlayıp, kendisinin aldatıldığını öğrenince, yaptıklarına pişman oldu; İftiracıların elebaşısı olan Meriyye şehri ileri gelenlerinden Ebü'l-Esved'i cezalandırdı. İbn-ül-Arîf, sultânın da katıldığı kalabalık bir Cemâat tarafından kılınan cenâze namazından sonra Merrâkeş'te toprağa verildi. Sevenleri, yıllarca kabrini ziyâret edip bereketlendiler. Kabri başında yaptıkları duâlarla arzularına kavuştular. İlimde çok yüksek, ibâdette gayretliydi. Dünyâ malına hiç kıymet vermez, eline geçenleri fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Birşeye başkasının ihtiyâcı varken; kendi ihtiyâcına harcetmezdi. Haram ve şüpheli şeylerden kaçar, günaha düşerim korkusuyla mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Vaktini, namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak, ilim öğrenmek ve insanlara emr-i ma'rûf yapmakla geçirirdi Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gayret eder, O'nun dininin yayılması için çalışırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Sohbetleriyle, insanlara ilim ve feyz saçtı. Muhyiddîn-i Arabî, Ebû Abdullah Gazâlî, Ebû Rebi' Kefif-i Maliki gibi büyükler onun talebeleri arasındaydı. Çok güzel şiirler söyledi, kıymetli kitaplar yazdı. "Metâli-ül-envâr ve Menâbi-ül-esrâr" ve "Mehâsin-ül-mecâlis" adlı eserler onun yazdığı kitaplar arasındadır. "Mehâsin-ül-mecâlis" basılmıştır.

Talebesi Ebû Abdullah Gazâlî anlatır: "Birgün hocam İbn-i Arîfîn huzûrundan dışarı çıktım. Boş bir arazide yürümeye başladım. Gördüğüm her ağaç, yaklaştığım her ot dile gelip bana: "Beni kopar! Ben filan hastalığa iyi gelirim. Filanca hastalığın şifâsı bendedir" demekteydi. Ben bu hâle hayret ettim. Geri dönüp durumu hocama anlattım. Bana, "Biz seni böyle diyesin diye mi terbiye ettik. Allahü teâlâ takdîr etmedikçe, hiçbir şey sana fayda ve zarar veremez. Sana fayda veririz diyen otların ve ağaçların sana bir faydası oldu mu?" buyurdu. "Efendim! Tövbe ettim" dedim. Devam ederek buyurdu ki: "Hak teâlâ seni imtihan etmiştir. Ben sana Allahü teâlânın yolunu gösterdim. Seni O'ndan başkasına ısmarlamadım. Eğer gerçekten tövbe ettiysen, geri dön, o ağaç ve otlar sana söz söylemezler." Geri dönüp, ot ve ağaçların yanından geçtim. Hiçbir kelime işitmedim. Allahü teâlâya şükredip, hocamın huzûruna gelerek durumu arzettim. "Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, sana kendi yolunda bulunmayı nasîb etti. Seni, bir kısım, insanlar gibi yanlış yollara saptırmadı" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri Fütuhat'ında anlatır: "Birgün İşbiliyye'de hocam Ebü'l-Abbâs İbni Arîf'in meclisinde bulunmakla şereflenirken, içimizden biri, bir kimseye sadaka olarak birşeyler vermek istedi. Bir diğeri, "Sadakayı akrabana vermek daha evlâdır" dedi. Bu hali gören Ebü'l-Abbâs İbni Arîf, "Sadakayı Allahü teâlâya karîb (yakın), olanlara vermek daha evlâdır" buyurdu."

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 58

2) Kitâb-üs-sile cild-1, sh. 385

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 112

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 168

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 497

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1609

7) Nefehât-ül-üns sh. 607

İBN-İ ASÂKÎR (Ali bin Hasen)

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Ali bin Hasen bin Hibetullah bin Abdullah bin Hüseyn ed-Dimeşkî eş-Şâfiî'dir. İbn-i Asâkir lakabı ile meşhûr oldu. Bu lakabı ailesinde ilk alan odur. Ancak bu lakabı almasının sebebi bilinmemektedir. Ayrıca Sadr-ül-huffâz, Nâsır-üs-sünne, Cemâl-üs-sünne, el-Hâfız lakabları da vardır. İbn-i Asâkir 499 (m. 1105) senesinde Şam'da doğdu. 571 (m. 1175) senesinde, doğduğu yerde vefât etti. Cenâzesinde zamanın sultânı Selahaddîn-i Eyyûbî de hazır bulundu. Bâb-üs-sagîr kabristanına defn edildi.

İbn-i Asâkir'in yetiştiği çevre: İbn-i Asâkir'in yetişmiş olduğu çevrenin, dünyâya geldiği evin, ilime yönelmesinde ve yetişmesinde büyük rolü oldu. O, hadîs ve fıkıh ilminin meşhûr olduğu bir evde yetişti. Bu evde, Şam'ın en büyük âlim ve kadıları yetişti. İbn-i Asâkir, doğduğu günden i'tibâren âlimden başka kimse görmedi ve ilimden başka birşey işitmedi. Annesine bir rü'yâsında, "Hâmile olduğunda, şânı ve şerefi üstün birisini dünyâya getireceksin" denildi. Babasına rü'yâsında ise, "Senin bir oğlun olacak. Onunla sünnet-i seniyye ihyâ edilecektir." denildi.

Babası Hasen bin Hibetullah, vefâtı: 519 (m. 1125) sâlih ve âdil bir zât idi. Fıkıh âlimi Nasr-ül-Makdisî ile beraber bulundu ve ondan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Ebü'l-Fadl bin Hayrûn'dan icâzet aldı. Altıncı asırda, ilmî şöhreti bulunan, İmâm, muhaddis ve ulemâ ile dolu bir evin reîsi idi.

Büyük ağabeyi Hibetullah bin Hasen, vefâtı: 563 (m. 1167) fıkıh âlimi idi. Asrının ileri gelen ulemâsından hadîs dinledi. Şam'da Ebi'l-Hasen bin el-Müslim ve Nasrullah bin Muhammed'den fıkıh ilmini öğrendi. Hılâf ilmini Es'ad Mihenî'den öğrendi. El-Gazâliyye Medresesi'nde de ders okuttu. Diğer ağabeyi Muhammed bin Hasen hakkında fazla bilgi olmamakla beraber, Şam'da kadılık yaptı. Annesi, el-Kureşî hânesindendi. Bu hâne, ilim ve irfanla tanınmıştır. Nesebi Benî-Ümeyye kabilesine dayanmaktadır. Şam kadıları uzun süre bu aileden çıkmıştır. Anne tarafından dedesi Yahyâ bin Ali bin Abdülazîz, vefâtı: 534 (m. 1139) fıkıh ilmini Nasr-ül-makdisî'den dinledi. Hadîs ilmini el-Kettânî'den öğrendi. Hatîb-i Bağdadî ile görüştü. Yahyâ bin Ali, fıkıh ve hadîs ilmi yanısıra, nahiv ve arûz ilmini de iyi biliyordu. Şam'da bir süre kadılık yaptı.

İbn-i Asâkir'in iki tane dayısı vardı. Bunlar da Şam kadılığı yapmış büyük âlimler idi. Birisi Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Yahyâ'dır. Vefâtı 537 (m. 1142). Nasr-ül-makdisî'den fıkıh ilmini öğrendi. Bağdad'a giderek hadîs dinledi. Hadîs" dinlemek için ayrıca Mısır'a gitti. Tekrar Şam'a döndüğünde kadılık yaptı. Diğeri, Ebü'l-mekârim Sultan bin Yahyâ vefâtı: 530 (m. 1135) olup, ilim öğrenmek için Irak'a gitti ve orada va'z ve nasihatte bulundu. Şam'a döndüğünde, kadılık görevinde babasına vekîllik yaptı. Orada da va'z ve nasihat etti. Sultan bin Yahyâ güzel sesli ve iyi bir hatîb idi.

İbn-i Asâkir'in kızkardeşi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin el-Feth es-Sülemi'nin nikâhı altında idi. Sülemî'nin evi de ilim ve fazilet yuvası idi.

Hocaları: İbn-i Asâkir, 505 (m. 1111) yılında daha altı yaşında iken babası ve kardeşinin teşvikiyle ilme başladı, İlim öğrendiği hocaların sayısı binüçyüze ulaştı. Hadîs ilmini Şam'da;

Ebü'l-Kâsım en-Nesib, Kıvam bin Zeyd, Sebî' İbni Kırat, Ebü'l-Hasen Sülemî, Ebû Tâhir el-Hanâî, Ebü'l-Hasen İbni Mevâzîni'den, Bağdad'da; Ebü'l-Kâsım bin Hasin, Ebü'l-Hasen Dîneverî, Ebü'l-İzz İbni Kâdîş, Ebû Gâlib İbni Bennâ, Ebû Abdullah el-Bâri', Kâdı el-Maristân ve başkalarından, Mekke'de; Abdullah bin Muhammed el-Gazzâl, Ali bin Hasen Belhî ve Ömer bin İbrâhim Zeydî'den, Kûfe'de; Ebû Abdullah el-Ferârî, Hibetullah bin Zebidî ve Abdülmün'im bin Kuşeyrî'den, Nişâbûr'da; Sa'îd bin Ebi Recâ, Hüseyn bin Abdülmelik el-Hallâl'dan, İsfehân'da; Yûsuf bin Eyyûb Hemedânî'den, Merv'de; Temim İbni Ebî Sa'îd el-Cürcânî'den dinledi. Fıkıh ilmini Şam'da Ebül Hasen Sülemî'den ve Bağdad'da Ebî Sa'd Kirmânî'den öğrendi. Diğer hocalarının isimleri, Târih-i Dımeşk adlı eserin, neşredilen kısmının sonunda mevcûttur.

Talebeleri: İbn-i Asâkir, 533 (m. 1138) senesi ile 571 (m. 1175) senesi arasında aralıksız ders verdi. Bu esnada eserlerini tasnif ve te'lîf etti. İbn-i Asâkir talebe yetiştirirken bile, hadîs dinlemek için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerden bir ân bile geri kalmadı. Ders okutması o kadar meşhûr oldu ki, nasıl kendisi ilim öğrenmek için uzak yerlere gittiyse, başkaları da ilim tahsil etmek için uzak yerlerden onun yanına geldiler. Sultanlar dahî ilim meclisine gelir sohbetini dinlerlerdi. Hakkı söylemekten hiçbir zaman çekinmedi. Yetiştirdiği talebelerden ba'zıları şunlardır: "Ma'mer bin Fakir, Ebü'l-Alâ el-Hemedânî, Ebû Sa'd Sem'ânî, oğlu Kâsım Nâsır-us-sünne, Ebû Ca'fer Kurtubî, Zeyn-ül-emnâ Ebü'l-Berekât bin Asâkir, kardeşi Fahrüddîn, yeğeni İzzeddîn en-Nesâbe, Abdülkâdir rûhâvî, Ebü'l-Kâsım bin Sasrî, Yûnus bin Muhammed el-Fârûkî, Ebû Nasır eş-Şîrâzî, Muhammed bin İbni Ahî el-Beyân, Ebû İshâk İbrâhim İbni Huşuî, Yûnus bin Mensûr Sekbânî Muhammed bin Rûmî, Muhammed bin Gassân el-Hımsî, Müslim bin Ahmed el-Mâzinî, Abdurrahmân bin Râşid Sevâî, Ömer bin Abdülvehhâb Berâziî, Atîk Selmânî, Behâuddîn Ali İbni Cümeyzî, Reşidüddîn bin Mesleme, Sedidüddîn Mekkî bin Alan ve daha yüzlerce kişi ondan ilim öğrenip rivâyette bulundular.

İlmi üstünlüğü: İbn-i Asâkir; fıkıh, hadîs, kırâat, hılâf ve nahiv gibi birçok ilimlerde söz sahibi idi. Fakat hadîs ilmindeki üstünlüğü, diğer ilimlere göre daha fazla idi. Hadîs ilminde İmâm idi. Hâfız Ebû Muhammed Abdülazîm bin Abdullah el-Münzirî: "Hocam Hâfız Ebü'l-Hasen Ali bin Mufaddal el-Makdisî'ye, altıncı asırda yaşıyan hadîs âlimlerinden hangisinin, üstün olduğunu sorduğum zaman buyurdu ki: İbn-i Asâkir'dir" demektedir. Hocası Ebü'l-Hasen bin Kubeys, İbn-i Asâkir'e, "Allahü teâlânın seninle dînini kuvvetlendirmesini ümid ediyorum" dedi. Gerçekten hocasının dediği ortaya çıktı. İbn-i Asâkir büyük bir âlim oldu.

Yine diğer hocası Ebü'l-Feth el-Muhtâr bin Abdülhamîd onun için: "Biz İbn-i Asâkir'in bir benzerini görmedik" dedi.

İbn-i Hallikân onun hakkında: "İbn-i Asâkir, çok faydalı eserler yazdı. Dâima ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Her ân kendini hesaba çekerdi. Dünyâya rağbet etmezdi. Dinî makamlardan imamlık, hatîblik v.s. kendisine teklif edildiğinde, hiçbirini kabûl etmedi. Âdil hükümdâr Nûreddîn Mahmûd bin Zengî, İbn-i Asâkir'e hadîs-i şerîf ilmi öğretmesi için bir medrese inşâ etti. Vefâtına kadar orada ders verdi. Başka birşeyle meşgûl olmadı Dünyânın süsüne, zînetine hiç düşkün olmadı." demektedir.

Hâfız es-Sem'ânî ise: "İbn-i Asâkir; ilmi çok, fazileti yüksek, hıfzı kuvvetli, vekar sahibi bir zât idi" demektedir.

İlmi seyahatleri: İbn-i Asâkir, Şam'da 507 (m. 1113) senesinde Sebi' bin Kırât'ın derslerine, 508 (m. 1114) senesinde Ebi'l-Kâsım Nesib'in 509 (m. 1115) senesinde Ebi'l-Ferec Sûrî'nin ve Kıvâm İbni Ziyâd'ın, 510 (m. 1116) senesinde Ebî Tâhir el-Hanâî'nin derslerine

devam etti. Bir yandan da dedesinin sohbetlerinde bulundu. Dedesinden; nahiv, Arabca ve diğer ilimleri öğrendi. Oniki yaşına geldiğinde, hocası Kıvam İbni Ziyâd vefât etti. İbn-i Asâkir, hocasının cenâzesinde ve defninde bulundu. Yine âkıl, bâliğ olmadan, 505 (m. 1111) senesinde Bağdad'ın hadîs âlimi Muhammed Ebnüsî, 507 (m. 1113) senesinde Ebû Gâlib Zehlî, 510 (m. 1116) senesinde Horasan'ın âlimi Ebû Bekr-i Sirevî, 511 (m. 1117) senesinde Ebû Zekeriyyâ İbni Mende ile mektûplaştı. Bu esnada Şam'da, Câmi-i Emevî ilim merkezi idi. İbn-i Asâkir buraya da devam etti. 514 (m. 1120) senesinde Emînidevle Gümüştekin, Şam'da Medrese-i Emîniyye'yi bina ettirdi Bu medrese Şam'da Şâfiîlerin ilk medresesi idi. Bu medresede Ebü'l-Hasen Sülemî ders vermeye başladı. Bunun üzerine İbn-i Asâkir onun derslerine devam ederek, ondan hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgisini öğrendi. O medresede ayrıca Sâin Hibetullah ve Nasr-ül-Makdisî'nin de derslerine devam etti. Bu durum babasının vefâtına kadar devam etti. İbn-i Asakir babasının vefâtından sonra Şam'da fazla kalmadı. 520 (m. 1126) senesinde, hadîs ilmi öğrenmek için yola çıktı. İlk olarak Bağdad'a gitti. Orada bir sene kalan İbn-i Asâkir tekrâr Şam'a döndü. Hacca gidene kadar orada kaldı. 521 (m. 1127) senesinin hac mevsiminde Hacca gitti. Burada Ali bin Hasen Belhî ile karşılaşarak ondan ilim okudu. Ayrıca Mekke ve Medine'de bulunan diğer âlimlerden de ilim öğrendi. Bir müddet daha Mekke'de kaldıktan sonra Irak'a döndü. Orada beş sene kaldı. Bağdad Nizamiye Medresesi'nde bulunan meşhûr âlimlerden ders aldı Sonra sırasıyla Irak'ın diğer şehirleri olan Kûfe, Musul, Rahbe, Cizre ve Mardin'i dolaştı. Buralardaki meşhûr âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Asâkir Bağdad'da o kadar tanındı ki, Bağdadlılar ona, "Şulet-ün-nâr (Ateş alevi) adını vermişlerdi. İbn-i Asâkir, buralarda öğrendiği hadîs-i şerîfleri, sadece öğrenmekle kalmıyor, aynı zamanda naklediyordu. 525 (m. 1131) senesinde, başka âlimlerden ilim almak için geri döndü. 529 (m. 1135) senesine kadar Şamda kaldı.

İbn-i Sem'ânî şöyle anlatır: "529 (m. 1135) yılında Nişabûr'da İbn-i Asakir'e rastladım, O benden bir ay önce Nişâbûr'a gelmişti. O, aslında Horasan'a gitmek istiyordu. Fakat oraya gidememişti. Hocası niçin gitmediğini sorduğunda, annesinin izin vermediğini söyledi. İbn-i Asâkir bu şehre ancak annesinin vefâtından sonra gitti. Horasan'da Muhammed Ferâvî'den ders okudu. Oradan Hirat'a gitti."

Hocası Muhammed Ferâvî'nin vefâtından sonra, İbn-i Asakir, bugün Afganistan ve İran topraklarında bulunan Horasan vilâyetinin şehirlerini dolaştı. Buralardaki meşhûr âlimlerden ilim aldı. Aynı zamanda bu seyahatlerde kendisine arkadaşlık eden İbn-i Sem'anî de birçok âlimlerden icâzet almıştır.

İbn-i Asâkir'in gittiği şehirler şunlardır: "Ebher, Ebyurd, Erciş, Esedâbâd, İsfehân, Bistâm, Beyhek, Tebrîz, Tun, Cey, Hulvân Harbârkân, Hüsrevcûnd, Huy, Damgan, Rey, Zencân, Zurderaverd, Semnân, Taberân, Tûs, Gışt, Mürgâb, Mürned, Mışkân, Merşahcân, Müheynet, Nevşene, Nevkân, Nişâbûr, Hirât, Hemedân ve Yakûdiyye. İbn-i Asâkir'in bu şehirlerde ne kadar kaldığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak bu seyahatlerin dört sene devam ettiği ve 533 (m. 1138) senesinde sona erdiği bilinmektedir.

İbn-i Asâkir, 533 (m. 1138) senesinde Bağdad'a geri döndü. Bağdad'dan da Şam'a geldiğinde 34 yaşında idi. Dedesinin hastalanıp ders veremiyecek hâle gelmesi üzerine, hocalarının izni ile ders vermeye ve hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmaya başladı.

Asrının Özelliği: İbn-i Asâkir zamanında, Şam'da dört mezhebin de fıkıh âlimleri bulunuyordu. Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Kaşanî de o esnada Şam'da bulunuyordu.

Burada ilmi toplantılar çok miktarda yapılıyordu. Bağdad siyâsî hâkimiyetini kaybetmesine rağmen, fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde hâkimiyetini devam ettiriyordu. Çünkü bu merkezlerde ilme duyulan arzu ve istek çok olup, buralarda ilmi kitaplar da bol idi. Buralarda hadîs rivâyetine, vera' ve takvâya çok dikkat gösteriliyordu. O sıralarda Mısır taraflarına pek rağbet edilmiyordu. Âlimler, o tarafa ilim için gitmeyi vakit kaybı olarak görüyorlardı. Nişâbûr ise âlimler harmanı olup, "Birini kaybetsen diğerini bulursun" deniliyordu. Horasan tarafları da, bilhassa hadîs toplayan için mühim merkez olarak biliniyordu. İbn-i Asâkir, iki âdil hükümdârı gördü. Bunlar; Nûreddîn Mahmûd bin Zengî ve Selâhaddîn Yûsuf bin Eyyûb'dür. Bu hükümdârlar, kendisinden hadîs-i şerîf dinlediler ve fıkıh öğrendiler. İbn-i Asâkir vefât ettiği zaman, Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî cenâzeyle ilgilendi ve cenâze namazında bulundu.

Eserleri: İbn-i Asâkir, hadîs ve fıkıh ilmine dâir çok sayıda eserler yazdı. Yazdığı eserlerin ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb-ül-muvâfakât aleş şüyûh-il-eimmet-is-sikât (Yetmişiki cüz), 2. Kitâbü Avâli Mâlik (Otuz cüz), 3. Et-Tâlî li hadîs-i Mâlik (Ondokuz cüz), 4. Kitâbü Mecmû-ir-Regâib mimma vakaa min ehâdis-i Mâlik minel Garâib (On cüz), 5. Kitâb-ül-mu'cem, (On cüz), 6. Kitâbü men semia minhü minen nisvân (Bir cüz), 7. Kitâbü Mu'cemi esmâ-il-kurâ vel-emsâr (Bir cüz), 8. Kitâbü menâkıb-iş-şübbân (Onbeş cüz), 9. Kitâbü Fadl Eshâb-il-hadîs (Onbir cüz), 10. Kitâbü Tebyîni kizb-il-müfterî alâ Ebil-Hasen-il-Eş'arî (On cüz), 11. Kitâb-ül-muselselât (On cüz), 12- Kitâbü teşrîf-i yevm-il-Cum'a'ti (Yedi cüz), 13. Kitâbü Tecrîd-is-sibâiyyeti (Dört cüz), 14. Kitâb-üs-südasiyyât (Bir cüz), 15. Kitâb-ül-humâsiyyât ve Ahbâru İbni Ebiddünyâ (Bir cüz), 16. Kitâbü takviyet-il-meniyye alâ inşâi Dâr-is-sünneti (Bir cüz), 17. Kitâb-ül-Ahâdis el-Mütehayyirâti fî fedâil-il-aşarati (İki cüz), 18. Kitâbü men vâfahât künyetühû, künyetü zevcetihî (Dört cüz), 19. Kitab-ül-erba'în et-Tivâl (Üç cüz), 20. Kitâbü erbeîne hadîsen, an erbeîne şeyhan min erbeîne Medine (iki cüz), 21. Kitâb-ül-cevâhir vel-leâlî fil-ebdâl-il-avâlî (Üç cüz), 22. Kitâbü fadl Aşûrâ (Üç cüz), 23. Kitâb-ül-i'tizâz bil-Cevhereti (Bir cüz), 24. Kitâb-ül-makâlet-il-Fâdihati lir-risâlet-il-vâ'dıhati (Kalın bir kitap), 25. Kitâbü Ref-it-tahlit (Bir cüz), 26. Kitâb-ül-cevâb-il-Mebsût limen enkera hadîs-il-hubût (Bir cüz) 27. Kitâb-ül-kavî fî eimmet-il-esânîd fî hadîs-il-müeyyed (Üç cüz), 28. Kitâbü Turukî hadîs-i Abdullah bin Ömer (Bir cüz), 29. Kitâbü men lâ yekûnu mü'teminen lâ yekûnu müezzinen (Bir cüz), 30. Kitâbü zikr-il-beyânî an fadl-i Kitâbet-il-Kur'ân, 31. Kitabü Ref-it-tesrib alâ men fessere ma'nât tesvîb (Bir cüz), 32. Kitâbü fadl-il-kirâm âlâ ehl-il-harami, 33. Kitâb-ül-iktidâi bis Sâdıkı fî hafr-il-hanâdikı (Tek cüz) 34. Kitab-ül-inzâr bi hudûs-il-zilzâl, 35. Kitabü sevâb-is-sabrı ale'l-musâbi bil veledi (İki cüz), 36. Kitâbü manâ kavli Osman (Bir cüz), 37. Kitâbü tertîb-is-Sahâbeti ellezîne fî müsnedi Ahmed (Bir cüz), 38. Kitâbü müselsel-il-Iydeynî (Bir cüz), 39. Kitâbü Hulûl-il-mihneti (Bir cüz), 40. Kitâbü tertîb-is-Sahâbeti ellezîne fî müsnedi Ebî Ya'lâ (Bir cüz), 41. Kitâbü Mu'cem-iş-şuyûhin Nebli (Bir cüz), 42. Kitâbü Abbâr-il-Evzâî ve fâdâilihî (Bir cüz), 43. Kitâbü mâ vakaa minel Avâli lil Evzâî (Bir cüz), 44. Kitâbü Ahbâri Ebî Muhammed Saîd bin Abdülazîz ve avâlihî (Bir cüz), 45. Kitâbü Avâli Süfyân-es-Sevrî ve haberuhû (Dört cüz), 46. Kitâbü icâbet-is-suâl fî ahâdisi şu'beti (Bir cüz), 47. Kitâbü Rivâyâti Sakinî Dâriyâ (Altı cüz), 48. Kitabü men nezele mezzete ve haddese bihâ (Bir cüz), 49. Kitâbü ehâdîsi cemâati men kefera susiyye (Bir cüz), 50. Kitabü ehâdisî Suneâ-iş-Şam (İki cüz), 51. Kitabü ehâdisi Ebi'l Eş'as es-Su'nânî (Üç cüz) 52. Kitâbü ehâdisî Huneş vel-mat'am ve Hafas-as-San'aniyyîn (Bir cüz), 53. Kitabü Fadl-ir-Rebvetî ven-Niyrabi ve men hadese bihâ (Bir cüz), 54. Kitâbü hadîs-i ehli karyet-il-Hımyeriyyin ve Kayniyyeti (Bir cüz), 55. Kitâbü hadîs-i ehli fezâyâ ve beyti Hânis ve beyti Kufâ (Bir cüz), 56. Kitabü hadîs-i ehli Kanyet-il-Balât (Bir cüz), 57. Kitâbü hadîs-i Selmete bin Ali el-Hüseynî el-Balâtî (İki cüz), 58. Fadâilü Makâm-ı İbrâhim, 59. Kitâb-ül-Ebdâl, 60. Kitabü Fadl-il-cihâd, 61. Müsnedü Mekhûl ve Ebû Hanîfe, 62. Kitabü Fadlı

Mekke, 63. Kitabü Fadl-il-Medîneti, 64. Kitabü Fadâil-il-Beyt-il-makdis, 65. Kitâbü Fadli Kureyş ve Ehl-il-Beyt vel-Ensâr vel-Eş'ariyyîn ve zemmir Rafidati, 66. Kitabü Kebir fis sıfatı vel-Eşrafî alâ ma'rifetil Etrâf (Kırksekiz cüz), 67. El-Müstefid fil-Ehâdis-is-Sibâiyyet-il-Esânid, 68. Târih-i Medînet-i Dımeşk (Kısaca Târih-i Dımeşk diye tanınır): İbn-i Asâkir'in en meşhûr eseridir. Bu eseri yazmakla hadîs ilminde ve muhaddisler arasında önemli bir mevki işgal etmiştir. Zîrâ ondan başka hiç kimseye seksen cild Şam târihi yazmak nasîb olmamıştır. Bu târih İslâm âleminde şehir târihleri içinde en geniş ve en büyük olanı idi. Târih-i Dımeşk şehir târihleri içinde yazılan ilk kitap değildir. Bundan önce İmam-ı Kuşeyrî, Rakka tarihi, Hâkim Nişâbûrî, Nişâbûr târihi, Ebû Nuaym, İsfehan tarihi, Hatîb-i Bağdadî ise, Bağdad tarihi yazmışlardır. Târih-i Dımeşk'tan önce Şam ve civarı hakkında yazılan eserler vardı. Ebû Zür'a'nın târihi, Kalânisî'nin tarihi ve İbn-i Mihne'nin telifleri bu kabilden eserlerdir. Ancak İbn-i Asâkir'in eseri bütün bu kitapları ihtivâ ettiği gibi, bunlarda bulunmayan bilgileri de ihtivâ etmektedir. Kendisinden önce böyle geniş muhtevâlı bir eser yazılmadığı gibi kendisinden sonra da şehirler hakkında böyle bir eser yazılmamıştır. Arab tarihi bakımından bir benzeri bulunmayan bir eserdir. Tabakât kitaplarında, İbn-i Asâkir'in bu eseri ne zaman yazmaya başladığına dâir bir kayıt yoktur. Ancak böyle geniş bir eseri yazmaya çok önceden başlanılması icâb etmektedir. İbn-i Sem'anî, "Onu 533 (m. 1138) senesinde Nişâbûr'da gördüğümde, Târih-i Dımeşk adlı eserine başlamış idi" demektedir. Bu sözden anlaşıldığına göre İbn-i Asâkir bu eserini, seyahatlerine başlamadan önce yazmaya başlamıştır. Sultan Nûreddîn Zengî'nin 549 (m. 1154) senesinde Şam'a girdiğinde bu eseri bitirdiği kabûl edilecek olursa, yirmi seneye yakın zamanda ilk bölümü bitirmiştir. Bu zamanda, 175 cüz haline gelmişti. Bundan sonra İbn-i Asâkir eserine yeni yeni ilâveler yapmaya başlamış ve eserini, nihâyet seksen cildde tamamlamıştır.

İbn-i Asâkir eserinin birinci cildinde, Şam'ın târihini, fethini, mescidlerini, kiliselerini, şehir giriş ve çıkışlarını, nehirlerini anlatmış, ondan sonra şehre gelen veya şehre bağlı bölgelere uğrayan ve icâzet alanların hâl tercümelerini anlatmıştır, İbn-i Asâkîr bu hâl tercümelerinde sâdece Şam şehri ve civarını değil, aynı zamanda eyalete ya'nî, Sayda, Haleb, Ba'lebek, Remle v.b. şehirlere uğrayanları da kitabına almıştır. Kitabı harf sırasına göre tertîb etmiş, önce Ahmed isminde olanları almış, sonra İbrâhimlerle devam etmiştir. Kitabında önce senetleri, ondan sonra da rivâyetleri bildirmiştir. Muhaddislerin vefâtlarını umûmiyetle sonda ve ortada vermiştir. O kadar çok hadîs-i şerîf kaydetmiştir ki, Târih-i Dımeşk, bu bakımdan hadîs kitabı olarak da kabûl edilmektedir, İbn-i Asâkir, hâl tercümelerini anlatırken, âlimlerin ilim aldıkları zâtları şehir şehir ayırarak tertîbe, koymuştur.

İbn-i Hallikân, Târih-i Dımeşk'ı, Târih-i Bağdad'a benzetmekte ise de, bu, birçok bakımdan mümkün değildir, İbn-i Asâkir eserinde, Şam'ın topografyasını v.b. şeylerini de belirtmiştir. Ancak, Hatîb-i Bağdadî bunları zikretmemiştir. Bu bakımdan Hatîb-i Bağdâdî'nin târihine benzetmek mümkün değildir.

Târih-i Dımeşk'a birçok zeyller yazılmıştır. Kâsım İbn-i Musannet, Sadrüddîn Bekrî, Ömer bin Hacib, Kâsım bin Muhammed el-Bezâlî Târih-i Dımeşk'a zeyl yazan âlimlerdendir. Aynı zamanda, bu kitabı kısaltan birçok âlim de olmuştur. Bunlardan ba'zıları şunlardır. Kâsım bin Ali bin Asâkir, Ebû Sâine, Ahmed bin Abdüddâim Makdisî, İbn-i Mensûr, İbn-i Şühbe, İmâm-ı Süyûtî, Abdülkâdir Bedrân (Bu zâtın Tehzîbi İbn-i Asâkir adlı kısaltması yedi cild halinde basılmıştır.)

Târih-i Dımeşk 1953 yılında Şam'da, Selâhaddîn Müneccid başkanlığında bir hey'et tarafından yayınlanmaya başlamıştır.

Târih-i Dımeşk'dan ba'zı bölümler:

Tebük Seferi: Hıristiyan Arablar, Herakliüs'e, "Şu peygamberlik da'vası ile ortaya çıkmış bulunan kişi vefât etti! Müslümanlar, şimdi kıtlık ve yokluk içindeler. Eğer, onları dinine katmayı istiyorsan, şimdi tam sırasıdır!" diye mektûp yazdılar. Bu mektûp üzerine Herakliüs, kırkbin kişilik bir orduyu, Kubad'ın kumandasında müslümanlarla savaşmak için yola çıkardı.

Bu durumu haber alan Peygamber efendimiz (s.a.v.) müslümanları savaşa çağırıyor, savaşa teşvik ediyor ve mâli yardımda bulunmalarını emrediyordu. Resûl-i ekremin bu da'vet ve emrine uyarak, müslümanlar pekçok yardımda bulundular. İlk yardımı Peygamber efendimizin (s.a.v.) mağara arkadaşı Ebû Bekr (r.a.) getirdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona, **"Aile efradına ne bıraktın, yâ Ebâ Bekr?"** diye sual edince o, "Onlara, Allahü teâlâyı ve Resûlünü bıraktım" dedi. Hazreti Ebû Bekr'in hemen arkasından, Hazreti Ömer malının yarısını yardım olarak getirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona da, **"Ailene ne bıraktın, yâ Ömer?"** diye süâl edince o, "Onlara, getirdiklerim kadar bıraktım" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"İkinizin arasındaki fark, sözleriniz arasındaki fark gibidir"** buyurdu.

Eshâb-ı Kirâm, gücü yettiği kadar yardım etmeğe çalışıyordu. Fakat münâfıklar, siz gösteriş için veriyorsunuz diye Eshâb-ı Kirâm ile alay ediyorlardı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kim bugün, bir sadaka verirse, sadakası kıyâmet günü Allah katında onun lehinde şâhidlik yapacaktır"** buyurdu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bu mübârek sözleri üzerine, mü'minler daha fazla yardım etmeye başladılar. Fakat münâfıklar, yine onlarla alay ediyorlardı. Hazreti Osman bin Affân ordunun üçte birini teçhiz, etti. Böylece Hazreti Osman müslümanların en fazla yardım edeni oldu. Hazreti Osman, ordunun üçte birinin ihtiyâçlarını öyle iyi karşılamıştı ki, su tulumlarını tamir ederken kullanacakları çuvaldızı bile teçhizatın içine koymuştu. Hazreti Osman'ın bu yardımı üzerine, Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Bundan sonra, yapacağı işlerden dolayı Osman'a sorumluluk yok"** buyurdu. Müslüman erkekler, ellerinden geldiği kadar yardıma çalışırken, kadınlar da ellerinden gelen her türlü yardımı yapmaya çalışıyorlardı. Eslem kabilesinden Ümmü Sinân gördüklerini şöyle anlatır: Hazreti Âişe vâlidemizin evinde bulunan Resûl-i ekremin, önünde bir yaygı vardı. Yaygının üzerinde küpeler, fildişi eşyalar yüzükler ve mü'minlere savaşta faydalı olacak kadınların gönderdiği pekçok eşyalar vardı. Tebük seferine hazırlandıkları zaman, müslümanlar çok sıkıntılı bir zamanda idiler.

Ordu hazırlıklarını tamamlayınca, Peygamber efendimiz (s.a.v.) orduyu seniyyet-ül-vedâda topladı. Münâfıkların dışında, gazâya katılmayan yok denecek kadar azdı. Resûl-i ekrem (s.a.v.) orduyu toplayıp harekete karar verince, Muhammed bin Mesleme'yi Medine'de kendi yerine bıraktı. Sefere başlıyacağı sırada Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Yanınıza fazla ayakkabı alınız. Yedek ayakkabınız bulunduğu müddetçe sıkıntı çekmezsiniz."** buyurdu. Ordu hareket ettiği zaman, Abdullah bin Übeyy Müslümanları korkutmak için olmayacak sözler söyledi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Seniyyet-ül-Veda'dan Tebük'e hareket edeceği zaman, ordunun bayraklarını ve sancaklarını açtırdı. En büyük sancağı Hazreti Ebû Bekr'e, en büyük bayrağı da, Zübeyr bin Avvâm'a verdi. Evs kabilesinin bayrağını Üseyd bin Hudayr'a, Hazrec kabilesinin sancağını Ebû Dücâne'ye, bir rivâyet'e göre Hubab bin Münzir'e verdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) kumandasındaki İslâm ordusu, onbini süvari olmak üzere, otuzbin kişi idi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ensârdan her boya; bayrak ve sancağı olan her kabileye sancak ve bayraklarını almalarını emretti.

İslâm ordusu Tebük'e vardığı zaman, Rumlarla, Amile, Lahm ve Cüzam gibi hıristiyanlaştırılmış Arab kabilelerinden müteşekkil olan Rum ordular birliği dağılmıştı, İslâm ordusunun onlarla çarpışması mümkün olmadı. Rum orduları, Peygamberimiz (s.a.v.) ve ordusuyla savaşmaktan korktular.

Üsâme bin Zeyd'in ordu komutanı ta'yin edilmesi: Urve (r.a.) şöyle anlatır: Resûl-i ekrem (s.a.v.), Hazreti Üsâme'ye, sekizbin kişilik bir kuvvetle Şam tarafına gitmesini emir buyurduktan sonra ona: **"Haydi! Allahü teâlânın emriyle yürü!"** buyurdu. Ordugâh bugün Sikâyet-i Süleymân denilen Cürf mevkiinde kuruldu. İşlerini ve savaş hazırlığını bitiren bütün müslümanlar, Üsâme'nin (r.a.) karargâhına koşuyordu. İlk Muhacirlerin hepsi, bu orduya çağırılmışlardı. Münâfıklardan ba'zısı, Hazreti Üsâme'nin komutanlığı hakkında iyi olmayan sözler söylediler. Hazreti Ömer bu husûsta konuşanlara kızarak derhal durumu Resûl-i ekreme (s.a.v.) bildirdi. Bu durumu öğrenen Peygamber efendimiz (s.a.v.) hasta haliyle ve başı sargılı olarak hemen minbere çıktı ve onlara şöyle dedi: **"Ey İnsanlar! Üsâme'yi kumandan ta'yin ettiğim için ba'zılarınızın ileri geri konuştuğunu duydum. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Üsame'yi kumandan ta'yin etmemi kınıyorsunuz. Daha önce Üsâme'nin babasını kumandan yapmamı da kınamıştınız. Yemîn ederim ki, nasıl babası kumandanlığa lâyık olduğunu göstermiş ise, Üsâme de, babasından sonra kumandanlığa lâyık kimsedir. Babası nasıl en sevdiklerimden idiyse, Üsâme de sevdiğim kimselerdendir. Üsâme de, babası da her türlü hayrı yapacak yaratılışta kimselerdir. Onlardan hayırlı işler bekleyiniz. Şüphe yok ki, Üsâme sizin en hayırlılarınızdandır."** Sonra minberden inerek, mübârek hânelerine gittiler.

Hazreti Üsâme ile birlikte gazâya gidecek müslümanlar, aralarında Hazreti Ömer olduğu hâlde Peygamberimiz ile vedalaşmaya geldiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara, **"Üsâme'yi gazâya göndermeyi ihmâl etmeyin! Üsâme mutlaka gazâya gitsin"** buyurdu. Bu sırada Ümmü Eymen (r anhâ) içeri girdi ve Resûl-ı ekreme: "Yâ Resûlallah! Ordusu biraz daha kuvvetleninceye kadar Üsâme'yi ordugâhında bıraksaydın. Zîrâ, Üsâme bu durumuyla savaşa katılırsa ondan başarı beklenemez." deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **Üsâme mutlaka savaşa çıksın"** buyurdu. Mü'minler Resûl-i ekremle (s.a.v.) vedâlaştıktan sonra ordugâha döndüler.

Ertesi gün, Üsâme (r.a.) Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâret için tekrar geldi. Resûl-i ekrem çok ağır hasta ve baygın vaziyette yatıyordu. Üsâme (r.a.), gözlerinden yaşlar boşanarak Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna girdi. Resûlullah (s.a.v.) konuşmuyordu. Yalnız ellerini gökyüzüne doğru kaldırıyor ve Üsâme'nin üzerine döker gibi yapıyordu. Üsâme (r.a.), O'nun kendisine duâ etmekte olduğunu anladı. Bu ziyâretten sonra, Üsâme (r.a.) tekrar karargâha döndü. Ertesi gün, Üsâme (r.a.) tekrar sıhhate kavuşmuş olan Resûl-i ekremin huzûruna geldi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona, **"Haydi Allah yardımcın olsun!"** buyurdu. Daha sonra Üsâme (r.a.) Peygamberimize veda etti. Resûlullahın (s.a.v.) durumu çok iyiydi. Üsâme (r.a.) karargâha varınca hareket emrini verdi. Ordunun Cürf'den ayrılacağı sırada, Üsâme'nin (r.a.) annesinin gönderdiği bir kişi gelerek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ölüm döşeğinde olduğunu haber verdi. Ordugahtaki müslümanların ileri gelenleri, acele olarak Resûlullah efendimizin yanına geldiler. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Rebi'ül-evvel ayının onikisinde, Pazartesi günü güneş batarken, Allahü teâlânın rahmetine kavuştu. Bunun üzerine bütün müslümanlar, Cürf mevkiinden Medine'ye döndüler. Büreyde bin Husayb da (r.a.), Üsâme'nin (r.a.) sancağını ordugahtan getirerek, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kapısının önüne dikti.

Hazreti Ebû Bekr halîfe olarak seçildiği zaman, Büreyde'ye (r.a.) sancağı Üsâme'nin evine götürmesini ve Üsâme'nin (r.a.) müslümanlarla savaşa çıkmadıkça sancağı kat'iyyen açmamasını söyledi. Büreyde (r.a.) şöyle anlatır: "Emîr-ül-mü'minînin emri üzerine, sancağı Resûl-i ekremin (s.a.v.) evi önünden çıkarıp Üsâme'nin evine götürdüm. Daha sonra, o sancağı Üsâme'nin ordusuyla birlikte Şam'a kadar taşıdım. Sefer dönüşü sancağı tekrar Üsâme'nin evine getirdim. Sancak, Üsâme ölünceye kadar onun evinde dürülü olarak kaldı."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) defninden sonra, Hazreti Ebû Bekr Üsâme'ye (r.a.): "Resûlullahın sana gitmeni emrettiği tarafa yürü!" dedi. Müslümanlar yeniden Cürf'deki karargâhlarında toplanmaya başladılar. Büreyde (r.a.) da sancağı çıkararak ordugâha getirdi. Bu savaş hazırlığı Eshâb-ı Kirâmın ileri gelenlerinin hoşuna gitmemişti. Bir grup Eshâb-ı Kirâm Hazreti Ebû Bekr'in huzûruna gelip: "Ey Allahü teâlânın Resûlünün halifesi! Bu büyük orduyu bölmeyelim. Yahudi, hıristiyan, mürted ve münâfıklar dine saldırıyorlar. Bu kadar kuvveti kendimizden uzak tutmayalım. Rumlarla savaşı ileri bir tarihe erteleyelim" dediler. Hazreti Ebû Bekr onlara, "Başka söyleyeceğiniz birşey var mı?" diye sorunca onlar, "Hayır! Söyleyeceklerimiz duyduklarından ibârettir" dediler. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr, "Kuvvetimiz olmadığını, her tarafın boş olduğunu görerek, kurtlar gelip çoluk çocuğumuzu çekip götürmeye kalkışsalar, yine bayrağını Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek eliyle verdiği Üsâme'nin ordusunu Şam'a göndereceğim. Yalnız Üsâme'den, Ömer'i burada bırakmasını isteyeceğim. Allaha yemîn ederim ki! Şayet Üsâme, Ömer'i burada bırakmayı kabûl etmezse, onu bırakması için zorlayacağım" dedi. Eshâb-ı Kirâm bu sözlerden sonra, Hazreti Ebû Bekr'in Üsâme'yi ordunun başında göndermekte kararlı olduğunu anladılar. Bu konuşmadan sonra Hazreti Ebû Bekr, Üsâme'nin (r.a.) yanına gitti ve ondan Hazreti Ömer'in Medine'de yardımcı olarak kalmasını istedi. Hazreti Üsâme bunu kabûl etti. Hazreti Ebû Bekr, Üsâme'ye (r.a.), "Ömer'in kalmasına gönül rızasıyla izin veriyor musun?" diye tekrar sordu. Üsâme de (r.a.), "Evet" cevâbını verince, Hazreti Ebû Bekr onun yanından memnun olarak ayrıldı. Münâdilere (tellâllara), müslümanlara şu çağrıyı yapmalarını emretti? "Kararım şudur ki, Resûl-i ekremin (s.a.v.) hayatında Üsâme ile berâber savaşa gitmek üzere ayrılanların hepsi savaşa gidecektir. Üsâme ordusuyla savaşa çıkmayanları, yaya olarak ordunun arkasından göndereceğim."

Bir süre sonra Hazreti Ebû Bekr ordunun ma'neviyatını yükseltmek ve orduyu uğurlamak için karargâha gitti. Ordu yola çıktığında, Hazreti Üsâme at üzerinde, Hazreti Ebû Bekr ise yaya olarak yürüyordu. Bu hâl üzere bir saat kadar yürüdüler. Bir ara Üsâme (r.a.), "Ey Resûlullahın (s.a.v.) halifesi! Ya sen de hayvanına bin, veya ben ineyim" deyince Hazreti Ebû Bekr, "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sen inmeyeceksin, ben de binmeyeceğim. Allah yolunda bir saat olsun ayaklarımı tozlatsam ne olur? Hiç şüphesiz ki, gazilere, attıkları her adım başına yediyüz sevâb yazılır, derecesi yediyüz defa yükseltilir ve yediyüz günâhı affedilir. Savaş bitinceye kadar bu şekilde devam eder" diye cevap verdi.

Üsâme'nin (r.a.) ordusu, yolda İslâmiyetten dönmek isteyen kabilelere uğradıkça onlar "Eğer müslümanlar kuvvetli olmasalardı, böyle bir ordu çıkaramazlardı" diyorlardı. Üsâme (r.a.), ordusuyla Rumları yenilgiye uğrattı. Sağ sâlim olarak geri döndü. İslâm ordusunun bu zaferi, İslâmiyeti terk etmek isteyen kabilelerin, İslama bağlılıklarını kuvvetlendirdi.

Hazreti Ebû Bekr'in, zekât vermeyenler ve dinden ayrılanlar hakkında okuduğu hutbe:

Sâlih bin Kaysan (r.a.) şöyle anlattı: Ba'zıları İslâm dininden çıkınca, Hazreti Ebû Bekr minbere çıkarak şu hutbeyi okudu:

"Size doğru yolu açık olarak gösteren, mallar vererek zengin eden Allahü teâlâya hamd olsun. Hiç şüphesiz, Allahü teâlâ Muhammed aleyhisselâmı tek başına, İslâmı da garip olarak gönderdi. Daha önceki Peygamberlere gelen kitaplara inananlar, mukaddes kitaplarını tahrib ederek, aslında olmayan şeyleri bu mukaddes kitaplara eklediler. Ümmî Arabların ise, Allahü teâlâ hakkında hiç bilgileri yok idi. Ne Allahü teâlâya kulluk, ne de O'na ibâdet ediyorlardı. Toprağı sert bir arazide, bâtıl bir dine inanarak, güç şartlar altında yaşıyorlardı. Fakat Allahü teâlâ onları Peygamberi Muhammed aleyhisselâm vasıtasıyla biraraya toplıyarak, herşeyi ile şerefli bir millet hâline getirdi. Hak teâlâ onları birbirlerine yardımcı kıldı. Düşmanlarına karşı da onlara yardım etti. Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât edinceye kadar durumları iyiydi. Fakat Peygamberimizin vefâtından sonra, şeytan kendilerine musallat olarak, onları tekrar dalâlete düşürdü.

Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresi yüzkırkdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Muhammed ancak resûldür. Ondan evvel daha nice peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi O, ölür veya öldürülürse, ökçeleriniz üstünde gerisin geriye mi döneceksiniz** (ya'nî Muhammed aleyhisselâmın vefâtı ile İslâmiyeti inkâr ederek, küfür olan eski dininize mi döneceksiniz). **Kim** (böyle) **iki ökçesi üzerinde** (ardına) **dönerse** (ya'nî dinden dönerse, dinden dönmesiyle) **elbette Allahü teâlâya hiçbir zarar yapmış olmaz** (bilâkis zararı kendisinedir) **Allahü teâlâ** (ni'metine) **şükr edenlere** (ve İslâm da sebat edenler) **bol ni'metler verecektir"** buyuruyor.

Bugün birçok müslümanlar, hayvanlarının zekâtlarını vermediler ve dinlerine fazla bağlı olmadıkları için dinlerinden döndüler. Siz de, Resûl-i ekrem (s.a.v.) zamanındaki ba'zı hasletlerinizi kaybettiğiniz için, o günkü gibi kuvvetli değilsiniz. Resûlullah (s.a.v.) sizleri, doğru yolu gösteren, yoksul bularak zenginleştiren Allahü teâlâya emânet etmiştir. Bir ateş çukurunun kenarında iken, sizi ateşe düşmekten koruyan Allahü teâlâya teslim etmiştir. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlânın sözünü ve va'dini yerine getirinceye kadar, İslâm dini uğruna savaşmaktan geri durmayacağım. Bizim saflarımızda savaşarak ölenler, şehîd olarak Cennet ehli arasına karışacak, sağ kalanlar ise yeryüzünde hükümran olacaklardır. Allahü teâlâ Nûr sûresi ellibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah içinizden îmân edip de güzel amelde** (ve harekette) **bulunanlara yemîn ile va'd etti ki, kendilerinden evvel gelenleri** (İsrâiloğullarını) **nasıl** (kâfirlerin) **yerine getirdi** (hâkim kıldı) **ise, onları da yeryüzünde muhakkak** (müşriklerin) **yerine geçirecek** (hükümran edecek)**, onlara, kendileri için beğendiği dini** (İslâmı) **her hâlde payidar kılacak, onları korkularından** (üzerlerinden korkularını kaldırdıktan sonra hâllerini) **kat'î bir emînliğe çevirecektir.** (Tâ ki) **onlar (bu güvenlik içinde) bana ibâdet etsinler, bana hiçbir şeyi ortak tutmasınlar. Kim bundan sonra, nankörlük ederse, artık onlar fâsıkların ta kendileridir"** buyuruyor."

"Birgün Ebüdderdâ (r.a.), Şam taraflarına gitmek için halife Hazreti Ömer'den izin istedi. Hazreti Ömer, "Sana ancak, oraya vâli olarak gidersen izin veririm" deyince Ebüdderdâ, "Vâlilik yapmayı kabûl etmem" dedi. Hazreti Ömer, "Ben de senin oraya gitmene izin vermem" dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ: "Ben oraya gidersem, halka Resûlullah efendimizin sünnetini öğretir, onlara namaz kıldırırım" deyince, Hazreti Ömer onun Şam'a gitmesine izin verdi. Bir süre sonra yanında Yerfe ile birlikte Şam'a giden Hazreti Ömer, akşam olup hava iyice kararınca ba'zı Eshâb-ı Kirâmın evlerine gitti. Onların evlerinde, yerlerin ganîmet mallarından ipek ve atlas halılarla kaplı ve kapılarının kilitli olduğunu gördü. Daha sonra Hazreti Ömer, Yerfe'ye "Şimdi seninle kardeşime gidelim, onun evinde hiçbirşey yoktur. Aydınlanmak için kandil bile asık değildir. Kapısı kilitli değildir. O yerde oturur, atının eğerine yaslanır. Üzerinde, kendisini

soğuktan dahi korumayan ince bir elbise vardır. Selâm verirsin, selâmını alır. Yanına girmek için izin istediğin zaman seni tanımaya lüzum görmeden içeri girmene müsâade eder" dedi. Ebüdderdâ'nın kapısına vardıklarında Hazreti Ömer, Ebüdderdâ'ya selâm verdi. O da selâmı aldı. Hazreti Ömer içeri girmek için izin isteyince, Ebüdderdâ "Girin" dedi. Hazreti Ömer kapıyı ittiğinde kapının kilitli olmadığını gördü, içeri girdiklerinde oda karanlıktı. Hazreti Ömer etrâfı yoklamaya başladı. Yastık olarak atının eğerini kullanıyordu. Ebüdderdâ'nın altında yatak diye birşey yoktu. Yerde yatıyordu. Sırtında ise ince bir kaftandan başka birşey yoktu. Ebüdderdâ (r.a.), "Bu kim? Mü'minlerin emîri mi?" diye sorunca Hazreti Ömer, "Evet" dedi. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.) "Bir seneden beri gözlerim yolda, senin gelmeni bekliyordum" dedi. Hazreti Ömer de, "Sana Allahü teâlâ merhamet etsin. Rahat yaşaman için sana izin vermedim mi?" deyince Ebüdderdâ (r.a.) "Resûl-i ekremin (s.a.v.) bize söylediğini hatırlıyor musun yâ Ömer?" dedi. Hazreti Ömer, "Hangi hadîs-i şerîfi yâ Ebüdderdâ?" diye sorduğunda Ebüdderdâ (r.a.) "Resûlullah (s.a.v.), "**Siz, yolcu gibi, kendinize yetecek kadar dünyâ malıyla yetininiz"** buyurdu" dedi. Hazreti Ömer, "Evet, hatırladım" dedi. Ebüdderdâ (r.a.), "Böyle bir emirden sonra ne yapabiliriz yâ Ömer?" deyince, her ikisi sabaha kadar ağladılar."

"Eshâb-ı Kirâmdan Sa'îd bin Amir el-Cemhî, Hazreti Ömer'e: "Yâ Ömer! Ben sana ba'zı tavsiyelerde bulunmak istiyorum" deyince Hazreti Ömer, "Buyur, söyle! Dinliyorum" dedi. Sa'îd bin Âmir (r.a.), "Sana, halkın işlerini yaparken, Allahü teâlâdan korkmanı tavsiye ederim. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirirken insanlardan korkma. Sözün başka, fiilin başka olmasın, insanın kendi yaptığı ve yerine getirdiği nasîhatları başkalarına söylemesi güzeldir. Bir mes'ele hakkında iki ayrı hüküm verme, işlerin karışır, doğru yoldan sapmış olursun. Delîli olan iddianın lehine karar ver ki, kararın isâbetli olsun. Allahü teâlâ sana yardım etsin, mü'minleri de senin vâsıtanla mes'ûd yaşatsın.. Allahü teâlânın işlerinin başına seni geçirdiği uzak ve yakında olan müslümanlarla ilgilen ve onların müşkillerini çöz. Kendin ve ailen için sevdiklerini, mü'min kardeşlerin için de sev. Kendin ve ailen için beğenmediklerini, mü'min kardeşlerin için de beğenme. Hak uğrunda mücâdeleye devam et. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirirken, hiçbir dedikodudan ve kınamadan korkma" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer, "Bu söylediklerine kimin gücü yetebilir?" deyince, Sa'îd bin Amir "Senin gibi birisinin. Allahü teâlânın Ümmet-i Muhammed'in başına geçirdiği kimsenin. Onunla Allahü teâlânın arasına kimse giremez" dedi"

Umeyr bin Sa'd kendisi şöyle anlatır: "Hazreti Ömer, beni Humus'a vâli olarak gönderdi. Aradan bir sene geçtiği hâlde, benden haber alamayınca Hazreti Ömer bana, "Bu mektûbu alınca gel. Bu âna kadar elinde biriken vergiyi de getir" diye bir mektûp yazdı. Ben de içine azığımı koyduğum heybemi ve çanağımı aldım. Mataramı belime takdım. Sopamı da yanıma aldım. Humus'tan Medine'ye kadar yürüyerek geldim. Medine'ye vardığımda, saçım sakalım uzamış, üstüm başım toz içinde ve rengim değişmiş idi. Bu hâl ile selâm vererek Hazreti Ömer'in huzûruna girdim. Hazreti Ömer hemen, "Bu hâlin ne?" dedi. Ben de ona, "Hâlimde ne var? Sıhhatli ve canlı değil miyim?" dedim. Hazreti Ömer tekrar "Yanında ne var?" diye sordu. Ben, "Yanımda azığımı koyduğum heybem, içinde yemek yediğim çanağım, içmek ve abdest almak için su taşıdığım mataram, dayanağım ve düşman saldırısına karşı silâh olarak kullandığım sopadan başka birşeyim yok. Vallahi bu dünyâ benim eşyalarımdan değerli değil" dedim. Hazreti Ömer "Yürüyerek mi geldin?" diye sorunca, "Evet" dedim. Hazreti Ömer, "Sana, binebileceğin bir hayvan verecek bir müslüman yok muydu?" diye sordu. Ben de, "Onlar, kendiliklerinden birşey vermediler. Ben de istemedim" dedim. Hazreti Ömer, "Seni nereye göndermiştim? Neler yaptın?" diye sorunca ben: "Söyleyeceklerimle seni üzmek istemediğimden anlatmayı arzu

etmiyorum. Sen beni vâli olarak gönderdin. Ben de gönderdiğin yere giderek, oranın halkından iyi insanları topladım. Onları vergi me'mûru ta'yin ettim. Toplanan vergileri, verilmesi gereken yerlere dağıttım. Eğer o vergilerden birşey artmış olsaydı, onu da sana getirirdim" dedim. Bunun üzerine Hazreti Ömer, "Ey Umeyr, yeniden vâli ta'yin edildin" deyince ben hemen, "Ben, ne senin adına, ne de senden sonra başka birisi adına vâlilik yapmak istemiyorum. Günahtan kurtulmadım, belki de kurtulmıyacağım yâ Ömer!" dedim ve izin istiyerek evime döndüm. Medine ile evim arası çok uzaktı. Ben yola çıkınca, Hazreti Ömer arkamdan Haris adındaki bir zâtı gönderdi. Haris yanıma geldiğinde, ben duvarın yanında oturmuş gömleğimi temizliyordum. Bana selâm verdi. Ben de selâmını aldım. Haris'e, "Nereden geliyorsun?" diye sorduğumda, "Medine'den geliyorum" dedi. Haris, evimizde üç gün misâfir kaldı. Bizim, arpadan başka yiyecek hiçbir şeyimiz yoktu. Onu Hâris'e yediriyor, kendimiz de aç kalıyorduk.. Haris giderken, bana çıkarıp yüz dinar verdi ve "Bunları mü'minlerin emîri gönderdi. Bununla ihtiyâçlarını gör" dedi. Ben, "Bunlara ihtiyâcım yok" diyerek geri verdiğimde hanımım, "İhtiyâcın varsa sen kulları, yoksa ihtiyâç sahiblerine ver" dedi. Dinarları koyacak birşeyimiz yok idi. Hanımım, elbisesinden bir parça yırtarak verdi. Ben de dinarları onun içine koydum. Sonra bunları şehidlerin ve fakirlerin çocuklarına dağıttım. Sonra Hâris'e, "Medine'ye varınca, Hazreti Ömer'e selâm söyle" dedim. Haris Medine'ye dönünce, durumu Hazreti Ömer'e, anlatmış! Sonra Hazreti Ömer tekrar bana, derhal Medine'ye gelmem için bir mektûp yazdı. Hazreti Ömer'in yanına gittim. Bana, "Paraları ne yaptın" dedi. Ben de "Kendim için harcadım" dedim. Bana bir miktar yiyecek ve iki elbise verilmesini emretti. Ben, "Yiyeceğe ihtiyâcım yok. Evde bir miktar yiyecek var. Onları bitirinceye kadar, Allahü teâlâ yenisini verir" diyerek yiyecekleri kabûl etmedim. Elbiseleri de başka birisine vermek üzere aldım ve evime geri döndüm."

Antere (r.a.) şöyle anlatmaktadır Bu olaydan bir süre sonra, Umeyr vefât etti. Hazreti Ömer onun ölümünü duyunca çok üzüldü. Yanındakilere beraber Garkad mezarlığına yürüyerek geldi. Arkadaşlarına, "Herbiriniz, yapmak istediğiniz hayırları söyleyiniz" dedi. Birisi: "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Allah rızâsı için bir köle alarak azâd etmeyi arzuluyorum." dedi. Diğeri, "Ey mü'minlerin emîri! Ben de malımı Allah yolunda harcamak istiyorum" dedi. Bir başkası da, "Benim gücüm kuvvetim yerinde olduğu için Kâbe'ye gelen hacılara, kova ile zemzem suyu çekip dağıtmak istiyorum" dedi. Hazreti Ömer bin Hattâb ise: "Ben, Umeyr bin Sa'd gibi adamlarımın olmasını ve onları müslümanların başına idâreci ta'yin etmek istiyorum" dedi.

Esba bin Nübâte şöyle anlatır: "Bir kimse Hazreti Ali'nin yanına gelerek: "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Benim bir ihtiyâcım var. Önce Allahü teâlâya arzettim. Şimdi ise sana söylüyorum. Şayet ihtiyâcımı giderirsen Allahü teâlâya hamd eder, sana da teşekkür ederim. Eğer ihtiyâcımı gidermezsen, yine Allahü teâlâya hamd eder, seni de mazur görürüm" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ali ona, "İhtiyâcın neyse, toprağın üzerine yaz. Çünkü ben, senin yüzünde birşey istemenin verdiği ezikliği ve üzüntüyü görmek istemiyorum" deyince, o kişi toprağın üzerine, "Ben muhtacım" diye yazdı. Hazreti Ali: "Bana bir elbise getirin" dedi. Hemen elbiseyi getirdiler. Hazreti Ali elbiseyi adama verince, adam elbiseyi alıp giyerek şöyle dedi: "Sen bana, güzelliği kaybolacak ve eskiyecek bir elbise giydirdin. Ben ise, seni medhedeceğim. Övgü, damlaları, dağları ve ovaları dirilten yağmur gibidir. Yaşadığın sürece, yapacağın bir iyiliği yapmaktan çekinme. Çünkü her kul yaptığından sorulacaktır" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ali: "Bana bir miktar para getirin" dedi. Yüz dinar getirildi. Hazreti Ali, o paraları da o kişiye verdi. Ben dayanamayarak, "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Elbise verdin. Bir de yüz dinar veriyorsun, niye?"

deyince, o, "Evet! Resûlullah efendimizin (s.a.v.) "Herkese bulunduğu yere göre muâmele edin" buyurduğunu işittim. Bu adama bu lâyıktır" dedi"

Abdullah bin Ziyâd şöyle anlatır: "Ömer bin Hattâb (r.a.), Sa'îd bin Âmir'e bin dinar verdi. Sa'îd bin Âmir, "Benim ihtiyâcım yok, benden daha çok ihtiyâcı olanlara veriniz" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer. "Acele etme. Sana Resûl-i ekremin (s.a.v.) bir sözünü nakledeyim. O zaman bunları ister al, ister alma. Birgün Resûlullah (s.a.v.) bana birşey verdi. Bende almak istemedim. O zaman Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Kime, istemeksizin, arzu etmeksizin birşey verilse, o, Allahü teâlânın rızkıdır, onu alsın, geri çevirmesin"** buyurdu" dedi. Sa'îd bin Amir, "Sen gerçekten bunu, Resûlullahtan (s.a.v.) duydun mu?" diye sorduğunda Hazreti Ömer, "Evet" dedi. Bunun üzerine Sa'îd bin Âmir verilen bin dinârı kabûl etti."

"Hazreti Ömer, Irak'a İslâm ordusunu gönderince onlar, kısa zamanda Allahü teâlânın yardımıyla zafer kazandılar. Kiliseleri câmi ve puthâneleri mescid yaptılar. Sağ sâlim ve ganîmetlerle döndüler. Hazreti Ömer'in huzûruna vardıklarında, halîfe ordusuna hiç bakmadı. Ne yaptınız? diye suâl bile etmedi. Halîfenin bu muâmelesi Eshâb-ı Kirâma çok ağır geldi Hazreti Ömer'in oğlu Abdullah'ı mescidde görüp, halîfenin onlara karşı alâkasızlığından şikâyet ettiler. Hazreti Abdullah: "Babamın huzûruna bu elbiselerinizle mi çıktınız?" dedi. Onlar, "Evet" dediler.

Meğer İslâm ordusu, İran'ın süslü elbiselerinden giymişlerdi. Eshâb-ı Kirâm, Hazreti Abdullah'ın işâretiyle gidip elbiselerini değiştirip, eski elbiseleriyle Hazreti Ömer'in yanına gittiler. Bu sefer Hazreti Ömer bunları iyi karşılayıp, her birinin ayrı ayrı hâlini, hatırını sordu. Eshâb-ı güzînden birisi cesâretle, "Yâ Emîr-el-mü'minîn! İlk görüşmemizde bize hiç iltifât etmediniz, ikinci görüşmemizde çok iyi karşıladınız. Bunun sebebi nedir?" diye sordu. Hazreti Ömer: "Sizi, elbiselerinizi değiştirmiş görünce kendi kendime: "Eshâb-ı güzîn benim hayâtımda elbiselerini değiştirdiler. Birkaç gün sonra, Allah korusun kalblerini değiştirirler. Dünyâyı sevmeleri artar. Yarın kıyâmet gününde Resûlullaha (s.a.v.) kavuşunca, "Yâ Ömer! Senin halifeliğin zamanında benim Eshâbım elbiselerini değiştirdiler, sonra kalbleri değişti. Niçin mâni olmadın?" diye hitâb eder, azarlar diye korktum. Onun için, İran'ın süslü elbiselerini giydiğiniz zaman her biriniz gözüme bir belâ dikeni gibi göründünüz. Fakat elhamdülillah elbiselerinizi değiştirince, endişe ettiğim tehlike ortadan kalktı. Size iyi muâmelede bulundum" buyurdular.

Sonra ele geçirdikleri ganîmetleri Hazreti Ömer'e verdiler. Hazreti Ömer ganîmetleri gaziler arasında eşit bir şekilde dağıttı. Bir süre sonra Hazreti Ömer oradan ayrılınca, Eshâb-ı Kirâm, Hazreti Ömer'in daha iyi giyinmesi hakkında konuştular, iyi ve süslü elbiseler giymeli ki gelen elçilere heybetli gözüksün dediler. Bu durumu ancak Ali bin Ebî Tâlib söyleyebilir dediler. Durumu Hazreti Ali'ye anlattıklarında, "Ben böyle birşeyi Hazreti Ömer'e söyliyemem. Siz Resûlullahın zevcelerine gidin. Onlar mü'minlerin anneleridir. Ancak bunu Hazreti Ömer'e onlar söyleyebilir" dedi. Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm Hazreti Aişe'nin yanına gittiler, durumu ona anlattılar. Hazreti Âişe vâlidemiz, bu durumu Hazreti Ömer'e söylemeyi kabûl etti. Hazreti Aişe, Hazreti Hafsa ile birlikte Hazreti Ömer'in huzûruna gitti. Hazreti Aişe, "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Sana birşey söylememe müsâade eder misin?" deyince Hazreti Ömer, "Ey mü'minlerin annesi! Buyur söyle" dedi. Bunun üzerine Hazreti Âişe: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir yol ta'kib ederek Cennete gitti. Ne dünyâya heves etti, ne de dünyâ ona heves etti. Ebû Bekr de Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnetini ihyâ edip, yalancı peygamberlerle savaşarak yine onun izinde yürüdü. Bâtılı savunanların delîllerini çürütürken, halk arasında adâletle hükmetti. Allahü teâlâyı hoşnut etti. Allahü teâlâ da onu Peygamberine kavuşturdu. O da, ne dünyâya heves etti, ne de dünyâ ona heves etti. Allahü teâlâ sana kisra ve kayserin ülkelerinin fethini ve hazînelerini nasîb etti.

Onların bütün mal ve mülkleri senin eline geçti. Allahü teâlâdan, İslâm dinini daha güçlendirmesini niyaz ederiz. Senin yanına birçok ülkelerden elçiler geliyor. Fakat senin elbisenin on iki yerinde yama var. Onu güzel bir elbiseyle değiştirsen daha iyi olur. Gelenlere karşı daha heybetli gözükürsün" deyince, Hazreti Ömer ağlamaya başladı. Sonra şöyle dedi: "Allah aşkına söyle; Yâ mü'minlerin annesi! Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât edinceye kadar, hiç doyuncaya kadar buğday ekmeği veya bir günde iki defa yemek yedi mi?" Hazreti Âişe: "Hayır yemedi" dedi. Hazreti Ömer, "Hiç Resûl-i ekreme (s.a.v.) topraktan bir karış yükseklikte sofra kuruluyor muydu? Yemek istediğinde sofrayı yere koyduruyor ve yüksek sofra tahtasını kaldırtmıyor muydu?" diye sorunca onlar, "Evet" dediler. Hazreti Ömer yine onlara: "Siz Peygamberin zevceleri ve bütün mü'minlerin annelerisiniz. Sizin, bütün mü'minlerde özellikle benim üzerimde hakkınız var. İyi biliyorum ki, Resûl-i ekrem (s.a.v.) kaba kumaştan elbise giyerdi ve kumaşın sertliği vücûduna zarar verirdi. Siz bunu biliyor muydunuz?" deyince onlar, "Evet" dediler. Hazreti Ömer: "Yine biliyor musunuz, Resûl-i ekrem (s.a.v.) tek katlı bir örtü üzerinde yatardı. Senin evinde hurma liflerinden sert bir yaygı yok muydu, yâ Âişe? Bu gündüz yaygı, gece yatak olarak kullanılırdı. Resûl-i ekremin yanına geldiğimizde vücûdunda hasırın izlerini görürdük. Yâ Hafsa! Sen anlatmadın mı, bir gece Resûl-i ekrem rahat uyusun diye yatağı iki kat yapmıştın, O da rahat olarak uyumuş, ancak Bilâl'in ezan sesiyle uyanmıştı ve sana, **"Yâ Hafsa, niçin böyle yaptın? Yatağı iki kat yapıp, benim sabah ezanına kadar uyumama, gece namazını kaçırmama sebep oldun. Dünyâ benim neyime? Niçin beni yumuşak yatakla meşgûl ediyorsun?"** buyurmuştu. Yâ Hafsa! Bilmiyor musun, Resûl-i ekremin gelmiş geçmiş bütün günahları affedilmişti? Öyle iken bile Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât edinceye kadar aç olarak geceler, Rabbine secde ederek sabahlar, gece gündüz dâima Rabbine niyazda bulunurdu. Ömer de iyi şeyler yemiyor ve yumuşak elbiseler giymiyor. Tuz ve yağ hâriç, iki katığı beraber yemiyor. Eti de, sâdece halktan birinin yediği kadar, ayda bir sefer yiyor" dedi. Bunun üzerine Hazreti Âişe ve Hafsa, Ömer'in (r.a.) huzûrundan ayrılarak Eshâb-ı Kirâmın yanına gelip durumu anlattılar. Hazreti Ömer rûhunu teslim edinceye kadar bu hâl üzere yaşadı."

Ubeydullah bin Umeyr şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât ettiği zaman, Mekke vâlisi Attâb bin Esid idi. Mekke halkı, Resûlullahın vefât haberini duyunca çok ağladılar. Vâli Attâb, Kâ'beden çıkıp sokakların birine girdi Bu esnada Süheyl bin Amr yanına geldi ve ona, "Haydi halkı teskin etmek için konuş" dedi. Attâb bin Esîd ise, "Resûl-i ekremin (s.a.v.) vefât ettiği bir zamanda nasıl konuşurum? Bende konuşacak hâl yok" dedi. Bunun üzerine Süheyl bin Amr: "Birlikte gidelim. Ben konuşurum" dedi. Birlikte Kâ'be'ye geldiler. Süheyl bin Amr minbere çıktı. Allahü teâlâya hamd ve senadan sonra, Hazreti Ebû Bekr'in söylediklerini aynen tekrarladı. Süheyl bin Amr, Bedr savaşında esîrlerin arasındaydı. Hazreti Ömer onun öldürülmesini istiyordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Hazreti Ömer'e: **"Niçin onu öldürmek istiyorsun? Bırak, belki Allah onu, senin de beğeneceğin bir makama getirir"** buyurmuştu. Peygamberimizin (s.a.v.) işâret buyurduğu gibi, Allahü teâlâ, Süheyl bin Amr'ı Attâb bin Esîd'in makamına getirdi.

Zeyd bin Eslem şöyle anlatır: Hazreti Ömer, hilâfeti zamanında, bir gece etrâfı kontrol etmek için dolaşıyordu. Bir evde ışık yandığını gördü. Eve yaklaştığında, yaşlı bir kadının yün eğirdiğini gördü. Bu işi yaparken şöyle söylüyordu: "Bütün iyi insanların salât ve selâmı Muhammed Mustafâ'nın üzerine olsun. Seçilmiş iyi kullar sana salevât getirsin. Geceyi ihyâ eder, seher vakitleri ağlardın. Ben de sana kavuşmak istiyorum. Ama ölmek elimde değil. Acaba âhıret, beni sevgilimle birleştirecek mi?" Hazreti Ömer bu sözleri duyar duymaz ağlamaya başladı. Kapıyı çalınca kadın: "Kim o?" diye seslendi Hazreti Ömer de: "Ömer bin Hattâb" dedi.

Bunun üzerine kadın: "Ömer bin Hattâb'la benim ne işim var? Bu saatte gelmenin sebebi nedir?" deyince Hazreti Ömer "Allah, aşkına kapıyı aç. Sana birşey yapacak değilim" dedi. Kadın kapıyı açınca Hazreti Ömer: "Ne olur biraz önce söylediğin sözleri bana tekrarla" dedi. Kadın, Hazreti Ömer'in isteğini yerine getirdi. Hazreti Ömer. "Aranıza beni de katmanızı istiyorum" dedi. Bunun üzerine kadın şöyle söyledi: "Beni, sevgilimi ve Ömer'i âhırette bir araya getir. Onu da mağfiret et, ey affı çok Allahım!" Kadın böyle söyleyince, Hazreti Ömer oradan memnun olarak ayrıldı." Sa'îd bin Süfyân şöyle anlatır: "Kardeşim vefât etmeden, Allahü teâlânın yolunda yüz dînâr sadaka verilmesini vasıyyet etmişti. Onun vasıyyetini yerine getirmek için, Hazreti Osman'ın yanına gittim. Üzerimde, yakası ve kol ağızları ipek işlemeli bir hırka vardı. Hazreti Osman'ın yanında oturan bir kişi beni görünce hemen ayağa kalkıp, yırtmak için hırkamı çekiştirdi. Bunun üzerine Hazreti Osman: "Bırak onu" dedi. O kişi, "Acele ettiniz" diyerek beni bıraktı. Ben Hazreti Osman'a: "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Kardeşim, vefâtından önce yüz dinar Allah yoluna sadaka vermemizi vasıyyet etti. Ne yapmamı emredersiniz?" diye sorunca, "Bu mes'eleyi benden başkasına sordun mu?": dedi. Ben de, "Hayır", deyince, "Eğer benden önce birisine sormuş ve o da benim şu söylediklerimden başka birşey söylemişse, seni cezalandırırdım" dedi ve şunları söyledi: "Allahü tealâ bizlere, İslâm dînine girmemizi emretti. Bizler de bunu kabûl ettik. Allahü teâlâya şükür, hepimiz müslümanız. Sonra Allahü teâlâ bize hicret etmemizi emredince, bizler hicret edip Medine'ye geldik. Daha sonra cihâd yapmamız emredilince, cihâd ettik. Siz Şamlılar mücâhidsiniz. Bunun için bu parayı sen, kendine, ailene, komşu ve akrabalarından olan muhtaç olanlara harca. Çünkü bu paranın bir dirhemiyle gidip et alsan, ailenle beraber yesen, tam yediyüz dirhem sadaka vermiş gibi sevâb kazanırsın" dedi. Daha sonra dışarı çıkınca, Hazreti Osman'ın yanındaki ve hırkamı, çekip yırtmak istiyenin kim olduğunu sorunca, Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) evine gittim ve ona, "Benden ne kötülük gördün de öyle hırkamı yırtmaya çalıştın?" diye sorunca, o şöyle dedi: "Resûl-i ekremin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: **"Yakında ümmetim, kadınların ırzına tecâvüzü ve ipek elbiseler giymeyi helâl sayacak."** İşte ben de müslümanlar içinde ilk defa sende ipek nakışlı elbise görünce öyle yaptım" dedi"

Kabîsâ bin Züheyb anlatır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbından biri, bozguna uğrayan düşmanları ta'kib edip, bir müşriki yakaladı. Kılıcını çekip tam öldüreceği sırada, o müşrik "La ilahe illallah" dedi. Fakat arkadan gelen bir mü'min, daha sözünü bitirmeden ya'nî "Muhammedün Resûlullah" diyemeden onu öldürdü. Ama yaptığı işten dolayı pişmanlık duydu. Gidip durumu Resûl-i ekreme (s.a.v.) anlattı ve "Ölümden kurtulmak için Kelime-i tevhîd'i söyledi" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Kalbini yardın mı? Unutma ki, dil kalbin tercümânıdır"** buyurdu. Bir süre sonra bu kişi öldü. Götürüp gömdüler. Fakat, cesedi toprak üzerine çıktı. Bunun üzerine ailesi gelip durumu Resûl-i ekreme anlattı. Peygamberimiz de, "Tekrar gömün" buyurdu. Fakat yine toprağın üstüne çıktı. Yine Resûl-i ekreme (s.a.v.) haber verdiklerinde "Toprak onu kabûl etmedi. Götürüp bir mağaraya atınız" buyurdu."

Ebû Kilâbe'den rivâyet edilir: "Ebüdderdâ (r.a.) birgün günah işlemiş bir kişiye rastladı. Oradakiler, bu kişi için hiç iyi olmayan sözler söylüyorlardı. Ebüdderdâ (r.a.) onlara: "Onu bir kuyuya düşmüş görseniz çıkarmıyacakmısınız?" diye sorunca, "Elbette çıkarırız" dediler. Bunun üzerine Ebüdderdâ (r.a.), "Öyleyse kardeşiniz hakkında böyle söylemeyiniz. Size sıhhat ve afiyet veren Allahü teâlâya şükredin" deyince onlar, "Ona sen kızmıyor musun?" diye sordular. Ebüdderdâ (r.a.), "Ben onun yaptığı işe kızıyorum. Çünkü yaptığını terk edince, o yine benim kardeşimdir" dedi."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatıyor "Resûl-i ekrem ile beraber oturuyorduk. **"Şimdi buraya Cennetlik bir kişi gelecek"** buyurdular. Bir süre sonra ayakkabıları elinde, abdest suyu sakalından damlayan Ensârdan bir zât girdi. Ertesi gün aynı şey yine tekrarlandı. Üçüncü gün Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Yanınıza Cennet ehlinden olan bir kişi gelecek"** buyurdular. Baktık ki, gelen kişi, iki gündür gelen zâttı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) oradan ayrılınca, Abdullah bin Amr bin As, o zâtı ta'kib etti ve ona, "Babamla münâkaşa ederek, üç gün eve gitmemeye yemîn ettim. Acaba bu süre içinde sizde misâfir kalabilir miyim?" dedi. O zât da kabûl etti. Abdullah bin Amr, adamın evinde kaldığı zaman zarfında, kendisinden fazla bir ibâdet yaptığını görmemiş. Sâdece gece yatınca, sabah namazına kadar sağa sola dönerken Allahü teâlâyı zikr ediyormuş. Abdullah bin Amr bu üç günü şöyle anlatır: "Bu zaman zarfında nerdeyse adamın yaptıklarını küçük görecektim. Sonra dayanamıyarak, "Ey Allahü teâlânın kulu! Ben ne babamla kavga ettim, ne de üç gün eve gitmemek için yemîn ettim. Resûl-i ekrem (s.a.v.) üç gün arka arkaya, **"Yanınıza şimdi Cennetlik bir kişi gelecek"** dedi. Üçünde de siz geldiniz. Sizin ne yapıp da bu mertebeye eriştiğinizi öğrenmek ve aynı şeyleri yapmak için bu plânı yapmıştım. Fakat seni, öyle fazla bir ibâdet yaparken görmedim. Seni bu dereceye ulaştıran nedir?" dedim. O zât, "Gördüklerinden başka birşey yapmıyorum" dedi. Sonra ben giderken, beni geri çağırıp: "Gördüklerinden başka birşey yapmıyorum ama, ben, hiç bir müslümanı aldatmayı düşünmem. Allahü teâlânın kendisine verdiği bir maldan dolayı kimseye haset etmem" dedi. Ben de, "Tamam, seni Cennet ehlinden yapan budur" dedim."

Hazreti Aişe anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) birgün Eshâb-ı Kirâmı ile oturuyordu; Yanında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer vardı. Hazreti Abbâs içeri girince, Hazreti Ebû Bekr kalkarak yerini ona verdi. Hazreti Abbâs, Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile Hazreti Ebû Bekr arasına oturdu. Bu hareketinden dolayı Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Büyüklerin kadrini büyükler bilir"** buyurdu. Sonra amcası Abbâs'a (r.a.) dönerek birşeyler anlatmaya başladı. Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Abbâsla konuşurken sesini o kadar alçalttı ki, Hazreti Ebû Bekr ve Ömer'e "Resûlullahın sesine birşey oldu" düşüncesi geldi. Hazreti Abbâs gidince hemen Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! Bir rahatsızlığınız mı var?" diye sordu. Resûl-i ekrem **"Hayır"** cevâbını verince, "Çok yavaş konuştunuz da, ondan sordum" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Cebrâil size, benim yanımda alçak sesle konuşmanız emrini getirdiği gibi, bana da amcam Abbâs'ın yanında alçak sesle konuşmam emrini getirdi"** buyurdu."

Ammâr bin Ebî Ammâr anlatır: "Birgün Zeyd bin Sâbit atına binmişti. Bunu gören İbn-i Abbâs (r.a.), derhal onun atının yularını tuttu. Zeyd bin Sabit "Ey Resûlullahın amcasının oğlu! Bineğimin yularını bırak" deyince İbn-i Abbâs, "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle davranmamız, emredildi" dedi. Bunun üzerine Zeyd bin Sabit, "Elini uzat" dedi. İbn-i Abbâs (r.a.) elini uzatınca, Zeyd bin Sabit hemen onun elini öptü ve; "Bize de Peygamberimizin Ehl-i beytine böyle davranmamız emredildi" dedi"

Abdülvâhid bin Avn anlatıyor: "Tufeyl bin Amr, Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına gelerek müslüman olmuştu. Peygamber efendimiz vefât edinceye kadar Medine'de kalmıştı. Arablar İslâmiyeti terk etmeye başlayınca, mü'minlerle birlikte Yemâme savaşına katılmıştı. Yanında oğlu Amr da vardı. Tufeyl bin Amr, o savaşta şehid düştü. Oğlu Amr da yaralandı ve bir "eli kesildi. Birgün, Amr bin Tufeyl Hazreti Ömer'in yanında iken yemek getirildi. Amr bin Tufeyl hemen kenara çekildi. Bunun üzerine Hazreti Ömer: "Yâ Amr! Kesik elin mi aklına geldi yoksa?" diye suâl edince, Amr bin Tufeyl, "Evet" dedi. Hazreti Ömer: "Vallahi sen yemeği elinle

karıştırmadıkça, ben bu yemekten bir lokma yemem. Aramızda senden başka bir a'zâsı Cennette olan kimse yoktur" dedi."

Ebû Matar anlatır: "Birgün mescidden çıkmıştım. Arkamdan birisinin, "Eteğini kısalt. Elbisen kirlenmez ve ayrıca bu Allahü teâlâya bağlılığının ifadesidir. Şayet mü'min isen, saçlarını da kısalt" dediğini duyunca arkama döndüm. Bu sözü söyleyen zâtın Hazreti Ali olduğunu gördüm. Hazreti Ali, çarşıya hayvanların satıldığı yere vardığında: "Alış-veriş yapın fakat yemîn etmeyin. Yemîn, mâlın bereketini giderir ve değerini düşürür" dedi. Hurma satanların yanına vardığında ağlayan bir hizmetçi gördü ve niye ağladığını sordu. Hizmetçi de satıcıyı göstererek, "Bu, bana bir dirhemlik hurma sattı. Fakat efendim hurmayı kabûl etmiyor" deyince Hazreti Ali, "Bu hurmaları al ve parasını ver. Bu hizmetçinin elinde olan birşey değil" dedi. Adam almak istemeyince hemen ben, "Bu zâtın kim olduğunu biliyor musun?" diye sorunca satıcı, "Hayır" cevâbını verdi. Ben de, "Bu zât, mü'minlerin emîri Hazreti Ali'dir" deyince, satıcı hemen hurmaları aldı ve parayı hizmetçiye geri verdi. Sonra Hazreti Ali oradaki satıcılara, "Yoksulları doyurun ki, kazancınız artsın" dedi. Sonra kumaşların satıldığı kısma geldi. Kendisine bir gömlek satın almak istedi. İlk gittiği satıcı kendisini tanıyınca, ondan gömleği almadı. Başka bir satıcının yanına gitti. O da tanıyınca, ondan da gömlek almadı. Daha sonra bir çocuğun yanına gitti. Ondan üç dirheme bir gömlek satın aldı. Çocuğun babası gelince ona, "Senin oğlun, halifeye üç dirheme bir gömlek sattı" dediler. Bunun üzerine o kimse, "Keşke iki dirheme satsaydın" deyip, Hazreti Ali'nin yanına giderek bir dirhemi geri vermek istedi. Hazreti Ali sebebini sorup öğrenince ona, "Benim rızâmla gömleği bana sattı. Onun rızasıyla ben de gömleği satın aldım" dedi.

Sa'îd bin Müseyyib anlatır: "Mekke feth edilince, Eshâb-ı Kirâm, sabaha kadar Kâ'be'yi tekbîr ve Kelime-i tevhîd söyleyerek tavaf ettiler. Bu durumu gören Ebû Süfyân, Hind'e: "Mekke'nin bu şekilde feth edilmesinin Allahü teâlâdan olduğuna inanıyor musun?" diye sorduğunda Hind, "Evet, bu Allahü teâlâdandır" dedi. Ertesi gün Ebû Süfyân hemen Resûl-i ekremin yanına gitti. Resûl-i ekrem (s.a.v.) onu görünce, "Sen Hind'e, Mekke'nin fethinin Allahü teâlâdan olduğuna inanıyor musun?" dedin. O da, "Evet bu gerçekten Allahü teâlâdandır" diye cevap verdi, değil mi?" buyurunca, Ebû Süfyân, "Gerçekten senin Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuna şehâdet ederim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, benim bu sözümü Hind'den başka kimse işitmemişti" dedi.

Amr el-Leysî anlatır: "Birgün Vasile bin Eska'nın yanında idik, yanımıza bir fakir geldi. Vasile bin Eska bir ekmek aldı, yanına biraz para koyarak ona verdi. Bunun üzerine ben, "Yâ Vasile bin Eska! Ailende bu işi yapacak başka kimse yok mu?" diye sorunca o, "Var. Fakat bir kimse birşey alıp bir fakire götürüp verirse, her adımına karşılık bir günahı silinir. Sadakayı fakirin avcuna koyup geri dönerken, her adıma karşılık on günah silinir, dedi" Mücâhid (r.a.) anlatır: "Abdullah bin Abbâs'ın talebelerinden Atâ, Tâvûs ve İkrime ile birlikte otururken birisi geldi O anda İbn-i Abbâs namaz kılıyordu. O kişi bize, "İçinizde fetvâ verecek var mı?" diye sorunca ben, "Suâlini söyle" dedim. O kişi, "Her zaman abdest bozduktan sonra menî geliyor" dedi. Biz "Gusül abdesti alman lâzım" dedik, İbn-i Abbâs namazını bitirince İkrime'ye, "O kişiyi bana çağır" dedi. O kimse geldikten sonra İbn-i Abbâs, bize dönerek, "Bu zâta verdiğiniz fetvâ ile ilgili Kur'ân-ı kerîmde bir hüküm var mı?" diye sordu. Biz, "Hayır" dedik. Bunun üzerine "Resûlullah efendimizin sünnetinde bunun ile ilgili hüküm var mı?" diye sorunca biz yine, "Hayır" dedik, İbn-i Abbâs yine, "Resûlullahın Eshâbının reylerinde bununla ilgili bir hüküm var mı?" diye sorunca biz yine, "Hayır" dedik. Bunun üzerine "Neye dayanarak fetvâ verdiniz?" diye sordu. Biz de, "Kendi ictihâdımızla" dedik, İbn-i Abbâs: "Resûlullah (s.a.v.) bu mevzûda şöyle

buyurmuştur: **"Bir fakîh, şeytana bin âbidden daha iyi karşı durur"** dedi. Sonra o kişiye dönerek, "O beyaz sıvı (meni) şehvetle mi geliyor?" diye sordu. O kişi, "Hayır" dedi. İbn-i Abbâs yine, "Vücûdunda bir bitkinlik hissediyor musun?" diye sorunca o kişi yine "Hayır" dedi. Bunun üzerine İbn-i Abbâs: "O hâlde sadece abdest alman kâfi" dedi"

Haris bin Umeyre anlatır: "Muâz bin Cebel ölüm döşeğinde iken, yanındakiler ağlıyordu. Muâz bin Cebel onlara, "Niçin ağlıyorsunuz?" diye sorunca onlar, "Senin ölümünle kaybolacak ilme ağlıyoruz" dediler. Bunun üzerine Muâz bin Cebel, "İlim ve îmân, kıyâmet gününe kadar kaybolmayacaktır. Arayan herkes onu bulur. Bunlar, kitap ve sünnettir. Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîm ve Peygamberimizin (s.a.v.) sünneti kıyâmet gününe kadar korunacaktır. İlmi; Ömer, Osman ve Ali'den (r.anhüm) alın. Eğer onları kaybederseniz, o zaman şunlardan alın: Ebüdderdâ, İbn-i Mes'ûd, Selmân ve yahudi iken İslâmı kabûl eden Abdullah bin Selâm. Ben, Resûl-i ekremden (s.a.v.), Abdullah bin Selâm için, **"O, Cennetlik olanların onuncusudur"** buyurduğunu işittim. Âlimin yanılmasından korkun. Gerçeği söyleyen kim olursa olsun kabûl edin. Bâtıl olanı söyleyen kim olursa olsun reddedin" dedi." Muhammed bin Ebi Kayle anlatır: "Bir kişi, Abdullah bin Ömer'e (r.a.) bir mektûp göndererek, kendisine ilimle alâkalı ba'zı suâller sordu, İbn-i Ömer de ona, "Bana ilimle ilgili ba'zı suâller soruyorsun. O suâllerin cevâbını mektûpta anlatmam mümkün değil. Sana şu kadarını söyliyeyim ki, müslümanların namuslarına el uzatmadan, kanlarını dökmeden, haksız yere mallarını yemeden ve cemâatlerinden ayrılmadan Allahü teâlâya kavuşabilirsen, bu senin için yeterli olur" diye cevap yazdı.

Hasen-i Basrî anlatır: Birgün bir kişi Hazreti Ömer'e gelerek, "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Ben çölde yaşıyorum ve çok işim var. Bana yapabileceğim ve benim Cennete girmemi sağlayacak birşey tavsiye et" deyince Hazreti Ömer, "Elini uzat ve iyi dinle! Allahü teâlâya ibadet eder, namazını kılar, zekâtını verir, hacca gider ve âmirlere itaat edersin. Dâima doğruyu söyle. Gizli şeyleri yapmaktan sakın. Duyulduğunda ve yayıldığında seni utandırmıyacak şeyleri yap, seni utandıracak şeyleri yapma." Bunun üzerine o kimse, "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Bu dediklerini yapacağım ve yarın kıyâmet günü Allahü teâlânın huzûruna çıktığım zaman, bunları bana Ömer bin Hattâb söyledi diyeceğim" dedi. Hazreti Ömer de: "Sen dediklerimi yap. Sonra Rabbine kavuştuğun zaman istediğini söyle" dedi. Tufeyl bin Amr anlatır: Ubeyy bin Ka'b, bana Kur'ân-ı kerîm öğretmişti. Ben de ona bir yay hediye etmiştim. Birgün Ubeyy bin Ka'b, bu yay ile Resûl-i ekremin yanına gitmişti. Resûlullah (s.a.v.) kendisine: **"Ubeyy, bu yayı sana kim verdi?"** diye sorunca o, "Kendisine Kur'ân-ı kerîm öğrettiğim Tufeyl bin Amr verdi" diye cevap verdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Cehennemden alınan bir ateş parçasını omuzuna asmışsın"** buyurdu. Ubeyy bin Ka'b, "Yâ Resûlallah! Onların yemeklerini de yiyoruz" dediğinde, Resûlullah (s.a.v.): **"Başkası için hazırlanan yemeği yemende bir mahzur yoktur. Fakat sâdece senin için yapılan yemeği yersen, Kur'ân-ı kerîm öğretmenin sevâbını dünyada almış olursun"** buyurdu.

Hazreti Âişe anlatır: Eshâb-ı Kirâm bir mes" ele hakkında ihtilafa düştüğü zaman, babam Ebû Bekr hemen imdâda yetişir ve o mes'ele hakkında kesin hükmü verirdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) vefât ettiği zaman, defin husûsunda Eshâb ihtilafa düştü. Bunun üzerine babam: "Ben, Resûl-i ekremin (s.a.v.) **"Her peygamber vefât ettiği döşeğin altına defnedilir"** buyurduğunu işittim" dedi. Eshâb-ı Kirâm, Peygamberimizin mirası husûsunda da ihtilafa düştüklerinde, yine babam: "Ben, Resûl-i ekremin **"Biz peygamberler miras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadaka, olur"** buyurduğunu duydum" dedi.

Ukbe bin Amir el-Cühenî anlatır: "Resûl-i ekremle (s.a.v.) karşılaştığım zaman bana, **"Ey Ukbe! Seni ziyâret etmeyen akrabaları sen ziyâret et. Sana bir şey vermeyene, sen ver. Sana zulm edeni, sen affet"** buyurdu. Başka bir zaman karşılaştığımda, **"Ey Ukbe! Sana Allahü teâlânın Tevrât, Zebur, İncîl ve Kur'ân-ı kerîmde bir benzerini indirmediği sureleri öğreteyim mi? Her gece onları mutlaka oku. Bu sûreler İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleridir"** buyurdu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) bu emrinden sonra, bu sûreleri hiçbir gece okumadan yatmadım."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) anlatır: Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına bir kişi gelerek, "Yâ Resûlallah! Kendim, çoluğum-çocuğum ve malım için korkuyorum" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona: **"Her sabah ve akşam, Allahü teâlânın adıyla başlıyarak; Allahım, dinimi, nefsimi, çocuğumu ve ailemi ve mallarımı koru, diye duâ et"** buyurdu. O kimse öyle duâ etti. Bir ara tekrar Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına geldi. Resûlullah ona, **"Korkun gitti mi?"** diye sorunca, "Seni hak din ile gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bendeki o korku hâli gitti" diye cevap verdi.

Üseyd bin Hudeyr buyurdu ki: "Eğer şu üç durumdan birisinde bulunduğum gibi olabilseydim, muhakkak Cennetliklerden olur ve bu husûsta hiç şüphem olmazdı. Kur'ân-ı kerîm okurken veya dinlerken olduğum gibi olabilseydim. Resûlullahın (s.a.v.) hutbesini dinlediğim zamanki gibi olabilseydim. Bir cenâzeye katıldığım zamanki gibi olabilseydim, İstisnâsız, katıldığım bütün cenâzelerde kendi kendime cenâzenin akıbeti ne olacak diye düşünmüşümdür."

İbn-i Amr buyurdu ki: "Bir mü'min bir beldeyi veya o beldenin taşlarıyla yapılmış bir mescidi ziyâret eder ve orada namaz kılarsa, orası şöyle der: Burada Allahü teâlânın rızâsı için namaz kıldı. Allahü teâlâya kavuşacağı gün ona şâhidlik edeceğim."

İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: "Eğer deve ile gidilebilecek bir yerde bir kimsenin İslâm dinini benden daha iyi bildiğini duyarsam, ilmime ilim katmak için, mutlaka onun yanına kadar giderim."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Size gerçek fıkıh âliminin kim olduğunu haber vereyim mi? insanlara, Allahü teâlânın rahmetinden ümid kesecek kadar dini zorlaştırmayan, aynı zamanda, günah işlemelerine fırsat tanıyacak kadar da kolaylaştırmayan, Allahü teâlânın azâbına düçâr olabileceklerine inandırabilen ve başka şeylere rağbet ederek Kur'ân-ı kerîmi terkettirmeyen kimsedir. Dînî bilgisi olmayan kimsenin ibâdetinde, anlayışı olmayanın dînî bilgisinde ve düşünmeden Kur'ân-ı kerîmi okumakta hayır yoktur."

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâya âsi olmaktan sakının. Kur'ân-ı kerîm üzerinde ihtilâfa düşmekten kaçının. Kur'ân-ı kerîm üzerinde münâkaşa etmeyin. Kur'ân-ı kerîmdeki âyetler arasında tenakuz yoktur. Kur'ân-ı kerîm ebedîdir. Kur'ân-ı kerîmin vecihlerinden birini inkâr etmek, Kur'ân-ı kerîmin hepsini inkâr etmek demektir."

Muâz bin Cebel (r.a.) buyuruyor ki: "Öğrenmek istediğiniz kadar ilim öğrenin. Fakat öğrendiğinizle amel etmedikçe, hiç bir ilmin faydasını göremezsiniz.".

Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "Ey Kur'ân-ı kerîm okuyanlar! Allahü teâlâya karşı gelmekten sakının. Sizden öncekilerin yolundan yürüyünüz. Vallahi eğer onları ta'kib ederseniz büyük bir yol kat etmiş olursunuz. Şayet onların yolundan ayrılırsanız, dalâlet ve bataklığa düşersiniz."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın zikr edildiği meclisler, ilmin yaşatıldığı ve kalblerde huşû'nun meydana geldiği yerlerdir."

Hazreti Osman (r.a.) buyurdu ki: "Hergün, gece ve gündüz en çok sevdiğim şey Kur'ân-ı kerîm okumaktır. Eğer kalbleriniz temiz olsaydı, Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi okumaya doymazdınız."

Abdullah bin Abbâs buyurdu ki: "Ömer bin Hattâb'ı (r.a.) çok çok anın, zîrâ Ömer anıldığı zaman adâlet hatırlanmış olur. Adâlet hatırlanınca da Allahü teâlâ zikr edilmiş olur."

Ebû Ümâme (r.a.) buyurdu ki: "Hoşunuza giden veya gitmeyen şeylere sabredin. Doğrusu sabır, güzel bir huydur. Dünyâ sizi şaşkına çevirdi. Eza ve cefâları yavaş yavaş size içirdi Zevk ve süsüyle sizleri kendisine çekti."

Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki: "Konuşmayı öğrendiğiniz gibi, susmayı da öğrenin. Zîrâ susmak, büyük bir akıllılıktır. Konuşmaktan çok dinlemeye çalış. Seni ilgilendirmeyen husûslarda konuşma.

Hayretini mûcib olmayan şeylere gülme, işin olmayan yere gitme."

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 648

2) Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-7, sh. 215

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 294

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1328

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 239

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 352

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 309

8) El-A'lâm cild-4, sh. 273

9) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 224

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 701

11) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 69

12) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 54, 57, 103, 162, 294, 340, 342, 526, 574, 974 cild-2, sh. 1736, 1737, 1836

13) Târih-i Dımeşk Mukaddimesi

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 464, 692, 932, 1017

15) Kıyâmet ve Âhıret sh. 117

İBN-İ ATIYYE (Abdülhak bin Gâlib el-Endülüsî)

Endülüs'te yetişen tefsîr âlimlerinden. İsmi Abdülhak bin Gâlib bin Abdürrahmân bin Abdurraûf bin Temmâm bin Atıyye bin Hâlid bin Atıyye bin Hâlid bin Hufâf bin Eslem bin Mükrem el-Muhârikî'dir. Künyesi Ebû Muhammed-i Gırnâtî'dir. "İbn-i Atıyye" diye meşhûr oldu. Endülüs'e yerleşen Kays-ı Gaylân bin Mudır kabilesinden, Zeyd bin Muhârib bin Hasfe'nin evlâtlarındandır.

Endülüs (İspanya), müslüman Arablar tarafından fethedilince, İslâmiyet güneşi her yeri aydınlatmıştı. Çünkü çeşitli Arab kabîlelerinden birçokları, oraya, gruplar hâlinde gelerek yerleştiler ve yeni din olan İslâmiyeti, neşretmeye, ona âit ilimleri her tarafa yaymaya ve böylece hakkın bayrağını yükseltmeye çalıştılar. Bu sırada Kays-ı Gaylân bin Mudur kabilesinden olan, Zeyd bin Muhârib'in evlâtlarından Atıyye bin Hâlid bin Eslem bin Ekrem de Endülüs'e gelmiş ve oraya yerleşmişti. O, bu yerde sağlam ve temiz bir ilim ailesinin filizini dikmiş oldu. Bu

aileden şöhret ve fazilet sahibi olan ve İslâm kültürünün yıldızları olup, heryeri aydınlatan büyük âlimler yetişti. Bunların meşhûrlarından ba'zıları şunlardır: Bîre halkından olan Ebû Bekr Kâsım bin Temmâm bin Atıyye el-Muhâribî Gâlib bin Temmâm bin Atıyye, Abdurrahmân bin Gâlib bin Temmâm bin Atıyye, Gâlib bin Abdurrahmân bin Gâlib bin Temmâm'dır. Sonuncusu, "İbn-i Atıyye" künyesi ile meşhûr olan Abdülhak bin Gâlib'in babasıdır. İbn-i Atıyye, Gırnata halkından olup, 481 (m. 1088) yılında doğmuş ve 542 (m. 1148) senesi Ramazan ayının onbeşinde Lûraka denilen yerde vefât etti.

İbn-i Atıyye'nin babası da büyük bir âlim ve hadîs hafızıdır. Hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan babası, 469 (m. 1076) senesinde şark memleketlerinde ilim öğrenmek için seyahatler yaptı. O, daha Meriyye'de iken Ebû Muhammed Abdülcebbâr bin Ali bin Selmân bin Ebî Kuhâfe ile karşılaşıp, ondan hadîs-i şerîf yazarak rivâyette bulundu. Mekke'de Ebû Abdullah Hüseyn bin Ali bin Hüseyn et-Taberî ile karşılaşıp ondan hadîs-i şerîf dinledi. Bir müddet Mekke'de kalarak, orada birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Sonra 491 senesinde, hac ibâdetini yaptıktan sonra Endülüs'e döndü. Hâfız Ebû Ali el-Ceyyânî el-Gassânî'den hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. İbn-i Atıyye'nin babasının doğum tarihi 441 (m. 1049) senesi olup, 518 (m. 1124) yılında vefât etmiştir.

İlim ve fazilette her biri birer yıldız gibi olup, herkesi ve her yeri aydınlatan bir aileye mensûp olan İbn-i Atıyye, tefsîr, fıkıh, hadîs, nahiv, lügât ve edebiyat ilimlerine hakkıyla vâkıf olan bir âlimdir. Bir süre Meriyye şehrinde kadılık (hâkimlik) yapmıştır. Hem nesir, hem de şiir ile yazdığı eserleri, âlimler arasında çok i'tibâr görmüş, ilim ve fazileti övülmüştür. Hele tefsîre dâir yazdığı "El-Muharrar-ül-vecîz fî tefsîr-il-azîz" ismindeki eseriyle "İmâm-ül-müfessirîn" (ya'nî tefsîr âlimlerinin üstadı, en büyüğü) ünvanına lâyık görülmüştür. Onun bu tefsîri, bütün İslâm âleminde büyük bir rağbete mazhar olmuş ve her tarafa yayılmıştır. Bu tefsîrin birinci ve son cildi, Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmında (116-120) numaraları ile kayıtlıdır.

İbn-i Atıyye; babası Hâfız Ebû Bekr Gâlib, Ebû Ali el-Gassânî, es-Sadefi, et-Talâ'in azâdlısı Ebû Abdullah Muhammed bin Ferec, Ebü'l-Mutrif eş-Şa'bî, Ebü'l-Kâsım Mukrî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Osman bin Mekhûl, Ebü'l-Kâsım bin Ömer el-Hûzenî (el-Hirevî), Ebû Bekr Abdülbâkî bin Muhammed el-Hicâzî, İbn-i Bürrâl, Ebi Muhammed Abdülvâhid bin Îsâ el-Hemedânî ve daha birçok büyük âlimden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden ilim öğrenip rivâyette bulunan âlimlerin sayısı da pekçoktur. Talebelerinden başlıcaları şunlardır: Oğlu Hamza, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Muhammed el-Ensârî el-Endülüsî (İbn-i Hubeyş künyesi ile meşhûr olup, "İktidâb-ı Sılat-ı İbn-i Büşkevâl" isminde eseri vardır), Abdülmelik bin Muhammed el-Gâfikî, Abdülmünîm bin Muhammed el-Hazrecî (İbn-ül-Fers künyesi ile meşhûrdur), Ebû Ca'fer. Ahmed bin Hasen el-Kadâ'î (Merrâkeş'te vefât etti), Ahmed bin Muadd et-Tecîbî (İbn-ül-İklîşî künyesi ile meşhûrdur), Ali bin Ahmed eş-Şekûrî, (İbn-i Atıyye'den en son rivâyette bulunan kimsedir), Abdullah bin Muhammed el-Hacerî, Muhammed bin Ca'fer bin Hâmid el-Belensî, Muhammed bin Ahmed el-Musrî, Muhammed bin Abdülmelik el-Kaysî, Muhammed bin Ali el-Ensârî, Ebû Bekr Muhammed bin Hayr el-İşbîlî, Ahmed bin Talhâ el-Muhâribî, Ahmed bin Abdurrahmân bin Mada' el-Lahmî, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed el-Ensârî el-Hazrecî, Ahmed bin Muhammed el-Ensârî el-Vâdî, Abdullah bin Gâlib el-Gırnatî, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Ensârî (İbn-ül-yetîm künyesi ile meşhûrdur), Ebû Ali, Mensûr bin Humeys el-Lahmî.

Tefsîr sahibi olan İbn-i Atıyye, ayrıca büyük bir fıkıh âlimidir. Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin ahkâm (emir ve yasaklara âit hükümlerini) iyi bilen derin bir âlimdir. Arab dili ve

edebiyatında, nesir ve şiirde üstün mehâreti vardı. Nesirleri seci' san'atı ile doludur. Zamanındaki devlet başkanlarından Abdullah bin Müzdelî'nin kardeşi Muhammed'in, Nebre'deki bir savaşta şehîd düşmesi sebebiyle gönderdiği ta'ziye (başsağlığı) mektûplarını seci' üslûbu ile yazmıştır.

Eserleri: 1. El-Muharrar-ül-vecîz fî tefsîri kelâm-il-vecîz: Bu tefsîr kitabı, Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebine uygun olarak yazılmış olup, içinde kırâat vecihlerini (kırâat âlimlerinin okuyuş tarzlarını), ba'zı fıkıh mes'elelerini (meselâ akrabaya, anne ve babaya olan vasıyyetleri) ve kısas hakkındaki fıkıh âlimlerinin ictihâd farklılıklarını bildiren faydalı bilgiler vardır.

İbn-i Atıyye, tefsîrinin mukaddimesinde diyor ki, "Ben bu tefsîri, Selef-i sâlihînin yoluna tâbi olarak yazdım. Bozuk inançları sebebiyle dinden ayrılmış olan ilhad ehlinin sözlerinden kaçınıp, gereken yerlerde onların sözlerini red ettim. Kur'ân-ı kerîmin mübârek lafızlarının açıklanması husûsunda elimden gelen cehdi, gayreti esirgemedim."

Ayrıca bu tefsîrin mukaddimesinde, tefsîr ilmine, müfessirlerin mertebelerine (tabakalarına) ve Arab kabilelerinden hangilerinin lisanlarını muhafaza edip, hangilerinin muhafaza edememiş olduğuna dâir geniş bilgiler vardır.

Sonra Kur'ân-ı kerîmde Arabca olmayan lafızlar var mıdır, yok mudur? Mes'elesinde de, çeşitli müfessirlerin beyanları zikredilerek bilgi verilmektedir.

İbn-i Haldûn ve "El-Bahr-ül-muhît" ismindeki tefsîr kitabının sahibi Ebû Hayyân, İbn-i Atıyye'nin bu tefsîrini medhetmekte, takdîr ile yâd etmektedirler. Hattâ Ebû Hayyân, onu meşhûr tefsîr âlimi Zemahşerî ile mukayese ederek, bu tefsîrin daha çok mes'eleleri içine almakta olduğunu, daha hâlis ve rivâyet yoluna uygun bulunduğunu bildirmektedir.

Bütün tefsîr âlimleri; bu tefsîre, daha önce yazılan tefsîr kitaplarından daha çok i'timâd edileceğini bildirmektedirler.

2. Fihrist-i İbn-i Atıyye: Kendisinden ilim öğrendiği ve rivâyetlerde bulunduğu hocalarından otuz (30) kadarı hakkında kısa bilgiler vermektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 93

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 73

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 174, 175

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 260

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 16

6) Fihrist-i İbn-i Atıyye sh. 9

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1613

İBN-İ ATTÂB KURTUBÎ (Abdurrahmân bin Muhammed)

Kırâat, tefsîr, hadîs, lügat, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Endülüs'te yetişen, her ilimde söz sahibi âlimler silsilesinin son halkalarından biridir. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Attâb bin Muhsin'dir. Memleketine nisbetle Kurtubî ve Endülüsî denildi. İbn-i Attâb diye meşhûr oldu. 433 (m. 1041) yılında Kurtuba'da doğdu. 520 (m. 1126) yılında aynı şehirde vefât etti. Kardeşinin oğlu ve talebesi Ebü'l-Kâsım Muhammed bin Abdülazîz

bin Muhammed'in kıldırdığı cenâze namazından sonra, Kurtuba kabristanında Rebad mezarlığına defnedildi, Kabr-i şerîfi, uzun yıllar müslümanların ziyâret yerlerinden biri oldu.

Zamanının âlimlerinden olan babası Muhammed bin Attâb'dan, temel din ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrenen İbn-i Attâb, kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Arab dilinin inceliklerini, lügat ve nahiv ilimlerini öğrendi. Kırâat, tefsîr ve dil ilimlerinde âlim oldu. Kırâat ilmini yedi vecih üzere Ebû Muhammed bin Abdurrahmân bin, Muhammed bin Şuayb Mukrî'den öğrendi. "Kitâb-ül-Furûr"u, yazan Saîd'in emriyle Müverrih Ebû Mervân bin Hayyân'dan okuyarak icâzet aldı. Hadîs-i şerîf öğrenmek için seyahatlerde bulundu. Hadîsde insanların dayanağı, fıkıhta danışılacak mercii oldu. Tefsîrde eşi yoktu. Yedi kırâat âliminin kırâatlerini çok iyi bilirdi. Hadîs-i şerîf ilminde en çok rivâyette bulunduğu, hocası Ebü'l-Kâsım Hatem bin Muhammed Trablusî idi. İbn-i Attâb'ın ilim öğrendiği âlimler, zamanının en önde gelen âlimleri idi. Onların herbiri, değişik ilimlerde söz sahibi idi. İbn-i Attâb'a ilim öğretip icâzet veren âlimlerden ba'zıları şuhlardır Ebû Muhammed Mekkî bin Ebî Tâlib Mukrî, Ebû Abdullah Muhammed bin Âbid, Ebû Muhammed Abdullah bin Sa'îd Şenteciyâlî, Ebû Amr Sefâkasî, Ebû Hafs Zehrâvi, Ebû Ömer bin Mugîs, Ebû Ömer bin Abdülberr, Ebû Ömer bin Huza', Kâdı Ebû Abdullah bin Şemmâh Nâfikî, Ebû Zekeriyyâ Kuley'î... Bu mübârek zâtlardan ve bunlar gibi birçok âlimden ilim öğrenen İbn-i Attâb'ın ençok istifâde ettiği âlim, babası Muhammed bin Attâb'tır. Babasından öğrenmiş olduğu bilgiler o kadar çoktu ki, yalnız ondan öğrendiği ilimler ve ondan miras kalan kitablarla, insanların fıkıhla ilgili mes'elelerini, hallederdi.

Önce gelen Endülüs âlimlerinin ilimlerini kendisinde toplayan İbn-i Attâb Kurtubî, talebelerini çok güzel yetiştirdi. İlmini tamamen onlara verdi. Ayrıca kitaplar da yazdı, ömrü boyunca, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret eden İbn-i Attâb, haramlardan ve şüpheli şeylerden çok sakınır, onlara yaklaşma korkusundan mübahların birçoğunu da terk ederdi. Tevâzuda (alçak gönüllülükte), yumuşak huylulukta, fazilet ve üstünlükte eşi yoktu, İlmi herkesten çok, Allahü teâlâdan korkusu herkesten fazla idi. İnsanlarla birlikte oturmaktan hoşlanır, onların kendi ilminden istifâdesini kolaylaştırırdı. İnsanlar, her türlü dünyâ ve âhıretle ilgili işlerinde ondan fetvâ alır, onunla istişâre ederlerdi! Uzun ömründe, bir aileden, dede, baba ve oğuldan her üçüne de hocalık yaptı. Allahü teâlânın sevgili kullarının sohbetlerinde bulunarak, kalbinin dünyâ pisliklerinden temizlenmiş olması, söz ve işlerinde dünyâ menfeatına iltifât etmemesi ve yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünmesi, herkes tarafından sevilmesine vesile oldu. İnsanlar, onun nasihatlerini can kulağı ile dinlediler. Çok uzak yerlerden gelerek iştirâk ettikleri sohbetlerinden, birçok şeyi öğrenmiş olarak ayrıldılar, öğrendiklerini yaşamaya ve başkalarına öğretmeye gayret ettiler. Bu mübârek insanların saçmış oldukları ilim, feyz ve bereket sebebiyle, İslâmın kalblere ferahlık veren ılık rüzgârı Endülüs'te yeniden eserek insanları huzûra boğdu. Daha sonra gelenlerin i'tikâdlarının bozukluğu ve barbar Avrupalıların eşi görülmemiş zulmü, müslümanlara acılı günler yaşattı.

Nasihatleri ve sohbetleri ile bir çok kimsenin kalblerini temizlemeye gayret eden İbn-i Attâb, kırâat, tecvîd, tefsîr, lügat, nahiv, hadîs ve Arabî ilimlerde pekçok talebe yetiştirdi. Talebeleri de hocaları gibi birçok ilimde söz sahibi olup, Allahü teâlânın dinini yaymak için çalıştılar.

Pekçok kıymetli eserin müellifi olan İbn-i Attâb'ın en meşhûr eseri, "Şifâ-üs-sudûr" adlı zühd ve incelikleri hakkındaki kitabıdır.

Ebü'l-Kâsım bin Hayr, Kurtuba Câmii'nde gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlatır: "Dün rü'yâmda Ebû Muhammed bin Attâb'ı gördüm. Yüzü ay gibi parlıyordu. Ondan saçılan ışıkların aydınlığında, diğer insanların da yüzleri parlamaktaydı. Kendisine yaklaşıp, bu duruma nasıl kavuştuğunu sordum, İlmini müslümanların istifâdesine açık tutması ve onların sıkıntılarına sabretmesi sayesinde bu hâle kavuştuğunu söyledi."

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 285

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 150

3) Kitâb-üs-sile cild-1, sh. 285

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 184

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 518

6) El-A'lâm cild-3, sh. 327

İBN-İ BEŞKUVAL (Halef bin Abdülmelik)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Halef bin Abdülmelik bin Mes'ûd bin Beşkuval bin Yûsuf bin Daha İbn-i Dâke bin Nasr bin Abdülkerîm bin Vâfıd el-Hazrecî el-Ensârî el-Kurtubî el-Endülüsî'dir. Hadîs ilminin yanında diğer ilimlerde de söz sahibi idi. İbn-i Beşkuval 494 (m. 1101) senesinde doğdu. 578 (m. 1182) senesi Ramazân-ı şerîfin sekizinci günü Kurtuba'da vefât etti. İbn-i Abbâs kabristanına defn edildi. Kabri Yahyâ bin Yahyâ'nın kabrine yakındır.

İbn-i Beşkuval önce babasından, sonra Ebû Muhammed bin İtâb, Ebü'l-Velîd Rüşd, Ebû Bahr el-Esedî, Ebü'l-Velîd bin Tarik, Ebü'l-Kâsım bin Bakıy ve kardeşi Ebü'l-Hasen Abdurrahmân, Ebü'l-Kâsım Savâb, Ebû Abdullah bin Mekkî, Ebü'l-Hasen bin Mugîs, Ebû Abdullah bin el-Hâc, Ebü'l-Hasen bin Afif, Ebû Abdülmelik el-Mevrûrî, Ebü'l-Hasen Abbâd bin Serhan, Ebû Abdullah bin Uhtî Gânim, Kâdı Ebû Bekr el-Arabî ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Kendisine Ebû Ali bin Sükre es-Sadefî, Ebü'l-Kâsım bin Manzûr ve Bağdad'da Hibetullah İbni Ahmed eş-Şibli ve birçok âlim icâzet (diploma) verdiler.

Kendisinden ise; Hâfız Ebû Bekr bin Hayr, Ebü'l-Kâsım el-Kantari, Ebû Bekr bin Semhûn, Ebü'l-Hasen ibnü Dahhâk, Ebü'l-Kâsım Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Rüşd, Ahmed bin Abdülmecîd el-Mâlikî, Ahmed bin Muhammed bin Esla', Ebü'l-Kâsım Ahmed bin Yezîd İbni Bakıy, Ahmed bin Iyâş el-Mürsî; Ahmed Ebî Huccet-ül-Kaysî, Sabit bin Muhammed el-Kilâi, Muhammed bin İbrâhim bin Siletân, Muhammed bin Abdullah es-Saffâr, Mûsâ bin Abdurrahmân el-Gırnâtî, Ebü'l-Hattâb bin Dihye, Ebû Amr ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ayrıca Ebü'l-Fadl el-Hemedânî ve Ebü'l-Kâsım icâzet (diploma) aldı.

Ebû Abdullah el-Ebâr onun hakkında: "Rivâyeti çok ve bu rivâyetlerde çok titiz idi, Hâfız olup, târihî haberleri topladı. Endülüs hakkında geniş bilgi verdi. Herkes kendisinden istifâde etti. İnsanlar ona gelip. İlim öğrendiler. Birçok kimseler ondan hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Onu tanıyanlar, içinin ve dışının temiz, tevâzu sahibi, doğru ve sabırlı bir zât olduğuna şâhidlik ettiler. Çeşitli ilimlerde elli kadar kitap tasnif etti. İşbîliyye'de kadılık yaptı. Kendisinden çok sayıda kişi ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu" demektedir.

İbn-i Beşkuval'ın bildirdiği, Enes bin Mâlik'den rivâyet edilen bir hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Benim üzerime çok salevât-i şerîfe okuyunuz. Kim bana bir salevât söylerse, Allahü teâlâ ona on salat** (on rahmet) **ihsân eder"** buyurdu.

Diğer bir hadîs-i şerîfte ise, **"Beni gören kimseye müjdeler olsun. Beni göreni görene de müjdeler olsun. Bunları görene de müjdeler olsun"** buyurmuştur.

İbn-i Beşkuval'ın yazmış olduğu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1. Silet-ü Târihi İbn-ül-Faradî (İki cild), 2. Gavâmid-ül-esmâ-il-mübhemeti (On cüz), 3. Ma'rifet-ül-Ulemâ-il-efâdılı (iki cild), 4. Turuku hadîs-i Miğfer (Üç cüz), 5. Hikâyât-ül-müstagribeti (Bir cild), 6. El-Kurbetü ilâllahi bissalâti alâ Nebiyyihi sallallahü aleyhi ve sellem ve âlihi ve sellem, 7. Zikru men ravâl Muvatta'an Mâlik (İki cüz), 8. Ahbâr-ül-A'meş (Üç cüz), 9. Tercümet-ün-Nesâî, 10. Ahbâr-ül-Muhâsibî, 11. Ahbâru İsmâil el-Kâdı, 12. Ahbâru İbn-i Vehb, 13. Ahbâru Ebi'l-Mutarrif el-Kanâzeî, 14. Kudâî Kurtuba (Üç cüz), 15. Müselsilât, 16. Hadîsü men kezzebe aleyye bi furûkihi, 17. Ahbâru İbn-i Mübârek (İki cüz), 18. Ahbâru İbn-i Uyeyne.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 105

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 240

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1339

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 312

5) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 114

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4 sh. 261

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 285, 286 cild-2, sh. 1674, 1707

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 477

İBN-İ CEVZÎ

(Bkz. Ebü'l-Ferec İbn-i Cevzî)

İBN-İ DEBBÂG ENDÜLÜSÎ (Ebü'l-Velîd Yûsuf bin Abdülazîz)

Hadîs, târih ve edebiyat âlimi. Künyesi Ebü'l-Velîd olup ismi, Yûsuf bin Abdülazîz bin Yûsuf bin Ömer bin Fîre'dir. 481 (m. 1088) yılında Endülüs'te Belensiye köylerinden Onda'da doğdu. Lahmi, Ondî, Endülüsî nisbet edildi. Dâniyye'de kadı iken, 546 (m. 1151) yılında vefât etti. Mersiye'de defnedildi.

Endülüs'te yetişen büyük hadîs âlimlerinin sonuncularından olan Ebü'l-Velîd İbni Debbâg, temel din ilimlerini ve yardımcı ilimleri öğrendikten sonra Mersiye'de; Ebû Ali bin Şükre Sadi'den hadîs-i şerîf ilmini öğrendi. İbn-i Sükre'den; Sahihayn, Sünen-i Dâre Kutnî, Muvatta', Sünen-i Ebî Dâvûd, Ilel-i Dâre Kutnî, Müsned-i Yâ'kûb Sedvisî, Müsned-i Bezzâr, Câmi-i Tirmizî, Garîbeyn-i Hirevî, Sünen-i Bâcî, Mu'cem-i İbn-i Kani' gibi hadîs-i şerîf kitaplarını okudu. Osman bin Ahmed Kaştâlî, Ebû Îsâ bin Abdullah Leysî, İbn-i Attâb, Yûnus bin Mugîs, Ebû Abdullah Ahmed bin Muhammed Havlânî, Halef bin İbrâhim Nehhâs, Abdülkâdir bin Muhammed Sâdfî ve daha birçok âlimden çeşitli kitapları okuyup ilim tahsil etti. Çok çalışıp, yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle beraber ezberledi. Herkesin güvenip i'timâd ettiği bir âlim oldu. Nahiv ve lügat ilimlerinde mahir, şiir ve edebiyatta âlim oldu. Târihî bilgilerde de derin ilmi vardı, istifâde ettiği her âlimin hayâtı ve yaşayışı hakkında ma'lûmât sahibi idi.

Onların hayatlarını anlatan kitaplar yazdı. Dâniye şehrine kadı ta'yin edildi, ömrü boyunca ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl oldu.

Yaptığı işi Allahü teâlânın rızâsı için yapar, söylediği sözü Allahü teâlânın rızâsı için söylerdi. Bütün hâl ve hareketlerinde Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyar, her işinde Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine tâbi olurdu. Çok cömert olup, insanların isteğini reddetmezdi. Müslümanların işlerini kolaylaştırmak için uğraşır, kendisine bir müslümanın işinin düşmesini fırsat bilip ona yardım eder, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışırdı. Haram ve şüpheli şeyleri, çok iyi bilir, haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi.

Pekçok talebesi vardı. Talebeleri arasından üstün ilim sahibi kimseler yetişti. Bunlar arasında, "Kitâb-üs-sılâ" yazarı İbn-i Beşkuval, Vezir Ebû Abdülmelik Mervân bin Abdülazîz Tecîbî Belensî, Ahmed bin Mutarref Belensî, Ahmed bin Seleme Levrakî, Muhammed bin Ebi'l-Hasen bin Hüzeyl ve daha birçok âlim vardı. Talebelerinden Ebû Ali Sadfi kendisinden ençok hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlerdendir. Yıllarca hocasının yanında bulunmuştur.

Hadîs-i şerîfler ve râvîleri üzerine birçok kitap yazmış olan Ebü'l-Velîd İbni Debbâg'ın eserlerinden biri, Muhammed bin Müslim Zührî'den başlayıp, Ebû Tâhir Silefî'ye kadar muhaddîs ve fakîhleri tabakalar hâlinde anlattığı "Tabakât-ül-muhaddisîn vel-fukahâ" adlı kitabıdır. Hocası Kâdı Sadfînin hocalarının hayâtlarını da "Mu'cem-şuyûh-ül-Kâdî es-Sadfî" adlı eserinde kaydetmiştir. "Kitâbu fî müştebeh-il-esmâ ve müştebeh-ün-nisbe" de diğer eserleri arasındadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1310

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 142

3) Kitâb-üs-sılâ cild-2, sh. 644

4) Tabakât-ül-huffâz sh. 470

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 552

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 309

7) El-A'lâm cild-8, sh. 238

İBN-İ DECÂCÎ (Sa'dullah bin Nasr)

Kırâat, tasavvuf ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Sa'dullah bin Nasr bin Sa'îd'dir. 482 (m. 1089) yılında Bağdad'da doğdu. Muhazzebüddîn lakabı verildi. İbn-i Decâcî ve İbn-i Hayevânî diye meşhûr oldu. 564 (m. 1169) yılında Bağdad'da vefât etti. Anne ve babasının yanına Bab-ı Harb mezarlığına defnedildi.

Küçük yaşta temel din bilgilerini ve Arabî ilimleri öğrenen Ebü'l-Hasen bin Decâcî, kırâat ilmini Ebü'l-Hattâb bin Cerrah ve Ebû Mensûr Hayyât'tan çeşitli rivâyetlerle öğrendi. Bu âlimlerden hadîs ve fıkıh ilmini de tahsil etti. Ebü'l-Hattâb Kelüzânî, Ebü'l-Hasen bin Allâf, Ebü'l-Kâsım bin Beyân, ibn-i Tayyûrî, Ebü'l-Ganâim Nersî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebü'l-Hattâb'dan öğrendiği fıkıh' bilgileriyle Hanbelî mezhebinin inceliklerine vâkıf oldu. Ondan yazdığı "Hidâye" kitabını rivâyet etti. İbn-i Akîl'den "El-İntisâr li-Ehl-is-sünne vel-hadîs" kitabını rivâyet etti. Ebû Bekr Dîneverî ile arkadaşlıkları oldu. Bağdad'da ders verdi. Tasavvuf âlimlerinin sohbetinde bulundu. Kalbi kirlerden temizlendi. A'zâları, Allahü teâlânın rızâsına muhalif bir iş yapmaz oldu. Allahü teâlânın büyüklüğünü, ni'metlerinin Üstünlüğünü düşünmekten başka birşey aklına gelmezdi.

Allahü teâlânın kullarına O'nun dinini öğretir, insanları Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret ederdi. Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkıyla ahlâklandı ve halleriyle hâllendi. Selef-i sâlihînin hâl ve hayatlarını okudu, öğrendi. Va'z ve nasihatlerinde, o mübârek insanların hayatlarından örnekler verdi. Çok sayıda insan o mübârek kimselerin anılması bereketiyle onun va'zlarında tövbe etti. Pekçok kimse doğru yolu bulup, sapıklıktan kurtuldu. Nice kimseler, İbn-i Decâcî'nin okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek ve va'zlarından istifâde etmek için uzak şehirlerden geldiler. Onun üstünlüğünü, zamanındaki âlimler şöyle ifâde etmektedirler:

İbn-i Decâcî hakkında İbn-i Haşşâb; "O, fakîh ve va'izdir. İ'tikâdı çok sağlam bir âlimdir. İbn-i Cevzî; "O, fıkıh öğrendi, ders verdi. Münâzara yaptı ve va'z etti. Latîf ve güzel sözlü idi. Vefât edinceye kadar ilim mütâlâası ile meşgûl oldu." İbn-i Nuktâ! "O, faziletli ve güvenilir bir âlim olup, birçok âlim ondan rivâyette bulundu." İbn-i Hüseyn, "O, güzel ahlâklı ve güzel yaşayışlı bir âlimdi. Ebû Bekr Dîneverî'nin arkadaşlarındandı. Kur'ân-ı kerîm okur ve hadîs-i şerîf öğretirdi." İbn-i Neccâr; "O, fakîhlerin ve fâdılların tanınmışlarındandır. Va'zı güzel, sözü yumuşak ve te'sîrli, nazım ve nesirde çok başarılıydı, İbn-i Decâcî, sofilerle birlikte olmayı çok severdi" ve ibn-i Katiî; "İbn-i Decâcî, münâzaracı, vâ'iz, faziletli, fetvâ ve tasnif ehlidir" demektedirler.

İbn-i Decâcî, haram ve şüphelileri terk eder, mübahların birçoğuna da i'tibâr etmezdi. Güler yüzlü, tatlı dilli, hoşsohbet bir zât-ı muhterem idi. Kendisini herkes severdi. O da insanlara karşı çok merhametliydi. Kimseyi incitmez, kimsenin kalbini kırmazdı. Herkese yardımcı olur, elinden gelen izzet ve ikramda bulunurdu, insanlara dünyalık vererek âhıretlerini kazandırmaya çalışırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kimse ondan kırâat dersleri aldı. Ondan hadîs-i şerîf rivâyet edip fıkıh ilmi öğrenen âlimler pekçoktu. Ondan ilim öğrenenler arasında; oğlu Ebû Nasr Muhammed, İbn-ül-Ahdar, İbn-i Sekine, Şeyh Muvaffakuddîn, İbn-i İmâd Harrâni, Enceb-ül-Hammâmî ve daha birçok âlim vardı.

Birçok kıymetli eserin yazarı olan Ebü'l-Hasen İbn-i Decâcî'nin "Sıft-ül-milh" ve "Rûh-üt-terk" adındaki eserleri bilinmektedir.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 302

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 216

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 17

İBN-İ DEHHÂN (Sa'îd bin Mübârek bin Ali)

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Sa'îd bin Mübârek bin Ali bin Abdullah bin Sa'îd bin Muhammed el-Ensârî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. İbn-i Dehhân en-Nühâvî diye tanınmıştır. Lakabı Tâcüddîn ve Nâsıhuddîn'dir. O zamandaki ba'zı insanlar, bu zât için Zînet-üd-dehr (zamanının süsü) demişlerdir. Bilhassa tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer naklî ilimlerde ve ayrıca, lügat ve nahiv gibi edebi ilimlerde, zamanındaki âlimlerin en meşhûrlarından idi. 494 (m. 1101) senesi Receb ayının 16'sına rastlayan Cum'a gecesi, Bağdad'da Nehr-i tâbık diye bilinen yerde doğdu. 569 (m. 1174) senesinde Fıtr bayramı gecesi vefât etti. Doğumu ve yetişmesi Bağdad'da olmuştur.

İbn-i Dehhân hazretleri, Ebü'l-Kâsım Hibetullah bin Muhammed bin Husayn, Ebû Gâlib Ahmed bin Bennâ ve başka zâtlardan ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf dinledi. Rummanî gibi meşhûr âlimlerden de, lügat, nahiv ve diğer edebi ilimleri öğrendi.

Kendisinden ise; Hatîb-i Tebrîzî gibi meşhûr büyük zâtlar ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır.

İbn-i Dehhân Saîd bin Mübârek (r.a.), bir ara Bağdad'dan Musul'a gitti. Vezir Cemâleddîn-i İsfehânî kendisini çok güzel karşıladı ve iyilik ve ikramlarda bulundu. Onun himâyesi altında bir müddet orada ikâmet etti ve insanlara ders okutmakla meşgûl oldu. İbn-i Dehhân'ın, Bağdad'da bulunduğu zamanda pekçok kitabı vardı. Musul'a giderken bunları götürmemişti. Fakat bir müddet sonra bunların yanında bulunması ve onlardan istifâdesinin gerekli olduğu kanâatına vardı. Kitaplarını getirmek için Musul'dan birini, Bağdad'a gönderdi. Bu kimse İbn-i Dehhân'ın evine gittiğinde, kitapları harâb olmuş gördü. Evin arkasındaki tabakhâneden sızan sular ve bunların kokusu, kitapları perişan etmişti. Kitapları bu şekilde Musul'a götürdü, İbn-i Dehhân bu hâle çok üzüldü. Kendisine, bu kitapları buhur ile tütsülemesi hâlinde kokunun gidebileceğini bildirdiler. Böyle yapmaya başladı. 30 rıtldan (takriben 13 kg'dan) fazla buhur ile kitapları tütsüledi. Bu esnada gözlerine gelen duman sebebiyle gözleri a'mâ oldu. Bundan sonra bu işi yapmak için halk kendisine yardımcı oldu.

İbn-i Dehhân'ın ilmi yanında, şairliği de çok kuvvetliydi. Güzel şiirleri vardır.

İmâdüddîn el-Kâtib, el-Haride isimli eserinde bu zâtı zikretmekte ve çok övmektedir.

İbn-i Dehhân (r.a.) birçok eserler tasnif etmiştir. Bunlardan ba'zıları şunlardır. Tefsîr-ül-Kur'ân, Tefsîr-ül-Fâtiha, Tefsîrü Sûret-ül-İhlâs, Şerh-ül-İzâh (40 cild), Ed-Dürûsü fin-nahv, er-Riyâdatü fin-nüktet-in-nahviyye, Dîvan (şiir), Resâil, ed-Dad vez-Zâ.

---

1) Vefeyât-ül-ayân cild-2, sh. 382

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 587

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 233

4) El-A'lâm cild-3, sh. 100

5) Mu'cem-ül-üdebâ cild-11, sh. 219

6) İnbâh-ur-ruvât cild-2, sh. 47

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 455, 471, cild-2 sh. 678

İBN-İ EBÎ ASRÛN (Abdullah bin Muhammed)

Kelâm, ferâiz, kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa'd olup ismi Abdullah bin Muhammed bin Hibetullah bin Mutahhar bin Ali bin Ebî Asrûn'dur. 493 (m. 1099) yılında Musul'da doğdu. Doğduğu yere nisbetle Mûsulî, yerleştiği yere nisbetle Dımeşkî, Temimî ve Hadîsi denildi. Şerefüddîn lakabı verildi. İbn-i Ebî Serî ve İbn-i Ebû Asrûn diye meşhûr oldu. 585 (m. 1189) yılında Şam'da vefât edip, kendi adıyla anılan medreseye defnedildi.

Küçük yaşta, yüksek din bilgilerine temel olan din ve âlet ilimlerini öğrendi. Musul'da, Kâdı Mürtezâ İbni Şehrezûri, Ebû Abdullah Hüseyn bin Hamîs Mûsulî, Müslim Surûcî'den fıkıh ilmi öğrendi. Doğum yeri olan Musul'dan ayrılıp, Bağdad'a geldi. Bağdad'da, meşhûr yedi kırâat imamının kırâatlerini, Ebû Abdullah Hüseyn bin Muhammed Bârî'den öğrendi. Bu yedi kırâat imamının kırâati ile birlikte, diğer üç meşhûr kırâat İmâmı'nın kırâatini, Ebû Bekr Mezrukî,

Devan bin Ali Hammâd ve Sıbt-ü Ebû Mensûr Hayyâd diye bilinen Abdullah bin Ali bin Ahmed'den öğrendi. Bağdad'dan Vâsıt şehrine geçip, Kâdı Ebû Ali Fârîkî'den fıkıh öğrendi. Bağdad'da Es'ad Mihenî'ye talebe oldu. Usûl bilgilerini Ebü'l-Feth bin Burhân'dan tahsil etti. Ebü'l-Kâsım İbni Husayn ve Ebü'l-Hasen bin Tavk'den hadîs-i şerîf işitip ilim öğrendi. Bağdad'dan memleketi Musul'a dönerken, birçok ilimde asrının en âlimi idi. 523 (m. 1129) yılında Musul'da ders vermeye başladı. Sonra Sincar'a, bir müddet orada kaldıktan sonra, 545 (m. 1150) yılında Haleb'e gitti. Haleb'te Melik Nûreddîn Zengî tarafından karşılanıp çok iltifât edildi. O asırda Melik Nûreddîn Zengî, Ehl-i sünnet ulemâsı için medreseler tesis etmekteydi. Haleb'te inşâ ettirdiği medresede, İbn-i Ebû Asrûn'un ders vermesini rica etti. Orada 549 (m. 1154) yılına kadar ders verdi. Daha sonra Dımeşk'a gitti. Gazâliyye'de ders verdi. Evkaf nezâretine ta'yin edildi. Sonra Haleb'e gitti. Sincâr, Harran ve Diyâr-ı Rabî'a'da kadılık yaptı. Gittiği yerlerde; Melik Nûreddîn Zengî tarafından kendisi için yaptırılan medreselerde dersler verdi. Nûreddîn Zengî, onun için Hama, Humus ve Ba'lebek'de birer, Dımeşk ve Haleb'te ikişer tane medrese yaptırdı. Dımeşk'daki medrese, "Asrûniyye Medresesi" diye meşhûr oldu. 570 (m. 1174) yılında tekrar Dımeşk'a döndü. 573 (m. 1177) yılında Kâdı'l-kudât ta'yin edildi. Oraya yerleşip bir daha dışarı gitmedi, ömrünün sonuna doğru gözleri görmez oldu. Vefâtına kadar kadılığa devam etti. A'mânın kadılık yapmasının caiz olduğuna dâir de bir kitap yazdı. Zamanının en âlimi, ahlâkı en güzel olanı, dîni en sağlam olanı idi. Usûl ve mezhebde imâm idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınır, günaha düşmek korkusuyla mübahların bir çoğunu terkederdi. Müslümanlara emr-i ma'rûf, nehy-i anilmünker yapardı. Dîn bilgilerinin doğru olarak; öğrenilmesi ve öğretilmesi için gayret ederdi. Bilhassa ferâiz ilminin gençlere öğretilmesini arzu eder, Resûlullahın (s.a.v.) **"Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demekdir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır"** buyurduğunu hatırlatırdı. Şeyh-ül-İslâm Fahreddîn İbni Asâkir ve daha birçok âlim İbn-i Ebî Asrûn'dan fıkıh, ilmini öğrendi. Ebü'l-Kâsım Sasri, Ebû Nasr İbni Şirâzî, Ebû Muhammed bin Kudâme ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Ebî Asrûn, yetiştirdiği birçok talebenin yanında, pekçok kitap da yazdı. Bu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Safvet-ül-mezheb alâ nihâyet-il-matlab", "El-İntisâr", "Mürşid", "Ez-Zerî'a fî ma'rifet-iş-şerî'a", (Mezheblerdeki ayrılıklardan bahseder) "Et-Teysîr", "Mebâhis-ün-nazar", (Ferâiz hakkındadır.) "Muhtasar", "El-İrşâd", "Fevâid-ül-Mühezzeb", "Et-Tenbîh fî ma'rifet-il-ahkâm", "El-Muvâfık' vel-muhâlif.

İbn-i Ebî Serî'nin (İbn-i Ebî Asrûn) eserleri, onun dinine bağlılığını ve vera'ını, ilminin büyüklüğünü göstermektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-7, sh. 132

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 333

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 143

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 283

5) El-A'lâm cild-4, sh. 124

İBN-İ HÂC KINÂVÎ (Şis bin İbrâhim Kıftî)

Hadîs, nahiv, edebiyat, lügat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Şîs bin İbrâhim bin Muhammed bin Haydere bin Hâc'tır. 510 (m. 1116) yılında Mısır'da Kıft

beldesinde doğdu. Doğum yerinden dolayı Kıftî, son yerleştiği Kına'dân dolayı da Kınâvî nisbet edildi. İslâmiyete olan hizmetinden dolayı Ziyâüddîn lakabı verildi. Dedesi Hâc'dan dolayı İbn-ül-Hâc diye meşhûr oldu. Ömrünün sonuna doğru Kınâ'ya gitti. Orada 598 (m. 1202) yılında vefât etti.

Zekâ ve hafızasının kuvveti ve gayreti ile küçük yaşta dikkatleri üzerine çeken İbn-i Hac Kınâvî Kıftî, temel din bilgilerini ve yardımcı ilimleri öğrendikten sonra, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Husayn bin Habbâb, Ebû Tâhir İsmâil bin Avf, Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Ali Kadâî gibi zamanın en ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenip, icâzet aldı. İskenderiyye'de, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû Tâhir Silefî'den hadîs ilmi tahsil edip, hadîs-i şerîf öğrendi. Edebiyat, Arabî ilimler, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde zamanın en ileri gelen âlimlerinden oldu. Peygamberimizin (s.a.v.) yaşayışını, Selef-i sâlihînin hayâtını, hâl ve hareketlerini çok iyi bir şekilde öğrendi. Vaktinin bir ânını boş geçirmedi. Hep ilim öğrenmek, öğretmek ve bu yolla Allahü teâlânın dinine hizmet ederek, O'nun rızâsını kazanmak için çalıştı. Onun tebessüm etmekten ziyâde güldüğünü kimse görmedi. Her zaman güleryüzlü idi. Kendisine âhırette fayda vermeyeceğini bildiği şeylere hiç iltifât etmezdi. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar ve mübahların birçoğunu terk ederdi. İlim öğrenmek ve öğretmekten arta kalan zamanını ibâdetle geçirirdi.

İbn-i Hac Şîs bin İbrâhim Kınâvî Kıfti hazretlerine, Mısır sultanları çok iltifât ederlerdi. Hâlbuki o, onlardan hiç hoşlanmazdı. Çünkü o zaman Mısır'da idâre, Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) düşman olan Fâtimî halifelerinin elindeydi. O, bir Ehl-i sünnet âlimi ve âdil bir idâreci olan Vezir Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin idâreye hâkim olmasını arzu ediyor, i'tikâdı bozuk kimselerin işbaşından uzaklaştırılmasını istiyordu. Diğer Ehl-i sünnet âlimlerinin de işbirliği ve müslümanların desteği ile Fatımî halifeliği ortadan kaldırıldı. Vezir Selâhaddîn-i Eyyûbî, Atâbeğ Nûreddîn Zengî'ye tâbi olarak Mısır'ın tamâmına hâkim oldu. Müslümanlara pek faydalı hizmetler yapıp, zâlim haçlı askerlerinden, peygamberler şehri Küdüs-i şerîfi kurtardı.

İbn-i Hac Şis bin İbrâhim Kıftî Kınâvî, Mısır'da ve Kına'da birçok talebe yetiştirdi. İnsanlara hadîs-i şerîf ve fıkıh bilgileri öğretti. Ehl-i sünnet âlimlerinden kendisine kadar ulaşan güzel bilgileri insanlara anlatırdı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmeyenin, i'tikâd ve amelinin doğru olamayacağını, yanlışlıklarla dolu i'tikâd ve amelin de, sahibini Cehenneme atılmaktan kurtaramayacağını söylerdi.

Pek kıymetli eserler de yazan İbn-i Hac, değişik mevzûlarda yazdığı eserlerinden ba'zılarını Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye takdim etti. O'nun eserlerinden bir kısmı şunlardır. "Kitâb-ül-işâret fî teşkîl-il-ibâre" "El-Mu'tesâr minel-muhtasar", "Tehzîb zihn-il-vâî fî ıslâh-ir-râyet ver-Râî" (Bu eseri, Selâhaddîn-i Eyyûbî için hazırlamıştır.), "Hazz-ül-galâsim ve ifhâm-ül-muhâsim", "Teâlik fil-fıkh alâ mezheb-il-İmâm Mâlik", "Lü'lüet-ül-meknûne ve Yetimet-ül-masûne (Kasideler mecmûasıdır.), "Letâif-ül-siyâse fî ahkâm-ir-riâse".

Yazmış olduğu güzel şiirleriyle de insanlara nasihat eden İbn-i Hac bir şiirinde şöyle buyurmaktadır:

"Nefsine dikkat et, hırs insanı yorucudur.
Kalbi ve cismi imân yükseltir.

Senin rızkın taksim edilmiştir ve onu bulacaksın.
Her insan rızkına kavuşur, o geri dönmez.

Sen Allahü teâlânın taksiminden şikayetçi olursan,
Küfrün kapısını çalmış olursun."

---

1) Fevâid-ül-vefeyât cild-2 sh. 108

2) Bugyet-ül-vuat cild-2, sh. 6

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 128

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 454

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 311

6) El-A'lâm cild-3, sh. 181

İBN-İ HAKÎM (Muhammed bin Es'ad)

Hadîs, tefsîr, lügat ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup ismi, Muhammed bin Es'ad bin Muhammed bin Nasr'dır. 484 (m. 1091) yılında Bağdad'da doğdu. Bağdadî, Irâkî ve Hakîmî nisbet edildi, İbn-i Hakim diye tanındı. 567 (m. 1172) yılında Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanına defnedildi.

Zamanın belli başlı ilim merkezlerinden olan Bağdad'da doğması, İbn-i Hakîm'in Arab dilinin inceliklerini küçük yaşta öğrenmesine sebeb oldu. Tefsîr ve hadîs ilimlerinde ilerledi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini mütehassıs âlimlerden öğrendi. Bağdad'da Hüseyn bin Muhammed bin Ali Reîs'ten fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Nûr-ül-Hüdâ Zeynebî, Ebû Ali bin Nebhân ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ve hadîs ilimlerini öğrendi. "Makâmât" musannifi Harirî'den Arabî ilimler ve edebiyat dersleri aldı. Hadîs, tefsîr ve fıkıh ilimlerinde Bağdad'daki tahsilini tamamladıktan sonra Şam'a gitti. Orada Tarhaniyye Medresesi'nde, daha sonra Mu'înüddevle Emîr Vâsık'ın kendisi için yaptırdığı medresede ders verdi. Sadiriyye Medresesi'nin de müderrislerindendi. Bu arada kadılık da yaptı. Hanefî mezhebine göre fetvâ verirdi. Güzel şiirleri vardı. Hitâbeti çok güzeldi. Peygamberin (s.a.v.) ve selef-i sâlihînin örnek hayatlarını ve hallerini çok iyi ezberlemişti; Va'z ve nasihatlerinde Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hayatlarından, onların Allahü teâlânın dinine yaptığı hizmetlerden ve Peygamberin (s.a.v.) bildirdiklerine nasıl uyduklarından bahseder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmanın ehemmiyetini anlatırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Ebû Muhammed bin Abdülhâlık bin Esed bin Sabit Hanefî, Ebü'l-Mevahib bin Susrî, Ebû Nasr Şirâzî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Ebü'l-Muzaffer Hakimi medreselerde ilim öğretip yetiştirdiği talebeleri ve câmilerde va'z edip irşâd ettiği insanlar yanında, pek kıymetli eserler de yazdı. Daha sonra gelen insanların da ilminden istifâde edip kendisine duâ etmelerini, Amel defterinin kapanmamasını arzu etti. Bunlardan, tefsîr ilminde "Tefsîr-ül-Kur'ân" fıkıh ilminde "Nazm-ı Muhtâsâr-il-Kudûrî", hadîs ilminde, "Şerh-i Şihâb-il-ahbâr" ve lügat ilminde "Şerh-ül-makâmât li'l-Harirî" adlı eserleri sayılabilir.

---

1) Tabakat-ül-müfessirîn cild-2, sh. 87

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Suyûtî) sh. 29

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 218

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 50

5) El-A'lâm cild-6, sh. 31

İBN-İ HAMÎS KA'BÎ (Hüseyn bin Nasr)

Hadîs, tasavvuf, ferâiz ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Hüseyn bin Nasr bin Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Hasen bin Kâsım bin Hamis bin Âmir'dir. Musul yakınlarındaki Cüheyne köyünde, 466 (m. 1074) yılında doğdu. Bundan dolayı Mûsulî ve Cüheynî nisbet edildi.

Mensûp olduğu Ka'b kabilesine nisbetle Ka'bî denildi. Din-i İslama olan hizmetleri ve Allahü teâlânın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmaktaki üstün gayretlerinden dolayı "Tâc-ül-İslâm" ve "Mecdüddîn" lakabları verildi. 552 (m. 1157) yılında Bağdad'da vefât etti.

Din ve alet ilimlerine temel olan bilgileri, doğum yeri olan Musul'da öğrenen İbn-i Hamîs, yüksek din ilimlerini öğrenmek için Bağdad'a gitti. Bağdad'da İmam-ı Gazâlî hazretlerinden fıkıh tahsil etti. Tırâd Zeynebî, İbn-i Bâtır ve daha birçok Âlimden hadîs ilmi öğrendi. Fıkıh ilminin inceliklerine ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine vâkıf oldu. Tasavvuf yolunda ilerledi. Tasavvuf yolunda yükselmiş olan büyüklerden feyz aldı. Diğer ilimlerde de söz sahibi oldu. Rahbe'ye kadı ta'yin edildi. Daha sonra Musul'a döndü. Musul'da kitab yazmak ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Çok cömertti, insanların ihtiyâcını görmekten çok hoşlanırdı. Bir mü'minin âhıretlik bir işini görmeyi, dünyalık bir mes'elesini halletmeye tercih ederdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretir, insanlara nasihatlerde bulunurdu. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, hesabını verememek korkusundan, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı.

Musul'da pekçok talebe yetiştirdi. Kıymetli kitaplar yazdı. Yazmış olduğu eserlerden "Menâkıb-ül-ebrâr ve Mehâsin-ül-esrâr" adlı kitabında, sâlihlerin, evliyânın büyüklerinin hâl ve kerâmetlerini, büyüklüklerini, o büyüklerin yollarını anlatmaktadır. "Tabakât-ül-evliyâ"sında, Allahü teâlânın sevgili kullarının hâllerini yazmaktadır. "Tahrîm-ül-gıybe vemâ fîhâ minel-ukûbe"sinde, gıybet ve afetlerinden bahsetmektedir. "Minhec-ül-mürîd fit-tevhîd"inde, doğru yolu bulup, sırât-ı müstekim üzere gitmek isteyenlerin uyması gereken kaideler anlatılmaktadır. "El-Ferh-ül-muvaddah" adlı eserinde ise, Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) Zeyd bin Sâbit'in (r.a.) ictihâdlarına ve bildirdiği haberlere uygun olarak ferâiz (İslâm miras hukuku) bilgilerini anlatmıştır. Ferâiz husûsunda, İmâm-ı Şafiî hazretleri de, Zeyd bin Sabit hazretlerinin bildirdiklerini esas almıştır. "Ahbâr-ül-menât" ve "Menâsik-ül-hâc" da eserleri arasındadır.

İbn-i Hamîs Ka'bî, "El-Muhtâr min Menâkıb-il-ebrâr ve mehâsin-il-esrâr" adlı eserinden ba'zı bölümler:

"Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Bid'at sahibine hürmet eden kimse, İslâmiyetin yıkılmasına yardım etmiş olur."

Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Allahü teâlâ bid'at sahibinin orucunu, namazını, zekâtını, haccını, umresini, cihâdını farz ve nafile ibâdetlerini kabûl etmez."

Ebüdderdâ hazretleri buyurdu ki: "İyi arkadaşla arkadaşlık; yalnızlıktan, yalnızlık; kötü kimselerle arkadaş olmaktan hayırlıdır."

Yine buyurdu ki: "Bid'at ehli ile dostluk, kalbin nûrlarını giderir. Bid'at sahiplerinin amelini güzel gören Allahü teâlânın gazâbını üstüne çeker."

Abdülvâhid bin Zeyd buyurdu ki: "Dindar kimselerle oturun! Çünkü onlar, söylediklerini yaparlar. Mürüvvet ehli ile oturun! Çünkü onların meclisinde boş şeyler, mâlâya'nî konuşulmaz."

Ebû Medyen buyurdu ki: "Dînini korumak isteyen, bid'at sâhibleriyle konuşmaktan sakınsın. Kalbini korumak isteyen, yabancı kadınlarla konuşmaktan sakınsın."

Ebû Medyen hazretleri yine buyurdu ki: "Bid'at sahipleri ile oturmak kalbi öldürür. Çok küçük bir bid'at işleyen kimseden bile sakınınız."

İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki, "Vakit, düşmanının elindeki bir kılıç gibidir, sen onu kesmessen, o seni keser."

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "Bid'at sahibini seven kimsenin amellerini, Allahü teâlâ yok eder, kalbinden İslamın nûrunu çıkarır. Müslüman, müslümanın yüzüne bakınca kalbi parlar. Müslümanın bid'at ehlinin yüzüne bakması ise, kalbini karartır. Yolda bid'at sahibine rastlarsan, yolunu değiştir. Bid'at sahibine iltifât edip yükseltme. Bid'at sahibine yardım eden, İslâmın yıkılmasına yardım etmiş olur."

Bişr-i Hafî hazretleri buyurdu ki: "Düşmanın senden emîn olmadıkça kâmil olamazsın, dostun emîn olmazsa, sende nasıl hayır bulunabilir."

Yine buyurdu ki: "İtaat etmiyorsan bari asî olma."

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "Dünyânın tamâmı altından olsaydı yine yok olurdu. Âhıret ise, çanak çömlek gibi topraktan olsaydı yine bakî olurdu. Akıllı kimse, geçici olan dünyâyı, altın da olsa reddeder, bakî olan âhıreti, çanak çömlek gibi topraktan da olsa kabûl eder. İşin aslı, âhıret bakî ve altın gibi kıymetlidir. Dünyâ ise, fânî ve çanak çömlek gibi kıymetsizdir."

İbrâhim bin Edhem (r.a.) Basra çarşısında dolaşırken etrâfına toplanan kimseler sordular ki, "Allahü teâlâ, **"Ey kullarım! Benden isteyiniz! Kabûl ederim, veririm"** buyuruyor. Hâlbuki, istiyoruz, vermiyor?" Cevâbında buyurdu ki, "Allahü teâlâyı çağırırsınız, O'na itaat etmezsiniz. Peygamberini (s.a.v.) tanırsınız, O'na uymazsınız. Kur'ân-ı kerîmi okursunuz, gösterdiği yolda gitmezsiniz. Cenâb-ı Hakkın ni'metlerinden fâidelenirsiniz, O'na şükr etmezsiniz. Cennetin, ibâdet edenler için olduğunu bilirsiniz, hazırlıkta bulunmazsınız. Cehennemi, âsîler için yarattığını bilirsiniz, ondan sakınmazsınız. Babalarınızın, dedelerinizin ne olduklarını görür, ibret almazsınız. Ayıbınıza bakmayıp, başkalarının ayıplarını araştırırsınız. Böyle olan kimseler, üzerlerine taş yağmadığına, yere batmadıklarına, gökten ateş yağmadığına şükr etsin! Daha ne isterler?

Duâlarının neticesi, yalnız bu olursa, yetmez mi?"

İbrâhim bin Edhem, birisiyle uzun müddet arkadaşlık yaptı. Ayrılacakları zaman adam: "Bunca zamandır arkadaşız, bende bir ayıp gördüysen söyle de düzelteyim" dedi. İbrâhim bin Edhem hazretleri, "Ben sende hiçbir ayıp görmedim ve göremem de. Git, ayıbını başkasından öğren" buyurdu.

Sırrî-yi Sekati hazretleri buyurdu ki: "Kıyâmet günü, diğer ümmetler peygamberlerinin isimleri ile, (Ey Mûsâ aleyhisselâmın ümmeti, ey Îsâ aleyhisselâmın ümmeti) diye çağrılacaktır. Muhammed aleyhisselâmın ümmetine ise, (Ey Allahü teâlânın dostları! Rabbinize geliniz) denilecek, Muhammed aleyhisselâmın ümmetini ferahlık ve sevinç kaplıyacaktır."

Yine Sırrî-yi Sekati hazretleri buyurdu ki: "Kişinin dîni, nefsin arzu ve isteklerine galip gelmedikçe mürüvveti kâmil olmaz. Nefsin arzu ve istekleri dînine gâlib gelmedikçe, kişi tehlikeye düşmez."

Şakîk-i Belhî buyurdu ki: "Allahü teâlâ tâat ehlinin ölülerini kabirde de diri kıldı. Günahkârları ve fâsıkları da, diri iken ölü kıldı."

Sehl-i Tüsterî hazretleri buyurdu ki: "İlim müstesna, dünyânın hepsi cehâlettir. Kendisiyle amel olunanı hâriç, ilmin hepsi vebaldir. İhlâsla yapılanı hâriç amellerin hepsi boştur, hebadır."

Yahyâ bin Muâz-ı Râzî hazretleri buyurdu ki: "Üç kimseden kaçınız. Yanlarına yaklaşmayınız. Bunlar: Gâfil, sapık din adamı ve zenginlere yaltakçılık eden hafız ve dinden haberi olmayan tarikatçılardır."

Yine buyurdu ki: "Âlimler, insanlara babalarından ve annelerinden daha fazla merhametlidirler. Zîrâ anne ve baba, çocuklarını dünyâ tehlikelerinden korurlar. Âlimler ise, insanları kıyâmetin şiddetinden ve dehşetinden korurlar."

Yine buyurdu ki: "Düşünmeden konuşan pişman olur. Düşünerek konuşan emîn olur."

Yahyâ bin Muâz-ı Râzî hazretlerine dünyânın ne olduğu sorulduğunda buyurdu ki: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâ mel'ûndur ve dünyâda Allah için olanlardan başka herşey mel'ûndur."** Mel'ûn olan birşeyi istiyen kimse, o şeyden daha mel'ûndur." (ölümden önce olan herşeye dünyâ denir. Bunlardan, ölümden sonra fâidesi olanlar, dünyâdan sayılmaz. Âhıretten sayılırlar. Çünkü dünyâ, âhıret için tarladır. Âhırete yaramıyan dünyalıklar, zararlıdır. Haramlar, günahlar ve mübahların fazlası böyledir. O hâlde, mel'ûn olan, kötü olan dünyâ, Allahü teâlânın râzı olmadığı, âhıreti yıkıcı yerlerde kullanılan şeyler demektir.)

Vekî bin Cerrah hazretleri buyuruyor ki: "Bir bid'at sahibinden duyduğum sözün zulmeti, yirmi seneden beri kulağımdan çıkmadı."

Allahü teâlânın dostlarından ba'zıları buyurdular ki: "Kim gözünü haramdan korursa, Allahü teâlâ da kıyâmet günü onu ateşten korur. Kim kalbini haramdan korursa, Allahü teâlâ onu kıyâmet günü ateşten korur. Kim a'zâlarını haramdan korursa, Allahü teâlâ da onları kıyâmette ateşten korur, Allahü teâlâ, onu insanların tâbi old ğu kimse yapar. Böyle olan kimseler Allahü teâlânın insanlara huccetidir."

Hikmet sahipleri buyurdular ki: "Yedi sınıf insan ile oturan kimselerde yedi şey artar: Zenginlerle oturan kimsede, şükrün ve Allahü teâlânın ona takdîr ettiği şeye kanâatin azlığı artar. Sultanlarla oturanlarda, kibir ve kalbin kasveti artar. Kadınlarla oturan kimselerde, cehâlet ve şehvet artar. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeyenlerle, ya'nî fâsıklarla oturan kimselerde, günah işleme cür'eti ve tövbeyi sonraya bırakma bedbahtlığı artar. Sâlihlerle oturan kimsenin, ibâdete iştiyâkı artar. Âlimlerle oturan kimsenin, ilmi ve vera'ı (şüpheli şeylerden sakınması) artar."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 81

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 139

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 66

4) İzâh-ül-meknûn sh. 557

5) Keşf-üz-zünûn sh. 30, 359, 1653, 1835, 1881

6) Muhtâr min menâkib-il-ebrar ve mehâsin-il-esrâr Süleymâniye Kütüphânesi Murâd Buhârî kısmı, No: 332

İBN-İ KURKÛL (İbrâhim bin Yûsuf Hamzî)

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû İshâk olup ismi, İbrâhim bin Yûsuf bin İbrâhim bin Abdullah bin Bâdîs bin Kâid'dir. 505 (m. 1111) yılında Endülüs'te Meriyye şehrinde doğdu. Mensûp olduğu Bâciye'deki Hamze kabilesine nisbetle Hamzî ve Vehrânî denildi. İbn-i Kurkûl diye tanındı. 569 (m. 1174) yılında Kuzey Batı Afrika'da Fas şehrinde vefât etti.

Endülüs'teki âlimlerden temel dîn bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrendikten sonra, hadîs, kırâat ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Daha önce Endülüs'ten Fas'a gitmiş olan Kâdı Iyâd Yahsubî'nin yanına gitti. Onun ilminden istifâde etti. Her türlü ilimde bilgi sahibi oldu. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmek için Fas'ta yerleşti. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirdi. Birçok talebe yetiştirdi. Hocası Kâdı Iyâd Yahsubî'nin "Meşârik-ül-envâr alâ sıhâh-il-âsâr" adlı eserini kısaltarak, "Metâli-ül-envâr" adını verdi. Bu kıymetli eserinde, İmâm-ı Mâlik'in "Muvatta"sında ve "Sahîhayn"da geçen ba'zı hadîs-i şerîflerdeki garip lafız ve lügatların açıklamalarını yaptı. Sonra gelen âlimler tarafından şerhler yapılıp istifâde edilen bu kıymetli eserin nüshalarından İstanbul'daki kütüphânelerde hâlen mevcûttur. Bu husûsta bilgi sahibi olmak istiyenler, onlardan istifâde etmektedirler.

İlimde, ibâdet ve ihlâsta, fazilette, sabırda, cömertlikte, tevâzuda, merhamette, Allahü teâlânın emirlerine uymada, haram ve şüphelilerden kaçınmada, emr-i ma'rûf yapmakta ve Allahü teâlânın dînini yaymakta üstün bir gayret sahibi olan Ebû İshâk İbni Kurkûl'un vefâtını, talebelerinden biri şöyle anlatır.

"Fas şehrinde Ebû İshâk İbni Kurkûl'un yanında idim. Şevvâl'in altıncı günü, Cum'a namazını birlikte kıldıktan sonra câmiden çıkmadık. İkindi namazı vakti girmeden önceydi. İhlâs sûresini hızlı hızlı okumaya başladı. Sonra üç defa Kelime-i şehâdet getirdi. "Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh" diyerek secdeye kapandı ve rûhunu teslim eyledi Allahü teâlâ rahmet eylesin (Âmin)."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 62

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 329

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1687, 1715

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 9

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 129

İBN-İ MERZÛK MISRÎ (Sa'd bin Osman)

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi Künyesi bilinmeyen İbn-i Merzûk'un ismi, Sa'd bin Osman bin Merzûk bin Humeyd bin Selâme'dir. Mısır evliyâ ve ulemasının meşhûrlarından Osman bin Merzûk Kurâşi'nin oğludur. Mısır'da doğduğu için Mısrî denildi. İbn-i Merzûk diye tanındı. 592 (m. 1196) yılında Bağdad'da vefât etti. Ma'rûf-i Kerhî'nin yakınına defnedildi.

Mısır'da yüksek din bilgilerine temel olan din ve âlet ilimlerini öğrenen İbn-i Merzûk, oradaki âlimlerin ilimlerinden istifâde ettikten sonra Bağdad'a gitti. Ebü'l-Feth bin Mûsâ'dan Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Ebû Muhammed bin Hassâb'dan hadîs-i şerîf ilmini tahsil etti. O sırada Bağdad'da evliyâ sultânı, feyzler menbâı Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri sohbet ediyor, ölü kalbleri diriltiyordu. O mübârek zâtın sohbetlerine iştirâk etti. Kalbi pisliklerden, günahların kirlerinden temizlendi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını, örnek hayatını öğrendi. Bütün hâl ve hareketlerini Resûlullaha (s.a.v.) uydurmak için çalıştı. Allahü teâlânın rızâsını kazanabilmek için ilim tahsil etti. Selef-i sâlihînin örnek yaşayışlarını ve

güzel sözlerini öğrendi. Öğrendiklerini, yine Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için insanlara öğretmeye gayret etti. Başkasına muhtaç olandan hiçbir şey istemedi, istek ve hacetlerini, kimseye muhtaç olmayan Allahü teâlâdan talep ederdi. Emânet mala göz dikmedi. Mülkün asıl sahibi olan Allahü teâlâyı düşündü. Onun kendisine lütfettiği bir nefeslik hayatın bile şükrünü eda etmeğe, gücünün yetmeyeceğini düşünürdü. Ya hayır söyler veya sükût eylerdi. Haram ve şüpheli şeylerden kendisini korur, mübahların da bir çoğunu terk ederdi. Elindekini fakirlere verir, kendisi aç kalmayı tercih ederdi. Allah için ağlar, insanların yaptığı eziyetlere sabreder, eline geçene kanaat eder, herkese ikram ederdi. Çok merhametli idi. Kul hakkına çok dikkat eder, birinin bir gram hakkı kalmaması için i'tinâ gösterirdi. Hayatının sonlarında; insanların fitnesinden kurtulmak için inzivâya çekildi. Evinden dışarı çıkmaz oldu. Sultanlardan, halktan ve devlet adamlarından bir kuruş kabûl etmezdi. Birçok talebe yetiştirdi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin tekkesinde sohbet ederdi. Namaz kıldığı bir sırada, secde hâlinde iken vefât etti.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 384

2) Kalâid-ül-cevâhir sh. 113

İBN-İ NÂDİR MAYORKÎ (Yûsuf bin Abdülazîz Lahmî)

Hadîs, usûl, hılâf ve şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Haccâc olup ismi, Yûsuf bin Abdülazîz bin Ali bin Nâdir'dir. İspanya'nın doğusundaki Mayorka adasında doğduğu için Mayorkî, kabilesine nisbetle Lahmî denildi Dedeleri Nâdir'den dolayı İbn-i Nâdir diye meşhûr ve ma'rûf oldu. Mısır'a gidip İskenderiyye'de yerleşti. 523 (m. 1129) yılında vefât etti.

Yakın çevresinden, temel din bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrenen Ebü'l-Haccâc İbni Nâdir, Bağdad'a giderek oradaki büyük âlimlerden ders aldı. Ali bin Süleymân'dan hadîs-i şerîf ilimlerini, Kiyal Hirâsî'den Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. 505 (m. 1111) yılında Şam'a gitti. Daha sonra Mekke'ye gitti, hac etti. İslâm ülkelerinin çeşitli yerlerinden gelerek Mekke-i mükerremede ilim öğretmek ve ibâdet etmekle meşgûl olan âlimlerin ilminden istifâde etti. Orada Ebû Abdullah Taberî'nin ileri gelen talebelerinden oldu. Fıkıh usûlü ilminde, mezhebler arasındaki ictihâd farklılıklarını bilmede ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Mısır'a gidip İskenderiyye şehrine yerleşti. İskenderiyye şehrinde hadîs ilmini yeniden canlandırdı. Daha sonra başlı-başına bir hadîs mektebi olacak olan Ebû Tâhir Silefî'yi yetiştirdi. Ondan ders alıp ilim öğrenen âlimler arasında; Ahmed bin Müslim bin Recâ Tenûhî, Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve daha birçok âlim vardı.

İbn-i Nâdir Mayorkî, dünyâ malına kıymet vermez, Allahü teâlânın rızâsı için olmayan sözü söylemezdi. Her işini Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uygun yapmak için gayret sarfederdi. Selef-i sâlihînin ilim ve dindeki gayreti kendisinde de mevcût idi. Durmadan çalışır, ilim öğrenmek ve öğretmek için gayret sarfederdi. Zühd ve takvâda, Allahü teâlânın emirlerini yapıp yasaklarından sakınmakta çok ileri idi. Her işte ve herşeyde Allahü teâlâya muhtaç olduğunu, hiç kimse ve hiçbir şeyin hiçbir şeyi yaratamayacağını, ancak Allahü teâlânın yaratmasına sebep olabileceğini sık sık söylerdi. Her işinde dînin bütün hükümlerine uyarak çalışır, insanlara ve hayvanlara iyilik ve ihsânlarda bulunur, boş zamanlarında hep ibâdetle meşgûl olurdu. Hep Allahü teâlânın büyüklüğünü ve ni'metlerini düşünür, lüzumsuz yere konuşmaz ve dâimâ cenâb-ı Hakkın ismini zikrederdi.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebelerinin yanında, pekçok kıymetli eser de yazan İbn-i Nâdir Mayorkî; fıkıh, hadîs, usûl ve hılâf ilimlerinde kitaplar yazdı. Bunlardan hılâf ilmine dâir olan "Et-Ta'likât-ül-kübrâ" bilinmektedir.

---

1) Tabakat-üş-Şafiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 423

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4 sh. 67

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 405

4) El'A'lâm cild-8, sh. 238

5) Keşf-üz-zünûn sh. 424

İBN-İ NÜCEYYE (Ali bin İbrâhim)

Hadîs, tefsîr ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Tâhir olup ismi, Ali bin İbrâhim bin Necâ bin Ganâyim-ül-Ensârî'dir. Zeynüddîn Ebü'l-Hasen bin Radıyeddîn de denilir. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi Ebü'l-Ferec Şîrâzî'nin torunudur. Ebû Tâhir ve Ebü'l-Hasen künyeleri olup, Zeynüddîn ise lakabıdır. 510 (m. 1116) yılında Dımeşk'de doğdu, Oraya nisbetle Dımeşkî denildi. 599 (m. 1202) yılında Kâhire'de vefât etti. Kalabalık bir cemaatin kıldığı cenâze namazından sonra Sariye türbesine defnedildi.

Baba ve dedeleri, annesi ve dayısı gibi en yakın çevresi ilim sahibi kimselerden teşekkül eden İbn-i Nüceyye, tahsile küçük yaşta başladı. İlk önce aile çevresinden, yüksek din bilgilerine temel olacak olan din ve âlet ilimlerini öğrendi. Keskin zekâsı, üstün hafızası ile kısa zamanda ilmini artırdı. Şam'da Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Kays'tan ilim öğrendi. Dayısı Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb'dan; tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgileri öğrendi. İlimde çok ilerledi. İlk va'zını dayısının kendi evinde kurduğu kürsüde verdi. Onun kürsüye çıkmasıyla, doksan yaşındaki dayısı ağlamaya başladı. Onun meşgûliyeti, ondan sonra hep va'z üzerine oldu. İnsanlara devamlı emr-i ma'rûfta bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretirdi. İlminin üstünlüğü ve dindeki sebatından haberdâr olan Sultan Nûreddîn Zengî, onu takdîr ve taltif etti. İstikbâlde daha iyi hizmetler yapması için, büyük âlimlerin ikâmetgâhı olan Bağdad şehrindeki Abbâsî halifesine elçi olarak gönderdi. Bağdad'da zamanın meşhûr fıkıh ve hadîs âlimlerinden Sa'dülhayr bin Muhammed Ensârî'den ilim öğrendi. Sa'dülhayr'ın kızı Fatıma ile evlendi. Bağdad'a yerleşti. Abdüssabûr bin Abdüsselâm, Abdülhâlık bin Yûsuf'un derslerine devam etti. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleriyle sohbet etti. Câmi-i Mensûr'da va'zlar verdi. Kayınpederi Sa'dulhayr vefât edince, kitapları kızı Fâtıma'ya kaldı. Fatıma da ilim sahibi bir hanımdı. Beraberce Mısır'a gittiler. İbn-i Nüceyye, Mısır'da Hanbelî mezhebi mensûplarının İmâmı oldu. Onlar, Mısır'a ulaştıklarında, Selâhaddîn-i Eyyûbî daha işbaşına gelmemişti. İkiyüzyetmiş senedir Mısır'da hâkim olup, Ehl-i sünnet i'tikâdındaki hâlis müslümanlara zulüm yapmakla meşgûl olan Fatımî devleti içten ve dıştan yapılan baskılarla bir hayli yıpranmıştı. Fatımî halîfesi, müslümanların baskısıyla sünni vezir ta'yin etmeye başladı. Sonunda Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin amcası Şirkûh vezir, Selâhaddîn-i Eyyûbî de yardımcısı oldu. Şirkûh'un vefâtı üzerine, Selâhaddîn-i Eyyûbî vezir oldu. Sultan Nûreddîn Zengî'nin emir ve desteğiyle Mısır'da sünnî müslümanları teşkilâtlandırıp, dinlerini daha iyi öğrenmeleri için medreseler açtırdı, İbn-i Nüceyye ve Hubûşânî gibi büyük âlimler de İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelerek, Mısır'daki medreselerin başına geçtiler. Müslümanlara va'zlar vererek Allahü teâlânın emri ve yasaklarını bildirdiler. Bunlardan İbn-i Nüceyye, Kâhire'de Kurâfe Câmii'nde va'zlar verir, müslümanlara nasihatlerde bulunurdu. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Fatımî halifesi Adid'in ölümünden sonra Abbasi halifesi adına hutbe

okutturup Fatımî devletine resmen son vermesinde, Mısır'daki bütün Ehl-i sünnet âlimleri yardımcı oldular. İbn-i Nüceyye, Selâhaddîn-i Eyyûbî aleyhine Adid'in oğlunu halife yapmak için hazırlanan bir komployu ortaya çıkardı. Fitnecilerin elebaşılarından Ammârat-ül-Yemenî ve ileri gelenlerden ba'zıları asılarak idâm edildi. İbn-i Nüceyye, bundan sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin herbiri bir destan olan savaşlarına katıldı. Kudüs'ün fethinde de hazır bulundu. İslâm askerini va'zlarıyla coşturarak haçlı kuvvetlerinin hezimeti ve Selâhaddîn-i Eyyûbî emrindeki İslâm askerinin muzafferiyetine destek oldu. Kudüs'ün fethinden sonra ilk Cum'a günü, orada insanlara va'z verdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, İbn-i Nüceyye'yi çok sever, onun görüşlerini isâbetli bulur ve onunla, istişâre ederdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, İbn-i Nüceyye'yi görüşlerindeki isâbetinden dolayı Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı, Hazreti Ömer'in vâlisi, Hazreti Mu'âviye'nin müşaviri, Mısır'ın fâtihi, Arabistan'ın meşhûr dâhilerinden Amr İbni Âs'a (r.a.) benzetir ve onu "Amr İbni As" diye isimlendirirdi. Birçok mal ve mülkün sahibi olan İbn-i Nüceyye'nin elindeki varlık, sanki fakirlere sadaka vermek içindi. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî ve ileri gelen devlet adamları, fakirler ve ilim tahsili için gelen talebelere maaş bağlatıp hastahâne, hamam ve aşevleri yaptırırken, İbn-i Nüceyye de, fakirler için hergün yemek pişirtir, sadakalar Verirdi. Çok zengin olmasına ve onun cömertliğini bilen devlet büyüklerinin çok yardım etmesine rağmen, zengin olarak ölmemek için. Elindeki bütün malını fakirlere dağıttı. Ömrünün sonunda çok fakir düştü, öldüğünde kefen alacak parası kalmamıştı, ömrünü, Allahü teâlânın dinini öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirdi. Allahü teâlâdan çok korkar, haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, harama düşerim korkusundan mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Güzel ahlâklı ve güleryüzlü olması sebebiyle insanlar onu çok sever, nasihatlarını can kulağıyla dinlerlerdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekte çok gayretliydi. İ'tikâdını Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine göre düzeltip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayanın, Cehennem azâbından kurtulamayacağını anlatır, haram yiyenin yedi a'zâsının günâh işlemekten kurtulamayacağını bildirirdi.

İbn-i Nüceyye; Şam, Bağdad, Mısır, İskenderiyye ve başka şehirlerde pekçok talebe yetiştirdi. Bu talebelerinden bir kısmının isimlerini Hâfız Silefî, "Mu'cem-üş-Şüyûh-i Bağdad" adlı eserinde bildirmektedir. İbn-i Nüceyye'den ilim öğrenip rivâyet eden âlimler arasında, Hâfız Abdülgani, İbn-i Halîl, Ziya Makdisî, Ebû Süleymân İbn-ül-Hâfız Abdülgânî, Abdülganî bin Süleymân, Hatîb Merdâ gibi âlimler vardı. Münzerî, Ahmed bin Ebi'l-Hayr Selâme ve Muhammed bin Ebi'd-Debiyye gibi âlimler de, ondan ilm öğrenip icâzet alanlar arasındaydı. Kaynaklarda, kitap yazdığına dâir bilgi verilmeyen İbn-i Nüceyye'nin eser te'lîf edip etmediği bilinmemektedir.

İbn-i Nüceyye kendisi anlatır: "Annem, ilim sahibi sâliha bir kadındı. Hadîs ve tefsîr ilminde çok bilgisi vardı. Bana çok duâ eder, ilim öğrenmemi teşvik ederdi. Dayımdan tefsîr ilmi öğrendim. Annem hergün eve dönünce ne öğrendiğimi sorar, kardeşinin âyet-i kerîmeleri nasıl tefsîr ettiğini kontrol ederdi. Birgün yine sordu. Ben de, şu sûreleri şöyle şöyle tefsîr etti dedim.

Ondan başka şu ma'nâları da sana söyledi mi diye sordu. Söylemedi deyince, "Artık ona gitme" deyip, kardeşinden ilim öğrenmemi men'etti. Babam da ilim sahibi sâlih bir kimse idi. Otuz cildlik büyük bir eser olan "Cevâhir" kitabını ezbere bilirdi. "Cevâhir"i bizim için ezberinden yazdı."

Yine kendisi anlatır. "Va'z için ilk defa Bağdad'da Mensûriye Câmii'nde kürsüye çıkacaktım. Bir seher vakti idi. Kimseye farkettirmeden câmiye vardım. Orada bir sohbet meclisinin teşkil edilmiş olduğunu ve a'mâ bir zâtın da minberin basamaklarına oturarak konuştuğunu gördüm. Temimî ve İbn-i Akil'in sözlerini nakletmekteydi. Hâlbuki ben de aynı şeyleri anlatmayı

düşünüyordum. Onlar üzerinde bir hayli çalışıp yorulmuştum. Bu duruma çok üzüldüm. Şimdi ben neyi anlatacaktım. Değişik birşey hazırlamaya vaktim olmadığı için, Allahü teâlâya sığınıp kürsüye çıktım. Cemaate birçok şeyler anlattım.

Allahü teâlânın izniyle hiç sıkıntı çekmedim. Va'zım, cemâat tarafından takdîrle karşılandı."

Zeynüddîn İbni Nüceyye'nin, tahsiline büyük i'tinâ gösterdiği bir oğlu vardı. Bülûğ çağına girince, vaktini eğlence ve boş şeylere harcetmeye başladı. Babası da duâ edip, cenâb-ı Haktan, daha çok günah işlemeden oğlunun canını almasını diledi. Uzun sürmedi. Çok sevdiği evlâdı, ondokuz yaşında iken vefât etti. Cenâze namazında devlet adamları, ulemâ ve halktan pekçok kimse hazır bulundu. Tabut musalla taşına konulunca, namazdan önce İbn-i Nüceyye kürsüye çıktı. Kalabalığa dönüp ellerini açtı ve şöyle duâ etti: "Allahım! Bu oğlum ondokuz yaşında vefât etti. Bülûğ çağına kadar günahları yazılmadı. Ancak onbeş yaşından sonraki günahları yazıldı. Onun günahları üç senedir yazılmaktadır. Bu üç senenin yarısı da uykuda geçti. Geriye birbuçuk sene kaldı. Bu birbuçuk senede bana ve sana asî oldu. Bana olan hakkını ben helâl ettim. Sen de, sana karşı olan günahlarını affet" dedi. Hazır bulunan cemaat, göz yaşları içinde "Amin!" diyerek bu duâya iştirâk etti. Daha sonra geçip cenâze namazını kıldırdı.

Sultan Selâhaddîn ile çok yakın münâsebetleri bulunan İbn-i Nüceyye'nin çocukları ve kendisi sultanın meclisinde hazır bulunurdu. Sultan Selâhaddîn Mısır'dan Şam'a gidince, sultânın oğlu Melik-ül-Azîz Osman'ın meclisine devam etti. Melik-ül-Azîz Osman ona, "Uygun gördüğün şeyi bana yaz ki, ben ona göre hareket edeyim" derdi. Babası gibi o da İbn-i Nüceyye'nin görüşlerini isâbetli bulurdu. İbn-i Nüceyye ile Sultan Selâhaddîn arasındaki hasreti, Melik-ül-Azîz'in bu samimiyeti ve güzel davranışları önliyemedi. İbn-i Nüceyye, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye Mısır'a gelmesini teşvik eden bir mektûp yazdı. Bu mektûbunda Mısır'ın üstünlük ve güzelliklerini edebi bir şekilde anlattı. Mektûp sultana ulaşınca, katibi İmâdüddîn el-Kâtibe, Şam'ın Mısır'a olan üstünlüklerini anlatan bir mektûp yazdırdı. Mektûbun sonuna, "Biz senin gibi kendi vatanımıza eziyet etmeyiz. **"Vatan sevgisi îmandandır"** hadîs-i şerîfini unutmayasın" diye yazarak İbn-i Nüceyye'nin Şamlı olduğunu hatırlattı.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (Zeyli) cild-1, sh. 436

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 530

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 340

4) Tabakat-ül-müfessirîn cild-1, sh. 383

5) Hüsn-ül-muhadara cild-1, sh. 551

6) Zeyl-i Ravdateyn sh. 34

İBN-İ UKBERÎ (Muhammed bin Osman)

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi, Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Osman bin Abdullah'tır. Aslen Ukberalıdır. Bağdad'da Zaferiyye mahallesinde 538 (m. 1143) yılında doğdu. Doğum yerine nisbetle Zaferi ve Bağdadî denildi. İbn-i Ukberî diye tanındı. 599 (m. 1203) yılında Bağdâd'da vefât etti. Cedîde kabristanına defn edildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip temel din bilgilerini öğrenen Ebû Abdullah bin Ukberî, kırâat ilmini rivâyetleriyle birlikte Ebû Bekr bin Bâkıllânî ve Abdullah bin Bekrân Dâhirî'den öğrendi. Ebü'l-Berekât Enbârî ve Ebû Muhammed bin Haşşâbî'den Arabî ilimleri öğrendi. Ebü'l-Ferec Abdurrahmân bin Cevzî'den Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini ve yazmış

olduğu eserlerin bir kısmını okudu. Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed, Abdülhak bin Abdülhalık bin Yûsuf ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ilim tahsil etti. Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin hâllerini ve sözlerini ezberledi. Onların örnek ahlâkıyla ahlâklandı. Halleriyle hallendi. Hadîs ilminde ve Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Önceleri Cum'a günleri uzun müddet va'z ederdi. Daha sonra evine kapanıp sadece namaz vakitlerinde dışarı çıkar oldu. Sık sık kabirleri ziyâret ederdi. İnsanlarla lüzumu kadar görüşür, yalnız kalmaktan hoşlanırdı. Vaktini, ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirir, diğer zamanlarda da ibâdetle meşgûl olurdu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok kıymetli eser yazdı. Bu eserlerinden, âlimlerin hayatları ve örnek yaşayışlarıyla ilgili "Mu'cem"i, bilinen yegâne kitabıdır.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile (zeyli) cild-1, sh. 435

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 343

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 284

4) El-A'lâm cild-6, sh. 261

İBN-İ ZÂGÛNÎ (Ali bin Abdullah)

Kelâm, hadîs, kırâat, ferâiz, târih ve Hanbelî mezhebi, fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi Ali bin Ubeydullah bin Nasr bin Ubeydullah bin Sehl bin Sırrî'dir. Bağdadî nisbet edildi, "İbn-i Zâgûnî" diye meşhûr oldu. 455 (m. 1063) yılında Bağdad yakınlarında Zâgün köyünde doğdu. 527 (m. 1133) yılında Bağdad'da vefât etti. Câmi-i Mensûr ve Câmi-i Kasr'da kılınan cenâze namazından sonra, Bâb-ı Harb'de Ahmed bin Hanbel'in kabri yanına defnedildi.

Her müslüman çocuğu gibi, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm ve din bilgilerini öğrenmeye çok hevesli olan Ebü'l-Hasen İbn-i Zâgûnî, Allahü teâlânın kitabının kırâatini bütün rivâyetlerine göre genç yaşta öğrendi. Devrin ileri gelen âlimlerinin derslerine devam edip, temel din ilimlerini ve din ilimlerinin öğrenilmesine yardımcı olan âlet ilimleri tahsil etti. Arab dilinin inceliklerine vâkıf oldu. Mezheblerin usûl bilgilerini, mezhebler arasındaki ihtilâf ve ittifâk edilen mes'eleleri öğrendi. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verdi. Birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Târih ve kelâm ilimlerinde çok ilerledi. Hadîs ilmini Ebü'l-Ganâim bin Me'mûn, Ebû Ca'fer bin Mesleme, Ebû Muhammed Sarifîni, Ebü'l-Hüseyn bin Nekûr, Ebü'l-Kâsım bin Yüsra, Ebû Muhammed bin Abdullah bin Ata Hirevî ve daha birçok âlimden öğrendi. Kâdı Ya'kûb Berzebînî'den fıkıh ilmini tahsil etti. Diğer ilimlerde de birçok hocası vardı. Zekâ ve hafızasının üstünlüğü, onun duyduklarını yazmasına mâni olmadı. Hattının da çok düzgün olması birçok kitap yazmasına vesile oldu. Bir âlimin kitabını okumadan önce, hocasının tasdik ettiği bir nüshayı bulur ve ondan, yazar, daha sonra hocasının huzûrunda okuyarak tashih ederdi. Bilhassa ferâiz (islam miras hukuku) ilminde çok geniş bilgiye sâhib oldu. Bu ilmi gençlere öğretmeye gayret eder, Resûlullahın (s.a.v.) **"Ferâiz ilmini öğrenmeye çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı bırakacağı şey bu ilim olacaktır"** emrini yerine getirmeğe çalışırdı. Bu husûsta kitaplar yazar, ferâiz ilmini daha çok kimsenin öğrenmesine gayret ederdi. Keskin zekâsı ve engin ilmiyle, din düşmanı inançsızlara ve Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmış olan sapıklara güzel cevaplar, verir, getirdiği kuvvetli delîllerle onları perişan ederdi. Arab diline vukûfiyeti, din ve târihte engin bilgisi, akıl ve anlayışının üstünlüğü ve insanları coşturan hitâbetiyle va'zlar verir, emr-i ma'rûf yapardı. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirir, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre inanıp, Allahü

teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeyenin Cehennem azâbından kurtulamayacağını anlatırdı. Cum'a ve Cumartesi günleri Bağdad'da Mensûriye Câmii'nde kalabalık bir cemaate va'z ederdi. Her ilimde zamanının en önde gelen âlimi olan İbn-i Zâgunî, hadîs ilminde güvenilir, dinde sağlam, zühd, vera' ve takvâda önde idi. Dünyâ malına kıymet vermezdi. Yaptığını, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yapardı. Vaktini boşa harcamaz, ilim öğrenmek, öğretmek veya ibâdet etmekle geçirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Hadîs ilminde İbn-i Nâsır Ebü'l-Muammer Ensârî, İbn-i Asâkir, İbn-ül-Cevzî, Ömer bin Taberzed ve daha birçok kimseye ilim öğretti. Fıkıh ilminde, Sadaka bin Hüseyn ve İbn-ül-Cevzî'yi yetiştirdi.

İbn-i Zâgûnî, bir taraftan zamanın en mümtaz insanlarına ilim öğretirken, bir taraftan da kendisinden sonra gelenlere ışık tutacak pek kıymetli eserler yazdı. Bunlardan fıkıh ilminde; "El-İknâ", "El-Vâdıh", "El-Hilâf-ül-kebîr", "El-Müfredât" adlı eserleri yazdı. Ferâiz ilminde, "Et-Telhîs", "Avîs-ül-Mesâil-il-hisâbiyye" ve "Ed-Devr vel-vesâyâ" adlı kitapları vardır. "El-İzah fî usûl-iddîn" kelam ilmine dairdir. "Gurer-ül-beyân fî usûl-il-fıkh" adlı eseri ise fıkıh usûlü ile ilgilidir. Abbasi halifesi Müsterşid'in hilafetinin başlangıcı olan 512 (m. 1118) yılından, kendi vefât târihine kadar geçen hâdiselerin târihini yazdı. Haccın Menâsiki, Kur'ân-ı kerîmle ilgili mes'eleler, fetvâlar, hadîs ilmi, ölülerin kabirlerinde işittiklerine dâir kitaplar, onun eserleri arasındadır.

Ali İbni Zâgûnî hazretleri, hocaları yoluyla Câbir bin Abdullah'dan (r.a.) rivâyetle şu hadîs-i şerîfi nakletti.

"Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, aile efradından yiyecek birşeyler hazırlamalarını arzu ettiler. Onlar da, "Yâ Resûlallah! Yanımızda sirkeden başka yiyecek katık yok" dediler. Onu getirtti Yemeğe başladılar. Sonra iki defa, **"Sirke ne güzel katıktır"** buyurdular.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 180

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 80

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 114

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 205

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 296

İBN-İ ZEKÎ (Muhammed bin Ali Kuraşî)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup ismi Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Kâdı'l-kudât (Başkadı) Zekîyüddîn'in oğludur. 550 (m. 1155) yılında Şam'da doğdu. Hazreti Osman'ın soyundan geldiği için Osmanî, Kureyş kabilesine mensûp olduğu için Kureşi, Şam ehlinden olduğu için Dımeşki denildi. Dîn-i islam'a yaptığı hizmetlerinden dolayı Muhyiddîn lakabı verildi. Babası Zekîyüddîn Ali bin Muhammed'e nisbetle İbn-i Zekî diye meşhûr ve ma'rûf oldu. 598 (m. 1201) yılında Şam'da vefât etti.

Küçük yaşta babasından yüksek din ilimlerine temel olan din ve âlet ilimlerini öğrenen Muhyiddîn İbni Zeki, zamanın ilim merkezlerinden olan Şam'da, birçok âlimin derslerine devam etti. Ailesinin her ferdi de âlim idi. Evde ilimden, Allahü teâlânın dinine hizmet etmekten başka birşey konuşulmazdı. Onun en meşhûr hocaları arasında; babası Zekîyüddîn Ali bin Muhammed, Abdurrahmân bin Ebi'l-Hasen Dârânî, Ziya bin Hibetullah bin Asâkir ve daha birçok âlim vardı.

Bu âlimlerden hadîs-i şerîf ve fıkıh ilimlerini öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Belagatı çok yüksekti. Gayet güzel yazı yazar, fasih ve beliğ konuşurdu. Âlim ve fazilet sahiplerine çok kıymet veren Kudüs fâtihi Selâhaddîn-i Eyyûbî ile yakınlıkları vardı. Çünkü Sultan Selâhaddîn, Allahü teâlânın dinine hizmet eden herkesi sever, âlimlere hürmet ederdi. Kudüs fethedilip müslümanlar duruma hâkim olunca, ilk hutbeyi İbn-i Zeki okudu. İlk önce, zamanında Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin İmâmı olan Şerâfüddîn Ebû Sa'd İbni Asrûn'un nâibliğinde bulundu. Sonra, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşi Takıyüddîn'in Şam'da inşâ ettirip, 574 (m. 1178) yılında öğretime açtığı Medreset-üt-Takaviyye'de ve diğer medreselerde dersler verdi. Birçok talebe yetiştirdi. Bunlardan İmâdüddîn İbni Hûrîstânî ve Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muad İklişî meşhûr oldu. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî, İbn-i Zekî'yi 588 (m. 1192) yılında Şam başkadılığına ta'yin etti. Haleb'i fethedince, oranın kadılığını da verdi. Câmilerin vakıflarına da İbn-i Zekî bakardı. Onun hizmetlerine mani olmak isteyen Eshâb-ı Kirâm düşmanı İsmâiliye fırkası mensûpları, İbn-i Zekî'nin peşine düştüler. Onun hayâtına kasdettilerse de bu arzularında hiçbir şekilde muvaffak olamadılar, ömrünün son günlerinde başkadılıktan ayrıldı. Yerine Şemsüddîn İbni Tayti ta'yin edildi.

Muhyiddîn İbni Zekî hazretleri, yumuşak huylu, tatlı dilli, hoşsohbet bir zât idi. Keskin zekâsı ve üstün ilmi ile insanların işlerini kolayca halleder, herkesin duâsını alırdı. Her seviyeden insanlar, işlerinde onunla istişâre ederler, görüşlerini alırlardı. Bid'at sahibi sapık kimseleri çok güzel cevaplarla susturur, Ehl-i sünnet i'tikâdının üstünlüğünü anlatırdı. Birçok kimsenin bozuk i'tikâdları bırakıp tövbe etmesine vesile oldu. Felsefe adı altında, dehriliği ve sapıklığı yaymağa kalkışanlarla mücâdele etti. Onların bozuk kitaplarını yaktırdı. Hutbe ve va'zlarında çok beliğ ve fasih konuşur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. Birçok kimseler kilometrelerce uzaklardan onun va'z ve hutbelerini dinlemek için gelirlerdi, ömrü boyunca, ilim tahsil etmek, ilim öğretmek ve Allahü teâlânın dînini yaymak için çalıştı. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin, Allahü teâlânın rızâsı, müslümanların dinlerinin, vatanlarının, ırz ve namuslarının muhafazası ve zâlim haçlı ordularının zulümlerinin bertaraf edilmesi için çıkmış olduğu seferlere iştirâk etti. Barbar haçlı askerlerine karşı İslâm askerlerini teşvik etti. Cihâdın üstünlüğü ve "İ'lâ-yı kelimetullah"ın yayılmasının ehemmiyeti ile ilgili va'zlar verip askerleri coşturdu. Bilhassa Kudüs'ün fethi günü Beyt-ül-Mukaddes'te (Mescid-i Aksâ'da) okuduğu hutbe dillere destan oldu. Bu hutbesinde, kahraman İslâm askerlerine şöyle buyurdu:

"Allahü teâlâya hamd olsun ki, yardımı ile İslâmı azîz kıldı. Kahrı ile şirki zelîl kıldı. Herşeye emri ile nizâm ve intizâm verdi. Kendisine yapılan şükürler ile ni'metleri devamlı kıldı. Kâfirleri mekr-i ilâhisi ile derece derece azâba, yaklaştırdı. Fadlı ile ihsân ederek en güzel akıbeti takvâ sahibi kullarına tahsîs eyledi. Muttekî kullarını Arş'ının gölgesinde gölgelendirmeyi va'd eyledi. Dinini bütün dinlere üstün kıldı. O, öyle bir kudret sahibidir ki, kimse O'na karşı çıkamaz. O, bütün mahlûkâtına karşı galip ve üstündür. Onunla kimse yarışa kalkışamaz. Dilediğini emreder, kimse O'na i'tirâz edemez. Dilediği ile hükmeder. Kimse O'na karşı çıkamaz.

Yine O'na hamd ederim ki, Mescid-i Aksâ'yı şirk ve küfür kirlerinden temizledi. Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka ibadete hakkı olan ilah yoktur. O'nun ortağı ve benzeri yoktur. O, tek ve Samed'dir, doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi ve benzeri değildir. Bu, öyle bir şehâdettir ki, kalbleri şirk ve küfür kirlerinden temizler. Allahü teâlâ bu şehâdetten râzı olur. Yine ben şehâdet ederim ki, Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür. Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın birliği inancını, tevhîd akidesini getirdi. Bu inancı zedeleyecek her türlü şek ve şüpheyi giderdi. Allahü teâlâya ortak koşmak olan şirki

kökünden kazıdı. Allahü teâlâ, Peygamberimize (s.a.v.) isrâ mu'cizesini lütfetti. Bunun için Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya geldi. Semâları aşıp geçti. Sidret-ül-müntehâ'ya vardı ki, burada olanlar oldu.

Allahü teâlâ, O'na (Muhammed aleyhisselâma) ve O'nun halifeleri; ilk önce imân etmekle şereflenen Ebû Bekr-i Sıddîk'a, bu mübârek ve mukaddes yerden (Mescid-i Aksâ'dan) putları ilk önce ortadan kaldıran Emîr-ül-mü'minîn Ömer bin Hattâb'a, iki nûr sahibi olmakla ve Kur'ân-ı kerîmi toplamakla şereflenen mü'minlerin emîri Osman bin Affân'a, şirki kökünden kazıyıp, putları kıran mü'minlerin emîri, Ali bin Ebû Tâlib'e, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) âline, Ehl-i beytine ve O'nun sevgili Eshâbına ve onlara tâbi olanlara salât etsin (rahmet eylesin). Âmin.

Ey Müslümanlar! Asıl gayeniz olan Allahü teâlânın rızâsına kavuştunuz. Bunun için ne kadar sevinseniz azdır. Çünkü Allahü teâlâ müslümanlar için büyük bir kayıp olan Mescid-i Aksâ'yı ve bu mübârek beldeyi küffârdan alıp fethetmeyi size nasîb ve müyesser kıldı. Yaklaşık yüz seneden beri ehl-i küfrün elinde bulunan bu mübârek beldeyi, hakîkî sahipleri olan müslümanlara teslim ettiniz. Yine müslümanların bu mukaddes beldede tekrar ezân-ı Muhammediyyeyi okumalarını, muzaffer olduklarını zannedip, yıllarca mü'minlere zulmeden müşriklerin kökünün kazındığı günleri, Allahü teâlâ, biz müslümanlara görmeyi tekrar nasîb etti. Tevhîd inancını galip kılarak, şirki ortadan kaldırdı. Çünkü İslâm dîni tevhîd akidesi ve ma'lûm olan emir ve yasaklar üzerine kurulmuştur. Bu beyt (Mescid-i Aksâ), babamız İbrâhim'in (a.s.) vatanı, Resûlullahın (s.a.v.) mi'râcda uğradığı yer, İslâmiyetin ilk günlerinde namazlarımız için kıble, Peygamberlerin (a.s.) konağı, evliyanın durağı, resûllerin karargâhı, vahyin indiği yerdir. Bu beyt, takvâ üzere kurulmuştur; Bu beyt, Allahü teâlânın kitabında bildirdiği topraklar üzerindedir. Burası öyle bir mesciddir ki, Resûlullah (s.a.v.), mukarreb meleklere burada namaz kıldırdı. Burası öyle bir memlekettir ki, Allahü teâlâ, kulu ve resûlü Îsâ aleyhisselâmı burada peygamberlik ile şereflendirdi. Fakat Allahü teâlâ, onu asla, kulluk rütbesinden çıkarmadı. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen: **"Mesih** (Hazreti Îsâ) **hiç bir zaman Allahın bir kulu olmaktan imtina etmez** (çekinmez)**."** buyurdu. (Nisâ-172).

Evet, bu Beyt-i mukaddes, müslümanların ilk kıblesi, iki mescidin ikincisi, (Birincisi, Mekke-i mükerremedeki Mescid-i Haram'dır.) haremlerin de üçüncüsüdür. Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'den sonra ziyâret için izin verilen sâdece Mescid-i Aksâ'dır. Siz Allahü teâlânın mümtaz kullarısınız. Allahü teâlâ böyle bir fazileti yalnız size nasîb etti. Size ne mutlu ki, bu büyük fetih sizin elinizle gerçekleşti. Kadisiye, Yermük, Hayber günlerindeki ve Allahü teâlânın kılıcı, Seyfullah Hâlid bin Velîd (r.a.) zamanındaki İslâmın parlak zaferlerini bir defa daha tazelediniz. Allahü teâlâ sizleri mükâfatlandırsın. Düşmana karşı gösterdiğiniz gayretinizi ve bu yoldaki fedâkârlıklarınızı kabûl eylesin. Size Cenneti ve cemâlini nasîb eylesin. O Cennet ki, saadete erenlerin evidir. Allahü teâlânın bu şükrüne karşı vazîfenizi yapınız. Siz öyle bir fetih yaptınız ki, onun sebebiyle semâ kapıları açıldı. Bu fethin nûrları ile karanlıklar gitti. Mukarreb melekleri, nebileri ve resûlleri memnun ettiniz. Kavuştuğunuz bu ni'met ne büyüktür ki, bu fetih sizi âhır zamanda imânın bayraktarlığını yapan bir ordu kıldı.

Bu Beyt-i Mukaddes, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde İsrâ sûresi birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Her ayıptan münezzeh olan Allahü azîmüşşân kulu Muhammed'i** (aheyhisselâm) **bir gecenin az vaktinde Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürdü ki, onun etrâfındaki beldelere ve mekânlara din ve dünyâ bereketleri verdik"** diye buyurduğu bir yerdir. Bu Beyt-i Mukaddes, sultanların kıymet verdiği, Resûllerin (a.s.) övdüğü, içinde Allahü teâlâ tarafından indirilen dört mukaddes kitabın da okunduğu mübârek evdir.

Ey Cemâat! Melekler bile size teşekkür etmektedirler. Çünkü siz bu mübârek beldenin tekrar tevhîd inancına kavuşmasına vesile oldunuz. Kudüs-i şerîfin yollarından şirk ve küfür pisliklerini, haç kırıntılarını temizlediniz. Şimdi sizin için göklerdeki bütün melekler af ve mağfiret diliyor, size duâ ediyorlar. Öyleyse hakkınızdaki bu lütuf ve ihsânları iyi muhafaza ediniz. Bu ni'meti, takvâ ipine sarılmak sûretiyle koruyunuz. Kim bu ipe sarılırsa, kurtulur ve korunur. Nefsinizin arzu ve isteklerine uymaktan sakınınız. Düşmandan korkmayınız. Fırsatları iyi değerlendiriniz. Allah yolunda hakkıyla cihâd ediniz. Ey Allahın kulları! Canlarınızı Allah yolunda satınız. Çünkü O, sizleri en hayırlı kullarından eyledi. Ey Allahın kulları! Şeytanın sizi zelîl kılmasından ve azgınlıktan sakınınız. Eğer bunlardan sakınmazsanız; bu zaferi, kılıçlarınızın keskinliği ve asîl atlarınızın çevikliği ile kazandığınızı zannedersiniz. Vallahi öyle değil! Zafer ve yardım, ancak Allahü teâlâdandır. Çünkü Allahü teâlâ Azîz'dir, Hakîm'dir.

Ey cemâat! Allahü teâlâ size bu büyük fetih ni'metini ihsân eyledi. Siz de bundan sonra, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakınınız. Yoksa, bağı çözülmüş demet gibi darma dağınık olursunuz. Kuvvetiniz gider, kendilerine Allahü teâlânın âyetleri geldiği hâlde, Allahü teâlânın emirlerine uymayıp imandan çıkarak şeytana tâbi olan kimseler gibi olursunuz. Eğer Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymazsanız, doğru yoldan sapan kimselerden olursunuz. Cihada sımsıkı sarılınız. Çünkü cihad, en faziletli ibâdetlerden ve en şerefli işlerdendir. Allahü teâlânın dinine yardım ederseniz, Allahü teâlâ da size yardım eder. Allahü teâlânın size yaptığı yardımlarını unutmazsanız, O size yardımını kesmez. Allahü teâlânın ni'metlerine şükrederseniz, size olan ni'metlerini arttırır.

Ey Cemâat! Allahü teâlânın dînine yardım ediniz. Bu yoldaki hizmeti, fırsat biliniz. Bütün gücünüzle bu fırsatın kıymetini biliniz. Şunu iyi biliniz ki, işler neticelerine göre kıymet kazanır. Kazançlar miktârlarıyle kıymetlidir. Allahü teâlâ sizi, bu bedbaht düşmana muzaffer kıldı. Hâlbuki, onlar da sizin kadar veya daha fazla idiler. Bunun sırrı büyüktür. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Enfâl sûresi altmışbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey mü'minler! İçinizden sabredici yirmi kişi bulunursa** (düşmanlarınızdan) **ikiyüz kişiye galebe edersiniz"** buyurmaktadır.

Allahü teâlâ, emirlerine ve yasaklarına uyma husûsunda bize ve size yardım eylesin. Allahü teâlâ size yardım ederse, sizi kim yenebilir. Eğer size yardım etmez, yalnız bırakırsa, size yardıma başka kimin gücü yetebilir?"

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 157

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 9

3) Ravdateyn cild-2, sh. 110

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 31

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 337

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 32

7) En-Nücûm-üz-zâhire cild-6, sh. 181

İBRÂHİM BİN DÎNÂR NEHREVÂNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Hakîm, lakabı ez-Zâhid, el-Hakîm, el-Verâ'dır. İsmi, İbrâhim bin Dînâr bin Ahmed bin Hüseyn bin Hâmid bin İbrâhim'dir. 480 (m. 1087)'de doğdu. 556 (m. 1161) senesinde vefât etti. Fıkıh ilmini Ebû Sa'd bin Hamze'den

öğrendi. Bu ilimde yetişip, meşhûr bir âlim oldu. Ayrıca Ebû Hasen bin Alâf'dan, Ebû Osman bin Mille'den, Ebû Kâsım İbni Beyan'dan, Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî'den, Ebû Ali bin Şihâb'dan, İbn-i Hasîn'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmiştir.

Bâb-ül-Ezc denilen yerde kendi yaptırdığı medresede ders verir ve orada ikâmet ederdi. Ayrıca ömrünün son zamanlarında İbn-i Şemhal'in yaptırdığı medresede de ders verdi. Pekçok talebe ondan ders alıp ilim öğrendi. İbn-i Cevzî şöyle demiştir: "O, ilmi ile amel eden bir âlim idi. Çok ibâdet eder, çok oruç tutardı. Son derece tevâzu sahibi idi. Yumuşaklığı ve tevâzu'u ile darb-ı mesel hâline gelmiş, benzeri az bulunan örnek bir insan idi." İbn-i Katiî, İbn-i Cevzî'den naklen şöyle demiştir: "İbrâhim Nehrevânî, geceleri namaz kılarak, gündüzleri oruç tutarak geçirirdi. Fıkıh ilminde derin âlim ve çok vera' sahibi idi. Kendi elinin emeği ile geçinirdi. Terzilik yapardı.

Bir elbise dikip de ücreti verilince, o ücretten az bir miktarını alır, gerisini müşteriye hediye ederdi. Benim terziliğim bundan fazla değildir derdi. Kimseden birşey istemezdi."

Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir ve ferâiz ile ilgili pekçok kitap yazmıştır. Hidâye kitabına yazmaya başladığı şerh dokuz cilde ulaşmıştır. Bu şerhi tamamlayamadan vefât etti. Kendisinden; İbn-i Cevzî, Ömer bin Ali Kureşî ve daha pekçok kimse hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etmiştir.

İbn-i Cevzî şöyle rivâyet eder: "Bir kitabının üzerine bizzat kendi eliyle yazdığı bir yazıyı gördüm, şöyle yazmıştı: (545) senesi Receb ayının onuncu günü, Cum'a gecesi rü'yâmda gördüm ki, evimin ortasında bir zât ayakta duruyordu. Sen kimsin? dedim. Ben Hızır'ım, insanların canını mutlaka almak için görevlendirilmiş olan meleğin (Azrail'in) geleceği güne hazırlan dedi. Sanki benden bu yakın mı dememi ister gibiydi. Sonra bana dedi ki, senin ömründen oniki sene kaldı. O sırada ben 65 yaşında idim." İbn-i Cevzî şöyle demiştir:

"Bunu okuduktan sonra, o seneyi beklemeye başladım. Vefât etmeden önce yirmiiki gün hasta yattı. 556 (m. 1161) senesinde vefât etti. Kitaba yazdığı nota göre daha bir sene vardı. Anladım ki, rü'yâyı gördüğü gün, senenin sonuna rastlamış ve o sene sayılmamış, işâret edilen senenin de başında vefât etti. Böylece bir sene eksik olmadı. Ya da Şemsî seneye göre işâret edilmiştir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 239

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 176

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 31

İBRÂHİM BİN HASEN EL-HAMEVÎ

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Tâhir olup ismi, İbrâhim bin Hasen bin Tâhir el-Hamevî'dir. Ebû Tâhir el-Hamevî 485 (m. 1092) senesi Zilhicce ayında Hama'da doğdu. 561 (m. 1165) senesi Safer ayında Şam'da vefât etti.

Ebû Tâhir el-Hamevî Bağdad'da fıkıh tahsili yaptı. Ebû Ali bin Nekbân, Ebû Tâlib ez-Zeynebî, Ebû Tâhir el-Hınnâî, İbn-ül-Mevâzinî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Kendisinden ise. İbn-üs-Sem'ânî, İbn-i Asâkir ve oğlu Kâsım bin Asâkir, Ebü'l-Kâsım bin Sasrâ, Ebû Nasr bin Eş-Şîrâzî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ebû Tâhir el-

Hamevî Şam'a geldiği zaman, âdil bir hükümdâr olan Nûreddîn ile görüştü. Görüşme esnasında hükümdâr kâtibine dönerek: "Maaratin Nu'man denilen yerdeki vâlimize, oranın halkının malının tamâmını alması için mektûp yaz. Bana gelen habere göre, oranın halkının tamâmı, birbirlerini şâhid göstererek haksız mal mülk edindiler" dedi. Ebû Tâhir hükümdâra; "Allahü teâlâdan korkunuz. Bir yer halkının tamâmı yalan yere şâhidlik ile itham edilemez" buyurdu. Sultan daha önceki kararının yazılmasında ısrar edince, kâtip fermanı yazıp sultâna, arz etti. Tam bu sırada, o civardan geçmekte olan bir çocuğun şöyle dediği duyuldu: "Hükümdârlığınız devam ettiği müddetçe adâlet ile hareket ediniz. Zarar ve faydayı yerine getirmede iyi idârede bulununuz, yoksa tehlikeli durumlarla karşılaşırsınız." Bunu işiten sultan, tövbe ve istiğfarda bulunarak yazdırdığı hükmü yırttı. Sonra Bekâra sûresi ikiyüzyetmişbeşinci âyet-i kerîmesini okudu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 32

2) En-Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 372

İBRÂHİM BİN MENSÛR EL-MISRÎ (Ebû İshâk el-Irâkî)

Mısır'da yetişen şafiî fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mensûr bin Müsellem el-Mısrî'dir. Künyesi Ebû İshâk'tır. 510 (m. 1116) senesinde Mısır'da doğdu, önce Mısır'da Kâdı Ebü'l-Meâlî Mücellâ bin Cümî'den fıkıh öğrendi. Sonra Bağdad'a giderek, çok ilim tahsil etti. Orada, Ebû İshâk-ı Şirâzînin talebesi Ebû Bekr Muhammed bin Hüseyn el-Ürmevî'den ve Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Mübârek bin Halli el-Bağdâdî'den Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. O, yüksek faziletlere sahip bir fıkıh âlimi olarak yetişti. Uzun bir müddet Irak'ta kaldığı için, memleketine dönünce "Irâkî" nisbetiyle meşhûr oldu. Hâlbuki Bağdad'da onu "Mısrî" nisbeti ile tanıyor ve anıyorlardı. Memleketine döndükten sonra, Câmi-i Atîk adı da verilen Mısır Câmii'nde imamlık ve hatîblik vazîfesi yaptı. Birçok kimse kendisine gelip fıkıh ilmi öğrendi. Ebû İshâk'ın "El-Mühezzeb" kitabını şerh etti. 596 (m. 1200) senesi Cemâzil-âhır ayında Mısır'da vefât etti. Sefh-ül-mukattam denilen yere defnedildi.

Büyük bir fıkıh âlimi olarak Mısır'a dönen İbrâhim Irâkî'den, Kâhire hatîbi Ebû Tâhir ve başkaları fıkıh dersi aldılar. İbn-i Kalyûbî, "Menâkıb-ül-fakîh Ebî Tâhir" kitabında şöyle anlatıyor: "Ben, babamdan işitmiştim. İbrâhim Irâkî'nin ilimle meşgûl olmasının sebebi şudur: Daha evlendiği günün sabahı idi. Komşularından birisi, ona: "Hayızdan istibrâ etmek nedir?" diye sorunca, O da: "İstibrâ nedir?" diye sordu. Suâli soran: "Hanımların hayız görüp temizlenmesidir" diye cevap verdi. O böylece, İslâmiyetin evlenenlere öğrenmeyi emrettiği hayız (âdet) bilgilerini bilmediğini anladı. Hemen ilim tahsil etmeğe karar verip Irak'a gitti. Burada kendisine yol gösterenlerle buluştu. Şafiî âlimlerinin büyüklerinden fıkıh ilmini öğrendi. Bir müddet orada kaldı. Büyük bir fıkıh âlimi olarak Mısır'a döndü."

İbrâhim Irâkî, vera' ve güzel hâl sahibi olan bir zât idi. Talebesi Ebû Tâhir şöyle anlatıyor: "Bir gece, canım kadayıf yemek istedi. Fakat benim yanımda onu alacak hiç param yoktu. Nefsimin ona olan arzusu, gittikçe arttı, içimden, "Bakkâl kadayıf yapıcısının komşusudur. O, sana ondan istediğin kadar alıverir ve âdeti vechile, balını da kendisi verir" diyordum. Bu niyetle, ona böyle söylemek için evden çıktım. Ben bu hâlde iken, içimdeki şiddetli arzu, istemeye karşı teşvik ediyor, fakat bir yandan da bundan kaçınıyordum. Bu tereddütler içerisinde bulunurken Şeyh Ebû İshâk-ı Irâkî ile karşılaştım. Bana yazılı bir kâğıt vererek: "Burada yazılı olan latifeler, güzel sözler, kadayıf yemekten daha tatlıdır" buyurdu. Bunlardan, kendimin ihtiyâcı olan şeyleri çıkarıp, önceki kadayıf yemek isteğimden vazgeçtim."

Ebû İshâk İbrâhim Irâkî'nin, fazileti ve kadr-ü kıymeti yüksek olan bir oğlu vardı. İsmi, Ebû Muhammed Abdülhakem'di. Babasının vefâtından sonra, Mısır Câmii'nin hatîbliğine ta'yin edildi. Onun güzel bir hitâbeti ve latif, tatlı şiirleri vardı.

Ebû İshâk-ı Irâkî'nin en kıymetli eseri, "El-Mühezzeb" kitabına yaptığı şerhidir. Bu eser, orta büyüklükte on cild halindedir. Ayrıca hutbelerini içine alan bir "Dîvân"ı da vardır.

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 33

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 323

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 116

4) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-7, sh. 37

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1912

İKLÎŞÎ (UKLÎŞÎ) (Ahmed bin Muad)

Hadîs, nahiv, lügat, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbas olup ismi, Ahmed bin Muad bin Îsâ bin Vekîl'dir. Babası, Endülüs'te bir şehir olan Ukliş'ten Dâniye şehrine gelip yerleşti. Ebü'l-Abbâs Uklişî orada doğdu. İklîşî (Uklişî), Tecibî ve Dânî nisbet edildi. Şihâbüddîn lakabı verildi. 550 (m. 1155) yılında veya daha önce Mısır'da (bir rivâyete göre Mekke'de) vefât etti.

Ebü'l-Abbâs İklîşî'nin babası da zamanın ileri gelen âlimlerindendi. İlk derslerini babasından aldı. Küçük yaşta temel bilgilere vâkıf oldu. Yüksek ilimlerde de ilk dersini yine babasından aldı. Arab dilinin nahiv, lügat, şiir ve edebiyatında âlim oldu. Çeşitli şehirleri dolaşıp birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilminde esas ve fürû' bilgilerini öğrendi. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Başta babası olmak üzere Kâdı Ebû Bekr İbni Arabî, Ebü'l-Velîd İbni Debbâğ, Kerûhî, Ebü'l-Hasen bin Târık, İbn-i Sükre Sadfî, Gassanî, Ebû Muhammed Abdülhak bin Atiyye, Ebû Muhammed Batalyûsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Çeşitli ilim dallarında âlim oldu. Doğuya seyahat etti. Fas, Tunus, Mısır ve Mekke'ye gitti. Tasavvuf âlimlerinin büyüklerinden Ebü'l-Abbâs İbni Ârif hazretlerinin meclislerinde bulunup, sohbetlerinden istifâde etti. Tasavvufta yüksek mertebelere kavuştu. Madde ve mana ilimlerinin üstün dereceleri kendisine ihsân edildi. Kalbi her türlü pisliklerden temizlendi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) yalnız bildirdiklerine değil her hâline ve ahlâkına uyardı. Her işte ve her şeyde Allahü teâlâya muhtaç olduğunu, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin, hiçbirşeyi yaratamayacağını, ancak Allahü teâlânın yaratmasına sebeb olabileceğini iyi anlayanlardan (tasavvufta fakir) oldu. Her işinde dinin bütün hükümlerine tamamen uyarak çalışır, çok iyilik yapar, diğer zamanlarını ibâdetle geçirirdi. Hep Allahü teâlânın varlığını, ni'metlerini düşünür, lüzumsuz yere konuşmaz ve dâima Cenâb-ı Hakkın ismini zikrederdi. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatırdı. Hiç kimse ile münakaşa ve münâzara etmez, din bilgilerini yaymak için çalışırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Onun kalbinden akan feyzler, Magrib ehlinin gönüllerini yıllarca aydınlattı. Anlatmış ve yazmış olduğu din bilgileri, senelerce dilden dile, kitaptan kitaba; gönülden gönüle nakledildi. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmek için, onun ilminden istifâde edildi. Yazmış olduğu eserler İslâm âlimleri tarafından yazılarak çoğaltıldı. İmkanlar müsait olunca, matbaa yolu ile daha çok bastırıldı. Arzu edenin zahmetsizce bulabilmesine imkan hazırlandı. Bu kıymetli eserlerinden biri, "Kitâb-ün-necm min kelâm-i Seyyid-il-Arab vel-

Acem" adlı kitabıdır. Bu eserde, Arabların ve Arab olmayanların efendisi olan Muhammed aleyhisselâmın hadîs-i şerîfleri toplanmıştır. "Kitâb-ü envar-il-âsâr-il-muhtassa bi-fadl-is-salât alen-Nebiyy-il-muhtâr" adlı eserinde, Peygamberimize (s.a.v.) salevat-ı şerîfe getirmenin ehemmiyeti ve salevât-ı şerîfeler anlatılmaktadır. "Ed-Dürr-ül-manzûm fimâ yezil-il-fehum vel-hemûm", "Şifâ üz-zamân fî fadl-ül-Kur'ân", "Hill-ül-evliyâ fî iddet-i esfâr", "Şerh-ül-esmâ-il-hüsnâ", ve "Şerh-ül-bâkiyyat-is-sâlihât", adlı kitâblar da onun eserleri arasındadır. "Kitâb-ün-necm min kelâm-i Seyyid-il-Arab vel-Acem" adlı eserinin mukaddemesinde, kitabı te'lîf sebebini bildiren Ebü'l-Abbâs İklîşî, daha önce yazmış olduğu "Gurer" kitabındaki hadîs-i şerîflerin ezberlenmesini daha kolay hâle getirmek için yazdığını söylemektedir. Bu kitaptaki hadîs-i şerîflerden ba'zılarında buyuruldu ki:

"La ilâhe illallah kelimesini bilen (inanan) **kimse Cennete girer."**

"Tevhîd ehlinden biri Cehenneme girerse, günahı kadar azâb görür. (sonra çıkar)**."**

"Güzel bir abdest alanın hatâları (küçük günahları), **bedeninden, hattâ tırnaklarının altından dökülür."**

"**Abdest üzerine abdest alan kimseye on hasene yazılır."**

"Namazı unutan kimse, hatırladığı ânda kılsın."

"Namazdan bir rek'ate yetişen kimse, namaza (cemâate) **yetişmiştir."**

"İkindi namazını kaçıran kimse, ailesini ve malını kaybetmiş gibidir."

"İkindi namazını terk eden kimsenin amelleri yok olur."

"Oniki rek'at olan kuşluk namazını kılana, Allahü teâlâ Cennette altından bir köşk bina ettirir."

"Fecirden önce oruca başlamayanın orucu yoktur."

"Bir kimse Ramazan orucunu tutar, sonra ona Şevvâl'den altı gün daha oruç ilâve ederse, bütün sene oruç tutmuş gibi olur."

"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."

"Hac edip de beni ziyâret etmeyen kimse, beni incitmiş olur."

"Allah yolunda ayakları tozlanan kimseye, Allahü teâlâ Cehennemi haram kılar."

"Karşılığını Allahü teâlâdan beklediği hâlde, Allah yolunda başı ağrıyan kimsenin bundan önceki günahları affolur."

"Allahü teâlânın ismi yücelsin diye savaşan kimse, Allah yolundadır."

"İlim talebi için çıkan kimse, dönünceye kadar Allah yolundadır."

"Kim Cennet bahçelerindeki ni'metlere kavuşmak isterse, Allahü teâlânın zikrini çok yapsın."

"Kehf sûresinin başından on âyet ezberleyen Deccâl'den korunur."

"Ödemek niyetiyle borç alan kimseye, Allahü teâlâ yardım eder."

"Cum'a günü veya gecesi ölen kimse, kabir azâbından korunur."

"Can boğaza gelmeden tövbe edenin tövbesini Allahü teâlâ kabûl eder."

"Allaha ve âhırete imân eden kimse, annenin evladını sevdiği gibi Süheyb'i sevsin."

"Sünnetimden (Eshâb-ı Kirâmın, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn hazretlerinin gittiği yoldan) **yüz çeviren benden değildir."**

"Bir yılan öldüren kimse, bir kâfir öldürmüş gibidir."

"Kur'ân-ı kerîmi kendi görüşü ile tefsîr eden kimse, isâbet etmiş olsa dahi hatalıdır."

"Yanında tasadduk edecek malı olmayan kimse, kadın-erkek bütün mü'minlere istiğfarda bulunsun. Zira istiğfarda bulunması da bir sadakadır."

"Dünyâda ipek giyen, âhırette ondan mahrûm olur."

"Tavla oynayan kimse, Allahü teâlâ ve Resûlüne isyan etmiştir."

"Beni rü'yâda gören, doğru görmüştür. Çünkü şeytan, benim şeklime giremez."

"Kabrimi ziyâret edene şefaatim vâcib oldu."

"Mü'min necs (pis) **olmaz."**

"Allahü teâlâ, kendi rızâsı için olmayan ameli kabûl etmez."

"Allahü teâlâ birşeyi haram kıldığında, onun bedelini de haram kılar."

"Allahü teâlâ, sûretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Ancak kalblerinize ve amellerinize bakar."

"Allahü teâlâ dünyâyı, sevdiğine de, sevmediğine de verdi. Dîni ise, sadece sevdiğine verdi."

"Allahü teâlâ, ni'metinin eserini kulunun üzerinde görmek ister."

"Allahü teâlâ kalblere nazar etti ve Muhammed aleyhisselâmın kalbini, kulların en hayırlı kalbi buldu."

"Her peygamberin bir havarisi vardır. Benim de havarim. Zübeyr'dir."

"Mü'minin amelinin en efdali (üstünü)**, Allah yolunda cihaddır."**

"Kılıçlar, Cennetin anahtarlarıdır."

"Selâm, Allahü teâlânın Esmâ-i hüsnâsındandır. Aranızda selâmı yayınız."

"Sirke balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da îmanı bozar."

"Canlı resmi bulunan eve melekler girmez."

"Melekler, ilim talebesine yaptığından râzı olarak kanatlarını gererler."

"Ölü, kabre konulduğunda, ayrılanların ayak seslerini işitir."

"Ölü, kendisini taşıyanları, yıkayanları ve kabre koyanları tanır."

"Ölünün kemiğini kırmak, günah bakımından sağ iken kırmak gibidir."

"Benim mescidimdeki namaz, Mescid-i Haram müstesna, diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır."

"Kalbimde (Envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) **perde hâsıl oluyor. Bunun için günde yüz kerre tövbe ediyorum."**

"Kabirlere oturmayınız. Kabirlere karşı namaz kılmayınız."

"Biz Peygamberler miras bırakmayız. Bizim bıraktığımız sadakadır."

"Bî'at-ı Rıdvan'da bulunanların hiçbiri Cehenneme girmez."

"İçinde köpek, sûret (canlı resmi)**, cünüp bulunan eve melekler** (rahmet melekleri) **girmez."**

"Küfürden hiçbir şey Cennete girmez."

"Beni gören ve beni göreni gören müslümanları Cehennem yakmayacaktır."

"Mü'min Hazreti Ali'ye buğzetmez, münâfık Hazreti Ali'yi sevmez."

"Ancak mü'min olanla arkadaşlık et. Ancak müttekî olanla yemek ye!"

"Üç defa izin isteyip de verilmeyen kimse (girmek istediği yerden) **geri dönsün."**

"Cebrâil aleyhisselâm komşu hakkından o kadar çok bahsetti ki, komşuyu komşuya vâris kılacak zannettim."

"Allahü teâlâ, Lût kavminin yaptığı işi yapan topluluğa la'net etsin."

"Allahü teâlâ, baba ile çocukları arasını, iki kardeş arasını açan kimseye la'net etsin."

"Allahü teâlâ, bir mü'mine zarar veren veya ona mekr (hîle) **yapan kimseye la'net etsin."**

"Cemaatle kılınan namaz, yalnız başına kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür."

"Ümmetim arasından bir dost edinseydim, Ebû Bekr'i (dost) **edinirdim."**

"Benden sonra bir peygamber gelecek olsaydı, Ömer peygamber olurdu.

"Kuba' mescidinde kılınan bir namaz, bir umre gibidir."

"Îmân, Süreyya yıldızına asılı olsaydı, ona, Fâris'ten birisi erişirdi." (Bu hadîs-i şerîf, İmâm-ı a'zam hazretlerini müjdelemektedir.)

"Hicret olmasaydı, Ensâr'dan bir kişi olurdum."

"En üstün zikir, Lâ ilahe illallah söylemektir. En üstün duâ, Elhamdülillahdır."

"En üstün amel, Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir."

"En faziletli amel, hacc-ı mebrûr'dur."

"Hamd ile başlanmayan her söz eksiktir."

"Hata edenlerin en hayırlısı, tövbe edenlerdir."

"Kişinin her yeri mahvolup çürür. Lakin kuyruk sokumu kemiği çürümez. İnsan ondan çıkmıştı. Yine ondan iade olunur."

"Her sarhoş eden içki haramdır."

"Size Cehennemin haram olduğu kimseyi haber vereyim mi? O, cana yakın, geçimli, halim, iş bitiren kimsedir."

"Size en hayırlılarınızı haber vereyim mi? Onlar, ömürleri en uzun, amelleri en güzel olanınızdır."

"Size en şerlilerinizi (kötülerinizi) **haber vereyim mi? O, ömrü uzun, ameli kötü olandır."**

"Size Cennet hazînelerinden bir hazineyi bildireyim mi? Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh'ı çok söyleyiniz."

"Allahü teâlâya en sevimli söz, Sübhâne Rabbî ve bihamdihidir."

"Ümmetimden ba'zısı, bir kişiye ve onun çoluk çocuğuna şefaat eder, o kimseyi şefaati ile Cennete sokar."

"Sâlih komşu ve geniş ev, kişinin se'âdetindendir."

"İlle de istemen lâzım ise, sâlih kimselerden iste."

"Kişinin, çocuğunu terbiye etmesi, bir sâ' sadaka vermesinden daha iyidir."

"Üç kişiye Cennet müştaktır (âşıktır)**.** (Bunlar): **Ali, Ammâr ve Selmân'dır** (r.anhüm)

"Öğleden önce, zevalden sonra (kılınan) **dört rek'at namaz, seher namazına muadildir."**

"Aralarında selâm bulunmaksızın, öğleden önce kılınan dört rek'at namaz için, semâ kapıları açılır."

"İslâm yüksektir. Onun üstünde birşey yoktur."

"İslâm, alenîdir, imân ise kalbtedir."

"Îmân kalb ile kesin bilmek (inanmak)**, dil ile söylemek, erkânı yapmaktır."** (Amel îmândan bir parça değildir, fakat, sâlih ameller, kalbdeki îmânı parlatır.)

"Îmân yetmiş küsur şu'bedir (bölümdür)**. Hayâ ise, îmândan bir bölümdür."**

"Ensârı sevmek, îmânın alâmetidir. Ensâra buğzetmek, münâfıklığın alâmetidir."

"Allahü teâlâdan Rab olarak, islâmdan din olarak, Muhammed'den (a.s.) **resûl olarak râzı olan kimse, îmânın tadını tatmıştır."**

"Mü'min Allahü teâlânın garantisindedir."

"Mü'mine teaccüb edilir ki, ağzına kaldırdığı lokmaya kadar herşeyde (kendisine) **ecir verilir."**

"Dünyâda bana, zevcelerim ve güzel koku sevdirildi. Namaz benim için sürûr ve sevinç yapıldı."

"En çok ümmeti olan Peygamber benim. Cennetin kapısını önce ben çalacağım."

"Cebrâil ile Mikâil'in, Allahü teâlânın indinde durumları ne ise, Ebû Bekr ile Ömer'in de benim yanımdaki durumları öyledir."

"Ömer bin Hattâb, Cennet ehlinin sirâcıdır (ışığıdır)**."**

"Benden sonra, hak, Ömer'in olduğu yerdedir."

"Abbâs benden, ben Abbâs'tanım."

"Hasen ile Hüseyn, Cennet gençlerinin efendisidir."

"Her peygamberin bir refîki vardır. Benim Cennetteki refîkim, Osman'dır (r.a.)**"**

"Talhâ ve Zübeyr (r.anhüm) **Cennette benim komşularımdır."**

"Ammâr'ın kanını ve etini Cehennemin tadması haramdır."

"Hâlid bin Velîd, Allahü teâlânın kılıçlarından bir kılıçtır."

"Âlimin âbide üstünlüğü, benim sizden derecesi en aşağı olana olan üstünlüğüm gibidir."

"Bir fakîh, şeytana, bin âbidden daha şiddetlidir."

"Allahü teâlânın rızâsı, babanın rızâsındadır. Allahü teâlânın sahtı (gadabı) **babanın kızmasındadır."**

"Kargaşalık zamanında ibâdet, bana hicret gibidir."

"Sabah namazının iki rek'atı, dünyâ ve içindekilerden daha hayırlıdır."

"Misvak ağzın temizliği, Rabbin rızâsıdır."

"Gizli olarak yapılan duâ, açıktan yapılan yetmiş duâdan hayırlıdır."

"Allah yolunda deniz sahilinde bir gece nöbet beklemek, bir kişinin, çoluk-çocuğu arasında bulunarak yaptığı bin senelik amelinden daha üstündür."

"Haram olan bir kuruşu (sahibine) **geri vermek, Allahü teâlânın katında yetmiş kabûl olmuş hacca eşittir."**

"Gâfiller arasında Allahü teâlâyı anan, gaziler arasında muharebe eden kimse gibidir."

"Oruçlu kimsenin ağzının kokusu, kıyâmet gününde Allahü teâlânın katında, misk kokusundan daha hoştur."

"Oruçlu kimse orucunu açtığı zaman, melekler onu ziyâret ederler."

"Allahü teâlâ, kendisinden haya edilmeye insanlardan daha lâyıktır."

"Adâletli devlet reîsinin duâsı red olunmaz."

"Makâm-ı Mahmûd, şefaattir."

"Zemzem mübârektir, yemekliktir (doymak niyetiyle içen doyar) **ve hastalıklara da şifâdır."**

"Minberim, Cennet bahçelerinden bir bahçedir."

"Hastayı ziyâret eden, Cennet sokaklarından bir sokaktadır. Oturduğu zaman onu rahmet kaplar."

"Fakirler, Cennete zenginlerden beşyüz sene önce gireceklerdir.

"Yarım günde, ümmetimden yetmiş bin kişi hesâbsız Cennete girerler."

"Kıyâmet gününde üç sınıf kimse şefaat eder. Peygamberler (a.s.)**, sonra âlimler, sonra şehidler."**

"İnsanlar üzerine Öyle bir zaman gelir ki, insanlar o zamanda iyiliği emredip, kötülükten alıkoymazlar."

"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, o zaman çok yağmur yağar, fakat yerden hiçbirşey bitmez."

"Her kul, nasıl öldü ise, o hâlde diriltilir."

"Ümmetimden iki sınıf vardır ki, onların İslâmdan nasîbleri yoktur. Bunlar, kaderiyye ve mürciedir."

"Âhır zamanda râfızi denilen bir kavim gelecektir ki, onlar İslâmı terk ederler."

"Mehdî, Fâtıma'nın soyundandır."

"Çocuklar, Cennet ehlinin hizmetçileridir"

"Kulun Allahü teâlâya en yakın olması, secde halindedir."

"Rü'yânın en doğru olanı, seher vaktinde görülenidir."

"Etin en iyisi, sırt etidir."

"İçkiye devam eden, puta tapan gibidir."

"Misâfirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır."

"İçerisinde Allahü teâlânın anılmadığı ev ile anıldığı evin durumu, ölü ile dirinin hâli gibidir."

"Kâfirin aklı, mü'minin aklının yarısıdır."

"İpek elbiseler, ümmetimin erkeklerine haram kılındı. Kadınlara helâl kılındı."

"İki kişilik yemek üç kişiye, üç kişilik yemek dört kişiye kâfi gelir."

"Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra elleri yıkamaktır."

"Sahifesinde (amel defterinde) **çok istiğfar bulunan kimseye ne mutlu."**

"Müslüman ol, kurtulursun."

"Bevlden sakınınız. Çünkü, kabir azâbının çoğu, bevldendir. (Üzerine idrar sıçratmak sebebiyledir)**."**

"Oruçlu olmanın dışında, buruna su almakta mübalağa edilir (fazla su alınır)**."**

"Parmaklarınızın arasını hilâlleyiniz ki, Allahü teâlâ da onları kıyâmet gününde ateşle hilâllemesin."

"Saflarınızı düz yapınız. Çünkü safları düzgün yapmak da namazın ikâmesindendir."

"Saflarınızı doğru yapınız, düz tutunuz. Çünkü ben, sizi geriden de görürüm."

"Akşam namazını, yıldızlar doğmadan önce kılmakta acele ediniz."

"Evlerinizde namaz kılınız. Evlerinizi kabir yapmayınız."

"Lâ ilahe illallah diyenin (cenâze) **namazını kılınız."**

"Şirkten sakınınız. Şirk, karıncanın ayak sesinden daha gizlidir."

"Bana salât okuyunuz. Duâda gayret ediniz. "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ Ali Muhammed" deyiniz."

"Allahü teâlânın, peygamberlerine salât okuyunuz. Çünkü Allahü teâlâ, benim gibi onları da peygamber olarak gönderdi."

"Ölüm halinde olanların yanında "Lâ ilahe illallah" deyiniz."

"Mevtalarınıza Yâsin-i şerîf okuyunuz."

"Kalbleriniz i'tilâf (yumuşak) **halinde bulunduğu müddetçe Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz. Kalbleriniz ihtilaf halinde** (dağınık olunca) **okumayı bırakınız. Kalkınız."**

"İnsanlara, sana yapılmasını istediğin şeyi yap."

"Oğullarınız arasında adâletli olunuz."

"Duâ etmeden önce, iyiliği emredip, kötülükten sakınınız. Yoksa duânız kabûl olmaz."

"Sizin üzerinize, başı sanki siyah üzüm gibi olan habeşli bir köle de görevlendirilse, onu dinleyin ve ona itaat edin."

"Allahü teâlâdan fâideli ilim isteyiniz. Fâidesiz ilimden Allahü teâlâya sığınınız."

"Allahü teâlâya tövbe ediniz. Çünkü ben günde yüz kerre tövbe ediyorum."

"Zeytin yiyiniz. Ondan yağ elde ediniz. Çünkü o mübârek bir ağaçtandır."

Aynı kitapta rivâyet edilen ba'zı hadîs-i kudsîlerde Allahü teâlâ buyurdu ki:

"Sâlih kullarıma hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine gelmiyen şeyler hazırladım."

Allahü teâlâ kirâmen kâtibîn meleklerine buyurdu ki: **"Kulum bir günaha yöneldiği zaman, o günahı ona yazmazsınız. O günahı işlerse, onu bir günah olarak yazınız. Kulum bir iyiliği kasdettiği, fakat onu yapmadığı zaman onu bir iyilik olarak yazınız. Eğer o iyiliği yaparsa, ona on iyilik yazınız."**

"Oruç bana âittir. Onun karşılığını ben veririm."

"Ben zulmü kendime ve kullarıma haram kıldım. Dikkat ediniz. Birbirinize zulm etmeyiniz."

"Ey Âdemoğlu! Kendini bana ibâdete (kulluğa) **ver. Böyle yaparsan, gönlünü zenginlik ile doldurur, fakirliğini gideririm. Böyle yapmazsan, elini meşgûliyetle doldurur, fakirliğini gidermem."**

"Kim bir amel yaparda, onda bana başkasını ortak koşarsa (ya'nî hem benim için, hem onun için o işi yaparsa) **onu o ortak koştuğu ile beraber bırakırım."**

Peygamber efendimizden rivâyet edilen ba'zı duâlar:

"Allahım! Benim içimi, dışımdan daha iyi kıl. Dışımı da sâlih (iyi) **kıl."**

"Allahım! Beni, iyilik yaptıkları zaman (sevinen)**, kötü bir iş yaptıklarında, senden af ve mağfiret dileyen kullarından eyle."**

"Allahım! Doğru yola hidâyet ettiklerin (ilettiklerin) arasında bana da hidâyet eyle. Afiyet verdiklerin arasında bana da afiyet ver. Sevdiklerin arasında beni de sev. Verdiğin şeyleri benim için bereketli kıl."

"Allahım! Seni seven zelîl olmaz, sana düşmanlık eden, azîz olmaz. Her zaman hamd sanadır. Cehennem ehlinin hâlinden sana sığınırım."

"Allahım! Bana öğrettiğin şeylerden beni fâidelendir. Bana fâideli olanları öğret, ilmimi arttır."

"Allahım! Sana şükredebilmemde, seni zikr edebilmemde ve sana güzel kulluk edebilmemde bana yardımını lutf eyle."

"Allahım! Verdiğinle beni kanaatkar eyle. Bana onu bereketli eyle."

"Allahım! Doğu ile batıyı birbirinden uzak kıldığın gibi, benim ile günahlarım arasını da (öylece) **uzak kıl"**

"Allahım! Beyaz elbise, kirden temizlendiği gibi, beni de günahlarımdan temizle."

"Allahım! Şikâktan, nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım."

"Allahım! Ni'metinin benden gitmesinden, verdiğin afiyetin, benden ayrılmasından, intikamının ve bütün gazâbının aniden gelmesinden sana sığınırım."

"Allahım! Fakirlikten, zilletten sana sığınırım. Zulmetmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım."

"Allahım! Bildiğim ve bilmediğim şeylerin şerrinden sana, sığınırım."

"Allahım! işitmemin, görmemin, dilimin, kalbimin ve gözümün şerrinden sana sığınırım."

"Allahım! Bizi ni'metine şükredenlerden, onlar sebebiyle sana senada bulunanlardan eyle. Ni'metlerini bize tamamla. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allahım!"

Ebü'l-Abbâs İklîşî "Kitâbü envâr-ül-âsâr-il-muhtassa bi fadl-is-salât alen-Nebiyy-il-muhtâr" adlı eserinde, Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâm getirmekle ilgili kırk hadîs-i şerîfi nakletmektedir. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

"Ümmetimden kim bana kalbinden ihlâsla salât-ü selâm getirirse, Allahü teâlâ da on salât (rahmet) **eder."**

"Her kim benden bir ilim yazar ve onunla beraber bana salât-ü selâm yazarsa, bu kitap okunduğu müddetçe ona sevâb yazılır."

"Kim bana bir kitapta salât-ü selâm getirirse bu kitapta ismim bulunduğu müddetçe, melekler o zâta istiğfarda bulunurlar."

"Bir kimse bana bir salât-ü selâm okursa, Allahü teâlâ ona on rahmet verir, on hatâsını affeder."

"Cum'a günleri kim bana çok salât-ü selâm okursa, Hak teâlâ onun yüz ihtiyâcını giderir. Bunların yetmişi âhırete, otuzu dünyâya âittir. Hak teâlâ bir melek gönderir. O salevâtı bana tabaklar içinde getirir. Bir de beyaz bir sayfa vardır. Bana o kimsenin ismini, falan oğlu falan diye söylerler ve o sayfaya yazarlar. Kıyâmete kadar yanımda durur."

Ebü'l-Abbâs İklîşî hazretleri, eserini Peygamber efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm getirmekle ilgili kırk hadîs-i şerîf ile tezyin ettikten sonra, ba'zı menkıbe ve rü'yâlardan bahsetmektedir. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Muhammed bin Ebi Süleymân anlatır: "Babamı vefâtından sonra rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmele etti?" diye sordum. Allahü teâlânın kendisini bağışladığını söyledi Hangi amel sebebiyle bağışladığını sordum. "Yazılarımda Peygamber efendimize (s.a.v.) salât-ü selâm yazmam sebebiyle" diye cevap verdi."

Abdullah Fenârî anlatır: "Kâtiplik yapan bir komşum vardı. Vefâtından sonra rü'yâda görüldü. "Allahü teâlâ sana ne yaptı?" diye soruldu. "Allahü teâlâ, hadîs-i şerîf yazarken Resûlullahın (s.a.v.) ismi geçtiğinde, O'na salât-ü selâm yazdığım için beni mağfiret etti" dedi."

Abdullah bin Hakem anlatır: "İmâm-ı Şafiî hazretlerini rü'yâda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne ile muâmele etti?" diye sordum. "Allahü teâlâ bana merhamet edip mağfiret etti. Beni düğünde zifafa acele edildiği gibi derhal Cennete koydu. Bol bol ihsânlarda bulundu" buyurdu. Bu derece ihsânlara nasıl kavuştuğunu sordum. "Risale adlı kitabımı yazarken, Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm yazmamdandır" buyurdu. "Salât-ü selâmı nasıl yazdınız?" diye sordum. "O'nun (s.a.v.) isminin geçtiği yerlerde (Sallallahü alâ Muhammedin adede mâ zekerah-üz-zâkirûn ve adedü mâ gafele anh-ül-gâfilûn) diye yazardım" buyurdu. Uyanınca kalktım, Risale kitabına baktım. Buyurduğu gibi salât-ü selâm yazılı olduğunu gördüm."

Resûlullahın (s.a.v.) mübârek ismi zikredildiğinde salât-ü selâm okumaktan gâfil olmayınız. Zira salât-ü selâmdan gâfil olanlar, insanların en bahilidirler (cimrisidirler). Nitekim Hazreti Ali'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Bahîl. İsmim yanında zikredildiği hâlde, bana salevât getirmeyen kimsedir" buyurulmuştur.**

Bir başka hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Bana salât-ü selâm okumadan bir mecliste toplanıp ayrılanlar, leş kokusu koklayarak dağılmışlardır."**

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 392

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 74

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 181

4) Kitâbü envâr-il-âsâr-il-muhtassa bi fadl-is-salâtalen-Nebiyy-il-muhtâr, Süleymâniye-Kütüphânesi Şehid Ali Paşa Numara: 509/2

5) Kitâb-ün-necmi min kelâm-i Seyyid-il-Arab vel-Acem

İMÂDÜDDÎN KÂTİB MUHAMMED EL-İSFEHÂNÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Safiyyüddîn el-İsfehânî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı İmâdüddîn'dir. İbn-i Ehil-azîz ve Kâtib-ül-İsfehânî diye de bilinir. 519 (m. 1125) senesinde Cemâzil-âhır veya Şa'bân ayında İsfehan'da doğdu. 597 (m. 1201) senesi Ramazân-ı şerîf ayının 10. günü Şam'da vefât etti. Bâb-ün-Nasr haricinde bulunan Sûfiyye kabristanında defn olundu.

İmâdüddîn hazretleri, doğum yeri olan İsfehan'da yetişti. Bağdad'a gelip, Nizâmiyye Medresesi'nde fıkıh ve edebiyat öğrendi. Sonra İsfehan'a döndü. Bilâhare tekrar Bağdad'a gelip ilim tahsiline devam etti. Fıkıh ilmini Nizâmiyye Medresesi müderrislerinden olan Ebû Mensûr Sa'îd bin Muhammed bin er-Rezzâz'dan öğrendi. Ebü'l-Kâsım, İbn-ül-Husayn ve Ebû Abdullah el-Fürâvî'den icâzet (diploma) aldı. Ayrıca Ebü'l-Hasen Ali bin Hibetullah bin Abdüsselâm, Ebû Mensûr Muhammed bin Abdülmelik bin Cîrûn, Ebü'l mekârim el-Mübârek bin Ali es-Semerkandî, Mısır'da es-Silefî ve başka birçok âlimlerden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; İbn-i Halîl, Şihâb el-Küsî, Abdülazîz bin Osman el-İrbilî, Muhammed bin İbrâhim bin Ali el-Ensârî, Tâc-ül-Kurtubî ve diğer başka zâtlar rivâyetlerde bulundular.

Ebû Abdullah el-Kâtib (r.a.), Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin ve edîblerinin büyüklerinden olup, bunlardan başka; ilm-i hılâf, şiir, beyân, kitabet, nazm, nesir ve târihte de çok fazla bilgi sahibiydi. İsmi her tarafa yayıldı. Bilhassa kitabette (güzel yazı yazmakta) ma'rûf ve meşhûr olmuş, hattâ Kâtib-ül-İsfehânî diye tanınmıştır.

Bağdad'dan İsfehan'a döndükten sonra tekrar Bağdad'a gelince, kitabet (yazı yazmak san'atı) ile meşgûl oldu. Orada aynı zamanda vezîr Avnüddîn bin Hebîre (Hübeyre) ile yakınlık kurdu. Vezîr onu, Vâsıt ve Basra nâzırlığına ta'yin etti. Vezîr vefât edince, kendini koruyan kimse kalmadığından, sıkıntılı bir hâlde Şam'a gidip, orada hüküm sürmekte olan Nûreddîn Mahmûd bin İmâdüddîn Zengî'nin mütevâli-i umuru Kâdı Kemâleddîn Ebü'l-Fadl bin şehr-i Zûrî ile ve Emîr Kebîr Necmüddîn Eyyûb ile arkadaş oldu. Kâdı Kemâlüddîn, onun ilim ve faziletini takdîr ettiği gibi, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin babası olan Emîr-i Kebîr, İmâdüddîn Kâtib'in amcası Azîz'i tanımış olduğundan, bunların fevkalâde iltifât ve teveccühlerine kavuştu. Kâdı Kemâleddîn'in tavsiye ve takdîmiyle İmâdüddîn Zengî'nin kâtibi oldu. Arabca ve Farscada kısa zamanda meşhûr oldu.

Bu arada Selâhaddîn-i Eyyûbî ile aralarında büyük bir sevgi ve bağlılık meydana geldi. İmâdüddîn Zengî'nin yanında kıymeti günden güne artıp, sır mahremi ya'nî husûsi müşaviri oldu. Halife Müstencidin zamanında, husûsî sefâretle Bağdad'a gönderildi. Dönüşünde kendi ismine izafetle, Medrese-i İmâd'ın müderrisliği de kendisine verildi.

567 (m. 1171) yılında Eşrâf-ı dîvân'a, ya'nî husûsî meclise girdi. İmâdüddîn Zengî'nin vefâtına kadar, bu durum devam etti. Melik Sâlih tahta geçince, ba'zı çekemeyenleri, melikin çocukluğundan istifâde ederek yalana başvurdular. Araya girdiler. Bu sebeple İmâdüddîn oradan Bağdad'a gitmek için yola çıkdı ise de, Musul'a vardığında ağır ve uzun bir hastalığa yakalanarak bir müddet orada kaldı. Sonra Şam'a gitti ve orada vefât etti.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3204

2) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 214, 215

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 332

4) El-A'lâm cild-7, sh. 26

5) İzâl-ül-meknûn cild-2, sh. 92, 629

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 147

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 204

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 178

İMAM-I GAZÂLÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden ve en meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed Tûsî, Gazâlî'dir. Künyesi, Ebû Hâmid, lakabı Huccet-ül-İslâm ve Zeynüddîn Tûsî'dir. 450 (m. 1058) senesinde Tûs şehrinin Gazâl kasabasında doğdu. 505 (m. 1111)'de Tûs'da vefât etti. Taberan denilen yere defn edildi. Müctehid idi. İctihâdı şafiî mezhebine yakın olduğu için Şafiî mezhebinde olduğu zannedilir.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin babası fakir ve sâlih bir zât idi. Âlimlerin sohbetlerinden hiç ayrılmazdı. Elinden geldiği kadar, onlara yardım ve iyilik eder, onların hizmetinde bulunurdu. Âlimlerin nasihatini dinleyince ağlar ve Allahü teâlâdan kendisine âlim olacak bir evlât vermesini yalvararak isterdi. Yün eğirip, Tûs şehrinde bir dükkânda satardı. Vefâtının yaklaştığını anlayınca, oğlu Muhammed Gazâlî'yi ve diğer oğlu Ahmed Gazâli'yi hayır sahibi ve zamanın sâlihlerinden olan bir arkadaşına bıraktı. Bir miktar mal vererek vasıyyet etti ve ona dedi ki: "Ben kendim, âlim bir kimse olamadım. Bu yolla kemâle gelemedim. Maksadım, benim kaçırdığım kemâl mertebelerinin, bu oğullarımda hâsıl olması için yardımcı olmanızdır. Bıraktığım bütün para ve erzakı, onların tahsiline sarf edersin!" Arkadaşı vasıyyeti aynen yerine getirdi. Babalarının bıraktığı para ve mal bitinceye kadar, onların yetişmesi ve olgunlaşmaları için çalıştı. Sonra onlara dedi ki: "Babanızın, sizin için bıraktığı parayı tahsil ve terbiyenize harcadım. Ben fakirim, param yoktur. Size yardım edemeyeceğim. Sizin için en iyi çâreyi, diğer ilim talebeleri gibi medreseye devam etmenizde görüyorum." Bunun üzerine iki kardeş doğru söze uyup, medreseye gittiler. Sonra ikisi de yüksek âlimlerden olmak saadetine kavuştular (Bkz. Ahmed Gazâlî).

Îmâmı Gazâlî, çocukluğunda fıkıhtan bir miktarını kendi memleketinde okudu. Sonra Cürcan'a gitti, İmâm Ebû Nasr İsmâilî'den bir müddet ders aldı. Üç sene sonra Tûs'a döndü. Cürcan'dan Tûs'a dönerken başından geçen bir hadiseyi şöyle anlatır: "Bir grup yol kesici karşımıza çıktı. Yanımızda olan her şeyimi alıp gittiler. Benim ders notlarımı da aldılar. Arkalarından gidip kendilerine yalvardım. Ne olur işinize yaramayan ders notlarımı bana verin dedim. Reîsleri, "Onlar nedir? Nasıl şeylerdir?" diye sorunca, "Onları öğrenmek için memleketimi terk ettim, gurbetlere gittim. Filân yerdeki birkaç tomar kâğıtlardır" dedim. Eşkiyaların reîsi güldü: "Sen onları bildiğini nasıl iddia ediyorsun, biz onları senden alınca ilimsiz kalıyorsun" dedi ve onları bana geri verdi.

Sonra düşündüm, Allahü teâlâ yol kesiciyi beni ikaz için o şekilde söyletti dedim. Tûs'a gelince üç yıl bütün gayretimle çalışarak, Cürcan'da tuttuğum notların hepsini ezberledim. O hâle gelmiştim ki, yol kesici önüme çıksa, hepsini alsa, bana zararı dokunmazdı."

"Memleketinde geçirdiği bu üç seneden sonra, tahsilini devam ettirmek için o zamanın büyük bir ilim ve kültür merkezi olan Nişâbûr'a gitti. Zamanın büyük âlimlerinden olan İmâm-ül-Harameyn Ebü'l-Meâlî el-Cüveynî'nin talebesi oldu. Üstün zekâsını ve çalışkanlığını gören hocası ona yakın alâka gösterdi. Burada Usûl-i hadîs, Usûl-i fıkıh, kelâm, mantık, islam hukuku ve

münâzara ilimlerini öğrendi. Hocaları arasında Ebû Hâmid er-Razekanî, Ebü'l-Hüseyn el-Mervezî, Ebû Nasr el-İsmâilî, Ebû Sehl el-Mervezî, Ebû Yûsuf en-Nessâc gibi devrin büyük âlimleri vardır. Nişâbûr'da tahsilini tamamlayınca, büyük bir ilim ve edebiyat hâmisi olan Selçuklu veziri üstün devlet adamı Nizâm-ül-mülk'ün da'veti üzerine Bağdad'a gitti. Nizâm-ül-mülk'ün topladığı ilim meclisinde bulunan zamanın âlimleri, İmâm-ı Gazâlî'nin ilminin derinliğine ve mes'eleleri izah etmekdeki üstün kabiliyetine hayran kaldıklarını i'tirâf ettiler. Üstün vasıflarından dolayı hem âlimler, hem de halk tarafından çok sevildi. O zaman ortaya çıkan sapık fırkaların mensûpları, onun yüksek ilmi ve en zor, en ince mevzûları en açık bir şekilde anlatması, hitâbet ve izah etme kabiliyetinin yüksekliği, zekâsının parlaklığı karşısında perişan ve mağlûb oldular. Bu sırada otuzdört yaşında bulunan İmâm-ı Gazâlî'nin İslâmiyete yaptığı büyük hizmetleri gören Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk, onu Nizamiye Medresesi'nin (Üniversite) başmüderrisliğine, şimdiki ta'biriyle rektörlüğüne ta'yin etti. Bu medresenin başına geçen İmâm-ı Gazâlî, üçyüz seçkin talebeye, lüzumlu olan bütün ilimleri öğretti. Bunlardan başka, pekçok talebe yetiştirdi. Ebû Mensûr Muhammed, Muhammed bin Es'ad et-Tûsî, Ebü'l-Hasen el-Belensi, Ebû Abdullah Cümert el-Hüseyni talebelerinin meşhûrlarındandır. Bir taraftan da kıymetli kitaplar yazan İmâm-ı Gazâlî, ilim ehli, devlet adamları ve halk tarafından büyük bir muhabbet ve hürmet gördü. Şöhreti gün geçtikçe arttı. Nizamiye Medresesi'nde bulunduğu yıllarda, Kitâb-ül-basit fil-fürû', Kitâb-ül-vasit, el-Veciz, Meâhiz-ül-hılâf adlı kitaplarını yazdı.

Ayrıca İsmâiliyye adındaki sapık fırkanın görüşlerini çürütmek için "Kitâbü fedâih-il-Bâtıniyye ve Fedâil-il-Müstehzeriyye" adlı eserini yazdı. Yine bu sırada Rumcayı öğrenerek felsefecilerin sapıklığını ortaya koymak için eski Yunan ve Latin filozoflarının kitaplarının aslı üzerinde üç sene titizlikle incelemeler yaptı. Bu incelemeleri esnasında ve neticesinde felsefecilerin maksatlarını açıklayan "Mekâsid-ül-felâsife" kitabı ile felsefecilerin görüşlerini reddeden "Tehâfüt-ül-felâsife" kitabını yazdı. Avrupalı filozoflar, o asırda dünyânın tepsi gibi düz olduğunu iddia ederek, ilimlerini ve felsefelerini böyle yanlış bilgiler üstüne kurarken, İmâm-ı Gazâlî dünyanın yuvarlak olduğunu delîller ile isbât ediyor ve diğer fen ilimlerinde de Avrupalıların bilmedikleri doğru bilgileri kitaplarında yazıyordu.

İmâm-ı Gazâlî felsefecilerle ilgili bu çalışmalarını "El-Münkızü aniddalâl" kitabında şöyle anlatmaktadır:

"İşte şimdi filozofların ilimlerinin hikâyesini dinle: Onları birkaç sınıf, ilimlerini de birkaç kısım hâlinde gördüm. Onlara, çokluklarına ve eskileri ile yenileri arasında doğruya yakınlık ve uzaklık farkına rağmen, küfür ve ilhad damgasını vurmak lâzımdır. Filozoflar fırkalarının çokluğuna ve çeşitliliğine rağmen, dehriyyûn, tabiiyyûn ve ilahiyyûn olmak üzere üç kısma ayrılırlar. Dehriyyûn sınıfı eski filozoflardan bir zümredir. Yaratıcının varlığını inkar etmişlerdir ki, bunlar zındıktır. Tabiiyyûn; bunlar da âhırete inanmadılar. Cenneti, Cehennemi, kıyâmeti ve hesabı inkâr ettiler. Bunlar da zındıktırlar. Üçüncü sınıf olan ilâhiyyûn, daha sonra gelen filozoflardır. Bunlar ilk iki sınıfı red etmişlerse de, kendileri de bid'atten ve küfürden sıyrılamamışlardır." (Üçüncü kısımdan olan bu filozoflar, kendilerinden önce gelenlerin yanlışlarını açık seçik göstermek ve bir yaratıcının olduğunu söylemekle beraber peygamberlere inanmadıkları için küfürde kalmışlardır. Çünkü küfürden kurtulmak için peygamberlere ve onların bildirdiklerine inanmak da şarttır." İmâm-ı Gazâlî'nin, felsefecilerin görüşlerini çürütmek ve i'tikâdlarına, felsefe karıştıran, sapık fırkalara cevap vermek için yaptığı bu çalışmasını işiten bir takım kimseler, onu felsefeci zannetmişlerdir. Bunun sebebi, felsefe ile tefekkür arasındaki mühim farkı bilmemek olabilir. Felsefeciler aklı rehber edinmişlerdir. Mütefekkirler ise aklı

kullanmakla beraber, akla da rehber olarak peygamberleri ve onların bildirdiği îmânı almışlardır. Göz için ışık ne ise, akıl için iman da odur. Işık olmayınca göz göremediği gibi, imân olmayınca akıl da doğru yolda yürüyemez.

İmâm-ı Gazâlî, filozof değil müctehiddir. Zâten İslâmiyette felsefe ve filozof olamaz. İslâm âlimi olur. İslâm dininde, felsefenin üstünde İslâm ilimleri, filozofun üstünde de İslâm âlimleri vardır.

İmâm-ı Gazâlî, bu çalışmalarından sonra, yerine kardeşi Ahmed Gazâlî'yi vekîl bırakarak Nizamiye Medresesi'ndeki vazîfesine ara verdi ve Bağdad'dan ayrıldı. Çeşitli ilmî çalışmalar ve bu maksatla seyahatler yaptı. Bir müddet Şam'da kaldı. Bu sırada en kıymetli eseri "İhyâ-u Ulûmiddîn"i yazdı. Daha sonra Kudüs'e gitti. Bu sırada Bâtınî denilen sapık fırkaya karşı "Mufassıl-ül-hılâf", "Cevab-ül-mesâil" ve Allahü teâlânın isimlerini (Esmâ-i hüsnayı) anlatan "Maksâd-ül-esma" adlı eserini yazdı. Kudüs'de de bir müddet kaldıktan sonra, oradan hacca gitti. Haccı müteakiben Bağdad'a döndü. Nizamiye Medresesi'nde Şam'da yazdığı İhyâ'sını kalabalık bir talebe kitlesine ders olarak okuttu. Bu seferki tedris hayatı uzun sürmedi. Doğduğu yer olan Tûs'a gitti. Burada yine Batınîlere karşı "Ed-Dürc-ül-merkûm" kitabı ile "El-Kıstâs-ül-müstekîm", "Faysal-üt-tefrika", "Kimyâ-ı Se'âdet", "Nasîhât-ül-mülk" ve "Et-Tibr-ül-mesbuk" adlı kıymetli eserlerini yazdı. On sene kadar süren bu hizmetlerinden sonra, Selçuklu veziri Fahr-ül-mülk'ün ricası üzerine bir müddet daha Nizamiye Medresesi'nde ders verdi. Tasavvufu anlatan "Mişkât-ül-envâr" adlı eserini de bu sırada yazdı.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerine "Bağdad'da pek Çok ilim talebesi var iken, orada ilim neşretmekten, öğretmekten niçin vaz geçtiğinizi kimse bilemiyor ve bu kadar uzun zamandan sonra Nişâbûr'a dönmenizin sebebini kimse anlayamıyor" dediklerinde cevap verip izahlar yaptıktan sonra Nizamiye Medresesi'ndeki derslerine ara verip, Bağdad'dan ayrılış sebebini şöyle anlatmıştır: "Ben şer'î ve aklî ilimlere bu kadar alışkanlık peyda edip, her ikisinde de inceleme ve müdârese yaptım. O esnada bulunduğum yolda, bende; Allahü teâlâya, nübüvvete ve âhıret gününe yakînî bir imân hâsıl oldu. İmânın bu üç aslı ile kalbim çok kuvvetlendi. Ayrıca iyice anlamıştım ki, takvâ sahibi olmak nefsin isteklerini bırakmak ve bütün dünyevi arzuları terk etmeden âhıret saadetine kavuşmak imkânsızdır. Hepsinin başı dünyâ alâka ve bağlarını kalbten tamamen kesmek ve bu dâr-ı gurûrdan, aldanma yeri olan dünyâdan uzaklaşıp, ona muhabbet köklerini, gönül bahçesinden söküp atmak ve âhırete dönmek ve azîmet etmek ve cenâb-ı Hakka tam gayret ile dönüp tövbe eylemektir. Bu ise, emelleri kısmak, makamı, malı ve parayı terk etmek, meşgûliyyeti, tutulma ve insanlarla beraber bulunmayı bırakmadan ve kalbin içinde sekîne ve karar hâsıl olmadan tamam olmaz.

Sonra ben hâllerimi düşündüm. Gördüm ki, çeşitli bağ ve tutulmalar içine batmışım. Her tarafımı kuşatmışlar. Amellerimi gözümün önüne getirdim. Gördüm ki, hepsinin üstünü ve güzeli ilim öğretmektir. Öğretmek istediğim ilimlerin, bilgilerin çoğu, önemsiz olup, âhıret için faydasızdırlar. Sonra ilimdeki niyetimi düşündüm. Hâlis, Allah rızâsı için olmayıp, belki makam sevdası ve şöhretle beraber karışık buldum. İşte yakînen anladım ki, helak sâhilindeyim. Eğer hâllerimi düzeltmekle uğraşmazsam helak olur, kendime kötülük ve zarar etmiş olurum. Bir müddet böyle düşündüm durdum. Fakat henüz karar veremedim. Ba'zan Bağdad'dan ayrılmağa, içinde bulunduğum hâlleri bırakmağa karar verir, birgün azîmet yolunu seçer, ayağımı ileri atar, ba'zan biraz daha durayım deyip, adımımı geri alırdım. Bir sabah olmazdı ki, âhıreti istemede sıdk ve rağbet üzere bulunayım da, ona nefsin istekleri ve dünyâ arzusu askerleri saldırıp, akşam olunca beni uzaklaştırmasınlar. Düşüncemi değiştirmesinler. Bir hadde geldi ki, dünyâ

arzuları beni, zincirden bağlar ile, kendilerine çeker ve bu ma'nânın hâsıl olması için zorlarlardı, imân sözcüsü de seslenip: "Hadi, çabuk ol! ömründen çok az kaldı, önünde ise, uzun bir yolculuk vardır. Kazandığın, elde ettiğin ilmin hepsi, riya ve aldatmadır. Eğer sen, şimdi âhıret için hazırlanmaz, o sonsuz âlem için azık bulundurmazsan, ne zaman yapacaksın? Şimdi alâkaları kesmez, engelleri kaldırmazsan ne zaman keseceksin ve kaldıracaksın?" derdi. O zaman kalbimde bir rağbet peyda olup, dünyâ ve ehlinden kaçmak, onlardan uzaklaşmak için kesin karar verirdim. Sonra şeytan, aldatma ve hile yoluna başvurup; "Bu düşündüğün hâl, çabuk geçici bir şeydir. Sakın ona uymak yolunu seçme. Zîrâ sen bu görüşü kabûl ve karar verip, bu büyük makamı terk edersen ve eziyetli olmıyan izzet ve şânı bırakıp gidersen, hasımlarla münâzaradan hâsıl olan zevk ve safâdan geçersen, nefsin yine sana gâlib olur. Bu sefer ondan kurtulmaya uğraşırsın. Hâlbuki o zaman bir daha dönemezsin, bî çâre ve dermansız kalırsın" derdi.

İşte nefsin ve şeytanın bâtlı hak gösteren bu aldatma ve hileleri sebebi ile, ben de, dünyâ arzuları ve âhıret isteği arasında tereddüt ve hayret vadisinde altı ay kadar şaşkın, inler ve ağlar hâlde kaldım. Bu zaman 486 (m. 1093) yılının Receb ayında son buldu. Nihâyet aynı ayın sonunda işim ihtiyâr ve irâdeden geçip, aniden Allahü teâlâ, dilime susmak kilidi vurup, mühürledi. Dilim söylemez, kalbim ise çok muzdarib oldu. Öyle oldu ki, kendimi zorladım, gayrete getirmeğe çalıştım. Huzûrumda bulunan üçyüz ilim talebesinin gönlünü almak, hatırlarını şen etmek, bu vesile ile birgün ders vermek için kendimi zorladım. Dilimde söyliyecek kuvvet, bir kelime telâffuz edecek güç bulamadım. Bu dil tutulması, kalbime öyle bir üzüntü ve elem verdi ki, arzu ve isteğim kalmadı. Hazmım kesildi. Ne ağzıma bir lokma alsam, onu çiğneyebilirdim, ne bir damla su içsem, yutabilirdim. Böyle devam edip, kuvvetten düştüm. Zayıfladım. Hattâ doktorlar hayâtımdan ümid kestiler. Bana ilâç vermekten imtina edip, bu böyle bir durumdur ki, kalbe indi. Ondan uzuvlara sirayet edip, mizacını bozdu, ilâç kabûl etmez, iyileşmez. Ancak kalbini mühim işlerden rahata kavuşturur, herşeyden temizlerse, belki iyileşir dediler.

Bundan sonra, ben aczimi anladım ve gördüm, ihtiyârımın bütün sükûtunu, düşüşünü seyrettim. Yalvararak ve sızlıyarak Allahü teâlâya sığındım. Çaresi olmayan hasta gibi yanarak ve inliyerek duâ ettim. Nihâyet Neml suresi altmış ikinci âyetinde meâlen; **"Muzdar olan** (sıkıntıya düşen) **kimse duâ ettiği zaman onun duâsını kabûl edip fenâlığı kaldıran..."** buyurulduğu gibi, Allahü teâlâ duâmı kabûl edip, kalbimi uyandırdı, içimdeki mal ve makam arzusunu kaldırdı. Hepsinden yüz çevirip çocuklarımdan, dostlarımdan, vatanımdan ve eshâbımdan ayrılmağı bana kolay eyledi. Derhal içimden Şam tarafına gitmek arzusu geldi. Ama görünüşte hacca gideceğim dedim. Halifenin ve eshâbımın, maksadımın Şam'da kalmak ve bu sebeble onlardan ayrılmak isteğimi bilmelerini istemedim. Sonra bir daha dönmemek niyeti ile Bağdad'dan çıktım. Fakat düşüncemi gizliyor, aksini bildiriyordum. Bunun için çeşit çeşit ifâde ve izah yollarına başvuruyordum. Onlar ise benimle alay ediyor, beni cevr-ü cefâ oklarına hedef tutuyorlardı. Sanki içlerinde, benim o tür safa ve zevkten yüz çevirmem ve dünyalıklardan kesilmek istememin bir din işi ve yakîn sebebi olduğunu uygun görecek bir kimse yok idi. Onlara göre, benim bulunduğum müderrislik rütbesi, yüksek bir din mevkii olup, ilimlerinin bütünü buraya kavuşabilmek için idi.

Sonra genel vaziyetten maksadın ne olduğunu ta'yin konusunda ihtilaf edip, Irak'tan uzak olanlar sandılar ki, vâli ve hükümdârlardan birşey oldu ki utandı ve orada duramadı dediler. Ama Irak'a ve oradaki devlet adamlarına yakın olanlar, devlet adamlarının bu bağlılıklarını,

gitmememem için bana yalvarmalarını, beni zorlamalarını, iltifât ve alçak gönüllülüklerini ve benim onlardan yüz çevirmemi sözlerine iltifât etmeyip, söyledikleri sözlere, okşayıcı ifâdeleri kabûl etmediğimi bilirlerdi. Onlar, bu semâvî bir iştir ki âlimlere ve müslümanlara bir nazar değmesi sonucudur derlerdi.

Nihâyet Bağdad'dan ayrıldım. Yanımda olan malı dağıtmaya başladım. Kendime yetecek ve küçük çocuklarıma kâfi gelecek kadar yanımda bulundurdum. Onda da şöyle bir ruhsat yolu buldum ki, Irak malı, müslümanların işlerini görmek için vakf olunmuştur. Bunun için dünyâda aile nafakası için, bundan almaktan daha sâlih ve temiz bir mal bulamadım. Şam kıt'asına gidip, Şam şehrinde iki sene kadar kaldım. Orada bir meşgalem yok idi. Ancak uzlet, halvet, mücâhede, riyâzet, nefsin tezkiyesi, ahlâkın mükemmelleşmesi ile meşgûl oldum. Bütün bunları tasavvuf ehlinin ilminden öğrendiğim şekilde yaptığım gibi, Allah kelime-i celâlini zikr ile, kalbin tasfiyesi ve hâllere kavuşmakla uğraştım. Böylece yakînen bildim ki, o büyüklerin yolu, ilim ve amel olmadan tamam olmaz. Onların ilimlerinin hâsılı, nefsin geçitlerini ve tehlikelerini aşmak ve kötü ahlâktan temizlenip, kötü sıfatlarının kökünü sökmek ve atmaktır. Bununla kalbi Allahtan başkasına tutulmaktan korumak ve Allahü teâlânın zikri ile süsleyip O'na kavuşmaktır. O zaman bana ilim, amelden kolay geldi O büyüklerin ilimlerini kitaplarından tahsil ve onları mütâlâa ile tamamlamağa koyuldum. Meselâ Ebû Tâlib-i Mekkî'nin (Kut-ül-kulûb) kitabını ve Hâris-i Muhâsibî'nin kitaplarını, Cüneyd-i Bağdâdî'nin, Şiblî'nin, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ve başka meşâyıhın (kuddise sirruhum) sözlerini ve onlardan rivâyet edilen yazı ve haberleri mütâlâa eyledim. Herbirinin ilimlerinin maksadlarına muttali oldum. Onların yolundan öğrenerek ve dinliyerek, tahsili mümkün olanı tahsil ettim. Anladım ki, onların seçilmişlerinin seçilmişlerine mahsûs olan ilimlere kavuşmak, öğrenmek ve okumakla mümkün değil. Ancak sıfatların değişmesi ve hâlde zevk ile mümkündür.

Bir müddet Şam mescidinde i'tikaf eyledim. Uzun günlerde minaresine çıkıp, kapısını üstüme kapadım. Orada durdum. Sonra hac farizasını eda için Beyt-ül-harama gidip, Mekke ve Medine'nin bereketi ve Resûlullahın (s.a.v.) ziyâreti ile O'ndan imdâd ve yardım istemek arzu ve şevkim harekete geldi Gittikçe arttı. Hazreti Halîlürrahmân'ın (aleyhisselâm) ziyâretinden sonra, Hicaz'a doğru yola çıktım.

Sonra beni, ba'zı arzu ve insanlar ve çocukların ve ailemin istemesi vatanıma çekti. Ben de vatanıma döndüm. Tabiatım bu dönüşten son derece uzak ve benim i'tikâdım üzere bu görüş gayet yanlış olduğu hâlde, vatanıma kavuştuktan sonra, orada da uzlete, çekildim. Zikr ile kalbin tasfiyesine olan aşırı bağlılığımdan, hep uzlet istiyordum. Lâkin günlük olaylar ve çoluk-çocuğun geçim durumu ve hâl darlığı kalbimin safasına mâni olup, maksudun yüzü bulutlandı ve halvetin safâsı bulandı ve safa hâli verecek neticeler ele geçmez oldu. Ancak arasıra bir miktar safa hâsıl olup, yine örtülürdü. Lâkin böyle iken yine kesmeyi tama' etmeyip, ba'zan bir zuhurat engel, ba'zan o mertebelere dönmek vâki olurdu. O yıl bu hâlde geçti. O halvetler esnasında hâsıl olan hâlleri saymak mümkün değildir. Faydası olur ümidi. İle bir iki şey bildirelim:

Ben ilm-i yakîn ile bildim ki, Allahü teâlâya kavuşanlar ve hidâyet yolunun yolcusu olanlar, bilhassa tasavvuf ehli olan büyüklerdir. En güzel sîret ve ahlâk, onların sîret ve ahlâkları, en doğru yol, onların yolu, en güzel ve en olgun ahlâk, onların ahlâk ve âdetleridir. Belki bütün akıllı insanların akılları, hikmet sahiplerinin hakimane buluşları ve İslâmiyetin esrârını bilen fukahâ ve ulemânın ilimleri toplanıp bir araya gelse, onların siret ve ahlâkından birini tahvil edemez, değiştiremez, ondan hayırlı ve üstün olana çevirmeyi düşünseler, çâre ve yol bulamazlar. Zîrâ onların zâhir ve bâtınında olan bütün hareket ve hareketsizlikler peygamberlik

kandilinden alınmıştır. Yeryüzünde ise, peygamberlik nûrunun ötesinde bir nûr yoktur ki, âleme ışık saçsın ve daha çok parlasın. Velhâsıl aklı olan kimse, tasavvuf hakkında ne söyliyebilir ki, tasavvuf ehlinin kalbi, Allahtan başka herşeyden temizlenmez ve başlangıcı, her an Allahü teâlânın zikrine dalmak, nihâyeti ise, büsbütün fenâ fillah olmaktır. Bunun bile son olması, ihtiyârı altında bulunan mertebeye nisbetledir. Keşf mertebesi ve onun evveliyâtındandır. Gerçekte ise bu fenâ makamı tasavvufun başlangıcıdır. (Nitekim İmâm-ı Rabbânî de (kuddise sirruh): Fenâ fillah, bu yolda ilk adımdır buyuruyor.) Ondan önceki hâller, sâlik için sülûk yolunda dehliz, aralık gibidir. Ya'nî vâsıtadırlar. Tasavvufun ilk hâlleri, keşif ve müşâhedenin zuhura gelmesidir. Hattâ bu keşif ve müşâhede sahibleri, uyanık iken, melekleri ve peygamberlerin rûhlarını müşâhede ederler. Onların sesini duyarlar, fayda ve hakîkat iktibas ederler. Sonra o hâl, sûret ve misâllerin müşâhedesinden, başka derecelere yükselir ki, o makam kelimeler ile anlatılamaz. Bahsedilirse, sarih hatâ görünür ve ondan sakınmak mümkün olmaz. Kısaca şöyle diyelim ki, sâlikin hâli, öyle bir kurb ve yakın mertebesine ulaşır ki, bir grup kimseler o makama hulul, bir başka grup ise vusul (kavuşma) ta'bir ederler. Bütün bunlar hâşâ! büyük hatâdır. Bu sebeb ve izahını (Maksad-ül-aksâ) kitabımızda, en ince ve güzel şekilde bildirmişiz. Belki bu hale kavuşan kimsenin, şu beytten fazla bir söz söylemesi uygun olmaz.

Beyt:

"Olan oldu fakat ben anlatamam.
Hüsn-i zan et ve haber sorma ondan."

Bu bildirilen hâlleri zevk yolu ile tatmak saadetine kavuşamayıp, şevk sahibi olmıyan, peygamberlik mertebesinin hakîkatinin yalnız ismini anlar. Evliyânın kerâmeti, hakîkatta enbiyânın başlangıcıdır (salevâtullahi ve selâmühü aleyhim).

İmâm-ı Gazâlî hazretleri, elde etmek için uğraştığı mertebelere kavuşunca ve sülûk işini tamamlayınca Tasavvufta da yetişince, ba'zı gönül ve müşâhede sâhibleri, kendisine uzlet, halvet ve mücâhedeleri terk, etmesine işâret ve zaviyeden çıkmasını söylediler. Çünkü bu hâller yalnız kendisi için faydalıdır, ilmin neşrine dönmek ise, umûma faydadır ve daha lüzumludur demek istediler. Bu ma'naya uygun ve sözlerinin doğruluğuna mutabık olarak, çok salihlerden ba'zı vak'alar zâhir oldu. Bütün bunlar, bu hareket bir hayır ve rüşde başlangıçtır diye şehâdet ve delîl idiler ki, Allahü teâlâ onu, beşinci asrın müceddidi olarak seçmiştir. Bu da hadîs-i şerîfte vâki olmuştur ki, Allahü teâlâ her yüz yıl başında bir âlim gönderir ki, ümmetin dinini tecdîd eder, yeniler ve kuvvetlendirir, işte bu şehâdet sebebi ile, îmâmın hüsn-i zannı galib olup, o büyük saadeti ister oldu.

İmâm buyurdu ki: "O esnada bu mühim işi yerine getirmek için 499 (m. 1105) yılı Zilka'de ayında Nişâbûr'a hareket müyesser oldu. Bağdad'dan çıkış ise 488 (m. 1095) yılında oldu. Uzlet müddeti ise onbir seneye ulaşmış idi. Bu bildirilen hareket, Allahü teâlânın takdîriyledir. Uzlet müddetince, asla, o harekete kalbin meyil ve teveccühü yok idi. Nitekim Bağdad'dan çıkış ve o hâllerden ayrılık ve uzlet darlığına giriş, imkân mertebesinde olup, meydana geleceği hatıra bile gelmezdi. Kalbleri ve hâlleri değiştiren Allahü teâlâ: **"Mü'minin kalbi, Rahmânın parmaklarından iki parmak arasındadır** (kudretindedir)**."** hadîs-i şerîfi gereğince, kulların kalbinden dilediği kadar değiştirmeğe kadir olduğuna yakîn ve itminan üzere olmak ile, kazaya râzı olup, bu kadar zahmet ve meşakkatleri ihtiyâr ve irâde vâki olmuştur.

Yine biliyorum ki, her ne kadar görünüşte ilim ve neşrine dönmüş isem de, yine" hakîkatta dönmüş değilim. Zîrâ rücû' etmek; dönmek; ilk; hâllere avdet etmektir. Hâlbuki ben o zaman bir ilim neşreder, yayardım ki; onunla makam ve devlet sâhibi olmak, dünyalık ve başkanlık elde

etmek isterdim. Ve bütün insanları söz ve hareketlerim ile ona çağırırdım. Ama şimdi, bir ilme da'vet ederim ki, onunla mevki, makam ve mal terk olunur. Sevâb kazanılır. Haşmet ve makamın derecelerinin düşüklüğü bilinir. Hâlâ niyyetim ve kasdım budur. Allahü teâlâ benim bu niyetimi bilicidir. Ve dâima maksadım, nefsimi ve başkalarını ıslâh eylemektir. Lâkin o maksada kavuşacağımı bilemem. Hele yakînî îmân ile inanmış ve kalbin müşâhedesi ile iyice anlamışımdır ki, her ferdde olan hareket ve kuvvet, Allahü teâlânın ihsânı iledir. Benim her hareketim ve amelim O'ndandır. Allahü teâlâdan yalvararak isterim ki, önce beni ıslâh eylesin, sonra da benimle başkalarını ıslâh eylesin. Evvelâ bana hidâyet verip, sonra benimle başkalarına hidâyet versin. Bana hakkı, sûret-i hakta gösterip, tâbi olmak, uymak nasîb eylesin. Batılı, sûret-i bâtılda gösterip sakınmak müyesser eylesin. Âmin!".

İmâm-ı Gazâlî'nin tasavvufta hocası, silsile-i zeheb (altın silsile) denilen mürşid-i kâmillerden olan Ebû Ali Fârmedî hazretleridir. Onun huzûrunda kemâle geldi. Zâhir ilimlerinde eşsiz âlim olduğu gibi, tasavvuf ilimlerinde de mürşid oldu. Her iki ilme sahip olup, Peygamberimizin (s.a.v.) vârisi oldu. Kısa bir müddet daha Nizamiye Medresesi'nde ders verdikten sonra, doğduğu yer olan Tûs'a döndü. Elli beş sene gibi kısa bir ömür süren İmâm-ı Gazâlî, ömrünün son yıllarını Tûs'ta geçirdi. Burada evinin yakınına bir medrese ve bir de tekke yaptırdı. Günleri, insanları irşâd etmekle geçti. Elli yaşını aştığı bu sıralarda "El-Münkızü aniddalâl", fıkhın kaynaklarına (Usûl-i fıkha) dâir "El-Mustasfa" ve Selef-i sâlihîne (Ehl-i sünnet i'tikâdına) tâbi olmayı anlatan "İlcâm'ül-avâm an ilm-il-kelâm" adlı eserini yazdı.

İmâm-ı Gazâlî'nin yaşadığı devirde İslâm âleminde siyâsî ve fikri bakımdan büyük bir kargaşalık hüküm sürüyordu. Bağdad'da Abbasî halîfelerinin hâkimiyeti zayıflamaya yüz tutmuştu. Bunun yanında Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırları genişliyor ve nüfuzu artıyordu, İmâm-ı Gazâlî bu devletin büyük hükümdârları Tuğrul Bey'in, Alparslan'ın ve Melikşah'ın devirlerini yaşadı. Melikşah'ın kıymetli veziri Nizâm-ül-mülk, hem savaş meydanlarında zaferler kazanıyor, hem de o zamanın dünyâda mevcût en parlak ilim ocakları olan İslâm üniversitelerini açıyordu, İmâm-ı Gazâlî yirmiüç yaşında iken, doğuda Hasen Sabbah ve adamları, sapık yollardan olan İsmâiliyye fırkasını yaymaya çalışıyorlardı. Mısır'da Eshâb-ı Kirâm düşmanı Fatımî hânedanı çökmeye başlamış, Avrupa'da ise Endülüs İslâm Devleti gerilemeye yüz tutmuştu. Mukaddes toprakları müslümanlardan almak için haçlı seferleri başlamış, bunlardan ilki İmâm-ı Gazâlî zamanında yapılmıştı. Bunlardan birinci haçlı seferine katılan haçlılar. Anadolu Selçuklu hükümdârı Birinci Kılıçarslan'ın üstün gayret ve kahramanlıklarına rağmen 600 binden 40-50 bine düşmek pahasına da olsa, Anadolu'yu geçmiş, Torosları aşmış, Antakya'yı ve bir yıl sonra da Kudüs'ü ele geçirmişlerdi.

İslâm alemindeki bu siyâsî karışıklıkların yanında, bir de fikir ve düşünce ayrılıkları vardı. Bütün bunlar; müslümanların birliğini doğrudan doğruya askerî kuvvetle ve ilim yoluyla yıkamayan iç ve dış düşmanların, halk arasında bozuk ve sapık fikirleri yayabilmeleri için çok uygun bir zemin teşkil ediyordu. Müslümanlar arasında i'tikâd birliği sarsılmış, düşünce ve fikirlerde ayrılıklar meydana gelmişti. Bir taraftan Eski Yunan felsefesini anlatan kitapları okuyarak, yazılanları İslâm inançlarına karıştıranlar, diğer taraftan Kur'ân-ı kerîmin âyetlerinin ma'nâsını değiştirerek ve kendi bozuk düşüncelerini katarak açıklamaya kalkışan Bâtınîler ve Mu'tezile ile diğer fırkalar İslâm i'tikâdını bozmaya çalışıyorlardı. Bunlara karşı Ehl-i sünnetin müdâfaasını üslenmiş olan İslâm âlimlerinin başında aklî ve naklî ilimlerde zamanın en büyük âlimi, müctehid ve asrın müceddidi olan İmâm-ı Gazâlî hazretleri geliyordu. O, bir taraftan kıymetli talebeler yetiştirdi. Bir taraftan da sapık fırkaların bozuk inançlarını çürütmek ve

müslümanların bunlara aldanmamaları için okuyacakları kıymetli kitaplar yazdı. Ehl-i sünnet i'tikâdını her tarafa yaydı.

Eserleri: İmâm-ı Gazâlî, ömrü boyunca gece gündüz devamlı yazmış büyük bir İslâm âlimidir. Eserlerinin sayısının 1000 (bin)e ulaştığı, Mevdû'ât-ül-ulûm kitabında bildirilmektedir. Bunlardan 400'ünün isimleri Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî'nin "Hazâin" kitabında yazılıdır. Eserleri üstünde Avrupalılar geniş ve uzun süren incelemeler yapmışlardır. Bunlardan P. Bouyges adlı müsteşrik, "Essaie de chronologie des Ocuvres de al-Ghazâli" kitabında, İmâm-ı Gazâlî'nin 404 kitabının ismini yazmıştır. Meşhûr müsteşrik Brockelman da "Geschichte Der Arabischen Literatür" adlı eserinde, İmâm-ı Gazâlî'nin eserlerinden 75 tanesinin listesini vermiştir. 1959'da, dört Alman ordinaryüs profesörü, İmâm-ı Gazâlî'nin kitaplarını okuyarak, İslâm dînine âşık olmuşlar ve İmâm'ın kitaplarını Almancaya çevirmişler ve müslüman olmuşlardır.

İmâm-ı Gazâlî'nin vefâtından sonra, İslâm dünyâsının mâruz kaldığı Moğol felâketi esnasında, yakıp yıkılan binlerce kütüphâne içinde, İmâm-ı Gazâlî'nin birçok eseri de yok edilmiştir. Bu sebepten, bu güne kadar eserlerinin tam bir listesi ve tasnifi yapılamamış, ilim dünyâsı, bu husûstaki eksikliğini tamamlayamamıştır.

Eserlerinden bir kısmı şunlardır: 1. İhyâ-u ulûmiddîn, 2. Kimyâ-i Se'âdet, 3. Vasît, 4. Basît, 5. Vecîz, 6. Hulâsa, 7. Erbeîn, 8. Esmâ-ül-hüsnâ, 9. Mustasfâ (Usûl-i fıkha dâirdir.), 10. El-Menhûl (Usûl-i fıkha dâirdir.), 11. Bidâyet-ül-hidâye, 12. Tahsin-ül-meâhiz, 13. El-Münkızü aniddalâl, 14. El-Lübâb-ül-müntehâl, 15. Şifâ-ül-galil fî beyânı meslek-üt-ta'lil, 16. El-İktisâd fil-i'tikâd, 17. Mi'yâr-ün-nazar, 18. Mehakk-ün-nazar (Mahall-ün-nazar), 19. Beyân-ül-kavleyn, 20. Mişkât-ül-envâr, 21. El-Müstazhirî (Bâtınîlere reddiyedir.), 22. Tehafüt-ül-felâsife, 23. El-Makâsıd fî beyâni i'tikâd-ül-evâil (Makâsıd-ül-felâsife), 24. İlcâm-ül-avâm an ilm-il-kelâm, 25. El-Gâyet-ül-kusvâ, 26. Cevâhir-ül-Kur'ân, 27. Beyânü fedâih-il-İmâmiyye, 28. Gavr-üd-devr (Gâyet-ül-gavr fî dirâyet-üt-devr), 29. Keşfü ulûm-ül-âhıre, 30. Er-Risâlet-ül-kudsiyye, 31. Fetâvâ, 32. Mîzân-ül-amel, 33. Kavâsım-ül-Bâtıniyye (Bâtınîlere reddiyedir.), 34. Hakîkât-ür-rûh, 35. Kitâbü Esrârı muâmelât-iddîn, 36. Akîdet-ül-misbâh, 37. El-Minhâc-ül-a'lâ, 38. Ahlâk-ül-envâr, 39. El-Mi'râc, 40. Hüccet-ül-hak, 41. Tenbîh-ül-gâfilîn, 42. Elmeknûn (usûle dâirdir), 43. Risâlet-ül-aktâb, 44. Müsellem-üsselâtîn, 45. El-Kanûn-ül-külliyyü, 46. El-Kurbetü ilellah, 47. Mi'yâr-ül-ilm (Mu'tâd-ül-ilm), 48. Mufassal-ül-hılâf fî usûl-il-kıyâs, 49. Esrâru ittiba-üs-sünne, 50. Telbîsü iblîs, 51 El-Mebâdî vel-gayât, 52. El-Ecvibetü, 53. Acâ-ibü sunillah, 54. Risâlet-üt-tayr, 55. Er-Reddü alâ men tagâ, 56. Kavâid-ül-akâid, 57. Kıstâs-ül-müstekîm, 58. Dürret-ül-fâhire (Kıyâmet ve âhıret adıyla Türkçeye tercüme edilmiş olup, Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.), 59. Hülâsât-üt-tasnîf fit-tasavvuf, 60. Acâib-ül-mahlûkât (İlcâm-ül-avâm, el-Münkızü aniddalâl ve Kimyâ-i Se'âdet kitapları Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır.), 61. El-İmlâ fir-reddi alel-İhyâ. Bu eseri, İhyâu ulûmiddîn adlı eserini tenkid etmeye kalkışanlara cevap olarak yazmıştır.

"Eyyühelveled" kitabı Arabcadır. Farsça tercümesi, Bursa'da Orhan Câmii Kütüphânesinde mevcûttur. Bu kitap, 1945'de kurulmuş olan Milletlerarası ilim Yayma Teşkilâtı (UNESCO) tarafından 1951'de Fransızca, İngilizce ve ispanyolca" ya tercüme edilerek hepsi basılmıştır. Türkçesi Hak Sözün Vesîkaları adlı kitabın içinde bir bölüm olarak Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.

İmâm-ı Gazâlî'nin Arabca olan beş cildlik "İhyâ-ül-ulûm" kitabı, 1968 senesinde Beyrut'ta Arabca ve 1974'de İstanbul'da Türkçe olarak basılmıştır, ihyâ kitabı dört kısımdır:

1. İbâdâd; ibâdetleri anlatan bölüm.

2. Mu'âmelât; alış-veriş, rehin, kira, havale, vekâlet gibi muâmeleleri anlatır.

3. Mahlikât; insanı felâkete sürükleyen şeyler ve bunlardan sakınmayı anlatan kısım.

4. Münciyât; kurtuluşa götüren şeyler. Bu dört kısımdan her biri kendi arasında on bölüme ve bu bölümler de kısımlara ayrılmıştır. İhyâ'nın Zübdet-ül-İhyâ adıyla ve Ahmed Gazâlî tarafından Lübâb-ül-İhyâ adı altında muhtasarı (özeti) yazılmıştır. Bir cild olan Farsça "Kimyâ-i Se'âdet" kitabı da, 1955'de Tahran'da 1977'de İstanbul'da basılmıştır.

Büyük hadîs âlimi Hâfız Zeynüddîn Ebü'l-Fadl Abdurrahmân el-Irâkî", 1353 yılında "İhya"daki hadîsleri birer birer ele almış, her birinin kaynak ve senetlerini araştırmış, bulmuş ve bu tahriçlerle basılan İhyâ kitabı beş cilde ulaşmıştır. Abdurrahmân Irâkî'nin bu gayretli çalışması, tam 40 yıl sürmüştür. Bu eserin ismi, "Tahrîcü-ehâdis-il-İhyâ"dır.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin en kıymetli eseri "İhyâ"sıdır. Osmanlı âlimlerinden Saffet Efendi, "Tasavvufun Zaferi" isimli eserinde, İmâm-ı Gazâlî'nin bu kitabı hakkında şunları yazmaktadır. "Hüccet-ül-İslâm vel-müslimîn İmâm-ı Muhammed Gazâlî'nin "İhyâ-ül-ulûm" kitabı, öyle bir yüce kitap, öyle yüksek bir eserdir ki, Kur'ân-ı kerîmin ve Peygamber efendimizin hadîs-i şerîflerinin ma'nâlarını müslümanlara anlatmak ve Allahü teâlânın kullarını, doğru yola irşâd etmek, İslâm ahlâkını huzûr ve se'âdete kavuşturucu hükümlerini öğretmek için, din âlimleri olarak elimizde bundan başka hiçbir kitap bulunmasaydı, yalnız bu kitap kifâyet ederdi.

"Hüccet-ül-İslâm" adıyla meşhûr olan İmâm-ı Gazâlî, üçyüzbinden fazla hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezbere biliyordu, İslâmın yirmi temel ilmi ile, bunların yardımcıları olan müsbet ilimlerde de söz sahibi idi. Hadîs ve Usûl-i hadîs ilimlerinde ilim deryası olan bu zâtın kitaplarında mevdu hadîs var diyerek, İmâm-ı Gazâlî'de eksiklik aramak, ilmin hakîkatini, İslâm âliminin derecesini bilmemektir. Zamanında yaşıyan ve sonra gelen âlimler, onun kitaplarını senet kabûl etmişler ve netice olarak İmâm-ı Gazâlî'nin kitaplarını ancak mezhepleri kabûl etmiyenlerin dinde reform yapmak için uğraşanların beğenmediklerini bildirmişlerdir.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri asrının müceddidîdir. Vazifesi; din bilgilerinden unutulmuş olanlarını meydana çıkarmak, açıklamak ve herkese öğretmekdir.

Hocası İmâm-ül-Harameyn el-Cüveynî, "Gazâlî, ilimde büyük bir denizdir" demiştir. Talebesi, Muhammed bin Yahyâ, "İmâm-ı Gazâlî, ikinci İmâm-ı Şafiî'dir" demiştir.

Es'ad Mîhenî de; "Gazâlî'nin ilmi ve üstünlüğü, kolay kolay anlaşılmaz. Bunu ancak, onun derecesinde olanlar veya onun aklının kemâline yaklaşabilenler anlar," demiştir, İmâm-ı Sübkî (r.a.) de şöyle der: "Bu söz gerçekten doğrudur. Çünkü, ilim bakımından kendisinden daha üstün olan kimsenin ilimdeki derecesini bilmek ve anlamak istiyen bir kimsenin sâlim bir akla ve iyi bir anlayışa sahip olması gerekir. Akıl, doğru ile yanlışı ayırır. Anlayış ile de, karar verir, İşte Gazâlî'nin ilmi zirvede olduğu için, onun ilimdeki derecesini bilmek isteyen kimsenin, aklı tam bir kimse olması lâzımdır. Ayrıca, aklı tam olmakla beraber, ilimde onun mertebesine ve seviyesine yakın olmak da gerekir. Bu bakımdan, İmâm-ı Gazâlî'den sonra gelen kimseler onu, ancak kendi bilgileri derecesinde anlıyabilmişlerdir. Fakat, Gazâlî'yi (r.a.), Gazâlî'nin kendisini bildiği (gibi bilmek), bunun cevâbı sâdece "Hayır" demektir.

Çünkü Gazâlî'den sonra, onun bir benzeri gelmemiştir. Yetişmemiştir. Sonra, bir kimse Gazâlî'nin derecesine yakın bile olsa, yine Gazâlî'yi Gazâlî kadar bilmesi mümkün değildir. O da Gazâlî'yi sâdece kendi ilminin derecesi kadar anlıyabilir." Yine İmâm-ı Cüveynî şöyle demiştir:

"Bir âlimin ilimdeki kadrini, derecesini ve üstünlüğünü, ancak onun seviyesinde olan anlıyabilir."

Yine bir âlim şöyle demiştir: "Âlimi herkes ilimdeki derecesi kadar anlayabilir. İmâm-ı Şafiî'yi talebeleri arasında en iyi anlayan el-Müzenî idi. O da, hocasını ancak kendi derecesi kadar anlayabildi. Daha fazlasını idrâk edemedi. Resûlullah'ın (s.a.v.) kadrini, herkes kendi derecesi kadar anlayabildi. Resûlullahı en iyi anlayan Hazreti Ebû Bekr idi. Çünkü bu ümmetin en faziletlisi Hazreti Ebû Bekr'dir. O da, ancak kendi derecesinin yüksekliği kadar anlayabildi."

İhyâ'da geçen hadîs-i şerîflerin kaynaklarını tesbit eden Zeyneddîn Irâkî şöyle demiştir: "İhyâ, helâli ve haramı (dîni) anlatan, bu husûsta yazılmış kitapların en büyüklerindendir. İmâm-ı Gazâlî, bu eserde birçok ince mes'eleyi izah etmiş, zâhir ve bâtın ilmini en uygun bir tarzda kaynaştırmıştır. Mes'eleleri, gayet açık, anlaşılır bir şekilde ve güzel bir uslûbla yazmıştır..." İhyâ'yı şerheden Zebîdî' ise; nakledîciliği, izahı ve kaynaklara bağlılığı ve diğer üstün vasıflarıyla İhyâ gibi bir kitap görmediğini söyleyerek methetmiştir. İhyâ'yı adetâ ezberleyecek derecede okuyup, defalarca baştan sona bitiren Abdülkâdir Ayderus, "Ta'rîf-ül-İhyâ bi fadâil-il-İhyâ" adlı eserinde; "Biliniz ki, İhyâ, bütün üstünlükleri kendinde toplamış olan ve kıymeti anlatmakla bitmeyen bir eserdir, İhyâ'yı uzun uzun inceledim. Her bölümü, her kelimesi üzerinde tekrar tekrar durup, düşünerek anlamaya çalıştım. Hergün onda daha önce farketmemiş olduğum yeni bilgiler, üstün sırlar ve tefekküre sevkeden izahlar buldum. Hiç kimse ondan daha güzel bir eser yazmamış ve hattâ ona yakın bir eser yazmamıştır" diyerek, okunmasını tavsiye etmiştir.

İbn-i Sübkî, İhyâ için şöyle demiştir: "İhyâ, müslümanların önem vermesi ve yayması gereken bir eserdir. Böylece birçok kimsenin doğru yolu bulması, hidâyete kavuşması sağlanabilir. Çünkü bu eseri inceleyip, okuyup da te'sîr altında kalmayan kimse yok gibidir."

Büyük âlim İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, "El-A'lâm bi-kavatı'ıl-İslâm" kitabında küfre sebep olan şeyleri anlatırken, İbn-i Sübkî ve başka âlimlerin kitaplarından alarak buyuruyor ki; "İmâm-ı Gazâlî'nin yazılarında kusûr bulan kimse, ya hased edip onu çekemiyendir, yahut da, zındıktır." Hanefî mezhebi âlimlerinden İbn-i Abidin, "El-Ukûd-üd-düriyye" kitabının sonunda diyor ki, "İmâm-ı Gazâlî âlim değildi, diyen kimse, câhillerin echeli ve fâsıkların en kötüsüdür. O, zamanının Hüccet-ül-İslâmı ve âlimlerin en Ustünü idi. Fıkıh ilminde çok kıymetli kitapları vardır. Şafiî mezhebinin ba'zı hükümleri, onun kitapları üzerine kurulmuştur."

Batıda Ebü'l-Hasen İbni Harezhem adında bir İmâm vardı, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ kitabını okuyunca beğenmeyip onu yakmayı emretti. Halkın elinde bulunanları da toplayıp bir Cum'a günü yakılmasını kararlaştırdılar. O Cum'a gecesinde Ebü'l-Hasen rü'yâsında gördü ki: Kendi ders okuttuğu câminin kapısından içeri girdi. Bir de ne görsün; câminin içinde Resûlullah (s.a.v.) ve yanında Ebû Bekr (r.a.) ve Ömer (r.a.) oturuyorlardı, İmâm-ı Gazâlî de orada ayakta duruyordu ve elinde İhyâ kitabını tutup: "Ey Allahın Resûlü! Şu kimse benim hasmımdır" deyip, sonra dizleri üzerine çöktü, İhyâ kitabını Resûlullaha verip: "Yâ Resûlallah, şu kitaba bakınız, eğer bu kimsenin dediği gibi bunda sünnete uymayan, esâsa muhalif olan bir yanlışlık var ise, ben Allahü teâlâya tövbe ettim. Eğer sizin bildirdiğiniz dine uygun ise, bu adamdan hakkımı alıp beni sevindirin" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, İhyâ kitabını baştan sona kadar inceledi ve

"Vallahi bu elbette güzel bir kitaptır". buyurdu. Sonra onu Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e verdiler. Onlar da inceleyerek bu kitap elbette güzeldir dediler. Bunun üzerine Resûlullah: "Adı geçen Ebü'l-Hasen'in elbisesini soyun, iftira edenlere vurulduğu gibi had vurun" buyurdu. Beşinci sopadan sonra Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah böyle yapması yine senin sünnetini ta'zim için idi. Fakat yanıldı" dedi. İmâm-ı Gazâlî de affetti. Ebü'l-Hasen uyanınca gördüklerini talebelerine anlattı. Tövbe etti. Bir ay, rü'yâsında yediği sopaların acısından rahatsız oldu, canı yandı. Sonra geçti, fakat ölünceye kadar sopaların izi sırtında görüldü. Bu rü'yâsından sonra dâima İhyâ kitabını okur, ona hürmet ederdi.

Şeyh Ebû Zeyd Endülüsî şöyle anlatmıştır: "Birgün çarşıdan bir kitap satın almıştım. Eve gelip okumaya başladım. Fakat kitabda İmâm-ı Gazâlî hazretlerine dil uzatılıyordu. Kitaba bakarken gözlerim birden bire görmez oldu. Hemen tövbe edip, kitaba baktığıma pişman oldum, istiğfar edip yalvardım. Sonra gözlerim görmeye başladı."

Ebû Zeyd Endülüsî yine şöyle anlatmıştır: "Bir defasında rü'yâmda gördüm ki, İmâm-ı Gazâlî, bir hınzırın (domuzun) boynuna zincir takmış çekip götürüyordu. "Bunu neden böyle gezdiriyorsun?" dedim. "Bu öyle betbaht bir kimsedir ki, zulmete dalmıştır. Bize dil uzatanların hâli ve cezası budur" buyurdu.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün bana bir taş lâzım oldu. Dışarı çıkıp almak için hangi taşa elimi uzatsam, taş altın veya cevher oluyordu.

Baktım, elimi uzattığım her taş cevher oldu. Nihâyet bir taş bulamadan eve geri döndüm."

İmâm-ı Gazâlî hazretleri, Selçuklu sultânı Sultan Sencer'in padişahlığı sırasında Sultan Sencer ile görüşmüş, ona mektûp yazmış ve bizzat nasîhatta bulunmuştur. Ayrıca, Sultan Sencer'e nasihat adlı bir risale yazmıştır.

Sultan Sencer; Ehl-i sünnet i'tikâdında, dînine bağlı ve bid'atleri reddeden bir pâdişâh idi. 60 sene kadar tahtta kalmış olup, ilme ve ulemâya karşı çok hürmet eder, kendisi de ilimle meşgûl olurdu. O zamanın en meşhûr âlimi olan İmâm-ı Gazâlî hazretlerine hased edenler, İmâm-ı a'zamın aleyhinde bulunuyor diye iftira ederek, Sultan Sencer'e şikâyet etmişlerdi. Bunun üzerine Sultan Sencer, İmâm-ı Gazâlî'yi yanına da'vet edip, görüşmek istediğini bildirdi. Durum İmâm-ı Gazâlî'ye iletilince ba'zı mazeretlerini bildirerek gitmedi. Sultan Sencer'e mazeretini bildirmek ve nasihat etmek üzere bir mektûp gönderdi. Bu mektûbun tercümesi şöyledir: "Allahü teâlâ pâdişâh-ı İslâmı, İslâm beldesinde muvaffak eylesin, nasîbdar kılsın. Âhırette ona, yanında yeryüzü padişahlığının hiç kalacağı mülk-i azîm ve âhıret sultanlığı ihsân etsin.

Dünyâ padişahlığı, nihâyet bütün dünyâya hâkim olmaktan ibârettir, insanın ömrü ise, en çok yüz sene kadardır.

Cenâb-ı Hakkın, âhırette bir insana ihsân edeceği şeylerin yanında, bütün yeryüzü, bir kerpiç gibi kalır. Yer yüzünün bütün beldeleri, vilâyetleri, o kerpicin tozu toprağı gibidir. Kerpicin ve tozunun toprağının ne kıymeti olur? Ebedî sultanlık ve saadet yanında, yüz senelik ömrün ne kıymeti vardır ki, insan onunla sevinip, mağrur olsun? Yükseklikleri ara, Allahü teâlânın vereceği padişahlıktan başkasına aldanma.

Bu ebedî padişahlığa (saadete) kavuşmak, herkes için güç birşey ise de, senin için kolaydır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir gün adâlet ile hükmetmek, altmış senelik ibâdetten efdaldir."** Madem ki Allahü teâlâ sana başkalarının altmış senede

kazanacağı, şeyi bir günde kazanma sebebini ihsan etmiştir, bundan daha çok muvaffakiyete fırsat olamaz! Zamanımızda ise iş o hâle gelmiştir ki, değil bir gün, bir saat adâletle iş yapmak, altmış yıl ibâdetten efdal olacak dereceye varmıştır.

Dünyânın kıymetsizliği, açık ve ortadadır. Büyükler buyurdular ki: "Dünyâ kırılmaz altın bir testi, âhıret de kırılan toprak bir testi olsa, akıllı kimse, geçici olan ve yok olacak olan altın testiyi bırakır, ebedî olan toprak testiyi alır. Kaldı ki dünyâ, geçici ve kırılacak toprak bir testi gibidir. Âhıret ise hiç kırılmayan ebediyyen bakî kalacak, olan altın testi gibidir. Öyleyse, buna rağmen dünyâya sarılan kimseye nasıl akıllı denilebilir? Bu misâli iyi düşününüz ve dâima göz önünde tutunuz.

Tûs ahâlisine merhamet et. Çok zulüm görmüşlerdir. Şimdi de sıkıntı içindedirler... Kadınlarıyla, çocuklarıyla, aç ve sefil olarak yaşıyorlar...

Beni yanınıza da'vet etmiş bulunuyorsunuz. Benim hâlim şudur: Elliüç senelik bir ömür yaşamış bulunuyorum. Bunun kırk senesi, ilim öğrenmek ve öretmekle geçti. Yirmi senem, Sultan Şehîd'in (Melikşah'ın) saltanatı zamanında geçti. Sultan Melikşah'dan İsfehan'da ve Bağdad'da bulunduğum sıralarda pekçok iltifât ve ikram gördüm. Çok defa mühim işlerde, Emîr-ül-mü'minîn ile onun arasında elçilik vazîfesi yaptım. Din ilimlerinde, yediyüz kitap yazmaya muvaffak oldum. Ya'nî dünyânın her türlü saadetini gördüm. Fakat hepsini terkettim. Bir müddet Beyt-i Mukaddes'te (Kudüs'te) kaldım. Halîlullah İbrâhim aleyhisselâmın mübârek türbesinde ahdettim, bundan sonra Hiçbir sultânın yanına gitmeyeceğim ve hiç bir sultândan en ufak birşey kabûl etmeyeceğim. Münâzarayı terk edeceğim dedim. Oniki seneden beri bu ahdimde durdum. Bu bakımdan, sultanlar beni bu husûsta ma'zûr gördüler.

Şimdi beni huzûrunuza çağırdığınıza dâir bir haber almış bulunuyorum. Emre itaat olsun diyerek, Mûsâ Rızâ hazretlerinin mübârek türbesine kadar geldim, İbrâhim aleyhisselâmın mübârek makamında yaptığım ahdi bozmamak için, ordugâha kadar da geldim. Bu türbede, kabrin başucunda diyorum ki: "Ey Resûlullahın torunu, sen şefaatçi ol ki, Allahü teâlâ pâdişâh-ı İslâm'ı (Sultan Sencer'i), dünyâ sultanlığında babalarından daha ileriye gitmeye muvaffak etsin. Âhıret sultanlığında, saadetinde ise, Süleymân aleyhisselâmın derecesine eriştirsin. Halîlullah İbrâhim aleyhisselâmın makamında yapılan ahde hürmet etmesi için muvaffakiyet versin. Gönlünü Hakka çevirip, halkı bırakan bir kimsenin (İmâm-ı Gazâlî'nin) kalbini perişan eylemesin."

İnanıyorum ki, hakkınızda böyle duâ etmem, Hak teâlânın dergâhına yüz tutmam, resmi olarak yanınıza gelmemden daha faydalıdır, Eğer bunu kabûl etmeyip, gelmem için bir fermanınız olursa, emre itaatin lâzım olduğunu bildiğim için, ahdimi bozarak, fermânınızı kabûl etme yolunu seçerim.

Allahü teâlâ dilinize ve gönlünüze öyle şeyler getirsin ki, bununla yarın âhırette utanmaktan muhafaza etsin... Vesselâm."

Bu mektûp Sultan, Sencer'e ulaşınca, madem ki Meşhed'e gelmiş, ordugâhımıza az bir mesafe var. Oradan gelmek güç bir iş değildir diyerek, gelmesini istediğini bildirdi. Bunun üzerine İmâm-ı Gazâlî, Sultan Sencer'in yanına geldi. Huzûruna girince ayağa kalkıp, İmâm-ı Gazâlî'yi karşılayıp kucakladı. Sonra da kendi tahtına onu oturttu. Çok hürmet gösterdi, İmâm-ı Gazâlî oturduktan sonra, yanında bulunan bir talebesine, Kur'ân-ı kerîmden bir miktar oku buyurdu. Talebesi de meâlen; **"Allah kuluna kâfi değil mi?"** buyurulan, Zümer sûresi 36.

âyetini okuyunca, İmâm-ı Gazâlî "Evet" dedi. Daha sonra söze Başladı. Sultâna karşı şöyle konuştu: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Allahü teâlâya hamd olsun. Kurtuluş ancak müttekîler, takvâ sahibi olanlar içindir. Düşmanlık da ancak zalimleredir. Mülk-i İslâm bakî olsun, İslâm âlimlerinin âdeti şöyledir: İslâm meliklerinin huzûruna girdiklerinde; duâ, sena, nasihat ve bir ihtiyâcın giderilmesi husûsunda konuşma yaparlar.

Duâ husûsunda evlâ olan, gece karanlıklarında Hak teâlâya gizlice münâcaat etmek, yalvarmaktır. Çünkü insanlar arasında yapılan duâlarda riya, gösteriş ihtimâli var. Hâlis olmayan böyle duâlar ise, Hak teâlâ indinde müstecâb değildir. Bu huzûrda medh ve övgüde bulunmak da riyakârlıktan uzak değildir. Yükseklik ve ışık bakımından, güneşin parmakla gösterilip, övülmeye ihtiyâcı yoktur. Güzellik kemâle ulaşınca, övenlerin pazarını bozar, bunların eli boş kalır.

Medih ve senadan maksad ise bir işi yükseltmektir...

Bu dört husûstan en mühim olan, nasihat ve ihtiyâcı gidermektir.

Nasihat Öyle bir mertebedir ki, onun berâtı, izni, Risâlet kaynağından alınır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Size iki va'iz** (nasihatçı) **bıraktım, biri susar, biri konuşur. Susan nasihatçı ölümdür, konuşan ise Kur'ân'dır."** Dikkat et, susan nasihatçı ölüm, lisân-ı haliyle ne söylüyor ve konuşan nasîhatçı ne söylüyor? Susarak, haliyle nasihat eden ölüm diyor ki: Ben, her canlıyı pusuda beklemekteyim. Zamanı gelince aniden pusudan çıkıp yakalayıveririm. Eğer benim herkes için yapacağım muâmelenin bir benzerini görmek isteyen varsa; padişahlar, vefât etmiş olan pâdişâhlara, emirler de, vefât etmiş geçip gitmiş olan emirlere baksınlar. Melikşâh, Alparslan, Çağrıbey toprak altından halleriyle şöyle nidâ ediyorlar: "Ey Pâdişâh, ey gözümüzün nûru, sakın sakın unutma ki, biz nerelere sevkedildik ve ne korkunç işler gördük. Emrinde bulunanlardan biri aç iken, sen asla bir gece tok olarak uyuma! Biri çıplak iken, sen istediğin gibi giyinme! Şöyle vasıyyet ederler: Benden bir kelime kabûl et ki, bu; **"Lâ ilahe illallah"dır.** Bunu dâima dilinde tut, yalnız kaldığın zaman bunu söylemeyi asla unutma. Asıl imân, bunu söylemekle istikrâra kavuşur. Buyuruldu ki: "Îmân, suyunu tâatdan alır. Kökü adâlet ile, devamı Hakkı zikretmek ile kâimdir." Bunların hepsini yapıp âhıret azâbından kurtulursan da, kıyâmette suâlden kurtulamazsın. Hadîs-i şerîfte; **"Herbiriniz çobansınız ve herkes emri altında bulunanlardan mes'ûldür..."** buyuruldu.

Ey Pâdişâh! Hak teâlânın hak ni'metini eda eyle ki, ni'met; doğru îmân, doğru i'tikâd, güleryüz ve güzel ahlâktır ve iyi amellerdir. Bunlardan iyi amel işlemek senin elinde, diğerleri hediyye-i ilâhî'dir. Madem ki Allahü teâlâ bu ni'metleri sana ihsân etmiş, sen de dördüncüden, iyi amel etmekten kendini mahrûm etme ki, küfrân-ı ni'met etmiş olmayasın ve ey ayakta duran emirler! (vezirler, kumandanlar!) Eğer devletinizin mübârek ve dâimi olmasını istiyorsanız, ni'metin kadrini biliniz. Ni'meti, felâket ve bedbahtlıktan ayırd ediniz. Biliniz ki; sizin bu Horasan melikinden başka, göklerin ve yerlerin mâliki olan başka bir pâdişâhınız vardır. Yarın kıyâmette, herkesi hesaba çekecek ve benim ni'metimin hakkını nasıl elde eylediniz, nasıl yerine getirdiniz? buyuracak. Meliklerin kalbleri, Allahü teâlânın hazîneleridir. Rahmet, azâb ve cezaya dâir yeryüzünde her ne vukû' bulsa, meliklerin gönülleri vasıtasıyla olur. Allahü teâlâ, kendi hazînemi size emânet ettim. Sizin dilinizi o hazînenin kilidi yaptım, korudunuz mu? Yoksa emânete ihânetmi ettiniz? diye soracak. Hazîneye ihânette bulunan bir mazlûmun hâlini pâdişâhtan gizliyendir.

Bir ihtiyâcın arzedilmesine gelince, benim bir umûmî, bir de husûsî olmak üzere iki hacetim vardır. Umûmî olan şudur: Tûs ahâlisi zulümden yanmış helak olmuştur. Soğuk ve susuzluktan mahsûller tamâmiyle mahvolmuştur. Onlara acı! Hak teâlâ da sana acısın. Açlık dert ve belasıyla mü'minlerin boynu ve belleri kırıldı...

Husûsî hacetim ise şudur: Ben, oniki seneden beri halktan uzaklaşmış, bir köşeye çekilmiştim. Sonra Fahr-ül-mülk, Nişabûr Medrese'si müderrisliğini kabûl etmem için ısrar etti. Ben ona, "Bu zaman, benim sözlerimi kaldıramaz. Bu zamanda bir hak söz söyleyenin, kapı ve duvar bile aleyhine geçer" demiştim. Bugün ise iş o raddeye gelmiş ki, işitmiş olduğum sözleri rü'yâda görseydim, karışık rü'yâdır derdim. Bunların aklî ilimler ile alâkalı olanlarında eğer bir kimsenin i'tirâzı varsa, buna şaşılmaz. Çünkü benim sözlerimde, herkesin anlayamayacağı gibi ma'nâlar çoktur. Bununla beraber ben, kime olursa olsun söylemiş olduğum herhangi bir sözümü açıklayıp isbât edebilirim. Böylece mes'eleyi açıklığa kavuştururum. Bu gayet kolaydır. Fakat, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin aleyhinde bulunmuşum, diye söz söylüyorlarmış. İşte buna asla tahammül edemem. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben, Ebû Hanîfe'nin ümmet-i Muhammed arasında, fıkıh ilminin inceliklerinde ve ma'nâsında en büyük âlim olduğunu kesin olarak kabûl etmekteyim. Her kim ki, bu söylediğimin tersine bir sözüm olduğunu veya birşey yazmış olduğumu söylerse o yalancıdır.

Sizden şunu isterim ki; beni, Nişâbûr'da, Tûs'da ve diğer bütün şehirlerde ders verme işinden affediniz. Kendi hâlimde kalayım. Bu zaman, benim sözlerime tehammüllü değildir vesselâm."

Sultan Sencer, İmâm-ı Gazâlî hazretlerini dikkatle dinledikten sonra şu cevâbı verdi: "Söylediğin bu sözleri duymak ve İmâm-ı a'zam hakkındaki güzel kanâatlerini, Irak ve Horasan âlimlerinin hepsinin duyması için, onları burada toplamamız lâzımdır. Büyük İslâm âlimleri hakkındaki kanâatinizi ve onlara olan hürmet ve sevginizi herkese duyurmak üzere, her tarafa dağıtmak için bu ifâdeleri yazmanızı istiyorum. Tedristen, ders verme işinden muaf tutulma arzuna gelince, bu mümkün değil. Fahr-ül-mülk, seni Nişâbûr müderrisliğine celb edebilmiştir. Biz, senin nâmına medreseler yaptıracağız. Bütün âlimler gelsinler, kendilerine kapalı kalan mes'eleleri öğrensinler, müşkil mes'elelerini halletsinler."

Ancak İmâm-ı Gazâlî hazretleri, ömrünün bundan sonraki son iki yılını, kendi memleketi Tûs'ta kitap yazmak, insanları irşâd etmek ve talebelere ders vermekle geçirdi. 55 yaşında iken vefât etti.

Seyyid Mustafâ Bekrî anlatır: "Ben, Medîne-i münevverede mescid-i Nebevî'nin hizmetkârı, temizleyicisi idim. Her akşam Resûlullah efendimizi rü'yâda görüyordum. Her gördüğümde de tebessüm buyururlardı. Ben de vazîfemi iyi yapmışım diye sevinirdim. Bir akşam Resûlullah efendimizi ağlarken gördüm ve çok üzüldüm. Resûlullah efendimiz bana dönerek buyurdu ki: "Ey Mustafâ, sen üzülme! Hizmetinde bir kusur işlemedin. Benim ümmetimin âlimlerinden, benim ismimi taşıyan birisi vefât etti."

Sonra öğrendik ki, o gün İmâm-ı Gazâlî hazretleri vefât etmiş.

Vefâtı: İmâm-ı Gazâlî hazretleri, 505 (m. 1111) senesinde, Cemâzil-evvel ayının 14. Pazartesi günü, büyük kısmını zikir, tâat ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirdiği gecenin sabah namazı vaktinde, abdest tazeleyip namazını kıldı. Sonra yanındakilerden kefen istedi. Kefeni öpüp yüzüne sürdü, başına koydu: "Ey benim Rabbim, malikim! Emrin başım gözüm üzere

olsun" dedi. Odasına girdi. İçeride, her zamankinden çok kaldı. Dışarı çıkmadı. Bunun üzerine orada bulunanlardan üç kişi içeri girdi. Gördüler ki, İmâm-ı Gazâlî hazretleri kefenini giyip, yüzünü kıbleye dönüp, rûhunu teslim etmişti. Başı ucunda şu **beyitler** yazılı idi:

Beni ölü gören ve ağlıyan dostlarıma,
Şöyle söyle, üzülen o din kardaşlanma:

Sanmayınız ki, sakın, ben ölmüşüm gerçekten,
Vallahi siz de kaçın, buna ölüm demekten.

Ben sadrın içindeyim, bu cesed ise bana,
Ev gibi, gömlek gibi örtü olmuştu, cana!

Ben bir inciyim, örtüm, hicabım bir sadeftir,
Sübhân ile ülfetim, beni beri etmiştir.

Ben bir serçeyim ve bu beden benim kafesim,
Ben uçtum o kafesten, rehin kaldı bedenim.

Beni tahlîs eyliyen Rabbime hamd ederim,
Bana yüksekte makam verene hamd ederim.

Bu sabah aranızda bir ölü gibi idim,
Ve bir müddet yaşadım ve sonra kefen giydim.

Levh'de durup, okurum yazılı olanları,
Ve bütün nidâları; görüp yaklaşmaları.

Anlayınız sırrımı onda bir haber vardır,
Ve bilin ki sözümün altındaki ma'nâdır.

İşte rihlet eyledim, arkada sizi bıraktım.
Dünyâdaki yurdumu, hayâlimden çıkardım.

Sakın sanmayınız ki, ölüm, dâim ölmektir,
Biliniz ki hayattır ve ne yüksek gayedir.

Sanmayın ölüm, azâb, şiddet, elem çekmektir,
O sâdece bir evden, başka eve geçmektir.

Azığınızı alın ve yola hazırlanın,
Eğer aklınız varsa, başka şeye kanmayın!

Ben kendim nasıl isem, sizi öyle bilirim,
İ'tikâdımca size, hep kendim gibi derim.

Aslında hepimizin unsuru birdir bizim,
Böyle toplandığını görürüz cismimizin.

Bana rahmet okuyun, rahmet olunasınız,
Biz gittik, biliniz ki, sırada siz varsınız.

Yalvarırım Allaha, kendime rahmet için,
Ve Rabbim dostlarıma çok merhamet eylesin.

Son sözüm olsun size "aleyküm selâm" dostlar!

Allah selâmet versin, diyecek başka ne var. Vefâtı, Tûs'da ve duyulduğu İslâm ülkelerinde büyük bir acı uyandırdı, İlim, irfan ehli ve halk onu kaybettiklerine günlerce yandılar, ağladılar. Birçok edîb, âlim ve ârifler, ölümüne mersiyeler yazdı. Çünkü öyle bir kimse vefât etmişti ki, yerinin doldurulması çok güçtü.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri, kendisini mezarın içine Şeyh Ebû Bekr en-Nessâc'ın koymasını vasıyyet etmişti. Şeyh, bu vasıyyeti yerine getirip mezardan çıktığında, hâli değişmiş, yüzü kül gibi olmuş görüldü. Oradakiler, "Size ne oldu?... Niçin böyle sarardınız, soldunuz efendim..." dediler. Cevap vermedi. Israr ettiler, gene cevap vermedi. Yemîn vererek tekrar ısrarla

sorulunca, o da mecbûr kalarak şunları anlattı: "Ne zaman ki, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin cenâzesini (nâşını) mezarın içine koydum. Kıble tarafından nurlu bir sağ elin çıktığını gördüm. Hafiften bir ses bana şöyle seslendi. Muhammed Gazâlî'nin elini, Seyyid-ül-mürselin Muhammed Mustafâ'nın (sallallahü aleyhi ve sellem) eline koy. Ben denileni yaptım, işte, mezardan çıktığımda benzimin sararmış, solmuş olmasının sebebi budur. Allah ona rahmet eylesin."

İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.) buyurduğu güzel sözlerden ba'zıları:

"Allahü teâlânın verdiği ni'meti, O'nun sevdiği yerde harcamak şükür; sevmediği yerde kullanmak ise küfrân-ı ni'mettir (ni'meti inkâr etmektir)."

"Belâya şükretmek lâzımdır. Çünkü küfür ve günahlardan başka belâ yoktur ki, içinde senin bilmediğin bir iyilik olmasın! Allah, senin iyiliğini senden iyi bilir."

"Bir sözü söyleyeceğin zaman düşün! Eğer o sözü söylemediğin zaman mes'ûl olacaksan söyle. Yoksa sus!" "Bil ki, kalb ile gıybet etmek, dil ile etmek gibi haramdır. Bir kimsenin noksanını, kusurunu başkasına söylemek doğru olmadığı gibi, kendi kendine söylemek de uygun değildir."

"Sabır, insana mahsûstur. Hayvanlarda sabır yoktur. Çünkü çok noksandırlar. Meleklerin ise sabra ihtiyâcı yoktur. Çünkü çok kâmildirler."

"Allahü teâlânın, her yaptığımızı, her düşündüğümüzü bildiğini unutmamalıyız, insanlar birbirinin dışını görür. Allahü teâlâ ise, hem dışını, hem içini görür. Bunu bilen bir kimsenin işleri ve düşünceleri edebli olur."

"Aklı olan kimse nefsine demelidir ki:

Benim sermâyem, yalnız ömrümdür. Başka birşeyim yoktur. Bu sermâye, o kadar kıymetlidir ki, her çıkan nefes hiçbir şeyle tekrar ele geçmez ve nefesler sayılıdır, azalmaktadır. O hâlde, bu günü elden kaçırmamak, bunu saadete kavuşmak için kullanmamaktan daha büyük ziyan olur mu? Yarın ölecekmiş gibi, bütün a'zâlarını haramdan koru."

"Ey nefsim, sonra tövbe ederim ve iyi şeyler yaparım diyorsan, ölüm daha önce gelebilir, pişman olup kalırsın. Yarın tövbe etmeği, bugün tövbe etmekten kolay sanıyorsan, aldanıyorsun."

"Astronomi ve anatomi bilmiyen, Allahü teâlânın varlığını ve kudretini anlıyamaz."

"Üç kimse, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlıyamaz: Birincisi, Arabîyi iyi bilmiyen ve tefsîr okumamış olan câhil. İkincisi, büyük bir günaha devam eden fâsık. Üçüncüsü i'tikâd bilgilerinden birini yanlış anlayıp, anladığına uymadığı için, hak sözü kabûl etmiyen bid'at sahibi de Kur'ân-ı kerîmi anlıyamaz. (Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmak büyük günahtır. Bunun için, bid'at sahibi olan Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlıyamaz. Çünkü bid'atin zulmeti kalbi karartır."

Eserlerinden seçmeler: İmâm-ı Muhammed Gazâlî (r.a.), Kimyâ-i Se'âdet kitabında buyuruyor ki, müslüman olan bir kimseye ilk önce **"La ilahe illallah, Muhammedün resûlullah"** kelimesinin ma'nâsını bilmek ve inanmak farzdır. Bu kelimeye (Kelime-i tevhîd) denir. Her müslümanın, Kelime-i tevhîdin ma'nâsına hiç şüphe etmeden, yalnız inanması yetişir. Bunları, delîl ile isbât etmesi ve akla uydurması farz değildir. Resûlullah (s.a.v.) Arablara, delîl ile bilmelerini ve bu delîlleri de söylemelerini, şüphelerini araştırıp, bunların çözülmesini emir buyurmadı. Yalnız inanmalarını, şüphe etmemelerini emir eyledi Herkesin böyle kısaca imân etmesi yetişir. Fakat, her şehirde birkaç din âliminin bulunması farz-ı kifâyedir. Bunların, delîlleri

bilmesi, şüpheleri gidermesi, sualleri çözmeleri vâcibdir. Bunlar, mü'minlerin çobanı gibidir. Bir taraftan, onlara i'tikâd, ya'nî imân bilgisi öğretir, İ'tikâdlarını korur. Bir taraftan da din düşmanlarının iftiralarına cevap verirler.

Kelime-i tevhîdin ma'nâsını Kur'ân-ı kerîm bildirmekte ve Resûlullah da (s.a.v.) bu bildirilenleri açıklamaktadır. Eshâb-ı kirâmın hepsi, bu açıklamaları öğrendi ve kendilerinden sonra gelenlere bildirdiler. Eshâb-ı Kirâmın bildirdiklerini hiç değiştirmeden, olduğu gibi kitaplara geçirerek bizlere ulaştıran yüksek din âlimlerine (Ehl-i sünnet) denir. Herkesin, Ehl-i sünnet i'tikâdını öğrenmesi, bu inançta birleşmeleri, sevişmeleri lâzımdır. Se'âdetin tohumu, bu i'tikâddadır.

Kelime-i tevhîdin ma'nâsını, Ehl-i sünnet âlimleri şöyle bildiriyor. İnsanlar yok idi. Sonradan yaratıldı, insanların bir yaratanı vardır. Her varlığı, O yaratmıştır. Bu yaratan birdir. Ortağı benzeri yoktur. Bir ikincisi yoktur. O, hep var idi. Varlığının başlangıcı yoktur. Hep vardır. Varlığının sonu olmaz. Yok olmaz. O'nun hep var olması lâzımdır. O, yok olamaz. Varlığı kendindendir. Hiçbir sebebe ihtiyâcı yoktur. O'na muhtâc olmıyan hiçbir şey yoktur. Herşeyi var eden, her varı her an varlıkta durduran O'dur. O, madde değildir, cisim değildir. Bir yerde değildir. Hiçbir maddede bulunmaz. Şekli yoktur, ölçülmez. Nasıldır diye sorulmaz. O deyince, akla hayâle gelen herşey, O değildir. O, bunlara benzemez. Bunlar, hep O'nun mahlûklarıdır. O, mahlûkları gibi değildir. Akla, vehme, hayâle gelen herşeyi, O yaratmaktadır. Yukarıda, aşağıda, yanda değildir. Yeri yoktur. Her varlık, Arş'ın altındadır. Arş ise, O'nun kudreti, kuvveti altındadır. O, Arş'ın üstündedir. Fakat bu, Arş O'nu taşıyor demek değildir. Arş, O'nun lütfu ve kudreti ile vardır. O, ezelde, sonsuz öncelerde nasıl ise, şimdi hep öyledir. Arş'ı yaratmadan Önce nasıl idi ise, ebedî sonsuz geleceklerde de, hep öyledir. O'nda değişiklik olamaz. O'nun sıfatları vardır. **(Sıfât-ı sübûtiyye)**si sekizdir: **Hayât, İlm, Sem', Basar, Kudret, İrâde, Kelâm, Tekvin**dir. Bu sıfatlarında da, hiç değişiklik olmaz. Değişiklik olmak, kusurdur. O'nda kusur, noksanlık yoktur.

Allahü teâlâ, kullarına, Peygamberler "aleyhimüsselâm" gönderdi. Bu büyük insanlar vâsıtası ile kullarına, saadete ve felâkete sebep olan işleri bildirdi. Peygamberlerin en yükseği, son Peygamberi olan (Muhammed) "aleyhisselâm"dır. Yeryüzündeki dinli dinsiz herkese, her yere, her millete Peygamber olarak gönderilmişdir. Bütün insanların, meleklerin ve cinnin Peygamberidir. Dünyanın her yerinde, herkesin, O yüce Peygambere tâbi olması, uyması lâzımdır.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri (Kimyâ-i Se'âdet) kitabında, beşinci bâbda buyuruyor ki: Bir kimsenin dünyâ ticâreti, âhıret ticâretine mâni olursa, bu kimse bedbahttır, zavallıdır. Bir çömlek almak için, altın kupa verene ne denir? Dünyâ, saksı parçası gibidir. Hem kıymetsizdir, hem de çabuk kırılır. Âhıret ise, altından kupa gibidir ki, hem çok kıymetlidir, hem de dayanıklıdır, kırılmaz. Hattâ hiç tükenmez. Dünyâ ticâretinin âhırete yaraması için ve Cehenneme sürüklememesi için, çok uğraşmak lâzımdır, insanın sermâyesi, dini ve âhıretidir. Bu sermâyeyi kapdırmamak için, çok uyanık olmak lâzımdır. Dînini kayırmak istiyenler yedi şeye dikkat etmelidir:

1- Her sabah şöyle niyet etmelidir ki, kendisinin ve evlâd ve ailesinin rızkını kazanmak, onları kimseye muhtaç bırakmamak, Allahü teâlâya rahat ve temiz ibâdet edebilmek, âhıret yolunda yürüyebilmek için, vazîfeme gidiyorum demelidir. O gün müslümanlara iyilik, yardım ve nasihat, emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapmağı, kalbinden geçirmelidir. Namazda kusur

edenlere, günah işliyenlere, emr-i ma'rûf yapmalı, onlara göz yummamalıdır. Böyle niyet eden bir tüccâr, bir me'mur, bir öğretmen, bir hâkim ve bir subay, vazîfesini yaptığı kadar, hep sevâb kazanır. Onun her işi, ibâdet olur. Dünyâda kazandığı şeyler de, caba olur.

2- En az, binlerce insan çalışmayacak olursa, kendisinin bir gün bile yaşıyâmıyacağını düşünmelidir. Meselâ, çiftçi, fırıncı, dokumacı, demirci, iplikçi ve daha nice san'atkârlar, hep onun için çalışıyor. O hepsine muhtaçtır. Herkes onun için çalışıp, ona hazırlayıp da, onun boş oturması, kimseye fâideli olmaması doğru olur mu? Bu dünyâda herkes yolcudur. Geldik gidiyoruz. Yolcuların birbirlerine yardım etmesi, el ele vermeleri, kardeş gibi olmaları lâzımdır. Her müslüman böyle düşünmelidir. Vazifesine başlarken, müslüman kardeşlerime yardım etmek, onları rahat ettirmek için çalışacağım. Din kardeşlerim benim işimi gördükleri gibi, ben de, onlara hizmet edeceğim demelidir. Her müslüman iyi bilsin ki, bütün san'atler, farz-ı kifâyedir. Bunu düşünerek, bir san'ate yapışmak, ibâdet etmek olur. İster kitaplı kâfirler keşf etsin, ister kitapsız kâfirler bulsun, her san'atı öğrenmek ve hele, harb vâsıtalarını en modern, en ileri şekilde yapmağa çalışmak farzdır. Bu vâsıtaları yapabilmek için, gerekli ilimleri, dersleri mekteplerde, bu niyetle okutmak ve okumak hep ibâdet olur. Namaz kılan insanın bu niyetle, her işi ibâdet olur. Namaz kılmıyanların her hareketi de günah olur. O hâlde, her müslüman, namazını kılmalı, sonra farz olduğunu düşünerek, vazîfesini yapmalıdır. İş görürken niyetin doğru olmasına alamet, insanlara fâideli olan bir meslek, bir san'at seçmektir. Ya'nî, öyle bir iş görmeli ki, eğer o iş olmasa, müslümanlar sıkıntı çekerdi. O hâlde, keyf, oyun ve benzerlerine, san'at dense de ve haram işleyenlere san'atkâr ismi verilse de, bunları yapmak ibâdet olmaz. Hattâ, haram olmıyan, mübah olan, fakat insanlara lüzumlu olmıyan san'atleri seçmemelidir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"En iyi ticaret, bezzâzlıktır, kumaş satmaktır. En iyi san'at, terziliktir."**

3- Dünyâ işleri, âhıret için çalışmağa mâni olmamalıdır. Âhıret için ticaret yeri câmilerdir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, Münâfikûn sûresi, dokuzuncu âyetinde meâlen buyuruyor ki: **"Mallarınız ve çocuklarınız, Allahü teâlâyı hatırlamanıza mâni olmasın!" Halife** Ömer (r.a.) buyurdu ki, "Ey tüccârlar! Önce âhıret rızkını kazanın! Sonra dünyâ rızkına çalışın!" Ticâretle meşgûl olan büyüklerimiz, sabah ve akşamları âhıret için çalışır, Kur'ân-ı kerîm okur, ders dinler, tövbe ve duâ eder, ilim öğrenir ve gençlere öğretirlerdi. Kelle kebabı, sabah çorbası gibi şeyleri çocuklar ve zimmiler satardı. Çünkü, müslümanlar, sabah, akşam câmilerde bulunurdu, insanların amellerini yazan ikişer melek, her sabah ve akşam değişmektedir. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"Melekler insanların amel defterlerini götürdükleri zaman, başında ve sonunda iyi iş yazılı ise, gün ortasında yapılanları ona bağışlarlar."** Yine buyurdu ki; **"Gündüz ve gece melekleri, sabah ve akşam, gidip gelirken birbirleri ile karşılaşırlar. Hak teâlâ,** (giden meleklere), **kullarımı nasıl bıraktınız? buyurur. Yâ Rabbî! Namazda bulduk ve namaz kılarken bıraktık, derler. Allahü teâlâ da, şâhid olun, onları affettim buyurur."** Müslüman tüccârlar, san'at sahipleri, gündüzleri de, ezan sesini duyunca, işini hemen bırakıp, câmiye koşmalıdır. Büyüklerimiz, **"Ticâretleri, satışları, Allahü teâlâyı unutmalarına sebeb olmaz"** (Nûr-27) âyet-i kerîmesine ma'nâ verirken diyor ki, demirciler vardı. Demir döğerken, ezan okununca, çekici kaldırmış iken, demire vurmaz, bırakıp namaza koşarlardı. Ve terziler vardı, iğneyi sokunca, ezan okunsaydı, o hâlde bırakıp, cemâate koşarlardı.

4- Çarşıda, işde Allahü teâlâyı zikr, tesbih etmeli, her ân O'nu hatırlamalıdır. Dili ve kalbi boş kalmamalıdır. İyi bilmelidir ki, o ânda kaçırdığını, bütün dünyâyı verse, bir daha eline

geçiremez. Gâfiller arasındaki zikrin sevâbı çok olur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Gâfiller arasında Allahü teâlâyı zikr eden kimse, kurumuş ağaçlar arasında bulunan yeşil fidan gibidir ve ölüler arasındaki canlı gibidir ve harbde kaçanlar arasında, arslan gibi döğüşenler gibidir"** Bir kerre de buyurdu ki; **"Çarşıya girerken, lâ ilahe illallah, vahde hû lâ şerike leh, lehül mülkü ve lehül hamdü, yuhyî ve yümît ve hüve hayyün lâ yemût, biyedi-hil-hayr, vehüve alâ külli şey'in kadir diyen kimseye, iki milyon sevâb yazılır."** Cüneyd-i Bağdadî "kuddise sirruh" buyurdu ki: "Pazarda çok kimse vardır ki, sofiler halkasında oturanlardan daha kıymetlidirler." Bir kerre de buyurdu ki: "Öyle kimse tanıyorum ki, pazarda hergün üçyüz rek'at namaz kılmakta ve otuz bin tesbih okumaktadır." Ba'zısı demiştir ki, bu kimse, kendisidir. Hulâsa, dine, ibâdetine yardım niyeti ile dünyâya çalışanlara, hep böyle sevâb vardır. Yalnız para kazanıp, dünyâ malı toplamak için çalışanlar, sevâbtan mahrûm kalır. Hattâ bunlar, câmide, namazda iken de, kalbleri dükkânın hesâbındadır. Fikirleri dağınıktır.

5- Dünyâ işlerine çok düşkün olmamalıdır. Sabah namazı kılmadan ve kitap okuyup birkaç şey öğrenmeden işe gitmemeği âdet edinmelidir, ihtiyâcı kadar dünyalık kazanınca, âhireti kazanmakla meşgûl olmalıdır. Çünkü, âhıret hayâtı sonsuzdur ve ona ihtiyâç daha çoktur ve âhıret ticâretinde iflâs etmek üzeredir. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin hocası Hammâd, ticâret yapardı. Baş örtüsü satardı. Hergün, iki habbe kazanınca eşyayı toplar pazardan çıkardı. Büyüklerden ba'zısı dükkâna, haftada iki gün giderdi. Bir kısmı da, Cum'a'dan başka hergün gider, öğle namazında geri dönerdi. Bir kısmı nihâyet ikindiye kadar alış-veriş ederdi. Hepsi ihtiyâcı kadar kazanınca câmiye gider, ibâdetle, ilim öğrenmekle akşamı yapardı.

6- Şüpheli şeylerden kaçınmalıdır. Harama yaklaşan zâten, âsî, fâsık olur. Kalbine sıkıntı getiren şüpheliyi almamalıdır. Zâlimlerle, hile, hıyânet edenlerle, yemîn ile satanlarla, dükkânında haram şey satanlarla alış-veriş etmemelidir. Zâlimlere, fâsıklara veresiye satmamalıdır. Çünkü, öldükleri zaman üzülür. Hâlbuki, zâlimler (ya'nî müslümanlara ve İslâmiyete eli ile, dili ile, kalemi ile zarar yapanlar) ölünce üzülmek günahtır. Onlara yardım etmek caiz değildir. Velhâsıl, herkesle mu'âmele etmemelidir. Doğru insan aramalıdır. Bir zaman vardı ki, bir tacir, her istediği ile mu'âmele edebilirdi. Çünkü, herkes, alış-veriş ilmini biliyor ve bildiğine göre hareket ediyordu. Sonraları öyle zamanlar geldi ki, birkaç kişi ile mu'âmele edilemezdi. Daha sonraları ise, ancak birkaç kimse ile mu'âmele edilebilir oldu. Bir zaman gelmek korkusu vardır ki, alış-veriş edecek kimse bulunamıyacaktır. Bunu çok zaman önce, söylemişlerdir. Bizler, belki de, büyüklerimizin korktuğu o zamana kaldık. Kim ile olursa olsun, alışveriş edilmektedir...

7- Alış-veriş yaptığı kimse ile olan sözlerini, hareketlerini, aldığını, verdiğini iyi ve doğru hesâb etmelidir. Kıyâmette, bunların hepsinden hesâb vereceğini bilmelidir. Büyüklerden biri, bir bakkâlı rü'yâda görüp, Allahü teâlâ sana ne yaptı dedi. Önüme ellibin sahife koydular. Yâ Rabbî! Bu sahifeler kimlerindir dedim. Ellibin kişi ile alış-veriş yapmışsın. Her sahife, bunların birisi ile olan mu'âmeleni göstermektedir dediler. Baktım, her sahifede bir kimse ile olan mu'amelemin inceden inceye yazılmış olduğunu gördüm, dedi. Bir kuruş hile yapan, bir kuruş hak yiyen, cezasını çekecektir ve hiçbirşeyin yardımı olmıyacaktır."

Âhıretin dünyâdan daha iyi olduğuna inanan kimse, bunların hepsini de yapabilir. Bunların hepsini gözetmek, yapsa yapsa, insanı fakîr yapar. Sonsuz saadete, ebedî rahatlığa sebep olacak, birkaç senelik fakirliğe elbette katlanılır. Nitekim birçok kimse, birkaç şey kazanmak için, fırtınalı, karlı havalarda, sıkıntılı yolculuklara, bir rütbeye, dereceye yükselmek için de nice

mahrûmiyetlere katlanıyor. Hâlbuki, ölüm gelince, bütün kazançları elden çıkmakta, boşuna didinmiş olmaktadırlar.

Helâl kazanmak: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Helâl kazanmak her müslümana farzdır".** Helâl kazanabilmek için, önce helâli öğrenmek lâzımdır. Helal ve haram meydandadır, ikisi arasında şüpheli olanları tanımak güçtür. Şüphelilerden sakınmıyan, harama düşer. Burada da, herkese çok lâzım olanları kısaca bildirelim. Hepsini dört bâb içinde sıralıyalım:

1- Helâl kazanmanın üstünlüğü ve sevâbı: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Mü'minûn sûresi, elliikinci âyetinde meâlen buyuruyor ki; **"Ey Peygamberlerim!** (salevâtullahi aleyhim ecma'în) **Helâl ve temiz yiyiniz ve bana lâyık ibadetler yapınız!"** İşte, Resûlullah (s.a.v.) bunun için, **"Helâl kazanmak her müslümana farzdır"** buyurdu. Ve buyurdu ki; **"Bir kimse, hiç haram karıştırmadan, kırk gün helâl yerse, Allahü teâlâ, onun kalbini nûr ile doldurur. Kalbine, nehirler gibi hikmet akıtır.. Dünyâ muhabbetini, kalbinden giderir."**

(Dünyalık kazanmak için çalışmak günah değildir. Dünyalık sevgisi, dünyâya gönül bağlamak günahtır.) Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.) dedi ki, "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Duâ buyur da, Allahü teâlâ, benim her duâmı kabûl etsin!" Cevâbında buyurdular ki, **"Duâ kabûl olmak için, helâl lokma yiyiniz!"** Bir hadîs-i şerîfte; **"Çok kimse vardır ki, yedikleri ve giydikleri haramdır. Sonra ellerini kaldırıp duâ ederler. Böyle duâ, nasıl kabûl olunur?"** Bir kerre de buyurdu ki; **"Haram yiyenlerin ne farzları, ne de sünnetleri kabûl olmaz."** (Ya'nî sevâbına kavuşamazlar.) Yine buyurdu ki; **"On liralık elbisenin, bir lirası haram olsa, o elbise ile kılınan namazlar kabûl olmaz."** Yine buyurdu ki; **"Haram ile beslenen vücûdun ateşte yanması daha iyidir."** Yine buyurdu ki; **"Malın helâlden mi, haramdan mı geldiğini düşünmiyenler, Cehenneme, neresinden atılırsa atılsınlar, Allahü teâlâ, onlara acımıyacaktır."** Yine buyurdu ki; **"İbâdet on kısımdır, dokuz kısmı, helâl kazanmaktır."** Bir defa da buyurdu ki; **"Helâl kazanmak için yorulup, evine dönen kimse, günahsız olarak yatar. Allahü teâlânın sevdiği kimse olarak kalkar."** Yine buyurdu ki; **"Allahü teâlâ buyuruyor ki, haramdan kaçınanlara hesâb sormağa utanırım."** Ve buyurdu ki; **"Bir dirhem faiz** (almak ve vermek), **otuz zinâdan daha günahtır."** Ve buyurdu ki; **"Haram maldan verilen sadaka kabûl edilmez.**

Saklanırsa, Cehenneme gidinceye kadar, ona yolluk olur."

Ebû Bekr (r.a.), hizmetçisinin getirdiği sütü içti. Sonra helâlden olmadığını anlayınca, parmağını boğazına sokarak kay etti (kustu). O kadar zahmetle çıkardı ki, ölüyor sandılar. Sonra, "Yâ Rabbî! Elimden geleni yaptım. Mi'demde ve damarlarımda kalan zerrelerden sana sığınırım" diye yalvardı. Ömer (r.a.) da, Beyt-ül-mala âit zekât develerinin sütünden, yanlışlıkla verilip içtiği zaman, böyle yapmıştı. Abdullah bin Ömer (r. anhümâ) buyuruyor ki, "Kanbur oluncaya kadar namaz kılsanız ve kıl gibi oluncaya kadar oruç tutsanız, haramdan kaçınmadıkça, kabûl edilmez, fâidesi olmaz." Süfyân-ı Sevrî buyuruyor ki, "Haram para ile sadaka veren, câmi yaptıran, hayrat yapan kimse, kirlenmiş elbiseyi idrar ile yıkıyan kimseye benzer ki, daha çok pislenir." Yahyâ bin Mu'âz buyuruyor ki; "Allahü teâlâya itaat etmek, bir hazineye benzer. Bu hazinenin anahtarı duâ, anahtarın dişleri de helâl lokmadır." Sehl bin Abdullah-i Tüsterî buyuruyor ki; "Hakiki îmâna kavuşmak için, dört şey lâzımdır: Bütün farzları edeble yapmak, helâl yemek, görünen ve görünmeyen bütün haramlardan sakınmak ve bu üçüne, ölünceye kadar devam etmeğe sabretmek." Büyükler buyuruyor ki; "Kırk gün şüpheli lokma yiyenin kalbi kararır ve lekelenir." Abdullah İbni Mübârek buyuruyor ki; "Şüpheli olan bir kuruşu sahibine geri

vermeği, bin lira sadaka vermekten daha çok severim." Sehl bin Abdullah Tüsterî buyuruyor ki, "Haram yiyenlerin yedi a'zâsı, istese de, istemese de günah işler. Helâl yiyenlerin a'zâsı, ibâdet eder. Hayır işlemesi kolay ve tatlı gelir." Helâl kazanmanın ehemmiyetini gösteren daha nice hadîs-i şerîfler ve büyüklerin sözleri vardır. Bunun içindir ki, vera' sahibleri haramdan çok sakınmışlardır. Bunlardan biri Veheb İbni Verd idi ki, nereden geldiğini anlamadan birşey yemezdi. Birgün annesi, buna bir bardak süt vermişti. Sütü nereden aldığını ve parasını nereden verdiğini ve kimden aldığını sordu. Hepsini anlayınca, bu koyun nerede otlamış dedi. Müslümanların hakkı bulunan bir yerde otlamıştı. Sütü içmedi. Annesi, oğlum! Allah sana rahmet etsin, iç! dedi. O'na günah işlemekle rahmetine kavuşmak istemem, dedi ve içmedi. Bişr-i Hafî'ye (kuddise sirruh), ne yiyip, nereden geçiniyorsun? dediklerinde, "Herkesin yediği yerden. Amma, yiyip de gülen ile yiyip de ağlıyan arasında çok fark vardır." buyurdu.

2- Helâl ve haramda vera'ın (Şüphelilerden sakınmanın) **dereceleri:** Helâlin ve haramın dereceleri vardır. Ba'zı şey helâldir, ba'zısı helâl ve güzeldir. Ba'zısı da daha güzeldir. Haramların da ba'zısı çok fenâ, bir kısmı ise az fenâdır. Nitekim hastalığın dereceleri de çeşitlidir, insanların haramdan ve şüphelilerden kaçınmaları, beş derecedir:

Birinci derece - Bütün müslümanların vera'ıdır ki, İslâmiyetin haram dediği şeylerden kaçınmaktır. Bu en aşağı derecedir. Bu derece vera'dan da nasîbi olmıyanların adâleti yoktur. Bunlara (Âsi) ve (Fâsık) denir. Bunların da dereceleri vardır...

İkinci derece - Sâlihlerin vera'ıdır ki, haramlarla beraber, şüphelilerden de kaçınmaktır. Şüpheliler de, üç kısımdır: Ba'zısından sakınmak vâcibdir. Ba'zısından, müstehabdır. Ba'zısından sakınmak ise, vesvesedir, kuruntudur ve fâidesizdir. Meselâ, belki birinin mülküdür diye av eti yememek (ve belki Besmelesiz kesilmiştir veya kitapsız kâfir ve mürted tarafından kesilmiştir diyerek, kasabtan et almamak) ve belki sahibi ölüp vâris eline geçmiştir diye, âriyet ya'nî ödünç aldığı evden çıkmak, hep kuruntudur. Bu şüpheleri gösterecek bir nişan, alâmet olmadıkça, kuru düşünce, vesvese olup, hiç fâidesi yoktur. Üçüncü derece - Müttekîlerin vera'ıdır ki, haram ve şüpheli olmayıp, helâl olup, fakat şüpheli veya harama sebeb olmak korkusu olan şeylerden sakınmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Bir kimse, tehlikeli olan şeyin korkusundan dolayı, tehlikesiz şeyden sakınmadıkça, müttekî olamaz!"** Ömer (r.a.) buyurdu ki; "Bizler harama düşmek korkusu ile, helâllerin onda dokuzundan kaçındık." Bunun içindir ki, yüz dirhem gümüş alacağı olan bir kimse, doksandokuz dirhem alırdı. Ağır gelmek korkusundan, tamâmını alamazdı. Ali bin Ma'bed diyor ki, bir evde kiracı idim. Birgün, birisine mektûp yazmıştım. Mektûbu duvarın tozu ile kurutmak hatırıma geldi. Sonra dedim ki, bu duvar, benim malım değildir, kurutmamalıyım. Fakat, yine dedim ki, bu kadarcık şeyin zararı olmaz. Duvardan toprak alıp mürekkebi kuruttum. O gece rü'yâda, birisi dedi ki, "Duvar toprağının zararı olmaz diyenler, yarın kıyâmet gününde anlarlar." Bu derecede olanlar, en küçük şeyden sakınırlar. Belki, bu şey, büyük şeylere yol açar derler. Yahut, âhırette müttekîlerin derecesinden düşmemek için sakınırlar. Bunun içindir ki, Hasen bin Ali (r.anhümâ) çocuk iken zekât malından ağzına bir hurma koymuştu. Resûlullah (s.a.v.), **"Pis pis onu at!"** buyurmuştu. Halife Ömer bin Abdülazîz'in yanına ganîmet eşyasından misk getirdiler. Burnunu tıkadı. Bunun fâidesi kokusudur. Bu ise, müslümanların hakkıdır dedi. Büyüklerden biri, bir gece, bir hastanın başında bekliyordu. Hasta ölünce kandili söndürdü. Kandilin yağı, şimdi vârislerin hakkı oldu dedi. Halîfe Ömer (r.a.) ganîmet malından bir parça miski evine bırakmıştı. Birgün eve gelince, ailesinin baş örtüsünde misk kokusu duydu ve sordu. Miski yerine koyuyordum, elim koktu. Elimi baş örtüme sürdüm deyince, Ömer (r.a.) baş örtüsünü alıp iyice yıkadı, kokusu kalmayınca geri verdi.

Bunun zararı yok idi. Lâkin Ömer (r.a.) âdet olmasını önlemek istedi. Haram korkusu ile helâli terk ederek, müttekîler sevâbına kavuşmak istedi. Ahmed bin Hanbel'den sordular ki, hadîs-i şerîf yazılı bir kâğıd bulan kimse, sahibine sormadan, bunun kopyasını alabilir mi? Hayır dedi.

İnsan, mübah olan dünyâ işlerine çok dalarsa, şüpheli olanları yapmağa başlar. Belki, helâlden çok yiyen, müttekîlerin derecesine eremez. Çünkü, mi'de helâl ile dolunca, şehvet harekete gelir. Caiz olmıyan şeyler yapılabilir. Kadınlara, kızlara bakmak tehlikesi baş gösterir. Zenginlere, mal, mülk, mevki sahiblerine imrenerek bakmak da, dünyâ hırsını arttırır. Onlar gibi olmak ister. Haram toplamağa başlar. Bunun içindir ki, Resûlullah (s.a.v.); **"Dünyâya gönül bağlamak, günahların başıdır"** buyurdu. Ya'nî mübah olan şeylere düşkün olmak, kalbi dünyâya çevirir. Çok mal toplamak ister. Bunu da, günah işlemeden yapamaz. Mal toplamağı düşündükçe, Allahü teâlâyı unutmağa başlar. Bütün kötülüklerin başı, kalbin Allahü teâlâdan gâfil olmasıdır. Süfyân-ı Sevrî, birisi ile birlikte evin kapısında duruyordu, önlerinden, süslenmiş bir adam geçti. Arkadaşı, bu adama bakarken, Süfyân mâni olup, eğer sizler bakmamış olsanız, böyle israf yapmaz idi. Bunun israf günâhına, siz de ortak oluyorsunuz buyurdu.

Dördüncü derece - Sıddîkların vera'ıdır. Sıddîklar, harama sebeb olmak korkusu bulunmıyan helâllerden de sakınır. Bunları meydana getiren sebeblerden birine haram karışmış olmasından çekinirler...

Beşinci derece - Mukarrebler ve muvahhidler vera'ı olup, Allahü teâlâ için olmıyan herşeyden, yemekten, içmekten, yatmaktan, söylemekten, sakınırlar. Yahyâ bin Mu'âz ilâç içmişti Zevcesi, odada biraz dolaş dedi. Gezmeğe bir sebep göremiyorum. Otuz senedir hesâb ediyorum. Allah rızâsı için olmıyan bir harekette bulunmadım dedi. Bunlar, din için niyet etmedikçe hareket etmezler. Yemeleri, ibâdete lâzım olan aklı ve kuvveti bulmaları niyeti iledir. Her sözleri, Allah içindir. Başka niyetleri haram bilirler.

Bu dereceleri bildirmekten maksadımız, bunları okuyarak, duyarak, kendimizi anlıyalım. Birinci dereceden de ne kadar uzağız. Lâfa gelince, durmadan söyleriz. Meleklerden, göklerden, kıyâmetin nasıl olacağından, Allahü teâlânın sıfatlarından sorarız, konuşuruz. Helâle, harama İslâmiyetin emirlerine gelince, susarız. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"İnsanların en kötüsü, köşkler, çeşitli yemekler, renkli elbiseler içinde, boş oturup, herkese hoş gelen, lüzumsuz sözlerle vakit geçirenlerdir."**

3- Helâl ve haramlar: Çok kimseler, dünyâ malını, hep haram sanır. Ba'zısı da, dünyâdaki şeylerden çoğu haramdır der. Burada, insanlar üç türlüdür: Bir kısmı vera'da ileri gidip, yalnız meyve, balık, av eti gibi şüpheli olmıyan şeyleri yeriz der. Bir kısmı da, tenbel, miskin oturup, her istediğimizi yeriz, hiçbirşey ayırd etmeyiz der. Üçüncü kısım, herşey yemeli amma, lüzumu kadar, der. Bunların üçü de yanılmaktadır. Doğrusu şöyledir ki, **"Helâl meydandadır. Haram meydandadır. Şüpheliler ikisi arasındadır. Kıyâmete kadar böyledir."** Nitekim, Resûlullah (s.a.v.) böyle buyurmuştur.

Nefs muhâsebesi: Allahü teâlâ buyurdu ki; **"Kıyâmet günü terazi kuracağım. O gün, kimseye zulm edilmiyecektir. Herkesin, dünyâda yapmış olduğu zerre kadar iyilik ve kötülüklerini meydana çıkarıp, teraziye koyacağım. Herkesin hesabını yapmağa yetişirim."** (Enbiyâ-47). Bunu haber verdi ki, herkes dünyâdan ayrılmadan, kendi hesabına baksın. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm buyurdu ki: **"Akıllı şu kimsedir ki, günü dörde ayırıp, biricisinde, yaptıklarını ve yapacaklarını hesâb eder. İkincisinde, Allahü teâlâya münâcaat eder, yalvarır. Üçüncüsünde, bir san'atda veya ticârette çalışıp,**

helâl para kazanır. Dördüncüsünde, istirahat eder ve mübah olan şeylerle kendini eğlendirip haram şeyleri yapmaz ve onlara gitmez." İkinci halife, Ömer-ül-fârûk (r.a.) buyurdu ki, hesabınız görülmeden evvel, kendinizi hesaba çekiniz! Allahü teâlâ buyurdu ki: **"Şehvetlerinizi,** (ya'nî nefsin arzularını) **haramlardan almamağa uğraşınız ve bu cihâdda sebat ediniz, dayanınız."** (Âl-i İmrân 200). Bunun içindir ki, aklı olanlar, din büyükleri, bu dünyânın bir pazar yeri gibi olduğunu ve burada, nefs ile alış-verişte olduklarını anlamışlardır.

Bu ticâretin kazancı Cennettir. Ziyanı da Cehennemdir. Ya'nî kârı, ebedî saadet, ziyanı da, sonsuz felâkettir. Bunlar nefislerini, ticaretteki ortak yerine koymuşlardır. Ortak ile, önce şartname yapılır, sözleşilir. Sonra, işlerine, sözünde durup durmadığına dikkat edilir. Nihâyet hesaplaşılıp, hıyânet yapmışsa mahkemeye verilir. Bunlar da, nefsleri ile, bir ortak gibi, sıra ile şu işleri yaparlar: Şirket kurmak, onu murâkabe edip gözetmek, muhâsebe, ya'nî hesaplaşmak, mu'âkabet ya'nî cezalandırmak, mücâhede ya'nî onunla uğraşmak ve muâtebet ya'nî onu azarlamaktır:

1- Birinci iş, şirket kurmaktır. Ticâret ortağı insanın para kazanmakta ortağı olduğu gibi, ba'zan da, hıyânet yapınca, düşmanı olur. Hâlbuki, dünyâda kazanılan şeyler, muvakkatdir (geçicidir). Aklı olan, buna kıymet vermez. Hattâ, ba'zıları, (Geçici olan hayır, sonsuz kalan şerden daha kıymetsizdir) dedi. İnsanın herbir nefesi, kıymetli bir cevher gibidir ki, bunlardan bir hazine yapılabilir. Asıl bunu hesâb etmek icâb eder. Aklı olan kimse, hergün, sabah namazından sonra, hatırına hiçbirşey getirmeyip, ortağı olan nefsine demelidir ki: "Benim sermâyem, yalnız ömrümdür. Başka birşeyim yoktur. Bu sermâye, o kadar kıymetlidir ki, her çıkan nefes, hiçbir şeyle tekrar ele geçemez ve nefesler sayılıdır, azalmaktadır, ömür bitince, ticâret sona erer. Ticârete sarılalım ki, vaktimiz azdır ve âhıret uzun ise de; orada ticâret ve kâr olmaz. Bu dünyâ günleri, o kadar kıymetlidir ki, ecel gelince, bir gün izin istenir, fakat ele geçemez. Bugün, bu ni'met elimizdedir. Aman nefsim, çok dikkat et de, bu büyük sermâyeyi elden kaçırma! Sonra ağlamak, sızlamak, fâide vermez. Bugün, ecelin geldiğini, daha bir gün müsâade etmeleri için, yalvardığını, sızladığını ve sana, birgün bağışladıklarını ve şimdi, o günde bulunduğunu, farz et! O hâlde, bugünü elden kaçırmaktan, bununla, saadete kavuşmamaktan daha büyük ziyan olur mu? Yarın ölecekmiş gibi, dilini gözlerini ve yedi a'zânı haramdan koru!

Cehennemin yedi kapısı var, demişlerdir. Bu kapılar senin yedi uzvundur. Bu uzuvları haramdan korumaz isen ve bugün ibâdet yapmaz isen, seni cezalandırırım! Nefs âsi, emirleri yapmak istemez ise de, nasihat dinler ve riyâzet yapmak, istediklerini vermemek, ona te'sîr eder. İşte nefs muhâsebesi böyle olur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Akıllı kimse, ölmeden önce hesabını gören, ölümden sonra kendisine yarıyacak şeyleri yapan kimsedir."** Bir kerre de buyurdu ki; **"Yapacağın her işi, önce düşün, Allahü teâlânın râzı olduğu, izin verdiği bir iş ise, onu yap! Böyle değilse, o işten kaç!"** İşte hergün, nefs ile böyle şartlaşmalıdır.

2- İkinci iş, murâkabedir. Ya'nî, nefsi kontrol etmek, ondan gâfil olmamaktır. Ondan gâfil olursan, kendi şehvetlerine ve tenbelliğine döner. Allahü teâlânın, her yaptığımızı, her düşündüğümüzü bildiğini unutmamalıyız, insanlar, birbirinin dışını görür. Allahü teâlâ ise, hem dışını, hem içini görür. Bunu bilen bir kimsenin, işleri ve düşünceleri edebli olur. Zâten buna inanmıyan imansızdır, inanıp da, muhalefet etmek ise, büyük cesârettir. Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Ey insan! Seni her ân gördüğümü bilmiyor musun?"** (Alâk-4) Bir Habeş, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzûruna gelip, "Çok günah işledim. Tövbem kabûl olur mu?" dedikte, **"Evet, olur"** buyurdu. "O günahları işlerken, O, görüyor mu idi?" dedi; **"Evet"** buyurunca,

Habeş, bir âh! çekti ve yıkılıp can verdi. İmân ve haya böyle olur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki; **"Allahü teâlâyı görür gibi ibadet ediniz! Siz, O'nu görmüyorsanız da, o sizi görüyor."** O'nun gördüğüne inanan, O'nun beğenmediği birşeyi yapabilir mi? Büyüklerden biri, bir talebesini, başkalarından daha çok severdi. Ötekiler, bu hâle üzülürdü. Her birine bir kuş verip, "Bunu, kimsenin görmediği bir yerde kesip getiriniz" dedi. Hepsi tenhâ bir yerde kesip getirdi. O talebe ise, kesmeden getirdi. "Niçin sözümü dinlemedin, canlı getirdin?" buyurdukta, "Kimsenin görmediği bir yer bulamadım. O, heryeri görüyor" dedi. Diğerleri, bunun müşâhede makamında olduğunu anladılar. Mısır mâliye nâzırının zevcesi olan Zelîha, Yûsuf aleyhisselâmı, kendisine çağırınca, önce kalkıp büyük olduğunu sandığı, bir heykelin yüzünü örttü. "Bunu, niçin örttün?" buyurdukta, ondan utandığım için, dedi. "Sen, bir taş parçasından utanıyorsun da, ben yerleri ve yedi kat gökleri yaratan, Rabbimin görmesinden utanmaz mıyım?" buyurdu. Biri, Cüneyd-i Bağdâdî'den (r.a.) sorup, "Sokakta, kadınlara, kızlara bakmaktan kendimi men' edemiyorum. Bu günahtan kurtulmak için ne yapayım?" dedikte, "Allahü teâlânın seni, senin o kadını görmenden daha çok gördüğünü düşün!" buyurdu. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, Adn ismindeki Cenneti, şu kimseler için hazırladı ki, günah işliyecekleri zaman, O'nun büyüklüğünü düşünüp, O'ndan haya ederek, günahtan kaçınırlar."**

Abdullah İbni Dinar diyor ki, Ömer (r.a.) ile Mekke-i mükerremeye gidiyorduk. Bir çoban, sürüsünü dağdan indiriyordu. Halîfe (r.a.) buyurdu ki, bu koyunlardan birini bana sat! Ben köleyim. Bunlar benim malım değil, dedi. Efendin ne bilecek, kurt kaptı dersin! O bilmezse, Allahü teâlâ biliyor ya, deyince Ömer (r.a.) ağladı ve efendisini bulup, bu köleyi satın aldı ve azâd etti ve "Bu sözün, seni bu dünyâda azâd ettiği gibi, âhırette de azâd eder" buyurdu.

3- Üçüncü iş, amellerden sonra yapılacak muhâsebedir. Her gün yatarken, o gün yapdığı işler için nefsi hesaba çekmeli, sermâyeyi, kârdan ve zarardan ayırmalıdır. Sermâye farzlardır. Kâr da, sünnetler ve nafilelerdir. Ziyan ise, günahlardır.

İnsan, ortağına aldanmamak için, onunla hesaplaştığı gibi, nefse karşı daha uyanık davranmak lâzımdır. Çünkü nefs, çok hîleci ve yalancıdır. Kendi arzularını, sana iyi, fâideli gösterir. Her mübahı bile sormalı, bunu niçin yaptın demelidir. Zararlı birşey yaptı ise, tazmin ettirmeli, ödetmelidir. İbn-i Samed, büyüklerden idi. Altmış hicrî senelik hayâtının hesabını yaptı. Yirmibirbinbeşyüz gün idi. Âh! Her gün, en az, bir günah yapmış isem, yirmibirbinbeşyüz günahtan nasıl kurtulurum? Hâlbuki, öyle günlerim oldu ki, yüzlerce günah işlerdim, diye düşünerek, bir feryâd edip yıkıldı. Baktılar, rûhunu teslim etmişti.

Fakat, insanlar, kendilerini hesaba çekmiyorlar. Eğer her günah işledikte, odasına bir kum koysa, birkaç sene içinde oda kum ile dolar. Eğer, omuzlarımızdaki kâtib melekler, her günahı yazmak için, bir kuruş isteseydi, malımızın hepsini vermemiz lâzım gelirdi. Hâlbuki, gaflet ile, çeşitli düşünceler ile, birkaç sübhânallah desek, tesbihi alır, sayar, yüz kerre söyledim deriz de, her gün boşuna, nice şeyler söyleriz, bunları saymayız. Saymış olsak, her gün, binleri aşar. Sonra da terazide sevâb kefesinin ağır basacağını umarız. Bu nasıl akıldır, işte, Ömer (r.a.) bunun için buyurdu ki; "Amelleriniz tartılmadan evvel, kendiniz tartınız!" Ömer (r.a.) her akşam, kamçı ile ayaklarına vurup, bugün niçin böyle yaptın? derdi. İbn-i Selâm, odun yüklenmiş, taşıyordu. Sen hammal mısın? dediklerinde, nefsimi tecrübe ediyorum, bakalım nasıl olacak, dedi. Enes (r.a.) diyor ki, Ömer'i gördüm, kendi kendine diyordu ki, "Yazıklar olsun sana ey nefsim ki, sana, emir-ül-mü'minîn diyorlar. Yâ Allahtan kork veya O'nun azâbına hazırlan!"

4- Dördüncü iş, nefse ceza vermektir. Nefs ile hesâb yapıp, kusurlarını görüp, ceza verilmez ise, cesâret bulur, şımarır. Kendisi ile başa çıkılamaz. Şüpheli şey yemiş ise, aç bırakmalı, yabancı kadınlara bakmış ise, iyi mübahlara baktırmamalı. Her a'zâya böyle ceza vermelidir. Cüneyd-i Bağdadî diyor ki, İbn-il-Kezîtî, bir gece cünüb oldu. Gusl etmeğe kalkarken, nefsi tenbellik etti ve hava soğuk, hasta olursun, sabr et, yarın hamama git dedi. Antâri ile gusl etmeğe yemîn eyledi. Öyle yaptı ve Allahü teâlânın emrinde gevşeklik yapan nefsin cezası budur, dedi.

Birisi, bir kıza baktı, sonra pişman olup, ceza olarak serin su içmemeğe yemîn etti ve içmedi. Eshâb-ı Kirâmdan olan Ebû Talhâ, bağında namaz kılıyordu. Güzel bir kuş, yanına kondu. Ona dalarak, kaç rek'at kıldığını şaşırdı. Nefsine ceza olarak, bağı fakirlere sadaka verdi. Mâlik bin Abdullah-il-Hes'amî diyor ki, Rebâh-ül-Kaysî gelip babamı sordu. Uyuyor dedim, ikindiden sonra yatılır mı dedi ve gitti. Arkasından gittim. Kendi kendine: Ey boşboğaz! Senin nene lâzım ki, başkasının yatmasına karışırsın. Ahdim olsun ki, bir sene başını yastığa koymıyacaksın, diyordu. Eshâb-ı Kirâmdan Temîm-i Dârî, bir defa uykuya dalıp, akşam namazını kaçırmıştı. Nefsine ceza olarak, bir sene uyumamağa ahd etti. Mecma', büyüklerden idi. Bir pencereye bakarak, bir kız gördü. Bir daha yukarı bakmamağa ahd etti.

5- Beşinci iş, mücâhededir ki, ba'zı büyükler, nefsleri kabahat yapınca, ceza olarak çok ibâdet ederlerdi. Abdullah İbni Ömer (r. anhümâ) bir namazda, cemâate yetişmeseydi, bir gece uyumazdı. Ömer (r.a.), bir cemâati kaçırdığı için, ikiyüzbin dirhem gümüş kıymetindeki bir malı sadaka verdi. Abdullah İbni Ömer (r. anhümâ) bir akşam nemâzını geciktirmişti. Hava kararıp iki yıldız görünmüştü. Bu kadar geciktirdiği için, iki köle azâd eyledi. Böyle yapanlar çoktur. Nefsine ibâdetleri seve seve yaptıramıyan kimseye en iyi ilâç, sâlih bir zâtın yanında bulunmaktır. Onun, ibâdetleri zevk ile yaptığını görerek, kendi de alışır. Birisi diyor ki, ibâdet yapmak için, nefsimde tenbellik gördüğüm zaman, Muhammed bin Vâsî' ile sohbet ediyorum. Onunla birlikte bulunmakla, nefsimin bir hafta içinde, ibâdetleri seve seve yaptığını görüyorum. Din bilgisi, aklı ve ihlâsı olan bir Allah adamını bulamıyanlar, daha evvel yaşamış, sâlih insanların hayâtını okumalıdır. Ahmed bin Zerin, sabahtan akşama kadar, bir tarafa bakmazdı. Sebebini sordular. Allahü teâlâ, gözleri, dünyâdaki intizâma, zerreden, göklere kadar, her şeydeki inceliklere ve O'nun kudret ve azametine ibret ile bakmak için yarattı. İbret almadan, istifâde etmeden bakmak hatâdır dedi. Eshâb-ı Kirâmdan olan Ebüdderdâ diyor ki, dünyâda, üç şey için yaşamak isterim: Uzun gecelerde namaz kılmak için, uzun günlerde oruç tutmak için ve sözleri kalblere deva olan sâlih kimselerin yanında oturmak için. Tabiînin büyüklerinden olan Alkama bin Kays, nefsi ile çok mücâhede ederdi. Nefsine neden bu kadar azâb ediyorsun? dediklerinde, onu çok sevdiğim için, onu Cehennemden korumak için derdi. Sana bu kadar sıkıntı emir olunmadı dediklerinde, yarın başımı dövüp, niçin yapmadım dememek için elimden geldiği kadar yapıyorum, cevâbını verirdi.

6- Altıncı iş, nefsi tekdir etmek, azarlamaktır.

Nefs yaratılışta iyi işlerden kaçıcı kötülüklere koşucudur ve hep tenbellik etmek ve şehvetlerine kavuşmak ister. Allahü teâlâ, bizlere, nefslerimizi, bu huyundan vaz geçirmeği, yanlış yoldan, doğru yola çevirmeği emir buyuruyor. Bu vazîfemizi başarabilmek için, onu ba'zan okşamamız, ba'zan zorlamamız ve ba'zan söz ile, ba'zan da iş ile, idâre etmemiz lâzımdır. Çünkü, nefs, öyle yaratılmıştır ki, kendine iyi gelen şeylere koşar ve buna kavuşmakta iken rastlıyacağı güçlüklere sabr eder. Nefsin, saadete kavuşmasına mâni olan en büyük perdesi, gafleti ve cehâletidir. Gafletten uyandırılır, saadetinin nelerde olduğu gösterilirse, kabûl eder.

Bunun içindir ki, Allahü teâlâ, **"Onlara nasihat et! Nasihat, mü'minlere elbette fâide verir"** buyurdu. (Zâriyât-55). Senin nefsin de, herkesin nefsi gibidir. Nasihat ve tenbîh, ona te'sîr eder. O hâlde, önce kendi nefsine nasihat et ve onu azarla! Hattâ, onu azarlamaktan hiç geri kalma! Ona de ki: Ey nefsim! Akıllı olduğunu iddia ediyorsun ve sana ahmak diyenlere kızıyorsun. Hâlbuki, senden daha ahmak kim var ki, ömrünü boş şeylerle, gülüp eğlenmekle geçiriyorsun. Senin hâlin, şu katile benzer ki, polislerin, kendisini aradıklarını ve yakalayınca, i'dâm edeceklerini bildiği hâlde, zamanını eğlence ile geçiriyor. Bundan daha ahmak kimse olur mu? Ey nefsim! Ecel sana yaklaşmakta, Cennet ve Cehennemden biri, seni beklemektedir. Ecelinin, bugün gelmiyeceği ne ma'lûm? Bugün gelmezse, birgün elbette gelecek. Başına gelecek şeyi, geldi bil! Çünkü, ölüm kimseye vakit ta'yin etmemiş ve gece veya gündüz, çabuk veya geç, yazın veya kışın gelirim dememiştir. Herkese ansızın gelir ve hiç ummadığı zamanda gelir, İşte ona hazırlanmadın ise, bundan daha çok ahmaklık olur mu? O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Günahlara dalmışsın. Allahü teâlâ, bu hâlini görmüyor sanıyorsan, imansızsın! Eğer gördüğüne inanıyorsan, çok cüretkâr ve hayâsızsın ki, O'nun görmesine ehemmiyet vermiyorsun! O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Hizmetçin sana itaat etmezse, ona nasıl kızarsın! O hâlde, Allahü teâlânın sana kızmıyacağından nasıl emîn oluyorsun! Eğer O'nun azâbını hafif görüyorsan, parmağını aleve tut! Yahut, kızgın güneş altında bir saat otur! Yahut da, hamam halvetinde fazlaca kal da, zavallılığını, dayanamıyacağını anla! Yok eğer, dünyâda yaptıklarına ceza vermiyecek sanıyorsan, Kur'ân-ı kerîme ve yüzyirmidörtbin Peygambere "aleyhimüssalevâtü vetteslimât" inanmamış oluyorsun ve hepsini yalancı yapmış oluyorsun. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresinin yüzyirmiikinci âyetinde meâlen; **"Günah işliyen, cezasını çekecektir"** buyuruyor. Kötülük eden, kötülük görür. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Günah işleyince, O kerîmdir, rahimdir, beni affeder diyorsan, dünyâda, yüzbinlerce kişiye niçin zahmet, açlık ve hastalık çektiriyor ve tarlasını ekmiyenlere mahsûlünü vermiyor! Şehvetlerine kavuşmak için, her hileye baş vuruyorsun ve o vakit Allahü teâlâ kerîmdir, rahimdir, istediklerimi zahmetsiz bana gönderir demiyorsun. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Belki inandığını, fakat sıkıntıya gelemiyeceğini söyliyeceksin. Fazla sıkıntıya dayanamıyanların, az bir zahmet ile, bu sıkıntıyı önlemeleri lâzım olduğunu, Cehennem azâbından kurtulmak için dünyâda zahmete katlanmanın farz olduğunu, demek ki bilmiyorsun. Bugün dünyânın bir miktar zahmetine dayanamazsan, yarın Cehennem azâbına ve âhiretteki zillet ve alçaklığa ve tard olmağa, kovulmağa nasıl dayanacaksın? O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Para kazanmak için çok zahmet ve aşağılıklara katlanıyor ve hastalıktan kurtulmak için, bir yahudi doktorun sözü ile, bütün şehvetlerinden vaz geçiyorsun da, Cehennem azâbının, hastalıktan ve fakirlikten daha acı olduğunu ve âhiretin dünyâdan çok uzun olduğunu bilmiyorsun. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Sonra tövbe ederim ve iyi şeyler yaparım diyorsan, ölüm daha önce gelebilir, pişman olup kalırsın. Yarın tövbe etmeği, bugün etmekten kolay sanıyorsan, aldanıyorsun. Çünkü tövbe, gecikdikçe zorlaşır ve ölüm yaklaşınca, hayvana yokuş önünde yem vermeğe benzer ki, fâidesi olmaz. Senin bu hâlin, şu talebeye benzer ki, dersine çalışmayıp, imtihan günü hepsini

öğrenirim sanır ve ilim öğrenmek için, uzun zaman lâzım olduğunu bilemez. Bunun gibi, pis nefsi temizlemek için de, uzun zaman mücâhede etmek lâzımdır, ömür, boşuna geçince, bir ânda, bunu nasıl yapabilirsin? ihtiyârlamadan önce gençliğin, hasta olmadan önce, sıhhatin ve sıkıntı çekmeden önce rahatlığın ve ölmeden önce hayâtın kıymetini niçin bilmiyorsun? O hâlde yazıklar olsun sana ey nefsim!

Kışın muhtaç olacağın şeylerin hepsini, niçin yazdan hazırlayıp hiç geciktirmiyorsun ve bunları elde etmek için, Allahü teâlânın merhametine, ihsânına güvenmiyorsun? Hâlbuki Cehennemin zemheriri, kışın soğuğundan az değildir ve ateşinin sıcaklığı, Temmuz güneşinden aşağı değildir. Bunların hazırlığında, hiç kusur etmiyorsun da, âhıret işlerinde gevşek davranıyorsun. Bunun sebebi nedir? Yoksa âhıret ve kıyâmet gününe inanmıyor musun ve kalbindeki bu küfrü, kendinden de mi saklıyorsun? Bu ise, ebedi felâketine sebeptir. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Ma'rifet nûrunun himâyesine sığınmayıp da, öldükten sonra, şehvet ateşinin, canını yakmasından, Allahü teâlânın lütfu ve merhameti ile kurtulacağını sanan bir kimse, kalın elbisesinin himâyesine girmeden, kışın soğuğunun, Allahü teâlânın lütfu ile kendisini üşütmiyeceğini sanan kimseye benzer. Bu kimse, bilemiyor ki, Allahü teâlâ, birçok fâideleri sağlamak için, kışı yaratmış ise de, lütuf ve merhamet ederek, elbise yapılacak şeyleri de yaratmış ve insanlara elbise yapmak için akıl ve düşünce vermiştir. Ya'nî O'nun ihsânı, elbise teminini kolaylaştırmakta olup, elbisesiz üşümemek şeklinde değildir. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Günahların Allahü teâlâyı kızdırdığı için azâb çekeceğini zan etme ve günahlarımın O'na ne zararı var ki, bana kızıyor deme! Zan ettiğin gibi değil. Seni yakacak olan Cehennem azâbı, senin içinde ve şehvetlerinden meydana gelmektedir. Nitekim, insanın hastalığı, yediği zehirden ve içine giren zararlı şeylerden meydana gelmekte olup, tabibin sözlerini dinlemediği için, onun kızmasından hâsıl olmuyor. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Ey nefsim! Anladım ki, dünyânın ni'metlerine ve lezzetlerine alışmışsın ve kendini onlara kaptırmışsın! Cennete ve Cehenneme inanmıyorsan, bari ölümü inkâr etme! Bu ni'met ve lezzetlerin hepsini senden alacaklar ve bunların ayrılık ateşi ile yanacaksın! Bunları istediğin kadar sev, istediğin kadar sıkı sarıl ki, ayrılık ateşi, sevgin kadar çok olur. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Dünyâya niye sarılıyorsun? Bütün dünyâ senin olsa ve dünyâdaki insanların hepsi sana secde etse, az zaman sonra sen de, onlar da toprak olacaksınız! isimleriniz unutulacak, hatırlardan silinecek. Geçmiş pâdişâhları hatırlayan var mı? Hâlbuki sana dünyâdan az birşey vermişler. O da bozulmakta, değişmektedir. Bunlar için, sonsuz Cennet ni'metlerini feda ediyorsun. O hâlde, yazıklar olsun sana ey nefsim!

Bir kimse, kıymetli ve sonsuz dayanıklı bir mücevheri verip, bununla, kırık bir saksı satın alırsa, ona nasıl gülersin? işte dünyâ, alınan saksı gibidir. Onu kırıldı bil ve ebedî cevheri, elinden çıktı bil ve sana pişmanlık ve azâb kaldı bil!

Bunlar ile ve bunlar gibi sözlerle, herkes nefsini azarlıyarak, kendi hakkını ödemeli ve nasihata, önce kendinden başlamalıdır! Allahü teâlâ, doğru yolda gidenlere selâmet ihsân buyursun! Amin.

Dünyâyı tanımak: Biliniz ki dünyâ, din ve âhıret yolunun konaklarından bir menzil. Yolcuları Allahü teâlâya götüren bir yol ve yolcuların azıklarını almaları için kurulmuş açık bir pazardır. Dünyâ ve âhıret iki hâlden ibârettir, ölümden önce olup, ölüme çok yakın olana dünyâ, ölümden sonra olana ise âhıret denir. Dünyâda bulunmaktan maksat âhırete hazırlanmak, azık toplamaktır, insana dünyâda iki şey lâzımdır: Biri; kalbi, öldüren şeylerden korumak ve kalbin gıdasını te'min etmektir, ikincisi; bedeni, helak edici şeylerden korumak ve gıdasını te'min etmektir. Kalbin gıdası ma'rifet, (Rabbini tanımak) ve muhabbettir. (Rabbini sevmektir). Her şeyin gıdası kendine (tabiatına) uygun olur. Kalbin helak olmasına sebep, Allahü teâlânın sevgisini bırakıp, başka şeylerin sevgisine dalmasıdır. Bedeni, kalb için korumak lazımdır. Beden fânidir, geçicidir. Kalb ise ölmez, kalıcıdır. Beden, kalb için hacıyı hacca götüren binek hayvanı, vâsıtası gibidir. Hacca gitmek için hacıya binek vâsıtası lâzım olduğu ve bu vâsıtaya ihtiyâcı olduğu kadar bakması, ilgilenmesi gerektiği gibi kalbi taşıyan bedenle de gerektiği kadar ilgilenmek, ona bakmak lâzımdır. Fakat insan bütün zamanı ona bakmaya ayırırsa, yolda binek hayvanının veya vâsıtasının bakımıyla oyalanıp, kâfileden geri kalır ve helak olur.

Kalbi taşıyan bedenin, beslenmek için yemeye, içmeye, giyinmeye, soğuk ve sıcaktan korunmak için barınacak bir yere, eve ihtiyâcı vardır. Böylece helak olmaktan kurtulur. İşte dünyâda zarurî ihtiyâçları bunlardır. Hattâ dünyânın esâsı bunlardır. Kalbin gıdası ise ma'rifettir. Rabbini tanımasıdır.

Dünyâ üç şeyden ibârettir. Bunlar; bitki, mâden ve hayvan gibi yeryüzünde görülen şeylerdir. Toprak, mesken kurmak ve zirâat yaparak ondan faydalanmak içindir. Mâdenler âlet yapmak için, hayvanlar ise binmek ve yemek içindir. Diğer ikisi de insanın bunlar ile kalbini ve bedenini meşgûl etmesidir. Ya kalbi dünyâyı sevmek ve onu istemekle meşgûl olur. Veya bedenini dünyâ işlerini yapmakla meşgûl eder. Kalbin dünyâ işleriyle meşgûl olması sebebiyle, kalbde helake sebep olan; hırs, bahillik, haset, adavet (düşmanlık) ve bunlar gibi kötü sıfatlar meydana gelir. Bedeni dünyâ ile meşgûl eylemekten, kalbe de bir meşgûliyet doğar, böylece aslını unutur ve tamamen dünyâya dalar.

Dünyânın aslı üç şeydir. Bunlar; yemek, giyinmek ve meskendir, insan için zarurî lâzım olan san'atlar da üç çeşittir. Bunlar zirâat, dokumacılık, marangozluktur. Bunların da kolları vardır. Ba'zı san'atlar bunlara hazırlık içindir. Ba'zısı da bunları tamamlar. Bu sebeple başka san'atlar da meydana gelmiştir. Böylece terzi, dokumacının, demircinin işini, demirci de onların diğer san'atlarda birbirlerinin işini yapmak için bir araya geldiler. Aralarındaki bu muâmelelerde herbiri kendi hakkına râzı olmadı. Diğerinin hakkına tecâvüz etmek istedi. Bu sebeble aralarında düşmanlık ortaya çıktı. Birbirlerine düşman olmaya başladılar. Bu durumda ise, üç şeye daha ihtiyâç hâsıl oldu. Bunlar da; saltanat, siyâset (idâre) ve kadılık (hâkimlik) bir de fıkıh ilmidir.

İşte bu sebepler ile dünyâ meşgalesi çoğalıp, birbirine karıştı. İnsanlar bunlar arasında kendilerini kaybettiler. Bunların aslında yemek, giyinmek, mesken (barınmak) olmak üzere üç şeyden ibâret olduğunu anlayamadılar. Bu üç şey ise beden için lâzımdır. Beden de kalb için lâzımdır, kalbi taşımaktadır. Kalb, Allahü teâlâyı tanımak, bilmek için lâzımdır. O hâlde kendini ve Rabbini unutanlar, yolda oyalanıp kalarak, gideceği yeri unutan kimseye benzer.

Dünyâ ve hakîkati bunlardır. Her kim dünyâda yolculuğa (âhırete) hazırlanmazsa, gözünü, âhırete çevirmez ve dünyâ ile ihtiyâcından fazla meşgûl olursa, dünyâyı tanımamış olur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâ, Hârût ve Mârut'tan daha büyük büyücüdür. Ondan sakınınız."** Dünyâ insanı çeşitli yönlerden aldatır. Bu hilelerinden bir kısmı şunlardır:

1. Dünyâ kendini sana devamlı kalacak gibi gösterir. Hâlbuki her gün yok olmaya yaklaşır. Fakat gayet yavaş ve derece derece hareket eder.

2. Dünyânın bir hilesi de, kendini sana veriyor göstermesi, seni kendine âşık etmesidir. Hâlbuki sonra sana aniden düşman kesilir.

3. Bir hilesi de, dışını süsleyip, belâ ve mihnetleri örtmesidir. Dışına bakan câhilleri aldatmasıdır.

4. Bir kimse, ezel ile ebed arasındaki birkaç günlük kısa ömrünü düşünürse, dünyânın geçip gidilen bir yol olduğunu görür. Birinci konak beşik, son konağın mezar ve birinci konak ile son konak arasında kaç konak bulunduğunu anlar. Her yıl bir konak, her ay kısa bir mesafe, hergün bundan daha kısa bir mesafe ve her nefes bir adım gibidir. İnsan ise durmadan yürüyor. Ölüme kiminin çok, kiminin az zamanı kalmıştır, insan ise, dünyâda devamlı kalacakmış gibi gamsız ve düşüncesiz oturmaktadır.

5. Dünyâya lâzım olduğundan fazla dalanlar, lezzetlere dalıp âhırette sıkıntı çekerler, rezalete düşerler. Dünyalığı çok olanlar ölürken, dünyalığı az olanlardan daha çok ayrılık elemi çekerler. Bu elem, ölmekle de sona ermez.

6. İnsanın dünyâ işlerinden karşılaştığı şeyler kendine az gözükür. Bunlarla meşgûliyetin uzun sürmeyeceğini zanneder. Hâlbuki yüz tane meşgaleden biri ortaya çıkar ve ömrü o işte geçer, Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: "Dünyâyı isteyen, deniz suyunu içene benzer, içtikçe hararet basar daha çok susar, içe içe nihâyet ölür. Fakat susuzluğu harareti eksilmez."

7. Dünyâ bir misâfirhâne gibidir. Orada kendilerine ikram edilenler, ikram edilen şeyleri yer, eşyalara göz dikmez, misâfirliği bitince de ayrılıp gider. Eşyalara göz dikip onları alanlar ise, ayrılacakları sırada aldıkları eşyalar ellerinden geri alınınca üzülür, canı sıkılır ve feryâd ederler, işte dünyâ da, böyle yolcuların azıklarını bedava alacakları, fakat içeride olan eşyâları tama'kârlık ederek almayacakları bir misâfirhânedir.

8. Dünyâya düşkün olanlar, dünyâ işleri ile lâzım olduğundan fazla meşgûl olup, âhıreti unutanlar; bir gemide bulunup, gemi bir adaya yanaşınca ihtiyâçlarını gidermek için karaya çıkanlar gibidir. Kaptan, hiç kimse fazla kalmasın, hemen ihtiyâcını giderip gemiye binsin der. Akıllı olanlar ihtiyâcını giderip hemen gemiye biner. Gemide daha rahat yer tutarlar. Bir kısmı ise, adanın güzelliğine dalıp onu seyre dalarlar. Oradaki çiçeklere, tatlı tatlı öten kuşlara, bülbüllere, etrâfın güzelliğine bakıp kalırlar. Geri dönünce gemide rahat bir yer bulamazlar, karanlık bir yerde otururlar. Orada sıkıntı çekerler. Başka bir grup ise, yalnız seyretmekle kalmayıp, çiçekleri, süslü ve güzel çakıl taşlarını toplarlar. Yanlarına alıp, gemiye götürürler, yer bulamayıp, dar bir yere sıkışırlar. Topladıklarını da omuzlarına alırlar Bir müddet sonra, topladıkları o güzel renkli çiçekler solar, kararıp, çürür. Onlardan kötü kokular yayılmaya başlar. Atacak yer bulamazlar. Topladıklarına pişman olurlar. Onların yükünü ve sıkıntısını çekerler. Bir başka grup ise, indikleri adanın güzelliğine şaşar ve öyle dalarlar ki, gemiyi unuturlar. Kaptanın sesini duymazlar. Gemiyi kaçırıp, adada kalırlar. Nihâyet bir kısmı açlıktan ölür. Bir kısmını da yırtıcı hayvanlar öldürür. Bunlardan birinci grup takvâ sahibi mü'minlere benzer, İkinci ve üçüncü grup âsîler, isyankârlar gibidir. İmânın aslını korudular, fakat dünyâdan el çekmediler. Bir kısmı fakirlikten pay aldı. Bir kısmı çok şey toplayıp, yükü ağır oldu. Son grup ise kâfirlere benzer. Çünkü kendilerini, Allahü teâlâyı ve âhıreti unuttular. Bütün varlıklarını dünyâya

verdiler. Nahl sûresi 107. âyet-i kerîmede meâlen; **"Dünyâ hayâtını âhıret üzerine tercih edip sevmişlerdir"** buyuruldu.

Ölümü hatırlamak: Bütün işlerin sonunun ölüm, duracağı yerin mezar, kendisine gelenlerin Münker ve Nekir, ebedî kalacağı yerin. Cennet veya Cehennemden biri olduğunu bilen bir kimse için, ölümü düşünmekten daha mühim, ölüm için azık toplama çâresinden daha yüksek bir tedbir olamaz. Bunu yapanlar ancak akıllı olanlardır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.): **"Akıllı şu kimsedir ki, nefsini emre uydurur ve ölümden sonrası için amel işler, hazırlık yapar"** buyurdu. Ölümü hatırlayan bir kimse, bunun için azık toplamakla elbette meşgûl olur. Kabrini Cennet bahçelerinden bir bahçe bulur, ölümü unutup bütün maksadı dünyâ olan, âhıret azığını aklına bile getirmeyenin mezarı, Cehennem çukurlarından bir çukur olur. Bunun için ölümü hatırlamak büyük fazîlettir. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ey dünyâ lezzetlerine dalmış olanlar, bütün lezzetlerin yağma edildiği, yok edildiği zamanı düşünün"** buyurdu. Ve yine buyurdu: **"Ölüm hakkında sizin bildiklerinizi koyun ve sığırlar bilse idi, hiçbir zaman yağlı et yiyemezdiniz."** Âişe (r.anhâ), "Yâ Resûlallah, bir kimse şehidler derecesinde olabilir mi?" diye sorunca: **"Evet, günde yirmi defa ölümü hatırlayan kimse şehidler derecesinde olur"** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yüksek sesle gülen insanlar gördü. Buyurdu ki: **"Bu toplantınızı bütün lezzetleri bozan ile karıştırınız."** "O nedir?" dediklerinde: **"Ölümdür"** buyurdu. Enes (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ölümü çok hatırla, seni dünyâda zâhid yapar, günâhlarına keffâret olur."** Ve yine buyurdu: **"İnsanlara nasihat için ölüm kâfidir."** Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) bir kimseyi çok övdüler. Resûlullah (s.a.v.) **"Kalbinde ölüm için ne vardır?" buyurdu. Ö**lümden bahsettiğini duymadık dediler. **"O hâlde sandığınız gibi değildir"** buyurdu. İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında idim. Huzûrunda on kişi daha vardı. Ensârdan biri, "İnsanların en akıllısı ve en kerîmi kimdir?" diye sordu. **"Ölümü çok hatırlayan ve âhıret için azık toplamakta çok acele edenlerdir. Dünyânın şerefini, âhıretin keremini götüren akıllılar onlardır"** buyurdu. İbrâhim-i Teymî buyurdu ki: Dünyâ rahatını kalbimden kaldıran iki şeydir: ölümü hatırlamak ve Allahü teâlânın huzûrunda korkulu durmak. Ömer bin Abdülazîz her gece âlimleri etrâfına toplar, ölümü ve kıyâmeti bildiren sözler konuşulurdu. O kadar ağlarlardı ki, sanki evlerinden cenâze çıkmış gibi olurlardı. Hasen-i Basrî oturur oturmaz ölümden, âhıretten ve Cehennemden konuşurdu. Bir kadın hazret-i Âişe'nin (r.anhâ) yanında kalbinin sertliğinden şikâyet etti. Ölümü çok hatırla, kalbin yumuşar buyurdu. Buyurduğu gibi yaptı, kalbindeki kasvet ve sertlik gitti. Gelip teşekkür eyledi. Rebi' bin Heysem evinde bir mezar kazmıştı. Kalbinde dâima ölümü tutmak için günde birkaç defa orada uyurdu. Bir saat ölümü unutsam kalbim kararıyor, derdi. Ömer bin Abdülazîz bir kimseye ölümü çok hatırla; sıkıntıda isen kalbin rahatlar, ni'mette isen ondan zevk almazsın, buyurdu. Ebû Süleymân Dârânî buyurdu ki: Ümm-i Hârûn'a, ölümü seviyor musun, dedim. Hayır dedi. Niçin? dedim. Eğer bir kimseye âsî olsam onu görmek istemem. Ya, bu kadar isyanım ve günâhım ile Allahü teâlâyı nasıl görmek isterim? dedi.

Ölümü hatırlamak üç şekilde olur. Birincisi, dünyâ ile meşgûl olan gâfilin hatırlamasıdır. Ölümü hatırlar, fakat kendisini dünyâ arzularından alacak diye onu sevmez. Bunun için ölümü kötüler ve bu kötü iş başımıza gelecek. Yazık ki bu dünyâ ve bu güzelliği böyle kalacaktır, der. Ölümü bu şekilde hatırlaması kendisini Allahü teâlâdan uzaklaştırır; fakat dünyâ kendisine sıkıntılı gelir ve dünyâdan nefret ederse faydasız değildir, ikincisi, tövbe edenlerin ölümü hatırlamasıdır. Daha çok korkmak için ölümü hatırlar, tövbesini bozmaz ve geçmişte kaçırmış

olduğu fırsatları telâfi eder, çok şükür etmeye gayret eder. Bunun sevâbı büyüktür. Tövbe eden kimse, ölümü kötü görmez. Erken ölmeyi de sevmez. Çünkü ölüme hazırlık yapmadan gitmek istemez, ölümü böyle istememek zararlı değildir. Üçüncüsü, âriflerin ölümü hatırlamasıdır. Onların hatırlaması, öldükten sonra Allahü teâlâya kavuşmak içindir. Seven, sevdiğinin va'dini, sözünü unutmaz. Dâima O'nu gözetir. Hattâ seve seve ölmek ister. Nitekim Huzeyfe (r.a.) ölürken buyurdu ki: "Dost geldi ve tam zamanında geldi. Yâ Rabbî, fakirliği zenginlikten, hastalığı sıhhatten, ölümü yaşamaktan çok sevdiğimi biliyorsun, ölümümü kolay eyle ki, seni görmekle rahat edeyim." Bu derecelerin ötesinde, bundan daha büyük derece vardır. Ölümü istemez de, kötü görmez de, ne erken gelmesini, ne de geç gelmesini ister. O, Allahü teâlânın hükmünü hepsinden çok sever. Kendi tasarruf ve arzularına kıymet vermez. Rızâ ve teslim makamına ulaşmıştır. Bunun ele geçmesi, ölümü hatırlayıp çok zaman ölümü düşünmediği zamandır. Çünkü kendisi zâten bu dünyâda O'nun müşâhedesindedir. Kalbi her ân O'nu zikretmektedir. Ölüm ve hayat onun için birdir. Çünkü her nerede olursa olsun, Allahü teâlânın zikrine ve sevgisine dalmıştır.

Ölüm büyük bir iştir ve büyük bir tehlikedir, insanlar bunu bilmiyorlar. Hatırlasalar da kalblerine fazla te'sîr etmiyor. Çünkü kalbleri dünyâ meşgalesine öyle dalmıştır ki, kalblerinde başka bir şeye yer kalmamıştır. Bunun için zikir ve tesbihten de lezzet almazlar. Bundan kurtuluş çâresi, yalnız bir yere çekilmek ve bir saat kadar kalbini dünyâ meşgalelerinden uzak tutmaktır. Nitekim ıssız sahralarda dolaşan bir kimse, başkalarından kendisine bir yardım geleceğini düşünmez, başının çâresine bakar, önceden tedbir alır. İşte yalnız bir yerde oturup, kendi kendine demelidir ki: ölüm yaklaştı, belki bugün gelir. Eğer sana bilmediğin karanlık bir dehlize gir deseler, içerisinde kuyu var mı? Yoksa köpeğe rastlar mıyım veya ne var ne yok bilmiyorum? deyip dizlerinin bağı çözülür, ölümden sonraki işin, mezardaki korkulu hâlinin bundan aşağı olmadığı, gün gibi meydandadır. Bunu düşünmemek ne biçim bir cesârettir. Bunun en güzel çâresi, ölen arkadaşlarına bakmak, onları düşünmektir. Onları hatırlayıp dünyâda her birinin mevkisini, işlerini, sıkıntılarını, neş'elerini dünyâda neye kavuştuklarını, ölümü nasıl unuttuklarını ve beklemedikleri bir zamanda, âhıret için ellerinde azık yokken ölümün gelip onları götürdüğünü düşün!

Şimdi mezardaki şekillerin nasıl olduğunu, a'zâlarının birbirinden nasıl ayrıldığını, etlerini, derilerini, gözlerini ve dillerini böceklerin, kurtların nasıl yediğini, onlar bu hâlde iken, varislerinin mallarını taksim edip rahat rahat nasıl yediğini, hanımının seni unutup başka koca aradığını, göz önüne getir! Sonra teker teker bütün arkadaşlarını düşün, seyretmekten, gülmekten, gafletten ve onların meşgûliyetinden vazgeç! Onlar bu hâlde yirmi seneden fazla kalmadılar ve bunlar için çok sıkıntılar çektiler. Kefeni dokunurken, yıkanırken haberleri yoktu, düşünmelidir. Sonra yine kendi kendine demelidir ki, sen de onlar gibisin, gafletin, hırsın, ahmaklığın, onların gafleti, hırsı, ahmaklığı gibidir. Halbuki sana, onların senden önce gitmesiyle ibret alıp kurtulmak saadeti verildi "Ne bahtiyardır o kimse ki, bir başkasını ona nasihata gönderirler" buyuruldu.

Böylece, elini, ayağını, parmaklarını, gözünü, dilini düşünmeli, birbirinden ayrılacaklarını, böceklere, kurtlara yem olacaklarını göz önüne getirmeli. Mezarda pis kokulu bir leş, çürümüş, birbirinden- ayrılmış bir yığın olduğunu hatırlamalıdır. Bu ve bunun gibi sözleri her gün bir saat kendisine söylemelidir. Belki böylece kalbi ölüme karşı uyanık olur. Çünkü zâhiren hatırlamak kalbe te'sîr etmez. Nitekim insanoğlu her zaman cenâzelerin götürüldüğünü görüyor, ölümü uzaktan seyrediyor ve dâima ölümü böyle seyredeceğini sanıyor. Bir defa kendini ölü görmedi ve

görmüyor. Böyle görmek aklına bile gelmiyor. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına hitâb edip: **"Doğru söyleyin, bizim üzerimize bu ölümü yazmadılar mı? Doğru söyleyin, götürülen bu cenâzeler çabuk dönen misâfir midirler? Onları toprağa koyarız, miraslarını yeriz, kendimizin onlar gibi olacağımızı aklımıza getirmeyiz"** buyurdu. Ölümü hatırlamamanın en büyük sebebi tûl-i emeldir (uzun emellere kapılmaktır). Bütün kötülüklerin başı budur.

Kalbinden çok yaşayacağını, hayatta çok kalacağını düşünen kimse öleceğini düşünmez, öbür dünyâ için bir iş yapmaz. O kendi kendine der ki, önümüzde daha çok zaman var, istediğin zaman yaparsın. Şimdi rahatına bak. Ölümü yakın gören ise, her ân onun hazırlığı ile meşgûl olur. Bu, bütün saadetlerin başıdır. Resûlullah (s.a.v.) Abdullah bin Ömer'e (r.anhümâ) buyurdu ki: **"Sabahleyin kalkınca kendine akşama kadar yaşayacağım deme. Sağ iken ölüm için hazırlık yap. Sağlam iken hastalık için hazırlık yap, çünkü yarın Allahü teâlânın katında isminin ne olacağını** (Cennetlik mi, Cehennemlik mi olacağını) **bilemezsin!"** Yine buyurdu: **"İki hasletten korktuğum kadar sizin için hiçbir şeyden korkmam: Arzularınıza uymanız ve uzun yaşamak ümidinde bulunmanız."** Üsâme (r.a.) bir ay sonra vermek üzere birşey ödünç aldı. Resûlullah (s.a.v.): **"Üsâme'ye şaşılır ki, bir ay sonra vermek üzere birşey satın aldı. Bu kadar uzun zaman yaşayacağı ümidindedir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, gözlerimi kapayacağım zaman, göz kapaklarımın birbirine gelmeden ve gözümü açacağım zaman, göz kapaklarımın birbirinden ayrılmadan öleceğimi sanıyorum. Ağzıma koyduğum bir lokmanın ölüm sebebiyle boğazımda kalmayacağını bir kere düşünmemiş değilim"** buyurdu. Sonra buyurdu: **"Ey insanlar! Aklınız varsa kendinizi ölü kabûl ediniz. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin için va'dolunan elbette gelecektir. Ondan kurtulamazsınız."** Resûlullah (s.a.v.) küçük abdest bozunca arkasından hemen teyemmüm ederdi. Su yakındır dediklerinde: **"O zamana kadar yaşayacağımı bilmiyorum"** buyurdu. Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) bir kare çizdi, içerisinde doğru bir çizgi, her iki tarafında, balık sırtı gibi girintili çıkıntılı küçük çizgiler çizdi ve buyurdu ki: **"Bu karenin içerisindeki bir insandır. Etrâfında bulunan bu kare eceldir. Onu kuşatmıştır, ondan kurtulamaz. İki tarafındaki küçük çizgiler yolundaki âfet ve belâlardır. Birinden kurtulursa, diğerinden kurtulamaz. Sonra düşer, bu düşüş ölüm düşüşüdür. Karenin dış çizgisi onun emel ve ümitleridir. Dâima Allahü teâlânın ilminde, ölümünden sonra olacak işleri düşünür."** Yine buyurdu: **"İnsan her gün biraz daha ihtiyârlıyor, fakat iki şeyi gençleşiyor: Mal hırsı ve yaşamak arzusu."** Rivâyet edildi ki: Îsâ aleyhisselâm bir ihtiyâr gördü, elinde sabanı, tarlada çalışıyordu. Yâ Rabbî, onun kalbinden emeli çıkar, diye duâ etti. Saban elinden düştü ve uyudu. Bir müddet geçince: Yâ Rabbî emelini ona ver, dedi. İhtiyâr, kalkıp işine devam etti. Îsâ aleyhisselâm, hayrola ne oldu, buyurdu. İhtiyâr, kalbime geldi ki, niçin böyle çalışırsın? ihtiyârladın, bugün yarın öleceksin, sabanı bıraktım. Sonra yine kalbime geldi ki, ölünceye kadar yemek lâzımdır. Tekrâr kalktım. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennete gitmek ister misiniz?"** isteriz dediler. **"Kısa emelli olun, ölümü dâima göz önüne getirin ve Allahü teâlâdan nasıl haya edilecek ise öyle haya ediniz."** Rey şehrinden bir ihtiyâr, bir kimseye mektûp yazdı ve dedi ki: "Dünyâ rü'yâdır, âhıret uyanıklıktır. Arada ölüm vardır. Bizim içinde bulunduğumuz hâl, dağınık boş rü'yâlardır vesselâm."

İnsanın kalbinden çok yaşamayı geçirmesi iki sebepledir. Biri cahillik, ikincisi dünyâ sevgisidir. Dünyâ sevgisi gâlib olunca, ölüm sevdiği şeyi ondan alır. Bunun için ölmeyi sevmez.

Kendine uygun bulmaz, insan kendine uygun bulmadığı şeyi, kendinden uzaklaştırmak ister. Kendini yemeye, içmeye, eğlenmeye ve oyuna verir. Hepsi kendi kalbinde, kendi arzusuna uygun bir şekil alır. Böylece dâima yaşamak, para sahibi olmak, hanımını, çocuklarını ve dünyalık elde etme sebeplerini aklından geçirir. Hepsinin yerinde olmasını ister. Bu arzularına aykırı olan ölümü unutur. Hatırına gelse de, yarın yaparım der ve önümüzde çok zaman var, ölüm için hazırlık da yapılır, düşünür. Yaşı ilerledikçe biraz daha sabret, ihtiyârlayınca yaparsın der. İhtiyârlayınca şu binaları da yapayım, bu çocukların da ihtiyâçlarını te'min edeyim, onları kimseye muhtaç etmiyeyim. Kalbimin geçim sıkıntısından kurtulması için şu tarlalarımı da sulayayım. Ancak bundan sonra ibâdetten lezzet alırım, der. Bunun gibi dâima te'hir eder. Her meşgûliyetten on meşgûliyet doğar. O ahmak, dünyâdan asla kurtulamayacağını bilmez; boş vakit bulacağını sanır, böylece her gün te'hir eder. Nihâyet ölüm gelir, hasret ve üzüntüyle gider. Bunun içindir ki, Cehennemde bağıranların çoğu bu te'hir edenlerdir. Bunun esâsı dünyâ sevgisidir. Ve ölümü hatırlamamaktır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Kimi ve neyi seversen sev bir gün ayrılacaksın."**

Cahillik şöyledir ki, gençliğine güvenir ve şunu bilmez ki, ihtiyârlayıp ölünceye kadar binlerce çocuk ve gençler ölüyor. Şehirde ihtiyârların sayısı pek az oluyor.

Çünkü çoğu ihtiyârlamadan ölüyor. Diğer bir sebebi de vücûdu sağlam iken aniden gelen ölümü uzak görür. Aniden gelen ölümün, nâdir olduğunu bilse de, hastalığın aniden geldiğinin nâdir olmadığını bilmez. Çünkü bütün hastalıklar aniden gelir. Hastalık gelince hastalığa bağlı ölüm nâdir sayılmaz. O hâlde dâima ölümü güneş gibi göz önünde tutmak lâzımdır, önüne bir bulut getirip dâima gölgede kalmamalıdır. Tûl-i emelden (Zevk ve sefâ sürmek için çok yaşamayı istemekten) kurtulmanın çaresi, sebeplerini gidermektir. Sebepleri anlaşıldı. O hâlde bunları gidermeye uğraşmalıdır. Dünyâ sevgisinden kurtulmanın çâresini, dünyâ sevgisi kısmında anlattık. Velhâsıl dünyâyı bilen, dünyâyı tanıyan onu sevmez. Çünkü lezzetlerinin birkaç günlük olduğunu, ölümle elden çıkacağını bilir. İçinde yaşadığı zamana bakınca, bulanık ve sıkıntılı olduğunu, hiç kimsenin bunlardan kurtulmadığını anlar. Ahıretin uzunluğunu, ömrünün kısalığını düşünen kimse, âhıreti verip dünyâyı satın almanın, rü'yâdaki bir gümüşü, uyanıklıktaki altından çok sevmesi gibidir. Çünkü dünyâ rü'yâ gibidir. Hadîs-i şerîfte: **"İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar"** buyuruldu. Cahilliği gidermenin çâresi, temiz düşünmek ve hakîki mâ'rifetle olur. Bu da ölümün kendi elinde olmadığını bilmek, ne zaman geleceğini bilmediğini düşünmek, gençliğine ve diğer şeylere güvenmemekle elde edilir.

İnsanlar tûl-i emelde farklıdırlar. Ba'zısı devamlı dünyâda kalmak ister. Nitekim Allahü teâlâ meâlen; **"Onlardan biri bin sene yaşasaydım ne olurdu der"** buyurdu (Bekâra-96). Ba'zısı ihtiyârlayıncaya kadar yaşamak ister, ba'zısı da bir seneden fazla yaşamayı düşünmez, bir sene sonrası için hazırlıkta bulunmaz. Ba'zısı da bir günden fazla yaşamayı ümîd etmez, ertesi günü aklına getirmez. Nitekim Îsâ aleyhisselâm buyurdu: "Yarınki gün için üzülmeyin. Yaşarsanız rızkınız da devam eder. Yaşamazsanız yarınki gün için niye üzülmüş olacaksınız?" Ba'zısı da bir saatten, bir ândan fazlasını düşünmez. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) küçük abdest bozunca, suyun yanına gidinceye kadar yaşayıp yaşamayacağımı bilmem buyurup, teyemmüm eylerdi. Ba'zısı da ölümü dâima gözünün önünde bulundurur, hiç unutmaz. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Muâz bin Cebel'e (r.a.) imânın hakîkatini sorduğu zaman, bir adımımı atınca, diğerini atacağımı düşünemiyorum, dedi.

Velhâsıl insanlar tûl-i emelde farklıdırlar. Bir ay yaşamak isteyen, kırk gün yaşamak istiyenden daha faziletlidir. Bunun te'sîri işlerinde belli olur. Bir kimsenin uzakta iki kardeşi olsa,

biri bir aya kadar, diğeri de bir seneye kadar gelecek olsa, önce bir ay sonra gelecek olan kardeşi için hazırlık yapıp, diğerini te'hir eder. Herkes kendini kısa emelli sanır. Kısa emelli olmanın alâmeti, amel etmeye başlamak, bunun için çok acele etmek ve kendisine verilen bir nefeslik zamanın kıymetini bilmekle olur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.): **"Beş şeyden evvel, beş şeyin kıymetini biliniz: ihtiyârlamadan önce gençliğin, hasta olmadan önce sıhhatin, fakir olmadan önce zenginliğin, meşgûliyetten önce boş zamanın ve ölmeden önce hayâtın kıymetini biliniz"** buyurdu. Yine buyurdu: **"İki ni'met vardır ki, insanların çoğu bunda aldanmıştır: Sıhhat ve boş zaman." Peygamber** efendimiz (s.a.v.) Eshâbında gaflet eseri görseydi, aralarında: **"Ölüm geldi ve götürdü, kimini şaki, kimini sa'îd"** diye söylettirirdi. Huzeyfe (r.a.) diyor ki: Hiç birgün yoktu ki, sabahleyin bir kimse yüksek sesle bağırıp: "Ey insanlar, göç için hazırlanın" dememiş olsun. Ebû Mûsâ el-Eş'arî, ömrünün sonunda çok mücâhede eyledi. Biraz daha az yapsanız ne olur? dediklerinde: Yarış atları bütün gayretlerini sahanın sonunda gösterirler. Bu zaman, benim ömür meydanımın sonudur. Çünkü ölüm yaklaştı. Bu gayret ve çalışmamdan kat'iyyen dönmem buyurdu.

Can çekişme hâli: Bir kimsenin önünde sekerât-ı mevtten ve can vermenin şiddetinden başka birşey olmasa, aklı varsa, onun korkusundan, dünyâda hiçbir şeyden lezzet almaması gerekirdi. Zira, bir haydudun kapısından içeri gireceğini ve kendisini bir topuz ile vurup öldüreceğini düşünse, bunun korkusundan yemek ve uyumaktan lezzet alamaz. Belki yemeye iştahı olmaz, uyumak istese uykusu gelmez. Melek-ül-mevtin (can alıcı meleğin) gelmesi ve canını alması yakındır. Bu ise haydudların topuzlarından daha korkunç ve müdhiştir. Fakat gelmeyince bunu anlamaz. Can verme acısı şöyledir ki, bütün büyükler söz birliğiyle buyuruyorlar: Bir kimseyi kılıçla parçalamaktan veya vücûdunu ortadan ikiye bölmekten daha zor ve şiddetlidir. Yaranın acımasının sebebi, yara olan yerden rûhun haberi olmasıdır. Kılıç darbelerinin yara yanında rûha ne derece ızdırap vereceği açıkça anlaşılmaktadır. Ateşin acısının çok olması, bütün parçalara sirayet etmesindendir. Canın çıkması öyle bir acıdır ki, rûhun kendinde meydana geliyor ve bütün varlığına işliyor. Can verenin o ânda susması, dayanamadığı, takati olmadığı içindir. Çünkü onun şiddetinden dil söylemez olur. Akıl kendini kaybeder, fakat bunu tadan bilir. Veyahut tatmadan önce peygamberlik nûru ile gören bilir. Nitekim Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: Ey havariler, duâ ediniz. Allahü teâlâ can vermemi kolaylaştırsın.

Ölümden o kadar korkuyorum ki, korkumdan öleceğim. Peygamber efendimiz (s.a.v) mübârek rûhunu teslim ederken: **"Yâ Rabbî, can vermenin şiddetini Muhammed'e** (aleyhisselâm) **kolay eyle"** diye duâ etti. Âişe (r.anhâ) buyuruyor ki: Can çıkmanın kolay olacağına ümidim yoktur. Çünkü Resûlullahın (s.a.v.) nasıl zor can verdiğini gördüm. O zaman buyurdu ki: **"Bu can, kemikler ve sinirlerimin arasından çekilip çıkıyor. Yâ Rabbî, bu elemi bana kolay eyle."**

Resûlullah (s.a.v.) ölüm acısını anlatırdı ve buyururdu ki: **"Ölüm acısı, herbiri insanı öldüren üçyüz kılıç darbesi gibidir."** Yine buyurdu: **"Ölümlerin en kolayı, yünün içerisinden çekilen dikenler gibi olup, onun gibi kolaylıkla çıkmaz."** Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hastanın yanına gitti. Hasta ölüm hâlinde idi: **"Ne hâlde olduğunu ben bilirim. Bedeninde hiçbir damar yoktur ki, ayrı bir acı içerisinde olmasın"** buyurdu. Ali (r.a.), "Düşmanlarla ölünceye kadar harbediniz. Bin kılıç darbesi, bana can çıkmaktan daha kolaydır" buyurdu. Benî-İsrâil peygamberlerinden birkaçı bir kabristana gittiler, ölülerden birinin dirilmesi için Allahü teâlâya duâ eylediler. Birisi dirilip kalktı ve: Ey insanlar, benden ne istiyorsunuz! öleli

elli sene oldu, hâlâ can verme acısını unutmadım! dedi. Rivâyet edildi ki, bir mü'minin kendi ameli ile kavuştuğu derecelerin üstünde kavuşmadığı dereceler vardır. Canının zor çıkması, bu derecelere kavuşmasına sebep olur. İyilik yapmış olan bir kâfirin, hiç bir alacağı kalmasın diye, canının alınması kolay olur. Haberde bildirildi ki: Mûsâ aleyhisselâm vefât ederken Allahü teâlâ, ölümü kendinde nasıl buluyorsun? dedi. Diri diri kebâb edilen bir kuş gibi, ne uçabilir, ne de ölebilir. Çok dikenli bir dalı bir kimsenin elbisesinin içerisine soksalar ve her bir diken bir damara takılsa ve kuvvetli bir kimse o dikeni çekse, ölürken can vermek buna benzer, dedi.

Can verme acısı: ölüm acısından önce üç korkunç musibet vardır. Birincisi, can alıcı meleği görmesidir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İbrâhim aleyhisselâm can alıcı meleğe, günahkârların canını aldığın şekilde seni görmek isterim, deyince, melek: Dayanamazsın, dedi. Olsun istiyorum, dedi. Kendini o sûrette gösterdi: Siyah yüzlü, tüyleri diken diken, siyah elbiseler giymiş, burnundan ve ağzından ateşler çıkıyordu, İbrâhim aleyhisselâm kendinden geçip, düştü. Kendine gelince meleği kendi şeklinde gördü ve ey can alıcı melek, bir günahkâr senin bu şeklini gördükten sonra birşey görmese ona yeter! dedi."** İyi amel işleyen, Allahü teâlâya itaat eden kullar için bu korku yoktur. O meleği, en güzel bir şekilde görürler. Onun güzel yüzüne bakmaktan başka rahatlık bilmezler.

Süleymân aleyhisselâm can alıcı meleğe, insanlar arasında neden aynı davranmıyorsun? Birini çabuk götürüyor, diğerini bekletiyorsun, deyince: Bu benim elimde değildir. Hepsi için elime ayrı ayrı bir sahife veriliyor. Emrolunduğum gibi yapıyorum, dedi veheb bin Menbe diyor ki: Pâdişâhın biri birgün ata binmek istedi, elbise giyecekti. Yüz çeşit elbise getirdiler, hiç birini beğenmedi, içlerinden en iyisini giydi. Birkaç at getirdiler, en güzeline bindi. Arkasında bir süvari birliği ile dışarı çıktı. Kibrinden, gurûrundan kimseye bakmıyordu. Can alıcı melek bir fakir şeklinde, yırtık elbiselerle önüne çıktı. Selâm verdi. Selâmını almadı. Atının dizginlerini tuttu. Elini çek, ne yaptığını bilmez bir deli misin? dedi. Benim bir işim var, dedi. Bekle attan ineyim, dedi. Hayır şu ânda, dedi. Peki söyle bakalım, dedi. Ağzını kulağına yaklaştırdı ve ben can alıcı meleğim. Şu ânda canını almak için geldim, dedi. Pâdişâhın rengi attı! Müsâade et eve gideyim; karıma, çocuklarıma veda edeyim dedi. Mühlet vermedi, hemen canını aldı. Pâdişâh attan düştü. Melek-ül-mevt (can alıcı melek) oradan gitti. Bir mü'min gördü, sana bir sözüm var, dedi. Nedir? diye sordu. Ben Melek-ül-mevt'im, dedi. Hoş geldin, geç mi kaldın? Senin yolunu gözlüyordum, bana gelenler içerisinde senden çok sevdiğim yoktur. Hemen canımı al, dedi. Önce işini bitir buyurdu. Benim Allahü teâlâya kavuşmaktan başka mühim hiçbir işim yoktur. Şimdi istediğin gibi canımı al, dedi. Amma bekle abdest alayım, namaza durayım, başım secdede iken canımı al, dedi. Melek, de dediği gibi yaptı. Veheb bin Menbe buyurdu ki: Şân ve şöhret sahibi meşhûr bir pâdişâh vardı. Melek-ül-mevt canını alıp, göğe çıkınca melekler kendisine: Can alırken kimseye acıdığın oldu mu? dediler. Dedi ki, çölde bir kadın hâmile idi. Çocuk doğurdu, bana annesinin canını almam emredildi. Annesinin canını aldım. Çocuğu öylece bıraktım. Annesinin garîbliğine ve o çocuğun yalnız kalıp zayi olmasına acıdım. Bu pâdişâhı gördün mü, yeryüzünde onun gibi kimse yoktu, dediler. Gördüm, dedi. İşte o sahrada bıraktığın çocuk idi, dediler. Her şeyden münezzeh olan Allahü teâlâ çok lutfedicidir, dilediğini yapar, dedi. Hadîs-i şerîfte bildirildi ki: **"Şa'bân ayının on beşinci gecesi** (berât gecesi) **Melek-ül-mevt'in eline bir defter verilir. O sene içerisinde öleceklerin isimleri orada yazılmıştır. Kimi ibadet eder, kimi evlenir, kimi kavga eder; hâlbuki, isimleri ölüler defterine geçmiştir."** A'meş diyor ki: Melek-ül-mevt, Süleymân aleyhisselâmın yanına geldi. Acele ile hizmetçilerinden birine baktı. Dışarı

çıkınca o hizmetçi, bu adam kimdir ki dikkatli dikkatli bana baktı? diye sordu. Melek-ül-mevt'tir (can alıcı melektir), buyurdu. Belki de benim canımı alacak, rüzgâra emret, beni Hindistan'a götürsün. O buraya gelince beni bulamasın, dedi. Süleymân aleyhisselâm dediğini yaptı. Melek geri gelince, Süleymân aleyhisselâm benim o hizmetçime dikkatli dikkatli bakmanızın sebebi ne idi? diye sordu.

Bana şu ânda onun canını Hindistan'da alacaksın, dediler. O burada duruyordu, dedi. Bir ânda Hindistan'a nasıl gidecek, dedim? Oraya gidince onu orada buldum. Hayret ettim. Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, can alıcı meleği görmekten kurtuluş olmadığını bildirmektir.

İkincisi, herkese gösterilen iki meleği görmektir. Hadîs-i şerîfte geldi ki, ölümün sonunda iki melek de ona görünür. Eğer mutî ise ona: Allahü teâlâ sana iyi karşılıklar versin, bizim yanımızda çok iyi ameller işledin, bizi rahata kavuşturdun, derler. Eğer âsî ise: Allah sana iyilik vermesin, bizim yanımızda çok kötülük ve günah işledin derler, bu ânda ölünün gözü göğe dikilir.

Üçüncüsü, Cennetteki veya Cehennemdeki yerini görür. Çünkü, can alıcı melek kendisine, ey Allahın sevgili kulu, müjde sana, Cennetliksin, der. Âsîlere ise: Ey Allahın düşmanı, Cehennem sana müjde olsun, der. Bunun acısı can çıkma acısını bastırır. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Bunlar dünyâda gördüğü hâllerdir ve bunlar, mezarda ve ondan sonra göreceklerinin yanında çok az kalır.

Mezarda ölünün hâli: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ölüyü mezara koyduklarında mezar der ki: Yazıklar olsun sana ey insanoğlu, ben var iken neye gurûrlandın? Benim sıkıntı ve karanlık ve yalnız ve böceklerle, kurtlarla dolu bir yer olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimden geçerken bir ayağın geride, bir ayağın ileride şaşkınca durduğun zaman neye aldanmıştın? Eğer o kimse sâlihlerden ise, bir ses der ki: Ey mezar! Neler söylüyorsun, o doğruluk üzere idi, emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapardı. Ona elbette yeşil bahçeler hazırladım. Sonra bedeni nûra çevrilir, rûhu göğe çıkarılır."** Rivâyet edildi ki, ölüyü mezara koyarlar ve azâb ederler. Komşuları bağırıp, ey kötü kişi, sen bizden geç kaldın. Biz buraya daha önce geldik. Niçin bizden ibret almadın. Bizim gittiğimizi ve amellerimizin kesildiğini görmedin mi? Sen daha bir müddet yaşadın. Bizim kaçırdığımızı kendin için niye tedârik etmedin. Bunun gibi, yeryüzünün her köşesi feryâd edip der ki: Ey dünyâya aldananlar, niçin bizden önce gidenlerden ve sizin gibi dünyâya aldananlardan ibret almazsınız. Hadîs-i şerîfte, buyuruldu ki: **"İyi bir kul mezara konunca, iyi amelleri etrâfını sarar, onu muhafaza ederler. Azâb melekleri ayak tarafından gelince, namaz karşılarına çıkar ve Allah için çok kıyâmda durmuştur, derler. Baş ucundan gelince, oruç karşılarına çıkar. Dünyâda çok susuzluk çekti, der. Bedeni tarafından gelince, hac ve Allah yolunda yaptığı cihâd karşılarına çıkar ve hayır bu beden çok eziyet çekmiştir, derler. Eli tarafından gelince, verdiği sadakalar der ki, buna dokunmayın. Bu el ile çok sadakalar vermiştir. Melekler, çok güzel, mübârek olsun derler ve geri dönerler ve rahmet melekleri gelirler. Ona Cennetten bir yatak getirir ve yayarlar. Mezar ona gözünün görebildiği kadar geniş ve ferah olur. Cennetten bir kandil getirip, kıyâmete kadar onun nûru altında durur."** Abdullah bin Übeyd (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ölüyü kabre koyarlar, cenâzesinin ardından gelenlerin ayak seslerini duyar. Mezardan başka onunla konuşan olmaz. Mezar der ki, benim nasıl olduğumdan ve bendeki korku ve sıkıntılardan sana söylenilenler azdır. Benim için ne hazırladın?"**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "**Kul ölünce yanına iki siyah ve gök yüzlü melek gelir. Birine Münker, diğerine Nekîr denir. Peygamber hakkında ne dersin, derler. Eğer mü'min ise Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür, şehâdet ederim ki, Allahü teâlâ birdir. Muhammed aleyhisselâm O'nun resûlüdür, der. Mezarını enine boyuna yetmiş arşın büyültürler. Nûr ile doldururlar. Bir gelin gibi neş'eli uyu, seni en çok sevdiğinden başka hiçbir şey uyandırmaz, derler. Münâfık ise bu suâle, bilmiyorum, insanlardan işittim, bir şeyler söylediler, ben de söylerdim, der. Bunun üzerine toprağa, onu sıkıştır, denir. Kaburga kemikleri birbirine geçer, böylece azâb içinde kalır."** Resûlullah (s.a.v.) hazret-i Ömer'e (r.a.) buyurdu ki: **"Yâ Ömer, kendini nasıl görüyorsun? Ölünce sana eni bir arşın, boyu dört arşın bir mezar kazarlar, sonra seni yıkarlar, kefenlerler, mezara koyarlar, sonra doluncaya kadar toprak doldururlar ve dönüp giderler. Münker ve Nekîr gelir. Sesleri gök gürültüsü gibi, gözleri şimşek gibi, sakallarını yere sürerler, dişleriyle mezarını eşerler, seni hareket ettirirler."** Hazret-i Ömer (r.a.); Yâ Resûlallah (s.a.v.), o zaman aklım başımda mı olur? diye sordu. **"Evet"** buyurdu. Öyleyse korkmam, onlara yeterim, dedi. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kâfire mezarda iki azâb meleği musallat ederler. İkisi de kör ve sağır olup, her birinin de elinde demirden, develerin su içtiği kovalar gibi, topuzlar bulunur. Kıyâmete kadar onu döverler. Gözleri yoktur ki, hâlini görüp acısınlar, kulakları duymaz ki, acı feryâdlarını işitsinler."** Hazret-i Aişe (r.anhâ) diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kabir sıkması vardır, ölüyü sıkar. Ondan bir kişi kurtulsa idi. Sa'îd bin Muâz kurtulurdu."** Enes (r.a.) buyurdu ki: Resûlullahın (s.a.v.) kızı Zeyneb (r.anhâ) vefât etti. Onu mezara koydu, mübârek yüzü çok sarardı. Mezardan çıkınca yüzü tekrar eski hâline geldi. Yâ Resûlallah (s.a.v.), bu ne hâldir? dedim. **"Kabir sıkmasını ve kabir azâbını hatırladım, ona bunların çok az olacağını bana bildirdiler. Bu az kabir sıkması ile beraber, onun feryadını bütün âlem duydu"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Kâfirin mezardaki azâbı, doksan dokuz ejderha iledir. Ejderhanın ne olduğunu bilir misin? Her birinin doksan dokuz başı olan doksan dokuz yılandırlar. Onu sokarlar, emerler ve üflerler. Kıyâmete kadar böyle devam eder."** Yine buyurdu: **"Mezar, âhıret yolculuğunun ilk konağıdır. Bu kolay olursa sonrakiler daha kolay olur. Zor olursa sonrakiler daha zor ve çetin olur."**

Bundan sonra olanların birincisi sûr'a üflendiği zamanki korkudur. Sonra kıyâmet günü korkusu. Onun uzunluğu, sıcaklığı çok ve şiddetlidir. Sonra hesâb ve günahlardan sorulma korkusudur. Daha sonra amel defterlerinin sağdan veya soldan verilme korkusudur. Sonra amel defterlerinde görünen kabahat ve kötülüklerin korkusudur. Sonra terazinin sevâb kefesi mi, yoksa günah kefesi mi ağır gelecek korkusudur. Sonra hakları yenen mazlûmların ve onlar için verilecek cevâb korkusudur. Sonra Sırat, sonra Cehennem, zebanîler, bukağılar, zincirler, zakkum, yılan, akrebler korkusudur.

Kötü akıbet (sû-i hâteme): Korkanların çoğu akıbetinin kötü olmasından korkmuşlardır. Çünkü insanın kalbi değişebilir, ölüm zamanı müdhiş bir zamandır. O vakitte kalbin neye karar kılacağı bilinemez. Hattâ âriflerden biri şöyle der: "Bir kimsenin elli sene îmân üzere olduğunu bilsem, yanımdan bir duvarın arkasına gitmek kadar uzaklaşsa, îmân üzere olduğuna şâhidlik edemem! Çünkü kalb hâli değişebilir ve neye döndüğünü bilemem." Bir başkası da demiştir ki: "Evin kapısında şehîd olmayı mı, yoksa odanın kapısında müslüman olarak ölmeyi mi seversin deseler, odanın kapısında ölmeyi isterim. Çünkü evin kapısına çıkıncaya kadar İslâm üzere kalacağımı bilemem." Ebüdderdâ (r.a.) yemîn ederek buyurdu ki: "Hiç kimse, îmânın ölüm

zamanında geri alınmayacağına emîn olamaz.” Sehl-i Tüsterî buyurur ki, sıddîklar her nefeste sû-i hâtemeden korkarlar. Süfyân-ı Sevrî (r.a.) ölüm zamanında inledi ve ağladı. Allahü teâlânın affının senin günâhından büyük olduğunu bilmez misin? dediler. “Tevhîd üzere (îmânla) gideceğimi bilsem, dağlar kadar günâhım olsa yine korkmam” buyurdu. Büyüklerden biri vasıyyet eyledi ve elinde olan şeyi bir kimseye verdi ve: îmânla ölmenin nişanı şöyle şöyledir. O nişanları görünce, bu para ile, şeker ve badem içi satın al ve şehirdeki çocuklara dağıt ve bugün filânın sevinç günü, saadete erdiği gündür de! Eğer bunu görmezsen, insanlara söyle namazımı kılmasınlar, benimle meşgûl olmasınlar. Hiç olmazsa öldükten sonra mürâî olmayayım” dedi. Sehl-i Tüsterî buyurdu ki, mürîd, günâha düşmekten korkar, ârif ise küfre düşmekten korkar, Îsâ aleyhisselâm havarilerine: “Siz günahtan korkarsınız; biz peygamberler küfürden korkarız” buyurdu. Peygamberlerden biri, açlık, susuzluk, elbisesizlik ve daha birçok sıkıntılara mübtelâ oldu. Bu hâl senelerce sürdü. Nihâyet Allahü teâlâya inliyerek yalvardı. Allahü teâlâ: “Kalbini küfürden koruyorum, buna râzı olmuyorsun da, hâlâ dünyâyı mı istiyorsun?” buyurdu. Yâ Rabbî, tövbe ettim, râzı oldum, deyip dünyalık istediği için başına toprak saçtı. Sû-i hâtemenin işâretlerinden biri nifaktır. Bunun için Eshâb-ı Kirâm kendileri için dâima nifaktan korkarlardı. Hasen-i Basrî (r.a.) buyurur “Bende nifak olmadığını bilseydim, bunu yeryüzünde olan herşeyden daha çok severdim.” Yine buyurdu: “İçin dışa, kalbin dile uymaması nifaktandır.”

Herkesin korktuğu sû-i hâteme, ölüm zamanında îmânının alınması demektir. Ya’ni îmânsız gitmektir. Bunun çok sebepleri vardır. Bunun ilmi örtülüdür. Fakat bu kitapta söylenebilecek kadarı iki sebeptendir. **Birincisi:** Bir kimsenin bâtıl bir bid’ate i’tikâd etmesi, inanması ve ömrünü bu i’tikâd üzere geçirmesidir. Bunun hatâ olabileceğini düşünmez.. Ölüm yaklaşınca, iş açığa vurulur. Hattâ hatâsı kendine gösterilir. Bu sebeple, sahib olduğu diğer i’tikâdlarda da şübheye düşmüş olur. Çünkü i’tikâdına i’timâdı kalmaz ve şüphe üzere gider. Bu tehlike bid’at sahibi içindir. Vera’ ve zühd sahibi olsa da, kelâm ve delîl yolunu tutan da böyledir. Derin düşünmeyenler ve doğru yolda olup, Kur’ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde bildirildiği üzere zâhirde müslüman olanlar, bundan (son nefeste imansız gitmekten) emîndirler. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“İhtiyâr kadınların dîni gibi, dîniniz olsun.” Ve: “Cennettekilerin çoğu derin düşünmeyenlerdir”** buyurdu. Din büyükleri bunun için, kelâmdan, bahis tutmadan ve işlerin hakîkatini incelemekten men etmişlerdir. Çünkü herkesin buna gücü yetemeyeceğini ve bid’ate düşeceklerini bilmişlerdi, **İkinci sebep:** Aslında îmânın zayıf olması, dünyâ sevgisinin çok ve Allah sevgisinin az olmasıdır, ölüm zamanında bütün arzu ve şehvetlerinin kendisinden alındığını, dünyâdan kahır ile çıkarıldığını ve istemediği yere götürüleceğini görür ve kendisine böyle yapıldığını görünce, kötü düşüncesi artar, o az sevgi de kalmaz. Tıbkı çocuğunu az seven bir babanın, çocuğundan çok sevdiği bir şeyi bu çocuğu alırsa, çocuğuna düşman olması gibi olup, eskiden olan o az sevgisi de kalmaz. Bunun için şehidlik mertebesi büyüktür. Çünkü o ânda dünyâ gözünden kalkmış, Allah sevgisi kalbini kaplamış, gönlü ölmeye hazırlanmıştır. Böyle bir zamanda gelen ölüm büyük bir kazançtır. Zîrâ böyle bir hâl çabuk değişir, kalb her zaman o güzel hâlde kalmaz. O hâlde kalbinde Allahü teâlânın sevgisi herşeyden kuvvetli olan kimseyi, bu sevgi, kendini bütün varlığı ile dünyâya vermekten men eder. O bu tehlikeden daha emîn olur. Ölüm zamanı gelince, sevgiliyi görmek zamanının geldiğini bilir, ölümü hakîr görmez. Allah sevgisi daha da artar, dünyâ sevgisi büsbütün yok olur. Bu hüsn-i hâtemenin, Îmânla gitmenin alâmetidir. Bu tehlikeden uzak olmak istiyen, bid’atten, uzak olmalıdır. Kur’ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde olanlara inanır, anladığını kabûl eder, anlamadığı için doğrudur der ve hepsine inanır. Allah sevgisinin kendini kaplamasına, dünyâ sevgisinin azalmasına uğraşır. Bu da ancak, dînin hududunu gözetmekle olur. Böylece dünyâ

kendisine aşağı gelir ve ondan kaçar. Buna mukabil, Allah sevgisi kalbinde kuvvetlenir. Dâima O'nu zikreder, O'ndan konuşur. Dünyâyı sevenlerle değil, O'nu sevenlerle sohbet ve arkadaşlık eder. Demek ki, dünyâ sevgisi gâlib olunca tehlike başlamış demektir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey Muhammed, Hicreti terk edenlere de ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesâddan korka geldiğiniz bir ticâret ve hoşunuza gitmekte olan meskenler size Allahtan, O'nun Peygamberinden ve O'nun yolundaki bir cihâddan daha sevgili ise, artık Allahın emri gelinceye kadar bekleye durun. Allah fâsıklar güruhunu hidâyete erdirmez"** buyuruldu (Tevbe-24).

Bil ki, din makamlarının birincisi yakın ve ma'rifettir. Ma'rifetten korku; korkudan zühd, sabır, tövbe, sıdk, ihlâs, zikre ve fikre devam doğar. Bundan da üns ve muhabbet hâsıl olur. Muhabbet makamı, makamların sonudur. Rızâ, tevfîz (her işi Allaha bırakma) ve şevk zâten muhabbete bağlıdırlar. Demek ki, kendini ve Rabbini bilmek demek olan ma'rifet ve yakînden sonraki saadetin sermâyesi, aslı havftır (korkudur). Ondan sonra olanlar, onsuz olmazlar. Bu havf (Allah korkusu) üç yolla elde edilir:

1. Kendini ve Rabbini bilen havf (korku) üzere olur.

2. Havf (korku) sahibi olan kimseler ile sohbet etmek. Gâfil olanlardan -uzak durmak.

3. Havf sahibi olanların hâllerini (menkıbelerini) dinlemek veya böyle olan zâtların yazdığı kitapları, okumak.

Tövbe etmek: Tövbe; Allahü teâlâya sığınmak, Allahü teâlâya dönmektir. Hiç bir insan tövbenin dışında kalamaz. Çünkü yaratılmasından yok olmasına kadar günah işlememek meleklere mahsûstur. Ya'nî melekler hiç günah işlemezler. Hep günah ve isyan içinde olmak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymamak şeytana mahsûstur, onun hâlidir. Günah işlemekten tövbe etmek ise insanlara mahsûstur. Allahü teâlâ bütün insanlara tövbeyi emrediyor ve meâlen; **"Ey mü'minler sizden meydana gelen kusurlardan Allaha tövbe ve rücû ediniz ki, felah bulup dünyâ ve âhıret saadetine kavuşasınız"** buyurdu (Nûr-31). Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Güneş batıdan doğmadan önce tövbe edenin tövbesi kabûl olur."** Yine hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, can boğaza gelinceye kadar tövbeyi kabûl eder", "Allahü teâlâ, gündüz günah işleyip, geceleyin tövbe edenin tövbesini kabûl etmekte ve gece günah işleyip, gündüz tövbe edenin tövbesini kabûl etmekte kerem sahibidir. Güneş batıdan doğuncaya kadar böyledir", "Günâhı olmayan hiçbir insan yoktur. Fakat günahkârların en iyisi tövbe edenlerdir", "Günahtan tövbe eden, hiç günah, işlememiş gibidir."**

Tövbenin başı ma'rifet ve îmân nûrudur. Günahların öldürücü zehir olduğu bu nûr ile görülür. Kendi hâline bakıp bu öldürücü zehirden çok yuttuğunu ve ölmeye yaklaştığını gören kimse, muhakkak pişman olur ve içine bir korku düşer. Aynen zehir içip de, ister istemez pişman olan, üzülen ve korkan kimsenin hâli gibi olur. Bunun için içtiği zehiri kusmaya mi'desinden çıkarmaya çalışır. Bu korku sebebiyle ilâç ve tedâvi ister, işte, şehvetle (nefsin kötü isteklerine uyarak) yapılan işler, içinde zehir olan bal gibi görünür. Çünkü o ânda tatlıdır. Ne olduğu sonunda anlaşılır. Böyle olunca içine bir korku düşer, yaptığına pişman olur. Kendini ölüm tehlikesinde görür; bu korku ve pişmanlık ateşiyle şehvetlerine karşı meylinden ve günahlarından dolayı yanıp üzülür. Şehvet, hasret hâline döner. Hâlini düzeltmeye ve gelecekte bir daha yapmamaya azmeder. Cefâkârlığı bırakıp, vefakâr olur. Bu hareket ve duruşlarını

kontrol eder. Önceden oyun ve neş'e ile gaflet içinde idi. Şimdi gözü yaşlı, üzüntülü ve korkuludur. Önceden gâfil kimseleri severken, şimdi ma'rifet sahibi olan kimseleri sever. O hâlde tövbe, pişmanlıktır ve aslı (başı) ma'rifet ve imân nûrudur. Neticesi, hâllerini kontrol etmek ve düzeltmek, günahlardan, dîne uymayan şeyleri yapmaktan sakınmak, iyi işler ve itaat yapmaktır. Her zaman tövbeye ihtiyâç vardır. Bunun için Süleymân-ı Dârânî hazretleri buyurdu ki: "Kul, hiçbir şeye ağlamayıp, sâdece bugüne kadar ömrünün boşa geçen zamanları için ağlasa, ölünceye kadar bu üzüntü ona yetişir." O hâlde, geleceğini de boş şeylerle harcayacak olan kimseye ne denilebilir? Evet, çok kıymetli bir mücevheri olan bunu kaybedince üzülür, ağlar. Bir de kaybettiği için eziyet veya ceza görecekse, daha çok ağlar, ömürden herbir nefes, ebedî saadeti ele geçirten bir cevherdir. Bir kimse kendini helak eden bir günah ve hatâ işleyip, bunu anlayınca ne hâle düşer! Bu öyle bir musibettir ki, üzülmenin fayda vermediği zaman anlaşılır. Meâlen; **"Sizden birinize ölüm gelip de, "Ey Rabbim, beni yakın bir zamana kadar geciktirsen de sadaka versem ve sâlihlerden olsam" demezden önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden** (Allah yolunda) **harcayın."** (Münâfikûn-10) buyurulan âyet-i kerîmeyi âlimler şöyle tefsîr etmişlerdir. Kul ölürken can alıcı meleği görür ve ölümün geldiğini anlar. Kalbine derin ve bitmeyen bir üzüntü çöker ve der ki, "Ey Melek-ül-mevt, bana bir gün müddet ver tövbe edeyim, af dileyeyim." ölüm meleği der ki, "Önünde nice günler vardı. Bugün ömrün bitti. Hiç kalmadı." Tövbe etmeden ümitsizlik şerbetini içerse, imânının aslı sarsılmaya başlar. Eğer, Allah korusun ezelde şakiliğine hükmedilmişse, şüphesiz imânı tehlikededir ve bedbaht olmuştur. Ezelde de saadetine hükmedildiyse, îmânının aslı selâmette kalır. Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: **"Ölüm ânına kadar kötü amel işleyenlere tövbe fayda vermez, ölümü görünce, şimdi Allaha sığınayım tövbe edeyim** der" (Nisâ-18). Denilmiştir ki, Allahü teâlânın her kul ile iki sırrı vardır. Biri doğduğu zamandır ki, Allahü teâlâ kuluna, **"Seni temiz ve düzgün yarattım, emânet olarak sana bir ömür verdim, ölüm zamanına kadar çok dikkat et. Emâneti geri vereceksin"** buyurdu. İkincisi ölüm zamanındadır ki, Allahü teâlâ buyurur ki, **"Kulum, o emânetle neler yaptın. Koruduysan karşılığını bulursun. Zayi ettiysen, hazır ol ki, Cehennem bekliyor!"**

Tövbe, şartlarına uygun yapılırsa kabûl edilir. Tövbe ettiğin zaman, kabûl edilip edilmeyeceğinden şüphe etme. Tövbenin, şartlarına uygun olup olmadığından şüphe et. İnsanın kalbinin hakîkatini, beden ile olan bağlılığını ve alâkasının ne olduğunu Allahü teâlâ ile ilgisinin ne yolda olduğunu bilen ve kendisini bundan, alıkoyan sebeplerin neler olduğunu bilen, bu sebebin günah olduğunu ve Allahü teâlâ ile arasındaki perdeyi kaldırma yolunun makbûl tövbe olduğunda şüphesi olmaz. Çünkü insanın kalbi, aslında melekler cevheri cinsinden bir cevherdir. Bir ayna gibidir. Bu âlemin dışına çıkınca ve bu dünyâdan kurtulunca pas tutmaz. İşlenen her bir günah ise, bu aynaya bir leke ve bir kararma yapar. Her iyi amel de, kalb aynasına bir nûr, bir parlaklık verir. Günah ve zulmet lekelerini siler. İyi amellerden hâsıl olan nûrlar ve günahlardan hâsıl olan karartılar, kalb aynası üzerine birbiri arkasından gelir. Karartı çok olur ve tövbe ederse, iyi amellerin nûrları o karanlığı bastırır, kalb kendi temizliği ve saflığında kalır. Fakat günahlara iyice dalıp, kalb cevheri pas tutar ve bu kir, içine işleyip kalbi temiz kalmazsa, kalb, temizliğine saflığına dönemez. Paslar, aynanın derinliğine işlemiş, ayna gibi olmuştur. Böyle bir kalbden, dil ile tövbe ettim deyip, kalbin bundan habersiz kalmasından başka bir tövbe hâsıl olmaz. Böyle tövbe de kalbe te'sîr etmez. Kirli elbise sabunla yıkanıp temizlendiği gibi, kalb de iyi amellerin nûrlarıyla günah karanlığından temizlenir. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kötülükten sonra, bir iyilik yap. Onu mahveder"** ve **"Göke ulaşacak kadar çok günah işlesen de tövbe ile affolunur."** Yine buyurdu ki: **"Kul vardır ki, günahı sebebiyle,**

Cennete girer." "Nasıl olur?" denildikte, **"Bir günah işler ve tövbe eder ve Cennete girinceye kadar o günâhı işlediğini, unutmaz** (pişman olur)**."** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Şeytan, keşke onu günaha sokmasaydım, der."** Bir hadîs-i şerîfte de: **"Su, elbisenin kirini temizlediği gibi, sevâblar da günahları siler, süpürür."** Yine buyurdu: **"Şeytan mel'ûn olduğu zaman, Allahü teâlâya: (izzetine yemîn ederim ki, canı bedeninde olduğu müddetçe insanın kalbinden dışarı çıkmam) dedi. Allahü teâlâ: (Canı bedeninde olduğu müddetçe tövbesini bağlamam)"** buyurdu. Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna bir Habeşli geldi ve: "Çok günahlar işledim, tövbem kabûl olur mu?" dedi. **"Kabûl edilir"** buyurdu. Giderken geri dönüp: "O günahları işlerken Allahü teâlâ beni görüyor muydu?" dedi. **"Görüyordu"** buyurdu. Habeşli, feryâd etti, düştü ve can verdi. Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birine buyurdu ki: **Günahkârlara müjde ver, tövbe ederlerse tövbelerini kabûl ederim. Sıddîkları korkut, eğer onlara adâletle iş yaparsam hepsine ceza veririm."** Talk bin Habib buyurur: "Allahü teâlânın hakkı, yapılabilenden üstündür (daha çoktur). Her sabah tövbe ile kalkınız ve gecede tövbe ile yatınız." Habîb bin Sâbit (r.a.) buyurur "Günahları kula gösterilir. Bir günâha gelir ki, "Ah, dâima senden korkardım" der. Ondan korktuğu ve pişman olduğu için o günâhı affedilir." Benî-İsrâil'de birinin çok günâhı vardı. Tövbe etmek istedi. Kabûl edilip edilmeyeceğini bilemedi, Zamanın en çok ibâdet edenini ona anlattılar, ya'nî gitmesini söylediler. Ona gidip: "Günâhım çoktur. Doksan dokuz kişi öldürdüm. Tövbem kabûl olur mu!" diye sordu. Hayır, olmaz dedi. Onu da öldürüp yüze tamamladı. Sonra ona zamanın en âlimini haber verdiler. Gitti ondan sordu, ve: "Yüz adam öldürdüm, tövbem kabûl olur mu?" dedi. "Olur, fakat bulunduğun yer fesat yeridir. Başka tarafa gitmelisin. Filân memlekete git, orası iyidir" dedi. Oraya giderken, yolda öldü. Azâb ve rahmet melekleri anlaşamayıp, her biri bize âittir, dediler. Allahü teâlâ, öldüğü yerin ölçülmesini buyurdu. İyi tarafa bir karış daha yakın bulundu. Rahmet melekleri rûhunu götürdüler. Bundan anlaşılıyor ki, günah kefesinde hiç günah bulunmamak şart değildir. Fakat az da olsa, iyilik ve sevâb kefesinin ağır olması lâzımdır ve bununla kurtulabilir.

Tövbenin esâsı, pişmanlık neticesi meydana gelen bir irâdedir. Pişmanlığın alâmeti dâima üzülmek, hasret çekmek, keşke yapmasaydım demek, işi; ağlamak ve yalvarmak üzere olmaktır. Çünkü kendisini helak oluyor gören nasıl üzülmez, nasıl yanmaz? Eğer çocuğu hasta olsa, bir Hıristiyan doktorunun, bu hastalık tehlikelidir ve öldürebilir dediği zaman, babanın kalbine bir ateş ve üzüntü düşeceği bilinmektedir. Hâlbuki kendini çocuğundan çok sevdiğini de bilir. Allahü teâlânın ve Resûlullahın (s.a.v.), hıristiyan doktorundan daha doğru sözlü olduğunu da bilir. Âhırette helak olmak, Cehenneme gitmek korkusu, ölüm hastalığından daha büyüktür.

Günah işletmeye sebep olmak, hastayı öldürmeye sebep olmaktan daha çok Allahü teâlânın gazâbına sebep olur. Eğer bundan bir korku ve üzüntü doğmuyorsa, îmân, henüz günah âfetlerinden kurtulamamıştır. Bu korku ve üzüntü ateşi ne kadar kuvvetli olursa, günahların keffâretine te'sîri de o kadar büyük olur. Çünkü günah sebebiyle kalbe yerleşen karartı ve paslar, üzüntü ve pişmanlık ateşinden başkasıyle temizlenmez. Bu yanma esnasında kalb, saflaşmaya ve incelmeye başlar. Hadîs-i şerîfte: **"Tövbe edenlerle oturunuz, onların kalbleri daha ince olur"** buyuruldu. Kalb, ne kadar temiz ve saf olursa, günahtan o derece nefret eder ve günahların tatlılığı kalbe acı gelir. Benî-İsrâil'den birisinin tövbesinin kabûlü ve affedilmesi için o zamanın peygamberi duâ etti. Vahiy geldi ki: "İzzetime yemîn ederim ki, bütün göklerde olanlar ona şefaat etseler, o günah onun kalbine tatlı geldiği müddetçe kabûl etmem."

Günah, her ne kadar yaratılış icâbı isteniyorsa da, tövbe eden için zehir katılmış bal gibidir. Bir defa ondan ağzına koyup, büyük sıkıntılar çeken, ikinci defa onu düşününce, ondan nefret etmesinden dolayı tüyleri diken diken olur. O tatlılığını istemek zararı, korkusuyla kalkar, işte bu acılığı bütün günahlarda bulmak lâzımdır. Çünkü işlediği günâhın zehir olması, Allahü teâlânın o günahtan gadaplanmasıdır. Bütün günahlar da böyledir.

Ne için günâha devam ettiğini ve tövbe etmediğini bilmelidir. Bunun beş sebebi vardır ve herbirinin ayrı ayrı ilâcı vardır:

1- Âhırete inanmıyor veya şüphe ediyor.

2- Şehveti o kadar kuvvetlendirmiştir ki, arzularının terkini ona söylemeye dayanamaz. Lezzet ve zevki, kendini o kadar kaplamıştır ki, âhıret işinin tehlikesinden onu gâfil tutuyor, insanların çoğunun perdesi şehvetleridir. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ Cehennemi yarattığı vakit, Cebrâil aleyhisselâma: "Bak" buyurdu. Bakınca: "Yâ Rabbî, izzetine yemîn ederim ki bunun nasıl olduğunu duyan buna girmez" dedi. Sonra Allahü teâlâ şehvetleri, arzuları Cehennemin etrâfında yarattı ve "Bak" buyurdu. "Bakınca korktu ve Cehenneme girmeyen bir kişi kalmaz" dedi. Allahü teâlâ Cenneti yarattı ve: "Bak" buyurdu. "Bunu duyup da bir ân evvel buna kavuşmak istemeyen bir kişi olmaz" dedi. Sonra, Cennet yolunda olan mekkâreleri** (aldatıcıları) **ve acı işleri, Cennetin etrâfında yarattı ve: "Bak" buyurdu. Bakınca: "İzzetine yemîn ederim ki, yolundaki sıkıntıların çokluğundan kimse Cennete giremez." dedi."**

3- Âhıret borç senedi gibidir. Dünyâ ise eldeki nakit para gibidir. İnsanın yaratılışı ise peşin paraya yakın olup senet ve gözünden uzak olan, kalbinden de uzaktır.

4- Mü'min olan, hergün tövbe etmek azmindedir, fakat yarına kadar te'hir eder. Önüne çıkan her arzusu için, bunu yapayım, bir daha yapmam der.

5- Günâhın Cehenneme götüreceği muhakkak değildir. Belki af olunabilir, İnsan ise kendisi için hüsn-i zan sahibidir. Şehvet kendisini kaplayınca: Allahü teâlâ affeder deyip, rahmet ümîd eder.

Bu dünyâya sarılıp, gözden uzak olan âhıreti gönülden de uzak tutanın ilâcı, geleceği muhakkak olan şeyi gelmiş bilmektir. Şöyle ki, öleceğini gözünün önüne getirmelidir. Bu ise bugün belki şu ânda da olabilir. Eğer bütün lezzetlerini terk edemiyorsa, bir saat şehvet ve arzularına sabr edemediği hâlde Cehennem ateşine nasıl dayanabileceğini Cennet lezzetlerinden ayrılığa nasıl tahammül edebileceğini düşünmelidir. Hasta olursa ve soğuk sudan daha çok sevdiği şey olmasa, bir yahudi doktor kendisine bu su sana zarar verir dese, iyi olmak arzusuyla, o kadar istediği hâlde, suyu içmez. O hâlde, Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.) buyurması ile, ebedî padişahlık ümidi. İçin şehvetleri terketmek daha iyidir. Tövbeyi yarına bırakana: Tövbeyi yarına bırakıyorsun, amma yarının gelmesi senin elinde değildir. Belki gelmez ve helak olursun! demelidir. Bunun için Hadîs-i şerîfte: **"Cehennemdekilerin çoğunun feryadı tehir etmek sebebiyledir"** buyuruldu. Yarın yaparım diyene: "Bugünkü tövbeyi, niçin yarına bırakıyorsun? Eğer bugün şehvetini terketmen sebebi ile sana zor geliyorsa, yarın da böyle olacaktır. Çünkü Allahü teâlâ, şehvetleri terketmek daha kolay olan bir gün yaratmadı. Sen, şu ağacı kökünden sök dedikleri kimsenin: "Bu ağaç kuvvetlidir, ben zayıfım durayım, seneye sökerîm" diyen kimse gibisin. Ey ahmak, bir dahaki sene daha kuvvetli olur, sen ise daha çok kuvvetten düşersin, derler. Şehvet ve arzu ağacı hergün daha çok kuvvetlenmekte, kök

salmaktadır. Onu nasıl sökersin? Sen ise yapmamak sebebiyle hergün daha çok kuvvetten düşersin. Ne kadar acele edersen o kadar kolay olur" demelidir.

"Ben mü'minim, Allahü teâlâ mü'minleri affeder" sözüne güvenene: Affetmeyebilir de, deriz, İyi ameller yapmayınca imân da zayıflar ve ölüm zamanında, sekerât-ı mevtin fırtınasında temelinden yıkılır, gider. Çünkü îmân, suyunu iyi amellerden alan bir ağaç gibidir. Suyu kesilince, kurumak tehlikesiyle başbaşa kalır. İyi amelsiz ve birçok günahlar içerisindeki îmân, birçok hastalıkları olan hastaya benzer. Her ân helak olma korkusu vardır. Eğer îmân selâmeti ile ölürse, affedilmesi de, azâb olunması da mümkündür. O hâlde bu ümîdle oturmak ahmaklık olur. Böyle olan kimse, herşeyini kaybetmiş, çoluk çocuğunu aç bırakmış ve: "Belki bir harabeye giderler, bir hazîne bulurlar" diyen kimseye benzer. Yahut da, şehirde olan bir kimsenin, o şehri yağmaladıkları zaman kıymetli şeylerini gizlemeyip, evi öylece terkedip ve o zâlim benim evime geldiği zaman belki ölür, yahut eve girmez, yahut kör olur demesine benzer. Bunların hepsi olabilir. Affolunabilme de bunun gibidir. Fakat buna güvenmek ve tedbir almamak, tövbe etmemek ahmaklık olur.

İhlâs: Allahü teâlâ: **"İnsanlar, Allaha ihlâsla ibâdetten başkasıyla emir olunmadı."** (Beyyine-5), **"Hâlis din, Allah için olandır"** (Zümer-3) buyuruyor. Resûlullah (s.a.v.): "**Allahü teâlâ buyuruyor ki, ihlâs benim sırlarımdan bir sırdır. Onu, sevdiğim kulun kalbine yerleştiririm."** buyurdu. Mu'âz bin Cebel (r.a.) buyurdu ki: "İhlâs ile amel et, az da olsa yetişir." Riyayı (gösterişi) kötülemek hakkında söylediklerimizin hepsi ihlâsla ilgilidir. Çünkü insanların görmesi, ihlâsı götüren sebeplerden biridir. Daha başka sebepler de vardır. Ma'rûf-i Kerhî (r.a.) kendini kamçı ile döver ve: "Ey nefsim! İhlâs üzere ol, kurtulursun" derdi Ebû Süleymân diyor ki: "Ömründe bir adım ihlâsla atmış olana müjdeler olsun. Çünkü onunla Allahü teâlâdan başkasını istememiştir." Ebû Eyyûb-i Sicistânî diyor ki: "Niyette ihlâs, niyetin aslından zordur." Büyüklerden birini rü'yâda gördüler. Allahü teâlâ sana ne yaptı? diye sordular. Buyurdu ki: "O'nun için yaptığım her şeyi sevâb kefesinde gördüm, hattâ yoldan kaldırdığım bir nar tanesini bile. Yüz altın kıymetinde merkebim ölmüştü, onu sevâb kefesinde görmedim. Hâlbuki evimde ölen kediyi sevâb kefesinde görmüştüm. Allahü teâlâya: "Yâ Rabbî, kediyi sevâb kefesinde görüyorum da merkebi görmüyorum" dedim. O, gönderdiğin yerdedir diye bir ses geldi ölünce, Allahın la'netine git, dedin. Allah yolunda, deseydin onu da bulurdun. Allahü teâlâ için bir sadaka vermiştim. Fakat insanlar görmüşlerdi. İnsanların görmesine sevinmiştim. Onu, ne lehimde, ne de aleyhimde gördüm."

Süfyân-ı Sevrî diyor ki: Yaptığı bir işin, aleyhine olmaması kendisi için büyük saadettir. Birisi anlatır: Allah yolunda denizde harbe gitmiştim. Bir arkadaşım bir heybe satıyordu, alayım işime yarar, filân şehirde satıp biraz para kazanırım, dedim. O gece rü'yâmda gördüm ki: Gökten iki kişi indi. Biri diğerine, gazilerin isimlerini yaz ve yine yaz ki, filân kimse görmek için, filân kimse ticâret için, filân kimse de gösteriş için, desinler diye harbe gelmiştir. Sonra bana baktı ve filân kimse ticâret için gelmiştir yaz, dedi. Dedim ki, Allah Allah... Benim hâlime bir bakın; ticâret yapacak hiçbir şeyim yoktur. Ben Allah rızâsı için gelmişim. Ey şeyh! O heybeyi kâr için satın almadın mı? dedi. Bunu duyunca ağladım ve ben, kat'iyyen tüccâr değilim, dedim. Diğer meleğe: "Allah yolunda harbe gelmiştir. Yolda kâr etmek için bir heybe satın almıştır yaz! Allahü teâlâ onun hakkında nasıl dilerse öyle hükmetsin" dedi. Bunun için demişlerdir ki, ihlâsla geçen bir saat, ebedî kurtuluştur, İhlâs çok azîzdir. Demişlerdir ki ilim tohumdur, amel bitkidir, ihlâs ise onun suyudur.

Benî-İsrâil'de bir âbid vardı, ona filân yerde ağaçtan yapılmış bir put vardır. Bir kısım insanlar ona Allah diye taparlar, dediler. Kızdı ve kalktı. Baltayı omuzuna alıp o putu kırmaya gitti. Şeytan bir ihtiyâr şekline girip, onun karşısına çıktı ve nereye gidiyorsun? dedi. O putu kırıp insanları Allahü teâlâya taptırmaya gidiyorum, dedi. Şeytan: "Git ibâdetle meşgûl ol, bu senin için daha iyidir" dedi. Hayır, bu putu kırmak daha mühimdir, diye cevap verdi. Şeytan, seni bırakmam deyip kavgaya tutuştular. O âbid, şeytânı yere vurdu ve göğsünün üzerine oturdu. Şeytan, müsâade et bir söz söyliyeyim dedi, müsâade etti. Dedi ki: Ey âbid, Allahın peygamberleri vardır. O putu kırmayı dilese onlara emir verirdi. Sen bununla emir olunmadın, bunu yapma. Hayır muhakkak yapacağım, dedi. Bırakmam dedi. Yine kavgaya başladılar. Âbid yine şeytanı yere vurdu. Müsâade et bir söz daha söyliyeyim dedi. Beğenmezsen istediğini yap dedi. Peki söyle dedi. "Sen, fakir ve âbid (çok ibâdet eden) bir kimsesin, senin yükünü insanlar çekiyorlar, senin iş yapabilecek ve diğer âbidlere yiyecek ve giyecek verebilecek bir şeyin olsa, o putu kırmaktan daha iyidir. Çünkü onu kırarsan insanlar bir başkasını yontup yine yaparlar, onlara zarar vermiş olmazsın. Bundan vazgeç, hergün yastığının altına iki altın koyayım." Âbid: Doğru söylüyor, biri ile sadaka verip, diğeri ile işlerimi görmem bu putu kırmaktan daha iyidir, ben bununla emrolunmadım, ben ne peygamberim, ne de bunu kırmakla vazîfeliyim, dedi. Böylece geri döndü. Ertesi gün yastığının altında iki altın gördü, altınları aldı. Ertesi gün yine gördü ve aldı. Kendi kendine, iyi ki o putu kırmadım, dedi. Üçüncü gün yastığının altında hiçbirşey görmedi, kızdı ve baltayı aldı. Şeytan karşısına çıktı ve nereye gidiyorsun dedi. O putu kırmaya gidiyorum, dedi. Yalan söylüyorsun, yemîn ederim ki, onu kıramazsın deyip kavgaya tutuştular. Âbidi yere vurdu. Şeytanın elinde, serçe gibi titriyordu. Geri dön, yoksa başını koyun gibi keserim, dedi. Peki döneyim; fakat o zaman iki defa ben seni yendim ve şimdi sen beni yendin, sebebi nedir? dedi. Şeytan: O zaman Allah için kızmıştın. Allah için iş yapana bizim gücümüz yetmez. Şimdi ise kendin için ve dünyâ için kızdın. Kendi arzularına uyan bizi yenemez dedi.

Güzel ahlâk: Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâma meâlen buyurdu ki: **"Sen güzel huylu olarak** (huluk-ı azîm üzere) **yaratıldın"** (Kalem-4). (Huluk-ı azîm, ya'nî güzel huylar, Kur'ân-ı kerîmde bildirilen ahlâktır. Huluk-ı azîm demek. Allahü teâlâ ile sır, gizli şeyleri bulunmak, insanlar ile de güzel huylu olmak demektir. Çok kimselerin İslâm dinine girmesine, Resûlullahın güzel ahlâkı sebeb oldu.) Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfinde buyurdu ki: **"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."** Bir hadîs-i şerîfte de: **"Kıyâmet günü mîzâna konan şeylerin en ağırı güzel ahlâktır"** buyurdu. Biri Resülullahın (s.a.v.) huzûruna gelip, "Din nedir?" diye sordu. **"Güzel ahlâktır"** buyurdu. Soran kişi Resûlullahın (s.a.v.) sağından gelip, aynı şekilde sordu aynı cevâbı aldı. Solundan gelip sordu aynı cevâbı aldı. Resûlullahın (s.a.v.) arkasından gelip, aynı şeyi sorunca **"Anlamıyor musun? Kızmamaktır"** buyurdu. "Amellerin en üstünü nedir?" diye sorulunca da, **"Güzel ahlâktır"** buyurdu. Bir kişi Resûlullaha (s.a.v.) gelip, "Bana nasihat et" deyince, **"Nerede olursan ol. Allahü teâlâdan kork"** buyurdu. "Biraz daha nasihat et" dedi. **"Her kötülükten sonra bir iyilik yap ki, o Kötülüğü silsin"** buyurdu. "Biraz daha nasihat et" deyince, "İnsanlarla güzel geçin, onlara karşı güzel huylu ol" buyurdu. Bir başka hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ kime güzel ahlâk ve güzel yüz nasîb ederse, Cehennem ateşi onu yakmaz"** buyurdu.

Resûlullaha (s.a.v.) filân kadın gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılar, fakat huyu (ahlâkı) kötüdür. Dili ile komşularını incitir dediklerinde, **"Onun yeri Cehennemdir"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Sirkenin balı bozduğu gibi, kötü ahlâk da ameli bozar."** Resûlullah

(s.a.v.) güzellik ve ahlâk bakımından ve her bakımdan insanların en üstünü idi. Duâ ederken, **"Allahım, senden sıhhat, âfiyet ve güzel ahlâk isterim" ve "Allahım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi, ahlâkımı da güzel eyle"** diye duâ etmiştir. Resûlullaha (s.a.v.), Allahü teâlânın kuluna verdiği en iyi şey nedir diye soruldukta, **"Güzel ahlâktır"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Güneşin buzu erittiği gibi, güzel ahlâk günahları yok eder."** Abdurrahmân bin Semre şöyle rivâyet eder Resûlullah (s.a.v.), yanında bulunduğum bir sırada buyurdu ki: **"Dün gece garîb birşey gördüm. Ümmetimden bir erkek diz üstü düşmüştü. Kendisi ile Allahü teâlâ arasında bir perde vardı. Güzel ahlâkını getirdiler, aradaki perde kalktı ve Allahü teâlâya kavuştu."** Yine buyurdu ki: **"Kul, güzel ahlâkı sebebiyle, gündüz oruç tutmuş, geceleri namaz kılarak geçirmiş gibi derece kazanır. İbâdeti az da olsa yüksek derecelere kavuşur."**

Fudayl bin Iyâd hazretleri buyurdu ki: "Güzel huylu bir fâsıkla arkadaşlık etmeyi, kötü huylu hafızla arkadaşlık etmekten daha çok severim." Abdullah İbni Mübârek, kötü huylu bir kimse ile yolculuk yapmıştı. Onun her dediğini yapmaya çalışıp, eziyetlerine katlanmıştı. Ondan ayrılınca ağladı. Niçin ağlıyorsun? dediklerinde, "O zavallı kimse yanımdan ayrıldı. Kötü huyu da onunla birlikte gitti. Ondan ayrılmadı" dedi. Kettânî hazretleri buyurdu ki: "Tasavvuf ehli iyi huyludur. Kimin ahlâkı senin ahlâkından güzel ise, o senden daha çok tasavvuf ehlidir."

Hasen-i Basrî hazretleri: "Kötü huylu olan, kendine eziyet eder" buyurdu. Enes bin Mâlik buyurdu ki: "İnsan, güzel ahlâkı sebebiyle Cennetin yüksek derecelerine kavuşur. Çok ibâdet de etse, kötü ahlâklı ise, Cehennemin derinliklerine yuvarlanabilir." Hazreti Ömer: "Güzel ahlâk ile insanların arasına karışınız. Fakat amelleriniz ile ayrılınız" buyurmuştur. Yahyâ bin Muâz buyurdu ki: "Kötü huy öyle bir günahtır ki, o kötü huyla işlenen çok iyilikler boşa gider, fayda vermez, "İbn-i Abbâs (r.a.): "Her binanın bir temeli vardır. İslâm binasının temeli de güzel ahlâktır" buyurdu. Atâ bin Yesâr "Yükselenler hep, güzel ahlâkları sayesinde yükselmişlerdir. Ahlâkın kemâl mertebesine, ancak Muhammed aleyhisselâm yükselmiştir" buyurdu. Allahü teâlâya ençok yaklaşanlar, güzel ahlâkta Resûlullaha (s.a.v.) en çok tâbi olanlardır.

Güzel ahlâkın çeşitli tarifleri ve izahları yapılmıştır: Hasen-i Basrî'ye, güzel ahlâk nedir? denilince, "Güzel ahlâk; güler yüz gösterip, tatlı söz söylemek, iyilik yapıp, kötülük etmemektir" buyurmuştur. Vâsıtî: "Kimseye düşmanlık etmemek ve kimsenin de düşmanlığına sebep olmamaktır. Bunu Allah için yapmaktır" diye tarif etmiştir. Şah Kirmanî şöyle demiştir: "Eziyet etmemek ve zorlukları kaldırmaktır." Vâsıtî'nin diğer bir tarifi de şöyledir: "Darlıkta ve genişlikte insanları memnun etmektir."

Sehl bin Tüsterî'ye güzel ahlâk nedir? diye sorulunca şöyle buyurmuştur: "En aşağı derecesi eziyete, sıkıntılara katlanmak, kötülüğe karşılık vermemek, zâlime merhamet edip, kurtulmasına çalışmak, ona şefkatle muâmele etmektir." Bir defa da şöyle buyurdu: "Rızık husûsunda endişeye düşmemek. Rızkına Allahü teâlânın kefil olduğuna emîn olmak, O'na güvenip, sükûn ve huzûr bulmaktır. Her husûsta O" na itaat edip, isyandan sakınmaktır." Hazreti Ali buyurdu ki: "Güzel ahlâk üç haslettedir: Haramdan sakınmak, helâli aramak ve aile efradına mümkün olduğu kadar genişlik göstermektir." Hallâc-ı Mensûr hazretleri de güzel ahlâkı şöyle tarif etmiştir:

"Allahü teâlâyı tanıyıp, halkın eziyetine aldırış etmemektir."

Ahlâk, nefiste yerleşmiş bir şekil ve hâlden ibârettir. Düşünüp taşınmaya lüzum olmadan, bütün işler kolaylıkla bundan çıkar. Dinen ve aklen övülen ve beğenilen işler bu hey'etten,

hâlden meydana gelirse, buna güzel ahlâk denir. Kötü işler meydana gelirse, buna da kötü ahlâk denir. Nefiste yerleşmiş bir keyfiyet, hâl dememizin sebebi şöyle izah edilebilir Herhangi bir sebeple ba'zan malını ihtiyâç için sarfeden kimseye cömerttir denemez. Cömert olması için; malını infâk etmek, Allah için vermek düşüncesi ve hâli kendinde yerleşmiş, bir tabiat ve huy hâline gelmiş olması lâzımdır. Düşünmeden ve zorluk çekmeden, iyi işlerin kolaylıkla kendinden meydana gelmesini şart dememizin sebebi bundan dolayıdır. Çünkü zorlanarak mal veren kimseye cömert denmez veya kızdığı zaman kendini zor zapteden kimseye halim (yumuşak) bir insandır denemez. Bu husûsta dört mes'ele vardır. Biri; iyi ve kötü işler. İkincisi; iyi işleri yapmağa, kötü işlerden sakınmağa güç yetirmek. Üçüncüsü; iyiyi, kötüyü, güzeli, çirkini, bilmek. Dördüncüsü; nefste yerleşen bir hâl (hey'et) ile güzele veya çirkine meyl edip, bunlardan birini yapmağı kolaylaştırmaktır. Ahlâk, sâdece işten ibâret değildir. Nice kimseler vardır ki, cömert oldukları hâlde fakirlik sebebiyle veya başka bir sebeple infâk edemezler. Nice cimriler de vardır ki, gösteriş için veya başka bir sebeple mal verirler. Ahlâk, iş yapacak kuvvetten de ibâret değildir. Çünkü kuvvetle, cimrilik de, cömertlik de yapılabilir. Yaradılışta her insan vermeye ve vermemeye istidatlıdır. Bunun her ikisini de yapmaya kuvveti vardır. Bu kuvvet, cimrilik veya cömertlik ahlâkını gerektirmez. Ahlâk, bilmekten de ibâret değildir. Çünkü hem güzel, hem de çirkin bilinebilir. Bilmek her ikisi ile de alâkalıdır.

O hâlde ahlâk, dördüncü bir ma'nâdan ibârettir. Bu da bir hâl ve bir durumdur ki, nefs bununla cimrilik veya cömertlik gibi işlerin meydana çıkmasına hazırlanır, öyleyse ahlâk, nefisin hâlinden ve batınî sûretinden ibârettir. Dış görünüşün güzel olması için, sâdece bir a'zânın güzel olmasının yetmeyip, bütün a'zâların güzel ve uygun olması gerekir. Bunun gibi yukarıda sayılan dört husûsun hepsi birbirine uygun ve ölçülü olur ve hepsi güzel olursa o zaman güzel ahlâk meydana gelir.

İyi huyların esâsı hikmet, şecaat, iffet ve adâlet olmak üzere dört tanedir. Diğerleri bunların teferruatıdır. Bu dört husûsta tam ma'nâsıyla kemâle ulaşan sâdece Resûl-i ekrem efendimizdir (s.a.v.). Bu dört husûsta insanlar Resûlullaha ne kadar yaklaşırsa, Allahü teâlâya da o derece yaklaşmış olur. Bu dört vasfı kendinde toplayan her insan, insanlar arasında itaat edilen bir hükümdâr olmaya lâyıktır. Etrâfında toplanıp, iş ve hareketlerini örnek almaya lâyık bir kimsedir. Bu dört vasıftan uzak olan kimseler ise, insanlar arasından çıkarılmaya lâyık kimselerdir. Çünkü böyle kimseler, Allahü teâlânın rahmetinden kovulup, uzaklaştırılan şeytana yaklaşmıştır.

Bu dört vasfı taşıyan insanlar mukarreb meleklere yaklaştığı için, böylelerini arayıp örnek almak lâzım olduğu gibi, diğerini, şeytana uyup ona yaklaştığı için halktan uzaklaştırmak gerekir. Nitekim Resûl-i ekrem efendimizin buyurduğu gibi, Resûl-i ekrem güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiştir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde mü'minlerin vasıflarını sayarken, bu ahlâka işâret ederek meâlen şöyle buyurdu: **"Mü'minler ancak o kimseler ki, Allaha ve Resûlüne imân ettikten sonra şüpheye düşmeyip, Allah yolunda malları ile, canları ile mücâhede etmektedirler"** (Hucurât-15). Kuşkusuz, şek ve şüphesiz olarak Allahü teâlâya imân etmek yakîn kuvvetidir. Aklın meyvesi ve hikmetin son noktası da budur. Mal ile cihâd, şehvet kuvvetini zapteden cömertliktir. Nefs ile mücâhede, gazâb kuvvetini akla uygun kullandıran, şecaattir. İ'tidâlin derecesini, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirmiştir: **"Kâfirlere karşı şiddetli, kendi aralarında ise merhametli olurlar"** (Fetih-29). Burada, yerine göre şiddet, yerine göre de merhamet gösterilebileceği işâret buyurulmuştur. Dâima şiddetli veya dâima merhametli olmak olgunluk değildir.

Asıl olgunluk, merhameti de şiddeti de yerinde kullanmaktır, işte ahlâkın ma'nası, güzelliği, çirkinliği, kısımları, meyveleri ve kolları bunlardır. Bu izahlardan anlaşıldı ki, güzel ahlâk; akıl kuvvetinin, gadab ve şehvet kuvvetlerinin mu'tedil olup, dine ve akla uygun olmalarına bağlıdır.

Güzel ahlâk, ba'zan fıtrat ve tabiat ile, ba'zan iyi işleri yapmayı âdet hâline getirmekle, ba'zan da sâlih kimselerle, iyi insanlarla beraber olmakla elde edilir, insan tabiatı, arkadaşının hem iyiliğini hem de kötülüğünü alır. Bu bakımdan, sâlih kimseler ile sohbet ahlâkın düzelmesine vesiledir. Kötü kimselerle beraber bulunan ve kötülüğü âdet hâline getiren kimse ise Allahü teâlâdan uzaktır. Bu ikisinin arasında çeşitli dereceler vardır. Sıfat ve hâller neyi gerektiriyorsa, dereceleri de odur. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Zerre kadar iyilik eden mükâfatını, zerre kadar kötülük eden de cezasını görür"** (Zilzal-7, 8) ve **"Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmeder oldular"** buyuruldu (Nahl-33).

Bedenin her uzvu, kendine mahsûs belli bir iş için yaratılmıştır. Hastalığı ise, hangi iş için yaratılmışsa o işi yapamamasıdır. Meselâ, elin hastalığı tutamamak, gözün hastalığı görememek gibi şeylerdir. Bunun gibi kalbin hastalığı da, hangi iş için yaratılmışsa onu yapamamasıdır. Kalbin yaratılma sebebi; ilim, hikmet, ma'rifet, Allah sevgisi, ibâdet, Allahü teâlâyı zikrden lezzet duymak, Allahü teâlânın sevgisini bütün sevgilerden üstün tutmak, bütün nefsânî isteklerine, şehevî arzularına karşı Allahü teâlâdan yardım dilemektir.

Hakka kavuşamayan, Hak yolunda gitmediği için kavuşamaz. Hak yolda gitmeyen, istemediği için gitmez, istemeyen de, bilmediği için istemez. Böyle kimsenin îmânı da tam değildir. Dünyânın zulmet, birkaç günlük ve fânî olduğunu, âhıretin ise saadet ve ebedî olduğunu bilince, âhıret için hazırlanmak, azık toplama arzusu kendiliğinden doğar. Bu arzuya kavuşan kimseye, kıymetli birşey için ehemmiyetsiz birşeyi vermek zor gelmez. Çünkü bugün topraktan bir saksıyı verip, yarın karşılığında altın bir kupa almak herkese kolay gelir. O hâlde insanların bütün kusurlarının sebebi, îmân zayıflığıdır... Hak yolda (din yolunda) ilerleyene en önce lâzım olan şey, şartları yerine getirmek, sonra bunlara sıkı sarılmak ve sonra da etrâfını surlarla çevirip kale gibi olmak lâzımdır. Bunun şartları şunlardır:

1. Kendisi ile Allahü teâlâ arasındaki perdeyi kaldırması lâzımdır. Böylece âyet-i kerîmede meâlen; **"Önlerine ve arkalarına perde koyduk"** (Yâsîn-9) buyurulanlardan olmaz. Perde dört çeşittir. Bunlar; mal, mevki, mücâdele ve münâkaşa, ma'siyettir.

Malın perde olması; kalbi meşgûl etmesidir. Hâlbuki kalb, Allahü teâlâdan başka herşeyi terk etmedikçe ilerleme olmaz. O hâlde malı aradan kaldırmak lâzımdır. Ancak kalbi meşgûl etmeyecek kadar, ihtiyâç miktarı almak perde olmaz. Mevki ve makamın perde olmasından kurtulmak, bunları istememekle olur. İnsan meşhûr olunca, insanlarla olmaktan, kabûl görmekten lezzet alır.

Mücâdele ve münâkaşanın perde olması: Bu, kalbde başka birşeye yer bırakmaz. Bunların hepsini unutmak lâzımdır. "La ilâhe illallah" kelimesinin ma'nâsına imân etmelidir. Bunun ma'nâsı, Allahtan başka ibâdet edecek hiçbir ma'bûd yok demektir. Arzu ve istekleri ağır basan kimsenin ma'bûdu, arzu ve istekleri olur. O halde işlerin keşfini münâkaşa ve mücâdelede değil, mücâhededе aramak gerekir.

Ma'siyetin, günahların perde olması: Günah işleyenin kalbi kararmış olur. Hakkı nasıl görebilir? Bilhassa, haram yemek kalbi tam karartır. Helâl yemek kadar kalbi nurlandıran birşey yoktur, işin esâsı haram yemekten sakınmaktır. Helâlden başka şey yememelidir. Bu perdeleri

aradan kaldıran kimse, namaz kılmak için abdest alan kimseye benzer. Onun namaz kılmak için uyacağı bir İmâma ihtiyâcı vardır. Perdeleri kaldıran kimsenin de bir rehbere ihtiyâcı vardır. (Bu rehber, İslâm âlimleridir.)

Çocuk terbiyesi: Bil ki çocuk, ana-baba elinde bir emânettir. Kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa, yetişir, iyilik tohumu ekilirse, din ve dünyâ saadetine kavuşur. Annesi, babası ve hocası sevâbında ortak olur. Şayet fesat tohumu atılırsa, helak olur, annesi, babası ve hocası da günahına ortak olur.

Nitekim Allahü teâlâ meâlen: **"Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu ateşten koruyunuz"** buyuruyor. (Tahrîm-6). Çocuğu Cehennem ateşinden kurtarmak dünyâ ateşinden korumaktan mühimdir. Çocuğu korumak demek, onu terbiye etmek ve ona iyi ahlâkı öğretmekle ve kötü arkadaştan korumakla olur. Çünkü bütün kötülüklerin başı fenâ arkadaştır. Çocuğu süslü elbiselere ve tatlı yemeklere alıştırmamalıdır. Sonra bunlardan ayrılamaz. Bütün ömrünü bunlara kavuşmağa sarfeder. Daha başlangıçta temiz olmasına dikkat etmelidir. Ona helâl süt vermeli, süt veren iyi huylu ve helâl lokma yiyici olmalıdır. Zira kötü huylar sütle anadan geçer. Haramdan meydana gelen süt ise temiz olmaz. Çocuğun eti ve derisi o haramdan olursa, tabiatı buna yakın olur ve bülûğa erdikten sonra, meydana çıkar. Dili açılmaya başlayınca ilk sözü Allah olmalıdır. Bunu sık sık çocuğa söylemeli, söyletmelidir. Ba'zı şeylerden utanmaya, haya etmeye başlarsa, bu iyi bir müjdedir ve akıl nûrunun kendisine geldiği kimsenin, utanmayı kendine muhafız yapmasına işârettir. Çünkü, kendisine çirkin gelen her şeyden haya eder.

İlk meydana gelen şey yeme arzusudur. O hâlde yemek yemenin edeblerini öğretmek lâzımdır. Meselâ sağ el ile yemeye alıştırmak. Bismillah demek, acele yememek, çok yememek, iyice çiğnemek, başkasının lokmasına bakmamak, bir lokmayı yutmadan diğerini eline almamak, arasıra yalnız ekmek verip hep iyi yemeğe alıştırmamak, çok yemeyi gözünde ayıb göstermek, bunu hayvanlar ve akılsızlar yapar diye söylemek, çok yiyen çocukları kendi çocuğuna ayıblamak, lâzımdır. Çocuk hamd etmeyi edeble söylerse, övünmemeye alışır ve öyle olur.

Kötü arkadaştan çocuğu korumalıdır. Korunmayan çocuklar, küstah yalancı, hırsız, saygısız ve korkusuz olurlar. Uzun yıllar bu sıfatlardan ayrılamazlar.

Mektebe verince, Kur'ân-ı kerîm öğretmeli, sonra zâhidlerin, evliyânın hikâye ve hâllerini, Sahâbe-i Kirâmın ve geçmiş büyüklerin güzel ahlâkını anlatmalıdır.

Çocuk iyi iş yapınca ve çocukta iyi huy görünce, o işinden ve ahlâkından dolayı onu övmeli, aferin demeli, sevindirecek birşey vermeli, insanların yanında onu övmelidir. Bir kusur işlerse veya kötü söz söylerse, bir iki defa görmemezlikten gelmeli, sık sık azarlamamalıdır. Sık sık azarlanırsa, cesâretlenir, gizli yaptığını açıkça yapmaya başlar. Kızacaksa, bir defa ona kızmalı, korkutmalıdır ve: "Sakın bu hareketini kimse görmesin ve bilmesin, insanlar arasında rezil, rüsvâ olursun. Sana kimse arka çıkmaz!" demelidir.

Baba, baba olduğunu, büyük olduğunu hissettirmelidir. Anne, çocuğu baba ile korkutmalıdır. Gündüz uyutmamalıdır. Zîrâ gevşek olur. Yumuşak yatakta yatırmamalıdır. Böylece bedeni kuvvetli olur. Her gün bir saat oynamasına müsâade etmelidir.

Terbiyeli olur ve sıkılmaz. Sıkılmak ve üzülmekten kötü huy peyda eder ve kalbi kör olur. Herkese karşı alçak gönüllü olmasını öğretmelidir. Çocuklar arasında övünmemeli, kendini medhetmemelidir. Çocuklardan birşey aldırmamalıdır. Bilâkis onlara vermelidir. Çocuğa,

başkalarından birşey almak, dilencilerin ve sokak çocuklarının işidir, demelidir. Bir kimseden para almasına müsâade etmemelidir. Bu, helakine sebeb olur ve onu kötü işlere düşürür. Çocuğa tükürüğünü ve sümüğünü, yere atmamasını, arkasını insanlara dönmemesini, edeble oturmasını, elini çenesine dayamamasını öğretmelidir. Zira bu, tenbellik ve gevşeklik alâmetidir. Fazla konuşmamasını, kat'iyyen yemîn etmemesini, sorulmadan konuşmamasını, kendinden büyüğüne saygı göstermesini ve onun önünden yürümemesini, dilini kötü söz, sövme ve la'netten korumasını öğretmelidir.

Hoca kendisini dövünce, feryâd etmemesini, bağırmamasını söylemelidir, iltimas ettirmeli, sabretmeyi öğretmelidir.

Yedi yaşında olunca, tatlı ve kolay bir ifâde ile namaz ve abdesti ona öğretmelidir. On yaşına gelince, namaz kılmazsa, kızarak, döverek kıldırmalıdır. Başkasının malını çalmayı, haram yemeyi, yalan söylemeyi gözünde çirkin gösterecek şekilde anlatmalıdır. Dâima böyle kötülükler yapmış olanlardan bahsetmelidir. Böyle yetiştirip sonra bülûğa erince, bu edeblerin sırlarını, inceliklerini ona söylemelidir. Meselâ yemekten maksat, kulun Allahü teâlâya ibâdet etmesi için lâzım olan kuvvet ve gıdayı almaktır. Dünyâdan maksat, âhıret için azık toplamaktır. Zira kimseye kalmaz, ölüm çabuk ve ansızın gelir. Ne bahtiyardır o kimse ki, dünyâda iken âhıret azığını elde eder. Cennete ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşur demelidir.

Cennet ve Cehennem hâllerini ve sıfatlarını çocuğa anlatmalı, işlerdeki sevâb ve ikabı bildirmelidir. Küçük yaşında böyle terbiye ederse, taş üzerindeki yazı gibi olur. Sonra yapılırsa duvardaki toprak ve sıva gibi dökülür.

Sehl-i Tüsterî (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Üç yaşında idim. Dayım Muhammed bin Suvâr gece namazı kılarken ona bakardım. "Ey oğul, seni yaratan Rabbini anmaz mısın?" dedi. Nasıl anayım? dedim. Gece yatağa girince, dil ile değil, kalb ile üç defa de ki, Allah benimledir. Allahü teâlâ dâima beni işitiyor. Allahü teâlâ beni görüyor. Birkaç gece dediği şekilde yaptım. Sonra her gece yedi kere söyle dedi. Öyle yaptım. Bir müddet sonra, bunun tatlılığını kalbimde buldum. Bir sene geçince: "Sana söylediklerimi ömrün boyunca unutma Seni kabre koyuncaya kadar devam eyle. Çünkü bunlar bu dünyâda da, âhırette de senin dayanağın ve elinden tutucu olurlar" dedi. Birkaç sene devam eyledim. Kalbimdeki tatlılık arttı. Birgün dayım bana: "Allahü teâlâ kiminle olursa, kimi işitir ve kimi görürse, o kimse günah işlemez. Sakın günah işleme. Allahü teâlâ seni görüyor" dedi. Sonra beni hocaya gönderdi. Kalbim dağınık oldu. Her gün bir saatten fazla göndermeyin dedim. Kur'ân-ı kerîmi öğrendim. O zaman yedi yaşında idim. On yaşına gelince dâima oruç tutar, arpa ekmeği yerdim. Oniki yaşıma kadar böyle devam ettim. Onüç yaşında iken kalbime bir mes'ele geldi. Sormak için beni Basra'ya gönderin, dedim. Gittim ve bütün âlimlere sordum, çözemediler. Hûzistan'da bir kimseye gitmemi söylediler. Oraya gittim. O çözdü. Bir müddet onun yanında kaldım. Sonra Tüster'e geldim. Arpa ekmeği aldım. Oruç tuttum ve orucumu onunla açtım. Daha fazla yemedim. Bir sene, hergün bir arpa ekmeği ile geçindim. Sonra üç gün üç gece hiçbir şey yemeyeyim dedim. Bunu yapınca, beş gün beş geceye çıkardım. Sonra yediye çıkardım. Böylece tedricen, artıra artıra yirmibeş gün ve geceye çıkardım ve hiçbir şey yemedim. Yirmi beş sene böyle devam ettim. Her gece de sabahlara kadar namaz kılardım." Bu hikâyeyi anlatmamızın sebebi, büyük işlerin tohumunun küçüklükte ekildiğini göstermektir.

İmâm-ı Gazâlî hazretlerine senelerce hizmet edip, tam ve geniş ilim öğrenen talebelerinden biri, birgün kendi kendine düşünüp, senelerce zahmet çekip çok şey öğrendim.

Bu kadar çok ilimden bana en lüzumlu ve fâidelisi acaba hangisidir? Âhırette imdâdıma yetişecek, mezarda dünyâ dostlarım beni yalnız bırakıp gittikleri zaman, bana arkadaş olacak, mezardan kalkınca, ananın evlâdından, kardeşin kardeşinden, dünyâdaki dostların birbirlerinden kaçıp, herkes başının çâresini aradığı vakit beni kurtaracak olan acaba hangisidir? Dünyâda, âhırette fâidesi olmıyan acaba hangileridir? Bilsem de bunlardan uzaklaşsam. Çünkü, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Fâidesiz ilmi öğrenmekten ve Allahü teâlâdan korkmıyan kalbden ve dünyâya doymıyan nefsden ve Allah için ağlamayan gözden ve kabûle layık olmıyan duâdan Allahü teâlâ bizi korusun"** buyurmuştur, diye uzun zaman düşündükden sonra, anlamak için hocası olan Hüccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'ye (Allahü teâlâ, onun kabrini nûr ile doldursun) mektûp yazdı, bununla beraber birkaç zaman hayırlı duâ etmesini yalvardı ve bana kısa, açık ve fâideli cevap veriniz de, her sabah okuyup, ona göre hareket edeyim, dedi.

Hüccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî, şu cevâbı yazıp gönderdi:

"Ey sevgili oğlum ve sâdık dostum! Allahü teâlâ, sana uzun uzun ömürler verip, ömrünü ibâdet ile ve O'nun gösterdiği yolda gitmek ile geçirmek nasîb eylesin! Bütün nasihatler Peygamberimiz Muhammed sallallahü aleyhi ve sellemden alınmıştır. Ondan gelmiyen nasihatler fâide vermez. Dünyâya yayılmış olan bu nasihatlerden, birisini bile almadın ise, senelerce yanımda niçin kaldın ve niçin okudun?

Peygamberimizin (s.a.v.) dünyâya yayılan nasihatlerinden biri şudur **"Allahü teâlânın, bir kuluna rahmet etmeyeceğine, ona gazâb ve azâb edeceğine alâmet, dünyâya ve âhırete fâidesi olmıyan şeylerle meşgûl olması, zamanlarını lüzumsuz şeylerle öldürmesidir. Bir kimsenin ömründen bir saati, Allahü teâlânın beğenmediği bir şeyde geçerse, ne kadar çok pişman olsa, üzülse yeridir. Bir kimse kırk yaşını geçtiği hâlde onun hayırlı işleri, ya'nî sevâbları, kötü işlerinden, ya'nî günahlarından ziyâde olmadı ise, Cehenneme hazırlansın."**

Bu hadîs-i şerîfin ma'nâsını iyi anlayanlara, bu nasihat yetişir.

Nasihat vermek kolaydır. Nasihat kabûl etmek güçtür. Çünkü, nefislerine uyanlara, dünyâ zevklerinin peşinde koşanlara, nasihat acı gelir, haramlar ise tatlı gelir. Bunun için, Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde **"Kafirlerle harbediniz! Harb, size, acı ve sıkıntılı gelir. Size zor gelen şeyler, ya'nî Allahü teâlânın emirleri, sizin için hayırlıdır, iyidir. Size iyi gelen, sevdiğiniz şeyler, ya'nî haramlar, size zararlıdır, fenâdır. Hayırlı olanları Allahü teâlâ biliyor, siz bilmiyorsunuz"** buyurdu (Bekâra-216). Hele senin gibi, ilim ismi verilen ve ilim şekline sokulan, lüzumsuz şeyleri öğrenenlere ve ilmi, dünyâda ve âhırette kendine ve insanlara fâideli olmak için değil, herkese büyüklük satmak için ve yalnız dünyalık kazanmak için okuyup, âhıretlerini düşünmiyenlere nasihat te'sîr etmez. Amelsiz ilim, insanı kurtarır zannediyorsun ve ilim sahibi olunca, amel etmeden kurtuluruz sanıyorsun. Bu hâlinize çok şaşılır. Çünkü ilmi olan kimsenin, amelsiz kuru ilmin kıyâmette kendine zarar vereceğini, bilmiyordum, diye Özür ve bahâne yapamıyacağını bilmesi lâzımdır. Peygamberimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini de işitmediniz mi: Buyuruyor ki, **"Kıyâmet günü azâbların en şiddetlisi, elbette, ilminin fâidesini görmiyen Âlime olacaktır."** Büyüklerden biri, Cüneyd-i Bağdâdî'yi rü'yâda görüp ne hâlde olduğunu sorunca, Cüneyd buyurdu ki, o kadar sözlerim, keşf ve işâretlerim, ya'nî zâhirî ve batınî bilgilerim hep harâb oldu, tükendi; yalnız bir gece kıldığım iki rek'at nemaz imdâdıma yetişti.

Ameli, ibâdeti elden bırakma! Kalbe âit hâlleri ve bilgileri unutma! Ya'nî hareketlerin ilme, hallerin de, tasavvufa uygun olsun!

İyi bil ki, amelsiz ilim, insanı kurtaramaz. Bunu sana bir misâl ile anlatayım: Bir kimse, dağda bir arslana rastlasa, yanında tüfeği ve kılıcı bulunsa ve bunları kullanmasını iyi bilse ve ne kadar cesur olursa olsun, bu aletleri kullanmadıkça, arslandan kurtulabilir mi? Sen de bilirsin ki, kurtulamaz. İşte bunun gibi, bir kimse ne kadar ilim sahibi olursa olsun, bildiğine göre hareket etmezse, ilminin fâidesi olmaz. Diğer bir misâl, bir tabîb hastalansa, hastalığını teşhis edip ilâcını da bilse ve bu ilâç hakîkaten o hastalığa çok iyi gelse, ilâcı kullanmadıkça, yalnız bilgisinin onu iyi edemiyeceğini pekâlâ bilirsin. **Şairin dediği gibi:**

Binlerce litre ilâç yapsan,
Fâidesi olmaz içmedikçe.

Bir insan ne kadar ilim edinse, ne kadar kitap okusa, bildiklerini yapmadıkça fâidesi olmaz.

Allahü teâlânın emrettiği, beğendiği iyi şeyleri yaparak onun merhametini kazanmaz isen, rahmetine kavuşamazsın. Bak! Allahü teâlâ bir âyet-i kerîmede **"Allahın rahmetine kavuşmak istiyenler, emirlerini yapsınlar"** buyuruyor. Ve başka âyette **"Dünyâda yapılanların karşılıklarını göreceklerdir" ve** bir âyette **"Îmân edip, ibâdet yapanlar ve haramlardan kaçanlar, elbette Cennetlere girecek, ni'metlere kavuşacaklardır"** ve bir yerde **"Cennet yalnız îmân edip, ibâdet edenler içindir"** ve **"Allahü teâlâya ve O'nun Peygamberlerine itaat edenler, âhırette Peygamberlere ve sıddîklara ve şehîdlere ve sâlihlere verilen ni'metlere ortak olacaklardır"** buyuruyor. Peygamberimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte, **"Müslümanlık beş şey üzerine kurulmuştur: Birincisi, Allahü teâlâya ve Muhammed aleyhisselâmın O'nun Peygamberi olduğuna inanmak, ikincisi her gün beş vakit namaz kılmak, üçüncüsü senede bir kere malının kırkta birini müslüman olan fakirlere zekât vermek, dördüncüsü, Ramazân-ı şerîf ayında her gün oruç tutmak, beşincisi, Mekke-i mükerremeye giderek, ömründe bir kerre hac etmek"** ve bir hadîs-i şerîfte; **"Îmân, altı şeye kalb ile inanmak ve inandığını dili ile söylemek ve Allahü teâlânın emirlerini beğenmektir"** buyurdu. İnanmakla ve söylemekle imân hâsıl oluyor, ibâdet etmekle kemâle gelip, cilalanıyor. Ehl-i sünnetin reîsi, din-i İslâmın en büyük âlimi İmâm-ı a'zam Ebû Hanife "rahmetullahi aleyh" vasıyyetnamesinde buyuruyor ki: **"Îmân, dil ile söylemek ve kalb ile inanmaktır."** Amelin lâzım olduğunu gösteren daha sayabildiğin kadar vesîkalar vardır. Fakat ne yapayım ki sen uykudasın! Eğer bu sözümden (Şu hâlde insanlar amelleri için Cennete girecek, Allahü teâlânın rahmetiyle, ihsaniyle girmeyecekmiş) dersen, sözlerimi anlamamış olursun. Demek istiyorum ki, insan, Allahın lutfu, ihsânı ile Cennete girecektir. Fakat itaat ve ibâdet yaparak rahmete kavuşmaya hazırlanmaz ve lâyık olmazsa Allahın lütfu ve rahmeti ona gelmez. Nitekim Allahü teâlâ, **"Rahmetim, muhsinler için, ya'nî emirlerimi kabûl edip yapanlar içindir"** buyuruyor. Allahın rahmeti yetişmezse, kimse Cennete giremez. Cennete yalnız imân ile girilecektir denilirse, evet öyledir, lâkin birçok tehlikeleri atlattıktan sonra girilebilecektir, iman ile gitmiyen, Cennete girmiyecektir. Cennete girmek için âhirete imân ile gitmek ve diğer tehlikeleri de atlatmak lâzımdır. Fakat bu zaman da Cennetin en aşağı derecesine kavuşabilir.

İyi bil ki, çalışmayınca, din yolunda yürümedikçe sevâb kazanamazsın! Benî-İsrâil'den birisi çok seneler ibâdet etmişti. Allahü teâlâ, bunun ibâdetlerini meleklere göstermek istedi. Yanına bir melek gönderip şöyle sordurdu: Daha ne kadar ibâdet edeceksin? Cennetlik olmadın mı? Cevâbında dedi ki: Benim vazîfem kulluk yapmaktır. Emîr sahibi O'dur. Melek bu cevâbı

işitince: "Yâ Rabbi, sen her şeyi bilirsin. O kulunun cevâbını da duydun" dedi. Cenâb-ı Hak **"O kulum, alçaklığı ile aşağılığı ile beraber bizden yüzünü çevirmiyor, biz de ihsân ve merhamet sahibi olduğumuzdan, elbette onu bırakmayız. Ey meleklerim! Şâhid olunuz, onu affettim"** buyurdu.

Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm bak ne buyuruyor **"Âhırette hesaba çekilmeden önce, dünyâda iken hesabınızı görünüz ve tartılmadan önce, kendinizi tartınız!"** Ali Murtazâ (r.a.) buyurdu ki: Uğraşmadan, çalışmadan Cennete kavuşacağını zanneden kimse, hayâle kapılıyor. Çalışarak kavuşacağım diyenin de kendini yorması, ibâdet meşakkatlerini yüklenmesi lâzımdır. Hazret-i Ali'nin (r.a.) talebesinden Hasen-i Basrî (r.a.) diyor ki: "İbâdet etmeden Allahü teâlâdan Cennet istemek, büyük günahtır." Büyüklerden biri buyuruyor ki, "İlmi fâideli olan kimse, ibâdeti bırakmaz, ibâdetin sevâbını düşünmeği bırakır." Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Akıl sahibi, nefsini ezip, âhırette lâzım olan şeyler için çalışır. Ahmak, aptal olan da nefsinin arzuları peşinde koşup, Cennete götürmesi için de, Allaha duâ eder."**

İlim öğrenmek ve kitap okumak için çok gecelerini feda ettin ve çok tatlı uykularını kendine haram eyledin. Bilmem ki, niçin kendini bu kadar harâb ettin? ilim öğrenmekten maksadın eğer dünyâ menfaatlerini toplamak, şöhret, mevki sahibi olmak ve müslümanlara büyüklük göstermek idi ise, sana yazıklar olsun! Çok aldanmışsın, kendini azâba sürüklemişsin! Yok eğer maksadın İslâmiyete ve Muhammed aleyhisselâmın dinine yardım etmek ve ahlâkını temizlemek ve nefsini kırmak idi ise, sana müjdeler olsun! Kendine ne güzel ve ebedi istikbâl hazırlamışsın, istikbâl, saadeti ebediyyeye kavuşmaktır. **Beyt:**

Senin için olmıyan uykusuzluklar boşunadır.
Başkalarının firakına ağlamak boşunadır.

Keyfine göre yaşa! Fakat bu yaşaman uzun sürmiyecek, birgün elbette öleceksin. Gece gündüz düşündüğün, sımsıkı sarıldığın lezzetlerden elbette ayrılacaksın. Dünyânın nesini seversen sev, hepsine veda edeceksin! Elinden geleni yap! Fakat unutma ki, her yaptığının hesabını vereceksin!

Îmân edilecek şeyleri akla uydurmağa, beğendirmeğe uğraşmak, dinsizlerle, câhillerle, münâkaşa edip, onların bozuk düşünceleri ile uğraşmak ve Kur'ân-ı kerîmi öğrenmeden ve namazı, abdesti, orucu, farzları, haramları okumadan, bilmeden para kazanmağa kalkışmak, herkesten fazla zengin olmak için doktorluk, mühendislik, edebiyyât, hukuk ilimleriyle uğraşmak, ömrü boş yere harcamak olur.

Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Îsâ aleyhisselâmın İncîlinde okudum; bir kimseyi tabuta koyduktan mezara bırakıncaya kadar; Allahü teâlâ ona kırk suâl soracaktır. Birincisi **"Ey kulum! Yaşadığın kadar hep dünyâ için süslendin, herkesin beğenmesi, hürmet etmesi için birçok şeyler öğrendin. Benim emrettiğim şeyleri de öğrendin mi, istediklerimi yapıp, haram ettiklerimden kaçındın mı?"**

Allahü teâlâ sana her gün soruyor: "Başkaları için neye bu kadar uğraşıyorsun? Görmüyor musun ki, tepeden tırnağa kadar benim iyiliklerim ile, ihsânlarım ile örtülüsün?" Fakat sen bunu duymuyorsun. Çocuk oyuna dalıp etrâfını görmediği gibi, dünyâ zevkleri, nefsin arzuları seni sağır ve kör eylemiş!

İlim öğrenip de, bunu kullanmamak delîliktir. İlimsiz amel de yanlış olur, kabûl edilmez. **Mısra:**

İlim edin ve ibâdette kusur etme!

Ateşte sonsuz yanmaktan bu ikisi kurtarır.

Bugün seni günahtan korumıyan ve ibâdete sevketmiyen ilim, yarın Cehennem ateşinden de korumaz.

İbâdet ederek geçmiş günahlarını affettiremezsen, kıyâmette elin ve dilin âciz kaldığı zaman (Yâ Rabbî, bizi geri dünyâya gönder, bütün ömrümüzü ibâdetle geçireceğiz) diyenlerden olursun. Fakat **"Ey ahmak! Oradan geldin ya!"** cevâbını alıp kalırsın.

Cân-ü gönülden çalışmak, Allahü teâlânın düşmanı olan nefse şiddetle karşı koyup, onu ezmek lâzımdır ve her ân kendini mezarda bilip, ona göre hazırlanmalıdır. Senden evvel gidenler, hep sana, onlara ne zaman ve ne hâlde kavuşacağına bakıyorlar. Aklını başına topla da, oraya sermâyesiz gitme! Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: İnsanın vücûdu, ya kuş kafesine benzer ki, açılınca kuş uçup kurtulur veya hayvanın ahırına benzer ki, açılınca hayvan yük çekmeğe, zahmete sokulur. Düşün! Bakalım sen bunlardan hangisisin? Kuş kafesi isen, **"Rabbine kavuş"** sesini işitince uçup yükselirsin. Nitekim hadîs-i şerîfte **"Sa'd bin Muâz'ın** (r.a.) **ölümü sebebiyle Arş titredi"** buyuruldu. Eğer Allah korusun, ahıra benziyorsan, ya'nî Allahü teâlânın **"Başlarına gelecekleri düşünmediklerinden, hayvanlara benzerler, hattâ daha aşağıdırlar"** (A'râf-179) buyurduğu kimselerden isen, hiç şüphe etme ki, hâneden hâviyeye, ya'nî doğru Cehenneme gidersin. Hasen-i Basrî (r.a.) hazretleri, birgün eline bir bardak soğuk şerbet almıştı. Birdenbire bayılarak bardak elinden düştü. Kendisine gelince, sebebini sordular. Cehennemde yananların Cennetteki arkadaşlarına seslenerek: **"İçtiğiniz Cennet sularından bize biraz veriniz"** dedikleri hatırıma geldi, korkudan aklım kaçtı, dedi.

Yalnız ilim kâfi olan ibâdete lüzum olmasaydı, her gece sabaha karşı **"Duâ eden, istiyen yok mu? Vereyim. Tövbe eden yok mu? Affedeyim"** buyurulmaz idi. Birgün Peygamberimizin (s.a.v.) huzûrunda Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah İbni Ömer'i medhetdiler. **"İyi insandır, teheccüd namazı** (ya'nî gece nemazı) **kılsaydı, daha iyi olurdu."** buyurdu. Yine birgün Eshâbdan birine: **"Ey... Çok uyuma!... Geceleri çok uyumak, insanı kıyâmette muhtaç eder"** buyurdu...

Lokman Hakim, oğluna şöyle nasihat ederdi: Oğlum, horoz senden daha akıllı olmasın! Hâlbuki o, her sabah zikr ve tesbih ediyor, sen ise uyuyorsun. Şu iki beyti burada söylemek çok güzel olur:

Gece karanlığında güvercin, dallar üzerinde,
Feryâd ile zikrediyor, ben ise uykudayım.

Bu hâl, beni utandırsın! Eğer âşık olsaydım.
Güvercinden evvel, gece ben ağlardım.

Nasihatlerin hülâsası, özü, Allahü teâlâya kulluk ve itaat etmenin ne demek olduğunu bildirmektir. Tâat demek ve ibâdet demek, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma tâbi olmak demektir. Ya'nî, bütün sözlerini ve hareketlerini O'nun emirlerine ve nehylerine uydurmak demektir. Ya'nî her söylediğin ve her yaptığın, söylememen ve yapmaman, hep, O'nun emri ile olmaktır. Şunu iyi bil ki, ibâdet şeklinde yaptığın işler, eğer O'nun emri ile olmadı ise, ibâdet olmaz, belki günah olur. Eğer namaz ve oruç iseler de böyledir. Nitekim biliyorsun ki, Ramazan

Bayramının birinci günü ve Kurban Bayramının her dört günü oruç tutmak günahtır, isyan etmektir. Hâlbuki, oruç bir ibâdettir. Fakat, emir ile olmadığından günah oldu. Bunun gibi, başkasından zor ile alınan elbise içinde veya böyle bir yerde namaz kılmak da günahtır. Hâlbuki namaz bir ibâdettir. Fakat, emir ile olmayınca isyan oluyor. Bunlar gibi, bir kimsenin, nikâhlı hanımı ile her türlü oyun ve latifeler yapması ibâdettir, ya'nî sevâbtır. Bunun sevâbı hadîs-i şerîf ile bildirilmektedir. Hâlbuki yapılan şey oyun ve eğlencedir. Fakat emir ile olduğundan sevâbtır. Görülüyor ki, ibâdet demek, yalnız namaz kılmak, oruç tutmak değildir, ibâdet demek, İslâmiyetin emirlerine uymak demektir. Çünkü, namaz ve oruç, İslâmiyete uygun olunca, ibâdet olurlar.

O hâlde, bütün sözlerini ve bütün hareketlerini İslâmiyete uydur! Çünkü, kim olursa olsun, İslâmiyete uymıyan ilimler ve çalışmalar, doğru yoldan sapmaktır ve Allahü teâlâdan uzaklaşmağa sebeb olurlar. Peygamberimiz (s.a.v.) işte bunun için, eskiden kalma ilimleri ve âdetleri neshetti, değiştirdi. O hâlde, İslâmiyetin müsâadesi olmadan ağzını açmamak lâzımdır ve iyi bil ki, senin öğrendiğin ilimlerle Allah yolunda gidilemez. Şunu da bil ki, bu yol, kendilerine sofi, ya'nî tarîkatçi ismini vererek, tarikat büyüklerinin yolunda olduklarını iddia eden câhillerin, ma'nâlarını anlamadıkları, İslâmiyete uymıyan sözleri ile de gidilemez. Bu yolda ancak, nefis ile mücâdele edenler gidebilir. Nefsin arzularını, şehvetlerini İslâmiyetin dışına taşırmamak lâzımdır. Lâf ile gidilmez. İslâmiyette yeri olmıyan sözler ve ilimler ve şehvet ile karışmış gâfil kalb, şekavet ve felâket alâmetleridir.

Öyle şeyler soruyorsun ki, bunlardan ba'zıları, ne söylemekle, ne de yazmakla anlatılamaz. Ancak oralara yetişenler, ele geçirenler bilirler. Ele geçiremiyenlerin anlamasına imkân yoktur. Çünkü bunlar, tadını alınca anlaşılacak şeylerdir. Tadarak anlaşılabilecek şeyler, söylemekle ve yazmakla anlatılamaz. Tatlılık, ekşilik, acılık ve tuzluluk söz ve yazı ile anlatılmaz. Allahü teâlânın yolunda yürümek istiyen bir kimseye evvelâ ne yapmak lâzımdır? diyorsun. Evvelâ Ehl-i sünnet âlimlerinin yazdıklarına, bildirdiklerine uygun, temiz bir i'tikâd ve îmân lâzımdır. Bundan sonra tövbe-i nasûh, ya'nî daha işlememek üzere, günahlara tövbe etmek, üçüncüsü, herkes ile helâllaşmak, üzerinde hiçbir mahlûkun hakkı kalmamak, dördüncüsü, Allahü teâlânın emirlerini yapacak kadar, İslâmiyeti öğrenmektir. İslâmiyeti bundan fazla öğrenmek, herkese vâcib değildir. Diğer ilimleri lüzumu kadar okumalıdır. Bu lüzum, herkesin san'atına, mesleğine, ihtisasına göre değişir. Bunu, bir hikâye ile daha iyi anlayabilirsin.

Şiblî hazretleri diyor ki, dörtyüz hocadan ders okudum. Bunlardan dörtbin hadîs-i şerîf öğrendim. Bütün bu hadîslerden bir tanesini seçip kendimi ona uydurdum, diğerlerini bıraktım. Çünkü, kurtuluşu ve saâdet-i ebediyyeye kavuşmağı bunda buldum ve bütün nasihatleri hep bunun içinde gördüm. Seçtiğim hadîs-i şerîf şudur: Peygamberimiz (s.a.v.) bir Sahâbîye buyuruyor ki: **"Dünyâ için, dünyâda kalacağın kadar çalış! Âhıret için, orada sonsuz kalacağına göre çalış! Allahü teâlâya, muhtaç olduğun kadar itaat et! Cehenneme dayanabileceğin kadar günâh işle!"**

Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, sana lüzumundan daha çok ilim lâzım değildir. Çünkü, ilmi çok öğrenmek farz-ı kifâyedir. Farz-ı ayn değildir. Bu işi, başkaları yaparak senin yükünü almışlardır. Aşağıdaki hikâyeye dikkat edersen, bunu daha iyi anlarsın:

Hâtim-i Esam, Şakîk-i Belhî'nin talebesinden idi. Birgün Şakîk-i Belhî kendisine sordu: Ne kadar zamandır buraya geliyor, beni dinliyorsun? Otuzüç sene. Bu kadar zaman içinde benden ne öğrendin, neler istifâde ettin? Sekiz şey istifâde ettim, dedi.

Şakîk, bunu duyunca yazıklar olsun sana ey Hatim! Bütün zamanımı sana harcadım, senin ise, sekiz şeyden fazla istifâden olmamış, diye çok üzüldü. Hatim dedi ki: Ey hocam, doğrusunu istiyorsan, böyledir. Bundan fazlasını da zâten istemem. Bana bu kadar yetişir. Çünkü, iyi biliyorum ki, dünyâda, âhırette felâketlerden kurtulup saâdet-i ebediyyeye kavuşmak, bu sekiz bilgi ile olacaktır, dedi. Hocası, söyle! Bunları ben de anlıyayım! dedi.

Hatim dedi ki: Ey Hocam! Birincisi, insanlara baktım, herkes, bir şeyi seçmiş, onu sevmiş gördüm ve bu sevgilerin çoğu, onlara ölüm yatağına kadar, ba'zıları öldüğü vakte kadar, ba'zıları da, mezara girinceye kadar, arkadaşlık ediyor ve sonra onları yalnız ve zavallı olarak bırakıp ayrılıyorlar gördüm. Onunla beraber kimse mezara girmiyor, dert ortağı olmuyor. Bu hâli görünce, düşündüm ve kendime dedim ki, dünyâda öyle bir dost seçmeliyim ki, mezara benimle gelsin, bana orada arkadaşlık etsin. Aradım, taradım, Allahü teâlâya yapılan ibâdetlerden başka böyle sâdık bir sevgili bulunmadığını gördüm. Dost olarak onları seçtim ve onlara sarıldım.

Şakîk, bunu duyunca, çok güzel yapmışsın yâ Hatim, çok doğru söylüyorsun, ikinci fâideyi de söyle, anlıyayım dedi.

Hatim dedi ki: Ey Hocam! ikinci fâidem: insanlara baktım, herkesi, arzuları, keyfleri peşinde koşuyor, nefsin şehvetleri arkasında yürüyor gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Allahü teâlâdan korkarak nefslerine uymıyanlar, elbette Cennete gideceklerdir"** (Nâziât-40, 41). Çok düşündüm. Kur'ân-ı kerîmin başdan başa doğru olduğunu, bilgilerimle, tecrübelerimle, aklımla, vicdanımla anladım ve tam inandım. Nefsimi düşman bilerek, ona aldanmamağa, uymamağa karar verdim ve mücâdeleye başladım ve arzularını, şehvetlerini yapmadım ve nihâyet teslim olarak, ibâdetlerden kaçan o nefsin, şimdi Allahü teâlâya itaate koştuğunu, şehvetlerden vazgeçtiğini gördüm. Şakîk bunları işitince, Allah sana iyilikler versin, ne güzel yapmışsın, üçüncü fâideyi de söyle dinliyeyim, dedi.

Hatim dedi ki, üçüncü fâidem, insanların hâline baktım, herkes dünyâda bir sıkıntıya girmiş, böylece dünyalık toplamağa uğraşıyorlar gördüm, sonra şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Dünyâ malından, sarıldığınız, sakladığınız her şey, yanınızda kalmıyacak, sizden ayrılacaktır. Ancak Allah rızâsı için yaptığınız iyilikler ve ibadetler sizinle beraber kalacaktır"** (Nahl-96). Dünyâ için topladıklarımı, Allah yolunda harcadım, fukaraya dağıttım. Ya'nî bâki kalmaları için, Allahü teâlâya ödünç verdim. Şakîk bu sözleri işitince, ne güzel yapmışsın ve ne güzel söylüyorsun yâ Hatim, dördüncü fâideyi de söyle dinliyeyim, dedi.

Hatim dedi ki, dördüncü fâidem, insanlara baktım, herkesin başkalarını beğenmediğini gördüm. Buna sebep, birbirlerine hased etmeleri olduğunu, birbirlerinin mevkilerine, mallarına ve ilimlerine göz dikmeleri olduğunu anladım ve şu âyet-i kerîmeye dikkat ettim: **"Dünyâdaki maddî, ma'nevî bütün rızklarını aralarında taksim ettik"** (Zuhruf-32). Herkesin ilim, mal, rütbe, evlât gibi rızklarının dünyâ yaratılmadan evvel, ezelde taksim edildiğini, kimsenin elinde bir şey olmadığını ve çalışmağı, sebeplere yapışmağı emrettiğinden, O'na itaat etmiş olmak için çalışmak lâzım geldiğini ve hased etmenin büyük zararlarından başka, zâten lüzumsuz olduğunu anladım ve Allahü teâlânın ezelde yaptığı taksime ve çalışınca Rabbimin gönderdiğine râzı oldum ve bütün müslümanlarla sulh üzere olup, herkesi sevdim ve sevildim. Şakîk bunları duyunca, ne iyi yapmışsın ve ne iyi söylüyorsun; beşinci fâideyi de söyle dinliyeyim yâ Hatim! dedi. Hatim dedi ki, beşinci fâidem: insanlara baktım, birçoklarının insanlık şerefini, kıymetini, âmir, müdür olmakta, insanların kendilerine muhtaç olduklarını ve karşılarında eğildiklerini görmekte zannettiklerini ve bununla iftihar ettiklerini, övündüklerini gördüm. Ba'zıları da, kıymet ve şeref,

çok mal ve evlâd ile olur sanarak, bunlarla iftihar ediyorlar. Bir kısmı da, insanlık şerefi, malı, parayı insanların hoşuna gidecek, herkesi eğlendirecek, yerlere sarfetmektir sanarak, Allahü teâlânın emrettiği yerlere ve emrettiği şekilde harc edemiyorlar ve bununla öğünüyorlar gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"En şerefliniz ve en kıymetliniz, Allahü teâlâdan çok korkanınızdır"** (Hucurât-13). İnsanların yanıldıklarını, aldandıklarını anladım ve takvâya sarıldım. Rabbimin affına ve ihsânlarına kavuşmak için, O'ndan korkarak İslâmiyetin dışına çıkmadım, haramlardan kaçtım, Şakîk bunları işitince, ne güzel söylüyorsun yâ Hatim! Altıncı fâideni de söyle, dedi.

Hatim dedi ki, altıncı fâidem: insanlara baktım. Birbirlerinin mallarına, mevki'lerine ve ilimlerine göz dikerek, fırka fırka, parti parti ayrılarak, birbirlerine düşmanlık ettiklerini gördüm ve şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Sizin düşmanınız şeytandır. Ya'nî, sizi, Allah yolundan, müslümanlıktan ayırmak için uğraşanlardır. Bunları düşman biliniz"** (Fâtır-6). Kur'ân-ı kerîmin doğru söylediğini bildim ve şeytanı ve onun gibi müslümanlarla uğraşanları düşman bilip, sözlerine aldanmadım, onlara uymadım. Onların tapındıklarına tapmadım. Allahü teâlânın emirlerine itaat ettim. Ehl-i sünnet âlimlerinin gösterdiği yoldan ayrılmadım. Kurtuluş yolunun, doğru yolun, yalnız Ehl-i sünnet yolu olduğuna inandım. Nitekim, Allahü teâlâ: **"Ey Âdemoğulları! Şeytana tapmayınız, o sizin en belli düşmanınızdır, diye, sizden söz almadım mı idi, bana itaat, ibâdet ediniz! Kurtuluş yolu, ancak budur"** buyurdu. Onun için, müslümanları aldatmağa uğraşanları dinlemedim. Muhammed aleyhisselâmın yolunu gösteren Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarından ayrılmadım deyince, Şakîk; ne güzel yapmışsın ve ne güzel söylüyorsun, yedinci fâideyi de söyle, dedi.

Hatim dedi ki, yedinci fâidem: insanlara baktım. Gördüm ki, herkes yiyip içmek, para kazanmak için uğraşıyor. Bu yüzden haram ve şüpheli şeyleri de alıyorlar ve zillete, hakaretlere katlanıyorlar. Şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Allahü teâlâ tarafından rızkı gönderilmiyen yer yüzünde bir canlı yoktur"** (Hûd-6). Kur'ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu ve elbette doğru olduğunu ve o canlılardan biri olduğumu bildim. Rızkımı göndereceğine söz verdiğine, elbette göndereceğine güvenerek O'nun emrettiği gibi çalıştım deyince, Şakîk; ne iyi yapmışsın ve ne iyi söylüyorsun, sekizinci fâideyi de söyle! dedi.

Hatim, dedi ki, sekizinci fâidem: insanlara baktım. Herkesin, bir kimseye veya bir şeye güvendiğini, sırtını ona dayadığını gördüm. Ba'zıları altınlarına, mal ve mülküne, ba'zıları san'atına ve kazancına, ba'zıları mevki' ve rütbelerine, ba'zıları da kendi gibi bir insana güveniyor. Sonra, şu âyet-i kerîmeyi düşündüm: **"Allahü teâlâ, yalnız kendisine güvenenlerin her zaman imdâdına yetişir"** (Talâk-3). Her zaman ve her işimde yalnız Allahü teâlâya güvendim. O emrettiği için çalıştım, sebeplere yapıştım. Fakat yalnız O'na güvendim. O'ndan istedim ve O'ndan bekledim.

Şakîk, bu sözleri işitince, yâ Hatim! Allahü teâlâ, her işinde imdâdına yetişsin! Hazret-i Mûsâ'nın Tevrat'ına, hazret-i Îsâ'nın İncîl'ine, hazret-i Davud'un Zebur'una ve hazret-i Muhammed aleyhimüssalevâtü vesselâmın Fürkân'ına baktım. Bu dört kitabın bu sekiz temel üzerinde bulunduğunu gördüm. Bu sekiz esâsı ezberleyip bunlara uyanlar, hayatlarını bunların üzerine kuranlar, bu dört kitaba uymuş, emirlerini yapmış olurlar, dedi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 191

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 332

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 173

4) Tebyînü kizb-ül-müfteri sh. 291

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 10

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 216

7) Menâkıb-ı Gazâlî v. 1a-b, 2a-b, 3a-b, 4a-b, 5a-b, 6a-b, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd Efendi kısmı No: 4609

8) Menâkıb-ı İmâm-ı Gazâlî v. 4b, 5a, 9a, 13a, 14b, 23a-b, 24a, b, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd Efendi Kısmı No: 4651

9) İhyâu ulûmiddîn cild-1, sh. 3, 4, 5, 95 cild-2, sh. 112, cild-3, sh. 62, cild-4, sh. 3, 11, 450, 558, 562

10) Kimyâ-i Se'âdet cild-1, sh. 61, 109, 283, 288, cild-2, sh. 427, 444, 647, 673, 771, 862

11) El-Münkızü aniddalâl sh. 11

12) Tehâfüt-ül-felâsife sh. 3, 4

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

14) Kıyâmet ve Âhiret sh. 66

15) Hak Sözün Vesîkaları (Eyyühelveled) sh. 323

16) Fâideli Bilgiler sh. 310

17) El-A'lâm cild- 7, sh. 22

18) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 266

19) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 12, 23, 24, 36, 148, 244, 607, 887 cild-2, sh. 1304, 1918, 2007, 2048

20) İzâh-ül-meknûn (Keşf-üz-zünûn zeyli) cild-2, sh. 43, 103, 370, 536

21) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 79, 81

22) Mevdû'ât-ül-ulûm cild-1, sh. 804

23) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3277

24) Nefehât-ül-üns sh. 404

25) Rehber Ansiklopedisi cild-6, sh. 137

26) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 107

İMÂMZÂDE (Muhammed bin Ebî Bekr)

Hanefî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr el-Kummî el-Cügî el-Buhârî el-Hanefî'dir. İmâmzâde diye meşhûr olmuştur. Vâ'iz, Rükn-ül-İslâm ve İmâm lakabları vardır. İmâmzâde 491 (m. 1098) senesinde doğdu. 573 (m. 1177) senesinde vefât etti.

İmâmzâde, fazilet ve kemâl sahibi, edib bir zât olup. Buhârâ'da fetvâ verirdi. Va'zları çok te'sîrli idi. Beyânı güzel, ifâdesi geniş, yazısı mükemmel olup, insanlara va'z-ü nasihat verirdi. Tasavvuf bilgilerini açıkladı. İmâmzâde hazretleri ilmini; Muhammed bin Abdullah es-Serahketî, Şems-ül-eimme Bekr bin Muhammed ez-Zerencerî, Radıyüddîn en-Nişâbûrî'den, tasavvuf bilgilerini ise evliyânın büyüklerinden ve altın halka denilen silsilet-üz-zehebe dâhil olan Hâce Yûsuf Hemedânî'den öğrendi. Fıkıh ilmini, Ubeydullah bin İbrâhim el-Mahbûbî ve Muhammed bin Abdüssettâr el-Kerderî'den öğrendi.

İmâmzâde'nin yazmış olduğu eserlerden bilinenleri; Ukûd-ül-akâid fî fünûn-il-fevâid ve Şir'at-ül-İslâm'dır. Şir'at-ül-İslâm kitabı çok meşhûrdur. Bu eseri birçok âlim medhetmiştir.

Kitapta fıkıh, kelâm ve tasavvuf bilgileri vardır. Bir cild olup, altmış fasıl üzere tertîb edilmiştir. Seyyid Alizâde bu eseri şerh ederek genişletmiştir. Bu şerhin ismini, "Mefâtih-ül-cinân ve mesâbih-ül-cenân" ya'nî (Cennetlerin Anahtarları Gönüllerin Kandilleri) vermiştir. Bu kitap İhlâs Vakfı tarafından neşredilmiştir. Bu eseri ayrıca Yahyâ bin Yahşî bin Bahşî İbn-i İbrâhim-i Rûmî şerh etmiştir. Bu şerh, Seyyid Alizâde'nin şerhinden kısadır.

Muhammed bin Ebû Bekr'in yazmış olduğu Şir'at-ül-İslâm adlı eserden ba'zı bölümler:

"Bize hissi ve aklî delîllerle kendisini tanıma imkânı veren ve ikram olarak mâlî ve bedenî çeşitli ibâdetlerde, emir ve yasaklarla kendisine kul olmamızı isteyen, dünyâ ve âhırette salâh bulmamız için İslâm yolunu bildiren Allahü teâlâya hamd olsun. Bütün işlerinden Allahü teâlânın râzı olduğu, bizi güzel ahlâkı ile Dâr-üsselâma (Cennete) sevk eden Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma ve O'nun âline salât olsun. Dâr-üsselâm, selâmet yurdu ya'nî Cennet demektir. Cennet ehli her çeşit elem ve âfetten emîndirler. Cennet bekçileri Cennettekilere; "Selâm, kurtuluş, emniyet sizin üzerinize olsun. Temiz oldunuz" derler. Cennettekilerin kavuştuğu en şerefli ikram, Yâsîn sûresinde bildirildiği gibi, Hak teâlânın, rü'yet zamanında onlara selâm vermesidir. Bu yönden de Cennet, Dâr-üsselâm olmaktadır. Bir de Selâm Allahü teâlânın ismidir. Dâr-üsselâm şeklinde tamlama yapılması, selâmet yurdu olan Cennetin şerefini bildirmektedir. Resûlullaha salât olsun demek, onun yücelmesini. İsminin yükselmesini, da'vetinin her yerde duyulmasını, dîninin devamlı olmasını, âhırette ümmetine şefaatçi olmasını, ecr ve sevâbının kat kat artmasını Allahü teâlâdan istemektir. Resûlullahın âline demek, O'na uyanlara ya'nî mü'minlere demektir. Yalnız Ehl-i beyt ma'nâsına değildir. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bana, salevât okuduğunuz zaman genelleştiriniz"** buyurmuştur.

Bu kitap, doğru yolda olan din âlimlerinin kitaplarından seçilmiş, herbiri kıymetli saf cevher ve inci misâli olan Resûlullahın sünnetlerinin dizildiği bir gerdanlık gibidir. Herşeyin kıymetlisini toplamağa meraklı olanlar için konular güzelce açıklanmış, bâbları ve fasılları iyice aydınlatılmıştır. Çünkü kıymetli bir mücevher gerdanlık gibi olan bu kitab, îmân sahiblerinin çocuklarına en iyi şeyleri telkin etmekte, yakîn sahiblerini hatâ ve gafletten korumaktadır. Hattâ doğru yolda olanların nefsinin arzularına kapılarak helak kuyusuna düşmemeleri için, bu kitaba başvurmaları gereklidir. Nitekim Allahü teâlâ Yûnus sûresi otuzikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Haktan sonra, dalâletten, sapıklıktan başka ne olabilir?"** buyurmuştur. Hak ise, ancak Resûlullah efendimizin (s.a.v.) söylediği, yaptığı, işâret ettiği, tefekkür ettiği şeylerdir. Resûlullah (s.a.v.) hevâdan konuşmaz. Kendisine indirilen ve vahy olunanlardan başka emir ve nehy etmez.

Kerîm ve Vehhâb olan Allahü teâlânın fadlından umarım ki, beni ve benden sonrakileri, ahbabımı bu kitapdaki bilgiler ile fâidelendirsin, mübârek kılsın. Çünkü duâları kabûl eden ve kullarına emir ve yasakları gönderen O'dur. Dönüş O'nadır. Yâ Rabbî! Kendi hazînenden bize rahmet ihsân eyle. İşlerimizin doğru ve kâmil olmasını, sapıklıktan ve taşkınlıktan uzak olmasını nasîb et!"

Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine uymak: Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnetine uymağı, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler bildirmektedir. Allahü teâlâ, Nisa sûresi altmışbeşinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Aralarında ihtilâf ettikleri şeyde seni hakem kılıp hükmüne râzı olma**dıkça, o hüküm sebebi ile kalblerinde darlık bulunmayıp, zâhir ve bâtınları ile sana uymadıkça, Rabbin hakkı için mü'min olamazlar" buyuruyor. Haşr sûresi yedinci âyet-i kerîmede

de meâlen: "Resûlümün size getirdiklerini alınız, men ettiklerinden sakınınız" buyuruyor. O hâlde Peygamberimize (s.a.v.) tâbi olmak farzdır, lâzımdır.

Resûlullah efendimize (s.a.v.) uymamak, İslâm ni'metine saldırmaktır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Getirdiklerime değil de, kendi isteklerine tâbi olanlarınız îmân etmiş sayılmaz"** buyurmuştur. Diğer bir hadîs-i şerîfte de: **"Sünnetimi zayi eden kimseye, şefaatim haram olur"** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfte: **"Sünnetimi ihyâ eden, dirilten, beni ihyâ etmiş olur. Beni ihyâ eden, beni sever. Beni seven, kıyâmet günü Cennette benimle olur"** buyurdu. Meşhûr olan şu hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanların bozulduğu, yolların, milletlerin ayrıldığı zamanda sünnetime yapışana yüz şehid sevâbı vardır. O zaman sünnetimi elde tutmak, ateş korunu elde tutmak gibidir. Onu ne atabilir, ne de tutabilir."** Uyulması gereken sünnet, ilk asrın şerefli insanlarının yürekten sarıldıkları sünnettir. Eshâb-ı Kirâm, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) zamanında görmedikleri bir işi yapanı veya bir âdet ortaya çıkaranı gördüklerinde, az olsun, çok olsun, büyük olsun, küçük olsun, ibâdetlerde, muamelâtta, zikirde olsun şiddetle reddederlerdi.

Îmân bilgileri: Dinimizde inanılacak şeyleri, Cebrâil aleyhisselâmın suâline cevâb olarak Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle açıklamıştır, **"Îmân; önce Allahü teâlânın bir olduğuna, eşi ve benzeri olmadığına inanmaktır,** (İkincisi), **O'nun meleklerine inanmaktır.** (Üçüncüsü), **Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır.** (Dördüncüsü), **Allahü teâlânın Peygamberlerine inanmaktır.** (Beşincisi), **Ahıret gününe inanmaktır.** (Altıncısı), **Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır."** Kulun, bu imânın altı şartına inandığını açıkça dil ile ikrâr etmesi farzdır." Vakti gelince farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine riâyet ederek ve hepsinin hakkını vererek beş vakit namaz kılmalıdır. Nisâb miktârı malı olanın şartlarına uygun olarak, vaktinde zekâtını vermesi farzdır. Ramazân-ı şerîf ayında oruç tutmanın ve gücü yetenin hacca gitmesinin farz olduğuna inanmalıdır. Bunların hepsine kalb ile inanan ve dili ile söyleyen kimseye mü'min denir. Mü'min, Allahü teâlânın fadlı ve keremi ile Cennete gider.

Mü'min, günah işlemekle imândan çıkmaz. Kâfir, ihsân, iyilik etmekle küfürden kurtulmaz. Büyük günah işleyen mü'minlerin kıyâmetteki akıbeti Allahü teâlâya kalmıştır. Dilerse bir miktar azâb eder, dilerse azâbı tattırmadan affeder. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte **"Kalbinde zerre kadar îmân olan Cehennemden kurtulur"** buyurdu. İmânın zerre kadarı, dindeki yakînin en aşağı derecede olmasıdır. Dindeki, imândaki yakin, onun parlaklığıdır. Kalbinde zerre kadar imânı olan, hâlis bir niyetle Allahü teâlâdan korkarak günahlardan az bir zaman olsun uzaklaşabilen günahkâr mü'minler cezalarını çektikten sonra Cehennemden çıkacaklardır. Günah işleyen kimse kâfir olmaz. Kötü amel ile islamdan çıkılmaz. Ya'nî ona kâfir denmez. Ehl-i kıble hakkında dili tutmalı, onlardan hiçbiri hakkında küfür, şirk ve nifak ile şehâdet etmemelidir. Yaptıkları işleri örtmeli, gizli ve aşikâr hâllerini Allahü teâlâya ısmarlamalıdır.

Dinimizde bilinmesi gereken şeylerden birisi de Kalem'in din ve dünyâ işlerinden meydana gelecek yaş ve kuru herşeyi yazdığına inanmaktır. Allahü teâlâ, En'âm sûresi ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Yaş ve kuru herşey kitâb-ı mübînde vardır"** buyuruyor. Levh-i mahfûz'da saadet ve şekavet, ikisi de yazılıdır. Ya'nî insanların saadet ve şekavet ehli (Cennetlik veya Cehennemlik) olduğu ezelde takdîr edilmiştir. Herkese Cennet veya Cehennemden hangisi yazılmış ise, oraya gitmek için gerekli işler ona kolaylaştırılır. Allahü teâlânın sonra olmasını istediği şeyi kimse öne alamaz, önce olmasını istediği şey de sonra olmaz. Hükmünün yerine getirilmemesi olmaz. Çünkü herşey Allahü teâlânın irâdesi ve yaratması ile meydana

gelmektedir. Allahü teâlâ, Kamer sûresi kırkdokuzuncu âyet-i kerîmede meâlen; **"Biz her şeyi şüphesiz takdîr ile yarattık"** buyuruyor.

Selef âlimlerine hareketlerinden dolayı dil uzatılmaz. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, iyilik, takvâ yakin, rüşd, zühd ve hudû'da en yüksek derecede idiler. Allahü teâlâ, Eshâb-ı Kirâmdan meydana gelen yanılmaları, yaratılmışların Seyyidinin (s.a.v.) sohbetinde bulundukları, O'nun hizmetine ve yardımına koştukları için af ve mağfiret edeceğini va'd etmiştir. Onlar hakkında ağzı ancak iyilikle açmalıdır. Bir kimse yeryüzü dolusu altın sadaka verse, Eshâb-ı Kirâmdan birinin yarım müd (437 gr.) arpa sadakasına erişemez. Eshâb-ı Kirâmın hâlleri sorulduğunda, onlar geçmiş bir taifedir. Onların kazancı kendilerine, sizin kazancınız da sizedir, demelidir. Onların sözleri, işleri, büyük küçük yanılmaları hakkında ileri geri konuşmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâ onların yanılmalarını bağışlamıştır. Eshâb-ı Kirâm hakkında, ümmetin kalblerinde ülfet ve muhabbet meydana getirecek güzel hâllerinden bahsetmelidir. Resûl-i ekremin (s.a.v.) onlar üzerindeki hakkı ve hürmeti muhafaza edilmelidir. Onları seven, Resûlullahı sevdiği için sever. Resûlullahı (s.a.v.) seven de, Allahü teâlâyı sevdiği için sever.

Dinde kendi görüşüne değil, kitâb ve sünnete uyarak konuşmalıdır. Söyleyişinde, yaptığında, hükmettiğinde, kendi reyine değil, kitâb ve sünnetin hükmüne uygun reye uymalıdır. Dînî mes'elelerin ve hükümlerin hepsinde Kıyâs'a tâbi olmamalıdır. Zira ilk kıyâs eden İblîs'tir. İblîs'in yaptığı kıyâs dalâlet anahtarıdır. Allahü teâlânın sıfatları ve zâtı hakkında akla gelen boş düşüncelere kapılarak hiç kimse ile münâkaşa etmemelidir. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Bu ümmetin helaki, Rablerinin nasıl olduğu hakkındaki konuşmalarından olacaktır. Bu konuşmaları kıyâmet alâmetlerindendir"** buyurmuştur. Allahü teâlânın sıfatları hakkındaki sözleri derinliğine incelememelidir. Çünkü bu şeytandandır. Geçmiş peygamberlerin (a.s.) kitabları olsa bile Kur'ân-ı kerîmden ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetinden başkasına uymamalı, rağbet etmemelidir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Size, gecesi gündüz gibi parlak olan bir yol bırakıldı. Başka tarafa sapan helak olur"** buyurdu.

Din işlerinde, ilimde ve amelde orta yola yönelmelidir. Bizden önce yaşamış olan milletlerin hepsi, dindeki taşkınlıkları sebebiyle helak oldular. İ'tikâd ve ilimde olduğu gibi, amelde de orta yol tutmalıdır. Bu, sırât-ı müstekim, doğru yoldur. Hiç kimse ibâdetlerde nefsine eziyet vermemeli, ona ağır gelen şeyi yüklememelidir. Yaradılmışların efendisi olan Resûl-i ekrem (s.a.v.), Allahü teâlâdan ençok korktuğu ve takvâ sahibi olduğu hâlde, ağır riyâzetler çekmezdi. Namaz kılar ve uyurdu. Evlenir, oruç tutar, iftar eder ve et yerdi.

Kalbe gelen bozuk düşüncelerden, din mevzûundaki şüphelerden Allahü teâlâya sığınmak sünnettir. Böyle bozuk düşünceler kalbe geldiğinde, (Allahü teâlâya ve Resûlüne inandım. **"Allahü teâlâ,** (herşeyden önce mevcûd olan) **evveldir ve** (her şey helak olduktan sonra geriye kalacak) **ahirdir.** (Varlığı sayısız delîllerle) **zâhirdir ve** (akılların idrâk edemeyeceği zâtı ise) **batındır. O her şeyi bilendir"**) demelidir. (Hadîd-3)

Bid'at ehlinden uzak durmak, Selef-i sâlihînin sünnetindendir. Zira Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Bid'at ehli ile bir arada bulunmayınız"** buyurmuştur.

İlim öğrenme ve öğretmenin sünnetleri: Kulda bulunan yüksek mertebelerin en üstünü, kazandığı derecelerin en şereflisi din ilmidir. Hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim ile yapılan az amel, çoktur. Cahillikle yapılan çok amel, azdır."**

Yine Resûl-i ekrem bir hadîs-i şerîfte: **"Âlimin, bilgisiz Abidden üstünlüğü, benim sizin en aşağınızdan üstünlüğüm gibidir"** buyurdu.

Herkesin ihtiyâcı olduğu kadar ilim öğrenmesi, islamın farzlarından biridir ve farz-ı ayndır. İnsan lüzumlu îmân, ibâdet ve ahlâk bilgilerini öğrenmekle ma'rifetullaha, Rabbini tanımaya yönelmiş olur. Açık alâmetler ve nâtık şâhidlerden Allahü teâlâyı tanıtan delîller bulur. Allahü teâlânın insanlara, nefslerinde, mallarında, gece ve gündüzde emrettiği farzlar öğrenilir. Allahü teâlânın emrettiği farzları yaparken, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetlerini de öğrenmek ve yapmak gerekir. Farzlar, en adâletli yolda ve en iyi istikâmette yapılmalıdır. Bu da ancak Allahü teâlânın en güzel edeble edeblendirdiği, en temiz ahlâklı sevgili Peygamberinin (s.a.v.) sünnetine uymakla olur. İnsanın ihtiyâcı olduğu din ilimlerinin en mühimi fıkıh ilmidir. Buna ilm-i yakîn, ihlâs, zühd, tevâzu, nasihat ve ahlâk ilimleri de dahildir. Caiz olma, fâsid olma, helâl, haram, mekrûh, müstehab gibi ahkâm-ı şer'iyyede dâhildir. Yine bunlara iffet, rıfk, vekar, haya da dâhildir. Cömerdlik, güzel tedbir almak, din işlerini düşünerek yapmak ve ciddi olarak başlayıp devam ettirmek, düşmanları yumuşaklıkla idâre etmek, halkın eziyetlerine katlanmak, akrabayı ziyâret etmek de din ilimlerine dahildir. Herkese iyilik etmek, geçimi dar olanlara yardımda bulunmak, zalimi bağışlamak, kendisine kötülük yapanlara da iyilik etmek din ilimlerinden ve gereklerindendir. Başkalarına el ile, dil ile ve kalb ile eziyet etmekten çok sakınmalıdır.

Allahü teâlâdan başkası için ilim öğrenmek haramdır, bâtıldır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"İnsanlar arasında kabûl görmek için ilim öğrenen kimseyi, Allahü teâlâ Cehenneme koyar"** buyurmuştur. Amel edilmeksizin öğrenilen ilim zayi olur. Bir hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Fâidesiz ilim, kimseye birşey verilmeyen hazine gibidir. İlmin fâidesi, ibâdetleri en doğru, en makbûl şekilde yapmakta görülür. Haramlardan kaçınmayı ve zühdü artırmayan ilim, ancak Allahü teâlânın gadabını arttırır."** Resûl-i ekrem (s.a.v.) fâidesiz ilimden Allahü teâlâya sığınırdı. Hadîs-i şerîf'te: **"İlim ikidir. Birisi kalbde olan ilimdir ki, sahibine fâideli olan ilim budur. Diğer ilim, yalnız dilde olur. Bu ilim, Allahü teâlânın insanoğluna karşı hucceti, delîlidir"** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfte: **"İlmi kendisine fâide vermiyen kimsenin, bu cehâleti ona zarar verir"** buyuruldu. Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"İnsanlardan en şiddetli azâb görecek olan, Allahü teâlânın ilminden fâidelendirmediği âlimdir"** buyurdu. İlmi ile amel etmeyen kimsenin va'zı, insanların kalblerine te'sîr etmez. Kayalık araziye yağan yağmur gibi akar gider, dinleyenlerin kulağına girmez.

Selef-i sâlihînin sünnetlerinden biri de, ilim öğrenirken ameli geciktirmemektir, ilim öğrenmeyi mühim göstererek amelde noksanlık veya gecikme olması, şeytanın aldatması ve hîlesidir. Çok kere ecel, ilmin tamâmını öğrenmeden gelip çatar da, öğrendiği ile amel etme imkânını bulamaz. Böylece hüsrana uğrayanlardan, amelinde noksan olanlardan olup Cehenneme gider, ilmin aslının hükümlerini öğrenmeden, ilmin garipliklerine tâbi olmamalıdır. İlmin aslı ma'rifetullahdır, Allahü teâlâyı tanımaktır. Selef-i sâlihîn ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanırlar, lüzumlu bilgileri öğrenirler, bunlarla amel ederlerdi. Zira Allahü teâlânın, kullarına fazla maldan soracağı gibi, fazla ilimden de soracağını düşünürlerdi.

Mü'min, insanlar arasında güzel ahlâkı ile tanınmalıdır. İlim, hilm, vekar, muhabbet, kerem, hayr ehli, cömert ve işlerinde ihtiyâtlı olmalıdır. Şeytan, ilim ile konuşan, hilm ile susan âlimlerden çok çekinir. Allahü teâlâ katında ilmini hilm ile süsleyen âlimden efdal kimse yoktur. Âlemin ayakta durması, ilmi ile âmil, hilm ile hikmet sahibi âlimler iledir. Hilm ve hikmet sahibi âlimlere ise çok az rastlanır.

İlim öğrenirken ehemmiyetli olan öne alınmalıdır. Fıkıh, tefsîr, hadîs ilimleri din ilimlerinin mühim olanlarıdır. Her fenden, her ilimden yeteri kadar istifâde etmelidir, ihtiyâç olduğu kadar öğrenmeli, fazla veya azdan kaçınmalıdır. Bir kimse Allahü teâlâyı yalnız kelâm ilmi ile taleb ederse, zındık olur. Allahü teâlâyı yalnız zühd ile taleb eden, bid'at sahibidir. Allahü teâlâyı yalnız fıkıh ile taleb eden, fâsık olur. Çeşitli ilimleri ve fen ilimlerinden lüzumu kadarını öğrenen kimse, zındık olmaktan, bid'at sahibi olmaktan, fâsık olmaktan kurtulur, içindekileri yakîn ile bilmeden, iyice vâkıf olmadan ilim kitaplarını çoğaltmak, kütüphânesini doldurmak, kıyâmet alâmetlerindendir. İlim öğrenmek isteyen, önce ilimden sünneti meydana çıkaracak, bid'atleri yıkacak şeyleri öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfte: **"Ümmetime, bir sünneti meydana çıkaran veya bir bid'ati yıkan hadîsi ulaştıran kimseye Cennet vâcib olur"** buyuruldu. İlimden ve ilim öğrenmekten, o ilmin kalbe te'sîri olmasa bile vaz geçmemelidir. Çünkü ilimler kulağına gire gire bir gün olur, bunların fâidesini görür, öğrendiği şeylerden fâidelenmesi ve fâideli şeyleri öğrenmesi için Rabbine yalvarmalıdır. Abdullah İbni Mübârek hazretlerine: "Ne zamana kadar ilim ve hadîs talebinde olacaksın?" diye sorulduğunda: "Bilmiyorum, kurtuluşumun içinde olduğu kelimeyi henüz duymadım. O ümid ile çalışıyorum, ölünceye kadar ilim bırakılmaz" buyurdu.

Hiç kimse, kendini ilim öğrenmekten uzak tutmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâ, Tâhâ sûresi yüzondördüncü âyet-i kerîmede kendisini en iyi tanıyan, hükümlerini en iyi bilen Resûlüne bile meâlen: **"Ey Resûlüm de ki, yâ Rabbî! İlmimi arttır"** diye duâ etmesini emir buyurmuştur. Pazartesi, Perşembe ve Cum'a günleri ilim taleb etmek, öğrenmek sünnettir, âdettir. Zira o günlerde ilim öğrenmek kolay olur. Bir harf bile olsa, hayır ile ilim öğretene tevâzu göstermelidir. Tevâzu, hakkını vererek alçak gönüllülük göstermektir, ilim öğretene gizli, aşikâre duâ etmeli, ona hizmet ve yardım etmelidir. Hadîs-i şerîfte: **"Bir kimseye Allahü teâlânın kitabından bir âyet öğreten, o kimsenin efendisi olur"** buyurulmuştur.

Hocaya hizmeti ve yardımı kesmemeli, hocasına başkasını tercih etmemelidir. Aksi takdîrde İslâm kablarından birini kırmış olur. Hocasına hürmet ve ta'zîm olarak onun kapısını çalmamalı, çıkmasını beklemelidir. Nitekim Allahü teâlâ Hucurât sûresi beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer sen çıkıncaya kadar sabr etselerdi, bu onlar için daha hayırlı olurdu"** buyuruyor. Dinde mübah olan işlerde hocasının emirlerine mutlaka uymalıdır. Hizmetinde ve yardımında bulunarak onu memnun etmeğe çalışmalıdır. Hocanın, muallimin hakkı, anne-baba hakkından ve diğer müslümanların hakkından önce gelir. Hiçbir şeyi hocasından esirgememelidir. Hocasından gördüğü yanılmaları iyiye yorumlamalı, hatâlarını araştırmamalıdır.

Dînimizdeki sünnetlerden biri de, ilim öğrenme esnasında gadabını yenmektir. Kalbi dağıtacağı için şaka yapmamalı, ilim okuma ve dinleme esnasında, kalbi öldüreceği için gülmemeli ve oyun oynamamalıdır. İlimde mücâdeleye ve münâkaşaya girmemelidir. Çünkü din bilgilerinde tartışmaya girmek sapıtmaya yol açar.

Dinde sünnet olanlardan biri de, din ilimlerinden öğrendiklerini hatırda tutmak, ezberlemek, iyice sindirmek ve kalbe yerleştirmektir. Bilgiler tarlada biten ve yeşeren ekin gibi insan tabiatında yetişmelidir. Din hakkında ihtiyâcı olduğu şeyi sormalı, bildikleri ile yetinmemelidir. Suâli güzel sormalıdır. Çünkü suâli güzel sormak, ilmin yarısıdır. Suâl ilim hazînesinin anahtarıdır. Baliğ olmadan önce küçük yaşta din bilgileri öğrenilmelidir. Hadîs-i şerîfte: **"Küçük yaşta ilim öğrenmek, taş üzerine döğme yapmak, yazı yazmak gibidir. Büyük yaşta ilim öğrenmek, su üzerine yazı yazmak gibidir"** buyuruldu. Küçük, büyük, zengin, fakir herkes ilim öğrenecektir, ilim öğrenmekten geri durmak yoktur. Kendinden daha

aşağı derecede olan kimseden de ilim alınır. Çünkü hikmet (fen bilgileri) mü'minin kaybettiği malıdır. Nerede bulursa almalıdır.

İlmi herhangi bir âlimden değil; nasihat verici, temiz kalbli, gıybet etmiyen, dinde adâletli, soyu şerefli, yaşı büyük, sultanlarla görüşmeyen, din işlerini sekteye uğratacak kadar dünyâya dalmamış kıymetli âlimlerden öğrenmelidir. İlim öğrenmek için, gerekirse bir hadîs-i şerîf öğrenmek için yaya olarak uzak ülkelere sefere gidilebilir.

İslâmın sünnetlerinden biri de, din bilgilerini veren hocanın, Allahü teâlânın kullarına doğru yolu göstermeğe, onları ıslah etmeğe, fâideli bilgiler öğretmeye niyet etmesidir. Zira Allahü teâlânın bir kimseye onun sebebi ile hidâyet etmesi, Güneş ve Ay'ın üzerine doğduğu şeyden, ya'nî dünyâdan hayırlıdır. Nasihat eden bir âlimin, isyan eden birini itaat eder hâle çevirmesi, Allahü teâlâya insanların ve cinnîlerin ibâdetlerinden sevgili gelir. Nasihat verici din hocasının alameti, Hak teâlâdan haya ederek halktan tama'ı kesip, öğretmede fakirlere daha yakın ve daha yumuşak davranması, talebeye tevâzu ve şefkat üzere olmasıdır. Hoca talebesine önce dünyâda ve âhırette en çok ihtiyâcı olacak şeyleri öğretmelidir. Çünkü ilim, hikmet, cevherlerden kıymetlidir, ilmi ve hikmeti kötü görenler, domuzdan daha zararlıdır, ilmi ehlinden saklamak da zulümdür.

Sünnetlerden biri de, her sınıf insan ile, onların akıllarının erdiği, zihinlerinin idrâk ettiği şekilde konuşmalıdır. Âlimin, hakîkati hakkıyla anlatması lâzımdır. Karşısındakinin anlıyacağı gibi anlatmazsa inatçı olan bunu hemen yalanlar, zeki olmayan da gevşeklik gösterir veya yanlış anlar. O zamanda büyük bir fitne meydana gelmiş olur. Bu sebeble âlim karşısındakilere, onların akıllarında kalacak şekilde ve mühim şeyleri anlatmalıdır. Mağrur câhillere ruhsatlardan bahsetmemeli, dini, zorlaştıracak şekilde de anlatmamalıdır. Çünkü o zaman ye'se, ümidsizliğe düşerler. Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte: **"İnsanlara Allahü teâlânın rahmetinden ümid kestiren ve azâbından emîn kılan fakîh, gerçek fakîh değildir."** buyuruldu. Va'zlarda sözü genişletmemeli, çeşitli yönlere saparak sözü sağa, sola götürmemelidir. Hadîs-i şerîfte: **"Sözü çok edebiyat yaparak söylemek şeytandandır"** buyuruldu. Dinleyicileri sıkacak kadar çok uzun konuşmamalıdır. Zira Resûl-i ekrem (s.a.v.) konuşmalarında Eshâbın sıkılmamasına riâyet ederdi. Dinleyicilerin sıkıldığını hissedince hemen sözü kesmelidir. Dinî bilgileri, ahkâmı, duyduğu şekilde arttırmadan ve azaltmadan bildirmelidir. Zira bu dinî bilgiler, Allahü teâlâdan indirilmiş vahiylerin naklidir. Bir kimsenin ilimdeki hıyâneti, maldaki hıyânetinden daha kötüdür, iyice bilmediği şeyleri de söylememelidir. Sahip olup olmadığını iyice incelemeden, hattâ tahmin ile zan ile, öğrenmediği, duymadığı bilgiler üzerinde konuşan, Cehenneme girer. Allahü teâlânın kitabından, Resûlullahın sünnetinden ve icmâ'i ümmetten açık bir delîle dayanmadan fetvâ vermemelidir.

İnsanlardan güzel ahlâk sahibi olmalarını isteyen vâ'iz, önce kendisi iyi huylu, ilmi ile âmil olmalıdır. İnsanları, konuşması ile, hâl ve hareketleri ile iyi yola da'vet etmelidir. Söylediklerini kendisi de yapan vâ'izin sözü te'sîrli olup, yalnız söz ile va'z verip ameli olmayanların konuşmaları zayi olur. Hilm sahibi, yumuşak tabiatlı olup, gadabını yenmeli, fakat vekarlı olmalıdır. Hafifliği ve acele etmeği terk etmelidir, insanlara rıfk ile muâmele etmeli, şiddet göstermemelidir. Hatîblik, imamlık ve öğretmenlik gibi vazîfelerde herkesle. İyi geçinmelidir. Ba'zı mes'elelerde sözünü kabûl etmiyen kimselerin üzerine düşmemeli, bir şüphe arız olduğu için kabûl etmemiştir, yoksa inâd için değildir, şeklinde düşünmelidir. Kendi kendini, da'vet bizden, hidâyet Allahü teâlâdan diye teselli etmelidir.

Talebenin ilim öğrenmekteki anlayışını ve ilim öğrenmekteki hırsını anlamak için imtihan yapmakta bir mahzur yoktur. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâbını imtihan ederdi. Şöyle ki bir defa: **"Bana yaprağını dökmeyen, mü'min gibi olan bir ağacı haber veriniz"** buyurduklarında, bütün herkes o ağacı bulmak için kırlara koştu. İbn-i Ömer (r.a.) cevâbın hurma ağacı olduğunu bildi, ancak büyüklerden önce söylemeğe haya etti.

İslâmın sünnetlerinden biri de, herkesin içinde hiç kimseyi yüzüne karşı ayıplamamak, gücendirmemek, azarlamamaktır. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) bu gibi hâllerde: **"Bu insanların hâli nedir? Niye böyle yapıyorlar?"** buyururdu.

Sünnetlerden biri de, maksadlı, karşısındakini mahcûb duruma düşürecek sorulara cevâb vermemelidir. Yanıltıcı, şaşırtıcı mes'eleleri, ma'nâsı zor anlaşılan bilmece gibi soruları, karşısındakini mahcûb etmek için ortaya atmamalıdır. Böyle suâlleri âlimlere sormak haramdır. Çünkü bu âlimleri tahkir, küçük düşürme ve dîni aşağılamaya kadar gider.

Selef-i sâlihînin sünnetlerinden biri de, fetvâ vermekte ve kadı olup hüküm vermekte az cesâretli olmaktır. Va'z ve ders vermek için ta'yin edilmeğe hevesli olmamaktır. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Fetvâ vermekte cesur olanınız, ateşe cesur olanınızdır."** buyurmuştur.

Selef-i sâlihîn, sükût etmeği ve dinlemeği, konuşmaktan üstün tutarlardı, insanlar arasında meşhûr olmamağı. İsmi ve resmi bilinmemeği. İsmi her yerde duyulmaktan, meşhûr olmaktan şerefli sayarlardı. Birisinin sorusuna, bir kardeşinin fetvâ vererek kâfi gelmesini temenni ederlerdi. Hazreti Ömer (r.a.) çok kere Bedr ehlini toplar, onlarla meşveret eder, bir hâdise karşısında yalnız kendi ictihâdı ile hüküm vermezdi. Selefden hiçbiri, dinde önemli mes'elelerin dışında fetvâ vermezdi. Kapalı, önemsiz konulara hiç dokunmazlardı. Onların fetvâ vermekle, büyüklük, başkanlık, herkesin hürmetini kazanmak, kalblerine girmek, menfaat elde etmek, mevki kapmak gibi bir fikirleri yoktu. Onların bütün çalışmaları, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak. İsmini yükseltmek dinine yardım etmek ve gelecek nesillere emâneti iletmek idi. Bütün bunları ve emâneti yerine getirmeyi üzerlerine bir farz bilirlerdi.

Hâfızası kuvvetli olmayanlar için, ilmi kitaplara yazmak ve açıklamalarını yapmak da sünnettendir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"İlmi yazarak kayd ediniz"** buyurmuştur. Denildi ki: "Hıfz etmek, ezberlemek avdır. Yazmak onu bağlamaktır."

Sünnetlerden biri de, okunaklı yazmaktır. Çünkü yazının güzeli okunaklı olanıdır. Sözün güzeli de anlaşılanıdır.

İslâmın sünnetlerinden biri de, Arabîyi öğrenmektir. Hazreti Ömer (r.a.): "Arabîyi öğreniniz! Çünkü Arabî, sizi mürüvvete delâlet eder, muhabbeti arttırır. İbâreyi güzel okumak, sözleri iyice açmak ve açıklamak, öğretmenin edeblerindendir.

Kur'ân-ı kerîmin fazileti: Kur'ân-ı kerîmin yüceliği, yüksekliği, faziletleri sayıya gelmez. Sonu, sınırı yoktur. Çünkü Allahü teâlânın kadîm kelâmıdır. Onun üstünlüğü, Allahü teâlânın mahlûklarına üstünlüğü gibidir. Hadîs-i şerîfte: **"Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın** (kendisine yapışılan ve Allahü teâlâya kavuşturan) **sağlam ipidir. Ma'nâların hepsi anlaşılmaz, bitmez. Çok okumak ve dinlemekle eskimez, usanılmaz. Kur'ân-ı kerîm ile söyleyen doğrudur. Onun ile amel eden doğru yoldadır. Onun ile hükmeden âdildir. Ona tutunan sırât-ı müstekim üzere hidâyettedir"** buyurdu. Muâz bin Cebel'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise: **"Kıyâmet günü Kur'ân ehli çağırılır. Herbirine taç takılır. Her tacın yetmişbin rüknü vardır. Herbir rüknde kırmızı yakut vardır. Günlerce gidilecek uzak mesafelere ışık**

verir. Sonra ona "Razı oldun mu?" denir. "Evet" der. Dâima onunla olan Kirâmen kâtibîn melekleri: "Yâ Rabbî! Daha ver" derler. Allahü teâlâ, "Ona kerâmet elbisesini giydirin" buyurur. Giydirirler. Sonra yine "Razı oldun mu?" denir. "Evet" der. Kirâmen kâtibîn melekleri yine, "Yâ Rabbî! Ziyâde et" derler. Kur'ân ehline "Sağ elini aç" derler. Allahü teâlânın Rıdvan'ından doldurulur. Sol elini aç denir. Ona Huld'dan doldurulur. Sonra "Razı oldun mu?" denir. "Evet" der. Yine Kirâmen kâtibîn melekleri, "Yâ Rabbî! Daha fazla ver" derler. Hak teâlâ: "Ona Rıdvânı'mı ve Huld'ümü verdim" buyurur. Sonra ona Güneş gibi nûr verilir. Yetmiş bin melek onu Cennete uğurlarlar. Kur'ân ehli, Rabbini tenzih ve tesbih eder. Cennete götürürler. Her harf için bir hasene, her hasene için bir derece verilir, iki derece arası yüz senelik mesafedir. Sonra Kur'ân-ı kerîm ehline, "Dünyâda okuduğun gibi tertîl ve rikkat üzere oku! Ve yüksel! Menzilin, okuyacağın son âyetin yanındadır" denir. Okur ve yükselir. Nihâyet Kur'ân-ı kerîm, onu inciden yapılmış bir odaya götürür. O odanın altından yetmiş bin kapısı vardır. Meyvaları, nehirleri, hizmetçileri, hanımları vardır. Orada gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insanın hatırına gelmeyen ni'metler bulur. Birinci kapıdan yetmişbin melek girer. Hepsi güzel yüzlüdür, güzel kokuludurlar. Hepsinin elinde birer hediye vardır. Herbiri, Allahü teâlânın sana selâmı vardır. Bu hediyeyi de sana gönderdi derler ve "Sabrınıza karşı size selâm olsun..." âyet-i kerîmesini okurlar. Sonra ikinci kapıdan yüzkırkbin melek girer. Herbirinde Rablerinin birer hediyesi vardır. Evvelki kapıdan girenlerin söylediği gibi söylerler. Sonra üçüncü kapıdan ikiyüzseksenbin melek girer. Böylece her kapıdan, bir evvelki kapıdan giren meleğin iki katı kadar girer. Sonra bu Kur'ân-ı kerîm ehlinin ebeveyni getirilir. Bunlara, oğulları sebebiyle çok ikram olunur. Bunlar, "Bize bu ikram neden oluyor?" diye sorarlar. Çocuğunuza Kur'ân-ı kerîmi öğrettiğiniz için diye cevap verilir" buyuruldu.

Kitapların birçoğunda Kur'ân-ı kerîmin âyetlerinin sayısı, Cennet dereceleri kadardır diye yazmaktadır. Kur'ân-ı kerîmin bütün âyetlerini okuyan, Cennet derecelerinin en üstüne yükselmiş olur.

Namazın edebleri: Namazın rüknlerini (farzlarını) lâyık olduğu şekilde eda etmeli, vâcib ve sünnetlerini tamam yapmalıdır. İftitâh tekbirinde, ayakta düz durmalıdır. İftitâh tekbiri ânında, Allahü teâlânın zikri ile kalbi hazır olmalı, O'nun büyüklüğünü düşünmeli, ta'zimde bulunmalıdır. Amelini, Allah rızâsı için tam bir ihlâs ile şuurlu olarak yapmalı, geçmiş günahları için tövbe etmelidir. Farzı yerine getirmek için, kalbini din ve dünyâ işlerinden kurtarmalıdır. Sanki son namazı kılıyormuş gibi, kalbi huşû' içinde ve bedeni hudü' içinde olmalıdır. Namazda sağa sola iltifât etmemelidir. Allahü teâlâyı görüyormuş gibi namaz kılmalı veya Allahü teâlânın onun bütün tavırlarını, hayır ve şer bütün hâllerini görüp bildiğini düşünmelidir. Allahü teâlânın kendisinin bütün hâllerini müşâhede ettiğini düşününce huşû'u artar ve ta'zimi kendiliğinden olur.

Namazda a'zâların hareketsiz olmasına dikkat etmelidir. Bir sağa, bir sola meyletmemelidir. Namazda sekine, vekar, hudû' ve inkisar üzere olmalıdır. İnkisar, boyun eğmeye delâlet ettiği için omuzları indirmeli namazda özürsüz öksürmemelidir. Namaza başlarken sümkürmemeli ve etrâfına bakmamalıdır. Esnememeli, eğer çok bastırırsa önlemeye çalışmalıdır. Namazda gözünü semâya doğru kaldırmamalı, işâret de etmemeli, secde yerine bakmalı, sağ eli sol el üzerine koymalıdır. Namazda ayakta iken, ayaklardan biri üzerinde

dinlenmemelidir. Ayakları çok fazla açmamalı, iyice de birbirine bitiştirmemelidir. Kıyâmda başı çok eğmemelidir.

Kur'ân-ı kerîmi çok yüksek ve çok alçak sesle okumamalıdır. Kırâat ile rükû' arasında, sübhânallah diyecek kadar durmalıdır. Rükû'da, düzgün durmalı, kıyâm ve son oturuşu haddinden fazla uzatmamalıdır. Rükû'dan başını kaldırdıktan sonra, bütün uzuvlar yerine gelecek şekilde dik durmalıdır. Secdede, avuç içleri yere değerken, dirsekler yerden, karın uyluklardan ayrı durmalıdır. Kendini çok serbest bırakmamalı, yerden uzak olmağa, kollarını yanlarından ayrı tutmağa çalışmalıdır. Secde, yedi uzuv üzere olmalıdır. Bunlar, alnı, iki eli, iki dizi ve iki ayağının parmaklarıdır. Secdelerde bütün kalbi ile önemli hacetleri için duâ etmelidir. Çünkü secde yakınlık makamıdır. Eshâb-ı Kirâm, sevindirici bir haber geldiğinde, Allahü teâlâ için şükür secdesi yaparlardı.

İki rek'attan sonra sol ayak üzerine oturulur. Sağ ayak parmakları kıbleye karşı olmak üzere dikilir. Eller dizler üzerine, kıbleye karşı olmak üzere konur. Üçüncü rek' ate kalkarken ayakların uçları üzerinde kalkılır. Elleri yere koyup dayanarak kalkılmaz. Ancak yaşlı ve zaîf olanlar ellerine dayanarak kalkabilirler. Son teşehhüdden sonra iki tarafa selâm verirken yanakların beyazı görülecek kadar yüzünü çevirmelidir.

İstiğfarın sünnet ve edebleri: Devam üzere istiğfarda bulunmak İslâmın sünnetlerindendir. Devamlı istiğfar etmek insanın üzüntüsünü alır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) gece ve gündüz yüz kere istiğfar ederdi. İstiğfardan önce günahtan el çekilmelidir. Bütün işlerde ve hâllerde istiğfârı elde tutmalıdır. İstiğfar ederken de "Estağfirullahel'azîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyh" demelidir.

Helâl rızık için çalışmak: insanlara muhtaç olmayacak kadar helâl ve tayyib rızık talebinde olmak, dilenmek zilletine düşmeden iffet içinde yaşamak farzdır. Meşrû kazanç yolu Peygamberlerin (a.s.) ve Selef-i sâlihînin (r.aleyhim) sünneti, yoludur. Kişinin yediği şeylerin en tayyibi, kendi kazancından yediğidir. Peygamberler (a.s.) bir san'at, ticâret veya başka yollarla bir kazanç sağlarlardı. Helâl kazanırken de, dîne hizmet etmeğe ve kimseye muhtaç olmamağa niyet etmelidir. Allahü teâlâyı zikr etmekten alıkoyan, âhıret işlerini yapmayı engelleyen kazanç yollarına girmemelidir. En iyi kazanç yolu cihâddır. Bu cihâd, Allah yolunda yapılan harbdir. Rızık talebinde bulunmak üzere, sabahleyin erkenden işe başlamalıdır. Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Rızık talebinde erken davranın. Çünkü sabahda bereket ve muvaffakiyet vardır"** buyurmuştur. Cihâddan sonra en faziletli kazanç yolu ticârettir. Ancak ticâret yapan kimsede; emânet, nasihat ve sıdk bulunmalıdır. Bir buğday tâneside olsa emânete hıyânet etmemelidir.

Tacirin ticârette cesur olması da sünnettir. Bir işte kazanç sağladığı zaman, o işe devam etmelidir. Ticâret maksadı ile bir işe üç kere başlayıp kazanç elde edemezse, o işi bırakmalıdır. Ticârette Allahü teâlâya güvenmelidir. Rızkı ve kârı ancak Allahü teâlâdan beklemelidir. Takvâ nûrunu söndürecek kadar hırslı olmamalıdır. Çünkü Allahü teâlânın ezelde takdîr ettiği rızık hırs ile artmaz. Üstüne aşırı düşmemekle de azalmaz.

Müslüman satın aldığını aşağılamaz, satacağını da medhetmez. İlmi çok olanlar dışında hiç kimse, çarşıda dîne uygun alışveriş yapamaz. Doğru olsun, yalan olsun, malını satarken yemînle övmemelidir. Mü'min; arkadaşına mal satarken kârı düşünmez, alış-verişte hıyânet etmez. Malının ayıbını müşteriden gizlemez. Gaben-i fahiş ile mal satmaz, ya'nî piyasa fiatından fazlasına satmaz. Normal kâr ile satar. Bir alış-veriş yapılırken, almaya niyeti olmayan bir

başkasının, araya girip fiatı artırması caiz değildir. Böyle yapanın rızkının bereketini Allahü teâlâ kaldırır.

İşçinin ücretini teri kurumadan ödemelidir. Borcunu, alacaklının istediğinden daha iyi bir şekilde ödemelidir. Zor durumda olan borçlunun borcunu bağışlamalı veya az bir kısmını almalıdır. Tartı ile aldığı borcu verirken, fazlasıyla vermelidir. Başkasının hakkını noksan vermemek için, ihtiyâten tartı ile olan her işte fazla tartıp vermelidir. Alış-verişte fiat husûsunda münâkaşa edip ileri geri konuşmamalıdır. Bu hâl, iki taraftan birinin hatâya düşmesine sebep olur.

Alış-verişte aldanmamalı, kimseyi de aldatmamalıdır. Çünkü devamlı aldanan kimse ahmak olduğundan, dünyâda insanlar arasında beğenilmez, âhırette de sevâba kavuşamaz.

Müslüman ihtiyâcı olduğu zaman, borç istediğinde ödeme niyeti ile ister. Muhtaç olanlara borç vermelidir. Çünkü dinimizin hukûkundandır. Şu üç hâlde borç istenir:

1. Lüzûm-i îcâbî: Nafakası olmayanın veya kazancı şüpheli olanın, helâl nafaka almak için, ödünç istemesidir. Setr-i avret için (avret yerini örtmek için) çamaşır parası da böyledir.

2. Lüzûm-i aklî: Evi olmayan kimsenin, memleketin âdetine göre, kira veya satın almak için ödünç istemesidir. Soğuktan korunmak için, elbise parası da böyledir.

3. Lüzûm-i istihsânî: Mevkii, vazîfesi sebebi ile, âdete uygun giyinmek için ödünç istemektir. Bu üç lüzum için, faizsiz ödünç istemek caiz olur. Yalnız bunlara ödünç verilir. Başkalarına, zâlimlere, fâsıklara ödünç verilmez, ihtiyâcı olana ödünç verilir, ihtiyâcı olmayana, malını lüzumsuz yerlere, harama harc edene verilmez. Başkasına ödünç vererek kendini sıkıntıya düşürmek doğru değildir. Nisaba mâlik olmıyan kimsenin, kurban kesmek için ödünç istemesi caiz değildir.

Ticârette faizden çok sakınmalı, ödünç verirken de menfaat getirecek, faize düşecek şekilde vermemelidir. Çünkü faizin en aşağı derecesi, annesi ile zinâ yapmak gibidir. Rehin bırakılan şeyi kullanmaktan da kaçınmalıdır. Faiz yememeli, faize şâhid olmamalıdır. Kimse kimseye bir menfaat şart koşarak ödünç vermemelidir, ödünç verdiği kimseden, az da olsa hiçbir şey kabûl etmemelidir. Borcu olduğu için değil de, yakınlığı, dostluğu veya cömertliği sebebiyle verirse, alınabilir. Zâlim, hırsız ve hâinden birşey satın almamalıdır. Habis kazançlardan sakınmalıdır. Hiç kimsenin malını, rızâsı olmadıkça ve fiatında uyuşmadıkça almamalıdır. İnsanlara merhamet ve nasihat ile muâmelede bulunmak da sünnettir.

Karaborsacılık: İnsanların ihtiyâcı olan şeyleri alıp, bekletip, pahalandığı zaman satmamalıdır. İnsan ve hayvan gıda maddelerini biriktirip, fiatların artmasını beklemeye ihtikâr (karaborsacılık) denir. Böyle yapan kişiye muhtekir denir. Muhtekir mel'ûndur.

Yalan: Günahların en çirkini, ayıpların en fenâsı, kalbleri karartan bütün kötülüklerin başıdır. Yalan, Peygamber efendimizin (s.a.v.) en sevmediği huydur. Neden böyle olmasın ki, yalan, imânın karşısında durmaktadır. Ya'nî imân bir yanda ise, yalan diğer yandadır. Melek, yalan söyliyenden, yalanı sebebi ile çıkan pis koku sebebiyle yanından bir mil uzaklaşır. Çocuğa: "Sus, sana şunu alacağım" dememelidir. Almazsan, bu sözün aleyhine yalan diye yazılır. Birşey anlatır, haber verirken, aksırmayı fırsat ve ni'met bilmelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Konuşurken aksırmak, konuştuğunun doğru olduğunu gösteren en âdil şâhiddir"** buyurdu. Kişinin üç yerde yalan söylemesine izin verilmiştir. Birincisi, harbde yalan söylemektir. Zira harb bir hiledir, ikincisi, iki kişinin arasını bulmak, iki mü'mini barıştırmak için

yalan söylemektir. Üçüncüsü, erkeğin hanımını memnun etmek için gerektiği yerde yalan söylemesidir.

Gıybet: Müslüman kardeşini, beğenmediği bir şeyle anmaktır. Bir kimse, bir din kardeşinin arkasından açık, kapalı ve işâretle, yahut bir başkasını onun ayıplarını anlatmağa teşvikle, yahut gıybet eden kimseye hayranlık duymakla gıybet etmiş olur. Gıybet, zinâdan daha şiddetlidir ve sevâbları ateşin odunu yediği gibi yer. Gıybet edeni de dinlememelidir. Çünkü gıybeti dinleyen de, gıybet günâhında gıybet edene ortaktır.

Dinde sahih olan bir maksadla, niyetle, başkalarının beğenilmeyen iş ve sözlerini anlatmak ve onu bildirmek gerekiyorsa, bu durumda gıybet günâhı kalkmış olur. Bunu İmâm-ı Gazâlî beş kısma ayırmıştır. Birincisi; müslümanı, kötülükten, günahtan men etmektir, ikincisi; zulme uğramaktır. Üçüncüsü; günâha mâni olmak ve isyan edeni doğru yola çevirmek için, yaptıklarını söylemede fayda düşünmektir. Dördüncüsü; aşikâre günah işleyen, fısk meclisi kuran, yaptığı kötülük ve çirkin işleri dile getirmekten kaçınmıyan kimsenin yaptıklarını söylemek gıybet olmaz. Beşincisi; a'meş (gözü akan) yahut a'rac (topal) gibi kusurunun bilindiği bir lakabla tanınan kimse için, bu isimleri kullanmak günah olmaz. Gıybet etmenin keffâreti, gıybet ettiği kimse için istiğfar etmektir.

Nemime: Bir kimsenin saklı bir şeyini, istemediği bir kimseye ulaştırmak, yahut bu şahsın bu gizli, saklı şeyinin kendisine getirilmesidir. (Nemîmenin Türkçe karşılığı, koğuculuk veya söz taşımadır.) Bir hadîs-i şerîfte; **"Koğuculuk yapan Cennete giremez"** buyuruldu. Söz taşıyana, Peygamberimizin (s.a.v.) bu tehdidi yeter, İslâm âlimleri şöyle demişlerdir. "Sana başkasından söz getiren, sonra senden başkasına söz götürür. Bunun için sana söz getirenden emîn olma." Bir hadîs-i şerîfte; **"İnsanlar arasında söz taşıyarak dolaşan, ya zinâ çocuğu, veya kendisinde zinâ karışıklığı bulunan kimsedir"** buyuruldu.

Fuhuş söz söylemek ve sövmek dinimizde yasaktır. Şöyle anlatılır: Îsâ aleyhisselâm önünden geçmekte olan bir hınzıra "Selâmetle geç" buyurmuştur. Yanında bulunanlar: "Ey Allahın Peygamberi, bu hayvana da böyle söylenir mi?" dediklerinde, "Dilimi kötü söze alıştırmamaya çalışıyorum" buyurdu.

Mâlik bin Dinar anlatır: "Îsâ aleyhisselâm, yanında havarileri olduğu hâlde, bir köpek leşinin yanından geçerken, beraberindekiler hoşa gitmeyen bir söz ya'nî ne pis kokuyor diye söylediler. Îsâ aleyhisselâm ise, "Beyaz dişleri ne güzeldir!" buyurdu.

La'net: Allahü teâlânın mahlûklarından hiçbirine la'net etmemelidir. La'neti âdet hâline getirmemelidir. Mü'mine la'net etmek, onu öldürmek gibi günahtır. Çok la'net eden, kalbinde merhamet olmadığı için, din kardeşlerine şefaatçi olamaz. Çok kere la'net döner ve la'net edene gelir. Mü'min, zinâ ve şarap içmek gibi günahları işleyene de la'net etmeyip, Allahü teâlâya onu bağışlaması için duâ eder. Allahü teâlânın mahlûklarından birşeye la'net eden, ona rahmet ve duâ ile bu la'netinden kurtulmak istemeli ve: "Yâ Rabbî, o la'neti ona rahmet ve kurbet eyle" demelidir.

Yemîn etmek: Allahü teâlâya, çok yemîn etmemelidir. Zîrâ çok yemîn eden, Allahü teâlânın ismini küçümsemiş, O'na ta'zimde gevşeklik göstermiş olur. Yalan yere yemîne gelince: Peygamber efendimiz (s.a.v.) yalan yere yemîni, keffâreti olmıyan büyük günahlardan saymıştır. Bir hadîs-i şerîfte: **"İçinde, sivrisineğin kanadı kadar yalan ihtimâli bulunan bir yemîn edenin kalbinde, kıyâmete kadar bir nokta hâsıl olur"** buyuruldu. Vallahi, Allahü teâlâ

böyle yapacaktır diye yemîn ve hüküm etmemelidir. Ama Allahü teâlânın evliyâ kullarından biri, böyle yemîn ederse, Allahü teâlâ onun yemînini doğru çıkarır, yemîni bozmuş olmaktan onu korur. Evliyânın yemîninde vâki olduğunu düşünüp de, böyle yemîn etmeğe kimse cesâret etmemelidir. Zira çoğu zaman, yemîni doğrulanmaz ve bundan ötürü günah işlemiş olur. Doğru olarak yemîn etmek isteyen, ya Allahü teâlâya yemîn etsin yahut sussun. Çünkü Allahü teâlâdan başkasına yemîn gizli şirktendir. Babasının ismine, bir kimsenin hayâtına veya Kâ'be'ye yemîn etmemelidir.

Mâlaya'nî (boş) konuşmak: Kalbinde iyice yoğurmadan söz söylememelidir. Eğrisini doğrultmadan, iyisini temizini alıp, yaramazını atmadan konuşmamalıdır. Boş söz söylememelidir. Zira boş ve lüzumsuz konuşmalar, kişinin aklını azaltır. Ve çoğu zaman, bu sözler ona vebal ve dert olur.

Şaka: Çok şaka yapmaktan sakınmalıdır. Çünkü kişinin heybet ve vekarını kırar. Çok şakanın sonu pişmanlıktır. Yalan ve boş sözlerden uzak ve az yapılan şakada bir mahzur yoktur. Peygamber efendimiz (s.a.v.), yürümekten yorulan bir kimsenin, beni deveye bindir demesine karşılık: **"Seni deve yavrusuna bindireyim"** buyurması böyledir. Adam, deve yavrusunun kendisini taşıyâmıyacağını düşündü. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Her deve, bir devenin yavrusu değil midir?"** buyurmuştur, ihtiyâr bir hanım, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna gelip: "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâdan beni Cennete sokmasını istiyorum" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"İhtiyâr kadınlar Cennete girmez"** buyurup, bununla, sen önce gençleşir, sonra Cennete girersin demek istedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.), yine birgün Hazreti Enes'e **"Ey iki külahlı"** diye seslendi. (Bu ifâdede, onun anlayışının ve anlatılanları iyi dinlemesinin medhi vardır. Ayrıca bunu bir şaka ile belirtmiş oldu.)

Abdullah bin Abbâs (r.a.), yanında üzgün kimseler görünce, güzel, latif sözlerle onların kalbini ferahlandırın derdi. Hazreti Ali (r.a.): "Bu kalbleri rahatlandırın, çünkü onlar da bedenler gibi yorulurlar" buyurdu. İbn-i Uyeyne buyurdu ki; "Şakalaşmak sünnettir. Lâkin şaka yapmasını bilen ve yerinde yapan içindir."

Konuşmanın edeb ve incelikleri: Konuşurken, konuşmanın edeblerini, inceliklerini gözetmelidir. Nitekim Peygamberimizin (s.a.v.) huzûrunda bir kimse, "Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat eden doğru yoldadır. Onlara isyan eden hatâ eder, ya'nî fâsıktır" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) böyle diyene, **"Allahü teâlâya ve Resûlüne isyan edene söyle** buyurdu.

Filân kimse aralarında bulundukça onlara bir zarar gelmez dememelidir, ölen bir kimse için de, yok oldu gitti, yıkıldı gitti, geberdi dememelidir. Ancak müşrik, kâfir, haksız yere adam öldüren ve anasına babasına eziyet eden ölürse, bunlar için söylenebilir. Bir kimse için, o tamamen hayır idi, dememelidir. Çünkü tepeden tırnağa kadar hep hayır olan, sâdece Resûlullah (s.a.v.) idi. Başkası için böyle denmez. Bir kimseye, senden sonra ehline bakacak bir halefin yoktur dememelidir. Çünkü Allahü teâlâ herkes için en hayırlı haleftir. Sen aralarında bulundukça, onlar hep iyi olurlardı dememelidir. Bunların hepsinin söylenmemesi hakkında haber vardır.

Bir kimseye, Allahü teâlâya ve sana sığınırım dememelidir. Bir belâ voya istenmiyen birşey meydana geldiğinde, zamana sövmemelidir. Çünkü belâları gönderen ve hâlleri değiştiren Allahü teâlâdır, başkası değildir. Bir kimseye duâ ederken: "Allahü teâlâ seni uzun yaşatsın." dememelidir. Çünkü bu, müşriklerin birbirlerine saygı ve esenlik ifâdeleridir. Onlar birbirlerine, bin yıl yaşa derlerdi. Yine denildi ki, bir zâlime Allah seni çok yaşatsın diyen, yeryüzünde Allaha

isyana râzı olmuş sayılır. Sözünden kötülük, bereketsizlik anlaşılmaması için, konuştuğunu iyi düşünmelidir. Kederlendiği zaman, rûhum pislendi, habis oldu dememelidir. Tabiatım değişti demelidir. Hazreti Ömer, ateş yakan insanlara uğradı. Onlara, "Esselâmü aleyküm ey ziya ehli" dedi. Ey nâr ehli!.. demedi. Yanlış anlaşılabileceğini düşündü.

Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve mübah olan diğer şeyleri dinlemede sünnet olan; anlayışını, aklını, zihnini toplayıp, konuşanı, okuyanı ve hadîs bildireni dikkatle dinlemek ve susmaktır. Zîrâ Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîm okunurken susanlara rahmet edeceğini va'detmiştir. Allahü teâlâ A'râf sûresi ikiyüzdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman hemen onu dinleyin ve susun. Tâ ki merhamet olunasınız."** buyurdu. Kur'ân-ı kerîm dinlemenin sünnetlerinden biri de, a'zâların sükûnu ve Kur'ân-ı kerîmden dinlediğini yapmaya azm etmek ve yerine getirmektir.

Konuşan sözünü bitirmeden, dinleyenin konuşmaması ve soru sormaması sünnettir. Bitirdiği zaman, anlamadığı bir yer veya şüpheli bir durum varsa, onu incelemek ve araştırmakta bir mahzur yoktur. Konuşurken söze karışmamak ve suâl sormamak, vekar ve hürmete daha yakındır. Nitekim Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân), ekseriya Resûlullah efendimizden (s.a.v.) birşey sormazlardı. Hattâ incelikleri anlamaktan, ahlâk-ı hamîdeyi bilmekten uzak, şehir dışından bir bedevi gelip, suâl sorar, Eshâb-ı Kirâm, muhtaç oldukları bilgileri, o esnada öğrenirlerdi.

Sahâbe-i Kirâmın ba'zısı suâl soracakları zaman dizi üzerine otururlar ve "Anam babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Bu nedir? Bu nasıldır?" derlerdi. Suâl sormada evlâ olanı, oturmak için izin istemek, büyüklere yakın olmak, sonra sormak için izin almaktır. Büyüklere birşey sorarken veya onlarla konuşurken sesi alçaltmalıdır. Çünkü Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk ve Hazreti Ömer-ül-Fâruk; **"Ey îmân edenler, seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın ve birbirinize bağırır gibi O'na bağırmayın. Haberiniz olmadan amelleriniz boşa gidiverir"** meâlindeki Hucurât sûresi ikinci âyeti indikten sonra, Resûlullaha (s.a.v.) birşey söylediklerinde gayet sessiz söylerdi.

Hoca, imtihan için talebesine birşey sorarsa, cevâbı, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbının verdikleri cevap gibi olmalıdır. Resûlullahın suâlinin cevâbını bilseler veya bilmeseler, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" derlerdi. Suâl soran, zor suâller sorsa da, âlim kızmamalıdır. Bedevîler, Peygamber efendimize (s.a.v.) getirdiği İslâm dîni esaslarında, yemîn ettirirlerdi. Resûl-i ekrem de yemîn ederdi ve hiç kızmazdı.

Din kardeşinin, kendisine söylediği sözü emânet saymalıdır. Konuşulan sözü, söyliyenin izni olmadan başkasına açmamalı, onun izni ile açarsa, en güzel bir şekilde, tam duyduğu gibi söylemelidir, iyiye yorumlanabilen tarafı bulunan hiç kimsenin sözüne, kötü zanda bulunmamalıdır.

Çok Gülmek: Çok gülmemelidir. Çünkü çok gülmek kalbi öldürür. Çok gülmek yüzdeki nûru giderir. Hayret, şaşkınlık verecek birşey olmadan gülmek akılsızlıktır.

Resûlullahı rü'yâda görmek: Rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmek isteyen, O'na çok salevât getirsin ve şu duâyı okumaya devam etsin: "Allahümme rabbel beledil-harâmi veş-şehril harami vel-hılli vel-harâmi ver-rükni vel-makâm ikra' âlâ rûhı Muhammedin minesselâm."

Sohbet ve muaşeret edebleri: insanlara nasihat etmek ve şefkat ile davranmak sünnettir. Bu şekilde insanlar arasında bulunmak insanlardan ayrılıp nafile ibâdetle meşgûl olmaktan daha iyidir. Sohbete katılmak, hakkını vermek büyük iş olup, sevâbı da çoktur, insanlarla birlikte bulunmanın hakları çoktur. Biri, bedeni ve ameli ile insanlarla olmak, kalbi ve dini bakımdan ise onlardan ayrı bulunmaktır. Biri de, kendisi için sevdiğini insanlar için de sevmek, dinin zâhir ve kalbe âit işlerinde, onlara nasihat etmektir. Çünkü nasihat, dînin temel direklerindendir. Görünüşlerinde ve amellerinde bulunan eziyet verici şeyleri onlardan gidermeğe uğraşır. Uygunsuz işlerden onları men eder. İnsanlara merhamet ve şefkatle muâmele eder. Hiç kimseyi, beğenmediği şeyle anmaz. Çünkü kula müvekkel bir melek vardır. Arkadaşı için söylediğini, ona iade eder. Kim olursa olsun, bir kimsenin kötülüğünü istememelidir. Mü'min; iyi kötü, ehil, nâ ehil herkese iyilikte, ihsânda bulunur.

Biri de, insanların eziyet ve sıkıntılarına katlanmaktır. Kendisini döven, söven, eziyet edeni affedip, hakkını helâl eder. Onların eziyetlerinden kurtulmaya çalışmaz. Çünkü bundan kurtulmak imkânsızdır, insanların ağırlıklarına, zahmetlerine, istemiyerek değil, isteyerek ve Allahü teâlânın ni'metlerine şükr ederek katlanır, insanların ihtiyâçlarını görür, işlerini görmeye çalışır. Hadîs-i şerîfte: **"Bir müslüman kardeşinin fâideli ve iyi bir husûstaki ihtiyâcını görüp onu sevindiren kimse, Allahü teâlânın rızâsı için bin sene hizmet etmiş, bu zaman zarfında bir ân günah işlememiş gibidir"** buyuruldu. Mü'min, daralmış, zor ve güç hâlde olana kolaylık gösterir. Sıkıntıda olanın sıkıntısını giderir. Gamlının, kederlinin, gamını kederini almaya uğraşır. Çünkü kul, müslüman kardeşine yardımda olduğu müddetçe, Allahü teâlânın yardımındadır. Bir hadîs-i şerîfte: **"Mağfiret sebeplerinden biri, müslüman kardeşinin kalbini sevindirmendir"** buyuruldu. Mü'min iki kişinin arasını bulur. Bir kelime ilâvesiyle de olsa bunu yapar. Çünkü bu sadakanın efdalindendir. Din kardeşinin ırzını korur. Ya'nî canını ve namusunu korur ve aşağılanmasına karşı onu himâye eder. Arkasında, bulunmadığı yerde ona yardım eder. Bir hadîs-i şerîfte: **"İnsanların Allahü teâlâya en sevgilisi, insanlara fâideli olan ve kendine zulm edeni affedendir"** buyuruldu. İyi bir müslüman kendisine kötülük edene iyilik eder. Kendisini ziyâret etmeyen dostunu ziyâret eder, kendisine vermiyene verir ve insanlara iyi zanda bulunur. Çünkü kötü zan, düşüncenin en kötülerindendir. Allahü teâlânın verdiği ni'metten dolayı kimseye haset etmez, kimsenin malının, parasının elinden çıkmasını dilemez ve elinden çıkması için hileli yollara başvurmaz. Verdiği sözü yerine getirmelidir. Çünkü verilen söz bir bağış ve bir borçtur. Sözünden dönmek nifak alâmetidir.

Kimsenin ayıp, kusur ve gizli şeylerini araştırmaz, aksine örter. Bir kimseyi, onda gördüğü ayıbından dolayı ayıplamaz ve ona sitem etmez. Çünkü çoğu zaman aynı kusuru kendisi işler. Din kardeşinin hatâsına mazeret olarak yetmiş özür arar. Hiçbir özür bulamazsa, ben iyi göremedim deyip, din kardeşinin yaptığını iyiye yormaya uğraşır. Bizden önceki sâlihlerin âdeti böyle idi. Bir mü'min kardeşine veya zımmî gibi bir başkasına bir şey va'd ederken, söz verirken inşâallah demeli ve içinden onu yerine getirmeğe niyet etmelidir. Bu durumda dediğini yerine getirmezse, önceki sözünden dolayı günah işlemiş olur. Müslüman kardeşinin tahakkümünü hüsn-i kabûl ile karşılayıp, ihtiyâcını görür. Tahakküm, hüküm vererek istemektir.

Kızınca ne yapmalı: Mü'min kızgınlık ânında kendini tutar. Çünkü bu dinde kuvvetli olmanın alâmetidir. Kızınca hemen abdest almalıdır. Kızdığı zaman ayakta ise oturmalıdır. Oturmakla kızgınlığı geçer. Oturmakla geçmezse yatmalıdır. Müslüman, kardeşinin yaptığı kötülük ve kusurlarına katlanır eziyetlerine sabreder. Ayrılıp gitmesini, din kardeşinin

mürüvvetsizliğine değil, kendi işlediği günahtan ve suçtan dolayı olduğuna hükmeder. Herkese hâline göre davranır.

Büyüklere saygı: Mü'min, yaşlı müslümanlardan haya eder ve onlara, Resûlullahın asrına daha yakın olduğu için saygı gösterir. Allahü teâlâyı tanıtmakta önde olmaları ve tâatlerinin çokluğu sebebiyle hürmet eder. Hadîs-i şerîfte: **"Güçsüzlere, hastalara, yaşlılara ve küçüklere merhamet edilir"** buyuruldu. Yaşına hürmetten, ziyârete büyükten; ihsân, iyilik, birşey vermeğe ise küçükten başlanır. Çünkü küçük yaştakilerin sabrı az, feryâd ve sızlanması çok olur.

Hizmetçiye karşı rıfk ile, yumuşaklıkla muâmele eder. Zengine zenginliği için hürmet etmez ve tevâzu göstermez. Eder ve gösterirse, dîninin üçte ikisi gider. Elinde az şey olan mü'mini aşağı görmez. Âlimler buyurdular ki: "Zenginliğinden dolayı zengini yücelten ve fakirliğinden dolayı yoksulu aşağılayan mel'ûndur. Zâlime, zulm yapmaması için ve mazlûma, zulümden kurtarmak için yardım eder.

Hediye verenin hediyesini alır ve bulunduğu mecliste olanlara ondan ikram eder. Hediyeye daha fazlası ile mukâbele eder. Hediyede önce davranmağı, fazilet bilir. Hediye ni'metine karşı ona duâ ile teşekkür eder. Onu medh eder ve yaptıklarını anlatır. Hastaları yoklar. Müslümanların cenâzesinde bulunur. Musibete uğrayan, yakını ölen mü'mine başsağlığı diler, ta'ziyede bulunur. Mü'mine kaybettiği şey için, kolaylık ve yol gösterir. Zenginlerle ve zâlim devlet adamları ile oturup kalkmaktan sakınır. Çünkü böyleleri ile görüşmek, meclislerinde bulunmak fitne ve belâdır. Hükümdârların, vâlilerin ve zenginlerin çocukları ile oturmaktan kaçınır.

Dostluk ve kardeşliğin sünnetleri: Mü'minin en üstün hasleti, sevdiğini Allah için sevmesi, sevmediğini de Allah için sevmemesidir. İmânın kemâlini ve Allah sevgisini bu güzel haslet kazandırır. Mü'min bu haslet ile imânın zevkine erişir. Yine bu haslet, Allah için olan amelin en hâlisidir. Bir hadîs-i şerîfte: **"Çok dostunuz olsun. Çünkü Rabbiniz haya sahibidir. Kerîmdir. Kıyâmette dostları arasında, din kardeşlerinin içinde bulunan kuluna azâb etmekten haya eder"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte de: **"Çok tanıdığınız olsun. Çünkü kıyâmette her biri için şefaat vardır"** buyuruldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) yine bir hadîs-i şerîflerinde: **"Allah yolunda bir din kardeşi edinene, Allahü teâlâ Cennette bir derece verir"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Müminin mü'mine karşı ülfet ve muhabbeti, rûhun cesede olan bağlılığı, sevgisi gibidir"** buyurdu.

Dînine, emânetine güvendiği, salah ve takvâsını bildiği kimseler hâriç, başkaları ile dostluk etmemesi sünnettir. Çünkü kişi, sevdiği kimse ile beraberdir. Ameli sevdiği kimse gibi olmasa da, herkes sevdiği ile olacaktır. Allahü teâlâ çoğu zaman bir sevgili kulunun kalbinde, bir kimseye muhabbet görür de, onun hürmetine bir kimseye merhamet eder ve onu velîlerine ilhak eder. Allahın kullarından sevdiklerine, sevdiğini söylemelidir. Çünkü kalbler, birbirini tanır ve birbiri ile görüşürler. Sevdiği kimsenin ismini, babasının ismini, sülâlesini, köyünü ve memleketini sorar. Çünkü bu muhabbeti kuvvetlendirir. Sevgide ve buğzda aşırı olmamalıdır. Sevgi aşırı olursa, ülfet halini alıp, istese de ondan ayrılamaz. Buğzun ve nefretin de aşırı olmaması lâzımdır.

İyi bir müslüman, din kardeşinin yüzüne sevgi ve muhabbet ile bakar. Bir hadîs-i şerîfte: **"Mü'minin mü'mine sevgi ve muhabbet ile bakması ibadettir. Mü'min bir kimsenin, müslüman kardeşinin yüzüne gülmesi, ikisinin de hatâlarını döker"** buyuruldu. Sevmede

hâlis olmaya gayret etmelidir. Hadîs-i şerîfte: **"Seni saf, temiz kılan üç haslet vardır. Din kardeşine rastlayınca sevginden ötürü hemen selâm vermen. Mecliste** ona yer **vermen. Onu en çok sevdiği isim ile çağırman"** buyuruldu.

Kardeşlik ettiği kimseye, güler yüzlü, tatlı sözlü, açık gönüllü, açık elli, sabırlı, kibirsiz muâmele eder. Saygıya devam edip, yalan veya doğru olsun özrünü kabûl eder. Onunla görüşmeden bir gün geçirmez. Karşılaşınca, sevgi ve saygı gösterip: "Benden sonra nasılsınız?" der. Resûlullahın Eshâbı, birbiri ile karşılaşınca, birbirlerini güler yüzle karşılar müsâfeha ederlerdi. Ayrıldıkları zaman da müsâfeha ederler, bu zamanda Allahü teâlâya hamd ve istiğfar ederlerdi. Birgünde birkaç defa karşılaşıp, ayrılsalar da böyle yaparlardı.

İyi bir müslüman kardeşine, onun kendisine verdiğinden daha çok değer verir, elden geldiği kadar, müslüman kardeşine gönül rahatlığı ile hediye verir. Hediyeyi külfet ve utanma sebebiyle vermez. Onun verdiği hediyeyi kabûl eder. Bu, az da olsa çok görür, onu daha çok sever, imkânı varsa ondan daha üstün hediye ile karşılık verir. Kardeşine bu iyiliğinden dolayı teşekkür eder, onu iyilikle anar, ona duâ eder ve Allahü teâlâ sana iyi karşılık versin der. Çünkü övmenin ve duânın en güzeli budur.

İyi bir müslüman, yapılan iyiliği gizlemez, yayar. Daha önce de bildirildiği gibi, kişinin müslüman kardeşi için en iyi hediyesi hikmetli sözdür. Çünkü hikmet mü'minin kaybettiği malıdır ve dîni için bütün dünyâ mallarından hayırlıdır. Yiyecek ve giyecekten eline geçtiğinde, Allah için olan kardeşini, kendine tercih eder. Eshâb-ı Kirâmdan biri diğerine bir koyun başı hediye etti. Yedi evi dolaştı. Yine hediye olarak sahibine geldi. Kişi, kendisine iyilik edenin bedduâsından korkar. Çünkü iyilik edenin, iyilik ettiği kimseye ettiği bedduâ kabûl olur.

İyi bir müslüman, müslüman kardeşini gün aşırı ziyâret eder. Din kardeşini hergün ziyâret ettiğinde sıkılacağından korkarsa böyle yapar. Yoksa hergün ziyâret eder. Din kardeşini ziyâretinden dolayı Allahü teâlâdan sevâb umar. Müslüman kardeşinin kapısına varınca içeri girmek için izin ister, kapının karşısında durmaz. Kapının sağında veya solunda durur. Kapı aralığından içeri bakmaz. Kapıyı üç sefer çalar. Abdest alan kimsenin abdestini bitirinceye veya dört rek'atlık namaz kılacak kadar bekler. Kendisine izin verilirse girer, verilmezse, hiçbir kin, hased ve düşmanlık beslemeden geri döner.

İslâmın sünnetlerinden biri de, ziyâretine gelene ikram etmek, altına minder koymak, hizmetine kalkmaktır. Ziyâret edenin de, kendine yapılan ikramı red etmemesi, hizmeti beğenmemezlik etmemesi lâzımdır. Çünkü ikramı red, müslümanın hakkını gözetmeme ve onu aşağılamak olur. Hadîs-i şerîfte: **"Üç şey red edilmez: Minder, güzel koku ve süt"** buyuruldu. Ancak ziyâret eden kimse, Allah için alçak gönüllülük yapıp yerde otururşa, mahzuru yoktur.

Din kardeşleri ile görüşmek için hazırlanmak, onlar için süslenmek, en temiz ve en güzel elbisesini giymek de sünnettir. Abdest alır, güzel koku sürünür, saçını tarar. Sonra da din kardeşlerinin yanına çıkar.

İnsanlarla oturmanın sünnetleri:

İnsanlarla oturmanın edebleri ve sünnetleri çoktur. Din kardeşleri ile otururken abdestli olur, yaşı büyük olanlara oturmada öncelik ve iyi yer verir, ilimde üstün olan, en şerefli yerde oturur. Hadîs-i şerîfte; **"En hayırlı meclis, kıbleye karşı oturulan ve mecliste oturmak isteyene yer açılan meclistir."** buyuruldu. İki kişinin arasına oturmaz ve onların izni olmadan

onları birbirinden ayırmaz. Halkanın ortasına oturmaz. Kendisine yanında yer veren bulunmazsa, bulunduğu en geniş yerde oturur ve kendisinin oturması için kimseyi yerinden kaldırmaz. Meclisin baş köşesinde oturmayıp, sonunda oturur. Ancak mecliste olanlar veya ev sahibi kendisini baş köşeye oturtursa o zaman oturur. Müslümanlar, din kardeşleri ile bir yerde otururken, saf hâlinde birbirine yakın ve bitişik olup, ayrı ve dağınık oturmazlar. Çünkü bu, kalblerin birleşmesine sebeb olur. İyi bir müslüman, müslümanlardan fakir olanlarla, vera' sahibleri ile, imân ve ilim sahibleri ile oturmağı tercih eder. Hadîs-i şerîfte: **"Büyüklerle otur, âlimlerden sor, hikmet sahibleri ile konuş"** buyuruldu. Görüldüğü zaman, Allahü teâlânın hatırlandığı, konuştuğu zaman amelin arttığı ve âhırete âit sevgini çoğaltan kimselerle, ya'nî evliyâ ile otur. Mecliste konuşulanları muhafaza et, mahrem olan mevzûları başka yerde anlatma! Hadîs-i şerîfte: **"Birlikte oturan iki kişi Allahü teâlânın emânetiyle otururlar. Bunlardan birinin, bir başkasına, hoşlanmadığı bir şeyi açması helâl olmaz"** buyuruldu.

İyi bir müslüman, din kardeşinin sırrını ifşa etmez. Bu hıyânettir ve kalbin pis Olduğunu gösterir. Yanlarında üçüncü bir kişi varsa, iki kimse birbiri ile gizli olarak fısıldaşarak konuşmaz. Çünkü bu hâl, diğer mü'mine eziyet verir ve onlara kötü zanda bulunulmasına sebep olur. Arkadaşı ile beraber otururken, kalkmak için izin ister, iyi bir müslüman, din kardeşinin elbisesinde, yüzünde zarar verici bir şey görürse onu hemen alır. Merak etmemesi için önce ona gösterir, sonra atar. Arkadaşı da, ona, "Elin hayıra kavuşsun" veya "Çocukların ve torunların da sana, bana hizmet ettiğin gibi hizmet etsinler" der. Zarar, eziyet veren şeyi kaldıran, onun bu duâsına karşılık, "Senin elin de dert, kötülük görmesin" veya "Allahü teâlâ çocuklarını ve torunlarını sana karşı gelmekten korusun" der. Bu davranış ve söyleşmeler iki tarafın da sevgi ve beraberliğini arttırır, demişlerdir.

Müslüman, din kardeşine üç günden çok dargın durmaz. Böyle dargın olanların hayırlısı, önce selâm verip barışandır.

Sünnetlerden, biri de; yanında bulunmayan din kardeşine hayır ve selâmetle duâ etmek, uzakta ise mektûp yazıp, ayrıldıktan sonraki durumu, çoluk-çocuğunun hâlini bildirmektir.

İşlerin hepsi önem bakımından bir değildir. Biri diğerinden önemli olur. Hadîs-i şerîfte: **"Yıllarca yolculuk yapmakla mümkün olabilecekse de anne ve babana iyilik yap, bir sene yolculuğa mâl olsa da akrabanı ziyâret et. Bir mil mesafede bulunsa da, müslüman hastayı yokla, dört mil mesafede olsa da cenâze namazını git kıl"** buyuruldu.

İstişâre etmek: Sünnetlerden biri de; vâki olan önemli işlerde akıllı kimselere danışmaktır. Zîrâ danışarak iş yapan zarar etmez, helak olmaz ve doğru yoldan ayrılmaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbı ile çok meşveret ederdi. Bir iş için, akıl, takvâ, hikmet ve tecrübe sahibi on kişiye danışırdı. Veya bu sıfatta olanlardan biriyle on defa meşveret ederdi. Meşveret eden, iki rek'at namaz kılıp sonra Allahü teâlâdan hayırlı olanı ister. Başladığı işte rahat olur, acele etmez. Hilm ve vekar ile davranıp acelecilikten kaçınır. Orta yolu tutar, taşkınlık ve aşırılık yapmaz, iki işle karşılaşırsa, hafif ve kolayını seçer. Çünkü o, tehlike, zarar ve fitneden daha uzaktır. Her sözünde, işinde ve düşüncesinde Allahü teâlâdan hayır, afiyet ve din salahı ister. Her işin şerrinden Allahü teâlâya sığınır. Besmele okur. Çünkü onda her iyiliğe yardım vardır. E'ûzü çeker. Çünkü bunda da her belâyı ve fitneyi izâle vardır.

Ana-baba hakkı: Allahü teâlâ katında makbûl amellerin en üstünlerinden biri de, ana-babaya iyilik ve ihsân etmektir. Allahü teâlâ, anaya-babaya itaat ve iyiliğin öneminin büyüklüğünü belirtmek için, bunu, kendine ibâdete yakın tuttu. Hadîs-i şerîfte: **"Babalarınıza**

iyilik ve itaat ediniz, çocuklarınız da size iyilik ve itaat etsinler" buyuruldu. Rivâyet olunur ki: Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma: **"Ana-babasına güzel muâmele edip, bana isyan edeni iyilerden yazarım. Bana itaat edip, ana-babasına isyan edeni âsîlerden yazarım"** buyurdu.. Ana hakkı, baba hakkının iki katıdır. O hâlde anaya itaat, iyilik ve güzel muâmele, öncelikle lâzımdır, farzdır. Çünkü Allahü teâlâ, anaya güzel muâmele etmeği, kitabında açıkça tavsiye ve emretmektedir. Bir hadîs-i şerîfte; **"Cennet, anaların ayakları altındadır"** buyuruldu.

Ana-babanın haklarından biri; onlara karşı alçak gönüllü olmak, yaşadıkları müddetçe onlara hizmet etmek ve bununla onların rızâlarını kazanmaktır. Ana ve babaya karşı, az da olsa hoşlanmadıkları hareket ve ifâdede bulunmaz. Konuşurken, onların sesinden yüksek sesle konuşmaz, bağırarak hitâb etmez. Dinde mübah olan husûslarda, kâfir de olsalar, onlara itaat eder. Çünkü Allahü teâlânın rızâsı, ana ve babanın rızâsındadır. Gadabı da onların kızmasındadır. Sâlih müslüman, anne ve babasını beğenmiyerek, ben onların oğlu, kızı değilim demez. Kendi malından, parasından onlara sarf eder. Çünkü ana ve babasına harcayacağından, verdiğinden kendisine suâl olunmaz. Hazreti Hüseyn'in oğlu Zeynel Âbidîn Ali (r.a.), edeblerini gözetemem endişesiyle ana ve babasıyla yemek yemezdi. Çocuk ana-babasına şefkat, merhamet ve sevgi ile bakar. Ona böyle her bakışı için, kabûl edilmiş bir hac sevâbı verilir. Harbe, hacca, ilim öğrenmeğe ve para kazanmağa ana-babasından izinsiz gitmez.

Ebû Hüreyre (r.a.) sabah olunca, annesinin odasının kapısına varıp: "Esselâmüaleyki ve rahmetullahi ve berekâtühü ey annem! Ben küçükken beni yetiştirip terbiye ettiğin gibi, Allahü teâlâ sana hayırlı karşılıklar versin" derdi. Annesi de: "Sen bana, yaşlandığım zaman itaat ve iyilik ettin. Bunun için sana da Allahü teâlâ, benim tarafımdan hayırlı karşılıklar versin" cevâbını verirdi. Sonra, Ebû Hüreyre (r.a.) çıkar, döndüğü zaman yine aynı şekilde söylerdi.

Sâlih müslüman, anne ve babasına karşı saygılı ve itaatli olur. Emîrlerini dinler. Onlara karşı alçak gönüllü davranır. Alçak gönüllülük ifadesi olarak anasının elini öper. Ana ve babasına bizzat kendisi, eli ile hizmet eder, hizmetlerini başkasına bırakmaz. Babanın haklarından biri de; oğlu daha bilgili ve âlim olsa da, babasına hürmet ve ta'zimi gözetip, namazda ona İmâm olmaz. Ana ve babası müşrik, kâfir olsalar da, hizmetten geri kalmaz.

Sâlih müslüman, ana ve babaya dünyâda Allahü teâlânın emrettiği şekilde muâmele eder. Ana ve baba hakkını, öldükleri zaman ve sonra da gözetir. Onları dinimizin emrine uygun techiz, tekfin ve defn eder. Yaşadıkları müddetçe onlara hayır ve hidâyetle duâ eder.

Sâlih müslüman, ana ve babasının önünden yürümez. Onların yanında, meclisin baş köşesinde oturmaz. Ana ve babasını isimleri ile çağırmaz. Anneciğim, babacığım diye hitâb eder. Kimsenin anasına-babasına sövmez. Çünkü o kimse de kendi anasına-babasına sövebilir. Yemek, içmek, oturmak, konuşmak ve benzeri şeylerde onlardan önce davranmaz. Onlara keskin ve dik bakışla bakmaz. Mü'min iseler, cenâze namazlarını kılar ve Allahü teâlâdan onlar için mağfiret diler.

Anası ve babası öldükten sonra, verdikleri sözleri ve vasıyyetleri icra eder. Onların dost ve ahbablarına hürmet eder. Sevdiklerini yoklar, akrabâlarını ziyâret eder. Bir hadîs-i şerîfte; **"Babanın arkadaşını ve arkadaşının oğlunu arayıp sorman babana iyiliktendir"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte de; **"Babasını kabrinde ziyâret etmek isteyen, babasından sonra onun ahbablarını ziyâret etsin. Ana-babasına iyilik, ihsân etmiyen, bari onlar vefât ettikten sonra iyilik yapsın ve onlar için sadaka versin. Böylece ana-babasına**

iyilik edenlerden yazılsın” buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte de; **“Ana ve babasının veya bunlardan birinin kabrini her Cum’a günü ziyâret eden, onlara iyilik yapanlardan yazılır”** buyuruldu.

Sâlih müslüman, malından, parasından verdiği sadakalarda, ana ve babasına diye niyet eder. Böyle niyet ederse kendi sevâbından birşey eksilmez ve ana-babasına da onun kadar sevâb verilir. Rebi’ bin Heysem (r.a.) büyüklerden idi. Yolda insanlara eziyet veren taşları, birini babasına niyetle kaldırıp sağ tarafına, diğerini annesine niyetle sol tarafına atardı. Ana-babasına iyilik etmek ve sevâbı onlara olmak üzere kızgınlığını yenerdi. Buradan anlaşılıyor ki, çocuk yaptığı her iyilikte ana-babasına niyet ederse, kendisinin aldığı sevâbtan hiç azalmadan, birer misli de onlara verilir. Kuşluk vakti iki rek’at namaz kılıp, sevâbını onların rûhuna bağışlar, sevâbı onlara ulaşır. İyi bir evlât, onların hakkını ödemede kendini dâima eksik ve kusurlu görür.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 116

2) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1044, 1156

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 161

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 98

5) Brockelmann Sup-1, sh. 642

6) Şir’at-ül-islâm

ÎSÂ BİN MUHAMMED BİN ÎSÂ EL-HAKKÂRÎ

Selâhiyye (Eyyûbîler) devletinin en büyük devlet adamlarından ve fakîhlerinden. İsmi, Îsâ bin Muhammed bin Îsâ bin Ahmed bin Yûsuf bin Kâsım. Künyesi Ebû Muhammed, meşhûr lakabı ise Ziyâeddîn Hakkâri’dir. Aslen şerîf olup, Hazreti Hasen’in onüçüncü batından torunudur. Doğum târihi bilinmemektedir.

Genç yaşında ilim tahsiline başladı. Cezire’de, İmâm Ebû Kâsım bin Bezrî’den uzun zaman ders alıp, büyük bir fıkıh âlimi oldu. Sonra Haleb’e gitti. Zücaciyye Medresesi’nde Hâfız Ebû Tâhir es-Silefî ve Ebü’l-Kâsım İbni Asâkir’den de hadîs-i şerîf dinledi. Kâdı Muhammed bin Ali el-Ensârî ve başkaları da, Îsâ bin Muhammed’den hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Haçlı seferlerine karşı ilk cihâda çıkanlardandır. Eyyûbîler devletinin meşhûr sultânı Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin amcası Esedüddîn Şirkûh’un emrine girdi. Beş vakit namazda onun imamlığını yaptı. Onunla beraber Mısır’a gitti. Onun vefâtından sonra da Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin en kıymetli yardımcılarından biri oldu.

Gayet cesur, büyük işler yapabilen bir zâttı. Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin amcası Esedüddîn Şirkûh, onu emir yaptı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise onun selâhiyetlerini genişletti. Bir emirlikten başka emirliğe nakletti. Daha sonra Selâhiyye (Eyyûbîler) devletinin en büyük emîri oldu. Bir defa haçlılara esîr düştü ve Altmışbin altın diyet ödenerek kurtarıldı.

585 (m. 1189) senesi Zilka’de ayının dokuzuncu günü güneş doğarken, Akka muhasarasında kendi çadırında vefât etti. Mübârek naşı Kudüs’e götürüldü ve oraya defn olundu.

Ebû Muhammed Îsâ bin Muhammed (r.a.), kıymeti büyük, hürmet sahibi, istişâre edilen ve görüşü alınan, herkesin kendisine müracaat ettiği bir zât idi. Selâhaddîn-i Eyyûbî dahî onunla istişâre eder ve onun sözünden dışarı çıkmazdı. Diğer insanlar da ona çok hürmet eder,

buyurduklarını yerine getirmeye çalışırlardı. Çok ince düşünür, birşeyi anlatırken kimsenin takat getiremiyeceği delîller getirirdi. İnsanların hayrına vâsıta ve makâmıyla pekçok kimselere de fâideli olurdu.

Fıkıh âlimleri gibi sarık sarar, askerler gibi elbise giyerdi. Çok ibâdet eder, en müşkil fıkıh mes'elelerine dahî, ânında cevap verirdi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 255

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 497

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 334

İSMÂİL BİN ABDÜLVÂHİD EL-BÛŞENCÎ

Hirat'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa'îd olup ismi İsmâil bin Abdülvâhid bin İsmâil bin Muhammed el-Bûşencî'dir. İsmâil Bûşencî, Hirat'da 461 (m. 1069) senesinde doğdu. 536 (m. 1142) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İsmâil Bûşencî, faziletli, ihsânı bol, ma'rifet sahibi ve Şafiî mezhebinin inceliklerine vâkıf, hâli güzel, çok ibâdet eden, zikri devamlı, aza kanâat eden, vekarlı, gece gündüz dîn-i İslama hizmet için çalışan, sünnet-i seniyye üzere bir hayat süren, hükümdârlara ve makamlarına iltifât etmeyen, dünyânın malına ve mülküne değer vermiyen bir zât idi. İsmâil el-Bûşencî, Nişâbûr'da Ebû Sâlih el-Müezzin, Ebû Bekr bin Halef eş-Şirâzî'den hadîs-i şerîf dinledi. Hacca gitmek sebebiyle uğradığı Bağdad'da, Ebû Ali bin Nebhân, Ebü'l-Kâsım bin Beyân er-Rezzâz ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

İbn-i Abdülkâdir onun hakkında; "Ömrünü Allahü teâlâya ibâdetle geçirdi. O fakîh, münâzara ilmini iyi bilen, müderris ve zâhid idi" demektedir.

İbn-i Râfiî, Kitâb-ül-Câmi'de; "İsmâil Bûşencî ilmin inceliklerine vâkıf bir İmâm idi. Hirat'da vefât etti" diye yazmaktadır, İsmâil Bûşencî, Şafiî mezhebi hakkında kitaplar tasnif etti. Yazdığı eserlerin ba'zıları şunlardır: El-Müstedrek fî fürû-iş-Şâfiî, El-Cehru bil Besmeleti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 278

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 112

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1673

4) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-1, sh. 121

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-2, sh. 48

İSMÂİL BİN MUHAMMED EL-İSFEHÂNÎ (Kıvâm-üs-sünne İsmâil Teymî)

İsfehan'da yetişen tefsîr, hadîs ve lügat âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin Fadl bin Ali bin Ahmed bin Tâhir'dir. Teymî, Talhî ve İsfehânî nisbetleriyle zikredildi. "Kıvâm-üs-sünne" lakabı ile meşhûr oldu. "Cevzî" lakabı ile de anılırdı. Künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. 475 (m. 1082) senesinde İsfehan'da doğdu. Tefsîr ve hadîs ilimlerinde zamanının bir tanesiydi. Birçok memleketleri dolaşıp çok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip yazdı. Hadîs âlimlerinin şeyhi kabûl edildi. Tefsîr ilmine dâir otuz cildlik "El-Câmi" isimli bir eseri vardır. Daha başka eserler de yazdı. 535 (m. 1141) senesi Kurban Bayramı gecesinde, İsfehan'da vefât etti.

O, İsfehan'da Ebû Amr bin Mende'den ve onun tabakasındaki âlimlerden, Bağdad'da Ebû Nasr ez-Zeynebî'den, Nişâbûr'da Muhammed bin Sehl es-Sirâc'dan, çeşitli şehirlerde; İbrâhim bin Muhammed et-Tayyâr, Ebû Mensûr bin Şükreveyh, Ebû Îsâ Abdurrahmân bin Muhammed bin Zeyyâd, İbn-i Hurşid, Ebû Bekr bin Merdeveyh ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip yazdı. "Tergîb ve Terhîb" kitabının sahibidir. Hadîs ilmine dâir yazdığı başka eserleri de vardır. Hadîs-i şerîf öğrenmek için çok yer dolaştı. Gittiği her memlekette, büyük hadîs âlimleriyle karşılaştı. Medâin şehrinde çok sayıda hadîs-i şerif dinleyip, bir sene orada kaldı, öğrendiklerini bir eser hâline getirip yazdı. Birçok hadîs âliminin hâllerini araştırma imkânı buldu.

Kendisinden de; Ebû Sa'd es-Sem'ânî, es-Silefî, Ebü'l-Kâsım bin Asâkir, Ebû Mûsâ el-Medînî, Yahyâ bin Mahmûd es-Sakafi, Abdullah bin Muhammed bin Hamîd el-Habbâz, Ebü'l-Fedâil Mahmûd bin Ahmed el-Abdekevî, Ebû Necîh Fadlullah bin Osman, Ebü'l-Mecd Zâhir es-Sekafî, Müeyyed bin el-Uhuvve ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ebû Mûsâ el-Medînî diyor ki: "Hâfız Ebü'l-Kâsım İsmâil Teymî, zamanının büyük âlimlerinin en üstünü idi. Asrındaki âlimlerin üstadı oldu. Hayatında iken ondan birçok kimseler hadîs-i şerîf rivâyet etti. Babası Ebû Ca'fer sâlih bir kimse olup, vera' sahibi bir zât idi. O, Sa'îd-ül-Iyâr'dan hadîs-i şerîf dinledi. Kur'ân-ı kerîmi Ebü'l-Muzaffer bin Şebîb'den okumuştu. Onun babası, Cennetle müjdelenen on Sahâbîden birisi olan Talhâ bin Ubeydullah'ın (r.a.) evlâtlarındandır."

Yine Ebû Mûsâ anlatıyor "Ben küçük yaşta iken, Aişe binti Hasen'den, o da Ebü'l-Kâsım bin Aleyk'ten işitmiştim. O diyordu ki, "İsmâil Teymî'yi, sözü ve işi sebebi ile ayıplayan hiçbir kimseyi bilmiyorum. Hiçbir kimse ona karşı gelemedi. Bu, Allahü teâlânın ona yardımı oldu. "İsmâil Teymî, Sultanların da'vetlerine gitmez, yemeklerini yemezdi. Meliklerin yanından kendisine gelenleri hemen evinden çıkarır, mülkünü ilim öğrenmek için gelenlere tahsis ederdi. Bunlar, ellerinde çok az birşey getirip verseler bile böyle yapardı. Onun yanında dünyâ malının hiç kıymeti yoktu. Onun hadîs-i şerîf yazdırdığı üçbinbeşyüz ayrı ilim meclisi vardı. O, bedihi olarak, ya'nî hemen aklına gelenleri yazdırıyordu." Yahyâ bin Mende diyor ki: "O, i'tikâdı doğru ve ahlâkı güzel bir zât idi. Az konuşurdu. Zamanında onun bir benzeri yoktu." Abdülcelîl bin Kevtâh anlatıyor: Bağdad'daki büyük âlimlerin; "Bağdad'a İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'den sonra, İmâm-ı İsmâil bin Muhammed Teymî'den daha faziletli ve daha çok bilen bir âlim uğramadı" dediklerini işittim.

Kur'ân-ı kerîmin çeşitli kırâat rivâyetlerini birçok âlimden öğrendi. Kur'ân-ı kerîmin tefsîri, Arab dili ve edebiyatı ile meâni ilimlerine dâir gerek Arabca ve gerekse Farsça olarak eserler yazdı. Fıkıh ilmine dâir olan fetvâları, kendi memleketinde ve diğer birçok memleketlerde gizli kalıp yayılmadı.

Ebü'l-Menâkıb Muhammed bin Hamza el-Ulvî anlatıyor: Onu anlatanların birinden işitmiştim. Diyordu ki; "Zamanının en kıymetlisi ve yaşadığı devrin en önde gelen âlimi olan İsmâil bin Muhammed, çok ibâdet yapar, geceleri teheccüd namazı kılardı."

Ebû Mûsâ el-Medînî anlatır: Onu anlatan birisinden işittim. Diyordu ki; "O, oğlu vefât ettiğinde, ta'ziyesini (başsağlığı dileyenleri) kabûl etmek için oturmuştu. O gün otuza yakın abdest aldı ve her abdestten sonra iki rek'at namaz kıldı. Yine onun arkadaşlarından işittim. O da diyordu ki; "O, Sahih-i Müslim kitabının şerhini, oğlu Ebû Abdullah'ın kabri yanında yazıyordu. Onu tamamladığı günde, büyük bir sofra ve çok yemekler hazırlayarak ziyâfet verdi.

Onun oğlu Ebû Abdullah Muhammed, 500 (m. 1106) senesinde doğmuştu. Yetiştikten sonra, Arab dili ve edebiyatının fesahat ve beyânı hakkında ve daha başka ilimlerde çok kimsenin önünde bulunuyordu. Hattâ babası onu, Arabcanın dil ve edebiyatında kendisinden üstün tutuyordu. Sahîh-i Buhârî'nin ve Sahîh-i Müslim'in şerhlerinin birçoğunu yazmıştı. 526 (m. 1132) senesinde, babasından önce, Hemedân'da vefât etti. Genç yaşta olmasına rağmen birçok eserler yazmıştı. Sahîhayn'ın eksik kalan şerhlerini, vefâtından sonra babası, onun kabri yanında tamamlamıştır.

Ahmed bin Hasen diyor ki: "Biz, büyük âlim Ebü'l-Kâsım İsmâil Teymî ile beraberdik. O, Hâfız Ebû Mes'ûd'a iltifât ederek dedi ki: "Allah, ömrünü uzun eylesin! Muhakkak ki sen, uzun olarak yaşarsın. Ve senin bir benzerin görülmez." Duâ ettiği gibi oldu. Bu, onun kerâmetlerinden biridir.

Ebû Mûsâ diyor ki: "Kıvâm-üs-sünne İsmâil Teymî, hicri 500 senesinin başlarında, Allahü teâlânın dinini ihyâ etmek, her yere doğru imân bilgilerini yaymak için çeşitli memleketlere gitti, İslâm diyarında, onun gibi ıslâh edici, insanları hakka, doğruya da'vet edici olan birisini tanımıyorum."

Ebû Sa'd es-Sem'ânî diyor ki: "İsmâil Teymî, hadîs ilminde benim üstâdımdır. Ondan çok hadîs-i şerîf öğrendim. O, hadîs, tefsîr, lügat ve edebiyat ilimlerinde imamdır. Hadîs-i şerîflerin metinlerini ve senetlerini, iyi bilirdi. Karşılaştığım müşkül mes'elelerden kendisine birşey sorduğum zaman; hemen ânında cevap verirdi. Onun ömrünün sonuna doğru, usûlünün çoğunu terk etmişti. O, "Câmi" adındaki tefsîrini yaklaşık üçbin ilim meclisinde öğrendiklerinden yazdı. Babam, şöyle demişti: "Irak'ta hadîs-i şerîfleri bilen ve anlayışı kuvvetli olan iki kimseden başkasını görmedim. Birisi İsfehan'da İsmâil Cevzî, diğeri de Bağda'da el-Mü'temen'dir."

Ebû Mûsâ el-Medînî'nin bildirdiğine göre, başlıca eserleri şunlardır: 1. El-Câmi: Otuz cildlik büyük bir tefsîr kitabıdır. 2. El-İzâh: Tefsîre dâir dört cildlik bir eserdir. 3. El-Mûdıh: Bu da üç cildlik tefsîr kitabıdır. 4. El-Mu'temed: On cildlik tefsîr kitâbıdır. 5. Kitâb-üt-tefsîr: Farsça olarak yazılmış bir tefsîr kitabı olup, iki cilddir. 6. Et-Tergîb vet-Terhîb, 7. Kitâb-üs-sünne: bir cilddir. 8. Siyer-üs-selef: Eshâb-ı Kirâm ile Tâbiîn-i izamın hâl tercümelerini bildiren kıymetli bir eserdir. 9. Delâil-ün-nübüvve: Peygamberlik ile ilgili naklî ve aklî delîlleri bildiren bir eserdir. 10. Şerh-ül-Buhârî ve Şerh-ül-Müslim: Oğlu Ebû Abdullah'ın Sahîh-i Buhârî ve Sahih-i Müslim kitaplarına yaptığı ve vefât sebebiyle tamamlayamadığı şerhlerini, babası kabri yanında tamamlamıştır. 11. İ'râb-ül-Kur'ân, 12. El-Hucce fî beyân-il-muhacce: İstanbul kütüphânelerinde mevcûttur. Kelâm ilmine âit mes'eleleri anlatan bir eserdir. 13. El-Meb' as vel-megâzî.

Bunlardan başka eserleri de vardır, isimleri bilinmemektedir. Fetvâları da çoktur.

Kıvâm-üs-sünne İsmâil bin Muhammed'in "Kitab-ül-Hucce fî beyân-il-muhacce" adındaki eserinden ba'zı bölümler:

Ehl-i sünnet i'tikâdının özeti faslı: Sünnet-i seniyyenin garîb kaldığını ve unutulduğunu, bidat sahiplerinin de çoğaldığını ve kendi arzularına uyanları görünce, talebelerime ve diğer müslümanlara sünnet-i seniyyeye uygun i'tikâdı, hikmetli nasîhatları açıklamayı ve hadîs âlimleri ile önceki ve sonraki ma'rifet ve tasavvuf ehlinin üzerinde icmâ' ettikleri bilgileri toplamayı arzu ettim. Şöyle ki:

"Allahü teâlânın kazasına rızâ göstermeli, Allahın emrine teslim olmalı, Allahın hükmüne sabretmeli, Allahın emrettiklerini almalı ve nehyettiklerinden sakınmalıdır. İmân, söze, amele,

niyete ve sünnete muvafakattir. O, tâat ve ibâdetleri yapmakla kuvvetlenir, günah olan şeyleri işlemekle zayıflar (ya'nî parlaklığı azalır).

Resûlullah efendimizden (s.a.v.) sonra insanların en üstünü ve en hayırlısı, Hazreti Ebû Bekr'dir. Sonra Ömer-ül-Fârûk, sonra Osmân-ı Zinnûreyn ve sonra Aliy-yül-mürtezâ'dır (r.anhüm). Bu dört büyük zât, insanları hidâyete götüren Hulefâ-i râşidîn olup, zamanındaki mü'minler tarafından herbirine halife olarak bî'at edilmiştir. Bî'at edildiği günde halifeliğe onlardan daha lâyık bir kimse yoktu. Resûlullah (s.a.v.), on kişinin Cennetlik olduğunu haber verdi. Bunlar Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talhâ bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvâm, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Sa'd bin Zeyd ve Ebû Ubeyde bin Cerrâh'dır.

Hazreti Ebû Bekr'in kızı Âişe-i Sıddîka, Resûlullahın mübârek hanımıdır. O, bütün kirlerden uzak ve her türlü şüpheden temizdir. Resûlullahın (s.a.v.) bütün hanımları, mü'minlerin tertemiz olan anneleridir. Hazreti Mu'âviye bin Ebî Süfyân, Allahtan gelen vahyin kâtibi ve O'nun emîn saydığı bir kimsedir. Peygamberimizin kayınbirâderi olup, mü'minlerin dayısı sayılırdı.

Bu nizâmı yaratan Allahü teâlâ, (Hayy) diri, (Âlim) bilici, (Kadir) gücü yetici, (Mürid) dileyici, (Semî') işitici, (Basîr) görücü, (Mütekellim) söyleyici ve (Hâlık) yaratıcıdır, ölmek, câhil olmak, gücü yetmemek, sağırlık ve körlük, söyleyememek birer kusurdur ve utanılacak şeylerdir. Bu kâinatı, bu düzen üzere yaratanda ve yok olmaktan koruyanda böyle kusurlu sıfatların bulunması olacak şey değildir. Allahü teâlâyı mü'minler âhırette, cihetsiz olarak ve karşında bulunmayarak ve nasıl olduğu anlaşılmayarak ve ihâtasız, ya'nî bir şekilde olmayarak görecektir. Nitekim Peygamerimiz: **"Kıyâmet günü Rabbinizi, ondördüncü ayı gördüğünüz gibi görürsünüz"** buyurdu. Allahü teâlâ da, Kıyâmet sûresinin 22 ve 23. âyet-i kerîmelerinde meâlen; **"Kıyâmet gününde** (Peygamberlerin, evliyânın ve mü'minlerin) **yüzleri parıldayıp ışık saçarlar.** (Onlar) **Rablerini** (perdesiz) **görücüdürler.** (Cennet ehli, dâima hûrîler ve gılmânlar ile ni'met, rahat ve huzûr içinde olup, sabah ve akşam Allahü teâlânın cemâlini görmekle zevklenip, neş'elenirler. O seçilmişlerin zikirleri; "Ey Allahım! Ben, senden, kerîm olan zâtını görmeyi istiyorum" diye yalvarmaktır)." buyurmaktadır.

Kabir azâbı haktır. Kabrin sıkması haktır. Münker ve Nekir isminde iki meleğin, insanların kabirlerine gelip, "Rablerinden, dinlerinden, Peygamberlerinden ve başka şeylerden sormaları haktır. Allahü teâlâ dünyâ ve âhıret hayatında kavl-i sabit (Kelime-i şehâdet) ile imân edenlerin ayaklarını kaymaktan korur. Zâlimleri, imân etmeyenleri de cezalandırmış olur. Allah dilediğini yapar.

Resûlullah efendimize mahsûs olan Kevser havuzu haktır. Onun bir ucu ile diğer ucunun arası, Aden ile Umman arası kadar uzundur. Onun etrâfındaki ibrikler (kâseler), gökyüzündeki yıldızlar sayısıncadır. Onun suyu, baldan daha tatlı ve sütten daha beyaz olup, kokusu miskten daha güzeldir. Ondan içen kimse, hiç bir daha susamaz.

Resûlullahın şefaati haktır. Bunun gibi diğer bütün Peygamberlerin, meleklerin, âlimlerin, şehidlerin şefaat etmeleri de haktır.

Sırat köprüsü haktır. O, Cehennemin üstünde kurulacak olan bir köprüdür. Herkes, mutlaka onun üzerinden geçecektir. Onun üzerinde dikenler, çengeller ve pıtraklar bulunup, ayak kayacak bir yerdir. Allahü teâlâ, Meryem sûresi 71 ve 72. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyurdu ki: **"İçinizden hiçbiri istisna edilmemek üzere, mutlaka Cehenneme uğrayacaktır. Bu**, (Cehennemin ateşine uğramak), **Rabbinin katında kesinleşmiş kat'î bir**

hükümdür. (Fakat bir sınıf mü'minler, ondan geçerken ateş sönüverir. Sonra ondan geçtiklerini melekler haber verir. Onlardan bir sınıfı da, oraya uğrayıp günâhı kadar kaldıktan sonra Cennete gider.) **Bundan sonra, Allaha eş, ortak koşmaktan sakınanları, ateşten çıkararak kurtarırız. Kâfirleri de, o ateşte dizleri üzerine çökmüş olarak terk ederiz."**

Sûr haktır. O, israfil aleyhisselâmın üfleyeceği bir borudur. İki defa üflenir. Birincisinde, bütün canlılar ölürler, ikincisinde de, tekrar dirilirler. Allahü teâlâ Zümer sûresinin 68. âyet-i kerîmesinde buyuruyor ki; **"İlk Sûra üflendikte, gökte ve yerde bulunan mahlûkâtın hepsi ölürler. Ancak Allahü teâlânın diri kalmalarını murad ettikleri kalır.** (Bunlar da; Cebrâil, Mikâil, Azrail, Hamele-i Arş gibi meleklerdir denildi.) **Sonra Sûra ikinci defa üflendikte,** (o anda bütün) **ölüler dirilerek kabirlerinden kalkıp, hayretler içinde** (acaba ne yapılacaktır? diye) **bakınıp dururlar."**

Kalbinde zerre kadar imân bulunan kimse, Cehennemde sonsuz olarak kalmaz. Günahları sebebiyle Cehenneme atılan kimseler, Allahü teâlânın rahmetiyle oradan çıkarılırlar. Sonra Cennetin kapısı yanındaki bir nehrin içine sokulurlar. Suyun içindeki kuru tohumun bittiği gibi biterler. Sonra Cennete sokulurlar.

Cennet ve Cehennem, Allahü teâlâ tarafından sevâb ve azâb yeri olarak yaratılmıştır. Cennetin ni'metleri ve Cehennemin azâbı ebedi, sonsuzdur. Bu ikisini, diğer varlıkları yaratmadan önce yaratmıştır.

Kıyâmet kopmadan meydana çıkacak olan alâmetlerden; Deccâl, Dâbbet-ül-erd, Ye'cûc ve Me'cûc, güneşin batıdan doğması, hepsi haktır, doğrudur. Ya'nî mutlaka olacaktır.

Mi'râc haktır. Peygamberimiz (s.a.v.) bir gece, rûhu ve bedeniyle semâya yükseldi. Cenneti, Cehennemi, melekleri, Peygamberleri gördü. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar gece yolculuğu yaptı. Sonra oradan mi'râc eyledi. Allahü teâlâ ile konuştu. Gözü bir an Allahü teâlâdan ayrılmadı.

Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı arasında meydana gelen hâdiseleri konuşmamalı, onların faziletlerini yaymalı ve onlara uymalıdır. Çünkü onlar, gökyüzünün parlak yıldızları gibidir. Sonra, onları görmekle şereflenen ve Tabiîn adı verilen din imamlarına, büyük âlimlere ve Selef-i sâlihîni sevmeli onların yolundan ayrılmamalıdır.

Dinde kendi aklına ve görüşüne uyarak kıyâs yapmayı terk etmek lâzımdır. Cedelleşmeyi ve husûmeti, Kaderiyye'nin kepazeliklerini, i'tikâdda sapık yolları gösteren Ehl-i bid'at kelâmcıların, kelâm ya'nî i'tikâd konusunda görüş beyan etmeyi ve yıldıznâme kitaplarını okumayı terk etmek lâzımdır.

Bütün Ehl-i sünnet âlimlerinin kendisinde icmâ' ettiği doğru i'tikâd böyledir. Bunların hepsi, Allahü teâlânın emr-i ilâhiyyesine uyularak Resûlullah'dan (s.a.v.) alınmıştır. Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat husûsunda Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyuruldu ki:

"Allaha ve Resûle itaat ediniz." (Âl-i İmrân-132).

"Resûle itaat eden kimse, Allaha da itaat etmiş olur." (Nisa-80).

"Peygamberin size getirdiklerini alınız. Sizi nehy ettiklerinden de kaçınınız." (Haşr-7)

Allahü teâlâ, tebliğ husûsunda Peygamberine Mâide sûresinin 67. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey Resûlüm! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, açıkla!"** buyurmuştu.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz de Peygamberliğini ilân ederek, Allahü teâlânın emirlerini açıkladı. Herkesi kitap ve sünnet ile Allaha da'vet etti. İnsanları, Sahabeye, Allahın yolunu bilen âlimlere ve âlimlerin bildirdiklerinden ayrılmayan ülül-emre ittibâ etmeyi, uymayı emretmişti. Çünkü Allahü teâlâ Nisa sûresi 59. âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey îmân edenler! Allaha itaat ediniz. Ve Resûlüne itaat ediniz ve ülü'l-emrinize itaat ediniz!"** buyurmaktadır. (Burada ülü'l-emr, ictihâd derecesine yükselmiş âlimler demektir. Hadîs-i şerîfte, **"Ülülemr, fıkıh âlimleridir"** buyuruldu.) Resûlullahtan sonra, emirlerine uyulacak âlimlerin en üstünü Hazreti Ebû Bekr'dir. Sonra Ömer, sonra Osman, sonra Ali ve sonra da sırası ile Sahabenin büyükleridir. Bunların büyükleri; Aşere-i mübeşşere (Cennetle müjdelenen on Sahâbî) ve Resûlullahın faziletlerini beyan ettiği diğerleridir. Onların herbirisine uymamızı emretti. Resûlullah efendimiz buyurdular ki:

"Benden sonra şu iki kişiye uyunuz: Ebû Bekr ve Ömer!"

"Eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz."

Peygamberimiz, hak, doğru olan Ehl-i sünnet i'tikâdını Allahü teâlâdan öğrendi. Eshâb-ı Kirâm da, Resûlullahtan (s.a.v.) öğrendiler. Tabiîn de, bu i'tikâdı Eshâb-ı Kirâmdan öğrenip aldılar. Sahabe, Resûlullahın kendilerine uyulmasını işâret buyurduğu kimselerdir. Sahabe de, kendilerinden sonra Tabiîne uyulmasını işâret buyurmuşlardır. Sa'îd bin Müseyyib, Alkame bin Vakkâs, Esved bin Yezîd Nehâî, Kâsım bin Muhammed, Atâ bin Ebî Rebâh, Mücâhid bin Cebr, Tâvûs bin Keysân, Katâde, Şa'bî, Ömer bin Abdülazîz, Hasen-i Basrî, Muhammed bin Sîrîn ve onlardan sonra Eyyûb-i Sahtiyânî, Yûnus bin Ubeyd, Süleym-i Teymî, Abdullah bin Avn, sonra Süfyân-ı Sevrî, Mâlik bin Enes, İbn-i Şihâb-ı Zührî, Evzâî, Ebû Hanîfe Nu'man bin Sabit, Ahmed bin Hanbel, Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî ve Şam, Hicaz, Mısır, Horasan, İsfehan, Medine gibi şehirlerde yetişen nice sayısız âlimler, kendilerine uyulmaları işâret edilenlerdendir. Sonra biz onlarla karşılaştık ve onlardan ilim öğrenip hadîs-i şerîfleri ve Sünnet-i seniyyeye uygun i'tikâdı yazdık. Hadîs ve tasavvuf âlimlerinin icmâ' ettiklerini beyan eden birçok kitaplar yazıldı.

Resûlullaha (s.a.v.) tabî olmanın delîli şudur ki; Allahü teâlânın O'na olan sevgisini bilmektir. Ona tâbi olanlar, Allahın sevgisine ve mağfiretine kavuşurlar. Çünkü cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerîmde, Âl-i İmrân sûresi otuzbirinci âyetinde meâlen buyurdu ki: **"Ey sevgili Peygamberim,! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever.** "Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, her hâlinde Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine ittibâ etmek, uymaktır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Âl-i İmrân sûresi 103. âyet-i kerîmede meâlen; **"Hepiniz Allahın ipine sımsıkı sarılınız!"** buyurdu. Peygamber efendimiz de, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyurdu ki: **"Ey insanlar! Allahtan korkunuz. Size tâat ve cemâat lâzımdır. Çünkü cemâat, Allahın size,** (sarılmanızı) **emrettiği ipidir."** Yine Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Ümmetimden, hak üzere olan âlimler, kıyâmete kadar bulunacaktır. Kıyâmete kadar, muhalefet edenlerin onlara hiçbir zararı dokunmaz."** Bu taife, eser sahibi olan ilim ehlidir. Yezîd bin Hârûn'a, Peygamber efendimizin bildirdiği (Fırka-i Nâciye)nin kim olduğu sorulduğunda, "Eğer onlar, hadîs eshâbından değillerse kim olduklarını bilmiyorum" dedi.

Dinde sünnet olan esas, tâbi olmaktır. Bu tâbi olmak da, Allaha tâat olan şeye ve Allaha itaat eden kimselere tâbi olmaktır. Allaha tâata tâbi olmak demek de, Allahın emir ve yasaklarına uymak demektir. Allahü teâlâ, kendisine tâat husûsunda, kendine itaat edenlere de

itaat etmeyi farz kıldı. Onlar da, Âdem aleyhisselâm zamanından Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm zamanına kadar gelen Peygamberlerdir. Onlar, Allaha çağıran, da'vetçiler ve O'na tâat husûsunda rehberler, yol göstericiler oldular, ilk gelen peygamberler, sonra geleni müjdeledi. Sonraki de, öncekini tasdik etti. Her peygamber Allahın kendisine bildirdiği îmân ve amel bilgilerine da'vet etmektedir. Allahü teâlâ bütün kullarına, peygamberlerine itaat etmeyi farz kıldı. Peygamberleri, kulları üzerinde kendisinin delîli kıldı. Nihâyet onların sonuncusu Muhammed aleyhisselâm oldu ve bütün kullarına da, O'na itaat etmeyi farz eyledi. Allahü Teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Muhammed, ancak bir peygamberdir" ve "Kim, peygambere itaat ederse, Allaha itaat etmiş olur."** ve yine **"Peygamberin getirdiği şeyi alınız, nehyettiklerinden kaçınınız!"** buyurmaktadır ve yine buyurdu ki; **"Allahü teâlâ ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve kadın için, kendi işlerinden dolayı, Allahın ve Peygamberin hükmüne aykırı olan seçme hakkı yoktur. Kim Allaha ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak apaçık bir sapıklık yapmış olur"** (Ahzâb-36). Daha birçok âyet-i kerîmeler Peygambere itaat etmenin Allaha itaat etmek olacağını bildirmektedir. Resûlullah (s.a.v.) kendisinin Allahü teâlânın peygamberi olduğunu tebliğ edip açıkladı. Vefât edinceye kadar nasîhatlarına devam etti. Allahü teâlâ da O'nun vefâtından sonra bizi Peygamberine (s.a.v.) ve âlimlere itaat etmeye çağırdı. Bütün kullarına da, bu Peygambere itaat edeceklerini emr-i ilâhiyyesi ile bildirdi. Ve yine kendisine itaat eden kullarının, âlimlere de itaat etmelerini emretti. Resûlullah (s.a.v.) de daha dünyâdan ayrılmadan evvel, Eshâbına, âlimlere tâbi olmayı bildirdi ve ümmetine de emretti. Peygamberimiz buyurdu ki: **"Benden sonra şu iki kimseye uyunuz: Ebû Bekr ve Ömer!"** Bir kerresinde de, "Ben, gelip de seni göremezsem, kime gideyim?" diyen kimseye, **"Ebû Bekr'e git!"** buyurmuştu. Yine bir defasında Eshâbına: **"Size, Ebû Bekr namaz kıldırsın!"** buyurdu. Bir kerresinde de: **"Hak, Ömer ile beraberdir"** buyurdu. Hazreti Osman için de buyurdu ki: **"Bu, o günde hak üzere olacaktır."** Ve yine, **"Ali, hak ile beraberdir ve hak da onunla beraberdir"** buyurdu. **"Ebû Ubeyde, bu ümmetin emînidir"**, **"Talhâ ve Zübeyr, Cennette benim komşularımdır"**, **"Muâz bin Cebel, kıyâmet gününde âlimlerin imamıdır."**, **"Zeyd, ferâizi en iyi bileninizdir"** ve **"İbn-i Ümm-i Abd'ın yol göstermesiyle hidâyete erişiniz!"** hadîs-i şerîfleri gibi, Selmân-ı Fârisî, Ammâr bin Yâser, Huzeyfet-ül-Yemânî, Ebû Zer, Ebüdderdâ, İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer ve Peygamberimizin amcaları gibi nice Sahâbîlerin faziletlerini bildiren hadîs-i şerîfler vardır. Yine buyurdu ki: **"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz."** Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Eshâbından Muâz bin Cebel'i Yemen'e kadı olarak ta'yin ederken ona: **"Ne ile hüküm vereceksin?"** diye sorunca, o da: "Allahın kitabı ile" diye cevap verdi. **"Allahın kitabında olmayan birşey sana gelirse?"** deyince, **"Resûlullahın sünneti ile"** dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) ona: **"Allahın kitabında ve Resûlullahın sünnetinde olmayan birşey sana getirilirse, ne ile hüküm vereceksin?"** deyince, o da: **"Sâlih, ya'nî iyi kulların kendisiyle hüküm verdiği şey ile!"** diye cevap verdi ve **"Ondan sonra ictihâd ve istişâre ederim"** diye ilâve etti. Resûlullahın ümmeti olmak derecesine yükselen bu kimseler, O'nun kendileriyle istişâre ettiği ve ümmetine de onlara itaat etmelerini emrettiği Sahâbîleridir. Sahabenin herbiri, kendisinden sonra diğer Sahabelere tâbi olunmasını işâret ve tavsiye etmeden ölmemiştir. Onların ba'zısı diğer ba'zısına uyulmasını tavsiye ederlerdi. Eshâb-ı Kirâmdan sonra gelen Tabiîn ve onlardan sonra gelen Tebe-i tabiîn de böyle yapmışlardı. Sahabeden İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, İbn-i Zübeyr ve bunların benzerleri. Tabiînin büyüklerinden Sa'îd bin Müseyyib, Alkame, Esved, Mesrûk ve benzerleri ile Tâvûs, Mücâhid, Atâ, Şa'bî, Hasen-i Basrî, İbn-i Sîrîn ve benzerleri, hep böyle kendilerine uyulması işâret edilen

seçilmiş kimselerden olmuşlardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına, Sahâbe-i Kirâm da Tabiînden olan büyüklere, onlar da kendilerinden sonra gelen Tebe-i tabiînin büyüklerine uyulmasını, onlara tâbi olunmasını işâret ve tavsiye ettiler. Böylece önce gelen, sonrakine işâret ve tavsiye ediyor, sonraki de, evvelkinin yoluna tâbi oluyordu. Kıyâmet kopuncaya kadar hep böyle olur. Hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimden, hak üzere olan âlimler, kıyâmete kadar bulunacaktır. Kıyâmete kadar, muhalefet edenlerin onlara hiçbir zararı dokunmaz"** buyuruldu. Âdem aleyhisselâmdan, Muhammed aleyhisselâma gelinceye kadar hep böyle, önce gelen Peygamber kendisinden sonra gelecek Peygamberi işâret etmiş ve ona uyulmasını tavsiye etmiştir. Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâbını, onlar da Tabiîni ve onlar da kendilerinden sonra gelenlere işâret edip uyulmasını tavsiye ettiler. Allahü teâlânın dîni, hiç değişikliğe uğramadan bu zamana kadar ulaşmış oldu. Hattâ böylece kıyâmete kadar, öncekiler sonra gelenleri işâret ve tavsiye ederek ve sonrakiler de, öncekilerin gösterdiği yola uyarak ve ba'zısı da, diğer ba'zısını tasdik ederek, sağlam ve apaçık bir din olarak devam edip gidecektir. Çünkü Allahü teâlâ Feth sûresinin 28. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O Allah ki, Resûlünü** (Muhammed'i aleyhisselâm) **hidayet ve hak din** (ya'nî İslâmiyet) **ile gönderdi. Onunla diğer bütün dinlerin hükümlerini nesh edip** (yürürlükten kaldırıp), **bâtılın bozukluğunu gösterdi"** buyuruldu.

Va'd ve va'îd haktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, ameli karşılığında sevâb vermeyi va'dettiği kimseyi elbette mükâfatlandırır. Ameli karşılığında azâb etmekle korkuttuğu kimseye, dilerse azâb eder, dilerse affeder."** Yahyâ bin Muâz diyor ki, "Va'd ve va'îd haktır.

Va'd; Allahü teâlânın üzerinde, kendilerine te'minat verdiği kulların hakkıdır. Şöyle yaparlarsa, şunu kendilerine vermeye söz veriyorum, dediği şeydir. Vefâ sahibi olmaya, Allahü teâlâdan daha lâyık kim vardır? Va'îd ise; kullarının üzerinde Allahın hakkıdır. Şunu yapmayınız, yoksa size azâb ederim, diye buyurduğudur. Şayet yaparlarsa, dilerse affeder, dilerse azâb eder. Çünkü o, O'nun hakkıdır, İkisinden en evlâsı, Allahü teâlânın bize af ve keremi ile iyilik etmesidir. Çünkü O, Gafûr ve Rahimdir. Ya'nî O'nun bağışlaması ve merhameti çoktur.

Îmân ile ilgili hadîs-i şerîfler: İbn-i Abbâs'dan bildirildi. Resûlullah efendimizden işittim. Buyurdu ki: **"Komşusu aç iken, karnını doyuran kâmil mü'min olmaz."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte; **"Îmân ve küfür, asla bir kalbde beraber bulunmazlar. Doğruluk ve yalan da, asla birleşemez. Hıyânet ve emânet de bir arada bulunamaz"** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kendisinde emânet** (eminlik) **bulunmayan kimsede îmân yoktur. Ahdine vefa göstermeyen kimsede din yoktur. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allaha yemîn ederim ki, kulun dili, istikâmet buluncaya kadar imânı doğru olmaz. Onun, kalbi doğru oluncaya kadar, dili doğru olmaz. Komşusu, bevâyıkasından emîn olmayan kimse Cennete giremez."** Bevâyıka nedir, yâ Resûlallah? diye sorulduğunda, **"Onun zulüm ve haksızlığıdır"** diye cevap verdi.

Fudâle bin Ubeyd anlatır: Resûlullah (s.a.v.) veda hutbesinde, **"Size mü'minleri bildireyim mi?"** diye buyurunca, Eshâb-ı Kirâm: "Evet ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah (s.a.v.)**:** "(Mü'min) **insanların malları ve canları hakkında kendisinden emîn olduğu kimsedir. Müslüman, elinden ve dilinden insanların selâmette olduğu kimsedir.**

Mücâhid; Allahü teâlâya itâat yolunda nefsiyle cihâd edendir. Muhacir (hicret eden) **hatâ ve günahları terk edendir"** buyurdu.

"Kitâb-ı Siyer-üs-selef' adındaki eserinde, Kıvâm-üs-sünne buyuruyor ki:

"Âlimleri, zâhidleri, velîleri her zaman ve her yerde bulunduran ve bunları insanların hayâtını kurtarmağa, iki cihanda saadete kavuşmağa vesile kılan, onları vefâtlarından sonra hatırlamayı, rahmete ve mağfirete sebeb kılan, Allahü teâlâya hamd olsun! Hadîs-i şerîfte bildirildi ki: **"Sâlihlerin anıldığı yere rahmet-i ilâhi iner."** Ahmed bin Mihrân diyor ki: Ebû Mes'ûd er-Râzî ile İsfehan çarşısında yürüyorduk. Aramızda, Süfyân-ı Sevrî'nin faziletlerinden bahsediyorduk. Ebû Mes'ûd dedi ki: "Umarım ki, Allahü teâlâ, Süfyân-ı Sevrî'nin faziletlerinden bahsetmemiz sebebiyle bizleri mağfiret eder." Fakîr (Kıvâm-üs-sünne Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Muhammed bin Fadl) der ki: "Allahü teâlâ, bu kitapta büyüklerden, seçilmişlerden, âbidlerden, ebrârdan zikredilenlerin hürmetine bizi bağışlar. Ba'zı ilim ehli, bana Selef-i sâlihînin hâllerini muhtasar bir kitapta toplamamı teklif etti. Bizden önce de bu konularda kitaplar yazılmıştı. Ba'zıları kitaplarına "Târih-ül-muhaddisîn", ba'zıları "Târih-üs-sûfiyye", ba'zıları da "Târih-üs-sûfiyye vel-ârifîn", kimisi de "Târih-i tabakât-ı ehl-il-ilm" isimlerini vermişlerdir. Ben de bu kitabı tasnif ettim ve "Kitâbü Siyer-is-selef' ismini verdim. Kitabıma Sahabenin meşhûrlarından başladım. Kitabımı harf sırasına göre yaptım. Ancak Aşere-i mübeşşereyi öne aldım. Sonra Tabiînden zühd ve verâ' ile meşhûr olanları zikrettim. Sonra, onlardan sonra gelenleri anlattım.

Ebü'l-Aliyye anlatır: Bir kimse Ubeyy bin Ka'b'a gelip, "Bana nasihat et!" dedi. Ubeyy bin Ka'b da buyurdu ki: "Allahın kitabına îmân ederek hepsini kabûl et! Ondan hâdî ve hakîm olarak râzı ol. Peygamberimizin size bıraktığı Kur'ân-ı kerîm, kıyâmette şefaatçi ve itham olunmamış bir şâhiddir. Onda sizin hâliniz, sizden öncekilerin haberleri, sizin ve aranızda olan şeylerin haberi, sizden sonrakilerin haberleri, sizin ve aranızda olan şeylerin haberi, sizden sonrakilerin hâlleri vardır." Yine buyurdu ki: "Kul, dört şey arasındadır: "Belâya düçâr olsa sabreder, bir ni'mete kavuşursa şükreder, eğer konuşursa doğru söyler, hüküm verirse adâlet gösterir."

Ebû Zer-il-Gıfârî buyurdu ki: "Ben size nasihat ediciyim. Kabir vahşetinden kurtulmak istiyorsanız, gece namazı kılınız. Kıyâmet gününün şiddetinden korkuyorsanız, sıcak yaz günleri oruç tutunuz. Sonsuz bir felâketten kurtulmak için sadaka veriniz."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebû Zer hazretleri hakkında buyurdu ki: **"Îsâ aleyhisselâmın tevâzusuna bakmak kimi sevindiriyorsa, Ebû Zer'e baksın!"** Diğer bir hadîs-i şerîfte: **"İnsanların zühd ve ibâdette, Îsâ aleyhisselâma en çok benziyeni Ebû Zer'dir."**

Abdullah İbni Abbâs buyurdu ki: "Mü'min olan herkesin rızkını Allahü teâlâ ezelde helâlden takdîr etmiştir. Kul sabrederse, bu rızkına helâlden kavuşur. Şayet sabretmez, sabırsız davranırsa, bu defa harama dalar. Allahü teâlâ da onun haramdan yediği kadar helâl rızkından eksiltir."

"Yine buyurdu ki: "Allahü teâlânın size vazîfe olarak emrettiği farzları yapınız. Bu husûsu kolaylaştırmasını Allahü teâlâdan dileyiniz. Allahü teâlâ kulunun niyetinin hakîkatini bilir. O, dilediğini yapar."

Bilâl bin Sa'd buyurdu ki: "Zikir ikidir. Birisi dil ile zikirdir ve güzeldir, ikincisi, hâl ile zikirdir. Bu ise en güzeldir."

Kıvâm-üs-sünne'nin Süleymâniye kütüphânesi Çorlulu Ali Paşa kısmı 84 numarada kayıtlı bulunan "Et-Tergîb vet-Terhîb" ismindeki eserinden ba'zı bölümler: Allah için sevmek, Allah için buğz etmek: Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ kıyâmet gününde Nerede benim için birbirini sevenler! Gölgemden başka gölge bulunmayan bu günde, onları** (Arş'ımın gölgesinde) **gölgelendireceğim."**

Ömer bin Hattâb (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; "Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır ki, bunlar, peygamber ve şehîd değildir, insanlar, Allahü teâlânın katındaki derecelerinden dolayı onlara gıbta ederler." Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm): "Ey Allahın Resûlü! Onların kim olduklarını bize bildir!" dediler. Resûlullah (s.a.v.). "Onlar öyle kimselerdir ki, aralarında herhangi bir akrabalık olmadığı ve birbirine verdikleri mal da olmadığı hâlde, Allah için birbirlerini severler. Vallahi onların yüzlerinde bir nûr vardır. İnsanlar korktukları zaman, onlar korkmazlar, insanlar mahzûn oldukları zaman, onlar mahzûn olmazlar." Sonra, "Biliniz ki, Allahın veli kulları için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır." (Yûnus-62) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudular.

Helâl yemek ve helâlinden giymek: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahım! Bana helâlinden vermek sûretiyle, haram olana muhtaç kılma. Fadlınla, senden başkasına beni muhtaç etme!"**

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden biriniz, rızkını tamamlamadıkça ölmiyecektir. O hâlde, Allahü teâlâdan korkun. Ey insanlar! Talebi güzel yapın. Helâl olanı alınız. Allahü teâlânın haram kıldıklarını gözetiniz** (onları almayınız)."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ tayyibdir. Ancak tayyib olanı** (temiz olanı) **kabûl eder. Allahü teâlâ resûllerine tayyibi** (temiz ve helâl olanı) **emrettiği gibi, mü'minlere de bunu emretti." Allahü teâlâ meâlen şöyle buyurdu: "Ey Resûller! Helâl şeylerden yiyiniz ve sâlih amel işleyiniz. Çünkü ben, ne yaparsanız hep bilirim."** (Mü'minûn-51) ve **"Ey mü'minler! Size verdiğim rızıkların temiz ve helâlinden yiyin ve Allaha şükredin, eğer hakîkaten ona kulluk ediyorsanız"** (Bekâra-172) meâlindeki âyet-i kerîmeleri okudular. Sonra **"Yüzü gözü toza bulanmış, saçı dağınık olduğu hâlde uzun bir sefere çıkıp, sonra elini semâya kaldırıp, yâ Rabbî, diye yalvaran, fakat yediği haram, giydiği haram, içtiği haram ve haram gıda ile beslenmiş böyle birisinin duâsı nasıl kabûl olunur?"** buyurdular.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanların üzerine öyle bir zaman gelecek ki, onlardan birisi aldığı malın, helâl mi, yoksa haram mı olduğuna aldırış etmeyecektir."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bu dîn, öyle sabit bir ağaca benzer ki, îmân onun kökü, zekât dalı, oruç damarı, Allah için kardeş olmak onun nebatı, güzel ahlâk onun yaprağı, haramlardan sakınmak onun meyvesidir. Bu ağaç, ancak temiz ve güzel meyve ile kâmil olur. İmân, Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden sakınmakla kemâle erer."**

Utbe bin Yezîd (r.a.), Hazreti Îsâ'nın şöyle dediğini rivâyet etti: **"Ey zaîf olan Âdemoğlu! Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork. Helâlinden ye, evini mescid edin. Dünyâda misâfir gibi ol! Kendini ağlamaya, kalbini tefekküre, bedenini sabra alıştır."**

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar, doğruluk ve helâl rızıktan daha faziletli birşey ile süslenmemiştir." Bunun üzerine oğlu: "Babacığım, helâl kıymetlidir" deyince, "Ey oğlum, helâlin azı da Allahü teâlânın katında çoktur" dedi.

Haram yemenin ve giymenin kötülüğü: İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Haramdan meydana gelen ete, Cehennem lâyıktır."**

Ebû Humeyd Sa'îd'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimsenin müslüman kardeşinin âsâsını, onun rızâsı olmadan alması helâl değildir."** Bu hadîs-i şerîf, izinsiz olarak bir müslümanın malını almanın ve kullanmanın uygun olmadığını bildirmektedir.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: **"Müflis kime denir, biliyor musunuz?"** "Parası ve malı kalmıyan kimseye diyoruz" dediler. Buyurdu ki: **"Ümmetim arasında müflis, şu kimsedir ki, kıyâmet günü, defterinde çok namaz, oruç ve zekât sevâbı bulunur. Fakat, bir kimseye sövmüş, iftira etmiş, malını almış, kanını dökmüş, döğmüş. Sevâbları, bu hak sahiblerine dağıtılır. Hakları ödenmeden önce, sevâbları biterse, hak sahiblerinin günâhları, bunun üzerine yükletilir. Sonra Cehenneme atılır."**

Haya: İbn-i Ömer (r.a.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.), müslüman kardeşine haya hakkında nasihatte bulunan birisine uğrayıp, **"Haya îmândandır"** buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İmân, yetmiş** (veya altmış)**, küsur şu'bedir. Bunların en üstünü, Lâ ilahe illallah kelimesini, ma'nâsına inanarak söylemek, en ednâsı, yoldan geçenlere eziyet veren şeyi gidermektir. Haya da imândan bir şu'bedir."**

İmrân bin Husayn (r.a.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.) **"Hayâ, yalnız hayır getirir"** buyurdu.

Ebû Bekr (r.a.) şöyle anlattı. Resûlullah (s.a.v.); **"Hayâ imândandır, imân Cennettedir"** buyurdular.

Saîd bin Yezîd anlattı. Resûlullaha (s.a.v.) biri gelerek: "Ey Allahın Resûlü! Bana bir şey tavsiyede bulun" deyince, **"Kavminden bir kişiden haya ettiğin gibi, Allahü teladan da haya et!"** buyurdu.

Hasedin kötülüğü, zararı: Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hased, sevâbları ve hasenatı, ateşin odunu yediği gibi yer. Sadaka ise, günahları suyun ateşi söndürdüğü gibi söndürür. Namaz mü'minin nûrudur. Oruç da Cehenneme karşı siperdir."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Birbirinize hased etmeyin, birbirinizle alâkayı kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allahın kulları kardeş olunuz."**

Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki: Birbirinizi sevmedikçe kâmil bir şekilde îmân etmiş olmazsınız.**

Size bir şey haber vereyim mi? Onu yaptığınız zaman, birbirinizi seversiniz. Aranızda selâmı yayınız."

Ebû Hazım Medînî (r.a.) şöyle buyurdu: "Sultanlar için dost, hasedci için rahat yoktur, işlerin sonu hakkında çok düşünmek, akla zarar verir."

Zeyd bin Hâlid'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kul, müslüman kardeşinin ihtiyâcını gidermeye devam ettiği müddetçe, Allahü teâlâ da onun ihtiyâcını giderir."**

Abdullah bin Avf anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) çok zikreder, az konuşur, namazı uzatır, hutbeyi kısa yapardı."

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dul ve yoksulun hizmetine koşan kimse, Allah yolunda cihâd eden kimse gibidir."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Açlığını gidermek** (doyurmak), **bir sıkıntısını gidermek gibi bir yolla, müslüman kardeşini sevindirmek, mağfirete sebeb olan şeylerdendir."**

Câbir bin Süleym anlattı: Ben Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına ilk defa gitmiştim. Resûlullah (s.a.v.) Eshâbı arasında bulunuyordu. "Hanginiz Allahın Resûlüdür?" dedim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), mübârek elleriyle kendilerini işâret buyurdular. "Ba'zı şeylerden sıkıntı duyuyorum. Bana bir şeyler öğret" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâdan kork. Müslüman kardeşine güler yüzle konuşmak, kabındaki suyu, senden su istiyenin kabına boşaltmak şeklinde bile olsa, hiç bir iyiliği hor görme. Kibirden sakın. Çünkü Allahü teâlâ, kibiri sevmez."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü olunca, Allahü teâlâ, Cennet ve Cehennem ehlini saflar hâlinde bir araya toplar. Bu sırada Cehennemliklerin saflarından birisi, Cennetliklerin saflarında birini görür. "Ey falanca! Hatırlar mısın? Hani sana dünyâda iken bir iyilik yapmıştım" der. Cennetlik şahıs onu eliyle tutup, "Yâ Rabbi! Bu bana, dünyâda iken iyilik yapmıştı" der. Bunun üzerine kendisine: "Onu rahmetimle Cennete götür" denilir."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim müslüman kardeşinin bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ da onun kıyâmetteki sıkıntılarından birini giderir."**

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim müslüman kardeşinin bir ihtiyâcını gidermek için yürürse, Allahü teâlâ onun her adımına karşılık yetmiş serap yazar, yetmiş tane günâhını siler. Bu, o dönünceye kadar devâm eder. Eğer müslüman kardeşinin ihtiyâcını giderirse, günahlarından sıyrılır, anasından doğduğu günki gibi olur. Bu sırada vefât ederse, hesabsız Cennete girer."**

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim müslüman kardeşinin ihtiyâcını giderirse, Allahü teâlâ da onun ihtiyâcını giderir."**

Hilme (yumuşaklığa) teşvik: Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hilm, onu elde etmek için çalışmakla, ilim ise, öğrenmek için gayret göstermekle olur. Hayrı** (iyiliği) **araştıran kimseye hayır verilir. Şerden sakınan kimse de, şerden muhafaza olunur."**

Ebû İshâk anlattı: Mûsâ (a.s.), "Yâ Rabbî! Hangi kulunu daha fazla seviyorsun?" deyince, Allahü teâlâ: **"Beni en fazla hatırlayanı"** buyurdu. "Yâ Rabbî! Hangi kulun daha halimdir?" diye suâl edince, Allahü teâlâ: **"Kızdığında nefsine daha çok sahip olan"** buyurdu. "Yâ Rabbî! Hangi kulun daha sabırlıdır?" deyince, Allahü teâlâ: **"Öfkelerini daha fazla yenenler"** buyurdu.

Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) buyurdu ki: "Kıyâmet gününde Allahü teâlâya yakın olan kimse, kendisinde şu hasletlerin bulunduğu kimsedir: Kerem, hilm, ilim, hikmet, merhamet, fazilet, affetmek, iyilik etmek" buyurdu.

Hakimlerden (hikmet sahiplerinden) birisi oğluna dedi ki: "Ey oğlum! Edeb en hayırlı mirastır. Güzel ahlâk en hayırlı arkadaştır. Çalışmak, en kazançlı maldır. Akıldan daha fâideli bir mal, meşveretten daha güvenilir bir yardımcı, ucubdan (kendini beğenmekden) daha fenâ bir yalnızlık, cehâletten daha şiddetli bir fakirlik, akıl azlığından şiddetli bir yokluk yoktur."

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Size en hayırlılarınızı haber vereyim mi?"** Eshâb-ı Kirâm: "Evet haber ver, ey Allahın Resûlü!" dediler. Resûlullah (s.a.v.): **"Ömrü en uzun olup, ahlâkı en güzel olanınızdır"** buyurdu.

Hişâm bin Urve'nin babası, hikmet sahiplerinin şöyle dediklerini bildirdi: "Yüzün açık, sözün hoş olsun. Böyle yaparsan, insanlara, kendilerine birşey veren kimseden daha sevimli olursun."

Denildi ki: Güleryüzlülük, sevginin tuzağıdır.

Selef-i sâlihînden birisi: Sözü yumuşak olan kimsenin sevilmesi haktır, dedi.

Kötü ahlâkın fenâlığı: Resûlullah (s.a.v.): **"Allahım! Şikâktan, nifaktan ve kötü ahlâktan sana sığınırım!"** diye duâ buyurmuşlardır.

İbn-i İshâk, Müzeyyine veya Cuheyne kabilesine mensûb birisinden şöyle nakleder. Birisi Resûlullaha: "Ey Allahın Resûlü! insanlara verilen en hayırlı şey nedir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) **"Güzel ahlâktır"** buyurdu. O şahıs tekrar, "İnsanlara verilen şeylerin en kötüsü nedir?" diye sorduğunda: **"Kötü ahlâktır"** buyurdu.

Ebû Saîd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki haslet mü'minde bulunmaz. Bunlar: Cimrilik ve kötü ahlâktır."**

Câbir bin Abdullah Ensârî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullaha (s.a.v.) "Uğursuzluk nedir?" diye sorulduğunda: **"Kötü ahlâktır"** buyurdular.

Meymûn bin Mihrân'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın indinde en büyük günah, kötü ahlâktır. Çünkü onun sahibi, bir günahtan çıkar, diğer bir günaha başlar."**

Âişe vâlidemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her günahın tövbesi vardır. Fakat, kötü ahlâk sahibi böyle değildir. O, bir günahtan tövbe eder, sonra ondan daha kötü bir işe başlar."**

İçki içmenin kötülüğü: İbn-i Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim dünyâda içki içerse, âhıretin içkisinden** (içeceğinden) **mahrûm kalır."**

Ebû Mûsâ Eş'arî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İblîs, ordusunu müslümanlara gönderir. Hanginiz bir kimseyi saptırırsa, ona taç**

giydireceğim, der. Onlar dönünce, birisine "Sen bugün ne yaptın?" der, o da "Kişi ile kardeşi arasına düşmanlık koydum" deyince, İblîs, "Onun tekrar sulh olmasına vesile olacak bir şeyi yaptırma," der. Diğerine "Sen ne yaptın?" deyince o, "Ben de birisine hanımını boşatıncaya kadar yanında kaldım" der. Şeytan: "Ona tekrar evleneceği birşeyi yaptırmazsın" der. Diğerine, "Sen ne yaptın?" der. "İçki içirinceye kadar onunla beraber idim" der. İblîs, "Onu içkiden vazgeçirecek birşeyi yaptırma." Diğerine, "Sen ne yaptın?" der, o da "Zinâ yaptırıncaya kadar onun yanında kaldım" der. Ona da önceki yaptığı tenbîhi yapar. Diğerine, "Sen ne yaptın?" der. "Bir kimse ile birisini öldürünceye kadar beraberdim" der. Yine ona öncekiler gibi söyler."

Fadl bin Abbâs'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İçkiden sakın, çünkü o, her kötülüğün anahtarıdır."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim dünyâdan sarhoş olarak ayrılırsa, kabre sarhoş olarak girer, kabrinden sarhoş olarak diriltilir, sarhoş olarak Cehenneme atılır. Cehennemde bir dağa bırakılır ki, ona Sekrân denilir. O dağda bir çeşme vardır. Ondan, irin ve kan akar. Bunlar onların yiyeceği ve içeceğidir."**

Allahü teâlânın azâbından korkmak: Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) ölüm hâlinde bulunan bir gencin yanına teşrîf buyurdular. **"Kendini nasıl buluyorsun?"** buyurunca, genç: "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâdan ümidliyim, fakat günahlarımdan korkuyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Bir mü'minin kalbinde bu ikisi bulununca, Allahü teâlâ ona umduğunu verir, korktuğundan kurtarır"** buyurdu.

Ubeyd bin Verd'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Firdevs Cennetinin sevgisi ve Cehennem korkusu, günah işlememe husûsunda sabr meydana getirir, kulu, dünyâ rahatından uzaklaştırırlar."**

Mutarrif bin Abdullah buyurdu ki: "Sağlam ve çok dakik bir terazi getirilip, mü'minin korkusu ile ümidi tartılsaydı, ikisi birbirine eşit gelirdi. Mü'min, Allahü teâlânın rahmetini hatırlar, ümitli olur, Allahü teâlânın azâbını hatırlar, korkar."

Lokman Hakim oğluna şöyle nasihatte bulundu: "Oğlum! Allahü teâlâdan öyle kork ki, bu korku seninle ümidin arasına girsin, senin ümidini tamamen kessin. Fakat Allahü teâlâdan öyle ümid et ki, senin ile korkun arasına girip, sendeki korkudan hiçbir şey bırakmasın." Bunun üzerine oğlu. "Ey Babacağım! Benim bir kalbim var. Kalbimi korku ile doldurursam, bu, benim ümidime mâni olur. Kalbimi ümit ile doldurursam, bu ümidim, hiçbir korkuya kalbimde yer vermez" dedi.

Lokman Hakim: "Ey oğul! Mü'minin öyle bir kalbi vardır ki, sanki o iki kalb gibidir. Birisi Allahü teâlânın rahmetini umar, diğeri ile Allahü teâlânın azâbından korkar, (Ya'nî, mü'min ümit ile korku arasında olacaktır. Ne sâdece ümit edip, azâbdan emîn olacak, ne de korkuya düşüp, Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesecek.)

Duâ: Nu'man bin Beşir'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.): **"Duâ ibâdettir"** buyurdu. Sonra, **"Bana duâ edin icabet edeyim"** (Mü'min-60) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

Selmân-ı Fârisî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.): **"Muhakkak ki Allahü teâlâ, huzûrunda ellerini uzatıp kendisinden isteyen kulunun o iki elini boş çevirmekten haya eder"** buyurdu.

Hazreti Ali anlattı: Ben Kâ'be-i muazzamada tavaf ederken birisi ile karşılaştım. Kâ'be'nin örtüsüne yapışmış, "Ey her şeyi işiten, her istiyenin istediğini bilen, ey ısrar edenlerin ısrarından rahatsız olmayan Allahım! Beni affın ile, rahmetinin tatlılığı ile rızıklandır" diye duâ ediyordu. Hazreti Ali: "Ey Allahın kulu! Sözünü bana bir defa daha tekrar eder misin?" dedi. O zât, "Sen benim söylediğimi işittin mi?" deyince, Hazreti Ali: "Hızır'ın nefsi yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, herhangi bir kul, bu sözleri her farz namazın peşinden söylerse, onun günahları af ve mağfiret olunur" dedi. Bu zâtın Hızır aleyhisselâm olduğunu keşfen anlamıştı.

Zikir: (Allahü teâlâyı anıp, hatırlamak): Muâz bin Cebel'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennet ehli dünyâda, Allahü teâlâyı anmadan geçirdikleri bir âna bile üzülürler."**

İbn-i Ömer (r.a.) buyurdu ki; "Kişi ile kölesi Cennete girerler. Kölenin derecesi daha yüksek olur. Kölenin efendisi: "Yâ Rabbî! Bu dünyâda iken benim kölem idi" der. Ona: "O, beni senden daha fazla zikrederdi" denir."

Dünyâda zühde teşvik: Sehl bin Sa'd anlattı: Resûlullaha birisi geldi. "Ey Allahın Resûlü! Bana öyle bir amel öğret ki, onu yapınca Allahü teâlâ ve insanlar beni sevsin" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâya rağbet etmezsen** (Allahü teâlânın haram kıldıklarından sakınır, şüphelilerden uzak durursan)**, seni Allahü teâlâ sever. İnsanların elindekilere rağbet etmezsen, o zaman seni insanlar sever."**

Ebû Bekr (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâda zühd, kalbi fâidesiz, boş şeylerden temizler ve bedeni rahatlatır. Dikkat ediniz. Dünyâya rağbet etmek, kalbin meşgûliyeti ve bedenin yorgunluğudur."

Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Kimin niyeti âhıreti elde etmek ise, Allahü teâlâ zenginliği onun kalbine koyar. Onun işini ve durumunu derli toplu kılar, dünyâ ona boyun eğerek gelir. Kimin de niyeti dünyâ ise, Allahü teâlâ fakirliği onun iki gözü arasına kor. Onun işini darmadağınık yapar. Ona dünyâdan ezelde ne yazılmışsa, sâdece o gelir."

Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma; "Ey Mûsâ, benim sevgim ile, dünyâ sevgisi bir arada bulunmaz" diye vahyetti.

Lokman Hakim oğluna; "İnsanlara muhtaç olduğunu gösterme. Çünkü senin böyle yapman zenginliktir. Tama'dan sakın. Çünkü tama' hazır bir fakirliktir. Namazını dünyâya veda eden kimse gibi kıl. Özür dilemeyi gerektirecek şeylerden sakın" buyurdu.

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Pişman olmadan önce, tefekkür edip amel işleyiniz. Dünyâya aldanmayınız. Çünkü, dünyâda sağlam ve sıhhatli olan, hastalanır. Yeni olan, eskir. Ni'metleri yok olur. Gençler ihtiyârlar."

Kadının, kocasına itaati: Âîşe vâlidemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey Fâtıma! Allahü teâlâdan kork. Kocana itaat et. Böyle yaparsan, selâmetle Cennete girersin."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.): **"Hiçbir kimsenin bir kimseye secde etmesi lâyık değildir. Eğer bir kimsenin diğer birisine secde etmesini isteseydim, kadının kocasına secde etmesini emrederdim"** buyurdu.

Yezîd bin Enes'in bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kadın, beş vakit namazını kıldığı, Ramazân-ı şerîf orucunu tuttuğu, namusunu koruduğu ve kocasına itaat ettiği zaman, Cennetin istediği kapısından girer."**

Allah için dostları ziyâret: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslüman, diğer müslüman kardeşini Allah için ziyâret ederse, Allahü teâlâ "Sen de, yolculuğun da iyidir. Cennetten bir menzile oturdun" buyurur.**

Kabir ziyâreti: Abdullah bin Büreyde babasından nakletti: Onun babası bir mecliste idi. "O mecliste Resûlullah da (s.a.v.) bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) burada: **"Ben sizi kabirleri ziyâretten men etmiştim. Artık (bundan sonra) ziyâret edebilirsiniz"** buyurdu.

Yine o, babasından nakleder: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim kabirleri ziyâret etmek isterse, onları ziyâret etsin. Çünkü kabirleri ziyâret, âhireti hatırlatır."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kabirleri ziyâret ediniz. Çünkü kabirleri ziyâret ölümü hatırlatır."**

Cömertlik ve cömertin fazileti: Âişe vâlidemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.): **"Allahü teâlânın velî kulu, cömert olarak yaratılmıştır"** buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cömert kimse, Allahü teâlâya, insanlara ve Cennete yakındır, Cehennemden uzaktır. Cimri kimse, Allahü teâlâdan, insanlardan ve Cennetten uzak, Cehenneme yakındır. Câhil fakat cömert olan kimse, âbid fakat cimri olan kimseden daha sevimlidir. En büyük hastalık, cimriliktir."**

Abdullah bin Ömer'in (r.anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"İki ahlâk vardır ki, Allahü teâlâ bu ikisini sever. Bunlar; cömertlik ve semâhattir** (vermesi lâzım ve vâcib olmıyan şeyleri seve seve vermektir). **Yine iki ahlâk daha vardır ki, Allahü teâlâ onlardan dolayı gazâb eder. Bunlar; kötü ahlâk ile cimriliktir. Allahü teâlâ bir kulu hakkında hayır murâd edince, onu insanların ihtiyâçlarını gidermeye vâsıta yapar."**

Misvak kullanmayı teşvik: Âişe vâlidemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah buyurdu ki; **"Misvak, ağzı temizleyici ve Rabbin rızâsını kazanmaya vesiledir."**

Allahü teâlânın mahlûkâtına şefkat ve merhamet: Ebû Sa'îd'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İhtiyâçlarınızı, merhamet sahiplerinden isteyiniz."**

Ebû Bekr'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Eğer benim rahmetimi istiyorsanız, mahlûkuma merhamet ediniz."**

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.): **"İnsanlara merhamet etmeyene, Allahü teâlâ da merhamet etmez."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden öncekiler arasında bulunan birisi, yolda atılmış bir dikene rastladı. Kendi kendine;**

vallahi müslümanlara eziyet vermemesi için bu dikeni yoldan alacağım, dedi. Allahü teâlâ bu yüzden onu af ve mağfiret etti."

Allahü teâlânın mahlûkâtına şefkati terk etmemek: İbn-i Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kadın, bir kedi yüzünden azâba uğradı. O kadın kediyi bağladı, ölünceye kadar aç bıraktı. O kedinin yüzünden Cehenneme girdi."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennete merhametli kimseden başkası girmiyecektir."**

Ka'b-ül-Ahbâr anlattı. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma: "Ey Mûsâ! Küçüklere, oğluna olan şefkatin gibi şefkat göster. Kendinden büyük olanlara senden küçük olanlara yaptığın merhamet gibi merhamet göster. Sıhhat ve afiyette olana, mübtelâya gösterdiğin merhameti göster. Fakire gösterdiğin merhamet gibi zengine de göster."

Şükür: Üsâme bin Şureyk'in bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allahü teâlâya şükretmiş olmaz."**

Ebû Bekr el-Verrâk'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) **"Her ân seni görmekte olan Allahü teâlâdan gâfil olma. Şükrünü, itaat ve tevâzuunu, hiçbir zaman mülkünden çıkamadığın Allahü teâlâya yap"** buyurdu.

Sabır: Ebû Hüreyre (r.a.) bildirdi: Resûlullaha (s.a.v.), "Ey Allahın Resûlü! Acaba Cennete hesabsız girecek kimse varmıdır?" diye sorduklarında Resûlullah (s.a.v.): **"Evet, her merhametli ve sabırlı kimse"** buyurdu.

Sehl bin Sa'd es-Sa'îdî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) Abdullah bin Abbâs'a; **"Ey küçük! Sana ba'zı şeyler öğreteyim, onlardan faydalanırsın"** buyurdu. Abdullah bin Abbâs (r.a.), "Buyur yâ Resûlallah" dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlânın senin için yazmadığı bir şeyi ile insanlar sana fayda vermek için çalışsalar, buna onların gücü yetmez. Yine kullar, Allahü teâlânın ezelde senin için yazmadığı şeyler ile zarar vermeye çalışsalar, onlar buna güç yetiremezler. Eğer sıdk ile yakîn içerisinde Allahü teâlâ için amel yapmaya gücün yeterse, yap. Gücün yetmezse, şüphesiz istemediğin şeylere sabretmekte pekçok hayır vardır. Bil ki, nasr** (yardım) **sabır ile beraberdir. Ferahlık sıkıntı ile beraberdir."**

Doğruluk: Ebû Ubeyde (r.a.) bildirdi: Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından bir sene sonra minbere çıkıp şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.), vefâtlarından bir sene önce buyurdular ki: **"Şüphesiz, Âdemoğluna afiyetten daha faziletli birşey verilmemiştir. O hâlde Allahü teâlâdan afiyet isteyiniz. Doğruluk ve iyiliğe yapışınız. Çünkü bunlar, Cennettedir. Yalan ve kötü işten sakınınız. Çünkü bunlar, Cehennemdedir."**

Ebû Yahyâ buyurdu ki: "Doğru sözlü tüccâr, Cennet ehlinden olmaya lâyıktır." Resûlullaha salevât-ı şerîfe getirmek: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim kabrimin yanında** (bana) **salât okursa, onu işitirim. Kim de uzakta olduğu hâlde bana salat okursa, bana ulaştırılır."**

Enes bin Malik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey insanlar! Sizin kıyâmet-gününde, kıyâmetin korkularından ve korku yerlerinden kurtulacak olanınız, dünyâda, bana en çok salât okuyanınızdır."**

Yine onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana salât okuyunuz. Çünkü bana salât okumak, sizin için keffârettir. Kim bana salât okursa, Allahü teâlâ da ona salât** (rahmet) **eder."**

Sa'îd bin Umeyr babasından nakletti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim bana cân-ı gönülden bir salât okursa, Allahü teâlâ ona on salât** (merhamet) **eder. Onu on derece yükseltir. Ona bir salât için on sevâb yazılır."**

Abdullah bin Ali bin Hasen, babası ve dedesi yoluyla, Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu bildirdi: **"Cimri o kimsedir ki, yanında ben anıldığım hâlde, bana salât okumaz."**

Lüzumsuz sözü terketmek: Anbese bin Sa'îd Kelâî bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Malının fazlasını infâk eden, sözünün fazlasını da tutan kimseye ne mutlu."**

Büyük zâtlardan birisi Mâlik bin Dinar'a "Ey Ebû Yahyâ! Dili muhafaza etmek, insanlara, dirhem ve dinarlarını muhafaza etmekten daha ağır gelir."

Ebû Zer (r.a.) buyurdu ki: "Hayır bir şey yazmak sükûttan, sükût şerri (kötü olan bir şeyi) yazmaktan, sâlih arkadaş, yalnız bulunmaktan, yalnız olmak kötü arkadaştan daha iyidir."

Evzâî (r.a.), Süleymân bin Davud'un (a.s.) şöyle buyurduğunu bildirdi: "Konuşmak gümüş ise, sükût altındır."

Oruç: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ateşin odunu yediği gibi, hased de iyilikleri yer. Suyun ateşi söndürdüğü gibi, sadaka da hatâyı söndürür. Namaz mü'minin nûru, oruç Cehenneme karşı kalkanıdır."**

Sehl bin Sa'd'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette bir kapı vardır ki, ona Reyyân denir. Ondan oruç tutanlar girer. En sonuncu girince, bu kapı kapatılır. Artık oradan kimse giremez."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Âdemoğlunun yaptığı her iyiliğin karşılığı, o kimse için on ile yediyüz kat arasında sevâb verilir. Oruç, bu iyiliklerden müstesnadır. Çünkü oruç için olanı kimse bilmez. Allahü teâlâ buyurur ki: Kulum benim için; yeme, içme ve cima arzularını terketti. Benim için gözünü haramlara kapadı, dilini muhafaza etti. Oruç bana âittir. Onun karşılığını ben veririm."** Bundan sonra Resûlullah efendimiz **"Oruçlu için iki sevinç vardır. Birisi, iftar vaktindeki sevinci, diğeri, Allahü teâlâya kavuştuğu zamanki sevincidir."** buyurdu.

Ramazân-ı şerîfin fazileti: Selmân-ı Fârisî (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) Şa'ban ayının son günü hutbede buyurdu ki: **"Ey Müslümanlar! Üzerinize öyle büyük bir ay gölge vermek üzeredir ki, bu aydaki bir gece** (Kadir gecesi)**, bin aydan daha fâidelidir. Allahü teâlâ, bu ayda, her gün oruç tutulmasını emretti. Bu ayda, geceleri teravih namazı kılmak da sünnettir. Bu ayda Allahü teâlâ için ufak bir iyilik yapmak, başka aylarda, farz yapmış gibidir. Bu ayda bir farz yapmak başka ayda yetmiş farz yapmak gibidir. Bu ay, sabır ayıdır. Sabredenin gideceği yer Cennettir. Bu ay iyi geçinmek ayıdır. Bu ayda mü'minlerin rızkı artar. Bir kimse, bu ayda, bir oruçluya iftar verirse, günahları affolur. Hak teâlâ, onu Cehennem ateşinden azâd eder. O oruçlunun sevâbı kadar ona sevâb verilir."** Eshâb-ı Kirâm dediler ki, "Yâ Resûlallah! Her birimiz, bir oruçluya iftar verecek,

onu doyuracak kadar zengin değiliz.” Resûl aleyhisselâm buyurdu ki: **“Bir hurma ile iftar verene de, yalnız su ile oruç açana da, biraz süt ikram edene de bu sevâb verilecektir. Bu ay, öyle bir aydır ki, ilk günleri rahmet,** ortası **af ve mağfiret, sonu Cehennemden azâd olmaktır. Bu ayda, işçinin, me’mûrun, askerin, talebenin vazîfesini hafifleten patronları, âmirleri, kumandanları ve müdürleri, Allahü teâlâ affedip, Cehennem ateşinden kurtarır. Bu ayda dört şeyi çok yapınız! Bu ikisini Allahü teâlâ çok sever. Bunlar; Kelime-i şehâdet söylemek ve istiğfar etmektir, ikisini de zâten her zaman yapmanız lâzımdır. Bunlar da; Allahü teâlâdan Cenneti istemek ve Cehennem ateşinden ona sığınmaktır. Bu ayda bir oruçluya su veren bir kimse, kıyâmet günü susuz kalmayacaktır.”**

Enes bin Malik’in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Ramazân-ı şerîf ayına, günâhları yaktığı için Ramazan denmiştir.”**

Zührî (r.a.) buyurdu ki: “Ramazân-ı şerîfte bir tesbih, Ramazân-ı şerîf dışında okunan bin tesbihten daha faziletlidir.”

Muallâ bin Fudayl buyurdu ki: “Büyüklerimiz (Ramazan’dan önceki) altı ay Allahü teâlâdan, kendilerini Ramazân-ı şerîf ayına ulaştırması için, (Ramazan’dan sonraki) aylarda, Ramazân-ı şerîfi kendilerinden kabûl etmesi için duâ eder, yalvarırlardı.”

Hâlid el-Cühenî’nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Kim bir oruçluya iftar verirse veya bir gaziyi teçhiz ederse,** (donatırsa) **ona onların ecri** (sevâbı) **kadar ecr vardır.”**

İbn-i Mes’ûd (r.a.) buyurdu ki: “Eğer insanlar Ramazân-ı şerîfte olan şeyi bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını temenni ederlerdi.”

Huzâa kabilesinden bir kimse, “Yâ Resûlallah, Ramazan ayının üstünlüğünü bize anlat!” dediğinde: **“Cennet, Ramazan ayı için senenin başından sonuna kadar süslenir. Şehr-i Ramazan’ın ilk gecesi olduğunda, Arş”ın altından bir rüzgâr esip, Cennetin ağaç ve yapraklarını sallar. Hûr-i ayn bu hâli görüp, “Yâ Rabbî! Şu ayda sana ibâdetle meşgûl olan kullarından bize eş nasîb eyle, bizimle onların ve onlarla bizim gözlerimizi aydın eyle!” derler. Allahü teâlâ Ramazân-ı şerîfte oruçlu olan bir kuluna, Çadırlarda saklı hûrîler vardır”** (Rahmân-72). **Meâlindeki âyet-i kerîme ile övülen, anlatılan ve inciden çadırlar içinde saklı bulunan hûr-i ayndan bir zevceyi eş olarak verir. O hûr-i ayndan her biri, inci ile süslü, yakuttan bir sedir üzerindedir. O sedirde istebrak** (sırma ile işlenmiş çok güzel ipek kumaş) **ve atlastan yetmiş yatak ve her yatakta bir yastık vardır. Her birine hizmet edecek yetmiş bin, zevci için de ayrıca yetmiş bin hizmetçi vardır. Her hizmetçinin elinde, altın kâse** (tabak) **içinde bir çeşit yemek vardır. Cennettekiler her birinden ayrı lezzet alırlar, İşte kavuşulacak bu lütuf ve ihsânlar, o kimsenin Ramazanda işlediği sevâblardan ayrı olarak, her günün orucu içindir.”** buyurdu.

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, buyuruldu ki: **“Ramazân-ı şerîfin ilk gecesi olunca, Allahü teâlâ kullarına rahmet nazarı ile nazar eder** (bakar). **Allahü teâlâ, rahmet nazarı ile baktığı kuluna asla azâb etmez. Bu ayın her bir gününde, Hak teâlâ bir milyon âsîyi Cehennem ateşinden azâd eder. Ramazân-ı şerîfin yirmidokuzuncu gecesi olunca, bütün bir ay boyunca, mağfiret ve azâd olunan kadar daha mağfiret ve azâd olunur. Fıtr bayramı gecesi olunca, melekler yerlerinde**

duramaz olurlar. Bayram sabahı müslümanlar namaz için câmilere toplanınca, Allahü teâlâ, "Ey meleklerim, şâhid olun, ben ki, Allahım, onları mağfiret ettim" buyurur." Oruçlu iken çirkin söz söylemekten sakınma: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ademoğlunun her ameli kendisine âittir. Ancak oruç bundan müstesnadır. Çünkü Allahü teâlâ, "Oruç bana âittir. Onun karşılığını da ben veririm" buyuruyor. Oruç Cehenneme karşı kalkandır. Sizden birisi** oruçlu iken **çirkin söz söylemesin, bağırmasın! Eğer, birisi ona söver veya onunla itişip kakışmak isterse, "Ben oruçluyum" desin. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, oruçlunun ağzının kokusu, Allahü teâlânın katında misk kokusundan daha güzeldir."**

Sahurun fazileti: "İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bizim orucumuzla, ehl-i kitabın oruçlarını birbirinden ayıran sahur yemeğidir."**

İbn-i Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Geceleyin ibâdet yapabilmek için, gündüz kaylûlesi yapınız. Oruç için de sahur yemeğinden istifâde ediniz."

Yine o rivâyet etti: Resûlullah î(s.a.v.), **"Mü'minin iftar vakti yaptığı duâ kabûl olur"** buyurdu.

Câbir bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Oruç tuttuğun zaman, kulağın ve gözün de oruç tutsun, haramlardan sakınsın. Dilin de yalan sözden oruç tutsun. Hizmetçiye eziyet etme. Sende vekâr ve sekînet olsun. Oruçlu günün ile oruçlu olmadığın gün, birbirine müsavî olmasın."

Muharrem ayının ve her aydan üç gün oruç tutmanın fazileti: Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûlullaha (s.a.v.) birisi geldi. "Ey Allahın Resûlü! Hangi namaz daha faziletlidir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.); **"Gece kılınan namaz"** buyurdular. "Ramazan'dan sonra hangi oruç daha faziletlidir?" diye sordu. **"Muharrem dediğiniz, Allahü teâlânın ayındaki oruç"** buyurdular."

Namazda huşû' ve tevâzu: İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ şöyle buyuruyor: Şüphesiz ben, sâdece, benim azametime tevâzu edenin, mahlûkâtıma karşı te'âzüm etmiyenin** (onlara karşı kibirlenmiyenin, büyüklenmiyenin.) **benim rızâmı kazanmak için nefsini şehvetlerinden alıkoyanın, gündüzünü benim zikrime ayıranın hep beni hatırlayanın, bana isyanda ısrar etmiyenin, açı doyuranın, çıplağı giydirenin, küçüğüne merhamet edenin, garîb olanı barındıranın namazını kabûl ederim. Bu sebeble, yüzünün nûru, güneşin nûrunun parlaması gibi olan kimse bana duâ ederse, duâsını kabûl ederim. Benden isterse veririm. Benim ismim ile yemîn ederse, yemînini yerine getiririm. Cahillikte ona yumuşaklık, karanlıklarında ona bir nûr veririm. Onu meleklerim ile korurum. Onun benim yanımdaki durumu, Cennetler içerisinde Firdevs'in durumu gibidir.**

Onun (Firdevs'in) **meyveleri yok olmaz. Onun elbiseleri değişmez."**

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namazlar günahlara keffarettir."**

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Beş vakit namaz, bir Cum'a'dan diğer Cum'a'ya kadar, oruç, bir Ramazan'dan, diğer Ramazan'a kadar, büyük günahlardan sakınıldığı müddetçe aralarındaki küçük günahlara keffârettirler."**

Abdullah İbni Abbâs'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kişinin namaza tembel olarak kalkması uygun değildir. Bilakis, namaza büyük bir rağbetle** (arzu ve iştiyâkla) **ve pek sevinçli olarak kalkması gerekir. Çünkü o, Allahü teâlâya münâcaat halindedir. Allahü teâlâ onu bağışlar. Duâ ettiği zaman duâsına rağbet eder."** Resûlullah (s.a.v.) böyle buyurduktan sonra, namaz kılmakta tenbellik gösterenler hakkında; **"Onlar namaza kalktıkları zaman, istemiye istemiye kalkarlar. İnsanlara gösteriş yaparlar. Allahü teâlâyı pek az hatıra getirir, anarlar."** (Nisâ-142) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

Namazda ta'dîl-i erkâna riâyet etmemenin cezası: Ubâde bin Sâmit'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim güzel bir abdest alır, sonra namaza kalkar, namazını güzel kılar, rükû' ve secdelerini tamam yaparsa, namaz sevinir ve nurlu olur. Melekler, o namazı göke çıkarır. O namaz, namazı kılmış olana, iyi duâ eder ve "Sen beni kusurlu olmaktan koruduğun gibi, Allahü teâlâ da seni muhafaza etsin" der. Namaz güzel kılınmazsa, siyah olur. Melekler o namazdan iğrenir. Göke götürmezler. O namaz kılmış olana, fenâ duâ eder. "Sen beni zayi eylediğin, kötü hâle soktuğun gibi, Allahü teâlâ da seni zayi eylesin" der. Semâ kapıları ona açılmaz. Sonra eski bir elbisenin dürüldüğü gibi dürülür, sahibinin yüzüne çarpılır."**

Âişe vâlidemizin (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Farz namazlar, Allahü teâlânın indinde öyle tartılır öyle ölçülür ki, kim onda noksanlık yaparsa, yaptığı noksanlığa göre hesaba çekilir."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer siz benim gördüğümü görseydiniz. Az güler çok ağlardınız."** Eshâb-ı Kirâm dediler ki: "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Siz ne gördünüz?" Resûlullah (s.a.v.), **"Cenneti ve Cehennemi gördüm"** buyurup, onları namaza teşvik buyurdu. Kendilerine İmâm olduğu zaman, rükû' ve secdeleri kendisinden önce yapmalarını, namazdan kendisinden önce ayrılmalarını men etti. **"Ben sizi, ön tarafımda olduğunuz zaman gördüğüm gibi, arka tarafımda olduğunuz zaman da görürüm"** buyurdu.

Gece ibâdetine teşvik: Hazreti Ali'nin (r.a) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette bir takım odalar vardır ki, dışları içlerinden, içleri dışlarından görülür."** Bu sırada birisi kalkıp, "Ey Allahın Resûlü! Bu odalar kime âittir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), **"Bu odalar, tatlı ve hoş konuşan, yemek yediren, oruca devam eden, geceleyin insanlar uyurken kalkıp Allah için namaz kılan kimseler içindir"** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şöyle anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse hanımını geceleyin uyarıp, iki rek'at namaz kılarlar ise, o gece Allahü teâlâyı çok zikreden erkek ve kadınlardan yazılırlar."**

Duhâ namazı: Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim, oniki rek'at duhâ namazı kılarsa, Allahü teâlâ onun için Cennette bir köşk bina eder."**

Duâsı kabûl olanlar: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki duâ vardır ki, onlarla Allahü teâlâ arasında perde yoktur. Birisi mazlûmun duâsı, diğeri, din kardeşine gıyabında yapılan duâ."**

Ana-babaya karşı gelmenin yasaklanması: Birisi, "Ey Allahın Resûlü! Eğer beş vakit namazı kılarsam, Ramazân-ı şerîf orucunu tutarsam, malımın zekâtını verirsem ve gücüm yettiğinde hacca gidersem benim için ne mükâfat vardır?" diye sorunca Resûlullah (s.a.v.); **"Kim böyle yaparsa, nebilerle, sıddîklarla ve şehîdlerle beraber olur. Fakat ana ve babasına karşı gelen bundan müstesnadır"** buyurdu.

Ebû Bekr'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, günahlardan dilediğini kıyâmet gününe bırakır. Fakat ana ve babaya âsî olmak böyle değil. Allahü teâlâ, âsî kimse ölmeden önce dünyada da onun cezasını verir."**

Abdullah bin Amr bin As'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kişinin kendi ana-babasına sövmesi büyük günahlardandır."** Eshâb-ı Kirâm, "Ey Allahın Resûlü! Kişi hiç ana-babasına söver mi?" dediklerinde, **"Evet, o başkasının babasına söver, o da onun babasına söver. O başkasının annesine söver, o da onun annesine söver"** buyurdu.

Ana-babaya hürmet ve onlara iyilik: Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimsenin ana-babası veya ikisinden birisi vefât eder. Fakat o, onların sağlıklarında onlara âsî olmuştur. Bu kimse, onlara duâ etmekte devam eder ve onlar için mağfiret dilerse, nihâyet Allahü teâlâ onu bâr** (itaat edici) **olarak yazar."**

Gıybet: Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: "Resûlullahın (s.a.v.) yanından birisi kalktı. Kalkmasında acziyet görüldü. Orada bulunanlar, "Falanca da ne kadar âcizmiş" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Kardeşinizin etini yediniz. Çünkü onu gıybet ettiniz"** buyurdu."

Ebû Hüreyre (r.a.) bildirdi: Birisi, "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Gıybet nedir?" diye sorunca: **"Senin müslüman kardeşini, onun hoşlanmadığı şeyle anmandır"** buyurdu. "Eğer söylediğim şey, kardeşimde varsa" diye sorunca, **"Eğer varsa, onu gıybet etmiş olursun. Eğer söylediğin şey onda yoksa, ona iftira etmiş olursun"** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.), **"Gıybet, zinâdan daha şiddetlidir"** buyurdu. Bunun üzerine "O nasıl olur?" diye sorulunca, **"Çünkü, zinâ eden kimse tövbe eder ve Allahü teâlâ da onun tövbesini kabûl eder, fakat, gıybeti yapılan kimse af etmedikçe, Allahü teâlâ gıybet eden kimseyi affetmez"** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **"Yollarda oturmaktan sakınınız"** buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm (r.a.), "Ey Allahın Resûlü! Oturmamız icâb ediyor. Biz oralarda (lüzumlu şeyleri) konuşuyoruz" dediler. Resûlullah (s.a.v.) **"Madem ki oturuyorsunuz,** (bari) **yolun hakkını veriniz"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm, "Ey Allahın Resûlü! Yolun hakkı nedir?" dediler. Resûlullah (s.a.v.) **"Haram şeylere bakmamak,**

geçene eziyet vermemek, verilen selâmı almak, iyiliği emredip, kötülükten alıkoymak" buyurdu.

Ebû Ümâme'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana altı şey için kefil olunuz. Sizin için Cennete kefil olayım; 1. Sizden birisi konuştuğu zaman yalan konuşmasın. 2. Kendisine birşey emânet edildiği zaman, hainlik etmesin. 3. Bir şey va'd ettiği zaman, va'dine muhalefet etmesin, va'dini yerine getirsin. 4. Haram olan şeylere bakmayınız. 5. Ellerinizi** (haramdan) **alıkoyunuz, 6. Ferclerinizi** (namuslarınızı) **muhafaza ediniz!"**

Cerîr (r.a.) şöyle anlattı: "Resûlullaha (s.a.v.), yabancı bir kadını ansızın görmenin hükmünü suâl ettik. **"Hemen gözünü çevir!"** buyurdu."

Ebû Ümâme (r.a.) şöyle bildiriyor: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak başını çeviren kimseye, Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur."**

Gadaba mâni olmak ve gadabı söndürmek: Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için gadabını giderirse, Allahü teâlâ da ondan azâbını giderir."**

Hazreti Osman (r.a.) buyurdu ki: "Anladım ki, her kötülüğün başı kızmaktır."

İbn-i Ömer (r.a.) şöyle anlattı: Resûlul'lah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın katında, onun rızâsını istiyerek söndürülen gayz** (kin) **yudumundan daha büyük ve zor bir yudum yoktur."**

Fakirlik: Eshâb-ı Kirâmdan ba'zısı Resûlullaha (s.a.v.) fakirlik, giyecek bulamama ve ba'zı şeylerinin az olmasından sitem ettikleri zaman, Resûlullah (s.a.v.); **"Muhakkak ki, ben sizin hakkınızda, eşyanızın az olmasından değil, çok olmasından korkuyorum"** buyurdu.

Kur'ân-ı kerîm okumanın fazileti: Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey oğlum! Lâ ilahe illallah kelimesini çok söyle! Çünkü o, yedi kat gök, yerler ve onların içinde bulunanlardan daha hayırlıdır. Ey oğlum! Kur'ân-ı kerîm okumaktan gâfil olma! Çünkü Kur'ân-ı kerîm, ölü kalbi diriltir. Kötü sözden, işten ve taşkınlıktan alıkor. Kur'ân-ı kerîm, dağları yürütür. Ey oğlum! ölümü çok hatırla! Çünkü ölümü çok hatırlarsan, dünyâya düşkün olmazsın. Ahırete çok rağbet eder, istekli olursun. Âhıret hakîkî yerleşme yeridir. Dünyâ ise, ehli için aldatıcı bir yurttur."**

Yetime ihsânda bulunmaya teşvik: Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dula ve miskine** (yoksula) **yardımcı olan, ihtiyâçlarını gideren kimse, Allah yolunda cihâd eden veya gecelerini ibâdetle, gündüzlerini oruçla geçiren kimse gibidir. Yetime kefil olan kimse, Allahü teâlâdan da ittikâ ederse,** (haram ettiklerinden sakınırsa), (şehâdet ve orta parmaklarını işâret ederek) **ben ve o, Cennette şu ikisi gibiyiz**" buyurdu.

Adî bin Hâtem'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim, bir yetime kefil olursa, Allahü teâlâ da ona kefil olur"**

Ebû Ümâme'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, yalan yemînle, bir müslüman kardeşinin malını alırsa, Allahü teâlâya kavuştuğunda, Allahü teâlâyı gadablı olarak bulur."**

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1277

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 112

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 8

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 217

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 105, 106

6) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 455

7) El-A'lâm cild-1, sh. 323

8) Keşf-üz-zünûn sh. 123, 211, 400, 442

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 293

10) Et-Tergîb vet-Terhîb: Çorlulu Ali Paşa Kütüphânesi No: 84

KÂDI EBÛ YA'LÂ (Abdullah bin Ali)

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Abdullah bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Halef İbn-i Ferrâ'dır. Künyesi ile tanındığı gibi, Kâdı Ebü'l-Kâsım İbni Kâdı Ebî Ferec bin Kâdı Ebî Hâzim diye de bilinir, İbn-i Kâdı Ebî Ya'lâ diye meşhûr oldu. 527 (m. 1133) yılında doğdu. 578 (m. 1183) yılında Bağdad'da vefât edip, Bâb-ı Harb kabristanında babasının yanına defnedildi.

Baba ve dedeleri âlim olan İbn-i Kâdı Ebû Ya'lâ'nın ilk hocaları aile çevresindendi. Temel ilimleri öğrenip yüksek ilimleri tahsil edecek seviyeye geldikten sonra, bir taraftan kadı olan babasından ders aldı. Diğer taraftan da babasının uygun gördüğü âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Bu âlimler arasında başta amcası Ebû Muhammed Abdurrahîm İbni Kâdı Ebî Hâzim olmak üzere, Ebû Mensûr Kazzâz, Ebû Mensûr bin Havrûn. Abdülhâlık bin Beden, Ebû Sa'd Zûzenî, Ebü'l-Beder Kerhî, Ebü'l-Hasen bin Âbdüsselâm, Ebü'l-Fadl Ermevî, Hayyat'ın torunu Ebû Muhammed gibi zamanın meşhûr hadîs, fıkıh ve kırâat âlimleri vardı. Daha sonra Hâfız İbn-i Nasır Ebû Bekr bin Zâgûnî, Sa'îd bin Bennâ, İbn-i Bâtır, Ebü'l-İzz bin Kâdis, Hüseyn bin Talhâ, Tırâd ve daha birçok âlimden ilim tahsil edip hadîs-i şerîf işitti. Birçok hadîs-i şerîfi ezberledi, fakat pek az rivâyet etti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerini öğrendi. Bağdad'a kadı ta'yin edildi. Hanbelî mezhebine göre âdil hükümler verdi. İnsanların huzûr içinde yaşamalarına vesile oldu. Herkes tarafından sevildi. Evi âlimlerin toplantı yeri, diğer insanların istifâde mahalli oldu. Ehl-i ilimle beraber olmaktan, öğretici veya öğrenici olmaktan çok hoşlanırdı. Evinde toplanan âlimlerle dîni mes'eleler üzerinde müzâkerelerde bulunur, kendi bilmediği varsa öğrenir, bildiğini öğretirdi. Bu arada dinleyici olarak gelen insanlar da çok istifâde ederlerdi, ilim ve malda çok cömertti. Kendi hattıyla pekçok kitap yazdı. Evinde kendi yazdığı ve elde ettiği kitaplardan meydana gelen bir kütüphâne vardı. Kitaplarından insanların istifâdesini kolaylaştırırdı. Kâdılık vazîfesiyle insanlar arasında hüküm vermek, fıkıh, hadîs ve kırâat ilimlerini öğretmek ve emr-i ma'rûf yapmak maksadıyla evinden çıkar, diğer zamanlarda hep evinde bulunurdu. Güzel ahlâkı, cömertliği ve âdil hükümleri ile insanlar tarafından çok sevildi. Yaptıklarında ve söylediklerinde yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünür, harama düşerim korkusuyla şüpheli şeylere yaklaşmaz, mübahların birçoğunu da terk ederdi.

Birçok talebe yetiştirip onlara ilmini cömertçe aktardı. Duyduklarından en iyisini yazdı. Yazdıklarının en iyisini ezberledi. Ezberlediklerinin en iyisini rivâyet etti. Çok çocuğu vardı. Onların hepsi âlim kimseler oldu. Ondan ilim öğrenenler arasında amcasının oğlu Ebü'l-Abbâs

Ahmed, Ebü'l-Hasen Zeydi, İbn-ül-Ahdâr, fıkıh âlimi Ebü'l-Abbâs Katî'î, Abbasi halifesi Nasır ve daha birçok âlim vardı. Bu mübârek insanlar da hocaları gibi, din bilgilerinin yayılması ve herkes tarafından öğrenilmesi için gayret ettiler. İnsanlara emr-i ma'rûf yapıp, doğru yolun Ehl-i sünnet yolu olduğunu, ondan ayrılanların maksada (kastedilen şeye) kavuşamayacaklarını anlatırlardı.

İşitmiş olduğu hadîs-i şerîflerden seçtiklerini, konularına göre tasnif eden İbn-i Kâdı Ebû Ya'lâ, Hanbelî mezhebi üzerine birçok fıkıh kitapları yazdı. Bilinen en meşhûr eseri "Er-Ravd-ün-nazîr fî hayât-i Ebi'l-Abbâs el-Hadar"dır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 351

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 264

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 93

KÂDI EBÛ YA'LÂ İBNİ FERRÂ (Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Muhammed)

Kırâat, kelâm, hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi ve "Tabakât-ı Hanâbile" kitabının yazarı. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup ismi, Muhammed bin Ebû Ya'la Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Halef bin Ferrâ'dır. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın oğlu, Kâdı Ebü'l-Hâzim İbni Ferrâ'nın ağabeyidir. 451 (m. 1059) yılında Bağdad'da doğdu. İbn-i Ebî Ya'lâ, İbn-i Ferrâ ve Kâdı Ebû Ya'lâ denildi. Bağdadî nisbet edildi. 526 (m. 1131) yılında Bağdad'da eşkiya tarafından evinde şehid edildi. Bâb-ı Harb kabristanında babasının yanına defnedildi.

Babası ve yakınlarının ilim sahibi kimseler olması sebebiyle, küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Ebü'l-Hüseyn bin Ebû Ya'lâ, zamanında Bağdad'ın kırâat İmâmı olan Ebû Bekr Hayyât'tan kırâat ilmini, çeşitli rivâyetleri ile birlikte öğrendi. Babasından, Abdüssamed bin Me'mûn'dan, Ebü'l-Hüseyn Mühtedî'den, İbn-i Nekûr'dan, Ebû Bekr Hatîb Bağdadî'den, Âsımî'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. "Şeyh-ül-mezheb" lakabı verilen babası zamanında, Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini en iyi bilen kimseydi. Ebü'l-Hüseyn bin Ebû Ya'lâ babasının engin fıkıh ilminden istifâde için üstün bir gayretle çalıştı. Ancak, babası oğlunu tam yetiştiremeden vefât etti. Babasının vefâtından sonra şerîf Ebû Ca'fer'den fıkıh ilmi öğrenip tahsilini tamamladı. Fıkıh bilgilerinde zamanın önde gelen âlimlerinden oldu. Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde ârif idi. Fetvâ makamına yükseldi. Üstün zekâsı ve engin bilgisi ile insanların mes'elelerini kısa zamanda hallederdi. Ehl-i sünnet ve cemâat yolunun müdâfaasında çok gayretliydi. Bu husûsta pekçok kitap yazdı. Çalıştığı odaya kimseyi almazdı. Evine gelip giden hizmetçiler, o odada para sakladığını zannettiler. 526 (m. 1131) yılı Aşure günü gecesi evine girip, kendisini şehid, eşyalarını yağma ettiler. Katilleri, yakalanıp, muhakeme neticesinde ölümle cezandırıldılar.

Güzel ahlâkı yüksek ilmi, hafızasının üstünlüğü ve zekâsının keskinliği, insanların mes'elelerini kolayca çözümlemesi ile müslümanların sevgisini kazandı. Onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretti. Ehli sünnet i'tikâdına ters olan fikir sahiplerine güzel cevaplar vererek susturdu. Çok cömertti. Dünyâya kıymet vermezdi. Eldeki malı Allahü teâlânın rızâsına uygun harcamadıktan sonra insana zararından başka birşeyi olmayacağını söylerdi. Haram ve şüphelileri terk eder, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Vaktini Allahü teâlânın dinine hizmet ile kıymetlendirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Kırâat ilminde en meşhûr talebesi Abdülmugîs Harbî idi. İbn-i Nasır, Ma'mer bin Fahir, Ebü'l-Hüseyn Birendisî, Cüneyd bin Ya'kûb Ceylî, Abdülganî bin Hâfız Ebü'l-Alâ Hemedânî, Ebû Necîh Mahmûd bin Ebi'l-Mercâ İsfehânî, Abdülvehhâb bin Ebî Habse, Yahyâ bin Bûş, Ali bin Merhab Betâihî, Mübârek bin Tabâh, İbn-i Harîf, Hâfız İbn-i Asâkir ve daha birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf ve fıkıh ilmi öğrendi. Ebû Mûsâ Medînî ve İbn-i Küleyb de ondan icâzet alan âlimler arasındaydı.

Ebü'l-Hüseyn İbni Ebû Ya'lâ'nın rivâyetinde Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: "Bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek koltuk altlarını ve kasıkları tıraş etmek husûsunda bize kırk günden fazla müddet tanınmadı."

Kâdı Ebû Ya'lâ'nın "Tabakât-ı Hanâbile" adlı eserinde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki**:**

"Nasr (yardım) **sabır ile, ferahlık keder ile beraberdir. Güçlükle beraber kolaylık vardır."**

"Allahü teâlâ, bir kavim hakkında şer murâd edince, onların arasına cedel atar, onları amelden alıkor."

"Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ben kulumun, bana olan zannına göreyim. Beni andığı yerde onunla beraberim" buyurdu. Vallahi, Allahü teâlâ kulunun tövbesine sizden birinizin sahrada kaybolan hayvanını bulmasından daha çok sevinir."

"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Ey Âdemoğlu! Şirk koşmadan yer dolusu günahla bana kavuşursan, seni yer dolusu mağfiretle karşılarım."

"Allahü teâlâ ba'zı kullarına çok ni'met vermiştir. Bunları, kullarına faydalı olması için yaratmıştır. Bu ni'metleri Allahın kullarına dağıtırlarsa, bu ni'metler azalmaz. Eğer bu ni'metler onlara ulaştırılmazsa, Allahü teâlâ o ni'metleri bunlardan alır, başkalarına verir."

Birisi gelip, Resûlullaha (s.a.v.): "Bana nasihat et" dedi, Resûlullah da (s.a.v.): **"Namaz kılarsın, zekât verirsin, oruç tutarsın, hacca gidersin, umre yaparsın"** buyurdu.

"Kim bir serçeyi boş yere öldürürse, kıyâmet gününde o serçe Allahü teâlâya: Yâ Rabbî! Falanca, fâidesiz boşyere beni öldürdü, der."

"Pişmanlık tövbedir."

"Benden sonra, benim sünnetime ve Hulefâ-i Râşidîn'in yoluna sımsıkı sarılınız. Dinde sonradan ortaya çıkarılan şeylerden sakınınız. Çünkü dinde sonradan ortaya çıkarılan her yenilik bid'attir."

"Bir kimse, din kardeşini seviyorsa, sevdiğini ona bildirsin!"

"Allahım! Ensârı, onların oğullarını, oğullarının oğullarını af ve mağfiret eyle."

"Ensârı, hiçbir münâfık sevmez."

"Îmânın en sağlam kulpu, Allah için sevmek, Allah için buğz etmektir."

"Mü'minler, tek bir vücûd gibidir."

"Hüküm verme işini üzerine alan kimse, bıçaksız kesilmiş demektir."

"Kâdılar üç tanedir: ikisi Cehennemde, birisi Cennettedir. Cehennemde olan iki kişiye gelince, bunlardan birisi, hakkı bildiği hâlde ondan başkasıyla hüküm verdiği için Cehennemdedir. Diğeri ise, câhil olduğu ve bilmediği hâlde hüküm vermiştir, bu da Cehennemdedir. O bir tanesi ise, hakkı bilmiş, ona tâbi olmuş, onunla hüküm vermiş ve Cennete kavuşmuştur."

"Allahü teâlâ size Ramazân-ı şerîf orucunu farz kıldı. Ben de size onun kıyâmını (teravih namazını) **sünnet kıldım. Kim inanarak ve mükâfatını Allahü teâlâdan bekleyerek, Ramazân-ı şerîf orucunu tutar ve gecelerini de ihyâ ederse, Allahü teâlâ onun geçmiş günahlarını af ve mağfiret eder."**

"Kim Allah için bir şeyi terk ederse, Allahü teâlâ onun karşılığında ona ondan hayırlısını verir."

"Kurbanlarınızı iyilerinden kesiniz. Çünkü onlar, sırât'ta sizin bineklerinizdir.

"Allahü teâlânın rızâsı babanın rızâsında, Allahü teâlânın gazâbı, babanın kızmasındadır."

"Size onu yaptığınızda birbirinizi seveceğiniz bir şeyi bildireyim mi? Selâmı aranızda yayınız."

"Kim bana bir salevât-ı şerîfe okursa, Allahü teâlâ ona on rahmet eder."

"Kur'ân-ı kerîmi, kendi görüşü ile açıklayan, doğru olsa dahi, hatâ etmiştir."

Resûlullah (s.a.v.), Mu'âviye bin Ebû Süfyân için; **"Allahım Ona kitabı** (yazıyı) **ve hesabı öğret, onu azâbtan koru"** buyurdu.

"Evlendiğim ve evlendirdiğim kimseler, cennetliktir."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Biz Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturuyorduk, önümüzde olgun ve taze hurmalar vardı. Resûlullah (s.a.v.) hem kendileri yiyor ve hem de bize yediriyorlardı. Bunun üzerine ben: "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Siz hem yiyorsunuz ve hem de bize yediriyorsunuz" dedim. O zaman Allahın Resûlü (s.a.v.) **"Evet"** deyip, **"Cennette de böyle yaparız, birbirimize yediririz"** buyurdu."

Cebrâil (a.s.) Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna geldi ve dedi ki: **"Ey Muhammed! Allahü teâlâ, Mu'âviye'yi kendine kâtip yapmanı diliyor. Çünkü, senin kâtip olarak alacaklarının en hayırlısı, kuvvetli ve emîn olanıdır."**

Câbir bin Abdullah (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.), bir kimsenin bir yere yaslanarak bir ayağını diğer ayağının üstüne atmasını menetti."

"Mü'minin firâsetinden sakınınız. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar."

"Ümmetimden hak üzere bulunan bir taife kıyâmete kadar bulunacaktır."

"Garîblere ne mutlu, garîblere ne mutlu." Ey Allahın Resûlü! Garîbler kimlerdir? denildi. O zaman Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kalabalık ve kötü kimseler arasında bulunan, az ve sâlih kimselerdir. Onlara buğz edenler, sevenlerden daha çoktur."**

"Allahü teâlâ, sünnet-i seniyyeye yapışan kulunu Cennete sokar."

"Her kötülük sahibi için tövbe vardır. Fakat kötü ahlâk sahibi bundan müstesna. Çünkü o, bir günahtan tövbe eder, sonra ondan daha kötüsünü yapar."

"Rükû' ve secdeleri tam yapınız. Vallahi ben sizi ön tarafımdan gördüğüm gibi, arkadan da görürüm."

"Sizden birisi uykusundan kalkınca, üç kere yıkamadıkça elini su kabına sokmasın. Çünkü eli geceleyin nerede idi, o bunu bilemez."

"Aralarında bir baba olmayınca, amca, baba gibidir. Aralarında bir anne olmayınca, hala, teyze, anne gibidir."

"Kıyâmet günü olunca, yetmiş bin kişi, hesâbsız Cennete girer."

"Ey insanlar! Allahü teâlâdan korkunuz. Vallahi, sizden önce mü'minlerden birinin başı bıçkı ile iki parçaya ayrıldı. Yine de dîninden dönmedi."

"Eshâbımın ismini işitince, susunuz! Şânlarına yakışmayan sözleri söylemeyiniz."

"Kıyâmet gününde kişinin amel defteri, yazılmış olarak kendisine verilir. O kimse, amel defterinde dünyâda iken yapmadığı bir takım iyiliklerin yazılı olduğunu görür. "Yâ Rabbî! Bu iyilikler nereden buraya yazıldı?" der. Allahü teâlâ da, "İnsanlar seni gıybet ediyorlardı. Sen ise bunu bilmiyordun. Bu iyilikler, sana bu sebeble verildi" buyurur."

"Birinin yanında müslüman kardeşi gıybet edilir de, o kimse, gıybet edilen müslüman kardeşine yardım etmeye gücü yettiği hâlde yardım etmezse, Allahü teâlâ onu dünyâda ve âhırette zelîl eder."

"Kim dünyâda müslüman kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ onun vücûdunu Cehennem ateşinden koruyacak bir melek yaratır."

"Allahü teâlâ bir kulu sevdiği zaman, "Ey Cebrâil! Rabbin filancayı seviyor, sen de onu sev" buyurur."

Resûlullah (s.a.v.); **"Benden sonra peygamberlik yoktur. Fakat mübeşşirât devam eder"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm; "Mübeşşirât nedir, ey Allahın Resûlü?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.); **"Müslümanın gördüğü veya ona gösterilen güzel rü'yâlardır"** buyurdu.

"Rü'yâda beni gören kimse, uyanıklık hâlinde beni gören kimse gibidir. Çünkü şeytan benim sûretime giremez."

"Allahü teâlâ, hakkında hayır murâd ettiği kimseyi, dinde fakîh yapar."

"Dinde fıkıhtan daha faziletli bir şey ile ibâdet edilmez. Bir fakîh, şeytana bin âbidden daha şiddetlidir.

Herşeyin bir direği vardır. Bu dînin direğide fıkıhtır."

"Âlimlerle oturmak ibâdettir."

Resûlullah (s.a.v.), Abdullah bin Abbâs için; **"Allahım! Onu dinde fakîh eyle. Ona te'vili öğret."** diye duâ buyurdular.

"Allahü teâlâ dünyâya rağbet etmiyenin kalbine hikmet koyar, diliyle hikmet konuşturur. Ona, dünyânın hastalığını ve kusurunu ve onun ilâcını gösterir. Onu sâlim olarak dünyâdan çıkarıp, Cennete koyar."

"Dünyâya rağbet etmemek, kalbe ve bedene rahatlık verir."

Ebû Mûsel-Eş'arî (r.a.) anlattı: Resûlullaha (s.a.v.) "Ey Allahın Resûlü! Bir kimse bir kavmi sevse, fakat henüz onların arasına karışmamış ise durumu nedir?" diye soruldu. O zaman Resûlullah (s.a.v.): **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyurdu.

Resûlullaha (s.a.v.): "Ey Allahın Resûlü! Hangi meclis daha hayırlıdır?" diye soruldu. Resûlullah (s.a.v.): **"Görüldüğünde size Allahü teâlâyı hatırlatan, konuşması amelinizi çoğaltan, ilmi ile âhireti hatırlatan kimse ile bulunduğunuz meclis"** buyurdular.

"Ben Âdemoğullarının efendisiyim. Fakat övünmüyorum. Kıyâmet gününde Livâ-ül-hamd, benim elimdedir, övünmüyorum."

"Resûlullah (s.a.v.) bir hutbelerinde: **"Ey insanlar! Allahü teâlâdan af ve afiyet isteyiniz"** buyurdu.

"Şüphesiz cömertlik, Allahü teâlânın cûd (cömertlik) **sıfatındandır. O hâlde cömert olunuz. O zaman Allahü teâlâ size cömertlik eder. Dikkat ediniz! Allahü teâlâ cömertliği, bir ağaç şeklinde yaratmıştır. Onun kökünü, Tûbâ ağacının köküne yerleştirmiş, dallarını, Sidret-ül-müntehâ'nın dallarına bağlamış, onun dallarından ba'zısı, dünyâya sarkmıştır. Kim o dallardan birisine bağlanırsa, o dal onun Cennete girmesine vesile olur. Dikkat ediniz. Sehâ** (cömertlik) **imândandır, imân Cennettedir. Allahü teâlâ, cimriliği kendi gadabından yarattı. Cimrilik, Cehennemde bir ağaçtır. Allahü teâlâ onun kökünü** (Cehennemdeki) **Zakkum ağacının köküne yerleştirdi. Onun dallarından ba'zısı, dünyâya sarkmıştır. Kim o dallardan birisine yapışırsa, o dal onun cehenneme girmesine vesîle olur."**

Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki:

"Kulum farzları yapmakla bana yaklaştığı gibi, başka şeyle yaklaşamaz. Kulum nafile ibâdetleri yapınca, onu çok severim, öyle olur ki, benimle işitir. Benimle görür. Benimle herşeyi tutar. Benimle yürür. Benden her ne isterse veririm. Bana sığınınca, onu korurum."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Ölüleriniz hakkında hayırdan başkasını söylemeyiniz."**

"Kaderiyye (İ'tikâdında olanlar) **bu ümmetin mecûsîleridir."**

"Cennete girdim. Cennetliklerin çoğunun miskinler (yoksullar) **olduğunu gördüm. Cehenneme girdim. Cehennemliklerin çoğunun kadınlar olduğunu gördüm."**

"Ebû Bekr ile Ömer (r.anhümâ), **dinde kulak ile göz makâmındadırlar."**

"Resûllerden ve nebilerden (aleyhimüsselâm) **sonra Ebû Bekr'den daha üstün birisini yeşillikler gölgelememiş, yer kaldırmamıştır."**

"Ramazan ayı geldiğinde Cennet kapıları açılır. Cehennem kapıları kapatılır. Şeytanlar da bağlanır."

"Bir beldede zinâ ve ribâ (faiz) **zuhur ederse,** (o belde halkı) **Allahın azâbına hak kazanmış olurlar."**

"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtuluşa erersiniz."

"Kadere imân, sıkıntı ve kederi giderir."

"Müslümanların fakirleri, zenginlerinden beşyüz sene Önce Cennete girer ve zenginler, "Keşke biz de dünyada fakir olsaydık" derler. Kafirlerin zengini de, fakirlerinden kırk sene evvel Cehenneme girer. Hattâ kâfirlerin zenginleri, "Keşke biz de dünyâda fakir olsaydık" derler."

"Bir kul (yeni) **müslüman olduğu ve İslâmı da güzel olduğu zaman; Allah, o kimsenin evvelce yapmış olduğu her hasenesini yazar, evvelce yaptığı bütün seyyielerini ise silip atar. Bundan sonra yeni hesap başlar. Her iyiliğine on mislinden yedi yüz misline kadar yazılır. Günahı ise, Allahü teâlânın affettiği hâriç misliyle yazılır."**

"Size, namazın, orucun, haccın ve zekâtın farz olduğu gibi, Ebû Bekr'i ve Ömer'i ve Osman'ı ve Ali'yi (r.anhüm) **sevmeniz de farzdır."**

"Ameller niyetlere göredir."

"Kişinin mâlâya'nîyi terketmesi, müslümanlığının güzelliğindendir."

"Bir mü'min, kendisi için istediğini müslüman kardeşi için de istemedikçe îmânı kâmil bir mü'min olmaz."

"Helâl belli, haram da bellidir, bu ikisi arasında şüpheliler vardır."

"Allahü teâlâ bir kuluna, sâliha bir hanım, evlâd ve maldan bir ni'met verir de, kul (da), **"Mâşâallah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" derse, ölümden başka âfet görmez."**

"Bir kula, dîninin gitmesinden sonra, gözünün gitmesinden daha büyük musibet olmaz. Gözü gidip de sabreden kimse muhakkak Cennetliktir."

Abdullah bin Mes'ûd buyurdu ki: Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine tâbi olunuz. Bid'atları (Resûlullah efendimizin (s.a.v.) zamanında ve onun dört halîfesi zamanlarında bulunmayıp, dinde sonradan meydana çıkarılan ve ibâdet olarak yapılan, her türlü söz, iş ve usûlleri) yapmayınız. Her bid'at dalâlettir (sapıklıktır).

İbn-i Ömer (r.a.): "İnsanlar güzel görse bile, her bid'at dalâlettir" buyurdu.

Ebû Mûsâ: "Allahü teâlânın ilim verdiği kimse, onu insanlara öğretsin. Fakat, bilmediği şeyi söylemekten sakınsın. Yoksa, kendisini ilgilendirmiyen bir şeye karışmış olur, dinden çıkar" buyurdu.

İbn-i Mes'ûd (r.a.): "Sizden birine, bilmediği bir şey sorulduğu zaman bilmediğini i'tirâf etsin, utanmasın."

"Kişiye bilmediği sorulunca, Allahü teâlâ bilir demesi, ilimdendir" buyurdu.

Rebî' bin Haysem buyurdu ki: "Kişi, (bilmediği hâlde) bu haramdır, bu men edilmiştir, demekten sakınsın. O zaman Allahü teâlâ ona "Yalan söyledin" buyurur."

İbn-i Abbâs buyurdu: "Dosdoğru ol. Bid'atten ve bid'atçi olmaktan çok sakın."

Büyük âlim İbrâhim Harbî- "Allahü teâlâ, kötü arzu ve isteklerde zerre miktarı bir hayır, iyilik bulundurmadı. Bunlar, şeytanın süsleridir. Şeytan bunları insanlara güzel gösterir" buyurdu.

Şa'bî (r.a.): "Bilmiyorum demek, ilmin yarısıdır" buyurdu.

"Ma'rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ mü'minlerden bir zümreyi kabirlerinden kanatlı olarak diriltir. Sûr üfürüldüğü zaman kabirlerinden uçarlar. Cennet-i a'lâya koşarlar. Onları melekler karşılar ve onlara, "Siz kimsiniz?" derler. Onlar, "Mü'minlerdeniz. Ümmet-i Muhammeddeniz, Ümmet-i Kur'ândanız" derler. Melekler, "Siz Sırât'ı gördünüz mü?" derler. "Hayır" diye cevap verirler. "Siz Haşrı gördünüz mü?" "Hayır." "Siz Allahü teâlâyı gördünüz mü?" "Biz O'nun nûrunu gördük." "Peki siz dünyâda ne amel, yapardınız?" "Biz O'na kulluk ettik. O'ndan başka herşeyden yüz çevirdik. Allahü teâlâ bize hesaba çekilecek bir dünyalık vermedi" derler.

"Kim Allahü teâlâya tevekkül eder, O'na sığınır ve güvenirse, Allahü teâlâ onun yardımcısı olur. Kim Allahü teâlâ için tevâzu ederse, Allahü teâlâ onu yükseltir." Abdullah bin Abbâs'dan en efdal cihâd hakkında sorulduğu zaman şöyle buyurdu: "Bir mescid yaptırmak ve orada Kur'ân-ı kerîm, fıkıh ve sünneti öğretmektir."

Kâdı Ebû Ya'lâ İbni Ferrâ, Allahü teâlânın dînine hizmet için, bir taraftan insanlara ilim öğretirken, diğer taraftan da pek kıymetli eserler yazdı. Eserlerinin en meşhûru Hanbelî mezhebi âlimlerinin hayat ve üstünlüklerini anlatan "Tabakât-ı Hanâbile" adlı iki cildlik eseridir. "El-Mecmû fil-fürû' ", "Rüûs-ül-mesâil", "El-Müfredat fil-fıkıh", "Et-Temâm li-kitâb-ir-rivâyeteyn vel-vecheyn" (Babasının kitabının eksiklerini tamamlamıştır), "El-Müfredât fî usûl-il-fıkh", "Tabakât-ül-Eshâb", "îdâh-ül-edilletü fir-reddi alel-firak-id-dalle vel-mudille", "Er-Redd-ü alâ zaigiy-yil-i'tikâdât fî men'ihim min sima'il-âyât", "Şeref-ül-üttibâ ve şeref-ül-ibtidâ", "Tenzîh-ü Mu'âviye bin Ebî Süfyân el-Muknî' ven-niyyât", "El-Miftâh fil-fıkh" ve daha birçok eser onun kitapları arasındadır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 176

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 79

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 211

4) El-A'lâm cild-7, sh. 23

5) Tabakât-ı Hanâbile

7. CİLD

KÂDI EBÛ YA'LÂ SAGÎR (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs, usûl ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebû Ya'lâ Sagîr olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Halef bin Ahmed bin Ferrâ'dır. İmâdüddîn İbni Kâdı Ebî Hâzim İbni Kâdı el-Kebîr Ebî Ya'lâ ismiyle de tanınır. 494 (m. 1101) yılında Bağdad'da doğdu. Kâdı Ebû Ya'lâ Sagîr diye meşhûr ve ma'rûf oldu. 560 (m. 1165) yılında Bağdad'da vefât etti. Kasr Câmii'nde oğlu Ebû Mensûr'un kıldırdığı cenâze namazından sonra, Bâb-ı Harb kabristanında, babası ve dedesinin yanına defnedildi. Baba ve dedeleri de zamanlarının büyük âlim ve kadılarından olan Ebû Ya'lâ Sagîr, ilim tahsiline aile çevresinden öğrendikleri ile başladı. Babasından başka, amcası Kâdı Ebü'l-Hüseyn, Ebü'l-Hasen bin Allâf, Ebü'l-Berekât Talhâ Âkûlî, Ebü'l-Hasen bin Allâf, Ebü'l-İzz bin Kadiş, Ebü'l-Ganâim Nersî, İbn-i Nebhân, İbn-i Beyân ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İbn-i Cevâlikî ve Harirî'den icâzet aldı. Babası Ebû Hazm ile, amcası Kâdı Ebü'l-Hüseyn'den Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Genç yaşta âlim olup

ders verdi. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verirdi. Mezhebler arasındaki ictihâd farklılıklarını çok iyi bilir, mes'eleleri ilmî delîlle açık olarak hallederdi. Üstün zekâsı, parlak hafızası, güzel ahlâkı, üstün hitâbet gücü ile, din düşmanlarına inandırıcı cevaplar, müslümanlara tatlı nasihatler verirdi. İlk önce Bağdad'ın Bâb-ül-Ezc bölgesine, daha sonra Vâsıt şehrine kadı ta'yin edildi. Otuzyedi sene orada kaldı. Basra'ya gitti. Daha sonra Bağdad'a döndü. Ömrünün sonuna kadar talebe yetiştirmek ve kitap yazmakla meşgûl oldu. Zamanında, Hanbelî mezhebi âlimlerinin en önde gelenlerindendi. İlmî şöhreti, her tarafa yayıldı. Hayatta iken, fetvâ veren ve ders okutan talebelerini gördü, ömrü boyunca ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlânın kullarına faydalı olmak için çalıştı. O'nun rızâsını kazanmaya gayret etti. Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkını çok iyi bilir, O'na harfiyen uymaya çalışırdı. Tatlı dilli, güler yüzlü olup; cömertliği, merhameti, vera', takvâ ve zühdü çoktu.

Âlimlerden birçoğu ondan fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrendi. Ebû İshâk Sakkâl, Ebü'l-Abbâs Kati'î, Ebü'l-Hasen bin Verhâz, Ebü'l-Bekâ el-Ukberî gibi âlimler bunlardandır. Nizamiye Medresesi hocalarından Yahyâ bin er-Rabî eş-Şâfiî ondan Vâsıt'ta hılâf ilmine âit bilgileri görendi.

Birçok âlim de kendisinden hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Abbâs el-Katî'î, Ebû İshâk es-Sakkâl, Ebü'l-Mâlî bin Şafiî, Ebû Bekr Muhammed bin Mübârek, Ahmed bin Sırma ve daha birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf dinleyenler arasındaydı.

Pek kıymetli eserleri vardı. Hılâf mes'elelerine dâir, "Et-Ta'lika"sı, "El-Müfredâf'ı ve "Mühezzeb" şerhi, "En-Nüket vel-işârât fî mesâ-il-il-müfredât" adlı eseri bilinen kitapları arasındadır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 244

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 190

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 94

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 276

5) El-A'lâm cild-7, sh. 24

KÂDI FADIL (Abdurrahîm bin Ali bin Hasen bin Ahmed)

Fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimi. İsmi, Abdurrahîm bin Ali bin Hasen bin Ahmed ellahmî el-Askalânî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Kâdı Fadıl diye tanınmıştır. Lakabı, Muhyiddîn olup, el-Kâdıyy-ül-Eşref diye de bilinir. 529 (m. 1135) senesi Cemâzil-âhır ayı ortalarında Askalân'da doğdu. 596 (m. 1200) senesi Rebî'ül-âhır ayının altıncı gününe rastlayan Salı günü, Kâhire'de vefât etti. Ders verdiği medresesinde yatsı vakti cenâze namazı kılınıp, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin de medfun bulunduğu Kurâfe kabristanına defn olundu.

Kâdı Fadıl hazretleri, naklî ilimlerden başka, edebiyat ve târih ilimlerinde de derin âlim idi. Edîblerin önderi, çok güzel şiir söyleyenlerin bayraktarı idi. Fesahat ve belagatta ileri olup, çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Hitâbeti kuvvetli idi. Bütün edebî ilimleri kendisinde toplamıştı. Şiir okumakta onun gibi bir kimse gelmemiştir. Kitabette de (güzel yazı yazmakta da) çok ileri idi.

Hâfız Ebü'l-Kâsım İbni Asâkir, Ebû Tâhir es-Süefi, Ebû Muhammed el-Osmânî, Ebû Tâhir bin Avf ve başka zâtlardan ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Kendisi de birçok kimseye ilim öğreterek fâideli oldu.

Edebî ilimlerle uğraştı. Mısır'a gitti, İmâm-ı a'zam ve İmâm-ı Şafiî'nin, fıkıh âlimleri arasındaki yeri nasıl büyük ise, bu zât da edebiyat sahasında öyle idi. Çok yazı yazardı. Yazdıkları toplansa, 100 cildlik eser olurdu. Sâhib olduğu kitapların sayısının ise 100 000 cildden fazla olduğu bildirilmektedir.

Kâdı Fadıl hazretleri, takvâ sahibi sâlih bir zât idi. Dînine çok bağlı olup, çok namaz kılardı ve çok oruç tutardı. Hiç kimseyi incitmezdi. Herkese karşı hoşgörü sahibi idi. Bütün mahlûkâta yumuşak davranırdı. Başkalarının ayıplarını örter, kendisine sıkıntı verenleri affederdi. Her ân Allahü teâlâyı düşünür, O'nu zikrederdi. İmâdüddîn-i Kâtib'in, el-Harîde isimli eserinde, bu zâtın hergün Kur'ân-ı kerîmi hatmettiği, hattâ daha fazla okuduğu bildirilmektedir. Herkese iyilikte bulunabilmek için çırpınırdı. Çok sadaka verirdi. Kendisi çok ihtiyâç ve sıkıntı içinde bulunduğu hâlde, eline geçen şeyleri ihtiyâcı olanlara verirdi.

Çok iyilik ve ihsân sahibi idi. Bilhassa yiyecek ve giyecek husûsunda ihtiyâç sahiplerine çok yardımda bulunurdu. Hasta ziyâretini ve cenâzelerde bulunmayı ve kabirleri ziyâret etmeyi hiç ihmâl etmezdi. Geceleri teheccüd namazı kılmaya devam ederdi ve bunu hiç aksatmazdı. İnce yapılı ve zayıf bedenli olduğu hâlde, bu husûsiyetlerini hiç terketmez ve aksatmazdı. Nafakasını te'min etmek için ticâretle uğraşırdı ve senede 50 bin altın geliri olurdu. Hind ve garb memleketlerinde ticâret yapardı. Esedüddîn sultan olunca, onu kâtip olarak yanına aldı. Daha sonra Kâdı Fadıl (r.a.), Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yardımcısı, vezîri, müşaviri ve devletlerarası yazışmalarda, dîvân-ı inşâ sahibi (sultânın özel kalem müdürü) oldu. Sultan, bunun i'tikâdının düzgün olduğunu, beyan ettiği fikirlerin çok yerinde ve kıymetli olduğunu görüp kendisine çok iltifât etti ve kendisini yüksek makama getirdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, "Beldeleri askerler ile değil, Kâdı Fadıl hazretlerinin te'sîrli sözleriyle fethettim" dedi. Kâdı Fadıl'ın hürmet ve i'tibâr görmesi, sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretlerinin vefâtından sonra da devam etmiştir.

Kâdı Fadıl hazretleri, hep ibâdet ve tâatla, hayır ve hasenatla meşgûl olup, dünyâ malına ve lezzetlerine kıymet vermezdi. Kıymeti iki dirhemden fazla olmayan beyaz bir elbise giyerdi. Fazilet sahipleri yanında çok kabûl ve i'tibâr görürdü. Garîbleri severdi. Evlerini geçindirmekte güçlük çekenlere ve varlıklı iken muhtaç duruma düşenlere çok iyilik eder, onları kendisine tercih ederdi. Hiçbir zaman yaptığı iyiliği başa kakacak söz ve harekette bulunmazdı. Yine hiçbir zaman düşmanlarından intikam almadı. Bilakis onlara iyilik ederdi.

Kitaplara olan merakı ve sevgisi pek fazla idi. Her ilme âit kitapları te'min ederdi. Şezerât sahibi İbn-ül-İmâd kitabında, İbn-i Sûre el-Ketbî'nin şöyle anlattığını bildiriyor: Kâdı Fadıl, oğlu ve İbn-i Sûre üçü beraberler iken, Kâdı Fadıl'ın oğlu, İbn-i Sûre'den meşhûr Hamâse kitabının bir nüshasını okumak için istedi. O da Kâdı Fadıl'a, "Hizmetçilerden birinden iste de getirsin. Nasıl olsa kütüphânende bu eser vardır" dedi. Hizmetçi o eserin 35 ayrı nüshasını getirip önlerine koydu. Kâdı Fadıl, her nüsha için ayrı ayrı bu falanın hattı (yazması), bu falanın hattıdır diyerek hepsini saydıktan sonra, "Bunların hiç biri çocukların okuyup anlıyabileceği şekilde değildir" dedi ve oğlu için, o kitabın yeni ve anlaşılır bir nüshasını satın aldı.

Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretlerinden sonra sultan olan Melik Azîz İmâdeddîn de kendisine çok iltifât etmiştir. Sultan birgün Kâdı Fadıl'a bir haber gönderdi. Haberi getiren kimse, kadı hazretlerini, sakin bir şekilde hareketsiz duruyor gördü. Bu sükût hâli uzun sürünce, gelen kimse şüphelenip, yavaş yavaş geldi, elini üzerine koydu. Vefât etmiş olduğunu anladı.

İbn-i Şehbe'nin târihinde bildirdiğine göre, Kâdı Fadıl hazretlerinin Mısır'da yüksek gelir getiren büyük bir arazisi vardı. Birgün hacca gitmeye niyet etti. Hayvanına binip giderken, bu arazinin yanından geçiyordu. Orada Allahü teâlâya şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Bana âit olan araziler içinde en çok sevdiğim yerin burası olduğunu sen elbette biliyorsun. Allahım! Sen şâhid ol ki, bu araziyi senin rızâ-i şerîfin için vakfettim." Böylece, Allahü teâlâ için birşey vakfedileceği zaman, kişiye en sevgili olanının vakfedilmesinin efdal olması kaidesine riâyet etmiş oldu. O arazi günümüze kadar vakıf olarak gelmiştir. Ebû Ali Kâdı Fadıl hazretlerinin, Mısır'da Kâhire'de bir de medresesi vardır ki, Mısır'da bina olunan ilk medresedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 166

2) El-Bidâye ven-nihâye cild 13, sh. 24

3) Ravdateyn cild-2, sh. 241

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 324

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 209

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 158

7) Nihâyet-ül-ereb cild-8, sh. 1

KÂDI HÂN (Hasen bin Mensûr el-Fergânî)

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Mensûr bin Mahmûd Abdülazîz el-Özcendî el-Fergânî'dir. "Kâdı Hân" ismi ile meşhûr oldu. "Fahrüddîn, Ebü'l-Mefâhır ve Ebü'l-Mehâsin" lakabları ile anılmaktadır. Doğum yeri olan Özcend, İsfehan'da Fergana'ya yakın bir şehirdir. Bu şehirlere nisbetle "Özcendî" ve "Fergânî" denilirdi. Hanefî fıkıh âlimidir. Ebû İshâk İbrâhim bin İsmâil bin Ebî Nasr es-Sıgârî'den ve Zâhireddîn Ebû Hasen Ali bin Abdülazîz el-Mergınânî'den ve daha başka âlimlerden ilim tahsil etmiştir. 592 (m. 1196) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onbeşinci gecesi vefât etti.

Allâme Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Lüknevî, "El-Fevâid-ül-behiyye" adındaki eserinde diyor ki, "Hasen bin Mensûr bin Mahmûd Fahrüddîn Kâdı Hân özcendî Fergânî, büyük İmâm, ilimde derin bir deniz, ince ma'nâlar deryasının dalgıcı, keskin görüşlü bir müctehid olup, Zahîrüddîn Hasen bin Ali Mergınânî'den, o da Burhânüddîn-il-kebîr Abdülazîz bin Ömer Mâze'den, o da Kâdı Hân'ın dedesi Mahmûd bin Abdülazîz el-Özcendî'den ilim almıştır. Bu ikisi de İmâm-ı Serahsî'den, o da Hulvânî'den, o da Ebû Ali en-Nesefî'den, o da Ebû Bekr bin Fadl'den, o da üstâd Sebzemûnî'den, o da Ebû. Abdullah'dan ve o da babası İmâm-ı Muhammed Şeybânî'den ilim öğrenmiştir.

Onun meşhûr ve elden düşmeyen fetvâları vardır. "Fetâvâ-i Kâdı Hân" diye bilinir. Bundan başka "Vâki'at", "Emâlî", "Mehâdır", "Şerh-i Ziyâdât", "Şerh-ül-câmi-is-Sagîr" ve Hassâf'ın kitabına yaptığı şerhlerden meydana gelen "Şerh-i Edeb-il-kazâ" kitapları vardır. Osmanlı Şeyhülislâmlarından Ahmed bin Kemâl Paşa onu, "Mes'elede ictihâd" tabakasına yükselen fakîhler arasında saymıştır. Fıkıh ilmini Cemâlüddîn Ebû Hâmid Mahmûd el-Husayrî, Şemsüleimme Muhammed el-Kerderî, Necmüleimme ve Necmüddîn Yûsuf-i Hâsî ve başka âlimlerden almıştır.

Kâdı Hân'ın başka kitaplara yaptığı şerhleri ve "Hâniyye" isminde bir fetvâ kitabı meşhûrdur. Fetvâ ilmi, fıkıh ilminin dallarından birisidir. Bu ilimde, cüz'î ve kısmî olaylarda, fıkıh âlimlerinden sâdır olan hükümler rivâyet olunur. Böylece kendilerinden sonra gelen insanlara,

karşılaşılabilecek çeşitli mes'elelerde uyulacak esaslar bildirilmiş olur. Bu ilimde yazılan kitaplar sayılamayacak kadar çoktur. Hanefî mezhebinde mu'teber olan fetvâ kitaplarının meşhûrlarından biri de "Fetâvâ-i Kâdı Hân"dır.

Fetâvâ-i Kâdı Hân; Hanefî mezhebinde meşhûr ve makbûl olan, kendisiyle amel edilen ve büyük âlimlerin, fakîhlerin yanında elden ele dolaşan güvenilir ve kıymetli bir fetvâ kitabıdır. Hüküm ve fetvâ vermek için dâima göz önünde bulundurulan kaynak bir eserdir. Bu kitapta, sık sık vukû' bulan ve kendisine ihtiyâç duyulan ve insanlar arasındaki vâkıalarda ortaya çıkan mes'elelerden birçoğunu zikretmiştir. Onun tertîbi, herkes arasında meşhûr olan tertîb üzeredir. Bu kitabın geniş bir fihristi vardır. Çok kıymetli olan bu fetvâ kitabı, hicrî 1310 (m. 1892) senesinde Mısır'da tab edilen "Fetâvâ-i Hindiyye"nin kenarında basılmıştır. 1393 (m. 1971)'de altı cild hâlinde ofset yolu ile yeniden basılmıştır.

Kâdı Hân, "Fetâvâ"sının "Hazar ve İbâha" kısmında diyor ki: "Kelâm ilmi, dînî akidelerin isbâtı için gerekli delîl ve huccetlerin bildirilmesi ve şüphelerin giderilmesini anlatan bir ilimdir, ihtiyâcından çok kelâm ilmini öğrenmek, kelâmda görüş ortaya atmak ve münâzara etmek yasak edilmiştir. Zira İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammâd'dan rivâyet edilir ki, O: Kelâm mes'eleleri hakkında konuşmaktan, babam beni men ederdi. Bunun üzerine babama: "Babacığım, ben sizi kelâmdan konuşurken gördüm. Acaba siz beni niçin bundan men ediyorsunuz?" diye sordum. Babam cevâbında: "Ey yavrum! Biz gerçi kelâmdan konuşurduk. Ama, sanki başımızın üstünde kuş vardı. (Ya'nî başına kuş konmuş bir kimsenin, onu uçurmamak için gösterdiği dikkat ve uyanıklığı gösteririrdik.) Konuştuğumuz arkadaş ve muhatablarımızı hiç rencide etmez, ayıplamazdık. Ama siz, şimdi bir mes'elede ve kelâm konularında konuştuğunuz zaman, herbirinizin maksadı, karşısındakini küçük göstermek ve ayağını kaydırmaktır. Sanki muhatabının küfrüne rızâ gösterirler. Arkadaşının, konuştuğu kimsenin küfrüne rızâ gösteren, arkadaşı kâfir olmadan önce kendisi kâfir olur, îmândan çıkar" buyurdu.

Yine "Fetâvâ-i Kâdı Hân"da diyor ki: "Diş arasında yemek artığı bulunursa, gusül (boy abdesti) tamam olmaz. Bunu çıkarıp altını yıkamak lâzımdır."

Kâdı Hân buyurdu ki: "Farzdan önce sünnet kılmak, şeytanın ümidini kırmak, onu üzmek için emrolundu. Şeytan, Allahü teâlânın emretmediği sünnetlerde bile, insanı aldatamıyorum, emrettiği farzlarda hiç aldatamam diye üzülür. Böyle olduğu "Eddürr-ül-muhtâr"da ve "Redd-ül-muhtâr"da da yazılıdır."

Namazı cemâatle kılmak ve "Tumânînet" ile kılmak, rükû'dan sonra "Kavme" yapmak ve iki secde arasında "Celse" yapmak Resûlullah efendimiz tarafından bildirilmiştir. Kavmenin ve celsenin farz olduğunu bildiren âlimler vardır. Hanefî mezhebinin müftîlerinden Kâdı Hân, bu ikisinin vâcib olduğunu, ikisinden birisini unutunca, Secde-i Sehv (yanılma secdesi) yapmak vâcib olduğunu ve bilerek yapmıyanın namazı tekrar kılmasını bildirmiştir.

"Fetâvâ-i Kâdı Hân"da diyor ki: "Birisine herşeyde vekîlimsin dese, yalnız malını korumak için vekîl yapmış olur. Herşeyde vekîlimsin, emrin caizdir dese, bey' ve şirâ (alış-veriş), hîbe (hediye etmek) ve sadaka gibi bütün alış-verişte vekîl yapmış olur."

"Necâset bulaşmış hasır (büyük yaygı), üç defa yıkanır. Başka şeye gerek kalmaz."

"Nemmâm, ya'nî koğuculuk yapanın, şarkı söyleyenin, tegannî edenin, vakfelere riâyet etmiyenin imamlığı mekrûhtur." Vakfe; Kur'ân-ı kerîm okunurken durulması lâzım gelen

yerlerde durmaktır. Vakfe yerlerinde durmayıp, başka yerlerde duran kimse İmâm olursa, buna uymak mekrûhtur. Kâdı Hân'ın (r.a.) cihâd ile alâkalı olarak yazdığı Tergîb-ül-ıbâd kitabından alınan ba'zı bölümler:

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette yüz derece vardır ki, Allahü teâlâ onları Allah yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır, iki derece arası, gökle yer arası kadardır. Allahü teâlâdan Firdevs'i isteyiniz. Çünkü Firdevs, Cennetin en ortası, en yükseği ve onun üstünde Rahmânın Arş'ı vardır. Cennetin nehirleri ondan fışkırır."**

"Allah yolunda cihâd eden kimsenin hâli, gündüzleri oruçlu olup gecelerini ibâdetle geçiren, Allahü teâlânın âyetlerine itaat eden, namaz ve oruçtan dolayı hiçbir gevşeklik hissetmeyen kimsenin hâli gibidir ki, yine Allah yolunda cihâd eden üstündür."

Ebû Saîd-i Hudrî (r.a.) şöyle rivâyet etti: Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek, "İnsanların hangisi daha üstündür?" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Canıyla ve malıyla Allah yolunda cihâd eden mü'mindir"** buyurdu. O kimse "Sonra kimdir?" diye sorunca: **"Kavminden ayrılıp Rabbine ibâdet eden ve insanların da onun kötülüğünden emîn olduğu kimsedir."**

Ömer bin Hattâb (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûlullahın (s.a.v.) yanında idim. Birisi gelip: "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Allahü teâlânın katında insanların hangisi daha hayırlıdır?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Atının sırtında iken veya onun yularını tutmuş iken, Allahü teâlânın da'veti** (ölüm) **gelinceye kadar, Allah yolunda canıyla, malıyla cihâd edendir"** buyurdu.

Yûsuf bin Ya'kûb'un (r.a.) hocalarından rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Mücâhidlere eziyet etmekten sakınınız; çünkü Allahü teâlâ, Nebileri ve Resûlleri için gazâb ettiği gibi, mücâhidleri için de gazâb eder. Nebilerine ve Resûllerine icabet ettiği gibi, mücâhidlere de icabet ve duâlarını kabûl eder. Üzerine güneş doğup batan kimseler içinde, Allahü teâlânın en çok sevdiği en kıymet verdiği kimse. Allah yolunda cihâd edendir."**

"Kim cihâddan bir iz olmaksızın Allahü teâlâya kavuşursa, kendisinde eksiklik olduğu hâlde kavuşmuş olur."

"Kim deve üzerinde Allah yolunda muharebe ederse, Cennet ona vâcib olur."

Ebû Mûsâ anlattı. "Resûlullah (s.a.v.): **"Cennetin kapıları kılıçların gölgeleri altındadır."** buyurmuştur dediğimde; bir şahıs kalkıp, "Ey Ebû Mûsâ! Sen Resûlullahın böyle buyurduğunu duydun mu?" diye sorunca, evet dedim. Bunun üzerine soruyu soran harbe katıldı, kılıcıyla düşmana karşı yürüdü, şehîd oluncaya kadar vuruştu."

"Allah yolunda bir adım atmak veya bir adım koşmak, güneşin üzerine doğup battığı şeylerden daha hayırlıdır."

"Sizden birinizin Allah yolunda bulunması, evinde kıldığı yetmiş senelik namazından daha üstündür. Allahü teâlânın sizi af ve mağfiret etmesini ve Cennete koymasını isterseniz. Allah yolunda gazâ ediniz! Kim, Allah yolunda deve üstünde muharebe ederse, ona Cennet vâcib olur."

"Allah yolunda yüzü tozlanan kimsenin yüzünü, Allahü teâlâ kıyâmet gününde Cehennemin dumanından kurtarır (emin kılar). **Allah yolunda ayakları tozlanan kimseyi, Allahü teâlâ kıyâmet gününde Cehennemden kurtarır** (emin kılar)."

"Allahü teâlâ bir kimsede, Allah yolundaki toz ile Cehennem dumanını bir araya getirmez. Allah yolunda ayağı tozlanan kimseyi, Allahü teâlâ kıyâmet günü, acele giden bir biniciye göre bir senelik mesafe Cehennemden uzaklaştırır. Allah yolunda bir yara alan kimsenin sonu, şehidlerinki gibi olur. Onun için kıyâmet gününde bir nûr olur. Rengi za'ferân rengi gibi, kokusu misk kokusu gibidir. Öncekiler ve sonrakiler, onu o nûr ile tanırlar. Falancanın üzerinde şehidlerin mührü var, derler. Kim bir deve üstünde Allah yolunda muharebe ederse, Cennet ona vâcib olur."

"Allahü teâlâ katında denizde şehid olanlar, karada şehid olanlardan daha üstündür."

"Denizde cihâd edenin karadakine üstünlüğü, on gazâ yapmak kadardır."

"Ümmetimden denizde gazâ yapan bir topluluğu gördüm. Kıyâmet günündeki en büyük korku onları mahzûn etmiyecektir."

Abdullah İbni Ömer (r.anhüm) şöyle anlatıyor: **"Mallarını Allah yolunda harcayanların hâli, her başağa yüz doneli yedi başak bitiren bir tohumun hâli gibidir"** ((Bekâra-261) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olduğunda, Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Rabbî! Ümmetime ziyâde eyle, arttır!"** buyurdu. Daha sonra **"Kim Allahü teâlâya hâlis niyet ile ödünç verirse** (O'nun kullarına, eza etmeden, mal verdiği için övünmeden ve başa kakmadan, ihlâs ile, helâl maldan infâk eder, sadaka verirse), **Allahü teâlâ da karşılık olarak ona kat kat** (yediyüz misline kadar) **mükâfat** (sevâb) **verir"** (Bekâra-245) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; **"Yâ Rabbî! Ümmetime ziyâde eyle, arttır!"** diye duâ etti. Bundan sonra **"... Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir"** (Zümer-10) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu.

"Kim Allah yolunda bir mal infâk ederse, Allahü teâlânın rızâsı için bir şey verirse, onun için yediyüz kat sevâb yazılır."

Resûlullah (s.a.v.), **"Kim Allah yolunda evinde oturduğu hâlde mal infâk ederse, onun her dirheminin karşılığında yediyüz dirhem vardır. Bizzat Allah yolunda gazâya gider ve bu yolda da infâkta bulunursa, onun her dirhemine karşılık yediyüz bin dirhem vardır"** buyurdu. Bundan sonra, **"Allahü teâlâ** (kendi yolunda infâk edenlerden ve kendisine ibâdet edenlerden) **dilediği kimselerin sevâblarını** (ihlâsları) **nisbetinde** (bire ondan yetmişe ve yediyüze, hattâ daha ziyâde) **kat kat arttırır,** (öyle ki, miktarını Allahü teâlâdan başka kimse bilmez)**."** (Bekâra-261) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

"Allah yolunda cihâd edenlerin en üstünü, onlara hizmet edenidir. Sonra onlara haber getirendir. Allahü teâlânın indinde, mertebeleri en has olan, oruçlu olanlardır. Kim Allah yolunda arkadaşlarına bir kırba (su kabı) **su verirse, onlardan yetmiş sene önce Cennete girer."**

"Ameller niyetlere göredir. Herkes için asıl olan, niyet ettiği şeydir."

"Bir Arabî, Resûlullaha (s.a.v.) gelerek: "Ey Allahın Resûlü! Bir kimse ganîmet için muharebe ediyor. Birisi teşekkür için, birisi de Allah yolunda savaşıyor görünmek için" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.)**: "Kim Allahü teâlânın dînini yaymak için muharebe ederse, o Allah yolundadır"** buyurdu.

"Allah yolunda bir gece nöbet beklemek, sizden birinin evinde yetmiş sene ibâdetinden daha üstündür."

"Kıyâmet gününde birçok topluluklar diriltilir. Sırât'ı, rüzgâr gibi geçerler. Onlara hesab ve azâb yoktur." Eshâb-ı Kirâm, "Onlar kim yâ Resûlallah?" dediler. Resûlullah (s.a.v.), **"Ölümleri nöbette iken gelen topluluklardır"** buyurdu.

"Üç gözü Cehennem ateşi asla yakmaz. Bunlar; Allah korkusundan ağlayan göz, Allahü teâlânın kitabını okumak için uykusuz kalan göz ve Allah yolunda gözcü (bekçi) **olan gözdür."**

"Üç göz Cehennemi görmez. Allah yolunda nöbet bekliyen göz, Allah korkusundan ağlıyan göz ve Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden sakınan göz."

---

1) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 153, 278, 282, 601

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 297

3) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 64

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1227

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 126, 243, 696, 759, 1026

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 280

7) Tergîb-ül-İbâd

KÂDI IYÂD

Mâlikî mezhebi fıkıh, tefsîr, hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Iyâd bin Mûsâ es-Sebtî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Kâdı Iyâd diye meşhûr olmuştur. Evliyânın büyüklerindendir. 476 (m. 1083) senesi Şa'bân ayının 15. günü Endülüs'te Sebte şehrinde doğdu. 544 (m. 1150)'de Cemâzil-âhır ayının 7. günü Cum'a gecesi Merrâkûş'te vefât etti. Ramazân-ı şerîfte vefât ettiği de rivâyet edilmiştir. Şehrin içinde bulunan ve Bâb-ı ilân denilen yerde defn olundu. İlim öğrenmek için Endülüs'e gitti.

Kurtuba'da ve diğer ilim merkezlerinde birçok âlimlerle görüşüp sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi. Ebû Ali el-Gassânî'den icâzet (diploma) aldı. Fıkıh ilmini; Ebû Abdullah Muhammed bin Îsâ et-Temîmî'den öğrendi. İlim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiği âlimlerin sayısı yüzden fazladır. Kendisinden de; Abdullah bin Muhammed el-Eşîrî, Ebû Ca'fer el-Gımatî, Ebû Muhammed el-Hucrî ve başka birçok zâtlar ilim öğrendiler.

Kâdı Iyâd hazretleri, tefsîr, hadîs ve filandan başka; târih, neseb, nahiv, lügat ve diğer ilimlerde de derin âlim olup, aynı zamanda şâir idi. Çok kıymetli şiirleri vardır. Zamanında bulunan âlimlerin İmâmı, önderi idi. Aklı, zekâsı, fehmi (anlayışı), dikkati fevkalâde idi. Hadîs-i şerîfleri toplamakta ve onları kaydetmekte gayret ve ihtimâmı çok fazla idi. Her haliyle, âlimlerin makbûlü olan Kâdı Iyâd (r.a.), güvenilir bir zât idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınır, hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terkederdi. Dünyâya hiç ehemmiyet ve kıymet vermez, devamlı ibâdete meşgûl olurdu. Doğduğu şehir olan Septe'de ve Gırnata'da uzun zaman kadılık yaptı. Bunun için Kâdı denmekle meşhûr olmuştur. Dînî ve dünyevî bütün işlerinde çok sağlam, i'tikâdı kuvvetli, her türlü bid'atten uzak, ilmiyle amel eden, ilim öğreten, sevilen, sayılan bir âlimdi.

Kâdı Iyâd hazretleri birçok eserler yazmıştır. En meşhûr eseri, "Şifâ-i şerîfdir. Bu eserin çeşitli şerh ve haşiyeleri, açıklamaları yapılmıştır.

Şifâ, dört kısım hâlinde tertîb olunmuştur. Her kısım da kendi arasında bölümlere ayrılmıştır.

Birinci Kısım: Peygamberimizin (s.a.v.) medhi, övülmesi hakkında olup, Allahü teâlânın Peygamberimizi medhetmesini, Peygamberimizin her bakımdan bütün varlıklardan her zamanda üstün olduğunu, peygamberlik alâmetlerini ve mu'cizelerini anlatan bölümlere ayrılır.

İkinci Kısım: Peygamberimize (s.a.v.) îmân, sünnetine uymak, O'na saygı, sevgi göstermek ve salât-ü selâm getirmenin fazileti gibi bölümlere ayrılır.

Üçüncü Kısım: Peygamberimiz (s.a.v.) hakkında caiz olmayan ve caiz olan şeyler, din ve dünyâ işlerine âit hâller anlatılmaktadır.

Dördüncü Kısım: Peygamberimize (s.a.v.) dil uzatan kimseler hakkında cezaî hükümler yer almaktadır. Kitap, genel olarak Peygamberimizi (s.a.v.) tanımayı ve O'na tâbi olmayı anlatır.

Bundan başka, yazdığı çok kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: Meşârik-ül-envâr, Tertîb-ül-medârik ve takrîb-ül-mesâlik fî ma'rifeti a'lâm-i mezheb-il-İmâm-ı Mâlik, Şerh-i Sahîh-i Müslim (Kitâb-ül-ikmâl), et-Târîh, İzhâr-ur-riyâd fî ahbâr-il-Kâdı Iyâd, el-Gunyetü.

Kâdı Iyâd hazretlerinin "Şifâ-i şerîf" isimli eserinde, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Habîbullah olarak yaratıldığını, bütün güzelliklerin O'nda toplandığını, insanlara nümûne olan güzel ahlâkını, mu'cizelerini, O'nu sevenlerin Cennetteki derecelerini anlatmaktadır. Kâdı Iyâd bu eserde buyuruyor ki:

"Rabbimiz, Peygamber efendimize (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyuruyor ki: **"Allah, seni insanlardan koruyacaktır"** (Mâide-67). **"Hani bir zaman o küfredenler, seni tutup bağlamaları, ya öldürmeleri, yahut** (yurdundan) **zorla çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar bu tuzağı kurarlarken, Allah da onun karşılığını yapıyordu. Allah, tuzak kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır."** (Enfâl-30). **"Eğer siz O'na** (Resûlüme) **yardım etmezseniz, Allahü teâlâ vaktiyle O'na yardım ettiği gibi yine eder. Kâfirler O'nu** (Mekke'den) **çıkardıkları zaman, bizzat Allahü teâlâ O'na yardım etmişti"** (Tövbe-40) Bu âyet-i kerîmelerde, Rabbimizin Peygamber efendimize yardımları anlatılmaktadır. O'na karşı bir araya gelip, O'nu öldürmek ve yurdundan çıkarmak istedikleri zaman, O'nu nasıl kurtardığını, mağarada gizlediğini, müşriklerin O'nu nasıl göremediklerini, bununla ilgili mu'cizelerini, hadîs ehlinin bize anlattığı mağaradaki durumunu ve Allahü teâlânın verdiği sükûneti, âyet-i kerîmelerde Hak teâlâ bildirmektedir.

Allahü teâlâ, Kevser sûresinde meâlen buyuruyor ki: **"Şüphe yok ki, biz sana Kevser'i verdik. Öyleyse Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Sana buğz eden kişi, Ebter'in tâ kendisidir."** Bu sûrede, Peygamber efendimize verilen ni'metler anlatılmakta ve Allahü teâlâ, O'nun düşmanına, habîbinin nâmına cevap vermiş, asıl ebter (zürriyetsiz) olan kişinin, düşmanı olduğunu bildirmiştir. Senin düşmanın, sana hakaret eden, buğz eden kimse, ebterin zelîl ve hakîrin birisidir. Onda hayır yoktur ve ismi dahî unutulacaktır. Fakat senin şanın ve nâmın ilelebed devam edecektir. Habîbim, bunun için üzülme demek istemiştir.

Peygamber efendimizin kadrini, kıymetini şânını ve büyüklüğünü bildiren âyet-i kerîmelerde Rabbimiz meâlen buyuruyor ki:

"Ey Resûlüm, sana da Kur'ânı indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara anlatasın; olur ki, iyice düşünürler" (Nahl-44). "(Habîbim) **de ki: Ey insanlar, şüphesiz ben göklerin ve yerin mülküne** (tasarrufuna) **mâlik olan, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan, öldüren ve dirilten Allahın size, hepinize gönderdiği Peygamberim."** (A'râf-158). **"Peygamber, mü'minlere** (her husûsta) **nefslerinden evladır"** (Ahzâb-6).

"Allahü teâlâ, sevgili Peygamberimizi (s.a.v.) her bakımdan en güzel yaratmıştır. Herşeyi O'nun hürmetine yarattığını bildirmiştir. Allahü teâlâ, kalblerimizi nurlandırsın, habîbinin sevgisi ile doldursun. Allahü teâlâ, bütün güzel vasıfları Peygamber efendimizde cem etmiştir. Şimdi O'nun (s.a.v.) mübârek hilye-i se'âdetlerini (görünüşlerini) anlatmakla şereflenelim:

Fahr-i kâinatın (s.a.v.) mübârek yüzü ve bütün a'zâ-i şerîfesi ve mübârek sesi, bütün insanların yüzlerinden ve a'zâlarından ve seslerinden güzel idi. Mübârek yüzü bir miktar yuvarlak idi. Neş'eli olduğu zamanda, mübârek yüzü ay gibi nurlanırdı. Sevindiği mübârek alnından belli olurdu. Resûlullah (s.a.v.) gündüz nasıl görürse, gece dahî öyle görürdü, önünde olanları gördüğü gibi, arkasında olanları dahî görürdü. Bunu isbât eden yüzlerce hâdise kitaplarda yazılıdır. Gözde görmek halk eden Allahü teâlâ, diğer uzuvda dahî halk etmeğe kâdirdir. Yana ve geriye bakacağı zaman, bütün bedeni ile dönüp bakardı. Yeryüzüne nazarı, semâya bakmasından ziyâde idi. Mübârek gözleri büyük idi. Mübârek kirpikleri uzun idi. Mübârek gözlerinde bir miktar kırmızılık vardı. Mübârek gözlerinin karası gayet siyah idi. Fahr-i âlemin (s.a.v.) alnı açık idi. Mübârek kaşları ince idi. Kaşları arası açık idi. İki kaşı arasında olan damar, hiddetlenince kabarır idi. Mübârek burnu gayet güzel olup orta yeri bir miktar yüksek idi. Mübârek başı büyük idi. Mübârek ağzı küçük değildi. Mübârek dişleri beyaz idi. Mübârek ön dişleri seyrek idi. Söz söylediği zamanda, sanki dişleri arasından nûr çıkardı. Allahü teâlânın kulları arasında O'ndan daha fasîh, tatlı sözlü kimse görülmedi. Mübârek sözleri gayet kolay anlaşılır, gönülleri alırdı ve rûhları cezb ederdi. Söz söylediği zaman, kelimeleri inci gibi dizilirdi. Bir kimse saymak isterse, kelimeleri sayılmak mümkün idi. Ba'zan iyi anlaşılması için üç kerre tekrar ederdi.

Cennette Muhammed aleyhisselâm gibi konuşulacaktır. Mübârek sesi, kimsenin yetişemediği yere yetişirdi.

Fahr-i âlem (s.a.v.) güler yüzlü idi. Tebessüm ederek gülerdi. Gülerken mübârek ön dişleri görünürdü. Güldüğü zaman nûru duvarlar üzerine ziya verirdi. Ağlaması da gülmesi gibi hafif idi. Kahkaha ile gülmediği gibi, yüksek sesle de ağlamazdı, amma mübârek gözlerinden yaş akar, mübârek göğsünün sesi işitilirdi. Ümmetinin günahlarını düşünüp ağlardı ve Allahü teâlânın korkusundan ve Kur'ân-ı kerîmi işitince ve ba'zan da namaz kılarken ağlardı.

Fahr-i âlemin (s.a.v.) mübârek parmakları iri idi. Mübârek kolları etli idi. Mübârek avuçlarının içi geniş idi. Bütün vücûdunun kokusu, miskten güzel idi. Mübârek bedeni, hem yumuşak, hem de kuvvetli idi. Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki, "Resûlullaha on sene hizmet ettim. Mübârek elleri ipekten yumuşak idi. Mübârek teni miskten ve çiçekten daha güzel kokuyordu. Mübârek kolları, ayakları ve parmakları uzun idi. Mübârek ayaklarının parmakları iri idi. Mübârek ayaklarının altı çok yüksek olmayıp yumuşak idi. Mübârek karnı geniş olup, göğsü ile karnı beraber idi. Omuz başının kemikleri iri idi. Mübârek göğsü geniş idi. Resûlullahın (s.a.v.) kalb-i şerîfi nazargâh-ı ilâhî idi.

Resûlullah (s.a.v.) çok uzun boylu olmayıp, kısa dahî değildi. Yanına uzun bir kimse gelse, ondan uzun görünürdü. Oturduğu zaman, mübârek omuzu, oturanların hepsinden yukarı olurdu.

Mübârek saçları ve sakallarının kılı çok kıvırcık ve çok düz değil, yaratılışta ondüle idi. Mübârek saçları uzundu, önceleri kâkül bırakırdı, sonradan ikiye ayınr oldu. Mübârek saçlarını ba'zan uzatır, ba'zan da keser, kısaltırdı. Saç ve sakalını boyamazdı. Vefât ettiği zamanda, saç ve sakalında ak kıl, yirmiden az idi. Mübârek bıyığını kırkardı. Bıyıklarının uzunluğu ve sekli, mübârek kaşları kadar idi. Emrinde husûsî berberleri var idi. Resûlullah (s.a.v.) misvakını ve tarağını yanından ayırmazdı. Mübârek saçını ve sakalını tararken aynaya nazar ederdi. Geceleri mübârek gözlerine sürme çekerdi. Fahr-i kâinat (s.a.v.) önüne bakarak, sür'atle yürürdü. Bir yerden geçtiği, güzel kokusundan belli olurdu. Resûlullah (s.a.v.), kırmızı ile karışık beyaz benizli olup, gayet güzel, nurlu ve sevimli idi.

Güzel huyların hepsi Resûlullahda (s.a.v.) toplanmıştı. Güzel huyları, Allahü teâlâ tarafından verilmiş olup, çatışarak, sonradan kazanmış değil idi. Bir müslümanın ismini söyliyerek, hiçbir zaman la'net etmemiş ve asla mübârek eliyle kimseyi döğmemiştir. Kendi için, hiçbir kimseden intikam almamıştır. Allah için intikam alırdı. Akrabasına ve Eshâbına ve hizmetçilerine tevâzu ederek, iyi muâmele eylerdi. Ev içinde çok yumuşak ve güler yüzlü idi. Hastaları ziyârete gider, cenâzelerde bulunurdu. Eshâbının işlerine yardım eder, çocuklarını kucağına alırdı. Fakat kalbi bunlarla meşgûl değildi. Mübârek rûhu, melekler aleminde idi.

Resûlullahı (s.a.v.) ansızın gören kimseyi korku kaplardı. Kendisi yumuşak davranmasaydı, peygamberlik hâllerinden, asla kimse yanında oturamaz, sözünü işitmeğe takat getiremezdi. Hâlbuki, kendisi, hayasından, mübârek gözleri ile kimsenin yüzüne bakmazdı. Fahr-i âlem (s.a.v.) insanların en cömerdi idi. Birşey istenip de yok dediği görülmemiştir, istenilen şey varsa verir, yoksa cevap vermezdi. O kadar iyilikleri, o kadar ihsânları vardı ki, Rum imperatörleri, İran şahları, o kadar ihsân yapamazlardı. Fakat kendisi sıkıntı ile yaşamağı severdi. Öyle bir hayat yaşıyordu ki, yemek ve içmek habnna bile gelmezdi. Yemek getirin yiyelim veya falanca yemeği pişiriniz demezdi. Yemek getirilirse yer, her ne meyve verseler kabûl ederdi. Ba'zan aylarca az yer, açlığı severdi. Ba'zan da çok yerdi. Yemek sonunda su içmezdi. Suyu otururken içerdi. Başkaları ile yemek yerken, herkesten sonra el çekerdi. Herkesin hediyesini kabûl ederdi. Hediye getirene karşılık olarak, kat kat fazlasını verirdi.

Çeşitli elbise giymek âdeti idi. Yabancı devlet sefirleri gelince süslenirdi. Ya'nî kıymetli ve nefis elbise giyerek, güzel yüzünü gösterirdi. Taşı akikten gümüş yüzük takardı. Yüzüğünü mühür olarak kullanırdı. Yüzüğü üzerinde "Muhammedün Resûlullah" yazılı idi. Yatağı deriden olup, içi hurma ağacı iplikleri ile dolu idi. Ba'zan bu yatak üzerine, ba'zan yere serili deri üzerine, ba'zan da hasır veya kuru toprak üzerine yatardı. Mübârek avucunun içini sağ yanağının altına koyup, sağ yanı üzerine yatardı. Zekât malı almaz, çiğ soğan ve sarımsak gibi şeyleri yemez ve şiir söylemezdi.

Âdem aleyhisselâm rûh ile ceset arasında iken, O peygamber idi. Âdem aleyhisselâm ve herşey O'nun şerefine yaratılmıştır. Arş ve gökler ve Cennetler üzerine, İslâm harfleri ile mübârek ismi yazılmıştır. O'na "Muhammed" adını, dedesi Abdülmuttalib koydu. O'nun adının yer yüzüne yayılacağını, herkesin O'nu medh ve sena edeceğini rü'yâda görmüştü. Muhammed, çok medh olunan demektir. Doğduğu zaman göbeği kesilmiş ve sünnet olmuş görüldü. Yeryüzünü şereflendirince, şehâdet parmağını kaldırdı ve secde etti. Melekler beşiğini sallardı.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek gözleri uyur, kalb-i şerîfi uyumazdı. Aç yatıp tok kalkardı. Asla esnemezdi. Mübârek vücûdu nûrânî olup, gölgesi yere düşmezdi. Server-i âlem (s.a.v.) bizim bilmediğimiz bir hayat ile şimdi hayattadır. Cesed-i şerîfi asla çürümez. Kabrinde

bir melek durup, ümmetinin söyledikleri salevât-i şerîfeleri kendisine haber verir. Minberi ile kabr-i şerîfi arasına "Ravda-i mutahhere" denir. Burası Cennet bahçelerindendir. Kabr-i şerîfini ziyâret etmek, tâatlerin en büyüğü ve ibâdetlerin en kıymetlisidir.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzelliğini, büyüklerimiz şöyle anlattılar:

Ebû Hüreyre (r.a.): "Resûlullahtan (s.a.v.) daha güzel hiçbir kimse görmedim, sanki güneş bütün parlaklığı ile yüzünde parlıyordu. Güldüğü zaman, dişleri duvarlara aydınlık saçardı" buyurdu.

İbn-i Ebî Hâle (r.a.): "Peygamber efendimizin mübârek yüzü, ayın ondördü gibi parıldardı" buyurdu.

Hazreti Ali: "O'nu aniden gören, O'nun heybetinden doğan bir korkuya kapılırdı. O'nunla sohbet edip tanıyan, O'nu hemen severdi" buyurdu.

Câbir bin Semûre (r.a.): "Resûlullah (s.a.v.), mübârek elini yüzüme sürdü. Elinde, sanki attârın (koku satan kimsenin) çantasından yeni çıkarılmış gibi güzel bir koku, serinlik buldum. Resûlullah (s.a.v.), elini bir kimsenin eline müsâfeha için değdirmiş olsa, bütün gün o kimsenin elinden, o güzel koku çıkmazdı" buyurdu.

Hazreti Âişe vâlidemiz: "Resûlullah (s.a.v.) bir çocuğun başını okşadığı zaman, diğer çocuklar arasında o çocuk, güzel kokusundan hemen belli olurdu" buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) birgün evlerinde uyumuşlardı. Enes bin Mâlik'in (r.a.) annesi Ümm-i Süleym geldi. Peygamber efendimizin mübârek terini toplamaya başladı. Peygamberimiz uyanıp sebebini sorunca, Peygamber efendimizin süt teyzesi olan Ümm-i Süleym, "Onu kokularımıza katıyoruz. Teriniz, kokuların en güzeli en hoş kokanıdır" dedi.

Ebû Hüreyre (r.a.): "Yürüyüşünde Resûlullahtan (s.a.v.) daha sür'atli kimseyi, görmedim. Sanki yer kendisine dürülüyordu. O'nunla yürürken, biz bütün gücümüzü sarf edip kendimizi zorluyorduk. O (s.a.v.) hiç aldırmıyordu" buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) fevkalâde güzel konuşurdu. Sözün nereden başlatılıp nerede bitirileceğini en mükemmel bir şekilde bilirdi. Sözleri, söyleyiş bakımından berrak, son derece fasîh ve beliğ idi. Söz ve kelimelerinde, ma'nânın doğruluğu her zaman kendini gösterirdi. İfâde etme gücü fevkalâde yüksek olduğundan, konuşurken hiç yorulmaz ve külfet çekmezdi. Mübârek sözlerinden ba'zıları:

"Kişi sevdiği kimse ile beraberdir."

"Senin ona verdiğin önemi, sana vermiyen kimse ile arkadaşlık yapmakta hayır yoktur."

"Hayrı söyleyip kazanan, ya da sükût edip selâmet bulan bir kula Allahü teâlâ merhamet eylesin."

"Müslüman ol ki, selâmet bulasın."

"Kıyâmet günü bana en yakın oturacak ve bana en mahbûb kılınacak kişiler, ahlâken en güzel olan kişilerdir ki, onlar mütevâzi olurlar. Hem severler, hem de sevilirler, saygı görürler."

"Nerede olursan ol, Allahtan kork. Kötülüğün ardından, onu silecek hemen (bir) **iyilik yap. İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele et."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.), kendi nesebi ve asâletiyle ilgili olarak; **"Allahü teâlâ, insanları yarattı. Beni insanların en iyi kısmından vücûde getirdi. Sonra bu kısımlarından en iyisini Arabistan'da yetiştirdi. Beni bunlardan vücûde getirdi. Sonra evlerden, ailelerden en iyisini seçip, beni bunlardan meydana getirdi. O hâlde, benim rûhum ve cesedim, mahlûkların en iyisidir. Benim silsilem, ecdadım en iyi insanlardır. Övünmüyorum, hakîkati bildiriyorum. Hakîkati, bildirmek vazîfemdir"** buyurdular.

Yemek ile ilgili olarak da; **"Âdemoğlu, karnından** (mi'desinden) **daha kötü bir kap taşımamaktadır. Âdemoğluna, belini ayakta tutacak birkaç lokma yeter. Eğer** (bundan) **kurtuluş yoksa; üçte birini yemesi, üçte birini içmesi, üçte birini de rûhu için** (tahsis) **etsin. Çünkü çok uyku, fazla yemek ve içmekten gelir"** buyurdu. Dünyâ malının muhabbetini kalbe koymakla, ya'nî dünyâyı çok sevmekle ilgili olarak da; **"Uhud dağı kadar altına sahip olsam, ondan bir dinarın yanımda gecelemesinden bile hoşlanmam. Yalnız borcumu kapatacak kadar tek dînâr müstesna" buyurdu.** Kendisine eziyet eden müşriklere karşı dahî çok merhametliydi. Uhud gazâsında mübârek dişi şehid edilip, mübârek yüzünden yaralandığı zaman, Eshâb-ı Kirâm çok üzüldüler ve dediler ki: "Yâ Resûlallah!

Onlara bedduâ etmiyecek misiniz?" Peygamber efendimiz de (s.a.v.): **"Ben, la'netleyici olarak gönderilmedim. Ben, ancak** (Hakka) **çağırıcı ve rahmet olarak gönderildim"** buyurdular ve **"Allahım, kavmime hidâyet eyle. Çünkü onlar bilmiyorlar"** buyurarak duâda bulundular. Hattâ bir defasında harpte, Eshâb-ı Kirâmdan ayrılmış, bir ağacın altında istirahat buyuruyorlardı. Gavres İbn-il-Hâris adında bir müşrik, aniden O'nu öldürmek için gelip kılıcını çekti. Peygamber efendimizin (s.a.v.) başucunda durup, "Söyle bakalım, şimdi seni benim elimden kim kurtaracak?" dedi. Resûlullah efendimiz de, **"Allahü teâlâ!"** buyurdular. O ânda adamın elinden kılıcı düşüverdi. Peygamber efendimiz de kılıcı alarak ona, **"Ya seni şimdi elimden kim kurtaracak?" buyurdular.** O kimse çok korktu, titredi ve yalvarmaya başladı. "Ne olur beni öldürme! intikamını alsan da, intikam alanların en hayırlısı sen ol!" dedi. Bunun yalvarmasına dayanamıyan Peygamber efendimiz (s.a.v.) onu bağışlayıp salıverdi. Adam koşarak kavmine geldi, dedi ki: "Şu ânda, insanların en hayırlısı olan kimsenin yanından size geldim" dedi. Merhametlerinin çokluğuna delîl olan misâllerden birisi de; kendisini zehirleyen yahudi kadını, i'tirâf ettikten sonra affetmesidir. Bilindiği gibi kadın, Peygamberimizi ve Eshâbını da'vet etmiş, kızartılmış zehirli koyunu önlerine koymuş idi. Önce Peygamber efendimiz yemeğe başlamış, et ağzında iken lisâna gelip: "Ben zehirliyim yeme!" diye ikazda bulunmuştu. Peygamber efendimiz de Eshâbına bu durumu anlatmış idi. (Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtına bu zehirin de sebeb olduğu bildirilmiştir.)

Peygamber efendimizin (s.a.v.) cömertliği de dillere destan idi. Bu güzel huyda da Peygamberimize kimse yetişemez. Eshâbından Câbir bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Hayâtında, kendisinden istenen birşey için hayır verememdememiştir." İbn-i Abbâs (r.a.); "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), iyilik yapmak bakımından insanların en cömerdi idi. Ramazân-ı şerîfde ve Cebrâil aleyhisselâm ile buluştukları zaman, sabah rüzgârından daha cömert olurdu" demiştir.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Bir kimse Peygamber efendimizden mal istedi. Ona, iki dağ arasını dolduracak kadar koyun verdi. Adam memleketine gittiğinde: "Gidiniz siz de müslüman olunuz. Çünkü Muhammed aleyhisselâm, fakirlikten hiç endişe duymuyor. Elinde olanı herkese

bol bol dağıtıyor" dedi." İbn-i Ömer (r.a.) bildirdi: "Bir kimse geldi. Peygamberimizden bir dilekte bulununca, Resûlullah efendimiz; **"Sana şu ânda verecek bir şeyim yok. Lâkin benim nâmıma satın al. Bize birşey gelince hemen onu öderiz"** buyurdular.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) şecaat ve necdet (kişinin kendisini ölümün kucağına atacağı zaman, kendine güvenmesi, korkmaması) sahibi idi. Çok güç durumlarda, silâhça, sayıca üstün düşman karşısında kat'iyyen yerinden kıpırdamamış, bir santim bile yerinden geri gitmemiştir. Hazreti Ali, "Biz harp kızıştığı zaman, gözler öfkeden kıpkırmızı olduğu bir ânda, Resûlullah efendimizle (s.a.v.) korunurduk. Çünkü düşmana O'ndan daha yakın kimse olmazdı. Bedr gazâsında, hepimizden çok O düşmanla çarpışıyordu. Hepimizden daha cesur ve hızlı hücum ediyordu. İmrân bin Hüseyn (r.a.); "Büyük düşmanla karşılaştığımız zaman, ilk hücum eden Allahın Resûlü olurdu" buyurdu.

Müşriklerden Ubey bin Halef, Bedr gazâsında fidye ile kurtulduktan sonra Peygamberimize, "Yanımda bir atım var, onu hergün arpa ile besliyorum. Ona binerek birgün seni öldüreceğim!" dedi. Peygamber efendimiz de (s.a.v.) **"İnşâallah ben seni öldürürüm"** buyurdular. Uhud gazâsında Ubey, "Nerede Muhammed! O'nu öldüreceğim diyordu. Peygamberimizi (s.a.v.), görünce atını O'na doğru sürdü. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) hemen araya girdiler. Fakat Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, **"Aradan çekiliniz. Onu benimle başbaşa bırakınız"** buyurdular. Peygamber efendimiz, Ubey'e doğru yaklaşıp ona öyle bir darbe indirdi ki, adam atından vere düştü, kaburgaları kırıldı.

Zamanının en güçlü pehlivanlarından olan Rukâne, Peygamber efendimize güreş teklif etmiş, yenilirse müslüman olacağına söz vermişti. Arka arkaya üç defa güreştiler. Üçünde de Resûlullah efendimiz (s.a.v.) galip gelmişti.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), haya sahibi olmak yönüyle de bütün yaratılmışlardan üstün idi. Uygun olmayan şeylere karşı gözleri adetâ kapalı idi. Hiç kimseye hoşlanmadığı şeyle hitâb etmezdi. Hazreti Âişe vâlidemiz anlattılar ki: "Resûlullah efendimize, bir kimsenin, hoşlanılmayan bir şeyi yaptığı haber verildiğinde, "Falan kimse neden böyle yapıyor?" demez. Umûmî ma'nâda şöyle buyururlardı: **"Niçin böyle yapıyorlar?"** Bu şekilde o kimseyi, yaptığı veya söylediği kötü işten alıkordu ve adını vermezdi. Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: Birgün Peygamber efendimizin huzûruna, yüzüne sarı renkte bir şey bulaşmış bir kimse girdi. Ona hiçbirşey demedi. Kişiye üzülecek birşey söylemedi. O dışarı çıkınca buyurdu ki: **"Söyleseydiniz de, yüzündekini yıkasaydı ya!"**

Resûlullah (s.a.v.) kavimleri birleştiriciydi. Onları birbirlerine nefret ettirmezdi. Her kavmin büyüğüne ikramlarda bulunur ve onu baş köşeye oturturdu. Kimseyi kendi mübârek cemâlinden mahrûm etmezdi. Eshâb-ı kirâmını arar, gelmiyenleri sorardı. Yanına oturanlara nasihat eder, onların nasîbini verirdi. Öyle ki, birini diğerinden çok seviyor düşüncesi, kimsenin kalbine gelmezdi. Yanına bir şikâyet için gelene karşı tahammül gösterir. Onu dinlerdi. O gelen şahıs yanından ayrılmadıkça, onu yüzüstü terkedip gitmezdi. Bütün insanlara güzel huy ve ahlâkını en iyi şekilde sunardı, öyle güzel tebessüm ederdi ki, sanki onlara adetâ bir baba oluverirdi. Nezdinde hak ve adâlet bakımından herkes bir idi. Kimsenin kimseden bir üstünlüğü, ayrılığı yoktu. Hazreti Âişe vâlidemiz buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz kadar güzel ahlâka sahip hiç kimse görmedim. Ne zaman Eshâbından veya Ehl-i beytinden biri O'nu çağırmışsa, mutlaka "Buyur" diye karşılık vermişlerdir." Enes bin Mâlik (r.a.); "Bir kimse Resûlullahın (s.a.v.) kulağına eğilip birşey söylerse, onu dinlerdi. O başını çekmedikçe, mübârek başını

çekmezlerdi. Elini tutan kimse, elini salıvermeden kendileri kat'iyen salmazlar idi" buyurdu. Önünde oturan kimseye karşı ayaklarını uzatmazlardı. Ziyâretine gelenlere çok defa elbiselerini sererler veya kendi altındaki minderi ona verirlerdi. Eshâbını en güzel isimlerle çağırırlar, kimsenin sözünü yarıda kesmezlerdi. Konuştuğu kimse, sözünü bırakmadan veya gitmek için ayağa kalkmadan sözünü kesmezlerdi. O'nun bu hüsra-i muâmelesi, şefkati, merhameti hakkında Allahü teâlâ, Tevbe sûresi, 128. âyetinde meâlen; **"Zahmet çekmeniz O'nu incitir ve üzer. Size çok düşkündür; mü'minlere çok merhametlidir, onlara çok hayır diler"** buyurdu. Ve Enbiyâ sûresinin 107. âyetinde meâlen; "(Ey Habîbim!) **seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"** buyurdu. Peygamberimiz (s.a.v.), ümmetine karşı ba'zı şeyleri zor gelir endişesiyle kolaylaştırırdı; **"Ümmetime zorluk vermemiş olsaydım, her abdestte misvak kullanmalarını emrederdim"** buyurdu.

Sözünde durmak yönüyle de insanlar arasında Peygamber efendimizden daha üstün bir kimse gelmedi. Abdullah bin Ebi'l-Hamsa; "Peygamberimiz (s.a.v.) ile, henüz kendilerine Peygamberliği bildirilmeden önce alış-veriş yapmıştım. Kendi hesabına bir bâkiye kalmıştı. Ona, falan zamanda filân yerde buluşmak üzere söz verdim ve unuttum. Üç gün sonra verdiğim sözü hatırlayınca hemen o yere koştum. O'nun üç gündür orada beklemekte olduğunu görünce hayretimden dona kaldım. Bana, "Delikanlı beni yordun! Ben seni burada tam üç gündür bekliyorum" buyurdular."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) tevâzu hasleti, hiçbir kimsede, hattâ hiçbir Peygamberde (aleyhimüsselâm) bulunmayacak kadar büyük ve emsalsizdi. Kibir duygusu, O'nda asla meydana gelmemiştir. Peygamberimize melik bir peygamber olmakla, kul bir peygamber olmak arasında bırakıldığında, O, kul bir peygamber olmayı tercih etti. Bunun üzerine İsrâfil aleyhisselâm, Peygamber efendimize; "Şüphesiz, Allahü teâlâ tevâzu gösterdiğin o hasleti de sana vermiştir. Çünkü kıyâmette sen, Âdemoğullarının en büyüğüsün. Yeryüzünün, kendisine ilk yarılacağı kişisin. İlk şefaat edecek olan da sensin" dedi. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Peygamber efendimiz (s.a.v.) için, "Evinde, ehlinin işine yardım ederdi. Elbisesini (ehlini rahatsız etmemek için) bizzat kendisi yıkardı. Koyununu kendi sağar, elbisesini kendi yamardı. Kendine, kendi hizmet ederdi. Evini kendi süpürür, devesini kendi bağlardı. Süt sağılan devesini kendi otlatırdı. Hizmetçi ile yemek yer, onunla hamur yoğururdu. Pazardan yiyeceğini kendi alırdı" demişlerdir.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, dünyâya ve menfaatlerine hiç kıymet vermezler, azı ile yetinirlerdi. Âhırete irtihâl edinceye kadar pekçok imkânlara sahip oldu, birçok ülkeler feth etti. Buna rağmen yine de, vefât ettikleri zaman silâhı, ehlinin nafakası için aldığı bir mal karşılığında, bir yahudinin yanında rehin idi. Hazreti Âişe vâlidemiz; "Resûlullah (s.a.v.), dünyâya mübârek gözlerini yumuncaya kadar, üç gün ardı ardına ekmekten doymamıştır" buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Âişe vâlidemize buyurdular ki: **"Bana Mekke'nin taşı, toprağı altın olması sunuldu. Hayır yâ Rabbî, dedim. Bir gün aç kalayım, bir gün tok. Aç kaldığım gün sana yalvarıp duâ ederim. Tok kaldığım gün, sana hamd-ü senada bulunurum."** Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber efendimize gelip; "Allahü teâlânın sana selâmı var. İsterse şu dağları O'na altın yapayım. Nereye giderse gitsin, o altın dağları O'nunla beraber olur" buyurdu. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Ey Cebrâil! Dünyâ, evi olmayanın evidir. Ve yine** (o) **malı olmayan kimsenin malıdır. Bunları aklı olmayan kimse toplar."** Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm, "Yâ Muhammed! Allah seni kavl-i sabit ile dimdik kılmıştır" dedi. Hazreti Âişe vâlidemiz; "Zaman olurdu tam bir ay beklerdik, evimizde (yemek yapmak için) ateş yakmazdık: Sâdece hurma ile su bulunurdu" buyurmuştur. İbn-i Abbâs (r.a.); "Resûlullah

(s.a.v.) ve Ehl-i beyti, birçok geceler akşam yemeği yemeden yatarlardı. Akşam yiyecek birşey bulamazlardı" buyurdu. Hazreti Âişe vâlidemiz buyurdu ki: Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek karnı, hiçbir zaman yemekten doymamıştır. Bu husûsta, bir kimseye de yakınmamıştır. İhtiyaç, O'nun için zenginlikten daha iyi idi. Bütün gece açlıktan kıvransa bile, O'nun bu durumu, gündüz orucundan alıkoymazdı. İsteseydi, Rabbinden yeryüzünün bütün hazînelerini, yiyeceklerini ve refah hayâtını isterdi. Yemîn ederim ki, O'nun bu hâlini gördüğüm zaman, acırdım ve ağlardım. Elimle mübârek karnını sıvazlardım ve derdim ki, "Canım sana feda olsun! Sana güç verecek şu dünyâdan, ba'zı menfaatlar te'min etsen olmaz mı?" Buyururlardı ki: **"Ey Âişe! Ben dünyâyı ne yapayım? Ülül-azmden olan Peygamber kardeşlerim, bundan daha çetin olanına karşı tahammül gösterdiler. Fakat o hâlleri ile yaşayışlarına devam ettiler. Rablerine kavuştular. Bu sebeple Rableri, onların kendisine dönüşlerini çok güzel bir biçimde yaptı, sevâblarını arttırdı. Ben refah bir hayat yaşamaktan haya ediyorum. Çünkü böyle bir hayat, beni onlardan geri bırakır. Benim için en güzel ve sevimli şey, kardeşlerime, dostlarıma kavuşmak ve onlara katılmaktır."** Hazreti Âişe vâlidemiz buyurdular ki: "Resûlullah (s.a.v.), bu sözlerinden bir ay kadar sonra vefât ettiler."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Allahü teâlâdan korkması, O'na itaat ve ibâdet etmesi o kadar çoktu ki, O'nun bu hâline hiç kimse takat getiremezdi. Mübârek ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. "Yâ Resûlallah! Sizin gelmiş geçmiş bütün günahlarınız affedildiği hâlde, neden bu kadar kendinize zahmet veriyorsunuz?" denildiğinde, "Ben Allahın en çok şükreden kulu olmayayım mı?" diye cevap buyurdular. Abdullah bin eş-Şıhhîr (r.a.); "Resûlullah efendimize (s.a.v.) geldim, namaz kılıyordu. Göğsünde tencerenin kaynamasını andıran bir uğultu vardı" dedi. İbn-i Ebî Hâle (r.a.); "Allahın Resûlü (s.a.v.) devamlı hüzünlü ve düşünceli idi. O'nun hiç rahatı yoktu" buyurdu.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), kendisinden önce gelmiş olan yüzyirmidörtbin civarındaki Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hepsinden de üstün idi, şânı pek büyüktü. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bana, benden önce hiçbir Peygambere verilmeyen beş şey verilmiştir. 1. Bir aylık yolda** (düşmanın kalbine) **korku verilerek zafere kavuşturuldum. 2. Yeryüzü bana mescid ve** (teyemmüm için) **pek temizleyici olarak kılındı. Ümmetimden herhangi bir kimseye namaz** (vakti) **gelip çatarsa namazını kılsın. 3. Ganîmetler bana helâl kılındı. Hâlbuki, benden önce hiçbir peygambere helâl kılınmamıştı. 4. Bütün insanlığa (peygamber olarak; gönderildim. 5) Bana şefaat etme** (yetkisi) **verildi." Utbe bin Âmir'in** (r.a.) **naklettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz** (s.a.v.)**; "Şüphesiz ben, size son derece merhametliyim ve üzerinizde de şahidim. Şüphesiz ben, Allahü teâlâya yemîn olsun ki, şu ânda havzıma bakıyorum. Gerçekten bana, yeryüzündeki hazînelerin anahtarları verilmiştir. Allaha yemîn olsun ki, benden sonra şirk koşacağınızı aklımdan bile geçirmiyorum. Benim sizin nâmınıza korktuğum,** (şu aşağılık dünyâ için) **birbirinizle yarış hâlinde olmanızdır"** buyurdular.

İbn-i Vehb'in (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâ bana: "İste Ey Muhammed!" buyurdu. Ben de: "Yâ Rabbî, ne isteyeyim? Sen İbrâhim'i** (a.s.) **dost edindin! Mûsâ** (a.s.) **ile konuştun. Nûh'u** (a.s.) **peygamber olarak, seçtin. Süleymân'a** (a.s.) **ondan sonra hiç kimseye vermediğin bir mülk (hükümdârlık) verdin" dedim. Allahü teâlâ buyurdu ki: "Sana bunlardan daha iyisini verdim. Sana Kevser'i verdim... Göğün ortasında ismin. İsmimle anılıyor. Yeryüzünü hem senin için, hem de ümmetin için tahûr, temizleyici kıldım. Gelmiş**

geçmiş bütün günahlarını bağışladım. İnsanlar arasında bağışlanmış bir hâlde geziyorsun. Oysa ben, bunu senden önce hiç kimseye yapmadım. Ümmetinin kalblerini Mushaf ezberleyicisi yaptım. Şefaat payesini senin için sakladım. Senden başka hiçbir peygambere saklamadım." Huzeyfe'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bana müjde verildi. Ümmetimden benimle ilk yetmiş, bin kişi Cennete girecek. Her bin kişiyi yetmiş bin kişi daha ta'kib edecek. Hiçbiri hesap görmeyecek... Yine bana ümmetimin asla** (kuraklık ve kıtlık sebebiyle) **açlık çekmiyeceği,** (İslâmiyetin emirlerini yerine getirdiği müddetçe) **hiç yenilmeyeceği** (müjde olarak) **verildi.** (Rabbim) **yardıma yetişti. Bana izzet, ümmetime de bir aylık yoldaki düşmanın kalbine korku vererek zafer ihsân etti. Gerek bana ve gerekse ümmetime ganîmetleri helâl kıldı. Bizden öncekilere yasak kıldığı birçok şeyi bize helâl kıldı, bize güçlük kılmadı."**

Hâlid bin Ma'dan (r.a.) anlattı: Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) ba'zıları Peygamber efendimize, "Yâ Resûlallah! Bize kendinizi anlatır mısınız?" diye suâl ettiler. Peygamber efendimiz de buyurdular ki: **"Evet ben babam** (ceddim) **İbrâhim'in** (a.s.) (Ey Rabbimiz! **Soyumuzdan gelen müslüman ümmet içinden bir Peygamber gönder duâsında kasdedilen Peygamberim. Îsâ** (a.s.), **beni tebşir etmiştir** (müjdelemiştir). **Annem bana hâmile iken, kendinden bütün Şam topraklarındaki Basra köşklerini aydınlatan bir nûr yükselmiştir. Sonra ben, Benî Sa'd bin Bekr** (kabilesine) **emzirilmem için gönderildiğim zaman, süt kardeşimle birlikte evimizin arkasında hayvanları otlatırken, üzerinde beyaz elbise bulunan iki kimse bana yaklaştı."** Başka bir hadîs-i şerîfte, **"İçi kar dolu altın leğenle bana üç kimse geldi. Beni tuttular, karnımı yardılar"** Bir hadîs-i şerîfte, **"Boğazımdan karnımın başına kadar yardılar. Sonra oradan kalbimi çıkardılar, ikiye yardılar ve ondan simsiyah bir kan pıhtısı çıkarıp attılar. Sonra hem kalbimi, hem karnımı o kar ile tertemiz edene kadar yıkadılar."** Başka bir hadîs-i şerîfte, **"Sonra biri bir şey aldı. Bir de baktım ki elinde, gören herkesi hayrete düşüren nûrdan bir mühür vardı. Onunla kalbimi mühürledi. Kalbim îmân ve hikmetle doldu. Sonra mührü yerine iade etti. Diğeri de elini göğsümün, ayırım noktasına sürdü ve iyileşti. Onlardan biri diğerine, "Haydi O'nu, ümmetinden on kişi ile tart" dedi. Tarttığında hepsinden ağır geldim. "Ümmetinden yüz kişi ile tart!" Tarttı, yine ağır geldim. "Ümmetinden bin kişi ile tart!" Tarttı, onları da geçtim. "İyisi mi tartmaktan vazgeç, zîrâ bütün ümmetiyle onu tartacak olsan yine de hepsini geçer" dedi."** Başka bir hadîs-i şerîfte, **"Sonra beni göğüslerine basıp, hem başımı, hem de gözlerimin arasını öptüler, şöyle dediler: "Ey Sevgili! Korkma, sana murâd edilen iyiliği bir bilsen, sevinçten gözlerin ışıl ışıl olur. Allah katında ne büyük değerin var. Çünkü Allah ve melekleri seninledir."**

Peygamber efendimizin (s.a.v.), Allahü teâlânın indinde kıymetini gösteren en açık delîllerden birisi de mi'râc hadîsesidir. O gece Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, büyük derecelere ulaşmış, yüksek mertebe ve mevkiler elde etmiştir. Nitekim bu büyük hâdise için cenâb-ı Hak, İsrâ sûresi ilk âyetinde meâlen buyurdu ki: **"Her türlü noksanlıktan münezzeh olan O Allahdır ki, kulunu (Hazreti Muhammed aleyhisselâmı gece Mescid-i Haram'dan** (Mekke'den alıp) **o etrâfını mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya kadar götürdü. O'na âyetlerimizden (kudretimize delâlet eden acâibliklerden gösterelim diye yaptık. Şüphesiz O,** (Allahü teâlâ) **Semi'dir** (herşeyi işitir)**. Basîr'dir** (herşeyi görür)**."** Peygamber efendimiz de bu hâdise için şöyle buyurdular: **"Evimin tavanı açıldı. Cebrâil aleyhisselâm**

indi, göğsümü yardı. Sonra onu Zemzem'le yıkadı. Sonra hikmet ve îmân dolu olan altın bir leğenle geldi ve göğsüme boşalttı. Sonra kapayıp, elimden tuttuğu gibi doğru beni semâya çıkardı." Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyetle, Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Bana Burak getirildi. O katırdan küçük, merkepten büyük, uzun ve beyaz bir hayvandır. Ayağını gözünün görebildiği yere kadar** (rahatça) **bırakıyordu. Ona bindim, Beyt-i Makdis'e geldim ve orada iki rek'at namaz kıldım. Sonra çıktım. Cebrâil aleyhisselâm bana bir kap Cennet şarabı, bir kap da süt getirdi. Sütü aldım. Cebrâil** (aleyhisselâm) **bana, Fıtratı seçtin" dedi. Sonra beraberce göğe yükseldik. Cebrâil aleyhisselâm kapıyı çaldı, "Sen kimsin?" dediler. "Ben Cebrâil'im", "Peki yanındaki kim?" "O da Muhammed aleyhisselâmdır." "O'na Peygamberlik gönderildi mi?" "Evet, O'na peygamberlik gönderildi." Bunun üzerine kapı açıldı ve kendimi Âdem aleyhisselâmın karşısında buldum. Bana "Merhaba" dedi ve duâ etti. Sonra ikinci kat göğe çıktık. Cebrâil aleyhisselâm yine kapıyı çaldı. Denildi ki, "Sen kimsin?" "Ben Cebrâil'im", "Peki yanındaki kim?" "O da Muhammed aleyhisselâmdır." "O'na Peygamberlik gönderildi mi?" "Evet geldi." Bunun üzerine kapı açıldı. Kendimi teyze çocukları Îsâ aleyhisselâm ile Yahyâ bin Zekeriyyâ aleyhisselâmın yanında buldum. Bana "Merhaba" dediler. Ve duâda bulundular. Sonra üçüncü kat göğe çıktık. Aynı suâl ve cevâptan sonra kapı açıldı ve kendimi Yûsuf'un** (aleyhisselâm) **yanında buldum. Baktım ki kendisine güzelliğin yarısı verilmiş. Bana "Merhaba" dedi ve duâ etti. Dördüncü kat göğe çıktık, aynı suâl ve cevaptan sonra kendimi, İdrîs'in** (aleyhisselâm) **yanında buldum. Bana "Merhaba" dedi ve duâda bulundu. Allahü teâlâ, Meryem sûresinde onun hakkında "Onu biz yüksek bir yere ref' ettik" buyurmuştur. Sonra beşinci kat göğe çıktık, orada Hârûn'la** (aleyhisselâm) **karşılaştık. Bana "Merhaba" dedi ve hayır duâda bulundu. Sonra altıncı kat göğe çıktık. Orada Mûsâ** (aleyhisselâm) **ile karşılaştık. Bana "Merhaba" dedi ve hayır duâda bulundu. Sonra yedinci kat göğe yükseldik, aynı soru-cevaptan sonra İbrâhim'i** (aleyhisselâm) **Beyt-i Ma'mûr'a arkasını dayamış olarak buldum. O Beyt-i Ma'mûr ki, her gün oraya yetmişbin melek giriyor** (da bir daha sıraları gelmiyor)**. Sonra beni Sidret-ül-Müntehâ'ya götürdü. Sanki onun yaprakları fil kulakları gibi idi. Meyveleri de kuleler gibi idi. O, Allahü teâlânın emirlerinden herhangi birisiyle karşılaştığında öylesine değişiyordu ve güzelleşiyordu ki, Allahü teâlânın yaratmış olduğu mahlûkâtından hiç kimse onun güzelliğini anlatamaz. Sonra Allahü teâlâ bana vahyettiğini vahyetti.**

Hergün elli vakit namaz kılınmasını bana farz kıldı. Mûsâ aleyhisselâma indim. "Rabbin ümmetine ne farz kıldı?" diye sordu. "Elli vakit namaz" dedim. "Rabbine dön, biraz hafifletmesini dile. Çünkü ümmetin onun altından kalkamaz. Ben İsrâiloğullarını denedim ve yokladım" dedi. Bunun üzerine Rabbime döndüm ve dedim ki, "Yâ Rabbî! Ümmetimden (bu emri) **biraz hafif eyle." Bunun üzerine elli vakitten sâdece beş vakit indirdi. Mûsâ'ya** (aleyhisselâm) **döndüm ve** (Beş vakit indirdi**) dedim. Dedi ki, "Rabbine dön! Biraz daha hafifletmesini dile. Çünkü ümmetin bunun allından kalkamaz. Böylece Mûsâ aleyhisselâm ile Rabbimin arasında gidip geldim ve nihâyet Allahü teâlâ şöyle buyurdu: "Bu namazı beş vakte indirdim. Her namaz için on sevâb vardır. Bu bakımdan sonunda yine elli namaz olur. Zîrâ her kim bir sevâbı kasdedip de yapamazsa, onun için bir sevâb yazılır. Fakat yaparsa, bire mukabil tam on sevâb yazılır. Fakat bir günah kasdedip yapmazsa hiçbir şey yazılmaz. Yaparsa, ancak o bir günah olarak kayda geçer. Sonra Mûsâ'ya** (aleyhisselâm) **inip durumu anlattım. Yine**

"Dön, biraz daha hafifletmesini dile" dedi. Bunun üzerine ona, "Rabbime çok münâcaatta bulunduğum için artık utanıyorum" dedim." İbn-i Abbâs'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Öyle bir yere kadar yükseldim ki, kalemlerin** (çıtırtı) **seslerini duydum." Enes bin Mâlik'in** (r.a.) **bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Cebrâil aleyhisselâm beni Sidret-ül-Müntehâ'ya kadar götürdü. Sidret-ül-Müntehâ'yı öyle bir renkler kapladı ki, bunların ne olduklarını bilmiyorum. Sonra Beni Cennete koydular." Ebû Hüreyre'nin** (r.a.) **bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; "Bana dediler ki, İşte bu Sidret-ül-Müntehâ'dır. Ümmetinden senin yolunda olanların her biri burada nihâyet bulacaklardır. O; altından, su, süt, Cennet şarabı, süzülmüş bal, bal ırmakları akan bir menba'dır. O öyle bir ağaçtır ki, gölgesinde bir süvari yetmiş sene yürür. Onun bir yaprağı, mahlûkâtı gölgelendirebilir. Onu nûr ve melekler bürümüştür... Allahü teâlâ buyurdu ki: "Haydi iste!"** (Ben de) **"Şüphe yok ki, sen, İbrâhim'i dost edindin, ona büyük bir mülk ihsân ettin. Mûsâ ile konuştun. Davud'a büyük bir mülk (Hâkimiyet) lütfettin, ona demiri erittin, dağları emrine verdin. Süleymân'a da büyük bir mülk ihsân edip, insanları, cinleri ve rüzgârları emrine verdin. Ondan sonra kimseye vermediğin bir mülk ihsân ettin, Îsâ'ya Tevrat ve İncîl'i öğrettin. Körleri iyileştirme gücünü** (kendi izninle) **ona verdin. Onu ve annesini Şeytân-ı racîmden korudun. Şeytan her ikisine de birşey yapamadı"** (dedim.) (Allahü teâlâ) **"Seni de dost ve sevgili edindim. Tevrat'ta** (Muhammed Habîburrahmândır) **diye yazılmıştır. Seni bütün insanlığa** (Peygamber olarak) **gönderdim. Ümmetini, hem evvelkilerden, hem sonunculardan kıldım. Ümmetin, benim kulum ve Resûlüm olduğuna şehâdet edinceye kadar** (inanıyoruz da deseler) **sözleri muteber değildir. Yaratılış bakımından seni Peygamberlerin ilki, gönderiliş cihetinden ise sonuncusu yaptım. Sana Seb-i Mesâni'yi** (Fâtiha sûresini) **verdim. Senden önce onu hiçbir Peygambere vermedim. Sana Arş'ımın altında bulunan hazîneden Bekâra sûresinin sonlarını ihsân ettim ki, bunu senden önce hiçbir Peygambere vermiş değilim. Seni hem fâtih, hem de hatim** (peygamberlerin sonuncusu) **yaptım" buyurdu."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) mahşerde de insanların en üstünüdür. Bunu, kendileri şöyle beyân buyurdular: **"**(Kabirden) **kalkılacağı zaman, ilk çıkacak insan benim. Rableri huzûruna geldiklerinde hatîbleri benim. Ümitlerini kestikleri zaman da müjdecileri benim! Livâ-ül-hamd benim elimdedir. Rabbimin katında Âdemoğlunun en kıymetlisiyim. Övünmüyorum, hakîkati bildiriyorum. Hakîkati bildirmek benim vazîfemdir."** Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Cennet elbiselerinden bir elbise giydirileceğim. Sonra Arş'ın sağ yanında duracağım.. Mahlûkâttan o makamda benden başka kimse bulunmayacak"** buyuruldu. İbn-i Abbâs'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz buyurdu ki:

"Cennet kapısının halkasını ilk kımıldatacak olan da benim. Bana (Cennet) **açılacak ve oraya benimle birlikte mü'minlerin fakirleri girecek..."** Enes bin Mâlik'den (r.a.) bildirilen hadîs-i şerîfte; **"Kıyâmet günü Cennetin kapısına gelirim ve açmalarını isterim. Hâzin der ki, "Sen kimsin?" Ben Muhammedim derim. "Ben** (Cenneti) **sana açmakla emrolundum. Senden önce hiç kimseye açmam"** diye karşılık verecek" buyuruldu. Abdullah bin Amr'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz buyurdu ki: **"Havzının büyüklüğü bir aylık yürüyüştür. Uzunluğu ve genişliği birdir. Suyu gümüşten daha beyazdır.** (Bir rivâyete göre de, sütten daha beyazdır.) **Kokusu miskten daha**

güzeldir. Bardakları gökteki yıldızlar gibidir (çok ve parlaktır)**. Kim ondan içerse bir daha susamaz."**

Kıyâmet gününde Peygamber efendimize (s.a.v.) şefaat etme yetkisi verilecektir. O'na Makâm-ı Mahmûd verilerek de diğer Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) üstün kılınmıştır. Bu mevzûda cenâb-ı Hak, İsrâ sûresi 79. âyetinde meâlen; **"Gecenin bir kısmında da uyanıp, sırf sana mahsûs olmak üzere onunla** (Kur'ân-ı kerîmle) **teheccüd kıl. Tâ ki Rabbin seni kıyâmette Makâm-ı Mahmûd'a** (âhıretteki şefaat makamına) **göndere..."** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) efendimize, Makâm-ı Mahmûd'dan suâl ettiler. **"O şefaattir"** buyurdu. Ka'b bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz; **"Kıyâmet günü insanlar haşrolunduklarında ben ve ümmetim bir yerde olacağız. Rabbim bana yeşil bir elbise giydirecek. Sonra bana izin verilecek. Allah tarafından ne söylemem isteniyorsa söyleyeceğim, işte Makâm-ı Mahmûd budur"** buyurdu. İbn-i Mes'ûd (r.a.) "Makâm-ı Mahmûd, Resûlullahın (s.a.v.) Arş'ın sağında durmasıdır. Kimse orada durmayacaktır. Bu sebeple evvelkiler de, sonrakiler de O'na gıbta edecekler" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki; **"Ümmetimin yarısının Cennete girmesiyle şefaat arasında muhayyer kılındım. Ben şefaati tercih ettim. Çünkü o daha şümûllüdür. Onu yalnız takvâya erenler için sanmayın, o aynı zamanda hatâya düşen günahkârlar içindir de."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz; **"Şefaatim, kalbi dilini tasdik eder tarzda bir ihlâs içinde "La ilahe illallah" diyerek şehâdet kelimesi getiren kimseyedir."** buyurdu. Huzeyfe (r.a.) dedi ki, "Allahü teâlâ insanları kıyâmet gününde, yalın ayak, başı açık, dümdüz bir yerde toplayacaktır. Öyle ki, çağırılan kişi onlara sesini rahatça duyurabilecek ve onları zahmet çekmeden görebilecektir, ilk yaratıldıkları zaman konuşmaktan âciz oldukları gibi, o günde O'nun izni olmadan kimse konuşamıyacaktır. Tam bu esnada Resûlullah (s.a.v.) efendimiz çağırılacak, O da buyuracak ki; **"Buyur, bütün hayır senin yed-i kudretindedir. Şerri de ancak sen önlersin. Senin hidâyete erdirdiğin kimse ancak hidâyete ermiş olabilir, işte** (âciz) **kulun şimdi huzûrundadır. Sana** (yönelmiş) **durmaktadır. Yegâne sığınak sensin. Senin azâbından ancak yine senin lütfunla merhametinle kurtulabiliriz. En yüce sensin, en büyük sensin. Ey Beytin Rabbi! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim."**

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyetle, Peygamber efendimiz buyurdular ki: "Allah, evvelkileri ve sonrakileri (bütün insanları) kıyâmet gününde bir araya getirecektir. Onlara "Ah bir, bizim için Rabbimize şefaat dileyen olsa" diye ilham edilecek." Başka bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Güneş çok yaklaşacak, insanlar gam ve kederden bitkin bir hâle düşecekler. Aralarında, "Size şefaat edecek birine baksanız iyi olur" diyecekler. Bunun üzerine Âdem'e (aleyhisselâm) gelip şöyle diyecekler, "Sen Allahın yed-i kudretiyle yarattığı, rûhundan üfürdüğü, Cennetine yerleştirdiği, melekleri sana secde ettirdiği, herşeyin adını sana öğrettiği insanların babası olan Âdem'sin (aleyhisselâm). Hâlimizi görüyorsun. Ne olur, Rabbine yalvar da bizi rahata kavuştursun!" Âdem (aleyhisselâm) "Rabbim bugün öyle gadab etmiştir ki, ne bundan önce ve ne de bundan sonra hiç böyle gadaba gelmemiştir. Beni ma'hut ağaçtan nehyetti. Biliyorsunuz ki ben, o ağaçtan yedim. Şimdi başımın çâresine bakmakla meşgûlüm, haydi benden başkasına gidin, Nûh'a (aleyhisselâm) gidin" diyecek. Bunun üzerine Nûh'a (aleyhisselâm) gelip şöyle diyecekler, "Yer ehline elçi olarak gönderilen Peygamberlerin evvelisin. Allahü teâlâ sana Abden Şekûrâ (şükredici kul) diye isim vermiş. Vaziyetimizi görüyorsun, ne olur Rabbine yalvar da bizi bu dunundan kurtarsa." Nûh (aleyhisselâm), "Şüphesiz, Rabbim bugün öylesine gadaba

gelmiştir ki, bundan önce ve sonra hiç böyle bir gadabda bulunmayacaktır. Nefsi, Nefsi!" diyecek." (Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyetine göre: Allahü teâlâya karşı olan zellesini zikredecektir.) [Zelle: Birşeyi en güzel şekilde yapmamak.] Ebû Hüreyre'nin rivâyetiyle bildirilen hadîs-i şerîfte, **"En iyisi siz, İbrâhim'e** (aleyhisselâm) **gidin şüphesiz o Halîlullahtır" diyecek. Bunun üzerine İbrâhim'e** (aleyhisselâm) **gelecekler ve diyecekler ki, "Sen Allahü teâlânın hem nebisi, hem de halilisin** (dostusun). **Vaziyetimizi görüyorsun. O'na yalvar da bizi bu durumdan kurtarsın" diyecekler. Bunun üzerine İbrâhim** (aleyhisselâm), **"Rabbim bugün çok gadaba gelmiştir. Kendi canımla meşgûlüm. Şefaat ehli değilim. Kelîmullah olan Mûsâ'ya** (aleyhisselâm), **gitmelisiniz" diyecek."** Başka bir hadîs-i şerîfte, **"O, Allahü teâlânın kendisine Tevrat verdiği bir kuldur. Ona konuşmuştur ve onu kurtarmakla kendine yakın eylemiştir" diyecek. Bunun üzerine Mûsâ'ya** (aleyhisselâm) **gelirler. Durumlarını anlatırlar. O da, o adam öldürme olayını anlattıktan sonra, "Ben kendi canımla meşgûlüm, Îsâ'ya** (aleyhisselâm) **giderseniz iyi yaparsınız. Çünkü o, Rûhullah ve kelimetullahdır." diyecek. Nihâyet Îsâ'ya** (aleyhisselâm) **gelip, durumu anlatacaklar. O da, "Ben buna ehil değilim, Muhammed aleyhisselâma gitmelisiniz" diyecek. Ondan sonra bana gelecekler. Ben kendilerine, "Evet, ben ona ehilim!** (Bu paye bana verilmiştir.) **diyeceğim. Gidip Rabbimden izin alacağım. Bana izin verilecek ve ben O'nu gördüğüm zaman secdeye kapanacağım."** Bir rivâyete göre **"Arş'ın altına gelir secdeye kapanırım."** Bir hadîs-i şerîfte de, **"Huzûrunda durur, bana ilham edeceği öyle bir hamdde bulunurum ki, bu dünyâda böyle bir hamde asla takat getiremem."** Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, **"Yâ Muhammed! Kaldır başını! İste ne istersen sana verilecek! Şefaat et, bu paye sana verilmiştir. Kaldır başını!" denilecek. Buna karşılık ben, "Yâ Rabbî! Ümmetim! Yâ Rabbî! Ümmetim!" diyeceğim. "Ümmetinden hesaba çekilmiyecekleri Cennet kapılarının sağ tarafında olan kapısından içeri al. Geride kalanlar diğer kapıdan girmek husûsunda müşterektirler" denilecek."** Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte ise, **"Haydi git, kimin kalbinde bir buğday veya arpa tanesi kadar imân varsa, onu çıkar. Bunun üzerine gidip, emrini yerine getireceğim. Sonra Rabbime dönüp bundan dolayı hamd-ü senada bulunacağım."** Huzeyfe'nin (r.a.) bildirdiğine göre, **"Muhammed aleyhisselâma gelecekler. Şefaat edecek ve onlara Sırat köprüsü kurulacak. Üzerinden ilk geçenler, şimşek gibi, sonra geçenler rüzgâr gibi, daha sonra geçenler kuş gibi, daha sonra geçenler atlılar gibi geçecekler. Peygamber efendimiz de** (s.a.v.)**, köprünün ortasında durup, devamlı olarak, insanların** (Müslümanların) **hepsi geçinceye kadar "Allahım selâmete erdir! Allahım selâmete erdir!"** diyecek, İbn-i Abbâs'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, **"Peygamberlere minberler kurulacak, üzerine oturacaklar. Benim minberim kalacak. Ben üzerine oturmayacağım. Rabbimin huzûrunda ayakta dikileceğim. Bunun üzerine Allahü teâlâ buyuracak ki, "Ümmetine ne yapmamı istiyorsun?" "Yâ Rabbî! Hesaplarını hemen görüver" diyeceğim. Hemen çağrılıp hesapları görülecek. Kimi O'nun rahmetiyle Cennete girecek, kimi de benim şefaatimle. Şefaat etmede öylesine devam edeceğim ki, elime isimleri Cehennemliktir diye yazılı bir liste verilecek ve Cehennem hâzini şöyle diyecek, "Ey Muhammed!** (s.a.v.) **Ümmetin hakkında Rabbimin gazâbı için hiçbir şey bırakmadın."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Ben Cennette yürürken, önüme bir nehir çıktı. Her iki yanı inciden bir kubbe idi.**

Cebrâil'e (aleyhisselâm) **sordum. "Bu nedir?" "Bu Allahın sana verdiği Kevser'dir" diye cevap verdi. Sonra onun çamuruna bir el attı, hemen bir misk çıkardı."**

Hazreti Âişe vâlidemizin bildirdiği hadîs-i şerîfte, **"O nehrin mecrası inci ve yakut üzerindeydi. Suyu ise baldan tatlı, kardan beyazdır."** Başka bir rivâyette ise, **"Orada hanım ve hizmetçilerden, kendisine lâzım olan bütün şeyler mevcûttur"** buyuruldu.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) bir çok isimleri vardır. Kur'ân-ı kerîmde geçen en meşhûr isimleri, "Muhammed, Ahmed, Abdullah, Tâhâ, Yâsîn, el-Müddessir, el-Müzzemmil" diye bildirildi.

Peygamber efendimizin (s.a.v.), insan kudretinin dışında kalan pekçok mu'cizeleri vardır. Mu'cize, düşmanları susturmak, onlara adetâ meydan okumak için, Allahü teâlânın yarattığı işlerdir. Bunların sayesinde düşmanların yalanlamalarını hükümsüz ve benzerini getirmekten âciz bıraktı. Peygamber efendimizin bütün Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) daha çok mu'cizesi vardır. Bunların en büyüğü Kur'ân-ı kerîmdir. Kur'ân-ı kerîmin mu'cizeleri, ne bin, ne iki bin ve daha fazla sayıyla bitmez. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bütün düşmanlara, bir suresiyle meydan okudu. Bütün edebiyatçılar, şâirler benzerini meydana getirmekten âciz kaldılar. Âlimler dediler ki, "Kur'ân-ı kerîmde en kısa sûre "Kevser" suresidir. Onun her âyeti de bir mu'cizedir." Kur'ân-ı kerîmin geldiği zamanlarda Arablar, edebiyatta ve söz söyleme san'atmda çok yüksek bir dereceye varmışlardı. Onlara hiçbir insana ve nesle verilmeyen ifâde gücü verilmişti. Birbirlerine hitâb etmekte, en ileri zekâları bile rahatça mağlûb ederlerdi. Allahü teâlâ onları, bu yönüyle çok kâbiliyetli olarak yaratmıştı. Arablar, her sahada yorulmadan şaşırtıcı sözler söylerlerdi. Çok mühim işlerde, hattâ harbin en şiddetli ânında kılıç sallarken bile, rahatça edebî olarak konuşabilirlerdi. Birbirlerinin sorularına şiirle cevap verirlerdi. Köylerde oturanlar bile ma'nâlı sözler, ifâde gücü olan kelâmlarla, büyük ve susturucu beyanlarda bulunurlardı, işte böyle yüksek vasıflı kimselerin karşısına, Peygamber efendimiz (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîm, ile çıkmış, onlara meydan okumuştu. Konuştukları dilin edebiyat bakımından zirvesinde olan Arablar, Kur'ân-ı kerîmdeki belagat ve fesahati görünce, birçoğu teslim olmuş, îmân ile şereflenmişlerdir. Ba'zıları da inanmamış, Peygamberimiz için, uydurdu demişlerdi. Nitekim Allahü teâlâ böyle söyleyenler için; **"Yoksa, Kur'ân-ı kendisi uydurdu mu diyor müşrikler? O hâlde şöyle de: "Haydin, Onun gibi uydurma on sûre getirin ve bunun için, Allahtan başka gücünüzün yettiğini de çağırın. Eğer doğru söylüyorsanız bunu yaparsınız."** (Hûd-13) **"Eğer kulumuza** (Muhammed aleyhisselâma) **indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphede iseniz, haydi siz de onun benzerinden** (fesahat ve belagatta ona eş) **bir sûre getirin ve Allahtan başka şahitlerinizi** (putlarınızı, şâir ve âlimlerinizi)**'de yardıma çağırın. Şayet** (bu insan kelâmıdır) **sözünde sâdık** (doğru söyleyen) **kimseler iseniz." Bunu yapamazsanız** (bir sûreye eş gevremezseniz ki, hiçbir zaman yapamayacaksınız) **artık o ateşten sakının ki, onun tutuşturucu odunu,** (kâfir) **insanlarla taşlardır. O** (ateş) **kâfirler için hazırlanmıştır."** (Bekâra sûresinin 23 ve 24. âyetlerinin meâli.) **"Ey Resûlüm, de ki, yemîn olsun, eğer insanlar ve cinler bu Kur'ânın benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine yardımcı da olsalar, yine onun benzerini getiremezler"** buyurdu (İsrâ-88). Bu âyet-i kerîmelerde kâfirlere, Kur'ân-ı kerîmin benzerini meydana getirmeleri için meydan okunmuştur. Kâfirlerden bu âyetlere benzeyecek bir söz söylemeleri istenmiştir. Çünkü bir şeyi uydurmak, bâtıl olan boş lafları söylemek kolaydır. Kolaydır, fakat düzgün ifâde ve ma'nâ taşıyan bir söz söylemek güçtür. O edîb olan Arablar, Kur'ân-ı kerîmdeki bir âyet gibi söyleyemediler. Takat getiremediler. Acz içinde kıvranıp durdular. Müseylemet-ül-Kezzâb gibi

ba'zı âdi kimseler, buna cür'et ettilerse de büsbütün rezîl oldular. Etrâfta hayret değil, nefret uyandırdılar.

İşte bütün bu sebeplerden dolayıdır ki, müşriklerden Velid bin Mugîre, Peygamberimizden (s.a.v.) meâlen **"Şüphesiz ki Allah adâleti, iyiliği, akrabaya vermeği emreder. Taşkın kötülüklerden, münkerden, zulüm ve tecebbürden** (haksızlıktan) **nehy eder. Size** (böyle) **öğüt verir ki, iyice dinleyip ve anlayıp tutasınız"** (Nahl-90) âyetini dinlediği zaman, şöyle söylemekten kendini alamadı: "Vallahi, bunda bambaşka bir halâvet ve göz kamaştırıcı güzellik vardır. Anlamı pek fazla, ifâdece çok güçlüdür. Bu, insan sözü olamaz." Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm anlattı ki: Bir köylü, bir kimsenin Hicr sûresinin 94. âyet-i kerîmesini okuduğunu duyunca hemen secdeye kapandı. Dedi ki, "Sırf onun fesahatinden dolayı secdeye kapandım." Bir başkası, Yûsuf sûresi 80. âyet-i kerîmesini işitince, "Şehâdet ederim ki, hiçbir mahlûk bunun gibisini söyleyemez" demiştir. Hazreti Ömer, birgün mescidde uyuyordu. Bir ara başucunda bir kimsenin şehâdet getirdiğini duyunca uyandı, söyleyene; "Sen kimsin?" diye sordu, o da, "Ben Rum patriklerindenim. Çok iyi Arabca bilirim. Başka lisanları da konuşurum. Müslüman esîrlerinden birinin, kitabınız Kur'ân-ı kerîmden bir âyet okuduğunu duydum. Dünyâ ve âhıret hâllerini anlatan en iyi bir kitap olduğunu anladım. Bu kitap, Îsâ aleyhisselâma inen kitabın muhtevâsını da içine alıyor. Dinlediğim âyet-i kerîmenin meâli şudur: **"Kim Allaha ve Resûlüne itaat ederse, yaptığı günahlardan ötürü Allahtan korkar ve geri kalan ömründe de ondan sakınırsa, işte bunlar ebedî saadete kavuşanlardır"** (Nûr-52).

Müşriklerden Velîd bin Mugîre'nin Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kendisine okuduğu Kur'ân-ı kerîmden kalbi yumuşadı. Kardeşinin oğlu olan Ebû Cehil, bunu duyunca yanına gelip Velîd'e kızdı. Bunun üzerine Velîd bin Mugîre, "Yemîn ederim ki, içinizde hiç biriniz benim kadar şiir bilmez. Onun okuduğu, hiçbir şiir türüne benzemiyor. Şimdi her taraftan gelen insanlar burada (Mekke'de, toplanacaklar. O'nun hakkında öyle bir fikir ortaya atın ki, kimse kimseyi yalanlamasın. Kararlaştıracağımız fikrin etrâfında birleşelim" dedi. Müşriklerin yaptıkları bu toplantıda; Peygamber efendimiz için neler söyleyebileceklerini konuştular. Ba'zıları, "O'na kâhin diyelim" dediler. Başkası, "Olmaz. O kâhin değildir. Çünkü O'nun okuduğu Kur'ân hiç bir kâhinin sözüne benzemiyor" dedi. "Mecnûn diyelim" dediler. Ona da, "Olmaz. Çünkü O deli değildir. O'nda delîlik hâlleri yok" dediler. Ba'zıları, "Şâir mi desek?" dediler. Onlara da "Hayır. O bir şâir değildir. Çünkü biz şiirin her çeşidini biliriz. Onun okuduğu kelâm çok ayrı birşey! Hiç birine benzemiyor. Eğer ona şâir dersek, bütün Arab kabileleri bize gülerler" dediler. "Sihirbazdır diyelim" diyenlere de, "Bu da olmaz. Çünkü O, büyücü değildir. Çünkü sihirbazın yaptığı hareketler onda yok" dediler. "Peki, ya ne diyelim?..." Velîd'in tavsiyesi ile sonunda şu karara vardılar, "Olsa olsa, O bir sihirbazdır. Çünkü O, kardeşi kardeşten, babayı oğuldan, kocasını hanımından ayırıyor, birbirlerinden uzaklaştırıyor." Bu sözü hepsi beğendiler. Her biri bir tarafa gittiler. Arab kabilelerinin geleceği yolların üstüne oturup, gelenlere Peygamberimizi (s.a.v.) kötülemeye çalıştılar. Bunun üzerine Allahü teâlâ Velîd'in hakkında Müddessir sûresi onbirinci âyetinde meâlen; **"**(Mal ve evlâtsız olarak) **tek başına yarattığım o kâfiri** (Velîd bin Mugîre'yi) **bana bırak."**

Kâfirler, Kur'ân-ı kerîmin yükselişini önlemeye, nûrunu söndürmeye bütün güçleri ile çalıştılar. Fakat ona gölge yapacak en küçük bir söz söylemediler. Bu kadar zaman geçmesine rağmen, bir kusur bulamadılar. Toplantılar yaptılar, bir araya gelip el ele verdiler, yardımlaştılar, fakat başaramadılar. Peygamber efendimizin (s.a.v.) en büyük mu'cizesi olan Kur'ân-ı kerîm dünyâ durdukça duracaktır. O, bütün ilim dallarını içine almıştır. Nitekim Allahü teâlâ buyurdu

ki, meâlen; **"Biz o kitabta hiç bir şey eksik bırakmadık"** (En'âm-38). Peygamber efendimiz de (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmi emredici, nehyedici, uyulan başlı başına nurlu bir yol, dillerden düşmeyen bir örnek olarak göndermiştir, içinde sizin, sizden öncekilerin ve sizden sonra geleceklerin de haberi vardır. O, aralarınızda meydana gelecek olayların da hâkimidir. Çok okumak onu eskitmez. Garaibi bitmez. O hakîkatdır, şaka değildir. Onunla söyleyen doğru söyler. Onunla hükmeden adâletle hükmetmiş olur. Onunla savunan dâima muzaffer olur. Onun ışığında taksim eden herkese hakkını tam vermiş olur. Onunla amel eden me'cur olur** (sevâb kazanır). **Ona sarılan dosdoğru bir yola kavuşmuş olur. Ondan başkasından hidâyeti isteyeni Allahü teâlâ saptırır. Ondan başkasıyla hükmedenin de Allahü teâlâ belini kırar. O, hüküm ve hikmetleri içine alan bir zikirdir. Apaçık nûrdur. Dosdoğru bir yoldur. Allahü teâlânın sapasağlam bir ipidir. Her derde fayda veren bir şifâdır. Kendisine sarılanı korur. Kendisine tâbi olanı kurtarır. Eğri büğrü olmaz ki, düzeltilmeye muhtaç olsun.** (Doğrudan) **meyl etmez ki kınansın..."**

Peygamber efendimizin, Kur'ân-ı kerîmden başka pekçok mu'cizeleri vardır. Bunlardan birisi de, Ay'ın ikiye ayrılmasıdır. Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Mekkeli müşrikler, Resûlullahtan (s.a.v.) kendilerine mu'cize göstermesini istediler. Bunun üzerine Ay'ın iki kısma bölünüşünü (mu'cize olarak) onlara gösterdi. Nihâyet Hira (dağını), bölünen o iki kısım arasında gördüler. Müşrikler, "Muhammed sizi büyüledi!..." dediler. Müşriklerden bir tanesi, "Şayet Muhammed Ay'ı büyüledi ise, yaptığı büyü bütün yeryüzünü saramaz ki, öyle ise diğer memleketlerden gelenlere soralım bakalım, onlar da bunu görmüşler mi?" dediler. Sonra diğer ülkelerden gelenlere sordular. Onlar da, "Evet, biz de Ay'ın ikiye bölündüğünü gördük" deyince, Mekkeli müşrikler, "Anlaşılan bu müstemir, arkası kesilmeyen devamlı bir büyüdür" dediler. Allahü teâlâ, Kamer sûresi 1 ve 2. âyetlerinde meâlen; **Saat yaklaştı. Ay** (ikiye) **ayrıldı. Onlar, bir mu'cize görseler yüz çevirirler ve "Müstemir bir büyüdür" derler"** buyurdu.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) mu'cizelerinden birisi de, güneş batmışken, tekrar geriye çevrilmesi hadîsesidir. Esma binti Umeys (r.anhâ) anlattı: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek başı Hazreti Ali'nin kucağında yken, kendisine vahiy geldi. Ali (r.a.) ikindiyi, güneş batıncaya kadar kılamamıştı. Resûlullah efendimizden (s.a.v.) vahiy hâli geçtikten sonra buyurdu ki: **"Yâ Ali, ikindiyi kıldın mı?" Hazreti** Ali, "Hayır kılamadım yâ Resûlallah!" dedi. Bunun üzerine Pegamber efendimiz (s.a.v.) şöyle duâ buyurdular: **"Yâ Rabbî! O, şüphesiz senin ve Resûlünün tâatindeydi. Güneşi ona geri çevir!"** Esma (r.anhâ) dedi ki: "Onu gördüm, battıktan sonra tekrar doğdu. Dağların ve yerin üzerinde durdu. Bu, Hayber'in es-Sahbâ semtinde idi."

İbn-i Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti ki: "Biz Resûlullah efendimizle (s.a.v.) beraberdik. Suyumuz yoktu. Resûlullah (s.a.v.), **"Yanında fazla suyu olandan isteyin" buyurdular.** Bunun üzerine Peygamber efendimize (s.a.v.) su getirildi. Onu bir kaba döktü. Sonra mübârek avucunu onun içine koydu. Baktık ki, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek parmakları arasından su fışkırmaya başladı." Câbir (r.a.) anlattı: "Hudeybiye günü Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) susamıştı. Resûlullah efendimizin önünde deriden bir su kırbası vardı.

Ondan abdest aldı. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) O'na doğru geldiler, "Yâ Resûlallah! Yanımızda bulunan şu önünüzdeki kırbadan başka hiçbir suyumuz yoktur" dediler. Bunun üzerine Peygamber efendimiz elini su kırbasına koydu. O ânda mübârek parmakları arasından su, pınarlar gibi ekmaya başladı. Binbeşyüz kişi idik. Eğer yüzbin kişi dahi olsaydık, o su

hepimize yeterdi.” İmrân bin Hüseyn (r.a.) anlattı: “Peygamber efendimizle (s.a.v.) bir seferde idik. Eshâb-ı Kirâm susamışlardı. Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) iki kimseye, **“Falan yere gidiniz. Orada bir kadın bulacaksınız! Onda, sırtında iki damacana su yüklü bir deve vardır”** buyurdular. Onlar gittiler, kadını buldular. O kadını Resûlullahın (s.a.v.) huzûr-i şerîflerine getirdiler. O iki damacanadan bir kaba su kondu. O kabı alıp düâ buyurdular. O kaptaki suyu damacanaya tekrar döktürüp ağzını kapattılar. Biraz sonra damacanaların ağzı açıldı. Eshâb-ı Kirâma, yanlarında hiçbir kab boş kalmayacak şekilde doldurulmasını emir buyurdular. Kaplar dolduğunda, damacanalarda hiç su eksilmediği gibi, eskisinden daha dolu olduğunu gördüm. Sonra kadına, torbası doluncaya kadar yiyecek topladı. Kadına buyurdular ki: **“Haydi git, senin suyundan hiçbir şey almadık. Lâkin Allahü teâlâ bizi ondan suladı.”**

Amr bin Şuayb (r.a.) anlattı: “Zil-Mecaz’da Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile Ebû Tâlib, bir deveye binmiş gidiyorlardı. Bir ara Ebû Tâlib, “Çok susadım” dedi. Resûlullah (s.a.v.) hemen deveden indi. Mübârek ayağı ile yere vurdu ve yerden su çıktı. Ebû Tâlib’e dönerek **“Haydi içiniz”** buyurdular.” Câbir (r.a.) anlattı: “Hendek günü, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) yemeğe da’vet ettik. Az bir hamur ve bir oğlak pişirmiştik. Allahü teâlânın Resûlü (s.a.v.) bereketli olması için hamura ve tencereye okuyup duâ ettiler. Onun duâsı bereketiyle, bir ölçek arpa ve bir oğlakla tam bin kişi doydu. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Eshâb-ı Kirâmın hepsi yediler, gittiler. Bizim tenceremiz hâlâ olduğu gibi kaynıyordu. Hamurumuz olduğu gibi ekmek yapılmak için hazır duruyordu. Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) anlattı: Resûlullah efendimize (s.a.v.) ve Ebû Bekr’e (r.a.) yetecek kadar yemek yaptık. Da’vette Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“Haydi, Ensâr eşrafından otuz kişi çağırınız.”** Çağırdım; geldiler, yediler ve doydular. Peygamber efendimiz tekrar **“Haydi, altmış kişi çağır”** buyurdular. Altmış kişiyi de çağırdım. **“Yetmiş kişi daha çağır”** buyurdular. Onları da çağırdım. Geldiler, yediler, içtiler. O yemeği hâlâ bitiremediler. Çağırdıklarımdan hiç biri, müslüman olup bî’at etmeden çıkmadılar. O gün yemeğimden tam yüzseksen kişi yedi.” Abdurrahmân bin Ebû Bekr (r.a.) anlattı: “Resûlullah (s.a.v.) ile beraber yüzotuz kişiydik. Bir ölçek undan hamur yoğuruldu, bir koyun kesildi, içindeki ciğer ve benzeri kısımları kızartıldı, kavruldu. Allaha yemîn ederim ki, yüz otuz kişinin hepsine ondan bir parça verildi ve yediler. Sonra o koyundan iki büyük tabak yemek yapıldı. Hepimiz doyasıya yedik. Sonra o iki tabakta hâlâ yemek kalmıştı. Onu da deveme yükledim.” Hazreti Ömer anlattı: “Resûlullahın (s.a.v.) seferlerinden birinde, Eshâb-ı Kirâm çok acıkmıştı. Durumu Peygamber efendimize anlattık. Peygamberimiz; **“Herkes yanındaki azık artıklarından getirsin”** buyurdular. Eshâbdan birisi, bir avuç dolusu buğday getirdi. Ba’zıları bundan biraz daha çok getirdiler ki, en fazla getireninki bir ölçek hurma idi. Onların hepsini deriden bir yaygı üzerine topladı. Seleme-tübnü-Ekvâ dedi ki: “Hepsi, bir dişi keçinin cüssesi kadar idi. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, herkese kaplarını getirmesini emir buyurdular. Hepsi geldi ve orduda kabını doldurmadık tek bir insan kalmadı. Buna rağmen yine de bitmemişti.” Hazreti Ali bin Ebî Tâlib anlattı: “Resûlullah efendimiz, Abdülmuttaliboğullarını da’vet etti. Kırk kişi geldiler. Onların içinde bir küçük deveyi yiyebilecek ve büyük bir kap suyu içebilecek kabiliyette kimseler vardı. Peygamber efendimiz, onlara iki avuç kadar bir yemek yaptı. Yediler ve doydular. Yemekten hiç eksiimemişti. Sonra büyük bir maşraba su getirttiler. Onu da herkes kana kana içtiler. O dahi sanki içilmemiş gibi duruyordu.”

Hazreti Enes bin Mâlik anlattı: “Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile Zeyneb (r.arihâ; vâlidemiz evlendiklerinde, bana; “Falan, falan kimseleri ve yolda kimi görürsen çağır gelsinler” buyurdular. Ben hemen çıktım, yolda kimi gördüysem hepsim çağırdım. Geldiler. Evin bütün odaları

dolmuştu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), içinde iki avuç kadar hurma bulunan bir tabağı kendi önüne koyup, içine mübârek üç parmağını batırdı. Sonra o tabağı oradakilere ikram etti. Herkes yemeğe başladı. Doyan kalkıyordu. Da'vetliler yetmişbir veya yetmişiki kişi idiler. Herkes doyduktan sonra, tabaktaki hurmaların olduğu gibi durduğunu gördüm." Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: "İnsanlar açlık içinde kıvranıyorlardı. Resûlullah (s.a.v.) bana buyurdular ki: **"Birşey var mı?"** Ben de, "Azık torbamda biraz hurma var!" dedim. Buyurdular ki; **"Onu getiriniz."** Getirdim, içinden bir avuç hurma çıkarıp yaydı ve bereketli olması için duâ buyurdular. Sonra **"On kişi çağırınız!"** buyurdular. Çağırdım. Gelenler doyuncaya kadar yediler. Sonra bir on daha, bir on daha, derken bütün asker yedi ve doydu. Sonra bana; **"Getirdiğini al, elini içine sok, ondan bir avuç çıkar, kımıldatma"** buyurdular. Getirdiğimden fazlasını aldım ve ondan yedim. Hattâ Hazreti Osman şehîd edilinceye kadar (Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'in hayâtı boyunca azık torbamdan yedirdim, hiç bitmedi. Sonra o kayboldu." Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: "Çok acıkmıştım. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana, kendilerini ta'kib etmemi buyurdular. Daha önce kendilerine hediye olarak bir bardak süt getirdiler. Bana da, Eshâb-ı Sûffe'yi (r.anhüm) çağırmamı buyurdular. Ben de, "Yâ Resûlallah! Bu süt onlara ne yapar, biraz içip onunla güçlenmiye hepsinden çok ben lâyıkım" dedim. Fakat Resûlullah efendimiz, Eshâb-ı Sûffe'nin gelmesini ısrarla istediler. Çağırdım, geldiler.

Sıra ile içip, iyice doydular, içmedik bir tek kimse kalmadı. Ondan sonra Resûlullah (s.a.v.) bardağı aldı ve **"Sen ile ben kaldık. Otur ve iç"** buyurdular, içtim. **"Yine iç"** buyurdular, içtim. Devamlı olarak **"İç"** buyuruyorlardı. Ben de içiyordum. Nihâyet dedim ki, "Yâ Resûlallah! Sizi gönderene yemîn ederim ki, artık içecek yerim kalmadı." Bunun üzerine bardağı aldılar. Allahü teâlâya hamd ederek Besmele çektiler ve kalan sütü içtiler."

Büreyde (r.a.) anlattı: "Bir köylü Resûlullahtan (s.a.v.) mu'cize istedi. Peygamber efendimiz de, **"Şu ağaca, Allahın Resûlü seni çağırıyor de!"** buyurdular. (Köylü ağaca öyle söyleyince) ağaç sağına-soluna, önüne-arkasına meyl etti. Kökünü bağlayan damarlar kesildi. Sonra yeri yararak, kökünü sürükleye sürükleye Resûlullahın (s.a.v.) yanına tozlu bir hâlde geldi. Huzûrunda durup fasîh, bir lisan ile, "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" dedi. Bunu gören köylü hayretle, "Emretseniz geri gider mi?" dedi. Peygamber efendimiz, emrettiler. Ağaç yerine döndü, damarları yerlerini buldu. Dimdik durup eski hâlini aldı. Buna iyice şaşıran köylü Peygamber efendimize, "İzin ver de sana secde edeyim!" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ben bir kimsenin bir kimseye secde etmesini emretseydim, mutlaka kadının kocasına secde etmesini emrederdim"** buyurdular. Köylü, "Madem ki öyle, müsâade buyurunuz da, mübârek ellerinizi ve ayaklarınızı öpeyim" dedi. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz de ellerini öptürdüler." Üsâme bin Zeyd (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) efendimiz seferlerinden birinde bana buyurdular ki: **"Allahın Resûlüne hacetini kaza etmesi için bir yer bulamaz mısın?"** Ben de araştırdım ve "Yâ Resûlallah! Sizi insanlardan gizleyecek bir yer bulamadım" dedim. **"Bir hurma ağacı veya taş da mı yok?"** buyurdular. Ben de, "İleride birbirlerine yakın hurma ağaçları görüyorum" deyince, buyurdular ki: **"Haydi gidin, Allahın Resûlü, kendisini örtmeniz için huzûruna gelmenizi emr ediyor de! Taşlara da aynısını söyle!"** Ben hemen gittim. Resûlullahin emri şerîflerini kendilerine tebliğ ettim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, hurma ağaçlarının birbirlerine yaklaşıp bir araya geldiklerini, taşların da bir araya geldiklerini ve ağaçların arkasında kümeler hâlinde toplandıklarını gördüm. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, hacetini kaza ettikten sonra benim yanıma geldiler ve **"Haydi git, söyle de eski yerlerine**

dönsünler!” buyurdu. Rabbime yemîn ederim ki, onların ve taşların ayrılıp yerlerine gittiklerini gördüm.”

Pekçok Sahâbe-i Kirâmla birlikte Câbir bin Abdullah’ın (r.a.) rivâyetine göre: “Mescid-i Nebî, hurma kütükleri üzerine kurulmuştu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hutbe irâd edecekleri zaman, o kütüklerden birinin üzerine çıkar idi. Daha sonra minber yapıldı. Peygamberimiz ona çıkmaya başladı. Bunun üzerine o hurma kütüğü, deve sesine benzeyen bir sesle, Peygamberimizin hasretinden inlemeye başladı. Hazreti Enes, “Mescid bile onun sesinden sarsıldı” dedi. İbn-i Ebî Vada’a (r.a.), “Hurma kütüğü, çatlayıp yerinden oynadı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) gelip mübârek elini üzerine koydu da ondan sonra sustu” demiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **“Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer onu okşamasaydım, Resûlullaha karşı hasret ve hüznünden dolayı kıyâmete kadar böyle ağlayacaktı.”** Büreyde (r.a.) rivâyet etti: “Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona; **“İstersen seni bulunduğun bahçeye vereyim, tekrar dal budak sal ve eski hâline gel. İstersen seni Cennete dikeyim de Allah dostları meyvenden yesin”** buyurduktan sonra, Resûlullah efendimiz ona kulak verdiler ve şöyle dediğini duydular. “Beni Cennete dik ve benden Allah dostları yesin ve eskiyip çürümeyeceğim bir yerde olayım.” Ağacın bu konuşmasını, Peygamber efendimizin yanında bulunan da duydu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona şu mukâbelede bulundular: **“İstediğini yapacağım.”** Sonra **“Dâr-ı bekâyı, dâr-ı fenâya** (bu dünyâya) **tercih etti”** buyurdular.

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: “Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir avuç taş aldı. Taşlar, Resûlullahın elinde tesbih etmeye başladılar. Sonra onları Hazreti Ebû Bekr’in eline döktüler. Taşlar yine tesbih ettiler. Sonra bizim elimize verildi, fakat tesbih etmediler.” Bir rivâyete göre, Kureyşli müşrikler, Peygamber efendimizin hicreti esnasında aramaya, iz ta’kibine başlamışlardı. Sebir dağının üzerindelerken, Sebir dağı dile gelerek, “Yâ Resûlallah! Benim üzerimde iken sizi öldüreceklerinden ve bu yüzden de Allahü teâlânın beni azâblandırmasından korkuyorum” dedi. Bunu işiten Hira dağı dile gelip, “Yâ Resûlallah! Bana gelir misin?” diye da’vette bulundu.

Hazreti Ömer anlattı: Birgün Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kirâmıyle (r.anhüm) oturuyordu. Bir köylü yakaladığı bir kertenkeleyi elinde tutarak, Resûlullahın huzûr-i şerîflerine geldi. Orada oturanlara, Peygamberimizi göstererek, “Bu zât kimdir?” diye sordu. Oradakiler “Allahın Resûlüdür” dediler. Köylü Peygamber efendimize yönelerek, “Lat ve Uzza (putlar) hakkı için, bu kertenkele seni doğrulamadıkça sana îmân etmem” dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz, kertenkeleye, **“Ey kertenkele!”** diye hitâb ettiler. Kertenkele herkesin duyacağı bir ses ile, “Buyurunuz, buyurunuz ey gelenlerin süsü!” dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) **“Söyle bakalım, sen kime kulluk edersin?”** buyurdular. “Ben, semâda Arş’ı, yerde saltanatı, denizde yolu, Cennette rahmeti, Cehennemde azâbı bulunan Allahü teâlâya ibâdet ederim” dedi. Peygamber efendimizin **“Ben kimim?”** sorusuna da, “Siz, âlemlerin Rabbinin Resûlü, Peygamberlerin hâtemisiniz (sonuncususunuz). Seni doğrulayan felaha kavuşmuştur. Seni yalanlayan da perişan olmuştur” dedi. Bunlara şahit olan köylü şaşkına döndü ve müslüman olmakla şereflendi.

Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: Bir çoban kırda koyunlarını otlatıyordu. Bir kurt gelip koyunlardan birini kapıverdi. Çoban koşarak kurda yetişti ve koyunu tutup kurtardı. Bunun üzerine kurt, lisâna gelip çobana; “Rızkıma niçin mâni oluyorsun? Allahü teâlâdan korkmuyor musun?” dedi. Buna şaşıran çoban, “Hayret! Bir kurt, tıpkı insan gibi konuşabiliyor” dedi. Kurt, çobana; “Asıl hayret edilecek kişi sensin! Çünkü koyunlarının başında duruyorsun da Allahü

teâlânın gönderdiği peygamberden haberin yok. Hem O öyle bir peygamberdir ki, Allah O'ndan daha büyük ve şerefli bir peygamber göndermemiştir. Nezdinde makamı pek büyüktür. Cennet kapıları O'na açılmıştır. Cennet ehli, Eshâbına bakıp seyrediyor. Nasıl (Allah rızâsı için) savaştıklarına ibretle bakıyor. Seninle O'nun arasında sâdece bir vâdi var. Haydi git. Sen de Allahın askerleri arasına katıl!" (Çoban) "Peki benim koyunlarımı kim bekleyecek?" (diye sorunca kurt) "Ben beklerim. Sen dönünceye kadar onları gözetlerim!"

Bunun üzerine çoban koyunlarını ona teslim edip (orduya katılmak üzere) yürüdü. Çoban hemen Peygamber efendimizin yanına geldi. Durumu anlattı. Peygamber efendimiz, Çobana, **"Haydi kalk anlat"** buyurdular. Çoban kalktı, orada bulunanlara hâdiseyi anlattı. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Doğru söylemiştir"** buyurdular. Çobana dönerek, **"Haydi git. Koyunlarını olduğu gibi göreceksin"** buyurdular. Çoban gidince koyunlarını eksiksiz buldu. Buna sevindi ve kurda bir koyun kesip verdi. (Bu hâdiseyi anlatanın ve çoban olanın Uhban bin Evs (r.a.) olduğu rivâyet edildi.)

Abdullah bin Ebî Evfâ (r.a.) rivâyet etti: Kimse kimsenin bostanına giremezdi. Çünkü bostanlarda yabancı kimselere saldıracak bir deve bulundurulurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün, bostanlardan birine girince, deveyi çağırdı. Deve, Resûlullahın huzûruna geldi, burnunu yere koyup önünde diz çöktü. Peygamberimiz devenin yularını tekrar başına koyarak buyurdu ki, **"Gök ile yer arasında hiçbir şey yoktur ki, benim Allahü teâlânın elçisi olduğumu bilmesin! Yalnız cinlerden ve insanlardan âsî olanlar müstesna."** Peygamber efendimiz, orada bulunanlara, **"Bu deve çok çalıştırıldığından, kendisine az alaf** (ot) **verildiğinden yakınıyor"** buyurdular. (Başka bir rivâyete göre ise) **"Bu deve, küçüklüğünden beri, güç işlerde çalıştırıldıktan sonra, şimdi kendisini kesmek istediğinizden bana yakınıyor"** buyurdular. Orada olanlar da, "Evet, doğrudur" dediler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir seferinde namaza durmadan önce atına: **"Biz namazdan fariğ oluncaya** (bitirinceye) **kadar yerinde dur, sakın ayrılma!"** buyurup namaza durdular. Peygamber efendimiz namazlarını bitirinceye kadar at, bir a'zâsını dahi kımıldatmadı.

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti: Ensârdan (Medîneli) bir genç vefât etti. Geride, iki gözü de a'mâ olan bir anası kalmıştı. Onu ta'ziye için evine gittik, ihtiyâr a'mâ kadın, "Gördüğünüz gibi oğlum vefât etti" dedi. Biz de "Evet" deyince, kadın ellerini açarak Allahü teâlâya şöyle niyaz etti: "Ey Allahım! Biliyorsun ki, ben sana ve Resûlüne, tehlike anlarında bana yardımcı olasın diye yöneldim. Beni bu musibete düçâr etme!" Cenâzesi orada bulunan genç, birden dirildi. Bizimle yemek yedi. Ondan sonra bir müddet daha yaşadı.

Osman bin Huneyf (r.a.) rivâyet etti: "Bir a'mâ dedi ki: "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâya duâ et de, gözümü açsın!" Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Haydi git. Abdest al, iki rek'at namaz kıl ve sonra şöyle duâ et: Allahım, ben senden, rahmet peygamberi olan Muhammed'in hatırı için diliyorum ve sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Seninle Rabbine gözümü açması için varıyorum** (yalvarıyorum)! **Allahım, O'nu bana şefaatçi kıl!" buyurdular.** Adam gözleri açılmış bir hâlde döndü."

Peygamber efendimizin (s.a.v.) yaptığı duâları cenâb-ı Hak kabûl ederdi. Huzeyfe (r.a.) rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) bir adama duâ buyurduğu zaman, o duâdan sâdece o değil, çocuğu ve torunu bile faydalanırdı." Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Annem beni, Resûlullahın huzûr-i şerîflerine götürüp, "Yâ Resûlallah! Enes'i senin hizmetine verdim. Allahü teâlâya onun

için duâ buyurur musunuz?" dedi. Peygamber efendimiz de; **"Allahım, onun malını ve evlâdını çoğalt, her verdiğin şeyde ona bereket ihsân et!"** diye duâ buyurdular. Sonra, Enes bin Mâlik hazretleri şöyle anlattılar. Vallahi, malım pek çoktur. Çocuğum ve torunum yüz civarında sayılmaktadır." Başka bir zaman da, "Benim kadar, kimsenin rahat yaşadığını bilmiyorum. Yemîn ederim ki, şu elimle yüz çocuğumu gömdüm. Düşük çocuklarımı ve torunlarımı demiyorum" dediler. Abdurrahmân bin Avf hazretlerine de Peygamber efendimiz (s.a.v.) duâda bulundular. Abdurrahmân bin Avf (r.a.), "Resûlullah (s.a.v.) efendimizin duâsı bereketiyle yerden bir taş kaldırsam, mutlaka altında altın bulacağımı ümid ederdim. Allahü teâlâ bana bereket kapısını açtı" dedi. Abdurrahmân bin Avf (r.a.) vefât ettiğinde, kalan mirasından dört hanımından her birine seksen bin altın düştü. Büyük iyilikleri olan zât idi. Bir günde otuz köle azâd etti. Yediyüz devesini, üzerindeki yükleri ile beraber Allah yolunda sadaka vermiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ali'ye soğuktan ve sıcaktan etkilenmemesi için duâ buyurdu. Hazreti Ali ondan sonra ne sıcaktan, ne de soğuktan hiç etkilenmedi. Yazın kışlık elbisesini, kışın da yazlık elbisesini giyerdi. Tufeyl bin Âmir (r.a.), Peygamber efendimize; "Yâ Resûlallah! Bana duâ buyur da kavmime karşı bir alâmetim olsun" diye arzusunu bildirdi. Peygamber efendimiz de **"Ey Allahım! Onun için bir âyet, alâmet yarat!"** diye duâ buyurdular. Tufeyl bin Âmir'in (r.a.) iki gözünün arasında bir nûr parlayıverdi. Tufeyl bin Âmir (r.a.) "Yâ Rabbî! Bak, iki gözü arasına işkence yapılmış, demelerinden korkuyorum" dedi. Ondan sonra bu nûr alnından değneğinin ucuna geçti. Karanlık gecelerde onu ve etrâfını aydınlatırdı. Kendisine "Nûr sahibi" dediler. Birgün Peygamber efendimiz (s.a.v.) oturuyorlardı. Bir ara Hakem bin Ebi'l-Âs gelip arkasına oturdu ve yüzü, dili ve gözü ile işâretler yaparak alay etmeye, eylenmeye başladı. Peygamber efendimiz arkalarına dönüp de onu o hâlde görünce, **"Öyle ol!"** buyurdular. Çok geçmeden ağzı burnu yamuldu. Ölünceye kadar öyle kaldı.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) birşeye mübârek ellerini sürseler, onda pekçok bereketler, harikulade hâller meydana gelirdi. Birgün Câbir'in (r.a.) yorgun devesine, mübârek elleriyle dokundular. Deve öylesine canlandı ve hızlandı ki, neredeyse Hazreti Câbir yularını elinden kaçıracaktı. Sa'd bin Ubâde'nin (r.a.) tenbel eşeğine bindi. Tenbel olan merkeb, son derece hızlı yürüyen bir hayvan oluverdi. Hâlid bin Velîd (r.a.), Peygamber efendimizin mübârek sakal-ı şerîflerinden bir tanesini sarığının içine koydu. Onun bereketiyle, hangi harbe katıldıysa mutlaka muzaffer oldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün yatsı namazından çıktıktan sonra, Katâde bin Nu'mân'a (r.a.) bir hurma dalı verip, **"Haydi bununla git. Önünden ve arkandan tam onar arşın seni aydınlatacaktır. Evine girdiğinde siyah birşey göreceksin, çıkıncaya kadar ona vur. Çünkü o şeytandır"** buyurdular. Katâde (r.a.) gitti. Elindeki hurma dalı ışık verdi. Evine girdiğinde tarif buyurulan siyah şeyi gördü. O çıkıncaya kadar, ona vurdu. Selmân-ı Fârisî (r.a.), müşriklerin elinde köle idi. Müşrik olan efendisi kendisine, "Meyve veren üçyüz hurma ile kırk ûkiyye (1282 gr.) altın vermek şartıyla seni serbest bırakırım" dedi. Hazreti Selmân, durumu Peygamber efendimize anlattı. Resûlullah (s.a.v.) mübârek elleriyle üçyüz hurma fidanı diktiler. Dikilen hurma fidanı hemen ağaç oldu. O sene meyve verdi. Küçük bir altını da mübârek dillerine değdirdiler ve efendisine götürmesini buyurdular. Selmân-ı Fârisî (r.a.), o altın parçasından kırk ûkiyye tartıp efendisine verdi ve hürriyete kavuştu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Katâde bin Melhan'ın (r.a.) yüzüne mübârek elini sürdüler. Yüzünde öyle bir parlaklık meydana geldi ki, herkes ona aynaya bakar gibi bakıyordu. Hanzala bin Huzeym'in (r.a.) başına mübârek ellerini sürdüler. Herhangi bir hasta, Hanzala bin Huzeym'in (r.a.) yanına getirilip, yüzünü Peygamberimizin mübârek elini sürdüğü yere sürse derhal iyileşirdi.

Huzeyfe (r.a.) anlattı: "Arkadaşlarım unuttular mı, yoksa unuttular gibi mi gözüktüler, bilmiyorum. Vallahi, Allahın Resûlü (s.a.v.) dünyânın sonu gelinceye kadar fitneye önderlik edecek üçyüz kadar insanın adını söylemeden geçmemiştir. Hemen hepsinin ismini, babasının ve kabilesinin ismini söylemiştir." Ebû Zer Gıfâri (r.a.), "Gökten kanadını kımıldatan kuş hakkında bile bilgi vermeden, Resûlullah bizden ayrılmamıştır" dedi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbına haber verdiği hâdiseler ve va'd ettiklerinin hepsi meydana gelmiştir. Düşmanlara galip gelmeleri, Mekke, Mescid-i Aksa, Yemen, Şam, Irak'ın alınması, güvenliğin sağlanması. Öyle ki, bir kadının Allahü teâlâdan başka hiç kimseden korkmadan, Hîre'den Mekke'ye kadar yolculuk yapması mümkün olmuştur. Hayber gazâsında, **"Yarın Allahın sevdiği kullardan birinin elinde Hayber fethedilecektir inşâallah"** buyurdular. Hayber Hazreti Ali'nin elinde feth olunmuştur. Kisrâ ve Kayser'in memleketlerinin fethini önceden ümmetine müjdelemiştir. Müjdeye kavuşulmuş, Kisrâ ve Kayser'in memleketleri fethedilmiş, mülkleri müslümanların eline geçmiştir. Ümmetinin 73 fırkaya ayınlacağını, içlerinde sâdece Ehl-i sünnet fırkasının kurtulacağını haber verdi. Müşriklerden Ubey bin Halefin öldürüleceğini, Utbe bin Ebî Leheb'in bir arslan tarafından parçalanacağını, müşriklerden Bedr gazâsında kimlerin öleceğini önceden bildirmiş ve hep buyurdukları meydana çıkmıştır. Bir aylık mesafede bulunan Mûte gazâsında şehîd olanları ve gazânın seyrini bildirmişlerdir. Kisrâ'dan gelen elçi Firûz'a, Kisrâ'nın öldüğünü bildirmiş ve hangi gün olduğunu da söylemişdir. Firûz daha sonra memleketine dönüp haberin doğruluğunu görünce, hemen gelip müslüman olmakla şereflenmiştir. Birgün Sürâka'ya (r.a.); **"Şu Kisrâ'nın bileziklerini giydiğin zaman hâlin nice olur?"** buyurmuşlardır. Hazreti Ömer, Kisrâ'nın ülkesi fethedilip, getirilen ganîmetler arasındaki bilezikleri Hazreti Sürâka'ya giydirmiş ve "Bunları Kisrâ'dan alıp da Sürâka'ya giydiren Rabbime hamd-ü sena ederim" buyurmuştur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bu ve buna benzer önceden haber verdiği hâdiseler hep meydana çıkmış ve çıkmaktadır. Hattâ yanlarında oturanların kalblerinden geçirdikleri şeyleri onlara söylerlerdi. Onlar da, doğru söylediniz yâ Resûlallah derlerdi. Münâfıkların bütün gizli hâllerini ve haklarında çevirecekleri entrikaları ve yaptıkları konuşmaları, aldıkları kararları bilirdi. Münâfıklar dahî Peygamberimizin (s.a.v.), bu konuşmalarını bildiğini bilirler, onun için birbirlerine, "Sus, konuşma! Kendisine aleyhinde söylediğimizi kimse söylemese bile, Bethâ'nın bütün taşları da O'na haber verir" derlerdi.

Allahü teâlâ, Peygamber efendimizi (s.a.v.), düşmanların şerlerinden korumuştur. Rabbimizin himâyesinde olup, O'na kimse dokunamamıştır. Nitekim Allahü teâlâ, **"Allah, seni insanlardan** (şerrinden) **korur"** buyurmuştur (Mâide-67). Dusûr bin el-Haris adında biri, kavminin en cesur kimsesiydi. Gatafan gazâsında, Peygamber efendimiz bir ağacın altında istirahata çekildiğinde, öldürmek için saldırdı, fakat başaramadı. Bu sebeple de müslüman oldu. Kavminin yanına döndüğünde dediler ki: "Hani fırsat eline geçmişken, niçin öldürmedin?" Onlara, "Uzun boylu, beyaz tenli bir kimseyle karşılaştım. Bana dokununca düştüm. Sırtüstü düştüğümde kılıcım da elimden fırlamıştı. O zaman anladım ki, o bir melek idi. Sırf bu yüzden müslüman oldum" dedi. Bu hâdiseden sonra âyet-i kerîme geldi. Meâlen buyuruluyor ki: **"Ey îmân edenler! Allahın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın. Hani bir kavim** (Kureyş) **size ellerini uzatmayı** (sizi öldürmeyi) **kurmuştu da, Allahü teâlâ, bunların ellerini sizden men etmişti"** (Mâide-11). Abd bin Humeyd anlattı: "Peygamber efendimize (s.a.v.) çok düşmanlığı olan Ebû Leheb ve hanımı, Resûlullahın kapısı önüne dikenli odunlar ve geçeceği yollara ateş koyuyordu. Peygamber efendimiz sanki bir kum yığınına basıyormuş gibi basardı ve birşey olmazdı. İbn-i İshâk (r.a.) anlattı: "Kendisi ve kocası için, Tebbet sûresi geldiğini Ebû Leheb'in hanımına anlattılar. Bunu hazmedemiyen Ebû Leheb'in hanımı hiddet ile bir taş alıp,

Hazreti Ebû Bekr ile oturmakta olan Resûlullah (s.a.v.) efendimize doğru hücum ediyor. Fakat yanlarına geldiğinde Hazreti Ebû Bekr'i görüyor, Resûlullahı göremiyordu. Merak edip Hazreti Ebû Bekr'den sordu. "Hani arkadaşın nerede! Beni kınadığını duydum. Bulursam bu taşı O'na vuracağım" dedi ve orada bulunan Peygamber efendimizi göremedi." Hakem bin Ebi'l-Âsî anlattı: "Bir grup arkadaş kendi aramızda ittifâk edip, Peygamberi gördüğümüz yerde öldürecektik. Bu karar üzerine harekete geçtik. O'nu bir yerde namaz kılarken gördük. Bu ânda arkamızda öyle kuvvetli bir ses işittik ki, Mekke'de bu sesin te'sîrinden herkesin öldüğünü sandık. Biz de olduğumuz yere yığılıp kalmıştık. Ayıldığımızda O'nun oradan çoktan ayrılıp gittiğini gördük. Aradan zaman geçti yine sû-i kasd için hazırlandık. Birbirimize kuvvetli söz vererek harekete geçtik. Kendisine yaklaştığımız bir ân, Safa ile Merve tepeleri aramıza giriverdi. O'nu görmemizi engelledi."

Hazreti Ömer anlattı: "Müslüman olmadan önce bir gece Ebû Cehm İbni Huzeyfe ile anlaşıp Resûlullahı (s.a.v.) öldürmeğe gittik. Evine geldik, içeride "Hakka" sûresinin şu meâldeki 8 ve 9. **"Şimdi onlardan görüyor musun bir geri kalan? Fir'avn da, ondan öncekiler de, Lût kavminin kasabalar halkı da hep o hatâyı** (şirk ve isyanı) **işlediler."** âyetlerine gelince, bizde bir korku hâsıl oldu. Ebû Cehm adaleme vurarak, "Yâ Ömer! Haydi bundan kurtul!" dedi, hızla oradan kaçıp uzaklaştık." Bu hâdise, Hazreti Ömer'in İslâma gelmesini hazırlayan hâdiselerden birisiydi. Müşriklerin, hicret akşamı Peygamber efendimizi öldürmek için evini sardıklarında, Resûlullah (s.a.v.) onların gözleri önünde evden çıktı. Bir avuç toprak alıp üzerlerine serpince, Allahü teâlâ onların gözlerine bir perde çekti. Peygamber efendimizin oradan çıkıp uzaklaştığını göremediler. Yine mağaranın kapısına örümcek ağ yaptığı için göremediler. Örümcek öylesine bir ağ örmüştü ki, Umeyye bin Halef bile ağı görünce, iz sürücüsüne kızmış, "Görmüyor musunuz şu ağı? Bu ağ, O doğmadan buraya örülmüş!" demekten kendini alamamıştı. Kureyşli müşrikler, Resûlullahı (s.a.v.) yakalayana mükâfatlar koymuşlardı. Bunu kazanmak isteyenlerden hiri de Sürâka bin Mâlik idi. Atına binmiş, iz süre süre ta'kibe başlamıştı. Peygamber efendimiz, (s.a.v.) ile Hazreti Ebû Bekr'i görünce, hızla onlara yaklaşmaya başladı. Peygamber efendimiz onun geldiğini öğrenince, onun için duâ etti. Onun atının ayakları yere battı, kendisi attan düştü. Bunun üzerine âdetlerine uyarak fala baktı. Bâtıl inancına göre hakkında hayırlı olmadığını anladı. Fala aldırış etmeyip, atına bindi, tekrar peşlerine düştü. Biraz sonra iyice yaklaşmıştı. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ona hiç bakmıyor, devamlı okuyordu. Hazreti Ebû Bekr, Sürâka'nın çok yaklaştığını görünce, Resûlullaha bir zarar verecek diye çok korktu. Peygamber efendimiz, **"Korkma, Allah bizimledir"** buyurdu. Sürâka, vurmaya hazırlandığı bir ânda atının ayakları dizlerine kadar yere battı, kendisi de hızla yere düştü. Atının ayaklarından bir duman yükselmeye başladı. Sürâka çok korktu ve "İmdât" diye bağırmaya, yalvarmağa başladı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona eman verdiler. Sürâka, Kureyşlilerin onlar hakkında mükâfatlar koyduğunu anlattı. O zaman Resûlullah efendimiz, Sürâka'ya **"Arkamızdan gelenleri bırakma, bir şeyler söyle de geri dönsünler"** buyurdu. Sürâka yanlarından ayrıldı, arkadan gelenlere, "Buralarda kimseleri göremedim, haydi dönün buradan" dedi. İbn-i İshâk (r.a.) anlattı: "Ebû Cehl, büyük bir kaya parçası alarak, Peygamber efendimiz (s.a.v.) namaz kılarken mübârek başına atmak istedi. Müşrikler de geriden onu seyrediyorlardı. Bir an evvel atsın da görelim, diye sabırsızlanıyorlardı. Fakat kaya Ebû Cehlin eline yapışmıştı. Gördüklerinin korkusundan belinden üst tarafı da hareket edemez hâle gelivermişti. Ebû Cehl şaşkına döndü, fikrinden vazgeçip Peygamber efendimizden özür diledi. Durumunun düzelmesi ve eski hâline gelmesi için duâ istedi. Peygamberimiz (s.a.v.) de merhamet edip duâ buyurunca iyileşti. Ebû Cehl, sür'atle oradan uzaklaşıp, müşriklerin yanına

geldi. Müşriklerin suâllerine, "Önümde öyle büyük bir deve gördüm ki, beni neredeyse parçalıyacaktı. Hayâtımda onun kadar büyük bir deve görmedim" dedi. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"İşte onun gördüğü Cebrâil'di. Eğer yaklaşsaydı hemen onu kapıverecekti."**

Hazreti Hamza, Şeybe bin Osman'ın babasını ve amcasını öldürmüştü. Huneyn gazâsında Şeybe bin Osman, Peygamber efendimizi (s.a.v.) öldürüp, intikamını almak için hücuma geçti, kılıcını kaldırdı, fakat birden vazgeçti. Sebebini sorduklarında, "Ona vurmak için yaklaşınca, şimşekten daha sür'atli bir ateş kıvılcımını karşımda gördüm. Kurtuluşu kaçmakta buldum. Kaçarken Resûlullah beni yanına çağırdı. Gittim. Mübârek elini, göğsüme koydu. O âna kadar en nefret ettiğim kişi olduğu hâlde, elini göğsümden kaldırdığında en çok sevdiğim insan olacak şekilde muhabbeti kalbime yerleşti. Bana buyurdu ki: **"Haydi yaklaş, safımızda düşmana karşı savaş."** Kılıcımı çektim, O'nu korumak için düşmana karşı amansız bir mücâdeleye başladım. O ânda eğer, önüme babam bile geçseydi, onu dahî gözümü kırpmadan öldürürdüm" dedi.

Allahü teâlâ, Peygamber efendimize (s.a.v.) çok ilim vermiştir. Din ve dünyâ husûsunda ne kadar ilim varsa, hepsini O'na öğretmiştir. Dînin esaslarını ve ümmetinin ihtiyâçlarını O'na bildirmiştir, önce gelen kavimlerin hâllerini, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kıssalarını, zâlimlerin hayat hikâyelerini, kısacası Âdem aleyhisselâmdan kendi zamanına kadar gelen bütün dinler ve kitaplar hakkında O'na (s.a.v.) bilgi vermiştir. Ehl-i kitabın birbirleri ile olan münâzara ve münâkaşalarını, kitaplarından neleri gizlediklerini, insanlara neleri açıklamadıklarını, Arabî dilin bütün lehçelerini, fesahat ve belagatlarını, Arabların târihlerini, darb-ı mesellerini, hikmetli sözlerini, şiirlerinin ma'nâlarını, son derece cazibeli sözleri ve bunun gibi bütün özellikleri O'na öğretmiştir. Allahü teâlâ, Peygamberimize öyle bir kitap göndermiştir ki, onda asla tenakuza rastlananmaz. En iyi ahlâk sistemleri onun içinde vardır. Haramları ve helâl olanları anlatması; insanların mallarını, ırzlarını korumak için dünyâda cezalar koyması, âhırette ise ateşle korkutması, Kur'ân-ı kerîmin mu'cizelerindendir. Tıb, hesab, neseb ve ferâiz gibi ilimleri anlatması ve bununla ilgili ihtisas yapmak isteyenlere en güzel nümûne olması da, Peygamber efendimize (s.a.v.) ayrı bir husûsiyet kazandırmıştır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) insanların sağlığıyla, ya'nî tıb ilmiyle ilgili olarak buyurdular ki:

"Bütün hastalığın başı fazla yemektir."

"Bedenin havzı mi'dedir, damarlar ona doğru uzanmıştır."

"En iyi kan aldırma zamanı, (her Arabî ayın**) onyedisi, ondokuzu ve yirmibirinde yapılanıdır."**

"Hind baharat otunda yedi şifâ vardır. Birisi de Zât-ül-Cenbte görülen şifâsıdır."

"Âdemoğlu için, dolu karından daha kötü bir kap yoktur. Mutlaka yemesi gerekiyorsa, (mi'denin) **üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de rahatça nefes, almaya ayırmalıdır."**

Peygamber efendimize (s.a.v.) îmân edip getirdiklerini tasdik etmek, O'nu sevip itaat etmek, nasihatlerini kabûl etmek, kendisine hürmet ve ta'zim etmek farzdır. Bu husûsta Allahü teâlâ meâlen; **"O hâlde Allaha ve O'nun ümmî Nebisi olan Resûlüne îmân edin, O'na tâbi olun ki, doğru yolu bulmuş olasınız."** (A'râf-158) **"Kim Allaha ve Peygamberine îmân etmezse, muhakkak** (bilsin) **ki, biz o kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır."** (Fetih-13) Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahtan başka ilâh olmadığına şehâdet edip, bana ve**

benim getirdiklerime îmân edinceye kadar insanlarla (kâfirlerle) **savaşmam bana emrolundu. Onlar bunları yapınca, müslümanlık hakkının muktezası** (cefâları) **müstesna, mallarını ve canlarını benden kurtarırlar,** (içlerindeki gizli husûsların) **hesaplarını ise, Allah görür."**

Birgün Resûlullah (s.a.v.) efendimize Cebrâil aleyhisselâm gelmişti. Eshâb-ı Kirâma, îmânı ve İslâmı daha iyi öğretmek için "İslâm nedir?" diye suâl etti. Peygamber efendimiz de; **"İslâm; Allahtan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in Allahın elçisi olduğuna şehâdet etmen, namazı dosdoğru kılınan, farz olan zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve gidip ziyâret etmeye gücün yettiğinde Beyt-i şerîfi ziyâret etmendir"** buyurdular, "Îmân nedir?" suâline de; **"Allaha, Allahın meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, öldükten sonra tekrar dirilmeğe, âhıret gününe, hayrın ve şerrin Allahın takdîri ile, dilemesi ile olduklarına îmân etmektir"** buyurdular. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), bu hadîs-i şerîfte, kalb ile de tasdik etmek lâzım olduğunu ve îmân edilen husûslara boyun eğip riâyet etmek için dil ile de ikrâr etmenin lâzım olduğunu beyan buyurdular. Bu durum, tam ma'nâsıyla istenilen bir hâldir. Yermek lâzım olan hâl ise, şehâdeti dil ile söylediği hâlde, kalb ile tasdik etmemesidir ki, buna münâfıklık denir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"**(Ey Resûlüm) **münâfıklar sana geldiği zaman şöyle dediler: "Şehâdet ederiz** (kalbimizdeki inancı beyân ederiz) **ki, doğrusu sen, muhakkak Allahın peygamberisin." Allah da biliyor ki, gerçekten sen, O'nun şübhe götürmez peygamberisin. Bununla beraber Allah şehâdet ediyor ki, münâfıklar tamamen yalancıdırlar** (sözleri inaçlarına uymamaktadır, yalan yere yemîn ediyorlar.)**"** (Münâfikûn-1) Ya'nî, onlar bu sözlerinde yalancılardır. Çünkü onlar, söylediklerini ne tasdik ediyorlar, ne de ona inanıyorlar. Onlar inanmadıkları hâlde böyle söylüyorlar. Onlar şehâdetlerinde kalbleriyle tasdik etmedikleri için, kalblerinde bulunmayanı, dilleriyle söylemeleri kendilerine hiç bir fayda sağlamaz. Bunun için onlar müslüman sayılmazlar. Âhırette dahî onlara müslüman muâmelesi yapılmaz. Kendilerinde, İslâmdan hiçbir şey yoktur. Onun için onlar kâfirlere katılarak. Cehennemin en aşağı tabakasına atılırlar. Bir kimse, kalbindeki tasdik ile, dili ile olan ikrân birleşmedikçe mü'min olamaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Bana kim itaat ederse, Allaha itaat etmiş olur. Kim bana isyan ederse, Allaha isyan etmiş olur. Benim emrime itaat eden, bana itaat etmiş, emirlerime isyan eden de bana isyan etmiş olur"** buyurdular. Yine buyurdular ki: **"Bana itaat eden ve benim getirdiklerime uyan kimsenin hâli ile, bana isyan eden ve benim getirdiklerimi yalanlayan kimsenin hâli, şu adamın hâline benzer ki,** (o adam) **bir ev yaptırmış,** (insanlara mükemmel bir ziyâfet vermek için) **güzel, çeşitli yemekler hazırlamış, insanları yemeğe da'vet etmek için birini vazîfelendirmiştir. Da'vete icabet eden kimse, eve giren ve hazırlanan yemeklerden istediği kadar yer. Fakat da'vete icabet etmiyen ise, eve giremez ve hazırlanan yemeklerden yiyemez. Ev** (Resûlullahın da'vetine icabet eden müttekiler için hazırlanan) **Cennettir.** (Allaha ve O'nun ni'metleri ile dolu olan Cennete) **da'vet eden ise, Muhammed aleyhisselâmdır. Kim ki Muhammed aleyhisselâma itaat ederse, Allaha itaat etmiş olur. Kim ki Muhammed aleyhisselâma isyan ederse, Allaha isyan etmiş olur. Muhammed aleyhisselâm, kendisini tasdik eden mü'minler ve kendisini yalanlıyan kâfirler olmak üzere insanların arasını ayırd edicidir."**

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde İmrân sûresi, otuzbirinci âyetinde meâlen buyurdu ki: **"Ey sevgili Peygamberim! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın**

da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benim sünnetime ve benden sonra Hulefâ-i râşidînin sünnetlerine yapışınız. Ona olanca gücünüzle ve titizlikle sarılınız.** (Dinde) **sonradan ihdas edilen** (Kur'ân-ı kerîmde. Sünnette, İcmâ-i ümmette ve Kıyâs-ı fukahâda bulunmayan) **şeylerden kaçınınız. Çünkü** (dinde) **her sonradan ihdas edilen bid'attir. Her bid'at ise sapıklıktır."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim benim sünnetimi ihyâ ederse** (onunla amel ederek yayarsa), **beni ihyâ etmiştir** (şânımı yüceltmiş, emrimi izhâr etmiştir.) **Beni ihyâ eden de, Cennette benimle beraberdir."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Bilâl bin Hâris'e (r.a.) buyurdular ki: **"Bir kimse, İslâmda sünnet-i hasene yaparsa, bunun sevâbına ve bunu yapanların sevâblarına kavuşur. Bir kimse İslâmda bir sünnet-i seyyie çığrı açarsa, bunun günâhı ve bunu yapanların günâhları kendisine verilir."**

Ömer bin Abdülazîz (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) güzel bir yol açtı. Ondan sonra da halîfeleri yollar açtılar. Resûlullahın (s.a.v.) sünnetiyle ve kendisinden sonraki halîfelerinin sünnetleriyle amel etmek, Allahın kitabına uygun olarak hareket etmektir. Allahü teâlâya ve Peygamber efendimize itaat etmek, Allahü teâlânın dînini kuvvetlendirmektir. İslâmiyeti, hiç kimsenin bozmağa ve değiştirmeye hakkı yoktur. Sünnete muhalefet eden kimselerin sözleriyle de amel etmek caiz değildir. Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) sünnetlerine uyanlar, hidâyete kavuşmuşlardır. Bunlardan her kim yardım isterse, yardım görmüştür. Her kim sünnet-i şerîflere muhalefet eder ve onlarla amel etmezse, müslümanların gittiği yoldan başka bir yol tutmuştur. Allahü teâlâ o kimseyi kötü işler yaptırarak Cehenneme atar. Gidilecek yer olarak Cehennem en kötü yerdir."

Ahmed bin Hanbel (r.a.) buyurdu ki: "Birgün bir grup kimseyle bulunuyordum. Onlar iyice soyundular ve suya girdiler. Ben ise Peygamber efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfine uyarak soyunmadım: **"Kim Allaha ve âhıret gününe îmân ediyorsa, hamama** (avret yerlerini örtmeden) **girmesin."** O gece rüyamda bir kimse bana; "Ey Ahmed! Sana müjdeler olsun! Zîrâ Allahü teâlâ, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uyduğun için seni bağışladı. Seni İmâm kildi, insanlar sana tâbi olurlar" dedi" "Siz kimsiniz?" dedim. O da, "Cebrâil'im" diye cevap verdi.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiğine göre; Resûlullah (s.a.v.) efendimiz birgün Medine'deki mezarlığa gittiler. Orada Ümmetinin sıfatları hakkında buyurdular ki: **"Yemîn ederim ki, birçok insanlar, başı boş olan hayvanın sudan uzaklaştığı gibi** (âhırette) **benim Havz-ı Kevser'imden uzaklaşırlar. Onları** (Eshâbımdan sanarak) **çağırırım ve şöyle derim: "Uyanın** (buraya) **gelin! Uyanın gelin! Uyanın gelin!"** (Melekler) **derler ki: "Onlar senden sonra dinlerini değiştirdiler." Bunun üzerine derim ki: "Kahrolsun Cehennemlikler! Kahrolsun Cehennemlikler! Kahrolsun Cehennemlikler!"**

Peygamber efendimizi (s.a.v.) her mü'minin canından daha çok sevmesi lâzımdır. Bu husûsta cenâb-ı Hak, Tevbe sûresi 24. âyetinde meâlen buyuruyor ki: **"Ey Habîbim, o hicreti terk edenlere de ki; "Babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, zevceleriniz, soylarınız, kazandığınız mallar, geçersiz olmasından korktuğunuz bir ticâret, hoşunuza giden**

meskenler, size Allah ve Resûlünden ve O'nun yolunda cihâddan daha sevgili ise, artık Allahın emri (azâbı) **gelinceye kadar bekleyin. Allah, fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez."** Allahü teâlânın bu kadar tehdid etmesi, Resûlullahı (s.a.v.) sevmenin lâzım olduğunu, farz olmasında kesinliği, kıymetinin büyüklüğünü gösterir. Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyetle, hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Hiçbiriniz, ben ona, evlâdından da, pederinden de ve bütün halktan daha sevgili olmadıkça îmân etmiş olmaz."**

Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyetle bildirilen hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Üç şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa o kimse îmânın tadını bulur. Birincisi; bir kimseye Allah ve Resûlü, başkalarından daha sevgili olmak, ikincisi; bir kimse, sevdiğini Allah için sevmek. Üçüncüsü; bir kimseyi Allah k**üfürden kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmekten, ateşe atılmaktan tiksindiği gibi tiksinmek."

Birgün Hazreti Ömer, Peygamber efendimize (s.a.v.) "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, canım hâriç, bana herşeyden sevgilisin" dedi. Resûlullah efendimiz ise, **"Ben, kendisine canından daha sevgili olmadıkça, sizden biriniz asla îmân etmiş olmaz"** buyurdular. Bunun üzerine Hazreti Ömer, "Yâ Resûlallah! Sana Kur'ân-ı kerîmi gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sen bana canımdan daha sevgilisin." Resûlullah (s.a.v.) de, **"Ey Ömer, şimdi** (tamam) **oldu"** buyurdular.

Bir kimse Resûlullah (s.a.v.) efendimize gelip dedi ki, "Ey Allahın Resûlü! Kıyâmet ne zaman kopacaktır?" Peygamber efendimiz **"Kıyâmet için ne hazırladın?"** buyurdular. O kimse, "Evet, çok namaz kılarak, oruç tutarak, sadaka vererek kıyâmet için hazırlanmadım. Lâkin ben, Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü seviyorum" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Sen, sevdiğin kimse ile berabersin."**

Bir kimse Resûlullah (s.a.v.) efendimize gelip, "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sen bana eilemden ve malımdan daha sevgilisin. Ben sizi hatırladığım zaman, huzûr-i şerîflerinize gelip size bakmadan sabredip duramam. Yâ Resûlallah, siz Cennete girdiğiniz vakit Peygamberlerle beraber olursunuz. İnşâallah ben de Cennete girersem, seni nasıl görürüm?" diye sordu. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Nisa sûresinin 69. âyetini gönderdi. Meâlen şöyle buyuruldu: **"Allaha ve Peygambere itaat edenler, işte bunlar, Allahın kendilerine ni'met verdiği Peygamberlerle, sıddîklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlarsa ne güzel birer arkadaş."** Resûlullah efendimiz (s.a.v.), o kimseye bu âyet-i kerîmeyi okudular.

Abde binti Hâlid bin Ma'dan (r.anhâ) anlattı: "Babam Hâlid, yatağına girmeden önce, Resûlullahın (s.a.v.), Ensâr ve Muhacirinden olan Eshâbının sevgi ve hasretini anlatır, onların isimlerini söylerdi. Derdi ki, "Onlar benim aslım ve neslimdir. Onlara muhabbetim ve onlara kavuşma iştiyâkım çoğaldı. Yâ Rabbî, ben onlara kavuşmak istiyorum." Bu sözleri uyuyuncaya kadar tekrar ederdi."

"İbn-i İshâk'dan (r.a.) rivâyet edildi ki: Ensârdan bir kadına, Uhud gazâsında; babası, kardeşi ve kocasının, Peygamber efendimizle (s.a.v.) birlikte şehid düştükleri haberi geldi. Münâfıkların bu haberi yaymaları üzerine, o hanım sür'atle Uhud'a gitti. "Resûlullaha ne oldu, O nasıldır?" diye rastladıklarına sordu. Orada bulunanlar da, "Allahü teâlâya hamdolsun, Resûlullah (s.a.v.) hayattadır, iyidir, sıhhat ve afiyettedir" diye cevap verince, o mübârek hâtun, "Onu bana gösterin, tâ ki O'nu görmekle şereflenmeden rahat edemem" dedi. Peygamber efendimizi

görünce, "Yâ Resûlallah! Anam, babam sana feda olsun. Sen sağ ve selâmette olunca; baba, kardeş, koca ve başkalarının ölümü gibi her musibet hafiftir" dedi.

Zeyd bin Eslem (r.a.) anlattı: Hazreti Ömer, bir gece etrâfı kontrol için dışarı çıkmıştı. Bir evde ışık yandığını görünce, eve doğru gitti. Pencereden yaşlı bir kadının şöyle söylediğini işitti:

"Muhammed'in üzerine olsun iyilerin selâmı.
Temiz ve seçilmiş kimseler O'na eyledi selâmı.

Sen, seher vaktinde çok ağlar, çok ibâdet ederdin.
Ölüm beni Cennette sana kavuşturur mu bilseydim."

diyerek, Resûlullaha (s.a.v.) olan muhabbetini tazeliyordu. Hazreti Ömer de, Peygamber efendimizi hatırlamış, O'na olan sevgisi ve O'na kavuşma iştiyâkıyla ağlamaya başlamıştı.

Mekkeli müşrikler, Zeyd bin Desinne'yi (r.a.) öldürmek için Mekke'den dışarı çıkardılar. Müşriklerin reîsi ona, "Ey Zeyd! Söyle bakalım, boynunun vurulması için senin yerinde Muhammed'in bulunmasını, kendinin de evinde olmanı istermiydin?" dedi. Bunun üzerine Hazreti Zeyd, "Yemîn ederim ki, Resûlullah efendimizin mübârek ayağına, bir dikenin bile batmasını istemem. O sıhhat ve afiyet üzere bulunduğu yerde olsun, ben ölüme çoktan râzıyım. O'na canım feda olsun!" dedi.

"Şüphesiz ki fiilen yapılmadıkça, yahut söylemedikçe, Allahü teâlâ, ümmetimin gönüllerinden geçen şeyleri onlara bağışlamıştır" meâlindeki hadîs-i şerîfi şerhederken. Kâdı İyâd hazretleri buyuruyor ki: "Kalbden geçen şey, orada yer edip karar kılmadan gelip geçerse, buna "Hemm" denir. Şayet devam eder de kalbe yerleşirse, "azîm" olur. Azîm sebebi ile ise, insan yâ muaheze olunur (azarlanır), yahut sevâb kazanır."

Resûlullah (s.a.v.): **"Size Allahü teâlânın, günahları ne ile imha ettiğini ve dereceleri ne ile yükselttiğini göstereyim mi?"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (r.a.) "Evet, yâ Resûlallah" dediler. **"Güçlüklererağmen abdesti yerli yerince almak, mescidlere doğru adımı çok atmak ve namazdan sonra** (diğer) **namazı beklemektir. İşte sizin ribatınız** (cihâdını) **budur"** buyurdular. Kâdı Iyâd hazretleri bu hadîs-i şerîfi şerhederken buyuruyor ki: "Günahları imha etmek, onları af ve mağfiret buyurmaktan kinâyedir. Bununla beraber, onları hafaza meleklerinin defterinden silmek de kasdedilmiş olabilir. Bu da günahların affına, Cennetteki derecelerin yükseltilmesine delîldir. Güçlükler, soğuğun şiddetinden, vücûdun hastalık sebebiyle elem ve kederinden ve buna benzer şeylerden doğar. Mescidlere doğru adımı çok atmak, evin onlara uzaklığı ve onlara çok gidip gelme sebebiyle olur."

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.), birgün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna girdi. Daha sonra buyurdu ki: "O'nu bir hasır üzerinde namaz kılarken gördüm..." Kâdı Iyâd (r.a.) bunu şerhederken buyuruyor ki: "Yerden yetişen nebatattan yapma seccade üzerinde namaz kılmakta hiçbir kerahet yoktur. Nebatî olmayan yaygı, keçe v.s. üzerinde kılmak da sahihtir. Lâkin, sıcak ve soğuk gibi ihtiyâçlar müstesna; yer hepsinden efdaldir. Çünkü namazın sırrı, Allahü teâlâya tevâzu ve hudû'dur.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 138

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 183

3) Miftâh-üs-Se'âde cild-2, sh. 19

4) El-A'lam cild-5, sh. 99

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 1304

6) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 168

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 409, 1027

8) Kıyâmet ve Ahıret sh. 268, 269

9) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 34

KADÎB-ÜL-BÂN EL-MÛSULÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Abdullah'tır, Hasen Kadîb-ül-bân'ın hayâtı hakkında bilgi yok denecek kadar azdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 570 (m. 1174) senesinde Musul'da vefât etti. Hasen Kadîb-ül-bân, ebdâllerden idi. Allahü teâlânın bu ümmete ikram ettiği ihsânlardan birisi de; bu ümmet arasında evtâd, nücebâ ve ebdâllerin bulunmasıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ümmetim arasında her zaman kırk kişi bulunur. Bunların kalbleri Hazreti İbrâhim'in** (a.s.) **kalbi gibidir. Allahü teâlâ onların sebebi ile kullarından belâları giderir. Bunlara ebdâl denir. Bunlar bu dereceye, namaz ile, oruç ile ve zekât ile ulaşmadılar. Cömertlikle ve müslümanlara nasihat etmekle yetiştiler"** buyurdu.

Kadîb-ül-bân hazretleri, kerâmet sahibi ve birçok menkıbeleri bulunan bir zâttır.

Ebû Abdullah el-Mâridî şöyle anlatır: Ben, Musul'da bulunan bir medresede, Kemâleddîn bin Yûnus'dan ilim tahsil ediyordum. Birgün bana, "Ey Ebû Abdullah! Sen Hasen Kadîb-ül-bân hazretlerinin durumunu bilir misin?" diye sordu. Ben de "Hayır bilmiyorum efendim!" dedim. Sonra bana, "Bir akşam onun talebeleri bizim medresemize gelmişlerdi. Biz onlarla sohbet ederken, bir ara onlar hocalarının hâllerini anlattılar. Fakat onlar çok acâib şeyler söylediler. Kendi kendime, bunlar çok fazla ileri gittiler. Böyle şeyler bir insandan hiç zuhur eder mi? dedim. Gece olunca yatağıma yattım. Bir süre sonra rü'yâmda Hasen Kadîb-ül-bân'ı gördüm. Yanıma geldi ve bana, "Yâ İbn-i Yûnus! Sen Allahü teâlânın bütün bildiklerini bilir misin?" dedi. Ben de "Hayır" deyince, bana, "Fakat senin bilmediğin birçok şeyi ben bilirim" dedi. Sonra bana "Yâ İbn-i Yûnus! Gel seninle bir yere gideceğiz" deyince, ben kalkıp onun peşinden gittim. Birlikte Musul'un surlarının yanına gittik. Surun bütün kapıları kilitli idi. Hasen Kadîb-ül-bân, eline kilidi alınca, kilit hemen açıldı. Biz de açılan kapıdan dışarı çıktık. Bizim dışarı çıkmamızı hiçbir nöbetçi fark etmedi. Bir süre sonra büyük bir nehrin kıyısına vardık. Nehir geçilecek gibi değildi. Hasen Kadîb-ül-bân bana dönerek, "Sen bu nehri geçebilir misin?" dedi. "Hayır! Ben bu nehri geçemem" cevâbını verince, "Öyle ise elbiselerini çıkar ve bu suda güzelce yıkan" dedi. Ben elbiselerimi çıkararak bir ağacın dalına astım. O nehrin içinde güzelce yıkandım. Sonra tekrar giyinerek, Hasen Kadîb-ül-bân hazretlerinin yanına geldim. O suyun üzerinde yürümeye başladı ve bana, "Beni ta'kib et" dedi. Ben onu ta'kib ettim ve onun gibi suya batmadan suyun üzerinde yürüdüm. Bir müddet gittikten sonra bir yere vardık, abdest alıp sabah namazını cemâatle kıldık. Namazdan sonra bana bir yer göstererek, "Yâ İbn-i Yûnus! Burada yat uyu" dedi. Ben orada yatarak uyudum. Bir süre sonra güneşin sıcaklığı ile uyandım. Etrâfıma bakınca, çok yabancı bir memlekette olduğumu gördüm. Yoldan geçen bir süvariye, "Ben bu akşam Musul'da yatmış idim. Şimdi kendimi bu yabancı memlekette gördüm. Musul hangi taraftadır?" diye sordum. Bana, "Sen hangi Musul'dan bahsediyorsun: Burası Magrib memleketlerinden biri ve Musul'la arasında aylar süren bir yol vardır" dedi. Ben bu duruma daha çok hayret ettim. O gün akşama kadar oralarda dolaştım. Akşam olunca, tekrar aynı yere gelip yattım. Bir süre sonra Hasen Kadîb-ül-bân hazretleri yanıma gelerek beni kaldırdı ve elimden tuttu. Bir ânda

kendimi Musul'un surlarının önünde buldum. Kapılar kilitli olduğu için yine kapıları açtı ve içeri girdik. Ben medreseme geldiğim zaman, talebelerimin sabah namazına hazırlandıklarını gördüm. Sabah namazını cemâatle kıldık. Ben, talebelerimin ve hanımımın bu durumu fark ettiklerini zannettim. Fakat kimse birşey söylemedi. Sâdece hanımım, "Bugün sabah namazına erken gittin" dedi kimsenin durumu farketmediklerini anladım. Öğleden sonra Hasen Kadîb-ül-bân'ın yanına gittim. Beni görünce hemen tebessüm etti ve bana, "Yâ İbn-i Yûnus! Gel anlat bakalım, Magrip memleketinde neler vardı?" diye sordu. Ben "Efendim! Ben bir defa Magrib memleketine gittim. Lâkin siz çok kereler oralara gitmişsiniz, onun için siz daha iyi bilirsiniz" dedim. Sonra bana, "Şimdi söyle bakalım. Bizim talebelerimiz çok ileri gitmişler mi?" diye sordu. Ben, "Hayır efendim! Daha az bile söylediler" dedim ve onun talebelerinden oldum" dive anlattı.

İbn-i Serrâc ed-Dımeşkî, İbn-i Yûnus'un şöyle anlattığını nakleder: "Ben birgün Hasen Kadîb-ül-bân hazretlerinin yanına ders almaya giderken, yolda aklıma; "Benim yüzlerce talebem var. Nasıl oldu ki, ben Kadîb-ül-bân'dan ders alırım" diye geçirdim. Onun yanına vardığım zaman bana "Ey yüzlerce talebenin hocası, hoşgeldin! Senin okuttuğun ilim yâhirî ilimdir. Bizim tâlim ettiğimiz ilim ise bâtınî ilimdir. Sende su ânda yalnız zâhiri ilim vardır. Bizde ise hem zâhirî hem de bâtını ilim vardır" dedi. Ben hemen kalben tövbe ettim. Sonra Kadîb-ül-bân hazretlerinin yanına iki kişi geldi ve ondan Besmele'nin ma'nâsını suâl ettiler. O da onlara üç saatten fazla Besmele'nin ma'nâsını açıkladı. Ben bu açıklamaya çok şaşırdım. Kendim âlim olduğum hâlde, anlatılan ma'nâyı ne hayâtımda işitmiş idim ve ne de biliyordum. Daha sonra Kadîb-ül-bân hazretleri bana dönerek, "Yâ İbn-i Yûnus! Şimdi gidin, sizin talebeleriniz sizi bekliyorlar" deyince ben "Efendim! Bugün ben sizin yanınızda kalmak istiyorum" dedim. Bana "Hayır, hemen gidin, zîrâ sizin de dersleriniz önemlidir" dedi. Dışarıya çıktığımda, vaktin öğle namazına yaklaştığını gördüm. Ben ise, daha erken olduğunu zannediyordum."

Serrâc ed-Dımeşkî şöyle anlatır: "Musul'da bir zât vardı. Kadîb-ül-bân hazretlerinin kerâmetlerini inkâr ederdi. Birgün kendi kendine, "Sultâna söyliyeyim de, Kadîb-ül-bân'ı Musul'dan çıkarsın, biz de rahat edelim. Çünkü onun talebeleri çoğaldı. Nerede onun hakkında konuşsak, bize siz yanlış konuşuyorsunuz derler ve onlarla münâzaraya girdiğimiz zaman da, onlarla baş edemiyoruz. En iyisi sultâna şikâyet etmektir" diye düşündü.

Yine aynı hayâlle yolda yürürken, aniden karşısına bir kişi çıktı. Biraz yürüdükten sonra, karşısından başka biri daha çıktı. Birkaç adım daha attı, karşısına bir fakîh çıktı. Bunlar ona doğru dönerek, "Bizim üçümüzü de Kadîb-ül-bân gönderdi. Dur bakalım, o da şimdi buraya gelir. Söyle bakalım sen neden onu sultâna şikâyet edeceksin?" dediler. O zât, "Ben kimseye birşey söylemedim" dedi. Onlar, "Sen hiç kimseye söylemedin, fakat kalbinden geçenlerin hepsi budur" dediler. O zât hayretler içindeyken, Kadîb-ül-bân hazretleri oraya geldi. Üç kişiden biri o zâta, "Eğer Kadîb-ül-bân olmasa idi, şimdi bu belde çoktan yıkılmış idi" dedi ve Kadîb-ül-bân hazretlerine dönerek, "Yâ Kadîb-ül-bân, ayağını kaldır ve şöyle dolaştır" dedi. Kadîb-ül-bân hazretleri denileni yaptı. O zât, bütün Musul şehrinin Kadîb-ül-bân hazretlerinin ayağıyla beraber dolaştığını gördü. Hemen tövbe ederek, Kadîb-ül-bân hazretlerinden af diledi. Kadîb-ül-bân da onu affetti. O zât, onun talebesi oldu. Kadib-ül-bân hazretlerinden izinsiz hiç bir yere gitmedi ve hiçbir yerde konuşmadı. Konuştuğu zaman da kimse ona i'tirâz etmezdi."

Abdullah Baytar şöyle anlatır: "Ben, Musul'un Baytar köyünde, katır ve atların nallarını çakardım. Birgün deli bir katır getirdiler. Ona nal çakarken, bana bir tekme vurdu ve bayıldım. Uzun süre baygın kaldığım için, herkes beni öldü zannederek Musul'da bulunan anneme haber vermişler. Annem hemen Hasen Kadîb-ül-bân hazretlerinin huzûruna gidip, "Efendim! Baytar

köyünde benim bir oğlum vardır, onun öldüğünü söylüyorlar" der. Kadîb-ül-bân anneme, "Ey bacı!

Senin oğlun ölmemiş. Fakat deli bir katıra nal çakarken, katır onun başına bir tekme vurarak bayıltmış. Oğlun falan saatte ayılacak, onun için hiç merak etme" der. Gerçekten Kadîb-ül-bân hazretlerinin dediği saatte ayılmışım."

Şöyle anlatılır: "Magrib memleketinde, Ebü'n-Necâ el-Magribî isimli bir kişi vardı. Yanında, güçlü kuvvetli kırk pehlivanla dolaşırdı. Gittiği beldelerdeki pehlivanlar ile bunları güreşti-rirdi. Tabiî ki, onun adamlarını yenen hiç kimse çıkmazdı. Ondan dolayı Ebü'n-Necâ çok gurûrlanır ve kibirlenirdi. Birgün yolu Musul'a düştü. Kadîb-ül-bân hazretlerinin medresesine gidip onu sordu. Talebeleri, "Falan yerde yağmur yağıyor, Kadîb-ül-bân hazretleri oraya gitti" dediler. Ebü'n-Necâ, talebelere; "Siz yalan söylüyorsunuz. Çünkü hiç bulut bile yok, nasıl olur da yağmur yağar" dedi. Onlarda, "Sen git bak" dediler. Ebü'n-Necâ denilen yere gitti. Kadîb-ül-bân hazretleri, bir gölün üzerinde yağmur yağmasına rağmen ıslanmadan duruyordu ve avucu ile gölün suyunu ölçüyordu. Ebü'n-Necâ, "Yâ Kadîb-ül-bân, sen burada ne yapıyorsun?" diye sordu. O ela, "Yâ Ebü'n-Necâ, gölün bu sene şu kadar suya ihtiyâcı vardır. Fakat bu sene, göle yeteri kadar yağmur yağmadı ve bu gölde o miktar su toplanmadı. Ben buraya yağmur yağsın diye geldim. Bu gölün ihtiyâcı olan su dolduktan sonra huradan ayrılacağım. Allahü teâlânın izniyle yağmur yağması duracak" dedi. Ebü'n-Necâ bu durumu görünce çok korktu, fakat kendisiyle berâber güreştirmek için kırk pehlivan getirdiğini ve onları hiçhir yerde yenen kimsenin çıkmadığını söylemeden duramadı. Daha sonra, "Senin talebelerin arasında bunları yenecek kimse var mı?" diye sordu. Kadîb-ül-hân hazretleri de, "Benim birbuçuk adamım vardır. Birisi falan talebemdir. Yarım olan da falan talebemdir. Adamları önce yarım olan adamımla güreştir" dedi. Bunun üzerine Ebü'n-Necâ medreseye gelerek, Kadîb-ül-bân'ın talebelerine hocalarının dediklerini anlattı. Onlar da yarım denilen talebeyi güreş meydanına çıkardılar. O, "Ben hayâtımda hiç güreş tutmadım ve bilmiyorum. Fakat hocamın emri olduğu için onlarla güreşirim" dedi ve meydana çıktı. Karşısına gelen bütün pehlivanları sırayla yendi. Bu arada oraya Kadîb-ül-bân hazretleri gelerek Ebü'n-Necâ'ya, "Sen buradan git. Bizim yarım adamımız, senin kırk adamına bedeldir. Onun için sana burada yer yoktur" dedi. Ebü'n-Necâ mahcub bir vaziyette Musul'u terk etti.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine. "Kadîb-ül-bân hakkında ne dersiniz?" diye sordular. O da, "Kadîb-ül-bân muhakkak evliyâdır. O sâdıktır ve onun Allahü teâlâya muhabbeti çok fazladır" deyince. "Bizler onun hiç namaz kıldığını görmedik. Siz onun namaz kıldığını hiç gördünüz mü?" diye tekrar suâl ettiler. O da, "Evet, ben çok kere onu, Kâ'be'nin kapısında veya Ravda-i mutahhara mescidinde namaz kılarken gördüm" dedi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bu sözüne kimse i'tirâz etmedi.

Kadîb-ül-bân hazretleri buyurdu ki: "Başlangıçta talebe, nefsinin arzularını yerine getirmemekle işe başlar. Emîrleri dinlemekle Sünnet-i şerîfeyi ihyâ eder. Sonra da evliyâya ve hocasına karşı i'tirazda bulunmaz. Ecelini hatırlıyarak dünyâ işlerine pek önem vermez. Sonra kurtuluşun tek çâresi olan ihlâs kulpuna yapışır. Talebe başlangıçta işi ciddiye almazsa, yüksek derecelere kavuşamaz."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 390

2) Tabakât-ül-evliyâ sh. 436

3) Nefehât-ül-üns sh. 602

4) Kalâid-ül-cevâhir sh. 118

KÂSÂNÎ

(Bkz. Kâşânî)

KÂSIM BİN ALİ (Ebû Muhammed İbni Asâkir)

Şafiî fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Kâsım bin Ali bin Hasen bin Hibetullah ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebû Muhammed olup, Şam'da yetişen meşhûr hadîs âlimlerinden İbn-i Asâkir'in oğludur. Lakabı "Behâüddîn"dir. 527 (m. 1133) senesi Cemâzil-evvel ayında Şam'da doğdu. Kâsım bin Ali; Şam'da Ebü'l-Hüseyn es-Sülemî, Nasrullah el-Masîsî, Kâdı Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Yahyâ el-Kureşî, amcası, dedeleri Kâdı Zekî Yahyâ bin Ali el-Kureşî ile Cemâl-ül-İslâm bin Müslim es-Sülemî'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Hadîs âlimlerinden Ebû Abdullah-i Ferâvî ile Hâristan kadısı Hasen bin Abdülmelik el-Hellâl ve ikisinin tabakasından olanlar ona icâzet vermişlerdir. Hadîs ilminde yüksek bir ilme sahip oldu. Şam'da Sultan Nûreddîn Zengî tarafından yaptırılan Dâr-ül-hadîs-in-Nûriyye Medresesi meşihat makamına ta'yini yapıldı. Vera' sahibi bir zât olup, haramlara düşme korkusundan mübahların çoğunu terkederdi. Bid'atları yok etmede çok gayretliydi. Latife yapması çoktu. Bir ara Mısır'ı ziyâret etti. Oradakiler kendisinden çok hadîs-i şerîf öğrendiler. 600 (m. 1203) senesi Safer ayının dokuzuncu günü Şam'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanının avlusunun dışında babasının yanına defnedildi. Orada Sahâbe-i Kirâmdan Hazreti Mu'âviye'nin ve başkalarının da kabirleri vardır.

Büyük bir muhaddis olan Kâsım bin Ali hafız olup, yüzbinden çok hadîs-i şerîfi senet ve metinleriyle birlikte ezberlemişti. Sadûk (güvenilir) sağlam bir râvî idi. Nâsır-üs-sünnet diye anılırdı. Hâfız Münzirî diyor ki; "Onunla Medine'de karşılaştım. Bildiği bütün hadîs-i şerîfleri, bana ezberinden yazdırıyordu. Sonra beni, onları aldığı asıl kaynaklarına gönderdi. Ben de kabûl ettim. Onların hepsinin, öğrendiklerimin aynısı olduğunu gördüm. İbn-i Nakata dedi ki: "O, güvenilir bir râvîdir."

Cihâdın faziletleri hakkında iki cildlik bir eser yazdı. Bundan başka "Fedâil-ül-medîne" ve "Fadâil-ül-Mescid-il-Aksâ" adında iki eseri vardır. Babasının vefâtından sonra Dâr-ül-hadîs-in-Nûriyye reîsliğine ta'yin edilmişti. Bu vazîfesinin karşılığı olarak hiçbir şey almadı. Hattâ onun suyundan içmedi ve abdest almadı denilmiştir. Zühd ve vera' sahibiydi.

Çok kitabı tekrar yazardı. Hattâ babasının Târih-i Dımeşk'ını çoğaltmak için iki kere yazdı. Ayrıca ona bir de "Zeyl" yazmaya başlamış, fakat tamamlayamamıştır. Fedâil-ül-Kuds isminde ayrıca kıymetli bir eseri daha vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 106

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 352

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 368

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 828

5) Şezeret-üz-zeheb cild-4, sh. 347

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 311

7) Zeyl-i Kitâb-ir-ravdateyn sh. 47

KÂŞÂNÎ (Ebû Bekr bin Mes'ûd)

Hanefî âlimlerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Mes'ûd bin Ahmed Alâüddîn-i Şâşî'dir. "Alâüddîn" ve "Melîk-ül-ulemâ" lakabları ve "Kâşânî" nisbetiyle meşhûr oldu. Kâşân, Türkistan'da Seyhun nehrinin kuzeyindeki Fergana bölgesinde bulunan Şâş'ın arkasında, sağlam bir kalenin de bulunduğu büyük ve güzel bir beldedir.

Çeşitli harbler, bu şehri harabeye çevirmiştir. Alâüddîn-i Kâşânî, bu beldede doğup yetiştiği için oraya nisbetle Kâşânî denildi. "Kâsânî" de denilmektedir. "Tuhfet-ül-fukahâ" ve "Usûl" kitablarının sahibi Alâüddîn Muhammed bin Ahmed es-Semerkandî'den fıkıh ilmini öğrendi. Oda, Sadr-ül-İslâm Ebü'l-Yüsr Pezdevî'den ilim öğrendi. Pezdevî'nin hocası da, Ebü'l-Maîn Meymûn el-Mekhûlî idi. O da, Mecd-ül-eimme Serahkî'den fıkıh öğrenmişti. Hocasının "Tuhfe" kitabını şerh ederek, "Bedâyi'-üs-sanâyı' fî tertîb-iş-şerâyi" adını vermiştir. Hocasının kızı Fâtıma-i fakîhe ile evlenip, onun dâmâdı oldu. Çok yer dolaştı. Bir ara Konya'da bulundu. Sonra Haleb'e gidip yerleşti. Orada Halâviyye Medresesi'ne müderris ta'yin edilip ders okuttu. Hanımı, kendisinden önce vefât etti. Kâşânî de, 587 (m. 1191) senesi Receb ayının onunda, İbrâhim sûresini okumakta iken, yirrniyedinci âyet-i kerîmeye gelince, rûhunu teslim edip rahmet-i ilâhiyyeye kavuştu.

Halîl İbrâhim (a.s.) makamında bulunan hanımının kabri yanına defnedildi. Haleb'in dışında bulunan kabirleri çok güzel ve latîf bir ziyâretgâhtır. Kâşârirnin hanımı Fâtıma-i fakîhe, büyük fıkıh âlimi Alâüddîn-i Semer'kândî'nin kızıdır, İlminin, ahlâkının vie cemâlinin güzelliği her yere yayılmış, babasının yazdığı "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabını ezberlemişti. Onunla evlenmek için, çok fakîhler talip olmuşlardı. Hattâ Türk sultanlarından da teklif gelmişti. Hiçbirine vermedi. O sırada Kâşânî, Alâüddîn-i Semerkândî'ye gelip fıkıh öğrenmeye başladı. O da, onunla meşgûl oldu. Bütün eserlerini okutup ezberletti. Usûl ve füru' ilimlerinde emsalleri arasında çok yükseldi. Hocasının "Tuhfe" kitabını şerh ederek ona takdim etti. Hocası tarafından çok beğenildi. Hocası bundan ziyadesiyle memnun kalmıştr. Bunun mükâfatı olarak, kızı Fâtıma-i fakîhe ile onu evlendirdi. Hanımı; nikâhının mehri olarak bu şerhini kabûl etti. Başka bir şey istemedi. Bundan dolayı asrındaki büyük fıkıh âlimleri, onun için; "Tuhfe'sini şerh etti, kızını aldı" dediler.

Kasanı, hanımı Fâtıma-i fakîhe ve babâsi Alâüddîn-i Semerkândî, üçü de aynı zamanda fetvâ verirlerdi. Bir evde üç müftî olup, herbirinin fetvâsı çok yere yayılmıştı. İbn-ül-Adîm, onun hakkında diyor ki, "Benim babam, Fâtıma-i fakîhe'nin Hanefî mezhebinin mes'elelerine vâkıf olduğunu ve mezhehi "çok iyi naklettiğini, çok defa o, kocası, Alâüddîn-i Kâşânî'nin fetvâlarındaki noksanlıkları gösterdiğini ve kocasının da, onun re'yine rücû ettiğini bildirdi. Kocası, ona çok hürmet ederdi. İlk defa, babası ve kendisi tarafından imza edilen fetvâlar çıkardı. Evlenince de, her üçünün imzası ve elyazısı bulunan müşterek fetvâlar çıkardılar."

Haleb şehrindeki Halâviyye Medresesinin fakîhlerinden birisi olan Dâvûd bin Ali diyor ki, "Ramazân-ı şerîfte, fakîhler için iftar yemeği vermeği ilk olarak âdet hâline getiren Fâtıma-i fakîhe'dir. Kolundaki iki bileziği çıkarıp sattığını öğrendik. Aldığı paralarla yiyecek satın alıp, her gece fukahâya (fıkıh âlimlerine) yemek verdi. O zamandan bugüne kadar, o hâl ve âdet devam edip gelmekedir."

Hanefî fıkhında büyük bir âlim olan Alâüddîn-i Kâşânî, çok yeri dolaşmış ve geniş ilmî faaliyetlerde bulunmuştur. Güzel yüzlü idi. Müslümanlara hizmet etmeyi çok severdi. Cesâreti çoktu. Ehl-i sünnet i'tikâdının temsilcilerinden olan bu büyük âlim zamanındaki mu'tezile

i'tikâdındaki bid'at ehli ile sık sık mücâdele eder, onların bozuk, yanlış fikirlerini kuvvetli delîllerle çürütürdü. Bir defasında; "Bir mes'elede iki müctehidin ictihâdları ayrı ayrı olunca, onların ikisi de isâbet etmiş midir? Yoksa, onlardan birisi hatâ etmiş sayılır mı?" mes'elesi konu edilmişti. Orada bulunanlardan birisi İmâm-ı a'zam hazretlerinden naklen, onun; "Her müctehid, ictihâdında isâbet etmiş sayılır" dediğini bildirdi. Alâüddîn-i Kâşânî, hemen ona: "Hayır! Bilâkis o, iki müctehidden birisi isâbet etmiştir. Diğeri ise ictihâ dında hatâ etmiş olur, buyurdu. Çünkü hak, ya'nî doğru, bir tanedir. Sizin dediğiniz, mu'tezilenin görüşüdür" diye cevap verdi.

Alâüddîn-i Kâşânî, bir ara Konya'da Selçuklu sultânı birinci Mes'ûd'un sarayında bulunmuştu. Orada bulunan âlimlerle aralarında geçen ilmî münâzaralar, kendisinin hükümdârla arasının açılmasına sebeb oldu. Hattâ bir ara onu saraydan uzaklaştırmak istedi. Kâşânî'nin kıymetini bilen vezîri araya girip: "Bu büyük ve muhterem bir âlimdir. Onu buradan göndermiyelim" diye sultâna ricada bulundu. Bunun üzerine, Haleb Atâbeki Sultan Nûreddîn Zengî'nin yanına gönderildi. Haleb'de çok iyi karşılanan Kâşânî, ilminin büyüklüğü sebebiyle kısa zamanda meşhûr oldu. Herkes, kendisinin ilmine hayran olmuştu. Oradaki âlimlerin isteği üzerine, bizzat Sultan Nûreddîn Zengî tarafından 543 (m. 1148) târihinde inşâ edilen Halâviyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Kendisinden evvel orada, Radıyüddîn es-Serahsî ders okutmakta idi. Kâşânî'nin Halâviyye Medresesi'nde okuttuğu derslere birçok talebe devam etmiş ve hepsi de derslerinden çok istifâde ederek, aralarında yüksek âlimler yetişmiştir. Oğlu Mahmûd ve "Mukaddimet-ül-Gazneviyye" kitabının sahibi Ahmed bin Mahmûd, ondan fıkıh ilmini öğrenerek yetişen âlimlerdendir.

Bir aralık Şam'a gelen bu büyük Hanefî âliminin meclisinde, orada bulunan Şafiî fakîhleri toplanıp, Şafiî ve Hanefî mezhebleri arasındaki farklı bir mes'elede onun konuşmasını istediler. Daha sonra da birçok mes'ele ortaya koydular. Kâşânî de, ta'yin edilen her mes'ele hakkında konuşmaya başladı. Her birisi için, "Buna bizim mezhebimizin âlimlerinden filân filân kimseler şöyle dediler" diye cevaplar verdi. Her mes'elede, İmâm-ı a'zam Ebû Kanîfe'nin mezhebindeki âlimlerden birisinin, bir ictihâdı bulunduğunu bildirdi. Onun her mes'eledeki derin ilmine hayran kaldılar. O şekilde meclis tamamlanmış oldu.

İbn-i Adîm anlatıyor: Hanefî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden Ahmed bin Yûsuf bin Muhammed el-Ensârî bana bildirdi ki, Kâşânî, Haleb'den memleketine dönmek istemişti. Hanımı da istekli olduğundan, gitme arzusu fazlalaştı. Âdil bir sultân olup, âlimleri de çok seven Nûreddîn Mahmûd-i Şehîd, durumu öğrenince, Kâşânî'ye hemen bir haberci gönderip yanına çağırdı. Haleb'de kalmasını te'mine çalıştı. O da, "Yolculuğa hazırlandık, aynı zamanda hanımım da hocamın kızı olur. Bu yüzden memleketimize dönmemiz gerekiyor" deyip, kalmalarının mümkün olmayacağını beyân etti. Sultan, mektûp ile birlikte haberci bir kadın gönderdi. Kadın gidip, Kâşânî'nin hanımına, sultanın ricasını bildirdi. Haleb'de kalmalarını çok arzu ettiğini söyledi. O da emre uyup, Haleb'de kaldı. Vefât, edinceye kadar başka bir yere gitmedi. O vefât edince, Haleb'in dışında bulunan Halîl İbrâhim (a.s.) makamına defnedildi. Burası çok mübârek bir yer olup, kocası Kâşânî, ölünceye kadar her Cum'a gecesi gelip hanımını ziyâret etmeyi terk etmedi. Hanımının kabri yanında yaptığı duâsı kabûl olurdu. Bu hâl, Haleb'de meşhûr olmuştu. Onların kabirleri, bütün ziyâretçilerin yanında "Karı-koca kabri" diye bilinmektedir.

Hanefî âlimlerinden Muhammed bin Hamîs diyor ki: "Kâşânî'nin ölümü zamanında yanında idim. Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûldü, İbrâhim sûresinin yirmiyedinci; **"Allahü teâlâ mü'minleri, dünyâda ve kabirde, kavl-i sabit olan Kelime-i şehâdet üzere tesbit ve**

tahkim etti." meâlindeki âyet-i kerîmeye geldi. "Ve fil-âhıreti" kelâmını söyleyince, rûhu bedeninden ayrılıp, bir ânda Cennet-i a'lâya gitti."

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Bedâyı'-üs-sanâyı' fî tertîb-iş-Şerâyı': En mühim eseri, bu kitabıdır. El yazması üç cild olan bu eser, yedi cild hâlinde basılmıştır. Bu kitap hakkında, Hanefî fıkhına dâir yazılmış tertîb bakımından ilk sistemli eserdir, denilmiştir. Hocasının "Tuhfet-ül-fukahâ" kitabının şerhi olmakla beraber, değişik bir tarzda hazırlanmıştır. Şerh olduğu hiç belli değildir. Sanki metnin taklididir. Meselâ metin, husûsî işâretlerle şerhten ayrılmamıştır. Ayrıca bu eserde, "Tuhfe"nin tertîb ve sistemi ta'kib edilmemiş, bilakis yepyeni bir tertîb ortaya konmuştur. Yalnız şu kadar var ki, Kâşânî bu eserinde, hocasının kitabının ifâdelerini değişik bir tertîble aynen muhafaza etmiş, "Tuhfe"ye sâdık kalmıştır.

Kâşânî, bu kitabını, eski ve yeni birçok eserlerden toplayarak hazırladığını, ifâde ederek, "Ben hocama uydum ve doğru yolu buldum" demektedir.

2. Sultân-ül-mübîn: Dînin usûl, akâid (îmân esasları) bilgilerini içine elan bir eserdir. Fakat yazma veya matbû' olarak mevcût değildir.

3- Kitâb-ül-Cehl.

Kâşânî (r.a.) "Bedâyı-üs-Sanâyı" kitabının mukaddimesinde buyuruyor ki:

"Hakîkat şudur ki, Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ilimleri öğrendikten sonra, "Helâl ve haram veya ahkâm ilmi" diye isimlendirilen fıkıh ilmini öğrenmekten daha şerefli, üstün bir ilim yoktur. Bunun için, Allahü teâlâ peygamberler gönderdi, kitaplar indirdi. Çünkü, O'nun bildirmesi olmadan, sırf akıl ile bunları bilmek mümkün değildir. Nitekim Allahü teâlâ Bekâra sûresi 269. âyet-i kerîmede meâlen: **"Hak teâlâ, dilediği kuluna faydalı ilim verir ve onun icâbları ile amel ettirir. Hattâ bunun sebebiyle, onu rızâsına erdirir. Kime hikmet verilmiş ise, ona çok hayır verilmiştir ki, o hayır âhırettendir"** buyurmaktadır. Birçok tefsîr âlimleri, bu âyet-i kerîmedeki "Hikmet'ten muradın, fıkıh ilmi olduğunu bildirdiler. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz de buyurdu ki: **"Dinde, Allahü teâlâya fıkıhtan daha faziletli bir şeyle ibâdet edilmedi. Şeytana karşı birfakîh, bin âbidden** (ibâdeti çok yapandan) **daha kuvvetlidir."**

Birgün Hazreti Ömer'in yanına Şam'dan bir adam gelip, "Sana gelmemin sebebi şudur ki, namazımı doğru olarak kılabilmek için, teşehhüdü (Ettehiyyâtü... duâsını) öğrenmeye geldim" dedi. Hazreti Ömer (r.a.) onun ilim için olan bu gayretine bakıp çok ağladı. Hattâ ağlamaktan sakalları ıslanmıştı. Sonra buyurdu ki: "Yemîn ederek söylüyorum. Muhakkak ki ben, Allahü teâlânın sana sonsuz olarak azâb etmeyeceğini ümid ederim". Bu şekilde ilim öğrenmek için gösterilen gayretleri bildiren haberler ve eserler, sayılamıyacak kadar çoktur.

Kâşânî (r.a.) aynı kitapta buyurdu ki:

"Abdest; yıkamak ve mesh için kullanılan bir isim olup, Allahü teâlâ, Maide sûresi 6. âyet-i kerîmede meâlen: **"Ey îmân edenler! Namaza kalkacağınız zaman, yüzünüzü ve ellerinizi dirseklerinizle beraber yıkayın, başınızı** (ıslak el ile) **mesh edin ve ayaklarınızı da** (topuklarınızla beraber) **yıkayın!"** buyurdu.

"Rükû' ve secdesi olan namazlarda kahkaha, yanî sesli gülmek, hem ahdesti bozar ve hem de namazı bozar."

"Cum'a namazının farzından sonra, İmâm-ı a'zama göre dört rek'at, İmâmeyn'e göre altı rek'at sünnet kılınır. Cum'a yalnız bir mescidde kılınır diyen âlimlere göre, dört rek'at daha (Âhır zuhur) kılmak lâzımdır."

"Cum'a ve bayram namazlarında, hutbenin bir kısmını Arabca, bir kısmını da başka bir dil ile okumak, Arabî nazmı bozar. Bu ise mekrûhtur."

"Keffâret için ibâha, ya'nî kendisini doyurması için fakire, Fülûs (kâğıt para) da verilebilir."

"Mekke'deki evleri, hac zamanında hacılara kira ile vermek mekrûhtur."

"Abdullah bin Abbâs (r.anhümâ) buyurdu ki, Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Bir köylü, tavşan kebabı hediyye getirdi. Bize **"Yiyiniz!"** buyurdu. Muhammed bin Saffân (r.a.) dedi ki, iki tavşan yakaladım, kestim. Resûlullaha sordum, ikisini de yememi buyurdu."

---

1) Tuhfet-ül-fukahâ (Taşköprü zâde) sh. 95, 102

2) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 53

3) Miftâh-ül-se'âde (Taşköprü-zâde) cild-2, sh. 273, 274, 285

4) Keşf-üz-zünûn sh. 230

5) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1028

KAZVÎNÎ (Ahmed bin İsmâil)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Yûsuf et-Tâlkânî el-Kazvînî olup, künyesi, Ebü'l-Hayr ve Ebü'l-Hüseyn'dir. Lakabı Radıyyüddîn'dir. 512 (m. 1118)'de, başka bir rivâyette 511 senesinde Kazvin'de doğdu. 590 (m. 1194)'de, başka bir rivâyette 589 da Muharrem ayının 19. Cum'a günü vefât etti. Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. Hadîs, fıkıh, kırâat ve diğer ilimlerde derin bir ilme sahipti.

İlim öğrenmeye küçük yaşta başladı. Kazvin, Nişâbûr, Bağdad ve başka yerlere gitti. Babasından, Ebû Abdullah Muhammed bin Fadl'dan, Abdülgâfir-i Fârisî'den, Vecîh bin Tâhir'den ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden de; Ebû Abdullah Muhammed bin Sa'îd, Muvaffak Abdüllatîf İbni Yûsuf, İmâm-ür-Râfi'î ve başka birçok zât ilim öğrenip rivâyette bulundu.

Ahmed bin İsmâil hazretlerinin ana dili Fârisî olmakla beraber, Arabîyi çok iyi bilirdi. Şu hâdise ondan nakledilmiştir: ilk zamanlarda zihni ve hafızası zayıf idi. İmâm-ı Muhammed bin Yahyâ hazretlerinin medresesinde bulunuyordu. İbn-i Yahyâ hazretleri âdet olarak her Cum'a günü talebelerinin ezberledikleri fıkıh bilgilerinden onları imtihan eder, kimin ne derecede olduğunu anlardı. Normal olarak imtihanı kazananları bırakır. Kazanamıyanları ise medreseden çıkarırdı. Ahmed bin İsmâil et-Tâlkânî (r.a.) bu imtihanı kazanamadı ve dolayısı ile medreseden çıkarıldı. Gece vakti medreseden çıktı. Nereye gideceğini bilemiyordu. Bir hamamın külhanında uyudu. Rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Peygamber efendimiz (s.a.v.), mübârek ağız sularından onun ağzına iki defa sürdüler ve medreseye dönmesini emir buyurdular. Tâlkânî (r.a.) Peygamberimizden aldığı bu emir üzerine tekrar medreseye döndü. Medreseye girdiğinde, geçmiş derslerin hepsinin ve daha birçok ilimlerin hafızasında bulunduğunu hissetti. Bundan sonra da hafızası, hakîkaten çok keskin ve kuvvetli oldu. Cum'a günü geldi. İmâm-ı Muhammed bin Yahyâ (r.a.) âdet olarak Cum'a namazlarını talebeleri ile beraber, zühdü ile tanınmış olan Abdurrahmân el-Ekkâfın (r.a.) İmâm olduğu câmide kılarlardı. Hep beraber câmiye gittiler.

Abdurrahmân-ı Ekkâf, müctehid din imamlarımızın ba'zı mes'elelerde farklı ictihâd etmelerinin sebeblerini ve hikmetlerini anlatan hılâf ilminden ba'zı mes'eleleri anlatıyor, cemâat ise edeble dinliyordu. Tâlkânî (r.a.) diyor ki, "Bir ara, Ekkâf hazretlerinin birşeyi yanlış söylediğini farkedip i'tirâz ettim. Orada bulunan diğer ilim sahipleri bu sözün sehven söylendiğini, edebe riâyet ederek susmamı işâret ettiler ise de, ben, yaşım küçük olduğu hâlde ve hocamın yanında çok az ders gördüğüm hâlde, diğer ilim sahiplerinin işâretlerine iltifât etmeyip i'tirâzda bulundum. Abdurrahmân-ı Ekkâf (r.a.), zâten sehven söylenmiş olan o cümleyi düzeltti ve benim i'tirâzıma mâni olmak isteyenlere de, "Onu bırakınız. Onun söylediği bu söz, kendisinden değil, ona öğretendendir (ya'nî Resûlullah efendimizdendir)." buyurdu. Orada bulunan cemâat, Ekkâf hazretlerinin bu sözünden birşey anlayamadılar. Fakat ben, onun bu sözünden kastetdiği ma'nâyı iyi anladım ve onun keşif ve kerâmet sahibi olduğunu vakînen anlamış oldum."

Devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl idi. Bir an Allahü teâlâdan gâfil değildi. Diğer büyük zâtlar gibi, az yemek, az uyumak ve az konuşmak, çok ibâdet etmek onun başlıca husûsiyetlerinden idi. Oruç tutmaya devam eder, bunu ihmâl etmezdi. Sâdece bir ekmek ile iftar eder, başka birşey yemezdi.

İbn-ün-Neccâr hazretleri tercümelerinde, onun derecesinin ve ilminin yüksekliğini anlatır, kendisinden medh ve sena ile bahsederdi. Diyor ki; "Ebü'l-Hayr Ahmed bin İsmâil, zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin reîsi idi. Bu mezhebin hılâf ve usûl bilgilerinde, tefsîr ilminde ve va'z ederek İslâmiyeti anlatmakta çok yüksek idi. Haramlardan ve şüphelilerden, hattâ şüphelilere düşmek korkusu ile mübahların çoğundan sakınırdı. Dünyâya kıymet ve ehemmiyet vermez, iltifât etmezdi."

İmâm-ı Râfi'î hazretleri Emâlî isimli eserinde, Ebü'l-Hayr'dan (r.a.) rivâyetlerde bulunmuştur. Bu eserde diyor ki: "Ebü'l-Hayr (r.a.), çok hayırlı bir zât idi. Dînî ilimleri bilmekte, hıfz. Etmekte, onları toplamakta, bu ilimleri neşretmekte, insanlara hatırlatmakta, öğretmekte ve o ilimleri tasnif etmekte çok yüksek dereceye sâhib idi. Bütün konuşmaları âhıret ile ilgili olur, dünyalık şeylerden bahsetmezdi. Ba'zan o bir iş ile meşgûl iken, diğer tarafta başka kimseler hadîs-i şerîf okurlardı. İşini bitirdikten sonra, hadîs-i şerîf okuyanın bir yanlışı oldu ise, filân hadîs-i şerîfin filân yerini yanlış okudunuz buyurur, doğru şeklini söylerdi."

Ebü'l-Hayr (r.a.), bir müddet kendi memleketi olan Kazvîn'de, sonra Bağdad'da ders verdi. Memleketine döndükten bir müddet sonra tekrar Bağdad'a gitti. Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Târih-ül-Hâkim, Sünen-i Beyhekî, Sahîh-i Müslim, Müsned-i Ebî İshâk ve bunlardan başka büyük hadîs kitaplarını ve bu kitaplarda bulunan hadîs-i şerîfleri rivâyet etti.

Rivâyet edilir ki: Ahmed bin İsmâil hazretleri müderris olarak Nizamiye Medresesi'ne ta'yin edilince, müderrislik hil'ati (elbisesi) ile geldi. Yanında fıkıh âlimleri vardı. Orada kendisini diğer müderrisler, ileri gelenler, yüksek şahsiyetler karşıladılar. Tedris kürsüsüne oturunca duâ edildi. Tefsîr ilminden anlatacaktı. Derse başlamadan önce cemâate iltifât edip, "Tefsîr kitaplarının hangisinden anlatmamı istersiniz?" diye sordu. Cemâat, tefsîr kitaplarından birini ta'yin ettiler. Sonra, "Hangi sûreden anlatmamı istiyorsunuz?" diye sordu. Onu da ta'yin ettiler. Onların istediği yerden anlattı. Fıkıh, usûl, hılâf ve diğer ilimlerde ders vereceği zaman, hep bu şekilde dinliyenlerin hangi mes'eleyi arzu ettiklerini sorar, neyi istiyorlarsa onu anlatırdı. Derslerinde bulunanlar onun ilminin çokluğuna hayret ederlerdi.

İbn-Un-Neccâr diyor ki: "Ben hocam Ebü'l-Kâsım'dan işittim. O şöyle anlattı: Ebü'l-Hayr Kazvînî (r.a.), Ramazân-ı şerîfte teravih namazı kıldırırdı. İnsanlardan bir çoğu, cemâat olarak

onun câmisine gelir, sohbetini dinlerdi. Ramazân-ı şerîfin son gecelerinden birinde, teravih namazından sonra, Kur'ân-ı kerîmi sûre sûre tefsîr etti. Bu, sabah namazı vakti girinceye kadar devam etti. Fecir doğduktan sonra, yatsının abdesti ile sabah namazını kıldırdı. Sonra Nizamiye Medresesi'ne gitti. O gün ders vermek sırası onda idi. Minbere çıkıp, âdeti üzere o gün insanlara va'z etti. Dinliyenler onun kıymetli sözlerinden istifâde ettiler. Bağdad vâlisi Kutbüddîn Kaymaz, o gün Ebü'l-Hayr'ın sohbetlerine geldiğinde, kendisine, Ebü'l-Hayr hazretlerinin, dün gece hiç yerinden ayrılmadan, bir oturuşta Kur'ân-ı kerîmin pekçok yerini tefsîr ettiğini söylediler. Kutbüddîn hayretle baktı ve "Bu zor işi ancak bu zât yapabilir" dedi. Vâlinin bu sözünü işiten Ebü'l-Hayr hazretleri iltifât edip; "Allahü teâlânın izniyle, biz bu işi yaparız. Fakat sizler dinlemeye takat getiremezsiniz" buyurdu. Onlar da, "Siz anlatın. Biz usanmadan dinleriz. Bizim için meşakkat olmaz. Bilakis, biz bundan memnun oluruz, seviniriz" dediler. Bunun üzerine, Kur'ân-ı kerîmi başından sonuna kadar tefsîr etti. Fakat önceki geceki anlattıklarından söylemedi. Bu sefer başka türlü tefsîr etmiş idi. Öncekini ve bugünkünü dinleyen âlimler, Ebü'l-Hayr hazretlerinin hafızasının kuvveti ve ilminin çokluğu karşısında susup kaldılar. Hiç birşey söyleyemediler. Hepsi hayret ve teaccüb içinde kaldılar.

Tâc-üs-Sübkî (r.a.) Tabakât-ül-kübrâ isimli eserinde, "Kerâmetlerin yirmibeş nev'i vardır" buyurdu. Bunlardan dokuzuncu nev'inin "Tayy-i zaman, onuncusunun da "Neşr-i zaman" olduğunu bildirdi. Bunları anlamanın güç olduğunu buyurdu. Bunu, Yûsuf-i Nebhânî de Câmi'u kerâmât-il-evliyâ isimli eserinin başında anlattı. Bu kerâmetler, kısa zamanda çok iş yapma ma'nâsını ifâde ederler. Allahü teâlâ, her şeyi bir emirle, sâdece "Ol!" buyurmakla yaratmaktadır. Cenâb-ı Hak için zaman mefhumu mevzûbahis değildir. Sevdiği kullarına da, çok kısa zamanda, pek uzun zamanda yapılacak işleri yaptırmaktadır.

Ebû Ahmed bin Sûkeync (r.a.) diyor ki: "Bağdad'da Eshâb-ı Kirâma dil uzatanlar zuhur edince, Ebü'l-Hayr Kazvînî (r.a.) bir gece bana geldi. Benimle vedâlaşıp, helâllaştı. Memleketine (Kazvîn'e) gideceğini söyledi. Ben, "Burası sizin için güzel değil mi? İnsanlara fâideli oluyorsunuz" dedim. "Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbına (r.anhüm) açıkça dil uzatıldığı, hakaret edildiği bir beldede kalmaktan Allahü teâlâya sığınırım" buyurdu ve Bağdad'dan çıkıp Kazvîn'e gitti. Orada kendisine çok hürmet ve ta'zimde bulundular. İnsanlara fâideli olmaya orada da devam etti. Ömrünün sonuna kadar Kazvîn'de kaldı."

İmâm-ı Râfi'î'nin, Emâli isimli eserinde buyuruluyor ki: "Ebü'l-Hayr Kazvînî (r.a.) her hafta üç defa umûmî sohbet toplantısı yapar, avam ve havâsdan birçok kimse bu sohbete iştirâk ederdi. Bu toplantılardan birisi Cum'a günü olurdu. 590 (m. 1194) senesi Muharrem ayının 12. Cum'a günü, yine mu'tâd olan o toplantı yapılmıştı. Bu toplantıda, Muhammed aleyhisselâma en son nâzil olan âyet-i kerîmeleri okuyup, herbirini tefsîr etti. En son, **"Öyle bir günden** (kıyâmet gününden) **korkun ve sakının ki, o gün hepiniz Allahü teâlâya döndürülüp götürüleceksiniz"** (Bekâra-281) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyup tefsîr etti ve "Bu âyet-i kerîme nâzil olduktan sonra, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz yedi günden fazla yaşamadı" buyurdu ve minberden aşağıya indi ve hastalandı. Ertesi Cum'a günü vefât etti. Ya'nî yukarıdaki sözü söyledikten sonra yedi günden fazla yaşamadı. Bu çok nâdir görülen hâdiselerdendir. Âhırete irtihâl etme vakti kendisine bildirilmişti.

Ahmed bin İsmâil-i Kazvînî (r.a.) birçok eserler te'lîf etmiştir. Hulûliyye ve Cehmiyye bid'at fırkalarını red için yazdığı Kitâb-ül-beyân fî mesâil-il-Kur'ân Hasâis-üs-suâl ve Hatâir-ül-kuds kitabı bunlardandır.

Bunlardan başka; 1- Kitâb-üs-Serdi vel-Ferd fî sahâif-il-ahbâr ve nüsehihâ el-Menkûl an-Seyyid-il-mürselîn, 2-Kitâbü-Muhtâr-ü ehâdîs-is-sâdık-is-sadûk fî fedâil-is-Sıddîk vel-Fârûk. 3-Hediyyetü zülelbâb fî fedâil-i Ömer bin Hattâb, 4- Kitâbü Kurbet-üd-dâreyn fî menâkıb-i zin-Nûreyn, 5-Kitâb-ül-erbâ'în-il-müntekâ min menâkıb-il-Mürtedâ isimli kitapları da mevcût olup, son altı kitap, Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı, 539 numarada kayıtlıdır. Aşağıdaki yazı, bu son altı kitaptan bölümler hâlinde alınmıştır.

Muhammed bin Ahdünnasr bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Her kime îmânı arzettiysem, yüzünü buruşturur, terüddütle bakardı. Ancak Ebû Rekr-i Sıddîk îmânı kabûl etmekte hiç tereddüt ve duraklama etmedi."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) **"Kim, namaz kılanlardan ise. Namaz kapısından çağrılır. Mücahidlerden olan, cihâd kapısından çağırılır. Oruç tutanlar reyyân kapısından çağrılır"** buyurunca; Hz Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! Bu kapıların hepsinden birden çağrılacak olan kimse olmıyacak mı?" deyince, **"Evet** (çağırılacak) **ümid ederim ki sen onlardan olacaksın"** buyurdu.

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Benden sonra ümmetimin en hayırlısı Ebû Bekr-i Sıddîk'tır."** Enes'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "(Mi'râc gecesi) **Beni semâya isrâ ettiği** (çıkardığı) **vakit Cebrâil'e, "Ey Cebrâil! Ümmetime hesap var mıdır?" dedim. Cebrâil aleyhisselâm, "Ümmetine hesap var, fakat Ebû Bekr bundan müstesnadır."**

Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"**(Mirac gecesi) **Yedinci kat semâya götürüldüğüm zaman, Cebrâil aleyhisselâma; "Ey Cebrâil! Rabbimi ziyâret ettiğimi Kureyş'e haber ver! dedim. O da, "Evet haber vereceğim" dedi. Sonra ben, "Kureyş beni yalanlıyor" deyince, Cebrâil, "Yâ Muhammed! Onlar arasında Ebû Bekr vardır. O Allahü teâlâ indinde "Sıddîk" diye yazılıdır. O seni tasdik eder. Yâ Muhammed! Ömer'e de benden selâm söyle!" dedi."**

Hazreti Ebû Bekr ile Ebüdderdâ (r.a.) beraber bir yolda giderken, dar bir yere geldiler. Hazreti Ebüdderdâ önde. Hazreti Ebû Bekr arkada yürürlerdi. O sırada, karşıdan Resûl-i ekrem (s.a.v.) parlak ay gibi göründü. Hazreti Ebüdderdâ'ya hitaben: **"Ey Ebüdderdâ! Senden daha hayırlı olanın önünden yürüme! Ebû Bekr, Resûller ve nebiler müstesna, üzerine güneş doğup batan kimselerin hepsinden daha hayırlıdır"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: Resûl-i ekrem hirgün; **"Bugün içinizde oruçlu olan var mıdır?"** buyurunca; Hazreti Ebû Bekr, ben oruçluyum dedi. **"İçinizde kim, bugün cenâzede bulundu?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr, ben bulundum dedi. Yine: **"İçinizden kim, bugün bir fakire yemek ilerdi?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr, ben verdim cevâbını verdi.

Sonra: **"İçinizden kim, bugün hasta yokladı?"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr, ben yokladım dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Bu kadar hasletlerin bulunduğu kimse, muhakkak Cennete girer"** buyurdu. Cennete girmekten maksat; hesapsız Cennete girmektir, denilmiştir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Rize her ni'met verene, iyilik edene mükâfatını verdik. Fakat, Ebû Bekr'in iyiliğinin, ikramının karşılığını veremedik. O'na, Hak teâlâ hazretleri, kıyâmette ikramda bulunacak, mükâfatını**

verecektir. Bana Ebû Bekr'in malının verdiği fayda gibi hiç kimsenin malının faydası olmadı. Dost edinseydim, Ebû Bekr'i edinirdim. Fakat ben, Hak teâlânın dostuyum."

Hz Âişe şöyle rivâyet ediyor: "Resûlullah (s.a.v.) rahatsız iken bana, **"Ebû Bekr'e gidiniz! Namazı o kıldırsın!"** buyurunca, "Yâ Resûlallah! Ebû Bekr, (insanlara İmâm olmak için) sizin yerinize geçince çok ağlar. Ağlamasından dolayı insanlar onun kırâatini (okumasını) anlıyamaz. Ömer çağırılsın, o insanlara namaz kıldırsın" dedim. **"Ebû Bekr'e gidiniz! Namazı o kıldırsın"** buyurdu." Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: Resûlullah (s.a.v.); **"Dün akşam Cebrâil aleyhisselâm bana, Cennetin sekiz kapısını, benim ve ümmetimin gireceği kapıyı gösterdi" buyurdu.** Hazreti Ebû Bekr "Yâ Resûlallah! Keşke ben de sizinle olsaydım da, o kapıyı görseydim" diye arzedince, Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr'in omuzuna doğru yaklaşıp, **"Sen, ümmetimden bu kapıdan ilk giren olacaksın"** buyurdu.

Abdullah İbni Abbâs hazretleri şöyle rivâyet ediyor: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennete birisi girer ki, Cennette bulunanların hepsi kalkıp onu karşılar: "Merhaben ileynâ, merhaben ileynâ** (Hoşgeldin, hoşgeldin. Başımız üzre yerin var) **derler."** Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! Bu kimsenin ameli nedir?" diye suâl edince, **"Yâ Ebâ Bekr! O kimse sensin"** buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Her peygamberin bir refîki vardır. Benim Cennetteki refîkim Ebû Bekr'dir."**

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) birgün Cebrâil aleyhisselâm ile beraber otururlarken, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk geldi. Resûlullah (s.a.v.) **"Bu, Ebû Kuhâfe'nin oğlu Ebû Bekr'dir. Ey Cebrâil! Sen onu tanıyor musun?"** buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm: "O, gökte yerden daha meşhûrdur. Melekler onu Kureys'in halimi, olarak bilirler. Ondan, senin hayâtında vezirin, vefâtından sonra da halîfen olarak bahsediyorlar" dedi.

Bilâl'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:' **"Allahü teâlâ hakkı Ömer'in dili ve kalbi üzerine koymuştur."**

İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlânın rızâsı, Ömer'in rızâsı, Ömer'in rızâsı, Allahü teâlânın rızâsıdır."**

Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ömerin gadabından, hışmından korkunuz. Çünkü o gadab edince, Allahü teâlâ da gadab eder."**

Hazreti Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ömer, Cennet ehlinin ışığı ve İslâmın nûrudur."**

Ukbe bin Âmir'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ben, peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra peygamber gelmeyecektir. Eğer benden sonra peygamber gelseydi, Ömer peygamber olurdu."**

Hazreti Âişe'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ömer, Cennettedir. Onun refîki Nûh aleyhisselâmdır."**

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: Resûlullahın (s.a.v.) yanında idim. Bu sırada Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer geldiler. Resûlullah (s.a.v.); **"Beni ikinizle kuvvetlendiren Allahü teâlâya hamdolsun"** buyurdu.

Abdullah İbni Ömer'in (r.anhümâ) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"Bütün insanlar, âhırette kurtuluşu umarlar. Lâkin, Eshâbıma dil uzatanlar müstesna. Âhırette ehl-i mevkîf** (mahşer yerinde toplananlar**) onlara la'net eder."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Şeyhayne (Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'e) **dil uzatmayınız."**

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) şöyle rivâyet ediyor: Resûlullah (s.a.v.), **"Şimdi size Cennet ehlinden birisi geliyor"** buyurdu. O sırada Hazreti Ebû Bekr çıkageldi. Resûlullah efendimiz daha sonra, **"Cennet ehlinden birisi yanınıza geliyor"** buyurdu. Bunun üzerine Ömer (r.a.) çıkageldi.

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) şöyle anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e, **"Ey Ebû Bekr ve Ömer! Vallahi ben sizin ikinizi de seviyorum. Benim sizi sevmem sebebiyle, vallahi Allahü teâlâ da sizi seviyor. Allahü teâlâ sizi sevdiği için, vallahi melekler de sizi seviyor. Sizi sevenleri Allahü teâlâ da sever. Size vâsıl olana, Allahü teâlâ da vâsıl olur. Size buğz edene, Allahü teâlâ da buğz eder"** buyurdu."

Abdullah bin Hatab (r.a.) rivâyet ediyor: "Resûlullahın (s.a.v.) yanında idik. Ebû Bekr ile Ömer'e (r.anhüm) baktılar. **"Bu ikisi, benim için kulak ve göz mesabesindedir"** buyurdular."

Ebû İmrân Hânî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki: **"İslâmda ilk sevâba kavuşan, Ebû Bekr ile Ömer'dir. Onların sevâblarını anlatmakla bitiremem."**

Abdullah bin Ebû Safvân'ın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Benim Eshâbımdan iki kişi vardır ki; biri yumuşaklıkla, diğeri de sertlikle emreder. Her ikisi de isâbet edicidir. Bunlar, Ebû Bekr ile Ömer'dir."**

İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Her peygamberin iki emîn veziri vardır. Benim semâ ehlinden iki vezirim Cebrâil ile Mikâil aleyhisselâm ve yerdeki iki emînim ve vezirim ise, Ebû Bekr ile Ömer'dir."**

Rıdvân-ı Semmân (r.a.) şöyle anlattı: "Benim bir komşum vardı. Hem evde, hem de işyerinde komşum olurdu. Bu kimse, Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'e çok dil uzatıyordu. Bu düşüncesinin çok bozuk olduğunu anlatmak için, kaç defa gayret ettiysem de fâideli olamadım. Bozuk inancından vazgeçmiyordu. Bu yüzden, ben kendisini hiç sevmezdim. Birgün, bu iki büyük zâta yine dil uzattı. Ben de orada idim. Mâni olmak istedim. Hakaretinden vaz geçmediği gibi, bana hücum etti. Oradan ayrılıp, mahzûn ve gamlı olarak eve gittim. Yatsı namazından sonra, bu hüzün ve gam ile uyudum. Rü'yâmda Resûlullah efendimizi gördüm. "Yâ Resûlallah! Filân kimse, hem ev, hem de dükkân komşum oluyor. Fakat sizin Eshâbınıza dil uzatıyor" dedim. "Eshâbımdan kime dil uzatıyor?" buyurdu. "Ebû Bekr ile Ömer'e (r.anhüm) dedim. "Şu büyük bıçağı al! O kimsenin boynunu kes!" buyurdu. "Peki efendim" deyip bıçağı aldım. O kimseyi yakalayıp yere yatırdım ve o bıçakla boynunu kestim. Bıçağı toprak ile sildim. Elime o kimsenin kanı sürülmüştü. O sırada uyandım. Bir de ne duyayım. O komşumuzun evinden feryâd sesi geliyordu. Hizmetçiye, "Git bak bakalım! Bu ses nedir?" dedim. Hizmetçi dönünce, "Komşumuz olan filân kimse gece aniden ölmüş" dedi. Sabah olduğunda evine gittim. Hakîkaten ölmüş idi ve boynunda da kesik izi vardı."

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız. Onların şanlarına yakışmayan birşey söylemeyiniz! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, sizin biriniz Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd arpası kadar sevâb alamaz."**

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Cehenneme girmesi lâzım gelen yetmiş bin günahkâr müslüman, Osman'ın şefaati ile, sualsiz, hesapsız Cennete girecektir."**

Resûl aleyhisselâmın yanına Hazreti Osman gelince, Resûl aleyhisselâm, etekleri ile mübârek ayaklarını örttü. Hazreti Âişe bunun sebebini sorduğunda; **"Ondan melekler haya ediyor. "Ben haya etmezmiyim?"** buyurdu.

Zeyd bin Erkam şöyle anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v.) birgün beni, kendilerini Cennet ile müjdelememem için Ebû Bekr, Ömer ve Osman'a (r.anhüm) gönderdi."

Abdullah İbni Abbâs hazretlerinin bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır."**

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ali'ye buyurdu ki: **"Ey Ali! Sen Cennettesin. Ey Ali! Sen Cennettesin. Ey Ali! Sen Cennettesin."**

Ebû Hamra'nın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Âdem aleyhisselâmın ilmini, Nûh aleyhisselâmın anlayışını, İbrâhim aleyhisselâmın hilmini, Yahyâ bin Zekeriyyâ aleyhisselâmın zühdünü görmek isteyen, Ali bin Ebî Tâlib'e baksın."**

Hazreti Huzeyfe'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmı dost edindiği gibi, beni de dost edindi. Cennette benim köşküm ile İbrâhim aleyhisselâmın köşkü karşı karşıyadır, ikisinin arasında Ali bin Ebî Tâlib'in köşkü vardır."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Eğer siz, benim bildiğimi bilmiş olsaydınız, az güler, çok ağlardınız."

"Sizden birisi namaz kıldığı zaman, konuşmadığı ve namaz kıldığı yerden ayrılmadığı müddetçe, melekler o kimse için; "Allahım! Onu af ve mağfiret eyle! Ona merhamet eyle" diye duâ ederler."

"Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allahü teâlâ indinde misk kokusundan daha hoştur. Allahü teâlâ, "Kulum, oruç için vereceğim mükâfattan dolayı, yemesini, içmesini ve şehvetini terkediyor. Orucun karşılığını ben veririm" buyurur."

"Bana itaat eden, Allahü teâlâya itaat etmiş olur. Bana karşı gelen, Allahü teâlâya karşı gelmiş olur."

"Sizden birisi İmâm olduğu zaman, namazı hafif kıldırsın. Çünkü onlar arasında, zaîf, yaşlı ve hasta olabilir. Sizden birisi yalnız kıldığı zaman, istediği kadar uzatsın."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Beş vakit namaz ve Cum'a namazı, büyük günahlardan sakınan kimse için, aralarında işlenen küçük günahlara keffârettir."**

"Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, îmân etmedikçe Cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe, kâmil bir îmân ile îmân etmiş olamazsınız. Size, riâyet ettiğiniz takdîrde birbirinizi çok seveceğiniz bir şeyi bildireyim mi?" Eshâb-ı Kirâm, "O şey nedir, yâ Resûlallah?" dediler. **"Aranızda selâmı yayınız"** buyurdu.

"La ilahe illallah diyen ve iyiliği emredip kötülükten alıkoyan bir kimse bulunduğu müddetçe, kıyâmet kopmaz."

"Bir kimse farz olan namazı kılar, fakat namazın rükû'unu, secdesini, tekbîrini ve onda tazarrûyu (yalvarmayı) **tam yapmazsa, o kimse sermâyesini bitiren tüccâra benzer."**

Peygamberimiz (s.a.v.); **"En büyük hırsız, kendi namazından çalan kimsedir"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Bir kimse kendi namazından nasıl çalar?" diye sordular. **"Namazın rükû'unu ve secdelerini tamam yapmamakla"** buyurdu.

"Safları, doğru ve düzgün yapmak, namazın güzelliğindendir."

"Birisi Resûlullaha (s.a.v.), "En faziletli amel hangisidir?" diye suâl etti. **"Allahü teâlâya îmândır"** buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedi. **"Allah yolunda cihâddır"** buyurdu. Soran kimse, "Sonra hangisidir?" diye suâl edince, **"Hacc-ı mebrûrdur** (kabûl olunmuş hacdır)**."** buyurdu.

"Müslümanın, müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevap vermek, hastasını yoklamak, cenâzesinde bulunmak, da'vetine gitmek ve aksırıp elhamdülillah diyene, yerhamükellah demek."

---

1) Tabakat-üş-Şâfiiye cild-6, sh. 7

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 300

3) Keşf-üz-zünûn sh. 341, 705

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 88

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 167

KERÂBÎSÎ (Es'ad bin Muhammed en-Nişâbûrî)

Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Es'ad bin Muhammed bin Hüseyn el-Kerâbîsî en-Nişâbûrî'dir. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup, lakabı Cemâlüddîn veya Cemâl-ül-İslâm idi. "Kerâbîsî" nisbetiyle meşhûr oldu. "Nişâbûrî" nisbetiyle de anıldı. Nişâbûr, Horasan bölgesinde büyük bir şehirdir. Kerâbîs, Farsça bir kelime olup "Kirbâs" kelimesinin çoğuludur. Onun lügat ma'nâsı, kalın veya sert elbise demek olup, Arabcada pamuk ma'nâsına kullanılır. "Kerâbîsî" nisbeti ile meşhûr olan başka âlimler de vardır. Bunlardan başlıcaları, 522 (m. 934) yılında vefât eden ve "Fürûk" isminde bir de eseri bulunan Muhammed bin Sâlih el-Kerâbîsî, 245 (m. 859) yılında vefât eden büyük Şafiî âlimi Hüseyn bin Ali bin Yezîd el-Kerâbîsî el-Bağdâdî ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden olup. "Müstedrek" kitabının sahibi Ebû Ahmed el-Hâkim el-Kerâbîsî en-Nişâbûrî'dir. Cemâlüddîn Kerâbîsî, beşinci hicri asrın sonlarında doğdu. Arab dili ve edebiyatı ile, fıkıh ve usûl ilimlerinde büyük bir âlimdir. Fıkıh ilmine dâir yazdığı "El-Fürûk" kitabı meşhûrdur. 570 (m. 1174) senesinde Bağdad'da vefât etti. Verdiyye kabristanına defnedildi.

Cemâlüddîn Kerâbîsî, devrinin meşhûr âlimlerinin bir çoğundan ilim tahsil etti. Bunlardan Kâdı Ebü'l-Alâ Sa'îd bin Muhammed el-Buhârî (İbn-i Râsımendî) diye de meşhûrdur. "Mugarleb"

kitabının sahibi Ebû Mensûr Mevlûd bin Ahmed Cevâlikî el-Lügavî ve "Manzûme-i Nesefî"yi şerh eden Alâüddîn Muhammed bin Abdülhamîd el-Esmendî en meşhûrlarındandır. Bilhassa fıkıh ilmini Alâüddîn-i Semerkandî'den, Arab dili ve edebiyatını da Ebû Mensûr Cevâlikî'den öğrenmişti. Kendisinden de, bizzat yanına gelerek ve kitabından yazarak ilim öğrenenler çok oldu.

Kerâbîsî, büyük ve faziletli bir fakîh, edebiyatta büyük bir âlim, güzel bir yolda bulunan, emsalleri arasında yüksek bir yeri olan, vera' ve zühd sahibi, dînine son derece bağlı, sâlih bir zât idi. Fıkıh ve usûl ilimlerinde tam bir ilme sahipti. Bahs ve münâzaralarda ileri görüşlü ve fasîh (açık) bir lisân ile konuşan bir kimse olup, her ilimde derin bilgiye sahipti. Eşine az rastlanan bir âlimdi. Yüksek bir zekâsı olup, ince ve derin ma'nâlara nüfuz ederdi. İlimde apaçık ve büyük bir kudrete sahipti. "Şeyh-ül-İmâm Celâlüddîn" lakabı ile meşhûr olup, bu, onun yaşadığı asırdaki ilminin üstünlüğüne delâlet eden lakablardandır. Bu lakab, bilhassa Horasan mıntıkasında yüksek âlimler için kullanılır, ilimde husûsî bir mevkiyi kazanmıyanlara verilmezdi. O, uzun olan hayâtında ilmî tetkikleri ve münâzaraları ile ve her ilimdeki derin bilgisi ile meşhûr olmuştu. Te'lîf ve tasnif ettiği kitapları ve bilhassa "Kitâb-ül-fürûk" ismindeki eseri, bu husûsa en büyük delîldir. Arab dili ve edebiyatındaki üstünlüğünü hocası da i'tirâf ve nakletmektedir.

Başlıca eserleri şunlardır:

1. Kitâb-ül-fürûk: Hanefî fıkhını anlatan en güzel eserlerdendir. Bu kitap, 779 konuyu içine almaktadır. Çok kerre her bahis, iki mes'eleyi şâmildir. Ba'zan da daha çok olabilmektedir. Kitabın mes'elelerini kısımlara ayırarak, fıkıh kitaplarındaki gibi aynı konuları bir arada topladı: "Taharet ve Namaz kitabı, Nikâh kitabı... gibi." Bu eserin adı, Esmâ-ül-müellifîn kitabında "Telkîh-ül-ukûd fil-fürûk" olarak zikredilmektedir.

2. Kitâb-ül-mu'ciz: Bağdad'da bulunan Mustansıriyye Medresesi müderrislerinden Ebû Hafs Ömer'in "Muhtasar" kitabına yaptığı şerhidir. Bu da, Hanefî fıkhına dâir bir eserdir.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 45

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 247

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 204

4) Keş-üz-zünûn sh. 1257, 1898

KERDERÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülgafûr bin Lokman bin Muhammed el-Kerderî el-Harezmî' olup, künyesi Ebü'l-Mefâhir'dir. İsminin Abdülgaffâr olduğu da bildirilmiştir. Lakabı Şeref-ül-Kudât, Tâcüddîn ve Şems-ül-eimme'dir. Harezm köylerinden Kerder'e mensûb olduğundan Kerderî ve Harezmî denilmiştir. 562 (m. 1167) senesinde Haleb'de vefât etti.

Ebü'l-Fadl Abdurrahmân bin Muhammed el-Kirmânî'den fıkıh ilmini öğrendi. Nûreddîn Mahmûd bin Zengî zamanında Haleb kadılığında bulundu. Vefâtına kadar orada kaldı.

Kerderî (r.a.), son derece zâhid bir âlim olup, devamlı ibâdet eder, dünyâya kıymet vermezdi. Fıkıh ilminin usûl ve fürû'unun inceliklerine vâkıf idi. Fıkıh ilmine dâir birçok eser tasnif etmiştir. Şerh-i câmi-üs-sagîr liş-Şeybânî, Şerh-i câmi-ül-kebîr iş-Şeybânî, Şerh-i âlet-

tecrîd lil-Kirmânî (El-Müfîd vel-mezîd) Kitâbü fî usûl-il-fıkh, Hayret-ül-fükahâ, Kitâbü fî beyân-ı elfâz-il-küfr, el-İntisâr li Ebî Hanîfe fî ahbârihî ve akvâlihî onun yazdığı kıymetli eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 269

2) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 322

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

4) El-A'lâm cild-4, sh. 32

5) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 98

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 114, 345, 562

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 425

KETTÂNÎ (Muhammed bin Ahmed bin Ahmed)

Büyük âlimlerden. Pek çok faziletleri üzerinde toplamış bir zât idi. İnsanların doğru yola gelmesi ve ebedi saadete kavuşmaları için çırpınırdı. Hasta kalblere şifâ olan sözlerini dinlemek için, uzak yerlerden sohbetine gelirlerdi. Allahü teâlâyı, Resûlullahı (s.a.v.) ve Allahü teâlânın, sevdiklerini sevmeyi anlatan, "Menâzil-ül-muhabbet" isimli eseri kıymetlidir, imânın temeli, "Allahü teâlânın dostlarına dost olmak, düşmanlarına da düşman olmaktır." buyururdu. 554 (m. 1159) senesinde vefât etti.

Muhammed Kettânî, "Menâzil-ül-muhabbet" adlı eserinde, muhabbetin yüz mertebesini sayıp izah etmiştir. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

Muhabbetin mertebeleri:

1. Tövbe ve tezellüldür (kendini küçük görmek, alçak tutmak). Bunlar ilk makamlardır. Bir kimse dünyâyı terkedip Rabbine dönerse ve nefsî arzulardan vaz geçerse, hatâ ve günahlarını i'tirâf edip af dilerse, o zaman muhabbete müstehak olur. Çünkü Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 222. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Şüphesiz ki Allah, tövbe edenleri sever"** buyurdu.

2. Taharet (temizlik) mertebesi: Bu da zâhir ve bâtın temizliği olmak üzere iki kısma ayrılır. Zâhir temizliği su ile yapıldığı gibi, bâtın (kalb) temizliği, yakîn elde etmek iledir. Ya'nî kalbin Allahü teâlâyı görüyor gibi inanması ve kalb hastalıklarından kurtulması iledir.

3. Resûlullahın (s.a.v.) sevgisi, ya'nî O'na olan muhabbettir.

4. Nafile olan amelleri de sevip yapmak. Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde **"Kulum bana** (farzlardan sonra) **nafileler ile yaklaştığı kadar hiçbir şeyle yaklaşamaz"** buyurdu.

5. Allahü teâlâdan gelen herşeye, ni'metlere de, belâlara da ayırım yapmadan boyun eğmektir. Dert ve belâlardan lezzet almak; daha var mı diyebilmektir.

6. Allahü teâlâya itaattir, isyan ederek muhabbet olmaz.

7. Allahü teâlânın kitabını, ondaki latîf hitâbları ve tatlı azarlamaları severek ona yaklaşmak. Bu da bildirilen emirleri lâyıkıyla yapmak, yasaklardan şiddetle kaçınmak iledir.

8. Allahü teâlâya yaklaştıran mertebelerden biri de, O'nun dostlarını ve sevdiklerini sevmektir.

9. Cihâd mertebesi olup, iki kısma ayrılır. Biri din düşmanları ile yapılan cihâddır. İkincisi büyük cihâd olup, itaat edinceye, boyun eğinceye kadar nefs ile yapılan cihâddır. Peygamber

efendimiz (s.a.v.) Tebük gazvesinden dönünce, Eshâb-ı Kirâma; **"Küçük cihâddan döndük, büyük cihâda başlayacağız"** buyurunca Eshâb-ı Kirâm, "Büyük cihâd nedir?" diye sordu. **"Büyük cihâdınız nefsiniz iledir"** buyurdu.

10. İhsân sahibi olmaktır. Allahü teâlâya zannımzı güzel yapınız. Çünkü Allahü teâlâ, kendisine iyi zanda bulunanı sever. Bir şiirde şöyle denilmiştir:

Hüsn-i zan sahibi, sû-i zan sahibi gibi değildir.
Kimin bâtını (kalbi) temiz olursa zâhiri de güzeldir.

11. Düşmanla cihâd ederken, karşı karşıya gelip çarpışırken sabır göstermektir. Sabır sevenlerin sığınağı, âşıkların dayanağıdır.

12. Muhabbetin mertebelerinden biri de Îsâr etmektir (kendine zarurî lâzım olan şeyi müslüman kardeşine vermek, onu kendine tercih etmektir). Mü'min, Rabbini tanıyıp ma'rifete kavuşunca, O'na hakkıyla kulluk eder. Rabbini, anasından, babasından kardeşlerinden ve yakınlarından çok sever. Rabbinin rızâsına kavuşmak için ve O'nun sevgisinden dolayı dünyâya bağlılığı bırakır. Rabbine döner.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Allahü teâlâdan korkmak ile ilgili olarak buyurdu ki: **"Ben, sizin Allahü teâlâyı en iyi tanıyanınız ve O'ndan en çok korkanınızım. Ancak, ârifin muhabbeti doğrudur ve Allahü teâlâdan korkan kimsenin ma'rifeti sahihtir. Kalbdeki en büyük korku, sevenin, sevilen hakkındaki korkusudur. Çünkü kim Rabbini tanırsa O'nu sever. Kim O'nu severse, O'nu ister. Kim O'nu isterse, O'ndan korkar. Kim O'ndan korkarsa, O'nu murâkabe eder. Kim O'nu murâkabe ederse, O'nun gadabından korkar."** Allahü teâlâdan başkasından birşey beklememeli, O'ndan başkasından korkmamalıdır. O zaman insan, devamlı Allahü teâlâ ile beraber olur. O'nu hiç unutmaz.

Âlimler buyurdular ki: "Kişi, sevdiğinin kölesidir. Kölenin, sevdiğine karşı boynu büküktür, işte ibâdet de; korku, huşû', hudû' ve tezellüldür. Seven, sevdiğine boyun eğer. Seven bu boyun eğmeyi, izzet, şeref, fahr (övünme), yükseklik ve yaklaşma olarak görür. Bunun için kişi, Allahü teâlâya, "Yâ Rabbî! İzzetinden, büyüklüğünden dolayı sana boyun eğmem, benim için yükseklik ve şereftir. Senden başkasıyla meşgûliyetim ise, çirkin bir şeydir" der.

Peygamber efendimiz buyurdu ki; **"Rabbim, beni iki şey arasında muhayyer bıraktı: 1. Kul ve Resûl, 2. Melik ve Nebi. Hangisini seçeceğimi bilemedim. Yanımda Cebrâil vardı. Başımı kaldırınca bana, "Rabbine tevâzu et" dedi. Ben de, "Kul ve Resûl olmayı tercih ederim" dedim."**

Kişi, sevdiğinden başkasını düşünmemeli, sabah akşam hep O'nun düşüncesi ile olmalıdır. Kalbinde O'nun ümidi ve korkusu bulunmalıdır. Allahü teâlâ, Îsâ aleyhisselâma; "Kalbinde sâdece ben olayım" buyurdu. Büyüklerden biri münâcaatında, "Yâ Rabbî! Senden başka hiçbir şeyi düşünmemeye, herşeyde seni takdim etmeye azmettim. Sen, beni, yasakladığın hiçbir yerde ve işte görmiyeceksin. Çünkü sen, kalbimde en büyük ve en yücesin" dedi. Sevgili, sevenin tek düşüncesidir. Onun herşeyidir. Gizlide ve açıkta, seven, sevdiğini zikretmeye ya'nî hatırlamaya düşkün olmalıdır. Sevgilinin ismi, sevenin kalbinde ve dilindedir. Bu durum ona, sevdiğinden başka herşeyi ve her ismi unutturur. Muhammed Kesîr (r.a.), Bâyezîd-i Bistâmî'nin (r.a.) talebesi idi. Her zaman beraberdi. Yirmi senedir hizmetini görürdü. Buna rağmen ona hergün ismini sorardı. Muhammed Kesîr, hocasının hergün ismini sormasına üzülür, "Acaba bir hatâ mı işledim?" korkusu içinde birşey soramazdı. Bu durum, yirmi yıl böyle devam etti. Birgün

dayanamayıp, "Efendim! Yirmi senedir, her gün ismimi soruyorsunuz. Acaba hikmetini öğrenebilir miyim?" diye suâl etti. Bunun üzerine Bâyezîd-i Bistâmî, "Evlâdım! Bir ve kadîm olan Allahü teâlâ, bana kendi isminden başka bütün varlıkların ismini unutturdu. Onun için her defasında ismini sormak mecbûriyetinde kalıyorum. Kusura bakma" buyurdu. İşte, sevgilinin ismi, seven için yalnızlıkta, gurbette ve korkulu zamanlarda arkadaşı, hastalıkta ilâcıdır. Âlimlerden biri der ki: "Kalbim şikâyette bulununca, onu Rabbimin ismiyle tedâvi ederim." Allahü teâlâ, sevenlerin kalblerini kendi muhabbeti için yarattı. O kalblere, kendi ma'rifet nûrları ile yardım etti. Allahü teâlâya isyan edip O'nun yasak ettiklerini yapanlar, muhabbetin tadını alamaz. Bir zât şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Beni muhabbetin tadı ilenzıklandır." Ona, "Seni rızıklandırırım. Fakat muhabbetimin tadıyla rızıklandırmam. Çünkü sen, bana isyan ettin. Bana isyan eden, muhabbetin tadını alamaz" diye cevap verildi.

Sehl bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Mü'minin bu dünyâda malı ve nefsi yoktur. Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: **"Şüphesiz ki Allahü teâlâ, hak yolunda** (muharebe ederek düşmanları **öldürmekte, kendileri de öldürülmekte olan mü'minlerin canlarını ve mallarını, kendilerine Cenneti vermek mukabilinde satın almıştır"** (Tevbe-11). Mü'min, malını Allahü teâlânın beğendiği şeylere harcar. Canını da, Allahü teâlânın sevgisi uğrunda feda eder. Gerçek ma'nâda Allahü teâlâyı seven, dünyâya kıymet vermez. Dünyânın süsüne, parlaklığına i'tibâr etmez.

Birisi, "Yâ Resûlallah! Bana öyle bir amel bildir ki, onu yaptığım zaman, beni hem Allahü teâlâ ve Resûlü sevsin, hem de diğer insanlar sevsinler." Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ ve Resûlünün seni sevmesini istiyorsan, dünyâya rağbet etme. İnsanların seni sevmesini istiyorsan, elindeki dünyâ malını onlara dağıt."**

Rivâyet edilir ki; Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâma, "Seni niçin Halîl edindiğimi biliyor musun?" diye vahyetti. O da, "Hayır bilmiyorum yâ Rabbî!" dedi. Allahü teâlâ, "Çünkü sen vermeyi seviyorsun, fakat almıyorsun" buyurdu. Onun için cömert kimseye ziyâretler yapılır, herkes ona gelir. Cömert kimse, çok iyilik yapar, muhtaçlara yardım kanadını gerer.

Allahü teâlâya kavuşmayı istemek, O'nun velî kullarına hastır. Allahü teâlâ meâlen: **"Ey Resûlüm de ki: Ey yahudiler! Eğer siz, diğer insanlardan başka olarak Allahü teâlânın dostları bulunduğunuzu zannediyorsanız, haydin ölmeyi isteyin, şayet da'vânızda sâdık kimselerseniz."** (Cum'a-6) buyurmaktadır. Âlimler, bu âyet-i kerîmeyi; niçin Allahü teâlâya kavuşmayı istemiyorsunuz? Halbuki siz Allahü teâlânın evliyâsı ve sevdikleri olduğunuzu iddia ediyorsunuz. "Hiç, dost dosta kavuşmayı istemez mi?" diye tefsîr ettiler.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez."** Âlimler, bu hadîs-i şerîfte; ölüm zamanı kastedilmektedir, dediler. Bu sırada mü'mine, Rabbi yanındaki durumu, Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğu, kendisini sevdiği bildirilir. O zaman mü'min, Rabbine kavuşmak ister. Bu durumlardan dolayı kalbinden endişe gider, rahatlar ve kalbi düzelir. Kâfire gelince, ölüm ânında ona, Allahü teâlânın kendisine gazâbı, kendisinden hoşnut olmadığı ma'lûm edilir. Bu yüzden, düşeceği azâbların korkusundan dolayı, Allahü teâlâya kavuşmak istemez. Anlatılır ki, Hazreti Bilâl-i Habeşî, ölüm yaklaşınca; "Yarın, sevgiliye, Resûlullaha ve O'nun dostlarına kavuşuyorum" dedi. İbrâhim bin Edhem de (r.a.), vefât edeceği gün; "Bugün bana, ölümün getireceği sevinç geldi" dedi ve o gün vefât etti.

Allahü teâlânın sevgisiyle dolup taşan bir kimseye, O'na kavuşmaktan başka lezzet ve şifâ verecek birşey yoktur. Allahü teâlânın ni'metleri kişi üzerine arttıkça, kişinin Allahü teâlâya olan sevgisinin artması gerekir. Haberde şöyle geldi: Resûlullah (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Allahü teâlâ size ni'metlerini artırdığı zaman O'nu seviniz."**

Allahü teâlânın ni'metlerine kavuşan kimsenin, Allahü teâlâyı sevmesi, O'nun ni'metlerine bir şükür borcu olarak O'nun beğendiği şeylere koşup, yasak ettiklerinden sakınması lâzımdır. Çünkü iyilik, hür insanları bile köle yapar. Nice hür kimseler vardır ki, yapılan iyilikler, onları köle etmiştir.

Allahü teâlâ, insana ni'metler vermek sûretiyle sevgisini izhâr ediyor. Hâlbuki, Allahü teâlânın böyle yapmaya ihtiyâcı yoktur, İnsan ise, Allahü teâlânın yasak ettiği günahları işlemek sûretiyle, Allahü teâlâyı sevmediğini ortaya koyuyor. Hâlbuki insan, Allahü teâlâya ne kadar da muhtaçtır.

Allahü teâlâyı seven kimse, O'nu anmayı çoğaltır. O'nun kudreti ve büyüklüğü üzerinde tefekküre devam ederse, Allahü teâlâya olan sevgisini kalb gözüyle görür.

Anlatılır ki, Harise (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) yanına gelmişti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ona, **"Nasıl sabahladın yâ Harise?"** buyurdu. O da, "Gerçek bir mü'min olarak sabahladım yâ Resûlallah" cevâbını verdi. Resûlullah efendimiz, **"Her hakkın bir hakîkati vardır. Senin îmânının hakîkati nedir?"** diye sorunca, "Nefsimi dünyâdan vazgeçirdim. Şimdi benim yanımda, dünyânın taşı, kerpici, gümüşü ve altını müsavîdir. Sanki Rabbimin huzûrundayım. Buna, kalb gözümle ve kalbimin yakîni ile şâhid oldum. Sanki ben Cennet ehlindenim. Ben bunu, yakîn ve kalb gözü ile gördüm" dedi.

Sırrı gizlemek lâzımdır. Resûlullah (s.a.v.); **"İşlerinizi gizli tutunuz"** buyurdu. Enes bin Mâlik buyurdu: "Ben çocuklarla beraber oynarken, Resûlullah (s.a.v.) geldi. Bana selâm verdi. Sonra elimi tutup, beni bir ihtiyâçları için gönderdi. Kendileri de, ben gelinceye kadar duvarın gölgesinde oturdu. Ben, istediği şeyi getirip verdim. Sonra ben, Ümm-i Süleym'in yanına gittim. "Nerede idin?" diye sordu. "Resûlullah (s.a.v.) beni bir ihtiyâç için gönderdi" dedim. "O ne idi?" diye sorunca: "Onu söylemem, o bir sırdır" dedim. Bunun üzerine o da, "Sırrını muhafaza et" dedi.

Allahü teâlânın sevgisi ile dolu olan kimse, kanaatkar olur. Kendisine ulaşan az şeye kanâat eder, onunla sevinir. Çok olduğu zaman sevindiği gibi, az olana da sevinir. Böyle bir kimse, sevgiliden gelen ni'mete hürmet eder.

İsrailoğulları Îsâ aleyhisselâmdan bir sofra isteyince, gökten istenen sofra geldi. Îsâ aleyhisselâm bunu görünce, hem ni'mete ve hem de onun sahibi olan Allahü teâlâya şükür olarak secdeye vardı.

Kişi, son nefesinden korkmalı, Allahü teâlâdan son nefesi için selâmet istemelidir. Yûsuf aleyhisselâm şöyle duâ etmişti. "Yâ Rabbî! Beni müslüman olarak öldür. Sâlih kullarının arasına kat." Seven, sevgilinin muhabbetinin kalbinden gitmesinden korkar.

Allahü teâlânın sevdiği bir kulu, insanlar da sever. Herkes ona sevgi ve hürmetle bakar. Halbuki o onlara, ne bir iyilik yapmış, ne de birşey vermiştir. Kalbler ona yakınlık duyar. Sanki onu daha önceden tanıyorlarmış gibidirler. Dilleri onu över. Nefsler ona meyleder. Hazreti Ömer, Sa'd'a (r.a.) buyurdu ki: "Yâ Sa'd! Allahü teâlâ bir kulu sevdiği zaman, onu mahlûkâtına da

sevdirir, öyleyse, Allahü teâlâ katındaki yerinin ne olduğunu, insanlar yanındaki yerine göre anla. Sen bil ki, senin Allahü teâlâ yanındaki kıymetin, benim yanımdaki gibidir."

Allahü teâlâ bir kulunu kendi sevgisine mazhar kılınca, onun bu dünyâdaki hüznünü, gammını, korkusunu çoğaltır. Onu dünyâda insanlardan gizler. O, ortada bulunmayınca aranmaz. Ortaya çıkınca hesaba katılmaz. Hasta olunca ziyâret edilmez. O, yeryüzünde dolaşır ve kendi hâline ağlar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 21

2) Brockelmann Sup cild-1, sh. 721

KINÂVÎ (Abdurrahîm bin Ahmed Magribî)

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Abdurrahîm bin Ahmed Kınâvî, Magribî'dir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Hem Seyyid, hem şerîf (Hz Hüseyn'in ve Hazreti Hasen'in soyundan) olup, 592 (m. 1196) senesinde vefât etti. Aslen Sebeteli olup, Magrib'e gelmeştir. Mekke'de yedi sene kaldıktan sonra Kınâ'ya gidip yerleşti ve vefâtına kadar orada ikâmet etti. Ebû Midyen Şuayb Tilmisânî'nin ve Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed Sabbag'ın talebesidir. Bu zâtların derslerinde ve sohbetlerinde kemâle ermiştir. Mâlikî mezhebinde olup, zâhir ve bâtın ilmine sahip idi. Hâfız Münzirî onun hakkında şöyle demiştir: "Zâhidlerin meşhûrlarından, çok ibâdet eden bir zât idi. Sohbetinde bulunanlar çok istifâde etmiş, berekete kavuşmuşlardır. Pek-çok sâlih kimse onun sohbetlerinde yetişip, kemâle ulaşmıştır." Kerâmetleri ve sözleri meşhûrdur. Çok kuvvetli tasarrufa sâhib idi. Câhil bir kimseye, ey filân şu âlime karşı konuş dediği zaman, o câhil kimse ilmî mes'elelerden öylesine bahsederdi ki, âlimlerin dili tutulurdu. Bir müddet konuşmasından sonra, "Yeter" buyurup sustururdu. O kimse de eski hâline dönerdi. Kabri başında yapılan duâların kabûl olduğu çok görülmüştür. Çarşamba günü öğle vakti, yalın ayak, baş açık bir hâlde kabrini ziyâret edip rûhuna okuyan, kabri yanında iki rek'at namaz kılan ve onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ edip bir hacetini isteyen kimsenin duâsının kabûl olunduğu tecrübe ile bildirilmiştir. Kemâleddîn bin Abduzzâhir şöyle anlatmıştır: "Abdurrahîm Kınâvî'nin kabrini ziyârete gitmiştim. Kabrinin başına oturduğumda, kabirden elini uzatıp benimle müsâfeha yaptı ve buyurdu ki: "Ey evlâdım, sakın bir göz açıp kapayacak kadar zaman bile olsa Allahü teâlâya âsî olma! Şüphesiz ki ben, İlliyyînde, Cennetin yüksek derecelerindeyim."

Buyurdu ki: "Allahü teâlânın azameti, büyüklüğü karşısında kalbde hâsıl olan heybet, basireti ve gözü başka şeylerden çevirir. Artık Rabbinden başkasına bakmaz, başkasını görmez. Bundan sonra Celâl nûruyla görür ve Cemâl şimşekleriyle işitir." Biri gelip ondan nasihat isteyince, "Koyun gibi ol, koyun sahibine teslim olur. Sen de Rabbine teslim ol" buyurdu.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ (İbn-i Mulakkin) sh. 443

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 67

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 515

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 156

KİRMÂNÎ (Abdurrahmân bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Emîrveyh bin Muhammed bin İbrâhim el-Kirmânî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı Rüknüddîn

ve Rükn-ül-İslâm'dır. İbn-i Emîrveyh diye de tanınmıştır. 457 (m. 1065) senesi Şevval ayında Kirmân'da doğdu. 543 (m. 1149) senesi Zilka'de ayının 20'sine rastlayan Cum'a günü Merv şehrinde vefât etti.

İlim tahsili için Merv ve başka yerlere gitti, ilk tahsilini babasının yanında tamamladıktan sonra, ilim öğrenmek için Merv'e gitti. Orada Fahr-ül-kudât Muhammed bin Hüseyn el-Ersâbendî'den fıkıh ilmini öğrendi. Başka âlimlerin ilim meclislerinde de bulunup istifâde etti.

Kirmânî hazretlerinin ilim öğrenmekteki gayreti çok fazla idi. Büyük bir gayret ve edeble hocasının derslerine devam ediyordu. İlmi her an artıyor, derecesi yükseliyordu. Bir taraftan ilim öğreniyor, diğer taraftan da yazıyor ve bunları yayıyordu. Fıkıhdan başka, tefsîr, hadîs ve diğer ilimlerde çok derin âlim oldu.

Kirmânî (r.a.), zamanında Horasan'da bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden olup, eşi yok idi. Âlimlerin reîsi, en üstünü idi. Ondan sonra Horasan'da böyle büyük bir âlim yetişmemişti. Her taraftan talebeler, ilim âşıkları etrâfında toplanmaya başladı.

Ebü'l-Feth Muhammed bin Yûsuf el-Kantârî es-Semerkandî, Abdülgafûr bin Lokman el-Kerderî, Bedrüddîn Ömer bin Abdülkerîm el-Buhârî, Ebû Bekr Muhammed bin Abdürreşîd el-Kirmânî ve başka yüzlerce âlim kendisinden ilim öğrenip istifâde etmişlerdir. Ondan aldıkları ilmi ve onun eserlerini çeşitli memleketlere, çok uzak yerlere kadar yaydılar. Kendisi ve talebeleri her tarafta tanındı. Herkes tarafından sevilir, kendisine hürmet edilirdi. Birçok kimsenin saadetine vesile olmuştur.

Kirmânî hazretleri ba'zı eserler te'lîf etmiştir. Fıkıh ilmine dâir Tecrîd isimli eserini yazıp bitirdikten sonra, buna şerh olarak üç cildlik bir eser daha yazdı. Ona da "İzâh" adını verdi. Ayrıca, "Şerhu Câmi-ül-kebîr", "İşârât-ül-esrâr", "Fetâvâ" ve başka eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 172, cild-6, sh. 111

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 281

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 18

4) El-A'lâm cild-3, sh. 327

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 91

6) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 157

KİYÂ'L HERRÂSÎ (Ali bin Muhammed)

Fıkıh ve kelâm âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Muhammed bin Ali el-Kiyâ'l Herrâsî et-Taberistânî'dir. Lakabı İmâdüddîn olup, el-İmâm, Şems-ül-İslâm da denir. Ali Kiyâ'l Herrâsî hazretleri 405 (m. 1058) senesi Zilka'de ayının beşinde doğdu. Fıkıh ilmini Taberistan'da öğrendi. Büyük âlim İmâm-ül-Harameyn'den ilim tahsil etmek için onsekiz yaşında iken Nişâbûr'a gitti. Orada İmâm-ül-Harameyn hazretlerinden ilim öğrendi. Onun en seçkin talebelerinden oldu. Fıkıhda, usûlde ve diğer ilimlerde söz sahibi oldu. Hocasının derslerinde, onun başyardımcılığına erişti ve onun eserlerinde bulunan hadîs-i şerîflerin hangi kaynaklarda bulunduğunu bildirdi. Hocasından başka Ebû Ali el-Hasen bin Muhammed es-Saffâr'dan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de es-Silefî Sa'd-ül-Hayr bin Muhammed el-Ensârî ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ali Kiyâ'l Herrâsî hazretleri daha sonra Beyhek'e giderek orada ilim tahsiline devam etti. Oradan da Bağdad'a gitti. O zaman Bağdad ilim merkezi idi. 493 (m. 1099) senesi Zilhicce ayında Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı ve vefât edinceye kadar bu görevini sürdürdü. 504 (m. 1110) senesi Muharrem ayının başında Bağdad'da vefât etti. Cenâzesinde eş-Şerîf Ebû Talib ez-Zeynî ve Kâdı'l-kudât Ebü'l-Hasen İbn-i Dâmegânî de hazır bulundu. Onlardan biri kabrinin baş ucunda, diğeri ayak ucunda durdu ve İbn-i Dâmegânî şu meâlde bir şiir söyledi: "Ölen kimsenin arkasından, onun iyiliklerini sayarak ağlamak fa'yda vermez, ölüm her insanın başına gelecektir." eş-Şerîf ise, "Analar onun gibisini doğurmadılar. Onun benzerini dünyâya getirme imkânına sahip de değillerdir" dedi.

Ali Kiyâ'l-Herrâsî hazretleri hakkında Abdülgâfir; "O, ilmin zirvesine çıktı. Gençliğinde Nişâbûr'da okudu. Fıkıh ilmini öğrendi. Güleryüzlü ve tatlı dilli idi. İmâm-ül-Haremeyn hazretlerinin, İmâm-ı Gazâlî'den sonra en üstün talebesi oldu." Tâcüddîn es-Sübkî; "O, âlimlerin önde geleni idi. Ahkâm hadîslerini ezbere bilmekte, cedel, usûl ve fıkıh ilminde âlimlerin reîsi idi." Esnevî ise; "O, görüşü kuvvetli, zekî, konuşması düzgün, gür sesli, güler yüzlü bir zât idi. Münâzarada delîli kuvvetli ve açık idi" demektedir.

İbn-i Hılligân, kendisine niçin "El-Kiyâ" denildiğini bilmediğinden bahisle, Arabca olmayan bu kelimenin; kadri ve kıymeti büyük, insanlar arasında i'tibârlı ma'nâlara geldiğini kaydeder, öyle anlaşılıyor ki, bu kelime, bu büyük zâtın kadrim bildirmek için kendisine izafe edilmiş bir güzel lakabdır.

Ali Kiyâ'l-Herrâsî, ilim tahsilindeki muvaffakiyetinin sırrını şöyle anlatıyor: "Okuduğumuz medresenin yanında bir kanal vardı. Oraya yetmiş basamak ile inilirdi. Medresede dersi okuyup ezberleyince o kanala inerdim. Herbir basamaktan inerken ve çıkarken dersi tekrar ederdim. Her ders için böyle yaptım. Derslerimdeki başarımın sırrı budur."

Ebû Tâhir es-Silefî şöyle anlatır: "Bağdad'da iken, 495 (m. 1102) senesinde hocamız Ali Kiyâ'l-Herrâsî hazretlerinden bir mes'ele hakkında fetvâ istedim. Fetvâ istediğim mes'elenin aslı; "Bir kimse malının üçte birinin fıkıh âlimleripe verilmesini vasıyyet etse, hadîs kâtibleri (hadîs-i şerîf yazanlar, bu vasıyyete dâhil olur mu olmaz mı?" idi. Ali Kiyâ'l-Herrâsî hazretleri, sorduğum suâlin altına cevap olarak şöyle yazdı: "Evet dâhildir. Nasıl olmaz. Kesin olarak Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Ümmetimden kim dînin emirlerini bildiren kırk hadîs-i şerîf ezberlerse, Allahü teâlâ onu fakîh olarak haşreder** (diriltir)**."**

Ali Kiyâ'l Herrâsî birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Levâmi-üd-delâil, 2- Şifâ-ül-müsterşidîn fî mebâhis-il-müctehidîn,

3- Nakdü müfredâd-il-İmâm-ı Ahmed,

4- Kitâbün fî usûl-il-fıkh, 5- Ahkâm-ül-Kur'ân.

Tefsîr ilmi sahasında, bilhassa "Ahkâm-ül-Kur'ân" isimli eseriyle şöhret yaptı. Kendisinden sonra gelen büyük müfessirler, bu konuda ondan önemli ölçüde istifâde ettiler.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 220

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 8

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 423: cild-2, sh. 1056, 1569

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 694

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 286

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 231

MÂCİD-ÜL-KÜRDÎ

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mâcid el-Kürdî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Zamanında Irak'ta bulunan evliyânın öncüsü, muhakkik olan âlimlerin İmâmı idi. O zamanda orada bulunan evliyâ, ona bağlanmakta, ona hürmet ve ta'zimde hep beraber idiler. Evliyânın başta gelen olan Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri bu zâtı överdi. Mâcid-ül-Kürdî (r.a.), Irak'ta Cebel-i hamrîn denilen yerde yerleşip orayı vatan edindi. Vefâtına kadar orada kaldı. 561 (m. 1166) senesinde orada vefât etti. Kabri orada bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Mâcid-ül-Kürdî (r.a.), hârikalar ve kerâmetler sahibi, çok yüksek bir zât idi. Birgün vedalaşmak üzere kendisine bir kimse gelip, "Yaya olarak, yalnız başıma hacca gitmeye azmettim (niyet ettim) dedi. Tek başına gidecekti. Yiyecek bir şeyi de yoktu. Mâcid-ül-Kürdî hazretleri, rakûtesini (deriden yapılmış bir çeşit su kabını) kırbasınız çıkarıp o kimseye vererek, "Bunu al! Abdest alacağın zaman bunda su bulursun. Susadığın zaman, bunda su ve süt bulursun. Acıktığın zaman, bunda çorba bulursun" dedi. O kimse, Irak'ta bulunan Cebel-i hamrîn'den Mekke-i mükerremeye doğru yola çıktı. Oraya vardı. Hac vazîfesini îfâ etti. Orada bir müddet ikâmet etti. Sonra Irak'a döndü. Bu çok uzun yolculuğu müddetince, o rakûte (su kabı, kendisine yetti. Abdest almak istediği zaman o kapdan güzel su çıkar, onunla abdest alırdı. Su içmek istediği zaman ondan tatlı su çıkar, onu içerdi. Gıda olarak birşey içmek istese, süt, bal şerbeti ve çorba içerdi. Bunların da lezzeti o kadar ki, şekerden daha tatlı idi.

Mâcid-ül-Kürdî hazretlerinin oğlu Süleymân (veya Selmân) şöyle anlatıyor: "Bir ara babamın husûsî odasında, yanında bulunuyordum. Orada yiyecek ve içecek asla birşey bulunmazdı. Birgün kendisine 20 tane fakir geldi. Babam bana, "Şu odaya gir, bize yemek getir" dedi. Ben, içeride yiyecek ve içecek hiçbir şey bulunmadığını bildiğim hâlde i'tirâz edemedim, iki hizmetçi ile beraber odaya girdik. Bir de ne görelim! Oda, çeşit çeşit lezzetli yemeklerle dolu idi. O yemekleri çıkardık. Gelen kimseler yediler, doydular. Yemekler de tamamen bitti. Biraz sonra 30 fakir daha geldi. Babam, yine önceki gibi emredip içeriden yemek getirmemizi emretti. Peki deyip içeri girdiğimizde, öncekilerden daha değişik ve daha çok yemeklerin dolu olduğunu gördük. O yemekleri de getirip ikram ettik. Sonra babam, bu iki hizmetçiye birden nazar etti. İkisi de orada bayılarak düştüler. Evlerine kaldırıldılar ve her ikisi de uzun müddet baygın hâlde kaldı. Nihâyet ayılıp istiğfar ederek ve ağlıyarak, babamın yanına geldiler. Çok özür dileyip, affedilmelerini istediler. Babam da, özürlerini kabûl edip onları affetti. O iki hizmetçi bu hâle düşmelerine sebeb olan hatâlarını izah edip, "İçeride hiç yemek bulunmadığını bildiğimiz bir odada, iki defada da, çeşit çeşit ve bol yiyecekleri görünce, "Bu sihirdir" düşüncesi aklımıza geldi. Bu yanlış düşüncemiz sebebiyle bu duruma düştük" dediler.

Yine oğlu anlatıyor: "Birgün babam bana dedi ki; "Süleymân! Şu dağa doğru git. Orada ricâl-i gayb'dan üç kişi bulursun. Onlara de ki, "Babam size selâm ediyor, iştahınız neyi çekiyorsa söyleyin!" Ben onların bulundukları yere geldim ve babamın sözlerini kendilerine bildirdim. Onlardan birisi nar, diğeri elma, üçüncüsü de üzüm istedi. Babamın yanına dönüp istediklerini arzettim. Bana, "Filân yerdeki ağaca git. İstedikleri meyveleri o ağaçtan topla!" buyurdu. Ben peki deyip gittim. Hâlbuki o ağaç kuru bir ağaçtı. Babamın emri üzerine ağacın yanına gittiğimde, dediği meyvaların (Nar, elma ve üzümün) o ağaçta bulunduğunu gördüm. Meyveleri alıp, babamın yanına geldim. Bana "Bunları o kimselere götür!" buyurdu. Onların

bulunduğu yere vardım, istediklerini kendilerine verdim. Üzümü ve narı istiyenler meyvalarını yediler ve kuş misâli uçup gittiler. Elma sahibi ise yemedi ve "Ben seni kendime tercih ediyorum. Benim yerime sen ye!" dedi ve diğerleri gibi uçup gitmek istedi. Fakat uçmaya muvaffak olamadı. Bu hâlini babama haber verdim. Babam onun yanına gelip onun için istiğfar etti ve elmadan yemesini emretti. Elmayı yedirdi ve kendisine iltifât edip, eliyle onun omuzuna vurdu ve ona duâ etti. O da diğerleri gibi uçup gitti ve öbürlerine yetişti."

Mâcid-ül-Kürdî hazretleri buyurdu ki:

"Zâhid, sabır ilâcını, müştak, şükür ilâcını ve Allahü teâlâya kavuşmakla şereflenmiş olan vâsıl da, velâyet (dostluk) ilâcını kullanır."

"Allahü teâlâya âşık olanların kalbleri, azîz ve celîl olan Allahü teâlânın nûru ile nûrlanmış, aydınlanmıştır. O kalbte iştiyâk hâli hareket edince, onun nûru yer ile gök arasını aydınlatır. Allahü teâlâ, meleklere onları över ve "Şâhid olunuz ki, ben onlara daha müştakım" buyurur.

"Allahü teâlânın muhabbeti ile kalbi dolup taşan bir kimseyi, Allahü teâlâ çok yükseltir. Öyle yükselir ki, Allahü teâlâya yakın olur ve bu yakınlıkla gözü aydın olur."

"Şevk, Allahü teâlâya âşık olanların kalblerinde yanan bir ateştir ki, o ateşi ancak, Allahü teâlâya kavuşmak ve O'nun cemâline nazar etmek (bakmak) teskin eder, dindirir."

"Susmak, yorulmadan, güçlük çekmeden yapılan bir ibâdettir. Zâhirî bir süs ile süslenmeden kazanılan bir zînettir. İnsanı özür dilemek zilletine düşmekten koruyan bir zenginliktir, kirâmen kâtibîn meleklerine rahatlıktır."

"Kişiye, ilim olarak Allahü teâlâdan korkması yetişir. Kişiye, cehâlet olarak da kendi nefsini beğenmesi, ucb sahibi olması kâfidir. Ucb artınca, ahmaklık hâlini alır. Kişinin kendi ayıblarını görmesine mâni olur."

"Allahü teâlâ, yarattığı şeylerin herbirisinin bir sûretini insanoğluna kattı, nakşetti. Sırlardan açıklamadığı, beyân etmediği her sırra âit ilmin bir anahtarını ona yerleştirdi. Hülâsa, insan, âlemin (âlemde olan şeylerin) muhtasar bir sûreti, nümûnesidir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 239

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 148

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 107

MAHFUZ EL-KELVEZÂNÎ

Fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Mahfûz bin Ahmed bin Hasen el-Kelvezânî el-Bağdâdî el-Eczî olup, künyesi Ebü'l-Hattâb'dır. Kelvez, Bağdad'ın kasabalarındandır. 432 (m. 1041) senesi Şevval ayında doğdu.

Cevherî, Uşârî, Ebû Ali el-Câzerî, el-Mübârekî, Ebü'l-Fadl bin el-Kûfi, Kâdı Ebû Ya'lâ, Ebû Ca'fer bin el-Mesleme, Ebü'l-Hüseyn bin el-Mühtedî ve bunlardan başka âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Öğrendiklerini kitaplarına kaydederdi.

Kâdı Ebû Ya'lâ'dan fıkıh ilmi tahsil etti. Mezhebine âit bilgilerde ve hılâf ilminde geniş bilgilere sahip oluncaya kadar Ebû Ya'lâ'nın derslerine devam etti. Yazdığı ba'zı eserlerini ona okudu. Ebû Abdullah'dan ferâiz ilmini öğrendi. Bu ilimde de âlim oldu. Fıkıh ilminde vaktinin İmâmı, asrının en büyüklerinden oldu. İnsanlara ilim öğretti. Fetvâ verdi. Her taraftan talebeler

kendisinden ilim öğrenmeye geldiler. Kâdı'l-Kudât Ebû Abdullah bin ed-Dâmegânî'nin yanında bulundu. Ondan öğrendiklerini başkalarına öğretti. Kendisinden İbn-i Nasır, Ebü'n-Nizâm el-Ensârî, Ebû Tâlib bin Hudayr, Sa'dullah bin ed-Decâcî, Vefâ bin Es'ad et-Türkî, Ebü'l-Feth bin Şâteyl ve başka âlimler rivâyette bulundular.

Mezhebindeki âlimlerden bir topluluk, kendisinden fıkıh ilmi okudular. Abdülvehhâb bin Hamza, Ebû Bekr ed-dîneverî, Şeyh Abdülkâdir el-Ceylî ez-Zâhid bunlardandır.

Silefî der ki; "Ebü'l-Hattâb", İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in mezhebindeki âlimlerdendir. Onun mezhebine göre fetvâ verirdi. "23 Rebî'ül-âhır Çarşamba günü, akşam üstü 510 (m. 1116)'da vefât etti. Ertesi gün Kasr Câmii'nde cenâze namazı kılındı. Ahmed bin Hanbel'in kabri yakınına defnedildi.

Perşembe günü vefât edip, Cum'a günü defnedildi diyenler de vardır.

İbn-i Şafi der ki: "Ebü'l-Hasen bin Fâ'ûs ez-Zâhid cenâze namazını kıldırdı. Cenâze namazına büyük bir cemâat ve çok sayıda asker de katıldı."

Ahlâkı güzel, çok zarif olup, hazırcevap bir kimse idi. Hâfızası kuvvetli, dînine çok bağlı, çok akıllı, sûreti çok güzel idi. Âdil, güvenilir bir âlim idi.

Üstâdları silsilesi yoluyla, Ebû Sa'îd-i Hudrî'den şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: "Bir kimse, "Yâ Resûlallah! Seni görene ve sana îmân edene Tûbâ vardır öyle mi?" Peygamberimiz (s.a.v.), **"Beni gören ve bana îmân edene Tûbâ vardır, Tûbâ vardır, Tûbâ vardır. Beni görmeden îmân edene Tûbâ vardır, Tûbâ vardır"** buyurdu. O kimse, "Yâ Resûlallah! Tûbâ nedir?" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular: **"Cennette bir ağaç olup, bir ucundan bir ucuna yüz yılda gidilir."**

Mezhebindeki bilgilerle, usûl ve hilafa âit güzel eserler yazdı. **Eserleri:** "Et-Temhîd fî usûl-il-fıkh", "Ruûs-ül-mesâil", "El-İntisâr fil-Mesâil-il-kibâr", "El-ibâdât-ül-hams", "Menâsik-ül-hac", "El-Hidâye fî fürû'-il-fıkh-il-Hanbelî", "Et-Tehzîb fil ferâiz"dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 188

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 116

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 180

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-5, sh. 1261

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 27-28

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 6

7) Keşf-üz-zünûn sh. 2031

MAHMÛD ABBÂSÎ HAREZMÎ

Hadîs, târih, tasavvuf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Mahmûd bin Muhammed bin Abbâs bin Arslan'dır. 492 (m. 1099) yılında Harezm'de doğdu. Harezmî ve Abbasî nisbet edildi. Dîn-i İslâmı insanlara açıklayıp öğrettiği için Müzhirüddîn lakabı verildi. 568 (m. 1173) yılında Harezm'de vefât etti.

Küçük yaşta babası ve dedesinden aldığı derslerle ilim tahsiline başlayan Ebû Muhammed Abbasî, Harezm'de, babası Muhammed bin Abbâs'tan ve dedesi Abbâs bin Arslan'dan ve İsmâil bin Ahmed Beyhekî'den ilim öğrendi. Daha sonra Merv'e gitti. Muhammed bin Abdullah

Hafsâvî'den, Semerkand'da Ahmed bin Abdülvâhid'den, Buhârâ'da Muhammed bin Ali Mutahhirî'den, Bağdad'da İbn-i Tulleyye Ahmed bin Ebî Gâlib bin Ahmed'den, hadîs-i şerîf öğrenip ilim tahsil etti. Hasen bin Mes'ûd Begavî'den fıkıh ilimlerini öğrendi. Hadîs ilminde âlim oldu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) yolunu, Eshâb-ı Kirâm ve Selef-i sâlihînin hayatlarını iyi bilirdi. Târih ilminde mahirdi. Tasavvufta yüksek makamlara erişti. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu.

Bağdad'a gitti. Orada yerleşti. Nizamiye Medresesi'nde hadîs ilmi öğretti. Câmilerde va'z ve nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye gayret ederdi. Harezm'e dönüp, orada yerleşti. Birçok talebe yetiştirdi. Kıymetli eserler yazdı. Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, vaktini O'nun rızâsına muhalif hiçbir işe harcetmezdi. Selef-i sâlihînin hâl ve hareketlerini aynen yapmaya çalışır, onların insanlara yaptığı muâmelelerinin aynısını uygulardı. Güler yüzlü, tatlı dilli, çok merhametli idi. Kendi evini ilim meclisi yaptı. Harezm'de herkes ondan birşeyler öğrendi. Yûsuf bin Mukallid ve Ahmed bin Târûk onun talebelerindendi.

Pek kıymetli kitaplar yazdı. Bunlardan "Târih-i Harezm"i ile Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtivâ eden "El-Kâfî"si meşhûrdur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 289

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 352

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 172

MAHMÛD BİN MUHAMMED (İbn-i Ahmed bin Mâşâde)

İsfehan'da yetişen fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mahmûd bin Muhammed bin Abdülvâhid bin Mensûr bin Ahmed bin Ali olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. İbn-i Ahmed bin Mâşâde ve İbn-ül-Müşerref diye tanınmıştır. Şafiî mezhebi âlimlerinden idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 571 (m. 1175) senesinden sonra vefât etti.

Mahmûd bin Muhammed (r.a.), zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok derin âlim idi. Zâhir bin Târihir, Ebû Gâlib Ahmed bin Hasen, Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Ahmed es-Semerkandî, Ebü'l-Kâsım İbn-üs-Sebbâg, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ömer ve başka birçok âlimin sohbetlerinde bulunup, onlardan ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; Kâdı Ebü'l-Mehâsin Ömer bin Ali el-Kureşî, Muhammed bin Bekâ es-Sersenî ve başka zâtlar ilim öğrenmişlerdir. Ayrıcakalabalık bir cemâat, 571 senesinde kendisinden, kendi yazdığı Fıkh-ül-kulûb isimli eserini dinlemişlerdir.

İbn-i Ahmed bin Mâşâde hazretleri rivâyetlerinde ve tasnif ettiği eserlerinde az hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İbn-ün-Neccâr şöyle anlatıyor: "Mahmûd bin Muhammed (r.a.), zamanındaki tasavvuf büyükleri arasında en ileri gelenlerden idi. Zühd, ibâdet, ilim ve diğer güzel sıfatlarla vasıflanmış idi. Haramlardan ve şüpheli olanlardan çok sakınır, dünyâya hiç kıymet vermezdi. Devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl olurdu. Fazilet ve yüksek ilim sahibi idi. Hâl ve hareketlerinde, bütün işlerinde vekar üzere bulunur, İslâmın şerefini korur, bunda hiç gevşeklik göstermezdi. İnsanlarla iyi geçinip onlara iyilik etmesi ve bunun gibi hasletlerle, yaşayışı çok güzel olan ve her haliyle örnek alınacak çok yüksek bir zât idi."

Yine İbn-ün-Neccâr anlatıyor: "Evliyâlık yolunda üstün mertebeleri, hakîkat ehli âlimlerin yolları üzere çok kıymetli ve güzel sözleri vardır. Tasavvufa dâir çok kıymetli eserler tasnif etmiştir.

Şafiî mezhebi âlimlerinden Tâcüddîn-i Sübkî hazretleri, Tabakât-üş-Şâfiiyye isimli kıymetli kitabında, Mahmûd bin Muhammed hazretlerini anlatırken şöyle yazmaktadır: "İbn-i Ahmed bin Mâşâde'nin (r.a.) nesebini, Fıkh-ül-kulûb isimli kitabında kendi el yazısı ile okudum. Bu kitap musannifinin kendi el yazısı ile bende mevcûttur. Tasnifindeki usûl ile eşine ender rastlanan bu kitap, fıkıh bâblarına göre tasnif edilmiştir. Her bâb, fıkha âit çeşitli mes'eleleri bildirerek başlamakta, ondan sonra da tasavvuf büyüklerinin sözleri zikredilmektedir. Diğer bâblar da aynen bu usûl ile devam etmektedir. İbn-i Ahmed bin Mâşâde (r.a.) bir konuşmasında; "Bana bu kitabı yazmak için icâzet ve emir verildi. Şayet emir olmasaydı, bu kitabı yazamazdım. Yolumuzun büyüklerinden Ebû Tâlib-i Mekkî hazretleri, tasavvuf hakkında Kût-ül-kulûb isimli eseri, Ebü'l Kâsım Kuşeyrî hazretleri de usûl hakkında Nahv-ül-kulûb isimli eseri tasnif ettikleri gibi, bu da, fıkıh ilminde Fıkh-ül-kulûb olacak inşâallah" şeklinde anlatmıştır."

Yine Tâcüddîn-i Sübkî hazretleri buyuruyor ki: "Fıkh-ül-kulûb, fıkıh ilminde tasnif edilen eserler arasında çok sağlam, sahih, pek kıymetli güzel bir eserdir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 292

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 197

MAHMÛD BİN MÜBÂREK

Hadîs, fıkıh ve kelâm âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Mahmûd bin Mübârek bin Ali bin Mübârek bin Hasen bin Bahîre'dir. Aslen Vâsıtlı olan bu âlim, 517 (m. 1123) yılında doğdu, İlmî faaliyetlerini bilhassa Bağdad'da sürdürdü. İlim öğrenmek için, Şam'a ve Horasan taraflarına da giden Mahmûd bin Mübârek, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin önde gelenlerinden oldu. Hayâtının sonlarına doğru Bağdad'dan Hemedân'a gitti ve orada 592 (m. 1196) yılında vefât etti.

Mahmûd bin Mübârek, fıkıh bilgisini Ebû Bekr el-Emevî, el-Kâsım bin Ebi'l-Feth el-Irâkî, el-Mucî el-Bağdâdî ve Ebû Mensûr er-Rezâz'dan; kelâm ilmini ise, Ebü'l-Fütûh el-İsferâînî Abdüsseyyid bin Ali ez-Zeytinî'den öğrendi. Aynı zamanda hadîs ilmiyle de meşgûl olan Mahmûd bin Mübârek, zamanının büyük âlimlerinden Ebü'l-Kâsım Hibetullah bin el-Hasîn, Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbâkî, Âbdülvehhâb bin el-Enmâtî, İsmâil İbni es-Semerkandî'den ve Ali bin Abdüsseyyid bin Sabbâg'dan hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Neccâr, onun hakkında; "Mahmûd bin Mübârek, usûl, fürû', cedel, ilm-i kelâm, ilm-i mantıkta zamanının en önde gelenlerindendi. Öyle ki, onun büyüklüğü çok uzak memleketlere kadar yayıldı." demektedir.

Mahmûd bin Mübârek, 587 yılının sonunda Vâsıt'a geldi ve dört yıl ders okuttu. Sonra Bağdad'a döndü ve devrin en tanınmış medresesi olan Nizamiye Medresesi'nde birçok talebeye ilim öğretti.

Mahmûd bin Mübârek birçok eserler yazdı. "Maktel-ül-Îmân el-Hüseyn İbni Ali" yazmış olduğu eserlerden biridir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-4, sh. 304

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 311

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 540

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 192

MA'MER BİN ALİ BAKKÂL BAĞDÂDÎ

Vâ'iz ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Sa'd olup ismi, Ma'mer bin Ali bin Ma'mer bin Ebî Ammâre'dir. 429 (m. 1038) yılında Bağdad'da doğdu. Memleketine nisbetle Bağdadî denildi. Bakkâl lakabı verildi. 506 (m. 1112) yılında Bağdad'da vefât etti. Bâb-ül-Harb kabristanında Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabri yanına defnedildi.

Keskin zekâsı ve üstün hafızası ile küçük yaşta dikkatleri üzerinde topladı. Zamanının ileri gelen âlimlerinden ders aldı. İbn-i Ceylân, Ebû Muhammed Hallâl, Cevherî ve Ebü'l-Kâsım Ezcî gibi âlimlerin derslerinde bulundu. Fıkıh ve diğer ilimlerde çok kitap okudu. Dört mezhebin fıkıh bilgilerini ve Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerini öğrendi. Peygamberlerin ve Peygamber efendimizin (a.s.) hayâtını, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Selef-i sâlihînin hayât ve hâllerini öğrendi. Onların Allah yolunda nasıl çalıştıklarını, nasıl cihâd ettiklerini, başlarından geçen harikulade hâlleri kitaplardan okudu. Hocalarından dinledi. Onların güzel hâllerine âşinâ ve âşık oldu. O büyüklerin halleriyle hâllendi. İlimde yüksek, ahlâkta üstün oldu. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verdi. Herkesin hürmet ve sevgisini kazandı. Va'zlarını kaçırmamak için büyük-küçük herkes yarışırdı. Va'zlarında, halîfe, sultan, vezîr ve diğer devlet erkânı da hazır bulunur, çok istifâde ederlerdi. Bağdad'da Câmi-i Mehdî'de va'z ederdi. Belâgatte (güzel konuşmadaz, hazır cevaplılıkta, güzel ahlâkta, insanlara te'sîr etmede, zühd ve takvâda üstüne yoktu. Selef-i sâlihînden hikâyeler anlatıp, insanları irşâd ederdi. Va'zları hemen te'sîrini gösterirdi. Her va'zında birçok günahkâr tövbe ederdi. En katı kalbler, onun bir va'zında yumuşardı. Ehl-i sünnet âlimlerine muhalefet edip, Esbâba Kirâmın yolundan ayrılmış olan Mu'tezile fırkasının, zamanında en önde gelen âlimi olan Ebû Ali bin Velîd, onun bir defa va'zını dinledi. Kapıdan çıkarken bütün bozuk fikirlerinden tövbe ettiğini söylemeye başladı. Birçok sapık kimsenin de tövbe etmesine vesile oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. Birçok risale yazdı.

Sık sık halîfe ve devlet adamlarına husûsî nasihatlerde bulunurdu. Bunlardan birinde, halîfe Müstezhir'e; "Dikkat et! Allahü teâlâ, senin bütün mülkünü bir ânda târumâr edebilir" dedi.

Bir defasında Mehdî Câmii'nde, Nizamiye medreselerini inşâ ederek Ehl-i sünnet âlimlerini koruyan, Selçuklu veziri Nizâm-ül-mülk'ün de dinleyiciler arasında bulunduğu bir va'zında, ona şöyle nasihatte bulundu:

"İhsân sahibi olan Allahü teâlâya hamd olsun, Peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed aleyhisselâma ve O'nun karanlıkları aydınlatan Ehl-i beytine ve O'nun Eshâb-ı kirâmına salâtü selâm ve duâlar olsun. Allahü teâlâ Sadr-ı İslama (vezîr-i a'zama) selâmet versin. Ondan devlet başkanını râzı etsin. Onu takvâ ile süslesin, hüsn-i hatime (son nefeste îmânla gitmek) nasîb eylesin. Onun için dünyâ ile âhıreti cem eylesin.

Ey Vezîr-i a'zam, ma'lûmdur ki: Eşraftan olan kimselerden her biri, ihsânda veya adâlette bulunmakta muhayyerdir. Dilerse ihsânda bulunur veya adâletle davranır. Ancak velâyet elbisesini (sultanlık, vezirlik veya insanların idâreciliği elbisesini) giyen kimse, ihsânda ve adâlette muhayyer değil, mecbûrdur. Zîrâ bu işle vazîfelidir. Zamanını satmış, parasını almıştır. Artık onun gündüz irâdesini kullanacağı bir zamanı kalmamıştır. Onun, artık gündüzleri nafile

namaz kılacak vakti yoktur. Tedbir sadedi. (devlet işlerinin plân ve programını yapmak) hâriç, i'tikâfa giremez (evine kapanamaz). Artık o insanların işine bakmaktadır. Bu iş de fazilettir, farzdır, lâzımdır.

Ey Vezîr-i a'zam, sen bu devlete vezîr oldun. Bu ümmetin ecîrî (ücretle tutulan adamı, görevlisi) oldun. Seni Celâl-üd-devle Sultan Melikşah, bol şerefle vezîr eyledi. Dünyâda ve âhırette kendisine ortak kıldı. Dünyâda, müslümanların işlerini sana havale etti. O, âhırette, âlemlerin Rabbine bu makamdan dolayı hesab verecektir. Allahü teâlâ onu huzûrunda durduracak ve buyuracak ki: "Seni beldelere hâkim kıldım. Müslümanların müşkillerini sana havale ettim. Sen, adâletin yerine gelmesi, ihsânın yapılması için ne yaptın?" Sultan da, herhalde şöyle diyecek: "Yâ Rabbi, devletimden, cesur, akıllı, faziletli ve ehil bir şahsı seçtim. Ona, "Kıvâmüddîn ve Nizâm-ül-mülk" lakablarını verdim. Bütün vilâyetlerimi, kumandanlarımı, askerlerimi ve emniyet teşkilâtını onun emrine verdim. Âlimlerle onu takviye ettim. Onu her türlü mâlî imkânlarla destekledim. Yâ Rabbî! Kulların ve beldelerin hakkında ne yaptığını ona sor."

Senin diyeceğin en güzel cevâb: "Evet, müslümanların ve beldelerin idâresini üzerime aldım, insanlara ihsânlarda, ikramlarda bulundum. Sana kavuşma vakti yaklaştığı zaman, sana kavuşmaya yaklaştım. Kapılara kapıcılar ve yardımcılar koydum ki, benden adâlet isteyenler ve bana ihtiyâç için gelenler geri dönmesin."

Ey Vezîr! Sarayını ma'mûr ettiğin gibi, kabrini de ma'mûr et! Hayatın devam ettikçe, fırsatı ganîmet bil! Zîrâ, şu ânda ne yaparsan kabûl edilir. Yarın, özür kabûl edilmez. Sana şu kıssaları anlatayım da, onlardan hisse alasın:

Puta ibâdet eden Hind hükümdârının işitme duygusu yok olmuş, kulağı işitmez olmuştu. Halkı huzûruna gelip ona ta'ziyede bulunuyorlardı. Dedi ki: "Bu organımın duymamasına üzülmüyorum. Ancak mazlûmun sesini duyamadığıma, yardım edemediğime üzülüyorum." Daha sonra Hükümdâr şöyle ilâve etti: "İşitme duygum gittiyse, gözüm hâlâ görmektedir. Zulme uğrayanlara söyleyin, kırmızı elbiseler giyip huzûruma gelsinler, böylece onları tanıyayım ve onların dertlerine çâre bulayım" dedi.

Düşmanının bile dertlerini dinlediğini gören Rum kralının elçisi, Nûşirvân-ı Âdil'e: "Düşmanının sana ulaşmasına niçin yardım ediyorsun?" dedi. Nûşirvân: "Ben burada, zulmü kaldırmak, hacetleri gidermek için oturuyorum" diye cevap verdi.

Ey Vezîr-i a'zam! Bu vasıflara sen daha müstehaksın ve daha lâyıksın. Zîrâ Allahü teâlâ, Meryem sûresinin 90. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Az kalsın, bunların edebsizce söyledikleri çirkin sözlerden yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılacak."** Bu makamda lâzım olan, Allahü teâlâdan korkmak, O'na boyun eğmek, kalbden O'nun sevgisinden başka herşeyi çıkarmak ve oraya Allahü teâlânın hükmünü yerleştirmek lâzımdır. O günde, sıkıntılar büyük olur. Küçüklerin saçları ağarır ve melikler, vezirler azledilir. Fecr sûresi 23. âyetinde meâlen buyuruldu ki: **"O günde insan** (kâfir), **günâhını hatırlar ve pişman olur. Lâkin o günde pişman olmanın faydası ne olur!"** Yine Âl-i İmrân sûresi 30. âyetinde meâlen buyuruldu ki: **"Kıyâmet günü her nefs dünyâda hayırdan ve şerden işlediği şeyi hazır bulur ve temenni eder ki: "Keşke kendisiyle kötü amelin arasında uzak bir mesafe bulunsaydı."**

Ey Vezîr! Senin için duâyı çoğalttım, senayı artardım. Elhamdülillah! Yer yüzünde kaybedecek hiçbir arazîm veya köyüm yok. Benimle başka biri arasında husûmet yok. Babam için de fakirlikten başka üstünlük yoktur."

Nizâm-ül-mülk, bu va'zı dinleyince, şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı. Ona 100 dînâr verilmesini emretti. Fakat o bunu almak istemedi ve buyurdu ki: "Ben, Emîr-ül-mü'minînin ziyâfetindeyim. Birinin, Emîr-ül-mü'minînin ziyâfetinde bulunup da, bir başkasının hediyesini alması çok çirkin bir şeydir." Nizâm-ül-mülk ona dedi ki: "Al! Fakirlere dağıt." Ma'mer dedi ki: "Fakirler, senin kapında benim kapımdakinden daha çoktur." Nizâm-ül-mülk, ona hiçbirşey veremeden geri döndü.

İbn-i Cevzî buyurdu ki: "Ebü'l-Mekârim bin Rumeydâ anlatır: Ebû Sa'd bin Ebî Ammâre'yi, Abbasî halîfesi Müsterşid ile Irak Selçukluları sultânı Sultan Mahmûd'un bozuştukları sırada rü'yâda gördüm. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Ona selâm verdim ve "Nereden geliyorsun?" dedim. Buyurdu ki: "Ahmed bin Hanbel'in yanından geliyorum. "O da geriden şimdi geliyor" dedi. Baktığımda, Ahmed bin Hanbel'in talebeleri ile beraber geldiğini gördüm. Dedim ki: "Nereye gidiyorsunuz?" Buyurdu ki: "Müsterşid-billah için mescidde duâ etmeye gidiyoruz." Ben de onlara arkadaş oldum. Nihâyet Harbiye'de İbn-i Kazvîn mescidine vardık. Ahmed bin Hanbel, "Haydi girelim" dedi. Biz de onunla beraber içeri girdik. Ahmed bin Hanbel içeri girince, "Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühû" dedi. Birden mescidin ortasında bir ses "Ve aleykesselâm" dedi ve sonra, "Ey Ebû Abdullah! Halîfeye yardım edildi" dedi. Korkarak uyandım. O zâtın dediği gibi, halîfe Müsterşid kısa zamanda anlaşmazlığı bertaraf etti. Muzaffer oldu."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 107

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 14

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 175

MA'MER BİN FÂHİR KURÂŞÎ

Hadîs, târih, Arabî ilimler ve lügat âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Ahmed olup ismi, Ma'mer bin Abdülvâhid bin Muhammed bin Fahir bin Ahmed'dir. 494 (m. 1101) yılında doğdu. Abşimî, Semerkandî, İsfehânî ve Kurâşî nisbet edildi. 564 (m. 1169) yılında hacca giderken, çölde vefât etti.

Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Temel din bilgilerini ve Arabî ilimleri öğrendi. Ebü'l-Feth Ahmed bin Muhammed Hıza, Ebü'l-Mehâsin Rûyânî, Gânimen Bercî ve Ebû Ali Haddâd'dan ders aldı. Bağdad'a gitti. Ebü'l-Kâsım bin Husayn, Ebü'l-İzz bin Kâdiş ve Kâdi-i Mâristânî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'a yedi defa ilim öğrenmek için gitti. Çocukları da babalarıyla beraber, Bağdad'da aynı hocalardan hadîs-i şerîf dinledi. Hocalarından duyduğu hadîs-i şerîfleri yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Târih, siyer, ahbâr ve râvîlerin hayatları ile ilgili ilimlerde çok ilerledi. Durup dinlenmeden ilim öğrenmek için çalıştı. Öğrendiği bilgileri, Allahü teâlânın dîninin yayılması için insanlara öğretti. Sabrı, cömertliği, kimseyle münâkaşa etmemesi, güler yüzü ve tatlı dili, insanlara merhameti, Resûlullahın sünnetine uyması, hâl ve hareketlerini Selef-i sâlihîne uydurmak için çalışması, devamlı emr-i ma'rûf yapıp insanlara doğru yolu göstermeye gayret etmesi ile tanındı. Haram ve şüpheli şeyleri terk eder, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Talebe yetiştirmekten ve ilimden arta kalan zamanında ibâdetle meşgûl olurdu. Sık sık va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Va'zlarında, insanlara Allahü

teâlânın dînini anlatır, O'nun emir ve yasaklarını öğrenip tatbik etmeyenin Cehennem ateşinden kurtulamayacağını bildirirdi. Çeşitli yerleri dolaşıp ilim öğretti. İsfehan'a yerleşip, orada ders verdi.

Kendisinden; Ebû Sa'd Sem'ânî, İbn-i Cevzî, Hâfız Abdülganî, İbn-i Kudâme, Sühreverdî, Ömer bin Câbir, İbn-ül-Ahdâr, Ebü'l-Hasen bin Mukîr ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etti. Reşîd bin Mesleme de, Ma'mer bin el-Fâhir'den icâzet alanlardandı.

Onun için İbn-i Cevzî; "Ma'mer, hafız ve vâ'izlerindendir. Hadîs-i şerîfleri çok iyi bilirdi. Hadîs-i şerîfleri tahric edip yazdırıyordu. Ben kendisinden Medîne-i münevverede hadîs-i şerîf dinledim" derken, İbn-i Neccâr da: "O, çabuk yazardı. Hıfz, ma'rifet, salâh, hadîs ilminde güvenilir olmak, vera' ve iyilik severliği ile sıfatlanmış idi" demektedir.

Hadîs, târih ve Arabî ilimlerde birçok eser yazdı.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden birinde Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâ, kulun tövbesi sebebiyle, sizden birinin geniş bir çölde kaybettiği devesini ansızın bulmasından doğan sevincinden daha fazla sevinir."**

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1319

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 309

MATAR-ÜL-BÂZERÂYÎ

Irak'ta yetişen evliyânın büyüklerinden ve âriflerin önderlerinden. Irak'da, Bağdad'a 150 km. mesafede bulunan Necef şehrinin köylerinden Bâzerây'a mensûb olduğu için Bâzerâyî denilmiştir. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 550 (m. 1155) senesinden evvel vefât etti. Kabri belli olup, ziyâret edilmektedir.

Tâc-ül-ârifîn Seyyîd Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebelerinden ve ona hizmet edenlerin önde gelenlerinden idi. Ebü'l-Vefâ (r.a.), bu talebesini çok överdi. Ona Cebel-ür-râsih lakabını verdi ve sık sık "Matar (r.a.), benim hâlimin ve mâlimin vârisidir" buyururdu. Matar-ül-Bâzerâyî (r.a.), zamanında bulunan evliyânın en büyüklerinden ve âriflerin gözbebeği olup, duâsı makbûl olan çok yüksek bir zât idi. Kendisini çok severlerdi. Bunun yanısıra çok da celalli idi. Büyüklük ve üstünlüğü herkes tarafından bilinirdi. Kendisini görenlerde, muhabbetten hâsıl olan bir korku meydana gelirdi. Zühd sahibi idi. Dünyâya meyl etmezdi. Hep kendi hâlinde yaşar, kimseye karışmazdı. Allahü teâlânın aşkıyla kendinden geçmiş bir hâlde bulunurdu. Matar-ül-Bâzerâyî hazretlerinin bu saydığımız üstünlüklere sâhib olduğunu, âlimler sözbirliği ile bildirmektedir. Kerâmetlefi meşhûrdur.

Evliyâdan Ahmed el-Herevî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Matar-ül-Bâzerâyî (r.a.), âsî olan birisine teveccüh edip baksa nasîbi varsa o kimse itaatkâr olurdu. Gâfil bir kimseye nazar etse, o kimse gafletten uyanırdı. Huzûruna hıristiyan, yahudi ve başka bâtıl dinlerden olan birisi gelip bir müddet kalsa, Matar-ül-Bâzerâyî hazretlerinin bereketi ile müslüman olurdu. Kurak bir yerden geçse, orası yeşerirdi. Bir şeye bereketle veya başka bir şekilde duâ etse, duâsının hemen kabûl olduğu görülürdü. Bir defasında ben, maiyetimde beş kişi ile beraber yanına geldim. "Merhaba! Hoşgeldiniz" diyerek bizi karşıladı ve yer gösterdi. Bizim için bir miktar (3 rıtl, takriben 1,3 litre kadar; süt çıkardı ve bize ikram etti. Biz kanıncaya kadar içtik. Süt bîtmedi. O sırada yedi kişi daha geldi. Onlar da kanıncaya kadar içtiler. Süt hiç eksilmiyordu. Sonra on kişi

daha geldi. Onlar da kanıncaya kadar içtiler. Süt hiç eksilmiyordu. Sonra on kişi geldi. Onlar da kanıncaya (doyuncaya) kadar içtiler. Bundan sonra süte baktım. Vallahi, süt azalmamış, bilakis ilk geldiği zamankinden daha fazla olmuştu."

Matar-ül-Bâzerâyî hazretleri bir gece rü'yâsında, çok büyük bir ağaç gördü ki, o ağacın dalları Bâzeray köyünü kaplıyordu. Sabah olup hocası Tâc-ül-ârifîn hazretlerinin hizmetinde bulunmak üzere yanına gelince, hocası kendisine "Ey Matar! Dün gece rü'yâda gördüğün o büyük ağaç benim, Bâzerây'a git ve orada yerleş!" buyurdu. Matar hazretleri "Peki efendim" deyip, Bâzerây'a gitti ve orada yerleşti. Kerâmetleri pekçok olup en büyüğü, insanlara İslâmiyyet yolunu doğru olarak anlatması ve çok kimsenin Cehennemden kurtulmasına vesîle olmasıdır.

Evliyâdan Halîl bin Ahmed hazretleri, babasından naklen şöyle anlatıyor: "Bâzeray'da bir gece seher vaktinde, lezzeti rûhları cezbeden çok güzel bir koku kokladım. Sonra, ziyası her tarafa yayılıp ufku kaplayan lir nûr peyda oldu. Kimin söylediğini anlıyamadığım bir sesle bana denildi ki: "Matar hazretleri bu gece, talebelerinden birinin kalbine tecellî etti. Sonra bu tecellî kayboldu. Fakat o kimse görmüş olduğu bu hâlin devamını istiyerek, hasret ve iştiyâkla derin bir nefes aldı. Bunun üzerine o hâl tekrar vâki oldu. Senin gördüğün o nûr, Matar-ül-Bâzerâyî hazretlerinin bakışının nûru idi. Duyduğun o koku da, yine onun güzel kokusudur." Ben bu sözleri duyunca, görmüş olduğum o hâlin hakîkatini anlamış oldum."

Yine aynı zât anlatıyor: "Birgün Matar-ül-Bâzerâyî'nin hânegâhının dış kapısına yakın bir yerde, yemyeşil otlar gördüm. İyi biliyorum ki, dün (bir gün önce) orası kupkuru idi. Sonra iki kişi gördüm ki, onlar da sapasağlam idiler. Hâlbuki ben onları dün gördüğümde, birisi a'mâ, diğeri de çok ağır hasta idi. Bu durumu çok merak ediyorken, Matar-ül-Bâzerâyî'nin (r.a.) talebelerinden ba'zıları şöyle anlattılar: "Hocamız dün teşrîf edip, o kuru otların ortasında bir miktar istirahat etmişti. Biz de, hocamızın oturduğu yere o ağır hastayı yatırdık. A'mâ da onun yanında olarak bu gece orada sabahladılar. Sabahleyin gördüğümüzde, her ikisi de şifâ bulmuş, afiyete kavuşmuşlardı. O iki kişinin ve o kuru yerin hâli işte gördüğün gibidir." Ben bunları dinleyince, o yerin yeşermesinin, ağır hastanın şifâ bulmasının ve a'mânın gözlerinin açılmasının, hep Matar-ül-Bâzerâyî hazretlerinin bereketi ile olduğunu anladım."

Birgün Bâzerây'a, ufku kaplayan kalabalık bir çekirge sürüsü uğradı. Çekirge sürüsünün önünde, bir çekirgeye binmiş bir adam vardı ve "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah, her ni'met Allahü teâlâdandır" diye olanca sesiyle bağırıyordu. Diğer çekirgeler de kendisine tâbi oluyordu. Bu sırada Matar-ül-Bâzerâyî (r.a.) zaviyesinin kapısından dışarı çıkıp, "Ey Allahın askerleri! Geldiğiniz yere dönün!" buyurdu. Çekirge sürüsü geri dönüp gittiler. Büyük bir çekirgenin üzerinde bulunan o kimse de, havadan düşer gibi yere, Matar-ül-Bâzerâyî'nin huzûruna (önüne) düştü. O kimseye: "Ey kişi! Benim iznim olmadan, benim beldeme (şehrime) gelmene sebeb nedir?" diye sordu. O kimse ağlayarak ayaklarına kapanıp öpmeye, istiğfar etmeye, özür dilemeye başladı. Biraz önce kendisinde bulunan, fakat şimdi kaybolmuş olan ma'nevî hâllerin kendisine tekrar verilmesi için yalvanyordu. Matar (r.a.) ona, "Kalk ve git!" buyurdu. O kimse kalktı, havada ok gibi gitti. Çekirge sürüsü oradan ayrıldıktan sonra başka bir beldeye gitti. Bundan sonra Matar-ül-Bâzerâyî (r.a.), "Bunlar bitkileri ve zirâati helak edeceklerdi. Buna manî olmak için Rabbimden izin istedim. Rabbim de bana izin verdi" buyurdu.

Ömrü, insanlara İslâmiyeti anlatmakla geçti. Bekâ bin Batû hazretlerinden önce vefât etmiştir. Oğlu Ebü'l-Hayr (r.a.), şöyle anlatıyor: "Babam vefât edeceği sırada yanında

bulunuyordum. Kendisine dedim ki: "Babacığım! Sizden sonra, evliyâdan hangi zâta tâbi olacağımız husûsunda bana vasıyyette bulunur musunuz?" "Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine" buyurdu. Ölüm hâlinde bulunduğundan, ben bu sözü, şuuru yerinde olarak söyleyip söylemediğim anlamak için sözümü tekrar ettim. "Ey evlâdım. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bulunduğu bir zamanda, ancak ona tâbi olunur" buyurdu ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'yi (r.a.) çok medheyledi."

Matar-ül-Bâzerâyî buyurdu ki: "Zâtı ve sıfatları bakımından her türlü ayıp ve kusurdan münezzeh, akıl ve hayâl ile düşünmek ve tasavvur olunmaktan beri (uzak; olan Allahü teâlâ ile üns, ülfet ve O'na münâcaat etmekten, kalbler ve rûhlar lezzet alırlar. Bunlara, dostların ağırlandığı temcid bahçelerinde kurulan yüksek köşklerde, ma'nevî şekilde muhabbet şerbetleri ikram olunur. Bunun tadı ve zevki ile öyle coşarlar ve bu yolda ilerlemeleri öyle olur ki, bu ilerlemeleri Allahü teâlâya kavuşuncaya kadar devam eder."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 107

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 265

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 148

MEKKÎ (Muvaffak bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, edîb. Künyesi, Ebü'l-Müeyyid veya Ebü'l-Velîd olup ismi, Muvaffak bin Ahmed bin Muhammed'dir. Aslen Mekkelidir. Harezm'de yerleşti. Mekkî ve Harezmî nisbet edildi. Arabî ilimleri, meşhûr nahiv âlimi Zemahşerî'den öğrendi.

Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde ve hitâbette meşhûr oldu. Harezm Câmii'nde hatîblik yaptı. Birçok talebe yetiştirdi. Nasır bin Abdüsseyyid Matrizî, ondan lügat ilimlerini öğrendi. Kıymetli eserler yazdı. İmâm-ı a'zam hazretlerinin üstünlüklerini anlatan "Menâkıb-ül-İmâm-il-a'zam Ebî Hanîfe" ve Hazreti Ali'nin menkıbelerini anlatan "Menâkıb-ı Emîr-ül-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib" adlı eserleri meşhûrdur. Her ikisi de basılmıştır. 568 (m. 1172) yılında Harezm'de vefât etti.

"Menâkıb-ül-İmâm-il-a'zam Ebî Hanîfe" adlı eserin, Süleymâniye Kütüphânesi Dâmâd İbrâhim Paşa kısmı 665 numarada kayıtlı nüshasının çeşitli sayfalarında şöyle buyurulmaktadır:

Ebû Hanîfe'nin (r.a.) uzun ömürlü, çok yaşamış ba'zı Eshâb-ı Kirâm ile görüştüğünde ihtilâf yoktur. Kendilerine yetişip gördüğü Eshâbm (r.a.) isimlerini bildirirken; 93 hicri) yılında vefât eden Enes bin Mâlik'i, 87 senesinde vefât eden Abdullah bin Evfâ'yı, 85 senesinde vefât eden Vasile bin Eska'yı, 88 senesinde vefât eden Sehl bin Sâide'yi ve 102 senesinde Mekke'de en son vefât eden sahâbî, Ebü't-Tufeyl Âmir bin Vâsile'yi zikretmektedirler.

İmâm-ı a'zam hazretlerinin ileri gelen talebelerinden İmâm-ı Ebû Yûsuf (r.a.), hocasının şöyle dediğini nakletmektedir: "Onaltı yaşında iken, babamla beraber hacca gittim. Orada halkın etrâfına toplanarak birşeyler sorup öğrendiği mübârek bir zât gördüm. Babama onun kim olduğunu sordum. Babam, "Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından (r.anhüm) Abdullah bin Haris Zebidî'dir. Resûlullahtan (s.a.v.) işittiği hadîs-i şerîfleri rivâyet ediyor" dedi. Beraberce yanına gittik. O, Resûlullahın (s.a.v.): **"Bir kimse fakîh olursa, Allahü teâlâ, onun özlediği şeyleri ve rızkını ummadığı yerlerden gönderir"** buyurduğunu söylüyordu."

İmâm-ı a'zam hazretleri, ilim tahsiline nasıl başladığını şöyle anlatır:

Birgün Şa'bî'nin yanından geçiyordum. Beni çağırdı. "Nereye devam ediyorsun?" dedi. Ben de: "Çarşı-pazara" dedim. "Ne iş yapıyorsun demiyorum. Kimin dersine devam ettiğini soruyorum" dedi. "Hiçbir âlimin dersine tam olarak devam edemiyorum deyince; "İlmi ve ulemâ ile görüşmeyi sakın ihmâl etme! Ben senin uyanık ve canlı bir genç olduğunu görüyorum" buyurdu. Onun bu güzel nasihatleri, bende büyük te'sîr yaptı. Çarşı-pazar işlerini bıraktım, ilim yolunu tuttum. Allahü teâlânın inâyetiyle Şa'bî hazretlerinin sözünün bana çok faydası oldu."

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), fıkıh ilmini ilk tedvin edendir. Ondan önce kimse bunu yapmamıştır. Çünkü Eshâb ve Tabiîn, fıkıh ilmini bâblara ayırmadılar ve kitaplar tertîb etmediler. Onlar anlayış kudretlerine güvenirlerdi. İlmi, kalblerinde ve hafızalarında muhafaza edip insanlara yayarlardı. Onlardan sonra Ebû Hanîfe yetişti. İlmi yayılmış gördü. Sonra gelen kötü neslin onu zayi etmesinden korktu. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.): **"Allahü teâlâ insanların elinden çekip almak sûretiyle ilmi ortadan kaldırmaz; ilim, ulemânın ölümü sebebiyle ortadan kalkar. Câhil rüesâ kalır. İlimleri olmadığı hâlde fetvâ verirler. Hem saparlar, hem sapıtırlar"** buyurmuştur. Ebû Hanîfe (r.a.), bunun için fıkhı tedvin etti. Onu bâblara ayırdı. Kitap hâlinde kısım kısım tertîb etti. Kitâb-ı Tahâret'le başladı. Sonra namaz, sonra diğer ibâdetleri yazdı. Arkasından muamelât kısımları geldi, sonra mirasla bitirdi. Evvelâ taharetle başlayıp ve arkasından namaz kısmına geçti, çünkü mükellef olan insan, îmân edip i'tikâdını düzelttikten sonra ilk olarak namazla muhatab olur. Namaz, ibâdetlerin başıdır.

Emevîler zamanında İbn-i Hübeyre Kûfe vâlisi idi. Irak'ta kaynaşmalar başgösterdi. Irak fukahâsını kendi yanında topladı. Aralarında İbn-i Ebî Leylâ, İbn-i Şübrime, Dâvûd bin Ebî Hind gibi müctehid âlimler vardı. Her birini, mühim devlet vazîfeleri başına geçirdi. Ebû Hanîfe'yi de da'vet etti. Mührü onun eline vermek istedi. Ebû Hanîfe'nin elinden geçmeyince hiçbir emir ve fermanın hükmü olmıyacak, Beyt-ül-malden çıkan her mal Ebû Hanîfe'nin elinden çıkmış olacaktı. Ebû Hanîfe bunu kabûl etmedi. İbn-i Hübeyre: "Eğer kabûl etmezse onu döveceğim" diye yemîn etti. Diğer âlimler Ebû Hanîfe'ye (r.a.): "Allah aşkına, kendini tehlikeye atma, şu işi kabûl et. Biz senin kardeşleriniz, hepimiz bu işlerden nefret ediyoruz, fakat kabûlden başka çâre bulamadık, ister istemez vazîfe aldık" dediler. Ebû Hanîfe (r.a.), "Vâsıt mescidinin kapılarını saymak gibi basit bir vazîfeyi bile teklif etse, onu da yapmam. Nasıl olur da, bu eğır işi kabûl ederim. O, boynunu vuracağı bir adamın ölüm fermanını yazacak, ben de ona mührü basacağım ha! Vallahi böyle bir işe kat'iyen girmem!" buyurdu.

İbn-i Ebî Leylâ (r.a.), "Arkadaşımızı bırakalım, o haklıdır, hatâ başkasının" dedi. Ebû Hanîfe'yi (r.a.) hapse attılar. Ona hergün dayak attırıyorlardı. Cellâd, İbn-i Hübeyre'ye gelerek: "Bu adam kırbaçtan ölecek" dedi. İbn-i Hübeyre, "Söyle ona, bizi yemînimizden kurtarsın" dedi. O da Ebû Hanîfe'ye (r.a.) bunu söyleyince: "Câminin kapılarını saymamı iştese yine yapmam" dedi. Sonra o cellâd, İbn-i Hübeyre ile görüştü: "Bu mahpusa bir nasîhatçı yok mu? Mühlet istesin ki vereyim" dedi. Ebû Hanîfe'ye (r.a.) haber gönderdiler. O da: "Arkadaşlarımla istişâre edip, düşüneyim" dedi. İbn-i Hübeyre tahliyesini emretti. Ebû Hanîfe (r.a.), hapisten çıkınca atına bindi, Mekke'ye kaçtı. Bu hâdise 130 (m. 747) senesinde idi. Mekke'de yerleşti. Hilâfet Abbâsîlere geçinceye kadar orada kaldı. Ebû Ca'fer Mensûr zamanında Kûfe'ye döndü.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) Bağdad'a çağrılıp getirilmesinden bahsederken buyurdu ki:

"Halîfe, beni kadılık için da'vet etti. Ben de ona bu işe lâyık olmadığımı bildirdim. Ben: "Beyyine'nin (Delîl göstermenin) da'vâcıya, yemîn'in de da'vâlıya düştüğünü bilirim. Fakat kadılık için bu kadarı yetmez. Kâdılığa lâyık olacak kimse, senin aleyhine, oğlunun aleyhine ve

senin kumandanlarının aleyhine hüküm verecek cesârette bir adam olmalıdır. Bu ise bende yok. Sen, beni öyle bir şeye da'vet ediyorsun ki, gönlüm ona asla râzı değil" dedim. Bunun üzerine Halîfe Mensûr: "Sen benim hediyelerimi neden kabûl etmiyorsun?" dedi. Ben de şu cevâbı verdim:

"Emîr-ül-mü'minîn, bana sırf kendi malından birşey yollamadı ki, ben onu reddetmiş olayım. Eğer kendi malından birşey gönderse idi, onu kabûl ederdim. Emîr-ül-mü'minînin bana gönderdiği hediyeler, müslümanların malından, Beyt-ül-mâl'dendir. Hâlbuki müslümanların Beyt-ül-mâl'ında benim hiçbir sûretle hakkım yok. Ben cepheye gidip savaşanlardan değilim ki, serhadlerdeki mücâhidler gibi Beyt-ül-mâl'den hisse alayım. Mücâhidlerin çocuklarından da değilim ki, kimsesiz yavrular gibi Beyt-ül-mâl'den bir pay alayım. Fakir de değilim ki, yoksullar gibi hisse alayım!" diye cevap verdim. Bunun üzerine Halîfe: "Öyle ise makamda dur, kadılar sana gelsinler, muhtaç oldukları zaman sana sorsunlar" dedi.

İmâm-ı a'zam hazretlerinin devrindeki Dehrîlerle, bu kâinatın bir yaratıcısı bulunduğuna, îmânın zarurî olduğuna dâir yaptığı münâzara meşhûrdur. Dehrîlere şunu sorarak münâzaraya başladı:

"Bir adam size gelse ve şöyle birşey anlatsa: "Denizin ortasında bir fırtına koptu, dalgalar ve rüzgâr çarpışırken birdenbire içi çeşitli mallarla dolu bir gemi meydkna geliverdi. Kuvvetli fırtınaya rağmen bu gemi kaptansız ve tayfasız kendi kendine istikâmetini bulup hareket ediyordu" dese buna ne dersiniz. Akıl bunu kabûl eder mi?" buyurdu. "Hayır, böyle şey olmaz. Bu aklın kabûl etmeyeceği ve havsalanın almayacağı birşeydir" dediler.

"Mademki öyledir. Denizde bir geminin kendi kendine oluvereceğini ve kaptansız yüzeceğini kabûl etmiyorsunuz. Şu sonsuz âlemler, en ince nizâm üzere kurulmuş bu dünyâ, içindeki akıllara hayret verici varlıkları ve olaylarıyla kendi kendisine nasıl oluverir, bunların bir yaratıcısı, bir sahibi yok mudur?" buyurunca, Dehrîler cevap vermeyip sustular ve orayı terkettiler.

Ömer bin Hammâd bin Ebû Hanîfe anlatır: Medine'de İmâm-ı Mâlik bin Enes'le (r.a.) görüştüm, onun yanına oturdum, onun ilmini dinledim, ondan ayrılacağım zaman ona; "Düşmanlık yapan hasedcilerin, sana Ebû Hanîfe'yi olduğundan başka türlü tanıtmağa çalışacaklarından korkarım. Ben sana onu olduğu gibi tanıtmak isterim. Onun fikirlerini beğenirsen ne a'lâ, yoksa ondan daha iyisi varsa, onu da senden öğrenmiş olurum" dedim. O da; "Söyle dinleyeyim" dedi. Şöyle konuştuk: "Ebû Hanîfe, günahından dolayı mü'minlerden kimseye kâfir oldu demez" dedim. "Ne güzel söylemiş" dedi. "O bundan daha büyüğünü söyledi: "Kötü günahlar işlese de tekfir etmem" dedi. "İsabet etmiş ve güzel söylemiş" dedi. "Bundan daha büyüğünü söylerdi" dedim. "Nedir o?" dedi. "Bir adam taammüden, kasden günah işlese, yine tekfir etmem derdi" dedim. "Doğru söylemiş" dedi. "İşte onun dedikleri bunlardır, her kim ki sana onun sözlerinin bunlardan başka türlü olduğunu haber verirse ona kanma" dedim.

Bozuk Kaderiyye fırkası âlimlerinden Cehm bin Safvan, Ebû Hanîfe'yle konuşmak arzusiyle onun yanına geldi ve: "Yâ Ebâ Hanîfe, hazırladığım ba'zı mes'eleler üzerinde konuşmak üzere sana geldim" dedi. Ebû Hanîfe (r.a.), "Seninle konuşmak abestir, seninle münâkaşaya dalmak ateşe girmektir" dedi. "Sözümü dinlemeden benim hakkımda bu ağır hükmü nasıl veriyorsun?" "Bana senin öyle sözlerini ulaştırdılar ki, onları Ehl-i Kıble olan bir müslüman söylemez." "Benim hakkımda gayba göre mi hüküm veriyorsun?" "Bunlar senin hakkında öyle meşhûr olmuş şeyler ki, avamı da, havvâsı da bunları duydu, herkes biliyor. Ben de ona göre söyledim." "Yâ Ebâ

Hanîfe, ben sana başka birşey sormıyacağım, yalnız îmânı soracağım." "Bu vakte kadar îmânın ne olduğunu öğrenmedin mi ki bana soracaksın?" "Evet öğrendim, fakat bir şeyde şüphem var." "Îmânda şüphe küfürdür." "Küfrün bana hangi cihetten geldiğini beyân etmelisin." "Sor, söyliyeyim" buyurdu. "Bana söyle bakalım, bir kimse kalbiyle Allahı tanıyor, O'nun bir olduğunu, şeriki ve dengi olmadığını biliyor, sıfatlarını tanıyor. Lisanıyla bunları söylemeden önce ölüyor. Bu kimse, mü'min olarak mı öldü, yoksa kâfir midir?" "Kâfirdir, kalbiyle bildiğini lisâniyle söylemedikçe Cehennem ehlindendir" buyurdu. "Allahı sıfatiyle bildiği hâlde neden mü'min olmuyor?" "Eğer Kur'âna inanıyor ve onu delîl olarak kabûl ediyorsan, sana onunla cevap vereyim. Eğer Kur'âna inanmıyor ve onu delîl tutmuyorsan, yine söyle, İslâm milletine muhalif olanların konuştukları tarzda konuşup sana cevap vereyim" buyurdu. "Kur'âna îmânım var, onu delîl olarak kabûl ediyorum." "Öyleyse dinle; Allahü teâlâ, kitabında îmânı, kalb ve lisana ya'nî bu iki a'zâya bağlıyarak zikreder. Nitekim Mâide sûresi 83 ve 85. âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle buyurulmaktadır:

"Resûle indirileni dinledikleri zaman, onların gözlerinin yaşla dolduğunu görürsün. Zira onlar, Hakkı tanırlar ve derler ki: Ey Rabbimiz, Muhammed aleyhisselâma ve Kur'âna, îmân ettik, bizi O'nun nübüvvetine ve Kur'ânın Hak teâlânın kelâmı olduğuna şehâdet edenlerle beraber yaz."

"Rabbimizin bizi sâlihlerle Cennete koymasını ümid ederken, biz niçin Allaha ve bize gönderilen Peygambere ve Kur'âna imân etmiyelim."

"İşte Allah da onları, bu söylediklerinden dolayı ebediyyen içinde kalmak üzere, altından ırmaklar akan Cennetlerle mükâfatlandırdı. İyi işler işleyenlerin mükâfatı budur."

Cenâb-ı Hak, onları, Allahı tanıdıkları ve bunu dilleriyle söyledikleri için Cennete koymaktadır. Ve onları, kalbiyle tasdik ve lisânla ikrârları yüzünden mü'minlerden saymaktadır.

Yine Allahü teâlâ meâlen buyuruyor ki: **"Deyin ki: Biz Allaha inandık, bize inen kitaba** (Kur'âna), **İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya'kûb ve oğullarına indirilene, Mûsâ'ya verilen** (Tevrat'a) **ve Îsâ'ya verilene** (İncîl'e) **ve bütün Peygamberlere verilen mu'cize ve kitapların hepsine îmân ettik. Onlardan hiç birini diğerlerinden ayırmayız. Biz Allahü teâlâya tâat ve teslim üzereyiz."**

"Eğer onlar da sizin îmân ettiğiniz gibi îmân ederlerse, dalâletten hidâyete ererler." (Bekâra sûresi 136-137)

Yine cenâb-ı Hak meâlen buyuruyor: **"Allahü teâlâ, mü'minleri, dünyâda da, âhırette de sabit söz ile** (Kelime-i tevhîde) **tesbit eder."** (İbrâhim-27)

Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurur: **"La ilahe illallah deyin, felah bulursunuz."** Felah bulmayı Kelime-i şehâdeti söylemeden yalnız ma'rifete bağlamıyor. Yine Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur: **"Kim ki "Allahtan başka ilâh yoktur" derse ve kalbinde de bu böyle ise, o Cehennemden çıkar."**

Allahı tanıyan Cehennemden çıkar demedi, diliyle söylemeğe bağladı.

Eğer sözle söylemek lâzım olmasa ve yalnız ma'rifet kâfi gelseydi, lisâniyle Allahı red ve inkâr eden kimse, kalbiyle Allahı bildiği vakit mü'min sayılırdı."

Bunları dinleyince Cehm: "Benim aklıma birçok şeyler koydun. Yine gelip sana başvuracağım" dedi.

Yezîd bin Hârûn'a, fetvâ verecek kimsenin nasıl olması gerektiği soruldu, O da: "Ebû Hanîfe (r.a.) gibi olması lâzımdır. Ebû Hanîfe'den daha âlim ve vera' sahibi (şüphelilerden sakınan) görmedim. Birgün onu, birisinin kapısının hizasında güneş altında otururken gördüm. "Ey Ebû Hanîfe! Şu evin gölgesine gelseydiniz" dedim. "Gölgesi olan o evin sahibinde birkaç dirhem alacağım vardır. Alacaklımdan menfaat te'min etmiş olacağımdan, onun evinin gölgesine gitmedim; zîrâ hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse borç verir ve bundan bir faide beklerse, faiz olur"** buyuruldu" dedi.

Fakîh Muhammed bin İbrâhim anlatan Birgün İmâm-ı a'zam hazretleri talebeleriyle otururken yanlarından bir kimse geçti, İmâm, "Şu kimse garîbdir, muallimdir ve koynunda tatlı vardır" buyurdu. İmâmın yanında olanlar o kimseye, bunları sordular, İmâmın dediği gibi çıkınca İmâma: "Bunu nasıl anladınız?" diye sordular; "Onu sağına soluna bakar, hâlinde değişmeler olduğunu gördüm. Anladım ki, bu memleketin yabancısıdır. Yine gördüm ki, yanına çocuklar gelse, onlara dikkatlice bakar, bundan muallim olduğunu anladım. Ve yine gördüm ki, koynuna sinekler giriyor, buradan, koynunda tatlı olduğunu anladım" buyurdu.

Birgün İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri hasta oldu. İmâm'a, "Ebû Yûsuf öldü" dediler. İmâm-ı a'zam haberi duyunca, "Hayır ölmedi" buyurdu. "Ölmediğini nereden bildiniz?" diye sordular. Cevâbında, "İlme çok hizmet eylemiştir, meyvelerini toplamayınca ona ölüm gelmez" buyurdu. Hakîkaten ölüm haberinin yanlış olduğu anlaşıldı. Ve ilmin meyvelerinden o kadar pay aldı ki, çok fazla zengin oldu. Hârûn Reşîd'in başkadılığını yaptı.

Ebû Ca'fer Belhî anlatır: İmâm-ı a'zam hazretleri bir mes'elenin hâllinde güçlük çekince yanındakilere, "Herhalde bir günâhım vardır" buyurur, istiğfar eder, yeniden abdest alır, iki rek'at namaz kılar, tekrar derse oturunca da, mes'eleyi hallederdi. Onun bu hâli Fudayl bin Iyad hazretlerine bildirilince, "Allahü teâlâ, Ebû Hanîfe'ye rahmet eylesin. (Herhalde bir günâhım vardır) sözünü günâhının azlığından söylemiştir" buyurdu.

Süfyân bin Ziyâd Bağdadî anlatır: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe şüphelilerden kaçınmada (vera'da) çok ileri idi. Ticâretle uğraşır, manifaturacılık yapardı. Alış-verişte bir yanlışlık olmamasına dikkat ederdi. Medîne-i münevvereli bir zât Kûfe'ye gelmişti. Bir elbise satın almak istedi. Ona istediği tipteki elbiseyi Ebû Hanîfe'nin dükkânında bulabileceğini söylediler. O şahıs Ebû Hanîfe'nin dükkânına gitti. Dükkânda "İmâm-ı a'zamın ortağı vardı. Arzu ettiği elbiseyi bin dirheme satın aldı. Daha sonra işini bitirip Medine'ye gitti. İmâm-ı a'zam, ortağına o elbiseyi sordu. O da, bin dirheme Medîneli bir kimseye sattığını söyledi. Hâlbuki o elbisenin fiatı dörtyüz dirhem idi. İmâm-ı a'zam hazretleri, ortağına; "Sen benim dükkânımda insanları aldatıyorsun" deyip ondan ayrıldı. Kendisi hazırlığını yapıp Medine'ye gitti. O şahsı üstündeki elbiseden tanıyıp buldu. Câmide namaz kılmaktaydı. Ebû Hanîfe de onunla beraber namaz kıldı. Namazdan sonra o şahsa yaklaşıp: "Üzerindeki elbiseyi nereden aldın?" dedi. "Onu, Kûfe'de'Ebû Hanîfe'nin dükkânından aldım" dedi. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.): "Ben Ebû Hanîfe'yim, sen bunu bendenmi aldın?" deyince o şahıs, "Hayır, senden almadım" dedi. Ebû Hanîfe (r.a.), "Elbisenin fiatı dörtyüz dirhem idi. Sana alüyüz dirhemini geri vereyim" dedi. Fakat o şahıs, "Ben bin dirheme bu elbiz şeyi kabûl ettim. Senin paranı alamam'? dedi. İmâm-ı a'zam hazretleri adamı ikna edip, altıyüz dirhemi geri verdi. Şüpheli bir alış-verişte malına haram karışması tehlikesinden kurtuldu.

İmâm-ı Ebû Yûsuf hazretleri anlatır: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), tanıdığı herkese iyilik yapardı. İhtiyâcı olan herkese elli veya yüz dînâr verirdi. İnsanlar kendisine teşekkür edince çok üzülür, "Ben size birşey vermiş değilim. Sizi birşeyden faydalandırmış da değilim. Ben sâdece bana verilen şeyi emrolunan yere koyan bir bekçiyim" buyururdu. Âlimler, onun için; "Allahü teâlâ Ebû Hanîfe'yi ilim, amel, cömertlik ile donatıp, Kur'ân-ı kerîm ahlâkı ile süslemiştir" derlerdi.

Ahmet bin Muhammed Hemedânî anlatır: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, "Hocam Hammâd bin Süleymân vefât ettiğinden beri her namazımda, babamla birlikte ona, Allahü teâlâdan af ve mağfiret diliyorum. Ben kendinden ilim öğrendiğim ve ilim öğrettiğim kimse için af ve mağfiret dilerim" buyurdu.

Bekr bin Ma'rûf anlatır: Ebû Hanîfe (r.a.) buyurdu ki: "Kimseye kötülük ile karşılık vermedim. Kimsenin kötülüğünden bahsetmedim. Kimseyi kötülemedim."

İbn-i Dâvûd buyurdu ki: "Ebû Hanîfe hakkında iki kişiden başkası konuşmaz: Biri, onun ilmini çekemeyip haset eden, diğeri de, ilimden haberi olmayan câhildir."

Abdullah bin Mübârek'e Ebû Hanîfe'den soruldu: "Onun gibisi yoktur. Dünyalık ile imtihan olundu, sabretti. Kamçılar vurulmak sûretiyle imtihan olundu, yine sabretti. Öyleyse, onun gibi kim olabilir."

Atâ bin Cebele buyurdu ki: "Âlimler arasında Ebû Hanîfe'den daha fazla kendisine gidip-gelinen bir âlim görmedim, o, kavminin en fakîhi, en çok şüpheli şeylerden sakınanı, namaz ve ibâdeti en çok olanı idi."

Hasen bin Sâlih buyurdu ki: "Ebû Hanîfe (r.a.), hâlis bir vera'ya sahipti. Haramdan çok korkar, şüpheye düşmek korkusu ile mübahların birçoğunu terk ederdi."

Ya'kûb bin Maîn buyurdu ki: "İmâm-ı a'zamın (r.a.) Ramazân-ı şerîf ayında altmış defa Kur'ân-ı kerîmi hatmettiği olurdu."

İmâm-ı Züfer buyurdu ki: "İmâm-ı a'zamın vera'sının ve gıybeti terketmesinin derecesine ulaşmaktan insanlar âcizdir. Sabrı da son derece fazlaydı."

İmâm-ı a'zam hazretleri buyurdu ki: "İlmin yere düşmesinden dolayı Allahü teâlânın hesap soracağından korkmasaydım, kimseye fetvâ vermezdim."

Mensûr bin Haşîm anlatır: Biz Kadsiye'de, Abdullah bin Mübârek ile beraber idik. Bu sırada Kûfeli bir kimse geldi. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe aleyhinde konuştu. Abdullah bin Mübârek hazretleri ona şöyle cevap verip susturdu: "Yazıklar olsun sana! Kırkbeş sene beş vakit namazı tek bir abdestle kılan, bir gecede iki rek'at namazda Kur'ân-ı kerîmi hatmeden bir zât hakkında konuşuyorsun. Ben bütün fıkıh bilgimi Ebû Hanîfe'den öğrendim" buyurdu.

İbn-i Sâlim anlatır: "Kûfe'nin ileri gelenlerinden olan bir zât'dan duydum: "Ebû Hanîfe (r.a.) dokuz sene yanımda kaldı, geceleyin onun hiç uyuduğunu görmedim" dedi."

Yahyâ bin Nasr bin Hacib Kureşî buyurdu ki: "Babam, Ebû Hanîfe'nin (r.a.) arkadaşı idi. Ba'zan Ebû Hanîfe'nin yanında sabahlardım. Ebû Hanîfe'nin gece namaz kıldığını, gözyaşlarının hasır üzerine yağmur gibi boşandığını görürdüm."

Ebû Mütevekkil buyurdu ki: "Ebû Hanîfe'ye uzun zaman komşuluk yaptım. Hiçbir gece Kur'ân-ı kerîm okumaktan geri kalmazdı. Onun her gece sabaha kadar sesini duyardım."

İmâm-ı a'zamın oğlu Hammâd anlatır: Birgün babam mescidde oturuyordu. Mescidin tavanından büyük bir yılan düştü. Yemîn ederek söylüyorum, babam yerini değiştirmediği gibi, yerinden bile kımıldamadı. Yüzünde hiçbir değişiklik olmadı. Sonra; "Allahü teâlâ dilerse bize zarar vermez" deyip, sol eliyle yılanı aldı ve dışarı attı.

İmâm-ı a'zam hazretleri buyurdu ki:

"Bir kimsenin ilmi, onu Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden men etmezse, o kimse hüsrana uğrayanlardandır".

"Eğer âlimler, dünyâda ve âhırette Allahü teâlânın dostu değilse, Allahü teâlânın hiçbir velî kulu yoktur."

"Tâatlerin en büyüğü Allahü teâlâya îmândır. En büyük günah küfürdür (kâfirliktir). Kim tâatlerin en büyüğü ile Allahü teâlâya itaat eder ve en büyük günahtan sakınırsa, onun af ve mağfirete kavuşacağını umarız."

"Kim âhırette Allahü teâlânın azâbından kurtulmak isterse, dünyâya gönül bağlamasın."

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin, görmekle şereflendiği Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Seni şüpheye düşüren şeyi bırak, gönlünü tırmalamıyan şeyi al?"

"Allahü teâlâ, bîçârelerin imdâdına koşmayı sever."

"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."

"Bir hayra delâlet eden, onu yapan gibidir."

"Kardeşinin başına gelene sevinme, zîrâ Allahü teâlâ onu kurtarır, seni o belâya düçâr ediverir."

İmâm-ı a'zam hazretlerine Sümtî isminde bir kimse geldi. Basra'ya gitmek istediğini söyleyerek nasihat istedi. Ebû Hanîfe (r.a.) ona şöyle buyurdu: "Şunu iyi bil ki, insanlara kötü muâmelede bulunursan sana düşman olurlar, isterse kötülük yaptığın kimse annen ve baban olsun. Eğer insanlara iyi muâmele edersen, seninle akraba olmasalarda, sana annen ve baban gibi olurlar. Basra'ya girdiğin zaman, insanlar seni karşılar ve ziyâretine gelirler. Senin hakkını gözetirler. Herkesi kendi derecesinde tut. Şeref sahiplerine ikram et. İlim ehline hürmet et. Yaşlılara hürmet et. Gençlere iyi davran, insanlara yakınlık göster, tüccâra müdâra et. İyi kimselerle beraber ol. Hiç kimseyi hor görme. Sırrını kimseye söyleme. Sabırlı, tahammüllü ve güzel ahlâk sahibi ol. Göğsün geniş olsun. Namazlarına eksiksiz devam eyle. Başkasına yedir. Seni ziyâret edenin ve etmeyenin ziyâretine git. İyilik yapana da, kötülük yapana da iyilikle mukâbele et. Affa yapış, iyiliği emret. Sana, dünyâ ve âhırette faydası olmayan şeyi terk et. Kendine sıkıntı verecek herşeyi bırak. Hak ve hukuka riâyet etmekte çok dikkatli ol. Hastalanan mü'min kardeşini ziyâret et. Senin ile alâkayı kesenden alâkanı kesme, sen ona git. Sana gelene ikram et. Sana kötülük yapanı affet. Senin hakkında kötü konuşanın hakkında sen iyilik ile konuş. Onlardan vefât eden olursa, hakkını yerine getir, öde. Başına belâ ve musibet gelene ta'ziyede bulun. Senden yardım isteyene, yardım et. Mümkün olduğu kadar, insanlara olan sevginde samîmi ol. Bir mecliste bir mes'ele üzerinde konuşlurken, senin bildiğinin aksini söyleyecek olurlarsa, onlara muhalefet etme. Eğer sana bu mes'ele hakkında ne düşündüğünü soracak olurlarsa, onların söylediklerini reddetmeden, "Sizin söylediğiniz bu mes'elede, başka bir kavil daha vardır ki, o da şöyle şöyle ve delîli de şudur" dersin. Eğer onlar seni can kulağı ile

dinlerlerse, hem mes'eleyi, hem de senin dereceni anlarlar. Böylece de, sana gereken kıymeti verirler ve hürmette kusur etmezler.

Sana ilim öğrenmek için gelenlere, anlayabilecekleri şeyleri öğret. Onlara nasihat et. Ba'zan onlara latife yap. Onlara zaman zaman yemek yedir. İhtiyâçları varsa, ihtiyâçlarını gider. Herbirinin ne derece ve mertebede olduklarını bil. Onların kusurlarına ve sürçmelerine bakma. Onlara yumuşak davran. Müsamaha göster. Hiçbirisine, canının sıkıldığını belli etme. Onlardan birisi gibi ol. İnsanlara kendi nefsine yaptığın muâmeleyi yap. Nefsini ve ahvâlini gözetip korumak sûretiyle hayırlı isteklerinde nefsine yardımcı ol. Sana karşı bıkkınlık ve sıkılma göstermiyen kimseye bıkkınlık ve usanç gösterme, iyi niyet sahibi ol. Doğrulukla hareket et. Kibri üzerinden at. Ahdini bozmaktan sakın. Emâneti yerine ver. Vera' ve takvâya sarıl. Bu nasîhatıma yapışırsan kötülüklerden korunacağını umarım. Senden ayrılmak beni mahzûn ediyor. Fakat seni tanımam beni rahatlatıyor. Bizimle alâkayı kesme. Mektûp yaz. İhtiyâçlarını bana bildir." Sonra ona harçlık verdi. Azık hazırlattı. Eşyalarını yükletti. Talebeleri ile beraber, onu Fırat kıyısına kadar uğurladılar.

İmâm-ı a'zam hazretleri, talebesi İmâm-ı Ebû Yûsuf diye bilinen Ya'kûb bin İbrâhim'e şöyle nasihat buyurdu: "Ey Ya'kûb! Sultâna hürmetli ol. Onun mertebesini gözet. Yanında yalan konuşmaktan pek sakın, ihtiyâç olmadan, olur olmaz zamanda yanına girme. Yanına çok gidip gelme, sonra yanında kıymetin düşer, seni küçük ve hafif görür. Sultâna yaklaşma. Ondan dâima uzak dur. Yoksa seni, ateş gibi yakar. Çünkü sultan, kendisi için istediğini, başkası için istemez. Sultânın yanında çok konuşma, ilim ehlinden tanımadığın birisi varken, sultânın yanına girme. Belki senin durumun ondan aşağı olur da, sen ona üstünlüğünü göstermek istersin. Bu ise sana zarar verir. Eğer sen ondan üstün isen, ilmini göstermen sebebiyle belki sana kızılabilir. Böylece insanların nazarında kıymetin düşer. Sultan sana bir işini arzederse, o işin bilgine muvafık olduğunu bilmeden kabûl etme.

İnsanların yanında, sâdece sana sorulan mes'ele üzerinde konuş. Ticâret ve dünyâ işinden, ilimle alâkalı ise konuş, yoksa, insanları dünyâya ve mala teşvik etmiş gibi olursun. Bu ise, insanların senin hakkında sû-i zan etmelerine ve kendilerinden birşey istediğini zannetmelerine sebeb olur.

Halkın arasında gülme. Fazla çarşıya çıkma. Çocuklar ile konuşup, onların başlarını okşamakta bir mahzur yoktur. Yolun ortasında halktan yaşlılarla yürüme. Eğer onlardan geride yürürsen ilmin şerefini ihmâl etmiş olursun. Yaşlılardan önde yürürsen, onlara hürmetsizlik etmiş olursun. Hâlbuki Resûlullah (s.a.v.); **"Büyüğümüze hürmet, küçüğümüze merhamet etmeyen bizden değildir"** buyurdu. Yol ortasında oturma. Oturmak istersen, mescidde otur. Mağazalarda oturma. Çarşıda ve mescidde birşey yeme. Su satıcılarından su içme. İpek elbise giyme.

Ailenin bütün ihtiyâçlarını yerine getirmeye gücün yeteceğini iyice bilmeden evlenme. Önce ilim öğren. Sonra helâlinden mal kazan, ilim öğrenme zamanında mal kazanmak için uğraşırsan, ilim elde etmekten mahrûm kalırsın, ilimden önce evlenirsen, çoluk çocuğun olur, onların ihtiyâçlarını te'min etmek zorunda kalırsın. İlim elde etmeye ve helâlinden mal kazanmaya fırsat bulamazsın. İşinin azlığında, kalbin boş, zihnin meşgûl değilken, ilimle meşgûl ol.

Allahü teâlâdan çok kork, takvâya sarıl. Emânete riâyet et. Herkese nasihat eyle. İnsanları aşağı görme. Hem kendine, hem de başkalarına hürmetkar ol. Onların seninle olan işlerinin

dışında, insanlarla fazla beraber olma. Sana bir mes'ele sormak istiyenlerin suâllerinin dışında, başka mes'elelere girme. Sonra, suâlinin cevâbında zihinleri karışabilir.

İşlerinde acele etme. İnsanların yanında Allahü teâlâyı çok an. Çünkü insanlar, bunu senden görerek, onlar da yaparlar. Namazlardan sonra kendine âdet edin. Meselâ, Kur'ân-ı kerîm okursun. Allahü teâlâyı anarsın. Sana verdiği sabır ve çeşitli ni'metler için O'na şükredersin. Her ayın belirli günlerinde oruç tut ki, insanlar senden görerek öyle yapsınlar. Fakat nefsini iyi murâkabe et ki, ibâdetlerde insanların mâsını gözetmeyesin. Nefsine güvenme, nefsine uyma. Dünyâya meyletme."

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 308

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 371

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 218

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 52

5) El-A'lâm cild-7, sh. 333

6) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe,

7) Süleymâniye Kütüphânesi. D. İbrâhim Paşa kısmı. Numara: 665

MELEKDÂD BİN ALİ

Fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr'dir. Kendine çok kere Abdullah (Allahın kulu) derdi.

Şafiî mezhebinin fıkıh âlimlerinden olup, doğum târihi bilinmemektedir. 535 (m. 1140)'de vefât etti. Fıkıh ilmini Muhy-is-Sünne el-Begavî'den öğrendi. Nişâbûr'da Ebû Bekr bin Halef'den, Herat'ta Ebû Atâ el-Melihiyyî'den, İsfehan'da Ali Haddâd'dan, Bağdad'da el-Bâniyâsî'den ilim aldı. Vera' sahibi, hüsn-i sîret sahibi idi. Kendisinden bir fetvâ sorulunca istihâre yapar, Kur'ân-ı kerîm okur, isâbetli fetvâ vermek için duâ ederdi.

İmâm-ı Râfiî "Emâli" kitabında, babasının ondan rivâyet isnadım anlatırken onu şöyle methetmiştir: "Selefi sâlihînin (Eshâb-ı Kirâmın ve Tabiînin) yolunda olan bir âlim idi. Gazvin'de senelerce fetvâ verdi. Faziletli, doğruyu bildiren, heybetli bir âlim idi. Hergün âdeti üzere erkenden câmiye ders vermeye giderdi. Oğlu Muhammed, daha gençliğinin ilk yıllarında vefât etti. Ders verdiği bir sırada oğlunun vefât haberini aldı. Defn için hazırlıkların yapılmasını söyledi. O anda, durumu dersinde bulunanlara söylemedi. Dersi bitirdi. Sonra şöyle dedi: "Oğlum Muhammed çağırıldı, o da gitti (vefât etti). Arzu eden cenâze namazına gelsin."

Ömrü boyunca ilme hizmet etmiş, bereketli, çok fâideli bir âlim idi. Kendi memleketinden ve diğer memleketlerden pekçok kimse ondan ilim öğrenip icâzet (diploma) almıştır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 302

MENSÛR EL-BETÂİHÎ

Evliyânın büyüklerinden. El-Betâih topraklarında bir nehir kenarında ikâmet ederdi. Orada vefât etti. Hicrî altıncı asırda yaşamış olup, Rıfâî tarikatının şeyhi olan Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin dayısı ve hocasıdır. Daha o doğmadan annesi, akrabası olan meşhûr evliyâ Muhammed Şenbekî'nin sohbetine giderdi. Muhammed Şenbekî, onun annesi içeri girince ayağa kalkardı. Sebebi sorulunca, "Ben ona hürmeten değil, karnındaki çocuğa hürmeten kalkıyorum.

O doğunca, yüce bir şan sahibi olacaktır" diye onun geleceğini müjdelemiştir. Mensûr el-Betâihî hazretleri, zamanının âlim ve velîlerinden istifâde ederek yetişmiş, büyük bir velî olmuştur.

Ondan istifâde etmek üzere pekçok kimse sohbetine katılmıştır.

Güzel, sözlerinden bir kısmı şunlardır:

"Dünyâyı tanıyan (fânî olduğunu anlayan), ona düşkün olmaz. Allahü teâlâyı tanıyan herşeyi bırakıp, O'nun rızâsını kazanmaya bakar. Nefsini tanımayan, bilmeyen büyük aldanış içindedir."

"İnsanın müptelâ kılındığı en çetin şey gaflettir. Allahü teâlâ bir kulunu severse, onu gafletten korur."

"Kalbin dereceleri yükseldikçe sıkıntılar artar. Sabır, darda kalmış olanlarının azığıdır. Rızâ ise, âriflerin derecesidir. Bir kimse sabrında sebat gösterirse, o sabredenlerin en iyisidir."

Rızkından endişe eden kimsenin hâlini ise şöyle anlatmıştır: "Dîni ile Allah yolundadır. Fakat rızkı husûsunda Allaha tevekkül etmemektedir. Böyle olan kimse bu haliyle Allaha yönelmemiş, O'ndan kaçıyor demektir."

"Dünyalık olan her şey, senin dünyâyı terketmen husûsunda aleyhindedir. Sana yardımcı olmaz. Şu üç sıfat evliyânın sıfatmdandır. Sen bunlara iyi yapış.

1. Her husûsda Allahü teâlâya dayanmak, tevekkül etmek.

2. Allaha dayanıp, hiçbir şeye düşkün olmamak.

3. Her halükârda Allahü teâlâya yönelmek."

"Tevekkül, bütün işleri Allahü teâlâya havale etmektir."

Ahmed Rıfâî şöyle demiştir: "Dayım Mensûr'dan işittim. Buyurdu ki: "Seven dâima kendinde değildir. Bu sarhoşluk hâlinden çıkamaz. Çıkarsa hayret hâline girer. Hayretten kurtulursa, sarhoşluğa (kendinden geçmeye) döner."

Muhabbet nedir? diye sorduklarında şöyle cevap vermiştir: "Muhabbet sahibi, seven, hayranlık şarâbı ile sarhoştur. Sarhoşluktan çıksa hayrete, hayretten çıksa sarhoşluğa döner" buyurdu ve şu ma'nâda bir şiir okudu:

"Sevgi (aşk) bir sarhoşluktur ki, ona düşen kendini kaybeder... Sevgi ölüm gibidir ki, her aşk sahibini yok eder. Kim onu tadarsa, aşkı onu telef eder. Aşklarında samîmi olanlar (Rabbini gerçekten sevenler), bu sevgileri uğrunda öldüler. Eğer onlar sevgilerinde samimî olmasalardı, ne ölürlerdi, ne de telef olurlardı." Bu şiiri söyledikten sonra kalkıp yeşil bir ağaç altına oturup, ağaca yaslandı, bir nefes aldı. Ağaç birden kuruyup, yaprakları dökülmeye başladı. Bu hâli görünce şu ma'nâda bir şiir söyledi:

"Memleketler ve onlarda bulunan ağaçlar, aşk sebebiyle kurursa, onlara artık yağmur fayda vermez."

"Yeryüzü Allah aşkını tatsaydı, bu aşk ve muhabbet sebebiyle bir ateş parçası hâline gelen meyveleriyle, yeryüzündeki ağaçlar alev alev tutuşur, dalları yapraksız kupkuru bir çubuk hâline gelirdi. Bu aşk ateşine, ne demir, ne de sarp kayalar, insandan daha dayanıklı ve tahammüllü değildir."

Mensûr el-Betâihî hazretlerinin vefâtı yaklaşınca hanımı, "Oğluna vasıyyet et, onu yerine vekîl bırak" dedi. "Hayır, kızkardeşimin oğlu Ahmed'i (Ahmed Rıfâî'yi) vekîl bırakacağım" buyurdu. Hanımı bu husûsta ısrar edince, oğlunu ve kızkardeşinin oğlu Ahmed'i yanına çağırıp, "Gidin bana biraz çiçek toplayıp getirin" dedi. Her ikisi de gitti, sonra oğlu elinde bir demet çiçek getirdi. Kızkardeşinin oğlu ise eli boş döndü. "Neden toplamadın?" diye sorunca, "Elimi uzattığım her çiçek Allahü teâlâyı tesbih ediyordu. Koparmaya kıyâmadım" dedi. Hanımı bu hâli görünce, onun kerâmetini ve Ahmed Rıfâî'nin üstünlüğünü anladı. Isrârından vazgeçti.

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 83

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 134

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 268

MES'ÛD BİN MUHAMMED TURAYSÎSÎ NİŞÂBÛRÎ

Fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Meâlî, lakabı Allâme Ebü'l-Meâlî'dir. 505 (m. 1111) senesinde Nişâbûr'da doğdu. 578 (m. 1182) senesinde Şam'da vefât etti. Şafiî mezhebi fıkıh âlimidir. Fıkıh ilmini, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin talebelerinden olan Muhammed bin Yahyâ'dan, babasından, Ömer es-Sultan'dan, İbrâhim el-Merverrûzî'den öğrendi. Ebû Nasr bin Üstâd Ebû Kâsım el-Kuşeyrî'den rivâyette bulundu. Hibetullah es-Seyyidî'den, Abdülcebbâr Beyhekî'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

Daha küçük yaşta iken ilimde çok ilerledi. Tahsilini tamamladıktan sonra, Nişâbûr'da Nizamiye Medresesi'nde bir müddet ders verdi. Sonra Bağdad'a gitti. Bağdad'da büyük bir alâka gördü. Bağdad'dan Şam'a geçip bir müddet de orada ikâmet edip, Mucâhidiyye Medresesi'nde ders verdi. Ebü'l-Feth Nasrullah el-Mıssîsî'nin vefâtından sonra, Gazâliyye zaviyesinde ders verdi. Bundan sonra Haleb'e gitti. Orada Nûreddîn ve Esedüddîn tarafından yaptırılan iki medresede ders verdi. Sonra Bağdad'a gitti. Bağdad'dan da Hemedân'a gidip, bir müddet orada ders verdi. Burdan da Şam'a gitti. Şam'da yerleşip, Gazâliyye ve Carûhiyye medreselerinde ders verdi. Orada Şafiî mezhebinin en başta gelen âlimi oldu. Bu vasfından dolayı, hilâfet merkezi Bağdad'a elçi olarak gidip döndü. Kendisinden Ebü'l-Mevâhib bin Sasrî, Ebü'l-Kâsım bin Sasrî, Tâcüddîn Abdullah İbni Hammureyh ve diğer birçok zât ilim alıp, rivâyette bulunmuş ve pekçok kimse ondan icâzet almıştır. Bir mescid yaptırdı ve kitaplarını Şam'da Adîliyye Medresesi kütüphânesine vakfetti, bağışladı. Kabri, Sufiyye kabristanının batısında bir türbededir. Edîb, vâ'iz ve sâlih bir zât idi. Fıkıh ilmine dâir "El-Hâdis" adında bir eseri vardır. Muhtasar (kısa) ve son derece faydalı bir eserdir. Bu eseri Behâ el-Kaftî şerh etmiştir. Bundan başka Selâhaddîn-i Eyyûbî için hazırladığı ve bir müslümana lâzım olan i'tikâd bilgilerini anlatan bir eseri daha vardır. Selâhaddîn-i Eyyûbî, onun yazdığı bu bilgileri çocuklarına küçük yaşta öğretip, ezberletmiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 230

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 297

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 96

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 312

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 263

6) Tabakât-üş-Şafiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 498

7) Keşf-üz-zünûn sh. 2026

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 429

9) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 319

10) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1341

MEVDÛD ÇEŞTÎ BİN EBÎ YÛSUF ÇEŞTÎ

Evliyânın büyüklerinden. Çeşt'de dünyâya geldi. Zamanının en büyük evliyâsından olup, lakabları Kutbüddîn, Şems-i Sûfîyân, Çenâg-ı Çeştîyân, Yegâne-i Rüzgâr, Mahbûb-i Perverdigâr, Sâhib-ül-esrâr ve Mahzen-ül-envâr'dır. 527 (m. 1133) senesinde doksanyedi (97) yaşında iken vefât etti. Mevdûd Çeştî, daha yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Onaltı yaşında iken zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Yirmidört yaşında iken babasını kaybetti. Babasının vefâtından sonra onun yerine geçerek talebe yetiştirmeye başladı.

Mevdûd Çeştî hazretleri, babası Ebû Yûsuf, Ahmed-i Nâmıkî ve Necmüddîn Ömer'den ilim öğrendi. Ayncâ ilim tahsil etmek için; Kudüs, Buhârâ, Belh ve daha birçok yere gitti. İlm-i zâhir ve ilm-i bâtında yetişmiş bir âlim ve büyük bir evliyâ idi. Binlerce talebe yetiştiren Mevdûd Çeştî'nin meşhûr talebeleri şunlardır: Oğlu Hâce Ebû Ahmed, Hacı Şerîf Zendenî, Şeyh Şencan, Ebû Nasır, Şekîban Zâhid Hüseyn Tibetî, Ahmed Bedrin, Serpuş Azerbeycânî, Osman Rûmî, Ebü'l-Hasen Bânî.

Talebelerinden birisi, nerede olursa olsun bir güçlükle karşılaşıp Mevdûd Çeştî hazretlerinden yardım isteyince, Mevdûd Çeştî'nin ma'nevî yardımları ile müşkilleri çözülürdü. Vefâtından sonra kabrine gidip inanarak duâ edenin ne dileği varsa ekseriya yerine gelirdi.

Şöyle anlatılır: "Mevdûd Çeştî, babasının sağlığında mektebe gidiyordu. Henüz daha çocuk yaşta idi. Bir bahar günü halk, şiddetle gürleyip akan bir seli uzaktan seyrediyorlardı. Gürleyerek akan bu şiddetli sel, taşları kaldırıp sürüklüyordu. Herkes bu duruma hayretle bakıyor, baktıkça hayretleri arttırıyordu. Selin şiddetinden hiç kimse karşıya geçemiyor, kendinde karşıya geçecek gücü bulamıyordu. Mevdûd Çeştî ortaya çıkıp, "Ben bu selden geçerim" dedi. Orada bulunanlar şaşırdılar. Mevdûd Çeştî şiddetle kükreyip akan suya birden daldı. Bir ânda şimşek gibi karşıya geçti. Sonra tekrar sel üzerinde yürüyerek geri döndü. Bu hâlini ve kerâmetini görenler, onun mübârek ve büyük bir insan olduğunu anladılar."

Şöyle anlatılır: "Mevdûd Çeştî hazretleri daha mekteb çağlarında idi. O sırada bulunduğu belde de bir kıtlık oldu. Birçok kimseler toplanarak, gelip Mevdûd Çeştî'den yardım istediler. Mevdûd Çeştî elini yere koydu. O ânda, elini koyduğu yerden meyveler, çeşit çeşit şekerler ve bitkiler çıkıyordu. Orada bulunanlar toplamakla bitiremiyorlardı. Hâce Mevdûd, elini fitne korkusuyla yerden çekti. Bu haber muhterem babalarına ulaşınca, onu huzûruna çağırdı. Böyle hâllerden şiddetle onu men ettiler. Ve "Bizim hocalarımız kerâmetlerini göstermekten çok utanırlardı. Sana ne oluyor ki, kerâmet izhâr ediyorsun. Onlara muhalif olmaktan korkmuyor musun? Onlar yardım etmezse, kıyâmette huzûr-i ilâhide ne cevap vereceksin?" buyurdu. Çocuk yaşta olmasına rağmen Hâce Mevdûd'un bu kerâmeti her tarafa yayıldı ve Kutb-ül-Aktâb olarak anıldı."

Şöyle nakledilir: "Hâce Mevdûd, birgün arkadaşları ile beraber şehir dışına çıkmıştı. Arkadaşları avlanmaya gittiler. O da, Hâce Ebû Ahmed denilen zâttan kalma dergâha gitti. Orada Allahü teâlâya ibâdet etmeye başladı. Hâce Ebû Ahmed'in daha önce talebelerinden olan binlerce cin oraya gelerek ona hizmete ve onunla birlikte ibâdete başladı. O kadar kalabalıktı ki,

adım atacak yer yoktu. Bu sırada arkadaşları avlanma işini bitirmiş, onu arıyorlardı. Dergâha geldiler. Mevdûd Çeştî'ye, tanımadıkları birçok kimsenin hizmet ettiğini gördüler. Hâce Mevdûd, arkadaşlarının yakalamış olduğu süt veren hayvanların sütlerinin sağılmasını istedi. Onlar da süt sağmaya başladılar. O kadar çok süt sağdılar ki, orada koyacak kap kalmadı. Oradakilere sütü içmelerini buyurdu. Onlar da sütü içtiler. Hiç böyle lezzetli bir süt içtiklerini hatırlamıyorlardı. Bu kerâmeti görenlerin hepsi, Mevdûd Çeştî'ye talebe oldular."

Mevdûd Çeştî, herkese tevâzu ve hürmet gösterirdi. Büyük ve küçük herkes istifâde etmek için onu ziyâret ederlerdi. O da gelenlerle, büyük, küçük, hizmetçi demeden ilgilenir, dertlerini dinlerdi. Huzûruna gelenlere önce selâm verir, ayağa kalkardı. Kendisine: "Yâ Hâce! Büyük ve küçükten ilk defa selâm verecek kimdir?" diye suâl edildi. Buyurdu ki: "Büyük, küçüğe selâm verir. Allahü teâlâ da, Peygamber efendimize (s.a.v.) mi'râcda önce selâm verdi ve "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü" buyurdu. Peygamber efendimiz de (s.a.v.), karşılaştığı kimseye önce kendisi selâm verirdi. Peygamber efendimiz böyle yaparken, biz, nasıl olurda O'na muhalefet ederiz. Sonra Resûlullaha uymak, bize farz-ı ayndır."

Şöyle nakledilir: "Hâce Mevdûd Çeştî'nin dergâhında, kaside okuma, dinleme meclisleri olurdu. Hâce Mevdûd bu meclislerden çok zevk alırdı. Bu meclislere ulemâ, meşâyıh, büyük-küçük herkes gelirdi. Her çeşit nefis yemekler hazırlanır ve orada bulunanlara ikram edilirdi. Meclise Kur'ân-ı kerîm okuyarak başlanır, Kur'ân-ı kerîm okuyarak bitirilirdi. Okunan kasidelerde, Resûl-i ekremin (s.a.v.) Eshâbının çektiği acılar ve âhıretle ilgili husûslar geçince, Hâce Mevdûd Çeştî ağlardı. Kaside okunurken Hâce Mevdûd bir ara gözden kaybolurdu. Kendisine, "Bunun sırrı nedir?" diye sorulunca, "Ey Azîz! Bu fakir, mahbûbunun nûruna bürünmüştür. O'nunla olup, O'nun muhabbetinin cezbesine kapılmış, başkasından alâkayı kesmiştir. Eğer size o ânda kavuşulan şeylerin hepsini anlatsam, Ayn-ül-kudât gibi beni yakarlardı. Bunun için hocalarımız, o ânda kavuşulan şeyleri, hafsalası almıyacak olan kimselere anlatmamışlardır" buyurdu."

Şöyle anlatılır: "Hâce Mevdûd Çeştî, pederi vefât ettiğinde yirmidört yaşında idi. Pederinin yerine geçerek, talebe yetiştirmeye başladı. Babasının talebeleri, onu hoca kabûl ettiler. Hâce Mevdûd'un babasının vefât heberi, Şeyh-ül-İslâm Ahmed-i Nâmıkî Câmî'ye ulaşınca, Ahmed-i Nâmıkî: "Hâce Mevdûd, büyüklerin yetiştiği bir ailedendir ve daha çok gençtir. Bunun için, onun yanına gidip onun yetişmesini, terbiyesini tamamlıyayım. Onun vilâyetinde bir payım bulunsun. Eğer böyle yapmazsam, onun mübârek ailesine karşı vazîfemi yapmamış ve onlara ihânet etmiş olurum" buyurdu. Ahmed-i Nâmıkî Câmî, yanında talebelerinden kalabalık bir grup ile Cam'dan Çeşt'e doğru yola çıktı. Herat'a vardığında ba'zı münâfıklar, Hâce Mevdûd'a gittiler ve "Şeyh-ül-İslâm Ahmed-i Nâmıkî Câmî babanızın vefâtını işitmiş. Sizin için ise, o daha çok gençtir, gidip onun vilâyetine müdâhale edeyim demektedir" dediler. Münâfıkların bu sözleri üzerine, Hâce Mevdûd bir müddet murâkabe etti. Sonra başını kaldırarak onlara: "Sizin söylediklerinizin hepsi yanlıştır ve işitilmemiş şeylerdir. Ahmed-i Nâmıkî Câmî, muhabbet ve ihlâsla bizi kuvvetlendirmeye geliyor" buyurdu. Bu sırada Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretlerinin yakına geldiğini haber verdiler. Bunun üzerine Hâce Mevdûd Çeştî onu karşılamaya çıktı. Orada bulunan ard niyetli münâfıklar, şayet Şeyh onu ister istemez karşılayacak ise, çok kalabalık bir grup ile karşılamamalıdır" dediler. Hâce Mevdûd, bunların sözlerine hiç i'tibâr etmedi. Dörtbin talebesi ile yola çıktı. Yolda Herat'a kadar kiminle karşılaştı ise, hepsi ona talebe oldu. O kadar çok kalabalık idi ki, o kadar kalabalık görülmemiş idi. Her iki büyük âlim Tunük nehrinin kenarında durdular. Ahmed-i Nâmıkî Câmî bir arslan üzerinde duruyordu. Hâce Mevdûd Çeştî ise, nehir kenarındaki

duvarın üstünde idi. Hâce Mevdûd, "Siz uzak yerden geldiniz. Bizim, sizin yanınıza gelmemiz uygundur" dedi. Besmele çekerek havada uçtu ve Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin yanına geldi. Ahmed-i Nâmıkî Câmî dostlarına, "Hâce Mevdûd hakkında korktuğumuza uğramadık. Hâce Mevdûd, veliy-yi kâmillerdendir. Onu görmekle şereflendik" dedi. Sonra Hâce Mevdûd ile beraber oturdular ve uzun uzun konuştular. Hâce Mevdûd ona, "Garîbhânemizi şereflendirirseniz bizi memnun edersiniz" dedi. Ahmed-i Nâmıkî Câmî, "Bizim maksadımız sizinle görüşmek idi. Bu da elhamdülillah en güzel şekilde hâsıl oldu" dedi. Hâce Mevdûd ile Ahmed-i Nâmıkî Câmî bir müddet daha sohbet ettikten sonra, Hâce Mevdûd'un talebelerinden Ali Hakîm isimli bir zâtın evine gittiler. Orada üç gün sohbet ve Allahü teâlâyı zikr ettiler. Birgün bu iki zât, Allahü teâlâyı zikr ederek kendilerinden geçmiş bir hâlde iken, ellerinde hançer olan iki münâfık içeri girdi. Maksadları her ikisini de hançer ile öldürmek idi. O sırada Hâce Mevdûd'un nazarları onlara isâbet etti. Onlar derhal düşüp bayıldılar. Bir müddet sonra onlar ayrılınca, Ahmed-i Nâmıkî Câmî: "Yâ Hâce Mevdûd! Bu ne hâldir? Bunlar kimlerdir?" diye sorunca, Hâce Mevdûd olanları ona anlattı. Bunun üzerine Ahmed-i Nâmıkî Câmî, "Ben onları affettim. Fakat kurtulmaları için senin de affetmen lâzımdır" buyurdu. Bunun üzerine Hâce Mevdûd, "Ben de onları affettim" dedi. Onun bu sözünden sonra adamların titremeleri geçti ve tövbe edip sâlih talebelerden oldular.

Bundan sonra Hâce Mevdûd Çeşt'e, Ahmed-i Nâmıkî Câmî de, Câm'a dönme hazırlığına başladılar. Ahmed-i Nâmıkî Câmî, Hâce Mevdûd'a ilim tahsilini kuvvetle tavsiye ettikten sonra: "İlimsiz evliyâlık bir hiçtir. Her ne kadar ma'rifet ilimlerini kemâl derecesinde biliyorsan da, zâhir ve batının bir olması için, ilm-i zâhirde de kemâl derecesinde olman lâzımdır" dedi. Hâce Mevdûd bundan sonra onun nasîhatına göre hareket etti. Daha sonra Mevdûd Çeştî oradan ayrılıp evine dönerken, yolun kenarından bir şahsın, "Yâ Mevdûd! Yâ Mevdûd!" diye bağırdığını duydu. O şahsın yanına giderek hâlini ve neden böyle seslendiğini sordu. O kişi de uzun zamandan beri gözlerim görmüyor, iyileşmem için Allahü teâlâya duâ ediyorum. Hafiften bir ses duydum. "Mevdûd Çeştî bizim sevgili kulumuzdur. Onu vesîle ederek duâ etmen gerekir. Onun buraya gelmesiyle gözlerin açılacaktır" diye bir nidâ geldi" dedi. Onun bu sözlerinden sonra Mevdûd-i Çeştî, elini o kişinin gözlerine sürdü. O kişinin gözleri derhal açıldı.

Aynı sene zâhirî ilimlere devam etmek için Belh'e gitti. Hâce Mevdûd, Belh şehrine geldiğinde, herkes onu karşılamağa çıktılar. Ona hürmette ve ta'zimde çok ileri gittiler. Onun sohbetleri ile bereketlendiler. İşleri güçleri hased etmek olan ba'zı kimseler, onu kıskandılar. Onu imtihan etmek, zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki derecesini anlamak istediler. Aralarından dörtyüz kişi topladılar. Bir Cum'a günü Belh Câmii'nde namazdan sonra, Mevdûd Çeştî'ye bu dörtyüz kişiden herbiri, zâhir ilimlerin en zor mes'elelerinden çeşitli sorular sordular. Hâce Mevdûd herbirine öyle cevaplar verdi ki, hiçbirinin konuşacak hâli kalmadı. Bunun üzerine onlar, "Siz bu kadar ilim sahibi olduğunuz hâlde kasîde dinliyorsunuz?" diye sordular. O da, "Bizim hocalarımız, zâhirî ve bâtınî ilimlerin hepsini kendilerinde toplamışlardı. Onlar dîne muhalif hiçbir şey yapmadılar ve yapmazlar, Kasideyi onlar da dinlediler. Sonra Evliyânın büyüklerinden İbrâhim bin Edhem de kasîde dinler ve böyle yapanlara da mâni olmazdı, İbrâhim bin Edhem, müctehid, mürşid-i kâmil idi. Aynı zamanda sizin İmâmınızdır. Size ne oluyor ki, kasîde dinlemeye; karşı çıkıyorsunuz?" buyurdu. Bunun üzerine oradaki âlimler, "İbrâhim bin Edhem, aynı zamanda havada uçardı. Eğer siz de havada uçarsanız, ona ittibâ ettiğinize inanacağız" dediler. Daha sözlerini bitirmeden, Hâce Mevdûd duvarın üzerine sıçrıyarak uçmaya başladı, sonra gözden kayboldu. Bir müddet sonra geri geldi. Orada bulunanlar, "Bu yaptığını Cûkî denilen Hind

Brehmenleri de yapıyor. Senin bu yaptığının Rahmânî mi, şeytanî mi olduğunu nasıl anlarız?" diye sordular. Sonra, "Eğer şu mescidin kenarındaki taş senin isteğinle gelir, sana şâhidlik ederse kabûl ederiz" dediler. Bunun üzerine Hâce Mevdûd, Allahü teâlâya duâ ederek taşa işâret etti. Taş yuvarlana yuvarlana yaklaştı ve taştan şöyle bir ses işitildi: "Ey müslümanlar' Hâce Mevdûd, vilâyet ve kerâmet sahibidir. Onun fiilleri dîne uygundur. Onun hâllerinin hepsi Rahmânî'dir." Bu taş, üç defa aynı sözleri tekrar etti. Orada bulunanların hepsi Hâce Mevdûd Çeştî'nin büyüklüğünü anladılar ve tövbe ettiler."

Şöyle anlatılır: "Hâce Mevdûd, Belh'den talebeleriyle Buhârâ'ya doğru yola çıktı. Bir nehir kenarına geldiler. Bu nehirde bir kayık çalışıyor, yolcuları ücretle karşıya geçiriyordu. Hâce Mevdûd ve talebelerinin yanında hiç para yoktu. Kayık sahibi onlara, "Para almadan sizi karşıya geçirmem" dedi. Bunun üzerine kayık ile geçilmeyeceğini anlayan Hâce Mevdûd, Besmele çekerek nehre yürüdü ve talebelerinin de kendisini ta'kib etmelerini istedi. Onlar da Hâce Mevdûd'un peşini ta'kib ettiler. Göz açıp kapayıncaya kadar selâmetle karşı kıyıya geçtiler. Daha sonra onları karşı kıyıda gören kayık sahibi pişman olup, özür diledi ve talebelerinden oldu. Buhârâ'ya varan Hâce Mevdûd, orada ilim tahsili ile meşgûl olmaya devam etti. Daha çok Necmeddîn Ömer'in derslerine devam etti. Ondan fıkıh ilmini öğrendi. Necmeddîn Ömer de ona şefkat ve merhamet gösterdi. Bu dersleri dinlemeye binlerce cin de gelirdi. Bu esnada cinlerle aralarında dostluk peyda oldu. Cinler, Hâce Mevdûd soyundan gelenlere bu dostlukdan dolayı kötülük yapmamaktadır."

Şöyle anlatılır: "Hâce Mevdûd, bir Aşure günü Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî ile sohbet ederken, zâhid kılıklı, ya'nî arkasında hırka, omuzunda seccade olan bir adam kapıdan girip meclise oturdu. O zât Hâce Abdülhâlık'a, "Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Mü'minin firâsetinden korkunuz. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar"** buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîfin sırrı nedir?" diye sordu. Hâce Abdülhâlık da ona, "Sırrı; zünnârını kesip müslüman olmandır" buyurdu. O zât, "Allah korusun! Bende zünnâr mı var?" diye sorunca, Hâce Abdülhâlık hizmetçilerden birine, bu kişinin hırkasını çıkarmasını işâret etti. Hırkayı çıkardıklarında, orada bulunanlar onun belindeki zünnârı gördüler. O zât hemen tövbe edip İslâm dînini kabûl etti.

Şöyle anlatılır: "Mevdûd Çeştî, ölüm döşeğinde hastalığı iyice artınca, sık sık yatağından başını kaldırıp kapıya doğru bakıyordu. O esnada nûrânî yüzlü, temiz elbiseli bir zât içeriye girdi. Selâm vererek, üzerinde birkaç satır yeşil yazı bulunan bir ipek parçasını Mevdûd Çeştî'ye verdi. O da yazıya biraz baktıktan sonra, onu gözlerinin üzerine koyarak vefât etti. Cenâzesi yıkanıp, kefenlenip, musalla taşına kondu. Tam cenâze namazı kılınacağı zaman, müthiş bir ses duyuldu. O sesi duyanların büyük bir kısmı oradan kaçtı. Bunun üzerine, birçok evliyânın rûhları ve binlerce cinnî onun namazını kıldılar. Bunlar her ne kadar görülmüyor idiler ise de, duâ ve sesleri orada bulunanlar tarafından duyuldu. Daha sonra talebeleri ve halk, cenâze namazını kıldılar. Namazdan sonra tabut, Allahü teâlânın izni ile kendi kendine hareket ederek kabre kadar gitti. Bu kerâmeti gören binlerce gayrî müslimden birçoğu müslüman olmakla şereflendiler."

Mevdûd Çeştî, "Minhâc-ül-ârifîn" ve "Hülâsa-i şeriat" isimli iki eser yazmıştır.

---

1) Hadîkat-ül-evliyâ kısım-2, sh. 146

2) Nefehat-ül-üns sh. 364

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 33

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 477

5) Siyer-ül-aktâb sh. 77

MEVHÛB BİN AHMED EL-CEVÂLİKÎ

Hanbelî âlimlerinin büyüklerinden ve muhaddis. İsmi, Mevhûb bin Ahmed bin Muhammed bin Hadr bin Hasen bin Muhammed el-Cevâlikî, künyesi Ebû Mensûr'dur. İbn-i Cevâlikî diye de tanınır. 466 (m. 1073) senesi Zilhicce ayında Bağdad'da doğdu. Küçük yaşında ilim tahsiline başladı. Edebiyat ve lügat ilimlerini çok iyi öğrendi. Çeşitli ilimlerde de söz sahibi oldu. Zamanının en meşhûr medresesi olan Nizamiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Abbasî halîfesi Müktefî bin Müstazhir'in sevgisini kazanıp, ona yakın kimselerden oldu. Beş vakit namazda halîfeye İmâm olurdu.

540 (m. 1145) senesi Muharrem ayının onbeşinde, Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına, babasının yanına defnedildi. Cenâzesi, çok kalabalık bir cemâat tarafından kaldırıldı. Âlimler ve devlet adamları cenâzesinde hazır bulundu.

Ebû Mensûr Cevâlikî, zamanının en büyük lügat ve edebiyat âlimi Hatîb Ebû Zekeriyyâ et-Tebrîzî'ye talebe oldu. Arab edebiyatı ve lügatını ondan öğrendi. İlim öğrenmek için onun yanında onyedi sene kaldı. Onun yetiştirdiği en büyük talebesi oldu. Vefâtından sonra da hocasının yerine Nizamiye Medresesi'nde hocalık yaptı. Ebû Kâsım el-Buşrî, Ebû Tâhir bin Ebi's-Sakr, Ebû Hasen Ali bin Muhammed, Tırâd-üz-Zeynî, Nasr bin Batr, Ebû Hüseyn bin Tuyûrî, Ca'fer es-Sirâc, Ebû Tâhir bin Sevvâr ve pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Nasır, İbn-i Sem'anî, İbn-i Cevzî, Ebü'l-Yemen ve pekçok âlim de Ebû Mensûr Cevâlikî'den ilim öğrendiler.

İbn-i Sem'ânî onun için şöyle demiştir: "Edebiyat ve lügatte İmâm, Bağdadlıların kendisi ile övündükleri, mütedeyyin, güvenilir, şüpheli şeylerden sakınan, fazilet sahibi, aklı üstün, ince ve keskin görüşlü, zabtı kuvvetli, çeşitli kitaplar yazmış, bu kitapları her yere yayılıp meşhûr olmuş. İsmi her yerde zikredilen bir zât idi."

İbn-i Cevzî ise; "Lügat ilmi onunla son bulmuştur. Ya'nî en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Aklı kuvvetli, gayet mütevâzi elbise giyen, az konuşan, çok susan, uzun uzun düşünmeden ve incelemeden söz söylemiyen bir zât idi. Kendisine birşey sorulunca çoğu zaman, "Bilmiyorum" derdi. Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine sıkıca yapışırdı" buyurmuştur.

Münzirî de; "İmâm Ebû Mensûr'un nahiv ve lügatte yüksek bir derecesi vardı. Bağdadlıların iftihar vesilesi idi. Yazdığı meşhûr kitabları vardır" buyurmuştur.

Halîfe Müktefî bin Müstazhir huzûruna ilk girdiği zaman, halîfenin hekimi İbn-i Tilmiz ile aralarında şöyle bir hâdise cereyan etti: Ebû Mensûr Cevâlikî, halîfenin yanına girince, "Esselâmü alâ Emîr-il-mü'minîn ve rahmetullahi teâlâ" diye selâm verdi. İbn-i Tilmiz de orada ayakta hazır bulunuyordu. Sohbeti bozarak, "Emîr-ül-mü'minîne böyle selâm verilmez ey şeyh!" dedi. Ebû Mensûr Cevâlikî, bu sözlere hiç ehemmiyet vermedi ve halîfe Müktefî'ye: "Yâ Emîr-el-mü'minîn! Vermiş olduğum selâm, Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine uygundur" buyurdu. Sonra sözünü te'yîd eden, selâmın verilme şeklini bildiren bir hadîs-i şerîf okudu. Sonra şöyle buyurdu: "Yâ Emîr-el-mü'minîn, eğer bir kimse yahûdî olayım, hıristiyan olayım diye yemîn etse, bu kimsenin kalbine Allahü teâlânın râzı olduğu ilimlerin hiç birisi girmez. Böyle kimseye yemîn bozmak keffâreti de gerekmez. Çünkü Allahü teâlâ, böyle kimselerin kalblerini mühürlemiştir. Allahü teâlânın bu mührü, îmândan başka hiçbir şeyle bozulmaz." Müktefî bin Müstazhir: "Doğru söyledin ve iyi yaptın" dedi. Ebû Mensûr, böylece bir âlime yakışır şekilde İbn-i Tilmiz'e cevap vermiş oldu.

Ebû Mensûr'un (r.a.); Şerhü Edeb-ül-kitâb ve el-Mu'reb min-el-kelâm il-el-a'cemî, el-Urûz ve Esmâ-ü hayl-ül-Arab ve fürsânihâ gibi meşhûr kitapları vardır.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) **"Sefer** (yolculuk), **azâbdan bir parçadır. Kişiyi uykusundan, yemesinden, içmesinden men eder. Sizden biriniz bir yere gidince, işi bitince ehline** (ailesine) **dönmekte acele etsin"** buyurdu.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 204

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 342

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 53

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 127

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 308

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 483

7) Keşf-üz-zünûn sh. 48, 741, 1577, 1586, 1738

MUHAMMED BİN ABDULLAH BİN MEYMÛN

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Meymûn bin İdrîs bin Muhammed bin Abdullah el-İbderî el-Kurtubî olup, künyesi Ebû Bekr'dir. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 567 (m. 1172) senesi Cemâzil-âhır ayının 18. gününe rastlayan Salı günü Merrâkeş şehrinde vefât etti. Vefâtında 70 yaşlarına yaklaşmış olduğu rivâyet edildi.

Muhammed bin Meymûn hazretleri, Kâdı Ebû Bekr İbn-ül-Arabî, Ebü'l-Hasen Süreyh Abdurrahmân bin Bakî, Ebü'l-Hasen bin Bâzeş, Yûnus bin Mugîs, Ebû Abdullah bin el-Hâc, Ebû Muhammed bin el-Attâb, Ebû Bahr el-Esedî ve bunlardan başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup onlardan ilim öğrendi.

Kendisinden; Ebü'l-Bekâ Ya'îş bin el-Kadîm, Ebû Zekeriyyâ el-Mercikî ve başka âlimler rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Merrâkeş'te yaşardı. Orayı vatan edinmişti. Tefsîr, kırâat, fıkıh ve diğer naklî ilimlerde derin âlim olmakla beraber, bunun yanında; lügat, edebiyat, nahiv, şiir, belagat gibi edebî ilimlerde de derin bilgi sahibiydi. Fıkıh, lügat ve edebiyatta birçok mes'eleyi hıfzetmiş idi. Kırâat ve tefsîr ilimlerinde de zikre şayan bir âlim idi. Çok güzel yazı yazar, çok fasîh konuşur ve gayet hoş şiir söylerdi. Güzel ahlâk sahibi, mütevâzi bir zât idi. Herkes ile güzel geçinirdi. Tatlı latifeler yapardı. Gırnata'ya da gelmiştir. Nazm (şiir) ve nesir olarak sözleri çoktur. Bunların bir kısmı tertîb edilip kitap hâline getirilmiştir.

Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah (r.a.), çeşitli ilimlere dâir pekçok kitap tasnif etmiş olup, ba'zıları şunlardır: "Şerhu alel-cümel-liz-Zücâcî es-sagîr", "Şerhu alel-cümel liz-Zücâcî el-kebîr", "Şerhu ebyât-ül-İzâh lis-Safdî" "Şerhu makâmât-il-Harîri".

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 147

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 172

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 250

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 302

MUHAMMED BİN ABDULLAH EL-ERGIYÂNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Nasr olup ismi, Muhammed bin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Ergıyânî'dir. Ebû Nasr el-Ergıyânî, 454 (m. 1062) senesinde Nişâbûr civârında Ergıyân'da doğdu. 528 (m. 1134) senesi Zilka'de ayında Nişâbûr'da vefât etti. Yol üzerinde Hîre denilen yere defnedildi.

Ebû Nasr el-Ergıyânî, Nişâbûr'a gidip orada bulunan İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâli el-Cüveynî'den ilim tahsil etti. Fıkıh ilminde üstün derecelere kavuştu. İlimde mütehassıs, çok ibâdet eden, vera' sahibi bir zât idi. Tefsîr sahibi Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Vâhidî, Ebû Bekr Ahmed bin Ali bin Halef eş-Şîrâzî, Ebû Ali bin Nebhân-ül-Kâtib ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Kendisinden de, icâzet (diploma) verdiği Ebû Sa'd bin es-Sem'ânî ve birçok âlim rivâyette bulundular.

İbn-üs-Sem'ânî onun hakkında: "Ebû Nasr el-Ergıyânî, fıkıhta engin bir deniz gibi idi. İmamlık derecesine yükseldi. Çok ibâdet ederdi. Hâli güzel ve dâima nefsini hesaba çekerdi" demektedir.

"Vaktâ ki kâfile, Mısır'dan ayrıldı. Ya'kûb aleyhisselâm (yanında bulunanlara) **"Bana bunadı demezseniz, emîn olun ki ben Yûsuf'un kokusunu duyuyorum dedi"** meâlindeki Yûsuf sûresi doksandördüncü âyet-i kerîmesinin tefsîrinde, Ebû Nasr el-Ergıyânî buyurdu ki: "Bir müjdecinin Yûsuf'un (a.s.) gömleğini getirmesinden önce, Ya'kûb (a.s.), Allahü teâlâdan sabah rüzgârının Yûsuf'un (a.s.) kokusunu getirmesini istedi. O rüzgâr izn-i ilâhî ile onun kokusunu getirdi. Bu sebeble hor mahzûn (üzüntülü), sabah rüzgâ-rıyla sükûnet ve rahatlık bulur. O rüzgâr, doğudan esen bir rüzgârdır. O estiğinde, bedenlere neş'e ve sevinç verir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 197

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 108

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 221

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 89

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 67

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 87

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 122

MUHAMMED BİN ABDULLAH EŞ-ŞEHREZÛRÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Kâsım eş-Şehrezûrî el-Mûsulî olup, künyesi Ebü'l-Fadl (veya Ebü'l-Fedâil, dir. Lakabı Kemâleddîn, ünvanı Kâdı'l-kudât'tır. 461 (m. 1068) senesinde Musul'da doğdu. 572 (m. 1176) senesi Muharrem ayının altıncı Perşembe günü, Şam'da vefât etti. Şafiî mezhebi âlimlerinin en büyüklerindendir. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı, İlim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Fıkıh ilmini Bağdad'da Es'ad el-Mihenî'den öğrendi. Ebü'l-Berekât Muhammed bin Muhammed el-Mûsulî'den hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Ayrıca Ebû Tâlib ez-Zeynebî, anne tarafından dedesi olan İbn-i Ahmed bin Tavk ve başka birçok âlimler ile görüşüp, sohbetlerinde bulundu. Kendilerinden ilim öğrendi. Kendisinden de, Ebü'l-Mevâhib bin Sasrâ, onun kardeşi Ebü'l-Kâsım bin Sasrâ, Muvaffak İbni Kudâme ve diğer başka zâtlar ilim öğrenip rivâyette bulundular.

Ebü'l-Fadl bin Muhammed (r.a.), fıkıh, hadîs ve diğer naklî ilimlerden başka, edebiyat ve diğer ilimlerde de yüksek bilgi sahibiydi. Şâir olup, kıymetli şiirleri vardır. Kerâmetler ve faziletler sahibi, emîn, güvenilir, zarîf, güleryüzlü bir zât idi. Yiğitliği, cesâreti, sıdkı, doğruluğu ile tanınırdı. Sohbeti, sözleri çok kıymetli ve te'sîrli olup, meclislerin devamlı aranan âlimlerindendi.

Musul'da, Ebü'l-Fadl Kâdı Kemâleddîn (r.a.), kendisi için bir medrese bina ettirdi. Orada Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğretirdi. Kendisine verilen bu medreseyi ve birçok malını vakfetti. Bir müddet Musul kadılığında bulundu. Bir elçi vâsıtasıyle, devamlı sûrette Bağdad'daki halîfe ile haberleşirlerdi. Sonra Dımeşk'e (Şam'a) geldi. Vâli Nûreddîn ile görüştü. Nûreddîn, kendisine çok ikramlarda bulundu ve onu Dımeşk kadılığına ta'yin etti. Aynı zamanda evkaf işlerine bakma vazîfesini de verdi. Bunların yanında vâli bütün mallarının idâresinin nezâretini de ona verdi. Oğlu Ebû Hâmid, Haleb kadısı, diğer oğlu veya kardeşinin oğlu Ebü'l-Kâsım, Hama kadısı, diğer kardeşinin oğlu da Hıms (veya Hums) kadısı idi.

Selâhaddîn-i Eyyûbî (r.a.), otuziki yaşında Suriye'de en yüksek devlet me'muru ve ordu kumandanı olarak Selçuklu atabeki Nûreddîn Mahmûd Zengî tarafından tebriknâme ile taltif edildikten sonra Şam'a, Kâdı Kemâleddîn eş-Şehrezûrî'nin yanına geldi. Kendisiyle konuşup görüşmek, sohbetinde bulunmak, duâsını almak ve yapacağı ba'zı işlerde kendisi ile istişârede bulunmak istiyordu. Kâdı Kemâleddîn eş-Şehrezûrî, Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi karşıladı. Beraber oturdular. Selâhaddîn-i Eyyûbî, yapmak iste diklerini teferruatla anlattı. Kâdı, kendisine çok alâka gösterdi ve buyurdu ki: "Gönlün hoş, gözün aydınlık olsun. İş senin işindir. Fetihler seni bekliyor." Bu alâka ve sözler Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin çok hoşuna gidip, kendisine 1000 dînâr, hattâ daha fazla hediye etti. O da bu parayı ihtiyâcı olanlar için sarfetti. Bu hâdise, Kâdı Kemâleddîn eş-Şehrezûrî'nin kıymetinin yüksekliğine ve kerâmet sahibi olduğuna delîl olan işâretlerdendir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 117

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 96

3) Şezırât-üz-zeheb cild-4, sh. 243

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 241

5) El-A'lâm cild-6, sh. 231

6) Mir'ât-üz-zamân cild-8, sh. 340

7) El-Vâfi bil vefeyât cild-3, sh. 331

MUHAMMED BİN ABDURRAHMÂN EL-MES'ÛDÎ

Fıkıh, hadîs ve tasavvuf âlimi. Künyesi Ebû Sa'îd olup ismi, Muhammed bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Mes'ûd el-Mes'ûdî el-Horasânî el-Mervezî el-Bendehî'dir. Lakabı ise Tâcüddîn'dir. Muhammed bin Abdurrahmân, 522 (m. 1128) senesi Rebî'ül-evvel ayının başında doğdu. 584 (m. 1188) senesinde Şam'da vefât etti.

Muhammed bin Abdurrahmân, Horasan'da Ebû Şücâ el-Bistâmî ve diğer âlimlerden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için; Bağdâd, Diyarbakır, Merv, Hirât, Sicistân, Belh ve İskenderiyye'ye gitti.

Kendisinden ise; Hâfız Ebü'l-Hasen el-Makdisî, Hâfız Ebû Ahmed Ma'mer bin et-Tâcir, Ebû Ahmed bin Sekine, oğlu Muhammed ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Muhammed bin Abdurrahmân, fazilet, edeb ve vera' sahibi bir zât idi. Bağdad'dan sonra Şam'a gitti. Orada çok i'tibâr gördü. Herkesten çok kitabı vardı. Bu kitaplarını, bulunduğu yerdeki es-Sümeysâtî dergâhına vakfetti. İbn-i Hilligân onun hakkında "El-Mes'ûdî, fıkıh âlimi, Şafiî mezhebine mensûp, tasavvuf erbâbı, edib, fazilet sahibi, beş büyük cild hâlinde "Makâmât"ı şerh eden bir zât idi" demektedir.

Yazdığı eserlerden bilinenleri;

Şerh-ül-makâmât ve el-İ'tibâr fin-nâsih vel-mensûh-il-hadîs'dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 155

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 458

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 390

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 158

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 280

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 101

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1790

8) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 256

9) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 628

10) Brockelmann Sup-1, sh. 356, Gal-1 sh. 487

MUHAMMED BİN ABDÜLBÂKÎ EL-ENSÂRÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Muhammed bin Abdülbâkî bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Rebî bin Sabit bin Vehb bin Meşcea bin Haris bin Abdullah bin Ka'b bin Mâlik el-Ensârî el-Ka'bî el-Bağdâdî el-Basrî el-Bezzâz el-Faradî el-Kâdî'dir.

Ebû Bekr el-Ensârî, hadîs ve fıkıh ilmi yanında, hesap ilimlerinde de (cebir, hendese, ferâiz) söz sahibi idi. Babası Ebû Tâhir Abdülbâkî de, Bağdad'da yetişen âlimlerin büyüklerinden idi. Babası, Kâdı Ebû Ya'lâ'nın ders ve sohbetlerinde yetişti ve ondan hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu. Ebû Bekr el-Ensârî, 442 (m. 1050) senesi Safer ayında doğdu. 535 (m. 1141) senesi Receb ayında Bağdad'da Kur'ân-ı kerîm okurken vefât etti. Câmi-i Mensûr'da cenâze namazı kılındı. Kâdı'l-kudât ez-Zeynebî cenâzesinde hazır bulundu. Cenâzesi büyük bir kalabalık ile, Bâb-ı Harb kabristanındaki babasının mezarının yanına defn edildi. Kabri Bişr-i Hafî hazretlerinin kabrine yakındır.

Ebû Bekr el-Ensârî, daha yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ebû İshâk el-Bermekî'nin derslerine devam etti. Ebü'l-Hasen Ali, Kâdı Ebü't-Tayyib et-Taberî, Ebû Tâlib el-Uşarî, Ebü'l-Hasen el-Bâkıllânî, Ebû Muhammed el-Cevherî, Ebü'l-Kâsım Ömer bin Hüseyn el-Hafâf, Ebü'l-Hüseyn bin Hasnûn, Ebû Ali bin Gâlib, Ebü'l-Hüseyn bin el-Ebnûsî, Ebü'l-Hasen bin Ebî Tâlib el-Mekkî, Ebü'l-Fadl bin Me'mûn ve birçok zâttan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Ayrıca Mekke-i mükerremede Ebû Ma'şer ve başkalarından, Mısır'da Ebû İshâk el-Hibâl'den hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'lkâsım et-Tenûhî, İbn-i Şifâ'dan icâzet (diploma) aldı ve rivâyette bulundu.

Ebû Bekr el-Ensârî, daha çocuk iken fıkıh ilmini Kâdı Ebû Ya'lâ'dan öğrendi. Bunun yanında, mîrâs taksimini öğreten ferâiz ilmini, hesap, hendese ve cebiri de öğrenip bu alanlarda yüksek derecelere kavuştu. Kâdı'l-kudât (Baş kadı) Ebü'l-Hasen İbn-üd-Demegânî'den de ilim tahsil etti.

İbn-i Cevzî onun hakkında: "Ebû Bekr el-Ensârî, güzel sûretli, konuşması tatlı, âdâb ve muaşeret sahibi idi. Ba'zı günler ben minberde va'z ederken, gelir bana selâm verir, mecliste bulunanların en arkasına oturur dinlerdi. O, hıfzı kuvvetli, anlayışı yüksek, birçok ilimde söz sahibi ve ferâiz ilminde de tek idi" demektedir.

İbn-i Sem'anî ise onun hakkında: "Ebû Bekr el-Ensârî, fen ilimlerinde mütehassıs, konuşması güzel ve tatil olan bir zât idi. Fen ilimlerinin hepsine vâkıf böylesine bir zât görmedim. Onun, "Ömrümden az bir zamanı bile boş yere harcamadım" dediğini işittim" demektedir.

Kendisi şöyle demektedir: "Kur'ân-ı kerîmi yedi yaşımda iken öğrenip ezberledim. Bunun yanında, ilim olarak her gördüğümü ve duyduğumu öğrendim. İlimden elden kaçırdığımı hatırlamıyorum, ömrümden az bir vakti boşa geçirdiğimi de hatırlamıyorum."

İbn-i Nasır onun hakkında: "Hesap ve ferâizde İmâm idi. El-Bermekî'den en son hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunandır. Hadîs-i şerîf rivâyetinde titiz davranırdı. Allahü teâlâ ona, aklıyla, işitmesiyle, görmesiyle, bütün a'zâlarıyla, vefâtına kadar İslâmiyete hizmet etmekle geçirmesi için uzun bir ömür verdi. Vefâtından sonra ilimdeki yeri doldurulamadı" demektedir.

İbn-ül-Haşâb ise onun hakkında: "Ebû Bekr el-Ensârî, hesab ve ferâiz ilminde bir tek idi. Birçok ilimlerde söz sahibi, rivâyetleri sağlam ve güvenilir olup, araştırıcı bir zât idi" demektedir.

Ebû Bekr el-Ensârî, çok hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Âlimler, imamlar, hafızlar, uzak yerlerden gelerek kendisinden hadîs-i şerîf dinlediler ve kendisini medh-ü sena ettiler. Ebû Bekr el-Ensârî hazretleri doksanüç yaşında iken, aklı ve sıhhati yerinde, vücûdu sapasağlam ve zinde idi. Uzaktan, küçük olarak yazılmış olan yazıları rahatlıkla okurdu. Vefâtı yaklaştığında Kur'ân-ı kerîm okumağa başladı ve bu hâl üzere vefât etti.

Kendisi şöyle anlatır: Mekke-i mükerremede mücavir idim. Bir zaman aç kaldım. Açlığımı giderecek bir şey de bulamadım. Nihâyet yerde ibrişim bir kese görüp aldım. Doğruca evime gittim ve o ibrişim keseyi açtım. İçinde pırıl pırıl, benzeri bulunmayan, inciden bir gerdanlık çıktığını gördüm. Bir ara bir ses duyup dışarı çıktım. İhtiyâr bir kişi bağırarak şöyle diyordu: "İçinde inci olan kaybolmuş keseyi bulup getirene, şu elbise ile beşyüz dînâr vereceğim." Ben onun yanına giderek, benimle gelmesini söyledim ve onu evime götürdüm. O ihtiyâr kaybolan kesenin ve içindekilerin vasıflarını söyleyince, keseyi çıkarıp ona verdim. O da va'd ettiği elbiseyi ve beşyüz dînârı verdi. Ben onun verdiklerini almak istemedim ve: "Benim onu size geri vermem uygundur. Bunun için bir karşılık istemem" dedim. O, "Mutlaka alman lâzım" diyerek çok ısrar ettiyse de kabûl etmedim. O ihtiyâr, nihâyet yanımdan ayrılıp gitti.

Bir süre sonra, ben Mekke-i mükerremeden ayrıldım. Bir sahilden gemiye bindim. Gemi yola çıktıktan bir zaman sonra fırtına çıktı ve dalgalar gemiyi parçaladı. Gemide bulun anların çoğu boğuldu. Malları telef oldu. Ben büyükçe bir tahta parçasına tutunup bir müddet denizde kaldım. Daha sonra bayılmışım, dalgalar beni, bilmediğim bir yere sürükleyip atmış. Sonra orasının bir ada olduğunu öğrendim. Oradaki insanlarla tanıştım. Mescidlerinden birinde Kur'ân-ı kerîm okudum. Oranın halkının büyük bir kısmı dinlemek için mescide koştu. Benden,

kendilerine ve çocuklarına Kur'ân-ı kerîmi öğretmemi istediler. Ben de onlara Kur'ân-ı kerîm öğrettim. Daha sonra bana: "Aramızda yetim bir kızcağız var. Onunla evlenmenizi isteriz" diyerek ısrar ettiler. Ben de ısrarlarına dayanamayarak kızla evlendim. Akrabaları kızı, boynunda pırıl pırıl parlayan gerdanlık olduğu hâlde evime getirdiler. Bu gerdanlık, yolda bulduğum kesenin içindeki gerdanlığın aynısı idi. Ona dikkatle bakmaya başladım. Gerdanlığa dikkatle bakmam, kızın akrabalarının dikkatini çekti ve bana sebebini sordular. Onlara, Mekke-i mükerremede başımdan geçen gerdanlık hâdisesini anlattım. O zaman onlar, tehlîl ve tekbir getirmeye başladılar. Onlara, "Siz niye böyle yapıyorsunuz?" diye sorduğumda: "Anlattığın hikâyedeki, o gerdanlığın sahibi olan ihtiyâr, bu kızın babasıdır. O duâ eder ve senin için derdi ki: "Ben, onun gibi müslüman görmedim. Ey Allahım! Onunla benim aramı birleştir. Kızımı da ona nikâh edeyim." İşte şimdi o durum hâsıl oldu. Siz onun kızıyla evlendiniz" dediler. Bu evlilikten iki çocuğum oldu. Daha sonra zevcem vefât etti. Gerdanlık, çocuklarımla bana kaldı. Sonra iki çocuğumun vefâtıyla, o gerdanlık bana intikâl etmiş ve elimde kalmış oldu. Ben de onu sattım ve elimdeki şu mal, mülk ondandır."

Ebû Bekr el-Ensârî'nin söylediği bir şiirin tercümesi şöyledir: "Benim için bir ecel zamanı vardır. O zamana muhakkak ulaşacağım. Ecel geldiğinde, onun keskin kılıcı ile ömrüm biter, dünyâ hayatım son bulur. Et arayan aslanlar, yemek için üzerime gelseler, ecel vaktim gelmediği müddetçe bana zarar vermezler. Sözde, ben doğduğum zaman müneccimler, ömrümün elliiki sene olacağında söz birliği etmişler. Allahü teâlânın izniyle işte ben, doksan yaşımı geçmiş olduğum hâlde dimdik ayaktayım."

Ebû Bekr el-Ensârî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse kasdî olarak bana izafeten yalan söylerse, Cehennemdeki yerine hazırlansın."**

Ebû Bekr el-Ensârî buyurdu ki: "Hocanın, talebeyi azarlamaması, talebenin de, hocasına çekinmeden sorması lâzımdır."

Ebû Bekr el-Ensârî'nin yazmış olduğu eserlerden biri de, Şerh-i Euklides fî usûl-il-hendese vel-hisâb'dır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 192

2) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 241

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 108

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 123

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 138

MUHAMMED BİN ABDÜLHAMÎD

Kelâm ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Muhammed bin Abdülhamîd bin Hasen bin Hüseyn bin Hamza el-Üsmendî'dir. 488 (m. 1095) yılında Semerkand'da doğdu. Zamanının büyük âlimlerinden okuyan ve değerli bir âlim olan Muhammed bin Abdülhamîd, 563 (m. 1167) yılında vefât etti.

Ebü'l-Feth, es-Seyyid el-İmâm el-Eşref hazretlerinden fıkıh ilmini öğrendi. Daha sonra ilim öğrenmek için Bağdad'a gidip, orada Ömer bin Abdülazîz bin Medâ el-Buhârî'den hadîs-i şerîf

dinledi. Kendisinden ise Ebü'l-Muzaffer Es'ad bin Muhammed el-Karâbisî ve Ebü'l-Berekât Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Ensârî ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Muhammed bin Abdülhamîd hakkında İbn-i Sem'ânî; "O, faziletli ve hakîkatleri anlatan bir fıkıh âlimidir." İbn-i Cevzî ise, "Muhammed bin Abdülhamîd, dînî vecîbelere sıkı sıkı sarılmış, münâzarayı bırakmış ve ömrünün sonuna kadar hayır ve hasenatla uğraşmıştır" demektedir.

İbn-i Sem'ânî, Merv'e gelen Muhammed bin Abdülhamîd'den ilim öğrendiğini söylemektedir, İbn-ün-Neccâr, Muhammed bin Abdülhamîd'in şöyle dediğini nakleder: "Dünyâda rahat yoktur. Ancak kitap mütâlâa ederek rahat etme imkânı vardır."

Muhammed bin Abdülhamîd, fıkıh, usûl-i fıkıh ve kelâm ilmine dâir birçok eser yazmıştır. Şerh-ül-Câmi-ül-Kebîr liş-Şeybânî, el-Hidâye fil-kelâm, et-Ta'lika fil-hılâf, Şerhu uyûn-ül-mesâil, Bezl-ün-nazar fil-usûl, el-Fevâid-ül-Alâ'iyya, el-Mu'tariz vel-muhtelif bunlardan ba'zılarıdır.

---

1) Lisân-ül-Mîzân cild-5, sh. 243

2) El-Muntazam cild-1, sh. 226

3) El-Vâfî fil-vefeyât cild-3, sh. 218

4) Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 379

5) Tabakât-ül-müfessirîn sh. 35

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 92

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 569, cild-2, sh. 1639, 1868, 2040

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 175

9) Brockelmann Gal 1, sh. 375, Sup 1, sh. 642

MUHAMMED BİN ABDÜLMELÎK

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen el-Kerecî'dir. 458 (m. 1066)'de doğdu. 532 (m. 1137)'de vefât etti. Mekkî bin Alan el-Kerecî, Ebü'l-Kâsım Ali bin Ahmed İbni Rezâr, Ebû Ali Muhammed bin Sa'îd bin Nebhân el-Kâtib, Ebü'l-Hasen bin Allâf ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerinde âlim olup, fıkıh ilmini Ebû Mensûr Muhammed bin Ahmed İbni Muhammed el-İsfehânî'den, İmâm-ı Ebû Bekr Ubeydullah bin Ahmed ez-Zâzekânî'den ve Ebû Hamîd İsferâînî'den öğrendi. Ömrünü, ilim öğrenmek ve ilmi yaymakla geçirdi.

Tefsîr ve fıkıh ilminde çok kitap yazmıştır. "Tefsîr-ül-Kur'ân", "Ez-Zerâî fî ilm-iş-Şerâî", "El-Fusûl fî eimmet-il-fuhûl" adlı eserleri meşhûrdur. Ayrıca şiirleri vardır. İbn-i Sem'anî, onun hakkında şöyle demiştir: "O, âlim, fakîh, müftî, muhaddis, edîb, şâir olup, şüphelilerden çok sakınırdı. Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatan, "Kasîde-i baiyye" adlı bir kasidesi vardır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 258

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 213

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 100

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 187

MUHAMMED BİN AHMED EL-EBYURDÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup ismi, Muhammed bin Ebi'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin İshâk İbni Ebi'l-Abbâs el-İmâm Muhammed bin İshâk Ebü'l-Fityân bin Ebi'l-Hasen İbni Ubey bin Mensûr bin Mu'âviye el-Esgar bin Muhammed bin Ebi'l-Abbâs bin Anbese el-Esgar bin Utbe bin Eşref bin Osman bin Anbese bin Ebî Stifyân Sahr bin Harb bin Umeyye bin Abdi-şems bin Abdimenâf el-Emevî el-Anbesî el-Mu'âvî el-Ebyurdî'dir. Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî hazretleri, aynı zamanda edîb, şâir, neseb (soy) ilmini iyi bilen, lügat âlimi ve târih ilminde mütehassıs bir zât idi. Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî, Horasan'ın Ebyurd nahiyesinde doğdu. 507 (m. 1113) senesi Rebî'ül-evvel ayında İsfehan'da vefât etti. Câmi-i Atîk'de cenâze namazı kılınıp defn edildi.

Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî; İsmâil bin Mes'ad el-İsmâilî, Ebû Bekr bin Halef eş-Şîrâzî, Mâlik bin Ahmed el-Bâniyâsî, Abdülkâhir el-Cürcânî en-Nahvî'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini İmâm-ül-Harameyn'den tahsil etti. Kendisinden ise es-Silefî, Ebû Bekr bin el-Hâdıne, Ebû Âmir el-Abderi ve birçokları hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyette bulundular.

Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî'yi, birçok âlim güzel ahlâkı sebebiyle ve faziletiyle medh ettiler. Birçok ilim kollarında mütehassıs, kuvvetli zekâ ve irâde sahibi idi.

Es-Silefî onun hakkında: "Vallahi, Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî, Allahü teâlânın dînine sımsıkı bağlı, sâlih ve fakîh bir zât idi. Birgün bana, "Ben Allahü teâlânın kitabının ve O'nun Peygamberi Muhammed aleyhisselâmın hadîs-i şeritlerinin bulunduğu şu evde, onlara hürmeten uyuduğumu hatırlamıyorum" dedi" demektedir.

Abdülgâfir de onun hakkında: "Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî, zamanının en faziletlisi, neseb (soy) ilminde asrının kendisiyle iftiharı ve edîb bir zât idi" demektedir.

İbn-i Sem'ânî ise: "Ebü'l-Muzaffer, lügat, neseb ilminde ve diğer ilim dallarında bir tane idi" demektedir.

Ebü'l-Muzaffer el-Ebyurdî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Sizden biriniz kentlisine gelen bir zarar, üzüntü, sıkıntı sebebiyle ölümü istemesin. Şayet isterse, şöyle desin: Ey Allahım! Yaşamam hakkımda hayırlı ise yaşat, vefâtım hayırlı ise rûhumu al"** buyurdu.

Ebü'l-Muzaffer Ebyurdî, birçok eserler yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Târih-i Ebyurd ve Nesâ, 2-El-Muhtelifü vel-mü'telifü (Neseb ilmine dâirdir.), 3- Tabakât-ül-ilm, 4- Dîvânü şi'r, 5- Kevbeb-ül-müteemmil.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 314

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 81

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 176

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 40

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1241

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 18

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 444

MUHAMMED BİN AHMED KURTUBÎ

Mâlikî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ahmed bin Rüşd el-Mâlikî olup, künyesi Ebü'l-Velîd Kurtubî'dir. 450 (m. 1058) senesi Şevval ayında doğdu. Kıymetli âlimlerden ilim öğrendi. Endülüs'de Kurtuba şehrinde uzun zaman kadılık yaptı. 520 (m. 1126) senesi Zilka'de ayının onbirinci gününün gecesinde vefât etti ve Kurtuba'da Abbâs kabristanına defn olundu. Cenâze namazını oğlu Kâsım kıldırdı. Cenâzesinde pekçok kimseler bulundu.

Ebü'l-Velîd Kurtubî (r.a.), Ebû Ca'fer Ahmed bin Rızk'dan ilim öğrenip, fıkıh ve usûl-i fıkıhda büyük âlim oldu. Ayrıca Muhammed bin Hayyire, Ebû Abdullah Muhammed bin Ferec el-Ceyânî, Ebû Mervân bin Sirâc, İbn-i Ebü'l-Âfiyet-il-Cevherî ve pekçok âlimden ilim öğrendi. Hocalarının içinde en çok Ahmed bin Rızk'ı sever ve fıkıhda onun fetvâlarına güvenirdi. Kâdı Celîl Ebü'l-Fadl Iyâd gibi pekçok âlim de Ebü'l-Velîd Kurtubî'den ilim öğrendiler.

Zamanında Endülüs ve Magrib'in (Libya, Fas, Tunus, Cezayir'in) en büyük ve önde gelen fıkıh âlimi olan Ebü'l-Velîd Kurtubî (r.a.), çok ince düşünceli, fıkhî mes'eleleri gayet etrâflı mütâlâa eden ve kıymetli kitaplar te'lîf etmiş bir zât idi. Zamanında müşkil ve zor mes'eleler için kendisine müracaat edilirdi. Usûl-i fıkıh, fürû'i fıkıh, ferâiz ve her ilimde söz sahibi idi.

İslâmiyeti yaşamakta çok gayretli olan Ebü'l-Velîd Kurtubî, çok haya sahibi idi. Evinde ve câmide çok namaz kılar ve az konuşurdu. Sefere çıktığı hâlde bile, evinde devamlı kıldığı namazları terk etmezdi. Zamanındaki müslümanlar ve devlet reîsi tarafından çok sevilirdi. 511 senesinde Kurtuba kadısı oldu. 515 (m. 1121) senesinde, kendisine karşı yapılan iftiralar ve çeşitli fitneler sebebi ile kadılıktan istifâ etti. Bu hareketi, halkı kendisine daha çok yaklaştırmış ve onların kendisine olan hüsn-i zanlarını artırmıştır.

Hayatı boyunca, Endülüs ve civarında bulunan beldelerdeki insanların fıkıh öğrenmek için müracaat ettikleri kaynak olmuştur.

Kıymetli kitaplar te'lîf eden Ebü'l-Velîd Kurtubî'nin, kitablarının hepsi basılmıştır. Bunlar: El-Beyân vet-tahsîl limâ fil-müstahrece min-et-tevcîh vet-ta'lîl büyük bir kitap olup, yirmi cildden çoktur. El-Mukaddemât lievâili Kütüb-ül-müdevvene (çeşitli kıymetli kitaplara yazdığı mukaddimelerdir). Ayrıca Yahyâ bin İshâk bin Yahyâ'nın Mebsût kitabını ve Tahâvî'nin Müşkil-ül-âsâr kitabını ihtisar etmiş, kısaltmıştır. Bu kitap da matbû'dur. Ayrıca, çeşitli ilimlerde de risaleler yazmıştır.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 278

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 228

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 62

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 85

5) Keşf-üz-zünûn sh. 361-1412

MUHAMMED BİN ALİ MÂZERÎ

Hadîs, kelâm, edebiyat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, tabîb. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Ali bin Ömer'dir. 453 (m. 1061) yılında Sicilya adasındaki Mâzera şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Mâzerî, mensûp olduğu kabileye nisbetle de Temîmî denildi. İmâm lakabı verildi ve bu lakab ile meşhûr oldu. 536 (m. 1141) yılında Tunus'da Mehdiyye'de vefât etti. Manastır kasabasında defnedildi. Kabri, bugün bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Afrikiyye'deki (Tunus) âlimlerinin ilminden istifâde eden İmâm Mâzerî, Ebü'l-Hasen Lahmî, Ebû Muhammed bin Abdulhamîd Sûsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Zamanında Afrikiyye'nin İmâmı oldu. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verdi. Kelâm ve hadîs ilminde, doktorlukta çok ilerledi. Edebiyat, matematik, mühendislik ve diğer ilimlerde de söz sahibi oldu. Zamanındaki en meşhûr âlimler kendisinden ilim öğrendi. Talebeleri arasında Kâdı Iyâd Yahsûbî Endülüsî ve İbn-i Atiyye Endülüsî gibi büyük âlimler de vardı.

Birçok kıymetli eser yazdı. Çok güzel konuşurdu. Konuşur gibi de kitap yazardı. Eserleri daha çok fıkıh ve usûl ilmine dâirdir. Hadîs ve tıb ilmine dâir kitabları da vardır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: Hadîs ilminde, "El-Mu'lim bi-fevâid-i Müslim". Fıkıh ilminde, "Ta'lîk alel-müdevvene". Usûl ilmine dâir, "İzâh-ül-mahsûl fî Burhân-il-usûl li-Ebi'l-Meâlî el-Cüveynî". Kâdı Ebû Muhammed Abdülvehhâb'ın kitabının şerhi, "Şerh-üt-telkîn", Kelâm ilminde, "Nazm-ül-ferâid fil-ilm-il-akâid"dir.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 279

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 285

3) El-Gunye fihrist-i şuyûh-il-Kâdı Iyâd, Beyrut 1982, sh. 65

4) Fihrist-i İbn-i Atiyye, Beyrut-1983, sh. 138

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 32

6) El-A'lâm cild-6, sh. 277

MUHAMMED BİN EBİ'L-KÂSIM BÂCÛK EL-BAKKÂLÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebü'l-Fadl olup ismi, Muhammed bin Ebi'l-Kâsım Bâcûk el-Bakkâlî el-Harezmî en-Nahvî'dir. Lakabı Zeyn-ül-Meşâyih'dir. El-Bakkâlî diye tanınır. Ticâretle meşgûl olduğu için el-Bakkâlî dendi. El-Bakkâlî, 523 (m. 1129) senesi Cemâzil-âhır ayında Harezm'de vefât etti.

El-Bakkâlî, fazüet sahibi, münâzara ilminde mahir, mes'eleleri iyi çözen, yüksek derecelere ulaşmış bir zât idi. Lügat ilmini ve Arab edebiyatını Cârullah Mahmûd ez-Zemahşerî'den öğrendi. Ez-Zemahşerî vefât edince, el-Bakkâlî onun yerine geçti.

İmâm-ı Süyûtî onun hakkında: "Muhammed bin Ebi'l-Kâsım el-Bakkâlî el-Harezmî en-Nahvî, Arab dilinin inceliklerini bilmede senet, edebiyatta üstâd idi. Fâideli ne varsa kendinde topladı. Güzel i'tikâd sahibi, güzel ahlâklı, ağırbaşlı idi" demektedir.

El-Bakkâlî, birçok eserler yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. El-Fetâvâ, 2. Kitâb-üt-tefsîr, 3. Kitâb-üt-terâcim bi lisân-il-eâcim, 4. Şerh-ül-esmâ-il-hüsnâ, 5. Miftâh-üt-tenzîl, 6. Kitâb-üt-tergîb fil-ilm, 7. Kitâbü Ezkâr-is-salât, 8. Kitâbü afât-ilkizb, 9. El-Bidâyeti fil-meânî, 10. El-Beyân, 11. Et-Tenbîh alâ i'câz-il-Kur'ân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 137

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 215

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 230

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 40

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 161

6) Cevâhir-ül-mudiyye cild-2, sh. 372

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 98

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 51, 84, 91, 120, 132, 400, 469

MUHAMMED BİN ES'AD HAFEDE

Fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Mensûr'dur. Lakabı Hafede'dir. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, 476 (m. 1083)'de Tûs'da doğdu. 573 (m. 1177) senesinde Tebrîz'de vefât etti. Aslen Faslı olup Nişâbûr'da meşhûr oldu. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin talebesi olup, fıkıh ilmini Tûs'da ondan öğrendi. Ayrıca Merv şehrinde Ebû Bekr Muhammed bin Mensûr bin Sem'ânî'den ve Hüseyn bin Mes'ûd Ferrâ el-Begavî'den de fıkıh ilmi öğrendi. Fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından, aynı zamanda vâ'iz idi. Begavî'den çok hadîs-i şerîf işitip, ondan "Şerh-üs-sünen" ve "Meâlim-it-tenzîl" adlı eserleri rivâyet etmiştir. Bundan başka, Ebû Fityan Ömer bin Ebi'l-Hasen ed-Dihistânî'den ve Nasır bin Ahmed bin Muhammed el-Iyâdî, Abdülgaffâr bin Muhammed ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitmiştir. Kendisinden ise, Ebü'l-Mevâhib bin Sasrâ (Sarsarî), Ebû Ahmed bin Sükeyne, Abdülazîz bin Ahdar, Ebü'l-Mecd Muhammed bin Hüseyn el-Kazvinî, Kâdı Ebü'l-Mehâsin Yûsuf bin Râfi' İbni Şeddâd ve diğer zâtlar rivâyette bulunmuştur.

İbn-i Neccâr, Muhammed bin Es'ad Hafede hakkında şöyle demiştir: "Bir müddet Merv'de ikâmet edip, insanlara va'z ve nasîhatta bulundu. Sonra Nişâbûr'a gitti. Bir müddet sonra da Irak'a gitti. Oradan Azarbeycan'a geçti. Cezire beldelerini dolaştı. Gittiği yerlerde, halk etrâfında toplanıp va'zlarını dinledi. Gittiği her beldede, ilim ehli ondan ilim alıp rivâyette bulundu. En son Tebrîz'e yerleşip, vefâtına kadar orada ikâmet etti." "Ecvibetü mesâil" adlı eseri olup, fıkıh ve tasavvufla ilgilidir.

Bir şiirinde, İmâm-ı Şafiî hazretlerini şöyle methetmiştir: "Âlimler arasında İmâm-ı Şafiî gökdeki yıldızlar arasında güneş gibidir. Onu başkasıyla kıyâs edene de ki, karanlıkla aydınlığı mı kıyâs ediyorsun?"

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 50

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 92

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 299

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1333

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 240

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 238

7) El-A'lâm cild-6, sh. 31

MUHAMMED BİN FADL EL-FÜRÂVÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Fadl bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ebi'l-Abbâs es-Sâ'idî el-Fürâvî en-Nişâbûrî'dir. Lakabı Kemâlüddîn'dir. 441 (m. 1050) senesinde Nişâbûr'da doğdu. 530 (m. 1136) senesi Şevval ayında, Perşembe günü Dahve vaktinde vefât etti. İbn-i Huzeyme'nin kabrinin yanına defnedildi.

Muhammed bin el-Fürâvî; Abdülgâfir el-Fârisî'den Sahîh-i Müslim'i, Sa'îd bin Ebî Sa'îd'den de Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Ömer bin Mesrûr ve Şeyh-ül-İslâm Ebû Osman es-Sâbûnî'den icâzet (diploma) aldı ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca, Ebû Sa'd el-Gencerûzî, Ebû Bekr el-Beyhekî, Sa'îd-ül-Ayyâr, Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Ebû Sehl el-Hafsî Ebû Osman Sa'îd bin Muhammed Bahîrî, Ebû Ya'lâ İshâk, Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî, İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî el-

Cüveynî'den, Bağdad'da Ebû Nasr ez-Zeynebî, Âsım bin Hasen'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi.

Kendisinden ise, Hâfız Ebü'l-Kâsım bin Asâkir, Ebü'l-Alâ el-Hemedânî, Ebü'l-Hasen el-Murâdî, Muhammed bin Ali bin Yâser el-Ceyyânî, Muhammed bin Ali Sadaka el-Harrânî, Ahmed bin İsmâil el-Kazvînî, Ebû Sa'd Abdullah bin Ömer es-Saffâr, Abdurrahîm bin Abdurrahmân eş-Şa'riyyî, Mensûr bin Abdülmün'îm el-Fürâvî, Ebû Sa'd es-Semâ'nî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet edip, ilim öğrendiler.

Ebû Abdullah el-Fürâvî, misâfirlerine izzet ve ikram eder, ilerlemiş yaşına rağmen onlara yemek esnasında hizmet ederdi. Hac için yolculuğa çıktı. Bu yolculuk sırasında Bağdad'da ve diğer şehirlerde insanlara va'z ve nasihatte bulundu. Hac farizasını yerine getirdikten sonra, Nişâbûr'a geri döndü. Oradaki Nasihiyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bu medresede insanlara ilim öğretirken, Mescid-i Mutarrız'da imamlık vazîfesini sürdürdü. Ebû Abdullah el-Fürâvî, "Fakîh-ül-Harem" diye de isimlendirildi.

Abdürrezzâk bin Ebî Nasr et-Taberî onun hakkında: "Vefâtı yaklaştığında, Ebû Abdullah el-Fürâvî; "Vefât ettiğimde sana vasıyyetimdir ki, benim gaslimde bulunursun. Cenâze namazımı kıldırırsın. Çünkü sen, benden Resûlullahın (s.a.v.) pekçok hadîs-i şerîfini dinledin" dedi" demektedir.

Abdülgâfir, "Siyak" adlı kitabında; "O, Fakîh-ül-Harem, fıkhın ince mes'elelerine vâkıf, kelâm ilminde de söz sahibi idi. Ebû Abdullah el-Fürâvî, tasavvuf büyükleriyle beraber bulundu ve onların teveccühlerini kazandı" demektedir.

Kendisinden rivâyette bulunan Ebû Sa'd es-Sem'ânî; "Ebû Abdullah el-Fürâvî, müftî, vâ'iz güzel ahlâk sahibi, güler yüzlü ve tatlı dilli, fakir ve garip kimselere ikram eden bir zât idi. Haramlardan kaçan onun gibisini görmedim" demektedir.

Ebû Abdullah el-Fürâvî, hadîs ve fıkıh alanında birçok eser yazmıştır. El-Mecâlisü fil-va'zi vet-tezkîr, Erbe-ûne hadîsen, Kitâbün fî fürû'-il-fıkıh-iş-Şâfiî eserlerinden birkaçıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 127

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 87

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 166

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 290

MUHAMMED BİN FADL İSFERÂÎNÎ

Kelâm ve tasavvuf âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Feth olup, İbn-i Mu'temed ismiyle de tanınmıştır. 474 (m. 1081)'de doğdu. 538 (m. 1143) senesinde Bistam'da vefât etti. Nişâbûr'da Ebü'l-Hasen el-Medînî'den, Hemedân'da Şîruveyh bin Şehredâr ve diğer âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden ise İbn-i Asâkir, İbn-i Sem'ânî ve diğerleri ilim almıştır. İbn-i Asâkir onun için şöyle demiştir: "O, hitâbeti güzel, konuşması hoş ve suâllere çabuk cevap veren zâtlardan son gördüğüm âlimdir. İnsanları irşâd etmek için, hakkı anlatmak husûsunda son derece fedakâr ve gayretli idi. Müttekî, çok ibâdet eden, sâlih ve kerem sahibi bir zât idi."

İbn-i Sem'ânî de şöyle demiştir: "O, âlim, vâ'iz, tatlı sözlü, güzel va'z eden, ifâdeleri düzgün ve sözleri hoş bir zât idi."

İbn-i Neccâr ise; "Zamanının meşhûr âlimi idi. Onun sözleri açık, misâlleri güzel, anlatış tarzı ve üslûbu çok hoş idi" demiştir. 515 (m. 1121) senesinde Bağdad'a gitti. Herkes tarafından büyük bir sevgi ve alâka gördü. Bir müddet kaldı. Sonra Bağdad'dan ayrıldı. Tasavvufda derin bir âlim idi. Keşf-ül-esrâr, Beyân-üt-tekallüb, Bess-ül-esrâr, Nesâr-ül-kalb ve Usûl adlı eserleri vardır. Bağdad'dan Horasan'a giderken hastalandı. Dizanteri hastalığından, garîb ve şehîd olarak Bistam'da vefât etti. Bistam'da, Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin kabri yanına defn edildi. Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin mescidinde vazîfeli olan zât, rü'yâsında Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerini görmüş, yarın bir kardeşim gelecek, o benim misâfirim olacak buyurmuş. Ertesi gün Muhammed bin Fadl hazretleri hasta olduğu hâlde Bistam'a geldi. Üç gün hasta olarak orada kaldı ve vefât etti. Yine aynı zât şöyle anlatmıştır: "Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerini rü'yâmda gördüm. "Yarın benim yanıma sâlih bir zât defn edilecek, onun için bir kabir kaz" buyurdu. O zât bu rü'yâ üzerine, sabahleyin kalkıp söylenilen yerde bir kabir kazdı. Bir de işitti ki, o gün Muhammed bin Fadl vefât etmiş. Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin kabrinin yanında kazılmış olan kabre defn edildi. Yine Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin tekkesindeki hizmetçi, rü'yâsında Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin kablara su doldurduğunu görüp, efendim müsâade edin ben doldururum deyince, yarın bir misâfir gelecek, ona ben hizmet etmeyi severim, buyurduğunu söylemiştir. Hizmetçi, sabahleyin kalkıp baktım ki, kablar su dolmuştu, sonra Muhammed bin Fadl'ın cenâzesi getirildi, demiştir. Bistam hatîbi şöyle anlatmıştır: "Muhammed bin Fadl'ı kabre koymak için kabrine indim. Göğsüm ile kabrin duvarı arasında dört parmak kadar bir mesafe vardı. Kabrin dar olmasına hayret etmiştim. Sonra kabir birden bire genişledi ve cenâze elimden alınır gibi oldu. Ben kendimden geçtim. Sonra kabirden dışarı çıktım, aklım başımdan gitmişti."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 129

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 170

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 118

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 220, cild 2, sh. 1926

MUHAMMED BİN HİBETULLAH EL-BERMEKÎ

Şafiî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Hibetullah el-Bermekî el-Hamevî olup, lakabı Tâcüddîn'dir. Tâcüddîn el-Hamevî, hattı güzel, anlayışı, kuvvetli bir zât idi. 577 (m. 1181) senesinde vefât etti. Vefât ettiğinde, geriye mülk olarak dokuz mürekkep hokkası kaldı. Bunların ağırlıkları sekiz rıtl (3,5 kg,) ile onbir rıtl (4,8 kg) arasında değişiyordu. Ayrıca hutbelerini ihtivâ eden, elli kadar dîvânı kaldı.

Tâcüddîn el-Hamevî, birçok ilimde ihtisas sahibi idi. Özellikle fıkıh, kelâm ve nahiv ilminde İmâm idi. Şafiî mezhebinden olup, Mısır diyârı kendisinin fetvâları ile amel etti.

İbn-ül-Kalyûnî, "El-İlm-üz-zâhir" adlı eserinde onun hakkında: "Tâcüddîn el-Hamevî, Selâhiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Kâhire'de hatîb idi. Devamlı ilimle meşgûl oldu ve ilmi elde etmeye çalıştı" demektedir.

Hâfız Zekiyyüddîn Abdülazîm şöyle anlatır: "Birgün onun yanına gittim. Çok sıcak olması sebebiyle, yer altında bir mahzende oturmuş ilimle meşgûl oluyordu. Ona, "Bu hâl ve bu durum nedir?" diye sorduğumda, "İlimle meşgûl olmayayım da ne yapayım?" buyurdu."

Tâcüddîn el-Hamevî'nin yazdığı şiirler pekçoktur. Bu husûstaki eseri, "Ercüze"dir. Bu eserin içindeki şiirlerin bütün mısraları aynı kâfiye ile biten veya her beyit kendi arasında kafiyeli

bir tarzda yazılmıştır. Bu eseri, Sultan Selâhaddîn için yazmıştır. Diğer eserleri ise Dîvân-ı Şiir, Ravdât-ül-Mirtâd ve Nüzhet-ül-Fürrâd'dır.

---

1) Tabakat-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 23

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 89

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 99

MUHAMMED BİN HÜSEYN (Fahr-ül-Kudât)

Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed el-Arsâbendî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, "Fahr-ül-Kudât" lakabı ile meşhûr oldu. Arsâbend, Merv şehrinin köylerinden büyük bir köydür. Hanefî fakîhlerinden Fahrüddîn Muhammed bin Ali el-Mervezî de aynı memlekettendir. Bu köyden olduğu için "Arsâbendî" nisbetiyle anıldı. Doğum târihi kesin olarak belli değildir. Hacca gitmek üzere memleketinden ayrıldı. 480 (m. 1087) senesinden sonra, hacı olarak Bağdad'a geldi. 511 (m. 1117) senesi Rebî'ül-evvel ayında vefât etti.

Hanefî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden olan Fahr-ül-Kudât, fıkıh ilmini Ebû Zeyd-i Debbûsî'nin arkadaşı Alâüddîn-i Mervezî'den öğrendi. İlim ve fazilet sahibi olup, çok münâzaralarda bulundu. Merv'de Hanefî âlimlerinin reîsliği onunla sona erdi. O, her bakımdan ahlâkı güzel, cömert ve mütevâzi bir zât idi. Hadîs-i şerîfleri yazardı. Merv'de Ebü'l-Fadl Abdurrahmân bin Muhammed el-Kirmânî, kendisinden çok hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Onun, "Muhtasâr-ı takvîm-il-edille" isminde kıymetli bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 258

2) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 164,. 165, 166

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-MERVEZÎ (Ebû Abdullah-ı Zâgûlî)

Şafiî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali İbni Ya'kûb el-Mervezî el-Ezri'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Zâgûlî nisbetiyle meşhûr oldu. "Hâfız-ül-bereket" lakabı ile de anılırdı. Zâgûl, Horasan bölgesinde, Merv şehrinin Bencediyye kasabasına bağlı bir köyün veya mahallenin adıdır. 472 (m. 1079) senesinde Zâgûl'da doğup sonra Merv'e yerleşti ve orada meşhûr oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, lügat ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Kıymetli eserleri vardır. 559 (m. 1164) senesi Cemâzil-âhır ayının onikinci günü vefât etti.

İlim öğrenmeye karşı büyük bir arzusu olan Ebû Abdullah-ı Zâgûlî, fıkıh ilmini Merv şehrinde iken, büyük âlim Ebû Bekr Muhammed bin Ebî Muzaffer es-Sem'ânî'den ve Muvaffak bin Abdülkerîm el-Hirevî'den öğrendi. O, ilim için birçok seyahatler yapıp, Herât ve Nişâbûr şehirlerine de gitti. Her iki şehirde, çok hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. Herât'ta; Ebü'l-Feth Nasr bin Ahmed bin İbrâhim el-Hanefî, Ebû Abdullah Îsâ bin Şuayb bin İshâk es-Siczî ve Ebû Sa'd Muhammed bin Ebû Rebî' el-Cîlî'den ve Merverrûz'da; Muhyissünne Hüseyn bin Mes'ûd el-Begavî el-Ferrâ'dan ve Ebû Muhammed Abdullah bin Hasen et-Tabesî'den ve Merv'de de; İmâm-ı Sübkî'nin babasından ve Ebû Sa'îd Muhammed bin Ali ed-Dehhân'dan ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Hadîs ilminde de büyük bir âlim olarak tanındı. Hâfız olup,

yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi senet ve metinleri ile birlikte ezberlemişti. Kendisinden fıkıh ilmini öğrendiği Ebû Sa'd es-Sem'anî ve onun oğlu Ebü'l-Muzaffer, ondan hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Ebû Sa'd onun hakkında diyor ki: "O, sâlih bir kimse olup, fazilet ve ilim sahibiydi. Ahlâkı çok güzeldi. İyi huylarla bezenmişti. Fakir olup, az şeye kanâat ederdi. Hadîs-i şerîfleri ve onların rivâyet yollarını çok iyi bilirdi. Uzun olan hayâtını, ilim öğrenmek ve bunları toplayıp yazmakla geçirdi."

O, edebiyat ve lügat ilimlerini çok iyi bilirdi. Çok kitapları, bizzat yazarak onları bir araya getirmişti. Onların sayısının, dörtyüz cildi geçtiği bildirilmektedir. Bunlara "Kayd-ül-evâbid" adını verdi ve birçok ilmi toplayıp tertîb etti. Bunlar; tefsîr, hadîs, fıkıh ve lügat ilimlerini ihtivâ ediyordu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 254

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 99

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 136

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1337

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 187

MUHAMMED BİN HÜSEYN EŞ-ŞEYBÂNÎ

Kırâat ve ferâiz âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Muhammed bin Hüseyn bin Ali bin İbrâhim bin Ubeydullah eş-Şeybânî el-Mezrufî el-Yemenî'dir. 439 (m. 1047) senesinde Selh'de doğdu. 527 (m. 1133) senesinde Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yere defnedildi.

Ebû Bekr eş-Şeybânî, İbn-ül-Mesleme, İbn-ül-Me'mûn, es-Sarîfinî, İbn-ül-Mühtedî, İbn-ün-Nakır, En-Nehrevânî, Ebü'l-Hüseyn el-Âsımî, İbn-ül-Berâ, Ebü'l-Ganâim bin ed-Dücâcî'den hadîs-i şerîf dinledi, yazdı ve rivâyette bulundu. Ebû Bekr eş-Şeybânî, Kur'ân-ı kerîmi çeşitli kırâatlara göre okurdu.

Kendisinden de; İbn-ün-Nâsır, İbn-i Asâkir, el-Yünârâtî, Ebû Sa'd bin Ebî Asrûn, İbn-ül-Cevzî, Ebû Mûsâ el-Medînî el-Hâfız, Ali bin Asâkir ve birçok âlim rivâyette bulundular. Ayrıca birçok kimse, kendisinden ferâiz ve hesap ilmini öğrendiler.

İbn-ün-Nasr onun hakkında: "Ebû Bekr eş-Şeybânî, zamanının Kur'ân-ı kerîmi en güzel okuyanı idi. Çok kimseler kendisinden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular" demektedir.

İbn-i Cevzî ise: "Ebû Bekr eş-Şeybânî, sağlam, güvenilir, i'tikâdı düzgün, Hanbelî mezhebine mensûb bir zât olup, namazda secdede iken vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yere defnedildi" demektedir.

İbn-i Katî'î şöyle demektedir: "İbn-ül-Ahdâr'ın şöyle dediğini işittim: Ebû Bekr eş-Şeybânî'nin hadîs-i şerîf rivâyetinden çok haz duyardım."

Ebû Nasr el-Yûnârâtî, Mu'cem'inde; "Ebû Bekr eş-Şeybânî, asrının teki idi. Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okurdu" demektedir.

Ebû Bekr eş-Şeybânî'hin Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Münâfıklık alâmeti üçtür: Yalan söylemek, va'dini yerine getirmemek, emânete hıyânet etmek."**

Ebû Bekr eş-Şeybânî'nin yazdığı eserlerden biri de, Kitâb-ül-ferâiz'dir. Ayrıca ferâiz ilmi hakkında daha birçok kitaplar yazmıştır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 178

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 245

3) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 81

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 87

MUHAMMED BİN ÎSÂ ET-TEMÎMÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Îsâ bin Hüseyn et-Temîmî el-Bestî olup, künyesi Ebû Adullah'dır. 428 (m. 1036) senesinde Fas'da doğdu. 505 (m. 1111) senesi Cemâzil-evvel ayının son Cumartesi günü sabahı vefât etti. 503'de ve 504'de vefât ettiği de rivâyet olunmuştur. Cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat katıldı. İnsanlar, bereketlenmek için tabutuna ellerini sürerlerdi.

Muhammed bin Îsâ hazretleri, aslen Tâhert kasabasından olup, dedesi Fas'a intikâl etmişti. Bu zât da orada doğdu. Genç yaşında babası ile beraber, doğum yeri olan Fas'dan Sebte'ye gitti, ilim öğrenmek için çeşitli memleketleri gezdi. Sebte'de Ebû Muhammed el-Mesîlî'den, Meriyye'de Ebû Abdullah bin el-Mürâbıt'tan, Ebû Merüvân İbni Sirâc'dan ve başka âlimlerden ilim öğrendi. İlim tahsili için sâdece Endülüs'e üç defa gitti. Birinci seferi gençliğinde İşbîliyye'ye olup, orada Ebû Bekr İbn-ül-Kasîre (veya İbn-üs-Sayde)'den edebî ilimleri öğrendi. İkinci seferi, 480 (m. 1087) senesinde Meriyye'ye olup, orada ed-Delâî'den icâzet aldı. Üçüncü seferi ise, 488 senesinde Kurtuba'ya olup, Ceyyânî, İbn-üt-Tallâ', Ebü'l-Hasen Ali bin Half ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Meşhûr âlim Kâdı Iyâd hazretleri, ondan icâzet almıştır.

Kâdı Iyâd'a icâzet vermeden önce ona, İmâm-ı Mâlik'in Muvatta'ını, İmâm-ı Buhârî'nin Sahîh'inin muhtasarını, İmâm-ı Müslim'in Sahîh'inin muhtasarını, Ebû Davud'un "Musannef'ini, Ebû Abdülkâsım'ın "Kitâb-ül-Islâh-il-Galat"ını, Ebû Süleymân'ın "Kitâb-ü garîb-ül-hadîs"ini, Ebû Abdullah'ın "Kitâb-ü ulûm-ül-hadîs"ini ve başka kitapları okuttu.

Ebû Abdullah Muhammed bin Îsâ hazretleri, bilhassa fıkıh ilminde çok bilgi sahibi olup, konuşması ve yazması da çok güzel ve gönüllere te'sîr edici idi. Zamanındaki âlimlerin en akıllısı, en fakîhi (fıkıh âlimi), en efdali, dînin emirlerine en fazla bağlı olanı idi. Bütün faziletleri kendisinde toplamıştı. Âlim olanlar ve diğer insanlar arasında da hatırı sayılır, çok yüksek bir zât idi. Son derece cömert idi. Bununla beraber, tanınmayı istemez, şöhretten uzak durur, meşhûr olmaktan çok sakınırdı.

Sebte'de kadı oldu. Bu vazîfeye altı sene devam ettikten sonra, mes'ûliyetinin ağırlığından korkup, bu vazîfeden mu'af tutulmasını istedi. Bu arzusu kabûl edilip, bu vazîfeden affedildi. Daha sonra Fas kadılığına ta'yin edildi ise de, istemeyip ayrıldı. Bu vazîfeyi yapması için zorladılar ise de, kabûl etmedi. Daha sonra oradan kalkıp, Sebte'ye geldi. Böylece kendisine bir kötülük yapılmasından kurtulmuş oldu. Kâdılık vazîfesinden bu kadar sakınmasıyla beraber; hüküm vermekte, verilen hükümleri en güzel şekilde tatbik etmekte, zamanındaki kadıların en emîni, en dikkatlisi idi.

---

1) Kitâb-üs-sile cild-2, sh.572

2) Gunye sh. 27

MUHAMMED BİN İSMÂİL

Fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin İsmâil bin Ubeydullah bin Vud'a el-Gaffâl el-Bakkâl'dır. Aslen Bağdadlı olan Muhammed bin İsmâil'in doğum târihi kesin belli değildir. Onun hakkında en geniş bilgi veren İbn-i Neccâr'ın ifâdesine göre, o, Bağdad'daki Nizamiye Medresesi'nde görev yapmıştır. Daha sonra Bağdad'dan Şam'a giden Muhammed bin İsmâil, bir müddet sonra hastalandı ve Şam'da vefât etti. Muhammed bin İsmâil, 588 (m. 1192) yılında vefât ettiğinde, babası yaşıyordu.

Şafiî mezhebini çok iyi bilen Muhammed bin İsmâil, münâzara ve Cedel ilminde mahirdi. Nitekim Bağdad'dan Şam'a giderken, girdiği şehirlerin fıkıh âlimleriyle, fıkhî mes'eleler üzerine münâzara yapar ve onlara, sorulan husûsları çok güzel izah ederdi.

Bilhassa çok güzel hitâbetiyle tanınan Muhammed bin İsmâil, fıkha dâir eserler de yazmıştır. Kitâbü fil-lâ'b bil-bındık bunlardan bir tanesidir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 94

2) El-Vâfî bil-vefeyât cild-2, sh. 217

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 325

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 58

MUHAMMED BİN MAHMÛD EN-NİŞÂBÛRÎ

Tefsîr âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, eş-Şihâb et-Tûsî Muhammed bin Mahmûd bin Muhammed bin Şihâbüddîn en-Nişâbûrî'dir. Ebü'l-Feth en-Nişâbûrî, 522 (m. 1128) senesinde doğdu. 599 (m. 1203) senesinin Zilka'de ayında, Mısır'da vefât etti. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Vefâtı sebebiyle halk çok üzüldü.

Ebü'l-Feth en-Nişâbûrî, Nişâbûr'dan Mısır'a giderek oraya yerleşti. Orada fetvâlar verdi. Takıyyüddîn Şehinşâh bin Eyyûb'un yaptırdığı medresede müderrislik yaptı. Mısır'da insanlara va'z etti. Birçok kimse kendisinden istifâde etti ve ilim öğrendi. Mısır sultanları, kendisine çok hürmet ve saygı gösterdiler.

Ebü'l-Feth en-Nişâbûrî, İmâm-ı Gazâlî'nin talebesi olan Muhammed bin Yahyâ ve başka âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Ebü'l-Vakt ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu. Kendisinden de, İbn-i Cümeyzî ve birçok âlim rivâyette bulundu.

Ebü'l-Feth en-Nişâbûrî, ilimde yüksek derecelere ulaştı. Mısır'a gidip, orada ilim yaydı. Kadri yüce bir âlim idi. Zâhid, vera' sahibi, şefkatli idi. Kendisinden önce gelen âlimlerin gösterdiği yolda yürüdü. Devlet adamları ve halkın nezdinde yüksek i'tibâr sahibi olmasına rağmen, sünneti seniyyeden kıl ucu kadar ayrılmadı. Mısır'da fetvâlarına güvenilen, sözleri arzu ve muhabbetle dinlenen, yüksek ahlâk sahibi bir zât idi. İyiliği emretti ve kötülükten sakındırdı.

Ebü'l-Feth en-Nişâbûrî'yi yolda giderken gören herkes, bu, âlimlerin en üstünü derdi. Sultan Ömer bin Şehinşâh, onun için Menâzil-ül-İzzî diye bilinen medreseyi yaptırdı. Burada çok kimseler kendisinden ilim ve edeb öğrendiler. Ebü'l-Feth, din bilgilerinin yanında, fen bilgilerinde de mütehassıs idi. "El-Basâiru fî tefsîr-il-Kur'ân" yazdığı eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 7

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 105

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 396

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 24

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 325

MUHAMMED BİN MENSÛR ES-SEM'ÂNÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Hâfız el-Kebir, lakabı Tâc-ül-İslâm'dır. 466 (m. 1073) senesinde doğdu. 510 (m. 1116)'da vefât etti. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup; fıkıh, hadîs ve edebiyat ilimlerinde meşhûr, hâfız, vâ'iz ve hatîb bir âlimdir. İlim öğrendiği âlimler şu zâtlardır: Babası Ebû Muzaffer Mensûr bin Muhammed, Abdurrahmân bin Ebî Kâsım Kuşeyrî, Nasrullah bin Ahmed Huşnâmî, Es'ad bin Mes'ûd Utbî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed Allaf, Muhammed bin Abdülkerîm Huşeyş el-Hâfız, Ebü'l-Ganâim en-Nersî (ez-Zeynî) ve Merv, Nişâbûr, Rey, Hemedan, Bağdad, Kûfe, İsfehan, Mekke ve diğer yerlerde bulunan âlimlerdir. Küçüklüğünden i'tibâren iyi bir terbiye görmüş, ibâdet ederek büyümüş, küçük yaşta tahsile başlamıştır. Babası ona hat (yazı) öğretip; Arabca, nahiv, şiir ve nesir okutup, edebiyatta çok iyi yetiştirmiştir. Çok güzel yazı yazardı. İfâdeleri, tertîbi çok güzel olup, kelimeleri inci gibi dizerdi. Edebî ilimleri öğrendikten sonra, fıkıh ve hadîs ilimlerini öğrenmeye yöneldi. Bu ilimleri de tahsil edip, zamanının büyük âlimleri arasında yer aldı. Hadîs ilminde; râvî ve senetlerde, cerh ve ta'dil bilgilerinde, tahrif, tebdil, zabt-ül-metn, ensâb husûsunda mütebahhir (çok derin) bir âlim idi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, babasının yerine ders ve va'z vermeye başladı. O kadar te'sîrli ve fâideli oldu ki, hem avam (halk) tarafından, hem de havvâs (âlimler) tarafından çok sevildi. Kendisine hased edip muhalefet gösterenlere karşı, dâima sabırla muâmele etti.

Oğlu Ebû Sa'îd şöyle demiştir: "Babam binlerce defa meclis kurup, ilim imlâ ettirdi, yazdırdı. Hiç kimse onu bu husûsta geçemedi. Hadîs ilmine dâir pekçok kitap yazdı. Çoğunu vakfettim. Bu, onun; hadîs, fıkıh ve lügat ilmindeki yüksek derecesini gösterir."

Muhammed bin Mensûr'un babasına, edebiyat ve lügat ilmiyle ilgili birşey sordukları zaman, "Muhammed'e (oğluma) sorunuz, çünkü o, lügat ilmini benden daha iyi biliyor" derdi.

"Kâfi" kitabının müellifi şöyle yazmıştır: İmâm Ebû Muzaffer bin Sem'ânî'nin talebelerinden olan Ebû Abdullah bin Hasen el-Merdâhânî'den işittim. Şöyle anlattı: "Ebû Bekr Muhammed ile beraber derse devam ederdik. Ebû Abdullah en-Nişâbûrî de bize dersimizi müzâkere ettiriyordu. Bir defasında, hocamız Muhammed bin Mensûr derse geç geldi. Ağlamaktan gözleri kızarmıştı. Ebû Abdullah, "Neden geç kaldınız? Birşey mi oldu?" diye sorunca, buyurdu ki: "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana su dolu bir bardak uzatıp, iç buyurdu. Ben de alıp hepsini içtim. Uyandığımda bütün bedenimde te'sîrini gördüm." Ebû Abdullah bunu işitince, hemen İmâm Ebû Muzaffer'in bulunduğu yere koştu. Müjde, müjde diyerek rü'yâyı anlattı. Bunun üzerine Ebû Muzaffer şöyle dedi: "Elhamdülillah ben de aynen böyle gördüm. Fakat ben suyun hepsini içmedim. Ancak bir kısmını içtim. O ise hepsini içmiş. O, Resûlullahtan (s.a.v.) rivâyet edilen hadîs-i şerîflerin pekçoğunu biliyor."

Hâfız Ebû Sa'd şöyle demiştir: "Vefât etmeden önce son dersini verirken, Resûlullahın (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi ile başladı: **"Önünüzde aşılması zor bir eşik vardır. Oradan yükü ağır olanlar geçemez. İşte ben bu engeli** (eşiği) **geçebilmek için yükümü hafifletmek istiyorum".** Tefsîr dersinde ise meâlen; **"Bugün sizin dîninizi tamamladım."** buyurulan

Mâide sûresi 6. âyet-i kerîmenin tefsîrini yaptı. Sonra, kırküç yaşında iken Cum'a günü vefât etti. Pekçok eseri olup, "Emâlî" adlı üç cildlik eseri meşhûrdur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 5

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 257

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 30

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 52

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 180

MUHAMMED BİN MUHAMMED ET-TÂÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Fütûh olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Tâî kabilesine mensûptur. 475 (m. 1082) yılında Hemedan'da doğdu. Çeşitli memleketlerde ilim tahsil eden Ebü'l-Fütûh, 555 (m. 1160) yılında Hemedan'da vefât etmiştir.

Mısır, Irak ve Horasan'da ilim tahsili yapan Muhammed bin Muhammed, Ferd bin Abdurrahmân eş-Şa'rânî, Abdurrahmân bin Hamd ed-Dûnî, Tarif bin Muhammed, Abdülgaffâr en-Nahrirî, er-Rûyânî, Tâc-ül-İslâm Ebû Bekr bin es-Sem'ânî, Sirviyye ed-Deylemî, İbn-i Tâhir el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım bin Beyân er-Rezzâz'dan ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf işitmiştir.

Muhammed bin Muhammed'in kendisinden ise; Muhammed bin Abdullah bin el-Bennâ es-Sûfî, Husayn bin ez-Zeydî ve pekçok âlim ilim öğrenmiş ve hadîs-i şerîf dinlemiştir.

İbn-i Sem'ânî, onun hakkında; "Muhammed bin Muhammed, Mısır'a gidip, fıkıh, hadîs ve ahlâk ilmini öğrendi. Babamdan da fıkıh okuyan Muhammed bin Muhammed'den istifâde ettim ve ondan, Hemedan'a dönüşünde kıymetli bilgiler kaydettim" demektedir.

"Kitâb-ül-erbeîn fî irşâd-is-sâirîn ilâ menâzil-ıl-müttekîn" adlı eser, Muhammed bin Muhammed hazretlerinin yazmış olduğu bir eserdir. Bundan başka eserleri de vardır.

Ebü'l-Fütûh Muhammed'in yazmış olduğu Kitâb-ül-erbeîn fî irşâd-is-sâirîn ilâ menâzil-il-müttekîn'den ba'zı bölümler:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Kim ümmetimin din işlerinde fayda verecek kırk hadîs-i şerîf ezberlerse, kıyâmet günü ona şefaatçi olurum."** Diğer bir rivâyette ise, **"Kim delîl olarak kullanacağı kırk hadîs-i şerîfi ezberlerse, onu Allahü teâlâ fakîh ve âlim olarak yazar"** buyuruldu. Hâl böyle olunca, Allahü teâlâdan, beni böyle kimselerden kılmasını, onlarla beraber haşretmesini ümîd ederek, duymuş olduğum hadîslerden kırk adedini, kırk ayrı hadîs âliminden ve herbir hadîs-i şerîfi de ayrı Sahâbîden olmak üzere yazdım. Herbir Sahâbînin künyesine, nesebine. İsmine, ömrüne, vefât târihine, ba'zı faziletlerine ve her hadîs-i şerîfin akabinde de ba'zı fâideli bilgilere işâret ettim. Hadîs-i şerîflerde geçen Arabca yönünden ba'zı müşkil yerleri açıkladım. Hadîs-i şerîfe uygun hikâyeler ve burada zikredilmesi uygun âyet-i kerîmeler zikrettim. Böylece okuyanlara bir nasihat, kalblere bir ferahlık olarak yazdım. Kitabın ismini Kitâb-ül-erbeîn koydum. Kitabıma, **"Ameller, niyete göredir."** hadîs-i şerîfi ile başlamak, böylece geçmiş ulemâya ittibâ etmek istedim. Fakat, kitab ve sünnete uyarak, Hazreti Ebû Bekr'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfle başlamak arzusu buna mâni oldu. Allahü teâlâ yardımcımızdır. O her şeye kâdirdir.

Hazreti Âişe buyuruyor ki: "İlmin hazînelerini, Resûlullahın (s.a.v.) (mübârek) sözlerinin altında arayınız."

Birinci hadîs-i şerîf: Müslim, Hazreti Ebû Bekr'den rivâyet etmiştir. Hazreti Ebû Bekr birgün Resûl-i ekreme (s.a.v.): "Yâ Resûlallah! Bana bir duâ öğretin de, (evimde) o duâyı namazdan sonra okuyayım" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"**(Ey Ebû Bekr!) **De ki: Ey Rabbim, nefsime çok zulm ettim. Günahları ancak sen mağfiret edersin. Katından olan mağfiretinle beni mağfiret et. Bana merhamet et. Sen Gafûr'sun. Rahîm'sin."** Bu hadîs-i şerîf sahîh olup, hadîs imamlarının doğruluğunda ittifâk ettikleri hadîs-i şerîflerdendir. Çeşitli rivâyetleri bildirilmiştir.

Sahabenin en üstünü, hilâfete en lâyık olanı ve en önde geleni Allahü teâlânın seçtiği vekar menbaı, Muhammed aleyhisselâmın mağaradaki arkadaşı, Muhacirinin ve Ensârın efendisi, Sıddîk lakablı Hazreti Ebû Bekr'dir. Cehenneme hiç girmeyeceği bildirildiği için Atîk lakabı ile de tanınır. Fil vak'asından iki sene dört ay sonra doğdu. Erkeklerin ilk müslüman olanı, hakkı en önce kabûl edenidir. Canını bu uğurda vakfetmiş, malını bu yolda harcamış, izzet ve makamı terketmiştir. Zîrâ İslâmdan önce Mekke'de, mevki, makam ve mal sahibi, hesap ve neseb ilimlerinde âlim, rü'yâ ta'bîr eden, sözü makbûl bir zât idi. Müslüman olunca, bütün bu mevki ve makamları terk etti. Anne ve babası, kendisinden sonra müslüman olarak Eshâb-ı Kirâmdan oldular. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr hakkında buyurdu ki: **"Hiç kimsenin malı, Ebû Bekr'in malı gibi bana fayda vermedi."**

Hazreti Ebû Bekr, hicretin onbirinci senesinin Rebî'ül-evvel ayında halîfe oldu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) vefâtından iki sene dört ay sonra, altmışüç yaşında vefât etti. Cenâze namazını Hazreti Ömer kıldırdı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanına defn edildi. Yüzünün güzelliğinden veya Resûlullahın (s.a.v.); **"Sen, Allahü teâlânın Cehennemden atîkisin** (azâdlısısın)" hadîs-i şerîfinden dolayı, Atîk ismi verildi.

Hazreti Ebû Bekr'in bildirdiği bu birinci hadîs-i şerîf, duânın faziletine delâlet etmekte ve duânın çok yapılmasına işâret etmekte, sâdece namazda değil, hâriçte de duâ edilmesini bildirmektedir. Âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin. Muhakkak ki Allah, bağırıp çağırarak haddi aşanları sevmez"** (A'râf-55). Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdular ki: **"Duâ ibâdettir." "Allahü teâlâya duâdan daha sevgili birşey yoktur."** Duâ, Ma'bûd'un zikrini, O'na senayı (övmeyi), kulun O'na yöneldiğinde günahını (ve aczini) i'tirâfını ihtivâ etmelidir. Böylece, taleb edilen ve va'd edilen elde edilmiş olur. Kur'ân-ı kerîmde, Gâfir sûresi altmışıncı âyet-i kerîmede meâlen; **"Rabbiniz buyurdu ki: Bana duâ edin, size karşılığını vereyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir"** buyuruluyor. Zikirde kalbin itminanı, duâda da Rabbe teslimiyet vardır. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, kendisine ellerini kaldırarak duâ eden kulunun ellerini boş çevirmekten haya eder"** buyurdu.

Duânın şartlarından ba'zıları şunlardır: Kalbin huzûr ve sükûn içinde olması, ellerin kaldırılması, avuç içlerinin semâya döndürülmesi, din ve dünyâ salâhı için duâ edilmesi, günah ve sıla-i rahmi terk ettirici şeylerle duâ edilmemesi... gibi. Bir hadîs-i kudsîde; **"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Sabır senden** (kulumdan), **sevâb vermek benden, duâ senden, duâyı kabûl etmek bendendir."**

İkinci hadîs-i şerîf: Buhârî'nin Hazreti Ömer'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Ameller**(in kıymeti), **ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur. Artık, nail olacağı bir dünyâ veya nikâh edeceği bir**

kadından dolayı hicret etmiş kimse varsa, hicreti (Allahın ve Resûlünün rızâsı için değil) **hicret etmiş olduğu şey içindir"** buyurdu. İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: "Bu hadîs-i şerîf, ilmin üçte biridir." Ebû Dâvûd Sicistânî ise: "İlim, şu dört hadîs-i şerîf üzerinedir:

"Helâl bellidir. Haram bellidir."

"Ameller niyete göredir."

"Sizi neden nehy etmişsem, ondan sakınınız. Neyi emr etmişsem, onu gücünüzün yettiği kadar yapınız."

"İslâmda zarar vermek ve zarara zarar ile mukâbelede bulunmak yoktur."

Bu hadîs-i şerîfin râvîsi, Eshâb-ı Kirâmın en üstünlerinden ve hak ile bâtılı ayırıcı (Fârûk) olan Hazreti Ömer'in annesi, Hantebe binti Hişâm bin Mugîre'dir. Hazreti Ömer'in babası, Hattâb bin Tufeyl bin Abdüluzzâ'dır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ömer'i Cennetle müjdelemiş ve buyurmuştur ki: **"Allahü teâlâ doğruyu, Ömer'in dili ve kalbi üzerine koymuştur."** Onun rızâsı izzet, kızması adâlet idi. Şeytan ondan kaçardı. Allahü teâlâ, onunla İslâmiyeti kuvvetlendirdi. Semâdaki melekler, onun müslüman olduğunu birbirlerine müjdelediler. Hadîs-i şerîfte: **"Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer peygamber olurdu"** buyuruldu. Hazreti Ömer, Cemâzil-âhır ayının yirmiyedisinde, hicretten onüç sene.sonra halîfe oldu. Mugîre bin Şu'be'nin kölesi Ebü'l-Lü'lü tarafından, Zilhicce'nin yirmiikisinde Çarşamba günü, hicretin yirmiüçüncü senesinde şehîd edildi. Namazını Süheyb-i Rûmî (r.a.) kıldırdı. Resûlullah (s.a.v.) ile Hazreti Ebû Bekr'in yanına defn edildi. Hilâfeti, on sene yedi ay beş gündür. Hazreti Ali buyurdu ki: "Ayıbı az, tek olan Ömer vefât etti. Ömer, muhkem bir kale idi. O, müslüman olmasından i'tibâren bizleri kuvvetlendirdi."

Bu hadîs-i şerîf, şer'î amellerin; farz olan, nafile olan amellerin hepsinin niyetle sahîh olduğunu göstermektedir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır"** buyurdu. Çünkü amele riya karışır. Niyete ise riya girmez. Böylece ameli düzeltir ve âmelleri daha hayırlı olur. Niyet, lügatta mutlak kasd'den ibârettir. Ba'zı âlimler ise "Niyetin aslı taleb'dir" buyurdular.

Dünyâ kelimesi ise, ilk hayat için kullanılan bir kelimedir. Dünyâ, ednâ kelimesinin müennesidir. Ya'nî ismi tafdîldir. Masdan, dünüv veya denâettir. Birinci masdara gelince çok yakın demektir. **"Biz en yakın olan gökü, çırağlarla süsledik"** (Mülk-5) meâlindeki âyet-i kerîmede dünyâ kelimesi böyledir. Ba'zı yerlerde de ikinci ma'nâ ile kullanılmıştır. Meselâ, **"Denî, alçak şeyler mel'ûndur"** hadîs-i şerîfinde böyledir. Ya'nî (Dünyâ mel'ûndur) demektir. Alçak şeyler, cenâb-ı Hakkın nehy-i iktizâî ve nehy-i gayr-i iktizâisidir. Ya'nî haram ile mekrûhlardır. Şu hâlde Kur'ân-ı kerîmde zem edilen, kötü denilen dünyâ, haramlar ve mekrûhlardır. Mal kötülenmemiştir. Çünkü cenâb-ı Hak, mala hayr adını vermektedir. Bu sözümüzü isbât eden vesîka, varlığın ve insanlığın üstünlükte ikincisi olan İbrâhîm Halîl-ür-Rahmân'ın malıdır. Yalnız yarım milyonu sığır olmak üzere, davarları ova ve vadileri dolduruyordu.

Ca'fer-i Sâdık hazretleri buyurdu ki: "Mihnete şükr etmeyen, ni'mete şükr etmez."

Üçüncü hadîs-i şerîf: Buhârî'nin, Talhâ bin Ubeydullah'dan rivâyeti şöyledir: "Necd ehlinden, saçı darmadağın olmuş fakir birisi, Resûlullahın huzûruna geldi. Uzaktan sesini işitiyor, fakat ne söylediğini anlamıyorduk. Nihâyet yaklaştı. Meğer İslâmın ne olduğunu soruyormuş. (Bu sorusuna karşılık) Resûlullah efendimiz (s.a.v.); "(Îmân ettikten sonra) **bir gün bir gece**

içinde beş vakit namazdır" buyurdu. O kişi, "Üzerimde bu namazlardan başkası da olacak mı?" diye sorunca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Hayır! Ancak tatavvu' edersin** (nafile namaz kılarsın)**"** buyurdu. Bundan sonra Resûlullah (s.a.v.); **"Bir de Ramazan orucudur"** buyurdu. O kişi yine, "Üzerime bundan başkası da olacak mı?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.); **"Hayır! Ancak nafile oruç tutarsın"** buyurdu. Talhâ (r.a.) der ki, Resûlullah (s.a.v.) ona zekâtı da söyledi. O kişi yine, "Üzerimde bundan başkası da olacak mı?" diye sorunca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Hayır! Ancak nafile olarak sadaka verirsin"** buyurdu. Bunun üzerine o kişi, "Vallahi bundan ne fazla, ne de eksik birşey yapacak değilim" diyerek ve arkasını dönerek gitti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Eğer doğru söylüyorsa, felah buldu"** buyurdu.

Hazreti Talhâ, Cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hazreti Osman'ı halîfe seçen şûradaki altı kişiden biri idi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ona, **"Talhât-ül-hayr** (Hayırlı Talhâ), **Talhât-ül-cüd** (Cömerd Talhâ), **Talhât-ül-feyyâz** (Feyizli Talhâ)**"** isimlerini vermişti. O muhacirlerin ilklerinden idi. Uhud savaşında, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanından ayrılmadı. Resûlullaha gelen darbeyi eliyle karşıladı. Eli yaralandı. Uhud savaşının sonunda, üzerinde doksandan fazla kılıç yarası vardı. Resûlullah (s.a.v.) onu Sa'd bin Ebî Vakkâs ile kardeş yapmış idi. Hicrî otuz senesine rastlayan Cemel vak'asında, boğazına bir ok geldi. Bismillah diyerek vefât etti. Vefât ettiğinde altmışdört yaşında idi. Elli dört yaşında vefât etti de denilmiştir. Basra'ya defn edildi.

Bu hadîs-i, şerîf, İslâm isminin amellere de şâmil olduğunu; zîrâ soranın İslâmı sorduğunu, Resûlullahın da amellerle cevap verdiğini göstermektedir. Ameller îmândandır, ya'nî îmânı kuvvetlendirir. Îmân, kalb ile tasdik, dil ile ikrâr, a'zâlarla da amel etmektir. Eğer, Resûlullah burada niçin haccı zikretmedi? denilirse, mümkündür ki, bu soru henüz hac farz olmadan önce sorulmuştur. Burada Peygamber efendimiz (s.a.v.), o zâta i'tikâd edileceğini bilmediği dînî hükümleri açıklamaktadır. Hac ise, Arablar tarafından bilinmekte ve İbrâhim aleyhisselâmdan beri devamlı yapılmakta idi. Yine bu hadîs-i şerîfte anlaşılmaktadır ki, farz olan şeyleri Allahü teâlâ bildirir. Kul, kendi kendine bir şeyi farz kılamaz. Yine bu hadîs-i şerîften anlaşılmaktadır ki, bir kimse farzları şartlarına uygun olarak yaparsa ve bunun üzerine başka (nafile) bir ibâdet yapmazsa, kurtulacağı umulur. Nafileler; muhabbetin, derecelerin artmasına ve farzlarda meydana gelen noksanlıkların tamamlanmasına sebep olur.

Dokuzuncu hadîs-i şerîf: Abdurrahmân bin Avf şöyle rivâyet ediyor: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Mescidden çıktılar. Ben de arkasından O'na tâbi oldum. O yürüyor, ben de yürüyordum. Sonra bir hurmalığa girdiler. Kıbleye yöneldiler ve secdeye kapandılar. Secdeleri o kadar uzadı ki, Resûlullahın mübârek rûhunun kabz edildiğinden korktum. Bakmak için yaklaştım ve oturdum. Mübârek başlarını secdeden kaldırdılar ve **"Kim o ?"** diye sordular. Ben de, "Abdurrahmân bin Avf dedim. **"Ne oldu?"** diye sorduklarında "Yâ Resûlallah! Secdeniz o kadar çok uzadı ki, Allahü teâlânın rûhunuzu kabz ettiğini zannettim" dedim. O zaman Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Cebrâil geldi ve beni müjdeledi ve Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu bildirdi: "Kim, sana salât getirirse, ben de ona rahmet ederim. Kim sana selâm getirirse, ben de ona eman veririm." Bunun için şükür secdesi yaptım"** buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfi rivâyet eden Abdurrahmân bin Avf, Fil vak'asından on sene sonra doğdu. Hicretin otuzikinci senesinde, Hazreti Osman'ın hilâfeti zamanında, yetmişbeş yaşında iken vefât etti. Hazreti Osman onu, Bakî' kabristanına defn etti. Abdurrahmân bin Avf, sağlığında bir günde otuz köle birden azâd ederdi. Aşere-i mübeşşereden ve Hazreti Osman'ı halîfe seçen altı kişiden biri idi.

Bu hadîs-i şerîften anlaşıldığına göre, Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât ve selâm getirmek, en efdal amellerden ve en üstün zikirlerdendir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim bana bir defa salât ve selâm getirirse, Allahü teâlâ ona on rahmet eder."** Diğer bir rivâyette ise, **"Duâ, semâ ile yer arasında mevkuf kalır. Ancak bana salât ve selâm getirilirse tekrar yükselir"** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Dört şey kötülüktür** (Cefâdır). **Ayakta bevl etmek, namazdan ayrılmadan alnını silmek, müezzinle beraber ezan okumamak, yanında ismim zikredildiğinde, bana salât ve selâm getirmemek."** Salât; Allahtan rahmet, meleklerden istiğfar, insanlardan duâdır.

Mâlik bin Enes (r.a.) buyurdu ki: "İslâmiyet ağacı, Muhammed aleyhisselâm ile Mekke'de yetişti. Eshâb-ı Kirâm ile Medine'de dallarını verdi. Tabiîn ile Irak'ta yapraklarını, Horasan'da Horasan zâhidleri ile meyvelerini verdi."

Onikinci hadîs-i şerîf: Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti: Birgün Resûlullah efendimize (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! Allaha en sevgili gelen amel hangisidir?" diye sordum. O da buyurdu ki: **"Vaktinde kılınan namaz."** "Sonra hangisi?" diye sordum. **"Ana-babaya iyilik"** buyurdu. "Sonra hangisi?" dedim. **"Allah yolunda cihâddır"** buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfi rivâyet eden Abdullah bin Mes'ûd, Eshâb-ı Kirâmın ileri gelenlerinden idi. Bedr gazâsında ve Bî'at-ı Rıdvan'da bulundu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek eşyâlarını taşırdı. Çok zayıf idi. Hazreti Ömer'in halifeliği devrinde Kûfe kadılığı yaptı. Hazreti Osman devrinde Medine'ye geldi. Hicretin otuzikinci yılında vefât etti. Vefât ettiğinde altmışiki yaşında idi. Cenâze namazını Zübeyr bin Avvâm kıldırdı. Cenâzesi Bakî' kabristanına defn edildi.

Bu hadîs-i şerîf, beş vakit namazı ilk vaktinde kılmanın faziletine delâlet etmektedir. Hazreti Ebû Bekr şöyle buyurdu: "Namazın ilk vakti Allahü teâlânın rızâsı, son vakti ise Allahü teâlânın affıdır."

İmâm-ı Şafiî buyurdu ki: "Rızâya kavuşan ile affedilen bir değildir. Zîrâ affedilen bir kusurdan affedilmiştir. Rızâya kavuşan ise, bir faziletten rızâya kavuşmuştur." İbrâhim bin Edhem şöyle anlatır: "Âbidlerden biri hastalanmıştı. Ba'zı dostlarla onu ziyârete gittik. Âbid üzüntülü ve kederli idi. "Allahü teâlâ sana merhamet etsin, niye üzülüyorsun" diye sorduğumda, "Bu dünyâdan ayrılıp, kaybettiğim fırsatlardan dolayı âhırette gam, keder, üzüntü çekeceğime üzülüyorum. Üzüntüm, bu dünyâda gafletle uyuduğum gecelerime, oruç tutmadığım günlerime ve Allahü teâlânın zikrinden gâfil olduğum saatleredir" dedi."

Onbeşinci hadîs-i şerîf: Tirmizî'nin Irbâz bin Sâriye'den (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Irbâz bin Sâriye diyor ki: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) birgün namazdan sonra bize va'z da bulundu (hutbe okudu). Öyle beliğ bir va'zda bulundular ki, gözler yaşlarla doldu, kalbler inceldi (ürperdi). (Bu bir veda va'zı idi.) Bir kişi, "Bize ne tavsiye edersin yâ Resûlallah?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahtan korkmayı, başınızdaki bir köle bile olsa onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zîrâ benden sonra yaşayacaklar çok ihtilâflar görecekler. Benden sonra ortaya çıkan bid'atlerden sakınınız. Zira bid'atlerin hepsi dalâlettir. Sizden her kim buna** (bu ihtilâflara) **yetişirse, sünnetime ve benden sonra râşid halîfe olan halîfelerimin sünnetine sımsıkı sarılsın."** Bu hadîs-i şerîfi, Ebû Dâvûd ve Ahmed bin Hanbel de rivâyet etmişlerdir.

Bu hadîsin râvîsi Irbâz bin Sâriye, Benî Süleym kabîlesindendir. İbn-i Zübeyr vak'ası esnasında, hicretin yetmişbeşinci senesinde vefât etti. Eshâb-ı Sûffa'dan sayılırdı. Haklarında

âyet-i kerîme inen ve çok ağlayanlardan idi. **"Bir de, kendilerini bindirip sevk etmen için ne zaman sana geldiklerinde: "Sizi bindirecek birşey bulamıyorum" dediğin vakit, cihâd uğruna harcedecek bir şey bulamadıkları için, kederlerinden göz yaşı döke döke dönenlere de hiçbir günah yoktur"** meâlindeki Ahzâb sûresi doksanikinci âyet-i kerîmesi, Irbâz bin Sâriye (r.a.) ve onun gibiler için inmiştir. Irbâz bin Sâriye, Allahü teâlâya kavuşmaya müştak, rûhunun kabz edilmesine her ân hazır idi. Yaşlandığında, "Ey Allahım! Yaşım ilerledi. Kemiklerim inceldi. Beni sana kavuştur" diye duâ ederdi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), bu hadîs-i şerîfte takvâyı emretmektedir. Takvâ da ancak ilimle olur. Başımıza geçen kimse Habeşli siyahı bir köle bile olsa, ona itaati emretmektedir. Yine bu hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ileride insanlar arasında birçok ihtilâf olacağını, böyle bir ihtilâf ile karşılaşan kimselere sünnetine ve Eshâbının sünnetine uymalarını (ya'nî Ehl-i sünnet ve cemâate uymalarını) emretmekte ve sünnete sımsıkı sarılmayı, ondan ayrılmamayı tavsiye etmektedir. Yine bu hadîs-i şerîfin ma'nâsında, Allah yolunda gelen sıkıntılara, yaranın acısına sabredildiği gibi sabredilmelidir ma'nâsı vardır. Yine bu hadîs-i şerîfte, bıd'atlerden kaçınılmasını, zîrâ bid'atlerin hepsinin sapıklık olduğu açıklanmaktadır. Allahü teâlânın kitabına, Resûlullahın ve Eshâbının sünnetine uymayan her amel, her iş bid'attir, sapıklıktır menedilmiştir.

Irbâz bin Sâriye (r.a.), "Resûlullah (s.a.v.) bize va'z ettiğinde gözlerimizden yaşlar aktı, kalblerimiz inceldi, ürperdi" diyor. Burada da bir ölçü bildirilmektedir. Zamanımızda va'z dinleyen câhillerin yaptığı gibi, saçlarımızı yolduk, göğüslerimize vurduk, bağırıp feryâd ettik dememiştir. Böyle yapmak, şeytandandır. Bunun delîli şudur ki: Resûlullah efendimiz (s.a.v.), insanların en doğru konuşanı, ümmetine en çok nasihat edeni, kalbi en rikkatli olanı idi. Eğer böyle bağırmak, saç yolmak caiz olsa idi, Resûlullahın sohbetinde bulunan Eshâb-ı Kirâm böyle yapardı. Hâlbuki böyle yapmak kötüdür ve bâtıldır.

Yine bu hadîs-i şerîf, Resûlullah efendimizin (s.a.v.), kendisinden sonra ümmetinden ihtilâflar çıkacağını bildirmesi yönüyle bir mu'cizesidir. Ayrıca dört halîfenin üstünlüğüne delâlet etmektedir. Zîrâ bu hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.), onların rüşd ve hidâyet yolunda olduklarını bildirmiştir.

Onyedinci hadîs-i şerîf: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Bir kimse Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur"** buyuruyor.

Bu hadîs-i şerîfi, Resûlullah efendimizden (s.a.v.), Eshâbın en çok hadîs-i şerîf rivâyet edeni ve bu husûsta en çok gayret göstereni olan Ebû Hüreyre Abdurrahmân bin Sahr ed-Devsî rivâyet etti. Eshâb-ı Sûffa'dan olup gece ve gündüz devamlı Peygamber efendimizle (s.a.v.) beraber bulunurdu. Onu bu işten, ne mal, ne de şiddetli fakirlik alıkoyuyordu. Birgün Ebû Hüreyre (r.a.), Peygamberimize (s.a.v.) şöyle demiştir: "Yâ Resûlallah! Senden işittiklerimi hafızamda fazla tutamıyorum". Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.); **"Örtünü uzat"** buyurdu. O da ridâsını uzattı. Resûlullah (s.a.v.) ona duâ etti. İki mübârek eliyle üç defa ona doğru nûr saçtı ve **"Örtünü göğsüne sür"** buyurdu. O da sürdü. Böylece, Allahü teâlâ ona öyle bir hafıza ihsân etti ki, işittiği hiçbir şeyi unutmadı. Ömrü de uzun oldu. Böylece çok hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ahmed bin Hanbel, bir gece Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında gördü. "Yâ Resûlallah! Ebû Hüreyre'nin sizden rivâyet ettikleri doğru mudur?" diye sordu. Resûlullah da (s.a.v.) "Evet doğrudur" buyurdu.

Ebû Büreyde el-Medînî şöyle anlatıyor: "Birgün Ebû Hüreyre, Mescid-i Nebevî'de minbere çıktı ve "Ebû Hüreyre'ye doğru yolu gösteren, ona Kur'ân-ı kerîmi öğreten ve ona Muhammed aleyhisselâmın yanında bulunma ni'metini ihsân eden Allahü teâlâya hamd olsun..." buyurdu.

Bu hadîs-i şerîfte, Ramazan ayının faziletine ve bu ayda oruç tutanların geçmiş günahlarının bağışlandığına delîl olmaktadır. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, Ramazan'ın son gecesinde kullarını bağışlar."**

"Allahü teâlâ, bu ayda (Ramazân-ı şerîfte) **meleklere, ümmet-i Muhammed'e istiğfarda bulunmalarını emreder."** Hadîs-i kudsîde de; **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Oruç benim içindir. Onun karşılığını ben veririm."** Bu hadîs-i kudsî de delîldir ki, oruç sevâbı, Allahü teâlânın ilmine âittir. Bunun nasıl olduğu insan aklına sığmaz.

Yine bu hadîs-i şerîf, îmânın tasdik olduğuna delîldir. Zîrâ inanmak, sevâba kavuşmanın birinci şartıdır. Ramazan'da orucu hâlis bir niyetle tutmalı, Allahü teâlânın emirlerine uymalı ve yasaklarından sakınmalı, O'nun va'dine teslim olmalı, açlıktan, susuzluktan gelen eziyetlere sabretmelidir. Orucu lezzet bilmeli, bir ân önce iftar edeyim dememelidir. Böyle yapmazsa, şu hadîs-i şerîfte bildirildiği gibi olur: **"Nice oruç tutanlar vardır ki, tuttukları oruç, aç ve susuz kalmaktan başka birşey değildir.**

Nice gece kâim olanlar vardır ki, onun gece kâim olması (kalkması), **uykusuzluktan başka birşey değildir."**

Muâze el-Adevî gece olunca, "Bu gece benim öleceğim gece" der. Sabaha kadar uyumaz, gündüz ise "Bugün öleceğim gündür" deyip, akşama kadar ibâdet ederdi. Tekrar gece olunca, böyle devam ederdi.

İbn-i Şübrime buyurdu ki: "Hastalık korkusuyla yemekten perhiz edip de, Cehennem korkusuyla günahtan perhiz etmeyen kimseye çok şaşarım."

Yirmidördüncü hadîs-i şerîf: **"Bir kimse müslüman kardeşine arkasından duâ ederse, melekler âmin derler ve aynısı sana da diye ilâve ederler."**

Bu hadîs-i şerîfi, Sahabenin âlimi, faziletler ve hikmetler sahibi Ebüdderdâ (r.a.) rivâyet etmiştir. Ebüdderdâ (r.a.), Şam'da ikâmet etti ve hicretin otuzikinci yılında Hazreti Osman'in hilâfeti zamanında vefât etti. İslâmdan önce ticâret yapardı. Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki: "Bir saatlik tefekkür, bütün geceyi kâim olarak geçirmekten hayırlıdır." Ebüdderdâ (r.a.) çok tefekkürde bulunurdu. Yine buyurdu ki: "İyi kimseleri sevdiğiniz müddetçe hayırda bulunursunuz."

Bu hadîs-i şerîf, müslümanın, müslüman kardeşinin arkasından ancak hayırla yâd edeceğine delîl olmaktadır. Aynı zamanda, gıybetin yasak olduğunu bildirmektedir. Zîrâ birşeyin yapılmasını emr, aksinin de yapılmasını nehydir. Burada duâ edilmesini emr, aksi olan gıybet edilmesini yasaklamaktadır. Bu hadîs-i şerîfte dillerin doğru ve güzel konuşması, kadın-erkek her müslümana duâ etmesi, böylece onların isteklerine kavuşmalarında vesile olunması emredilmektedir.

Yirmiyedinci hadîs-i şerîf: **"Yâ Ebâ Zer! Yemek pişirdiğinde suyunu çoğalt. Böylece komşularına da dağıt."**

Bu hadîs-i şerîfi, Resûlullahın (s.a.v.) dostu, dünyâdan yüz çevirmiş, âhırete yönelmiş, Ebû Zer Cündeb bin Cünâde rivâyet etmiştir. Kınâne oğullarının Gıfar kabilesinden idi. Mekke'de

müslüman oldu. Bedr, Uhud ve Hendek gazâlarında bulunmamıştır. Çünkü, müslüman olunca Resûlullahın (s.a.v.) emri ile kabilesine dönmüş, bu savaşlardan sonra Medine'ye gelmiştir. Hazreti Osman zamanında Rebeze'ye gitti. Orada, 32 (m. 652) senesinde vefât etti.

Bu hadîs-i şerîf, dostlara iyiliğin, ihsânının güzel olduğuna delîldir. Aynı zamanda, komşu hakkının ehemmiyetini göstermektedir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cebrâil bana komşudan o kadar çok bahsetti ki, komşuyu komşuya vâris kılacak zannettim."**

Yine bu hadîs-i şerîf, yemek yedirmenin faziletine delîl olmaktadır. Bu konu hakkında Kur'ân-ı kerîmde âyet-i kerîmeler ve Peygamberimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfleri vardır. Âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"**(Cennetlik olan iyi insanlar, o kimselerdir ki, dünyâda) **adakları yerine getirirler ve azâbı salgın olan bir günden korkarlar. Yoksula, yetime, esîre seve seve yemek yedirirler.** (Sonra onlara şöyle derler): **Size ancak Allah rızâsı için yediriyoruz. Sizden ne bir hediye isteriz ne de bir teşekkür"** (İnsan-7, 8, 9). Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yanı başındaki komşusu aç iken doyan kimse** (kâmil) **mü'min değildir."** Yemek yedirmek Peygamberlerin sünnetlerindendir. Bunun için ziyâfet vermek, misâfirlere, komşulara, ikramda bulunmak müstehabdır. Ba'zı âlimler buyurmuşlardır ki: "Müslümanların en güzel siyeri (cihâdı) üçtür: Misâfire ikram, yazın oruç tutmak ve Allah yolunda harb etmek."

Yirmisekizinci hadîs-i şerîf: **"Allahü teâlâ, ilmi âlimlerden çekip almaz. Ancak âlimi, ilmiyle beraber çekip alır. Yeryüzünde âlim kalmayınca insanlar câhilleri önder edinirler. Onlara sorarlar onlar da ilimsiz olarak fetvâ verirler. Dalâlete düşerler ve başkalarını da saptırırlar."**

Bu hadîs-i şerîfi, çok oruç tutan, geceleri ibâdetle geçiren, fakirlere yemek yediren, tevâzu sahibi Ebû Muhammed Abdullah bin Amr bin As (r.a.) rivâyet etmiştir. Abdullah (r.a.), babası Amr bin Âs'dan (r.a.) önce müslüman olmuştur. Babası ile beraber Sıffin Vak'asında bulunmuş, iki kılıçla savaşmıştır. Mekke'de oturdu. Sonra Şam'a giderek, Yezîd bin Mu'âviye vefât edene kadar orada kaldı. Sonra tekrar Mekke'ye döndü ve burada, 65 (m. 684) senesinde yetmişiki yaşında iken vefât etti. Abdullah bin Amr (r.a.), bir gece rü'yâsında, bir parmağını balda, bir parmağını da yağda görür. Ertesi gün Resûlullah efendimize (s.a.v.) bu rü'yâsını sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Bal, Kur'ân-ı kerîm, yağ ise Tevrat'tır. Sen her ikisini de okuyacaksın"** buyurdu.

Bu hadîs-i şerîf, onu ilim talebine teşvik etmiştir. Hazreti Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Her kim kavmini ilme, fıkha yöneltirse, onlara hayat kazandırır. Kim onları fıkhın dışına götürürse, onların helâkına sebep olur."

Ziyâd bin Cübeyr'e "İslâmı yıkan birşey biliyor musun?" dendiğinde, "Hayır" dedi. Soran şahıs dedi ki: "Âlimin zellesi (yanılması) münâfıkların Kur'ân-ı kerîmin hükümlerine karşı gelmesi, sapık din adamlarının hüküm vermesidir."

Otuzdokuzuncu hadîs-i şerîf: **"Allahü teâlâ size annelere isyanı, kız çocuklarını diri diri gömmeyi, verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen birşeyin alınmasını haram kıldı. Yine Allah sizin için çok suâl sormayı, çok konuşmayı, malı sebebsiz ve lüzumsuz yere harcamayı kerih gördü."**

Bu hadîs-i şerîfi, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) Mugîre bin Şu'be, Bî'at-ı Rıdvan'da, Yemâme gazâsında, Şam'ın fethinde, Yermük'te, Kadsiye'de hazır bulundu. Hazreti Ömer zamanında Basra vâliliği yaptı. 50 (m. 670) yılında Kûfe'de vefât etti.

Bu hadîs-i şerîfte anne-baba hakkına riâyetten bahsedilmekte ve onların hakkına riâyet etmemenin büyük günahlardan olduğu bildirilmektedir. Hadîs-i şerîfte sâdece annelerin hakkı zikredilmesi, anne hakkı daha büyük olduğu içindir. Anneler zikr edilerek, babalar da kasdedilmiştir.

Yine câhiliye devrinde, erkek çocuğu olan onu kabûl ediyor, kız çocuğu olan ise, onu diri diri toprağa gömüyordu. Kız çocuğunu bir ayıp olarak görüyorlardı, İslâmiyet, bu kötü âdeti ortadan kaldırdı. Yine bu hadîs-i şerîfte, kendine lâzım olmayan şeyleri sormayı, onlarla meşgûl olmayı yasaklamaktadır. Yine bu hadîs-i şerîf, malı günah olan yerlere sarf etmeyi de yasaklamaktadır. Denildi ki, "Bu hadîs-i şerîf, fayda gelmeyecek yerlere harc etmeyi yasaklamaktadır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 188

2) El-İber cild-1, sh. 159

3) Nücûm-üz-zâhire cild-5, sh. 333

4) Mirat-ül-cinân cild-3, sh. 310

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 175

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 251

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 56

MUHAMMED BİN MUHAMMED ES-SECÂVENDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Tâhir olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürreşîd bin Tayfun Sirâcüddîn es-Secâvendî el-Hanefî'dir. 596 (m. 1200) senesinden sonra vefât etti.

Muhammed es-Secâvendî hazretleri, müfessir, fakîh ve miras taksiminden bahseden ferâiz ilminde mütehassıs idi. Muhammed es-Secâvendî, birçok eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Es-Sirâciyye fil-ferâiz, 2. Et-Tecnisü fil-hesâb, 3. Risâletün fil-cebrî vel-mukâbeleti, 4. Ayn-ül-meânî fî tefsîr es-Sebe-ül-mesânî, 5. El-Vakfü vel-ibtidâ, 6. Zehâir-un-nesâr fî ahbâr-is-Seyyid-il-Muhtâr'dır.

Es-Sirâciyye fil-ferâiz adlı eserinden ba'zı bölümler:

"Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya, şükredenlerin hamdi gibi hamd ederim. İnsanların en hayırlısı en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma salât-ü selâm ve O'nun Ehl-i beytine, Eshâb-ı kirâmına iyi duâlar olsun.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ferâiz ilmini öğreniniz ve onu insanlara öğretiniz. Muhakkak ki, o ilmin yarısıdır."**

Âlimlerimiz buyurdu ki: "Ölen bir kişinin geriye bıraktığı mala, sırayla dört hak tealluk eder. Önce, o maldan isrâf ve cimrilik yapılmadan; ölenin yıkama, kefenleme, defn masrafları verilir. İkinci olarak, kul borçları ayrılıp ödenir. Üçüncüsü, geriye kalan mal ve mülk, piyasaya göre değerlendirilip üçe bölünür. Bir kısmı ile, dînin emirlerine uygun olan vasıyyetleri yerine

getirilir. Dördüncüsü, diğer iki kısım, eşyanın değerlerine göre kendileri veya satılıp paraları vârislere, Kur'ân-ı kerîmde, hadîs-i şerîflerde ve icmâ-i ümmette bildirildiği şekilde dağıtılır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 233

2) Cevâhir-ül-mudiyye

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 106

4) Es-Sirâciyye fil ferâiz

MUHAMMED BİN MUHAMMED MERVEZÎ (Fâşânî veya Kâşânî)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, edîb. Künyesi Ebû Nasr olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf bin Muhammed bin Halîl'dir. 454 (m. 1062) yılında Merv'in Fâşân (veya Kâşan) köyünde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Fâşânî (veya Kâşânî) ve Mervî denildi. 529 (m. 1135) yılında, yetmişbeş yaşlarında vefât etti.

Din ve âlet ilimlerine temel olan bilgileri Merv'de öğrenen Ebû Nasr Fâşânî, Merv'deki Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden olan, Muhammed bin Abdürrezzâk Mâhuvânî'den fıkıh ilmini öğrendi. Ebü'l-Muzaffer Sem'ânî, Muhammed bin Abdürrezzâk Mâhuvâni, Mus'ab bin Abdürrezzâk, Muhammed bin Ebî'l Hasen Mihrebendakşânî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ve diğer ilimleri öğrendi. Şafiî mezhebi imamlarının ileri gelenlerinden oldu. Arabî ilimlerde, edebiyat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim idi. Allahü teâlânın kullarına merhametinden dolayı, onları Cehennem ateşinden kurtarmak için durmadan çalışır, öğrendiklerini öğretmeye gayret ederdi. Gündüzlerini ilim öğrenmek ve öğretmeye ayırır, gecelerini de üçe bölerdi. Gecenin bir kısmında eser yazmakla meşgûl olur, ikinci kısmında namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okur, üçüncü kısmında uyuyup istirahat ederdi. Ömrünü, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcardı. Onun rızâsına uygun olmayan hâl ve hareketlerden sakınır, Resûlullahın (s.a.v.) ve Selef-i salibihin bildirdikleri din bilgilerini yaymak için çalışırdı.

Güzel ahlâkı, ömek yaşayışı, üstün ilmi, cömertliği, ona karşı insanların sevgi ve saygısının artmasına vesile olurdu. O da bu i'tibârından istifâdeyle, insanlara dinlerini öğretip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Hep Allahü teâlâyı ve verdiği ni'metlerini düşünür, ilimden arta kalan zamanını ibâdetle geçirirdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Hâfız Ebû Sa'îd Sem'ânî bunlardan idi. Yetiştirdiği talebelerin yanında, pekçok kitap da yazdı. Kendi zamanındakiler ve daha sonra gelenler, bu kıymetli eserlerden istifâde etti. Bu kitaplardan "Ahbâr-ül-ülemâ", bilinen eserleri arasındadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 391

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 87

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 312

4) Keşf-üz-zünûn sh. 27

MUHAMMED BİN MÛSÂ HÂZİMÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Zeynüddîn Hemedânî'dir. 548 (m. 1153)'de doğdu. 584 (m. 1188) senesinde vefât etti. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilen) derecesinde âlimdir. Hemedan'da Ebü'l-Vakt Abdülevvel bin Îsâ Siczî'den, Şehrdât bin Şiruveyh'den, Ebû Zır'a Tâhir'den, Ebû Âlâ el-Attâr'dan, Ma'mer bin Fâhir'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitmiştir. İlim öğrenmek için Bağdad'a, Mûsul'a, Vâsıt'a, Basra'ya, İsfehan'a, Cezîre'ye ve Hicaz'a gitti. Buralarda pekçok âlimden ilim aldı. Musul hatîbi Ebü'l-Fadl Ebû Mûsâ Medînî gibi âlimler bunlardandır. Es-Silefî'den, İbn-i Sem'ânî'den, Ebû Abdullah Rüstümî'den de icâzet almıştır. Kendisinden ise; Ebû Abdullah ed-Dübeysî, İbn-i Ebî Ca'fer, Ali bin Mâsuveyh ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.

İbn-i Dübeysî onun hakkında şöyle demiştir: "Gençliğinde Bağdad'a gelip yerleşti. Zamanın âlimlerinden Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Hadîs ilminde de yetişip meşhûr oldu. Zühd sahibiydi ve çok ibâdet ederdi. Hadîs ilmine dâir çok eser yazdı." İbn-i Neccâr da; "Hadîs âlimlerinin meşhûru idi. Hadîs-i şerîflerle bildirilen fıkıh bilgilerini, hadîs-i şerîflerin ma'nâlarını ve rivâyet eden râvîlerin hâllerini gayet iyi bilirdi" demiştir.

"En-Nâsih vel-mensûh", "İcâlet-ül-mübtedî", "El-Mü'telif vel-muhtelif", "Silsilet-üz-zeheb", "Şürût-ül-eimme" adlı eserleri vardır.

İbn-i Neccâr şöyle demiştir: "Komşum Ebü'l-Kâsım Mukrî bana şöyle anlattı: Muhammed bin Mûsâ, Bedi' denilen bir zâtın medresesinde kalırdı. Geceleri, sabaha kadar kitap okumak ve yazmakla vaktini geçirirdi. Bu hâlini gören Bedi', onun istirahat etmesini istediği için, hizmetçiye; "Lâmbasına koymak için beziryağı verme ki, gece uyuyup dinlensin" diye tenbîh etti. Lâmbasının yağı bitince, hizmetçiden istemişti. Hizmetçi özür dileyerek veremeyeceğini söyledi. Bunun üzerine odasına girip, sabaha kadar namaz kıldı. Sabaha doğru odasına varıp baktılar, namaz kılıyor gördüler." Çok ibâdet eden, vera' ve takvâ sahibi kıymetli bir âlim idi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 64

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 294

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 13

4) Tehzîb-ül-esmâ vel-lüga cild-2, sh. 192

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1363

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 332

7) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 282

8) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 261

9) Er-Ravdateyn fî Ahberid-devleteyn cild-2, sh. 137

10) Keşf-üz-zünûn sh. 996, 1047 1125, 1261, 1429

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 101

MUHAMMED BİN MÜBÂREK EL-BAĞDÂDÎ (İbn-ül-Hall)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Mübârek bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed el-Bağdâdî'dir. Ebü'l-Hasen,İbn-i Ebi'l Bekâ ve İbn-ül-Hall künyelerine sahiptir. 475 (m. 1082) senesinde doğdu. Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimidir. Fıkıh ilmini, Ebû Bekr-i Şâşî'den öğrendi. Hadîs, hılâf ve münâzara ilimlerinde çok büyük bir mevki'i vardı. Vera' ve zühd sahibiydi. Bağdad'ın doğusunda, açık bir sahrada bulunan mescidinde oturur,

ancak zarurî bir ihtiyâcı olursa oradan ayrılırdı. Hep ders okutur ve dînî suâllere fetvâ verirdi. "Tevcîh-üt-tenbîh" adında kıymetli bir eseri vardır.

Fetvâları da meşhûrdur. Kardeşi Ahmed bin Mübârek de, büyük bir fıkıh âlimi olup, şiirleri meşhûrdur. 552 (m. 1157) senesinin Muharrem ayında, Bağdad'da vefât etti. Sonra Kûfe'ye nakledilip oraya defnedildi.

Hadîs, fıkıh, usûl, münâzara ve hılâf ilimlerinde, zamanındaki âlimler arasında yüksek bir yeri bulunan Muhammed bin Mübârek, Ebû Abdullah en-Ni'âlî'den, Ebü'l-Hattâb Nasr bin Betır'dan, Sabit bin Bündâr'dan, Ebû Abdullah bin el-Büsrî'den, Ca'fer es-Serrâc'dan, Ebû Bekr et-Tûsî'den, Ebû Gâlib el-Bâkıllânî'den, Ebü'l-Hüseyn bin et-Tuyûrî'den ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de; Abdülhâlık bin Esed, Ebû Sa'd bin es-Sem'ânî, Ahmed bin Târik el-Kerkî, Feth bin Abdüsselâm ve daha birçok âlim, hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet ettiler. Onlardan vefât edenlerin en sonuncusu, Ebü'l-Hasen el-Katî'î'dir.

Çok güzel yazı yazardı. Kendisine sorulan fetvâları, güzel bir hat ile yazıp verirdi. İnsanlar, fetvâ husûsunda ihtiyâcı olmadığı hâlde, güzel yazısını almak için koşup gelirlerdi. Böyle fetvâ yazmasını isteyenler o kadar çoğaldı ki, bunları yazmaktan hemen hemen hiç vakti kalmıyordu.

İbn-i Sem'ânî diyor ki; "O, Bağdad'da yetişen Şafiî âlimlerinin en büyüklerinden birisidir. O, hocası Fahr-ül-İslâm Ebû Bekr-i Şâşî'den öğrendiği fıkhî meselelerde fetvâ vermekte, zamanının bir tanesiydi." O da fıkıh ilmini, hocası Ebû İshâk-ı Şîrâzî'den, o da kendi hocası Kâdı Ebû Tayyib'den almıştır.

İbn-i Neccâr diyor ki: "O, mezhebi bilmekte ve İmâm-ı Şafiî'nin delîllerini (nasslarını) ve onun mezhebindeki âlimlerin vecihlerini nakletmekte büyük bir imamdı."

Birçok ilimlerde yükselmiş olup, fetvâlarında hep isâbetli hükmü bildirirdi. Ahlâkı güzeldi. Davranışlarında ve gidişatında en güzel yolu ta'kib ederdi. Fakirliği tercih eder, Selef-i sâlihînin yolundan ayrılmazdı. Tekellüfü terk eder, külfetli ve debdebeli hayattan hoşlanmazdı. Devamlı mescidinde otururdu. Vera' ve zühdden ayrılmazdı.

Onun, Şafiî mezhebinin fıkıh ve usûlüne dâir iki eseri vardır. Fıkha dâir olanı, Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin "Tenbîh" kitabının şerhi olup, ona "Tevcîh-üt-tenbîh" ismini vermiştir. Usûl-i fıkha dâir bir kitabı daha vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 170

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 176

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 164, 165

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 227

5) El-Bidâye ven-nihâye cild- 12, sh. 237

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 93

MUHAMMED BİN NÂSIR ES-SELÂMÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Aslen Fârisli olup, sonradan Bağdad'a yerleşmiştir. 467 (m. 1074) senesinde doğdu. 550 (m. 1155)'de vefât etti. Babası aslen Türk olup, hadîs âlimi idi. Muhammed bin Nâsır küçük yaşta iken, babası vefât etti. Onun yetişmesiyle dedesi (annesinin babası) Ebû Hakîm el-Hayrî el-Farazî ilgilendi. Önce ona hadîs

ilminden bir miktar öğretti. Sonra Kur'ân-ı kerîmi ezberlemekle ve fıkıh ilmiyle meşgûl olmasını sağladı. Sonra lügat âlimi Ebû Zekeriyyâ Tebrîzî'den edebiyat ve lügat ilmini öğrendi. Bu husûsta mehâret kazandı. Sonra hadîs ilmi öğrenmeye yöneldi. Ebû Mensûr bin Cevâlîkî'den hadîs-i şerîf dinledi. O zaman insanlar onun için Bağdad'ın lügat (edebiyat) âlimi, Ebû Mensûr bin Cevâlîkî için ise hadîs âlimi diyorlardı. İlk sıralar hâsıl olan bu kanâatin tam tersine, o hadîs âlimi, Ebû Mensûr Cevâlîkî de lügat âlimi oldu. Ayrıca İbn-i Nâsır, Ebü'l-Hasen bin Tuyûrî'den de çok hadîs-i şerîf dinleyip, ilim aldı. Bundan başka, Ebû Kâsım bin Busrî'den, Ebû Tâhir bin Ebî Sakr'dan, Ebü'l-Hasen Âsımî'den, Mâlik el-Bâniyâsî'den, Ebû Ganâim bin Ebî Osman'dan, Ebû Muhammed Temîmî'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiş, ilim almıştır.

Ebû Hasen en-Nekûr'dan, Sarîfînî'den, Ebü'l-Kâsım bin Aliyek'den, Ebû Sâlih el-Müezzin'den, Hâfız İbn-i Mâkûlâ'dan ve diğer âlimlerden icâzet (diploma) almıştır, önce Şafiî mezhebinde idi. Peygamberimizi (s.a.v.) rü'yâda görüp, Hanbelî mezhebine geçmesi işâret buyurulması üzerine sonradan Hanbelî mezhebine girip, o mezhebin fıkıh bilgilerini öğrenip, bu husûsta âlim olmuştur. Böylece, bu mezhebin yayılmasına hizmet etmiş, unutulmasını önleyen âlimlerden olmuştur.

Ebû Mûsâ el-Medînî onun için; "O, zamanında Bağdad'ın en başta gelen hadîs âlimlerinden idi" demiştir. İbn-i Cevzî'de; "O, hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle bilen), sağlam, güvenilir bir zât olup, Ehl-i sünnet âlimi idi. Hadîs ilminden bildiklerimi hep ondan öğrendim." demiştir. Yine İbn-i Cevzî şöyle demiştir: "Ondan otuz sene ilim okudum. Ondan istifâde ettiğim gibi kimseden istifâde etmedim." İbn-i Neccâr da onun hakkında şöyle demiştir: "Nakli sağlam, zabtı kuvvetli, nahiv ve lügat ilminde derin âlim idi. Sağlam bir usûlü olup, güvenilir bir âlim idi. Temiz bir yaşayışa ve üstün hâllere sâhib idi. Hadîs ilmiyle meşgûl olanlara pekçok kitap bağışlayıp, vakfetmiştir."

Vefât ettiğinde geride hiç mal bırakmamıştır. Vasıyyetine, elbisesinin cenâzesini yıkayanlara verilmesini yazmıştır.

İbn-i Sem'ânî de onun hakkında şunları söylemiştir: "Hâfız, sağlam bir âlim idi. Hadîs senetlerinde ve metinlerinde kuvvetli ilme sâhib idi. Çok namaz kılar ve Kur'ân-ı kerîm okurdu."

Muhammed bin Nâsır'dan; Silefî, İbn-i Asâkir, Ebû Mûsâ, İbn-i Sem'ânî, İbn-i Cevzî, İbn-i Ahdar, İbn-i Sekine, Abdürrezzâk bin Abdülkâdir, Nizâmiyye Medresesi müderrislerinden Yahyâ bin Rebi', Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden, Ebû Bekr İbni Ganîme bin Nalavî, Ebü'l-Yemen el-Kindî ve daha pekçok kimse hadîs-i şerîf işitip rivâyet etmiştir. Ebü'l-Hasen bin Mukîr ise, ondan icâzetle rivâyette bulunmuştur.

Vefât ettiğinde, cenâze namazını kılmak için pekçok âlim toplanmıştır. Meşhûr bir âlim olması ve çok sevilmesi sebebiyle, cenâze namazı birkaç defa kıldırıldı. Cenâze namazı, vasıyyeti üzerine önce Sultan Câmii'nde Ebü'l-Fadl bin Şafiî tarafından kıldırıldı. Sonra Şeyh Abdülkâdir ve sonra İbn-i Kavarîrî tarafından Mensûr Câmii'nde kıldırıldı. Bundan sonra da Harbiye'de, Ömer el-Harbî kıldırdı. Öğle vakti Bâb-ı Harb kabristanına, Ebû Mensûr bin Enbârî'nin yanına defn edildi. Cenâzesinde büyük bir cemâat toplanmıştır.

İbn-i Cevzî, fıkıh âlimi Ebû Bekr bin Hudarî'nin şöyle anlattığını nakletmiştir: Rü'yâmda Muhammed bin Nâsır'ı gördüm. "Efendim, Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" dedim. "Beni bağışladı ve bana, "Hadîs âlimlerinden on kişiyi daha affettim. Çünkü sen, onların reîsisin ve seyyidisin" buyurdu."

Hadîs ilmiyle ilgili "Emâlî" ve Hanbelî mezhebinin İmâmı, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin hayâtını anlatan "Menâkıb-i İmâm-ı Ahmed bin Hanbel" adlı eserleri vardır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 225

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild 12, sh. 72

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 163

4) İzâh-ül-meknûn (Keşf-üz-zünûn zeyli) cild-2, sh. 560

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 92

6) El-A'lâm cild-7, sh. 121

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 293

8) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1289

9) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 55

MUHAMMED BİN ÖMER EL-İSFEHÂNÎ (Ebû Mûsâ el-Medînî)

Şafiî hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed İbni Îsâ el-İsfehânî el-Medînî'dir. Meşhûr hafızlardandır. Hadîs-i şerîfleri ezberlemekte ve bilmekte, asrının en büyük âlimi idi. Künyesi Ebû Mûsâ olup, "Şeyh-ül-İslâm" lakabı ile tanınırdı. Hadîs ilmine dâir kıymetli eserleri vardır. 501 (m. 1108) senesi Zilka'de ayında İsfehan'da doğdu. Önce babasının huzûrunda hadîs-i şerîf öğrendi. Başkalarından da hadîs öğrenmek için çok yer dolaştı. Hadîs ilminde şöhreti çok yükseldi. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledikten sonra, tekrar memleketine döndü ve oraya yerleşti. 581 (m. 1185) senesinin Cemâzil-evvel ayında İsfehan'da vefât etti.

Ebû Mûsâ el-Medînî, önce babasının hocası Ebû Sa'd Muhammed bin Muhammed el-Mutarrız'ın huzûrunda, daha yaşı çok küçük iken hadîs-i şerîf öğrenmeye başladı. O sırada üç veya beş yaşında olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bundan başka Ebû Mensûr Muhammed bin Abdullah bin Mendereyh eş-Şürûtî, Gânim el-Bürsî, Ebû Ali el-Haddâd, Hâfız Ebü'l-Fadl Muhammed bin Tâhir, Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Muhammed bin Fadl, Hibetullah bin el-Husayn, Fâtıma el-Cüzdâniyye, Ebü'l-İzz İbni Kâdeş ve memleketinde, Bağdad'da ve Hemedan'da bulunan daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi.

Kendisinden de; Hâfız Ebû Bekr Muhammed bin Mûsâ el-Hâzimî, Hâfız Abdülganî, Hâfız Abdülkâdir er-Rühâvî, Hâfız Muhammed bin Mekkî, Hasen bin Ebî Ma'şer el-İsfehânî, Nâsıh bin Hanbelî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ondan ayrıca Abdullah bin Berekât el-Huşû'î ve daha başkaları icâzet alıp hadîs-i şerîf rivâyet etti.

O, Hâkim'in "Ulûm-ül-hadîs" kitabını tamamen ezberledi ve Hâfız İsmâil'e hepsini arz etti. İbn-i Dübeysî diyor ki: "Ebû Mûsâ, isnâd ve ezberleme bakımından asrının bir tanesi ve zamanının üstadı oluncaya kadar yaşadı."

İbn-i Neccâr da dedi ki: "Onun ezberledikleri ve ilmi, her yere yayılmıştı. Hâfızlardan birçokları, ondan çok hadîs-i şerîf yazdılar. Hâfızasının kuvvetliliği, ilminin çokluğu, rivâyetlerindeki güvenilirliği ve sağlamlığı, din ve salâh sahibi oluşu, yolunun doğruluğu ve ahlâkının güzelliği, zabıtlarının ve nakillerinin sıhhatli oluşu, eserlerinin güzelliği gibi birçok hasletler kendisinde toplanmıştı. Bunların hepsinin toplandığı kimseler çok az yetişmiştir."

Yine İbn-i Neccâr diyor ki: "O, fıkıh ilmini Ebû Abdullah Hasen bin Abbâs er-Rüştümî'den öğrenmiş, nahiv ve lügat ilimlerinde de mehâret kazanıp yükselmişti."

Sem'ânî diyor ki: "Ondan hadîs-i şerîf dinledim. O da benden hadîs-i şerîf yazdı. O, güvenilir, sağlam' bir râvîdir."

Hâfız Abdülkâdir er-Ruhâvî de şöyle anlatır: "O, özellikle İsfehan'da yaşayan âlimlerden işitilen bilgi ve haberlerden, zamanında kimsenin tahsil edemediği şeyleri öğrendi. Bunların çoğunu ezberleyip sağlam olarak muhafaza etti. O ayrıca, zamammızdaki hadîs hafızlarından kimsede görmediğimiz temiz bir yaşayışa sahipti. Onun bilgilerinden ve güzel huylarından herkes faydalanmıştır. O, insanlardan hiçbir şey kabûl etmezdi. Bir kimse, kendisine bir miktar mal vasıyyet etmişti. Onu da red etti. Kendisine: "Onu, uygun gördüğünüz kimselere dağıtınız!" denildiğinde, bunu da istemedi. Çok tevâzu sahibi idi. Küçüklere de, büyüklere de Kur'ân-ı kerîm okuturdu. Yeni başlayanlarla çok alâkadar olur, ona titizlikle öğretmeye çalışırdı. Onu, geniş ve düz tahtalarda, küçük çocuklara Kur'ân-ı kerîmi yazarak ezberlettiğini gördüm. Tevâzu' undan, kimsenin, kendisiyle beraber yürümesini istemezdi. Hattâ bir kerresinde, ben de böyle yapmıştım. Beni bundan alıkoydu. Birbuçuk seneye yakın ona gidip geldim. Onun kimseyle beraber yürüdüğünü görmedim. Ondan, kendisini ayıplamaya sebeb olacak birşey işitmedim." Ebû Mes'ûd Kûtâh diyor ki: "Ebû Mûsâ gizli bir hazîne idi."

Hüseyn bin Bevhân bin Nu'man el-Baverî diyor ki: "İlhân şehrinde bulunuyordum. Bana biri geldi ve rü'yâsında, sanki Resûlullahın vefât etmiş olduğunu anlattı. Ben de: "Bu, büyük bir rü'yâdır. Şayet senin rü'yân doğru ise, zamanında eşi bulunmayan büyük bir âlim ölecektir. Muhakkak ki, bu rü'yâ, İmâm-ı Şafiî'nin, Süfyân-ı Sevrî'nin ve Ahmed bin Hanbel'in vefâtı hâlinde de rivâyet edilmişti" dedim. Daha gece bitmemişti ki, Hâfız Ebû Mûsâ'nın vefât ettiği haberi bize geldi."

Abdullah bin Muhammed el-Hûcendî şöyle anlatır: "Ebû Mûsâ defnedildiği zaman, cemâat daha kabristandan ayrılmamıştı ki, gökyüzü bulutsuz ve hava çok sıcak olduğu hâlde, aniden bulut görünüp bardaktan boşalırcasına yağmur yağmaya başladı. O sırada, İsfehan'da çok az su bulunuyordu ve uzun zamandır yağmur yağmıyordu." Yine dedi ki: "Hâfız Ebû Mûsâ, son yazdığı eserinde şöyle demişti: Her ümmetin içinde, Allahü teâlânın katında yüksek bir derecesi bulunan bir zât vefât ederse, onun ölümü gününde Allahü teâlâ rahmet bulutları gönderir. Bu, onun ve namazını kılan kimselerin mağfiret olunduğunun alâmetidir. Nitekim, vefât ettiği günde, hayâtında iken söylediği gibi, onun için de böyle vâki olmuştur."

Şeyh-ül-İslâm Ebû Mûsâ Medînî'nin "Kitâb-ül-letâif min dekâik-il-me'arif adlı eserindeki hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir:

Abdullah bin Amr'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Allahü teâlâ insanların gönüllerinden ilmi silmek sûretiyle değil, ulemâyı kabz ederek ilmi ortadan kaldırır."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Köpek ve canlı resmi bulunan eve rahmet melekleri girmez."

"Kim bir müslümanın dünyâ sıkıntılarından birini giderirse, Allahü teâlâ da onun âhıret sıkıntılarından birini giderir."

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlâ refîkdir. Yumuşaklığı sever"** buyurdu.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1. Tetimmetü Ma'rifet-is-Sahâbe: Hâfız Ebû Na'im'in aynı isimde yazdığı eserinin eksik kalan kısmını tamamlamıştır.

2. Et-Tıvâlât veya "El-Ahbâr-üt-tivâl": Zayıf ve mevzû hadîsleri bildiren bir eser olup, bir benzeri yazılmamıştır.

3. Tetimmet-ül-garîbîn (Garîb-ül-Kur'ân vel-Hadîs): Arab dili ve edebiyatındaki üstünlüğüne delâlet eden kıymetli bir eserdir. Hirevî'nin "El-Garîbîn" kitabı bununla tamamlanmıştır. Çok faydalı bir eserdir. Bunu "El-Mugîs" diye isimlendirmiştir.

4. Avâl-it-tâbiîn: Ezberinde bulunan birçok mes'eleleri ve çeşitli ilimleri içine alan bir eserdir.

5. Ulûm-ül-hadîs, 6. El-Letâif: Hâfızların, en meşhûr âlimlerin ince bilgilerinden bahseden bir eserdir. 7. Hasâis-ül-Müsned-i İbn-i Hanbel, 8. El-Vazâif, 9. Ez-Ziyâdât: Hocası Ebü'l-Fadl Muhammed bin Tâhir el-Makdîsî'nin "El-Ensâb" kitabına yaptığı zeylidir. "Ensâb-ül-muhaddisîn" de denir. 10. El-Esmâ-ül-müştereke beyn-er-ricâli ven-nisâi, 11. Et-Tergîb vet-terhîb, 12. Tadyî-ül-umr vel-eyyâm, 13. Düstûr-ül-müzekkirîn, 14. Ez-Zahîre vel-idde: Ebû Abdullah bin Çünde'nin menkıbelerini anlatan bir eserdir. 15. Zeyl-i esmâ-is-Sahâbe: İbn-i Mende'nin eserinin zeylidir. 16. Sibâ'ıyyât: Hadîs ilmine dâirdir. 17. Eş-Şerh-ül-mükemmel fî neseb-il-Hasen-il-mühemmel, 18. Kitâb-ül-hıfz ven-nisyân, 19. Nüzhet-ül-huffâz.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 76

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 160

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1334

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 286

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 273

6) El-Bidâye ven-nihâye cild 12, sh. 318

7) El-A'lâm cild-6, sh. 313

8) Er-Ravdateyn cild-2, sh. 68

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 100, 101

10) Kitâb-ül-letâif min dekâik-il-meârif. Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah Efendi kısmı No: 402

MUHAMMED BİN YAHYÂ EN-NİŞÂBÛRÎ

Şafiî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yahyâ bin Mensûr'dur. Künyesi Ebû Sa'îd olup, Muhyiddîn lakabı ile tanınırdı. 476 (m. 1083) senesinde Horasan'ın Turaysîs kasabasında doğdu, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinden ve başka âlimlerden fıkıh öğrendi. Kıymetli eserler yazdı. Nişâbûr şehrinin istilâsı sırasında birçok âlimle beraber, 548 (m. 1153) senesi Ramazan ayında şehîd edildi.

İlim ve zühd bakımından yüksek bir zât olan Muhammed bin Yahyâ, Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'den ve Ebü'l-Muzaffer Ahmed bin

Muhammed el-Havâfî'den fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Hâmid Ahmed bin Ali bin Abdûs'den ve Nasrullah el-Hûşnâmî'den ve daha birçok kimseden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Onun "Hadîs-i erbe'în" kitabı meşhûrdur.

Ondan ilim öğrenmek için, birçok yerlerden gelirlerdi. Çok kimse ilminden, hâlinden istifâde etti. Bunların çoğu büyük âlimler ve hılâf ilminde yüksek kimselerdi. Onun fıkıh ilmine dâir, "El-Muhît fî şerh-il-vasît", "El-İnsâf fî mesâil-il-hılâf' ve "Ta'lîka" adındaki eserleri kıymetlidir.

Abdulgâfir el-Fârisî, "Sıyâku târih-i Nişâbûr" adındaki eserinde ondan bahsetmekte ve onu övmektedir. O, va'z ve nasihat yapmaktan büyük bir haz duyardı. Çok ilim tahsil etti. Nişâbûr'da ve sonra Herat'ta Nizâmiyye medreselerinde ders verdi. Onun derslerinde, asrının fazilet ve ilim sahiplerinden birçoğu da bulundu. Derslerinden çok faydalandılar. Ders vermesi çok güzeldi. Ayrıca kıymetli şiirleri de vardır. Oğuzlar, Sultan Sencer'e isyan edip Nişâbûr'u istilâ etmeleri sırasında, Ebü'l-Hasen Ali bin Ebi'l-Kâsım el-Beyhekî ve daha birçok âlim ile beraber şehîd edildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 111

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 25

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 223

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 151

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 91

6) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-1, sh. 95

7) Keşf-üz-zünûn sh. 174, 182, 2008

MUHAMMED BİN YÛSUF EŞ-ŞATİBÎ

Hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Yûsuf bin Se'âdet eş-Şatibî'dir. Ebû Abdullah eş-Şatibî, 496 (m. 1103) senesinde Mürsiye'de doğdu. 565 (m. 1170) senesinde Şatibe'de vefât etti.

Büyük âlimlerden okuyan Ebû Abdullah eş-Şatibî, hadîs, tefsîr, fıkıh, lügat, nahiv, kelâm ve tasavvuf alanında derin ilimlere sâhibdi. Mürsiye'de ve Şatibe'de kadılık yaptı. Ayrıca Mürsiye Câmii'nde va'z verirdi. Ebû Abdullah eş-Şatibî, züht ve takvâ sahibi bir zât idi.

Ebû Abdullah eş-Şatibî, Ebü'l-Haccâc bin Ziyâd el-Miyurkî'den fıkıh ve kelâm ilmini öğrendi. Ayrıca Ebû Muhammed bin İtâb, Ebû Bekr el-Esedî, Ebü'l-Velîd bin Reşîd, Ebû Bekr bin el-Arabî, Ebû Adullah bin el-Hacce'den ve Ebû Abdullah elmazerî'den hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise, Ebû Bekr et-Tarsûsî ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Abbâd onun hakkında: "Ebû Abdullah eş-Şatibî, fıkıh, hadîs ve edebiyat alanında söz sahibi idi. Ahkâm-ı Şer'ıyye'yi çok iyi bilen, güzel ahlâklı ve insanlarla çok iyi geçinen bir âlimdi. Onun eserlerinin benzerini, diğer hocalarımız yazmamış idi" demektedir.

Çok büyük âlimlerin kendisinden nakilde bulunduğu, Ebû Abdullah eş-Şatibî'nin yazmış olduğu bir eser de, "Şeceret-ül-vehm-il-merkiyye ilâ zirvet-il-vehmi"dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 126

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 218

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 277

4) Ed-Dîbâc sh. 287

5) El-A'lâm cild-7, sh. 149

MUHAMMED BİN TÂHİR MAKDİSÎ (İbn-i Kayserânî)

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi Ebû Fadl olup ismi, Muhammed bin Ali bin Ahmed'dir. 448 (m. 1056) yılında Filistin'de doğdu. Bundan dolayı Makdisî, Şeybânî nisbet edildi. İbn-i Kayserânî diye meşhûr oldu. 507 (m. 1113) yılında Bağdad'da vefât etti.

Küçük yaşta, doğduğu bölgenin âlimlerinden ilim öğrenmeye başlayan İbn-i Kayserânî, fıkıh âlimi Nasr ve Ebû Osman bin Varaka'dan ilim tahsil etti. Bağdad'da; Ebû Muhammed Sayreyfinî, Ebü'l-Hüseyn bin Nekûr'dan, Mekke'de; Hasen bin Abdurrahmân Şafiî ve Sa'd bin Ali Zencânî'den, Mısır'da; Ebû İshâk Abbâl'dan, Tunus'ta; Ali bin Hüseyn bin Haddâd'dan, Şam'da; Ebü'l-Kâsım bin Ebî Alâ'dan, Haleb'te; Hasen bin Mekkî'den, Cizre'de; Abdülvehhâb bin Muhammed Temîmî'den, İsfehân'da; Abdülvehhâb bin Mende'den, Nişâbûr'da; Fadl bin Muhib'den, Herat'ta; Muhammed bin Ebî Mes'ûd Fârisî'den, Cürcan'da; İsmâil bin Mes'a'den, Amid'de; Kâsım bin Ahmed İsfehânî'den, Esterâbâd'da; Ali bin Abdülmelik Hafsî'den, Buşenc'de; Adurrahmân bin Muhammed bin Afif'den, Basra'da; Abdülmelik bin Şu'be'den, Dînever'de; İbn-i Abbâd'dan hadîs-i şerîf ilmi öğrendi. Rey, Serahs, Şîrâz, Kazvîn, Kûfe, Musul, Merv, Rahbe, Rûz, Nukân, Haremeyn, Nihâvend, Hemedan, Vâsıt, Sâve, Esedâbâd, Enbâr, İsferâîn, Âmil, Ehvâz, Bistam, Hüsrevcerd ve daha birçok ilim merkezine seyahat edip, oraların âlimlerinden ilim öğrendi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Hadîs râvîlerinin hayat ve hâllerini öğrendi. Tasavvuf âlimlerinin, evliyânın hâllerini ve sözlerini kitaplara geçirdi. Kıymetli eserler yazdı. Birçok talebe yetiştirdi. Şîreveyh bin Şahridâr, Ebû Ca'fer bin Ali, Ebû Nasr Gazi, Abdülvehhâb Enmâtî, İbn-i Nasır, Ebû Tâhir Silefî, kendi oğlu Ebû Zûr'a, Muhammed bin İsmâil Tarsûsî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

"Târih-i ehl-iş-Şâm ve ma'rifet-il-eimme minhüm vel-a'lâm", "Mu'cem-ül-bilâd", "Tezkiret-ül-mevdûât", "El-Ensâb-ül-müttefeka fil-hatt-il-mütemâsile fin-nakd vez-zabt", "Cem'u beyn kitâbeyy-el-Kelâbâdî vel-İsfehânî fî ricâl-is-Sahîhayn", Etrâf-ül-garâib vel-efrâd", "Etrâf-ül-kütûb-is-sitte", "İzâh-ül-İşkâl", "Safvet-üt-tasavvuf".

Ebû Fadl İbni Kayserânî'nin, Fâtih Kütüphânesi 2718 numarada kayıtlı "Safvet-üt-tasavvuf" adlı kitabının başında, eseri ne için yazdığı şöyle açıklanmaktadır:

"Tasavvuf ehlinin yolunu inkâr edenlerin hâlini uzun uzun düşündüm ve anladım ki; sûfîlerin yolunu inkâr edenler, iki grupta toplanmaktadırlar. Birinci gruptakiler, câhillerdir. Câhile verilecek cevap, duâdan başka birşey değildir. Diğer grup ise, ilim ehli olup da, dînin sünnetleri ve âdabları hakkında bilgileri az olanlar ve bu bilgilerin asıllarını araştırmaya, usûllerini öğrenmeye ihtiyâç duymayanlardır. Bu gibi yarım âlimler, din ilimlerinden fıkıh ve kelâma, rey, kıyâs ve tefekküre âit bilgileri öğrenmeye ihtiyâç duymama cahilliğini gösterenlerdir. Selef-i sâlihîn, bu ilimleri öğrendiler ve kendilerinden sonrakilere bildirdiler. Onlardan da bizden öncekiler aldılar. Bunların bütün maksadı; "Ehl-i Suffa"ya, Resûlullahın (s.a.v.) sünneti, ahlâkı, efâli (işleri) ve âdabı (edebleri) ile benzemek idi. Şayet tasavvuf ehlini inkâr edenler bunları bilselerdi, onların maksadının Selef-i sâlihînin maksadı olduğunu anlarlardı. Böylece de, o mübârek insanlara dil uzatmaktan sakınırlardı.

Ehl-i tasavvufa dil uzatanların uygunsuz hâl ve sözlerini gördükten sonra, sûfîlerin hâl, hareket ve edeblerine hadîs-i şerîflerden delîl getirerek bu kitabıma yazdım. Bugüne kadar ehl-i tasavvuf üzerine Abdurrahmân Sülemî'nin "Hilyet-ül-evliyâ"sı gibi kitaplar yazılmışsa da, bizim yazdığımız "Safvet-üt-tasavvuf', mevzûsunda tektir."

İbn-i Kayserânî'nin "Safvet-üt-tasavvuf'unda yazdığı hadîs-i şerîflerden ba'zısı şunlardır:

Temîm-i Dârî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), "Kimin için yâ Resûlallah?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.): **"Allah için, Kitabı için, Resûlü için, ümerâ için ve bütün müslümanlar için"** buyurdu.

Cerîr bin Abdullah (r.a.): "Biz, Resûlullaha (s.a.v.), O'nu dinleyip itaat etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekâtı vermek ve her müslümana nasihat etmek husûsunda bî'at ettik" buyurdu.

Resûlullahın (s.a.v.) azâdlı kölelerinden Sevbân (r.a.) şöyle rivâyet etti: **"Akrabanı, Allahın azâbı ile korkut"** meâlindeki Şuârâ sûresi 214. âyet-i kerîmesi nâzil olunca, Resûlullah (s.a.v.), Safa dağına çıkıp:

"Ey Kureyş halkı, gelin saadete yetişin!" diye nidâ etti. Kureyşliler toplandılar ve "Da'vete sebep nedir?" dediler. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey benim kavmim, eğer size haber versem ki, bu dağın arkasında düşman vardır. Size saldırmak için fırsat beklerler ve malınızı alıp, sizi öldürmek isterler. Bana inanır mısınız?"** Hepsi birden, "İnanırız! Sen bizim aramızda yalancılıkla tanınmış değilsin ve biz senden hiç yalan söz işitmedik" dediler. Resûlullah (s.a.v.): **"Ey Abdülmuttalib oğulları ve ey Abdi-menaf evlâdı ve Benî Zühre torunları!** (ve bütün kabileleri tek tek saydı) **Bana Hak teâlâ, "Akrabanı, Allahın azâbı ile korkut"** buyurdu. **Bilin ki, siz "Lâ ilahe illallah" kelimesini demedikçe ve benim peygamberliğimi kabûl etmedikçe, âhırette ben size fâide etmem"** buyurdu. Onların aralarında bulunan Ebû Leheb, "Bizi bunun için mi da'vet ettin?" dedi. Sonra Hak teâlâ, "Tebbet" sûresini gönderdi.

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Sizden biri, sakın Allahü teâlâya hüsn-i zan ediyor olmaktan başka türlü olmasın."**

Abdullah bin Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Selâmı yayınız,** (fakirlere) **yemek yediriniz, Allahü teâlânın emrettiği gibi** (birbirinizle) **kardeş olunuz."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, îmân etmedikçe Cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe,** (kâmil) **îmân etmiş olmazsınız. Size birşey bildireyim mi? Onu yaptığınız zaman birbirinizi seversiniz, aranızda selâmı yayınız."**

Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde, Ensârın çocuklarına selâm verir, başlarını okşardı."

Abdullah bin Ömer'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Üç şey iyiliğin hazinesidir: Hastalığı gizlemek, musibeti gizlemek, sadakayı gizlemek. Allahü teâlâ buyurur ki: (Kulumu bir belâ ve hastalığa düçâr ettiğimde, sabreder ve ziyâretçilerine şikâyet etmezse, ona, iyileştiğinde etinden iyi et, kanından iyi kan veririm. Böylece ya**

onu hastalık kaydından azâd eder, günahsız kılarım, veya ölürse, rahmetime sahip ederim).”

Süfyân bin Abdullah (r.a.), birgün Resûlullah efendimize (s.a.v.): “Yâ Resûlallah! Bana İslâmdan öyle bir kelime söyleyiniz ki, sizden sonra onu kimseye sormayayım” dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“Allahü teâlâya inandım de! Sonra dosdoğru ol!”** buyurdu.

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Ben sizi terkedersem, beni terkediniz. Ancak, sizden öncekilerin helak olmalarının sebebi, çok soru sormaları ve peygamberlerine muhalefet etmeleri idi. Sizi hangi şeyden nehyetmiş isem, o şeyden uzaklaşınız. Hangi şeyi yapmanızı emretmişsem, onu gücünüz yettiği kadar yapınız.”**

Câbir bin Abdullah’ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **“Duânın en efdali elhamdülillah, zikrin en efdali Lâ ilahe illallah’tır.”** buyurdu.

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **“Ben, kulumun beni zannettiği gibiyim ve kulum beni andığında, onunla beraberim. Kulum beni zikrederse, ben de onu zikrederim. Eğer beni bir toplulukta zikrederse, bende onu, o topluluktan hayırlı bir toplulukta zikrederim. Bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zir’a** (bir kulaç) **yaklaşırım. Bana yürüyerek gelirse, ben de ona koşarak gelirim.”**

Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: Medine’de, mescidde dikili bir odun vardı. Resûlullah (s.a.v.) hutbe okurken, bu direğe dayanırdı. Minber yapılınca, direğin yanına gitmedi. Odundan ağlama seslerini, bütün cemâat işittiler. Minberden inip, direğe sarıldı. Sesi kesildi. **“Eğer sarılmasaydım, benim ayrılığımdan kıyâmete kadar ağlayacaktı”** buyurdu.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), çok kerre süt teyzesi olan Hazreti Ümmü Süleym’in (r.anhâ) evine teşrîf eder ve orada istirahat ederlerdi. Birgün, istirahat için uyudukları bir sırada, mübârek alınları terlemişti. Ümmü Süleym (r.anhâ), mübârek alınlarının terini silmeye başladıkları zaman uyandılar ve ona sordular: **“Yâ Ümmü Süleym! Ne yapıyorsun?”** Cevâbında: “Yâ Resûlallah, bereket için alnınızın terini mendille alıyorum, bunu saklıyacağım.” Hazreti Ümmü Süleym (r.anhâ), Resûlullahın mübârek terini, böyle mendil ile toplar ve bunu bir şişe içinde saklardı.

Enes bin Mâlik buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) Medine’ye hicret ettiğinde, Ensâr ile Muhacirini kardeş yaptı. Hazreti Ali’ye de, **“Sen benim, ben de senin kardeşinim”** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer’i de aralarında kardeş yaptı.

Sa’d (r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) kapısını çalarak izin istediğinde, Resûlullah (s.a.v.) ona: **“**(Kapıyı çalıp) **izin istediğinde kapıya karşı durma!** (Kapının sağ veya sol tarafında dur.)**”** buyurdu.

Ebû Mûsâ buyurdu ki: Bir gece Medine’de bir ev yandı. Bu durum Resûlullaha (s.a.v.) haber verilince, **“Ateş size düşmandır. Nerede uyursanız uyuyunuz,** (yanan) **ateşi söndürünüz”** buyurdu.

Sâlim’in (r.a.) babasından rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Uyuyacağınız zaman, evinizde** (yanar hâlde) **ateş bırakmayınız.”**

Câbir bin Sem’a (r.a.) buyurdu ki: “Resûlullah (s.a.v.) sabah namazını kılınca, güneş doğuncaya kadar otururdu.”

Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) bir kimse ile müsâfeha edince, o kimse elini çekmedikçe, mübârek elini ondan ayırmazdı. O kimse yüzünü çevirmedikçe, mübârek yüzünü ondan çevirmezdi. Bir kimsenin yanında otururken, iki diz üzerinde oturur, ona hürmet için mübârek bacağını dikip oturmazdı."

Hazreti Âişe'nin (r.anhâ) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Mekârim-ül-ahlâk (güzel ahlâk) **ondur. Bu güzel ahlâk babada bulunur, oğlunda bulunmayabilir. Oğlunda bulunur, babasında bulunmayabilir. Kölede olur, efendisinde olmayabilir. Allahü teâlâ bu güzel ahlâkı, saadetini dilediği kimselere vermiştir. Doğru sözlü insan, komşusu ve arkadaşı aç iken kendisi doymayan, ihtiyâcı olanın ihtiyâcını gören, emâneti muhafaza eden, kaybedenlerin kayıplarını telâfi eden, akrabayı ziyâret eden, dostunu himâye eden, misâfirine ikram eden kimsedir. Bunların hepsinin başı da cömertliktir.."**

Hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Kim benim velî kuluma düşmanlık yaparsa ona harp ilân ederim."**

Ebû Şüreyh Hınâî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allaha ve âhıret gününe inanan kimse, komşusuna iyilik etsin. Allaha ve âhıret gününe inanan kimse misâfirine ikramda bulunsun. Allaha ve âhıret gününe inanan kimse, ya hayır söylesin veya sussun."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Zenginlik, çok mal toplamak değildir. Esas zenginlik, nefsinden ganî** (gönlü zengin) **olmak ve kanâat sahibi olmaktır."**

Abdurrahmân bin Sa'd'ın (r.a.) babasından rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Yetip de az olan, çok olup da atılandan daha hayırlıdır."**

Ebû Sa'îd'in bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Peygamberlerin (a.s.) **sonuncusuyum, öğünmüyorum. Ben Abdullahın oğlu Muhammed'im** (s.a.v.). **Allahü teâlâ insanları yarattı. Beni insanların en iyisinde yarattı. Allahü teâlâ, insanları fırkalara** (kavimlere, ırklara) **ayırdı. Beni, en iyisinde bulundurdu. Sonra bu en iyi fırkayı kabilelere** (cemâatlere) **ayırdı. Beni, en iyisinde bulundurdu. Sonra, bu cemâati evlere ayırdı. Beni, en iyi evden** (ya'nî aileden) **dünyâya getirdi. İnsanların en iyisiyim. En iyi ailedenim. Kıyâmette, herkes sustuğu zaman, ben söyliyeceğim. Kimsenin kımıldıyâmadığı vakitte, onlara şefaat ediciyim. Kimsede ümîd kalmadığı bir zamanda, onlara müjde vericiyim. O gün her iyilik, her türlü yardım, her kapının anahtarı bendedir. Livâ-i hamd benim elimdedir. İnsanların en hayırlısı, en cömerdi, en iyisiyim. O gün emrimde binlerce hizmetçi vardır. Kıyâmet günü, Peygamberlerin İmâmı, hatîbi ve hepsine şefaat edici benim. Bunları, öğünmek için söylemiyorum."** (Hakîkati bildiriyorum. Hakîkati bildirmek vazîfemdir. Bunları söylemezsem, vazîfemi yapmamış olurum) buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Sû-i zan etmeyiniz. Sû-i zan, yanlış karar vermeğe sebeb olur. İnsanların gizli şeylerini araştırmayınız, kusurlarını görmeyiniz, münâkaşa etmeyiniz, hased etmeyiniz, birbirinize düşmanlık etmeyiniz, birbirinizi çekiştirmeyiniz, kardeş gibi

sevişiniz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez, yardım eder. Onu, kendinden aşağı görmez."

"İslâmiyet garîb, kimsesiz olarak başladı. Son zamanlarda, başladığı gibi, garîb olarak geri döner. Garîb olan müslümanlara müjdeler olsun!"

"Kişi, sevdiği ile beraber olur."

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benim ümmetim beş tabakadır: Her tabaka kırk senedir. Benim ve Eshâbımın tabakası, ilim ve îmân ehlinin tabakasıdır. Bunlardan sonra seksen yılına kadar gelen tabaka, takvâ ve iyilik ehlinin tabakasıdır. Bunlardan sonra yüzyirmi yılına kadar gelen tabaka, birbirlerine acıyan ve birbirlerine gidip gelenlerin tabakasıdır. Bunlardan sonra yüzaltmış yılına kadar gelen tabaka ise, birbirlerine sırt çeviren ve alâkayı kesenlerin tabakasıdır. Bunlardan sonra ikiyüz yılına kadar gelenlerin tabakası ise, harp ve karışıklık ehlinin bulunduğu tabakadır."**

Mücâhid bin Cebr (r.a.) buyuruyor ki: "Doğruluklarını ve dürüstlüklerini gördüğümüz kimseleri severiz. Bozukluklarını, fesatlıklarını gördüğümüz kimselere buğzederiz. Bunların hesapları Allahü teâlâya âittir."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 316

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 287

3) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 587

4) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 207

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1242

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 18

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 98

8) El-A'lâm cild-6, sh. 171

9) Safvet-üt-tasavvuf (Süleymâniye Kütüphânesi, Fâtih kısmı, 2718 numarada kayıtlı yazma nüshası.)

MUHAMMED BİN ZAFER (İbn-i Zafer Saklî)

Tefsîr, lügat, nahiv, ferâiz ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. Künyeleri Ebû Ca'fer, Ebû Abdullah ve Ebû Hâşim olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Zafer'dir. 497 (m. 1104) yılında Mekke'de doğdu. Hucceddîn lakabı verildi. İbn-i Zafer diye tanındı. Mekkî ve Saklî (Sicilyalı) nisbet edildi. 565 (m. 1170) yılında Hama'da vefât etti.

Vahyin ilk indiği yer olan Mekke-i mükerreme'de doğan İbn-i Zafer, genç yaşta aklî ve naklî ilimlere vâkıf oldu. İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden akın akın Mekke'ye gelen ve orada Allahü teâlânın rızâsı için hac ettikten sonra, hem o mübârek beldede bir müddet kalıp ibâdet etmek, hem de arzu edenlere ilim öğretmek ve âlimlerden ilim öğrenmek arzusuyla mücavir olarak kalan âlimlerden ilim öğrendi. Mekke'nin yerli âlimlerinin ilimlerinden istifâde etti. Sonra Mısır'a gitti, İskenderiyye'de Ebû Bekr Tartûşî ile karşılaşıp, ondan ilim öğrendi. Ebû Tâhir Silefî'den ders aldı. Endülüs'e gitti. Ebû Bekr İbni Arabî, Ebû Mervân Bâcî, Ebü'l-Velîd Debbâg, İbn-i Mesre ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Afrikıyye'ye (Tunus'a) gitti. Mehdiyye şehrine yerleşti. Orada ilim öğretmekle meşgûl oldu. Avrupa'dan gelen zâlim Norman askerlerinin 543

(m. 1148) yılında Mehdiyye'yi ele geçirmeleri üzerine, o zaman müslümanların elinde bulunan Sicilya'ya gitti. Sicilya'da tâliblerine ilim öğretip, güzel eserler yazdı. Daha sonra Mısır'a gitti. Sonra Haleb'e geçti. Haleb'de İbn-i Ebî Asrûn Medresesi'nde ders verdi. "Tefsîr-i kebîr" adlı eserini yazdı. Eshâb-ı Kirâm düşmanlarının çıkardığı fitne neticesinde, sahibi bulunduğu birçok kitabı zayi oldu. Daha sonra Hama'ya gitti. Hama'da halk ve devlet adamları tarafından büyük ilgi ile karşılanıp, çok iltifât edildi. Orada birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Ölünceye kadar Hama'da kalıp, Allahü teâlânın dînini öğretmek için çalışdı. Arabî ilimlerde, Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde ve tefsîr ilminde âlim idi. Çok güzel hitâbeti vardı. Güzel şiir yazardı. Nesirde de üstâd idi. Üstün hafızası, keskin zekâsı, yüksek ilmi, güzel ahlâkı ve tatlı dili ile insanlara Allahü teâlânın dînini öğretti. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekte çok gayretliydi. Allahü teâlânın kullarına merhameti çok fazlaydı. Onların dünyâsından çok âhıretlerini düşünür, Cehennem ateşinden kurtulmaları için Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun yaşamalarını nasihat ederdi. Bilhassa, helâl kazanmak ve helâl yemek üzerinde çok dururdu. Ferâiz ilmi üzerinde çok çalıştı. Resûlullahın (s.a.v.), **"Ferâiz ilmini öğrenmeğe çalışınız! Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır."** buyurduğunu sık sık hatırlatırdı. İnsanların ferâiz ilmini öğrenmelerini arzu eder, böylece Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiğine uygun şekilde mîrâs taksimi yapılmasını teşvik ederdi. Devamlı güler yüzlü ve tatlı dilli idi. Her hâl ve hareketiyle uymaya çalıştığı Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkını insanlar ondan öğrenirdi. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, mübahların birçoğunu terk ederdi. Çok ibâdet ederdi. Cömertlikte zamanının en ileri gelenlerindendi.

Kara Halîl-zâde tarafından Türkçeye çevrilen "Sülvân-ül-mutâ' fî rıdvân-il-etbâ" adlı eserinde, "Tevfîz ve Sabır"la ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

Tevfîz (Allahü teâlânın irâdesine teslim olmak): Allahü teâlâ, Nisa sûresi 17. âyetinde meâlen; **"Eğer zevcelerinizin ba'zı sohbetinden hoşlanmazsanız, sabrediniz. Olabilir ki, bir şey hoşunuza gitmez de, Allahü teâlâ ondan size çok hayır ihsân eder"** buyuruyor. Yine Bekâra sûresi 216. âyetinde meâlen; **"Olur ki, bir şey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve bir şeyi sevdiğiniz hâlde o, hakkınızda şer olur. Allahü teâlâ bilir, siz bilmezsiniz"** buyurulmuştur.

Rabbinden râzı olan, ya'nî mutmeinne olan nefs, Rabbinin emirlerine boyun eğer. Aklı, şehevî arzularına gâlib gelir. Melek sıfatı ile bezenir. İbâdet ve tâatten başka birşey düşünmez olur. Melekler gibi gece-gündüz Rabbini tesbih eder ve hiçbir zaman kendisine gevşeklik gelmez. Nûr sûresi 19. âyet-i kerîmede Allahü teâlâ meâlen; **"Sizin için hayırlı olanı Allahü teâlâ bilir"** buyurdu. Bu âyet-i kerîmelerde kasdedilen şey, herkesin arzu ederek istediği şeyin meydana gelmesini düşünmeden, Allahü teâlâya teslim olmasının lüzumudur. Çünkü selâmet ve saadet, işini Allahü teâlânın irâdesine teslim etmektedir. İşlerini Allahü teâlânın irâde-i külliyesine teslim etmeyen kimse zarar görür. Basiret sahibi kimse, zarar ve faydadan emîn olmadığı gibi, kendisine gelen fayda veya zarardan dolayı üzüntü de duymaz. Çünkü o, işlerini Allahü teâlâya ısmarlamıştır. Belâya uğradığında O'nun keremini, nefsinin zararına neticelenen bir işte Rabbinin lütfunu istemelidir. Buna benzer bir vak'a, Fir'avn'ın yakınlarından bir mü'minin başından geçmiştir. Tafsilâtı şöyledir:

Fir'avn'ın akrabasından biri, Mûsâ aleyhisselâma inanmıştı. Fir'avn'a inanan avânesi ve vezirleri, o kimsenin îmânını ve Mûsâ aleyhisselâma yakınlığını farkedip, Fir'avn'ı durumdan haberdâr ettiler. Fir'avn da, yakınlığı sebebiyle onun böyle birşeye cür'et edemeyeceğini

söyleyip, vezirlerine inanmadı. O mü'min kimse de îmânını sakladı. Mûsâ aleyhisselâm mu'cizeler gösterip, peygamberliğini açıkça ilân edince, Fir'avn, vezirlerini ve diğer devlet erkânını toplayıp istişâre etti. Mûsâ'ya (a.s.) karşı nasıl tedbir alınması gerektiğini görüştüler. Mûsâ'ya (a.s.) îmân eden o mü'min kimse de, Fir'avn'a yakınlığı sebebiyle o toplantılara iştirâk etti. Fir'avn'ın avânesi, Mûsâ'yı (a.s.) susturmak için etrâftan sihirbazlar toplanmasında ve ona galip gelmek için öldürülmesinin te'hirinde ittifâk ettiler. Nitekim A'râf sûresi 112. âyet-i kerîmede, bu husûsta meâlen; **"Ne kadar âlim** (bilgin), **sihirbazlar varsa, hepsini sana getirsinler dediler"** buyuruldu. Fir'avn'ın niyeti ve çekindiği nokta ise, başkaydı. Onun niyeti, Mü'min sûresi 26. âyet-i kerîmede meâlen şöyle bildirilmektedir: **"Fir'avn dedi ki: Bırakın beni, Mûsâ'yı** (a.s.) **öldüreyim de, o** (varsın) **Rabbine duâ etsin. Çünkü ben, onun dîninizi değiştirmesinden yahut yeryüzünde bir fesad çıkarmasından korkuyorum."** Ancak avânesi, Fir'avn'ın, Mûsâ'yı (a.s.) öldürmesine mâni oldular. Fir'avn'a da; "Senin için bunda korkulacak birşey yok. Bu bir sihirdir. Eğer onu öldürürsen. "Ona cevap verecek delîl bulamayıp, karşılaşmaktan âciz kaldığı için öldürttü" derler" dedilerse de, Fir'avn'dan korktukları için daha fazla birşey söylemeye cesâret edemediler. Hâlbuki Fir'avn'ın fikrinde ısrar ettiğini bilmekteydiler. Bu defa Fir'avn'ın avânesi arasında bulunup da, önceden îmân edip îmânını gizleyen mü'min kimse, onu bu düşüncesinden vaz geçirmeye çalıştı. Nitekim Mü'min sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyuruldu: **"Fir'avn ailesinden olup, îmânını gizlemekte olan bir mü'min** (şöyle) **dedi: "Siz bir adamı, Rabbim Allahtır demesiyle öldürür müsünüz? Hâlbuki o, size Rabbinizden apaçık mu'cizeler de getirmiştir. Bununla beraber eğer o, bir yalancı ise yalanı kendisine, eğer doğru söylüyorsa, sizi tehdit ettiği azâbın bir kısmı olsun** (gelir) **size çarpar. Şüphesiz Allahü teâlâ, haddi aşan,** (iddiasında) **çok yalancı olan kimseyi muvaffak etmez."** Fir'avn, mü'minin bu sözünü anlayınca çok kızdı ve mü'mini habsettirdi. Sonra avânesini ve vezirlerini toplayarak bu mü'mine ne ceza vereceği husûsunda görüştü. Vüzerâ onun işkence ve eziyet edildikten sonra öldürülmesini ve bu cezanın onun gibilere ibret olup, korku vermesi fikrinde idiler. Ancak Fir'avn, yakınlık bağları ile buna râzı olmayıp, onların fikirlerini kabûl etmedi. Vüzerâsına, o mü'mine nasihat edip, korkutmalarını ve onu Mûsâ'nın (a.s.) dîninden döndürmelerini emretti. Bunun üzerine vezirler, zindana gönderilen gence nasihat edip hak dîni terk etmesini istediklerinde, genç,îmânında ısrar etti. Hattâ onları îmâna da'vet etti. Mûsâ'dan (a.s.) sâdır olan mu'cizeleri anlatıp, onlardan sâdır olan küfrü hatırlattı. Ayrıca onları Cehennem ateşi ile korkuttu. Mü'min sûresi 30. âyetinde buyurulduğu gibi meâlen, îmân etmiş olan bu genç şöyle dedi: **"Ey kavmim! Mûsâ aleyhisselâmı yalanlamanız ve ondan yüz çevirmeniz sebebiyle, geçmiş kâfir ümmetlerin günleri gibi azâba düçâr olacağınız bir günden korkuyorum. Nûh kavminin, Ad kavminin, Semûd kavminin ve daha sonrakilerin çektikleri azâb gibi... Allahü teâlâ günahsız kullarına azâb etmez"** (Mü'min-31).

"Ey kavmim! Gerçekten ben, başınıza gelecek çağrışma gününden (imdâd için birbirinizi yardıma çağıracağınız kıyâmet gününden) **korkuyorum"** (Mü'min-32).

"O gün hesab yerinden Cehenneme döndüğünüzde, Allahü teâlânın azâbından sizi kurtaracak yoktur. Allahü teâlâ kimi sapıklığa düşürürse, artık ona bir hidâyet edecek yoktur" (Mü'min-33).

"Doğrusu Mûsâ'dan önce Yûsuf da size mu'cizelerle gelmişti. O vakit de onun size getirdiği şeyler hakkında şüphe edip durmuştunuz. Nihâyet (Yûsuf aleyhisselâm) **vefât ettiğinde de; "Bundan sonra Allah asla peygamber göndermez" dediniz.** (Böylece sonra

gelecek peygamberleri de inkâr ettiniz.) **İşte, Allahü teâlâ,** (dîninde) **haddi aşanları ve** (mu'cizelerinde) **şüphe edenleri böyle saptırır"** (Mü'min-34). Mûsâ aleyhisselâma îmân eden genç, Fir'avn'ın avânesine böyle nasihat ettikten sonra, sözünü şöyle bitirdi: **"Siz benim söylediklerimi yakında** (kıyâmette) **anlayacaksınız. Ben işimi Allahü teâlâya havale ettim. O beni korur. Muhakkak ki Allahü teâlâ, kulların bütün yaptıklarını görendir."**

Fir'avn'ın avânesi, gençten ümid keserek Fir'avn'ın yanına döndüler. Fir'avn'a, gencin îmânında sebatını ve kendi nasihatlerinin, gencin îmânını kuvvetlendirmekten başka bir işe yaramadığını bildirdiler. Bunu işiten Fir'avn iyice ümitsiz oldu. Avânesi ile bu gence ne yapabiliriz diye düşünürlerken, Fir'avn'ın kızı yanlarına geldi. Durumu sordu. Fir'avn, kızına durumu anlattı. Kız, babasını teselli ederek dedi ki: "Ey babacığım! O mü'minin sözlerinin senin hilâfına ve aleyhine olduğuna üzülüp, onu cezalandırmakta acele etme. Zîrâ sana yakın olan kimseye gadr ve zulm etmiş olursun. Zîrâ hakîkatte, onun sözleri sana muhalefetten değildir. Belki Mûsâ'nın âsâsıyla galip gelmesinden, onun gücünü görmesinden, onun sürülmesinin ve katlinin mümkün olmadığını zannetmesinden kasıtlı olarak sana muhalif görünmektedir. Böylece Mûsâ'ya (a.s.) itaat eder görünüp, hîle ve aldatma yolu ile onun öldürülmesini te'min edip, sana hizmet etmek istemektedir, Vezîrlerin, onun bu niyetini bildiklerinde şüphe yok. Ancak onlar, koğucu ve hasedci oldukları için, onun sana yaptığı muâmeleyi kötülemektedirler" deyince, Fir'avn ferahladı. Allahü teâlâ, Fir'avn'ın kalbine kızının sözünü kabûl etmeyi ilham eyledi. Bundan sonra Fir'avn, mü'mini huzûruna getirtti. Ve dedi ki: "Senin maksadının bana hizmet olduğunu tetkik ettim. Şimdi Mûsâ (a.s.) hakkında ne düşünüyorsan onu yap. Benden sana bir zarar gelmez. Müsterih ol" dedi. Mü'min, işini Allahü teâlâya havale etmesi sebebi ile, Allahü teâlâ onu Fir'avn'ın kötülüğünden ve kavmin şerrinden muhafaza buyurdu. Nitekim âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyuruldu. **"Allahü teâlâ onu** (îmân eden mü'mini), **Fir'avn'ın taraftarlarının hilesinden korudu. Fir'avn'ın kavmini ise,** (dünyâda boğulma, âhırette ise Cehennem) **azâbı ile kuşatıverdi"** (Mü'min-45).

Sabır: Allahü teâlâ, Resûlü Muhammed aleyhisselâma Nahl sûresi 127. âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurdu; **"Ey Resûlüm! Sabret; senin, sabrın da ancak Allahın yardımı iledir. Kâfirlerin yüz çevirmesinden mahzûn olma ve yaptıkları hileden de telâş edip sıkıntıya düşme."** Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmeyi göndererek, Resûlüne (s.a.v.) sabretmesini emir buyurdu. Zîrâ Resûlullahın (s.a.v.), Allahü teâlâya ilmi ve i'timâdı herkesten daha fazla idi. Sabretmeye en lâyık ve evlâ olan da O'dur.

Müslümanlar, Resûlullahın (s.a.v.) müsaadesiyle, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ali hâriç, Resûlullah (s.a.v.) hicret etmeden önce Mekke'yi terk ettiler. Bir kısmı Mekke yakınlarında bir yerde yurt tuttu. Mekkeli müşrikler, müslümanların kendilerine zarar vereceklerinden korktular. Muhammed aleyhisselâmın da onların arasına katılmasından çekinmekteydiler. Birgün Dârünnedve dedikleri evde toplanıp, Resûlullah (s.a.v.) hakkında görüştüler. Şeytan da, Arabistan'ın Necd kabilesine mahsûs elbiseler giymiş bir ihtiyâr kıyâfetinde Dârünnedve'nin kapısına geldi. Kâfirler, ona kim olduğunu sordular. Şeytan, "Ben Necd kabîlesindenim, hâlinizi bilirim. Size yardım etmeye, müşkülünüzü çözmeye geldim. Ben böyle hâdiseleri çok görüp geçirdim" dedi. Mekkeli müşrikler de onu, Mekke ehlinden olmadığı için aralarına almaya karar verdiler. Herbiri ona fikrini söyledi. Ebü'l-Bühterî, "Benim fikrim, Muhammed'i kendi evinde hapsedip, kapısını kilitleyelim. Yiyeceğini içeceğini verelim, ölünceye kadar orada kalsın" dedi. İhtiyâr kılığındaki şeytan i'tirâz etti. "Bu fikir uygun değildir. Zîrâ şimdi Muhammed'in Eshâbı dağılmıştır. Böyle birşey yapıldığını haber alırlarsa, toplanırlar ve Hâşimoğullarıyla beraber olup

sizinle savaşırlar" dedi. Hişâm bin Ömer de, "Buradan ihraç edelim, nereye giderse gitsin. Bizden de zararı uzak olur" dedi. Şeytan bu fikri de reddedip, "Bu fikir de boştur. Zîrâ Muhammed güzel yüzlü ve tatlı sözlüdür. Bir kavmin arasına girip, gittiği yerdeki halkın sevgi ve saygısını kazanır, daha sonra da kendisine tâbi olanlarla gelip sizinle cenk edebilir" dedi. Kâfirler şeytanın sözünü tasdîk ettiler. Ebû Cehl bin Hişâm, "En doğru fikir şudur ki, her kabileden bir kuvvetli kimse seçelim. Herbiri ellerindeki kılıçlarıyla Muhammed'e saldırsınlar. Kılıç vurup kanını döksünler. Abd-i Menâfoğulları, Arab kabilelerinin hepsi ile başa çıkamazlar ve diyete râzı olurlar. Biz de diyetini öder kurtuluruz" dedi. İhtiyâr, bu fikri beğendi. Bu fikir ittifâkla kabûl edilip oradan ayrıldılar. Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâma Cebrâil aleyhisselâmı gönderip, kâfirlerin meclislerinde konuşulanları, onların tuzaklarını haber verdi. Medîne-i münevvereye de hicreti emreyledi. Peygamberimiz (s.a.v.), Ali'ye (r.a.): **"Yâ Ali! Bana hicrete izin verildi. Medine'ye gideceğim. Bende olan emânetleri sana teslim edeyim. Sahiplerine verirsin. Benim yeşil örtümü örtün. Yerimde yat ve hatırını kavi tut, korkma.** (Kureyş kâfirlerinden) **Sana hiçbir zarar erişmez. Ondan sonra Medine'de benimle buluş"** buyurup, evlerinden şerefli mağaraya doğru yola çıktı. O (s.a.v.) çıkarken, mübârek evlerinin kapısında kâfirler toplanmışlar O'nu bekliyorlardı. Yâsîn sûresinin başındaki âyet-i kerîmelerden okuyup, yerden bir avuç toprak alarak üzerlerine attı. Onların hepsi, o anda gaflete dalıp, Resûlullahın (s.a.v.) çıktığını göremediler. (Rivâyet edilir ki, bu esnada başlarına toprak değen kâfirlerin hepsi Bedr harbinde öldürüldüler.) Kâfirler uyanınca, herbiri başında bir miktar toprak buldular. İçeriye baktıklarında, Resûlullahın (s.a.v.) örtüsüne sarınıp yatan Hazreti Ali'yi gördüler, "İşte Muhammed yerindedir" dedilerse de, içeri girmeye cesâret edemediler. Sabaha kadar evin etrâfında beklediler. Sabah olup, Hazreti Ali uyanınca, huzûruna gelip Resûlullahın (s.a.v.) ne olduğunu sordular. Ali (r.a.) da, "Siz O'nun (s.a.v.) Mekke'den gitmesini istiyordunuz, O da gitti. Hangi tarafa gittiğini bilmiyorum" dedi. Kureyş kâfirleri, Resûlullahı (s.a.v.) ellerinden kaçırmış olmalarının telaşıyla Hazreti Ali'yi dışarı salmayıp hapsetmeye kalkıştılarsa da, daha sonra vazgeçip perişan oldular. Resûlullah, Kureyş kâfirlerinin yapmış oldukları bu gibi eza ve cefâdan sonra, Resûlullahın (s.a.v.) onların elinden kurtarılıp, şehirlerini istilâ ve galibiyet ni'metine gark edilmesinin hatırlanıp şükredilmesi için, Allahü teâlâ, bu husûsta Enfâl sûresi 30. âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurdu: **"Hani kâfirler, seni hapsetmek** (elini kolunu bağlamak) **veya katletmek, yahut Mekke'den çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar, tuzak kurarlar, Allahü teâlâ da onlara** (Kendi tuzakları ile) **mukâbele eder.** (Nitekim gizlice senin hicretini te'min etti. Sonra yine onlara ümit verip Bedr'e çıkardı ve müslümanları kendilerine pek az gösterdi. Hücum edip hezimete uğradılar) **Allahü teâlâ, tuzak kuranlara mukâbele edenlerin en hayırlısıdır."**

Sabır hakkında Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"İlim mü'minin dostu, hilm veziri, akıl delîli, amel hayra götürücüsü, yumuşaklık babası, incelik kardeşi, sabır askerlerinin komutanıdır."

"İlim mü'minin dostudur." Çünkü, zafer ve kurtuluş ilim ile hâsıl olurken, ilim mü'min ile dostluk eder. Mü'min, ölümü esnasında bile ilmi ister, işlerinde onun yardımını görür. Bilmediği şeyleri de nûru ile aydınlatır. **"Hilm,** (mü'minin) **veziridir."** Çünkü vezîr, zor işleri yüklenmekle vazîfelendirilmiştir. Mü'min ilme tâbi olmada hilmden yardım görür, dünyâ sıkıntılarını hilme yükletir. **"Akıl,** (mü'minin) **delîlidir."** Çünkü akıl, mü'minin acele ve cehâlet ile bir işe girişmesine engel olur. O işin terk edilmesini sağlayıp, doğru yolu ve akıbeti gösterir. Kötü işten koruyup, hatâdan muhafaza yolunu açar. İlim ve akıl ni'metine şükretmekte cimri

olmamak için, ilmin ve aklın icâbı olan **"Amel,** (mü'mini her hayra) **götürücüdür." "Rıfk,** (mü'minin) **babasıdır."** Çünkü yumuşaklık, yardım ve muvafakatta mü'mine babası gibidir. Bir işe girişirken, rıfka müracaat ve itaat etse, işi kolaylıkla hâsıl olur. Yumuşaklık ve incelik, mü'mine bitişik veya ayrı olmayıp, mü'minin sıfatıdır. **"Sabır,** (mü'minin) **askerinin komutanıdır."** Bütün bu hasletler asker, sabır da onların komutanı durumundadır. Herbiri yapmaları gereken işleri sabır olmadan yapamazlar. Çünkü sabra tâbi olunmadıkça, nefsin aceleciliği ve vesvesesi bütün güzel huyları bozar. Bütün bu hasletlere hükümrân olan sabır, mü'mine işlerinde yeterlidir.

Sabrın ehemmiyetinin böyle tafsilatlı anlatılmasından maksad, sabrı diğer hasletlerden daha faziletli göstermek değildir. Asıl maksad, bu hasletlere sahip olan kimsenin sebat ve devamlılığının sabır ile mümkün olabileceğini bildirmektir.

Sabır, kişinin haramdan sakınıp, nefsinin kötü isteklerini yapmamasıdır. Böylece, sonu pişmanlık olan lezzetlerden yüz çevirir. Sabır ikiye ayrılır. Biri, günah işlememek için sabr etmektir. Şeytan ve insanın kendi nefsi ve kötü arkadaşlar, insana günah işletmek isterler. Bunları dinlemeyip sabretmek çok sevâbdır. İkincisi, derdlerin, belâların acılarına sabredip, bağırıp çağırmamaktar. Çok kimse sabır deyince, yalnız bu sabrı anlarlar. Bu sabır da sevâbdır. Ya'nî sabrın ikisi de farzdır. Sabır ve kanâat etmiyen kimse, Allahü teâlânın kaza ve kaderine râzı olmaz. Fakir olunca, az verdin diye i'tirâz eder. Zengin olursa, doymaz, daha ister. Kazandığını haramlara sarf eder. Zenginliği de, fakirliği de, dünyâda ve âhıretde felâketine sebep olur. Kim ki, ilim, hilm, akıl, amel, rıfk ve incelik sıfatlarına sahip olur da, onlara sabırla sebat ve devamlılık kazandırmazsa, o hasletlerin hepsi kaybolup, hiç yokmuş gibi olur. Komutan, askerini disiplin altında tuttuğu gibi, sabır da, o hasletleri emri altında muhafaza eder, vazîfeli oldukları işlerde devam üzere olmalarını te'mîn eder.

Pekçok kıymetli eserin müellifi olan İbn-i Zafer'in kitablarının mevzûları çeşitlidir. Bu eserlerinden bir kısmı basılmıştır. Onun kitaplarından ba'zılarının isimleri şöyledir:

"Kitâb-ül-iştirâk-il-lugavî", "Kitâb-ül-istinbât-il-ma'nevî", "Enbâu necebâ-il-ebnâ", "Sülvân-ül-mütâ' fî udvân-il-etbâ", "El-Kavâid vel-beyân fin-nahv", "Yenbû'ül-hayâ" (Oniki cildlik tefsîr), "Hayr-ül-beşer bi-hayr-il-beşer", "Er-Reddü alel-Harirî fî dürret-il-gavvâs", "El-Mutavvel fî Makâmât-il-Harirî", "Müleh-ül-luga".

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 167

2) Lisân-ül-mizân cild-5, sh. 371

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 142

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 233

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 241

6) Sülvân-ül-mutâ'fi udvân-il-etbâ tercümesi.

MU'TEMİN BİN AHMED SÂCÎ

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından. Künyesi Ebû Nasr Bağdadî, es-Sâcî'dir. 445 (m. 1053) senesinde doğdu. 507 (m. 1113)'de vefât etti. Ebü'l-Hasen İbni Nekûr'dan, Abdülazîz bin Ali Enmâtî'den, Ebü'l-Kâsım İbni Büsrâ'dan, Abdullah bin Hasen Hilâl'den, Ebû Nasr Zeynebî'den, İsmâil İbni Mes'ade'den ve Bağdad'da bunun tabakasından hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Bekr el-Hatîb'den ilk hadîs-i şerîf işitendir. Bu âlimlerden başka, Beyt-ül-mukaddes'de; (Kudüs'de) Ebû

Osman İbni Verkâ'dan, Haleb'de; Hasen bin Mekkî Şîrâzî'den, İsfehan'da; Ebû Amr bin Mende ve tabakasından, Nişâbûr'da; Ebû Bekr bin Halef ve tabakasından, Hirat'ta; Şeyh-ül-İslâm Ebû İsmâil'den ve tabakasından, Basra'da; Ebû Ali Tüsterî'den ve tabakasından hadîs-i şerîf işitip öğrendi. Bağdad'da bir müddet hadîs ilmi öğrenmek için çalıştı. Sonra zâhid bir zât oldu. Kendisinden rivâyette bulunan zâtlar ise; Sa'd-ül-Hayr el-Endülüsî, İbn-i Nasır, Ebü'l-Ma'mer el-Ensârî, Muhammed İbni Ebî Bekr Şeyhî, Ebû Tâhir Silefî, Ebû Sa'd Bağdadî, Muhammed bin Fulâd ve diğerleri. Ebü'l-Vakt şöyle demiştir: "Şeyh-ül-İslâm, Mu'temin bin Ahmed'i gördükçe, onun hadîs ilmindeki yüksek derecesini dile getirir, bu hayatta olduğu müddetçe, hiç kimse Resûlullah söyledi diyerek yalan uyduramaz" derdi. Ziya İbni Hibetullah şöyle demiştir. Silefî'den Mu'temin'i sordum; "Hâfız, sağlam, ondan daha güzel hadîs-i şerîf bileni görmedim" dedi. Fıkıh ilmini de daha küçük yaşlarda iken Şeyh Ebû İshâk'dan öğrenmiştir. Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerinde âlimdir. İbn-i Sabbâg'dan "Şâmil" adlı eseri bizzat yazdı. Sonra Şam'a gitti. Kudüs'de bir müddet kaldı. Ebû Nasır Fâhî şöyle demiştir: "Mu'temin Herat'ta yirmi sene kadar kaldı. Çok şeyler okudu. Tirmizî'nin Sünen'ini altı defa yazdı. Çalışkan, edebli ve boş şeylerden uzak duran bir zât idi." Sem'ânî'de şöyle demiştir: "Hadîs-i şerîfleri iyi bilen ve anlayan iki kişi gördüm. Biri Bağdad'da Mu'temin, diğeri de İsfehan'da İsmâil Temîmî'dir." Yahyâ bin Mende de şöyle demiştir: "Mu'temin bin Ahmed Sâcî, babamın yanına gelip ondan hadîs-i şerîf dinledi. "Ma'rifet-üs-Sahâbe", "Et-Tevhîd", "El-Emâlî" kitaplarını ve İbn-i Uyeyne'nin rivâyetlerini okudu. "Garâib-i Şu'be" adlı eseri de okumaya başlayıp, Hazreti Ömer'in ipek giyme husûsunda rivâyet ettiği hadîs-i şerîfi okumaya başladıklarında babam vefât etmişti. Sonra İbn-i Tâhir'e gidip, ondan da bir miktar okudu..." Vera' sahibi (şüphelilerden sakınan), zâhid (dünyâya düşkün olmayan), sabırlı bir âlim idi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 308

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 178

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1246

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 20

MUHAMMED EL-CÜZZÂMÎ

Endülüs'te yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hakem (veya Hakîm) bin Muhammed bin Ahmed el-Cüzzâmî es-Serkastî olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Önceleri Gırnata'da daha sonra Fes şehrinde (veya Tilmisân'da) yerleşti. 538 (m. 1143) senesinde Fes'de vefât etti. Tilmisân'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.

Ebü'l-Velîd el-Bâcî'den icâzet aldı. Ayrıca, Ebü'l-Esbag bin Sehl, Ebü'l-Hasen el-Hadramî, Ebû Abdullah el-Bekrî, Ebü'l-Fevâris Muhammed bin Âsım ve başka âlimlerden ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuştur. Ebû İshâk bin Kurkûl, Ebü'l-Hasen Sâlih bin Half ve birçok zât kendisinden ilim öğrendi. Muhammed el-Cüzzâmî (r.a.), fıkıh, usûl, kelâm, kırâat, cedel ve diğer naklî ilimlerde yüksek âlim idi. Bunlardan başka, Arabî ilimlerde, lügat ve nahivde de yüksek ilim sahibiydi. Nahiv ilminin öncülerindendir. Fes şehrinde ders ve fetvâ verirdi. Oranın kadılığında bulundu. Bu ilimlerde ve mütehassıs olduğu diğer ilimlerde sorulan bir şeye ânında, çok güzel ve doğru cevap verirdi. Hazır cevaplı idi. İlim ehlinin bu ilimler hakkında söyledikleri sözler, hatırında ve hafızasında idi. Parlak zekâ, üstün anlayış, fasîh lisan, çok güzel konuşma gibi birçok güzel husûsiyeti kendisinde toplamıştı. Şerh-ül-İzâh li-Ebî Alî el-Fârisî, Mûsânnifîn (Kebîr ve Sagîr) isimli eserleri vardır.

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 96

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 266

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 300

MUHAMMED EL-KAZVÎNÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülkerîm bin Fadl bin Hasen bin Hüseyn el-Kazvinî'dir. 580 (m. 1184) senesi Ramazân-ı şerîf ayında vefât etti.

Muhammed el-Kazvînî hazretleri, tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde yüksek âlim idi. Fıkıh ilmini, Kazvîn'de Melikdâr (veya Melikdâd) el-Umrekî'den, Nişâbûr'da Muhammed bin Yahyâ'dan, Bağdad'da Ebû Mensûr bin er-Rezzâz'dan öğrendi. Ayrıca Ebü'l-Berekât el-Fürâvî, Abdülhâlık eş-Şehhâmî, Sa'd-ül-hayr Muhammed bin Tırâd ez-Zeynebî ve başka âlimlerden ilim öğrendi, rivâyetlerde bulundu. Kendisinden ise, birçok kimse ilim öğrenip istifâde etti.

Fazilet sahibi, çok yüksek bir zât idi. Şafiî mezhebinin büyük âlimlerinden İmâm-ı Râfiî (Abdülkerîm bin Muhammed) hazretlerinin babasıdır. İmâm-ı Râfiî hazretleri, Emâlî isimli eserinde, babasını (Muhammed el-Kazvînî hazretlerini) zikredip, kitabın çok yerinde ondan yaptığı rivâyetleri yazmıştır. Bu rivâyetlerden başka, babasının hâl tercümesini de ayrıca zikretmiştir. İmâm-ı Râfiî hazretleri, babasından her nakîl yaptığında, onun mühim husûsiyetlerini de zikrederdi. Muhammed el-Kazvînî hazretleri, son derece iffetli, güzel ahlâk sahibi tatlı dilli idi. Çok güzel konuşurdu. Bütün a'zâları sağlam ve kuvvetli idi. Dînin emirlerine sımsıkı bağlı idi. İnsanlar arasında iken heybetli görünürdü. İlminin yüksekliği, hafızasının kuvveti, anlayışı, aklı, fehmi, çabuk kavraması, anladıklarını hafızasında muhafaza etmesi, bunları açıklaması, rivâyet etmesi çok güzel ve fevkalâde idi. Kazvîn'de, fıkıh öğrenmek isteyenler kendisine gelirlerdi. Orada ders okuttu, insanlara çok fâideli oldu. Hadîs, fıkıh ve tefsîrde çok eser tasnif etti. Ezberleme kabiliyeti pek fazla idi. Hâfızasında, şiirlerden binlerce beyit ve kıt'a vardı.

Sâlih bir zât olan Müezzin Hüseyn bin Abdurrahîm şöyle anlatır: "Çok karanlık bir geceydi. Muhamed el-Kazvînî hazretlerinin evinden yatsı vakti çıkan birini gördüm. Bu kimse aydınlıkta yürüdüğünden, yanında lâmba var zannettim. O kimse yanıma geldiğinde, gelen zâtın Muhammed el-Kazvînî hazretleri olduğunu gördüm. Yanında ise lâmba falan yoktu. Bu acâib hâli kendisine zikrettim. Onun bu hâline (kerâmetine) vâkıf olmama, kerâmetinin açığa çıkıp izhâr olmasına mahcûb oldu, üzüldü. Bu hâli beğenmedi. Bana da, "Sen işine bak, böyle şeylerle meşgûl olma" buyurdu. Burada da görüldüğü gibi, hakîkî âlimler kerâmet göstermekten çekinirler, Allahü teâlâdan kerâmet istemekten haya ederler.

Tâcüddîn-i Sübkî hazretleri buyuruyor ki: "İmâm-ı Râfiî (r.a.), ondan (Muhammed el-Kazvînî hazretlerinden), teyemmüm, cenâzeler, alış-veriş, şâhidlik gibi birçok bahislerde çok rivâyette bulunmuştur."

---

1) Tabakat-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 131

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 185

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 190

MUHAMMED ZÂHİD ALÂÎ BUHÂRÎ

Tefsîr, kelâm, usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Abdurrahmân bin Ahmed'dir. Buhârâ'da ikâmet ettiği için Buhârî denildi. Dîn-i İslama yaptığı hizmetlerden dolayı Alâüddîn ve Alâî, âhırete yaramayan işlerle uğraşmadığı için Zâhid lakabları verildi. 546 (m. 1151) yılında vefât etti.

Zamanın ilim merkezlerinden olan Buhârâ'da din ve âlet ilimlerine temel olan bilgileri öğrenen Alâî, el-Cemâl Ebû Nasr Ahmed bin Abdurrahmân Rigudmûnî, Kâdı Ebû Zeyd Debbûsî ve daha birçok âlimin ilminden istifâde etti. Tefsîr, kelâm, usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için çok çalıştı. Hanefî mezhebine göre fetvâ verip, müslümanların işlerini kolaylaştırdı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara bildirir, Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiklerini öğrenip O'na tâbi olmayanın, Cehennem ateşinden kurtulamayacağını anlatırdı. Zühd ve takvâ ehli idi. Haram ve şüphelilerden sakınır, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Zihnini, yalnız, Allahü teâlânın rızâsını nasıl kazanacağım düşüncesi meşgûl ederdi. Sanki yüzlerce sene yaşasa, aklına dünyâ ile ilgili bir düşünce gelmezdi. Güler yüzü, tatlı dili, cömertliği, insanlara merhameti, sabrı, Allahü teâlânın dînini yaymakta ve öğretmekteki gayreti pek fazla idi. Çok iyi bildiği Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkını, eşsiz hâl ve hareketlerini, aynen taklîd ve tatbik etmek için çalışırdı. Onu gören, "Müslüman böyle olur, âlim buna denir" demekten kendisini alamazdı. Dost, düşman, herkes kendisini sever, işlerinde onunla istişâre ederlerdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinin en meşhûru, 593 (m. 1196) yılında zâlim Cengiz, askerleri tarafından Buhârâ'da şehîd edilen "Hidâye" kitabının yazarı Burhâneddîn Mergınânî ve Şerefüddîn Ömer bin Muhammed Ukaylî idi.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebelerinin yanında, pek kıymetli eserler de yazan Alâüddîn Zâhid Buhârî'nin, bin cüzlük "Tefsîr-ül-Kur'ân"ı ve "Mahâsin-ül-İslâm"ı bilinen kitaplarındandır.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 176

2) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 177

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 91

4) Keşf-üz-zünûn sh. 454, 458

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 133

6) El-A'lâm cild-6, sh. 191

MÛSÂ BİN MÂHÎN EL-MARDÎNÎ EZ-ZÛLÎ

Evliyânın büyüklerinden. Hicrî altıncı asırda yaşamış olup, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin talebelerindendir. Hocası, onun yetişip, büyük bir evliyâ olacağını daha önceden müjdelemiş, "Ey Bağdad halkı, yakında öyle biri gelecek, öyle bir güneş doğacak ki, öyle birisi daha size gelmedi" demiştir. "O zât kimdir?" denilince, Mûsâ bin Mâhin olduğunu işâret etmiştir. Hocalarının huzûruna geleceği zaman, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin karşılamak için gönderdikleri tarafından, çok uzaklarda karşılanmıştır. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin huzûruna girince, kalkıp onu kucaklamıştır. Allahü teâlâ ona çok ihsânda bulunmuş, gayblar âleminin sırlarına kavuşturmuştur. Çok kerâmeti görülmüştür. Herkes heybetine ve faziletine hayran olmuş, onu sevmiştir. Âlimler ve evliyâ zâtlar onun sohbetlerine devam etmiştir. Irak'ta pekçok kimse ondan icâzet almıştır. O, duâsı kabûl edilen büyük bir evliyâ idi. Gözleri kör olan

bir kimseye duâ etse, Allahü teâlânın izniyle körün gözleri açılırdı. Fakire duâ etse, zengin olur, bir kimseye bereket için duâ etse, berekete kavuşurdu. Hastaya duâ etse, sıhhate kavuşurdu.

Oğlu Amed Mardînî, babasından naklen onun hakkında şöyle anlatmıştır: "O, Peygamberimizi (s.a.v.) çok görür, hâllerinde hep Resûlullaha uyardı. Bir kadın, dört aylık çocuğunu ona getirdi. Çocuğa duâ edince, çocuk yürümeye başladı, İhlâs sûresini çocuğa okuyup ona da oku deyince, çocuk gayet açık bir şekilde İhlâs sûresini okudu. Bu telkinden dolayı, gayet güzel bir fesahate (ifâde güzelliğine) kavuşmuştur. Bu hâli uzun müddet devam etti. Mûsâ bin Mâhîn hazretleri vefât ettiğinde, o çocuk otuz yaşına girmiş olduğu hâlde, aynı fesahatle konuşuyordu. Mûsâ bin Mâhîn hazretleri, Mardin'de yerleşmiş ve orada vefât etmiştir. Kabri Mardin'de olup, ziyâret edilmektedir. Cenâzesi kabre konulduğunda, kabirde kalkıp, namaz kılmıştır. Kabri birden genişlemiştir. Defn etmek için kabre inenler, bu hâli görünce bayılmışlardır.

---

1) Kalaid-ül-cevâhir sh. 96

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 270

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 139

MUZAFFER BİN ERDEŞİR

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Mensûr olup ismi, Muzaffer bin Erdeşir bin Ebî Mensûr el-Emîr el-Abbâd'dır. 491 (m. 1098) senesinde Merv'de doğdu. Lakabı Kutbüddîn'dir. İlim öğrenip ders vermeye başlayan Muzaffer bin Erdeşir, Bağdad'a gitti ve orada üç sene kadar kaldı. Bu arada halkın rağbet ettiği va'zlar verdi. Halîfe Müktefî bin Müstazhir'in elçisi olarak Sencer bin Melikşâh el-Selçûkî'ye gönderildi. Bu arada Horasan ve Huzistan bölgelerini de dolaşan Muzaffer bin Erdeşir, 547 (m. 1152) yılında Selh'de vefât etti. Daha sonra tabutu Bağdad'a nakledildi.

Muzaffer bin Erdeşir, Nasrullah İbni Ahmed el-Huşamî, İsmâil bin Abdülgafûr el-Fârisî, Abdülgaffâr eş-Şirevî, Zâhir bin Tâhir, Abdülmün'îm bin el-Kuşeyrî'den ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

Muzaffer bin Erdeşir'den ise, Ebû Muhammed el-Akdâr hadîs-i şerîf işitmiştir.

Ebû Sa'd, Muzaffer bin Erdeşir hakkında; "O, güzel va'z eden, ibâresi ve lehçesi fevkalâde bir zâttı. Ayrıca, o edebî san'atlara önem verirdi" demektedir.

Muzaffer bin Erdeşir buyurdu ki: "Kabre, yılanlar dışardan gelir sanma. Sizin kötü amelleriniz, sizin için engerek yılanıdır. Dünyâda iken yediğiniz diğer haramlar da kabre yılan olarak gelirler."

---

1) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 212

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 299

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 230

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 297

MÜBÂREK BİN ALİ MUHARRİMÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Sa'd'dır. 446 (m. 1054) senesinde doğdu. 513 (m. 1119)'de vefât etti. Fıkıh ilmini bir miktar Kâdı Ebû Ya'lâ'dan, sonra Ebû Ca'fer'den, sonra Kâdı Ya'kûb el-Berzebînî'den öğrendi.

Ayrıca Kâdı Ebû Ya'lâ'dan, Ebû Hüseyn bin Mühtedî'den, Ebû Ca'fer bin Mesleme'den, Câbir bin Yâsîn'den, Sarifînî'den, İbn-i Me'mûn'dan, İbn-i Nekûr'dan hadîs-i şerîf işitmiştir.

İlimde yetiştikten sonra, fetvâ ve ders vermiş, ilmî mütâlâalar yapmıştır. Pekçok kitap toplamıştır. Ebû Hasen ed-Dâmigânî'nin yanında bulundu. Sonra onun yerine kadılık yaptı. İlmiyle âmil bir âlim idi. Bâb-ı Ezc'de bir medrese yaptırdı. Kâdılıktan ayrılıp, toprak vakıflarının hesabını tutmak üzere dîvânda vazîfelendirildi.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 166

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 40

MÜBÂREK BİN KÂMİL HAFFÂF

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi, Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Mübârek bin Kâmil bin Muhammed bin Hüseyn'dir. 495 (m. 1101) yılında Bağdad'da Zaferiyye mahallesinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Bağdadî ve Zaferî denildi. Haffâf lakabı verildi. 543 (m. 1148) yılında vefât etti. Şünûziyye kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Ebû Bekr Haffâf, çeşitli kırâatlere âit rivâyetleri okudu. 506 (m. 1112) yılında, ya'nî onbir yaşında hadîs-i şerîf öğrenmeye başladı. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Kâsım bin Beyân, Ebû Ali bin Şihâb, Ebû Tâlib bin Yûsuf, Ebû Sa'd bin Tuyûrî, İbn-i Şücâ, Zühlî, Ebü'l-Ganâim Nûrsî, Ebü'l-Vefâ bin Akîl ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. Üçbin âlimden hadîs-i şerîf dinlediği rivâyet edilmektedir. Dâima hadîs-i şerîf âlimi olan hafızlarla beraber bulunur, hadîs âlimlerinin hâllerini ve hayatlarını araştırırdı. Hadîs âlimlerinin hayatları hakkında çalışan âlimler silsilesinin son halkası oldu. Hocalarının hayat ve hâllerini yazdı. Onlardan duyduğu hadîs-i şerîfleri kitaplara geçirdi. Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Talebelere ve garîblere yardımcı olurdu. Çok cömert idi. Ahlâkı güzel, hâl ve hareketleri nümûne idi. Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakındığı gibi, öğrenmiş olduğu Peygamber efendimizin (s.a.v.), ahlâkına ve hâllerine de aynen uymaya çalışırdı. İnsanlara Selef-i sâlihînin hâl ve hareketlerini anlatır, sözlerini naklederdi. Haram ve şüpheli şeylerden kaçınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Vakitlerini Allahü teâlânın râzı olduğu işler için harcar, ilim öğrenmek ve öğretmek için uğraşırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Bunlardan bir kısmı kendi çocuklarıydı. Kendi el yazısı ile, hocalarının eserlerini yazardı. Kendi te'lîfi ve tasnifi olarak da pekçok eser yazdı. Bunlardan "Silvet-ül-ahzân" üçyüz cüzden fazla idi. "Nesîm-ür-rûh" ve "Mu'cem-üş-şuyûh" da eserleri arasındadır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 214

2) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 11

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1297

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 173

MÜCELLÂ BİN CÜMEY MAHZÛMÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, kadı. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup ismi, Mücellâ bin Cümey bin Necâ'dır. Suriye'de deniz sahilinde bir köy olan Urşuf'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Kureşi, Mısrî, Mahzûmî, Urşufî nisbet edildi. 550 (m. 1155) yılında Mısır'da vefât etti.

Küçük yaşta ilim erbâbının meclislerine devam eden Ebü'l-Meâli Kureşî, yakın çevresindeki âlimlerden istifâde ettikten sonra, uzak yerlere seyahate çıktı. Fıkıh ilmini Sultan Makdisî'den öğrendi. Hâfızası ve zekâsı çok kuvvetli idi. Az zamanda yüksek derecelere erişti. Fıkıh ilminde zamanının imamlarından oldu. Mısır'a kadı ta'yin edildi. O devirde Mısır, Fatımî devletinin merkezi idi. Devletin içinde, idârenin kötülüğünden hoşnutsuzluklar çoğalmıştı. Fatımî halîfesi işin içinden çıkamayınca, Ehl-i sünnet vezîr ta'yin etmek mecbûriyetinde kaldı. Bu şekilde ta'yin edilen doğru yoldaki vezirler, daha önce büyük eziyet ve sıkıntı içindeki müslümanların rahata kavuşmaları için çok çalıştılar. Eshâb-ı Kirâm yolunda olan bu müslümanların ve diğer insanların, din ve dünyâ saadetine kavuşmaları için Ehl-i sünnet kadılar ta'yin ettiler. Ayrıca insanlara huzûr ve saadet yollarını gösterecek âlimlerin yetişmeleri için medreseler açtılar. Eshâb-ı Kirâmın yolunun anlatıldığı bu yeni medreselerin birinde de Kâdı Urşufî ders verirdi.

Aynı zamanda kadılık da yapan Urşufî, bir taraftan müslümanların huzûrunu te'min ediyor, diğer taraftan taliblerin ilimde ilerlemelerine yardımcı oluyordu. Bir müddet bu vazîfeleri yerine getirdikten sonra ayrıldı. Kendisini tamamen ilim öğrenmeye ve öğretmeye verdi. İlimden arta kalan zamanında ibâdet ederdi. Birçok âlim kendisinden ilim öğrendi. Ondan ilim öğrenenlerin en meşhûru "Mühezzeb" kitabını şerheden Ebû İshâk İbrâhim bin Mensûr Irâkî idi.

Ebü'l-Meâlî Urşufî, pek kıymetli eserler de yazdı. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinden birçok konuları ve başka kitaplarda bulunmayan değişik bilgileri ihtivâ eden "Ez-Zehâir", "El-Umde fî edeb-il-kadâ", "İsâbet-ül-cehr bil-Besmele", "El-Kelâm alâ mes'elet-it-devr" gibi eserler, onun yazmış olduğu kitaplardan ba'zılarıdır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 37, 277

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 233

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 154

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 405

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 189

NASR BİN ALİ EŞ-ŞÎRÂZÎ (İbn-i Ebî Meryem)

Tefsîr, kırâat, lügat ve nahiv âlimlerinden. İsmi, Nasr bin Ali bin Muhammed eş-Şîrâzî, el-Fesevî el-Fârisî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, İbn-i Ebî Meryem diye meşhûr oldu. Fahrüddîn ve Sadr-ül-İslâm lakabları ile anılırdı. Doğum târihi belli değildir. Büyük bir nahiv âlimidir. Tefsîr ve kırâat ilimlerine âit kıymetli eseri vardır. Şîrâz şehrinin hatîbliğini yapardı. 565 (m. 1169) senesinde hayatta idi. Vefât târihi kesin olarak bilinememektedir.

İbn-i Ebî Meryem, Şîrâz şehrinde yetişen hatîblerin, âlimlerin ve edîblerin büyüklerindendir. Dînî mes'elelerde ve edebiyat ilimlerine âit mes'elelerde kendisine müracaat edilirdi. O, Muhammed bin Hamza el-Kirmânî'den ilim öğrendi.

Onun Farsça olarak yazdığı tefsîri ve daha başka kıymetli eserleri vardır. 565 (m. 1169) senesinde, kendisinden Kur'ân-ı kerîmin kırâatini dinleyenler olmuştur. Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. Keşf ve Beyân: Farsça olarak yazdığı sekiz cildlik Kur'ân-ı kerîm tefsîridir.

2. El-Mûdıh: Kırâat ilmine dâir kıymetli bir eserdir.

3. Şerh-ül-İzâh: Nahiv ilmine dâir yazdığı bu eseri, Ebû Ali el-Fârisî'nin "El-İzâh" kitabını şerh ederek, buna "El-Efsâh fî şerh-il-İzâh" adını vermiştir.

4. Uyûn-üt-tasrîf.

5. El-Müntekâ: Şaz olan kırâatları bildiren bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 90

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 314

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 344

4) Keşf-üz-zünûn sh. 212, 437

NASRULLAH BİN MUHAMMED

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth Missîsî, Lazikî, Dımeşkî'dir. 448 (m. 1056) senesinde doğdu. 542 (m. 1147) senesinde vefât etti. Ebû Bekr el-Hatîb'den, Ömer bin Ahmed Attâr Âmidî'den hadîs-i şerîf işitti. Fıkıh ilmini Nasr-ül-makdisî'den öğrendi. Dımeşk'da Ebü'l-Kâsım ve diğer âlimlerden, Bağdad'da Âsım bin Hasen'den, Rızkullah bin Abdülvehhâb'dan, İsfahan'da Vezîr Nizâm-ül-mülk'den ve diğer âlimlerden ilim almıştır. Ebû Bekr Muhammed bin Atîk Kayrevânî'den de kelâm ilmini öğrendi. Kendisinden ise; oğlu Kâsım bin Asâkir, İbn-i Sem'ânî, Mekkî İbni Ali Irâkî, Hatîb Ebü'l-Kâsım Devleî, Hızır bin Kâmil el-Muabbir, Ebü'l-Kâsım Abdussamed bin Harestânî, Hibetullah bin Hazdar bin Tâvûs ve diğerleri ilim almıştır. Dımeşk'a yerleşip orada hocası Nasr-ül-makdisî'nin vefâtından sonra Gazâlîye zaviyesinde ders verdi. Zamanında Dımeşk'ın en meşhûr âlimi idi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 320

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 131

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1294

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 123

NESEFÎ (Meymûn bin Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Meymûn bin Muhammed bin Muhammed bin Mu'temid bin Mekhûl el-Mekhûlî en-Nesefî olup, künyesi Ebü'l-Mu'în'dir.

418 (m. 1027) yılında doğdu. 508 (m. 1114) yılında vefât etti. Önceleri Semerkand'da ikâmet ederdi. Kendisinden Alâüddîn bin Ebû Bekr Muhammed es-Semerkandî fıkıh öğrendi. Sonra Buhârâ'da yerleşti. Kelâm, fıkıh, usûl ve başka ilimlerde, o zamanda bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden idi. Et-Temhîd li-kavâ-id-it-tevhîd, Bahr-ül-kelâm, Tebşiret-ül-edille, Şerhu Câmi-ül-kebîr liş-Şeybânî, Menâhic-ül-eimme isimli eserleri meşhûr ve çok kıymetlidir.

Ebü'l-Mu'în Meymûn bin Muhammed en-Nesefî (r.a.), Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatan, "Bahr-ül-kelâm fî akâid-i ehl-il-İslâm" isimli kıymetli kitabında buyuruyor ki:

"Biliniz ki, Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmın neslinden kıyâmete kadar gelecek olanların hepsini yarattı. Onlar, o zaman mü'min veya kâfir değillerdi. Sonra Allahü teâlâ onlara imânı ve küfrü arzetti. İmân eden herkes mü'min oldu. İmânı kabûl etmiyen kâfir oldu. Söz ile kabûl edip (kabûl etmiş görünüp), kalbi ile tasdik etmeyenler de münâfık oldu. A'râf sûresinin 172. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki; **"Hani Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı ve onları nefsleri üzerine şâhid tutup, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" buyurdu. Onlar, "Evet Rabbimizsin ve nefslerimiz üzere şâhid olduk" dediler. Bu şâhid tutma şunun içindir ki, kıyâmet günü; "Biz bu ikrârdan gâfiller idik** (haberimiz yoktu) **demesinler."** Bu âyet-i kerîmedeki hitâb ve soru, rûhlarla beraber cesedleredir. Allahü teâlâ, sonra onları babalarının sulblerine gönderdi. Âdem aleyhisselâmdan çocuklarını, onlardan torunlarını çıkardı ve bu hâl (çoğalma) kıyâmete kadar böyle devam eder."

Rızk bahsinde buyuruyor ki: "Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebine göre rızklar, ezelde Allahü teâlâ tarafından taksim ve ta'yin edilmiştir. Takvâ sahiblerinin takvâları sebebiyle ve günahı çok olanların taşkınlıkları sebebiyle rızklar artmaz veya eksilmez. Allahü teâlânın kefil olduğu rızk, gıda olan herşeydir. Haram yoldan elde edilen rızk, mukadder rızktır. Fakat kul, onu haram yoldan te'min ettiği için cezaya müstehak olur.

[Kesb (kazanmak), malı arttırır. Fakat, rızkı arttırmaz. Rızk, mukadderdir. İnsanlar (Müsevveş-üz-zihn) yaratıldığı için, kesb etmek emr olundu. Rızk, ma'âşa, mala, çalışmağa bağlı değildir. Böyle olmakla beraber, çalışmak lâzımdır. Çünkü, ef'âl-i ilâhiyye, sebebler altında tecellî eder. Âdet-i ilâhiyye böyledir. Fakat, ba'zan, denenilen sebeb elde edilir de, fiil hâsıl olmıyabilir. Yahut, sebebsiz de, hâsıl olabilir].

İlâç kullanmak, deva, şifâ için sebebtir. İlâçta devayı halkeden (yaratan) Allahü teâlâdır. Devayı ilâçtan veya tabibden bilmek, öyle i'tikâd etmek küfürdür. Bunun gibi, elbise giymek, sıcağa ve soğuğa karşı korunmak için sebeb ise de, sıcaktan ve soğuktan asıl koruyan Allahü teâlâdır. Sebeblere yapışmalı, neticeyi Allahü teâlâdan beklemelidir. Sebebe yapışması, neticenin o sebebe bağlı olarak meydana geleceği için değil, Allahü teâlâ emrettiği için olmalıdır.

Çalışma ve tevekkül bahsinde buyuruyor ki: "Ehl-i sünnet i'tikâdında, kul, ihtiyâç ve sıkıntı içerisinde ise, çalışması farz olunur.

Allahü teâlâya tevekkül etmek elbette farzdır. Fakat, çalışmakla insan tevekkülü terk etmiş olmaz. Tevekkül, sebeblere yapışdıktan sonra neticeyi Allahü teâlâdan beklemek, O'na güvenmek, rızkın O'ndan olduğunu bilmektir."

Şeytanın insana te'sîri babında buyuruyor ki: "Şeytanın insana te'sîri iki türlü olur. Birincisi, insanlara bâtını yönden zarar ve vesvese verir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Muhakkak ki şeytan, insan vücûdunda kan gibi deveran eder, dolaşır. Ben, sizin kalbinize onun birşey** (kötü düşünce) **atmasından korkarım."**

Şeytanın insana te'sîrinin ikinci şekli de şöyledir ki, isyan ve günah olan fiilleri insanlara güzel göstermeye çalışır. En'âm sûresinin 43. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Hiç olmazsa azâbımız onlara geldiği zaman** (kibri terkedip, tevâzu ile) **yalvarsalardı! Fakat, kalbleri katılaşmış ve şeytan da, yapmış oldukları amelleri** (ma'siyetleri) **onlara süslü göstermişti."**

Şeytanların bizi görüp, bizim onları görememizin hikmeti şudur ki, şeytanlar çok çirkin mahlûklardır. İnsanlar onları görebilselerdi, çok iğrenirler, yemekten ve içmekten kesilirlerdi. Allahü teâlâ, rahmet olarak şeytanları insanların gözlerinden setreyledi, gizledi."

Hesâb ve mîzân hakkında buyuruyor ki: "Mîzân, hesâb, sırat, havz, şefaat haktır, olacaktır. Allahü teâlâ A'râf sûresinin 8. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Kıyâmet gününde amellerin vezn olunması** (tartılması) **hakdır. Kimin hasenatı** (iyilikleri), **seyyiâtından** (kötülüklerinden) **ağır gelirse, işte o kimse felah bulup kurtuluşa erenlerdendir."**

(Mîzân, iyiliklerin ve günahların oraya mahsûs bir terazide tartılması olup, orada sevâbı ağır gelen Cehennemden kurtulacak, az gelen ziyan edecektir. Oradaki terazi, bilinmiyen bir terazi olup, ağır ve hafif gelmesi dünyâ terazisinin aksinedir. Yukarı çıkan kefe ağırdır, aşağı inen hafiftir.)

Herkesin yaptığı iyilik ve kötülük, Allahü teâlâ tarafından bilindiğine göre, mîzân kurulup, iyilik ve kötülüklerin tartılmasındaki hikmet nedir? diye sorulursa, cevâb olarak deriz ki, Allahü teâlâ, kullarının yaptıklarını elbette bilir, fakat kul, yaptığı fiillerin hepsini bilmez. Cennetlik veya Cehennemlik olduğunu, ona amellerinin hepsini göstermekle bildirirler.

Mîzân ve hesâb, sırat köprüsü üzerinde yapılacak, sevâbları fazla olanlar Cennete, günahları fazla olanlar ise Cehenneme gideceklerdir.

Sırat köprüsü, Cehennem üzerinde kurulacaktır. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Cenâb-ı Hak, Cehennem üzerinde, kıldan ince, kılıçtan keskin, geceden karanlık, yedi geçitli bir köprü yaratmıştır. Her geçit, bini çıkış, bini iniş, bini de düz olmak üzere, yaya yürüyüşüyle üçbin yıllık yoldur. Her geçitte kul hesaba çekilir. Birinci geçitte îmândan, ikinci geçitte namazdan, üçüncü geçitte zekattan, dördüncü geçitte oruçtan, beşinci de hacdan, altıncıda abdest ve gusülden, yedincide ana-baba hakkından ve kul hakkından sorulur. Bunlara cevap verirse, şimşekten hızlı geçer ve Cennete girer. Cevap veremezse, Cehenneme düşer."

"Ümmetimden bir kısmı, Cehenneme yağmur gibi düşer."

Kabir azâbı ve Münker-Nekir bahsinde buyuruyor ki: "Kabir azâbı, kabrin ölüyü sıkması, kabirde Münker ve Nekir denilen iki meleğin suâl sorması haktır, gerçektir. Kâfirlere ve mü'minlerden günahı çok olanlara kabir azâbı vardır. Cum'a günü kabir azâbları kaldırılır. Ba'zı âlimlere göre Mü'minin azâbı artık başlamaz. Kâfire kabir azâbı, Cum'a ve Ramazan'da yapılmamak üzere, kıyâmete kadar devam eder. Cum'a günü ve gecesinde ölen mü'minler kabir azâbı hiç görmez.

Kabirdeki meyyitte his bulunduğunu bildiren çok hadîs-i şerîf vardır. Kabirde rûh ile birlikte cesed de azâb duyar.

Mü'min olanlar, kabirde iki hâlde bulunurlar. Mü'minlerden itaatkâr olanları kabir sıkar. (Bu sıkması, kabir azâbı cinsinden olmayıp, uzun zaman göremeyip, nihâyet kavuşunca annesinin evlâdına sarılması ve hasretle onu çok sıkması gibidir.)

Günahkâr olan mü'minler için, kabir azâbı ve kabrin ölüyü sıkması vardır. Öyle ki, kemikleri birbirine geçer. Kabir azâbında, rûh ile birlikte cesed de elem duyar. Hattâ cesed, çürüyüp toprak olsa, o cesedden hâsıl olan toprak acı duyar.

Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Âişe'ye buyurdu ki: **"Kabrin sıkıştırması ve Münker-Nekir'in suâli ânında hâlin nasıl olacak? Yâ Hümeyrâ! Kabrin sıkıştırması mü'min için, annenin çocuğunun ayağını eliyle çekmesi gibidir. Münker ve Nekîrin sorusu da mü'min için, ağrıdığı zaman göz için göz taşı gibidir."**

Yine Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ömer'e; **"Münker ve Nekir sana geldiği zaman hâlin nasıl olacak?"** buyurdu. Hazreti Ömer, "Orada, şimdiki gibi aklım ve şuurum yerinde olur mu?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Evet"** buyurunca, "O hâlde hiç korkmam" dedi.

Kabir azâbı, rü'yâ gören kimsenin, rü'yâsında sıkıntı veya rahat görmesine benzer. Şu kadar var ki, kabir azâbını cesed de duyar ve bu azâb âhıret azâbları cinsindendir.

Abdullah İbni Abbâs'ın (r.anhümâ) rivâyet ettiğine göre, Peygamber efendimiz (s.a.v.) iki kabrin yanından geçiyordu. **"Bu iki kabirde bulunan ölüler azap görüyorlar. Onlar,** (kendisinden sakınılması mümkün olmayan) **büyük bir şeyden dolayı azap görmüyorlar. Birisi idrardan sakınmadığı için, diğeri de, insanlar arasında söz taşımak için dolaştığından azap görüyor"** buyurdu.

Rûhlar bahsinde buyuruyor ki: "Rûhlar; Peygamberlerin rûhları, şehidlerin rûhları, itaatkâr mü'minlerin rûhları, isyankâr mü'minlerin rûhları ve kâfirlerin rûhları olmak üzere beş kısımdır.

Peygamberlerin rûhları cesedlerinden ayrılınca, çok güzel bir sûrette Cennete gider. Kendisi için hazırlanmış olan ni'metlere kavuşur.

Şehidlerin rûhları hakkında Peygamber efendimize (s.a.v.) suâl edildiğinde buyurdu ki: **"Şehidlerin rûhları, yeşil kuş kursaklarında olarak Cennet ağaçlarına asılı dururlar."** Orada Cennet ni'metleri ile ni'metlenir, rızıklanırlar. Âl-i İmrân sûresinin 169 ve 170. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruldu ki: **"Allah yolunda öldürülenleri siz ölüler zannetmeyiniz. Bilakis onlar, Rableri katında diridirler ve** (Cennet ni'metleriyle) **rızıklanırlar. Onlar, Allahü teâlânın** (lütfundan ve) **fadlından kendilerine ihsân ettiği şeref ve ni'metlerden, sevinç ve ferah içindedirler. Kendilerinden sonraya kalanlara** (henüz şehid olmamış kardeşlerine, kavuştukları saadette) **kat'iyyen korku ve hüzün olmadığını müjdelemek** (ve ta'rîf etmek) **isterler."**

Abdullah İbni Mes'ûd (r.anhümâ) bildiriyor ki, "Biz, Âl-i İmrân sûresinin 169. âyet-i kerîmesinden Resûlullah efendimize suâl etmiştik. Cevâbında buyurdular ki: **"Onların** (şehidlerin) **rûhları, bir takım yeşil kuşların kursaklarındadır. Arş'ın altında onlar için asılmış olan çok kandiller vardır. Onlar, Cennette diledikleri yerlere uçarlar. Sonra bu kandillere gelip girerler. Rableri onlara nazar eder ve "Arzu ettiğiniz birşey var mı?" diye sorar. Onlar da, "Neyi arzu ederiz ki, biz Cennette dilediğimiz yerlere gidebiliyoruz" derler. Rableri bunu** (suâli) **onlara üç defa tekrar eder. Bu defa onlar, bir cevap vermeleri icâbettiğini anlayıp, "Ey Rabbimiz! Bizim rûhlarımızı, cesedlerimize iade et! Senin yolunda tekrar şehîd olalım" derler.** (Bu mümkün olmadığı için ve başka) **bir hacetleri olmadığı görülünce terk olunurlar** (Artık bu suâl kendilerine sorulmaz)." itaatkâr olan mü'minlerin rûhları Cennet bahçelerinde bulunur. Bunlar ordaki ni'metlerden yemezler ve içmezler; lâkin kendileri için hazırlanmış olan ni'metlere ve mükâfatlara bakarlar.

İsyankâr olan mü'minlerin rûhları, semâ ile dünyâ arasında muallâkta bulunur.

Kâfirlerin rûhları, yedi kat yerin altında, Siccîn denilen vadide olup, habis cesedleri ile beraber, rûhları da azâb görür.

Mü'minlerin rûhu İlliyyîn'de olup, nûru cesedine bitişiktir. Güneşin semâda, ziyasının ise yeryüzünde olması gibi."

---

1) El-A'lâm cild-7 sh. 341

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 66

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 487

4) Keşf-üz-zünûn sh. 225, 337, 484, 570, 1845

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 26

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1053

NESEFÎ ÖMER

Hadîs ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Necmüddîn Ebû Hafs Ömer bin Muhammed'dir. 461 (m. 1069)'de İran'ın Fâris vilâyetindeki Nesef kasabasında doğdu. Hanefî mezhebinde İmâm idi. Kelâm, tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv âlimi olup hafız idi. Fıkıh ilmini, Sadr-ül-İslâm Ebû Yüsr Muhammed Pezdevî'den aldı. O da Ya'kûb Yûsuf-i Seyyârî'den, o da İbn-i Sema'a ile İmâm-ı Ebû Yûsuf'a ulaşır. Diğer ilimleri de pekçok âlimlerden öğrendi. İlminin çokluğu ve cinlere de fetvâ vermesinden dolayı, kendisine "Müftî-yüs-sekaleyn" ünvanı verildi. Zekâsı ve hafızası çok kuvvetli idi. Kendisinden, oğlu Mecd-i Nesefî, Ebü'l-Leys Ahmed fıkıh ilmini öğrendi. Ebû Bekr Ahmed Belhî, Burhâneddîn Mergınânî de Ömer Nesefî'den ilim tahsil edenlerdendir. İnsanların kurtuluşa, saadete kavuşması için çok uğraşmış, yüze yakın eser yazmıştır. Bunların en meşhûrları "Akâid-i Nesefî", "Zâhire" "Tefsîr-i Teysir", "Erba'în-i Selmânî", "Târih-i Buhârâ", "Kitâb-ül-meşârî", "Kitâb-ül-Kand fî ulemâ-i Semerkand"dır. 537 (m. 1142)'de Semerkand'da vefât etti.

Ömer Nesefî, alış-veriş ilminin ehemmiyetini kitaplarında şöyle bildirmektedir: Dînini iyi öğrenen bir müslüman, haram işlemeden ve faiz felâketine düşmeden, her çeşit ticâreti yaparak helâl mal kazanır. Helâl ve bereketli kazancı ile millete ve memlekete çok faydalı olur. İmâm-ı a'zamın (r.a.) talebesi İmâm-ı Muhammed Şeybânî'ye sordular, "Efendim! Mütehassıs olduğunuz tasavvuf bilgisinde bir kitap yazdınız mı?" Cevap olarak buyurdu ki: "Zühd ve takvâ, dünyâya meyl etmemek, haram ve şüphelilerden kaçmak; ancak bütün işlerde dînin emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınmakla, doğru bir alış-veriş, bâtıl, fâsid ve mekrûh sözleşmelerden sakınmakla elde edilebilir. Bunlar da, fıkıh kitaplarından öğrenilir. Alış-veriş ve başka sözleşmeler yapacak kimsenin, bunların sahîh ve helâl olması şartlarını öğrenmesi lâzımdır. Bunun için, bu işlerin ilmihâlini öğrenmek, her mükellefe farz-ı ayndır. Bu farzın yerine getirilmesi için, bey' ve şirâ kitabını yazdım" buyurdu.

Satışdaki ve ödünç vermedeki faizi iyi anlamak için, Ömer Nesefî'nin (Erba'în-i Selmânî) adındaki kitabında bulunan otuzüç misâl çok önemli olup, şunlardır:

1- Kile ile satılan birşey, kendi cinsine [meselâ buğdayı buğdaya] peşin satılırken, birinin hacmi ziyâde olursa, faiz olur.

2- Hacimleri müsavî, fakat biri veresiye [ya'nî söz kesilen yerden ayrılıncaya kadar te'ayyün etmez] ise, yine faiz olur.

3- Tartarak satılan birşey, kendi cinsine [meselâ beşibiryerdeyi, altın liralar karşılığı] peşin satılırken, verilen ile alınanın ağırlığı müsâvî olmazsa, faiz olur.

4- Veznleri (ağırlıkları) müsâvî, fakat biri veresiye ise, faiz olur. Vezn veya hacimleri müsâvî olmıyan peşin satışda, faizden kurtulmak için, vezni veya hacmi az olan malın yanına, aynı cinsten olmıyan, başka az birşey de ilâve edip, iki şey bir arada iken, pazarlık etmelidir. Böylece faizden kurtulunur ise de, ilâve edilen şeyin kıymeti az ise, harama yakın mekrûh olur. O şeyi, pazarlıktan sonra ilâve ederse caiz olmaz.

5- Kile ile satılan şeylerden, aynı cinsten olmıyanlar, birbiri ile [meselâ arpayı buğdaya] satılırken, hacimleri aynı olsa da, veresiye satmak, ribâ [ya'nî faiz] olup, hacimleri farklı olsa da, her ikisi peşin caizdir.

6- Tartılarak satılan şeylerden aynı cinsden olmıyanlar, birbiri ile [altın, gümüş ile] satılırken, ağırlıkları eşit olsa da, biri veresiye olunca faiz olur. Ağırlıkları farklı olsa da, ikisi peşin [eline teslim etmek] caiz olur. Altınlı ve gümüşlü eşyayı, birbiri karşılığı veresiye satmak faiz olur.

7-Vezn ile ve kile ile ölçülen ve ölçülmeyen herşey, kendi cinsi ile, veresiye satılınca, mikdârı aynı olsa da, faiz olur.

8-Kile ile veya vezn ile ölçülen birşeyi, kendi cinsi karşılığı, ölçmeden topdan satmak faiz olur. Mikdârları müsâvî ise de, faiz olur. Çünkü, böyle şeylerin satışında, söz kesilirken, ölçülerek, mikdârlarının aynı olduğunu bilmek, bey'in sahîh olması için, şarttır.

9-Birkaç kimse arasında müşterek olan, kile veya vezn ile ölçülen bir malı, ölçmeden paylaşmak faiz olur. Herbiri, kendi payında bulunan diğerinin mülkünü, diğerinde kalan kendi mülkü ile değiştirmiş olur. Ya'nî bunları birbirlerine ölçmeden satmış olurlar. Biri diğerlerine bir defter, ikincisi bir mendil gibi şeyler de verip helâllaşmalıdırlar.

10- Hacim ile veya vezn ile ölçülen bir malı, ölçmeden ödünç vermek ve almak faiz olur.

11- Başaktaki buğdayı, buğday ile, müsâvî mikdârda dahî satmak faiz olur.

12- Başaktaki buğdayı, başaktaki buğdaya aynı mikdârda dahî satmak faiz olur. Çünkü, buğdayları başaksız ölçmek lâzımdır.

13- Ağaçdaki meyveyi, kopmuş aynı meyveye satmak faiz olur.

14- Ağaçdaki meyveyi, ağaçtaki aynı meyve ile satmak faiz olur.

15- Buğdayı, buğday ununa ve kavrulmuş buğdaya, aynı hacimde dahî satmak faiz olur. Çünkü, buğdaydan, aynı hacimde un hâsıl olmaz.

16- Unu ve buğdayı, ekmeğe satmak faiz olmaz. Çünkü ekmek, başka cinsten olmuştur ve sayı ile ölçülür.

17- Menşe'leri veya kullanış yerleri aynı olmıyan veya insanlar tarafından sıfatları değiştirilen şeyler, aynı cinsden değildir. Meselâ hurma sirkesi ile üzüm sirkesi ve koyun eti ile sığır eti ve sütleri ve koyun yünü ile keçi kılı ve buğday ile ekmek aynı cinsten değildirler. Keçi ve koyun eti ve sütleri, faiz bakımından aynı cinstendir.

18- İmâm-ı Muhammed'e göre, ekmeği adet ile ve vezn ile ödünç vermek faiz olmaz, İmâm-ı Ebû Yûsuf'a göre yalnız tartı ile faiz olmaz.

19- Susam, zeytin, ceviz, gibi, yağ çıkarılan cisimler, kendi yağları ile satıldığı zaman, yağ, cisimdeki yağ mikdârından ziyâde ise caizdir ve yağın aynı mikdârı yağ karşılığı olup, ziyâdesi posa karşılığı olur. Ziyâde değilse, az veya müsâvî ise veya belli değilse faiz olur.

20- Üzümü, şırası karşılığı ve koyunu yünü karşılığı ve meyveli ağacı aynı meyve karşılığı ve ekilmiş toprağı, çıplak toprak karşılığı ve başakta yetişmiş buğdayı, yetişmemiş buğday karşılığı, taşlı küpeyi taşsız küpe karşılığı, altınlı kılıncı veya kemeri altınsız aynı kılınç ve kemer karşılığı ve kabuklu pirinci kabuksuz pirinç ile satmak da, müsâvî veya az ise faiz olur.

21- Bir malı, kendisi veya vekîli, meselâ on liraya satıp, müşteriye teslîm ettikden sonra, parayı teslim almadan, malı müşteriden, meselâ dokuz liraya geri satın almak faiz olur. Parayı tamam alınca, satın alabilir.

Bir malı sattıktan sonra, parasının hepsini tamam teslim almadan, o mal ile birlikte başka birşeyi, aynı fiyatla geri satın almak faiz olur. Çünkü, aynı fiyatın bir kısmı, o başka şey için olup, o malı daha ucuza almış olur ve faiz olur. O başka şeyi alması ise caizdir.

22- Bir malı, meselâ iki ay sonra teslîm etmek üzere sattıktan sonra, noksan olarak, daha önce vermeği kararlaştırmak faiz olur.

23- İki kişi, birer çuval buğdayı, hacmini ölçmeden, karıştırıp un yaptırdıkdan sonra, unu ikiye taksim etmeği kararlaştırmak faiz olur.

24- Unları karıştırıp, ekmek yaparak ekmeği ikiye bölmek de faiz olur. Unların hacmini önceden ölçmek lâzım idi.

25- Cevizleri veya bademleri yahut zeytinleri ölçmeden karıştırıp, yağ çıkardıktan sonra yağı taksim etmek de faiz olur.

26- İki kişinin müşterek bir ineği olsa, sütü birgün senin, birgün benim diye taksim etseler, faiz olur.

27- İki kişi, meselâ bir öküz veya bir at veya bir otomobil veya bir dükkân veya tarlalarını veya tezgâhlarını, herbiri kullanmak üzere, mu'ayyen bir zaman için değişseler faiz olur.

28- İçinde oturmak şartı ile bir evi, ekmek şartı ile tarlayı, kendi kullanmak şartı ile bir otomobili borçludan rehin istemek faiz olur. Çünkü, rehin alınırken, bunu kullanmağı şart etmek, rehinde faiz olur.

29- Birşeyi ucuz satın almak veya ona pahalı satmak şartı ile ödünç vermek faizdir.

30- Mahsûlün yarıdan fazlasına ortak olmak şartı ile, köylüye para veya tohum veya toprak verip onu çalıştırmak veya ona ödünç vererek tarlasını alıp işletip, mahsûlün yarıdan azını ona bırakmak faiz olur. Çünkü, kira mikdârının belli olması ve ödünç verilen malın aynı mikdârda benzerinin ödenmesi lâzımdır.

31- Az ücretle çalıştırmak, ondan hediye almak, ziyâfet istemek üzere ödünç vermek faiz olur.

32- Birşeyi, aldatarak pahalı satmak veya ucuz almak da faiz olur.

33- Satılan şeyin ayıbını ve satın alınan şeyin kıymetini gizlemek faiz olur.

İmâm-ı Nesefî, Kur'ân-ı kerîmi tefsîr edenlerle ilgili olarak da "Akâid" isimli kitabında buyurdu ki: "Kendi aklı ve görüşleri ile bozuk tefsîrler yapanlar beş türlüdür:

1- Tefsîr için lâzım olan bilgileri bilmiyen câhillerdir.

2- Müteşâbih âyetleri tefsîr edenlerdir.

3- Sapık fırkalardakilerin ve Dinde reformcuların, bozuk düşünce ve isteklerine uygun tefsîr yapanlardır.

4- Delîl ve sened ile iyi anlamadan tefsîr yapanlardır.

5- Nefse ve şeytana uyarak yanlış tefsîr yapanlardır."

Necmüddîn Ömer Nesefî, "Mecma'ul-ulûm" kitabında Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebini anlatırken buyuruyor ki:

Allahü teâlânın bütün sıfatlarının ezelî ve ebedî olduğuna inanmalıdır. Nasıl olduğunu araştırmamalı, düşünmemelidir. İşleri Allahü teâlânın irâde ve takdîri ile bilmeli, kulluk vazîfelerinden el çekmemelidir. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbının (r.anhüm) hepsini sevmeli ve Ehl-i beytine dil uzatmamalıdır. Ne kadar iyi olunursa olunsun, Allahü teâlâdan korkmalı, ne kadar günahkâr olunursa olunsun, Allahü teâlâdan ümid kesmemelidir. Bunların yanı sıra şu on şeye inanmak, Ehl-i sünnet olmanın şartlandır: 1. Kur'ân-ı kerîmin Allahü teâlânın kelâmı olduğuna inanmalıdır. 2. Kendi imânında şüphe etmemelidir. 3. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından hiç birine dil uzatmamalı ve kötülememelidir. Peygamber efendimizden sonra Ebû Bekr-i Sıddîk'i (r.a.) hak halîfe bilmelidir. Ondan sonra Ömer-ül-Fârûk'u (r.a.), sonra Osmân-ı Zinnûreyn'i (r.a.), sonra Ali bin Ebî Tâlib'i (r.a.) sırası ile hak halîfe bilmelidir. Eshâb-ı Kirâmdan hiçbirine düşman olmamalı ve saygısızlıkta bulunmamalıdır. Çünkü onlara düşmanlık edenin îmânlarının gitme tehlikesi vardır. Nitekim Ebû Ali Dekkak (r.a.) buyurdu ki: "Her insanın üçyüzaltmış damarı vardır. Eğer üçyüzellidokuz damarı Peygamber efendimizin, Eshâb-ı kirâmına (r.anhüm) muhabbet, bir tanesi Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbından birine düşmanlık, sevgisizlik üzere bulunsa, ölüm zamanında emir gelir ve canını o bir damardan alırlar. Bunun bozukluğu sebebiyle dünyâdan imansız gider." Allahü teâlâ bizi bundan korusun. O hâlde Eshâb-ı Kirâma düşman olmaktan çok sakınmak lâzımdır. 4. Mü'minlerin âhırette Allahü teâlâyı göreceklerine inanmalıdır. 5. Devlet reîsine isyan etmemeli, onun veya ta'yin ettiği kimsenin arkasında Cum'a namazı kılmanın hak olduğunu bilmeli ve devlet başkanına duâ etmelidir. 6. Her müslümanın arkasında namaz kılmalıdır. (Ancak Ehl-i sünnet i'tikâdında olmayan, haramlardan sakınmayan, reformcu, bozuk i'tikâdlı, istincâ ve istibrâya dikkat etmiyen, bunun gibi îmâna, gusle, abdeste âit husûslarda akâid ve fıkıh âlimlerine uymayan birisine, namazda uymak doğru değildir.) 7. Müslümanın cenâze namazının kılınacağını hak bilmelidir. 8. Bir müslümana günah işlemekle kâfir oldu dememelidir. 9. Mest üzerine meshin dinden olduğunu kabûl etmelidir. 10. İyilik ve kötülüğün, Allahü teâlânın takdîri ile olduğuna inanmalıdır.

Bu sayılan on şeye uyulursa, Ehl-i sünnet ve cemâat, ya'nî kurtuluş fırkasından olunmuş olur.

Ömer Nesefî, "Akâid" isimli kitabında buyuruyor ki: Kulların ihtiyârî fiilleri (kendi isteğiyle yaptığı hareketleri) vardır. Bununla sevâb ve günah edinirler, iyiliklerden Allahü teâlâ râzıdır. Kula bu irâde ve ihtiyâr, ya'nî yapma isteği ve seçim hakkı verilmiş iken, "Kul hiçbir şey yapmıyor, yapılan işte kulun hiçbir kesbi yoktur, hepsini Allahü teâlâ yapıyor demek" Cebriyye bozuk fırkasının i'tikâdıdır. "İşin hepsini kul yapıyor deyip, işi ve yaratmayı Allahü teâlâdan görmemek" Mu'tezilî bozuk fırkasının i'tikâdı, inanışıdır. İş ve teşebbüs kuldan, takdîr ve yaratmak Allahü teâlâdandır.

Haram da rızıktır. Fakat Allahü teâlâ, helâlden istemek, kazanmak ve helâlden yemekden râzıdır. Herkes, helâl veya haram olan kendi rızkını yer. "Bir kimse kendi rızkını yiyemez, yahut başkasının rızkını yiyebilir" demek yanlıştır.

Âlemlerin yaratıcısı Allahü teâlâdır. O birdir. "Hay" diri, "Alîm" bilici, "Kâdir" gücü yetici, "Mürîd" dileyici, "Semî'" işitici, "Basîr" görücü ve "Mütekellim" söyleyici, "Hâlık" yaratıcıdır. Dünyâ âleminde ve âhıret âleminde bulunan herşeyi, maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden, ancak Allahü teâlâdır diye kesin inanmaktır. Her varlığın yaratanı, sahibi, hâkimi O'dur. O'nun hâkimi, âmiri, üstünü yoktur, diyerek inanmak lâzımdır. Her üstünlük, her kemâl sıfat O'nundur. O'nda, hiçbir kusur, hiçbir noksan sıfat yoktur. Dilediğini yapabilir. Yaptıkları, kendine veya başkasına faydalı olmak için değildir. Bir karşılık için yapmaz. Bununla beraber, her işinde, hikmetler, faydalar, lütuflar, ihsânlar vardır. Hiçbir şey onun ilminden ve kudretinden dışarı çıkamaz. Allahü teâlâ üzerinden, gece, gündüz ve zaman geçmesi düşünülemez. Allahü teâlâda, hiçbir bakımdan, hiçbir değişiklik olmıyacağı için, geçmişte, gelecekte şöyledir, böyledir denemez. Allahü teâlâ hiçbir şeye hulul etmez. Hiçbir şeyle birleşmez. Allahü teâlâ, zâtında ve sıfatlarında birdir. O'nda hiçbir değişiklik, başkalaşmak olmaz. Allahü teâlâyı dünyâda baş gözü ile görmek caizdir. Fakat kimse görmemiştir. Kıyâmet gününde, mahşer yerinde, kâfirlere ve günahı olan mü'minlere, kahr ve celâl ile, sâlih olan mü'minlere ise lütuf ve cemâl ile görünecektir. Mü'minler, Cennette, cemâl sıfatı ile görecektir. Kâfirler, bundan mahrûm kalacaklardır. Allahü teâlânın görüleceğine inanmalı, nasıl görüleceği düşünülmemelidir. Allahü teâlânın ciheti, karşıda bulunması yoktur. Allahü teâlâ madde değildir. Cisim değildir. (Element değildir. Karışım, bileşik değildir.) Sayılı değildir, ölçülmez. Hesâb edilmez. O'nda değişiklik olmaz. Mekânlı değildir, öncesi, sonrası, önü, arkası, altı, üstü, sağı, solu yoktur. Bunun için insan düşüncesi, insan bilgisi, insan aklı, O'nun hiçbir şeyini anlayamaz. O'nun nasıl görüleceğini de kavrıyamaz. El, ayak, cihet, yer ve bunlar gibi, Allahü teâlâya lâyık olmıyan kelimelerin âyet-i kerîmelerde ve hadîs-i şerîflerde bulunması, bizim anladığımız ve öğrendiğimiz, bugün kullanılan ma'nâda değildir.

Îmân, Allahü teâlânın Peygamber efendimize bildirdiği bütün bilgileri öğrenip, kalb ile inanmak ve dil ile ikrâr etmektir. Ameller çoğalabilir, îmân azalmaz ve çoğalmaz. İmân ve İslâm birdir. Bir müslüman "Ben, mü'minim" demelidir, "İnşâallah mü'minim" demek doğru olmaz.

Peygamberlerin gönderilmesinde hikmetler vardır. Allahü teâlâ, peygamberleri, insanları beğendiği yola kavuşturmak, doğru yolu göstermek için gönderdi. Peygamberler, insanların ihtiyâcı olan dînî ve dünyevî bilgileri onlara öğretirler. Allahü teâlâ, Peygamberleri "aleyhimüsselâm" mu'cizelerle kuvvetlendirdi. Peygamberlerin evveli Âdem aleyhisselâm, sonuncusu Muhammed aleyhisselâmdır. Peygamberlerin en efdali (faziletlisi) Muhammed aleyhisselâmdır. Melekler, Allahın kullarıdır. Emredilen şeyi yaparlar. Onların erkeklik ve dişilikleri yoktur.

Mü'minlerden âsî olanlar Cehenneme girse de, orada sonsuz kalmazlar.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râcı uyanık iken, kalb, rûh ve beden ile birlikte olmuştur, haktır.

Her ümmetteki evliyânın kerâmeti, kendi peygamberinin mu'cizesidir.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) Cennetle müjdelediği Aşere-i mübeşşere ismi verilen on Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) Cennetlik olduklarına şehâdet etmek haktır. Bunlar Peygamberlerden

sonra Cennete gireceklerdir. Bu müjdeye kavuşmuş, mes'ûd on kişi şu zâtlardır: Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk, Osmân-ı Zinnûreyn, Aliyyül Mürtezâ, Talhâ, Zübeyr, Abdurrahmân bin Avf, Ebû Ubeyde bin Cerrah, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Saîd bin Zeyd'dir (r.anhüm)."

Hiçbir velî, bir peygamber derecesine erişemez.

Kul, namaz ve orucun, kendisinden muaf tutulacağı bir dereceye ulaşamaz. (Böyle bir derece yoktur.)

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Kur'ân-ı kerîmin zâhir, açık ma'nâsını bildirdi. Zâhir ma'nâyı bırakıp, bâtın (iç, öz) ma'nâ uydurmak küfürdür. Zındıklık olur.

Günahları önemsememek, haramlara değer vermemek, dînin emirleriyle alay etmek de küfürdür.

Allahü teâlâdan ümidini kesmek, yahut herhalde ondan emîn olmak da küfürdür.

Kâhini, gaybden verdiği haber üzerine tasdik küfürdür.

Sağ olanların ölülere duâsında, ölüler için faydalar vardır.

Allahü teâlâ duâları kabûl eder. İstenileni verir.

Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği kıyâmet alâmetlerinden; Deccâl, Dâbbet-ül-ard, Ye'cûc ve me'cûc, Îsâ aleyhisselâmın gökten inmesi, güneşin batıdan doğması ve benzeri şeylerden haber verdikleri haktır, olacaktır.

Müctehid, ictihâdında doğruyu bulur veya bulamaz.

İnsanlardan olan resûller, meleklerin resûllerinden üstündür. Meleklerin resûlleri, ya'nî Peygamberleri, müslümanların avamından üstündür. Müslümanların avamı ise, meleklerin avamından üstündür. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Ömer Nesefî (r.a.), "Erba'în-i Selmânî" kitabında, büyük günahların kırk olduğunu bildirmekte ve herbiri için kitâb ve sünnetten delîl getirmektedir. Buyuruyor ki:

1. Bütün büyük günahların başı şirktir, Allahü teâlâya ortak koşmaktır. 2. Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmektir. 3. Allahü teâlânın azâbından emîn olmak, korkmamaktır. 4. Ana ve babasını incitmek, onlara itaat etmemek. 5. Haksız yere müslümanı öldürmek. 6. Muhsan, temiz kimselere zinâ isnâd etmek, sövmek. 7. Haksız yere yetim malını yemek. 8. Düşmanla harb ederken harbden kaçmak. (Ancak yenilip esîr düşeceğini anlayınca kaçması caizdir.) 9. Faiz yemek. 10. Sihir, ya'nî büyü yapmak. 11. Zinâ etmek. 12. Livâta etmek. 13. Yalan yere yemîn etmek. 14. Ganîmet malına hıyânet etmek. 15. Hak, ya'nî doğru şahidlikten kaçınmak. 16. Şarab ve alkollü içkiler içmek. 17. Beş vakit namazı terk etmek. 18. Sözünde durmamak. 19. Sıla-i rahmi, akraba ve yakınlarından alâkayı kesmek. 20. Hırsızlık yapmak. 21. Rüşvet almak. 22. Vakfedenin yemesini şart etmediği vakıf malını yemek. 23. Gıybet etmek. (Bir kimsenin yüzüne karşı söylediği zaman kırılacağı sözü arkasından söylemek.) 24. Nemmamlık (koğuculuk, söz taşıyıcılık) etmek. 25. Müslümanlarla alay etmek. 26. Yalan söylemek. 27. Birşeye tama' ederek (meselâ para için), ba'zı kimse için dînin hükmünü değiştirmek. 28. Uzunluk (metre) ile satılan mallarda az ölçmek. 29. Ağırlık (kilogram) ile satılan mallarda eksik tartıp vermek. 30. Zulüm etmek (gasb etmek, hak yemek). 31. Müslümanlar hakkında doğru davranmamak, adâletsizlik yapmak. 32. Hased etmek. (Bir ni'metin başkasında bulunmasını kıskanmak. 33. Ka'be ve Beyt-ül-harama hürmetsizlik etmek. 34. Bir müslümanı incitmek. 35. Müslümanları

kötülükle anmak. 36. İki namazı bir zamanda kılmak. (Bir namazı geciktirip sonraki ile kılmak.) 37. Anne ve babasına bağırmak, kaba ve uygunsuz sözler söylemek. 38. Bir kimseye, "Allahtan kork!" dendiği zaman, sen işine bak, ben ne yapılacağını bilirim demek. Abdullah bin Abbâs (r.anhümâ), "Bu hepsinden kötüdür" buyurdu. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ona, Allahtan kork dendiği zaman, câhiliyyet duygusu, izzeti, onu günah işlemeye götürür. İşte ona Cehennem kâfidir. Ve o Cehennem ne kötü bir yataktır"** buyuruldu. 39. Günahını az ve önemsiz görüp, kendini üstün tutmak. 40. Küçük günaha ısrar, ya'nî devam etmek. Peygamber efendimiz, **"Küçük günaha devam edilirse, büyük günah olur. İstiğfar edince, büyük günah da kalmaz"** buyurdu.

Ömer Nesefî (r.a.), "Tefsîr-i Teysir" de ve "Erba'în-i Selmânî" isimli kitabında, Allahü teâlânın meâlen; **"Ey mü'minler! Şarab** (içki) **içmek, kumar oynamak, ibâdet için dikilen putlar, fal okları, hep şeytanın işinden pis birer şeydir. Onun için bunlardan sakınınız. Muhakkak şeytan, şarabda ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allahı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık böyle olunca, siz bunlardan sakınmaz mısınız?"** (Mâide-90, 91) buyurduğu âyet-i kerîmelerde, şarabın ve alkollü içkilerin haram olduğunu on şekilde izah etmektedir. Bunlar: 1. İçkiyi kumarla bildirmektedir. Kumar ise haramdır. O hâlde içki de haramdır. 2. İçki içmeyi puta tapmakla bildirdi. Puta tapmak haramdır, yasaktır. O hâlde içki içmek de haramdır. 3. İçki içmeyi fala yakın bildirdi. Fal haramdır. O hâlde içki içmek de haramdır. 4. İçkiye pelîd, ya'nî murdar, necis (pis) buyurmaktadır. 5. İçkiye ve diğerlerine şeytanın işi buyurulmaktadır. 6. Bu beyândan sonra, o hâlde bundan sakınınız, kaçınınız buyurdu. 7. Ondan sakınmayı kurtuluş sözü olarak bildirdi. Kurtuluş ancak haramlardan sakınmakla olabilir. 8. Düşmanlık ve kin sebebi olur buyurdu. Elbette haram olmuş olur. 9. Allahü teâlâyı anmaktan ve namazdan insanı alıkoyar, buyurdu. Allahü teâlâyı anmaktan ve namazı kılmaktan insanı alıkoyan şey, elbette haramdır. 10. İçki içmekten sakınmağı emretti. Bir şeyi işlemeği terk etmenin emrolunması, o şeyin haram olduğunu gösterir.

Erba'în-i Selmânî isimli kitabında koğuculuğu anlatırken buyurdu ki: "Koğuculuk yapana on şey yapmalıdır. Altısı adl, dördü fadldır. 1. Sözünü kabûl etme, çünkü o fâsıktır ve fâsıkın sözü kabûl edilmez. 2. O işten onu men et. Çünkü yaptığı iş münkerdir ve nehy-i münker yapmak lâzımdır. 3. Koğuculuk yapanı sevme. Çünkü o âsîdir, günah işlemiştir. Allahü teâlâya ve Resûlüne âsî olan sevilmez. 4. Müslümana sû-i zan etrne. Çünkü müslümana sû-i zan edilmez. 5. Sözünün doğru olup olmadığını araştırma. Çünkü günahtır. Günahları araştırmamak lâzımdır. 6. O sözü başkasına söyleme. Çünkü bu başkasının ar perdesini yırtmak demektir. Müslümanın ar perdesini yırtmamak lâzımdır. Diğer dördü de şu hikâyede vardır:

Hasen-i Basrî'ye (r.a.) bir kimse, "Filanca senin hakkında kötü söylüyor" deyince, "Sen onu nerede gördün?" buyurdu. O da, "Evinde gördüm" deyince, "Orada ne yapıyordun?" diye sordu. O kimse, "Orada misâfirdim" diye cevap verdi. "Misâfirlikte ne yediniz?" O kimse yediklerini söyledi. Bunun üzerine Hasen-i Basrî (r.a.), "Ey nâmerd! Bu kadar yemeği karnında sakladın da, bir sözü saklıyamadın. Doğru söylüyorsan, benim onunla dört işim vardır. 1. Dilimle ondan şikâyet etmem. 2. Kalbimden ona kin tutmam. 3. Dünyâ ile ona mükâfat vermem. 4. Kıyâmette ona hasım olmam, hak taleb etmem. Belki onsuz Cennete girmem. Kalk ey fâsık, getirdiğini geri götür. Çünkü getiren, götürücü olur, ya'nî söz getiren, söz götürücü olur" buyurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7 sh. 305

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 5

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 7

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 115

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 108, 109

6) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 149, 150

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 783

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 47, 779, 1053

NÛREDDÎN ES-SÂBÛNÎ

Buhârâ'nın Hanefî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Mahmûd bin Ebî Bekr'dir, "El-İmâmî" ve "Nûreddîn" lakablarıyla meşhûrdur. Sabun imâl edip satmak anlamına gelen "Sâbûnî" denmesinin sebebi bilinmemektedir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Buhârâ'da yaşadığı için "El-Buhârî" de denilmektedir. Buhârâ'da hürmet gören, i'tibârlı ve zengin bir aileye mensûp idi. Doğum târihi kesin olarak bilinmemekle beraber, vefâtı, 580 (m. 1184) senesi Safer ayının onaltısı olan Çarşamba gününe rastlamaktadır. Buhârâ'nın Kudât-üs-seb'a kabristanında medfûndur.

Nûreddîn es-Sâbûnî, kelâm ilminde söz sahibi bir âlimdir. Kelâm ilmindeki anlaşılması zor ba'zı mes'eleleri, kolay anlaşılır bir lisân ile ifâde etti. Hazırlamış olduğu "Kifâye" isimli kitabının muhtasarı (kısaltılmış hâli) olan "El-Bidâye" kitabı, Ehl-i sünnet i'tikâdını, İmâm-ı Muhammed Mâtürîdî hazretlerinin bildirdiği gibi izah etmektedir. Allahü teâlânın sıfatlarını anlatırken buyuruyor ki:

Ehl-i sünnet i'tikâdına göre: Her varlığın yaratanı, sahibi, hâkimi Allahü teâlâdır. O'nun hâkimi, âmiri, üstünü yoktur. Her üstünlük, her kemâl sıfat O'nundur. O'nda hiçbir kusur, hiçbir noksan sıfat yoktur. Dilediğini yapabilir. Yaptıkları, kendine veya başkasına faydalı olmak için değildir. Bir karşılık için yapmaz. Bununla beraber, her işinde, hikmetler, fâideler, lütuflar, ihsânlar vardır. Allahü teâlânın sıfât-ı zâtıyyesi ve sübûtiyyesi ezelîdir, ebedîdir. Ya'nî sonsuz olarak vardırlar. Mukaddesdirler. Mahlûkların sıfatları gibi değildirler. Akıl ile, zan ile ve dünyâdakilere benzetilerek anlaşılamazlar. Allahü teâlâyı insan anlıyamaz, anlamağa kalkışmak da caiz değildir. Allahü teâlânın sekiz sıfât-ı sübûtiyyesi, zâtının aynı da değildir, gayrı da değildir. Ya'nî sıfatları, kendisi değildir. Kendisinden başka da değildir. Allahü teâlâ, "Hay" diri, "Alîm" bilici, "Kadir" gücü yetici, "Mürîd" dileyici, "Semî" işitici, "Basîr" görücü, "Mütekellim" söyleyici, "Hâlik" yaratıcı olması gibi sonsuz kemâl sıfatlarına sahiptir. (Allahü teâlânın sıfât-ı zâtıyyeleri: Vücûd, Kıdem, Bekâ, Vahdâniyyet, Muhâlefet-ü lil-havâdis ve Kıyâmü bi-nefsihî'dir. Sıfât-ı sübûtiyyeleri: Hayat, ilim, Sem', Basar, irâde, Kudret, Kelâm ve Tekvîn'dir.)

Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek halîfelerini ve onların üstünlüklerini anlatırken buyuruyor ki:

Peygamber efendimizi (s.a.v.) görmekle şereflenen ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) en üstünleri olan halîfelerin birincisi, Hazreti Ebû Bekr'dir. Halifeliğin bütün şartlarını kendinde toplamıştı ve peygamberlerden "aleyhimüsselâm" sonra en üstün insan idi. Bunda bütün Eshâb-ı Kirâm sözbirliği etmişlerdir. Bu iltifât kesin bir delîl teşkil eder. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Benim ümmetim dalâlet üzere ittifâk etmez"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr'in hizmet ile geçen halifeliği sırasında, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) akıllarına hayret veren nice hâdiseler meydana geldi ve onun isâbetli kararları sayesinde müslümanlar arasındaki ihtilâflar ortadan

kalktı. Hazreti Ebû Bekr, vefâtından önce Hazreti Ömer'in yerine halîfe seçilmesini istedi. Hazreti Ebû Bekr, son günlerinde Hazreti Osman'ı çağırttı ve Hazreti Ömer'in kendisinden sonra yerine halîfe olmasını bildiren mektûbu yazdırdı. Mektûbun yazılması bitince altını mühürledi. Medine'de oturan Eshâb-ı Kirâmı toplatarak mektûbu okuttu. Mektûpta bildirilen Hazreti Ömer'e, kendisinden sonra bî'at etmelerini emretti. Hazreti Ali dâhil olmak üzere, bütün Eshâb bî'at ettiler. Hazreti Ömer'in halifeliğinde ittifâk ettiler. Hazreti Ömer de, Hazreti Ebû Bekr'in yolunda yürüdü. (O zamanın iki büyük devleti olan Bizans ve Sâ'sânî İmparatorluklarının hâkimiyeti altında bulunan Suriye, Filistin, Mısır, Irak, İran'ı İslâm devletinin sınırları içine aldı. Zamanında 1036 büyük şehir zabtedildi. Dört bin kilise harâb oldu. Kuzey Afrika'dan Türkistan'a, Azerbeycan'dan Yemen'e kadar uzanan ve iki milyon kilometrekareden büyük olan İslâm devletini, kurduğu mükemmel müesseselerle gayet muntazam bir şekilde idâre etti. Yemen Necran'ındaki yahudileri, Irak Necran'ına yerleştirdi ve onlara eman verdi. Devleti, idâri bölgelere ayırdı. Bu bölgelerin başlarına vâliler ta'yin etti. Görevlilerin seçiminde ve kontrolunda son derece titiz davranırdı. Da'vâlara bakması için mahkemeler, adlî teşkilâtlar, suç ve zabıta işlerine bakan, satıcıları kontrol eden, halkın birbiriyle olan günlük münâsebetlerini düzenleyen teşkilâtlar kurdu. İlk defa para bastırdı. İslâmın adâletini bütün dünyâya tanıtan Hazreti Ömer, ilmin yayılmasına ve insanların eğitilmesine büyük önem verir ve fethedilen yerlerde İslâmiyetin yayılması, yeni kitlelere anlatılması için çok gayret sarfederdi.) Hazreti Ömer nihâyet Allahü teâlânın izniyle küfür ile fesadı kökünden kazıdı. On yıl kadar halifelik yaptıktan sonra şehîd edildi. Vefâtından önce halife olması için istişâre neticesinde, altı Eshâbın isimlerini söyledi Bu altı ismin başında olan Hazreti Osman, bütün Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) oy birliğiyle halife seçildi. Herkes ona bî'at etti. (Peygamber efendimizin dâmâdı olmakla şereflenen, sağlığında Cennetle müjdelenen, kıyâmette hesap dahi sorulmayacak olan Hazreti Osman, İslâmiyete pek büyük hizmetler yaptı. Halifeliği zamanında; Horasan, Hindistan, Mâverâünnehr, Kafkasya, Kıbrıs Adası ve Kuzey Afrika'nın birçok yerleri İslâm topraklarına katıldı. Yine onun halifeliği sırasında Şam'da vâlilik yapan Hazreti Mu'âviye komutasındaki ordu, Kıbrıs Adasını alarak Akdeniz'de önemli bir mevki elde etti. Hazreti Osman herkese lâyık olduğu vazîfeyi verdi. Onun ta'yin ettiği vâlileri, emirleri, onu sevmekte ve severek emirlerini yapmakta, askerlikte ve memleketleri feth etmekte, çalışkanlıkta en seçme kimselerdi. Onun zamanında İslâm devleti, batıda İspanya'ya, doğuda Kabil ve Belh'e kadar genişletildi, İslâm orduları, denizde ve karada büyük zaferlere ulaştı. Hazreti Osman, Hazreti Ebû Bekr'in bir araya toplattığı Kur'ân-ı kerîm nüshasından, altı nüsha daha yazdırıp, büyük İslâm merkezlerine gönderdi. Onun kadar haya sahibi kimse görülmedi.) Bu kadar meziyetleri ile Eshâbın en üstünlerinden olan Hazreti Osman'a, münâfıklar ve yahudîler pekçok iftiralar ettiler. Nihâyet onu da Kur'ân-ı kerîm okurken şehîd ettiler.

Bundan sonra Muhacirin ve Ensârın ileri gelenleri toplandılar. Hazreti Ali'yi halîfe seçtiler ve ona bî'at ettiler. Hazreti Ali'ye muhalefet eden ba'zı Eshâb, kendi ictihâdlarına göre hareket ettiler. (Hazreti Ali, halifeliği devrinde zuhur eden fitneci ve fesatçılarla mücâdelede bulunduğundan, beş sene süren hilâfet zamanında fetih için vakit bulamadı. Hükümet idâresinde Hazreti Ömer'in yolunu tutmuştur. Me'mûrlan teftiş eder, her işin emniyet ve istikâmet dâiresinde yapılmasını ister, halka karşı şefkat gösterirdi. Yoksulları Beyt-ül-mâl'dan geçindirirdi. Her tarafta birer askerî merkez vücûda getirdi. Beyt-ül-mâlı muhafaza yolunda gerekli teşkilâtı kurdu. Hazreti Ali'nin İslâmiyetin yayılmasındaki hizmeti çok büyüktür.) Allahü teâlânın arslanı lakabıyla meşhûr olan Hazreti Ali'yi de, Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtından otuz yıl sonra şehîd ettiler. Peygamber efendimiz buyurdular ki: **"Hilâfet, benden sonra otuz yıldır."**

İşte Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin (r.anhüm) hilâfet müddetleri tam otuz yıl sürmüştür. Halîfelerin fazilet sıraları da hilâfet sıralarına göredir.

Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hiçbirine kötü söz söylememeli, bir ferdine dahî dil uzatmamalıdır. Onları çok sevip, her zaman hayırla yâd etmelidir. Her birinin, kendilerinden sonra gelen bütün âlimlerden daha üstün olduklarını kabûl etmeli, öyle i'tikâd etmelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Eshâbıma dil uzatmakda Allahü teâlâdan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmiyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyet etmiş olurlar ki, bunun da muâhazesi, ibret cezası gecikmez, verilir"** buyurdular. Çünkü Eshâb-ı Kirâm, Allahü teâlânın dînine canlarıyla, mallarıyla yardım ettiler. Onlar, Resûlullah efendimizi görmek, sohbetleriyle şereflenmek ve O'na hizmet etmek bahtiyarlığına kavuşmuşlardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 171

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1499, 1500

3) Cevâhir-ül-mudıyye cild-1, sh. 124

4) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 102

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 42

OSMAN BİN MERZÛK EL-KUREŞÎ

Mısır'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Tanınmış âlimlerin önde gelenlerinden olup, Mâlikî mezhebinde müftî idi. Künyesi Ebû Amr olup, babası Merzûk bin Hamîd Mısrî el-Kureşî'dir. Kerâmetleri o kadar çoktu ki, gizlemesi mümkün olmadı. Alıp-verdiği her nefesin hesabını verecek şekilde, sadâkat ve doğruluk üzere Allahü teâlâyı bir ân olsun unutmazdı. Eser yazan âlimlerden olup, üzerinde bütün faziletleri toplayan müftîlerin en önde gelenlerinden idi. Talebelerine ders okutur, kitap yazar, insanlara emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirir, hiç boşa zaman geçirmezdi. Mısır'da yetişen velîlerin, velî olduklarını Osman bin Merzûk hazretleri haber verirdi. Başkalarının yetiştirdiği kimselere Osman bin Merzûk (r.a.), bir defa teveccüh edip duâ ederse, o kimseler ma'nevî ilimlerle dolar, başkasına ihtiyâç kalmazdı. Mısır'da, 564 (m. 1069) senesinde yetmiş yaşlarında vefât etti. Kurâfe kabristanında İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrinin doğusunda bir yere defnedildi. Kabri ziyâret edilmektedir.

Ebû Amr Osman bin Merzûk (r.a.), fıkıh ilmi ile tasavvuf ilmini birleştirenlerden biridir. Zamanında yaşayan evliyâ ve âlimler kendisine çok hürmet eder, onun büyüklüğünü kabûl ederlerdi, içinden çıkamadıkları bir mes'eleyi ona sorarlardı. Verdiği cevaplara hiç bir evliyâ veya âlim i'tirâz etmezdi. Osman bin Merzûk, âriflerin süsü olup, çok heybetli idi. Görüldüğünde korku hâsıl eden bir muhabbet meydana gelirdi. Allahü teâlâdan çok korkar, gelen dert ve belâlardan lezzet alırdı. Buyururdu ki: "Allahü teâlâdan gelen herşeye râzı olmak lâzım gelir. Bir kimse Allahü teâlâdan râzı, Allahü teâlâ da ondan râzı ise, en büyük makama kavuşmuştur."

Keşfi, kerâmeti kesintisiz devam ederdi. Birgün Nil nehri taştı. Her tarafı su bastı. Şehir deniz gibi oldu. Tarlalardaki mahsûller telef olmak üzereydi. Halk, Ebû Amr Osman hazretlerine koştu. Duâ istediler. Kalktı, Nil nehrinin kenarına gitti. Oradan abdest aldı. Nil nehrinin suları

Allahü teâlânın izniyle hemen çekildi. Arazideki sular nehrin yatağına doldu. Halk da bu sıkıntıdan kurtuldu ve zirâatlarını, rahatça yapmaya başladılar.

Bir sene, yağmurlar yeterince yağmamıştı. Topraklar susuzluktan çatlamış, zirâat yapılamaz hâle gelmişti. Nil nehrinin suları da azalmış, istifâde edilmez bir durumda akmaya başlamıştı. Ekilen ekinler kurumak üzere idi. Herkes kıtlık korkusundan mahzûn olmuşlardı. Ebû Amr Osman bin Merzûk hazretlerine başvurdular. Durumu anlattılar. Hemen bir ibrik su alıp, Nil nehrinin kenarına gitti. Getirdiği su ile abdest aldı. Abdestden sonra, Nil nehrinin suları birden kabarmaya başladı. Öyle ki, etrâfına taştı. Tarlalar suyla doldu. Sonra tekrar eski hâline geldi. O sene Allahü teâlâ bereketler ihsân etti. Halk, ekinlerden bol miktarda mahsûle kavuştular.

Ebû Amr Osman (r.a.), birgün yatsı namazını evinde kıldıktan sonra, hizmetini gören Ebü'l-Abbâs Mekarrî ile yürüye yürüye Mekke'ye gitti. Kâ'be-i muazzamada altın oluğun altında uzun süre namaz kıldılar. Ondan sonra Medîne-i münevvereye, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûr u şerîflerine gelip ziyâretlerini yaptılar. Oradan Kudüs'e gelip, Mescid-i Aksa'da bir müddet namaz kıldıktan sonra fecr doğmadan Mısır'a geldiler. Bunların hepsi de bir gece içinde oldu. Ebü'l-Abbâs, "O gece hiç yorgunluk hissetmedim" dedi.

Bir Arab, yabancı lisân ile konuşmak istese, veya Arab olmayan bir kimse Arabî olarak konuşmak istese, ağzını açtırır, duâ ederdi. Sonra o kimse hemen arzu ettiği lisânı, ana dili gibi konuşmaya başlardı.

Osman bin Merzûk hazretleri buyurdu ki:

"Nefsini bilene, insanların övmesi zarar vermez. Kendini bilmeyip de insanların medh etmesine kapılanların vay hâline!.."

Mevlâsı ile sohbete devam edemiyene, Allahü teâlâ kullarla sohbet etme belâsını verir. Bu, yüksek bir yerden düşmek gibidir. Ayak nerede yere değer ve insan kaç parça olur bilinmez."

"Tasavvuf, halk içinde Hak ile olmaktır, insan, sahibini bir ân unutmamalıdır. Allahü teâlâyı bir ân kalbden çıkarmak (unutmak), büyük bir felâkettir. Yüksek bir yerden düşmektir."

"Hakîkî kul, mevlâsı hâriç, herşeyden ümidini kesendir."

"İşi karışık olan kimselerle düşüp kalkanın, hâli de karışık olur." Talebelerine buyururdu ki:

"Bu yola girenin, her şeyden önce bu yolun edebini öğrenmesi lâzımdır. Hiçbir bî-edeb vâsılı ilallah olamamıştır. Ya'nî hiçbir edebsiz, Allahü teâlâya kavuşamamıştır."

"Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında ma'rifet sahibi olmak isteyenin, basiret sahibi olması lâzımdır. Zerreden Arş'a kadar bütün mahlûkât, Allahü teâlânın ezelî varlığının bir delîlidir. İbret nazarıyla bakanlar, O'nun varlığını, birliğini, kudretini ve azametini ancak basireti kadar görebilirler."

"Hiç kimsenin elinde birşey yoktur. Allahü teâlâ dilerse olur, insanın güç yetirip yetirmemesi önemli değildir. Bize düşen, çalışıp neticeyi beklemektir, ölmeden önce ölmek lâzımdır."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 113

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 150

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 142

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 306

ÖMER BİN MUHAMMED BİN ABDULLAH

Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Nasr olup, künyesi Ebû Şücâ' el-Bistâmî'dir. 485 (m. 1092)'de Bistam'da doğdu. Daha sonra Belh'e yerleştiği için Belhî denilmişdir. Çeşitli âlimlerden ilim öğrendi. 562 (m. 1167) senesi Rebî'ül-âhır ayının sonlarında, orada vefât etti.

Ebû Şücâ' (r.a.), babasından, Ebü'l-Kâsım bin Muhammed el-Halîlî, İbrâhim bin Muhammed el-İsfehânî, Ebû Hâmid Ahmed bin Muhammed eş-Şücâî, Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed el-Mâhânî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Ebû Ca'fer Muhammed bin Hüseyn es-Simincânî'den Şafiî fıkhını öğrendi.

Ebû Sa'd bin es-Sem'ânî ve onun oğlu Abdurrahîm, İbn-i Cevzî, Abdülmuttalib el-Hâşimî, Şeyh Tâcüddîn el-Kindî, Ebû Ahmed bin Sükeyne, Ebü'l-Feth el-Mendâî, Ebû Ravh Abdülmu'ız el-Heravî ve pekçok âlim de Ebû Şücâ' el-Bistâmî'den ilim öğrenip rivâyette bulundular.

İbn-i Neccâr onun için şöyle buyurdu: "Ebû Şücâ' Ömer bin Muhammed; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde zamanının İmâmı idi."

İbn-i Sem'anî ise, "O, bütün iyilikleri kendisinde toplayan, güzel huyları cem etmiş, ince görüşlü bir müftî, muhaddis, müfessir, vâ'iz, edîb ve şâir olan bir zâttır" buyurmuştur.

Yine İbn-i Sem'ânî buyurdu ki: "O, bütün bu faziletlerle beraber, ahlâkı ve kendisi güzel, sohbeti arzu edilen, zâhirî ve bâtınî (içi ve dışı) temiz, sözleri ve yazıları fasîh, fâideli nükteleri çok, ihtiyâr olduğu hâlde hadîs-i şerîf aramada ve ilim öğrenmede hırslı bir zât idi. Ondan; Merv, Herat, Buhârâ ve Semerkand'da çok şeyler yazdım."

Başka bir defasında da; "Tam bir vera" ile beraber, faziletleri kendisinde toplayan, onun gibi bir kimse (bu zamanda) bilmiyoruz" buyurmuştur.

Ebû Şücâ' el-Bistâmî (r.a.): Şemail (Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek vücut şekilleri), İbn-i Heysem ve İbn-i Küleyb'in müsnedlerini rivâyette zamanının bir tanesi idi. Belh şehrinde şeyhlik onunla son buldu. Onun gibisi bir daha görülmedi.

Lukatât-ül-ukûl ve Mezâlik-ül-uzle, Edeb-ül-marîz vel-âid, Kitâbü min elf-il-uzle gibi, te'lîf etmiş olduğu kıymetli kitapları vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 248

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 313

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 206

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1318

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 784

6) Keşf-üz-zünûn sh. 48, 1464, 1659

ÖMER BİN MUHAMMED EL-CEZERÎ (İbn-ül-Bezrî)

Şafiî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Ahmed bin İkrime el-Cezerî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, "İbn-ül-Bezrî" diye meşhûr oldu. Zeynüddîn ve Cemâl-ül-İslâm lakabları ile tanınırdı. 471 (m. 1078) senesinde doğdu. Cezire şehrinin en büyük âlimi, fakîhi ve

müftîsi idi. Önce, Cezîre'de, Şeyh Ebü'l-Ganâim Muhammed bin Ferec bin İbrâhim bin Hasen es-Sülemî el-Fârikî'den fıkıh ilmini öğrendi. Sonra Bağdad'a gelip İmâm-ı Gazâlî, Kıya el-Herâsî ve Ebû Bekr eş-Şâşî'den de ilim öğrendi. Ebü'l-Ganâim'in sohbetlerinde çok bulundu. Bunlardan ve kardeşi Ahmed'den hadîs-i şerîf dinledi. O, daha birçok âlime yetişip, onlardan istifâde etti. Bir müddet sonra Cezîre'ye dönüp, orada ders verdi. Çeşitli beldelerden kimseler gelip, onun derslerine katıldı. Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin "Müzehheb" isimli kitabında bulunan müşkil mes'eleleri, garîb lafızları, eserde zikredilen şahısların isimlerini şerh edip, "El-Esâmî vel-ılel min kitâb-il-müzehheb" adını verdi. Bu, muhtasar bir eserdir. 560 (m. 1165) senesi Rebî'ül-evvel ayında Cezîre'de vefât etti.

İbn-ül-Bezrî, Şafiî mezhebinin en meşhûr âlimlerinden ve hâfızlarından idi. Dînine çok bağlı ve vera' sahibi idi. Hattâ, yaşadığı asırda kendisine "Şafiî mezhebinin mes'elelerini, yeryüzündeki insanların en çok ezberleyenidir denildi. "Kitâb-ı Şerh-il-müzehheb" adındaki kitabından başka, "Fetâvâ"sı da meşhûrdur. Kendisinden ilim öğrenip yetişen çok talebesi vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 306

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 251

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 444

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1913

ÖMER BİN MUHAMMED EŞ-ŞÎRÂZÎ

Fıkıh ve kırâat âlimi. Künyesi Ebû Hafs olup ismi, Ömer bin Muhammed bin Ali bin Ebî Nasr eş-Şîrâzî'dir. Ömer bin Muhammed, 449 (m. 1057) senesinde Serahsın Şîrâz bölgesinde doğdu. 529 (m. 1135) senesinde Merv'de vefât etti.

Birçok büyük âlimden ders okuyan Ömer bin Muhammed, Şafiî mezhebinin önde gelen fıkıh âlimlerinden oldu. Ömer bin Muhammed, gününün büyük bir kısmını Kur'ân-ı kerîm okuyarak geçirirdi. İlmî araştırmaya çok önem veren Ebû Hafs, çok kıymetli eserler yazmıştır.

Ömer bin Muhammed; el-İmâm Ebü'l-Muzâffer bin es-Sem'ânî, Eş-Şeyh Ebû Hâmid eş-Şücâî'den fıkıh ilmini öğrendi. Bunların yanısıra, Serahs'da; Ebü'l-Hasen Muhammed bin Muhammed bin Zeyd el-Alevî'den, Belh'de; Ebû Ali el-Vahşî'den ve İsfehan'da; ba'zı âlimlerden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Ömer bin Muhammed'den ise, İbn-i Sem'ânî ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi.

Eş-Şihâb el-Vezîr onun hakkında: "Ömer eş-Şîrâzî'nin eğer damarları yarılsaydı, kan yerine fıkıh bilgisi akardı. Ölünceye kadar Merv'de ikâmet etti."

Ömer bin Muhammed'in yazmış olduğu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1. El-İ'tisâm, 2. El-İ'tisâr, 3. El-Esile fil-hılâf ven-Nazar.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 250

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 315

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 119

RADIYYÜDDÎN SERAHSÎ (Radıyyüddîn Muhammed bin Muhammed)

Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed es-Serahsî'dir. Kendisinin, babasının ve dedelerinin isimleri hep "Muhammed" idi. "Radıyyüddîn" ve "Burhân-ül-İslâm" lakabları ile meşhûr oldu. Doğumu hakkında, kaynaklarda bir târih zikredilmemektedir. Fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerinde büyük âlimdir. Bir müddet Haleb'de kaldı. Bu şehrin emîri Sultan Nûreddîn Zengî tarafından Halâviyye Medresesi'nde ders vermek üzere ta'yini yapıldı. "Muhît" adında yazdığı eserleri meşhûrdur. Bir müddet Haleb'de kaldıktan sonra Şam'a gitti. 571 (m. 1175) senesi Receb ayının son Cum'a günü Şam'da vefât etti.

Aklî ve naklî ilimleri kendinde toplayan büyük fıkıh âlimi Radıyyüddîn Serahsî; Sadr-üş-şehîd Husâmüddîn Ömer ve onun babası Burhânüddîn-ül-kebîr Abdülazîz'den, Halvânî'den, Ebû Ali Nesefî'den, Muhammed bin Fadl'den ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

İbn-i Adîm onun hakkında diyor ki: "Haleb'e gelip, Mahmûd-i Gaznevî'den sonra Nûriyye ve Halâviyye medreselerinde ders verdi. Ba'zı kimseler, kendisine kusur isnâd ettiler. Teassublarından, onun fıkıh ilminde kusuru olduğunu, eseri "Muhîf'in hocasına âit olduğu hâlde kendisinin olduğunu iddia ettiğini söylediler. Bunların başında, İftihârüddîn Ebû Hâşim Abdülmuttalib bin Fadl el-Belhî, sonra Halebî el-Haşimî gibi kimseler geliyordu. Onun hakkında Haleb atabeki Nûreddîn Mahmûd bin Zengî'ye mektûplar yazarak, eseri üzerine çok tenkidler yaptılar. Bunun üzerine ders vermekten azledildi. Sonra Şam'a gitti. Bu sırada, "Bedâyı" kitabının sahibi İmâm-ı Kâşânî, Haleb'e elçi olarak gelmişti. Nûreddîn Zengî, durumu ona yazarak, Halâviyye Medresesi'nde bundan böyle kendisinin ders vermesi için ta'yininin yapıldığını bildirdi. Radıyyüddîn, Şam'da vefât etti. Hastalandığı zaman 600 dînâr çıkarıp, fukahâya infâk edilmesini, dağıtılmasını vasıyyet etmişti."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1. El-Muhît: Hanefî fıkhına dâir olup, dört tane "Muhît" adında eser yazmıştır. En büyükleri 40 cilddir. Diğerleri 10, 4 ve 2 cild olarak çeşitli kütüphânelerde mevcûttur. Hanefî mezhebindeki Nevadir haberleri (İmâm-ı Muhammed'in meşhûr altı kitabında bulunmayan haberleri) bildirmektedir. Fetâvâ-i Hindiyye'de bu eserden çok nakil yapılmaktadır.

2. Fevâid-ül-Câmi'is-sagîr: İmâm-ı Muhammed Şeybânî'nin "Câmi'us-sagîr" adındaki eserine "Fâide" ismini vererek yaptığı açıklamalardır.

3. Uyûn-ül-mesâil.

4. Vecîzün fil-fetâvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 278

2) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 188, 189

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild 2, sh. 128

4) Tabakât -ül-fukaha (Taşköprü-zâde) sh. 104

5) El-A'lâm cild-7, sh. 24

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 91

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1620, 2002

RÂGIB-İ İSFEHÂNÎ

Meşhûr tefsîr ve nahiv âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Hüseyn bin Muhammed bin Mufaddal er-Râgıb el-İsfehânî'dir. Râgıb-i İsfehânî ismiyle meşhûr oldu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Aslen İsfehanlı olup, Bağdad'da oturdu. İmâm-ı Gazâlî ile aynı asırda yaşamıştır. 502 (m. 1108) senesinde vefât ettiği kabûl edilmektedir. Hayâtı ve hocaları hakkında elde fazla bir ma'lûmat yoktur.

Ba'zıları Râgıb İsfehânî'nin mu'tezilî olduğunu iddia etmişler, fakat Fahreddîn-i Râzî, "Te'sîs-üt-takdîs" adlı eserinde onun Ehl-i sünnet i'tikâdının imamlarından olduğunu bildirmiştir. Bunun için mu'tezilî olduğu rivâyeti yanlıştır. Fıkıhta Hanefî mezhebinde idi.

Râgıb İsfehanî, birçok eserler te'lîf etmiştir. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Tefsîr-ül-Kur'ân: Tamamlayamadığı bir eserdir. Bu tefsîr çok kıymetli olup, Kâdı Beydâvî, tefsîrini yazarken, onun bu tefsîrinden istifâde etmiştir. Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmı, 171 numarada bir nüshası vardır. Bu nüsha, usûl-i tefsîre dâir bir mukaddime, Fâtiha sûresi ve Bekâra sûresinin baş tarafını ihtivâ eder. 2. Müfredât-ül-elfâz-il-Kur'ân: Bu eser, Kur'ân-ı kerîmin kelimelerinin iştikakını, lügat ma'nâlarını, kelimelerin birbirleri ile irtibâtını ihtivâ eder. Bu eser, Kâdı Beydâvî'nin ve sonraki müfessirlerin el kitabı olup, birkaç defa basılmıştır. 3. Muhâdarât-ül-udebâ: Matbû' olup, iki cildlik bir eserdir. 4. Ahlâk-ı Râgıb, 5. Hallü müteşâbihât-il-Kur'ân, 6. Tahkîk-ül-beyân, 7. Kitâb fil-i'tikâd, 8. Efânîn-ül-belâga, 9. Eş-Şu'arâ vel-bülegâ: Matbû olup, iki cildlik bir eserdir. 10. Dürret-üt-te'vil fî müteşâbih-it-tenzîl, 11 Risâletün fî fevâid-il-Kur'ân, 12. Ez-Zerîa ilâ mekârim-iş-şerîa: Matbû' olan bu eseri, İmâm-ı Gazâlî'nin yanından hiç ayırmadığı rivâyet edilir.

Râgıb-i İsfehânî'nin yazdığı ez-Zeria ilâ mekârim-iş-şerîa'dan ba'zı bölümler:

Nefsin ıslâhı: Nefsin temizlenmesi, kuvvetli üç ıslâh ile mümkün olmaktadır. Bu üç ıslâhın ilki, düşüncenin ıslâhı olup, bu da; i'tikâdda hak ile bâtılı, konuşmada doğru ile yalanı, amelde güzel ile çirkini ayıracak hâle gelinceye kadar ilim öğrenmekle hâsıl olur. İkinci ıslâh; şehvetlerin, arzuların ıslâhı olup, gücü yettiği kadar cömertliği nefse kolaylaştırır. Üçüncüsü; hamiyyeti ıslâh olup, bu hamiyyeti kolaylaştırmakla elde edilir. Hamiyyet: Dîni, milleti himâye etmekte, korumakta, şerefini savunmakta, tenbellik etmeyip bütün kuvveti ile gayret etmektir. Hamiyyeti kolaylaştırmakla, nefs gadabdan uzaklaşır ve şecaat sahibi olur. Böyle şecaate ulaşan nefs, korkaklıktan, kötü hırstan uzaklaşır.

Bu üç şeyin ıslâhı ile, adâlet ve ihsân sıfatları nefse gâlib gelir. Böyle güzel sıfatların bir araya toplanması, medh edilen güzel ahlâktan ve rûhun temizliğindendir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Îmânı en kâmil olanınız, ahlâkı en güzel ve ailesine yumuşak olanınızdır."** Ya'nî ailesine yumuşak davranan, onları en güzel şekilde terbiye edip yetiştirendir. Tahrîm sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Ey îmân edenler! Kendinizi ve ailenizi öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu, insanlarla taşlardır..."**

Denildi ki; güzel ahlâk, Kur'ân-ı kerîmin şu âyet-i kerîmesinde toplanmıştır; meâlen; **"Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allaha ve Resûlüne îmân ettikten sonra şüpheye sapmayıp, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla savaşırlar, işte onlar,** (îmânlarında) **sâdık olanların ta kendileridir."** (Hucurât-15). Îmân ile, ilim ve hikmet elde edilir. Bu da, düşünceyi ıslâh iledir. Mücâhede ile, şehveti ıslâha tâbi olan iffet ve cömertlik elde edilir. Yine bu elde edilenlerle, hamiyyetin ıslâhına tâbi olan, şecaat ve hilm elde edilir. Allahü teâlâ, A'râf sûresinin yüzdoksandokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sen bağışlama yolunu tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir"** buyuruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu âyet-i kerîmenin

tefsîrinde; **"Affetmek demek, sana zulm edeni affetmen, sana vermeyene vermen, seni ziyâret etmeyeni** (seni aramayanı) **aramandır"** buyurdu. Kişinin kendisine zulm edeni affetmesi, hilmin ve şecaatin en yükseğidir. Kendisine vermeyene vermek, cömertliğin en yükseğidir. Kendisine gelmeyene gitmesi, ziyâret etmesi ihsândır.

Dünyânın geçiciliği: insan, bu dünyâda yolcudur. Nitekim Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) da böyle buyurmuştur. Dünyâ, sâdece geçici olarak kalınan yerdir. Devamlı oturulan bir yer değildir. Bu yolculuk, ana karnında başlar, ölünceye kadar devam eder. Âhıret ise, asıl istenilen devamlı kalınacak yerdir. İnsan, Dâr-is-selâm'a (Cennete) da'vet edildi. Allahü teâlâ, Yûnus sûresinin yirmibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah, Cennete çağırır ve dilediği kimseyi doğru yola iletir"** buyurdu.

Talebeye lâzım olan şeyler: Talebenin üç şeye riâyet etmesi lâzımdır. Birincisi: Yerin zararlı otlardan temizlenmesi gibi, talebenin de kendisini kötü huylardan temizlemesi lâzımdır. İkincisi: ilme, vaktinin çoğunu verebilmesi için, dünyevî meşgûliyetleri azaltması gerekir. Fikrin dağınıklığı; suyun dağılıp bir kısmını havanın kuruttuğu, bir kısmını da yerin emip bitirdiği su gibidir. Fakat, o su toplanıp bir araya getirilirse, sulanacak araziye ulaşır ve o sudan istifâde edilir. Üçüncüsü: Hocaya ve ilme karşı kibirli olmamaktır. Talebe, yağan yağmuru kabûl edip emen toprak gibi olmalıdır. Yoksa istifâde edemez. Bu bakımdan, talebe muallime karşı boynu bükük olmalıdır.

Hocanın riâyet etmesi gereken husûslar: Hocanın, talebelerini evlâdı gibi görmesi lâzımdır. Çünkü muallim, talebe için ana ve babadan daha şereflidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ben sizin için babanız yerindeyim. Ben size öğretirim"** buyurdu. Faziletli hoca, bu husûsta Resûlullah efendimize (s.a.v.) uyar. Çünkü hoca, insanlara hakîkati bildirmede, doğru yolu göstermede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) halîfesidir. Resûlullahın şefkat ve merhametini kendisine nümûne kabûl eder. Allahü teâlâ, Tevbe sûresinin yüzyirmisekizinci âyet-i kerîmesinde, Resûl-i ekremi (s.a.v.) meâlen şöyle vasıflandırmıştır: **"And olsun size, içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz O'nu incitir ve üzer. Size çok düşkündür, mü'minlere çok merhametlidir, onlara hayır diler."** İlmi kendisine fâide vermeyen bir âlim, nesli olmayan kimse gibidir ki, onun ölmesiyle. İsmi ve herşeyi unutulur. Âlimin ilminden istifâde edildiği zaman, kendisi vefât etmek sûretiyle dünyâdan ayrılsa bile, o yine dünyâda mevcûttur. Hazreti Ömer buyurdu ki: "Âlimler, dünyâ durdukça dururlar. Onların cisimleri yok olur, fakat eserleri kalblerde mevcûttur."

Bir kimse, bir âlimden kendisine ilim öğretmesini isterse, o âlimin o kimseyi kötü hâllerden iyi hâllere çekmesi gerekir. Bunun için de, o âlimin ba'zı şeylere dikkat etmesi gerekir. Nasihat isteyen kimseye yumuşak sözlü olmalı. Onun herhangi bir hatâsını düzelteceği zaman doğrudan değil de, dolaylı yollarla, fakat onun bunu anlayıp, hatâsını düzeltebileceği bir şekilde söylemelidir.

Vâ'izin riâyet edeceği husûslar: Vâ'izin, önce kendisinin söylediklerine uyması, sonra va'z ve nasihat etmesi, önce kendisinin görmesi, sonra başkalarına göstermesi, önce kendisinin doğru yol üzere bulunması, sonra başkalarına doğru yolu göstermesi lâzımdır. Vâ'iz, içerisinde yazı bulunan bir defter gibi olmamalıdır. Çünkü, defterin içindeki yazılar bir ma'nâ ifâde eder, fakat defter ondan istifâde edemez. Vâ'iz, güneş gibi olmalıdır. Güneş, ışığından Ay'ı da fâidelendirir. Ayrıca kendisinde, Ay'a verdiği fâideden daha fazla fâideler vardır. Vâ'iz, sözlerini işleriyle bozmamalıdır. Ya'nî sözü ile hareketleri birbirine ters düşmemelidir.. Sözleri, hâlini

yalanlamamalıdır. Yoksa, Bekâra sûresinin ikiyüzbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen bildirilen şu kimselerden olur: **"O, senin huzûrundan ayrılıp gittiği zaman, yer yüzünde fesad çıkarmaya, ekini ve nesli helak etmeye koşar. Allah, fesad çıkarmaya ve fenâlık yapmaya râzı olmaz."** Hazreti Ömer (r.a.) buyurdu ki: "İki kişi belimi büktü. Birisi câhil olan âbid, diğeri şerefini ve şahsiyetini düşüren âlimdir." Câhil olan, ibadetiyle insanları aldatır. Âlim de, kötü hareketleriyle insanları ilimden nefret ettirir, uzaklaştırır. Vâ'izin sözü ile hareketleri birbirine uygun olmazsa, böyle vâ'izden faydalanılmaz. Çünkü onun ameli gözle görülür. İnsanların çoğu sâdece gördüğüne göre hüküm verirler. Basiretlerine göre hüküm veren azdır. Öyleyse vâ'izin, herkesin gördüğü ve göz önünde bulunan hareketlerine çok dikkat etmesi gerekir.

Vâ'iz ile dinleyicilerin durumu, tabib ile tedâvi olan hasta gibidir. Tabib, insanlara, şunu yemeyiniz, çünkü o zehirdir der de, kendisi o şeyi yerse ve bunu yediğini insanlar görürlerse, sözünün hiç te'sîri olmaz. Vâ'iz de, yapmadığı bir şeyi söylediği zaman, aynı duruma düşer. Bu bakımdan, "Ey tabib! Önce kendin iyi ol, sonra başkaları iyi olur" denir. Allahü teâlâ, Saf sûresinin ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Niçin yapmıyacağınız şeyi söylersiniz?"** buyuruyor.

Mücâdele ve münâzara: Münâzara ve sözle mücâdele âdabını bilmeyen avam tabakasına, münâzara için izin vermek, şeytanın zincirini çözmektir. Mücâdele etmek, âlimler için de iyi görülmemiştir. Nerede kaldı ki, câhil ve ahmak kimselere izin verilsin. Allahü teâlâ, Resûlullah efendimize (s.a.v.) Nahl sûresinin yüzyirmibeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurdu: **"Ey Resûlüm! insanları Kur'ânla, güzel söz ve nasihatle Rabbinin yoluna** (İslama) da**'vet et. Onlara karşı en güzel olan bir mücâdele ile mücâdele yap. Şüphe yok ki, Rabbin, yolundan sapanı en iyi bilendir ve O, hidâyete kavuşmuş olanları da en iyi bilendir."** Allahü teâlâ, Resûlüne (s.a.v.) **"Sen, güzel huylu olarak yaratıldın"** buyurduğu hâlde, O'na muhalifleri ile mücâdele husûsunda mutlak izin vermeyip, mücâdelenin en güzel şekilde olması kaydını koydu.

Allahü teâlâ, mücâdele ve münâzarayı zemmederek, Hac sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"İnsanlardan kimi de vardır. Allahın dîni hakkında bir bilgisi olmadığı hâlde, mücâdele eder de, her inatçı şeytana tâbi olur"** buyurdu. Cedel (mücâdele ve münâzara) mekrûh olmakla beraber, bir takım şartları vardır. Cedelin sonu kırgınlıktır, muhabbetin azalmasıdır. Bunun ise hiç fâidesi yoktur. Sâdece düşmanlığı artırır ve hakîkati inkâra kadar götürür. Sözle mücâdele zihni açar, konuşmayı geliştirir dense bile, cedelin kazandırdığı pek birşey yoktur.

Şükür: insanın, kendisine ni'met vereni düşünmesi ve o ni'meti göstermesidir. Şükür üç kısımdır. Kalb ile olan şükür, ni'metin Allahü teâlâdan olduğunu düşünmek, dil ile olan şükür, ni'meti vereni medh etmektir. A'zâlarla olan şükür, bunların Allahü teâlânın ni'meti olduğunu bilip, ne için yaratılmışlarsa o işte kullanmaktır, insanın kendisinden üstün olanlara şükrü (teşekkürü), hizmet, övme ve duâ ile olur. Kendisi ile aynı derecede olanlara şükrü (teşekkürü), mükâfatla olur. Kendisinden aşağı derecede olanlara şükrü (teşekkürü), karşılık vermek sûretiyle olur. Kulun, Allahü teâlâya şükrü; kendisinde bulunan ni'metin Allahü teâlâdan geldiğini bilmek, a'zâlarını O'nun râzı olmadığı şeyleri yapmaktan men etmekle olur. Genel olarak, ni'met sahibine şükretmek aklen vâcibdir. Dînen de böyledir. Birinci derecede şükür, Allahü teâlâyadır. Sonra, Allahü teâlânın ni'meti kulun eline geçmesine vesile kıldığı kimseyedir. Bunun için Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allahü**

teâlâya şükretmemiş olur." Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Sana ihsânda bulunan kimseye teşekkür et. Sana teşekkür eden kimseye ihsânda bulun"** buyuruldu. Mûsâ aleyhisselâmın, "Allahım! Bana ni'metine şükretmemi emrettin. Hâlbuki benim sana şükrüm de, senin ni'metlerinden bir ni'mettir" duâsından istifâde ederek, bir şâir şöyle demiştir: "Benim şükrüm, Allahü teâlânın ni'metlerinden bir ni'met olunca, Allahü teâlânın her ni'metine şükretmem gerekir. Günler uzasa, ömür kesilmeden devam etse bile, Allahü teâlânın fadlı ve ihsânı olmadan O'na karşı şükrü yerine getirmek nasıl mümkün olur?" Bunun için Allahü teâlâya şükrün gayesi, O'na karşı şükür vazîfesini yerine getirmekten âciz olduğunu i'tirâf etmektir. Allahü teâlâ, İbrâhim sûresinin beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Andolsun, biz Mûsâ'yı: Kavmini karanlıklardan nûra çıkar ve onlara Allahın** (Cenâb-ı Hakkın) ni'met ve belâlarını ve kendilerinden önce gelen ümmetlerin başına indirdiği felâket ve **ni'met günlerini hatırlat diye mucizelerimizle gönderdik. Şüphe yok ki, bu hatırlatışta, belâlara çok sabreden ve ni'metlere çok şükreden herkes için, çok ibretler vardır"** buyuruyor. Ba'zıları belâ ve musibet gibi görünse bile, Allahü teâlânın bir ni'metidir. Bu sebeble sâlihlerden birisi: "Ey vermemesi vermek, belâ ve musibeti ni'met olan Allahım!" demiştir. Allahü teâlâya karşı şükür bu derece zor olduğu için, cenâb-ı Hak, Sebe sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kullarımdan** (gereği üzere bana bol bol) **şükreden azdır"** buyuruyor.

Gıybet ve koğuculuk: Gıybet, belli bir mü'minin veya zimmî kâfirin ayıbını onu kötülemek için arkasından söylemektir. Allahü teâlâ, Hucurât sûresinin onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Zannın bir çoğundan kaçının. Çünkü ba'zı zan vardır ki günâhtır.** (Günah olan bu zan, iyi kimseye karşı beslenen kötü zandır.) **Birbirinizin kusurunu araştırmayın** (Allahın gizlediği ayıbları deşmeyin). **Kiminiz de kiminizi arkasından çekiştirmesin** (gıybet etmesin). **Sizden herhangi biriniz, ölü kardeşinizin etini yemekten hoşlanır mı? işte bundan tiksindiniz. O hâlde** (gıybet etmekte) **Allahdan korkun. Muhakkak ki Allah, tövbeleri kabûl edendir, çok merhametlidir"** buyuruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Koğuculuk yapan Cennete giremez"** buyurdu. Kim gıybet ederse, onu da gıybet ederler. Kim başkasını ayıplarsa, onu da ayıplarlar. Başkalarının ayıplarını araştırmak, kişinin de ayıplarının araştırılmasına sebeb olur. (Gıybet kanser gibidir. Cemiyeti harâb eder.)

Mizah ve gülmek: Mizahın orta hâli iyidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Şüphesiz ben latife yaparım. Fakat haktan başkasını söylemem"** buyurdu.

Sa'd bin As buyurdu ki: "Mizâhda orta yolu tut. Çünkü mizâhda aşırılık, kişinin kıymetini giderir. Onu terk etmek ve asık çehreli olmak da dostlar arasındaki yakınlığı giderir." Fakat bunda orta yolu tutmak pek zor olduğu için, âlimlerin çoğu, azını da terk etmişlerdir. Mizah (şaka), ağırbaşlılığı ve kıymeti giderir, kardeşliği bozar.

Gülmeye gelince, insanın husûsiyetlerindendir. Bunda da orta yolu ta'kib edebilmek ve güzel olanı seçebilmek mizâhda olduğu gibi zordur. Bu sebeble çok gülmekten sakınmalıdır. Çünkü çok gülmek, kalbi öldürür. Unutkanlık meydana getirir denmiştir. Gülmek, bir şeye hayret neticesinde olur. Böyle birşey olmadan gülmek doğru değildir, Îsâ aleyhisselâmın şöyle dediği nakledilmiştir: "Allahü teâlâ, hayret edilecek birşey olmadan gülen kimseye buğzeder." Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Güldürmek için yalan konuşan kimseye yazıklar olsun, ona yazıklar olsun, ona yazıklar olsun"** buyurmuştur.

Meşveret etmek: Kişinin, karşılaştığı müşkilâtlarda başkasının görüşünü almaktır. Meşveret çok güzel bir haslettir. Hazreti Ali buyurdu ki: "Meşveret etmek, pişmanlığa karşı bir

kale, selâmet ve emniyetdir." Denilir ki: "Ahmak öyle bir kimsedir ki, ucbu (kendini beğenmesi) onu istişâre etmekten men eder." Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde Nebîsine (s.a.v.) meâlen; **"İş husûsunda onlarla müşavere et. Müşavereden sonra da birşeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allaha tevekkül et. Gerçekten Allah, tevekkül edenleri sever"** buyurmuştur. Fakat, istişâre etmek için sâlih bir kimse bulmak cidden çok zordur. İstişâre edilecek kimsenin, doğru, tecrübeli, dînimizi bilen, nasihat edici, kendini beğenmeyen, görüşünde dönek olmayan, yalan söylemiyen olması gerekir. Çünkü kim yalan söylerse, onun görüşü de yalan olur. İstişâre edilecek kimsenin, istişâre vaktinde kalbinin çeşitli düşüncelerden kurtulmuş olması gerekir.

Nasihat etmek: Temiz bir kalb ile, başkasına, iyiliğine olan şeyi bildirmektir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Din nasihattir. Din nasihattir. Din nasihattir"** buyurdu. Orada bulunanlar "Kimin için yâ Resûlallah?" diye sorduklarında, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlâ için, kitabı için, Resûlü için, ümerâ için ve bütün müslümanlar için"** buyurdu. Böylece Resûlullah efendimiz (s.a.v.), nasihatin herkese vâcib olduğunu beyân etmiştir. Nasihat, insanların işlerinde, fâidelerine olan şeyi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tatlı dil ile bildirmektir. Kişi, önce kendisine nasihat etmelidir. Bunu yapan kimse, başkasına nasihat eder.

Tevâzu ve kibir: Tevâzu; kişinin sahip olduğu mertebeden daha aşağıda olan mertebeye rızâ göstermesidir. Kibir; kendisini başkasından üstün görmektir.

Gıbta ve hased: Kişinin, başkasında bulunan iyi bir şeyin benzerinin, kendisinde de bulunmasını temenni etmesi gıbtadır. Eğer kişi, o şeyin benzerini veya daha fazlasını elde etmek için, bir gayret içerisine girerse, buna yarış denir. Bu iki haslet de iyidir.

İyi bir durumun, sahibinin elinden gitmesini temenni etmek ise haseddir. Hased eden kimse, kendisi için istemediği hâlde, sâdece hak edilmiş bir ni'metin sahibinin elinden gitmesini taleb eder. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Mü'min gıbta eder. Münâfık hased eder"** buyurmuştur. Hased, cimriliğin son şeklidir. Çünkü hased eden kimse, kendi mülkü ile değil, Allahü teâlânın mülkü ile cimrilik yapar. Bunun için denir ki: "Hasedci, sahip olmadığı şeyle cimrilik yapar."

Râgıb-i İsfehânî'nin başka bir eseri de Tafsîl-ün-neş'eteyn ve Tahsîl-üsse'âdeteyn'dir. Matbû' bir eserdir. Bu eser, otuzüç bâbtan meydana gelmiştir. Bu bâblarda, insanın nefsini tanımasını, insanın var edildiği unsurları, insanın olgunlaşması, insanın mâhiyeti, insanların farklı oluş sebebleri, dînin fazileti, ilmin ve ibâdetin çeşitleri, insanın fazileti gibi konular anlatılmıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Kulunu peygamberlik vazîfesi ile gönderen, O'nun vasıtasıyla bize şükrünü öğreten Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberi Muhammed aleyhisselâma ve âline salâtü selâm olsun. Bu risaleyi, kerem sahibi hocamın rûhu için yazdım.

İnsan, konuşan varlıklardandır. Fakat o, devamlı nefsinin arzu ve isteklerinden konuşur. Kendisine zararı ve faydası olmayan şeyleri öğrenir. Onlar, dünyâ hayâtının zâhirini bilirler. Ama âhıret hayâtından gâfillerdir. Onlar, parayla satabilmek için kitap yazarlar, îmân etmiş görünür, şeytana tâbi olurlar. Kendilerine zarar verecek olan şeylere kulluk yapıyorlar. Namaz kılmak için câmiye üşenerek giderler ve gaflet hâlinde namazlarını kılarlar. Kendilerine verilen nasihatleri kabûl etmeyip, halka nasihat vermeye kalkarlar. Duâ ederken Allahtan başka şeylere de yalvarırlar. Mallarını Allahü teâlânın yolunda zoraki harcarlar. Yalan ve iftira uydururlar.

Ben bu risalede, iki cihan saadetine sebeb olan insanlık şerefinin ne şekilde, nasıl kazanılacağı ve buna ulaşmak için nasıl bir yol tutmak gerektiğini yazdım.

Birinci bâb: insanın, nefsini tanıması hakkındadır. Ahlâk ilmi ile uğraşan âlimler, "İnsana ilk lâzım olan, nefsini bilmektir" dediler, insan, nefsini tanımakla birçok şeylere kavuşur. Bunların ilki: insan, kendi nefsini tanımakla, diğer ilimlere ulaşır. İkincisi: insan, varlıkların özü ve hülâsasıdır. Kim nefsini tanırsa, varlıkları da tanımış olur. Üçüncüsü: Kim nefsini tanırsa, âlemi tanımış olur. Dördüncüsü: insan, nefsini ve rûhunu bilmekle, rûhanî âlemi anlar. Cesedini bilmekle de, cesedlerin yokluğa mahkûm olduklarını anlar. Beşincisi: Kim nefsini tanırsa, Peygamberimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfinde işâret buyurduğu düşmanını tanır: Hadîs-i şerîfte; **"Senin en büyük düşmanın, iki kaşının arasındaki nefsindir"** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Yâ Rabbî! Bana doğru yolu göster. Beni nefsimin şerrinden koru"** buyurdu. Kim gizli düşmanı olan nefsini ve onun gizli hilelerinin nasıl olduğunu bilirse, onunla rahatlıkla savaşır ve başarılı olur. Altıncısı: Kim nefsini tanırsa, nefsinin ayıbını görür. Bu yüzden hiç kimseyi ne arkadan çekiştirir, ne de yüzüne karşı ayıplar. Nefsin ayıbını bilmek zordur. Çünkü insan, kendisini sever. Bu sevgi, insanın nefsinin kusurlarını görmesine engel olur. Birşeyin ayıbını ve kusurunu görmeyen ve işitmeyen kimse, ondan hoşlanır. İnsanın kendi nefsinden hoşlanmasından daha büyük bir zarar yoktur. Yedincisi: Nefsini tanıyan, Allahü teâlâyı tanımış olur.

İkinci bâb: Varlıkların cinsleri ve onlar arasında insanın yeri hakkındadır. İyi bilmelidir ki, Allahü teâlâ vâcib-ül-vücûd'dur. Ya'nî, varlığı lâzım olan vücûddur. Hep vardır. Önceleri ve sonsuz sonraları hiç yok olamaz. Yalnız Allahü teâlâ vâcib-ül-vücûddur. O, her varlığın sebebidir. Varlıklar ikiye ayrılır. Bunlar; akılla bilinen ulvî varlıklar ve beş duyu ile bilinen süflî varlıklar. Allahü teâlâ, ulvî varlıkları, süflî varlıklardan önce yaratmıştır. Şöyle rivâyet olunmuştur: Allahü teâlâ, önce Kalem'i yarattı. Sonra Levh-i mahfûzu yarattı. Sonra Kalem'e "Kıyâmete kadar olacak şeyleri yazmasını" emir buyurdu. Daha sonra aklı yarattı. Ona, "İzzetim ve celâlime andolsun ki, bana senden daha şerefli varlık yaratmadım. Sevâb senin içindir. Azap da senin içindir" buyurdu. Burada "Akıl" ile kasdedilen, beşeriyetin aklı değil, insanların aklının ondan verildiği şerefli cevhere işâret edilmiştir. Bundan sonra Allahü teâlâ, kendisine kulluk yapmakta büyüklük taslamayacak rûhanî varlıkları yarattı.

Şunu iyi bilmelidir ki, yoktan yaratılan herşey tamdır. Onlarda bir eksiklik yoktur. Şayet onlarda bir eksiklik olsaydı, hâşâ yaratanın noksanlığına delâlet ederdi.

Sekizinci bâb: insanın, hem dünyâya, hem de âhırete elverişli olarak yaratıldığı hakkındadır. Allahü teâlânın yarattıkları üç çeşittir. Birincisi, dünyâ için yaratılmış olan canlılardır, ikincisi, yalnız âhıret için yaratılmış olan meleklerdir. Üçüncüsü, her iki cihan için yaratılmış olan insandır. İnsan, kendinden aşağı seviyede bulunan hayvan ile, kendinden yüksek seviyede olan melek arasında, orta seviyede bulunmaktadır, insan bedeni, şehvette, gıdâlanmada, üreyip çoğalmada ve hayvanlara mahsûs diğer sıfatlarda hayvanlar gibi yaratılmıştır. Akıl, ilim, ibâdet, doğruluk, ahde vefa ve benzeri şerefli huylarda melekler gibi yaratılmıştır. Şayet insan, akıldan yoksun olarak, hayvan gibi yaratılmış olsaydı, Allahü teâlâya kulluk yapmaya ve Cennete girmeye elverişli olmazdı. Şayet insan, melek gibi yaratılmış olsaydı, yeryüzünü imâra elverişli olamazdı.

Dokuzuncu bâb: insanın, zâtı i'tibâriyle tasviri hakkındadır. Ahlâk ilmiyle uğraşan âlimler şöyle dediler: insanın zâtı, temeli kuvvetli, duvarları sağlam, kale görünüşlü, caddeleri düzgün,

evleri ma'mûr hâlde, suları akıtılmış, sokakları baştan başa açılmış, san'atkârları çalışmakta bulunan bir şehir gibidir. O beldenin işlerini yürüten hükümdârı ve onun veziri, hayırlı arkadaşları, sadakatli hazinedârı, tercümanı ve kâtibleri vardır. O beldede hayırlı ve şerli kimseler bulunmaktadır. Vücût beldesinin san'atkârı, çekici ve men edici, kırıcı ve def edici, kararlaştırıcı, saldırıcı ve parçalayıcı yedi çeşit kuvvetten ibârettir. İnsan beldesinin hükümdârı, kaynağı kalbde bulunan akıldır. Veziri, düşünme kuvvetidir. Hükümdârın yeri, dimağın ortasıdır. Sadakatli elçisi, hayâl gücüdür ve yeri dimağın ön tarafıdır. Hayırlı arkadaşları, beş duyusudur. Hazînedarı, hafıza kuvvetidir ve yeri dimağın arka tarafıdır. Tercümanı, konuşma kuvveti olup, âleti dildir. Kâtibin yazma kabiliyeti olup, âleti eldir.

Onuncu bâb: Âlemin yaratılmasından maksadın, insanın varlığı olup, diğer varlıkların insan için yaratılmış olmasıdır. Allahü teâlâ, bütün eşyayı insana yardım için yaratmıştır, insanın üstünlüğü, bedeninin kuvvetli olmasından değildir. Çünkü fil ve deve, vücût bakımından insandan daha kuvvetlidir. Bu üstünlük, uzun ömürlü olması ile de değildir. Çünkü akbaba ve yılan, insandan daha uzun ömürlüdür, insanın fazileti, giydiği elbiselerin güzelliği ile de değildir. Çünkü tavus kuşunun tüyleri, elbise yönünden ondan daha güzeldir. **Arabî şiir tercemesi:**

Şayet akıllar olmasaydı, en düşük bir arslan,
Şerefte insana yaklaşmış olurdu.

Şahıslar arasında farklılık olmasaydı,
Mantarın boyu ağaç kadar yüksek olurdu.

İnsanoğlu, kendinde mevcût olan bir unsur ile değil, Allahü teâlânın onun değerli olmasını istediği için, insan diğer varlıklardan üstündür. Allahü teâlâ, meleklerine Âdem aleyhisselâma secde etmelerini emretti. Bütün melekler, Âdem aleyhisselâma secde etti. Yalnız İblîs secde etmedi.

Onbirinci bâb: İnsanoğlunun yaratılmasından maksad, Allahü teâlâya ibâdet etmesi, O'nun dîninin yayılmasına yardım ve yeryüzünü îmâr etmesidir. Halkın büyük çoğunluğu, yaratıcısı olan Allahü teâlâya isyan edip, O'nu hatırına getirmiyor. Allahü teâlâ, onlardan bir kısmını dînini yaymaya sebeb kılar. Fakat bunu onlar anlıyamazlar. Kâinatta insanın faydalandığı herşeyi, Allahü teâlâ yoktan yaratmıştır.

İnsan için, dünyâda olan herşeyden meşrû olarak faydalanmak hakkı vardır. Allahü teâlâ, bunların kimisini giymede, kimisini gıda olarak, kimisini deva olarak, kimisini koklamak, kimisini seyretmek için yaratmıştır. Bunlardan istifâde etmeyi bilmelidir. Allahü teâlâ, varlıklarında bulunan faydaları, peygamberleri vasıtasıyla veya velî kullarının kalbine ilham vererek insanoğluna bildirdi.

Onüçüncü bâb: İnsanların birbirlerinden farklı olmasının sebebleri çok olup, önemli olan dört tanesi şunlardır: Birincisi: Mizâcların farklı olması, tînetlerinin değişik bulunması ve yaratılışın muhtelif olmasındandır. Rivâyet olmuştur ki; Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmı yaratmayı dilediğinde, yeryüzünün her tarafından birer avuç toprak alınmasını istedi. Âdemoğulları, tînetlerinde bulunan toprağın miktârınca siyah, beyaz, sarı olarak vücûda geldi.

İkincisi: Ana ve babanın iyilik ve kötülük hallerindeki farklılıktan dolayıdır. Bir insan, yaratılış i'tibâriyle anne ve babasına benzediği gibi, iyi ve kötü huylarının bir kısmını, irsiyet yoluyla alır.

Üçüncüsü: Çocuğun emeceği süt ve yiyeceğin te'sîridir. Süt emzirenin helâlden beslenmesi ve huyu, çocuğun huyuna te'sîr eder.

Dördüncüsü: insanların terbiyesinde, telkin edilen konularda ve kafasına bilgi doldurmakta, güzel ve çirkin âdetler ile alâka kurmaktaki hâllerin değişik olmasındandır. Çocuğun anne ve babası üzerindeki hakkı, dînî edebleri öğretmek ve hak olan şeyleri hatırlatmak sûretiyle terbiye yolu tutmalarıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Çocuklarınız yedi yaşına girdiğinde, namaz kılmalarını emrediniz. On yaşına girince, namaz kılmazlarsa dövünüz"** buyurdu. Küçük yaşta çocukları, ahlâksız ve hayâsız kimselerle oturup kalkmaktan korumak ana-babanın üzerine vâcibdir. Çünkü çocuk, bal mumu gibidir. Her kalıba göre değişik bir şekle girer. Çocuklara, işlerinde ve sözlerinde, acele etmekten sakınmayı alıştırmalı, arkadaşlarına karşı böbürlenmekten engellemeli, dövme, sövme ve boş şeylerle oyalanmaktan, para hırsından vaz geçirmeli ve akrabasını ziyârete alıştırmalıdır. Dînimizin farz kıldığı emirleri, güzel bir şekilde yerine getirmelerini te'min etmelidir.

Onsekizinci bâb: Aklın ve dînin birbirlerine yardımı ve birinin diğerine ihtiyâcı vardır. Şunu iyi bilmelidir ki; akıl, ancak İslâm dîni ile hidâyeti bulabilir. Dîn-i İslâm da, ancak akıl ile açıklık kazanır. Akıl, bir binanın temeli, İslâm dîni ise, bu binanın kendisidir. Bina olmadıkça, temelin bir faydası olmaz. Temel olmadıkça da, bina ayakta durmaz. Başka bir misâl verirsek: Akıl gözü, İslâm dîni ise ışığı andırır. Dıştan ışık olmadıkça, göz fayda vermez ve hiçbir şeyi görmez. Göz olmadıkça, ışığın faydası olmaz.

Otuzüçüncü bâb: insan fazîlet sâhibidir. İnsanlar iki kısımdır. Birincisi: insanlıktan nasîbini almamış, ancak boyunun uzunluğu, vücûdunun güçlülüğü gibi dış görünüşle ve hitâbetindeki üstünlüğü ile yetinen kimselerdir. Bu grub insanlar, hayvanlardan daha düşük bir seviyededirler, ikincisi: Kâmil insandır. Bu, ne için yaratılmış olduğunun ma'nâsını kavramış olan kimsedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 59

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 2

3) El-A'lâm cild-2, sh. 255

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 36, 131, 377, 447, 462, 739, 827, 881, cild-2, sh. 1609, 1729, 1773

5) Brockelmann Gal-1, sh. 288 Sup-1, sh. 505

RİSLÂN ED-DIMEŞKÎ

Şam'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. İsmi Rislân (Erslan) bin Ya'kûb bin Abdurrahmân bin Abdullah Dımeşkî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 560 (m. 1165) senesinde vefât etti. Tasavvufda ma'rifetler sahibi ve yüksek derecelere ulaşmış bir zât idi. Zamanında çok sevilip hürmet görmüş olan bir âlimdir. Âlimler ve velîler, sohbetinde bulunup ondan feyz almışlardır. Yüksek bir ahlâk ve üstün bir edebe sâhib idi. Pek-çok kimseyi yetiştirip üstün derecelere ulaştırmıştır. Sohbetine çok uzak yerlerden gelirlerdi. Evi dolup taşardı. Menkıbelerinden ve sözlerinden bir kısmı şöyledir:

Birgün etrâfında toplanan kalabalık bir cemâat arasında sohbet ediyordu. Hava son derece sıcak idi. Biri ona, temkin sahibi velî kimdir? diye sorunca, "Allahü teâlânın, tasarruf etmeyi ihsân ettiği kimsedir" buyurdu. Peki bunun alâmeti nedir? deyince, eline bir kamış ağacı alıp dört parçaya böldü. Birine bu yaz için, birine bu kış için, diğer bir parçaya bu sonbahar için, dördüncü parçaya da bu ilkbahar için deyip bir kenara koydu. Bu yaz için dediği parçayı alıp sallayınca,

sıcaklık son derece arttı. Onu bırakıp, sonbahar için diyerek ayırdığı parçayı alıp salladı. Bu sefer hava sonbahar havası oldu. Kış için dediğini alıp sallayınca, hava görülmedik bir şekilde soğumaya başladı. Nihâyet ilkbahar için ayırdığı parçayı alıp sallayınca, ağaçlar yeşermeye ve çiçekler açmaya başladı. Sonra bir ağacın altına gelip, üzerindeki kuşa; "Haydi, seni yaratan Allahü teâlâyı zikret" deyince, kuş öylesine yanık yanık ötmeye başladı ki, işitenler kendinden geçti. Sonra diğer ağaçların altına gidip, dallarda duran kuşlara da, "Haydi sizi yaratan Allahı tesbih ediniz" dedi. Bu ağaçlarda bulunan kuşlar da yanık yanık ötmeye başladı. Fakat kuşlardan, birinin ötmediği dikkati çekti. Ona kızdı. "Yaşamayasın" deyince, kuş ölü olarak yere düştü.

Ebü'l-Hayr Hımsî şöyle anlatmıştır: "Bir defasında, onbeş kişi ona misâfir gelmişti. Beş yufka ekmeği vardı. Ekmeğin misâfirlere yetmesi, bereketli olması için duâ etti. Ekmeği misâfirlere teslim etti. Çok aç oldukları hâlde az olan ekmek bol bol yetti ve arttı. Artanları da misâfirlere, giderken yolda yemeleri için verdi. Şam'dan Bağdad'a giden misâfirler, yol boyunca o ekmekleri yediler, yolda da onlara kâfi geldi."

Ebû Ahmed Muhammed bin el-Kürdî şöyle demiştir: "Rislân ed-Dımeşkî hazretlerini, bir defasında havada uçarken, bir defasında havada yürürken, bir defasında da suda yürürken gördüm. Bir defasında da onu Arafat'ta, (Mekke'de) hac sırasında gördüm. Şam'a dönünce halka sordum. Şam'dan hiç bir yere çıkmadı, fakat Arefe ve bayram günleri görünmedi dediler. Bir başka sefer, bir arslanın onun ayaklarına kapanıp sürtündüğünü gördüm. Yine bir defasında onu Şam'ın dışında gördüm eline çakıl alıp, havaya atıyordu. Ne yapıyorsun? diye sorunca, İslâm askerleri, kâfir ordusu ile çarpışıyor. Onlar, düşman üzerine oktur. Kâfir askerlerini öldürmek için atıyorum dedi. Sonra askerler Şam'a dönünce şöyle anlattılar: Savaş sırasında, gökten düşman askerlerinin üstüne çakıl taşları düşüyordu. Kime isâbet etse öldürüyordu. Hattâ çakıllardan biri bir süvariye isâbet etti. Atı da kendi de düşüp öldü. Böylece çok düşman askeri kırıldı."

Şeyh Takıyüddîn Sübkî de şöyle anlatmıştır: "Bir sohbet toplantısında, yanında şiir okunmuştu. Rislân ed-Dımeşkî hazretleri, kendinden geçip havaya yükseldi. Birkaç defa böyle inip çıktı. Sonra havada epeyce durdu. Yere inince, kuru bir incir ağacına yaslandı. Kuru ağaca sırtını yaslayınca, ağaç yeşerdi. O sene meyve verdi."

Dâvûd bin Yahyâ bin Dâvûd el-Harîrî şöyle nakletmiştir: "Rislân ed-Dımeşkî, bir mescid inşâ ettiriyordu. Ebü'l-Beyân adında bir zât, yardım olarak talebelerinden biri ile bir miktar altın ve gümüş göndermişti. Getiren kimse, içinde bir miktar altın ve gümüş bulunan keseyi kendisine uzatınca, bize mi gönderdi? diye yanındaki taşa, toprağa işâret etti. Getiren kimse, onun işâret ettiği taşın, toprağın altın ve gümüş olduğunu görünce, şaşıp kaldı. Git bunu hocana anlat dedi. Bu hâdise üzerine o kimse, Rislân ed-Dımeşkî hazretlerine talebe oldu ve ölünceye kadar ondan ayrılmadı."

Şam'da yaşayıp, insanlara uzun müddet feyz verdi. Orada vefât etti. Cenâzesi defn edilmek üzere omuzlar üzerine alınıp götürülürken, gökte yeşil renkli bir kuş sürüsü ortaya çıkıp, tabutu hizasında kanatlarını gererek durdular. Kabri Şam'da olup, bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Buyurdu ki: "Ârif olan kimse, öyle bir kimsedir ki, Allahü teâlâ onun kalbine bütün varlıkların sırlarını bir sayfa hâlinde yerleştirmiştir. Değişik şekillerine rağmen, Allahü teâlânın ihsânı ile onların hepsini idrâk eder, anlar. Yapılan her işin sırrını çözer.

Dünyâ ve melekût âleminde, ister zâhir (açık), ister bâtın (gizli) olsun, bütün hareket ve işlere Allahü teâlâ onu muttali kılar. Gözünden perdeyi kaldırır. Artık o, her işi ve her hareketi, ilim ve keşif yoluyla müşâhede eder, görür. Melekût âlemine yükselir. Orada bir güneş gibi parlar. Güneşe bakılmadığı gibi, ona da bakılamaz. Ârif olan, Rabbini tanıyan irfan sahibinin sıfatları (alâmetleri) ise şunlardır:

1. Amellerinin ilme (dîne) uygun olması.

2. Hâllerinde gizliliğe uyması, gizlemesidir.

Ârifler üç kısımdır: Hazır, gâib, garîb. Hazır olan, zâhirde görünen ve bilinenlerdir. Bunlar, ancak ilmin incelikleri ile bilinirler. Gâib olanlar ise, hakîkat ilminin şâhidleriyle, işâretleriyle bilinebilir. Garîb olanlar ise, hiç anlaşılmaz, kendisi ve kendisi dışında olan şeylerle ilgili sebebleri bırakmıştır. Her kim ki önüne yabancı olarak çıksa, yanar, biter."

"Hiddet (kızgınlık), şerrin (kötülüklerin) anahtarıdır. Gadab (kızgınlık), seni öyle bir hâle sokar ki, artık orada özür zelîldir, geçmez."

Güzel ahlâk şunlardır:

1. Gücü yettiği hâlde affetmek.

2. Her halükârda tevâzu üzere olmak.

3. Karşılık beklemeden ve başa kakmadan vermek, bağışlamak."

"Eğer kendinde, sana düşman olan kimseyi yenmeye bir güç bulursan, bulduğun bu güce, kuvvete şükür olarak onu affet."

"Kerîm olan kimse, eziyetlere dayanır, belâlardan dolayı şikâyetçi olmaz."

"Ahlâkın en güzeli, gücü yettiği hâlde affetmek ve kendi ihtiyâcı olan şeyi cömertçe vermek."

"Gadabın (öfkenin) sebebi, kendinden üstün birinin, hoşlanmadığı bir şekilde hücum etmesidir. Öfke, insanın bâtınından (içinden) zâhirine (dışına) doğru çıkar. Hüzün ise, dışından içine doğru işler. Öfkeden güç ve intikam hırsı, hüzünden ise dert ve hastalık doğar."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 97

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 12

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 153

SABİT BİN MENSÛR EL-KEYLÎ

Hadîs, kırâat ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-İzz'dır. Bağdad'a Vâsıt yoluyla bir günlük mesafede ve Dicle nehri kenarında bulunan "Keyl" köyündendir. Bu sebeble, oraya nisbetle "Keylî" denilmiştir. Hadîs-i şerîf işittiği zâtlar: Ebû Muhammed Temîmî, Ebü'l-Ganâim bin Ebî Osman, Ganem bin Hüseyn ve Taberzad, Nasr bin Batr, Hüseyn bin Talhâ ve diğer âlimlerdir. Çok hadîs-i şerîf dinleyip, yazmıştır. Çeşitli ilimlerde zamanının âlimlerinden icâzetler almıştır. Kendisinden pekçok kimse rivâyette bulunmuştur. Bunlardan ba'zıları; es-Silefî, Mübârek bin Ahmed el-Ensârî, Ebü'l-Ferec Cevzî ve diğer âlimlerdir. Ebü'l-Ferec onun hakkında şöyle demiştir: "Dînin emirlerine tam uyan, sağlam ve isnadları doğru olan bir zât idi. Vefâtından önce kitablarını vakfetmiştir."

Es-Silefî de onun hakkında şöyle demiştir: "Hanbelî mezhebinde fıkıh âlimi idi. Çok ilmî mes'eleler yazdı. Bizimle birlikte hadîs-i şerîf dinledi. Biz onunla çok âlimin dersinde karşılaştık, ilimde sağlam ve heybetli idi."

İbn-i Neccâr, 528 (m. 1114) senesi Zilhicce ayının 17'sinde vefât ettiğini ve Ahmed bin Hanbel hazretlerinin bulunduğu kabristana defn edildiğini bildirmiştir. Cenâzesinde birçok hadîs âlimi ve kalabalık bir cemâat bulunmuştur.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 186

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 102

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 93

SADAKA BİN HÜSEYN BAĞDÂDÎ

Fıkıh, hadîs, kelâm, târih ve edebiyat âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Ferec'dir. 477 (m. 1084) senesinde doğdu. 573 (m. 1177) senesinde Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yerde defn edildi. Ebû Se'âdât el-Mütevekkilî, Ebü'l-Vefâ bin Akîl, Ebü'l-Hasen Zâgûnî, Ebû Ali Mübârek ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf işitmiştir. Fıkıh ilmini ise; İbn-i Akîl ve İbn-i Zâgûnî'den öğrendi. Fıkıh ilminde çok ileri dereceye ulaştı. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerindendir. Bundan başka, cedel, kelâm, mantık, hesâb ilimlerini ve diğer ba'zı ilimleri öğrendi. Târih ve edebiyat ilimlerinde de yetişmiş olup, şiirler ve târihle ilgili eser yazmıştır, İbn-i Neccâr onun hakkında şöyle demiştir: "Onun, i'tikâd bilgilerini anlatan güzel eserleri vardır. Hocası İbn-i Zâgûnî'nin vefât ettiği 527 (m. 1133) senesinden i'tibâren hâdiseleri ve vefât etmiş olan âlimlerin hayatlarını yazmıştır. (Târihu ales-Sinîn) adlı eseri, hocasının yazdığı târih kitabına bir zeyl, ilâvedir. Sadaka bin Hüseyn Bağdâdî'nin hattı, yazısı gayet güzel olup, çeşitli ilimlere dâir kitapları yazarak çoğaltmıştır, ömrünü ilim öğretmekle geçirmiştir. Kendisinden, pekçok talebe çeşitli ilimleri öğrenmiştir. Ondan ilim alanlardan bir kısmı şu zâtlardır: Vezîr Ebü'l-Muzaffer bin Yûnus, Ebü'l-Meâlî bin Safi' İbn-i Melek bin Reyhan ve diğerleri. Zamanında vezîr İbn-i Reîs-ür-rüessâ'nın mühim bir mes'elede, ilmî bir sorusu olmuştur. Sordukları, zâtlar, bunu ancak Sadaka bin Hüseyn cevaplandırır. Çünkü o, ilimde yüksek bir seviyededir dediler. Bunun üzerine suâl ona soruldu. O da gayet güzel bir cevap yazıp verdi. Vezîr bu cevâbı son derece beğendi. Sadaka bin Hüseyn'in hâlini sordu. Fakir olduğunu söylediler. Bunun üzerine ona yardımda bulundu.

İbn-i Neccâr, Ali Fahrânî'nin şöyle anlattığını nakletmiştir: "Sadaka bin Hüseyn'i vefâtından sonra rü'yâda gördüm. Hâlini sordum. Kelâm ilmi ile meşgûl olma, ben bu ilimde daldığım mes'eleler sebebiyle zarar gördüm. Fakat, verdiğim bir sadaka sebebiyle Allahü teâlâ beni affetti dedi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 18

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 339

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 298

4) Lisân-ül-mîzân cild-3, sh. 184

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 245

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 290

SADR-ÜŞ-ŞEHÎD ÖMER

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Ömer bin Abdülazîz bin Mâze'dir. Lakabı Hüsâmeddîn'dir. Aslen Buhârâlı olan Sadr-üş-Şehîd, 483 (m. 1090) yılında doğdu. Büyük fıkıh âlimi olan Hüsâmeddîn Ömer, bir kâfir tarafından, Semerkand'da Katvân vak'asından sonra, 536 (m. 1141) senesinde şehîd edildi. Nâşı Buhârâ'ya nakl edildi.

Hüsâmeddîn Ömer, başta babası Bürhâneddîn hazretleri olmak üzere, birçok âlimden ilim öğrenmiştir. Kendisinden de, birçok âlim ilim öğrenmiştir. Hidâye sahibi Bürhâneddîn Mergınânî, fıkıh ve diğer ilimleri Sadr-üş-Şehîd Ömer'den öğrendiğini ve ondan icâzet (diploma) aldığını bildirmektedir. Bunun yanında, Muhit kitabının sahibi er-Radavî'nin de Hüsâmeddîn Ömer hazretlerinin talebesi olduğu bildirilmektedir.

Sadr-üş-Şehîd Ömer, daha babası hayatta iken fıkıh ilminde söz sahibi oldu. Sonraları Mâverâünnehr'e gitti. Zamanının hükümdârı ve devlet adamları kendisine çok hürmet eder ve onun fikirlerine göre hareket ederlerdi. Özellikle Sultan Sencer, Hıtay kralı ile savaşa giderken, yanında Hüsâmeddîn Ömer'i de götürdü. Bu savaş sırasında, Katvân vak'asından sonra şehîd edildi.

Sadr-üş-Şehîd Ömer, birçok eserler yazmıştır. Bu eserlerden bir kısmı zamanımıza kadar ulaşmış, bir kısmına ise sâdece kaynaklarda rastlanmaktadır. Zamanımıza kadar ulaşmış olan eserleri şunlardır: 1. El-Câmi-üs-sagîr (Câmi'u-Sadr-üş-şehîd): Bu eserin birçok yazmaları olup, Muhammed Şeybânî'nin yazmış olduğu el-Câmi-üs-sagîr adlı eserin şerhidir. 2. Fetâvâ-i kübrâ: Bu eserde birçok fetvâlar bir araya toplanmış olup kıymetli bir kitaptır. 3. El-Fetâvâ-üs-sügrâ: Fıkıh kitabıdır. 4. Kitâb-ül-hîtân: Bu eserde, İslâm âlimlerinin ictihâdlarına dayanarak, duvar, yol, su yolları ve kanallar gibi konular hukukî açıdan incelenmektedir. 5. Kitâb-üt-tezkiye: Şahitlerin tezkiyesi hakkında olan bu eserin bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi Reîsülküttâb kısmında kayıtlıdır. 6. Risâle-i fî masâil-iş-şüyû: Bu eser de, Süleymâniye Kütüphânesi Reîsülküttâb kısmı 1160/3'de kayıtlıdır. 7. Şerh-ül-kitâb-ün-nafakât: Bu da aynı kütüphânenin Reîsülküttâb kısmında 1160/6'da kayıtlıdır. 8. El-Vâkıât: Sadr-üş-Şehîd Ömer, bu eseri ölümünden yirmi sene önce yazmış olup, 30x17 cm ebadında, 269 varaklık bir el yazması eserdir. Süleymâniye Kütüphânesi Fâtih kısmı 2491 numarada kayıtlıdır. 9. Umdet-ül-müftî: Çok kıymetli bir eserdir. 10. Usûl-ül-fıkh.

Sâdece kaynaklarda isimleri zikr edilen eserleri ise şunlardır: 1. Fetâvâ-il-hüsâmi, 2. El-Mebsût fil-hilâfıyât, 3. El-Müntekâ, 4. Şerh-ül-Câmi-ül-kebîr, 5. Telhis el-Câmi-ül-kebîr, 6. Kitâb-üt-terâvih, 7. Şerhü Edeb-il-kadâ lil-Hassâf.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 149

2) Cevâhir-ül-mudiyye sh. 1 (106 b. 107 a.)

3) Tabakât-üs-seniyye sh. 2966

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 783

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 139

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 291

7) Brockelmann Gal-1, sh. 374 Sup-1, sh. 639 "

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 11, 46, 113, 563, 569, cild-2, sh. 1222, 1224, 1228, 1403, 14114, 1131, 1435, 1471

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 232, 251, 538, 1015

SAFFÂR (İbrâhim bin İsmâil)

Kelâm ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû İshâk olup ismi, İbrâhim bin İsmâil bin Ahmed bin İshâk bin Şis bin Hakem'dir. 460 (m. 1067) yılında Buhârâ'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Buhârî denildi. Dedeleri bakır eşya sattığı için de Saffâr, dîn-i İslâma yaptığı hizmetlerden dolayı Rükn-ül-İslâm, dünyâya değer vermediği için de İmâm-ı zâhid lakabları verildi. 534 (m. 1139) yılında Buhârâ'da vefât etti.

Babası ve dedeleri de Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Ebû İshâk Saffâr, tahsilinin büyük kısmını babası İsmâil bin Ahmed'in yanında yaptı. Babasından, Tahavî'nin eserlerini, İmâm-ı a'zam hazretlerinin "El-Âlim vel-müteallim" adlı kitabını da Ebû Ya'kûb Seyyârî'den, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin "Siyer-i Kebîr"ini Ebû Hafs'dan okudu. Abdullah bin Muhammed bin Ya'kûb Hârisî'nin Kitâb-ül-keşf fî menâkıb-i Ebî Hanîfe" adlı eseri de, babasından okuduğu kitaplar arasındaydı. Ebû Hafs Ömer bin Mensûr, Ebû Muhammed bin Abdülmelik bin Abdurrahmân ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Merv ve Bağdad gibi ilim merkezlerine seyahatlerde bulundu. Fıkıh ilminde âlim oldu. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Keskin zekâsı, hafızasının kuvveti ve ilminin genişliği ile tanındı. Güzel ahlâkı, cömertliği, tevâzuu ve insanlara ihsânı ile herkesin sevgisini kazandı. Baba ve dedeleri ve bütün İslâm âlimleri gibi, devlet ve hükümet adamlarına Allahü teâlânın rızâsı için emr-i ma'rûf yapıp nasihatlerde bulundu. Selçuklu sultânı Sultan Sencer, onu, Merv'de ikâmet edip, insanları irşâd etmekle vazîfelendirdi. Orada pekçok kimsenin ilim sahibi olmasına ve Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakınmasına vesile oldu. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, dîn-i İslâmı yaymak ve insânlara doğru yolu öğretmekte kimsenin sözüne aldırmayan Rüknüddîn Ebû İshâk Saffâr, sultânın yanında da Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekten çekinmezdi. Tatlı dil ve güzel sözlerle, kırmadan nasihat eder, Allahü teâlânın emirlerine itaatin, kullarının emirlerine itaatten önce geldiğini anlatarak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun hareket etmeyenin azaptan kurtulamayacağını bildirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Talebeleri arasında, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden Fahreddîn Kâdı Hân, Hasen bin Mensûr bin Mahmûd özcendî gibi meşhûr âlimler de vardı.

Rüknüddîn Ebû İshâk Saffâr, pek kıymetli eserler de yazdı. Bunlardan "Kitâb-üs-sünne vel-cemâ'a" ve "Telhîs-ül-edille li-kavâid-üt-tevhîd" adlı kitapları kütüphânelerde mevcûttur.

İmâm-ı Zâhid Rüknüddîn Ebû İshâk Saffâr, "Telhîs"inde, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) dînî mes'eleleri üzerinde felsefi tartışmalara girilmesini uygun görmediğini, ancak doğru ve hak olan şeylerin isbâtında, mes'elelerin derinlemesine araştırılarak ortaya konulmasını arzu ettiğini bildirdikten sonra, İmâm-ı Ebû Yûsuf tan şöyle nakleder: İmâm-ı Ebû Hanîfe'nin (r.a.) huzûrunda oturmakla şereflenmekte olduğumuz bir sırada, bir grup kimse müsâade alıp içeri girdi. İki kişiyi de kollarından yakalayıp İmâmın huzûruna getirmişlerdi. İmâm-ı a'zama; "Bu iki kişiden biri zındıklık edip Kur'ân-ı kerîme dil uzatır, diğeri de onunla çekişip; hayır, senin dediğin gibi değil der. Biz de bunları alıp huzûrunuza getirdik" diye arz ettiler. İmâm-ı a'zam hazretleri; "İkisinin de arkasında namaz kılmayın" buyurdu. O zaman ben arzedip, şöyle dedim: "Yâ İmâm! Evet, birincisi sapıktır, her ne kadar ilim sahibi de olsa, dîne inansa da, Kur'ân-ı kerîme dil uzatır. Onun arkasında namaz kılınmamasına evet derim. Çünkü o, Kur'ân-ı kerîme mahlûk diyerek, kadîm olduğunu kabûl etmiyor (ve Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine ters düşüyor), ama ikinci şahsın eksik tarafı nedir ki onun arkasında namaz kılmayalım?" İmâm-ı a'zam da

(r.a.) buyurdu ki: "İkisi de, kelâm ilminin ince mes'elelerinde münazaa etmiştir (çekişmiştir). Dinde münazaa edip, derinlemesine araştırmalara girmek bid'attir, Selef-i sâlihînin yolundan ayrılmaktır."

Ebû İshâk Saffâr hazretleri buyurdu ki:

İmâm-ı a'zam hazretlerinden, "Hazreti Ali ile savaşan Mu'âviye'ye (r.a.) la'net etmek caiz midir?" diye sorulunca, buyurdu ki: "Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ali'ye karşı savaşan Hazreti Mu'âviye'ye la'net etmek caiz değildir. Çünkü o, Eshâb-ı kirâmdandır (r.anhüm)."

Yine İmâm-ı a'zam hazretlerinden, "Melekler âhırette Cennete mi gidecekler?" diye soruldu. Buyurdu ki: Evet, Cennete girecekler. Çünkü onlar, Allahü teâlâyı tevhîd etmektedirler. Ba'zıları Arş'ın etrâfında tavaf etmektedirler. Rablerini hamd ile tesbîh ve Allahü teâlânın selâmını tebliğ etmektedirler. Nitekim Zümer sûresi 72. âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"Rablerinden korkarak şirk ve ma'siyetlerden sakınanlar** (Bineklerine binerek) **güruh güruh Cennete sevk olunurlar. Onlar Cennete gelmeden önce, onlar için** (Cennetin) **kapıları açılır. Cennetin bekçileri onlara: "Siz dünyâda ma'siyetlerden pak olmuştunuz. Artık içinde ebediyyen kalmak üzere Cennete girin" derler."**

Yine İmâm-ı a'zama; "Melekler, Cennette Allahü teâlâyı görecekler mi?" diye soruldu, İmâm-ı a'zam hazretleri, buyurdu ki: Allahü teâlâyı görmek, Allahü teâlânın bir ihsânıdır, dilediğine verir. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 247. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"**(Mülkün mâlikî O'dur.) **Mülkünü dilediğine verir. Allahü teâlânın fadlı boldur. Fakire genişlik ve zenginlik ihsân eder ve mülke ehil ve lâyık olanı bilir."**

"Âhırette melekler haşrolunur mu?" diye sorulunca da, "Evet haşrolunur" buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimleri buyurdular ki: "Allahü teâlânın sıfatlarının hepsi, ne zâtının aynıdır, ne de gayrıdır. Ya'nî sıfatları, kendisi değildir. Kendisinden başka da değildir. Kabir azâbı haktır, vardır. Mevtanın ister kabri bulunsun, ister bulunmasın, kabir azâbı vardır. Nitekim Allahü teâlâ, Nûh sûresinin 25. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Nûh kavmi, günahları sebebiyle** (tufanla) **gark edildiler de, akabinde ateşe atıldılar ve kendilerine Allahü teâlânın azâbından men edecek bir yardımcı da bulamadılar"** buyurdu. Secde sûresinin 21. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Biz onlara, âhıret azâbından önce dünyâ azâbını tattıracağız. Olur ki tövbe edip îmâna rücû ederler."** Tur sûresinin 47. âyet-i kerîmesinde; **"O şirk ve küfürle nefslerine zulmedenlere, âhıret azâbından önce de bir azâb vardır. Onların çoğu, o azâbı bilmezler"** buyuruldu. Kabir azâbı, ba'zı günahkâr mü'minlere de vardır. Bu mü'minlerden çoğu, ayakta küçük abdest bozmak, gıybet etmek ve söz taşımak günahlarından dolayı azap göreceklerdir. Münker ve Nekir'in kabirde suâl sormaları haktır. Münker ve Nekir, kişiye, Rabbinden, dîninden, Peygamberinden (a.s.), kitabından, kıblesinin neresi olduğundan soracaktır."

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 7

2) Tabakât-ül-fukahâ sh. 95

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 13

4) El-A'lâm cild-1, sh. 22

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 278

6) Telhis-ül-edille li-kavâid-it-tevhîd. Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı No: 1706

SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ

Fıkıh âlimi ve Eyyûbîler devletinin kurucusu. İsmi, Yûsuf Selâhaddîn bin Eyyûb bin Şadî'dir. Künyesi, Melik Nasır Ebû Muzaffer'dir. 532 (m. 1137)'de Suriye'nin kuzey taraflarındaki Tikrit'te doğdu. Babası Necmeddîn Eyyûb, Azerbaycan'da Erivan'ın Devin kasabasındaki Hazbânî kabilesine mensûp idi. O sırada Büyük Selçuklu Sultânı Mes'ûd Şah'ın, Haleb ve Musul bölgesi Atâbeki Nûreddîn bin Zengî idi. Necmeddîn Eyyûb, kardeşi Şirkûh ile Haleb ve Musul Sultânı Nûreddîn'in hizmetine girip, Tikrit muhafızlığına getirildi. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin çocukluğu, Tikrit, Ba'lebek ve Şam şehirlerinde geçti, iyi bir tahsil ve terbiye gördü. Hâfız Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir bin Avf, Kutbüddîn Nişâbûrî, Abdullah bin Berî en-Nahvî gibi pekçok âlimden fıkıh ve hadîs-i şerîf öğrendi. Kendisinden; Yûnus bin Muhammed el-Fârûkî, İmâd el-Kâtib gibi âlimler rivâyette bulundu.

Kur'ân-ı kerîmi, fıkıhtan "Tenbîh" kitabını, şiirden "Hamâse" kitabını ezberledi. Fıkıh âlimi oldu. Kuvvetli bir zekâya sahip idi. Ânî ve isâbetli kararları meşhûrdur. Bütün işlerine istişâre ederek karar verir, neticeye varıncaya kadar bu kararından dönmezdi. Âlimlerle sohbeti herşeye tercih ederdi. Kitaplarla uğraşmak, ilim öğrenmek, incelemeler yapmak, en çok sevdiği, lezzet aldığı şeylerdi. Hocaları olan büyük âlimlerden ve kitaplarından ayrılmak, sanki ona idama götürülmek gibi gelirdi. Öyle ki, ileride kendini sultanlığa ulaştıracak, asırlarca ismini dillerde dolaştıracak olan askerlik hizmetini bile babasının pekçok yalvarması ile kabûl etti. **"Mes'ûd o kimsedir ki, dünyâ onu terk etmezden önce, o dünyâyı terk etmiştir"** hadîs-i şerîfine uymaya çalışırdı. Buna rağmen, **"Arzusu âhıret olup, âhıret için çalışana, Allahü teâlâ dünyâyı hizmetçi yapar"** hadîs-i şerîfi kendisinde tecellî etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî (r.a.), dünyâdan kaçtıkça, dünyâ onu kovaladı. Neticede Mısır, Suriye, Diyâr-ı Bekr ve Yemen'e sultan oldu. Hayâtı dîn-i İslama hizmetle geçti. Ehl-i sünnet i'tikâdında olmayan devletleri yıktı ve oralara, doğru olan i'tikâdı, îmânı yerleştirdi. Kudüs-i şerîfi hıristiyanların elinden aldı. Bunu hazmedemiyen bütün Avrupa devletlerinin topladığı 600.000'den ziyâde haçlı ordusunu perişan etti. İslama hizmet için çalışan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin, sarayında oturup rahat ettiği görülmedi. Hayâtının her ânı cihâd ile, hizmet ile, ibâdet ile geçti. 589 (m. 1193) senesinde Şam'da vefât etti.

558 (m. 1162) yıllarında Mısır'da bulunan Fâtımîler, içlerinde bulunan karışıklıkları düzeltmek üzere, Sultan Nûreddîn'den yardım istediler. Bu yardıma, kumandan olarak Şirkûh vazîfelendirildi. Zamanını hep ilim öğrenmeğe hasreden Selâhaddîn'i, amcası Şirkûh yanında götürmek istedi. Binbir güçlükle kitaplarından ayırıp, yanına yardımcı olarak aldı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ve amcası Şirkûh, Fâtımîlere yardım için geldikleri hâlde, düşman muâmelesi gördüler. Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan Fâtımîler, Şirkûh gelmeden iç karışıklıklarını düzelttiler ve bu gelen Ehl-i sünnet ordusundan çekindiklerinden, dinlerini menfaatlerine feda ederek, Kudüs'deki hıristiyanlardan yardım istediler. Şirkûh ve genç yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin küçük askerî birliği Mısır'a gelirken, Fâtımîlerin ve haçlıların ordusu ile karşılaştılar. Bu iki ordunun, çevrelerini sarıp saldırıya geçtiklerini görünce, hayret edip, önce şaşırdılar, sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kısa ve etkili konuşmasıyla, küçük birlik heyecana geldi. Ehl-i sünnet düşmanlarına karşı hücuma geçtiler. Birliğin komutasını üzerine alan Selâhaddîn-i Eyyûbî, ilk defa askere ve çarpışmaya katıldığı hâlde, nice tecrübeli komutanları kendisine gıbta ettirecek şekilde hücumlar ediyor, ordusunu galeyana getirip, sağa sola emirler veriyordu. Nerede sıkışıklık varsa, bir ânda

oraya yalın kılıç yetişip, düşmana amansız darbeler indiriyordu. Bu şekilde müstahkem bir mevkiyi zaptetip, Sultan Nûreddîn'e haberci gönderip yardım istedi. Yardım gelene kadar, fevkalâde bir mehâretle Belbis kalesini zaptedip müdâfaaya başladı. Sultan Nûreddîn ise, başka bir yol ta'kib ederek, haçlı ordusunu Fâtımîlerden ayırmanın yolunu aradı ve Hıristiyanların topraklarına saldırdı. Memleketlerinin saldırıya uğradığını duyan haçlılar, Fâtımîleri bırakıp, vatanlarını müdâfaa için geri çekildiler. Bunu gören Mısırlılar, Sultan Nûreddîn'den korkup, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile anlaşmak mecbûriyetinde kaldılar. Anlaşmayı bizzat hazırlayan Selâhaddîn-i Eyyûbî, bütün şartlarını kabûl ettirip, sâlimen ordusuyla Şam'a döndü. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yaptığı bu ilk savaş, onun zekâsını, soğukkanlılığını ve cesâretini, anî ve yerinde kararını, harp san'atındaki fevkalâde mehâretini ortaya çıkardı. Şam'a gelir gelmez, canından çok sevdiği âlimlerin ilim meclislerine katıldı. İlim öğrenmeye devam etmek isteyen Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kahramanlığını ve mehâretlerini Sultan Nûreddîn'e anlattılar. Sultan Nûreddîn de, Eshâb-ı Kirâma dil uzatan bu Fatımî sapıklarına bir ders vermek maksadıyla Mısır'a harb ilân etti. Kumandanlığına Şirkûh ve binbir rica ile Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi getirdi. Fâtımîler, yine İslâmiyetle alay edercesine Kudüs'deki haçlılardan yardım istediler. Kudüs hükümetinin kralı, ordusunu toplayıp Mısırlılara iltihak etti. Selâhaddîn-i Eyûbî'yi Tih Çölü'nün kuzeyinde bekleyip yolunu kesmek istediler. Bu plânı öğrenen Selâhaddîn-i Eyyûbî, Allahü teâlânın rızâsı için yola çıkıp, büyük bir azîmle ve eşine ender rastlanan bir cesâretle, herkesin geçilmez dediği Tih Çölü'nü geçmeye karar verdi. Rüzgâr öyle şiddetli idi ki, alev alev yakıyor, kum çölünün altını üstüne getiriyor ve yeri göğü dehşetle titretiyordu. Büyük bir güçlükle, Allahü teâlânın yardımıyla çölü geçip Nil nehrine ulaştılar. Fâtımîlerin ve haçlıların müşterek ordusunun ters istikâmetten karşılarına çıktılar. İkibin kişiden ibâret olan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusu, otuzbin kişilik müttefik orduyla karşılaşınca, düşmanın çokluğundan bir an kararsızlığa düşüp geri dönmek istediler. Fakat Selâhaddîn-i Eyyûbî, ordusuna hitaben, "Asker evlâtlarım! ölmek, Allaha kavuşmak demektir. Dînimizi müdâfaa ederken şehîd olanların doğru Cennete gireceğini biliyorsunuz. Eğer bizler rahatımızı düşünseydik, burada değil, hanımlarımızın, çocuklarımızın yanında olurduk. Düşmanın az veya çok olması bizi yolumuzdan alıkoymaz. Kaçmak zilletine katlanmaktansa, şehîd olmayı hanginiz arzu etmezsiniz. Allahın yardımı bizimledir. Cenâb-ı Hak dînine hizmet edenlere zafer va'dediyor" diyerek şahlanan atını ileri sürdü. Bu sözleri heyecanla dinleyen asker, yerlerinden ok gibi fırlayıp düşmana saldırdılar. Kendilerinden onbeş misli fazla olan düşmana, kalblerinde coşan îmân, dillerinde Allah Allah sesleri ile fırtına gibi daldılar. Haçlı kralı, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ve ordusunun sür'ati ve mehâreti karşısında şaşırdı. Askerinin kırılmakta olduğunu gören kral, Sultan Nûreddîn yine memleketimize saldırır bahânesiyle, selâmeti kaçmakta buldu. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise, bunların şaşkınlığından istifâde edip askeriyle Nil nehrini yüzerek geçti ve Mısırlıların elinde bulunan İskenderiye şehrini zaptetti. Fâtımîler, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bu akıl almıyan Tih Çölü'nü ve Nil nehrini geçmesini, ikibin kişi ile otuzbin kişiyi mağlûb etmesini ve İskenderiye'yi zaptetmesini görünce şaşkına döndüler. Haçlılara tekrar tekrar yardım için yalvardılar. Müslüman olduklarını söyleyen Fâtımîler, İslâm düşmanı olan haçlılarla vergi ödemek şartıyla tekrar ittifâk kurdular ve ordularını toplayarak İskenderiye'ye hücum ettiler. Düşman çok kalabalıktı. Bu saldırıda Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin askerinin çoğu şehîd oldu. İskenderiyeliler Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin adâletine ve kahramanlığına hayran kaldılar. Onlar da şehri savunmaya başladılar. Selâhaddîn-i Eyyûbî düşmanın öldürülmekle bitmeyeceğini anlayınca, amcası Şirkûh'u, Sultan Nûreddîn'den yardım almak için, bir miktar asker ile münâsip bir vakitte kaleden çıkardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, üç-dört yüz mücâhidle, binlerce düşmanı İskenderiye'ye sokmamak için geceli gündüzlü çarpıştı. Düşman,

kaleye girmek için hücum üstüne hücum ediyordu. Fakat hepsi neticesiz kaldı. Bu şekilde üç ay saldırıya devam ettiler. Bu sırada haçlılar, bir donanma ile denizden de saldırıya geçtiler. Kalede erzak bitmek üzere idi. Askerin sayısı da, yüz kadar ancak vardı. Buna rağmen Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretleri, Allahü teâlânın yardımıyla düşmana göz açtırmıyor, kaleye kimseyi sokmuyordu. Şirkûh'dan yardım gelmiyeceğini anlayan Selâhaddîn-i Eyyûbî ümidini asla kaybetmedi ve düşmanla anlaşma yapmak istediğini bildirdi. Harbte de, sulhda da aynı derece olan ileri görüşlülüğünün bir alâmeti olmak üzere, asker ve silâhlarıyla Suriye'ye sâlimen dönmek şartıyla kaleyi teslim edeceğini bildirdi. Düşman bu teklife çok sevindi. Anlaşma yapıldı. Kral, kaleden bir ordu çıkacak beklerken, yüz kadar çeşitli yerlerinden yara almış kahramanı görünce, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye hayran oldu. Kendisini yakından görmeyi arzu ederek çadırına da'vet etti. Üç-dört gün hıristiyanların arasında kalan Selâhaddîn-i Eyyûbî, haçlıların askeri plânlarını, kumandanların birbirleriyle rekabetlerini anladı; ileride başarılı olmasının sebeblerinden biri de, burada gördükleri ve öğrendikleri oldu.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, yüz kadar askeriyle Suriye'ye varıp Sultan Nûreddîn'e durumu anlattı. Tekrar, medresede ilim öğrenmeye başladı. Âlimlerin sohbetlerini kaçırmaz, kalblere şifâ olan sözlerini büyük bir arzu ile dinlerdi. Günler böyle devam ederken, **"Zâlime yardım eden, onun zulmüne uğrar"** hadîs-i şerîfine uygun olarak, Kudüs hükümetinin kralı, birkaç defa Mısır'a gidip geldiklerinde, Fâtımîlerin kendilerini müdâfaa edemiyecek kadar zayıfladıklarını görünce, harb ilân etmiye lüzum görmeden Mısır'a saldırdı. Haçlıların bu saldırısı karşısında Fâtımîlerin sultânı, yemînler ederek Sultan Nûreddîn'den yardım dileyip, "Bizi, bu haçlıların zulmünden kurtar" diye yalvardı. Sultan Nûreddîn, Mısırlılara yardıma karar verip, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile amcası Şirkûh'u bu vazîfe ile kumandanlığa getirdi.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, iki defa kendilerini aldatıp öldürmek için aylarca savaşan, bunun için de haçlıları yardıma çağıran bu Fâtımîler'e, şimdi yardıma gidiyordu. Haçlılara karşı, müslüman olduklarını söyleyen Fâtımîleri koruyacaktı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, âdeti veçhile büyük bir sür'atle önüne çıkan askeri birlikleri perişan ederek, orduyu Kâhire'ye ulaştırdı. Vezîr Şavur'un anlaşma va'di ile oyaladığı Haçlı ordusu, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusuyla yardıma geldiği haberini duyar duymaz, savaş meydanından Kudüs'e kaçtı. Vezîr Şavur, gelen Selâhaddîn-i Eyyûbî ve ordusunu önce iyi karşıladı, sonra akrep misâli tuzak kurup öldürmeyi plânladı. Selâhaddîn-i Eyyûbî ve amcası Şirkûh'u ziyâfete da'vet etmek istedi. Plânı öğrenen Selâhaddîn-i Eyyûbî, onlardan önce da'vet isteğinde bulundu. Da'veti kabûl eden Şavur ziyâfete gelirken, onları karşılamak için Selâhaddîn-i Eyyûbî yanlarına gelip, muhafızlarına aldırış etmeden Şavur'u atından aşağı attı. Bunu gören muhafızlar dağılıp sultâna haberi ulaştırdılar. Sultan, veziri Şavur'un açık verdiğini öğrenince, Şavur'u îdam ettirdi. Suriye Sultânı Nûreddîn'den korktuğu için, ona bağlılığını göstermek maksadıyla Şirkûh'u kendisine vezîr ta'yin etti. Bir iki ay sonra Şirkûh vefât etti. Mısır Sultânı, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin vezîr olmasını rica etti. Siyâseti hiç sevmiyen Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretleri, Mısırlılarda yerleşmiş olan bozuk i'tikâdı düzeltip, yerine Ehl-i sünnet i'tikâdını yerleştirmek için vezîr olmayı kabûl etti. Durum, Sultan Nûreddîn'e bildirildi. O da Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Mısır'a vezîr olmasını uygun gördü.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, sür'atle îmâr çalışmalarına başladı. Medreseler açtırdı. Hastahâneler yaptırdı. Kalelerin onarımını halletti. Halka yapılan zulüm ve adâletsizliğe son verdi. Dînî hükümlerin harfiyyen yerine getirilmesine çalıştı. Âlimlere, Ehl-i sünnet i'tikâdının anlatılması için emirler verdi. Hapishâneleri medreseye çevirerek, ülkeleri fethetmenin zulüm ve düşmanlık ile değil, ilim ve irfanla olacağını gösterdi. Kısacası Mısır'ın hem ma'nevî hem de maddî yönden

imârına çalıştı. Vezirinin Ehl-i sünnet i'tikâdını yerleştirmeye çalıştığını farkeden Fatımî sultânı, Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi kötülemeğe başladı ve ona sû-i kasd tertîb etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî, sû-i kasdı zamanında öğrenip, sû-i kasdcılara hadlerini bildirdi. Halk ise, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin adâletine ve yaptığı iyiliklere hayran olup, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını benimsemeğe, ibâdetlerini de Şafiî mezhebine göre yapmağa başladılar. Bu sırada Sultan Nûreddîn, Mısır'da yapılacak bir teşebbüste kuvvetli olmak için bir miktar asker gönderdi. O günlerde Mısır sultânı hastalandı ve öldü. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bunu; Allahü teâlânın bir lütfu olarak değerlendirip, sarayı işgal ederek Mısır'a sultân oldu. Yüzotuz senedir halkın elinden zorla alınan altınları, halka dağıttı. Bu hareket, halkın Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye iyice bağlanmasına sebeb oldu.

Sultan Selâhaddîn, İslâmiyetin ve Ehl-i sünnet i'tikâdının yerleşmesi için, Nuybe, Yemen ve Trablusgarb'ı istilâ etti. Kazandığı bu parlak galibiyetler, şöhretini bir kat daha arttırdı. Böylece, çıkmasından korkulan fitne ihtimâllerinin hafızalardan silinmesine çalıştı. Fakat, Fatımî taraftan olan, Eshâb-ı Kirâm düşmanı Abd-us-Samed el-Kâtib ile İmâret-ül-Yemânî gizli bir cemiyet kurdular. Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi ortadan kaldırmayı plânladılar. Bu haber öğrenilince, elebaşılar yakalanıp, cezalandırıldı. İleride çıkabilecek bir fitne ateşi de böylece söndürülmüş oldu.

Bu sırada, Sultan Nûreddîn vefât etti. Onun vefâtı ile, Suriye'de çeşitli iç karışıklıklar meydana çıktı. Bundan istifâde etmek istiyen Kudüs'deki Haçlı kralı, mükemmel bir ordu kurarak Humus'u muhasara etti. Sultan Selâhaddîn, Humus'a yardıma koştu ise de, ancak Humus'un teslim olduğu gün yetişebildi. Bir elçi göndererek, Haçlı ordusunun başkomutanıyla görüşmek istedi. Komutan, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile İskenderiye önlerinde görüşerek, hareketlerine hayran olanlardandı. Teklifi kabûl etti. Müzâkerelerin neticesinde, Selâhaddîn-i Eyyûbî tarafından uygun bir bedel ödemek şartıyla, Humus'un iadesine karar verildi. Selâhaddîn-i Eyyûbî (r.a.), güzel ahlâkının düşmanlarına dahî verdiği hürmet ve muhabbet sebebiyle, kaleyi kurtarmaya muvaffak oldu.

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bu başarılarını gören Abbasî halîfesi, saltanatını tasdik etti. 567 (m. 1171) senesinde, Selâhaddîn-i Eyyûbî kendi nâmına hutbe okuttu.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, çevrede bulunan bozuk i'tikâdlı firkaları tesbit edip, üzerlerine gitmeye başladı ve onların Ehl-i sünnet i'tikâdı ile şereflenmeleri için çalıştı. Kur'ân-ı kerîme yanlış ma'nâ vererek Ehl-i sünnetten ayrılan ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) arkadaşlarına düşman olan Bâtınîlerin üzerine yürüdü. Bâtınîler, Ehl-i sünnet i'tikâdından ilk ayrıldıkları günden i'tibâren bütün İslâm devletinin ileri gelenlerine sû-i kasdden geri durmamış, Nizâm-ül-mülk ve daha nice âlimleri ve kahramanları yok etmişlerdi. Zamanlarında bulunan pâdişahları bile huzûrsuz etmişler ve hiç mağlup olmamışlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin üzerlerine geldiğini haber alınca, Bâtınî fedaileri yola çıktı. Asker kılığına girip Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin istirahat ettiği bir saatta çadıra girdiler. Selâhaddîn-i Eyyûbî uyuyordu. Birisi başına bıçakla vurdu. Bu darbenin te'sîriyle uyanıp, derhal yattığı yerden fırlayarak adamın elinden silâhı aldı onu zararsız hâle soktu. Bu anda bir diğeri hücum etti. Onunla uğraşırken üçüncü adam da saldırıya geçti. Çadırdaki gürültülere bir ma'nâ veremeyen nöbetçiler içeri girdiler, hâdiseyi görünce, sultâna yardım edip ikisini öldürdüler. Birini sağ olarak yakaladılar. Araştırma neticesinde, bunların Bâtınî sapıklarından oldukları anlaşıldı. Dağda bulunan reîslerinden aldıkları emir üzerine, kendisini öldürmeye geldikleri öğrenildi. Selâhaddîn-i Eyyûbî, reîslerinin yerini öğrenip, kan dökücü olan bu sapıkların inlerine yürüdü. Her yerden ot biter gibi ortaya çıkıyorlar, orduya zayiat veriyorlardı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, her adımda birçok eşkiyayı öldürerek, düşmanın asıl merkezine bir haftada gelebildi. Reîsleriyle birlikte hepsini yakaladı. Eşkiyalığa tövbe ettirdi.

Onların kalblerine öyle bir korku saldı ki, kendisi hayatta olduğu müddetçe, hiçbir kimseye bir daha sû-i kasd yapmaya cesâret edemediler.

Sultan Selâhaddîn'in hiç kimseye nasîb olmıyan böyle büyük bir zafere kavuşması, dost ve düşmanının gözünde, şan ve şerefini şöhretin zirvesine çıkardı.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, bundan sonra tekrar Mısır'a döndü. Şehrin etrâfına surlar yaptırdı. Yeni yeni medreseler açtırarak, talebelerin Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere yetişmesine büyük gayret gösterdi. Halkın refahı için çeşitli hayırlı işlerle uğraşırken, Suriye'de bulunan atabekler birbirlerine düştüler. Birbirlerinin topraklarına saldırdılar. Bunu fırsat bilen Kudüs'deki Haçlı kralı, etrâfa saldırmaya, müslüman topraklarını zaptetmeye başladı. Bu haberi Mısır'da işiten Selâhaddîn-i Eyyûbî, ordusuyla sür'atle Suriye'ye koştu. Kral, arkadan meydan okuduğu hasımlarına, harp sahasında karşı koyamayacağını anlayınca, Askalan kalesinde müdâfaaya çekildi. Meydandan düşmanın kaçtığını gören sultan ise, ordusunu, o civarda bulunan yerleri zaptetmeye gönderdi. Kendisi de, sâdece maiyetiyle beraber Remle ve Askalan arasında bir mevkide kaldı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusu, üç gün etrâftaki düşman topraklarını fethede fethede, merkezden onbeş saatlik bir mesafeye ulaştılar. Kalede ise düşman, ordunun etrâfa dağıldığını, ufak bir birliğin iki kale arasında kaldığını ta'kib etmekte idi. Bunu fırsat bilen kral, Askalan'dan çıkıp görünmeden Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ikâmetgâhına bir ok atımı kadar yaklaştı. Sultan, düşmanın böyle ansızın ortaya çıktığını görünce, düştüğü tehlikeli durumun önemini anladı. Bir taraftan etrâfa fetih için açılan orduya haber gönderirken, bir taraftan da müdâfaaya çekilip, düşmanı yararak aralarından sıyrılmanın yollarını aramaya başladı. Büyük bir haçlı sürüsüne karşı, bir avuç İslâm askeri müthiş bir mücâdeleye girişti. Başta Selâhaddîn-i Eyyûbî olmak üzere, canla başla çarpışıyorlar, hıristiyan ordusunun çemberini yarmaya gayret ediyorlardı. İslâm askerinin çoğu şehîd oldu. Sultan Selâhaddîn'in bir kaç defa esîr düşmesine ramak kaldı. Askerlerin, sultanlarını korumak için canlarını feda etmesiyle, Allahü teâlânın bir ihsânı olarak düşman çemberini yardı. Açlık ve susuzluk içerisinde, son derece meşakkatli bir yolculuk yaparak, sekiz günde Tih Çölü'nün kenarından Belbis'e vardı. Uğradığı tehlikeli durum, o derece dehşetliydi ki, çok büyük işleri oyuncak gibi kabûl eden Selâhaddîn-i Eyyûbî, böyle bir belâdan sağ ve sâlim nasıl kurtulduğuna hayret ettiğini, kardeşine yazdığı bir mektûpta; "Hıristiyanlarla yaptığımız bu savaşta, neredeyse helak olacaktık. Allahü teâlânın bir lütuf olarak bizi kurtarması, elbette ileride tahakkukunu istediği bir iş içindir" diye belirtti.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, derhal toplayabildiği az bir kuvvetle, Suriye'ye yıldırım gibi hareket etti. Haçlı topraklarından o kadar sür'atle geçti ki, düşman değil mâni olmak, gelişini bile haber almaya fırsat bulamadı.

Filistin'den böyle sür'atle geçtiği hâlde, İslâm topraklarında da hızını azaltmadı. Ansızın Lübnan'daki Sayda'ya vardı. Orada bulunan Haçlı kralı ve ordusunu bir darbede perişan etti. Hattâ neredeyse kral dahî esîr edilecekti. Sultan Selâhaddîn, buradan Trablusşam Kontu'nun kumandasındaki Haçlı ordusunu da dağıttıktan sonra, Ürdün'deki hıristiyan kalesini bir anda zaptedip tahrîb etti. Haçlılar, Askalan'da mahvettik dedikleri Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bir anda ortaya çıkmasını, ordularını perişan ettiğini, kalelerini yıktığını görünce, ne yapacaklarını şaşırdılar. Anlaşma yapmaya mecbûr kaldılar.

Kudüs-i şerîfin fethi ve Akka zaferi: Haçlılar, yaptıkları andlaşmayı bir yıl sonra bozdular. Müslümanların kervanlarını soydular, topraklarına saldırdılar. Hattâ daha da ileri giderek, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabr-i şerîflerine sû-i kasd için Medine'ye gitmeye

karar verdiler. Bunları işiten Selâhaddîn-i Eyyûbî, ordusuyla, âdeti veçhile sür'atle Haçlı topraklarına girip düşmana hücum etti. Öyle çarpışmalar oldu ki, ölüleri görenler, kimse esîr olmamış, bütün hıristiyanlar ölmüş, esîr olan hıristiyanları görenler, hiç kimse ölmemiş, herkes esîr alınmış sanırlardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabr-i şerîfine sû-i kasda karar veren Renaud de Chatillon'u yakalayıp idâm etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî, fetihlerine devam edip, önce Kudüs'ün etrâfındaki onbeş kadar sağlamlığıyla meşhûr olan kaleleri teslim aldı. Bunlar içinde; Akka, Beyrut ve Sayda kaleleri de vardı.

Bundan sonra, düşmanı can evinden vurmak için, bütün askerini toplayıp Kudüs-i şerîf üzerine yürüdü. Mukaddes yerlerin harâb olmaması için yaptığı "Teslim ol!" ihtârına aldırış edilmeyince, muhasara başladı. Kudüslüler, Balion'un kumandasında, altmışbin askerle müdâfaaya geçtiler. Selâhaddîn-i Eyyûbî, kalenin doğu ve kuzey tarafından hücum edip, kale surlarının altına lağım kazdırmaya başladı. Bunu anlıyan haçlılar, lağım kazdırmamak için kaleden dışarıya çıkıp birkaç defa hücum ettilerse de, hepsinden perişan olarak geri çekilip, kale kapılarını kapadılar. Kalelerinin yıkılıp, öldürüleceklerini anlayan haçlılar, çâreyi aman dilemekte buldular. Selâhaddîn-i Eyyûbî, aman tekliflerini reddedip, "Siz, Kudüs'ü zaptettiğiniz zaman müslümanları nasıl kılıçtan geçirip Kudüs'ü kan gölü hâline getirdiysenîz, ben de size şimdi aynısını yapacağım!" diyerek, elçileri geri gönderdi. Fakat Haçlı komutanı Balion, Sultan Selâhaddîn'in şefkat ve merhametini, aman dileyene kılıç kaldırmıyacağını bildiği için, bizzat kendisi kaleden çıkıp aman diledi. Kalede bulunan her erkek için on, kadın için beş, çocuk için de iki altın bedel ödemek şartı ile, sağ olarak istedikleri yere gitmelerine, bedeli ödeyemeyenlerin esîr alınması şartıyla, kalenin anahtarlarını teslim edilmesi şeklinde anlaşma kabûl edildi.

Selâhaddîn-i Eyyûbî (r.a.), Kudüs'ü teslim alır-almaz, Akdeniz'in doğusunda bulunan bütün kaleleri fethetti. Sâdece Sur kalesi, son derece sağlam olduğu, aynı zamanda fethedilen yerlerdeki haçlıların toplandığı yer olduğundan mukavemet gösterebildi. Bunlarla, Antakya tekfurunun elinde bulunan müslüman esîrlerin bırakılması şartıyla, sekiz aylık bir müddet için mütâreke yapıldı. Böylece gelebilecek bir haçlı saldırısına karşı hazırlık için zaman kazanılmış oldu.

Kudüs'ün istilâ haberi Avrupa'ya ulaşınca, hıristiyanlar beyinlerinden vurulmuşa döndüler. Avrupa adetâ yerinden kopmuşcasına heyecana ve galeyana geldi. Papa III. Üryan üzüntüsünden öldü. Yerine geçen VIII. Greguar ve III. Cleman ismindeki papazlar, Alman İmparatoru Frederic, Fransız kralı Philippe ve İngiltere hükümdârı Arslan Yürekli Richard ile birçok asilzâdelerle din adamları, ne kadar eli silâh tutan varsa hepsini topladılar, Kudüs'ü almak üzere silâh kuşandılar.

Bu sırada, daha önce Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye esîr düşüp aman dileyerek kurtulan Kudüs Kralı, bir daha İslama karşı silâh kullanmıyacağına yemîn ettiği hâlde, hıristiyanların âdeti olan sözünde durmama ve va'dinden dönme gibi hasletleri (!) sebebiyle yemînini bozdu. Toplayabildiği hıristiyanlarla Akka kalesine saldırdı. Fetihlerini daha yeni tamamlayan sultan Selâhaddîn, haberi işitir işitmez, yanında bulunan askeriyle kalenin imdâdına koştu. Kaleye girmeye engel olmak isteyen haçlı alayları arasından ok gibi geçerek kaleye girdi. Kalenin burçlarından, düşmanın mevki ve tertîbatını inceledi. Kaleyi savunması için bir miktar asker bırakıp, diğer askerlerle dışarı çıktı ve düşmana hücum etti. Birkaç hamlede düşmanı perişan edip, ordugâhlarına sığınmaya mecbûr etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin bu şimşek gibi hareketi haçlıları şaşırttı. Muhasarayı bırakmaya karar verecekleri an, haçlı donanması sahile yanaştı. Bunun üzerine muhasarayı bırakmadılar. Selâhaddîn-i Eyyûbî, gelen imdat kuvvetlerinin

çokluğunu görünce, ileride olabilecek büyük felâketi anladı. Bu belâ gölünü, gelişinin gürültüsü uzaktan işitilen güçlü selin karışmasıyla bir belâ denizi hâline gelmeden kurutmak istedi. Bunun için muharebeyi hiç ara vermeden geceli gündüzlü devam ettirdi. Fakat, Sur'da bulunan hıristiyanlar da kralın imdâdına koştular. Gün geçtikçe haçlıların sayısı dev gibi büyümeye başladı. Muhasaranın kırkıncı gününde, haçlı ordusu ikiyüz bine ulaştı. Çektikleri duvarlarla, kalenin etrâfında ikinci bir kale daha meydana geldi.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, civarındaki İslâm devletlerinden yardım istedi. Fakat hiç kimseden en ufak bir yardım göremedi. Haçlılar, tâ Avrupa'dan Kudüs'ü kurtarmak için koştukları hâlde, maalesef Sultan Selâhaddîn'e kimseden yardım gelmedi. Her zaman olduğu gibi, şimdi de işlerini yalnız başına halletmeye mecbûr kaldı. Sâdece, Selçuklu Sultânı Kılıç Aslan, Anadolu, üzerinden gelen haçlılara karşı koymak sûretiyle yardımcı oldu.

Haçlılar zırhlarına ve sayılarının çokluğuna güvenerek, Akka kalesi önünde umûmî bir taarruza geçtiler. Selâhaddîn-i Eyyûbî, askerini hilâl şeklinde tertipliyerek düşmanın karşısına çıktı. Haçlılar, İslâm ordusunun sağ cenahına yüklendi. Sağ cenahı geriye püskürttükten sonra merkeze hücum ederek. Sultânın çadırına kadar geldiler. Selâhaddîn-i Eyyûbî soğukkanlılığını kaybetmiyerek hadiseyi ta'kib ediyor, düşmana en kısa zamanda nereden hücum etmesi icâbettiğini hesaplıyordu. Birden, merkezdeki kuvvetleriyle, düşman ordusunun arka saflarında duran kralın bulunduğu yere hücum etti. Geçtiği yerleri tamamen dağıtarak ilerliyordu. Bu sırada bozulan sağ cenahın kumandanı. Sultânın yeğeni Takıyeddîn, askerini toparlayarak Sultâna yardıma yetişti. İki güç birleşince, düşman siperlerine kadar vardılar. Fakat, düşmanın sultanın çadırı etrâfında yerleştiği haberi gelince, mecbûren geriye döndüler. Orada buldukları ne kadar haçlı varsa, hepsini kılıçtan geçirdiler. Ölenler ve yaralananlar o kadar çoktu ki, koca çöl baştan başa kana boyanmış, büyük bir mezarlığa dönmüştü. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bu meydan muharebesinde galip gelmesine rağmen, kalenin haçlıların muhasarasından kurtarılması mümkün olmadı. Gün geçtikçe düşmana imdat kuvvetleri geliyor, çoğaldıkça yeniden saldırıya geçiyorlardı. Zırhlı düşman askerlerinin bütün hücumları, Selâhaddîn-i Eyyûbînin îmân dolu göğsünde parçalanıyordu. Her defasında, çölü düşman leşleri dolduruyor, fakat öldürmekle bitmiyordu. Bu şekilde kış mevsimi gelmiş, sultan da hastalanmıştı. O sırada Mısır'dan gelen Hüsâmeddîn Lü'lü komutasındaki donanma Sultâna imdâda yetişince, kumandayı ona devrederek, kendisi Harrube dağına istirahate çekildi. Hüsâmeddîn, bahara kadar Akka'yı müdâfaa ederek, düşmanı içeri sokmadı.

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşi Melik Âdil, kışın Mısır'dan topladığı askerleri, kumandanları ile baharda Akka'ya getirdi. Sultânın da sıhhati düzelmişti. Harrube dağından inen Sultan Selâhaddîn, kumandayı tekrar alarak, muharebeye başladı. O kış, haçlılar bulundukları yerin etrâfına hendekler kazıp duvarlar çevirmiş, ordugâhlarını büyük bir şehir hâline getirmişlerdi. Böylece haçlılar kaleyi, Selâhaddîn-i Eyyûbî de haçlıların ordugâhını muhasara etti. Düşman kaleye hücum ettikçe, Sultan da düşmana hücum ediyor, hergün binlerce haçlı öldürülüyordu. Bir yıldan fazla süren bu muhasarada, savaşsız bir saat bile geçmiyordu. Öyle ki, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin günlerce, haftalarca hiç uyumadığı ve yemek yemediği oluyordu. Ufak bir hareket olmazdı ki, Sultânın bakışlarından uzak bulunsun.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, insan gücünü aşan bir derecede gayret ve çalışmasıyla, düşmana karşı sayısız galibiyetler kazandı. Düşmanın, kale burçları yüksekliğinde yaptığı seyyar kulelerin hepsini ateşe verip, kullanılmaz hâle getirdi. Buna rağmen, kaleyi muhasaradan kurtaramadığına üzülüyordu. Bu sırada, Alman İmparatoru'nun yüzbinden ziyâde zırhlı asker ile

Akka'ya doğru gelmekte olduğu haberi gelince, Sultan çok üzülüp, çâreler aramaya başladı. Bunun için çevrede bulunan atabeklerden, İslâm devletlerinden ve Selçuklu Sultânı Kılıç Arslan'dan yardım istedi. Gönderdiği mektûplarda şunlar yazılıydı: "Haçlı orduları, deniz dalgalarından daha çok olup, karada biri öldürülürse, denizden binlercesi gelmektedir. Tohumu hasadından ziyâde olup, ağaç budandıkça, bıçakla kesilemiyecek kadar dallar sürmektedir. Ordularını, içine girilmesi mümkün olmayan bir kale hâline koydular. Buna rağmen, onların pek fazlasını telef ettik. Öyle ki, kılıçlarımız kâfir kanından aşındı. Bizim askerlerimiz de, bu bitmek bilmeyen savaştan usanmaya başladı. Keşke Allahü teâlâ lütfetse de, bu âciz kulları bulundukları ızdıraptan kurtarsam. İçinde bulunduğumuz durumu mektûpla anlatmak mümkün değildir. Eğer buradaki durumu bir görseniz, gözyaşlarınızı tutamazsınız." Daha buna benzer yaralı kalblerin feryâdlarını ifâde eden sözlerle, İslâm askerinin düştüğü vahim durumu beyân etti. Buna rağmen, Kılıç Arslan'dan başka hiç kimseden ses çıkmadı. Selçuklu Sultânı Kılıç Arslan, İslâmın heybetini ve üstünlüğünü göstererek, sahip olduğu az bir kuvvetle, düşmanın geçeceği yollara çok sağlam bir sed çekti. Yaptığı çete harpleriyle, baskınlarla ve kanlı meydan muhârebeleriyle, Suriye hududuna gelinceye kadar yüzde seksenini telef etti. Silifke civarında Alman İmparatorunun nehre düşerek ölmesiyle, Haçlı ordularının ma'neviyâtı iyice bozuldu. Akka'ya gelinceye kadar, ancak beşbin kişi kaldılar. Anadolu'daki bu hâdiselerden haberi olmayan Akka'daki haçlılar, Alman İmparatoru'nun gelmesi yaklaştıkça, müdâfaayı bırakıp saldırıya geçtiler. Birgün cesâretleri artarak, yaptıkları meydan muharebesinde, İslâm ordusunun sağ cenahına yüklendiler. Sultânın kardeşi Melik Âdil, sahte bir geri çekilme ile düşmanı istediği mevkie kadar çekti. Sonra birden yön değiştirip düşmanın arkasına geçti. Arada sıkışıp kalan haçlıları kılıçtan geçirmeye başladı. Bunu gören diğer hıristiyanlar onlara yardım için koştuklarında, Selâhaddîn-i Eyyûbî de onların üzerine hücum etti ve savaş oldukça şiddetlendi. Sekiz saat süren çok kanlı bir çarpışmadan sonra, düşmanın üçte biri daha telef edilmiş oldu. Geri kalanın da çoğu, yaralı bir hâlde ordugâhlarına doğru kaçmaya başladılar. Bu sırada, Akka kalesi içinde mahsur olan İslâm askerleri de hücum edince, düşmanın ızdırabı kat kat şiddetlendi. Şimdiye kadar yapılan meydan muharebelerinden en büyüğü olan bu savaş üzerine, Alman İmparatoru'nun ölümü ve askerinin sâdece beşbin kadarının kurtulduğu haberi gelince, haçlıların ma'neviyâtı iyice kırıldı. Aman dileyip, Avrupa'ya dönmeye karar verdiler. Fakat bu sırada bir haçlı ordusunun yardıma gelmesiyle muhasara kaldırılmadı, savaş devam etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise, günlerce uykusuz ve aç kalması sebebiyle bitkin düşüp, eski hastalığı yeniden nüksetti. Mecbûr kalarak, sıhhate kavuşması için Harrube dağına çekildi. Bir taraftan hastalığını yenmeye uğraşırken, bir taraftan da kaleye güvercinlerle, dalgıçlarla, kaledeki İslâm askerlerine gönül alıcı haberler gönderip, talimatlar verirdi. Ayrıca kendi askerlerini, düşman askeri kıyâfetine sokarak, gemilerle Akka'ya yardıma gönderdi. Neft şişeleri imâl ederek, düşmanın seyyar kulelerini yaktı. Haçlılar, her geçen gün imdat kuvvetleri alarak, durumlarını yeniden şiddetlendirdiler. Bir ara kalenin burçlarına çıkmayı başardılar. Bunu işiten Selâhaddîn-i Eyyûbî, yıldırım gibi dağdan indi, düşmana amansızca saldırarak, geri çekilmeye mecbûr etti. Eğer Sultan gelmeseydi, Akkâ kalesi haçlılar tarafından işgal edilecekti.

Bu şekilde çekişmeli günler devam ederken, İngiltere kralı Arslan yürekli Richard ve Fransız kralı Philippe, getirdikleri büyük ordularla Suriye sahillerinde göründüler. Hıristiyanlar, bu gelen haçlılarla, İslâm askerlerinin birkaç misli çoğaldılar. Her zaman olduğu gibi, düşmanın azlığına ve çokluğuna önem vermeyen Selâhaddîn-i Eyyûbî, düşman siperlerine anî baskınlar, şiddetli hücumlar yaparak, haçlılara siperlerinden başını göstermeye bile fırsat vermedi. Bu şekilde kaleyi üç ay daha müdâfaa etti.

İki seneden beri geceli gündüzlü yapılan savaşlar sebebiyle, karadan ve denizden hiçbir yiyecek ve silâh yardımı yapılamadığından, Akka kalesindeki mücâhidlerin mukavemet edecek güçleri kalmadı, iki senedir yapılan çarpışmalarda çoğu şehîd oldu, geri kalanın da ziyâdesi yaralı idi. Çaresiz kalarak, teslim bayrağını çektiler. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bunca zamandır uykusuz ve aç kalarak sıhhatini kaybettiği, muhafazasına çok önem verdiği bu kalenin teslim olmasına çok üzüldü. Ülkesinin diğer taraflarındaki müslümanları korumak maksadıyle , Ürdün nehrinin karşı tarafına geçti.

Kaleyi teslim alan İngiliz kralı Arslan Yürekli Richard başkanlığındaki haçlılar, oradaki ikibinbeşyüz mücâhidi kılıçtan geçirerek vahşetlerini sergilediler, insanlık ve en büyük İslâm düşmanı olduklarını bir dafâ daha gösterdiler.

Sultan Selâhaddîn'in müzmin hastalığı, üzüntüden yeniden nüksederek yatağa düştü. Ordu da, adetâ canlı bir cenâze gibiydi, İngiliz kralı, haçlıları düzenli bir ordu hâline soktuktan sonra, Ersuf önünde İslâm askerleriyle karşılaştı. İlk hamlede kumandayı bizzat yapamıyan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ordusu dağılmaya yüz tuttu. Sultânın yakınlarının gayretiyle üç defa bozulup tekrar toplandığı hâlde, ordu perişan oldu. Sultan, ölüm döşeğindeyken bile canını dişine takarak, ordusu ile etrâftaki bir kaleye sığınmayı başardı. Bu derece hasta olan Sultan, boş durmayıp, kralın Yafa'yı zaptetme niyetinin olduğunu anlıyarak, Yafa'yı tahliye ve etrâftaki kaleleri tahrib ettirdi. Kral kaleleri îmâr ile meşgûl olurken, Sultan Selâhaddîn birazcık sıhhate kavuştu. Derhal anî baskınlarla, düşmanın hareketlerini güçleştirdi. Öyle ki, İngiliz kralı, bu kadar üstünlüklere sahip olmasına rağmen, bir adım bile ilerlemekten ümidini kesip, anlaşmak istediğini bildirdi. Şartları da, "Kudüs'ün ve hıristiyanlarca mukaddes olan "haç"ın kendilerine teslimiydi. Selâhaddîn-i Eyyûbî ise, Kudüs'ün müslümanlarca da mukaddes sayılan bir yer olması sebebiyle; canımızı veririz, fakat Kudüs'ü vermeyiz diyerek, anlaşmayı reddetti.

İngiliz kralı anlaşma yapabilmek için, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile akraba olmayı, kız kardeşini, Sultânın kardeşi Melik Âdil'e vermek istediğini teklif etti. Ayrıca, Kudüs-i şerîf hükümetinin Melik Âdil'e, Akka ile, haçlıların aldığı toprakların da geline çeyiz olarak verilmesini teklif etti. Selâhaddîn-i Eyyûbî, bu teklifi derhal kabûl etti. Ancak, kız bu teklifi red ederek evlenmeye yanaşmadı. Bunun üzerine, savaş bütün şiddetiyle yeniden başladı. Haçlılar, Kudüs-i şerîfe saldırdılar. Selâhaddîn-i Eyyûbî, Kudüs kalesinin istihkâmlarını iyice sağlamlaştırmak için çok gayret gösterdi. Hattâ kendi atı ile taş taşıyarak kaleyi sağlamlaştırdı. Bu arada, akıncı birlikleriyle anî baskınlar yaptırarak, düşmanın gelişini güçleştirdi. Tâ Avrupa'dan Kudüs'ü almak için gelen, başta İngiliz kralı olmak üzere bütün hıristiyanlar, Kudüs'e bir tepe üzerinden görünecek kadar yaklaştıkları hâlde, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin gösterdiği kahramanlıklar ve üstün gayretlerle, değil Kudüs'ü zaptetmek, muhasara etmenin bile mümkün olmadığını bildiklerinden, çaresiz kalarak geri çekildiler.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, düşmanın muhasaradan vazgeçip geriye çekildiğini görünce, bu işe bir son vermek maksadıyla, hıristiyanların elinde bulunan Remle üzerine yürüdü, ilk hücumda şehri zaptettiyse de, iç kaleyi alamadan haçlı ordusu imdâda yetişti. İngiliz kralı, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile baş edemeyeceğini ve sonunda, bütün ordusuyla birlikte kendisinin öldürüleceğini tahmin ettiğinden, yine anlaşma yapmak istediğini bildirdi. Selâhaddîn-i Eyyûbî hazretleri dahî artık Avrupa'dan gelecek bir haçlı ordusunun olmadığını bildiğinden, İngiliz kralının ve orada mevcûd olan haçlıların kökünü kazımak maksadıyla anlaşmaya yanaşmak istemiyordu. Kumandanlarıyla istişâre ederek, onlara; "Bu zamana kadar, Allahü teâlânın ihsanıyla bütün muharebelerden muzaffer olarak çıktık. Dîn-i İslâmı yüceltmek için uğraştık. Sulhta iken

ecelimin gelip, teşebbüsümü tamamlamama mâni olmasından korkarım. Madem ki Allahü teâlânın ihsânlarına kavuşuyor ve zafere ulaşıyoruz, muharebeye devam etmemiz gerekir. Rabbimizin rızâsı budur" dedi. Kumandanlar da, "Memleketimiz harâb oldu. Kalelerde ve şehirlerde istihkâm kalmadı. Askerîmiz oldukça zayıf düştü. Haçlıların bu sulh teklifiyle kalelerimizi tamir eder, kuvvetlerimizi yenileriz. Zâten onlar ahdlerini unutup, anlaşmayı kısa zamanda bozarlar. Biz de o zaman muharebeye yeniden başlar, onları Suriye'den, Filistin'den söküp atarız" dediler. Bunun üzerine Selâhaddîn-i Eyyûbî istemiyerek sulha râzı oldu. Üç seneliğine yapılan bu anlaşmaya göre, Yafa ile Sur arasındaki topraklar haçlılara kalacak. Ayrıca, silâhsız olarak Kudüs-i şerîfi ziyâret edebileceklerdi.

Görüldüğü gibi, Asya'yı bir başından öbür başına kadar fethedebilecek kadar büyük bir orduya sahip olan haçlılar, iki sene içinde altıyüzbinden fazla ölü vererek, ancak birkaç kaleye zorla sahip olabildiler. Bütün orduları ve çelik zırhları, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ve askerlerinin îmân dolu olan göğüslerinde eriyip gitti.

Bu belânın kaldırılmasından sonra, Sultan, memleketin îmârı, asayişi ile müslüman halkı düşmana karşı daha iyi nasıl koruyabilirim kaygusu içinde çalıştı. Birçok tedbirler düşünüp, tatbikat safhasına koydu. Fakat müzmin olan hastalığı yine nüksederek, kendisini yatağa düşürdü. Hayâtından ümidini kesip öleceğini anlayınca, hazırlattığı kefenini bir mızrağın ucuna bağlattı. Mızrağı bir tellâlın eline vererek, sokaklarda; "İşte! Sultan Selâhaddîn, bu kadar üstün mevkilere sahip olup, şan ve şerefe kavuşmuş olduğu hâlde, dünyâdan bu kefenle gidiyor!" diye bağırttı. Böylece, makam ve rütbesinden dolayı mağrur olanlara çok güzel ve ibretli bir ders verdi. Sonra oğlu Melik Efdal'i huzûruna çağırıp, şu nasihatlerde bulundu: "Oğlum! Sana her hayrın başı ve kaynağı olan, Allahü teâlânın korkusu ile ahlâklanmanı tavsiye ederim. Cenâb-ı Hakkın emirlerini yapmakta ve yasaklarından kaçınmakta kusur etme ki, selâmete kavuşabilesin, kanı, gözyaşı gibi gör, kan dökerek üzerine sıçratmaktan sakın. Çünkü dökülen kanın intikamı alınır. Halkın refahı ve saadeti için çalış. Dâima dikkatli olup, onların durumlarını incele. Çünkü halk, Allahü teâlânın sana bir emânetidir. Askeri, kumandanları, mevki sahibi olanları ve halkın ileri gelenlerini memnun etmeye gayret göster. Şunu aklından hiç çıkarma ki, kazandığımız şan ve şeref, hep iyi işlerimiz ve güzel davranışlarımız sebebiyledir. Hepimizin, bu âlemden hakîkî âleme göç edeceğimizi hatırından çıkarma ve kimseye karşı kin besleme. Kalb kırma ve başkalarının hukukuna riâyet et. Allahü teâlâ, merhametlilerin en merhametlisidir. Cenâb-ı Hakkın hukukuna karşı yapılan hatâlar, tövbe etmek sûretiyle affolunur. Fakat kul hakları, helâllaşmadıkca affolmaz."

Selâhaddîn-i Eyyûbî, Şam'da hasta yatağında, son dakikalarına kadar âlimlerin sohbetlerini ve okudukları Kur'ân-ı kerîmi dinleyerek bu fânî âlemden hakîkî âleme göç etti. 589 (m. 1193) senesi Safer ayının yirmiyedisiydi. Yirmibeş sene vezirlik ve sultanlık hayâtı vardır ki, hep İslâmiyete hizmetle geçmiştir. Târihde pek nâdir yetişen şahsiyetlerden biri idi.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, ilme çok değer verir, âlimleri himâye ederdi. Her taraftan, onun ülkesine ilim sahipleri gelir, verdikleri derslerle insanlara hizmet ederlerdi. Onun zamanında Şam'da, medreselerde ders veren altıyüzden fazla fakîh vardı. Doktorlar, edebiyatçılar, şâirler, matematikçiler, kimyagerler, mimarlar ve diğer ilim sahipleri memleketin gelişmesi için canla-başla çalışırlardı.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, Mısır'a sultan olunca; Şafiî, Mâlikî, Hanefî, Hanbelî mezheblerine göre tedrisât yapan medreseler yaptırdı. Medreselerin sayısını sür'atle çoğalttı. Kâhire, Şam, İskenderiyye gibi şehirler birer ilim merkezi oldu.

Selâhaddîn-i Eyyûbî, komutanlarıyla, me'mûrlarıyla bir arkadaş gibi samîmi olarak konuşur, rıfk ile muâmele ederdi. Bunun için herkes, fikrini ve arzusunu çekinmeden söylerdi. Zamanında yetişen âlimlerden İmâdüddîn el-Kâtib diyor "ki: "Sultân ile oturan bir kimse, onunla oturduğunun farkına varmaz, bir arkadaşıyla oturuyor zannederdi. Anlayışlı, dînine bağlı, temiz, hatâları affeder, kusurları görmemezlikten gelir, kızmazdı. Asık suratlı durmaz, dâima tebessüm eder vaziyette olurdu. Bir şey isteyeni, boş çevirdiği görülmezdi. Herkese çok nâzik davranır, kimseye kaba hareketlerde bulunmazdı. Söz verdiği zaman, sözünü yerine getirirdi." Abdüllatîf el-Bağdâdî de buyurdu ki: "Selâhaddîn-i Eyyûbî'yi, heybetli bir kimse olarak gördüm. Sözleri, kalblere te'sîr edici idi. Yanına ilk girdiğim gece, meclisini âlimlerle dolu gördüm. Herbiri çeşitli ilimlerde konuşuyorlardı. Sultânın yakınları, onu kendilerine örnek alıyorlar, iyilikte yarış ediyorlardı. Sultânı, müslüman olsun, kâfir olsun, herkes çok seviyordu. Onun ölümüyle, insanlar büyük bir babayı kaybettiler. Ölümüne üzülmeyen kimse kalmadı."

Selâhaddîn-i Eyyûbî, nefsî arzularının hepsini yenmiş olarak, saltanat tahtı üzerinde, fevkalâde güzel idâresi ile bir adâlet timsâli idi. Gurûr ve kibirden uzak, hiçbir tavrında, hattâ elbisesi ile bile teb'asından farklı değildi. Herkes, onun adâlet bayrağı altında rahat ve huzûr içinde yaşardı. Şefkati o kadar çoktu ki, teb'ası yanında, sultan değil de, bir aile reîsi zannedilirdi. Vazifesini yerine getirmekte çok gayretli idi. Hatâ yapanlara karşı da çok merhametli ve affedici idi. En büyük tehlikelerde ve mühim hâdiselerle meşgûl olduğu sıralarda bile, mazlûmların feryadına yetişir, onları memnun ederdi. Bir defasında Akka muhasarası için bütün gayretiyle uğraşırken, hakkını taleb eden bir kadına; "Yarın gelirsen işini hallederiz" deyince, kadının; "Madem ki başımıza sultân olarak geçtiniz, işimizi halletmeye mecbûrsunuz. Yoksa nasıl saltanat iddiasında bulunabileceksiniz?" sözlerini duydu. Bunun üzerine harb ile ilgili işlerini bırakıp, kadının işini halletti ve ondan helâllik diledi. Yine bir ermeninin, kendisini mahkemeye vererek şikâyet ettiğinde, mahkemede kadı efendinin huzûrunda ayakta durarak neticeyi bekledi. Haklı olduğu anlaşılınca, "Bu, ilâhî emirlere itaatim sebebiyle, Rabbimin bir ihsânıdır" diyerek, da'vâcıya bir çok ikramlarda bulundu.

Düşmana karşı dahî, İslâmiyetin adâlet ve ihsân kurallarından hiçbir zaman ayrılmazdı. Haçlılar, esîr olan müslümanları kılıçtan geçirdiği zaman, elinde bulunan hıristiyan esîrlere, İslâmiyetin emrettiği şekilde muâmele etti.

Bir defasında hizmetçisinden ılık su istediğinde, önce kaynar, sonra da buz gibi soğuk bir su getirince onu azarlamayıp, "Sübhânallah! istediğimiz gibi bir su dahî içemiyeceğiz" demekle yetindi. Mısır ve Kudüs'ü fethedip, hazînelerine sahip olduğu hâlde, ömrü boyunca bir asker gibi yaşadı. Lüzumsuz hiçbir şeye harcama yapmayıp, zarurî ihtiyâçlara ve askerî malzemelere para sarf etti. Öldüğünde, bir altın ile birkaç gümüş parası çıktı. Öyle cömert idi ki, Akka'ya muhasara için geldiğinde, onbinden ziyâde atı olduğu hâlde, herkese dağıttığından, kısa zamanda binecek bir ata muhtaç oldu.

Öyle cesur idi ki, baştanbaşa çelik zırhlarla kaplı olan haçlıları, göğsü açık, zayıf bir alay askerle, hücum edip perişan ederdi. Hattâ bir defasında da; "Et iken demirle çarpışıyoruz, yüz olursak karşımıza bin düşman çıkıyor, kaleler ateş saçıyor, denizler düşman kusuyor" demekten kendini alamadı. Yaptığı bütün harplerde, askerlerinin sayısı düşmandan dâima az idi. Bütün

muharebelerini, İslâmiyeti yüceltmek ve müslümanları haçlıların zulmünden korumak, devletini düşman çizmesinden muhafaza etmek için yaptı.

---

1) Ravdateyn

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 279

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 552

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 298

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-7 sh. 139

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 339

7) El-Kâmil fit târih cild-11, sh. 341

8) El Berk-uş-Şami' cild-5, sh. 75

SELMÂN BİN NÂSIR EN-NİŞÂBÛRÎ

Şafiî mezhebinde olup; tefsîr, kelâm ve fıkıh âlimi idi. İsmi, Selmân bin Nasır bin İmrân bin Muhammed bin İsmâil bin İshâk bin Yezîd bin Ziyâd bin Meymûn bin Mihrân en-Nişâbûrî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, doğum târihi hakkında kaynak eserlerde bir bilgi yoktur. Büyük âlim İmâm-ül-Haremeyn'in talebesidir. Tefsîr, kelâm, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde asrının âlimleri arasında yüksek bir mevkisi vardı. Sâlih bir zât olup, çok ibâdet eder, takvâ ve vera'dan ayrılmazdı. Zühd sahibi idi. Kelâm ilminde eser yazanların büyüklerindendir. Hocasının "İrşâd" kitabını şerh etti. Tasavvuf ilminde, Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin sohbetinde ve hizmetinde bulunarak yetişti. 511 (m. 1117) senesinde vefât etti.

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden olan Selmân bin Nasır Abdülgâfir bin Muhammed el-Fârisî'den, Kerîme el-Merveziyye'den, Ebû Sâlih el-Müezzin'den, Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî'den ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etmiştir. Kendisinden de; icâzet yolu ile İbn-i Sem'ânî ve daha başkaları hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Abdülgâfir el-Fârisî onun hakkında diyor ki: "O, çeşitli ilimlerde zamanının en derin âlimi idi. Zühd ve vera' sahibi olup, tasavvuf ehlinin ileri gelenlerinden sayılırdı."

Üstadı Ebü'l-Kâsım el-Kuşeyrî ile sohbet edip, onun huzûrunda çok bulundu. Hizmetinde bulunup, ondan ilim tahsil etti. Güzel huylarla bezenmiş olarak yetişti. Sonra Hicaz'a gitti. Oradan Bağdad'a döndü. Daha sonra Şam'a gelip, birçok meşâyıh ile sohbet etti. Onlardan ilim öğrendi. Evliyâdan bir çoğunun kabirlerini ziyâret etti. Sonra Nişâbûr'a döndü ve orada İmâm-ül-Haremeyn'in huzûrunda usûl (kelâm) ilminin tahsiline başladı.

Yine Abdülgâfir dedi ki: "Onun ma'rifeti (Allahü teâlâyı tanıması), lisânının üstünde idi. Bunun ma'nâsı; batın ilmi zâhir ilminden daha çoktu demektir. Tasavvuf bilgilerinde yüksek bir mevkiye sahipti. Helâl lokma yemeğe çok dikkat ederdi. Ancak kendi kazandığını yerdi. Kimseye karışmaz, dünyalık ziyâfetlerde bulunmazdı. Vakitlerinin çoğunu Nişâbûr'daki Nizâmiyye Medresesi'nin kütüphânesinde geçirirdi. Dînine çok bağlıydı, ömrünün sonunda, gözlerinde görme zayıflığı sâdır oldu. Kulakları da az işitiyordu."

Ebû Nasr Abdurrahmân bin Muhammed el-Hatîbî anlatır; Vezîr Muhammed bin Ebî Nevbe'den işittim. Diyordu ki: Birgün Ebü'l-Kâsım el-Ensârî'nin (Selmân bin Nâsır'ın) evinin kapısına uğradım. Bir de ne göreyim, birisi kapının önünde bekliyor. Halbuki o, içeride birisiyle konuşuyordu. Bir müddet bekledikten sonra kapı açıldı. Evde, ondan başka kimse yoktu. Ona,

"Kiminle konuşuyordun?" diye sordum. O da, "Burada cinnîlerden birisi vardı, onunla konuşuyordum" diye cevap verdi.

İbn-i Sem'anî diyor ki, "O, rivâyet ettiklerinin hepsinde bana icâzet vermiştir."

"Şerh-ül-irşâd" kitabında buyuruyor ki: "Büyük günahlara tövbe etmek lâzım olduğu gibi, küçük günahlara da tövbe etmek lâzım olduğunda, bütün İslâm âlimleri icmâ' etmiştir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 96

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 34

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 193

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 13

5) El-A'lâm cild-2, sh. 137

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 240

7) Keşf-üz-zünûn sh. 67, 1434

SEM'ÂNÎ (Abdülkerîm bin Muhammed Temîmî)

Merv şehrinde yetişen tefsîr, hadîs ve târih âlimlerinden. Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh ve hadîs âlimidir. İsmi, Abdülkerîm bin Muhammed bin Mensûr bin Muhammed bin Abdülcebbâr es-Sem'ânî'dir. Künyesi Ebû Sa'd olup, "Tâc-ül-İslâm" Mu'înüddîn" ve "Kıvâmüddîn" lakabları ile tanınırdı. Sem'ân kabilesinin reîsi idi. Babası ve dedeleri de âlim ve reîs idiler. 506 (m. 1113) senesi Şa'bân ayında, Merv şehrinde doğdu, ilim tahsil etmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için; Horasan, Mâverâünnehr, Irakeyn, Cezire, Şam, Hicaz ve daha birçok şehir ve memleketlerde uzun zaman dolaşmıştır. Neseb ilmine dâir sekiz cildlik "Kitâb-ül-ensâb" adında, o zamana kadar benzeri yazılmamış kıymetli bir eser yazdı. Üç cild hâlinde yazılan "Muhtasar"ı meşhûr olup, elden ele dolaşmaktadır. Bundan başka, Hatîb-i Bağdâdî'nin "Târih-i Bağdâd"ına onbeş cildden ibâret bir "Zeyl" ve Merv şehrinin yirmi cildlik mufassal ve mükemmel târihini yazmıştır. Oğlu Ebû Muzaffer Abdurrahîm için yazdığı "Mu'cem-ül-meşâyih" ve daha pekçok eserleri vardır. 562 (m. 1166) senesinde Merv'de vefât etti. Merv kabristanına defnedildi.

Şafiî fakîhlerinin büyüklerinden olan Sem'ânî, önce babası tarafından 509 (m. 1115) senesinde Nişâbûr'a götürüldü. Orada, Abdülgaffâr eş-Şîruvî, Ebü'l-Alâ Ubeyd bin Muhammed el-Kuşeyrî ve daha birçok hadîs âliminin meclisinde bulundurup, hadîs-i şerîf dinlemesini sağladı. Babası onu, Merv'de Ebû Mensûr Muhammed bin Ali el-Kurâ'î ve daha başka âlimlerin meclislerine götürüp hadîs-i şerîf dinletmişti. Babası 510 (m. 1116) senesinde vefât etti. Oğlunun terbiyesini ve tahsilini, büyük âlim ve "Ta'lîka" kitabının sahibi İbrâhim el-Merrûzî'ye vasıyyet etti. Sem'ânî, ondan fıkıh ilmini öğrendi ve onun ahlâkı ile ahlâklandı. Amcaları ve akrabaları arasında büyüyüp yetişti. Erginlik çağına girince, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve fıkıh ilmine yöneldi. Hadîs ilmi ve hadîs-i şerîf dinlemekle de meşgûl oldu. Hıristiyanların elinde bulunan Beyt-ül-Mukaddes'i (Kudüs şehrini) ziyâret etti. İki defa hacca gitti. Nişâbûr'da; Ebû Abdullah el-Ferârî, Zâhir eş-Şehâmî ve ikisinin tabakasından olan âlimlerden, İsfehan'da; Hüseyn bin Abdülmelik el-Hallâl, Sa'îd bin Ebî Recâ' ve ikisinin tabakasından olan âlimlerden, Bağdad'da; Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbâkî el-Ensârî ve onun tabakasından olan âlimlerden, Kûfe'de; Ömer bin İbrâhim el-Alevî'den, Dımeşk'te; Ebü'l-Feth el-Masîsî'den ve ayrıca Buhârâ'da, Semerkand'da ve Belh'te birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Sem'ânî, memleketi olan Merv'e döndükten sonra, öğrendiği ilimleri derleyip toplamakla ve eser yazmakla meşgûl oldu. Hadîs-i şerîf rivâyet edip Amîdiyye Medresesi'nde ders okuttu. Birçok ilimde müslümanların İmâmı kabûl edildi ve herkese ilim öğretti. Vefâtına kadar buna devam etti. Sem'anî, zekî ve anlayışı çok bir âlim olup, hızlı ve güzel yazı yazardı. Talebelere ders okutur, dînî suâllere fetvâ verirdi. Va'z ve nasihat etmekten geri durmazdı. Meclisinde bulunanlara, anlattıklarını yazdırırdı. O, hayatta olanlardan ve vefât edenlerden çok şey yazdı. Güvenilir, hafız ve huccet olan bir râvî idi. Âdil ve dindar bir zât olup, yaşayışı düzgün, sohbetleri çok güzeldi. Çeşitli ilimlerden çok şey ezberlemişti.

Kendisinden de; Merv müftîsi olan oğlu Abdurrahîm, Ebü'l-Kâsım bin Asâkir ve onun oğlu Kâsım, Abdülvehhâb bin Sükeyne, Abdülgaffâr bin Menînâ, Ebû Ravh Abdülmu'ız bin Muhammed el-Hirevî, Ebü'd-Dâr Şihâb-üş-Şezbânî, el-İftihâr Abdülmuttalib el-Halebî, Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed es-Sâig ve daha birçok âlim de, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

İbn-i Neccâr diyor ki: "Ben. Sem'ânî'nin yedibinden fazla âlimden ilim öğrendiğini işittim. Bu, kimsenin ulaşamadığı bir mertebedir. Eserleri güzel olup, nesirleri ve şiirleri çoktur. Mizahları latîf ve zarîf idi. Hâfız olup, çok yer dolaşarak, yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîf ezberledi. Güvenilir ve sadûk (sağlam) bir râvî idi. Kendisinin üstâdları ve akranı olan birçok âlim, ondan hadîs-i şerîf dinledi. Biz ve birçok âlim, kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet ettik."

Onun talebesi ve arkadaşı olan büyük hadîs âlimi Ebü'l-Kâsım bin Asâkir de onu medhederek dedi ki: "O, şimdi Horasan âlimlerinin şeyhi, üstadıdır. Doğruluğunu, ilmini ve dinlediği hadîs-i şerîflerin ve tasnif ettiği, yazdığı kitapların çokluğunu müdâfaaya hiç ihtiyâcı yoktur. Allahü teâlâ, onu sünnet-i seniyyenin yayılması için yaşatıyor ve Cennet ehlinin amellerinde onu muvaffak ediyordu."

Çok kitap yazmış olup başlıcaları şunlardır:

1. Zeyl-i Târîh-i Bağdâd, 2. Târîh-i. Merv, 3. Tirâz-üz-zeheb fî edeb-it-taleb, 4. El-İsfâr anil-esfâr, 5. El-İmlâ vel-istimlâ, 6. Et-Tezkire vet-Tebsıre, 7. Mu'cem-ül-Büldân, 8. Mu'cem-üş-Şüyûh, 9. Tuhfet-ül-müsâfir, 10. Et-Tühaf vel-Hedâyâ, 11. İzz-ül-uzle, 12. El-Edeb fî isti'mâl-il-haseb, 13. El-Menâsik, 14. Ed-De'avât-ül-kebîre, 15. Ed-De'avât-il-Merviyye ânil-hadaret-in-Nebeviyye, 16. El-Hissü alâ gasl-il-yed, 17. Efânîn-il-besâtîn, 18. Dühûl-ül-hammâm, 19. Fedâilü salât-it-tesbîh, 20. Et-Tahbîr fîl-Mu'cem-il-kebîr, 21. El-Ensâb, 22. El-Emâlî, 23. Salât-us-subh, 24. El-Müsâvâtü vel-müsâfeha, 25. Makâm-ül-ulemâ beyne yede-yil-ümerâ, 26. Leftet-ül-müştâk ilâ sâkin-il-Irâk, 27. Selvet-ül-ahbâb ve rahmet-ül-eshâb, 28. El-Ahtâr fî rükûb-il-bihâr, 29. En-Nüzû' ilel-evtân, 30. Savm-ül-eyyâm-il-beyd, 31. Tuhfet-ül-İdeyn, 32. Et-Tehâyâ vel-hedâyâ, 33. Er-Resâil vel-vesâil: Tamamlayamamıştır. 34. Fedâil-üd-dîk, 35. Zikrâ habîbün Yerhalü ve büşrâ meşîbün yenzilü, 36. Kitâb-ül-halâve, 37. Fedâil-ül-hirre, 38. El-Herise, 39. Târih-ül-vefât-ül-mütehhırîn miner-ruvvât, 40. Buhâru behûr-il-Buhârî, 41. Takdîm-ül-cifân iled-dîfân 42. Es-Sıdkı ves-sadâkat, 43. Er-Rubhu vel-hasâre fil-kesbi vet-ticâre, 44. El-İrtiyâb an-kitâbet-il-kitâb, 45. Huss-ül-İmâm alâ tahfif-is-salât ma'al-itmâm, 46. Fast-ül-gurâm ilâ sâkin-iş-Şâm, 47. Eş-Şeddü vel-addü limen iktenâ bi-Ebî Sa'd, 48. Fedâilü Sûre-i Yâsîn, 49. Fedâil-üş-Şâm... v.s.

Sem'ânî'nin babası Muhammed de, büyük bir âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. "Şafiî fakîhlerinden olup, hadîs hafızı idi. Münâzara ilminde emsalsizdi. Zamanında onun gibi eser yazan olmadı. Hadîs-i şerîflerin metinleri) senedleri ve onların müşkilleri üzerinde çok konuşurdu. Sayısız eserleri vardır. Vefâtından önce, gasli (yıkanması) hakkında şiir yazmıştır.

466 (m. 1073) senesinde doğdu ve 510 (m. 1116) senesi Safer ayının ikinci Cum'a günü, herkesin Cum'a namazından sonra câmiyi terk etmesinden sonra, mescidde vefât etti. Merv kabristanında, babasının yanına defnedildi.

Sem'ânî'nin dedesi Mensûr da, asrının en büyük âlimlerindendi. Onun büyüklüğünü, dostları da, muhalifleri de i'tirâf etmişlerdir, önce Hanefî mezhebinde büyük bir fakîh idi. 462 (m. 1069) senesinde hac için Hicaz'a gittiğinde, orada Şafiî mezhebine geçmesini gerektiren bir hâdise ile karşılaştığında, bu mezhebe intikâl etmiş ve memleketine döndüğünde, bundan dolayı çok sıkıntılarla karşılaşmıştır. O, bunlara sabretti. Şafiî mezhebinde de büyük fakîh olarak kendisini yetiştirdi. Fıkıh, usûl ve diğer ilimlere dâir birçok eser yazdı. "Minhâcü Ehl-is-sünne", "El-intisâr", "Er-Reddü alel-kaderiyye", "El-Kavâti" ve "El-Burhân" adındaki eserleri başlıcalarıdır. Ayrıca onun güzel bir "Tefsîr"i ve yüze yakın hadîs âliminden rivâyet ettiği bin hadîs-i şerîfi içine alan bir "Kitâb-ül-hadîs"i daha vardır. 426 (m. 1034) senesinde doğup, 489 (m. 1095) yılında vefât etti.

Sem'ânî'nin rivâyet edip, eserlerinde naklettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: Enes bin Mâlik (r.a.) bildiriyor: Birgün Resûlullaha (s.a.v.) bir adam gelip: "Yâ Resûlallah! Kıyâmet ne zamandır?" diye sordu. Peygamberimiz, **"Onun için ne hazırladın?"** buyurunca, büyük bir amel işlediğini söylemedi. Fakat Allahü teâlâyı ve Resûlünü çok sevdiğini bildirdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kişi, sevdiği ile beraber olur."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 4

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 180

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 209

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1316

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 175, 254

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 206, 206

7) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 7

8) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 259

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 607, 609

SEYYİD ABDÜLKÂDİR-İ GEYLÂNÎ

Büyük İslâm âlimlerinden ve evliyânın en meşhûrlarından. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Muhyiddîn, Gavs-ül-a'zam, Kutb-i Rabbanî, Sultân-ı evliyâ, Kutb-i a'zam, Bâz-ül-Eşheb gibi lakâbları vardır. 470 (m. 1077) senesinde İran'ın Geylân şehrinde doğdu. Bu sebeple de Geylânî denilmiştir. 561 (m. 1166)'de 91 yaşında iken Bağdad'da vefât etti.

"İnne bi iznillahi sultân-ür-ricâl, Câe fî aşkin, teveffâ fî kemâlin." "Şüphesiz ki, insanların sultânı "aşk" ile geldi, "kemâl" ile vefât etti" ma'nâsında söylenen beyitte; "aşk" kelimesi ile ebced hesabına göre (470) doğum târihi ve "kemâl" kelimesi ile de 91 sene olan ömrüne işâret edilmiştir. Türbesi Bağdad'dadır. Babası Ebû Sâlih bin Abdullah'dır. Abdülkâdir-i Geylânî doğduğunda, babası 60 yaşında idi. Annesi de yaşlı idi. Annesi, Fâtıma binti Ebû Abdullah Seyyidedir. Ümm-ül-hayr, Amînet-ül-hayr lakâbları vardır. Babası, Hazreti Hasen'in oğlu olan Hasen-i Mü'sennâ'nın oğlu Abdullah'ın soyundandır. Bu Abdullahın annesi, Hazreti Hüseyn'in kızı Fâtıma'dır. Hem baba tarafından, hem de ana tarafından Peygamberimizin (s.a.v.) soyundan

olup, hem şerîf hem seyyiddir. Annesi ve babası evliyâ idiler. Abdülkâdir-i Geylânî, fıkıh ve hadîs ilimlerinde müctehid idi. Tasavvufta ise çok yüksek bir evliyâ ve mürşid-i kâmillerin en başta gelenlerindendir.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri doğmadan önce, Bağdad'da bulunan âlim ve evliyâ zâtlar, onun doğacağını müjdelemişlerdir. Babası, Abdülkâdir-i Geylânî doğmadan önce, rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmı ve evliyâyı gördü. Peygamber efendimiz ona; "Yâ Ebâ Sâlih! Allahü teâlâ bu gece sana çok kâmil bir erkek evlâdı ihsân etti. O benim evlâdımdan, soyumdandır. Onun derecesi ve şânı başkalarından çok üstün ve yüksek olacak" buyurarak müjdeledi. Annesi şöyle anlatmıştır: "Oğlum Abdülkâdir doğduğunda, Ramazân-ı şerîf başlamıştı. Birinci gün, imsak vaktinden güneş batıncaya kadar süt emmedi. Bu hâli, diğer günlerde de devam etti. Ramazân-ı şerîf boyunca, gündüzleri hiç süt emmedi. Anladım ki, Ramazân-ı şerîfe hürmet ediyor, oruç tutuyordu.

İkinci sene, Şa'bân ayının son günlerinde hava çok bulutlu geçmişti. İnsanlar hilâli göremedikleri için, Ramazân-ı şerîf ayının girip girmediğini tesbit edememişlerdi. Abdülkâdir'in, Ramazân-ı şerîfte süt emmediğini bilenler, bana gelip sordular. O gün, imsak vaktinden beri süt emmemişti. Bu durumu gelenlere söyledim. Anlaşıldı ki, Ramazân-ı şerîf başlamıştı."

Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, önce doğduğu yerde ilim öğrenmeye başladı. Daha küçük yaşta iken, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Bağdad'a gidip, zamanın meşhûr âlimlerinden ilim tahsiline devam etti.

Bağdad'a tahsil için gidişini kendisi şöyle anlatmıştır: "Küçük idim, Arefe günü çift sürmek için tarlaya gittim. Bir öküzün kuyruğundan tutunup, arkasından gidiyordum. Hayvan dile geldi ve dönüp bana; "Sen bunun için yaratılmadın ve bununla emrolunmadın" dedi. Korktum geri döndüm. Evimizin damına çıktım. Gözüme, hacılar gözüktü. Arafat'ta vakfeye durmuşlardı. Anneme gidip, "Beni Allahü teâlânın yolunda bulundur, izin ver, Bağdad'a gidip ilim öğreneyim. Sâlih zâtları ve evliyâyı ziyâret edeyim" dedim. Annem sebebini sordu, gördüklerimi anlattım. Ağladı, kalkıp babamdan mîrâs kalan seksen altının yarısını kardeşime ayırdı. Kalanını da bana verip, altınları elbisemin koltuğunun altına dikti. Gitmeme izin verip, her ne olursa olsun doğruluk üzere olmamı söyleyip, benden söz aldı. "Haydi Allah selâmet versin oğlum. Allahü teâlâ için senden ayrıldım. Kıyâmete kadar bir daha yüzünü göremem" dedi. Ben de, küçük bir kâfile ile Bağda'da gitmek üzere yola çıktım. Hemedan'ı geçince, altmış atlı eşkiya çıka geldi. Kâfilemizi bastılar. Kervanı soydular, içlerinden biri benim yanıma geldi. "Ey fakir! Senin hiçbir şeyin var mı?" dedi. Ben de yalan söylemek istemedim. "Kırk altınım var" dedim. "Nerededir?" dedi. "Elbisemin koltuğunun altında dikilmiştir" dedim. Alay ediyorum zannetti. Beni bırakıp gitti. Bir başkası geldi, o da sordu. Fakat, o da bırakıp gitti, ikisi birden reîslerine gidip, bu durumu söylediler. Reîsleri beni çağırttı. Bir yerde, kâfileden aldıkları malları taksim ediyorlardı. Yanına gittim. "Altının var mi?" dedi. "Kırk altınım var" dedim. Elbisemin koltuk altını sökmelerini söyledi. Söküp, altınları çıkardılar. "Neden bunu söyledin?" dediler. "Annem, ne olursa olsun doğru söylememi tembih etti. Doğruluktan ayrılmayacağıma söz verdim, ihânet edemem" dedim. Eşkiyanın reîsi, bunu duyunca ağlamaya başladı ve: "Bu kadar senedir ben, beni yaratıp, yetiştiren Rabbime verdiğim söze ihânet ediyorum" dedi. Bu pişmanlığından sonra tövbe edip, eşkiyalığı bıraktığını söyledi. Yanındakiler de, "İnsanları soymakta, yol kesmede sen bizim reîsimiz idin, şimdi tövbe etmekte de bizim reîsimiz ol" dediler.

Sonra, hepsi elimde tövbe ettiler. Kâfileden aldıkları malları sahiplerine geri verdiler. İlk defa elimde tövbe edenler, bu altmış kişidir.”

Bağdad’a gittiğinde 18 yaşında bulunuyordu. Orada bulunan meşhûr âlimlerden ders almak sûretiyle hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde çok iyi yetişti. Fıkıh ilmini; Ebû Hattâb Mahfûz, Ebü’l-Vefâ, Ali bin Ukayl, Ebû Hüseyn bin Kâdı Ebû Ya’lâ ve diğer fıkıh âlimlerinden öğrendi. Hadîs ilmini; Hasen-i Bâkıllânî, Ebû Sa’îd Muhammed bin Abdülkerîm, Ebû Gânim Muhammed bin Muhammed, Ebû Bekr Ahmed bin Muzaffer, Ebû Ca’fer, Ebû Kâsım bin Ali, Ebû Tâlib Abdülkâdir, Ebû Bekr Hibetullah İbni Mübârek, Ebü’l-İzz Muhammed bin Muhtâr, Ebû Nasr Muhammed, Ebû Gâlib Ahmed, Ebû Abdullah Yahyâ ve diğer hadîs âlimlerinden öğrendi. Tasavvuf ilmini ise; babası Ebû Sâlih hazretlerinden, Şeyh Ebû Sa’îd Mahzûmî’den ve Hammâd-i Debbas’tan almıştır.

İlim tahsilini tamamlayıp yetiştikten sonra, va’z ve ders vermeye başladı. Hocası Ebû Sa’îd Muharrimî’nin medresesinde verdiği dersleri ve va’zları, çok büyük bir alâka ile ta’kib edilirdi. Onu dinlemek üzere toplananlar o kadar kalabalık olurdu ki, medreseye sığmaz sokaklara taşıp, çevresini de doldururdu. Bu sebeble, onun ders verip sohbet ettiği, bu medresenin çevresinde bulunan evler de medreseye ilâve edilmek sûretiyle genişletildi. Bu iş için Bağdad halkı çok yardımcı oldu. Zengin olanlar para vererek, fakir olanlar ise bizzat çalışmak sûretiyle yardım etmişlerdir. Hattâ bir kadın, kocasından alacağı olan mehir bedelini, kocasının orada çalışması şartıyla ödenmiş kabûl etti. Onun derslerine devam edenler arasında, pekçok âlim ve sâlih yetişti. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, bir müddet ders verip insanları irşâd ettikten sonra, ders ve va’z vermeyi bırakıp, inzivâya çekildi, yalnızlığı tercih etti. Daha sonra sahralara çıktı. Bağdad’ın Kerh harabelerinde yaşamaya başladı. Bütün vaktini, ibâdet, riyâzat ve mücâhede ile geçirmeye başladı. Buyurdu ki: “Yirmibeş yıl kadar, yalnız başıma sahralarda dolaştım. Kırk sene, yatsı namazından sonra, sabaha kadar Kur’ân-ı kerîm okudum. Bir gece, nefsim uyumak istemişti. Fakat, nefsimin bu isteğine i’tibâr etmedim. Kırk gün oruç tutup, sonra iftar ettim.” Yine şöyle anlatmıştır: “Münâcaatta idim. Yanıma birisi geldi. Kendisini tanımıyordum. Arkadaş olalım dedim. Fakat muhalefet etmemek şartıyla dedi. Muhalefet etmem dedim. Burada bekle, geleceğim dedi. Gitti, bir yıl sonra geldi. Aynı yerde onu bekliyordum. Bir müddet beraber oturduk. Kalktı gitti. Ben gelinceye kadar buradan ayrılma dedi. Yine bir sene bekledim. Geldi. Yanında ekmek ve süt getirdi. Ben Hızır’ım, bunları sana getirmemi söylediler ve “Kalk, Bağdad’a hareket et!” buyurdu. Beraber Bağdad’a gittik.” Yine bir hâlini şöyle anlatmıştır: “Yıllarca bir yerde durdum. Allahü teâlâya söz verdim, bana birisi yedirmeyince birşey yemeyeceğim dedim. Lokma lokma ağzıma koymazlarsa ve su vermezlerse, kendim yiyip içmeyeceğim dedim. Ve kırk gün yemedim. Kırk gün sonra birisi geldi. Bir parça yiyecek getirip, gitti. Nefsim yemeğe saldıracak gibi oldu. Çok acıkmış olduğum hâlde, Allahü teâlâya verdiğim sözü bozmayacağım dedim, içimden feryâd eden bir ses duydum. Açım, açım diyerek inliyordu. Aniden yanımda Şeyh Ebû Sa’îd Mahzûmî göründü. Bu sesi duyup, “Ey Abdülkâdir, bu ses nedir?” dedi. “Bu, nefsimin ızdırabıdır. Rûhum rahat ediyor. Rabbimi murâkabededir” dedim. “Bizim eve buyur” dedi. Nefsime, buradan ayrılmayacağım dedim. O sırada Hızır aleyhisselâm geldi. “Kalk, Ebû Sa’îd’in huzûruna git!” dedi. Kalkıp gittim. Ebû Sa’îd, evinin kapısında durmuş beni bekliyordu. “Ey Abdülkâdir, benim dediğim kâfi gelmedi de Hızır’ın söylemesini mi bekledin?” dedi. Beni içeri aldı. Hazırladığı yemeği, lokma lokma ağzıma koydu. Doydum. Sonra bana icâzet ve hilâfet verdi.”

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Bağdad'daki derslerine ve va'zlarına ara verip, bir müddet yalnızlığı tercih ettikten sonra, tekrar ders, va'z ve fetvâ vermeye başladı. Pek meşhûr oldu. İnsanlar her taraftan onun sohbetine koşuştular. Âlimler, sâlihler toplanmıştı. Daha önce ders verdiği medresenin genişletilme işi, 528 (m. 1134) senesinde tamamlandı. Ders ve sohbetlerini bu medresede verdi. Oğlu Abdülvehhâb şöyle anlatmıştır: "Babam, haftada üç vakit ayırmıştı. Bu vakitler; Cum'a sabahı. Salı akşamı ve Cumartesi sabahı idi. Bu zamanlarda, bütün âlimler, sâlih kimseler toplanır, onun va'zlarını ve sohbetlerini dinler idi. Bu hâl kırk sene böyle devam etti. Ayrıca, kendi medresesinde de otuzüç sene müddetle talebelere ders verdi. Sohbetlerinde ba'zan birkaç kişinin, coşarak kendinden geçip vefât ettiği vâki olmuştur. Sohbetlerini dörtyüz kişi yazardı. Bunlar, ba'zan kalabalığın çokluğu sebebiyle birbirinin sırtlarında yazarlardı." Onüç çeşit ilim ve fende ders vermiştir. Ayrıca isteyenlere, tefsîr ve hadîs dersleri de verirdi. Akşam ve sabah vakitlerinde usûl ve nahiv dersleri, öğleden sonra da kırâat dersleri yapılır, Kur'ân-ı kerîm okunurdu. Konuşması gayet net ve pek te'sîrli idi. Kalbi katı bir kimse, onu görse kalbi yumuşar, korku ve heybet hissederdi. Ders ve sohbetlerinde bulunanlar, sessiz ve büyük bir te'sîr altında anlatılanları dinlerlerdi. Dinlemeye gelenler, yakında da olsa, kalabalık sebebiyle çok uzakta da otursa, sesini hepsi aynı derecede işitirlerdi. Birisi onu görse, derhal te'sîri altında kalır, mübârek bir zâtı gördüğünü hissederdi. Cum'a günleri câmiye giderken halk sokaklara toplanır, bereketlenmek için görmek isterlerdi. Kendisinden fetvâ isteyenlere, gayet açık ve doyurucu cevaplar vererek müşkillerini hallederdi. Altıyüzelli talebesi vardı. Hergün onlara ders verir, okutur, kalemi olmıyana kendi kaleminden verirdi. İntisâb için gelene, kendi eliyle, mübârek silsileyi yazardı. Ehl-i sünnet i'tikâdını ve din bilgilerini her tarafa yaydı. Misâfirsiz gece geçirmezdi. Zaîflere yardım eder, fakirleri doyururdu. Talebesinin çeşitli suâllerini cevaplandırırken hiç kızmazdı. Onlara karşı son derece sabırlı idi. Yanında oturanlarda: "Ondan daha kerîm ve lütufkâr kimse olamaz" kanâati hâkim olurdu. Ahbâblarından biri gurbete çıksa, ondan haber sorar, sevgi ve alâkasını muhafaza ederdi. Kendisine kötü davrananları affederdi. Köleleri satın alıp, azâd ederdi. Verdiği sözü tutar, kimseye karşı kötülük düşünmezdi. Anbarında, halâlden kazandığı buğday bulunurdu. Hizmetçisi, kapıda ekmek elinde durur ve halka şöyle seslenirdi: "Yemek istiyen, ekmek istiyen, yatmak istiyen kimse yok mu? Gelsin!" Kendisine hediye gelse, yanında bulunanlara dağıtır, bir kısmını da, kendisine ayırırdı. Hediyeye, mutlaka karşılık verirdi.

Allâme İbn-i Neccâr Cübbâî şöyle buyurduğunu bildirmiştir: "Bütün amelleri inceledim, yemek yedirmek ve güzel ahlâktan daha iyi birşey bulamadım. Bütün dünyâ bana verilse, hiçbir fakîr bırakmam, hepsini doyururum. Şu ânda bana bin altın verilse, bir gece bile bekletmeden tasadduk ederim."

Fakirlerin ve dervişlerin nafakasını satın almak için, vazîfeli hizmetçilerinin, bir başka işi olsa, yahut hastalansalar, kendisi çarşıya çıkar, Ceddi Resûlullah efendimize (sallallahü aleyhi ve selem) uyarak, ev için lüzumlu şeyleri satın alırdı. Bir toplulukla yolculukta olsa ve bir yerde konaklasalar, kendi eliyle, el değirmeninde buğday öğütür, hamur yapar, ekmek pişirir, hepsine taksim ederdi. Kendini ziyârete gelenlere saygı gösterir, tevâzu ederdi. Çok günler, et ve yağ yemezdi. Birgün yedi çocuk, ellerinde yarımşar dirhem ile gelip, her biri yarım dirhemini eline koydu ve satın aldırmak istedikleri şeyleri söylediler. Çarşıya gidip, herbirinin istedikleri şeyleri satın alıp, getirip çocuklara verdi. Gönüllerini hoş etti.

Hergün gizli ve açık çeşitli kerâmetleri görülürdü. "Harikulade ve kerâmet, ancak bir hayır ve hikmet için gösterilir, kerâmetini gizlemiyen dünyâya düşkündür", "Bana mürîd olan, yahut

evlâdımdan ve halîfelerimden hilâfet alıp, kerâmet derecesine ulaşıp, maksadsız kerâmet izhâr edenin yüzü, iki dünyâda kara olur" buyururdu.

Oğlu Seyyid Yahyâ hastalandığında, eliyle buğday öğütüp, ekmek pişirir, omuzunda güğümle su taşırdı.

Hergün bin rek'at namaz kılar, Müzzemmil ve Rahmân sûrelerini okurdu, İhlâs sûresini okuyunca, yüz defadan az okumaz, her farz namazından sonra hatime devam ederdi. Gündüzleri ayrıca pekçok duâ okurdu.

Asrının meşhûr âlimlerinden Şeyh Mûsâ Zevlî, oğlu ile birlikte hacca giderken Bağdad'a uğramıştı. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine öyle bir hürmet ve saygı göstermişti ki, o zamana kadar hiç kimseye böyle yapmamıştı. Oğlu bu hâlinin sebebini sorunca, "Şeyh Abdülkâdir bizim zamammızdaki insanların hayırlısıdır. O evliyânın ve âriflerin efendisidir. Huzûrunda, meleklerin bile edeble durduğu bir zâttır. Elbette hürmet göstermemiz lâzımdır" dedi. Ebû Sa'îd Kilevî şöyle anlatmıştır: "Ben, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin meclisinde iken, Resûlullahı (s.a.v.) ve enbiyâyı gördüm. Melekler onun meclisine gelmek için bölük bölük gök yüzünden inerlerdi. Bir defasında da Hızır aleyhisselâmı görmüştüm. Her kim dünyâda felah bulmak ve saadete kavuşmak isterse, Şeyh Abdülkâdir'in meclisine devam etsin buyurmuştu."

Ebü'l-Hasen Ali el-Mukrî, İbn-i Kudâme'den naklen şöyle söylemiştir: "561 (m. 1166) yılında Bağdad'a girdiğimizde, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini ilmin zirvesine yükselmiş olarak gördük. O, ilmi ile amel ediyor, kendisine sorulan çetin sorulara doyurucu cevaplar veriyor, ihtirâs sahibi olan kimselere karşı sabır ve metanet gösteriyordu. Bütün güzel huylara ve üstün vasıflara sâhib idi. Onun gibi bir zâta daha hiç rastlamadık."

İbrâhim bin Sa'd ed-Dârî şöyle demiştir: "Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri âlim elbisesi giyer, süslenir ata binerdi. Kürsiye çıkıp konuşurdu. Konuşması serî, açık ve seçik olup, gayet güzel anlaşılırdı. Konuştuğu zaman dinlenir, birşey emrettiğinde emri derhal yerine getirilirdi. Kalbi katı olan biri onu görse, derhal kalbi yumuşardı."

Abdullah el-Cübbâî, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin şöyle buyurduğunu nakletmiştir. "Her halükârda, dâima irşâd vazîfesi yapıyordum. Din hakkında konuşup anlatmasam, boğazım tıkanacak, boğulacak gibi olurdum. Va'z ve nasihat yaparken, önceleri yanımda birkaç kişi bulunurdu. Fakat daha sonra, halk duyunca kalabalıklaştı. Bulunduğum yer, gelenleri almaz oldu. Bâb-ül-Hibe'deki mescide gittim. Halk peşimi bırakmadı. Orada irşâd hizmetine devam ettim. Gelenler çok kalabalık olduğu için, dışarıya büyük ve yüksek bir kürsi koydular. Oradan va'z etmeye başladım. Halk, geceleri ellerinde kandiller ile toplanırlar, anlattıklarımı can kulağı ile dinlerlerdi. Daha sonra, burası da gelenlerle dolup taştı. Artık cemâati almaz oldu. Bu defa, büyük bir tepe üstüne bir kürsi koydular, orada va'z ve nasîhat ettim. İnsanlar, akın akın oraya toplandı. Atlar üzerinde gelip, beni aşk içinde dinlediler. Gelenler, ekseriya binlerce kişi olurdu."

Müerric bin Benhan şöyle anlatmıştır: ilimdeki şöhreti, keşf ve kerâmetleri her tarafa yayılıp duyulduktan sonra, yüz kişilik bir grup âlim, onu tecrübe etmek istemişlerdi. Herbiri ayrı bir suâl hazırlayıp sormak üzere Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin huzûruna geldiler. Onlar huzûruna gelince, öyle bir galeyana geldi ki, göğsünden nûrdan şimşekler ve kılıç gibi şeyler saçılmaya başladı. Suâl sormaya gelenler, hayret ve ızdırab içinde feryâd etmeye başladılar, öylesine bir inilti çıkardılar ki, işitenler zelzele oluyor zannetti. Sonra suâl hazırlayanların her birinin göğsüne basarak, "Senin suâlin şudur, cevâbı da şudur" buyurarak, hepsinin suâllerini

cevaplandırdı. Daha sonra ben o âlimlerin herbirine, "Bu hâdisede size neler oldu?" dedim. "O anda, bildiğimiz herşeyi unutmuştuk. Göğsümüze basınca hatırladık. Bilmediğimiz birçok şeyi de öğrendik" dediler.

Abdulkâdir-i Geylânî hazretleri, asrının en meşhûr âlimi ve mürşid-i kâmili idi. İnsanları rüşd ve hidâyete kavuşturmuş, nice gönüller onun feyizleriyle nurlanmıştır. Onun huzûrunda beşyüz yahudi ve hıristiyan müslüman olmuş, binlerce günahkâr onun sohbetleri sebebiyle tövbe etmiştir.

Fıkıh ve hadîs ilimlerinde müctehiddi. Önceleri Şafiî mezhebinde iken, Hanbelî mezhebinin ortadan kalkmak üzere olduğunu görerek, Hanbelî mezhebine geçti. Böylece bu mezheb yayıldı. Tasavvufda en yüksek dereceye ulaşmıştır. Tasavvuf ilminde ve hâllerinde, yüksek derecede âlim ve büyük bir mürşid-i kâmil idi. Kadirî tarikatının kurucusu ve mürşididir.

Tasavvuf; bir müslümanın İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri ve yolları öğreten ilimdir. Tıb ilmi, beden sağlığına âit bilgileri öğrettiği gibi, tasavvuf ilmi de, kalbin, rûhun kötü huylardan kurtulmasını öğretir. Kalb hastalığının alâmetleri olan kötü işlerden uzaklaşdırıp, Allah rızası için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlar. Zâten dînimiz, önce ilim öğrenmeyi, sonra öğrendiklerine uygun iş ve ibâdet yapılmasını ve bütün bunların da Allah rızâsı için olmasını emrediyor. Kısaca din; ilim, amel ve ihlâstan ibârettir, insanın ma'nen yükselmesi, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşması, bir uçağın uçmasına benzetilirse, îmân ile ibâdet, bunun gövdesi ve motorları gibidir. Tasavvuf yolunda ilerlemek de, bunun enerji maddesi ya'nî benzinidir. Maksada ulaşmak için, uçak elde edilir. Ya'nî îmân ve ibâdet kazanılır. Harekete geçmek için de, kuvvet, ya'nî tasavvuf (ahlâk) ilminin yolunda ilerlemek gerekir. Tasavvufun iki gayesi vardır. Birincisi; îmânın vicdânîleşmesi, ya'nî kalbe yerleşmesi ve şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile, delîl ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Ra'd sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki: **"Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi, ancak ve yalnız zikr ile olur."** Zikr; her işte ve her harekette Allahü teâlâyı hatırlamak, O'nun rızâsına uygun iş yapmak demektir. Tasavvufun ikinci gayesi; fıkıh ilmi ile bildirilen ibâdetlerin seve seve kolaylıkla yapılmasını ve nefsi emmâreden doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir, ibâdetlerin kolaylıkla seve seve yapılması ve günah olan işlerden de nefret ederek uzaklaşılması, ancak tasavvuf ilmini öğrenip, bu yolda ilerlemek ile mümkündür. Tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrlar, rûhlar ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Tasavvuf ile elegeçen bilgilere, ma'rifetlere, bilgilere ve hâllere kavuşmak için, önce îmânı düzeltmek, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uygun iş ve ibâdet yapmak lâzımdır. Zaten bu üçünü yapmadıkça, kalbin tasfiyesi kötü huylardan temizlenmesi, nefsin tezkiyesi, terbiye edilmesi mümkün değildir. Tasavvuf bilgileri mürşid-i kâmiller tarafından öğretilir. Mürşid-i kâmil, yol gösteren, rehberlik eden yetişmiş ve yetiştirebilen âlimdir. Böyle olan âlimlerin, belli usûllerle gösterdikleri bu yollara tarikat denilmiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de büyük bir mürşid-i kâmil olup, onun insanları saadete kavuşturmak için tasavvufta ta'kib ettiği usûllere ve gösterdiği yola, "Kâdiriyye tarikatı" denilmiştir.

Tarikatların çeşitli isimler alması, başka başka olmalarından değildir. Aynı mürşidin talebeleri, birbirlerini tanımak ve mürşidleri ile tanınmak, öğünmek için, bulundukları yola mürşidlerinin ismini vermişlerdir. Tarikatlar, başlıca iki kısma ayrılırlar:

1. Sessiz zikr (Zikr-i hafî) yapan tarikatlar: Bu yol Hazreti Ebû Bekr'den gelmiş olup, mürşidlerinin adına göre (Tayfuriyye), (Yeseviyye), (Medâriyye), hakîkî olan (Bektâşiyye), (Nakşibendiyye), (Ahrariyye) (Ahmediyye-i Müceddidiyye) ve (Hâlidiyye) gibi isimler almışlardır.

2. Yüksek sesle zikr (Zikr-i cehrî) yapan tarikatlar: Bu yolda, Hazreti Ali'den oniki İmâm vasıtasıyla gelmiştir. Oniki İmâmın sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan Ma'rûf-i Kerhî almış ve Cüneyd-i Bağdadî'nin çeşitli talebelerinin yolunda bulunan meşhûr mürşidlerin adı verilerek, kollara ayrılmışlardır. Böylece Ebû Bekr-i Şiblî yolundan (Kadirî), (Şâzilî), (Sa'dî) ve (Rıfâî) Ebû Ali Rodbârî yolundan, Ahmed Gazâlî ve Ziyâüddîn Ebû Nesîb-i Sühreverdî vâsıtaları ile (Kübrevî) meydana gelmiştir. İmâm-ı Ali'den Hasen-i Basrî vâsıtası ile (Edhemî) ve bundan (Çeştî) hâsıl olmuştur. (Bedevîye), Rıfâiyyeden hâsıl olmuştur.

Tarikat, zikir ile Allahü teâlâya kavuşma yoludur. Zikir, Allahü teâlâyı hatırlamak demektir. Her sözünde ve her işinde O'nun emirlerine ve yasaklarına sarılmaktır. Yaklaşık olarak, son yüz seneden beri tarikat diyerek birçok şeyler uyduruldu. Hakîkî İslâm âlimlerinin, Eshâb-ı Kirâmın, Peygamberimizden (s.a.v.) alıp bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı ünvanı alarak, zikir ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok günahları ve bid'atleri işlediler. Bugün sahte, yalancı mürşidlere, müslümanları sömüren tarikatçılara, dîni siyâsete âlet edenlere çok rastlanmaktadır. Şeyh-ül-felâm Ahmed İbni Kemâl efendinin Risâle-i Münîre adlı eserinde yer alan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz!"**

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mektûbât adlı eserinin üçündü cildi 123. mektûbunda, bu husûsla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanı Allahü teâlâya kavuşturan yollar ikidir. Birincisi, peygamberlerin yakınlığı gibi olan **(Nübüvvet yolu)** olup, insanı aslın aslına ulaştırır. Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" ve bunların sahâbîleri bu yoldan kavuşmuşlardır. Ümmetlerinden sahâbî olmıyanlar arasından dilediklerini de bu yoldan kavuşmakla şereflendirirler. Fakat bunlar pek azdır. Bu yolda vâsıta, aracı yoktur. Ya'nî vâsıl oldukdan sonra, doğrudan doğruya asldan feyz alırlar. Hiçbiri, ötekine vâsıta olmaz, perde olmaz. İkinci yol, **(Vilâyet yolu)'dur.** Kutblar, evtâd, büdelâ ve nücebâ ve bütün evliyâ hep bu yoldan kavuşmuşlardır. Bu yol, **(Sülûk)** yoludur. Evliyânın cezbeleri de, bu yolun cezbeleridir. Bu yoldan kavuşanlar, birbirlerine vâsıta ve perde olurlar. Bu yoldan vâsıl olanların önderi ve en üstünleri ve ötekilere vâsıta olanı, hazret-i Ali Mürtedâ "kerremallahü teâlâ vecheh-ül-kerîm"dir. Bu yolda gelen feyzlerin kaynağı odur. Resûlullahtan (s.a.v.) gelen feyzler, ma'rifetler hep onun vâsıtası ile gelir. Fâtımat-üz-Zehrâ ve hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn (r.anhüm), bu makamda, hazret-i Ali ile ortaktırlar, öyle sanıyorum ki, hazret-i Ali, dünyâya gelmeden önce de, bu makamda idi. Vefât etdikden sonra da, bu yolda her velîye gelen feyzler, hidâyetler, yine onun vâsıtası ile gelmektedir. Çünkü kendisi, bu yolun en yüksek noktasında bulunuyor. Bu makamın sahibi odur. Hazret-i Ali vefât edince, ondan yayılan feyzler, hazret-i Hasen ve sonra hazret-i Hüseyn vâsıtası ile geldi. Daha sonra oniki İmâmdan, sağ olanları da vâsıta oldular. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler, bu oniki İmâm vâsıtası ile geldi. Kutblara, nücebâyâ da, hep bunlardan geldi. Abdülkâdir-i Geylânî "kuddise sirruh", dünyâya gelip, velî oluncaya kadar hep böyle idi. Sonra, bu da bu vazîfeye kavuştu. Ondan sonraki kutblara ve nücebâya ve bütün Evliyâya oniki İmâmdan gelen feyzler ve

bereketler, bunun vâsıtası ile geldi. Başka hiçbir velî bu makama kavuşamadı. Bunun içindir ki, "Önceki Velîlerin güneşleri battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, hiç batmıyacaktır" buyurmuştur. Hidâyet, irşâd feyzinin akmasını güneş ışıklarının yayılmasına benzetmiştir. Feyzin kesilmesine, güneşin batması demiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine oniki İmâmın vazîfeleri verilmiştir. Rüşd ve hidâyete vâsıta olmuştur. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vâsıtası ile gelecektir. (Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bu vasfından dolayı, ona "Gavs-ül-a'zam" denilmiştir.)

Her asırda gelen müceddidler, onun vekîlleridir. (Hazret-i Îsâ "aleyhisselâm" ve hazret-i Mehdî ve İmâm-ı Rabbânî "kuddise sirruh" **(Nübüvvet yolu)** ile vâsıl olduğundan, vâsıtaya ihtiyâçları yoktur. Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh", nübüvvet yolunda Resûlullahın "sallallahü aleyhi ve sellem" vekîlidir.)

Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinden ilim ve feyz alarak yetişip, yükselen talebelerinden bir kısmı şu zâtlardır: Başta kendi oğullarından on tanesi gelmektedir. Bunlar: Abdülvahhâb, babasının vefâtından sonra kendi medresesinde ders vermek ve va'z etmek sûretiyle pekçok talebe yetiştirmiştir. Şeyh Îsâ, hadîs derslerini vermek ve va'z vermekle meşgûl olmuştur. Mısır'a gidip, orada da talebe yetiştirmiştir. Ebû Bekr Abdülazîz, ilimde yetiştikten sonra talebe yetiştirmekle meşgûl olmuş, pekçok kimse kendisinden feyz almıştır. Şeyh Abdülcebbâr, Abdurrezzâk, İbrâhim, Muhammed, Abdullah, Yahyâ ve Mûsâ bin Abdülkâdir. Bu oğullarından başka, torunlarından çoğu da ondan ilim ve feyz almışlardır. Ondan ilim ve feyz alan binlerce talebesi vardır. Aliyyül-Hallâvî isimli bir talebesi, Bağdad'dan çıkıp senelerce seyahat yapıp, birçok yeri gezdikten sonra Bağdad'a dönmüştü. Arkadaşları seyahat hâtıralarını sorduklarında şöyle anlatmıştır: "Şam, Mısır, İran ve Afrika'nın kuzeyindeki memleketleri gezip, gördüm. Üçyüzaltmış evliyâ ile görüşüp, sohbet ettim. Hepsinden işittiğim söz şudur: "Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri bizim mürşidimizdir. Rehbe-rimizdir. Bizi Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan odur." Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin irşâd ile vazîfelendirdiği talebelerinden bir kısmı da şu zâtlardır: Şeyh Ebû Midyen Magribî, Şuayb bin Hüseyn, Seyyid Seyfeddîn Abdülvehhâb, Şeyh Seyyid Muhammed Şemseddîn, Ebû Abbâs Ârif, Seyyid Abdurrezzâk, Şeyh Bekâ bin Batû, Ali bin Hînî, Muhammed bin Kâyid Evânî, Ebû Suud bin Şiblî, Şeyh Kadîb-ül-Bân Mûsulî, Şeyh Yûnus Kusab bin Kâşimî'dir.

Vefâtı: Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri vefât edeceği sırada, oğullarına: Yanımdan ayrılın! Çünkü zâhirde sizinle, bâtında sizden başkasıyla (ya'nî Allahü teâlâ ile) beraberim. Yine o esnada buyurdular: Yanımda sizden başkaları da vardır. Onlara yer açın. Onlara edebi gözetin. Burada büyük rahmet vardır. Onları sıkıştırmayın! Yine buyurdu: Aleykümüsselâm ve rahmetullahi ve berekâtühü, Allahü teâlâ beni ve sizi mağfiret etsin! Allahü teâlâ benim ve sizin tövbelerimizi kabûl etsin! Bismillah gayre müvedde'în. Bir gün bir gece hep böyle buyurdular.

Oğlu Şeyh Abdurrezzâk anlatır: Gavs-ül-a'zam, o esnada, ellerini kaldırıp, uzattı ve: "Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtühü! Tövbe ediniz ve size geliyorum denilenlerin safına giriniz!" buyurdu.

Vefât ederken iki defa, Allahümme refîk'al a'lâ deyip: "Size geliyorum, size geliyorum" buyurdu. Tekrar buyurdu ki: "Durun!" Bunun ardından, ona ölüm ve sekerât hâli geldi. Bu hâlde iken: "Bana kimse birşey sormasın. Ben, Allahü teâlânın ilminde bir hâlden başka bir hâle geçmekteyim" buyurdu.

Son anlarında, oğlu Abdülcebbâr, babacığım, bedenin acı duyuyor mu? diye arz edince, "Bütün uzuvlarım acı içindedir. Yalnız kalbimde hiç acı ve elem yok. O, Allahü teâlâ iledir."

Oğlu Şeyh Abdülazîz hastalığınız nasıldır? diye arz edince; "Benim hastalığımı, insan, cin ve meleklerden hiçbiri bilmez ve anlıyamaz. Allahü teâlânın ilmi, hükmü ile nâkıs olmaz. Hüküm değişir, ilim ise değişmez. Allahü teâlâ, dilediğini siler, dilediğini yazar. Umm-ül-kitab O'ndadır, O'na yaptığından suâl olunmaz. Kullara ise, yaptıkları sorulur" buyurdu.

Daha sonra, kudret ile hâkim, kullarına ölüm ile gâlib olan Allahü teâlâ, her ayıb ve kusurdan münezzehdir. Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah! Sonra, Allah Allah Allah... deyip sonra sesini kesti, dilini damağına yapıştırıp, mükerrem rûhunu teslim eyledi.

Vefâtı büyük bir üzüntüyle karşılandı. Cenâze namazını kılmak üzere, görülmemiş bir kalabalık toplandı. Cenâze namazını oğlu Abdülvehhâb kıldırdı. O kadar insan toplanmıştı ki, kalabalık sebebiyle ancak gece defn edilebildi, insanlar, büyük kalabalıklar hâlinde ziyâretine geldiler. Bu ziyâretler günlerce devam etti.

Vasıyyeti: Oğlu Abdurrezzâk suâl edince şöyle vasıyyet eyledi:

Ey oğlum! Allahü teâlâ bize ve sana ve bütün müslümanlara tevfîk (muvaffakiyet) ihsân eylesin! Sana Allahtan korkmanı ve O'na tâat üzere olmanı, dînimizin emir ve yasaklarına riâyet etmeni ve hududunu gözetmeni vasıyyet ederim.

Ey oğlum! Allahü teâlâ bize, sana ve müslümanlara tevfîk versin! Bizim bu tarîkatimiz, Kitâb ve Sünnet üzere bina edilmiştir. Kalbin selâmeti, el açıklığı, cömerdlik, cefâ ve ezaya katlanmak ve din kardeşlerinin kusurlarını affetmek üzere kurulmuştur.

Ey oğlum! Sana vasıyyet ederim! Dervişlerle beraber ol. Meşâyıha hürmeti gözet! Din kardeşlerinle iyi geçin! Küçük ve büyüklere nasihat üzere ol.

Dinden başka şey için kimseye düşmanlık etme!

Ey oğlum! Allahü teâlâ bize ve sana tevfîk versin! Fakrin hakîkati, senin gibi olana muhtaç olmaman, zenginliğin hakîkati ise, senin gibi olandan bir şey istememendir. Tasavvuf hâldir, söz değildir, söz ile de ele geçmez. Dervişlerden, Allahtan başkasına ihtiyâç duymayan birisini görürsen, ona ilim ile değil, rıfk ile, güler yüz, tatlı söz ve yumuşaklıkla muâmele eyle! Zîrâ ilim onu ürkütür, rıfk ise çeker ve yaklaştırır.

Ey oğlum! Allahü teâlâ bize, sana ve müslümanlara tevfîk versin! Tasavvuf sekiz haslet üzerine kurulmuştur: Cömerdlik, rızâ, sabır, işâret, gurbet, yün elbise giymek, seyahat etmek ve fakirlik, cömerdlik, İbrâhim aleyhisselâmın; rızâ, İshâk aleyhisselâmın; sabır, Eyyûb aleyhisselâmın; işâret Zekeriyyâ aleyhisselâmın; gurbet Yûsuf aleyhisselâmın; yün giyinmek, Yahyâ aleyhisselâmın; seyahat, Îsâ aleyhisselâmın; fakirlik, efendimiz ve şefaatçimiz Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) hasletleridir.

Ey oğlum! Zenginlerle sohbetin, görüşmen izzet ile, onlara değer vermiyerek, fakirlerle görüşmen ise, kendine değer vermiyerek olsun.

İhlâs üzere ol! İhlâs, insanların görmesini hâtıra getirmeyip, yaradanın dâima gördüğünü unutmamaktır. Sebeblerde Allahü teâlâya dil uzatma. Her hâlde Allahü teâlâdan gelene râzı ve sükûn üzere ol. Allah adamlarının huzûrunda şu üç sıfat üzere bulun: Alçak gönüllülük, iyi geçinmek ve kötülüklerden arınmış bir kalb. Hakîkî yaşamak, nefsini öldürmenle olur. (Nefsini öldürmek; nefsinin arzularını, haram ve zararlı isteklerini yerine getirmemek demektir.)

Menkıbeleri: Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kerâmetleri ve menkıbeleri pekçoktur. Onun ayaklarının, zamanındaki bütün evliyânın omuzları üzerinde olacağı haber verilmiştir. İmâm-ı Vâfî, Târih'inde, Abdülkâdir-i Geylânî'nin (kuddise sirruh) kerâmetleri ile ilgili olarak şöyle demektedir: Kerâmetleri, sayılamıyacak kadar çoktur. Dinde imamlık derecesine çıkanlardan, onun kerâmetlerinin tevâtür hâline geldiğini duydum. Bu dînin âlim ve velîleri söz birliği ile diyorlar ki, Abdülkâdir-i Geylânî'den görüldüğü kadar, hiçbir velîden kerâmet görülmemiştir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyuruyor ki: Abdülkâdir-i Geylânî, vilâyet-i Muhammediyyenin son noktasına ulaşmıştır. Bu ümmette en çok kerâmet ondan görülmüştür. Birgün hutbe okurken, Hızır aleyhisselâmın, kapının önünden geçmekte olduğunu görmüş ve: "Ey İsrâiloğlu, gel de, hazret-i Muhammed'in (s.a.v.) mübârek sözlerini dinle!" buyurmuştur.

Gavs-ül-a'zam Abdülkâdir-i Geylânî ve menkıbeleri hakkında çok sayıda, kıymetli kitaplar ve risaleler yazılmış, tabakat kitaplarında uzun anlatılmış, çok kıymetli sözler söylenmiştir.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, ilimde çok yüksek derecede idi. Birgün, biri huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okudu. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de okunan âyet-i kerîmeleri tefsîr etmeye başladı. Çeşitli yönlerden tefsîr ediyordu. O mecliste okunan âyet-i kerîmelerin, tam kırk çeşit tefsîrini yaptı. Yaptığı her çeşit tefsîrinin delîlini gösterdi. Gösterdiği delîlleri de gayet geniş bir şekilde izah etti. Orada bulunanlar, yaptığı onbir çeşit tefsîri anlayabildiler. Bundan sonrası o kadar derindi ki, anlayamadılar. Orada bulunanlar, hayretler içinde kaldılar. Sonra da: Sözü bıraktım. Şimdi Kelime-i tevhîde geldik, "La ilahe illallah" dedi. Bunu söyler söylemez, orada bulunanları bir hâl kapladı, kendilerinden geçtiler. O hâl sebebiyle, sahraya dağıldılar.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri buyurdu ki: "Yirmibeş sene sahralarda dolaşıp, yerden biten otları yemeden, derelerdeki sulardan içmeden ve bir kerre içince, bir yıl veya daha çok müddet susuz durmadan, insanlar içinde oturup, onları irşâda başlamadım. Ben sahralarda dolaşırken, "Ol" sözü ile ihsân olundum. Ondan sonra çok yiyecek maddeleri buldum, istediğimi yerdim. Dağdan bir parça koparınca elimde helva olurdu, yerdim. Kuma tuzlu su dökerdim, tatlı su olurdu içerdim. Sonra Allahü teâlâya karşı edebi gözeterek bunları terk ettim."

Mâşukluk makamında, gök kubbe altında, Gavs-ül-a'zam gibi bir kimse gelmemiştir ve gelmez. Şeyh Ebû Midyen Magribî buyurdu: Hızır aleyhisselâma rastladım. Asrımızdaki doğu ve batıda bulunan meşâyıhı sordum. Ferd-i efham ve Gavs-ül-a'zamı sordum. Cevâbında: "O, Sıddîkların İmâmı, âriflerin hucceti, ma'rifetin rûhudur. Evliyâ arasında şânı büyüktür" buyurdu.

Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) birgün abdest almıştı. O anda, bir kuş üzerini kirletti. Başını kaldırdığında, kuş uçuyordu. Bakışı ile beraber, yere düşüp öldü. Elbiseyi temizleyip, sattırdı. Parasını sadaka olarak dağıttı. Üzerine sinek konmazdı. Bu husûsda da Ceddi Resûlullahın (s.a.v.) verasetine (mirasına) kavuşmuştu.

Bağdad'ın âlim ve fâdıllarından biri, Cum'a namazından sonra, talebesi ile birlikte, kabirleri ziyârete ve ölüler için Fâtiha okumağa gidiyordu. Yolda siyah bir yılan gördü ve elindeki bastonuyla vurup öldürdü. O anda uzun bir duman gelip onu örttü. Gözden kayboldu. Talebesi şaştı kaldı. Bir saat sonra kaybolan o zâtı geliyor gördüler. Karşılamağa gittiler. Üzerinde gayet süslü kıymetli bir elbise gördüler. Hâlini ve elbisesini sordular. Şöyle anlattı: Duman beni Örtünce, beni kapıp tuttukları gibi bir adaya götürdüler. Denizin dibine indirdiler. Cinlerin pâdişâhının huzûruna götürdüler. Pâdişâh, elinde kınından çekilmiş bir kılıçla taht üzerinde

oturuyordu, önünde ise, başı ezilmiş ölü bir genç vardı. Başından gövdesine doğru kan akıyordu. Benim için, adamlarına; "Bu kimdir?" diye sordu. Bu gencin katilidir dediler, öfkeyle bana baktı ve: "Ey şehrin üstadı, bu genci niçin sebebsiz yere öldürdün?" dedi. Reddettim ve: "Allah korusun! Onu ben öldürmedim. Bana iftira ediyorlar" dedim. Cin pâdişâhına, onun öldürdüğünün alâmeti, elindeki bastonudur. Buyurun bakın, bastonu kanlıdır dediler. Bastonumdaki kanı görüp: "Bu kan nedir?" dedi. Bu bastonla bir yılan öldürdüm, onun kanıdır dedim. "Ey insan, o yılan benim bu oğlumdur" dedi. Sonra sustu, bir an durdu ve kadıya dönüp: "Bu adam, adam öldürdüğünü ikrâr etti. Sen de katline hükmet" dedi. Kâdı katlime karar verdi. Müftî de, hükme uygun fetvâ verdi. Kılıcı ile bana vurmak istedi. Kalbimden iltica edip, şeyhim, üstadım, Gavs-üs-Sakaleyn Abdülkâdir-i Geylânî'den yardım istedim. O anda bir adam göründü. Nûr yüzlü idi. "Bu adamı öldürme! Çünkü o, evliyânın Sultânı Gavs-ül-a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.a.) talebelerindendir. Bunun yüzünden sana sitem eder, gücenirse, o hazrete ne cevap verirsin?" dedi. Gavs-ül-a'zamın ismini duyar duymaz, kılıcı elinden attı ve: "Ey şehrin üstadı, Gavs-ül-a'zama olan hürmetimden seni affettim. Şimdi bize İmâm ol ve oğlumun cenâze namazını kıldır ve mağfiret olunması için duâ eyle" dedi. Sonra bana, süslü, değerli bir elbise giydirdi ve beni, buradan kapıp götürenlerle buraya gönderdi.

İmâm-Hasen-i Askeri (r.a.), seccadesini eshâbından birine emânet bırakıp, Gavs-ül-a'zama ulaştırmasını vasıyyet etti. Onu muhafaza edip, ömrünün sonunda, güvenilir birine emânet edip, aynı vasıyyeti yapmasını, böylece elden ele, hicrî beşinci asrın ortalarında, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî ismi ile meşhûr Gavs-ül-a'zam zuhur edince, ona verilmesini ve kendisinden ona selâm söylemesini tavsiye etti.

Gavs-ül-a'zam, Medîne-i münevvereden Bağdâd-ı Dârüsselâma gelirken, yolda hırsızlardan birine rastladı. Hırsız soyacak adam arıyordu. Gavs-ül-a'zam ona: "Sen kimsin?" buyurdu. Hırsız, ben çölde yaşıyanlardanım dedi. Gavs-ül-a'zam ona, isminin ma'siyet (günah) mürekkebi ile yazılmış olduğunu açıkladı. Hırsızın kalbinden, bu heybet ve azamet sahibi kişinin Gavs-ül-a'zam olması muhtemeldir düşüncesi geçti. Hırsızın kalbinden geçeni hırsıza söyledi ve: "Evet, ben Abdülkâdir'im" buyurdu. Hırsız, derhal düşüp mübârek ayaklarına kapandı ve dilinden: "Ey Seyyid Abdülkâdir, Allah için bana bir ihsânda bulun!" sözleri çıktı. Gavs-ül-a'zam, hâline acıdı ve kalbinin düzeltilmesi için, Allahü teâlâya duâ etti. Hitâb geldi: "Ey Gavs-ül-a'zam, hırsızı doğru yola götür. Onu sevgililer hidâyetine irşâd eyle, onu kutublardan biri eyle!" Hırsız, eşsiz teveccühleri ile kutublardan oldu.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, değerli, nefis, süslü elbise giyerdi. Bir defa yedibin dinarlık, bir sarık yaptırdı. Bir muhtaç gördü ve bu sarığı ona hediye etti.

Temiz bir hanım, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine tâbi olup talebesi olmuştu. Talebe olmasından önce, bu kadına, ahlâksız bir adam âşıktı. Bu kadın dağda iken, bir ihtiyâç için bir mağaraya girdiğinde o adam da, ardından mağaraya girdi. Kadına yanaşıp, onun namusunu kirletmek istedi. Kadın kaçacak, saklanacak bir yer bulamadı. Gavs-ül-a'zamın ismini söyleyip: "Yardım et (yetiş, imdâd) ey Gavs-ül-a'zam, ey insanların ve cinlerin gavsı, yardımcısı, yetiş! Yetiş ey Şeyh Muhyiddîn (dînin ihyâ edicisi), yetiş ey Seyyid Abdülkâdir!" deyip feryâd etti. O anda Gavs-ül-a'zam medresede abdest alıyordu. Ayaklarında tahtadan na'linler vardı. Onları çıkarıp mağara tarafına savurdu. Ahlâksız, arzusuna kavuşamadan, na'linler kafasına ulaştı ve ölünceye kadar başına vurdular, vurdular. Ahlâksız öldü ve na'linler vurmağı bıraktılar. Kadın, o mübârek na'linleri alıp, hazret-i Gavsa getirdi ve başından geçeni anlattı.

Birgün bulunduğu mezhebden başka mezhebe geçmek hakkında düşündü. O gece, bütün eshâbı ile beraber Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâda gördü. Bu arada İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'i (r.a.) gördü. Bir eliyle sakalını tutmuş, Resûlullah efendimizden rica ediyor ve: "Ey Allahın Resûlü, oğlun Muhyiddîn Seyyid Abdülkâdir'e buyur da, bu zaîf ihtiyârı himâye etsin" diyordu. Resûlullah (s.a.v.) tebessüm buyurarak: "Ey Seyyid Abdülkâdir, bu şeyhin ricasını kabûl et" buyurdu. Resûlullahın emri ile, onun ricasını kabûl etti ve sabah namazını Hanbelîlerin namazgahında kıldı. Hâlbuki o gün Hanbelî namazgahında İmâmdan başka kimse yoktu. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri oraya gelince, çok kimseler de ardından gelip, mescidde boş yer kalmadı. Râvî der ki: Eğer Gavs-ül-a'zam hazretleri o gün, Hanbelî namazgahında hâzır olmasaydı, Hanbelî mezhebi unutulacaktı.

Gavs-ül-a'zam birgün, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in kabrini ziyâret etti. Yanında evliyâdan bir cemâat da vardı. Kabrin başında okudular. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.a.), kabirden çıktı. Elinde gömlek vardı. Gömleği verdi ve birbirlerinin boynuna sarıldılar. Sonra İmâm-ı Ahmed: "Ey Seyyid Abdülkâdir, fıkıh, tasavvuf, helâlin, haramın ilmi sana muhtaçtır" buyurdu.

Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) buyurdu ki: "Hicrî beşyüzyirmibir senesi Şevval ayının onaltısı olan Salı günü Öğleden önce, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Ey oğlum, niçin konuşmuyorsun? buyurdu. Babacığım ben yabancıyım. Bağdad fasihlerinin yanında nasıl konuşurum? dedim. Ağzını aç! buyurdu. Ağzımı açtım. Yedi defa mübârek ağzının suyundan ağzıma saçtı ve: "İnsanlarla konuş, onları güzel hikmet ve va'zlar ile Rabbinin yoluna çağır." buyurdu. Öğle namazını kıldım. Yanımda kalabalık insanlar gördüm. Nutkum tutuldu. Ali bin Ebî Tâlib'i (r.a.) gördüm. Mecliste benim karşımda ayakta duruyor ve bana: "Ey oğlum niçin konuşmuyorsun?" diyordu. Babacığım! Nutkum tutuldu, konuşamıyorum dedim. Ağzını aç buyurdu. Açtım. Ağzının suyundan ağzıma altı defa saçtı. Niçin yediye tamamlamadınız? dedim. Resûlullaha karşı olan edebimden buyurdu ve gözden kayboldu. Bundan sonra en fasih bir dille konuşmağa başladım."

Gavs-ül-a'zam birgün bir mahalleden geçerken bir müslümanla bir hıristiyanın münâkaşa ettiklerini gördü. Sebebini sordu. Müslüman: "Bu hıristiyan, bizim peygamberimiz, sizin peygamberinizden üstündür diyor, ben ise, bizim peygamberimizin üstün olduğunu söylüyorum" dedi. Gavs-ül-a'zam, hıristiyana: "Îsâ aleyhisselâmın Muhammed aleyhisselâmdan üstün olduğunu hangi delîlle isbât ediyorsun?" buyurdu. Hıristiyan, bizim peygamberimiz ölüyü diriltti dedi. Gavs-ül-a'zam (r.a.): "Ben peygamber değilim. Sâdece Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma uyan bir müslümanım. Eğer ölüyü diriltirsem, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma inanır mısın?" buyurdu. Hıristiyan, inanırım dedi. Gavs-ül-a'zam: "Bana, harâb olmuş, eski bir kabir göster ve Peygamberimizin (s.a.v.) üstünlüğünü gör!" buyurdu. Eski bir kabir gösterdi. Gavs-ül-a'zam, hıristiyana: "Sizin peygamberiniz ölüyü diriltmek istediği zaman, hangi sözleri söylerdi?" buyurdu. Hıristiyan, "kum bi iznillah = Allahın izni ile kalk, diril" söylerdi, dedi. Bunun üzerine Gavs-ül-a'zam, ona: "Bu gösterdiğin kabirde yatan kişi, dünyâda şarkıcı idi. İstersen onu şarkı söyler hâlde dirilteyim, nasıl istersen öyle yapayım!" buyurdu. Peki, öyle olsun dedi. Gavs-ül-a'zam kabre döndü ve: "Allahın izni ile kalk!" buyurdu. Kabir açıldı ve ölü, şarkı söyler hâlde kalktı. Hıristiyan bu kerâmeti görünce, Peygamberimizin üstünlüğünü ikrâr edip, Gavs-ül-a'zamın elinde müslüman oldu.

Gavs-ül-a'zam (r.a.) zamanında, Bağdad'da tâ'ûn hastalığı vâki oldu. Hergün binlerce erkek ve kadın ölüyordu. Bağdad ehâlisi, Gavs-ül-a'zama, bu öldürücü hastalıktan şikâyet ettiler. "Medresemizin avlusundaki otlardan döğünüz ve yiyiniz, Allahü teâlâ, hastalara bununla

şifâ verir ve tâ'ûnu kaldırır" buyurdu. Buyurduğu gibi yaptılar, hastalar iyileşti ve Allahü teâlâ, onlardan tâ'ûnu kaldırdı. Hastalar çok olduğu ve izdiham had safhaya eriştiği için, Gavs-ül-a'zam: "Medresemiz suyundan bir damla içene, Allahü teâlâ şifâ verir" buyurdu. İsanlar, o mübârek medresenin suyundan içtiler ve tam sıhhate kavuştular. Zamanında Bağdad'da bir daha tâ'ûn hastalığı görülmedi.

Ebü'l-Feth Hirevî anlatır: "Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî'ye kırk sene hizmet ettim. Bu müddet içerisinde, sabah namazlarını, yatsının abdesti ile kıldığını gördüm. Ne zaman abdesti bozulsa, o zaman abdest alır, iki rek'at namaz kılardı. Yatsı namazını kılıp, husûsî odasına girer, beraberinde o odaya kimse giremezdi. Sabahleyin odadan çıkardı." Yine Hirevî anlatır: "Bir gece Şeyhin yanında yattım. Gecenin evvelinde namaz kıldığını gördüm. Namazı çok uzun sürmedi. Sonra gecenin üçde biri geçinceye kadar zikretti. El-Muhît, er-Rab, eş-Şehîd, el-Hasîb, el-Fa'âl, el-Hallâk, el-Hâlık, el-Bârî, el-Mûsâvvir derdi. Gördüm ki, zaîflemiş, küçülmüş idi. Ardından kendisini çok büyük gördüm. Ya'nî bir küçülüyor, bir büyüyordu. Sonra havada yükseliyor, yükseliyor, gözümden kayboluyordu. Sonra ayakta namaz kıldı. Uzun sûreler okudu. Gecenin üçde ikisi böyle geçti. Secdeleri, gerçekten çok uzun idi. Sonra müteveccih, müşâhid ve murâkıb olarak oturur, sabah vaktine yakın zamana kadar öylece dururdu. Sonra duâ eder, yalvarır, yakarır, kulluğunu Rabbine arz ederdi. O esnada, kendisini, bakan gözlerin dayanamıyacağı bir nûr kaplardı. Yanında, "Selâmün aleyküm, Selâmün aleyküm" seslerini duyardım. Kendisi bu selâmlara cevap verir; bu hâl sabah namazına çıkıncaya kadar devam ederdi. Hızır aleyhisselâmla çok defalar görüşmüştür."

Mısır'da bir tüccâr vardı. Gavs-ül-a'zam hakkında kuvvetli i'tikâd, hâlis ihlâs sahibi idi. Kalbinde, vasıtasız olarak, onun şerefli yolunda sülûk etme arzusu vardı. Ya'nî Gavs-ül-a'zamın huzûruna gidip, bizzat onun elinde tarîkatine girmek arzusundaydı. Çeşitli engeller sebebiyle kırk sene içinde bu niyet ve arzusuna kavuşamadı. Sonra yola çıkıp Bağdad'a vardı. Gavs-ül-a'zamın âhırete intikâl ettiğini işitti. Muradına kavuşamamaktan ötürü canına kıymak istedi. Kabrini ziyârete geldi. Ziyâret edebini takındı. Gavs-ül-a'zam kabrinden çıkıp, elini tuttu tövbe ettirdi ve onu talebeliğe kabûl etti. Bu zâtla üçyüz kişi irşâd şerefine kavuştu ve Allahü teâlâya vâsıl oldular, İslâm âlimleri bu şekilde olan intisabın sahih ve sâdık olduğunu söylemişlerdir.

Gavs-ül-a'zam (r.a.), bir defa Medîne-i münevvereye geldi. Resûlullahın (s.a.v.) Ravda-i mutahharasını kırk gün ziyâret edip, ayakta durdu ve ellerini göğsünün üzerine koyup şu iki beyitle münâcaat etti:

Günâhlarım denizin dalgalarından da çok,
Yüce dağlara benzer, hattâ daha da büyük;

Ve lâkin affedici kerîmin huzûrunda,
Sinek kanadı kadar, hattâ daha da küçük.

Bir başka zaman da gelip, Hücre-i şerîfenin yakınında bir dörtlük daha okudu. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek eli göründü, müsâfeha etti, öpüp başına koydu.

Bir kadın, çocuğunu, Abdülkâdir-i Geylânî'ye (r.a.) getirip: "Oğlumun kalbini size tutulmuş gördüm; bana hizmetinden onu azâd edip, size getirdim" dedi. Şeyh hazretleri bu genci yanına aldı. Ona mücâhede ile emretti. Tarikatta sülûke başlattı. Bu şekilde devam ederken, birgün annesi çıka geldi. Oğlunu, az yemek ve az uyumak sebebiyle, zaîf ve sararmış, arpa ekmeği yer hâlde buldu. Bu hâl ona dokundu. Çocuğunu bırakıp, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yanına girdi. Şeyh hazretleri oturmuş, tavuk yiyordu. "Efendim, siz burada tavuk yersiniz, benim oğlum

ise, arpa ekmeği yer" dedi. Şeyh bunu duyunca, elini, tavuk kemiklerinin üzerine koyup: "Kum bi-iznillâh", ya'nî Allahü teâlânın izni ile kalk, diril! buyurdu. Tavuk hemen dirildi. Şeyh, kadına hitaben: "Senin oğlun böyle olduğu zaman, dilediğini yesin!" buyurdu.

Meclisinin üzerinde kırlangıç uçup, sesi ile, orada bulunanları meşgûl etti. Abdülkâdir-i Geylânî: "Ey rüzgâr, bu kuşun başını al!" buyurdu. Buyurması ile beraber, kuşun yere düşmesi bir oldu. Ama başı bedeninde değil, başka yere düşmüştü. Şeyh hazretleri kürsîden inip, o kırlangıcı eliyle aldı. Diğer eliyle de üzerini okşadı ve Besmele okudu. Kuş hemen dirildi ve uçtu.

Yanından geçmekte olan ve sultâna âit şarabı taşımakta olan üç kişi ve bir emîr, ya'nî subay vardı. Şeyh onlara hitâben: "Durun!" buyurdu. Dinlemediler. Hayvana dur, buyurdu. Hayvan durdu. Hayvanın yanında olanlara kulunç ârız olup, bağrışmağa başladılar. Yaptıklarına tövbe ettiler, ağrıları geçti. Şarap ise, sirke olmuştu. Küpleri, damacanaları açınca, içlerinde şarap değil, sirke olduğunu ibretle gördüler. Meclisindeki talebelerinden biri rahatsızlandı. Hareket edemiyordu. Yardım ister gözle, hocasına baktı. Bunun üzerine Abdülkâdir-i Geylânî, hemen va'z kürsüsünün merdiveninden indi. Ama kürside insan başı gibi bir baş, sonra omuzları ve göğsü göründü. Daha sonra kürside Şeyhin şeklinde, onun konuşma ve sesinde birisi va'za devam ediyordu. Şeyh ise, o talebesiyle meşgûl oluyordu. Başını elbisesinin yeni ile örtmüştü. Talebe birden kendini sahrada gördü. Yanında akar su ve ağaç vardı. İhtiyâcını rahatça giderdi, dereden abdest aldı, namaz kıldı. Selâm verince, Abdülkâdir-i Geylânî, üzerindeki örtüyü kaldırdı. Şaşılacak şey! Kendini, mecliste arkadaşlarının arasında buldu. Şeyh ise, eskisi gibi, kürsüde durup va'z ediyordu.

Ramazân-ı şerîfte birgün, ayrı ayrı yetmiş kişi, birbirinden habersiz, Gavs-ül-a'zamı iftara da'vet etti. Herbiri kendi evini şereflendirmek, bereketlendirmek istiyordu. Her birinin da'vetini kabûl etti. Aynı anda da'vet edenlerin evlerinde iftarda bulundu. Onlarla birlikte yemek yedi. Bu haber, bu büyük ve havsalaya sığmaz kerâmet, bir anda Bağdad'a yayıldı. Huzûrunda hizmet eden hizmetçilerden biri, Gavs-ül-a'zam o akşam tekkesinden çıkmadığı, iftarı burada yaptığı hâlde, o kimselerin evlerine girip, onlarla yemek yemesi ve bu yemeğin aynı anda olması nasıl olur? diye düşündüğü zaman, Gavs-ül-a'zam, o hizmetçisine dönerek: "Onlar doğru söylüyorlar, herbirinin da'vetinde bulundum, ayrı ayrı, fakat aynı zamanda herbirinin evlerinde yemek yedim" buyurdu.

Gavs-ül-a'zam birgün, va'z için minberde oturuyordu. Birden sür'atle en son basamağa indi. Ayakta, elini elinin üstüne koyarak, mütevâzi bir şekilde durdu. Bir müddet sonra minbere çıktı ve eski yerine oturdu ve va'z ile meşgûl oldu. Orada bulunanlardan birisi, ne oldu diye suâl edince: "Ceddim Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Geldi ve minber önünde durdu. Haya edip, son basamağa indim. Kalkıp, gitmeğe başlayınca, bana yerime oturmamı ve insanlara va'z etmemi emr etti, dedi.

Gavs-ül-a'zam daha genç iken, Şeyh Hammâd'a geldi. Şeyh Hammâd ayağa kalktı ve Onu karşıladı: "Merhaba metin dağ, sarsılmaz tepe" deyip, onu yanına oturttu ve biraz konuştuktan sonra: "Sen, asrındaki ârîflerin seyyidi, efendisisin" buyurdu.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, bir Cum'a günü va'z ediyordu. Cemâat ise, onun dilinden saçılan ma'rifet ve sırlarla dolu kıymetli sözleri can kulağı ile dinliyorlardı. Cemâat arasında Şeyh Ali Hinî, Şeyh Baka, Şeyh Ebû Sa'îd Kaylevî, Şeyh Ebü'n-Necîb Abdülkâhir Sühreverdî, Şeyh Ebû Mükerrem, Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ali, Şeyh İbrâhim Nehrevânî, Şeyh Câyegîr, Şeyh Kadîb-ül-Bân Mûsulî, Şeyh Hammâd bin Müslim Debbâs, Şeyh Mâcid, Şeyh Osman bin Merzûk,

Hâce Yûsuf Hemedânî, Şeyh Arslan Müsekkî, Şeyh Sıdk-i Bağdadî, Şeyh Mübârek bin Ali, Şeyh Şehâbeddîn Sühreverdî ve diğer birçok büyük zât vardı. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri va'z ettiği sırada, bir ara; "Benim ayağım, bütün evliyânın boyunları üzerindedir" buyurdu. Orada bulunan evliyâdan, önce Şeyh Ali Hinî, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin ayağını tutup, kendi boynu üzerine koydu. Diğerleri de böyle yaptılar. Hâttâ orada bulunmayan evliyâ zâtlar da böyle buyurduğundan haberdâr olup, onu tasdik ederek boyunlarını eğmişlerdir.

Receb ed-Dârî şöyle anlatmıştır: Hicretin 616. yılında, Şam'da Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin oğlu Şeyh Mûsâ'dan dinledim. Şöyle anlatıyordu: Rahmetli babam birgün buyurdular ki: "Bir vakit Berye'ye (çöle) çıkıp orada bir müddet kaldım. İçecek su bulamadığım için çok fazla harâretlenmiştim. Allahü teâlâ üzerime bir bulut gönderdi. O buluttan yağmur yağdı. Kana kana su içtim. Sonra bir parıltı ve onun içinden bir sûret görür gibi oldum. O sûret tarafından bana şöyle bir hitâb geldi: "Yâ Abdülkâdir! Ben senin Rabbin ve Halikınım, senin için muharremâti ve senden başkaları için haram kıldığım şeyleri sana helâl kıldım." Ben hemen: **"E'ûzü -billahi- mineşşeytânirracîm"** dedim. Ve yanımdan git mel'ûn diye onu kovdum. Sonra o gördüğüm nûr zulmete döndü ve o sûret de bir duman oldu. Nihâyet bana yine hitâb ederek: "Ey Abdülkâdir! Rabbinin hükmiyle senin ilmin ve yüksek derecelerine ve hakîkate vukûfunla benim vesvesemden ve aldatmamdan kurtuldun. Ben, şimdiye kadar tarikat ehlinden yetmiş kişiyi böylece kandırıp doğru yoldan çıkarmıştım" dedi. Ben de ona; "Ey mel'ûn, benim kurtulmam, ancak Rabbimin fadlı, lütfu ve ihsânı iledir" diye cevap verdim. Babama: "Bu sesin, şeytanın sesi olduğunu nasıl bildin?" diye sordukları zaman "Şeytanın (Sana haramları helâl kıldım) sözünden anladım" diye buyurdu.

Ma'rifetler sahibi Şeyh Abdullah-i Belhî, Havârik-ül-ahbâb fî ma'rifetil-aktâb kitabının yirmibeşinci babında, Kutb-ül-ibâd Gavs-ül-bilâd Hâce Behâeddîn Muhammed Nakşibendî'yi (r.a.) anlatırken diyor ki: Hâcegî Sermest'ten duydum, o da Buhârâ'da yaşayan ve oturan kâmil meşâyıhdan duydu. Onlar şöyle anlatırlardı: "Gavs-ül-a'zam (r.a.), birgün bir cemâatle terasta durup, Buhârâ tarafına dönmüş, güzel bir koku almış ve: "Benim vefâtımdan yüzelliyedi sene sonra, Muhammedî meşreb birisi dünyâya gelir. İsmi Behâeddîn Muhammed Nakşibendî'dir. Bana mahsûs ni'metlere kavuşur" buyurdu. Gerçekten öyle oldu.

Evliyânın büyüklerinden ve mürşid-i kâmillerin en meşhûrlarından olan bu zât, Muhammed Behâeddîn-i Buhârî Nakşibend hazretleridir. O, Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri hakkında şu şiiri söylemiştir.

"Pâdişâhı her dû âlem Şah Abdülkâdirest.
Server-i evlâd-ı Âdem Şah Abdülkâdirest.
Âfitâb-ı Mâhitâb-ı Arş, Kürs ve Kalem,
Nûr-i kalb ez nûr-i a'zam Şah Abdülkâdirest."

Tercümesi:

"Her iki âlemin sultânı Şah Abdülkâdir'dir.
Evlâd-ı Âdem'in serveri (reîsi) Şah Abdülkâdir'dir.
Arş'ın, Kürsî'nin, Kalem'in, hem Güneş'i hem Ay'ı."
En üstün nûrdan bir kalb nûrudur, Şah Abdülkâdir."

Eserleri: Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin pekçok eserleri olup, başlıca eserleri şunlardır:

1. Günyet-üt-tâlibîn, 2. Fütûh-ülgayb, 3. Feth-ur-Rabbânî, 4. Füyûzât-ür-Rabbâniyye, 5. Hizbü Beşâîr-il-hayât, 6. Cilâ-ül-hâtır, 7. Mevhib-ür-Rabbâniyye, 8. Yevâkît-ül-hikem, 9. Behcet-ül-esrâr, 10. Tuhfet-ül-müttakîn, 11. Hız-ür-recâ vel-intihâ, 12. Risâlet-ül-Gavsiyye, 13.

Merâtib-ül-vücûd, 14. Mi'râc-i Latîf-i meânî, 15. Vusul ilallah, 16. Umdet-üs-sâlihîn, 17. Sittüm mecâlis, 18. Mektûbât-ı Geylânî, 19. Kenz-ül-a'zam, 20. Hizb-ül-hayrât, 21. Hizb-üt-tazarru vel-ibtihâl, 22. Beşâir-ül-hayrât, 23. Esrâr-ül-esrâr, 24. Mecmûa-i evrâd, 25. Delâil, 26. Manzûme-i lâmiyye, 27. Manzûme fit-tevessül bi esmâ-illah-il-hüsnâ, 28. Kasîdet-üt-tasavvufiyye bil-esmâ-il-hüsnâ, 29. Kasîdet-ül-latîfe, 30. Kasîde-i Tâiyye, 31. Kasîde-i mîmiyye, 32. Kasîde-i Ayniyye, 33. Muhtasar fî ilm-iddîn, 34. Risâletün fit-tevhîd, 35. Risâletün fil-vasiyye, 36. Sırr-ül-esrâr ve mazhar-ül-envâr, 37. Sırr-ül-vehhâc fî leylet-il-mi'râc, 38. Usûl-üs-seb'a, 39. Vasıyyetti Gavsiyye, 40. Virdü hısn-ül-hasîn, 41. Risâletün fî meâni-il-esmâ-il-hüsnâ, 42. Melfûzât-ı Geylânî, 43. Dîvân-i Gavs-ül-a'zam.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin hayâtını ve menkıbelerini anlatan çok eser yazılmıştır. Onun hakkında yazılan ve büyüklüğünü anlatan eserlerden bir kısmı ve müellifleri şunlardır:

1. Envâr-ün-nâzır (Allâme Ebû Bekr Abdullah bin Nasr Bağdadî).

2. Behcet-ül-esrâr ve ma'den-ül-envâr (Şeyh-ül-İslâm Ebü'l-Hasen Ali Nûreddîn).

3. Ravdât-ün-nâzır (Firûzâbâdî).

4. Gıbdat-ün-nâzır (Şihâbüddîn Ahmed İbni Hâcer Askalânî).

5. Hülâsât-ül-mefahir (Abdullah bin Es'ad Yâfiî).

6. Esnel-mefâhir (Abdullah bin Es'ad Yâfiî).

7. Dürer-ül-cevâhir (İbn-i Mülakin).

8. Kalâid-ül-cevâhir (Şemsüddîn Muhammed bin Yahyâ el-Ensârî).

9. Nüzhet-ül-hâtır (Ali bin Sultan).

10. Dürr-ül-fakîr (Es-Seyyid Abdülkâdir bin eş-Şeyh Ayderûs Yemenî).

11. Zübdet-ül-esrâr fî menâkıb-i Gavs-ül-ebrâr (Abdülhak Dehlevî).

12. Zübdet-ül-âsâr fî ahbâr-i Kutb-ül-ahyâr (Abdülhak Dehlevî).

13. Ravd-ün-nevâzır (Muhammed bin Sa'îd).

14. Nüzhet-ün-nâzır (Ebû Muhammed Abdüllatîf bin Ahmed).

15. Eş-Şeref-ül-Bâhir (Mûsâ bin Muhammed Bealbekî).

16. El-Cenaddânî (Ca'fer bin Hasen).

17. Ravad-ül-Besâtîn (Muhammed Emîn Tûnûsî).

18. Sultân-ül-ezkâr fî menâkıb-i Gavs-ül-ebrâr (İbn-i Şah Hemedânî).

19. Güldeste-i kerâmât.

20. Nesr-ül-cevâhir (Muhammed Sıbgatullah).

21. Zeyn-ül-mecâlis. Bunlardan başka çeşitli dillerde pekçok eser yazılmıştır.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri buyurdu ki: "Hakîkî yaşamak, nefsinin arzularını, haram ve zararlı isteklerini yerine getirmemek demektir."

"Allahü teâlâya en yakın olan, ahlâkı güzel, kalbi rahat olandır. En üstün amel, kalbin Allahtan başkasına yönelmemesidir."

"Bid'at yoluna sapmayınız! İtâat ediniz, muhalif olmayınız! Sabrediniz, sızlanmayınız! Sabit kalınız, ayrılıp dağılmayınız! Bekleyiniz, ümit kesmeyiniz! özünüzü günahtan temizleyiniz, kirletmeyiniz! Hele Mevlânızın kapısından hiç ayrılmayınız."

"Şükrün esâsı, ni'metin sahibini bilmek, bunu kalb ile i'tirâf etmek ve dille söylemektir."

"Allah için hâline sabr eden fakir, Allaha şükreden zenginden daha değerlidir. Hâline şükredebilen fakir ise, şükreden zenginden ve sabreden fakirden daha üstündür."

"Nefsinin peşine düşüp de, rehberi, yol gösterici hakîkî âlimleri dinlemeyen kimse, gerçekten nasîbsizdir."

"İnsan, kendini Kelime-i tevhîd söylemeye, "La ilahe illallah" demeye alıştırmazsa, ölüm döşeğinde iken onu hatırlaması ve söylemesi güç olur."

"Allahü teâlâ, bir kulunu severse, ona fazla mal ve evlâd vermez. Böylece, Allaha olan muhabbetini engelleyecek bir ortak olmamış olur. Çünkü Allahü teâlâ Gayyur'dur. İbâdette olduğu gibi, sevgide de ortaklığı kabûl etmez."

"Kim insanlardan birşey istiyorsa, Allahı tanımadığı için istiyor, îmânı, ma'rifeti ve yakîni zaîf olduğu için istiyor."

"Kalb, dünyâ arzularından birine bağlı kaldığı ve onun geçici lezzetlerinden birinin peşine takılıp gittiği müddetçe, imkânı yok âhıreti sevmiş olamaz."

"İyi huy sahibi, insanlardan gelen şeylere aldırmaz. Bu hâl ise, herşeyin Allahü teâlânın dilemesiyle olduğunu bilmektendir. Böyle olan kimse, nefsini hakîr görür."

Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, "Gunyet-üt-tâlibîn" adlı eserindeki Cennet, Cehennem ve tövbe bahsinden seçmeler:

Biliniz ki, Cehenneme girmek küfür sebebi iledir. Azâbın arttırılması, derecelerin aşağı olması, günah ve çirkin ameller ve işlerledir. Cennete girmek ise, îmân iledir. Ni'metlerin arttırılması ve yüksek derecelere kavuşmak, sâlih ameller ve güzel ahlâk iledir.

Âhırette olan çeşit çeşit azâblar, Allahü teâlânın, Cehennemlikler hakkındaki gazâb ve kızgınlığı, Cennette olan çeşit çeşit ni'metler ve lezzetler ve sürûrlar, Allahü teâlânın Cennetlikleri için olan rahmeti sebebiyledir.

Allahü teâlânın kullarından, dünyâda kendine mübah edilen şeyi yiyen, ona şükreden, karşılık olarak Cennet lezzetlerinden istediği şey verilir. Bir kimse, dünyâda kendisine mübah kılınan şeyi yemese, Cennetin derecelerinden pay ve nasîbini kendine haram etmiş olur. Bir kimse Cenneti inkâr etse, Cennetten ve Cennetteki bütün ni'metlerden mahrûm olur.

Ebû Hüreyre'den (r.a.) bildirilen hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Meydana gelmesinde asla şübhe edilmiyen kıyâmet günü olunca, insanlar mahşer yerine toplandıkları zaman, halkı bir karanlık kaplar. Âyet-i kerîme gereğince, karanlığın koyuluğundan insanlar birbirlerine bakamaz, birbirlerini göremezler. Ayakta dururlar, insanlar bu hâlde iken, Allahü teâlâ meleklere tecellî eder. İlâhî nûru ile mahşer yeri aydınlanır. Karanlık açılır, insanları, Rablerinin nûru kaplar. Melekler ise Arş'ın etrâfında tavaf etmekte, hamd edip cenâb-ı Hakkı tesbîh ve takdis etmektedirler. İnsanlar saf saf kıyâmda, her ümmet ve cemâat bir tarafta bulunmakta iken, amel defterleri ve mîzân getirilir. Amel defterleri konup, mizan, meleklerden birinin eline**

asılır. O melek, mizanı bir kere yükseğe kaldırır. Sonra aşağı indirir. Bu zaman Cennetten perde açılıp, Cennet rüzgârı gelmeğe, yayılmağa başlayınca, müslümanlar kendi terlerini misk gibi bulurlar. Hâlbuki kendileri ile Cennet arasında beşyüz yıllık mesafe vardır. Sonra Cehennemden de perde kaldırılır. Koyu bir duman ile Cehennem rüzgârı esmeğe başlayınca, mücrim ve müşrikler terlerini pis ve kerih bulurlar. Hâlbuki onlar ile Cehennem arasında beşyüz yıllık mesâfe vardır. Sonra Cehennem büyük bukağı ve zincirlerle bağlı olduğu ve "Üzerinde ondokuz melek vardır" âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi, ondokuz hâzin ve herbirinin emrinde yetmişbin melek olduğu hâlde itilerek Arasat meydanına getirilir. Ondokuz melekten her biri, kendi yardımcıları ile onu iterler, sağında, solunda ve arkasında yürürler. Her meleğin elinde demirden gürzler vardır.

Cehenneme bağırıp, onu yürütürler. Cehennemin, merkeb anırması gibi, korkunç ve çirkin sesi, şiddet, karanlık ve dumanı, ehline gazâbının şiddetinden meydana gelen alevi ve korkunç taşması vardır. Bu hâl ile Cehennemi getirirler. Onu Cennet ile insanların durduğu yer arasına koyarlar.

İnsanlara doğru bakıp, onları yutmak için, üzerlerine hamle ve hücum eder. Melekler bukağı ve zincirlerle ona mâni olurlar. Kendisinin insanları yutmaktan men' edildiğini görünce, şiddetle öyle bir feveran ve galeyana gelir ki, âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, "Gayz ve gazâbından parça parça olmak derecesine gelir." Sonra yine bir çeşit avaz ile seslenir, insanlar Cehennemi böyle görünce, kendilerinde meydana gelen korkunç dehşet ile, yürekleri boğazına gelip ne olduklarını şaşırırlar."

Bir kimse Resûlullaha (s.a.v.) "Ey Allahın Peygamberi! Bana Cehennemi anlatınız" dediğinde, **"Peki"** buyurup, şöyle anlatmağa başladı:

"Cehennem şu dünyânın yetmiş büyüklüğündedir. Çok karanlıktır. Yedi bölümü ve her bölümünde otuz kapısı ve her kapının üç gecelik genişliği vardır. Onu yetmiş bin melek tutar. Bu melekler çok kuvvetlidir. Yüzleri ekşi, gözleri ateş, renkleri ateş alevi gibidir.

Burun deliklerinden büyük alevler, korkunç duman saçılır. Onlar Allahü teâlânın emrini ve buyruğunu beklerler" buyurdu. Yine Resûlullah buyurur: **"Bu hâl ile Cehennem Allahü teâlâdan secde için izin ister. Secdesine izin verilince, Cehennem Allahü teâlânın dilediği kadar secde eder. Allahü teâlâ secdeden kalk buyurur ve:**

Hamd ve sena o Allaha mahsûstur ki, kendisine âsî olanlardan intikam almak için beni yarattı. Ve mahlûkatından hiçbir şeyi benden intikam almak için yaratmadı" der."

Hadîs-i şerîfte yine geldi ki: **"Cehennem bundan sonra açık ve fasih bir dille: "Bundan bana hamd etmeyi nasîb eden Allahü teâlâya hamd olsun" der. Sonra büyük bir heybetle, şiddetli bir ses ile kükreyince, mukarreb meleklerden, Peygamberlerden ve Arasatta bulunanlardan her biri bu sesten ürkerler. Sonra ikinci defa kükrer. Mahşerdekilerin gözlerinden yaşlar akar. Üçüncü defasında, yüksek bir sesle öyle bağırır ki, insan ve cinden ne kadar çok ameli olursa olsun düşmiyen kalmaz. Dördüncü defa kükreyip bağırınca, kimsenin konuşmağa mecali kalmaz. Ancak Cebrâil ve Mîkâil ve İbrâhim Halîlullah Arş-ı a'lâya yapışıp, hepsi nefsî nefsî deyip cenâb-ı Hakka yalvarırlar."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) devamla; **"Bundan sonra, Sırat, Cehennem üzerine kurulur. O Sırat için yediyüz bölüm ve uzun müddet eğlenip kalacak yer vardır. Her bölümün uzunluğu yetmiş yıllık yoldur.** (Ba'zı rivâyette yedi bölüm vardır.) **Sırat'ın boyu, birinci tabakadan, ikinci tabakaya kadar beşyüz yıllık yoldur. İkinciden üçüncüye, üçüncüden dördüncüye, dördüncüden beşinciye, beşinciden altıncıya, altıncıdan yedinciye kadar da beşer yüz yıllık yoldur. Yedinci tabaka, diğer tabakaların en sıcağı, en derini ve ateş bakımından yetmiş kere fazla ve şiddetlisidir. Dünyâ** (Yâ'nî en yakın) **tabakası ve Cehennemin birinci tabakasıdır. Onun alev ve ateşi Sırat'ın sağ ve solundan üç mil yükseğe çıkar. Her tabaka, üstünde bulunan tabakadan azâbların çeşidi, ateş ve hararet bakımından yetmiş kere fazla ve şiddetlidir. Her tabakada deniz, nehir, dağ ve ağaçlar vardır. Her dağın uzunluğu yetmiş bin yıllık mesafedir. Her tabakada yetmiş dağ vardır. Her dağın yetmiş bin bölümü vardır. Her bölümde yetmiş bin zehirli, dikenli ağaç vardır. Her ağacın yetmiş bin dalı, her dalında, yetmiş yılan ve akrep ve her yılanın boyu birkaç kilometredir. Akrepler büyük develer gibidir. Her ağaçta bin meyve ve her meyve, şeytanlar başı denilen, korkunç ve bed** (çirkin) **görünüşlü yılan gibidir. Her meyvede yetmiş kurt, her kurdun boyu yüz metre kadardır. Ba'zı meyvelerde kurt olmayıp, ancak diken vardır."** buyurdu.

Yine buyurdu: **"Cehennem yedi kapı ve yedi tabakadır. Her tabakada yedi vadi, her vadinin derinliği yetmiş bin yıllık mesafedir. Her vadinin yetmiş bin bölümü vardır. Her bölümde yetmişbin mağara vardır. Her mağarada yetmiş bin yarık ve çatlak vardır. Her yarık, yetmiş yıllık yoldur. Her yarıkta yetmiş bin yılan vardır. Her yılanın ağzında yetmiş bin akrep, her akrebin yetmiş bin kuyruğu vardır. Her kuyruğunda ayrı ayrı zehir ve ağu bulunur. Cehenneme giren kâfir ve münâfıkların** h**epsi, bunların herbirinin elem ve şiddetini tadacaktır."**

Yukarıda açıklandığı şekilde, insanlar korku ve dehşetlerinden dizleri üzerine çökmüş oldukları hâlde, Cehennem azgın deve gibi harekete gelir. Bu durumda yüksek bir ses duyulur. Peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve velîler yerlerinden kalkarlar. Sonra kul haklarının görüldüğü bir yere, daha sonra bir başka yere gelirler. Üçüncüsünde Allahü teâlânın huzûruna çıkarılırlar. Bu durumda amel defterleri uçup gelir ve insanların eline düşer. Ba'zısının amel defteri sağ tarafından, ba'zısının sol tarafından, ba'zısının da arka tarafından verilir. Amel defteri sağından verilenlere, nûr-i ilâhîden nûr verilir. Hâllerinin iyiliği için kendileri tebrik edilir. Sıratı, Allahü teâlânın rahmeti ile geçerler. Cennete girerler. Cennet melekleri onlara, elbiseler, binekler ve buraklar ve onlara lâyık şeyleri, girecekleri cennetlerin kapıları önünde verip, onları karşılarlar. Onlar gidecekleri yerlere ayrılırlar. Köşk ve saraylarına sevinçle varırlar. Zevcelerinin yanlarına gidip, dillerin anlatamadığı, gözlerinin göremediği, kalblerinden getiremedikleri zevcelerine bakarlar. Yerler, içerler ve süslerini takarlar. Kendilerine ayrılan zevceleri ile sohbet ederler. Sonra kendilerinden hüzün ve kederi gideren, hesablarını kolaylaştıran yaratanlarına hamd ederler. Sonra Rablerinin kendilerine verdiği şeylere: **"Bize hidâyet veren Allahü teâlâya hamd olsun. O hidâyet etmeseydi, hidâyete eremezdik"** meâlindeki âyetini okurlar ve şükrederler.

Dünyâda yakînleri, îmânları ve tasdikleri olduğundan, Allahü teâlâdan korkup, yine O'ndan ümid edenlerden oldukları hâlde, âhıret için öncelik verdikleri sâlih amelleri sebebiyle gözleri aydın olur. Bu durumda kurtulacaklar kurtulmuş, kâfirler veyl ve helake düçâr olmuş olurlar.

Amel defterleri sol tarafından ve arkalarından verilenlerin yüzleri siyah, gözleri gök ve mavi olur. Burunlarına dağ (damga) vurulur. Cesedleri büyür, derileri kalınlaşır. Amel defterine bakıp, Kehf sûresi, kırkdokuzuncu âyet-i kerîmede bildirildiği üzere meâlen; **"Küçük ve büyük günahlardan bir teki bile terkedilmeyip, hepsi sayılmış, yazılmış"** gördüklerinde korkarlar ve kendilerine esef ederler, eyvah helak olduk derler. Hâl ve şanları kötü, zanları bozuk, ümîdleri kesilmiş, korku ve dehşetleri kuvvetli, gam ve kederleri artık ve haddinden fazla olur. Onlar kalbleri sarsan, gözleri ağlatan keskin ve şiddetli emri, ağlatan, inleten büyük olaylar gördüklerinden, dehşetin çokluğundan başları eğilmiş, gözlerini zül ve hakaret kaplamış, belleri bükülmüş oldukları hâlde gözlerini Cehenneme dikerler. Kendilerine bakamazlar. Bu durumda Rablerinin kulu olduklarını söylerler, günahlarını i'tirâf ederler. Onların bu ikrâr ve i'tirâfları, Mülk sûresinin onbirinci âyetinde bildirildiği gibi, ebedî Cehennemde kalmalarına hüküm verilmiş olmaktan başka hiçbir fâide vermez.

Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"İnsanlar, Allahü teâlânın huzûrunda dizleri üzerine çökerler. Günah ve kusurlarını i'tirâf ederler. Hayretlerinin çokluğundan ve dehşete kapılmalarından ötürü gözleri bulanıp görmez olurlar. Kalbleri anlıyamaz olur. A'zâ ve organları rahatsız ve kudretsiz olup, konuşamazlar. Âyet-i kerîmede bildirildiği şekilde, kendileri ile yakınları ve akrabaları arasında, yaklaşma ve birleşme kesildiğinden, birbirleriyle görüşmeğe, birbirlerinin hâlinden konuşmağa, onlara sormağa güçleri olmaz. Dünyâda iken inkâr ettikleri, inanmadıkları âhıret hâllerini, elem ve kederleri ve çeşit çeşit azâbları yakînen gördüklerinde, Secde sûresi onikinci âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi: "Yâ Rabbî, gördük ve işittik. Şimdi bizi dünyâya gönder de sâlih ameller işleyelim" derlerse de, istekleri kabûl olmaz. Cehennemde susuz kalırlar. Kendilerine su verilmez. Açtırlar, doyurulmazlar. Çıplaktırlar, giydirilmezler. Mağlûbdurlar, yardım olunmazlar, Mahzûndurlar, sevindirilmezler. Nefslerinde, çoluk-çocuk, mal ve kazançlarında zarar ve ziyandadırlar.

İnsanlar bu hâlde iken, Allahü teâlâ Cehennem hazinedarlarına, bukağı, zincir ve gürzler alarak yardımcıları ile Cehennemden çıkmalarını emreder. Hemen Cehennemden çıkıp, Allahü teâlânın emrini gözetirler. Şakiler onlara bakıp, ellerindeki bukağı ve zincirleri ve elbiselerini gördüklerinde, parmaklarını ısırıp yerler. Kendilerine, eyvah helak olduk deyip, göz yaşlarını yerlere akıtırlar. Ayakları titrer. Her iyilikten me'yus ve ümidsiz olurlar. Bu anda Allahü teâlâ, Cehennem meleklerine, Elhâkka sûresinin otuzbirinci âyetinde olduğu gibi: "Onları tutunuz, zincir ve bukağılarla bağlayınız, sonra Cehenneme atınız" buyurur.

Allahü teâlâ, şakileri Cehennemin hangi tabakasına atmak dilerse, o tabakada görevli zebanîleri çağırıp, onlara: "Bunları alınız" diye emredince, herbirine yetmiş melek yapışıp bağlarlar. Ağır bukağıları boyunlarına, zincirleri kızgınlık ve gadabla burunlarına takıp başları ile ayakları arasını arkaları tarafından bir araya getirirler. Bu durumda bel kemikleri kırılır.

Bu durumda onlar gözlerini dikip, kapaklarını yummadan dururlar. Şah damarları şişer. Boyunlarındaki etler yanıp soyulur. Bukağıların kızgınlığı beyinlerine işleyip, beyinleri kaynar. Ayaklarına kadar derilerine te'sîr eder. Vücutlarından derileri sökülüp, etleri yeşil olup, etlerinden sarı sular akar. Bukağılar boyunlarına konduğu

zaman, omuzları ile kulakları arasını doldurur, etlerini yakar. Dudakları yanıp dişleri meydana çıkar. Dilleri korkunç seslerle feryâd eder. Cehennemin yüksek alevleri onların damar ve sinirlerinde kan gibi akar, her parçasına işler. Boyunlarındaki bukağılar, bağlar ve demirlerin kızgınlıklarının çokluğu kalblerine işler. Yürekleri boğazına gelip boğazları şişer. Şişkinlikleri artar. Sesleri kesilir, derileri yanıp mahvolur. Bu durumda Allahü teâlâ Cehennem zebanîlerine, onlara elbise giydirmelerini emreder. Zebanîler, İbrâhim sûresi, ellibirinci âyetinde bildirildiği gibi, onlara siyah ve kokusu pis ve gayet kalın katrandan elbise ve don giydirirler. Bunların hararetinden öyle alevli ateş çıkar ki, bu ateş dağların üzerine konsaydı, büyüklük ve sertliklerine rağmen, erirlerdi."

Yine buyurdu: **"Sonra Allahü teâlâ, Cehennem zebanîlerine, onları kalacakları yere ve herkesi kendi yerine götürünüz buyurur. Cehennem zebanîleri önce onlara vurdukları, taktıkları zincir ve bukağıların daha sert ve uzunları ile gelip, herbir melek o zincirlerden birini alıp bir grubu, âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, birbirlerine yaklaşık olarak o zincire dizer, zincirin bir ucunu boynuna alır, onlara arkasını dönerek, onları yüzleri üzerine sürüyerek, o grubun arkasında yetmiş bin melek, onları demirden gürzlerle döverek gider. Onları, elleri boyunlarına, alınları ayaklarına bağlı, sertlik, şiddet ve gazâbla Cehennem kapısına iletip, orada durdururlar.**

Sonra melekler Tûr sûresi, ondördüncü âyet-i kerîmesi olan: "İşte bu, sizin dünyâda inanmadığınız ateştir. Bu gördüğünüz azâb büyü müdür? Yâhud siz onu görmez misiniz? Çünkü siz, dünyâda iken ona inanmaz, vahiy ve Kur'ân-ı kerîme büyü, azâba yalan derdiniz. Siz şu ateşe girin, ister o azâba sabredin, ister etmeyip feryâd ve figân edin. İkisi de eşittir. Orada sonsuz kalırsınız. O, dünyâda işlediğiniz şirk ve yalanın cezasıdır" derler.

Cehennem kapısında durdurulduklarında, Cehennem kapıları, onlar için açılır. Şiddetli alev ve dumanlar çıkıp, gökteki yıldızlar kadar kıvılcımlar saçılıp, binlerce yıllık yol mikdarı yukarı çıkarlar. O yüksekten Cehennem ehlinin başlarına düşerler. Saçlarını yakıp, beyinlerini sarsar."

Yine buyurdu: **"Sonra Cehennem yüksek sesle: "Ey Cehennemlikler, bana geliniz. Yakınen biliniz, Rabbimin izzet ve celâline yemîn ederim ki, elbette sizden intikam alırız" diye bağırır. Sonra Cehennem: "Allahü zülcelâl hazretlerine hamd ederim ki, buğz ve gadabı için beni insanlara gazâb edici kıldı. Beni düşmanlarından intikam alıcı kıldı. Yâ Rabbî, hararetim üzerine hararet ekle. Kuvvetime kuvvet ilâve et" diye sena ve duâ eder.**

Bu hâlde Cehennemden başka melekler çıkıp. Cehennemliklerden her grubu karşılayıp, onları elleri ile kaldırıp, hor ve zelîl olarak yüzleri üzerlerine atarlar. Yetmişbin yılda Cehennemdeki dağların başına varırlar. Oraya varmadan ve dağ başlarında kalmadan her birinin yetmiş kere derisi yanıp değişir.

Onların Cehennem dağlarının başında ilk önce yedikleri, dışı çok sıcak, çok acı ve çok dikenli zakkumdur.

Onlar o zakkumu çiğnemekte iken, melekler gelip onlara gürzler ile vururlar. Kemiklerini kırarlar. Sonra ayaklarından tutup başları aşağı Cehenneme atarlar. Onlar

Cehennemin vadi ve derelerine doğru yetmişbin yıl bu hâl üzere giderler. Oraya varmadan herbirinin yetmiş kere derisi yanıp değişir.

O zakkum, ağızlarında durur. Yutamazlar. O zakkum ile yürekleri boğazlarına gelip, boğazları tıkanıp kalınca, her biri su isterler. Bu hâlde Cehenneme akmakta olan vadileri görürler.

O vadilere varıp, yüzleri üzere düşüp ondan içmek istediklerinde, o anda yüzlerinin derileri soyulup, o vadilerin içine düşer. O ateş pınarlı vadide, yüzleri üzere düşmüş oldukları hâlde, melekler gelip döverler. Kemiklerini kırarlar. Sonra ayaklarından tutup, yüz kırk yıllık aşağıda bulunan ateş ve duman içine yüzükoyun atarlar. O vadilerde durmadan herbirisinin yetmiş kere derisi yanıp değişir. **Onlar, o vadilerdeki sıcak ve kaynar sudan içerler. O kaynar su, onların karınlarında kalmaksızın, derileri yanıp yedi kere değişir.**

O kaynar su, onların karınlarında karar kıldığında, bağırsaklarını doğrayıp arkalarından çıkar. Sinir ve damarlarına te'sîr eder. Etleri erir, kemikleri yarılır. Bu hâlde melekler gelip, yüzlerine, arkalarına ve başlarına demirden öyle gürzlerle vururlar ki, bu gürzlerin herbirinin üçyüz altmış ağzı vardır. Başlarına vurunca, beyinlerini keser. Bellerini kırar. Onları ateş içinde yüzükoyun sürüklerler. Cehenneme varırlar. Bu hâlde ateş, onların derilerine girip, kulaklarından çıkar. Ateşin alevleri burunları deliğinden ve eğe kemiklerinden çıkar. Bedenlerinden sarı ve kanla karışık sular akar. Gözleri yuvalarından çıkıp, yüzlerine gelir. Sonra tâat etlikleri şeytanları ile ve yardım istedikleri putları ile bir araya getirilip, birbirlerine yaklaşık olarak dar ve sıkışık yerlere atılırlar. Bu durumda, eyvah, helak olduk, mahvolduk, derler. Hattâ malları da getirilip kızdırılır. Tevbe sûresi, otuzbeşinci âyetinde bildirildiği gibi: "O mallar ile onların yüzleri, yanları ve arkaları dağlanır." Cehennem ve şeytanların arkadaş ve ahbabı olurlar. Azâblarının şiddetli olması için, hatâ ve günahları arkalarına yükletilir. Onlardan birisinin uzunluğu bir aylık, eni de beş günlük, kalınlığı da üç gecelik yol kadardır. Başı da Filistin taraflarında bulunan Ekra'dağı gibidir Ağzında otuziki diş vardır. Ba'zısı yüksek tepe gibi onun başından, ba'zısı da çenesi ve burnu altından çıkar. Başının her kılının kalınlığı, pirinç sapı ve çoğu dünyâ ormanları gibidir. Üst dudağı yukarıya kalkmış ve alt dudağı otuzbeş-kırk metre aşağıya sarkmıştır. Elinin uzunluğu on günlük, kalınlığı bir günlük mesafedir. Uyluğu Verkan adındaki yer gibidir. Derisinin kalınlığı ise, onbeş-yirmi metredir. Bacağının uzunluğu beş gecelik mesafe, kalınlığı bir günlük mesafedir. Başı üstünden katran döküldüğü vakitte, gözünün bebeğinde ateş alevlenir"

Soran, Resûlullaha (s.a.v.) nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer bir kimse, boynunda ateşten bukağılar, ayağında bağ ve zincirler olduğu, elleri boynuna bağlı bulunduğu hâlde, zincir ve bukağıları sürüyerek dünyâya çıksa da, insanlar onu görmüş olsalardı, meydana gelecek korku ve dehşetten, insanların herbirisi bir tarafa savuşup kaçarlardı diye arz etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Cehennemin şiddetli hararetinden, gamından, çeşit çeşit azâb ve yer darlığından, Cehennemdekilerin etleri yeşil olur. Kemikleri parça parça olur. Beyinleri kaynayıp, derileri üzerine akar. Derileri yanar. A'zâları kesilir. Onlardan sarı su ve irinler akar. Bedenleri kurtlanıp, kurtlar kendisini yiyip kemirirler. Her biri yabanî eşek gibi olur. O kurtların kartal ve atmaca gibi pençeleri vardır. Onların derileri ile etleri arasını yolup ısırırlar, koparırlar. Etlerini yiyip, kanlarını**

içerler. O kurtların onlardan başka yiyip içecekleri yoktur. Sonra melekler, onları alıp yüzleri üzerine ateş ve taş üstünde sürükliyerek, binlerce yıllık mesafe olan Cehennem denizine çekerler. Cehennem denizine varmadan her gün birçok defa organları yanar, yeniden deri verilir. Cehennem denizine vardıklarında, Cehennem zebanîleri gelip, ayaklarından tutup Cehennem denizine atarlar. Cehennem denizinin derinliğini ve enginliğini, onu yaratandan başka bilen yoktur. Ba'zıları Tevrat'ın ba'zı cüzlerinde, dünyâ denizi Cehennem denizi yanında ufacık bir su birikintisi gibidir diye yazılı olduğunu beyân ettiler. Onlar bu denize atılıp, kendilerine ateş dokunduğunda, Cehennemliklerden bir kısmı, bir kısmına: Bundan önce azâb olunduğumuz ateş, buna göre çok az ve sanki rü'yâ gibi idi, derler" buyurdu.

Yine buyurdu: **"Cehennemliklerin, amellerine göre, Cehennem içinde yerleri vardır. Ba'zısına eni ve boyu bir aylık yol olan ateşle kızdırılmış yer verilir. Oraya başkası giremez. Kendisine mahsûs olur. Ba'zısına da eni ve boyu yirmidokuz gecelik mesafe olan yer verilir, Bunların yerleri gittikçe daraltılır. Hattâ bunlardan birisine eni ve boyu bir gün bir gecelik yer verilir. Böyle yerlerde azâb olunurlar. Bunlardan bazısı sırt üstü yatar, bazısı oturur, bazısı dizleri üzerine çökmüş, bazısı da ayakta, bazısı yüzü ve karnı üzerine yatmış oldukları hâlde azâb olunurlar. Bu yerlerin hepsi, içinde bulunanlara süngü demirinden daha dardır. Bunlardan ba'zısının ateş, topuklarına, ba'zısının dizlerine, ba'zısının beline, ba'zısının göbeğine, ba'zısının boynuna kadar olur. Ba'zısının ateşi de, kendisini gömer. Bir aylık mesafe olan dibine indirir. Yerlerine vardıklarında, yakınları ile görüşüp ağlarlar. Hattâ gözyaşları tükenir de, sonra kan ağlarlar. Şöyle ki, eğer gözlerinden akan kanlı yaşlarında gemi yüzdürülse, mümkün olurdu."**

Yine buyurdu: **"Cehennemdekilerin, Cehennem dibinde toplandıkları bir gün vardır. Sonra onlar için bir daha bir araya gelme yoktur. O gün gelip, toplanmalarına izin verildiğinde, Cehennemin dibinden birisi öyle seslenir ki, sesi en yükseğinden en aşağısına, en yakınından en uzağına kadar olanlara ulaşır. Bu duruma haşr denir. Bağırmasında: Ey Cehennemlik olanlar! Toplanınız der. Hepsi toplanırlar. Zebanîler de yanlarında bulunurlar.**

Onlar aralarında meşveret ederler. Dertleşirler. Zaîfleri büyüklerine ve başkanlarına, dünyâda size uyduk. Size uyup şirk ettik. Bugün, Allahü teâlânın azâbından bir parçasını bizden uzaklaştırabilir misiniz? derler. O gurûrlu başkanlar, emirlerinde olanlara: Hepimiz Cehennemdeyiz. Biz sizden azâbı nasıl giderebiliriz. Gücümüz olsa, kendi azâbımızı gideririz. Allahü teâlâ kulları arasında hükmetti. Herkesi lâyık olan yere gönderdi, derler. Yine onların başkanları, kendilerine uyan zaîflere; rahat yüzü görmiyeceksiniz ki, bizden yardım istersiniz derler. Tekrar zaîfler başkanlarına, âyet-i kerîmede bildirildiği gibi: "Bilâkis o bedduâ, size olsun. Siz küfürde bizden önce idiniz. Sizin aldatmanızla, biz de Cehennemliklerden olduk, burası ne korkunç yerdir" derler. Sâd sûresi altmışbirinci âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi: "Ey bizim Rabbimiz! Bizi aldatarak Cehenneme takdim olunmamıza sebeb olanların azâbını Cehennemde kat kat arttır" derler. Tekrar büyükleri onlara İbrâhim sûresi, yirmibirinci âyetinde olduğu gibi: "Eğer Allahü teâlâ bize îmân hidâyet etmiş olsaydı, biz de size o yolu gösterirdik. Kurtuluş yolu kapandığından, feryâdda etsek, sabır da etsek aynıdır. Bizim için bu azâbdan kaçıp kurtulmağa çâre yoktur" derler. Yine

zaîfleri büyüklerine ve başkanlarına Sebe' sûresi otuzüçüncü âyetinde bildirildiği gibi: "Belki sizin gece-gündüz hileniz, oyunlarınızla bizim kâfir olmamıza, ona şirk koşmamıza emrederdiniz. Biz sizden, dünyâda bizi kendilerine ibâdete çağırdığınız şeylerden sakınırız" derler.

Sonra onların başkanları, itâatlıları ve Cehennemliklerin hepsi, şeytanlardan arkadaşları tarafına yüzlerini, çevirip, bizleri doğru yoldan saptıran, hak yoldan ayıran siz idiniz diyerek üzerlerine yürürler. Kavga ve mücâdele, ayıblama, kötülemelerinin sonunda, şeytan yüksek sesle, Cehennemliklere ve şakilere hitaben âyet-i kerîmede bildirildiği gibi: "Allahü teâlâ size, haşır ve cezayı hak olarak va'd eyledi. Sizi doğru yola da'vet eyledi. Siz ise, o da'vete kulak vermediniz, onu kabûl ve tasdik etmediniz" ve: "Ben size hılâf olarak, kıyâmet ve haşır yoktur diye va'd eyledim. Benim sizi zorla yenmem ve böyle bir huccetim yok idi. Ancak vesvese ile da'vet eyledim. Siz kabûl ettiniz. Siz beni kötülemeyin, ben düşmanlığımı yerine getirdim diye beni ayıblamayın. Belki kendinizi ayıblayın ki, Rabbinizi bırakıp, benim sözümü tuttunuz. Ne ben size yardım edebilirim, ne de siz bana yardımcı olabilirsiniz. Bundan önce bana uyarak, beni ortak tuttuğunuzu ve bana ibâdetinizi, ben bugün kötü görür, ondan teberri ederim der.

Bu durumda, A'râf sûresi kırkdördüncü âyet-i kerîmede bildirildiği gibi: "Aralarında yüksek sesle, Allahü teâlânın la'neti, başkalarına ibâdet ile kendilerine zulmedenlere olsun" diyerek bir mü'nâdî bağırır.

Bu anda, onlara uyanlar başkanlarına, başkanlar da kendilerine uyanlara la'net eder. Bunların hepsi de, şeytandan olan arkadaşlarına la'net eder. Şeytanları da onlara la'net eder. Sonra hepsi şeytanlardan olan arkadaşlarına: "Keşke, bizimle sizin aranız, doğu ile batı kadar uzak olsaydı. Siz bugün bize, ne çirkin ve kötü arkadaş oldunuz. Siz dünyâda bizim için ne kötü yardımcı oldunuz" derler. Bu hâlde birbirlerine bakıp, bir kısmı diğerine: "Geliniz Cehennem zebanîlerine yalvaralım. Belki Rableri katında bize şefaat ederler. Bir gün kadar olsun azâbımız hafifletilir" derler.

Bunlar bu sıkıntılı hâlde iken, Cehennem meleklerine başvurmaları yetmiş sene sürer. Sonra meleğe başvururlar. Cehennem melekleri onlara: "Size dünyâda açık beyanlar ile peygamberlerimiz gelmedi mi, sizlere, hakkı ve bu hâlleri haber vermediler mi?" derler. Cehennemliklerin hepsi birden: "Evet" deyip, kendilerine dünyâda açık beyânlarla peygamber gelip, hakkı ve düçâr oldukları korkunç hâlleri haber verdiklerini söylerler. Cehennem melekleri onlara: "Siz duâ edin. Kâfirlerin duâsı kabûl olunmaz, dalâletten başka birşey değildir" derler. Bu zaman Cehennemlikler, Cehennem melekleri tarafından kendilerine iyi cevap verilmediğini gördüklerinde, Cehennem meleklerinin başı olan Mâlik'e "Ey Mâlik, Rabbine bizim için duâ eyle. Hakkımızda ölümle hükmetsin" derler. Bunun üzerine dünyâ ömrü mikdârınca durup onlara cevap vermez. Bir söz söylemez. Tekrar Mâlik'e başvururlar. Mâlik onlara: "Size ölümle hüküm olunmayıp sonsuz olarak Cehennemde kalırsınız" cevâbını verir. Mâlik'den de müsbet cevap alamadıklarını gördükte, Rablerine yalvarıp: "Yâ Rabbî! Bizi Cehennemden çıkar. Bir daha günah işlemeğe dönersek zâlimlerdeniz" derler. Mâlik-i Cebbar tarafından onlara yetmiş sene cevap verilmez. Sonra onları köpek seviyesine indirerek; sonsuz olarak Cehennemde kalacaksınız. Susunuz. Bana

bir daha bir şey söylemeyiniz. Sizin için oradan çıkmak ve azâbın kaldırılması yoktur" buyurur."

Yine buyurdu: **"Cehennemdekiler, Allahü teâlânın kendilerine rahmet etmiyeceğini, haklarında müsbet cevap vermiyeceğini anladıklarında, birbirlerine: "Bize şefaat edici, dost, arkadaş ve şefkat edici yoktur. Ne olurdu bir kere daha dünyâya dönseydik ve mü'minlerden olsaydık" derler.**

Bundan sonra zebanî melekleri, onları yerlerine döndürür. Hüccetleri bozulur. Diyecek sözleri kalmadığından Hakkın rahmetinden ümidsiz olurlar. Kendilerine büyük elem ve üzüntü gelip, dünyâda yaptıkları günah, kusur ve eksiklikleri için büyük zarar ve pişmanlıkla çağrışıp bağrışırlar. Kendilerinin ve kendilerine uyanların azâblarından hiçbir şey eksilmeden günah ve kusurlarını yüklenirler. İşleri çabuk, sözleri ağır, cesedleri büyük, yüzleri şimşek, gözleri ateş, renkleri alev gibi, dişleri sığır boynuzu gibi ağır ve uzun olur. Ellerinde gürzler bulunan zebanîler yanlarında olur. Eğer o gürzler ile dağlara vursalar, dağlar ufalanıp toprak olurdu. O gürzler ile, Allahü teâlâya âsî olanlara vururlar. Onların gözlerinden kanlı yaş akıtırlar. Zîrâ Cehennemlikler onlara ne kadar yalvarsa, kabûl etmezler. Ağlasalar, onlara rahmet etmezler. Su isteseler, içecek su vermezler. Ancak onlara erimiş bakır gibi su verilir. Ağızlarına götürürken, yüzlerini kebab gibi kızartır" buyurdu. Âyet-i kerîmede geldiği gibi: "Ne çirkin su ve ne kötü yerdir" derler.

Yine buyurdu: "Cehennemliklerin her gün üzerlerine öyle büyük bulut gelir ki, onda gözleri kamaştırır şimşek ve yıldırımlar, belleri büken korkunç sesler, gürlemeler, göz gözü görmez karanlık ve onunla beraber zebanî melekleri vardır. Bu büyük bulut, açık bir ses ile Cehennemliklere hitâb edip: "Size yağmur yağdırmamı ister misiniz?" dediğinde, Cehennemlikler hep bir ağızdan bize serin yağmur yağdır derler. Bu hâlde bu bulut, onlara bir saat taş yağdırıp, o taş, onların baş ve beyinlerini yarar. Sonra bir saat kaynar sular ve ateş ve alev ve demir çengeller yağdırır. Sonra bir saat yılan, akrep, kan ve irin yağdırır.

Bunlar Cehenneme yağdırıldığında, Cehennem denizi coşup gadaba gelir, dalgalanır. Bu anda Cehennem içinde dağ kalmaz. Dalgalar hepsini aşar. Cehennemdekilerin hepsi ölmeden denize gömülür."

Yine buyurdu: **"Cehennem, içinde olan âsîlere, Allahü teâlâ tarafından azâb ve elem olmak üzere gayz ve gadabını, alev ve dumanını ve zulmetini artırır."** Biz, Cehennemden ve ona girmeği gerektiren amellerden, Cehennem ehline arkadaş ve yoldaş olmaktan Allahü teâlâya sığınırız. Ey bizim ve Cehennemin yaratıcısı olan Rabbimiz! Bizi Cehennem çukurlarına düşürme! Cehennemin zincir ve bukağılarını boynumuza vurdurma. Cehennem elbiselerini bize giydirme! Cehennem zakkumunu bize yedirme! Cehennemin sıcaklığı ve kaynar suyu ile bize su verme. Cehennem zebanîlerini üzerimize musallat etme! Cehennem ateşine bizi yedirme! Ancak rahmetinle bizi Cehennem üzerine kurulmuş Sırattan geçir! Cehennemin şer ve alevini bizden uzak et. Rahmetinle bizi Cehennemden, onun dumanından ve şiddetinden koru! Âmin, yâ Rabbel âlemin!

Cennet bahsinden seçmeler: Ebû Hüreyre (r.a.) bildiriyor ki: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Cehennem köprüsünün yedi ayağı vardır. İki ayak arası yetmiş senelik yoldur. Köprünün genişliği, kılıncın ağzı kadar incedir. Ondan ilk geçecek olanlar, gözlerini**

açıp kapayacak kadar zamanda geçerler. İkinci grup, şimşek gibi geçerler. Üçüncü grup, kuvvetli esen rüzgâr gibi geçerler. Dördüncü grup, kuş gibi uçarak geçerler. Beşinci grup, koşar at gibi geçerler. Altıncı grup, sür'atle yürüyen insan gibi geçerler. Yedinci grup, yürüyen adam gibi geçerler. Sonra bir kimse kalır ki, Cehennemin üstündeki köprüden en son geçecek olan odur. Ona Cehennem köprüsünden geç denir. Ayaklarını köprünün üzerine koyar, bir ayağı kayar, sonra köprünün üstüne binip dizleri üzerine sürünerek gider. Bu hâlde Cehennem, onun deri ve kıllarına te'sîr eder.

O kimse yok olmayıp, karnı üzerinde sürünmekte, sarsılarak emeklemekte iken, yine bir ayağı kayar. Eliyle yapışıp, diğer ayağıyla asılır. Yine ateş kıllarına ve derisine dokunur. Kendisinin bu ateşten kurtulamıyacağını sanır. Devamlı karnı üzerine sürünerek ve sarsılarak gider. Böylece, köprüyü geçip, Cehennem ateşinden kurtulur. Cehennemden kurtulduğunda, Cehenneme bakıp der ki: Bütün mülkün tasarrufu kudret kabzasında olan, fayda, zarar, izzet ve zilletten herşeye kadir olan Allahü teâlâ, senden beni kurtardı. Allahü teâlânın bana ihsân ettiği yüksek ihsânı, geçmiş ve gelecekte hiç kimseye vereceğini sanmam. Cenâb-ı Hak, bana seni gördükten sonra kurtuluş verdi.

Bu hâlde meleklerden bir melek gelip, o kimsenin elinden tutup, onu Cennet kapısının yanında bir göle getirip, bu gölde yıkan ve su iç der. O da yıkanır ve su içer. Kendisine Cennet kokusu erişir. Aynı melek onu alıp. Cehennem kapısı önüne getirir. Allahü teâlâdan izin gelinceye kadar burada dur der.

O kimse Cehennemliklere bakıp, köpeklerin havlaması gibi seslerini duyar. Ağlayıp, yâ Rabbî! Cehennem ehlinden yüzümü çevir, senden başka şey istemem der. O melek, Allahü teâlânın katından gelip, o kimsenin yüzünü Cehennemden Cennet tarafına döndürür.

O kimsenin bulunduğu yer ile Cennet kapısı arasında bir adım yer vardır. Bu durumda Cennet kapısına bakar. Cenâb-ı Hakka yalvarmağa başlayıp: "Yâ Rabbî, sen her türlü ihsânı bana verdin. Beni Cehennemden kurtarıp, yüzümü Cehennem ehli tarafından Cennet tarafına döndürdün, benimle Cennet kapısı arası ise bir adımlık yerdir. İzzet ve celâlin hakkı için beni Cennet kapısından içeri sok. Senden ancak bunu isterim, başka şey istemem. "Bu hâlde iken yine o melek, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlânın katından gelip, ey insanoğlu! Niçin yalan söylersin, başka birşey istemem dersin der.

O kimse, Allahü teâlânın izzetine yemîn ederek, bundan başkasını istemedim der. Melek elinden tutup, Cennet kapısından içeri sokar. Sonra melek, Allahü teâlânın katına gider. Bu hâlde o kimse sağından ve solundan Cennete bakar. Bulunduğu yerden bir yıllık mesafede, ağaç ve meyveden başka birşey yoktur. Bulunduğu yerden Cennetin en aşağı ağacına ise bir adımlık yer vardır.

O kimse, bu durumda Cennet ağacına bakıp, kökünün altından, dalı ve budaklarının beyaz gümüş ve yapraklarının, insanoğlunun dünyâda gördüğü en güzel giyeceklerden güzel olduklarını, meyvelerinin kaymaktan yumuşak, baldan tatlı ve misk kokusundan güzel olduğunu görünce, gördüğü şeylerden şaşar kalır.

O kimse, o hâlde: "Yâ Rabbî, beni Cehennemden kurtarıp Cennete koydun. Her türlü ihsânı bana verdin. Benimle Cennetin bu ağacı arasında bir adım vardır. Senden onu isterim. Başka şey istemem" der.

Melek yine gelip, ey insanoğlu, niçin yalan söylersin? Fazlasını istemem dedin. Bu istediğin nedir? Ettiğin yemîn, içtiğin and nerede kaldı? Haya etmez misin? der.

O melek, o kimsenin elinden tutup onu en aşağı dereceye getirir. Orada bir yıllık mesafesi olan inciden bir köşk vardır.

O kimse, o köşke varınca etrâfına bakar. Bir yer görür ki, güya o köşk ve onun ötesinde bulunanlar, şimdi gördüğü yerin yanında rü'yâ gibi kalır. Onu görünce, kendini tutamayıp hemen: Yâ Rabbî, şu makamı senden isterim, başka birşey istemem der.

Bu anda meleklerden bir melek gelip, ey insanoğlu, sen başkasını istemem diye Rabbine yemîn etmiştin. Niçin yalan söylersin? Hadi burası da senin olsun der. O kimse o makama geldiğinde, oradan da diğer bir makam görür ki, biraz önce kavuşmuş olduğu makam yanında rü'yâ gibi kalır.

O kimse yine duramayıp, şu makamı senden isterim yâ Rabbî! der. O melek yine gelip, ona; Ey insanoğlu! Verdiğin sözü tutmazsın. Başka şey istemem demiştin der. Fakat onu ayıblamaz ve hakaret etmez. Zîrâ o kimse, kendisine pek yakın şeyleri gördüğünden, şaşılacak hâllere kapılır. O melek ona: işte bu da senindir der.

O kimse, o makamına da gelince, oradan da bir başka makam görür, önceki makamları onun yanında rü'yâ gibi kalınca, artık hayretle şaşıp kalır. Konuşmağa gücü yetmez.

Bu hâlde ben o kimseye, sana ne oldu ki, Rabbinden istemiyorsun derim. O da, ey efendim (s.a.v.) **Cenâb-ı Rabbil izzete and içtim. Bana korku geldi. Rabbimden istedim. Artık bana haya geldi. Utanır oldum der.**

Allahü teâlâ o kimseye hitaben, dünyâyı yarattığım günden, onu yok eylediğim güne kadar olan her türlü hazzı sende toplasam, sonra onun on katını sana versem, seni râzı kılar, hoşnut eder mi? der. O kimse, yâ Rabbî, benimle şaka mı edersin, hâlbuki Sen âlemlerin Rabbisin der. Allahü teâlâ ona, ben onu yapmağa ve ihsân etmeğe kadirim. Dilediğin şeyi benden iste buyurur.

Der ki, yâ Rabbî, beni insanların yanında bulundur. O anda bir melek gelip, elinden tutup, onu Cennete götürür. Onu Cennet içinde gezdirir. Bu hâlde iken bir şey görünür ki, sanki ona benzer bir şey yoktur. O kimse secdeye kapanıp, secdesinde: Rabbim bana tecellî etti der. Yanındaki melek ona başını secdeden kaldır, bu gördüğün, senin derecenin en aşağısıdır der. O kimse, eğer Allahü teâlâ benim gözümü korumasaydı, şu köşkün nûrundan benim gözüm görmezdi der.

O kimse o saraya iner. O anda bir kimse ile karşılaşır. O adamın yüzünü ve elbiselerini gördüğünde hayretler içinde kalıp, onu melek sanır. Bu adam: Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekâtûhü diyerek hizmetinde bulunmak için geldiğini söylediğinde, selâmını alır ve sonra ona: Sen kimsin ey Allahın kulu? der. Ben senin en büyük hizmetçinim ve ben bu makamdayım ve senin için benim gibi bin büyük

hizmetçi vardır ki, onlardan her biri senin köşklerinden bir köşktedir. Senin için bin köşk vardır. Her köşkte bin hizmetçi ve hûrîlerden de zevceler vardır, der.

O kimse, o köşke girer. Orada beyaz inciden bir kubbe görür, içinde yetmiş bölüm vardır. Her bölümde yetmiş yüksek çardak ve her çardağın yetmiş kapısı, her kapı için inciden bir kubbe vardır. O kimse o kubbelere girip, onları açar. Hâlbuki kendinden önce onları mahlûkattan bir ferd açmamıştır. O kubbenin içinde kırmızı cevherden bir kubbe görür ki, boyu otuz metredir. Yetmiş kapısı vardır. Her kapıda, o kubbeye benzer kırmızı cevhere açılır ki, o kırmızı cevherin de yetmiş kapısı vardır. Kırmızı cevherde, onun sahibinin ve diğerinin rengine benziyen bir renk yoktur. Her cevherde, yüksek çardaklar, sedir, koltuk ve tahtlar vardır.

O kimse o cevhereye girdiği zaman, içinde hûr-i ayndan bir zevce bulur. O zevce, ona selâm verip, o da selâmını alır. Sonra o kimse hayretle dururken, o zevce ona: Bizi ziyâretiniz bu vakit için takdîr olunmuştu. Ben senin zevcenim der. O kimse, onun yüzüne bakar. Sizden biriniz aynada yüzünü gördüğü gibi, zevcesinin yüzünün güzelliği ve temizliği sebebiyle, o kimse kendi yüzünü onun yüzü aynasında görür. Zevcenin üzerinde yetmiş hulle vardır. Her hulle yetmiş renklidir. O renklerde birbirine benziyen hiç bir renk yoktur. Elbise şeffaf olduğundan içi görünür. O kimseyi tiksindirecek hiçbir şey onda yoktur. Ancak zevcinin her bakışında, zevcenin güzelliği artar. Onlar birbirlerine bakınca, kendilerini gördükleri birer ayna kadar temiz ve saftırlar.

Her köşkün, üçyüzaltmış kapısı vardır. Her kapı üzerinde, inci, yakut ve cevherden üçyüzaltmış kubbe vardır. Bunların hiç birinin rengi, diğerinin rengine benzemez. O kimse köşküne bakınca, gözü o kadar ilerilere ulaşır ki, onda yürüyecek olsa, yüz sene yalnız kendi mülkünde seyretmiş olur. Başka birşey görmez. Gördüğü hep kendi mülkü olur. Ra'd sûresinin yirmidört ve Meryem sûresinin altmışikinci âyetlerinde bildirildiği gibi, melekler o kimseye, her gün köşk ve saraylarının kapısından selâm ile ve Allahü teâlâ tarafından hediyelerle gelirler. O hediyeleri takdim edip selâm verirler. Bir meleğin elindeki hediye, diğerininkinden başkadır. Onlar için orada akşam-sabah rızıklar vardır.

Cennet ehli, o kimseye miskin, zavallı derler. Çünkü Cennettekilerin hepsi, derece ve makam bakımından ondan yüksek ve üstündür. O miskin dediklerinin yemeğinde seksen hizmetçi vardır. Canı yemek istediği zaman, ona mahsûs sofralardan kırmızı yakuttan bir sofra kurarlar. Sarı yakutlarla donatılmış ve kuşatılmıştır. Sofranın altlığı incidendir. Çevresi yirmi mildir.

O sofra üzerine yetmiş türlü yemek konur. O kimsenin huzûrunda seksen hizmetçi ayakta durur. Her birinin elinde yemekle dolu bir tabak, şarabla dolu bir kâse vardır. Her tabaktaki yemek ayrı, her kâsedeki şerbet diğerinden ayrıdır. Sofraya önce getirilen yemeği, sonunda verilen yemek gibi, sondakinin lezzetini baştakinin lezzeti gibi, tam arzu ve istekle duyar. Biri diğerine benziyor sanır. Sofrada bulunan her yemekten yer. O yemek önünden kaldırıldığında, ondan her hizmet edenin nasîbi verilir.

Cennet ehlinden yüksek derecede bulunanlar, o kimseyi ziyâret ederler. O ise, onları ziyâret etmez. Cennettekilerden yüksek derecelerde bulunan herkesin

hizmetinde sekiz bin hizmetçi çalışır. Her hizmetçinin elinde yemek dolu bir sini vardır. Hepsinde ayrı ayrı yemekler vardır. O sofrada bulunan her yemekten yer. Yemek önünden kaldırıldığında, ondan her hizmetçisinin payı verilir. Her bir kimse için hûr-i ayn ve dünyâ hanımları vardır. Her zevce için yeşil yakuttan bir köşk vardır. Ortası dâire şeklinde kızıl yakuttan donatılıp kuşatılmıştır. Köşkünün yetmiş bin kapısı vardır. Her kapıda inciden bir kubbe vardır. Zevcelerinin üstünde binlerce Cennet hullesi vardır. Her hullede binlerce renk vardır. Hiç biri diğerine benzemez. Zevcelerinden her birisinin yanında ihtiyâcını gören bir câriye, meclis içinde bin câriye vardır. Her câriyeyi kendi hizmetinde kullanır. Kendisine yemek getirildiği zaman, önünde yetmişbin câriye ayakta durur. Her bir câriyenin elinde, başkasının elinde olmıyan yemek dolu bir tabak ve şarabla dolu bir kâse vardır.

O kimse, dünyâda Allah rızâsı için sevdiği bir mü'min kardeşini görmeği arzu edip, ona şefkatten dolayı, acaba helak mi olmuştur, düşüncesiyle, keşke kardeşimin ne olduğunu bilsem der. Allahü teâlâ o kimsenin kalbini anlayıp, meleklere, "Benim şu kulumla kardeşinin bulunduğu yere gidiniz" buyurur. O anda, bir melek, üzerinde nûrdan eyerle seçkin bir burak getirir.

Bu melek, o kimseye selâm verir. O da selâmını alır. Melek ona: Kalk, bu buraka bin de, kardeşine gidelim der. O da buraka biner. Cennette bin yıllık uzaklığı, dünyâda en güzel bir atla bir fersah mesafeyi almanızdan daha kısa zamanda alır. Hemen kardeşinin makamına ulaşır.

O kimse, o anda kardeşine selâm verip, kardeşi selâmını alır. Merhaba deyip, memnun olduğunu bildirir ve: Kardeşim, sen nerede kaldın? Senin için korkmuştum der. Bu hâlde birbirlerine sarılıp, sonra ikisi de: "Allahü teâlâya hamdolsun ki, bizi birleştirdi" diyerek, buluşmalarına güzel seslerle hamd ederler.

Bu hâlde Allahü teâlâ onlara buyurur, ki: Kulum, bu zaman amel zamanı değildir. Selâm ve dilemek zamanıdır. Benden isteyiniz vereyim. Onlar da: "Yâ Rabbî! Bizi bu derecede bir arada bulundur" diyerek yalvarırlar.

Allahü teâlâ o dereceyi inci ve yakutla süslenmiş bir çadır içinde onlara meclis yapar. Zevceleri için ondan başka makamlar ihsân eder. O mecliste yiyip, içip, zevk ve safâda olurlar.

Cennet ehlinden bir kimse yemekten bir lokma alıp ağzına koyarken, aklına bir başka yemek gelirse, ağzındaki o lokma, aklına gelen yemek olur.

Cennette olanların küçük ve büyük hepsinin boyları Âdem aleyhisselâmın boyu kadar olur. Onun boyu otuz metredir. Cennettekiler sakalı çıkmamış gençler gibi olup, hakkın kudreti ile gözleri sürmelidir. Letâfet ve temizlikte, hamamdan yeni çıkmış gibidirler. Kendilerinin ve hanımlarının boyları birdir.

Cennet ehli bu durumda iken bir ses duyulur. Bu sesi Cennetin yüksek ve alçak, yakın ve uzağında olanların hepsi işitir. Der ki: "Ey Cennet ehli! Hepiniz makam ve yerlerinizden memnun musunuz?" Hepsi birden, evet diyerek râzı ve memnun olduklarını bildirirler. Allahü teâlâya yemîn ederiz ki, bize iyi yerleri ihsân eyledi. Bulunduğumuz yerlerin değişmesini istemeyiz. Yâ Rabbî, senin nidanı işittik, ona doğru sözle cevap verdik; Yâ Rabbî, mübârek cemâline bakmak isteriz, bize kendini

göster. Çünkü senin yüksek katında en üstün sevâbımız ve büyük mükâfat ve karşılığımız, mübârek cemâline bakmaktır derler.

Bu hâlde Allahü teâlâ, Dârüsselâm adındaki Cennete, süslen ve kullarımın beni görmelerine hazırlan diye emreder. Dârüsselâm, Allahü teâlânın emrine uyarak süslenir ve görecek olanlar için hazırlanır. Allahü teâlâ meleklerden birine, kullarıma söyle, gelsin beni görsünler buyurur. Allahü teâlânın bu yüksek emri üzerine, o melek, Allahü teâlânın katından ayrılıp yüksek ve tatlı bir sesle seslenir ve der ki; "Ey Cennet ehli ve ey Allahü teâlânın sevgili kulları, Rabbinizi görünüz." Bu sesi Cennette bulunanların yüksekleri ve aşağıları işitip, hep birden bineklerine atlayıp, beyaz misk ve sarı za'ferandan yüksek bir tepenin üstüne çıkarlar. Orada kapının yanında selâm verirler. Selâmlarında; "Esselâmü aleynâ min rabbinâ" diyerek, izin isterler. Kendilerine Allahü teâlâ tarafından izin çıkınca, Dârüsselâmın kapısından girmek isterler. Bu hâlde Arş'ın altından Mesire adında bir rüzgâr esip, misk ve za'feran tepeleri üzerinden geçerek, kaldırmış olduğu misk ve za'feranı, cenâb-ı Hakkı göreceklerin üzerlerine saçıp, onların elbise, baş ve boyunlarını güzel kokularla muattar kılar. Bu hâl ile Dârüsselâm'a girer. Arş ve Kürsî'ye bakarlar. Henüz tecellî olmadan ve üzerlerine bir nûr parlamadan: Sübhâneke rabbenâ, kuddûsün rabbül melâiketi ver-rûh, tebârekte ve teâleyte emâ nenzurü vecheke diyerek, Allahü teâlâyı tesbih ve takdis ile cemâlini kendilerine göstermesi için yalvarırlar.

Bu durumda, Allahü teâlâ nûrdan perdelere: "Çekiliniz" diye emredince, birbiri arkasında olan nûr perdeleri kalkar. Hattâ yetmiş perde kalkar. Her perde, bir sonrakinden nûr bakımından yetmiş kat kuvvetlidir. Bu hâlde Allahü teâlâ onlara tecellî eyler. Onlar Hakkın dilediği kadar secdeye kapanırlar. Secdede: "Sübhâne lekel hamdü vettesbîhu ebeden. Bizi Cehennemden kurtarıp Cennete koydun. Cennet ne güzel yerdir. Senden tamamen râzıyız, sen de bizden râzı ol" derler. Hamd, tesbih ve takdis ederler, Allahü teâlânın kendilerinden râzı olmasını isterler. Bu hâlde Allahü teâlâ onlara: "Kullarım, ben sizden her hâlinizle râzıyım. Şu an amel zamanı değildir. Ancak cemâlimi görmek, ondan lezzet almak ve ni'metlerim zamanıdır. İhsân ve lika zamanıdır. İstediğinizi dileyin vereyim. Temenninizi arzedin ki, fazlasını ihsân edeyim" buyurur.

Cennet ehli, o zaman tekbîr ile başlarını secdeden kaldırırlar. Onu görürler. Fakat Allahü teâlânın nûrunun çokluğundan, ona bakamazlar. Bu durumda Allahü teâlâ onlara: "Merhaba ey kullarım, ey asfiyâm, ey ahbabım, ey evliyâm, ey seçkin kullarım" buyurur ve onları rahatlandırır.

Allahü teâlâ, Cennettekilere hitaben: "Geliniz, makamlarınıza oturunuz" buyurduğunda, önce Resûller gelip minberler üzerine otururlar. Sonra nebiler gelir, kürsîler üzerinde otururlar. Sonra sâlihler gelip, kıymetli örtüler üzerine otururlar.

Bu hâlde onlara, inci ve yakutla süslü yetmiş türlü renkle renklendirilmiş nûrdan sofralar kurulur. Allahü teâlâ, o sofraların hizmetçilerine, onları yediriniz buyurur. Onlara ziyâfet için konan her sofra üzerinde, inci ve yakuttan yetmiş bin tabak vardır. Her tabakta yetmiş çeşit yiyecek vardır.

Allahü teâlâ: "Ey kullarım, yiyiniz" buyurur. Onlar da, Allahü teâlânın dilediği miktarda yerler. Birbirlerine, bizim esas makâmımızdaki yiyecekler, bu yiyeceklerin

yanında rü'yâ gibi kalır derler. Allahü teâlâ hizmet edenlere, kullarıma su veriniz, buyurur. Sofrada hizmet görenler, onlara şarab getirirler. Cennet ehli ondan içerler. Birbirlerine, bizim makâmımızdaki şarablarımız, bunların yanında rü'yâ gibidir derler.

Allahü teâlâ, yine sofrada hizmet edenlere, meyveler ikram ediniz buyurur. Hizmet görenler meyve getirirler. O meyveleri yedikleri zaman, yine birbirlerine, bizim kaldığımız yerdeki meyveler, bunların yanında rü'yâ gibidir derler.

Allahü teâlâ onlara, kullarımı yedirdiniz, içirdiniz ve onlara meyva verdiniz. Şimdi hulleler giydiriniz. Hizmetçiler hulleler giydirirler. Yine birbirlerine, şu giydiğimiz hullelerin yanında, kendi makamımızda giydiklerimiz rü'yâ gibi kalır derler.

Hulleleri ile kürsîleri üzerinde otururlarken, Allahü teâlâ onlara Arş'ın altından bir rüzgâr gönderir. O rüzgâra Mesire denir. O rüzgâr onlara Arş'ın altından, kardan beyaz, misk ve kâfur getirir. Onların elbise, yaka ve başlarını çok güzel kokutur. Sonra önlerindeki sofraları, üzerlerinde yemekler olduğu hâlde kaldırırlar. Allahü teâlâ onlara hitaben;şu anda benden dilediğinizi isteyiniz vereyim, arzunuzu beyân edin, fazlasını ihsân edeyim, buyurduğunda, hepsi birden: "Ey Rabbimiz, senden istediğimiz, ancak, zâtının bizden râzı olmasıdır" derler. Allahü teâlâ: Ey kullarım, ben sizden râzıyım buyurur.

Bu durumda Cennettekilerin hepsi Sübhânallah ve Allahü ekber deyip, secdeye vardıklarında, Allahü teâlâ, kullarım, başlarınızı secdeden kaldırınız, bugün amel günü değildir. Bugün cemâlime bakınız, ni'metlerime kavuşmanız, sevinç ve lezzet içinde olmanız icâbeden gündür. Bu hâlde, Rablerinin nûruyla, yüzleri nurlanmış ve parlamış olup, başlarını secdeden kaldırırlar.

Allahü teâlâ onlara, "Menzil ve makamlarınıza dönünüz" buyurmasıyla, oradan ayrılıp giderlerken, hizmetçilerini, binekleri hazırlamış bekler vaziyette bulurlar. Sonra bineklerine binerler. Her biri için yetmiş bin hizmetçi de onlar gibi bineklere biner. Onlardan isteyen, köşklerine kadar cemâat ve cem'iyyetle beraber gider. Sonra diğerleri de, bu şekilde diledikleri köşklerine giderler. Bunlardan biri köşküne varıp, zevcesi onu güler yüz ve tatlı sözle karşılayıp: "Şu anda bana, şimdiye kadar sende görmediğim bir güzellik, nûr, koku, elbise, hulle ve süsle geldin" der.

Bu anda Allahü teâlânın katından bir melek yüksek sesle: "Ey Cennet ehli! Bunun gibi size, her zaman sonsuz ni'metler verilecektir" diye seslenir.

Ra'd sûresinin yirmidördüncü âyet-i kerîmesinde bildirildiği gibi, Melekler onlara Cennetin her kapısından gelirler. Dünyâda sıkıntı ve günahtan ve her türlü kötülüklerden sabırları sebebiyle, Allahü teâlâ, onları her âfet ve kederden sâlim kıldığını ve Cennetin onlar için güzel son ve ebedî kalınacak yer ve makam olduğunu müjdeleyerek, Allahü teâlânın selâmını onlara ulaştırır. O melekler ile beraber, onlara Allahü teâlâ tarafından hediye olarak sunulacak her türlü yiyecek, içecek, elbise ve süsler de vardır. Onları da verirler.

"Cennette yüz derece vardır. İki derece arasında bir emîr vardır. Cennet ehli O emîrin fazilet ve üstünlüğünü görürler. Cennette beyaz misk ve za'ferandan dağlar vardır. Cennet ehli, yemeklerini yiyip miskten güzel kokulu şarablarını içince, terlerler.

Büyük ve küçük abdest bozmazlar. Tükürmezler, sümkürmezler. Başları ağrımaz. Hasta olmazlar.

Cennetliklerin üstünleri ve aşağı derecede olanları yemek yiyip, iki saat dayanıp, otururlar, İki saat da, birbirlerinin üstün meziyetlerini sayarlar. Dört saat, kendilerini yaratanı temcîd ve takdis ederler. İki saat, birbirlerini ziyâretle meşgûl olurlar.

Cennette bulunanların en aşağı dercede olanına, ihsân ve bahşiş vardır. Yanına insanlar ve cinler gelse, yanında insan ve cinlerin üzerinde oturup dayanacakları kürsîler, yatak ve yastıklar vardır. Sofra, tabak, hizmetçi, yiyecek ve içecekten bir kişinin payına düşecek kadar da fazla vardır.

Cennet ağaçlarının ba'zısı altın, ba'zısı gümüş, ba'zısı yakut, ba'zısı da zeberceddendir. Budakları da böyledir. Yaprakları, sizden birinizin dünyâda gördüğü kumaşların en güzeli gibidir. Meyvesi kaymaktan yumuşak, baldan tatlıdır. Her ağacın uzunluğu beşyüz yıllık, kökünün kalınlığı yetmiş yıllık mesafe miktarıdır. Cennet ehlinden bir kimse, Cennet ağaçlarına bakınca, o ağacın gövde, dal ve yapraklarının ve meyvelerinin sonuna varıncaya kadar görür. Her ağaçta yetmişbin çeşit meyve vardır. Herbirinin renk ve tadı diğerinden başkadır. Cennet ehlinden biri, o meyvelerden birini arzu ettiğinde, o meyvenin bulunduğu dal, o kimse o meyveyi alsın diye, ne kadar uzakta olsa da eğilir. O kimse o meyveyi eliyle alamazsa, ağzını açar ve meyve ağzına düşer. O ağaçtan bir meyve koparıldığında, Allahü teâlâ onun yerinde, ondan daha güzel, daha üstün ve daha güzel kokulusunu yaratır. O kimse, o ağaçtan kendisine yetecek kadar alıp, aynı dal yine eski yerine gider. Cennette ba'zı ağaçlar daha vardır ki, ipek, hulle ve sündüs adı verilen ince dibalar ve eşsiz süsler onlardan meydana gelir. Cennette ba'zı ağaçlar daha vardır ki, tomurcuklarından misk ve kâfur saçılır.

Cennet ehli her Cum'a günü Rablerini görürler.

Eğer Cennet taçlarından bir taç semâdan sarkıtılmış olsaydı, güneşin ışığı elbette görünmez olurdu.

Cennette köşkler ve kasırlar vardır. Onlarda su, süt, şarab ve baldan dört ırmak vardır. Sürahileri misk ile mühürlenmiştir. Cennet ehli onlardan, Cennet pınarlarından, ya'nî Zencefil, Tesnîm ve Kâfur çeşmelerinden birisiyle karıştırmaksızın saf olarak içmezler. Ancak mukarrebler bunlardan hiçbir şey karıştırılmadan, saf olarak içerler.

Eğer Allahü teâlâ Cennettekiler arasında sevinç ve neş'elerinin çokluğundan ötürü, şarab dolu kâselerin sunulmasını, birbirlerine rağbet ve iştiyâk ile takdimlerini hükmetmemiş olsa idi, kâseyi hiçbir zaman ağızlarından çekmezlerdi.

Cennet ehli, binlerce yıllık veya bundan fazla mesafeden gelip, birbirlerini ve kardeşlerini ziyâret ederler. Kardeşleri yanından döndükleri zaman, kardeşleri tarafından onların bulundukları yere hediyeler gönderilir.

Cennet ehli, Allahü teâlâyı görüp, dönmek istedikleri zaman, herbirine yeşil birer nar meyvesi verilir. İçinde yetmiş tane vardır.

Her tane diğerine benzemiyen bir renktedir. Dönüşte Cennetin çarşılarına uğrarlar. Orada alış-veriş yoktur. O çarşılarda, hulleler, sündüs, istebrak, ipek, inci ve yakuttan, eşi, benzeri olmıyan süsler ve asılmış taçlar vardır. Her çeşitten

taşıyabildikleri kadar alıp giderler. Hâlbuki Cennet çarşılarından birşey eksilmez. Cennette, insanlardaki şekil ve güzellikten daha güzel sûretler vardır. Bir kimse, kendi sûretinin benim güzel sûretim gibi olmasını temenni eder, kendi yüzünün güzelliğinin, benim yüzümün güzelliği gibi olmasını isterse, Allahü teâlâ, onun yüzünün güzelliğini arzusuna uygun yapar diye, bu sûretlerin üzerinde yazılmıştır.

Sonra onları, köşk ve makamlarına dönünce, hizmetçileri saf hâlinde ve ayakta, hoş geldiniz diyerek karşılar. Herkes yanındakine müjde vererek, dilden dile zevcesine ulaştırılır. Zevcesi sürûr ve neş'esinin çokluğundan, onu karşılamaya çıkıp, kapının yanında merhaba deyip selâm verir. Muhabbet ve sohbet hâlinde köşke varırlar.

Cennet ehli, yemekten sonra öyle bir şarab içerler ki, daha içer içmez, yedikleri yemek ve içtikleri şerbetleri misk gibi eder. Ona (Şarâb-ı Tahûr) denir. Misk gibi kokusu çıkar. Karınlarında eziyyet verecek, rahatsız edecek bir hâl olmaz. Bunu içtikten sonra, yine yemek isterler. İşte Cennet ehlinin hâli böyledir, her zaman yenilenerek, ebedî olarak böyle devam eder.

Cennet ehlinin binek hayvanları, beyaz yakuttan yaratılmıştır.

Cennet üçtür: Cennet, Cennet-i Adn ve Dârüsselâmdır.

Cennet, Cennet-i Adn'den milyon kere küçüktür. Cennet köşklerinin dışı altından, içi zebercedden, çıkma ve sundurmaları kırmızı yakuttan, şerefe ve balkonları incidendir.

Cennet ehli, Cennette zevcesiyle sohbet edince, zevki yediyüz yıl devam eder. Eksilme ve değişme olmaz. Sonra öncekinden daha güzel zevcesi, sizinle kavuşma zamanımız gelmiştir der. O kimse ona, sen kimsin? der. Ben, Allahü teâlânın Secde sûresinin onyedinci âyet-i kerîmesinde vasfeylediklerindenim deyince, o kimse onun yanına gider. Onunla yiyip, içer, sohbet eder.

Cennette, altından ırmaklar akan ağaç vardır ki, süvari bir kimse, onun gölgesinde yediyüz yıl yürüse sonuna erişemez. Dallarının herbirinde kurulmuş şehirler vardır. Bu şehirler binlerce kilometre uzunluğundadır. İki şehrin arası, doğu ile batının arası kadardır. Selsebil çeşmesi, Cennet köşklerinden o şehirlere akar. O ağacın bir yaprağının altında büyük bir cemâat gölgelenir.

Cennet ehlinden bir kimse zevcesinin yanına vardığında, zevcesi ona: Beni sana ikram ve ihsân eden Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Cennette bana senden sevgili ve muhabbetli bir başka şey yoktur der.

Cennette, anlatanların anlatamadığı, âlimlerin kalb ve hatırlarına gelmediği, dinleyenlerin kulaklarının duymadığı, insanların görmediği şeyler vardır.

Dünyâda hiç bir menfaat ve karşılık beklemeden, yalnız Allah rızâsı için sevişenlere, Adn Cennetinde kırmızı yakuttan bir direk üzerinde makamlar vardır. O direğin kalınlığı binlerce yıllık mesafedir. Üzerinde binlerce bina ve her binada bir köşk vardır. O Allah için sevişenlerin alınlarında: "Bunlar, dünyâda Allah için sevişenlerdir" diye yazılıdır. Bunlardan birisi kendi köşkünde, Cennet ehline göründüğünde, güneşin ışığı yer yüzünün evlerini aydınlattığı gibi, onun nûrunun şua ve ziyası Cennettekilerin köşk ve saraylarını pür nûr ve ziyadar eder, aydınlatır. Cennettekiler onun yüzüne

bakıp, onu tanırlar. Şu kimse, Allah için sevişenlerden olur" derler ve onun yüzünü, ondördüncü gecedeki Ay'ın nûru gibi görürler.

Cennet ehlinden bir kimsenin, hizmetçisinden üstünlüğü, ondördüncü gecedeki Ay'ın parlaklığının diğer yıldızlardan olan üstünlüğü gibidir.

Cennetteki kadınlar yemeklerden sonra güzel ve yüksek sesler çıkarıp, biz sonsuz olarak Cennetteyiz, ölmeyiz. Emniyetteyiz, asla korkmayız. Hakkın rızâsına kavuşmuşuz. Artık ebedî olarak Hakkın gazâbına düçâr olmayız. Biz genciz. Asla ihtiyârlamayız. Elbiseler ile örtülüyüz, hiçbir zaman çıplak olmayız. Bizler hayrân-ı hisânız, ya'nî huyları ve yüzleri güzel olanlarız. İyi insanların zevceleriyiz derler.

Cennet kuşlarının yetmiş bin kanadı vardır. Her kanadının rengi ayrı ayrıdır. Her kuşun büyüklüğü, en ve boy olarak birer mildir. Mü'min olan kimse, onlardan kebab ve kızartma yapmak isteyince, kuş onun yanına gelip, tabak içine konup silkinir. Pişmiş ve kızarmış olarak, yetmiş çeşit yemek olarak ortaya çıkar. Tad ve lezzeti, kudret helvası denilen mennden iyi, hafiflik ve yumuşaklığı kaymaktan çok ve sütten beyazdır. Mü'min ondan yiyince, aynı kuş silkinip uçar, bir tüyü ve kanadı eksilmez. Cennet kuşları ve binekleri, Cennet bahçelerinde ve Cennet köşkleri etrâfında güdülürler.

Allahü teâlâ, Cennette olanlara altın yüzükler ihsân eder. O yüzükleri takarlar. Bu yüzüklerin adı, sonsuzluk yüzükleridir. Bunlar Cennette sonsuz kalmağa alâmettir. Sonra Cennet ehli, Dârüsselâmda Allahü teâlâyı gördüklerinde, Allahü teâlâ, onlara inci ve yakuttan da yüzükler ihsân eder.

Cennette bulunanlar, Dârüsselâmda Allahü teâlâyı görmek için toplandıkları zaman, yerler, içerler ve çeşit çeşit ni'metler ile ni'metlendirilirler. Allahü teâlâ, Dâvûd aleyhisselâma: "Ey Dâvûd, o güzel sesinle beni temcîd ve takdîs eyle" buyurduğunda, Dâvûd aleyhisselâmın güzel sesini dinlemek ve ondaki lezzet ve te'sîre kapılmak ya'nî Cennet içinde onu dinlemek için susmayan bir şey kalmaz. Sonra Allahü teâlâ, onlara hulleler giydirir. Sonra Dârüsselâmdan kendi yerlerine dönerler. Cennette herkes için bir ağaç vardır. O ağaca Tûbâ denir. Cennette olanlardan biri iyi elbiseler giymek istediğinde, Tûbâ ağacının tomurcukları onun için açılır. Her tomurcuk altı renktir. Her renkte altmış renk vardır. Bir tomurcuk ve elbise, diğerine benzemez, istediğini alır.

Cennet kadınlarının sinesinde: "Sen benim habîbimsin, ben de senin habîbinim. Ben senden şaşmam ve ayrılmam. Kalbimde de vesvese, endişe, kıskançlık, çekememezlik ve hıyânet yoktur" diye yazılıdır. Cennet ehlinden birisi zevcesinin göğsüne baktığında, kemik ve etlerinin arkasında, karaciğerini ve yüreğini görür. Zevcesinin ciğeri kendine, kendi ciğeri zevcesine ayna olur. Nitekim Errahmân sûresinde: "Cennet ehlinin zevceleri, beyazlık ve kırmızılıkta, saf yakut ve temiz mercan gibidirler" âyet-i kerîmesi bunu gösteriyor.

Cennet ehli öyle bineklere binerler ki, onların ayağı, gözünün gördüğü son noktaya erişir. Bu binekler, yakut ve inciden yaratılmıştır. Büyüklükleri de yetmiş mildir. Dizginleri, inci ve zebercedden halkalar ile sıra sıra işlenmiştir."

Cennettekilerin hâli: İnsan sûresinin onbirinci âyet-i kerîmesinin tefsîri beyânındadır.

Âyet-i kerîmenin başında: **"Allahü teâlâ, kıyâmet günü, hesabının şiddetinden ve Cehennemin korkusundan mü'minleri korur."** Ya'nî o dehşet verici günde Cehennemin bukağı ve zincirlerle kuvvetlice bağlı olduğu **"Üzerinde ondokuz melek vardır"** âyet-i kerîmesinden anlaşılmaktadır. Her meleğin yanında yetmiş bin melek bulunduğu hâlde, itilerek Arasat meydanına getirilir. Ondokuz hâzin (melek yardımcıları) ile onu iterler. Ba'zan sağında, ba'zan solunda ve ba'zan arkasında yürürler. Her meleğin elinde demirden gürzler vardır. Cehenneme bağırıp, onu yürütürler. Cehennemin eşek anırması gibi, gayet çirkin ve korkunç sesi, koyu dumanı ve ehline gazâbının şiddetinden meydana gelen yüksek alevleri ve coşması vardır. İşte Cehennemi bu hâlde getirirler. Onu, Cennetle insanların durduğu yer arasına koyarlar. Bu durumda Cehennem insanlara doğru bakıp, onları yutmak için üzerlerine saldırıp, hücum ettiğinde, hâzinler, zincirler ve bukağılar ile onu zaptederler. İnsanlara ulaşamadığını görünce, şiddetle kaynar ve coşar ki, âyet-i kerîmede bildirildiği gibi; **"Gayz ve gazâbının çokluğundan, parça parça olmak derecesine gelir."** Sonra yine türlü sesler ile bağırır. Cehennemi bu hâlde gördüklerinde, meydana gelen korkunç dehşetle, yürekleri boğazına gelip, gözleri kararıp, kendilerini şaşırırlar. Sonra Cehennem büyük bir heybetle kükreyip, yüksek sesle bağırınca, bundan önce bildirildiği gibi hâller meydana gelir. Bundan sonra Cehennem gökteki yıldızların sayısı kadar kıvılcımlar saçar. Her kıvılcım büyük bulut gibidir. Beyân olunan kıvılcımlar, insanların başlarına düşerler, işte Allahü teâlâ, sözünü tutan ve Hakkın azâbından korkan mü'minleri bu Cehennem kıvılcımlarına ve azâbına hedef olmaktan korur. Allahü teâlâ tevhîd ve îmân ehlini ve Ehl-i sünneti o günün dehşetinden korumağa yeter ve onlara fadl ve ihsânı ile rahmetini saçar; hesablarını kolay eder. Onları Cennete sokup, sonsuz olarak Cennette bulundurur.

Kâfirler, müşrikler ve putlara tapanların, kötülük üzerine kötülüklerini, korku üstüne korkularını, azâb üstüne azâblarını arttırıp, onları Cehenneme sokar ve devamlı orada bırakır.

Âyet-i kerîmenin sonunda: **"Allahü teâlâ onların yüzlerine parlaklık ve neş'e, kalblerine sevinç ve sürûr ihsân eder"** buyuruyor, işte bu neş'e ve sürür, kıyâmette mü'minin kabrinden çıktığı vakittir ki, o anda mü'minin karşısına yüzü güneş gibi nurlu ve güzel, tebessümlerle gülen, üstünde beyaz örtüler ve başında taç olan bir insan gelir. O mü'mine yaklaşıp: "Ey Allahü teâlânın velî kulu" deyip selâm verir. O mü'min de selâmını alır. Sen kimsin, meleklerden bir melek misin? diye ona sorar. Hayır, melek değilim cevâbını verir. Sen peygamberlerden bir peygamber misin? der. Hayır, ben peygamber de değilim cevâbını verir. Sen mukarreblerden misin? der. Hayır, mukarreblerden de değilim cevâbını verir. Öyleyse kimsin? der. Ben senin sâlih amelinim. Seni Cehennem azâbından korumak ve Cennetle müjdelemek için geldim cevâbını verir. Benden ne istersin? deyince, o kimse, benim üzerime bin der. O mü'min: Sübhânallah! Senin gibi bir kimse üzerine binmek bana uygun olmaz dediğinde: O kimse, evet, sana, benim üstüme binmek yakışır. Zîrâ ben dünyâda, uzun zaman senin üstünde idim. Şimdi Allah için senin benim üzerime binmeni istiyorum der. O mü'min, ona biner. O kimse o mü'mine: Asla korkma, ben seni Cennete ulaştırmak için yol göstericiyim dediğinde, o mü'min ferahlanır ve bu neş'e yüzünden belli olup, yüzü nurlanır, parlar, kalbi de sürûr ve sevinç ile dolar. İşte Allahü teâlânın: **"Allahü teâlâ, onların yüzlerine parlaklık ve neş'e, kalblerine sevinç ve sürûr ihsân eder"** meâlindeki âyet-i kerîmenin sırrına, kıyâmet gününde mü'minin kavuşması böyle olur.

Ama kâfir olan kimse kabrinden çıkıp, önüne baktığı zaman, karşısında yüzü çirkin, gözleri gök, kendisi ve elbisesi zift ve katrandan, siyah, dişlerini yere süren, yere bastığında gök

gürültüsü gibi gürleyen, kokusu leşten fenâ olan bir kimse görür. O kâfir, o kimseye, sen kimsin, ey Allahın düşmanı? diyerek ondan kaçmak, uzaklaşmak istediğinde, o kimse ona: Ey Allahın düşmanı, bana yakın gel, ben senin, sen benimsin der. Kâfir ona: Eyvah! Sen şeytan mısın, ne çirkin ve fenâ kimsesin? diye sorar. Hayır ben şeytan değilim, ancak senin dünyâda işlediğin kötü amelinim der. Kâfir ona, benden ne istersin? sorunca, sırtına binmek, yüklenmek isterim cevâbını verir. Kâfir ona, Allah için olsun beni bırak, sen beni insanlar arasında rezil ve rüsvâ edeceksin diye yalvarınca, o çirkin kimse: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben bundan vazgeçemem, dediğim her şey olacaktır. Sen dünyâda uzun zaman bana bindin, ben de bugün sana bineceğim" deyip, hemen sırtına biner. En'âm sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesinde bildirilen, meâlen; **"Günahları sırtlarına yüklenir"** ma'nası bunu gösteriyor. Sonra Allahü teâlâ, velîlerini, sevgili kullarını zikredip: **"Allahü teâlânın velîlerinin karşılık ve mükâfatı, dünyâda çeşit çeşit belâlara, emirleri yapıp yasaklardan kaçmağa ve kadere teslime sabır ve tahammülleri sebebiyle, Cennetin meyve ve ni'metleriyle ve Cennetin ipek ve atlas elbiselerini giymeleridir"** buyuruyor.

Yine Allahü teâlâ, İnsan sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onlar, Cennette sedir ve tahtlar üzerinde otururlar. Orada asla güneş ve zemherîr görmezler"** buyurdu. Ya'nî onlara güneşin sıcağı ve zemherîrin (karakışın) soğuğu olmaz. Zîrâ Cennette kış ve yaz yoktur, insan sûresinin ondördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Cennet ağaçlarının gölgeleri onlara yakın olup, meyveleri de onların emrine amade olup, mü'minler, istedikleri şekilde onlardan ayakta, oturur veya yatar hâlde yerler"** buyurdu. O meyveleri yemek istedikleri zaman, o ağaç ve meyveler kendilerine eğilerek yaklaşırlar, onlardan alırlar, sonra o ağaçlar yine doğrulup yerine giderler, insan sûresinin onbeş ve onaltıncı âyet-i kerîmelerinde meâlen; **"Onların Cennette, büyük ve küçük, gümüşten billur gibi içleri görünen kâse ve testiler ile etrâflarında dolaşan sâkîler, diledikleri kadar onlara verirler"** buyurdu. Onyedinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Onlara Cennette, şevk verici zencefil ile karışık şarab sunulur"** buyurdu. Onsekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Cennette bir pınar vardır ki, Cennet-i Adn'den çıkar, Cennetin her tarafından geçer. Cennetliklerin emrinde olduğundan nereye isterlerse, oraya gider"** buyurdu. Ondokuzuncu âyet-i kerîmede meâlen; **"Gençlikleri gitmiyen bir hâlde bulunup, ebedî helak olmıyan Cennet, Gılmân ve Vildanları etrâfında dönerler. Hizmetlerine devam ederler ki, sen onları gördüğün zaman, güzellik ve beyazlıkta inci, sayı bakımından kalabalık olmalarından ötürü sayıları bilinmiyen, sedeften saçılmış inciler zannedersin"** buyurdu. Yirminci âyet-i kerîmede meâlen; **"Cennette hangi tarafa bakarsan, orada anlatılamıyan ni'metler, büyük ve geniş mülk görürsün"** buyurdu. **"İşte bu geniş mülk, Cennet ehlinden bir kimse içindir. Onda bir köşkü, içinde de ayrıca yetmiş kasır vardır. O kasırların herbirinde inciden yetmiş oda vardır. Her odanın uzunluğu ve eni birer fersahdır. O oda üzerinde, altından dört bin kapı vardır. İçinde inci ve yakutla süslenmiş serir ve seririn sağ ve solunda altından binlerce kürsî vardır. Kürsîlerin ayakları kırmızı yakuttandır. Serîr üzerinde binlerce yatak ve yaygı vardır. Hepsinin rengi başkadır. O kimse sedir üzerinde otururken, beyaz ipekten yetmiş hulle giymektedir. Önünde zeberced ve rengârenk mücevherlerle süslü takye vardır. Her cevherin rengi başkadır. Başında altın taç vardır. Bu tacın yetmiş yüzü vardır. Her yüzünde öyle bir inci vardır ki, kıymeti, doğu ile batı arasındaki malın kıymeti kadardır. Elinde üç bilezik vardır. Yanında binlerce hizmetçi vardır. Dâima aynı hâldedirler. Yaşları ilerlemez,**

ihtiyârlamazlar. Önüne kırmızı yakuttan bir sofra konur (ve önceki hadîs-i şerîflerde bildirilen yemek, su ve zevceler kendilerine takdim edilir.)**"**

Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Eğer Cennetin câriye ve hizmetçilerinden birisi, dünyâya çıkarılsa, insanlar onun için birbirleri ile kavga ve savaş ederlerdi. Hattâ hepsi ölürlerdi. Eğer hûr-i ayndan birinin saçları dünyâya getirilseydi, onun nûrundan, güneşin nûru ve ziyası elbette görünmez olurdu."** Bir kimsenin Peygamber efendimize (s.a.v.), Cennette hizmet edenle, hizmet edilen arasındaki fark nasıldır? diye sorunca: **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, hizmet edenle, hizmet edilen arasındaki fark, ondördüncü gecedeki ay ile, sönük bir yıldız arasındaki fark gibidir"** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennet ehli, serîr ve tahtlar üzerinde huzûr ve safa ile otururken, Allahü teâlâ bir melek gönderir. O meleğin yanında, ayrı ayrı renkte çok ince ve latif yetmiş hulle vardır. Parmakları arasında görünmez gibidirler. Kendisi Allahü teâlânın selâmını ve rızâsını bildirmeğe me'mûrdur. Gelip o kimsenin köşk ve sarayının kapısında durup, kapıda durana: "Ben âlemlerin Rabbinin tarafından gönderilmişim. Allahü teâlânın sevgili kulunun yanına girmeme bana izin ver" dediğinde, kapıdaki kimse: "Ben, o velî kulun yanına gidip ona arzedemem, ancak seni burada hizmet edenlerden benden üstün bulunana bildiririm" der. Bu sûretle her görevli kendisinin bir üsttekine başvurarak, yetmiş kapı ve şahıstan sonra, o kimseye haber ulaştırırlar: "Ey Allahın sevgili kulu. Âlemlerin Rabbinin elçisi kapıda duruyor" dendiğinde, o meleğin girmesine izin verilir. Melek yanına girince: "Esselâmü aleyke, ey Allahü teâlânın velî kulu, izzet ve celâl sahibi olan Rabbim sana selâm söylüyor ve senden râzıdır" diyerek, Allahü teâlânın selâmını ulaştırıp, Allahü teâlânın ondan râzı olduğunu beyân edince, o kimse, öyle bir sevinç ve sürura müstağrak olur ki, eğer Allahü teâlâ, o kimsenin ölmeyeceğine hüküm vermemiş olsaydı, sevincinden elbette ölürdü."** Yine Allahü teâlâ, yukarıda bildirilen âyet-i kerîmede: **"Cennette hangi tarafa bakarsan, orada anlatılmaz ni'metler görürsün"** ve **"Allahü teâlâ tarafından gönderilen melek de, onun yanına ancak izin ve müsâade ile girer. Büyük ve geniş mülkü görürsün"** âyet-i kerîmeleri bunu göstermektedir.

Aynı sûrenin yirminci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onların üzerindeki elbiseler, yeşil sündüs ve istebraktır"** buyuruldu. Âyet-i kerîmenin devamında; **"Cennet ehli, kollarına gümüş bilezikler takarlar"** buyuruluyor. Diğer bir âyet-i kerîmede, bileziklerin üç türlü, gümüş, altın ve inciden olduğu beyân ediliyor. Sonra aynı sûrede meâlen buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, Cennet ehline, kötü düşünce ve yaramaz huylardan temizleyici şarâb-ı tahûr içirir."** Bu şarâb-ı tahurdan içmek şöyle olur: Cennetin kapısında bir ağaç vardır. Dibinden iki su çıkar. Bir kimse Sıratı geçip o iki suya doğru gidince, önce bir pınara varır. Orada yıkanır. O zaman kokusu miskten güzel, boyu ise Âdem aleyhisselâmın boyu kadar ya'nî otuz metre olur. Cennette bulunan erkek ve kadınların yaşı, Îsâ aleyhisselâmın yaşı kadar, ya'nî otuzüç olur. Küçüklerin yaşı otuzüçe yükselir, ihtiyâr ve yaşlı olanların yaşı otuzüçe iner. Cennette bulunan erkek ve kadınların güzelliği, Yâ'kub aleyhisselâmın oğlu Yûsuf aleyhisselâmın güzelliği gibidir.. Sonra diğer pınardan içip, kalbindeki kıskançlık, gam, gussa, hüzün ve keder gider. Allahü teâlâ, o kimsenin içtiği bu su sebebi ile kalbini temizler. Cennette olanların dili, Muhammed aleyhisselâmın dili üzere Arabî olur. Sonra o pınardan Cennet kapısına vardıklarında, Cennet melekleri onlara; "Pak ve temiz oldunuz mu?" derler. Hepsi birden: "Evet pak ve temiz olduk"

derler. Cennet melekleri onlara; "Sonsuz kalmak üzere Cennete giriniz" derler ve Cennette sonsuz kalacaklarını ve bir daha çıkmıyacaklarını, daha girmeden kendilerine müjdelerler. Cennet kapısından giren kimsenin, dünyâda iken amelini yazan Kirâmen kâtibîn melekleri de yanında olup, ayrıca yanlarında, kırmızı yakuttan yaratılmış bir at bulunan bir melek de vardır. O atın dizginleri de kırmızı yakuttandır. O atın üzerinde bir eyer vardır ki, önü ve arkası inci ve yakuttan, iki tarafı altın ve gümüştendir. O meleğin yanında, yetmiş kat hulle vardır. Bu hulleleri Cennet kapısında o kimseye giydirir, başına taç koyar. O kimsenin beraberinde, sedef içindeki inci gibi binlerce hizmetçi vardır. O melek kendisine: Ey Allahü teâlânın velî kulu, bu ata bin, bu at senindir. Senin için buna benzer daha binekler vardır der. O kimse ata biner. O atın iki kanadı vardır. Adımlarını, gözünün gördüğü yere basar. Yanında onbin hizmetçi ve dünyâda kendisiyle beraber olup amelini yazan Kirâmen kâtibîn melekleri de beraber bulunduğu hâlde, onun üzerinde seyrederek köşk ve saraylarına ulaşır. Orada iner, sonra Allahü teâlâ: **"Sizin için vasfeylediğim ni'metler, güzel sevâblardan amelinize karşılık ve mükâfat olup, gayret ve ameliniz makbûl oldu. Allahü teâlâ size karşılık olarak Cenneti ihsân eyledi"** buyurdu.

Tövbe bahsinden seçmeler: Câbir bin Abdullah (r.a.) der ki: Resûlullah (s.a.v.) bir Cum'a günü bize dönüp; **"Ey insanlar, vakit geçirmeden Allahü teâlâya tövbe ediniz. Ona dönünüz. Fırsat elde iken sâlih ameller yapınız. Allahü teâlâ ile aranızda olan hakları yerine getiriniz ki, se'âdete eresiniz. Çok sadaka veriniz ki, rızıklı olasınız. Ma'rûf ile emrediniz ki, korunasınız. Münkeri yasaklayınız ki, yardım olunasınız"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) çok kere; **"Yâ Rabbî, beni mağfiret eyle. Tövbemi kabûl eyle. Tövbeleri ziyâde kabûl eden ve rahîm olan ancak sensin"** derdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Şeytan, yeryüzüne indirildiği vakit, cenâb-ı Hakkın izzet ve celâline yemîn ederek, Âdem'in çocuklarının rûhları cesedlerinde bâki oldukça, onları iğvadan asla geri durmam dediği zaman, Allahü teâlâ, izzet ve celâlime yemîn ederim ki, Âdem'in evlâdını, son nefeslerine kadar tövbeden men etmem buyurdu."**

Muhammed bin Abdullah Sülemî'den (r.a.) bildirilir. Dedi ki: Medîne-i münevverede, Resûlullahın Eshâbından bir cemâatle oturdum, sohbet ettim. Onlardan birisi dedi ki: Resûlullahın (s.a.v.) **"Bir kimse ölümünden yarım gün önce tövbe etse, Allahü teâlâ onun tövbesini kabûl eder"** dediğini işittim. Bir başkası, ben Resûlullahın (s.a.v.) **"Bir kimse, can boğaza gelmeden ve can çekişmeden Önce tövbe etse, Allahü teâlâ tövbesini kabûl eder"** buyurduğunu işittim, dedi. Muhammed bin Mutraf'dan bildirilir: **"Allahü teâlâ, insanoğlunun hâline esef olunur. O günah işler, benden mağfiret ister. Ben de onun günâhını af ve mağfiret ederim. İnsanoğlunun hâline şaşılır ki, yine günâha dönüp, benden af ve mağfiret ister, ben de onu affederim. Yine insanoğlunun hâline şaşılır ki, günâhı terketmez, benim rahmetimden de ümidini kesmez. Şâhid olunuz, ben onu mağfiret ettim buyurdu."**

Enes (r.a.) der ki: Hûd suresindeki: **"Rabbinize istiğfar eder ve sonra tövbe ederseniz"** meâlindeki âyet-i kerîme indirildikten sonra, Resûlullah (s.a.v.) her gün yüz kere istiğfar eder ve istigfârlarında **(Nestagfirullahe ve netûbü ileyh)** ya'nî **(Allahü teâlâya istiğfar ve tövbe ederiz)** derdi. Resûlullaha (s.a.v.) bir kimse gelip, yâ Resûlallah! Bir günah işledim dediğinde, Resûlullah (s.a.v.) ona: **"Allahü teâlâya istiğfar eyle"** buyurmasıyla, o kimse: Tövbe ederim, yine yaparım, dediğinde, Resûlullahın (s.a.v.): **"Her günah işledikçe tövbe eyle. Şeytan ümidsiz ve üzüntüde oluncaya kadar"** buyurması üzerine o kimse: Yâ

Resûlallah, günahım çoğaldığı zaman ne yapayım, dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Allahü teâlânın affı senin günahlarından çoktur"** buyurdu.

Hasen (r.a.): Sen, tövbesiz mağfiret ve amelsiz sevâb temennisinde **bulunma! "Gaffar ismine kanma, zîrâ aynı zamanda intikam alıcı ve kahhârdır"** sözü gereğince, Allahü teâlânın yalnız affına mağrur olman, senin her zaman, Allahü teâlânın gazâbında bulunup, cenâb-ı Hakkın râzı olacağı ameli terketmeni ve bunun üzerine mağfiret arzusunda bulunmanı gerektirir. Bu hâlde emniyet edilecek şeyler, seni aldatıp, Allahü teâlânın azâbına düçâr olacağından korkulur. İşitmedin mi ki, Allahü teâlâ, sûre-i Hadîd'in ondördüncü âyetinde bunu bildiriyor. Tâhâ sûresinin seksenikinci âyetinde meâlen; **"Tövbe edip îmân eden ve sâlih ameller işleyip hidâyet yolunu bulanlara, ben çok mağfiret ediciyim" buyuruyor.** A'râf sûresinin yüzellialtıncı âyetinde meâlen; **"Rahmetim herşeyi içine almıştır. Rahmetim, Allahtan korkup, zekâtlarını verenlere ve âyetlerimize inananlaradır"** buyuruyor. Anlaşılıyor ki, tövbe ve takvâsız, rahmet ve Cennet arzusunda bulunmak ahmaklıktır, cahilliktir, aldanmışlıktır. Çünkü bu iki âyet-i kerîmede mağfiret tövbe ile ve rahmet de takvâ ile bağlanmıştır.

Peygamberimiz (s.a.v.) **"Mü'min olan, kendi günâhını, güya dibinde durduğu ve üzerine düşeceğinden korktuğu bir dağ gibi görür. Fâcir ise, günâh ve hatâlarını, burnuna konan ve küçük bir hareket ve ses ile uçacak kara sinek gibi görür"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) **"Kul bir günah işler ve o günah onu Cennete sokar"** buyurduğu zaman, Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân): Ey Allahın Peygamberi! Günah insanı nasıl Cennete sokar? diye sordular. **"Günah, o kimsenin nasb-ı aynî** (çok fazla tutkun bulunduğu bir şey) **olur. Yapınca da pişman olur. Tövbe ve istiğfar eder. O günah onu Cennete sokmağa sebeb olur"** buyurdu.

Hadîs-i şerîfte: **"Geçmiş günahlar için, onların tedâriki için, sevâb işlemekten güzel bir şey görmedim"** buyuruldu. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Muhakkak ki sevâblar, iyilikler; günahları, kötülükleri giderir"** buyurulmuştur. Yine hadîs-i şerîfte geldi ki: **"Bir kimse bir günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. O kimsenin tövbesi, inlemesi, feryâd ve istiğfar etmesi olmazsa, günah üzerine günah, siyah üzerine siyah olur. Hattâ, o siyah noktalar kalbini kaplayıp, kalb gözü kör olur. Bu hâl üzere ölür."** Âyet-i kerîmede meâlen; **"Hayır, belki işledikleri günahlar kalblerini karartır"** buyuruldu. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Günahı terk, tövbe etmek istemekten kolaydır. O hâlde, ölmeden önce hayatta bulunduğun zamanı ganîmet bil, günahları terketmede acele davran."**

İbn-i Ziyâd (r.a.): Sizden biriniz, kendisini ölmüş, âhıretini, her türlü hâllerini görmüş ve Allahü teâlâdan, yalnız O'na ibâdet etmek için, tekrar dünyâya gönderilmesini istemiş, Allahü teâlâ da onu, bu şekilde dünyâya göndermiş durumda düşünsün de, ona göre cenâb-ı Hakka tâat ve ibâdete gayret etsin demiştir.

Abdülmelik bin Mervân'ın huzûruna sâlihlerden biri gelince, bana nasihat eyle dedi. Sâlih kimse: Ölüm sana aniden gelirse, hazırlıkta bulundun mu? dedi. Abdülmelik, hayır dedi. Bulunduğun hâllerden Allahü teâlânın rızâsını gerektirecek diğer hâllere niyet ettin mi? buyurdu. Abdülmelik yine, hayır dedi. Öldükten sonra Allahü teâlâyı kendinden râzı ve hoşnud edecek, başka bir yer var mıdır? buyurdu. Abdülmelik, hayır dedi. Ölüm sana gâfil iken gelmiyeceğinden

emîn misin? buyurdu. Abdülmelik yine, hayır dedi. Bunun üzerine o sâlih: "Akıllı olan kimse bu huy ve ahlâka razı olmamalıdır. Ölümden önce tövbe ve tedârik üzere bulunmalıdır" dedi.

Resûlullah (s.a.v.); **"Pişmanlık tövbedir"** buyurdu. Yine buyurdu: **"Bir kimse bir günah işlese, sonra pişman olsa, pişmanlığı, o günaha keffârettir."**

Hasen-i Basrî (r.a.): "Tövbe dört esas üzerinedir: 1- Dil ile istiğfar, 2-Kalb ile pişmanlık, 3- A'zâ ve organlar ile günahları terk, 4- O günahları bir daha yapmıyacağına niyet ve kasdetmektir" dedi ve yine Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu: Nasûh tövbesi;bir günâha tövbe etmek ve bir daha, tövbe ettiği şeyi yapmamaktır.

Resûlullah (s.a.v.): **"Günahtan tövbe eden kimse, hiç günahı olmayan kimse gibidir."**

"Günahtan istiğfar edip yine günaha devam etmek, Rabbi ile alay etmek gibidir."

"Bir kimse, sana istiğfar ve tövbe ederim deyip günahdan istiğfar etse, sonra yine o günahı işlese, sonra yine istiğfar etse, sonra üçüncü defa olarak o günahı işlese, dördüncüsünde o kimsenin işlediği o günah, büyük günahlardan yazılır" buyurdu.

Fudayl bin Iyâd (r.a.); "Sen kendi nefsine nasihat edici ol. Kendine muhakkak lâzım olan şeyleri, sağ iken görüp yapmağa gayret et. İnsanları kendine tavsiye ve nasihat edici eyleme. Kendin dünyâda gâfil ve durgun durup da, öldükten sonra senin için, iyilik ve sevâb yapacaklarını ve senin için çalışacaklarını sanma. Zîrâ sen, dünyâda iken kendine, âhıretin için lâzım olacak işlere can çıkarcasına, çok gayret göstermediğin hâlde, başkalarının senin için iyilik yapacaklarına, sevâb işleyeceklerine nasıl inanabiliyorsun!" buyurdu. Tövbenin şartları üçtür: 1- Dînimize uymayan işlere pişman olmaktır. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Pişmanlık tövbedir"** buyurup, pişmanlığın tövbe olduğunu beyân eylemiştir. Pişmanlığın doğruluğunun alâmeti, ince kalblilik ve çok gözyaşı dökmektir. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Çok tövbe edenlerle bulununuz, çünkü onlar ince kalbli olurlar"** buyurdu. Böylece çok tövbe edenlerle birarada oturunuz, onlarla sohbet ve arkadaşlık ediniz. Zîrâ onlar daha ince ve yumuşak kalbli ve anlayışlıdırlar diye emrediyor, uyarıyor.

2- Her hâl ve zamanda, bütün kötülükleri ve kötü sözleri terk etmektir.

3- Günah ve kötülükten yapmış olduğu şeyleri ve onlara benzer işleri bir daha yapmamağa azmedip, karar vermektir. Nitekim Ebû Bekr-i Vâsıtî'ye nasûh tövbesi nasıldır? diye sorduklarında: Nasûh tövbesi, gizli ve aşikâr, sahibi üzerinde günah iz ve te'sîrlerinden bir iz ve lekenin kalmamasıdır, buyurdu. Pişmanlık, azm ve kasd meydana getirir. Azm: işlenilen günaha bir daha dönmemektir. Çünkü günahlar, kulu Rabbinden uzaklaştırır. Nitekim hadîs-i şerîfte; **"Kul, kendisine erişen günah sebebiyle bol rızıktan mahrûm olur"** buyurulmuştur.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin Fütûh-ülgayb isimli eserinden ba'zı bölümler:

Her mü'mine lâzım olan üç şey: Her mü'minin bütün hâllerinde üç husûsa riâyet etmesi lâzımdır. Bunlar; Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak, kadere rızâ göstermektir. Mü'min, hayâtında bu üç şeyin dışına çıkamaz. Öyleyse mü'minin, kalbiyle, nefsiyle ve bütün a'zâları ile her hâlinde bu üç şeyi yerine getirmesi lâzımdır.

Nasihatler: Sünnet-i seniyyeye uyunuz. Dinden olmayan, dinde sonradan çıkarılıp, din imiş gibi kabûl edilen bid'atleri yapmayın. Allahü teâlânın emirlerine itaat edin. O'nun emirlerine

karşı gelmeyin. Allahü teâlâya ortak koşmayın. Hakkı olduğu gibi kabûl edin. Onu herhangi bir şeyle lekelemeyin. Hâlinizden şikâyette bulunmayın. Sabredin, feryâd etmeyin. Doğruluk üzere devam edin. İsteyin, istemekle bıkkınlık göstermeyin. İçinde bulunduğunuz istenmeyen hâllerden dolayı ümitsizliğe düşmeyin. Dâima ümitli olun. Birbirinizle düşman değil kardeş olun. Birbirinize buğz etmeyin. Günahlarınızdan tövbe ederek temizlenin. Günah işliyerek kirlenmeyin. Rabbinize karşı ibâdet ve tâatla süsleniniz. Rabbinizin kapısından ayrılmayınız. O'na yönelmekten yüz çevirmeyin. Tövbe etmeyi geciktirmeyin. Her zaman, Rabbinizden özür dilemekten bıkmayın. Belki o zaman merhamete kavuşursunuz. Cehennemden uzaklaşmaya çalışınız.

Bir rü'yâmda, kendimi, mescide benzeyen bir yerde gördüm. Orada bir cemâat vardı. Kendi kendime; "Keşke şunları terbiye edip, onlara yol gösterecek birisi olsa" dedim ve içlerinden birisine işâret ile onların yanıma gelmelerini te'min ettim. Fakat konuşmuyordum. Onlardan biri "Niçin konuşmuyorsun?" dedi. Bunun üzerine ben, "Konuşmamı ister miydiniz?" deyip şöyle devam ettim: "Mahlûkattan alâkanızı kesip, kendinizi tamamen Hakka adadığınız zaman, insanlardan dilinizle birşey istemeyiniz. Bunu başardığınız zaman, kalbinizle de birşey istemeyiniz. Biliniz ki; Allahü teâlâ, her gün birini diğerinin yerine getirir. Bir kısım cemâati en yüksek derecelere yükseltir. Onlar, Allahü teâlânın kendilerini en aşağı derecelere düşürmesinden korkarlar. Bulundukları mertebede kalmayı, Allahü teâlânın kendilerini muhafaza etmesini umarlar. Allahü teâlânın kendilerini en aşağı derecelere düşürdüğü kimseler ise, Allahü teâlânın kendilerini bu derecede devamlı bırakmasından korkup, en yüksek derecelere çıkarılmalarını ümid ederler."

Allahü teâlâ, mü'mini, îmânının kuvvetine göre imtihan eder. İmânı kuvvetli ise, imtihanı da çetin ve büyük Olur. Resûlün imtihanı, Nebîninkinden daha çetindir. Çünkü Resûlün îmânı daha kuvvetlidir. Nebinin imtihanı, ebdâlin imtihanından daha büyüktür. Ebdâlin imtihanı, velîlerin imtihanından daha büyüktür. Bu mes'ele, Resûlullahın (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfi ile açıklanmıştır: **"Biz Peygamberler topluluğu, en çetin imtahanlara tâbi oluruz."** Allahü teâlâ, o büyüklerde belâyı eksik etmez. Onlar devamlı bir huzûr ve uyanıklık hâline kavuşuncaya kaçlar, Allahü teâlâ, onlara belâ göndermekte devam buyurur. Çünkü Allahü teâlâ onları sever. Onlar muhabbet ehlidir. Hakkı severler. Seven sevdiğinden başka birşeyi tercih etmez. Belâlar onların kalblerini tutar, onların nefsleri için bağdır. Onları, Allahü teâlâdan başkasına meyletmekten men eder.

Onlardaki şehevî arzular, lezzet ve rahatlıklara meyil, onlardan alınır. Onların kalblerinde verilene kanâat ve belâlara karşı sabır hâli meydana gelir.

Belâ ve musibetler, kalbi ve kalbin yakînini kuvvetlendirir, nefsin arzu ve isteklerini zayıflatır. Çünkü mü'mine elem ve acılar gelince, mü'min sabır, rızâ ve Allahü teâlâdan gelene teslimiyet gösterince, Allahü teâlâ o kulundan râzı olur ve ona yardım eder ve onu muvaffak kılar. Hattâ Allahü teâlâ, o kuluna yardımını arttırır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Eğer şükrederseniz, verdiğim ni'metleri elbette arttırırım"** buyuruyor (İbrâhim-7).

İnsanlar dört kısımdır. Birincisi: Onun ne dili vardır, ne de kalbi, o âsîdir. Günahlara dalmıştır. O ahmak ve aldanmıştır. Allahü teâlâ ona kıymet vermez. Onda hayır yoktur. O ve benzerleri, ağırlığı olmayan bir çöp gibidirler. Belki bunlara Allahü teâlâ merhamet eder de, onların kalblerine îmânı, bedenlerine de tâatı nasîb edebilir. Böyle kimselerden olma. Onlar arasına katılma. Çünkü onlar, Allahü teâlânın azâbına müstehak kimselerdir. Onlar,

Cehennemliklerdir. Onlardan Allahü teâlâya sığınırız. Eğer Allahü teâlâyı tanıyan âlimlerden, hayrı öğretenlerden, insanları Allahü teâlânın dînine da'vet eden bu yoldaki rehberlerden isen, onlara yaklaşabilirsin. Onların yanına gidince, onları Allahü teâlânın râzı olduğu şeylere da'vet et. Onları kötülüklerden sakındır. O zaman Allahü teâlânın katında basiret sahibi olarak yazılırsın. Sana, Resûllere ve Nebilere verilen sevâblar verilir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Ali bin Ebî Talibe (r.a.); **"Allahü teâlânın senin vâsıtanla bir kişiyi hidâyete kavuşturması, senin için, güneşin üzerine doğduğu bütün şeylerden hayırlıdır"** buyurdu.

İkinci kısım kimselerin; dili var, fakat kalbsizdirler. Hikmetle konuşurlar, fakat onunla amel etmezler. İnsanları, Allahü teâlâya da'vet ederler, fakat kendileri Allahü teâlâdan kaçarlar. Başkasının ayıbını, çirkin işlerini görürler, fakat kendi yaptıklarını görmezler. Böyle kimseler, üzerine elbise giymiş kurt gibidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) böyle kimselerden sakınılmasını şu hadîs-i şerîfte açıklamıştır: **"Ümmetim hakkında en korktuğum, dili olan münâfıktır."** Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Ümmetim hakkında en korktuğum, kötü âlimlerdir"** buyurmuştur. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Böyle kimselerden uzak dur. Tatlı sözleri ile sana te'sîr edip, seni çarpmaması için, ondan sür'atle kaç. Yoksa, kötülüklerinin ateşinde seni de yakarlar, içinin ve kalbinin pis kokusuyla seni öldürür.

Üçüncü sınıf kimsenin; kalbi vardır, fakat konuşmaz. O, öyle bir mü'mindir ki, Allahü teâlâ onu insanlardan gizlemiş, onu himâye etmiş, ona nefsinin ayıplarını görmeyi nasîb etmiş, kalbini aydınlatmış, insanların arasına karışmanın ve lüzumsuz, fâidesiz ve fazla konuşmanın zararını, istenmiyen durumlardan kurtulmanın susmakta ve yalnızlıkta olduğunu bildirmiştir. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şu mübârek sözüne iyi kulak ver: **"Susan, kurtulur."**

Âlimlerden birisi de şöyle buyurmuştur: "İbâdet on parçadır. Dokuz parçası susmaktır." Sözü edilen bu üçüncü kısımdaki kimse, Allahü teâlânın velîsidir. Allahü teâlâ onu insanlar arasında gizlemiş ve korumuştur. Bunlar, akıllı kimselerdir. Selâmettedirler. Allahü teâlânın ni'metleri içerisindedirler. O'nun katında her türlü hayır vardır. O hayırlardan kendine al. İhtiyâçlarını gidermek, hizmetlerinde bulunmak sûretiyle onlarla beraber ol. Onları sev. Allahü teâlâ da seni sever. Seni, sevdiği sâlih kulları arasına katar.

Dördüncü kısımdakiler; melekler âleminde Azîm diye isimlendirilmiştir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kim öğrenir, öğrendiğini öğretir ve bununla amel ederse, melekler âleminde Azîm diye çağrılır"** buyurdu. Bu kimse, Allahü teâlâyı ve âyetini bilen kimsedir. Allahü teâlâ, onun kalbine ince bilgileri koymuş, onu gizli sırlarına muttali kılmış, onu kullarının arasından seçerek, yakın kulları arasına almıştır. Allahü teâlâ, bu kulunu derin âlim, insanları Allahü teâlâya da'vetçi, onları korkutucu, insanlara doğru yolu gösterici ve Peygamberlerine (aleyhimüsselâm) vâris kılmıştır. Bu mertebe, peygamberliğin dışındaki en yüksek mertebelerdendir. Böyle kimselere yapış. Onlara muhalefet etme. Onlara düşmanlık yapma. Onlardan uzaklaşma. Onun nasihatini terk etme. Çünkü kurtuluşun, onun söylediklerindedir. Helak ve dalâlet, onun sözünün dışındaki sözlerdedir.

Dünyâ ile âhıretin beyânı ve yapılması lâzım olan şeyler: Âhıreti sermâyen, dünyâyı bu sermâyenin kazancı yap. Zamanını, önce âhıreti elde etmek için sarf et. Geri kalan vaktini, geçimini te'min için harca. Sakın dünyânı sermâye, âhıretini onun kârı şeklinde yapma. Böyle yaparsan, dünyâdan artan zamanını, âhıretin için sarf edersin. Bu zaman zarfında namazlarını kılmaya çalışırsın. Fakat, çabucak kılayım diye, rüknlerine riâyet etmezsin. Sonra dünyâ işlerinden dolayı yorulur ve bitkin düşersin. Geceleri kaza namazı kılmaya fırsat bulamazsın.

Yorgunluktan ölü gibi yatar, gündüz de faydasız olursun. Nefsine, hevâna ve şeytâna tâbi olursun. Âhıretini dünyâya karşılık satarsın. Nefsinin kölesi ve onun bineği olursun. Hâlbuki sen, nefsine binmek, onu tekzib etmek ve onu selâmet yoluna sokmakla emrolunmuşsun. Bunlar âhıret yolu, Rabbine îtâat yoludur. Sen, nefsinden gelen istekleri kabûl etmekle, kendine zulmettin, ipini onun eline verdin, isteklerinde, lezzetlerinde, hevâsında ona uydun. Sonunda dünyâ ve âhıretin hayırlısını kaçırdın. Dünyâ ve âhıretini zarara soktun. Kıyâmet günü din ve dünyâ bakımından insanların en müflisi ve en zararda olanı olursun. Nefsine uymakla, dünyâdan fazla birşeye ulaşmadın. Eğer nefsini âhıret yoluna soksaydın, âhıretini esas ve sermâye kabûl etseydin, dünyâ ve âhıretini kazanırdın. Sen, nefsin kötülüklerinden korunur, iyilerden olurdun. Eğer dünyâya rağbet etmiyerek, kötülüklerden uzak kalarak Allahü teâlâya itaat edersen, Allahü teâlânın has kullarından ve muhabbet ehlinden olursun. Senin için âhırette, Cennet ve Allahü teâlânın yakınlığı nasîb olur. Bu sefer, dünyâ sana hizmetçi olur. Dünyâda, sana takdîr edilen nasîbin gelir. Eğer dünyâ ile meşgûl olur, âhıretten yüz çevirirsen, Allahü teâlâ sana azâb eder. Âhıretini kaçırırsın. Dünyâ sana karşı gelir. Nasîbini elde etmen için kendini yorarsın. Allahü teâlâya âsî olanlar alçaktır. Allahü teâlâ, kendisine itaat edenlere bol ihsânlarda bulunur.

İnsanlar iki kısımdır. Birisi dünyâyı taleb eder. Diğeri ise âhıreti taleb eder. İnsanlar kıyâmet gününde de iki gruptur. Birincisi Cennet, diğeri ise Cehenneme gider. Bir kısım insanlar, hesabın uzunluğundan dolayı bekler. O zaman bir gün, dünyâ senesiyle bin senedir. Bir kısmı Arşın gölgesindedir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Siz kıyâmet gününde, Arşın gölgesinde olursunuz** (orada sizin için) **üzerinde en güzel yiyecekler ve meyvalar vardır. Oradaki bal ise, kardan daha beyazdır"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Onlar, Cennetteki yerlerine bakarlar. Nihâyet mahlûkâtın hesabı bitince, Cennete girerler. Sizden birisi dünyâdaki yerine gider gibi, onlar da Cennetteki yerlerine giderler"** buyuruldu. Onlar bu mertebeye, dünyâyı terk edip, âhıreti ve Allahü teâlâyı taleb etmek sûretiyle kavuşurlar. Ey insanoğlu! Sen kendine birazcık acı da, nefsin için, dünyâ ve âhırette hayırlı olan şeyleri seç. Onu, insan ve cin şeytanlarından olan kötü arkadaşlardan muhafaza et. Kitap ve sünneti kendine rehber edin. Onlarla amel et.

Hasedin kötülenmesi ve onun terkedilmesinin emredilmesi: Ey mü'min! Ne oluyor ki, seni, komşunu (yemede, içmede, giymede ve başka şeylerde) kıskandığını görüyorum. Bu nasıl iş böyle? Bilmiyor musun ki, bu senin îmânını zaîfletir. Mevlânın gözünden düşürür. Seni, Allahü teâlânın gazâbına uğratır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Allahü teâlâ, "Hasedci kimse ni'metimin düşmanıdır" buyurdu"** diye bildirmiştir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ateş odunu yiyip bitirdiği gibi, hased de, iyilikleri yer"** buyurdu. Sen, hased ettiğin kimseyi, hangi ve ne husûsta hased ediyorsun.

Ey miskin! Onun kısmeti için mi, yoksa kendi kısmetin husûsunda mı hased ediyorsun? Eğer onu, Allahü teâlânın ona kısmet olarak verdiği şeyde hased ediyorsan, sen ona haksızlık etmiş olursun. Hased ettiğin kimse, Allahü teâlânın kendisi için takdîr ve taksim ettiği ni'metin içerisinde bulunmaktadır. Sen onu, Allahü teâlânın bu ihsânından dolayı hased etmekle, ne kadar haksızlık ve cimrilik yaptığını, ne kadar akılsızlık ettiğini biliyor musun? Eğer onu, sana takdîr edilenin onun eline geçeceğinden endişe ederek kıskanıyorsan, bu senin çok câhil olduğunu gösterir. Çünkü senin kısmetini başkası yiyemez. Muhakkak ki, Allahü teâlâ sana zulmetmez. Allahü teâlâ, senin için takdîr ettiğini, sana nasîb olarak verdiğini, neden senden alıp başkasına versin?

Mü'minin meşgûl olması gereken şeyler: Mü'minin, en önce farzları yapması lâzımdır. Farzları bitirdikten sonra, vâcib ve sünnetleri yapar. Ondan sonra, nafilelerle meşgûl olur. Farz borcu varken sünnet ile meşgûl olmak, ahmaklıktır. Farz borcu olanın, sünnetleri kabûl olmaz. Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Üzerinde farz borcu olan kimse, kazasını kılmadan nafile kılarsa, boş yere zahmet çekmiş olur. Bu kimse, kazasını ödemedikçe, Allahü teâlâ, onun nafile namazlarını kabûl etmez."** Mü'min, bir tüccâra benzer. Farzlar onun sermâyesi, nafileler de kazancıdır. Sermâye kurtarılmadıkça, kazancı olamaz.

Allahü teâlâya duâ etmek emrolunmuştur. "Allahü teâlâya duâ etmiyeceğim. Çünkü, istiyeceğim şey ezelde taksim edilmiş ise, istesem de istemesem de gelecektir. Eğer ezelde takdîr edilmemiş ise, istesem de bana verilmeyecektir" deme. Bilakis haram ve bozuk bir şey olmamak üzere, Allahü teâlâdan dünyâ ve âhıretin bütün hayırlarını ve bütün dileklerini iste. Çünkü Allahü teâlâ, kendisinden istemeyi emretti ve buna teşvik etti. Sakın, "Ben istiyorum, fakat Allahü teâlâ vermiyor, ben de bundan sonra istemeyeceğim" deme. Duâya devam et. Eğer istediğin şey ezelde senin için takdîr edilmiş ise, sen Allahü teâlâdan istedikten sonra, Allahü teâlâ onu sana gönderir. Bu durum, senin îmânını kuvvetlendirir ve Allahü teâlâdan başkasından istemeyi bırakıp, bütün hâllerinde Allahü teâlâya dönmeni sağlar. Eğer istediğin o rızık, ezelde, senin için takdîr edilmemiş ise, Allahü teâlâ seni o şeye muhtaç kılmaz ve kendinden gelenlere rızâ gösterme ni'metini ihsân eder. Eğer Allahü teâlâ ezelde senin için fakirlik ve hastalık dilemiş ise, sen de Allahü teâlâya fakirlikten ve hastalıktan kurtulman için yalvarırsan, Allahü teâlâ sana öyle bir hâl verir ki, sen bu hâlinden memnun kalırsın. Eğer ezelde senin borçlu olman takdîr edilmişse, sen de Allahü teâlâya borçtan kurtulman için duâ edersen, Allahü teâlâ alacaklıyı sana kötü muâmele etme hâlinden, yumuşaklık ve borcunu ödemeyi genişlik zamanına uzatmaya, hattâ borcundan azaltma veya hepsini bağışlama hâline çevirir. Eğer, dünyâda borçlu hâlden seni kurtarmazsa, buna karşılık sana bol sevâb verir. Çünkü Allahü teâlâ Kerîmdir, ganîdir ve Rahimdir. Allahü teâlâ kendisinden isteyeni, dünyâda da, âhırette de boş çevirmez. Allahü teâlâdan isteyen, ya dünyâda veya âhırette mutlaka karşılığını görür. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Mü'min, kıyâmet günü, amel defterinde dünyâda iken yapmadığı ve bilmediği bir takım iyilikler görür. Ona "Onları biliyor musun?" denir. O da, "Onların defterime nereden yazıldığını bilmiyorum" der. Bunun üzerine ona, "Dünyâdaki duâlarının karşılığıdır" denir"** buyurdu.

Nefsle mücâdele: Ne zaman nefsinle mücâdele etmeye kalkıp, ona üstün gelip, onu öldürürsen, Allahü teâlâ, senin nefsinle mücâdele edip sevâb kazanman için, o nefsi tekrar diriltir. Nefsin seninle kavgaya başlar, isteklerini yerine getirmeni ister. Sen nefsine karşı çıkıp onunla mücâdele ettikçe, sana sevâb yazılır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) müşriklerle muharebeden döndüklerinde, Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) **"Küçük cihâddan, büyük cihâda döndük"** buyurdu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) büyük cihâdla, nefsle mücâdeleyi murâd buyurdular. Çünkü nefs, devamlı olarak kendi arzu ve isteklerinin yerine getirilmesini ister. Nefs günahlara pek düşkündür.

Mağfireti, ismeti, tevfîki, rızâ ve sabrı istemek: Allahü teâlâdan, geçmiş günahlarını affetmesini, gelecek günahlardan muhafaza buyurmasını, O'nun emirlerine uymayı ve güzel tâata muvaffak kılmasını, başına gelen belâ ve musibetlere güzel bir sabırla sabretmeyi, kaza ve kadere rızâ göstermeyi, verdiği bol ni'metlere karşı şükretmeyi, son nefeste îmânla ölmeyi, âhırette Peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihler ile bulunmayı dile. Çünkü onlar, güzel bir

arkadaştır. Allahü teâlâdan dünyalık isteme. Sana takdîr ve taksim edilen ne ise, ona rızâ göstermeyi nasîb etmesini iste. Allahü teâlâdan, içinde bulunduğun hâlde, sana verdiği belâ ve musibet içersinde, başka bir duruma veya afiyete kavuşmaya kadar seni korumasını dile. Çünkü sen, hayrın fakirlikte mi, yoksa zenginlikte mi, belâ ve musibet içerisinde olmakta mı, yoksa afiyette olmakta mı olduğunu bilemezsin. Bu bilgiler sana gizlidir, işlerin hangisinin faydalı, hangisinin bozuk ve kötü olduğunu, sâdece Allahü teâlâ bilir. Hazreti Ömer, "Hiçbir durumda endişem yoktur. Çünkü hangisinin hakkımda hayırlı olduğunu bilmem" buyurdu. Eğer nefsini zelîl ve mağlûb edersen, isteklerin ve gayelerin senden kaybolur. Allahü teâlânın sevgisinden başka herşey kalbinden çıkar. Kalbin, Allahü teâlânın sevgisi ile dolar. Allahü teâlânın rızâsını talebindeki isteğin samîmi olur. Sana lütuf ve ihsânda bulunursa, O'na şükredersin. Sana vermediği zaman, O'na kızmazsın. Çünkü senin isteğin, O'nun emrine uymak içindir.

Şükür ve noksanlığı i'tirâf: Yaptığın işlerde, nasıl ucub sahibi olursun, işlerini nasıl beğenirsin, nefsine nasıl pay çıkarır onlara karşılık beklersin. Çünkü bütün yaptıkların, Allahü teâlânın tevfîki, yardımı, kuvvet vermesi, dilemesi ve ihsânı iledir. Eğer bir günahı terk etmiş isen, Allahü teâlânın muhafazası, koruması ile terk ettin. Öyleyse, nerede bunun şükrü. Hani sana verdiği ni'metleri i'tirâf. Bu, ne cehâlet ve ahmaklık böyle?

Çarşıya girildiğinde dikkat edilecek husûslar: Bir insan, gerek Cum'a namazını veya cemâatle namaz kılmak gibi Allahü teâlânın bir emrini yerine getirmek, gerekse bir ihtiyâcını gidermek için çarşıya gittiği ve orada nefsinin arzu ettiği ve istediği şeyleri, çeşitleri, lezzetleri gördüğü zaman kalbi onlara takılır ve kalbinde çeşitli fitneler meydana gelir. Bu ise, ibâdeti terketmesine, nefsinin arzu ve isteklerine uymasına sebeb olur. Bu durumdan, ancak Allahü teâlânın rahmetiyle ve O'nun korumasıyla kurtulmak mümkün olur. Bunların helakine sebeb olacağını gören kimse, aklına ve dînine döner. Bu lezzetleri terketmenin acılığına katlanır, insanlardan bir kısmı, o şehveti ne görür, ne de onun farkına varır. Onlar, Allahü teâlâdan başkasını görmezler. O'ndan başkasına sığınmaz. Onlardan ba'zıları çarşıya çıktığı zaman, kalbi devamlı Allahü teâlâyı anar. Kendisini, çarşı ehlinin ellerindekilere bakmaktan alıkor. Çarşıya girişinden çıkışına kadar, çarşı ehline duâ, istiğfar, şefaat, rahmet ve şefkat hâlinde olur. Gözleri dalgın, dili sena halindedir. Allahü teâlâya verdiği ni'metlerden dolayı hamd eder.

Sana, Allahü teâlâdan korkmayı, O'na tâatı, dînin emir ve yasaklarına sarılmayı, gönlü, Allahü teâlânın râzı olmadığı şeylerden kurtarmayı, cömertliği, güler yüzlülüğü, eli açık olmayı, başkasına eziyet etmemeyi, âlimlere ve tasavvuf büyüklerine hürmette kusur etmemeyi, dostlara alâka göstermeyi, küçüklere ve büyüklere nasihat etmeyi, başkasından gelen eziyet ve sıkıntılara katlanmayı tavsiye ederim. Fakirliğin hakîkati, senin gibi olan kimselere muhtaç olmamaktır.

Ey Allahü teâlânın kulları! Her zaman Allahü teâlânın zikrine sarıl. Çünkü Allahü teâlâyı zikr, her çeşit hayrı içine alır. Dîne sarıl. Sana şimdi en lâzım olan şeyle meşgûl ol. Kendini boş işlerle uğraşmaktan muhafaza et. Müslümanlar hakkında hüsn-i zan sahibi ol. Onlar hakkındaki niyetini düzelt. Her türlü hayır işleri yapmaya koş. Bilmediğin husûslarda âhıret âlimlerine sor. Allahü teâlâdan haya et!

Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, va'z ve nasîhatlarını toplandığı Feth-ür-Rabbânî adlı eserinden ba'zı bölümler:

Birinci Meclis: Kader başa geldiği zaman, bu niçin böyle oldu? Nasıl böyle olur? gibi suâllerle Allahü teâlâya i'tirâzda bulunmak îmâna zarar verir, tevhîd inancını sarsar, tevekkülü

ve ihlâsı bozar. Çünkü mü'minin kalbi, bu niçin böyle oldu? Nasıl oldu? gibi sözleri bilmez. Bildiği tek şey, "Evet, başüstüne" demek, hiç i'tirâzda bulunmamaktır. Nefs ise, dâima i'tirâz eder ve her başına gelene karşı çıkar. Öyleyse, kim kendisinin iyiliğini isterse, şerrinden (kötülüğünden) kurtuluncaya kadar, nefsiyle mücâdele etsin. Nefs bütünüyle şerdir. Bu bakımdan, nefsle mücâdele edilip, onun itminan hâli te'min edilince, bu sefer nefs, bütünüyle hayr olur ve hayrı ister. Allahü teâlânın râzı olduğu işleri yapıp, Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri terk etmeye dikkat eder. Bunun mükâfatını, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildiriyor: **"Ey mutmainne nefs, râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabbine dön!"** (Fecr-27, 28). Artık bundan sonra, bu nefse i'timâd edilebilir. Çünkü eski kötü hâlinden, Allahü teâlâdan başka mahlûka bağlanmaktan kurtulmuştur. Böylece, İbrâhim aleyhisselâm gibi olur. Çünkü o da nefsinden kurtulmuş ve nefsinin arzu ve isteklerinden temizlenmişti. Ateşe atılacağı zaman, İbrâhim aleyhisselâmın kalbi çok rahattı. Çeşitli varlıklar kendisini ateşten kurtarma husûsunda yardım teklifinde bulundukları hâlde, o bunlara şöyle diyordu: "Ben sizin yardımınızı istemiyorum. Çünkü Allahü teâlâ benim hâlimi biliyor." Çünkü o gerçekten Allahü teâlâya teslim olmuş, tam bir tevekkül mertebesine kavuşmuş, Allahü teâlâya hakkıyla güvenmişti. Hazreti İbrâhim'in, bu teslimiyet ve tevekkülünden dolayı, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Biz de dedik ki: Ey Ateş! İbrâhim'e karşı serin ve selâmet ol!"** buyuruyor (Enbiyâ-69) Bu dünyâda, sabırlı kullara Allahü teâlânın yardımı sayılamayacak kadar çoktur. Âhıretteki ni'metleri de sayıya ve hesaba sığmaz. Allahü teâlâ, Zümer sûresinin onuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"... Ancak** (Allah yolunda) **sabredenlere mükâfatları hesabsız verilecektir"** buyuruyor.

Allahü teâlâya, rızâsı için yapılan sabırlar ve tahammüller, asla karşılıksız kalmaz. Onun için bir ân olsun sabrediniz, mutlaka senelerce bu sabrın mükâfatını görürsünüz. Ömrü boyunca kahraman lakabıyla meşhûr olan, bu lakabı, bir anlık cesâreti neticesinde kazanmıştır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Şüphesiz ki, Allah sabredenlerle beraberdir"** buyuruyor (Bekâra-153). Allahü teâlânın bu beraberliği, Allahü teâlânın sabreden kuluna yardım etmesi ve onu zafere ulaştırması demektir, öyleyse, Allah için sabırlı olunuz. O'nun için uyanık olunuz. O'ndan gâfil olmayınız. Uyanmayı, ölüm vaktine bırakmayınız. Çünkü o sıradaki uyanma fâide vermez, ölüm gelmeden önce uyanınız, ölüm gelip, acıklı hâlini gördükten sonra hâsıl olan uyanıklıktan, fayda vermeyecek olan pişmanlıktan önce uyanınız. Kalblerinizi ıslâh ediniz. Çünkü kalbleriniz iyi olursa, diğer hâlleriniz de iyi olur. Bu sebeble Resûl-i ekrem (s.a.v.). **"Âdemoğlunda bir et parçası vardır ki, o iyi olunca, vücûdun diğer a'zâları da iyi olur. O bozulursa, vücûdun diğer a'zâları da bozulur. O et parçası kalbdir"** buyurdu. Kalbin iyiliği; takvâ ile Allahü teâlâya tevekkül, hakkıyla O'nun bir olduğunu söylemek ve amelleri de, insanların rızâsı için, gösteriş için değil de, sırf Allahü teâlânın rızâsını gözeterek ihlâsla yapmakla olur. Bunlar olmazsa, kalb bozulur. Kalb, beden kafesinde bulunan bir kuştur. Şişe içinde bulunan bir inci, hazînede saklı bulunan kıymetli bir eşya gibidir. Bütün bunlarda kıymet ve i'tibâr, kafesteki kuşa, şişedeki inciye ve hazînedeki maladır. Yoksa, kuş olmadan kafesin, inci olmadan şişenin, mal olmadan hazîne yerinin hiç kıymeti yoktur.

Allahım! Hayâtımız boyunca, gecelerimizde, gündüzlerimizde, a'zâlarımızı senin râzı olacağın işleri yapmakla, kalbelerimizi seni tanımakla meşgûl eyle. Bizleri, daha önce yaşıyan sâlih kullarına dâhil eyle. Onları rızıklandırdığın şeylerle, bizleri de rızıklandır. Onlara yardım ettiğin gibi, bize de yardımını ihsân eyle! Âmin.

Ey cemâat! Sâlih kimseler gibi, siz de Allahü teâlânın yolunda olun. Eğer böyle yaparsanız, Allahü teâlâ onlara yardım ettiği gibi, size de yardımını lütfeder. Eğer Allahü teâlânın size yardım

etmesini istiyorsanız, O'nun râzı olduğu işlerle meşgûl olunuz. O'nun rızâsını kazanmak için sabırlı olunuz. Gerek sizin, gerekse başkalarının hakkındaki işlerine rızâ gösteriniz. Sâlih kimseler, dünyâya rağbet göstermediler. Dünyâdaki nasîblerini aldılar. Fakat haramlara ve şüphelilere dalmadılar. Sonra âhıreti istediler. Âhıretlerini iyi edecek amelleri yaptılar. Nefslerinin arzu ve isteklerine karşı çıktılar. Rablerine itaat ettiler. Hem kendilerine, hem de başkalarına nasîhatta bulundular.

Evlâdım! önce kendine, sonra başkalarına nasihat et. Nefsine dikkat et. Nefsini terbiye etmeden, başkasını ıslâh etmeye çalışma. Çünkü, daha senin ıslâha muhtaç yerlerin var. Yazıklar olsun sana, başkasına nasıl kurtulacağını öğretiyorsun, fakat kendin körsün. Bu durumda başkasına nasıl yol gösterebilirsin: Ancak basiretli kimse insanlara yol gösterir ve onları ıslâh edebilir. Nitekim, denizde boğulmak üzere olanları da, ancak iyi bir yüzücü kurtarabilir, İşte insanları da Allahü teâlâya, ancak Allahü teâlâyı tanıyan ma'rifet sahipleri ulaştırabilir. Allahü teâlânın tasarrufları hakkında sen konuşamazsın, Allahü teâlâyı seveceksin, başkası için değil, sâdece O'nun için amel yapacaksın. Yalnız O'ndan korkacaksın. Bunlar ise, kalb ile olur, dil ile olmaz. Yazık sana, dilin takvâ sahibi, fakat kalbin günah işliyor ve kötülük yapıyor. Dilin şükrediyor, fakat kalbin i'tirâz ediyor.

Ey insan! Yazık sana ki, sen Allahü teâlânın kulu olduğunu iddia ediyorsun, lâkin O'ndan başkasına itaat ediyorsun. Eğer sen, gerçekten iyi bir kul olsaydın, Allah için buğzeder, O'nun için severdin. Hakîkî mü'min, nefsine, şeytana ve hevâsına itaat etmez. Şeytan ile zâten alâkası olmadığı için, ona itaat etmez. Dünyâya i'tibâr etmez ki, ona boyun eğsin. Bilakis o, dünyâya önem vermez. O, âhıreti ister. Onun için dünyâyı terk etmek mümkün olup, Rabbinin rızâsını kazanınca, artık her zaman yaptığı ibâdetleri sırf Allahü teâlâ için yapma mertebesine erer.

Allahü teâlânın yarattıkları ile O'na ortak koşma. Allahü teâlânın birliğine olan îmânını sarsacak şeylerden sakın. O, her şeyin yaratıcısıdır. Herşey O'nun kudretindedir. Ey isteklerini Allahü teâlâdan başkasından isteyen, sen akıllı değilsin. Allahü teâlânın hazînelerinde olmıyan birşey varımı ki, sen O'ndan başkasını istiyorsun?

Ey oğul! Kaza ve kadere rızâ göster. Bu niçin böyle oldu? diye karşı çıkma. Rahatlık zamanının geleceğini bekliyerek ibâdet et. Böyle yaparsan Allahü teâlânın öyle ni'metlerine ve ihsânlarına kavuşursun ki, istemekten ve temennisinden bile haya ettiğin şeylere bile nail olursun.

Ey cemâat! Geliniz, Allahü teâlâya, O'nun kaderine ve bütün yaptıklarına boyun eğelim, hepsine rızâ gösterelim, içimizle ve dışımızla baş eğelim. Kaderine muvafakat gösterelim.

Ey oğul! Takvâya iyi sarıl, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uy. Nefsine, hevâya, şeytâna ve kötü arkadaşlara uyma. Onlara muhalefet et. Mü'min, onlarla devamlı mücâdele içindedir. Bunun için, başından miğferi çıkarmaz. Kılıcını kınına koymaz, atının sırtı, semerden hiç kurtulmaz. Onlar, uykuyu yenmek için uyurlar. Nefse karşı çarpışmak için yerler. Zarûret olmadan konuşmazlar. Onların âdeti umûmiyetle susmaktır. Nasıl Kıyâmet gününde Allahü teâlâ a'zâları konuşturduğu gibi, onları da Allahü teâlâ konuşturur. Allahü teâlâ, onlara konuşmaları için sebebler hazırlar, onlar da konuşurlar. Allahü teâlâ, emir ve yasaklarını bildirmek, kullarına doğru yolu göstermek için peygamberler ve nebiler gönderdi. Onlar vefât edince, Allahü teâlâ onların yerine, ilimleriyle amel eden âlimleri getirdi. Onlar, peygamberin vekîli olarak, Allahü teâlânın kullarına dünyâ ve âhıret saadetlerine vesile olacak şeyleri anlattılar. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir"** buyurdu.

Ey Allahü teâlânın ni'metleri içerisinde dönüp duranlar! Hani nerede bu ni'metlere şükrünüz? Allahü teâlânın verdiği ni'metleri ba'zan başkasından gelmiş gibi görürsünüz. Onlara sâdece siz sâhib olur, elinizde bulunmayanlar için de, bekler durursunuz. Ba'zan da, o ni'metleri, Allahü teâlânın yasak ettiği, râzı olmadığı işleri yapmak için bir vâsıta edinirsiniz.

Ey oğul! Sana bir hastalık geldiği zaman, onu sabırla karşıla, ilâcı buluncaya kadar sükûn üzere ol. Feryâd ve figân edip şikâyette bulunma. İlâcını bulunca da, Allahü teâlâya şükret. Böyle yaparsan, hayâtın güzellik kazanır." Cehennem korkusu, mü'minlerin ciğerlerini yakar, yüzlerini söndürür, kalblerini mahzûn eder. Bu hâller mü'minlerde yerleşince, kalblerine, Allahü teâlânın feyz, rahmet ve lütuf suları akar. Onlara âhıretin kapıları açılır.

Ey oğul! Senin düşüncen, yiyecek, içecek, giyecek ve dünyâ lezzetleri olmasın. Bütün bunlar, nefsin ve insan tabiatının istediği şeylerdir. Kalbin düşüncesi nerede, nefsin ve tabiatın istekleri nerede? Kalbin düşüncesi Allahü teâlâdır. Senin düşüncen, Rabbin ve O'nun katında bulunan ni'metler olmalıdır. Dünyâdan (Haram ve şüphelilerden) ne terkedersen, mutlaka bunun karşılığında âhırette ondan daha hayırlısı vardır. Ömründe sâdece şu içerisinde bulunduğun günün kaldığını farz et de, âhıret için hazırlık yap. Sen, genişlik ve ni'met zamanında Allahü teâlâyı sevdiğini söylersin, fakat sana bir belâ geldiği zaman da, O'nu sevmiyormuş gibi O'na isyan edersin. Şüphesiz, kulun sevgisinde samîmi olup olmadığı, başına belâ ve musibet geldiği zaman ortaya çıkar. Allahü teâlâdan gelen bir belâ ile karşılaştığında, eğer sabır ve sükûn üzere olarak hâlini muhafaza edebiliyorsan, sen, Allahü teâlâyı gerçekten seviyorsun. Eğer hâlinde değişiklik olursa, Allahü teâlâyı seviyorum demekle, yalancı olduğun ortaya çıkar. Birisi, Peygamber efendimize (s.a.v.) gelip; "Ey Allahın Resûlü! Ben seni seviyorum" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Fakirlik için bir elbise hazırla"** buyurdu. Bir başkası gelip Peygamber efendimize (s.a.v.); "Ben Allahü teâlâyı seviyorum" deyince, Resûl-i ekrem; **"Belâ için elbise hazırla"** buyurdu. Allahü teâlâyı ve Resûlullahı (s.a.v.) sevmek, fakirlik, belâ ve musibetler ile yanyanadır. Bunun için sâlihlerden birisi; "Sâdece dil ile sevme iddiasında bulunulmaması için, belâ, sevgiye vekîl yapıldı. Böyle bir sevgiyi, belâ ve musibet ta'kib eder. Eğer böyle olmasaydı, herkes Allahü teâlâyı sevdiğini iddia ederdi. Belâ ve fakirlik zamanında sebat gösterebilmek, bu sevgiye delîl ve alâmet yapıldı.

İkinci Meclis: Aldanma içerisinde bulunuşun, seni Allahü teâlâdan uzaklaştırdı. Bu bakımdan, hor ve hakîr olmadan, belâ ve musibet yılanları ve akrebleri sana musallat olmadan, Rabbine dön. Belâ ve musibetleri tatman, seni Allahü teâlâya karşı aldanmaktan korur. Sahip olduğun iyi hâllerden dolayı sevinme. Çünkü bunlar, kısa zamanda geçen ve yok olan şeylerdir. Allahü teâlânın indinde bulunan şeylere sabırla kavuşulur. Bunun için, Allahü teâlâ sabrı emretti. Fakirlik ve sabır, ancak mü'minde biraraya gelir. Allahü teâlâyı ve Resûlünü (s.a.v.) sevenler, belâ ve musibetlerle karşılaşırlar. Fakat sabrederler. Belâ ve musibet içerisinde olmakla birlikte, Allahü teâlânın râzı olduğu işleri yaparken, Rablerinin indinden zaman zaman gelen belâ ve musibetlere tahammül ederler.

Ey oğul! Sen, dünyâda devamlı kalmak için yaratılmadın, öyleyse, Allahü teâlânın râzı olmadığı işleri bırak. Allahü teâlâya tâatta, sâdece **"La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah"** sözünü söylemekle kanâat ettin. Sâdece bunu söylemekle iş bitmiyor. Sen **"La ilahe illallah"** dediğin zaman, birşey iddia etmiş oluyorsun. Bu durumda sana, "Ey bu sözü söyliyen! Senin için bu sözüne delîl var mı? Bu delîlin nedir?" denir. Elbette bu delîl, Allahü teâlânın emirlerine uymak, yasaklarından sakınmak, başa gelen belâ ve musibetlere sabretmek ve kadere rızâ göstermektir, imân edip bu amelleri de yaptığın zaman, yine başka birşey daha

lâzımdır. Bu da, bütün yaptıklarını ihlâsla ve sırf Allahü teâlânın rızâsını gözeterek yapmandır. Ameller, ancak bu takdîrde kabûl olur. (İmân, amelle parlar, ameller, ihlâs ve sünnet-i seniyyeye uygun olmakla kabûl olur.) Elinizde bulunan, Allahü teâlânın size ihsân ettiği şeylerle fakirlere yardım edin. Az veya çok birşey vermeye gücünüz yetiyorsa, sizden birşey istiyeni geri çevirmeyiniz. Allahü teâlâ, vermeyi sever. Bu husûsta, Allahü teâlâya muvafakat gösteriniz. Sizi vermeye muktedir kıldığı için O'na şükrediniz. Sen vermeye muktedir iken, Allahü teâlânın hediyesi olan istiyen birisini geri çevirirsen, yazık sana. Hâlbuki şimdi sözümü dinliyor ve ağlıyorsun. Sana fakir geldiği zaman kalbin katılaşıyor ise, bu senin dinleyip ağlamanın Allah için olmadığını gösterir. Yanımda, Allahü teâlâdan başkasından kalbini temizlemiş olarak bulun. Böylece kalbin, Allahü teâlânın yakınlığına ulaşır. O'nun fadl ve ihsânına kavuşmuş olursun. Böyle yaparsan, kalb, Allahü teâlânın nûru ile nurlanır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Îmân sahibinin firâsetinden sakının, çünkü o, Allahü teâlânın verdiği nûr ile bakar"** buyurdu.

Ey günahkâr kimse! Günahların ma'nevî kiriyle kirlenmiş olduğun hâlde mü'minin yanına girme. Çünkü mü'min, Allahü teâlânın nûru ile bakar. Bu yüzden, sendeki nifak ile bozukluğu anlar. Giydiğin elbise, seni onların nazarından saklıyamaz. Birisi yanındakine, "Ma'nevî körlüğüm ne zamana kadar devam edecek?" diye sordu. Arkadaşı da; "Sen bir ma'nevî tabib bul. Onun eşiğine baş koy. Onun hakkında iyi zan sahibi ol. Kalbinden onun hakkındaki yanlış düşünceni sil. Çoluk çocuğunu al, onun kapısına oturt. Onun sana verdiği kalb hastalıklarına dâir ilâçların acılığına sabret. Böyle yaparsan, gözlerinden ma'nevî körlük gider" dedi. Allahü teâlâya boyun eğ, ihtiyâçlarını O'na arz et. İşlerinde nefsine pay çıkarma. Günahkâr olduğunu bilip, kusurlarından dolayı Allahü teâlâdan af dile. Fayda veren de, zarar veren de, mâni olan da Allahü teâlâ olduğuna bütün kalbin ile inan, o zaman kalb gözündeki körlük gider, görme meydana gelir.

Allahü teâlânın ni'metlerini şükürle karşılayınız. O'nun emirlerine ve yasaklarına kulak verip, onlara riâyet ediniz. Zorlukları sabırla, kolaylığı şükür ile karşılayınız. Geçen Nebiler, Resûller ve sâlihler, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metlere böyle şükretmiş, belâ ve musibetlere de öylece sabretmişlerdir. Rahatlık ve genişlik zamanlarında, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet ediniz ve O'na şükrediniz. Zorluk ve meşakkatli durumlarda karşılaştığınız zaman da, günahlarınıza tövbe ediniz. Nefsinizi hesaba çekiniz. Allahü teâlâ kullarına asla zulmetmez. Ölümü ve ölüm ötesinde başınıza gelecekleri hatırlayınız. Allahü teâlâyı ve O'nun kullarını hesaba çekmesini ve sizi gördüğünü devamlı hatırlayınız. Bu gaflet uykusunun, bu cehâletin, bâtıl ve boş şeylerle uğraşmanın, nefs ve hevânın, isteklerin ne zamana kadar devam edeceği husûsunda uyanık olunuz. Allahü teâlâya ibâdette, O'nun emir ve yasaklarına uymakta, niçin O'na karşı edebinizi muhafaza etmezsiniz?

Ey oğul! İnsanlar arasına gafletle, ma'nevî körlükle ve cehâletle karışma. Onlar arasında basiret, ilim ve uyanıklık haliyle bulun. Onların senin hakkında beğendikleri birşeyi görürsen, ona iyi sarıl. Sende kötü gördükleri şeyden de uzak dur. Onları da o kötü hareketten alıkoy. Siz, Allahü teâlâdan gâfil bulunuyorsunuz. Sizin uyanmanız, câmilere devam etmeniz, Resûlullaha (s.a.v.) çok salât-ü selâm getirmeniz lâzımdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Eğer gökten ateş yağmış olsa idi. Ondan sâdece câmilere devam eden, namaz ehli kurtulurdu"** buyurdu. Namazda gevşek olmayınız. Gevşek olduğunuz zaman, Allahü teâlâ ile olan irtibâtınız kesilir, kaybolur. Bunun için Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kulun Allahü teâlâya en yakın olduğu an secde hâlidir"** buyurdu.

Yazık sana, devamlı ruhsatlara sarılıyor, işlerini doğru görmek ve göstermek için çâreler arıyor, te'vile başvuruyorsun. Keşke azîmetlere sarılsaydık. İcmâ'ya bağlansaydık. Keşke amellerimizde ihlâs üzere olsaydık. Şimdi azîmete yapışanlar kalmadı. Artık ruhsatlara yapışılıyor. Zaman, riya ve gösteriş zamanı oldu. Mallar haksız yere alınıyor. Namaz kılanlar, oruç tutanlar, hacca gidenler ve zekât verenler ve hayır işleri yapanlar çok, fakat bunlar Allah için değil, insanlara gösteriş için yapılıyor. Hepiniz, kalbleri ölü, fakat nefsleri pek canlı, arzu ve istekleri dünyâ olan kimselersiniz! Kalb, ancak insanların beğenmesi, onların övmesi düşüncesinden kurtulmakla Allahü teâlâ ile beraber olabilir. Evet! Kalb, Hakkın emrine uyup yasaklarından sakınmak, O'nun kaza ve kaderine, O'ndan gelen belâ ve musibetlere sabır ile diri ve canlı kalır.

Ey oğul! Allahü teâlânın takdîrine râzı ol. Çünkü birşey önce temele, sonra binaya muhtaçtır, işlerinin ve hâlinin nasıl olduğuna iyi bak. Eğer durumunda bir iyilik ve güzellik görürsen, Allahü teâlâya şükret. Kötü birşey görürsen, o hâlinden dolayı tövbe et. Böyle yaparsan dînî hayâtın canlı kalır, şeytanın ölür. Bunun için Peygamberimiz (s.a.v.); **"Bir anlık tefekkür, bütün bir geceyi ibâdetle geçirmekten hayırlıdır"** buyurmuştur.

Ey Muhammed aleyhisselâmın ümmeti! Allahü teâlâya şükrediniz. Çünkü, sizden öncekiler pekçok amel yaptılar. Hâlbuki, Allahü teâlâ sizin için az ameli kâfi gördü. Sizler en son gelen ümmetsiniz. Kıyâmet günü ise önde olacaksınız. Siz iyi olduğunuz zaman, sizin gibisi yoktur. Sizler idâreci veya emîr durumundasınız. Diğer ümmetler ise, idâre edilen halk derecesindedir. Eğer siz nefsinize, hevânıza, şehvetinize uyarsanız, riya ve iki yüzlülükle insanların ellerinde bulunan şeyleri elde etmek gayretine kapılırsanız, dünyâya düşkün olursanız, kalbinizle Allahü teâlâdan başkasına bağlanırsanız, bu yüksek dereceye kavuşamazsınız. Yâ Rabbî! Bizi senin ile beraber olmaya lâyık eyle.

Üçüncü Meclis: Ey fakîr! Zenginliği temenni etme. Belki bu, senin helakine sebeb olabilir. Ey hasta! Sıhhate kavuşmayı büyük bir arzu ile isteme. Belki sıhhatli hâlin, helakine vesile olabilir. (İnsan, umûmiyetle sıhhat hâlinde iken Rabbini unutur. Azgınlık ve taşkınlığa dalar. Hastalık hâlinde böyle şeylere pek fırsat bulamaz. Bu bakımdan, insanın hastalığında da hikmetler vardır. Yalnız, burada hasta olmaya teşvik durumu yoktur.) Akıllı ol. Elinde bulunanla kanâat et. Fazlasını isteme. Allahü teâlâdan affını, dünyâ ve âhıret saadetini ve iyiliğini çok iste. İsteme husûsunda bununla kanâat et. Allahü teâlâya hiçbir şeyi tercih etme. Çünkü O, seni korumaktadır. Allahü teâlâya ve Onun kullarına karşı, gençliğin, kuvvetin ve malın ile kibirli olma. Eğer böyle yaparsan, Allahü teâlâ geçmiş kavimler arasında böyle yapanları acı azâbıyla cezalandırdığı gibi, seni de cezalandırır.

Senin dilin güzel ve tatlı; yüzün ise kötülüklerden kurtulmuş gibi gülüyor, ya kalbinin hâli nasıl? Cemâat içinde iyi görünüyorsun, ya yalnız iken, yanında kimse yok iken nasılsın? Göründüğün gibi değilsin. Sen namaz kıldığın, oruç tuttuğun, hayır işleri yaptığın zaman, eğer bunları sırf Allahü teâlânın rızâsını gözeterek yapmazsan, nifak üzere ve Allahü teâlâdan uzak olacağını bilmiyor musun? Şimdi Allah için yapmadığın bütün işlerin, bütün sözlerin, âdî ve bayağı niyetlerin için tövbe et.

Sağlam îmân sahibi olanlar, gerçekten Allahü teâlânın birliğine inananlar, ihlâs sahibi kimseler, Allahü teâlâdan gelen belâ ve musibetlere sabredenler, O'nun ni'metlerine ve ihsânlarına şükredenlerdir. Onlar, Allahü teâlâyı dilleriyle andıkları gibi, kalbleriyle de hatırlarlar. Onlara insanlardan bir belâ isâbet ettiği zaman, yüzlerinde tebessüm görülür. Onlar, dünyânın

ve âhıretin sahibi olan Allahü teâlâ ve O'nu sevenler ile beraberdirler. Onlar şu ilâhi hitabı can kulağı ile dinlemişlerdir: Meâlen; **"Beni anın ki, ben de sizi anayım"** (Bekâra-152). Öyleyse, siz de Allahü teâlâyı anın ki, O da sizi ansın. Size, amel etmediğiniz ilim fâide vermez. Siz, ilminizle amel etmek zorundasınız. Bu, Allahü teâlânın hükmüdür. Eğer ilminiz ile amel ederseniz, meyvesini görürsünüz.

Ey oğul! ilim sana, "Eğer benim ile amel etmezsen, senin aleyhine şahidim. Eğer benim ile amel edersen, senin lehine şâhidlik edeceğim" diye sesleniyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"İlim, ameli çağırır. Amel, onun çağırışına uyarsa iyi, uymadığı takdîrde, sahibinin boynunda çekilmez vebal olur"** buyurdu. İlim ile amel edilmeyince, ilmin bereketi gider. Sâdece zahmeti kalır. Rabbinin indinde şefaatçi olmaz, ilim ile amel edilmeyince, ilim kabuk olarak kalır. Hâlbuki, ilmin özü ameldir. Buyurdukları ile amel edilmediği müddetçe, Resûl-i ekreme uymak mümkün olmaz.

Ey oğul! ilim, sana kendisi ile amel etmen için sesleniyor. Fakat sen, onun sesini işitmiyorsun. Çünkü sende kalb yok (kararmış) da ondan. Bu sebeble ilmin sesini kalb kulağı ile dinle. Onun sözü istikâmetinde hareket et, faydasını görürsün, ilmin zekâtı; onu yaymak ve insanları, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaya da'vet etmektir.

Çalışarak kazandığını ye. Dînini satarak geçimini te'min etme. Kazandığından başkasına da yardım et.

Ey zavallı! Sana fâide vermiyen şeyler hakkında konuşmayı bırak. Dünyâ ve âhırette sana fâide verecek işlerle uğraş. Kalbinden dünyâ düşüncelerini çıkar. Çünkü yakında sen dünyâdan alınacak, âhırete götürüleceksin. Dünyâda rahat ve hoş bir hayat arama. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Hayat, âhıret hayatıdır"** buyurdu.

Emelini kısa yap. Dünyâ hakkında zühd sahibi ol. Zühd, uzun emel sahibi olmamaktır. Kötü arkadaşları terket. Onlara sevgi duyma. Sâlih kimseleri sev. Yakının bile olsa, kötü arkadaştan uzak dur. Uzak bile olsa, iyi arkadaşlarla beraber ol. Kimi seversen, seninle onun arasında bir yakınlık hâsıl olur. Bu bakımdan, sevgi beslediğin kimsenin kim olduğuna iyi bak. Ey oğul! Yaratılanlar üzerinde tefekkür edersen, onların yaratıcısına varırsın. Hakîkî îmân sahibi mü'minin, iki zâhirî, iki tanede bâtınî gözü vardır. Zâhirî gözü ile Allahü teâlânın yeryüzünde yarattıklarını görür. Bâtınî gözü ile de, Allahü teâlânın göklerde yarattıklarını görür. Sonra, kalbinden perdeler kalkar. Yüksek derecelere kavuşur. Ona çok şeyler ma'lûm olur. Fakat sözü edilen bu perdeler, mahlûklara gönül bağlamaktan, nefsten, onun arzu ve isteklerinden, şeytanın aldatmasından kurtulmuş olan kalblerden kalkar.

Ey oğul! Allahü teâlâ hakkında, bana şöyle şöyle musibetler verdi diyerek, kullarına şikâyette bulunma. Bilakis durumunu Allahü teâlâya arz et. Çünkü O, kudret sahibidir. Kullar ise âcizdir. Musibetleri ve sadakayı gizlemek hayır hazînelerindendir. Sağ elin ile verdiğin sadakadan, sol elinin haberi olmamasına çalış. Dünyâ denizinden çok sakın. Çünkü burada, çok kimseler boğuldu. Ondan çok az kimse kurtulabildi. Dünyâ denizi çok derin bir denizdir. Ondan ancak, Allahü teâlânın dilediği kimseler kurtulacaktır. Allahü teâlâ, kıyâmet gününde mü'min kullarını Cehennemden kurtaracaktır. Cehennem üzerinden herkes geçecek, ondan ancak Allahü teâlânın dilediği kimseler kurtulacaktır. Allahü teâlâ ihlâslı, Rabbini seven ve başkasına rağbet etmeyen mü'min kulları Cehennem üzerinden geçerken. Cehenneme **"Serin ve selâmet ol!"** buyurur. Nitekim Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmı yakmak için Nemrûd'un yaktığı ateşe de böyle buyurmuştu. İşte bunlar gibi, Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâmı ve kavmini Kızıldeniz'de

boğulmaktan kurtardığı gibi, ihlâslı, dünyâya rağbet etmeyen, düşüncesi Allahü teâlâ olan kullarını da dünyâ denizinde boğulmaktan kurtarır. Allahü teâlâ, dilediği kullarına lütuf ve ihsânını verir. Hayrın hepsi Allahü teâlânın kudretindedir. Dilediğine verir, dilediğine vermez. Dilediğini zengin, dilediğini fakir yapar. Bütün bunlar, Hak teâlânın kudretindedir. O'ndan başka kimse bunlara kadir değildir. Akıllı kimse, O'nun kapısına yapışır. O'ndan başkasının kapısına gitmez.

Ey insanoğlu! Görüyorum ki, kullardan râzısın, fakat onların yaratıcısına kızıyorsun. Dünyânı îmâr edeyim derken, âhıretini yıkıyor, harâb ediyorsun. Kısa zamanda Allahü teâlânın acı azâblarıyla karşılaşacaksın. O yüksek makamından ayrılacaksın. Hastalık, zillet ve fakirlik ile karşılaşacaksın. Sıkıntı ve kederlerin içine düşeceksin. Kendilerinden râzı olduğun, o insanların da dillerine ve ellerine düşeceksin. Allahü teâlâ, bütün mahlûkunu sana musallat edecektir. Ey uyuyan insan, uyan! Allahım bizi gaflet uykusundan uyandır. Âmin.

Acele etme. Acele eden, ya hatâ yapar veya hatalı duruma yakın olur. Ağır ve temkinli hareket eden, o işte ya isâbet kayd eder veya isâbet etmeye yaklaşır. Acele şeytandandır. Ağır ve temkinli hareket etmek, Allahü teâlâdandır. Umûmiyetle aceleye sebeb, dünyalık toplama hırsıdır. Kanâat sahibi ol. Kanâat bitmeyen bir hazînedir. Sana ezelde takdîr edilmemiş, sana ayrılmamış bir rızkı nasıl ister, nasıl onun peşine düşersin. Böyle bir şeye, (ne kadar uğraşsan) kavuşamazsın. Nefsine fırsat verme. Allahü teâlâdan ve O'nun kaza ve kaderinden râzı ol. Allahü teâlâdan başkasına rağbet etme. Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına riâyet etmeye iyi sarıl. Böyle yaparsan, Allahü teâlâyı tanıma ni'metine kavuşursun. O zaman, başında bütün ağırlığı ile duran dünyâ hafifler. Allahü teâlâdan başka herşey, gözünde küçülür. Herkesin yanında kadrin ve kıymetin artar.

Eğer önünde hiç kapalı bir kapı kalmamasını istiyorsan. Allahü teâlâdan kork, takvâ üzere ol. Takvâ, her kapının anahtarıdır. Gerek şahsın, gerek hanımın, malın ve yaşadığın zamandaki kimseler hakkında, Allahü teâlâya i'tirâz etme, karşı gelme. Allahü teâlâya, senin veya başkasının içinde bulunduğu bir durumu değiştirmesini emretmekten, kendini, Allahü teâlâdan daha âlim ve daha hikmet sahibi görme durumlarına girmekten utanmıyor musun? Hâlbuki sen ve başkaları, hepiniz O'nun kullarısınız. Eğer dünyâda ve âhırette Allahü teâlânın rızâsına kavuşan, yakın kullarından olmak istiyorsan, sükûn üzere ol ve sükûtu tercih et. Kısaca, dilsiz ol. Herşey hakkında olur olmaz konuşma. Çünkü Allahü teâlânın velî kulları, Allahü teâlâya karşı edebi gözetirler. Allahü teâlâ tarafından kalblerine açık bir izin gelmedikçe, ne bir hareket ederler, ne de bir adım atarlar. Onların mübah şeylerden yemeleri, giyinmeleri ve diğer işleri de böyle bir izin ile olur.

Dördüncü Meclis: Ey cemâat! Hayatta olduğunuz müddetçe, ömrü fırsat biliniz. Bir müddet sonra hayat kapısı kapanacak, bu dünyâdan ayrılacaksınız. Gücünüz yettiği müddetçe hayırlı işler yapmayı ganîmet biliniz. Tövbe kapısı açık iken ve elinizde bu imkân var iken bunu fırsat biliniz. Tövbe ediniz. Duâ etmeye imkânınız varken, duâ ediniz. Sâlih kimselerle beraber olmayı fırsat biliniz.

Ey cemâat! Bozduklarınızı tekrar yapınız. Kirlettiğiniz şeyleri yıkayınız. Bu kadar kaçmanızdan ve uzaklaşmanızdan sonra Rabbinize dönünüz.

Ey oğul! Tenbel olma. Çünkü tenbel kimse, devamlı mahrûm kalır. Pişmanlıktan kurtulamaz. Amellerini güzelleştir. İnsanlara iyi muâmele et. Duâyı elden bırakma. Rabbinin bütün işlerine rızâ göster. Dilin ile duâ ederken, kalbin i'tirâzcı olmasın. Kıyâmet gününde insan,

dünyâda hayır ve şer olarak bütün yaptıklarını hatırlar. Fakat, orada pişmanlık fâide vermez, ölüm geldiği zaman uyanırsın, fakat bu uyanma da sana fâide vermez. Allahım! Senden gâfil olanların ve seni tanımıyanların uykusundan bizi uyandır. Âmin.

Ey oğul! Kötü kimselerle düşüp kalkman, seni, iyi kimseler hakkında kötü zanna düşürür. Allahü teâlânın kitabının ve Resûlünün sünneti seniyyesinin gölgeleri altında yürü, felah bulursun.

Ey cemâat! Allahü teâlâdan hakkıyla haya ediniz. Gaflette olmayınız. Zamanınız, zayi olup gidiyor. Hâlbuki siz, yiyemiyeceğiniz şeyleri toplamak, ulaşamıyacağınız şeylerin peşinde koşmak, oturamayacağınız binâları kurmakla meşgûl oluyorsunuz. Bütün bunlar size, Rabbinizin huzûrunda hesap vermek için duracağınızı unutturuyor. Hâlbuki Allahü teâlâyı anmak, âriflerin kalblerinde yerleşir. Onların kalblerini kuşatır. Onlara, Allahü teâlâyı hatırlamaya mâni olan herşeyi unutturur.

Ölümü hatırlamaya, âfetlere karşı sabra, bütün hâllerde Allahü teâlâya tevekküle yapışınız. Bu üç haslet tamam olunca, şu üç haslete kavuşursunuz. Ölümü hatırlamakla, zühdün doğru olur. Sabırlı olmakla, Rabbinden dilediğine nail olursun. Tevekkül sahibi olursan, kalbinden Allahü teâlâdan başka şeylerin sevgisi çıkar, sâdece Rabbinin rızâsını kazanmayı düşünürsün.

Beşinci Meclis: Kabirleri ziyâret ediniz. Sâlih kimseleri de ziyâret ediniz. Hayırlı işler yapınız. Böyle yaparsanız, durumunuz düzelir. İnsanlara nasihat edip, kendisi bu nasîhata uymayanlardan işittiği hâlde bununla amel etmiyenlerden olma.

Dört şey dîninize zarar verir. Bunlar; bildiklerinizle amel etmemek, bilmediğinizi yapmak, bilmediğinizi öğrenmeyip câhil kalmak, insanların bilmediklerini öğrenmelerine mâni olmaktır.

Ey cemâat! Siz. Allahü teâlânın anıldığı, rızâsına uygun işlerin yapıldığı yere, istifâde etmek, öğrendiklerinizle yanlış bir hareketinizi düzeltmek için değil, sâdece ferahlık ve bir teselli bulmak için gelirsiniz. Nasihat edenin nasihatinden yüz çevirir, onun hatâsını ve dil sürçmesini kollar, onlarla alay eder, onlara gülersiniz. Böylece Allahü teâlânın gazâbına dokunur, başınızı derde sokarsınız. Onun için, böyle durumlarınızdan tövbe edin. Allahü teâlânın düşmanlarına benzemeyiniz. İşittiğiniz şeylerden istifâde etmeye çalışınız.

Allahü teâlâ, insanları ve cinleri, heves için, oyun için, yemeleri ve içmeleri için, uyumaları için yaratmadı. Nitekim Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ben, insanları ve cinleri, ancak bana ibâdet etsinler** (tanısınlar) **diye yarattım"** buyuruyor (Zâriyat-56).

Sâlih kimselerle beraber ol. İnsanların en akıllısı, Allahü teâlâya itaat edendir. İnsanların en câhili ise, Allahü teâlânın emirlerine karşı gelendir. Sâlih kimselerle beraber olduğun ve onları sevdiğin zaman, kalbin nifaktan ve nifak ehlinden uzaklaşır. Münâfık iki yüzlü kimsedir. Amelinde ihlâs üzere ol. İnsanlara gösteriş için, onların rızâlarını almak için amel yapıp, sonra da bunu Allahü teâlânın kabûl etmesini istemek yakışır mı? Hırsı, şımarıklığı, azgınlığı ve dünyâya düşkünlüğü bırak. Sevincini ve neş'eni biraz azalt. Biraz hüzünlü ol. Çünkü sen, hüzün evinde ve dünyâ hapishânesindesin. Resûl-i ekrem (s.a.v.), dâima tefekkür ederdi. Sevinçleri az, hüzünleri çok idi. Az gülerdi. Sâdece başkasının kalbini ferahlandırmak için tebessüm buyururlardı.

Câhillerle beraber olma, yoksa sana onların cehâletinden bulaşır. Ahmak ile beraber olmak, onunla oturup konuşmak, aldanmaktır. İlmi ile amel eden, îmânı sağlam mü'minlerle arkadaşlık et. Mü'minlerin hâli, bütün işlerinde güzeldir. Onlar nefsleriyle mücâdelede, onu kahretmekte pek kuvvetlidirler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) mü'min hakkında; **"Mü'minin**

sevinci yüzündedir. Hâlbuki onun kalbi mahzûndur" buyurmuşlardır. Mü'minin kuvvetindendir ki, insanlara karşı yüzlerinde sevinçli olduklarını gösterirler. Allahü teâlâya karşı mahzûn durumlarını, insanlardan gizleme gücüne sahiptirler. Mü'min, devamlı düşüncelidir. Mü'minin tefekkürü ve ağlaması çok, gülmesi azdır. Mü'min, yüzünün tebessümü ile kalbindeki hüznünü gizler. Zâhiri, geçimini teminle uğraşıyor görünür, bâtını ile Rabbine yönelmiştir. Zâhiri ile çoluk-çocuğuyla uğraşıyor görünür, kalbi Rabbi iledir. Sırrını, çoluk-çocuğuna, komşusuna ve hiç kimseye açmaz.

Altıncı Meclis: Kardeşinin sana yapmış olduğu nasihatini kabûl et. Ona muhalefet etme. Çünkü o, senin kendinde göremediğin şeyleri görür. Bunun için Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Mü'min, mü'minin aynasıdır"** buyurmuştur. Mü'min, din kardeşine yapmış olduğu nasihatlerde samimîdir. Onun göremediği şeyleri ona bildirir. Ona, iyilikler ve kötülükler arasındaki farkı gösterir. Ona, lehinde veya aleyhinde olan şeyleri anlatır.

Ey cemâat! Kibirlenmeyi terk edin. Seviyenizi ve mertebenizi biliniz. Mütevâzi olunuz. Başlangıcınız bir damla su, sonunuz, atılmış bir leştir. Tama'ına göre hareket eden, hevâ ve hevesine uyarak, ezelde kendisi için takdîr ve taksim edilmemiş şeylerin peşinde koşan veya ezelde takdîr edilen şeyleri de, mal ve mülk sahiplerinden zillet ile isteyenlerden olma. Sen zanneder misin ki, dünyalıklara sahip olanlar, ezelde sana takdîr edilmemiş birşeyi verebilsinler. Şayet böyle bir zanna sahip isen, bu senin kalbine oturmuş olan şeytanın vesvesesinden başka birşey değildir. Sen, bu hâlin ile Allahü teâlânın kulu değil, nefsinin, hevânın, şeytanın ve paranın kölesi ve kulu olmuşsun. Onun için, bu hâllerden kurtuluncaya kadar çalış. Büyüklerden birisi, "Kurtuluşa ermiş kimseyi görmiyen, kurtuluşa kavuşamaz" buyurdu. Evet, sen kurtuluşa ermiş kimseyi görüyorsun, fakat ona kalb ve sır gözü ile değil de, baş gözüyle bakıyorsun.

Ey oğul! Eğer dünyâ düşüncelerinden kurtulabilmen mümkün ise, hemen kurtul. Kurtulamıyorsan, kalbinle Rabbine koş. O'nun rahmetine yapış. Böylece dünyâyı kalbinden çıkarmaya çalış. Çünkü Allahü teâlâ herşeye kadirdir ve herşey O'nun kudretindedir. O'nun kapısından ayrılma. O'ndan, kendisinden başkasının sevgisini kalbinden çıkarmasını, kalbini îmânla, ma'rifetle ve ilimle doldurmasını, kalbine yakîn vermesini, a'zâlarını kendisine tâatle meşgûl kılmasını iste. Ne istersen O'ndan iste, başkasından isteme.

Yedinci Meclis: Ey cemâat! Dünyâ, musibet ve âfetlerle doludur. Fakat istisnalar olabilir. Hiçbir ni'met yoktur ki, ondan sonra üzücü bir durum olmasın. Hiçbir sevinç ve rahatlık yoktur ki, ondan sonra bir keder ve üzüntü olmasın. Hiçbir genişlik hâli yoktur ki, onunla beraber bir darlık olmasın. Dünyâdaki nasîblerinizi, Allahü teâlânın emir ve yasakları dâiresinde te'min ediniz.

Onuncu Meclis: Takvâ sahibi mü'minler, Allahü teâlâya ibâdet ederken, zorlanmaya hacet kalmadan yapar. Çünkü ibâdet onun tabiatından olmuştur. O, Allahü teâlâya, içi, dışı ve bütün varlığı ile ibâdet eder. Münâfıklar, ibâdetlerini zâhiren zorlanarak yapar, bâtınen ise ibâdetlerden pek uzaktırlar. Ey münâfıklar, nifakınızdan tövbe ediniz. Allahü teâlâya dönünüz. Şeytanı nasıl kendinize güldürür, ondan kendinize şifâ beklersiniz. Yazık sana, Kur'ân-ı kerîmi ezberlersin, fakat onunla amel etmezsin. Sünnet-i seniyyeyi ezberlersin, onunla amel etmezsin, öyleyse bunları niçin ezberliyorsun? Sen, insanlara iyi amelleri yapmalarını emredersin. Fakat kendin yapmazsın. İnsanlara kötü şeyleri yasaklarsın, kendin sakınmazsın. Her kap, içindekini sızdırır. Ameller, insanın nasıl i'tikâd ettiğine delâlet ederler. Dışın, içine delîldir. Senin için (ya'nî kalbin ve rûhun) Allahü teâlânın ve O'nun seçkin kulları katında ma'lûmdur Allahü teâlânın yakın

kullarından birisi yanında bulunursan, ona karşı edebli ol. Onunla, buluşmadan önce, günahlarına tövbe et. Onun yanında küçük ol. Ona tevâzu göster, sâlihlerle tevâzu ettiğin zaman, Allahü teâlâya tevâzu etmiş olursun. Tevâzu sahibi ol. Çünkü Allahü teâlâ, tevâzu edeni yükseltir. Kendinden büyüklere tevâzu et. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bereket, büyüklerinizdedir"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) bu hadîs-i şerîflerinde, sâdece yaşça büyük olanı kasdetmedi. Burada; Allahü teâlânın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak husûsunda takvâ sahibi olmak, dîne uymak da kasdedilmiştir. Yoksa, öyle yaşlı kimseler vardır ki, onlara hürmet etmek, onlara selâm vermek asla caiz değildir. Hattâ onları görmekte bile bereket yoktur. Büyük kimseler, takvâ ve vera' sahibi, sâlih, ilmiyle âmil olanlar ve amellerinde ihlâs üzere olanlardır. Büyüklerin kalbleri, ma'nevî kirlerden arınmış, Allahü teâlâdan başkasından yüz çevirmiş, ma'rifet ile dolu ve Allahü teâlâya yakındır. İçinde dünyâ sevgisi olan kalb, perdelenmiştir. İçinde Allahü teâlânın sevgisi olan her kalb de, Allahü teâlâya yakın, dünyâya rağbeti derecesinde perdeli ve Örtülüdür. Dünyâya sevgisi nisbetinde, âhırete olan rağbeti azalır.

Ey oğul! Ömrünü ilim kitapları arasında ve onları ezberlemekle zayi ettin. Bunlarla amel etmedin. Amelsiz, kuru kuruya ilim öğrenmen sana ne fâide verecek?

Onbirinci Meclis: Ey oğul! Yarın gelecek. Belki sen, o zaman hayatta olmıyacaksın. Öyleyse, bu ne gaflet? Bu ne katı kalb? Ben de, başkası da size bunları söylemekte. Fakat siz hâlâ aynı hâl üzeresiniz.. Yine size Kur'ân-ı kerîm, Resûlullahtan (s.a.v.) gelen haberler ve geçenlerin hayatları size okunuyor, siz hâlâ ibret almıyorsunuz. Kötülüklerden sakınmıyor, amellerinizi değiştirmiyorsunuz.

Ey oğul! Allahü teâlânın velî kullarını aşağılamak, onları hakîr görmek, Allahü teâlâyı tanımanın azlığındandır. Ölüm meleği gelip, rûhunu almadan önce tövbe et.

Yirmisekizinci Meclis: Ey oğul! Allahü teâlânın kaderine karşı çıkan münâfıklardan yüz çevir. Akıllı ol. Bu zamanın insanlarının çoğundan uzak dur. Çünkü onlar, elbiseli kurtlardır. Tefekkür aynasını al ve ona bak. Allahü teâlâdan, sana kendini ve zamane insanlarını tanıtmasını dile. Ben, insanların yanında kötülük, cenâb-ı Hakkın yanında iyilik buldum.

Îsâ aleyhisselâm, İblîs'e; "En çok kimi seviyorsun?" diye sorunca, "Cimri olan mü'mini" dedi. "En çok kime kızıyorsun?" deyince, şeytan; "Cömert olan günahkâra" dedi. Îsâ aleyhisselâm, İblîs'e bunun sebebini sorunca, İblîs; "Çünkü ben, cimri mü'minin cimriliği sebebiyle günâha düşmesini ümid ediyorum. Günahkâr, fakat cömert olan kimseden korkuyorum, çünkü cömertliği sebebiyle günahları yok olabilir" dedi.

Ey oğul! Rızkını başkası yiyemez. Cennet ve Cehennemdeki yerine, senden başkası oturamaz. Fakat gaflet sana mâlik olmuş. Hevân (arzu ve isteklerin) seni esîr etmiş. Bütün düşüncen; yemek, içmek, uyumak ve diğer isteklerine kavuşmak olmuş.

Ey zavallı! Kendine ağla. Dînin gidiyor, aldırış etmiyorsun. Bunun için ağlamıyorsun. Sana, melekler bile, senin dinindeki zararından dolayı ağlıyorlar. Dünyâ gidiyor, ömürler bitiyor, âhıret yaklaşıyor. Hâlbuki sizin düşünceniz âhıret değil, hep dünyâ ve onu toplamaktır.

Ey cemâat! Kendiniz toksunuz, komşularınız aç. Bununla beraber, mü'min olduğunuzu iddia ediyorsunuz.

---

1) Menâkıb-ı Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî (Mûsâ bin Yünûnî)

2) Behcet-ül-esrâr (Ali bin Yûsuf)
3) Kalâid ül cevâhir fî menâkıb-i Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî
4) Tefrîc-ül-hâtır fî menâkıb-ı Şeyh Abdülkâdir
5) Tenşîd-ül-hâtır fî menâkıb-i Gavs-ül-a'zam
6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 89
7) Tabakât-ül-kübrâ (Şa'rânî) cild-1, sh. 126
8) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-1, sh. 290
9) Nefehât-ül-Üns sh. 587
10) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 198
11) Hadîkat-ül-evliyâ 2. kısım sh. 32
12) El-A'lâm cild 4, sh. 47
13) Mir'ât-ül-haremeyn cild-3, sh. 139
14) Nûr-ül-ebsâr sh. 224
15) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 52
16) Fevât-ül-refeyât cild-2, sh. 2
17) Gunyet-üt-tâlibîn cild-1, sh. 122, 151, 160
18) Fütûh-ül-gayb sh. 6, 11, 30, 87, 92, 113, 150, 154, 158, 166, 167
19) Feth-ur Rabbanî sh. 3, 9, 13, 48, 22, 27, 29, 34, 39, 96
20) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-3, 123, Mektûp
21) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 974
22) Reddi Vehhâbî sh. 40
23) Tabakât-ül-evliyâ sh. 246
24) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 59
25) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 307
26) Rehber Ansiklopidisi cild-1, sh. 36
27) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 15

SEYYİD ALİ BİN YAHYÂ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Yahyâ bin Sabit el-Hüseyn'dir. Evliyânın büyüklerinden Gavs-ül-Aktâb Seyyid Ahmed-i Rıfâî hazretlerinin babasıdır. 459 (m. 1067) senesinde Basra'da doğdu. 519 (m. 1125) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Seyyid Ebü'l-Hasen hazretleri henüz bir yaşında iken, muhterem babaları Seyyid Yahyâ vefât etti. Babasının vefâtından sonra, Basra'nın eşrafından olan akrabası Sayrafîzâdelerin terbiyesine girdi. Seyyid Yahyâ vefât etmeden önce, Ehl-i beytin hırkasını, beşikte olan oğlu Seyyid Ali'nin üzerine örtüp duâ etti. Terbiyesini de, amcazâdesi Seyyid Hasen'e havale buyurdu. Seyyid Hasen hazretleri, Seyyid Yahyâ'nın vefâtından sonra, Seyyid Ebü'l-Hasen'in terbiyesi ile meşgûl oldu. Seyyid Ebü'l-Hasen'i çok güzel bir şekilde terbiye etti. Ayrıca amcası, Seyyid Yahyâ'nın kendisine verdiği veraset hırkasını ona giydirdi. Seyyid Ali'nin, bu hırka ve sahip olduğu ilim ve edeb ile günbe gün derecesi arttı. Zâhirî ve bâtınî ilmi, vâlidesinin pederi Şeyh Hasen bin Mûsâ bin Sa'îd en-Neccârî'den öğrendi. Betâîh da oturan dayızâdesi Seyyid Mensûr el-Betâihî el-Ensârî'yi sık sık ziyâretle ilmini arttırdı.

497 senesinde, Şeyh Mensûr'un emri ve münâsib görmesiyle, Fâtımet-ül-Ensâriyye ile evlendi. Daha sonra Betâîh'dan Karyetük Hasen beldesine gitti. Orada büyük bir dergâh yaptırdı ve ilim öğretmekle meşgûl oldu.

519 (m. 1125)'da Vâsıtıyye denilen bölgede, Ehl-i sünnet düşmanları büyük bir fitne ve fesâd meydana getirdi. Vâsıt'taki halk, bundan çok rahatsız oldu. Durumu gidip, âlim ve fâdıl bir zât olan Seyyid Ali Ebü'l-Hasen el-Hüseynî hazretlerine arz ettiler.

Seyyid Ali hazretleri, derhal o belde halkının yardımına koştu, İlim ve edeb öğretti. Resûlullahın sünneti seniyyesini ihyâ ederek, kısa zamanda Ehl-i sünnet düşmanları olan kimselere hakîkati anlattı. Münâkaşayı kendilerine iş edinmiş Ehl-i sünnet düşmanları, kuvvetli delîller karşısında cevap veremeyip perişan oldular. Fakat azgın ve taşkın bir grup olan münâfıkların boş durmayacağını ve ba'zı varlık ve mevki sahiplerini kandırıp arkalarına alarak fitnelerine devam edeceklerini, firâsetiyle anlayan Seyyid Ali hazretleri, Bağdad'a gidip Emîr Mâlik bin el-Mesîb ile görüştü. Hânesinde misâfir oldu. Daha sonra Halîfe Müsterşid Billah Abbasî ile görüşüp, Ehl-i sünnet düşmanlarının, müslümanların temiz i'tikâdlarını bozduğunu, azgınlık ve taşkınlık yaptıklarını, zararlarını, teferruatlı bir şekilde ona anlattı.

Halife Müsterşid, Seyyid Ali hazretlerine gereken hürmet ve saygıyı göstermekle birlikte, bir mes'eleden dolayı hemen o fesâd grubunun üzerine gidemiyeceğini bildirdi. Mazeret gösterdi. Bu sebeble Seyyid Ali Ebü'l-Hasen hazretleri, gayet üzüntülü olarak geri döndü. Bir hafta sonra hastalandı ve vefât etti. Cenâze namazı kılınıp, mübârek na'şı, Bağdad'da "Re's-ül-karye" mahallesindeki kabrine defn olundu. Üzerine bir kubbe yapıldı. Daha sonra da, yanına bir hânegâh ilâve edildi.

Türbe-i şerîfesi ziyâret mahalli oldu. Bu sebeble, Sultan İkinci Abdülhamîd Hân, bu türbeyi ve yanındaki hânegâhı gayet güzel bir şekilde ta'mir ettirdi. Müderris ta'yin edip, buradaki talebe ve hizmetçilerin her türlü yiyecek, içecek, giyecek ve ihtiyâçlarının karşılanması için ferman çıkardı, ilme ve âlime hizmeti sebebiyle, Allahü teâlânın sevdiği kullarının hayır duâsını kazanmış oldu.

---

1) Mir'ât-ül-haremeyn cild-3, sh. 136

SIBT-ÜL-HAYYÂT (Abdullah bin Ali Bağdâdî)

Hadîs, kırâat, nahiv ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Ali bin Ahmed bin Abdullah'dır. Meşhûr kırâat âlimi Ebû Mensûr Hayyât'ın torunudur. 464 (m. 1072) yılında Bağdad'da doğdu. Bağdadî nisbet edildi. Hayyât'ın torunu demek olan, Sıbt-ül-Hayyât denildi ve bu lakabla meşhûr oldu. 541 (m. 1146) senesinde Bağdad'da vefât etti. Kasr Câmii'nde, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kıldırdığı cenâze namazından sonra, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin de medfûn olduğu Bâb-ı Harb kabristanına, dedesinin yanına defnedildi. Cenâzesine, çok büyük bir kalabalık iştirâk etti.

Ebû Mensûr Hayyât gibi bir kırâat âliminin torunu olan Ebû Muhammed Sıbt-ül-Hayyât, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Temel din ilimlerini öğrendi. Arabcanın inceliklerine vâkıf oldu. Kırâat ilmini, dedesinden başka; Şerîf Abdülkâhir Abbasî, Ebû Tâhir bin Suvâr, Sabit bin Bendâr, Ebü'l-Hattâb bin Cerrah, Ebü'l-Berekât Muhammed bin Vekîl, Yahyâ bin Ahmed Sebtî, İbn-i Bedrân Halvânî, Muhammed bin Ahmed Mukrî, Ebü'l-Hasen bin Ka'ûs, Ebü'l-Ganâim Muhammed bin Ali Türsî ve Ebü'l-İzz Kalânisî gibi zamanının en önde gelen kırâat âlimlerinden,

bütün rivâyetleriyle öğrendi. Binlerce defa Kur'ân-ı kerîmi hatmetti. Zamanındaki kırâat âlimlerinin reîsi oldu. Ebü'l-Hüseyn bin Nekûr, Ebû Mensûr bin Abdülazîz. Tırâd Zeynebî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebü'l-Kerem bin Fahir'den edebiyat ilimlerini ve lügat ilmini öğrendi. Aynı zâttan, meşhûr nahiv âlimi Sibeveyh'in kitaplarını da okudu. Arabca ve lügat ilimlerinde büyük âlim oldu. Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Kur'ân-ı kerîmi öğrenmek ve öğretmekle uğraşır, insanlara Allahü teâlânın kitabını öğretmek gayretiyle çırpınırdı. Güzel sesi ve çok güzel şekilde okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek için, çok uzaklardaki şehirlerden gelenler olurdu. Ondan kırâat dersi almak için gelenler arasında, hem Endülüslü, hem Hindli, hem Yemenli, hem Buhârâlı vardı. Hepsi, Allahü teâlânın kitabını doğru okumayı öğrenmek gayretindeydi. O, vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmekte kullanır, arta kalan zamanında Kur'ân-ı kerîm okur, ibâdetle meşgûl olurdu. Haram ve şüphelilerden çok sakınır, harama düşerim korkusuyla mübahların birçoğunu da terk ederdi. İnsanlara sevgi ve saygıda kusur etmezdi. Onları tatlı dil ve güler yüzle karşılar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek için gayret ederdi. Vefâtına kadar, Bağdad'da İbn-i Cürde Câmii'nde imamlık yaptı. Talebelerinden İbn-i Sem'ânî onun için; "Nahiv ve lügat ilimlerini çok iyi bilirdi. Herkese sevgi ve saygı gösterir, herkesçe sevilirdi. Çok alçak gönüllüydü. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bilhassa, Ramazan gecelerinde insanlar, onun kırâatini dinlemek için toplanırlardı. Zamanının bir tanesi idi. Ömrümde Fâtiha sûresini, ondan daha güzel ve usûlüne uygun okuyanı görmedim. Kırâat ve Kur'ân-ı kerîm ilimlerine dâir çok kitabı vardır" buyurmaktadır.

Ebû Muhammed Sıbt-ı Ebî Mensûr Hayyât Bağdadî, birçok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmi, daha çok kimsenin iyi bir şekilde öğrenmesi ve okuması için gayret etti.

Abdülvehhâb bin Sekine, Muhammed bin Yûsuf el-Gaznevî, Abdülvâhid bin Sultan, Ebü'l-Feth Nasrullah bin Kiyâl, Muhammed bin Muhammed bin Hârûn bin Kiyâl, Mübârek bin Mübârek Haddâd, Sâlih bin Ali Sarsarî, Hamza bin Ali Kubeytî, Zâhir bin Rüstem ve daha birçok âlim ondan kırâat ilmini öğrendi. Kendisinden kırâat öğrenip de en son vefât eden; Tâcüddîn Zeyd bin Hasen Ebü'l-Yemen el-Kindî'dir. Bu mübârek zâtlar da, birçok kimseye Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğretip, Allahü teâlânın kitabının doğru okunmasına gayret ettiler.

Ebû Muhammed Sıbt-ı Hayyât'tan, hadîs âlimleri ve hadîs hafızlarından olan birçok büyük âlim de hadîs-i şerîf ilmi öğrenip, rivâyette bulundu. Ondan hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimler arasında; İbn-i Nasır, İbn-i Sem'anî, İbn-i Cevzî de vardı.

Kırâat ilmine dâir birçok kıymetli eser de yazan Sıbt-ül-Hayyât'ın kitaplarından ba'zıları şunlardır: "El-Mebhec", "Kitâb-ül-kifâye", "Kasîdet-ül-Mündede", "Kitâb-ür-Ravda", "Kitâb-ül-İcâz fis-seb'a", "Kitâb-ül-Müeyyed lis-Seb'a", "Kitâb-ül-Mevdiha fil-Aşreti", "Kitâb-ül-İhtiyâr", "Kitâb-üt-Tebsıra".

Ebû Muhammed Sıbt-ı Hayyât'ın rivayet ettiği hadîs-i şerîflerden birinde, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Bir kimse, Allah yolundaki bir gaziyi teçhiz ederse, (gâzi ile) **aynı sevâbı alır. Yine bir kimse, Allah yolundaki bir gazinin ailesine hayırlı bir sûrette vekâlet eder, yiyecek ve içeceğini te'min ederse, yine aynı sevâbı alır."**

---

1) Zeyl-i Tabakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 209

2) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 129

3) Ma'rifet-ül-kurrâ-il-kibâr cild-2, sh. 403

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 455

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 86

6) El-A'lâm cild-4, sh. 105

SİLEFÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hadîs, târih; edebiyat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Tâhir olup ismi, Ahmed bin Muhammed bin İbrâhim bin Silefî'dir. 470 (m. 1077) yılından sonra İsfehan'ın Harvân mahallesinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Harvânî ve İsfehânî, dedelerinden Silefe'ye nisbetle de Silefî denildi. Silefî nisbetiyle meşhûr oldu. Dımeşk (Şam) ve İskenderiyye'de ikâmet etti. 576 (m. 1180) yılında İskenderiyye'de vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek din ve âlet ilimlerine temel olan bilgileri öğrenen Ebû Tâhir Silefî, İsfehan'da; Kâsım bin Fadl Sekafî, Abdurrahmân bin Muhammed Simsâr, Sa'îd bin Muhammed Cevherî, Muhammed bin Muhammed Medînî, Fadl bin Ali Hanefî, Mekkî bin Mensûr Kerecî, Ma'mer bin Ahmed Lünbânî'den ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Onyedi yaşında hadîs-i şerîf dersleri vermeye başladı. 493 (m. 1099) yılında Bağdad'a gitti, İbn-i Bâtır, Ebû Bekr-i Turaysîsî, Ebû Abdullah bin Busrî, Sabit bin Bündâr'dan hadîs-i şerîf işitti. Sonra hacca gitti. Kûfe'de Ebü'l-Bekâ' Muammer bin Muhammed Cebbâl'den, Mekke'de Hüseyn bin Ali Taberî'den, Medine'de Ebü'l-Ferec Kazvînî'den hadîs-i şerîf işitti. Bağdad'a geri döndü. Ebü'l-Hasen Taberî, Fahr-ül-İslâm Şâşî ve Yûsuf bin Ali Zencânî'den fıkıh ilmi öğrendi. Ebû Zekeriyyâ Tebrîzî'den Arabî ilimler ve edebiyat öğrendi. Kırâat ilmi tahsil etti. 500 (m. 1106) yılında Basra'ya geldi. Basra'da Muhammed bin Ca'fer Askerî'den, Hemedan'da Ebû Gâlib Ahmed bin Muhammed Müzekkî'den ilim tahsil etti. Zencân, Cibâl, Rey, Dînever, Kazvîn, Save, Nihâvend, Azerbaycan'a gitti. Dönüşünde, bugünkü Mardin yakınlarındaki Cizre, Hılât, Nusaybin, Rahbe ve daha birçok şehirleri dolaştı. Gittiği yerlerin âlimlerinden ilim öğrendi. Beşyüzdokuz yılında Şam'a gitti. Orada iki sene kaldı. Ebû Tâhir Hınnâî, Ebü'l-Hasen bin Mevâzînî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Sonra Sûr şehrine gitti. Oradan da ayrılıp İskenderiyye'ye gitti. Mısır Sultânı Zâfir Ubeydî'nin veziri Ali bin İshâk İbni Selâr'ın İskenderiyye'de yaptırdığı medresede ders verdi. İskenderiyye'den 517 (m. 1123) yılında Kâhire'ye gitti. Oradan tekrar dönüp, ölünceye kadar İskenderiyye'de kaldı. Onu görenler, ya kitap okurken, ya yazarken veya ilim öğretirken görürlerdi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf idi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle beraber ezberleyerek, hadîs-i şerîf ilminde hafız oldu. "Ben Bağdad'da ilim tahsil ederken, hadîs ilminde, ateşin alevi gibi hırslı idim" diyen Ebû Tâhir Silefî, hocalarından duyduklarını ezberlerdi. Lüzumsuz bilgileri kafasında depo etmezdi. Vera' ve takvâda, ezberleme ve zihinde muhafazada, çözülemeyen mes'eleleri çözmede, her ilimde söz sahibi olmada üstüne yoktu. Güzel konuşur, tatlı dili, hoş sözü ve güzel ahlâkı ile herkesi memnun ederdi. Devletin ileri gelenleri ve diğer insanlar, onu çok severdi.

Güzel nasihatlerini dinlemek ve sözlerinden istifâde etmek için meclisine koşarlardı. Onun nasihatleri, rûhlara şifâ olan mübârek sözleri bereketiyle, nice insanlar tövbe etmekle şereflendi.

Nasihatlerinde, Allahü teâlânın dînini, Ehl-i sünnet âlimlerinden veya kitaplarından öğrenmek gerektiğini anlatır, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmayanın Cehennemde azap çekmekten kurtulamayacağını bildirirdi. Çok cömert idi. Allahü teâlânın kendine verdiklerini, insanlara dağıtmaktan çok hoşlanırdı. Bir kimseye âhırette imdâdına yetişecek birşey öğretmeyi, dağlar

kadar malla dünyâsını ma'mûr etmeye tercîh ederdi. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, günâha düşmek korkusundan mübahların birçoğunu terk ederdi.

Kendisinden birçok kimse ilim tahsil etti. Bağdad'da; Ebû Ali Berdânî, Hezâresb bin Avd, Ebû Âmir Abderî, Abdülmelik bin Yûsuf, Sa'd-ül-Hayr Endülüsî ve daha birçok âlim ondan hadîs ilmi tahsil etti. Hâfız Muhammed bin Tâhir, torunu Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin İbrâhim Serakostî, Ali bin İbrâhim Serakostî, Ebü'l-İzz Muhammed bin Ali Mülkâbâdî, Tayyib bin Muhammed Mervezî, Ebû Sa'd İbni Sem'ânî, Hibetullah bin Asâkir, Yahyâ bin Sa'dûn Kurtubî, Kâdı Iyâd Yahsubî, Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yeğeni Takiyüddîn Ömer, Hammâd Harrânî ve daha birçok âlim ilim tahsil edip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Talebelerinden Fakîh Behâeddîn bin Cümeyrî, fıkıh ilminde meşhûr oldu. Ebû Tâhir Silefî'nin hocaları gibi, talebeleri de çok fazla idi. İlim tahsili için gittiği yerlerde de ondan birçok kimse ilim öğrendi. Herkes onun ilminin yüksekliğine hayran olur, hıfzının kuvvetine hayret ederdi. Talebeleri de hocaları gibi yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, O'nun dînini öğrenmeye ve yaymaya gayret ederlerdi. Ebû Tâhir Silefî, hadîs-i şerîf okumak veya okutmak için oturduğu zaman, edebinden saatlerce hiç şeklini bozmaz, herhangi bir tarafa yaslanmazdı. Hadîs ilmiyle uğraşırken su içtiği hiç görülmemişti. Her oturuşunda, yüz hadîs-i şerîfi okur ve açıklardı.

Talebeleri anlatır: Birgün Mısır emîri, Ebû Tâhir Silefî'nin meclisine geldi. Ebû Tâhir, hadîs-i şerîf okutuyordu. Emîr de oturup hadîs-i şerîf dinledi. Bir müddet sonra emîr, kardeşine birşeyler söyledi. Ebû Tâhir, hadîs-i şerîf okumayı bitirdikten sonra emîre, "Siz, Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîfi okunurken konuşmaya nasıl cür'et ediyorsunuz?" dedi. Emîr mahcubiyetinden cevap vermedi.

Ebû Tâhir Silefî, yumuşak huylu ve güzel ahlâklı idi. Zengin-fakir, herkes onu severdi. İskenderiyye'ye yerleşince, zengin bir hanımla evlendi. Daha önceden çok fakir idi. Fakirlere sadaka vermek ister, evinde verecek birşey bulamazdı. O kadınla evlendikten sonra, çok malı oldu. Fakirlere de bol bol sadaka dağıttı.

Ebû Tâhir Silefî, insanlara emr-i ma'rûf ve nehy-imünker yapar, İslâmiyete uymayan bir hâl gördüğü zaman, usûlüne uygun şekilde hemen müdâhale eder, doğru olan şeklini anlatırdı. Birgün, tegannî ile Kur'ân-ı kerîm okuyan bir topluluğu huzûruna çağırıp Kur'ân-ı kerîm okuttu. Onlara emr-i ma'rûf yapıp, Kur'ân-ı kerîmi tegannî ile okumaktan men etti. Zararlarını uzun uzun anlattı. Onlar da bir daha tegannî ile okumayacaklarına dâir söz verip tövbe ettiler.

Bir talebesi anlatır: İskenderiyye halkı, doğum zamanı yaklaşan hâmile kadınlar için Ebû Tâhir Silefî'ye müracaat ederler, onun yazıp verdiği kâğıdı, götürüp hastanın elbisesine dikerlerdi. Hasta hemen şifâ bulur, o eziyetten kurtulurdu. Merak edip, kâğıda ne yazdığını okudum. Kâğıtta; "Yâ Rabbî! Bu insanların bana hüsn-i zanları vardır. Beni onlara mahcûb etme ve onların hüsn-i zanlarını sû-i zanna tebdîl etme" diye yazılı idi.

Barbar Avrupa kavimlerinden müteşekkil zâlim haçlı ordularının, Anadolu'dan Kudüs'e, Selçuklu'nun kılıç artığı olarak ulaşan askerleri, deniz yolu ile gelen haçlılarla işbirliği yaparak Filistin'e girmişler ve Kudüs'ü işgal etmişlerdi. Kahramanca mücâdeleden sonra onların elinden Peygamberler şehri Kudüs'ü kurtaran ve müslüman, hıristiyan, yahudi, herkesi adâletle idâre eden Eyyûbî Emîri Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye, kendi aralarında halledemedikleri bir mesele için yahudiler müracaat ettiler. Onlar; "Ey âdil hükümdâr! Bizim bir mîrâs mes'elemiz var. Kendi dînimizde halledemedik. Sen, kendi dînine göre hallet, senin adâletini bir defa daha görelim" dediler. O da, çeşitli memleketlerdeki âlimlere haber gönderdi. Bunlardan biri de

İskenderiyye'deki Şafiî fıkıh âlimi Ebû Tâhir Silefî idi. İslâm devletinin hâkimiyetini kabûl etmiş olan gayr-i müslimlere zımmî denir. Zımmîler, kendi aralarında seçtikleri hâkimlerin hükmüne uyarlar. Eğer iki taraflı anlaşarak, kadıya müracaat edip; "Biz, İslâmın âdil hükmünden istifâde etmek isteriz" derlerse, o zaman kadı, isterse onların da'vâlarını görür, isterse kendi hâkimlerine havale eder. Nitekim Allahü teâlâ, Mâide sûresinin kırkdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz sana, Ehl-i kitâb arasında, Allahü teâlânın sana indirdiği Kur'ân ile hükmetmeni emrettik"** buyurmaktadır. Bu âyet-i kerîmeye dayanarak, yahudilerin da'vâsı hakkında fetvâ veren Ebû Tâhir Silefî, hükmü, Sultan-ül-Gâzî Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye yazdı. Sultan çok memnun oldu. Yahudiler arasında, Ebû Tâhir Silefî'nin fetvâsına göre hükmetti. Yahudiler çok âdilâne buldukları bu fetvâyı aralarında tatbik ettiler. Sonunda, içlerinden insaf sahibleri müslüman oldu.

Ebû Tâhir Silefî vefât ettiği gün, akşama kadar talebelerine hadîs-i şerîf okuttu. Ertesi gün Cum'a idi. Fecr vaktine kadar ibâdetle meşgûl oldu. Sabah namazı vakti girince, ilk vaktinde namazını kıldı. Namazdan sonra, Kelime-i şehâdet getirip rûhunu teslim etti.

Silefî hazretleri, Süleymâniye Kütüphânesinin Es'ad Efendi kısmı 312 numarada kayıtlı "Kitâb-ül-Erbeîn" adlı eserinde, hocası Ebû Nasr Muhammed bin Ali bin Ubeydullah'tan şöyle nakletmektedir:

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kim ümmetimin işleri için kırk hadîs-i şerîf ezberlerse, onu kıyâmet günü şefaatime dâhil ederim."**

"Ümmetimden beni görmeyene, dîni ile ilgili kırk hadîs-i şerîf nakleden, âlimler zümresine yazılır ve şehidlerle beraber haşredilir."

İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Kulda beş haslet bulunmadıkça imânı kâmil olmaz. Bunlar: Allahü teâlâya tevekkül, Allahü teâlâya tefviz, Allahü teâlânın emrine teslim, Allahü teâlânın takdîrine rızâ, Allahü teâlânın verdiği belâya sabırdır. Böyle kimse, Allahü teâlâ için sever, Allahü teâlâ için buğz eder, Allahü teâlâ için verir, Allahü teâlâ için mâni olur ve îmânı kâmil olur."

Âlimlerimiz, bu husûsta şöyle buyurdu:

Tevekkül; Allahü teâlânın katında olana i'timâd edip (güvenip) insanların elinde olandan ümit kesmektir. Allahü teâlâ, tevekkül sahiblerini övmekte ve onları tevekküle teşvik etmektedir. Nitekim âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Kim ki, Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir"** (Talâk-3). **"Eğer müminlerden** (Allahü teâlânın va'dine îmân edenlerden) **iseniz, yalnız O'na tevekkül edin"** (Mâide-23).

"Bir kerre de azmettin mi, artık Allahü teâlâya mütevekkil ol. Allahü teâlâ, tevekkül edenleri sever" (Âl-i İmrân-159). Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Allahü teâlâya tam tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, size de gönderirdi. Kuşlar, sabah mi'deleri boş, aç gider. Akşam mi'deleri dolmuş, doymuş olarak döner."**

Tefviz; dünyâ işlerinde bir ihtiyârı olmayıp, irâdesini Rabbine teslim etmesi ve teslimden sonra da, Rabbinin irâdesinin dışına çıkmamasıdır.

Teslim ise; boyun eğmek demektir. O da, kulluğunu izhâr etmek demektir. Bu sebeble "İslâm"a, "Teslim olmak" ma'nâsı verilmiştir. Âlimlerimiz buyurdu ki: "Tefviz; Allahü teâlânın takdîrinin meydana gelmesinden (kazanın) öncesi, teslim de; kazadan sonrasıdır. Allahü teâlâ,

Peygamberlerini tefviz ve teslim ile övmekte ve İbrâhim aleyhisselâm hakkında meâlen şöyle buyurmaktadır:

"Rabbi ona (İbrâhim aleyhisselâma), **"Kendini Hakka teslim et" dediği zaman, o, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti"** (Bekâra-131).

Buyuruldu ki: Tevekkül; başlangıç olup, mü'minlerin sıfatıdır. Teslim, ortadadır, havvâsın (seçilmişlerin) sıfatıdır. Tefviz ise, sondur. Bu da, havvâs-ül-havvâsin (seçilmişlerin seçilmişlerinin) sıfatıdır.

Rızâ; Allahü teâlânın kazasına, kalbin teslim olmasıdır. Buyuruldu ki: "Rızâ; kulun, Allahü teâlânın yaratmakta ve hüküm vermekte âdil olduğuna tereddütsüz inanmasıdır."

Sabır; belâların verdiği sıkıntıdan şikâyetçi olmamaktır. Buyuruldu ki: "Sabır; kitâb ve sünnetin hükmünden ayrılmayıp sabit olmaktır. Sabrın fazileti, sabredenlerin üstünlüğü, açıklamaya ihtiyâç göstermeyecek kadar meşhûrdur. Allahü teâlâ, şu âyet-i kerîmelerde meâlen buyurdu ki:

"Şüphe yok ki, Allahü teâlâ sabredenlerle beraberdir" (Bekâra-153).

"Ancak (vatanından hicrete, mihnete, ibâdetlerin meşakkatine) **sabredenlerin ecirleri hesâbsızdır"** (Zümer-10)."

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Birgün Resûlullah efendimizle (s.a.v.) beraber otururken, birden gülmeye başladı. "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Sizi güldüren şey nedir?" diye sorulunca, şöyle buyurdu: **"Ümmetimden iki kişi, Rabbimin huzûrunda dururlar. Bunlardan biri, "Yâ Rabbî! Bu kardeşimden benim hakkımı al!" der. Allahü teâlâ** (diğer kimseye)**; "Kardeşinin hakkını ver" buyurur. Oda, "Yâ Rabbî! İyiliklerimden birşey kalmadı" der.** (Hakkını isteyen kimse) **"Yâ Rabbî! Benim günahlarımı yüklensin" der** "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz şöyle devam etti: **"Bu öyle büyük bir gündür ki, o günde insanlar, günahlarını yüklenecek kimseleri ararlar. Allahü teâlâ hakkını isteyen kimseye buyururki: "Cennete bak!" O kimse, başını kaldırıp baktığında, çok kıymetli ni'metleri görür ve "Yâ Rabbî! Bu ni'metler kimin içindir?" der. Allahü teâlâ; "Bana semenini** (ücretini) **veren kimse içindir" buyurur. Kul, "Yâ Rabbî! Buna kimin gücü yetebilir?" diye sorunca, Allahü teâlâ; "Senin!" buyurur. Kul tekrar; "Yâ Rabbî, neyim ile?" diye sorunca, Allahü teâlâ; "Kardeşini affetmek sûretiyle" buyurur. Kul, "Yâ Rabbî, ben onu affettim" der. O zaman Allahü teâlâ; "Kardeşinin elinden tut ve onu Cennete götür"** buyurur. Resûlullah (s.a.v.) bundan sonra; **"Allahü teâlâdan korkun, aranızı düzeltin"** buyurdu.

İbn-i Abbâs (r.a.) haber verdi. Resûlullah (s.a.v.) ba'zı hutbelerinde buyurdu ki:

"Dünyânız, sizi âhıretinizden alıkoymasın. Nefsinizin arzu ve istekleri sizi Rabbinize ibâdetten alıkoymasın. Yemînlerinizi, günahlarınıza vesile etmeyiniz. Hesaba çekilmeden önce, nefsinizi hesaba çekiniz. Azâb olunmadan önce, hâllerinizi düzeltiniz. Sıkıntıya düşmeden önce, âhıret yolculuğu için azık hazırlayınız. Kıyâmet, adâletin yerine getirildiği, hakkın hak sahibine verildiği, dinî vazîfelerden sorulduğu yerdir."

Peygamberimizin (s.a.v.) alemdarı Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Nefslerinizi,** (gelinin altın ve gümüş ile süslendiği gibi) **tâat ile**

zînetlendiriniz. Nefslerinize Allah korkusunu peçe olarak giydiriniz. Âhireti kazanmak için, dünyâda ibâdet ediniz ve haramlardan kaçınınız. Çalışmanızı, gayretinizi âhiret için yapınız. Biliniz ki, az bir zaman sonra bu dünyâdan ayrılacaksınız ve Rabbinize döneceksiniz. (O gün) **Size, daha önce yapmış olduğunuz sâlih ameller, kazanmış olduğunuz sevâblardan başka birşey fayda vermez. Ancak, önceden gönderdiğiniz şeylere göre karşılık görürsünüz ve onu bulursunuz. Sizi, alçak olan dünyânın süsü aldatmasın. Cennetin yüksek derecelerinden alıkoymasın."**

Ebû Sa'îd-il-Hudrî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.), birine şöyle nasihat buyurdular:

"Allahü teâlâdan gelene rağbet et ki, Allahü teâlâ seni sevsin. İnsanlardan birşey bekleme ki, insanlar seni, sevsin. Dünyâda zâhid olan kimsenin kalbi, dünyâda ve âhırette ferah olur. Bedenini ve kalbini, dünyâ ve âhıret için yoran bir kavim, kıyâmet günü dağlar gibi iyilikle gelir. Ancak, Cehenneme atılmaları emrolunur" buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Resûlullaha; "Ey Allahın Resûlü! Onlar namaz kılmıyorlar mı idi?" diye sordular. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Evet, onlar namaz kılıyorlar, gündüzleri oruç tutuyorlar, gecenin son yarısını ibâdetle geçiriyorlardı. Ancak, onlara dünyâdan birşey isâbet etse, ona yapışıyorlardı"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfin şerhinde ise, şöyle buyuruldu; "Bu hadîs-i şerîf göstermektedir ki; bir kimse gündüzleri oruç tutsa, geceleri ibâdetle geçirse, kalbinden dünyâ sevgisini çıkarmadıkça, Cehennemden kurtulup Cennete giremez."

Gece-gündüz durmadan çalışıp ilim tahsil eden Silefî, vaktini; ilim öğrenmek, öğretmek ve kitap yazmakla geçirirdi. Kitaplarından ba'zıları şunlardır: "Mu'cemü meşîhât-i İsfehan", "Mu'cemü şüyûh-i Bağdâd", "Mu'cem-üs-sefer" (Bu eserin büyük bir bölümü "Ahbâr ve terâcim-i Endülüsiyye" adıyla neşredildi, "Fedâil-ül-bâhire fî Mısr vel-Kâhire", "Selefiyyât fil-hadîs", "Şerh-ü kırâat-ı aleş-Şüyûh".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 75

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-6, sh. 32

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 307

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1298

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 255

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 218

7) Kitâb-ül-erbeîn: Süleymâniye Kütüphânesi Esad Efendi kısmı No: 312

SİRÂCÜDDÎN ALİ ÛŞÎ (Ali bin Osman)

Âlim, edîb ve şâir. İsmi, Sirâcüddîn Ali bin Osman bin Muhammed el-Ûşî el-Fergânî'dir. Künyesi Ebû Muhammed olup, lakabı Şems-ül-İslâm ve Sirâcüddîn'dir. Fergâne'de müftî idi. 575 (m. 1180)'de vefât etti. Ehl-i sünnet i'tikâdını nazım olarak anlatan "Kasîde-i a'mâlî"si meşhûrdur. Kaside, altmışyedi beytten meydana gelmiştir. Asıl ismi "Bed-ül-Emâlî"dir. Emâlî; lügatte "İmlâ" kelimesinin çoğulu olup, o da, yazmak ma'nâsındadır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), müslümanların yetmişüç fırkaya ayrılacaklarını, bunlardan yalnız birinin inançlarının doğru olacağını bildirdi. Emâlî kasidesi, Ehl-i sünnet ve cemâat denilen bu doğru firkanın inançlarını, açık ve güzel bildirmektedir. Bu kasidenin çeşitli dillerde şerhleri (açıklamaları) vardır.

"Nuhbet-ül-leâlî" şerhi en kıymetlisi ve en faydalısıdır. Bu şerh Arabca olup, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Ali bin Osman el-Fergânî'nin diğer eserleri şunlardır:

Meşârik-ül-envâr fî şerh-i nisâb-il-ahbâr, Şerhu Manzûmeti Ömer en-Nesefî, Gurer-ül-Ahbâr, Dürer-ül-Eş'âr, Fetâvâ-i Sirâciyye ve Yevâkît-ül-Ahbâr.

Emâlî kasidesinin Türkçesi şöyledir:

Doğru i'tikâd yazar, Emâlî'nin başında,
İncîler gibi olan nazmı, tevhîd hakkında.

Mevlâmız, mahlûkların ilâhıdır biliniz,
Kemâl sıfatlar ile, muttasıftır Rabbimiz.

O, Hayy'dır, hayattadır, her işte tedbîr eder.
O, vardır, zülcelâldir. Her şeyi takdîr eder.

Hayrı ve şerri ister, irâde sıfatıyla,
Ancak şerden, kötüden, râzı değildir asla.

Allahın sıfatları, değil zâtının aynı,
Aynı zamanda bil ki, olamaz zâtından ayrı.

Zâta ve fi'le âit, Allahın sıfatları,
Öncesi yok, kadîmdir, yok zeval bulmaları.

Ona (şey) deriz ancak, hiçbir şeye benzemez.
(Zât) da denilir ancak, altı yön düşünülemez.

Başka değildir ismi, O'nun müsemmâsından,
Bildirildi bu ma'nâ, İslâm ulemâsından.

Rabbim cevher değildir ve hiç olamaz cisim.
Ne şümûllü bir bütün, ne de ondan bir kısım.

Cüz'i lâ yetecezzâ, var şeksiz inanmalı,
Ey Müslümanlar, bunu, inkârdan sakınmalı.

Mahlûk ve hadîs değil, asla, Kur'ân-ı kerîm,
Rabbin kelâm sıfatı, vardır, zâtıyle kâim.

"Allah Arş üstündedir" buyurur Rabbimiz,
Lâkin keyfiyyetini, anlıyamaz aklımız.

Zât, sıfat ve fi'liyle, benzemez mahlûklara,
Ey Ehl-i sünnet kanma, böyle inanmayanlara.

Allahü teâlânın, üstünden vakit geçmez.
Zamandan münezzehdir, hâlden hâle de girmez.

Münezzehdir Rabbimiz, hanımdan hizmetçiden,
Oğlu ve kızı yoktur, beridir her birinden.

Keza yok ihtiyâcı, yardımcıya mu'îne,
Herşeyin sahibidir, vardır kendi kendine.

Öldürür her canlıyı, sonra diriltecektir.
Amellerine göre, karşılık verecektir.

Hayır ehli içindir. Cennetler ve ni'metler.
Kâfir olanlar ise, Cehenneme giderler.

Cennet ile Cehennem, hiç yok olmıyacaktır.
içlerinde olanlar, devamlı kalacaktır.

Mü'minler Rablerini, görecekler Cennette,
Ancak nasıl olduğu, bilinemez elbette.

Onu gören mü'minler, ni'metleri unutur.
Yazık Mu'tezileye, inkâr eden mahrûmdur.

Hak teâlâ üstüne, kula en yarar fi'li,
Yaratmak vâcib değil, vâcib der Mu'tezilî.

Bütün Peygamberleri, tasdik etmek lazımdır.
Meleklerin hepsine, îmân etmek de farzdır.

Hâşimî ve zî-cemâl, Nebimiz en sondadır.
Ancak sadr-ı muallâ, şerefi de O'ndadır.

İhtilafsız olarak, İmâm-ül-enbiyâdır.
Şek şüphe olmaksızın, O, Tâc-ül-asfiyâdır.

O'nun dîni, her vakit, bakîdir, devamlıdır,
Getirdiği hükümler, kıyâmete kadardır.

Mütevâtir ve meşhûr, haberlerle mansûsdur.
Mi'râc-i Resûlullah, yalnız O'na mahsûsdur.

Peygamberlerin hepsi, elbette emandadırlar,
Asla isyan etmezler ve azil olunmazlar.

Kadından ve köleden, kötü iş sahibinden,
Peygamber gelmemiştir, bunların hiçbirinden.

Zülkarneyn ve Lokman'ın, Peygamber veya velî,
Oldukları hakkında, cidali terk etmeli.

Îsâ aleyhisselâm muhakkak gelecektir.
Şaki, fesat Deccâli, elbet öldürecektir.

Evliyânın dünyâda kerâmetleri vardır.
Bunlar Rabbin velîye ikramı, ihsânıdır.

Bir velî, hiçbir zaman, Nebiden ve Resûlden,
Şerefte üstünlüğü, olamaz hiçbir yönden.

Ebû Bekr-i Sıddîk'ın, Eshâbın tamâmından,
Üstünlüğü açıktır, bir ihtimâl olmadan.

Ömer İbn-ül-Hattâb'ın, Osman İbni Affân'dan,
Rüchânı, fadlı vardır, bir şüphe bulunmadan.

Osmân-ı Zinnûreyn de, doğrusunu istersen,
Üstündür muharebe safındaki Ali'den.

Üçünden sonra üstün, bu ümmetin içinde,
Kerrâr olan Ali'dir, bu da mühimdir dinde.

Âişe-i Sıddîka, ba'zı hasletleriyle,
Fâtıma-i Zehrâ'dan, üstündür, inan böyle.

Birkaç fırkadan başka haddi tecâvüz eden,
Olmadı Eshâba ve Yezîd'e la'net eden.

Mukallidin îmânı, kıymetli, muteberdir.
Çok çeşitli ve keskin, delîlle müdelleldir.

Âlemleri yaratan, Rabbini kim tanımaz,
Eğer akıllı ise, cehli ma'zûr sayılmaz.

Daha önce îmânı, olmıyan bir kimsenin,
Son nefeste îmânı, kabûl olmaz bilesin.

Îmândan sayılmazlar, bütün hayırlı işler,
İbâdetler îmânın, parçası değildirler.

Asla hüküm verilmez, kâfir ve mürted diye,
Zinâ eden, katleden, mal gasb eden kimseye.

Bir kimse irtidâda, ne zaman niyet eder,
Hak dîninden sıyrılıp, dışarı çıkar gider.

Küfür olacak sözü, gafletle ve bilmeden,
Zor görmeden söyleyen, denildi, çıkar dinden.

Sarhoş hâldeki insan, düşünmeden hezeyan,
Ve lagv söyler ise, kâfir olmaz o zaman.

(Mer'i) ve (Şey) denilmez (Ma'dûma), yok olana,
Hilâli görmek kadar, açık delîl var buna.

Tekvin ile mükevven bil, farklı iki şeydir.
Böyle inananların, görüşü kuvvetlidir.

Helâl gibi rızıktır, haram olarak gelen,
Kötü görünse bile, doğrudur böyle bilen.

Kabirde suâl vardır, tevhîdden, i'tikâddan,
Her şahsa sorulacak, kaçış yok imtihandan.

Fâsıkların bir kısmı, kâfirlerin tamâmı,
Kötü işleri için, görür kabir azâbı.

İnsanlar ameliyle, Cennete giremezler,
Ancak Hak teâlânın fadlı ile girerler.

Öldükten sonra tekrar, insanlar dirilecek,
Sakınmalı günahtan, hesabı verilecek.

Defterler verilecek, bir kısmına sağ yandan,
Bir kısmına da soldan veyahut da arkadan.

Ameller tartılacak, geçilecek Sırattan,
Şüphesiz olacaktır, değildir bunlar yalan.

Mü'minlerin günâhı, dağlar gibi olsa da,
Şefaat edecektir, hayır ehli orada.

Sapık yolda olanlar, inkâr etseler bile,
İnanmamız lâzımdır, duânın te'sîrine.

Sonra yaratıldığı için, Dünyâ hadîstir,
Heyulanın aslı yok, bu söz felsefededir.

Çok zamanlar ve hâller, geçse de üzerinden,
Şimdi vardır muhakkak Cennet ve Cehennem.

Günâhı fazla fakat, îmân sahibi olan,
Cehennemde ebedî, kalmaz böylece inan.

Ehl-i sünnet üzere, tevhîd hakkında yazdım.
Fevkalâde bal gibi, te'sîrli oldu nazmım.

Bu nazm, mü'min kalblere, rahatlık, neş'e verir.
Âb-ı Zülâl gibidir, rûhlara hayat verir.

İnanıp, ezberleyip, anlamağa çalışın,
Ni'met içinde olup ihsânlara kavuşun.

Tazarrû hâlinizde, yâd ederek hayr ile,
Duâda bulununuz, zaman zaman bu kula.

Umulur ki fadlıyla, Rabbim beni affetsin.
Âhırette ebedî, se'âdet ihsân etsin.

Hayır duâ ederse, biri, bir vakit bana,
Ben de bütün gücümle, duâ ederim ona.

Sirâcüddîn Ali Üşî (r.a.), Fetavâ-i Sirâciyye isimli fetvâ kitabında buyuruyor ki:

"Bir kimseye selâm verirken, cem (çoğul) olarak vermeli, çok kimseye verir gibi vermelidir. Çünkü mü'min yalnız değildir. Muhafaza melekleri (ve Kirâmen kâtibîn adındaki iki melek) onunla beraberdir."

Sirâcüddîn Ebû Muhammed Ali Ûşî'nin (r.a.), Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmı 1504 numarada kayıtlı bulunan, Nisâb-ül-ahbâr fî tezkiret-il-ahyâr isimli kıymetli eserinden ba'zı kısımlar, tercüme edilerek aşağıya yazılmıştır:

Allahü teâlânın rahmetinin bolluğu ve genişliği ile alâkalı olarak hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ, "Kulum beni andığı zaman, ben kulum ile beraberim. Ben, kulumun benim hakkımdaki zannına göreyim. Eğer, kulumun benim hakkımdaki zannı hayır ise, hayır olur. Hayırdan başka ise, hayırdan başka olur. Kim beni yanında bir kimse olmadan anarsa, ben de onu öyle anarım. Kulum beni bir cemâatin arasında anarsa, ben de onu, onlardan daha iyi bir cemâat (topluluk) **arasında anarım" buyurdu."**

"Allahü teâlâ rahmetini yüz parçaya ayırdı. Bunlardan doksandokuzunu yanında tuttu. Geride kalan bir parçayı ise, yeryüzüne indirdi. Bu bir parça rahmet sebebiyle, mahlûklar birbirine merhamet etmektedir."

Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) birisi şöyle anlattı: "Biz, bir yerde gülüyorduk. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz çıkageldi. **"Sizin böyle gülmenizi münâsib görmüyorum"** buyurup gittiler. Biz hâlimize çok üzüldük. Başlarımızı önümüze eğdik, kaldıramıyorduk. Biraz sonra, Resûlullah (s.a.v.) tekrar teşrîf edip, yanımıza geldi ve buyurdu ki: **"Cebrâil** (aleyhisselâm) **geldi. Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu haber verdi: Kullarıma haber ver, şüphesiz ben Gafûr** (çok af ve mağfiret edici) **ve Rahîm'im** (çok merhametliyim). **Bununla beraber, azâbım da pek çetin ve acıdır."** (Hicr-49, 50).

"Muhammedin nefsi yed-i kudretinde bulunan Allahü teâlâ kıyâmet gününde, hiçbir beşerin kalbine gelmiyen bir şekilde af ve mağfirette bulunur."

"Allahü teâlâ buyurur ki, "Ey Muhammed'in ümmeti! Muhakkak ki, benim rahmetim, gazâbımı geçmiştir. Size, siz istemeden verdim. Sizi, siz benden af ve mağfiret istemeden affettim. Sizden kim Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in benim Resûlüm olduğuna doğru olarak şehâdet ederse, onu Cennete koyarım."

Kelime-i şehâdetin fazileti:

Resûlullah (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâma karşı buyurdu ki; **"Allah yolunda şehîd olan kimse hakkında ne dersiniz?"** Eshâb-ı Kirâm, Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediler. Resûlullah. **"İnşâallah o Cennetliktir"** buyurdu. Sonra, **"Bir kimse ölür. Âdil iki kimse kalkıp, "Bu şahıs hakkında, hayırdan başka birşey bilmiyoruz" derlerse, bu kimse hakkında ne dersiniz?"** buyurdu.

Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) yine, Allah ve Resûlü daha iyi bilir dediler. Resûlullah, **"İnşâallah onun da yeri Cennettir"** buyurdular.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediklerinin en üstünü, Lâ ilahe illallah'tır."

"Kıyâmet günü birisi teraziye getirilir. O kimsenin doksandokuz sicili (defteri) **çıkarılır. Her defter, gözün görebildiği kadar uzunluktadır. Bu defterlerde, o kimsenin işlediği hatâ ve günahlar yazılıdır. Bunlar terazinin bir kefesine konur. Sonra başka defterler çıkarılır. Karıncalar kadar çok olan o defterlerde Kelime-i şehâdet vardır. Bu defterler de terazinin diğer kefesine konur ve o kimsenin hatâlarından ağır gelir."**

"La ilahe illallah diyen kimselere, kabirlerinde yalnızlık yoktur. Lâ ilahe illallah diyenler, yüzlerinden toprağı silkerler, "Geçim ve akıbet derdini bizden gideren Allahü teâlâya hamdolsun. Şüphesiz, bizim Rabbimiz Gafûr'dur (çok af ve mağfiret edicidir) **ve Şekûr'dur** (az bir amele karşılık çok mükâfat vericidir)**." derler."**

"Yerleri ve gökleri terazinin bir kefesine koysalar, Kelime-i tevhîdi diğer kefesine koysalar, bu kelimenin (Kelime-i tevhîdin) **bulunduğu kefe elbette ağır gelir."**

"Kim Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun kulu ve Resûlü olduğuna kat'î olarak şehâdet ederek vefât ederse, Cennete girer."

"La ilahe illallah diyerek can veren kimseye, Cennet vâcib olur."

Allahü teâlâyı zikr etmenin fazileti: Hazreti Hasen'e, en faziletli amelin hangisi olduğu sorulduğunda, "Dilin, Allahü teâlânın zikri ile ıslanmasıdır (hep O'nu zikretmesidir)." buyurdu.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâyı anmak, îmânın alâmeti ve nifaktan berâettir."

"En faziletli söz dörttür: Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilahe illallah ve Allahü ekber."

"Sübhânallah, Elhamdülillah, Lâ ilahe illallah ve Allahü ekber, bana, üzerine güneş doğan şeylerin hepsinden daha sevimlidir." Resûlullah (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm); **"İki kalkanınızı alınız"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! O iki kalkan nedir?" dediler. Resûlullah, **"(Sübhânallahi velâ ilahe illallahü vallahü ekber) ve (La havle velâ kuvvete illâ billahil-aliyyil-azîm)dir. Bunlar, kıyâmet gününde mukaddimât** (sahiblerini Cennete götürücü) **Münciyât** (sahiblerini Cehennemden kurtarıcı) **ve muakkıbât** (sahiblerini muhafaza edici) **olarak gelir"** buyurdu.

"İki kelime vardır. Söylemesi çok kolaydır. Terazide çok ağır gelirler. Allahü teâlâ bu iki kelimeyi çok sever. Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhânallahil-azîm."

"Ebû Ümâme (r.a.) "Yâ Resûlallah! Herkes sadaka veriyor. Benim ise, tasadduk edeceğim bir şeyim yok. Kendi kendime, Sübhânallahi vel-hamdü lillâhi ve lâ ilahe illallahü vallahü ekber" desem olur mu?" dedi. Resûlullah (s.a.v.), **"Ey Ebû Ümâme! Bu kelime, miskinlere** (yoksullara) **tasadduk edeceğin bir müd** (875 gr.) **altından daha hayırlıdır"** buyurdu.

Başka hadîs-i şerîflerde de buyuruldu ki:

"Kim çarşıya girdiğinde, "Eşhedüenlâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh. Ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü" der. Sonra da "Yâ Rabbî! Beni tövbe edenlerden ve günahlardan temizlenmiş olanlardan eyle" derse, Cennetin kapıları onun için açılır. Hangisinden isterse girer."

"Gönlümün meyvesi, zikrullahtır (Allahü teâlâyı anmak ve hatırlamaktır). **Üzüntüm ise, âhır zamanda gelecek olan ümmetim içindir. Şevkim ve iştiyâkım ise Mevlâma kavuşmayadır."**

Havf (Allah korkusu): Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Hiç bir gün yoktur ki, şark tarafından bir melek, "Eğer Allahdan korkan kimseler, emzikli çocuklar ve otlayan hayvanlar olmasaydı, üzerinize tam bir şekilde azap yağardı" diye seslenmiş olmasın."

"Kim Allahü teâlâdan korkarsa, Allahü teâlâ da herşeyi ondan korkutur. Kim Allahü teâlâdan korkmazsa, Allahü teâlâ da onu her şeyden korkutur."

"Bir kul ki, dünyâda işlediği günâhından dolayı ağlar, hattâ göz yaşları iki yanağına dökülürse, Allahü teâlâ ona Cehennemi haram kılar."

"Allahü teâlâ, her mahzûn kalbi sever."

"Allahü teâlâ, Allah korkusundan ağlayan her mü'minin günahlarını, gökteki yıldızlardan daha çok ve yağan yağmur damlaları kadar bile olsa, af ve mağfiret eder. Resûlullah (s.a.v.) böyle buyurduktan sonra! **"Artık az gülsünler ve çok ağlasınlar"** (Tövbe-82) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

"Ümmetimden kim, dünyâ şehvetlerinden bir şehveti terketmek için çalışır, Allahü teâlâdan korktuğu için onu terkederse, Allahü teâlâ da onu, en büyük korkudan emîn kılar ve Cennete koyar."

"Hikmetin başı, Allah korkusudur. Kalbe konulanların en hayırlısı yakîndir."

Allah için sevmek ve Allahü teâlâya tâat husûsunda, hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kim Allahü teâlâya kavuşmak isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmak istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez."

"Allahü teâlâyı seven, beni sevsin. Beni seven, Eshâbımı da sevsin." (Beni seven, Allahü teâlâyı sevmiş olur. Eshâbımı seven de, beni sevmiş olur.)

"Kim Allahü teâlâyı sevmeyi, insanları sevmeye tercih ederse, Allahü teâlâ o kimseye kâfidir. Onu insanlara muhtaç bırakmaz."

"Cennete müştak olan, hayra koşar."

"Üç şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa, o kimse îmânın tadını bulur. (Birincisi) **Bir kimseye Allah ve Resûlü, başkalarından daha sevgili olmak.** (İkincisi) **Bir kimse, sevdiğini Allah için sevmek.** (Üçüncüsü) **Bir kimse küfürden kurtulduktan sonra, tekrar küfre dönmekten, ateşe atılmaktan tiksindiği gibi tiksinmek."**

"Beş şey gelmeden evvel, beş şeyin kıymetini biliniz, ölmeden önce hayâtın kıymetini, hastalıktan önce sıhhatin kıymetini, dünyâda âhıreti kazanmanın kıymetini, ihtiyârlamadan gençliğin kıymetini, fakirlikten evvel zenginliğin kıymetini."

Resûlullah (s.a.v.), mübârek ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Bir defasında Hazreti Âişe; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ senin geçmişte ve gelecekte olan günahlarını affettiğini bildirdiği hâlde, sen böyle mi yapıyorsun? (Niçin bu kadar namaz kılıyorsun?." dedi. Bunun üzerine **"Yâ Âişe! Şükredici bir kul olmayayım mı?"** buyurdu.

Zühd ve vera': Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Allahü teâlânın emrettiği farzları yap, âbid olursun. Allahü teâlânın taksimine rızâ göster, zâhid olursun. Dünyâya rağbet etme, düşkün olma ki, Allahü teâlâ seni sevsin, insanların ellerinde bulunanlara göz dikme, rağbet etme ki, insanlar seni sevsin."

"Dinde en faziletli olan, vera'dır (şüpheli olan şeylerden sakınmaktır)**."**

"Dînin özü vera'dır."

"İnsanların en zahidi, kabri ve kabirde çürüyeceğini aklından çıkarmayan, dünyâ zînetinin fuzûlisini terkeden, bakî olanı fâni ve geçici olana tercih eden, günlerden yarını saymayan (yarına kadar yaşıyâmıyacağını düşünüp her ân öleceğini düşünen) **ve kendini ölmüş sayan kimsedir."**

"Zâhidler (dünyâya rağbet etmeyenler) **ve âhırete rağbet edenler, kıyâmet günü emîn olanlardır** (kurtulanlardır)."

İhlâs ve riya: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Mü'minin niyeti, amelinden daha hayırlıdır. Melekler bir kulun amelini yükseltirler. Allahü teâlânın dilediği yere kadar götürürler. Bu sırada Allahü teâlâ, "Siz; kulumun amelinin muhafızlarısınız. Ben ise, kulumun içindekini biliyorum. Kulum, bu ameli benim için yapmadı. Onu siccine (kötülerin amellerinin yazıldığı deftere) **yazınız"** diye bildirir. Yine melekler başka bir kulun amelini yükseltirler. Fakat o amele kıymet vermezler. Bu ameli de Allahü teâlânın dilediği yere kadar götürürler. Allahü teâlâ onlara da, **"Siz, kulumun amelinin sâdece muhafızlarısınız. Ben ise, kulumun içindekileri bilirim. Onun amelini, yüksek makam ve derece sahiplerinin defterinde yazınız!"** diye bildirir.

Eshâb-ı Kirâmdan birisi gelerek, "Yâ Resûlallah! Ben, sırf Allah rızâsı için sadaka veriyorum. Şimdi bana hayırlı birşey söylenmesini istiyorum" dedi. Bunun üzerine, **"...** (Güzel bir hâl üzere) **Allahü teâlâya kavuşmak isteyen kimse** (O'nun huzûruna kötü bir hâlde varmaktan korkan ve Cennette Allahü teâlânın cemâlini görmek isteyen kimse.) (Allahü teâlânın rızâsını isteyerek, sırf O'nun rızâsı için) **sâlih amel işlesin. Allahü teâlâya ibâdette kimseyi ortak etmesin."** (Kehf-110) meâlindeki âyet-i kerîme nâzil oldu.

"İhlâsa sarıl ihlâsa! Çünkü kul, ihlâstan başka bir şey ile kurtulamaz."

Peygamberler ve melekler: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ, toprağa, peygamberleri çürütmeyi haram etmiştir."

"Allahü teâlâ ona rahmet eylesin, kardeşim İshâk bin İbrâhim çok sabırlı idi."

"Biz peygamberlere ecir, kat kat olduğu gibi, belâ ve musibet de kat kattır."

"Dâvûd aleyhisselâm, insanların en âbidi idi."

"Âdem aleyhisselâmın yüzüğü üzerinde, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" yazılı idi."

Resûlullahın (s.a.v.) **mu'cizeleri:** Bir defasında Abdullah İbni Mes'ûd (r.anhümâ), Resûlullaha (s.a.v.) bir kap getirdi. Resûlullah (s.a.v.) mübârek elini o kabın içine koydu, mübârek parmaklarından su geldi. Orada bulunan herkes o sudan abdest aldılar.

Bir A'râbî, Resûlullaha (s.a.v.) gelerek, "Senin peygamber olduğunu nasıl bileyim?" diyerek mu'cize istedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Şayet ben hurma ağacının üzerinde bulunan hurma salkımını çağırırsam, benim Resûlullah olduğuma şehâdet edecek misin"** buyurdu. O A'râbî, "Evet" dedi. Resûlullah (s.a.v.), hurma salkımına işâret etti. Hurma salkımı, ağaçtan inmeye başladı. Nihâyet Resûlullahın (s.a.v.) yanına geldi. Sonra **"Geri dön"** buyurdu. Salkım geri gidip ağaçtaki yerine tekrar asıldı. Bu hâli gören A'râbî de Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim."

"Rabbim bana, konuşmamın zikir, susmamın tefekkür, bakışımın ise ibret olmasını emretti."

"Ben, İbrâhim aleyhisselâmın duâsıyım. O şöyle duâ etmişti: "Yâ Rabbî! Benim müslüman olan zürriyetimden, insanlara senin âyetlerini (tevhîd ve peygamberlik delîllerini) **bildirecek, kitabı** (Kur'ân-ı kerîmi) **ve onun hükümlerini öğretecek, onları şirk ve günahlardan temizleyecek bir peygamber gönder! Şüphesiz ki sen, herşeye gücü yeten, her şeye gâlib ve hükmünde hakim, fiili ilmine uygun olansın."** (Bekâra-129)

Resûlullaha (s.a.v.) **salât okumanın fâidesi:** Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Ümmetimden kim bana ihlâslı olarak kalbinden salât okursa, Allahü teâlâ o kuluna on kere rahmet eder."

"Ben vefât ettikten sonra, sizden birisi bana selâm ederse, Cebrâil bana gelir; "Ey Muhammed! Ümmetinden falan oğlu filan sana selâm söylüyor" der. Ben de "Ve aleyhisselâm ve rahmetullahi ve berekâtühü" derim."

"Dört şey cefâdandır: Kişinin ayakta bevletmesi (küçük abdest bozması.) **namazda selâm vermeden evvel alnını silmesi, yanında ismim anıldığı hâlde bana salât okumaması, ezanı işittiği hâlde müezzin ile birlikte ezanın kelimelerini tekrar etmemesidir."**

"Muhammed aleyhisselâma ve âline salât okumadıkça, duâ Allahü teâlâya ulaşmaz. Salât okununca, duânın kabûlüne mâni olan perde yırtılır. Duâ ondan içeri girer. Bana salât okunmayınca, duâ geri döner."

"Kim bana hergün, bana olan sevgisinden ve şevkinden dolayı salât okursa, Allahü teâlâ onun, o günkü günâhını affeder ve mağfiret eder."

Resûlullahın (s.a.v.) **ve ümmetinin şefaati:** Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Ümmetimin sâlihleri, kıyâmet günü şefaat ederler."

"Ümmetim arasında öyle kimseler vardır ki, peygamberler gibi şefaat ederler."

"Şefaati yalanlayan, ona kavuşamaz."

Peygamberimize (s.a.v.) "Müslüman Cehenneme girer mi?" diye suâl ettiler. **"Evet"** buyurdu. "Cehennemden kurtulurlar mı?" diye suâl ettiler. **"Evet"** buyurdu. "Hangi şey ile kurtulurlar?" dediler, **"Îmân ile, Allahü teâlânın rahmeti ile ve benim şefaatim ile"** buyurdu.

Eshâb-ı Kirâm hakkında Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

Abdullah İbni Mes'ûd (r.anhümâ) şöyle anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "(Şimdi) **Size, Cennet ehlinden birisi gelir."** Bu sırada Ebû Bekr (r.a.) çıkageldi. Sonra yine, **"**(Şimdi) **Size, Cennet ehlinden biri gelir"** buyurdu. Bu sırada Ömer Fârûk (r.a.) çıkageldi."

"Her peygamberin Cennette, bir refîki vardır. Benim Cennetteki refîkim, Osman bin Affân'dır."

Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ali'ye (r.a.) **"Sen, dünyada ve âhırette benim kardeşimsin"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Mu'âviye için; **"Yâ Rabbî! Onu hadi ve mühdî eyle!"** (Ya'nî, onu doğru yola ulaştır ve doğru yola ulaştırıcı eyle!)

"Her ümmetin bir emîni vardır. Bu ümmetin emîni Ebû Ubeyde bin Cerrâh'dır."

"Ebû Zer, yer yüzünde Îsâ bin Meryem'in zühdü ile yürür."

"Hâlid bin Velîd, ne iyi bir kimsedir. O, Allahü teâlânın kılıçlarından bir kılıçtır."

"Huzeyfe bin Yemân Rahmânın dostlarîndandır."

"Ca'fer-i Tayyâr'ı Cennette melekler ile beraber uçarken gördüm."

Resûlullahın evlâdı ve zevceleri: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Hasen ile Hüseyn, Cennet gençlerinin efendisidir."

Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Hasen ile Hazreti Hüseyin'i görünce, **"Yâ Rabbî! Ben onları seviyorum. Sen de onları sev!"** buyururdu.

"Ey insanlar! Size kendisine sırrı sıkı sarıldığınızda doğru yoldan sapmıyacağınız iki şey bırakıyorum. Allahü teâlânın kitabı, benim akrabam olan Ehl-i beytim."

"Allahü teâlâyı seviniz! Allahü teâlâyı sevdiğiniz için beni seviniz! Beni sevdiğiniz için Ehl-i beytimi seviniz!"

Tabiîn: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Ümmetimden Nu'mân bin Sabit adında birisi gelir. Künyesi Ebû Hanife'dir. Allahü teâlâ onun vâsıtası ile dinimi ve sünnetimi ihyâ eder."

"Kureyşe sövmeyiniz! Çünkü onların âlimi, yeryüzünü ilim ile doldurur."

Muhammed aleyhisselâmın ümmeti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"En hayırlı ümmet, benim ümmetimdir. Ben, peygamberlerin en üstünüyüm. Hakîkati bildiriyorum, öğünmüyorum."

Kur'ân-ı kerîm ve Ehl-i Kur'ân: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kur'ân-ı kerîm şifâdır."

"Herşeyin bir kalbi vardır. Kur'ân-ı kerîmin kalbi de Yâsîn-i şerîftir."

"Fâtihat-ül-Kitâb (Fâtiha sûresi) **her hastalığa şifâdır."**

"İhlâs sûresi, Kur'ân-ı kerîmin üçte biri yerindedir."

Va'zü nasihat meclisleri: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"İnsanların yaptıklarını yazan meleklerden başka melekler de vardır. Yollarda, sokak başlarında dolaşırlar. Allahü teâlâyı zikr edenleri ararlar. Zikr edenleri bulunca, birbirlerine seslenirler. "Buraya geliniz. Buraya geliniz", derler. Kanatları ile, onları sararlar. O kadar çokdurlar ki, göke varırlar. Kullarının her işini bilici olan Allahü teâlâ, meleklere sorarak, "Kullarımı nasıl buldunuz?" buyurur. "Yâ Rabbî! Sana hamd ve sena ediyorlar ve senin büyüklüğünü söylüyorlar ve senin ayıblardan ve kusurlardan temiz olduğunu söylüyorlar" derler. "Onlar, beni gördüler mi?" buyurur. "Hayır görmediler" derler. "Görselerdi, nasıl olurlardı?" buyurur. "Daha çok hamd ederlerdi ve daha çok tesbih ederlerdi ve daha çok tekbîr söylerlerdi" derler. "Onlar, benden ne istiyorlar?" buyurur. "Yâ Rabbî! Cennetini istiyorlar" derler. "Onlar, Cenneti gördüler mi?" buyurur. "Görmediler" derler. "Görselerdi, nasıl olurlardı?" buyurur. "Daha çok yalvarırlardı, daha çok isterlerdi. Yâ Rabbî! Bu kulların Cehennemden korkuyorlar. Sana sığınıyorlar" derler. "Onlar, Cehennemi gördüler mi?" buyurur. "Hayır, görmediler" derler. "Görselerdi, nasıl olurlardı" buyurur. "Görselerdi daha çok yalvarırlardı ve ondan kurtulmak yoluna daha çok sarılırlardı" derler. Allahü teâlâ, meleklere, "Şâhid olunuz ki, onların hepsini affeyledim" buyurur. "Yâ Rabbî! O zikr edenlerin yanında, filân kimse zikr etmek için gelmemişti. Dünyâ çıkarı için gelmişti" derler. "Onlar benim misâfirlerimdir. Beni zikr edenlerle beraberim. Onların yanında bulunanlar da, zarar etmezler" buyurur."

"Kim bilmediği hâlde insanlara fetvâ verirse, gökte ve yerde bulunan melekler ona la'net eder."

"Bir kavim Allahü teâlâyı anmak için oturunca, gök yüzünden bir münâdî (nida eden, seslenen) **şöyle nidâ eder: Artık kalkınız! Günahlarınız iyiliğe çevrildi. Günahlarınız af ve mağfiret olundu."**

İlim ve ilim ehli: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Talebe, âlimin huzûrunda oturduğu zaman, onun için yetmiş rahmet kapısı açılır. Oradan, anasından doğduğu günki gibi (tertemiz, günahlarından arınmış olarak) **kalkar."**

"Kim ilmi aramak, ilim elde etmek için bir yola çıkarsa, Allahü teâlâ ona Cennet yolunu kolaylaştırır."

"İlim öğreniniz. Çünkü ilim öğrenmek tâat, ilmi taleb etmek ibâdet, ilmi aramak cihâd, onu düşünmek tesbih, bilmeyene öğretmek sadaka, onu ehline vermek kurbetdir (Allahü teâlâ için yapılan ve O'nun beğendiği şeydir)."

"İlmi tefekkür etmek, düşünmek, nafile oruç tutmak gibi ve ilmi müzâkere (ilimden konuşmak, ilim öğrenmek) **geceleri namaz kılmak gibidir."**

"Bir kimse ilim taleb etse, Allahü teâlâ, onun istediği şeyleri ve rızkını, ummadığı yerlerden gönderir."

"Yeryüzünde en faziletli amel üçtür: "İlim taleb etmek, cihâd ve helâl kazançtır."

"İlim öğrenmek yolunda bir dirhem harcamak, Allah yolunda bin dirhem harcamak gibidir."

"Allahü teâlâ, ilim öğrenmek yolunda ayakları tozlanan kimsenin vücûdunu Cehenneme haram kılar."

Âlimlere hürmet, âlimlerin üsünlüğü: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Âlimlere hürmet ediniz. Çünkü siz, onlara dünyâda da, âhırette de muhtaçsınız."

"Kim Allahü teâlânın Cehennem ateşinden azâd ettiği kimselere bakmak isterse, âlimlere ve ilim öğrenenlere baksın."

"Âlimin âbide (çok ibâdet edene) **üstünlüğü, ondördüncü gecesinde ayın, diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir."**

Cehâletin kötülüğü: Hâdis-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"İnsanlar iki kısımdır: Âlim ve ilim öğrenen. Diğerlerinde hayır yoktur."

"Cehâletten daha şiddetli bir fakirlik yoktur."

"Dünyâ ve âhıretin hayrı ilim iledir. Dünyâ ve âhıretin şerri cehâlet iledir."

Kötü âlimler: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Âlimlerin kötüsü, insanların enkötüsüdür."

"Kıyâmet günü azâbların en şiddetlisi, ilmi kendisine fâideli olmayan din adamınadır."

"Kim âhıret amelini dünyâyı elde etmek için yaparsa, o kimsenin âhırette nasîbi yoktur."

"Üç şeyden dolayı ilim öğrenen Cehennemdedir: Diğer ilim sahiplerine karşı övünmek için ilim öğrenen, sefih kimselere (zevk ve eğlenceye düşkün olanlara) **karşı övünmek için ilim öğrenen ve insanların kendisine yönelmeleri, alâka göstermeleri için ilim öğrenen."**

Sâlih rü'yâ: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Sizden birisi, hoşuna giden (Sâlih) **bir rü'yâ görürse,** (bilsin ki) **bu rü'yâsı Allahü teâlâdandır. Bu sebeble Allahü teâlâya hamd etsin ve rü'yâsını** (başkasına) **anlatsın, iyi olmayan rü'yâ gördüğü zaman,** (bilsin ki) **bu rü'yâsı şeytandandır. Onun şerrinden Allahü teâlâya sığınsın. O rü'yâsını kimseye söylemesin."**

"Rü'yâsı en doğru olanınız, sözü en doğru olanınızdır."

"En doğru rü'yâ, seher vakitlerinde görülen rü'yâdır."

"Kim beni rü'yâsında görürse, gerçekten beni görmüştür. Çünkü şeytan benim sûretime giremez."

Tıb ve fâideli şeyler: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Ey Allahın kulları tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ, her hastalığın ilâcını yaratmıştır. Yalnız ölüme çâre yoktur."

"Hurma Cennettendir."

"Tuza iyi sarılınız. Çünkü, yetmiş çeşit hastalığa şifâdır. Cüzzam, delîlik ve baras bunlardandır."

"Sizden birisi kalbinde hüzün ve sıkıntı bulursa, sefercel (ayva) **yesin."**

Yazmak, yazmanın fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"İlmi, zengin, fakir, küçük, büyük herkesten yazınız. Kim ilmi, ilmin sahibi fakir veya kendisinden küçük diye terk ederse, Cehennemdeki yerini hazırlasın."

"Kim "Bismillâhirrahmânirrahîm"i yazar ve ona hürmetinden dolayı yazıyı güzel yaparsa, bu yaptığı sebebiyle, Allahü teâlâ onu af ve mağfiret eder."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Sizden birisi, küçük ve büyük abdest bozarken kıbleye dönmesin".

"Bevlden (üzerinize idrar sıçratmaktan) **sakınınız. Çünkü kabir azâbının çoğu bundandır."**

Abdest: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Müslüman abdest alınca, günahları kulağından, gözünden, elinden ve ayağından çıkar. Oturunca mağfiret olunmuş olarak oturur."

"Kim namaz için güzelce, (şartlarına uygun olarak) **abdest alırsa, günahlarından temizlenir, anasından doğduğu gün gibi tertemiz olur."**

"Ateş, kuru otu yaktığı gibi, abdest de günahları yakar."

Ezan ve fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Müezzin ezan okuduğu zaman, semâ kapıları açılır. Bu sırada yapılan duâ kabûl olunur, ikâmete başladığı zaman, yapılan duâ red olunmaz."

"Müezzin ezan okuduğu zaman, şeytan kaçar. Tuzun (suda) **eridiği gibi erir."**

"Müezzin ile beraber, söylediklerini tekrar edersen, Allahü teâlâ bedenini Cehenneme haram kılar."

Mescidin fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Bir kimsenin mescidlere devam ettiğini gördüğünüz zaman, onun imanlı olduğuna şehâdet ediniz."

"Kim mescide bir kandil asarsa, kandildeki her damla yağ için, Allahü teâlâ o kimseye on hasene (sevâb) **yazar. On günahını siler ve onu on derece yükseltir. Bu mescide, namaz kılanlar için astığı kandil** (yaktığı ışık) **sebebiyle, Allahü teâlâ bu kimseye hayâtında, ölümünde, kabrinde, kabrinden çıkarıldığında** (tekrar diriltildiğinde) **ve Cennete girinceye kadar nûr verir."** (Bu hadîs-i şerîf, mescidlere hizmet etmeyi teşvik etmektedir.)

"Sizden birisi mescide girince, iki reh'at namaz kılmadan oturmasın."

"Mescidler, Allahü teâlânın en çok sevdiği yerlerdir."

"Benim mescidimde (Mescid-i Nebî'de) **kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hâriç, diğer mescidlerde kılınan bin namaza eşittir."**

"Mescid-i Harama bakmak ibâdettir."

"Sevâbını Allahü teâlâdan ümid ederek, (Kudüs'deki) **Beyt-i Makdisi** (Mescid-i Aksa'yı) **ziyâret eden kimseye, Allahü teâlâ yüz şehid sevâbı verir."**

Farz namazlar ve bunların fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Kim emniyet içinde, emîn olarak Allahü ieâlâya kavuşmak isterse, beş vakit namaza devam etsin."

"Kim kırk gün, ilk tekbîrine yetişerek cemâatle namaz kılarsa, onun için iki berâet (kurtuluş) **olur. Biri nifaktan** (münâfıklıktan) **kurtuluş ve biri de Cehennemden kurtuluş içindir."**

"Kim sabah namazını cemâatle kılarsa, ona yüz hasene (iyilik, sevâb) **yazılır. Yüz günahı silinir ve yüz derece yükseltilir."**

"Cemâatte namaza devam ediniz! Çünkü İmâm ile beraber alınan iftitah tekbîrine yetişmek, bin (nafile) **hac ve bin umreden hayırlıdır."**

Receb ayı ve fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Receb ayında iki gün oruç tutana, Allahü teâlâ öyle lütuf ve ihsânlarda bulunur ki, gök ve yer ehlinden hiç birisi bu ihsânları anlatamaz."

"Allahü teâlâ, Receb ayında üç gün oruç tutan kimse ile Cehennem arasına perde koyar."

"Cennette bir köşk vardır. Ona Receb ayında oruç tutanlar girer."

"İnsanlar, Receb ve Ramazan aylarından gaflette bulunuyorlar. Halbuki kulların amelleri, bu aylarda Allahü teâlâya arz olunur. Ben, amelimin, oruçlu iken Allahü teâlâya arzedilmesini severim."

Şa'bân ayı ve fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Şa'bân ayı, benim ayımdır. Onun diğer aylara olan üstünlüğü, benim diğer peygamberlere olan üstünlüğüm gibidir."

"Şa'bân ayında tutulan oruç, Cehenneme karşı bir kalkandır. Kim bana Cennette kavuşmak isterse, üç gün de olsa bu ayda oruç tutsun."

Resûlullah (s.a.v.); **"Şa'bân ayına niçin Şa'bân denildi, biliyor musunuz?"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm, "Allah ve Resûlü bilir" dediler. **"Çünkü Allahü teâlâ, bu ayda pek çok hayırlar dağıtır, ihsân eder"** buyurdu.

"Kim, Şa'bân'ın ilk gecesi oniki rek'at namaz kılar her rek'atte, bir kerre Fâtiha ve beş kerre İhlâs sûresi okursa, Allahü teâlâ ona, onikibin şehid ve oniki senelik ibâdet sevâbı verir. Günahlarından sıyrılarak, anasından doğduğu günki gibi olur."

Cebrâil aleyhisselâm, Berât gecesi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek: "Yâ Muhammed! (s.a.v.) Bu gece çok gayret et! Çünkü, bu gece ihtiyâçlar giderilir" dedi. Resûlullah da (s.a.v.) bu gecede çok gayret gösterirdi. Cebrâil aleyhisselâm yine gelerek, "Yâ Muhammed! Müjdeler olsun. Allahü teâlâ, ümmetinden, kendisine şirk koşanlar hâriç, hepsini af ve mağfiret etti. Başını semâya kaldır! Ne görüyorsun bak?" dedi. Resûlullah mübârek başını semâya kaldırıp semâya bakınca, semâ kapılarının açılmış olduğunu, meleklerin dünyâ semâsından Arşa kadar secdede olduklarını, ümmeti için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilediklerini ve semâ kapısında seslenen bir melek olduğunu, birinci semânın kapısındaki meleğin; "Bu gece rükû' edenlere ne mutlu." İkinci semânın kapısındaki meleğin; "Bu gece secde edenlere ne mutlu." Üçüncü semânın

kapısındaki meleğin; "Bu gece Allahü teâlâyı ananlara ne mutlu." Dördüncü semânın kapısındaki meleğin; "Bu gece duâ edenlere ne mutlu." Beşinci semânın kapısındaki meleğin; "Bu gece Allah korkusundan ağlayanlara ne mutlu." Altıncı semânın kapısındaki meleğin; "Duâ edip, bu gecede duâsı kabûl olanlara ne mutlu." Yedinci semânın kapısındaki meleğin; "Duâ eden yok mu? Ona istediği verilecektir" dediğini gördü.

"Şa'bân'ın onbeşinci gecesi olduğu zaman, gecesini namazla, gündüzünü oruçla geçiriniz. Çünkü Allahü teâlâ, benden mağfiret isteyen yok mu ? Onu af ve mağfiret edeyim. Belâya mübtelâ olmuş olan yok mu? Ona afiyet vereyim. Rızık istiyen yok mu? Ona rızık vereyim ve daha başka şeylerle nidâ buyurur. Bu, fecir doğuncaya kadar devam eder."

Ramazan ayı ve fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Bir kimse Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."

"Allahü teâlâ Ramazân-ı şerîfin her gecesinde, "İstiyen yok mu? Ona vereyim. Tövbe eden yok mu? Tövbesini kabûl edeyim. Affını ve mağfiretini istiyen yok mu? Onu af ve mağfiret edeyim" buyurur."

"Eğer kullar, Ramazân-ı şerîf ayındaki fazilet ve ihsânları bilselerdi, bütün senenin Ramazan olmasını isterlerdi. Çünkü bu ayda çok sevâb vardır."

"Ramazan ayı gelince, Cennet kapıları açılır. Cehennem kapıları kapanır."

"Eğer Allahü teâlâ, göklerin ve yerin insanlarla konuşmasına izin verseydi, yerler ve gökler, Ramazân-ı şerîf ayında oruç tutanlar ile konuşurlardı."

"Ramazân-ı şerîf ayında bir fakire bir sadaka veren kimseye, Ramazan'dan başka bir ayda, üzerine güneş doğan herşeyi tasadduk eden (sadaka olarak veren) **kimseye verilen ecir ve sevâb gibi ecir ve sevâb verilir. Ramazan'da bir tesbih okuyana, diğer aylarda yüzbin tesbih okumuş gibi ecir ve sevâb verilir. Ramazan'da bir mü'mini giydiren kimseye, Allahü teâlâ, kıyâmet gününde herkesin huzûrunda en güzel elbiselerden yediyüz tane giydirir. Bu ayda bir açı doyurana** (bir oruçluya iftar verene), **yer dolusu altın vermiş gibi sevâb verilir."**

"Sizden birisi iftar edeceği zaman, hurma ile iftar etsin. Hurma bulamazsa, su ile iftar etsin."

Nafile oruç ve fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Aşure günü oruç tutan kimseye, bin (nafile) **hac, bin** (nafile) **umre ve onbin şehîd sevâbı verilir. Kim Aşure gecesi oruçlu bir mü'mine iftar verirse, Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin hepsine iftar vermiş, onları doyurmuş gibi olur. "Kim Ramazân-ı şerîfte oruç tutar, ondan sonra de Şevvâl'den altı gün oruç tutarsa, bütün seneyi oruçla geçirmiş gibi olur."**

"Kim Arefe günü oruç tutarsa, Allahü teâlâ onun iki sene önceki ve iki sene sonraki günahlarını affeder."

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bana, şu üç şeyi ölünceye kadar bırakmamayı öğretti. Abdestli olarak yatmak, her ay üç gün oruç tutmak ve kuşluk namazını terk etmemek."

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Hazreti Ebû Zer'e **"Ey Ebû Zer! Her ay üç gün oruç tutacaksan,** (Kamerî) **ayın 13. 14 ve 15. günleri oruç tut!"**

Zekât, sadaka, sadaka-i fıtr: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Kim Ramazan'da oruç tutar, fakat sadaka-i fıtrı vermezse, orucu, yer ile gök arasında asılı kalır."

"Mallarınızı, zekât vermek sûretiyle koruyunuz! Hastalarınızı, sadaka vererek tedâvi ediniz! Belâları, duâ ile karşılayınız".

"Allahü teâlâ, verilen sadaka ile yetmiş belâyı def eder. Zelîl, kötü, çirkin olarak can vermek de bu belâlardandır."

Haccın fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Allahım! Hac edeni ve onun, senden af ve mağfiretini istediği kimseyi af ve mağfiret eyle!"

"Haccın mükâfatı ancak Cennettir."

"Kim helâlden kazandığı ile hacca giderse, Allahü teâlâ onun her adımına yetmiş hasene (iyilik) **sevâb yazar ve onu yetmiş derece yükseltir."**

"Kim giderken veya dönerken Mekke yolunda vefât ederse, Allahü teâlâ onu elbette af ve mağfiret eder. Onu, akrabasından yetmiş kişiye şefaatçi eyler."

Cihâdın fazileti: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Cennet, kılıçların gölgesi altındadır."

"Allahü teâlâya, Allah yolunda akıtılan bir damla kan ile, Allah korkusundan akan bir damla göz yaşından daha sevimli birşey yoktur."

Zinâ, livâta ve harama bakmanın kötülüğü: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"İnsanların amelleri her Cum'a günü iki kere bana arzedilir (gösterilir)**. Allahü teâlânın gadabı, bunlardan en çok zinâ eden kimseyedir."**

"Harama bakmak, şeytanın oklarından zehirli bir oktur."

"Zinâ, fakirlik getirir."

"Allahü teâlâ, Lût kavminin yaptığı işi (livâta) **yapana la'net eylesin."**

"Zinâ yapanların yüzlerinde, hiçbir nûr ve kıymet yoktur. Allahü teâlâ, onların rızıklarına bereket koymaz. Onlar, Allahü teâlânın katında cîfe'den (leşden) **daha pis kokar."**

Helâl kazanç ve faizden kaçınmak: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"İnsanın yediklerinin en hayırlısı, iyisi, bileği ile kazanıp yediğidir."

"Kazancı, yaşayışı, zâhiri güzel olan ve insanlara kötülüğü dokunmayan kimseye ne mutlu!"

"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, kişi aldığı şeyi, haram yoldan mı, helâl yoldan mı aldığına aldırmıyacaktır."

"İhtikâr yapanlar (halkın ve ehli hayvanların, yiyecek ve içecek gibi zarurî ihtiyâçlarını insanlara vermeyip, kıymeti, fiatı yükselsin diye saklıyanlar, vurgunculuk yapanlar, karaborsacılar.) **Cehennemde, katiller ile aynı derecede** (tabakada) **bulunacaklardır."**

"Allahü teâlâ faiz yiyene, yedirene, faiz işinin kâtipliğini yapana ve bunun için şâhidlik yapana la'net eylesin."

"Elinin emeğinden helâl yiyen kimse için Cennet kapıları açılır. İstediğinden girer."

Bir kimse, "Yâ Resûlallah! Duâlarımın kabûl olması için Allahü teâlâya duâ ediniz" deyince Resûlullah (s.a.v.) **"Eğer yaptığın duânın kabûl olmasını istiyorsan, kazancını güzel yap! Helâlinden kazan!"** buyurdu.

İçkinin haramlığı: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden kimse, üzerinde içki içilen sofraya oturmasın."

"İçki içen kimse için, kıyâmet gününde Allahü teâlâ meleklere; "Onu tutunuz!" buyurur. Yetmiş bin melek onu yakalayıp yüz üstü sürükleyerek Cehenneme atarlar."

"Allahü teâlâ kıyâmet gününde, dünyâda iken içki içmiş olan kimseye, dünyâda içkiyi içtiği gibi, kaynar su, içirir."

"Dünyâda içki içen kimse tövbe etmedikçe, ahıretteki Cennet şerbetinden içemez."

"Dikkat ediniz! Kim sarhoş olarak ölürse, sarhoş olarak kabre konulur. Allahü teâlânın huzûrunda sarhoş olarak durdurulur. Cehennemin ortasında Sekrân diye isimlendirilen bir dağ vardır. O dağda bir pınar vardır. O pınardan sâdece kan akar. O sarhoş kimsenin yiyeceği ve içeceği sâdece bu kandır. Vay şakinin (Cehennemlik olanın) **hâline!"**

"İçki içene bir lokma verene, Allahü teâlâ, yılanları ve akrepleri musallat eder. Ona Cehennemin, dimağı kaynatan sadîdinden (kaynamış irininden) **yedirilir."**

Yemîn-i fâcire (yalan yere yemîn)**:** Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Yalan yere yemîn, memleketleri tahrîb eder, ömürleri kısaltır."

"Bir kimse, müslüman bir kimsenin malını elde etmek için yalan yere yemîn ederse, Allahü teâlâyı gadablı olarak bulur."

"Allahtan başkası üzerine yemîn eden, şirke düşmüştür."

"Dört kimse vardır ki, Allahü teâlâyı gadcıblandırır: Çok yemîn eden satıcı, hîlekâr fakir, zinâ eden ihtiyâr ve zâlim devlet reîsi."

"Yalan yere yemîn etmek malı yok' eder, kazançta bereketi giderir."

Gıybet ve nemime: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Mi'râc gecesi semâya götürüldüğüm zaman bir kavme uğradım ki, etlerinden kesilip sonra da onlara, "Bunları yiyiniz! Kardeşlerinizin, yediğiniz etleridir" deniyordu, Cebrâil'e "Ey Cebrâil! Bunlar kimlerdir?" dedim. "Onlar, senin ümmetinden nemmam (koğucu, söz taşıyıcı) **olanlardır" dedi."**

"Kim iki kişi arasında nemime (söz taşımak) **için yürürse, Allahü teâlâ onun kabrine bir ateş musallat eder ki, o ateş, kıyâmete kadar o kimseyi yakar."**

Müslümanların arasını bulmak: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"İnsanların arasını ıslâh edenlere ne mutlu! Onlar, kıyâmet gününde Allahü teâlâya yakın kimselerdir."

"İki kişinin arasını ıslâh eden kimse, şehîd sevâbı kazanır."

"İki müslümanın, birbirine üç günden fazla dargın durması helâl değildir."

Müdârâ (Dîni ve dünyâyı korumak için, dünyalık vermek) **ve ihtiyâçlarını gidermek:** Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Îmândan sonra aklın başı, insanlara müdârâ etmektir."

"Kim bir mü'mini sevindirirse, Allahü teâlâ da kıyâmet gününde onu sevindirir."

"Müdârâ sadakadır."

"Selâm vermek ve güzel söz, Allahü teâlânın af ve mağfiretini gerektiren şeylerdendir."

"Kim bir müslüman kardeşinin bir hacetini giderirse, Allahü teâlâ da onun yüz hacetini giderir."

Ana-babaya iyilik: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Allahü teâlânın rızâsı, ananın ve babanın rızâsındadır. Allahü teâlânın gadabı da, ana ve babanın gadabındadır."

Resûlullaha (s.a.v.), "Yâ Resûlallah! Babanın, çocuğu üzerindeki hakkı nedir?" diye suâl edildi. **"Babası yaşadığı müddetçe, çocuğunun ona itaat etmesidir"** buyurdu.

"Ana ve babaya sövmek, büyük günahlardandır."

"Bir kimse, anne ve babasının yüzüne merhametle bakarsa, o kimseye kabûl olunmuş bir hac sevâbı yazrlır." "Yâ Resûlallah! Yüzbin kere bakılsa yine öyle olur mu?" diye suâl edilince; **"Evet, yüzbin kere bakılsa yine öyledir"** buyuruldu.

Çocuğun ana-baba üzerindeki hakkı: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Mü'minin çocuğu, ciğeri gibidir. Kendisinden önce vefât ederse, kendisine şefaatçi olur. Kendisinden sonra vefât ederse, kendisi için Allahü teâlâdan af ve mağfiret diler ve Allahü teâlâ da onu mağfiret eder."

"Çocuklarınız, Allahü teâlânın size ihsânıdır. Dilediğine kız, dilediğine erkek verir."

"Hangi erkek, hanımını döverse, Allahü teâlâ onu, kıyâmet gününde mahlûkların önünde rezîl ve rüsvâ eder. Öncekiler ve sonrakiler, herkes de onun bu hâlini görürler."

"Evlâdınıza, yedi yaşına geldiği zaman namazı emredin. On yaşına geldiklerinde kılmazlarsa, el ile hafifçe dövün. On yaşında yataklarını ayırınız."

"Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, bir sa' sadaka vermesinden daha hayırlıdır."

"Babanın çocuğuna duâsı, peygamberin ümmetine duâsı gibidir."

"Kimin iki kız kardeşi veya iki kızı olur da onlara iyilik ederse, ben ve o, Cennette şu ikisi gibi olacağız." (Resûlullah (s.a.v.) böyle buyururken, işâret ve orta parmakları ile işâret buyurdu.)

"Çocuklarınıza ikram ediniz. Onları güzel terbiye ediniz."

Karı-kocanın birbirlerine olan hakları: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Sizin en hayırlı olanınız, zevcesine (hanımına) **karşı en iyi olanınızdır."**

"Cebrâil, kadınlar üzerinde öyle durdu ki, onları boşamanın haram olduğunu bildirecek zannettim."

"Hangi kadın ki, kocasının rızâsı ve izni olmadan evden çıkarsa, güneşin ve ayın üzerine doğduğu herşey ona la'net eder."

"Kocasına, "Allahü teâlâ sana la'net etsin" diyen kadına, Allahü teâlâ la'net eder."

"Allahü teâlâ, kendisine zenginlik verdiği hâlde, çoluk-çocuğuna cimrilik eden, onları darlık içinde geçindiren kimse bizden değildir."

"Eğer bir kimsenin, Allahü teâlâdan başka birine secde etmesi emrolunsaydı, kadının kocasına secde etmesi emrolunurdu."

"Kocasına yedi gün hizmet eden kadına, Allahü teâlâ yedi Cehennem kapısını kapatır, sekiz Cennet kapısını açar. O kadın, dilediği kapıdan hesapsız olarak Cennete girer."

Akrabaya iyilik: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Akraba ile alâkayı, ilişkiyi kesen, Cennete giremez."

"Selâm ile de olsa, akrabalarınızı ziyâret ediniz!"

"Sevâb bakımından en beğenilen tâat sıla-i rahmdir (akrabayı ziyâret ederek onlarla görüşmek, hiç olmazsa mektûpla veya selâm göndererek alâkayı devam ettirmekdir. Onlara iyilik etmekdir)**."**

"Sıla-i rahm, ömrü arttırır."

Hizmetçilere iyilik: Resûlullah (s.a.v.) bir hutbelerinde; **"... Ellerinizdeki kölelere de iyilik edin..."** (Nisâ-36) meâlindeki âyet-i kerîme hakkında buyurdular ki: **"Onlara yediriniz! Giydiğinizden giydiriniz! Onlara, güçlerinin yetmiyeceği işleri teklif etmeyiniz! Çünkü, onlar da et ve kandır. Onlar da sizin gibidirler. Kim onlara zulmederse, ben o zulmedenin hasmıyım. Allahü teâlâ da onların hâkimidir."**

Komşu hakkı: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Sizden en hayırlı komşu, komşusuna en iyi olandır."

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, komşusuna iyilik etsin, ikramda bulunsun!"

"Cebrâil bana, komşu hakkından o kadar tavsiyelerde bulundu ki, komşuyu komşuya vâris (mirasçı) **yapacak zennettim."**

"Kim komşusuna haksız yere eziyet verirse, Allahü teâlâ onu Cennetin kokusundan mahrûm eder. Onun yeri Cehennemdir."

Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ali'ye buyurdu ki: **"Yâ Ali! Komşuna, evinin ehline, mu'âşerette bulunduğun** (beraber olduğun) **kimselere iyilik et! Sana yüksek dereceler ihsân olunur."**

"Kötülüklerinden komşusunun emîn olmadığı kimse, Cennete giremez."

"Komşusuna ikram edene Cennet vâcib olur."

"Allahü teâlânın, meleklerin ve bütün insanların la'neti, komşusuna eziyet eden kimseyedir."

"Kim, üç komşusu kendisinden râzı olarak vefât ederse, Allahü teâlâ onu af ve mağfiret eder."

"Komşusunun aç yattığını bildiği hâlde kendisi tok yatan kimse, kâmil bir mü'min değildir."

Fakirleri, yetimleri sevmek ve onlara iyilik etmek: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"En hayırlı ev, içerisinde yetim bulunup iyilik edilen evdir."

"Kim bir mü'mini giydirirse, Allahü teâlâ da ona, kıyâmet gününde bin hulle (Cennet elbisesi) **giydirir, onun bin ihtiyâcını giderir. Ona bir senelik ibâdet sevâbı yazar, gökteki yıldızlardan çok bile olsa günahlarını af ve mağfiret eder, ona vücûdundaki her kıla karşılık bir nûr verir, kabir azâbını ondan kaldırır, Sırat köprüsünü geçmeyi, azapdan emîn olmayı nasîb eder ve ona Cehennemden kurtuluş berâtı** (nişanı) **verir."**

"Kendi ayıbı ile uğraşması, kendisini başkalarının ayıbları ile meşgûl olmaktan alıkoyan, helâl yoldan mal kazanıp Allah yolunda harcayan, aşağı kimselere merhamet eden ve ilim ehli ile beraber olan kimselere merhamet eden ve ilim ehli ile beraber olan kimselere ne mutlu!"

"Kim bir yetimi, küçüklüğünden büyüyünceye kadar terbiye ederse, Allahü teâlâ, ondan türlü belâları, sıkıntıları kaldırır. Bu sıkıntılardan en hafifi, delîlik, cüzzam ve barasdır."

İyilik yapmak: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Müslüman kardeşinin yüzüne tebessüm, sadakadır."

"Dikkat ediniz! Müslüman kardeşini güler yüz ile karşılaman, kabında bulunan suyu onun kabına dökmen iyiliktendir."

"İki haslet vardır ki, pek yüksektirler: Allahü teâlâya îmân ve müslümanlara faydalı olmak."

Misâfir ve misâfirlik: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Misâfirlik üç gündür. Üç günden fazlası sadakadır."

"Resûlullah (s.a.v.) Cebrâil'den (a.s.) şöyle nakletti: **Misâfir, mü'min kardeşinin evine girdiği zaman, onunla beraber bin bereket ve bin rahmet girer. Allahü teâlâ o ev ehlinin günahlarını mağfiret eder. İsterse günahları, denizlerdeki köpüklerden ve ağaçlardaki yapraklardan daha çok olsun. Allahü teâlâ, onlara bin şehîd sevâbı verir. Misâfirlerin yediği her lokmaya karşılık, onlara bir hac ve umre sevâbı yazar ve onlar için Cennette bir şehir bina eder."**

"Misâfirine ikram etmeyen, bizden değildir."

"Kim, gösteriş ve şöhret için birşey yedirirse, Allahü teâlâ ona, Cehennem sadîdinden (kaynamış irin) **yedirir."**

Su vermek ve yemek yedirmek: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Susuz kalmış bir mü'mine su içiren kimseye, Allahü teâlâ Cennet şerbeti içirir."

"Herhangi bir mü'min, bir susuza su içirirse, âhırette Allahü teâlâ ona benim havzımdan içirir."

"Bir mü'min, bir açı doyurursa, Allahü teâlâ da onu, Cennet yemekleriyle doyurur."

"Yemeklerinizi takvâ sahiplerine yediriniz."

"Allahü teâlânın rızâsı için, aç bir kimseyi doyurana, Cennet vâcib olur."

"Kim, (memleketinden uzak düşmüş, yabancı) **garîb bir kimseye bir içim su verirse, Allahü teâlâ onun, dünyâ ve âhırette yetmiş ihtiyâcını giderir."**

Yiyecekler: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Bir topluluk, ekmeği hafif görürse, Allahü teâlâ onlara musibet olarak açlık verir."

"Ekmek ikram ediniz. Ekmekte, gökden inen ve yerden çıkan bereket vardır."

"En iyi yemeğiniz ekmek, en iyi meyveniz üzümdür."

"Kabağa iyi sarılınız! Çünkü o, kalbe ferahlık verir ve dimağı kuvvetlendirir."

"Zeytin yiyin. Çünkü o, aklı kuvvetlendirir!

"Nar yiyiniz. Ondan mi'deye düşen her tane, kalbi parlatır."

Yolculuk ve garîbler (gurbette bulunanlar)**:** Hadîs-i şerîfde bu husûsta buyuruldu ki:

"Müslümanın, dîni kendi dîni gibi olan bir hanımı, hayırlı evlâdı, sâlih arkadaşları ve rızkını memleketinde te'min etmiş olması saadettendir."

Yeme âdabı hakkında: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Mü'minin alâmeti üçtür: Oruç tutmayı tercih ettiği için yemesi azdır. Allahü teâlâyı zikri (hatırlamayı) **tercih ettiği için lüzumsuz sözü azdır. Gece namaz kılmayı tercih ettiği için uykusu azdır."**

"Kim sofradaki kırıntıları yerse, rızkı geniş ve bol olur. Çocuğu ve torunu ahmaklıktan korunur."

"Allahü teâlânın en râzı olduğu yemek, yiyenlerin çok bulunduğu yemektir."

"Sizden birisi yemek yemek istediği zaman, Bismillâhirrahmânirrahîm desin ve önünden yesin."

"Kim yemek yer ve yemeği tuz ile bitirirse, Cennete girer."

Bina yapmak ve ağaç dikmek: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Bir müslüman, bir şey eker, ondan bir insan, kuş veya herhangi bir hayvan yerse, o yenilen şey, o kimse için sadaka olur."

"Bina yapmakta haramdan sakınınız. Çünkü haram, harablığın ve yıkıklığın temelidir."

"Lâzım olmayan ve ihtiyâç olmayan her bina, sahibi için vebaldir."

"Kim bir mescid yaparsa, Allahü teâlâ, Cennette onun için bir köşk bina eder."

Uzlet (yalnızlık) **ve afiyet:** Bu husûsta hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Diline sahip ve evi geniş olan, hatâ ve günahından dolayı ağlıyan kimseye ne mutlu."

"Yalnız başına olmak, kötü kimse ile beraber oturmaktan daha hayırlıdır."

"Sâlih arkadaş, yalnızlıktan hayırlıdır."

"Cennetin ortasında ikâmet etmek istiyen, cemâatten ayrılmasın. Çünkü şeytan, tek kişi iledir."

"Allahü teâlâdan af ve afiyet iste!"

"Kişinin, kendisini ilgilendirmiyen şeyi terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindendir."

Kanâat: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Kanaatkar ol, insanların en şükredicisi olursun."

"Kanâat, bitmeyen bir hazînedir."

"İslâm ile şereflenen, hayâtı için kâfi nafakaya sahip olan ve bunda kanâat eden kimseye ne mutlu."

"Mü'minlerin en hayırlısı, kanaatkar olanı; en kötüsü de, tama' sahibi olanıdır."

"Duânın en hayırlısı, gizli olanı, rızkın en hayırlısı, kâfi olanıdır."

"Cebrâil bana; "Hiçbir nefs, rızkını tamamlayıp bitirmedikçe ölmiyecektir" dedi."

"Sizden birisinin dünyâdan edindiği, yolcunun azığı kadar olsun."

"Azığına râzı olmayan kimsenin kalbi meşgûl olur, nefsini yorar. Ahırete, mizanda (amellerin tartılması sırasında) **hüsrana uğrar."**

Hırs ve tama': Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Dikkat ediniz! Kim, müslüman kardeşinin malına tama' ederse (Onda gözü varsa) **malının bereketi gider."**

"İnsanlar üzerinde öyle bir zaman gelecek ki, o zaman, dünyâya en düşkün olanları, yaşlıları, ihtiyârları olacaktır."

"Âdemoğlunun altından iki vadisi olsaydı bir üçüncüsünü daha isterdi. Âdemoğlunun içini sâdece toprak doldurur."

"Emellerinizi kısa yapınız. Allahü teâlâdan nasıl haya edilmesi gerekiyorsa, öylece haya ediniz."

Bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Ey Âdemoğlu! Az ile kanâat etmezsen, çok ile de doymazsın."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâ çöplüktür. Onun talipleri,** (ona gönül verenler) **köpeklerdir."**

Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelerek: "Beni Allahü teâlâya yaklaştıracak birşey öğret" dedi. Resûlullah (s.a.v.): **"Kızgınlığını söndür"** buyurdu.

Tevekkül: Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermek, Âdemoğlunun saâdetindendir. (Se'âdet, Cennetlik olmak demektir.) **Allahü teâlânın hükmüne kızmak, Âdemoğlunun şekâvetindendir.** (Şekavet, Cehennemlik olmak demektir.)**"**

"Eğer Allahü teâlâya hakkıyle tevekkül etmiş olsaydınız, kuşların rızıklandığı gibi, siz de rızıklanırdınız."

"Kim insanların en kuvvetlisi olmak isterse, Allahü teâlâya tevekkül etsin."

"Kulda şu beş haslet bulunmadıkça, îmânı kâmil bir kul olamaz: Allahü teâlâya tevekkül etmek. Allahü teâlâya tefviz (Helâl ve fâideli şeyleri kazanmağa çalışmak, fakat onlara kavuşmağı Allahü teâlâdan beklemek). **Allahü teâlânın emrine teslim olmak. Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermek. Allahü teâlâdan gelen belâ ve musibetlere sabır ve tahammül etmek."**

Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelip; "Ey Allahın Resûlü! Bana kısa bir nasîhatta bulun?" deyince, Resûlullah (s.a.v.); **"Senin hakkında hükmettiği herhangi bir şeyden dolayı Allahü teâlâyı suçlama!"** buyurdu.

Tedbir (Bir işte başarılı olmak için lâzım olan hazırlık)**, meşveret** (istişârede bulunma, danışma) **ve nasihat:** Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Müslümanların birbirine nasihat etmeleri ve birbirlerine merhametli olmaları gerekir."

"Müslümanın, müslüman üzerinde altı hakkı vardır: Biri diğerini da'vet ettiği zaman, da'vetine icabet etmek. Hastalandığı zaman, ziyâret etmek. Vefât ettiği

zaman, cenâzesinde hazır bulunmak. Karşılaştığı zaman selâm vermek. Nasihat istediği zaman, nasihat etmek. Aksırıp elhamdülillah deyince, yerhamükellah demek."

"Tedbîr, hayâtın, yaşamanın yarısıdır."

"Akıl sahipleri ile istişâre ediniz. Böylece doğruyu bulursunuz. Onlara karşı gelmeyiniz. Yoksa, pişman olursunuz."

"Üç kimseye azap yoktur: Müslümanlara nasihat edene, hayrı gösterene, Allahü teâlânın taksimine rızâ gösterene."

Dilin muhafaza edilmesi: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, ya hayır söylesin yahut sussun!"

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, Hazreti Ebû Zer'e; **"Sana, bedene çok kolay, dile de hafif gelen, fakat mizanda** (âhırette tartılırken) **çok ağır gelen bir ibâdeti bildireyim mi? Susması uzun olmak ve güzel ahlâk"** buyurdu.

"Dilini hayırdan başkasından muhafaza et. Çünkü sen, bununla şeytanı mağlup edersin."

"Ey Allahın Resûlü! Kurtuluş hangi şeydedir?" denilince; **"Diline sahip ol!"** buyurdu.

"Yerine getiremiyeceğin bir va'di (sözü) **kardeşine yapma!"**

"Çok konuşanın hatâsı çok olur. Hatâsı çok olanın ise, günâhları çok olur. Günâhı çok olan da, Cehenneme lâyıktır."

"Allahü teâlâ, dilini muhafaza eden kimsenin ayıbını örter."

"Düşmanlık ve asabiyyet (kızgınlık) **ile söylenen söz, damlayan bir kan gibidir."**

Doğruluk ve yalan: Birisi Resûlullaha (s.a.v.) geldi. "Üç günâha tutuldum. Onları terk edemiyorum. Zinâ, yalan söylemek ve içki içmek" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ona, **"Yalanı benim için terket"** buyurdu. O kimse kabûl edip, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrundan ayrıldı. Yine, zinâ yapma durumu ile karşı karşıya kaldı. Fakat kendi kendine: "Eğer zinâ yaparsam, Resûlullah da (s.a.v.) bana, "Zinâ ettin mi?" diye sorarsa, ben de, "Evet" dersem, bana had cezası vurur (ceza verir). Eğer, "Hayır zinâ yapmadım" dersem, O'na verdiğim ahdi (sözü bozmuş olurum" deyip, zinâyı terketti.

Sonra, içki içme durumu ile karşı karşıya kaldı. Yine kendi kendine aynı şeyleri düşünerek onu da terketti.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Doğruluğa sarıl! Çünkü doğruluk, iyiliğe götürür, iyilik ise, Cennete götürür."**

"Yalandan sakınınız! Çünkü yalan, kötülüğe götürür, kötülük ise, Cehenneme götürür."

"Sözün âfeti, yalan söylemektir."

"Yalancı şâhidlik yapan, kıyâmet günü, dili Cehenneme sarkıtılmış olarak diriltilir."

"Yalancı şâhidliği, ancak münâfık yapar."

Akıllı kimse: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Ahmakla beraber olmayınız! Akıllıdan da ayrılmayınız!"

Affetmek, kızgınlığı söndürmek, hilm (yumuşaklık)**:** Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Gadaba gelen (sinirlenen) **bir kimse, dilediğini yapmaya gücü yettiği hâlde, kızgınlığını söndürür, yumuşak davranırsa, Allahü teâlâ onun kalbini emniyyet ve îmân ile doldurur."**

"Kişi, hilmi (yumuşaklığı) **sebebiyle, gündüzleri oruç tutup, gecelerini ibâdetle geçiren kimsenin derecesine yükselir."**

"Allahü teâlâ, asla bir kimseyi cehâlette azîz kılmaz. Hilm (yumuşaklık) **ile de bir kimseyi zelîl kılmaz."**

"Kıyâmet gününde, "Nerede Allahü teâlânın kendilerine ücretlerini vereceği kimseler?" diye nidâ edilir. Bunun üzerine, insanları affedenler kalkarlar ve Cennete girerler."

"İslâmın süsü hilm, Kâ'be-i muazzamanın süsü, tavaf ve tesbihtir."

"Bir kimse Allahü teâlânın rızâsı için gadabını (kızgınlığını) **giderirse, Allahü teâlâ da, kıyâmet gününde ondan azâbını kaldırır."**

Tevâzu' (Alçak gönüllü olmak)**, kibir** (Kendini başkalarından üstün görmek) **ve ucb** (Yaptığı ibâdetleri iyilikleri beğenip bunlarla öğünmek)**:**

Bu husûslardaki hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allah için tevâzu göstereni, Allahü teâlâ yükseltir."

"Kim Allahü teâlâya karşı kibirlilik yaparsa, Allahü teâlâ onu öyle alçaltır ki, onu esfel-i sâfilîne (Cehennemin en aşağı tabakasına) **düşürür."**

"Eşyasını kendi taşıyan kimse, kibirden uzak olur."

Cömertlik ve cimrilik: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Müslümanda şu iki şey bulunmaz: Cimrilik ve kötü zan."

"Cimri ve yaptığı iyiliği başa kakan kimse, tövbe etmedikçe Cennete giremez."

"Cimri kimse, Allahü teâlâdan, insanlardan, Cennetten uzak ve Cehenneme yakındır."

Haya: Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Haya îmândandır, îmân da Cennettedir."

"Dört şey peygamberlerin sünnetlerindendir: Koku sürünmek, evlenmek, misvak kullanmak ve haya."

"Hayanın hepsi hayırdır."

"Haya, hayır getirir."

"Bu ümmetten ilk kaldırılacak şey, haya ve emânettir."

"Haya ile îmân, beraberdirler. Biri gidince, diğeri onu ta'kib eder."

Emânet ve hıyânet: Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kim, garîb** (memleketinden uzakta bulunan) **kimseyi aldatırsa, şefaatime ve sevgime kavuşamaz."**

"Emânet rızkı, hıyânet fakirliği çeker."

"Sana güvenen kimseye, emâneti eda et. Sana hainlikte bulunan kimseye hainlik etme!"

"Bizi aldatan, bizden değildir."

"Kim bir mü'mini alış-verişte aldatırsa, kıyâmet günü yahudilerle beraber haşrolunur. Çünkü, yahûdiler, insanlar arasında müslümanlara en fazla hile yapanlardır."

"Ateşin odunu yemesi gibi, kin ve hased de iyilikleri yer."

"Dikkat ediniz! Allahü teâlânın ni'metlerinin düşmanları vardır." "Allahü teâlânın ni'metlerinin düşmanları kimlerdir?" diye sorulunca, **"Allahü teâlânın kendilerine olan lütuf ve ihsânından dolayı insanları kıskananlardır"** buyurdu.

Mahlûkâta merhamet: Bu husûsta hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Merhametli olanlara, Rahmân (Allahü teâlâ) **merhamet eder."**

"Sizden birisi, kendisi için istediğini, müslüman kardeşi için de istemedikçe kâmil bir mü'min olamaz."

"Nefsin için istediğini, insanlar için de iste, kâmil bir mü'min olursun."

"Allahü teâlânın, kalbine, insanlara karşı merhamet koymadığı kimse, hüsranda, ziyanda olan, muradına nail olamıyan kimsedir."

"Merhamet, ancak Cehennemlik kimselerde bulunmaz."

"Kalbler, kendilerine iyilik eden kimselere sevgi ve kendilerine kötülük yapanlara buğz etme tabiatı üzere yaratılmıştır."

"Ümmetimin, ümmetime en merhametlisi Ebû Bekr, din husûsunda en şiddetlisi Ömer, en hayâlısı Osman, onların cömert ve cesur olanı Ali'dir" (r.anhüm).

"İnsanların en iyisi, insanlara faydalı olanıdır."

Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki; **"Merhametimi isteyen, mahlûkâtıma merhamet eylesin."**

Güzel ahlâk: Bu husûsta hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

Resûlullaha (s.a.v.), "Cennete en çok ne ile girilir?" diye sorulunca; **"Takvâ** (Haramlardan sakınmak) **ve güzel ahlâk ile"** buyurdular.

Yine Resûlullaha (s.a.v.) "İnsan en çok ne ile Cehenneme gider?" diye sorulunca; **"Karnı,** (mi'desi) **ferci ve kötü ahlâkı ile"** buyurdular.

"Güzel ahlâk, kişinin saâdetindendir."

"Güzelin de güzeli, güzel ahlâktır."

"Güzel ahlâkın güzelliği gibi güzellik yoktur."

"Kişi güzel ahlâkı sebebiyle, gündüzleri oruç, geceleri ibâdet eden kimsenin derecesine erişir."

Sabır: Bu husûsta hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"İstenmiyen şeylere karşı sabırlı olmakta çok hayır vardır."

"Sabrın sevâbı, tahammül gösterilen sıkıntı miktarına göredir."

"Kocasının kötü ahlâkına sabreden kadına, Allahü teâlâ, Âsîye binti Muzâhim'in sevâbı kadar sevâb verir."

Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyuruyor ki: **"Bir kulumun malına veya çocuğuna veya bedenine bir musibet** (belâ, sıkıntı **veririm de, o kulum bu masîbeti güzel bir sabırla karşılarsa, kıyâmet gününde onun amellerini tartmak için mizan kurmaktan, onun dîvânını, amel defterlerini yaymaktan haya ederim."**

Şükür: Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Kime bir iyilik yapılır, o da, "Cezâkellahü hayren" (Allahü teâlâ seni hayırlarla mükâfatlandırsın) **derse, ona çok güzel bir duâ yapmış olur."**

"İnsanlara teşekkür etmeyen, Allahü teâlâya şükretmemiş olur."

"Ni'meti insanlara bildirmek (tahdîs-i ni'met) **şükürdür."**

"Allahü teâlâ, kulunun yiyip, içip, sonra da bunlardan dolayı Allahü teâlâya hamdetmesinden hoşnûd olur."

"Ni'metlere insanların en lâyıkı, onlara en çok şükredenidir."

Fakirlik: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Cennetin kapısında durdum. Cennette bulunanların çoğunluğunun fakir olduğunu gördüm."

"Bana bir melek gelip, "Ey Muhammed! Rabbin sana selâm söylüyor, isterse Mekke vadisini onun için altın yaparım" buyuruyor deyince, Ben de, "Ey Rabbim; bir gün doyup sana hamd ederim, bir gün aç kalıp, şükrederim" dedim."

"Eğer dünyânın, Allahü teâlâ katında sivrisinek kanadı kadar bir kıymeti olsaydı, dünyâda kâfire bir içim su vermezdi."

"Dünyânın zillet ve meşakkatine, zorluk ve sıkıntılarına aldırmayınız. Çünkü dünyânın zillet ve meşakkati, sahibi için; âhırette izzet, kıymet, hürmet, saygı, ikram ve rahatlıktır."

Mal: Hadîs-i şerîflerde bu husûsta buyuruldu ki:

"Her kavmin bir fitnesi vardır. Benim ümmetimin fitnesi, maldır."

"İyi mal, sâlih kimse için ne iyidir."

"Ey Âdemoğlu! Benim malım, benim malım dersin. O maldan senin olan; yiyerek yok ettiğin, giyerek eskittiğin ve Allah için vererek sonsuz yaşattığındır."

Sultan hakkında: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Kıyâmet gününde Allahü teâlânın en sevdiği ve O'na en yakın olan, âdil devlet reîsidir."

Tövbe ve istiğfar: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"En faziletli duâ istiğfardır."

"Can gargaraya gelmeden önce tövbe eden kimsenin tövbesini, Allahü teâlâ kabûl eder."

"Günahın keffâreti pişmanlıktır."

Sünnet ve bid'at: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Sünnetime ve Hulefâ-i Râşidînin sünnetine yapışınız, sımsıkı sarılınız!"

"Kim sünnet ve cemâat üzere bulunursa, Allahü teâlâ, onun attığı her adımına karşılık on hasene (sevâb) **verir ve onu on derece yükseltir."**

"Tevhîd ehli olan ümmetim benden sonra yetmişüç fırkaya ayrılacaktır. Yetmişikisi, bid'at ve dalâlet ehlidir. Bunlar, Cehenneme gider. Diğer bir fırka ise, Ehl-i sünnet ve cemâattir. Bunlar, Cennete giderler."

"Ümmetim dalâlet üzere birleşmez, ihtilâf gördüğünüz zaman, sivâd-ı a'zama (Ehl-i sünnet âlimlerinin söz birliği ile bildirdikleri Ehl-i sünnet yoluna) **yapışınız."**

"Sünnet-i seniyyeye uygun olarak yapılan az bir amel, bid'at bulunan çok amelden hayırlıdır."

Selâm: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Binekte olan yürüyene, yürüyen oturana, az olan çok olana selâm verir."

"Selâm, kelâmdan (sözden) **öncedir."**

"Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece herkes uyurken namaz kılınız. Bunları yaparak, selâmetle Cennete giriniz."

"Ev ehline selâm ver! Evinin bereketi çok olur."

"Bir kul, bir meclisten ayrılırken selâm verirse, Allahü teâlâ onun bedenindeki her kıla karşılık bin hasene (sevâb) **yazar. Onun bin günahını yok eder, o meclis, kıyâmete kadar onun için af ve mağfiret diler."**

Emr-i ma'rûf (iyiliği emretmek)**, nehy-i münker** (kötülükten sakındırmak)**:** Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Sizden kim bir kötülük görürse, ona eliyle mâni olsun! Buna gücü yetmezse, diliyle mâni olsun! Buna da gücü yetmezse, kalbiyle o işi beğenmesin!"

"Acı bile olsa, hakkı söyle!"

"Îmânında veya ibâdetinde bid'at, bozukluk bulunan bir kimseye, Allah için sert bakanın kalbini Allahü teâlâ îmânla doldurur."

"Kim bid'at sahibine kıymet vermez ve onu aşağı tutarsa, Allahü teâlâ, kıyâmet gününde onu en büyük korkudan kurtarır."

"Kim iyiliği emreder, kötülükten nehyederse, o, yeryüzünde Allahü teâlânın, kitabının ve Resûlünün halîfesidir."

Gençler ve ihtiyârlar: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ, tövbe eden gençten çok râzıdır."

"Yaşlılara, ihtiyârlara saygı gösteriniz. Çünkü ihtiyârlara saygı, Allahü teâlâya hürmettendir."

"Büyüğüne saygı göstermiyen ve küçüğüne merhamet etmiyen bizden değildir."

Hastalık ve ziyâret: Bu husûsta Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Hastanın inlemesi, tesbih, Allahü teâlâyı zikirdir."

"Bir yerde tâ'ûn olduğunu duydüğünüz zaman, oraya girmeyiniz. Sizin bulunduğunuz bir yerde tâ'ûn olursa, oradan çıkmayınız!"

Ölüm ve cenâzeyi ta'kib etmek: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Kim bir cenâzeyi ta'kib ederse, Allah için yediyüz gün oruç tutmuş gibi olur."

"Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

"Güneş, Cum'a gününden daha faziletli birgün üzerine doğup, batmadı."

---

1) Nûhbet-ül-leâlî

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 148

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 700

4) Keşf-üz-zünûn sh. 526, 1200, 1224, 1349, 1350, 1868, 1954,

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 985, 1100

6) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 325

7) Nisâb-ül-ahbâr fî tezkiret-il-ahyâr. (Süleymâniye Kütüphânesi lâleli kısmı No: 1504)

SÜHEYLÎ (Abdurrahmân bin Abdullah)

Endülüs'te yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Abdullah bin Ahmed el-Haş'amî es-Süheylî el-Endülüsî'dir. Ebü'l-Kâsım, Ebû Zeyd ve Ebü'l-Hasen künyeleri ile tanınmıştır. Fıkıh, tefsîr, hadîs, kırâat, nahiv, lügat, edebiyat ve diğer ilimlerde derin âlim idi. Endülüs'ün büyük şehirlerinden Mâleka şehri yakınlarında bulunan Süheyl beldesinde, 508 (m. 1114) senesinde doğdu. Doğum târihinin 507, 509 ve doğum yerinin Mâleka şehri olduğu da rivâyet edilmiştir. 581 (m. 1186) senesi Şa'bân (başka rivâyette Şevvâl) ayının 26. gününe rastlayan Perşembe günü Merrâkûş'te vefât etti. Öğle vakti defn olundu.

İlim öğrenmekte ve yaymakta çok gayretli olan Süheylî (r.a.), kırâat ilmini Ebû Dâvûd es-Sagîr, Süleymân bin Yahyâ, Muammer Ebû Bekr, İbn-ül-Arabî, Şüreyh bin Muhammed, Ebû Mensûr bin Hayr ve başka zâtlardan öğrendi. Abdullah bin Muhammed, Ebû Abdullah bin Mekkî

ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf ilmini öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca, Ebû Abdullah bin Neccâh ez-Zehebî ve başka birçok büyük âlimden ilim öğrendi ve rivâyetlerde bulundu.

Kendisinden de; Ebû Muhammed el-Kurtubî, Ebü'l-Hüseyn bin es-Serrâc, Ebû Muhammed bin Atıyye, Ebû Hattâb bin Halîl ve başka birçok kimse ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Süheylî hazretleri, küçük yaşlarda iken ilim tahsiline başladı, ilimde çok yükseldi. İlminin çokluğu, aklının, anlayışının ve zekâsının kuvvetliliği ile, zamanındaki âlimlerin üstünü, önderi oldu. Allahü teâlânın fadlından ve rahmetinden bir lütuf olarak birçok güzel hasletler ve üstünlükler bu zâtta toplanmış idi. Onyedi yaşında gözleri a'mâ olduğu hâlde, ilimde yüksek derecelere kavuştu. Her işinde salâh (doğruluk) sahibi idi. Yediği lokmanın helâlden olmasına çok dikkat ederdi. Şüpheli birşey yemezdi. Kanâat sahibi olup, az birşey ile yetinirdi. İlimde çok yükselip, şânı her tarafa yayıldı. Büyüklüğünü bildiren haberler Merrâkûş'e ulaşınca, oraya da'vet edildi. Kabûl edip Merrâkûş'e gitti. Orada, kendisine çok iyilik ve ikramda bulunuldu. Orada takriben üç sene ikâmet etti.

İbn-üz-Zübeyr şöyle anlatıyor: "Süheylî (r.a.), tefsîr ve hadîs ilminde hafız, hadîs-i şerîfleri rivâyet edenleri tanımakta mahir, kelâm ve usûl ilminde âlim, târih ve neseb ilminde çok kuvvetli, diğer ilimlerde de ilmi pekçok olup, büyük bir âlim idi. Ma'rifetteki (Allahü teâlâyı tanımaktaki), ya'nî evliyâlık yolundaki derecesi çok yüksek idi. Zekâsı çok kuvvetli idi. Kur'ân-ı kerîmi öğretmek ve diğer ilimlerde talebe yetiştirmek husûsunda zamanında bulunanlardan ileri olup, her tarafta onun büyüklüğü konuşulur, onun güzel hâlleri anlatılırdı.

Aklî ve naklî ilimleri kendisinde toplamıştı. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Edebiyat, lügat, nahiv, hitâbet ve diğer edebî ilimlerde de çok yüksek idi. Nahiv ilminin öncülerindendir. Aynı zamanda şâir idi. Birçok kıymetli şiirleri vardır.

Süheylî hazretleri, birçok eser tasnif etmiştir. Zamanında bulunan ve kendisinden sonra gelen birçok kimse, eserlerinden istifâde etmişlerdir. Her biri çok kıymetli olan eserlerinden birkaçının isimleri şunlardır: Ravd-ül-enf, Şerh-ül-cümel, et-Ta'rîfu vel-i'lâm bimâ fil-Kur'ân, Mes'elet-üs-sırrı, Deccâl, Mes'eletü rü'yet-üllahi ven-Nebiyyi fil-menâm, Netâic-ül-fîkr, Şerhu' âyet-il-vasıyyeti fil-ferâiz, Kasîdet-ül-ayniyye.

İbn-i Dıhye diyor ki: "Süheylî (r.a.), bana bir şiir okudu ve "Her kim ki bu şiirin Arabî olan aslını okuyup, ondan sonra duâ ederek Allahü teâlâdan bir şey istemişse, o duâ mutlaka kabûl olmuştur" buyurduz. O şiirin tercümesi şudur:

Ey kalblerden geçeni çok iyi bilen Rabbim!
Sığınağım tek sensin başka kime giderim.

Ey her türlü belâya karşı bir tek ümidim!
Yalnız sana yalvarır, senden yardım dilerim.

Ey Rahmet hazînesi sonsuz olan Allahım!
Her türlü hayırları ancak senden umarım.

İhtiyâcımı ancak ben sana arzederim.
Yoktur, red olunursam, gidecek başka yerim.

Yalnız senin fadlına, lütfuna güvenirim.
Şayet men' olunursam kime gidebilirim.

Sana boyun bükmüşüm affeyle bu âsîyi.
Bilirim ki ümitsiz, bırakmazsın kimseyi.

Salât olsun bizlerden Allahın Resûlüne,
İyilik ihsân eyle, eshâbına, âline,

Her mahlûkun üstünü o Resûl hürmetine,
Kavuşalım yâ Rabbî! O'nun şefaatine.

---

1) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 318

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 147

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1348

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 143

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 81

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 271

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 266

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 520

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2707

10) El-A'lâm cild-3, sh. 312

11) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 150

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1018

SÜLEYMÂN HAKÎM ATÂ

Türkistan evliyâsının büyüklerinden. Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin ileri gelen halîfelerinden idi. Süleymân Bağırganî adıyla da bilinen Hakîm Atâ'nın, Süleymân Atâ ve Hakîm Atâ adında iki ayrı şahıs olduğu da söylenir. Ancak, aynı zât olması daha kuvvetlidir.

Süleymân Hakîm Atâ, daha küçük bir çocuk iken Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Mektebe gidip gelirken, diğer çocuklar gibi Kur'ân-ı kerîmi boynuna asmaz, eliyle altından tutarak hürmetle taşırdı. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîme çok hürmet gösteren bu küçücük çocuk, onun okutulduğu mektebe sırtını da dönmezdi. Yüzünü mektebe, arkasını eve dönmüş olarak eve kadar giderdi. Birgün Ahmed Yesevî hazretleri, onun bu hâlini gördü. Çok hoşuna gitti. Hocasının ve annesinin rızâsiyle Süleymân'ı, Kur'ân-ı kerîm öğretmek için yanına aldı. Onbeş yaşına gelince, Ahmed Yesevî hazretlerine tam talebe oldu.

Birgün Hızır aleyhisselâm, Hoca Ahmed Yesevî hazretlerinin yanına geldi. Ahmed Yesevî hazretleri, aralarında Süleymân'ın da bulunduğu birkaç çocuğu odun getirmeleri için gönderdi. Odunları toplayıp dönecekleri sırada, yağmur yağmaya başladı. Odunların hepsi ıslandı. Yalnız elbisesiyle odunları örttüğü için Süleymân'ın getirdiği odunlar kuru kaldı. O kuru odunlarla, diğerleri de tutuştu. Hızır aleyhisselâm, odunların niçin ıslanmadığını sordu, o da, elbisesiyle örttüğünü söyledi. Hızır'ın (a.s.) bu cevap, çok hoşuna gitti. Süleymân'a; "Bundan sonra adın Hakîm olsun!" dedi. Sonra, mübârek tükrüğünden Süleymân'ın ağzına bıraktı. Süleymân'ın içi, birden nûra gark oldu. Hızır (a.s.), onun feyzinden diğer insanların da istifâde etmesini emir buyurunca, hikmetler (manzûmeler) söylemeye başladı. Ahmed Yesevî hazretlerinden duyduklarını, şiirlerle diğer insanlara aktardı.

Bir Kurban bayramı günü, Ahmed Yesevî hazretlerinin dergâhında bütün sevenleri toplandı. Hoca Ahmed Yesevî İmâm oldu. Namaza başladılar. Cemâatta, Hakîm Atâ ile Sûfî Muhammed Dânişmend de vardı. Namaz esnasında Hoca'dan bir ses çıktı. Cemâat, "İmâmın abdesti bozuldu" diyerek namazı terk ettiler. Hakîm Atâ hiç çekinmeden namazına devam etti. Sûfî Muhammed Dânişmend de, Hakîm Atâ'ya bakarak devam etti. Hoca selâm verince, "Ben sizin bu yoldaki derecenizi anlamak istedim. O ses benden değil, belime soktuğum ağaç parçasından

çıktı. Sizin bu hâlinizden, benim bir tek müridim, bir de yarım müridim olduğu anlaşıldı" deyip, Hakîm Atâ'ya; "Yarın seher vakti sana bir deve gelecek, ona bin, nerede dururs orada inersin" buyurdu. Ertesi sabah seher vaktinde bir deve geldi. Hakîm Atâ, deveye binip yularını salıverdi. Deve bildiği gibi gitti. Harezm taraflarında bir yerde çöktü.

Kaldırmak istedi, kalkmadı ve bağırdı. Bundan dolayı oraya Bağırgan, Hakîm Atâ'ya da Süleymân Bağırganî dediler. Hakîm Atâ orada devesinden indi. Orası Buğra Hân'ın at sürülerinin otladığı bir yerdi. At sürücüleri, onu buradan kovmak istediler. O da; "Ben bir garîb dervişim, başka bir yere gitmem!" dedi. Onlar da, ellerindeki şeylerle onun üstüne saldırdılar. Hakîm Atâ, ağaçlara seslenip onları tutmalarını istedi. Ağaçlar, Hakîm Atâ'nın üstüne saldıranları dallarıyla sardılar, iki tanesi kaçıp, hâli Buğra Hân'a anlattılar. Buğra Hân, velîleri seven sâlih bir kimse idi. Bu habere çok memnun oldu. "Demek, memleketimizi bir Allah dostu şereflendirmiş" deyip, durumu öğrenmek için adamlarından birini gönderdi. O kimse Hakîm Atâ'ya gelip hâlini öğrendi. Bu sırada ağaçlardan, "Allah dostlarına saldıranlar böyle olur!" diye bir ses gelip, at sürücüleri serbest bırakıldı. Buğra Hân da hâle vâkıf olunca, Hakîm Atâ'nın gönlünü almak ve Allahü teâlânın rızâsına yakın olmak için kızını ona verdi. Kızının adı Anber olup, çok güzeldi. Çeyiz olarak da birçok deve, koyun ve at verdi. Hakîm Atâ da kabûl etti. Buğra Hân ve yardımcıları ona mürîd (talebe) oldular. O da Bağırgan'a yerleşti. Çok meşhûr olup, o beldeleri yıllarca nûruyla aydınlattı. Eline geçen malı da Allah yolunda harcadı. Burada, Anber Ana'dan; Muhammed Hoca, Asgar Hoca, Hubbî Hoca adlarında evlâtları oldu. Birçok talebe yetiştirdi. Halîfeleri arasında Zengi Atâ meşhûr oldu. Süleymân Hakîm Atâ, 582 (m. 1186) yılında vefât edip Harezm'de Akkurgan'a (Bağırgan'a) defnedildi.

Hak yolu, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine tam tâbi olarak, sâde bir şekilde insanlara aktarması, örnek ahlâkı, güzel şiirleri ve yüksek hâlleri ile meşhûr olan Hakîm Atâ, Türkler arasında adetâ destanlaştı. Önceki bir günâhına keffâret olarak, kabrinin üstünden kırk yıl su akacağı bildirilmişti. Vefât ettikten sonra, Bağırgan'ı Amuderya (Ceyhun) nehri bastı. Hakîm Atâ'nın türbesinin üstünden kırk yıl su aktı. Sonra sular çekildi. Türbenin nerede olduğunu kimse bilmiyordu. Bir gece Hakîm Atâ, Hoca Celâleddîn nâmında bir kimsenin rü'yâsında göründü: "Beni arayıp bul, üstüme türbe yapıp îmâr et!" dedi. Bu ma'nevî işâret üzerine, Hoca Celâleddîn, yanına birçok mal alıp bir kervanla Türkistan tarafına yola çıktı. Daha sonra Bağırgan'a döndü. Bu esnada şiddetli bir fırtına çıkıp, kervandaki bütün malları dağıttı. Güneş doğup ortalık aydınlanınca, Celâl Hoca bir dağın tepesine çıkıp etrâfına bakındı. Karşı dağın tepesinde bir kadın gördü. Yanına varıp, Hakîm Atâ'nın türbesini sordu. Kadın bilmediğini söyleyip, onu ihtiyâr bir kadının yanına götürdü, ihtiyâr kadın, "Oralar su altında kaldı. Türbe kayboldu. Şimdi sular çekildi. Bize yakın bir yerde bir süs ağacı peyda oldu. Gece etrâfında geyikler toplanır, seher vaktine kadar durup ziyâret ederler. Oralardan geçenler, zikir sesleri duyduklarını söylerler. Belki de orasıdır" dedi. Celâl Hoca, gece vakti söylenen yere gitti. Geyikleri görüp, zikir seslerini işitti. Oracıkta uyuya kaldı. Hakîm Atâ rü'yâsına girdi. "Yattığın yerden yedi ayak ileri gel, o yeri kaz, orada bir hasır çıkar, onun altında bir deste gül vardır. İşte orası benim kabrimdir. Giden malın için de tasalanma, hepsi falanca handadır. Onları al gel, üstümüzü îmâr et, kendin de bize komşu ol!" dedi. Celâl Hoca uyanınca, söylenileni yaptı. Mezârı bulup bir nişan koydu. Mallarını gidip aldı. Harezm'den ustalar getirip, orada bir türbe ve imâret yaptı. Kendisi de oraya yerleşip, taliblere ilim öğretip, Hak âşıklarına feyzler saçtı.

"Her gördüğünü Hızır bil, her geceyi kadir bil", "Herkes yahşî (güzel, iyi) biz yaman, herkes buğday biz saman" sözlerinin sahibi olan Süleymân Hakîm Atâ hakkında, "Hakîm Atâ Menkıbesi" ve "Hakîm Atâ Kitabı" adlı eserler yazılarak, kerâmetleri dilden dile, gönülden gönüle aktarıldı.

---

1) Hazînet-ül-Asfiyâ, Mevlânâ Gulam Sürûr Lâhorî

2) Hakîm Atâ kitabı. Kazan Üniversitesi. 1901

3) Reşahât ayn-ül-hayât sh. 16

ŞÂTIBÎ (Kâsım bin Fîrruh el-Endülüsî)

Endülüs'te yetişen kırâat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Kâsım bin Fîrruh bin Ebi'l-Kâsım Halef bin Ahmed eş-Şâtıbî, er-Ruaynî, el-Endülüsî'dir. Ebû Muhammed ve Ebü'l-Kâsım diye iki künyesi vardır.

Babasının ismi olan Fîrruh, Endülüs dilinde "Demirci" demektir. 538 (m. 1143) senesinde, Endülüs'te bir kasaba olan Şâtıbe'de doğdu ve Kur'ân-ı kerîmin kırâatini orada öğrenip tamamladı. Kırâatini, "İbn-i Lâyuh" diye tanınan Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin Ebi'l-Abbâs (veya Ebi'l-Âs) en-Nefzî'den de ders alarak sağlamlaştırdı. Sonra Belensiye'ye gitti. Orada kırâatini ve Osman bin Sa'îd'in "Teysîr" kitabını ezberden Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Hüzeyl'e arz edip icâzet aldı. Bu büyük âlimden ve Ebi'l-Hasen bin en-Ni'me, Ebû Abdullah bin Se'âde ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Tâhir es-Silefı'den de hadîs-i şerîf dinlemiştir. Gençliğinde, memleketinde hatîblik yapardı. Hac yapmak üzere memleketinden ayrıldı. Mısır'a gelip Kâdı Fadıl'ın yanında kaldı. Kendisinden birçok âlimler hadîs-i şerîf rivâyet edip, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini dinlediler. Büyük bir evliyâ olup, çok talebe yetiştirdi. Ondan kırâat ilmini öğrenenlerin hepsinin duâsı kabûl olurdu. Kâhire'yi vatan edinip oraya yerleşmişti. 590 (m. 1194) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmisekizinci günü, Kâhire'de vefât etti. Kabri, Kurâfe mezarlığındadır. Mezârı belli olup, meşhûrdur ve çok müslümanlar tarafından ziyâret edilmektedir.

İmâm-ı Şâtıbî, gözleri a'mâ olarak doğmuştu. Çok ilimde mahir ve mütehassıs olup, anlayışı ve zekâsı kuvvetli, zamanındaki âlimlerin bir tanesi ve ledünnî ilimlerden pay alan, şaşılacak üstün hâlleri bulunan ve birçok kerâmetleri görülen evliyânın büyüklerinden idi. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmin kırâatini (okunuş şekillerini) ve tefsîrini çok iyi bilen ve Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerindeki derin bilgisiyle tebarüz eden büyük bir âlimdi. Birçok hadîs kitabındaki hadîs-i şerîfleri ezberlemişti. Sahîh-i Buhârî, Müslim ve Muvatta' kitablarında yazılı hadîs-i şerîfler kendisine okunduğu zaman, aralarındaki nüsha farklarını ezberinden düzeltir ve onlarda, ihtiyâç duyulan yerlere gerekli işâretleri yazdırırdı. Ayrıca o, arab dili ve edebiyat ilimlerinde de zamanının bir tanesiydi. Rü'yâ ta'biri ilmini de iyi bilirdi. Söylediği ve yaptığı herşeyde, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka bir düşüncesi yoktu. Kendisinden çok kimseler faydalandı. Meclislerinde lüzumsuz sözlerden uzak durur, ilim okutmanın dışında, ancak kendisine birşey sorulduğunda zarûret miktârı konuşurdu. Hattâ huzûrunda olanları fuzûlî ve boş sözlerden men ettiği için, meclisinde bulunanlar buna çok dikkat ederlerdi. Kur'ân-ı kerîm okutmak için oturduğunda, tam temizlik üzere bulunurdu. Allahü teâlâdan korkup O'nun emirlerine boyun eğer ve her işinde sünnet-i seniyyeye uymaya çalışırdı. Şiddetli ağrıları bulunan bir hastalığa yakalandığı hâlde, hâlinden hiç şikâyet etmez ve inleyip sızlanmazdı. Hâlinden sorulduğu zaman, afiyette olduğunu söyler, başka şeyler ilâve etmezdi.

Büyük kırâat âlimi olan Şâtıbî, bu husûsta imamlık derecesine yükselmişti. Uzak ve yakın her şehirden ve her memleketten, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrenmek isteyenler, vatanlarını ve işlerini terk edip onun meclisine koşar, kırâat için huzûrundan ayrılmazlardı. O, Mısır'a geldiğinde Kâdı Fadıl, onun kıymetini bilip insanlara da anlattı. Kâhire'de bulunan Medresesine götürdü. Orada ağırlayıp, izzet ve ikram eyledi. Onu medresesine, Reîs-ül-müderrisîn (Üniversite rektörü) olarak tâ'yin edip, herkesten büyük ve üstün tuttu. Ona çok ta'zim etti. İmâm-ı Şâtibî, nazım olarak hazırladığı "Kasîde-i lâmiyye" ve "Kasîde-i râiyye" adındaki eserlerini orada te'lîf etmiştir. Bu iki eserinin her birinde, belagat ve fesahat ilminin şaheserlerini, derin ve ince ma'nâların en güzel örneklerini ve kırâat ilminin yüksek esaslarını kurdu ve kuvvetlendirdi. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Beyt-ül-makdis'i ya'nî Kudüs şehrini fethedince, 589 (m. 1193) senesinde oraya gidip, Kudüs-i şerîfi ziyâret etmişti. Sonra yine dönüp, Kâhire'deki Fâdılıyye Medresesi'nde kaldı ve vefâtına kadar, Kur'ân-ı kerîmin, kırâati üzerinde ilim okutmağa devam etti. İmâm-ı Şâtıbî, Kur'ân-ı kerîme âit ilimlerde İmâm olup, devamlı onun ile nasihat eder, insanlara rehberlik yapardı. Ayrıca o, lügat ve edebiyat ilimlerinde de, büyük âlimlerin reîsi kabûl edilmişti. Velhâsıl, her fen ve ilimde çok ve derin bilgi sahibiydi.

Kırâat ilminde yüksek derecelere varmış olan İmâm-ı Şâtıbî, vera' ve zühdden ayrılmaz, haram ve şüpheli şeylere yaklaşmak korkusundan, yemesi ve kullanılması mübah olan şeylerin çoğundan vazgeçerdi. Evliyâlık derecesinde yükselmiş, keşf ve kerâmeti çok olan bir velî idi. Dünyâ arzularından kesilmiş, ibâdet ve tâatta nihâyete kavuşmuştu. Allah için alçak gönüllü olan, saf ve temiz bir düşünceye sahip olup, huzûr içinde bulunan bir kalb sahibiydi. Her zaman kendisinden kerâmetler görünür, mükâşefe ve evliyâlık kokuları saçılırdı. Birçok işlerde ve konularda, yanında bulunan talebelerinin ve arkadaşlarının anlıyamadığı şeyleri, kendisi keşf ve kerâmeti ile anlayıp onlara şöyle şöyledir diye izah ederdi. O, Mısır Câmii'nde, zeval vaktinde, çok defa minarede müezzin yok iken ezan sesi duymuştur. Bu hâl, sâlihlere, velîlere, seçilmiş kimselere mahsûstur.

Şafiî mezhebinde olan bu büyük âlimin arkadaşları ve meclisinde toplanan talebeleri ve sevdikleri, onun çok kerâmetlerini ve keşflerini anlatmışlardır. Eshâbının ve ahbabının herbiri, kendisini tam ma'nâsıyla ta'zim ederler, hürmet ve saygı gösterirlerdi. Hâfız Allâme Ebû Şâmme el-Makdisî'nin onun hakkında söylediği iki beyitlik şiiri şöyledir:

"Şeyh-i Mısır Şâtıb'ı görmekle şereflenen,
Fâdıllar topluluğu gördüm, kurtulmuşlardı.

Herbiri ta'zim eder, hepsi onu överlerdi.
Eshâbın, Nebî'yi sevdiği gibi severlerdi."

Büyük kırâat âlimi İmâm-ı Cezerî şöyle anlatır: "Kendisinden ilim aldığım hocalarımdan ba'zı büyükler, hocalarından rivâyet edip bana haber verdiler ki, İmâm-ı Şâtıbî, Fâdılıyye Medresesi'nde sabah namazını erken vakitte eda edip, sonra Kur'ân-ı kerîm kırâati için gelenlere meclis kurardı. Talebe ve kâriler (okuyucular) da, geceden gelerek, erken gelme ve okuma yarışında olup, yaşlılar ve gençler, onun meclisinde bulunmak için acele ederlerdi. Keşf ve kerâmet sahibi olan Şâtıbî hazretleri gelip meclise oturunca, erken gelen okusun der ve başka söz söylemezdi. O, hep; "Önce gelen önde tutulur" kaidesini gözetir ve böylece erken gelene okuturdu. Birgün, kendisi; "Bugün, ikinci gelen okusun!" buyurdu. Birinci gelen talebe ve orada bulunan herkes, onun böyle demesine şaşırıp kalmışlardı. Bu genç ve oradakiler: "Acaba, bugün ne günah ve kabahat işleyip, üstadımıza karşı ne kusuru oldu ki, erken okumaktan mahrûm oldu" diye kendi kendilerine düşünüyorlardı. İlk gelen genç, o gece ihtilâm olup cünüp olduğunu,

üstadın meclisinde nöbet ve yer tutmak için olan arzu ve isteğiyle acele ettiğinden unutmuştu. O anda, hemen hatırına geldi. Bunun üzerine, medresenin yakınında bulunan hamama gidip gusül abdesti aldı. Derse ikinci gelen kimse, daha kırâatini bitirmeden önce dönüp geldi ve yerine oturdu. Doğuştan a'mâ olan İmâm-ı Şâtıbî, kalb gözünün açıklığı sebebiyle, talebenin bu hâlini bilip vâkıf olmuş ve ikinci gelen kırâatini bitirince; "Şimdi, önce gelen okusun!" deyip, o hâle muttali olduğunu işâret buyurmuştu. Bu hâl, kırâat âlimleri taifesinin üstâdlarına vâki olan hâllerin en güzellerindendir. Böyle hâl sahibi olan büyük velîleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (r.a.) "Mesnevî"sinde şöyle övmektedir:

Allahın nûru ile bakan büyük bir velî,
Sondan ve başlangıçtan elbet olur haberi.

O kalbinin içinde eğer bulsa bir hayâl,
Ol dem keşf olur ona, açılır esrâr-ı hâl.

Evliyâ mürebbîsi Hakdır, evlâdım inan,
Huzûrda ve gaybette, gizli şey kalmaz ondan.

Allâm-ül-guyûbun en has kullarıdır onlar,
Gönül gönül gezen kalb casuslarıdır onlar.

İşte evliyâ, Hakkın kudretinin yoludur.
Hedeften şaşan oku geri alma koludur.

Nûr-i mutlak olanın aynasıdır evliyâ,
Hakkın kendine mahsûs mir'atıdır evliyâ.

Gel bir iki gün sen de, parlat kendi sineni,
Özüne defter eyle, o temiz âyineni.

İbn-i Hılligân diyor ki: "Şâtıbî, Kur'ân-ı kerîmi, kırâat-i Seb'a ile, (ya'nî Peygamber efendimizin okuyuş şekillerini bildiren yedi kırâat âliminin okuduğu şekilde büyük kırâat âlimlerinden Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ebi'l-Âs en-Nefzî'ye, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed Hüzeyl el-Endülüsî'ye okuyup arzetti. Ebû Abdullah Muhammed bin Yûsuf bin Se'âde, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdurrahîm el-Hazrecî, Ebü'l-Hasen bin Hüzeyl, Hâfız Ebü'l-Hasen bin Ni'me ve başka âlimlerden de hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Kendisinin ilminden çok kimseler faydalandı. Mısır'da, ondan ilim alan çok kimseye yetiştim."

İmâm-ı Zehebî, "Ma'rifet-ül-kurrâ" kitabında diyor ki: "Şâtıbî, hac için memleketinden ayrılıp gitmişti. Ebû Tâhir es-Silefî'den ve başkasından hadîs-i şerîf dinledi. Mısır'ı vatan edindi. Onun ismi, buraya geldikten sonra meşhûr oldu. Ondan ilim öğrenmek için, çeşitli uzak yerlerden geldiler. O, ilmi çok olan bir âlimdi. Zekî bir kimse olup, her fende mütehassıstı. Bilhassa kırâat ilminde reîs oldu. Hadîs-i şerîf hafızı idi. Arab dili ve edebiyatına tam vâkıftı. Geniş ilim sahibiydi."

İmâm-ı Şâtıbî'ye gelip, kırâatini arz edenler çok oldu. Ebû Mûsâ Îsâ bin Yûsuf el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Sa'îd eş-Şâfiî, Ebû Abdullah el-Fâsî, Ebû Abdullah bin Ömer bin Yûsuf el-Kurtubî, Ebû Abdullah-i Kürdî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Abdüssamed, es-Sehâvî, Sedîd Îsâ bin Ebi'l-Harem el-Âmirî, Kemâl Ali bin Şücâ' ed-Darîr ve daha birçok âlim, onun talebelerinin en büyüklerindendir. Büyük âlim Ebû Ömer, Osman bin Ömer bin Hâcib ve daha başkaları, bizzat ondan kasidesini dinleyip ezberlediler. Allahü teâlâ, onun eserleri ve talebeleri ile insanlara çok bereketler ve iyilikler vermiştir. Başlıca manzûm eserleri şunlardır: 1. Kasîde-i Lâmiyye: Kırâat ilmine dâir yazdığı kıymetli bir eserdir. Bu ilimde yazılan bütün tasniflerin özü ve esâsıdır, öyle bir kasidedir ki, bütün şehir ve memleketlerde dolaşmakta, elden ele gezmektedir. Asrın âlimlerinin en büyükleri, bu ilimde ona mürâcaat etmektedirler.

Onun bu eseri hakkında İmâm-ı Cezerî diyor ki: "Onun kasidelerini okuyan, Allahü teâlânın ona olan ihsânının derecesini anlar. Ondan sonra gelen belagat sahipleri, özellikle onun "Kasîde-i Lâmiyye"sinin bir benzerini, meydana getirememiş, ona karşı bir i'tirâzda bulunamamışlardır. Onun derecesini, onun minvâli üzere nazım yazanın dışında anlıyan kimse bulunmaz. Yahut onun üslûbunda nazım olunan ile karşılarsa, bunda bulunan büyük üstünlük, apaçık ve aşikârdır. Gerçekten cenâb-ı Hakdan bu kitaba verilen şöhret ve kabûl, bu ilimde ve belli diğer ilimlerde olan kitaplara verilmemiştir dersem, doğru söylemiş olurum. Çünkü bu eserin, İslâm memleketlerinin hiçbirinde bulunmadığını sanmıyorum. Hattâ hiçbir ilim talebesinin evinde, bir nüshasının bulunmayacağını zan etmiyorum. Hattâ insanlar, bu kasideden tashih edilmiş bir nüsha elde etmek için gayret ve teşebbüs üzeredirler. Benim yanımda da Lâmiyye ve Râiyye kasidelerinden birer nüsha vardır. İkisi cildli olarak bir arada olup, Sehâvî'nin talebelerinden Hacîc'in hattı, ya'nî el yazısı iledir. Bana bu kitabın ağırlığınca gümüş verdiler de, kabûl edip onlara vermedim. Gerçekten de bütün insanlar, pahasını kıymetli tutup, her asırda yüksek fiyatla sattılar. Bundan başka, sözünü doğru tutmada, lafızlarını mantık ve mefhum olarak kıymetli bilmede, o derece mübalağa etmişlerdir ki, hiç yanılmayacağını dahi söyleyenler olmuştur. Ba'zıları da, bir başka yönden haddi aşmış, yalnız bu kitabın içinde olanları "Kırâat-ı Seb'a"dan saymışlar, bundan başkası şaz olup kırâatı caiz değildir, demişlerdir."

2. Kasîde-i Râiyye: Arab edebiyatının en güzel belagat örneklerinden olan bir kasidedir.

3. Hırz-ül-emânî ve vech-üt-tehânî: Kırâat ilmine dâir bir kaside olup, 1173 beyitten ibârettir. Eşsiz bir eserdir. Asrındaki kırâat âlimleri, kırâatleri nakil husûsunda onu kaynak eser kabûl ettiler. Kırâat ilmi ile meşgûl olanlar, bu kasidenin ezberlenmesine ve bilinmesine öncelik verirlerdi. Bu kaside, kırâat ilmi ile ilgili ince ve gizli işâretleri ve insanı hayran bırakan rumuzları ihtivâ etmektedir. Bu uslûbta, daha önce bir kaside yazılmamıştır.

4. Ukaylet-ül-kasâid fî esn-elmekâsıd: Dânî'nin "Maknî"si üzerine yazılan ve onları en güzel şekilde açıklayan bir kasidedir.

5. Nâzımet-üz-zehr: Sûrelerdeki âyet-i kerîmelerin sayılarını anlatan bir kasidedir.

6. Tetimmet-ül-hırz min kurrâi eimmet-il-kenz.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 110

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 260

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 10

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 224

5) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 301

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 270

7) Miftâh-ün-se'âde cild-2, sh. 49, 50, 51

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 39

9) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 71, 73

10) Ma'rifet-ül-kurrâ-il-kübrâ cild-2, sh. 457, 458

11) El-A'lâm cild 5, sh. 180

ŞEREFÜDDÎN EL-AKÎLÎ (Ömer bin Muhammed bin Ömer)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed olup, künyesi Ebû Hafs'dır. Lakabı Şerefüddîn'dir. Nesebi, Hazreti Ali'nin büyük kardeşi Hazreti Akil bin Ebî Tâlib'e ulaşır. Buna nisbeten, Akili diye tanınmıştır. Buhârâlıdır. Bilhassa fıkıh ve kelâm ilimlerinde çok bilgi sahibi idi. 596 (m. 1199) senesinde vefât etti. 576'da vefât ettiği de rivâyet edilmiştir.

Ebû Hafs Ömer bin Muhammed el-Akîlî hazretleri, Sadrüşşehîd Ömer bin Abdülazîz, Cemâleddîn Hâmid bin Muhammed ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden oldu. Ahmed bin Muhammed el-Akîlî, Şems-ül-eimme Muhammed bin Abdüssettâr el-Kerderî ve daha birçok âlim kendisinden fıkıh öğrendiler.

Fıkıh ilmine dâir "Minhâc-ül-fetâvâ" ve kelâm ilmine dâir "Hâdî" isimli eserleri vardır.

---

1) El-A'lâm cild-5, sh. 61

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 784

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 150

ŞİHRİSTÂNÎ (Muhammed bin Abdülkerîm)

Kelâm ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Muhammed bin Abdülkerîm bin Ahmed eş-Şihrîstânî'dir. Âlimlerin tanıyıp, ilmini takdîr ettiği çok büyük bir zâttır. Şihristânî hazretleri, 479 (m. 1086)'da Horasan'ın kuzeyinde kalan Şihristan'da doğdu ve 548 (m. 115)'de Bağdad'da vefât etti.

Şihristânî hazretleri, doğduğu yerde ilim tahsiline başladı ve zamanındaki büyük âlimlerden ilim öğrendi. Ahmed el-Havâfî, Ebü'l-Kâsım el-Ensârî, Ebü'l-Hasen el-Medâinî, Ebû Nasr bin Kâzım el-Kuşeyrî bunlardandır.

Şihristânî hazretlerinin ilim öğrenme husûsundaki arzu ve isteği, çok küçük yaşlarda başladı. Akranları arasında anlayış bakımından çok üstün idi. Ayrıca boş ve lüzumsuz şeylerle meşgûl olmaz, vaktini müzâkere ve mütâlâa ile geçirirdi. Dâima i'tidâl üzere hareket ederdi. O da, zamanındaki âlimler gibi ilim öğrenmek için ilmî seyahatlerde bulundu. Çok yerleri dolaştı. Oralardaki âlimlerle, sâlihlerle sohbet etti. Onların talebeleriyle de görüştü ve ilmî müzâkerelerde bulundular. Horasan ve Harezm civarını karış karış gezdi. İlim ehli ile olan bu görüşmelerden sonra, otuz yaşında olduğu hâlde, 510 (m. 1116) târihinde hac farizasını eda için Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini eda ettikten sonra, oradan ayrılıp Bağdad'a geldi. Burada üç sene kalıp, meşhûr Nizamiye Medresesi'nde ders verip, ilim ve edeb öğretti. Zamanının seçilmiş büyük âlimleri, dersini dinleyip çok istifâde ettiler.

Şihristânî hazretleri, i'tikâdda Eş'arî mezhebinde idi. Yetmiş fırkayı geniş olarak anlatan (Milel-Nihal) kitabını yazdı. Bu eser, zamanındaki diğer yazılmış kitaplardan mevzû bakımından çok farklı olup tek idi. Dinler, mezhepler ve ortaya çıkmış fırkalar hakkında bilgi verip, ilmî olarak hakîkatleri ortaya koydu. Ayrıca felsefecilere cevaplar verdi. Bu eser, doğuda olsun, batıda olsun, insanların takdîrini kazandı.

Şihristânî hazretleri, çok kitap yazdı. Bunlardan ba'zıları:

1. El-Musâraa, 2. Nihâyet-ül-ikdâm fî ilm-il-kelâm, 3. El-Cüz'üllezî lâyete-cezzâ, 4. El-İrşâdü ilâ akâid-il-ibâd, 5. Şübühâtü Aristoteles ve İbn-i Sina ve Nakdıha, 6. Nihâyet-ül-evhâm, 7. Milel-Nihal. Bu kitabında, çeşitli fırkalar ve i'tikâdları anlatıldı. Bütün âlimler, bu kitabı kaynak

kabûl ettiler. (Milel-Nihal) kitabı, 1070 (m. 1660) senesinde vefât eden Nûh bin Mustafâ tarafından Mısır'da Türkçeye tercüme edildiği gibi, çeşitli Avrupa dillerine de çevrildi. Ayrıca Fârisî olarak da yazıldı. Avrupa dillerinde birçok baskısı yapıldı. Mısır'da da yapılan baskıları ile tahrîci, tahkîki ve ta'lîki yapıldı.

(Milel ve Nihal) kitabından ba'zı bölümler:

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Benî-İsrâîl, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Nasârâ da yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur."** Eshâb-ı Kirâm, bu bir fırkanın kimler olduğunu sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.); **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın yolunda olan Ehl-i sünnet ve cemâ'attir"** buyurdu.

"Helak olan fırkalar; Resûlullahın ve Eshâb-ı Kirâmın i'tikâdı üzere olmayanlardır. Bunlardan i'tikâdı küfre varanlar, Cehennemde diğer kâfirler gibi devamlı kalıcıdırlar. Bu sapık fırkalardan i'tikâdı küfre varmayanlar, diğer günahkârlar gibi Cehennemde yanarlar, fakat devamlı kalıcı değildirler."

"Halk arasında olan ilk şüphe, şeytanın ortaya koyduğu şüphedir. Bu şüphe, insanlardan ba'zılarına sirayet etti. Bu şüpheler, Ehl-i bid'at ve dalâlet için yol oldu."

"Rivâyet olundu ki: Şeytan, Âdem aleyhisselâma secde ile emr olunup, o bundan imtina ettikten sonra, melekler ile onun arasında bir konuşma oldu. O zaman Allahü teâlâ vahy edip buyurdu ki: **"Ona** (şeytana) **deyiniz ki, ben bütün yaratılmışların Rabbiyim. Sen, Rabbine teslim olmuş değilsin. Eğer sâdık olsaydın, Rabbine karşı gelmez, niçin, neden demezdin. Benden başka ilâh yoktur. Yaptıklarımdan suâl olunmam. Fakat yaratılmışlar** (mahlûkât) **suâl olunurlar."**

"İnsanoğlu arasındaki her şüphe, şeytân-i racîmin vesvesesindendir.

Bütün şüpheler ondan çıktı. Ehl-i bid'at ve dalâlet onun yolunda yürüdüler.

Bu ümmetin bütün şüpheleri de, Resûlullahın zamanındaki münâfıkların şüphelerinden meydana geldi. Zîrâ Resûlullahın emir ve nehyinde hükmüne râzı olmazlardı. Suâl sorulmaması istenen husûslardan sorarlar, fitne çıkarırlardı. Münâfıkların hâlleri, Kur'ân-ı kerîmde, hadîs-i şerîflerde ve siyer kitaplarında uzun ve açık zikredilmiştir."

"Din; tâat ve inkiyâd (bağlılık) ma'nâsınadır. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 18. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Muhakkak, Allah indinde makbûl din İslâmdır"** buyurdu. Din, ceza ma'nâsına gelir. Din, hesâb ma'nâsına gelir. Mütedeyyin; itaat eden müslüman kişi olup, hesaba ve cezaya boyun eğendir.

İnsan, geçimini sağlamada mutlaka hemcinsine muhtaç bir varlıktır, insanlar arasındaki bu beraberlik, bir şekil ve esas üzerine kuruludur ve bir hak ve hukuk vardır. İşte bu yardımlaşma ve beraberlik, milleti meydana getirir. Allahü teâlâ, Mâide sûresinin 4. âyetinde meâlen; **"Sizin için din olarak İslâm dînini seçtim"** buyurdu.

İslâm, imân, ihsân: Cibril hadîs-i şerîfi adıyla meşhûr olan hadîs-i şerîfle ilgili olarak Hazreti Ömer şöyle rivâyet etti: "Öyle birgün idi ki, Eshâb-ı Kirâmdan bir kaçımız, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk. O vakit, ay doğar gibi bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz, toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri

görünmüyordu. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanıyamıyorduk. Ya'nî görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı. Bu gelen Cebrâil ismindeki melek idi. İnsan şekline girmişti. Cebrâil'in (a.s.) böyle oturması, edebe uymuyor gibi görünüyor ise de, bu hâli, mühim bir şeyi bildirmektedir. Ya'nî, din bilgisi öğrenmek için utanmak doğru olmadığını ve üstada gurûr, kibir yakışmıyacağını göstermektedir. Herkesin, dinde öğrenmek istediklerini, muallimlere serbestçe ve sıkılmadan sorması lâzım geldiğini, Cebrâil (a.s.) Eshâb-ı Kirâma anlatmaktadır. Çünkü din öğrenmekte, utanmak ve Allahü teâlânın hakkını ödemekte ve öğretmekte ve öğrenmekte sıkılmak olmaz. O zât-ı şerîf, ellerini Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullaha sorarak, "Yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, müslümanlığı anlat?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki; **"İslâmın şartlarından birincisi, Kelime-i şehâdet getirmektir. Kelime-i şehâdet getirmek demek, "Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlüh" söylemektir. Ya'nî âkil ve bâliğ olan ve konuşabilen kimsenin, yerde ve gökde, Ondan başka ibadet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir şey ve hiç bir kimse yoktur. Hakikî ma'bûd, ancak Allahü teâlâdır. Abdullah'ın oğlu Muhammed adındaki zât-ı âli, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür. Ya'nî Peygamberidir. İkincisi: Şartlarına ve farzlarına uygun olarak, hergün beş kerre** (vakti gelince) **namaz kılmaktır. Üçüncüsü: Malın zekâtını vermektir. Dördüncüsü: Ramazân-ı şerîf ayında, hergün oruç tutmaktır. Beşincisi: Gücü yetenin, ömründe bir kerre hac etmesidir."** O zât, Resûlullahtan bu cevapları işitince, "Doğru söyledin yâ Resûlallah!" dedi ve yine sorarak; "Yâ Resûlallah! îmânın ne olduğunu da bana bildir?" dedi. Resûlullah da (s.a.v.) îmânın belli altı şeye inanmak olduğunu şöyle bildirdi: **"Önce, Allahü teâlâya inanmaktır. Îmânın altı temelinden ikincisi; onun meleklerine inanmaktır. Üçüncüsü; Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır. Dördüncüsü; Allahü teâlânın Peygamberlerine inanmaktır. Beşincisi; Âhıret gününe inanmaktır. Altıncısı; kadere, hayr ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır."** Sonra o zât tekrar sordu: "İhsân nedir?" Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmendir? Şayet sen O'nu görmüyorsan da O seni görüyor."** O zât, "Doğru söyledin" dedi ve "Kıyâmet ne zaman kopacak?" diye sordu. Resûlullah da (s.a.v.) buyurdular ki: **"Ben, onu sorandan daha çok bilici değilim."** Daha sonra, o zât-ı şerîf ayrıldı ve gitti. O zaman Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki; **"Bu gelen kimdir bilir misiniz? Bu Cebrâil'dir. Size dîninizi öğretmek için geldi."**

Tefsîr ilminde, îmân ve İslâm kelimeleri arasında umûmî ve husûsî ma'nâda ba'zı izah farkları vardır.

Hadîs-i şerîfte; **"Ümmetim, dalâlet olan birşeyde icmâ' yapmaz"** buyuruldu.

Ehl-i sünnet i'tikâdı: Cennetle müjdelenen Ehl-i sünnet i'tikâdında olan bir insanın şunlara inanması lâzımdır:

Allahü teâlâ birdir, öncesi yoktur. A'raz, cisim veya cevher değildir. Şekilli, sınırlı ve sayılı değildir. Bir mekânda değildir. Hiç bir şey O'na benzemez. Allahü teâlânın, zâtı ile kâim ezelî sıfatları vardır. Bu sıfatları şunlardır: Hayât (diri olmak), ilm (bilmek), sem' (işitmek), basar (görmek) kudret (gücü yetmek), irâde (istemek), kelâm (söylemek) ve tekvin (yaratmak)tır. Allahü teâlânın âhırette görülmesi aklen mümkün, naklen vâcibdir. Âlem, Allahü teâlâ tarafından yoktan var edilmiştir. Kulların; küfr, îmân, ibâdet, isyan ve bütün fiillerini yaratan Allahü teâlâdır. Allahtan başka yaratıcı yoktur. Kulların fiillerinin kullardan meydana çıkması, Hak

teâlânın dilemesi, istemesi, hükmetmesi, kazası ve takdîri iledir. Allahü teâlânın kulun yaptığı ibâdetlere sevâb vermesi, O'nun fadlından ve ihsânındandır. Günahlara ceza vermesi ise, O'nun adâletindendir. Hak teâlâ, hidâyet ve sapıklığın yaratıcısıdır. Dilediğini doğru yola iletir, dilediğini sapıklığa düşürür. Kul için faydalı olanı yaratmak, Allahü teâlânın üzerine vâcib değildir.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bir gecede, uyanıkken ve bedeniyle Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya gitmesi, oradan semâya ve Allahü teâlânın dilediği yerlere yükselmesi haktır, gerçektir. Yeryüzündeki canlıların rûhlarını almakla vazîfeli melek vardır ve gerçektir. Kulların günah ve sevâblarını yazan Kirâmen kâtibîn melekleri vardır. Kabirde kâfirlere ve ba'zı günahkâr müslümanlara azâb olunması haktır. Sâlih mü'minlerin de kabirde ni'metlere kavuşması gerçektir.

Kabirde Münker ve Nekir'in suâl sorması, öldükten sonra dirilmek, kıyâmet günü amellerin tartılması, Sırat köprüsü, Peygamberlerin ve seçilmiş sâlih kulların günahkâr mü'minlere şefaat etmeleri, Cennet ve Cehennem, hak ve gerçektir. Cennet ve Cehennem, şu anda vardır ve bakîdir.

Büyük günah işlemek, insanı îmândan çıkarmaz. Hak teâlâ, kendine şirk koşanı bağışlamaz. Şirkten başka, büyük ve küçük günahlardan dilediğini bağışlayabilir. Allahü teâlâ, lutf ve ihsanıyla duâları kabûl eder, kulların ihtiyâçlarını giderir.

Îmân ve İslâm birdir. Îmân, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Allahü teâlâdan haber verdiği şeylerin hepsini, kalbiyle tasdik ve dili ile ikrâr etmektir. Ameller, îmânın hakîkatine dâhil değildir. Yapılan amellerle, îmân ne fazlalaşır, ne de azalır. Amellerin çoğalmasıyla, îmânın meyvesi olan nûru artar.

Allahü teâlâ, insanlara, insanlardan Peygamberler gönderdi. Onlar, îmân ve ibâdet edenlere sevâb ve Cenneti müjdelediler. Kâfirleri ve günahkârları, azâb ve Cehennem ile korkuttular, insanlara, dünyâ ve âhıret işlerinde muhtaç olduktan bilgileri öğrettiler. Allahü teâlâ, Peygamberlerine mu'cizeler vererek Peygamberliklerini kuvvetlendirdi. Peygamberlerin evveli Âdem aleyhisselâmdır. Sonuncusu Muhammed aleyhisselâmdır.

Nebilerin ve resûllerin en üstünü Muhammed aleyhisselâmdır.

Melekler, Hak teâlânın kullarıdır. Emr olunan işleri yaparlar. Günah işlemezler. Dişi ve erkek değillerdir. Yemeleri, içmeleri yoktur.

Evliyânın kerâmeti haktır. Evliyânın kerâmeti, bağlı olduğu peygamberin mu'cizesidir. Hiçbir velî peygamber derecesine ulaşamaz. Velîlerin en üstünü Ebû Bekr es-Siddîk, ondan sonra Ömer-ül-Fârûk, ondan sonra Osman-ı Zinnûreyn, ondan sonra da Aliyy-ül-Murtezâ'dır (r.anhüm). Bu zâtların hilâfetleri de bu sıraya göredir.

Eshâb-ı Kirâmı ancak hayırla anarız. Onlara kötü söz etmeyiz. Hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Eshâbımın hiçbirine dil uzatmayınız, lekelemeğe uğraşmayınız! O'nun kudreti ile yaşamakta olduğum Allaha yemîn ederim ki, sizlerden biri Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd** (875 gr.) **arpa sadakasının sevâbını bulamaz"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onlara düşmanlık edenler, bana düşman oldukları için ederler"** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâdan korkunuz da, Eshâbımı** (r.anhüm) **incitmeyiniz! Benden sonra, onlara garez olmayınız, düşmanlık etmeyiniz! Onları seven, beni sevdiği için sever. Onlara düşmanlık eden de, bana**

düşman olduğu için eder. Onları inciten, beni incitmiş olur. Beni inciten de, Allahü teâlâyı incitir. Allahü teâlâ da, kendisini incitene azâb eder" buyurdu.

Eshâb-ı Kirâmın, daha dünyâda iken Cennet ile müjdelenenlerine şehâdet ederiz. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) haber verdi. Bunlar; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talhâ, Zübeyr, Abdurrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Sa'îd bin Zeyd ve Ebû Ubeyde bin Cerrâh'dır (r.anhüm) Hazreti Fâtıma, Hasen ve Hüseyn'in de Cennetlik olduklarına şehâdet ederiz. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kızım Fâtıma, Cennetteki kadınların seyyidesidir** (en üstünüdür) **Hasen ve Hüseyn, Cennetteki gençlerin efendileridir"** buyurdu.

Vâsıl bin Atâ ve onun izinde ya'nî Mu'tezilî bozuk fırkasında bulunanlar; "İnsan, istekli hareketlerini kendi yaratır, insan, iyi kötü bütün işlerini kendi yaratıyor. Allahü teâlâ, şerleri, günahları, küfrü yaratır demek doğru değildir. Bu sözler, O'nu kötülemektir. Çünkü, zulmü yaratan zâlimdir. Allahü teâlâ zâlim olamaz" diyorlar. Bunların sözleri yanlıştır, İş sahibi, işi yaratan değil, bu işi yapandır, İnsan mahlûk olduğu gibi, küfrü, îmânı ibâdeti ve isyanı da mahlûktur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Saffât sûresi doksanaltıncı âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ sizi yarattı ve yaptığınız işleri de yaratmaktadır"** buyurdu. Beydâvî hazretleri bu âyetin tefsîrini yaparken; "İşler, insanın fiili, hareketi ile olduğu için, insanın işi olur. Fakat, hareket kuvvetini veren, iş için lâzım olan şeyleri yaratan Allahü teâlâdır" demektedir. Mu'tezile, herkes kendi işinin halikıdır dediği için, bu ümmetin mecûsîleri olmuştur. Ehl-i sünnet. Halik birdir diyor."

Eshâb-ı Kirâma dil uzatanlar yirmi fırkaya ayrılmışlardır. Bunlardan biri İsmâiliyye fırkasıdır. Bunların da yedi ismi vardır. İlki Bâtıniyye olup, Kur'ân-ı kerîmin açık ma'nâlarına inanmayıp, kendilerine göre başka ma'nâlar çıkarırlar. Kur'ânın zâhir ve bâtın ma'nâları vardır, derler. Bâtın (iç, öz) ma'nası lazımdır, cevizin kabuğu değil, içi, özü işe yarar derler. Hâlbuki, Kur'âri-ı kerîmdeki ve hadîs-i şerîflerdeki kelimelere, açık ma'nâları verilir. Başka bir âyet, daha açık anlaşılıyorsa, o zaman, birinci âyete de, buna uyacak şekilde değişik ma'nâ verilebilir. Böyle bir mecbûriyet olmadan, açık ma'nâyı bırakıp, başka ma'nâ vermek, küfr ve ilhâd olur. Çünkü, bu sûretle, dîni değiştirmek, bozmak olur.

İkinci isimleri "Karâmita" olup, bu fırkayı meydana çıkaran. Hamdân Karmat denilen bir kimsedir. Üçüncü isimleri "Hurumiyye" olup, birçok haramlara helâl diyorlar. Dördüncü isimleri "Seb'iyye" olup, şerî'at sahibi olan peygamberler yedidir derler. Bunların altısı; Âdem, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed'dir (aleyhimüsselâm) ve Mehdî de yedincisi olacaktır derler. Nâtık adını verdikleri bu peygamberlerden her ikisi arasında yedi İmâm gelmiştir ve her asırda yedi İmâm bulunur derler.

Bunların en yaygın isimleri İsmâiliyye'dir. Zîrâ İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin vefâtından sonra, büyük oğlu İsmâil, müslümanların İmâmı oldu, derler. Bunların meydana çıkması şöyledir: Hindistan'daki ateşe tapan kâfirler, İslâm dîninin üç kıt'ada hızla yayıldığını görünce, "Müslümanları, kılınçla yenmeğe, yayılmalarını önlemeğe imkân yoktur. Onları içten yıkmaktan başka çâre kalmamıştır. Onların kitaplarına, kendi inancımıza göre ma'nâlar verip, gençleri ve câhilleri yoldan çıkaralım" diyerek, şu temel prensipleri koydular: İlki; din bilgisi olan kişilerle konuşmayacak, din âlimi bulunan yerde kendilerini gizleyecekler. İkincisi; karşıdakinin arzusuna, keyfine göre konuşulacak. Meselâ, zahidin yanında zâhidler övülecek. Fâsıka, devamlı işlediği günahların yasak olmadığı söylenecek. Üçüncüsü; müslümanlar, dînin emir ve

yasaklarında şüpheye ve kararsızlığa düşürülecek. Dördüncüsü; sırları başkalarına söylememesi için, kendilerine bağlananlardan söz alınacak. Beşincisi; din ve dünyâ büyükleri bizi beğeniyor, bizi öğüyor diyecekler. Altıncısı; aldatmak için, önce herkesin inandığı şeyleri müdâfaa edecekler. Yedincisi; ibâdetlere lüzum yoktur. İş, kalbin temiz olmasıdır, diyecekler. Sekizincisi; aldattıkları gençlerin taze ve körpe zihinlerine Ehl-i sünnet i'tikâdını kötüleyerek, Ehl-i sünnet düşmanı yapacaklar. Sonra haram işlemeye alıştıracaklar. Bu haramları yaptırmak için, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere yanlış ma'nâlar verecekler ve bunlar bâtınî ma'nâsıdır. Her âlim bunları anlıyamaz diyecekler.

İlk önceleri, kendi gayelerine uyan bilgileri, eski Yunan filozoflarının eserlerinden aldılar. Meselâ, yaratıcı ne vardır, ne de yoktur. Ne âlimdir, ne câhildir. Ne kadirdir, ne âcizdir. Bütün sıfatları da böyledir, derler. Çünkü, bunlar var denirse, mahlûklara benzetilmiş olur. Yoktur denirse, yokluk kondurulmuş olur. Yaratan, kadîm de değildir, hadîs de değildir derler.

Bunlardan Hasen Sabbâh, gençlere, din bilgilerini öğrenmeyi ve âlimlerin eski kitaplarını okumayı men etti.

İsmâiliyye fırkasına dâhil olanlar, İslâm dîni ile alay edip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını inkâr ederek, hayvanlar gibi, dinsiz, kanunsuz olarak yaşamaktadırlar."

"Amel, ya'nî iş üçe ayrılır: Ma'siyyet; ya'nî günah olan işler. Bunlar, Allahü teâlânın beğenmediği şeylerdir. Allahü teâlânın emir ettiği şeyi yapmamak veya yasak ettiğini yapmak ma'siyettir. Tâat; ya'nî Allahü teâlânın beğendiği şeylerdir. Bunlara hasene de denir. Allahü teâlâ, tâat yapan müslümana ecr ya'nî sevâb", iyilik vereceğini va'd buyurdu. Üçüncüsü mübah; ya'nî günah veya tâat olduğu bildirilmemiş olan işlerdir. Yapanın niyetine göre, tâat veya günah olurlar." "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Şafiî, "Ehl-i kıble olana kâfir denilmez" buyurdular. Bu sözün ma'nası; Ehl-i kıble olan, günah, işlemekle kâfir olmaz demektir. Yetmişiki fırka âlimleri ve bunların yollarında olanlar Ehl-i kıbledirler. İctihâd yapılması caiz olan şüpheli delîllerin te'villerinde yanıldıkları için, bunlara kâfir denilmez. Fakat, zarurî olan ve tevâtür ile bildirilmiş olan din bilgilerinde ictihâd caiz olmadığı için, böyle bilgilere inanmıyan, sözbirliği ile kâfir olur. Çünkü bunlara inanmıyan, Resûlullaha (s.a.v.) inanmamış olur. Resûlullahın (s.a.v.) söylediklerinin hepsini beğenip kalbin kabûl etmesine, ya'nî inanmasına "Îmân" denir, Böylece inanan insanlara, "Mü'min" denir. O'nun sözlerinden birine bile inanmamağa veya iyi ve doğru olduğunda şüphe etmeğe "Küfr" denir.

İnanmamağı gösteren her söz ve her iş, ister şaka olarak, isterse gönülden olmıyarak olsun, küfr olur. Zorlanarak veya yanılarak olursa, küfr olmaz."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 187

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-6, sh. 128

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-3, sh. 1313

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 273

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 264

6) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 149

7) El-A'lâm cild-6, sh. 215

8) Lisân-ül-mizân cild-5, sh. 263

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2890

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 19, 61, 363, 370, 428, 440, 667, 1074

11) Fâideli Bilgiler sh. 61

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 89

13) İslâm Ahlâkı sh. 72, 153

TÂC-ÜL-ÂRİFÎN (Ebü'l-Vefâ)

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Vefâ olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Zeyd bin Hasen el-Ârif bin Zeyd bin İmâm-ı Zeynel'âbidîn bin İmâm-ı Hüseyn bin Aliyy-ül-Murtezâ bin Ebî Tâlib'dir (r.a.). Lakabı ise. Tâc-ül-arifin'dir.

Fakat Kakis diye de anılır. Seyyid Ebü'l-Vefâ 417 (m. 1026) senesi Receb ayının onikinci günü Irak'ın Kusende denilen mevkiinde dünyâya geldi. Seyyid Ebü'l-Vefâ, kerâmet ve hârikada asrının reîsiydi. Zamanın birçok âlimleri ondan istifâde etti ve feyz aldı. Binlerce talebesi vardı. 501 (m. 1107) senesi Rebî'ül-âhır ayının yirminci günü, seksendört yaşında iken vefât etti. Cenâzesini Adiyy bin Müsâfir yıkadı, kefenledi ve defnetti.

Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin babasının ismi, Seyyid Muhammed Arîzî' olup, zamanının büyük evliyâsından idi. Menkıbeleri, kerâmetleri çok olan bir zât idi. Yaşadığı beldenin hâkimi, seyyidlere çok eziyet vermeye başlayınca, orayı terk ederek Benî-Nercis kabilesinin yaşadığı köye yerleşti. Bu kabilede yaşıyanlar, dînî yönden çok zayıf idiler. Seyyid Muhammed Arîzî, akşam, yatsı ve sabah ezânlarını okuyarak, namaz kıldı. Ezan sesini duyan oradaki halkın, cenâb-ı Hakkın izniyle, kalbleri yumuşadı ve hepsi namaz kılmaya başladılar. Oranın halkı Seyyid Muhammed Arîzî hazretlerini göndermiyerek, orada yerleşmesini sağladılar. Benî-Nercis kabilesinin reîsi Ömer bin Şirküve bin Ebî Ammâr Nercî'nin Fâtıma isimli bir kızı vardı. Künyesi Ümmü Gülsüm idi. Seyyid Muhammed Arîzî bununla evlendi.

Seyyid Muhammed Arîzî hastalandı. Bu hastalığının ölüm hastalığı olduğunu anladı. Bulunduğu beldenin halkını çağırarak onlara, "Doğru yoldan ayrılmayın. Size gösterdiğim yol üzere olun ve bu yolda ilerleyin" diye vasıyyette bulundu. Hanımına ise, "Yâ hâtun! Erkek bir çocuk dünyâya getirsen gerek. Bu çocuk, büyüyünce yüce bir zât olur. Çok kerâmetleri görülür ve pekçok kimselere doğru yolu gösterir ve kerâmetlerinin ba'zıları daha doğmadan görülür. Bunları bilesin ve bundan gâfil olmayasın" diye vasıyyet etti. Vefâtından sonra, o beldenin halkı oradan göç ettiler. Bu göç esnasında, yolları bir bostan kenarından geçti. Kâfileden birkaç kişi, bostandan izinsiz kavun aldılar. Kesip kervandakilere dağıttılar. Bir parça da Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın annesine verdiler. Annesi o kavunun sahibinden izinsiz alındığından habersiz olduğu için, verilen parçayı yedi. O kavun parçasını yedikten sonra, hemen karnında bir ağrı vâki oldu ve yediklerini çıkarmak için istifra etti. Bu durum kabilenin ileri gelenlerine anlatılınca, Seyyid Muhammed Arîzî hazretlerinin söylemiş olduğu, doğum öncesi kerâmetlerinin görüldüğünü anladılar. Bir süre sonra kâfileyi eşkiyalar bastı ve bütün eşyalarını aldılar. Kâfiledekiler çaresiz, üzüntülü bir şekilde dururlarken, Allahü teâlânın izniyle, eşkiyaların karşısına arslanlar ve yırtıcı hayvanlar çıktı. Onlara saldırmaya başladı. Eşkiyalar, canlarını kurtarmak için, aldıktan bütün eşyâları bırakıp kaçtılar. Kâfiledekiler, eşyalarını eksiksiz olarak aldılar.

Ebü'l-Vefâ hazretleri, babasının vefâtından iki ay sonra dünyâya geldi. Dünyâya gelir gelmez, o beldede bir takım değişiklikler oldu. Ekinler gelişti, hayvanlar çoğaldı. Her yerde bolluk ve bereket kendini gösterdi. Hiç âfet görülmez oldu. Beldede herkes zengin oldu.

Ebü'l-Vefâ hazretleri, daha bebek iken oruç tutmaya başladı. Ramazan ayında, gündüzleri annesinin memesinden süt emmez, sâdece geceleri süt emerdi. Ne zaman Allahü teâlânın ismi zikredilse, başını oynatır, dilini hareket ettirirdi. Bebekliğinden i'tibâren Allahü teâlâya ibâdet eden Ebü'l-Vefâ hazretleri, birgün annesiyle birlikte bir yere gitmek için yola çıktılar. Yolda, doğmadan önce annesinin kavun yiyip, o kavunu çıkarmak mecbûriyetinde kaldığı ve eşkıyâların baskınına uğradığı yere geldiler. Ebü'l-Vefâ annesine, "Ey ana! Burasının neresi olduğunu hatırladın mı?" diye sordu. Annesi, "Ey oğul, burasının neresi olduğunu hatırlamadım." diye cevap verdi. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ, o günkü hâdiseleri anlatmaya başladı: "Ey anne! Burası, babamın vefâtından sonra göç ederken konakladığınız ve kâfileden birkaç kişinin bostandan kavun çaldıkları yerdir. Kavun yerlerken, canın çekmiştir diye sana da vermişlerdi. Sen de bilmeden verilen kavunu yemiştin. O zaman bana hamileydin. Ben karnında sana ızdırab vermiştim. Çünkü o yediğin haram lokma idi. Sonra size eşkiyalar saldırdılar. Üzerinizdeki elbiselere varıncaya kadar, herşeyinizi almışlardı. Siz, çok üzülmüş idiniz. Bunun üzerine Allahü teâlâ meleklerine, aslan ve yırtıcı hayvan sûretine girerek eşkıyâların üzerine saldırmalarını emretti. Melekler de O'nun emrini yerine getirerek, eşkıyâların üzerine saldırdılar. Bundan dolayı eşkiyalar bütün aldıklarını bırakarak kaçtılar. Siz de bütün malınıza ve eşyalarınıza kavuştunuz, işte o yer burasıdır." Annesi bunun üzerine, "Ey oğul! Sen o zaman daha doğmamış idin. Bunları nereden biliyorsun?" diye sorunca Ebü'l-Vefâ, "Bana Allahü teâlâ bildirdi anneciğim" dedi. Sonra, "Bana Ramazân-ı şerîfte meme verdin. Ben ise memeyi ağzıma alıp emmezdim. Çünkü Hak teâlâ bana hidâyet nûruyla muâmele ederdi. Bunun için meme emmeye ihtiyâcım kalmazdı. O vakit, sen beni hasta sanıp üzülürdün, iftar vakti meme emdiğimi görüp, hasta değilmiş diye sevinirdin" deyince annesi, "Ey Oğul! Baban senin için "Çok kerâmetleri görülür" derdi. Bunlar, o kerâmetlerin ba'zılarıdır" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Ey ana! Doğru söylüyorsun" dedi.

Kendisine Ebü'l-Vefâ denilmesinin sebebi şöyle anlatılır: Ebü'l-Vefâ daha on yaşında iken, Şenbekî hazretleri onun vasıflarını işitip, görmek istedi. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri çoğunlukla tenhâ yerlere gider, buralarda Allahü teâlâya ibâdet ederdi. Şenbekî hazretleri, sık ağaçların bulunduğu ormanlık bir yerde onu ibâdet ederken buldu. Yanında, bir köpekle arslan birbirleriyle oynuyorlardı. Şenbekî hazretleri, Ebü'l-Vefâ'nın arkasından yanına vararak selâm verdi. Ebü'l-Vefâ hazretleri selâmı aldıktan sonra Şenbekî hazretleri, "Sana bir suâlim vardı. Şimdi iki oldu" dedi. Ebü'l-Vefâ, "Buyur, kaç suâl sorarsan sor" deyince Şenbekî hazretleri, "Arslanla köpek yaradılış i'tibâriyle birbirine düşman birer hayvandır. Hâl böyle iken, nasıl oluyor da senin köpeğinle bu arslan oynuyor, bunun sebebi nedir?" diye sordu. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Allahü teâlâ kudret ve inâyeti ile kalbimi temizlediğinden beri, köpeğimle bu arslan dost ve arkadaş oldu" dedi.

Şenbekî hazretleri, "İkinci suâlim ise, herkesin bir derecesi vardır. Sana selâm verdim. Selâmımı iade ederken niçin ayağa kalkıp, bana doğru dönüp de selâmımı iade etmedin?" diye sorunca, Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Yâ Şenbekî! Bu husûsta Allahü teâlâ meâlen şöyle buyuruyor: **"Evlere kapılarından gelin ve Allahtan korkun ki, kurtulasınız"** (Bekâra-189). Eğer sen karşımdan gelse idin, senin selâmını iade ederken ayağa kalkardım. Fakat sen, âdet olanın aksini yaparak arkamdan geldin. Ben de senin bu hareketinin karşılığında, ayağa kalkmadan selâmını aldım" diye cevap verdi.

Daha sonra Ebü'l-Vefâ hazretlerinin evine beraber gelip, bir süre sohbet ettiler. Sonra Şenbekî hazretleri, "Ey Muhammed! Sende nihâyetsiz bir nûr müşâhede ettim ve başının üzerinde Hak teâlânın nûrundan bir âlem gördüm ki, kıyâmete kadar senin evlâdının kerâmetleri

zâhir olup, dillerde söylense gerektir. Sana bu müjdeyi vermeye ve talebeliğime da'vete geldim" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri de, "Annemden izin alıp öyle geleyim" dedi. Bir süre sonra annesinden izin alarak, Şenbekî hazretlerinin yanına gitmek için yola çıktı. Yolda, bütün hayvanlar ona selâm verirdi. Huzûruna vardığında Şenbekî hazretleri, "Merhaba Ebü'l-Vefâ'ya! Ahdine vefa eyledi, sözünde durdu" dedi. Bunun üzerine ona, Ebü'l-Vefâ künyesi verildi.

Hocası Şenbekî hazretlerinin yanına geldiği zaman kuşluk vakti idi. Öğle vakti olunca, müezzin öğle ezanını okumak için kalkarken, Ebü'l-Vefâ ona, "Daha vakit girmedi. Sabret, Arş'ın horozu ezanı okuduktan sonra okursun" dedi. Bunun üzerine hocası Şenbekî, "Sen Arş'ın horozunun sesini duyuyor musun?" diye sordu. O da, "Evet" diye cevap verdi.

Tâc-ül-ârifîn lakabının verilmesi ise şöyle anlatılır: Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri ile hocası, birgün inzivâya çekildiler. Üç gün kimse ile görüşmeden sohbet ettiler. Dördüncü gün hocası ona, "Yâ Ebü'l-Vefâ! Her yıl bu gece, bütün ricâl-i gayb ehli falan yerdeki sahrada hazır bulunurlar. Orada Peygamber efendimiz de (s.a.v.) onlarla beraber bulunur. Şayet o gecenin ma'nevî feyzinden nasîbini almak istersen, bu gece orada hazır bulunalım" dedi. Seyyid Ebü'l-Vefâ bu teklifi kabûl etti. Gece vakti olunca, hocası ve Seyyid Ebü'l-Vefâ o sahraya çıktılar. Orada birçok evliyânın ibâdet ettiklerini, niyazda bulunduklarını gördüler. Onlar da bu grubun içine girerek ibâdetle meşgûl olmaya başladılar.

Bu esnada gök gürültüsünü andıran bir ses duyuldu. Ondan sonra nûrdan bir taç zâhir oldu. Onun ışığı her tarafı aydınlattı. O nûrdan taç, Allah dostu velîlere doğru geldi. Orada bulunanlar ona ellerini uzattılar ise de ona erişemediler. Nûrdan taç, en sonunda Ebü'l-Vefâ hazretlerinin mübârek başına indi. Hocası bunun üzerine "Cenâb-ı Hakdan gelen bu taç sana mübârek olsun, yâ Tâc-ül-ârifîn" dedi. Orada bulunanlar da Ebü'l-Vefâ'ya, Tâc-ül-ârifîn dediler. Tâc-ül-ârifîn ismini alan ilk zât Ebü'l-Vefâ hazretleridir.

Derecesi günden güne artan Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretleri, yetiştiği çevrede Arabca konuşulmadığı için, Arabcayı bilmiyordu. Bir gece Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Rü'yâsında Peygamber efendimiz (s.a.v.), mübârek parmağını kendi ağzına götürüp, mübârek tükürüğüne bulaştırarak Ebü'l-Vefâ'nın ağzına sürdü. Sabahleyin kalktığında, o kadar güzel Arabca konuşmaya başladı ki, Arabistan'da doğup büyümüş olan ve güzel konuşan kimseler onun kadar fasîh ve belîğ konuşamazlardı.

Ebü'l-Vefâ hazretleri hocasının izniyle Buhârâ'ya gitti. Orada zâhirî ilimlerin hepsini tahsil etti. Tahsilini yaparken, nesebi hakkında kimseye birşey söylemedi. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketine dönmek isteyince, arkadaşları ona, "Zâhirî ilimlerin hepsini öğrendin. Memleketine gitmek istiyorsun. Buna şükran olmak için, bizlere bir ziyâfet çekmen gerekmez mi?" dediler. Bunun üzerine "İsteğinizi memnuniyetle yerine getirmek isterim. Fakat fakirim, bu isteğinizi yerine getiremiyeceğim için üzgünüm" dedi. Arkadaşları bu özrünü kabûl etmeyiz, biz ziyâfet isteriz" dediler. Bunun üzerine çaresiz tekliflerini kabûl etmek zorunda kaldı. Fakat ne yapacağını bilemiyordu. Ziyâfet verecek parası yoktu. Bir süre düşündükten sonra Buhârâ melikine gitmeye karar verdi. Melikin yanına varınca ona, "Ben İmâm-ı Ali'nin evlâtlarındanım. Buhârâ'ya ilim öğrenmek için gelmiştim. Tahsilimi tamamladım. Ve memleketime dönmek istedim. Arkadaşlarım gitmeden önce kendilerine ziyâfet vermemi istediler. Fakat ben fakirim, durumum onlara ziyâfet vermeye müsait değildir. Senden, bana yardımcı olmanı istiyorum. Bu yardımın şüphesiz ind-i ilâhide boşa gitmez" dedi. Buhârâ meliki onun bu konuşmasını önemsemedi ve "Burada Seyyid çok olur. Senin İmâm-ı Ali hazretlerinin torunu olduğun ne

ma'lûm?" dedi. Bu duruma çok üzülen Ebü'l-Vefâ, melikin huzûrundan çok müteessir olarak çıktı. O gece melîk rü'yâsında kıyâmet kopmuş gördü. O sırada kendisi, anlatılamıyacak derecede susamıştı. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Kevser havuzunun başında bölük bölük gelen ümmetine su dağıtmakta idi. Buhârâ meliki Kevser şarâbından içmek için havuzun başına vardı ve "Yâ Resûlallah! Ben de senin ümmetindenim, bana da Kevser şarâbından ihsân eyle. Çok susuzum" dedi. Peygamber efendimiz de (s.a.v.), "Burada bana ümmetinim diyen çok olur. Fakat bana gerçek ümmet olanlar bildirilir" buyurdular. Melîk "Yâ Resûlallah! Ben de gerçek ümmetindenim" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.), "Benim neslimden Ebü'l-Vefâ kendisini sana bildirdiği zaman, sen ona i'timâd etmedin. Bana gerçek ümmet olan, benim neslime hakaret nazarıyla bakar mı?" buyurdu. O sırada melîk uykusundan uyandı. O kadar korktu ki, hemen adamlarını sağa sola göndererek, Ebü'l-Vefâ hazretlerini aramalarını emretti. Fakat Ebü'l-Vefâ hazretlerini hiçbir yerde bulamadılar. Bunun üzerine kendisi, Ebü'l-Vefâ hazretlerini bulmak için yola düştü. Onun arkasından yetişip tövbe etti ve önüne kırk yük mal koydu. Sonra fakirlere sadaka dağıttı.

Ebü'l-Vefâ hazretleri, Buhârâ'dan tekrar hocası Şenbekî hazretlerinin yanına döndü. Hocası Ebü'l-Vefâ'ya çok izzet ve ikramda bulundu. Orada bulunanlar bu duruma çok şaşırdılar. Bunun üzerine Şenbekî hazretleri, Ebü'l-Vefâ'nın üstünlüklerini orada bulunanlara anlattı. Hocası, Ebü'l-Vefâ için ırmak kenarında büyük bir ziyâfet verdi. Ziyâfette Ebü'l-Vefâ hazretlerini tanımayan birçok kimse bulunuyordu. Ziyâfette birçok ilmî konuşmalar yapıldı. Bu arada Şenbekî hazretleri, "Allahü teâlânın kulları arasında öyleleri vardır ki, hırkasını suya atsa suya batmaz ve su onu götürmez" dedi ve hırkasını suyun üzerine bıraktı. Hırka suda hiç batmadı ve olduğu yerden de bir yere gitmedi. Sonra Şenbekî hazretleri kalkıp, o hırkanın üzerinde iki rek'at namaz kıldı. Allahü teâlânın izniyle, hırka hiç ıslanmamıştı. Namazdan sonra hırkasını alıp silkeledi. Hırkadan toz döküldü. Bunun üzerine Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hırkayı aldı. Şenbekî hazretleri, talebesi Ebü'l-Vefâ'nın, kendisinden daha büyük kerâmet göstereceğini biliyordu. Ebü'l-Vefâ'nın boşluğa bıraktığı hırka, havada durmaya başladı. Ebü'l-Vefâ hırkanın üzerine çıkıp, iki rek'at namaz kıldı. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin üzerinde namaz kıldığı bu hırkanın, yerden yüz arşın (68 m.) yükseklikte olduğu rivâyet edilir. Bu kerâmet, Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretleri hakkında sû-i zanda bulunanları tövbe ettirdi. Hocası oradakilere, "Her müridin saadeti şeyhindedir. Fakat benim saadetim, talebem Ebü'l-Vefâ'dandır" buyurdu. Ebü'l-Vefâ, hocasıyla birlikte üç gün üç gece sohbet ettikten sonra, üçüncü yolculuğuna çıktı. Bu yolculuğu oniki yıl sürdü.

Üçüncü seyahatinin sonunda, Allahü teâlânın kudretiyle yolu, Kisrine adıyla bilinen bir köye düştü. O köyde Şeyh Acemî adında velî bir zât var idi. Kerâmet sahibi olan bu zâta, o beldenin halkı büyük bir zevk ile hizmet ederdi. Şeyh Acemî, o köye gelen misâfiri yemek yemeden göndermezdi. Ebü'l-Vefâ hazretleri, bu zâtın evinin yanındaki mescide namaz kılmak için girdiğinde, cemâat namaza durmuştu. O da namaza durdu. Namaz bittikten sonra Ebü'l-Vefâ hazretleri gitmek isteyince, Acemî hazretleri "Sizi da'vet ediyorum. Fakirhâneye buyurun, yemek yiyelim. Da'vete icabet etmek sünnettir" dedi. Bunun üzerine Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ da'veti kabûl etti ve Acemî hazretlerinin evine gittiler. Birlikte yemek yiyip, sohbet ettiler. Aralarında yakınlık hâsıl oldu ve arkadaş oldular. Acemî hazretlerinin ısrârı üzerine, Seyyid Ebü'l-Vefâ üç gün üç gece orada kaldı. Dördüncü gün Acemî hazretleri köyün bütün halkına, Seyyid Tâc-ül-ârifîn'in gitmek istediğini anlattı. Bunun üzerine halk, Ebü'l-Vefâ hazretlerine, "Sizden burda yerleşip kalmanızı istirhâm ediyoruz. Buradaki müslüman halk, sizden istifâde etsin. Sayenizde birçok kimseler hidâyete kavuşsun" diye ısrar ettiler. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri "İstihâreye

yatayım. Allahü teâlâ ne buyurursa ona göre hareket ederim" dedi. Bu sırada Acemî hazretleri bu sözü yerinde bularak, "Yâ Seyyid! Bir arzum daha var. Bu fakirin kızını almak için de istihâreye yat. Bakalım ne buyurulacak. Ertesi gün Ebü'l-Vefâ, "Bana, ceddim Hazreti Ali'nin kabrine senin ile beraber gitmem ve o ne buyurursa ona göre hareket etmem buyuruldu" dedi. Bunun üzerine Acemî hazretleri ile Ebü'l-Vefâ hazretleri birlikte mezarlığa gittiler. Burası Hazreti Ali'nin esas kabr-i şerîfi değildi. O gece orada uyudular. Ebü'l-Vefâ hazretleri rü'yâsında atası Hazreti Ali'yi gördü. Ali (r.a.), ona orada kalıp Acemî'nin kızını almasına izin verdi. Ebü'l-Vefâ, sabah olunca Acemî hazretlerine durumu anlattı. Bu duruma çok sevindi ve büyük bir âlim, halk ve sâlihler topluluğu önünde kızını ona nikahladı. Bu hâtunun ismi Huseyna olup, gayet güzel, zahide ve âbide idi. Hanımı, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin hizmetini görmekle ve ibâdetle meşgûl olurdu.

Daha sonra Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretleri, Kalmine'ye geldi ve orada yerleşti. Burada halka hakîkî müslümanlığı anlatmaya ve talebe yetiştirmeye başladı. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebeleri çok idi. Bunlardan yüksek derecelere ulaşanlardan ba'zıları şunlardır: Ali İbni Heytî, Bekâ İbni Batû, Mâcid-i Kürdî, Ahmed-i Baklî, Ramazân-ı Mecnûn, Muhammed Mısrî, Muhammed Kemahî, Mahmûd Keyyâl, Şerafüddîn Ebü'l-Abbâs, Ali İbni Üstâd, Receb-i Vâsıtî, Ebû Bekr-i Busti, Mukbil Hadim, Ebü'l-İzz Kalânisî, Muhammed Türkmânî Hâmid-i Sûfî, Hüseyn-i Râî, Ali İbni Asfer, Şihâbüddîn İbni Akîl, Muhyiddîn-i Mendelcî, Ebû Bekr-i Zin-harân, Abdurrahmân Düceylî, Osman Mi'berânî, Askeri-i Şevdî, Abdurrahmân Tafsuncî, Seyyid Matar.

Ebü'l-Vefâ, ilim öğretmekle meşgûl olduğu sırada, bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Rü'yâsını şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâbı ile beraber oturuyordu. Ben Eshâbdan bir zâta, "Bu topluluk nedir?" diye sordum. O zât da, "Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya, Allahü teâlâ yedi yâren verdi. Bu topluluğun gayesi, onları ta'yin etmektir" dedi. Ben bunu duyunca, bir köşede edeble oturdum. O ta'yin olacak kimseleri görmek için beklemeye başladım. Resûl-i ekrem (s.a.v.); İmâm-ı Hasen, İmâm-ı Hüseyn ve İmâm-ı Zeynel Âbidîn'e, "Gidin, Tâc-ül-ârifîn'in akrabasından Seyyid Matar, Seyyid Kâzım, Seyyid Muhammed, Seyyid Ali İbni Kamîs, Abdurrahmân Tafsuncî, Ali İbni Hayti, Seyyid Askeri-i Şevdî adlı yedi kimseyi alıp getirin" buyurdu. Onları alıp, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna getirdiler. Ben bu zâtları görünce çok sevindim. Peygamber efendimiz (s.a.v.), "Yâ Hasen, yâ Hüseyn, yâ Zeynel Âbidîn! Gidiniz, oğlunuz Ebü'l-Vefâ'yı getirin" buyurdu. Bu emir üzerine onlar gelip, beni Peygamber efendimizin huzûruna götürdüler. Ben selâm verip, Peygamberimizin mübârek elini öptüm. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bana, "Merhaba yâ Ebü'l-Vefâ! Allahü teâlâ sana hem dünyâda hem âhırette yâren olarak bu yedi kişiyi verdi" buyurdu. Ben "Yâ Resûlallah, bunların derecesi nedir?" diye suâl edince, "Yâ Ebü'l-Vefâ! Senin yârenin olan bu yedi kişi dünyâ ve âhırette sa'îd kimselerdir. Bunların nesli kıyâmete kadar kesilmeyip, bütün dünyâya yayılsa gerektir" buyurdu. Sonra o zâtlara dönerek, "Birer ellerinizi Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın sırtına, birer ellerinizi de benim elimin altına koyup bî'at ediniz, ona yâren olunuz" diye emir buyurdu. Onlar bu emri yerine getirdiler.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Ebü'l-Vefâ'ya dönerek, "Yâ Ebü'l-Vefâ! Sana yedi yâren verdik. Kim bunlara ihlâs ve sıdk ile riyasız muhabbet besler ve mürîd olursa, kıyâmet gününde benim bayrağım altında haşrolunur. Benim evlâdım olan Seyyidlere kim hürmet ederse, aynen bana hürmet etmiş olur. Bana hürmet eden, Allahü teâlâya hürmet etmiştir. Allahü teâlâya hürmet eden, Cenneti kazanmıştır. Benim evlâdıma kim hürmet etmezse, bana hürmet etmemiş

olur. Bana hürmet etmiyen, Allahü teâlâya hürmet etmemiştir. Allahü teâlâya hürmet etmeyenin yeri ise Cehennemdir.

Ey Ebü'l-Vefâ! Sana ve yârenlerine vasıyyetim olsun. Kıyâmete kadar kimseyle kavga ve anlaşmazlık çıkarmayın. Çünkü kavga ve anlazmazlık karışan silsilenin nesli helâka uğrar. Ey Ebü'l-Vefâ! Benim sünnetimi yerine getirip bu yedi yâreninin eteğine yapışan saadete ulaşır. Bunlardan uzaklaşan ise, benden uzaklaşmış olur" buyurdu. Ben bu ahde sâdık kalacağımı söyledim ve yedi zâtı da cân-ı gönülden yârenliğe kabûl ettim. Peygamber efendimiz duâ ettiler. Kapı çalınmasıyla uyandım."

Hanıma, "Git, bak kim gelmiş?" dedim. Hanım kapıyı açınca, o yedi zâtı gördü ve bana "Yedi kişi geldi, seni soruyorlar" dedi. Ben de onları içeri da'vet ederek, onlara yemek yedirdim ve "Gelmenizin sebebi nedir?" diye sordum. Onlar da, "Rü'yâmızda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördük. Bize Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ sizin zâhiren ve bâtınen atanız oldu. Ona gidin, buyurdu" dediler. Ben de onlara gördüğüm rü'yâyı anlattım. Onlar zâhiren de bana bî'at ettiler.

Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ'yı, halka hizmet edip gâfilleri doğru yola sokmak için devamlı çalışır gören Ehl-i sünnet düşmanları, onu çekemediler. Halîfe Kâim biemrillah'a, "Zeynel Âbidîn oğullarından bir kimse vardır. Ona büyük bir halk topluluğu tâbi oldu. Hilâfet benim hakkımdır diye iddiada bulunuyormuş. Şimdiden çâresine bakılmazsa, ileride büyük bir fitne olur" diye Ebü'l-Vefâ hazretlerine iftira ederek şikâyet ettiler. Bu şikâyet üzerine halîfe hayli tasalanıp, şüpheye düştü. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin nasıl bir zât olduğunu merak ederek, onu çağırmak için adam gönderdi.

Gönderdiği kimseler, Tâc-ül-ârifîn'in yanına gelip, "Halîfe hazretleri sizi istiyor" dediler. O da, "Da'vete icabet etmek lâzımdır" deyip, halîfenin yanına gitmeye niyet etti. Bunu duyan halk, "Sizinle biz de gelelim" dediler. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri onları bundan men etti ise de, Dicle kenarına vardığında, arkasında büyük bir halk kalabalığı vardı. Bunları geri döndüremedi. Bu kalabalık için, ba'zı kimseler onbin kişi, ba'zıları da daha fazla idi, dediler.

Kıyıda bekleyen gemiciler. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin arkasında o kalabalığı görünce, "Halîfenin huzûruna bu kadar adam götürmek doğru olmaz" diyerek, gemilerine binip oradan uzaklaştılar. Sâdece Osman Mi'berânî adındaki bir gemici, Ebü'l-Vefâ nasıl bir zâttır? dedikleri gibi kerâmet ehli midir?" diye merak ederek ve bunları öğrenmek için orada kaldı. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanına gelerek, "Yâ Seyyid, gemi şimdi ücrete tâbidir. Karşıya geçebilmen için ücret vermen gerekir" dedi. Ebü'l-Vefâ da hizmetçisine, "Hazırda ne varsa ver" buyurdu. O da, hazırda olan yüzelli dînârı Osman Mi'berânî'nin önüne koydu. O zaman o, "Ben böyle bir ücret istemiyorum" deyince Tâc-ül-ârifîn, "Nasıl bir ücret istiyorsun?" diye sordu. Osman Mi'berânî de, "Yarın kıyâmet gününde, Sırat köprüsünü geçmeme kefil olmanı ve açık bir delîl göstermeni isterim" dedi. Bunun üzerine Tâc-ül-ârifîn murâkabeye daldı. Sonra da Osman Mi'berânî'ye dönüp, "Allahü teâlânın isminde ibret vardır. Sırat'ı geçersin İnşâallah!" dedi. Osman, "Yâ Seyyid, buna açık bir delîl istiyorum" dedi. Bunun üzerine Seyyid Ebü'l-Vefâ, Allahü teâlâya duâ etti. O anda Osman'a bir hâl oldu ve kendini kaybetti. Bir süre sonra tekrar kendine geldi. Daha sonra Tâc-ül-ârifîn ve yanındaki büyük âlimler gemiye binerek, halk ise, kimi suyun üzerinden yürüyerek, kimi bir adımda karşıya geçtiler.

Ba'zı kimseler ve oğlu, Osman Mi'berânî'ye, "Kendini kaybettiğin zaman ne gördün?" diye sordular. O da, "Kıyâmetin kopmuş olduğunu gördüm. Halk mahşer yerine toplanmış, kimi

sevinçli kimi üzüntülü idi. Sırat köprüsü kurulmuş idi. İnsanlar Sırat'tan geçmeye başladılar. Fakat pek az kimse Sırat'ı geçebildi. Çoğu Sırat köprüsünden yuvarlanarak, Cehenneme düştü. Ben bu durumu görünce, içime bir korku düştü. O anda yanıma Ebü'l-Vefâ hazretleri geldi. Elimi tutup beni Sırat köprüsünün yanına götürdü. Besmele çekti ve "Durma geç" dedi. Tâc-ül-ârifîn'in bu sözlerinden sonra, "Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hürmetine, Osman Mi'berânî ve onun zürriyeti geçsin" diye bir nidâ işittim. Bunun üzerine ben, Besmele çekerek Sırat köprüsüne ayak bastım ve yıldırım gibi geçtim. Arkama baktığım zaman, bir grup insanın arkamdan geldiğini gördüm. "Bunlar senin zürriyetindir" diye bir nidâ duydum" diye anlattı.

Tâc-ül-ârifîn Bağdad'a yaklaştığı zaman, bütün halk onu karşılamaya geldi. Büyük bir hürmetle şehrin kapısından içeri aldılar. Ebü'l-Vefâ hazretleri câmiye girdi. Câmiye o kadar çok insan geldi ki, iğne atsan yere düşmezdi. Tâc-ül-ârifîn minbere çıkıp, halka va'z ve nasîhatta bulundu ve hakîkatleri açıkladı. Daha sonra, halkı geçmiş günahları için tövbe etmeye da'vet etti. Allahü teâlânın inâyetiyle, halkın kapalı olan göz ve kalbleri açıldı. Çok kimseler Ebü'l-Vefâ hazretlerinin huzûrunda tövbe etti. Yatsı namazına kadar, halkın huzûruna gelip tövbe etmesi sürdü. Yatsı namazından sonra Ebü'l-Vefâ hazretleri hizmetçisine, "Halka söyleyin, kalabalık yapmasınlar, evlerine gitsinler" dedi. Bunun üzerine halkın büyük çoğunluğu evlerine gitti ise de, bir kısmı kalıp ibâdetle meşgûl oldular. Bu durum halifeye bildirildi. Halife kıyâfet değiştirerek, Tâc-ül-ârifîn'in bulunduğu câmiye geldi. Onun nûra gark olmuş bir hâlde oturmakta olduğunu, yanındaki zâtların Allahü teâlâya ibâdet ettiklerini, kendilerini ilâhi bir rûhâniyetin nûrunun sarmış olduğunu gördü. Halifenin yanında Şafiî mezhebi fıkıh âlimi Sa'îd İbni Ebî Nasr da bulunuyordu. Halife ona, "Ben bu Seyyid Ebü'l-Vefâ'yı imtihan etmek istiyorum, sen ne dersin?" diye sordu. Sa'îd İbni Ebî Nasr ise, "İmtihan etmeye gerek yoktur. Zira hak üzere oldukları gün gibi açıktır" dedi. Halîfe onun sözünü hiç kale almadı. O Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerini imtihan etmek ve böylece kalbini tatmin etmek istiyordu. Câmiden ayrılarak sokakları ve kalabalık yerleri dolaşmaya başladı. Bir yerde kadınlar toplanmış, Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl idi. Halîfe bunların arasına girip bir kadının eline yapışıp sıktı. Kadın, tebdil-i kıyâfetle dolaşan halîfeyi tanıyarak, "Yâ halîfe! Benden uzak dur. Ben Allahü teâlâya ibâdetle meşgûlüm" dedi. Halîfe bu duruma çok şaşırdı. Biraz ileride gördüğü bir kızın etini tutup sıktı. O kız da halîfeyi tanıyarak, "Ey halîfe! Utanmıyor ve Allahü teâlâdan korkmuyor musun? Şayet biraz önce elini tutup sıktığınız benim kızkardeşim olmasaydı, seni bağırarak rezîl rüsvâ ederdi. Yanımdan git. Şimdi biz Allahü teâlâdan başkasıyla meşgûl olmayız" dedi. Halîfe utanılacak bir duruma düştü. Saîd İbni Ebî Nasr, "Yâ emîr-ül-mü'minîn! Ben size denemeye lüzum yok dememiş miydim. Zira onun nûru buradaki bütün halka sirayet etmiş. Bu zâtın velî olduğu ma'lûmunuzdur. Fakat ille de tecrübe etmek istiyorsanız, ulemâdan ve fukahâdan yüce kimselerin hazır bulunduğu bir meclisde Tâc-ül-ârifîn'e çözülmesi zor konularla ilgili sorular sorulsun. Eğer o âlimler, Ebü'l-Vefâ'yı sorulara cevap veremez hâle getirirlerse, Tâc-ül-ârifîn da'vâsında yalan söylüyordur. Fakat sorulan sorulara cevap verirse, onun arkasını bırakmaktan başka çâre yoktur" dedi.

Bu teklif, halîfenin hoşuna gitmedi. Güvendiği hizmetçilerinden biri olan Muhammed Kadirî'ye yedi parça hamur tulumu vererek Ebü'l-Vefâ hazretlerine gönderdi. Ve hizmetçisine; "Bunları al, Ebü'l-Vefâ'ya götür. Ona selâmımı söyle. Halîfe size, erkeklerle kadınların bir arada meclis kurmasını ve bu gönderdiklerimi yemelerini, çünkü onun bulunduğu meclise böyle gerekir dedi" diyesin.

Muhammed Kadirî, o yedi parça hamur tulumunu alıp, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin huzûruna gitti. Fakat korkusundan halîfenin söylediklerini ona söyleyemedi. Halîfeye de gidip,

"Emriniz üzere Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın huzûruna gittim. Fakat söylediklerinizi korkumdan söyleyemedim" diyemezdi. Tâc-ül-ârifîn hazretlerine, Allahü teâlânın izniyle bu durum ma'lûm oldu. Muhammed Kadirî'yi yanına çağırıp ona, "Yâ Muhammed Kadirî! O tulumların içinde yağ ve baldan başka birşey yok. Bu yağ ve balları, halîfe dervişlere gönderdi, diyesin" dedi. Sonra içeriye seslenerek, "Ey dervişler, tabaklarınızı getirin. Halîfe sizlere yağ ve bal göndermiş" dedi. Dervişler tabaklarını alıp getirince, Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Ey Muhammed Kadirî! Bunları eşit şekilde dağıt" diye buyurdu. Muhammed Kadirî tulumlardan birini açınca, içinde bembeyaz bal olduğunu gördü. Bal çok temiz ve güzel idi. Allahü teâlânın kudreti, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin himmetiyle, tulumun içindeki hamur, bembeyaz bir bal olmuştu. Dervişlere bu balı taksim etti. Daha sonra tulumlardan birini daha açınca, icindekinin yağ olduğunu gördü. Bunu da dervişlere dağıttı. Dervişlerin tabakları yağ ve bal ile doldu. Balın güzel kokusu hiç unutulmadı.

Tâc-ül-ârifîn, bir kabın içinin bir tarafına ateş, bir tarafına pamuk, bunların ortasına da kar koyarak, Muhammed Kadirî ile halîfeye gönderdi. Ebü'l-Vefâ hazretleri bununla halîfeye, "İşte erkeklerin şehveti ateş, kadınların ki ise pamuk gibidir. Ateşle pamuk bir arada durmaz. Bu kabda karın, ateşin pamuğu yakmasına mâni olduğu gibi, araya bir velînin himmeti girerse, ateşin pamuğu yakmasına mâni olur" demek istedi. Halîfe kabı açıp içindekileri görünce, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin ne demek istediğini çok iyi anladı. Kabın içindekileri boşalttırarak, içine yılan yavrusu koydurdu ve Muhammed Kadirî'ye, "Bu kabı alıp Ebü'l-Vefâ'ya götür, içinde ne olduğunu kimseye söyleme" dedi. Muhammed Kadirî o kabı alıp, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin huzûruna getirip önüne koydu. Seyyid Ebü'l-Vefâ o zaman, "Ey Muhammed Kadirî! O mahcûb halîfeden getirdiğin kab nedir? O hiç utanmaz mı?" dedi. Muhammed Kadirî, "Yâ Seyyid! Halîfe bunun içinde olanı söylemememi ve senin keşif yoluyla bilmeni istedi" dedi. O zaman Seyyid Ebü'l-Vefâ, "Halîfeniz evliyâyı böyle âdi bir şeyle mi imtihan eder? Bu çok âdi bir harekettir" buyurdu. Küçük bir çocuk olan kardeşinin oğlu Seyyid Matar'a dönerek, "Yâ Matar! Bu kabın içinde ne olduğunu keşif yoluyla bunlara söyle" buyurdu. O da, "Yâ Seyyid! Bütün makamları, yerleri keşif yoluyla inceledim. Bir yılan yavrusunu, annesinin yanında göremedim. Meğer o yavru tutulup, bu kaba konmuş. Bu kabın içindeki yılan yavrusudur" dedi. Muhammed Kadirî bunları duyunca kendini kaybetti. Bir süre sonra kendine gelince, üzerinde bulunan değerli elbiseleri çıkararak, yamalı ve ucuz bir elbise giydi. Varını yoğunu fakirlere dağıttı. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin eline yapışarak, cân-ı gönülden ihlâs ile tövbe etti ve Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebesi olmak istedi. Bu isteği Seyyid hazretleri tarafından kabûl edildi.

Halîfe bunları duyunca, çok huzûrsuz oldu. Sebebi ise, en yakın adamı olan Muhammed Kadirî'nin Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerine talebe olması ve diğer yakınlarını da o zâta talebe olacağından, makamının elden çıkacağından korkması idi. Hâlbuki, Tâc-ül-ârifîn hazretlerinin nazarında, onun makamının hiç önemi yok idi. Halîfe hâlâ tereddüt içinde idi. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerini bir daha imtihan etmek istedi. Bunun için helâl yoldan kazanılmış yüz dînârın içine, haram yoldan kazanılmış on dînâr koydu. O on dînârın üzerine, kendisinin anlıyabileceği bir işâret koydu. Bunların hepsini bir kese içine koyarak, adamlarından birine verdi ve "Bunları Ebü'l-Vefâ'ya götür, talebelerine dağıtsın" dedi. Gönderdiği kimse, Ebü'l-Vefâ'nın huzûruna gelerek, halîfenin dediğini söyledi. Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Keseyi çevir de mührü açılsın" buyurdu. O kimse söylenileni yaptı ve kesenin içindekileri bir tabağa boşalttı. Seyyid Ebü'l-Vefâ, "Şunları ayır. Şunları da, şunları da" diyerek, halîfenin karıştırdığı haram yoldan kazanılmış olan on dînârı birer birer ayırdı. Helâl yoldan kazanılmış olan yüz dînârı alıp kabûl etti. On dînârı da bir keseye koydurarak, "Bu dinarlar, fakirlere nafaka olarak harcanamaz. Götür kendisi

harcasın" diyerek, halîfeye geri gönderdi. Halîfe, on dinârı eline alınca gördü ki, hepsi işâretlediği ve haram yoldan kazanılmış olan dinarlar idi. O zaman anladı ki, Tâc-ül-arifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, Allahü teâlânın veli kullarındandır.

Doğruyu inkâr eden sapık kimseler, halîfenin huzûruna gelip, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri için, "Bu kimse, uzakta iken yakınınıza getirdiniz. Buraya gelmesiyle, bütün Bağdad halkı ona tâbi oldu. Muhammed Kadirî, senin en yakın adamın ve en sâdık hizmetçin idi. O dahi seni terk edip ona talebe oldu" dediler. Bu ve buna benzer kötüleyici sözler söylediler.

Muhammed Kadirî, Ebü'l-Vefâ'ya talebe olunca, kendisine Ebü'l-Vefâ hazretleri buyurdu ki: "Sana, halifenin karşısında iftihar edebileceğin ve onun seni o vaziyette görüp niyetini düzeltebileceği bir vazîfe vereyim." Onu talebelerin helasını silip süpürmek ve temizliği ile uğraşma işiyle vazîfelendirdi. Muhammed Kadirî bu vazîfeyi kabûl edip, ihlâs ve gönül rızasıyla, seve seve talebelerin helâsını temizlemeye başladı. Halifenin yanında ve onun yakın adamlarından olmayı, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanında bulunarak, dervişlerin helâsının temizliğiyle uğraşmaya tercih ediyordu!

Ba'zı kimseler halîfeye, "Senin en yakın adamın ve en iyi hizmetçin Muhammed Kadirî, Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın en iyi itaat eden talebelerinden olmuş ve senin yanında olmayı ve sana hizmet etmeyi, talebelerin helâsını temizlemeye tercih ediyor. Senin adamlarını ayartıp, kendi hizmetinde tutan bu gibi kimseleri şehirde bulundurmanız doğru değildir. Eğer biraz daha burada kalırsa, bütün adamlarınızı ayartıp yanında çalıştıracak" dediler. Böyle sapık kimselerin sözleri, halîfe üzerinde etkisini gösterdi. Ulemâyı toplıyarak, onlarla meşveret etti ve onlara "Nasıl hareket edelim?" diye sordu. Bunlar sükût edip bir cevap vermediler. Ba'zıları, "Şehirden uzaklaştıralım" dediler. Ba'zıları da, "Câmilerde, minberlerde va'z ve nasihat etmesine ve halkın tövbe etmesi için meclisler tertip etmesine müsâade etmeyiniz" dediler, İbn-i Akîl ise, "Yâ Emîr-ül-mü'minîn! Ulemâ toplansın. Bunların herbiri, ayrı ayrı gayet güç suâller hazırlayıp ona sorsunlar. Şayet o suâlleri cevaplandırırsa ne âlâ. Yok bu suâlleri cevaplandırmaktan âciz ise, gerisini siz bilirsiniz" dedi. İbn-i Akîl'in bu teklifi halîfenin hoşuna gitti ve "Ne kadar ulemâ ve büyük fıkıh âlimi var ise toplansınlar, içinden çıkılması zor olan ne kadar güç mes'ele ve suâl varsa ona sorsunlar. Eğer bu suâllere cevap verebilirse, onu kendi hâline bırakalım. Şayet bu suâlleri cevaplandıramazsa, kürsüsünü başına yıkıp şehirden sürelim" dedi. Sonra Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerine durumu bildirdiler. O da, "İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin türbesinin batı tarafında, gömülü bir minber vardır. O minber demirdendir. O demir minberi halîfenin topladığı âlimlerin, bana suâl soracakları yere koysunlar. Sonra etrâfında ateş yakıp, kıpkırmızı oluncaya kadar kızdırsınlar. O minberin üzerine çıkıp, Allahü teâlânın izniyle, soracakları suâllerin hepsinin cevâbını veririm" buyurdu.

Onun bu sözleri halifeye iletildi. Halîfenin emri ile o yeri kazdılar. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin dediği gibi o minberi buldular. Binbir güçlükle onu çıkarıp, geniş bir alana koydular. Etrâfına ve yanına çok büyük odunlar yığdılar. Sonra odunları ateşe verdiler. Ateş, üç gün üç gece yandı. Minber ateşin te'sîriyle kıpkırmızı oldu. Bağdad halkının hepsi, o alanda toplanmış idi. Halifenin ve ulemânın oturacağı yerin yakınındaki ateşi temizlediler. Halife minbere yakın bir yere oturdu. Halkın birçoğu, "Bu ateşten kıpkırmızı olmuş demire, insanoğlunun yaklaşması hiç mümkün mü? Nerde kaldı üzerine çıkıp oturmak ve kendisine sorulan suâllere cevap vermek" dediler. Halîfeye daha önce Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerini kötüleyenler de o alana geldiler. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin, ateşten kızarmış minberin üzerinde yanmasını ve ona sorulacak suâllere cevap verememesini istiyorlardı. Suâl soracak olan âlimlerin sayısı kırk kadar idi. Bunların onu Hanefî

mezhebi, onu Şafiî mezhebi, onu Mâlikî mezhebi, onu da Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi idi. Dört mezhebde, o zamanda onlar kadar âlim kimse yoktu. Onlar gelip yerlerini aldıktan sonra, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin minbere çıkması istendi. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, Besmele çekerek minbere çıktı. Peygamber efendimize salât-ü selâm getirdikten sonra hutbe okudu. Ateşten kıpkırmızı olan demir minberin üzerinde, ayağını bile kıpırdatmadı. Bu hâldeki minber, vücûdunu zerre kadar incitmedi.

Bu hâli gören halîfe, âlimler ve halk çok şaşırdılar. Halîfenin, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri hakkındaki tutumu değişti. Hiç kimsenin onu inkâr edecek hâli kalmadı. Başta halîfe olmak üzere, orada bulunan herkes, Tâc-ül-ârifîn'in Allahü teâlânın velî bir kulu olduğunu kabûl ve tasdik ettiler. Esâsında bu durumu, Tâc-ül-ârifîn'i sevmeyen ve ona düşman olanlar, onu halîfenin gözünden düşürmek için hazırlamışlardı.

Daha sonra Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Kim suâl sormak ve münâzara etmek istiyorsa gelsin" dedi. Fakat kalabalık meydandan, özellikle o kırk âlimden hiç kimse ona cevap vermedi. Sapıklar, âlimlere "Biz sizi niye buraya getirdik? Hazırladığınız suâllerinizi sorsanıza" dediklerinde, âlimler "Vallahi biz, gerçekten cevâbı zor sorular hazırlamıştık. Fakat şimdi onların hiçbirini hatırlıyamıyoruz. Bildiğimiz bütün herşeyi de unuttuk" dediler. O âlimlerin arasından bir zât, "İslâm nedir?" diye sordu. Seyyid Ebü'l-Vefâ "Hangi İslâmı soruyorsun. Senin İslâmından mı soruyorsun, yoksa benim İslâmımdan mı?" diye söyleyince o zat, "İslâm iki türlü müdür diyorsun?" dedi. Seyyid Ebü'l-Vefâ, "Evet iki türlüdür. Sizin İslâmınız, îmânınızın aynıdır. Sen; Allahü teâlâ birdir, eşi ve benzeri yoktur. Muhammed Mustafâ (s.a.v.) hak peygamber diye dilinle söyler, kalbinle buna inanırsın. Hak teâlânın ve Resûlünün emrini tutup onunla amel edersin. Ama bizim İslâm anlayışımız ve kabûl edişimiz ba'zı değişiklikler arz eder. Şöyle ki: Biz, îmânın yanında, hiçbir zaman Allahü teâlâdan gâfil olmamak İslâmdır, deriz. Sizin orucunuz; Ramazân-ı şerîfte fecrin ağarmasından, güneş batıncaya kadar, yemeden-içmeden sakınmak ve akşam olunca da iftar etmektir. Bizim orucumuz ise; yiyeceklerden, giyeceklerden ve bütün kâinattan uzak durmaktır. Biz, dünyâ ni'metlerinden, sâdece ibâdet ve tâatte güç kazanmak için faydalanırız. Ve bizim için esas, bütün ahlâk bozucu şeylerden uzak durmaktır. Zekâta gelince; altından bu kadar, gümüşten şu kadar ve davardan şu kadar deyip, fıkıh kitaplarında beyan buyurulduğu gibi verirsiniz. Bizim zekâtımız; mevcûd olan herşeyi, fazla fazla vermektir ve Allahü teâlânın indinde makbûl olan nesnelerle zenginlik hâsıl edip, bütün varlıklardan el çekmektir.

Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, sonra haccı ve diğer emirleri çok açık bir şekilde anlattı. Sonunda, "Bu anlattığım İslama kim sahiptir?" diye sorunca, hiç kimse cevap vermedi. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ hazretleri: "Ey Cemâat! Benim için çok şiddetli bir ateş kızdırdınız, ama Allahü teâlâ söndürdü. Ba'zı zor suâller hazırlayarak, onların cevâbının verilmemesiyle beni âciz bırakmak istediniz. Fakat, Allahü teâlâ beni değil, sizi âciz bıraktı. Siz istiyordunuz ki, kendiniz fesahat ve belagatla konuşup suâl sorasınız. Ben ise, fesahat ve belagattan uzak olarak suâllerinizi cevaplandırayım. Fakat siz de gördünüz, ben de fasîh ve beliğ söz söylemeye muktedir imişim" dedi ve "Hani bana sormak için suâl hazırlayanlar nerede? Gelsinler, suâllerini sorsunlar!" diye üç sefer yüksek sesle seslendi. Hiç kimse cevap vermeyince kendisi, "Bana sormak için hazırladığınız hâlde, Allahü teâlâ tarafından size unutturulan suâlleri, O'nun yardımıyla sizlere ben sorayım ve cevâbını vereyim" dedi.

Suâl hazırlayan kırk âlimden ilkine, "Yâ falan! Senin hazırladığın suâl şu değil miydi?" diye sorunca, ondan "Evet" cevâbını aldı. "İşte cevâbı da budur" diyerek, o suâli çok güzel bir şekilde

açıkladı. Verdiği cevâbı orada bulunan herkes çok beğendi. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, orada bulunan diğer otuzdokuz âlimin hazırladıkları suâlleri tek tek söyleyerek, cevaplarını gayet açık bir şekilde söyledi. Bu durum, başta halîfe ve orada bulunan kırk âlim olmak üzere, herkesi hayretler içinde bıraktı. Orada bulunanların hepsi, Ebü'l-Vefâ hazretlerine hayran oldular. Tâc-ül-ârifîn sonra onlara, "Ey âlimler! Ey fakîhler! Biliniz ki, medresede öğrenilen ve kâğıt üzerine yazılan ilim zamanla unutulur. Fakat Ledün mektep ve medresesinde öğrenilen ilm-i ledünnî'nin kâğıdı gönül sahifesidir. O, gönül sahifesine yazılır ve asla unutulmaz. İlm-i ledünnî'yi öğrenin. Bu ilmi öğrenen, iki cihanda mes'ûd olur, saadete erer ve bahtiyar bir hayat yaşar" dedi. Daha sonra minberden inerek iki rek'at namaz kıldı ve bir kenara oturdu. Oradaki halkın ba'zıları, onun yanına gelerek oturdular, İbn-i Akîl ve İbn-i Hübeyre de Tâc-ül-ârifîn hazretlerinin yanına gelerek himmet istediler. Ebü'l-Vefâ onlara, "Siz, beni fasîh ve beliğ konuşamayan acemi bir kimse mi sanmıştınız?" diye sorunca onlar, "Evet öyle zannediyorduk" dediler. Seyyid Ebü'l-Vefâ, "Biliniz ki, Allahü teâlânın lütfu kime erişmişse, o kimse eğer nâkıs ise kâmil olur. Dilsiz ise konuşur. Konuşması düzgün değilse fasîh olur. Kör ise gözleri görür. Ne eksiği varsa, hepsi tamamlanır, hiçbir eksiği kalmaz. Allahü teâlâ bana da lütufta bulundu. Ceddim Muhammed Mustafâ (s.a.v.), gece rü'yâmda görünüp, ağzıma mübârek tükürüğünden bulaştırdı. O sabahtan beri çok fasîh ve beliğ konuşmaktayım" buyurdu. Bunun üzerine İbn-i Hübeyre, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin eline sarılarak, cân-ı gönülden tövbe etti.

Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, daha sonra ikinci defa büyük bir va'z ve nasîhat verdi. O sırada, daha halîfenin kalbinde inkâr kokusu vardı ve henüz utanma duygusu onu tam olarak kaplamamış idi. Çünkü Ehl-i sünnet düşmanları münâfıklar, Ebü'l-Vefâ Hazretleri hakkında gece-gündüz çeşit çeşit yalanlar söylüyor ve ona iftira ederek, doğruyu bâtıl olarak göstermeye çalışıyorlardı. Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın va'zını dinlerken halifeye bir hâl oldu ve onun anlattıklarını cân-ı gönülden dinlemeye başladı. "Çok güzel yâ Tâc-ül-ârifîn" diyerek kendini kaybetti. Bu durum, birkaç defa daha tekrarlandı. Ebü'l-Vefâ hazretlerini kötüleyenler, onun böyle söylemesine çok şaşırdılar. Kendisine gelince ona, "Sizinle Seyyid Ebü'l-Vefâ arasında bir yakınlık yok iken, ona bu şekilde seslenmenizin sebebi nedir?" diye sordular. Halîfe, "Vallahi o sözü kendi isteğimle söylemedim. Minberin üzerinde yeşil bir kuş bulunuyordu. O kuş, "Çok güzel yâ Tâc-ül-ârifîn" deyince, kendi isteğim olmadan o kuşun sözlerini tekrarladım" dedi. Sonra Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri minberden inince, birçok kimse yanına gelerek tövbe etti. Yaptıklarından izdırap duyan halîfenin, Tâc-ül-ârifîn hazretlerinin yardımıyla kalbi yumuşadı ve düşmanların sözlerine bakmıyarak ona bî'at etmek istedi. Tenhâ bir yerde va'z kürsüsü kurmaları için adamlarını görevlendirdi. Sonra da Ebü'l-Vefâ hazretlerine, gelip bize tenhâ bir yerde va'z versin. Lütfedip bizi şereflendirsin" diye haber gönderdi. Seyyid Ebü'l-Vefâ "Canla başla" dedi ve va'z kürsüsü kurulan yere gitti ve va'zu nasîhat etti. O mecliste, o kadar çok ilmi-ledünnî ve feyz saçtı ki, anlatılması mümkün değildir. Orada bulunanların hepsi, derecelerine göre hisselerine düşeni aldılar. Halîfe ve hazır bulunan âlim ve fakîhler ona hayran kaldılar. Bunların arasında Tâc-ül-ârifîn için, "Bu kadar ilmi nereden öğrendi? Bu kadar çok kitap bilgisine nasıl sâhib oldu ve nasıl mütâlâa edebildi? Zâhirî ve bâtınî ilimlerde bir benzeri olmıyan bu zât, hangi âlimlerden, nerede ve ne zaman ders aldı?" diye hatırlarından geçirenler oldu. Onların bu düşünceleri ona ma'lûm oldu ve "Ey insanlar! iyi bilin ve anlayın. Cenâb-ı Hak bir kuluna ihsân edip feyz vermişse, o kimse zâhirî ve bâtınî ilimlerde öyle söz sahibi olur ki, sizin âlimlerinizin uzun yıllar çalışarak elde ettikleri çok ilim, O'nun verdiği ilme nazaran denizde bir damla gibidir. Bir tarafın ilim öğreteni Allahü teâlâ, bir tarafın ilim öğreteni insan olursa, hangi tarafın ilminin daha tutarlı olduğunu siz kıyâs ediniz" buyurdu. Orada bulunanlar, onun bu sözünü işitince çok

ağladılar. Bu konuşmadan sonra, birçok kimsede derecesine göre bir hâl hâsıl oldu. Birçok kimseler düşüp bayıldılar. Halîfeyi de dehşet kaplıyarak vücûdunu bir titreme aldı. Kalbinde Allah korkusu yer edip, evliyâ sevgisi hâsıl oldu. Tâc-ül-ârifîn hazretleri, minberden inip halîfenin yanına geldiler. Elleriyle halîfenin vücûdunu sıvazladı. O titreme hâli halîfeden gitti. Bunun üzerine halîfe, "Yâ Seyyid, bana hassaten va'z et" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri de, "Yâ Emîr-ül-mü'minîn! Sen gerçeği gördün. Amma sen bir inat yüzünden bunu anlamadın veya anlamak istemedin. Bir kimseye kendisinin va'zı te'sîr etmezse, başkasının va'zı te'sîr etmez. Fakat ben sana bir kıssa anlatayım, sen ondan hisse çıkar:

Bir çoban, güttüğü koyunlara şefkatli ve merhametli davransa, onları incitmezse ve zayıf-sağlam demeden her birini iyi ve otlu yerlerde otlatırsa, sıcak bastığı vakitlerde ağaç altlarına götürüp onları gölgelendirirse, susadıklarında onları güzel berrak sulardan sularsa, hülâsa ne kadar iyi beslerse, koyunlar besili olur ve sürü çabuk artar. Koyunların sütleri de çok olur. Koyunları böyle olan sürü sahibi de, çobandan memnun olarak daha fazla ücret verir. Eğer bunları yapmayıp da tersini yaparsa, koyunların sütleri ve sayısı azalır. Sürü sahibi memnun kalmıyarak çobanı işten çıkarır, onun yerine başka çoban getirir.

İşte böyle olduğu gibi, ey halîfe! Bir bakıma sen de bir çobansın. Sana itaat eden teb'an da koyun gibidir. Sen insaf ve adâletle hareket ederek onlara zulüm etmezsen, Allahü teâlâ da senin hukukunu görerek, adâletle hareket ettiğin için seni makamında devamlı tutar ve sen de böylece ülkeni günden güne genişletebilirsin. Eğer teb'ana şefkat ve merhametle davranmazsan, onlara eza, cefâ ve zulüm edersen, Hak teâlâ seni memleket padişahlığından ve hilâfet makamından alır. Böylece hem bu dünyâda, hem de âhırette kovulmuş olursun.

Ey Emîr-ül-mü'minîn! Şimdi iyi düşün ve gözünü aç. Kendi hâline dikkatle bak. Hangi taraftansın? Ona göre amel et ve durumunu düzelt. Kimseye güvenme, âhırete yarayacak işi kendin gör" buyurdu. Bunun üzerine halîfe, "Ey Seyyid! Allahü teâlâ seni ve ecdadını, bütün mü'minlere yardım ve onlardan faydalanmaları için gönderdi. O yardım ve faydadan, bugün özellikle ben istifâde ettim, idârem altında bulunan âmirlere, halka adâlet üzere muâmelede bulunup, kimseye zulüm etmemeleri için emir göndereceğim. Söylemek benden, emrimi yerine getirmek ise onların vazîfesidir. Eğer emrimi yerine getirmezlerse, günaha girer ve yarın Allahü teâlânın huzûrunda kendileri mes'ûl olurlar" dedi.

Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Ey halîfe! Güzel söylüyorsun, fakat sâdece dil ile söylemek yetmez. Yapılan işi tartarak yapmak ve her durumda adâlete riâyet etmek lâzımdır. Ey halîfe! Şüphen olmasın ki, günün birinde öleceksin. Burada öyle bir amel işle ki, yarın kıyâmet günü o amelin sana fâidesi dokunsun. Günün birinde seni, seni yaratan yüce bir varlığın huzûruna götürecekler. O herşeyi bilir, hiçbir şey O'na gizli kalamaz. Burada işlediğin herşeyin karşılığını orada göreceksin. Şunu hiç unutma ki, Allahü teâlâ seni bir damla meniden yarattı. Sana can verdi, akıl verdi. Göz, kulak, ayak ve dil verdi. Bunlara benzer daha nice a'zâlar ve saymakla bitmeyecek ni'metler verdi. Bütün bunları insanoğlunun emrine amade kıldı. Böyle ni'metler verdiği insanlar üzerine hükmetmen ve emir vermen için, Allahü teâlâ seni hâkim kıldı ve halîfe yaptı. Sana tâbi olan bütün insanların hâlleri senden sorulacaktır. Bu yüzden makamınla öğünüp mağrur ve gâfil olmayasın" deyince, halîfe çok ağladı ve hararet arttı, içmek için su istedi. Bir maşrapa su getirdiler. Tam suyu içeceği sırada, Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Ey halîfe, suyu içme! Sabret" dedi. Bunun üzerine halîfe onun diyeceğini beklemeye başladı. Tâc-ül-ârifîn, "Ey halîfe! Çok susamış bir hâlde sahrada olsan ve bir damla içecek su bulamasan, susuzluktan ölecekmiş gibi olsan. Bir kimse elinde bu maşrapayla sana su getirse ve karşında

tutarak, "Şayet saltanatının yarısını bana verirsen, şu suyu sana vereceğim" dese ne yaparsın?" deyince halîfe, "Susuz ölmektense, diri kalıp yaşamak daha iyi olacağından, saltanatımın yarısını verir, bir maşrapa dolusu soğuk suyu alırdım" dedi.

Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Suyu içtiğinizi kabûl edelim. O içtiğin su, bir müddet sonra idrar olarak yol bulup çıkmak istese, fakat Allahü teâlâ o suyu veren kimseye bir imkân verse, o kimse seni, idrarını yapamaz hâle getirse ve sen de idrârını yapamazsan, o zaman da o kimse, "Eğer saltanatının diğer yarısını da bana verirsen, idrârını yapmanı sağlarım. Yoksa seni bu hâlde bırakırım" dese ne yaparsın?" diye sordu. Halîfe cevap olarak, "Eza, cefâ içinde çaresiz kalmaktan dirlik iyidir. Saltanatımın yarısını ona verir, o zahmetli hâlden kurtulurum" dedi ve elindeki suyu içti. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri başını kaldırıp, "Ey halîfe! Bil ki, yarısı bir içim suya, yarısı da bir defa idrar çıkarmak karşılığında elden çıkacak olan bir devlete, bir makama, ârif olan kimse hiç tama' eder mi? Onun için, beylik ve makamın benim yanımda zerre kadar bir değeri yoktur" buyurdu. Bunun üzerine halîfe, "Ey Seyyid! Beni mazur görünüz. Sizin asıl hâlinizi bilememişim. Biliyorsun ki, nefs kâfirdir, insana türlü türlü endişeler verir ve kişi, kendisini vesveseye iten herkesin sözüne uyar" dedikten sonra, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin elini öptü ve "Ey Seyyid! Bu andan i'tibâren senin emrinden dışarı adımımı atmayacağım. Yapacağım işleri, önce sizinle istişâre edeceğim. Ondan sonra o işleri yapacağım" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri de, "Yâ Emîr-ül-mü'minîn! Benim sana, senin de bana ihtiyâcın yok. Fakat ne yaparsan Allahü teâlânın emrinden dışarı çıkma, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetini bırakma. Dâima Allahü teâlâdan kork, Resûlünden utan" dedi. Bunun üzerine halîfe, "Ey Seyyid! Bana, gönlümün dünyâya karşı aşırı ve fazla bir hırs göstermiyeceği bir nasîhatta bulun?" deyince, Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Dünyânın lezzetleri üç şeyde toplanmıştır. Bunların ilki yemek-içmek, öbürü giyinmek, diğeri ise cimâ'dır. Yiyeceklerin en tatlısı baldır. Bal, küçük ve zayıf olan arıdan hâsıl olur. O hayvancığı, insan dilerse kolayca öldürebilir. Giyeceğin en iyisi ipek olup, onu da küçücük bir böcek yapar. O böcek, gökgürültüsüyle ölür. Cima' ise, bir bevli yerli yerine ulaştırmaktır. Bu da bir anlık lezzettir. Dünyânın, insan için geçen süre kadar bile kıymeti yoktur. Kâmil ve ârif olan kimse dünyâya gönül bağlamaz. Böyle zâtların gönülleri, Allahü teâlâdan bir ân bile uzak olmaz" buyurduktan sonra, talebelerinden birine işâret etti. Talebesi hâl ehlinden olduğu için, hocasının ne için işâret ettiğini hemen anladı. Ebü'l-Vefâ hazretleri onun eline, o zamana kadar görülmemiş bir inci koydu, incinin pırıltısından her taraf ışıl ışıl olmuştu. Halîfe bunu görünce, Seyyid Ebü'l-Vefâ'dan bakmak için izin istedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri o inciyi halîfeye verdi. Halîfe eline alınca, o inci basit bir taş oluvermişti. Onu tekrar geri verdi. Seyyid Ebü'l-Vefâ o taşı eline alınca, yine pırıl pırıl parlayan bir inci oluverdi. Halîfe o inciyi tekrar eline aldığında, yine değersiz bir taş oluverdi. Halîfe onu tekrar Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya geri verince, o taş, tekrar gözleri kamaştıran, parlaklığıyla insanları cezbeden bir inci oldu. Halîfe bu duruma çok şaşırdı. Bunun neden ileri geldiğini anlıyarak, cân-ı gönülden tövbe etti. Adâlet üzere hareket edeceğine, kimseye zulüm etmiyeceğine gönülden söz verdi.

Daha sonra Emîr-ül-mü'minîn, çeşitli yemekler hazırlamaları için adamlarına emir verdi. Tâc-ül-ârifîn hazretlerine ziyâfet verecekti. Adamları çok miktarda ve çeşitli yemekler hazırladılar. Sofralar kurularak, o yemekleri onların üzerlerine koydular. Halîfe ve Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, talebeleriyle sofraya oturdular. Seyyid Ebü'l-Vefâ talebelerine, "Ramazan Mecnûn aranızda mı?" diye sorunca, Ramazan Mecnûn "Buradayım" diyerek ayağa kalktı. Ebü'l-Vefâ "Ey halîfe! Önce bu Mecnûn'un karnını doyur" dedi. Halîfe de, "Hay hay, yemeğin sonu yoktur. Ne kadar isterse yesin" deyince, Ebü'l-Vefâ hazretleri Ramazan Mecnûn'a işâret etti.

Ramazan Mecnûn yemekleri yemeğe başladı. Orada bulunan bütün yemekleri yedi ve ey halîfe! Daha yemek yok mu? Karnım doymadı" dedi. Halîfe de, "Bağdad'da ne varsa yersin, fakat yine doymazsın" deyince, Ramazan Mecnûn, "Bugün rızkımı senden talep ettim, aç kaldım" dedi. Bunun üzerine halîfe özür diledi ve tövbe istiğfar etti. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, yola çıkmak için sonra halîfeyle vedâlaştı. Halîfe ona, şehirden çıkıncaya kadar refakat etti. Seyyid Ebü'l-Vefâ talebeleriyle Bağdad'dan uzaklaştıktan sonra, halîfe, Mâcid-i Kürdî'yi istedi. Seyyid Ebü'l-Vefâ, Mâcid'e izin verince, Mâcid, halîfenin yanına geldi. Halîfe kâtibine: "Kasendi'nin etrâfında olan bütün köylerin uşrlarını Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya yaz" diye emîr verdi. Kâtip, halîfenin bu emrini yazdı. Halîfe, bunu Mâcid-i Kürdî'ye vererek, "Bunu Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya götür. Fakat Seyyid hazretleri beldesine varmadan bunu ona verme ve gösterme" dedi." Mâcid-i Kürdî, "Peki" diyerek mektûbu aldı ve Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın arkasından yetişti. Ona hiçbir şey söylemedi. Hepsi gemiye bindiler. Fakat gemi, ne yaptıysalar bir türlü hareket etmedi. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ hazretleri, Allahü teâlânın yardımıyla geminin neden yürümediğini anladı ve Mâcid-i Kürdî'yi yanına çağırdı. Ona, "Ey Mâcid sende birşey var" dedi. Mâcid de, "Evet yâ Seyyid var" deyince, "Nedir o?" diye suâl etti. Mâcid, "Bende halîfenin size gönderdiği bir mektûp var" deyince Ebü'l-Vefâ, "Daha önce bana onu niye vermedin" dedi. Mâcid de, "Yerinize varmadan size vermememi ve ondan bahsetmememi halîfe vasıyyet etmişti. Ondan dolayı vermedim" deyince Ebü'l-Vefâ, "Yâ Mâcid! Görüyorsun ki gemi hareket etmiyor. Ne yapmamız lâzım? Getir mektûbu bir göreyim" dedi. Mâcid-i Kürdî mektûbu cebinden çıkarıp hocasına verdi. Seyyid Ebü'l-Vefâ mektûbu okuduktan sonra, yırtıp, parça parça ederek suya attı. O anda gemi, kendi kendine hareket etti. Çok hızlı bir şekilde varacağı yere vardı. Ba'zı kimseler, "O kâğıtda her hâlde Seyyid hazretlerine birşey vakfedilmişti. Seyyid hazretleri neden böyle yaptı acaba? Kendisi kabûl etmedi, bari zürriyetine veya talebelerine verseydi" dediler. Bu durum Ebü'l-Vefâ hazretlerine ma'lûm oldu ve "Ey insanlar! Velî olan kimsenin, Allahü teâlâdan başka birşey istemesi, Ondan başka birşeye gönül bağlaması doğru değildir. Ben ve benim soyumun, benim silsilemin, kıyâmete kadar Allahü teâlâdan başka hiç kimseye muhtaç olmayacağına ve bütün âlemin onlara muhtaç olacağına inanıyorum" buyurdu.

Ebü'l-Vefâ hazretlerinin kerâmetleri ve menkıbeleri:

Şöyle anlatılır: Ebü'l-Vefâ hazretleri, bir seyahatinde bir köye uğramıştı. Köy halkına va'z ve nasihatte bulundu. Daha sonra köylülerden biri gelip, "Efendim, köyümüzün bir büyüğü var. Herkes ona saygı duyar. Bu zât, aynı zamanda benim babamdır. Kendisine bir hastalık geldi Kırk yıldır ayağa kalkamıyor. Sizin sayenizde şifâ bulacağını ümid ediyor. Müsâade ederseniz sizin yanınıza getirilmesini istiyor" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri bir süre tefekküre daldıktan sonra, "Getirin bir göreyim" dedi. O zâtı getirdiler. O zâtı gördükten senra, keşif yoluyla onun bozuk bir inançta olduğunu anlayıp, "Allahü teâlâ sana şifâ ihsân eder de ayağa kalkarsan, bozuk inancından vazgeçip, doğru i'tikâda girer misin?" buyurdu. O zât, "Ben iyileşirsem, bütün köy halkıyla beraber sizin talebeniz olur, ne emir buyurursanız yaparız. Bozuk i'tikâdımızdan da vazgeçer, öğreteceğiniz doğru i'tikâdla, i'tikâdımızı düzeltiriz" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ hazretleri iki rek'at namaz kıldı ve duâ etti. Bundan sonra da, "Allahü teâlânın izniyle ayağa kalk" buyurdu. O zât, hemen ayağa kalktı. Sanki vücûdunda hiçbir şey yoktu. Köy halkı ve o zât, tövbe ettiler. Bozuk inançlarından vazgeçtiklerini söylediler. Köyden ayrılmadan önce, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, o zâta, "Sakın, tövbeni bozma! Dalâlete düşenleri görürsen de onlara doğru yolu göster. Eğer ahdini bozacak olursan, büyük bir hastalığa düçâr olursun" dedi.

Dört yıl sonra, civar köyler onlara baskı yapıp, "Tövbenizden dönmezseniz sizi öldürürüz" diye tehdit ettiler. "O zât senin tövbeni bozduğunu nereden bilsin" deyip, uzun konuşmalardan sonra tövbe eden zâtı ikna ettiler. O zât tövbesini bozduğu anda, hemen eski hâline döndü. Derhal oğullarını Ebü'l-Vefâ hazretlerine gönderdi Ebü'l-Vefâ hazretleri de, "Ben, o zaman söylemiştim. Erenlerin attığı ok geriye dönmez" buyurdu.

Ebü'l-Vefâ hazretleri şöyle anlatır: "Kalmine'de iken, birgün sahraya çıkmış tenhâ bir yerde ibâdet ediyordum. Bir süre sonra, uzakta bir tepenin üzerinde birbirleriyle şakalaşıp konuşan iki kişi gözüme ilişti. Onlara dikkatle bakıyordum. Nihâyet bunların ortalarında bir kişi peydah olarak onlardan birini bıçakla öldürdü. Sonra bıçağı diğerinin eline verdi. Onları o hâlde bırakarak, ölen kimsenin kavmine, "Falanı, falan yerde öldürdüler" diye haber verdi. Öldürülen kimsenin kavmi toplanıp geldiler. Adamlarının öldürülmüş olduğunu ve elinde kanlı bir bıçak olan bir kişinin de orada durduğunu gördüler. Hemen onu yakaladılar. Ben, olanları başından beri görüyordum. O kişiyi öldüren kimse kalabalığın arasında bulunuyordu. O, öldürdüğü kimseyi yıkadı, kefenledi ve imamlık edip namazını kıldırdı ve kabrine koyup üzerini toprakla örttü. O kavim, ölüyü defnettikten sonra dağıldılar. Fakat öldüren kimse orada kaldı.

Ölünün kabrinden bir avuç toprak alıp, üzerine birşeyler okuyarak kavminin arkasından serpti. Kabirden bir avuç toprak daha aldı ve yine üzerine birşeyler okuyarak havaya doğru savurdu. Daha sonra ölünün mezarından bir avuç toprak daha alarak üzerine birşeyler okudu ve kabrin üzerine serpti. Bunun hakîkatini öğrenmek için, hemen o zâtın yanına gittim ve "Esselâmü aleyküm" deyip ona selâm verdim. "Ve aleyküm selâm yâ Tâc-ül-ârifîn!" deyip selâmımı aldı. Ona, "Ey kardeşim! Sana birşey soracaktım, fakat şimdi sorum iki oldu" deyince bana, "Sor yâ Ebü'l-Vefâ!" dedi. Ben ona, "Sen benim adımı nereden bildin?" diye sorunca, "Ben senin adını ve lakabını, daha sen yaratılmadan levh-i mahfûzda gördüm" dedi. Ben ona, "Ey kardeşim, sen Allahü teâlâya yakın olanlardan imişsin. Fakat bu cinâyeti niçin işledin?" diye sorunca, "Ben Azrâilim. Allahü teâlânın emriyle bu işi yaptım. Hikmet-i ilâhi böyle tecellî etti. O kimse şimdi şehîd olsa gerektir" dedi. Ben ona yine, "Kabirden alıp avuç avuç saçtığın o toprak neydi? diye sordum. Azrail (a.s.), "Yâ Tâc-ül-ârifîn! O kavmin arkasından birinci avuç toprağı, Allahü teâlânın emriyle serptim. Kavmin, katil diye yakaladıkları o kimseye merhamet ve şefkat etmeleri içindi. Çünkü o kimsenin hakîkatte hiç suçu yoktur. İkinci olarak göğe saçtığım bir avuç toprak da, Allahü teâlânın emriyleydi. Bu zâtın cenâze namazını kılmak için gelmiş olan sâlihlerin rûhlarının makamlarına geri dönmeleri için serptim. Üçüncü defa saçtığım toprak da, gene Allahü teâlânın emriyleydi. Onu kabrin üstüne, meyyitin kabir azâbı görmemesi için serptim" deyince ben, "Hakîkati şimdi öğrendim. Fakat ey Azrail aleyhisselâm! Benim bir dileğim var. Hak teâlâdan izin iste de, ikimiz kardeş olalım" dedim. O zaman Azrail (a.s.), "Yâ Tâc-ül-ârifîn! Ben seninle nasıl kardeş olurum? Çünkü annenin, babanın ve bütün yakınlarının canını ben aldım. Bir süre sonra, senin de canını ben alacağım. Bu yüzden biz nasıl kardeş olabiliriz?" deyince ben, "Ey Azrail! Ben rûhumu kabzetmenden korkmam ve incinmem. Çünkü dosta ulaşmak benim için saadettir. Fakat, ecelim yaklaştığı zaman bana bildirmeni isterim" dedim. Azrail (a.s.), "Şayet Allahü teâlâ izin verirse bildiririm" dedi ve gitti.

Şöyle anlatılır. "Seyyid Ebü'l-Vefâ, birgün bir berbere traş oluyordu. Traşın yarısına geldiğinde, berber, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin gözden kaybolduğunu gördü. Berber, hayret ve dehşet içinde kaldı. Bir saat sonra Ebü'l-Vefâ hazretleri gelip, berberin önüne tekrar oturdu. Berber, yarım kalan traşını tamamladı ve Ona, "Yâ Seyyid! Bu ne hâldir?" diye sordu. Seyyid Ebü'l-Vefâ, Irak'ın Behendak şehri yakınlarında Vâdiîn Never denilen bir yer vardır. Sen, şimdi

derhal oraya git. Oraya vardığında büyük bir kâfile göreceksin. Onların arasında, yeşil yün elbise giymiş ve bir kır katıra binmiş bir zât vardır. Ona selâm ver ve "Bulunduğun adağı bana ver" de. Ondan adadığı onbin dinar parayı al ve nereye harcarsan harca" dedi. Berber, "Yâ Seyyid! Beni sizin gönderdiğinize dâir bir nişan, bir alâmet ister. O zaman ben ne diyeyim?" diye sorduğunda, "Yürü git. Hiçbir şey istemez" dedi. Berber bir nişan ve alâmet istemekte ısrar edince Seyyid hazretleri, "Git ve ona, "Denizde sizin geminizi büyük bir balık batıracağı esnada, siz feryâd etmiştiniz. Bu sırada başının yarısı traş olmuş, yarısı traş olmamış bir zât gelerek, o balığı parçalayarak öldürmemiş miydi?" diye sor. O da, "Evet, öyle olmuştu" derse, "On bin dînâr nezretmiştin. Ebü'l-Vefâ eliyle sarf olunacaktır. Beni o gönderdi ve onun vekîliyim. Ver de götüreyim" de. Sana nişan, alâmet işte budur. Şimdi git ve o parayı al" dedi.

Berber hemen yola çıktı ve kâfileyi bulunca o zât ile görüştü. Seyyid Ebü'l-Vefâ ile aralarında geçen konuşmayı tek tek anlattı. O zât, "İnandım ve kabûl ettim" dedi ve çıkarıp onbin dînârı berbere verdi. Berber o parayla, Behendak şehrine bir mescid ve kendi köyündeki kervansaraya da bir çeşme yaptırdı.

Abdülhamîd Sûfî şöyle anlatır: "Birgün, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri ile başbaşa oturmuş konuşuyorduk. Bir ara sordum: "Yâ Ebü'l-Vefâ! Siz, küçük ve büyük, ehil ve nâehil herkesle beraber yemek yiyor, herkesi sohbetinizde bulunduruyorsunuz. Bunun sebebi nedir?" Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ hazretleri buyurdu ki: "Ey Abdülhamîd, şimdi Fâtiha sûresini oku!" Besmele çekip, okudum. Sonra "Allahü teâlâ burada "Rabbül âlemin" buyuruyor. Çünkü Allahü teâlâ, âlemlerin Rabbi ve Halikıdır. Beni de âleme, insanları Hakka da'vet etmem için gönderdi Bizim kimseyi sohbetimizden men etmemiz reva değildir. Sohbetimize gelenler fâsık iseler, inşâallah Allahü teâlâ onlara tövbe nasîb eder, sâlih iseler, salâhları ziyâdeleşir" buyurdu.

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Vefâ hazretleri birgün Kuşende yakınlarında talebeleri, dost ve arkadaşlarıyla hurma fidanları dikiyordu. Talebeleri ve yanındakiler çok fidan diktiler. Ebü'l-Vefâ hazretleri kendi eliyle kırk hurma fidanı dikti. Her fidanı dikerken, "Kökü toprakta gayet kuvvetli, sağlam olsun ve ihtiyâç sahibi olan kimseler yesin" derdi. Her talebesi kırk fidan dikti. Her fidan dikilişinde Seyyid hazretleri kendi dikerken söylediği sözü söyledi. Bu dikim işinin üzerinden yedi sene geçip, bütün fidanlar büyüyüp hurma verdiler. O yıl büyük bir kıtlık oldu. Uzaktan yakından gelen halk, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin hurma bahçesine geldiler. Bütün gün hurma topladılar. Ertesi gün gördüler ki, ağaçlardan hiç hurma toplanmamış gibi ağaçlar hurma dolu. Bu hâdise günlerce tekrarlandı. Kıtlık sürmeye devam edince, halk üzerinde kötü te'sîrleri görünmeye başladı. Ebü'l-Vefâ hazretleri bundan dolayı çok üzüldü. Allahü teâlâya şöyle niyazda bulundu: "Yâ ilâhî! Şayet senin yolunda eğri isem, sen doğrult. Eğer hatâ etti isem, sen affet. Gözüm ve gönlümü senden başkasına muhtaç etme. İlâhî! Kullarından ni'metini ve refahı kesme. Halka verdiğin bu belâ benim suçumdan ise, sana tövbe ettim, kusurumu i'tirâf ettim." Onun bu niyazı üzerine, çok geçmeden şu hitâb-ı ilâhî geldi: "Yâ Ebü'l-Vefâ! Bu kıtlık senin kusur ve kabahatinden değil. Çünkü sen hurma fidanları diktiğin zaman, "Kökü toprakta gayet kuvvetli, sağlam olsun ve ihtiyâç sahibi bulunan kimseler yesin" demiştin. Duânı kabûl buyurdum ve her hurma mahalline sarfolundu." Ebü'l-Vefâ hazretlerinin gönlüne, hurma ağaçlarını kestirmek ilhamı geldi. Talebelerine o hurma ağaçlarının hepsini kesmelerini emretti. Bütün hurma ağaçlarını kestiler. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ şu hitâb-i ilâhîyi işitti: "Şimdiden sonra, bolluk ve bereket günleridir" Ondan sonra bolluk ve bereket arttı. Halk refah içinde yaşadı."

Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin Muhammed Mısrî isimli bir talebesi vardı. Çoğu defa hocasına; "Talebe için hocanın üzerine düşen vazîfe ve hocası için talebeye vâcib olan nedir?"

diye sorardı. Hocası da, "Büyük bir gayretle ciddî olarak kendini hocana teslim edersen o zaman görürsün. Görmek, işitmekten daha güzeldir" diye cevap verirdi. Muhammed Mısrî, gece-gündüz cân-ı gönülden ve ihlâs ile hocasına hizmet ederdi. Bu hâl üzere uzun bir zaman geçti. Birgün hocası Muhammed Mısrî'ye, "Ey Muhammed! Derhal Mısır'a git. Bana bin dinar nezir olunmuştur. Onu al ve getir" buyurdu. Muhammed Mısrî hemen asasını alıp yola çıktı. Muhammed Mısrî, yolu bilmiyordu ve azığı yok idi. Bin dînârı nezreden kimdir, nerededir, bilmiyordu, işte bu hâl üzerine yola koyuldu. Allahü teâlâ onu, sıdkı ve ihlâsı bereketine sağ sâlim Mısır'a ulaştırdı. Mısır'a yaklaşınca kendi kendine, "Nereye gitsem, o kimseyi nasıl bulsam?" diye düşünürken, yanına katıra binmiş, güzel elbiseler giyinmiş bir tacir geldi ve selâm verdi. Muhammed Mısrî de selâmını aldı. Genç tacir, "Nereden geliyorsun?" diye sorunca o, "Irak diyarından geliyorum" dedi. Genç tacir, "Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebelerinden hiç kimseyi tanıyor musun?" deyince, Muhammed Mısrî, "Ben onun talebelerindenim" dedi. Buna çok sevinen tacir, "Adın nedir?" diye sordu. O da, "Adım Muhammed'dir" diye cevap verdi. Tacir, "Ey Muhammed! Çok önemli bir işim vardı. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin himmetiyle bu işim oldu. Bunun için, Seyyid hazretlerine vermek üzere bin dînâr nezir etmiştim. Onun talebelerinden birini bulup, bu bin dînârı teslim etmek arzusuyla sahraya çıkmıştım. Elhamdülillah Allahü teâlâ beni seninle karşılaştırdı ve bugün, "Irak tarafından bir kimse gelecek!" diye kalbime ilham verdi. Allaha şükür seninle karşılaştım ve muradıma erdim. Ey Muhammed! Sen lütfedip bu bin dînârı Ebü'l-Vefâ hazretlerine teslim eder misin?" dedi. Bunun üzerine Muhammed Mısrî, Ebü'l-Vefâ ile aralarında geçen konuşmayı anlatınca, tacir buna hayret etti ve Muhammed Mısrî'yi evine götürdü. Üç gün üç gece misâfir etti. Giderken bin dînârı teslim ederek, "Varınca Seyyid hazretlerinin mübârek ayağını benim için öp" dedi. Muhammed Mısrî tacirle vedâlaştıktan sonra, Mısır'da bulunan evliyâdan ba'zılarını ziyâret edip şehirden çıkmağa niyyet etti. Bir sokaktan geçerken, gözü bir çardağın altında oturan güzel bir kadına ilişti. Nefsinin esîri olarak, uzun süre hayran hayran o kadına baktı. O kadın bir kişiyi gönderip, "Eğer burada durmaktan gayesi bana kavuşmak ise istediğimi versin, bana kavuşsun. Şayet dileğimi vermeye kudreti yoksa burada beklemesin, gitsin" dedi.

Muhammed Mısrî, "Gözüm gördü, gönlüm sevdi. Bana bir kolaylık sağlasın" dedi. O kişi bunu gidip kadına iletti. Bir saat sonra tekrar o kişi gelerek, "Ey derviş! Sen bu sevdadan vazgeç. O seni güldürmez. Çünkü onun seninle bir gece sohbet etmesi bin dinardır. Bu parayı zenginlerden başkasının vermeye gücü yetmez" deyince, Muhammed Mısrî bin dînârı o adama vererek, aklından Ebü'l-Vefâ'ya, "Mısır'a gittim. Ama o nezreden kimseyi bulamadım" demeyi geçirdi. O kişi bin dînârı götürüp kadına verdi. Sonra Muhammed Mısrî'yi kadının yanına çıkardılar. Gece olunca Muhammed Mısrî kadınla başbaşa kaldı. Hazırlanan çeşitli yemeklerden yediler. O anda, gâibden bir el peydah olarak onlara dokundu, İkisi de kendilerinden geçip yere düştüler. Kadın daha önce kendine geldi. Muhammed Mısrî'nin henüz daha kendine gelmediğini görünce, onun başını ovuşturmaya başladı. Muhammed Mısrî'nin aklı başına gelince kalkıp, kadına bakmadan kapıya doğru yürümeye başladı. Kadın arkasından gelerek parayı ona vermek istediyse de, Muhammed Mısrî parayı almadan gitti. Kadın arkasından yetişip ona, "Bu hâl nedir ki, bize vâki oldu?" diye sorunca o da, "O bize dokunan hocamın elidir" dedi. Sonra acele ile giderken kadın, "Ne olur, beni de yanına götür. Onun yanına varıp tövbe edeyim" diye ricada bulundu. Önce kadınla beraber yalnız gidemiyeceği için bu ricayı kabûl etmeyen Muhammed Mısrî, kalmine'ye bir kervanın gideceğini öğrenince kadının gelmesine râzı oldu. Kadın, malını mülkünü terk ederek, kervanla birlikte yola çaktı. Allahü teâlânın izniyle Kalmine'ye vardılar. Ebü'l-Vefâ hazretlerinin makamına varınca, Muhammed Mısrî, "Acaba kadınla beraber mi gitsem,

yoksa ben önce gidip izin aldıktan sonra mı kadını götürsem?" diye tereddütte kaldı. O düşünceyle Ebü'l-Vefâ hazretlerinin huzûruna yaklaşırlarken, Ebü'l-Vefâ hazretleri, "İkisi beraber gelsinler" buyurdu. Muhammed Mısrî ve kadın, korku içinde Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanına geldiler. Ebü'l-Vefâ hazretleri onlara tebessümle bakarak: "Yâ Muhammed! Her zaman bana Talebenin hocası üzerinde, hocanın da talebesi üzerinde olan hakkı nedir?" diye sorardın. Şimdi bu durum zâhir oldu. Sen de bunu kendi gözünle gördün. Hocanın talebesi üzerindeki hakkı şunlardır: Hoca talebesini uzak bir yere gönderdiği zaman, talebe sebebini araştırmadan denilen yere gitmelidir. Bu yolculuğu esnasında yiyeceği yemeği ve yol arkadaşı istememelidir. O yolculuktan maksadın ne olduğunu bilmemelidir. Talebenin hocası üzerinde hakkı ise, hoca, talebesini doğru yoldan ayırmamalıdır. Talebe bir suç işlediği vakit, hocası o suçtan ve o günahtan onu kurtarmalı ve affettirmelidir. Yaptığı hizmetten gayenin ne olduğunu bilmelidir. Sen bizim ihlâslı talebemiz olduğun için sana, "Mısır'a git, bize nezrolunmuş bin dînârı al, getir" dedim. Sen hiç suâl sormadan azık ve arkadaş istemeden, Allahü teâlâya tevekkül ederek yola çıktın. Biz de Allahü teâlânın yardımıyla seni doğru yoldan ayırmayıp, Mısır'a kadar sağ-sâlim ulaştırdık. Bin dinar nezreden şahısla görüştürdük. Bu kadınla aranızda hâsıl olacak günahtan seni koruduk" dedi. Kadın, Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın önünde tövbe ederek sâliha bir hâtun oldu. Ebü'l-Vefâ hazretleri, o hâtunu Muhammed Mısrî'ye nikahladı."

Kusende beldesinde, Abdülehad isimli bir kimse yaşıyordu. O kimse birgün, "Allahü teâlâ dileğimi kabûl ederse, Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerine bin dînâr vereceğim" diye adakta bulundu. Allahü teâlâ dilediğini kabûl etti. Bu zât da bin dinarı götürüp Ebü'l-Vefâ hazretlerine verdi. Seyyid Ebü'l-Vefâ bu parayı talebelerine hemen orada dağıttı. Abdülehad, Ebü'l-Vefâ hazretlerinden bir hâtıra istedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri bu zâta bir yün iplik hediye ederek, "Bu yün ipliği yanında bulunduğu müddetçe, inşâallah belâlardan emîn olursun" buyurdu. Bu zât vedâlaşıp memleketine gitmek üzere yola çıktı. Giderken ormanda bir aslanla karşılaştı. Aslan hızla üzerine doğru geldiğinden, artık sonunun geldiğini düşündü. Kaçacak bir yer de bulamadı. Çaresiz bir durumda iken, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin verdiği yün ip hatırına geldi. Hemen ipi çıkarıp aslana doğru tuttu. Yün ipi gören azgın aslan hemen durdu. Sâkinleşti ve yavaş yavaş o zâtın yanına yaklaştı. Yün ipi saygıyla yüzüne sürdü ve sonra o zâta hiçbir şey yapmadan gitti.

Şöyle anlatılır: "Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri birgün yanında talebeleri ile birlikte Dicle kıyısına gitti. Ebü'l-Vefâ ve yanındakiler, Allahü teâlâya ibâdet etmeye başladılar. O sırada oraya doğru bir gemi geliyordu. Geminin içindekiler, zevk ve sefâ içinde eğleniyorlardı. Allahü teâlâdan korkmadan her türlü ahlâksızlığı yapıyorlardı. Bu durumu gören talebelerden ba'zıları Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanına gelerek, "Yâ Seyyid! Şu hayâsızları görüyor musunuz? Allah korkusu hiç kalmamış, bu insanlar kuldan da utanmıyorlar. Sizin burada olduğunuzu bildikleri hâlde, hayâsızca ahlâksızlıklarına devam ediyorlar. Bize izin verin onları edebe da'vet edelim veya siz duâ edin, Allahü teâlâ bunları kahhâr sıfatıyla kahretsin" dediler. Bunun üzerine Ebü'l-Vefâ, Allahü teâlâya şöyle duâ etti: "Yâ İlâhi! Bunları yeryüzüne nasıl güzel getirmişsen, nasıl dilemiş güzelce yaratmışsan, âhırette de bunları öyle yap." Orada bulunanlar, Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın bu şekilde duâ etmesine şaşırdılar. Kimisi ibâdetlerine devam etti. Kimisi de gemidekilerin akıbetini merakla beklemeye başladılar.

Aradan bir saat bir zaman geçtikten sonra, o geminin içinde bulunan insanlar, yalın ayak, başı açık bir hâlde ağlayarak Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın huzûruna geldiler. Hepsi tövbe ve istiğfar ettiler. Onların bu durumlarını ve akıbetlerini merak edenlerden ba'zıları gelip, "Seyyid hazretlerinin önünde tövbe etmenize sebep nedir?" diye sordular. O kimseler, "Buraya

geldiğimiz zaman, ne kadar içkimiz varsa su oldu. Ne kadar saz, cümbüş gibi çalgı âletlerimiz varsa hepsi bozuldu. Geminin kendisi de parça parça olup dağılmaya yüz tuttu. Bizim de kalbimize bir hâl geldi. Hepimiz hayrette kaldık. Sonra gemimizin içini bir nûr kapladı. Sebebini araştırmak için etrâfımıza bakınca, kıyıda durmakta olan Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerini gördük. Allahü teâlâya tövbe etmemiz müyessermiş; mübârek cemâlini görüp geldik, elinde tövbe ve istiğfar ettik" dediler.

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Vefâ hazretleri büyüğe ve küçüğe çok güzel muâmele eder, herkese güzel söyler ve hiç kimsenin kalbini incitmemeye çalışırdı. Kendisi ne yerse, talebelerine dostlarına ve yakınlarına da onu verirdi. Kendisini yeme-içme ve giyim-kuşam husûslarında onlardan farklı görmezdi ve "Ben ne isem, siz de aynen benim gibisiniz" buyururdu. Birgün mutfak işlerine bakan talebe, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin tabağına yemeğin yağından biraz fazla koydu. Bundan dolayı Ebü'l-Vefâ hazretlerinin incineceğinden korktu. Yağın üzerini yemekle örtmek ve diğer tabakları da onun tabağıyla aynı seviyede tutmak sûretiyle özrünü örtmeye çalıştı. Yemek tabağını götürüp, Seyyid Ebü'l-Vefâ'nın önüne koydu. O anda yağ, yemeğin üzerine çıktı. Ebü'l-Vefâ kendi tabağındaki yağın diğer tabaklardan fazla olduğunu gördü ve o yemeği yemedi. Bütün yemekleri kazana döküp karıştırmalarını ve herkesin yemeğini eşit vermeleri için emir verdi. Yemeklerin hepsini tekrar kazana boşalttılar. Karıştırdıktan sonra, herkese eşit miktarda olarak yemek dağıtıldı. Bu sırada Ebü'l-Vefâ hazretleri aşçıyı çağırarak ona, "İstiğfar et. Bir daha böyle yapma. Herkese nasıl yemek veriyorsan, bana da aynısını ver. Hepsi bir ve beraber olsun. Çünkü Allahü teâlâya kul olma husûsunda hepimiz beraberiz. Ayırım yapmanın bir ma'nâsı yok" buyurdu.

Şöyle anlatılır: "Tâc-ül-arifîn Ebü'l-Vefâ hazretlerini, birgün ziyâret için bir tüccâr geldi. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri onu görünce, sabra âit bir kaç âyet-i kerîme okudu. Çünkü tüccâr, ticâret yapmak ve para kazanmak gayesiyle sefere çıkacağı için, Ebü'l-Vefâ'dan izin isteyecekti. Tacir, Tâc-ül-ârifîn'in bu âyet-i kerîmeleri neden okuduğunu anlamıyarak, "Yâ Seyyid! Büyük bir sefere çıkmak için izin istiyorum. Bu konuda ne buyurursunuz?" dedi. Ebü'l-Vefâ, "Olacak olan herşey olur. Onun olmamasına çâre yoktur" buyurdu. Tacir, Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya veda edip niyet ettiği sefere çıktı. Yolda giderken karşısına eşkiyalar çıktı. Ve bütün mallarını aldılar. Tüccâr dönüp durumu Ebü'l-Vefâ hazretlerine anlattı. Ebü'l-Vefâ, "Allahü teâlâ böyle takdîr etmişti, böyle oldu" dedi. Tüccâr ağlıyarak, "Yâ Seyyid! Benim hâlim nice olur? Bana yardım et!" dedi. Bunun üzerine Seyyid Ebü'l-Vefâ, "Mal bâki kalacak bir nesne değildir. Sen onu kaybetmenin, ondan ayrı olmanın üzüntüsünü nasıl olsa çekecektin. Fakat sen şimdi çekiyorsun. Artık bundan sonra dünyâ malına değer verme ve ona muhabbet besleme. Yine eline geçse bile, tekrar kaybedersin. Allahü teâlâya ibâdet etmek hepsinden iyi, menfaatli ve güzeldir" buyurunca tüccâr, "Yâ Seyyid! O malı istememin sebebi şudur: Onunla hacca gidecek sonra da ticâreti bırakıp ibâdetle meşgûl olacaktım" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Eğer hacca gitmeye büyük bir arzun varsa benimle gel" dedi. Tüccâr, Seyyid Tâc-ül-ârifîn'in ardına düştü. Beraber sahraya çıktılar. O gün Arefe idi. Ebü'l-Vefâ tüccâra, "Ayağını benim izlerime bas" dedi. Tüccâr, Ebü'l-Vefâ'nın ardından birkaç adım yürüdükten sonra, kendilerini Mekke'de hacıların içinde buldular. Ebü'l-Vefâ hazretleri tüccâra haccın âdâb ve erkânını öğretti. Haccı beraberce tamamladıktan sonra, Ebü'l-Vefâ tüccâra: "Evliyâullahdan ba'zı kimseleri görmek ister misin?" diye sordu. Tüccâr, "Evet" cevâbını verince, Ebü'l-Vefâ, "Şu taife evliyâullah tâifesidir" diye bir topluluğu işâret etti. Tüccâr onların yanına gitmek için Seyyid Ebü'l-Vefâ'dan izin istedi. Onların yanına varınca konuşmaya başladılar. Onlar bir ara tüccâra, "Seyyid Ebü'l-Vefâ'yı terk edip bize mi

geldin?" deyince tüccâr, "Seyyid hazretleri sizi çok medh etti" dedi. Onlar, "Allah hakkı için, aramızda ona tâbi olmayan bir kimse yoktur. Hepimiz ona tâbiyiz. Eğer doğru yola ve Allahü teâlâya kavuşmak istiyorsan, onun hizmetinden ayrılma. Onun gibi bir kimse yoktur" dediler. Bunun üzerine tüccâr hemen geri döndü. Fakat Ebü'l-Vefâ hazretlerini bıraktığı yerde bulamadı. Aklına karma karışık düşünceler geldi. O anda, "Bize sıdk ve ihlâs ile gelen kimsenin, hiç tereddüt etmeyip, kötü düşünceler taşımaması gerekir!" diye bir nidâ duydu. Bu nidâ üzerine tüccâr, yüzünü Kâ'be duvarına sürdü ve "Yâ Rabbî! Beni Tâc-ül-ârifîn'e yetiştir" diyerek uzun süre duâda ve niyazda bulundu. Böyle cân-ı gönülden duâ ederken bir zât gelerek onu devesine bindirdi ve Tâc-ül-ârifîn hazretlerine yetiştirdi. Tüccâr onun yanına varır varmaz, önünde tövbe etti ve hâlis talebelerinden oldu."

Ebü'l-Kays adındaki bir talebesi, ona talebe oluşunun sebebini şöyle anlatır: "Ben, önceleri tüccâr idim. Epey malım mülküm var idi. Birgün, eşden, dosttan borç alarak bir sefere çıktım. Gayem daha çok para kazanmaktı. Gemide giderken büyük bir fırtına çıktı. Gemimiz battı. Ben bir tahta parçasına, tutunarak ve bir hayli mücâdele vererek kıyıya ulaştım. Daha sonra binbir eziyetlere katlanarak evime geri döndüm. Alacaklılar derhal gelmeye başladılar. Durumu onlara anlattım. Fakat hiçbirisi kabûl etmiyerek, verdikleri malları ve paraları istediler. Ne kadar yalvardıysam fayda vermedi. Bunun üzerine evimden kaçıp, dağlarda dolaşmaya başladım. Acıktığım zaman ot yiyordum. Açlıktan halsiz düştüğüm birgün, ilerden bir kervanın geçtiğini gördüm. Onlara doğru yürümeye çalıştım. Fakat mecalim olmadığı için orada bulunan suyun dibinde yığılıp kaldım. Kervandakiler su ihtiyâçlarını gidermek için benim bulunduğum yere geldiler, içlerinden biri beni tanıdı. Beni yakaladı. Bırakması için yalvardı isem de, beni alıp kervanın yanına getirdi. O anda cenâb-ı Hakkın izniyle, sıdk ve ihlâsla "Yâ Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ, imdat!" diye bağırdım. Daha ismini söyleyip bitirmeden, hemen karşımda bir kimse belirdi. Borçlu olduğum kimseden, beni bırakması için rica etti. Alacaklı olan kişi bu zâtın ricasını hiç nazar-ı dikkate almadı. O zaman o zât, "Sana olan borcu ne kadardı?" diye sordu.

Alacaklım, "Bin dinardı" diye cevap verdi. O zât bana dönerek, "Doğru mu söylüyor? O kadar mı borcun var?" diye sordu. Ben de, "Evet, o kadardır" dedim. O zât bana bin dinar vererek, "Bunu alacaklına ver" dedi. Ben, o bin dînârı alacaklıma verdim. Ondan kurtuldum. Fakat sonra da aklıma, "Bu zât bin dînâr verip bana bu ihsânı yaptı. Beni onların elinden kurtardı. Acaba maksadı nedir? Beni niçin kurtardı?" diye bir düşünce geldi. Ben böyle düşünürken yüzüme bakarak, "Şimdi, yetiş yâ Tâc-ül-ârifîn, diye bağıran sen değil miydin?" diye sorunca, "Evet, bendim" dedim. "Şimdi bilesin ki, her kim sıkıntıda olup da, sıdk ve ihlâs ile beni çağıracak olursa, ben onun yardımına her durumda yetişirim. Senin öteki alacaklıların olan Horasanlı kişileri de râzı ettik. Bunun için hiç üzülme. Şimdi hemen evine git, hanımın ve çocukların ile görüş" dedi. Ben de, "Ey Seyyid! Ben çok zayıf düştüm. Sonra Horasan'da malım mülküm kalmadı. Ben oraya nasıl, hangi yüzle varabilirim?" dedim. Bana "Üzülme yürü, Horasan önünde durmaktadır" buyurdu. Bu durumu görünce ve kendilerine talebe olmak istediğimde, bana bin dînâr vererek evime gönderdiler. Bin dînârı alarak evime gittim. Gördüm ki, hanımım ve çocuklarım neş'e içinde idiler. Bütün alacaklılarım beni ziyârete geldi. Bu duruma hayret ettim. Ve hanımıma, "Ben bu kişilere borçlu vaziyetteyim, fakat hepsi beni ziyârete geldiler. Hepsi de sevinçli idiler. Beni görünce daha çok memnun oldular. Hiçbirisi alacaklarından söz etmediler. Nedeni nedir?" diye sordum. Hanımım şöyle anlattı: "İki gün evveline kadar çok sıkıntı içindeydik. Ama iki gün önce akşam üstü birisi kapıyı çalınca, "Kimsin?" dedik. O da "Bir garip kimseyim. Ebü'l-Kays, alacaklılarına versinler diye benimle bin dînâr ve bir miktar mal

gönderdi" dedi. Çok sevinerek kapıyı açtık, gönderdiğin malı ve parayı aldık. Alacaklılarına haber göndererek borçlarını ödedik. Parayı getiren kimseye, "Ebü'l-Kays ne zaman gelecek?" diye sorduk. O da bize, "İnşâallah iki gün sonra kendisi de burada bulunur" deyip gitti. Söylediği gibi, iki gün sonra da sen geldin. "O parayı getiren nasıl bir kimseydi?" deyince, hanımım bana o zâtın hâlini, vasfını anlattı. Ben de anladım ki, o zât Tâc-ül-ârifîn Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleridir. Ben de onlara başımdan geçenleri bir bir anlattım. Bu hikâyeyi anlatırken, cân-ı gönülden Ebü'l-Vefâ'nın yanına gitmeyi arzuladım. Evimde birkaç gün daha kaldıktan sonra, hanımım ve çocuklanmla vedâlaşarak, Ebü'l-Vefâ hazretlerinin yanına gitmek için yola çıktım. Sağ-sâlim Ebü'l-Vefâ hazretlerinin bulunduğu şehre vardım, önünde tövbe ettim ve onun himmet ve bereketiyle kısa zamanda yüksek derecelere ulaştım."

Kûsende'de Ehl-i sünnet düşmanı bir kişi ortaya çıkmıştı. Avamdan ve câhil halktan birçok kimse ona tâbi oldular. Ba'zı kimseler gelip o kişiyi Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerine şikâyet ettiler. O da, "İnşâallah kısa zamanda doğru yolu bulur" dedi. Bunun üzerine aradan bir süre geçti. O kişinin hâlinde değişiklikler olmadı. Küsende müslümanlarından ba'zıları gelip, Seyyid Ebü'l-Vefâ'ya yine şikâyet ettiler. O, önceki buyurduğu gibi cevap verdi. Birgün Tâc-ül-ârifîn'in yolu o Ehl-i sünnet düşmanı kişinin bulunduğu köye uğradı. Köy halkı ve o kişi, Ebü'l-Vefâ hazretlerini karşıladılar. Köylüler Ebü'l-Vefâ'nın bir süre orada kalmasını rica ettiler. O da bu da'veti kabûl etti. Bir yere oturmadan, o Ehl-i sünnet düşmanı kişiyi tanıdı ve ona, "Su ibriğini eline al ve arkamdam gel" buyurdu. O bozuk i'tikâd sahibi kişi, su ibriğini alarak Ebü'l-Vefâ hazretlerini ta'kib elti. Seyyid Ebü'l-Vefâ sahraya çıktı ve bir yerde durdu. O kişinin getirdiği ibrikten abdest aldı. Tam abdestini bitirdiği sırada, karşıdan bir aslanla bir kaplan geldiler. O kişi onları görünce korkudan titremeye başladı. Canından ümidini kesmişti.

Kaçmak istedi. O zaman Ebü'l-Vefâ hazretleri: "Korkma birşey olmaz" dedi. Aslan yaklaşıp Ebü'l-Vefâ hazretlerinin ayağına yüzünü sürdü ve hürmetle karşısında oturdu. O kişi bu duruma çok şaşırdı. Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Ey zavallı! Bu, Allahü teâlânın bir ihsânı, bir hediyesidir. Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine tâbi olup, bütün Eshâbına sevgi göstermenin, muhabbet etmenin semeresidir" buyurdu. O bozuk i'tikâd sahibi kişi, "Ey Seyyid! Sahabenin efdali kimdir?" diye sorunca, Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Hazreti Ebû Bekr, sonra Hazreti Ömer, sonra Hazreti Osman, sonra Hazreti Ali daha sonra altı Sahabedir. Bunlara Aşere-i mübeşşere denilmekte olup, hepsi on kişidirler" buyurdu. O kişi, "Peygamber efendimizin (s.a.v.) amcasının oğlu Hazreti Ali'nin üzerine başka kimseleri takdim eden, ya'nî onları üstün tutan kimse yarın âhırette ne cevap verir?" deyince Ebü'l-Vefâ, "Allahü teâlâ ve Resûlünün katında ona cevap şudur:

Bir kimseyi Allahü teâlâ ve Resûl aleyhisselâm takdim edip, bir diğerine karşı faziletli kılmışsa, biz de öyle yaparız. Çünkü Allahü teâlânın ve Resûlünün emrine muti olup, Kur'ân-ı kerîme ve Resûlünün kavline boyun eğmek bize farzdır" buyurunca o kişi, "Sen, ceddînin üzerine birkaç yabancı kimsenin üstün tutulmasını ister misin?" dedi. Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri, "Hakka tâbi olmak daha iyidir. Aksi takdîrde insan nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olup, insanın helak olması ihtimâli olabilir" buyurdu. Bunları dinleyen o kişiyi bir hâl aldı ve "Yâ Seyyid! Açıkça ve yakînen anladım ki, sözün haktır" dedi. Sonra tövbe ve istiğfar etti. Köye döndüklerinde ona tâbi olanların hepsi de tövbe ve istiğfar ederek doğru yola girdiler."

Şöyle anlatılır: "Birgün Ebü'l-Vefâ hazretlerine bir tüccâr gelip, para kazanmak niyetiyle sefere çıkmak istediğini, bu sebepten izin için geldiğini söyledi. Seyyid Ebü'l-Vefâ ona izin vererek, "Ticâret maksadıyla çıkacağın bu seferde çok kâr eder ve inşâallah sağ sâlim geri dönersin" dedi. Tüccâr, Seyyid hazretlerinin yanından ayrıldıktan sonra, tanıdığı ve sözüne

güvendiği başka bir zâtın yanına gitti. Yapacağı bu sefer için onun fikir ve düşüncesini almak istedi. O zât ise, "Sen bu sefere gitme. Bu seferde para kazanamıyacağın gibi, belki sermâyen ve canın elden gidebilir" dedi. Bunları işitince hayrette kaldı. Çünkü, iki zât ayrı şeyler demişlerdi. Bir türlü karar veremedi. Bir müddet düşündükten sonra Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretlerinin söylediği şekilde hareket etmeye karar verdi. Ticâret için sefere çıktı ve çok para kazandıktan sonra, memleketine dönerken şehire az bir mesafede konakladı. Geceyi orada geçirdi. Rü'yâsında, eşkiyaların gelip ona saldırdıklarını, ne kadar malı ve parası varsa hepsini aldıklarını, kendisini de yaraladıklarını gördü. Tüccâr uykudan uyanınca mallarının hepsinin yerinde durduğunu gördü. Anladı ki, gördüklerinin hepsi rü'yâ imiş. Sevinip Allahü teâlâya şükr ederek yoluna devam etti. Şehre girince Ebü'l-Vefâ hazretlerinin huzûruna çıktı. O daha birşey söylemeden Tâc-ül-ârifîn hazretleri, "Ey kişi! Senin yüzünden birçok meşakkatler çektik. Bizden sonra gidip bir başkasıyla meşveret ettin. O kimsenin söylediği hâdiseleri sana rü'yânda gösterdik. Hayli zahmetten sonra eşkiyaları kovaladık. Böylece mes'ele halledildi ve maksad yerine geldi. O zâtın sözleri de rü'yânda çıkmak sûretiyle doğrulanmış oldu" buyurdu. Daha sonra orada bulunanlara dönerek, "Ey insanlar! Herhangi bir konuda tereddüte düştüğünüz zaman, o konudaki düşüncenizi, fikir ve görüşlerini beğenip takdîr ettiğiniz, Allahü teâlânın velî bir kuluna söyleyiniz. Onunla meşveret ediniz. Onun fikrini aldıktan sonra sakın başka bir kimseye söylemeyiniz. Olur ya, belki fikir ve düşüncesine müracaat ettiğiniz ikinci kimse, önce söylenmiş olan sözün tersine bir söz söyleyebilir.. Bu durum ise, fikirlerine müracaat edilmiş olan her iki zâtın da sözlerine güvensizliği mûcib olur. Kişi tereddüte düşer, işler müşkil bir hâl alır ve neticede araya bir fitne girebilir. Görüş ve düşüncesine i'timâd ettiğiniz bir ârif "Olabilir" veya "Olamaz", "Böyle yapma, şöyle yap" gibi söz söylerse, o söz yerine gelse gerektir. Çünkü o sözleri onun kalbine ilham eden, diline söyleme kudreti vererek ona o sözleri söyleten Allahü teâlâdır. Âriften kötü bir söz sâdır olması imkânsızdır. Zîrâ ârifin her hâl ve hareketi, İslâmiyet çerçevesi içinde Allahü teâlâ iledir" buyurdu.

Ebü'l-Vefâ hazretleri, vefâtına yakın hastalandı. Bütün talebeleri, arkadaşları, dostları başına toplandı. Başında bulunanlara dedi ki: "Bilin ve anlayın ki, her nesne yoktan var edilmiştir. Her canlı ölümü tadacaktır. Allahü teâlâ, Cenneti ve Cehennemi de biz kullar için yaratmıştır. Cennete gitmeyi arzulayan, ona giden yola gitsin! Bu yola âit amelleri işlesin! Bu yolun aksi Cehennem yoludur. Bundan başka yol yoktur.

Ey insanlar! Size, ceddim Muhammed aleyhisselâmın yolunu gösterdim. Bu yolun dışındaki herşey bid'attir. Bid'ate tâbi olmak, dalâlete, bu da helak olmaya sebeptir. Takvâyı elden bırakmayın! Bütün nesnenin nûru takvâdandır. Dâima Allahü teâlâyı hatırlayın! Gönlünüzde dâima O bulunsun! Allahü teâlâyı unutan kimselerden olmayınız! Dâima Allahü teâlâ ile olup, iki cihanda saadete kavuşunuz." Ebü'l-Vefâ hazretlerinin vefâtına, talebelerinden biri çok üzüldü. Definden sonra onu mezarının başından bir türlü ayıramadılar. Birgün bir atlı peydah oldu. Yanına yaklaştı. Talebe başını kaldırıp atlıya baktığında gördü ki, heybetli bir kimse, kır bir ata binmişti. O tarafa bakmaya cesâret edemedi. O atlı iyice yaklaşıp, selâm verdi. Talebe selâmı aldı. Bu sesi tanımıştı, iyice baktığı zaman, bu atlının Ebü'l-Vefâ hazretleri olduğunu anladı. Hemen yanına koşup ellerini öptü ve "Efendim, sizin için öldü diyorlar siz ölmemiş miydiniz?" dedi. Ebü'l-Vefâ hazretleri buyurdu ki: "Ey oğul, doğru söylerler. Fakat sen iyi bilesin ki, cesetler ölür, rûhlar ölmez. Şimdi evine git. Bu sırrı ehil olmayan kimselere söyleme. Beni ne zaman görmek istersen buraya gel!"

Seyyid Ebü'l-Vefâ hazretleri buyurdu ki: "Az yiyip, az uyuyun. Çok tefekkür edin. Geceyi ibâdetle geçirin! Çok yemek, insanı uyuşuk yapar. Uyuşuk olan gâfil olur, gâfil olan mahzûn olur. Bu da insanı felâkete götürür."

"Takvâ bir ağaçtır. Bu ağacın kökü Peygamber efendimizdir. Budakları Sahabe ve Tabiîndir. Meyvası ise sâlih ameldir."

"Nerede olursanız olun, ne yaparsanız yapın, Allahü teâlâ sizi görür. Onun için, yasaklanan yerlerde değil, emredilen yerlerde bulunun."

"Talebenin dikkat etmesi gereken ve kendine lâzım olan şeyler şunlardır: a) Kalbini ve niyetini kötülüklerden temizlemek, b) Farz ve sünnetleri yerine getirmeye çok hırslı olmak, c) Bid'atlerden ve fitnelerden uzak bulunmak, d) Tevâzu ehli olmak, e) Devamlı iyi düşüncelerle meşgûl olmak, f) Yimeye, içmeye ve giyime çok dikkat etmek, g) Dînin hudûdlarından bir zerre bile dışarı çıkmamak, h) Ahdine vefa etmek, asla yalan söylememek, i) Kendini beğenmişler taifesinden olmamak, k) İbâdet ve tâatinden dolayı gurûrlanmamak."

"Vaktini boş yere harcayan kimse câhildir."

"Dünyâya aşırı düşkün, mağrur ve fitneci kimselerle dostluk kurup onların bulunduğu yerlerde bulunmayın. Bunlarla birlikte olanın gideceği yer Cehennemdir."

"Her kim mevlâsına kavuşmak isterse, yolunun üstünde kendisini bekleyen zahmet ve meşakkatlere sabredip, göğüs germelidir. Meselâ keten bitkisi, zahmet ve meşakkatlere sabredip göğüs gerer, sonunda da kâğıt olur, üzerine Allahü teâlânın ismi yazılır. Muazzez ve mükerrem olur. Allahü teâlânın isminin azîzliğini ve bereketini görmez misin ki; keten önce toprağın altına habsolunur. Sonra yeryüzüne çıkıp büyüdükten sonra koparılır, vatanından olur. Ayrıca gurbet acısı çeker. Sıcağa bırakılır, güneşin hararetinde kalır. Sonra dövülür ve posası ayrılır. Daha sonra daha temiz hâle gelmesi için tarağın dişlerinden geçirilir. Eğrilir, bükülür, en sonunda ibrişim olup, insan eliyle kumaş yapılır. Bütün bunlar oluncaya kadar, haddi ve hesabı olmayan eziyet çeker, meşakkatlere katlanır. Burada da kibirli olduğu sürede, o kibir gidinceye kadar sıkılır. Bu elemden parça parça olup, lüzumsuz oluncaya kadar kurtuluş yoktur. Lüzumsuz olunca da çöplüğe atılır. Ayaklar altında sürünür. Kâğıt İmâl edicisi onu o hâlde yerlerde sürünürken görür ve kâğıt yapmak için alır. Temizce yıkadıktan sonra, yepyeni, bembeyaz, pırıl pırıl kâğıt yapar. (O zamanlar kâğıt, eski kumaş parçalarından yapılıyordu.) Kâğıdın üzerine Allahü teâlânın ismi, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve meârif-i ledünnî yazılır, işte keten, öyle hadsiz ve hesapsız eziyet ve meşakkatler çeker ki, anlatmakla bitirilemez. İşte bu böyle olduğu gibi, talebenin hocasına nisbeti de böyledir. Keten o kadar zahmet ve meşakkat yüzü gördükten sonra kâğıt olup, üzerine yazı yazılarak nasıl değeri artıp ellerde dolaşıyorsa, talebe de zahmet ve meşakkatler çekerek, o yollardan geçtikten sonra azîz olup, derecesi yükselir."

"Eğer azığınız takvâ olursa, kıyâmet gününde selâmette olursunuz."

"Dünyâ, zıll-i zâildir. Ona güvenen nâdimdir. O seninle kalırsa da, sen onunla kalmazsın. Dünyâdan çıkmadan önce, kalbinden dünyâ sevgisini çıkar. Dünyâ lezzetlerine aldanmıyan, Cennet ni'metlerine kavuşur, iki âlemde azîz ve muhterem olur. Dünyâ harâbdır. Şerbetleri serâbdır. Ni'metleri zehirli, safâları kederlidir. Bedenleri yıpratır. Emelleri arttırır. Kendini kovalıyandan kaçar. Kaçanı kovalar. Ni'metleri geçici, hâlleri değişicidir. Dünyâya ve buna düşkün olanlara inanılmaz. Selâmeti ve doğru yolu, ancak dünyâyı terk eden kimseler bulabilir."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 134

2) Mir'ât-ül-Harameyn cild-3, sh. 134

3) Tâc-ül-arifîn Menâkıb-ı Ebi'l-Vefâ sh. 1-409

TÂHİR BİN SA'ÎD SÛFÎ

Tasavvuf ve Şafiî mezhebi, fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Tâhir bin Sa'îd bin Fadlullah bin Ebü'l-Hayr'dır.

Tasavvuf ilminde yüksek dereceler sahibi olduğu için, Sûfî lakabı verildi. İlk tahsiline, dedesi Fadlullah'dan aldığı derslerle başladı. Birçok yerlere seyahatlerde bulunup, buralardaki büyük âlimlerin ve evliyânın sohbet ve derslerinden istifâde etti. İmâm-ı Ebü'l-Kâsım Kuşeyrî, Ebü'l-Ganâim bin Me'mûn, Ebü'l-Hüseyn bin Nekûr ve daha birçok âlim, onun hocaları arasındaydı. Tasavvufta ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde çok yükseldi.

Devamlı Allahü teâlânın dostları ile beraber olurdu. Kalbi Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka birşey düşünmez oldu. Başkalarının dünyâ malı için yaptığı kavgalar, onu hiç alâkadar etmezdi. O, Allahü teâlânın rızâsı için ilim öğrenir, ilim öğretir, O'nun dinini yaymaya gayret ederdi. İnsanlara merhameti, sabrı, cömertliği, haram ve şüphelilerden sakınması fevkalâdeydi. Harama azâb, helâle hesâb olduğunu düşündüğünden hesabının uzun sürmemesi için, kendisine helâl ve mübah olan şeyleri zarûret miktarı kullanırdı, insanlara emr-i ma'rûfta bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip bildiklerini tatbik etmeyenlerin, Cehennem ateşinden kurtulamayacağını anlatırdı. Birçok talebe yetiştirdi. Ebü'l-Fetyân Revâsi, onun talebeleri arasındaydı. 502 (m. 1108) yılında vefât etti.

O, Ebû Sehl Sa'lûkî'nin. "Maksatlara ulaşmak, i'tirâzları terketmekle mümkündür" sözünü sık sık söylerdi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 113

TÂHİR BİN YAHYÂ BİN EBİ'L-HAYR EL-İMRÂNÎ

Yemen'de yetişen büyük Şafiî âlimlerinden. İsmi, Tâhir bin Yahyâ bin Ebi'l-Hayr Sâlim bin Es'ad olup, künyesi Ebü't-Tayyib'dir. Ebü't-Tayyib el-İmrânî diye meşhûr oldu. 518 (m. 1125) senesi Zilhicce ayının on altıncı gecesi doğdu. Büyük bir âlim olan babasından, uzun zaman ilim tahsil ederek, fıkıh ilminde fakîhlik ve âlimlik derecesine ulaştı. Babasından sonra, onun yerine geçerek talebelere ders okuttu ve kadılık yaptı.

Yemen'de çıkan İbn-i Mehdî fitnesinde, Mehdî bin Ali bin Mehdî'nin, âlimleri katletmesi sebebiyle Yemen'den ayrıldı. Mekke-i mükerremeye yerleşerek, burada yedi sene müşavirlik yaptı. Sonra 566 (m. 1170) senesinde tekrar vatanına döndü. Yemen'in Zîcebele kazası ve etrâfının kadılığını yaptı. 587 (m. 1191)'de Yemen'de Rebî'ül-evvel ayının dördüncü günü vefât etti.

Tâhir bin Yahyâ (r.a.), babasından fıkıh ilmini, Mekke'de ise; Ebî Ali Hasen bin Ali bin Hasen el-Ensârî, İmâm Ebû Hafs el-Meyânisî, Abdüddâim el-Askalânî, Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim bin Ebî Müşeyrih el-Hadramî gibi muhaddislerden hadîs ilmini öğrendi. Yahyâ bin Sa'dûn el-Ezdî ve Hatîb-ül-Mûsul'dan da çeşitli ilimlerde icâzetler (diplomalar) aldı.

Gayet zekî ve çalışkan bir zât olup, edîb idi. Babası, Tâhir bin Yahyâ için; "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer cenâb-ı Hak, benim bu oğlumun büyük ilim merkezlerine (büyük âlimlerin yanına) gitmesini takdîr etmiş olsaydı: Muhakkak o, derecesi yüksek olan bir İmâm olurdu" buyurdu. Yine bir defasında: "Vallahi oğlum, zamanının âlimidir. Fakîhdir" buyurdu.

Tâhir bin Yahyâ'dan (r.a.) pekçok kimse ilim öğrenmiş ve onun ilminden istifâde etmiştir, iki tane oğlu vardır ki, bunlar; Muhammed ve Es'ad olup, her ikisi de büyük âlimdir. Bunlardan bilhassa Muhammed bin Tâhir, fakîh, hafız ve herkes tarafından sevilen, övülen bir zâttır. Aden'de kadılık yapmış ve pekçok kimse ondan ilim öğrenmiştir.

Tâhir bin Yahyâ'nîn, te'lîf etmiş olduğu kıymetli kitapları vardır:

1. Mekâsıd-il-kelâm, 2. Kesr-i Kanât-il-Kaderiyye, 3. Menâkıb, (Bu kitabında İmâm-ı Şafiî ve Ahmed bin Hanbel'in (r.aleyhimâ) menkıbelerini anlatmaktadır), 4. Meûnet-üt-tullâb bi fıkhi meânî kelîm-iş-Şihâb (Bu kitabında kırâat, hadîs, fıkıh ilimlerini toplamış olup, daha çok ağırlık kelâm ilmine âittir), 5. Celâ-ül-fikr fir-reddi alâ nefât-il-kader (Kelâm ilmine âit bir kitaptır).

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 115

2) El-A'lâm cild-3, sh. 223

3) Tabakât-ı fukahâ-i Yemen sh. 186

TÂHİR-İ BUHÂRÎ (Tâhir bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Tâhir bin Ahmed bin Abdürreşîd bin Hüseyn el-Buhârî olup, lakabı İftihârüddîn'dir. Buhârâ ehlindendir. 482 (m. 1090) senesinde doğdu. 542 (m. 1147) senesinde vefât etti. Zamanında, Mâverâünnehr'de bulunan âlimlerin en büyüğü, bir tanesi idi. İlmi, babası Kavvâmüddîn Ahmed ve başka âlimlerden aldı. Kendilerinden ilim öğrendiği hocaları, silsile yoluyla İmâm-ı a'zam efendimize dayanmaktadır. Kendisinden ise, birçok kimse ilim öğrenip istifâde etmişlerdir.

Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretleri, fıkıh âlimlerinin derecelerini bildirirken, Tâhir-i Buhârî hazretlerini, mes'elelerde müctehid olan âlimler tabakasında zikretmekte ve bu tabakada bulunan âlimlerin, mezheb imâmının rivâyeti ya'nî ictihâdı bulunmayan mes'elelerde ictihâd selâhiyetinde olduklarını, usûl ve fürû'da mezheb imamına muhalefet edemiyeceklerini bildirmektedir.

Tâhir-i Buhârî (r.a.), Hülâsat-ül-fetâvâ ve Nisâb isimli meşhûr eserlerin sahibidir. Ayrıca, Hazânet-ül-vâkı'ât ve başka eserleri vardır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 220

2) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 84

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 265

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 278

TAKIYYÜDDÎN ÖMER BİN ŞÂHİNŞÂH

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, kumandan. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşinin oğludur. İsmi, Ömer bin Nûrüddevle Şâhinşâh bin Eyyûb bin Şâd'dır. "Melik-ül-Muzaffer" ve "Takıyyüddîn" lakabları ile meşhûr oldu. Künyesi, Ebû Sa'îd'dir. 534 (m. 1139) senesinde doğdu. 587 (m.

1191) yılında Meyyâfârikîn'de vefât etti. Naşı, Hama'ya varıncaya kadar, ölümü, askerden gizlendi. Hama'da, yaptırdığı medresenin bahçesine defnedildi.

Dedesi Eyyûb, o doğduğu sıralarda Sultan Zengî'nin Ba'lebek vâlisi idi. Babası Şâhinşâh, o dokuz yaşında iken Haçlılarla yapılan savaşta şehîd oldu. Amcası Selâhaddîn, ondan iki yaş büyüktü. Çocuklukları birlikte geçti. Beraberce iyi bir tahsil ve terbiye gördüler. Hâfız Ebû Tâhir es-Silefî, Ebû Tâhir bin Avf, Kutbüddîn Nişâbûrî, Abdullah bin Berrî Nahvî gibi birçok âlimin ilminden beraberce istifâde ettiler. Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh ilminde ilerledi. Hem ilimde, hem devlet idâresinde söz sahibi oldu. Devlet idâresinde ve ordu kumandanlığında ehil olduğu için, büyük amcası Şirkûh'un da teşviki ile bir kısım askerlerin başına geçti. Müslümanların rahatı ve huzûrunu te'min etmek için çalıştı.

Takıyyüddîn'in askerlikte muvaffak olduğu ilk hâdise: Amaury'nin Dimyat'ı kuşatması esnasında yaptıkları müdâfaadır. Kudüs kralı Amaury, Bizans İmparatoru Manuel'le anlaşarak müslümanların elindeki Dimyat'ı kuşattı. 565 (m. 1169) yılındaki bu hâdisede Şihâbüddîn Mahmûd Hârimî ile birlikte, Takıyyüddîn büyük kahramanlıklar gösterdi. Amaury'e çok kayıplar verdirerek geri çekilmesini sağladı. Amcaları Selâhaddîn ve Şirkûh'la beraber, Mısır'da Fatımî devletinin ortadan kaldırılmasında rol aldı. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Mısır'a hâkim olmasından sonra, Magrib tarafına vâli, kumandan ta'yin edildi. Batı ülkelerine seferler yaparak, Fatımî kalıntılarının temizlenmesinde hizmetleri oldu. Mısır şehirlerinden Feyûm'da medrese yaptırıp, ilim öğrenmek isteyenleri teşvik etti. Medreseyi, yaptığı vakıflarla destekledi. Kâhire'de de bir medrese yaptırdı. Bu medreseye, Menâzil-ül-İzz denildi. İlmin yaygınlaşması ve Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılması için, elinden gelen gayreti gösterdi. Hocası Silefî'nin, İskenderiyye'deki medresesinde yetiştirdiği âlimlere bu medreselerde vazîfe verdi. Onların hizmetini kolaylaştırdı. 573 (m. 1177) yılında Kudüs krallığına karşı yapılan Remle seferinde, ordusunun başında kahramanca çarpıştı. Amcası tarafından şark vilâyetleri kumandan ve vâliliğine ta'yin edildi. Musul, Mardin ve Haleb'de, askerlerinin başında Hıttin harbine katıldı. 583 (m. 1187) yılında yapılan bu savaşta, Eyyûbîler bütün güçlerini ortaya koyup, Kudüs Haçlı krallığı üstüne hücum ettiler. Haçlı krallığını ortadan kaldırıp, Kudüs'ü zulümden ve ehl-i küfrün elinden kurtardılar. Filistin baştanbaşa yeniden müslümanların eline geçti. Dünyâdaki bütün müslümanlar, onlar için duâ etti. Abbasî halîfesi, Sultân-ün-Nâsır, Selâhaddîn-i Eyyûbî'ye elçilerle hediyeler gönderip, tebrik etti. Daha sonra Sultan Selâhaddîn tarafından, Hama taraflarına nâib olarak ta'yin edilen Takıyyüddîn, bölgesindeki karışıklıkları önleyip, huzûr ve sükûnu te'sîs etti. Urfa ve Hama'da medreseler inşâ ettirdi. Şam'da, Medreset-üt-Tahâviyye adlı bir medrese yaptırdı. Hama'daki kütüphânesi, ehl-i ilme, hizmet veren zamanının en büyük kütüphânelerindendi. O devirde, onun kütüphânesindeki kitapların yarısını, değil Avrupa komutan ve prensleri, en büyük İmparatorları bile kütüphânelerinde bulunduramamışlardı.

Ebû Sa'îd Takıyyüddîn, haram ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. Ömrünü, dîn-i İslama hizmet için harcadı. Allahü teâlânın dînini, duymayanlara duyurmak için çalıştı. Bu güzel işe mâni olmak isteyenlere ve küfürde inâd edip, müslümanlara ve diğer insanlara zulmeden zâlim hükümdârlara karşı kahramanca çarpıştı. Onların zulmederek idâre ettikleri insanlardan aldıkları paraları ele geçirip, hayırlı işlerde kullandı. Zulüm gören insanları âdil bir şekilde idâre edip, ilmi ile amel eden kadılar ta'yin ederek, onların huzûr içinde yaşamalarını te'min etti. Doğru yolda gidip, Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Selef-i sâlihîne tâbi olanları destekledi. O mübârek insanların yolunu terkedenlere hiç yüz vermedi. Hak yola düşmanlık edip, fitne çıkaranları da şiddetle cezalandırdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-7, sh. 242

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 346

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 289

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 456

TALHÂ BİN AHMED AKÛLÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Berekât olup ismi, Talhâ bin Ahmed bin Talhâ bin Ahmed bin Hasen bin Süleymân bin Nâdî bin Haris bin Kays bin Eşhas bin Kays'tır. 432 (m. 1040) yılında Bağdad civârında Akûl denilen yerde doğdu. Oraya nisbetle Akûlî denildi ve bu nisbetle meşhûr oldu. 512 (m. 1118) yılında Bağdad'da vefât etti.

Zekâsı ve hafızası ile küçük yaşta dikkatleri üzerinde toplayan Ebü'l-Berekât Akûlî, ilim öğrenip, Allahü teâlânın dînine hizmet etmesi için oniki yaşında iken Bağdad'a gönderildi. Bağdad'da; Ebû Muhammed Cevherî, Kâdı Ebû Ya'lâ, Ebü'l-Hasen bin Haris, Ebü'l-Ganâim bin Me'mûn, Ebû Ca'fer bin Mesleme, Ebü'l-Hüseyn Mühtedî, Ebü'l-Ganâim bin Dîbâcî, Hennâd Nesefî, Câbir bin Yâsîn, İbn-i Hezârmed, Ebü'l-Feth Ahmed, Ahmed Haddâd Hanefî, Ebü'l-Kâsım bin Sina ve daha birçok âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Kâdı Ebü'l-Hüseyn Hassâl'dan fıkıh ilmini öğrendi ve "Câmi-üs-sagîr" adlı fıkıh kitabını ondan rivâyet etti. O zâtın en ileri gelen talebelerinden oldu. İbn-i Sem'ânî ve İbn-i Şafiî gibi âlimlerin güvenilir olarak bildirdikleri Ebü'l-Berekât Akûlî, Bağdad'a yerleşti. Orada elliiki sene ilim öğrendi ve öğretti. Hilâfet sarayının yakınındaki Kasr Câmii'nde ders verirdi. Talebeleri ve diğer âlimlerle birlikte, fıkıh kitaplarını okuyup müzâkere ederlerdi. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirir, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ederdi. Tatlı dili ve güleryüzü ile insanlara devamlı nasihat ederdi. Çok iyi bildiği Resûlullahın (s.a.v.) hâl ve hareketlerine uymaya çalışır, O'nun ahlâkıyla ahlâklanmak, O'nun haliyle hallenmek icâbettiğini söylerdi. Haram ve şüpheli şeylerden sakınır, mübahların birçoğunu da terk ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Onun talebeleri arasında; Hibetullah bin Hasen el-Emîn, Mübârek bin Ahmed Ensârî gibi âlimler vardı. Kendisinden; Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, İbn-i Nasır, İbn-i Küleyb ve Zâkir bin Kâmil ve daha birçok âlim de ilim öğrenip, icâzet aldı. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden birinde, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Kişinin keremi dîni, mürüvveti aklı ve asâleti de ahlâkıdır."

İbn-i Nasr, hocası Ebü'l-Berekât Akûlî'den şöyle rivâyet etti: Sabit isminde sâlih bir arkadaşım vardı. Çok ibâdet eder, Kur'ân-ı kerîm okur, emr-i ma'rûfla meşgûl olurdu. Vefât edince, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin de medfûn olduğu, Bâb-ül-Harb kabristanına defnettik. Bir müddet sonra, ona duâ etmeyi unuttuğum bir günde rü'yâmda görüp selâm verdim. Selâmıma cevap verdikten sonra, benden yüzünü çevirdi. "Benimle niçin konuşmuyorsun?" dedim. O da, "Seninle aramızda anlaşmamız vardı. Fakat bana duâ etmedin" dedi. Özür dileyip, "Sen Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabristanındasın, hâlin nasıldır?" dedim. "Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabristanında, azap olunan hiçbir kimse yoktur" diye cevap verdi.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 259

2) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-1, sh. 138

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 34

TARTÛŞÎ (Muhammed bin el-Velîd)

Hadîs, tefsîr ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi Muhammed bin el-Velîd bin Muhammed bin Halef bin Süleymân et-Tartûşî'dir. İbn-i Ebî Rundeka olarak bilinir. Ebû Bekr Tartûşî, 451 (m. 1059) senesinde doğdu. 520. (m. 1126) senesi Şa'bân ayında İskenderiyye'de vefât etti.

Ebû Bekr Tartûşî, ilmiyle amel eden bir âlimdi. Zâhid, verâ' sahibi, mütevâzi, aza kanâat edip, dünyâ malına değer vermeyen bir zât idi. Ebû Bekr Tartûşî, İskenderiyye'de sâliha zengin bir hanımla evlendi. Allahü teâlânın ihsân ettiği bu imkân ile bir medrese inşâ ettirdi. Ve burada ders okuttu, talebe yetiştirdi. İskenderiyyeli pekçok kimse, kendisinden fıkıh ilmini öğrendiler.

Ebû Bekr Tartûşî, Serakusta'da Kâdı Ebü'l-Velîd el-Bâcî'den icâzet aldı ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ferâiz ve hesap ilmini memleketinde okudu. Hılâf ilminde de söz sahibi oldu. Daha sonra, doğu memleketlerine ilim öğrenmek için seyahat etti. Hacdan sonra Bağdad'a geldi. Bu seyahatleri sırasında, Basra'da Ebû Bekr eş-Şaşî ve Ebü'l-Abbâs el-Cürcânî'nin derslerine devam ederek fıkıh bilgisini arttırdı. Ayrıca burada, Ebû Ali Tüsterî'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Bir müddet de Şam'da ikâmet edip, ders verdi.

Kâdı Ebû Bekr Muhammed bin Abdullah onun hakkında; "Ebû Bekr Tartûşî, ilmiyle âmil, fazilet sahibi, dünyâya hiç kıymet vermeyen bir zât idi" demektedir.

Şöyle anlatılır: "Ebû Bekr Tartûşî, Efdâl Şâhinşâh bin Emîr-ül-Cüyûş'ün meclisine girdi. Yanında taşıdığı kilimi katladı ve üzerine oturdu. Orada va'z ve nasihat vermeye başladı. Te'sîrli konuşması ile, Efdâl Şâhinşâh ağladı. Ebû Bekr Tartûşî, Efdâl'e şu ma'nâda bir şiir okudu: "Tâati kurbet, kendisine itaat vâcib olan sultânım, sende olan şerefi, bu senden almak ister." Bu şiirde (bu) kelimesi ile mecliste bulunan bir hıristiyanı işâret etti. Bunun üzerine Efdâl, o hıristiyanı hemen meclisten uzaklaştırdı. Efdâl, Ebû Bekr Tartûşî'ye, Rasad yakınındaki Şakîk-ül-Melik mescidinde ders verdirdi. Ba'zı sebeblerden dolayı Ebû Bekr Tartûşî, Efdâl'in vâlilikte kalmasını uygun görmedi. Birgün hizmetçisine, "Bana şu evsaftaki taze otlardan topla" dedi. Ebû Bekr Tartûşî üç gün onları yedi. Akşam namazı olunca; "Şu anda Efdâl'e duâ ettim ve kabûl oldu" dedi. Sabah olunca Efdâl oradan ayrıldı. Yerine Me'mûn bin el-Betâihî vâli oldu. Bu zât, sâlih, âdil bir idâreciydi. Ebû Bekr Tartûşî, onun için Sirâc-ül-mülûk kitabını yazdı."

Ebû Bekr Tartûşî, bir şiirinin tercümesinde şöyle buyuruyor: "Muhakkak Allahü teâlânın yeryüzünde sevdiği sâlih kulları vardır. Onlar dünyâ malına hiç kıymet vermezler ve fitne çıkarmazlar, bundan çok çekinirler. Onlar dâima tefekkür hâlinde olup, bu dünyâ ve içindekilerin fânî olduğunu ve hiçbir canlı için kalıcı olmadığını yakînen bilirler. Bu dünyâyı bir deniz ve yapılacak sâlih amelleri de bu denizde bir gemi olarak kabûl ederler ve selâmetle âhırete kavuşmak isterler."

Ebû Bekr Tartûşî buyurdu ki: "Dünyâ ve âhıret işi ile karşılaşıp, bunlardan birini tercih durumunda kaldığınızda, âhıret işini tercih edin. Dünyâ işi arkasından verilir."

Ebû Bekr Tartûşî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Ed-Duâ, 2. El-Havâdisü vel-Bed'u, 3. Muhtasaru Tefsîr-is-Seâlebî, 4. Şerhu risâleti İbn-i Ebî Zeyd, 5. Sirâc-ül-mülûk: Devlet adamlarına nasihat olarak yazılmış bir eserdir.

Sirâc-ül-mülûk kitabından ba'zı bölümler:

"Allahü teâlâya hamd eder, O'nun var ve bir olduğuna, herşeyi yaratan, terbiye eden, yetiştiren, her iyiliği yaptıran, gönderen bir Rab olduğuna şehâdet ederim. Yine şehâdet ederim ki, Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve seçilmiş peygamberidir. O'nu insanlara ve cinlere korkutucu ve müjdeleyici olarak gönderdi. O'nu kendine da'vet edici kıldı. Muhammed aleyhisselâma salât ve selâm eder, O'nun tertemiz Ehl-i beytine, seçilmiş Eshâbına duâlar ederim.

İdarecilerde bulunması gereken iyi hasletler: Mu'âviye (r.a.), Sa'saa bin Sühan'a: "Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) vasıflarını söyler misin?" diye sorunca, o da: "Hazreti Ömer, idâresi altında olanların hâllerini yakından bilirdi. Adâlet ile iş görürdü. Kibirli değildi, özür dileyenin özrünü kabûl ederdi. Ayıplarını örter idi. Her bakımdan emîn idi. Doğruyu, hakkı ortaya çıkarmak için çalışırdı. Hangi durumda olursa olsun, kuvvetli karşısında zayıfı korur, himâye ederdi" dedi.

Âlimler buyurdu ki: "İyilik, sevgi kazandırır. Kötülük, düşmanlığa sebeb olur. Münâkaşa etmek, düşman kazandırır. Uymak, itaat etmek, dostluk meydana getirir. Doğruluk, i'timâd kazandırır. Emânete riâyet, kalb huzûru meydana getirir. Adâletli olmak, kalbleri toparlar ve sevgi doldurur. Zulüm, parçalanmaya, bölünmeye götürür. Güzel ahlâk, muhabbete, kötü ahlâk, insanların uzaklaşmasına sebeb olur. İyilik ve cömertlik, dostluğa, cimrilik, yalnızlığa götürür. Kibirlilik, hiddet, tevâzu yükseklik kazandırır. Cömert olmakla kişi övülür, medhedilir. Cimrilik, kötülenmeye götürür. Gevşeklik, zayi olmaya, ciddiyet, işlerin düzenli yürümesine götürür. Aldanmak ve gaflet, pişmanlık sebebidir. Sağlam tedbir almak, ele geçen ni'metin devamına sebebtir. Acele etmeksizin istenen şeyler, kolay ele geçer. Konuşmayıp susmakla, heybet husule gelir. Faydalı olmayanı terk ile, fazilet kazanılır.

Herşeyin sonuna bakarak iş görmek, kurtuluştur. Yumuşak olmayan, pişmanlık çeker. Sabreden kazanır. Susan selâmet bulur. Korkan çekinir, ibret alan, ileri görüşlü olur. İleriyi gören, anlayışlı olur. Anlıyan, bilir. Kendi arzu ve isteklerine uyan, sapıtır. Pişmanlık, acele ile beraberdir. Selâmet, acele etmemekle beraberdir, iyilik eken, neş'e ve sevinç biçer. Akıllı kişi ile arkadaşlık eden saadete kavuşur. Câhilin arkadaşı yorulur. Birşey bilmiyorsan, onu sor. Yanıldığında, ondan dön. Kötülük yaptığında, pişmanlık duy. Bir şey verdiğinde bol ver ki iyiliğin bol olsun. Kızıp öfkelendiğinde, yumuşaklık göster. Çalışmak, muvaffakiyetin sebebidir. Çalışmakla, başarıya kavuşulur."

Âlimler, dört kitaptan, dört şey bildirdiler: Tevrat'ta: "Kanâat eden doyar", Zebur'da "Sükût eden, selâmete kavuşur", İncîl'de: "Uzlet eden, kurtuluşa kavuşur", Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Kim Allahın dînine sımsıkı tutunursa, o, muhakkak doğru bir yola itilmiştir"** (Âl-i İmrân-101).

Âlimler buyurdu ki: Yumuşaklık şeref, sabır zaferdir, iyilikler hazine, cehâlet aşağılıktır. Bütün hikmet sahibleri buyurdular ki: "Gücünün yetmiyeceği şeyi yüklenme, sana fayda vermeyen işi yapma, hanımınla gurûrlanma, malın çok olsa da ona güvenme:"

Devlet adamlarının kuvvetli olması: Sultânın birisi, âlim bir zâta; "Sultânı kuvvetli ve üstün yapan şey nedir?" diye sordu. Alim zât da; "Kendisine itaat edilmesi" dedi. Sonra sultan; "Tâatın esâsı nedir?" diye sorunca, o zât; "Sultânın, emrini gözetip çalışan yardımcılarına iyilik ve sevgi göstermesi ve halkına adâletle muâmele etmesidir" dedi. O zaman sultan; "Doğru söyledin, emânet itaatin kalesidir, itaat etmekde milletin süsü ve zînetidir. Sultâna itaat dört şekilde olur Ona düşkün olmak, onu sevmek, ondan korkmak, ona baş eğmek" dedi. Halkın devlet başkanına itaati lâzımdır. Devlet başkanına itaat etmede, Allahü teâlâdan korkmak lâzımdır. Devlet başkanı

da, Allahü teâlâya itaat etmelidir. Adâletli olsun olmasın, devlet başkanına ta'zim ve hürmet, Allahü teâlâya ta'zimdendir. İtaat ile birlik husule gelir, müslümanların işleri düzenli ve tertipli hâle getirilir, itaat etmeyip isyan etmek, devletin temelini yıkmak olur. İnsanlara lâzım olan, devlet başkanına itaattir. Çünkü dînin ve halkın selâhı, ancak devlet başkanına itaatle olur. Mal, mülk ve namusun muhafazası, ancak devlet başkanına itaatle mümkündür, itaat etmede sayısız menfaatler vardır. Selâmet ve saadet ondadır. En sağlam yol itaat etme yolu olup, milletin bekâsı, rahatı ve huzûru ondadır. Çünkü itâatle, bütün fitnelerden ve fesatlardan korunulmuş olur. Allahü teâlâ kendine itaatle, Resûlüne itaati bir tuttu. Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresinin ondokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey imân edenler! Allaha itaat edin"** buyuruldu. İtaat etmeyen, ni'mete şükretmemiş demektir, idâreciler olmasaydı, halk felâkete düşüp helak olurlardı.

Hazreti Ali (r.a.) buyurdu ki: "Ey Kümeyl bin Ziyâd! Kalbler, bir kaba benzer. O kalblerin en hayırlısı, içinde hayır olanıdır. Sana söyliyeceğim şeyleri ezberle, insanlar üç kısımdır: Rabbanî olan âlimler, kurtuluşa ermek için çalışanlar, bir de esen rüzgâra göre hareket eden ahmak kimseler olup, bunlar; ilim nûruyla aydınlanmamış, sağlam bir barınağa sığınmamış olanlardır. İlim, mal ve mülkden hayırlıdır, ilim, seni gözetir, korur. Sen, malı gözetirsin, ilim, öğrenmekle çoğalır. Mal, vermekle azalır, ilim hâkimdir. Mal, gözetilmeye mahkûmdur, İlim aşkı ibâdet olup, onun ile Allahü teâlâya nasıl ibâdet edileceği öğrenilir. Hayatta iken ilim ile, tâat ve ibâdet yapılır. Mal sahipleri, daha hayatta iken ölmüşlerdir. Âlimler, her zaman bulunacaktır. Onların sevgisi, kalblerdedir. Âlimin vefâtıyla, ilim yok olur. (Onun için, âlimin ölümü; âlemin ölümü dendi.) Fakat, yine yeryüzü, doğruyu gösteren âlimden mahrûm kalmaz. Onlar sayıca az, fakat Allahü teâlâ katında dereceleri çok yüksektir. Kalblerinde hikmetler gizlidir. Kendilerini arayanların kalblerine îmân tohumları ekerler. Mübârek vücûdlarıyla dünyâdadırlar. Fakat kalbleri, Allahü teâlâya bağlıdır. Onlar, Allahü teâlânın yeryüzünde halîfeleridirler ve emîn, güvenilir kullarıdır. Onlar, Allahü teâlânın dinine da'vet ederler. Onları görmeye can atmak lâzımdır. Âh, onları görmekle şereflenmek ne güzeldir."

Nasihat etmek: Bilmelidir ki, müslümanlara ve bütün insanlara nasihat etmek, doğruyu göstermek ve öğretmek, peygamberlerin sünnetidir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, bütün peygamberlerini nasihat edici olarak gönderdiğini bildirdi. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Din nasihattir. Din nasihattir. Din nasihattir"** buyurdu. Müslümanlara nasihat; onlara şefkatli olmak, büyüklerine hürmet ve hizmet, küçüklerine merhamet göstermektir. Onların sıkıntılarını gidermek ve kendilerini saadete çağırmaktır.

Bütün insanların İslâmiyeti sevmeleri için nasihat; onları imâna da'vet etmek ve küfrün kötülüğünü anlatmaktır. Hazreti Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Kusurlarımı bana gösteren kişiye Allahü teâlâ rahmet etsin." Meymûn bin Mihrân, Ömer bin Abdülazîz'in kendisi için şöyle dediğini bildirdi: "Bende olan hoşlanmadığın şeyleri bana söyle. Kişi, arkadaşının beğenmediği şeyleri onun yüzüne söylemedikçe nasihat etmiş olmaz."

Abdullah bin Vehb buyurdu ki: "Kişinin, beğendiği şeyi, başkası için de beğenmesi güzel olur. Kendisine faydası olmayanın, başkasına faydası olmaz."

Akıllı ve ağırbaşlı olmak: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde hilm sahiplerini övdü. Yahyâ bin Zekeriyyâ, Îsâ aleyhisselâm ile karşılaştı ve ona; "Ey Rûhullah! Dünyâ ve âhırette en şiddetli olan şey nedir?" diye sorunca; "Allahü teâlânın gadabıdır" buyurdu. Tekrar, "Beni Allahü teâlânın

gadabından koruyan şey nedir?" dedi. Îsâ (a.s.); "Gadabı terk etmendir" buyurdu. Tekrar, "Gadabın, öfkenin başlangıcı ne iledir?" dedi. O da; "Büyüklenmek, insanlara karşı övünmek" buyurdu.

Âsım bin Ubeydullah anlattı: "Hazreti Ömer, yerden bir yaprak aldı ve "Keşke bunun gibi olaydım. Keşke anam beni doğurmasaydı" dedi."

Ebû Bekr (r.a.), ağaca konmuş bir kuşa rastladı. Ona; "Ne mutlu sana ey kuş! istediğin zaman "Uçar, istersen bir ağaca konar, istediğin zaman meyva yersin. Üzerine ne bir hesap, ne de bir ikâb (ceza) var. Keşke ben de senin gibi olsaydım" dedi.

"Hazreti Ali (r.a.) Sıffîn'den Kûfe'ye dönerken, şehrin girişinde bir kabir gördü. "Bu kimin kabridir?" diye sordu. Oradakiler, "Habbâb bin Eret'in kabridir" dediler. Hazreti Ali, kabrin başında durdu ve "Allahü teâlâ, Habbâb bin Eret'e rahmet etsin, isteyerek müslüman oldu. Yaya olarak hicret etti. Mücâhid olarak yaşadı. Bedenini bu yolda harcadı. Allahü teâlâ, güzel amel işleyenlerin ecrini zayi etmez" dedi. Bunları söyledikten sonra, Hazreti Ali yürümeye başladı. Birde baktı ki, kabir de arkasından geliyordu. Bunun üzerine Hazreti Ali kabrin önünde durdu ve "Ey yalnızlık ve ıssızlık ehli. Allahü teâlânın selâmı, üzerinize olsun. Sizler bizim selefimizsiniz (önde gelenlerimizsiniz). Bizler, sizlerin ta'kibcileriyiz. Yakında sizlere kavuşacağız. Yâ Rabbî, bizleri ve onları bağışla. Bizlerden ve onlardan azâbını uzaklaştır, öleceğini dâima hatırlayana ve hesâb için hazırlanana, aza kanâat edene ve Allahü teâlânın takdîrine râzı olanlara müjdeler olsun" dedi. Hazreti Ali sözlerine devam ederek: "Mallar taksim edildi. Bizim katımızda bulunan haber bu. Sizin katınızda bulunan haber nedir?" buyurdu. Hazreti Ali bundan sonra, arkadaşlarına döndü ve "Eğer kabir ehli konuşacak olsaydı. "Âhırete götürülecek en hayırlı azık takvâdır" derlerdi" buyurdu.

Halîfe Ebû Ca'fer Mensûr, hacca geldiğinde Süfyân-ı Sevrî'yi huzûruna çağırdı. Onunla birçok mes'eleleri istişâre etmek istiyordu. Ebû Mensûr Süfyân'a; "Niçin yanımıza gelmiyorsunuz? Seninle istişârede bulunur, şunu yapın dediklerinizi yapar, yapmayın dediklerinizi yapmayız" dedi.

Süfyân-ı Sevrî ona; "Bu hac seferi için ne kadar para harcadınız?" diye sordu. Ebû Mensûr, "Bilmiyorum, vekîllerim ve vezirlerim bilir" deyince, Süfyân-ı Sevrî; "Yarın Allahü teâlânın huzûruna çıktığında bundan sorulunca ne mazeret bulacaksın? Hâlbuki Ömer bin Hattâb hac yaptığında kölesine; "Bu seferimizde ne kadar harcadık?" diye sordu. Köle; "Ey mü'minlerin emîri onsekiz dînâr" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ömer; "Yazıklar olsun bize" buyurdu" dedi.

İmâm-ı Zührî diyor ki: "Süleymân bin Abdülmelik'e şu sözleri söyleyen kişinin sözü gibi bir söz duymadım. O kimse ona; "Ey mü'minlerin emîri! Benden dört kelime işit ki, bu dört kelimede; senin dininin, saltanatının, âhıretinin ve dünyânın salâhı (doğruluğu) vardır" dedi. Süleymân bin Abdülmelik, "Bu kelimeler nelerdir?" deyince o kimse; "Kimseye, yapmayı istemediğin birşeyi va'd etme. Çetin mes'elelerin kolayca hallolması seni gurûrlandırmasın. Biliniz ki, her amelin bir karşılığı vardır. Akıbetten sakınınız. Dâima sakınma üzere bulununuz" dedi."

Süleymân bin Abdülmelik, Ebû Hazım Seleme bin Dinar'a; "Bu halifelik mes'elesinde kurtuluş yolu nedir?" diye sordu. Ebû Hazım; "Eğer dediğimi tatbik edersen kolaydır!" dedi. Süleymân bin Abdülmelik; "O nedir?" diye sorunca, Ebû Hazım; "Ancak helâl olan şeyleri al. Onları hakkı olan yerlere sarf et" buyurdu. Bunun üzerine Süleymân bin Abdülmelik, "Buna

kimin gücü yeter?" deyince, Ebû Hazım; "Allahü teâlânın seni ta'yin ettiği yere, ta'yin edilen kimsenin gücü yeter" buyurdu. Süleymân bin Abdülmelik ona; "Bana nasihat et?" deyince, Ebû Hazım; "Ey mü'minlerin emîri! Bu iş (sultanlık), sana ancak ölüm karşılığı verildi. Senden öncekiler de böyle idi. Ölüp, bu işten uzaklaştılar. Ey mü'minlerin emîri! Rabbinin emrettiklerini yapıp, yasak ettiklerinden uzaklaşma husûsunda her zaman dikkatli ol. Ey mü'minlerin emîri! Ne infâk etmişsen, o şey seni hayra veya -şerre götürür. Sen dilediğini seç!" dedi. Süleymân bin Abdülmelik, Ebû Hâzım'a; "Bir ihtiyâcın varsa, söyle onu halledeyim" deyince, Ebû Hazım; "Ben ihtiyâçlarımı, senden daha kâdir olana havale ettim. Beni neden men etti ise ona râzı oldum. Allahü teâlâ, Zuhrûf sûresinin otuzikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüyorlar? Onların bu dünyâ hayatındaki geçim rızıklarını aralarında biz böldük"** buyuruyor. Kim, Allahü teâlânın çok verdiğini azaltabilir veya az verdiğini çoğaltabilir? Buna kimin gücü yetebilir ki?" dedi. Bunları dinleyen Süleymân çok ağladı.

Şöyle anlatılır: Bir gece Hârûn Reşîd, veziri Fudayl-i Bermekî'ye: "Beni bir kimsenin yanına götür. Kalbim, bu göz kamaştırıcı, şaşalı hayattan sıkıldı. Rahatlık ve gönül huzûru arıyorum" dedi veziri onu Süfyân bin Uyeyne'nin evine götürdü. Süfyân kapıyı açıp, "Kim geldi?" suâline; "Emîr-ül-mü'minîn geldi" dediler. Süfyân bin Uyeyne! "Niçin bana haber vermediniz? Bilseydim ben onun huzûruna gelirdim" dedi. Hârûn Reşîd bunu duyunca; "Benim aradığım kimse bu değildir" dedi. Süfyân bin Uyeyne bunu duyunca; "Sizin aradığınız kimse, Fudayl bin Iyâd'dır" dedi. Bunun üzerine Fudayl bin Iyâd'ın kapısına gittiler. Kapının önüne geldiklerinde, Fudayl bin Iyâd! **"Günah işleyenler, kendilerini îmân edenlerle bir tutacağımızı mı sanıyorlar?"** meâlindeki, Câsiye sûresi yirmibirinci âyet-i kerîmesini okuyordu. Hârûn Reşîd; "Nasihat istesek bu bize yeter" dedi. Kapıyı çaldılar. Fudayl bin Iyâd; "Kim o?" deyince, "Emîr-ül-mü'minîn" dediler. Bunun üzerine Fudayl bin Iyâd; "Emîr-ül-mü'minînin benim yanımda ne işi var ve benim onunla ne işim var? Beni meşgûl etmeyiniz" dedi vezir; Ulul-emre (ya'nî halîfeye) itaat vâcibdir..." deyince, Fudayl bin Iyâd yine; "Beni meşgûl etmeyiniz" dedi vezîr Fudayl-i Bermekî; "Müsâadenle mi girelim, yoksa zorla mı?" deyince, Fudayl bin Iyâd; "Müsâadem yok, ama zorla girecekseniz siz bilirsiniz" dedi. Hârûn Reşîd içeri girdi. Fudayl bin Iyâd, kimsenin yüzünü görmemek için kandili söndürdü. Karanlıkta Hârûn Reşîd'in eli, Fudayl bin Iyâd'ın eline değdi. Bunun üzerine Fudayl bin Iyâd; "Bu el ne yumuşaktır, Cehennemden kurtulursa" buyurunca, Hârûn Reşîd ağladı ve ondan nasihat olacak bir söz daha söylemesini istedi. Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "Senin büyük baban Hazreti Abbâs, Peygamber efendimizin (s.a.v.) amcası idi. Peygamberimize (s.a.v.); "Beni bir kavme emîr, başkan yapınız demişti. Peygamber efendimiz de (s.a.v.); **"Ey amcam, seni nefsin üzerine emîr ettim."** Ya'nî nefsinin, Allahü teâlâya tâat ve ibâdetle meşgûl olması, insanların bin senelik tâatinden iyidir, buyurdu. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Bir emirlik** (başkanlık) **kıyâmette pişmanlıktır"** buyurmuştur. Hârûn Reşîd; "Biraz daha söyle" deyince, Fudayl bin Iyâd; Ömer bin Abdülazîz'i halîfe yaptıları zaman, Sâlim bin Abdullah, Recâ bin Hayve ve Muhammed bin Ka'b'ı çağırdı.ve onlara; "Ben, bu işe düştüm. Kurtuluş çârem nedir?" diye sorduğu zaman onlar; "Yarın kıyâmet gününde azaptan kurtulmak istiyorsan, müslümanlardan yaşlılarını baban yerine koy, gençlerini kardeş kabûl eyle, çocukları kendi çocukların gibi düşün! Kadınları ise kız kardeşin ve annen gibi kabûl eyle. Onlara; bana, annene, kardeşine ve çocuklarına yaptığın gibi muâmele eyle" dediler" dedi. Hârûn Reşîd; "Biraz daha söyle" dedi. Fudayl bin Iyâd; "İslâm ülkesi, senin evin gibidir. İnsanları ev halkın gibidir. Babalarına, kardeşlerine ve çocuklarına iyilikle muâmele eyle!" buyurdu. Sonra devam ederek; "Korkarım şu güzel yüzün ateşle yanar ve çirkinleşir. Güzel yüzlerden niceleri Cehennemde çirkinleşir ve emirlerden (başkanlardan) niceleri orada esîr olur" dedi.

Hârûn Reşîd; "Biraz daha söyle" diyerek hüngür hüngür ağladı. Fudayl bin Iyâd hazretleri; "Allahü teâlâdan kork ve O'na ne cevap vereceğini düşün. Cevaplarını şimdiden hazırla! Çünkü kıyâmet günü, Allahü teâlâ sana müslümanların hepsinden tek tek soracaktır. Hepsi için adâlet isteyecektir. Eğer bir gece bir ihtiyâr kadın, evinde bir şey yemeden yatarsa, yarın senin eteğine yapışır ve sana hasım (düşman) olur" buyurdu. Bunun üzerine Hârûn Reşîd, ağlamaktan kendinden geçti. Vezîr Fudayl-i Bermekî; "Ey Fudayl yetişir! Emîr-ül-mü'minîni öldüreceksin" dedi. Fudayl bin Iyâd hazretleri; "Sus, ey Hâmân! Onu sen ve kavmin helak eylediniz, ben değil" dedi. Bu söz Hârûn Reşîd'in ağlamasını arttırdı ve vezirine; "Sana Hâmân demesi, beni Fir'avn yerine koyduğundandır" dedi. Sonra Hârûn Reşîd, Fudayl bin Iyâd'a; "Birisine borcun var mıdır?" diye sorunca, Fudayl hazretleri; "Evet, Allahü teâlâya borcum var o da itaattir. Huzûruna böyle borçlu çıkarsam vay hâlime" dedi. Hârûn Reşîd; "İnsanlara borcun var mı demek istiyorum" dedi. Fudayl bin Iyâd; "Allahü teâlâya şükür olsun ki, bana çok ni'metler verdi, hiç şikâyetim yoktur" dedi. Bunun üzerine Hârûn Reşîd onun önüne bin altın koyup; "Bunlar helâldir. Annemin mîrâsındandır" deyince, Fudayl hazretleri; "Bütün bu nasihatlerimin sana hiç fâidesi olmadı" buyurdu. Ve Hârûn Reşîd'in yanından kalktı. Hârûn Reşîd de çıkıp gitti. Fudayl'in ismi anıldığında; "Ah! Ne insandır o! Hakîkaten mert kimsedir" derdi.

Hasen bin Muhammed bin Hasen, Ömer bin Abdülazîz'in huzûruna geldi ve ona; "Yâ Ömer! Üç şey vardır ki, kimde bulunursa îmânı kâmil olur" dedi. Bunun üzerine Ömer bin Abdülazîz dizleri üzerine çökerek; "Ey Resûlullahın (s.a.v.) torunu! Bunları bana söyler misiniz?" dedi. Hasen bin Muhammed; "Kişi râzı olur, rızâsı onu bâtıla düşürmez. Kişi kızar, kızması onu haktan ayırmaz. Muktedir olduğu hâlde, hakkı olmayana el uzatmaz" buyurdu.

Ömer bin Abdülazîz halîfe olunca, memleketin her tarafından heyetler gelmişti. Hicaz'dan gelen bir heyet, Ömer bin Abdülazîz'in yanına girince, heyette bulunan genç birisi konuşmaya başladı. Ömer bin Abdülazîz; "Sen dur, yaşlı olanınız konuşsun" diyerek genci ikaz etmek istedi. Genç; "Ey mü'minlerin emîri! İş yaşa göre ise, müslümanların içinde senden daha yaşlı olanları yok mu?" deyince, Ömer bin Abdülazîz; "Konuş bakalım" diyerek gence söz verdi. Genç; "Biz, senden bir şey isteyen ve senden korkan bir heyet değiliz. Biz, bir şey de talep etmiyoruz. Çünkü lütuf ve ihsânınız o kadar çok ki, bize kadar ulaşmıştır. Senden korkmuyoruz, çünkü adâletin bizi korkmaktan emîn kılmıştır" dedi. Ömer bin Abdülazîz; "Siz kimsiniz?" diye sorunca, genç; "Teşekkür heyetiyiz. Teşekkür edip geri dönmek için geldik" dedi. Ömer bin Adülazîz; "Ey genç! Bana nasihat et!" deyince, genç; "Allahü teâlâ hâllerini râzı olduğu şekilde ıslâh etsin.

İnsanlar, Allahü teâlânın onlar üzerindeki merhametine, Tûl-i emellerine, insanların kendilerini medhetmelerine aldanmakta, böylece ayakları kayarak ateşe (Cehenneme) düşmektedirler. Ey Emîr-ül-mü'minîn! Allahü teâlânın üzerindeki merhameti, Tûl-i emel, insanların seni çok övmesi seni aldatmasın. Eğer aldanırsan ateşe düşen aldananlara dâhil olursun. Eğer aldanmazsan, Allahü teâlâ seni bu ümmetin sâlihleri ile beraber bulundurur" dedi ve sustu. Ömer bin Abdülazîz, gence yaşını sorduğunda, genç; "Onbir" dedi. Nesebini sorunca, Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'in oğlu olduğunu söyledi.

Birgün Ömer bin Hattâb (r.a.), Ka'b-ül-Ahbâr'a (r.a.), "Bize nasihat et" dedi. Ka'b-ül-Ahbâr, "Elinizde Allahü teâlânın kitabı, Resûlullahın sünneti yok mu? Bu ikisi size yetmiyor mu?" dedi. Hazreti Ömer "Evet var. Fakat sen ayrıca bize nasihat et" diye üsteleyince, Ka'b-ül-Ahbâr; "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Korkan bir kimsenin amelini yap. Kıyâmet günü yetmiş (70) peygamberin yaptığı amel ile gelsen, orada gördüklerinden dolayı amelini yine az görürdün" buyurdu. Bunları işiten Hazreti Ömer, düşüp bayıldı. Ayıldığı zaman, Ka'b-ül-Ahbâr'a tekrar; "Bize nasihat et"

dedi. Ka'b-ül-Ahbâr; "Ey Emîr-ül-mü'minîn! Şayet Cehennemden doğuda çok ufak bir yer açılsa idi, batıdaki adamın beyni kaynar, sıcaktan erirdi" dedi. Bunu işiten Hazreti Ömer çok ağlayarak; "Devam et ey Ka'b" dedi. Ka'b da: "Ey mü'minlerin emîri! Kıyâmet günü Cehennem öyle bir solur, şiddetlenir ki, mukarreb melekler, peygamberler ve bütün herkes dizleri üstü çökerler. Bütün Peygamberler; "Yâ Rabbî! Bugün ben nefsimi isterim" diyecekler, sâdece Resûlullah efendimiz (s.a.v.); "Yâ Rabbî! Ümmetimi isterim, ümmetimi isterim, başka bir şey istemem" diyecektir" buyurdu.

Kitabın müellifi Tartûşî şöyle anlatır: "Mısır Meliki Efdâl'in yanına girdim. Ona selâm verdim. Selâmımı aldı ve beni meclisine dâhil etti. Ben de ona şöyle söyledim: "Ey Melik! Allahü, teâlâ sana yüksek ve şerefli bir makamı helâl kıldı. Sana şerefli bir mertebe nasîb etti ve mülkünde ba'zı taifenin başına seni melik kıldı. Hükmünde seni sebep eyledi. Başka birinin hükmünün, senin hükmünün üzerinde olmasına rızâ göstermedi. Sen de Allahü teâlâya öyle şükret ki, kimse senden daha fazla şükretmiş olmasın. Allahü teâlâ, halkı sana itaatkâr kıldı. Öyleyse Allahü teâlâya senden daha itaatkâr kimse olmasın. Şükür sâdece dil ile olmaz. Bilakis fiille ve ihsân ile olur. Allahü teâlâ, Sebe sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kullarım içinde** (gereği üzere bana bol bol) **şükreden azdır"** buyuruyor.

Ey Emîr-ül-mü'minîn! Bu saltanat senden öncekinin ölmesi ile eline geçti. Senden önceki, şimdi bu saltanattan ölmek sûretiyle uzaklaştığı, gibi, sen de uzaklaşacaksın. Bu ümmetin üzerine aldığın işleri husûsunda Allahü teâlâdan kork. Zîrâ Allahü teâlâ, fakirlerin hâlinden ve iğneden ipliğe kadar seni hesaba çekecektir. Allahü teâlâ Kur'an-ı kerîmde meâlen; **"Rabbin hakkı için, biz onların hepsine muhakkak sûrette yapmakta oldukları şeylerden soracağız"** buyuruyor. (Hicr-92, 93).. Allahü teâlâ, yine Enbiyâ sûresinin kırkyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz kıyâmet günü için** (insanların amel defterlerini tartmak üzere) **adâlet terazileri koyacağız. Artık hiç kimse, en ufak bir zulme uğramıyacaktır. Yapılan amel, bir hardal tanesi kadar olsa bile onu getiririz** (mizana koyarız) **Hesap görenler olarak da biz kâfiyiz"** buyuruyor.

Ey Melik! Allahü teâlâ dünyâyı, her şeyi ile Süleymân aleyhisselâma verdi. İnsanları, cinleri, kuşları, vahşî ve evcil hayvanları onun emrine verdi. Rüzgârı da onun emrine verdi. Rüzgâr onun emri ile istediği yere akar giderdi. Sonra ondan hesabı kaldırdı ve meâlen buyurdu ki: **"Bu bizim ihsânımızdır. Artık dilediğine hesabsız olarak ver, yahut tut** (verme, ey Süleymân!)**."** (Sa'd-39). Süleymân aleyhisselâm, bunu sizin sandığınız gibi ni'met saymadı. Sizin zannettiğiniz gibi kerâmet zannetmedi. Bilakis onun istidrâc olmasından, mekri ilâhî olmasından korktu ve dedi ki: "Bu **Rabbanîn fadlındandır. Beni imtihan etmek içindir. Şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü yapacağım? Kim şükrederse, ancak kendi menfaatine şükreder, kim de nankörlük ederse, muhakkak ki Rabbim onun şükrüne muhtaç değildir,** (hem O) **hakkıyle kerem sahibidir."** (Neml-40).

Ey Emîr-ül-mü'minîn, kapını aç. Perdeleri kolaylaştır. Mazlûma yardım et ki, Allahü teâlâ da sana yardım etsin.

Biliniz ki, insanlar; emirlere tâbi olmakta, Cehennemden korkmakta ve arkadaşları ve ailesi ile münâsebetlerde fıkıh ilmine çok muhtaçtırlar. Halk, sultandan güzel huy ve yüksek davranışlar bekler. Ahkamda ayrılıkların ve düşmanlıkların giderilmesini isterler. Bu işleri halletmek için, sultanların daha fazla ilme ve hikmete ihtiyâçları vardır. İlimsiz insan, insansız şehir gibidir. Sultanda husûsi, insanlarda umûmî olan en güzel şey; ilmi sevmek, onunla

süslenmek ve ilim sahiplerine hürmettir. Zîrâ bu husûsta insanî tarafın kuvvetine ve hayvani duygulardan uzaklığına, derecesine ve duygularının yüceliğine delîl vardır. Eğer sultan ilimden uzak olursa, nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olur ve teb'asına yularsız at gibi zarar verir. Çıkmaz sokaklara girer ve uğradığı yerleri felâkete uğratır. Biliniz ki, kötü huylardan, fuhuştan ve rezillikten uzaklaşmak, ilimden ne kadar nasiplenmişse, ona göre mümkün olur. Bunların hepsi sende görülebilir. Güzelliğin artması için âlimlerin meclislerinde oturmaya, fakîhlerin sohbetini dinlemeye, ilim kitaplarını ulemânın dîvânlarını, geçmiş hükümdârların hayatlarını incelemeye çok fazla ihtiyâç vardır.

Ey Sultan! Allahü teâlâdan korkmayı emredenden üstün, onu emretmeyenden küçük, Allahü teâlânın emrini kabûl edenden ve Allahü teâlânın hükmünü öğrenenden daha kıymetli, Allahü teâlânın sıfatları ile sıfatlanandan daha şerefli kimse yoktur, ilim, Allahü teâlânın sıfatıdır. Allahü teâlâ, ilminin genişliğini ve çokluğunu bildirmekte ve meâlen şöyle buyurmaktadır: **"Allahın kürsüsü, gökleri ve yeri çevrelemiş, kaplamıştır"** (Bekâra-255). Bu âyet-i kerîmedeki kürsî, ilimdir. Kürsî sâhibleri de ulemâdır. İlim böyle faziletli olunca, sultanların, iktidar sahiplerinin, eşrafın ve şeyhlerin ilimle meşgûl olmaları evlâdır. Zîrâ, bu makamlarda hatâ yapmak çok çirkindir. Fazilet göstermek ise büyük bir fazilettir.

İbrâhim bin Mehdî, Halîfe Me'mun, fakîhlerle fıkıhtan konuşurken yanlarına girdi. Halîfe Me'mun, İbrâhim bin Mehdî'ye; "Ey amcacığım! Bu âlimlerin dediği husûsta ne dersin?" deyince o; "Ey mü'minlerin emîri! Bizimle küçüklükte meşgûl oldular. Biz de, yaşlılıkta onlarla ilgileniyoruz" dedi. Halîfe Me'mun; "Niçin bugün ilim öğrenmiyorsun?" diye sorunca, İbrâhim bin Mehdî; "Benim gibi biri için ilim öğrenmek güzel olur mu?" dedi. Halîfe Me'mun; "Evet, güzel olur. İlim taleb ederek ölmen, cehâlete râzı olarak yaşamandan hayırlıdır" dedi. İbrâhim bin Mehdî; "İlim talebi ne zaman güzel olur?" diye sorunca, Halîfe Me'mun; "Hayat, senin için güzel olduğu zaman" diye cevap verdi.

Rivâyet edildi ki: Ahlâk ilmiyle uğraşanlardan biri, ilim öğrenen, ilimle meşgûliyeti seven ve bu yaşta ilim öğrendiği için utanan bir ihtiyâr gördü ve ona; "Ey Pîr-i fâni! Âhır ömrünün, evvel ömründen efdâl olmasından mı utanıyorsun? Hâlbuki cehâlet özür olmadığı hâlde, küçüklük özürdür."

Âlimler buyurdular ki: "İlmin kuvvetlendirmediği izzet, zillettir. Akılla teyid edilmeyen ilim sapıklıktır." Hâl böyle olunca, her melik veya mevki sahibi, ilim öğrenmekten nasıl geri durabilir. Mûsâ aleyhisselâm, Şam'a, bütün Bahreyn ülkelerine, batının en ücra köşelerine, Hızır aleyhisselâmı bulmak, ondan birşeyler öğrenmek için gitti. Onu bulduğu zaman da; "Sana, rüşd ve hidâyetten bildiğini bana öğretmen için tâbi olabilir miyim?" dedi. Mûsâ aleyhisselâm, Allahü teâlânın peygamberi ve kelimi olduğu hâlde böyle söyledi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), bütün mahlûkâtın seçilmişi olduğu hâlde, Allahü teâlâ O'na meâlen; **"Yâ Rabbî, ilmimi arttır"** (Tâhâ-114) demesini bildirmektedir. Şayet Allahü teâlânın katında ilimden daha şerefli bir şey olsaydı, Allahü teâlâ, Peygamberine onu yapmasını bildirirdi. İnsanoğlunun atası Âdem aleyhisselâm, melekler, Rablerine tesbih ve takdisler ile iftihar ettikleri zaman, ilmi ile iftihar etti. Bekâra sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ meleklere; "Eğer** (her şeyin iç yüzünü bilen) **sâdıklarsanız,** (eşyayı göstererek) **bunların isimlerini bana haber verin" buyurdu"** buyuruluyor. Melekler bunu söylemekten âciz kalınca, onlara, Âdem aleyhisselâma secde etmelerini emretti. Bütün bunlar, ilmin şerefini ve kıymetini göstermektedir.

Ba'zı haberlerde gelen, "Küçüklükte öğrenilen ilim, mermere yazmak gibi, yaşlılıkta öğrenilen ilim, suyun üzerine yazı yazmak gibidir" sözü, sana mazeret kapısı açmasın. Ahnef bin Kays, bu sözü söyleyen bir kişiye; "Yaşlı bir zât, aklen daha kâmildir. Ancak, kalbi meşgûl olup, ma'nâyı araştırır ve dikkatini sebeblere verir" buyurdu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Eshâbı arasında, yaşlılar, olgun kimseler, gençler vardı. Hepsi ilim, Kur'ân, sünnet öğreniyorlardı. Hepsi ilim deryaları, fıkıh ve hikmet menbaaları idiler. Ancak küçüklükte öğrenilen ilim, sağlam temellere oturur. Ancak, bir şeyin hepsi ele geçmezse, hepsini de kaybetmemelidir.

Birisi Ebû Hüreyre'ye (r.a.); "Ben ilim öğrenmek istiyorum. Ancak onu zayi etmekten korkuyorum" dedi. Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "İlim öğrenmeyi terk etmen, ilmi zayi etmeye yeterlidir."

Akl-ı müktesib (Sonradan kazanılan akıl)**:** Bu akıl, akl-ı garîzînin (Tabiî aklın) neticesidir. Bu da, bilginin doğruluğu, fikrin isâbetidir. Bu aklın bir nihâyeti, sonu yoktur. Kullanıldıkça artar, ihmâl edildikçe eksilir. Artmasının iki sebebi vardır: Birincisi; iştiyâk, arzu, zekâ sahibi, güzel anlayışlı bir kişi olmaktır. Meşhûr nahiv âlimi Esmâi şöyle anlatır: "Birgün bir Arab çocuğuna; "Bana Arab evlâtlarından bahset?" dedim. O da konuşmaya başladı. Onun konuşmasındaki güzellik beni büyülemişti. Ona; "Bin dirhemin olup da ahmak olmak seni sevindirir mi?" diye sorunca, o çocuk; "Hayır" dedi. "Niçin?" diye sorduğumda; "Bu para, benim ahmaklığımı arttırır. Bende bulunan diğer şeyleri alır. Böylece bende, sâdece ahmaklığım kalır" dedi. "Bu durum, çocuğun zekâsının parlaklığını ve kendisinden daha yaşlı olanlardan daha dikkatli davrandığını göstermektedir, İslâm âlimleri: "Aklın alâmeti, anlayışın sür'atli olması, gayesi, vehmin isâbetidir. Zekâ için bir gaye yoktur. Zekânın ve cömertliğin bir sınırı yoktur" buyurdular.

İkincisi; olgun ve doğru görüş sahibi kimselerin, uzun tecrübeler, çok ibâreler dinlemek, günler geçirmek, hâdiseleri yaşamak gibi şeyler ile işlerini ıslâh etmesidir. İslâm âlimleri buyurdular ki: "Tecrübe, aklın aynasıdır. Gurûr, cehâletin meyvasıdır." Bu sebeble yaşlıların görüşleri övülmüştür ve denilmiştir ki: "Yaşlılar, vekar ağaçları, nûr menbaalarıdır. Onlara, kolay kolay bir yanılma isâbet etmez. Onlardan vehim eksik olmaz. Yaşlıların görüşlerine sarılınız. Zira, onların zekâları olmasa bile, zekâ olarak tecrübeleri yeter. Bir şâir şöyle demiştir:

Görmedin mi akıl, ehli için zînettir.
Ancak aklı tamamlayan, uzun tecrübedir.

Âmir bin Şerâhil eş-Şa'bî buyurdu ki: "Arabların dahîleri altı kişidir. Bunlar; Mu'âviye bin Ebî Süfyân, Amr bin As, Mugîre bin Şu'be, Ziyâd bin Ümeyye, Kays bin Sa'd bin Ubâde, Abdullah bin Budeyl bin Verka'dır.

Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Ebüdderdâ'ya (r.a.) buyurdu ki: **"Ey Ebüdderdâ! Aklını artır ki, Rabbine yakınlığın artsın."** Ebüdderdâ (r.a.); "Anam-babam sana feda olsun yâ Resûlallah! Aklımı nasıl arttıracağım?" diye suâl etti. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.);

"Haramlardan sakın, farzları yap, akıllı olursun. Sonra bunları, sâlih amellerle ziyâde eyle. Dünyâda aklın ve Rabbinin katında yakınlığın ve izzetin artar" buyurdu.

Hazreti Ali'den şu beyitler rivâyet edilmiştir:

Ahlâktır üstünlüklerin temizleyicisi,
Akıl evveli, dîn ikincisi,

İlim üçüncüsü, hilm dördüncüsü.
Cömertlik beşincisi, iyiliği emr altıncısı,

Yedincisi iyilik, sabır sekizincisi
Şükür dokuzuncusu, yumuşaklık onuncusu.

Nefs bilir ki, ben ona doğru söylerim.
O âsî olduğunda, doğru yolu gösteririm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 96

2) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 62

3) Kitâb-üs-sıla cild-2, sh. 545

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 276

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 412

6) El-Feth-ül-mübin cild 2, sh. 17

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 85

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 984; cild 2, sh. 1113, 1414, 1417

9) Sirâc-ül-mülûk

UBEYDULLAH BİN ALİ EL-MÂRİSTANİYYE

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Ubeydullah bin Ali bin Nasr bin Humra bin Ali bin Ubeydullah el-Bağdâdî et-Teymî'dir. Lakabı, Fahrüddîn'dir (Dinin iftihar ettiği kişi). Ubeydullah bin Ali İbn-ül-Maristaniyye diye tanınır. Ubeydullah bin Ali, 541 (m. 1147) senesinde doğdu. 599 (m. 1202) senesi Safer ayında vefât etti.

Ubeydullah bin Ali, Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs ilmi yanında, edebiyat, târih, tıb, astronomi ve başka ilim dallarında söz sahibi idi. Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) evlâdından olduğu bildirildi.

Ubeydullah el-Mâristaniyye; Ebü'l-Muzaffer bin Şiblî, İbn-ül-Batıy, Yahyâ bin Sabit İbn-i Bendar, Abdülhak bin Abdülhâlık, Ebü'l-Feth bin Şâtil ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi, yazdı ve rivâyette bulundu. Mezhebinin ince bilgilerine vâkıf oldu. Edebiyat ilminde de üstün dereceye yükseldi.

Ebü'l-Muzaffer onun hakkında; "Ubeydullah el-Maristaniyye, fazilet sâhiblerinin büyüklerinden olup, birçok ilimde üstün derecede idi. Dîvân-ül-İslâm fî târihi Dâr-is-selâm, onun yazmış olduğu bir eser olup, üçyüz altmış bölüm halindedir" demektedir.

İbn-ün-Neccâr ise onun hakkında; "İbn-ül-Mâristaniyye çok ilim öğrendi. Tıb, mantık ve astronomide söz sahibi idi. O, Derb-iş-Şâkiriyye'de Dâr-ül-ilim adlı bir bina yaptırdı. Bütün kitaplarını buraya verip, ilim öğrenenlere vakfetti. Aynı zamanda Câmi-ül-Kasr'da ders vererek pekçok talebe yetiştirdi.

Cum'a günleri, halka hadîs rivâyetinde bulunurdu. Başkalarının çıkardığı bir fitne sebebiyle bir ara habsedildi Yaptırdığı Dâr-ül-ilim ve içindeki kitapları ve kendisine âit mal, mülk satıldı. Daha sonra serbest bırakıldı. Dâr-ül-ilm'e ve kitaplarına tekrar kavuştu" demektedir.

Ubeydullah el-Mâristaniyye birçok eserler yazmıştır. Dîvân-ül-İslâm fî târihi Dâr-is-selâm ve Siyer-ül-vezîr İbn-i Hubeyre onun yazdığı eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 241

2) Zeyl-i İbbakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 442

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 339

ÜBEY NERSÎ (Muhammed bin Ali Kûfî)

Hadîs ve kırâat âlimi. Künyesi Ebü'l-Ganâim olup ismi, Muhammed bin Ali bin Meymûn'dur. 424 (m. 1033) yılında Kûfe'de Ners köyünde doğdu. Bu sebepten, Kufi ve Nersî nisbet edildi. Eshâb-ı Kirâmdan kırâati ile meşhûr olan Ubey bin Ka'b'a (r.a.) benzetilerek "Ubeyy-ün-Nersî" lakabı verildi. 510 (m. 1116) yılında Bağdad'da hastalandı. Kûfe'ye dönerken Hılle denilen yerde vefât etti. Kûfe'ye götürülerek orada defnedildi.

Ebü'l-Ganâim Ubeyy-ün-Nersî, İslâmi ilimlerin en eski merkezlerinden olan Kûfe'de yüksek din bilgilerine temel olan ilimleri öğrendikten sonra, devrin en mümtaz âlimlerinin derslerine devam etti. Kûfe'de; Muhammed bin Ali bin Abdurrahmân Alevî, Muhammed bin İshâk bin Fedâye, Ebû Tâhir Muhammed bin Attâr ve Muhammed bin Muhammed bin Hâzım'dan ilim öğrendi. Yirmi yaşında iken ilmini arttırmak için seyahate çıktı. Mekke'de; Kerîmet-ül-Mervezî'den, Bağdad'da; Ebû İshâk Bermekî, Ebû Abdullah bin Hubeyb Kâdisî, Ahmed bin Muhammed Zagferfînî, Ahmed bin Muhammed bin Kafercel, Ebû Mensûr bin Sevvâk, Ebü'l-Kâsım Tenûhî'den, Şam ve diğer şehirlerde daha birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf işitti. Kırâat ve hadîs-i şerîf ilminde çok yükseldi Bıkmadan usanmadan çalıştı. Hocalarından duyduklarını yazdı. Yazdıklarını ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezberden bilirdi. Kûfe'nin en büyük âlimi oldu. Kûfe'de, batîb naibi ta'yin edildi. Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini ve sünnetini en iyi bilen âlim olarak tanınırdı. Her sene Receb ayında Bağdad'a giderdi. Kurban bayramından sonra Kûfe'ye dönerdi iki şehirde de dersler verirdi.

Hadîs ilminde âlimler kendisine çok güvenirdi. Dünyâya kıymet vermez, haram ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. Mübahların bir çoğunu da terk ederdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Küçük yaşta öğrendiği Kur'ân-ı kerîmin kırâati üzerinde çok çalıştı, İnsanlara, Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğretmek için büyük gayret gösterirdi. Yalnız, Allahü teâlânın dinini yaymak ve rızâsını kazanmak için çalışırdı. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın dinini Ehl-i sünnet âlimlerinden veya kitablarından öğrenmeyenin sapıtmaktan kurtulamayacağını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Gezmiş olduğu yerlerde ilim ve feyz saçtı, ölü kalbleri diriltti. Kararmış kalbleri aydınlattı. Bu mübârek zâttan ilim öğrenenler arasında; fıkıh âlimi Makdisî, Humeydî, İbn-ül-Hâdıbe, Silefî, İbn-i Nâsır, Meâli bin Ebî Bekr Kiyanî, Müslim bin Sabit Nehhâs, Muhammed bin Haydere bin Ömer, Zeydî, Ebü'l-Ferec bin Küleyb ve daha birçok âlim vardı. Pekçok kimseye kırâat öğretip, Kur'ân-ı kerîmin doğru olarak okunmasına gayret etti.

Birçok kıymetli eser tasnif eden Ubeyy-ün-Nersî'nin kendi zamanına kadar gelen, hadîs âlimlerini ve ilim sahiplerini anlatan, onların güvenilenlerini ve emniyet edilmeyenlerini izah eden "Mu'cem-üş-Şüyûh" adlı eseri bilinmektedir. Birçok kitabı da, kendi hattıyla çoğaltarak hem ailesinin maişetini temin etti. Hem de, Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarının yayılmasına hizmet etti.

Übeyy-ün-Nersî'nin bildirdiği hadîs-i şerîflerden biri şöyledir: "Ebü'l-Ahvas, babasından rivâyet etti. "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Birinin yanına uğradım. Beni misâfir edip ikramda bulunmadı. Sonra o kimse bana uğradığında, ben de ona bana yaptığı gibi mi davranayım? Yoksa, misâfir edip ağırlayayım mı?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), **"Bilakis onu misâfir edip ağırla?"** buyurdu.

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1260

2) Tabakât-ül-huffâz sh. 458

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 29

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 66

YAHYÂ BİN ABDÜLVEHHÂB EL-İSFENÂNÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Yahyâ bin Abdülvehhâb bin Muhammed bin İshâk bin Muhammed bin Yahyâ bin Mende'dir. Baba ve dedeleri hadîs âlimi idiler. İsfehan'da, 434 (m. 1043) Şevval ayının 19'una rastlıyan Salı günü dünyâya geldi. 512 (m. 1118)'de vefât etti. Önce babam Ebû Amr ve amcaları Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân ve Ebü'l-Hasen Ubeydullah ve Ebû Bekr bin Rize'den hadîs-i şerîf öğrendi. Mu'cem-ül-kebîr Taberânî, Ebû Tâhir el-Kâtib, Ebû Mensûr Muhammed bin Abdullah bin Fadlveyh, Ebû Tâhir Ahmed bin Mahmûd es-Sakafî'den ilim öğrendi.

Nişâbûr'a göç etti. Orada, Ebû Bekr Ahmed bin Mensûr bin Halef el-Mukrî'den ve Hâfız Ebû Bekr el-Beyhekî'den, Hemedan'da da; Ebû Bekr Muhammed bin Abdurrahmân Hehâvendî'den hadîs-i şerîf öğrendi.

Basra'da; Ebü'l-Kâsım İbrâhim bin Muhammed bin Ahmed eş-Şâhid, Abdullah İbn-il-Hüseyn es-Saîdânî ve bunlardan başka çok sayıda alimden ders aldı. Kendi beldesinden ve başka beldelerden birçok büyük âlim ve hâfız (hadîs âlimi) yetiştirdi. Hâfız Ebü'l-Kâsım İsmâil et-Teymî, Muhammed bin Abdülvâhid ed-Dekkâk, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Hibetullah bin el-Alâ bunlardandır.

Bağdad'da kendisinden hadîs-i şerîf öğrenenler: Ebû Mensûr el-Hayyât, Ebü'l-Hüseyn bin et-Teyûrî, (Bu iki zât, kendisinden yaşlı idiler.) İbn-i Nasır, Abdülvehhâb el-Enmâtî, Selefi, Abdülkâdir-i Geylânî, Ebû Muhammed bin el-Haşşâb, Abdülhak el-Yûsüfî, Ebû Ca'fer et-Tarsûsî, Hâfız Ebû Sa'd bin es-Sem'ânî'dir.

İbn-i Sem'ânî diyor ki: "Hâfız İsmâil Teymî'ye, Yahyâ bin Abdülvehhâb'ı sordum. Onu çok övdü. Hıfzda, ma'rifette (Allahü teâlânın zâtını ve sıfatlarını bilmekte), ilminde söz sahibi idi, dedi."

Hâfız Şireveyh bin Şehridâr diyor ki: "Yahyâ bin Âbdülvehhâb sonra geldi. Fakat hepimizi geçti. Ondan, Horasan ve Cebel âlimlerinin hepsi ders dinledi. Hâfız Selefi'nin onu medh eden sözü şöyledir: "Elbet Yahyâ'da vardır, hıfz, yakîn, takvâ ve hilm. Her âlimin üstünde zekâ asâlet ve ilm." Muhammed bin Abdülvahid diyor ki: "Yahyâ bin Abdülyehhâb, zamanının bir tanesi idi. Çok sayıda hadîs bilirdi. Çok fazla kitapları ve birçok tasnifleri vardı. Bunlardan biri, "Kitâb-üs-sahîh alâ Sahîh-i Müslim bin el-Haccâc"dır.

Büyük bir cild hâlinde, İmâm-ı Ahmed'in (r.a.) menkıbelerini tasnif etmiştir. Bu kitap çok faydalıdır. Kitabın başında diyor ki: "İsrâiloğulları zamanında Ahmed İbni Hanbel olsaydı, elbette bir senet olur, dinlerini bozulmaktan korurdu. Allahü teâlâ bizi, onun i'tikâdı üzerine yaşatsın, kıyâmet günü onun zümresinde haşr eylesin. İmâm-ı Ahmed İbni Hanbel hakkında kötü düşüncelere sâhib kimselerin sırlarına vâkıf olduğum zaman, İmâmın üstünlüklerinden ve menkıbelerinden bir miktar bahsederek halkı uyandırmak istedim. Allahü teâlânın ona bağışladığı yüksek makamdan biraz anlatayım diye düşündüm. Bunu yapmağa kendimi ehliyetli görmemekle ve geçmiş büyük âlimlerimizin İmâmın üstünlüklerinin hepsini bildirdiklerine

inanmakla beraber, bu işe giriştim, istediğim şey; İmâmın menkıbelerini bir arada bulundurmak, Ehl-i sünnet âlimleri arasında İmâma intisâb etme şerefini kazanıp, onun yolunu, mezhebini süslemektir.

İmâmın üstünlüklerinden birisi şudur: ilim ehli bir kısım kimselerin bulunduğu bir toplumda bir kadın ölmüştü, ölüyü yıkayacak bir kadın bulunamadı. Yalnız bir hayzlı kadın vardı. O sırada Ahmed bin Hanbel geldi. Orada oturanlara, "Niçin böyle bekleşiyorsunuz. Sizi düşündüren nedir?" diye sordu. Kadının yakınları, cenâzeyi yıkayacak bir hayzlı kadından başka kadın bulamadıklarını söylediler. Ahmed bin Hanbel, "Resûlullahın şu hadîs-i şerîfini görmediniz mi: Birgün, **"Yâ Âişe, bana güzel bir koku sür"** buyurdular. Âişe (r.anhâ), "Ben hayzlıyım" dedi. Resûlullah; **"Senin hayzlı olman elinde değildir. Elini yıkaman caizdir"** buyurdular. Bu hadîs-i şerîfin hükmüne göre, kadının cenâzeyi yıkaması caizdir" buyurdu.

İbn-i Hanbel buyuruyor ki: "Dünyâ, amel yeridir. Âhıret, ceza (karşılık) yeridir. Bir kimse burada çalışmazsa, iyi amel işlemezse, orada pişman olur."

Ahmed İbni Hanbel'den fütüvvet soruldu. Fütüvvet; Allahü teâlâdan korktuğu için, nefsinin istedikleri şeyleri terketmektir" buyurdu.

Ahmed bin Mervan'dan rivâyetle, İdrîs-il-Haddâd haber vererek diyor ki: "Ahmed bin Hanbel, geçim sıkıntısına düştüğü zaman dokuma işinde çalışırdı. İmâm-ı Ahmed sıkıntılı günlerinde evine çekilirdi. Ona kıymetli mallar hediye ederlerdi. O, bir ekmeğe muhtaç olduğu hâlde, gelenlerin hepsini geri çevirir, kabûl etmezdi. Amcası İshâk, İmâm-ı Ahmed'in geri çevirdiği malları hesâb etti. 500.000 dînâr civarında idi. İmâm, amcasına; "Seni, hesâb edilmeyecek şeyi hesâb ediyor görüyorum" dedi. Amcası, "Bugün sen şunları şunları geri çevirdin, hâlbuki sen, bir ekmeğe muhtaçsın" dedi. İmâm; "Amcacığım, eğer biz taleb edersek bize gelmez. Bize gelenler, ancak terk ettiklerimizdir" buyurdu.

Ahmed bin Hanbel'e biri geldi. "Yâ-Ebâ Abdullah! Burada birisi var, Ömer bin Abdülazîz'i, Mu'âviye bin Ebî Süfyân'dan (r.anhümâ) üstün tutuyor" dedi. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel buyurdu ki: "Onunla oturma, onunla yemek yeme, onunla içme ve hasta olursa ziyâretine gitme."

Ahmed bin Hanbel buyuruyor ki: "Resûlullahtan (s.a.v.) helâl, haram, sünnetler ve hükümler hakkında bir hadîs rivâyet edeceğimiz zaman, isnâdlarda çok titiz davranıyoruz."

Ahmed İbni Hanbel'in oğlu Abdullah diyor ki: Babama soruldu ki; üzerine mü'min bir köle azad etmesi vâcib olan bir kimsenin, kötü bir kölesi var. Kur'ân-ı kerîm mahlûktur demeyi telkin ediyor. Bu köle azâd edilebilir mi? Babam buyurdu ki: "Onu azâd etmek caiz olmaz."

Ebû Recâ Kuteybe bin Sa'îd diyor ki: "Ahmed bin Hanbel imamdır, imametinden râzı olmayan bid'at sahibi ve sapıktır."

Yahyâ bin Abdülvehhâb'ın babasının, dedesinin dedesi olan Yahyâ bin Mende diyor ki: "Ahmed bin Hanbel, İmâm-ül-müslimîn ve Seyyid-ül-mü'minîndir. Onunla yaşar, onunla ölür, onunla âhırette diriliriz, inşâallah."

Ebû Abdullah Sicistânî anlattı: Resûlullahı rü'yâda gördüm. "Yâ Resûlallah! Bu zamanda bize ümmetinden kimi bıraktın ki, dînimizde ona uyalım?" dedim. Resûlullah (s.a.v.); "Ahmed bin Hanbel'dir." buyurdu. Yahyâ bin Mende diyor ki: "Resûlullahın uyanık iken ve rü'yâda

görüldüğünde söyledikleri haktır, doğrudur. Bizim uymamızı uygun gördüğü zâta uymamız lâzım gelir.”

Yahyâ bin Mende, 511 senesi Zilhicce ayının onbirinci Cum’a günü vefât etti. Bunu İbn-i Neccâr, Hâfız Ebû Mûsâ’dan nakletti. İbn-i Sem’ânî de ba’zı İsfehanlılardan işiterek, İbn-i Mende, 512’de Kurban Bayramı günü vefât etti, dedi.

Bâb-ı Dürriye’de, babasının ve dedesinin kabirlerinin yanına defnedildi.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 210

2) Vefeyât-ül-a’yân cild-6, sh. 168

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 32

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 1250

5) Keşf-üz-zünûn sh. 282, 1464

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 520

7) Zeyl-i Tabakat-ı Hanabile cild-1, sh. 137

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 464

YAHYÂ BİN ALİ BİN HASEN EL-HULVÂNÎ

Irak’ta yetişmiş Şafiî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Ali bin Hasen el-Hulvânî el-Bezzâr olup, künyesi Ebû Sa’d’dır. 450 (m. 1059) senesinin Zilhicce ayında doğmuştur. 451’de doğduğu da rivâyet edilmiştir.

İlim öğrenmekte çok gayretli olan Yahyâ bin Ali, Şafiî fıkhını ve usûl-i fıkhı. Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî’den okudu. Ebû Ca’fer bin Müslime, Ebû Hüseyn Nakûr, Ebû Hattâb bin Batr ve Ebû İshâk’dan hadîs ilmini ve hadîs-i şerîf öğrendi. Kendisinden de, İbn-i Sem’ânî hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Bağdad’ın bir kısmına kadı ta’yin edildi. Daha sonra zamanının en meşhûr medresesi olan Nizâmiye Medresesi’ne müderris oldu. Halîfe Müsterşidbillah onu, Mâverâünnehr bölgesi emîri, Muhammed bin Süleymân’a gönderdi. Muhammed bin Süleymân, kendisine çok izzet ve ikramda bulundu.

Semerkand’da, 520 (m. 1126) senesi Ramazân-ı şerîf ayında vefât etti. Yahyâ bin Ali (r.a.), kıymetli kitaplar tasnif etmiştir. Bunlardan “Et-Telvîh”, Şafiî fıkhını anlatan kıymetli bir fıkıh kitabıdır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 383

2) Tabakât-üş-Şâifiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 432

3) El-A’lâm cild-8, sh. 158

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 212

5) Keşf-üz-zünûn sh. 482

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 520

YAHYÂ BİN MUHAMMED (İbn-i Hübeyre)

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Abbasî halîfesi Muktefî’nin veziri idi. Künyesi Ebü’l-Muzaffer, lakabı Avnüddîn’dir. İbn-i Mende ismiyle tanınmıştır. Ayrıca kırâat, edebiyat, nahiv, lügat ve

târih ilminde de âlim idi. 499 (m. 1105) senesinde Düceyl nehri kıyısında bir kasabada doğdu. 556 (m. 1161)'da Bağdad'da vefât etti. Kabri Bâb-ı Basra denilen yerde yaptırdığı medresenin yanındadır. Genç yaşta Bağdad'a gidip ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi ve kırâat rivâyetlerini zamanın âlimlerinden okudu. Kâdı Ebü'l-Hüseyn bin Ferrâ, Ebü'l-Hüseyn bin Zâgûnî, Abdülvehhâb Enmâtî, Ebû Gâlib bin el-Bennâ, Ebû Osman bin Mille, İbn-i Haşin ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Fıkıh ilmini ise, Ebû Bekr Dîneverî'den, edebiyât ilmini de, Ebû Mensûr bin Cevâlikî'den öğrendi. Meşhûr âlim, vâ'iz ve tasavvuf ehli olan Ebû Abdullah Muhammed bin Yahyâ Zebidî'nin sohbetinde bulundu. Bu zât, devesi üzerinde Bağdad sokaklarında dolaşıp, insanlara va'z ve nasihat ederdi.

Yahyâ bin Muhammed de, devesinin yularını tutup dolaştırırdı. Her değişik semte vardıklarında, **"La ilâhe illallahü vahdehü lâ şerîke leh lehülmülkü ve lehülhamdü yühyî ve yümîtü ve hüve hayyün lâ yemûtü biyedihil hayr ve hüve alâ külli şey'in kadîr"** diye yüksek sesle okuyarak, va'z için geldiklerini halka duyururdu.

Yahyâ bin Muhammed, tahsilini Bağdad'da tamamlayıp, çeşitli ilimler de yetişti. İbn-i Cevzî onun için şöyle demiştir: "Nahiv, lügat ve arûz ilminde üstün bir bilgi ve mehâret sahibi idi. Bu husûslarda eserler yazmıştır. Resûlullahın sünnetine, Selef-i sâlihînin yolu olan Ehl-i sünnete uymakta son derece titiz davranırdı. "El-İfsah an meâniy-is-sıhâh" adlı on cildlik bir eser yazıp, Sahîh-i Buhârî'yi ve Sahîh-i Müslim'i şerhetmiştir. Bu eseri "İfsah" adı ile kısaltmıştır. Bu eserini yazdıktan sonra, dinlenmesi için ilim erbâbını yanına çağırdı ve bu iş için gelenlere yüzonüçbin dinar harcadı. Pekçok âlim bu eserini, ondan dinlemek için toplandı. Melikler, elçilerini ve âlimlerini gönderdiler. Sultan Nûreddîn de âlimlerini göndermişti. Gelenler, bu eseri ondan dinlediler, yazdılar, yazdıkları nüshaları medreselerde, mescidlerde okuttular. Emânet verdiler. Ve fıkıh âlimleri tarafından ezberlendi. Nahiv ilmine dâir "Muktasad" adlı eserini yazdı. Zamanının âlim ve edîblerine takdim etti. Bu eserinin dört cildlik bir şerhi vardır, İbn-i Sekît'in "İslâh-ül-mantık" adlı eserine bir muhtasar yazıp, kısalttı. Hanbelî mezhebinde "İbâdât-ül-hams" adlı bir eser daha yazdı. Ayrıca mısraları ve her beyti kendi arasında kafiyeli "Ercûze" denilen türde şiirleri vardır.

Yahyâ bin Muhammed, ilimde yüksek âlim ve sâlih bir zât olup, ilim tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli vazîfeler yaptı. 542 (m. 1147) senesinde Dîvân-üz-İmâm reîsliğine, 544 (m. 1149) senesinde ise, Abbasî halîfesi Muktefî tarafından vezirliğe ta'yin edildi. Halîfe Muktefi'den sonra halîfe olan Müstencidbillah tarafından da vezirlik vazîfesi verildi. Vezirliği sırasında çok mükemmel hizmetler yaptı. Âlimlere son derece ikram ve yardımda bulunur, ilme hizmet ederdi. Onun bu hizmetleriyle, Ehl-i sünnet i'tikâdı her tarafa yayıldı. Evinde bir meclis kurmuştu. Ekseriyyetle Kur'ân-ı kerîm okunur. Âlimler toplanıp ilmî müzâkereler yapılırdı. Toplanan âlimlere bol bol ikramda bulunur, servetini harcardı. Adâletin yayılıp, zulmün kalkmasında çok hizmet etmiş, pek te'sîrli olmuştur. Halîfe Muktefî onun için; "Abbâsîlerde onun gibi vezîr yoktur" demiştir.

İbn-i Katî'î şöyle demiştir: "İbn-i Hübeyre, afif, sâlih ve medhe değer bir vezir idi. Çok iyilik yapar, hizmet ederdi. İlim ehlini sever, çok Kur'ân-ı kerîm okur, çok namaz kılar ve çok oruç tutardı. Devamlı ilim meclisleri kurar, dinin emirlerine titizlikle uyardı."

"Bir defasında yanında Nizamiye Medresesi'nin vakfından alınmış bir kitap okunuyordu, "İşittim ki, kitabı oraya vakfeden, oradan çıkarılmaması şartıyla vakfetmiştir" diyerek, kitabı yerine götürmelerini istedi. Efendim, bunun mülkiyetini almıyoruz, sâdece okuyoruz

dediklerinde, iade etmelerini, götürüp yerine koymalarını söyledi. Çok tevâzu sahibi idi. Zayıflara acır, fakirlere ve meclisinde bulunanlara yardım ederdi. Fakirlere; "Siz benim kardeşimsiniz. Çünkü müslümanlar kardeştir" derdi.

Âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere yaptığı açıklamalar meşhûrdur. Bekâra sûresi 10. âyet-i kerîmede meâlen; **"Kalblerinde hastalık vardır"** buyurulan âyet-i kerîmeyi şöyle izah etmiştir: "Ba'zı hastalar, yediği şeyin tadını tersine alır. Yediği tatlı ise acı der, acı ise tatlı der. Kalblerinde hastalık olanlar da, hakkı bâtıl, bâtılı hak olarak görürler."

"Allahım, işlemediğim amelin şerrinden sana sığınırım" buyurulan hadîs-i şerîfi de şöyle açıklamıştır: "Bunun iki ma'nâsı vardır. Biri; insan bir kötülük işler ve bunu beğenir, sonra bunu tekrar işlemeyi temenni eder. İşte bu temennisi, henüz işlenmeyen kötü amelin şerri, zararıdır. İkincisi; insan bir kötülüğü işlemez, meselâ şarab içmeyerek haramdan sakınır. Fakat bu sakınmasından dolayı, kendini beğenir, üstün görür, işte bu da işlenmeyen bir işin, amelin zararı, şerridir."

"Su içtiğiniz zaman artırırız" buyurulan hadîs-i şerîfi de şöyle açıklamıştır: "Bu husûs, su içmeye mahsûstur. Yemekte sünnet ise, kabın dibini iyice almak ve parmakları yalamaktır. Su içmede kabın dibinde artırmayı bildirmekteki hikmet, sudaki toprak ve benzeri şeyler suyun dibine çöker. Kabın dibinde bir miktar su bırakılınca, bu gibi şeyler su ile birlikte yutulmamış olur. Suyu üç yudumda içmek de böyledir. Üç kere nefes alıp dinlenerek içmek, kalbden sıkıntı ve bedenden kederi giderir."

İbn-i Hübeyre buyurdu ki: "Denizler karalar ile çevrilmiştir. Körfezler karalara girmiştir. Rüzgârlar, deniz üzerinde karaya doğru rutubetli, tatlı ve hafif bir hava sürükler. Eğer denizlerin suyu tatlı olsaydı. Durgun oldukları için kokar, bozulurlardı. Rüzgârlar ise buradan karalara kirli hava sürükler, insanlar bu kirli havadan dolayı hastalığa tutulurdu. Hâlbuki Allahü teâlâ denizleri tuzlu yarattı. Oradan karaya, rutubetli ve temiz hava esmekte ve insanlara fâideli olmaktadır."

"İlim üç şeyle elde edilir:

1. İlme çalışmakla. Meselâ, Arabca öğrenmek isteyenin, nahiv ilmini ezberlemesi, öğrenmesi lâzımdır.

2. Öğretmekle, ilmi öğrenen, başkasına öğretirken daha iyi öğrenir.

3. İlmi tasnif etmek, yazmakla." "İnsanların ayıbını örtmeye çalış.

Çünkü onların ayıplarının ortaya çıkması, Ehl-i İslâm için ayıptır, işlerin en evlâsı, ayıpları örtmektir."

"Günler çabuk geçti! ömürler uçup, gitti. Nefsler hevâsına, boş isteklerine uyarak yandı! Nefsler, dâima hayra karşı çıkar. Takvâ yeri olan kalbler bomboş oldu. Takvâdan uzak kaldı."

Buyurdu ki: "Sünnete uymak her hayra sebeb olur."

İbn-i Cevzî, onun şöyle anlattığını nakleder: "Hac dönüşü Kûfe'de, Halîfe Muktedî ile sohbet ediyorduk. Yolda başımızdan geçen bir hâdiseyi şöyle anlattım: Yolculuğumuz sırasında çok miktarda dolu yağdı. Kâfilede bulunanlar ondan yediler. Ben aç karna yemek istemedim. Meskenimize indikten sonra, akşam vakti akşam yemeği hazırlandı. Yemek yedik. Yolda yağan doludan bahsettim. Keşke şimdi ondan biraz olsaydı dedim. Demek ki Allahü teâlâya tam duâ etmişim. Birdenbire üzerimize bir bulut geldi. Bu yüklü buluttan pekçok dolu yağdı.

Çokça toplayıp getirdiler, ondan yedim ve duâmı kabûl ettiği için Allahü teâlâya hamdettim."

Yine şöyle anlatmıştır: "Bir yerde oturmuş olduğum hâlde, Resûlullaha (s.a.v.) salevât okuyordum. Bu hâlde iken gözlerim kapandı, uyur gibi oldum. Ben "Allahümme salli alâ Muhammed" dedikçe, birisinin beyaz bir kâğıt üzerine siyah mürekkeble, "Allahümme salli alâ Muhammed" yazdığını görüyordum. Kendi kendime, gözlerini aç da bak dedim. Gözlerimi açtım. Bir anda sağ tarafımda, bembeyaz elbiseli biri gelip geçiverdi. Elbisesinin beyazlığı göz kamaştırıyordu."

Yahyâ bin Muhammed hazretleri, hem ilimde yüksek derecede, hem de yaptığı vezirlik vazîfesinde çok adâletli, başarılı ve bu vasfı ile halk tarafından, âlimler ve devlet adamları tarafından sevilen bir zât idi. Ayrıca tasavvuf hâllerinde de yükselmiş kıymetli bir âlim idi. Ömrünün son günlerinde hastalandı. Bu hastalık sebebiyle vefât etti. İbn-i Cevzî, tedâvisi sırasında zehirlenerek öldürüldüğünü de nakletmiştir. İbn-i Cevzî, vefâtı ile ilgili şöyle anlatmıştır: "Vefât ettiği günün gecesi, sabaha doğru rü'yâmda onu evinde gördüm. Bir adam, elinde bir mızrak ile içeri girdi. Elindeki mızrağı ile ona vurdu. Vücûdundan duvara kan sıçrıyordu. Bir de, yere atılmış altın bir mühür gördüm. Uyandığımda, vefât ettiği haberini aldım. Hemen gittim. Oğulları, cenâzesini benim yıkamamı söylediler. Ben de yıkama işine başladım. Yıkarken, su koltuk altlarına da ulaşsın diye kolunu tutup kaldırdığımda, elinden altın bir mühür düştü. Bu mühür, rü'yâmda gördüğüm mühürdü. Hayret ettim. Yıkarken, yüzünde ve bedeninde zehirlenme belirtileri gördüm. Cenâze namazı Kasr Câmii'nde kılındı. Sonra Basra semtinde yaptırdığı medresesine götürülüp, orada defn edildi Cenâze namazı için görülmemiş bir kalabalık toplanmıştı. O gün Bağdad sokakları insanla dolup taştı. Yaptığı iyilikler, hayırlar ve adâletinden dolayı, vefâtına herkes üzüldü. Arkasından çok göz yaşı döküldü." Şâirler onun için mersiyeler yazdı. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ebû Hamîd Ahmed bin Îsâ'nın şöyle anlattığı nakledilmişti: "Rü'yâmda, bir yerde bulunuyordum. Melekler bana: "Bu gece Bağdad'da Allahü teâlânın evliyâsından bir zât vefât etti" dediler. Korku ile uyandım. Rü'yâmı yanımda bulunanlara anlattım. O günün târihini yazıp sakladık. Bağdad'a gittiğimde, falan târih ve falan günde kim vefât etti? diye sordum. O gün, vezir Yahyâ bin Muhammed İbni Hübeyre vefât etmişti dediler."

Şeyh-üs-Sâlih Mahmûd bin Niâlî şöyle anlatmıştır: "Ben, vezir Avnüddîn İbni Hübeyre'yi hatırladıkça, "Allahım onu bağışla" diyerek duâ ederdim. Aradan bir müddet geçmişti.

Bir gece rü'yâmda, onun kabrini ziyâret etmek için medresesine gittim. Bir de gördüm ki, kabrinin üstünde uyuyordu. Bana; "Ey Mahmûd! Allahü teâlâ bana ihsânda bulundu" dedi.

Vezir Ebû Şü'ca' şöyle anlatmıştır: "Ben, vezîr İbn-i Hübeyre'nin aleyhinde konuşurdum. Bir defasında rü'yâmda onu, güzel bir bahçe içerisinde gördüm. Hiç öylesine güzel bir bahçe görmemiştim. Yanında bir melek duruyor, ona meyve getirip, ağzına veriyordu. Bahçeye girmek için yürüdüm. Bir melek bana bağırıp, mâni oldu. "Bu, Allahü teâlânın ona ihsân ederek verdiği bir ni'mettir. Ondan izinsiz kimse o bahçeye giremez" dedi. Bu rü'yâyı gördükten sonra, onun aleyhinde bulunduğumdan dolayı tövbe ettim."

Kıraat âlimlerinden Abdullah bin Abdurrahmân da şöyle anlatmıştır: "Vezîr İbn-i Hübeyre'yi, vefâtından sonra rü'yâmda gördüm. Hâlin nasıldır?" dedim. Bana şu ma'nâda bir beyt okuyarak cevap verdi: "Hâlimiz değişip örtüldükten (öldükten) sonra, bize hâlimizden sordu, biz de cevap verdik. Kazandıklarımızı (amellerimizi) kat kat artmış olarak ve tertemiz bulduk."

"Yahyâ bin Muhammed İbni Hübeyre hazretlerinin şiirlerinden bir kısmının tercümesi şöyledir:

"Ey insanlar, size nasihat ediyorum, sözlerimi iyi belleyiniz. Çünkü ben, tecrübe sahibiyim. Dünyânın güzelliği, süsü sizi aldatmasın. Çünkü o güzelliği ve tatlılığı devam etmez, biter."

"Takvâya sarıl. Çünkü kişi, bu dünyâda bâki değildir. Herkes bu dünyâda ne yaparsa ârırette onu bulur."

"İnsanlara zulm ve haksızlık etme. İftira ve hased de etme."

"Akıllı olmayan kimse, dünyânın zevklerine ve lezzetlerine dalar. Akıllı kimse ise, buna düşkün olmaz."

"İnsan, gaflet içerisindedir. Hâlbuki zaman bitmektedir. Zaman, pek kıymetlidir. Kıymetinin bilinmesi lâzımdır. Fakat görüyorum ki, zamanı çok kolay zayi ediyorsun, boşa geçiriyorsun!"

---

1) Zeyl-i Tabakat-ı Hanâbile cild-1, sh. 251

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 228

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 191

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 521

5) El-Muntazam cild-10, sh. 214

6) Mir'ât-ül-cinan cild-3, sh. 344

7) Brockelmann Gal 1, sh. 408

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 678

YAHYÂ BİN MUHAMMED DABBÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Tâhir olup ismi, Yahyâ bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Kâsım'dır. Bağdad'da doğdu. Baba ve dedelerinin Dabbî ve Mehâmilî nisbetleri ona da verildi. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, "Mecmû", "Muknî", "Lübâb" ve "Tecrîd" kitablarının yazarı Ebü'l-Hasen Ahmed Mehâmilî'nin torunu idi. Mekke'ye gitti. Orada Beytullah'da ibâdet edip ilim öğrettiği günlerde, 528 (m. 1134) yılında vefât etti.

Küçük yaşta, babası Ebü'l-Fadl Muhammed Mehâmilî'den öğrendiği temel din ve âlet ilimlerine dâir bilgilerle tahsile başlayan Ebû Tâhir Dabbî, Ebû Ca'fer bin Mesleme, Ebü'l-Hüseyn bin Nekûr ve daha birçok âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf işitti. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmek maksadıyla Mekke-i mükerremeye gitti. Orada birçok âlimin sohbetinde bulundu. İslâm âleminin çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Herbiri üstün vasıflara sahip, ilim ve ma'rifet âşığı talebelere, o mübârek beldede ilim öğretti. Haram ve şüpheli şeylerden nefret eder, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Haram yiyenin kıyâmet günü azâbtan, helâl yiyenin de hesap vermekten kurtulamayacağını sık sık söylerdi. Resûlullahın (s.a.v.) hâl ve hareketlerini ve güzel ahlâkını insanlara öğretirdi. Selef-i sâlihînin yoluna uymayanın, Allahü teâlânın rızâsına kavuşamayacağını anlatırdı. Kendisi de bildiklerine ve söylediklerine uygun yaşardı. Allahü teâlânın râzı olmayacağı hiçbir işi yapmaz, hiçbir sözü söylemezdi. Güler yüzü, tatlı dili, cömertliği, insanlara merhameti, her hâl ve hareketi ile, dost ve düşman herkesin sevgisini kazandı. Kendisine düşman olan sapık ve küfür ehli kimselerden bile, onun güzel ahlâkı sebebi

ile tövbe edip sâlih kimseler arasına dâhil olanlar oldu. Onu bu hâller, hiç gurûrlandırmazdı. Aksine, o yaptığı iyilik için bile, lâyıkıyle yapamadığı düşüncesiyle istiğfar ederdi.

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler kaleme aldı. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir "Mûsânnef" isimli eseri bilinmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 383

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 383

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 222

YAHYÂ BİN SA'DÛN EL-EZDÎ (Ebû Bekr el-Kurtubî)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Sa'dûn bin Temmâm bin Muhammed el-Ezdî el-Kurtubî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, "Sâbıkuddîn" ve "Ziyâüddîn" lakabları ile tanınırdı. Kırâat, tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl (kelâm) ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlimdi. 486 (m. 1093) senesinde Endülüs'ün Kurtuba şehrinde doğdu. Gençlik yıllarının başlarında, Endülüs'ten çıkıp Mısır'a geldi. İskenderiyye'de, Bağdad'da ve Şam'da birçok âlimden ilim öğrendi. Sonra Musul'a yerleşti ve 567 (m. 1172) senesinde orada vefât etti.

Yahyâ bin Sa'dûn, Mısır'a geldikten sonra, İskenderiyye'de; Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim er-Râzî'den, Mısır'da; Ebû Sâdık Mürşid bin Yahyâ İbni Kâsım el-Medenî el-Mısrî'den, Silefî nisbetiyle meşhûr olan Ebû Tâhir Ahmed bin Muhammed el-İsfehânî'den ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. 517 (m. 1123) senesinde Bağdad'a geldi. Orada Şeyh Ebû Muhammed Abdullah bin Ali el-Mukrî'den Kur'ân-ı kerîmi ve ona âit ilimleri okudu. İbn-i Bint Şeyh Ebû Mensûr el-Hayyât diye de meşhûr olan bu zâttan, birçok kitapları okuyup öğrendi. Bu kitaplardan birisi de, meşhûr nahiv âlimi Sibeveyh'in nahiv ilmine dâir olan kitabıdır. Ayrıca Bağdad'da, "Maristân kadısı" diye meşhûr olan Ebû Bekr Muhammed bin Abdülbâkî el-Bezzâr, Ebü'l-Kâsım İbni Husayn, Ebü'l-İzz İbni Kâdeş ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti.

Bağdad'dan ayrılıp, bir müddet Şam'da ikâmet etti. Sonra Musul'u vatan seçip oraya yerleşti. Oradan İsfehân'a geçti. Daha sonra Musul'a döndü. Yaşadığı devirdeki büyük âlimler, ondan okuyup ilim öğrendiler.

Dînine son derece bağlı olan Yahyâ bin Sa'dûn hazretleri, vera' sahibi olup, haramlara düşmemek için mübahların çoğunu terk ederdi. Vekar ve heybet sahibi idi. Sükûnet hâlinden ayrılmazdı. Hadîs rivâyetinde güvenilir ve sağlam bir râvî olup, çok hadîs-i şerîf ezberleyip muhafaza etmiştir. O, az konuşur ve devamlı hayırla meşgûl olur, hep faydalı olan şeylerle uğraşırdı.

Haleb kadısı Behâüddîn Ebü'l-Mehâsin Yûsuf bin Râfi' bin Temîm, onu görmekle ve ondan Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrenmekle iftihar eder ve şöyle derdi: "Biz, Musul'da onun huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okurduk ve ondan ilim öğrenirdik." Başlıca eserleri şunlardır: 1. El-Erbe'în, 2. Ercûze, 3. Delâil-ül-ahkâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 216

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-6, sh. 171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 225

4) Tabakât-ül-mûfcıutirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 369

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 334

6) Mir'ât-ül-cinân cild-3, sh. 380

YAHYÂ BİN SÂLİM YEMÂNÎ

Fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hüseyn İmrânî'dir. Yemen'de yetişen meşhûr Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, 489 (m. 1096)'da doğdu. 558 (m. 1163) senesinde Yemen'de vefât etti. Başta dayısı Ebü'l-Fütûh bin Osman el-İmrânî olmak üzere, Zeyd bin Abdullah Yâfiî ve zamanının diğer âlimlerinden fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca Yemen'de bulunan hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Zâhid (dünyâya düşkün olmayan), vera' sahibi (şüphelilerden sakınan), şöhretten uzak, çok ibâdet eden sâlih bir kimse idi. Usûl-i kelâm, fıkıh, nahiv ilimlerinde âlim idi. Ebü'l-İshâk Şîrâzî'nin meşhûr eserlerini en iyi bilen o idi. Onun "Mühezzeb" adlı eserini ezberlemişti. İbn-i Semura şöyle demiştir: "Yahyâ bin Sâlim, her gece yüz rek'atten fazla namaz kılar ve Kur'ân-ı kerîmin yedide birini okurdu. 517 (m. 1123)'de Züeşrak'a gitti. Orada evlendi. "Elbeyân" adlı eserini 518 (m. 1124) senesinde orada yazmaya başladı ve 533 (m. 1138)'de tamamladı. 517 (m. 1123) senesinde de "Zevâid" adlı eserini yazmaya başladı. Züeşrak'da dört sene kaldı. Oradan hacca gitti. Mekke'de, Şerîf Muhammed bin Ahmed Osmânî ile, kelâm ve fıkıh ilmine dâir mes'eleler üzerinde mütâlâa yaptı. Sonra Peygamberimizin (s.a.v.) kabrini ziyâret etti ve Yemen'e döndü. Zieşref denilen yerde ikâmet etti. Burada 549 (m. 1154) senesine kadar ders verip, ilim yaydı, ilim öğretme husûsunda çok maharetli bir âlim idi. "Mühezzeb" adlı eserinden talebesine bir miktar okutur, sonra tekrar ettirirdi. Mes'eleleri derinlemesine inceleyip izah eder, talebeler kavrayıncaya kadar da tekrar ederdi. Dersi talebelerin zihnine iyice yerleştirirdi. Birara ba'zı sebeblerden dolayı Züssüfâl denilen yere gitti. Sonra tekrar döndü. Ömrünün son günlerinde (Mebtûn) dizanteri denilen hastalığa tutuldu. Hastalığı sırasında da namazlarını kıldı. Durumu çok ağırlaşınca, namazları îmâ ile kıldı. Tutulduğu bu hastalık sebebiyle şehîd olarak vefât etti. Onun tutulduğu bu hastalık sebebiyle ölenlerin şehîd olacağı, hadîs-i şerîfte bildirilmiştir.

"El-Beyân", "Ez-Zevâid", "İhtirâzât", "Garâib-ül-vasît", "Muhtasâr-ül-ihyâ", "El-İntisâr fî reddi alel-Kaderiyye" adlı eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 196

2) Tabakât-üş-Şafiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 212

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 336

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 185

5) Tabakât-ı fukahâ-i Yemen sh. 174

6) Tehzib-ül-esmâ vel-luga 1. Kısım cild-2, sh. 278

7) El-A'lâm cild-8, sh. 146

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 52, 521

9) Keşf-üz-zünûn sh. 24, 173, 264, 956, 1781, 1839

YÛSUF EŞ-ŞÎRÂZÎ

Hadîs ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Yûsuf bin Ahmed bin İbrâhim eş-Şîrâzî el-Bağdâdî künyesi Ebû Ya'kûb'dur. Bağdad'da 529 (m. 1135) yılında doğdu. Ramazan ayında 585 (m.

1189)'da vefât etti. Hadîs-i şerîf öğrenmek için; İran, Cezire, Basra, Kûfe, Şam, Vâsıt, Hicaz, Cibâl şehirlerini dolaştı. Babası onu İsmâil bin es-Semerkândî, Yahyâ bin et-Tarrah, Ebü'l-Hasen bin Abdüsselâm. Hâfız Ebû Sa'd bin el-Bağdâdî'den ilim tahsil ettirdi. Kûfe'de Ebü'l-Hasen bin Gabure, Kirmân'da Ebü'l-Vakt Abdülevvel. Basra'da Abdullah bin Ömer bin Süleye, Vâsıt'ta Kâdı Ahmed bin Bahtiyar, Herat'ta Abdülcelîl bin Ebî Sa'îd, Nişâbûr'da Ebû Bekr Muhammed bin Ali et-Tûsî, Belh'de Ebû Şücâ el-Bistâmî, İsfehan'da Muammer İsmâil bin Ali el-Hamâmî, Hemedan'da Nasr bin Muzaffer el-Bermekî, Şam'da Ebü'l-Mekârim bin Helâl'den hadîs-i şerîf, öğrendi.

Ercüvânî'de bulunan insanlara doğru yolu göstermek için çok gayret gösterdi.

Hadîs ilminde sağlam ve güvenilir idi. Kendisinden de Hâfız Ebü'l-Mevâhib hadîs-i şerîf öğrendi. Devlet adamlarıyle de münâsebetleri oldu. Halîfe onu, komşu memleketlere elçi olarak gönderdi. Makamı yükselip, mallarının çoğalmasına rağmen, o, hiçbir zaman mala, mevkiye i'tibâr etmedi.

Az hadîs-i şerîf riâyet etti. "Erbeîn" kitabını yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 269

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 1356

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 53

4) El-A'lâm cild-8, sh. 214

YÛSUF-İ HEMEDÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûsuf bin Ya'kûb Hemedânî olup, Künyesi Ebû Ya'kûb'dur. İnsanları hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin sekizincisidir. 440 (m. 1048) senesinde Hemedan'da doğdu. 535 (m. 1140)'de Herat'tan Merve giderken yolda vefât etti.

Onsekiz yaşında iken Bağdad'a gelip, fıkıh ilmini Ebû İshâk-i Şîrâzî'den öğrendi. Yaşı küçük olmasına rağmen, Ebû İshâk (r.a.) kendisine husûsî ihtimâm gösterirdi. Bunun ve diğer fıkıh âlimlerinin derslerine devâm etmekle, Hanefî mezhebinde fıkıh ve münâzara âlimi oldu. İsfehan ve Semerkand'da, zamanın meşhûr hadîs âlimlerinden hadîs ilmini öğrendi. Tasavvufu Ebû Ali Fârmedî hazretlerinden öğrenip, onun sohbetinde yetişerek kemâle ulaştı. Abdullah-ı Cüveynî, Hasen Simnânî ve birçok büyük zâtlar ile görüşüp, sohbet etti. Kendilerinden ilim öğrendi.

Altmış yıldan fazla, insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl oldu. Yüzlerce talebe ondan ders aldı. Abdullah-i Berkî, Hasen-i Endâkî, Ahmed Yesevî ve Abdülhâlık-ı Goncdüvânî gibi büyük velîler yetiştirdi. Bunlardan Ahmed Yesevî, Türkistan tarafına göç edip, insanları irşâd ederek büyük hizmetler yaptı. Yûsuf-i Hemedânî, bütün dostlarına, talebesi Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'ye tâbi olmalarını söyledi. Kendisinden sonra, bu talebesi insanlara doğru yolu gösterdi.

Yûsuf-i Hemedânî (r.a.), önce Merv şehrinde bir müdâet kalıp Hirat'a gitti. Hirat'ta uzun zaman kaldıktan sonra, tekrar Merv'e gelip bir müddet daha orada kaldı ve Hirat'a döndü. Hirat'tan Merv'e yolculuğu sırasında vefât etti. Kabri Merv şehrinde olup, ziyâret edilmektedir. Yûsuf-i Hemedânî, İmâm-ı a'zama pekçok bağlı idi. Irak, Horasan, Mâverâünnehr bölgelerinin muhtelif şehirlerinde bulunarak, halka saadet yolunu anlatmak ile meşgûl olmuştur. İlmi, fazileti ve kerâmetleriyle İslâm dünyâsında tanınıp, çok sevilmiştir.

Hakîkî İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden olan Yûsuf-i Hemedânî (r.a.) orta boylu, buğday benizli, kumral sakallı, zayıf bir zât idi.

Eline ne geçerse muhtaçlara verir, kimseden birşey istemezdi. Herkese karşı çok iltifât eder, yumuşak ve merhametli davranırdı. Yolda yürürken bile Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûldü.

Hoşdûd denilen yerden, câmiye gelinceye kadar bir hatim indirir, mescid kapışından, Hasen Endâkî ve Ahmed-i Yesevî hânesine varıncaya kadar Bekâra sûresini okurdu. Geri dönerken Âl-i İmrân sûresini bitirirdi. Arada bir yüzünü Hemedân'a çevirir ve çok ağlardı. Selmân-ı Fârisî hazretlerinin âsâsı ile sarığı kendisinde idi. Her ay başında, Semerkand âlimlerini çağırarak onlarla sohbet ederdi. Bir taraftan köylülere ve yanına gelen herkese doğru din bilgilerini öğretmeye çalışır, insanlarla uğraşmaktan, onları yetiştirmek için çalışmaktan hiç sıkılmazdı. Diğer taraftan, ağrılara ve yaralara ilâç yaparak herkesin derdine yetişmeye çalışırdı. Böylece, maddî ve ma'nevî hastalıkların tabibi, mütehassısı olduğunu isbât ederdi.

Talebelerine ve kendisini sevenlere dâima Peygamber efendimizin ve Eshâb-ı Kirâmın yolunda gitmelerini tavsiye ederdi. Kalbi, bütün mahlûkat için derîn bir sevgi ile dolu idi. Gayr-i müslimlerin evlerine giderek, onlara İslâmiyeti anlatırdı. Herşeye sabır ve tahammül eder, herkese karşı muhabbet gösterirdi. Altın ve gümüş eşya kullanılmasına müsâade etmez, fakirlere zenginlerden daha fazla i'tibâr ederdi.

Zühd sahibi idi. Dünyâya ehemmiyet ve kıymet vermezdi. Odasında hasır, keçe, ibrik, iki yastık ve bir tencereden başka birşey bulunmazdı. Talebelerine, dört büyük halîfenin menkıbe ve faziletlerinden bahseder, Onlar gibi ahlâklanmalarını nasihat ederdi.

Yûsuf-i Hemedânî, birgün kendi evinde idi. Gönlüne dışarı çıkmak arzusu geldi. Hâlbuki Cum'a gününden başka bir günde dışarıya çıkmak âdeti değildi. Bu arzu ona, o kadar ağır bastı ki, niçin gitmek gerektiğini bilemedi. Merkebine bindi, (Allahü teâlâ nereye dilerse oraya gitsin!) diyerek hayvanının yularını salıverdi. Merkep onu şehirden çıkarıp, vadi tarafında bir mescide götürdü. Gördü ki, bir genç başını önüne eğmiş, tefekkür ediyordu. Onu bekledi. Ancak bir saat sonra başını kaldırdı. Heybetli görünüşü olan bu genç, Yûsuf-i Hemedânî'nin (r.a.) talebelerinden biri idi. Hocasına dedi ki: "Ey Hocam! Başımda halledemediğim bir müşkil mes'ele var. İyi oldu ki, siz geldiniz! Ne yapacağımı şaşırmıştım." Genç, mes'elesini hocasına anlattı. Hocası da, onu sıkıntıdan kurtaracak bir şekilde cevaplandırdı. O andan sonra, talebesi olan bu gence dedi ki: "Ey genç! Ne vakit bir sıkıntıya düşersen şehre gel, benden sor! Beni buraya kadar yorma!"

Muhyiddîn-i Arabî, bu hâdiseyi anlattıktan sonra buyurdu ki: "Sâdık bir talebe, doğruluğu ve ihlâsı ile, hocasını kendi yanına hareket ettirip getirmeğe muktedir olabilir."

Birgün, Hemedân'dan bir kadın, ağlayarak Yûsuf-i Hemedânî'nin huzûruna geldi ve dedi ki: "Oğlumu Bizanslılar esîr etmişler." Kadına; "Sabredin" buyurdu. Kadın, "Sabredecek hâlim kalmadı" dedi. Bunun üzerine Yûsuf-i Hemedânî hazretleri; "Yâ Rabbî, bu kadının oğlunu esîrlikten kurtar. Üzüntüsünü neş'eye çevir!" diye duâ etti. Kadın eve gelince, bir de ne görsün. Oğlu evde oturuyor! Hayret etti. Oğluna; "Anlat evlâdım! Buraya nasıl geldin?" dedi. Oğlu; "Biraz evvel İstanbul'da idim. Ayaklarım bağlı idi, başımda muhafız vardı. Aniden, bir kimse geldi. Beni kaptığı gibi, bir anda buraya getirdi" dedi.

Yûsuf-i Hemedânî'ye, İslâm âlimlerinin ve kıymetli rehberlerin azalıp yok olduğu zaman ne yapmak lâzım? denildiğinde, buyurdu ki: "O zaman, her gün o büyüklerin yazdığı kitaplardan bir miktar okuyunuz."

Sayısız kerâmetlerin ve faziletlerin kendisinde toplandığı velîyy-i kâmil bir zât idi. Kerâmetlerinin en büyüklerinden birisi; Allahü teâlâyı tanımak yolunda çok yüksek derece ve makamlar sahibi olan, Abdülhâlık-ı Goncdüvânî gibi büyük bir velîyi yetiştirmesidir.

Yûsuf-i Hemedânî (r.a.) hakkında uygunsuz şeyler söyleyip, onu kötüleyen bir kimse vardı. Bu durum Yûsuf-i Hemedânî hazretlerine intikâl edince, üzüldü ve yakında cezasını görür buyurdu. Birkaç gün içinde o kimse, eşkiyalar tarafından öldürüldü.

Bir defa Yûsuf-i Hemedânî (r.a.) insanlara va'z ederken iki kimse gelip, "Sus! Yanlış şeyler söylüyorsun" dediler. "Asıl siz susunuz. Size diri denmez" buyurdu. O anda, o iki kişi orada ölüverdiler.

Necîbüddîn Şîrâzî isimli bir zât şöyle anlatıyor: Bir zamanlar evliyâ zâtların sözlerinden birkaç parça elime geçmişti. Mütâlâa ettim. Bana gayet hoş geldi. Bu sözü araştırdım. Kimin sözüdür, bundan başka eserleri var mıdır, bu zâtı bulayım da, önüne diz çökeyim dedim. Bir gece rü'yâda, heybetli, vekarlı, ak sakallı, pek nûrânî bir zâtın evimize girdiğini gördüm. Hemen abdesthâneye gitti. Abdest alacaktı. Beyaz bir kaftan giymişti. Kaftanın üzerinde iri hatla, altın suyu ile, Âyet-el-kürsî baştan ayağa kadar yazılmıştı. Ben onun arkasından gittim. Kaftanı çıkarıp bana verdi. Bu kaftanın altında ondan daha göz kamaştırıcı bir yeşil kaftan daha vardı. Bunda da, önceki gibi aynı hatla, altın yazıyla Âyet-el-kürsî yazılmıştı. Onu da hana verdi. "Ben abdest alıncaya kadar bunları tut!" buyurdu. Abdest aldı ve: "Bu iki kaftandan hangisini istersen sana vereyim" buyurdu. Hangisini verirseniz, bence sevgilidir dedim. Yeşil kaftanı bana giydirdi. Beyazı da kendisi giydi. Sonra: "Beni bilir misin? Ben, o okuduğun parçaların musannifiyim. Sen onu arzuluyordun... Ben Ebû Ya'kûb Yûsuf-i Hemedânî'yim. Ona, ya'nî o okuduğun yazılara Zînet-ül-hayât adını verdim. Ayrıca Menâzil-üs-sâlikîn ve Menâzil-üs-sâyirîn gibi sevilen eserlerim de vardır" buyurdu. Uyanınca çok sevindim. Ona olan muhabbetim çok arttı.

İbn-i Hâcer-i Mekkî hazretlerinin Fetâvâ-i hadîsiyye isimli eserinde anlatıldığına göre, Ebû Sa'îd Abdullah ve İbn-üs-Sakkâ ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî ilim öğrenmek için Bağdad'a geldiler. Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri o zaman çok genç idi. Hâce Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin, Nizâmiyye Medresesi'nde va'z ettiğini duymuşlardı. Bunlar, onu ziyâret etmeye karar verdiler. İbn-üs-Sakkâ, "Ona bir soru soracağım ki cevâbını veremeyecek" dedi. Ebû Sa'îd Abdullah, "Ben de bir soru soracağım. Bakalım cevap verebilecek mi?" dedi. Küçük yaşına rağmen büyük bir edeb timsâli olan Abdülkâdir-i Geylânî de (r.a.), "Allah korusun. Ben nasıl soru sorarım. Sâdece huzûrunda beklerim, onu görmekle şereflenir, bereketlenirim" dedi. Nihâyet Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin bulunduğu yere vardılar. O anda orada yoktu. Bir saat kadar sonra geldi. İbn-üs-Sakkâ'ya dönerek, "Yazıklar olsun sana, ey İbn-üs-Sakkâ! Demek bana, cevâbını bilemiyeceğim suâl soracaksın ha! Senin sormak istediğin suâl şudur. Cevâbı da şöyledir. Ben görüyorum ki, senden küfür kokusu geliyor" buyurdu. Sonra Ebû Sa'îd Abdullah'a dönerek; "Sen de bana bir suâl soracaksın ve bakacaksın ki, ben o suâlin cevâbını nasıl vereceğim. Senin sormaya niyet ettiğin suâl şudur ve cevâbı da şöyledir. Fakat sen de edebe riâyet etmediğin için, ömrün hüzün ile geçecek" buyurdu. Sonra Abdülkâdir-i Geylânî'ye (r.a.) döndü. Ona yaklaştı ve "Ey Abdülkâdir! Bu edebinin güzelliği ile, Allahü teâlâyı ve Resûlünü râzı ettin. Ben senin Bağdad'da bir kürsîde oturduğunu, çok yüksek bilgiler anlattığını ve "Benim

ayağım, bütün evliyânın boyunları üzerindedir" dediğini sanki görüyor gibiyim ve ben, yine senin vaktindeki bütün evliyâyı, senin onlara olan yüksekliğin karşısında boyunlarını eğmiş hâlde olduklarını görüyor gibiyim" buyurdu ve sonra gözden kayboldu. Kendisini bir daha görmediler.

Aradan uzun seneler geçti. Hakîkaten Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) yetişti. Zamanında bulunan evliyânın en üstünü, baştâcı oldu. Öyle yüksek derece ve makamlara kavuştu ki, insanlardan ve yüksek zâtlardan herkes gelerek, mübârek sohbetlerinden istifâde ederlerdi. Birgün yüksek bir kürsîde oturuyor va'z ediyordu. Buyurdu ki; "Benim ayağım, bütün evliyânın boyunları üzerindedir." Zamanında bulunan bütün evliyâ, onun kendilerinden çok yüksek olduğunu bilirler ve üstünlüğü karşısında boyunları eğri olurdu. Bunlar meydana çıktıkça, Hâce Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin senelerce önce kerâmet olarak haber verdiği hâller anlaşılıyordu.

İbn-üs-Sakkâ'ya gelince, o Yûsuf-i Hemedânî (r.a.) ile aralarında geçen o hâdiseden sonra, şer'î ilimlerle meşgûl oldu. Çok güzel konuşurdu. Şöhreti zamanın sultânına ulaştı. O da bunu elçi olarak Bizans'a gönderdi. Hıristiyanlar buna çok alâka gösterdiler. Nihâyet, onların yalanlarına aldanarak hıristiyan oldu. Bu hâdiseyi anlatan zât diyor ki: "Birgün onu gördüm. Hasta idi. Ölmek üzere idi. Ben yüzünü kıbleye döndürdüm. O başka tarafa çevirdi. Tekrar kıbleye döndürdüm. O tekrar başka tarafa çevirdi ve öylece öldü." Ebû Sa'îd Abdullah da diyor ki: "Ben Şam'a geldim. Ba'zı vazîfelerde bulundum. Çeşitli sıkıntılar ile hayâtım geçti. Yûsuf-i Hemedânî hazretlerinin, her üçümüz hakkında da söylediği aynen meydana geldi."

El-Müşerre-ir-revî kitabının sahibi olan Cemâleddîn Muhammed bin Ebî Bekr el-Hadramî eş-Şâfiî (r.a.) buyuruyor ki; "Bu menkıbe, rivâyet edenlerin çokluğu sebebiyle lafızları değişik olsa bile, ma'nâ yönünden tevâtür hâlini almış olan bir menkıbedir. Allahü teâlânın evliyâsını inkâr etmeye cür'et edenler, ne'ûzü billâh, İbn-üs-Sakkâ'nın durumuna düşmekten çok korkmalıdır. İlminin ve amelinin çok olmasına rağmen, İbn-üs-Sakkâ'nın, sonunda böyle sonsuz bir felâkete düşmesinin sebebinin, evliyâ hakkında edebsizlik yapması olduğu Behcet-ül-Mûsânnife'de Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin menkıbeleri anlatılırken zikredilmektedir.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1086

2) El-A'lâm cild-8, sh. 220

3) Şezerât-üz-zeheb cild:4, sh. 110

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 289

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 135

6) Hadâik-ül-verdiyye sh. 106

7) Reşâhat (Arabî) sh. 14

8) Reşâhat (Osmanlıca) sh. 17

9) Kalâid-ül-cevâhir sh. 110

10) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 14

11) İrgâm-ül-merîd sh. 48

12) Behcet-üs-seniyye sh. 11

13) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 232

HİCRÎ YEDİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLGAFFÂR BİN ABDÜLKERÎM EL-KAZVÎNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülgaffâr bin Abdülkerîm bin Abdülgaffâr el-Kazvînî'dir. Necmeddîn lakabı ile tanınırdı. Doğum târihi belli değildir. Fıkıh ve hesâb ilimlerinde büyük bir âlimdir. Kıymetli eserleri vardır. 665 (m. 1266) senesinin Muharrem ayında vefât etti.

Şafiî âlimlerinin meşhûrlarından olan Abdülgaffâr Kazvînî, sâlih bir zât olup, güzel hâller ve yüksek kerâmetler sahibi idi. İsfehân'da yetişen büyük âlimlerden Afîfet-ül-Fârikânî kendisine icâzet verdi.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1. El-Hâviy-üs-sagîr, 2. Şerh-ül-lübâb, 3. Kitâbün fil-hisâb. Bunlardan başka, çok kıymetli eserleri de vardır. Yukarıdaki ilk iki eseri, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtivâ etmektedir. Üçüncü kitap da, hesâb ilmine dâir yazdığı kitabı olup, çok kıymetlidir.

Kutbüddîn Muhammed bin Esfehîd el-Erdebîlî anlatır: "Âlimlerin büyüklerinden ve evliyânın üstünlerinden olan Şihâbüddîn-i Sühreverdî'nin hac yaptığı sene, Abdülgaffâr Kazvînî de hacca gitmişti. Fakat birbirlerini tanımıyorlardı. Sühreverdî, etrâfında toplanan cemâate, "Burada mübârek bir zâtın kokusunu duyuyorum" dedi ve uzun uzun onun üstünlüğünü anlattı. Cemâat, onun hâlini keşfeden Şihâbüddîn-i Sühreverdî'nin emriyle Kazvînî'nin ziyâretine gittiler. Kazvînî o sırada "Hâvî" kitabını yazıyordu. Ziyâretine gelenler, gece olduğu ve yanında ışık veren birşey bulunmadığı hâlde, odasında her tarafı aydınlatan bir nûrun olduğunu fark ettiler. Hepsi hayretler içinde kalmıştı. Ona, "Hocamız sizi da'vet ediyor" dediler. O, bu da'veti kabûl edip Sühreverdî hazretlerinin yanına gidince, Sühreverdî ona; "Ne yapıyorsun?" diye sordu. Abdülgaffâr Kazvînî de; "İşte bu Hâvî kitabımı tasnif ediyorum" dedi. Sühreverdî hazretleri, "Çabuk ol, acele et! Bu kitabı hemen tamamla!" dedikten sonra, birbirlerinden ayrıldılar. Sühreverdî'ye niçin böyle söylediği sorulduğunda; "Muhakkak ki, onun eceli yaklaşmıştı. Ölmeden evvel bu kitabını bitirmesini istedim" dedi. Dediği gibi olup, kitabı tamamladıktan, kısa bir süre sonra vefât etti."

Yine Kutbüddîn anlatır: "Abdülgaffâr, Kazvîn halkı arasında meşhûr bir zât idi. Kazvînî, geceleri kitap yazdığında, onun parmaklarının ışık saçtığını ve böylece her tarafın aydınlanıp kitap yazdığını herkes biliyordu." Geceleri ondan hâsıl olan bu nûrun ışık vermesi, onun yüksek bir kerâmeti olup, kitap yazdığında ve başka vakitlerde de olurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 267

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 277

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

4) Keşf-üz-zünûn sh. 627, 1543

ABDÜLHALÎM İBNİ TEYMİYYE

Ferâiz, matematik, astronomi ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyeleri, Ebü'l-Mehâsin, Ebû Ahmed olup ismi, Abdülhalîm bin Abdüsselâm bin Abdullah bin Teymiyye'dir. 627 (m. 1230) yılında Urfa yakınlarında Harran'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Harrânî denildi. Allahü teâlânın dînine hizmetlerinden dolayı Şihâbüddîn lakabı verildi. 682 (m. 1284) yılında Şam'da vefât etti.

İlk tahsiline babasından öğrendikleriyle başlayan Abdülhalîm İbni Teymiyye, küçük yaşta babası ile birlikte seyahate çıktı. Haleb'de; İbn-ül-Letî, İbn-i Revâha, Yûsuf bin Halîl, Yeîş-i

Nahvî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh bilgilerini babasından tahsil etti. Babasının vefâtından sonra yerine geçti. Beldenin âlimi oldu. Babasının fetvâ ve hatîblik vazîfelerini üstlendi. Hey'et (astronomi), hesâb ve ferâiz (miras hukuku) ilimlerinde âlim oldu. Oğullarıyla beraber, 667 (m. 1268) yılında Şam'a göç etti. Şam'da Hanbelî mezhebi âlimlerinin ileri gelenlerinden oldu. Bir câmide va'z eder, Cum'a günleri de hutbe okurdu. Aynı zamanda, Sekriyye Dâr-ül-hadîs'inde ders verirdi. Vefâtına kadar bu vazîfeleri hiç aksatmadı, işlerini yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. O'nun rızâsı için ilim öğrenir, yine O'nun rızâsı için ilim öğretirdi. Güzel ahlâkta, alçak gönüllülükte, insanlara merhamette, vera' ve takvâda, dünyâya ehemmiyet vermemek husûsunda zamanının en ileri gelenlerindendi.

Değişik ilimlere dâir pekçok eser yazan Abdülhalîm İbni Teymiyye, birçok talebe yetiştirdi. Bunlar arasında, oğulları Ebû Muhammed ve Ebü'l-Abbâs da vardı. Oğlu ve talebesi olan Ebü'l-Abbâs Ahmed İbni Teymiyye, bu mübârek âlimden çok istifâde etmiş, birçok ilimde âlim olmuş ise de, meleklerin hocası olan şeytan gibi, gurûr ve kibiri onun sapıtmasına sebep olmuştur. Yalnız kendisinin sapıtmasıyla kalmamış, birçok kimsenin de doğru yoldan ayrılmasına sebep olmuştur.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 310

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 376

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 96

ABDÜLHAMÎD BİN EBİ'L-BEREKÂT TRABLÛSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed es-Sadafî olup, 606 (m. 1210) senesinde Trablus'ta doğdu. 684 (m. 1285)'te Tunus'da vefât etti. Fıkıh ilmini İbn-i Sâbûnî'den öğrendi, iki defa doğuya gitti. İskenderiyye'de Abdülkerîm bin Atâullah el-Cezâmî es-Sûfî'den, Şeyh-ül-Kurrâ Abdülhamîd Safrâvî'den, Kâdı Cemâleddîn bin Ebî Abdullah'dan, Kâhire'de İzzeddîn bin Abdüsselâm ve diğer âlimlerden ilim aldı. Sonra hacca gitti. Hacdan memleketi Trablus'a dönüp, talebelere ders verdi. Kendisinden pekçok kimse ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları: Yahyâ bin Ebî Bekr bin Bernîk el-Hevârî el-Mahyersî, Üstâz-ül-kebîr hafız Abdülazîz bin Abdülazîm'dir. Bu zât ondan İmâm-ül-Haremeyn'in "El-İrşâd" ve "El-Bürhân" adlı eserlerini, İmâm-ı Gazâlî'nin "El-Müstesfâ" adlı eserini ve diğer eserleri okudu.

Emîr Ebî Zekeriyyâ Yahyâ el-Hafsî zamanında Tunus'a gitti. Sonra memleketine dönüp, yine ilim öğretmekle meşgûl oldu. Çok meşhûr olup, sevildi.

Halîfe Mustansır el-Hafsî, ona Batı Trablus'ta bir medrese yaptırma işini yürütme vazîfesi verdi. 655 (m. 1258) senesinde başlanıp üç senede bitirilen bu medrese, büyüklük ve san'at bakımından en güzel medreselerdendir. Bu işten sonra Halîfe Mustansır onun Tunus'a yerleşmesini istedi. Ba'zı işlerin idâresini ve Zeytûniyye Câmii'nde hutbe okuma vazîfesini verdi. Tunus'da ikâmet ettiği sırada fıkıh, usûl-i fıkıh ve usûlüddîn (i'tikâd bilgileri) ile ilgili ders verdi. İlim öğretmede, önceki âlimlerin usûlünü ta'kib etti. Âlim, faziletli, dîne tam uyan, gayet temiz bir hayat yaşayan bir zât idi. "El-İzâh vel-beyân", "Cilâ-ül-iltibâs fir-reddi nefât-il-kıyâs", "El-Akîdet-üt-dîniyye", "Kitâbü limen lekıye min-es-sâlihîn", "Müzeftkir-ül-fuâd fî haddi alel-cihâd" adlı eserleri vardır.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 285

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 159

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 99

4) Terâcim-ül-müellifîn et-Tunûsiyyin cild-2, sh. 309

5) Dürret-ül-hicâl cild-3, sh. 161

ABDÜLHAMÎD BİN ÎSÂ EL-HÜSREVŞÂHÎ

Kelâm âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Abdülhamîd bin Îsâ bin Ammûye bin Yûnus bin Halîl bin Abdullah bin Yûnus el-Hüsrevşâhî'dir. Hüsrevşâh, İran'da Tebrîz'e bağlı bir köydür. 580 (m. 1184) senesinde Hüsrevşâh'ta doğdu. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı da Şemsüddîn'dir. Kelâm, fıkıh ve usûl ilimlerinde büyük bir âlim olup, aynı zamanda muhakkik (araştırıcı) idi. Aklî ilimlerde de yüksek bir yeri vardı. Büyük âlim Fahrüddîn-i Râzî'nin talebesidir. İlimlerinin çoğunu ondan öğrendi. Fahrüddîn-i Râzî'yi, diğer talebeleri gibi Abdülhamîd Hüsrevşâhî de çok severdi. Nitekim bir kerresinde, başka taraflardan birisi yanına gelmişti. Yanında İmâm-ı Râzî'nin eliyle yazılmış bir yazı vardı. Bunu görünce, kitabı alıp yazıyı öptü ve başının üzerine koydu ve; "Bu, hocamın yazısıdır" diyerek, hürmet ve saygısını gösterdi. İmâm-ı Fahrüddîn-i Râzî'nin vefâtından sonra Şam'a geldi. Orada ders okuttu, herkese çok faydalı oldu. Sonra Kerk şehrine geldi. Bu şehrin vâlisi olan, sultân Nasır Dâvûd bin Muazzam'ın yanından ayrılmadı. Sultan ondan çok faydalandı. Sultan, onun meclisinde bulunmak ve ilim öğrenmek için da'vet etmişti. O da kabûl edip, uzun bir zaman yanında kalmıştı. Sonra Dımeşk'e (Şam'a) döndü. Vefât edinceye kadar orada kaldı. 652 (m. 1254) senesinde Şam'da vefât etti. Melik Muazzam'ın türbesinin kapısı yakınına defnedildi.

Hadîs ve fıkıh ilimlerinde de yüksek bir âlimdir. Şafiî mezhebi fıkhına dâir yazılan "Mühezzeb" adındaki kitabı kısaltarak daha muhtasar hâle getirmiştir. Felsefe, mantık gibi aklî ilimlere dâir eserleri de vardır. Kendisinden de Hatîb Zeynüddîn bin Merhal ilim öğrendi. Dimyâtî de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Şâme diyor ki: "O, heybetli ve fazilet sahibi bir zât olup, mütevâzi idi. Güzel giyinirdi."

İbn-i Cevzî de dedi ki: "O, mütevâzi ve zekî bir âlim olup, hep hayırla meşgûl olurdu. Hiçbir kimseye bir eziyet, sıkıntı verdiği bildirilmemiştir. Faydalı olan şeyleri söyler, yoksa susardı." Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. Muhtasâr-ül-mühezzeb: Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatır. Eserin aslı Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nindir. 2. Muhtasâr-üş-şifâ: Mantık ilmine, dâirdir.). Telhîs-ül-âyât-il-beyyinât: Fahrüddîn-i Râzî'nin eserinin kısaltılmış şeklidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 103

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 506

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 161

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 185

5) Zeyl-i Ravdateyn sh. 188

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 255

7) El-A'lâm cild-3, sh. 288

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 503

9) Keşf-üz-zünûn sh. 1055, 1913

ABDÜLKÂDİR BİN ABDULLAH ER-RÜHÂVÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Abdullah-bin Abdullah er-Rühâvî el-Fehmî el-Harrânî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. İsmi, Abdülkâhir bin Abdülkâdir bin Abdullah bin Abdurrahmân olarak da bildirilmiştir. 536 (m. 1142) senesi Cemâzil-âhır ayında Rühâ (Şimdiki Urfa) şehrinde doğdu. Musul'da yetişti ve orada Dâr-ül-hadîs-il-Muzafferiyye'de hocalık etti. 612 (m. 1215) senesi Cemâzil-evvel ayının 2. gününe rastlayan Cumartesi günü Harran'da vefât etti.

Ebû Muhammed er-Rühâvî (r.a.) henüz üç yaşında iken, bulunduğu Rühâ (Urfa) şehri, Selçuklu atabeglerinden Ebü'l-Kâsım Mahmûd bin İmâdüddîn Zengî tarafından 539 senesinde ele geçirilmişti. Rühâvî (r.a.), bu sırada, Harrânlı Fehimoğulları kabilesine mensûb bir kimse tarafından esîr edildi. Buna nisbetle kendisine Fehmî de denilmektedir. Kur'ân-ı kerîm okumasını öğrenince, efendisi bunu serbest bıraktı.

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden Kâdı Ebû Ya'lâ hazretlerinin Câmi-üs-sagîr isimli eserini okuyup ondan çok istifâde etti. İsfehân'da; Mes'ûd bin Hasen es-Sekafî, Ebû Ca'fer Muhammed bin Hasen es-Saydelânî ve Abdurrahîm bin Ebi'l-Vefâ'dan, Hemedân'da; Hâfız Ebü'l-Alâ ve Ebû Zür'a el-Makdisî'den, Bağdad'da: Hâfız İbn-i Asâkir'den ve başka birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Hirât, Merv, Nişâbûr, Sicistân, Vâsıt, Musul, Kurtuba, Şam, Mısır, İskenderiyye, Erbil, Harran, Buşenc, Zencân, Tüster, Kerh, Basra ve başka birçok yere gidip orada bulunan âlimler ile görüştü. Kendilerinden hadîs-i şerîf dinledi. Fakirliğinden dolayı, bu kadar beldeleri yayan olarak gezdi. Kitaplarını da başka kimseler alır ve kendisine hediye ederlerdi. Onun yemek ve diğer masraflarını da ba'zı hayır sever insanlar verirdi. Kendisi çok fakir idi. İlim öğrenmek için çok çeşitli yerlere gitmekle ve âlimlerin hâl tercümelerini iyi bilmekle meşhûr oldu.

Kendisinden ise; İbn-üs-Salâh, İbn-i Abdüddâim, Yahyâ bin Sayrafî, Abdülazîz bin Saykal el-Harrânî, Ebû Abdullah bin Hamdân ve başka birçok âlim ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır. Talebeleri içinde, hadîs ilminde hafız ve İmâm derecesinde çok yüksek âlimler yetişti.

Kendi el yazısıyla birçok kitaplar ve risaleler, cüzler yazdı. Bir müddet Şam'da ikâmet etti. İbn-i Hanbelî Medresesi'nde kaldı. Hocalarından meşhûr İbn-i Asâkir'in 80 cildlik Târîh-i Dımeşk isimli eserini, kendi eliyle bir kere daha yazdı.

Sonra bir müddet Musul'da ikâmet etti. Dâr-ül-hadîs-il-Muzafferiyye diye bilinen medresedeki müderrislerin başkanı oldu. Öğrendiği hadîs-i şerîflerin bir çoğunu orada öğretti, rivâyet etti.

Sonra Harran'a gidip, vefâtına kadar orada kaldı.

Debîsi (r.a.) diyor ki "Rühâvî, sâlih bir zât idi. Çok ilim öğrenmiş, çok hadîs-i şerîf dinlemiş idi. Rivâyetlerinde güvenilir idi. İnsanlar kendisinden çok şeyler dinleyip yazmışlardır. Bize icâzet (diploma) verdi."

İbn-i Halîl (r.a.) diyor ki; "Rühâvî, güvenilir bir hadîs âlimi idi, İ'timâda şayan, çok güzel, kıymetli eserler tasnif etmiştir. Hadîs ilminde çok yüksek idi."

İbn-ün-Neccâr (r.a.) diyor ki: "Ebû Muhammed er-Rühâvî hazretleri, hıfz, sağlamlık, fazilet, ilim, vera', dînin emirlerine çok sıkı bağlılık, zühd, ibâdet, sıdk, güvenilir olmak, güzel ahlâk ve şeref gibi daha nice güzel vasıfları kendinde toplamış olan çok kıymetli ve yüksek bir âlim idi. Her hâli Selef-i sâlihînin (r.anhüm) hâline uygun idi. Her haliyle o büyüklerin yolunda

olduğunu gösteriyordu. Harran'da, zamanında bulunan âlimlerin önde gelenlerinden idi. Kendisi ile Harran'da karşılaştım. Kendisine birinci gidişimde, dinlediklerimden seçtiklerimi yazdım. Bir cüz meydana geldi."

Ebû Muhammed Münzirî diyor ki; "Ebû Muhammed:er-Rühâvî hazretleri benim hocamdır. Bize icâzet vermiştir. Kendisi, dünyâya düşkün olanlarla beraber olmaktansa, yalnız olup tek başına yaşamayı tercih ederdi."

Ebû Şâme diyor ki: "Rühâvî, devamlı ibâdetle meşgûl olan, zühd, vera', sıdk ve salâh sahibi, heybetli bir zât idi." Diğer âlimlerden bir çoğu Ebû Muhammed er-Rühâvî'nın (r.a.) üstünlüğünü, yüksekliğini bildiren buna benzeyen sözler söylemişlerdir.

Ebü'l-Feth Nasrullah bin Ebî Bekr bin Ömer el-Ferrâ el-Harrânî (r.a.) şöyle anlatıyor: "Hâfız, ya'nî hadîs âlimi Abdülkâdir er-Rühâvî'yi (r.a.) vefâtından birkaç gün sonra rü'yâmda gördüm. Mescidde oturuyordu ve elinde bir kitap vardı. Hadîs-i şerîf okuyordu. Kendisine yaklaştım. "Siz vefât etmemiş miydiniz?" dedim. "Evet, sen zan ediyorsun ki, ben vefât edince, hadîs-i şerîf öğrenmem zâil oldu, bitti. Hayır, hadîs-i şerîf öğrenmek, okumak, kıyâmete kadar benden zâil olmaz" buyurdu."

Abdülkâdir er-Rühâvî hazretleri, çok fâideli ve güzel eserler tasnif etmiştir. Bunların içinde Erbe'ûn isimli eseri meşhûr olup, bu kitabında kırk ayrı şehirde âlimlerden duyduğu kırk hadîs-i şerîfi, kendisinden Peygamber efendimize kadar, râvîlerini zikrederek rivâyet etmekte, bir hadîs-i şerîfin senedinde bulunan bir râvînin ismi, başka bir defa daha geçmemektedir. Bu kitabı, onun hadîs ilmindeki üstünlüğünün, kıymetinin bir işâretidir. Bu kitap, iki büyük cild halindedir. Başka hiçbir âlim bu usûlde bir eser tasnif etmemiştir.

Diğer bir eseri de el-Mâdih vel-memdûh olup, bu eserini, Şeyh-ül-İslâm Abdullah-ı Ensârî hazretlerini medh için yazmıştır. Şeyh-ül-İslâm hazretlerini medhedenlerin sözlerini de aldığı bu kitabında, bu sözleri söyleyenlerin hâl tercümelerini de zikretmiş olup, kitap böylece genişlemiştir.

Ebû Muhammed Abdülkâdir bin Abdullah er-Rühâvî hazretleri, Resûlullah (s.a.v.) efendimize kadar râvîlerini sayarak, şu hadîs-i şerîfi rivâyet etmektedir: Hazreti Ali'nin Peygamber efendimizden işiterek rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Namazın anahtarı, abdesttir. Tahrîmi** (namazdan olmayan fiilleri haram kılan şey) **Allahü ekberdir** (bu kelimeyi söyleyerek namaza başlamaktır). **Namazın tahlîli de** (namazdan olmayan fiiller) **helâl kılan şey de selâmdır."**

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbil, cild-2, sh. 82

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 1387

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 51

4) El-hidâye ven-nihâye cild-13, sh. 69

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 292

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 596

7) El-A'lâm cild-4, sh. 40

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 56

ABDÜLKÂDİR HARRÂNÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Ferec olup ismi, Abdülkâdir bin Abdülkâdir bin Abdülmün'im bin Muhammed bin Selâmettir. 564 (m. 1169) yılında Urfa yakınlarında Harran'da doğdu. Doğum yerinden dolayı Harrânî nisbet edildi. Allahü teâlânın dînine yaptığı hizmetlerden dolayı Nâsıhuddîn lakabı verildi. 634 (m. 1236) yılında Harran'da vefât etti.

Ebü'l-Ferec Harrânî, ilk tahsiline kendi memleketi ve zamanın belli başlı ilim merkezlerinden biri olan Harran'da başladı. Harran'da, Ebü'l-Feth bin Abdüs ve Ebû Hafs bin Taberzed'in talebelerinden idi. Onlardan hadîs-i şerîf işitti. Şam'da, Ebû Abdullah bin Sadaka Harrâni, Yahyâ bin Mahmûd Sekafî, Abdurrahmân bin Harkî, Huşûî gibi hadîs âlimlerinin derslerine iştirâk edip hadîs-i şerîf öğrendi. Bağdad'da, Yahyâ bin Bevş, İbn-i Küleyb, İbni Cevzî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Hâfız Abdülkâdir Rühâvî de hocaları arasındaydı. İbn-i Şâtîl, Nasrullah Kazzâz gibi âlimler, kendisine icâzet verdiler. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Diğer ilimlerde de yüksek ilim sahibi idi. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verirdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin hayatlarını ve yollarını, onların yolunda giden mübârek hocalarından öğrendi. Hayâtı boyunca öğrendiklerine tâbi olmaya gayret etti. Tatlı dil ve güler yüzle insanlara pek nasihatler verdi. Cömertlikte, zühd ve takvâda, vera'da, merhamette çok ileri idi. Allahü teâlânın kullarına O'nun rızâsı için çok acır, acıdığı için de onları, Cehennem ateşinden kurtarmaya gayret ederdi. Herşeyi ile Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyar, sözünün geçtiklerini de uydurmaya çalışırdı. Hiç evlenmedi. Vaktini hep Allahü teâlânın dînini öğrenmek için harcadı. Boş zamanında mescidde kalır, ibâdet eder, gözyaşı dökerdi. Harran'a yerleşti. Ömrünün sonuna kadar Attâriyye Medresesi'nde ders verdi. Allahü teâlânın dînini öğretmek için elinden gelen gayreti gösterdi.

Birçok talebe yetiştirip kıymetli eserler yazdı. Ebû Nasr Şîrâzî Müzzî, Ebû Abdullah bin Hammâs ve Münzirî, talebelerindendir. "El-Mezheb-ül-mündâd fî mezheb-i Ahmed" adlı kitap onun eseridir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 202

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 167

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 290

ABDULLAH BİN ABDURRAHMÂN EŞ-ŞÂRMESÂHÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Abdurrahmân bin Ömer el-Mearrî el-Mısrî eş-Şârmesâhî'dir. Lakabı Sirâcüddîn'dir. Şârmesah, Dimyât'a dört fersah mesafede, Mısır'ın büyükçe bir köyüdür. 589 (m. 1193) senesinde doğdu. 669 (m. 1271) senesinde Şârmesah'da vefât etti.

Birçok hocadan ilim tahsil ederek, Mâlikî mezhebinde ilim denizi hâline gelen Abdullah eş-Şârmesâhî, Mâlikî mezhebi âlimlerinden ba'zıları ve ailesi ile birlikte Bağdad'a gitti. Oradaki âlimlerle görüştü. Halîfe el-Mustansır, onu hürmet ve saygı ile karşıladı. Ona izzet ve ikramda bulundu. Sonra Halîfe, Abdullah eş-Şârmesâhî'yi Mustansıriyye Medresesi'ne müderris ta'yin etti.

Daha sonra başkanlık sarayında, devlet başkanının emriyle bütün müderrisler ve devlet erkânı toplandı. Abdullah eş-Şârmesâhî, onlara oniki ders verdi ve güzel bir hutbe okudu. Zihinlerde şüphe uyandıran birçok sorunun cevâbı olan bu dersleri hutbeyi orada bulunan herkes beğendi. Abdullah eş-Şârmesâhî, herkesin takdîr ve tebrikini kazandı.

Abdullah eş-Şârmesâhî, Mustansıriyye Medresesi'nde Mâlikî mezhebi fıkhını öğretti. Uzun zaman bu vazîfede kaldı. Çok ibâdet ederdi. Vefâtından sonra yerine kardeşi Alemüddîn Ahmed eş-Şârmesâhî ta'yin edildi.

Abdullah eş-Şârmesâhî'den, Nûreddîn Ebû Amr el-Mâlikî, Osman bin Mes'ûd el-Vâsıtî hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu. Mustansıriyye, Medresesi'nde müderris olan İzzüddîn en-Niylî de kendisinden istifâde etti.

Abdullah eş-Şârmesâhî hazretleri birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır. 1. Nazm-üd-dürer fî ihtisâr-il-Müdevvene, 2. Evhâm-ür-Râzî, 3. El-Meâhız (iki cild) 4. El-Fevâidü fil-fıkh, 5. Et-Ta'lîk fî ilm-il-hılâf, 6. Şerhü Âdâb-in nazar. 7. Şerh-ül-celâb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 71

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 142

3) Târih-i ulemâ-i Mustansıriyye cild-1, sh. 194

ABDULLAH BİN ABDÜLAZÎZ (OSMAN) EL-YUNEYNÎ

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Osman olup ismi, Abdullah bin Abdülazîz (Osman) bin Ca'fer el-Yuneynî'dir. Ebû Osman, 530 (m. 1136) senesinden sonra Ba'lebek beldesine bağlı Yuneyn köyünde doğdu. Zühd sahibi, heybetli, uzun boylu, cesur, iyiliği emreden, kötülükten sakındıran, gece-gündüz dîn-i İslâmı yaymak için uğraşan, Allahü teâlâyı bir an unutmayan, şânı yüksek, kerâmet sahibi bir zât idi. Ba'lebek vâlisi kendisini ziyâret ettiğinde, ona adâletle davranmasını tenbîh eder ve nasîhatta bulunurdu. Ebû Osman, 617 (m. 1220) senesinde vefât etti. Ömrü, seksen sene civarında idi. Defnedildiği yere türbe yapıldı. Türbesi istifâde edilen bir ziyâretgâhtır.

Şeyh Muhammed bin Ebi'l-Fadl şöyle anlatır: "Birgün Ebû Osman hazretlerinin huzûruna, zamanın büyük sultânı olan Sultan Îsâ gelerek ondan duâ talep etti. Ebû Osman Abdullah ona; "Yâ Îsâ! Sen de baban gibi şakî ve azâb ehli olma" buyurdu. Sultan Îsâ: "Efendim! Benim babam şakî ve azâb ehli mi idi?" diye sorunca, o da, "Evet" buyurdu. Çünkü Sultan Îsâ'nın babası, insanlar arasındaki mu'amelelerde âdil davranmazdı. Sultan Îsâ, Ebû Osman hazretlerinin yanından kalkıp gitti. Ertesi gün Ebû Osman el-Yuneynî'nin yanına tekrar gelirken, onu denemek için yanında üçbin altın getirdi. Sultan Îsâ, Ebû Osman el-Yuneynî'nin huzûruna girince, yanındaki üçbin altını onun önüne bıraktı ve "Efendim! Bunları kabûl ediniz. Bunlarla dergâhınıza ba'zı şeyler alırsınız" dedi. Ebû Osman Abdullah ona baktı ve "Kalk git, ey beni denemeye kalkan câhil! Ben, Allahü teâlâya duâ edersem, yerler hemen yarılır ve seni yutar. Beni zenginlikle ölçmek istiyorsun. Hâlbuki, ben isteyince, Allahü teâlânın izniyle şu seccadenin altında iki çeşme olur. Birisinden su gibi altın, diğerinden de gümüş akar" buyurup seccadesini kaldırdı. Orada bulunanlar, seccadenin altında iki çeşme olduğunu ve birisinden altın, diğerinden gümüş aktığını gördüler."

Şöyle anlatılır: Melik Emced, birgün bir imârethâne yaptırmak için teşebbüs etti. İmârethâneyi büyük taşlardan yaptırmak istedi ve o beldede bulunan büyük taşların kırılmasını ve düzeltilmesini emretti. Fakat ellerindeki âletler taşların kırılmasına kâfi gelmedi. Ne kadar uğraştı iseler, kırma işini yapamadılar. Sonunda Ebû Osman el-Yuneynî'den yardım istediler. Orada bulunanlar, Ebû Osman Abdullah hazretlerinin havadan gelip, taşların üzerlerine vurduğunu gördüler. Taşlar, Allahü teâlânın izni ile kırılıp, parçalandı. Bu durum Melik Emced'e

anlatılınca, derhal Ebû Osman Abdullah el-Yuneynî hazretlerinin dergâhına geldi ve onun elini öperek, ona teşekkür etti.

Es-Sehâvî şöyle anlatır: "Ebû Osman el-Yuneynî, senede üç dirhem ile geçinirdi. Bir dirhemiyle un alır, bir dirhemiyle yağ, bir dirhemiyle de bal alırdı. Bunları karıştırıp, üçyüzaltmış tane yuvarlak yuvarlak köfte gibi parçalar hâline getirirdi. Her akşam bir tanesi ile iftar ederdi."

İbn-i Şühbe, Târih-i İslâm adlı eserinde şöyle demektedir: "Ebû Osman, aslen Ba'lebek köylerinden olan Yuneyn köyündendir. Kerâmet sahibi bir zât olup, nefsiyle çok mücâdele ederdi. Hiçbir kimseden birşey almadı.

Aza kanâat eden iffet sahibi bir zât idi. Yarım dirhem kıymetindeki koyun derisinden yapılmış bir takke ile, bir elbiseden başka birşey giymedi.

Kâdı Ya'kûb şöyle anlatır: "Birgün Şam'da bir mescidin kenarında idim. Orada bir köprü vardı. Hava da çok sıcak idi. Abdullah el-Yuneynî, abdest almak için dereye indi. O sırada bir nasrânî, beraberinde katırı ile köprüden geçiyordu. O katır şarap yüklü idi. Katır bir ara ürktü ve yük yere yığıldı. Çevrede başka kimse yoktu. Abdullah el-Yuneynî, yukarı çıkıp bana, yükü yüklemeye yardım etmem için seslendi. Ben de o nasrânîye yardım ettim ve yükü katıra yükledik. Nasrânî, oradan uzaklaşıp gitti. Ben de kendi kendime, bu zât böyle yapmamı niye istedi diye düşündüm. Sonra nasrânîyi ta'kib ettim. Nasrânî, katırıyla şarap satan bir dükkânın Önüne geldi. Katırdaki yükü indirip açtı. Hepsi sirke olmuştu. Şarap satıcısı; "Yazıklar olsun sana, bu sirke" dedi. Nasrânî ağlayarak; "Bu şarap idi" dedi. Daha sonra sebebini anladım deyip, katırı bağladı ve Abdullah el-Yuneynî'nin bulunduğu dergâha koştu. Ebû Osman el-Yuneynî'nin huzûruna girdi ve **"Eşhedû enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü"** diyerek müslüman oldu ve onun talebesi olmak şerefine erişti."

Yine İbn-i Şühbe anlatır: "Hanımımın bir örtüye ihtiyâcı vardı, satın almamı istedi. Borcum olduğunu, bu sebeple alamıyacağımı söyledim. O gece uyudum. Rü'yâda bana; "İbrâhim Halîlullahı görmek istersen, Abdullah bin Abdülazîz el-Yuneynî'ye bak!" dendi. Sabahleyin, Abdullah el-Yuneynî'nin bulunduğu yere gittim. Beni görünce, beklememi istediler ve evlerine gidip geldiler. Beraberlerinde, bir örtü ve borcum kadar para vardı. Onları bana verdi. Ben de alıp evime döndüm."

Abdullah el-Yuneynî'nin söyleyip ağladığı şiirin tercümesi şöyledir: "Ey benim şefaatçim! Bütün arzu ve iştiyâkım sizedir. Bütün kerîmler, kendilerinden şefaat istenilince kabûl ederler. Benim özrüm, sizin arzunuzda esîr olmaktır. Aşk ateşiyle yanıp esîr olunan kişilerin boynu bükük olur. Benim size olan bu özrümü kabûl ederseniz ne güzel, ne güzeldir. Eğer kabûl etmez iseniz, seven büyük bir yük yüklenmiştir. Size karşı benim sabrım vardır. Benim için bu sevgiliye kavuşmak, ulaşmak vardır."

Ebû Osman el-Yuneynî'nin vefâtı şöyle anlatılır: "Ebû Osman hazretleri bir Cum'a günü yıkanmak üzere hamama gitti. Cum'a namazı için gusl abdesti aldı. Sonra câmiye gelip Cum'a namazını kıldı. Sonra Dâvûd ismindeki müezzine; "Yâ Dâvûdî Sen cenâze yıkar mısın? Yarın bak neler olacak" dedi. Bundan müezzin birşey anlamadı ve "Efendim! Biz sizin emrinizdeyiz" dedi. Ebû Osman el-Yuneynî, oradan ayrılıp dergâhına geldi. Talebelerini, her zaman altında oturduğu ağacın yanına çağırdı ve onlara; "Beni, buraya defnedin" diye vasıyyet etti. O gece bütün talebeleriyle sohbet etti ve onlara ayrı ayrı duâ etti. Onlardan birisi: "Ey Allahü teâlânın dostu! Falanca, sizin için falan yerden bir miktar güzel su getirmiş, içer misiniz?" deyince, Abdullah el-

Yuneynî, o suyu alıp içti. Artan bir miktarı ile abdest aldı. Sabah namazını cemâatle kıldıktan sonra, her zaman çıktığı minderin üzerine çıkıp, kıbleye doğru bağdaş kurup oturdu. Her zaman olduğu gibi tesbihi elinde idi. O hâlde hiç kimse ile konuşmadı. Herkes onun uyuduğunu zannedip usulca oradan ayrıldılar. Bir ara hizmetçisi bir ihtiyâcı danışmak için yanına girdi. Ebû Osman el-Yuneynî'yi uyuyor zannederek yanından çıktı. Bir süre sonra, "Hocamız bu kadar geç kalmazdı" diye düşünerek, özel hizmetçi Abdüssamed tekrar odaya girdi ve "Yâ Seyyidi! Yâ Seyyidi!" diye seslendi, Ebû Osman el-Yuneynî hiç ses vermeyince, yanına gidip baktığında, Ebû Osman el-Yuneynî'nin vefât etmiş olduğunu gördü. Hemen melik Emced'e haber verdiler. O da, derhal dergâha geldi. Ebû Osman Abdullah'ın hiç renginin değişmediğini ve bağdaş kurmuş bir hâlde vefât etmiş olduğu gördü. Hemen cenâze işlerine başladılar. Müezzin Dâvûd gelip, Ebû Osman Abdullah'ı yıkadı. O zaman Ebû Osman'ın Müezzin Davud'a, "Yarın sabah bak ne olacak" demesinin, vefâtına bir işâret olduğunu anladılar. Elbisesini vasıyyet ettiği kimseye verdiler. Yine vasıyyet ettiği üzere, talebeleriyle altında sohbet ettiği ağacın dibine defn edildi. Daha sonra buraya birçok evliyâ defn edildi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 110

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 73

ABDULLAH BİN ABDÜLGANÎ EL-MAKDİSÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Mûsâ olup ismi. Abdullah bin Abdülganî bin Abdülvâhid bin Ali el-Makdisî'dir. Lakabı Cemâlüddîn'dir. 581 (m. 1185) senesi Şevval ayında doğdu. 629 (m. 1232) senesi Ramazan ayında Cum'a günü Şam'da vefât etti.

Abdullah el-Makdisî, Kur'ân-ı kerîmi amcası Şeyh el-İmâd'dan öğrendi. Fıkıh ilmini Şeyh Muvaffakuddîn'den, Arab dilinin inceliklerini ise Ebi'l-Bekâ el-Akberî'den öğrendi. Abdullah el-Makdisî, Şam'da; Abdurrahmân bin Ali el-Harkî, İsmâil el-Cinzevî, Ebû Tâhir el-Huşûî'den, Bağdad'da; Abdülmün'îm bin Küleyb, el-Mübârek bin Ma'tuş, Mes'ûd el-Cemâl, İsfehan'da; Halîl er-Râzânî, Ebü'l-Mekârim el-Lebbân'dan, Mısır'da; Ebû Abdullah el-Ertâhî ve oğlu Sa'd-ül-Hayr'dan, Nişâbûr'da; Mensûr el-Ferâvî, el-Müeyyid et-Tûsî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi, yazdı ve rivâyette bulundu. Bunun yanında Musul, İrbil, Mekke ve Medine'yi de dolaşıp hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden ise; Hâfız ez-Ziyâ, Şeyh Şemsüddîn, Şeyh-ül-Fahr, Şems İbni Hazım, Şems İbn-ül-Vâsıtî, Nasrullah bin Iyâş, Nasrullah Sa'd-ül-Hayr ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Kendisinden icâzet (diploma) almak sûretiyle en son rivâyette bulunan, Kâdı Takıyyüddîn el-Hanbelî'dir.

İbn-ül-Hacîb onun hakkında; "Hâfız Cemâlüddîn, sağlam, güvenilir, dînine sımsıkı bağlı bir zâttır. Emâneti koruma, ma'rifet ve ezberinin kuvvetli olması husûslarında, zamanımızda bir benzeri yoktu. Çok mütevâzî, heybetli, vakûr (ağırbaşlı), cömert, müsâmehakâr, aklı selim sahibi, özür dileyenin özrünü kabûl edici, çok ibâdet eden, vera' sahibi, her an nefsi ile mücâdele eden bir zât idi" demektedir.

Hâfız ez-Ziyâ ise onun hakkında; "Kur'ân-ı kerîmi kırâatına uygun, doğru ve güzel okurdu. Ebû Mûsâ, fıkıh ve hadîs-i şerîf ilimlerinde zamanının büyük âlimi oldu. Birçok yere ilim öğrenmek için; gitti. Çok kere bu yolculukları yürüyerek yaptı. Her haliyle örnek, kendisine uyulan bir zât oldu. İnsanlar, onun derslerinden çok istifâde ettiler" demektedir.

Ebû Mûsâ, İsfehan ve Nişâbûr'a ilim öğrenmek için yalınayak giderdi. Yolda açlık ve susuzluk sıkıntılarına da göğüs gererdi. Melik el-Eşref, onun için Sefh'da kendi ismiyle bir hadîs külliyesi yaptırdı ve Ebû Mûsâ'yı rektör ta'yîn etti.

Zekîyüddîn el-Berzâlî ise; "Hâfız Cemâlüddîn, sağlam, dînine bağlı ve doğruyu yanlıştan ayırırdı" demektedir.

Muhammed bin Selâm onun için; "Ebû Mûsâ, bir müzâkere (ders) meclisi kurdu. Birçok kimseler akın akın huzûruna koştu. O, ilim ve edeb olarak bütün üstünlükleri kendisinde toplamıştır" demektedir.

Ebû Mûsâ hazretleri vefât ettikten sonra, birçok talebeleri onu rü'yâda gördüler. Bir talebesi onu rü'yâda gördüğünde, Allahü teâlânın nasıl muâmelede bulunduğunu sordu. O da, "Allahü teâlânın ihsânı ve ikramı ile ni'metler içindeyim" dedi. Bir başkası onu rü'yâsında gördü ve hâlini sordu. O da, "Hayra kavuştum" dedi.

Ebû Mûsâ el-Makdîsî bir talebesine rü'yâda; "Yavrum! Benim, dünyâda iken okuduğum ve size yazdırıp öğrettiğim bir duâya devam et. O duâ, sana yazdırdığım, falan kâğıttadır. O duâ; "Yâ Rabbî! Sen benim Rabbimsin. Senden başka ilâh yoktur. Ancak sen varsın. Beni yoktan yarattın. Ben senin kulunum" duâsı olup, dünyâda çok okunması sebebiyle burada kurtuluşuma sebep oldu. Ona devam et!" dedi.

Vefâtı sebebiyle Yûsuf bin Abdülmün'îm, söylediği kasidede onun hakkında özetle şöyle der: "Ölümüyle beraber sevinç ve neş'enin yok olduğu kimseye üzülmemek elde değildir. Şayet o kişi yaşasaydı, dîni öğretir, insanlara Allahü teâlânın yolunu gösterir, sünnetleri yayardı."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 185

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 131

3) Mu'cem-ül-müellifnı cild-6, sh. 76

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1408

5) Tabakât-ül-huffâz sh. 495

ABDULLAH BİN EBÎ BEKR EL-HARBÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Ebî Bekr bin Ebi'l-Bedr bin Muhammed el-Harbî el-Bağdâdî olup, Ketile diye de tanınır. Abdullah el-Harbî, 605 (m. 1208) senesinde doğdu. 681 (m. 1282) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Cum'a günü vefât etti.

Abdullah bin Ebî Bekr, ilim öğrenmek için birçok yerlere gitti. Abdullah el-Harbî, Şam'da; Hâfız Diyâ-ül-makdisî ve Süleymân el-Esardî'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Şeyh Muvaffaküddîn, kendisine icâzet (diploma) verdi. Abdullah el-Harbî, Bağdad'da; Kâdı Ebî Sâlih'den fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca Harran'da; Şeyh Mecdüddîn İbni Teymiyye ve Muhtasar kitabının yazarı İbn-i Temîm'den, Dımeşk'de; Şeyh Şemsüddîn bin Ebî Ömer ve diğer âlimlerden, Mısır'da; Ebû Abdullah İbni Hamdân'dan fıkıh okudu. Kendisinden ise; Abdürrezzâk bin el-Kûtî ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Abdullah bin Ebî Bekr el-Harbî hazretleri, kerâmet ve üstünlükler sahibi, çok ibâdet eden, haram ve şüphelilerden kaçan bir zât idi. Devlet adamları, ilminden dolayı kendisine çok hürmet eder ve saygı gösterirdi. Abdullah el-Harbî, birçok sâlih zât ile görüştü ve sohbette bulundu.

Abdullah el-Harbî, birçok eserler yazdı. "El-Hırakî" adlı eseri şerh ederek "El-Mühim" adını verdi. "Es-Simâ'" ve "El-Uddetü liş-Şiddeti" adlı eserler de onundur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 37

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 373

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 301

8. CİLD

ABDULLAH BİN İBRÂHİM EL-CEDRÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin İbrâhim bin Mahmûd bin Refîa el-Cedrî'dir. Lakabı "Diyâüddîn"dir. Abdullah bin İbrâhim, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerindendir. Hadîs ve fıkıh ilmi yanında kırâat ve ferâiz ilminde de söz sahibi idi. Abdullah bin İbrâhim, 679 (m. 1280) Cemâzil-âhır ayında Musul'da vefât etti.

Musul'a yerleşen Abdullah bin İbrâhim, orada kırâat ilmini, Ali bin Müflih el-Bağdâdî'den öğrendi. Ayrıca Musul'da birçok âlimle görüştü ve Ebû Abdullah el-Fâsî, es-Sedîd Îsâ bin Ebi'l-Hâzım'dan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Kendisinden; İbn-i Harûf el-Mûsulî el-Hanbelî kırâat ilmini öğrendi ve Şeyh Mecdüddîn bin Teymiyye hadîs-i şerîf dinledi. Abdullah bin İbrâhim, es-Samed bin Ebi'l-Ceyş'e icâzet (diploma) verdi.

Abdullah bin İbrâhim, Musul'da kırâat âlimlerinin reîsi idi. Kırâat hakkında çok kıymetli eserler yazdı. Yazdığı eserlerden Kasîde-i Lâmiyye adlı eseri meşhûrdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 19

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 363

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 298

ABDULLAH BİN MAHMÛD (Mecdüddîn-i Mûsulî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Mahmûd bin Mevdûd bin Mahmûd el-Mûsulî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl olup, "Mecdüddîn-i Mûsulî" diye meşhûr oldu. 599 (m. 1202) senesinde Musul'da doğdu, ilim tahsiline, önce babasından ilim alarak başladı. Sonra Şam'a giderek Cemâlüddîn-i Husayrî'den de ilim tahsil etti. Yaşadığı devirde, fıkıh ve usûl ilimlerindeki âlimlerin en büyüğü oldu. Kendisine bir mes'ele hakkında fetvâ sorulduğunda, fıkıh mes'elelerinin hepsi ezberinde olduğundan ve bütün inceliklerine vâkıf olduğundan, delîlleri araştırıp bakmağa ihtiyâcı kalmaksızın hemen cevap verirdi. Bir müddet Kûfe kadılığı (hâkimliği) yaptı. Sonra bu vazîfeden alındı. Daha sonra Bağdad'a gidip, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin kabri yanında ders okutmağa başladı. Vefâtına kadar, fetvâ verip ders okuttu. "Muhtâr" ve bunun şerhi olan "İhtiyâr" kitapları meşhûrdur. 683 (m. 1284) senesi Muharrem ayının ondokuzuncu günü vefât etti.

Abdullah bin Mahmûd, Hanefî fakîhlerinin altıncı tabakası olan "Eshâb-ı Temyîz"dendir. [İbn-i Âbidîn'in ve Türkçe "Mecmû'a-i Zühdiyye"nin önsözlerinde ve şeyh-ül-İslâm Kemâl Paşazâde Ahmed bin Süleymân efendinin "Vakfunniyât" kitabında diyor ki; "Fıkıh âlimleri, yedi tabaka, yedi derecedir. En yüksek derecesi, dinde müctehid olanlardır. Bunlara "Mutlak müctehid" denir. Dört mezheb imamları böyledir, ikinci tabaka "Mezhebde müctehid" denilen

büyük âlimlerdir. Ebû Yûsuf, İmâm-ı Muhammed Şeybânî ve İmâm-ı a'zamın diğer talebeleri böyledir. Bunlar, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin koymuş olduğu usûl ve kaidelere uyarak delîllerden ahkâm çıkarırlar. Çıkardıkları hükümlerden ba'zıları, İmâm-ı a'zamın çıkarmış olduğu hükümlere uymayabilir. Bunlara da "Mezhebde müctehid" denildiği "Mîzân-ül-kübrâ" kitabının onyedinci sahifesinde yazılıdır. Üçüncü tabaka, "Mes'elelerde müctehid" olan âlimlerdir. Bunlar, ortaya yeni çıkan mes'elelerin hükümlerini bulurlar. Bunların bulduğu hükümlerin, ilk iki tabakanın hükümlerine uygun olmaları lâzımdır. Hassâf, Tahâvî, Kerhî, Şems-ül-eimme Halvâni, Şems-ül-eimme Serahsî, Pezdevî, Kâdı Hân ve benzerleri olan derin âlimler, üçüncü tabakadan müctehidlerdir. Bunlardan sonra olan tabakalardaki âlimler müctehid değildir. "Mukallid"dirler. Meselâ dördüncü tabakadaki, "Eshâb-ı tahrîc" denilen âlimler, ictihâd yapamazlar. Mücmel, kısa bildirilmiş olup, iki türlü anlaşılabilen hükümleri açıklayarak, bir ma'nâsını seçen Ebû Bekr Ahmed Râzî bunlardandır. 370 (m. 981)'de Bağdad'da vefât etmiştir. Fıkıh âlimlerinin beşinci tabakası "Eshâb-ı tercih"dir. Kendilerine gelmiş olan çeşitli haberler arasından, sahih, evlâ olanları seçerler. Kudûrî ve "Hidâye" sahibi Burhâneddîn Mergınânî bunlardandır. Altıncı tabaka, "Eshâb-ı temyiz" olup, kâvî hükümleri za'îf olanlardan, zâhir haberleri nâdir haberlerden ayıran mukallîd âlimlerdir. "Kenz", "Muhtâr" ve "İhtiyâr", "Vikâye" ve "Mecmâ'ul-Bahreyn" kitaplarının sahipleri bunlardandır. Bunların kitaplarında merdûd ve za'îf rivâyetler yoktur. Yedinci tabaka, yukarıda bildirilen hizmetleri yapamıyan, ancak önceki tabakaların kitaplarından doğru olarak nakl yapabilen, onları bildiren "Mukallid"lerdir. ["Tahtâvî" ve "Dürr-ül-muhtâr" ve "İbn-i Âbidîn"in bunlardan olduğu. "Mecmû'a-i Zühdiyye"de yazılıdır.] Altıncı tabakadan âlimler, kıyâmete kadar bulunacaklar, hakkı bâtıldan ayıracaklardır. **"Ümmetimden hak üzere olan âlimler, kıyâmete kadar bulunacaktır"** hadîs-i şerîfi, bunu haber vermektedir.]

Sem'ânî diyor ki; "Mecdüddîn-i Mûsulî'nin "Muhtâr" ve "İhtiyâr" kitapları her tarafa yayıldı. Bu iki kitap, fakîhlerin yanında mu'teber eserler olup. "Muhtâr" kitabı, sonra gelen âlimlerin çok i'timâd ettiği dört kitabın içindedir. Bunlar; "Muhtâr", "Kenz", "Vikâye" ve "Mecmâ'ul-bahreyn"dir."

Mecdüddîn-i Mûsulî, "İhtiyâr" kitabında diyor ki; "Nikâh", evlenmek için yapılan akd, ya'nî sözleşme demektir.

Kur'ân-ı kerîm, nikâh yapmağı emretmektedir. Nisa sûresinin üçüncü âyetinde meâlen; **"Helâl olan kadınlardan nikâh ediniz!"** buyuruldu. Yirmiüçüncü âyetinde meâlen; **"Onları, sahiblerinin izni ile nikâh ediniz"** ve Nûr sûresinin otuzikinci âyetinde meâlen; **"Zevci olmıyanları nikâh edin!"** buyuruldu. Hadîs-i şerîfte de; **"Nikâh, ancak şâhidlerle olur"** ve **"Nikahlanın, çoğalın! Kıyâmet günü, ümmetlere karşı sizinle övüneceğim"** ve **"Nikâh yapmak, benim sünnetimdir. Sünnetimi terkeden, benden değildir"** buyuruldu. Âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve icmâ'-ı ümmet, nikâhın meşrû olduğunu, ibâdet olduğunu bildiriyorlar. Nikâh yapmak, sünnet-i müekkededir. Ba'zan farz olur. Zulüm, işkence yapmak korkusu olunca mekrûh olur. Nikâh, iki kişinin mazi (geçmiş zaman) olarak söylemeleri ile veya birinin mâzî, diğerinin muzârî (Şimdiki veya gelecek zaman) kelimeleri ile söylemesi ile yapılır. Meselâ, beni zevceliğe (hanımlığa) al deyince, seni zevceliğe aldım demekle olur. Hanefî mezhebine göre, müslümanların nikâhında iki müslüman erkeğin veya bir erkekle iki kadının şâhid olarak bulunmaları lâzımdır. Müslümanın zımmî kadını nikâh ederken, iki şahidin de zımmî olmaları caizdir.

Bir erkeğin: annelerini, kızlarını, kız kardeşlerini, halalarını, teyzelerini, kardeşinin kızlarını nikâh etmesi ebedî haramdır. Nesebden haram olan bu yedi kadın, süt ile olduklarında da

haramdırlar. Kayın vâlideyi ve gelini ve üvey kızı ve üvey anneyi nikâh etmek de ebedî haramdır. Müslüman erkeğin, Ehl-i kitâb olan kadını, ya'nî yahudi ve hıristiyan dininde olan kadını nikâh etmesi caizdir. Başka kâfir kadınla ve mürted olmuş kadınla evlenmesi caiz değildir.. Müslüman kadının, hiçbir kâfirle evlenmesi caiz değildir. Sapık yolda olanların yaptıkları "Mut'a nikâhı" ve para ile "Muvakkat nikâh" (ya'nî metres tutmak; haramdır. Nikâhda, kadınların sözü mu'teberdir. Ya'nî, âkil baliğ kadının, kendini nikâh etmesi ve başkasının velîsi, vekîli olunca, onu nikâh etmesi veya kendini nikâh etmesi için birini vekîl etmesi yahut başkasının kendisini nikâh etmiş olduğunu anlayınca, izin vermesi, hep caizdir. Bâliga olan bâkire kızı nikahlamak için zorlamak caiz değildir. Velîsi, belli kimseye nikâh yapılması için bundan izin istemelidir. Cevap vermez veya gülerse, yahut sessiz ağlarsa, izin sayılır."

"İhtiyar" kitabının sahibi diyor ki; "Tesbih (Sübhânallah), tahmîd (Elhamdülillah), tekbîr (Allahü ekber), Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve fıkıh kitabı okumak sevâbtır. Ahzâb sûresinin otuzbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâyı çok zikr eden erkeklerin ve kadınların günahları affolur ve çok sevâb verilir"** buyuruldu. Tüccârların, malını müşteriye gösterirken, bunları okuması ve Kelime-i tevhîd, salevât okuması günahtır. Bunları para kazanmağa âlet etmek olur."

"İhtiyar" kitabında, hîbeyi anlatırken diyor ki;

Hîbe, hediyye vermek, ya'nî karşılıksız temlik, bağışlamak demektir. Bağış sahibleri verdim der. Bağış alan (veya vekîlleri)'de aldım der ve sözleşilen yerde veya sonra, hîbeyi yapanın izni ile kabz eder. Ya'nî teslim alır. Kabzdan önce, îcâb veya kabûlden vaz geçebilir. Bu îcâb ve kabûl ve kabz işlemleri yapılınca, bağış, bağışlananın mülkü olur. Küçük çocuğa yapılan bağışı, kendisi, anası veya velîsi kabz edebilir. Taksimi mümkün olmıyan malı hîbe etmek caizdir. Mal hîbe olunur. Menfaat hîbe olmaz. Bir malın yalnız menfaatini, yâ'nî kullanılmasını hîbe etmeğe (Âriyet) denir. Bu mal, kullananın elinde emânet olur. Evi, oturmak için âriyet vermek caizdir. Taksimi mümkün olan malın parçası, taksimden sonra hîbe olunur. Binanın parçası, ağaçdaki meyve ve tarladaki ekin böyledir, İki kişinin ortaklaşa mâlik oldukları bir malı (meselâ bir evi), bir kişiye hîbe etmeleri caizdir. Bir kişinin (bir malı), iki (veya daha fazla) kişiye hîbe etmesi caiz olmaz. (Taksimi mümkün ise, ayırıp, parçalarını herbirine ayrı ayrı vermelidir.) Bir malın iki fakire sadaka verilmesi caizdir. Fakire hîbe edince, sadaka olur. Zengine sadaka diyerek verilen hîbe olur. Mahrem akrabası veya nikâhlısı olmıyan kimseye hîbe edilen malı geri almak caizdir. Fakat karşılığı verilmiş ve kabz edilmiş ise, verilen şey çoğalmış ise, yahut ikisinden biri ölmüş ise veya verilenin mülkünden çıkmış ise geri alınamaz. Hayvanın yaşlanması, büyümesi, nebatın büyümesi, kumaşın boyanması, kesilip biçilmesi, çoğalması sayılır. Verilen şeyin mikdârının veya kıymetinin azalması, geri alınmasına mâni olmaz. Karşılığı bir başkası da verebilir. Karşılık olduğu söylenmiyerek verilen şey karşılık olmaz. Karşılık az veya çok olabilir. Belli bir şeyi karşılık vermesi şartı ile hîbe etmek caizdir. Karşılığı kabzdan önce herhangi biri vaz geçebilir. Kabz edildikten sonra, ancak ikisinin rızâsı ile vaz geçilebilir. Birisine "Ölünceye kadar evimde otur!" demek caizdir, ölünce, ev sahibine, ölmüş ise vârisine geri verilir. Evimde otur, birimiz ölünce ev kalanın olsun demek bâtıldır. Biri birinin ölmesini bekleyeceği için, buna (Rukbî) denildi. Mülk sahibi olmağı, ölüme ve başka tehlikelere bağlamak sahih değildir. Sadaka verilen şey, hiç geri alınmaz. Malından bir mikdârını sadaka vermeği adayan kimse, bu sadakayı zekât malından verir.

"İhtiyâr" kitabından Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret bahsi:

Hacı, Mekke-i mükerremede hac ile ilgili vazîfelerini bitirip Mescid-i Haram'dan ayrılınca, Medîne-i münevvereye gelir. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret eder. Çünkü Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret, sünnet olan ibâdetlerin en fazîletlilerindendir. Hattâ, vâcib olan amellerin derecesine yakındır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), kabr-i şerîflerini ziyârete, ümmetini çok teşvik ederdi. Buyurdu ki:

"Kim imkân bulup da benim kabrimi ziyâret etmezse, bana eziyet etmiş olur."

"Kim kabrimi ziyâret ederse, ona şefaatim vâcib olur."

"Vefâtımdan sonra kim beni ziyâret ederse, sanki beni hayâtımda ziyâret etmiş gibidir."

Bu konuda daha birçok hadîs-i şerîf vardır.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret eden çok kimsenin ziyâret âdabını, bunun müstehâblarını ve ziyâretle alâkalı husûsları bilmediklerini görünce, "Hac" bahsinin sonunda ayrı bir bölüm hâlinde bu mevzûyu bildirmek istedim. Şimdi ziyâret âdabından bir miktar bildiriyorum:

Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyârete giden kimsenin, çok salevât-ı şerîfe getirmesi lâzımdır. Okunan bu salât ve selâmların Resûlullaha (s.a.v.) ulaştığı, hadîs-i şerîfte bildirilmiştir. Medîne-i münevvere şehri, uzaktan görününce, salât ve selâm getirilir. Sonra, **"Allahümme hazâ haremü nebiyyike, Fec'alhü vikâyeten lî minennâr ve emânen minel-azâb ve sû-il-hisâb"** denir. Mümkünse, şehre veya mescide girmeden önce gusl abdesti alınır. Güzel koku (esans) sürünülür. Yeni, temiz elbise giyilir. Çünkü bunlar, ta'zim ve hürmet ifâde ederler. Medîne-i münevvereye mütevâzi, vekarlı ve sükûnet hâli ile girer, **"Bismillahi ve alâ milleti Resûlillâh."**, **"Ve kul Rabbi, edhılnî; müdhale sıdkın ve ahricnî muhrace sıdkın vec'al lî min ledünke sultânen nasîrâ"** (İsrâ-80) âyet-i kerîmesini okuyarak ve **"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed. Vagfîr lî zünûbî vef-tah lî ebvâbe rahmetike ve fadlike"** diyerek Mescid-i Nebevî'ye girer. Resûlullah efendimizin minberinin yanında iki rek'at (tahıyyet-ül-mescid) namazı kılar. Minberin direği sağ omuzuna gelecek şekilde durur. Peygamberimiz (s.a.v.) burada namaz kılardı. Burası, Peygamberimizin (s.a.v.) kabri ile minberi arasıdır. Hadîs-i şerîfte, **"Kabrim ile minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçesidir. Minberim havzım üzerindedir"** buyurulmuştur. Sonra ziyâret eden kimse Allahü teâlâya, Resûlullahın mübârek kabrini ziyâret etmeyi kendisine nasîb ettiğinden dolayı secdeye varır. Duâ eder. Sonra kalkıp Peygamberimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfine (Hücre-i se'âdete) gelir. (Arkasını kıbleye vererek) Resûlullahın mübârek yüzüne karşı iki metre kadar uzakta edeble durur. Daha fazla yaklaşmaz. Elini kabr-i şerîfin duvarlarına koymaz. Uzakta edeble durmak, hürmete daha muvafıktır. Namazda durur gibi, durur. Resûlullah efendimizin mübârek, latif sûretini, kendisini bildiğini, sözünü, selâmını ve duâlarını işittiğini düşünür. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; **"Kim bana kabrimde salât okursa, onu işitirim"** buyurdu. Yine hadîs-i şerîfte, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerinde bir melek vekîl bırakıldığı, o meleğin, ümmetinden selâm edenlerin selâmını kendisine ulaştırdığı bildirildi. Sonra; "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah! Esselâmü aleyke yâ Nebiyyallah! Esselâmü aleyke yâ safiyyallah! Esselâmü aleyke yâ habîballah! Esselâmü aleyke yâ nebiyyerahmeti! Esselâmü aleyke yâ şefî-al ümmeti! Esselâmü aleyke yâ seyyidelmürselîn! Esselâmü aleyke yâ hâtemennebiyyîn. Esselâmü aleyke yâ Muhammed! (s.a.v.), Esselâmü aleyke yâ Ahmed! Allahü teâlâ sana en yüksek mükâfat ve karşılık ihsân eylesin. Ben şehâdet ederim ki, sen

Peygamberlik vazîfeni yaptın. Emâneti eda ettin. Ümmetine nasihat eyledin. Yakîn (ölüm) sana gelinceye kadar, Allah yolunda cihâd eyledin. Allahü teâlâ sana kıyâmet gününe kadar, salât ve selâm eylesin. Yâ Resûlallah! Bizler sana çok uzak yerlerden geldik. Senin kabr-i şerîfini ziyâret etmek, senin hakkını ödemek, senin yaptıklarını yerinde görmek, seni ziyâret ile bereketlenmek, senin Allahü teâlânın katında bize şefaatçi olmanı istemek için geldik. Çünkü hatâlarımız bellerimizi büktü. Günahlarımız omuzlarımıza ağır geldi. Yâ Resûlallah! Sen, hem şefaat eden ve hem de şefaati kabûl olunansın. Makam-ı Mahmûd senin için va'd edilmiştir. Hem, Allahü teâlâ da Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz, her peygamberi, ancak Allahü teâlânın izni ile** (gönderildiği kavmi tarafından) **kendisine itaat olunması için gönderdik. Eğer onlar, nefslerine zulüm ettiklerinde, sana gelseler, günahları için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dileseler, Peygamber de kendileri için af ve mağfiret dileseydi, elbette Allahı tövbeleri fazlasıyle kabûl edici ve pekçok merhametli bulacaklardı"** buyurmaktadır. Bizler, senin huzûruna geldik. Fakat bizler, nefslerimize zulmettik. Günahlarımızın bağışlanmasını diliyoruz. Yâ Resûlallah!

Allahü teâlânın katında bize şefaat eyle. Yâ Resûlallah! Allahü teâlâdan, bizim rûhumuzu, sünnetin üzere almasını, yarın kıyâmet gününde, senin ile beraber mahşer yerine gelenler arasına katmasını, senin havzına gelip, orada senin havzından içmeyi nasîb etmesini dile. Yâ Resûlallah! Senin şefaatini istiyoruz." Sonra; "... **Ey Rabbimiz! Bizi ve îmân ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimizi bağışla, îmân etmiş olanlar için kalblerimizde bir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Muhakkak ki sen, çok şefkat ve merhamet sahibisin!"** meâlindeki Haşr sûresinin 10. âyet-i kerîmesini okur.

Sonra, selâm gönderenlerin selâmını iletir. Ve şöyle der: "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah! Şu kimse, senin Allahü teâlânın katında kendisine şefaatçi olmanı istiyor. Ona ve bütün müslümanlara şefaat eyle" der ve dilediği kadar salevât okur. Sonra yarım metre sağa, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın başı hizasına gelir ve; "Esselâmü aleyke yâ halîfete Resûlillah! Esselâmü aleyke yâ refîkahu fil-esfâr! Esselâmü aleyke yâ emînehu alel-esrâr! Allahü teâlâ, Peygamberinin ümmetinin İmâmı olarak sana en yüksek mükâfat ve karşılığı lütfetsin. Sen, Resûlullaha en güzel bir şekilde halîfe oldun. En iyi şekilde O'nun sünnet-i seniyyesini ta'kib ettin. Mürtedlerle (dinden dönenlerle) ve doğru yoldan ayrılmış olanlarla, muharebe ettin. Dâima hakkı söyledin. Vefât edinceye kadar, hak yolda olanlara yardımcı oldun. Allahın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun! Allahım! Rahmetinle, onun sevgisi üzere rûhumuzu al. Onu ziyâretimizi boşa çıkarma!" diye duâ eder.

Sonra yine yarım metre sağa, Hazreti Ömer'in kabrinin hizasına gelir ve; "Esselâmü aleyke yâ Emîr-el-mü'minîn! Esselâmü aleyke yâ Müzhiral-İslâm! Esselâmü aleyke yâ Müksirel esnâm! Allahü teâlâ sana en yüksek karşılık ve mükâfat versin. Hayatta iken de, ölümünde de İslâma ve müslümanlara yardım ettin. Yetimlere kefil oldun. Akrabaya iyilik yaptın. Müslümanlara onların râzı oldukları, hem hidâyet üzere bulunan ve hem de, insanları doğru yola ileten bir rehber oldun. Onların işlerini derleyip topladın. Fakirlerini zengin yaptın, yaralarını sardın. Allahü teâlânın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun!" der.

Sonra biraz dönüp: "Esselâmü aleykümâ yâ dacîay-resûlillah ve refîkayhi ve vezîreyhi ve müşîreyhi vel-muâvineyhi lehû alel-kıyâmi fid-dîni vel-kâimeyni ba'dehû bi-mesâlihi-il-müslimîn! Allahü teâlâ size en güzel karşılığı versin. Resûlullahın bize şefaat etmesi, Allahü teâlâdan, bizim sa'yimizi kabûl etmesini, bizi İslâm dîni üzere öldürüp yine İslâm dîni üzere diriltmesini, kıyâmet gününde Resûlullaha (s.a.v.) yakın olanlar arasında haşretmesini, dilemesi için, sizi Resûlullahın

yanında vesîle ediniyoruz" der. Sonra kendisine, ana-babasına, duâ isteyenlere ve bütün müslümanlara duâ eder. Bundan sonra Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzüne karşı durup; "Ey Allahım! **"Biz her peygamberi, ancak Allahü teâlânın emri ile** (gönderildiği kavmi tarafından) **kendisine itaat olunması için gönderdik. Eğer onlar, nefslerine zulüm ettiklerinde, sana gelseler, günahları için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dileseler, peygamber de kendileri için af ve mağfiret dileseydi, elbette Allahı tövbeleri fazlasıyle kabûl edici ve pekçok merhametli bulacaklardı."** buyuruyorsun. (Nisa, 64). Yâ Rabbî! Senin yüce kelâmına uyarak, emrine itaat ederek, sevgili peygamberinin senin huzûrunda bize şefaat etmesini diliyoruz. Sonra daha önce okuduğu; **"Ey Rabbimiz! Bizi ve imân ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimizi bağışla, îmân etmiş olanlar için kalblerimizde bir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Muhakkak ki sen, çok şefkat ve merhamet sahibisin!"** meâlindeki Haşr sûresinin 10. âyet-i kerîmesi ile; **"Rabbenagfir lenâ ve li-âbâ-inâ ve li-ümmehâtinâ ve li-ihvâninel-lezîne sebekûne bil-îmâne", "Rabbena âtinâ..."** ve **"Sübhâne rabbike..."** âyet-i kerîmelerini okuyarak Hücre-i se'âdet ziyâretini tamamlar.

Sonra Resûlullahın kabri ile minberi arasında bulunan ve Ebû Lübâbe hazretlerinin kendini bağlıyarak tövbe etmiş olduğu direğe gelir. Burada iki rek'at namaz kılar ve Allahü teâlâya tövbe ve istiğfarda bulunur. Dilediği duâları yapar. Sonra Ravda-i mutahharaya gelir. Burası kare şeklinde bir yerdir. Burada istediği kadar namaz kılar. Duâ eder. Tesbihler okur. Allahü teâlâya hamdü senalarda bulunur. Sonra minbere gelir. Resûlullahın bereketinin kendisine ulaşması niyetiyle, Peygamber efendimizin hutbe okurlarken mübârek elini üzerine koymuş oldukları yere elini kor. Burada iki rek'at namaz kılar. Allahü teâlâdan dilediklerini ister. Allahü teâlânın gazâbından rahmetine sığınır. Sonra Hannâne direğine gelir. Bu direk, Resûlullahın (s.a.v.) hutbe okumak için minbere geçtiğinden dolayı, kendisini terkettiği için inleyip, sonra Resûlullahın (s.a.v.) inip, kendisini kucaklaması üzerine sükûn bulan direktir. Burada kaldığı müddet içerisinde, gecelerini Kur'ân-ı kerîm okumakla, Allahü teâlâyı zikretmek, minber ile kabrin yanında, gizli ve açıktan duâ yapmakla meşgûl olur. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâretten sonra Bakî kabristanına gitmek, orayı da ziyâret etmek müstehabdır. Sonra diğer kabirleri, bilhassa Seyyidüşşühedâ (şehîdlerin efendisi) Hazreti Hamza'nın kabrini ziyâret eder. Yine Bakî'de Hazreti Abbâs'ın kubbesini ve orada bulunan Hasen bin Ali'yi, Zeynel'âbidîn'i, oğlu Muhammed Bâkır ve oğlu Ca'fer-i Sâdık, emîr-el-mü'minîn Hazreti Osman'ı, Resûlullah efendimizin oğlu İbrâhim'i, Resûlullah efendimizin orada bulunan zevce-i mutahharalarını, halası Safiyye'yi ve daha birçok Sahabe ve Tabiînden olan büyükleri (r.anhüm) ziyâret eder. Bakî'deki "Fâtıma Mescidi"nde namaz kılar. Perşembe günü Uhud şehîdlerini ziyâret etmek müstehabdır. Orada; "Selâmün aleyküm bimâ sebertüm. Fe-ni'me ukbeddâr. Selâmün aleyküm yâ ehle dâril-kavm-il-mü'minîn ve innâ inşâallahü an karîbin biküm lâhikûn" der. Sonra, Âyet-el-kürsî ve İhlâs sûresini okur. Cumartesi günü Kûba Mescidine gitmek müstehabdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 147

2) El-A'lâm cild-4, sh. 135

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 281

4) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 106, 107

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 462

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 397, 563, 763, 976

7) İslâm Ahlâkı sh. 483, 544, 545

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-HADRAMÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân el-Hadramî'dir. Hadramad'da yetişen evliyânın büyüklerinden idi. 687 (m. 1288) senesinde vefât etti. Selâm şehrindeki kabristana defn edildi. Mezarının üstüne bir türbe yaptırıldı. Türbesi ziyâretgâh mahallidir.

Abdullah-i Hadramî, ilk önce Şerîf Muhammed bin Ali'den ilim öğrendi. Maddî ve ma'nevî istifâdesi çok oldu. Muhammed bin Ali kendisini çok sever ve medhederdi. Daha sonra ilim öğrenmek için Ahmed bin Cu'd hazretlerinin ilim meclisine devam etti. Ondan çok istifâde etti. Tasavvuf bilgilerini öğrenip üstün hâllere kavuştu ve bu yolda icâzet (diploma) aldı. Sonra Ebü'l-Gays bin Cemîl ve daha birçok velî zâtların derslerini dinledi. Bunlardan çok istifâde etti ve yüksek mertebelere kavuştu. Birçok kerâmetleri görüldü, insanlara, güzel ahlâkı öğretmek için çalıştı. Çeşitli yerlerden insanlar kendisini görmeye ve sohbetlerini dinlemeye geldi. Yüzlerce talebesi vardı. Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği üstünlüğü ile insanlara ilim öğretti. Dünyâ ve âhıret sıkıntılarından kurtardı.

Talebelerine nasihat ederken; "Sizden biriniz nerede olursanız olunuz, herhangi bir sıkıntıya düşerse, beni vesile ederek Allahü teâlâdan murâdını istesin. Biiznillah istediğine kavuşur. Allahü teâlâ, velî kulları vasıtasıyla insanların müşküllerini çözer" buyurdu. Talebeleri sıkıntıya düştükleri zaman, Abdullah-i Hadramî'yi vesile ederek, Allahü teâlâdan sıkıntılarını gidermesini istediler. Hocalarının yetişerek, Allahü teâlânın izniyle onları sıkıntıdan kurtardığı çok defa görüldü.

Şöyle anlatılır: Ebû Mehre adındaki zât, önceleri Sa'îd bin Îsâ'nın talebelerinin ileri gelenlerinden idi. Daha sonra Abdullah-i Hadramî'nin sohbetlerinde bulundu. Onun sevdiği yüksek talebelerinden oldu. Bir zaman Ebû Mehre, ilk hocasını ziyârete gitti. Huzûruna girdiğinde eski hocasının hatırının kaldığını gördü. Sonra kendisinde, his, zevk ve istek ne varsa kaybolduğunu anladı. Beraberinde amcasının oğlu vardı. O zaman Abdullah-i Hadramî hazretlerini vesile kılıp, Allahü teâlâya yalvardı. O ân Abdullah-i Hadramî orada görüldü ve Ebû Mehre'yi düştüğü sıkıntılı durumdan kurtardı. O da eski hâline tekrar kavuştu. Sa'îd bin Îsâ, bu durumu görünce hayret etti. O zaman Abdullah-i Hadramî buyurdu ki: "Bu talebenin elinden siz tuttunuz. Fakat kalbi bizimledir." Daha sonra oradan ayrıldı.

Abdullah-i Hadramî hazretleri yalnız kaldığı zaman ortalığı bir nûr kaplardı, öyle olurdu ki, kendisi bu nurda kaybolurdu.

İmâm-ı Yâfiî onun hakkında; "Çok kimseler rü'yâda, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfinden. Abdullah-i Hadramî'nin kabrine akan bir nehir gördüklerini anlatırlar. Âlimler, bu, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ona yardımının çok olduğuna delîldir dediler" demektedir.

Abdullah-i Hadramî, vefât edeceği zaman yaklaştığında, yanında bulunanlara; "Yavrularım, melekler âlemini görüyorum. Melekler âleminde de Peygamberimizi görüyor, müşâhede ediyorum" dedi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 114

ABDULLAH BİN NÂSIR EL-HARRÂNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh ve kırâat âlimi. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Abdullah bin Nasır bin Muhammed bin Ebî Bekr el-Harrânî'dir. Bağdad'da yetişen kırâat ve fıkıh âlimlerinin büyüklerindendir. 549 (m. 1154) senesinde doğdu, 624 (m. 1227) senesinde Harran'da vefât etti.

Abdullah bin Nasır Bağdad'da İbn-i Şâtîl ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Daha sonra Vâsıt'a giderek orada ilim tahsil etti.

Fıkıh âlimi İbn-i Hamdân onun hakkında; "Abdullah bin Nasır'dan çok ilim öğrendim ve hadîs-i şerîf dinledim. O dînine çok bağlı ve onu korumak için gayretli, kırâat ilminde ve diğer ilimlerde bir tane idi. Kırâat ilmi hakkında eserleri vardır. Abdullah el-Harrânî (r.a.), Harran'da kadılık yaptı. Orada kırâat ve hadîs ilmini öğretti. Bu gayreti üzere vefât etti" demektedir. Abdullah bin Nasır, birçok eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: Et-Tezkîr fî Kurrâ-is-Seb'a, Müfredat fî kırâat-il-eimme.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 159

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 113

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 171

ABDULLAH BİN NECMÜDDÎN MUHAMMED EL-MISRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Necmüddîn Muhammed bin Şâş bin Nizâr bin Aşâir bin Abdullah, bin Muhammed bin Şâş el-Cüzâmî es-Sa'dî el-Mısrî'dir. Lakabı Celâlüddîn'dir. Haçlı orduları Dimyat şehrini muhasara ettiklerinde, mücâhid olarak şehrin müdâfaasında bulundu. 616 (m. 1219) senesi Receb-i şerîf ayı sonunda, dimyat'da vefât etti.

Abdullah bin Necmüddîn Muhammed, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin ileri gelenlerinden idi. Mısır'da eski câmiye yakın medresede ders verdi. Çok kimseler kendisinden ilim taleb ettiler. Birçok âlim. Ebû Muhammed'in ilmî üstünlüğünü medh ettiler. Ebû Muhammed el-Mısrî, ömrünün sonlarına doğru hacca gitti. Hac dönüşünden vefâtına kadar fetvâ vermedi.

İbn-i Hılligân onun hakkında; "Ebû Muhammed el-Mısrî'nin yazmış olduğu "El-Cevâhir-üs-semînetü fî mezhebi âlim-il-medîneti" adlı eseri, onun ilminin çokluğuna, kendinin üstünlüğüne delâlet eder. O, Mısır'da Müderris idi. Dimyat'da vefât etti" demektedir.

Abdullah el-Mısrî, İmâm-ı Mâlik hazretlerinin kurduğu mezhebin bilgilerini ihtivâ eden çok kıymetli bir eser yazdı. Bu esere, "El-Cevâhir-üs-semînetü fî mezhebi âlim-il-medîneti" ismini verdi. Yazdığı diğer bir eser de, "Kerâmât-ül-evliyâ"dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 158

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 61

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 86

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 69

5) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 141

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 459

7) El-A'lâm cild-4, sh. 124

8) Brockelmann Gal-1, sh. 384 Sup-1, sh. 664

ABDULLAH BİN SÜLEYMÂN EL-ENDÜLÜSÎ

Hadîs âlimlerinden. Künyesi, Ebû Muhammed İbni Havtullah Ensârî olarak tanınmıştır. 549 (m. 1154) senesinde Ünde'de doğdu. 612 (m. 1215)'de Gırnata'da vefât etti. Hadîs ilminde hafız, ya'nî yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilen bir âlim idi. Ayrıca fıkıh, kırâat ve nahiv ilminde de âlim, hatîb ve şâir idi. İlim öğrenmeye, kendi memleketi Mende'de önce babasından ders alarak başladı. Sonra Belensiye'ye gidip orada İbn-i Huzeyl'den ders aldı. Buradan Mürsiyye'ye gidip, Ebû Kâsım bin Hubeyş ve Ebû Abdullah bin Hamîd'den hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Hamîd'den lügat ve nahiv derslerini alıp, bu ilimler ile ilgili notlar yazdı. Mâleka'da ise, Ebû Zeyd es-Süheylî'den hadîs-i şerîf işitti. Gırnata'da; Abdülmün'îm bin Feres'den, Ebû Bekr İbni Ebî Zümneyn'den, İşbilîye'de; Ebû Bekr İbni Ced'den, Ebû Abdullah bin Zerkûn'dan, Kurtuba'da; Halef bin Beşkevâl'den, Sebete'de; Ebû Muhammed bin Ubeydullah'dan, Merrâkeş'te; Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Medâ'dan hadîs-i şerîf işitti. Ebû Tâhir İsmâil bin Avf el-İskenderi'den, Ebû Tâhir Haşûî'den ve diğerlerinden icâzet aldı.

Küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenme husûsunda çok gayretli ve dikkatli idi. Hadîs-i şerîf rivâyeti ve râvîleri husûsunda geniş ilim sahibi idi. İmâm-ı Buhârî'nin, İmâm-ı Müslim'in, Ebû Davud'un, İmâm-ı Nesâî'nin hocaları ya'nî hadîs-i şerîf aldıkları hadîs âlimleri ile ilgili bir kitap yazdı. Fakat bu kitabını tamamlayamadan vefât etti. İlim öğrenmek için çok yer dolaştı. Zamanında, ondan ve kardeşi Ebû Süleymân'dan daha çok hadîs-i şerîf dinleyip, işiten bir âlim yoktu. Arabcanın inceliklerine vâkıf, güzel şiirler ve te'sîrli hutbeler yazan bir âlim idi. Gırnata'da kırâat ve nahiv dersleri verdi. Merrâkeş'de Halîfe Mensûr'ün çocuklarının yetişmesiyle meşgûl oldu. Endülüs şehirlerinden Selâ'da, Sebete'de ve diğerlerinde kadılık yaptı. Sonra bir müddet de Mürsiye'de kadılık yaptı. Gırnata'da ikinci defa kadılık vazîfesi yapmakta iken, orada vefât etti. Sâlih ve fazîletli bir âlim idi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 61

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1397

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 44

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 50

5) Tekmiletü vefiyât-in-nakaleti cild-4, sh. 204

ABDULLAH EL-ACEMÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi. Şeyh Abdullah el-Acemî'dir. Bîre yakınındaki Kefertaşe köyünde ikâmet ederdi. Bağbahçe ile uğraşır, çiftçilik yapardı. Üstün hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. 640 (m. 1242) senesinde, doğduğu yer olan Kefertaşe'de vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Şöyle anlatılır: "Melik ez-Zâhir Mücîrüddîn, birgün Abdullah el-Acemî hazretlerinin bulunduğu köye uğradı. Bir bahçede Abdullah el-Acemî'yi çalışırken gördü. Ona seslenerek, tatlı bir nar ikram etmesini istedi. Abdullah el-Acemî de bir nar koparark, ikram etti. Melik, narın tadına bakınca, onu ekşi buldu. O zaman Abdullah el-Acemî utandı. Çünkü o bahçede yetişen narlardan hiç tatmamıştı. Hemen iki rek'at namaz kılarak, duâ etmeye ve cenâb-ı Hakka yalvarmaya başladı. O sırada Allahü teâlâ, Melik ez-Zâhir'in gözündeki perdeyi kaldırdı. Melik, oradaki bütün ağaçların secde ettiklerini gördü. Bunun üzerine hemen attan inerek, Abdullah-i

Acemî hazretlerinin ayaklarına kapandı ve ayaklarını öpmeye başladı. Abdullah el-Acemî ne kadar mâni olmak istediyse de, o öpmek için ısrar etti ve gördüklerini anlattı. Melik, Abdullah el-Acemî'den kızı ile evlenmesini istedi. Abdullah-i Acemî hazretleri kendisinin birşeyi olmadığını söyledi ise de, sultan ısrar ile kızını ona verdi. Hemen saraya gidip, durumu hanımına anlatıp, kızını Abdullah-i Acemî'ye verdiğini söyledi. Hanımı da bu evliliğe rızâ gösterdi. Kızın çeyizini, üçyüz deve ile, sultan, kızına lâyık bir düğün alayıyla, Abdullah el-Acemî'ye gönderdi. Düğün alayı Abdullah-i Acemî'nin bulunduğu köye yaklaşınca, haberciler hemen durumu Abdullah-i Acemî'ye bildirdiler. Bunun üzerine o, düğün alayını karşıladı. Tahtırevandaki hanımına; "Ey sultan kızı! Benim zevcem olmayı kabûl eder misin?" diye sordu. O da; "Evet" deyince, Abdullah-i Acemî; "O zaman bu tahtırevandan in ve üzerindeki süslü elbiseleri çıkar ve şu sâde elbiseyi giy. Sonra şuradaki bahçıvan evine gir" dedi. Kız da hemen peki deyip, Abdullah el-Acemî'nin dediklerini yerine getirdi.

Abdullah-i Acemî hazretleri ile Melik ez-Zâhir arasındaki bu hâdiseyi. Irak'ta ba'zı kimseler duydu. Onlar, Abdullah el-Acemî'yi ziyâret etmek için Bîre'ye gittiler. Onlar köye girdiklerinde, Abdullah-i Acemî'yi bahçenin otlarını temizlerken gördüler. Gelenlerin başındaki zât, kerâmet gösterip otlara işâret etti. Allahü teâlânın izni ile otlar bir yere toplandı. Abdullah el-Acemî, ona niye böyle yaptığını sorunca o; "Efendim, sizin rahat etmenizi istedim" dedi. O zaman Abdullah-i Acemî hazretleri; "Biz böyle olmasını istese idik, hemen olurdu. Lâkin biz alın teriyle lokma yemek isteriz" dedi ve eliyle alnını sildi. Alnındaki terler toprağa damladı ve Abdullah-i Acemî otlara; "Ey bahçenin otları, eski bulunduğunuz yere dönünüz" dedi. Otlar eski hâllerine dönüp, bahçeye yayıldılar. Iraklı o zât, hemen Abdullah el-Acemî'den af diledi ve yaptığına pişman olup, tövbe etti. Vefâtına kadar Abdullah-i Acemî'nin hizmetinde bulundu. Ondan ilim ve edeb öğrendi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 113

ABDÜLMUTTALİB BİN FADL

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdülmuttalib bin Fadl bin Abdülmuttalib İbni el-Hüseyn bin Abdurrahmân bin Abdülmelik bin Sâlih'dir. El-Hâşimî el-Kureşî lakablarını alan bu âlim, bir rivâyete göre Haleb'de diğer rivâyete göre Belh'de, 539 (m. 1144) yılında doğdu. Birçok âlimden okuyan ve değerli eserler kaleme alan Abdülmuttalib bin Fadl, Haleb'de 616 (m. 1219) yılında vefât etti.

Abdülmuttalib bin Fadl, tahsilini bilhassa Mâverâünnehr'de yaptı. Ayrıca o, Belh ve Semerkand'ın büyük âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh âlimlerinden ba'zıları gibi, o da fıkhî mes'elelerde fetvâlar verdi ve diğer fakîhlerle münâzaralarda bulundu.

El-Kureşî, onun hakkında; "Abdülmuttalib bin Fadl, ilim öğretti ve münâzara yaptı" demektedir ve ayrıca onun güvenilir olduğunu belirtmektedir.

Abdülmuttalib bin Fadl'ın fıkha dâir, "Şerh-ül-Câmi-i Kebîr liş-Şeybânî fî fürû'il-fıkh" adlı eseri çok kıymetli bir eserdir.

---

1) Cevâhir-ül-mudiyye varak 92 a.

2) Tabakât-üs-seniyye varak 203 b.

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 69

4) Keşf-üz-zünûn, cild-1, sh. 568

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 622

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 175

ABDURRAHÎM BİN MUHAMMED EL-MÛSULÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım. İsmi, Abdurrahîm bin Muhammed bin Muhammed bin Yûnus bin Rebîa el-Mûsulî'dir. Lakabı Tâcüddîn'dir. 598 (m. 1202) senesinde Musul'da doğdu. 671 (m. 1272) senesi Şevval ayında Bağdad'da vefât etti.

Abdurrahîm el-Mûsulî, Musul'da ilim sahibi bir aileden yetişti. Birçok âlimden ders aldı. Rüknüddîn et-Tavûsî bu âlimlerden biridir. Baba ve dedeleri âlim, kâmil kimseler olup, dedesi İmâdüddîn Muhammed bin Yûnus, zamanının büyüğü ve Şeyh-ül-mezheb'i idi. Abdurrahîm el-Mûsulî, Bağdad'a gitti. Orada kadılık yaptı ve ders verdi.

El-Esnevî onun hakkında; "Abdurrahîm el-Mûsûlî, fıkıh âlimi ve fazilet sahibi idi" demektedir.

Abdurrahîm el-Mûsulî birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Et-Ta'ciz, 2. El-Vecîz, 3. Et-Tenbîh, 4. Muhtasâr-ül-Mahsûl Şerh-üt-ta'ciz, 5. Şerh-ül-vecîz, 6. Et-Tenvîh bi Fadl-it-tenbîh, 7. Muhtasaru Dürret-il-gavâs lil harîrî. Ayrıca, hacmi küçük, fakat çok ma'nâlar ihtivâ eden Nihâyet-ün-Nefâse isimli muhtasar eseri vardır. Kudûrî'nin de muhtasar olarak yazılması istenince, onun muhtasarını hazırladı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 213

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 265

3) El-A'lâm cild-3, sh. 348

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 561

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 332

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 574

7) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1463

8) Tabakât'üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 191

9) El-Feth-ül-mübîn fî tabakât-il-usûliyyîn cild-2, sh. 78

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 471, 492

ABDURRAHÎM BİN MUHAMMED EZ-ZÜCCÂC

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Abdurrahîm bin Muhammed bin Ahmed bin Fâris bin Radî bin ez-Züccâc el-Alesî el-Bağdâdî'dir. Lakabı Afîfüddîn'dir. 612 (m. 1214) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Bağdad'ın Me'mûniyye semtinde doğdu. Hacdan dönerken, 685 (m. 1286) senesi Muharrem'in onyedisinde Cum'a günü namaz vaktinde vefât etti.

Abdurrahîm ez-Züccâc; Abdüsselâm bin Yûsuf el-İbratî, el-Feth İbni Abdüsselâm, Ahmed bin Sırma, Ali bin Bürendiz el-Katî'î, İbn-i Rüzbe, İbn-ül-Leti, el-Kâşgârî, İbn-ül-Hâzim, Nasr bin Abdürrezzâk, İbn-ül-Kubeytî, İbn-üs-Sıbâk, el-Mübârek bin Bibâ, Ahmed bin eş-Şâzelî ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ayrıca, Mardin'de en-Neşeberi'den hadîs-i şerîf dinledi. Şam'da Ebü'l-Kâsım bin Hurustânî'den icâzet (diploma) aldı.

Kendisinden ise, Şam'da ve Bağdad'da birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Şam'da; Şeyh Ali bin en-Nefîs el-Mûsulî, Mahmûd el-Ermevî, el-Müzenî. El-Berzâlî, Muhammed bin el-Habbâz, Bağdad'da; İbrâhim el-Ca'berîa, Ebü'l-Alâ el-Faradî, İbn-ül-Gavtî, Ali bin Abdüssamed el-Afif, Muhammed bin es-Sâbık.

Ebü'l-Alâ el-Faradî onun hakkında; "Hocamız Abdurrahîm ez-Züccâc, çok âlim olup, fıkıh ve hadîs-i şerîf ilminde üstün derecede idi. Çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden kaçardı, ilim sahibi bir aileden yetişti. Allahü teâlânın ve O'nun Resûlünün yoluna çok bağlı idi. Bid'at sahiplerine karşı çok büyük mücâdeleler verdi. Çok ibâdet eder ve çok Kur'ân-ı kerîm okurdu" demektedir.

Kendisinden hadîs-i şerîf dinlemiş olan Muhibbüddîn Muhammed bin Ömer ise; "Abdurrahîm ez-Züccâc, fıkıh, nahiv ve lügat âlimi olup, fetvâ verirdi. Çok kimseler kendisini medh etti" demektedir.

Safiyyüddîn Abdülmü'min de; "Abdurrahîm ez-Züccâc, büyük bir âlim, ârif bir zât, sünnete sıkı sıkıya bağlı, zühd ve vera' sahibi, ilim ve edeb sahibi idi" demektedir.

Ez-Zehebî onu medh ederken; "Abdurrahîm ez-Züccâc'ın çok talebesi vardı. Hepsi de kendisi gibi emri ma'rûf ve nehyi münker vazîfesini yapardı. Bağdad ve Şam'da birçok âlim kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti "dedi.

El-Berzâlî ise; Abdurrahîm ez-Züccâc, Bağdad'da zamanın hadîs âlimi idi. Dînine çok bağlı olup, onu korumaya ve ona tam uymaya çalışırdı" demektedir.

Şöyle anlatılır: "Ebû Muhammed Abdurrahîm ez-Züccâc, hac sebebiyle Şam'dan Mekke'ye giderken, "Zât-i Arak" denilen yere geldiğinde, orada önceden vefât etmiş olanların kabirlerini gördü. Onlara Kur'ân-ı kerîm okudu. Onların affı için duâ etti.

Sonra; "Sizin kabristanınıza defn olan kimseye müjdeler olsun" dedi. Daha sonra yoluna devam etti. Hac edip geri dönüşte, aynı kabristanın bulunduğu yere ulaşınca, orada vefât etti. O kabristana defn olundu."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 315

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 391

ABDURRAHÎM BİN NEFÎS ES-SÜLEMÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Nasr olup ismi, Abdurrahîm bin Nefis bin Hibetullah bin Vehbân bin Rûmî bin Selmân bin Muhammed bin Selmân bin Sâlih bin Muhammed bin Vehbân es-Sülemî el-Hadîsî el-Bağdâdî'dir. 570 (m. 1174) senesi Rebî'ul-evvel ayında Bağdad'da doğdu. 618 (m. 1221) senesinde Horasan'da şehîd oldu.

Abdurrahîm es-Sülemî, birçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf öğrenmede çok gayret sarfetti. Bu ilimde yüksek derecelere kavuştu. Hadîs-i şerîf öğrenmek için; Şam, Cezire, Mısır, Irak, Horasan. Mâverâünnehr, Harezm ve başka memleketleri dolaştı. Abdurrahîm es-Sülemî; Ebü'l-Feth bin Şâtîl'den, Ebü's-Se'âdât el-Kazzâz'dan, Vâsıt'da; İbn-ül-Mendây'dan, Erbil'de; İbn-i Taberzed'den, Nişâbûr'da; el-Müeyyed'den Hirat'da; Ebî Rûh'dan Mâverâünnehr ve İsfehan'da; Zâhir'in talebelerinden, Dımeşk'da; İbn-ül-Hırıslânî'den, İskenderiyye'de; İbn-ül-Mufaddal'dan ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Abdurrahîm bin Nefis, fıkıh ilminde de söz sahibi idi. Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini çok iyi bilirdi. Hılâf (mukayeseli hukuk) ilminde de âlim olup, edebiyat ilmine de vâkıf idi.

İbn-ün-Neccâr onun hakkında; "Abdurrahîm bin Nefis, yazısı güzel, rivâyeti sağlam, emâneti korumada titiz davranan bir zât idi. Fazilet sahibi, hıfzı kuvvetli ve sağlam, güvenilir bir âlim olup, şiir ve nesir şeklinde yazıları vardır. Güzel ahlâk sahibi, mütevâzi, talebe yetiştiren, mürüvvet sahibi, talebelerinin ve sevdiklerinin maddî ve ma'nevî ihtiyâcını, sıkıntılarını gidermek için çok gayret gösteren biz zât idi" demektedir.

İbn-i Münzirî ise onun hakkında; "Abdurrahîm es-Sülemî'nin faydalı ve güzel şiirleri vardır. Huyu ve ahlâkı güzel olup, hadîs ve fıkıh âlimi idi" demektedir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 128

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 214

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 560

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 80

ABDURRAHÎM EL-MERGINÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Abdurrahîm bin Ebî Bekr bin İmâdüddîn bin Ebî Bekr Ali bin Abdülcelîl el-Mergınânî el-Fergânî es-Semerkandî'dir. Lakabı Zeynüddîn'dir. 651 (m. 1253) senesinde vefât etti.

Abdurrahîm el-Mergınânî, müftîlerin üstün derecede olanlarından idi. Fıkıh ilmini, fazilet sahibi olan babasından öğrendi. Sonra Hüsâmeddîn el-Ulyâbâdî'den tahsil etti. Bu zât da Mecdüddîn Muhammed el-Esterûşenî'nin talebesi idi. Abdurrahîm el-Mergınânî, "Hidâye" isimli meşhûr fıkıh kitabının yazarı olan Burhâneddîn el-Mergınânî'nin torunudur.

Abdurrahîm el-Mergınânî, "Fusûl-il-İmâdiyye" adıyla bilinen, "Fusûl-ül-ahkâm li usûl-il-ahkâm" isimli eserin yazarıdır. Abdurrahîm el-Mergınânî, bu eserini, 651 (m. 1253) senesi Şa'bân ayında Semerkand'da tamamladı. Bu eser, fıkhî mes'eleleri ele alıp, gayet güzel bir şekilde inceleyen faydalı bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 203

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 94

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 560

4) El-A'lâm cild-3, sh. 344

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 978

ABDURRAHÎM ES-SEM'ÂNÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup ismi, Abdurrahîm bin Abdülkerîm bin Muhammed bin Mensûr bin Muhammed bin Abdülcebbâr es-Sem'ânî el-Mervezî'dir. Abdurrahîm es-Sem'ânî, 573 (m. 1177) senesi Zilka'de ayında, Cum'a gecesi doğdu. 617 (m. 1220) senesinde Merv'de vefât etti.

Hadîs ve fıkıh ilminde yüksek mertebeler sahibi Abdurrahîm es-Sem'ânî, Şafiî mezhebinde idi. Mezhebinin fıkıh bilgilerini en ince noktalarına kadar çok iyi bilirdi. Âlimler silsilesi bir aileye mensûp olan Abdurrahîm es-Sem'ânî'nin âlim olan babası, onu büyük bir ihtimâmla büyüttü,

ilim öğrenmesine çalıştı. Babası Abdurrahîm es-Sem'ânî ile Mâverâünnehr, Horasan gibi birçok ilim merkezlerini dolaştı. Babası, onun hadîs-i şerîf dinlemesini ve fıkıh ilmini öğrenmesini sağladı. Abdurrahîm es-Sem'ânî çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. İlim öğrenmek için çok kimseler dersinde hazır bulundular ve ondan istifâde ettiler. Beldesindeki Şafiî âlimlerinin reîsi idi. Es-Sem'ânî, sülâlesinin son âlimi idi.

Abdurrahîm es-Sem'ânî'nin yazmış olduğu eserler çok olup, "El-Avâlî min mesmûât-il-Ferâvî (iki cild)" ve "Mu'cem-üş-Şüyûh" bunlardandır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 206

2) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 6

3) Kefş-üz-zünûn cild-2, sh. 1179

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 560

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 62

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 212

ABDURRAHMÂN BİN ABDÜLMECÎD ES-SAFRÂVÎ

Fıkıh ve kırâat âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Abdurrahmân bin Abdülmecîd bin İsmâil bin Osman bin Yûsuf bin Hüseyn bin Hafs el-İskenderi es-Safrâvî'dir. Kendisine Cemâlüddîn lakabı verildi. Abdurrahmân bin Abdülmecîd, 544 (m. 1149) senesinde İskenderiyye'de doğdu. Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Abdurrahmân es-Safrâvî, kırâat ilminde de söz sahibi idi. 636 (m. 1238) senesinde İskenderiyye'de vefât etti.

Abdurrahmân bin Abdülmecîd; İbn-i Halefullah, Ahmed bin Ca'fer el-Gâfikî, Elyesa' bin Hazm ve İbn-i Halûfdan kırâat ilmini, Ebû Tâlib Sâlih İbni Bint Muâfâ'dan fıkıh ilmini öğrendi ve zamanının büyük hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

İbn-i el-İmâd onun hakkında; "Abdurrahmân bin Abdülmecîd, büyük kırâat âlimidir. O, memleketinde fetvâ işlerine de bakardı" demektedir.

Abdurrahmân es-Safrâvî, çok sayıda eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. El-İ'lâl fil-kırâat, 2. Zehr-ür-riyâd, 3. El-Müfesseh anil mekâsid, 4. El-A'râz fit-târih, 5. Et-Takrîb, 6. El-Beyân fî ma'rifeti şevâz-il-Kur'an, 7. Risale fî medhi Ebî Tâhir es-Silefî. Ayrıca, kendi şiirlerini topladığı bir şiir kitabı da vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 152

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 524

3) El-A'lâm cild-3, sh. 314

4) Tabakât-ül-kurrâ cild-1, sh. 373

5) En-Neşr cild-1, sh. 78

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 180

ABDURRAHMÂN BİN ABDÜLMÜN'ÎM EL-MAKDİSÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Ferec olup ismi, Abdurrahmân bin Abdülmün'îm bin Ni'me bin Sultan bin Sürûr bin Râfi bin Hasen bin Ca'fer el-Makdîsî en-

Nablûsî'dir. 594 (m. 1197) senesi Aşure günü doğdu. 656 (m. 1258) senesi Zilka'de ayında Nablus'da vefât etti.

Abdurrahmân bin Abdülmün'îm. Kudüs'de, Ebû Abdullah İbn-ül-Bennâ'dan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Eş-Şerîf İzzüddîn onun hakkında; "O, fazilet sahibi bir zât idi" demektedir.

Abdurrahmân el-Makdisî, bir şiirinde özet olarak şöyle der: "Ey ilim öğrenmek isteyen kişi! Hadîs-i şerîf ilmi en üstün ve kıymetli bir ilimdir. Onu öğrenmekle feyz ve berekete kavuşulur. Öyle kıymetli bir ilimdir ki, meselâ fıkıh ilmi onun üzerine bina edilmiştir. Hadîs ilmi kaynaktır. Hükümler ondan çıkar. Nasıl üstün olmasın ki, o ilim olmasaydı, kurtuluş yolları nasıl aydınlanırdı. Hidâyete nasıl kavuşulurdu. O ilim gibi, o ilme sahip olan muhaddisler de çok kıymetlidir. Onları seven ol, yarın kurtulasın. O ilim, âlimleri koruyucudur. Onlar, bu ilmi öğrenmek için yerlerinden, yurtlarından ayrılıp, diyar diyar gezdiler. Hiç yerinde oturanlarla, bunlar bir olabilir mi? Onlara bir denk, bir benzer bulunamaz; faziletleri apaçıktır."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 266

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5 sh. 278

ABDURRAHMÂN BİN İBRÂHİM EL-MAKDİSÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdurrahmân bin İbrâhim bin Ahmed bin Abdurrahmân bin İsmâil bin Mensûr el-Makdisî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Behâüddîn'dir. 555 (m. 1160)'de, başka bir rivâyette 556 (m. 1161) senesinde doğdu. 624 (m. 1227) senesi Zilhicce ayının 7. gününe rastlayan. Perşembe günü Şam'da vefât etti. Hep Sâlih, mübârek zâtların bulunduğu, Kasyûn dağı eteğinde bulunan kabristana defn olundu.

Ebû Muhammed Behâüddîn el-Makdîsî hazretleri, ilim öğrenmek için; Şam, Bağdad, Harran, Nablus ve başka yerlere gitti. Ebû Abdullah bin Ebü's-Sagr, Şühde, Abdülhak el-Yûsufi, Ahmed bin Ebü'l-Vefâ el-Fakîh, Ali İbn-ül-Menâ, Şeyh Muvaffaküddîn ve başka birçok âlim ile görüşüp, sohbetlerinde bulundu. Kendilerinden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Fıkıh, hadîs ve diğer naklî ilimlerde derin âlim oldu. Ayrıca, Arabî lisânının inceliklerine de vâkıf olup, lügat ilminde çok ileri idi. Yüzlerce talebe kendisinden istifâde edip, ilim öğrendiler, önceleri Nablus'da Hanâbile Câmii'nde imamlık yaptı sonradan bir ara Şam'a geçti. Ömrünün sonlarına doğru tamamen hadîs ilmiyle uğraştı. Nablus ve Şam'da hadîs dersleri verdi.

Abdurrahmân bin İbrâhim el-Makdisî hazretleri; sâlih vera' ve zühd sahibi yüksek bir zât idi. Haram ve şüpheli olan şeylerden çok sakınırdı. Kalbinde dünyâ muhabbeti yok idi. Herkese karşı tatlı dil ve güler yüz gösterir. İhtiyâç sahiplerinin ihtiyâçlarını görürdü. Herkese iyilik ederdi. Kendisi ise kimseden birşey beklemezdi. İkram sahibi, eli açık, çok cömert bir zât idi. Heybetli ve cesur idi. O zamanda kâfirler ile yapılan muharebelere bizzat asker olarak katılır, çok fedâkârlıklar gösterirdi. Cesâreti ve yiğitliği herkesçe bilinirdi. Bununla beraber, alçak gönüllü idi. Kuvvetine güvenip, hiç bir mahlûka sertlik göstermezdi. Gayet yumuşak, güzel ahlâk sahibi herkesin sevdiği, kendisine hürmet ettiği bir zât idi.

Abdurrahmân bin İbrâhim (r.a.), hocası Muvaffaküddîn hazretlerinin yazmış olduğu Umde ve Mugnî kitaplarını şerhederek (açıklayarak) iki eser yazmıştır. Bunlardan başka eserleri de vardır.

---

1) Zeyl-i Tabakat-ı Hanâbile cild-2, sh. 170

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 112

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 112

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED

Fıkıh, lügat, tefsîr ve nahiv âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Abdülazîz bin Süleymân el-Cehmî el-Kavsî el-Hanefî'dir. Ellahmî diye de tanınır. 555 (m. 1160) yılında, Kavs adlı bölgede dünyâya geldi. Hanefî mezhebinin büyük fakîhlerinden olan Abdurrahmân bin Muhammed, zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Hayâtı Kâhire'de geçti ve pek değerli eserler yazdı, ölünceye kadar ders vermekle meşgûl oldu. Abdurrahmân bin Muhammed, 643 (m. 1246) yılında vefât etti ve Sefhal Medam bölgesine defnedildi.

Abdurrahmân bin Muhammed; Allâme Ebû Muhammed Abdullah bin Berri, Ebü'l-Feth Mahmûd bin Ahmed es-Sâbûnî, Ebü'l-Muzaffer, Abdülhâlık İbni Firûz el-Cevherî, Ebü'l-Ganâim, Ebû Muhammed Kâsım bin Ali ed-Dımeşkî, Ebü't-Tâhir İsmâil bin Sâlih bin Yâsîn'den ilim öğrendi.

Abdurrahmân bin Muhammed'in kendisinden ise; İmâm Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülmün'îm el-Harrânî ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Meşhûr ed-Dimyâtî, bu âlim hakkında; "Abdurrahmân bin Muhammed, faziletli bir Hanefî fıkıh âlimi ve şâir idi. Ders okuttu ve münâzara yaptı. Uzun ömürlü oldu. Ders okuttuğu yer Hânefiyye Medresesi idi." demektedir.

---

1) Tabakât-üs-seniyye, varak 285 a-b

2) Cevâhir-ül-mudiyye, varak, 86 a

3) El-A'lâm cild-3, sh. 228

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 180

ABDURRAHMÂN BİN MUHAMMED EL-KAYRAVÂNÎ (Debbâg Abdurrahmân)

Tunus'un Kayravan şehrinde yetişen Mâlikî âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed bin Ali el-Ensârî el-Evsî el-Übeydî'dir. Künyesi Ebû Zeyd olup, büyük dedesinin "Debbâg" lakabı ile meşhûr oldu. Üseyd bin Hudayr Eşhelî'nin oğullarından olduğu için, "Üseydî" denilirdi. Nesebi. Eshâb-ı Kirâmın "Ensâr" adı verilen Medine'deki "Evs" kabilesine mensûbdur. 605 (m. 1208) senesi Zilhicce ayında, Kayravan'da doğdu. Başta Kâdı Ebû Zekeriyyâ Yahyâ el-Berkî'den olmak üzere, birçok âlimden ilim tahsil etti. Hadîs, fıkıh, tasavvuf ve târih ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. Birçok eserleri vardır. 699 (m. 1300) senesinde Kayravan'da vefât etti.

Kayravan'da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Debbâg Abdurrahmân'ın, aklî ve naklî ilimlerde ilim tahsil ettiği hocaları çoktu. O; Kâdı Ebû Zekeriyyâ Yahyâ el-Berkî el-Mühderî, Kâdı Abdülcelîl el-Ezdî ve oğlu, Ebû Amr Osman bin Şakar, Kâdı Ebû Muhammed Abdullah bin Bertale el-Ensârî, Muhammed bin İbrâhim bin Osman el-Hadramî,

Hanefî âlimi olan Muhammed bin Osman ez-Zenâtî el-Mühtevî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Muhammed bin Osman el-Hanefî'den birçok hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Tasavvuf ilmini, Sûfî Ebû Muhammed Abdüsselâm bin Abdülgâlib el-Murtâtî el-Kayravânî'den öğrendi. Kendisinden tasavvuf ma'rifetlerini aldığı bu hocası hakkında; "O, benim şeyhim ve hocamdır. Allahü teâlâ beni, onun sohbetine kavuşturmakla ni'metlendirdi. Ben ona çok gelip gittim. Benim gözüm, ibâdeti, fazileti, kendine güveni ve insanların da kendisine ehemmiyet vermesi bakımlarından onun gibi olan bir kimseyi görmedi. O, çok emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde, ya'nî çok nasîhatta bulunurdu. Sâlih insanların haberlerini ve kıssalarını, ondan daha çok ezberlemiş olan bir kimseyi görmedim. Ezberindeki kıssaları çok güzel anlatırdı.

Başkalarından hikâye edilenleri sağlam olarak muhafaza ederdi. Meclislerin dostu olup konuşmaları çok tatlı idi" demektedir. Debbâg Abdurrahmân'ın tasavvuf ilmine yönelmesine ve bu yola girmesine, en çok bu Hocası te'sîr etmişti. Ayrıca o, Tunuslu İbn-i Uleym diye meşhûr olan Emînüddîn bin Ebî Ca'fer Ahmed bin Ali bin Talhâ es-Sebtî'den de ilim tahsil etti. Mısır'daki Hâfız Ebû Tâhir es-Silefî'nin talebelerinden. Abdülvehhâb bin Zâfir bin Ravvâc, Ebû Takî Sâlih bin Şuca', Ebü'l-Hasen Ali bin Hibetullah bin el-Cümeyzî, Silefî'nin torunu Ebü'l-Kâsım bin el-Hâşim de ona icâzet vermişlerdir. Onun hocalarının sayısı. "Bernâmec" adındaki eserinde zikredildiği üzere sekseni bulmaktadır. Bunu. Avânî ve Akderî de "Rıhle"sinde söylemektedir, Abderî "Rıhle" adındaki eserinde, onuh hakkında şöyle demektedir: "Debbâg Abdurrahmân, fakîh ve muhaddîs idi. Çok çeşitli rivâyetlerin sahibidir. O, ağırbaşlı ve heybetli bir kimse olup, sükûnet hâlinde yaşardı, ilimle uğraşanları çok severdi. Herkesi iyi karşılardı. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen, kendisinde hiçbir zaman kibirlilik alâmeti görülmedi. Zihninde ve beş duygu organında hiçbir değişiklik olmadı. Onun doğumu 605 (m. 1208) senesidir. İlme karşı inâyet ve ihtimâm sahibi idi. Herkese ilim öğretmekten kaçınmazdı. Bunun için onun yanına herkes yaklaşabilirdi. Onlara, ilim ve fazilet sahiplerinin yaptığı gibi, en güzel şekilde muâmele ederdi. Rivâyette ve dirayette zamanının bir tanesiydi. Onun iyilikleri ve ahlâkının güzelliği ile çok karşılaştım ve ondan hiç ayrılmadım. Seksenden çok hocası vardı. Onları "Bernâmec" adındaki eserinde zikretmektedir. Bir keresinde, kendisinden başkasının nakletmediği ve başkasına da vermediği bir cüzlük eserini istemiştim de, hiç tereddüt etmeden, "Buna sen, daha lâyıksın!" diyerek onu bana verdi. Onun mecmûâtı ve te'lîf eserleri çoktur. Çok güzel şiirleri vardır. Aklî ve naklî ilimlerin hepsine vâkıftı. Kayravan şehrine gelen fazilet ve ilim sahipleri hakkında, cildler dolusu çok güzel bir eser te'lîf etti. Ona, "Me'âlim-ül-Îmân ve ravdât-ür-rıdvân fî menâkıb-il-meşhûrin min sulehâ-il-Kayravan" adını verdi.

Debbâg Abdurrahmân, eser ve haberleri, hadîs-i şerîfleri toplamak husûsunda çok itinâ gösterirdi. Abderî, kendisiyle görüşüp ondan çok istifâde etmiştir. Eserlerinde onu övmekte ve rivâyetlerinin çokluğunu medhetmektedir. Debbâg Abdurrahmân, rivâyet husûsunda ona tam ve umûmî bir icâzet verdi. Tunus'ta Muhammed bin Câbir el-Vâdi el-Aşî de, onunla karşılaşıp, ilim öğrendi ve ondan rivâyetlerde bulundu. Onu büyük ve âdil bir fıkıh âlimi, her husûsta senet olan bir fakîh ve tarihçi olarak vasıflandırdı.

İbn-i Naci diyor ki: "O, yazdıklarının ve anlattıklarının hepsinde âdil idi. Yazdıklarının çokluğu ile tanınıp meşhûr oldu. Memleketi olan Kayravan'da, yazdıklarının doğruluğu ile tanınmıştır. Büyük dedesinin "Debbâg=Derici" diye isimlendirilmesinin sebebi şöyle anlatılır: Zamanının kadısı, Abdurrahmân'ın dedesinin Kayravân kadılığına ta'yin edilmesini sultâna teklif etti. Halîfe Zâhir'e de durumu yazdı ve onu da bu sebeple sultâna gönderdi. Debbâg Abdurrahmân'ın dedesi de, sultan Zâhir'in duhâ vaktinde kendisine gelenleri kabûl etmediğini

öğrendiği için, erkenden bir debbağhâneye (tabakhâneye) gitti. Hemen elbiselerini çıkarıp, onları bir paket hâline getirip bir kenara koydu. Debbâglara mahsûs bir elbiseyi giyip, oranın kuyusundan su çıkarmaya ve derilerin üzerine dökmeye başladı. Bir haberci gelip, sultan Zâhir'in kendisiyle sarayında veya mescidde görüşmek istediğini bildirdi. Haberci, onu buluncaya kadar kimseye birşey sormadı. Elçi onu bulunca dedi ki: "Ey efendim! Müjdemi isterim. Sultan seni bekliyor." O da dedi ki: "Hemen sultan Zâhir'e dön ve ona, seni kendisine gönderdiği kimse hakkında, "Onu debbag olarak buldum. Bu hâlde olan kimsenin, insanların işlerini görmeleri için kadı olarak öne geçirilmesi hiç uygun değildir" diye söyle!" Buradan onun san'atının derileri debbaglamak olmadığı anlaşılmış oldu. Ancak kadı olarak ta'yin edilmesinden kaçıp kurtulmak için böyle göründü. Bunun üzerine başkasını ta'yin ettiler." Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. Hadîs-i erba'în-i tisâ'iyye) senedinde dokuz râvî bulunan kırk hadîs-i şerîf toplamıştır. 2. Kitâb-ül-ehâdis-il-erba'în fî umûm-i rahmet-illâhi li-sâir-il-mü'minîn, 3. Sirâc-ül-müttekîn-il-müntehab min kelâmi Seyyid-il-mürselîn, 4. Cilâ-ül-efkâr fî menâkıb-il-Ensâr. 5. Bernâmec: Hocalarının isimlerinin ve onlardan rivâyet ettiklerinin fihristidir. 6. Şerhun (veya Ta'lîkun) alâ tehzîb-il-müdevvene: Berzâî'nin "Tehzîb" adındaki eserinin şerhidir. 7. Kerâmâtü Ebî Yûsuf ed-Dehmânî: "İbn-i Nâcî diyor ki: "Bunun bir nüshası. Cezayir umûmî kütüphânesinde 1718 numarada kayıtlıdır. Tunus Vatan Kütüphânesinde de, orta büyüklükte 13 varak hâlinde mevcûttur. 8. Menâhicü ehl-iddîn ve tarâiku eimmet-il-müttekîn: Sahâbîlerden, Tabiînden, meşhûr tasavvuf âlimlerinden, evliyânın ve sâlihlerin büyüklerinden Kayravan'da olanları anlatmaktadır. Bu eseri, onun talebesi Muhammed bin Câbir el-Vâdî, "Bernâmec"inde zikrettiğini ve "Me'âlim-ül-Îmân" adı ile tanındığını. Abderî de "Rıhle"sinde. "Me'âlîm-ül-Îmân ve ravdât-ir-rıdvân fî menâkıb-il-meşhûrin min Sulehâ-il-Kayravân" ve başka bir matbû' nüshasında da "Me'âlim-ül-Îmân fî ma'rifet-i ehl-i Kayravân" adı ile bilinen bir eser olduğunu yazmaktadır. Müellif bu eserinde. İslâmî fetihlerin tarihçesini, Kayravân şehrinin kuruluşunu, fıkıh, hadîs, lügat edebiyat, tıb, tasavvuf âlimlerinin hâl tercümelerini anlatmaktadır. Bunların tercüme-i hâllerinin arasına, içtimaî ve iktisadî birçok faydalı bilgiler serpiştirmiştir. Bu kitap ilk defa 1330 (m. 1900) senesinde İbn-i Naci'nin ta'lîkleriyle beraber Tunus'ta Arabca olarak basılmıştır. 9. Meşâriku envâr-il-kulûb ve mefâtihu esrâr-il-guyûb: Bu eser, tasavvuf ilmi hakkında yazılmış olup, ilâhî aşkı anlatmaktadır. Tasavvuf ehlinin aşk hakkındaki sözlerini bildiren güzel bir nümûne eserdir. 10. Vâsıtat-ün-nizâm fî tevârîhi mülûk-il-İslâm: Bu eser, Ubeydoğullarının güzel hâllerini anlatmaktadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 185

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 526

3) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 163

4) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tûnusiyyin cild-2, sh. 288

ABDURRAHMÂN BİN YÛSUF

Hadîs, fıkıh ve tasavvuf âlimi. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Fahrüddîn'dir. 611 (m. 1214) senesinde Ba'lebek'de doğdu. 688 (m. 1289)'de Dımeşk'da vefât etti. Kur'ân-ı kerîm okumayı ve kırâat ilmini, dayısı Ba'lebek kadısı Sadrüddîn Abdurrahîm bin Nasr'dan öğrendi. Hadîs ilmini, Ebü'l-Mecîd el-Hanbelî, Mükerrem bin Ebi's-Sakr ve diğer âlimlerden öğrendi. Bu âlimlerden hadîs-i şerîf işitip, rivâyet etti. Fıkıh ilmini ise; Takıyyüddîn Ahmed bin Azvânî, Süleymân bin Abdurrahmân bin Hâfız, Şemsüddîn Ömer bin el-Mencâ'dan öğrendi. Hâfız

Takıyyüddîn bin Salâh'ın "Ulûm-ül-hadîs" adlı eserini ezberledi ve müellifîne ezberden okuyup dinletti. Seyf-ül-Âmidî'den ve Kâdı Necmüddîn bin Râcih'den fıkıh usûlü ve hılâf ilminden bir miktar okudu. Amr bin Hâcib'den sonra da, Mecdüddîn bin Erbilî'den nahiv ilmini okudu. Ayrıca Şeyh-ül-fakîh onu sever ve kendi evlâtlarından ileri tutardı. Dımeşk'a gidinceye kadar ona Hanbelîlerin mescidinde imamlık vazîfesi verdi. Dımeşk'a gidince. Kâdı Necmüddîn İbn-üş-Şeyh Şemsüddîn bin Ebî Ömer'in yerine vekâleten Cevziyye'de ders verdi. Sadriyye ve Müsmâriyye'de de İbn-i Mencâ'ya vekâleten ders verdi. Ayrıca câmide ders halkası kurdu. Meşhed ve Urve'de hadîs hocalığı vazîfesi yaptı. Nûriyye ve Sadriyye'de de Dâr-ül-hadîs medreselerinde hadîs müderrisliği yaptı. Fıkıh âlimlerinden pekçok kimse ondan icâzet aldı. Güler yüzlü ve şöhretten sakınan bir zât idi. Geceleri çok namaz kılar ve Kur'ân-ı kerîm okur, gündüzleri ise ekseriya oruçlu olurdu.

İbn-i Yunînî onun hakkında şöyle demiştir: "Çok ibâdet eden, sâlih, zâhid ve faziletli bir zât idi. O, babamın sohbetinde bulunanlardandır. Babam onu severdi. Hanbelîlerin mescidinde onu imamlığa geçirdi. Onunla Mekke'ye yolculuk yaptım, ibâdet etmesinde ve üstün hâllerinde onun benzerini çok az gördüm, ilmiyle amel eden âlimlerin hayırlılarından, sâlih, mütevâzi, istikâmet sahibi ve ince kalbli olup, Allahü teâlânın sâlih kullarından idi."

Berzâhî de onun için; "Müslümanların hayırlılarından ve sâlihlerin büyüklerinden idi" demiştir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 319

ABDURRAHMÂN BİN YÛSUF EL-CEVZÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Meşhûr âlim, Abdurrahmân Cevzî'nin torunudur. Dedesinin künyesini ve lakabını almıştır. Künyesi Ebü'l-Ferec, lakabı ise Cemâleddîn'dir. 606 (m. 1209) senesinde doğdu. 656 (m. 1258) senesinde Hülâgu'nun Bağdad'ı istilâsı sırasında, babası ve iki kardeşi ile birlikte şehîd edildi. Abdülazîz bin Müneynâ'dan, Ahmed bin Sarmâd'dan ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Kendisinden ise; Ubeyd el-Si'ridî, Şeref-ül-Müdümî rivâyette bulundular. Ebû Abdullah İbni Ahmed Harrânî ve Süleymân bin Hamze el-Kâdı da ondan icâzet almışlardır. Babasının yerine, insanlara va'z ve nasîhatta bulunurdu. Babası Deriyye'de müderris olarak vazîfelendirildiğinde, ona da Mustansıriyye Medresesi'nde Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini öğretmesi için müderrislik vazîfesi verildi. Meşhûr ve makam sahibi kimseler derslerinde bulundular. Bağdad'da Muhtesiblik vazîfesinde ve diğer ba'zı vazîfelerde görevlendirildi. Güzel şiirler yazmıştır. Şiirleri bir dîvânda toplanmıştır. Sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmı metheden bir şiirinin tercümesi şöyledir:

"Muhammed aleyhisselâm bütün peygamberlere üstün kılındı. O'nun şerefi pek yüce, O'na olan hürmet pek çoktur. Allahü teâlâ O'nun hakkında; **"O** (Rabbin), **sen bir yetim iken** (seni) **barındırmadı mı?"** buyurması ona kâfidir. O, "Dürriyetim", incilerin en kıymetlisidir. O, kendisiyle iftihar edilen en kıymetli bir incidir. O, bütün peygamberlere üstün oldu. O'nun üstünlüğünü bütün peygamberler kabûl edip, söylediler. Allahü teâlâ O'na salât eyledi (Rahmetini bildirdi). Siz de O'na salât ve selâm okuyunuz."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 200

2) Târih-i Ulemâ-i Mustansıriyye cild-1, sh. 157

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 261

ABDURREZZÂK BİN RIZKULLAH ER-RESÂNÎ

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı İzzeddîn'dir. 551 (m. 1156) senesinde Ayn-ül-Habûr'da doğdu. Önce memleketinde, Ebü'l-Mecîd Kazvinî ve diğer âlimlerden. Bağdad'da; Abdülazîz Müneynâ'dan, ed-Dâhiri'den, Ömer bin Kerem'den ve diğerlerinden. Dimeşk'da Ebü'l-Yemen el-Kindî'den, İbn-i Herastânî'den, Hıdır bin Kâmil'den, Şeyh Muvaffaküddîn'den, Ebü'l-Fütûh bin Celcâlî ve diğer âlimlerden, Haleb'de ise; iftihar-ül-Hâşimî'den hadîs-i şerîf işitip, hadîs ilmini öğrendi. İmâm-ı Zehebî onu, hadîs ilminde hafız derecesindeki (yüzbin hadîs-i şerîfi senetleriyle ezbere bilen) âlimler tabakasında zikretmiştir. 661 (m. 1262)'de vefât etti.

Fıkıh ilmini ise. Şeyh Muvaffaküddîn'den öğrendi. Onun fıkıh ilmindeki "El-Muknî" adlı eserini ezberledi. Şeyh İmâd ile ve diğer pekçok âlim ve sâlih kimselerle arkadaşlık etti. Ayrıca Arab lisânında ve edebiyat bilgilerinde de yetişmiş, çeşitli ilimlere sâhib bir âlim idi. Musul'da Dâr-ül-hadîs medresesinde baş müderrislik vazîfesi yaptı. Musul hâkimi Bedreddîn'in. Cezire meliklerinin ve diğerlerinin yanında üstün bir i'tibârı vardı. Kendisine çok hürmet edilirdi.

Abdürrezzâk bin Rızkullah'dan; oğlu Ebu Abdullah ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Ebü'l-Meâlî el-Ebrakûhî, Ebü'l-Hasen el-Bendenîcî es-Sûfî, Zeynep binti Kemâl ondan icâzetle rivâyette bulundular. Ayrıca Allâme Ebü'l-Feth İbni Dakîkil-îd ve bunun kardeşi ve babası da ondan rivâyette bulundu.

Sünnet-i seniyyeye son derece bağlı, bid'at ehline karşı Ehl-i sünnet i'tikâdını savunup, anlatan bir âlim idi. Dört cild hâlinde yazdığı "Rumûz-ül-kunûz" adlı tefsîri, gayet güzel ve kıymetli bir tefsîrdir. Bu eserine aldığı hadîs-i şerîfleri, senetleriyle almıştır. Ayrıca "Masra-ül-Hüseyn", "Dürret-ül-kânî", "Metâliu envâr-üt-tenzîl" ve "Miftâhu esrâr-üt-te'vîl fit-tefsîr", "Muhtasâr-ül-fark beyn-el-firâk" adlı eserleri ve kırâat ilminde "Tı" ile "Dat" harfi arasındaki farkı anlatan "Kasîdet-ün-Nûniyye" şiîri ve başka şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 217

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 305

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1452

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 274

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 293

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 19

7) Tabakât-ül-huffâz sh. 505

ABDÜLAZÎM MÜNZİRÎ

Hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülazîm bin Abdülkavî bin Abdullah bin Selâme bin Sa'd bin Sa'îd el-Münzirî'dir. Lakabı Zekîyüddîn olup, Abdülazîm Münzirî diye meşhûr oldu. Aslen Şamlıdır. Münzirî denmesi, büyük dedelerine nisbeti sebebiyledir. Abdülazîm Münzirî, 581 (m. 1185) senesi Şa'bân ayı başında Mısır'ın Fustat şehrinde doğdu. 656 (m. 1258) senesi Zilka'de ayının dördüncü Cumartesi günü vefât etti. Ertesi gün öğleden sonra ders verdiği Kâmiliyye Hadîs Medresesi'nde cenâze namazı kılındı ve cenâzesi, Şam'daki "Şefh-ül-maktam" denilen kabristana defnedildi.

Ailesi ve yetiştiği çevre: Abdülazîm Münzirî, ailesi hakkında şöyle bilgi vermektedir: Babam Ebû Muhammed Abdülkavî, bin Abdullah 554 (m. 1159) senesinde Mısır'da doğdu. 592 (m. 1196) senesi Ramazân-ı şerîf ayının üçüncü günü vefât etti. Şefh-ül-maktam denilen yere defnedildi. Babam, Mekke-i mükerremede; Ebû Abdullah Muhammed bin Hüseyn el-Hirevî'den Mısır'da; Ebû Abdullah Muhammed bin Hamd bin Hâmid'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Babam beni, Resûl-i ekremin (s.a.v) hadîs-i şerîflerini öğrenmeye teşvîk edip. Elindekini bu uğurda sarfetti. Hadîs-i şerîf ilmini öğrenmem için çalıştı. Allahü teâlâ kendisinden râzı olsun"

Abdülazîm Münzirî, Eyyûbîlerin, Fâtımîleri ortadan kaldırmasından sonra Mısır'da yetişti. Onun zamanında ilmî hareketler yeniden canlandı ve ilmî çalışmalar hız kazandı. Abdülazîm Münzirî, babasının ihtimâmıyla büyüdü ve ahlâk ilmini çok iyi öğrendi. Şafiî mezhebinde olan Münzirî. 591 (m. 1195) senesinde ilim öğrenmeye başladı. Birçok âlimden ilim öğrendi. Mısır'daki Hanbelî mezhebi âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Abdülazîm Münzirî; "Kendisinden ilk hadîs-i şerîf dinlediğim zât, Ebû Abdullah Muhammed bin Hamd bin Hâmid olup, 591 (m. 1195) senesi Ramazân-ı şerîf ayında bana icâzet verdi" demektedir. Abdülazîm Münzirî'nin evlerinin yakınında Vezîr İbn-ül-Fûrat Mescidi adında bir mescid vardı. Burada Hanbelî âlimi Sâlih Ebü's-Senâ Mahmûd bin Abdullah bin Matruh İmâm idi. Münzirî, ondan Kur'ân-ı kerîm okudu. Babası onun hadîs-i şerîf öğrenmesi ve bu ilimde yükselmesi için çok çalıştı. Fakat babası, o daha onbir yaşında iken vefât etti. Münzirî, çocuk denecek yaşta yetim kaldı ve ayrılık acısını tattı. Abdülazîm, ilim aşkı sebebiyle âlimlerin ilim meclislerine koştu ve onların derslerini dinledi. Kendisi şöyle anlatır: "Evimize yakın mescidde ders veren büyük Hanbelî âlimi Ebû Muhammed Abdülganî bin Abdülvâhid İbni Ali el-Makdisî'nin derslerinde çok bulundum. Ebû Muhammed, 596 (m. 1200) senesinde bana icâzet (diploma) verdi.

İlim öğrenmesi: Abdülazîm Münzirî'nin ilim öğrenme arzusu çoktu. Kur'ân-ı kerîm okuması çok güzeldi. Kırâat ilmini Şeyh Ebü's-Semâ Hâmid bin Ahmed bin Habd el-Ensârî el-Ertâhî'den öğrendi. Mısır'daki Atîk Câmii civârındaki Nâsıriyye Medresesi'nde Ziyâüddîn Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân bin Muhammed bin İsmâil el-Kureşî'den fıkıh öğrendi. Abdülazîm Münzirî bu zât hakkında; "Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân'dan fıkıh ilmini öğrendim. Âlim, sâlih, edebli, güzel ahlâk sahibi bir zât idi" demektedir. Ayrıca edebiyat ve arûz ilmini. Muvaffaküddîn Ebü'l-İzz Muzaffer bin İbrâhim ve başkalarından öğrendi. Abdülazîm Münzirî, birçok İslâm memleketlerini dolaşarak oralardaki İslâm âlimlerinden ilim öğrendi ve icâzet (diploma) aldı. Münzirî; araştıran, inceleyen, rivâyetleri sağlam bir zât idi.

İlmî yolculukları: Münzirî. Mısır'ın bütün bölgelerini dolaştı. İskenderiyye'ye birçok defalar gitti. Orada birçok zâtla görüşüp ilim öğrendi. Kırâat ilminin öncülerinden ve mahirlerinden olan ve İbn-üş-Şerâbî diye bilinen Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Atîk bin Abdülmâlik er-Rabî el-İskenderânî el-Mâlikî de, İskenderiyye'de ilim öğrendiği âlimlerden birisidir. Ayrıca Kâdı Ebû Tâlib Ahmed bin Abdullah el-Kennânî el-İskenderânî, İbn-i Yakut, İmâmüddîn Ebü'l-Berekât Abdullah bin Abdülvehhâb, Sadr-ül-İslâm Ebi't-Tâhir İsmâil bin Mekkî ez-Zührî el-Mâlikî'den de kırâat ilmini öğrendi.

Abdülazîm Münzirî, İskenderiyye'de Ebû Abdullah Muhammed bin Ammâd el-Cezerî'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Bunun yanında; Ebû Abdullah Muhammed bin Abdurrahmân el-Kaysî es-Sebtî, Ebû Ali el-Hasen bin Îsâ, Ebû Muhammed Abdülbâkî bin Hasen ed-Demirî eş-Şâfiî'den de çok istifâde etti. Ayrıca Ebû Muhammed Abdullah bin Abdülcebbâr el-

Kureşî el-Emevî, Ebû Muhammed Abdülazîm bin Abdülmün'îm el-Kureşî et-Teymî'den de ilim öğrendi.

İlim öğrenmek için Şam'a giden Abdülazîm Münzirî, burada ve çevresinde birçok âlimden ilim öğrendi. Şam ve çevresinde ilim öğrendiği hocalarından ba'zıları şunlardır: Ebû Abdullah Muhammed bin Gassân el-Harecî, Mahmûd bin Muhammed, İbn-üş-Şüyûh Sadrüddîn Muhammed el-Cüveynî, Ebû Hafs Ömer bin Muhammed el-Bağdâdî, Ebü'l-Hasen Ali bin el-Mübârek bin Hasen el-Bercûnî, Ebû Bekr Muhammed bin Mûsâ el-Hâzimî, Ebü'l-Fadl Mes'ûd bin Ali, Ebü'l-Kâsım Yahyâ bin Es'ad el-Bağdâdî, Ebû Ali Hasen bin Müslim el-Fârisî, Ebü's-Senâ Mahmûd bin Hibetullah el-Bağdâdî, Ebü'l-Meâlî Muhammed bin Vehb es-Sülemî Ebü'l-Abbâs el-Hıdr bin Kâmil ed-Dımeşkî. Ebû Bekr Abdülcelîl bin Ebî Gâlib el-İsfehânî, Ebü'l-Fadl Ahmed bin Muhammed ed-Dımeşkî, Ebû Abdullah Muhammed bin Dâvûd ed-Derbendî, Ebû Muhammed Abdülvâhid bin İsmâil ed-Dimyâtî, İmâdüddîn Ebû İsmâil. Ebû İshâk İbrâhim bin Abdülvâhid el-Makdisî, Yahyâ bin Abdülmelik et-Taberî, Kâdı Cemâlüddîn Ebü'l-Kâsım Abdüssamed bin Muhammed el-Ensârî, Muhammed bin Muhammed et-Teymî. Ahmed bin Abdullah es-Sülemî, Dâvûd bin Ahmed el-Bağdâdî, Ahmed bin Muhammed ed-Dımeşkî, Ahmed bin Hamza el-Hubûbî, Muhammed bin Halef el-Makdisî, Mûsâ bin Abdülkâdir el-Ciyelî el-Bağdâdî, İsmâil bin Abdullah el-Ensârî, Abdullah bin Ahmed el-Cemâilî, Hasen bin Ali el-Esedî, Hüseyn bin Hibetullah es-Sasri, İbn-i Asâkir, Abdurrahmân bin Necm el-Ensârî, Kâdı Ebû Nasr Muhammed bin Hibetullah eş-Şîrâzî, Ebû Abdullah Muhammed bin Nasr el-Kureşî, Ebü'l-Hasen Ali bin Abdüssamed er-Râzî, Tâcüddîn Ebû Muhammed Abdüsselâm bin Ömer el-Cüveynî, Ebû Abdullah Yakut bin Abdullah er-Rûmî, Ebû Abdullah Hamd bin Ahmed el-Harrânî. Ebü'l ganîm Abdurrahmân bin Câmi' el-Bağdâdî, Ebü'l-Ferec Abdülkâdir bin Abdülkâhir el-Harrânî, Muhammed bin Selâme el-Attâr, Ebû Muhammed Abdülazîz bin Nasr es-Saffâr, İsmâil bin Zafer en-Nablûsî, Ebü'l-Fadl Meâli bin Selâme el-Attâr, Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin İsmâil et-Temîmî, Seyfüddîn Ebû Muhammed Abdülganî bin Muhammed el-Harranî.

Abdülâzim Münzirî, 606 (m. 1209) senesinde hac vazîfesini îfâ etmek ve Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etmek için yola çıktı. Medîne-i münevverede, Ebû Muhammed Ca'fer bin Muhammed el-İsfehânî ile görüştü. Mekke'de, Şerîf Ebû Muhammed Yûnus bin Yahyâ el-Bağdâdî, Ebû Bekr Muhammed bin Muhammed el-İsfehânî ve Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Menzûr'dan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Münzirî, Hicaz'da fazla kalmadı ve hac mevsimi sonunda Mısır'a döndü.

Kâhire ve Fustat'daki ilmî çalışmaları: Hayâtının büyük bir kısmını Kâhire ve Fustat çevresinde geçiren Abdülazîm Münzirî, Sâhibiyye Medresesi'nde ders verdi. Buralarda istifâde ettiği hocalarının sayısı pek çoktur. Bu hocalarından ba'zıları şunlardır: Ebû Nizâr Rebia bin Hasen es-San'ânî, Ebû İbrâhim Kâsım bin İbrâhim el-Makdisî, Ebû Muhammed Abdullah bin İbrâhim el-Ensârî, Es'ad bin Mahmûd el-Acilî, Ebü'l-Hasen Ali bin Fadıl el-Mısrî, Ebû Abdullah Muhammed bin Sa'îd el-Hâşimî, Ebû Muhammed Abdülmücîb bin Abdullah el-Harbî, Ebü'l-Ulâ Mürtefi bin Hasen es-Serrâc, Kâdı Abdülmelik bin Îsâ el-Marânî. İbrâhim bin Hibetullah el-Bağdâdî, Gıyâs bin Fârisel-Münzirî, Abdurrahmân bin Abdullah er-Rûmî, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Hazrecî, Kâdı Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülganî, Takıyüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Hasen. Ebü'l-İzz Muzaffer bin Abdullah el-Muhterih, Ebü'l-Fütuh Muhammed bin Ali el-Bağdâdî, Ebû Sâbir Hamîd bin Ebi'l-Kâsım el-Ehvâzî, Necibüddîn Ebû Ali Hasen bin Abdülvehhâb el-Kureşî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Mevhûb, Adudüddîn Ebü'l-Fevâris Merhef bin Üsâme, Ebü'l-Harem Mekkî bin Osman es-Sa'dî, Reşîdüddîn Ebû Muhammed

Abdülmuhsîn bin Abdülmün'îm, Esadüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Hasen, Cemâlüddîn Ebü'l-Hasen Ali bin Zâfir, Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed er-Remlî, Ebû Sa'd Muhammed bin Ahmed el-Horasânî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed bin Ahmed el-Kenânî, Ebü'r-Rebî' Süleymân bin Benîn eş-Şâfiî, Ebû Muhammed Abdülhâlık bin Sâlih el-Emevî, Ebû Muhammed Abdülkavî bin Ebi'l-Hasen el-Kayserânî, Kâdı Ebü'l-Kâsım Hamza bin Ali el-Mahzûmî, Kâdı Bâreztugân bin Mahmûd el-Himyerî, Ebû Muhammed Abdullah bin Necm el-Cüzâmî, Kâdı Tâcüddîn Yahyâ bin Mensûr el-Kâtib, Hasen bin Ukayl es-Sa'dî, Kâdı Abdüsselâm bin Ali el-Kayserânî, Abdurrahmân bin Nefis es-Sülemî, Kâdı Abdüsselâm bin Ali ed-Dimyâtî, Kâdı Abdülazîz bin Hüseyn et-Temîmî, Muzaffer bin Ebi'l-Hayr el-Vârânî, Ali bin Nasr el-Vâsıtî, Kâdı Ali bin Yûsuf ed-Dımeşkî, Muhammed bin Hüseyn el-Kazvînî, Muhammed bin İbrâhim eş-Şîrâzî, İbrâhim bin Osman el-Mârânî, İsmâil bin Zâfir el-Ukaylî, Kâdı Hüseyn bin Muhammed et-Temîmî, Abdüssamed bin Hasen el-İsbahî, Abdülazîz bin Sahnûn en-Nâlî, Abdülmuhsin bin İbrâhim el-Hazrecî, Ebü'l-Feth Nasr bin Cerv es-Sa'dî, Ebû Mensûr Celdek bin Abbdullah el-Muzafferî, Abdüllatîf bin Yûsuf el-Mûsulî, Süleymân bin Ahmed es-Sa'dî, Necm bin Ebi'l-Ferec el-Kenânî, Abdullah bin İsmâil el-İskenderânî, Mekkî bin Ömer el-Makdisî, Abdülkâdir bin Muhammed el-Bağdâdî, Mürtezâ bin Hâtem el-Makdisî, İbrâhim bin Tercem, Mükerrem bin Muhammed el-Kureşî, Abdurrahmân bin Abdülmecîd, Ömer bin Muhammed el-Hamûî, Ahmed bin Ali el-Mâlikî, Muhammed bin Muhammed en-Nûkânî, Abdullah bin Râfi" eş-Şâriî, Ali bin Mahmûd el-Cüveysî, Ali bin Muhammed el-İskenderânî, Abdurrahmân bin Muhammed ellahmî, Ebü's-Su'ûd bin Ebi'l-Aşâir el-Bazebûnî, Ali bin Hibetullah el-Cümmeyzî.

Abdülazîm Münzirî'nin icâzet aldığı hocaları: icâzet, diploma demek olup, icâzet almış kişi o ilimde derin bilgi sahibi ve yetkili demektir, icâzet veren âlime "Mûcîz", icâzet verilen talebeye "Müstecîz" denir, icâzetin kısımları vardır. İcâzet, uzun bir tahsil ve üstün bir başarı neticesinde verilir. Münzirî, gerek kendi memleketinde, gerekse diğer beldelerdeki (Şam, Harran, Haleb, Beytülmakdîs, İskenderiyye) âlimlerinden ilim öğrenip icâzet aldı.

Bağdad'da icâzet aldığı hocaları: Abdülazîm Münzirî, Bağdad'da; Hasen bin Muhammed el-Harimî, Kâdı Muhammed bin Ca'fer el-Mekkî, Abdülhâlık bin Hibetullah el-Bağdâdî, Ebü'l-Ferec Abdülmün'îm el-Harrânî ve birçok âlimden icâzet aldı. Burada icâzet aldığı hocalarının sayısı üçyüzotuzbeşi geçmektedir.

Şam'da icâzet aldığı hocaları: Abdülazîm Münzirî, burada da birçok âlimden icâzet aldı. Burada icâzet aldığı âlimlerin sayısı yüzotuzbeşi geçmektedir. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Mensûr bin Ebi'l-Hasen el-Mahzûmî, Muhammed bin Ali ed-Dımeşkî, Abdülvâhid bin Nasır el-Kerîmî, Ahmed bin Hayûs el-Ganevî, Ahmed bin Vehb (İbn-üz-Zenf), Abdüsselâm bin Mahmûd el-Fârisî.

Kâhire, Fustat, İskenderiyye, Harran, İrbil, Musul, Mekke, İsfehan, Horasan, Hemedan'da icâzet aldığı hocalarından ba'zıları da şunlardır: Şeyh-ül-Müsned Ebü'l-Kâsım, Ebü'l-Kerem Hibetullah, Seyyid-ül-Ehl bin Ali el-Ensârî, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Yûsuf el-Gaznevî, Ali bin İbrâhim el-Ensârî, Abdülganî bin Abdülvâhid el-Makdisî, Kâdı Muhammed bin Abdülazîz el-Aglebî, Ebü's-Senâ Şükr bin Sabûre el-Avfî, Abdülmecîd bin Muhammed el-İskenderânî, Hammâd bin Hibetullah el-Fudaylî, Abdülkâdir bin Abdullah er-Rehâvî, Muhammed bin el-Hıdır, Abdülmücîr bin Muhammed el-Kafasî, Ali bin Ahmed el-Bağdâdî, Abdüllatîf bin Ahmed eş-Şehrazûrî, Ahmed bin el-Mübârek ellahmî, Zübeyr bin Muhammed el-Bûşencî, Ebû Bekr el-Kâsım bin Abdullah en-Nişâbûrî, Muhammed bin Mahmûd el-Hemedânî, el-Müeyyid bin

Abdurrahîm el-Bağdâdî, Es'ad bin Sa'îd el-İsfehânî. Nasır bin Ali el-Bağdâdî, Abdülmühsîn bin Ebi'l-Amîd el-Hafifî. Süleymân bin Mûsâ el-Endülüsî.

Abdülazîm Münzirî, ayrıca edebiyat ilmini; Ebü'l-Hasen Ali bin Zâfir el-Ezdî. Edîb Ebü'l-Hüseyn Yahyâ bin Sâlim es-Sülemî, Ebû Muhammed Abdülhakem bin İbrâhim el-Irâkî, Ca'fer bin Ahmed el-İskenderânî, Hüseyn bin Ebû Mensûr el-Vâsıtî, Ca'fer bin Şems-ül-hilâfe, Yakut bin Abdullah el-Hamevî, Abdullah bin Sabit eş-Şenhûrî, Hasen bin Hüseyn el-Hayserânî, Ömer bin Ali, Muhammed bin Münîr el-Bağdâdî, Abdurrahmân bin Abdülvehhâb el-Kavsî, Ahmed bin Abdüsseyyid el-Erbilî ve Edîb Ebû Ali bin Sa'dân es-Sanâdikî'den öğrendi. Birçok tasavvuf ehli ile görüştü ve bunların sözlerinden nakiller yaptı. Bunlardan ba'zıları ise şunlardır: Ebû Muhammed Abdullah bin Hatantaş et-Türkî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ebî Bekr et-Tücîbî, Ebû Ali Hasen bin Abdullah et-Tûnusî, Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Harami eş-Şâfiî. Ebû Abdullah Muhammed bin Yahyâ el-Kureşî.

Talebeleri: Hadîs ilminde ve diğer ilimlerde Münzirî'nin ulaştığı ilmî derece pek yüksek idi. İlim talibleri bu kaynaktan çok istifâde ettiler. Kendisinden ilim öğrenen ve hadîs-i şerîf rivâyet eden talebeleri arasında, yüksek âlimler ve muhaddisler vardır. Talebelerinden ba'zıları şunlardır: Abdurrahmân bin Hasen el-Ensârî, Müsâfir bin Ya'mer el-Ciyzî, Abdülvehhâb bin Atîk, Abdurrahmân bin Ömer. Ömer bin Muhammed el-Hedebânî Abdurrahmân bin Abdülvehhâb el-Kavsî, Muhammed bin Şeyh Abdülganî el-Bağdâdî, Muhammed bin Yûsuf el-Berzâlî, İzzüddîn bin Abdüsselâm, İzzüddîn Ahmed bin Muhammed el-Hüseynî, Abdülmün'îm bin Halef ed-Dimyâtî. Muhammed bin Ali el-Kuşeyrî, Tâcüddîn Ahmed (Necibiyye Medresesi müderrisi).

Abdülazîm Münzirî'den icâzet alan talebeleri ise şunlardır: İsmâil bin Îsâ el-Kaftî, Ahmed bin Abdurrahmân el-Kindî, Tâcüddîn Muhammed bin Ahmed, Kâdı Şemsüddîn bin Hılligân (Vefeyât-ül-a'yân adlı eserin sahibi), Ahmed bin Îsâ el-Kavsî, Abdülgaffâr bin Abdüllatîf, Muhammed bin Hasen el-Kanâî, Ahmed bin İbrâhim el-Kureşî, Ahmed bin Muhammed el-Halebî, Ahmed bin Muhsin el-Ensârî, Ali bin Muhammed el-Yunînî, Muhammed bin İsmâil el-Kaftî, Şemsüddîn Ahmed bin Ebî Bekr el-İskenderânî, Abdullah bin Reyhan, Îsâ bin Ömer el-Mahzûmî, Osman bin Muhammed et-Tûzî, Abdurrahmân bin Abdurrahîm el-Kiyzânî, Muhammed bin Hasen et-Tûnusî, İshâk bin İbrâhim el-Vezirî, Ali bin Mahluf en-Nuveyrî, Muhammed bin Ya'kûb el-Cevâidî, Yûsuf bin Ömer el-Hanefî, Ali bin İsmâil el-Mahzûmî, Hüseyn bin Esed el-Ensârî.

Münzirî'nin yetiştirip icâzet verdiği talebeleri, hadîs âlimlerinin büyüklerinden oldular. Kendisinden icâzet alarak en son hadîs rivâyetinde bulunan İsmâil bin Ahmed el-Belbisî'dir.

Hadîs ve diğer ilimlerdeki yeri: Abdülazîm Münzirî, hadîs ilminde çok üstün bir dereceye kavuştu. Asrının Hâfızı idi. Talebesi Şerîf İzzüddîn el-Hüseynî onun için; "Hocam Münzirî hazretleri, hadîs ilminin inceliklerine vâkıf, ma'nâsına ârif (bilen) idi. Râvîleri iyi tanırdı. Bu ilimde senet, vera' sahibi, yanlışı doğrudan ayıran bir zât idi" demektedir. Şeyh Ebü'l-Hasen eş-Şazelî ise; "Bana denildi ki, şu anda yeryüzünde fıkıh ilminde İzzüddîn bin Abdüsselâm'ın, hadîs ilminde Zekîyüddîn Abdülazîm'in, hakîkat (tasavvuf) ilminde de sizin meclisiniz gibi bir meclis yoktur" dedi.

Abdülazîm Münzirî'ye hafız ünvanı, daha genç yaşta iken verildi. Bu rütbe, ancak bu ilimde mütehassıs olanlara verilirdi. Hâfız; yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezbere bilen büyük âlim demektir. Talebesi Şemsüddîn bin Hılligân onun için; "Abdülazîm Münzirî, zamanının en üstün hadîs-i şerîf âlimi idi" demektedir, İslâm tarihçisi Hâfız ez-Zehebî'nin şu sözleri,

Münzirî'nin ilmî derecesini, anlamaya yeter: "Zamanında, Abdülazîm Münzirî'den daha çok hadîs-i şerîf bilen yok idi."

Abdülazîm Münzirî, râvîlerin sağlam ve güvenilir olup olmadıklarını araştıran "Cerh ve Ta'dîl" ilminde çok mahir idi. Sultân-ül-ulemâ lakabı verilen müctehid, büyük Şafiî fıkıh âlimi Şeyh İzzüddîn Abdülazîz bin Abdüsselâm, Mısır'a geldiğinde Abdülazîm Münzirî'nin hadîs-i şerîf meclisinde hazır bulunur, dersini dinlerdi. Tâcüddîn es-Sübkî; "Babamdan işittim ki, Şeyh İzzüddîn bin Abdüsselâm, Şam'daki hadîs-i şerîf ilminden istifâdesi daha az olduğu için, oradan ayrılıp Kâhire'ye geldi. Şeyh Zekîyüddîn Abdülazîm Münzirî'nin dersinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf dinledi" demektedir.

Abdülazîm Münzirî, hadîs ilmi yanında, fıkıh ilminde de mütehassıs idi. Ebû İshâk Şîrâzî'nin "Et-Tenbîh" kitabına yaptığı onbir cildlik Münzirî şerhi, onun fıkıh ilmindeki üstünlüğünü gösterir. Abdülazîm Münzirî, fakîh ve müftî olarak da tanındı. Mısır'da fetvâ verirdi. Şeyh İzzüddîn Abdüsselâm Mısır'a gelince, fetvâ verme işini bıraktı ve "Artık fetvâları İzzüddîn Abdüsselâm'dan alınız" dedi.

Abdülazîm Münzirî, "İlm-ür-Ricâl" denilen, ilimde üstün derecelere kavuştu. Bu alanda tabakât kitapları yazdı. Münzirî hazretleri ayrıca, edebiyat ilmine çok önem verdi. Birçok edîb ve şâirlerle görüştü. Bir çoğundan edebiyatın inceliklerini öğrendi ve rivâyette bulundu.

Münzirî, aynı zamanda lügat âlimi idi. İbn-ül-Mülakkan; "Münzirî, lügat ilminde mütehassıs idi" demektedir. Bütün âlimler onu medhü sena ve büyüklüğünde söz birliği ettiler. Münzirî, zühd, vera' sahibi ve dînine sımsıkı bağlı olmakla tanındı. Tasavvuf ehli ile görüşür, onlarla sohbet ederdi. Onların mübârek sözlerini ve hâllerini yazardı.

Tâcüddîn Sübkî şöyle anlatır: "Abdülazîm Münzirî hazretleri, Kâmiliyye Medresesi'nden hiç çıkmaz, ilimle meşgûl olur, sâdece Cum'a günleri Cum'a namazı için çıkardı. Âlim, fazilet sahibi ve muhaddis olan büyük oğlu Hâfız Reşîdüddîn vefât ettiğinde, Münzirî, medresenin avlusunda cenâze namazını kıldırdı ve medresenin kapısına kadar cenâzesini taşıdı ve gözlerinden yaşlar boşanarak; "Ey oğlum, seni Allahü teâlâya ısmarladım" buyurdu. Medresenin kapısından geri dönerek, ilmî çalışmalarına devam etti."

Şöyle anlatılır: "Abdülazîm Münzirî hazretleri, birgün hamama gitti. Hamamın sıcaklığı kendisine çok te'sîr etti. Çıkışta yürüyemedi. Yol üzerinde bir yere oturuverdi. Talebesi Hâfız ed-Dimyâtî; "Efendim, şu dükkân önündeki oturulacak yere müsâadenizle sizi götüreyim, oraya oturup istirahat edin" dedi. Dükkan da kapalı idi. Münzirî hazretleri kızarak, şiddetle; "Sahibinden izinsiz dükkânın önüne nasıl otururum" buyurdu ve bu işe râzı olmadı."

Ebü'l-Hasen Ali es-Sübkî şöyle anlatır: "Abdülazîm Münzirî'nin büyük oğlu Reşîdüddîn Ebû Bekr Muhammed. Kâmiliyye Medresesi'nde asistan idi. Şerefüddîn ed-Dimyâtî ile arasında bir gerginlik oldu. Ed-Dimyâtî, Münzirî hazretlerinin talebelerinden idi. Şerefüddîn Hicaz'da iken, Reşîdüddîn vefât etti. Şerefüddîn Hicaz'dan dönünce. Abdülazîm Münzirî onun evine teşrîf buyurup kapısını çaldı, içeriden; "Kim o?" denilince, "Ben Abdülazîm" dedi. Şerefüddîn hocasının teşrîf ettiğini duyunca, telâş ve endişe ile kapıyı açtı. Hocasını hürmet ve ta'zimle karşıladı. Abdülazîm hazretleri içeri girince ona; "Oğlum Reşîdüddîn vefât etti. Ben de seni onun yerine asistan olarak Kâmiliyye Medresesi'ne ta'yin ettim" buyurdu. Oğlu ile onun arasındaki hâdiseden haberi olduğu hâlde bu şekilde davrandı."

Kâmiliyye Hadîs Medresesi'ndeki rektörlüğü: Melik Kâmil, ilmi ve âlimleri seven ve himâye eden bir zât idi. Âlimler için her hafta ilim meclisleri kurar, ilmî müzâkereleri dinler, kendisi de iştirâk ederek ilmî münâzaralarda bulunurdu. Münzirî'nin bildirdiğine göre. Melik Kâmil, sünneti seniyyeye ve hadîs âlimlerine son derece saygı ve hürmet gösterirdi. Hadîs ilminin yayılmasına çalışırdı. Bu ilme duyduğu saygı sebebiyle, 621 (m. 1224) senesinde Kâmiliyye Hadîs Medresesini yaptırdı. Burasını hadîs-i şerîf ilmiyle meşgûl olanlar için vakfetti. Etrâfına, hocalar ve talebeler için evler inşâ ettirdi. Ayrıca bir kütüphâne de yaptırdı.

Münzirî, ilimde üstün bir dereceye ulaştığı zaman, asrındaki âlimler arasında hürmet ve saygı gördü. Elli yaşını geçmiş olduğu bir zamanda, Melik Kâmil tarafından "Dâr-ül-hadîs-il-Kâmiliyye" Medresesi'ne baş müderris (rektör) ta'yin edildi. Abdülazîm Münzirî, geri kalan ömrünü burada ilim öğretmekle geçirdi.

Abdülazîm Münzirî, bu medresede ilim öğretirken birçok kitap yazdı. "Et-Tekmiletü li vefeyât-in-nekaleti" burada yazdığı eserlerden biridir.

Abdülazîm Münzirî'nin söylediği bir beyit şöyledir:

Kendin için dünyâda sâlih amel işle,
insanların boş sözlerine önem verme.

Toplamak umulmaz onların kalblerini bir araya.

Eserleri: Abdülâzim Münzirî, târih ilmine vâkıf, esas i'tibâriyle hadîs ve fıkıh âlimi idi. Daha çok hadîs ve fıkıh alanında eserler yazdı. Yazdığı eserleri şöyle gruplandırılabilir:

Hadîs alanında yazdığı eserler: 1. Erbeûne hadîsen fil-ahkâm (El-Erbeûn el-Ahkâmiyye), 2. Erbeûne hadîsen fî istinâ-il-ma'rûf beyn-el-müslimîn ve kadâi Havâicihim, 3. Erbeûne hadîsen fî fadl-il-ilm vel-Kur'ân vez-zikr vel-kelâm vesselâm vel musâfeha, 4. Erbeûne hadîsen fî fadlı kadâ-il-havâic, 5. Erbeûne hadîsen fî hidâyet-il-insan li fadlı tâat-il-İmâmi vel-adli vel-ihsân. 6. Et-Tergîb vet-Terhîb: Âlimler bu eseri övdüler. İbn-i Hacer bu eseri özetledi, İbrâhim bin Mahmûd ed-Dımeşkî eser için ta'lik yazdı, İmâm-ı Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretleri. Mektûbât adlı eserinin birinci cild yüzkırkyedinci mektûbunun sonunda bu kitabı medhetti. Muhammed Hayât bin İbrâhim es-Sindî bu eseri şerh etti. Bu eser dört cild olup. Münzirî hazretleri, çeşitli fıkhî ve i'tikâdî konulardaki hadîs-i şerîfleri, bölümler altına yazmıştır. 7. Cüz-ül-Münzirî, 8. El-Cem'u beyn-es-Sahîhayn, 9. Zevâl-üz-Zama'fi zikri men İstegâse bi Resûlillah mineş-Şiddeti vel-Umyi. 10. Sahîh-ül-Münzirî. 11. Amel-ül-yevm vel-leyleti, 12. Kifâyet-ül-Müteabbid vet-Tuhfet-ül-Mütezehhid, 13. Mecâlisün fî savmi yevmi Aşure. 14. Muhtasâru Sünen-i Ebî Dâvûd (el-Müctebâ mines-Sünen). 15. Muhtasâru sünen-il-Hatîb-il-Bağdâdî, 16. Muhtasâru Sahîh-i Müslim, 17 El-Muvâfakat.

Fıkıh ilmine dâir yazdığı eserler: 1. El-Hılâfiyyât ve Mezheb-üs-Selef. 2. Şerh-üt-tenbîh li Ebî İshâk eş-Şîrâzî.

Târih ilmine dâir yazdığı eserler: 1. El-A'lâm bi Ahbâri Şeyh-il-Buhârî Muhammed bin selâm, 2. Târîhu men dehal-el-Mısr, 3. Tercümetü Ebî Bekr et-Tartûşî, 4. Et-Tekmiletü li vefeyâtin nekaleti, 5. El-Mu'cem-ül-mütercim.

Abdülazîm Münzirî'nin. "Et-Tergîb vet-Terhîb" adlı eserinde rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Birbirlerini incitmezler, üzmezler. Bir kimse, din kardeşinin bir işine yardım etse, Allah da onun işini kolaylaştırır. Bir kimse, bir müslümanın sıkıntısını giderir, onu sevindirirse, kıyâmet gününün en sıkıntılı zamanlarında, Allah onu sıkıntıdan kurtarır. Bir kimse, bir müslümanın ayıbını, kusurunu örterse, Allah, kıyâmet günü onun ayıblarını, kabahatlerini örter."

"Bir kimse din kardeşinin yardımcısı oldukça, Allah da onun yardımcısı olur."

"Allah, ba'zı kullarını başkalarının ihtiyâçlarını karşılamak, onlara yardımcı olmak için yaratmıştır. İhtiyâcı olanlar, bunlara başvurur. Bunlar için âhıretde azâb korkusu olmayacaktır."

"Allah, ba'zı kullarına dünyâda çok ni'met vermiştir. Bunları kullarına fâideli olmak için yaratmıştır. Bu ni'metleri Allâhın kullarına dağıtırlarsa, ni'metleri azalmaz. Bu ni'metleri Allahın kullarına ulaştırmazlarsa, Allah, ni'metlerîni bunlardan alır, başkalarına verir."

"Bir kimsenin, din kardeşinin bir ihtiyâcını karşılaması, on sene i'tikâf etmesinden daha kazançlıdır. Allah rızâsı için bir gün i'tikâf yapmak ise, insanı Cehennem ateşinden pekçok uzaklaştırır." (Ramazan ayının son on gününde, gece gündüz bir câmide kapanarak ibâdet etmeğe i'tikâf yapmak denir).

"Bir kimse, din kardeşinin bir işini yaparsa, binlerce melek o kimse için duâ eder. O işi yapmağa giderken, her adımı için bir günahı affolur ve kendisine kıyâmette ni'metler verilir."

"Bir kimse, din kardeşinin bir işini yapmak için giderse, her adımında birçok günahı affedilir ve yetmiş sevâb verilir. Bu iş bitinceye kadar böyle devam eder. İş yapılınca, bütün günahları affedilir. Bu işi yaparken ölürse, sorgusuz, hesabsız Cennete girer."

"Bir kimse, din kardeşinin rahata kavuşması veya sıkıntıdan kurtulması için hükümet adamlarına gidip uğraşırsa, kıyâmet günü sırat köprüsünden herkesin ayakları kaydığı zaman, onun süratle geçmesi için Allah yardım eder."

"Allahü teâlânın, farzlardan sonra ençok sevdiği iş, bir mü'mini sevindirmektir."

"Bir kimse, bir mü'mine bir iyilik yapınca, Allah bir melek yaratır. Bu melek, hep ibâdet eder. İbâdetlerin sevâbları bu kimseye verilir. Bu kimse ölüp kabre konunca, bu melek nurlu ve sevimli olarak bunun kabrine gelir. Meleği görünce ferahlanır, neş'elenir. Sen kimsin? der. Ben, falanca kimseye yaptığın iyilik ve onun kalbine koyduğun neş'eyim. Allah beni, bugün seni sevindirmek ve kıyâmet günü sana şefaat etmek ve Cennetteki yerini sana göstermek için gönderdi der."

Resûlullahtan (s.a.v.): "Cennete girmeğe sebeb olan şeylerin başlıcası nelerdir?" diye sorulduğunda, **"Allahtan korkmak ve iyi huylu olmaktır"** buyurdu. "Cehenneme girmeğe sebeb olan şeylerin başlıcası nelerdir?" denildikde. **"Dünyâ ni'metlerinden ayrılınca üzülmek, bu ni'metlere kavuşunca sevinmek, azgınlık yapmaktır"** buyurdu.

"Îmânı en kuvvetli olanınız, ahlâkı en güzel ve zevcesine karşı en yumuşak olanınızdır."

"İnsan, güzel huy sebebiyle Cennetin en üstün derecelerine kavuşur. (Nafile) **ibâdetler, insanı bu derecelere kavuşturamaz. Kötü huy, insanı Cehennemin en aşağı çukurlarına sürükler."**

"İbâdetlerin en kolayı ve en hafifi, az konuşmak ve iyi huylu olmaktır. Bu sözüme iyi dikkat ediniz!"

Bir kimse, Resûlullaha (s.a.v.); "İşlerin en iyisi hangisidir?" diye sorunca, **"Güzel huylu olmaktır"** buyurdu. O kimse kalkıp biraz sonra sağ tarafından gelip, aynı soruyu sordu. Yine. **"İyi huylu olmaktır"** buyurdu. Gidip, sonra sol tarafına gelip, "Allahın en sevdiği iş nedir?" diye sorunca, yine; **"İyi huylu olmaktır"** buyurdu. Sonra tekrar arkadan gelerek; "En iyi, en kıymetli iş nedir?" dedi. Hazreti Peygamber, ona karşı dönüp; **"İyi huylu olmak ne demektir anlıyamadın mı? Elinden geldiği kadar kimseye kızmamaya çalış!"** buyurdu.

"Kimse ile münâkaşa etmeyen, haklı olsa bile, dili ile kimseyi incitmeyen müslümanın Cennete gireceğini size söz veriyorum. Şaka yapmak, yanındakileri güldürmek için olsa bile yalan söylemiyenin Cennete gireceğini size söz veriyorum, iyi huylu olanın, Cennetin yüksek derecelerine kavuşacağını size söz veriyorum!"

"Allahü teâlâ buyuruyor ki; Size gönderdiğim İslâm dîninden râzıyım. (Ya'nî, bu dîni kabûl edenlerden, bu dînin emr ve yasaklarına tâbi olanlardan râzı olurum. Onları severim.) **Bu dînde olmak, ancak cömerdlikle ve iyi huylu olmakla tamam olur. Dîninizin tamam olduğunu, her gün bu ikisi ile belli ediniz!"**

"Sıcak su buzu erittiği gibi, iyi huylu olmak, insanın günahlarını eritir, yok eder. Sirke balı bozduğu, yenilmez hâle soktuğu gibi, kötü huylu olmak, insanın ibâdetlerini bozar, yok eder."

"Allahü teâlâ yumuşak huylu olanları sever ve onlara yardımcı olur. Sert ve öfkeli olanlara yardım etmez."

"Cehenneme girmesi haram olan veya Cehennem ateşinin yakması yasak olan kimdir? Size bildiriyorum. Dikkat ile dinleyiniz! Yumuşak olanların, kızmayanların hepsi!"

"Yavaş ve yumuşak davranmak, Allahın kuluna verdiği büyük bir ihsândır. Aceleci, atak olmak, şeytanın yoludur. Allahü teâlânın sevdiği şey, yumuşak ve ağır başlı olmaktır."

"İnsan, yumuşaklığı, tatlı dili sebebiyle, gündüzleri oruç tutanların ve geceleri namaz kılanların derecelerine kavuşur."

"Kızdığı zaman öfkesini yenerek yumuşak davranan kimseyi, Allahü teâlâ sever."

"Cennetin yüksek derecelerine kavuşmak isteyen, saygısızlık yapana yumuşak davransın! Zulmedeni affetsin! Malını esirgeyene ihsânda bulunsun! Kendisini aramıyan, sormıyan ahbabını, akrabasını gözetsin."

"Kuvvetli olmak, başkasını yenmek demek değildir. Kuvvetli olmak, kahraman olmak, kendi öfkesini yenmek demektir."

"Selâm verirken güler yüzlü olana, sadaka verenlerin kavuştukları sevâblar verilir."

"Din kardeşlerine karşı güler yüzlü olmak, ona iyi şeyleri öğretmek, kötülük yapmasını önlemek, yabancı kimselere aradığı yeri göstermek, sokakları; taş, diken, kemik ve benzerleri gibi çirkin, pis ve zararlı şeyleri temizlemek, başkalarına su vermek hep sadakadır."

"Cennette öyle köşkler vardır ki, içinde bulunan kimse, her dilediği yeri görür ve dilediği her yere kendini gösterir." Ebû Mâlik-il-Eş' arî: "Böyle köşkler kimlere verilecektir?" deyince. **"Tatlı sözlü, eli açık ve herkesin uyuduğu zaman, Allahü teâlânın kudretini, büyüklüğünü düşünen ve O'na yalvaranlara verilecektir"** buyurdu.

"Allahü teâlâ benim ümmetime, Ramazân-ı şerîfde beş şey ihsân eder ki, bunları hiçbir peygambere vermemiştir:

1. Ramazan'ın birinci gecesi, Allahü teâlâ mü'minlere rahmet eder. Rahmetle baktığı kuluna hiç azâb etmez.

2. İftar zamanında oruçlunun ağız kokusu, Allahü teâlâya her kokudan daha güzel gelir.

3. Melekler, Ramazan'ın her gece ve gündüzünde, oruç tutanların affolması için duâ eder.

4. Allahü teâlâ, oruç tutanlara, âhırette vermek için, Ramazân-ı şerîfte Cennette yer ta'yin eder.

5. Ramazân-ı şerîfin son günü, oruç tutan mü'minlerin hepsini affeder."

"Ramazân-ı şerîfin ilk gecesi olunca, gök kapıları açılır. Hiç bir kapı kapalı kalmaz. Ramazân-ı şerîfin son gecesine kadar böyle kalır. Ramazân-ı şerîfin her gecesinde teravih kılana, Allahü teâlâ, her secdesi için binbeşyüz sevâb yazar. Onun için Cennette kırmızı yakuttan bir ev yaptırılır. Bu evin altmış bin kapısı olur. Her kapının yakutla süslü altın köşkü olur. Mü'min bir kimse, Ramazân-ı şerîfin ilk günü oruç tutarsa, bütün günahları mağfiret olur. Ramazân-ı şerîfin her gününün orucunun üstünlüğü, sevâbı böyledir. Her gün, onun için yetmiş bin melek, sabah namazından akşam güneş batıncaya kadar af ve mağfiret isterler. Bu ayın gece ve gündüzündeki herbir secde için, Cennette bir ağaç dikilir. O kadar büyüktür ki, bir atlı, bu ağacın gölgesinin bir başından bir başına beşyüz senede ulaşır."

"Ramazân-ı şerîfin ilk gecesi olunca, Allahü teâlâ kullarına rahmet nazarı ile nazar eder. Allahü teâlâ rahmet nazarı ile baktığı kuluna, asla azâb etmez. Bu ayın her bir gününde, Hak teâlâ, bir milyon âsîyi Cehennem ateşinden azâd eder. Ramazân-ı şerîfin yirmidokuzuncu gecesi olunca, bütün bir ay boyunca mağfiret ve azâd olunan kadar daha, mağfiret ve azâd olunur. Fıtr bayramı gecesi olunca, melekler yerlerinde duramaz olurlar. Allahü teâlâ, hiçbir kimsenin vasfedemeyeceği şekilde nûru ile tecellî eder. Bayram sabahı müslümanlar namaz için câmilere toplanınca, Allahü teâlâ meleklere; "Ey melekler, işini bitirenin karşılığı nedir?" diye sorar. Melekler; "Ücretini tam vermektir" derler. Allahü teâlâ, "Ey meleklerim şâhid olun! Ben ki, Allahım, onları mağfiret ettim" buyurur.

"Cennet, seneden seneye Ramazân-ı şerîfin gelmesi için süslenir. Ramazan'ın ilk gecesi olunca, Arş'ın altından, Mesire isminde bir rüzgâr eser. Cennet ağaçlarının

yapraklarını birbirine vurur. Cennet kapısının halkalarını sallar. Bunlardan hiç kimsenin, hiçbir zaman duymadığı çok güzel sesler duyulur. Cennet hûrîleri köşklere çıkarlar. Burçlar arasında dururlar. Sonra; "Allahü teâlâdan bizi istiyecek kimse yok mudur?" derler. Sonra hûrîler; "Ey Rıdvan, bu hangi gecedir?" derler. Rıdvan; "Bu gece, Ramazân-ı şerîfin ilk gecesidir ki, Allahü teâlâ Muhammed (aleyhisselâmın) **ümmetinden oruç tutanlar için Cennet kapılarını bu gece açar" der. Allahü teâlâ; "Ey Rıdvan, Cennet kapılarını aç! Ey Mâlik, Cehennem kapılarını Muhammed** (aleyhisselâmın) **ümmetinden oruç tutanlara kapa! Ey Cebrâil, yer yüzüne in! Şeytanları bağla, zincire vur. Onları denizlere at. Habîbimin ümmetinin oruçlarını bozmasınlar" buyurur. Allahü teâlâ, Ramazân-ı şerîf ayının her gecesinde, bir münâdiye şöyle nidâ etmesini söyler: "Bir şey isteyen yok mu? İsteğini vereyim. Hiç tövbe eden yok mu? Tövbesini kabûl edeyim. Mağfiret isteyen yok mu? Mağfiret edeyim."**

Resûl-i ekrem (s.a.v.), sözlerine devam ederek şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ, Ramazân-ı şerîfin her gününde, Cehenneme gitmesi gereken birmilyon kişiyi azâd eder. Ramazân-ı şerîfin son günü olunca, hepsinin toplamı kadarını mağfiret eder. Kadir gecesi olunca, Allahü teâlâ, Cebrâil'e, melekler topluluğu ile, yanlarında yeşil bir sancakla yeryüzüne inmelerini emr eder. Sancağı Kâ'be-i muazzamanın üzerine dikerler. Cebrâil'in bin kanadı vardır. Bunlardan ikisini yalnız Kadir gecesi açar. Bunları açınca, doğudan batıya bütün dünyâyı kuşatır. Cebrâil, meleklere; bu gece, her ayakta durana, oturana, namaz kılana sabaha kadar selâm vermelerini, onlarla müsâfeha etmelerini, yaptıkları duâlara âmin demelerini buyurur. Fecir doğunca, Cebrâil; ey melekler topluluğu, haydi gidelim der. Melekler; "Ey Cebrâil! Allahü teâlâ, Muhammed'in müslüman ümmetinin işleri hakkında ne hüküm eyledi?" diye sorarlar. O da; "Allahü teâlâ, bu gece onlara nazar eyledi ve bütün günahlarını affeyledi. Yalnız dört sınıfı affetmedi"** der. Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah (s.a.v.) bu dört sınıf kimlerdir?" diye sorduklarında; **"İçki içmeye devam edenler, babasına-annesine karşı gelenler, sıla-i Rahmi terk edenler ve mü'min olmaktan ümidini kesenlerdir"** buyurup, şöyle devam etti: **"Sonra Fıtır bayramı gecesi olur. Buna mükâfat gecesi ismi verilir. Bayram sabahı olunca, Allahü teâlâ, meleklere, müslümanların bulundukları şehirlere inmelerini ve köşe başlarında durmalarını emreder. Sonra insanlar ve cinlerden başka bütün mahlûkatın duyabileceği bir sesle bir münâdî; "Ey Muhammed ümmeti! Çok ihsân eden ve büyük günahları bağışlayan Rabbimizin huzûruna çıkınız" diye seslenir. Bayram namazı için müslümanlar câmiye geldiklerinde, Allahü teâlâ; "Ey melekler, verilen işi tamamen yapan işçinin karşılığı nedir?" buyurur. Onlar da; "Ey Allahımız, ey Rabbimiz, onların karşılığı, mükâfatı, ücretlerini tam vermektir" derler. Allahü teâlâ da; "Ey meleklerim, ben ki Allahım, sizi şâhid tutuyorum. Şâhid olun ki, Ramazân-ı şerîfteki oruç ve namazlarına ücret olarak, kendi rızâmı ve mağfiretimi verdim" buyurur. Sonra Allahü teâlâ; "Ey benim kullarım! Bugün benden isteyiniz. İzzet ve celâlimin hakkı için, bugün benden bütün ömrünüzde âhıretiniz için istediğiniz şeyi vereyim. Dünyâ için istediğinizi de vereyim. İzzetime yemîn ederim ki, günahlarınızı örterim. Benden ümid ettiğiniz müddetçe, günahlarınızın önüne, onları örten perde çekerîm. Yine izzetime yemîn ederim ki, sizi hak sahibleri ve idâreciler önünde rezîl rüsvâ etmem. Siz beni râzı ettiniz, ben de sizden râzı olduğum hâlde, bağışlanmış olarak dönünüz" buyurur. Buna melekler çok sevinirler. Allahü teâlânın, bu ümmete Ramazân-ı şerîfin bitiminde verdiği ihsânları birbirlerine müjdelerler."**

"Allahü teâlâ, bu ümmete, fakir ve zayıfların duâları, namazları ve samimiyetleri sebebiyle yardım eder."

"Kıyâmet gününde, dünyâda işlenen ameller ortaya konur ve bunun içerisinden kâinatın yaratıcısı ve sahibi Allahü teâlânın rızâsı için yapılan amelleri ayırın, denir. Bu emir üzerine Allah rızâsı için yapılanlar ayrılır. Geri kalanlar da Cehennem ateşine atılır."

"Bir kimse, kırk gün Allah rızâsı için ihlâs ile amel ederse, hikmet menbaaları, kalbinden diline fışkırır." (Hep güzel ve hikmetli sözler söyler.)

"Bir kimse, iyi bir amel yapmak ister, fakat yapamazsa, bir sevâb yazılır. Bir kimse, iyi bir amel yapmak isteyip, o ameli yaparsa, ona yaptığının on mislinden yediyüz katına kadar sevâb yazılır. Şayet bir kimse, kötü bir iş yapmak ister, fakat yapmazsa, ona günah yazılmaz. Eğer yaparsa, işlediği kadar günah yazılır."

"Bir kimse, âhıret amelini gösteriş için yapar ve bu amelinden âhıreti kazanmak gayesi gütmez ise, o kimseye, yerde ve göklerde la'net okunur."

"Bir kimse, insanların gördüğü yerde namazı güzel kılıp, yalnızken namazı önemsemezse, Rabbini de önemsememiş olur."

"Kıyâmet gününde insanlardan bir kısmına, Cennete girmeleri emr edilir. Bu kimseler Cennete yaklaşırlar. Kokusunu koklarlar. Cennetteki köşklere ve cenâb-ı Hakkın Cennetlikler için hazırlamış olduğu ni'metlere bakarlar. Bu sırada, "Onları oradan uzaklaştırın! Onların orada nasîbleri yoktur" diye nidâ olunur. Bunun üzerine onlar da, büyük bir üzüntü içerisinde oradan geri dönerler. Onlardan önce bu şekilde geri dönen olmamıştır. Onlar şöyle derler: "Rabbimiz! Keşke bize gösterdiğin mükâfatı ve dostların için Cennette hazırladıklarını göstermeden bizi Cehenneme atsaydın, bize daha kolay gelirdi." Allahü teâlâ onlara; "Bunu size göstermeyi ben istedim. Siz, sizi kimse görmediği zamanlarda bana karşı isyan edip günahlar işlediniz. Hâlbuki, ben sizi görüyordum. İnsanlarla karşılaştığınızda, onlara Allahü teâlâdan korkup itaat ettiğinizi hissettiriyordunuz. İnsanlara gösteriş yapıyordunuz. Kalbiniz benden gâfil idi. İnsanlardan korktunuz da, benden korkmadınız. İnsanlara ta'zimde bulundunuz, beni yüceltmediniz. Kötülüğü benim için değil, insanlar için terk ettiniz. Bugün mükâfattan mahrûm edilmenizle birlikte, elem veren azâbı size tattırıyorum" buyurur."

"Kur'ân-ı kerîm, şefaatçi ve şefaati kabûl edilen bir kitaptır. Kim ona uyarsa, onu Cennete götürür. Kim de onu terk eder, ondan yüz çevirirse, onu tepetakla Cehennem ateşine atar."

"Benî-İsrâil yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasârâ da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmişti. Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur. Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir."

"İnsanı tehlikeye düşüren şeyler; benimsenen cimrilik, arkasından gidilen nefsânî arzular ve kişinin kendisini beğenmesidir."

"İlim öğrenirken ölen kimse, o kadar yükselmiş olarak Allahü teâlâya kavuşur ki, kendi ile peygamber arasında sâdece peygamberlik derecesi kalır."

"Yalnız iki kişiye gıbta edilebilir: Biri; Allahü teâlânın mal verdiği ve hak yolda harcamaya muvaffak kıldığı kimse, diğeri ise; Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerîfleri anlama gücü verip de, onunla amel eden ve bunları başkalarına da öğreten kimsedir."

"Kişinin kendisinden sonra bıraktığı şeylerin en hayırlısı şu üç şeydir: İlki; kendisine duâ eden sâlih çocuk, ikincisi; sevâbı kendisine ulaşan sadaka. Üçüncüsü; ölümünden sonra amel edilen ilmî eserler ve talebeleri."

"Büyüğe saygı göstermeyen, küçüğe şefkat etmeyen ve iyiliği emredip, kötülükten sakındırmayan bizden değildir."

"Kim Allahü teâlânın rızâsından başka bir gaye ile ilim öğrenirse veya ilmini dünyâ menfaatine âlet ederse, Cehennemde yerini hazırlasın."

"Bir kimse ilmini gizler, kimseye öğretmezse, kıyâmet gününde Allahü teâlâ ona ateşten bir gem vurur."

"Kıyâmet gününde insanların en şiddetli azâba uğrayacak olanı, ilmi kendisine fayda vermeyen âlimdir."

"Misvak kullanınız. Zîrâ misvak, ağzı temizleyen ve Rabbin rızâsını kazandıran bir âlettir."

"İnsanlar, ezan okumanın ve (cemâatle namaz kılarken) **ilk safta bulunmanın ne kadar sevâb olduğunu bilseler, bunun için birbirleriyle mücâdele etseler, sonra kur'a çekmekten başka çâre bulmasalar, kur'a çekerlerdi. Namazı ilk vaktinde kılmanın ne kadar sevâb olduğunu bilselerdi, ona koşarlardı. Sabah ve yatsı namazını cemâatle kılmanın ne kadar sevâb olduğunu bilselerdi, dizleri üstünde emekliyerek de olsa gelir, cemâatle" kılarlardı."**

"Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için, bir kimse bir câmi yaparsa, Allah o kimse için Cennette bir köşk yapar."

"Mü'min bir kula, ölümünden sonra sevâbı ulaşacak iyi amellerden ba'zıları şunlardır: Öğrettiği ve yaydığı ilim, geride bıraktığı sâlih bir evlât, vârislere bıraktığı Kur'ân-ı kerîm, yaptığı câmi, yolcular için yaptırdığı misâfirhâne, açtırdığı kanal veya sağlığında malından verdiği sadaka, işte bütün bunların sevâbı kendisine ulaşır."

"Bana ümmetimin aldığı sevâblar, hattâ câmiden temizledikleri çerçöpün sevâbı bile gösterildi. Ümmetimin günahları da gösterildi. Kur'ân-ı kerîmden bir sûre veya bir âyet öğrenip, sonra okumayı unutan kişinin günâhından daha büyük bir günâh görmedim."

"Kim yatsı namazını cemâatle kılarsa, bir gecenin yarısını ibâdetle geçirmiş gibi olur. Kim de sabah namazını cemâatle kılarsa, gecenin tamâmını ibâdetle geçirmiş gibi olur."

"Kim sabah namazını kılar, sonra dünyâ işlerine âit boş bir söz söylemeden dört rek'at kuşluk namazı kılıncaya kadar Allahü teâlâyı zikrederse, annesinden doğduğu gibi günahsız ve tertemiz olur."

"Saflarınızı düzgün tutun. Omuzlarınızı aynı hizaya getirin. Namazda, yanınızdakine yumuşak davranın, onları incitmeyin. Aradaki boşlukları doldurun. Zîrâ şeytan, tıpkı koyunun küçük kuzusu gibi, aranızdaki boşluklarda dolaşır. Şeytana, girebileceği boşluklar bırakmayın. Kim safları sık tutarsa, Allah ondan râzı olur. Kim de saflarda boşluk bırakırsa, Allah ona gazâb eder."

"Biriniz İmâmdan önce, rükû' ve secdelerden başını kaldırdığı zaman, Allahü teâlânın onun başını merkep başına veya şeklini merkep şekline çevirmesinden korkmuyor mu?"

"Parça parça parçalansan, ateşte yakılsan bile, Allahü teâlâya hiçbir şeyi şerik yapma. Farz namazları terk etme. Farz namazları bile bile terk eden müslümanlıktan çıkar. Şarap içme. Şarap, bütün kötülüklerin anahtarıdır."

"Yatağa girip Kur'ân-ı kerîmden bir sûre okuyan her müslümana, Allahü teâlâ mutlaka, onun için bir melek ta'yin eder ve o melek, tâ uykusundan uyanıncaya kadar onu rahatsız edecek birşeyi ona yaklaştırmaz."

"Cum'a namazı kılmayanların kalblerini, Allahü teâlâ mühürler, gâfil olurlar."

"Kim namazı hakkıyla kılar, zekât verir, Kâ'beyi ziyâret eder, Ramazan orucunu tutar, misâfire ikram ederse, Cennete girer."

"Bir kul, komşusu zararından emîn olmadıkça kâmil mü'min olamaz. Kim Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanıyorsa, müsâfirine ikram etsin. Kim Allahü teâlâya inanıyorsa, ya hayır söylesin veya sussun. Allah, yumuşak huylu, tok gözlü zengini sever. Çirkin konuşan, günah işleyen ve ısrarla dilenen kişiyi sevmez."

"Kim, darda kalmış kimseye kolaylık gösterirse, Allahü teâlâ da ona, dünyâ ve âhırette kolaylık gösterir."

Resûlullah (s.a.v.), Şa'bân ayının son günü hutbede buyurdu ki: **"Ey müslümanlar! Üzerinize öyle büyük bir ay gölge vermek üzeredir ki, bu aydaki bir gece** (Kadr gecesi) **bin aydan daha fâidelidir. Allahü teâlâ bu ayda, her gün oruç tutulmasını emr etti. Bu ayda geceleri teravih namazı kılmak sünnettir. Bu ayda, Allah için ufak bir iyilik yapmak, başka aylarda farz yapmış gibidir. Bu ayda, bir farz yapmak başka ayda yetmiş farz yapmak gibidir. Bu ay sabır ayıdır. Sabr edenin gideceği yer Cennettir. Bu ay iyi geçinmek ayıdır. Bu ayda mü'minlerin rızkı artar. Bir kimse, bu ayda bir oruçluya iftar verirse, günahları affolur. Hak teâlâ, onu Cehennem ateşinden azâd eder. O oruçlunun sevâbı kadar, ona sevâb verilir."** Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Her birimiz, bir oruçluya iftar ettirecek, onu doyuracak kadar zengin değiliz" dediler. Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Bir hurma ile iftar verene de, yalnız su ile oruç açana da, biraz süt ikram edene de bu sevâb verilecektir. Bu ay öyle bir aydır ki, ilk günleri rahmet, ortası af ve mağfiret ve sonu Cehennemden azâd olmaktır. Bu ayda işçinin me'mûrun, askerin ve talebenin vazîfesini hafifleten patronları, âmirleri, kumandanları ve hocaları Allahü teâlâ affedip, Cehennem ateşinden kurtarır. Bu ayda dört şeyi çok yapınız! Bunun ikisini Allahü teâlâ çok sever. Bunlar; Kelime-i şehâdet söylemek ve**

istiğfar etmektir, İkisini de zâten her zaman yapmanız lâzımdır. Diğerleri de; Allahü teâlâdan Cenneti istemek ve Cehennem ateşinden O'na sığınmaktır. Bu ayda bir oruçluya su veren bir kimse, kıyâmet günü susuz kalmıyacaktır."

"Arefe günü oruç tutanların, iki senelik günahları affolur.

Birgün Resûl-i ekrem (s.a.v.) Muâz bin Cebel'e (r.a.); **"Yâ Muâz! Sana bir şey anlatacağım, bunu muhafaza edersen faydası olur. Şayet onu zayi eder hafızanda tutmaz isen, kıyâmet gününde Allahü teâlânın katında bir huccetin olmaktan çıkar. Yâ Muâz! Allahü teâlâ, semâları ve yeri yaratmadan önce, yedi tane melek yarattı. Sonra gökleri yarattı. Bu semâlardan herbirine birer kapıcı melek ta'yin etti. Onların herbirini azametle bürüdü. Her melek, semânın büyüklüğünü dile getirir. Hafaza melekleri de kulun sabahtan akşama kadar yaptığı amelleri semâya çıkarırlar. Bu amelin, güneş ışığı gibi nûru vardır. Dünyâ semâsına o ameli çıkarınca, onu söyleyerek çoğaltır. Dünyâ semâsındaki melek, hafaza meleklerine der ki: Bu ameli sahibinin yüzüne vurun. Ben, gıybet için ta'yin edilmiş bir meleğim. Rabbim bana, inananların gıybetini eden bir kişinin amelinin benden yukarıya geçmesine müsâade etmememi emretti.**

Sonra hafaza melekleri, o kulun amellerinden sâlih olanını getirir ve onu dünyâ semâsından geçirir. O ameli tezkiye eder ve zikretmek sûretiyle çoğaltırlar. Böylece o ameli ikinci kat semâya çıkarırlar, ikinci kat semâda vazîfeli melek, hafaza meleklerine:

"Durun, bu ameli sahibinin yüzüne vurun. Çünkü o, yaptığı bu amelle dünyâ malını elde etmek istedi. Rabbim bana, böyle kimselerin amelinin benden yukarıya geçmesine müsâade etmememi emretti. Zîrâ bu kimse, insanların arasında, onlara karşı büyükleniyordu" der. Hafaza melekleri bu sefer kulun, zekât, oruç ve namaz gibi nûr saçan amellerini semâya çıkarırlar. Bu amellerin güzelliği karşısında melekler şaşkına dönerek, hafaza meleklerinin üçüncü semâya çıkmalarına izin verirler. Üçüncü semâda vazîfeli melek, hafaza meleklerine; "Durun! Bu ameli sahibinin yüzüne vurun! Ben, kibir meleğiyim. Rabbim bana, bu kimsenin amelini benden başkasına geçirmememi emretti. Çünkü bu kişi, insanların arasında, onlara karşı büyükleniyordu" der. Bu sefer hafaza melekleri, kulun parlak bir yıldızın saçtığı ışık gibi, ışık saçan, amelini semâya çıkarırlar. Bu amel, tesbih, namaz, hac ve umre gibi ameller olup, gök gürültüsüne benzer gürültüleri vardır. Bu ameli dördüncü kat semâya götüren hafaza meleklerini, semâ vazîfelisi melek karşılayarak; "Durun ve bu ameli sahibinin yüzüne vurun. Sırtına ve karnına da vurun. Ben, kendini beğenme meleğiyim. Rabbim bana, bu kimsenin amelinin benden başkasına geçmesine izin vermememi emir buyurdu. Zira bu kişi amel yaptığında, ameline ucûb karıştırırdı" der.

Hafaza melekleri, kulun diğer amellerini beşinci kat semâya çıkarırlar. Sanki bu amel, süslenmiş bir gelin gibidir. Bu semâda vazîfeli melek, hafaza meleklerine; "Durun, o ameli sahibinin yüzüne vurun ve omuzuna yükleyin. Ben, hasede bakan meleğim. Zîrâ bu kimse, ilim öğrenen ve kendisi gibi amel işleyen kimseleri çekemez, hased ederdi. Hattâ kendinden fazla ibâdet yapan herkese hased eder ve onları ayıplayarak gıybette bulunurdu. Rabbim bana, bunun amelinin benden başkasına geçmesine engel olmamı emretti" der. Hafaza melekleri, kulun namaz, zekât, hac, umre ve oruç amellerini semâya çıkarır ve onları altıncı kat semâya geçirirler. Bu

semâda vazîfeli melek, hafaza meleklerine; "Durun, bu kişinin amelini yüzüne vurun. Zîrâ bu kimse, başına bir belâ gelmiş Allahü teâlânın hiçbir kuluna acımaz, özellikle onun bu hâline sevinirdi. Ben, rahmet meleğiyim. Rabbim bana, bu kimsenin amelinin benden daha yukarıya geçmesine engel olmamı emr buyurdu" der. Hafaza melekleri, bu defa kulun oruç, namaz, zekât, mücâhede ve takvâ gibi amellerini yedinci kat semâya çıkarırlar.

Onlara, yedinci kat semâda vazîfeli olan melek; "Durun, bu kişinin amelini yüzüne ve diğer a'zâlarına vurun. Kalbine de kilit vurun. Ben, Rabbimin rızâsını kazanmak gayesiyle yapılmayan bütün amellerden dolayı Rabbimden utanıyorum. Bu kişi, yaptığı amelle Allahü teâlâdan başkasını memnun etmeği gaye edinmişti. O, hukukçuların katında yükselmeyi, âlimler tarafından övülmeyi, ülkelerde sesinin duyulmasını istemişti. Rabbim bana, bu kimsenin amelinin benden daha yukarıya çıkmasına engel olmamı emretti. Allahü teâlânın rızâsı için, içten gelerek yapılmayan her amel, gösteriş için yapılmış ameldir. Allahü teâlâ ise, gösteriş yapanların amelini kabûl etmez" der.

Hafaza melekleri, kulun namaz, zekât, oruç, hac, umre, güzel ahlâk, sükût ve Allahü teâlâyı zikretmek gibi amellerini çıkarırlar ve onu semâların melekleri, bütün perdeleri açarak Allahü teâlâya ulaştırırlar. Allahü teâlânın huzûrunda durarak, o amellerin Allah rızâsı için içten gelerek yapılmış bir amel olduğuna şâhidlik ederler. Bunun üzerine Allahü teâlâ onlara; "Siz, kulumun amellerini muhafaza ettiniz. Bense onun kalbini gözledim. O amelleri yaparken, benim rızâmı gözetmedi. Başka şeyleri kasdetti. La'netim onun üzerine olsun" buyurur. Bütün melekler de; "Senin ve bizim la'netimiz o kimsenin üzerine olsun" derler. Bütün semâlar da; "Allahü teâlânın la'neti, bizim la'netimiz, yedi kat göklerin la'neti ve bu göklerin içindekilerin la'neti onun üzerine olsun" derler" buyurunca, Muâz bin Cebel (r.a.); "Yâ Resûlallah! Sen Allahın Resûlüsün, ben ise Muâz'ım, hâlim nice olur?" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Amelinde bir kusur varsa, bana uyarak sâlih amel işle, yâ Muâz! Kur'ân hafızları olan kardeşlerinin aleyhinde konuşmaktan dilini muhafaza et. Onları kötülemek sûretiyle kendini temize çıkarma. Kendini onlardan üstün sayma. Dünyâ amelini, âhıret ameline karıştırma. Bir kişinin yanında, diğer biriyle gizli konuşma. Halka kibirli davranma ki, kıyâmet gününde Cehenmem ateşinin içerisinde Naşitat seni parçalamasın. Naşitat nedir sen biliyor musun yâ Muâz?"** Muâz (r.a.); "Anam babam sana feda olsun, onlar nedir yâ Resûlallah?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Onlar, Cehennemde** (Cehennemliklerin) **etlerini ve kemiklerini ısırıp, yiyen Cehennem köpekleridir"** buyurunca, Muâz (r.a.) "Anam babam sana feda olsun. Bu tehlikeli mücâdeleye kim dayanabilir ve bundan kim kurtulur?" dedi. Server-i âlem (s.a.v.); **"Yâ Muâz! Bu, Allahü teâlânın kolaylaştırdığı kimselere kolay olur"** buyurdu.

"Altı kişiye ben la'net ederim. Allahü teâlâ la'net eder ve duâları kabûl edilen bütün peygamberler la'net ederler. Bunlar; Allahü teâlânın kitabına, olmayan şeyleri ekleyen, Allahü teâlânın takdîrine inanmayan, Allahü teâlânın azîz kıldığını zelîl, zelîl kıldığını azîz kılmak için ümmetimi korkutarak, onların üzerine musallat olan, Allahü teâlânın haram kıldıklarını helâl sayan ve sünneti terkedenlerdir."

"Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için, ilim öğrenmek maksadıyla yola çıkan bir kimseye, Allahü teâlâ Cennete giden bir kapıyı açar. Melekler, onun için kanatlarını

yayarlar. Ona gökteki melekler ve denizdeki balıklar duâ ederler. Âlimin, âbide üstünlüğü, gökteki dolunayın en küçük yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler, peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak altın ve gümüş para bırakmazlar. Fakat ilim bırakırlar. Böyle olunca, ilmi olan, bu mirastan hissesini almış olur. Bir âlimin ölümü, telâfi edilmeyen bir felâket, kapatılamayan bir gediktir. O, batan bir yıldız gibidir. Bir kabilenin ölümü, bir âlimin ölümünden daha ehvendir."

Birgün Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kıyâmet gününde secde etmeye izin verilecek ilk kişi benim. Başımı kaldırıp, önüne, arkasına ve sağına, soluna bakarak diğer ümmetlerin içerisinde ümmetimi tanıyacak olan ilk kişi de benim"** buyurunca, orada bulunan bir zât; "Nûh peygamberden beri gelen birçok insanlar arasında ümmetini nasıl tanıyacaksın yâ Resûlallah?" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Benim ümmetimin, aldıkları abdestlerin nişanı olarak, yüzleri ve azaları bembeyaz olur. Bu hâl, başka hiçbir ümmette bulunmaz. Onları tanırım. Çünkü kitapları sağ taraflarından verilir."** buyurdu.

"Kul, abdest alırken ağzına su verdiği zaman, ağzından günahları çıkar. Burnuna su verdiğinde, günâhları burnundan çıkar. Yüzünü yıkadığı zaman, göz kapaklarının altına kadar, yüzündeki bütün günahları çıkar. Ellerini yıkadığı zaman el tırnaklarının altına varıncaya kadar ellerindeki bütün günahlar çıkar. Başını mesh ettiği zaman kulakları da dâhil, başından bütün günahları çıkar. Ayaklarını yıkadığı zaman, ayak tırnaklarının altı dahil, ayaklarındaki bütün günahları çıkar, sonra onun câmiye gidiş ve orada kılmış olduğu namazın sevâbı ayrıca kendisine verilir.

"Şunları yapıncaya kadar hiçbirinizin namazı tam olmaz: Allahü teâlânın emrettiği şekilde eksiksiz abdest alır, yüzünü ve kollarını dirsekleriyle birlikte yıkar, başını mesh eder ve topuklarıyla birlikte ayaklarını yıkar, sonra sırasıyla "Allahü ekber" der. Allahü teâlâya hamd ve ta'zimde bulunur (Sübhâneke duâsını ve Fâtiha'yı) **ve Allahü teâlânın müsâade ettiği ve kolayına gelen Kur'ân-ı kerîmin bir yerinden okur. Tekbîr alır ve rükû'a gider, ellerini diz kapaklarına koyar. Öyle ki, kendisini salarak hareketsiz olur. "Semi'allahü limen hamideh" diyerek iyice doğrulduktan sonra, tekbîr alarak secdeye varır. Alnını yere koyar. Secdede kendisini tamamen bırakır ve sakin olur. Tekrar tekbîr alır ve secdeden başını kaldırır, rahatça oturarak belini doğrultur. Böyle yapmadıkça hiçbirinizin namazı tam olmaz."**

Semure bin Cündeb (r.a.) şöyle rivâyet eder: Resûl-i ekrem (s.a.v.) sabahları Eshâb-ı Kirâma ekseriya; **"Sizden biri bu gece bir rü'yâ gördü mü?"** diye sorardı. Eshâb-ı Kirâm. Allahü teâlânın anlatılmasını dilediği kadar rü'yâ anlatırlardı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), bir sabah bize rü'yâsını şöyle anlattı: **"Bu gece rü'yâmda, bana iki melek geldi. Beni götürmek istediler. Bana "Yürü" dediler. Bende onlarla yürüdüm. Arkasına yaslanmış bir kişinin yanına geldik. Diğer bir kişinin bir kaya ile başında durduğunu ve taşı onun başına vurduğunu, başını yardığını, taş yuvarlandığını, diğer kişi taşı alıp daha geri dönmeden oturan kişinin başının eski hâlini aldığını, sonra diğer kişinin yanına geldiğini, ona yaptığı işkenceyi tekrarladığını gördüm. "Sübhânallah bu ne?" dedim. Melekler bana; "Sen yürü" dediler. Yürümeye devam ederek, sırt üstü yatmış bir kişinin yanına geldik. Başka bir kimsenin, uçları çengelli bir demirle onun başında durduğunu ve yüzünün bir tarafından ağzını, burnunu ve gözünü kafasına kadar yardığını, sonra öbür tarafa geçip aynı şekilde yaptığını, bir tarafı bitirmeden, öbür tarafın önceki normal hâlini aldığını, sonra dönüp normal hâle gelen tarafa aynı**

işkenceyi tekrarladığını gördüm. "Sübhânallah bu ne?" deyince, melekler bana; "Sen yürü, yürü" dediler. Yürüdük ve tandır gibi bir yere geldik. Orada çıplak erkekler ve kadınların olduğunu, altlarından gelen alevlerin her gelişinde çığlıklar attığını gördüm. Meleklere; "Bunlar kimlerdir?" diye sorduğumda; "Yürü, yürü" dediler. Yürüdük bir ırmağın kenarına geldik. Bir de gördüm ki bir kişi ırmakta yüzüyor. Bir diğer kişi de ırmağın kenarında yanına birçok taşlar toplamış beklemektedir. Yüzen kişi yüzebildiği kadar yüzüyor, sonra nehrin kenarındaki kişinin yanına geliyor ağzını açıyor. Kıyıda duran da, ağzına bir taş koyarak yutturuyordu. Bunun üzerine yüzen tekrar yüzmeye başlıyor. Sonra dönüp geliyor. Her geldikçe ağzını açıyor, kıyıdaki de ağzına bir taş atıyor. Bu işkence böyle devam ediyor. Meleklere; Bu iki kişi kim?" diye sorunca, yine; "Yürü, yürü" dediler. Yürüdük ve çirkin görünüşlü bir kişinin yanına geldik. Sanki o, gördüğüm en çirkin kimse idi. Bunun, yanındaki ateşi tutuşturduğu ve etrâfında dolaştığını gördüm. "Bu kim?" dediğimde, melekler bana; "Yürü, yürü" dediler. Yürüyerek uzun bitkileri olan bir bahçeye geldik. Bahçede ilkbaharın bütün çiçeklerinden vardı. Bahçenin ortasında uzun boylu bir adam vardı. O kadar uzun boylu idi ki, nerdeyse göğe uzanan başını göremiyecektim. O sırada kişinin etrâfında, çok sayıda çocuğun olduğunu farkettim. Meleklere; "Bu kim?" diye sorunca, melekler yine; "Yürü, yürü" dediler. Yürüyerek büyük bir ağaçlığın yanına geldik. Asla bundan daha büyük ve daha güzel bir yeşillik görmemiştim. Melekler bana; "Bu ağaçlığa tırman" deyince, altın ve gümüş kerpiçlerle yapılmış bir şehre kadar tırmandık ve şehrin kapısına geldik, açmalarını istedik. Kapı açıldı, girdik. Bizi, vücûtlarının yarısı, gördüklerimin en güzeline, diğer yarısı gördüklerimin en çirkinine benzeyen kişiler, karşıladı. Melekler onlara; "Gidin şu ırmağa dalın" dediler. Suyu bembeyaz olan ve enlemesine akan bir ırmak gördüm. Onlar gidip o ırmağa girdiler. Sonra dönerek yanımıza geldiler. Artık çirkinlikleri kaybolmuş ve son derece güzelleşmişlerdi. Melekler bana; "Burası Adn Cenneti, şu senin konağın" dediler. Yükseklere baktığımda beyaz bulutlara benzer bir köşk gördüm. Meleklere; "Allahü teâlâ, iyiliğinizi versin! İzin verin de oraya gireyim" dedim. Onlar; "Hayır, şimdi olmaz! Fakat ileride gireceksin" dediler. Sonra onlara; "Bu gece şimdiye kadar şaşılacak şeyler gördüm. Bu gördüklerim neydi!" diye sorunca, onlar bana şöyle dediler: Sana bildirelim; ilk uğradığın başı taşla parçalanan kişi, Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip de onu unutan ve farz namazı kılmadan uyuyan kimsedir. (Böyle olanlara bu şekilde azâb edilecektir.)

İkinci rastladığın, ağzı, burnu ve gözü başına kadar yırtılan kimse ise, sabahleyin evinden çıkar, her tarafa ulaşacak yalanlar söylerdi. (Böyle yapanlara da bu şekilde azâb edilecektir.)

Tandıra benziyen binadaki çıplak kadın ve erkekler ise, zinâ yapan erkeklerle kadınlardır. Irmakta yüzerken ve taş yutturulurken rastladığın kişi ise, faiz yiyen kimsedir. Ateşin yanında çirkin görünüşlü devamlı ateşi tutuşturan ve etrâfında dolaşan kişiye gelince, o Cehennem zebanîsi melektir. Bahçedeki uzun kişi, İbrâhim aleyhisselâmdır. Etrâfındaki çocuklar, İslâm fıtratı üzere ölen bütün çocuklardır. Bir tarafı güzel, diğer tarafı çirkin olan kişiler ise, yaptıkları iyi amellere kötü amelleri karıştıranlardır. Allahü teâlâ, onları iyi amelleri sayesinde bağışladı."

Kıyâmet günü, Allahü teâlâ yarattıklarını hesaba çeker. Her sınıf insan, orada toplanır. Hesap için ilk çağırılanlar; Kur'ân-ı kerîm okuyanlar, Allah için harpte ölenler

ve dünyâda iken malı mülkü olup, zengin olanlardır. Allahü teâlânın huzûruna önce Kur'ân-ı kerîm okuyan getirilir. Allahü teâlâ ona; "Peygamberime gönderdiğim esaslar sana bildirilmedi mi?" diye sorar. O da; "Evet bildirildi, yâ Rabbî!" der. Allahü teâlâ yine sorar: "Peki sana bildirilenle, öğrendiğin ile ne yaptın?" O da; "Gece gündüz okudum" der. Allahü teâlâ; "Yalan söyledin" buyurur. Melekler de; "Evet yalan söyledin. Sen, hakkında başkası, "Ne güzel okuyor" desinler diye okudun. Nitekim sana böyle söylendi." derler.

Daha sonra, harpte Allah yolunda ölen huzûra getirilir. Allahü teâlâ ona; "Niçin öldürüldün?" diye sorunca, "Senin yolunda harp ettim ve öldürüldüm" der. Allahü teâlâ; "Yalan söyledin" buyurur. Melekler de; "Yalan söyledin. Sen Allah için harp etmedin. "Ne cesur adam" desinler diye harp ettin. Herkes de sana böyle dedi" derler.

Allahü teâlâ, sonra huzûruna getirilen zengin olana; "Sana verdiğim zenginlikle ne yaptın?" buyurur. O da; "Sıla-i rahm yaptım ve o malla sadaka verdim, dağıttım" der. Allahü teâlâ; "Yalan söyledin" buyurur. Melekler der ki: "Yalan söyledin. Hakkında herkes, "Ne cömerd, ne iyilik sever adam" desinler diye bunları yaptın. Herkes de senin için böyle söyledi." Sonra Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Ey Ebû Hüreyre! Kıyâmet günü Allahü teâlânın Cehenneme atacağı bu üçüdür" buyurdu.**

"Zinâ eden kimse, puta tapan kimse gibidir."

"Şarap içmeğe devam eden bir müslüman öldüğü zaman, Allahü teâlâ onu puta tapan kâfir gibi cezalandırır."

"Hiçbir gölgenin olmadığı günde, Allahü teâlâ, yedi sınıf kimseyi Arş'ın gölgesinde gölgelendirir: 1. Adâlet ile hükmeden devlet reîsleri ve vâliler. 2. İbâdet eden gençler. 3. Kalbi mescidlere bağlı olanlar (ya'nî namazı ve cemâati gözetenler). 4. **Allah için birbirini seven iki mü'min. Bu sevgi ile biraraya gelip, ayrılırken de bu sevgi üzere olanlar. 5. Güzel bir kadın, çirkin bir iş için kendini çağırınca, Allahü teâlâdan korkup bunu yapamam, Allahtan korkarım diyenler. 6. Sadaka verirken gösteriş yapmayanlar. Şöyle ki, sağ eli ile verdiğini, sol eli bilmemelidir. 7. Allah deyip gözünden yaş akanlar."**

"Cennet, cömertlerin yeridir."

"Cömert; Allaha yakın, insanlara yakın, Cennete yakın ve Cehennemden uzaktır. Cimri; Allahü teâlâdan, insanlardan ve Cennetten uzak, Cehenneme yakındır. Allah katında cömert bir câhil, cimri olan bir âlimden daha sevimlidir. En ağır hastalık, cimrilik hastalığıdır."

"Haya îmândandır, îmânı olan Cennettedir. Fuhuş kötülüktür. Kötüler Cehennemdedir."

"Kıyâmet günü mizanda en ağır gelen şey, Allah korkusu ile güzel ahlâktır.

"Mü'minlerin îmân yönünden en faziletlisi, en üstünü, ahlâkça en iyi olanıdır."

"Bir insan az ibâdet etse de, güzel ahlâkı sayesinde yüksek dereceye kavuşur."

"Bir müslüman, güzel ahlâk sayesinde, gündüzleri oruç tutan, geceleri ibâdet eden kimselerin derecesine kavuşur."

"Kuvvetli ve kahraman pehlivan, herkesi yenen kimse değildir. Kuvvetli pehlivan, ancak öfke zamanında nefsine hâkim olan ve öfkesini yenen kimsedir."

"Kızgın kimse ayakta ise otursun, kızgınlığı devam ederse yan yatsın."

"Kızgınlık, şeytanın vesvesesinden hâsıl olur. Şeytan ateşten yaratılmıştır. Ateş, su ile söndürülür. Gazâba gelince, öfkelenince abdest alınız."

"Kalbinde zerre kadar kibir (küfür) **bulunan kimse, Cennete giremez."**

"Gıybetten uzak olunuz, çünkü gıybet, zinâdan fenâdır. Zinânın tövbesi kabûl edilir ama, gıybet edilen helâl etmeyince, gıybet edenin tövbesi kabûl edilmez."

"Mi'râc gecesi Cehennemi bana gösterdiler. Etleri parça parça edilip, ağızlarına konduğu bir takım insanları gördüm. Kendilerine, bu kokmuş etleri yiyin diyorlardı. Bunların kimler olduğunu suâl ettim. Cehennem meleklerinin reîsi Mâlik; bunlar gıybet edenlerdir, gıybet edenler, şeytanın dostlarıdır, dedi."

"Kıyâmet günü, bir kimsenin amel defteri açılır. Yâ Rabbî! Dünyâda iken, şu ibâdetleri yapmıştım. Amel defterimde bunlar yazılı değil, der. Onlar, defterlerinden silindi, gıybet ettiklerinin defterlerine yazıldı denir."

"Bir kimse, dünyâda din kardeşinin hakkını korursa, Allahü teâlâ, bir melek göndererek onu Cehennem azâbından korur."

"Hased etmekten sakınınız. Biliniz ki, ateş odunu yok ettiği gibi, hased de, iyilikleri yok eder."

"Koğuculuk yapan Cennete giremez"

"Peygamber efendimiz zamanında Alkame adında bir genç vardı. Hep tâat üzere olup, yaz-kış oruç tutar, geceleri sabaha kadar ibâdet ederdi. Birgün hasta yatağında fenâlık geçirdi. Dili tutuldu. Resûlullaha haber verdiler. Hazreti Ali ve Ammâr bin Yâser hazretlerini Alkame'ye gönderdi. Kelime-i şehâdeti söyletmek için çalıştılar ise de, dili dönmedi. Hazreti Ali efendimiz, Hazreti Bilâl-i Habeşî'yi Resûlullah efendimize gönderdi. Durumu bildirdi. Resûlullah efendimiz (s.a.v); **"Alkame'nin anası, babası var mı?"** buyurdu. Orada bulunanlar "Yaşlı bir annesi var" dediler. **"Annesini buraya getirin"** buyurdu. Annesini getirdiler. Ona, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Alkame'ye ne oldu, anlat! Seninle geçinmesi nasıldır?"** buyurdu. Annesi şöyle anlattı: "Yâ Resûlallah! Alkame çok iyidir. Zâhiddir (dünyâya düşkün değildir). Hep ibâdet, itaat üzeredir. Ama, ben ondan râzı değilim. Çünkü o, hanımının rızâsını, benim rızâmdan önde tutmaktadır." Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Dilinin tutulması bu yüzdendir. Ona hakkını helâl et de, dili açılsın"** buyurdu. Annesi; "Ey Allahın Resûlü! O, benim hakkıma riâyet etmedi. Hakkımı helâl etmem" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ey Bilâl! Eshâbımı topla. Etrâftan odun toplasınlar, Alkame'yi yakacağız. Çünkü annesi ondan râzı değildir"** buyurdu. Annesi; "Yâ Resûlallah! Benim oğlumu, benim gözümün önünde mi yakacaksınız? Kalbim buna nasıl dayanabilir?" Server-i âlem efendimiz (s.a.v.); **"Cehennem ateşi, dünyâ ateşinden çok daha kızgın ve yakıcıdır. Sen ondan râzı olmadıkça, onun hiçbir itaati makbûl değildir"** buyurdu. O zaman Alkame'nin annesi; "Yâ Resûlallah! Ben ondan râzı oldum. Hakkımı ona helâl ettim" dedi ve eve gitti. Eve vardığında Alkame'nin sesini duydu. Kelime-i şehâdet söylüyordu. Dili açılmıştı. Aynı gün vefât etti. Cenâze namazını Resûl-i ekrem (s.a.v.) kıldırdı. Defn işleri bittikten sonra, Server-i âlem, Eshâb-ı Kirâma dönerek;

"Ey Eshâbım, ey Muhacir ve ey Ensâr! Hanımını annesinden üstün tutana, Allahü teâlâ ve melekler la'net ederler. Onun farz ve nafile ibâdetleri kabûl edilmez" buyurdu."

"Müslümanın, din kardeşine üç günden fazla dargın durması helâl değildir. Üç günden fazla bir kimseye dargın olduğu hâlde ölen kimse, Cehenneme gider."

"Îmânı kâmil olan kimse, sevdiği kimseyi, ondan gördüğü menfaat için değil, sırf Allahü teâlânın rızâsı için sever. Gerçek îmân da budur."

"Allahü teâlâ, kıyâmet gününde öyle insanlar haşreder ki, yüzleri nurlu olup, inciden yapılmış minberlere (koltuklara) **oturacaklar. Bütün insanlar onlara imreneceklerdir. Onlar ne peygamberler, ne de şehidlerdir. Onlar, çeşitli uzak memleketlerden bir araya gelmiş, Allah için birbirini seven, bir arada Allahü teâlâyı zikreden kimselerdir."**

"İnsanı tehlikeye düşüren yedi şeyden sakının. Onlar; Allahü teâlâya şirk koşmak, sihirle uğraşmak, haksız yere Allahü teâlânın yasak ettiği cana kıymak, faiz yemek, haksız yere yetimin malını yemek, savaşta düşmandan kaçmak ve tertemiz namuslu mü'min kadınlara iftira etmektir."

"Üç kişinin duâsı kabûl olur: Babanın çocuğuna yaptığı duâ, seferde olanın ve zulme uğrayanın duâsı.

"Batıda, genişliği yetmiş yıllık bir kapı vardır. Allah gökleri ve yeri yarattığı gün, kullarının tövbe etmesi için o kapıyı açmıştır. Güneş batıdan doğuncaya kadar da kapatmayacaktır."

"Kul günahlarından tövbe edince, Allahü teâlâ hafaza meleklerine, a'zalarına ve günah işlediği yerlere günahlarını unutturur, kıyâmet gününde Allahü teâlânın huzûruna çıkınca, günahlarına şâhidlik yapacak hiç kimse ve hiçbir şey olmaz."

"Sizden önce yaşıyan insanlar arasında, doksandokuz kişiyi öldüren bir adam, yeryüzünde en büyük âlimin kim olduğunu sorduğunda, falanca râhib derler. O da rahibe giderek; "Doksandokuz kişiyi öldürdüm. Günahlarıma tövbe etsem, kabûl olur mu?" diye sorunca, râhib; "Hayır" der. Bunun üzerine rahibi de öldürür, öldürdüklerinin sayısı yüz olur. Daha sonra yine "Yeryüzünde en büyük âlim kimdir?" diye sorunca, falanca, âlim derler. Onun da yanına giderek; "Yüz kişiyi öldürdüm. Tövbe etsem kabûl olur mu? diye sorunca, âlim; "Evet, kim tövbenle arana girebilir. Falanca şehre git. Orda Allahü teâlâya ibâdet eden insanlar var. Onlarla beraber Allahü teâlâya ibâdet et. Bir daha da memleketine dönme. Çünkü orası hayırsız ve kötülerin yeridir" der. Bunu dinleyen günahkâr, iyi kimselerin bulunduğu şehre gitmek üzere yola çıkar. Yarı yola varınca, ölüm meleği (Azrail aleyhisselâm) **canını almaya gelir. O sırada rahmet melekleri ve azap melekleri gelir, aralarında çekişirler. Rahmet melekleri; "Bu kişi kalbini Allahü teâlâya bağlıyarak günâhlarından tövbe etti" derler. Azap melekleri de; "Bu kişi hiç hayır işlemedi. Bütün işleri kötülüktür" derler. Bunun üzerine insan sûretinde bir melek; "Çıktığı şehirle gideceği, yeri ölçün. Hangisine daha yakınsa oralı sayılır" der. Ölçerler, gideceği yeri daha yakın bulduklarında, rûhunu rahmet melekleri alır** (Cennet bahçesine götürürler)."

"Yâ Muâz! Sana Allahü teâlâya âsî olmaktan sakınmayı, doğru sözlü olmayı, anlaşmalara bağlı kalarak aynen yerine getirmeyi, emâneti sahibine vermeyi,

yetimlere acıyıp merhametli olmayı, komşu haklarını korumayı, öfkeyi gizleyip, kimseye surat asmamayı, tatlı dilli olmayı, selâm vermeyi, idârecilere ve âmirlere itaat ederek bağlı kalmayı, Kur'ân-ı kerîmin emirlerini yerine getirmeni, âhırete hazırlanmayı, âhırette hesaba çekilmekten korkarak kötülükten kaçmayı, hayâl perest olmamayı, güzel işler yapmayı tavsiye eder, müslüman kardeşine kötü lâf söylemeni, yalancıyı doğrulamanı, doğru konuşanları yalanlamanı, âdil idâreci ve âmirine âsî olmanı ve yeryüzünde fesad çıkarmanı yasaklarım. Yâ Muâz! Her ağacın ve taşın yanında (ya'nî her yerde) **Allahü teâlâyı zikret. Her günah işledikçe tövbe et. Gizli işlediğin günahlara gizli olarak, açıkta işlediğin günahlara açık olarak tövbe ve istiğfar et."**

"Hergün güneş doğarken, Allahü teâlâ iki melek gönderir. Seslerini yeryüzünde bütün canlılar işitir, sâdece insanlar ve cinler işitmez. Şöyle seslenirler: "Ey insanlar! Rabbinizin ibâdet ve tâatına koşun, insana yeteri kadar ve ibâdetlerine engel olmayan az mal, ibâdetlerden oyalayan çok maldan hayırlıdır." Hergün güneş batarken de, iki melek gönderilir. Onlar da şöyle seslenirler;

"Allahım! Malını hayırlı yerlere harcayan cömertlere, harcadığından fazlasını ver. Malını harcamayan cimrilerin de, mallarını helak et.

"Birbirinize iyilik ve hayırlı işleri tavsiye edin. Kötülüklerden ve zararlı şeylerden birbirinizi koruyun. Cimriliğin çoğaldığı, nefsî arzulara uyulduğu, âhıretin unutulup da hep dünyâ için çalışıldığı, herkesin kendi kendini beğendiği zamana ulaştığında, kendi kendinizi düzeltmeye, kötülüklerden kendinizi korumaya çalışın, insanları bırakın, onlara uymayın. İleride zor günler yaşayacaksınız. O zamanlarda kötülüklerden kaçınmak, elde ateş tutmak gibi zor olacak. O günlerde faydalı işler yapan, müslümanca yaşıyan, aynı işleri yapan sizden elli kişinin kazandığı ecir ve sevâbı kazanacak."

"Dünyâ tatlı ve çekicidir. Kim helâlinden kazanırsa, Allahü teâlâ malına ve kazancına bereket verir. Nefsinin arzularına uyup, âhıretini ihmâl eden birçok kimseler için, kıyâmet gününde ateşten başka birşey yoktur."

"Kim kalbini tamamen dünyâ sevgisine kaptırırsa, üç şeye mübtelâ olur: 1. Yorgunluğu bitmeyen çırpınma, 2. Ne kadar kazansa doymayan hırs, tama', 3. Bitmeyen emel ve arzu. Dünyâ hem tâlibdir, insanı kul eder, hem de matlûbdur, insana hizmet eder. Kim. âhıreti unutur, dünyâya tâlib olursa, âhıret onu taleb eder ve onun canını alır. Kim de âhıreti isterse, rızkını bitirip ölünceye kadar dünyâ ona hizmet eder."

"Allahü teâlâ, kendisine gerçek ma'nâda bağlanıp ibâdet eden kulunun bütün ihtiyâçlarının sebeblerini yaratır, onu beklemediği yönden rızıklandırır. Kim de kendini tamamen dünyâya kaptırırsa, onu dünyâya kul eder."

"Azâbını, kudret ve azametini düşünerek, Allahü teâlâyı zikrederken gözlerinden yaş dökülen kimseye, kıyâmet gününde azâb edilmez."

"Üç kimsenin gözleri Cehennem ateşi görmez: 1. Gazâda nöbet tutan göz, 2. Allah korkusundan ağlayan göz, 3. Allahın bakılmasını haram kıldığı şeylere bakmayan göz."

"Birgün Resûlullah (s.a.v.) mescide girdiğinde, ba'zı kimselerin kahkaha ile güldüğünü görünce, onlara şöyle buyurdu: **"Ne bu hâliniz? Eğer ağız tadını bozan ölümü, çok düşünseydiniz, sizi bu hâlde görmezdim. Ümitleri kıran ölümü çok düşünün. Zira kabir, hergün muhakkak şu sözleri söyler: "Ben gurbet ve ayrılık eviyim. Ben, yalnızlık ve toprak eviyim. Bana gelenleri toprak ediciyim. Ben, kurt ve böcek eviyim. Bana gelen ölüler kurtlanır, böceklere yem olur." Bir mü'min kulun cenâzesi gömüldüğü zaman kabir ona; "Hoş geldin, sefâlar getirdin. Üzerimde yüreyenlerin arasında en çok sevdiğim sendin. Bugün benim himâyemdesin. Pek yakında sana yapılan iyilikleri göreceksin" der ve Allahü teâlâ kabri ona gözünün alabildiği yere kadar genişletir. Cennetten bir kapı açılır. Fâcir ve kâfir bir kul defnedilince de kabir ona; "Sana burada ne geniş yer var, ne de rahatlık. Üzerimde yürüyenlerin arasında en sevmediğim sendin. Biraz sonra seni bana bırakıp gittiklerinde, benimle yalnız kalınca, göreceksin sana ne işkenceler yapacağım" der ve hemen kabir daralmaya başlar. Kabir o kadar daralır ki, kaburga kemikleri birbirine girer. Ona azap etmek için, yetmiş büyük yılan gönderilir. Eğer onun bir tanesi dünyâda olsa, nefesinden çıkan zehirin etkisinden, yeryüzünde hiçbir şey yetişmez, işte o yılanlar, kıyâmet gününde hesaba çekilinceye kadar, ona azâb ederler. Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçedir veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur."**

"Müslümanın, müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevap vermek, hastasını yoklamak, cenâzesinde bulunmak, da'vetine gitmek ve aksırıp Elhamdülillah diyene, yerhamükellah diyerek cevap vermek."

"Yâ Rabbî! Kim sana îmân eder, benim, senin Resûlün olduğuma şehâdet ederse, ona, sana kavuşmayı sevdir, ölümü kolaylaştır, dünyâ yükünü hafiflet. Kim de sana inanmaz, benim, senin elçin olduğumu kabûl etmezse, ona, sana kavuşmayı sevdirme, ölümü zorlaştır, dünyâ yükünü ağırlaştır."

"İnsanın işlediği günahlar yüzünden rızkı daralır. Duâ ile kaderi değişir, iyilik ve büyüklere itaat ise ömrü uzatır."

"İsrâiloğullarından bir zât, "Bu gece Allahü teâlânın rızâsı için mutlaka sadaka vereceğim" diyerek evinden çıktı ve sadakayı bilmiyerek bir hırsıza verdi. Sabahleyin halk "Bu gece hırsıza sadaka verildi" dediler. Bunun üzerine sadaka veren kişi; "Allahım! Hırsıza sadaka verdiğim için sana hamd ederim. Mutlaka makbûl bir sadaka vereceğim" deyip tekrar evinden çıktı ve bu defa sadakayı zinâ eden bir kadına verdi. Sabahleyin halk; "Bu gece de zinâ eden kadına sadaka verildi" dediler. Sadakayı veren o zât; "Ey Allahım! Bir fahişeye sadaka verdiğim için sana hamd ederim. Mutlaka makbûl bir sadaka vereceğim" dedi. Yine sadaka vermek üzere evinden çıktı. Bu sefer de zengin birisine verdi. Sabahleyin halk; "Hayret! Bu gece de zengin birisine sadaka verildi. Olur mu böyle şey?" diye dedikodu yaptılar. Sadaka veren zât! "Ey Allahım! Hırsıza, fahişeye ve zengine sadaka verdiğim için sana hamd ederim." dedi. Bu zâta rü'yâsında şöyle müjde verildi: "Senin o hırsıza verdiğin sadaka var ya, belki de hırsızı hırsızlığından, fahişe kadını da zinâdan vazgeçirir, iyi ve namuslu birer insan olmalarına vesile olur. Umulur ki, zengin de senden ibret alır, (malını) **Allah rızâsı için harcar."**

"Bir kimse, gece kalkar namaz kılarım" deyip yatağına yatsa, fakat kalkmayıp sabaha kadar uyusa, amel defterine niyet ettiği namazın sevâbı yazılır. Uykusu da kendisine Rabbi tarafından bir sadaka olur."

"Bir kimse haksız iken münâkaşayı terkederse, ona Cennetin kenarlarında bir köşk bina edilir. Bir kimse de, haklı olduğu hâlde, münâkaşayı terkederse, onun için de Cennetin ortasında bir köşk bina edilir. Bir kimse, ahlâkını güzelleştirirse, onun için de Cennetin en yüksek yerinde bir köşk bina edilir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 264

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 212

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1436

4) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 336

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 277

6) Zeyl-i Ravdateyn sh. 201

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 586

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 249

9) El-A'lâm cild-4, sh. 30

10) Muhtasâr-ı Müslim mukaddimesi

11) Tabakât-ül-huffâz sh. 501

12) Mümin ve kitâbühü et-Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile.

13) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 128, 400, 490, 557, 589, cild-2, sh. 1004, 1172, 1735, 1737

14) Et-Tergîb-vet-Terhîb

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 278, 372, 409, 970

16) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 123, 125

ABDÜLAZÎZ BİN AHMED ED-DÎRÎNÎ

Evliyânın büyüklerinden ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülazîz bin Ahmed bin Sa'îd bin Abdullah'dır. Lakabı İzzeddîn ed-Dîrinî'dir. Ed-Dîrinî, el-Mısrî, eş-Şâfîî diye de bilinir. 613 (m. 1216) senesinde doğdu. 694 (m. 1295) senesinde Mısır'da vefât etti. Kabri Mısır'dadır.

Ed-Dîrinî, zamanındaki âlimlerden ilim öğrendi. Ebü'l-Feth bin Ebi'l Ganîm er-Resânî'nin sohbetinde bulundu ve Şeyh İzzeddîn'den ahlâk ilmini öğrendi. Tasavvuf yolunda yüksek mertebelere ulaştı. Hâller ve kerâmetler sahibi oldu.

Es-Sübkî onun hakkında; "Ed-Dîrinî, zühd sahibi, birçok kerâmetleri görülen, çok sayıda eser yazan, edebiyatta mahir, kelam ilminde ârif bir zât idi" demektedir.

Ebû Hayyan ise onun için; "Abdülazîz ed-Dîrînî, ilim ve edeb sahibi idi. İnsanlar duâsını isterlerdi" demektedir.

Abdülazîz ed-Dîrînî, Mısır'da er-Rîf denilen yerde otururdu. Ba'zı günler buradan ayrılıp, civar bölgeleri dolaşırdı. Oralardaki insanlar, ondan, müşküllerinin hallolması için Allahü teâlâya duâ etmesini isterlerdi. Kendisini görme imkânı bulamıyanlar, mes'elelerini mektûpla sorup gereken cebâbı alırlardı. O, kuvvetli îmân ve güzel ahlâk sahibi idi. Herkese güler yüz, tatlı dil

gösterirdi. Kimseyi kırmazdı. Birgün bir yere giderken, onu tanımayan kimseler yanına gelip, "Kelime-i şehâdeti söyle bakalım" dediler. O da peki deyip, okudu. Sonra onlar; "Şimdi kadıya gidelim. Onun huzûrunda yeni müslüman olanların yaptığı gibi, sen de oku" dediler. Orada bulunan büyük-küçük herkes beraberce kadıya gittiler. Kâdı hemen Abdülazîz ed-Dîrînî'yi tanıdı ve; "Efendim, bu ne hâl? Bunlar kim?" dedi. O da; "Bilmiyorum. Bunlar beni ne zannetti iseler, Kelime-i şehâdeti okumamı istediler ve buraya getirdiler. Ben de onları kırmayıp geldim" dedi.

Şöyle anlatılır: Abdülazîz ed-Dîrînî. Ali el-Müleyhî'yi çok sever ve sık sık ziyâretine giderdi. Ziyâretlerinden birinde, Ali Müleyhî ikram olarak bir piliç pişirip getirdi. Sofraya koydu. Beraberce yediler. Yemekten sonra ed-Dîrînî hazretleri; "Bunun karşılığını inşâallahü teâlâ görürsünüz" buyurdu. Bir süre sonra Abdülazîz ed-Dîrînî, Ali el-Müleyhî'yi tekrar ziyârete gitti. Ali el-Müleyhî tekrar bir piliç pişirdi ve ikram etti. Hanımı, pilicin ikram edilmesini pek hoş karşılamadı. Piliç sofraya gelince, Abdülazîz ed-Dîrînî kızarmış pilice bakıp, hişt demesiyle piliç canlandı ve yürüyüp gitti. Sonra da; "Çorba bize yeter. Hanımınız üzülmesin" buyurdu.

Birgün talebeleri, hocalarının kerâmet göstermesini akıllarından geçirdiklerinde; "Yavrularım, bizler, yerin dibine batmaya müstehak kimseler olduğumuz hâlde, batmamamız ve Allahü teâlânın bizi, bu yeryüzünde, bu hâlde bulundurması en büyük kerâmet değil midir?" buyurdu.

Abdülazîz ed-Dîrînî buyurdu ki: "Bütün işlerinizde ve hareketlerinizde, orta hâl üzere olun. Cimrilikten ve israftan son derece sakının, israf ve haddinden fazla dağıtmakla, elde birşey kalmaz. Birgün insan muhtaç kalır. Cimrilik yapmak, hâl ve harakette ölçülü olmamakla da, kişi i'tibâr bulamaz."

"Rabbim, Allahü teâlâdır. O bana kâfidir. O'ndan af, ümid diler ve O'na hamd ederim. Âhıret günü benim şefaatçim; bütün mahlûkâtın her bakımdan en üstünü, en kıymetlisi, en hayırlısı, Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır.

Yâ Rabbî! Bütün duâlar, iyilikler peygamberin ve en sevdiğin kulun, insanların her bakımdan en güzeli, en üstünü olan Muhammed Mustafâ'ya (s.a.v.) olsun."

"İlmiyle âmil, takvâ sahibi bir âlim vefât ettiği zaman, müslümanlar için, büyük ve tehlikeli bir boşluk meydana gelir. Adâlet sahibi, hak üzere yürüyen bir sultanın, devlet reîsinin vefâtı, müslümanlar için büyük bir eksikliktir. Sâlih ve Allahü teâlânın velî kullarının ölümü de böyledir. Çünkü onların müslümanlara yardımı pek çoktur. Allah yolundaki kahramanın ölümü ise, kuvvetin zayıflamasına sebeb olur. Çünkü onlar, sabır, sebat ve kahramanlıkları ile muharebenin kazanılmasında, büyük bir vesiledirler. Cömerd ve asil kimselerin ölümü, büyük bir sıkıntı, hayatta kalmaları bolluk ve ni'mettir. Bu beş kişiye ağlayabilirsin. Bunlardan başkasının ölümü, insanlar için rahatlık, hafiflik ve rahmettir."

"İşlerini, herşeyi yaratan ve işlerinde hikmetler sahibi Allahü teâlâya teslim et. Böyle yaparsan, sıkıntılardan ve günahlardan kurtulursun."

"Her tarafta görülen tehlike, belâ ve musibetlere bakarsan, Allahü teâlânın yüce irâdesinin hükmünün geçerli olduğunu görürsün."

"Bu dünyâ, hakîkî mekân, devamlı ikâmet edilecek ve yerleşilecek bir yer değildir."

"Dünyânın geçici lezzetleri, uykuda görülen rü'yâlar gibidir. Dünyâda isteğine, hedefine ulaştığını söylemek, gerçek bir söz değildir. Asla kabûl edilmez."

"Dünyâ sevinçleri, alınan bir haberle bir anda bunalıp, hüzün ve kedere dönüverir, öyleyse, dünyâya karşı zâhid ol, haramlardan ve haram olması ihtimâli olan şüphelilerden sakın. Âhırete hazırlıklı ol. Çünkü dünyâya doymayıp, hırsla onun peşinde koşanlar, aslında dünyânın köleleri ve hizmetçileridir. Dünyâda mes'ûd ve huzûrlu olan kimse, dünyâya köle olmayan, âlim ve takvâ sahibi kimsedir.

"Dünyânın iyiliği ve kötülüğü birbirine karışmıştır. Dünyâyı her türlü kirlerden ve üzüntülerden arınmış olarak istesen bile, şunu iyi bil ki, dünyâ bunlar üzerine yaratılmıştır. Ya'nî dünyânın tabiatı budur. Asla değişmez. Fakat insan, dünyâda Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınır ve bu husûsta sabır gösterirse, akıbette, sonsuz saadet ve mutluluğa kavuşur."

"Sakın dünyânın parlaklığına, cazibesine ve onun dışı tatlı, içi zehir olan hilelerine aldanma. Onun inci gibi görünen ön dişlerinin arkasında, parçalayıcı dişler saklıdır. Çünkü dünyânın sağı solu belli olmaz. Bakarsın ba'zan suda ateş parçası olsun ister. Ba'zan insana yapamıyacağı şeyleri teklif eder. Böylece insan, boyundan büyük işlere girer de helak olur gider."

"Eğer kadere, Allahü teâlânın hükmüne rızâ gösterirsen, şerefli bir hayat yaşarsın. Eğer imkânsız bir şeyin olmasını ümid edersen, ümidini, tehlikeli birşey üzerine bina etmiş, kurmuş olursun."

"Zaman akıp gidiyor. Hâdiseler birbiri peşinden geliyor. Yumuşaklık, vekar ve sükûnettir. Dünyâ hırsı bir anlıktır. Sabır, yumuşak olmaya, mes'eleler üzerinde temkinli ve dikkatli hareket etmeye vesile olur. Kızmak, kabalığa yol açar. Dünyâ hayâtı, bir uyku hâlidir, ölüm, bu uykudan uyanmaktır."

"İnsanın ömrü, hep sonra yapacağım, edeceğim ile geçer, İnsanların temenniden başka sermâyeleri yoktur. Sonra yaparım diyenin düşüncesi, sonraya asılıp sallanmak gibi olmayacak düşüncelerdir, İnsanların günleri çok çabuk geçer, ömürler, yolculuktan başka birşey değildir."

"Âhıret yolculuğunun çok yakın olduğunu, hatırınızdan asla çıkarmayınız. Âhıret hazırlığını elden kaçırmaktan çok sakınınız. Çünkü, her girişin bir çıkışı vardır. (Bu dünyâya geldiğimiz gibi, birgün bu dünyâdan ayrılacağız.)"

"Ey insanlar! Yaptığınız uygunsuz işler için bir sebeb ve özür göstermeyi bırakın artık! Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmakta gevşeklik göstermeyin. Âhırete hazırlanmakta sabırlı olunuz ve sebat gösteriniz."

"İnsan, gençliğinin kıymetini bilmelidir. Hiç vakit kaybetmeden, gençliğin her ânını değerlendirmelidir. Sonra, ah gençliğim, tekrar elime geçse de iyi işler yapsaydım diye pişmanlık duyulur. Onun için, gençliğin, insana emânet olduğunun farkında, idrâkinde ve bunun şuurunda olmak ne kadar mühimdir."

"Zaman içerisinde, nice meclisler ve toplantı yerleri yok oldu. Nice asîl ve yüksek yaradılışlı kimseler, zaman içerisinde gelip geçtiler. Zaman içerisinde nice kimseler, türlü türlü ni'metlere kavuşmuşlardır. Fakat ne kadar arzu edersen et, zaman içerisinde her istediğini elde edemezsin (Sana takdîr edilen rızk ne ise onu yersin)"

"Yerde yetişen yaş veya kuru bitkilere bakınca, kâinatta Allahü teâlânın azamet ve kudretini müşâhede ediyorum. O'nun, kalbimden fışkıran sevgisiyle herşeyi unutuyorum. Hafif

ve tatlı tatlı esen rüzgâr, pekçok defa bana güzel kokular getirir. Yâ Rabbî! Sen, sevdiklerinin bulundukları yerleri, en kıymetli damlalarla suladın. Düşmanlarını ise erimiş bakır ile suladın."

Abdülazîz ed-Dîrînî; tefsîr, fıkıh, lügat, tasavvuf ve edebiyata dâir birçok eserler yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. El-Misbâh-ül-münîr (2 ciltlik tefsîr), 2. Et-Teysîr-ü fî ilm-it-tefsîr. Tefsîr ilmine dâir, 3200 beyitten müteşekkil bir şiir kitabıdır. 3. Tahârat-ül-kulûb fî zikri Allâm-il-guyûb (Tasavvuf hakkında bir eser), 4. Envâr-ül-Meârif ve Esrâr-üt-tavârif (Tasavvufa dâir bir eser), 5. Tefsîru Esmâ-il-hüsnâ (Tevhîd hakkında bir eserdir.) 6. El-Vesâilü ver-Resâilü (Tevhîde dâir bir eser), 7. Nazmüssîretin Nebeviyyeti, 8. El-Vecîz: 5000 beyitten müteşekkil bir şiir kitabı, 9. Et-Tenbîh, 10. Nazm-ül-vesît, 11. El-Envâr-ül-Vâdıha fî mesân-il-Fâtiha, 12. Ed-Dürer-ül-mültekita fî mesâil-il-muhtelita, 13. Erkân-ül-İslâm fit-tevhîdi vel-ahkâm, 14. Er-Ravdat-ül-enika fî beyân-iş-şerîat-il-hakîkati, 15. Kılâdet-üd-Dürr-il-mensûr fî zikri yevm-il-ba's ven-Nüşûr, 16. Mîzân-ül-vefâ.

Abdülazîz ed-Dîrînî'nin yazmış olduğu Tahârat-ül-kulûb adlı eserden ba'zı bölümler:

"İlâhî! İhsân ve ikram ederek bize kendini tanıttın. Ni'metlerin deryasına bizleri daldırıp, garkettin. Her an ni'metlerin deryasında yüzmekte, onlardan istifâde etmekteyiz. Bizleri râzı olduğun, beğendiğin yer olan Cennetine da'vet ettin. Seni hatırlamak, emirlerini yapmak sebebiyle, bizlere sonsuz ni'metler hazırladın, ihsân ettin. Ne büyüksün yâ Rabbî!

Yâ ilâhî! Biz kendimize zulmettik. Nefsimizin kötülüğü her yanımızı kapladı. Gaflet denizi kalblerimizi doldurdu. Her hâlimizle perişanlığımız apaçık. Bizim bu hâlimizi en iyi bilensin.

Yâ ilâhi! İsyanımız ve günahımız, senin azâbını bilmemek, duymamak sebebiyle değildir. Lâkin âsî nefsimiz bize, azâba düşürecek işleri yaptırdı ve günahları işletti. Senin günahları örtüp, yüzümüze vurmaman sebebiyle şımardık. Bu yüzden çok günah işledik. Senin af ve mağfiretine güvenip, günahlara daldık. Şimdi yaptıklarımızın cezası olarak, bize hazırladığın azâb ile karşı karşıyayız. Cehennem azâbından bizi şimdi kim kurtarabilir. Senden başka kim bize bir kurtuluş ipi uzatabilir. Âhıret günü, senin huzûrunda mahcub bir duruma düşecek bu hâlimize yazıklar olsun. Yarın çirkin olan amellerimiz arz olunduğunda, ayıblanmamıza esefler olsun.

Yâ Rabbî! Bizim günahlarımızı affet. Kusurlarımızı bağışla. İbâdetlerimizdeki kusurlarımızı af ve mağfiret eyle. Yâ ilâhî! Bilmiyerek yaptıklarımızı affet ve bizi akl-ı selim sahibi kıl. Sen, Rabbimizsin, sana inandık. Sen günahları affedersin, affedicisin."

Abdülazîz bin Ahmed ed-Dîrînî'nin yazdığı Âdâb Risâlesi'nden ba'zı bölümler:

Talebenin hocasına karşı edebleri: Talebe, doğru yolu öğrenmek isteyince, hocasına karşı tam olarak boyun eğmesi ve itaat etmesi gerekir. Hattâ talebenin, hocasına karşı meyyit gibi olması lâzımdır. Nasıl meyyit, yıkayıcıya hiçbir şey şart koşmadan, i'tirâz etmeden teslimiyet gösteriyorsa, talebenin de hocasına karşı, bu şekilde teslimiyet göstermesi gerekir. Yoksa, teslimiyet ve itaat etme mertebesinden düşer, takvâ ve doğru yol üzere bulunma derecesinden uzaklaşır. Nitekim Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allahü teâlânın ve Resûlünün önüne geçmeyiniz! Allahü teâlâdan korkunuz! Ey îmân edenler! Peygamberin sesinden daha yüksek sesle konuşmayınız! O'na karşı, birbirinize seslendiğiniz gibi seslenmeyiniz! Böyle yapanların, ibâdetlerinin sevâbları yok olur"** buyuruyor (Hucurât: 1-2). Müfessirler bu âyet-i kerîmeyi. Resûlullahın (s.a.v.) yanında sesin yükseltilmemesi, Resûlullahın önünde yürünmemesi ve O'ndan önce bir işin yapılmaması veya fetvâ verilmemesi, şeklinde tefsîr etmişlerdir.

Bu sebebledir-ki, hocanın yanında bulunulduğu zaman, onun izni ve müsâadesi olmadan birşey konuşmamak lâzımdır. Lüzumsuz söz ve bakışlardan da uzak durmalıdır. Çünkü hocasının yanında lüzumsuz sözler ve bakışlar, hoş hareketler değildir. Hocanın yanında, başı önünde verilecek cezanın korkusu içinde bulunan bir suçlu gibi olmalıdır. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında oturdukları zaman, başlarını eğerler, konuşmadan, hareketsiz bir hâlde, edeb, huşû' ve kalb huzûru ile Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sözlerini dinlerlerdi. Onlar, görünen a'zâları ile olduğu gibi, görünmeyen bütün a'zâlarıyla da edeb ve huşû' içinde bulunurlardı. Onları bu hâlde görenler, sanki cansız olduklarını zannederlerdi, İşte talebe de, hocasının huzûrunda bulunduğu zaman, Eshâb-ı Kirâmı örnek alıp, onların edebleri gibi edeblenmeleri lâzımdır. Bunun için de, hocasının söylediklerini can kulağı ile dinlemelidir. Allahü teâlâ, Zümer sûresinin onsekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O kullarım ki,** (Kur'ân-ı kerîmi) **dinler, sonra da Onun en güzelini** (açığını ve kuvvetlisini) **tatbik ederler, İşte bunlar, Allahü teâlânın kendilerine hidâyet verdiği kimselerdir ve bunlar, gerçek akıl sahipleridir"** buyuruyor.

Talebe, özellikle hocasının huzûrunda, nefsinin arzu ettiği bir şeyin iddiasında bulunmamalıdır. Çünkü böyle bir iddiada bulunmak, talebenin en büyük hatâlarından olup, hocasının gözünden düşmesine sebebiyet verir. Fakat talebenin, hocasının huzûrunda sâdece dinlemesi, söze karışmaması, nefsine âit herhangi bir iddiada bulunmasına mâni olur. Onun en güzel bir şekilde hocasına tâbi olmasına yardımcı olur. Bu ise, zâten talebenin, hocasının huzûrunda iken dikkat etmesi lâzım olan husûslardandır.

Talebe, kendi derecesinin, hocasının derecesinden yüksek olduğunu düşünmemelidir. Bilakis, her yüksek mertebeyi hocası için istemeli.

Allahü teâlânın yüksek ihsânlarını ve bol lütuflarını hocası için temenni etmelidir. Hakîkî talebe böyle olur. Bu sebeble, en yüksek mertebelere çıkar.

İbn-i Hanif buyurdu ki: "Rüveym bin Ahmed bana; "Ey Oğul! Amelini güzel yap, edebini ince yap" dedi. Denilir ki: "Tasavvuf yolunun esâsı, edebden ibârettir." Her hâlin ve her makamın (yerin) bir edebi vardır. Edebe sarılan, kemâle erişir. Büyüklerin kavuştuğu, mertebelere kavuşur. Edebden mahrûm olan kimse, yakın zannettiği yerden pek uzak kalır. Kabûl edileceğini umduğu yerden red olunur.

Edeb, zâhirin ve bâtının süsüdür. Allahü teâlâ, Hucurât sûresinin birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allahü teâlânın ve Resûlünün önüne geçmeyiniz! Allahü teâlâdan korkunuz"** buyurarak, Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm), Resûlullah efendimizin huzûrlarında nasıl olunacağı öğretilmiştir. Yûsuf bin Hüseyn buyurdu ki: "İlim, edeb ile anlaşılır, ilim, amel ile sahîh olur. Amel ile hikmet kazanılır. Hikmet ile zühde kavuşulur. Zühd ile dünyâ sevgisi, dünyâya düşkünlük, haramlar ve şüpheliler terk edilir. Bu şekilde dünyâ terk edilince, âhırete rağbet duyulur. Günahlardan sakınılıp, âhırete hazırlık yapılır. Böylece, âhırete hazırlık ile, yüksek mertebelere ve derecelere erişilir."

Cüneyd-i Bağdadî (r.aleyh), Ebû Hafs Irâkî'nin yanına gittiğinde ona; "Ey Ebû Hafs, talebelerini çok iyi terbiye etmişsin" dedi. O da; "Zâhirdeki edeb, bâtındaki edebe delâlet eder" buyurdu.

Yine büyük zâtlardan birisi şöyle buyurdu: "Hiçbir hâl, makam ve ma'rifet, dînî edebin yerine geçemez. Dînî edeb ise, zâhir ve batın güzelliğidir." (Ya'nî dînî edeb, Allahü teâlânın emir

ve yasaklarına uymak demektir. Böylece emir ve yasaklara uyulursa, insanın zâhiri ve batını güzel olur.)

Ebû Ubeyd bin Selâm şöyle anlatır: "Bir zaman Mekke-i mükerremeye gitmiştim. Ba'zan Kâ'be-i muazzamanın hizasında oturur, ba'zân ayaklarımı uzatır sırt üstü yatardım. Bu hâlimi gören ve Allahü teâlânın sevgili kullarından olan Âişe-i Mekkiyye bana; "Ey Ebû Ubeyd! Sen ilim sahibi bir kimsesin. Sözümü dinle, burada edeble otur.

Yoksa, Allahü teâlâya yakın kimselere âit olan defterden ismin silinir" dedi.

Denilir ki: "Nefs, kötü işleri ister. Kul, iyi edebe sarılmakla emrolunmuştur. Nefs dâima, iyi şeylere muhalefet eder. Kul, onu güzel şeylere çekmeye çalışır. Kim, nefsini iyi şeylere çekmek için çalışmazsa, nefsinin işlerini salıvermiş demektir." Yine denilir ki: "Kim nefsine, arzu ve istekleri husûsunda yardımcı olursa, onun kötülüğüne ortak olur. Kulluk, güzel edebe sarılmak; taşkınlık, kötü edeb üzere olmaktır."

İlim öğrenmek için uğraşan, fazla yememeli, fazla uyumamalı, fazla konuşmamalı ve insanlarla ihtiyâç miktarı bulunmalıdır. Bunun içindir ki tasavvuf büyükleri: "İhlâsla, cân-ı gönülden, samimî olarak tövbe yaptıktan sonra, dört şey insanın sermâyesi ve asîl hâlleridir. Bunlar; az yemek, az uyumak, az konuşmak ve insanlardan uzak kalmaktır" buyurmuşlardır.

"Ey îmân edenler! Allahü teâlânın ve Resûlünün önüne geçmeyiniz! Allahü teâlâdan korkunuz! Ey îmân edenler! Peygamberin sesinden daha yüksek sesle konuşmayınız! Ona karşı, birbirinize seslendiğiniz gibi seslenmeyiniz! Böyle yapanların, ibâdetlerinin sevâbları yok olur." Meâlindeki Hucurât sûresi birinci ve ikinci âyet-i kerîmeleri nâzil olunca, kulağı az işiten Sabit bin Kays, yolun üzerine oturup ağlamaya başladı. Âsım bin Adiyy onu görüp, bu durumu Resûlullaha (s.a.v.) haber verdi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onu çağırıp, hayatta iken saadetle, ölüm zamanı şehâdetle ve Cennetle müjdeledi ve hakkında; **"Resûlullahın yanında seslerini kısanların kalblerini, Allahü teâlâ takvâ ile doldurur. Onların günahlarını affeder ve çok sevâb verir"** meâlindeki, Hucurât sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Talebenin, hocasına uyması gerekir. Büyüklerin yanında edeb ile çok şeyler kazanılır. Ebû Osman buyurur ki: "Büyüklerin yanında ve evliyânın meclislerinde edebi gözeten kimse, pek yüksek derecelere kavuşur. Hem dünyâda hem de âhırette hayırlara kavuşur."

Talebenin, hocası hakkında herhangi birşeye zihni takılırsa, Mûsâ aleyhisselâm ile Hızır aleyhisselâm arasında geçen şu kıssayı hatırlamalıdır: "Hızır aleyhisselâmın yaptığı ba'zı şeyleri, Mûsâ aleyhisselâmın hoş görmediğini, fakat Hızır aleyhisselâm, onları niçin öyle yaptığını haber verince, Mûsâ aleyhisselâm, onun bu yaptıklarını uygun görmeme durumundan vazgeçti. Talebe de hocasından böyle birşey görünce, bunun hocasının murâd ettiği bir şeyin olduğunu düşünmelidir. Hocasının her yaptığında bir hikmet, bir fâide olduğunu hatırına getirmelidir.

Birgün, Cüneyd-i Bağdâdî'ye (r.aleyh) bir mes'ele soruldu. O da cevap verdi. Ancak kendisine, soruya verdiği cevap yüzünden i'tirâz edenler oldu. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdadî; "Eğer inanmıyorsanız, benden ayrılınız" buyurdu.

İslâm âlimleri buyurdular ki: "Kim, kendisini terbiye eden zât hakkında edebi gözetmezse, o edebin bereketinden mahrûm olur."

"Talebe, hocası ile dîni veya dünyâsı ile alâkalı bir şey konuşurken, konuşmakta acele etmemelidir."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 241

2) El-A'lâm cild-4, sh. 18

3) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-8, sh. 199

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 450

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 580

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 304

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 421

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 202

9) Tabakât-ül-evliyâ sh. 447

10) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 72

11) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 190, 447, 492, 749, 924; cild-2, sh. 1012, 1034, 1118, 1389

12) Brockelmann Gal-1, sh. 451; Sup-1, sh. 810

13) Âdâb Risalesi, Süleymâniye Kütüphânesi, Kılıç Ali Paşa kısmı, No: 622

ABDÜLAZÎZ BİN DELF EL-BAĞDÂDÎ

Bağdad'da yetişen Hanbelî mezhebindeki kırâat ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Delf bin Ebî Tâlib bin Delf bin Kâsım el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Muhammed olup, "Ebü'l-Fadl" da denilirdi. Afifüddîn diye lakablandırılmıştı. 551 veya 552 (m. 1157) senesinde doğdu, önce Kur'ân-ı kerîmin çeşitli okunuş rivâyetlerini öğrendi. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de pekçok kimseler Kur'ân-ı kerîmin kırâatini ve hadîs-i şerîf öğrendiler, önce Zübeydâ Mescidi'nin kütüphâne me'murluğuna, sonra da Selçûkiyye Türbesi kütüphânesinin me'mûrluğuna ta'yin edildi. Bir müddet bu vazîfeden ayrı kaldıktan sonra, tekrar oraya döndü. Dînine, son derece bağlı olup, çok ibâdet eder, devamlı namaz kılar ve oruç tutardı. Gençliğinden i'tibâren, vefât edinceye kadar Kur'ân-ı kerîmin kırâatına devam etti. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sesi güzeldi. Fazileti çok yüksek olan bir kimseydi, insanların ihtiyâcını karşılardı. 637 (m. 1239) senesi Safer ayında vefât etti. Evliyânın büyüklerinden Ma'rûf-i Kerhî'nin türbesinin yanına götürülüp, onun yanına defnedildi.

Abdülazîz bin Delf, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini; Ebû Haris Ahmed bin Sa'îd el-Akberî el-Askerî'den, Ebû Ca'fer bin Kâsîn'den ve Ebü'l-Hasen el-Betâihî'den ve onun talebesinden okudu. Bunlardan başka, birçok âlimden ilim aldı. Kendisinden de; birçok kimse istifâde edip, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendiler.

Hadîs ilmini; Ebû Ali er-Rahâbî, Es'ad bin Yeldirek, Lâhık bin Kârih, Hadîce en-Nehrevâniyye Şühde binti Ahmed el-Kâtibe, İbn-i Şâtil, Kazzâz, İbn-i Küleyb ve daha birçok âlimden öğrendi. Bunlardan, çok hadîs-i şerîf dinledi. Birçok insanlar da, ona gelip hadîs-i şerîf öğrendiler. Güzel bir hat ile varaklara (kâğıtlara) yazı yazardı. O, halîfe Nasır zamanında Zencânî'nin yanında bulundu. Halîfe, oğlu Zâhir'in, Zencânî'den, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin "Müsned"ini rivâyet etmesine izin vermişti. Hanbelî âlimlerinden dört kişiye de, ondan hadîs-i şerîf dinlemeye izin verdi. Abdülazîz bin Delf de bunlardan birisi idi. Bu sebeble, halîfenin oğlu Zâhir ile onun arasında dostluk meydana gelmişti. Zâhir, halifelik makamına getirilince, Abdülazîz hazretleri, Beyt-ül-mâl'ın terekeler kısmının idâresine ta'yin edilmişti. O, bu vazîfesini en güzel şekilde yürüttü. Elde edilen malları, hakkı olan kimselere dağıttı. Halîfe Zâhir'in

müsaadesiyle, bu işin reîsliğine getirildi. Bir kerresinde, Bağdad'da Hemedanlı bir kimse vefât etmiş ve vârisleri olmadığı için, onun mirası hakkında, Tereke Dîvânı gerekli yerlere tasarrufta bulunmuştu. Bir sene sonra, o kişinin amcası oğlu, nesebini ispatlayarak hâkime müracaat edip, terekedeki hakkını istedi. Bu durumu halîfe Zâhir'e ulaştırdı. Dînin emri gereğince, terekenin hak sahibine verilmesini ve bu husûsta başka bir yola müracaat edilmemesini istedi. Tereke, belli miktarda olan nakit para idi. Halîfe de, dînin emrine aynen riâyet etti. Şeyh Abdülazîz bin Delf, bu vazîfede uzun müddet kaldı. Sonra halîfeden, Hârûn Tekkesi'ne ta'yin edilmesini, artık ilimle ve ibâdetle meşgûl olmak istediğini ve "Dîvân-üt-terekât" idâresine de, kendi yerine en küçük oğlu Ömer'in bakmasını rica etti. Bu isteği kabûl edildi. Adı geçen tekkede, birçok kimseyi yetiştirdi. Vefâtına kadar orada kaldı.

Nâsıh bin Hanbelî'nin, el yazısı olan kitabında şöyle yazıyordu: "Şeyh Abdülazîz, kırâat ve hadîs ilminde büyük bir âlimdi. Çok hadîs-i şerîf dinledi ve onları kendi eliyle yazdı. Senenin tamâmını oruç tutarak geçirirdi. İki defa, Bağdad'da onunla karşılaştım."

İbn-i Neccâr onun hakkında diyor ki: "O, çok ibâdet eder, devamlı oruç tutar ve namaz kılardı. Gençliğinden i'tibâren, vefât edinceye kadar Kur'ân-ı kerîm okumaya ve okutmaya devam etti. İnsanların ihtiyâcını gidermede acele ederdi. İhtiyâç sahibinin işini görecek kimsenin yanına kadar gidip, ona tavassut ederdi. Şefaatçi olurdu. Kendi işinin üzerinde durduğu gibi, ona da ehemmiyet verirdi. Mutlaka olmasını te'mine çalışırdı. Devlet me'murları tarafından halka verilen sıkıntıları ve başka yerlere nakledilmelerini önlemeye uğraşır ve bunları, yakın, uzak ve garîb farkı gözetmeksizin Allah rızâsı için yapar ve onlara zarar veren şeyleri önlemeye çalışırdı. Çok sadaka verir herkese iyilik yapardı. Mallarını, fakirlere ve elinde hiçbir şey bulunmayanlara eşit olarak dağıtırdı. Elinde bulunan şeyler bitinceye kadar böyle yapardı. İnsanlara karşı olan bu ahlâkında ve tevâzu'unda, hiçbir değişiklik olmadı. Ben, bunları oradan yazdım."

İbn-i Sâ'î de diyor ki: "O, sâlih ve âbid bir zât idi. Yaşayışı, herkes tarafından çok takdîr edilmiş ve övülmüştür, iyilik yapmaya, ibâdet etmeye, güzel sesiyle Kur'ân-ı kerîm okumaya ara vermeden devam etti. Gündüzleri devamlı oruç tutar, geceleri de sabaha kadar namaz kılardı. Devlet adamları, kendisine hürmet ve saygı gösterirdi. Özellikle halife Müstensır böyleydi. İnsanların ihtiyâcını gidermek için şefaat etmekten, aracı olmaktan hiç ayrılmadı. Hattâ kendisi için; "Bağdad'da ihtiyâcını görmediği fakir ve zengin bir kimse kalmadı" dendi ve hakîkaten böyle oldu. Halîfe Müstensır, onu kendi medresesinin kütüphâne me'mûrluğuna ta'yin etmişti."

Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş, ondan kırâat ilmini okudu ve hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. İbn-i Neccâr ve İbn-i Hâcib de, ondan hadîs-i şerîf yazdı.

İbn-i Nakata diyor ki: "O, güvenilir bir râvî ve sâlih bir zât idi."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 217

2) Şezerat-üz-zeheb cild-5, sh. 184

ABDÜLAZÎZ İBNİ ZERKÂLE HAMEVÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülazîz bin Muhammed bin Abdülmuhsin bin Muhammed bin Mensûr bin Haleftir. 586 (m. 1190) yılında Dımeşk'da doğdu. Doğum yerinden dolayı Dımeşkî, dedeleri Ensârdan (r.a.) oldukları için Ensârî, Evs kabilesinden oldukları için Evsî, Hama'da yerleştiği için Hamevî nisbet

edildi. Şerefüddîn, Şeyh-üş-Şüyûh ve İmâm-ül-allâme lakabları verildi. İbn-i Zerkâle denildi. 662 (m. 1264) yılında Hama'da vefât edip oraya defnedildi.

Baba ve dedeleri de âlim olan İbn-i Zerkâle, küçük yaşta zekâ ve hafızasının kuvvetiyle dikkatleri üzerinde topladı. Arabî ilimleri ve temel din bilgilerini öğrendikten sonra, babası ile beraber seyahate çıktı. İbn-i Küleyb, Ebü'l-Yûmn Kindî, Ebû Ahmed bin Sükeyne, Yahyâ bin Rebî' ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Yûmn Kindî'den edebiyat ve kırâat bilgilerini, Hama kadısı olan babasından Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Hadîs, fıkıh ve edebiyat ilimlerinde âlim oldu. Çok güzel şiirleri vardır. Şiirlerinde Resûlullahı (s.a.v.) ve Eshâbını (r.a.) över, onların örnek hayatlarını, gönüllere nakşedilen güzel sözlerini şiir şeklinde söylerdi. Bir müddet Dımeşk'da kaldı. Daha sonra Ba'lebek'e gitti. Hama'da yerleşti. Ömrünün sonuna kadar orada kaldı, ilim tahsili ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Şiirde derecesi o kadar yükseldi ki, "Hicrî beşyüz yılından önce ve sonra, Şam şâirlerinin en güçlüsü idi" sözü, onun için söylendi, ilimde, ahlâkta, vera' ve takvâda çok ilerledi. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, şüpheliye düşmek korkusundan mübahların birçoğunu da terk ederdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tam riâyet eder, Resûlullaha (s.a.v.) bütün hâl ve hareketlerinde uymak için gayret ederdi. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emirlerini öğrenip tatbik etmeyenin, Cehennem ateşinden kurtulamayacağını, onların anlıyacağı şekilde açık olarak anlatırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Kendisinden ilim öğrenenler arasında, Abdülmü'min bin Halef Dimyâtî, Ebü'l-Hüseyn Yûnînî, Ebü'l-Abbâs bin Zâhiri, Kâdı'l-kudât Bedrüddîn bin Cemâ'a ve daha birçok âlim vardı.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazan İbn-i Zerkâle Hamevî, "Tezkâr-ül-vâcid bi-ahbâr-il-vâlid" adlı eserinde, babası ile birlikte çıktığı ilk seyahatten başlayarak, ders aldığı hocaları ve yaptığı seyahatleri manzûm olarak anlatmaktadır. Fâtiha sûresinin tefsîrine dâir de, "El-Envâr-ül-vâdiha fî me'âniyy-il-Fâtiha" adlı eseri yazan Ebû Muhammed bin Zerkâle Hamevî'nin, "Nazrât-ül-ma'şûk ilâ vech-il-ma'şûk" adlı bir eseri daha vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 258

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-1, sh. 1443

3) Fevâid-ül-vefeyât cild-2, sh. 354

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 231

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 309

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 259

ABDÜLCEBBÂR BİN ABDÜLHÂLIK EL-UKBERÎ

Tefsîr ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülcebbâr bin Abdülhâlık bin Muhammed bin Ebî Nasr bin Abdülbâkî bin Ukber ez-Zâhid bin Abdülhâlık bin Muhammed el-Ukberî'dir. Soyu Hazreti Ömer'e dayanır. Lakabı Celâlüddîn'dir. Abdülcebbâr el-Ukberi, 619 (m. 1222) senesi Şa'bân ayının yirmiyedisinde, Pazartesi günü vefât etti. Evinin yanındaki mescidin avlusuna defn edildi.

Abdülcebbâr el-Ukberi; âlim, fazîlet sahibi, haram ve şüphelilerden kaçan bir zât idi. Fıkıh, kelâm, tefsîr ilimlerinde üstün derecelere sahip bir âlimdi, özellikle va'z ve nasihat husûsunda

çok mahir idi. Abdülcebbâr el-Ukberi, Bağdad'daki Halîfe Câmii'nde Cum'a günleri va'z verirdi. Vefâtına kadar ilim öğretti.

Abdülcebbâr el-Ukberî; Abdullah bin Ömer bin Ali, Kâdı Ebû Sâlih el-Ciyelî, Ahmed bin Ya'kûb bin el-Mâristânî, Muhammed bin Ebû Sehl el-Vâsıtî, Ahmed bin Ömer el-Kâdisî'den ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de; İbn-i Fütî, Ebü'l-A'lâ el-Faradî, Nâsırüddîn Ahmed bin Abdüsselâm bin Ukber, kardeşinin oğlu İbrâhim bin Muhammed ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. Safiyyüddîn Abdülmü'min de kendisinden icâzet (diploma) aldı.

İbn-i Receb onun hakkında; "Abdülcebbâr el-Ukberi, Müstensıriyye'de fıkıh ilmini öğrendi. Birçok yerde ilim tahsil ettikten sonra, tekrar Müstensıriyye'ye döndü ve Müstensıriyye Medresesi'nde müderrislik yaptı" demektedir.

Safiyyüddîn Abdülmü'min bin Abdülhak ise onun hakkında; "El-Ukberî, Bağdad'daki vâ'izlerin reîsi ve önde geleni idi. İlk önceleri terzilik yapardı. Daha sonra tıb ilmini öğrendi. Birçok beldelere giderek, fıkıh ve tefsîr ilmini öğrendi ve bu ilim alanlarında söz sahibi oldu. Müstensıriyye Medresesi'nde hoca oldu. Burada ders müzâkere ve mütâlaalarıyla meşgûl oldu. Birçok meclislerde va'z ve nasihat verdi. Halîfe el-Mu'tasım tarafından Bâb-ı Bedr'e vâ'iz ta'yin edildi. Orada hizmeti çok oldu. Herkes tarafından sevilip sayıldı. Orada devamlı kalması emr olundu. Daha sonra Musul vâlisi tarafından, va'z vermesi için Musul'a götürüldü. Oradan tekrar Bağdad'a dönünce, yine Müstensıriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Derslerini birçok âlim dinledi. Es-Sâhib Alâüddîn Atâ Melik el-Cüveynî bunlardandır. 684 (m. 1285) senesinde Bağdad halkı yağmur duâsına çıktıklarında, Celâlüddîn el-Ukberî ve Zülfikâr el-Hâşimî de aralarında idi. Bunlar hutbe okuyup duâda bulundular" demektedir.

Es-Safdî de onun için; "Abdülcebbâr bin Abdülhâlık el-Ukberi'nin bir benzerini görmedim" demektedir.

Abdülcebbâr el-Ukberî birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Mişkât-ül-Beyân: Sekiz cild hâlinde yazılmış bir tefsîr kitabıdır. 2. İkâz-ül-vu'âz, 3. El-Mukaddimetü fî usûl-il-fıkh ve mesâil-ül-hılâf, 4. Merâti-ül-mürteîn fî merâtib-il-erba'în fî ahbâri Seyyid-il-mürselîn, 5. Riyâd-ül-cinân fî fevâtih-il-Kur'ân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 80

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 300

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 374

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 499

5) El-A'lâm cild-3, sh. 274

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 258

7) Târihü ulemâ-i Müstensıriyye sh. 166

ABDÜLMÜN'ÎM BİN ALİ EL-HARRÂNÎ

Harran'da yetişen Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülmün'îm bin Ali bin Nasr bin Mensûr bin Hibetullah en-Nümeyrî el-Harrânî'dir. Harran, bugünkü Türkiye'nin Urfa vilâyetinin civârında bulunan geniş bir ovanın adı olup, buradaki aynı isimdeki bir şehrin adıdır. Oraya nisbetle "Harrânî" denildi. Künyesi Ebû Muhammed olup, lakabı "Necmeddîn"dir. Doğum

târihi hakkında kaynak eserlerde bilgi verilmemektedir. Hanbelî mezhebinde yüksek bir fakîh olarak yetişmiş olup, vâ'izlik yapardı. Büyük fakîhlerle beraber fetvâ verirdi. İlim tahsili için birçok yerleri dolaştı. 601 (m. 1204) senesi Rebî'ül-evvel ayında Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına defnedildi.

Abdülmün'îm hazretleri, ilk defa, küçük yaşta iken Bağdad'a geldi. Orada, İbn-ül-Mennî diye meşhûr olan Ebü'l-Feth Nasr bin Fityân'dan Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini okuyup öğrendi. Bu mezhebde, yüksek bir mevki kazandı. Herkesten, çok i'tibâr gördü. Ebü'l-Feth Ubeydullah bin Abdurrahmân bin Şâtil ile Ebû Se'âdât Nasrullah bin Abdurrahmân bin Razîk el-Kazzâz'dan ve daha başka birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Harran'a döndü. Orada va'z ve nasihat etmeye başladı. Herkes tarafından beğenilip kabûl edildi. Necmeddîn Abdülmün'îm, Necîb Abdüllatîf ve Abdülazîz ismindeki iki oğlu ile beraber, 596 (m. 1199) senesinde ikinci defa Bağdad'a geldi. Kendisi ve iki oğlu, çok hadîs-i şerîf dinlediler. Birçok âlimin derslerine devam edip, onlardan ilim öğrendi ve okuduklarını yazdı. Çok ilim sahibi oldu. Fıkıh âlimlerinin ilim meclislerinde, onlarla ilmî münâzaralarda bulundu. Ders okutmaya başladı. Kendisinden çok talebe faydalandı. Bağdad'ı kendisine vatan edindi. Orada, kendisine çok çeşitli yerlerde va'z meclisleri kurup nasihat etti. İbn-i Neccâr bunu şöyle anlatır: "O, va'zlarında yumuşak konuşur, güzel kelimeler, lafızlar seçerek gayet tatlı ibâreler kullanırdı. Ondan az şey yazdık. O, sağlam, güvenilir bir râvî olup, devamlı araştırırdı. Güzel bir yolda bulunuyordu. Dînine çok bağlı, vera' sahibi, nezîh ve iffetli bir kimse idi. Çok fakir olmakla beraber, kimseden birşey istemezdi. Çok güzel eserleri ve mükemmel şiirleri vardır. Va'zları çok te'sîrli olup, anlatmak istediğini gayet açık, anlaşılabilir bir şekilde ifâde ederdi. Ahlâkı güzel, tabiatı latif ve mütevâzi olup, sohbetleri çok tatlı idi."

İbn-i Cevzî'nin torunu Ebü'l-Muzaffer diyor ki: "O, sâlih, dindar, nezîh, iffetli, zekî, latif, mütevâzî ve çok haya sahibi bir zât idi. Dedemi ziyârete gelir ve bizimle beraber hadîs-i şerîf dinlerdi." Yine dedi ki: "Onun, Bâb-ı Meşri'a'daki ilim meclisinde hazır bulundum. O konuşmasında cinas yapıyordu. Kendisinin şiir söylediğini de işittim."

Nâsıh bin Hanbelî diyor ki: "O, fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Hadîs-i şerîf dinleyip, bizim hocamız İbn-ül-Mennî'den ders okudu. Hılâf ilminin mes'elelerinde de çok konuştu. Va'z ve nasihat ile meşgûl oldu. Nazm ve nesirle yazıp konuşurdu. Harran'a dönüp, orada bir müddet va'z etti. Sonra Dımeşk'a gitti. Benim meclisimde hazır bulundu."

İbn-i Kâdisî diyor ki: "O, dindar, sâlih ve ma'rifet sahibi bir zât olup, ibâreleri tatlı, sözleri yumuşak, zekî ve mütevâzi idi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 194

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 36

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 3, 4

4) Et-Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-3, sh. 51, 86

5) Zeyl-i Ravdateyn

ABDÜLMÜN'ÎM BİN MUHAMMED EL-BÂCİSRÂÎ (El-Bağdâdî)

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdülmün'îm bin Muhammed bin Hüseyn bin Süleymân el-Bâcisrâî el-Bağdâdî'dir. Bâcisrâ, Bağdad'a on fersah (56 km.) uzaklıkta bulunan büyük bir köyün adıdır. Buraya nisbetle "Bâcisrâî" denildi. 549 (m. 1154) senesinde bu köyde doğdu. Sonra Bağdad'a gelip yerleşti. Birçok âlimden fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi. Hanbelî fakîhlerindendir. 612 (m. 1215) senesi Cemâzil-evvel ayında Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına defnedildi.

Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini, Ebü'l-Feth Nasr bin Fityân bin Meânî'den öğrendi. Uzun zaman ondan ayrılmadı. Bu ilimde çok yükseldi. Usûl-i fıkıh, cedel ve hılâf ilimlerini, Şafiî âlimlerinden Muhammed bin Ebî Ali el-Bûkânî'den okudu. Ebû İshâk bin Sakkâl'dan da ders aldı ve onun medresesinde yardımcısı oldu. Onun vefâtından sonra Me'mûniyye'de bulunan hocası İbn-i Münî'nin mescidinde ders okuttu. Acûre Mescidi'nde de imamlık yapardı. Şühde-i Kâtibe'den ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi.

O, Kâdı'l-kudât Ebü'l-Fedâil bin eş-Şehrazûrî'nin yanında bulundu. Dîvân me'mûrluğuna ta'yini yapıldı. Câmi-i Kasr'da onun için bir ilim halkası meydana gelir ve etrâfında toplanırlardı. Orada, hılâf ilmine âit mes'eleleri anlatırdı. Yanında birçok fıkıh âlimi de bulunurdu. O, fazilet sahibi bir fakîh ve mezhebinin mes'elelerini ezbere bilen bir âlimdi. Hılâf ilminin mes'elelerinde çok güzel konuşur, dinleyenleri ikna ederdi. Dînine çok bağlı, güzel ahlâk sahibi bir zât idi.

İbn-i Neccâr diyor ki: "O, bizimle beraber, hocalarımızın en sonuncusundan hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs-i şerîf topladı. Ahlâkı güzel olup, herkes tarafından sevilirdi. Az hadîs-i şerîf rivayet etti. Ebû Abdullah bin Dübeysî, ondan hadîs-i şerîf rivâyet edenlerdendir."

El-Kâdisî diyor ki; "O, fakîh bir zât olup, münâzara ilminde güzel bir yol ta'kib ederdi. Hâli ve yaşayışı güzel, vekâr ve iffet sahibi idi. İlmî münâzaralarda bulunur ve fetvâ verirdi. İbn-i Sâ'î, icâzetle ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişti."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 86

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 51

3) Et-Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 165

ABDÜLVEHHÂB BİN ALİ (İbn-i Sükeyne)

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Ahmed el-Emîn el-Bağdâdî, es-Sûfî, eş-Şâfiî'dir. Lakabı ise Ziyâüddîn Sûfî'dir. 519 (m. 1125) senesinde doğdu. 607 (m. 1210)'de Bağdad'da vefât etti. Önce babasından okuyup, ondan çok istifâde etti.

Sonra Ebü'l-Kâsım bin Husayn, Ebû Gâlib Muhammed bin Hasen el-Mâverdî, Zâhir bin Tâhir eş-Şahhâmî, Kâdı Ebû Bekr el-Ensârî, Ebû Mensûr İbni Züreyk el-Kazzâz, Ebü'l-Kâsım bin es-Semerkandî ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitip rivâyet etti. Hadîs ilminde hafız olan İbn-i Asâkir ve İbn-i Sem'ânî ile bulunup, onlardan istifâde etti. Hadîs ilminde İbn-i Nasır'dan icâzet aldı.

Fıkıh ilmini Ebû Mensûr İbni er-Rezzâz'dan, edebiyat ilmini Ebû Muhammed bin Haşşâb'dan öğrendi. Uzun bir ömür yaşayıp, ilim için çok yer dolaştı, ilimdeki yüksek derecesi ve üstün halleriyle, asrının en başta gelen âlimlerinden idi. Kendisinden; Muvaffak bin Kudâme, Ebû Mûsâ İbni Hâfız Abdülganî, Ebû Amr bin es-Salâh, İbn-i Halîl, İbn-i Neccâr, İbn-i Dübeysî, Necîb Adüllatîf, İbn-i Abdüddâim ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

İbn-i Neccâr onun hakkında şöyle demiştir: "İlimde sağlam, zâhid, çok ibâdet eden, sünnet-i seniyyeye, Ehl-i sünnet i'tikâdına çok bağlı bir âlim idi. Vakitlerini gayet iyi değerlendirirdi. Az konuşurdu. Kelimeleri sayılı idi. Zamanını Kur'ân-ı kerîm okuyarak, zikir ile ve ilim mütâlâa etmekle geçirirdi. Çok hacca ve umreye gitti. Mekke'de mücavir olarak kaldı. Her hâlinde sünnete uygun hareket ederdi.

Çok âlim ve zâhid gördüm. Fakat onun gibi mükemmel ve üstün hâl sahibini görmedim."

Kâdı Yahyâ bin Kâsım da onun hakkında şöyle demiştir: "İbn-i Sükeyne, vaktini bir an bile boşa geçirmezdi. İlmî mütâlâalara o kadar çok dalardı ki, biz yanına varıp selâm verince, beni çok meşgûl etmeyin derdi."

Ebû Şamete onun için; "İbn-i Sükeyne, kendisine Ebdâl denilen yetmiş evliyâdan biri idi" demiştir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 324

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 61

3) Zeyl-i Ravdateyn sh. 70

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 25

ABDÜLVEHHÂB BİN BEZGUŞ EL-BAĞDÂDÎ

Kırâat, hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Abdülvehhâb bin Bezguş bin Abdullah el-Iybî el-Bağdâdî'dir. Babası, sırtında, içinde kitap olan bir torbayı taşıdığı için, el-Iybî nisbet edildi. 543 (m. 1148) senesinde doğdu. 612 (m. 1216) senesi Zilka'de ayının beşinde. Perşembe günü vefât etti. Ders verdiği medresenin avlusunda, cenâze namazını ertesi gün Muhyiddîn bin el-Cevzî kıldırdı. Bağdad'da Bâb-ı Harb denilen kabristana defnedildi.

Abdülvehhâb el-Bağdâdî, kırâat ilmini; Sa'dullah bin ed-Dücâcî, Abdülvehhâb bin es-Sâbûnî, Ebü'l-Fadl Ahmed bin Muhammed, Ali bin Asâkir el-Betâihî, İsmâil bin Berekât el-Gassânî ve birçok âlimden öğrendi. Hadîs ilmini ise; Ebü'l-Vakt, İbn-ül-Battî, Ebû Zür'a, Yahyâ bin Sabit bin Bendâr ve birçok âlimden öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Abdülvehhâb el-Bağdâdî hadîs ilmine çok önem verdi. Bu ilimde yüksek mertebelere ulaştı. Hılâf ilminde ve Hanbelî mezhebi fıkıh ilminde de söz sahibi oldu. Mezhebinin fıkhî inceliklerine çok vâkıf idi.

İbn-ün-Neccâr onun hakkında; "Abdülvehhâb el-Bağdâdî, kırâat ilmini iyi bilir ve Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okurdu. Va'zları te'sîrli idi. Mescid-i Cedîd'de imamlık yaptı. Kendisinden hadîs-i şerîf dinledim ve yazdım. O, güvenilir, dînine sımsıkı bağlı ve çok sabırlı bir zât idi. Vefâtına yakın hâlsizleşti ve hasta oldu. Evinde istirahata çekildi" demektedir.

El-Kâdisî de onun için; "Abdülvehhâb el-Bağdâdî, güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sesi çok güzel idi. Çok te'sîrli va'z ederdi. Şâir, fakîh, lügat ve kırâat âlimi idi. Kur'ân-ı kerîm hakkında, bütün mısraları aynı kâfiye ile biten şiirleri vardır" demektedir.

İbn-i Nukta ise; "Abdülvehhâb el-Bağdâdî güvenilir bir zât idi" demektedir.

Abdülvehhâb el-Bağdâdî'nin. Ebû Ümâme'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf şöyledir: Resûl-i ekrem (s.a.v.), âsâsına dayanarak bizim yanımıza geldi. Biz; "Ey Allahın Resûlü, bizim için duâ buyurunuz!" deyince, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Yâ Rabbî bizi affet, bize**

merhamet eyle! Bizden râzı ol. İbâdetlerimizi ve duâlarımızı kabûl eyle. Bizi Cennetine koy. Bizleri Cehennemden koru. Bütün işlerimizi ıslâh eyle!” buyurdu.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 88

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 51

ABDÜSSAMED BAĞDÂDÎ (Abdurrahmân bin Ahmed)

Kırâat, hadîs lügat ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdüssamed bin Ahmed bin Ahmed bin Abdülkâdir bin Ebû Hüseyn bin Ebû Ceyş Bağdadî Katfetîdir. Ebû Ahmed ve Ebü'l-Hayr künyeleri vardır. Şeyh Ebû Zeyd Hamevî ez-Zâhid'in torunudur. Abdüssamed Bağdadî (r.a.), 593 (m. 1197) senesi Muharrem ayında Bağdad'da doğup, 676 (m. 1277) senesi Rebî'ül-evvel ayının onyedisinde. Perşembe günü dahve vaktinde, Bağdad'da vefât etti.

Abdüssamed Bağdadî; Fahr-i Mûsulî, Abdülazîz bin Nâkıd, Abdülazîz bin Delîl, Hüseyn bin Zebîdî ve daha başka âlimlerin yanında, Kur'ân-ı kerîmi muhtelif kırâatlere göre okudu. Kırâatler üzerinde çok durdu. Çok kırâat kitaplarını, kırâat âlimlerinin meclislerinde dinledi.

Hadîs ilmi ile de meşgûl olan Abdüssamed Bağdadî; Ebü'l-Bedr Kerhî'nin talebesi Terk bin Muhammed Hallaç, Abdüsselâm bin Berdegûlî, Abdüsâelâm Dâhirî, Abdülazîz bin Nâkıd, Sabit bin Müşerref, Mübârek Zebîdî'nin iki oğlu Hasen ile Hüseyn ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Zamanındaki âlimlerin meclislerinde, cildlerle kitaplar dinledi. Gerek huzûrlarında ders dinlediği ve gerekse icâzet aldığı hocalarının isimlerini topladı, beşyüz elliyi geçiyordu. Bunlardan ba'zısı kendisine umûmî, ba'zısı husûsî olarak icâzet vermiştir.

Abdüssamed Bağdâdî'ye icâzet veren âlimlerden ba'zısı şunlardır: Hâfız Ebû Ferec İbni Cevzî, Abdülazîz bin Menînâ, Ebû Kâsım bin Haristânî, Ebû Yemen Kindî, Muvaffaküddîn Makdisî ve başkalarıdır.

Abdüssamed Bağdadî (r.a.), Arabî ve edebî ilimleri Ebû Bekâ Ukberî'den almıştır. Kendisi şöyle anlatır: "Ukberî'nin yanında İbn-i Cinnî'nin "Lema" kitabını, Sa'leb'in "Tasrif-i memlûkî" ve "Fasîh"ini, Ebû Ali Fârisî'nin "İzâh"ının çoğunu okudum ve daha başkalarını da dinledim."

Abdüssamed Bağdadî, Sibeveyh'in meşhûr "Kitâb" adlı eserini, Îzâh, Tekmile, Lema' isimli eserlerini de okumuştur.

Fıkıh ilmiyle de meşgûl olan Abdüssamed Bağdadî, zamanında kırâat ve hadîs ilminde en yüksek derecede bulunuyordu. Halîfe Mustansır'ın yaptırdığı ve aynı zamanda medrese durumunda olan mescidin sorumluluğu ona âitti. Abdüssamed Bağdadî, burayı, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîf okutulan bir medrese hâline getirmişti. Bu mescid, Kameriyye Mescidi diye bilinir. Mu'tasım zamanında Susiyan dergâhının idâresini üzerine aldı. Daha sonra saray câmisi olan Câmi-i ekber'de hatîblik yaptı.

Abdüssamed Bağdadî, zamanında âlimlerin en önde gelenlerindendi. Dînin emir ve yasaklarına uymakta pek gayretli idi. Dünyâya rağbet etmezdi. Şüphelilerden çok sakınırdı. İffet ve sabır sahibi idi.

Hâfız Zehebî onun hakkında der ki: "Ebû Bekr Miksatî'den duydum, şöyle dedi: Hocam Abdüssamed Bağdadî, benden bir makas istedi. Ona istediği makası yapıp, getirdim. Bana,

makasın kıymetini fazlasıyla verdi. Eğer makasın parasını almasaydım, o da benden makası almıyacaktı."

Yine Zehebî (r.a.), Seyf bin Mecd'den naklen bildirir: "Seyf bin Mecd, halîfenin Abdüssamed'i (r.a.) çok beğendiğini, kendisine adâlet işlerini teklif ettiğini, fakat onun bu vazîfeyi kabûl etmediğini bildirmiştir."

Büyük âlim, Safiyyüddîn Abdülmü'min bin Abdülhak ise, Abdüssamed Bağdadî için; "O, bütün Bağdad'ın hocası idi. Bağdad'daki kırâat ve hadîs ilimlerindeki reîslik (başkanlık) kendisinde bulunuyordu, ilmiyle amel eden bir âlimdi. İlim ve fazîlet sahibi olup, harama düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terkederdi. Hitâbet san'atında çok ilerlemişti. Fesahat ile alâkalı eserler yazdı. Çok hutbeler topladı. Zamanında meydana gelen meşhûr Hülâgü katliâmında toplamış olduğu bu hutbeler, bizzat kendi hattı ve usûlü ile yazdığı kitapları ile birlikte yok edildi.

O şöyle derdi: "Kalbimde iki şeyin üzüntüsü devam etmektedir. Birisi oğlum, diğeri kitablarım." Oğlunun ismi Ahmed idi. Bu oğluna nisbetle, kendisine Ebû Ahmed denmiştir. Abdüssamed'in oğlu; sâlih, fazîlet ve vekar sahibi idi. Babası Abdüssamed Bağdadî, Mu'tasım zamanında Susiyan dergâhına ta'yin edildiği zaman, Kameriyye mescidinde babasının yerinde vazîfe yapmıştı. Sesi güzeldi. Güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bağdad vak'asında (Hülâgü katliâmında) kayboldu. Bu sebeble Abdüssamed, hem onun ve hem de kitaplarının acısını dâima kalbinde hissetmiştir."

Zehebî yine onun için; "Abdüssamed Bağdâdî'nin yanında, büyük âlimler ders okumuşlardır. Bunlardan bir kısmı şunlardır: İbrâhim Rakî Zâhid, Ebû Bekr Cezbûr, Ebû Abdullah bin Harûf Mûsulî, Ebû Abbâs Ahmed bin Mûsâ Mûsulî'dir. Abdüssamed, mes'eleleri derinlemesine inceleyip, delîlleriyle isbât eden büyük bir âlimdir. Kırâat ilmi ve onun ile ilgili ilim dallarında pek mahirdi. Herkesin hürmetini kazanmıştı, ilim ve takvâdaki üstünlüğü her tarafta tanınır olmuştu."

İbn-i Receb de, Abdüssamed'in (r.a.) çok hadîs rivâyetinde bulunduğunu, çok kimselerin kendisinden hadîs-i şerîf dinlediğini söylemiştir.

Hâfız İbn-i Neccâr da "Târih"inde; "Bağdad'daki âlimler, onun huzûrunda hadîs-i şerîf kitaplarını okurlar, halk da gelip, onların bu derslerini dinlerdi. İbn-i Veddâh bile çok yaşlı ve ilim bakımından büyük bir âlim olmasına rağmen, Abdüssamed'in (r.a.) hadîs dersi meclisine gelir, bir talebe gibi dinlerdi. Büyük âlim, Abdurrahîm bin Zeccâh, Ahmed bin Kassâr el-Hâfız da, Abdüssamed Bağdâdî'nin yanında hadîs-i şerîf dinliyen âlimler arasındadır."

Abdüssamed Bağdadî (r.a.), vefât ettiğinde, cenâze namazında pekçok kimse bulunmuş, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in yakınına defnedilmiştir.

Eseri: Dîvân-ı hutab: Yedi cilddir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 290

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 234

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 353

ABDÜSSÂTİR BİN ABDÜLHAMÎD MAKDİSÎ

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdüssâtir bin Abdülhamîd bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Mâdî'dir. Filistin ahâlisinden olduğu için "Makdisî" nisbet edildi. Takıyyüddîn lakabı verildi. 679 (m. 1280) yılında vefât etti.

Genç yaşında, hadîs ve fıkıh ilimleri gibi, yüksek ilimleri ve yardımcı ilimleri öğrenen Ebû Muhammed Abdüssâtir Makdisî; Mûsâ bin Abdülkâdir İbni Zübeydî ve Muvaffaküddîn, gibi âlimlerden hadîs öğrendi. Takî bin İzz'den fıkıh ilimlerini öğrendi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verdi. İnsanlara, Allahü teâlânın rızâsı için nasihatlerde bulunup, ilim öğretti. Kendisi, her hâl ve hareketinde, sözünde, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını gözetir, başkalarının da Allahü teâlânın râzı olduğu şekilde olmaları için çalışırdı. Birçok kıymetli eser yazıp, talebe yetiştirdi. Eserlerinden biri, Allahü teâlânın sıfatları hakkında bir akâid kitabıdır. İbn-i Habbâz, onun talebeleri arasındadır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 298

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 363

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 221

ABDÜSSELÂM BİN MEŞÎŞ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdüsselâm bin Meşîş eş-Şerîf el-Hüseynî'dir. Peygamber efendimizin soyundandır. Allahü teâlâyı hakkıyla tanıyanların büyüğü olan Abdüsselâm el-Hüseynî, 622 (m. 1225) senesinde vefât etti. Ebû Muhammed el-Hüseynî hazretlerinin kerâmetleri çok olup, hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur.

Talebelerinin büyüklerinden olan Ebü'l-Hasen eş-Şâzilî şöyle anlatır: "Irak'a vardığım zaman, sâlih bir zât olan Ebü'l-Feth el-Vâsıtî hazretlerinin huzûruna gittim. Çünkü, Irak'ta birçok âlim olmasına rağmen, onun gibisi yoktu. Ben, zamanın büyüğünü arıyordum. Yanına girince bana; "Sen, Irak'ta zamanın kutbunu (büyüğünü) arıyorsun. Hâlbuki o, senin memleketindedir. Onu orada bulabilirsin" dedi. Bunun üzerine hemen memleketime döndüm ve evliyânın büyüğü Ârif-i billâh el-Kutb el-Gavs Ebû Muhammed Abdüsselâm bin Meşîş hazretlerinin bulunduğu yere vardım. O, bir dağın eteğindeki bir dergâhda ikâmet ediyordu. Huzûruna çıkmadan önce gusl abdesti aldım. Daha sonra niyetimi hâlis kılıp; bilgim, amelim her neyim varsa kalbimi tamamen boş bulundurup, istifâde niyetiyle huzûruna yöneldim. Bulunduğu yere çıkarken onunla karşılaştım. Bana; "Merhaba, hoş geldin ey Ali bin Abdullah bin Abdülcebbâr" buyurup, Resûlullah efendimize (s.a.v.) kadar ulaşan ceddimi (dedelerimi) saydı ve; "Ey Ali! Gönlünü boş bulundurup, herşeyîni terk edip bize geldin. Biz de, dünyâ ve âhıret ile ilgili ne zenginlik varsa sana verdik" dedi. O anda beni bir dehşet kapladı. Allahü teâlâ, kalb gözümü açıncaya kadar orada kaldım. Hocamdan, tarifi imkânsız kerâmetler gördüm. Birgün huzûrunda oturuyordum. Orada küçük bir çocuk vardı. O esnada İsm-i a'zamı sormak hatırıma geldi. O çocuk kalktı ve elimdeki atkımı bana uzatıp; "Ey Ebü'l-Hasen, sen, İsm-i a'zamı sormak niyetindesin, o, senin kalbine emânet edilmiş bir sırdır" dedi. Zamanın Kutbu Abdüsselâm el-Hüseynî; "Bu çocuk, bizim yerimize sana cevap verdi" buyurdu. Daha sonra Ebu Muhammed Abdüsselâm el-Hüseynî bana; "Ey Ali, şimdi Afrika'ya git. Şâzile denilen yere yerleş. Allahü teâlâ, bundan sonra senin eş-Şâzilî diye çağırılmanı nasîb eder. Oradan Tunus'a git. Tunus'ta çok kimseler sana tâbi olur. Daha sonra Meşrık beldelerine gidersin, insanları irşâd edersin" buyurdu. Bunun üzerine ben; "Efendim, bana vasıyyette bulunur musunuz?" deyince, "Allahü teâlâdan kork. İnsanlardan sakın. Dilini insanların boş sözlerinden koru. Kalbini onların kötü düşüncelerinden muhafaza et.

A'zâlarını gözet ve onları harama düşmekten, günah işlemekten koru. Ne için yaratılmışlar ise, onları o vazîfede kullan. Allahü teâlânın farz kıldığı işleri zamanında yap. Böyle yaparsan, Allahü teâlânın hıfzu himâyesinde olursun. Allahü teâlânın sana emrettiği işleri yaparsan, vera' sahibi olursun. Şöyle duâ et Yâ Rabbî! Senden alıkoyan her şeyden beni koru. İnsanların şerlerinden beni muhafaza et. Senin rızân ile kalbimi zenginleştir. Sen herşeye kâdirsin" buyurdu."

---

1) Câmi'u kerâmat-il-evliyâ cild-2, sh. 69

ABDÜSSELÂM BİN TEYMİYYE (Abdüsselâm bin Abdullah)

Hadîs, tefsîr ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdüsselâm bin Abdullah bin Hıdır bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Berekât olup, lakabı Mecdüddîn'dir. 590 (m. 1194) senesinde Harran'da doğdu, 652 (m. 1254) târihinde burada vefât etti. Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklüğünü anlıyamayıp, Ehl-i sünnetten ayrılan ve tasavvufa karşı olan İbn-i Teymiyye'nin dedesidir.

Kur'ân-ı kerîmi, Harran'da ezberledi. Amcası Hatîb Fahrüddîn'den, Hâfız Abdülkâdir Rehâvî ve Hanbel Rasâfî'den hadîs-i şerîf dinledi. Sonra 603 (m. 1206) senesinde, amcası Seyfüddîn Abdülganî ile beraber Bağdad'a gitti. Burada, Abdülvehhâb bin Sekine, Hâfız bin Ehdar, İbn-i Taberzed, Ziya bin Harîf, Yûsuf bin Mübârek el-Hifâf ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Altı sene Bağdad'da kaldı. Bu zaman zarfında, fıkıh, mukayeseli hukuk, Arabî ve diğer ilimlerle meşgûl oldu. Sonra Harran'a döndü. Burada amcası Hatîb Fahrüddîn'in yanında, yine ilim ile meşgûl oldu. Tekrar Bağdad'a dönen Mecdüddîn, bu defaki gelişinde ilmini daha da ilerletti. Hayyât Ali bin Abdülvâhid bin Sultan'ın torununun "Mebhec" isimli eserinden, Kur'ân-ı kerîm kırâatlarını okudu. Ebû Bekr bin Ganîme el-Halâvî ve Fahr İsmâil'in yanında fıkıh ilmi öğrendi. Arabî ilimler, hesâb, cebîr, mukâbele ve ferâiz ilimlerini Ebü'l-Bekâ Ukberî'nin yanında okudu. Hattâ onun yanında, cebir ve mukâbele ilmine dâir olan "Fahri" kitabını okuyup, bu ilimler ve başkalarında çok yüksek bilgilere sâhib oldu. Hâfız Zehebî onun hakkında şöyle der: "Abdüsselâm bin Teymiyye, yetim olarak büyüdü. Amcası ile beraber Irak'a gitti. Hem amcasına hizmet ediyor ve hem de onun yanında ilim ile meşgûl oluyordu. O zaman, daha onüç yaşında idi. Geceleyin amcasının yanında kalır, amcası kendisine hılâf ilmi ile ilgili mes'eleleri tekrar eder, o da dinler ve ezberlerdi. Bu durumu gören meşhûr âlim Fahr İsmâil; "Bu küçük ne ezberliyor?" deyince, Mecdüddîn (r.a.); "Efendim, dersimi ezberliyorum" dedi. Fahr İsmâil, onun bu hâline hayran kaldı.

Onu ilim ile meşgûliyete teşvik etti. Hılâf (mukayeseli hukuk) ilminde, Mecdüddîn'in hocası Fahr İsmâil'dir.

Şeyh Cemâlüddîn bin Mâlik de onun hakkında şöyle der: "Davud'a (a.s.), demir yumuşak kılındığı gibi.

Abdüsselâm'a da, fıkıh ilmi kolaylaştırılmıştır."

Anlatılır ki: Mecdüddîn (r.a.), ömrünün sonuna doğru Bağdad'dan 651 (m. 1253) senesinde hac için ayrıldığı zaman, Muhyiddîn bin Cevzî denilen büyük bir âlim de, yolculuk sırasında onun yanında bulundu, hiç ayrılmadı. Hacdan dönüşünde Bağdad'da ikâmet etmesini istedi ise de, Mecdüddîn (r.a.) onun bu teklifini kabûl etmedi. Kendi memleketi olan Harran'a gitti. Muhyiddîn bin Cevzî onun hakkında; "O, Bağdad'da iken, bizim aramızda onun gibi âlim birisi yoktu" demiştir.

"Riâye" kitabının müellifi büyük âlim Necmeddîn bin Hamdân şöyle anlatır: "Abdüsselâm'ın derslerine devam ederken, mütâlâa etmeden gitmezdim. Hattâ mütâlâa edilecek en ufak bir ihtimâli bırakmazdım. Fakat Mecdüddîn (r.a.) derse geldiği zaman, benim bilmediğim birçok yeni ve duymadığım bilgileri anlatırdı."

Yine İbn-i Hamdân. "Terâcim-i Şüyûh-ı Harran" isimli eserinde şöyle der: "Dımeşk'dan ayrılıp, geldikten sonra, Medrese-i Nûriyye'de Mecdüddîn (r.a.) ile epeyce beraberliğimiz oldu. Ondan hiçbir şey okumadım. Sâdece, amcasının oğlunun yanında okuduğu derslerini dinledim. Amcasının oğlundan sonra, tefsîr ve diğer dersleri okutma vazîfesini o üzerine aldı. Fazilet sahibi bir zât idi. Kendisi ile amcası sağ iken ve ondan sonra, aramızda çok ilmî münâzaralar oldu."

Hâfız İzzeddîn Şerîf ise, onun için şöyle der: "O, Hicaz, Irak. Şam ve kendi memleketi olan Harran'da hadîs-i şerîf rivâyetlerinde bulundu. Eserler yazdı. Muhtelif dersler verdi. Memleketindeki âlimlerin ve faziletli zâtların önde gelenlerinden idi. İlim, dindarlık ve hadîs ilmi ile meşgûl olmakla tanınmış bir aileye mensûptur."

Yine anlatılır ki: Burhan Merâgî, Mecdüddîn (r.a.) ile görüşmüştü. Burhan Merâgî ona bir nükteyi (zekâ ile çözülebilecek mes'eleyi) suâl etti. Bunun üzerine Mecdüddîn, o nüktenin altmış yönü olduğunu, birincisi şöyle ikincisi şöyle, üçüncüsü böyledir, diyerek sonuna kadar anlattı. Sonra Burhan Merâgî, cevapları tekrarladığın için senden memnunuz, dedi. Böylece Burhan Merâgî, Abdüsselâm'ın (r.a.) ilminin yüksekliğini anlayıp onun yanından ayrılmadı.

Mecdüddîn, zamanının en önde gelen âlimlerinden, fıkıh ve usûl ilimlerinde ise yüksek derecede idi. Hadîs-i şerîf ve ma'nâlarını bilmekte çok yükselmişti. Kur'ân-ı kerîm ve tefsîr ilminde çok geniş ilmi vardı. Pekçok eserler yazdı. İsmi, her tarafta meşhûr oldu. Zekâsı pek fazla olup, din gayreti fazla, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli idi. İlme çok arzulu idi. Azıcık bir vakti olsa, onu, ilim ile uğraşarak geçirirdi. Hadîs-i şerîfleri kolayca ezberler, takılmadan okur, anlatır; ilmî ihtilâfları, neyin kime âit olduğunu gayet iyi bilirdi.

Abdüsselâm'ın (r.a.) yanında, çok kimse Kur'ân-ı kerîm kırâatlerini okudu. Oğlu Şihâbüddîn Abdülhalîm, "Muhtasar" kitabının sahibi İbn-i Temîm ve başkaları ondan fıkıh ilmini aldılar. Çok kimse kendisinden hadîs-i şerîf dinledi. Şihâbüddîn Ebû Abbâs, hadîs âlimi Abdülmü'min Dimyatî, Emîn bin Şakîr Harrânî, el-Afîf İshâk Âmidî ve başka zâtlar ondan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Takıyyüddîn Süleymân bin Hamza el-Hâkim, Zeyneb binti Kemâl, Ahmed bin Ali Cezerî'ye icâzet verdi.

Abdüsselâm vefât ettiğinde, cenâze namazı çok kalabalık oldu. Şehirde özür sahibi olanların dışında, herkes onun cenâze namazında bulundu. Harran'da Cebâne kabristanına defnedildi.

Eserleri: 1. Etrâf-ı ehâdîs-it-tefsîr: Sûrelere göre tertîb edilmiştir. 2. Ercûze: Kırâat ilmine dâirdir. 3. El-Ahkâm-il-kübrâ: Birkaç cilddir. 4. El-Müntekâ min ehâdîs-il-Ahkâm: Bu meşhûr bir kitaptır. Ahkâm-ı Kübrâ' sından seçmiştir. Ahkâm hadîslerini ihtivâ eder. 5. El-Muharrer Fıkha dâirdir. 6. Münteh-el-gâye fî şerh-il-Hidâye: Bundan, büyükçe dört cild temize çekilmiştir. 7. Müsvedde: Usûl-i fıkha dâirdir. Bir cilddir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 227

2) El-A'lâm cild-4, sh. 6

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 249

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 185

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 257

6) Keşf-üz-zünûn sh. 6, 18

7) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 323

AHÎ EVREN

Kelâm, tefsîr, tasavvuf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, tabîb, Anadolu'daki Ahîlik esnaf teşkilâtının kurucusu. Künyesi Ebü'l-Hakâyık olup ismi, Mahmûd bin Ahmed'dir.

567 (m. 1171) yılında, İran'da Batı Azerbaycan taraflarındaki Hoy kasabasında dünyâya geldi. Memleketine nisbetle Hoyî denildi. İmâm-ı Fahrüddîn Râzî'den çeşitli ilim dallarında ders, Ahmet Yesevî hazretlerinin talebelerinden de feyz aldı. Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Hac yolunda Evhadüddîn Hâmid Kirmânî ile tanışıp, onun talebelerinden oldu. Evhadüddîn Kirmânî'nin vefâtına kadar da yanından ayrılmadı. Konya'daki Anadolu Selçuklu Devleti idârecileri arasında büyük nüfuz sahibi olup, Bağdad'a elçi olarak gönderilmiş olan Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin babası, Mecdüddîn İshâk'ın da'veti üzerine, Muhyiddîn İbni Arabî ve hocası Evhadüddîn'le birlikte Anadolu'ya geldi. Hocasının kızı Fâtıma Bacı ile evlendi. Yazmış olduğu pek kıymetli eserlerinden "Mürşid-ül-kifâye" ve "Yezdan-Şinaht" adlı olanlarını. Sultan Alâüddîn Keykûbâd'a takdim etti. Hocası ve kayınpederi Evhadüddîn'le birlikte Anadolu şehirlerini dolaştı. Va'zlarında, esnafa İslâmiyeti anlatarak, hem dünyâ hem de âhıret işlerini düzenli ve intizâmlı hâle getirmeleri için nasihatlerde bulunan Ahî Evren, hocasının vefâtından sonra Kayseri'ye yerleşti. Debbaglık yapar, kendi elinin emeği ile geçimini te'min eder ve ahâliyi irşâd etmekle meşgûl olurdu. Yetiştirmiş olduğu talebeleri, gittikleri yerlerde zaviyeler inşâ ederek, bilhassa esnafı bir çatı altında toplayıp teşkilâtlandırmaya ve dışardan gelen misâfirleri ağırlamaya başladılar. Zamanla sevenleri çoğaldı. Yaklaşan Moğol tehlikesine karşı halkı uyandırmaya ve Moğol istilâcılarının önünden kaçıp gelen kimsesizleri barındırmak için, ellerinden gelen gayreti göstermeye çalıştılar. Devlet güçlerinin yetersiz kaldığı yerlerde, esnaftan milis kuvvetleri teşkil edip, **"Vatan sevgisi îmândandır"** hadîs-i şerîfi mucibince; vatanlarını, din ve namuslarını müdâfaa için çalıştılar. Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı meydana gelen bir hâdise behânesiyle, onun nüfuzundan rahatsız olan ba'zı kimselerin şikâyeti üzerine, Ahî Evren tutuklanıp hapsedildi. Beş sene hapiste kaldı. Bu sırada Moğollar, Kayseri'yi muhasara ettiler. Ahî Evren'in teşkilâtlandırdığı Ahîler, şehri kahramanca müdâfaa ettiler. Ancak yığınla gelen Moğol putperestleri, onların müdâfaalarını kırıp, birçoklarını şehîd, bir kısmını da esîr ederek şehre girdiler. Esîrler arasında, Ahî Evren'in hanımı Fâtıma Bacı da vardı. Bu hâdiseden sonra Ahîler, Moğolların Anadolu'daki her türlü faaliyetlerine karşı mücâdele ettiler. Onlarla güçleri yettiğinde düzenli olarak, kuvvetleri yetmediği zaman da, bir nevi gerilla savaşıyla karşı koydular. Ahî Evren, beş yıllık tutukluluk süresini bitirdikten sonra Denizli'ye gitti. Bir müddet sonra Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin isteği üzerine, diğer ulemâ ile birlikte Konya'ya döndü Konya'da bir müddet ikâmet edip, müslümanları irşâd ile meşgûl oldu. Şems-i Tebrîzî'nin vefât hâdisesinden sonra, Kırşehir'e (Gülşehir'e) gidip yerleşti. "Menâhic-i Seyfî" adlı Şafiî mezhebi ilmihâl bilgilerine dâir eserini, Kırşehir emîri Seyfeddîn Tuğrul'a takdim etti. Va'zlarındaki sadelik, herkesin anlayabileceği şekilde mes'eleleri izah ederek yazdığı kitaplar, kendisinde görülen kerâmetler, ahlâkının güzelliği dünyâ malına ehemmiyet vermeyip yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışması, herkesin sevgisini kazanmasına vesile oldu. Çevresinde çok kimseler toplandı. Herkesin korkarak kaçıştığı büyükçe bir yılanın (Evrân) kendisine itaat etmesi

ve herkesin gözü önünde bu kerâmetinin izhârı neticesinde Ahî Evrân (Yılanın kardeşi) lakabı, İslâmiyete yaptığı hizmetlerden dolayı da, Nâsırüddîn lakabı verildi. Doksanüç yaşlarında iken, onun nüfuzundan ve sevenlerinin çokluğundan korkan ve Moğolların baskısına dayanamayan Kırşehir emîri Nûreddîn Caca tarafından, 660 (m. 1262) yılında Kırşehir'de şehîd edildi. Talebeleri onun yolunu devam ettirdiler. Ahî Evren'in hanımı Fâtıma Bacı'nın yetiştirdiği bacılar da, elde ettikleri mümtaz İslâm kültürünü, bacıdan bacıya naklettiler. Söğüt civarında, Bizans hududunda gelişmeye başlayan Osmanlı Beyliği emrine koşuşan Ahîlerden bir kısmı, uçlara yerleşip tekkeler ve zaviyeler kurdular. Bir Ahî Şeyhi olan, Şeyh Üdebâlî ile Osman Bey arasında akrabalık tesis edildi. Doğudan gelerek Osmanlılara katılan Türkmenleri terbiye ettiler, yetiştirdiler. Onlara İslâmî bilgileri öğretip, gazâ rûhunu aşıladılar. Fâtıma Bacı'nın yetiştirdiği bacılar ve yetiştirdikleri Bâciyân grubu da, yeni gelenlerin kadınlarına İslâmiyeti öğreterek, dîn-i İslâmı bi-hakkın yaşamaları için gayret ettiler. Üç kıt'ada altı asır at oynatacak istikbâlin Osmanlı neslinin temelini kurmakta, onlara yardımcı oldular. Osmanlılar da onların kadr-ü kıymetini devamlı şekilde takdîr ettiler. Onlara hürmet gösterip, vatandaşlarının onlar tarafından yetiştirilmesini kolaylaştırdılar.

Göçebe bir topluluktan, Allahü teâlânın rızâsı için cihâd eden, i'lâ-i kelimetullah için çarpışan Alperenleri ve gazileri yetiştirdiler. Yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışan bu mübârek insanlar, kesinlikle dünyâ menfaati gözetmezler, herkese karşı iyi muâmele ederler, İslâmiyete uygun yaşarlardı. Güzel ahlâklarıyla, mü'min ve hıristiyan, herkesin sevgisine mazhar olurlardı. Bizans'ın birçok şehir ve köyleri, Osmanlıların âdil idâreleri ve bu mübârek kimselerin güzel davranış ve yaşayışlarıyla hiç savaş yapılmadan fethedilirdi. Osmanlılar, Ahî Evren'in torunlarına ve halîfelerine ba'zı imtiyazlar verip, onların hizmetlerinin devamını sağlamışlar, esnafı teşkilâtlandırıp eğitmelerine yardımcı olmuşlardır. Zaman zaman padişahlar, Ahîlere pîrlik yapmışlar, onların lideri durumuna geçmişlerdir. Padişahların tahta geçerken cülus merasimi esnasında kılıç kuşanmaları da Ahîlerin "Şedd-i bend" (Kuşak kuşanmak) esâsına dayandığı da bildirilmektedir.

Allahü teâlânın kullarına hizmet ve onlara din bilgilerini öğretmek için gayret eden Ahî Evren, pek kıymetli eserler yazarak, insanlara nasihatlerinin devamlı olmasına gayret etti. Bu kıymetli eserlerinden yirmibir tanesini araştırmacıların tesbit ettikleri ifâde edilmektedir. "Metâli'ul-Îmân", "Tebsırât-ül-mübtedî ve tezkiret-ül-müntehî", "Et-Teveccüh-ül-etemm", "Menâhic-i Seyfî", "Medh-i fakr ve zemm-i dünyâ", "Ağaz-i encam", "Mukâtebât", "Yezdân-şinaht", "Tercüme-i elvâh-ı İmâdî", "Mürşid-ül-kifâye" bunlardan ba'zılarıdır.

Ahîlik teşkilâtı: Türkler, İslâm ile şereflendikten sonra, Türkistan'dan Anadolu'ya kadar olan sahada esnaf ve san'atkârlar arasında bir bağlılık ve kardeşliğin, ancak bir teşkilâtla devamlı olacağına inanmışlardı.

İslâm dünyâsında çok önceden mevcût olan fütüvvetle yakından bir ilgi kuran Türkler, onbirinci yüzyılda kendilerine göre bunu geliştirdiler. Cömertlik, mertlik ve mürüvvet ma'nâlarına gelen fütüvvet bayrağı ile kurulan bu teşkilâta, kardeşliği ve dayanışmayı sağladığı için Anadoluda "Ahîlik" adı verildi.

Selçuklu sultanları da Anadolu'da bir beldeyi fethettiklerinde, câmi ve medresenin yanında tekke inşâ ederlerdi. Ahîlik, o zamanlarda sâdece san'atkârlara mahsûs olmayıp, halk arasında da yaygındı. Mensûpları arasında müderris, kadı ve tarikat ileri gelenlerinin bulunmasından

dolayı, müslümanlara doğru yolu göstermede, gazilik ve şehidlik mertebelerinin anlatılarak gazâlara şevkle gidilmesinde büyük hizmetleri görüldü. Ancak zamanla unutuldu.

Abbasî halîfesi Nasır bin Müstedî (1180-1225), fütüvvet zümrelerini yeniden teşkilâtlandırmak için faaliyete geçti. Fütüvvetnâme adı verilen tüzüklerle, bu kuruluşun usûl ve kaidelerini yeniden tesbit ve tanzim etti. İslâm hükümdârlarına mektûplar yazarak, fütüvvet teşkilâtları kurmalarını ve kendilerinin de fütüvvet kemeri kuşanıp, fütüvvet şalvarı giymelerini istedi. Bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti'nin elçisi olarak Bağdad'a gelen Sadreddîn-i Konevî'nin babası Mecdüddîn İshâk'a, Selçuklu sultanının da bu işte i'tinâ göstermesi için bir mektûp verdi. O da zâten temel olarak mevcût olan Ahîliği tesis edip, insanları bir araya toplamak için Bağdad'dan Muhyiddîn-i Arâbî. Evhadüddîn Hâmid Kirmânî, Ahî Evren gibi tasavvuf âlimlerini Konya'ya da'vet etti. Onlar da bu da'vete uyup, Allahü teâlânın rızâsı için, insanlara dinlerini öğretmek, kardeşlik ve beraberliği aşılamak için Anadolu'ya geldiler. Muhyiddîn-i Arâbî hazretleri, istikbâlin büyük kelâm ve tasavvuf âlimi Sadreddîn-i Konevî'yi yetiştirirken, Evhadüddîn Kirmânî ve talebesi Ahî Evren Mahmûd Hoyî, Anadolu'yu şehir şehir, kasaba kasaba, köy köy dolaştı. Dünyâ menfaati ve şahsî çıkar düşünmeden, sâdece Allahü teâlânın rızâsı için, O'nun dîninin öğrenilmesi ve öğretilmesi, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı müslümanların metanetini arttırmak ve onları teşkilâtlandırmak için çalıştılar, öteden beri mevcût olan birlik ve kardeşliği kuvvetlendirdiler. Kayseri'de Debbaglık yapan ve bilhassa esnafı teşkilâtlandıran Ahî Evren, birçok talebe yetiştirdi. Çeşitli şehirlere gönderdiği halîfeleri ve talebeleri, kısa zamanda gazâ aşkı ile dolu, Allahü teâlânın rızâsı için cihâda hazır bir toplumun yetişmesine yardımcı oldular. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, takdîrine râzı olan bu mübârek insanlar, köpek sürüsü gibi Anadolu'ya akan Moğol putperestlerine karşı kahramanca mücâdele ettiler. Onların zulüm ve katliâmlarından yılmadılar. Moğolların hiç beklemedikleri bu kahramanlıklar, sabır, metanet ve güzel ahlâk sahibi insanlar, onları kısa zamanda aralarında erittiler. Putperest olarak Anadolu'ya gelen Moğollar, müslüman olarak onların arasında eridiler. Devlet otoritesinin zayıf olduğu zamanlarda, Anadolu'nun ba'zı yerlerinde, bilhassa Sivas ve Ankara dolaylarında teşkilâta hâkim oldular. Bir ara Ankara'da devlet idâresine de hâkim oldular.

Ahîler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük hizmetler gördü. Osmanlılar'ın diğer devletlerle olan mücâdelesinde onlara yardımcı oldular ve yüklerini hafiflettiler. Bursa'yı Düzme Mustafa'nın hücumundan onlar korumuşlardır. Ahîlerin elinde olan Ankara'yı, 1360 yılında I. Murâd'ın hareketine hiçbir mukavemet göstermeden şehri teslim etmişlerdir.

Afrika'dan gelerek 14. yüzyıl ortalarında Ortadoğu ve Anadolu'yu dolaşan Seyyah İbn-i Battûta, Ahîler hakkında geniş bilgi vermektedir. Bu gezisi sırasında "Ahîlerle" beraber bulunmuş, onlarda misâfir kalmıştı. Seyahatnamesinde tarafsız olarak bu teşkilâtı anlatmaktadır, İbn-i Battûta'nın, Ahîlere rastladığını söylediği şehirler, Eğridir, Denizli, Konya, Aksaray, Niğde, Erzincan, Erzurum, İzmir, Manisa, Balıkesir, Bursa, Kastamonu ve Sinop'tur. Ahîlerin Anadolu'da Türkmen beldelerinin köyünde dahî bulunduklarını, yabancıları misâfir edip koruduklarını uzun uzun anlatır.

Nüfuzlu ve i'tibârlı bir Ahî şeyhi olan Üdebâlî, Osman Gâzî ile yakın münâsebetler kurmuş ve kızını ona vermiştir. Birinci Murâd, Ahîlere âit bend kuşanmış bir Ahîydi. O zamanın Ahî teşkilâtının başı olarak bilinmekteydi.

Kırşehir'in Hacı Bektaş kazasında bulunan tekkenin, 1367'de dikildiği anlaşılan kitabesinde, Birinci Murâd'dan "Ahî Murâd" diye bahsedilmektedir. Yapılan araştırma ve tetkiklerden

anlaşıldığına göre, Ahîlik tamamen tasavvufla kaynaşmıştır. Ahîler muhtelif tarikatlara girmişler, tarikat mensûpları ve şeyhler Ahî olmuşlardır.

Osmanlı Devleti kuvvetlenip Anadolu'ya hâkim olduktan sonra, Ahîler, siyâsî faaliyetlerine son verdiler. Bundan sonra hayırsever bir cemiyet ve esnaf loncaları şeklinde faaliyetlerini devam ettirdiler.

Ahî teşkilâtına girebilmek için, ilimle ve san'atla meşgûl olmak lâzımdı. Ahîler, her Cum'a gecesi aralarında toplanırlar, Kur'ân-ı kerîm, hadîs ve fıkıh kitapları, menkıbeler okurlar ve ahlâk konularında sohbet ederlerdi, ilk Türkçe Fütüvvetnâme'yi yazan Burgâzî, Ahîliğin esaslarını şöyle bildirir "Ahî ve şeyh, helâlinden kazanmalıdır. Hepsi san'at sahibi olmalıdır. Cömert olup, yoksullara yardım etmelidir. Âlimleri sevmeli, gereken hürmeti göstermelidirler. Namazlarını zamanında kılıp, kazaya bırakmamalıdır. Alçak gönüllü olup, fakirleri sevmelidir. Nefsine hâkim olup, haramlardan kaçınmalıdır. Beylerin, zenginlerin kapısına gitmemelidir."

Bir Ahî'nin üç şeyi açık, üç şeyi kapalı olmalıdır:

1- Cömert olup eli açık olmalı, fakat isrâf etmemelidir.

2- Misâfire kapısı açık olmalı, gelene ikramda kusur etmemelidir.

3- Sofrası açık olmalı, aç geleni tok döndürmelidir.

Ahî'nin üç şeyi de kapalı olmalıdır:

1- Gözü; harama ve başkasının ayıbını görmeye kapalı olmalıdır. Kimseye sû-i zan etmemeli, yabancı kadına, kıza ve başkasının bakması haram olan yerlerine bakmamalıdır.

2- Dili bağlı olmalı, kimseye kötü söylememeli, lüzumsuz yere konuşmamalıdır.

3- Beli bağlı olmalı, kimsenin namusuna, ırzına, haysiyet ve şerefine göz dikmemelidir.

Ahîlerin kendilerine mahsûs kıyâfetleri vardır. Seyyah İbn-i Battûta, bir hırka, başlarına sarık sarılı beyaz yünden bir külah ve ayaklarına mest gibi ayakkabı giydiklerini bildirmektedir. Ayrıca bellerine bağladıkları Şedd-i bend denilen kuşak kuşanmak da Ahîliğin bir nişanıydı. Ahîliğe kabûl edilen namzete, şeyh tarafından kuşak kuşatılırdı. Kuşaklarında, bir de büyükçe bıçak taşırlardı.

Teşkilâtta şu mertebeler bulunurdu:

1- Teşkilata yeni giren yiğitler,

2- Ahî bölükleri 6 bölük olup, ilk üç bölüğe "Eshâbı tarîk", diğer üçüne de "Nakîb" denirdi.

3- Halîfe,

4- Şeyh,

5- Şeyh-ül-meşâyıh.

---

1) Zeyl-i Şakâyik-i Nu'mâniyye (Mecdî tercümesi) sh. 33

2) İbn-i Battûta Seyahatnamesi

3) Âşıkpaşa-zâde Târihi

4) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi

5) Rehber Ansiklopedisi "Ahîlik" maddesi.

AHMED BİN ABDÜDDÂİM EL-MAKDİSÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Hatîb Zeynüddîn'dir. 575 (m. 1179) senesinde doğdu. 668 (m. 1269)'de vefât etti. Muhaddis Ma'mer'in kâtibi idi.

Dımeşk'da Yahyâ es-Sakafi'den, Ebû Abdullah bin Sadaka'dan, Ebü'l-Hasen bin Mevâzînî'den, Abdurrahmân Harakî'den, İsmâil el-Cünzirî'den ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf işitti. Bu zâtlardan rivâyette bulunan âlim odur. Sonra Bağdad'a gidip orada; Ebü'l-Ferec bin Küleyb'den, Mübârek bin Ma'tüş'den, Ebü'l-Ferec bin Cevzî'den, Ebü'l-Feth bin Münâdî'den, Abdullah bin Ebi'l-Mecîd'den, Abdülvehhâb bin Sekine'den ve diğer âlimlerden, Harran'da da; Harran hatîbi Şeyh Fahrüddîn'den hadîs-i şerîf işitti. Musul hatîbi Ebü'l-Fadl, Abdülmün'im el-Ferâvî, İbn-i Şâtîl ve el-Kazzâz'dan icâzet aldı. Bu âlimlerden rivâyette bulunan tek zâttır. Kendi kendine de çok çalışıp, hadîs ilminde ince bilgileri öğrendi.

Fıkıh ilmini ise şeyh Muvaffaküddîn'den öğrendi. Bir târih kitabı yazdı. Faziletli ve dikkatli bir âlim idi. On seneden fazla hatîblik yaptı. Gayet güzel ve serî yazı yazardı. Kendi hattı ile pekçok ve büyük kitablar yazmıştır. Vakti müsait olduğu zaman, günde dokuz forma veya daha fazla yazardı. İbn-i Asâkir'in "Târih-i Dımeşk" adlı eserini iki defa yazdı. Bu eser seksen cild halindedir. Şeyh Muvaffaküddîn'in "El-Mugnî" adlı eserini defalarca yazdı. Eliyle bin cild kitap yazdığı rivâyet edilmiştir. Ezîd kâtibliğinde elli sene kadar çalışmıştır. Güzel yüzlü ve güzel huylu, mütevâzi, dînin emirlerine tam uyan bir âlim idi. Kendisinden; Makdis hafızlarından Hâfız Ziyâüddîn, Zekîyy-ül-Berzâlî, es-Seyf bin Mecîd, Amr bin Hâcib hadîs-i şerîf dinlediler. Meşhûr hadîs âlimlerinden Muhyiddîn Nevevî, Şemsüddîn bin Ebî Amr, Takıyyüddîn İbni Dakîk-il-İd ve diğerleri, Ahmed bin Abdurrahmân el-Harirî de icâzetle ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Onun vefât ettiği gece rü'yâ gören bir zât şöyle anlatmıştır: "İnsanlar câmide toplanmışlardı. Birden bire bir gürültü koptu. Sebebini sorunca, bu gece Mâlik bin Enes vefât etti dediler. Sabah olunca câmiye gittim. Düşünceli idim. Bir de işittim ki, biri şöyle bağırıyordu. Kim Zeynüddîn bin Abdüddâim'in cenâzesinde bulunursa, Allahın rahmeti onun üzerine olsun."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 263

2) El-A'lâm cild-1, sh. 145

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 278

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 257

AHMED BİN ABDULLAH

Fıkıh ve hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin Ebû Bekr bin Muhammed bin İbrâhim'dir. El-Hâfız Ebü'l-Abbâs Muhibbüddîn et-Taberî diye tanınmaktadır, ittifâkla Hicaz'ın hafızı kabûl edilen Ahmed bin Abdullah, 610 (m. 1213) yılında doğdu. 674 (m. 1275) senesinde vefât etti.

Tanınmış âlimlerden bilhassa fıkıh ilmini öğrenip, birçok eser kaleme aldı. Yemenli büyük devlet adamı el-Muzaffer, kendisinden hadîs-i şerîf işitmek için Yemen'e da'vet etti. Ahmed bin Abdullah Mekke'den Yemen'e gidip, bir müddet orada kaldı.

Ahmed bin Abdullah, Ebü'l-Hasen bin el-Mukir, İbn-ül-Cümeyzî, Şuayb ez-Za'ferânî, Abdurrahmân bin Ebî Harmî'den hadîs-i şerîf dinledi. Kavs bölgesinde Şeyh Mecdüddîn el-Kuşeyrî'den (Şeyh-ül-İslâm Takıyyüddîn'in babasından) fıkıh okudu.

İbn-i Zehebî onun hakkında, "O, sâlih, güzel işler yapan bir zâhid ve âlimdir" demektedir.

Fıkıh öğreten, fetvâ veren ve Şafiî şeyhi olan Ahmed bin Abdullah'dan; oğlu Mekke kadısı Cemâlüddîn Muhammed ve Mekke kadısı Mecdüddîn ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca ed-Dimyâtî, Ebü'l-Hasen İbn-ül-Attâr, Ebû Muhammed İbn-ül-Berzâlî de onun talebelerindendir.

Ahmed bin Abdullah, aynı zamanda Hicaz muhaddislerinden olup, Mebsût'un hükümleriyle ilgili çok güzel ve geniş muhtevâlı bir eser hazırladı. Ayrıca Muhtasar fil-hadîs, Kitâb fî fadl-i Mekke, Şerhün alet-Tenbîh adlı eserleri yazdı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 18

2) En-Nücûm-üz-zâhire, cild-8, sh. 74

3) Mir'ât-ül-cinân, cild-4, sh. 224

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 474

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 340

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 425

7) Menhel-üs-Sâfî cild-1, sh. 320

8) Ikd-üs-semîn cild-3, sh. 61

AHMED BİN ABDULLAH EL-ESEDÎ

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Abdullah bin Abdurrahmân bin Abdullah bin Ulvân el-Esedî el-Halebî'dir. Lakabı Kemâleddîn'dir. Babasının dedesi olan meşhûr âlim Abdullah bin Ulvân hazretlerine nisbetle, bu zât, İbn-ül-Üstâd diye tanınır. 611 (m. 1214)'de, başka bir rivâyette 621 (m. 1224) senesinde doğdu. 662 (m. 1264) senesi Şevval ayında vefât etti.

İbn-ül-Üstâd el-Halebî; dedesi Abdurrahmân'dan, Sabit bin Müşerref'den, İbn-i Ravzebe'den (bu zâtın ismi Ravzene ve Rüziyye olarak da rivâyet edilmiştir). İftihar el-Hâşimî'den ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Hâfız Ebû Muhammed ed-Dimyâtî ve başka zâtlar ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular.

İbn-ül-Üstâd el-Esedî el-Halebî, fıkıh, hadîs ve başka ilimlerde âlim idi. Amcasından sonra Haleb kadılığında bulundu. Şam (eyâleti) kadısı Nâsır'ın yanında büyük bir değeri vardı. Herkes tarafından sevilirdi. Haleb, Tatarlar tarafından alınınca, Mısır'a göç etti. Orada Mennezil-il-İzz ve Kerâhiyye medreselerinde ders verdi. Haleb geri alınınca, tekrar Haleb'e döndü ve orada kadı oldu. Orada birkaç ay ikâmet ettikten sonra vefât etti. Bir taraftan kadılık ve talebe yetiştirmek ile meşgûl olurken, bir taraftan da ba'zı kıymetli eserler yazmıştır ki, bu kıymetli kitaplardan ikisinin ismi, Şerh-ül-vesît-ül-Gazâlî, Hâşiyetü alâ fetâvâ-i İbn-i Salâh'dır. Eserlerindeki güzel sözleri, onun faziletine ve büyük bir zât olduğuna delâlet etmektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 295

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 17

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 308

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 414

5) Keşf-üz-zünûn sh. 2009

AHMED BİN ABDURRAHMÂN

Fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Muhammed ed-Deşnâvî olup, Celâleddîn lakabını aldı. 615 (m. 1218) yılında Mısır'ın yukarı bir bölgesinde olan Deşna'da doğduğu için ed-Deşnâvî diye tanındı. Devrinin tanınmış âlimlerinden fıkıh ve nahiv ilmini okuyarak, bu sahalarda derin âlim oldu. Öyle ki, onun vera'ının ve takvâsının çokluğu sebebiyle, ebdâlden olduğu söylendi, ilmi ile amel eden bu büyük âlim, 697 (m. 1298) yılında Kûs'da vefât etti.

Ahmed bin Abdurrahmân; Behâeddîn İbni Cümeycî, Hâfız Abdülazîm el-Münzirî, Şeyh Mecdüddîn el-Kuşeyrî, Şeyh İzzeddîn bin Abdüsselâm'dan hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Ayrıca fıkıh ilmini ihtisas edinen Ahmed bin Abdurrahmân, Şeyh Şerefüddîn el-Gaznî'den nahiv ilmini öğrendi. Nihâyet kendisini yetiştiren Ahmed bin Abdurrahmân'dan çok sayıda âlim istifâde etti. Nitekim, ondan Şemsüddîn bin el-Gammâh başta olmak üzere, pekçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Tanınmış fakîh Nadr bin Tebbâh, Şeyh İzzeddîn bin Abdüsselâm'a; "Ben şu iki gencin (Takıyyüddîn İbni Dakîk-il-İyd ve Şeyh Celâleddîn ed-Deşnâvî'nin) benzerini görmedim" dedi.

Ahmed bin Abdurrahmân, et-Tenbîh adlı eseri, oruç bahsine kadar şerhetmiştir. Ayrıca "Mukaddime fin-nahv" adlı eseriyle, ba'zı şiirlerinin bulunduğu bir eseri vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye, cild-8, sh. 20

2) Hüsn-ül-muhâdara, cild-1, sh. 417

3) Et-Tâli-üs-Sa'îd sh. 80

AHMED BİN ABDURRAHMÂN EL-MAKDİSÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Kudâme el-Makdisî es-Sâlihî'dir. İbn-üş-Şeyh Ebî Ömer, Şeyh-ül-İslâm, Kâdı'l-kudât diye de bilinir. Baba ve dedeleri âlim, kâmil, sâlih kimselerdi. Ahmed el-Makdisî, 651 (m. 1253) senesi Şa'bân ayında doğdu. 689 (m. 1290) senesi Cemâzil-evvel ayının on-ikisine rastlayan Salı günü vefât etti. Kasyûn denilen yere, baba ve dedelerinin yanına defn edildi. Cenâzesinde vâli, devlet erkânı, kadılar ve çok sayıda halk hazır bulundu.

Ahmed bin el-Makdisî önce babasından, daha sonra diğer âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi ve fıkıh ilmini öğrendi. Babası hayatta iken, onun izniyle genç yaşında kadılık vazîfesine yükseldi.

El-Berzâlî onun hakkında; "O, Cebel'de hatîb ve Kâdı'l-kudât (Başkadı) idi. Medreselerde müderrislik yaptı. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden idi. Fazilet sahibi, hafızası kuvvetli, anlayışı yüksek, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Cesâretiyle meşhûr oldu. Otuzyaşına basmadan kadılık vazîfesine yükseldi ve bu vazîfeyi başarı ile yürüttü" demektedir.

El-Yûneynî de onun için; "Ahmed bin Abdurrahmân, "El-Câmi'ul-Muzafferî" de va'zü nasihat eder, Dımeşk Câmii'nde Hanbelî fukahâsına ders verirdi. Vakıfları korurdu. Bulunduğu yerde yaptığı güzel işlerle medh edildi. Dînimizdeki fıkıh mes'elelerinin inceliğini iyi bilirdi. Aynı zamanda iyi ata biner, iyi silâh kullanırdı. Gazâlarda çok kahramanlıkları görüldü. Çok hac etti" demektedir.

Başka âlimler ise onun hakkında; "Ahmed el-Makdisî, Sefh'deki el-Eşrefiyye hadîs külliyesinde ders verdi. Sultan el-Melik-ül-Mensûr ile birlikte Trablus'un fethinde bulundu. Heybetli bir görünüşü var idi. Ahlâkı güzel, zekî, dersleri çok tatlı, hafızası son derece kuvvetli, ilimde yüksek derecelere kavuşmuş bir zât idi" dediler.

_____

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 322

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 407

AHMED BİN ABDURRAHMÂN EL-MAKDİSÎ (En-Nablusî)

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Abdurrahmân bin Abdülmün'îm İbni Ni'me en-Nablusî'dir. Künyesi Ebû Abbâs olup, İbn-i Şeyh Cemâleddîn diye de meşhûr oldu. Şihâbüddîn lakabı ile tanınırdı. 628 (m. 1231) senesinin Şa'bân ayında Nablus'ta doğdu. İlim tahsili için çok memleket ve şehir dolaştı. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve fıkıh öğrendi. "El-Bedr-ül-münîr fî ilm-it-ta'bîr" adındaki eseri meşhûrdur. 697 (m. 1298) senesi Zilka'de ayında Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Bâb-ı Sagir'e, Ebû Tayyib'in türbesine defnedildi.

Ahmed-i Makdisî, doğum yeri olan Nablus'ta, amcası Takıyyüddîn Yûsuf'dan ve Sâhib Muhyiddîn bin el-Cevzî'den hadîs-i şerîf dinledi. Râbi'a'da, Süleymân-ı Si'ridî'nin ilim meclisinde hazır bulundu. İbn-i Hımyerî, İbn-i Ravvâh, Sâvî, Silefî'nin torunu ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf öğrenip rivâyet etti.

İlim öğrenmek için; Mısır, Dımeşk ve İskenderiyye'yi dolaştı. Yalnız olarak el-Kavsî'nin huzûrunda bulunup, ondan ilim tahsil etti. Muhammed bin Mende, Muhammed bin Abdülvâhid Sühreverdî ve İbn-i Rüzbe ona icâzet verdiler. Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Rü'yâ ta'birlerini bilmekte çok yükseldi ve meşhûr oldu. Rü'yâ ta'birinde zamanının bir tanesiydi. Bu husûstaki bilgisine zamanında kimse ulaşamadı. Rü'yâ görüp ondan ta'birini isteyen kimseler, başından geçen hâdiselerden de haber vermesine çok hayret ederlerdi. Çok kerre ismiyle, memleketiyle ve eviyle beraber bildirdikleri olurdu. Onun bu husûsta, çok garîb ve meşhûr hikâyeleri vardır.

Âlimlerden birçoğu onun hakkında dediler ki: "Ona, cinnîlerden görüp haber veren olurdu. Bununla beraber o, çok ibâdet eder, zikir tesbih ve evrâd ile meşgûl olur ve çok namaz kılardı."

Zehebî diyor ki: "O, büyük bir âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Onun ahkâm (emir ve yasaklar) hakkında nefis bir kitabı vardır. O, bir müddet Kâhire'de, sonra da Dımeşk'da kaldı ve orada vefât etti. Kaldığı müddet içerisinde, "Dâr-ül-hadîs-il-Afrikiyye"nin baş müderrisliğine ta'yin edildi. Burada, gelen talebelere hadîs-i şerîf okuttu. Sonra bu görevden alındı. Bir müddet de Hanbelî kadılığı görevinde bulundu. Kendisinden; el-Münzî, el-Berzâlî, Zehebî ve daha birçok âlim, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet ettiler.

_____

1) Zeyli Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 336

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 266

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 353

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 437

5) Keşf-üz-zünûn sh. 231

AHMED BİN ABDÜLVÂHİD

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şemsüddîn'dir. 564 (m. 1168) senesinde doğdu. 623 (m. 1226)'de vefât etti. Dımeşk'da Ebü'l-Meâlî bin Sâbir'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Bağdad'a gidip, orada da Ebü'l-Feth bin Şâtil'den, İbn-i Cevrî'den ve bunların tabakalarından hadîs-i şerîf dinledi. Nişâbûr'da Abdülmün'îm el-Ferâvî'den, Vâsıt'ta

da pekçok âlimden hadîs-i şerîf işitti. Ayrıca zamanının âlimlerinden fıkıh ilmini de öğrenip, bu husûsta emsalini geçti. Sonra Buhârâ'ya gidip, bir müddet orada kaldı. Bu sebeble kendisine Buhârâ'ya nisbetle "Buhârî" de denilmiştir. Buhârâ'da, Rızâ en-Nişâbûrî'den hılâf ilmini öğrendi. Sonra Şam'a döndü. Bir müddet Hıms'da ikâmet etti. Münzirî ve ba'zılarının rivâyetine göre, Hıms'da kadılık yaptı. İmâm-ı Zehebî onun hakkında şöyle demiştir: "Büyük âlim, müftî, vekarlı ve ağırbaşlı idi. Çok hadîs-i şerîf ezberlemiş, güvenilir, sâdık bir âlim idi. Sıkıntılara katlanan, mürüvvet sahibi bir zât idi. Son derece fasîh konuşurdu. Herkes onun şöhretini ve faziletini kabûl edip, onu methetmiştir."

Zamanının en meşhûr âlimlerinden olup, kendisinden pek çok kimse rivâyette bulunmuştur. Bu zâtlardan biri, Abdurrezzâk er-Res'anî'dir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 168

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 107

3) Tekmiletü vefeyât-ün-nakile cild-5, sh. 266

AHMED BİN HÜSEYN EL-HABBÂZ

Fıkıh, nahiv ve ferâiz âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Ahmed bin Hüseyn bin Ahmed bin Meâli bin Mensûr bin Ali el-Erbilî el-Habbâz el-Mûsulîen-Nahvî ed-Darir'dir. İbn-i Habbâz diye tanınan Ahmed bin Hüseyn, Şemsüddîn (Dînin güneşi) lakabını almıştır. Musul'un Erbil köyünden olduğu için Erbilî, Mûsulî ve a'mâ olduğu için Darîr nisbet edildi. İbn-i Habbâz daha çok nahiv ve lügat ilimlerine ağırlık vermiştir, İbn-i İmâd'ın "Zamanının bir tanesi" diye tanıttığı Ahmed bin Hüseyn, 639 (m. 1241) senesinde Musul'da vefât etti.

İmâm-ı Süyûtî onun hakkında; "Ahmed bin Hüseyn, nahiv, lügat, fıkıh, arûz ve ferâiz ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Onun çok kıymetli eserleri vardır" demektedir.

Fıkıh ilminde de söz sahibi olan Ahmed bin Hüseyn, özellikle nahiv ilmine dâir eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. En-Nihâye: Nahiv ilmine âit olup, kifâye adlı eserin şerhidir. 2. Şerhü Tevcîh-ül-Lem'a: İbn-i Cinnî'nin yazdığı el-Lem'a'nın şerhidir. 3. Şerhü Mîzân-ül-Arabiyye, 4. En-Nazm-ül-Ferîd, 5. El-Gürret-ül-mahviyye fî şerh-id-dürret-il-Elfiye: İbn-i Mu'ti'nin yazmış olduğu Elfiye'nin şerhidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 200

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 304

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 202

4) El-A'lâm cild-1, sh. 117

5) Nücûm-üz-zûhire cild-6, sh. 342

6) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 101

7) Ravdât-ül-cennât sh. 85

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 155 cild-2, sh. 1563, 1801, 1918, 1964

AHMED BİN ÎSÂ EL-ASKALÂNÎ (Kemâleddîn Kalyûbî)

Şafiî mezhebi fıkıh ve usûl âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Îsâ bin Rıdvan el-Kenânî el-Askalânî'dir. "Kalyûbî" diye meşhûr oldu. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, Kemâleddîn lakabı ile tanınırdı. 627 (m. 1230) senesinin sonlarında doğdu.

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden olan Kemâleddîn Kalyûbî sâlih bir fakîh idi. Temiz bir kalbe, doğru bir i'tikâda sahipti. Çok eser yazdı. Önce babasından, sonra da diğer âlimlerden ilim öğrendi. İbn-ül-Cümmeyzî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bir müddet kadılık yaptı. Hâfız Zekîyüddîn el-Münzirî ile buluştu. Ondan da hadîs-i şerîf rivâyet etti. 689 (m. 1290) senesinde vefât etti.

Çok kıymetli eserler yazdı. Başlıcaları şunlardır: 1. Şerh-üt-tenbîh, 2. Nehc-ül-vusûl fî ilm-il-usûl: Usûl-i fıkıh hakkında yazılmış muhtasar bir eserdir. 3. El-Mukaddimet-ül-Ahmediyye fî usûl-il-Arabiyye, 4. El-Cevâhir-üs-sehâbiyye fin-nüket-il-mercâniyye: Bu eserinde, Şeyh Celîlülmikdâr Ebû Abdullah bin Muhammed İbni Mercânî'nin anlattığı şeylerden topladıklarını yazdı. O, 684 (m. 1285) senesinde, İbn-ül-Mercânî'nin hacdan dönüşünde buluşup, onu dinlemişti. 5. El-Âlem-üz-zâhir fî menâkıb-ı fakîh İbn-i Tâhir: Mısır hatîbi şeyh Ebû Tâhir'in menkıbelerini topladığı bir eserdir. 6. El-Huccet-ür-râyida li firak-ir-râfid, 7. Tıbb-ül-kalbi ve vasl-is-sabbî: Tasavvufa dâir yazılmış bir eserdir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 23, 24

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 38

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 444

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 419

AHMED BİN MUHASSİN

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İbn-i Millî diye tanınan Ahmed bin Muhassin, Necmeddîn (Dînin yıldızı) lakabını da aldı. 617 (m. 1220) yılında Ba'lebek'te dünyâya geldi. Zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Şam, Haleb ve Mısır'da tahsilini sürdüren Ahmed bin Muhassin, halk tarafından takdîr edilmiş bir âlim idi. Bir ara Bağdad'daki Nizamiye Medresesi'nde ders verdi. 699 (m. 1300) yılında vefât etti.

Ahmed bin Muhassin; İbn-i Hâcib'den nahiv ilmini. Abdullah bin İbrâhim el-Makdisî, Hasen bin ez-Zeydî, Ebü'l-Müncâ bin el-Letî ve pekçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh, kelâm ve usûl ilimlerini Şeyh-ül-İslâm İzzeddîn bin Abdüsselâm'dan tahsil etti.

Hâfızası oldukça kuvvetli olan Ahmed bin Muhassin, bir şeyi bir defa okuyunca, onun ekserisini ezberlerdi. Bir derste hazır bulunduğunda, sükût eder, ders bitince müdâhale ederdi. Hocam bu husûsta şöyle şöyle buyurdu der, çoğunluğunu naklederdi.

Ahmed bin Muhassin hakkında, "Münâzara kabiliyeti, delîl ileri sürmedeki sür'ati, hasmını güç duruma düşürme ve hazır cevaplılığı bakımından bir ateş kıvılcımı gibidir" denmektedir.

Ahmed bin Muhassin'den şöyle rivâyet edilir: Mervân, bayram hutbesini okuyacağı zaman, bir adam ayağa kalkıp; "Sen, sünnete muhalif okudun" dedi. Bundan sonra, Ebû Sa'îd ayağa kalkarak; "Bu kardeşimiz, üzerindeki yükü hafifletti, vazîfesini yaptı. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır **"Sizden bir kimse, bir çirkin iş görünce, onu eliyle, eğer gücü yetmezse diliyle, eğer yetmezse kalbiyle reddetsin** (önlemeye çalışsın). **Bu sonuncu ise, îmânın en zayıf olanıdır"** dedi.

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 31

2) El-İber, cild-5, sh. 394

3) Nücûm-üz-zâhire cild-8, sh. 193

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 445

5) Tebsîr-ül-müntebih cild-4, sh. 1315

AHMED BİN MÛSÂ EL-YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Mûsâ bin Ali bin Ömer bin Acil el-Yemenî'dir. Yemen'de yetişen Ahmed el-Yemenî, aynı zamanda fıkıh âlimi, zâhid ve çok ibâdet eden bir zât, idi! Kerâmetleri pekçok idi. 690 (m. 1291) senesi Rebî'ül-evvel ayının yirmibeşinde Beyt-i fakîh'de vefât etti. Cenâzesi yıkanırken çok parlak bir nûr görüldü. Kabri ziyâret mahallidir.

Ahmed el-Yemenî'nin bulunduğu şehirde, önceleri hiç ev yoktu. Ahmed el-Yemenî ev yapıp oraya yerleşince, insanlar onun evinin çevresine yerleşmeye başladılar. O yer, zamanla bir şehir hâline geldi. Ahmed el-Yemenî hazretlerinin soyundan, sâlih, fakîh, zâtlar geldi. Hepsi Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl olup, insanlara faydalı olmaya çalıştılar.

Şöyle anlatılır: "Ahmed Yemenî hazretleri birgün saralı bir hastanın yanına geldi. Ona Yûnus sûresi ellidokuzuncu âyet-i kerîmesini okudu. O hastaya musallat olan cin büyük bir çığlık koparıp ondan ayrıldı. Ahmed el-Yemenî hayatta olduğu müddetçe o cin bir daha geri gelmedi. Ne zaman ki Ahmed el-Yemenî vefât etti. Cin tekrar ona musallat oldu. Ahmed el-Yemenî'nin talebeleri o hastanın yanına gidip, aynı şekilde hocalarının okuduğu âyet-i kerîmeyi okudular. O zaman cin güldü ve; "Âyet bu âyettir. Lâkin okuyan, önce okuyan kişi değil" deyip, ondan ayrılmadı."

İmâm-ı Yâfiî anlatır: "Yemenli birisinin elinde bir ur çıkmıştı. Birçok beldeleri ve birçok kimseleri dolaştı. Şifâ bulması için dolaştığı yerlerde gerekli ilaçları kullandıktan sonra, o yerin büyüklerinden duâ istedi. Fakat rahatsızlığı geçmedi. En sonunda Ahmed el-Yemenî hazretlerine gelerek, elindeki bu rahatsızlığın geçmesi için duâ istedi. O da; "La havle velâ kuvvete illâ billâh, getir bakalım elini" dedi ve eliyle mesh edip bir bezle sardı. Sargıyı memleketine dönünceye kadar açmamasını tenbîh etti. Yemenli oradan ayrıldı ve arkadaşlarıyla birlikte yola koyuldular. Yol üzerinde bir köye uğrayıp alış-veriş yaptılar. Elinde ur olan Yemenli sarılı olan sağ elinin sargısını unutarak açtı ve yemek yedi. Bir de baktı ki, elindeki yaradan hiçbir eser kalmamıştı ve diğeri gibi sapasağlamdı."

Ez-Zebîdî şöyle anlatır: "Ahmed el-Yemenî, her sene hacca giderdi. Hac yolculuğunda, hiç bir eşkiya ve düşman, kendisinin bulunduğu kâfileye hücum edip zarar vermezdi. Eğer zarar vermek istese, cezalarını çok çabuk görürlerdi."

Ahmed el-Yemenî, yine bir kâfile ile hacca gitti ve âdeti üzere Mekke-i mükerremeden, Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret için, Medîne-i münevvere yoluna koyuldular. Medine'ye yaklaştıklarında bir eşkiya grubu ile karşılaştılar. Kâfilede herkes korktu ve telâşa düştü. Ahmed el-Yemenî sessiz olarak bir yerde edeble durdu. Kâfiledeki Ali bin Nuaym adındaki zât, Ahmed el-Yemenî hazretlerinin yanına gelerek, böyle sakin beklemesinin sebebini sordu. O da; "Ey Ali! Allahü teâlâya karşı ve O'nun Resûlüne karşı edeb lâzımdır" deyip Medine cihetini gösterdi. Daha sonra da kâfilenin ilerlemeyip konaklamasını istedi. Herkes bineklerinden indi. Orada bir gün bir

gece beklediler. Eşkiyalar onların bu beklemelerini fırsat bilip, yağma etmek için kâfileye daha da yaklaştılar, ikinci gün güneş doğunca, Medine tarafından askeri bir kuvvet hızla geldi ve eşkiyayı kıskıvrak yakaladılar. Kâfiledekiler, bu yardıma çok sevindiler ve bizim bu durumumuzdan nasıl haberdar oldunuz? diye sordular. Onlar da; "Dün Medine'de, öğle vakti bir ses duyduk. Şöyle diyordu: "Eşkiya, Ahmed el-Yemenî'nin bulunduğu kâfileye hücum edecek, hazırlanın, hazırlanın!" Medine vâlisinin emri ile hareket ettik" dediler. Kâfilede bulunanlar, bu vaktin, Ahmed el-Yemenî'nin "Edeb lâzım" dediği vakit olduğunu anladılar."

Büyük âlim Cemâleddîn el-Esnevî anlatır: 679 (m. 1280) senesi Şa'bân ayının yirmibirinde idi. Gece rü'yâmda boşlukta bir topluluk gördüm. Yerden insanlar ona doğru koşuyorlardı. Ben bunların kim olduğunu sordum. "Resûlullahın (s.a.v.) topluluğu" dediler. Ben de hemen oraya koştum. Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Bir yere oturmuşlar, sağında ve solunda iki zât vardı. Mübârek ayak ucunda da birisi dizleri üzerine oturmuş ve elindeki bir kitaptan Resûlullaha (s.a.v.) okuyordu. Ben, Resûlullahın mübârek elini öptüm. Resûl-i ekrem (s.a.v.), bana hafifçe duâ ettiler. Geri çekildim ve oraya gelenlerle birlikte durdum. Orada bulunanlardan birisine, Resûlullahın yanında oturan zâtların kim olduğunu sordum. O da; "Resûlullahın sağında oturanın Hazreti Ebû Bekr, solunda oturanın Hazreti Ömer, önde diz çöküp oturmuş olan zât da Ahmed bin Mûsâ el-Yemenî'dir" dedi. Ben hayretle; "Yüksek dereceye çıkmış" dedim. O kişi; "Evet, öyledir" dediği an uyandım.

Şöyle anlatılır: "Ahmed el-Yemenî hazretleri, bir gece herkes uykuda iken, abdest almak için elinde bir kova ile dışarı çıktı. Kovayı kuyuya sarkıtıp su çekmek istedi. Kuyunun durumu i'tibâriyle zorlandı. O esnada, birisi geldi ve kolaylıkla kovayı çekti. Sonra Ahmed el-Yemenî'ye, "Size yardım için gönderildim" diyerek kayboldu."

Ahmed el-Yemenî'nin kerâmetleri pek çoktur. Kâ'be'yi ziyârete gittiğinde, her tarafı nûr kaplar, Kâ'be'nin nûru ziyâdeleşirdi. Vefâtından sonra Ahmed el-Yemenî'nin kabrini ziyâret edenler, onun, kabrinde Nûr sûresini okuduğunu işittiler.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 312

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 189

3) Brockelmann Sup. 1, sh. 461

AHMED BİN MÛSÂ ERBİLÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Fadl, lakabı Şerefüddîn'dir. 575 (m. 1179) senesinde Musul'da doğdu. 622 (m. 1225)'de orada vefât etti. İlmi babasından öğrendi. İlimde derin âlim ve faziletli bir zât idi. Şîrâzî'nin, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir "Et-Tenbîh" adlı eserini şerhetmiştir. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâu ulûmiddîn adlı kıymetli eserine "Sagîr" (küçük) ve "Kebîr" (büyük) iki muhtasar yazmıştır. İhyâ'dan ezbere ders verirdi. İlme dâir çok şey ezberlemiştir. Çok âlim yetiştirmiş olan bir aileye mensûb idi. Babası, dedesi ve amcası, zamanının âlimlerinden idi. Kendisini ilimde, babası yetiştirmiştir. Babasından sonra, Melik-ül-muazzam Muzafferüddîn bin Zeynüddîn'in Erbil'deki medresesesinde ders verdi. İbn-i Hılligân, Vefeyât-ül-a'yân adlı eserinde şöyle kaydetmiştir "Ben, daha çok küçük yaşta iken onun derslerinde bulundum. Onun gibi ders anlatan birini daha işitmedim. Hacca gidinceye kadar Erbil'de ders verdi. Hacdan dönüşünde Erbil'de bir müddet daha kaldı. Sonra 617 (m. 1220) senesinde, memleketi Musul'a döndü.

Kâhiriyye Medresesi'nin idâresi ona verildi. Vefât edinceye kadar bu işi yürütüp, ders verdi. Öyle bir zât idi ki, onu her hatırladığımda dünyâ gözümde küçülür"

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 190

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 108

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 111

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 39

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 99

AHMED BİN MÜBÂREK EL-HURFÎ (İbn-i Nevfel)

Nusaybin'de yetişen kırâat âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Mübârek bin Nevfel el-Hurfî en-Nusaybînî'dir. Hurafe, Nusaybin'in köylerindendir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, Takıyyüddîn lakabı ile tanınırdı. Doğum târihi belli değildir. Büyük bir âlimdir. 600 (m. 1203) senesinden sonra Musul'a geldi. Orada Arab dili ve edebiyatına âit ilimleri, Ömer bin Ahmed es-Sifnî'den öğrendi. Sahîh-i Buhârî'yi, Muhammed bin Muhammed İbni Serâyâ'dan ve Ebü'l-Vakt'ten dinledi. Hadîs ve diğer ilimlerde çok yükseldi. Kırâat ilmini Şeyh İzzeddîn Muhammed bin Abdülkerîm el-Bevâzîcî'den ve Musul'da yetişen kırâat âlimi İbn-i Hamele'den okudu. İbn-ül-Fehhâm'dan tecvîd ilmini öğrendi. Daha birçok ilimde mütehassıs olarak yetişti. Kıymetli eserler yazdı. Bir müddet Sincâr'da kaldı. Orada Şafiî fıkhını okuttu. Sultan İshâk bin Sâhib, onu Musul'a gönderdi. Musul atabeğinin iki oğlu Sâlih ve Muzaffer, kendisinden ders aldı. Sonra Cezîre'ye geldi, insanlar, kendisinden çok faydalandılar. Daha sonra hacca gidip döndü. 664 (m. 1266) senesinin Receb ayında vefât etti.

Büyük bir kırâat âlimi olan Ahmed bin Mübârek, çok geniş bir ilme sahipti. Çok üstünlükleri kendisinde topladı, ilmini, herkesin takdîr ettiği bir âlimdir. Çok kimse, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini ondan öğrendi. Kırâat âlimlerinden Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Mûsâ el-Cezerî, kendisinden kırâat öğrenenlerdendir. Şeyh Ebû Bekr el-Maksâtî, ondan icâzetle "Tecvîd" kitabını rivâyet etmiştir.

Eserleri çok kıymetledir. Ahkâm hakkında bir kitabı ile, arûz hakkında bir kitabı vardır. İbn-i Düreyd'in "Maksûre"sini şerh etmiştir. Hitâbet ilmine dâir bir eseri de vardır. "Şerh-ül-milha" adında bir kitabı ile ilm-i ferâizi anlatan bir manzûm eseri daha vardır. Ayrıca âlimlerin lakabları hakkındaki mes'eleleri inceleyen bir manzûmesi de mevcûttur.

---

1) Ma'rifetü kurrâ-il-kibâr cild-2, sh. 544

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 355

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 29

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 57

AHMED EL-HUVEYYÎ

Şafiî mezhebi kelâm âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Halîl bin Se'âde bin Ca'fer bin Îsâ el-Huveyyî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Huccet-ül-İslâm, Şemsüddîn. Kâdı'l-kudât gibi lakablarla tanınmıştır. 583 (m. 1187) senesinde, Azerbeycan'ın Huvey kasabasında doğdu. 637 (m. 1240) senesi Şa'bân ayında Şam'da vefât etti. Doğum ve vefâtı için başka târihler de bildirilmiştir.

Ebü'l-Abbâs el-Huveyyî hazretleri, doğduğu ve yetiştiği Huvey kasabasında, Horasan ve başka yerlerde ilim öğrendi. Büyük İslâm âlimi İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin talebesidir. Ayrıca, İmâm-ı Râfi'î, Alâüddîn-i Tâzîsî Müeyyed et-Tûsî. İbn-üs-Salâh, İbn-üz-Zebîdî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Tâcüddîn bin Ebû Ca'fer, Ebû Amr bin Hâcib, Cemâl Muhammed bin es-Sâbûnî, oğlu Kâdı'l-kudât Şihâbüddîn Muhammed ve başka zâtlar ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Ahmed el-Huveyyî hazretleri, fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl, nahiv, cedel, hikmet (fen ilimleri) ve diğer birçok ilimde söz sahibi yüksek bir zât idi. Birçok kitap ezberlemiş idi. Dînin emirlerine uymakta çok gayretli idi. Haram ve şüpheli olan şeylerden çok sakınır, böyle takvâ ehli kimselere çok hürmet ederdi. Talebeleri yetiştirmekte de pek mahir idi. Hüsn-i hulk sahibi idi. Ahlâkının güzelliğine herkes gıbta eder, imrenirdi. Herkese karşı tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Zarif, kibar, kerâmetler, faziletler sahibi, çok kıymetli bir zât idi. Çok mütevâzi idi. Bunlar ve bunlar gibi başka güzel sıfatları ile, herkesin sevgisini, hürmetini kazanmıştı. Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okurdu. Şam'da kadılık yaptı. Ba'zan namaz vakitleri hâricinde Şam Câmii'ne gelirdi. Orada birçok kimse, çocuklar gibi, bu zâtın yanında toplanırlardı ve kırâatlerini (Kur'ân-ı kerîm okumalarını) kontrol ettirirlerdi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Halîf el-Huveyyî hazretleri, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmış olup bunlardan ba'zılarının isimleri şöyledir. Ravd-ül-bâsim, Şerh-ül-irşâd li Muhammed-il-Âmidî, Yunâbi'ül-ulûm, Kitâbün fîn-nahv, Kitâbün fîl-arûz, Muhtasâr-ün-nefâis (Arâis-ün-nefâis).

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 16

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 183

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 155

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2872

5) El-A'lâm cild-1, sh. 120

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 216

7) Zeyl-i Ravdateyn sh. 169

AHMED-İ BEDEVÎ

İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. Seyyid Ahmed-i Bedevî'nin (r.a.), Hazreti Ali efendimize ulaşan nesebi kitaplarda şu şekilde zikredilmektedir. Ahmed bin Ali bin İbrâhim bin Muhammed bin Ebû Bekr bin İsmâil bin Ömer bin Ali bin Osman bin Hüseyn bin Muhammed bin Mûsâ bin Yahyâ bin Îsâ bin Ali bin Muhammed Cevâd bin Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ali Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel âbidîn bin İmâm-ı Hüseyn bin İmâm-ı Ali (r.anhüm ecmeîn). Künyesi, Ebü'l-Fityân ve Ebü'l-Abbâs'dır. Lakabı, Şihâbüddîn'dir. Seyyid-i Bedevî diye tanınır. Fas'da 596 (m. 1200) senesinde doğdu. 675 (m. 1276) senesinde Mısır'da Tanta şehrinde vefât etti. Ahmed-i Bedevî (r.a.), hem şerîf hem de seyyiddir. Ya'nî Peygamberimizin mübârek torunları Hasen ve Hüseyn'in soyundandır. Ecdadı, 73 (m. 692)'de Arabistan'da çıkan kargaşalıklar sebebiyle Fas şehrine hicret etti.

Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretleri, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledikten sonra, Kırâat-ı seb'a (Kur'ân-ı kerîmin yedi şekilde okunması) üzerine ilim tahsil etti. Silsile yoluyla; Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, Seyyid Ahmed Rıfâî, Hasen-i Basrî (r.aleyhim) ve Resûlullah efendimize ulaşan âlimlerden ilim öğrendi. Çeşitli yollardan Resûlullah efendimize

(s.a.v.) varan hocalarının silsilesi Tuhfet-ür-Râgıb isimli eserde uzun yazılmıştır, ilim öğrenmek için çeşitli beldeleri dolaştı. Oralarda bulunan büyük âlimlerin sohbetinde bulundu. Fıkıh ve diğer ilimlerde derin âlim oldu, binlerce velî yetiştirdi.

Ahmed-i Bedevî hazretlerinin babasına rü'yâsında verilen bir işâret üzerine, ailece 603 (m. 1206) senesinde Fas'dan yola çıkıp, 607 (m. 1210) senesinde Mekke-i mükerremeye geldiler. Bu uzun yolculukları sırasında, yolda herkesten, yardım, hürmet ve ikram gördüler. Orada bir müddet kaldılar. Babası orada vefât etti.

Seyyid Ahmed-i Bedevî (r.a.) şöyle anlatır: "Bir defa, Kâ'be-i muazzama etrâfında uyuyordum. Gizliden bir ses bana, "Uykudan uyan! Allahü teâlânın bir olduğunu zikret!" diyordu. Kalkıp abdest aldım, iki rek'at namaz kıldım. Allahü teâlâyı zikrettim. Sonra tekrar yattım. Uyuduğumda evvelki sesi tekrar duydum. Bana, "Kalk! Allahü teâlânın bir olduğunu zikret, uyuma! Yüksek derecelere kavuşmak istiyen uyuyamaz! Ne bir şey yiyebilir, ne de bir şey içebilir. Dâima, oruç tutmak ve geceleyin herkes uykuda iken namaz kılmak sûretiyle nefsinle mücâdele et! Kalk, böyle yap! Sana, yüksek hâller ve dereceler verilecek" diyordu. Bu rü'yânın te'sîriyle uyandım. Rü'yâmı, benden yaş, ilim ve derece bakımından yüksek olan ağabeyime anlattım. O da bana "Sırrını gizli tut! Söylenilenlere uygun yaşa! Nihâyetler, başlangıçtaki şeyler üzerine kurulur" dedi. Ben de bu nasihatlere uyarak ve pekçok gayret ederek, Allahü teâlânın izni ve ihsânı ile nice güzel hâllere ve yüksek derecelere kavuştum." Bundan sonra bir müddet Medîne-i münevverede ikâmet etti.

Ahmed-i Bedevî (r.a.), kendisini ilme ve ibâdete verdi. İnsanlarla alâkasını azalttı ve konuşmayı terk etti. Üst üste gördüğü rü'yâ üzerine Irak'a gitti. Orada; Ahmed Rıfâî, Abdülkâdir-i Geylânî, Hallâc-ı Mensûr, Sırrî-yi Sekatî, Ma'rûf-i Kerhî, Cüneyd-i Bağdadî gibi evliyânın kabirlerini ziyâret etti. 634 (m. 1236) senesinde, rü'yâsında Mısır'ın Tanta şehrine gitmesi işâret olundu ve yola çıktı. Kâhire'ye geldiğinde Mısır sultânı Baybars, onu, askeri ile birlikte karşıladı ve husûsî misâfirhânesinde ağırladı. Kendisine çok hürmet etti. Sonradan o da talebelerinden oldu.

Mısır'ın Tanta şehrinde bulunan bir çok âlim ve evliyâ arasında en meşhûrlarından olan Hasen Sâîg ve Seyyid Sâlim Magribî hazretleri, Seyyid Ahmed-i Bedevî'nin (r.a.) Tanta şehrine teşrîf edeceğini, gelmekte olduğunu haber alınca, Tanta'dan ayrılıp başka bir beldeye yerleştiler. Sebebi suâl edildiğinde, "Kasabanın asıl sahibi geliyor. Onun bulunduğu yerde bulunmak bize yakışmaz. Bizim yapacağımız, olsa olsa ona talebe olmaktır. Ona yakın bulunmakla, ona karşı edebde ve hizmette kusur etmekten korkuyoruz" dediler.

Seyyid Ahmed-i Bedevî (r.a.), zamanında bulunan evliyânın en büyüklerinden idi. Hak âşıkları her taraftan yanına koşarak, huzûru ve sohbeti ile şereflenmek için can atarlardı.

Ahmed-i Bedevî hazretleri, zamanla herkes tarafından tanındı. Her tarafta meşhûr oldu. Tanınan, büyük bilinen âlimler bile gelip kendisine talebe oldular. İslâmiyete ve âlimlere çok bağlı olan Sultan Baybars da bu kıymetli talebeler arasında idi. Devamlı zikir ve murâkabe hâlinde idi. Her an Allahü teâlâyı düşünür, bir ân hatırından çıkarmazdı. Hiç evlenmedi. Evlenmesini teklif edenlere; "Lütfen beni kendi hâlime bırakınız. Cennet hûrîlerinden başka biri ile evlenmemeğe azmettim" derdi. Dünyâ ile alâkası yoktu. Ya'nî dünyâ malının, onun kalbinde yeri yoktu. Üzerine giydiği elbise ve başına sardığı sarık, eskiyip kullanılmayacak hâle gelmedikçe yenisini almazdı.

Zamanın âlimleri, kendisini övmüş ve ona tâbi olmuşlardır. Kendisi hakkında: "Seyyid Ahmed-i Bedevî, sahili görülmeyen bir hakîkat ve irfan denizidir" demişlerdir.

Son devir Osmanlı ulemâsından Hacı Muhammed Zihnî efendi, Tuhfet-ür-Râgıb isimli kıymetli eserinde şöyle anlatır: "Büyük hadîs ve fıkıh âlimi İbn-i Hacer-i Askalânî hazretlerine, "Seyyid Ahmed-i Bedevî hakkında ne buyurursunuz?" diye suâl edildi. İbn-i Hacer hazretleri şöyle cevap verdi: O, Ebü'l-Fityân Ahmed bin Ali'dir. Çok heybetli bir zât idi. (Bu heybetinden kimse yüzüne bakmağa cesâret edemezdi). Bunun için yüzüne iki kat peçe (nikâb) örter öyle gezerdi. Bu sebeble Bedevî denilmiştir."

Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilir, çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Kur'ân-ı kerîm okurken çok değişir, bambaşka bir hâl alırdı. Şafiî mezhebinde olup, fıkıh ilminde âlim idi. Önceleri, çok cesur, atılgan, şecâatli bir mizaca sâhib idi. Kendisine eza eden olursa, onlara karşılık verirdi. Bunun için Attâb diye tanınmıştır. Sonraki hâllerinde ise, gayet sükût ve sükûn üzere bulundu. Bu hâli o derece olmuştu ki, bir şey söylemez, bir şey söylemesi icâb edince bunu işâretle anlatırdı. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşardı. Devamlı oruç tutardı. Sâdece birer zeytin ile iftar ve sahur ettiği ve buna kırk gün devam ettiği rivâyet edilir. Kendisi; uzun boylu, buğday benizli, kolları uzun, bacakları etli, pazuları iri olup, gayet heybetli idi. Sağ yanağında bir ve sol yanağında iki beni vardı. Burnunun orta yeri bir parça yüksek olup, iki yanında birer tane ben var idi. Yüzü büyükçe ve gözleri sürmeli idi.

Vefâtından sonra, talebelerinin en büyüğü Hâce Sâlih Abdül'âl, hocasının yerine geçip, Halîfe-i Şeyh Ahmed (Ahmed-i Bedevî'nin vekîli) ünvanını aldı.

Ahmed-i Bedevî hazretlerinin kabri üzerine mükemmel bir türbe yapılıp, kendisini sevenler yakın ve uzak beldelerden ziyâretine gelmeye başladılar. Bu türbede her sene mevlîd-i şerîf okunması âdet oldu. Bugün, o mevlidin şöhreti aynen devam etmekte, herkes tarafından bilinmektedir. Ba'zıları bu mevlid okunmasını iptal etmek, kaldırmak istediler ise de mümkün olmadı, İbn-i Hacer-i Askalânî hazretlerinin torunu Ebü'l-Mehâsin, Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretleri hakkında sorulan bir suâle verdiği cevabta şöyle buyurdu: "Seyyid-i Bedevî Ahmed bin Ali hazretleri, Şemseddîn-i Beri el-Irâkî'nin huzûrunda yetişen evliyâdan idi. Beri (r.a.), Ali bin Nu'aym el-Bağdâdî'nin bu da Seyyid Ahmed Rıfâî'nin talebesi idi. Seyyid Ahmed-i Bedevî (r.a.) her an Allahü teâlâyı düşünür, O'nun muhabbetinin ve heybetinin te'sîri ile kendinden geçmiş olarak gözlerini semâya diker, gece gündüz öyle kalırdı. Kırk gün ve daha ziyâde birşey yiyip, içmez ve uyumazdı. Gözlerinin karası, bir ateş koru hâlinde idi. Talebelerinden Abdül'âl'e ve Abdülmecid'e (r.aleyhimâ) bilhassa alâka ve ihtimâm gösterirdi. Bunlardan Abdülmecîd (r.a.), birgün dayanamayıp hocasının yüzünü görmek istedi ve mübârek yüzünü hiç göremediğini, görmemeğe dayanamadığını, bu sebeple yüzünden nikâbını açmasını taleb etti. Hazreti Seyyid de; "Ey Abdülmecîd! Beni görmeğe dayanamazsın. Senin, benim gözlerime bir bakman canına mâl olur. Bir bakış, bir can mukâbilindedir" buyurdu. O da; "Ey efendim! Yeter ki mübârek yüzünüzü göreyim de, ölürsem öleyim. Zararı yok. Çünkü artık dayanamıyorum" dedi. Bunun üzerine Seyyid hazretleri nikâbını kaldırdı. Abdülmecîd (r.a.), Ahmed-i Bedevî'nin cemâlini görür görmez yere düştü. Rûhunu teslim etti." Sâlih Abdül'âl ise hocasının vefâtına kadar yaşadı ve hocasının vekîli olup talebelere feyz vermek ve onları yetiştirmek vazîfesini aldı.

Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretleri, talebelerine teveccüh ederek terbiye eder ve konuşmazdı. Halîfesi Abdül'âl, dışarıdan, câhil, ma'nevî terbiyeden mahrûm, gâfil bir kimseyi Hazreti Seyyidin huzûruna getirince, Seyyid hazretleri hemen bir kerre nazar buyurmakla, o

kimse, ma'nevî hâller ve yüksek dereceler ile dolmuş olurdu. Sonra Hazreti Seyyid, Abdül'âl'e; "Söyle, o kimse falan beldede sakin olup yerleşsin! Oradaki insanlara fâideli olsun!" buyururdu. Onun, talebeleri terbiye etmesi, yetiştirmesi, bu şekilde idi. Bir bakışla, uzun yıllar zahmet ve meşakkat çekmekle elde edilen derecelere bir anda yükseltirdi. Hazreti Bedevî, umûmiyetle bir evin damında bulunur, orada ibâdet ve tâatle meşgûl olurdu. Bunun için ona talebe olanlara Sütûhî veya Eshâb-ı Sath denirdi. Onun için Seyyid Ahmed-i Bedevî de (r.a.), Seyyid Ahmed-i Sütûhî diye de tanındı.

Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretlerinin kerâmetleri pek çoktur. Dillerde dolaşanları ve kitaplarda yazılanları toplansa cildler doldurur. En meşhûrlarından birkaçı şunlardır:

Bir adam omuzunda süt dolu kab ile Ahmed-i Bedevî hazretlerinin yanından geçerken. Ahmed-i Bedevî, parmağı ile kabı işâret eder etmez, kab yere düşüp süt tamamen döküldü. Bu hâle canı sıkılan adam, yere dökülen süte bakınca, içinde şişmiş bir yılan gördü. Sütü taşıyan kimse bu hâli farkedince çok sevindi. Çünkü, kendisi ve çocukları, muhakkak bir ölümden kurtulmuşlardı. Bu lütfundan dolayı Allahü teâlâya hamd ve Ahmed-i Bedevî hazretlerine teşekkür etti.

Birgün kendi gözlerinde bir şişkinlik hâsıl oldu. Tedâvi için oradaki bir çocuktan bir yumurta istedi. Çocuk "Elinizdeki yeşil değneği verir misiniz?" deyince, Seyyid Ahmed-i Bedevî de verdi. Çocuk, annesine giderek; "Dışarıda bir kimse var, gözü ağrıyor, tedâvi için benden bir yumurta istedi ve bu değneği verdi" dedi. Annesi; "Şimdi, evimizde yumurta yoktur" dedi. Çocuk gidip durumu Ahmed-i Bedevî'ye bildirdi. O da; "Git, falan yerde vardır" buyurdu. Çocuk oraya gidince, orasını yumurta ile dolu buldu. İçinden bir tek yumurta alıp getirdi. O günden sonra Ahmed-i Bedevî'ye talebe oldu. Yanından ayrılmadı ve büyük evliyâdan oldu. Bu zât Abdül'âl idi. Vefâtından sonra da Seyyid hazretlerinin halîfesi oldu.

Rivâyet edilir ki, annesi, Abdül'âl'i yeni doğduğu bir sırada kundağa sarılı olarak, boğaların yemliğine bırakmıştı. O sırada içeri giren bir boğa, alışkın olduğu yemlikte yiyebileceği birşeyler ararken, boynuzu, Abdül'âl'in kundak bağına takıldı. Boğanın boynuzuna asılı olarak sallanan çocuğun düşmesi ve ölmesi an mes'elesiydi. İnsanlar heyecanla, boğanın etrâfında toplandıkça boğa daha da hırçınlaşıyor, yanına kimseyi yanaştırmıyordu. Tam o anda, gâibden bir el uzanıp çocuğu aldı. İnsanlar rahatladılar. Fakat çocuğu kurtaran eli tanıyamadılar.

Aradan seneler geçip, Ahmed-i Bedevî hazretleri Mısır'a gelince ve Abdül'âl kendisine talebe olup yanından ayrılmayınca, Abdül'âl'in annesi, Seyyid hazretlerine sitem eder oldu. Ahmed-i Bedevî hazretleri, ona haber gönderip, "Küçük iken boğanın boynuzundan almakla, dünyâ hayâtının devamına vesile olduğumuz için sevinmişti. Şimdi de, âhırette kurtulması için gayret ediyoruz. Niye üzülüyor ki? Sevinse daha iyi ederdi" dedi. Kadın bu haberi alınca, çocuğunu kurtaran elin o olduğunu anladı. Bundan sonra kendisi de, Seyyid hazretlerine çok muhabbet etti.

Seyyid-i Bedevî'nin talebelerinin büyüklerinden olan Abdül'âl diyor ki: "Hocam Ahmed-i Bedevî'ye kırk sene hizmet ettim. Bir an Allahü teâlâya ibâdetten uzak kaldığını görmedim. Birgün kendisine dînimizde fakirliğin ne olduğunu sordum. Bana cevaben, Hazreti Ali'nin bir kıssasını anlattı. Rivâyet olunduğuna göre, Hazreti Ali, Basra çarşısında, kibirli bir şekilde yürüyen bir fakiri görüp; "Sen kimsin?' diye sordu. O da; "Bir fakîr" diye cevap verdi. "Fakrin (fakirliğin) alâmeti nedir?" diye sorunca; "Ey Ebû Hasen (Ali bin Ebî Tâlib) Senin ilmin bu kadar ziyâde iken, bunun cevâbını biz nasıl verebiliriz?" dedi. Bunun üzerine Hazreti Ali, fakirliğin

alâmetlerini şöyle saydı: "Allahü teâlâyı tanımak. O'nun emirlerini gözetmek. Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine yapışmak. Dâima abdestli olmak. Her hâlde Allahü teâlâdan râzı olmak. O'ndan gelen her şeye rızâ göstermek, inanmak, insanların ellerinde olan şeylerde gözü olmamak. Allahü teâlânın emirlerini yapmakta yarış etmek, gevşeklik göstermemek, insanlara karşı şefkatli ve merhametli olmak, insanlara karşı mütevâzi olmak. Şeytânı düşman bilmek. Eziyetlere sabretmek." Bundan sonra bana; "Ey Abdül'âl! Allahü teâlâyı zikretmek kalb ile olur, sâdece dil ile olmaz. Allahü teâlâyı hâzır bir kalb ile an! Allahü teâlâdan gâfil olmaktan sakın! Çünkü, bu gaflet kalbi katılaştırır. Sabır, Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermektir. O'nun hükmüne rızâ göstermek ve emrine teslim olmak demek, ni'mete kavuştuğunda sevinip ferahlık duyduğu gibi, musibet ve sıkıntı geldiğinde de aynı sevinç ve ferahlığı duyabilmek demektir. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 155. âyet-i kerîmesinde meâlen, Peygamber efendimize (s.a.v.) hitaben; **"**(Ey habîbim! Musibet ve ezaya) **sabredenlere** (lütuf ve ihsânlarımı) **müjdele!"** buyuruyor. Zühd sahibi olmak, dünyâya düşkün olmamak demek; dünyevî arzu ve istekleri terk etmek sûretiyle, nefse muhalefet etmek demektir. Harama düşmek korkusundan dolayı, yetmiş tane helâli terk etmektir. Tefekkür etmenin hakîkati, Allahü teâlânın yarattıkları hakkında düşünmek, fakat Allahü teâlânın zâtı hakkında düşünmemektir. Ey Abdül'âl! Allahü teâlânın kullarından birine bir musibet gelse, bunun için sakın sevinme! Gıybet ve dedikodu yapma! İnsanlar arasında söz taşıma! Sana eziyet vereni, zulmedeni affet! Kötülük yapana iyilik et! Sana vermiyene ver." Ahmed-i Bedevî (r.a.) bundan sonra; "Ey Abdül'âl! Doğru olan fakîr kimdir, biliyormusun?" diye sordu. Ben de; "Siz bilirsiniz efendim" dedim. Bunun üzerine sâdık olan fakîri şöyle ta'rîf etti: Sâdık olan fakîr, hiç kimseden birşey istemez. Eğer kendisine birşey verilirse, teşekkür eder, verilmezse sabreder. Sünnet-i seniyye üzere yürür. Bunlar bizim yolumuz üzere yüreyenlerin alâmetleridir. Yalan konuşmamak, kötü iş ve sözde bulunmamak, haramlara bakmamak, madden ve ma'nen temiz olmak, Allahü teâlâdan korkmak, zikre ve tefekküre devam etmek yolumuzun esaslarındandır. Hasen-i Basrî hazretleri buyuruyor ki: "Sâdık olan fakirlerle birlikte bulunmakla, ba'zı mes'eleler öğrendim ki, bunlar, hikmet cevherlerindendir." ilmi olmıyan kimsenin dünyâda da âhırette de hiçbir kıymeti yoktur. Hilmi (yumuşaklığı) olmayan kimseye, ilmi fâide vermez. Allahü teâlânın kullarına şefkat etmeyen kimseye, Allahü teâlâ katında şefaat yoktur. Sabırlı olmayan kimseye, işlerinde selâmet yoktur. Takvâsı (Allahü teâlâdan korkması, haramlardan sakınması) olmayan kimsenin, Allahü teâlâ indinde hiçbir kıymeti yoktur. Bu altı hasletten nasîbi olmayan kimsenin, Cennette yeri yoktur." Ben hocam Ahmed-i Bedevî'nin bu nasihatlerini can kulağıyla dinleyip, bunlara uygun amel etmeye çok gayret ettim ve bunlara uymakla çok şeylere kavuştum."

Bir kadının oğlu esîr düşmüş idi. Kadıncağız ağlayıp sızlıyarak, Hazreti Seyyid'in huzûruna gelip kendisinden yardım istedi. Seyyid hazretleri, Allahü teâlânın ihsân ettiği rûhanî kuvvet ile kadının çocuğunu bir anda oraya getirdi. Kadın çok sevinip, teşekkür ederek gitti.

Ahmed-i Bedevî hazretlerini sevenlerden Şeyh Rekîn isminde bir zât vardı. Seyyid-i Bedevî birgün bu zâtı yanına çağırıp kendisine; "Ey Rekîn! Bana ileride büyük bir kıtlık olacağı ilham olundu. Bunun için sen, bol miktarda buğday alıp muhafaza et! Kıtlık zamanında insanlar senin biriktirdiğin bu buğdaydan pekçok istifâde ederler. Buğday te'min edebilmek için uzak memleketlere gitmek zahmetinden kurtulmuş olurlar. O zaman sen, elinde bulunan buğdayı insanlardan ihtiyâcı olanlara, Resûlullahın (s.a.v.) hürmeti için ikram ve ihsân olmak üzere çok ucuz fiyata sat!" buyurdu. O da; "Peki efendim" diyerek hocasının elini öptü ve oradan ayrıldı. O sıralarda buğday gayet ucuz ve her tarafta bol miktarda mevcût idi. Elinde bulunan bütün

parasıyla buğday satın aldı. Bununla da kalmayıp, kendi ailesinden ve akrabasından izin alarak, kendilerinde bulunan zînet eşyâlarını da alıp, onlar ile de buğday satın aldı. Biriktirdiği bol miktardaki buğdayı mahzenlerde muhafaza etti. Bir zaman sonra, buğday fiyatları son derece pahalandı ve yakın yerlerde bulunamaz oldu. İnsanlar, ihtiyâçları olan buğdayı bulabilmek için uzak memleketlere gitmek ve çok yüksek fiyat ödemek mecbûriyetinde kaldılar. Rekîn (r.a.), Ahmed-i Bedevî'ye gelerek bu durumu arzetti. O da; "Elindeki buğdayı insanlara sat! Fakat onlara karşı müsamahalı davran, ucuza sat! Allahü teâlâ katında bunun sevâbı pek fazladır" buyurdu. Rekîn (r.a.) mahzenlerini açtı. Çok ucuz fiyattan buğday satmaya başladı. Fiyatı çok düşük tutmasına rağmen çok fazla kâr etti. Yakınlarından aldığı zînet eşyalarını fazlasıyla kendilerine iade etti. Ailesine, gerdanlık, çeşitli ve güzel elbiseler ve zînet eşyaları aldı. Fakirlere, muhtaçlara pekçok ikramlarda bulundu. Herkes kendisine yaptıkları sebebiyle çok duâ etti. Bundan sonra haccetmeye, Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret etmeye niyet etti. Bu niyetini Seyyid-i Bedevî hazretlerine arzetti. O da izin verdi. Hazreti Rekîn, yol hazırlıklarına başladı. Hazırlıklarını tamamlayıp, yola çıkacağı zaman, Ahmed-i Bedevî'nin huzûruna vardı. Ahmed-i Bedevî (r.a.), "Allahü teâlâya tevekkül ederek yola çık!" buyurdu. Rekîn (r.a.) orada, Ahmed-i Bedevî'ye âit olan ve kullanılmayan bir aba gördü. Bereketlenmek için yanında bulundurmak niyetiyle bu abayı hocasından istedi. O da abayı verebileceğini fakat yolda kaybedip, bunun için de çok üzüleceğinden endişe ettiğini bildirdi. Fakat Rekîn, o anda bu inceliği anlıyamayıp, abayı yanında bulundurmak arzusunda olduğunu söyledi ve nihâyet abayı alarak yola çıktı. Hac vazîfesini îfâ edip geri dönerken, Akabe denilen yerde, abayı hatırladı. Eşyâları arasında aradı koyduğu yerde yoktu. Ararken abayı develerin ayaklarının altında, necâset bulaşmış olarak gördü. Hemen alarak, güzelce yıkadı ve kuruması için bir yere serdi. Başka ihtiyâçları ile meşgûl olurken, abayı kaybetti. Ne kadar aradı ise de, abadan hiçbir haber alamadı. Üzüntü içinde, Mısır'a Ahmed-i Bedevî hazretlerinin bulunduğu beldeye geldi. Kaybettiği abadan daha güzel ve daha pahalı bir aba satın alıp, bunu hocasının yanına götürdü. Bir de ne görsün. Yolda kaybettiği aba hocasının odasında duruyordu. Hayretler içinde abaya bakarken, Seyyid-i Bedevî, kendisine; "Ey Rekîn! Teaccüb etme! Sen onu yıkayıp serdikten sonra, ben, onun kaybolmasından endişe edip, aldım ve buradaki yerine koydum" buyurdu.

Bir defasında, o bölgenin vâlisi Tanta'ya gelmişti. Bir yere çadırını kurup yerleşti. Atları için yem istedi. Rekîn'den başkasında da buğday yoktu. Vâlinin adamlarının gelerek, kendisinden buğday isteyeceklerinden korkup, Ahmed-i Bedevî hazretlerinin yanına gitti ve durumu kendisine arzetti. O da, hiç üzülmemesini, endişe etmemesini, kendisinden buğday istedikleri zaman kamh-ı zeri (buğday taneleri, kırıntıları) bulunduğunu, başka birşey bulunmadığını söylemesini tenbîh etti. Nihâyet vâlinin adamları gelip, kendisinden buğday istediler. O da anbarında, kamh-ı zeri'den başka birşey bulunmadığını bildirdi. Adamlar anbarın anahtarını alıp anbara girdiklerinde, hakîkaten, kamh-ı zeri'den başka birşey göremediler. Dönüp gittiler ve Rekîn'e de herhangi bir zarar yapmadılar. O da gidip bu durumu Ahmed-i Bedevî'ye arzedince, "Sana bir zarar yapamadıkları için Allahü teâlâya şükret, yalnız O'na hamd-ü senada bulun" buyurdu. Tabakât-ı Sugrâ kitabında bildirildiğine göre, Beyrutlu bir cemâat şöyle anlatırlar: "Biz oniki kişi idik. Fransızlar bizi esîr edip memleketlerine götürdüler. En ağır işlerde çalıştırmaya başladılar. Bir müddet sonra dayanamıyacak hâle geldik. Allahü teâlâ, Seyyid-i Bedevî'den yardım istememizi hatırımıza getirdi. Biz de, "Ey. Seyyid Ahmed-i Bedevî! insanlar, senin esîrleri, Allahü teâlânın izni ile memleketlerine gönderebileceğini söylüyorlar. Resûlullahın (s.a.v.) yüzü suyu hürmetine bizim memleketlerimize dönmemize vesile ol!" diyerek kendisinden yardım istedik. Bir anda kendimizi, daha önce hiç bilmediğimiz ve üzerinde

bizlerden başka hiç kimsenin bulunmadığı bir binek üzerinde bulduk. O binekle oradan ayrıldık. Başımızda bulunan nöbetçilerin hiçbiri bizi farkedemedi. Anladıkları zamanda bize yetişemediler. Ahmed-i Bedevî hazretlerinin bereketi ile memleketlerimize varıp kurtulduk."

Ekseri büyük âlimlere olduğu gibi, bu büyük zâta da karşı çıkanlar, büyüklüğünü inkâr edenler oldu ise de, hepsi başlarına gelen çeşitli belâlar ve sıkıntılar sebebiyle cezalarını gördü. Bunlardan çoğu hatâlarını anlayıp, tövbe ederek talebelerinden oldular. Meselâ, Vech-ül-kamer diye isimlendirilen bir kimse vardı. Seyyid hazretlerinin herkes tarafından çok sevildiğini çekemezdi. Dil uzatırdı. Az bir zaman sonra suçlu bulunup idâm edildi.

Şafiî mezhebinin büyük âlimlerinden ve Seyyid Ahmed-i Bedevî'nin zamanında yaşamış olan İbn-üd-Dakîk, Azîz Dîrînî'ye haber gönderip, "İnsanlar, Seyyid Ahmed-i Bedevî ile çok meşgûl oluyorlar ve onu çok seviyorlar. Ona şu mes'eleleri sor! Eğer bilebilirse, tam bir velî olduğunu anlanz" dedi. Azîz Dîrînî de, Ahmed-i Bedevî'ye o suâlleri sordu. O da; "Bu suâllerin cevâbı Kitâb-üş-Şecere de vardır ve şöyle şöyledir" buyurup, hepsinin cevâbını tek tek verdi. Kitaba baktıklarında söylediklerinin aynen olduğunu gördüler. Bundan sonra İbn-üd-Dakîk'in ve Azîz Dîrînî'nin Seyyid hazretleri hakkında şüpheleri kalmadı. Muhabbetleri çok arttı. Kendilerine, Ahmed-i Bedevî hazretlerinden suâl edildiğinde, diğer âlimler gibi bunlar da; "Seyyid Ahmed-i Bedevî, sâhili görülmeyen bir hakîkat ve irfan denizidir" derlerdi.

Seyyid Ahmed-i Bedevî (r.a.), görünüş i'tibâriyle bir tarafa gitmezdi. Fakat uzak memleketlerden haberler verirdi. Zâhiren gitmese bile, ma'nen çok uzaklara gidip gelirdi. Allahü teâlânın evliyâsı için uzaklık mes'ele olmadığı için, bu zât da Allahü teâlânın izniyle uzak yerlerde görülebiliyor, darda kalan, yolu kesilen, kendisinden yardım isteyenlerin imdâdına Allahü teâlânın izniyle yetişiyordu. Bunun misâlleri pekçok olup kitapları doldurur.

Mısır'da Kâdı'l-kudât olan Takıyyüddîn isminde bir zât vardı. Ahmed-i Bedevî hazretlerinin büyük bir velî olduğunu biliyordu. Fakat, buna Seyyid hazretleri hakkında uygunsuz sözler söylemişlerdi. Bu da yakından ve iyice anlamak için Seyyid hazretlerinin yanına geldi. Kâdı'l-kudât, sohbet esnasında bir ara Seyyid hazretlerine, "Sizin hakkınızda bana, uygun olmayan haberler geldi. Cemâate gelmediğiniz, hattâ namazı kılmadığınız oluyormuş. Bu ise Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine aykırıdır ve bu hâl, sâlihlerin hâli değildir" dedi. Buna üzülen Ahmed-i Bedevî; "Sus! Yoksa uçarsın" deyip, Takıyyüddîn'e sert bir nazarla baktı. Nazarın şiddeti ile kendinden geçen Takıyyüddîn, bir anda kendisini uçsuz bucaksız bir sahrada buldu. Kendi kendisini çok ayıplayarak ve kendi kendine çok kızarak, "Hey ahmak ve aptal kişi! Allahü teâlânın dostlarında, evliyâsında kusur ve kabahat aramak senin ne haddîne! Bu ıssız sahrada kimsenin bulunmadığı bu yerde senin hâlin ne olacak?" diyordu. Ağlayarak, sızlayarak. Allahü teâlânın rahmet ve mağfiretine sığınarak "La havle.." okuyordu. Bu sırada çok uzaklardan bir kimse göründü. Gayet heybetli idi. Takıyyüddîn, bu ıssız sahrada bir insan ile karşılaşmanın sevinciyle ve kendisine yardımcı olur ümidiyle, o kimsenin yaklaşmasını heyecanla bekledi. Gelen kimse yaklaşınca, Takıyyüddîn koşarak ellerine sarıldı ve ağlayarak kendisine yardımcı olmasını istedi. O heybetli kimse, "Söyle bakalım. Derdin nedir?" dedi. Seyyid Ahmed-i Bedevî ile arasında olan hâdiseyi anlatınca, gelen kimse çok hayret etti ve "Hakîkaten sen, tehlikeli bir iş yapmışsın ve çok tehlikeli bir hâle düşmüşsün. Sen buranın Mısır'a olan uzaklığı ne kadardır, bilir misin?" dedi. Takıyyüddîn; "Ben buraları hiç tanımıyorum. Mısır'dan ne kadar uzakta olduğumu da bilemiyorum" deyince, gelen kimse; "Mısır ile buranın arası altmış günlük mesafedir" dedi. Bunun üzerine Takıyyüddîn'in çaresizliği ve korkusu daha da arttı. Kendi kendine; "Allahü teâlânın rızâsı için beni bu müşkül durumdan kurtaracak birisi yok mudur?" diye söylendi.

Buralarda ölüp gideceğini düşünerek; "İnnâlillah..." okuyordu. Sonra yine o heybetli zâta yalvararak; "Allahü teâlânın rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun. Sen bana yardımcı olamaz mısın?" dedi. O da; "Hiç korkma! İnşâallah selâmete erersin" dedi ve eliyle işâret ederek çok uzaklarda görülen bir kubbeyi gösterdi. "O kubbeyi görebiliyor musun?" dedi. Takıyyüddîn "Evet" deyince, o kimse; "İşte, senin kendisine uygunsuz sözler söylediğin Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretleri, ikindi namazını cemâatle orada kılar. Sen şimdi, hâline tövbe istiğfar ederek oraya git! ikindi namazı vaktine yetiş. Orada cemâatle namazını kıl! Namazdan sonra Seyyid hazretlerinin elini öp, özür dile! O, inşâallah seni affeder ve Allahü teâlânın izni ile seni memleketine ulaştırır" dedi. Takıyyüddîn, bu zâta teşekkür ederek ayrıldı ve sür'atle o kubbenin bulunduğu yere doğru gitti. Oraya varınca çok güzel bir câmi olduğunu gördü. İkindi namazı vakti olmak üzere idi. Abdest aldı. İçeriye girip oturdu.

Biraz sonra hiç tanımadığı, garîb kimseler câmide toplanmaya başladı. Nihâyet Seyyid hazretleri de geldi. Oradaki cemâate İmâm oldu. İkindi namazını kıldılar. Namazdan sonra, Seyyid hazretlerinin eline sarılıp, özür dilemeye hazırlanırken. Ahmed-i Bedevî (r.a.) "Hızır aleyhisselâmın yardımı, yol göstermesi olmasaydı çok zor durumda kalmıştın değil mi?" buyurdu. Bu kerâmet karşısında eski hâline daha çok pişman olan ve kendi kendine daha çok kızan Takıyyüddîn (r.a.) "Efendim! Ben hâlime tövbe ettim. Sizden çok özür diliyorum. Özrümü kabûl ediniz ve beni affediniz!" dedi. Seyyid hazretleri özrünü kabûl etti, sırtını sıvazladı. "Bir daha böyle düşünceleri kalbine getirme! Şimdi evine dön! Çocukların seni bekliyorlar" buyurdu. Takıyyüddîn; "Hay hay efendim! Bundan sonra hiçbir sözünüze ve hâlinize i'tirâz etmiyeceğim. Allahü teâlânın evliyâsında kusur ve kabahat aramıyacağım" dedi. Sahrada kendisine yol gösteren zâtın da Hızır aleyhisselâm olduğunu anladı. Sonra bir anda kendisini Mısır'da evinin önünde buldu. Bu hâlin te'sîrinden uzun müddet kurtulamadı.

Ahmed-i Bedevî hazretlerinin medfûn bulunduğu Tanta şehri yakınında bulunan Garbiyye şehrinin vâlisi, Ahmed-i Bedevî'nin (r.a.) büyüklüğüne inanmazdı. Bu sebeple, her sene Seyyid hazretlerinin türbesinde düzenlenmekte olan mevlid toplantılarına Garbiyye ahâlisinden katılmak isteyenlere de mâni olur, gitmelerine müsâade etmezdi. Bu hâli haber alan Muhammed Şenâvî hazretleri o şehre gidip vâli ile görüştü. Böyle yapmasının çok mahzurlu olduğunu, Seyyid hazretlerinin çok büyük evliyâ olduğunu anlatıp, kendisine çok nasihat etti. Vâli, nasihatleri kabûl etmedi. Eski hâline de devam etti. Bu hâle çok üzülen Muhammed Şenâvî (r.a.), bu durumu ma'nevî olarak. Seyyid Ahmed-i Bedevî'ye arzetti. O anda; "Sabret" O, yakında cezasını bulur" diye bir ses duyuldu. Az zaman sonra vâlinin yüzünde bir yara çıktı. O vâli, dudaklarını ve dilini dahî kaplayan bu yara sebebiyle, zelîl ve hakîr hâle düştü. Böylece, evliyâya düşman olmanın cezasını dünyâda iken çekmeye başladı. Bir müddet sonra öldü. Allahü teâlânın dostlarına, evliyâsına dil uzatanların, düşman olanların, âhırette çekeceği çok acı azâblar yanında, dünyâda çektiği böyle sıkıntılar pek az ve hiç kalır. Bunda çok dikkatli olmak icâb ettiğini İslâm âlimleri bildirmişlerdir.

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlattı: "Hocam Muhammed Şenâvî (r.a.), evliyânın büyüklerinden idi.

Kendisine talebe olduğum zaman ilk defa beraberce, Seyyid-i Bedevî hazretlerinin türbesini ziyâret ettik. Kabrin yanında oturduk. Hocam Muhammed Şenâvî (r.a.) kabirde bulunan Seyyid-i Bedevî hazretlerine doğru seslenerek, beni tanıttı ve kendisine teslim ettiğini bildirip, "Efendim! Bu, bizim sevdiklerimizdendir. Buna ve bizlere himmet etmenizi istirhâm ediyorum" dedi.

Kabirden "Peki evlâdım" diye bir ses duyuldu. Tam o sırada, Seyyid-i Bedevî hazretlerinin mübârek eli görüldü. Ben hemen elini öptüm. O da benim elimi sıkıca tuttu."

İmâm-ı Şa'rânî hazretlerinin "Tabakât" adlı kitabında şu menkıbe nakledilmektedir. Mısır'da Ebü'l-Gays bin Ketîle isminde âlim bir kimse vardı. Birgün yolu, Ahmed-i Bedevî hazretlerinin medfûn bulunduğu beldeye düştü. Oradaki insanların, Seyyid hazretlerine çok büyük ihtimâm, hürmet gösterdiklerini görünce; "Siz de fazla yapıyorsunuz. Ona lüzumundan fazla ihtimâm gösteriyorsunuz!" dedi. Orada bulunanlardan biri; "Sen ne diyorsun. O çok büyük bir velîdir" dedi. Ahmed-i Bedevî hazretlerinin büyüklüğünü anlıyamamış olan bu zavallı adam, bu söze daha da içerledi. Fakat bir cevap vermedi. Bu kimse misâfir olduğu için kendisine yemek getirdiler. Yemekte kızartılmış bir balık vardı. Ebü'l-Gays yemek yerken boğazına bir kılçık takıldı. Saatlerce uğraştılar ise de çıkartamadılar. Nice tanınmış doktorlar çağırdılar, onlar da çıkaramadılar. Artık yemekten, içmekten kesilmişti. Yataklara düştü. Her geçen gün ızdırâbı şiddetleniyor, hiçbir şey de yapamıyordu, ölecek duruma gelmişti. Nihâyet aradan bir sene geçtikten sonra, son çâre olarak Ahmed-i Bedevî hazretlerinin kabrini ziyâret edip, rûhâniyetinden yardım istemeyi düşündü. Yakınları bunu Seyyid hazretlerinin kabrine götürdüler. Kabrin yanında oturup, kendisine dil uzattığı için pişman olmuş bir kalb ile ve Seyyid hazretlerinin rûhuna hediye etmek niyetiyle Yâsîn-i şerîf okurken, kendisine bir aksırma hâli geldi. Doktorların uğraşarak çıkaramadıkları kılçık, orada bir aksırma ile çıkıverdi. O kadar rahatladı ki, sevincinden ne diyeceğini bilemedi. "Yâ Seyyid Ahmed-i Bedevî! Sizin çok yüksek bir velî olduğunuzu şimdi anladım. Ben sizin hakkınızda çok uygunsuz düşünüyormuşum. Sizin büyüklüğünüzü inkâr etmenin ne kadar yanlış olduğunu ve böyle düşünmenin ne büyük haksızlık olduğunu şimdi çok güzel anladım. Eski düşüncelerimden dolayı Allahü teâlâya tövbe ediyorum" dedi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerinin bildirdiğine göre, Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretlerinin doğum ve vefâtının sene-i devriyelerinde ve başka zamanlarda, insanların bu zâta çok alâka muhabbet göstermelerinden rahatsız olan ve Seyyid hazretlerinin büyüklüğünü inkâr eden, kendini beğenmiş bir kimse vardı. Bu bozuk düşüncelerinde çok ileri gittiği bir gün idi. Yine Seyyid hazretlerine buğz eder hâlde iken, Hâfızasında ve kalbinde îmân ve ma'rifete âit ne varsa hepsinin bir anda silindiğini hissetti. Ne olduğunu anlıyamamıştı. Ne yapacağını şaşırdı. Bu hâlinin, Seyyid hazretlerine olan i'tirâzın bir cezası olabileceğini düşündü. Seyyid hazretlerinin kabrine gitti. Rûhâniyetinden imdâd istedi. Tövbe ettiğini, affedilmesini rica etti. Hazreti Seyyid'in kabrinden bir ses; "Bir daha inkar ve i'tiraza dönmemek şartıyle" diyordu. Adam; "Peki" deyip kabûl etti. Bundan sonra, îmân ve ma'rifete âit bildiklerinin tekrar kendisine verilmiş olduğunu hissetti. Bundan sonra da sözünü tuttu.

Yine İmâm-ı Şa'rânî hazretleri anlatıyor: "Ahmed-i Bedevî hazretlerinin, rûhu için okunan mevlid-i şerîf için toplanmıştık. Mecliste tanımadığımız ba'zı velîler de vardı. Onlara; "Siz nereden geliyorsunuz?" diye sordum. Hindistan'dan geldiklerini söylediler. "Bu kadar uzak yoldan tâ buralara kadar gelmenizin sebebi nedir? Ticâret falan mı yapıyorsunuz?" dedim. "Hayır. Biz sâdece Ahmed-i Bedevî hazretlerini ziyâret etmek ve mevlîdinde bulunmak için geldik" dediler. "Peki Hindistan buraya çok uzaktır. Bu kadar uzun yolu ne kadar zamanda kat ettiniz?" dedim. "Salı günü Hindistan'dan yola çıktık. Çarşamba gecesini Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda geçirdik. Perşembe gecesini Bağdad'da Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin huzûrunda geçirdik. Bu gece de (ya'nî Cum'a gecesi) işte buradayız (Mısır'ın Tanta şehrinde Seyyid-i Bedevî hazretlerinin huzûrundayız)" dediler. Onlar böyle

anlattıkça ben çok hayret ediyordum. "Niçin şaşıyorsunuz? Allahü teâlânın evliyâsı için bütün dünyâ bir adımlık yoldur" dediler.

Başka bir sene yine aynı münâsebetle toplandığımızda onları tekrar gördüm. "Hindistan'da size Ahmed-i Bedevî hazretlerini kim tanıttı?" dedim. "O nasıl söz? Bizim çocuklarımız bile bu zâtın büyüklüğünü bilir. Onu tanımayan var mıdır? Sâdece Hindistan'da değil. Okyanusların ötesindeki beldelerde, çok uzak yerlerde bulunan insan ve cinlerden müslüman olanlar, Seyyid hazretlerini tanırlar ve onun mevlidinde bulunmak üzere gelirler. Bunların hepsi Allahü teâlânın velî kullarıdır..." dediler."

Evliyânın meşhûrlarından Muhammed es-Servî bir sene Seyyid-i Bedevî'nin (r.a.) kabrinde düzenlenen mevlîd cemiyetine gitmedi. Rü'yâsında Seyyid-i Bedevî hazretlerini gördü. Kendisine; "Resûlullahın ve diğer peygamberlerin (aleyhi ve aleyhimüssalâtü vesselâm), Eshâb-ı Kirâmın (r. anhüm) ve cümle evliyânın (r. aleyhim) bulundukları bir cemiyette bulunmaktan ihtiraz mı ediyorsun? (sakınıyor ve çekiniyor musun?)" buyurdu. Bunun üzerine sabah erkenden yola çıkıp Tanta'ya gitti.

Yine İmâm-ı Şa'rânî hazretleri; "Minen" isimli eserinde şöyle anlatıyor "Seyyid-i Bedevî'nin doğumunun sene-i devriyesinin birgün evveli idi. Kendisini rü'yâmda gördüm. "Eğer ziyâretimize gelirsen, Melûhiye yemeği ikram ederiz" buyurdu. Bu rü'yâ üzerine Tanta'ya gittim. Beni tanıyanlar karşıladılar. Üç gün misâfir kaldım. Her gittiğim yerde, Melûhiye yemeği ikram ediyorlardı. Bunun, Seyyid hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladım."

Yine İmâm-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatıyor "Hocam, Muhammed Şenâvî, Tanta'da bir hamam yaptırmıştı. Bir miktar kurşuna ihtiyâç duyuldu. O civarda da kurşun yoktu. Ancak Medîne-i münevvereden te'min edilebilirdi. Beraberce Seyyid-i Bedevî hazretlerinin türbesine gittik. Muhammed Şenâvî (r.a.) murâkabe ederek, Seyyid hazretlerine bu durumu suâl etti. Kabirden, ikimizin işitebileceği hafif bir ses; "Allahü teâlâya tevekkül üzere sefere çık" diyordu. Hocam gidip, Medîne-i münevvereden kurşunu getirdi.

Bir seferinde Hâce Halebî adında birisi, yanında kumaş gibi mallar olduğu hâlde, mevlidde hazır bulunmak üzere Ahmed-i Bedevî hezretlerinin türbelerine doğru yola çıktı. Yolda yedi atlı yolunu kesip, mallarını almak istediler. Hâce Halebî, o anda Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretlerinin rûhâniyetinden yardım istedi. Sözü henüz bitmeden, beyaz bir ata binmiş ve gözlerinden başka bir yeri görünmeyen cesur bir zât geldi ve eşkiyaları kovaladı. Hâce Halebî, o gelen zâtı tanıdığını ve onun Ahmed-i Bedevî olduğunu söyledi.

İmâm-ı Şa'rânî'nin (r.a.) bildirdiğine göre, evliyâdan Muhammed Şenâvî hazretlerinin kardeşinin bir merkebi vardı. Birgün bu merkeb kayboldu. Merkebin sahibi çok aradı isede bulamadı. Nihâyet Seyyid Ahmed-i Bedevî'nin (r.a.) türbesine gitti. Oturdu. Onun rûhâniyetinden yardım istedi ve kendi kendine "Merkebim gelmedikçe buradan kalkmıyacağım" dedi. Biraz sonra merkebin gelip, türbenin dışında kendisini beklediğini gördü. Çok sevinip Allahü teâlâya şükretti."

Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretlerinin türbesinin kubbesinde, Resûlullah efendimizin mübârek ayak izlerinin bulunduğu bir taş vardı. Bu kıymetli taş, kubbeye öyle güzel yerleştirilmişti ki, türbeye girenler, önce bu taşı görürler, bundan sonra Seyyid hazretlerini ziyâret ederlerdi. Ba'zı kimseler, bu taşın buradan alınarak müzeye konmasını, burada bırakılmamasını söylediler. Zamanın idârecilerini de ikna edip, taşı alıp müzeye nakletmek için

teşebbüse geçtiler. Fakat ne kadar uğraştılar ise de, taşı yerinden ayırmak mümkün olmadı. Bu hâlin, Seyyid hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu, taşı yerinden ayıramayacaklarını anlayıp, bu niyetlerinden vazgeçtiler.

Yine İmâm-ı Şa'rânî (r.a.) anlatıyor: "Birgün Seyyid-i Bedevî hazretlerinin türbesine yakın bir yerde, eli-kolu bağlı bir esîr gördüm. Şok geçirmiş gibi bir hâli vardı. Merak edip hâlini sordum. Şöyle anlattı: "Küffâr memleketine gitmiştim. Orada beni esîr edip, zincire vurdular. Çok sıkıntı çekiyordum. O sıkıntılı hâlde, Seyyid-i Bedevî hazretlerinden imdâd istedim. Birden Hazreti Seyyid'i yanımda gördüm. Beni alıp, bir anda buraya getirdi. Bunları dinleyenler, Seyyid hazretlerinin bir kerâmetini daha görmüş oldular."

Sâlim isminde bir kimse başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlattı: "Ben küffâr memleketlerinden birinde esîr idim. Başımda bir nöbetçi asker vardı. Bu asker, müslümanların, Seyyid-i Bedevî'yi çok sevdiklerini, sıkıntıda kalınca rûhundan yardım istediklerini ve Allahü teâlânın izni ile böyle insanların imdâdına yetiştiğini duymuş Bunun için benim Seyyid hazretlerinden yardım talebinde bulunmamdan korkuyordu. Bana sık sık; "Eğer senin, yâ Ahmed Bedevî! dediğini işitirsem, çok eziyet, işkence ederim" diye tehdit ederdi. Birgün bu korkusundan dolayı beni büyük bir sandık içine koydu. Kapağını kilitledi. Kendisi de sandığın üzerine yattı. Geceleyin ben, Hazreti Seyyid'den yardım isteyip, "İmdat Seyyid Ahmed Bedevî hazretleri! Bana yardım ediniz!" dedim. Seyyid Ahmed hazretleri geldi. İçinde bulunduğum sandığı, üzerinde yatan askerle beraber alıp götürdü. Bir anda kendimizi, bilmediğimiz bir yerde bulduk. Orada beni sandıktan çıkardı ve gözden kayboldu. Etrâfımızda toplananlara, olanları anlattık. Onlar, "Burası Kayravan'dır. Geldiğiniz yer ile arası çok uzaktır" dediler. O asker de bu hâl karşısında çok şaşırdı ve müslüman oldu. Seyyid hazretlerinin kabrini ziyâret için beraberce Mısır'a gittik."

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri anlattı: "Hazreti Seyyid-i Bedevî'nin türbesine yakın bir yerde oturuyordum. Seher vakti idi. Birden, Hazreti Seyyid'in türbesinin kubbesinin üstünde bulunan, hilâlin değirmen taşı misâli ses çıkararak döndüğünü gördüm. Böyle üç devir yapıp, ondan sonra durdu. Mühim hâdiselerde türbenin üzerindeki hilâlin döndüğü tecrübe edilmişti. Daha sonra Kânunî Sultan Süleymân Hân hazretlerinin Rodos adasını fethetmiş olduğu haberi geldi."

Ahmed-i Bedevî hazretlerinin Salevât, Vesâyâ, el-İhbâr fî halli elfâz-ı gâyet-ül-ihtisâr ve başka eserleri vardır.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 309

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 183

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 345

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 314

5) El-A'lâm cild-1, sh. 175

6) Îzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 644

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 521

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 787 cild-2, sh. 1257

9) Hadikat-ül-evliyâ son kısım, sh. 1

10) Tabakât-ül-evliyâ, sh. 422

11) Tuhfet-ür-Râgıb sh. 65

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 980

13) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 120

14) Mir'ât-ül-harameyn (Mir'at-ı Medine) sh. 1049

15) Kıyâmet ve âhıret sh. 128

16) Menâkıb-ı Ahmed-i Bedevî

ALÂÜDDÎN-İ SÂBİR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali Ahmed Sâbir olup, Mahdûm Ali Ahmed Sâbir diye tanınmıştır. Lakabı, Alâüddîn'dir. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerinin yetiştirdiği en büyük velîlerden ve halîfelerinin önde gelenlerindendir. Onun kızkardeşinin oğlu ve aynı zamanda dâmâdı idi. Alâüddîn-i Sâbir (r.a) Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerine lâyık bir talebe, onun tam bir vekîli, her haliyle kâmil bir velî idi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde emsalsiz idi. Haramlardan, şüphelilerden, dünyâya düşkün olmaktan, dünyâya düşkün olanlarla beraber olmakdan çok uzak, kendi hâlinde yaşayan bir zât idi. Allahü teâlânın aşkıyla kendinden geçmiş bir hâlde bulunurdu. Ettiği duâ hemen kabûl olunurdu. Ağzından ne duâ çıkarsa, cenâb-ı Hak onu kabûl ederdi. Yaptığı duânın kabûl edildiği hemen görülürdü. Her an Allahü teâlâ ile meşgûl idi. Bir an O'ndan gâfil (O'nu unutmuş) olmazdı, öyle yüksek bir velî idi ki, değil insanlar, vahşî hayvanlar ve kuşlar bile hizmetine koşardı. Ba'zı vahşî hayvanlar gelerek, kuyruklarıyla dergâhın önünü süpürürlerdi. Bunlar, olamıyacak şeyler değildir. Allahü teâlâ, evliyâsından dilediğine böyle ihsânlarda bulunur. Büyüklüğünü, üstünlüğünü anlıyamadığı için, kendisine i'tirâz eden, ba'zı insanlar oldu ise de, bunların hepsi, çeşitli hastalıklar sebebiyle, dayanılmaz acılar çekerek telef olmuşlar, evliyâya karşı gelmenin cezasını dünyâda iken çekmeye başlamışlardır. Allahü teâlânın velî kullarına dil uzatan, büyüklüklerini inkâr edenlerin sonları, hep böyle felâket olmuş, ebedî felâkete sürüklenmişlerdir.

Alâüddîn-i Sâbir, Allahü teâlâyı tanıyan âriflerin büyüklerinden, ilmiyle âmil, faziletler sâhibi, evliyâlık yolunda çok yüksek mertebelere ulaşmış bir zât idi. Zamanında bulunan evliyânın baş tacı, hakîkati arayanların yol göstericisi, zamanın süsü idi. Keşf ve kerâmetler, yüksek makamlar sahibi idi.

Alâüddîn-i Sâbir, Cum'a gecesi Hirat'ta 592 (m. 1196)'de Rebî'ul-evvel ayının 19. gecesinde doğdu. 690 (m. 1291) senesinde vefât etti. Annesinin karnında iken bile acâib hâlleri görülürdü. Annesi, parlak kırmızı bir ışığın kendisi ile semâ arasında gidip geldiğini sık sık görürdü. Karnındaki çocuğun, bilinmeyen kimselerle konuştuğunu işitirdi. Doğum esnasında ebe, abdestsiz olarak çocuğu tutmak istediğinde, elleri ve vücûdu ateş gibi olup, titremeye başladı. Annesi çocuğa abdestsiz değmemesini, onun çok mübârek bir çocuk olduğunu söyledi.

Ebe gidip abdest aldı ve çocuğa dokunabildi. Ebe, abdestli olarak çocuğu kucağına aldı. Çocuğu yıkayacağı zaman, çocuk gözlerini açtı. Evin damına baktı. Evin üstündeki şeyler aniden açıldı. Aynı anda kırmızı bir bulutun, çocuğun üzerine doğru indiği ve sonra semâya doğru açık damdan yükseldiği görüldü. Hem evin, hem de Hirat'daki bütün evlerin kokusu değişti. Bütün şehir mis gibi bir kokuya gark oldu.

Ali Ahmed Sâbirî, annesinin karnında iken Resûlullah (s.a.v.) görünüp. İsmini "Ahmed" koymasını emir buyurmuşlardı. Kısa bir zaman sonra Hazreti Ali efendimiz görünerek. İsmini "Ali" koyun dediler. Her iki emre de uyarak, doğumundan evvel Ali Ahmed ismi kondu.

Doğumdan sonra ise bir evliyâ, Alâüddîn ismi konmasını teklif etti. Böylece ismine Alâüddîn de dendi.

Doğumundan i'tibâren Alâüddîn-i Sâbir, bir sabır nümûnesi olarak görüldü, ilk altı ayda, kırk gün annesinin sütünü emmedi. Bir yaşına kadar, diğer altı ay içinde 15 gün oruç tutar, 15 gün süt emerdi. Üç yaşında ana sütünü terk ederek, ara sıra küçük bir parça arpa ekmeği ve Hindistan'a mahsûs bir çeşit nohut ekmeği yerdi. Dört yaşında konuşmaya başladığında, ilk söylediği söz; "La mevcûde illallah" (Allahü teâlâdan başka hiçbir şey yoktur) oldu. Beş yaşında iken, mübârek pederi vefât etti. O zaman bir sene susmayı tercih etti. Yedi yaşında iken muntazaman hergün oruç tutmaya başladı. 4 ilâ 5 günde bir, biraz kuru ekmek kırıntısı yerdi. Bu yaşında teheccüd namazı kılardı ve kendisini tamamen Allahü teâlâya verirdi. O yaşında dahî, annesinin ısrarlarına rağmen karyolada hiç yatmadı.

Annesi; "Yavrum neden bu kadar sıkı mücâhedeyi bu yaşında yapıyorsun?" dedikte; "Sevgili anneciğim elimde değil, kendimi Allahü teâlânın aşkında yakmak istiyorum. Böyle yaşamak hakîkaten hoşuma gidiyor" buyurmuştur.

Ahmed Sâbir'in kerâmeti, annesinin karnında iken görülmeye başladı. Birgün muhterem babaları Şah Abdürrahîm, seccade üzerinde kendinden geçmiş bir hâlde, sabahın erken saatlerinde oturuyordu. Aniden koskoca bir yılan, tavandan önüne düştü. Gözlerini açar açmaz, koskoca yılanın önünde ikiye bölünmüş hâlde yatar vaziyette durduğunu gördü. Hâdiseyi göstermek için hanımını uyandırdı. Hanımı dedi ki; "Bir rü'yâ görüyordum. Alâüddîn Ali Ahmed bana; "Bu günden i'tibâren hiç bir yılan, bizim ailemizden veya bizim evlâtlarımızdan hiç birimizi ısırmıyacaktır. Bugün dünyâdaki yılanların şahını öldürdüm. Yılanlar bana neslimizden hiç kimseye zarar vermiyeceklerine dâir söz verdiler" dedi."

Babası Şah Abdürrahîm'in bu dünyâdan ayrılma zamanı geldiğinde, mi'desinde çok şiddetli bir ağrı baş gösterdi. Halk, Ali Ahmed'e babasının iyileşmesi için duâ etmesini söylediklerinde, onlara buyurdu ki: "Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Cennet-i a'lâ'da babamı görmeye hazır idiler. Ve buraya, ellerinde Cennet elbiseleri ile gelen meleklerin seslerini duyuyorum. Babamı götürmek üzere geliyorlar. Şimdi duâ etmenin hiçbir faydası yoktur." Sözlerini bitirir bitirmez muhterem pederi, rûhunu teslim etti ve bütün ev değişik bir koku ile doldu. Dünyâ kokularına benzemiyordu ve çok güzeldi.

Ali Ahmed Sâbir'in annesi asîl bir aileye mensûb olup, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in kız kardeşi idi. 571 (m. 1175)'de Şah Abdürrahîm hazretleri ile evlendi. Sık sık Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâda görürdü. Abdürrahîm, Hazreti Gavs-ül-a'zam Abdülkâdir-i Geylânî'nin torunu idi. O zamanlarda Hazreti Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker ve ailesi Afganistan'dan gelip, Mültan'a yerleşmişlerdi. Evlendikten sonra, Bağdad'dan gelen hocası ile Hirat'a yerleştiler.

Ve Muhammed Ebü'l-Kâsım Gürgânî'nin terbiyesi altına girdiler. Babası Abdürrahîm'in vefâtından sonra, hem anne, hem de çocuk, zor günler geçirdiler. Fakat bu asîl hanım, hiç kimseden yardım istemedi. Bu zaman zarfında Ali Ahmed, sâdece su içer ve şayet varsa dört veya beş günde bir, biraz ekmek kırıntısı yerdi. Bu kadar fakirlik zamanında birgün, Ali Ahmed çok büyük bir açlık hissetti. Annesinden yemek için birşeyler istedi. Annesinin pişirecek birşeyi yoktu, öğle namazından sonra Ali Ahmed tekrar yemek istedi. Annesi, su dolu tencereyi ateşe koyarak yemek yapıyormuş gibi göründü, ikindi namazına kadar sabrettikten sonra "Yemek ne oldu?" diye sorduğu zaman, henüz pişmedi, dedi. İkindi namazından sonra dayanamayıp, kendisi kapağı kaldırdı. Tencerenin içi pilavla dolmuştu. Annesine dönerek: "Anneciğim, pilav

olmuş" dedi. Annesi, hayretler içerisinde koşarak geldi. Pilav daha önce hiç kokmadığı hâlde, şimdi değişik ve güzel bir kokuya sahipti.

Ali Ahmed yemeğini bitirdiği zaman, annesi oğlunu Muhammed Ebü'l-Kâsım'a gönderdi. Ebü'l-Kâsım hazretlerine de durumu anlattı. Pilavdan biraz götürüp kendisine gösterdi. Ebü'l-Kâsım hazretleri pilavdan tattı. Annesi, "Oğlumu, dayısı Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'e teslim edeyim mi?" dedi.

Ebü'l-Kâsım, diğer talebelerle istişâre etti. Hepsi de kabûl ettiler.

Hirat'dan yola çıkan Ali Ahmed, annesi, Muhammed Ebü'l-Kâsım Gürgânî ve Alîmullah Ebdâl, Hansî'ye 24 Şa'bân 601 (m. 1204)'de vardılar. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker onlara kucak açtı. Bu büyük evliyâ, ilk bakışta Ali Ahmed'in alnında parlayan nûru gördü. Kızkardeşine, böyle nâdîde bir cevheri kendisine getirdiği için teşekkür etti. Bakımını ve ilim öğretilmesi işini üzerine aldı. Böyle bir talebenin kendisine gelme sevincinden vecde geldi. Bir zaman vecd içinde kaldıktan sonra, kızkardeşi; "Onu sizin hizmetinize getirdim. İnşâallah onu kabûl edersiniz sevgili kardeşim" dedi. "Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretleri buyurdular ki; "Biz, Ali Ahmed'den, onun doğum ve ilerideki hâllerinden zâten haberdâr idik. Bizim yanımızda üç sene de ilmini tamamlıyacak" diye cevap verdi.

"Sirr-ül-Abdiyyât" kitabında yazıyor ki; Ali Ahmed, verilen dersleri çok kısa bir zamanda öğreniyordu. Oruç tutuyor ve mücâhede yaparak nefsini terbiye ediyordu. Tedrisâtını üç senede bitirdi. Başkaları belki altı senede bitirebilirdi. Tedrisâtını bitirince, annesi, kardeşinden Hirat'a dönmek üzere izin istedi. Dedi ki: "Sevgili kardeşim! Ali Ahmed'im oruç tutmağı çok sever. Lütfen göz-kulak olunuz ki, açlıktan ölmesin. Yaşarsam, oniki sene sonra geri gelip düğününü yaparız." Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker tebessüm buyurdu. Annesinin gönlünü yapmak için, Ali Ahmed'i yanlarına çağırdı ve ona mutfağın yemek dağıtım vazîfesini verdi. Kız kardeşi buna memnun oldu. Sabah ve akşam namazlarından sonra, Ali Ahmed, fakirlere yemek dağıtırdı. Sonra hücresine çekilir, mücâhede yapardı. Yemek yiyenler, Ali Ahmed Sâbir'in vazîfeyi, aldığı günden beri, yemek dağıttığı hâlde kendisinin hiç yemek yediğini görmediler.

Birgün Ferîdüddîn Genc-i Şeker hazretlerine, Ali Ahmed'in hücresinde ağladığı ma'lûm oldu. Yemek dağıtımından sonra, Ali Ahmed'i bulup ağlama sebebini sordu. Ali Ahmed Sâbir; "Allahü teâlâ, bizi dünyâ hayâtından ayırdı. Velîlerin ve "Ricâl-ül-gayb" ismi verilen evliyânın hâricinde hiçbir insan yanıma gelmiyecek.

Yoksa, evliyâlık yolunda ilerliyebilmem mümkün olmaz. Allahü teâlânın muhabbeti beni kapladı. Allahü teâlâ merhamet eylesin, ileride benim için daha neler olacak. Allahü teâlânın takdîrinden kaçılmaz. O'nun irâdesine mûtîyim" dedi ve hücresine çekildi.

Günlerce odasında murâkabe hâlinde kaldı. 17 Muharrem 623 (m. 1226)'de Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretleri, Ali Ahmed Sâbir'in hücresine girdiler. Kendisini derin bir murâkabe hâlinde buldular. Yüksek sesle sağ kulağına, yedi defa Kelime-i tevhîd okudular. Ancak yedincisinde gözlerini açabildi. Kendisini dışarıya çıkardı. Önceden hazırladığı celseye oturttu. Takkesini ve hırkasını giydirerek; vekîli olduğunu herkese ilân etti.

Ali Ahmed Sâbir, İslâmiyetin zayıfladığı Kalyar'a Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in emri ile gönderildi. 15 Zilhicce 650 (m. 1252)'de Alîmullah Ebdâl ile birlikte Kalyar'a hareket etti. Oraya vardığında Ebü's-Samed bin Abdülvâhid bin Kutbiddîn Ensârî'nin evinde kaldı. Ertesi gün, Kalyar'a vazîfeli olarak geldiğini, câmide herkese duyurdu. Mûsâmmad Gülzâdî ve 36 yaşındaki

oğlu Behâeddîn ve Cemâl Rohagar isimli bir komşusu. Alâüddîn-i Sâbir'in ilk talebeleri oldular. Hem Behâüddîn, hem de Cemâl, câmide açıklama yapılırken oradaydılar. Onlar, Sâbir hazretlerini desteklediler. Ancak diğerleri aldırış etmeyip dağıldılar.

Ertesi gün, Kalyar'ın câmiinde va'z ederek, kendisinin Kalyar halkına İmâm olarak gönderildiğini tekrar bildirdi. Ama halk; "Bizim rehberimiz Kur'ân-ı kerîm, imamımız Kâdı Tabrak Rûfî'dir. Bu geleneği değiştirmeyiz" dediler. Alâüddîn-i Sâbir, kendisini vazîfelendirenin ve gönderenin, sultân-ül-evliyâ Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker olduğunu söyledi. Halk, birşey demeyip dağıldı ve durumu Kâdı Tabrak'a haber verdiler. 19 Zilhicce 650 (m. 1252) Cum'a günü Kâdı Tabrak, Cum'a namazına geldi. Alâüddîn-i Sâbir hazretlerine; "Sen bizim kutbumuz isen, üç ay önce kaybettiğim keçim hakkında bana bilgi ver. Şayet bunu yapabilirsen kutub olduğuna inanacağım" dedi. Alâüddîn-i Ahmed, gökyüzüne bir an baktı ve sonra buyurdu ki: "Şehirde keçinin etini yiyenler gelsinler. Yoksa onları isimleriyle çağıracağım." Birkaç dakika içerisinde câmide 27 kişi öne çıktı. Hayretler içinde kalmışlardı. Sâbir hazretleri sordu: "Reîsinizin keçisini, nerede kestiğinizi söyleyin. Yoksa ben söylemek zorunda kalacağım." Hepsi birden hâdiseyi inkâr etmeye başladılar. Mahdûm Ali Ahmed Sâbir, Kâdı Tabrak'la birlikte câmiye gelen Zamvan isimli şahsa! "Keçiyi ismiyle çağır" dedi. O da; "Hirnıana" diye bağırdı. O anda yirmiyedi kişinin karnından şöyle bir ses geldi: "Ben, buradayım. Bunların mi'delerine taksim oldum. Bunlar beni, geceleyin Sadrak kuyusunun kenarında kestiler, artıklarımı ve kemiklerimi taşa bağlayıp, kuyunun dibine attılar. Etimi kızartıp yediler." Bu kerâmete şâhid olanlar, Sâbir'in Kalyar İmâmı olduğunu kabûl ettiler. Kâdı Tabrak ise; "Bu, büyücüdür. Yaptığı kerâmet değildir, büyü aldatmasıdır" dedi. Zayıf karakterli reîs Zamvan, fikir değiştirip Mahdûm Sâbir'e "Sen bir büyücüsün, yaptıkların büyüdür" dedi. Sâbir hazretleri, "Elhamdülillah! Bu fakîr, Resûlullah efendimizin (s.a.v.), bir sünnetine uydu. O'na büyücü dedikleri gibi, bize de diyorlar" dedi. Daha sonra câmiyi terk ederek, Muhammed Gülzâdî'nin evine gitti. Orada olup bitenleri bir rapor hâlinde yazarak Alîmullah Ebdâl ile, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerine gönderdi.

20 Zilhicce 650 (m. 1252) de Alîmullah Ebdâl, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'e raporu verdi. O da bir fetvâ hazırlayarak, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin ma'nevî tasdiki ile Kâdı Tabrak'a gönderdi. Kâdı Tabrak, fetvâyı aldığı zaman yırttı ve Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'e şöyle yazdı: "Rehberimiz Kur'ân-ı kerîm'dir. Uzun zamandır Kalyar'ın imameti bizdedir. Bunu hiç kimseye siz emrettiniz diye veremeyiz. Sizin emirlerinizin bizim için bir ma'nâsı yoktur. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) doğrudan emri gelirse, halîfenizi imamımız olarak kabûl edebiliriz." Mektûp ve yırtık fetvâ, Ali Ahmed Sâbir'e, Safrat isimli kadının hizmetçisi ile getirildi. Çok üzülen Alâüddîn-i Sâbir, Safrat'a, "Madem ki o, bizim hocamızın fetvâsını yırtmıştır, biz de onun ismini Levh-il-mahfûzdan yırttık. Ve bugünden i'tibâren bilsin ki, kendisi ve ona tâbi olanlar. Kıyâmete kadar cezâlanacaklardır" dedi. Alâüddîn-i Sâbir, hâdiseleri aynen Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'e iletti. Yırtılmış fetvâ ve mektûp. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in eline varınca, odasına kapanıp, onüç gün sonra çıktı. Kalyar reîsi Zamvan'a. 7 Muharrem 651 (m. 1253)'de şöyle bir mektûp yolladı: "Allahü teâlâ, sizlere Kalyar'a reîs olmak nasîb etti ise, Ali Ahmed'in de İmâm olmasını takdîr eyledi. Kendisini İmâm tanımanız ve itaat etmenizi tavsiye ederim. Siz, Ali Ahmed'in, isimlerinizi Levh-il-mahfûzdan yırttığını bilmiyorsunuz, imamınızı kabûl etmez iseniz, Allahü teâlâ size gazâb eder. Kabûl ederseniz. Allahü teâlâ ve O'nun Resûlü (s.a.v.) hoşnûd olur. Kâdı Tabrak ile beraber. Ali Ahmed'e büyücü demişsiniz. Bunları unutunuz. Benim Ahmed'im. Allahü teâlânın sevgili kullarındandır. Size İmâm olarak vezîfelendirilmiştir.

Bu fakîr ilâve ederim ki, Kâdı Tabrak. Ali Ahmed'e hürmet ve itaat etsin. İtaat etmezse, Allahü teâlâya isyan etmiş olur. Allahü teâlâ, kendine isyan edenleri cezalandırır. Cezasının ne kadar acı olduğunu herkes bilir. Ayrıca, yazmaya, anlatmaya lüzum yoktur. Alâüddîn-i Sâbir'in babasının ismi Hazreti Abdürrahîm'dir. Onun babası Abdülvehhâb Seyfüddîn, onun babası Gavs-ül-a'zam Abdülkâdir Muhyiddîn Geylânî'dir. Ne yazık ki, evlâd-ı Resûl (s.a.v.) varken, siz Kalyar halkı, başkalarının imametini tercih edersiniz.

Tövbe ediniz ve Allahü teâlâdan korkunuz! Resûlullahın (s.a.v.) evlâdına hürmet, hepimize lâzımdır. Tekrar ederim ki, şayet itaat etmezseniz, hepiniz helak olursunuz. Allahü teâlâ; **"Resûlullaha itaat, Allahü teâlâya itaattir"** buyuruyor. Şimdi itaat etmek ve etmemek sizin mes'ûliyetinizdedir." Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, mektûbunu mühürledi ve; "Kıvâmüddîn Zamvan'a götür" dedi. Mektûp, Kıvâmüddîn Zamvan'a gittiğinde, Kalyar'ın ileri gelenleriyle beraber Kâdı Tabrak da oradaydı. Zamvan, mektûbu alır almaz Alîmullah Ebdâl'e sordu: "Ferîdüddîn hazretlerinin yanından ne zaman ayrıldın?" "Öğle namazını onlarla kıldım, ikindi namazını Kalyar'da Mahdûm Ali Ahmed Sâbir ile kıldım" dedi. "Bu kadar uzun yolu, bu kadar kısa zamanda nasıl geldin?" dediler. "Hazreti Mahdûm Ali Ahmed Sâbir'in kerâmeti ile Siz de itaat ederseniz, sizde de böyle hâller zuhur edebilir" dedi ve hepsi şaşırdılar. Zamvan ve kadı yine kendi nefsî arzularına uyup, Sâbir hazretlerini kabûl etmediler. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in mektûbunu yırttılar. Alâüddîn-i Sâbir mektûbu alınca; "Hocamın mektûbunu oku bakalım" dedi. Hocalarının cevâbı bir cümleden ibâretti: "Kalyar sizin keçinizdir. İster sütünü için, isterse etini yiyin."

Hocasından mektûpla emri alan Alâüddîn-i Sâbir hazretleri, Kur'ân-ı kerîmden ba'zı âyet-i kerîmeler okudu. Hem semâya, hem de yeryüzüne baktı, işte o anda zelzele başladı. Tekrar bir zelzele daha oldu. Bu, birincisinden daha şiddetli idi. Kalyar halkı korku içinde idi. Üçüncü defa zelzele olduğunda, kalyar reîsi Zamvan, doğruca Kâdı Tabrak'a gitti. "Bu garîb zelzelelerin sebebi ne olabilir?" dedi. "Bana öyle geliyor ki, bunun sebebi, Ali Ahmed'i kabûl etmeyişimizdendir. Bütün şehir yerle bir olacak" dedi. Ama kadı; "Kalyar'da yaşlı bir büyücü kadın vardır. İsmi, Cugla Nasrat'tır. Yunanlıdır, büyü yapmakta üstüne yoktur. Bu zelzele işini kendisine bir danışalım" dedi. Zamvan doğruca ona gidip zelzelenin sebebini sordu. Kadınla konuşurken dördüncü defa zelzele oldu. Kadın dedi ki: "Efendim! Bu büyü, sizin Kalyar Kutbu zannettiğiniz yeni gelen kimsenin büyüsü olsa gerektir. Bana emir verirseniz, büyü yaparak bir değil, birkaç defa zelzele olur." Zamvan'a inandırmak için büyü yapıp, zelzele olmuş gibi gösterdi. Herkes de zelzele oluyor sandı. Kadının büyüsü Zamvan'ı rahatlattı. 10 Muharrem 651 (m. 1253) Cum'a günü idi. Mahdûm Ali Ahmed câmiye. Kâdı Tabrak ve Zamvan'dan evvel gitmişti. Yanında sâdece Alîmullah Ebdâl ve Behâüddîn vardı. Mihraba geçip oturdu. Kâdı Tabrak gelip; "Orayı bana boşalt!" dedi. Alâüddîn-i Sâbir hazretleri; "Üzerime gelmemenizi tavsiye ederim. Yoksa, bütün şehir halkıyla beraber helak olursunuz. Siz ve sizi ta'kib edenler, kıyâmet gününe kadar pişmanlık çekerler" buyurdu.

Kâdı Tabrak dinlemeyip reddetti ve dedi ki: "Neden hep ısrar edip duruyorsun? Hiç birimiz seni kabûl etmiyoruz. Seninle karşılaşıp başa çıkması için bir kadın bile tuttuk." Bu son sözünden sonra Mahdûm Sâbir, mihrâbdan çekildi. Câminin açık avlusuna çıktı. Yanında Alîmullah ve Behâüddîn de vardı. Hiç kimse, onlara namaz kılacak azıcık bir yer bile vermediler. Öyle ki, Allahü teâlânın bu sevgili kulu, câminin dışındaki merdivenlere kadar itelendi. Cum'a namazı başladı. Cemâat rükû'a gitti. Alâüddîn-i Sâbir hazretleri de rükû'a eğildiğinde, aniden câminin duvarları rükû'a giderek cemâatin üzerine yıkıldı. Bütün şehir sallandı. Câminin

dışındakiler koşuyorlardı. Mûsâmmad Gülzâdî evinden çıkarak, namaz için gelen oğlunu aradı. Mahdûm Sâbir ona dedi ki: "Oğlunuz merdivenin altındaki boşlukda gömülü kaldı. Alîmullah Ebdâl, kendisini getirsin." Behâüddîn kurtarıldıktan sonra, Alâüddîn-i Sâbir hazretleri, Gülzâdî'ye buyurdu ki; "Bir gün içinde, Kalyar'dan altı mil uzağa gidiniz. Sevdiğiniz akrabalarınızı ve arkadaşlarınızı beraberinizde götürünüz. Allahü teâlânın azâbı henüz bitmedi." Ondan sonra kuvvetli zelzeleler olmaya başladı. Kalyar şehri yerle bir oldu. Bu kuvvetli zelzeleler üç yere te'sîr etmedi. 1. Mahdûm Sâbir'in içinde bulunduğu 50 m^2'lik saha, 2. Şehîd kabirleri, 3. Mûsâmmad Gülzâdî'nin evi. Kalyar, dört gün durmadan sallandı. Allahü teâlânın evliyâsını inkâr edenler ve büyücü diyenler böylece cezalarını görmüş oldular. 651'den 907'ye kadar Kalyar harab olarak kaldı. 907'de Hazreti Kutbulâlem Abdülkuddûs Gangehi. (Hazreti Alâüddîn Sâbir'in 7. halîfesi) mevcûd türbeyi yaptırdı. Sâbir hazretlerinin bu türbesi, Kuzey Hindistanlıların ve Sultan İbrâhim Lodî'nin ricâları ile olmuştur. Geçirdiği tahribattan sonra Kalyar, 250 sene daha eski parlak günlerine geri dönemedi. Zelzele olan 24 km^2'lik bölgeye hiç kimse giremedi. Kalyar faciasından sonra, Sultan Nâsırüddîn Mahmûd çok korkmuştu. O zamanlar Delhi'de bulunan Sultan, vezirini, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerine yolladı. 23 Safer 651'de yazdığı iltica yazısı kısaca şöyledir: "Kıymetli efendim! Kalyar faciasını işittim. Çok müteessir oldum. Kıvâmüddîn Zamvan'a benzemekten korkuyorum. Bu sebeble size sığınıyorum. Lütfedip emir ve talimatlarınızı gönderirseniz, onlara göre hareket ederim." Gönderdiği iltica mektûbuna karşı, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, sultanın ve ailesinin ilticasını kabûl etti. Ancak Kalyar'ın harab olmuş arazisine kimsenin girmemesini ve Delhi'deki halîfesi Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın teveccühlerine kavuşmasını tenbîh etti."

Şemsüddîn-i Türkî, Alâüddîn-i Sâbir'in en büyük talebesidir. Çünki o zaman, Kalyar'ın zelzele geçirmiş korkulu topraklarına kimse yaklaşamıyordu. Kendisi Türkistan'dan geldi. 12 Zilhicce 658 (m. 1260)'de ya'nî Kalyar faciasından yedi sene sonra, yirmibir talebe arkadaşıyla Acildhân'a geldiler. Şemsüddîn'in niyeti. Genc-i Şeker'e talebe olmaktı. Genc-i Şeker ise. "Şemsüddîn! Alâüddîn'e git. Sana lâzım olanı o verecektir" buyurdu. Şemsüddîn ve arkadaşları, Kalyar'a doğru yola çıktılar. Zelzele olan yere kadar geldiler. Oradan içeriye, değil insanlar, kuşlar bile geçmiyordu.

Cemâleddîn Ebdâl, Alâüddîn-i Sâbir adına zelzele hududunda misâfirleri karşıladı. Şemsüddîn; "Bu tehlikeli bölgeye nasıl girecek ve o büyük velînin ellerini nasıl öpeceğiz?" diye sorunca, Cemâleddîn; "Merak etmeyin, birazdan Alîmullah Ebdâl gelip size yardımcı olacak" dedi. Bu arada Alîmullah Ebdâl geldi ve misâfirleri Alâüddîn-i Sâbir'e götürdü. Kendisini murâkabe hâlinde buldular. 22 gün ve gece, Mahdûm Sâbir aynı vaziyette kaldı. Sâdece namaz vakitlerinde namazını kılıyor, eski durumuna tekrar geliyordu. Alîmullah Ebdâl, misâfirlerinin geldiğini söyliyecek bir fırsat bulamadı. Bu zaman zarfında, Şemsüddîn hâriç, diğer bütün talebeler sabr edemeyip Acildhân'a geri döndüler. Şemsüddîn, Alâüddîn Ahmed'in bu kadar uzun zamandır dünyâyı ve kendi fizikî ihtiyâçlarını unutarak, tefekkür hâlinde kalmasını büyük bir hayranlıkla karşıladı. Zavallı arkadaşlarının ayrılışından oniki saat, ya'nî 23 gün 12 saat sonra Alâüddîn-i Sâbir kendine geldi ve sordu; "Şemsüddîn! Seni hocam Feridüddîn-i Genc-i Şeker gönderdi değil mi?" dedi. Şemsüddîn; "Siz, daha iyi bilirsiniz efendim" dedi. Sâbir; "Allahü teâlânın güneşi semâda, bu fakirin güneşi ise yeryüzündedir" buyurarak, Şemsüddîn'e Şems'ül-Arz (yeryüzünün güneşi) ünvanının verileceğini bildirdi.

Mahdûm Ali, Ahmed Sâbir, Şemsüddîn'i talebesi olarak kabûl etti. Kendisi ile birlikte üç gün kalmasını, daha sonra Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'e gitmesini, vefâtına kadar onun yanında

kalmasını emretti. Sonra yine tefekküre daldı. Müteâkib üç gün içinde, kendisi ile konuşmak mümkün olmadı. Üç gün sonunda, Alîmullah Ebdâl ile birlikte Acildhân'a doğru yola çıktılar.

Şemsüddîn, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerine, geldiğini söylediği zaman; "Alâüddîn-i Sâbir'in hizmetinden neden geri döndün?" buyurdu. O da; "Size gelmemi emretti efendim" dedi. "O zaman git, ormandan odun topla ve sat. Nafakanı te'min et. Gündüz riyâzet çekerek nefsini terbiye edeceksin, geceleri de kendini Allahü teâlâya vereceksin" buyurdu. Şemsüddîn dört sene bu işe devam etti. Ba'zan satacak odun bulamaz açlık çekerdi. Genc-i Şeker'in vefâtına kadar emredildiği şekilde hareket etti.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in vefâtından sonra, Şemsüddîn, Acildhân şehrinden çıkıp Kalyar'a geldi. Hocası Sâbir'i aynı ağacın altında, aynı şekilde tefekkür hâlinde iken gördü. Korkusundan yanına yaklaşamayıp arkasında bekledi. Alâüddîn-i Sâbir kendisine gelince sordu: "Şemsüddîn? Geldin mi?" "Evet efendim. Emrinizi bekliyorum." Alâüddîn-i Sâbir, sarığını ve hırkasını getirtip, kendi eliyle hırkasını giydirdi ve sarığını Şemsüddîn'in başına koydu ve tekrar tefekkür hâline döndü. Böylece Şemsüddîn'in hilâfeti tasdik olundu.

Şemsüddîn şöyle anlatır: "Hocam, zaman zaman murâkabe hâlinde aynı ağacın dalına tutunur, sağ eli semâda, gözleri semâda tek noktada, öylece dururdu. Ezan okununca; "Şemsüddîn! Dînimiz ne güzel; insanı, Allahü teâlânın huzûruna çağırıyor" der, beni imamete geçirirdi. Ba'zan sorardı. "Şemsüddîn! Yiyecek birşey var mı?" Ona bir ağacın meyvesinden verirdim. Dudaklarına değdirir ve atardı. Onları bereketlenmek için toplar, saklardım."

Alâüddîn-i Sâbir, 684 (m. 1285) senesinde Şemsüddîn'e altı senelik mücâhedeye girmesini emretti. Buna "Habs-ı Kebîr" denirdi. Bir kabrin içinde yapılırdı. Alâüddîn-i Sâbir de bunu yapmıştı. Şemsüddîn de; "Başüstüne efendim" dedi. Kabrin içine girerek nefsini terbiye etmeye başladı. Bu mücâhededen çıktığında hocası ona buyurdu ki: "Şimdi Amber şehrine git. Alâüddîn-i Hilcî'ye yardım et. Kaleyi zabt edin. Senin yardımın olmadan kaleyi alamayacak. Kaleyi aldığınız gün, ben vefât etmiş olacağım. O da, Rebî'ul-evvel ayının 13. günü 690 (m. 1291)'da olacaktır."

Şemsüddîn bu sözleri duyunca ağlamaya başladı. Dedi ki: "Efendim, cenâze hizmetlerinizi kim yapacak? Nereye defn olunacaksınız? Sizi kabre kim koyacak? Türbeniz nasıl olacak?" Hocası da; "Hizmetleri siz yapacaksınız. Allahü teâlânın ihsânı ve büyüklerimizin rûhâniyyeti yardımcınız olacak. Gasl ederken vücûduma değmeyeceksin. Gasl esnasında gözlerini açmayacaksın. Cenâze hizmetleri kendiliğinden yapılacaktır" buyurdu.

Şemsüddîn, hocasının emrini yerine getirmek için Amber Kalesi'ne gitti. Amber Kalesi'nin düşüşünden sonra, askerlerin arasından gizlice ayrıldı. Yolda Alîmullah Ebdâl ile karşılaştı. Alîmullah ağlıyordu. Buyurdukları gibi, Alâüddîn-i Sâbir'in aynı târihte vefât ettiğini öğrendi.

Kalyar'a vardıklarında, Şemsüddîn, Alâüddîn-i Sâbir'in kendisine tenbih ettiği gibi gusl abdesti aldırttı. Her iş kendiliğinden oluyordu. Şemsüddîn, Alâüddîn'in vücûduna dokunmuyordu.

Cenâze namazı kılınacağı zaman, Şemsüddîn yalnız olduğunu görerek çok üzüldü. O sırada Sâbir'e benzeyen bir atlı, dört nalla yanına geldi. Yüzünde bir tül, elinde bir mızrak vardı. Şemsüddîn'in yanına gelip; "Şemsüddîn dikkat et! Namaza daha durma" deyip, atından hemen inerek imamete kendisi geçti ve namaza durdular. Şemsüddîn selâm verdiği zaman, velîlerin ve kutubların, cenâze namazına iştirâk ettiğini gördü. Namazdan sonra cenâzeyi kabre koydular. Süvari atına döndüğü zaman, Şemsüddîn sordu; "Özür dilerim efendim! Kıymetli hocamın cenâze namazına katılan sizlerin isminizi öğrenebilir miyim?" Süvari, yüzündeki tülü çıkardı ve

buyurdu ki: "Şemsüddîn! Bu cenâzenin cenâze namazını, cenâzenin kendisi kıldırdı." Şemsüddîn, süvarinin yüzüne baktığında Alâüddîn-i Sâbir olduğunu gördü ve o anda bayılıp yere düştü.

Alâüddîn-i Sâbir'in vefâtından bir zaman sonra çeşitli hâdiseler meydana geldi. Bu esnada Hâce Mahdûm Sâbir'in kabri bir müddet kayboldu. Yeri belli olmayacak hâle geldi. Birgün bir kâfir, oradan geçerken, bir aydınlık gördü. Orası çok parlak görünüyor, hayvanlar bile o yere saygı gösteriyordu. Mezar kalıntılarından oranın, bir müslümana âit mezar olduğunu anladı. İslâmiyete olan düşmanlığının fazlalığı sebebiyle, hemen elindeki demir çubukla, orada bulunan son kalıntıları da dağıtmak için hücuma geçti. Tam o esnada, pencere gibi birşey gördü, içeride ne var diye bakmak için pencereden başını soktuğunda, boynunu tekrar dışarı çıkaramadı ve orada öldü. Hâce Mahdûm Sâbir o gece, kendisini tanıyan ve sevenlerden ba'zılarına rü'yâda görünüp; "Burada bir köpek var. Ondan rahatsız oluyorum. Onu buradan uzaklaştırın!" buyurdu. Gidip baktılar. Orada kafası yere gömülmüş olan birisinin olduğunu gördüler. Çıkardıklarında, o kâfirin yüzünün köpek yüzü gibi olduğunu gördüler. Bu hâdiseyi görenler, büyüklere hakaret etmenin cezasının pek ağır olacağını bir defa daha görerek anlamış oldular. Bundan sonra, Mahdûm Sâbir'in kabri üzerine mükemmel bir türbe yapıldı. Bu muazzam türbe üzerine inip çıkan kırmızı bir nûru, uzun zaman herkes gördü. Feyz ve ma'rifet kaynağı olarak etrâfına nûr saçmakta olan bu muazzam türbe, çok güzel muhafaza edilmiş olarak günümüze kadar gelmiştir.

Alâüddîn Sâbir'in vefâtından sonra talebeleri ve kendisini sevenler, her sene, vefâtının sene-i devriyyesinde kabri yanında toplanırlar, mübârek rûhuna okurlar, büyüklüğünü, kerâmetlerini, kıymetli sözlerini anlatarak eski günlerini yâd ederlerdi. Böylece yeni tanıyanların muhabbetleri artardı. Bu vesileyle, her sene Mahdûm Sâbir'in türbesi yanında binlerce insan toplanır. Onun rûhâniyetinden istifâde ederlerdi.

Bu vesileyle, yakın ve uzak yerlerden binlerce ziyâretçinin toplandığı bir sırada, oralarda su sıkıntısı meydana geldi. İhtiyâç kadar su bulmak mümkün olamıyordu. Alâüddîn Sâbir'in talebelerinden Mevlânâ Nûrullah, o günlerde rü'yâsında hocasını gördü. Kendisine; "Elde bulunan suyu, dergâh mescidinin küçük deposuna doldurun. Oraya Cennet çeşmelerinden su akıtacağız. Böylece susuzluk çekmiyeceksiniz" buyurdu. Mevlânâ Nûrullah; "Peki efendim" deyip uyanınca bildirilen şekilde yaptı. Bundan sonra hiç su sıkıntısı olmadı. O küçük deponun suyu hiç bitmedi.

Şah Muhammed Hasen (r.a.) isimli bir zât anlatır: "Yine bu toplantılardan birinde. Mahdûm Sâbir'in dergâhında toplanmıştık. Oğlum Şah Rauf Hasen, Hâce Ali Ahmed Sâbir'in menkıbe, kerâmet, söz ve güzel hâllerinin toplandığı "Hakîkat-i Gülzâr-ı Sâbir" isimli eserden ba'zı kısımlar okuyordu. Zamanın meşhûr zâtlarından bir çoğu da orada hazır bulunuyordu. Yalnız bir hizmetçi vardı ki, bu. Mahdûm Sâbir'in dergâhında hizmetçi olmasına rağmen, kitabın ba'zı yerlerine i'tirâz etti ve böyle i'tirâz mahiyetinde çeşitli sorular sordu. Daha o anda bütün vücûdu cüzzâm illetine (hastalığına) yakalandı. Pis pis kokmaya başladı. O cemâatte bulunanların hepsi, bu hâdiseye şahit oldular ve kendisine dediler ki; "Bu, Alâüddîn Sâbir'in hayâtına âit yazılara olan inançsızlığının cezasıdır. O kimse tövbe edip pişman oldu ise de, o haliyle oracıkta vefât etti."

Mevlânâ Muhammed Nûrullah Bahraşî anlatır: "Hâce Alâüddîn'in dergâhında uzun zaman kaldım. Bir defasında, Mahraca Lanjit Singh isimli biri, Kalyar'a gelip dergâhı yıkmak üzere, bir grup askerle Delhi'den yola çıktı. Hâce'nin dergâhına yaklaştıkları sırada, askerlerin hepsinin gözleri bir anda kör oldu. Felâketin sebebini anlayıp, Hâce Mahdûm'dan özür dilediler ve onun

talebelerinden oldular. Bundan sonra, Allahü teâlânın izni ile hepsinin gözleri açıldı. Eskisinden daha iyi görür oldular."

Hiyat Sâbir el-Kefîrî şöyle anlatır: "Orada bulunan iki İngiliz ava çıkmışlardı. Avlanırken, Hâce Mahdûm'un dergâhının yanına kadar geldiler.

Avcılardan birisi, orada bulunan bir maymunu, hiçbir sebep yokken keyif için öldürdü. O anda kendisi de öldü.

Öteki İngiliz çok korktu. Arkadaşının cesedini bile alamadan kaçıp gitti."

Hindistan'da bulunan Meşhûr Ganj Nehri üzerinde bir kanal açılacaktı. Kanal plânını hazırlamak vazîfeside bir İngiliz mühendisine verilmişti. Bunun hazırladığı plâna göre kanal, tam Hâce Mahdûm'un dergâhından geçiyordu, insanlar bu duruma karşı çıktı. Bütün karşı çıkmalara rağmen, İngiliz mühendis, Hâce Mahdûm'un dergâhının yıkılması plânından vazgeçmedi. Kendisi, dergâhın yakınında bir çadırda kalıyordu. Bir gece yatarken, birden kendisini, çadırın orta direğinde başaşağı olarak asılmış buldu. Görünüşte, içeri giren ve çıkan olmamıştı. Sabahleyin durumu farkeden yardımcıları kendisini çözdüler ve bunun, kendisine, Hâce'yi rahatsız etmemesine dâir bir îkâz olduğunu, dergâhı yıkmak kararından vazgeçmesini söylediler. Bu hâdise üzerine çok korkan mühendis, Alâüddîn Mahdûm'un dergâhını yıkmak kararından vazgeçtiği gibi, her gittiği yerde, ondan hürmetle bahsetmeye başladı.

Mevlânâ Abdurrahmân Lüknevî anlatır: "Ali Ahmed'in dergâhında çile çekiyordum. Çile kırk gün sürecekti. O günlerde dergâhta yemek hazırlanmıyordu. Açlıktan dayanamıyacak hâle geldiğim zaman, Alâüddîn-i Sâbir'in mübârek kabirlerinde, kendim ve arkadaşlarım için duâ ettim. Aynı akşam tanımadığım bir zât. İsmimi söyleyerek beni aradı. "Abdurrahmân benim" dediğim zaman; "Senin ve iki arkadaşın için yemek getirdim" dedi ve gitti. Yemeği afiyetle yedik. Bu zât onüç gün muntazaman bize yemek getirdi. Onüçüncü gün dedi ki: "Şimdi sizin misâfirliğiniz bitmiştir. Size yarın yemek getirmeyeceğim." Ben, bunu Alâüddîn Sâbir'den bir işâret kabûl ederek çilemi bitirdim. Bir gün daha kalıp, Kalyar'dan Pâni-püt'e gittim."

Bedaun'dan Kuli Şah anlatır: (Bu kimse üçü yaya olmak üzere, yirmibir kere hac etmiş çok mübârek bir zâttı) "Doksan yıl kadar önce, yolun tehlikeli oluşu sebebiyle, Alâüddîn Sâbir'in kabrine ziyârete gelinememekteydi. Sâdece her tehlikeyi göze alabilenler gelebilmekteydi. Yiyecek için herhengi bir tedbir alınmamıştı. Ziyâretçiler, yaban eriği, ba'zı meyveler ve civardan toplayabildikleri yiyecekleri yerler, iki veya üç günden fazla da kalamazlardı. Her Cum'a gecesinde, bir arslanın dergâhı ziyâret ettiğini bizzat gördüm. Arslan bir kaç dakika kalıyor ve ziyâretçileri ne ürkütüyor ne de zarar veriyordu."

Munşî Muhammed Hân Emblevî anlatır: "Yatsı namazı için abdest alıyordum. Alâüddîn-i Sâbir'in dergâhında, kabrinin başında, bir arslanı başı önüne düşmüş bir hâlde sessizce otururken gördüm. Durumu anlattığım zaman, bir çokları, arslanların sık sık buralara gelip gittiklerini söyledi." Hâce Şerefüddîn Şah Purî, dergâha ba'zan hanımı ile birlikte ziyâret için gelirdi. Kendisi bir parça ağır işitir idi. Hanımı diyor ki: "Alâüddîn Sâbir'in kabrinde bir arslan gördüm. Durumu bilmeyenler kaçıştılar. Kocam arslana ne dikkat etti, ne de yerinden hareket etti. Arslan, kabrin önüne geldi. Edeble birkaç dakika bekledi ve çıkıp gitti. Arslan gittikten sonra, efendime durumu söyledim. Bana dedi ki: "Sen onu ilk defa görüyorsun, ben çok defa rast geldim. Mahdûm Sâbir'in kabr-i şerîflerinin önünde hiç kimseye zarar vermeye cesâret edemez."

Kemâl Şah isimli bir zât anlatır: "Dergâhı ziyâretim esnasında bir gece örtünüp, dergâhdaki câminin avlusunda uyumuştum. Birisinin üzerimdeki örtüyü çekiştirdiğini farkettim. Uyandığım zaman, bir dişi arslan ile yavrularını gördüm. Yavrularından birisi, neş'e içinde üzerimdeki örtüyü çekiştiriyordu. Biraz sonra dişi arslan yavrularını topladı. Gördüğüm manzaradan korkmuş olduğum için örtüyü sıkıca örttüm. Korku içinde gözlerimi kapadım. Fakat, Elhamdülillah, dişi arslan ve yavruları, dergâhta hiç kimsenin kılına dokunmadan ormana doğru gittiler. Ben de rahat bir nefes aldım."

Envâr-ül-âşıkîn kitabının müellifi 1857 senesinde Hindistan'da ayaklanma yatıştıktan sonra Kalyar'a giderek Alâüddîn-i Sâbir'in kabrini ziyâret etti. Ziyâreti esnasında bir İngiliz subayı dergâha geldi. Yanında adamları ve polisler vardı. Ayakkabılarıyla dergâha girmek istedi. Hizmetçi Mansab Ali Han kendisini durdurarak; "Burası müslümanların mübârek velîlerinden birisi olan Alâüddîn-i Sâbir'in kabridir. Lütfen ayakkabılarınızı çıkarın" dedi. İngiliz subayı sinirinden kıpkırmızı oldu. Vurmak üzere kırbacını Mansab Ali Han'a doğru kaldırdı. Tam vuracakken, Mansab Ali Han mâni oldu. Öfkesinden deliye dönen İngiliz, bütün hizmetçileri ve ziyâretçileri yakalamaları için adamlarına emir verdi. Hepsini isyan etmekle itham etti. Hizmetçilerden ba'zıları Sâbir'in kabrine gelip, İngiliz subayını şikâyet ettiler. Aynı anda İngiliz subayı, mi'desini tutarak inlemeye başladı. Ağrısı gittikçe artıyordu. Adamlarına dönerek; "Burası kimin yeridir?" dedi. Onlar da kendisine; "Burası, Mahdûm Alâüddîn-i Sâbir'in dergâhıdır" dediler, İngiliz subayı yakaladıkları müslümanların serbest bırakılmasını emr ederek; "Görünüşe bakılırsa bu zâtı incittik. Beni Ruurhi'ye (Kalyar'dan 5 mil mesafede bir şehir) götürün" dedi. Oradan ayrıldılar. Fakat İngiliz subayı yolda öldü.

Mevlânâ Zâhirüddîn Embehtevî anlatır: "Bir arkadaşım vardı. Demiryolu işçisi idi. Kendisini sevmeyenlerin iftirasına uğramıştı. Bana, Mahdûm Sâbir'in hürmetine Allahü teâlâya duâ etmemi söyledi. Ben de duâ ettim. Rü'yâmda gördüm ki, Mahdûm Sâbir, arkadaşımın düşmanlarının hazırlamış olduğu iftira yazısını yaktı ve buyurdu ki: "Bu yanlışdır ve yakılmalıdır." Ertesi gün, iftiracıların hazırladığı yazı bulunamadı. Neticede, arkadaşıma "hiçbir zarar yapamadılar."

Sâlim Ârif isminde bir zât, uzun bir zamandır hasta idi. Arkadaşına bir mektûp yazdı. Mahdûm Alâüddîn-i Sâbir'in kabri yanında, kendisinin hastalığı için duâ etmesini istirhâm ediyor ve şöyle diyordu: "Sizler, o büyüklerin kıymetini bir nebze de olsa anlamışsınız. Bizler, onların büyüklüğünü anlamaktan çok âciz insanlarız. Onların merhametleri boldur. Ve herkesçe bilinir. Hastalığımdan çok muzdaribim. Kurtulmam için o mübârek kabrin ayak ucunda duâ buyurmanızı istirhâm ederim." Daha sonra başından geçenleri arkadaşına yazdığı mektûpta şöyle anlattı: "Ramazan ayı idi. Çok hasta idim. Ateşler içinde yanıyordum. Orucumu ve ibâdetlerimi çok zor yapıyordum. 20 Ramazan 1374 (m. 13 Mayıs 1955) Cum'a günü idi. Ya'nî sizden mektûpla duâ taleb edişimden bir hafta geçmişti. Cum'a namazını kılıp yatağa güçlükle ve bitkin bir hâlde düşüp kaldım. Biraz sonra elime bir kitap alıp okursam iyi olacağım kalbime geldi. Kitap okurken aniden iyileştiğimi hissettim. Hiç bir şeyimin kalmaması, tamamen iyileşmiş olmam beni hayrete düşürdü ve çok şaşırdım. Birkaç gün sonra sizden ikinci bir mektûp aldım. Hastalığımın iyi olduğu Cum'a günü ya'nî 20 Ramazan 1374 günü Mahdûm Sâbir'in kabrinde duâ ettiğinizi yazıyordunuz."

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 177

2) Siyer-ül-evliyâ

3) Firdevs-ül-vücûb

4) Sırr-ül-ubûdiyyet

5) Hakîkat-ı Gülzâr-ı Sâbir

6) The Big five of India in Sufism sh. 107

ALİ BEKKÂ

Evliyâ bir zât. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı Bekkâ'dır. Bekkâ çok ağlayan demektir. 570 (m. 1174) senesinde doğdu. 670 (m. 1274)'de vefât etti. İbrâhim aleyhisselâmın yaşadığı beldeye yakın bir yerde zaviyesi (tekkesi) vardı. Burada bulunur, gelip geçenlere ve ziyâretine gelenlere yardım eder, yiyecek ikram ederdi. Melik Mensûr Kalevûn, onu çok methederdi. Melik Mensûr'a bütün işlerinde yardımcı olurdu. Bir çok mes'eleyi, ona keşfiyle bildirmişti. Hattâ Melik olacağını da önceden işâret etmişti. Ali Bekkâ hazretlerinin çok ağlamasının ve "Bekkâ" çok ağlayan lakabının verilme sebebini, Kutbüddîn Yünûnî şöyle anlatmıştır: "Onun, sâlih ve kendisi gibi evliyâ bir arkadaşı vardı. Hâller ve kerâmetler sahibi idi. Bir defasında ikisi birlikte Bağdad'dan bir yolculuğa çıkmışlardı. Gidecekleri yer ile Bağdad arası, yürümekle bir senelik yol idi. Onlar, kerâmetleriyle bir senelik yolu bir saatte almışlardı. Bu arkadaşı ona; "Ben, falan vakitte, falan memlekette öleceğim. O zaman yanımda bulun" diyerek, Ali Bekkâ hazretlerine vasıyyet etmişti. Fakat bu arkadaşı, son nefesde imansız öldü. Bu hâdise karşısında Ali Bekkâ hazretleri, Allahü teâlânın rızâsına kavuşamamaktan ve son nefes endişesi ile korkarak çok ağlardı, imansız giden arkadaşının hâlini, kendisi şöyle anlatmıştır: "Söylediği vakit gelince yanına gittim. Hayâtının son anlarını yaşıyor ve can çekişiyordu. Yönünü doğu tarafına dönmüştü. Tutup kıbleye çevirdim. Tekrar doğuya döndü. Tutup yine kıbleye çevirdim. Bu arada gözlerini açıp bana dedi ki: "Hiç uğraşma, ben bu tarafa dönmüş olarak öleceğim!" Hıristiyan ruhbanlarının söylediği küfür olan, îmânı gideren sözler söylemeye başladı. Dîn-i İslâm'dan çıktı. Nihâyet imansız olarak öldü. Ölüsünü kaldırıp, oradaki bir kiliseye götürdük. Birde gördük ki, kilisede bir kalabalık toplanmış ve çok üzgün bir hâlde idiler. Önlerinde yatan bir cenâzenin etrâfında duruyorlardı. "Nedir bu hâl?" dedik. Onlar dediler ki: "Bizim meşhûr bir ruhbanımız vardı, yüz sene yaşadı. Bugün öldü. Fakat, ölmeden önce dînimiz olan hıristiyanlıktan çıktı. Müslüman olduğunu söyledi ve müslüman olarak öldü." Biz onlara dedik ki: "Bizim elimizdeki cenâze de müslüman idi. Son nefesinde hıristiyanlık dîni üzere öldü ve imansız gitti. Siz bunu alın, o, müslüman olarak ölen ruhbanınızın cenâzesini de bize verin." Onlar da kabûl etti. Biz o müslüman olanın cenâzesini alıp, yıkadık, kefenledik, müslüman mezarlığına defn ettik.. Onlar da öbürünü alıp, hıristiyan mezarlığına defnettiler. Allahü teâlâdan, son nefesimizde îmân ile gitmeyi nasîb etmesini dileriz, yalvarınız!"

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 178

2) Tabakât-ül-evliyâ sh. 461

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 262

ALİ BİN ABDULLAH EŞ-ŞÜSTERÎ

Endülüs'teki evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Abdullah eş-Şüsterî en-Nümeyri el-Endülüsî'dir. Mâlikî mezhebinden olan Ali bin Abdullah, tasavvuf ilimini ve edebi, Ebû Muhammed bin Sebîî'den öğrendi. Aynı zamanda fıkıh âlimi ve şâir olan Ebü'l-Hasen

Ali'nin doğum târihi belli değildir. 668 (m. 1269) senesinde, hacdan dönerken Dimyât'da vefât etti ve oraya defnedildi. Hayâtı hakkında fazla bilgi olmayan Ebü'l-Hasen; vera, zühd ve takvâ sahibi bir zât idi. Kerâmetleri ve menkıbeleri çoktur.

Ünvân-üd-diyâne adlı eserin yazarı şöyle anlatır: "Es-Süsterî, birgün talebeleriyle yolculuğa çıktı. Daha önce sevdiklerinden Ahmed isminde bir zât esîr düşmüştü. Bu yolculuk sırasında Ebü'l-Hasen Ali; "Ey Ahmed! Artık bize gel!" diye birkaç defa yüksek sesle söyledi. Talebeleri bu sözleri işitince; "Efendim! Ahmed kimdir? Buralarda öyle birisi yoktur" dediler. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen Ali; "Yarın inşâallah sizin kendisiyle sevineceğiniz kimse olacaktır" dedi. Ertesi gün Kâbis denilen köye vardılar. O köye giderken, daha önce esârette olan kişi koşarak geldi. Ebü'l-Hasen Ali talebelerine; "Haydi şimdi sevinin, bu kardeşinizle müsâfeha ediniz. O esâretten kurtulmuştur" dedi.

Şöyle anlatılır: "Câye denilen şehirde, Ebü'l-Hasen bin Alâl isminde, dînine bağlı ve emâneti koruyan bir zât vardı. Birgün Süsterî hazretlerinin talebelerine ders okuttuğu yere geldi ve onu ders okuturken buldu. Ebü'l-Hasen'in ilmini ve talebeye öğretiş usûlünü çok beğendi. Ebü'l-Hasen'e ve talebelerine, Allahü teâlânın rızâsı için yirmi dirhem ve ba'zı yiyecekler getirmeyi niyet etti. Daha sonra niyet ettiği şeylerin yarısını getirip aralarında taksim etmeği ve diğer yarısını da sonra getirmeyi düşündü. O gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) yanında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ali olduğu hâlde gördü. Ebü'l-Hasen bin Alâl, rü'yâsında görmenin sevinciyle Resûlullaha (s.a.v.) koştu ve "Yâ Resûlallah, Allahü teâlâya benim için duâ buyurun?" diye arzedince, Resûlullah efendimiz (s.a.v), Hazreti Ebû Bekr'e dönüp; **"Ey Ebû Bekr ver!"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr bir çöreği mübârek eliyle iki parçaya böldü ve yarısını Ebü'l-Hasen bin Alâl'a verdi. O esnada Ebü'l-Hasen bin Alâl uyandı ve o çörek parçasını yanıbaşında buldu. Hemen hanımını ve çocuklarını uyandırdı ve rü'yâsını anlattı. Bu rü'yâ ve sonundaki hakîkat, Ebü'l-Hasen bin Alâl'ın îmânını kuvvetlendirdi. Bundan sonra ibâdet aşkı daha da artıp, Allahü teâlâya şükr edip devamlı ibâdete koyuldu. Ertesi gün Ebü'l-Hasen bin Alâl, Ali eş-Şüsterî'nin huzûruna, vermeği kararlaştırdığı para ve yiyeceklerin yarısıyla geldi ve onları verdi. O zaman Ali eş-Şüsteri; "Ey Ali, biraz yakına gel. Eğer ilk önce getirmeyi niyet ettiklerinin hepsiyle gelseydin, çöreğin diğer yarısına da kavuşurdun" buyurdu."

Ebü'l-Hasen Ali, hacdan dönerken, hasta bir hâlde Şam'dan Dimyat'a gidiyordu. Dimyat sahiline geldiğinde, orada bulunan köyün ismini sordu. Ettiynetû dediler. Orada vefât etti. Talebeleri, omuzları üzerinde cenâzeyi Dimyat'a getirdiler ve oraya defnettiler.

Ebü'l-Hasen Ali, birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. El-Urvet-ül-vüskâ, 2. Elmakâlid-ül-vücûdiyyetü fî esrâr-is-Sûfiyyeti, 3. Dîvânü şiir, 4. Er-Risâlet-ül-kudsiyye fî tevhîd-il-ammeti vel-hassatı vel-merâtib-il-Îmâniyyeti vel-İslâmiyyeti vel-ihsâniyyeti, 5. Er-Risâlet-ül-ilmiyyetü.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 135

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 711

3) El-A'lâm cild-4, sh. 305

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 178

5) Lisân-ül-mîzân cild-2, sh. 240

ALİ BİN AHMED ES-SA'DÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Fahrüddîn'dir. 595 (m. 1199)'de doğdu. 690 (m. 1291)'da vefât etti. Şam'da; İbn-i Taberzed, Ebü'l-Mehâsin bin Kâmil, Ebü'l-Yemen el-Kindî, İbn-i Harestânî, İbnüddenf, Hıdır bin Kâmil, İbn-i Mülâib, Ebü'l-Fadl, Ebü'l-Meâlî bin el-Mencâ ve kardeşi Abdülvehhâb, Şeyh Muvaffaküddîn ve kardeşi Ebû Amr ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitmiştir. Kudüs'te; Ebû Ali el-Evkî'den, Mısır'da; Ebü'l-Berekât bin Habbâb'dan ve Ebû Abdullah bin er-Reddâd'dan, İskenderiyye'de; Ca'fer el-Hemedânî'den, Zafer bin Sahm'dan ve İbn-i Ravah'dan, Haleb'de; İbn-i Halîl el-Hâfız'dan, Humus'da; babası Şemsüddîn Buhârî'den Bağdad'da; Abdüsselâm ed-Dahirî, Amr bin Kerem'den hadîs-i şerîf işitmiş, ayrıca okunan meşhûr kitabları dinlemiştir.

Fıkıh ilmini, babasından ve Şeyh Muvaffaküddîn'den öğrendi. Ondan "El-Muknî" adlı eseri okudu. Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerindendir. Bu kitabı okutmak için icâzet aldı. Amcası Hâfız Ziyâüddîn ona, hadîs-i şerîf rivâyet etmesi için icâzet verdi. Onlardan bir kısmı şu zâtlardır: Ebü'l-Mekârim el-Lebbân, Ebû Ca'fer es-Saydalânî, el-Kerrânî. Afifet-ül-Fârkâniyye, Ebû Sa'd-üs-Saffâr. Es'ad el-Iclî. Abdülvâhid es-Saydalânî, Ebû Tâhir el-Huşûî, Ebü'l-Ferec bin Cevzî, Mübârek bin Ma'tûş, Hibetullah İbni Sıbt ve diğerleri. Amr bin Hâcib, Mu'cem adlı eserinde onun hakkında şöyle demiştir: "Fıkıh ilmini babasından ve Şeyh Muvaffaküddîn'den öğrendi. Faziletli, kıymetli, güzel yüzlü ve güzel ahlâklı idi. Dînin emirlerine tam uyan, yardımı seven ve takdîre şayan bir hâli vardı. Onun hâlini, amcası Şeyh Ziyâüddîn'den sordum. Methedip, güzel ahlâka ve tam bir mürüvvete sâhib olduğunu söyledi."

Faradî de Mu'cem'inde onun hakkında şunları kaydetmiştir "İlimde üstâd, âlim, fakîh, zâhid, âbid, kendisine çok isnâdda bulunulan, vakûr ve hadîs-i şerîf kırâatında sabırlı bir âlim idi. Evinde talebelere karşı şefkatli idi. Genellikle evinde durur ve çok ibâdet ederdi. Ecdadının yolunu ta'kib eden bir zât idi. Altmış sene hadîs rivâyetiyle meşgûl oldu. Birçok kimseden rivâyette bulunma husûsunda tek âlimdir."

Şeyh Tâcüddîn el-Ferâvî de onun için; "Rivâyette riyaset onunla sona erdi. Çeşitli beldelerden muhaddisler ona gelmiştir" demiştir.

Hâfız Berzâlî de şöyle demiştir: "Çok hadîs-i şerîf ve müşkil lafızlar ezberlemişti. Nâdir hadîslerden çoğunu bilirdi."

İmâm-ı Zehebî de onun hakkında şöyle demiştir: "Fakîh, faziletli, edîb, zâhid, sâlih ve hayırlı bir zât idi. Adâletli ve güvenilir, vera' ve takvâ sahibi idi. Talebelerine karşı gayet hoş muâmele ederdi."

Yine İmâm-ı Zehebî şöyle demiştir: "El-Mezâ'dan onun hakkında sordum. "Büyük âlim, emsali az bulunur, âlimler yetiştirmiş olan bir aileye mensûptur. Bu zamanda, rivâyet husûsunda onun gibi ilerlemiş biri daha bilinmiyor" dedi."

Gençliğinde ticâret ile meşgûl olup, seferlere çıkıyordu. Daha sonra ilme yönelip malını amcası Hâfız. Ziyâüddîn'in medresesine vakfetti. İlimde çok yükselip, meşhûr oldu. Dımeşk, Mısır, Bağdad, Musul ve diğer beldelerde hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebü'l-Kâsım Ali bin Belbân, onun hadîs-i şerîf rivâyet ettiği zâtların isimlerini tesbit etmiştir. Ondan istifâde etmek, hadîs-i şerîf dinlemek için pekçok kimse derslerine gelmiştir, ilk önceleri, altıyüzelli talebe toplanmış ve sonra bu miktar çok artmıştır. Kendisinden hadîs-i şerîf işitenlerden bir kısmı şu zâtlardır: Amr bin Hâcib Zekîyüddîn Münzirî, Reşîd Atâr, ed-Dimyâtî, İbn-i Dakîk-il-Iyd, el-Hârisî, Kâdı Takıyyüddîn Süleymân bin Hamze, Şeyh Şemsüddîn bin Kemâl ve diğerleri. İmâm-ı Zehebî onun

için şöyle demiştir: "Seksen güvenilir râvî ile rivâyeti Resûlullaha (s.a.v.) ulaşan son âlimlerdendir." Vefâtında, büyük âlimler, meşhûr zâtlar ve halk, büyük bir kalabalık hâlinde toplandı. Cenâze namazı Muzafferî Câmii'nde kılındı. Fesh-i Fayson denilen yerde, babasının kabrinin yanına defn edildi. Güzel şiirleri olup bir şiirinin tercümesi şöyledir:

"Ölüm habercileri sana koşarak geliyor. Kalbin bundan gâfil ve yanılma içindedir. Gayret et. İyi amel işle. Ölüm sana yaklaştı. Oyunu, eğlenceyi bırak. Sonu olan, âciz bir insan olduğunu unutma. Allahü teâlânın azâbından emîn olma. Nice kimseler, amel defteri simsiyah olarak Cehenneme sevkedildi. Bunlar süslü ve aydınlık Cennetlere sevkedilenler gibi değildirler. Rabbinden ümid kesme, fakat çalış, gâfil olma."

"Ölüm sana geliyor ey İbn-i Buhârî! Ölümü sâlih ameller işlemiş olarak karşıla. Kesin olarak bil ki, âhıret günü geliyor. Büyük-küçük herkes, hesaba çekilecek. Sanki sen ölmüşsün. Ölümü gözünle görüyorsun. İnsanlar, cenâzeni almış mezarlığa taşıyorlar. Kabrin derinliğine yalnız ineceksin (konacaksın) ve üstüne toprak atılacak! Dikkat et. Yemîn ederim ki, geride bıraktığın mallar ve mülkler sana fayda vermez! Ancak, fakirlere sadaka vermiş isen, hayra harcamış isen, o zaman faydasını görürsün. İşte o zaman, geçmiş iyi amellerin sebebiyle umulur ki, Allahü teâlâ seni affeder ey İbn-i Buhârî!

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 19

2) El-A'lâm cild-4, sh. 257

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 325

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 414

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1696

ALİ BİN EBÎ BEKR EL-İDRÎSÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Ebî Bekr bin İdrîs el-İdrîsî el-Ba'kubî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 619 (m. 1222) senesinde Zilka'de ayında vefât etti. Ukâbe denilen, Bağdad'ın Kuzeydoğusundaki dergâhına defn edildi, ilim, edeb ve tasavvuf bilgilerini Ali bin Hiyetî'den öğrendi. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin talebelerindendir.

Sâlih bin Ya'kûb el-Ukûbî şöyle dedi: "Babam anlatırdı. Beş yaşındaki oğlum İsmâil yatalak hasta idi. Onu alıp, Ali bin Ebî Bekr hazretlerine götürdüm. Şifâ bulması için duâ buyurmasını rica ettim. Beni kabûl etmedi. Ben de çocuğu oraya bıraktım. Ali bin Ebî Bekr, o zaman elindeki portakalı attı ve portakal oğlumun dizine geldi. O anda, oğlum derhal ayağa kalkıp yürümeye başladı. O da, attığı portakalı aldı ve dergâhına yöneldi. Orada bulunanlar tehlîl (La ilahe illallah) getirdiler. Oğlumla beraber geri döndük."

Talebelerinden Abdürrahîm bin Muzaffer şöyle anlatır: "Zâlim bir kişinin çok zulmünü gördüm. Dayanamayıp, Ali bin Ebî Bekr hazretlerine gidip, durumumu arzettim. Çok heybetli idi. Bahçede akşam namazını kıldı. Daha sonra talebeleri etrâfına oturdular, içlerinden birinin elinde, ok ile yay vardı. Onu aldı, oku yaya takıp bana döndü ve "At!" buyurdu. Ben de; "Başüstüne" diyerek, onun dilediği şekilde üç defa attım. Sonra kendileri alıp attılar. Ok, az ilerideki bir ağacın gövdesine isâbet etti. O zaman; "Şimdi cezasını gördü" buyurdu. Ben; "Allahü ekber" deyip tekbîr getirdim. Oradakiler de tekbîr getirdiler. Oradan ayrıldım. Sabahleyin öğrendim ki, o zâlim kişi, baygın bir şekilde yatağa düşmüş, nereden geldiği bilinmeyen bir ok kendisine isâbet etmiş, cezasını böylece görmüş."

_____

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 164

2) Tekmilet-ü vefeyât in-nakile cild-5, sh. 131

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 85

ALİ BİN HÜSEYN EL-HARÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Hüseyn el-Hariri el-Mensûr'dur. Doğum târihi belli olmayıp, 645 (m. 1247) senesinde vefât etti. Ali el-Harîrî'nin çok kerâmetleri görüldü. Havran'ın Büsr köyünden ve "Benûz-Zemân" denilen aşirettendir. Daha küçük yaşta iken Şam'a geldi ve orada yetişti. Zâten annesi Şamlı olup, Emîr Karvaş bin Müseyyib el-Ukaylî'nin soyundan idi. Ebü'l-Hasen el-Harirî daha küçük iken babası vefât etti. Amcasının himâyesinde büyüdü. Geçimini te'min etmek için, amcasının mesleğini öğrendi.

Şeyh Ebû Ali el-Magribî'den ilim öğrendi ve onun sohbetlerini dinledi. Ebü'l-Hasen el-Harîrî, derecesi yüksek, hâl ve kerâmet sahibi, cesur, vekar sahibi bir zât idi.

Es-Sirâc şöyle anlatır: "Harezm taraflarından bir fesad topluluğu Şam civârına geldiler. Ali Harîrî'nin doğum yeri olan Büsr denilen yere yaklaştılar. O civarda çok zulüm ve eziyet yaptılar. Ebü'l-Hasen el-Harîrî, talebelerinden birine; "Gel seninle bu zâlim kimselere gidelim" dedi. O talebe çok korktu ve; "Efendim, bu zâlim kimseler, bize zarar verirler. Biz yalnızız. Onlara bişey dememiz hâlinde, etrâfa daha çok zarar verirler" dedi. Ebü'l-Hasen el-Harîrî: "Kalk gidiyoruz. Bakalım Allahü teâlâ ne gösterecek" buyurarak, bineğine bindi. Talebesiyle onların çadırlarının kurulu olduğu yere gitti. Onlar Ali el-Harîrî'yi tanımadıkları hâlde. Sultanları karşıladıkları gibi, karşıladılar. Ali el-Harîrî, heybet ve Şiddetle onların karşılarına geçip, yaptıkları zulme son vermelerini, iyi kimseler olmalarını nasihat etti ve her kelimeyi söylerken, elindeki asasını yere vurarak tenbîhte bulundu. Onların reîsi, söylenen sözler karşısında birşey diyemedi. Başını önüne eğdi. Daha sonra adamlarını alıp o bölgeden uzaklaşıp gitti."

Şöyle anlatılır: "Talebelerinden biri, Ali el-Harîrî hazretlerine gelip, hacca gitmek istediğini bildirdi ve izin istedi. Ali el-Harîrî de ona küçük bir çanta verdi ve içinden ihtiyâç miktarı kadar parayı harcamasını, geri kalanı iade etmesini tenbîh etti. O zât çantayı açtığında bir dirhem (gümüş para) olduğunu gördü ve bunun az olması sebebi ile üzüldü ve geri vermek istedi. O anda Ali el-Harîrî'nin ma'nevî hâli kendisini kapladı ve bunda bir hayır var diyerek o parayı harcadı. Çantayı tekrar açtığında, bir dirhem daha olduğunu gördü. Böylece, yol boyunca bütün ihtiyâçlarını karşıladı. Döndüğü zaman çantayı hocasına iade etti ve bu durumun hocasının kerâmeti olduğunu anladı."

Yine şöyle anlatılır: "Büyük âlim Takıyyüddîn bin Salâh ile Ebü'l-Hasen el-Harîrî hazretleri bir yerde bir araya geldiler. Ali el-Harîrî; "Misâfirimize birşey ikram etmemiz îcâb eder" dedi. O anda oradan bir koyun sürüsü geçmeye başladı. Talebelerinden birine; "Git, yüz dirhem kıymetinde olan şu vasıftaki koyunu al getir" buyurdu. Orada bulunan Takıyyüddîn bin Salâh; "Her hâlde Şeyh Ali beni imtihan etmek ister. Bu koyunun etini yemiyeceğim" diye içinden geçirdi. Daha sonra sofra kuruldu. O esnada dışarıdan birisi geldi ve; "Bugün buradan bir koyun sürüsü geçti mi?" diye sordu. Oradakiler; "Niye soruyorsun?" dediklerinde, "O sürüde yüz dirhem kıymetinde bir koyunum vardı. Vasıfları şöyle şöyle idi. Ben onu Ali Harîrî hazretlerine ve sevdiklerine nezretmiştim" dedi. Oradakiler; "Evet bahsettiğin vasıftaki koyun, şu sofradaki koyundur" dediler. O kişi de; "Elhamdülillah koyun sahibini bulmuş" dedi. O zaman Ali el-Harîrî,

Takıyyüddîn bin Salâh'a nazar etti ve "Kişi dâima hüsn-i zanda bulunmalıdır." dedi. Takıyyüddîn bin Salâh; "Tövbeler olsun, tövbeler olsun" deyip af diledi."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 450

2) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 6

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 231

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 174

5) Zeyl-i Ravdateyn sh. 180

6) El-Bidâye ven-nihâye cild 13, sh. 173

7) El-A'lâm cild-4, sh. 279

ALİ BİN MUHAMMED ER-RÂMÛŞÎ

Hadîs, fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali er-Râmûşî el-Buhârî ed-Darîrdir. Doğum târihi bilinmiyen Ali bin Muhammed aslen Buhârâlıdır. Kendisine "Necm-ül-ulemâ" ve "Hamîdüddîn" lakabları verilmiştir. Zamanının tanınmış âlimlerinden ilim öğrenen Ali bin Muhammed, hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen) idi. Ali er-Râmûşî, 666 (m. 1268) senesinde vefât etti.

Ali bin Muhammed, Şems-ül-eimme Muhammed bin Abdüssettar el-Kerderî'den fıkıh ilmini, Cemâleddîn Ubeydullah el-Mahbûbî'den, hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu. Ayrıca Ali bin Muhammed Ebü'l-Muhammed, Mahmûd bin Ahmed es-Sa'îdî ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

El-Kureşî onun hakkında: "Yeryüzü, Ali bin Muhammed'in celâlinden ses çıkarırdı. Mâverâünnehr'de, ilim onunla son buldu." demektedir.

Et-Temîmî ise onun için; "Ali bin Muhammed, âlim, kâmil ve ilmiyle amel eden bir zât idi" demektedir.

Birçok eserler yazan Ali bin Muhammed'in bilinen eserleri şunlardır: 1. El-Fevâid (Hâşiyet-ül-hidâye). 2. Şerh-ül-manzûme en-Nesefîye, 3. Şerh-ül-hâfi. 4. Şerh-ül-Câmi-ül-kebîr.

---

1) Cevâhir-ül-mudiyye varak: 102 a-b

2) Tabakât-üs-seniyye, varak: 251 a

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 125

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 711

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 2033

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 116

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 217

ALİ BİN MUHAMMED ES-SEHÂVÎ

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı İlmüddîn'dir. 558 (m. 1163) senesinde Sehâ'da doğdu. 643 (m. 1245)'de Dımeşk'da vefât etti. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminden başka; kırâat, tecvîd, kelâm, usûl, nahiv, lügat ilimlerinde âlim, edîb ve şâir bir zâttı. Hâfız Ebü't-Tâhir es-Silefî'den, İskenderiyye'de; Ebû Tâhir bin Avf'dan, Mısır'da; Ebü'l-Ciyûş Asâkir bin

Ali'den, Hibetullah el-Busayrî'den, İsmâil İbni Yâsîn'den hadîs-i şerîf işitti. Kırâat ilmini; Ebü'l-Kâsım Şâtıbî'den, Ebü'l-Cûd Gıyâs bin Fâris ellahmî'den, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Yûsuf el-Gaznevî'den öğrendi. Rivâyet isnâdlarını; Şam'da Ebü'l-Yemen el-Kindî'den ve Ebü'l-Cûd'dan aldı. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerindendir. İlim tahsilini tamamladıktan sonra Dımeşk'a gitti. Orada Benî-Ümeyye Câmii'nde Zekeriyyâ aleyhisselâmın kabri yanında kırk seneden fazla ders verdi. Pekçok kimse ondan ilim öğrendi. Ondan ilim öğrenenlerden bir kısmı şu zâtlardır: Şihâbüddîn Ebû Sâme, Şemsüddîn Ebü'l-Feth, Muhammed bin Ali bin Mûsâ el-Ensârî, Zeynüddîn Abdüsselâm ez-Zevâvî, Reşîdüddîn Ebû Râyidî, Cemâlüddîn, İbrâhim Fâdılîy, Radıyyüddîn Ca'fer bin Debûka, Şihâbüddîn Muhammed bin Mezher, Şemsüddîn Muhammed Dimyâtî ve diğerleri. Kendisinden ilim alanlar sayılmayacak kadar çoktur.

İmâm-ı Zehebî şöyle demiştir: "Kendisinden kırâat ilmi alınan âlimlerden onun gibi çok talebesi olanını bilmiyorum."

İbn-i Kâdı Şühbe de onun için şöyle demiştir: "Etrâfı talebeler ile dolar taşardı. Çeşitli memleketlerden, talebeler ondan ilim öğrenmek için gelirdi. Dînin emirlerine titizlikle uyardı. Seçkin, mütevâzi, gösterişten uzak, hoşsohbet idi ve nâdir olan şeyler anlatırdı. Keskin zekâ sahibi, kadri bilinen ve hürmet gösterilen bir zât idi."

İbn-i Hillikân da şöyle kaydetmiştir "Onu Dımeşk'da gördüm, insanlar etrâfına kalabalık bir hâlde toplanmış, ondan kırâat ilmi öğreniyorlardı.

Sırayla okuyorlar, her birine epey bir zaman sonra sıra geliyordu. Ayrıca onu, defalarca, bir hayvana binmiş Sâlihiyyin dağına çıkarken gördüm. Yanında iki üç kişi bulunur, herbiri sırayla bu gidiş esnasında ondan okurlardı. Her biriyle ayrı ayrı ilgilenirdi. Vefâtına kadar, hep ilim öğretmekle meşgûl oldu."

Zamanının seçkin âlimlerinden olan Ali bin Muhammed Sehâvî hazretleri pekçok eser yazmıştır: "Hidâyet-ül-merâtib" dört cild olup, Zemahşerî tefsîri üzerine yazdığı şerhdir. "Mufassal". "El-Kevâkib-ül-vükâd fî usûl-iddîn". Kehf sûresine kadar yazdığı dört cildlik tefsîri, "Sefer-üs-se'âde ve "Sefîr-ül-ifâde" kırâat ilmiyle ilgili "Kasîde-i Şâtıbiyye" üzerine yazdığı şerh en önemli eserleridir. Bunlardan başka, hutbeleri ve şiirleri de vardır.

Vefâtı yaklaştığı sırada söylediği bir şiirin tercümesi şöyledir:

"Dediler ki, yarın âhıret diyarına gideceğiz. Kervan, kurtuluş diyârında olanların menziline ulaşacak, itaat eden kimse onlara kavuşmaktan sevinir. Dedim ki, benim günâhım var, çârem de yok. Hangi yüzle onların arasına katılabilirim? Dediler ki, Allahü teâlâ affeder. Hele de af uman kimseyi..."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 209

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 170

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 192

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 412

5) Zeyl-i Ravdateyn sh. 177

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 222

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 340

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 425

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 68

10) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 297

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 708, 709

ALİ BİN OSMAN EL-BAĞDÂDÎ

Kırâat ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi. Ali bin Osman bin Abdülkâdir bin Muhammed bin Yûsuf el-Vücûhî el-Bağdâdî'dir. Lakabı Şemsüddîn (Dînin güneşi) olup, İbn-i Vücûhî ismiyle meşhûr oldu. İbn-i Vücûhî aynı zamanda tasavvuf büyüğü, zâhid, üstün derecelere sahip bir zât idi. 582 (m. 1187) senesi Zilhicce ayında doğdu. 672 (m. 1273) senesi Cemâzil-evvel ayında Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına defnedildi.

İbn-i Vücûhî, kırâat ilmini el-Fahr-ül-Mûsulî'den öğrendi. İbn-i Rüzbe, es-Sühreverdî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. İbn-i Sa'dûn el-Kurtubî ile arkadaşlık yaptı. İbn-i Vücûhî, kırâat ilmini ve Kur'ân-ı kerîmin inceliklerini çok iyi bilirdi. Dine sımsıkı bağlı olup bildiğiyle amel ederdi. İbn-i Esîr dergâhına devam etti ve orada ilim ve edeb öğrendi. Kendisinden; İbn-i Harûf el-Mûsulî hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Reşîdüddîn bin Ebi'l-Kâsım şöyle anlatır: İbn-i Vücûhî'yi vefâtından sonra rü'yâmda gördüm. Ona; "Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" diye sordum. O da; "İki melek yanıma geldi. Beni oturtarak, bana; Rabbin kim? Peygamberin kim? Dînin ne? Kitabın ne? Kıblen neresi? İ'tikâddaki mezhebin ne? Amelde mezhebin ne?" diye sorular sordular. Ben de; "Rabbim Allahü teâlâ, Peygamberim Hazreti Muhammed (s.a.v.), dînim dîn-i İslâm, kitabım Kur'ân-ı kerîm, kıblem Kâ'be-i şerîf, i'tikâdda mezhebim Ehl-i sünnet ve cemâat, amelde İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in mezhebindenim" diye onlara güzel cevaplar verince, tekrar beni yatırdılar ve gittiler" dedi.

"Belâgat-ül-müstefîd fî kırâat-il-aşera" adlı eser, İbn-i Vücûhî'nin yazdığı eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 147

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 337

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 284

ALİ BİN YÛSUF EL-KIFTÎ (Eş-Şeybânî)

Meşhûr âlimlerden, tefsîr, kırâat, hadîs, usûl, fıkıh, lügat, nahiv, mantık, ilm-i nücûm, târih, hendese, cerh ve ta'dîl ilimlerinde büyük bir âlimdir. İsmi, Ali bin Yûsuf bin İbrâhim bin Abdülvâhid İbni Mûsâ bin Ahmed bin Muhammed bin İshâk eş-Şeybânî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup Kâdı Ekrem diye tanınırdı. Cemâlüddîn lakabı ile meşhûrdu. 568 (m. 1172) senesinde Mısır'ın Kıft kasabasında doğdu. Mısır sultânı Azîz'in, Haleb vezirliğini yaptı. Arab dili ve edebiyatında büyük edîb olup, nesir ve nazım şeklinde yazdığı eserleri vardır. Mısır'da ve Haleb'de birçok âlimden din ilimlerini tahsil etti. Birçok eserleri vardır. 646 (m. 1248) senesi Ramazan ayında Haleb'de vefât etti.

Ali Kıftî, Mısır'ın Kâhire şehrinde ilim tahsilini tamamladıktan sonra, Haleb'e gidip yerleşti. Meşhûr yazarlardan biri oldu. Babası Kâdı Eşref de, onun gibi eser yazanlardandır. O, çok çeşitli ilimlerde mütehassıs olup, hepsinin hakkını veren eserler yazdı.

Yâkût-i Hamevî diyor ki: "Kâdı Ekrem, 568 senesinin Rebî'ul-evvel ayında Kıft kasabasında doğdu. O, çok faziletleri kendinde toplamıştı. Çok şerefli, kadrü kıymeti büyük idi. Lügat, nahiv, kırâat, fıkıh, hadîs, usûl, mantık, riyâziyye, nücûm, hendese, târih, cerh ve ta'dîl ilimlerine âit mes'elelerde en derin ve ince bilgilere sahipti. O, eli açık olup, cömertliği çok ve güleryüzlü bir zât idi."

Çok kıymetli eserler yazdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

1. Târih-ün-nuhhât, 2. Târih-ül-Yemen, 3. Târih-i Mısır, 4. Târih-i Benî-Büveyh, 5. Târih-i Selçûkıyye, 6. Kitâb-üd-Dâd vez-Zâ, 7. Ed-Dürr-üs-Semîn fî ahbâr-il-müteyemmîn, 8. Men elvet-il-eyyâm aleyhi ferefe'athü sümme iltevet aleyhi fe veda'athü, 9. Ahbâr-ül-musannifîn ve mâ sannefûhü, 10. Ahbâr-ün-nahviyyîn, 11. Ahbâr-ı Mısır min ibtidâihâ ilâ eyyâm-i Selâhaddîn, 12. Târih-ül-magrib, 13. El-Muhhallâ fî isti'âb-ı vücûh-ı kellâ, 14. İslâhu hulel-i sıhâh-il-Cevherî, 15. El-Kelâm alel-Muvatta, 16. El-Kelâm alâ Sahîh-il-Buhârî, 17. Târih-i Mahmûd bin Sebüktekîn ve beytihî, 18. El-İnâs fî ahbâr-i Âl-i Mirdâs, 19. Er-Reddü âlen-nasârâ ve zikr-i mecâmi'ihim, 20. Meşîhatü Tâcüddîn el-Kindî, 21. Nühzet-ül-hâtır ve nüzhet-ün-nâzır fî ehâsin-i mânukıle min zuhûr-il-kütüb.

Ali Kıftî, muhteşem bir vezîr ve kâmil bir devlet adamı idi. Anlatılamayacak kadar çok kitaplardan bilgiler toplayıp eser yazdı. Bunun kitablarından istifâde etmek için her yerden gelirlerdi. Kitaplarını Haleb sultânı Nâsır'a vasıyyet etti. Elli bin dînâr değerinde kitaba mâlikti. Bu kitapları elde etmek için çok borçlanmıştı. O, Müeyyed İbni Kıftî'nin kardeşidir..

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 263

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 236

3) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 117

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 212

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 554

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 709

7) Keşf-üz-zünûn sh. 170, 282, 283, 301, 304, 310, 730, 1072, 1097, 1108, 1434, 1617, 1775

ÂLİM BİN ALÂ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kaynaklarda Âlim bin Alâ ile ilgili pek fazla ma'lûmat mevcût değildir. Sâdece onun büyük Tatar hânı için hazırladığı Tâtârhâniyye adındaki fetvâ kitabı zikredilmektedir. Bu eser. "Zâd-ül-misâfir" adıyla meşhûrdur. Âlim bin Alâ, 686 (m. 1287) yılında vefât etti. Başka târihlerde, hattâ 286 hicrî senesinde vefât ettiği de bildirilmiş ise de, bu mümkün değildir. Zîrâ Tâtârhâniyye'de, daha sonraki asırlarda yaşayan âlimlerin eserlerinden nakiller vardır. Âlim bin Alâ'nın Tâtârhâniyye yazması, Süleymâniye Kütüphânesi. Hazreti Hâlid kısmı 140-142 numarada üç büyük cild hâlinde bulunmaktadır. Nûr-i Osmâniyye Kütüphânesi. 1968 numarada da mevcûttur. Eserde, Şerh-i Tahâvî. Sirâciyye, Cevâmi, Hidâye, Kâfi, Zâhire, Tecrid, Müntekâ, Nesefiyye, Hülâsât-ül-Hâniyye ve Nevâdir kitaplarının isimleri kaydedilmiştir.

Ayrıca Muhammed bin Bistâm bin Rüstem el-Vânî'nin bu esere ta'likatı da aynı kütüphânenin Lâleli kısmı 3762/6 numarada bulunmaktadır. Tâtârhâniyye'de yüzaltıncı sahifede diyor ki: "Âlimlerin bir kısmı, misâfir arkasında kılan mukîm, üçüncü ve dördüncü rek'atlarda

kırâat etmez, ya'nî birşey okumaz dedi. Şems-ül-eimme Abdülazîz Halvânî ve başka âlimler kırâat eder dedi. O hâlde, ihtiyât ederek, okuması daha iyi olur."

Tâtârhâniyye'de diyor ki: "Yırtık, eski olup kullanılmıyan Mushaf yakılmaz. Temiz beze sarılıp, toprağa gömülür. Yahut toz gelmiyen temiz, bir yere konur."

Tâtârhâniyye kitabında diyor ki: "Teşehhüde otururken. Lâilâhe illallah derken, sağ el şehâdet parmağı ile işâret eder mi? İmâm-ı Muhammed, bunu usûl haberlerinde bildirmedi. Sonra gelenler, başka başka söyledi. Bir kısım âlimler, işâret edilmez dedi. Kübrâ'da böyle yazıyor. Fetvâ da böyledir. Bir kısmı ise, işâret edilir dedi."

Tâtârhâniyye kitabı, doksanbeşinci sahifede diyor ki: "Gümüş para gibi kullanılan Fülus, ya'nî bakır paraların kıymeti ikiyüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın olduğu zaman, bu paranın zekâtını vermek lâzımdır. Ticâret niyeti ile kullanması şart değildir ve kıymeti, ya'nî değeri kadar altın verilir."

Tâtârhâniyye kitabında zekâtı anlatırken diyor ki: "Nafile sadaka veren kimsenin, sevâbının bütün mü'minlere verilmesi için niyet etmesi çok iyi olur. Kendi sevâbından hiç azalmadan bütün mü'minlere de sevâbı erişir Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebinin i'tikâdı böyledir".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 52

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 435

3) Tabakât-üs-seniyye c. 225

4) Keşf-üz-zünûn sh. 268, 947

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 189, 213, 236, 253, 265, 429, 640, 985

ÂMİDÎ

Fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Seyfüddîn el-Âmidî'dir. 551 (m. 1156)'de Âmid'de doğdu. 631 (m. 1233) senesinde Şam'da vefât etti. Âmid, Diyarbakır'ın eski ismidir. Oralı olduğu için Âmidî denilmiş, bu nisbeti ve lakabı ile, "Seyfüddîn Âmidî" olarak tanınmıştır, İlim öğrenmeye kendi memleketinde başladı. Önce Kur'ân-ı kerîm okumayı ve memleketinde bulunan meşhûr kırâat âlimlerinden kırâat ilmini öğrendi. Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini içine alan bir kitabı ezberledi. Bu tahsilinden sonra Bağdad'a gidip, tahsiline orada devam etti. Bağdad'da yine kırâat ilmine dâir ders aldı. Ebü'l-Feth İbn-ül-Münâ'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebü'l-Feth Şâtîl'den hadîs-i şerîf dinledi. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şeyh Ebü'l-Kâsım bin Fudlan'dan Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Bu arada Hanbelî mezhebinden Şafiî mezhebine geçti.

Böylece Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde ve kelâm ilminde âlim olarak yetişti. Bağdad'daki bu tahsilinden sonra Şam'a gitti. Şam'da fen ilimlerini de öğrenip, zamanının en meşhûr âlimi oldu. Şam'dan da Mısır'a gitti. Mısır'da Mücâvere Medresesi'nde ve Zaferî Câmii'nde ders verdi. Pekçok kimse onun derslerine devam edip, ondan icâzet aldı. Mısır halkı ve talebeler ondan çok istifâde etti. Fakat kendisini yanlış anlayıp, aleyhinde bulunanların tutumları sebebiyle, Mısır'dan ayrılıp Hama'ya gitti. Hama hükümdârı Melik Mensûr'dan iyi bir himâye gördü. Ona yüksek bir vazîfe verdi. Böylece iki sene Hama'da kaldı. Melik Mensûr ona çok ikramda ve yardımda bulundu. Âmidî, daha sonra Şam'a gitti. Şam emîri Şerefüddîn Îsâ bin el-Melik-ül-âdil tarafından yardım ve himâye gördü. Azîziyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesi verildi. Bu medresedeki

verdiği dersler çok dikkati çekmiştir. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra bu vazîfeden alındı. Medrese-i Adliye yanındaki evine çekilip, ömrünün son zamanlarında yalnız olarak yaşadı.

Âmidî, güzel yüzlü ve gayet güzel konuşan meşhûr bir âlim idi. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Şafiî mezhebinin meşhûr âlimlerinden Şeyh-ül-İslâm İzzeddîn bin Abdüsselâm, Âmidî için şöyle demiştir: "Ben, ondan daha iyi ders veren birini görmedim. Üslûbu tatlı ve gayet fasîh konuşan bir hatîb idi. "El-Vesît" adlı eserini gayet güzel izahlar ile okuturdu. Biz münâzara usulünü ondan öğrendik. Bir zındık münâzara için gelse, onun karşısına Âmidî çıkardı. Çünkü bu husûsda ehliyet ve kabiliyet sahibi o idi."

Âmidî, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "El-Vesît" adlı eserini ezberlemişti. Bir defasında İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin tabutunu rü'yâsında görmüş, tabutu açıp, yüzünden öpmüştür. Uyanınca İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "El-Mustasfâ" adlı eserini ezberlemeye karar verdi ve çok kısa bir zamanda ezberledi.

Âmidî'nin kelâm, fıkıh, mantık ve hikmette yirmi civârında kıymetli eserleri olup, bir kısmı şunlardır: 1. Gâyet-ül-merâm fî ilm-il-kelâm, 2. Dekâik-ül-hakâyık fil-hikme, 3. İhkâm-ül-Ahkâm, 4. Ebkâr-ül-efkâr fî usûliddîn, 5. Gâyet-ül-emel fî ilm-il-cedel, 6. Rumûz-ül-kunûz, 7. Menâih-ül-kerâih, 8. Kitâb-ül-Bâhir fî ulûm-il-evâil vel-evâhir, 9. Münteh'es-sül, 10. Kitâb-ül-mübîn fî şerhi meânî'l hükemâ vel-mütekellimîn, 11. Et-Tercihât fîl-hılâf, 12. El-Muâhazât fil-hılâf, 13. Lübâb-ül-elbâb, 14. Et-Ta'lîkât-üs-sagîre vel-kebîre fil-hılâf.

Seyfeddîn Âmidî, kelâm ilminde, usûl-i dînde, i'tikâd bilgilerinde ve usûl-i fıkıh ilminde derin âlimdir. Âmidî de kendinden önceki Ehl-i sünnet âlimleri gibi, bid'at fırkalarına ve kelâm ilmine felsefeyi karıştıranlara karşı cevap verip, kelâm ilmine karıştırılan felsefî düşünceleri temizledi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 155

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 986

3) Eshâb-ı Kirâm sh. 312

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 293

5) Lisân-ül-mizân cild-3, sh. 134

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 140

7) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 144

8) Esmâ-ül-müellifîn cild 1, sh. 707

9) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 179

10) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 306

11) Mîzân-ül-i'tidâl cild-2, sh. 259

12) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 541

13) Zeyl-i Ravdateyn sh. 161

14) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 137

15) Ahbâr-ül-hükemâ sh. 161

16) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 365

17) El-A'lâm cild-4, sh.

ÂRİF-İ RÎVEGERÎ

Peygamberimizin (s.a.v.) ve Eshâbının yolunu insanlara öğreten büyük âlim ve velî. Aslen Buhârâlıdır. Buhârâ'ya 30 km. uzaklıkta bulunan Rîvgir kasabasında doğmuştur. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. Peygamber efendimizden sonra insanlara doğru yolu gösteren âlimler silsilesinin onuncusudur.

Medrese tahsili görüp, zâhirî ilimlerde büyük gayret ve çalışma gösterirdi. Hocası kendisini çok sever ve takdîr ederdi. Bu tahsil sırasında Ârif-i Rîvegerî, birgün çarşıda büyük âlim Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'ye rastladı. Baktı ki, şeyh yüklenmiş evine erzak götürüyor. Edeple yaklaşarak eşyaları taşımak için izin istedi. Şeyh yükünü Ârife verdi ve beraberce eve gittiler. Eşyaları bıraktıktan sonra, "Bir saat sonra gel, yemeği beraber yiyelim" da'vetini aldı. Rîvegerî evden ayrıldıktan sonra, kendisinde bir boşluk hissetti. Kalbindeki bu boşlukta, sâdece Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'ye karşı hizmet aşkı vardı. Bir saat sonra eve gitti, iltifâtlar görüp, evlâtlığa kabûl edildi. Hocası tarafından ma'nevî ilimler ve evliyâlık yolunun esasları öğretilmeye başlandı. Ârif-i Rîvegerî, hep bunlarla meşgûl olup medreseye ve eski hocasına dönmedi.

Ârif-i Rîvegerî'yi her gördükte eski hocası azarlıyor, hakaret ediyor, medreseye dönmesi için baskı yapıyordu. O, her seferinde mukâbele etmiyor, hiç sesini çıkarmıyordu. Bir gece eski hocası, kendisine ve bir müslümana yakışmayacak bir günah işledi. Ertesi gün o Ârifi gördüğünde, yine hakarete başlayınca, Ârif-i Rîvegerî ona şunları söyledi: "Hocam, niye hep benim gibi bir gariple uğraşırsın? Sen, dün gece büyük bir günah işledin; kendi hatânız yetmiyormuş gibi, beni de doğru yoldan ayırmak istiyorsun." Bunu duyan eski hocası çok utandı. Eski talebesinin durumunu anladı, tövbe etti. Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'ye gidip talebe oldu.

Ârif-i Rîvegerî hazretleri, hocasının derslerini büyük bir dikkatle ta'kib eder, onun her söylediğini ezberlerdi. Böylece zâhirî ilimlerde büyük bir âlim, bâtınî ilimlerde ise çok üstün bir velî oldu. Hocası Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin hayatları boyunca hizmetiyle şereflendi. Onun pekçok feyz ve bereketlerine kavuştu. Hocasının vefâtından sonra, yerine geçip talebelere kendisi ders vermeye başladı. Pekçok talebenin hidâyete ve evliyâlık makamlarında yüksek derecelere kavuşmalarına vesile oldu. Zamanının bir tanesi idi. Herkese çok iyi ve yumuşak davranır, kimsenin kalbini kırmazdı. Nefsinin istediklerini hiçbir zaman yapmaz, istemediklerini yapmak, rûhunu yükseltmek için çok çalışırdı. Haramlardan şiddetle kaçar, hattâ harama düşmek korkusu ile mübahların fazlasını terk ederdi. Geceleri vaktini hep ibâdetle, gündüzleri talebe okutmakla geçirir, sünnet olduğu için; gündüz öğleden önce bir miktar kaylûle yaparak uyurdu. Peygamber efendimizin sünnet-i seniyyesini çok iyi bilir, onun unutulmaması için nasihatlerinde üzerinde durur, tarif ederdi. Sünnet-i şerîflerin yaşanması için çok gayret gösterirdi. Onun böyle gayretine karşılık cenâb-ı Hak da kendisine büyük makamlar ihsân etti. Uzun bir ömür yaşadı. 606 (m. 1209) senesinde Rîvgir'de vefât etti. Kabri oradadır. Ziyâret edenler, onun feyz ve bereketlerine kavuşmaktadır. Onu vesile ederek Allahü teâlâya yapılan duâlar kabûl olmaktadır.

---

1) Reşehât (Osmanlıca) sh. 51

2) Reşehât (Arabî) sh. 35

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 119

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 987

5) Nefehât-ül-üns sh. 413

6) Hadîkât-ül-evliyâ sh. 28

7) El-Behcet-üs-seniyye sh. 16

8) İrgâm-ül-merid sh. 52

AYNÜZZEMÂN CEMÂLEDDÎN-İ GEYLÂNÎ

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Aynüzzemân Cemâleddîn-i Geylânî (r.a.), hicri 7. asrın sonlarında vefât etmiştir. Faziletler ve kerâmetler sahibi, son derece âlim, yüksek bir zât idi.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin sohbetinde ve hizmetinde bulunmak üzere, ilk defa memleketinden ayrılarak yola çıkacağı zaman, kendisine lâzım olur düşüncesiyle, kütüphânesinde bulunan, çeşitli ilimlere dâir kitapları alıp beraberinde götürdü.

Uzun yolculuk esnasında, bir gece rü'yâsında Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerini gördü. Kendisine; "Ey Geylicik! Yükünü bırakda gel!" diyordu. Uyandığında, kendisinin dünyalık bir şeyi bulunmadığını, dünyalık toplayacak hâli de olmadığını düşünerek, üstadın rü'yâda kendisine böyle söylemesinin hikmetini anlıyamadı. İkinci gece aynı rü'yâyı gene gördü. Uyandığında bu sözün ma'nâsını daha fazla merak etti. Üçüncü gece rü'yâsında yine aynı şeyi söyleyince; "Ey efendim! Yüküm nedir?" diye suâl etti. "Toplayıp getirdiğin kitaplar" buyurdu. Uyandığında, bu kitapların hocasından istifâde etmesine mâni, olacağını anlayıp, hepsini Ceyhun nehrine attı. Nihâyet, Hazreti Şeyhin huzûruna vardığında kendisine; "Ey Cemâleddîn! Eğer o kitapları nehre atmasaydın, bizden istifâde edemiyecektin" buyurdu. Cemâleddîn (r.a.) söz dinleyip kitapları nehre attığı için çok sevindi. Hocasının dergâhında kırk gün kalmakla çok yüksek derecelere kavuştu. Kırk gün sonra hocası ona tarikat hırkası giydirip, Aynüzzemân (zamanın gözbebeği) ünvanını verdi.

Aynüzzemân Cemâleddîn hazretleri, Kazvin'de otururdu. Herkes, nûr saçılan sohbetlerinden istifâde etmek için, her taraftan akın akın sohbetine koşardı. Kazvin'de kendisinden istifâde eden, sohbetlerine koşan birçok talebesi bulunmakla beraber, uzak memleketlerde de talebeleri vardı. Şîrâz pâdişâhı da bu talabelerden idi.

Bir zaman Kazvin'in ileri gelenlerinden bir kimse, Şîrâz'a göç etmek istedi. Bu kimse, gideceği yerin pâdişâhının, şimdi bulunduğu yerdeki Cemâleddîn hazretlerinin talabelerinden olduğunu biliyordu. Bunun için Cemâleddîn hazretlerine gelerek, Şîrâz pâdişâhına, oraya gittiği zaman kendisine kolaylık göstermesi için bir mektûp yazması ricasında bulundu. Cemâleddîn (r.a.), kâğıt-kalem istedi. Getirdiler, Kâğıdın üzerine, Bal ve Râziyâne (Dere otu cinsinden bir nevî ot adı) yazdı. O kimse, bu mektûbu da alarak yola çıktı. Şîrâz'a vardığında pâdişâhla görüşmek istedi. Pâdişâhın karın ağrısından muzdarip olduğunu, şu anda hamamda bulunduğunu söylediler. Hamama gitti. Pâdişâhın yanına girdi. Pâdişâhın, ağrılar sebebiyle çok sıkıntıda olduğunu gördü. Yanına varıp selâm verdi. Pâdişâh selâmını alıp nereden geldiğini sordu. "Kazvin'den" dedi. Pâdişâh, Kazvin ismini duyunca, hocası Cemâleddîn hazretlerinin durumunu, nasıl olduğunu sordu. O kimse iyi olduğunu bildirip, mektûbu verdi. Pâdişâh mektûptaki iki kelimeyi okuyunca, hocasının kerâmet olarak bu sıkıntısını, rahatsızlığını bildiğini ve bu ilâcı yazdığını söyledi. Hemen, bal ile, mektûpta bildirilen ot getirilerek ilâç hazırlandı. Pâdişâh bu ilâcı kullandı. Allahü teâlânın izni ile ağrılarından hiçbir şey kalmadı. Pâdişâh, Allahü

teâlâya çok şükretti. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı. Gelen kimseye de çok ikramda bulundu. Kolaylık gösterdi.

---

1) Nefehât-ül-üns tercemesi sh. 488

BÂBÂ KEMÂL CÜNDÎ

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin huzûrunda yetişen evliyâdan. Bâbâ Kemâl Cündî hazretlerinin doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinememekte ise de, hicrî yedinci asrın ikinci yarısının başlarında vefât ettiği bellidir.

Bâbâ Kemâl (r.a.), Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin huzûrunda kemâle geldiğinde, hocası kendisine hırkasını verdi ve "Türkistan diyarında Mevlânâ Şemsüddîn Müftî'nin Ahmed Mevlânâ isminde bir oğlu vardır. Bizim bu hırkamızı ona ulaştır ve terbiyesi (yetişmesi) ile de meşgûl ol!" buyurdu. Bâbâ Kemâl (r.a.), "Peki efendim" deyip huzûrundan ayrıldı ve Türkistan yolunu tuttu, işâret olunan Cünd beldesine geldi. Baktı ki, çocuklar oyun oynuyorlar. Ahmed Mevlânâ, o zaman daha çocuktu ve orada çocukların arasında idi. Fakat o oyun aynamıyor, oyun oynayan çocukların çıkardıkları kaftanlarını (elbiselerini) bekliyordu. Bâbâ Kemâl'in kendisine doğru geldiğini görünce hemen ayağa kalkarak karşıladı. Selâm verdi. Bâbâ Kemâl hiçbir şey söylemeden, O; "Nasıl biz başkalarının elbiselerini bekliyorsak, siz de bizim elbisemizi bekliyorsunuz" dedi. Bâbâ Kemâl onu bağrına bastı, sonra Müftî'nin yanına geldiler. Durumu kendisine anlatınca, Müftî, Bâbâ Kemâl hazretlerine dedi ki: "Bu çocuk meczûbdur (delidir). Size münâsib hizmet edemiyebilir. Fakat bunun küçük kardeşi Dânişmend Mevlânâ gayet akıllı ve terbiyelidir." Bunun üzerine Bâbâ Kemâl (r.a.) dedi ki; "O da nasîblensin. Fakat biz, üstadımızın işâreti ile Ahmed Mevlâna'nın yetişmesi ile meşgûl olacağız." Nihâyet, Ahmed Mevlânâ kısa zamanda yetişti. Kemâlâtı, yüksekliği etrâfa yayıldı. Çok kimselerin de yetişmelerine, kemâl mertebelerine yükselmelerine vesile oldu.

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 489

BEHÂÜDDÎN CÜMMEYZÎ (Ali bin Hibetullah bin Selâme)

Hadîs, fıkıh ve kırâat âlimlerinden. İsmi, Ali bin Hibetullah bin Selâme bin Müslim bin Ahmed bin Ali Lehmî olup, künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Behâüddîn'dir. 559 (m. 1164) senesinde Mısır'da doğup, 649 (m. 1252) târihinde Zilhicce ayının ondördünde Mısır'da vefât etti.

On yaşından önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babası onun okuması için muhtelif yerler dolaştırdı.

Dimeşk'da (Şam'da) 608 (m. 1211) senesinde, Ebû Kâsım İbni Asâkir'den Sahîh-i Buhârî'nin az bir kısmı hâriç hepsini okudu. Babası ile beraber, Bağdad'a gitti. Burada Ebû Hasen Ali bin Asâkir Betâihî'nin huzûrunda, kırâatlara dâir yazdığı kitabından kırâat-i aşereyi okudu. Yine, büyük âlim Kâdı'l-kudât (Başkadı) Şerefüddîn bin Ebû Asrûn'un yanında kırâat-i aşereyi tekrar okudu.

Bağdad'da; Şühde-i Kâtibe'den, Abdülhâk Yûsüfî'den, Ebû Şâkir Yahyâ Seklâtûnî'den ve başka âlimlerden (r. aleyhim) hadîs-i şerîf dinledi. İskenderiyye'de; Ebû Tâhir Silefî'den, Ebû Tâhir bin Avf ve Ebû Tâlib Ahmed bin Müslim Tennûhî'den ilim aldı. Mısır'da; İbn-i Berrî'den,

Şâtibî'den kırâat ilmini okudu. Şâtibî'nin huzûrunda kırâat ilmine göre birkaç hatim ve ba'zı rivâyetleri okudu.

Büyük âlim Zehebî der ki: "Silefî'den İbn-i Asâkir, Behâüddîn Cümmeyzî ve hadîs âlimlerinden Abdülkâdir bin Abdullah'dan başka kimse hadîs dinlememiştir."

Behâüddîn Cümmeyzî'den, Dımeşklilerden, Mekke-i mükerreme ve Mısırlılardan çok kimse, rivâyette bulunmuştur. Münzirî, Berzâlî, İbn-i Neccâr, Dimyâtî, İbn-i Dakîk-il-İyd, Ebû Hüseyn Yünînî, Kâdı Takıyyüddîn Süleymân ve daha birçok kimseler kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Behâüddîn Cümmeyzî, fıkıh ilmini, Şam'da; İbn-i Ebî Asrûn'dan, Mısır'da; Ebû İshâk Irâkî ve büyük âlim Şihâbüddîn Tûsî'den öğrendi. Meşhûr "Mühezzeb" isimli eseri, İbn-i Ebî Asrün'un yanında okuyarak bitirdi. İbn-i Ebî Asrûn bu kitabı, Fârikî'nin yanında, Fârikî de Mühezzebin müellifînden okumuştu.

Behâüddîn Cümmeyzî (r.a.), Kâhire'de Câmi-ül-Ezher'in hatîbi idi. Mısır bölgesinin en büyük âlimi idi. Bir müddet dersler ve fetvâlar verdi. Küçük-büyük herkesin takdîrini kazanmıştı. Kadr-ü kıymeti ve herkes yanında derecesi yüksekti. Behâüddîn Cümmeyzî'ye (r.a.) Şeyh-ül-İslâmlık derecesi verildi. Hadîs ilminde çok yükseldi.

Okurken talebeler arasında, hocasının iltifâtına mazhar oldu. Kendisi bu husûsta şöyle der: "Hocam İbn-i Ebî Asrûn, bana yeşil bir cübbe giydirdi. Talebe arkadaşlarım arasında bana özel bir yer verdi. Kıymetimi yüksek tuttu. Benim için şöyle yazdı: "Talebem olan fakîh, büyük âlim Behâüddîn Ebû Hasen Ali bin Ebû Fedâil'in ilminin yüksekliği, benim yanımda sabit olunca, onu talebe arkadaşları arasında, cübbe ile taltif etmeyi uygun gördüm. Allahü teâlâ onu muvaffak etsin."

Behâüddîn Cümmeyzî, İbn-i Ebî Asrûn'a Ebû Yâsir Muhammed bin Ali el-Mukrî el-Hamî'nin kırâat-i aşereyi ihtivâ eden Îcâz kitabını okudu.

Zehebî (r.a.) der ki: "Behâüddîn Cümmeyzî, o zaman İbn-i Ebî Asrûn'un dünyâda kalan son talebesi idi. Kırâat ilmiyle uğraşanlara çok şaşılır, nasıl olur da ondan kırâat ilmini okumak için onun yanına koşmazlar? Ondan ders almak için birbirleri ile yarış etmezler? Çünkü o, zamanında isnâd bakımından herkesten üstün idi."

İbn-i Kalyûbî de onun vefâtını şöyle anlatır: "Behâüddîn Cümmeyzî'nin defninde bulundum. Öylesine, çok az rastlanan kalabalık bir cemâat vardı. Orada, kırâati ve sesi güzel İbn-i Ebî Berekât diye meşhûr birisi vardı. Behâüddîn Cümmeyzî'nin defni bitip, kabrin üzerindeki topraklar düzeltildikten sonra, (Zuhrûf-61) âyet-i kerîmesini muhtelif kırâatlara göre okudu. Altmışbirinci âyet-i kerîmesinin meâli şöyledir: **"Gerçekten o** (isa'nın nüzûlü) **Kıyâmet için** (yaklaştığını bildiren), **bir beyândır, alâmettir. Onun için o kıyâmetin geleceğinde sakın şüphe etmeyin de, benim şerîatime tâbi olun. İşte bu biricik doğru yoldur."** Sanki bu âyet-i kerîmeler, Behâüddîn Cümmeyzî hakkında nâzil olmuştu. Çünkü herkes âlimlerin ölmesini, kıyâmet alâmetlerine benzetiyordu. Kur'ân-ı kerîm okuyan şahıs, Behâüddîn'in talebesi idi. Kur'ân-ı kerîmi okuduktan sonra, hocam, efendim, şu kabrin sahibi diye başlıyarak rivâyet edenleri tek tek okuyarak râvîlerini Resûlullaha kadar saydığı şu hadîs-i şerîfi okudu: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ ilmi, kullarının kalblerinden silmek sûretiyle çekip almaz, âlimlerin rûhlarını kabzetmek sûretiyle alır."** Bunun üzerine herkes göz yaşlarını tutamayıp, ağlamaya başladılar.

_____

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 301

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 181

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 413

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 187

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 246

BEHÂÜDDÎN ZEKERİYYÂ (Muhammed bin Kutb-üd-dîn)

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Kutbüddîn bin Kemâleddîn el-Kureşî el-Esedî el-Mültânî es-Sühreverdî olup, lakabı Şeyhülislâm ve Behâüddîn'dir. Künyesi Ebû Muhammed olup, nesebi (soyu) Peygamber efendimizin (s.a.v.) mensûb olduğu Kureyş kabilesine dayandığı dedelerinin, 200 (m. 815) yıllarında Hindistan'a gelmiş oldukları rivâyet olunmaktadır. Behâüddîn Zekeriyyâ, 565 (m. 1169) senesinde Hindistan'da Mültân şehrinde doğdu. Yüz sene ömür sürdükten sonra, 665 (m. 1266) senesinde orada vefât etti. Namazını Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ kıldırdı. Türbesi tanınmakta olup, halkın ziyâretgâhıdır.

Behâüddîn Zekeriyyâ, çocuk yaşta ilim tahsiline başladı. Oniki yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. O sene babası vefât etti. Bundan sonra, ilim öğrenmek arzu ve iştiyâkı ile Horasan'a gitti. Buhârâ'da yedi sene ilim tahsil etti. Sonra hacca gitti. Hacdan sonra, Mekke-i mükerremede kalıp ilim tahsiline orada devam etti. Kemâleddîn Muhammed el-Yemenî hazretlerinden hadîs-i şerîf okuyup, icâzet (diploma) aldı. Bundan sonra Şam ve her biri ilim merkezi olan mübârek beldeleri ziyâret ederek, oralarda bulunan âlimler ve tasavvuf büyükleri ile sohbet etti. Nihâyet Bağdad'a gelip o zamanın en büyük evliyâsından olan Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin talebelerinden oldu. Kısa zamanda yetişerek, o büyük velîden icâzet aldı. Evliyâlık yolunu, insanlara anlatmak için hocası tarafından, memleketi olan Mültân'a gönderildi. Oraya gidip, hocasından öğrendiği yüksek hakîkat bilgilerini, kıymetli ve ince ma'rifetleri anlatmağa başladı. Onun bu gelişini beğenmeyip, kendisinin o beldede fazla olacağını düşünerek, kendisine; "Bu beldede âlimler var. Burası dolu, size burada yer yok" ma'nâsına, tam dolu bir kâse süt gönderdiler. Bundaki inceliği ve nükteyi iyi anlıyan Behâüddîn Zekeriyyâ, bunlara cevap olmak üzere; "Biz de âlimlerin gülü olmak üzere gönderildik" ma'nâsına, o kâsenin üzerine bir gül koyarak o kimselere geri gönderdi. Bu hâle çok hayret eden o kimseler, bu zâtın tanımadıkları, bilmedikleri bambaşka birisi olduğunu anladılar. Yaptıklarına pişman olup, hepsi de bu zâtın talebelerinden oldular. Orada, İslâmiyet bilgilerini anlattığını gören ilim âşıkları, her taraftan sohbetine koşmaya başladılar.

Behâüddîn Zekeriyyâ etrâfına nûr saçıyordu. O zamanda Hindistan'da bulunan en büyük evliyâdan Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker ve Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar Kâkî hazretleri ile aynı zamanda yaşamışlardır. Birbirlerini çok severlerdi ve birbirlerine çok bağlı idiler. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ'nın dayısı olduğu, aralarında akrabalık bakımından da böyle bir yakınlığın bulunduğu rivâyet edilmiştir. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker ve Kutbüddîn-i Bahtiyar Kâkî, Mültân'a geldiklerinde bunu ziyâret etmişler ve aralarında çok güzel sohbetler olmuştur. Birbirlerine olan muhabbet ve bağlılıkları o derecede idi ki, bir defasında Hâce Behâüddîn, Ferîdüddîn'e yazdığı bir mektûbunda; "Sizinle bizim aramızda Allah aşkının neş'esi vardır" diye yazdı. O da, cevâbında; "Sizinle bizim aramızda o aşkın neş'esinden ziyâde Allah aşkının hakîkati vardır" şeklinde yazdı.

Hâce Behâüddîn (r.a.), bulunduğu beldede talebe yetiştirmekle kalmayıp, maddî bakımdan da insanların birçok hizmetlerinde bulunup, onlara fâideli oldu. Bulunduğu beldenin civarında, sırf ormanlık bölgelerde yaşayan, acı ve sıkıntı çeken insanlara yardım etti. Sulama kanalları ve su kuyuları açtırarak, bereketli yeşil tarlalar ve meyva bahçeleri meydana getirdi. Zaman ve çok enerji isteyen bu işleri yaparken, talebe yetiştirmeyi hiç ihmâl etmeyip çok gayretler gösterdi. Maddî bakımdan zengin bir kimse idi. Fakat bütün varlığını insanlara fâideli olmaya, Allahü teâlânın dînine hizmet etmeye harcadı, ömrü boyunca bu hizmetinden hiç geri durmadı. Allahü teâlânın ve dîne hizmet eden büyüklerin aşkı ile yanardı. Bu aşkla yaşadı ve bu aşkla vefât etti. "Allahü teâlânın muhabbetiyle hakîkaten dolmuş olan kalbler. Nasıl olur da bu aşkdan ve insanlara hizmetten kaçabilir" buyururdu. Talebelerinin bütün ihtiyâçlarını kendisi karşılardı. Bir zamanlar Mültân'da ciddî bir kıtlık olmuştu. Zamanın vâlisi bu büyük velînin yardımını istedi. Hâce Behâüddîn, malı çok olduğundan fakirlere, ihtiyâç sahiplerine dağıtılmak üzere bol miktarda tahıl, ayrıca yedi ölçek dolusu gümüş para gönderdi. Fakat kendisinin dünyâ malına hiç bağlılığı yok idi. Hepsini Allahü teâlânın râzı olduğu, fâideli yerlere sarfederdi. "Mal sevgisi, hiçbir zaman Allahü teâlâya olan sevgi ve muhabbetimizi geçemez" buyururdu. Malın, kendisini Allahü teâlâdan uzaklaştıracağı kimseler için düşman olduğunu, mala düşkün olanların Allahü teâlânın rahmetinden uzaklaşıp, günaha ve kötülüğe doğru kayacaklarını bildirirdi. Mutfağında çeşitli ve lezzetli yemekleri hazırlattırır, kalabalık bir sofrada talebeleri ile birlikte yemek yerdi. Herkese iltifât eder, yemek esnasında, etrâfında bulunanlara lokma ikram ederdi. Talebeler böyle iltifâtlardan çok hoşlanırlar, böylece hocalarına olan muhabbet ve bağlılıkları daha da artardı. Yemek esnasında, ba'zan fâideli güzel şeyler anlatırdı. Bir akşam sofrasında, birlikte yemek yerlerken, talebenin birisi, aldığı bir lokma ekmeği çorbanın içine batırıp yedi. Hâce hazretleri bunu beğenip, sünnet olduğunu bildirdi ve buyurdu ki: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), çorba tasına, lokmanın batırıldığı yemeğin üstünlüğünün, kendisinin diğer peygamberlere ve Hazreti Âişe'nin diğer kadınlara olan üstünlükleri gibi olduğunu bildirmişlerdir." Malı ne kadar çok idiyse, ona olan muhabbbetsizliği ve sevgisizliği de o kadar çok idi. Birgün talebelerinden birine içerden, içinde beşbin dînâr bulunan bir kutuyu getirmesini söyledi. Fakirlere dağıtacaktı. Talebe gitti. Biraz sonra gelip, kutuyu yerinde bulamadığını söyledi. Behâüddîn (r.a.); "Elhamdülillah" dedi. Biraz sonra talebe tekrar gelip, kutunun bulunduğunu söyleyince yine; "Elhamdülillah" dedi. Hâdiseye şâhid olanlar, her iki hâlde de hamdetmesinin hikmetini suâl ettiler. Bunlara cevaben buyurdu ki: "Dervişler için dünyalık olan şeyin varlığı ile yokluğu birdir. O şey gelince sevinmezler, gidince üzülmezler. Kutunun gittiğini (kaybolduğunu) öğrenince, kalbime baktım. Dünyalığım gittiği için bir üzüntü hâlinin bulunup bulunmadığını, üzülüp üzülmediğini kontrol ettim. Bir üzüntü hâlinin olmadığını anlayınca, Allahü teâlâya hamdettim.

Kutunun bulunduğunu söyledikleri zaman bir sevinme hâli olup olmadığını yine kontrol ettim. Sevinç hâli bulunmadığını anlayıp, yine Allahü teâlâya hamdettim." Hâce Behâüddîn, iyilik, lütuf, ikram ve ihsân sahibi, eli açık, cömert bir zât idi. Misâfiri çok sever, çok ikramlarda bulunurdu.

Tevâzu sahibi, gayet alçak gönüllü idi. Hiç kızmazdı. Haddîni bilmiyenlerden kendisini üzenler, rahatsız edip sıkıntı verenler, hattâ daha da aşırı giderek bağırıp çağıranlar, hakaret edenler olurdu. Bunların hepsine sabreder, hepsini affeder, hepsini hoşgörü ile karşılardı. Kendisine kötülük edenlere, iyilik ile karşılık vermeye çalışırdı. Kendisine sıkıntı verene, adetâ gül ikram eden, melek sıfatlı, çok yüksek bir velî idi. "Dervişliği seçenler, Allahü teâlâya götüren

yolda denenirler, imtihan edilirler. Başkalarından gelen sıkıntılara karşı sakin ve sabırlı olmak yetmez. Aynı zamanda onlara gül demeti sunabilmelidir" buyururdu.

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden olan Abdülhâk-ı Dehlevî (r.a.), Fârisî Ahbâr-ül-ahyâr kitabında, Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ'yı anlatırken buyuruyor ki: "Şeyhülislâm Behâüddîn Ebû Muhammed Zekeriyyâ el-Mültânî el-Kureşî el-Esedî (r.a.), Şeyhüşşüyûh Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin halîfesi olup, Hindistan'daki evliyânın büyüklerindendir. Apaçık kerâmetler, yüksek makamlar sahibi idi. Bereketi her tarafa yayılmış idi. Nüzhet-ül-ervâh kitabının sahibi Mîr Hüseynî ve Ceme'ât kitabının sahibi Feridüddîn-i Irâkî bunun sohbetlerine devam ederlerdi. Onun terbiyesi ile yetişmişlerdir." O, ağniyâ-i Şâkirînden (şükredici zenginlerden) idi. Dünyâ malı çoktu. Fakat onun bunlarda gönlü yoktu. Onun bu zenginliği, fakirlerden ve zenginlerden ba'zıları arasında çeşitli dedikodulara konu edildi. Allah adamlarının hâllerini anlıyamıyan bu zavallılar, o büyük zâtın mal toplamakla meşgûl olduğunu zannediyorlar, "Bizim bildiğimiz evliyânın dünyâ ile alâkası olmaz. Bunun ise, bu kadar malı var. Bu nasıl iştir" diyorlardı. Bunun gibi sözler, Behâüddîn hazretlerinin kulağına gidince, insanların dünyalık şeyler ile meşgûl olmasına" üzülerek, "Dünyânın tamâmının kıymeti nedir ki, bizde olan bir kısmının bir ehemmiyeti olsun? Allahü teâlâ, Nisa sûresi 77. âyet-i kerîmesinde sevgili Peygamberine hitâb ederek meâlen; **"De ki, dünyâ metâ'ı** (menfaati ve ondan istifâde etme, fâidelenme) **pek azdır** (ve çabuk sona ericidir)**"** buyuruyor. Yılan ile arkadaşlık etmek, onun zehrini tanımayanlara zarardır. Ama zararını bilip iyi korunan için, yılanın ne zararı olabilir. Bunun gibi, dünyâ malı, kendisine gönül verenler, bunun zararını anlıyamayanlar için elbette zararlıdır. Fakat, zararını iyi anlayıp, kendisini koruyanlar, ona gönlünü kaptırmayanlarda dünyalık bulunmasının hiç zararı olmaz" buyururdu.

Kendilerine Silsile-i âliyye denilen büyük âlim ve velîler silsilesinin yirmialtıncısı olan Derviş Muhammed buyuruyor ki: "Behâüddîn Zekeriyyâ el-Mültânî "kuddise sirruh", zamanında, Hindistan'da bulunan evliyânın reîsi (önderi) idi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim idi. Keşf, müşâhede, üstün makamlar ve yüksek hâller sahibi, şaşırmışların yol göstericisi idi. Birçok evliyâ yetiştirdi. Onun irşâdı ile (yol göstermesi, rehber olması ile), birçok insan küfür bataklığından, îmân şerefine ve ma'sıyetten (günah ve isyandan), tâate (Allahü teâlâya ibâdet ve itaate) kavuşmuşlardır. Bütün hayırların kendisinde toplandığı, şânı yüce, çok yüksek bir zât idi"

Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ, Mecma'ul-ahyâr kitabında bildirilen vasıyyetnamesinde buyuruyor ki: "Kulların, Allahü teâlâya sıdk ve ihlâs ile ibâdet etmeleri gerekir. Allahü teâlânın sevgisine kavuşmak için; sözlerinde ve işlerinde, hâllerini güzelleştirmekten (düzeltmekten) ve nefsi hesaba çekmekten başka yol yoktur. Lüzumlu olmadıkça bir iş yapmamalı ve zarûret olmadıkça birşey söylememelidir. Birşey yapacağı ve birşey söyleyeceği zaman önce Allahü teâlâya sığınmalı, yapacağının ve söyliyeceğinin hayırlı birşey olması için O'ndan yardım dilemelidir." Talebelerine vasıyyetinde buyurdu ki: "Size vasıyyet ederim ki, zikre, Allahü teâlâyı hatırlamaya çok devam ediniz! Zikr; talibi mahbûba kavuşturur. Muhabbet, her türlü kir ve lekeleri yakıp temizleyen bir ateştir. Bu hakîkî muhabbet hâsıl olunca, artık zikr eden, zikr olunanı müşâhede ederek zikreder, işte böyle yapılan zikr; felaha, kurtulaşa ereceklere va'd olunanların yaptığı zikrdir. Nitekim Allahü teâlâ, Cum'a sûresinin 10. âyet-i kerîmesinin sonunda meâlen; **"**(Her hâlinizde) **Allahü teâlâyı çok zikr edin ki** (dünyâ ve âhırette) **felah bulasınız"** buyuruyor."

Behâüddîn Zekeriyyâ (r.a.) yine buyurdu ki: "Bir kalbde Allahü teâlâya olan aşk ateşi yok ise, o kalb ölü bir leş eti gibidir. Ama aşk ateşi varsa, o kalb, zât-ı ilâhînin ve ni'metlerinin aynası hâline gelir."

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1411

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 32

BEŞÎR BİN HÂMİD TEBRÎZÎ (Necmeddîn-i Zeynebî)

Tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Beşîr bin Hâmid bin Süleymân bin Yûsuf bin Süleymân bin Abdullah el-Ca'ferî et-Tebrîzî'dir. Künyesi Ebû Nu'mân olup, Necmeddîn lakabı ile tanınırdı. 570 (m. 1174) senesinde Erdebîl'de doğdu. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, tefsîr, kırâat ve tasavvuf ilimlerinde de mütehassıs idi. Fıkıh ilmini Bağdad'da; Ebû Kâsım İbni Fadlân, Yahyâ bin Rebî ve diğer âlimlerden öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh, usûl ve hılâf ilimlerinde yüksek bir âlim olarak yetişti. Fetvâ verir, ilmî münâzaralarda bulunurdu. Nizâmiyye Medresesinde ders vermek üzere ta'yini yapıldı. Kıymetli eserler yazdı. Tefsîre dâir olan eseri çok güzeldir. Ömrünün sonuna doğru Mekke'ye geldi. Vefâtına kadar orada kaldı. 646 (m. 1248) senesinin Safer ayında orada vefât etti.

İlim ve fazilette meşhûr ve büyük bir âlim olan Beşîr bin Hâmid; Abdülmün'im bin Küleyb, Yahyâ es-Sakafi, İbn-i Sükeyne, İbn-i Taberzed ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. Kendisinden de; Hâfız Şerefüddîn Abdülmün'im bin Halef ed-Dimyâtî, Hâfız Zâhirî, Muhib Taberî ve başka âlimler hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İbn-i Cevzî'nin yardımcılığına ve halîfe Mustensır zamanında Harem-i şerîfin şeyhliğine ta'yini yapıldığı bildirilmektedir.

Kur'ân-ı kerîm tefsîrine dâir yazdığı, "El-Gunyân fî tefsîr-il-Kur'ân" adındaki eseri, birçok cild hâlinde basılmış olup, çok kıymetlidir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 115

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 8

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 133

4) El-A'lâm cild-2, sh. 56

BEYDÂVÎ (Abdullah bin Ömer)

Tefsîr ilminin büyük üstadı ve müfessirlerin baştâcı. İsmi, Abdullah bin Ömer bin Muhammed bin Ali'dir. Künyesi, Ebü'l-Hayr olup, lakabı Nâsırüddîn'dir. Şîrâz'ın köylerinden Beydâ'da doğdu. 685 (m. 1286) senesinde Tebrîz'de vefât etti.

İlmî yönü ve fazileti: Kâdı Beydâvî (r.a.), Şafiî mezhebinde olup, birçok ilimleri kendisinde toplamıştır. Bilhassa; tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, kelâm, mantık, nahiv, belagat ve târih ilimlerinin her birinde mütehassıs idi. Kâdı Beydâvî (r.a.), dînî ilimlerde olduğu gibi, zamanının fen ilimlerinde de mütehassıs ve söz sahibi idi. Kâdı Beydâvî (r.a.), Ehl-i sünnet ve cemâat akidesi üzere yürümüştür. Tavâli'ul-envâr ismindeki kitabında eski Yunan feylesoflarının birçok yazılarını bildirip, bunlara cevaplar vermiştir. Bunu gören ba'zı kimseler; İmâm-ı Beydâvî'nin kitaplarına Yunan feylesoflarının yazılarını ve fikirlerini karıştırdığını söylemişlerdir. Hâlbuki,

onların fikirlerini benimsememiş, sâdece onları cevaplandırmış, red etmiştir. Tefsîrinde Yunan feylesoflarının fikirleri asla mevcût değildir."

İslâm âlimleri, Beydâvî'nin ilmini, takvâsını, haramlardan ve şüphelilerden sakınmaktaki titizliğini çok övmüşlerdir.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: İbn-i Kâdı Şühbe; "Beydâvî (r.a.), birçok eserlerin sahibidir. Azerbaycan ve çevresinin en büyük âlimi olup, Şîrâz'da kadılık yaptı" demiştir.

Sübkî; "Kâdı Beydâvî (r.a.), mes'eleleri delîlleriyle ele alan, seçkin, sâlih ve çok ibâdet eden en büyük âlimlerdendir" buyurdu.

İbn-i Habîb; "Büyük âlimler, onun eserlerini çok övdüler. Eğer onun, vecîz bir eser olan "Minhâc"ından başka eseri olmasaydı, onun ilimdeki yüksekliğine delîl olarak bu kâfi gelirdi" buyurdu.

Vezirin iltifâtı: Beydâvî (r.a.), kadılık almak için Tebrîz'e gitmiş, orada bir ilim meclisine tesadüf etmişti. Burada vezîr de bulunuyordu. Meclisin gerilerinde bir yere oturmuştu. Bu sırada ders anlatan âlim, ilmî bir nükteden (ince bir mes'eleden) bahsetti. Kimsenin o nükteye cevap verebileceğini ummuyordu. Orada bulunanlardan, bu nükteyi hâlledip, cevap vermelerini istedi. Eğer nükteyi hemen halledip cevâbını veremezlerse, sâdece nükteyi halletmelerini, halledemezlerse, hiç olmazsa nükteyi kendisine tekrar etmelerini söyledi. Ders anlatan âlim sözünü bitirince, Beydâvî (r.a.) nüktenin cevâbı hakkında açıklama yapmaya başladı. Fakat nükteyi soran âlim, Beydâvî'ye; "Nükteyi anladığına kalbim kanâat getirmedikçe seni dinlemem (sen önce nükteyi bir anlat bakalım)" dedi. Bunun üzerine Beydâvî (r.a.), kendisine; "Nükteyi lafız olarak mı yoksa, ma'nâ olarak mı tekrar edeyim?" diye sorunca, nükteyi ortaya atan âlim şaşırdı. Çünkü böyle bir cevapla karşılaşacağını hiç tahmin etmiyordu. Beydâvî'ye (r.a.); "Lafzıyla aynen tekrar edip anlat" deyince, o da aynı lafız ve kelimelerle nükteyi anlattı. Sonra, nüktenin tertîbinde bozukluk olduğunu izah etti. Nükteyi doğru olan şekliyle düzeltip, cevâbı da budur dedi. Peşinden, o nüktenin benzeri bir nükte tertîb edip, önceki nükteyi soran âlimi, onu halletmeye da'vet etti. Fakat o zâta, Beydâvî'nin tertîb ettiği nükte ağır geldi. Bütün bunları ta'kib eden vezîr, Beydâvî'yi yerinden kaldırıp, yanına çağırdı. Ona; "Sen kimsin?" dedi. O; "Beydâvî'yim, Şîrâz'dan kadılık almak için geldim" dedi vezîr, kendisine çok ikramlarda bulundu. Kıymetli elbiseler hediye etti. Onu Şîrâz'da kadı yapıp, ihtiyâçlarını karşıladı. Nihâyet Şîrâz'da Kâdı'l-kudât (Temyiz Reîsi) oldu.

Bir rivâyete göre; son zamanlarda, hocası Muhammed bin Muhammed Kethânî'nin işâretiyle kadılığı bırakıp, onun sohbetlerine devam etmiş, bu arada meşhûr Beydâvî tefsîrini yazmıştır. Vefât edince, hocasının kabrinin yanına defnedilmiştir.

Tefsîrinde ta'kib ettiği usûl: Meşhûr tefsîrinin esas adı, "Envâr-üt-tenzîl ve esrâr-üt-te'vîl"dir, Beydâvî tefsîr'i diye bilinir. Kâdı Beydâvî, bu tefsîrini akıcı ve belâgatlı bir tarzda yazmıştır. Müfessirlerin (tefsîr âlimlerinin) uzun uzadıya bildirdiklerini, en belîğ bir üslûbla ifâde etmiştir. Ba'zı tasavvufî açıklamaları da ihtivâ eder. Tertîb ve düzen i'tibâriyle, ders olarak okutmak için pek elverişlidir.

Beydâvî tefsîri, orta hacimde bir tefsîrdir. Arabca lisânı kaidelerine göre, tefsîr ile te'vîli birleştirmiştir. Delîlleri, Ehl-i sünnet ve cemâat akidesine göre getirmiştir.

Beydâvî (r.a.), bu tefsîrinde, Zemahşerî'nin Keşşâfını kısaltmıştır. Fakat içerisindeki, mu'tezilî fikirleri temizliyerek almıştır.

Zemahşerî, mu'tezile mezhebinde idi. Kur'ân-ı azîmüşşânın mu'ciz olduğunu anlatmakta, belagat ilminin en yüksek derecesinde olduğundan, Ehl-i sünnetin tefsîr âlimleri, Kur'ân-ı kerîmin belagatını anlatan kısımları onun tefsîrinden almışlardır.

Kâdı Beydâvî (r.a.), bu tefsîrini hazırlarken; Fahrüddîn-i Râzî'nin (r.a.) Mefâtîh-ül-gayb diye isimlendirilen Tefsîr-i Kebîrinden ve Râgıb-i İsfehânî'nin tefsîrinden istifâde ettiği gibi. Sahabe ve Tâbiîn'den gelen haberleri de ilâve etmiştir. Ayrıca, âlimlerin takdîrini kazanan ince ve derin açıklamalar da ilâve etmiştir. Bütün bunları, veciz ve yüksek bir üslûbla ifâde etmiştir. Ba'zan öyle ifâdeler getirir ki, bunları ancak zekî ve basiret sahipleri anlıyabilir. Ba'zı yerlerde kırâat ilminden de bahsetmektedir. Ba'zan, fazla derine dalmadan nahiv ilmine girmiştir. Yine Ahkâm (hükümler) âyetlerinde derine gitmeden, ba'zı fıkhî mes'elelere temas etmiştir.

Beydâvî (r.a.), bu tefsîrinin mukaddimesinde (başlangıç yazısında) der ki: "Tefsîr ilmi, kıymetli ve şerefli bir ilimdir. Tefsîr yazmağa ve tefsîr hakkında söz söylemeye, dînî ilimlerin hepsinde, usûl ve fürû'unda derinleşmiş, Arabî ve edebî ilimlerin her dalında yükselmiş olanlar ehil ve lâyıktır.

Uzun zamandan beri, Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden, Tabiîn âlimlerinden, onlardan sonra gelen Selef-i sâlihîn bana ulaşan bilgilerin hülâsasını ihtivâ eden, gerek kendimin ve gerekse sonra gelen büyük âlimlerin, muhakkikinden olan âlimlerin ortaya koydukları incelikler ve nükteleri de içerisine alan, meşhûr kırâat âlimlerine âit kırâat şekillerini ve i'tibâr olunan kırâat âlimlerinden rivâyet edilen şâzz kırâatleri de kendisinde toplayan bir tefsîr yazmayı düşünüyordum.

Ancak bu husûstaki aczim ve noksanlığım, böyle bir işe teşebbüsten beni, alıkoyuyor, tereddüd içerisinde bırakıyordu. Ne zaman ki istihâre ettim, işte o vakit kalbime doğan şeylerle bu tereddütten kurtuldum. Bu husûsta kalbim mutmain oldu."

Celâleddîn Süyûtî ise, Beydâvî tefsîri üzerine yazmış olduğu "Nevâhid-ül-ebkâr ve şevârid-ül-efkâr" adlı haşiyesinde şöyle der: "Kâdı Nâsırüddîn Beydâvî'nin "Envâr-üt-tenzîl ve Esrâr-üt-te'vîl" kitabı, Zemahşerî'nin "Keşşâf"ı üzerine yapılan muhtasarların (kısaltılan eserlerin) seyyididir. (Efendisidir). Kâdı Beydâvî (r.a.), Keşşâfı kısaltmış ve bunda muvaffak da olmuştur. Mu'tezile i'tikâdı ile ilgili olan yerleri ortaya çıkarmış, bunları dirayetli bir şekilde izâle etmiştir (yok etmiştir). Bozuk yerlerini ve mücâdele mevzûlarını almamış, ayrıca kıymetli ilâveler de yapmıştır. Böylece bu tefsîr, hâlis bir altın gibi ortaya çıkmış, gün ortasındaki güneş gibi şöhret bulmuş, ilim ehli kimseler, onun mütâlâasına devam eder olmuş, onu vasfedenler (anlatanlar), güzelliklerinden bahsetmiş, onu tanıyanlar inceliklerindeki tadı tatmışlar, âlimler, ders vermek ve mütâlâa etmek için ona yönelmişler, onu kabûl edip, rağbet göstermişlerdir." Kâtib Çelebi de Beydâvî tefsîrini şöyle medheder: "Bu tefsîrin kıymeti pek büyüktür. Onun bunu açıklamaya ihtiyâcı yoktur. Beydâvî (r.a.) bu kitabında; i'râb, meânî ve beyân (edebî ilimler) ile alâkalı kısımları Keşşâf'tan; hikmete ve kelâm ilmine âit olan kısımları Tefsîr-i Kebîr'den; çeşitli nükteler ve incelikleri, güzel işâretleri Tefsîr-i Râgıb'dan hülâsa etmiştir. Bununla beraber Beydâvî (r.a.), kendi izahlarını ve âlimler tarafından da kabûl görmüş birçok incelikleri de ilâve etmiştir. Bu yönüyle, mütâlâa edenlerin fikirlerini ve zihinlerini açmaktadır.

Beydâvî (r.a.), söz söyleme ve anlatma san'atında pek yüksek derecelere çıktığından, bu mehâretini çeşitli ilimlerde lâyık olduğu şekilde ortaya koydu, insanlar için zor ve güç olan şeyleri halletti. Onlara, ifâdesi zor maksat ve ma'nâları kolayca anlattı. İnce mes'elelerde, şaşırtıcı şüphelerden kurtaran açıklamalar yaptı.

Ba'zı İslâm âlimleri Kâdı Beydâvî hakkında şöyle buyurmaktadır: "Kâdı Beydâvî, "Beyyedallahü vecheh" (Allahü teâlâ onun yüzünü nurlandırsın demektir.) İsmine ve duâsına yakışacak kadar yüksektir. Müfessirlerin baş tacıdır. Tefsîr ilminde en büyük makama yükselmiştir. Her meslekte senettir. Her mezhebde önderdir. Her düşüncede rehberdir. Her ilimde mahir, her usûlde burhan, önceki ve sonraki âlimlere göre sağlam, kuvvetli ve yüksek tanınmıştır. Böyle derin bir âlimin tefsîrinde mevdu hadîs yoktur. Var demek büyük bir cesârettir. Dinde derin bir uçurum açmaktır. Acaba, bu büyük ilim sahibi, mevdu hadîsleri sahihlerinden ayıramaz mı? Evet diyenlere ne demelidir? Yoksa, hadîs uyduracak kadar ve böyle yapanlar için Peygamberimizin (s.a.v.) bildirdiği ağır cezalara aldırış etmiyecek kadar dîninin kuvveti ve Allah korkusu yok mu idi? Âlimlerin medhettiği böyle büyük bir zât hakkında bunu düşünmek mümkün değildir. Müfessirler, tefsîr kitabı yazanlar demek değildir. Müfessir; kelâm-ı ilâhîden (Kur'ân-ı kerîmden) murâd-ı ilâhîyi (Allahü teâlânın murâdını) anlayandır. Tefsîr, ancak Fahr-i âlemin (s.a.v.) mübârek dilinden Sahâbe-i Kirâma (r. anhüm) ve onlardan Tabiîn ve Tebe-i tabiîne ve böylece sağlam, kıymetli insanların söylemesi ile tefsîr kitabı yazanlara, daha doğrusu, fıkıh ve kelâm âlimlerine gelen haberlerdir. Bundan başka bilgilere tefsîr denmez. Te'vîl denir. Te'vîllerin doğruluğu da tefsîr ile ölçülerek anlaşılır. Te'vîl, tefsîre uymazsa atılır. Uyarsa, alınabilir denildi. Tefsîr kitaplarını yazanlar, tefsîr kısımlarını tefsîr olarak, te'vîl kısmını da, tefsîre uygun olduğu için, yine tefsîr olarak kabûl buyurmuşlardır. Beydâvî tefsîri de böyledir.

İslâm âlimlerinin ikinci kısmı; bildirdiğimiz tefsîr, hadîs, kelâm, tasavvuf ve fıkıh âlimlerinden başka olanlardır ki, bunlar dinde müctehid kabûl edilmiyenlerdir.

İslâm dîninin esaslarını, temellerini açıklayan, birinci kısım âlimlerdir. Bunlar, bütün bilgilerini Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden almışlardır. Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin ma'nâlarını Eshâb-ı Kirâmdan öğrenmişlerdir. Kendiliklerinden hiçbir şey söylememişlerdir. Eshâb-ı Kirâmın yolunda oldukları için bunlara, Ehl-i sünnet ve cemâat denilmiştir."

Beydâvî tefsîrinin pek kıymetli bir tefsîr olduğunda, âlimler ittifâk etmiştir. En büyük âlimler tarafından haşiyeler ve ta'lîkler yapılmıştır. Bunlar ikiyüzelliyi geçmektedir. Bu kıymetli tefsîr doğuda ve batıda, yüksek ilimlerin okutulduğu yerlerde ilim meclislerini süslemiştir.

Beydâvî tefsîrine haşiye yazanların bir kısmı şunlardır:

1. Molla Hüsrev, 2. Şemsüddîn Yûsuf el-Kirmânî, 3. Molla Gürânî, 4. Ahmed-Zâde Yûsuf Tokâdî, 5. Kâdı Zekeriyyâ el-Ensârî, 6. Celâleddîn Süyûtî, 7. Cemâlüddîn Karamânî, 8. İbn-i Kemâl Paşa, 9. Şehzâde Muhyiddîn. 10. Ebü'l-Fidâ İsmâil Konevî, 11. Mustafâ es-Sürûrî, 12. Amasya Müftîsi, Mehmed Efendi, 13. Dede Cengî, 14. Kınalızâde Alâüddîn, 15. Sinânüddîn Yûsuf Amasyalı, 16. Kâdızâde Şeyh-ül-İslâm Şemsüddîn, 17. Alâiyeli Mevlânâ Vâ'izî, 18. Hamza Efendi, 19. Uşâkîzâde Abdülbâkî, 20. Manisalı Halîl Nâimî, 21. Saçaklızâde Mehmed Mer'aşî, 22. Mehmed Emîn Üsküdârî, 23. Muhammed Hâdimî, 24. İsmâil Müfîd Efendi, 25. Ni'metullah Pervaşnî Aydînî.

Beydâvî tefsîrine ta'lîk yapanların bir kısmı:

1. Seyyid Şerîf Cürcânî, 2. Seyyid Ahmed Kerîmî, 3. Şeyh Kâsım bin Kutlubuğa, 4. Muhammed bin İbrâhim Niksârî, 5. Muhyiddîn Muhammed İskilibî, 6. Muhyiddîn Muhammed Karabağî, 7. Hayrabolulu Hayyâmî, 8. Mahmud Paşa İmâmzâde Mehmed İstanbûlî, 9. Muhammed bin İbrâhim Halebî, 10. Muslihuddîn Muhammed Lârî. 11. Şeyhülislâm Zekeriyyâ

Efendi, 12. Sadruddîn Şirvânî, 13. Manisalı Kuddûsî Abdürrahmân, 14. Dârendeli Muhammed bin Ömer, 15. Bursalı Abdürrahmân Rahimî, 16. Erzurum Müftîsi Muhammed Hâzık Efendi, 17. Burdurlu Halîl Efendi, 18. Hasan Fehmi Efendi.

Beydâvî tefsîrini, 874 (m. 1469) senesinde vefât eden Şafiî âlimlerinden Kâhireli Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân. İhtisar etmiştir (kısaltmışır).

Yine Beydâvî tefsîrindeki hadîs-i şerîfleri, Himmetzâde Muhammed bin Hasen Dımeşkî, "Tuhfet-ür-râvî fî tahric-i ehâdîs-il-Beydâvî" adlı eserinde tahrîc etmiştir. Bu eser matbûdur. Müellif, 1175 (m. 1761) târihinde Mekke-i mükerremede vefât etmiştir.

Kâdı Beydâvî'nin, tefsîrinden başka diğer eserleri:

1. İzâh: Usûlüddîne dâirdir, 2. Minhâc, 3. Şerh-i Minhâc, 4. Şerh-i muhtasar-ı İbn-i Hacîb: Bu üç eser usûl-i fıkh ilmine âittir, 5. Şerh-i Müntehâb: Usûl ilmine dâir olup, İmâm-ı Fahrüddîn-i Râzî'nin "Müntehâb"ına şerhidir. 6. Tavâli': Kelâm ilmine dâirdir. 7. Şerh-i metali: Mantık ilmi ile ilgilidir. 8. El-Gâyet-ül-Kusvâ: Fıkıh ilmine dâirdir. (Muhtasar-ül-Vesît de denilir.) 9. Şerh-i Kâfiye: Nahiv imiyle ilgilidir. 10. Lubb-ül-elbâb fî ilm-il-i'râb: Kâfiye'nin muhtasarıdır. 11. Şerh-ül-Mesâbîh: Hadîse dâirdir. 12. Tehzîb-ül-ahlâk, 13. İmtihân-ül-ezkiyâ.

"Şerh-ül-Mesâbih" adlı eserini mukaddimelere ayıran ve birinci mukaddimesinde, eserin metnini kendisine rivâyet eden hocalarını anlatan Kâdı Beydâvî hazretleri, eserinin ikinci mukaddimesinde buyurdu ki: Bu mukaddime, hadîs ilminin diğer ilimlere olan üstünlüğüne dâirdir. Kur'ân-ı kerîm ile Sünnet arasındaki alâka ve yakınlık ma'lûmdur, ikisinin de kaynakları birdir. Bu bakımdan hadîs ilminin şerefi, üstünlüğü meydandadır. Bütün dînî ilimler, hep bu kaynaktan çıkmaktadır. Çünkü âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerden bir kısmı i'tikâdla alâkalı bilgilere, bir kısmı da insanların fiillerine dâirdir. Ancak bu bilgilerin bir kısmı, hükümler, bir kısmı da kıssalar ve haberler şeklinde bildirilmiştir.

Dördüncü mukaddime, hadîs-i şerîflerin nev'ilerine dâirdir: Şunu bilmek gerekir ki, Resûlullaha (s.a.v.) nisbet edilenlerin hepsi doğru değildir. Bunları delîl getirmek de caiz değildir. Resûlullah (s.a.v.) kendisine âit olmayan şeylerin, kendisine nisbet edileceğini bildirmiştir. Böyle yapanları. **"Kim, bilerek bana iftira ederse, Cehennemdeki yerine hazırlansın"** buyurarak tehdit etmiştir. Resûlullahtan (s.a.v.) nakledilenler üç kısımdır: 1-Doğru olduğu. Resûlullaha (s.a.v.) âit olduğu bilinenler. 2-Resûlullaha (s.a.v.) âit olmadığı bilinenler. 3-Durumu belli olmayanlardır. Birinci kısım; bir çok Sahâbînin, Resûl-i ekremden ve başka birçok kimsenin de bunlardan işittiği ve kitaba yazılıncaya kadar, hep böyle çok kimselerin haber verdiği hadîs-i şerîflerdir ki; bunların, bir yalan üzerinde söz birliği yapmalarına imkân olmaz. Buna Mütevâtir hadîs denir. Mütevâtir olan hadîs-i şerîflere muhakkak inanmak lâzımdır, inanmayan imansız olur.

İkincisi; kat'î olarak bildirilenlere muhalif olup, te'vîl kabûl etmeyen veya garipliğinden veya dinde asıl olmasından dolayı yaygınlaşmasına birçok sebebler bulunan bir şey hakkında rivâyet edilen sözlerdir.

Üçüncüsü ise üç kısımdır: Ya doğruluk tarafı galiptir veya yalan olduğu tarafı galiptir. Yahut iki tarafı da eşittir. Mesâbih adlı bu eserde, zayıf veya garip olan hadîs-i şerîflere de işâret edilmiştir.

Madem ki, zayıf hadîsler i'tibâr derecesinde değildir ve onun ile delîl getirilmiyor. Niçin burada (Mesâbih'de) delîl olarak getirilmişlerdir? denilirse, şöyle cevap verilir:

Zayıf hadîslerdeki zayıflık, râvîsi hakkında yapılan ta'ndan (kötülemeden) dolayıdır. Çünkü cerh sebeblerinin sahası geniştir. Denilebilir ki, bir âlime göre zayıf olan bir hadîs-i şerîf, diğer âlime göre zayıf olmayabilir. Bu yüzden hadîs-i şerîfin zayıf olmadığını kabûl eden âlimler, bu hadîs-i şerîfi ba'zı mes'eleler için delîl olarak da almaktadırlar. Nice ihtilaflı mes'eleler vardır ki, bunun sebebi birinin huccet olarak aldığı hadîs-i şerîfi, diğerinin zayıf kabûl edip, huccet olarak almamasıdır.

Hadîs-i şerîfler ve açıklamaları: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Îmân, yetmiş küsur şu'bedir. En üstünü Lâ ilahe illallah söylemektir. En ednâsı, yoldan eziyet veren şeyi kaldırmaktır. Haya da, îmândan bir şu'bedir."**

Açıklama: îmânın şu'beleri pekçok olmakla beraber, hepsi neticede tek bir asılda birleşmektedir. O da, yaşayışı ve sonu iyi ve güzel olacak şekilde nefsi mükemmelleştirmek ve olgunlaştırmaktır. Bu da; hakka inanıp, işlerinde doğruluk üzere bulunmakla olur. Süfyân-ı Sakafi (r.a.), Resûlullaha (s.a.v.) İslâm hakkında suâl ettiği zaman. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya inandım de ve dosdoğru ol!"** buyurarak bu husûsa işâret etmişlerdir.

İ'tikâd, şu şu'beleri içine alır: ilim taleb etmek, yaradanı tanımak, O'nu noksan sıfatlardan ve noksanlığı gerektirecek şeylerden tenzih etmek, O'nun hayât, ilim, kudret ve vahdâniyyetini, O'ndan başkasının O'nun mahlûku olduğunu, var olmaları da son bulmaları da ancak O'nun kaza ve kaderi ile olduğunu kabûl etmek. Devamlı ibâdet ve tâat üzere olan ve her türlü kötülüklerden arınmış olan meleklere ve peygamberliklerini tebliğ ederken, kuvvetli huccet ve delîllerle desteklenen peygamberlere (a.s.) îmân etmek, onlar hakkında güzel ve doğru i'tikâd sahibi olmak, âlemin sonradan yaratıldığını, Kur'ân-ı kerîmde bildirildiği üzere, zamanı gelince yok olacağına, ikinci bir hayât olan âhırete, o zaman rûhların cesedlere iade edileceğine, sırat köprüsüne, hesap verileceğine, amellerin tartılacağına ve bu arada Resûlullah efendimizden tevâtüren bildirilen diğer husûslara da inanmak. Cennet ve oradaki mükâfatlara, Cehennem ve oradaki azap tehdidine inanmaktır.

Amel de üç kısma ayrılır. Onlardan birincisi; sâdece kişinin kendisi ile ilgilidir. Bu da iki kısma ayrılır. Bâtına (içe) âit olan kısım: Bu, nefsi kötü ve aşağı işlerden temizlemekten ibârettir. Kötülüklerin anası durumunda olan şeyler ondur, a) Yemeğe ve içmeğe düşkün olmak, b) Makam sevgisi, c) Mal sevgisi, d) Dünyâ sevgisi, e) Kin, f) Hased, g) Gazâb (kızmak), h) Riya (gösteriş), i) Ucb (kendini beğenmek), j) Nefsini, hoşuna gidecek şeylerle süslemektir.

Nefsin tezkiyesinin, kötülüklerden temizlenmesinin yolları ise onüçtür. Bunlar; tövbe ve istiğfar, Allahü teâlânın azâbından korkmak, Allahü teâlânın rahmetini ümîd etmek, zühd, haya, şükr, vefa, sabır, ihlâs, doğruluk, Allah için sevmek, tevekkül, Allahü teâlânın kazasına rızâ göstermektir.

İkinci kısım, zâhire (dışa) âittir: Bu kısım, ibâdetlerden ibârettir. Bunlar; bedeni, maddî ve ma'nevî pisliklerden, cünüplük ve abdestsizlikten temizlemek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, cenâze ile alâkalı vazîfeleri yerine getirmek, i'tikâfa girmek, Kur'ân-ı kerîm okumak, hacca gitmek, umre yapmak, kurban kesmek, nezirleri, adakları yerine getirmek, yemînlere hürmet etmek, keffâretleri eda etmektir.

İkincisi: Kişinin kendisine, yakınlarına ve çoluk-çocuğuna âit husûslardır. Bunlar; zinâdan sakınmak, evlenmek, evliliğin îcâblarını yerine getirmek, ana-babaya iyilik etmek, akrabayı

ziyâret etmek ve onlara iyilik etmek, büyüklere itaat etmek, hizmetinde bulunanlara iyilik etmektir.

Üçüncüsü: insanlara âit şeyler olup, insanların huzûr ve rahatı bunlara bağlıdır, iyilik üzere yardımlaşmak, dînin emirlerini ihyâ etmek ve yaymak, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yaparak, Allahü teâlânın emirlerini bildirip, yasakladıklarından alıkoymak, küfürden sakınmak sûretiyle dîni muhafaza etmek, Allah yolunda nöbet tutmak, cinâyetlerden sakınmak sûretiyle nefsi kontrol altına almak. Helâla, harama riâyet etmek sûretiyle insanların mallarını muhafaza etmek. Hakları sahiplerine vermek. Zulümden sakınmak, sarhoş edici şeylere mâni olmak sûretiyle aklı muhafaza etmek, müslümanlardan zararı def etmek ve benzerleridir. Yoldan, müslümanlara eziyet ve sıkıntı veren şeyi kaldırmak da müslümanlardan zararı def etmek kabilindendir. Nitekim, îmânın en aşağısı, yoldan geçenlere eziyet veren ve onların geçmesine mâni olan şeyleri yoldan temizlemek, onları kaldırmak olduğu hadîs-i şerîfte bildirilmiştir.

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Sizden biriniz, beni; anasından, babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe, kâmil bir îmânla îmân etmiş olmaz"** buyurdu.

Açıklama: Buradaki sevgi, kişinin arzu ve isteklerine tâbi olan sevgi değildir. Çünkü bu sevgi, insanın tabiatında kendiliğinden hâsıl olur, tercih ve ihtiyâr ile hâsıl olmaz. Bilakis burada istenilen sevgi, nefs istemese bile, aklın îcâbı ve onun istediği sevgidir.

İşte kişi, Resûlullabın (s.a.v.) emrettiği ve yasakladığı şeylerde dünyevî ve uhrevî fâideler bulunduğunu, hiçbir karşılık beklemeden kendisini Cehenneme düşmekten alıykoyduğuna kat'î olarak inanmadıkça, îmânı kâmil bir mü'min olamaz. Bir babanın, çocuğuna bakmak, onu besleyip büyütmekteki gayesinden birisi de, yaşlandığında kendisine bakacağını ve kendisinden sonra neslini devam ettireceğini düşünmesidir. Çocuğun babaya bakması da, babalık hakkını ödemek, oğulluk vazîfesini yerine getirmektir. Neticede her ikisinde de şahsî bir fayda ve menfaat vardır. Hâlbuki Resûlullah efendimiz, bize; anadan, babadan, oğuldan ve herkesten daha şefkatli ve daha faydalıdır. Hattâ, hakîkî kardeşin tâ kendisidir. Başkası değildir, işte bunun içindir ki akıl, Resûlullah efendimizden tarafı, O'na itaat etmeyi tercih etmektedir.

Öyleyse, kişinin aklı, Resûlullahı (s.a.v.) diğer bütün mahlûkâta tercih etmedikçe, îmânının kemâline i'tibâr yoktur. Bu, îmânın derecelerinin evvelidir, îmânın kemâl ve en son mertebesi, kişinin nefsini; aklına tâbi olacak, onun emrini dinliyecek ve onun güzel gördüğü şeyleri kabûl edecek şekilde alıştırması ve tabiatini de bundan râzı etmesidir. Bundan sonra kişi artık, Resûlullaha itaatli olur. Resûlullahın (s.a.v.) emir ve yasaklarındaki uhrevî ve dünyevî faydaları, hem aklı ve hem de tabiatı ile tercih eder. Tıpkı hastanın, hastalığından kurtulmak için ilâç almasını aklın kabûl edip, tabiatının da meyletmesi gibi olur. O zaman, Resûlullaha (s.a.v.) îmân etmek, O'nun emirlerine boyun eğmek, kendisine pek sevimli gelir. Artık O'na tâbi olmaktan lezzet alır.

---

1) Tabâkat-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 157

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 50

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 242

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 309

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 392

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 103

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 462

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 97

9) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 1116, 1192

10) Et-Tefsîr-ül-müfessirîn cild-1, sh. 296

11) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1440

12) "Şerh-ül-Mesâbih" Süleymâniye Kütüphânesi

BURHÂNEDDÎN NESEFÎ (Muhammed bin Muhammed)

Tefsîr, usûl, kelâm, ahlâk ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Fadl olup ismi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed'dir. 600 (m. 1204) yıllarında doğdu. Nesefî ve Burhânî denildi. Burhâneddîn lakabı verildi. Temel din bilgilerini ve yardımcı (âlet ilimleri) öğrenip, İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî hazretlerine talebe oldu. Fahreddîn-i Râzî hazretleri zâhirî ilimleri, babası Ziyâüddîn Ömer bin Hüseyn Râzî'den almış, tasavvuftaki yüksek derecelere Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin sohbetleriyle kavuşmuştu. Fahreddîn-i Râzî hazretleri gibi her ilimde kâmil bir âlimin ilminden istifâde eden Burhâneddîn Nesefî, başta kelâm ve tefsîr ilimleri olmak üzere, usûl-i fıkh, dört mezhebin incelikleri, ictihâdlar arasındaki farklılıkları (ya'nî, mukayeseli hukuk), cedel ilmi ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Bu ilimlerde pek kıymetli eserler yazıp, mümtaz talebeler yetiştirdi. Talebelerinden Hâfız Berzâlî'ye icâzet verdiği bilinmektedir. Bağdad'a gidip yerleşti. Allahü teâlânın dînine hizmet etmek ve O'nun rızâsını kazanmak için durmadan çalıştı. Selef-i sâlihînin yolundan ayrılmış olan sapık kimselere çok güzel cevaplar verdi. Felsefecilerin yanlış fikirlerini çürüttü. Vefâtına kadar ilimle uğraştı. Zâhid bir hayat yaşadı. Allahü teâlânın kullarına nasihat etmek, onlara karşı olan vazîfelerini îfâ etmekten başka dünyâ ile ilgisi yoktu. Haram ve şüpheli şeyleri terkeder, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Allahü teâlâdan başkasına hacetini arzetmezdi. Engin bilgisi, üstün hafızası ve keskin zekâsı, güzel ahlâkı, Selef-i sâlihînin hayâtına uygun yaşayışı, insanlara karşı fevkalâde şefkat ve merhameti ile herkesin sevgisini kazandı. Ama o, bütün bu faziletlere Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için sahip olmuş ve bu yolda gayret sarfetmiştir.

686 (m. 1288) yılında Bağdad'da vefât etti. Yoluna hizmet etmekle şereflendiği İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin kabrinin de bulunduğu türbeye defnedildi.

Pekçok kıymetli eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

"El-Vâdıh", Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin tefsîrinin muhtasarıdır. "El-Mukaddemet-ün-Nesefiyye" diye bilinen "El-Mukaddemet-ül-Burhâniyye", mukayeseli hukuk hakkındadır. Münâzara ilmi ve sapıklara verilecek cevaplarla ilgili "El-Fusûl fî ilm-il-cedel". Yine hılâf ilmine dâir "Menşe'-ün-nazar fî ilm-il-hılâf", "El-Kavâdıh-ül-cedeliyye", "Def-ün-nâsûs ven-nükûd", "Şerh-ül-esmâ-il-hüsnâ" gibi kıymetli eserleri vardır. Meşhûr "Akâid-i Nesefî"nin de bu zâta âit olduğu Allâme Zerkânî tarafından söyleniyorsa da, Taftazânî hazretleri ve "Keşf-üz-zünûn" sahibi Kâtib Çelebi, "Akâid-i Nesefî"nin Ömer Nesefî hazretlerinin olduğunu bildirmektedirler.

---

1) Fevâid-ül-Behiyye sh. 194

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 250

3) El-A'lâm cild-6, sh. 31

4) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprü-zâde) sh. 114

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 297

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 135

BURHÂNEDDÎN ZERNÛCÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Hayâtı ve babasının adı hakkında kaynaklarda fazla bir bilgi yoktur. "Hidâye" kitabının sahibi Burhâneddîn Mergınânî'nin talebesidir. Kefevî, Tabakât kitabında, Zernûcî'nin altıncı asrın sonları ile yedinci asrın başlarında yaşadığını kabûl etmektedir. Vefât târihi olarak 620 (m. 1223) senesi kabûl edilir. Zernûcî kendi kitabında, Burhâneddîn Mergınânî'nin ve Kâdı Hân'ın talebesi olduğunu ve onlardan ders okuduğunu zikretmektedir.

İbn-i Nefî onun hakkında; "Burhâneddîn Zernûcî, "Hidâye" adlı eserin yazarı Mergınânî'nin talebesidir. Zernûcî, "Ta'lîm-ül-müte'allim Tarîk-üt-te'allüm" adlı kitabın yazarıdır. Bu eser çok güzel bir eserdir" demektedir.

Burhâneddîn Zernûcî, bilinen ve matbû' olan Ta'lîm-ül-müte'allim adlı eserini, 593 (m. 1197) senesinden sonra yazmıştır. Bu eseri daha sonra, İkinci Murâd Hân zamanında İbn-i İsmâil şerh etti. Bilâhare Osman Pazarî adıyla meşhûr İsmâil bin Osman da, "Tefhîm-ül-mütefehhim" adıyla şerh etti. Her iki şerh basılmıştır. İbn-i İsmâil'in şerhi, Abdülmecîd bin Nâsûh tarafından "İrşâd-üt-tâlibîn fî ta'lîm-il-müte'allimîn" adıyla Türkçeye tercüme edildi. "Ta'lîm-ül-müte'allimîn" kitabı, medreselerde büyük bir kıymet kazanmıştır.

Zernûcî'nin bu eseri, talebelere ilim öğrenmek için gerekli olan ahlâkî temelleri ve davranışları gösteren küçük bir risaledir. Eserin bütünü ilk devir İslâm âlimlerinin sözlerinden ibâret olup, bunlar en güzel şekilde seçilip bir araya getirilmiş ve sınıflandırılmıştır.

Ta'lîm-ül-müteallim adlı eserden ba'zı bölümler:

"Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadına farzdır, ilmi, ehline öğretmeyen, hınzırın boynuna altın ve inci gibi mücevher takan kimse gibidir"** buyuruyor. Biliniz ki, her ilmi elde etmek müslümanların üzerine farz değildir. Her müslüman üzerine, ilmihâl bilgisini öğrenmek farzdır, İslâm âlimleri; "İlimlerin en üstünü, ilmihâl bilgisidir. Amellerin en üstünü de, bulunduğu hâli korumaktır" buyurmuşlardır. Her müslümana namaz kılmak farzdır. Bu, sebeble, namazın farzlarını eda edecek kadar namazın şart ve erkânına âit bilgileri edinmek her müslümana farzdır. Bunun gibi, farz olan işleri yapabilmek için, fıkıh bilgilerini öğrenmek farzdır.

İlmin üstünlüğü: ilmin üstünlüğü apaçıktır, ilimden başka bütün hasletler, insanlarla hayvanlarda aynıdır. Bunun yanında Allahü teâlâ, ilmi sebebiyle Âdem aleyhisselâmın meleklerden üstün olduğunu belirterek, meleklerine, ona secde etmelerini emretmiştir, ilmin üstünlüğünün sebeblerini şöyle sıralayabiliriz. 1. İlmin üstünlüğü; insanı, Allahü teâlânın katında, ebedî saadete ulaştıran takvâya vesîle olduğu içindir. İmâm-ı Muhammed bin Hasen şöyle buyurdu: "İlim öğren! ilim, ehli için bir zînet, fazilet ve bütün övgülere alâmettir. Hergün ilimden çok istifâde et." 2. İlim fazilettir ve gerek Allahü teâlâ katında, gerekse insanlar nazarında makbûl ve güzel olan bütün hasletlerin nişanıdır, ünvanıdır.

Fıkıh ilmini öğrenmek: Fıkıh bilgisini öğrenmelidir. Çünkü fıkıh ilmi; insanları iyilik ve takvâya en güzel ulaştıran, adâlette en doğru yolu gösteren ilimdir. Fıkıh ilmi, insanlara kurtuluş

yollarını gösterir ve insanları bütün güçlüklerden kurtarır. Çünkü Allahü teâlâdan korkan bir fakîh, şeytana karşı bin âbidden daha güçlüdür.

Fıkıh ilmi, dünyâ ve âhıret saadeti ile ilgili ilimlerin inceliklerini bilmektir. İmâm-ı a'zam hazretlerine göre fıkıh ilmi; kişinin din ve dünyâ saadetine ulaşabilmesi için lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir. İlim, ancak amel etmek içindir. İlim ile amel etmek, âhıret saadeti için dünyâ ile ilgili işleri terk edip gönülden çıkarmaktır.

İlmihâl bilgisi öğrenmenin farz olduğu: Haramlardan sakınmak farz olduğu gibi; cimrilik, cömerdlik, korkaklık, kibir, cesâret, alçak gönüllülük, israf, iffet ve benzeri ahlâkî konularda da bilgi sahibi olmak farzdır. Çünkü cimrilik, korkaklık, kibir ve israf haramdır. Bunları ve bunların zıdlarını bilmeden kendilerinden sakınmak mümkün değildir. Her zaman insanın karşılaştığı hâllerle ilgili bilgileri öğrenmesi, insana yemek gibi lüzumlu bir ihtiyâçtır. Hiçbir müslüman, bu bilgilerden ayrı düşünülemez. Her müslüman devamlı Allahü teâlâyı anmakla, O'na duâ etmekle, yalvarmakla uğraşmalıdır. Kur'ân-ı kerîm okumak, sadaka vermek, dünyâ ve âhıret hayâtında belâ ve âfetlerden korunmak için, Allahü teâlâdan af ve afiyet dilemekle zamanını geçirmesi lâzımdır. Çünkü devamlı duâ eden bir kişi, duânın şartlarını yerine getirince, Allahü teâlâ onun duâlarını kabûl eder.

İlim tahsilinde niyet: ilim öğrenmek isteyen kişi, tahsile başladığı zaman niyet etmesi lâzımdır. Zira niyet, bütün herşeyi yaparken esastır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ameller niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan odur. Kimin hicreti Allah ve Resûlü için ise, onun hicreti Allah ve Resûlü içindir. Kimin de hicreti dünyâ menfaati veya evleneceği kadın ise, onun hicreti de onlar içindir"** buyuruyor.

Yine diğer bir hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Çok işler vardır ki, dünyâya âit işler olarak görünür. Fakat güzel niyet ile bunlar âhıret işlerinden olurlar. Çok işler de vardır ki, âhırete âit işler olarak görünür. Fakat niyetteki kötülük sebebiyle bunlar dünyâ işlerinden olurlar"** buyurdu.

Talebenin ilim öğrenmekten gayesi; Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, Cenneti elde etmek, önce kendi cahilliğinden kurtulmak, sonra diğer câhillerin bilgisizliğini gidermek, onların kültürlü olmalarını sağlamak ve İslâm dînini yaşatmak olmalıdır. İslâmın bilgilerini öğrenmek sûretiyle Allahü teâlâya kavuşulur. Bilgisiz olan birisinin zühd ve takvâ sahibi olması mümkün değildir.

Talebe, ilim tahsili ile, Allahü teâlânın verdiği akıl ni'metine, beden sıhhati ni'metine karşı şükr etmeye niyet etmelidir. Talebe ilim öğrenirken; ilminden dolayı insanların kendisine yönelmelerini ve değer vermelerini, mevkî sahibi olmayı düşünmemelidir. İmâm Hammâd bin İbrâhim es-Saffâr el-Ensârî, talebesi İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye ilim öğrenmenin maksadı hakkında şöyle buyurmuştur: "Cenneti kazanmak için ilim öğrenen, doğru yolda kurtuluşa erer. Halkın nazarında değer kazanmak için tahsil görenlere ise, çok yazıklar olsun."

Talebenin vasıfları: Talebe, ilmi, büyük bir gayret sarf ederek öğrenmelidir. Öğrendiği bilgileri sâdece fânî ve değeri az olan dünyâ gayeleri için kullanmamalıdır. Bir şâir şöyle diyor: "Dünyâ hayâtı azdan daha azdır. Ona âşık olan, alçakların alçağıdır. O sihriyle bir topluluğu sağır ve kör eder. Böylece ona değer verenler delîlsiz şaşırıp ortada kalırlar."

Talebe, ilimden başka arzulanmayacak şeyleri arzu etmekle, kendini küçültmemelidir. Talebe, ilmi ve ilim adamlarını küçültecek söz ve davranışlardan sakınmalıdır. Talebe, alçak gönüllü olmalıdır. Alçak gönüllülük, kibir ile tezellül arasında bir durumdur. Talebe, iffetli olmalıdır. İmâm-ı Rükneddîn, iffeti ve alçak gönüllülüğü bir eserinde şöyle ta'rîf ediyor "Şüphesiz ki alçak gönüllülük, Allahü teâlâya yakın kimselerin hasletlerindendir. Allahü teâlâdan korkan kişi, bununla yükseklere çıkar. Allahü teâlâ katında iyilerden mi, yoksa kötülürden mi olduğunu veya son nefesini küfür üzere mi, yoksa îmân üzere mi vereceğini veya vefât ettiği zaman rûhunun yükseklerde mi, yoksa alçaklarda mı olacağını bilmediği hâlde, gurûrlanan ne ahmaktır. Kibriya, Rabbimizin sıfatıdır. O'na mahsûstur. Sen kibirden sakın!"

İlim dalı seçmek, hoca seçmek ve arkadaş seçmek: Talebe, her ilimden en güzel bahisleri, bilhassa dînî konularda kendisine öncelikle gerekli olan bilgileri tercih etmeli, sonra gelecekte kendisi için lüzumlu olacakları öğrenmeye gayret etmelidir. Talebe ilim öğrenirken, ilm-i tevhîd, ya'nî îmânla ilgili bilgileri öne almalıdır. Talebe, ilim öğrenirken en eski bilgilerden başlamalıdır. Büyük âlimlerin vefâtından sonra ortaya çıkan cedel ve hılâf ilmiyle meşgûl olmaktan sakınmalıdır. Çünkü bu ilimler, talebeyi fıkıh bilgisinden uzaklaştırır.

Hocada aranılacak vasıflar: Talebe, ilmî seviyesi yüksek olan bir hocayı seçmelidir. Seçeceği hoca, insanların Allahü teâlâdan en çok korkanı olmalıdır. Hoca, mevcût hocaların en yaşlısı olmalıdır. Talebe, hoca seçerken ilim adamları ile meşveret etmelidir. Hoca seçerken erbâbı ile meşverette bulunmak gerektiği gibi, talebenin her işini yaparken meşverette bulunması gerekir. Zîrâ Allahü teâlâ, Peygamberine (s.a.v.) bütün işlerini yaparken Sahabe ile meşverette bulunmasını emretmiştir. Hâlbuki mü'minlerden hiçbiri, O'ndan daha akıllı değildir. Hoca seçimi konusunda iki ay düşün, meşverette bulun ki, sonradan o hocanı terk etmeye ihtiyâç duymayasın ve onun dersleri ile yetinesin. Böylece öğrendiğin ilim bereketli olur. Öğrendiğin bilgilerden pekçok insan faydalanır.

Sabırlı olmak: ilim öğrenirken sabırlı olmalıdır. Biliniz ki, sabır ve sebat, bütün işlerin üzerine bina edildiği büyük bir temeldir. Fakat çok az bulunur. Bir şâir şöyle demiştir: "Herkeste yüksek mertebelere sâhib olmak için kalben bir meyil vardır. Ancak insanlarda bunun için lüzumlu olan sabır ve sebat çok azdır." Sabrın fazileti hakkında İslâm âlimleri şöyle demişlerdir: "Şecaat, ya'nî güçlülük bir an sabır edebilmektir."

Talebenin bir hocanın derslerini sonuna kadar sabır ve sebat ile ta'kib etmesi, bir kitabı sonuna kadar okurken sabır ve sebat göstermesi, ilim dallarından birini kuvvetli bir şekilde öğrenmeden, diğer bir ilim dalına geçmemesi, bir yerde ilim tahsilini tamamlamadan başka bir yere gitmemesi gerekir. Çünkü bir hocadan öğrenilecek bilgileri tamamlamadan başka bir hocaya gitmek, bir kitabı tamamlamadan başka bir kitaba geçmek, bir ilim dalını iyice öğrenmeden, başka bir ilme geçmek, bir yerde kalması gerekirken, başka bir beldeye gitmek, ilim öğrenenin gayesini dağıtır, kalbi meşgûl eder, vaktinin zayi olmasına sebep olur, hocayı üzer.

Sıkıntılara göğüs germek: Talebe, sıkıntılara ve belâlara karşı sabırlı olmalıdır. Bir İslâm âlimi; "Maksada ulaşmanın hazîneleri, sıkıntı servetleri üzerine kurulmuştur" demiştir. Ya'nî çok sıkıntı çeken, istediği ihsân hazînesine kavuşur, ilim öğrenmek isteyen kişinin sıkıntılara karşı sabır etmesi gerekir. Hazreti Ali (r.a.) şöyle buyuruyor: "Dikkat edin ki, ilme ancak altı şeyle ulaşabilirsiniz. Bunların birincisi zekâ, ikincisi sabır, üçüncüsü çok arzulu olmak, dördüncüsü baliğ olmak, beşincisi ilim öğretici, müşfik ve mahir bir hoca, altıncısı uzun bir zamandır."

İyi arkadaş seçmek: ilim öğrenirken seçilen arkadaşda şu özellikler bulunmalıdır: 1. Çalışkan olmalıdır. 2. Seçilen arkadaş takvâ sahibi ve Allahü teâlâdan korkan kişi olmalıdır. 3. Güzel huylu olmalıdır. 4. Anlayışlı olmalıdır. 5. Tenbel ve zamanını boşa harcıyan bir kimse olmamalıdır. 6. Çok konuşmamalıdır. 7. Fitne ve fesatçı olmamalıdır. Bu konuda şöyle denilmiştir: "Bir kimsenin iyi veya kötü olduğunu sorma, arkadaşına bak. Çünkü arkadaş arkadaşına uyar. Kişi kötülük sahibi ise, ondan sür'atle uzaklaş, hayır sahibi olduğu zaman ona yaklaş ki, doğru yolu bulasın." Bir şiirde ise: "Tenbel kişilerle arkadaş olma, çok iyi kimseler vardır ki, arkadaşının kötülüğü ile bozulur. Ahmak kimsenin ahmaklığı, zekî ve akıllı kişilere sür'atle geçer ve ateş koru gibi, külün içine konunca söner." Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bütün çocuklar, müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonradan anaları ve babaları, hıristiyan, yahudi ve dinsiz yapar"** buyuruyor. Fârisî bir atasözünde, arkadaşın insan üzerindeki te'sîri hakkında şöyle deniliyor: "Kötü arkadaş, zehirli yılandan daha kötü ve daha zararlıdır. Mekândan münezzeh olan Allahü teâlânın hakkı için, kötü arkadaş Cehenneme götürür." iyi arkadaş edin ki, onun vasıtasıyla Cennetin yolunu bulasın. Bu konuda: "Eğer ilmi ve ilim ehlini veya gâibte bulunan bir kimseden haber veren bir şâhid arıyor isen, toprağı örnek al, ona i'tibâr et! Toprağı nasıl anıldığı vasıfla tanıyor isen, seçeceğin arkadaşı da arkadaşından tanı denilmiştir."

İlme ve hocaya saygı göstermek: Bilinmeli ki, ilim taleb eden, ilme ve hocasına saygı göstermedikçe, ilme kavuşamaz ve öğrendiği bilgiden faydalanamaz, ilmi elde etmede maksadına ulaşanlar, ancak ilme ve hocaya saygı ile ulaşmışlardır, ilimde gayesine ulaşamayanlar ise, ancak bu duruma, saygıyı terk ettikleri için düşmüşlerdir. Bir İslâm âlimi şöyle buyuruyor: "Saygı tâattan hayırlıdır." Öyle ki, insan Allahü teâlâya isyan etmekle, günah işlemekle kâfir olmaz, ama Allahü teâlânın emir ve yasaklarını küçümsemek sûretiyle saygısızlıkta bulunursa kâfir olur.

Hocaya saygı göstermek, ilme saygı göstermektir. Hazreti Ali şöyle buyurmuştur: "Hoca hakkını, her müslüman üzerine, korunması çok lüzumlu olan en büyük bir hak olarak gördüm." Üstünlüğü yüzünden, öğrettiği her harfe karşılık, hocaya bin dirhem para hediye edilse azdır. Ya'nî hoca hakkı ödenilemez. Çünkü kişiye, dînî konularda muhtaç olduğu her harfi öğreten kişi, dînen onun babası sayılır.

Talebenin hoca karşısındaki tavrı: Talebe, hocasının karşısında şunlara dikkat etmelidir: 1. Hocasının önünden yürümemelidir. 2. Hocasının yerine, makamına oturmamalıdır. 3. İzin almadan hocasının yanında konuşmamalıdır. 4. Hocasına müsait zamanlarda soru sormalıdır. 5. Derse vaktinde gelmelidir. 6. Hocanın, Allahü teâlâya isyana sebep olmayan emirlerini yerine getirmelidir. Fakat Allahü teâlâya isyan söz konusu olduğu zaman, kula itaat yoktur.

Şöyle anlatılır: İmâm-ı Şems-ül-eimme el-Hulvânî birgün Buhârâ dışına çıkmıştı. Başına gelen bir hastalık yüzünden, bir köyde günlerce kalmak zorunda kaldı. Bu esnada bütün talebeleri kendisini ziyârete geldiler ve geçmiş olsun dileklerinde bulundular. Fakat talebelerinden Kâdı Ebû Bekr ez-Zencî, ziyâretine gitmedi. Daha sonra kendisi ile karşılaştığında, el-Hulvânî ona neden ziyâretine gelmediğinin sebebini sorunca, o da; "Annemin hizmeti ile meşgûl idim" dedi. Bunun üzerine el-Hulvânî ona; "Sen çok yaşarsın, ama ders okutma zevkine kavuşamazsın" dedi. Gerçekten de hocasının dediği gibi olmuş, Kâdı Ebû Bekr ez-Zencî, hayatının büyük bir kısmını köylerde geçirmiş ve ders okutma zevkine kavuşmamıştır."

Hocasını gücendiren talebe, öğrendiği bilgilerin bereketinden mahrûm olur ve bu ilimden çok az faydalanır.

İlim öğrenirken dikkat edilecek husûslar: 1. Dersi saygı ile dinlemelidir, ilim öğrenen bir talebe, bir konuyu hocasından bin defa dinlemiş olsa, yine o konuyu hocası anlatsa saygı ile dinlemelidir. 2. Talebe, hocasına sormadan kendi başına bir ilim dalı seçmemelidir. Zîrâ hoca, öğrencisinin kabiliyetine göre hangi ilmi öğrenmesi gerektiğini daha iyi bilir. 3. Talebe dînî yönden kötü sayılan davranışlardan sakınmalıdır. 4. Talebe, kötü ahlâklar içinde bilhassa kibirli olmaktan ya'nî kendini büyük görmekten sakınmalıdır. Bir atasözünde şöyle denilmiştir: "İlim, kendini yüksek görenin düşmanıdır." Bir şiirde; "Şeref ve büyüklük, Allahü teâlânın ihsânı iledir, insanın kendi gayret ve çalışması ile değildir. Fakat Allahü teâlânın ihsân ve fadlının ortaya çıkması için çalışmak gereklidir. Nice köleler vardır ki, bulunduğu yer i'tibâriyle hür makamında bulunur. Nice hür kişiler vardır ki, köle makamında bulunur" denilmektedir.

İlme sarılmak ve devam etmek: Talebe mutlaka ilme dört elle sarılmalı, dersine çalışmalı ve devam etmelidir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Bize itaat uğruna mücâdele edenlere, muhakkak kendi yolumuzu gösteririz"** buyuruyor (Ankebût-69). Bu âyet-i kerîmede Allahü teâlâ, bizim yolumuzda ilim öğrenmek için çalışan ve bu uğurda cihâd edenleri başarıya ulaştırırız, buyurmaktadır, İlim öğrenmede, üç kişinin büyük gayret göstermesi lâzımdır. Bunlardan birincisi talebe, diğeri hoca, üçüncüsü ise eğer hayatta ise babadır. İmâm-ı Şafiî bir şiirde şöyle buyurmaktadır "Uzak olan herşeyi, çalışmak yaklaştırır. Her kapıyı ise gayret göstermek açar. İnsanoğlunun içerisinde ençok üzülecek olan kişi, geçim sıkıntısı çeken, gayret ve himmet sahibi kişidir. Allahü teâlânın kaza ve hükmüne delâlet eden delîllerden biri de, akıllı kişilerin yoksulluk, içinde, ahmakların ise, görünüşte güzel bir hayât içinde olmasıdır. Kime akıl ni'meti verilmişse o ekseriya zenginlikten mahrûm olmuştur. Akıl ile zenginlik, birbirinden tamamen ayrı iki zıt kutup gibidir.

Talebe, muhakkak gecenin evvelinde ve sonunda derse çalışmalıdır. Çünkü akşam ile yatsı arası ve sahur vakti mübârek vakitlerdir, İslâm âlimleri buyurdular ki: "Ey ilim yolcusu takvâya sarıl, uykudan uzak ol, tokluktan sakın, dersi bırakmadan ta'kib et. Çünkü ilim, derse devam etmekle çoğalır ve kalıcı olur."

İlim öğrenen talebe, gençliğinin kıymetini bilmelidir. Bu husûsta şöyle söylenmiştir: "Çektiğin sıkıntı ölçüsünde umduğuna kavuşursun, ilim yolunda maksadına ulaşmak isteyen, gece kalkar, ders çalışır. Gençlik yıllarını ganîmet bil! Çünkü gençlik, her zaman devam etmez."

Talebe ilim öğreneceğim derken, ilerideki çalışmalarına engel olacak vücûdunu ve sıhhatini zayıflatacak tarzda kendini zorlamamalıdır. İnsan, kendine karşı merhametli davranmalıdır. Çünkü her şeyde merhamet esastır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Şüphesiz bu din sağlamdır. Kendinizi sıkıntıya sokmadan, kolaylıkla ona koşun. Allahü teâlâya ibâdet konusunda, sıkıntıya sokarak nefsine buğz etme. Çünkü kuvveti kesilen adam, ne kendisi yolda bir mesafe alabilir, ne de bineğinde sırt bırakır"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Nefsin, senin bineğindir. Bineğine karşı iyi davran"** buyuruldu.

Talebe, ilimde gayret sahibi olmalıdır. Çünkü kişi himmet ve gayreti ile yükselir. Âlim Ebü't-Tayyib bu konuda şöyle buyuruyor: "Gayret sahibi kişilerin, gayretleri nisbetinde gayeleri hâsıl olur. İyiliği nisbetinde bir kimseden iyilik görür. Gayreti az olan kişilerin gözünde iyiliğin küçüğü, büyük görünür. Büyük gayret sahibi kişilere ise, büyük işler küçük görünür."

Radıyyüddîn en-Nişâbûrî, "Mekârim-i Ahlâk" adlı eserinde şöyle bir hikâye nakl etmektedir İskender-i Zülkarneyn, doğuyu ve batıyı zapt etmek için sefere çıkmak istediği zaman, âlimlerle meşverette bulunmuş ve; "Bu kadar küçük bir dünyâ mülkü için, nasıl böyle bir sefere çıkayım? Çünkü dünyânın hepsi azdır. Dünyâ mülkü küçüktür. Böyle bir mülk için sefere çıkmak ise, yüksek bir ideal değildir" dedi. Bunun üzerine meşverette bulunduğu âlimler kendisine; "Allahü teâlânın sözünü yüceltmek için cihâd etmeli ve sefere çıkmalısın. Bu gaye ile, âhıret ve dünyâ mülkünü elde etmelisin" deyince, o da; "Bu fikir çok güzel" dedi.

Medîneli İmâm Ebû Nasr es-Saffâr şöyle buyuruyor: "Ey nefs, ey nefs! Vekarlı ve yumuşak huylu olduğun hâlde, iyilik, takvâ ve adâlet husûsunda çalışmaktan gevşeme. Hayırlı bir işte çalışana herkes gıbta eder. Tenbel olan herkes belâdadır."

Burhâneddîn ez-Zernûcî ise bu konuda şöyle buyuruyor: "Ey nefsim! Tenbelliği ve gayret noksanlığını terk et! Gayeden mahrûm olmak ve pişmanlıktan başka, tenbellere verilen bir nasîb görmedim." Bu konuda yine şöyle buyurulmuştur "Nice acizlik ve pişmanlık vardır ki, insanda tenbellikten ötürü meydana gelir. Tenbellikten ve şüpheye dalmaktan sakın! Bilmediğin ve şüphelendiğin herşey tenbelliktendir."

Talebe ilmin üstünlüğünü düşünerek kendini tahsile, çalışmaya, derse devam etmeye zorlamalıdır. Çünkü ilim, bilinen şeylerin tekrar etmesi sayesinde yaşar. Hazreti Ali bu konuda şöyle buyurmuştur: "Cebbar olan Allahü teâlânın bize yaptığı taksime râzıyız. Bize ilim verdi. Düşmanına ise mal verdi. Şüphesiz mal, yakın zamanda yok olur. Allahü teâlânın ilmi ise yok olmaz, devamlı kalır."

Faydalı ilim sebebiyle, ilim sahibi, ölmeden ve öldükten sonra iyi bir şekilde anılır. Hasen bin Ali el-Mergınânî şöyle buyurdu: "Câhiller, ölmeden evvel ölüdürler. Âlimler ise, ölseler bile diridirler."

Burhâneddîn Mergınânî bu husûsta şöyle buyurdu: "Cehâlet sahipleri, ölmeden ölmüşlerdir. Câhillerin bedenleri, daha kabre girmeden cesed halindedir, ilim ile yaşamayan kişi, ölüdür, ilim sahibinin kemikleri toprak altında çürüse de, öldükten sonra canlıdır. Câhil kişi, toprak üstünde yürüse bile, yok olduğu hâlde yaşıyanlardan sayılır. Hatırla ki, ilim rütbesi, bütün rütbelerin en üstünüdür, ilmin nihâî şerefine ulaşmak istemeyene yazıklar olsun, ilim baştan başa bir nûrdur, körlere yol gösterir. Câhil, her zaman karanlıklar içindedir, ilim yüksek bir dağ gibidir. Ona sığınanı korur. Kurtuluş ilim iledir. Fakat insanların bundan haberi yok. İlmi isteyen, bütün maksatlarını istemiş olur. Ey akıl sahibi! ilim yüksek bir makamdır. Ona kavuşulduğu zaman, diğer bütün makamlar yok olur. Bütün dünyâ ni'metlerini kayıp etsen de, gözlerini kapa, üzülme! Çünkü ilim, Allahü teâlânın en hayırlı ihsânıdır."

Talebenin ilim öğrenmeye başlarken dikkat edeceği husûslar: 1. İlim öğrenmeye başlayan talebe, anlayışına en yakın olan ilimden başlamalı. 2. Talebe dersini ezberleyip, çok defa tekrarladıktan sonra yazmalıdır. Çünkü öğrendikten sonra yazmak çok faydalıdır. 3. Talebe anlamadığı konuyu yazmamalıdır. Çünkü bu durum insana usanç verir, zekâyı öldürür ve zamanın zayi olmasına sebeb olur. 4. Talebe, dersi hocanın ağzından dinleyip anlamaya çalışmalıdır. 5. Talebe, derste gayretli olmalı ve bu husûsta Allahü teâlâya duâ edip yalvarmalıdır. 6. Talebe, öğrenim sırasında muhakkak dersi ile ilgili müzâkerede bulunmalıdır. Müzâkerede bulunurken ağırbaşlı olmalıdır. Müzâkerenin gayesi meşveret etmektir. Sinirli bir hâlde meşveret etmekle, doğru bir düşünce ortaya çıkmaz. 7. Talebe her zaman ilmin inceliklerini düşünmeli, ilmî konularda düşünmeyi âdet hâline getirmelidir. Bu konuda; "Düşün!

Maksadına ulaşırsın" denilmiştir. 8. Talebe ve fakîh, konuşmadan önce düşünmelidir. Böyle yaparsa, konuşulan söz isâbetli olur. Çünkü söz, oka benzer. Bir okun hedefine ulaşabilmesi için nasıl düzgün olması gerekiyorsa, sözün de hedefine varması için, düzgün ve yerinde olması lâzımdır. 9. Talebe, her zaman ve her durumda, herkesten faydalanmalıdır. 10. Talebe yerli yerinde ve çok soru sormalıdır. İbn-i Abbâs'a; "Bu ilmî dereceye nasıl kavuştun?" diye soruldukta; "Çok soru soran bir dil, çok düşünen bir kalb ile" cevâbını verdi. 10. Talebe, Allahü teâlâya, dil, kalb, mal ve diğer a'zâlarıyla şükr etmeli ve anlamayı, bilgiyi ve başarıyı Allahü teâlâdan bilmelidir. Duâ etmek ve yalvarmak sûretiyle, Allahü teâlâdan hidâyet istemelidir. 11. Talebe, cimrilik yapmaktan cenâb-ı Hakka sığınmalıdır. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Cimrilikten daha büyük bir hastalık var mı?"** buyuruyor. 12. Talebe, parası ile kitap satın almalı ve parasını kitap satın almak için harcamalıdır. Böylece, parası ilim öğrenmesine yardımcı olur. 13. Talebe ve hoca, sâdece Allahü teâlâdan ummalı ve yalnız cenâb-ı Haktan korkmalıdır. 14. Talebe, dersini tekrar etme konusunda kendisi için belli bir sayı ta'yin etmeli ve bu sayı kadar dersi tekrar etmelidir. 15. İlim öğrenen talebe, Allahü teâlâya tevekkül etmeli, geçim işini düşünerek kederlenmemeli ve kalbini, rızık endişesi ile meşgûl etmemelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kim Allahü teâlânın dîni hakkında bilgi edinmek isterse, cenâb-ı Hak ona istediğini verir ve onu ummadığı taraftan rızıklandırır"** buyuruyor. 16. Talebe, gücünün yettiği ölçüde dünyâ işleri ile ilgisini azaltmalıdır. 17. Talebe, ilim öğrenmek için çıktığı yolda engellere ve sıkıntılara katlanmalıdır. Bu yolda elde edilecek mükâfat, çekilen güçlük ve sıkıntı nisbetindedir. İlim yolunda sıkıntılara göğüs gererek ilmin tadını tadan kimse, dünyânın diğer zevklerinden duymadığı lezzetleri duyar. 18. Talebe, ilimden başka şeylerle meşgûl olmamalı ve fıkıh bilgisinden yüz çevirmemelidir.

İlim öğrenmenin zamanı: ilim öğrenmenin zamanı, beşikten mezara kadardır. Rivâyet edildiğine göre, İmâm-ı a'zamın talebesi İmâm-ı Hasen bin Ziyâd, seksen yaşında iken fıkıh ilmini öğrenmeye başlamış, bundan sonra kırk yıl fıkıh ilmini öğrenmek için çalışmış, bu ilmi öğrendikten sonra, kırk yıl fıkhî konularda ders vermiştir. Buradan anlaşıldığı gibi, ilim öğrenmek her çağda lâzımdır. Fakat ilim öğrenmede en faziletli çağ, gençlik yıllarının ilk dönemleridir, ilim taleb eden, bütün zamanını ilim ile meşgûl olarak geçirmelidir. İmâm-ı Muhammed Şeybânî, geceleri uyku uyumaz, defterini yanına koyarak, birinden usandığı zaman diğerine bakardı.

Nasihat verici olmak: ilim sahibi, şefkatli ve nasihat veren bir kişi olmalı, hasetçi olmamalıdır. Burhâneddîn Mergınânî; "Hocanın oğlu âlim olur" buyurdu. Çünkü hoca, talebelerine Kur'ân-ı kerîmi öğretmek ister. Bu inancı ve talebelere şefkatli davranmasından dolayı, onun oğlu da âlim olur.

Şöyle anlatılır: "Büyük âlim Burhân-ül-Eimme, bütün talebelerine ders verdikten sonra, günün en sıcak vaktini iki oğlu Sadr-üş-Şehîd Hüsâmeddîn ve Sa'îd Tâcüddîn'e ayırırdı. Çocukları kendisine; "Bu vakitte bize usanç geliyor, bunalıyoruz" dediklerinde, Burhân-ül-Eimme; "Yabancı beldelerden garîb talebeler ve büyük insanların çocukları bana geliyorlar. Bu sebeple, onların derslerini, sizin dersinizden önce yapmam gerekir" dedi. O'nun öbür talebelere karşı olan bu şefkati sayesinde iki oğlu da zamanlarının fıkıh âlimlerinin en üstünlerinden olmuşlardı."

Talebe, kimse ile münâkaşa etmemeli, kimseye hasım olmamalıdır. Çünkü münâkaşa etmek, vakitleri öldürür.

Bir müslüman hakkında sû-i zan etmekten sakınmalıdır. Sû-i zan, kötü niyetten doğar. Âlim Ebü't-Tayyib şöyle buyurmuştur: "Kişinin işi kötü olursa, zannı da kötü olur. Böyle insan,

âdet hâline getirdiği vehim ve kuruntuları tasdîk eder. Düşmanlarının sözü ile dostlarına düşmanlık eder. Sevdikleri hakkında gece karanlığı gibi şüpheye düşer."

Takvâ sahibi olmak: Takvâ sahibi bir kişi olmak için şunlara dikkat etmelidir: 1. Allahü teâlâya yakın olmalı ve ondan çok korkmalıdır. Allahü teâlâya, ibâdet etmek sûretiyle yaklaşılır. 2. Çok konuşmaktan sakınmalıdır. 3. Dedikoducu insanlarla oturmamalıdır. Bir fıkıh âlimi, bir talebesine şöyle tavsiyede bulundu: "Başkalarını dedikodu eden, çok konuşan kimselerle oturup kalkmaktan sakın!" 4. Talebeler; bozuk, isyankâr ve vaktini boşuna harcıyan kimselerden sakınmalıdır. 5. Mazlûm kişilerin bedduâsından sakınmalıdır. Çünkü mazlûm kişilerin bedduâsı, Allahü teâlânın indinde kabûl olur.

Hâfızayı kuvvetlendiren husûslar: Okuduğunu aklında tutmanın en kuvvetli sebebleri şunlardır: 1. Derse gayretle çalışmak. 2. Derslere devam etmek. 3. Az yemek yemek. 4. Gece kalkıp namaz kılmak. 5. Kur'ân-ı kerîm okumak, İslâm âlimlerinden birisi şöyle buyurmuştur: "Yüzüne bakarak Kur'ân-ı kerîmi okumaktan daha çok hafızayı güçlendiren bir şey yoktur." 6. Kitap okumaya başlarken Besmele çekmek. 7. Kitabı kaldırırken şu duâyı okumak: "Sübhânallâhi vel-hamdü lillâhi velâ ilahe illallâhü vallâhü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâhil-aliyyil-azîm-il-azîz-il-alîmi adede külli harfin kütibe ve yektübü ebed-el-âbidîne ve dehr-ed-dâhirîne." 8. Peygamber efendimize (s.a.v.) çok salevât getirmek. 9. Kötülükleri terk etmek. 10. Misvak kullanmak. 11. Bal şerbeti içmek. 12. Aç karnına, her sabah yirmibir adet siyah üzüm yemek. 13. Balgamı azaltan bütün yiyecekler de hafızayı kuvvetlendirir.

Unutkanlığa sebeb olan husûslar: 1. Allahü teâlâya karşı işlenen kötülükler. 2. Günahların çok olması. 3. Düşünce ve üzüntünün çokluğu. 4. Dünyâ işleri ile çok ilgilenmek ve çok meşgûl olmak. Dünyâ işleri ile lüzumundan fazla uğraşmak, insanın sıhhatine zararlıdır. Dünyâ işleri kalbi karartır. Âhıretle ilgili işler ise kalbi nurlandırır ve namaz kılarken te'sîrini gösterir. Namazını gönül hoşluğu ile kılar ve kıldığı namazdan lezzet duyar.

5. Ekşi elma yemek. 6. Asılmış olan kimseye bakmak. 7. Kabir taşları üzerindeki yazıları okumak. 8. Yakaladığı biti öldürmeden yere atmak. 9. Ense çukurundan şişe ile kan aldırmak.

Fakirliğe sebeb olan husûslar: 1. Yalan söylemek. 2. Ayakta bevl etmek. 3. Cünüb iken yemek yemek. 4. Çıplak olarak yatakta yatmak. 5. Bir yere yaslanarak yemek. 6. Ekmek ufağını hor görüp basmak. 7. Soğan ve sarımsak kabuklarını ateşe atmak. 8. Gece vakti ev süpürmek ve süprüntüleri evde bırakmak. 9. Yaşlı insanların önünde yürümek. 10. Ana-babayı adı ile çağırmak. 11. Eline geçirdiği ağaç ve süpürge çöpü ile dişini karıştırmak. 12. Kapı eşiğinde oturmak. 13. Elbisesini üzerinde dikmek. 14. Evde örümcek yuvası bırakmak. 15. Elini balçıkla yıkamak. 16. Bevl ettiği yerde abdest almak. 17. Çanağı ve çömleği yıkamadan yemek koymak. 18. Aç iken soğan yemek. 19. Sabah namazını kılınca mescidden acele ile çıkmak. 20. Pazara erken gidip, geç dönmek. 21. Yoksul kimseden ekmek satın almak. 22. Babaya ve anaya kötü duâda bulunmak. 23. Kap kaçağı örtüsüz bırakmak. 24. Çırayı ve mumu üflemek. 25. Her işe Besmelesiz başlamak. 26. Pantalonu ayakta giymek.

Zenginliğe sebeb olan husûslar: 1. Sadaka vermek. 2. İşe erken başlamak. 3. Güler yüzlü olmak. 4. Hoş sözlü olmak. 5. Evin etrâfını süpürmek. 6. Namazını, büyük saygı ve korku ile, Allahü teâlâya karşı boyun eğerek, ta'dîl-i erkânına riâyet ederek, vâciblerini, sünnetlerini, âdabını yerine getirerek kılmaktır. 7. Kuşluk namazını kılmak. 8. Ezandan önce mescidde bulunmak. 9. Devamlı abdestli dolaşmak. 10. Sabah namazının sünneti ile, vitir namazını evde kılmak. 11. Dünyâ ve din için faydası bulunmayan boş sözler konuşmamak. 12. Sabah

namazından sonra yetmiş kere "Estağfirullah" demek. 13. "La havle velâ kuvvete illâ billâhil-aliyyil-azîm" sözünü çok tekrarlamak. 14. Her Cum'a günü yetmiş kere "Allahümme agninî bihalâlike an harâmike ve ekfinî bifadlike ammen sivâke" duâsını okumak.

Ömrün uzamasına sebeb olan husûslar: 1. Başkalarına devamlı iyilikte bulunmak. 2. İnsanlara eziyet etmeyi terk etmek. 3. Yaşlılara karşı saygılı olmak. 4. Akrabaya karşı iyilikte bulunmak ve onları ziyâret etmek. 5. Zarûret olmadıkça yaş ağaçları kesmekten sakınmak. 6. Abdesti sünnete uygun ve âdabı ile almak. 7. Namazları ta'dîl-i erkânına uygun kılmak. 8. Büyük bir saygı ile Kur'ân-ı kerîm okumak. 9. Sıhhat kaidelerine riâyet ederek kendini zararlı şeylerden korumak.

---

1) Keşf-üz-zünûn cild-2

2) Ta'lîm-ül-müte'allim

3) Brockelmann Gal-1, sh. 379, 429

BURHÂN-ÜŞ-ŞERÎ'A

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Sadr-üş-şerî'a-tül-evvel Ubeydullah bin İbrâhim el-Mahbûbî el-Hanefî'dir. Burhân-üş-şerî'a diye meşhûr olan Mahmûd bin Ahmed, 679 (m. 1274) senesinde Moğol askerlerinin işkencelerinde, yüzlerce âlim ile birlikte şehîd oldu.

Şeyh-ül-İslâm Kemâl paşazâde Ahmed bin Süleymân, fıkıh âlimlerini tabakalara ayırırken Burhân-üş-şerî'a'yı altıncı tabakaya dâhil etmiştir. Altıncı tabaka Eshâb-ı temyiz olup; kavî hükümleri zayıf olanlardan, zâhir haberleri nâdir haberlerden ayıran mukallid âlimlerdir. Bu âlimlerin kitaplarında merdûd ve zayıf rivâyetler yoktur.

Faziletli bir âlim olan Burhân-üş-şeri'a, ilmi; babası Sadr-üş-şerî'a-tül-evvel Ubeydullah'dan öğrendi. Hayâtı hakkında fazla bir bilgi bulunmayan Burhân-üş-şerî'a, çok kıymetli eserler yazmıştır. Bunlardan "Vikâye" kitabı çok meşhûrdur. Vikâye kitabını, kızının oğlu olan Sadr-üş-şerî'a-i sânî Ubeydullah bin Mes'ûd için yazmıştır. Bu eseri, "Hidâye" kitabından önemli gördüğü yerleri alarak yazmıştır. Torunu da bu eseri hem şerh etmiş, hem de kısaltmıştır. Bu şerhi, "Sadr-üş-şerî'a şerhi" ismi ile meşhûrdur. Burhân-üş-şerî'a'nın ayrıca "El-Fetâvâ" ve "El-Vâkiât" isimli fıkıh bilgileri ihtivâ eden değerli eserleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 178

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 207

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 406

4) Brockelmann Gal-2, sh. 197

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 236, 397, 782, 938, 992

BUSAYRÎ (Muhammed bin Sa'îd bin Hammâd)

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Sa'îd bin Hammâd bin Abdullah es-Sanhâcî el-Busayrî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şerefüddîn'dir. Aslen Magribli olup, dedeleri Mısır'a yerleşmişlerdi. İmâm-ı Busayrî, 609 (m. 1213) senesinde Şevval ayının üçüncü gününe rastlayan Salı günü, Mısır'da Busayr şehrinde

doğdu. 608 (m. 1211)'de doğduğu da rivâyet edilmiştir. 695 (m. 1295) senesinde Mısır'da İskenderiyye şehrinde vefât etti. Kurâfe kabristanında, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin yanına defn olundu.

İmâm-ı Busayrî, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretlerinin talebesidir. Ebü'l-Abbâs Mürsî de, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'nin talebesidir. İmâm-ı Busayrî, hadîs ilminde, hattâtlıkta ve bilhassa şiirde çok derin âlim idi. İfâdesi çok tatlı ve derîn ma'nalı olup, dinleyenlere çok te'sîrli olurdu. Mehâret ve metaneti çok idi. Evliyâlık yolunda çok yüksek derecelerin sahibi idi. Başta Resûlullah efendimiz (s.a.v.) olmak üzere, bu yolun büyüklerine olan muhabbet ve bağlılığı pek fazla idi. Eserlerini okuyanlar bunu açıkça görmektedirler.

İmâm-ı Busayrî hazretlerinin, Resûlullaha (s.a.v.) olan sevgisini, aşkını anlatan birçok kasideleri vardır. Murâdiyye ve Hemziyye ismindeki kasideleri meşhûrdur. Sonra gelen İslâm âlimleri, bunları severek okumuşlar, talebelerine okutmuşlar ve ezberletmişlerdir.

Peygamberimizin (s.a.v.) üstünlüğünü anlatan, O'nu öven en kıymetli kasidesi ise, Kasîde-i Bürde'dir. İmâm-ı Busayrî (r.a.) bu kasidesini yazdıktan sonra, daha çok meşhûr olup, bütün âlimlerin ve evliyânın sevgisine, iltifâtına kavuşmuştur. Bu kasidenin yazılmasına sebeb olan hâdise şöyle anlatılmaktadır "İmâm-ı Busayrî hazretlerine, ömrünün sonuna doğru felç hastalığı geldiğinden, bedeninin yarısı hareketsiz kaldı. Allahü teâlâya, hastalığına şifâ vermesi için Resûlullahı (s.a.v.) vesile edip çok duâ eyledi. İnsanların en üstünü olan Peygamberimizi öven meşhûr kasidesini hazırladı. Rü'yâda Resûlullaha (s.a.v.) okudu. Çok beğendiler, hoşlarına gitti. Bunun üzerine, üzerlerinde bulunan mübârek hırkasını çıkarıp, İmâm-ı Busayrî'ye giydirdiler. Bedeninin felçli olan yerlerini mübârek eli ile sığadılar. Uyanınca, vücûdu sıhhate kavuşmuş idi. Ayrıca Peygamber efendimizin rü'yâda üzerine örttüğü (giydirdiği) hırka-i se'âdet de üzerinde idi. Bunun için bu kasideye Kasîde-i Bürde denildi. Bürde; hırka, palto demektir, İmâm-ı Busayrî sevinerek sabah namazına giderken, yolda, evliyâdan salâh ve zühd sahibi bir zâta rastladı. O zât İmâma; "Ey Busayrî, kasideni dinlemek isterim" dedi. Benim Kasidelerim çoktur. Hepsini herkes bilir" dedi. O zât; "Kimsenin bilmediği, bu gece Resûlullaha okuduğunu istiyorum" deyince, bunu hiç kimseye söylemedim. Nereden anladın?" dedi. O zât da, İmâmın rü'yâsını, olduğu gibi haber verdi. O zamanın veziri Behâeddîn bu kasideyi işitince, hepsini okutup saygı ile ayakta dinledi. Hastalara okununca iyi oldukları, okunan yerlerin derdlerden, belâlardan emîn oldukları görüldü. Fâidelenmek için inanmak ve hâlis niyet ile okumak lâzımdır.

Kasîde-i Bürde, on kısımdır:

Birinci kısım, Resûlullaha olan sevginin kıymetini bildirmektedir.

İkinci kısım, insanın nefsinin kötülüğünü anlatmaktadır.

Üçüncü kısım, Resûlullahı övmektedir.

Dördüncü kısım, Resûlullahın dünyâya teşrîfini anlatmaktadır.

Beşinci kısım, Resûlullahın duâlarının hemen kabûl olduğunu bildirmektedir.

Altıncı kısım, bu kısımda Kur'ân-ı kerîm övülmektedir.

Yedinci kısım, Resûlullahın mi'râcındaki incelikleri bildirmektedir.

Sekizinci kısım, Resûlullahın cihâdlarını anlatmaktadır.

Dokuzuncu kısım, Allahü teâlâdan af ve mağfiret ve Resûlullahtan şefaat istemektedir.

Onuncu kısım, Resûlullahın, derecesinin yüksekliği bildirilmektedir.

Bu kasideye, "El-Mevâkib-üd-düriyye fî medh-i hayr-ül-beriyye" ismi verilmiş, fakat Kasîde-i Bürde ismiyle meşhûr olmuştur. Çeşitli dillerde doksandan fazla şerhleri olan Kasîde-i Bürde'ye, Kasîde-i Bür'e (Şifâ kasidesi) diyenler de olmuştur. Eshâb-ı Kirâmdan Ka'b bin Züheyr'in (r.a.) yazdığı ve Peygamber efendimize (s.a.v.) okuduğu "Bâned Suâd" diye başlayan kasideye de Kasîde-i Bürde denilmiştir.

Kasîde-i Bürde'den Seçmeler:

Selem ağaçlarının bulunduğu yerdeki.
Peygamber, dostlarını yâd mı ağlatan seni?

Medine rüzgârı mı, söyle seni ağlatan?
Gece çakan şimşek mi yoksa İdem dağından?

Gözlerine ne oldu, dur dedikçe akmakta?
Kendine gel dedikçe, kalbin coşup yanmakta?

Hazret-i Muhammed'in, kerem yağmurlarından.
Bir damla almak ister, bilcümle peygamberân.

Zâhirî ve batınî, rûhanî ve cismânî.
Varlıkların hepsinden O'dur Hakka sevgili.

Hudutsuzdur zâtının fazilet ve kemâli,
Mümkün değil anlatmak, dil ile kemâlini.

Eğer Resûlullahın cümle mu'cizeleri,
Büyüklüğünü dile getirebilse idi,

Mübârek isimleri anıldığı zamanda.
Hep çürümüş kemikler dirilirdi bir anda.

Takatimiz üstünde, bize yük yüklemedi,
Baş ve göz üzeredir, emir ve nehiyleri.

Hakîki değerini, anlatmaktan âciziz.
Bu yönüyle övmekten, yeğdir sükût etmemiz.

Mübârek bedenini kucaklayan toprağın,
Kokusu misk-ü amber gibi hoştur, inanın.

Ne mutlu o toprağı, koklayıp öpenlere,
O mübârek kokuyu sineye çekenlere.

Peygamber Efendimiz, güneş gibidir bilin.
Ondan ziya bulmakta nücûm-ı resûllerin.

Allah O'nu ahlâkta, tezyin edip yarattı.
Güzel huy, güler yüzle, bezemiştir zâtını.

Latîf yaratılmıştır, gül ve çiçek misâli,
Parlak ve şereflidir, Ay'ın ondördü gibi.

Himmetli ve gayretli o Nebi zaman kadar,
O'nun cömertliğinde, damladır okyanuslar.

Arab olan olmayan, bilcümle insanların.
Efendisidir hem de, yüzü suyudur cihanın.

Kötülüğü yasaklar, emreder iyiliği,
Bir ilâhî emirdir, emir ve nehiyleri.

O Server, Rabbimizin öyle bir kuludur ki,
Her tehlike ânında, umulur şefaati.

O öyle bir Resûl ki, Allaha ibâdete,
Çağırır insanları, O'na uyun elbette.

Hiç kopmayan sağlam bir ipe yapışmış gibi.
Emniyette hisseder, rahat bulur kendini.

İlâhî izin ver de âl ve Eshâbına da.
Onlara tâbi olan, ehl-i takvâ'lara da.

Rahmet bulutlarının, akması dâim olsun,
Halîm ve kerîm kullar, rahmetine kavuşsun.

Yâ Rab! Sabâ rüzgârı, esip esip durdukça.
Ban ağacı dalları, sabâyla sallandıkça.

Kervanbaşı o tatlı, tatlı nağmeleriyle,
Develerini aşka getirdiği müddetçe,

Fahr-i kâinat ile hem âl ve Eshâbına,
Gönder rahmet bulutu, tâbi olanlarına.

---

1) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 456

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 432

3) El-A'lâm cild-6, sh. 138

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 992

5) Kıyâmet ve Âhıret sh. 120, 130

6) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 154 cild-9, sh. 329

CÂCERMÎ (Muhammed bin İbrâhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Hâmid olup ismi, Muhammed bin İbrâhim bin Ebî Fadl'dır. Nişâbûr'la Cürcân arasında bir yer olan Câcerm'de doğdu. Doğduğu yere nisbetle Câcermî ve Sehlî denildi. Dîn-i İslama hizmetlerinden dolayı Mu'înüddîn lakabı verildi. 613 (m. 1216) yılında Nişâbûr'da vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren Horasan bölgesi ve Nişâbûr taraflarında ilim öğrenen Ebû Hâmid Câcermî'nin, Abdülmün'im bin Abdullah Furâvî'den ilim tahsil ettiği bilinmektedir. Yıllarca ilim tahsil edip Allahü teâlânın dînini öğrenmek için çalıştıktan sonra, Nişâbûr'a gidip yerleşti. Nişâbûr'da ömrünün sonuna kadar tâliblerine ilim öğretti. Birçok kitap yazdı. "El-Kifâye", "İzâh-ül-veciz", "Et-Tenbîh", "Şerh-ü ehâdis-il-mühezzeb" adlı kitaplar onup eserleri arasındadır.

Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için elinden gelen gayreti gösterdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tam uyduğu gibi, Resûlullaha da (s.a.v.) her hâl ve hareketinde tâbi olurdu. Güler yüzü, hoş sohbeti, merhameti, cömertliği ile herkesin sevgisini kazandı. İnsanları çok güzel idâre eder, herkese karşı güler yüz gösterirdi. Hiç kimseye zarar vermez, hiç kimseyi rahatsız etmezdi. İnsanlara devamlı iyilik yapmak için uğraşırdı. Bir insana en büyük iyilik olan îmân ni'metini ve Cehennem ateşinden kurtulmak saadetini kazandırmak için çok çalışırdı. Onun bütün düşüncesi, Allahü teâlânın rızâsını kazanabilmek, O'nun kulluğuna lâyık olabilmekti, ömrünü bu yolda harcadı. Allahü teâlânın dînini öğretirken vefât etti.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 44

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 56

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 374

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 256

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 212

6) El-A'lâm cild-5, sh. 296

CELÂLEDDÎN MUHAMMED RÛMÎ

Evliyânın büyüklerinden. Kadirî yolunda idi. Babası Muhammed Behâeddîn-i Veled hazretleri; Peygamber efendimizin (s.a.v.) rü'yâda medhettiği ve "Sultân-ül-ulemâ= Âlimlerin sultânı" ismini verdiği pek kıymetli bir âlim ve evliyâ idi. Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'ın (r.a.) soyundandır. Annesi Mü'mine Hâtun, sâliha ve veliyye bir hanım olup, İbrâhim Edhem hazretlerinin torunudur. Asıl ismi Muhammed, lakabı Celâleddîndir. Horasan'ın Belh şehrinden olduğu hâlde, Rum diyârı olan Anadolu'ya hicret etmelerinden dolayı "Rûmî' diye anıldı. Ünvânındaki "Mevlâ" efendi, "Mevlânâ" efendimiz demektir.

Ayrıca; "Hüdâvendigâr", "Sultân-ül-âşıkîn", "Sultân-ül-Mahbûbîn", "Molla Hünkâr" diye de anıldı.

604 (m. 1207) senesinde Rebî'ul-evvel ayının altıncı günü Belh'de doğdu. Beş yaşlarında iken, melekler ve Allahü teâlânın ricâl-i gayb ismi verilen evliyâ kullarının rûhları kendisini ziyâret ederlerdi. Onlarla konuşur, arkadaşlık ederdi. Zâhiren tanımadığı bu kimselerin böyle sık sık görünmelerinden dolayı, mübârek benizleri sararıp solardı. Babası Sultân-ül-Ulemâ, renginin bu değişikliğinin, meleklerin ve evliyâların oğlunu ziyâret etmeleri sebebiyle olduğunu bildiği için müteessir olmaz, hattâ memnun olurdu. Ancak, aklına bir noksanlık gelmesin diye, talebelerinden bir kaçını oğluyla meşgûl olması için vazîfelendirip buyurdu ki: "Oğlum Muhammed'e görünen şahıslar, Allahü teâlânın çok sevdiği velî kullarıdır. Şefkat ve merhametleri sebebiyle oğluma görünüp, onunla sohbet ediyorlar. Kendi hâllerini ona öğretiyorlar, melekler âlemini gezdirip gösteriyorlar. Her ne kadar bunlar iyi şeyler ise de, oğlum daha küçüktür. Kendisini zaptedemeyip, aklına bir arıza gelmesinden korkarım. Bunun için sizler, onun heyecanlanmasına engel olun."

Sultân-ül-Ulemâ hazretlerinin talebelerinden Bedreddîn anlatır: "Hocam Muhammed Behâeddîn-i Veled'in mübârek el yazısından bir sâhifede şöyle yazılıydı: Belh'te, oğlum Celâleddîn Muhammed beş yaşında iken, Cum'a günleri bizim evlerin damları üzerinde dolaşır, dâima Kur'ân-ı kerîm okurdu. Belh'in büyüklerinin oğulları da, her Cum'a hazır bulunur, onunla sohbet ve ülfet ederlerdi. Namaz vaktine kadar onun yanında kalırlardı. Birgün onların arasında bir çocuk ötekine; "Gel de bu damdan öteki dama atlayalım" deyip ve bunun için de bahse tutuşurlar. Oğlum onlara gülümseyerek; "Ey kardeşler! Bu türlü hareketi, kedi, köpek ve diğer canlılar da yapar. Allahü teâlânın şerefli kulu olan insana, hiç böyle şeylerle uğraşması yakışır mı? Eğer rûhanî kuvvetiniz ve candan isteğiniz varsa, geliniz göklere uçalım, Melekût âleminin konaklarını dolaşalım" diye cevap verir. Hemen o anda gökyüzüne doğru uçarak, o topluluğun gözünden kaybolmağa başlar. Çocuklar bu hâl karşısında feryâd edip çığlık koparırlar. Nihâyet herkesle birlikte ben de bu hâdiseyi işittim. Çocukların yanına gittim. Biraz sonra Celâleddîn'in rengi uçmuş, mübârek vücûdunda da bir değişme olduğu hâlde tekrar dönüp geldi. Bütün çocuklar, Celâleddîn'e sarılıp tebrik ettiler. Oğlum onlara dönüp, "Sizinle konuştuğum anda yeşiller giymiş, ba'zı kimseler beni aranızdan aldı. Gökyüzünün tabakalarında dolaştırdı, melekler âleminin görülmemiş şeylerini bana gösterdiler. Sizin çığlığınız kulaklarıma gelince, tekrar beni buraya getirdiler" dedi. "Eğer sizin üzüntünüz ve babamın bana olan şefkat ve muhabbeti olmasa idi, bu alçak âleme geri dönmezdim" dedi.

Babası Sultân-ül-Ulemâ, ba'zı sebeblerden dolayı üçyüz kadar yakınıyla birlikte Belh'ten ayrılıp, Nişâbûr'a doğru yola çıktılar. Nişâbûr'a geldiklerinde, Ferîdüddîn-i Attâr hazretleri kendilerini karşıladı. Onlara izzet ve ikramlarda bulundu. O sırada beş yaşlarında olan Celâleddîn Muhammed, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında nûr yüzlü bir ihtiyâr, kendisine altı tane dalı olan bir gül verdi. Bu rü'yâyı babasına anlattığında, Sultân-ül-Ulemâ rü'yâyı şöyle ta'bîr etti: "Altı tane dalı olan gül, senin altı cildlik bir kitap yazacağına işârettir." O anda orada hazır bulunan Ferîdüddîn-i Attar da; "Altı dallı güle kavuşuncaya kadar bu kitap ile meşgûl olursunuz" diyerek, "Mantık-ut-tayr" isimli kitabı Celâleddîn'e hediye etti. Meğer rü'yâda görülen ve kendisine gül veren kimse, Ferîdüddîn hazretleri imiş.

Ferîdüddîn-i Attâr, Mevlânâ'yı sevip okşadı ve yaşını sordu. Üstün bir kabiliyete sahip olan Mevlânâ; "Hudâdan bir yıl önce doğdum" diyerek, Arabca Huda kelimesinin ebced hesabiyle 605 senesinde doğduğunu söylemek istedi. Bunları işiten Ferîdüddîn-i Attâr kendisine çok duâ etti.

Nişâbûr'dan Bağdad'a gelip, Müstensıriyye Medresesi'ne yerleştiler. Âdet olduğu üzere medresenin kapıları her gece kilitlenirdi. Mevlânâ gece yarısı eline abdest ibriğini alıp, medresenin kapısına geldiği zaman, Allahın izni ile kapı açılır, o da ibriğini Dicle nehrinden su doldurup abdest için babasına getirirdi. Bir defasında kapıcı bu hâdiseye vâkıf oldu. Ba'zı kimselere de söyledi. Mevlânâ'nın babası bunu duyunca, o kapıcıyı çağırıp: "Bu hâli kimseye açma, yoksa helak olursun" dedi.

Daha sonra Bağdad'dan, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye geldiler. Sonra Şam'a ve Erzincan'a, oradan da Larende'ye (Karaman'a) gelip yerleştiler.

Larende beyi Emîr Mûsâ, kendilerine bir medrese yaptırdı. Burada da Mevlânâ'yı, babası Sultân-ül-Ulemâ zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yükseltti. Bu sırada evlenme çağına gelen Mevlânâ'yı, babası, Seyyid Şerâfeddîn Semerkandî Lala hazretlerinin kerîmesi Gevher hanımı nikâh ederek evlendirdi. Larende'de, Mevlânâ'nın muhterem annesi Mü'mine hâtun ve ağabeyi Muhammed Alâeddîn vefât etti. Bunun akabindeki yıllarda Mevlânâ'nın, Sultan Veled ve Alâeddîn Çelebi isimlerinde iki oğlu dünyâya geldi. Larende'de geçirdikleri bu yedi yıl zarfında, Sultân-ül-Ulemâ hazretlerinin ismi, Selçuklu Devleti'nin her köşesinde duyuldu. Konya'da oturmakta olan Sultan Alâeddîn Keykûbâd, Sultân-ül-Ulemâ'yı Konya'ya da'vet etti. Mevlânâ'nın babası, 628 (m. 1230) senesinde yakınlarıyla berâber Konya'ya hicret etti. Sultan Alâeddîn, Konya'da onlara bir medrese yaptırdı. Mevlânâ hazretleri, burada da babasından ilim öğrenmeye devam etti. Konya'da iki seneyi doldurduğu sıralarda, babası büyük âlim ve velî Sultân-ül-Ulemâ hazretleri vefât etti. O zaman Mevlânâ yirmiyedi yaşında idi. Mevlânâ'nın çocukluk yıllarında mürebbîsi olan ve kendisini ilk defa zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetiştiren Seyyid Burhâneddîn Tirmîzî hazretleri, babası Sultân-ül-Ulemâ'nın ileri gelen talebesiydi. Tirmîz şehrinde yaşardı. Birgün talebeleriyle sohbet ederken birden, "Eyvah! Eyvah! Hocam Sultân-ül-Ulemâ vefât etti. Haydi namazını kılalım" diyerek, talebeleriyle gıyaben hocasının cenâze namazını kıldılar. Ondan sonraki gecelerden birinde, rü'yâsında hocasını gördü. Hocası Sultân-ül-Ulemâ; "Burhâneddîn! Oğlum Celâleddîn Muhammed'e ilim öğretmeye devam et!" emri üzerine, yollara düştü. Konya'ya geldi. Bu sırada Mevlânâ, Larende'de bulunan kayınpederinin yanına gitmişti. İlk hocasının Konya'ya geldiğini duyunca, derhal Konya'ya dönüp tahsiline devam etmeye başladı. Seyyid Burhâneddîn, zâhirî ilimlerde kemâl derecesine yükselen Mevlânâ'yı, ma'rifet (Allahü teâlâyı tanıma) ilminde de en yüksek seviyeye çıkarmak için Mevlânâ Celâleddîn'e riyâzet ve mücâhede yaptırmaya başladı. Bir müddet sonra Haleb'e ve Şam'a gidip, oradaki âlimlerden de

ilim öğrenmesi gerektiğini Mevlânâ'ya anlattı. Mevlânâ'yı Haleb'e ve Şam'a gönderdi. Kendisi de Kayseri'ye gitti.

Mevlânâ Şam'a giderken, Nusaybin'de hıristiyan papazlarının toplantısına rastladı. Papazlar ba'zı olağanüstü şeyler gösteriyorlardı. Mevlânâ'yı görünce, bir oğlanı havaya uçuruverdiler. Mevlânâ bu işe ilgi göstermeyip murâkabeye vardı. Oğlan, havada olduğu yerde kaldı. "Beni kurtarın, yoksa düşüp öleceğim" dedi. Papazlar ne yaptılarsa bir çâre bulamadılar. Nihâyet oğlan; "O yanınızdaki zâtın murâkabesi yüzünden ben bu hâle düştüm. Onun yardımı olmazsa, muhakkak helak olurum" dedi. Papazlar, ister istemez Mevlânâ'ya yalvardılar. Mevlânâ; "Onu birşey kurtaramaz, ancak Kelime-i şehâdet kurtarır" buyurdu. Oğlan bunu duyunca, hemen Kelime-i şehâdet getirdi ve kolayca yere indi. Mevlânâ'nın ellerini öptü. Bu hâli gören papazların hepsi de müslüman olmakla şereflendiler.

Haleb'de ve Şam'da; Muhyiddîn-i Arabî, Sa'deddîn-i Hamevî, Osman Rûmî, Evhâdeddîn Kirmânî gibi zamanın âlim ve evliyâsıyla sohbet edip, onlardan da ilim öğrendi. Onların teveccühlerini kazanan Mevlânâ Celâleddîn, Şam Medresesi'nde zaman zaman Hızır aleyhisselâm ile görüştü. Tasavvuf ilminde bir müşkili olursa, Hızır (a.s.) ortaya çıkıp mes'elelerini hallederdi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, mantık, usûl, meânî, edebiyat, matematik, fen, tıb gibi pekçok zâhirî ilimlerde mütehassıs oldu. Gündüzleri ilim öğrenir, gecelerini ibâdet ederek, Allahü teâlâyı zikrederek, Kur'ân-ı kerîm okuyarak geçirirdi. Fecir vakitlerinde tövbe ve istiğfar ederek çok ağlar, gözyaşları sel gibi akardı. Allahü teâlânın muhabbeiyle yanar, O'na kavuşmak arzusuyla tutuşurdu. Tasavvuf ilminde de pek büyük derecelere kavuşan Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî, hocalarından icâzet (diploma) alıp, önce Kayseri'ye hicret eden Seyyid Burhâneddîn hazretlerini ziyâret etti. Onun feyz ve teveccühlerine kavuşup, duâsını aldı. Oradan beraber Konya'ya döndüler.

Seyyid Burhâneddîn hazretleri, Mevlânâ'nın dört senelik Haleb ve Şam tahsilinde bir hayli ilerlemiş olduğunu gördü. Tasavvuf yolunda riyâzete ve mücâhedeye devam ettirdi. Mübah olanları azaltıp, zarûret miktarı kullandırdı. Buyururdu ki; "Karnınızı aç tutunuz. Bunun için de çok oruç tutunuz. Çünkü oruç, hikmet hazînelerinin anahtarıdır. Oruç tutmak; Kalb gözünün açılmasına, kalbin rikkate gelmesine sebeb olur." Rivâyet edildiğine göre, Seyyid Burhâneddîn hazretlerinin, onbeş gün ağzına hiç lokma koymadığı zamanlar olurdu. Nefsinin istediklerini yapmamak için kapıda köpekler için hazırlanan yemek artıklarının yanına gider, nefsine; "Ey nefs! Bana istediklerini yaptırıp, rûhumu emrin altına almak mı istiyorsun? Arzunun yerine gelmesini istiyorsan, önce yemek artıklarını yemen lâzım! Ya ye, veya beni bu hâlimle kabûl et!" diyerek nefsiyle mücâdele ederdi. Böylece nefsinin isteklerini hiç yapmaz, onu rûhuna köle ederdi. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî hazretleri, işte böyle bir rehberin terbiyesi altında yetişiyor, olgunlaşıp pişiyordu. Böylece aylar birbirini kovaladı. Mevlânâ hazretlerinin iyice olgunlaştığını anlayınca, Seyyid Burhâneddîn birgün ona; "Evlâdım! Şimdiye kadar bildiğim ne varsa hepsini sana öğrettim. Bundan sonra senin daha da olgunlaşman, pek büyük mertebelere kavuşman Tebrîz'li Şems'in (Şems-i Tebrîzî'nin) gelmesine bağlıdır. Onun şefkat kanatları altında aşamadığın engelleri aşar, ma'nevî hâllere kavuşursun. O, seni tasavvufun en mahrem noktalarına çeker, sen de ona, aynı âlemi anlatırsın. Bu şekilde birbirinizi tamamlar ve yeryüzünün en büyük iki dostu olursunuz. Ben de Kayseri'ye gidip ömrümün sonlarını orada geçiririm" buyurdu. Mevlânâ hazretleri hocasına, Kayseri'ye gitmeyip beraber kalmaları için çok ısrar ettiyse de kabûl ettiremedi. Mevlânâ, Seyyid Burhâneddîn hazretlerini Kayseri'ye uğurladı. Kayseri'de bir müddet yaşayan Seyyid hazretleri, birgün abdestini alıp hizmetçisine; "Git kapıyı

kapa ve dışarıda, "Seyyid Burhâneddîn vefât etti" diye bağır" buyurdu. Hizmetçi dışarı çıkınca, Seyyid hazretleri secdeye kapanarak; "Yâ Rabbî! Seni ve Resûlünü çok seviyorum. Sana kavuşmak arzum son haddîne ulaştı. Beni bu sevgime ve arzuma bağışla. Lâ ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah" dedi ve rûhunu teslim etti. Hizmetçinin haberi üzerine Kayseri bir anda ana-baba gününe döndü. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî hazretlerine haber salındı. Cenâze hazırlıkları yapılıp kefenlendi. Namazı kılınıp, defn işleri halledildi. Mevlânâ hazretleri haberi işitince Kayseri'ye gitti. Hocasının kabri başında Kur'ân-ı kerîm okuyarak mübârek rûhuna bağışladı. Seyyid hazretlerinin kitaplarını Mevlânâ'ya teslim ettiler. Bu kitaplar arasında Şems-i Tebrîzî'nin hazırladığı meşhûr "Makâlât" isimli eseri de vardı.

Mevlânâ hazretleri, Konya'da bulunan zamanın en büyük kelâm ve tasavvuf âlimlerinden olan Sadreddîn-i Konevî hazretlerinden de ilim öğrendi. Onun feyz ve teveccühlerine mazhar oldu, ma'nevî yolda yüksek derecelere kavuştu. Sadreddîn-i Konevî anlatır: "Rü'yâmda Fahr-i kâinat efendimizi (s.a.v.) gördüm. Yanlarında Eshâb-ı Kirâm ile medreseye teşrîf etmişlerdi. Sofanın ortasına oturdular. Bu sırada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de oraya gelip uygun bir yere oturdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Mevlânâ'ya çok iltifât ettiler ve Hazreti Ebû Bekr'e dönerek, "Yâ Ebâ Bekr! Ben Celâleddîn ile, diğer peyamberlerin arasında öğünürüm. Çünkü onun öğrendiği ilim, işlediği amelin feyz ve nûru ile ümmetimin gözleri aydın olur. O benim oğlumdur" buyurdular. Mevlânâ'yı sağ tarafına oturttular. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bu rü'yâ ile, talebelerimden Mevlânâ'nın derecesinin yüksekliğine işâret buyurdular. Bu durumu diğer talebelere anlattım ki, onun hatırını gözetip, ilminin yüksekliğini anlasınlar."

Birgün büyük bir ilim meclisi kurulmuş ve Konya'nın büyükleri orada toplanmışlardı. Sadreddîn-i Konevî de orada bir seccade üzerinde oturuyordu. Mevlânâ içeri girince seccadeye oturmasını teklif etti. Bunun üzerine Mevlânâ; "Terbiyesizlik edip sizin seccadenize otursam, kıyâmette bunun hesabını nasıl verebilirim?" deyince, Sadreddîn hazretleri; "Senin oturmakta fayda görmediğin seccade bize de yaramaz" buyurup, seccadeyi oradan kaldırdı.

Mevlânâ Celâleddîn hazretlerinin hocalarından biri de Şems-i Tebrîzî'dir. "Şems-i Tebrîzî=Tebrîz'in Güneşi", seyahat ettiği yerlerde, uğradığı memleketlerde iyi bir dost bulabilmek için duâ ederdi. Israrla yaptığı bu duâların neticesi olarak rü'yâsında, Konya'da bulunan Celâleddîn-i Rûmî'ye gidip onun yetişmesinde yardımcı olması icâbettiği bildirildi. Şems-i Tebrîzî, Allahü teâlâya şükür ederek; "Böyle dosta canım feda olsun" dedi. Konya'ya gelip. Şekerciler ismindeki hana indi.

Günlerini orada geçirirken, birgün kapıda oturmuş, Allahü teâlânın mahlûkâtı hakkında tefekkür ediyordu. O sırada Mevlânâ hazretleri talebeleriyle oradan geçerken, kapı önünde tefekkür hâlinde duran, kıyâfetinden yabancı olduğu anlaşılan Şems-i Tebrîzî hazretlerine baktı, ona selâm verdi ve yoluna devam etti. Kendi kendisine de; "Bu yabancı bir kimseye benziyor. Buralarda böyle birisini hiç görmedim. Ne kadar da nurlu bir yüzü var" diye düşünürken, aniden atının yularını bir elin tuttuğunu gördü. Mevlânâ hazretleri, atı durduran elin sahibinin o yabancı olduğunu görünce; "Buyurunuz! Bir arzunuz mu var?" dedi. O kimse; "İsminizi öğrenmek istiyorum?" deyince, o da; "Mevlânâ Celâleddîn Muhammed" diye cevap verdi. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî; "Bir suâlim var. Acaba Muhammed aleyhisselâm mı, yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi büyüktür?" diye sordu. Böyle bir soruyu ilk defa duyan Mevlânâ hazretleri, "Elbette ki Muhammed aleyhisselâm efendimiz büyüktür. Bütün mahlûkât ve Bâyezîd, O'nun hürmetine yaratıldı" buyurdu. Bu cevâbı bekleyen Şems-i Tebrîzî, "Peki Muhammed aleyhisselâm, "Biz seni lâyıkıyla bilemedik yâ Rabbî!" dediği hâlde, niçin Bâyezîd-i Bistâmî; "Sübhânî" "Benim şânım ne

yücedir" diye söyledi. Bunun hikmetini söyler misiniz?" diyerek tekrar sordu. Mevlânâ hazretleri buna da şöyle cevap verdi: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kalbi öyle bir derya idi ki, ona ne kadar ma'rifet, aşk-ı ilâhî tecellî etse, ne kadar muhabbet, Allahü teâlânın sevgisi dolsa onu içine alır, onu kuşatırdı. Hattâ daha çoğunu isteyip, "Yâ Rabbî! verdiğin bu ni'metleri daha da artır" der idi. Fakat, Bâyezîd-i Bistâmî'nin kalbi, o kadar geniş olmadığı için, ilâhî feyzlere tahammül edemiyerek tecellî ile dolup taşardı". Bu izahata hayran kalan Şems-i Tebrîzî, "Allah" diyerek yere yığıldı. Bayılmıştı. Mevlânâ hazretleri, hemen atından inerek Şems-i Tebrîzî'yi kucakladı, ayağa kaldırdı. Bu nûr yüzlü zâta o kadar ısınmıştı, kalbinde o kadar muhabbet hâsıl olmuştu ki, ayılınca büyük bir hürmet ve edeble evine götürdü. Bu zâtın, ilk hocası Seyyid Burhâneddîn hazretlerinin geleceğini söylediği Şems-i Tebrîzî olduğunu öğrenince, "Ey Muhterem efendim! Gerçi evimiz size lâyık değil ise de, zât-ı âlînize sâdık bir köle olmaya çalışacağım. Kölenin nesi varsa efendisinindir. Bundan böyle bu ev sizin, çocuklarım da evlâtlarınızdır" diyerek hizmetine koşmaya başladı. Gece-gündüz hiç yanından ayrılmayıp, onun sohbetlerini büyük bir zevk içinde dinliyordu. Ondan hiç ayrılmıyor, talebelerine ders vermeye, insanlara câmide va'zü nasihate gitmiyordu. Yanlarına dahî, hizmetlerini görmek üzere büyük oğlu Sultan Veled girebilirdi. Hergün Şems-i Tebrîzî ile sohbet ederler, Allahü teâlânın yarattıkları üzerinde tefekkür ederler, namaz kılarlar, cenâb-ı Hakkı zikrederek muhabbetlerini tazelerlerdi.

Birgün Şems-i Tebrîzî hazretleri, havuzun başında Mevlânâ ile sohbet ediyordu. Mevlânâ bir hizmet için oradan ayrıldı. Şems-i Tebrîzî de Mevlânâ'nın kitaplarını havuza attı. Bir değnek ile de suyun dibine bastı. Mevlânâ hazretleri oraya geldiğinde kitapları suda görünce çok üzüldü ve "Diğerleri ne ise, Ferîdüddîn-i Attâr hazretlerinin hâtırası olan "Mantık-ut-tayr" kitabı ıslanmasaydı" diyerek ah etti. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî hazretleri, kolunu sıvayarak havuza soktu. Kitabın birisini sudan çıkardı. Çıkan kitap "Mantık-ut-tayr" idi ve hiç ıslanmamıştı.

Bu hâdise, diğer bir rivâyette de şöyle anlatılır: Birgün, Mevlânâ havuz kenarında idi. Yanında kitaplar vardı. Şemseddîn gelip, kitapları sordu. Mevlânâ; "Sen bunları anlamazsın" dedi. Şemseddîn, kitapları suya attı. Mevlânâ; "Ah! Babamın bulunmaz yazıları gitti!" diyerek çok üzüldü. Şemseddîn, elini uzatıp herbirini aldı. Hiçbiri ıslanmamış görüldü. Mevlânâ; "Bu nasıl iştir?" dedi. O da; "Bu zevk ve hâldir. Sen anlamazsın." buyurdu. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî'nin bu kerâmetini görünce ona olan bağlılığı daha da artıp, sarsılmaz, bir kale gibi oldu. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, onların hâllerini şöyle anlatır: "Ansızın Şems-i Tebrîzî hazretleri gelip babam ile görüştü. Babamın gölgesi, onun nûrundan yok oldu. Onlar birbirlerine öyle muhabbet gösterdiler ki, etrâflarında kendilerinden başkasını görmüyorlardı. Şems-i Tebrîzî babama ma'rifetten, Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ince bilgilerden ve O'na muhabbetten bahsediyor, babam da bunları büyük bir haz ile dinliyordu. Eskiden herkes babama uyardı, şimdi ise, babam Şems'e uyar oldu. Şems, babamı bu muhabbete da'vet ettikçe babam. Allahü teâlânın muhabbetinden yanıp kavrulurdu. Babam artık onsuz yapamıyor, yanından bir an ayrılmıyordu. Şu şekilde aylarca sohbet ettiler. Böylece babam, pek büyük ma'nevî derecelere yükseldi."

Mevlânâ Celâleddîn ile Şems-i Tebrîzî hazretlerinin zâhirî ve bâtınî çalışmaları devam ederken, onların bu sohbetlerini hazmedemiyen ve Mevlânâ'nın kendi aralarına katılmamasına üzülen ba'zı kimseler, Şems-i Tebrîzî hakkında uygun olmayan sözler söylemeye başladılar. Bu söylentiler, Mevlânâ'nın kulağına kadar geldi. Diyorlardı ki: "Bu kimse Konya'ya geleli, Mevlânâ bizden tamamen uzaklaştı. Gece-gündüz hep birbirleriyle sohbet ediyorlar da, bizlere hiç iltifât göstermiyorlar. Yanlarına oğlu hâriç kimseyi de almıyorlar. Mevlânâ, Sultân-ül-Ulemâ'nın oğlu

olsun da, Tebrîz'den gelen, ne olduğu belli olmayan bu kimseye gönül bağlasın. Onun için bize sırt çevirsin. Hiç Horasan toprağı ile (Mevlânâ hazretlerinin memleketi) Tebrîz toprağı bir olur mu? Elbette Horasan toprağı daha kıymetlidir." Bu söylentilere Mevlânâ; "Hiç toprağa i'tibâr olunur mu? Bir İstanbullu, bir Mekkeliye galip gelirse, Mekkelinin İstanbulluya tâbi olması hiç ayıp sayılır mı?" diyerek cevap verdi. Fakat söylentiler durmadı. Şems-i Tebrîzî hazretleri artık Konya'da kalamıyacağını anladı. O çok kıymetli dostunu, o mübârek ahbabını bırakarak Şam'a gitti.

Şems-i Tebrîzî'nin gitmesi, Mevlânâ'yı çok üzdü. Günler geçtikçe ayrılık acısına sabredemiyordu. Ayrılık, kendisinde tahammül edecek bir hâl bırakmıyordu. Şems'in ayrılık hasreti ve muhabbeti ile yanıyordu. "Şems, Şems!" diyerek ciğeri yakan kasideler söylüyor, göz yaşlarıyla dolu yazdığı mektûpları Şam'a, Şems-i Tebrîzî hazretlerine gönderiyordu. Eğer bir kimse "Şems'i gördüm" diye yalan söylese, ona müjdelik olarak üzerindeki elbisesini verirdi. Bir defasında birisi; "Şems-i Tebrîzî'yi Şam'da gördüm. Sıhhati yerindeydi" dedi. Mevlânâ, ona elinde bulunan ne varsa hepsini verdi. Orada bulunan diğer bir kimse; "O, Şems-i Tebrîzî'yi görmedi, yalan söylüyor" deyince, Mevlânâ da; "Ona verdiğim bu elbiseler, sevdiğimin yalan haberinin müjdesidir. Onun hakîkî haberini getirene canımı veririm" diye cevap verdi. Böylece aylar geçti. Mevlânâ, artık dayanamıyacağını anlayınca, oğlu Sultan Veled'i Şam'a göndermeye karar verdi. Oğlunu çağırıp, "Sür'atle Şam'a varıp, filanca hana gidersin. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin o handa bir genç ile sohbet ettiğini görürsün. O genci küçümseme sakın! O, Allahü teâlânın sevdiği evliyânın kutuplarından biridir, selâmımı ve duâ isteğimi kendilerine bildir, içinde bulunduğum şu vaziyetimi, hasretimi dile getir. Buraya acele teşrîflerini tarafımdan istirhâm et!" dedi. Sultan Veled hemen hazırlıklarını tamamlayıp yola çıktı. Şam'da, babasının ta'rîf ettiği handa Şems-i Tebrîzî'yi bir gençle konuşuyor buldu. Durumu dilinin döndüğü kadar anlattı. Konya'da bu hâdiseye sebep olanların tövbe ettiğini ve Mevlânâ'dan çok özürler dilediklerini de sözlerine ekledi. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî, Konya'ya tekrar gitmeye karar verdi. Hemen yola çıktılar. Sultan Veled, Şems hazretlerini ata bindirdi, kendisi de arkasından yaya olarak yürüyordu. Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled'in ata binmesi için ne kadar ısrar ettiyse de O; "Sultânın yanında, hizmetçinin ata binmesi bizce yakışık almaz. Hizmetçilerin, efendisinin arkasında yürümesi gerektiğini öğrendik" diyerek ata binmedi. Sultan Veled, Konya'ya yaklaştıklarında babası Mevlânâ'ya haberci gönderip, Konya'ya girmek üzere olduklarını bildirdi. Mevlânâ hazretleri müjdeyi getirene o kadar çok hediye verdi ki, o kimse zengin oldu. Konya'da tellâllar bağırtılarak, Şems'in Konya'ya teşrîf etmek üzere olduğu bildirildi. Konya'nın başta sultan olmak üzere ileri gelen vezirleri, hâkimleri, zenginlerinin yanısıra, bütün halk yollara döküldü. Büyük bir bayram havası içinde, mübârek velî Şemseddîn Tebrîzî hazretlerini karşılamaya çıktılar. Öğleye doğru Şems-i Tebrîzî ile Sultan Veled güründüler. Sultan Veled atın yularından tutmuş, Şems de atın üzerinde başı önünde ağır ağır ilerliyorlardı. Bu muhteşem manzarayı seyredenler büyük bir heyecana kapıldılar. Mevlânâ koşarak ilerledi, atın dizginlerine yapıştı. Göz göze geldiler. Şems'in attan inmesine yardım eden Mevlânâ, üstadının ellerini sevinç gözyaşları arasında doya doya öptü. Bu arada yanık sesli hafızlar Kur'ân-ı kerîm okumaya başladılar. Herkes büyük bir haz içinde Kur'ân-ı kerîmi dinledikten sonra, sıra ile Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin ellerini öptü. Sonra Mevlânâ'nın medresesine geldiler. Şems-i Tebrîzî. Sultan Veled'in kendisine gösterdiği hürmeti ve yaptığı hizmetleri Mevlânâ'ya anlattı. Bundan çok memnun olduğunu bildirerek; "Benim bir serim (başım) birde sırrım vardır. Başımı sana feda ettim. Sırrımı da oğlun Sultan Veled'e verdim. Eğer Sultan Veled'in bin yıl ömrü olsa da

hepsini ibâdetle geçirse, ona verdiğim sırra ya'nî evliyâlıkta ilerlemesine sebep olduğum derecelere kavuşamaz" dedi.

Mevlânâ Cclâleddîn ile Şems-i Tebrîzî. Eskisi gibi yine bir odaya çekilip sohbete başladılar. Hiç dışarı çıkmadan, yanlarına oğlundan başka kimseyi almadan, ma'nevî bir âlemde kendilerinden geçtiler. Halk, Şems gelince Mevlânâ'nın sâkinleşeceğini, aralarına katılıp, kendilerine nasihat edeceğini, sohbetlerinden istifâde edeceklerini ümîd ederlerken, tam tersine eskisinden daha fazla Şems'e bağlandığını ve muhabbetinin ziyâdeleştiğini gördüler.

Şems-i Tebrîzî hazretleri, Mevlânâ'yı evliyâlık makamlarının en yüksek derecelerine çıkarmak için elinden gelen bütün tedbirlere başvuruyor, her türlü riyâzet ve mücâhedeyi yaptırıyordu. Günler bu şekilde devam ederken, halk, Mevlânâ'nın hiç görünmemesinden dolayı Şems'e kızmaya başladılar. Birgün bu söylenenleri, Şems-i Tebrîzî işitince. Sultan Veled'e dedi ki; "Ey Veled! Hakkımda yine sû-i zan etmeye başladılar. Beni, Mevlânâ'dan ayırmak için söz birliği etmişler. Bu seferki ayrılığımın acısı çok derin olacak!" 645 (m. 1247) senesi Aralık ayının beşine rastlıyan Perşembe gecesiydi. Mevlânâ ile Şems hazretleri yine odalarında sohbet ediyorlar, Allahü teâlânın muhabbetinden ve çeşitli evliyâlık makamlarından anlatıyorlardı. Bir ara kapı çalındı ve Şems hazretlerini dışarı çağırdılar. Dışarıda bir grup kimse, bir anda üzerine hücum ettiler. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin "Allah!" diyen sesi duyuldu. Mevlânâ hemen dışarı çıktı. Fakat hiç kimse yoktu. Yerde kan lekeleri vardı. Derhal oğlu Sultan Veled'i uyandırıp durumun tetkikini istedi. Yapılan bütün araştırmalarda, Şems-i Tebrîzî hazretlerinin mübârek cesedini bulamadılar. Bir gece Sultan Veled, rü'yâsında Şems-i Tebrîzî'nin cesedinin bir kuyuya atıldığını gördü. Uyanınca yanına en yakın dostlarından bir kaçını alarak, gördüğü kuyuya gittiler. Cesed hiç bozulmamıştı. Cesedi alıp Mevlânâ'nın medresesine defn ettiler.

Şems-i Tebrîzî hazretlerinin bu ayrılığına, Mevlânâ pekçok üzüldü. Ayrılığın verdiği hasret ile pekçok beyitler, kasideler söyledi. Evliyâlık hâllerini, derecelerini nazım ile öyle güzel anlattı ki, o zamana kadar öylesini hiç kimse söyleyemedi. Hazreti Ali'den (r.a.) gelen feyz ve bereketleri, vilâyet yolunu, onun kadar açıklayan bulunmadı. Şems-i Tebrîzî'ye olan muhabbetinden dolayı eserinde "Şems" ve "Hâmûs" kelimelerini mahlas olarak kullandı.

Mevlânâ hazretleri, artık talebeleri arasına karışmaya, onlara ders vermeye başladı. Pekçok evliyânın yetişmesine sebep oldu. Bunların arasında en meşhûru, Hüsâmeddîn Çelebi idi. Câmilerde cemâate nasihat etmeye başladı, İnsanların hasta olan kalblerine, tatlı, serin şerbetler vererek şifâ olmaya çalıştı.

İlim ve fazileti sebebiyle az zamanda, o derece şöhret bulmuşdu ki, ilim talebesi, her taraftan huzûruna kavuşmak için acele ediyordu. Her zaman etrâfında dört-beşyüz dinleyici bulunurdu. Evine gider gelirken de, etrâfını sarıp, çeşitli suâller sorar, müşkillerini çözerlerdi.

Mevlânâ, kitâb ve sünnetten zerre kadar ayrılmıyarak, tasavvufda emsalinden üstün oldu. Binlerce talebesi oldu. Onları büyük bir i'tinâ ile yetiştirmeğe çalıştı. Zamanla talebe sayısı arttı, medreseler çoğaldı. Büyük âlimler yetişti.

Şemsi Tebrîzî anlattı ki: "Hocam Ebû Bekr Sellebâf hazretlerinin hizmetinde çok yüksek kerâmetlere nail olmuştum. Fakat bende mühim olan husûsî bir hâl var idi ki, bu sırrın keşfinde hocam âciz kalırdı. İşte ben de Mevlânâ hazretlerinin gizli hâllerini bilmekte âciz oldum. Zîrâ çok evliyâ, keşke biz de Mevlânâ'nın ziyâretine yetişmiş olsaydık diye arzu ederlerdi." Yine Şems-i Tebrîzî anlatır: "Her kim **"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir"** hadîs-i şerîfinin sırrına vâkıf

olmak isterse. Mevlânâ'nın hareketlerine, ahlâkına, davranışlarına baksın. Onun gibi olmaya çalışsın. Onu sevsin. Onda enbiyâ ve evliyânın makbûl bütün âdet ve vasıfları toplanmıştır. Her fende emsalsizdir. Şimdi Cennet onun rızasında, Cehennem onun gazâbındadır. Kısaca ben ona ulaşmış olmasaydım, mahrûm olurdum. Fakat Mevlânâ'nın sırrı, âlemde gizli kaldı, onu kimse keşfedemedi.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî'nin talebelerinin en önde gelenlerinden biri, Selâhaddîn Zerkûb idi. Selâhaddîn, önceleri kuyumculuk yapardı. Birgün Mevlânâ, Selâhaddîn'in dükkânının önünden geçerken, içerden, altına şekil vermek için vurulan her çekicin; "Allah, Allah!" diye ses çıkardığını kalb gözüyle anladı. Bu hâl çok hoşuna giderek, dükkân sahibi olan Selâhaddîn'i medreseye da'vet edip, iltifâtlarda bulundu. Selâhaddîn, Mevlânâ'nın sohbetlerinden çok haz, duyduğundan kuyumculuğu bıraktı. Artık hergün medreseye gidiyor, hocası Mevlânâ'nın sözlerini sahrada susuz kalan kimse gibi, damlasını telef etmiyerek adetâ içiyordu. Mevlânâ da bu yeni talebesini çok sevip, bütün feyz ve teveccühlerini onun üzerine çevirdi. Selâhaddîn'i, kısa zamanda evliyâlık derecelerine yükseltti. Ona olan sevgisinden dolayı oğlu Sultan Veled'e, Selâhaddîn'in kızını istiyerek nikâh yapıp akraba oldu. Selâhaddîn, on sene Mevlânâ hazretlerinin sohbetiyle ve hizmetiyle şereflendi. Selâhaddîn, Mevlânâ'nın sağlığında vefât etti. Selâhaddîn'in vefâtına çok üzülen Mevlânâ hazretleri, talebelerinden Çelebi Hüsâmeddîn üzerinde çok durarak, onu kendisine vekîl olacak şekilde yetiştirdi. Çelebi Hüsâmeddîn'in, Mevlânâ'ya en mühim yardımı Mesnevî'yi yazması oldu. Mevlânâ hazretleri, Mesnevî'nin ilk onsekiz beytini kendisi yazdı, diğer beyitleri ise, kendisi söyleyerek Çelebi Hüsâmeddîn'e yazdırdı. Böylece daha bir benzeri yazılmamış olan Mesnevî-i şerîf meydana geldi.

Şemseddîn Attâr anlatır: Mevlânâ birgün câmide va'z ederken, mevzû; Hızır ile Mûsâ aleyhimesselâmın kıssasına gelmiş idi. Bu kıssayı, öyle fesahat ve belagat ile anlatıyordu ki, herkes nefesini kesip, can kulağı ile dinliyordu. Benim yanımda bir şahıs başını önüne eğmiş birşeyler mırıldanıyordu. Kulak verdim, dediklerini anladım. Şöyle diyordu: "Sanki yanımızda idin, sanki üçüncümüz sen idin" diyordu. Bunun Hızır olduğunu anladım. Yanına sokuldum. "Anladım, sen Hızırsın, ne olur, bana ihsân eyle!" dedim. Cevaben: "Burada hazret-i Mevlânâ varken, benim sana ihsânda bulunmam deniz yanında teyemmüm gibi olur. Senin bütün müşkillerini o halleder" deyip, gözümden kayboldu. Ben bu hâli Mevlânâ hazretlerine anlatmak için yanına gittiğimde, ben söze başlamadan, o; "Ey Attâr. Hızır aleyhisselâmın sözleri doğrudur" diyerek benim sözümü kesti.

Mevlânâ birgün meclisinde bir gencin, bir ihtiyârın üst tarafında oturduğunu görür. O gence bir şey söylemeden, hazret-i Ali'nin sabah namazına giderken önünde yürümekte olan yahudî bir ihtiyârı, yaşına hürmeten geçmediğini, bu sebeble namaza geç kalınca, birinci rek'atın rükû'unda Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullahın sırtına lutf ile elini koyup durdurduğunu ve hazreti Ali'nin yetiştiğini anlatıp; "Yahudi ihtiyâra hürmet edilince, müslüman ihtiyâra daha çok hürmet edilir." Hele ömrünü dîne uymakla geçirmiş ihtiyârlara saygı ve hürmet gösteren gençlerin. Allahü teâlâ katında ne kadar yüksek mertebe kazanacağını düşünmelidir" buyurdu. Bu nasihati dinliyen genç, mükemmel bir ders alıp, bir daha büyüklerin üst tarafında oturmadı.

Bir yerde büyük bir cemiyet tertîb edilmişti. Âlimlerden biri, bugün Mevlânâ, bu mecliste ne söylerse, karşı gelip, ters cevap vereceğim dedi. Sadreddîn Konevî ona çok nasihat etti ise de, o sözünde ısrar etti. O sırada Mevlânâ kapıdan içeri girip, söze başladı: "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah, söylüyorum. Bana karşı çıkıyorsan çık, ters cevap verebiliyorsan ver"

buyurdu. Bu hâli gören o kibirli adam, tövbe edip Mevlânâ'nın elini öptü, sâdık talebelerinden oldu.

Sultan Rükneddîn'in hanımı anlatır: "Birgün Mevlânâ hazretleri aniden aramızda peyda olup. "Acele bu evden çıkın, çabuk olun, evi boşaltın" buyurdu. Biz hemen evden çıktık. Çıkar çıkmaz ev yıkıldı. Hepimiz kurtulduk. Mevlânâ'nın bu kerâmetinin bir şükrânesi olarak. Sultan Rükneddîn, bin altını Mevlânâ'nın medresesinde okuyan, talebelere dağıttı.

Ba'zı beyler, Sultan Rükneddîn'i Aksaray'a da'vet ettiler. Mevlânâ gitme dedi. İkinci da'vette sormadan gitti ve orada öldürüldü.

İmâm İhtiyârüddîn anlatır: "Birgün Mevlânâ ile ikimiz Hüsâmeddîn Çelebi'nin bağına gidiyorduk. Ben. Mevlânâ'nın ardından yavaş yavaş giderken, onun bir arşın kadar yüksekten havadan gittiğini gördüm. Hayretimden kendimden geçmişim. Ayıldığımda gördüm ki, Mevlânâ hazretleri gitmiş. Acele ederek kendilerine yetiştim. Kulağıma eğilerek: "İnsan oğlu bir kuştan daha mı âciz ki, havaya kalkmasına hayret ediyorsun?" buyurdu. Bağa vardık. Sohbet esnasında Mevlânâ, Hüsâmeddîn Çelebi'ye; "İsterim ki, Şeyh ziyâeddîn'in dergâhı bizim Hüsâmeddîn Çelebi'nin olsun" buyurdu. Hüsâmeddîn Çelebi; "Efendim! Başkalarının makamında gözüm yoktur" dedi. Mevlânâ, "İyi ama benim gönlümden öyle geçti" buyurdu. Sonra sohbet bitti. Ertesi sabah şehirden gelenler. Şeyh Ziyâeddîn'in dergâhında aniden öldüğü haberini getirdiler. İki-üç gün sonra da Hüsâmeddîn Çelebi oraya müderris olarak ta'yin edildi."

Mevlânâ, Allahü teâlânın yarattığı bütün mahlûkâta merhamet sahibi idi. Birgün Nefîsüddîn Sivâsî'ye bir kuruş verip ekmek aldırdı. Ekmeği eline alıp bir viraneye gitti. Nefîsüddîn de gizlice onu ta'kibe başladı. Gördü ki, Mevlânâ o ekmeği yeni yavrulamış bir köpeğe kendi elleriyle yediriyor. Mevlânâ dönüşünde, Nefisüddîn'in kendisini ta'kib ettiğini anlayıp ona dedi ki; "Bu hayvan yedi gündür açtır ve yavrularına şefkatle bakmış ve hiç yanlarından ayrılmamıştır. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bir hadîs-i şerîflerinde; **"Merhametlilerin en büyüğü olan Rahmân, kullarından merhametli olanlara merhamet eder. Ey ümmet ve Eshâbım! Siz de O'nun yarattıklarına merhamet ediniz ki, size de semâ ehli merhamet etsin"** buyurdu. Nefîsüddîn bu sözler üzerine ağlayarak Mevlânâ'nın ellerini öptü ve hayvanlara bile bu kadar merhametli olan siz, tabiatiyle ahbâb ve dostlarınıza da merhamet edersiniz" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ; "Evliyâullahın merhameti pek çoktur; bütün mahlûkâta ve ahbâblarına da şüphesiz merhamet eder" buyurdu.

Bir gece Mevlânâ'yı dostlarından kırk kişi ayrı ayrı kendi evlerine da'vet ettiler. O da aynı saatte herbirinin da'vetinde bulunup, herbiriyle sohbet etti. Ertesi sabah herbiri, dün gece Mevlânâ hazretleri bizde idi ve sohbet etti dediler. Hâlbuki Mevlânâ, o gece kendi husûsî odasında idi ve sabaha kadar ibâdetle meşgûl olmuş idi.

Hanımı anlatır: "Birgün Mevlânâ evden kayboldu. Hiçbir yerde bulamadık. Bir ara uyumuşum. Uyandığımda Mevlânâ'yı namaz kılarken gördüm. Mübârek ayakları tozlu idi. Sonra ayakkabılarını çevirmek istedim, onlarda kırmızı kumlar gördüm. Sorduğumda; "Mekke'de bir velî dostum vardır. Biraz onunla sohbet ettim. O kum, Hicaz'ın kumudur" buyurdu. Bu kadar kısa zamanda oralara gidip gelmek nasıl olacağı aklıma geldi. Hemen anlayıp buyurdular ki: "Allahü teâlânın velî kulları gönül gibi, bir anda her yeri dolaşabilir." Böylece tayy-i mekânı ta'rîf ettiler. Ya'nî kısa zamanda uzak yerlere gitmeyi ve çok iş yapmayı anlattılar."

Oğlu Sultan Veled şöyle anlatır: "Birgün babamla beraber halvethânede otururken, yeşil cübbeli üç kişi gelip selâm verdiler ve oturdular. Bunlar çok nâzik ve pek nurlu kimselere benziyorlardı. Biraz konuştuktan sonra, babam onlara; "Uygundur" dedi. Onlar gittikten sonra babama; "O sözünüzden bir şey anlıyamadım, o üç kişi kimler idi?" dedim. Buyurdu ki: "Bunlar ricâl-i gayb denilen evliyâların kırklar zümresindendirler. İçlerinden birisi vefât etmiş, bizim sakayı istediler, ben de o cevâbı verdim." Hakîkaten o günden sonra sakayı evde göremedim. Diğer talebeler de onu aradılar, fakat bulamadılar. Babamın vefâtında o saka bizlere başsağlığına geldi ve o zaman hâllerini anlattı. Sonra yine kayboldu."

Mevlânâ'yı çok sevenlerden biri, vefât etmeden yaptığı vasıyyetinde; kabrine Mevlânâ hazretlerinin gelip, Kur'ân-ı kerîm okumasını istirhâm etti. O zât vefât edince vasıyyeti Mevlânâ'ya bildirdiler. Mevlânâ da memnun olup, onun kabrinde Kur'ân-ı kerîm okudu. Vefât eden kişinin çocuklarından biri, rü'yâsında babasının çok iyi bir hâlde olduğunu görünce; "Babacığım! Bu dereceye nasıl vâsıl oldunuz?" diye sordu. Babası da; "Beni kabre koyunca Münker ve Nekir melekleri suâl sormaya gelirken, oraya çok güzel sûretli bir melek geldi. Onlara; "Allahü teâlâ bu zâtı Mevlânâ'ya bağışladı. Onu bırakınız! dedi. O günden beri hamdolsun hâlim iyidir diye cevap verdi.

Mevlânâ'nın ileri gelen talebelerinden Muhammed anlatır: "Konya'nın o soğuk kış günlerinde, herkes sıcak evinden çıkmaz iken, hocam Mevlânâ hazretleri medresede geceleri sabaha kadar namaz kılardı. Hattâ ellerinde ve ayaklarında ökçelerinde soğuktan dolayı meydana gelmiş çatlaklıklar zaman zaman kanardı. Bunu gören talebeler çok üzülürler hocalarının bu durumuna gizli gizli ağlarlardı.

Mevlânâ'nın mübârek hanımı anlattı: "Mevlânâ hazretleri, birgün namaza durdu. Sükûnet ve tevâzu içinde ta'zim ile Kur'ân-ı kerîm okuyor, bir taraftan da gözlerinden yaşlar akıtıyordu. Evde bulunanlarla birlikte Mevlânâ'nın bu hâlini görüyor, hayretle ona bakıyorduk. Namazdan sonra her zamanki gibi tesbihini çekip, cenâb-ı Hakka uzun uzun yalvarıp yakararak duâsını yaptı. Onun bu hâli bana çok te'sîr etti, ağlamaya başladım. Sonra; "Ey efendi! Dünyâda ve âhırette biz günahkârların ümîdi sensin. Bu kadar çok ibâdetinle, böyle korkar, ağlar, yalvarırsan, biz bu tenbel hâlimizle kıyâmet gününde ne yaparız?" diye sordum. Yemîn ederek buyurdu ki: "Allahü teâlânın bana verdiği ni'metlerin, ihsânların yanında benim yaptığım ibâdet, yalvarışlar ve bütün hareketlerim ziyâde kusur ve nihâyetsiz eksiklikten başka birşey değildir. Bütün bu korku ve yakarışlarımla; "Ey Kerîm olan Allahım! Benim gibi bir âcizin, bir çaresizin kuvveti ve takati ancak bu kadardır, ma'zûr buyur yâ Rabbî!" demek istiyorum. Yoksa O'na lâyık bir ibâdeti kim yapabilir?"

Mevlânâ hazretleri, müslim veya gayr-i müslim herkese karşı yaptığı iyi muâmele ve güler yüz ile her tarafta, meşhûr oldu. O zamanlar Konstantiniyye'de (İstanbul'da) bulunan meşhûr bir hıristiyan papaz, merak edip Mevlânâ'yı görmek istedi. Yollara düşüp Konya'ya geldi. Konya'da yaşayan hıristiyanlar onu karşıladılar. Yolda giderken Mevlânâ'yı gördüler. Papaz sür'atle yetişip, Mevlânâ'ya çok ta'zim ve hürmet gösterdi. Mevlânâ da onu iyi karşıladı, çok tevâzu gösterdi. Papaza, papazın yaptığından daha fazla iltifâtta bulundu. Papaz ve orada bulunan diğer hıristiyanlar, Mevlânâ'nın bu iltifâtı ve tevâzusu karşısında ve bu olgunluğu yanında dayanamayıp, Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldular.

Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'e buyurdu ki: "Oğlum! Eğer Cennette olmak istersen, herkes ile dost geçin, hiç kimseye kin tutma, herkese tevâzu göster. Zîrâ alçak gönüllü olmak asıl sultanlıktır."

Mevlânâ, ezân-ı şerîf okunmaya başladığı zaman, ya ayakta durur, veya dizi üstüne oturarak huşû' içinde dinlerdi. Bitince de ezân-ı şerîf duâsını okuyup, salevât-ı şerîfe söylerdi. Sonra namaza kalkar, talebelerine, namazı vaktinde kılmalarını tavsiye ederdi. Buyururdu ki: Belh şehrinde bir kimse vardı. Her ne zaman ezan okunmaya başlasa bütün işini bırakır, iki dizi üstüne gelerek otururdu. Ezanı, mütevâzi bir hâlde dinler, bitince salevât-ı şerîfe getirir, ezan duâsını okurdu. Sonra araya bir iş karıştırmadan hemen namazını kılardı. Bu kimse devamlı böyle yapar, hiç bu âdetini, bozmazdı. Nihâyet birgün bu kimse vefât etti. Cenâzesini teneşirde yıkarken ezân-ı şerîf okunmaya başladı. Cenâze birden doğruldu, ezan bitinceye kadar diz üstü oturarak hareketsiz bekledi. Sonra tekrar yattı. Cenâzeyi kabre koyduklarında, suâl melekleri geldiler. Bu sırada onlara Allahü teâlâdan bir hitâb geldi ki: "O kulum. İsmim anıldığı zaman. İsmimi azîz tutarak hürmetle beklerdi. Siz de onu ziyâret edip azîz tutun."

Selçuklu Sultânı Rükneddîn, Mevlânâ'ya beş kese altın gönderip almasını arzu etti. Talebelerinden Mecdüddîn, Mevlânâ'ya altınları arz edince; "Beni hakîkaten seviyorsanız, bu altınları dışarıdaki çamurun içine atın" buyurdu. Talebeleri de bu emri derhal yerine getirdiler. Dünyâya kıymet veren ba'zı kimseler, bu altınları almak için çamurun içinde aramaya başladılar. Fakat üstleri, başları, yüzleri çamurdan görünmez hâle geldi. Mevlânâ, talebelerine onların bu vaziyetlerini göstererek; "Bu altınlar, şu gördüğünüz dünyâ ehlinin üstünü başını batırdığı gibi, âhıret ehli olanların da kalbini karartır, kirletir. Çeşitli günahlara sevkedip, ibâdetlerden alıkoyar. Bu sözlerimi yanlış anlamayınız. Dünyâ için çalışmayınız demek istemiyorum. Dünyâ malının muhabbetini kalbinize koymayınız diyorum. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyâya, yarın ölecekmiş gibi âhırete çalışmak lâzım geldiğini herkes bilir. Burada dikkat edilecek nokta; hırs ve tama' yapmadan kanâat üzere bulunmaktır. Dünyâda, âhıret saadeti için çalışmalı, kazanmalı, niyeti düzeltmelidir. Çünkü İslâmiyet, insanlara faydalı olmayı emreder. En büyük saadet, en büyük sermâye, helâlinden kazanıp, hayır ve hasenat yaparak âhırete göndermektir. Buna rağmen asıl sermâye, mal, mülk, para sahibi olmak değil, ilim, amel, ihlâs ve güzel ahlâk sahibi olmaktır" buyurdu.

Mevlânâ, başkalarından birşey istemeyi talebelerine yasak ederek buyurdu ki: "Başkasına el açıp ondan birşey isteyen, bizim talebemiz değildir. Ona dünyâda da âhırette de şefaat etmeyiz, ondan uzak dururuz. Biz, talebelerimize dâima vermeyi, ihsân ve ikramlarda bulunmayı, herkese karşı tevâzu üzere bulunmayı, tatlı sözlü, güler yüzlü olmayı tavsiye ediyoruz. El açıp istemek bizim yolumuzda yoktur."

Sultan Veled anlatır: "Ben, beş yaşında idim. Birgün babamın, talebelerine şöyle dediğini duydum: "Ben yedi yaşımda iken, nefsim tamâmiyle rûhuma tâbi oldu. Nefsî isteklerimden kurtuldum." Bunu dinleyen talebelerden biri; "Efendim! Biz, sizi devamlı olarak nefsinizle mücâhede eder hâlde görüyoruz. Bu sözünüzü nasıl anlamak icâbeder?" dedi. Bu suâle; "Nefs, yaratıkların içinde en ahmak olanıdır. Hep kendi zararını ister. Onun yakasını bırakmağa gelmez. Çünkü en büyük düşman nefstir. Büyüklerimiz, ölünceye kadar nefsle mücâdele etmiştir. Biz de onlara ittibâ ederek, uyarak, son nefesimize kadar riyâzet ve mücâhedeye devam ederiz" diye cevap verdi.

Önceleri Mevlânâ hazretlerinin büyüklüğünü anlıyamıyan, onun devamlı aleyhinde söz söyleyen bir kimse, birgün rü'yâsında gördüklerini şöyle anlattı: "Rü'yâmda Karatay Medresesi'ndeki dershânenin ortasında, Peygamber efendimizi (s.a.v.) oturur hâlde gördüm. Sanki güneş gökten inmişti. Nûrundan gözler kamaşıyor, Eshâb-ı Kirâm da (r.anhüm) hizmet ediyorlardı. Ben huzûruna doğru ilerleyip kendilerine selâm verdim. Selâmımı aldılar ve yanlarında bulunan tabak içindeki yahniden bir parça sundular. Yahniyi alarak "Yâ Resûlallah! Etlerin en lezzetlisi, en güzeli hangisidir?" diye sordum.

Buyurdu ki: "Etlerin en iyisi, kemiğe bitişik olanıdır." O anda uyandım. Her tarafımı nûr kaplamıştı. Büyük bir sevinç içinde Karatay Medresesi'ne gittim. Dershânenin ortasında, Peygamber efendimizi gördüğüm yerde Mevlânâ hazretleri oturuyordu. Hayretle yanlarına yaklaştım ve selâm verdim. Selâmımı tebessüm ederek aldı. Daha ben rü'yâmı anlatmadan buyurdu ki: "Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) "Etlerin en iyisi, kemiğe bitişik olandır" buyurdu." Mevlânâ'nın rü'yâmdan haberdâr olduğunu anlayınca, düşüp bayıldım. Ayıldığımda büyük bir sevgiyle ellerini öpüp, talebeliğe kabûl edilmemi taleb ettim ve sarsılmaz bir i'tikâd ile kendisine bağlandım."

Bir kimse rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi görüp, huzûruna vararak hürmetle selâm verdi. Peygamberimiz ise, mübârek yüzlerini öbür tarafa çevirdiler. O zât, öbür tarafa dolanıp tekrar selâm verdi. Yine mübârek yüzlerini çevirip, iltifât etmediler. O zât çok üzülerek ağlamaya başladı ve sebebini suâl etti. Peygamber efendimiz buyurdular ki: "Sen, bizim dostumuz olan Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî'den yüz çeviriyorsun. Hâlbuki o, bizim çok sevdiğimiz evladımızdır." O kimse korku ile uyanıp hatâsını anladı. Kendi kendine; "Ey bedbaht! Şimdiye kadar yarasa gibi güneşin ziyasından kaçtın. Bundan sonra bari Mevlânâ hazretlerinin huzûruyla şereflenip dünyâda ve âhırette saadete kavuş" dedi. Hemen Mevlânâ'nın medresesine doğru, onun talebesi olmak için büyük bir ihlâs ile yola koyuldu. Kapıya geldiğinde, Muhammed ismindeki talebeyle karşılaştı. Talebe, bu şahsa; "Beni hocam Mevlânâ hazretleri gönderdi. Bize kalbinde sevgi hâsıl olan bir kimse geliyor, onu kapıda karşılayın" dediler. "Haydi içeriye buyurun" dedi. O kimse içeri girip Mevlânâ'nın elini öpüp, talebesi olmakla şereflendi.

Talebelerinden birine, bir kimse güç bir suâl sordu. Talebe, bu suâlin cevâbını çok aramasına rağmen bulamadı. Nihâyet rü'yâsında Mevlânâ'yı gördü. "Halledemediğin o mes'ele. Hidâye isimli kitabın otuzüçüncü sahifesinde yazılıdır. Oraya bakarak cevâbını verirsin" dedi. O talebe sabahleyin Hidâye kitabının otuzüçüncü sahifesini açtığında, aradığını orada yazılı görünce, hocasına olan muhabbeti ziyâdeleşti.

Sultan Behâeddîn Veled anlatır: "Babam ile birgün Hüsâmeddîn Çelebi'nin bağına gidiyorduk. Babam beni bir katıra bindirdi. Kendisi diğer talebelerle beraber yaya gidiyordu. Ben babamın tam arkasında idim. Bir ara babam Mevlânâ hazretlerinin mübârek vücûdunu, Allahü teâlânın izniyle büyük bir nûrun kapladığını gördüm. Etrâfa güneş gibi ışık saçıyordu. Hemen aklıma babamın büyüklüğünü inkâr edenler geldi. "Böylelerine şaşıyorum, niçin kötü düşünüyorlar?" diye düşünür iken, babam geriye dönerek; "Ey Behâeddîn! Sen babanı inkâr edenleri bırak da, kendi nefsini yola getir. Sakın ucb ve kibir hastalığına yakalanmıyasın. Herkes yaya yürürken, sen binek üzerindesin. Bu kadarcık gönül yüksekliği, insanı ucba; kendini beğenmeye götürür, nefsinin ve şeytanın eline düşürür. Onlara hizmet ettirir" buyurdu.

Konya'nın eşrafından Mu'înüddîn Pervâne isminde birisi, şehrin ileri gelen zâtlarını yemeğe da'vet etti. Da'vetliler arasında Mevlânâ hazretleri de vardı. Herkese yemekler geldi. Mevlânâ'ya

husûsî olarak altın bir tabak içerisinde, bir kese altın konulmuş ve üzerine pirinç pilavı doldurulmuş bir hâlde arz olundu. Mevlânâ, tabağı görünce yüzünü çevirdi ve elini uzatmadı. Ev sahibi yemesi için; "Helâl lokmadır, buyurunuz efendim" diye ısrar edince, Mu'înüddîn'e; "Mekrûh tabak içinde altın kesesi saklıyarak bizi imtihan mı ediyorsun? Bir de yememiz için ısrar ediyorsun, bu size yakışır mı?" dedi. Bu sözleri duyan ev sahibi, pek mahcup olarak Mevlânâ'nın ellerine sarılıp öptü ve kendisini talebe olarak kabûl etmesini istirhâm etti. Mevlânâ'ya öyle bağlandı ki, onun himmetleri ve teveccühleri ile en önde gelen sâdık talebelerinden oldu.

Bir defasında Mu'înüddîn Pervane, Konya'nın hatırı sayılır zâtlarını yemeğe da'vet etti. Hocası Mevlânâ hazretleri de meclisi şereflendiriyordu. Yemek yenildikten sonra, sohbet odasına geçildi. Herkesin önüne, bir tabak içinde en iri ve güzelinden birer mum yakılarak konuldu. Mevlânâ'ya ise daha iri ve altınla süslenmiş bir mum koydular. Bunu gören Mevlânâ; "Önüme koyduğunuz bu mumu kaldırıp, yerine küçük bir mum getiriniz" dedi. Küçük bir mum yakılarak getirildi. Ba'zıları mumun küçüklüğüne bakarak, kalblerinden; "Mevlânâ riya ediyor" diye geçirdiler. Allahü teâlânın izniyle bunu anlıyan Mevlânâ; "Bu gördüğünüz küçük mum, sizin iri mumlarınızdan daha iyidir ve onların canıdır, isterseniz deneyelim" diyerek elini salladı. Hâsıl olan rüzgârdan mum söndü. Küçük mum söner sönmez, herkesin önündeki mumlar da sönüverdi. Bunu görenler, birden heyecanlanıp telâşa düştüler. Bunun üzerine Mevlânâ; "Meraklanmayın, tekrar yakarız" diyerek elini tekrar salladı ve mumların hepsi birden yanıverdi.

Emîr Ahmed ismindeki talebesi anlatır: "Mevlânâ'nın ismini ve vasıflarını işiterek ona âşık olmuştum. Memletim Diyarbakır'dan Konya'ya gitmeme, annem ve babam müsâade etmiyorlardı. Hergeçen gün ona olan kavuşma arzum artıyor fakat nasıl gideceğimi bilemiyordum. Bir gece iki rek'at namaz kılıp, Allahü teâlânın sevgili kullarını vesile ederek çok duâ ve niyazlarda bulundum. Sonra En'âm sûre-i şerîfini okuyarak uyudum.

Rü'yâmda Mevlânâ hazretlerini gördüm. Simâsı bana anlatılanlara aynen uyuyordu. Bizim eve gelmişti. Onu görünce koşarak huzûruna yaklaştım ve hürmetle ellerinden öptüm. Beni kucaklayıp alnımdan öptü. Eline aldığı bir makas ile alnımdan bir miktar saçımı keserek; "Bu, Mesnevî âlimi olacak" buyurdu. Uyandığımda, saçlarım ve makas yastık üzerinde duruyordu. Bu rü'yânın te'sîri altında idim.

Annem ve babam, ısrarlarıma dayanamıyarak izin verdiler. Doğruca Konya'ya gittim ve Mevlânâ'ya talebe olmakla şereflendim. Mesnevî üzerinde çalışmamı emir buyurdular. Kısa zamanda Mesnevî hakkında sorulan her soruyu cevaplandıracak hâle geldim."

Bedreddîn Tirmizî isminde bir kimse simya ile uğraşırdı, Mevlânâ'nın ismini duyarak Konya'ya ziyâretine geldi. Önce oğlu Sultan Veled'e uğrayarak, yapacağı Altınlardan hergün bir dirhem Mevlânâ'nın talebelerine vereceğini va'd eyledi. Bu haberi Mevlânâ'ya ulaştırdılar, fakat o hiç cevap vermedi. Birkaç gün sonra Bedreddîn'in laboratuvarına gitti. Bedreddîn simya ilmiyle uğraşarak altın yapmaya çalışıyordu. Mevlânâ'nın geldiğini görünce, ayağa kalkarak hürmette bulundu. Mevlânâ, oradaki demirden, bakırdan ve diğer madenlerden yapılmış eşyaları teker teker alıp Bedreddîn'e vermeğe başladı. Bedreddîn, her eline gelen eşyanın en yüksek ayarda som altından yapılmış olduğunu hayretle gördü. Mevlânâ, Bedreddîn'in şaşkın bir hâlde kendisine baktığını görünce; "Ey Bedreddîn! Sen simya ile uğraşmayı bırak. Çünkü sen âhırete gidince, simya dünyâda kalacaktır. Sen öyle bir simya ile uğraş ki, seninle berâber âhırete gitsin. İşte o da dîn ilmidir. Bu, kalbden mâsivâyı çıkarıp. Allahü teâlânın beğendiği şeyleri kalbe doldurmakla olur" buyurdu.

Kâri (Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilen) Muhammed anlatır: "Hacca gidip vazîfemizi yaptıktan sonra Konya'ya dönmüştük. Hacı arkadaşlarımızdan bir delikanlı, diğer arkadaşlarımı zaman zaman Mevlânâ'ya götürüyor, onun sohbetlerine katılmayı teşvik ediyordu. Onun bu hâline şaşıyorduk. Birgün kendisine sebebini sorduğumuzda şöyle cevap verdi: "Hacca giderken bir konakda uyumuşum. Uyandığımda kâfilenin beni unutarak gittiklerini gördüm. Çok üzüldüm, zîrâ yolu bilmiyordum. Cenâb-ı Hakka yalvararak göz yaşları arasında yaptığım duâlardan sonra, herhangi bir istikâmete doğru yürümeye başladım. Bir müddet gittikten sonra, kendimi büyük bir sahrada buldum, ileride bir çadır vardı. Yanına vardım ki, içeride heybetli bir kimsenin helva pişirmekle uğraştığını gördüm. Durumumu ona anlattım ve bu helvayı kime pişiriyorsun? diye de sordum. Bana; "Bu helvayı Sultân-ül-Ulemâ'nın oğlu Mevlânâ için pişiriyorum. Hergün buradan geçip gider. Birazdan gelmesi lâzım. Sabredersen onu görürsün" dedi. Hakîkaten biraz sonra Mevlânâ geldi. İkram edilen helvadan bir miktar yedi, ayrıca bana da verdi. Sonra kendisine durumumu arzedince, kerem sahibi Mevlânâ hazretleri bana tebessüm ederek; "Hiç merak etmeyiniz, yalnız gözünüzü yumup biraz sonra açınız" buyurdular. Ben hemen gözlerimi yumdum. Açtığımda kendimi kâfilenin yanında buldum, işte benim Mevlânâ hazretlerini çok sevmemin ve arkadaşlarıma tavsiyede bulunmamın sebebi budur."

Mevlânâ'yı çok sevenlerden biri, ticâret maksadıyla İstanbul'a gitmek için Mevlânâ'dan izin istedi. Mevlânâ hazretleri de; "İstanbul'a gitmenize izin verdim. Yalnız İstanbul'da şu adreste bir kilise ve içinde şu vasıflarda bir kimseyi bulacaksın. Ona benden selâm söyle" buyurdu. Tüccâr; "Peki" diyerek yola çıktı. İstanbul'da işini hallettikten sonra, emredilen adrese gidip kiliseyi buldu, içinde ta'rîf edilen kimse vardı. Ona, Mevlânâ'nın selâmını söyledi. O kimse ile konuşurlarken, bir köşede Mevlânâ hazretlerini murâkabe hâlinde oturuyor gördü. Hayretinden aklı gidip oraya düştü bayıldı. Kendisine geldiğinde, kilisede sâdece selâm getirdiği kimse vardı. Ayrılmak için izin istediğinde, o zât da; "Mevlânâ'ya benden selâm söyleyiniz" diye tenbîhte bulundu. Tüccâr oradan ayrılıp, uzun bir yolculuktan sonra Konya'ya geldi. Doğruca Mevlânâ'nın huzûruna gitti, İstanbul'daki kimsenin de kendisine selâmı olduğunu söyledi. Mevlânâ'ya bunu söylerken, Mevlânâ'nın önünde o İstanbullunun diz üstü oturduğunu gördü. Yine hayretinden aklı başından gidip, oraya bayıldı. Ayıldığında, Mevlânâ; "Ey tüccâr! Bu gördüklerini, sağlığımda kimseye söyleme" buyurdu. Bunun üzerine tüccâr, bütün malını İslâmın yayılması için harcadı ve Mevlânâ'nın huzûruna gelip talebesi olmakla şereflendi. Dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmaya çalıştı.

Eflâtun kilisesinde bir kimse vardı. Üzerine rahip elbisesi giyer, kiliseye gelenlere İslâmiyetin üstünlüğünü anlatır, konuştuğu kimselerin müslüman olmasına vesile olmaya çalışırdı. Bu arada Mevlânâ hazretlerinin talebelerine de çok saygılı davranırdı. Birgün kendisine; "Senin, Mevlânâ'nın yakınlarına bu kadar hürmetli olmanın, iltifât göstermenin sebebi nedir?" diye sordular. O da cevap olarak dedi ki: "Biz Mevlânâ'nın pekçok kerâmetlerini gördük, isterseniz size içlerinden birini anlatayım. Birgün biz kırk papaz, cümlemiz Mevlânâ'ya bir suâl sormak için giderken, kendisiyle bir fırının önünde karşılaştık. İçimizden biri; "Kur'ân-ı kerîmde, Meryem sûresinin yetmişbirinci âyet-i kerîmesinin meâlinde; **"İçinizden, hiçbiri istisna edilmemek üzere, mutlaka Cehenneme varacaktır. Bu, Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür"** buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeye göre, müslüman olsun kâfir olsun, herkesin Cehennemden geçeceği bildiriliyor. Madem ki herkes Cehenneme girecek, o zaman İslâmiyetin üstünlüğü nereden belli olacaktır?" dedi. Mevlânâ; "Evet, Âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, herkes Cehenneme uğrayacaktır. Mü'minler Cehenneme uğradığında, Cehennemin ateşi ona te'sîr

etmiyecektir. Hattâ Cehennem; "Ey mü'min, çabuk geç, nûrun ateşimi söndürüyor" diyecektir. Aynı ateş, Allahü teâlânın emriyle kâfiri yakacaktır. Ateş, aynı ateştir, isterseniz deneyelim ve şimdi size bunu göstereyim" dedi. Bizden, üzerimize giydiğimiz gömlekleri çıkarmamızı istedi. Biz çıkardık, kendisine verdik. O da hırkasını çıkarıp, bizim gömleklerimizi içine sardı. Öylece fırının içine attı. Biraz sonra fırının kapağını açıp, elini alevlerin içine soktu. Biz hayretle hâdiseyi ta'kib ediyorduk. Sonra içerden hırkayı alıp önümüze koydu. Hırkada en ufak bir yanık izi yoktu, içini açtığında, bizim gömleklerimizin hepsinin yanıp kül olduğunu gözlerimizle gördük. Sonra Mevlânâ bize dönerek; "Ey rahipler! işte gördüğünüz gibi, biz ateşe böyle uğrarız. Siz de böyle uğrarsınız" deyince, hepimiz insaf edip, Kelime-i şehâdeti getirerek müslüman olduk. Herbirimiz de, bundan sonra İslâmiyetin yayılması için çalışacağımıza, hıristiyanların doğru yola gelmesi için uğraşacağımıza söz verdik. İşte benim Mevlânâ'nın talebelerine hürmet ve iltifât etmemin sebebi budur."

Mevlânâ'nın Celâleddîn isminde bir talebesi vardı. Ticâretle uğraşır, at alıp satardı. O anlatır; "Birgün Mevlânâ hazretleri sarığını sarıp, Arablar gibi giyinmiş olduğu hâlde, bana bir at hazırlamamı emretti. Ben, atların içinden en güçlüsünü eyerlemek için huzûrundan ayrıldım. Fakat at huysuzluk yapıyor, bir türlü eğerliyemiyordum. Yanıma iki kişi daha alıp, atı zorla eğerledik. Buna rağmen at hâlâ huysuzluk yapıyordu. O haliyle Mevlânâ'nın bulunduğu yere getirip, atın hazır olduğunu bildirdik. Mevlânâ dışarı çıkar çıkmaz at sakinleşti, biraz önceki huysuzluğu kalmadı. Mevlânâ ata binip, kıble istikâmetinde yola çıktı. Ancak akşama doğru, ter içinde toza gark olmuş bir vaziyette döndü. At oldukça zayıflamış görünüyordu. Cesâret edip bir şey soramadık. Ertesi gün yine bir at hazırlamamı emretti. Başka bir atı eğerleyip getirdik. Dünkü gibi gitti, akşama doğru geldi. Üçüncü gün de aynı şekilde gitti. Akşama doğru geldiğinde; "Elhamdülillah! Ey cemâat' Müjdeler olsun ki, o kâfir, Cehennemin dibini boyladı" dedi. Biz edebimizden yine birşey soramadık. Aradan birkaç gün geçmişti. Şam tarafından bir kâfile gelip, o taraflarda, müslümanlar ile Moğolların yaptığı savaşı anlattılar. Dediler ki; "Düşman askeri oldukça çoktu. Müslümanlar mağlup olmak üzere idiler. Son üç günde, Mevlânâ hazretleri, bir atın üzerinde olduğu hâlde savaş meydanında göründü. En ön safta; "Allah, Allah" nidalarıyla düşmana hücum edip önüne geleni bir vuruşta ikiye bölüyordu. Müslümanlar, Mevlânâ'nın akıl almaz hâllerini ve yardımını görünce, bozulan moralleri düzeldi. Ard arda yaptıkları hücumlarla düşmanı geriye püskürttüler. Mevlânâ hazretleri düşman komutanını öldürünce, kâfirler kaçmaya başladılar." Ben bu haberi işitince, doğru hocam Mevlânâ'nın huzûruna çıktım. Beni görünce Fârisî olarak:

"An süvûri ki sipeh râşüd zafer, Ehl-i dîn râkîst sultani bin basar." Ya'nî, "Ey gözümün sultânı! Müslüman askerlere yardım ederek zafere kavuşturan süvari kimdir?" deyince, hemen mübârek ellerini öptüm. Lütfedip buyurdular ki: "Ağlama ey Celâleddîn! Bize cân-ı gönülden hizmet edenler, dünyâda ve âhırette gam ve kederinden kurtulur."

Kâdı Sirâceddîn ismindeki bir hoca, talebelerine; "Bugün Mevlânâ'ya gidip, onu soru yağmuruna tutalım. Öyle sorular hazırlıyalım ki, hiç birisine de cevap veremesin" dedi. Talebeler soru hazırlamaya koyuldular. Kendisi de çalışmaya başladı. Bir ara Kâdı Sirâceddîn'in yanında Mevlânâ hazretleri tecessüm etti. Kâdı Sirâceddîn'in yüzüne dikkatlice bakıp oradan kayboldu. Kâdı, talebelerine; "Mevlânâ buraya geldi" deyince, talebeler; "Biz görmedik efendim" dediler. Bu hâl Kâdı Sirâceddîn'in zihnine takıldı, düşüncelere daldı. Bir saat kadar sonra Mevlânâ hazretleri tekrar orada göründü. Bunu kadı ve talebeleri gördüler. Hepsine selâm verdi ve oradan ayrıldı. Biraz sonra kadı ve talebeler, namaz kılmak için büyük odaya çıktıklarında,

odanın duvarlarında bir takım yazılar gördüler, incelediklerinde, Mevlânâ'ya soracağı sorular ve bu soruların cevapları çok geniş olarak yazılmış idi. Kâdı Sirâceddîn ve talebeleri, hayretlerinden dona kaldılar. Böyle büyük bir âlim ve evliyânın hakkında yaptıkları kötü düşüncelerden dolayı pişman oldular. Hep birlikte gidip Mevlânâ'nın talebesi olmakla şereflendiler.

Salâhaddîn Malatî anlatır: "Gençliğimde İskenderiyye'ye ticâret için gitmiştim. Gemimiz bir girdaba yakalandı, kurtulmamız imkânsızdı. Korku içinde idik. Herkes adaklar adamaya başladılar. Tövbeler ettiler. Helâllaşmaya başladılar. Bu arada bana, kurtulmak için duâ etmemi rica ettiler. Konyalı olmam hasebiyle, aklıma bir anda Allahü teâlânın evliyâ kulu Mevlânâ hazretleri geldi. Hemen; "Yâ hazret-i Mevlânâ! İmdâdımıza yetişmen için yalvarıyorum" diye seslendim. O anda, herkesin gözü önünde, Mevlânâ hazretleri gemimizin yanıbaşında göründü. Gemiye yapışıp girdaptan kurtardı ve kayboldu. İskenderiyye'den sonra Konya'ya gittik. Mevlânâ'nın huzûruna çıktığımızda bize; "Elhamdülillah. Allahü teâlânın sevdiği kullarından birine tâbi olanlar, dünyâda da âhırette de halâs olur, kurtulurlar" buyurdu. Bunun üzerine hepimiz Mevlânâ'ya talebe olmakla saadete kavuştuk."

Tebrîzli bir tüccâr, ticâret için Konya'ya gelmişti. Konyalı tüccârlara; "Burada evliyâdan bir kimse var mıdır? Bir müşkülüm var. Onu soracağım" dedi. Orada bulunanlar, Mevlânâ'nın kerâmetlerinden bahsettiler. Seni ona götürelim dediler. Tebrîzli de daha önce Mevlânâ'nın nâmını duymuştu. Kabûl edip hemen Mevlânâ'nın dergâhına gittiler. Tüccâr huzûra çıktığında; "Efendim, namazımı kılıyor, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınıyorum. Hayır-hasenâtımı yapıyor, kimseye zararım olmuyor. Ancak, kalbimde ibâdetlere karşı bir soğukluk var. Huzûrum yok. Sebebini de bir türlü bulamıyorum. Bana yardım etmenizi istirhâm ediyorum" dedi. Mevlânâ, şöyle bir murâkabeden sonra buyurdular ki: "Ey Tacir! Sen, Magrib'de bir yol üzerinde, Allahü teâlânın velî kullarından biriyle karşılaştın. Onun dış görünüşünü beğenmedin, hattâ ona hakaret ettin. Sendeki huzûrsuzluğun sebebi budur. İsterseniz şuraya bakın" diyerek, karşıdaki duvarı gösterdiler. Tüccâr duvara baktığında, bir anda duvardan pencere gibi bir boşluğun meydana geldiğini ve bu boşluktan o velî kulun yine bir yol kenarında oturduğunu gördü. Mevlânâ sözüne devam ederek; "Bu huzûrsuzluğunuzun çâresi de, o kimseye gidip, ondan özür dileyip, affına kavuşmaktır" buyurdu. Mevlânâ, tacire daha birçok nasihatler yaptıktan sonra; "Muhakkak onu bul, hakkını helâl ettirip duâsını al. Bizim de selâmımızı söyle" dedi. Tacir; "Peki efendim" deyip yol hazırlıklarını yaptı ve yola koyuldu. Araya araya o mübârek zâtı buldu. Çok özür dileyip Mevlânâ'nın selâmını söyledi. Affetmesini, hakkını helâl etmesini istirhâm eyledi. Bunun üzerine o mübârek zât; "Öyle bir kapıya sığınmışsın, öyle bir kimseden yardım taleb etmişsin ki, reddetmek mümkün değil. Seni Mevlânâ hazretleri hürmetine affettim. Kendisini görmek istersen şuraya bak" deyince, tacir işâret edilen yerde Mevlânâ'yı gördü. Bu hâle gözleriyle şâhid olan tacir, o kimseyle vedâlaşıp, sür'atle Konya'ya gelip Mevlânâ'nın talebesi oldu.

Mevlânâ'nın talebelerinden biri, hac vazîfesini yapmak üzere Hicaz'a gitti. O Hicaz'da iken, evinde hanımı, Arefe gecesi bir tepsi helva yapıp, Mevlânâ'nın talebelerine gönderdi. Mevlânâ, helvayı kabûl edip, orada bulunan bütün talebelerine bizzat kendi eliyle taksim etti. Herkes hissesine düşeni aldığı hâlde, tepsiden hiçbir şey eksilmedi. Alanlar tekrar aldılar, doyuncaya kadar yediler, yine eksilmedi. Bunun üzerine helva dolu tepsiyi Mevlânâ mübârek eline alıp; "Bu tepsiyi sahibine, göndereyim" diyerek dışarı çıktı. İçeri girdiğinde, elinde tepsi yoktu. Ertesi gün helvayı getiren hanım, tepsisini medresenin mutfağında arattıysa da bulamadı. Mevlânâ'yı da bunun için rahatsız etmedi. Aradan günler geçti, hacca gidenler dönmeye başladılar. Bu hanımın

da beyi Kâ'be'den dönüp Konya'ya geldiğinde, o tepsi, eşyalarının arasından çıktı. Kadın tepsiyi görür görmez tanıyıp, hayretinden dona kaldı. Beyine; "Ben Arefe gecesi bu tepsi ile helva yapıp Mevlânâ'nın talebelerinin yemesi için göndermiştim. Tepsiyi ertesi günü çok arattığım hâlde bulamadım. Nasıl oldu da bu tepsi senin eline geçti?" deyince, şaşırma sırası hacıya geldi. O da; "Arefe gecesi hacı arkadaşlarımla oturup sohbet ediyorduk. Bir ara çadırın kapısından bir el bu tepsiyi uzattı. Biz de tepsiyi aldık, elin sahibini araştırmak da aklımıza gelmedi. Helvayı yedikten sonra tepsiyi tanıdım. Kimseye vermeyip eşyaların arasına koydum. Başka bir bildiğim yok" dedi. Bunun Mevlânâ'nın bir kerâmeti olduğunu anlayınca, ona olan bağlılıkları daha da arttı.

Mevlânâ'nın Emîr isminde bir talebesi hacca gitti. Hicaz'da her gittiği yerde Mevlânâ ile karşılaştı. Kendisine çeşitli zamanlarda yardımda bulundu. Mekke-i mükerremede, Kâ'be-i muazzamada, Medîne-i münevverede, Minâ'da, Arafat meydanında, ziyâret yerlerinde, velhâsıl her tarafta göründü, müşküllerini halletti. Nihâyet hac vazîfesi bitince Konya'ya döndü. Mevlânâ'yı ziyâret etti. Hacı daha söze başlamadan Mevlânâ hacıya: "Ey Emîr! Allahü teâlânın çok sevdiği kulları olan velîler, cenâb-ı Hakkın kudret deryasında bir balık gibidirler, istedikleri zaman, istedikleri yere giderler. Kendisini sevenler ve talebeleri yardım talebinde bulunurlarsa, onların imdatlarına yetişirler, onları o müşkülden kurtarırlar. Sen Hicaz'a giderken, bize gelip izin istedin ve himmet rica ettin. Biz de sana her tarafta görünerek yardımda bulunduk" buyurdu.

Mevlânâ'yı sevenlerden bir kimse, Mısır'a ticâret yapmak için gitmeye hazırlandı. Akrabası gitmemesi için çok zorladı ise de, onları dinlemedi ve kararından vazgeçmedi. Bunun üzerine yakınları, durumu Mevlânâ'ya bildirip, gitmemesi için tenbîh etmesini istirhâm ettiler. Mevlânâ da, gitme dediyse de, o kimse dinlemeyip gizlice yola çıktı. Gemi ile yolculuk yaparken, bir küffâr gemisi bu gencin bulunduğu gemiye saldırdı. Birçok kimse ile beraber, bu genci de esîr aldılar. Memleketlerine götürüp çeşitli yerlerde çalıştırdılar. Genç, başına gelen felâketlerin sebeblerini, Allahü teâlânın sevdiği bir kulun sözünü dinlememekten olduğunu anlayıp, çok pişman olup, çok tövbe ve istiğfar etti. Bu şekilde kırk gün devam etti. Ertesi gün rü'yâsında Mevlânâ'yı gördü. Ona; "Yarın senden ba'zı şeyler soracaklar. Ne sorarlarsa, biliyorum, de" diye tenbihte bulundu. Bir hastalık ile ilgili ilâç ta'rîf etti. Genç uyandığında sevince gark olup, sabahı iple çekti. Sabahleyin yanına gelenler kendisine; "Doktorlukla ilgili bir bilgin var mı?" diye sordular. Genç de; "Var" deyince, genci alıp o yerin hükümdârına götürdüler. Meğer o yerin hükümdârı hasta imiş. Hiçbir doktor derdine çâre bulamamış, hükümdâr da hastalıktan kurtulamamış. Bu genç, hasta hükümdârı görüp; "Bana, şu şu meyvelerden şu kadar, şu şu otlardan şu kadar getirin" dedi. Kısa zamanda bulup getirdiler. Genç, hepsini güzelce öğütüp karıştırdı ve macun hâline getirerek hastaya yedirdi. Hasta, Allahü teâlânın izniyle bir anda şifâ buldu. Hükümdâr bu hastalıktan ümidini kesmiş iken, birden şifâya kavuşunca, gence; "Bir muradın varsa söyle, yerine getireyim. Mal, mülk istersen seni zengin edelim" diye ısrarla sorunca, genç; "Ben, hiçbir şey bilmeyen bir kimseyim. Ailemden ve hocamdan izinsiz para kazanmak için evden çıktım. Beni yolda esîr alıp, buralara getirdiler. Esîr olunca, başıma gelen bu musibetin sebebini anlayıp, çok tövbe ettim ve hocam Mevlânâ hazretlerinden ma'nen af diledim. Kendisini, kurtulmam için Allahü teâlâya vesile eyledim. Bu akşam hocam Mevlânâ, bana bu size yaptığım şeyleri ta'rîf eyledi. Ben de aynen yaptım. Gördüğünüz gibi, bütün bunlar, hocamın himmeti ve bereketiyle oldu" dedi. Hükümdâr olanları dinleyince, Mevlânâ'nın büyük bir velî olduğunu anladı. Bu genci serbest bıraktı. Çok para vererek zengin eyleyip, memleketine gönderdi. Mevlânâ'ya da pekçok hediyeler gönderdi.

Mevlânâ, talebeleriyle beraber bir da'vete gidiyordu. Yolda bir cellâda rastladılar. Mevlânâ, cellâda o kadar iltifât etti ki, talebeler dahî şaşırdı. Cellâdın yanından ayrıldıklarında, talebeler; "Efendim! Bu kimse insanların ölümüne sebeb olan bir kimsedir. Onunla bu kadar çok ilgilenmenize hayret ettik. Acaba hikmeti nedir?" diye suâl ettiler. Mevlânâ da; "Bu kimse, Allahü teâlânın sevdiği ve insanlar arasında gizlediği evliyâ kullarındandır. Evliyâ olduğunu kendisi dahî bilmemektedir. Benim ona iltifât etmemin sebebi budur" diye cevap verdi. Talebeler, cellâda gidip durumu bildirmeye izin istediler. Hocaları izin verince, cellâda mertebesini bildirdiler. O da, cenâb-ı Hakkın velî kullarından olduğunu öğrenince, derecesiz memnun oldu. Şükür secdesine kapandı. Sonra Mevlânâ'ya gidip elini öptü ve talebeleri arasına katıldı. Mevlânâ da ona, velîlere mahsûs olan bütün gizli sırları bildirdi.

Moğolların Anadolu umûmî vâlisi Baycu Noyan Hân, Konya'yı muhasara etti. Konyalılar gayet sıkıntılı ve ızdıraplı günler yaşadı. Muhasaranın kaldırılması için Mevlânâ hazretlerinin huzûruna çıkıp; "Efendim! Bize merhamet ediniz. Baycu Noyan, bildiğiniz gibi Konya'yı muhasara etti. Çoluk- çocuğumuzla gayet sıkıntıya düştük. Korku içinde yaşıyoruz. Şayet bize yardım etmezseniz, sonumuz felâket olur. Çünkü Baycu Noyan, hangi şehri fethettiyse halkı kılıçtan geçirip, mallarını yağmaladı. Bu işe bir tedbir istirhâm ediyoruz" dediler. Mevlânâ; "Siz Allahü teâlâya tevekkül edin. Doğru bir i'tikâd ile cenâb-ı Hakkın evliyâsını vesile ederek duâ edin. İnşâallah sıkıntınız def olur" buyurdu. Sonra şehirden dışarı çıkıp meydanın ortasında durdu. Kıbleye dönerek namaz kılmaya başladı. Meydanda binlerce Moğol askeri vardı. Baycu Noyan'a kocaman bir çadır kurmuşlardı. Askerler hemen komutanlarına koşup; "Şehirden yaşlı bir kimse çıktı. Mavi kaftanlı, gri sarıklı, heybetli bir kimse..." Meydanda namaz kılmaya başladı. Ne bir korku, ne bir heyecanı var. Askerlerden hiçbiri yanına yaklaşmaya cesâret edemiyor..." dediler. Baycu Noyan, askerlerine; "Ok yağmuruna tutarak derhal öldürün!" dedi. Bu emir üzerine, okçular ellerini sadaklarına atmak için davrandıklarında, herbirinin kolları yerinden kalkmaz hâle geldi. Hiçbirisi ok atamıyorlardı. Bu durumu gören Baycu Noyan, süvarilere; "Atlara binip kılıçla üzerine saldırın!" emrini verdi. Süvariler hemen ata binip sürmek istediler, fakat atların ayakları toprağa battı. Hiçbir at, üzerindeki askeri çekemez hâle geldi. Bunu da hayretle gören Baycu Noyan'ın canı sıkıldı. Kendisi okunu çekip yayını gerdi. Nişan alarak Mevlânâ'ya fırlattı. Attığı üç ok da hedefe değil, Baycu'nun önüne düştü. Bu hâli de gören Vâli Noyan, iyice öfkelenip atını getirmelerini emretti. Atâ bindiyse de, atı bir türlü hareket ettiremedi. Hiddeti ziyâdeleşen Baycu, attan inip yaya olarak hücum etmek istedi. Fakat ayakları tutulup yüzüstü yere düştü. Yüzü yaralanan Baycu, ne yapacağını şaşırdı. Bu olanları şehirden ta'kib eden halk, hayretten hayrete düştüler, hep bir ağızdan tekbîr getirdiler. Nihâyet Baycu Noyan hiçbir şey yapmaya kadir olamıyacağını ve Mevlânâ karşısında acizliğini anlayınca; "Bu kimse, şimdiye kadar karşılaştığım insanların hiçbirine benzemiyor. Bunun, Allahü teâlânın himâyesi altında olan kimselerden olduğu anlaşılıyor. Bu kadar askerî gücümle, değil kendisiyle mücâdele etmek, üzerine doğru bir adım bile atamadık. Dolayısıyle bununla iyi geçinmekte, anlaşma yapmakta fayda vardır" diyerek, askerini toplayıp muhasaradan vaz geçti.

Asker Celâleddîn isminde bir talebesi anlatır: "Hocam Mevlânâ, beni Kayseri'de bulunan Emîr Pervane'nin vazîfesine ta'yin etti. Bir de mektûp vererek, Emîr'e vermemi tenbîh eyledi. Huzûrundan ayrılacağım sırada; "Efendim! Emîr Pervane bana birşey sorarsa ona, ne cevap vereyim?" diye suâl ettim. Cevaben; "Şayet birşey sorarsa, hiç cevap verme. Sâdece ağzını aç, gerekeni senin ağzından biz konuşuruz" buyurdu. Ben de "Peki efendim!" diyerek yola çıktım. Kayseri'ye ulaşıp, emânet mektûbu yerine teslim ettim. Emîr, mektûbu okuduktan sonra bana

dönerek; "Ey Celâleddîn! Mübârek hocamız nasıllar? Sıhhat ve âfiyetteler mi? Mübârek zamanlarını nasıl geçiriyorlar?" diye sordu. Ben de sâdece ağzımı açtım. Fakat ondan sonrasını hatırlamıyorum, kendimden geçmişim. Ayıldığımda, Emîr Pervane ve talebelerinin ağladıklarını gördüm ve; "Mevlânâ hazretlerinden uzak kalmak, hizmetiyle şereflenememek ne kötü, yazıklar olsun bize" dediklerini işittim. Sonra Emîr Pervane bana; "Ey Celâleddîn! Seninle daha önce de konuşurduk, fakat bugünkü gibi sözlerinin te'sîr ettiğini hiç hatırlamıyorum. Bugün sözlerinde müthiş bir farklılık, kalblere işleyen bir kuvvet var. Acaba sebebi nedir?" diye sordu. Ben de durumu anlattım. Her biri daha çok hayret ederek; "Allah! Allah! Kendisi Konya'da olduğu hâlde, burada talebesinin ağzı ile konuşuyor. Rabbimizin böyle sevdiği bir kulunu, bizim gibi yarım akıllı kimseler anlıyabilirler mi? Onun üstünlüğünü ta'rîf edebilirler mi?" dediler.

Mevlânâ hazretlerinin hasta kalblere şifâ olan kıymetli sözlerinden ba'zıları şunlardır:

Buyurdu ki: "Ey bizi sevenler! Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) gittiği Ehl-i sünnet yolundan yürüyüp, bu yolu ihyâ etmelidir. Allahü teâlânın sevdiği ameller, ibâdetler ile, helâl yollardan çoluk-çocuğunun ihtiyâçlarını kazanarak, râzı olunan kullar zümresine dâhil olmalıdır. Hep helâli istemeli, helâlinden yiyip, helâlinden içmeli ve helâlinden giymelidir. Söylediklerimiz, dinlediklerimiz, düşündüklerimiz hep helâl olmalı. Her hareketimizi Peygamber efendimizin hâl ve hareketlerine uydurmalıyız. Herkes, bir san'ata sahip olmalı ve din ilimlerini iyi öğrenmelidir. Talebelerimden bunu husûsen istiyorum. Bizim yolumuzda olanlara, kıyâmet günü yardımcı olur, yüzlerinin ak olmasına çalışırız. Ancak, edebe riâyet etmeyenler ve Ehl-i sünnet yoluna muhalefet edenler, kıyâmet günü bizi göremiyeceklerdir."

Birbirleriyle dargın olan iki kimseyi huzûruna getirdiklerinde, onlara barışmaları için buyurdu ki: "Allahü teâlâ, ba'zı insanları su gibi latîf, mütevâzi, dâima aşağıya akıcı ve yumuşak huylu, ba'zılarını da toprak, taş gibi sert mizaçlı yarattı. Su, toprağa karışır, meyvelerin büyümesini, canlıların içerek hayatlarının devam etmesini sağlar. O sulardan rûhlara ve bedenlere gıda te'min edilip, menfaat sağlanır. Su toprağa gitmese, topraktan ve sudan lâyıkıyla istifâde edilmez. Ey Nûreddîn! Bu arkadaşın toprak hükmünde olup, yerinden kalkmaz ve barışmaz ise, sen su gibi tevâzu üzere olup, anlaş. Herkes bilir ki, iki küs olan kimseden hangisi öbüründen önce davranırsa, Cennete ötekinden önce girecektir. Daha çok sevâb kazanacaktır. Dolayısiyle, bu barışdan her ikiniz de istifâde etmiş olacaksınız." Bunu dinleyen iki küs kimse, daha çok sevâb kazanmak gayretiyle hemen barıştılar.

Bir kimse, geçim darlığından şikâyette bulundu. Bunun üzerine Mevlânâ hazretleri o kimseye; "Eğer sana, a'zâlarından birini kesip, yerine bin altın verelim deseler râzı olur musun?" diye sordu. O da; "Hayır, râzı olmam" diye cevap verdi. Bunun üzerine Mevlânâ hazretleri de buyurdu ki: "Ey kardeşim! Madem ki râzı olmazsın, niçin geçim sıkıntısından şikâyette bulunursun? Fakirim diyorsun, bu kadar altından daha kıymetli a'zâların var iken, vücûdun sıhhatte ve afiyette iken, niçin bunları sana bedavadan ihsân eden Allahü teâlâya şükretmiyorsun? Allahü teâlâ; "Eğer kulum elindeki ni'metlerin şükrünü eda ederse, ben o ni'meti daha arttırırım" buyurdu.

Mevlânâ hazretleri bütün işleri ihlâs ile, Allahü teâlânın rızâsı için yapmak lâzım olduğunu, bir misâl ile şöyle izah ettiler: "Nişâbûrlu bir ilim talebesi ile bir tüccâr yol arkadaşı olurlar. Talebenin, çok fakir olduğu için giyecek bir ayakkabısı yoktur. Bu sebeble talebe, yalın ayak yoluna devam ederken, tüccâr ona bir çift ayakkabı verir. Yolda yürürken tüccâr, talebeye ikide bir; "Ey talebe! Yolun düzgün yerinden yürü... Sivri taşlara basma... Ayaklarını sürüme... Dikenli

yerlerden gitme... Ayakkabıyı eskitme...” diyerek talebeyi usandırır. Sonunda talebe dayanamayıp ayakkabıları çıkarır. Tüccârın önüne bırakır ve; “Ben senelerce yalın ayak seyahat ederim. Kimse bana bunun için bir şart koşmuyordu. Şimdi verdiğin bu ayakkabılar için sana mahkûm olamam” der. İşte burada olduğu gibi, yapılan hayır-hasenât karşılıksız olmalı Allahü teâlânın rızâsı için yapılmalıdır. Ancak böyle olursa makbûl olur.”

Devlet me’mûrlarından bir kimse, zaman zaman Mevlânâ hazretlerini ziyâret eder, vazîfesinden ayrılarak devamlı Mevlânâ’nın hizmetiyle şereflenmek istediğini bildirir. Mevlânâ da, onun bu vazîfeyi bırakmamasını ister, ona çeşitli nasihatler ederek şu menkıbeyi anlatır; “Hârûn Reşîd zamanında bir zabıta âmiri vardı. Hızır aleyhisselâm ile hergün görüşüp sohbet ederlerdi. Zabıta âmiri birgün vazîfesinden istifâ etti. Zâhid olup insanlardan ayrı yaşamaya, kimseyle görüşmeyip tek başına ibâdet yapmağa başladı. Fakat istifâ ettikten sonra Hızır aleyhisselâm kendisine bir gün dahî uğramaz oldu. Bu duruma zabıta âmiri çok üzüldü. Hergün sabahlara kadar cenâb-ı Hakka yalvarıp, gözyaşı döktü, tövbe istiğfar etti. Bir gece rü’yâsında Hızır aleyhisselâmı görüp yalvardı. “Ey vefalı dost! Ben seninle devamlı olarak sohbet etmek maksadıyla dünyâ makamlarından istifâ ettim. Uzlete çekilip, yalnız başıma devamlı ibâdet etmeye başladım. Böylece sana kavuşurum sandım. Hâlbuki tam tersine seninle artık hiç görüşemedim. Beni, mübârek cemâlinize hasret bıraktınız. Acaba bunun hikmeti nedir? Yoksa bir kusur mu işledim? Bu şekilde daha ne kadar hasretinizle yanacağım?..” gibi sözlerle yanıp yakılarak ağladı. Zabıta âmirinin bu acınacak durumuna dayanamayan Hızır aleyhisselâm buyurdu ki; “Ey azîz dostum! Benim sana görünüp sohbet etmemin sebebi, yaptığın ibâdetler, hayır hasenat ile değildi. Senin o mühim vazîfede müslümanların işlerini hak ve adâlet ile idâre ettiğin için sana gelip sohbet ediyordum. Hâlbuki, sen bu kıymetli vazîfeyi bırakıp, müslümanlara hizmeti terkettin Hattâ onları adâleti olmayan birisiyle başbaşa bıraktın. Sâdece kendi menfâatin için bir köşeye çekildin. Kendi menfâatini müslümanlara tercih ettin. Şimdi o adâletsiz kimse, oradaki müslümanlara zulüm ve gayr-i meşrû işler ile elem vermektedir. Şu anda onlar sıkıntı ve üzüntü içindeler. Bunlara hep sen sebep oldun. Elbette senin şahsî menfâatinin, müslümanların umûmî menfaatleri yanında bir kıymeti yoktur. Çünkü uzlete çekilip abdest almayı, namaz kılmayı, oruç tutmayı, zikir etmeyi herkes yapabilir. Fakat makamı ile müslümanlara hizmet etmeyi herkes yapamaz, İşte bunun için artık senin yanına gelemiyorum.” Zabıta âmiri bunları dinledikçe gözyaşları sel oluyor, bir taraftan da; “Çok doğru... Çok doğru...” diyordu. Uyanınca, istifâ etmekle ne büyük bir hatâ yaptığını anladı. Sabah olunca derhal hükümdârın huzûruna çıkıp, eski vazîfesini yeniden istedi. Hükümdâr anlayışla karşılayıp, onu tekrar eski vazîfesine ta’yin etti. İşte bu zabıta âmirinin vazîfesi müslümanlar için ne kadar kıymetli ise, senin vazîfen de o derece mühimdir. Bunun için, benim hizmetime gelmenden çok, vazîfene devam etmen önemlidir. Çünkü senin vazîfen, pekçok müslümanı ilgilendiriyor. Onların başında senin gibi adâletli ve emîn bir kimsenin bulunması lâzımdır. Böylece onlarda huzûr ve refah içinde yaşasınlar. Bizim rızâmız bundadır, istifâ edip bize hizmette bulunmana asla rızâmız yoktur.”

Mevlânâ’ya; “Efendim! Allahü teâlânın velî kulları vefât edince, tasarruf hakkına sahip olurlar mı? Hayatta oldukları gibi insanlara yardım edip, sıkıntılarını giderirler mi?” diye sordular. Mevlânâ hazretleri de; “Cenâb-ı Hakkın evliyâ kulları âhırete intikâl ettiklerinde, dünyâdakine oranla daha çok tasarrufa sahip olurlar. Dünyâdaki tasarruf hududlu, âhıretteki ise hududsuzdur” buyurdu. Oradakiler; “Dostlarınıza ve talebelerinize dünyâdaki gibi âhırette de ihsân ve merhamet eder misiniz?” deyince, Mevlânâ; “Ey dostlarım! Kılınç kınında iken kesmez.

Kınından çıktığı zaman keser. Bize şefaat hakkı verilirse, elbette biz de sizlere şefaat ederiz" dedi.

Mevlânâ'nın sağlığında kasabın biri. bir öküzü kesmek için satın alır. Öküzün ayaklarını bağlayıp yatırmak istediğinde, öküz, ipleri kırıp kaçar. Kasap arkasından yakalamak için koştuysa da yetişemez, öküz, Mevlânâ'nın babasının mezarı yakınlarına gelir. Mezarın başında Kur'ân-ı kerîm okuyan Mevlânâ'yı görünce, yanına yaklaşıp hâl lisanıyla; "Beni bu kasabın elinden kurtar" der. Mevlânâ, öküzün üzerine elini koyup okşar; "Üzülme, cenâb-ı Hak herşeye kadirdir" der. Bu sırada kasap, elinde urgan ve bıçak olduğu hâlde soluk soluğa oraya gelir. Mevlânâ gelen kasaba, öküzün azâd edilmesini, hürriyetine kavuşturulmasını teklif eder. Kasap da Mevlânâ hazretlerinin hatırı için öküzü azâd eder. Kasap gidince Mevlânâ, mübârek elini öküzün üzerine koyup duâ eder. O günden sonra bir daha o öküzü gören olmaz. Bunun üzerine Mevlânâ; "Bu öküz, kesilip pişirilecek zamana gelmiş iken, bizim tarafımıza gelmek sûretiyle, kesilip parçalanmaktan kurtuldu, İşte bunun gibi bir insan da, Allahü teâlânın evliyâsına cân-ı gönülden teslim olup emirlerine uygun yaşar, ona talebe olursa, kıyâmet gününde de Cehenneme götüren meleklerin elinden kurtulur" buyurur.

Mevlânâ, kendi yazdığı kitabını Fahreddîn isminde bir kimseye emânet bırakmıştı. O kimse, kitabı okudukça, kitabın ba'zı yerlerini çıkarmış, ba'zı yerlerine ilâveler yapmıştı. Hâlbuki bunu yapmak için Mevlânâ'dan izin almamıştı. Kitabının çeşitli yerlerinin değiştirildiğini öğrenen Mevlânâ çok üzüldü. Fahreddîn'e gelerek; "Benim sana bir suâlim var, cevap verebilir misin?" dedi. Fahreddîn de cevap verecek ilmi olmadığı hâlde, veririm ma'nâsına başını salladı. Bunun üzerine Mevlânâ; "Şeytânın mel'ûn olmasının sebebi nedir?" diye sorar. Fahreddîn bu suâle cevap veremez. Mevlânâ sorduğu suâlin cevâbını kendi vererek "Şeytanın mel'ûn olmasının sebebi, şirk da'vâsında bulunmasıdır" der. Bunu işiten Fahreddîn, o anda hastalanır ve ölür. Aradan yıllar geçer. Mevlânâ'nın talebelerinden bir kimse, Fahreddîn'i rü'yâda görür. Azap meleklerinin Fahreddîn'e devamlı eziyet ettiğini müşâhede edince, "Buna sebep nedir?" diye sorar. Fahreddîn de; "Mevlânâ'nın kitabındaki ba'zı yerleri beğenmeyip değiştirdiğim için, burada bana hâlâ eziyet ediyorlar" diye cevap verir.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, 672 (m. 1273) senesinde hastalandı. Hasta iken başkalarına olan borçlarını gönderdi. Onlardan ba'zıları, biz helâl etmiştik, dedilerse de, tekrar gönderip almalarını sağladı ve "Elhamdülillah bu tehlikeden kurtulduk" diyerek, kul hakkına çok dikkat etmek lâzım geldiğini işâret etti.

Ziyâretine, hocası Sadreddîn Konevî ve şehrin ileri gelen âlimleri geldiler. Ziyâret esnasında Mevlânâ'ya; "Allahü teâlâ âcil şifâlar versin. İnşâallah en kısa zamanda sıhhat bulursunuz? Zîrâ siz,âlemin rûhusunuz, âlem sizinle hayat bulur" dediler. Mevlânâ onlara; "Bundan sonra cenâb-ı Hak, size şifâlar, sıhhat ve afiyetler ihsân eylesin. Artık bizim işimiz bitmiştir. Rabbimle aramızda, kıldan yapılmış bir gömlek kaldı. Kısa zamanda o gömleği de çıkarıp nûru nûra ulaştırırlar. Artık bana duâ ediniz" buyurdu.

Vefâtı yaklaştığı günlerde, dostlarını ve talebelerini toplayarak, onlara nasihat etti. Buyurdu ki: "Vefâtımdan sonra, perişan ve huzûrsuz oluruz" diye hatırınıza gelmesin. Ne hâlde olursanız olunuz, benimle olun. Beni hatırlayın, Allahü teâlânın izniyle size kendimi gösterir, maddî ve ma'nevî yardımlarda bulunurum. Karada ve denizde, Allahü teâlânın izniyle imdâdınıza yetişirim. Sözlerimi iyi dinleyiniz, size ba'zı tavsiyelerde bulunacağım. Bunları işitenler, işitmeyenlere söylesinler. Gizli ve aşikâr Allahü teâlâdan korkunuz. Günahlardan sakınınız. Az

yiyip, az uyuyup, az konuşunuz. Çok oruç tutunuz. Zamanlarınızı namaz kılarak değerlendirin. Dâima şehveti terkedip, sefihlerle, câhillerle mücâdele etmeyi, onlarla oturup kalkmayı bırakınız. Onları kendinize muhatap etmeyip, hep iyi insanlarla beraber olunuz. Yâ hayır konuşunuz veya susunuz. Mahlûkâtın sıkıntılarına sabrediniz. Biliniz ki, insanların en hayırlısı, insanlara en faydalı olandır.

Kabrimin üzerine yapacağınız türbenin kubbesi yüksek olsun. Çok uzaklardan görünsün. Çünkü, türbemi görenler doğru bir i'tikâd ile beni, Allahü teâlâya vesile ederek duâ ederler. Beni vesile ederek Allahü teâlâdan rahmet ve mağfiret isterlerse, duâlarının kabûl olması için, ben de Rabbimize yalvarırım. Böylece duâlarının neticesi, Allahü teâlânın izniyle hâsıl olur. Rahmet ve mağfirete mazhar olurlar" buyurdu.

Mevlânâ'nın vefâtı yaklaştığı günlerde, medresede bulunan bir kedi feryâd etmeye başladı. Bunu hasta yatağında işiten Mevlânâ; "Bu kedicik niçin feryâd ediyor, biliyor musunuz?" Orada bulunan dostları; "Siz bilirsiniz efendim" dediler. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki; "Bu günlerde siz, hakîkî âleme, asıl vatana göç edeceksiniz. Biz çaresizleri yetim bırakacaksınız... Bizim hâlimiz ne olacak? diyor."

Vefâtından önce yakını, dostları, talebeleri; "Efendim! Zât-ı âlînizden sonra kime tâbi olalım. Yerinize kimi bırakacaksınız?" diye sordular. Mevlânâ da; "Hüsâmeddîn Çelebi'ye tâbi olunuz. Onu yerime vekîl bırakıyorum buyurdu. Oradakiler bu suâli üç defa sordular. Üçünde de aynı cevâbı aldılar. "Cenâze namazınızı kim kıldırsın?" diye sordular. Ona da; "Hocam Sadreddîn Konevî kıldırsın" buyurdu.

O günlerde deprem oldu. Herkes telâşa düştü. Mevlânâ ise onlara; "Korkmayınız. Yerin karnı acıktı. Yağlı bir lokma istiyor" buyurdu.

Hüsâmeddîn Çelebi anlatır: "Mevlânâ hazretlerinin son günü idi. Fevkalâde yiğit bir delikanlının, hocam Mevlânâ'nın bulunduğu yerde belirdiğini gördüm. Mevlânâ, kalkıp bu delikanlıya istikbâl eyliyerek, bana; "Döşeği kaldırın" buyurdu. Ben hayret ettim. Çünkü hocam hasta idi. O delikanlının yanına varıp; "Siz kimsiniz ki, hocam hasta yatağından kalkarak size istikbâl eyledi?" diye sordum. O da; "Ben Azrail'im. Rabbimizin emrini yerine getirmek, Mevlânâ'yı öbür âleme da'vet etmek için geldim" dedi. Mevlânâ da; "Rabbimiz. beni kendi hazretine da'vet ediyor. Artık gitmek zamanı gelmiştir. Yâ Azrâil! Çabuk ol! Beni Rabbime çabuk kavuştur!" deyip, Kelime-i şehâdet getirdi. Cemâzil-âhır'in beşine rastlıyan Pazar günü ikindi vaktinde fânî hayâta gözlerini yumdu."

Mevlânâ vefât edince, İmâm İhtiyârüddîn gasl eyledi. Gasl ânında gördüklerini şöyle anlatır: "Mevlânâ'nın mübârek cesedini yıkamağa başladım. Üzerime öyle bir ayrılık acısı çöktü ki, ağlamaktan kendimi alamadım. Yıkamak şöyle dursun, zerre kadar hareket etmeye kadir olamadım. Yüzümü yüzüne dayayıp ağladım. Yardımcılarım hiç ses çıkarmıyor, bana mâni olmuyorlardı. Bir ara dayanamadım, vücûduna sarılarak ağlamak istedim. O anda Mevlânâ'nın eli bileğimi sıkıca tuttu. Korkumdan aklım başımdan gitti. Bayılmışım. Kulağıma uğultu hâlinde, sahibini göremediğim sesler geliyordu. Diyordu ki: "Nûr, nûra karıştı. Âşık, Ma'şûka kavuştu. Bunda endişe edecek birşey yoktur. Çünkü, Allahü teâlânın velî kulları için, hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmazlar. Mü'minler ölmezler, belki fânî âlemden, sonsuz âleme nakil olunurlar." Bu sözler beni kendime getirdi."

Mevlânâ'nın vefâtında, uzaktan ve yakından o kadar çok insan geldi ki, köylerden, yakın şehirlerden, kadın-erkek, büyük-küçük, müslim, gayr-i müslim, yahûdiler ve hıristiyanlar, muhtelif mezheblere mensûp bütün halk mahşeri bir kalabalık hâlinde Konya'ya toplandılar. Cenâze için, herkes kendi dîninin icâblarını yapmak üzere hazır oldular. Herkes kendi inancında cenâzeye nasıl hizmet etmek lâzımsa onu yapmaya çalışıyorlardı. Mevlânâ'nın kitaplarını, güzel sesli kimselere yüksek sesle okutup ağlaşıyorlardı. Başlarına toprak saçıp, göğüslerini yumrukluyorlar, elbiselerini yırtarak cenâzenin etrâfında dolanıyorlardı. Bunların bu hâlleri müslümanları çok rahatsız ettiğinden, müslümanlar onları men etmeye, oradan göndermeye uğraşıyorlardı. Fakat buna bir türlü engel olamıyorlardı. Nihâyet Mu'înüddîn Pervane onların ileri gelen kimselerine, "Mevlânâ; müslüman, ilim ve irfan sahibi bir kimse idi. Sizin, böyle bir kimseye hizmet etmek için yaptığınız bu uygunsuz hareketlerin sebebi nedir? Lüzumsuz yere halkı izdihama sokmanızın hikmeti nedir? Böyle bir kimseyle sizin uzaktan ve yakından ne münâsebetiniz vardır?" dedi. Onlar da; "O, bizim Peygamberlerimizin güzel huylarını, üstün sıfatlarını üzerinde taşıyan büyük bir güneş idi. Bütün âlem onun ışığı ile aydınlanıyordu. O, her düşküne, her çaresize yardımcı oluyordu. Hâl böyle olunca, hangi kimse o güneşi istemez?" dediler. Sözü bir başka papaz alarak; "Mevlânâ dünyâda bir ekmek gibi idi. Ekmekten vazgeçen, onu sevmiyen kimse görülmüş müdür? İşte bunun gibi biz de Mevlânâ'dan vazgeçemeyiz. Biz, onun hasret acısına sabredemeyiz" dedi. Onların bu cevapları karşısında herkesi kendi hâline bıraktılar. Mevlânâ hazretlerinin tabutunu götürmek için bütün halk hücum ediyordu. Bu sebeble çiğnenenlerin ayak altında kalanların haddi hesabı yoktu. Mahşerî bir kalabalık tabutu elden ele almaya çalışıyorlardı. Bu izdihamdan tabut parçalandı, yerine yenisini getirdiler. Yine parçalandı, yenisini getirdiler. Bu şekilde altı defa tabut değiştirdiler. Nihâyet musalla taşına kondu.

Şerâfeddîn-i Kayserî anlatır: "Sadreddîn-i Konevî hazretleri, talebesi Mevlânâ'nın cenâze namazını kıldırmak için ilerlediği zaman, ona birden bire bir hıçkırık gelip kendinden geçti. Bir müddet sonra kendine gelip namazı kıldırdı. Mevlânâ'nın vefâtına çok üzülmüştü. Talebelerinin ileri gelenlerinden ba'zıları; "Efendim! Namaz kıldıracağınız zaman, üzerinizde hiç görmediğimiz bir hâl vardı. Acaba hikmeti nedir?" dediler. Bunun üzerine; "Namaz kıldırmak için ilerlediğim vakit, meydanda meleklerin saf saf dizilip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) arkasında cenâze namazını kılmakta olduklarını gördüm. Gökteki meleklerin hepsi mavi elbiseler giyinmiş ağlıyorlardı" buyurdu.

Mevlânâ'nın talebelerinden Fahreddîn anlatır: "Ben, hocam Mevlânâ'nın emri ve ta'rîfi üzere ismine, "Hakîkatler Merdiveni" verdiğim kitabı yazıp, kendisine takdim ettim. Bunun üzerine bana, kendi üzerine giymiş olduğu hırkayı hediye etti. Benim gönlüme; "Bu kitabı yazmak için gece-gündüz uğraşayım da, bana sâdece hırka versin. Bu az değil mi?" gibi düşünceler geldi. Benim bu düşüncemi Allahü teâlânın izniyle anlayıp bana; "Hayır! Hayır! Yanlış düşünüyorsun" diyerek bana şöyle bir hikâye anlattı: "Bir zamanlar Bağdadlı bir kimse, geçimini sağlamak için eline bir sepet alıp, kapı kapı dolaşır bir şeyler isterdi. Dolaşa dolaşa birgün bir saraya uğradı. Saraydan bir el uzanıp sepetine, kâğıda sarılmış birşey koyuverdi. O kimse sepetine baktığında, kâğıdın içindekinin bir yiyecek olduğunu anlayıp; "Doğrusu hayret edilecek birşey, koskoca saraydan ufacık birşey versinler. Bu pâdişâhın şânına yakışır mı?" diye söylenmeye başladı. Kâğıdı açtı, içinde pişirilmiş bir tavuk vardı. Bir lokma almak için koparınca, tavuğun karnına altın doldurulmuş olduğunu gördü. Önce düşündüğüne bu defa pişman oldu."

Mevlânâ hazretlerinden bu hikâyeyi dinleyince çok utandım. Kötü düşündüğüme pişman oldum. Kendisinden çok özür diledim. Bir daha böyle birşey düşünmeyeceğime kendi kendime

söz verdim. Aradan uzun yıllar geçti. Mevlânâ vefât etti. Ondan sonraki yıllarda Konya'da büyük bir kıtlık oldu. Yağmurlar yağmadı, insanlar ve hayvanlar yiyecek birşey bulamadı. Mahlûkât perişan oldu. Birgün Konyalılar yağmur duâsına çıkmak için, benden, Mevlânâ hazretlerinin hediye ettiği hırkayı istediler. Ben de verdim. Duâ edilecek mahalle vardıklarında, duâyı edecek olan hoca, hırkayı giydi. Mevlânâ'yı vesile ederek Allahü teâlâya yalvarmaya başladığı an, bereketli bir yağmur yağmaya başladı. Günlerce devam etti. Kuraklık kalktı. Konyalılar bana hesapsız mal verdiler. Hırkanın bereketiyle çok zengin oldum."

Mevlânâ'yı sevenlerden Fahreddîn isminde biri vefât etmiş idi. Onu rü'yâda gördüler. Hâli iyi idi. "Bu mertebeye nasıl kavuştun?" diye sorduklarında, "Mevlânâ'nın türbesi yapılırken bir direk lâzım olmuş. Bana gelip durumu bildirdiler. Ben de cân-ı gönülden direği verdim, İşte bunun sebebiyle Allahü teâlâ beni mağfiret eyledi" diye cevap verdi.

Muhammed Hadim şöyle anlatır: "Mevlânâ'nın yanında kırk yıl hizmet ettim. Husûsî odasında ne yatak, ne de yastık görmedim. Bir gece bile, yatıp uyumak ve istirahat etmek için yanını yere koyup yattığını da bilmiyorum. Mevlânâ ezan sesini duyduğu zaman, ya dizleri üzerine oturur veya ayağa kalkarak, ezan bitinceye kadar o vaziyetini hiç bozmazdı. Bütün ömründe hiç ayağını uzatmamış ve yatmamıştır."

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, olgun, âlim ve velî bir müslüman idi. Onun çeşitli din, mezheb, meşreb sahibi kimseleri kendisine hayran bırakan merhameti, insan sevgisi, tevâzuu, gönül okşayıcılığı gibi üstün vasıfları, İslâm dîninin emrettiği güzel ahlâkından ba'zı nümûnelerdir. Onda, bunlardan başka İslâm ahlâkının diğer husûsları da kemâl derecede mevcûttu. Bunların hepsini saymak, İslâmiyeti tamam olarak anlamak ve anlatmakla mümkün olur. Hazreti Mevlânâ'yı, yalnız bir mütefekkir, şâir gibi düşünmek ve öylece anlamaya çalışmak, aslı bırakıp, herhangi bir özelliği içinde sıkışıp kalmaya benzer. Bu ise, en azından Mevlânâ'yı çok eksik ve yarım anlamaya, hattâ hiç anlamamaya sebep olabilir. Nitekim Hazreti Mevlânâ'yı, sözlerini, yolunu anlamanın anahtarını kendisi bir rubaisinde şöyle dile getirmektedir.

"Ben sağ olduğum müddetçe Kur'ân'ın kölesiyim.
Ben Muhammed muhtârın (s.a.v.) yolunun tozuyum.
Benim sözümden bundan başkasını kim naklederse,
Ben ondan da bîzârım, o sözlerden de bîzârım."

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, tasavvuf deryasına dalmış bir Hak âşığıdır, İlmi, teşbihleri, sözleri ve nasihatleri bu deryadan saçılan hikmet damlalarıdır. O, bir tarikat kurucusu değildir. Yeni usûller ve ibâdet şekilleri ihdas etmemiştir. Ney, rebap, tambur gibi çeşitli çalgı âletleri çalınarak yapılan törenler ve âyinler, ilk defa onbeşinci asırda ortaya çıkmıştır, ilk mevlevî bestelerinin bestelenmesi de aynı zamana rastlar. Bu târih, Mevlânâ hazretlerinin yaşadığı devirden 3-4 asır sonradır. Onun Mesnevî'sinde geçen "Ney" kelimesi, ba'zı edebiyatçılar tarafından çalgı âleti olan ney şeklinde düşünüldüğü için, yanlış olarak, kendisinin ney çaldığı veya dinlediği sanılmıştır.

Allahü teâlânın aşkı ile dolmuş, evliyânın büyüklerinden olan, Celâleddîn-i Rûmî (kuddise sirruh), ney ve başka hiçbir çalgı çalmadı. Mûsikî dinlemedi ve raks etmedi. Ya'nî dans etmedi. Kırkyedibinden ziyâde beyti ile dünyâya nûr saçan "Mesnevî"sine her memlekette, birçok dillerde şerhler, açıklamalar yapılmıştır. Bunlardan pek kıymetlisi ve lezzetlisi, Mevlânâ Câmî'nin kitabı olup, bunu da, birçok kimse, ayrıca şerh etmiştir. Bunların içinde de, Süleymân Neş'et efendinin şerhinden ellialtı sahifesi, yalnız dört beytin şerhi olup, sultan Abdülmecîd Hân zamanında, 1263

(m. 1847)'de Matba'a-i Âmire'de tab edilmiştir. Bu kitapta, Mevlânâ Câmî (kuddise sirruh) buyuruyor ki: "Mesnevî'nin birinci beytinde [Dinle neyden, nasıl anlatıyor, ayrılıklardan şikâyet ediyor] ney, İslâm dîninde yetişen kâmil, yüksek insan demektir. Bunlar kendilerini ve herşeyi unutmuştur. Zihinleri her an, Allahü teâlânın rızâsını aramaktadır. Ney, Fârisî dilinde, yok demektir. Bunlar da, kendi varlıklarından yok olmuştur. Ney denilen çalgı, içi boş bir çubuk olup, bundan çıkan her ses, onu çalan kimseden hâsıl olmaktadır. O büyükler de, kendi varlıklarından boşalıp, kendilerinden, Allahü teâlânın ahlâkı, sıfatları ve kemâlâtı zâhir olmaktadır. Neyin üçüncü ma'nâsı, kamış kalem demektir ki, bundan da, insan-ı kâmil kasd edilmektedir. Kalemin hareketi ve yazması kendinden olmadığı gibi, kâmil insanın hareketleri ve sözleri de, hep Allahü teâlânın ilhamı iledir." İkinci Sultân Abdülhamîd Hân zamanında Ankara vâlisi olan Abidin Paşa, Mesnevî şerhinde, ney'in insan-ı kâmil olduğunu, dokuz türlü isbât etmektedir. Mevlevîlik, sonraları câhillerin eline düşdüğünden, ney'i çalgı sanarak, ney, dümbelek gibi şeyler çalmağa, dans etmeğe başlamışlar, ibâdete haram karıştırmışlardır. Dînimizin ve Celâleddîn-i Rûmî'nin (kuddise sirruh) beğenmediği bu oyun âletleri, tekkelerden toplanarak, o tasavvuf üstadının türbesine konunca, şimdi türbeyi ziyâret edenlerden bir kısmı, bunları, onun kullandığını zan ederek aldanmakda ise de, (Mesnevî şerhlerini) okuyarak, o hakîkat güneşini yakından tanıyanlar, elbette aldanmamaktadır.

Ney çalmak, ilâhi okumak, oynamak, zıplamak şöyle dursun, Celâleddîn-i Rûmî (kuddise sirruh) yüksek sesle zikr bile yapmazdı. Nitekim "Mesnevî"sinde; Pes zi cân kün, vasl-ı cânânrâ taleb, Bî leb-ü bî gam mîgû, nâm-ı Rab! buyuruyor. Ya'nî, "O hâlde, sevgiliye kavuşmağı, cân-u gönülden iste. Dudağını ve damağını oynatmadan, Rabbin ismini (kalbinden) söyle!" demekdir. Sonradan gelen Mevlânâ'yı tanımıyanlar, ney, saz, def gibi çalgılar çalarak, gazel okuyup dönerek, dans ederek, nefslerini zevklendirmişlerdir. Bu dînimize uygun olmayan hâllerine ibâdet adını verebilmek ve kendilerini din adamı tanıtabilmek için, Mevlânâ da böyle yapardı. Biz mevleviyiz, onun yolundan gidiyoruz diyerek, asıldan uzaklaşmışlardır.

O büyük âlimin hikmet dolu sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Sünnet-i seniyyeye harfiyen uymak lâzımdır."

"Helâl kazanıp helâldan yemeli, giyinmeli, çalışmalıdır. Her hareketi Resûlullaha (s.a.v.) uydurmalıdır."

"Dargınlar barışmalıdır. Önce davranan önce Cennete girer."

"Tenhâda yalnız kalınca da günahtan sakınmalıdır."

"Nefsi mağlup etmek için, onu rahatsız etmelidir, istediği şeyi vermemelidir. En te'sîrlisi, gündüzleri oruç tutmak, geceleri az uyuyup namaz kılmaktır."

"Az konuşmalıdır. Altı yerde dünyâ kelâmı ile meşgûl olmak uygun değildir. Bu konuşma yerleri: Mescidler, ilim meclisleri, ölü yanı, kabristanlar, ezân okunurken ve Kur'ân-ı kerîm okunurkendir."

"Gurûrlu olmayınız, nefsinizle mücâdele, riyâzet ediniz, Peygamberimiz hep riyâzet çekmiş, zenginlik istememiş, arpa ekmeğini bile doyuncaya kadar yememiştir."

"Hakîkî bir âlime, rehbere teslim olmalıdır."

Büyük âlim Abdullah-i Dehlevî hazretleri; "Üç kitabın eşi yoktur. Bunlar; Kur'ân-ı kerîm, Buhârî-i şerîf ve Mesnevî'dir" buyurdu. Ya'nî evliyâlık yolunun kemâlâtını bildiren kitapların en

üstünü Mesnevî'dir. Fakat evliyâlık ve nübüvvet kemâlâtını bildiren kitapların en üstünü, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât kitabıdır.

Mevlânâ hazretleri, ölüme, "Şeb-i Arûs = düğün gecesi" adını vermektedir. Onun için, tasavvuf ehline ölüm bir felâket değildir, güzel ve tatlı bir şeydir. Tekrar Allaha dönmek olduğundan, ancak bir sevinç vesilesidir. Tasavvufda keder ve ümidsizlik yoktur. Yalnız sevgi ve tecellîler vardır. Bunun için Mevlânâ;

"Gel, gel, her kim olursan ol gel!
Allaha şirk koşanlardan, mecûsîlerden, puta tapanlardan da olsan gel!

Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değildir.
Tövbeni yüz defa bozmuş olsan bile gel!"

buyurmaktadır.

Mesnevî'de 47 bin, Dîvân'da 50 bin beyit bulunmaktadır. Celâleddîn-i Rûmî (r.a.) "Mesnevî"sini nazm şeklinde yazarak, düşmanların değiştirmesine imkân bırakmamıştır. Mesnevî'sinden başka; Dîvân-ı kebîr, Fîhi Mâfih, Mektûbât. Mecâlis-i Seb'a gibi kıymetli eserleri de vardır.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî hazretlerinin, dünyâya nûr saçan ve içinde kırkyedibinden ziyâde beyti bulunan "Mesnevî"sinden seçilmiş olan beyitlerin Türkçeye tercümelerinden ba'zıları:

Peygamber efendimizin (s.a.v.) İncîl'de medhedilmesi:

İncîl'de Peygamber efendimizin (s.a.v.) ismi, ya'nî o safa denizi incisinin medhi anlatılmıştı.

O'nun pâk cemâl-i şerîfi, mübârek cismi ve güzel ahlâkı vasf edilmişti.

Hıristiyanlar da, Peygamberimizin temiz ismini görünce sevâba girmek niyetiyle,

Nâmını yüceltirler, hürmet ederek yüzlerini o sahifelere sürüp öperlerdi.

Onlardan değersiz biri. Peygamber efendimizin ismiyle alay ederken ağzı çarpıldı.

O kimse sevgili Peygamberimizin huzûruna gelip, yalvardı. Dedi ki; "Ey ma'rifet ilminde yücelmiş insan!

Ben, sana önce cahilliğimden kızıyordum. Şimdi halkın alay ettiği kimse ben oldum."

Allahü teâlâ bir kimseyi zelîl etmek isterse, önce ona sâlih kimseleri zemmettirir.

Eğer bir kula da iyilik murâd ederse, o sâlih kimsenin ayıplarını ve kusurlarını ona göstermez.

Hak teâlâ, kimin mağfiretini arzu ederse, onu acz ve tevâzu sahibi eyler.

Allah rızâsı için ağlayan göz ile, O'nun için yanan gönül ne güzeldir.

Her ağlamanın sonunda gülmek vardır. Âkıbeti görenler, zevk ve safânın kölesi olur.

Su bulunan yerde yeşillik olur. Gözyaşı, Allahü teâlânın rahmetine vesile olur.

Ağlayan göz ile kuyu dolabı gibi inle ki, can bahçen bahar gibi yeşersin.

Gözyaşı dök ki, ağlayanlara şefkatin olsun. Rahmet dilersen, zayıflara merhamet et.

Bir kimsenin Azrail aleyhisselâmdan korkup, Süleymân aleyhisselâmdan yardım istemesi:

Kuşluk vaktinde kıymetli bir kimse, Süleymân aleyhisselâmın adâlet sarayına koştu.

Süleymân aleyhisselâm, onun, üzüntüden yüzünün sararıp, dudaklarının morardığını görünce hâlini sordu.

O da; "Azrail aleyhisselâm, bana tekrar tekrar heybetle baktı" dedi.

Süleymân aleyhisselâm; "Peki, arzunuz nedir?" diye sorunca o da; "Rüzgâra emredin,

Beni Hindistan'a bıraksın! Belki o zaman canımı kurtarabilirim" dedi.

İnsanlar işte böyle fakirlikten kaçarlar. Hırs ve emelleri için kavga ederler.

Bu kimsenin korkusunu fakirlik, gayret ve hırsını da Hindistan kabûl et.

Neticede Süleymân aleyhisselâm, rüzgâra emr etti. O kimseyi bir anda Hindistan'a götürdü.

Süleymân aleyhisselâm, bir sonraki gün meclisinde konuşurlarken Azrail aleyhisselâma sordu ki;

"Dünkü müslümana nasıl heybetli göründün de, gurbeti vatanına tercih etti?

Ey Allahü teâlânın elçisi! Müslümana karşı heybetli olmanın sebebini bana söyler misin?

Bu nasıl bir hâldir ki, ona can korkusu verdi ve bu biçâreye evini yurdunu terk ettirdi."

Azrail aleyhisselâm; "Ey kemâl sahibi! O, beni yanlış anladı.

Ben ona hışımla bakmadım. Allahü teâlâ biliyor ki, ancak teaccüb ettim.

Allahü teâlâ, bana; "Onun rûhunu Hindistan'da al" diye emretti. Onu burada görünce, kanatlı olsa bile, Hindistan'a bir anda nasıl gider, diye düşündüm. Allahü teâlânın emriyle gidip, onun canını orada aldım" dedi.

Dünyânın bütün işlerini, bu şekilde bilip kıyasla! Gözünü aç, iyi düşün.

Kimden kaçıyorsun? İnsanın kendinden kaçması imkânsızdır. Allahü teâlâya teslim ve râzı olmak en güzelidir.

Papağanın hürriyeti ve verdiği ders:

Bir tüccârın, kafeste hapsedilmiş pek mehâretli bir papağanı vardı.

Tüccâr, Hindistan'a doğru gitmek için niyet etti.

Bütün köle ve câriyelerine ne istediklerini sordu.

Hepsi de istediklerini teker teker söyledi.

O iyi tüccâr da, herbirinin isteklerini yapacağına söz verdi.

Papağana da; "Hindistan'dan sana nasıl bir hediye getireyim?" diye sordu.

Papağan da dedi ki, "Oradaki papağanlara benim bu hâlimi anlat.

Kafeste hapsedilmiş, güçsüz, zavallı filân papağan size âşıktır.

O biçarenin size pekçok selâmı var. Âciz vücûdunun kurtuluşu için bir çâre sordu, de!

Bu ayrılıktan dolayı hasretinizi çekerek inlemem bize lâyık mıdır?

Sizin yeşil ağaçların tepesinde dolaşmanız, benim de sıkı bir hapis hayâtı yaşamam reva mıdır?

Ben mahpus olayım, siz de gül-bahçelerinde dolaşın. Bu mudur dostların vefası?

Siz çayırlarda eğlenip zevk ederken, arada sırada ağlayan bu kuşu da hatırlayın.

Hatırlanmakla memnun olurum. Bilhassa o Leylâ, ben Mecnûn olursam.

Ey ihtişamlı sevgilinin dostları! Gece gündüz içtiğim, gönlümün kanıdır.

Eğer bu feryadıma acıyorsanız, hatırım için bir bardak şerbet içiniz.

Dertli gönlüme bir yardımda bulunabilecekseniz, merhamet kadehinden bir yudum yere dökün!"

Tüccâr, götüreceği selâmı ve haberi, yerine ileteceğine söz verdi.

O kimse Hindistan'a vardığında, kırlarda gezen papağanları gördü.

Atını sürerek ilerledi, papağanlara haberi ve selâmı ulaştırdı.

İçlerinden papağanın biri, hemen yere düşüp öldü.

Tüccâr, söylediğine pişman olarak dedi ki; "Ne gariptir ki, bu kuşun ölümüne ben sebeb oldum.

Meğer, bu onunla dost imiş. Sanki iki vücutta bir rûh gibiymişler.

Niçin böyle yaptım, bu haberi niçin verdim? Bu ham söz ile zavallıyı yaktım."

Tüccâr, ticâretini tamamlayıp sevinç içinde evine döndü.

Herkese armağanlarını verdi. İsteklerine kavuşanlar memnun oldu.

Papağan; "Benim emânetim nerede? Gördüklerini anlat ki sevineyim" dedi.

Tüccâr dedi ki; "Yaptığım işlere pişman olup şaşırdım.

Niçin iyi düşünmeden bu işe giriştim? Niye böyle câhiller gibi hareket ettim."

Papağan; "Ey efendi! Bir kuş için pişmanlığınıza ve hayrette kalmanıza sebep nedir?" dedi.

Tüccâr da; "Senin sözlerini ve buradaki ahvâlini papağanlara söyledim.

İçlerinden bir tanesi, hemen yere düşüp, senin hasretinden öldü.

Gönlüme bir perişanlık geldi. Fakat söylemiş bulundum. Pişmanlığın ne faydası olabilir?"

Dilin söylediği bir söz, yaydan çıkan oka benzer.

Atılan bir ok geri dönmez, ileriyi görenler seli başından bağlar.

Coşmuş olan o sel, başından bağlanmadıysa, mutlaka geçtiği yerleri harâb eder.

Tüccârın papağanı, diğer papağanın yaptığını işitince, birden kendinden geçti.

Efendisi papağanın bu hâlini görünce, yücelik külahını yere çarptı.

Bu hâl efendiyi şaşkın hâle çevirdi. Üzüntüsünden yakasını yırttı.

Dedi ki; "Ey güzel ve hoş sözlü papağanım! Sana ne oldu? Bu hâle nasıl düştün?

Ah eyvah! Ey benim güzel seslim. Ey benim dostum, sırdaşım eyvah!

Ey benim tatlı nağmelim! Rûhumun gıdası, çiçekli bahçem. Eyvah!

Çok yazık! O bana ucuza mâl olmuştu. Artık tersine döndü. Bu bana can derdi oldu.

Ey dil! Bana zararın çok oldu. Söyleyen sensin. Sana açık bir söz de yok.

Ey dil! Sen hem şimşek, hem de harmansın. Ateşinle harmanımı yaktın.

Sen ne dersen şüphesiz bu can yaparsa da, yine senin yüzünden gizlice feryâd etmektedir.

Ey dil! Sen hem sonsuz bir hazînesin, hem yine devası olmayan dertsin.

Ah! Hem kuşlar için hîle ıslığısın. Hem de ayrılık derdinin dostusun.

İnsanın hem zulmeti küfrânısın, hem de dostların delîli, rehberisin.

Ey aman vermiyen! Yayını beni öldürmek niyetiyle germiş iken, ne zamana kadar aman verdin?

İşte şimdi kuşumu uçurdun, kalbimi kırdın. Canımı incitmen bitsin artık.

Ya adâlet göster veya şifâ verici bir cevap ver. Yahut bana müjdeli bir haber...

Eyvah! Karanlığı aydınlatan sabahım! Ah, benim nurlu sabahım!"

Tüccâr böyle ağlayıp sızlandıktan sonra, papağanı kafesten dışarı attı. Ölü gibi duran kuş, uçarak bir dala kondu.

Sanki şarktan doğan güneş gibi, papağan da öyle sür'atle uçtu.

Tüccâr, papağanın yaptığı hileye hayran oldu. Çünkü kuşun bu sırrını daha önce bilmiyordu.

Kuşa dönerek; "Ey bülbül! Bu yaptığını bana açıkla,

Bu yaptığını sana kim öğretti ki, böyle hîle ederek bizi yaktın?" dedi.

Papağan da! "Hindistan'daki papağan, bana esâretten nasıl kurtulacağımı nasihat ederek gösterdi.

Senin mahkûm olmana sebep, konuşmandır" dedi. Ölmüş gibi görünerek beni ikâz etti.

Ey avama ve havvâsa nağmeler yapan! ölmüş gibi görünmen, senin hapisten kurtulmana sebep olur" dedi.

Elveda ey efendi! işte ben gidiyorum. Sen de birgün asıl vatanına gidersin.

Ey efendi, elveda! Bana merhamet edip hürriyete kavuşturdun" dedi.

Papağan, efendisine nazikçe bir kaç öğüt verip, "Selâm sana, artık ayrılık zamanıdır" dedi.

Efendisi de; "Allahü teâlâya emânet ol. Sen bana yeni bir rehber oldun" dedi.

Tüccâr kendi kendisine dedi ki; "Bu nasihat sana yeter. Bu nasîhata uyarsan kurtulursun.

Benim rûhum, bu papağandan daha hakîr, aşağı değil. Kişi, bundan hisse almalıdır."

İnsan, beden kafesinde mahpus olan rûhunu, nefsinin elinden azâd etmelidir.

Mescid-i Nebî'deki Hannâne ismindeki direğin inlemesi:

Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) ayrılığından, hurma direği akıllı bir insan gibi üzüntüsünden inledi.

Va'z meclisinde iştiyâk ile ağladığını, orada bulunan Eshâb-ı Kirâm hep duyarlardı.

Peygamber efendimizin Eshâb-ı Kirâmı, direğin böyle sesli sesli inlemesine şaşırdılar.

Sevgili Peygamberimiz buyurdu ki: "Ey direk! Bu ne hâldir?" O da! "Ayrılığının acısından göğsüm kanla doldu.

Ben, hizmetinizle şereflenirken, şimdi hazretinizin makamı minber oldu" dedi.

Bunun üzerine Peygamberimiz buyurdu ki: "Ey ağaç! Sen de talih yıldızının gizli sırları var.

Hurmaların en iyisi, seçilmişi olmak istersen, bütün yaratıklar senden meyve toplasın.

Yahut da, Allahü teâlâ seni güzel bir servi yapsın ve ebedî âlemde bakî eylesin."

Direk de; "Devamlı bakî olanı isterim" dedi. Dinle ey gafletteki kimse! Ağaçtan daha aşağı olma!

Peygamber efendimiz, kıyâmet gününde ölenler gibi dirilip kalkması için, o direği toprağa defnetti.

Bil ki, Allahü teâlâ bir kulunu severse, onu bu dünyâdaki arzulardan sıyırır.

Her kime cenâb-ı Hak i'tibâr ederse, o, hakîkî âlemde çok kârlı olur.

Bir kimse, Allahü teâlâya i'timâd etmez, güvenmez ise, cansız yaratıkların inlemesine ve Allahü teâlâyı zikretmesine inanmaz, kabûl etmez.

Zâhiren etrâftakilere uyarak tasdik etse de, kalbi nifak ehli ile beraberdir.

Ebû Cehl'in elindeki taşların Resûlullah efendimizin (s.a.v.) **Peygamberliğine şehâdet etmeleri:**

Ebû Cehl eline küçük taşları alarak Peygamberimize; "Elimdeki nedir? Çabuk bil! Sen semâvattan haber veriyorsun. Eğer peygamber isen, avucumdakini söyle" dedi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), buyurdu ki: **"Maksadın nedir? Onları ben mi söyliyeyim, yoksa benim Peygamber olduğumu onlar mı söylesinler?** Ebû Cehl dedi ki: "Bu ikincisi daha nâdirdir." Peygamber efendimiz de; **"Allahü teâlâ ona kadirdir"** buyurdu.

Onun elindeki küçük taşlar, sıdk ile hemen şehâdet getirmeye başladı.

Onların tesbihi **"Lâ ilahe illallah, Muhammedün resûlullah"** idi.

Mel'ûn Ebû Cehl bu sözleri işitince, elindeki taşları yere attı.

Dedi ki: "Sen, eşi olmayan bir büyücüsün. Büyücülerin başlarının tacı ve emirleri de sensin."

Toprak altında kalasıca mel'ûn, hakîkati göremiyordu. Onun hakîkati görmiyen gözünü, ancak toprak doldurdu.

Köylü ile hanımının birbirleriyle sitemli konuşmaları:

Birgün bir köylüye hanımı, çok kırıcı konuştuktan sonra dedi ki:

"Biz hep fakir ve cefâ çekmekteyiz. Bizde elem ve üzüntü, başkalarında zevk ve sefâ.

Bizde ekmek ve katık, dert ve zahmettir. Testimiz yok. Suyumuz ise göz yaşı.

Gündüzleri elbisemiz, güneşin sıcaklığı, geceleri yorgan ve yatağımız mehtâb oldu.

Ayın yuvarlağını ekmek sanıp, ellerimizi gökyüzüne doğru uzatıyoruz.

Bizim fakirliğimizden ve gece-gündüz rızık düşüncemizden fakirler bile utanıyor.

Sâmirî'den herkesin kaçtığı gibi, dostlarımız ve yabancılar da bizden kaçıyor.

Birisinden yarım avuç mercimek istesek. "Dertlere uğra, öl" derler.

Arablar, yaptıkları savaşlar ve ihsânlarla öğünürler. Sen ise onların yanında, yazıdaki yanlış gibisin.

Biz, savaşmadan, yoksulluktan ölmüşüz. Fakirlik kılıcıyla başsız kalmışız.

Hatâ nedir ki? Biz hatasız ateşin içindeyiz. Azık nerede? Biz derde esîr olmuşuz.

Başkasına ihsânda bulunmak yerine, dolaşıp dileniyoruz. Bizden havadaki sinekler bile incinir.

Bize herhangi bir misâfir gelirse, uyurken elbisesini çalmak isterim.

Yoksulluktan devamlı hakîr olup, zarûret ateşiyle yanmışız.

Ne zamana kadar böyle sıkıntı çekip, ateş denizinin derinliğinde boğulacağız?"

Kadın, asık surat ile kocasına bu şekilde söylenip durdu.

Kocası hanımına dedi ki: "Daha ne zamana kadar talep edip istekte bulunacaksın? Zaten ömrünün çoğu bitti.

Akıllı olan kimse, aza-çoğa bakmaz. Çünkü her ikisi de sel gibi sür'atle geçmektedir.

Sel, ister saf, berrak, ister bulanık aksın. Madem ki bakî değildir, öyle ise sözünü etme.

Bu dünyâda binlerce canlı mahlûk, kazanç kaygısı olmadan günlerini geçiriyor.

Üveyk kuşu, daha gece gıdasını bulmadığı hâlde, ağaçta Allahü teâlâya şükreder.

Bülbül, cenâb-ı Hakka durmadan hamd eder ve; "Ey, duâya icabet eden Rabbim! Tevekkülümüz ve i'timâdımız sanadır" der.

Doğan kuşu, pâdişâhın himâyesinde olduğu için, her lokmaya tenezzül etmez.

Küçücük sivrisinekten, deve ve file kadar, hep Allahü teâlânın himâyesi altındadır. Cenâb-ı Hak ne güzel bir vekîldir.

Gönüllerdeki hüzün ve ızdırapların hepsi, dikkat edilirse varlığın eseridir.

Bunca gamlar, tasalar, hayat ekininin orağıdır. Şöyle idi, böyle idi. Sözleri de hep vesvesedir.

Her dert ölümden bir parçadır, insan arslan da olsa, onun birisini dahî kovamaz.

Ölümün küçük bir parçasını kovmağa gücün yetmez iken, bilesin ki, onun tamâmı şerbetin olup, içeceksin.

Ölümün bir parçası olan dert ve belâlar sana tatlı gelirse, Allahü teâlâ sana ölümü tatlı eyler.

Bedene gelen hastalıklar, ölümün elçisidir. Ölüm elçisinden yüzünü geri çevirme.

Hayâtı dertsiz, elemsiz geçenin, ölümü de acı olur. Nefsine tapanın rûhu için kurtuluş yoktur.

Kırda otlayan koyunlardan hangisi semiz ise onu tutup keserler.

Gece bitti, sabah oldu. Ey gönlümün meyvesi! Bu altın ve gümüş sözü ne zamana kadar sürecek?

Genç iken daha kanaatkardın. Şimdi ise altun isteğine düştün. Hâlbuki önceleri sen altun idin.

Salkım salkım dolu asma iken, şimdi meyvesiz kaldın. Meyvelerin olgunlaşacağı sırada bozulup gittin.

Meyvenin gittikçe tatlılaşması lâzım, ip eğirenler gibi geriye doğru gitme.

Sen benim eşimsin. Eşler birbirlerine benzemelidir ki, işler yolunda gitsin.

Eşlerin birbirlerine benzemesi lâzımdır. Ayakkabı ve mest çiftlerine baksana.

Ayakkabılardan biri ayağa dar gelse, onlar işe yaramaz. Seni topal ederler.

Kapının bir kanadı büyük, diğeri küçük olur mu? Ormandaki aslan, kurda eş olur mu?

Biri mal ile dolu, biri boş olan iki çuval, devenin üzerinde dengeli duramaz.

Ben kanâatte sağlam ve güçlüyüm. Sen ise kötülükle niçin dertlisin?"

Bu kanaatkar kimse böyle sabaha kadar hanımına ihlâs ile nasihat etti.

Kadın ona hiddet ile dedi ki: "Ey namuslu geçinen! Artık bana yaptığın büyüler te'sîr etmiyor.

İddialı, fakat boş sözler söyleme. Kibir ve azametinden ne söylediğini bilmiyorsun.

Ne zamana kadar bu yapmacık sözlerin devam edecek? Onu bunu bırak, kendi hâlini gör de utan.

Kibir çirkin, fakat fakir için daha çirkindir. Tıpkı kar yağan soğuk bir günde giyilen ıslak elbise gibi.

Bu büyüklenmen ne zamana kadar sürecek? Evine bak, örümcek yuvasına döndü.

Kanâat, kalbini nûrlandırdı mı? Sende bulunan, sâdece onun ismi var.

Peygamber efendimiz (s.a.v.); "Kanâat bir hazînedir" buyurdu. Sen ise, hazîne ile meşakkati ayırd edemiyorsun.

Bu kanâat, sonu olmayan hazînedir. Sen kanâati bırakıp da niçin canını üzüyorsun?.

Bana eşim diyerek övünme. Ben insafın eşiyim, hilenin değil.

Sen fakirlikten havadaki sineği avlıyorsun. Nerde kaldı pâdişâhlarla beylerle olmak! Mümkün mü?

Bir kemik kapmak için köpeklerle hırlaşıyorsun. İçi boş kamış gibi inliyorsun.

Gel bana öyle hakaretle bakma. Senin damarlarında dolaşanları biliyorum.

Gâfil kurt gibi bana keder verme. Deli olanlar bile senden akıllıdır.

Akıl, insana ayak bağı olursa, sen onu akıl kabûl etme. O, ancak yılan ve akreptir.

Yaptığın hîle ve zulmün düşmanı Allahü teâlâ olsun. Senin zulmüne kimse uğramasın.

Şaşılacak şey ki, sen hem yılansın, hem büyücü, hem de yılan oynatan. Arabların yüz karasısın!

Eğer karga kendi çirkinliğini bilseydi, kederinden kar gibi erir su olurdu.

Yılan ile sihirbaz birbirine düşmandır. Yılan büyücüyü, büyücü yılanı büyüler.

Beni avlayıp insanlara rezîl etmek için, Allahü teâlânın ismini söyleyerek bana tuzak kurdun.

Beni kesen Allahü teâlânın adıdır. Senin kılıcın değil. Yazıklar olsun sana, cenâb-ı Hakkın ismini kendine tuzak olarak kullanıyorsun.

Göreceksin, Allahü teâlâ senden hakkımı alacaktır. O'nun güzel ismine bu canım feda olsun."

Kadın buna benzer nice sözler söyledi. Nice defterler açıp kapadı.

Kocası dedi ki: "Ey hanım! Sen kadın mısın, yoksa hüzünler babası mı?

Mal ve para baştaki külah gibidir. Yalnız kel olanlar külaha sığınır.

Kıvırcık, güzel saçları olanlar, külah olmadan da güzeldir.

Bir esîrci, esîri satarken, kusuru yoksa elbisesini çıkartır.

Esirin bir kusuru olsa, onu nasıl soyar? Kusurunu elbise içinde gizler.

Der ki: "Bu, soyunmaktan utanır. Aslında vücûdu tertemizdir. Kusurlu sanmayınız."

Gerçi zengin olan, kulağına kadar kusur içindeyse de, onun malı ayıbını örter.

Tama'kâr olanlar, onun kusurlarını görmez.. Çünkü tama' onun gözünü kapatır.

Fakir, altın gibi bir söz söylese, onu takdîre lâyık görmezler.

Fakirlik ve dervişlik, senin anladığın gibi değildir? Dervişe hakaretle bakma sakın.

Dervişlerde mal ve mülk sanma ki vardır. Onlar, Allahü teâlânın ihsânlarına gark olmuşlardır.

Allahü teâlâ Âdil'dir. Adâlet sahipleri, âşıklara hiç zulmeder mi?

Hâşâ, birine mal, mülk, kudret, ihsân edip, başkasına suç yükler, ateşe atar mı?

Her kim Allahü teâlâya karşı böyle bir şüphede bulunursa, ateş onu yaksın.

"Fakirlikle övünürüm" hadîs-i şerîfinde, binlerce hikmet ve nazlar gizlidir.

Hışımla bu hakîre kötü lakablar taktın. Ben sana eşim, hanımım diyorum, sen bana yılancı dersin.

Yılan tutsam bile, yılanın dişlerini sökerîm de, onun başını ezilmekten kurtarırım.

O dişler, onun canının ve derisinin düşmanıdır. Bu bilgilerle, düşmanları bile kendime dost ederim.

Tama'a düşerek, asla büyü yapmam. Çünkü tama' çantasını başaşağı çevirdim.

Allahü teâlâ korusun, benim kimseden bir isteğim yok. Gönlümde, kanâatle dolu bir âlem var.

Armut ağacında iken sen böyle görüyorsun. Hâlbuki aşağı insen bu şüphen kalmaz.

Olduğun yerde dönersen başın döner. Döneni ev sanırsın, aslında dönen sensin.

Alçak Ebû Cehl, Peygamber efendimizi (s.a.v.) görünce; "Beni Hâşim'den bir çirkin belirdi" dedi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ona; "Her ne kadar sözlerinde ve işlerinde doğru değilsen de, bu sözünde haklısın" buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr, Peygamberimizi görünce; "Yâ Resûlallah! Doğunun ve batının bütün güzellikleri sende toplanmıştır" dedi.

Sevgili Peygamberimiz, ona da; "Ey sâdıkların en parlak yıldızı! Sen de haklısın" buyurdu.

Orada bulunan Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) "Ey yaradılmışların en hayırlısı! Her iki zıt olana da doğru, buyurdunuz" dediler.

"Peygamberimiz (s.a.v.); **"Ben temiz ve berrak bir aynayım. Güzel ve çirkin, bende kendisini görür"** buyurdu.

Ey hanım! Sen bende bir tama' görüyorsan, yanılıyorsun. Bu kadınca arayıştan sakın.

O, tama'a benziyorsa da, hakîkatte rahmettir. Onu sen tama' sanma, o bir ni'mettir.

Sen fakirliği bir iki gün tecrübe et de, onun içindeki sonsuz zenginliği gör.

Fakirliğe sabret. Üzülme, kederlenme. Çünkü Celâl sahibi olan Allahü teâlâ, onu azîz eyledi.

Kanâate, yüzünü ekşitmeden bak ki, o hâl denizine dalmış olan nice kimseleri göreceksin.

Zâhirde yüzbinlerce sıkıntı içinde görünen kimselerin, hakîkatte gül gibi geçindiklerini göreceksin.

Yazıklar olsun sana! Eğer sende birazcık anlayış olsaydı, gönlümdeki hakîkatleri sana anlatabilirdim.

Bu söz, memedeki süt gibidir. Emen olmaz ise, hiç bir te'sîri olmaz. Dinleyen istekli ve arayıcı olursa, nasihati veren kimse ölü olsa bile yine konuşur.

Dinleyen kimse usanmaz ve bıkmazsa, dilsizler dahî bülbül gibi söylemeğe başlar.

Çünkü içeriye yabancılar girince, evdeki kadınlar, diğer odalara girip, gizlenirler.

Mahrem bir kimse gelecek olsa, gizlenmiş olan hanımlar örtülerini açarlar.

Dünyâ için yapılan bütün süsler, hep gören göz içindir.

Allahü teâlâ, yer yüzünde, gökte ve ikisi arasında, ateşi ve nûru yarattı.

Misk'in kokusunu, duyanlar için yarattı. Kabiliyeti olmayanların ondan nasîbi yoktur.

Allahü teâlâ, yer yüzünü yerdekilerin vatanı, semâyı da göktekilerin vatanı eyledi.

Süflî, aşağılık kimse, ulvîliğin, yüceliğin düşmanıdır. Heryerin bir müşterisi olur.

Ey giyinip örtünen kadın! Sen hiç kör olana kalkıp süslendin mi?

Dünyâyı en değerli incilerle doldursam, nasîbim değilse ne yapabilirim?

Ey hanım! Yolumu kesme, benimle mücâdeleyi bırak. Yoksa ayrılmaya sebeb olursun.

İyi ve kötülerle cenk etmek benim işim değil. Gönül, barıştan bile korkar oldu.

Eğer susmaz isen, hemen evi barkı terkeder giderim.

Ayakkabı dar ise, yalınayak yürümek daha iyidir."

Kadın, kocasının öfkelendiğini görünce, ağlamaya başladı. Zâten ağlamak, kadınların tuzağıdır.

Bunun üzerine kadın da tevâzu göstererek dedi ki: "Ben, senin sâdece hanımın değil, ayağının tozuyum.

Senden bunları beklemez, başka şeyler ümîd ederdim.

Her neyim var ise, tenim de canım da hepsi senin. Her ne der isen, ferman da hüküm de hep senindir.

Fakirliğe sabrım kalmadıysa, bu inlemem hep senin içindir. Kendim için sanmayasın.

Bütün dertlerime sen deva oluyorsun. Senin mahrûm olup, güç duruma düşmen, benim mahrûm olmam demektir.

Yemîn ederim ki, bu ağlayış ve yalvarış hep senin içindir. Kendim için sanmayasın.

Tek arzum şudur ki; senin için, huzûrunda rûhumu teslim edeyim.

Keşke, uğrunda canımı feda ettiğim sen, gönlümdeki derin düşünceleri bilseydin.

Fakat, hakkımda kötü düşündüğün için, artık canımın da, tenimin de bir değeri kalmadı.

Ey gönlümün rahatı! Madem ki hakkımda böyle düşünüyorsun, altın ve gümüşün, gözümde toprak kadar değeri vardır.

Gönlümde büyük bir yerin var iken, yaptığım ufak bir kusur, öfkelenmene sebep oldu.

İstersen benden ayrılabilirsin. Hükmün senin elindedir. Bu durumda vazîfem, senden özür dilemektir.

Hatırla o zamanı ki, ben fevkalâde güzel, sen ise bana oldukça âşıktın.

Hizmetlerim çok hoşuna giderdi. Düşüncelerim senin emirlerine uygundu.

Sözlerimden küfür çıktıysa, yeniden îmân ettim. Canımı emrine amade kıldım.

Senin kıymetli varlığına karşı edebi gözetemedim. Huzûrunda küstahlık ettim.

Senin affına sığındım, İ'tirâzdan vaz geçip, tövbekâr oldum.

Kılıcı ve kefeni önüne koyuyorum, İşte boynum. Kurtulmak için bir çâreye başvurmayacağım.

Acı olan ayrılıktan bahsediyorsun. Her ne yaparsan yap. Fakat ayrılıktan söz etme.

Senin gönlünde, bana özür dileyen birşey gizlidir. Aramızda o dâima bir şefaatçidir.

Ben, senin güzel ahlâkından dolayı özür diliyorum. Zâten ben, ona güvenerek hatâ ettim.

Ey ahlâkı bal ve şekerden daha tatlı olan! Ne olur sen de öfkeni gizleyip bana acı.”

Kadın bu şekilde özürler dileyerek kederinden ağlamaya başladı.

Ağlamadan bile, gönülleri parçalayan âh etmesi haddi aştı.

Gözyaşı yağmurundan bir şimşek çaktı ve erkeğin gönlünde bir kıvılcım parladı.

O, hanımının güzelliğine hayran iken cân-ı gönülden, şimdi o, sevgilinin kölesi oldu.

Nâzından yüreğini oynatan, ağlayıp yalvarmaya başlarsa gönül mecnûna döner.

Kişi Hazreti Hamza ve Rüstem gibi kahraman bile olsa, hanımının esîridir.

Su, şiddetle saldırıp ateşe galip olur. Lâkin su kapta iken, ateş onu kaynatır.

Su ile ateşin karışmasına bir tencere mâni olursa, ateş, suyu buharlaştırıp mahv eder.

Zâhirde erkekler, su misâli kadına gâlipse de, aslında şüphesiz kadının mağlubudurlar.

Bu husûsiyet insanda kemâle geldi. Hayvanda sevginin eksik olması, onun noksanlığındandır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: “Kadınlar, ârif olan kimselere galiptir.

Câhile ise kadın mağluptur. Çünkü onlar haşin tavırlı olurlar.”

Câhil olanların merhameti ve lütfu azdır. Onların akıllarından hayvani hisleri daha üstündür.

Muhabbet ve merhamet, insanlığın; hiddet ve şehvet de hayvanların sıfatlarıdır.

Zâlim, idâm edilmeden önce zulmünden pişman olduğu gibi, adam da hanımına söylediklerine pişman oldu.

“Niçin canımın canına düşman oldum. Nasıl oldu da sevdiğime tekmeler vurdum” dedi.

Kaza gelince göz göremez olur. Akıl ile ayak ve baş farkolunmaz.

Kaza geçince göz açılır, insan kendine gelince, hakîkati görüp kederinden pişmanlığı son haddîni bulur.

Erkek, hanımına; “Ey hanım! Sana karşı yaptığım bunca hatâ ve kusurların hepsine pişman oldum.

Suçlu olan benim. Bana acı. Hatâ ve kusûrlarımdan dolayı beni harâb etme” dedi.

Yaşlı bir kâfir, son anda pişman olup tövbe istiğfar ederse müslüman olur.

Rabbimiz, kerem sahibidir, rahmet deryâsıdır. Varlık ve yokluk O’na âşıktır.

Erkek ile kadının bu konuşmaları bir hikâyedir ki, bunlar insanlarda bulunan nefs ve rûha benzer.

Bu erkek ile kadın, rûh ve nefs gibidir. Bütün iyiler ve kötüler, bunun lâzım olduğunu bilmelidir.

Bu ikisi, gece gündüz dâima birbiriyle savaş halindedirler.

Kadın durmadan evin ihtiyâçlarını, şerefini, yiyecek ve içeceğini, izzet ve i’tibârını ister.

Nefs de kadın gibi ba’zan tevâzu gösterir, ba’zan da azametlenir.

Erkek gibi olan rûh ise, dünyevî düşüncelerden habersizdir. Allahü teâlânın rızâsından başka bir kaygısı yoktur.

Omuzuna arslan resmi çizdiren Kazvinlinin pişmanlığı:

Bir hikâye söyleyim de dinleyin. Kazvinlilerin âdetlerinden biri şöyledir:

"Bir faydası olmadığı hâlde, omuzlarına, ellerine ve vücûdlarına iğneyle döğme yaptırırlar.

Kazvinlinin biri dellâke gidip; "Izdırap yapmadan bana bir döğme yap" dedi.

Dellâk; "Ey yiğit! Nasıl birşey istiyorsun?" deyince, Kazvinli; "Kükremiş bir arslan resmi çiz,

Arslan nakşet ki, arslan burcunda olduğum anlaşılsın. Yalnız iyi çalış, dikkatli ol, mavi rengi çok olsun" dedi.

Dellâk; "Döğmeyi nereye vurayım?" dedi. O da; "Omuzum üzerine olsun" diye cevap verdi.

Döğmeci döğmeye başlayınca, yiğit, iğnenin acısından sabredemez hâle geldi.

Yiğit, dellâke dedi ki; "Ey temiz kimse! Beni helak eden bu sûret ne sûretidir?"

Dellâk; "Sen, bana arslan resmi yapmamı emretmiştin" deyince, yiğit de; "Peki, önce hangi uzvunu yapıyorsun?" dedi.

"Önce kuyruğunu işliyorum" dedi. Yiğit "Ey iki gözüm! Kuyruğu hiç de lâzım değil,

Arslanın kuyruğundan, kuyruk sokumum sızladı. Onun kuyruk yeri beni şaşkına çevirdi.

Ey döğmeci! Arslan varsın kuyruksuz olsun, iğnenin acısı tâ yüreğime işledi" dedi.

Nakkaş, onun acısına kulak asmadan, arslanın bir başka yerini yapmaya koyuldu.

Genç yine inleyerek; "Bu hangi uzvudur?" dedi. Döğmeci; "Kulağıdır efendim" cevâbını verdi.

Yiğit; "Ey temiz gönüllü! Kulağının olması şart değil. Kulak işlemeyi bırak" dedi.

Dellâk bu defa iğneyi başka tarafa batırmaya başlayınca, Kazvinli tekrar feryada başladı.

"Acaba bu üçüncüsü arslanın hangi tarafıdır?" deyince, o da; "Bu karnının resmidir" dedi.

Yiğit; "Bu arslanın karnı olmasın. Zîrâ iğnenin acısı canıma yetti" dedi.

Dellâk şaşkınlıktan parmağı ağzında, hayretten dona kaldı.

O usta sonunda iğnesini yere çaldı ve; "Dünyâda böyle birşeyi kim görmüştür?

Kulaksız, karınsız ve kuyruksuz, acâib bir arslan görülmüş müdür? Allahü teâlâ böyle bir arslan yaratmadı" dedi.

Ey kardeş! Dert ve belâlara sabret ki, kâfir olan nefsin acısından kurtulasın.

Varlığını terk edenlere gök de, güneş de, ay da secde eder.

Puta tapan nefsini öldürenin, güneş de, bulut da emrine mahkûm olur.

Zîrâ kalb gözü açılmış âşıkları, güneşin ateşi bile yakmaz.

Gör ki, Allahü teâlâ, Eshâb-ı Kehfi güneşin sıcaklığından korudu.

Diken, gülün güzelliği yüzünden affedilir. Parça bütününün içinde kaybolur.

Hakkı yüceltmek ve mâsivâyı yok etmek için, kendisini bir hiç kabûl edip, tevâzu ile secdeye kapanmak lâzımdır.

"Allahü teâlânın tevhîd ilmini öğrenmek ne demektir?" Bir olan Rabbimiz için kendini feda etmektir.

Gündüz gibi nurlu olmak istiyorsan, gece gibi karanlık olan varlığını (nefsini) yak!

Bakır'ın arıtılarak altın elde edilmesi gibi, varlığını, Allahü teâlânın varlığında erit, yok et ki, altın gibi olasın.

Bütün konuşmalarında hep "Ben ve biz" diyorsun. Bütün bu ma'nevî harâbiyet hep bu ikilikten oluyor.

Bir kurt ile tilkinin, arslanın hizmetinde avlanmaları:

Bir arslan, kurt ve tilki, avlanmak için dağa tuzak kurmaya gittiler.

Birbirlerinin yardımıyla yol kesip, av hayvanlarını yakalamak üzere işe başladılar.

Üçü birden bir av yakalamak üzere ovanın etrâfını dolaştılar. Arslana, onlarla beraber olmak ağır geldiyse de yine de onlara şeref verip, arkadaşlığını esirgemedi.

Böyle bir şaha asker lâzım değildir. Lâkin; "Cemâatte rahmet vardır" diyerek onlara arkadaş oldu.

Böyle parlak bir ay için, yıldızlarla dolaşmak ardır. O, yıldızlara yardım etmek için görünür.

Bütün akıllar Peygamber efendimizin (s.a.v.) fikirine muhtaç iken. O; "Onlarla meşverette bulun" emrini aldı.

Arpa, terazide altınla arkadaş olur. Fakat bu arkadaşlıkta arpanın altın kadar kıymetli olacağını sanma.

Şimdilik beden rûha yoldaştır. Köpek de bir müddet dergâhın kapısını beklemiştir.

Bu cemâat, azametli arslanın yanında dağa doğru gittiler.

Bir dağ öküzü, bir dağ keçisi, bir de tavşan yakaladılar. İzinsiz yemekten sakındılar.

Arslanın peşinde gidenin gece-gündüz kebabı eksik olmaz.

Dağdan ormana indiler. Yakaladıkları avların her tarafı kana bulanmıştı.

Kurt ile tilki, bu avların, pâdişâhlara mahsûs bir adâletle dağıtılmasını beklediler.

Onlardaki bu hırs, arslana ma'lûm oldu. Kendi yardımı yüzünden kibirlendiklerini anladı.

Sırların arslanı ve emîri olana, kalbden geçenler aşikâr olur, bildirilir.

Evliyânın yanında kalbindekine dikkat et. Gâfil olma, gönle nazar ederler.

O arslan durumu bilir, anlar. Fakat merkebini sessizce sürer. Vaziyet anlaşılmasın diye güleryüz gösterir.

Arslan onların düşündüklerini anladıysa da, sırlarını açığa çıkarıp yüzlerine vurmadı.

Kendi kendine dedi ki; "Sizi cezalandırmak lâzım. Ben sizin müstehak olduğunuz cezayı vereyim de görün.

Endişeniz, benim fikirlerime râzı olmadığınızı gösteriyor. Demek ihsânlarıma i'timâd etmiyorsunuz.

Sizin aklınız da, düşünceleriniz de, kazandığınız rütbeler de ihsânlarımın sayesindedir.

Resim, ressama nasıl büyüklük taslar. Zîrâ, o resmi yapan odur.

Ey cihanın yüz karası olanlar! Madem ki hakkımda adîce şüphelere kapıldınız.

Hak için kötü zanda bulunanların başını kesmezsem, büyük bir hatâ işlemiş olurum.

Doğruları sizin yüz karanızdan temizliyeyim de, bu destan âleme ibret olsun."

Arslan bu düşünceler içinde zâhiren tebessüm ediyordu. Gülen arslandan emîn olma sakın!

Dünyâ malı, Allahü teâlânın ihsânlarındandır. İnsanlar, mal yüzünden gurûra kapılarak perişan olurlar.

Fakirlik ve hastalık senin hakkında hayırlıdır. Zîrâ arslan, o tebessümün cezasını verir.

Arslan kurda dedi ki; "Ey kurt! Gel bu avları sen taksim et! Yalnız dikkatli ol. âdilâne paylaştır.

Bu taksimde, benim vekîlim ol ki, nasıl bir cevher olduğunu anlıyayım."

Kurt; "Ey Şahım! Zâtınıza yaban öküzü lâyıktır. Zîrâ o iridir. Siz de büyük ve kuvvetlisiniz.

Keçi, benim gibi orta büyüklüktedir. O da benim olsun. Tilkiye de tavşan uygundur. Bu taksim çok âdil oldu" dedi.

Arslan dedi ki; "Ey kurt, bu nasıl sözdür. Benim olduğum yerde, sen nasıl "Ben ve biz" diyebiliyorsun, söyle?

Kurt, köpek soyundandır. Sen kendinde bir varlık görerek, benim huzûrumda nasıl olur da kibirlenirsin.

Ey eşek huylu kurt, yanıma yaklaş!" Kurt ilerleyince, arslan pençesiyle onun başını koparttı.

Onda doğruluk ve işe yarar bir akıl göremeyince, derisini yüzerek cezalandırdı.

Dedi ki; "Bana karşı, bir varlık gösterdin. Senin için böyle canı taşımaktansa, ölmek daha iyidir. Madem ki huzûrumda fânî, yok olmadın, işte böyle hükmüm, başının kesilmesidir.

Haktan başka herşey yok olur. Hakîkat, Hakkın varlığında yok olmaktır.

Kim bakî olmaya kendini lâyık görürse, onun cezası helak olmaktır.

Allahü teâlâdan başka herşey yok olur.

Dergâhta, "Biz ve ben" diyenler kovulur. Şahın kapısında onun hiç değeri yoktur.

Arslan, kurdun başını kopardı ki, iki baş maksada mâni olmasın.

"Ey koca Kurt! Pâdişâhın huzûrunda ölü gibi olmadığın için, azâba lâyık oldun."

Arslan tilkiye dönerek; "Bölüştürme işini iyi bir biçimde sen yap" dedi.

Tilki hürmet ile dedi ki: "Bu semiz sığır, pâdişâhımın kuşluk yemeği olsun.

Bu keçi de, güçlü pâdişâhımın öğle yahniliği olsun.

Ve bu temiz tavşan da, şahımın akşam yemeği olması çok uygun olur.”

Arslan, tilkinin bu taksimine karşı; “Ey tilki, çok adâletli bir iş yaptın. Bu paylaştırmayı kimden öğrendin?

Ey büyük üstâd! Söyle kimdir?” diye sordu. Tilki de; “Ey hayvanların şahı! Şu kurdun hâlinden” dedi.

Bunun üzerine arslan dedi ki; “İşini hatasız yaptığın için, bu üç avı da sana ihsân ettim, al git!

Ey tilki, senin bize sâdık olduğun anlaşıldı. Artık seni incitmemiz doğru değildir.

Biz senin olduk. Bütün avlar da senindir. Ayağını göğe basarak yüksel.

Kurdun hâlinden ibret almışsın. Artık sen tilki değil, benim yanımda arslansın?”

Akıllı o kimsedir ki, durumu anlayarak başkasının hâlinden ibret alır.

Tilki o vakit; “İyi ki arslan, kurttan sonra bana emretti,” diye çok şükür etti.

“Evvel bana emretseydi, canımın kurtulması mümkün değildi” dedi.

Şimdi Allahü teâlâya ne kadar şükretsek azdır. Zîrâ bize, geçmiş ümmetlerden daha fazla değer verdi.

Cenâb-ı Hakkın, Kahhâr ve Adâlet sıfatlarıyla eski ümmetlere nasıl tecellî ettiğini işittik.

Tâ ki, o kurtların halleriyle biz, tilki gibi edebimizi koruyabiliriz.

Bunun için vasfımızı. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **“Rahmet edilmiş ümmet”** diye bildirdi.

O kurtların tüy ve kemiklerini görün de ibret alın. Bu size nasihat olsun.

Akıllı olan kimseye, Fir’avnların ve Ad kavminin hâllerini işitmek, gurûru terkettirir.

İbret sahipleri, işin hakîkatini anlar. Anlamazlar ise, kendi başlarına gelenlerden başkaları ibret alırlar.

Kim bu gizli arslanın önünde terbiyesizlik edip kurt gibi ağzını açarsa,

Arslan da onu kurt gibi öldürüp parçalıyarak intikamını alır.

Arslanın yanındaki kurt gibi olma. Zîrâ arslana yiğitlik taslamak aptallık olur.

Keşke gelecek bütün zararlar bedene olsa da, îmân ve kalb bir zarar görmese.

Gece-gündüz mi’dene girene dikkat edip nefsin hilesinden sakın.

Biz ve ben da’vâsı sana yakışmaz. Mülk, mülkün sahibinindir.

Eğer hakîkî fikrin yoksulluk ise, arslan da, avlar da hepsi senindir.

Çünkü, Allahü teâlâ herşeyden münezzehtir. Yarattıklarının hiçbirine muhtaç değildir.

Bu avlar, ni’metler ve ihsânlar, cenâb-ı Hakkın insanlara birer rahmetidir.

Rabbimizin bu ihsânları, hep kulları içindir. Şükrünü eda edene ne mutlu.

İki dünyâ saadetini ona ihsân eder. Allahü teâlâ hiç birşeyden âciz değildir.

Pâdişâhın huzûrunda, gönlü korumak lâzımdır. Yoksa kötü şüpheler seni mahcup eder.

Evliyâya kalbden geçen şeyler, süt içindeki kıl gibi meydana çıkar, görünür.

Atlı bir emîrin, uyurken ağzına yılan kaçan bir kimseye iyilik etmesi:

At üstünde giden akıllı bir kimse, uyuyan birisinin ağzına bir yılanın girmek üzere olduğunu gördü.

Atlı gayretle atını sürüp koştuysa da, yılanın girmesine mâni olamadı.

O iş bilen kimse, çok akıllı olduğundan, uyuyan adama birkaç topuz vurdu.

Yatan adam, topuzun acısından uyanınca, bir ağacın altına kaçıp sığındı.

Ağacın altında çürümüş elmalar vardı. Atlı; "Bu elmaları ye!" dedi.

Adam topuzun korkusundan o kadar çok elma yedi ki, ağzından geri gelmeye başladı.

Kederli adam dedi ki; "Ey Emîr! Niçin hiç sebeb yok iken bana çürük elmaları yedirerek zulmettin?

Şayet bir kızgınlığın varsa, kılıncınla başımı kes. Kanım sana helâl olsun.

Sana rastlamam benim için ne büyük talihsizliktir. Ne mutlu seninle karşılaşmayana.

Bir suç ve günah işlemeden, dîni olmayanlar bile bu eziyeti reva görmezler.

Söz söylerken ağzımdan kan geliyor. Yâ Rabbî, benim mükâfatımı sen ihsân eyle."

Adamın böyle bedduâ etmesine aldırmayan süvari, onu ovada durmaksızın koşturuyordu.

Atlı, elindeki topuzuyla o dertliyi düşe kalka rüzgâr gibi kovalıyordu.

Adamın karnı tıka basa dolu olduğu hâlde, gözünden de uyku akıyordu ve yorgundu. Düştükçe, yüzü ve ayakları yara içinde kalmıştı.

O kimse, akşama kadar ağlaya ağlaya koştu. Nihâyet safrası kabardı ve kusmaya başladı.

İstifra ederek; iyi, kötü ne varsa içerdekilerin hepsini çıkardı. Bu arada, o yılan da dışarı çıktı.

Adam ağzından çıkan yılanı görünce, atlıya pekçok teşekkür etti.

O, görünüşü korkunç kara yılanın dehşetinden, bütün dertlerini unuttu.

Dedi ki: "Meğer sen, melek gibi bir insan imişsin veya Allahü teâlânın bir rahmeti.

Ne mübârek bir saatmış ki beni gördün. Ölecekken benim hayâtımı kurtardın.

Sen, beni bir anne gibi arar dururken, ben de senden merkep gibi kaçıyordum.

Merkep aptallığından kaçarken, sahibi merhametinden onun ardından koşar.

Ondan bir fayda te'min etmek için değil de, onu, yırtıcı hayvanların parçalamasından korumak için çırpınır.

Ne mutlu senin yüzünü görebilene veya her zaman senin muhitinde bulunabilene.

Senin için bu kıymetli canım feda olsun. Ben ise, sana karşı sert konuştum, küstahça davrandım.

Ey efendi! Ey şâhların şahı! Sana söylediğim kötü sözler hep bilgisizliğim sebebiyledir.

Duruma birazcık vâkıf olsaydım, böyle boş sözlerden elbette sakınırdım.

Ey güzel huylu kimse! Vaziyeti birazcık anlatsaydın, seni över duâ ederdim.

Fakat sustun ve durmadan vurdun. Dünyâyı başıma zindan ettin.

Aklım ve şuurum kayboldu. Bu kavgada sersemleştim, sarhoş gibi oldum.

Ey iyi huylu kimse! Lüzumsuz, delice konuşmalarımdan dolayı beni affet.

Atlı da; "Eğer sana vaziyeti anlatsaydım, korkudan ödün patlardı.

Sana yılanın karnına girdiğini bildirseydim, zehirden önce seni korku öldürürdü" dedi.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İçinizde gizli olan düşmanı anlatsam, Yiğitlerin ödü patlar, akıllıların aklı mahvolurdu. Ne gönlünüzde duâ edip yalvarmaya, ne oruç tutmaya ve ne de namaz kılmaya kuvvet bulamazdınız."**

Bunu bilenler, kedinin pençesindeki fare gibi olur. Kurt gören kuzu gibi şaşırırdı. İçindeki düşmanı bilseydin, ne elmayı yiyebilir, ne de kusmak için mecalin kalırdı.

Sen konuşmalarında haddi aştıkça, ben içimden; "Yâ Rabbî! işimi kolaylaştır" diye duâ ediyordum.

Hem sebebi söylemeye ruhsatım, hem de seni bırakıp gitmeye kudretim yoktu.

O zaman şu duâyı hatırladım: "Yâ Rabbî! Benim kavmime hidâyet ihsân eyle. Çünkü onlar, hidâyeti bilip bulamıyorlar."

Dertli olan kimse şükür secdesine kapandı ve dedi ki: "Ey benim devletlim, hazînem!

Ey asîl kimse! Senin mükâfatını Allahü teâlâ versin. Zîrâ bu güçsüz kulun sana teşekkür etmeye kuvveti yok.

Ey yüce er! Sana bu şükrün hakkını Allahü teâlâ versin, Bende, ona söyleyebilecek ne bir ağız, ne de hoş söz yok." işte, akıllı olanların düşmanlığı böyledir bil. Akıllının zehiri bile can için bal olur.

Akılsızın dostluğu ise, insana cefâ olur. Bu hikâye onun misâlidir.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 993

2) Âbidin Paşa, Mesnevî Şerhi

3) Mevlânâ Câmî, Mesnevî Şerhi

4) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 60, 402

5) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 194

6) Ahmed Eflâkî, Menâkıb-ül-ârifîn

7) Nefehât-ül-üns sh. 516

8) Risâle-i Sipahsalar sh. 9

CEMÂLEDDÎN HASÎRÎ (Mahmûd bin Ahmed)

Usûl, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Mehâmid olup ismi, Mahmûd bin Ahmed bin Abdüsseyyid bin Osman bin Nasr bin Abdülmelik'tir. Buhârâ'nın yakın köylerinden Hasîr'de, 546 (m. 1151) yılında doğdu. Doğduğu yere nisbetle Buhârî ve Hasîrî nisbet edildi. Hasır tüccârı olan babasına nisbetle Hasîrî denildiği de söylenmektedir. Dîn-i İslama

hizmetlerinden dolayı Cemâleddîn lakabı verildi. 636 (m. 1238) yılında Şam'da vefât edip, Sûfiyye mezarlığına defnedildi.

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından olan Hasen bin Mensûr Kâdı Hân'dan fıkıh ilmi öğrenen Cemâleddîn Hasirî, hocasının en ileri gelen talebelerinden oldu. Nişâbûr'da, Müeyyed Tûsî'den hadîs ilmi öğrenip, Sahîh-i Müslim'i dinledi. Haleb'de şerîf Ebû Hâşim'den ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Çok çalışıp hadîs ve fıkıh bilgilerinde âlim oldu.

Şam'a gitti. Nûriyye Medresesi'nde ders verdi. Hanefî mezhebine göre fetvâ verdi. İnsanlara nasihatlerde bulunup, doğru yolu gösterdi. Allahü teâlânın dinine hizmet etmek ve kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için çok çalıştı. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle, arta kalan zamanını da ibâdetle geçirirdi. Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklanmış olması, Selef-i sâlihîn gibi yaşaması, herkese karşı tatlı dilli, güler yüzlü olması; insanlara daha faydalı olmasına sebeb oldu. Birçok kimsenin doğru yolu bulup tövbe etmesine vesile oldu.

Pekçok talebe yetiştirdi. Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yeğeni Melik-ül-Muazzâm Îsâ, fakîh İbn-i Âbid Temimî, Yûsuf Sıbt bin Cevzî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Kıymetli eserleriyle de tanınan Cemâleddîn Hasîrî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-Câmi'-ül-kebîr" şerhi "Kitâbü hayr-il-matlûb fil-ilm-il-mergûb", "Kitâb-üt-tarîkat-il-Hasîriyye."

---

1) Fevâid-ül-Behiyye sh. 205

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 182

3) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 61

4) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprüzâde) sh. 104

5) El-Bidâye ven-nihaye cild-13, sh. 152

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 147

7) El-A'lâm cild-7, sh. 161

EBÛ ABDULLAH HADRAMÎ (Muhammed bin İsmâil)

Hadîs, tasavvuf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin İsmâil bin Ali bin Abdullah bin Ahmed bin Meymûn'dur. Aslen Hadramutludur. Birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Tasavvuf yolunda ilerledi. Allahü teâlânın sevgili kullarıyla sohbet etti. Devamlı onlarla bulunmayı arzu eder, onlardan bir an ayrı kalmamaya çalışırdı. Vaktini Allahü teâlânın râzı olduğu işlerde geçirir, ilim öğrenir, talebe yetiştirir, emr-i ma'rûfta bulunmakla meşgûl olurdu. Ahlâkının güzelliği, ilminin çokluğu, dînine ve ibâdetine düşkünlüğü, cömertliği, tatlı dili ve güler yüzü, insanlar tarafından çok sevilmesine vesile oldu. Onu çok seven insanlar, onun gittiği yolu daha iyi öğrenmek için, nasihatlerini can kulağı ile dinlediler. Birçok kerâmetlerini gördüler. Bu durum, ihlâslarının ve hocalarına karşı sevenlerinin artmasına sebeb oldu. Ebû Abdullah Hadramî, Yemen'de Tihâme taraflarında Dıhhî köyünde yerleşti. Kendisine bir dergâh yaptı. Orada dersler vererek ilim öğretti. Ölü kalbleri diriltip, insanlara huzûr ve saadet hazînelerinin kapılarını açtı. Pekçok talebe yetiştirip kıymetli eserler yazdı. Talebeleri arasında oğulları İsmâil ve İbrâhim çok parlayıp, Rablerine lâyık kul, Resûlullaha lâyık ümmet, babalarına lâyık evlât olmaya gayret ettiler. Bu mübârek evlâtlarının hâlleri, kendisine doğmadan önce müjdelendi. Gâibten bir ses: "Ey Muhammed! Senin iki oğlun olacak. Biri fıkıh, diğeri de hadîs ve fıkıh âlimi olacak" diye onları haber vermişti.

Birçok kıymetli eserin müellifi olan Ebû Abdullah Hadramî, İmâm-ı Beyhekî hazretlerinin "Şa'b-ül-Îmân" adlı eserini de kısaltarak ba'zı ilâvelerde bulundu. Bu eser üzerinde çalışırken, birçok harikulade hâller müşâhede etti. Kitabın isminin "Kitâb-ül-mürtedâ" olması, kendisine keşf yoluyla bildirildi.

Kerâmet ve hâllerinden ba'zıları: Talebelerinden biri anlatır: "Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Lehac kadısı Muhammed bin Sa'îd Kurayzî'nin yazmış olduğu "Müstesfâ fî sünen-il-Mustafâ (s.a.v.)" kitabını, Muhammed bin İsmâil Hadramî'den veya fakîh Ebü'l-Hadîd'den okumamı emir buyurdu. Rü'yâmı fıkıh âlimlerinden Ebû Muhammed'e anlattım. Bu rü'yâya çok sevinip; "Allahü teâlâya hamd olsun ki, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bu beldede (Yemen'de) "Müstesfâ" kitabının yazıldığı yerde okunmasını emir buyurdu. Bu emir, bu kitabın yazarının ve yazıldığı yerin faziletini gösterir" buyurdu. Ben de Ebû Abdullah Hadramî hazretlerine talebe oldum. Vefâtına kadar da yanından ayrılmadım."

Yine aynı talebesi anlatır: "Birgün onun evinde uyuyordum. Bir gürültü ile uyandım. Uyuduğum evin kapısında iki kişi duruyorlardı. Biri kapının sağında biri de solundaydı. Sağdakinin Hızır aleyhisselâm ve soldakinin de İlyâs aleyhisselâm olduğunu söylediler. Hızır'ın (a.s.) koltuğunun altında bir paket vardı, İlyâs (a.s.), Hızır'a (a.s.) dönüp; "Buhârî'yi; fakîh Burhan Hadramî'den mi veya fakîh Ali bin Mes'ûd'dan mı veya Muhammed bin İsmâil Hadramî'den mi okumak doğru olur?" diye sordu. O da; "Nasıl ki İbn-i Abbâs (r.a.) insanlardan kendisini ilmî bakımdan ençok tatmin edeni olarak Ömer'i (r.a.) seçtiyse, ben de Muhammed bin İsmâil Hadramî'yi seçtim" buyurdu. Daha sonra da ortadan kayboldular."

Ebû Abdullah Hadramî hazretleri ba'zan kendisinden geçer, "Kapı açıldı! Kapı açıldı!" diye bağırır, üzerini bir nûr kaplardı. Sesini duyan insanlar başına toplanır, duâ ederler, bu duâlarının kabûl olduğunu müşâhede ederlerdi.

Hadramut tarafları ba'zı kimseler tarafından işgal edilmeye başlanınca, arkadaşı Şeyh Ebü'l-Gays bin Cemîl mektûp yazarak, istilâcıların fitnesinden kurtulmak arzusuyla, Yemen illerine hicretine müsâade edilmesi için izin istedi. Muhammed bin İsmâil Hadramî, yazdığı cevabî mektûpta ona; "Benim çoluk-çocuğum var. Ailem kalabalıktır. Onları bırakıp göç etmem mümkün olmadığı gibi, onlarla beraber göç etmem de mümkün değildir. Bana iki cihetimi de korumak düşer, siz de cihetinizi himâye ediniz" buyurdu.

Ebû Abdullah Hadramî hazretleri, Dıhhî köyünde 651 (m. 1253) yılında vefât etti! Defni esnasında Şeyh Ebü'l-Gays bin Cemîl de hazır bulundu. Kabrine girip mübârek cesedini yerleştirdi. Bir saat kadar yanında kaldı. Sonra kabirden çıkınca; "Elhamdülillah! Onun vefâtı, Allahü teâlânın da'vetine icabet etmekten başka birşey olmadı" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 127

2) El-A'lâm cild-6, sh. 36

EBÛ ABDULLAH MUHAMMED BİN YAHYÂ

Fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Yahyâ el-Hadramî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah olup, Ebû Şu'be diye tanınır. Doğum târihi bilinmeyen Ebû Şu'be (r.a.). 676 (m. 1277) senesinde vefât etti. Doğruluğu ile meşhûr bir âlim idi. Zamanının önde gelen tanınmış âlimlerinden fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. Kendisinden ise birçok kimse ilim öğrendiler. Uzun müddet Aden'de, Mescid-i tövbe diye bilinen mescidde kaldı. Ebû Şu'be hazretlerinin orada çok

kalmasına nisbetle o câmi, ondan sonra Mescid-i Ebû Şu'be diye tanınır oldu. Büyüklüğünü, yüksekliğini tasdîk husûsunda, zamanında bulunan insanların kendisine çok büyük i'tikâdı, güveni vardır. Herkes, onun feyz ve ilminden istifâde etmek maksadıyla ziyâretine gelir, kendisi ile birlikte bulunmakla bereketlenirdi. Kendisinde çok kerâmetler görüldü. Ebû Şu'be hazretlerinin güvenilir talebelerinden birinin şöyle haber verdiğini Cündî bildiriyor: "Günlerden birgün hergünkü âdeti üzere, kendisinden ders okumak üzere yanına gittim. Ders verdiği mescidin kapısına vardığımda, içeride bir grup kimsenin hocam ile konuştuklarını duydum. Yanında ziyâretçileri olduğunu düşündüm ve içeri girmedim. Bir miktar bekledim. Konuşma sesleri kesilince, kapıda beklemekte olduğumu bildirmek bakımından, öksürür gibi ses çıkardım. Hocam; "Kim o?" deyince. İsmimi söyleyerek: "Hizmetçiniz filân kimse" dedim. "Gir!" buyurdu. İçeri girdiğimde hocamın yanında hiçbir kimsenin bulunmadığını gördüm. Dedim ki: "Ey efendim! Biraz önce sizinle beraber ba'zılarının konuştuğunu, size ba'zı şeyler sorup, sizin de cevap verdiğinizi duymuştum ve ziyâretçilerinizin bulunduğunu zannetmiştim. Fakat şimdi burada sizden başka kimse göremiyorum. Hikmeti nedir?" Ben bunları söyleyince, hocam hayret edici bir hâl ile; "Sen o konuşmaları duydun ha!" buyurdu. "Evet" dedim. Bunun üzerine, "Yanımda cin taifesinden olan talebe kardeşlerinizden bir grup vardı. Bana ba'zı mes'eleleri suâl ediyorlardı. Ben de suâllerini cevaplandırdım. Sonra gittiler" buyurdu. Şems-ül-Büleykânî, devlet adamlarının ileri gelenlerinden bir kimse idi. Bir zaman bu kimse çok şiddetli bir hastalığa tutuldu. O kadar ağırlaştı ki, yaşıyacağından ümid kesildi. Geceyi bu hâlde geçiren Büleykânî, sabah olunca iyileşmiş, sıhhatine kavuşmuş görüldü. Hemen yola çıkacakmış gibi hazırlıklara başladı. Ailesine ve dostlarına; "Fakîh Ebû Şu'be'nin ziyâretine gitmek istiyorum" dedi. Sonra yanında bulunan birine yaslanarak, ondan destek alarak sıçrayıp ayağa Kalktı ve fakîh hazretlerinin yanına gitti. Huzûruna girince, fakîh Ebû Şu'be ona hâlini sordu. O da şöyle anlattı: "Ey efendim! Sizin bereketinizle şifâ hâsıl oldu. Sıhhate kavuştum, ölmek üzere idim. Hayâttan ümidi kesmiştim. Dün gece, rü'yâmda amcamın oğlunu gördüm. O bir müddet önce vefât etmiş idi. Bana geldi. Elimden tuttu. Beni götürdü. Nihâyet sizin bu mescidinizin kapısına geldik. Ben ona; "Sen beni bırak! içeri gireyim. Fakîh hazretlerine selâm vereyim. Ondan sonra, seninle beraber istediğin yere giderim" dedim. Sonra içeri girip size selâm verdim ve size amcamın oğluna söylediklerimi haber verdim. O, dışarıda beni bekliyordu. Siz şu pencereye yaklaşıp, dışarıda bekleyen amcamın oğluna dediniz ki; "Ey fülân! içeri gel! Zîrâ amcanın oğlu artık seninle gelmiyor." Siz böyle söyleyince ben uyandım. Hiçbir rahatsızlığım kalmamıştı. Ey efendim! Anladım ki bu sıhhate kavuşmam sizin bereketiniz ile olmuş idi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 133

EBÛ BEKR ÜRÛDEK BİN FÜTYAN

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Bekr olup ismi, Ürûdek bin Fütyan bin Ma'bed eş-Şattî el-Firâtî'dir. Ebû Bekr bin Fütyan, seçilmişlerin gözbebeklerinden ve tasavvuf yolunun önderlerindendir. O, Şam'da Cebel-i Sâlihiyye'deki dergâhında yaşadı. Arab kabilelerinden biri olan Benî-Nemir kabilesinden olup, Fırat nehri kıyısındaki Şa'bâniye köyünde yaşamıştır. 673 (m. 1276) senesinde vefât etti. Kerâmetleri ve menkıbeleri çoktur. Şöyle anlatılır: "Ebû Bekr el-Firatî'nin talebelerinden bir grubu seyahat için yola çıkmışlardı. Büyük Kostantiniyye yakınlarında korsanların saldırısına uğradılar. Bunun üzerine onlar Ebû Bekr el-Firatî'den yardım istediler. O anda soyguncuların üzerine bir toprak parçası geldi. Hava toz toprakla doldu. Soyguncular helak oldu. Onlar bu hâdiseyi hocalarının yanlarına gelince, diğer arkadaşlarına anlattılar. Onlar da;

"Ebû Bekr el-Firatî, hâdisenin olduğu zaman Fırat nehri kenarında hasat işleriyle meşgûl idi. O, sizlerin isimlerinizi söyliyerek; "Lebbeyk yâ filân? Allahü teâlânın izniyle size yardım geldi" deyip bir toprak parçası attı. Bu toprak parçası uçarak gözlerimizden kayboldu" dediler." Yine şöyle anlatılır: "Ebû Bekr el-Firatî, talebeleri ile birlikte otururken, büyüklerin hâllerinden ve ölünceye kadar Allahü teâlânın onlara ihsân ettiği ni'metlerden bahsetti ve; "Allahü teâlânın öyle sevgili kulları vardır ki, yerlerinde oturdukları hâlde, Kâ'be-i muazzamayı tavaf ederler. Yine öyle zâtlar vardır ki, cenâb-ı Hakkın bir şeref ve ikramı olarak, Kâ'be onları tavaf eder" dedi. O sırada orada bulunan zamanının Şeyh-ül-İslâmı olan Tâceddîn Abdurrahmân Fezârî, böyle durum olurmuymuş der gibi başını kaldırıp, Ebû Bekr el-Firatî'ye baktı. Sonra, gece olan olayı, Şeyh-ül-İslâm Tâceddîn Abdurrahmân Fezârî şöyle anlatır: "Gece yarısı olmuştu ki, bir ses işittim. "Kalk ve Ebû Bekr el-Firatî'nin söylediklerine bak" diyordu. Dışarı çıktım. Gördüm ki, şekil ve vasıflarını bildiğim şekilde Kâ'be-i muazzama. Ebû Bekr el-Firatî'nin evi etrâfında tavaf ediyor, kenarlarında ba'zı kişiler güzel sesle onu medhediyorlardı. Ben bu durumu görünce, bana bir hâl oldu ve düşüp bayıldım. Bir süre sonra ayıldım. Ebû Bekr el-Firatî'nin; "Bundan sonra büyüklerin hâllerini inkâr etme, helak olursun!" dediğini işittim. Bu arada müezzin sabah ezanını okuyordu."

Ebû Bekr el-Firatî'nin giydiği bir hırka vardı. Mecnunlar onu kokladığında iyileşir, onun sohbetine devam ederlerdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 257

EBÛ BEKR YA'FÛRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Tasavvuf yolunun reîslerinden olan Ebû Bekr Ya'fûrî'nin doğum târihi bilinmemektedir. Şam'a yakın Ya'fûr köyünde yaşadı. 693 (m. 1294) senesinde vefât etti. Hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Açık hâlleri ve kerâmetleri vardır. Zühd, takvâ ve vera' sahibi bir zât idi.

Es-Sirâc şöyle anlatır: "Kalabalık bir cemâat, Akka'daki Haçlıların yaptıkları zulümden ona şikâyet ettiler. Bunun üzerine Ebû Bekr Ya'fûrî onlara; "İnşâallah orayı ve sahildeki diğer yerleri yakında fethederiz" buyurdular. Bir müddet sonra Sultan Selâhaddîn tarafından fethedilecek şehirlerin isimlerini saydılar. Zamanla haçlılar ile müslümanlar arasındaki savaş çok şiddetlenmiş, Akka muhasara edilmişti. Düşman ordusu kalenin dışına çıkarak, İslâm ordusu ile şiddetli bir çarpışmaya girdiler.

Sonra tekrar kaleye geri çekilerek kuvvetlerini takviye ettiler ve büyük bir sebat gösterdiler. Kalenin fethi birgün gecikti. Şemseddîn bin Sel'ûs, orada bulunan Ebû Bekr Ya'furî'nin talebelerinden bir cemâate; "Biliyoruz ki, hocanızın bir va'di vardır. Ona gidip hatırlatınız. Artık bu harbin şiddeti son haddîne ulaştı" dedi. Benî Mibşere dağındaki Keferkânâ köyünde bulunan, Ebû Bekr Ya'fûri'nin yanına gittiler. Ona durumu haber verdiler. Ebû Bekr Ya'fûrî atına bindi, Ümm-ül-kerûm denilen Akka'nın dört saat mesafede doğusuna düşen bir köye varıncaya kadar yol aldı. Oradan, Akka'nın ışıkları ve dumanları görünüyordu. Yanındakilerden birine; "Ey oğlum! Bana üç tane taş getir" buyurdu. Sonra birinci ve ikinci taşı, "Allahü Ekber! Yâ Muhammed!" diyerek attı. Sonra onlara: "Haydi dönünüz, İnşâallah yarın kale fethedilir" buyurdu. O gün günlerden Perşembe idi. Muhasarada bulunan bir grup kimseler, durumu şöyle anlattılar: "İki taşın atıldığı gün, her atışta büyük bir ses vukû'a geldi. Surlar parça parça oldu. Büyük bir toz bulutu yükseldi. İnsanlar, gökten belâ indi diye bağırıştılar." Ebû Bekr Ya'fûri'nin yanında bulunanlar, niçin üçüncü taşı atmadın? diye sorduklarında; "Eğer onu da

atsa idim, bütünüyle deniz altüst olurdu. Bu husûsta bize izin yok" buyurdu. 690 (m. 1291) senesi Cemâzil-evvel ayının onyedisinde Akka feth edildi. Bunu takiben, Şam sahilindeki haçlıların elinde bulunan: Beyrut, Sayda, Sûr, Hayfa ve Usleys fethedildi. Buralar, Ebû Bekr Ya'fûrî'nin isimlerini tek tek saydığı yerler idi."

Şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Bekr Ya'fûrî, Şam'dan birgün uzaklıktaki Banyas ehline; "Benî Kantûraoğulları! Burada niçin oturuyorsunuz? Bu toprak kayar" dedi. Onlar orada bir süre oturdular. Oraya kamıştan evler yaptılar. Câhiller, Ebû Bekr Ya'fûrî'nin sözüyle alay ettiler. Dört ay gibi kısa bir zaman sonra Ebû Bekr Ya'fûrî hazretlerinin dediği gibi oldu. Benî Kantûraoğulları oradan ayrılmak zorunda kaldılar."

Yine şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Bekr Ya'fûrî, Şam bahçeleri arasında bir köy olan Lihye'de bir evde bulunuyordu. Kapı tarafında bir topluluk vardı. O esnada kapıdan yabancı bir fakir içeriye girdi ve Ebû Bekr Ya'fûrî' ye; "Hizmetçini niçin terbiye etmiyorsun. Edeb sahiblerinin yaptığı gibi, ibriğin ağzını kıbleye karşı koymamış" dedi. Ebû Bekr Ya'fûrî ibriğe baktığı an, ibrik kıble istikâmetine döndü. Hizmetçiye baktı, o anda hizmetçi yere yıkıldı."

Şöyle rivâyet edilir: "Birgün, Ebû Bekr Ya'fûrî bir mecliste bulundu. O mecliste birçok sâlih ve evliyâ zât var idi. Bu meclisin toplanmasından maksad, kalblerde itminan hâsıl eden delîllerin açıklanması idi. Herkes bir delîl ileri sürdü. Sonra Ebû Bekr Ya'fûrî'ye döndüler. O da; "Delîl göstermek lâzım mıdır?" deyince, onlar evet dediler. Ev sahibi, küçük çocuklarını gürültü yapmasınlar diye başka odaya koymuştu. Ebû Bekr Ya'fûrî, eliyle çocukların bulunduğu odayı işâret etti. Kapı ortadan yarılarak açıldı. Orada bulunan çocuklar, tövbe ve istiğfar ediyorlardı. Meclis, titredi ve dalgalandı. Sonra tekrar eliyle işâret etti. Duvar yarıldı ve tavan açıldı. Orada bulunanlar yıldızları gördüler. Bu durum onları korkuttu. Ebû Bekr Ya'fûrî; "Ey sâlihler bunu eski hâline getirin!" buyurdu. Onlar: "Allahü ekber! Buna gücümüz yetmez" dediler. O da iki elini birbirine vurdu. Herşey eski hâline döndü."

Vefâtı şöyle anlatılır: Ebû Bekr Ya'fûrî, vefâtından önce Nemr köyü yakınında bir yere geldi. Defn edileceği yeri ta'yin etti. Bu yerin vasıfları kabir için uygun idi. Bir müddet sonra Nemr köyüne üç saat mesafedeki Telciyat'a geldi ve orada vefât etti. Vefât etmeden önce bir talebesine; "Ben ölünce, beni atım üzerinde gizlice Nemr köyüne taşıyın ki, kimse bilmesin ve hiç kimse benim için birşey yapmasın. Sahradan bir kişi gelir. Benim gaslimi yapar ve cenâzemi kabre indirir" buyurdu. Ebû Bekr Ya'fûrî odasına çekildi. Bir süre sonra sırtı duvara yaslanmış bir şekilde gördüler. Yanına gelince vefât ettiğini anladılar. Onu alıp Nemr köyüne götürdüler. Nemr'e vardıklarında, civar yerlerden onu sevenler geldiler. Gelenlerin önünde birisi geliyordu ki, önünden herkesin görebileceği bir şekilde büyük bir nûr yükseliyordu. O şahıs; "Velîsi kimdir?" diye sordu. Ona; "Sensin" dediler. O da gasl, techîz ve tekfin işlerini yaptı. Tabutu kabre koyduktan sonra, o kişiyi kimse bir daha göremedi. Orada bulunanlar, o zâtın Hızır aleyhisselâm olduğunu söylediler. Sonra Telciyat ve diğer köylerden onu sevenler geldi. Herbiri Ebû Bekr Ya'fûrî'yi kendi köylerine defnetmek istiyorlardı. Bu durum, Banyas kalesindeki sultânın naibi, Emîr İzzeddîn Eydemir'e bildirildi. Emîr İzzeddîn, yanına askerlerini alarak oraya gitti. Emîr onlara; "Eğer Ebû Bekr Ya'fûrî'nin bu şekilde defnine muhalefet ederseniz, size kılıçla karşılık veririm" dedi. Talciyat'ın ileri gelenleri: "Biz istiyoruz ki, bizden iki kişi, sâlihlerden de iki kişi kabrin yanında gecelesin. Şüphesiz Allahü teâlânın izniyle Ebû Bekr Ya'fûrî hangi tarafa i'timâd ettiğini söyliyecektir" dediler. Emîr İzzeddîn; "Biliyorum ki, Ebû Bekr Ya'fûrî sizin düşündüğünüzden daha büyüktür" dedi ve gece kendisi de Nemr köyünde kaldı, istenildiği gibi dört kişi kabrin başında sabahladılar. Sabah olunca, sâlihlerden olan iki kişi; "Kabirden yırtıcı bir

hayvan çıktığını gördük. O arada bir sesin: "Beni kabrimden çıkaranı Allahü teâlâ parçalasın dediğini duyduk" dediler. Telciyatlı diğer iki kişi de: "Biz de yırtıcı hayvanı gördük ve bir sesin öyle söylediğini duyduk" dediler. Böylece aralarındaki ihtilâf hayırlı bir şekilde halledilmiş oldu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 258

EBÛ CA'FER GIRNATÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hadîs, matematik, ferâiz (mîrâs taksimi), târih, kırâat, usûl ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Ca'fer olup, ismi Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdurrahman bin Mer'a'dır. Endülüs'te Gırnata sehrinde doğduğu için, Gırnatî ve Amirî nisbet edildi. Ebû Ca'fer Gırnatî diye tanındı. 699 (m. 1299) yılında vefât etti.

Zamanının en kıymetli alimlerinden olan Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed Gırnatî; Kadı Ebi'l-Hasen bin Ebû Amir bin Rabiî ve Kadı Ebû Amir Yahya bin Abdülmün'im Hazrecî'den fıkıh ve usûl bilgilerini öğrendi. Ebû Velid Attâr, Ebû İshâk İbrâhim bin Hasen, Ebû Ali bin Ebü'l-Ahvâs ve daha birçok alimin ilimlerinden istifade etti. Endülüsün çeşitli bölgelerine, Kuzey-batı Afrika'daki ilim merkezlerine seyahatlerde bulundu. Oralardaki alimlerin meclislerinde bulunup, kendisini yetiştirdi.

Usûl-i fıkıh ve Malikî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Târih, hesâb (matematik), kıraat, Arabî ilimler ve feraiz bilgilerinde mütehassıs oldu. Kavminin tarihini yazdı. Endülüs'ün çeşitli bölgelerine kadı ta'yin edildi. Allahü teâlânın kullarının huzûr içinde yaşamaları için elinden gelen gayreti gösterdi. Resulullahın (s.a.v.) **"Ferâiz ilmini öğrenmeğe çalışınız. Bu ilmi gençlere öğretiniz! Ferâiz ilmi, din bilgisinin yarısı demektir. Ümmetimin en önce unutacağı, bırakacağı şey, bu ilim olacaktır"** buyurduğu miras taksîmi ilmini, Resûlullahın (s.a.v.) emrine uygun olarak öğrendi. İnsanların mîrâslarını adil bir şekilde taksim edip, gençlere de bu işin nasıl yapılacağını öğretmeye çalıştı. Pekçok talebe yetiştirdi. Kıymetli eserler yazdı. En meşhûr eseri, İmam-ı Gazalî hazretlerinin "Mustesfâ" kitabına yaptığı şerhidir. Vakitlerini, gece ve gündüzünü ilme verdi. Allahü teâlânın rızası için ilim öğrendi. Yine, Allahü teâlânın rızası için öğrendiklerini öğretti. Güzel ahlâkı ile insanlara örnek oldu. Onun güzel ahlakı, herkes tarafından sevilmesine sebep oldu. Müslümanlara te'sirli nasihatlerde bulundu. Birçok kimsenin tövbe edip, salih amel işlemesine vesîle oldu. Haram ve şüpheli şeylerden nefret eder, mübahları da zarûret miktârı kullanırdı. Âhırette hesabını veremeyeceği bir nefesinin bile olmamasına dikkat ederdi.

---

1) Tabakât-ı usûliyyîn cild-2, sh. 98

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 40

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 70

EBÛ İMRÂN (Mûsâ bin Ahmed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyanın büyüklerinden. İsmi, Mûsâ bin Ahmed bin Yûsuf et-Tübbâ'î el-Hımyerî el-Yemenî'dir. Ebû İmrân künyesi ile meşhûr oldu. Yemen'de, Kevni'a adı verilen bir köyde otururdu. Burası, Tehâme vadisinin batısında bulunan Esâbe'nin köylerinden bir köydür. Doğum târihi belli değildir. Şafiî mezhebinde fıkıh ve usûl-i fıkıh âlimi'dir. Tasavvuf ilminde yüksek ma'rifetlere kavuşmuş bir evliyadır. Şafiî âlimlerinin büyüklerinden olan

Ebû İshâk-ı Şîrâzî'nin, usûl-i fıkıh ilmine dâir yazdığı "Kitâb-ül-lem" adındaki eserini şerh etti. 621 (m. 1224) senesinde vefât etti.

Evliya diyârı olan Yemen ülkesi, bir müddet Zeydîlerin saldırısına uğrayıp onların eline geçti. Ehl-i sünnet i'tikadından ayrılan Zeydîler. bozuk inançlarını Yemen'de de yaymak için çok uğraştılar. Orada bulunan Ehl-i sünnet alimleri ile uzun münazaralarda bulunarak; hakkı, doğru îmânı değiştirerek, kendilerinin sapık i'tikâdını yerleştirmek istediler. Hattâ, bir ara San'a şehrinde öyle oldu ki, Ehl-i sünnet âlimlerinden onlara cevap verecek kimse bulunamadı. Eshâb-ı kiramın (r.anhüm) yolunda olan, şehrin emîri Bedreddîn Hasen bin Ali bin Resûl, Zeydîlere dedi ki: "Âlimlerinizden bir grubunu, Esâbe bölgesine götürün. Bana, orada sizlerle münazara edebilecek yüksek bir fıkıh âliminin olduğu anlatıldı. Eğer ona mağlûb olursanız, bizim mezhebimize (Ehl-i sünnete) dönersiniz. Şayet ona gâlib gelirseniz, biz sizin mezhebinize döneriz." Onlar da bunu kabul ettiler. Zeydîlerden, münazara etmeye kabiliyeti olmayan bir cemâat Esâbe'ye gitti. Emir Bedreddîn de, orada bulunan kardeşi Nûreddîn bin Resûl'e mektup yazarak, onlarla yapılacak münazaranın bizzat huzurunda olmasını ve durumdan kendisinin haberdâr edilmesini istedi, onlar da ellerindeki Emir Bedreddîn'in mektubu ile, kardeşi Nûreddîn'e vardılar. Onlarla münazara etmesi için, Mûsâ bin Ahmed'i gösterdi. Zeydîler, Ebû Mûsâ bin Ahmed'in huzuruna varınca, onu mescidde ders okuturken buldular. Ehl-i sünnete olan i'tirâzlarını, teker teker ileri sürmeye başladılar. Ebû İmrân da, bunların i'tirâzlarını çürüten sağlam ve vesîkalı cevaplar verdi. Münazarada mezheblerinin bozukluğunu apaçık ortaya koydu. Bu mes'elelerdeki görüşlerinin yanlışlığını ve delîllerinin bozukluğunu isbât etti. Cevap verecek hiçbir delilleri kalmadı. Acizlikleri iyice anlaşılınca, münazara meclisinden perişan bir vaziyette çıkıp gittiler. Rezîl ve rüsvâ oldular. Bütün halk, onların bozuk i'tikâdının anlatılmasının yasaklanmasını istedi. Şayet Emir Nûreddîn onları korumasaydı, halkın elinden onları kurtarmak çok güç olacaktı. Zeydîlerin mezheblerinin bozukluğu ve delillerinin zayıflığı, halkın arasına iyice yayılmış oldu.

Vefâtından sonra onu rü'yâsında gören talebelerinden birisi şöyle anlatır: Rü'yâmda, Ebû İmrân'a dedim ki: "Allahü teâlâ sana nasıl muamele etti?" O da cevâbında; "Beni bağışladı ve Kavârîr denilen yerden Ateme denilen yere kadar olan beldelerin halkı için beni şefaatçi kıldı" dedi. Büyük âlim Şerecî diyor ki: "Bu, büyük bir keramettir."

---

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2. sh. 271

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh.35

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 479

EBÜ'L-ABBÂS AHMED SEBTÎ (Ahmed bin Ca'fer)

Evliyanın büyüklerinden, Sûfîlerin ileri gelenlerinden. İsmi, Ahmed bin Ca'fer bin Sebtî Hazrecî Mağribî olup, künyesi Ebû Abbâs'tır. Sebtî diye bilinir. 524 (m. 1130) senesinde Sebte'de doğup, 601 (m. 1204) târihinde Merrâkûş'da vefât etti. Merrâkûş'un dışında bir yere defnedildi. Sebtî (r.a.) Muvahhidîn sultanlarından Ya'kûb bin Mensûr'un zamanında yaşadı. Çok meşhur idi. Menkıbeleri herkesin arasında yayıldı. İnsanları, fakirlere ve muhtaçlara sadaka vermeye teşvik ederdi. Garîb bilgilerden olan ve hesâb ilmine benziyen "Zâyırce" ilmi ona nisbet edilir. Bu ilim, Sehl bin Abdullah'a da (r.a.) nisbet edilmiştir. Şihâb el-Mukrî, "Nefh-ut-tayyib" ismindeki eserinde, onun hayâtını anlatmış, büyük âlimlerin onu övdüğünü, en büyük velilik derecesinde bulunduğuna şehâdet ettiklerini bildirmiştir.

Sözleri ve kerâmetleri: İbn-i Zeyyât dedi ki; bana, Ebû Abbâs Ahmed Sebtî'nin yakınlarından olan Ebû Hasen Senhâcî anlattı: "Ebû Abbâs Ahmed Sebtî'den, başlangıcından sonuna kadar hâllerini anlatmasını isteyip, Allahü teâlânın izni ile eşya üzerinde nasıl te'sîrli olduğunu, yaptığı duâların kabûl olma sebebini, hâlinden şikâyette bulunanlara ve dileklerini elde etmek istiyenlere niçin sadaka vermesini ve îsâr sahibi olmasını emrediyorsun? diye sorunca, bana şunları anlattı: "Ben, insanlara sâdece fâidelerine olan şeyleri tavsiye ediyorum. Yirmi yaşında iken, Kâdı Iyâd'ın talebesi olan büyük âlim Ebû Abdullah Fahhâr'ın yanında, ahkâmla ilgili kitapları okudum. Yirmi yaşıma geldiğimde Nahl sûresi 90. âyetine rastladım. Bu âyet-i kerîme üzerinde düşündüm. Kendi kendime; senden, adâlet ve ihsân sahibi olman isteniyor, dedim. Bu âyet-i kerîme üzerinde yine düşünmeğe devam ettim. Bundan sonra elime az olsun çok olsun ne geçerse, üçtebirini kendime bırakıp, geri kalan üçte ikisini Allah rızâsı için fakirlere ve muhtaçlara sarfetmeye karar verdim. Sonra Allahü teâlânın ihsân makamında olan bir kimseye, ilk önce farz kıldığı şeyin ne olduğunu araştırınca, bunun, ni'metine şükür olduğunu anladım."

Ebû Abbâs Ahmed Sebtî, bir gece ilim ile meşgûl olan talebelerin yanında bulunuyordu. Derslerini müzâkere ettikleri için, fazla gürültü oluyordu. Bu sırada bekçiler gelip, talebelerin kaldığı evin kapısını çaldılar. Talebelerin hizmetleri ile uğraşan hizmetçi, onları karşıladı. Bekçiler, hizmetçiye; "Geceleyin gürültü yapanların cezalandırılacağını bilmiyor musunuz?" dedi. Sonra bekçilerden ikisi, sabah olunca oradaki talebeleri karakola götürmek için, medresenin kapısı önünde beklemeye başladılar. Hizmetçi, bu durumu talebelere haber verdi. Onlar çok korktular. Eğer götürürlerse, bizi mutlaka öldürürler, diyorlardı. Bu sırada orada hazır bulunan Ebû Abbâs gülüyor ve talebelerin endişe ettikleri husûs için hiç aldırmıyordu. Seher vakti bir müddet yalnız kaldıktan sonra, talebelere; "Hiç korkmayın! Ben, Allahü teâlâdan sizi muhafaza buyurması için duâ ettim. Onlar size hiçbir şey yapamıyacaklar" dedi ve dediği gibi de çıktı. O bekçiler, onlara birşey yapmaya muvaffak olamadılar.

Ebû Hasen Habbâz anlattı: "Ebû Abbâs Ahmed bin Ca'fer'e dedim ki, insanlar kuraklık ve pahalılık sebebiyle büyük bir sıkıntı içerisindeler. Bunun üzerine bana; "Cimriliklerinden dolayı, Allahü teâlâ onlara yağmur vermiyor. Eğer siz, fakirlere, elde ettiğiniz mahsûllerin zekâtını ve sadaka vermiş olsaydınız, buna karşılık Allahü teâlâ da size yağmur verirdi" dedi. Ebû Abbâs'ın bu sözleri üzerine ben, fakirlere sadaka verip, yardımda bulundum. Güneş pek kızgın, hava çok sıcaktı. Artık yağmurdan, sanki ümidimi kesmiştim. Ağaçların ve diğer bitkilerin kurumaya yüz tuttuğunu gördüm. Bir müddet sonra, öyle bir yağmur yağdı ki, bütün her taraf suya kandı."

İbn-i Hatîb Kastalmînî şöyle anlatır: "Selâ şehrinde, takvâ ve zühd sahibi bir zât olan Ebû Abbâs Ahmed bin Âfir'in yanında idim. Ba'zı kimseler kendisine evliyânın kerâmeti hakkında sordular. O da şöyle cevap verdi: ölüm ile velînin kerâmeti kesilmez. Merrâkûş'da defnedilmiş bulunan Ebû Abbâs Sebtî'yi işâret ederek; fakirlere sadaka verdikten sonra, onun kabrinin yanında, onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ eden kimsenin ihtiyâcının nasıl giderildiğine bak!" dedi."

"Nefh-ut-tayyib" kitabının sahibi, Şihâb el-Mukrî şöyle anlatır: "Ebû Abbâs Ahmed Sebtî'nin kabrinin yanında birkaç defa durup, Allahü teâlâdan dileklerde bulundum. Dileklerimden birisi de; ilim sahibi olmam ve öğrenmek istediğim ba'zı kitapları bana anlamayı nasîb etmesi idi. Ebû Abbâs Sebtî'nin kabrinin yanında duâ ettim. Allahü teâlâ benim bu duâmı kısa bir zamanda kabûl etti."

Abdurrahmân bin Yûsuf Hıstî, Ebû Abbâs Sebtî'nin aleyhinde konuşan birisi idi. Bir gece rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördü. "Ey Allahın Resûlü! (s.a.v.) Sebtî hakkında ne buyurursun?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) tebessüm ettikten sonra, Sebtî'nin iyi kimselerden olduğunu, buyurdu. "Yâ Resûlallah! Bana bunu açıklar mısın?" dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.), onun Sırat köprüsünden şimşek gibi, pek sür'atli bir şekilde geçeceğini buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 303

2) El-A'lâm cild-1, sh. 107

3) Keşf-üz-zünûn sh. 748

EBÜ'L-ABBÂS EL-BASÎR

Endülüs'te yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed el-Endülüsî el-Hazrecî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs el-Basîr'dir. İbn-ül-Gazâle dive tanınır. Hicrî altıncı asrın ikinci yarısında yaşadı. Yedinci asrın hemen başlarında vefât etti.

Kurâfe-i Sugrâ denilen yerde defnedildi. Kabri orada bilinmekte, her Cum'a günü ziyâretçiler ile dolup taşmaktadır. Safiyyüddîn bin Ebü'l-Mensûr, risalesinde bu zâtı zikretmekte, kendisini çok övmekte ve şöyle demektedir: "Ebü'l-Abbâs (r.a.), küçüklüğünden i'tibâren ibâdetine çok dikkat ederdi. Ebû Midyen Magribî hazretlerinin yetiştirdiği evliyâdan olan Ebû Ahmed Ca'fer el-Endülüsî hazretlerinin huzûrunda yetişti. Onun talebesidir. Ebü'l-Abbâs'ın (r.a.) büyüklüğü, üstünlüğü, herkes tarafından bilinmekte ve tanınmakta idi. Ebü's-Sü'ûd bin Ebi'l-Âşir'in (r.a.) muâsırıdır. Ya'nî aynı zamanda yaşamışlardır. Birbirleriyle irtibâtları vardı."

İbn-ül-Gazâle (Ceylân yavrusu) olarak isimlendirilmesine, böyle meşhûr olmasına sebeb olan hâdise şöyle anlatılmaktadır: "Ebü'l-Abbâs (r.a.) doğduğu gün, annesi, onun iki gözünün de a'mâ olduğunu gördü. Efendisi (çocuğun babası) o memleketin sultânı idi ve o günlerde seferde bulunuyordu. Kadıncağız, sultânın gözleri görmeyen bir çocuğunun olmasını istemiyeceğini, bu hâli beğenmiyeceğini, hakîr göreceğini düşünerek çocuğu yanına aldı ve evlerinden ayrıldı, çok uzak bir yere gitti. Çocuğunu orada bir yere bıraktı. Efendisi geldiğinde de, ona bir oğlanlarının olduğunu, fakat çocuğun doğumdan hemen sonra öldüğünü söylemeye karar verdi. Bu sırada, kadının ıssız bir yere bıraktığı çocuğa, Allahü teâlâ bir ceylân gönderdi. Bu ceylân muntazam olarak gelip bu yavruyu emziriyordu. Nihâyet sultân seferden döndükten sonra, hanımı kendisine; "Bir oğlumuz oldu. Fakat doğumdan hemen sonra öldü" dedi. Sultân, Allahü teâlânın takdîrine teslim olarak ve görünüşte mahzûn olan hanımını teselli için; "Ümîd edilir ki, Allahü teâlâ o ni'meti almakla, bize ondan daha hayırlısını ihsân eder" dedi. Bir zaman sonra sultân ava çıktı. Bir yerde, av için arkadaşları ile geniş bir halka teşkil edip, geniş biryeri kontrolleri altına aldılar. Arazi kontrol edilip, halka iyice daraltıldığında, sultân, ortada bir çocuğu emziren bir ceylânı gördü. Yanına gidip çocuğu şefkatle bağrına bastı. "Oğlumun yerine bunu alayım" diye düşündü. Onu alıp, evine getirdi. Gayet sevinçli idi. Hanımına; "Oğlumuzun yerine, Allahü teâlâ bize bu çocuğu verdi. Bunu al! Yetiştir! Bizim oğlumuz olsun" dedi. Kadın çocuğa bakınca, kendi çocukları olduğunu anladı ve şiddetli bir şekilde hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Efendisine de; "Vallahi bu benim oğlumdur" dedi. Hâdiseyi de olduğu gibi anlattı. Sultan da; "Onu bize kavuşturan Allahü teâlâya hamdolsun" diyerek, Allahü teâlâya şükretti. Kadın, çocuğu emzirip ihtimâm ile büyüttü. Kur'ân-ı kerîm okumasını öğretti. Yedi yaşına gelince, Kur'ân-ı kerîmin kırâatine âit ilimleri öğrenmeye başladı. Güzel bir şekilde yetişti. İnsanlardan ayrı ve uzak bir hâli vardı. Dünyâ malına rağbet etmezdi. Babası memleketinin sultânı olduğundan, dünyâ

ni'metlerinden fazlasıyla çok çok fâidelenmek elinde ve gayet kolay olduğu hâlde, o bunlara hiç iltifât etmez, kalın kumaşlardan elbise giyer, fakirler arasında bulunur, peksimet, limon ve tuz yerdi. Evliyâlık yolunda bulunanlara mahsûs olan bu hâlini anlıyamıyan ba'zı insanlar, elinde çok fazla imkânları olduğu hâlde, dünyâ ni'metlerinden niçin istifâde etmiyor diye buna hayret ederlerdi. Ebü'l-Abbâs hazretleri de, bu insanların niçin bu kadar gaflette olduklarına, dünyânın gelip-geçici, aldatıcı ve çabuk bitici zevk ve eğlencelerine dalarak, sonsuz olan âhıret için hazırlanmayı ihmâl etmelerine ve böylece ebedî olan, bitmeyen hakîkî saadete, sonsuz ni'metlere kavuşmaktan mahrûm kalmalarına çok hayret ediyordu. Ebü'l-Abbâs el-Basîr, memleketinde bir zaman kaldıktan sonra Mısır'a gitti. Nil nehri kenarında yerleşti. Nil nehri kıyısında Bâb-ül-hark denilen yerde bulunan tekkesinde, talebelerine ders verirdi. Ebü's-Sü'ûd'un tekkesi ise, Nil'in karşı kıyısında Bâb-ül-Kantara denilen yerde idi. Bu iki zât, birbirleri ile mektûplaşırlardı. Ebü'l-Abbâs hazretleri mektûp göndereceği zaman, mektûbu Nil nehrine su üzerine bırakırdı. Mektûbu karşı kıyıdan alırlardı. Orada bulunan Ebü's-Sü'ûd hazretleri cevap yazarak yine aynı şekilde nehrin üzerine bırakır, bu taraftan alırlardı. Alınan ve gönderilen mektûplar. Allahü teâlânın izni ile hiç ıslanmazdı.

Evliyâdan Hâtem isimli bir zât şöyle anlatır: "Ben, Ebü's-Sü'ûd hazretlerine yirmi sene hizmet ettim. Kendisinden, bana bu yolda ahd vermesini (beni me'zûn etmesini) istedim. Bana; "Sen benim evlâdımdan, (benim yanımda yetişecek kimselerden) değilsin. Sen, Magrib memleketinden gelecek olan kardeşim Ebü'l-Abbâs'ın evlâdındansın" buyurdu. Nihâyet Ebü'l-Abbâs hazretleri Mısır'a gelince, Ebü's-Sü'ûd hazretleri, Hâtim'e dedi ki; "Senin üstadın, seni yetiştirecek zât bu gece geldi. Bulak şehrine git! Orada o zât ile konuş!" Bunun üzerine Hatim, Bulak şehrine gelip Ebü'l-Abbâs'ı buldu. Bu sebeble Ebü'l-Abbâs ile Mısır'da ilk karşılaşan zât, bu Hatim oldu. Ebü'l-Abbâs, Hâtim'i görünce, kendisiyle müsâfeha etti. Hatim hiçbir şey söylemeden, Ebü'l-Abbâs (r.a.); "Evlâdım Hatim, hoşgeldin. Allahü teâlâ, kardeşim Ebü's-Sü'ûd'a hayırlı karşılıklar ihsân buyursun ki, biz gelinceye kadar seni korudu, himâye etti" buyurdu.

Bir defasında Ebü'l-Abbâs hazretlerinin hanımı, yüksek rütbeli emirlerden birinin evinde verilecek olan bir düğün yemeğine da'vet edildi. Hanım, efendisine danıştı. O da, bu düğün yemeğine gidebileceğine dâir kendisine izin verdi. Bu hanımın da, yamalı bir elbisesi vardı ve başka elbisesi yoktu. "Bu elbise ile gidebilirim değil mi?" diye arzedince; "Evet, bu elbise ile gidiniz!" buyurdu. Hanımı hiç i'tirâz etmeden "Peki efendim" deyip gitti. Yolda giderken, Allahü teâlânın izni ile mantosunun altındaki o yamalı elbise ipeğe çevrildi. Hem öyle ki, bu ipek elbise, gümüş tel ipliklerle çok güzel süslenmişti. Ayrıca yüzük ve benzeri şekilde öyle kıymetli zînet eşyası olmuştu ki, bunlar, sultânların bile hazînelerinde bulunmayan cinstendi. Ebü'l-Abbâs hazretlerinin hanımı bu hâl ile düğün evîne vardığında, orada bulunan kadınlar hayretler içinde kaldılar. "Bu fakir bir kadın idi. Bu zînet nasıl oluyor?" dediler. Hattâ orada bulunan zengin kadınlardan biri, gelen hanımın üzerinde bulunan çok, kıymetli mücevherlerden sâdece bir tanesini bin dinara almak istedi ise de, o; "Benim bunları satmak için iznim yok" dedi. Daha sonra da'vet bitip, hanım eve dönünce. Ebü'l-Abbâs hazretlerine olanları anlattı. O da tebessüm ederek buyurdu ki: "Allahü teâlâ kullarından dilediğini gizler. Ya'nî, Allahü teâlâ indinde senin derecen çok yüksek olmakla beraber, Allahü teâlâ seni o yamalı elbise içinde gizliyor." Bu söz üzerine, Ebü'l-Abbâs hazretlerinin hanımı çok sevindi ve hâline çok şükretti.

İmâm-ı Menâvî ve Sehâvî (r.aleyhimâ) diyorlar ki: Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Endülüsî el-Hazrecî (r.a.) çok yüksek âlimlerdendir. Talebe yetiştirmekte tam bir üstâd idi. Doğruluk ve

cömertlik kaynağı idi. Vaktinin kutbu ve gavsı idi. Zamanında bulunan evliyânın en yükseklerinden idi. Babası, Magrib beldesinden birinde sultân idi." Ebü'l-Abbâs (r.a.) Mısır'dan yürüyerek hacca gitti. Mekke-i mükerremede. Ebü'l-Haccâc el-Aksarî ile karşılaştı. Harem-i şerîfte bir yerde oturup sohbet ediyorlardı. Bir ara Ebü'l-Haccâc, Ebü'l-Abbâs'a; "Siz Kâ'be-i muazzamayı çok tavaf ettiniz mi?" diye sordu. Ebü'l-Abbâs hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, beytini (Kâ'be-i muazzamayı) o kulların etrâfında tavaf ettirir." Bu söz üzerine Ebü'l-Haccâc etrâfına bakındı. Bir de ne görsün, Kâ'be etrâflarında dönüyordu. Bu hâdiseyi nakleden Burhan el-Enbâsî isimli zât anlattıktan sonra diyor ki: "Bu hâdise inkâr edilemez.. Sâlihlerden buna benzer haberler çok gelmiştir."

Yukarıda da geçtiği gibi, Ebü'l-Abbâs hazretleri, yemek olarak peksimet, limon ve tuzlu şeyleri, zarûret miktarı yer, gelenlere de onlardan ikram ederdi. Ebü's-Sü'ûd bin Ebi'l-Âşir ismindeki zâtın ve talebelerinin âdeti ise, tatlı ve lezzetli yemekler idi. Ebü'l-Abbâs'ın talebelerinden bir grup, bu güzel yemeklere kavuşmak arzusuyla bu zâtın yanına gitmeye karar verdiler. O yemeklere meyletmeleri sebebiyle Ebü's-Sü'ûd hazretlerinin dergâhına geldiler. O zât, kalb gözüyle bunların niyetlerini, maksadlarını anladı. Onlara ikram olarak, dilimlenmiş peksimet ve ekşi limon verdi. Onlar kendi kendilerine; "Biz hocamızın yanına dönelim ve Allahü teâlânın bizim için taksim ettiği rızka kanâat edelim" dediler. Hocalarının yanına geldiklerinde, Ebü'l-Abbâs (r.a.) kalb gözüyle bunların hâlini anladı ve onlardan birine; "Şu tuğlayı al! Kuyumcuya git! Onu sat!" buyurdu. O kimse tuğlaya bakınca, sapsarı altın olduğunu gördü. O altını bin dînâra satıp, parasını aldı, hocasına getirdi. Hocası orada bulunanlara: "Burada, bulunanlar içinde kaç taneniz fakirdir?" diye sordu. "On tane" dediler. O on kişiye; "Her biriniz buradan yüzer dînâr alsın ve sohbetimizden ayrılsınlar. Çünkü biz fakirler, dünyalık istiyenler ile sohbet etmeyiz. Sizler dünyâya ve dünyâ malının aldatıcı güzelliğine meylettiniz" buyurdu. O talebeler bu hâle çok fazla üzülerek ve yalvararak dediler ki; "Ey efendim! Bizim ona ihtiyâcımız yok. Biz dünyâ malını istemiyoruz. Sizin sohbetinizden başka birşeye rağbet etmiyoruz" dediler. O zaman buyurdu ki: "Bu bin dînârı kuyumcuya iade ediniz! Ona verdiğiniz tuğlayı da bana getiriniz!"

Getirdiler, o altın hâlinde bulunan tuğla eski hâline gelip, normal tuğla oldu. Ebü'l-Abbâs hazretleri, o tuğlayı bir köşeye doğru attı. Sohbetine devam etti.

Ebü'l-Abbâs hazretlerinin vefâtından bir zaman sonra, talebelerinden biri, o zamanda bulunan meşhûr âlimlerden Abdürrahîm el-Kınâvî'nin huzûruna giderek, ona talebe olmak istedi. Müsâfeha etmek üzere elini uzattığı sırada, Abdürrahîm el-Kınâvî henüz elini uzatmadan evvel, duvardan Ebü'l-Abbâs hazretlerinin elinin çıktığı görüldü ve talebesinin elini tutarak müsâfeha etti. Bunun üzerine Abdürrahîm el-Kınâvî buyurdu ki: "Allahü teâlâ, kardeşim Ebü'l-Abbâs'a rahmet eylesin ki, hayâtında da vefâtından sonra da talebelerine sahip çıkıyor ve başkalarına gitmesine mâni oluyor."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 302

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 3

EBÜ'L-ABBÂS EL-MÜLESSEM (Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-Kurtubî)

Kelâm âlimlerinden. İsmi. Ahmed bin Muhammed bin Ömer bin Yûsuf bin Ömer bin Abdülmün'im el-Kurtubî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs ve lakabı Ziyâüddîn'dir. Devamlı olarak yüzünü peçe ile örttüğü için el-Mülessem diye tanınır. Mısır'da Nil sahilinde bulunan Kûs ve Sa'îd şehirlerinde ikâmet ederdi. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 672 (m. 1274) senesi Receb ayının 24. Salı günü Kûs şehrinde vefât etti. Orada bulunan dergâhının bahçesine defn olundu. Kabrini ziyâret edenler, mübârek rûhâniyetinden feyz almaktadırlar. Talebelerinin en büyüklerinden olan Abdülgaffâr bin Nûh, "El-Vahîd fî ehl-it-tevhîd" kitabında, hocasının kerâmetlerini uzun yazmıştır. Bu kitapta zikredildiğine göre, Ebü'l-Abbâs el-Mülessem garîb hâller ve kerâmetler sahibi idi. Dünyâya düşkün olmamak, Allahü teâlâdan gâfil olmamak için kıldan yapılmış bir elbise giyerdi. Gömlek ve aba gibi diğer elbiseleri, bu kıldan yapılmış elbisenin üzerine giyerdi. Orta boylu, yakışıklı, hoş sohbetli bir zât idi. Yanına birşey sormak için biri gelse, daha o kimse birşey söylemeden, suâlinin cevâbını söylerdi. Devamlı ibâdet ve tâatle, Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl olurdu. Geceleri de ibâdet eder, bir an ibâdetten uzak kalmazdı. Kendisini sevenlerin evlerine gider, onları sevindirirdi. Yolda yürürken bile Kur'ân-ı kerîm okur, boş durmazdı. Kendisini ziyârete gelenleri, babalarının ve dedelerinin isimleriyle hitâb ederek ve hepsi için duâ ederek karşılardı. Acem, Irak. Çin ve başka yerlerden gelenleri de böyle isimleriyle hitâb ederek, baba ve dedelerinin isimlerini söyleyerek karşılardı. Gelenlere memleketlerinden haber verir, "Akrabalarınızdan falanca kimse bizi severdi" derdi. Abdülgaffâr, Ebü'l-Abbâs'a birşey sormak istese veya onu görmek arzu etse, bu düşünce hatırından geçer geçmez, Ebü'l-Abbâs hazretleri o sırada orada olsa da, olmasa da, Abdülgaffâr'a görünür, onun arzusu böylece yerine gelmiş olurdu. Abdülgaffâr bin Nûh diyor ki: "Sâlihlerden biri bana geldi ve Ebü'l-Abbâs (r.a.) hakkında insanlar arasında söylenen ba'zı şeyleri kendisine sormamı istedi. Söylentiler, Ebü'l-Abbâs'ın, Yûnus aleyhisselâmın kavminden olduğu ve İmâm-ı Şafiî'yi görerek onun arkasında namaz kıldığı idi. İnsanlar arasında böyle bir şayia yayılmıştı. Bu sırada bir çocuk geldi ve "Ebü'l-Abbâs evdedir, seni çağırıyor" dedi. O esnada elbisemi yıkamış idim. Başka elbisem de yok idi. Hemen üzerime birşeyler bürünerek (örtünerek) hocamın evine gittim. Selâm verdim ve oturdum. Ona Mekke'de olanları sordum, inanıyordum ki, o her sene hac yapıyordu. Zîrâ her hac mevsiminde ortadan kayboluyor, hac mevsimi geçmeyince de ortalarda görünmüyordu. Hacda ne olduğunu sorunca, olanları anlattı. Bundan sonra o sâlih kimsenin sorduğu şeyi düşündüm. Bu daha hatırıma gelir gelmez, bana döndü ve; "Ey genç! Ben, Yûsuf aleyhisselâmın kavminden değilim. İmâm-ı Şafiî'ye gelince, o ne zaman yaşadı? Onun vefâtından sonra çok zaman geçti. Onun zamanında Câmi-i Mısır yoktu ve Kâhire de küçük bir yer idi" buyurdu. Bunu iyice anlamak istedim ve "İmâm-ı Şafiî Muhammed bin İdrîs'in arkasında namaz kıldınız mı?" dedim. Tebessüm etti: Buyurdu ki: "Uykuda ey genç, uykuda ey genç" diyor ve tebessüm ediyordu. Ben anladım ki, hocam, rü'yâsında İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) arkasında namaz kılmış idi. Hayâtında değildi."

Yine Abdülgaffâr (r.a.) şöyle anlatır: "Birgün hocam Ebü'l-Abbâs sohbet ediyor, biz de dinliyorduk. Sohbeti dinliyenler çok büyük zevk alıyorlardı. O sırada, ileride bir genç de abdest alıyordu. Abdestini bitirdikten sonra, hocam o gence; "Nereye ey evlâdım! diye sordu. O da "Câmiye, namaz kılacağım" diye cevap verince, hocam; "Ben namazı kıldım" buyurdu. Yanımızdan hiç ayrılmadığına göre, namazı ne zaman kılmış olabileceğini düşünerek hemen mescide gittim. İnsanlar mescidden çıkıyorlardı. Cemâate hocamı sordum. İçeride olduğunu, namazdan sonra biraz sohbet ettiğini onun için biraz geciktiklerini söylediler. Ben anladım ki, bu bir kerâmet idi. Ya'nî hocam, Allahü teâlânın izni ile bir anda hem namazda bulunmuş, hem de bizim yanımızda görünmüştü."

Abdülgaffâr diyor ki: "Hicaza gitmek istedim. Hocamdan izin istedim. Şimdilik yola çıkmamın uygun olmadığını bildirip izin vermedi. Gönlümde şiddetli bir sıkıntı vardı. Bir gece, dar bir yolda karanlıkta yürüyordum. Birden bir eli göğsümde gördüm. Bende bulunan sıkıntı kayboldu. Baktığımda o zâtın, hocam Ebü'l-Abbâs olduğunu gördüm. Buyurdu ki: "Ey evlâdım! Beraber gitmek istediğin kâfile esîr oldu. Hacıların seyahat ettikleri gemi battı, boğuldular. Sen ise, sözümüzü dinleyip onlardan ayrı gittiğin için kurtuldun." Daha sonra öğrendim ki, hepsi, aynen dediği gibi olmuştu."

Yine Abdülgaffâr anlatıyor: "Ebü'l-Abbâs (r.a.) hep ibâdetle meşgûl olurdu. Gündüzleri Kur'ân-ı kerîm okur, geceleri namaz kılardı. Babası doğuda sultan idi. Bir defasında kendisine; "Ey efendim! Filan kimse, filan gün ölecek, filan gemi batacak ve benzeri şeyleri söylüyorsunuz. Hâlbuki Peygamberler böyle şeyleri söylemezlerdi. Onlar kemâlleri ve kuvvetleri ile beraber, ancak kendilerine emredileni söylerlerdi. Evliyânın nûru, peygamberlik nûrunun bir damlasıdır. Niçin bu sözleri söylüyorsunuz?" dedim. Hocam bana dönerek tebessüm etti ve buyurdu ki: "Ey Genç! Bu benim irâdemle, isteğimle değildir?

Birgün kendisini fıkıh âlimi zanneden bir kimse, Ebü'l-Abbâs'ın büyüklüğünü inkâr edici sözler söyledi. Ona; "Ey fakîh! Sen başkasını bırak! Kendi hâlinle meşgûl ol! Ömrünün bitmesine yedi gün kaldı. Öleceksin!" buyurdu. O kimse, bu hâdiseden bir hafta sonra vefât etti.

Rivâyet edilir ki, Ebü'l-Abbâs'ın bulunduğu şehrin kadısı, onun büyüklüğünü inkâr ederdi. Birgün, onun hakkında zabıt tuttu. Tuttuğu zabtı, dolabına koyup kilitledi ve anahtarını da yanına aldı. Ebü'l-Abbâs'a da haber gönderip, güneş doğarken mahkemede hazır olmasını emretti. Ertesi gün güneş doğarken. Ebü'l-Abbâs kadı efendinin yanına geldi. Kâdı, hazırladığı zabtı çıkarmak için dolabı açtığında, akşam koyduğu zabtı yerinde bulamadı. Çok hayret etti. Anahtarı kimseye vermemişti. Zabtı kim alabilirdi? Bu hâlde iken Ebü'l-Abbâs (r.a.) cebinden, kadı efendinin akşam dolaba kilitlediği zabtı çıkardı, kadıya da; "Senin dolabından bu zabtı almaya gücü yeten Allahü teâlâ, senin kalbinde bulunan îmânı da almaya kâdirdir. Eğer Allahü teâlânın evliyâsına karşı gelir, büyüklüklerini inkâr edersen, sana ceza olarak kalbinden îmânı çıkartabilir" buyurdu. Bu hâl karşısında kadı çok mahcûb olup tövbe etti ve Ebü'l-Abbâs'ı muhakeme etmek düşüncesinden de vaz geçti.

Kûs şehrinde bir grup kimse, Behâüddîn isminde bir zâtın evinde toplanmışlar, sohbet ediyorlardı. Sohbet esnasında Kâdı Izâb isminde bir zât, Ebü'l-Abbâs el-Mülessem hazretlerinin kerâmetlerinden bahsediyordu. Orada bulunanlardan birisi, bu sözlere i'tirâz ederek: "Bize böyle sözleri söyleme. Eğer o, hakîkaten sâlih bir zât ise, kerâmet sahibi ise, hemen şu anda buraya gelir" dedi. Orada bulunanlardan ba'zıları da bunu tasdik ederek aynı şeyi istediler. Ebü'l-Abbâs o sırada, bunların bulundukları yerden uzakta bir yerde bulunuyordu. O kimseler böyle şeyler söyler söylemez, Ebü'l-Abbâs hazretleri içeri girip; "Selâmün aleyküm" dedi. Orada bulunanlar, Ebü'l-Abbâs'ın selâmını aldılar ve onun bu kerâmetinden dolayı hayrette kaldılar. Ebü'l-Abbâs (r.a.) orada bulunan ve kendisine i'tirâz edip, büyüklüğünü inkâr edenlere dönerek; "Aleyhimde konuştunuz" buyurdu ve oradan ayrılıp gitti. Orada bulunanların hayret ve teaccübleri daha da arttı.

Talhâ isminde bir zâtın hanımı anlatır: "Birgün efendim bana, yarın eve Ebü'l-Abbâs hazretlerinin geleceğini, bunun için yemek hazırlamamı söyledi. O günlerde hâmile idim. Bir iş yapmaya mecâlim yoktu. Canım sıkıldı ve yine bana iş çıktı diye üzüldüm. O gece rü'yâmda, ateşten bir kuyu gördüm. Dün. Ebü'l-Abbâs hazretleri hakkında düşündüğüm uygunsuz şeyler

sebebiyle, o kuyuya atılmak üzere iken uyandım. Önceki düşüncelerime pişman oldum ve bundan sonra kendisine çok muhabbet ettim."

Necmüddîn isminde birisi bir yere gidiyordu. Yolda Ebü'l-Abbâs el-Mülessem'e rastladı. Bineğine onun da binebileceğini söyledi ise de, Ebü'l-Abbâs teşekkür edip kabûl etmedi. Necmüddîn de sür'atle ilerleyip gideceği yere vardı. Orada Ebü'l-Abbâs hazretlerinin kendisinden çok önce şehre varmış olduğunu öğrendi. Onun bu kerâmetine şâhid olduktan sonra, ona olan muhabbeti ve bağlılığı fazlalaştı.

Ebü'l-Abbâs el-Mülessem (r.a.) bir defasında uyuyordu. Uyandığında, rengi solmuş, benzi sararmış ve korku içinde idi. Sebebi sorulduğunda şöyle anlattı: "Rü'yâmda Cehennemi gördüm. Cehennem meleklerinin reîsi olan Mâlik bana; "Sen burada ne arıyorsun? Sen Cehennem ehlinden değilsin" dedi. Böyle olduğu hâlde, bana çok yumuşak konuşup, hoş davrandığı hâlde, onun heybetinin fazlalığından bu hâle geldim."

Ebü'l-Abbâs'ın geleceğe âit hayret verici keşifleri vardı. Olacak diye haber verdiği şey, Allahü teâlânın dilemesiyle, bildirdiği gibi olurdu. Bunları kendi irâdesi, düşüncesi ile söylemediğini, Allahü teâlâ tarafından kalbine ilham olunduğunu, bildirildiğini söylerdi.

Buyurdu ki: "Allahü teâlâya yaklaşmak yolunda bulunan bir velî Resûlullah (s.a.v.) efendimize olan hürmet, muhabbet ve bağlılığı, O'nu anlaması, O'nun bildirdiği İslâmiyet yoluna sımsıkı sarılması, hürmette kusur etmemesi ve O'nun edebi ile edeblenmesi nisbetinde velîdir. Başka şekilde ilerlemek bu yolda mümkün değildir.

"Zecr-ül-müfterî alâ Ebü'l-Hasen-i Eş'arî" isimli eseri vardır.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 308

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 157

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 35

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 521

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 141

6) Tabakat-ül-evliyâ sh. 420

7) El-Vahîd fî sulûki ehl-it-tevhîd (Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad efendi kısmı No: 1794, Lâleli kısmı No: 1583/2)

EBÜ'L-ABBÂS-I MÜRSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Muhammed el-Endülüsî, el-Mürsî, el-Ensârî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Aslen Endülüs'te bulunan Mürsiyye şehrinden olup, Mısır'da İskenderiyye şehrinde otururdu. Buna nisbetle kendisine Endülüsî ve Mürsî denilmiştir. 616 (m. 1219) senesinde doğdu. 686 (m. 1287) senesinde İskenderiyye'de vefât etti.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın en büyüklerindendir. Evliyâlık yolunda talebeleri yetiştirmek, ma'nevî yönden terbiye etmek için, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerinin vefâtından sonra halîfesi oldu. Kendisi de; Tâcüddîn-i İskenderî, İmâm-ı Busayrî ve Abdullah-i İsfehânî gibi meşhûr evliyâyı yetiştirdi. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri, daha sağlığında iken talebelerine, kendisinden sonra Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'ye tâbi olmalarını işâret ederek şöyle buyurdu: "Ebü'l-Abbâs'a bağlanınız. Allahü teâlâya yemîn ederim

ki, kendini temiz tutmaktan âciz, yürüyemiyen bir köylü ona gelse, huzûrunda bulunmakla, Allahü teâlânın izni ile evliyâlık yolunda çok yükseklere çıkar. Yine Allahü teâlâya yemîn ederim ki, şimdiye kadar ne kadar velî zât gelmiş ise, bundan sonra ne kadar velî zât gelecek ise; hepsinin isimlerini, sayılarını, hâllerini, Allahü teâlâya olan yakınlıklarını, evliyâlık yolundaki derecelerini, Allahü teâlâ hem ona, hem de bana bildirdi."

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî (r.a.) hocası Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerine kavuşmasını ve ona talebe olmasını şöyle anlatır: "Mürsiyye'den Tunus'a gelmiştim. O zaman daha genç idim. Orada Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerinin ismini, büyüklüğünü duydum. Kendisiyle görüşmek istedim. Bir kimse bana, kendisiyle beraber gidebileceğimizi söyledi. Ertesi günü gidecektik. O gece rü'yâmda gördüm ki, bir dağın tepesine doğru çıkıyorum. Tepeye varınca, orada üzerinde yeşil bir hırka bulunan bir zâtı oturuyor gördüm. Sağında ve solunda iki kimse vardı. Ben ortada oturmakta olan heybetli zâta baktım. Bana zamanın halîfesi ile karşılaşıyorsun" buyurdu. Sonra uyandım. Sabah olunca, sözleştiğimiz kimse ile buluşup, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'nin huzûruna gittik. Bir de ne göreyim, Ebü'l-Hasen hazretleri, gece rü'yâmda gördüğüm zât idi. Aynen rü'yâmda gördüğüm gibi oturuyordu. Çok hayret ettim. Ben bu hâlde iken bana; "Zamanın halîfesi ile karşılaşıyorsun" buyurdu. Sonra ismimi sordu. İsmimi ve nesebimi söyledim. "Sen bana, on sene evvel arzedilmiş idin" buyurdu. Beni talebeliğe kabûl etti. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, zamanında bulunan evliyânın en büyüklerinden, kerâmetler ve hârikalar hazînesi çok yüksek bir zât idi. Onun sohbetlerine devâm etmekle, huzûrunda yüksek derece ve makam sahibi olan evliyâ pekçok olup, sayısı bilinmemektedir. Herkes, her taraftan sohbetine koşar, çok kıymetli ve te'sîrli sözlerinden istifâde etmeye çalışırdı.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî (r.a.) sohbetlerinde daha çok, akl-ı ekber denilen en büyük akıldan, İsm-i a'zamdan ve isimlerden, harflerden bahsederdi. Evliyâlık derecelerini, Allahü teâlâya yakın olanların makamlarını, Arş-ı a'lâya yakın olanların sahib oldukları üstünlükleri, evliyâdan yardım istendiği zaman imdâda yetiştiğini ve yardım ettiğini, sır ilimlerini, kader (kıyâmet) gününü, kişilerin ilimlerini, kıyâmet günü neler olacağını, Allahü teâlânın kullarına yumuşaklık, ni'met vermek, cömertlik ve intikam bakımından neler yapacağını ve bunun gibi yüksek ilimleri anlatırdı. "Akıllar zayıf olmasaydı (anlıyamıyacaklarından ve anlaşılamıyacağından korkmasaydım) Allahü teâlânın rahmetinden çok haberler verirdim" buyurdu.

Büyüklüğüne işâret olan kerâmetlerden ba'zıları şunlardır:

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'nin büyüklük hâlleri, kerâmetleri daha çocuk yaşlarda iken görülmüştür. Kendisi anlatıyor: "Küçük bir çocuk idim. Mektebe yeni gidiyordum. Bir defasında, bir levha üzerine ba'zı şeyler yazıyordum. O sırada yanıma bir kimse gelerek; "O beyaz levhayı karalama!" dedi. Ben de; "İş senin zannettiğin gibi değil. Ben buraya mühim şeyler yazıyorum. Asıl mühim olan, amel defterlerinin günah lekeleriyle karalanmamasıdır" dedim. Hocası Ebü'l-Hasen-ı Şâzilî hazretleri, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'yi çok sever, yetişmesi için husûsî gayret sarfederdi. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ Belensî (r.a.) şöyle anlattı: "Bir müddet, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri ile beraber kaldım. Sonra Endülüs'e gitmem icâb etti. Hocam Ebü'l-Hasen, vedalaşmamız sırasında bana; "Endülüs'e varınca, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî ile görüş! Onun hizmetinde bulun! Çünkü o, yüksek makamlara kavuştu, insanlar, onun bu durumunu bilmezler. Onu gördükleri gibi sıradan biri zannederler" dedi. Nihâyet yanından ayrıldım. Uzun bir yolculuktan sonra, Endülüs'e geldim. Doğruca Ebü'l-Abbâs'ın yanına gittim. Ebü'l-Abbâs beni görünce, ben birşey söylemeden; "Henüz senden önce beni kimse tanımadı. Ey Yahyâ!

Elhamdülillah zamanın kutbu ile görüştün. Hocam Ebü'l-Hasen'in sana söylediklerini kimseye söyleme!" dedi.

Bir defasında zamanın sultânı, hizmetçilerine, bir tavuğu kesmelerini, başka bir tavuğu kesmeden boğazlamalarını, sonra ikisini de aynı kazanda pişirmelerini emretti. Hizmetçiler, sultânın dediği şekilde tavukları pişirip hazırladılar. Bu sırada Ebü'l-Abbâs hazretleri de orada idi. Sultan, Ebü'l-Abbâs'ın (r.a.) kerâmet sahibi bir zât olup olmadığını anlamak için, o tavukları, yemek olarak Ebü'l-Abbâs'a ikram etti. Ebü'l-Abbâs hazretleri hizmetçiye, boğulmuş olan tavuğu göstererek kaldırmasını emredip; "Bu, leştir yenmez" buyurdu. Kalan tavuk için ise; "Bu, leş değildir. Fakat leş olan tavuğun, suyunda, o tavuk ile beraber aynı kapta piştiği için, bu da necis oldu. Onun için bu da yenmez" buyurdu.

Başka bir kimse Ebü'l-Abbâs hazretlerini imtihan için, ona helâl olduğu şüpheli olan bir yemek getirdi. Ebü'l-Abbâs hazretleri o yemeği kabûl etmedi ve; "Şüpheli birşey ile karşılaştığımda, vücûdumdaki damarlar hareket edip beni ikâz ederler" buyurdu. O kimse, hatâsını anlayıp pişman oldu. Hemen orada tövbe etti."

Bir defasında, yanında talebelerinden beş kişi ile birlikte Kûs şehrine doğru yola çıktılar. Kendisine; "Bu yolculuğunuzdan maksat nedir?" diye suâl edildiğinde; "Bunları defnetmektir" buyurdu. Soranlar, bu sözden pek birşey anlıyamadılar. Nihâyet yola çıktılar. Gerçekten o yolculukta, yanında bulunan beş kişi de vefât etti. Ebü'l-Abbâs onları defnetti. İskenderiyye'ye döndü. Yola çıkacakları zaman kendisine sorulan suâle verdiği cevabın hikmeti, böylece anlaşılmış oldu.

İskenderiyye halkı, düşman hücumundan korkup silahlanmaya başlamışlardı. Ebü'l-Abbâs (r.a.); "Korkmayın! Ben aranızda oldukça düşman size zarar veremez" buyurdu. Hakîkaten o vefât etmeden önce, düşman o şehre giremedi.

Kadının biri doğum yaparken çok sıkıntı çekti. Bir türlü doğum yapamadı. Ölecek hâle geldi. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretlerinin takkesini, o kadının karnı üzerine koydular. Allahü teâlânın izni ile hemen doğum yaptı ve kurtuldu.

Birgün Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'nin huzûruna bir kimse geldi. Gelen kimse, Kur'ân-ı kerîmi ezbere biliyordu. Meşhûr onsekiz ilimde de ihtisası vardı. Ebü'l-Abbâs'ın (r.a.) yanında bir miktar konuştu. Ebü'l-Abbâs (r.a.) edebinin çokluğundan, tevâzu ile, sessiz olarak o kimsenin anlattıklarını dinledi. Bir müddet sonra o kimse, kendisinde bulunan ilimle öğünerek ve kendini ondan üstün görerek kibirli bir şekilde Ebü'l-Abbâs'a; "Şimdi biraz da sen konuş!" dedi. Ebü'l-Abbâs; "Ey bunun öğünmesine sebeb olan şey! Çık!" buyurdu. O zât, Kur'ân-ı kerîm ve diğer ilimlere âit ne biliyorsa, hepsini bir anda unuttu. Hepsi hafızasından silindi. Şehrin sokaklarında aylak aylak dolaşır oldu. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî (r.a.) kendisine acıyıp, namaz içinde okunacak kadar olan ve çok lüzumlu olan bilgileri o kimseye iade etti. O kimse, ölünceye kadar bu hâlde kaldı. Bu kimsenin hâlini görenler, Allahü teâlânın evliyâsına düşman olmanın, onları küçük görmenin, onlara düşmanlık etmenin ve onları imtihan etmeye kalkmanın cezasının pek ağır olduğunu, böyle kimselerin elbette cezalarını göreceklerini, dünyâda da, âhırette de perişan olacaklarını iyice anladılar.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'yi sevenlerden birisi gelerek, Cum'a namazından sonra velime (düğün yemeği) vereceklerini, kabûl ederlerse, kendilerini de yemeğe da'vet ettiklerini bildirdi. Ebü'l-Abbâs (r.a.); "Peki, inşâallah gelirim" buyurdu. Daha sonra, ayrı ayrı dört kişi daha gelerek, aynı

zaman için kendisini yemeğe da'vet ettiler. Onlara da; "Peki, inşâallah gelirim" dedi. Cum'a namazı vakti oldu. Namazdan sonra, talebeleriyle oturdu. Bir yere gitmedi. Daha sonra, o da'vet eden beş kişinin hepsi ayrı ayrı gelerek, yemeklerinde bulunmakla kendilerini çok sevindirdiğini ve teşekkür ettiklerini bildirdiler. Orada bulunanlar, Ebü'l-Abbâs'ın yanlarından hiç ayrılmadığını, bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğunu anladılar.

Yine Ebü'l-Abbâs'ı çok sevenlerden birisi şöyle anlattı: "Birgün Ebü'l-Abbâs'ın arkasında namaz kılıyordum. Mübârek bedenini nurla dolu gördüm. Güneş misâli etrâfa nûr saçılıyordu. O kadar nurlu idi ki, bakmaya tahammül edemedim."

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretleri şöyle anlatıyor Mevkî ve makam sahibi, varlıklı, zengin bir kimse, büyüklerden birisine; "Sana iyilikte bulunabilirim. Arzu ve ihtiyâçlarını bana bildirebilirsin" dedi. O evliyâ zât, o kimseye şöyle söyledi: "Sen, bana böyle söylüyorsun ama, benim iki tane kölem vardır ki, ben onlara hâkimim, onlar benim emrim altındadırlar. Sen ise, bu ikisinin hâkimiyeti altındasın. Onlar sana hükmediyorlar. Ben, o iki şeyi kahrettim. Seni ise, o ikisi kahretti. O iki şeyden birisi şehvet, diğeri ise hırstır. (Şehvet; nefsin, aşırı ve zararlı istekleridir. Hırs; azgınlık, kızgınlık, sonu gelmeyen arzu demektir.) Ya'nî sen, benim kölelerimin kölesisin. Kölelerimin kölesi olan birine ihtiyâçlarımı bildirmem, ondan fayda ve menfaat beklemem nasıl doğru olabilir?"

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, sohbetlerinde hep; "Hocam Ebü'l-Hasen-i Şâzilî buyurdu ki: Hocam şöyle anlattı" şeklinde söze başlar, hep hocasından nakiller yapardı. Birgün bir kimse; "Hep hocanızdan nakil yapıyorsunuz. Hiç kendinizden birşey söylemiyorsunuz. Kendinizden birşey söylediğinizi hiç görmedik" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs şöyle cevap verdi: "Eğer istesem, "Allahü teâlâ buyurdu ki, Allahü teâlâ buyurdu ki" diyerek, nefesler adedince pekçok şey anlatırım. Eğer istesem, "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki" diyerek, nefesler adedince pekçok şey anlatırım. Eğer istesem, "Ben diyorum ki, ben diyorum ki" diyerek nefesler adedince, pekçok şey anlatırım. Ya'nî, Allahü teâlânın izni ile ilmim o kadar genişledi. O kadar çok şey biliyorum, fakat bütün bunları öğrenmeme, bu dereceye yükselmeme vesile, vâsıta olan mübârek hocama karşı edebe riâyet ederek, edebde noksanlık olmaması için ve daha çok ihsânlara kavuşmak için, hep hocamdan naklederek konuşuyorum. Lâyık ve uygun olan da budur."

Ebü'l-Abbâs, çok sıcak bir günde, asîde diye bilinen bir çeşit bulamaç yemeği pişirdi. Hâlbuki, bu yemek kış mevsiminde pişirilirdi. Kendisine dediler ki: "Efendim! Bildiğimize göre bu yemek kış mevsiminde yapılır. Başka zamanlarda yapılmaz. Sizin bu sıcak günde bu yemeği pişirip bizlere ikram etmenizin hikmetini anlıyamadık." Bunun üzerine; "Bu, Habeşistan beldelerinden birinde bu gün doğan oğlumuz Yakut'un doğum asîdesidir" buyurdu. Orada bulunanlar bu sözlerden de birşey anlıyamadılar. Fakat, hocalarının sözlerinde mutlaka bir hikmet bulunacağını bildikleri için, bu günün târihini kaydettiler. Bir zaman sonra, Habeşistanlı Yakut isminde bir genç, köle olarak, elden ele satılarak, nihâyet Ebü'l-Abbâs hazretlerinin yanına geldi, hizmetçisi oldu. Gelen gencin Habeşistanlı olduğunu. İsminin de Yakut olduğunu öğrenenler. Ebü'l-Abbâs hazretlerinin senelerce önce söyledikleri sözü hatırladılar. Hesâb ettiler. Ebü'l-Abbâs hazretleri, o sözü bu Yakut'un doğum gününde söylemişti. Böylece, o sözün hikmetini anlayıp, hocalarının büyük bir kerâmetine daha şâhid oldular.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'nin vücûdunda oniki çeşit hastalık; basur hastalığı, başka hastalıklar ve böbreklerinde taş vardı. Bununla beraber, meclisinde oturur, gelenlerle sohbet ederdi.

Otururken hiçbir zaman of, of diye inlemezdi. Onda çeşitli hastalıkların bulunduğunu kimse bilmezdi. Sohbet esnasında, bedenindeki rahatsızlıkların elem ve şiddetinden dolayı, istemiyerek de olsa yüzü kızarırdı. Ve buyururdu ki: "İnsanlara sohbet etmek için, kendi arzum ile meclis kurup oturmadım. Bilakis teşvik ve tehdid olunup, adetâ bu iş için zorlandım. Bana: "Eğer İslâmiyet bilgilerini anlatmak için meclis kurup oturmazsan, hîbe ettiğimiz ilimleri geri alırız" denildi. Ben, onun için meclis kurup insanlara sohbet ediyorum. Benim sohbetlerime devam ediniz! Benden başka bir zâtın sohbetinde bulunmaktan da sizi men etmiyorum. Bu kaynaktan daha tatlı bir kaynak bulursanız, ona koşunuz!" buyururdu. Bir ihtiyâcı olup, bunun devlet adamları tarafından görülebileceğini bilen kimseler, Ebü'l-Abbâs'a gelerek, bu hacetinin görülmesi için devlet adamlarına bir mektûp yazmasını istirhâm ettikleri zaman, mektûp yazmaz; "Ben, senin bu işinin hallolmasını Allahü teâlâdan istiyorum. O'na duâ ediyorum" buyururdu.

Ebü'l-Abbâs, her haliyle İslâmiyetin bildirdiği güzel ahlâk ile hareket eder, yanına ziyârete her gelen kimse, kendisinden memnun ayrılırdı. Talebelerine; "Ziyâretimize bir kavmin büyüğü gelirse, bizi haberdâr ediniz! Onlarla alâkadar olalım" buyururdu. Böyle kimseler, gelip ziyâret ettikten sonra ayrılırlarken, dışarıya kadar çıkarak onları uğurlar; "Onlar, uzaklardan bizi ziyârete geliyorlar. Biz ise onları ziyâret edemiyoruz. Hiç olmazsa bu şekilde yapalım" buyururdu. Kendisine gelenler yanından ayrıldıkları zaman, onlara duâ eder; müslümanın, müslüman kardeşinin gıyabında yaptığı duânın kabûl olacağını bildirirdi.

Kendisine az birşey hediye edilse, güleryüzle karşılar, kabûl ederdi. Çok fazla birşey hediye edilse, karşıdakine külfet olmamak için, kabûl etmekten çekinirdi. Hased edilmek tehlikesi olmaması için, talebelerinden birini, diğer talebeleri arasında övmezdi. Her hâli edebe tam uygun idi. Allahü teâlânın, Resûlullahın ve bu yolun büyüklerinin muhabbeti ve aşkı ile yanardı. Bunlara karşı lüzumlu edebi göstermeye her zaman gayret ederdi. Bu güzel hasletleri ile, evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuşmuş idi. "Kur'ân-ı kerîmi okuduğum zaman, Allahü teâlânın huzûrunda okuyor gibi oluyorum" buyururdu. Bir kimseden, Allahü teâlânın veya Resûlullahın (s.a.v.) mübârek isimlerini işitse, hemen ağzını o kimsenin ağzına yaklaştırarak öyle dinlerdi. O mübârek ismi anlatan, bildiren sesin, o kimsenin ağzından çıktıktan sonra havaya değil, kendi ağzına, dolayısı ile kalbine girmesini ister gibi bir hâl alırdı. Bir kimseden, "Bu gece Kadir gecesidir" sözünü duysa, "Allahü teâlâya hamdolsun ki, bizim her ânımız Kadir gecesidir" buyururdu. Ya'nî, diğer insanların sâdece Kadir gecesinde yapabildikleri ibâdetleri, tâat ve zikri, Ebü'l-Abbâs hazretleri her vakitte yapmaya devam ederdi.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî (r.a.), kendisine gelen kimselerin, hâllerini, derecelerini, Allahü teâlâ indindeki mertebelerini, Allahü teâlânın izni ile bilirdi. Gelen herkese de, bu hâllerine göre iltifât ve ikramda bulunurdu. Ba'zan huzûruna, görünüşte dînin emirlerine çok bağlı olan birisi gelir, ona hiç iltifât etmez, daha sonra görünüş i'tibâriyle günahkâr bir kimse gelir ona iltifât eder, yakınlık gösterirdi. Birincisinin, ibâdetine ve ilmine güvenerek geldiğini, ikincisinin ise, aşağı gönüllükle, kırıklıkla geldiğini, dolayısı ile ikinci gelenin birinciden hayırlı olduğunu bildirirdi.

Bir defasında hacdan gelen birisine; "Haccınız nasıl oldu?" diye sordu. O kimse, gayet rahat olduğunu, suların bol, her şeyin çok ucuza olduğunu ve buna benzer şeyler söyledi. Ebü'l-Abbâs hazretleri, o kimselerin verdiği bu cevaplara üzülerek; "Biz hacdan, orada, ilimden, feyzden ne bulduklarını suâl ediyoruz. Onlar ise, suyun bolluğundan, rahatlıktan her şeyin çok ucuz olduğundan anlatıyorlar" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, Sehl bin Abdullah-i Tüsterî'nin "Dehrin (zamanın) çocukları olmayınız. Ezelin çocukları olunuz" sözünü şöyle îzâh etti: "Ömrünüz müddetince, ilim ve amelinize güvenmeyiniz. Allahü teâlânın, ezelde sizin için ne takdîr ettiğini anlamaya çalışınız!"

Ebü'l-Abbâs hazretlerinin talebelerinden birisi, bir ara sohbetlere gelmez oldu. Birgün kendisini görüp: "Sohbetlere devam etmekten niçin ayrıldın?" diye sordu. Talebe; "Efendim, sohbetlerinizin bereketi ile olgunlaştım. Bunun için sohbetlere gelmiyorum" dedi. Bunun üzerine, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, o talebeye şöyle söyledi: "Kendisinden ilim ve edeb öğrendiğin zâtın yanında bir miktar yetişmekle onu terketmek icâb etmez, istifâde etmek husûsunda en ileride olan Hazreti Ebû Bekr'dir. Terk etse, o ederdi. Fakat değil terketmek, bir gün bile Resûlullahın (s.a.v.) sohbetinden, huzûrundan ayrılmadı. Gelmemezlik etmedi." Bu sözleri dikkatle dinleyen talebe, bundan sonra hocasının sohbetlerine devam etti.

Ebü'l-Abbâs'ın kerâmetlerinden biri şöyle meşhûr olmuştur: Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, Humeyter denilen yerde yıkanıp, defnedilince, bundan sonra oranın suyu çoğalıp tatlılaştı. Hattâ, bir kâfileye yetecek hâle gelmişti. Hâlbuki önceden böyle değildi.

Ebû Abdullah Nu'mân, Ebü'l-Abbâs hakkında yazdığı bir şiirde der ki: "O, gerçekten Şâzilî'nin ilminin vârisi idi. O bir kutub idi. Vefâtından sonra inkarcıların bile şâhid olduğu garip hâdiseler meydana geldi. Onun vefâtından sonraki acâib hâdise; cenâzesinin yıkandığı suyun çoğalması ve tatlılaşmasıdır.

Necmüddîn-i İsfehânî şöyle anlattı: "Ebü'l-Abbâs birgün bana Acem beldelerinden falanca belde ile falanca belde arasında kaç nehir var?" dedi. Ben de dört nehir olduğunu söyledim. Bunun üzerine; "Bir de senin, boğulma tehlikesiyle karşılaştığın nehir" dedi. Gerçekten ben o nehri unutmuştum. Bu nehre girmiştim. Az kalsın, boğulacaktım."

Ebü'l-Abbâs'ın yakınlarından birisi anlatır: Birgün fakîh (fıkıh âlimi) Mekîn-i Esmer'in yanından çıktım. Benim ile beraber Ebü'l-Hasen-i Cerîrî de çıktı. Bu, Ebü'l-Hasen'in talebelerinden idi. Ben kendisine selâm verdim. O da bana güler yüzle selâm verdi. Ona, beni nereden tanıdığını söyledim. Bana; seni nasıl tanımıyayım. Birgün ben Ebü'l-Abbâs'ın yanında oturuyor idim. O sırada sen de onun yanında idin. Sen onun yanından ayrılınca, ben kendisine; "Efendim! Bu genç benim pek hoşuma gidiyor, falan falan bizden ayrılıp irtibâtı kestikleri hâlde, bu genç ayrılmadı" dedim. Bunun üzerine Ebü'l-Abbâs; "Ey Ebü'l-Hasen Cerîrî! Bu genç, Allahü teâlâya da'vet eden, bir kimse olmadıkça ölmiyecektir" dedi ve dediği gibi de oldu.

Ebü'l-Hasen Cerîrî anlattı: "Bir gece Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'nin yanında idim. Onun huzûrunda, Hakîm-i Tirmizî'nin Hatem-ül-Evliyâ kitabı okunuyordu. Bu sırada birisini gördüm. Oturuyordu. Fakat bizim geldiğimizde orada yoktu. Bizim ile beraber de gelmemişti. Yakınında oturan birisine onu sordum. Bana, mevcût görünen cemaattan başka kimse olmadığını söyledi. O zaman ben sustum. Anladım ki, o benim kastettiğim, oturan zâtı görmemiştir. Cemâat dağılıp gidince: Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'ye onun kim olduğunu sordum. "Efendim, burada birisi var, geldiğimizde de yoktu. Bizim ile beraber de gelmiş değil. Bu kim?" dedim. O zaman Ebü'l-Hasen-i Şâzilî; "O, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'dir. Her gece Mukassim denen yerden gelir, sohbeti dinler, yine o gece yerine döner" dedi. Ebü'l-Hasen (r.a.) ise, o zaman İskenderiyye'de idi. Arada çok uzak mesafe vardı.

Ebü'l-Abbâs hazretlerini sevenlerden birisi şöyle anlatır: Abdest alırken bende çok defa vesvese meydana gelirdi. Bu durum Ebü'l-Abbâs'a ulaştı. Birgün bana dedi ki; "Duyduğumuza

göre, abdest alırken sende vesvese olurmuş.” Ben de; “Evet öyledir” dedim. O zaman bana; “Bu taife (ehl-i tasavvuf) Şeytanla oynar, yoksa şeytan onlarla oynayamaz” dedi. Sonra aradan epeyce zaman geçti. Tekrar huzûruna girdim. Bana; “Vesvese durumun nasıl oldu?” deyince; “Aynen devam ediyor” dedim. Bunun üzerine bana; “Eğer bu vesveseyi terk etmezsen, bize gelmiyeceksin” dedi. Bu bana ağır geldi. Çok korktum. Ondan sonra Allahü teâlânın izni ile vesvese benden kayboldu.”

Ebü’l-Abbâs (r.a.) vesvese için; “Sübhânelmelik-il-Hallâk in yeşe’ yüzhibküm ve ye’ti bihalkın cedîd. Ve mâ zâlike alallâhi biazîz” okunmasını tavsiye ederdi.

Âriflerden Necmüddîn İsfehânî anlattı: “Ebü’l-Abbâs birgün bana; “Falanca, falanca şeyin, Acem lisânında (dilinde) ismi nedir?” diye sordu. Benim kalbime, herhalde hocam Acem lisânını öğrenmek istiyor diye geldi. Kendisine Acem lisânını öğreten bir kitap getirdim. Bunu görünce tebessüm etti ve; “Acem lisânı ile istediğini sor, sana Arabca olarak cevap vereyim, Arabca istediğini sor, Acem dili ile sana cevap vereyim” dedi. Kendisine Acem lisânı ile sordum, bana Arabca ile cevap verdi. Arabca ile sordum, Acem lisânı ile cevap verdi. Sonra bana; “Sana, falanca falanca şeyin Acem dilinde ismi nedir demekten maksadım, sana latife yapmak, seni hoş tutmak içindir. Yoksa, bize herhangi bir dil yabancı olduğundan değil” buyurdu.”

Ebü’l-Abbâs-ı Mürsî hazretleri şöyle anlattı: “Bir gece rü’yâmda Hazreti Ömer bin Hattâb’ı gördüm. “Ey mü’minlerin emîri! Dünyâ sevgisinin alameti nedir?” dedim. Şöyle cevap verdi: “Kötülenme korkusu ve övülmeyi sevmektir.” Dünyâyı sevmenin alâmeti bunlar olunca, zühdün (dünyâyı terk etmenin) alâmeti, doğru yolda bulunmakta kötülenmekten korkmamak ve övülmeyi sevmemektir.”

Ebü’l-Abbâs anlattı: “Hocam Ebü’l-Hasen ile denizde gemide idik. Şiddetli rüzgâr vardı. Hocam: “Semâyı gördüm. Semâdan iki melek indi. Birisi, Mûsâ (a.s.) Hazreti Hızır’dan (a.s.) daha âlimdir diyor, diğeri ise, Hızır (a.s.) Hazreti Mûsâ’dan daha âlimdir, diyordu. Sonra semâdan başka bir melek indi. O şöyle söyledi: “Vallahi Hazreti Mûsâ’nın ilmine göre, Hazreti Hızır’ın ilmi, Süleymân’ın (a.s.) ilmine göre, Hüdhüd’ün ilmi gibidir.” O böyle deyince, ben anladım ki, Allahü teâlâ bize bu seferimizde selâmetle kurtulmayı nasîb edecek. Çünkü, Mûsâ’ya (a.s.) deniz musahhar kılınmıştı (emrine verilmişti). Denizi kolayca geçmişti” buyurdu.

O zamanda bulunan büyük âlimlerden birisi buyuruyor ki: Bu zamanda yeryüzünde, fıkıh ilminde İzzeddîn İbni Abdisselâm’dan, hadîs ilminde Zekîyüddîn Abdülazîm’den, hakîkat ilminde ise, Ebü’l-Abbâs-ı Mürsî’den daha büyük âlim yoktur.”

Ebü’l-Abbâs-ı Mürsî (r.a.) buyurdu ki:

“Peygamberlerin hepsi (aleyhimüssalâtü vesselâm), rahmetten yaratılmışlardır. Bizim Peygamberimiz ise (s.a.v.) rahmetin kendisidir.”

“Fakîh (fıkıh âlimi), kalb gözünden gaflet perdesi kalkan kimsedir.”

“Allahü teâlânın velî kulu, Allahü teâlâ katında, ana kucağındaki arslan yavrusu gibidir. Acaba o yavruya kötülük etmeyi kasd edene, anası imkân ve fırsat verir mi? Allahü teâlâ dostlarını muhafaza eder.”

“Şâzilî hazretlerinden dinledim. “Allah katında veliliği sabit olan bir kimse, ölümden korkmaz” buyurdu.”

"Allah tarafından O'nun dînini kullarına anlatmak vazîfesi alanın konuşması, çok te'sîrli olur. Âdetâ, onun üzerinde nûr parlar. Başkalarının konuşması ise, sönük ve te'sîrsiz olur."

"Kırk seneden beri Resûlullah (s.a.v.) ile beraberim. Eğer göz kırpacak kadar Resûlullahtan ayrılırsam, kendimi mü'minlerden saymam."

"Velîler, peygamberlerin, makamlarını görebilirler, ancak varamazlar."

"Bir zâlimle işbirliği yapmağa taraftar olan kimse de zâlimdir."

"Evliyânın büyüklüğüne i'tirâz ettikleri için helak olanlar, evliyâlık yoluna girerek kurtulanlardan daha çoktur."

"Hocam Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerinden işittim. Buyurdu ki: "Şayet, mü'minlerden âsî bir kimsenin nûru görülebilmiş olsaydı, gök ile yer arasını doldurduğu görülürdü. Günahkâr olmakla beraber, kendisinde îmân bulunduğu için, âsî bir mü'minin nûru gök ile yer arasını doldurursa, mü'minlerden itaatkâr olanların nûrlarının ne kadar çok olacağını düşünmek lâzımdır."

"Evliyâlık yolunda bulunan bir kimse, ortaya çıkmak, meşhûr olmak, herkes tarafından tanınmak isterse, şöhretin kölesi olur. Gizli kalmayı, bilinmemeyi istiyen, gizliliğin kölesi olur. Kim de Allahü teâlâya kul olmak arzusunda ise ve başka bir niyeti yoksa, ya'nî evliyâlık yolunda bulunmak da'vâsında samîmi ise, o kimse için, meşhûr olmak ile gizli kalmak aynıdır."

"Tayy, (katlamak, dürmek, mesafe kat etmek) küçük tayy ve büyük tayy olmak üzere iki türlüdür: Küçük tayy; evliyâlık yolunda bulunan, evliyâ olan, fakat derecesi çok yüksek olmayanlara mahsûstur ki, bir nefeste, şarktan garba gitmeleri buna misâldir. İkincisi, büyük tayy; evliyânın çok yüksek derecede bulunanlarına mahsûstur ki, evliyâlık yolunun başında, ilk derecelerinde bulunan bir velîyi, Allahü teâlânın izni ile bir nefeste (bir anda) yüksek makamlara yükseltmek, kavuşturmak buna misâldir."

"Bizim bu yolumuz, Hazreti Hasen'e dayanmaktadır. Hocalarımız silsile yoluyla Hazreti Hasen'e ulaşmaktadır. Her insanın da, kendilerinden ilim öğrendiği hocalarının silsilesini bilmesi elbette lâzımdır. Çünkü bu yolda esas olan rivâyet (nakil)dir. Dolayısiyle, rivâyet zincirinde bulunanları bilmek elbette lâzımdır."

"İnsanların çoğu, zamanlarında bulunan evliyânın kıymetini anlayamazlar, hatırını saymazlar. Vefât ettiği zaman da; "O şöyle idi, böyle idi" diye konuşurlar."

"Hocam Ebü'l-Hasen'den (r.a.) duydum; "Aralarında şu dört kimseden biri bulunan bir topluluk helak olmaz. İmâm, velî, sıddîk ve üstâd. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî, imamdır" buyurdu.

"Bir defasında, sohbetlerinde bulunmak niyetiyle hocamın yanına girmiştim. Bana; "Konuş ey evlâdım! Allahü teâlâ seni mübârek eylesin" buyurdu. Bundan sonra, Allahü teâlânın izni ile çok fasîh ve beliğ olarak konuşmaya, insanlara te'sîrli sözler söylemeye başladım."

Ebü'l-Abbâs hazretleri, birgün sakalını tutarak buyurdu ki: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, çok uzaklarda, Irak'ta, Şam'da bulunan âlimler, bu sakalın sahibinin ne olduğunu (ilminin çokluğunu) bilmiş olsalardı, aradaki uzaklığa ve yol meşakkatine bakmadan, yüzüstü sürünmek pahasına da olsa yanımıza gelirlerdi."

"Allahü teâlânın bize olan ihsânını görmek, verdiği ni'metlerin kıymetini daha iyi anlamak için, tasavvuf ehlinin sözlerini dikkatle okuyup öğreniyoruz."

"Bir kimse, tasavvuf yolunda kemâle geldikten, evliyâlık yolunda yüksek dereceye ulaştıktan sonra, her lisândan konuşabilir. Her lisân, Allahü teâlâ tarafından bir ilham olarak kendisine tanıtılır."

"Zâhirî ilimlerde âlim olan bir kimse, sıdk ile evliyânın sohbetinde bulunursa, o kimsenin ilmi artar."

"Allahü teâlânın evliyâsından, sizi hatırlamasını, hatırında tutmasını taleb etmeyiniz. Bilâkis, siz devamlı olarak o velîyi hatırınızda tutmaya gayret ediniz. Çünkü, sizin yanınızda o ne ise (siz onu ne kadar çok hatırlar iseniz) onun yanında siz de öylesiniz (o da sizi o kadar hatırlar)."

"İnsanın Allahü teâlâyı tanıması kolaydır. Çünkü Allahü teâlâ her türlü kemâl ve cemâl sıfatlarıyla ma'rûftur, tanınmaktadır. Fakat, insanın, kendisi gibi yiyip içen, görünüş i'tibâriyle kendisine benzeyen bir velîyi tanıması, anlıyabilmesi çok zordur."

"Allahü teâlâdan korkan, haram ve şüphelilerden çok sakınan, emirlere tam uyan kimse, Allahü teâlânın kendisini koruduğu kimsedir."

"Dünyâsını düzeltmek veya âhıretini düzeltmek için değil de, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışan kimseyi, Allahü teâlâ ıslâh eder, düzeltir."

"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, üstünlük ve şerefi, mahlûklardan birşey beklememekte buldum. Birgün köpek gördüm. Yanımda bulunan emeği, yemesi için önüne koydum, hiç iltifât etmedi. Ben bu hâline hayret derek, ekmeği ağzına yaklaştırdım. Yine hiç iltifât etmedi. Ya'nî mahlûklardan birşey beklemiyor ve mahlûklardan gelen birşeyi kabûl etmiyordu, o sırada gizliden bir ses duydum, köpeğin, kendisinden daha zâhid olduğu kimseye yazıklar olsun!" diyordu."

"İnsanların bağlandıkları çok ebepler, vâsıtalar vardır. Bizim sebeblerimiz: îmân ve takvâdır." Ebü'l-Abbâs hazretleri bundan sonra, **"Eğer memleketlerin halkı** (küfür ve isyândan vazgeçip) **îmân etseler, takvâ sahibi olsalardı** (Allahü teâlâdan korksalardı), **muhakkak ki, üzerlerine semâdan** (yağmur yağdırarak) **ve yerden** (bitki bitirerek) **bereketler açardık. Fakat onlar, peygamberleri yalanladılar.** (Küfür ve isyanı) **tercih etmeleri sebebiyle biz onları azapla yakalayıverdik."** (A'râf-96) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

"Allahü teâlânın bir velî kulu, kendisine eziyet, sıkıntı veren bir kimseye darılsa, o kimse o anda helak olur. Fakat velînin Allahü teâlâyı tanıması, mahlûklara merhameti pek fazla olduğundan, kendisine eziyet ve sıkıntı da verse, bir kimsenin helak olmasını istemediği için, insan ve cinlerden kendisine eziyet verenlerin sıkıntılarına tahammül eder. Kendisine sıkıntı verenlerden hiçbir kimseye de hiçbir zararı dokunmaz."

"Eğer sana, "Allahü teâlâdan korkuyor musun?" derlerse, "Evet Allahü teâlânın kalbime koyduğu korku miktarınca Allahü teâlâdan korkarım" de!" Allahü teâlâyı seviyor musun? derlerse, yine böyle cevap ver!"

Evliyâdan ba'zılarının, "Velî, yirmi sene müddetle soldaki meleğe hiçbir günah yazdırmadıkça tam velî olamaz" sözü hakkında buyurdu ki: "Bunun ma'nâsı; yirmi sene ondan hiç günah sâdır olmaz demek değildir. Belki de bunun ma'nâsı, günah işlemekte ısrar etmez, günaha devam etmez, günah işlemiş olsa bile, vakit geçirmeden derhal tövbe ve istiğfar ederek o günahı yazdırmaz demektir."

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretleri, **"**(Ey Resûlüm) **deki: "Bu** (tevhîde) **Allahü teâlâya da'vet benim** (me'mûriyetim, apaçık) **yolumdur. Ben ve bana** (îmân ve tasdik ile) **tâbi olanlar basiret üzereyiz."** (Yûsuf-108) meâlindeki âyet-i kerîmede geçen "Bana tâbi olanlar"dan maksadın; "Her husûsta benim gösterdiğim yolda bulunan, bana uyan ve gittiğim yolda gidendir" demek olduğunu bildirmiştir.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretleri, evliyâlık yolunda bulunan bir kimsenin, Allahü teâlâya duâ ederek; "Beni her ne sûretle imtihan etmek denemek istersen öyle yap! "dediğini, bunun üzerine kendisine idrar tutukluğu illeti verildiğini, bunun ise tahammülü kalmayıp, yakınlarına; "Yalancı amcanızın (benim), bu dertten kurtulması için Allahü teâlâya duâ edin!" dediğini, ya'nî sabredemediği için kendisini yalancı saydığını bildirerek, "Bu zât, ilk başta Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî; Beni affeyle!" diye yalvarsaydı, daha hayırlı olurdu" buyurdu.

"Zâhid dünyâda gurbettedir. Çünkü onun asıl vatanı âhırettir. Ya'nî o âhırete yönelmiştir. Zahidin dünyâda gurbette olması, kendisi gibi âhırete yönelmiş olanların yok denecek kadar az olup, insanların çoğunun dünyâya dalmış olması sebebiyledir. Kendisi gibi olanlar bulunmadığı için, dünyâda gurbette sayılmıştır."

"Ben, iki defa doğduğuma yemîn etsem yalan olmaz. Birincisi, herkesin bildiği normal doğum, ikincisi Allahü teâlâyı tanımak yolunda rûhumun yeniden doğuşudur."

"Allahü teâlâ, Âdemoğlunun bedenini üç kısım yaptı. İnsanın lisânı (dili) bir kısım, uzuvları, a'zâları bir kısım, kalbi de bir kısımdır. Allahü teâlâ bu kısımlardan her birine ba'zı şeyler emredip, bu emirlere uymalarını, vefa göstermelerini istedi. Kalbin vefası, Allahü teâlânın tekeffül ettiği, üzerine aldığı rızık için üzülmemesi, endişelenmemesi, kendisinde; hîle, düzen, oyun, hased gibi kötü düşüncelerin bulunmamasıdır. Lisânın (dilin) vefası, gıybet etmemesi, yalan söylememesi, dünyâsına ve âhıretine yaramıyan fâidesiz ve boş sözler söylememesi, böyle sözlerle vakit geçirmemesidir. A'zâların vefası, (Âdemoğlunun) a'zâ ile, hiçbir zaman herhangi bir günaha koşmaması ve o a'zâlar ile hiçbir kimseye eziyet vermemesidir."

"Yağcıdan yağ satın alırken, normalinden kıl kadar fazla yağ istiyen, satın aldığı miktardan fazla olarak, satıcının elindeki malda gözü olan kimsenin dîninin kuvveti kıl kadar zayıftır. Bunun gibi, kömürcüden kömür alan kimse, normal alacağı tamam olduktan sonra, "Biraz daha ver!" diyen, ya'nî aldığı ile yetinmeyen, kalanda gözü olan kimsenin kalbi, o kömürden daha karadır."

"Kâmil kimse, hâlini gizliyebilendir."

"Bir kimsenin yemeğini yediğiniz zaman, onun yanında birşeyler de içiniz ki, o kimsenin ecri, sevâbı tam olsun. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Suyu olup da, bir mü'mine bir yudum su içiren kimse, sanki İsmâil aleyhisselâmın esîr olan evlâdından yetmiş tanesini azâd eden kimse gibidir."**

"Ârif olanın dünyâsı âhıret için, âhıreti de Rabbi içindir."

"Vallahi karnıma, asla haram lokma girmedi."

"Peygamberler, ümmetleri için atıyyedir. Fakat Resûlullah (s.a.v.) efendimiz hediyyedir. Hediyye ile atıyye arasında fark vardır. Atıyye muhtaçlara, hediyye ise sevilenlere verilir."

"Hadîs-i şerîfte doğru olan tüccârın. Peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerle birlikte haşrolunacağı bildirildi. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) husûsiyetleri; emâneti eda etmek, nasihatte bulunmaktır, işte doğru olan tüccâr; emâneti eda etmek ve başkalarına nasihatte

bulunmak vasıfları ile peygamberlerle birlikte haşrolunur. Zâhir ve bâtın bakımından sıddîklar gibi olduğundan sıddîklarla birlikte haşrolunurlar. Sıddîkların husûsiyetleri odur ki; hem zâhiren, hem de bâtınen safa hâlinde bulunurlar. Şehîdlerin husûsiyetleri odur ki; cihâd ederler. Doğru olan tüccâr ise; nefsi, şeytanı ve hevâsı ile cihâd eder. Bu vasıfları sebebiyle şehîdlerle birlikte haşrolunur. Sâlihlere gelince, onlar, helâli alır, haramı terkederler, doğru olan tüccâr da helâli alır, haramı terkeder. Bu vasıfları sebebiyle sâlihlerle birlikte haşrolunur."

"Ba'zı kimseler, şu kadar hatim yaptım. Şu kadar rek'at namaz kıldım, şu kadar hac yaptım v.s. derler. Hâlbuki, onlar kötülüklerini, hatâ ve kusûrlarını sayıp onları düşünseler daha hayırlı olur. Ba'zıları da; "Benim, Allah yolunda harcanmış şu kadar senem var" derler. Hâlbuki, "Allahü teâlânın ilminde sa'îdlerden mi yoksa şakilerden miyim? diye düşünmek, ilmine ve ameline güvenmemek lâzımdır."

"Kulun iyiliği üç şeydedir. Allahü teâlâyı tanımak, nefsini tanımak ve dünyâyı tanımak. Allahü teâlâyı tanıyan ondan korkar. Dünyâyı tanıyan ona düşkün olmaz. Haramlardan, şüphelilerden ve mübahların çoğundan sakınır. Nefsini tanıyan da, Allahü teâlânın kullarına karşı mütevâzi olur."

Tama' üç harften (tı, mim ve ayn harflerinden) meydana gelen bir kelime olup, yine üç harften (be, tı ve nûn harflerinden) meydana gelen karın (batn) kelimesi gibidir. Karın; yer, acıkır, yer, acıkır ve bu, hayatta olduğu müddetçe devam eder. Ya'nî hiç doymaz. Bunun gibi, tama' sahibi olan da hiç doymaz."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 314

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 12

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 523

4) El-A'lâm cild-1, sh. 186

5) Tabakât-ül-evliyâ sh. 418

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 64

7) Nefehât-ül-üns trc. sh. 645

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1000

EBÜ'L-ABBÂS-I VÂSITÎ (Ahmed bin İbrâhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Ömer bin Ferec bin Ahmed bin Sâbûr el-Fârûsî el-Vâsıtî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. İzzeddîn el-Fârûsî diye tanınır. Aslen, Irak'ta, Dicle nehri kenarında, Vâsıt ile Mezar şehirleri arasında bulunan Fârûs kasabasındandır. 614 (m. 1218) senesi Zilka'de ayında Vâsıt şehrinde doğdu. 694 (m. 1295) senesinde Zilhicce ayının başlarında orada vefât etti.

Ebü'l-Abbâs-ı Vâsıtî (r.a.), daha çok küçük denecek yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından Kur'ân-ı kerîm okumasını öğrendi. İlim öğrenmek için çok seyahatler yaptı. Vâsıt, Bağdad, İsfehan, Dımeşk (Şam) ve başka yerlerde meşhûr âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Mekke ve Medine'de uzun zaman kaldı. Hüseyin bin Ebü'l-Hasen bin Sabit et-Tîbî, Ömer bin Kerem ed-Dîneverî, Ebü'l-Hasen el-Katî'î, Ebû Ali Hasen bin ez-Zebîdî, Ebü'l-Müneccâ (veya Ebü'n-Necâib) bin el-Lettî, Enceb bin Ebü's-Se'âde, Ebü'l-Hasen bin Ravzebe, Ahmed bin Ebü'l-Feth bin el-Meydânî, Hüseyn bin Mahmûd es-Salhânî, İsmâil bin Ebü'l-Yüsr ve daha birçok

âlimden ilim öğrendi, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Tasavvuf yolunda kendisini, zamanın en büyük evliyâsından olan Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretleri yetiştirip me'zûn etti. Ebü'l-Abbâs-ı Vâsıtî hazretleri, Berzâlî ve başka birçok büyük zâta hocalık etti. Çeşitli yerlerde bulundu. Şam'a geldiğinde, ilim öğrenmek isteyenler, hattâ ilim sahibi âlimler bile sohbetine koştu. Zâhiriyye, Nâsıriyye ve Necibiyye medreselerinde ders verdi. Şam'ın en büyük ve en meşhûr câmisi olan Emeviyye Câmii'nde hatîblik yaptı. Bir zaman sonra oradan ayrılarak Şam kâfilesi ile birlikte hacca gitti. Kitapları pek fazla olduğundan, yanında götüremedi ve birine emânet etti. Haccını yaptıktan sonra Irak kâfilesi ile, Irak'a doğum yeri olan Vâsıt'a döndü. Vefât edinceye kadar orada kaldı. Vâsıt'a geldiğinde kendisine dediler ki: "Önceleri Mekke ve Medine'de bulunuyordunuz. Sonra Şam'a geldiniz. Daha sonra hacca gittiniz. Hacdan sonra da Vâsıt'a geldiniz. O mukaddes yerleri nasıl terk ettiniz?" Bunlara cevaben buyurdu ki: "Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Bana "Vâsıt'a git! Orada vefât edersin ve babanın yanına defn olunursun" buyurdu." Birgün talebelerini toplayıp; "Haklarınızı helâl ediniz! Sefere çıkmak istiyoruz" dedi. Talebeler hayret edip, başlarını önlerine eğdiler. Bunun üzerine buyurdu ki: "Salı günü Şîrâz'a gitmek üzere yola çıkmak istiyorum. Ama zannediyorum ki, o gün öleceğim ve Şîrâz'a gidemiyeceğim." Hakîkaten de dediği gün vefât etti.

Ebü'l-Abbâs İzzeddîn el-Fârûsî, tefsîr, fıkıh, hadîs, kırâat, belagat ve diğer ilimlerde çok yüksek âlim idi. İlim öğrenmekte, ilmini arttırmakta çok gayretli idi. Öğrendiği ilmi yaymakta, talebeleri terbiye edip yetiştirmekte pek mahir idi. Hitâbeti çok kuvvetli, sözleri gayet te'sîrli idi. Âbid ve zâhid bir zât idi. Devamlı ibâdetle meşgûl olur, Allahü teâlânın rızâsı bulunmayan bir işe kat'iyyen yaklaşmazdı. İslâmın güzel ahlâkının ve faziletlerinin kendisinde toplandığı çok yüksek bir zât idi.

Birgün İbn-i Hişâm Câmii'nde insanlara namaz kıldırmak için mihraba geçtiğinde, iftitâh tekbîri almadan evvel, sağ tarafına döndü ve "Dışarı çık ve gusl abdesti al!" buyurdu. Kimse çıkmadı, ikinci defa aynı şeyi söyledi. Yine çıkan olmadı. Üçüncü defa söyleyip yine çıkan olmayınca; "Ey Osman! Dışarı çık ve gusl abdesti al!" buyurdu. Bunun üzerine safdan bir kimse çıktı. Dışarı gidip gusl abdesti aldı ve geri döndü. Ebü'l-Abbâs hazretlerinden özür diledi. Osman ismindeki bu kimse sâlih bir zât idi. Anlatıldığına göre bu zât, uykudan uyandığında çamaşırında yaşlık bulmuştu. Bunun gusl gerektirip gerektirmeyeceğini anlıyamamıştı. Nihâyet gusl gerekmiyeceğine kanâat getirip, gusl etmemiş idi. Namaza dururken, Ebü'l-Abbâs hazretleri isim söylemiyerek; "Dışarı çık ve gusl abdesti al!" buyurunca, bu zât, başka birine hitâb edildiğini düşündü. Nihâyet ismi ile söyleyince, kendi hâlinin guslü icâb ettirdiğini anlayıp çıktı ve gusl abdesti alıp ondan sonra geldi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-8, sh. 6

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 342

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1475

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 425

EBÜ'L-BEKÂ UKBERÎ (Abdullah bin Hüseyn)

Fıkıh, tefsîr ve lügat âlimi. İsmi, Abdullah bin Hüseyn bin Abdullah bin Hüseyn Ukberî olup, künyesi Ebü'l-Bekâ, lakabı Muhibbüddîn'dir. 538 (m. 1143) senesinin başlarında Bağdad'da doğup, 616 (m. 1219) târihinde, Rebî'ul-âhır ayının sekizinci Pazar günü yine burada vefât etti. Aslen, Dicle üzerinde bir yer olan Ukberâlıdır. Küçüklüğünde çiçek hastalığı sebebiyle a'mâ oldu.

Kur'ân-ı kerîmi, Ebû Hasen Betâihî'nin yanında okudu. Ebû Hasen bin Batî, Ebû Zür'a Makdisî. Ebû Bekr bin Nükûr, İbn-i Hubeyre el-Vezîr'den (r.aleyhim) hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini. Kâdı Ebû Ya'lâ es-Sagîr, Ebû Hakîm Nehrevânî'den (r.aleyhim) aldı. Fıkıh ilminde pek yükseldi. O kadar ki, kendisinden önceki büyük âlimler gibi meşhûr oldu. Nahiv ilmini; Ebû Muhammed bin Haşşâb, Ebü'l-Berekât bin Necâh'dan, lügat ilmini, İbn-i Kassâb'dan öğrendi. Muhtelif ilim dallarında çok bilgi sahibi oldu. Her taraftan talebeler ilim almak için onun yanına koştular. Çok kimse kendisinden hâdîs-i şerîf dinleyip, rivâyette bulunmuştur. İbn-i Debîsi, İbn-i Neccâr. Ziya, İbn-i Sayrafi bunlardandır. Ondan icâzet almak sûretiyle de rivâyet edenler de olmuştur. Kemâl Bezzâr bunlardandır. Arabî ilimlerde de çok talebe yetiştirmiştir. Birçok kimse ondan fıkıh ilmini almıştır. Muvaffak bin Sadaka ile Yahyâ bin Yahyâ el-Harrânî bunlar arasındadır.

Ebü'l-Bekâ, Hanbelî fıkhı, lügat, ferâiz ve hesâb derslerini okuttu. Eser yazarken usûlü şöyle idi: Hangi ilimle alâkalı eser yazacaksa, bu sahada yazılmış eserleri ister, talebelerinden birisine huzûrunda okutur, kendisi de dinler, sonra yazacağı şeyler zihninde hazır olunca onları talebelerine yazdırırdı.

Ebü'l-Bekâ, yüksek ilmi yanında, sâlih, dindar bir zât idi. Güzel ahlâk sahibi idi. Mütevâzi idi. Meşgûliyeti çok severdi. Hattâ gece ve gündüz içerisinde, boş geçen bir anlık vakti yoktu. Devamlı ilim ile uğraşırdı. Ya birisi yanında ders okur veya birisi ile ilmî müzâkereler yapar, kitap mütâlâa ederdi. Öyle ki, geceleyin bile zevcesi muhtelif ilimlere âit kitaplardan okuyup, onun da dinlediği anlatılır.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: İbn-i Nâsıh (r.a.): "Ebü'l-Bekâ (r.a.) Kur'ân-ı kerîm, fıkıh, lügat, nahiv, arûz, ferâiz, hesâb ve birçok sahalarda çok yüksek derecede idi. Muhtelif ilimlere âit meşhûr eserleri vardır. Medresede, meşhûr âlim Ebü'l-Ferec İbni Cevzî'nin asistanı idi. Çok dindar idi. Yanında ezberinden, Sa'lebî'nin "Fasih" adlı eserini, İbn-i Cinnî'nin "Tasrif"ini okudum derdi."

Abdüssamed bin Ebü'l-Ceyş (r.a.): "Dokuz ilim dalında fetvâ verirdi. Nahiv, lügat, hesâb, ferâiz, cebir, mukâbele, fıkıh. Kur'ân-ı kerîmin i'râbı (harekeleri) Şâzz kırâatlerde zamanında bir tane idi. Onun bu ilimlere dâir küçük-büyük ve orta çaplı birçok eseri vardır."

İbn-i Debîsi (r.a.); "Ebü'l-Bekâ çeşitli ilimlerde mütehassıs idi. Kur'ân-ı kerîm'in i'râbına, meşhûr kırâatlara, hadîs-i şerîflerin i'râbına, nahiv, lügat ilimlerine âit kıymetli eserleri vardır" demektedir.

İbn-i Neccâr (r.a.); "Ebü'l-Bekâ'nın (r.a.) yanında çok eserlerini okudum. Uzun bir müddet onun yanında kaldım. Hadîs ilminde güvenilir, dindar, güzel ahlâk sahibi, mütevâzi bir kimse idi" demektedir.

Eserleri: 1. Tefsîr-ül-Kur'ân, 2. El-Beyân fî i'râb-il-Kur'ân: İki cilddir, matbûdur. 3. İ'râb-üş-Şevâz, 4. Müteşâbih-ül-Kur'ân, 5. Aded-ül-Ây, 6. İ'râb-ül-hadîs, 7. Et-Ta'lîk fî mesâil-il-hılâf: Fıkıh kitabıdır. 8. Şerh-ül-Hidâye li Ebi'l-Hattâb fil-fıkh, 9. El-Merâm fî nihâyet-il-ahkâm, 10. Mezâhib-ül-fukahâ, 11. En-Nâhid fî ilm-il-ferâiz. 12. El-İ'tirâd alâ delîl-üt-telâzum ve delîl-it-tenâfi, 13. El-İstiâb fî ilm-il-hisâb, 14. El-Lübâb fil-binâ vel-i'râb, 15. Şerh-ül-İzâh. 16. Şerh-üt-telkîn fin-nahv; 17. Et-Telhîs fin-nahv, 18. El-İşâre fin-nahv, 18. Ta'lik alâ mufassal-iz-Zemahşerî. 20. Telhisi ebyât-ı şi'r li Ebî Ali, 21. Tehzîb-ül-insân bi tekvîm-il-lisân ve diğerleri.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 46
2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 109
3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 100, 101
4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 85
5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 67, 68
6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 38
7) El-A'lâm cild-4, sh. 80
8) Zeyl-i Ravdateyn sh. 119
9) Tabakat-ül-müfessirîn cild-1, sh. 224
10) Tekmiletü vefeyât-in-nâkile cild-4, sh. 378
11) El-İber cild-5, sh. 61
12) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 32

EBÜ'L-BEREKÂT İBNİ ASÂKİR (Hasen bin Muhammed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Berekât olup ismi Hasen bin Muhammed bin Hasen'dir. 544 (m. 1149) yılında Selh kasabasında doğdu.

Meşhûr târih ve hadîs âlimi ibn-i Asâkir'in yeğeni idi. Zeyn-ül-Emnâ lakabı verildi. Ebü'l-Berekât İbni Asâkir denildi. 627 (m. 1230) yılında Şam'da vefât etti.

İlmi ve ibâdetleriyle meşhûr ve ma'rûf olan Ebü'l-Berekât İbni Asâkir, başta amcaları Sâin Hibetullah ve Hâfız Ebü'l-Kâsım olmak üzere, Abdürrahmân bin Hasen Dârânî, Ebü'l-Aşâir Muhammed bin Halîl, Hasen bin Hüseyn, Hadir bin Sibl Hârisî, Ebû Necîb Sühreverdî ve daha birçok âlimden hadîs ilimlerini öğrendi. Pekçok hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Kâsım Ali bin Hasen, İbn-i Asâkir'den fıkıh bilgilerini öğrendi. Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi. Şam'da Hazîne me'mûrluğu ve Evkaf nâzırlığı yaptı. Nûreddîn Zengî tarafından Şam'da yaptırılan Nûriyye Dâr-ül-hadîsi'nde tâliblerine ilim öğretti.

Pekçok talebe yetiştirdi. Berzâlî, Hâfız Zekî Münzirî, Kemâl bin Adîm, Zeyn Hâlid, Şeref Nablûsî, Ahmed bin Hibetullah bin Asâkir, Ahmed bin İshâk ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Allahü teâlânın dînini öğrenmekte, öğretmekte, Allahü teâlânın dînini yaşamakta ve yaymakta zamanının en önde gelen âlimlerinden olan Ebü'l-Berekât Zeyn-ül-Emnâ İbni Asâkir, dünyâya hiç i'tibâr etmez, çok namaz kılar ve devamlı Allahü teâlâyı zikrederdi. Geceyi üçe bölerdi. Üçte birinde Kur'ân-ı kerîm tilâvet eder, Allahü teâlâyı anardı. Üçte birinde uyur, üçte birinde namaz kılardı. Gündüzleri de oruç tutar, ilim öğrenerek ve öğretmekle meşgûl olur, çok namaz kılardı. Çok namaz kılmasından dolayı Seccâd (çok secde eden) diye bilinirdi. Bütün yaptıklarına tövbe eder, devamlı istiğfarda bulunurdu.

Ba'zı kimseler, rü'yâlarında Hazreti Osman'ı gördüler. Resûlullahın (s.a.v.) dâmâdı ve halîfesi, iki nûr sahibi Hazreti Osman (r.a.), Zeyn-ül-Emnâ'ya selâm verdi. Kucaklaştılar. "Ey mü'minlerin emîri, Zeyn-ül-Emnâ'ya selâm mı veriyorsun?" diye sorulunca, "Evet, ona selâm veriyorum. Zîrâ o, ençok tövbe edenlerdendir. Ona Medine hurmalarından bir hurma hediye ettim" buyurdu. Zeyn-ül-Emnâ'nın kardeşi Ebü'l-Fadl, o esnada hacda idi. Hacdan dönünce; "Sana bir paket hurma getirdim" deyip Zeyn-ül-Emnâ'ya verdi ve "Herhalde Hazreti Osman veya

Hazreti Ali'nin ağacındandır" dedi. Zeyn-ül-Emnâ, "Muhakkak Hazreti Osman'ın ağacındandır" buyurup, yukarıdaki rü'yâyı anlattı.

Zeyn-ül-Emnâ; "Oruç tutmaya başladığım günden beri, bir hastalık ve benzeri bir sebeble orucumu bozmadım. Ramazan'dan önce veya sonra hastalanırdım. Yetmiş Ramazan oruç tuttum. Hiçbir Ramazan'da hastalanıp orucumu bozmadım" buyururdu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 141

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 127

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 123

EBÜ'L-FADL HILÂTÎ (Muhammed bin Ali)

Usûl ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Fadl olup ismi, Muhammed bin Ali bin Hasen'dir. Aslen Hılâtlı olduğu için, Hılâtî nisbet edildi. 675 (m. 1276) yılında Kâhire'de vefât etti.

Yakın çevresinde temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendikten sonra Bağdad'a giden Ebü'l-Fadl Hılâtî, Şihâbüddîn Ömer bin Muhammed Sühreverdî'den ilim öğrendi. Daha sonra Şam'a gitti. Orada Ebü'n-Necâ Abdullah bin Ömer Lettî'nin derslerine devam etti. Birçok âlimin ilminden istifâde etti. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde ve usûl ilminde âlim oldu. Kâhire'ye gitti. Orada kadı ta'yin edildi. Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun kullarına faydalı olmak için çok çalıştı, öğrenmiş olduğu pek kıymetli ilimleri, birçok kimseye öğretti. Güler yüzü, tatlı dili, güzel ahlâkı, cömertliği, Allahü teâlânın kullarına olan merhameti ile insanlara örnek oldu. Kendisini sevenlere sık sık nasihatlerde bulunurdu. Bu nasihatlerinde, onlara emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip yapmayanın, Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkıyla ahlâklanmayanın Cehennem ateşinden kurtulamayacağını anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Eserlerinden biri, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "El-Vecîz" adlı eserine yazdığı "Kavâid-üş-Şer' ve davâbıt-ül-asl vel-fer" adlı şerhidir.

---

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 80

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 417

3) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-8, sh. 80

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 7

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1411

EBÜ'L-GAYS BİN CEMÎL

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebü'l-Gays bin Cemîl olup, lakabı Şems-üş-Şümûs'dur (Güneşlerin güneşi). Doğum târihi bilinmeyen Ebü'l-Gays bin Cemîl, 651 (m. 1253) senesinde Yemen'de vefât etti. Beyt-ül-atâ kabristanına defn edildi. Kabri üzerine Yemen'de benzeri olmayan bir türbe yapıldı. Zühd, vera', takvâ sahibi olan Ebü'l-Gays bin Cemîl'in çok kerâmetleri görüldü.

Ebü'l-Gays bin Cemîl.ümmî idi. Ya'nî okuma ve yazması yoktu. Sohbetlerini, âlimler, fakîhler ve her sınıftan çok kimseler dinlerdi. Gelenlerin zor sorularını en güzel bir şekilde, en

anlaşılır tarzda izah eder ve cevaplandırırdı. Bu duruma herkes şaşardı. Ebü'l-Gays hazretleri kaside okumayı kabûl etmez ve kaside okuyanlarla görüşmek istemezdi.

İmâm-ı Yâfiî şöyle anlatır: "Sultânın hizmetçisi, Ebü'l-Gays'ın bir talebesine düşmanlık edip zarar veriyordu. Talebe, birgün bu düşmanlık eden hizmetçiyi dövdü. Bu durum sultâna iletilince, sultan da bu talebenin öldürülmesini emretti ve emir yerine getirildi. Talebesinin öldürüldüğünü duyunca, Ebü'l-Gays bin Cemîl çok üzüldü. Başını önüne eğip bir müddet sessizce durdu. Daha sonra sultânın vefât haberi duyuldu."

Şöyle anlatılır: "Âlimlerden birkaç tanesi, Ebü'l-Gays bin Cemil'i imtihan etmek niyetiyle geldiler. Ebü'l-Gays onlara: "Ey benim kölemin kölesi olmuş kişilere merhaba" dedi. Gelenler şaşırıp kızgınlıkla oradan ayrıldılar ve doğruca büyük âlim Hadramî'nin huzûruna gidip durumu anlattılar. O da; "Doğru söylemiş. Siz öylesiniz, ya'nî siz arzularınıza tâbi, nefsinizin kölesi olmuşsunuz. Nefs ve arzular da Ebü'l-Gays'ın kölesidir. O nefsine tâbi değildir" buyurdu."

Münâvî şöyle anlatır: "Ebü'l-Gays, birgün hocasının evine odun getirmek için ormana gitti. Odunları kesip merkebe yükliyeceği sırada, bir arslan geldi ve saldırıp merkebi yedi. O zaman Ebü'l-Gays heybetlendi ve arslana; "Şimdi bu odunumu sen taşıyacaksın" dedi. Arslan birden sâkinleşti. O da odunları onun sırtına yükleyip şehre geldi. Odunları onun sırtından indirdi ve; "Şimdi kimseye zarar vermeden yerine gideceksin" buyurdu. Arslan geri döndü. Hocası bu durumu öğrenince ona; "Oğlum, sen artık buralarda durma başka yerlere git" dedi. Hocasının bu sözü üzerine, Ebü'l-Gays oradan ayrılarak başka bir beldeye gitti. Orada Ali Ehdel isimli bir âlimin talebesi oldu. Ondan çok istifâde etti. Ve; "Ehdel hazretlerine dilsiz olarak geldim. O kalb gözümün açılmasına sebeb oldu" dedi. Daha sonra oradan ayrıldı. Talebe yetiştirmeye başladı. Çok kerâmeti görüldü."

İmâm-ı Yâfiî anlatır: "Ebü'l-Gays'in talebeleri birgün acıktıklarını ve et yemek istediklerini hocalarına arz ettiler. O da; "Falan güne kadar sabrediniz. Alış-veriş için kâfile gelsin" buyurdu. O gün olunca, kâfilenin eşkıyâlarca basıldığı haberini aldılar. Çok geçmeden, eşkiyanın bir kısmı, kâfileden aldıkları ekmekleri diğer birkaç kişi de, kervandan aldıkları öküzü getirip Ebü'l-Gays'a teslim ettiler. Ebü'l-Gays talebelerine; "Şimdi yemek hazırlığını yapınız" buyurdu. Onlarda sofrayı kurdular. Orada bulunan ba'zı kimseler, öküz etinden ve ekmekten yemediler. Yemeğe da'vet edildi iseler de yemekten kaçındılar. O zaman Ebü'l-Gays talebelere; "Siz yiyiniz. Çünkü bu kimseler şüpheli şeyleri yemekten çekiniyorlar" buyurdu. Talebeler yemeklerini yedikten sonra, birisi koşarak Ebü'l-Gays hazretlerine gelerek; "Efendim, bu talebelerinize yemeleri için ekmek yapmıştım. Fakat yolda eşkiyalar onları aldılar" dedi. Arkasından bir kişi daha koşarak gelip; "Efendim, talebelerinizin kesip yemeleri için bir öküz getiriyordum. Fakat yolda eşkiyalar aldılar" dedi. O zaman Ebü'l-Gays, ikisine hitaben; "Sizin, talebelerim için nezrettiğiniz ekmek ve et onlara ulaştı" buyurdu. Orada bulunup da ekmek ve etten yemiyenler, bu durumu öğrenince yemediklerine ve Ebü'l-Gays'ın sözünü dinlemediklerine çok pişman oldular."

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Gays bin Cemil'in talebelerinden biri, memleketine gitmişti. Orada güzel bir kız gördü ve ona tutuldu. Nihâyet bir akşam tenhâ bir yerde buluştular. O kıza kavuşmayı çok arzu eden genç, birden karşısında hocasını gördü. Kızla kendi arasında bir perde meydana geldi. Talebe derhal toparlanıp tövbe, istiğfar etti ve oradan hemen ayrıldı."

İmâm-ı Yâfiî anlatır: "Birgün şarkı söylemeyi meslek edinmiş bir kadın, Ebü'l-Gays bin Cemil'in karşısına çıktı. Kadın, Ebü'l-Gays hazretlerini görünce, kendinden geçerek bayıldı. Ayıldığı zaman bunun sebebini anlıyarak, daha önce yaptıklarına tövbe ve istiğfar edip şarkı

söylemekten vazgeçti. Ebü'l-Gays'in dergâhında altı ay kadar bir süre talebelerin çamaşırlarını yıkıyarak onlara hizmet etti ve sırtında su taşıdı. Zamanlarını da devamlı ibâdetle geçirdi."

İsmâil bin Muhammed Hadramî şöyle anlatır: "Uyanık olduğum hâlde çok kere onu karşımda gördüm. Bana nasihat eder ve tasavvuf erbâbında dört hasletin olması husûsunu söylerdi. Söylediği dört haslet şöyle idi: "Tasavvuf erbâbının her işi Allah için olmalı. O'nun rızâsını gözetmelidir, İnsanların ve kendi nefsinin istediği olmamalıdır. Allahü teâlâya giden tek yolda bulunmalıdır. O da nefse uymamakla olur. Yoldaki kadın ve kızlardan çok sakınmalıdır. Çünkü onlar kendilerine bakılmasını isterler. Bu da insanı helâka götürür."

El-Muhibbî şöyle anlatır: "Kansûh Paşa, büyük bir debdebe içerisinde ordusu ile Yemen'e geldi. Benî-Bahr denilen yerin büyüklerine bu haber ulaşınca, aralarından birini el-Lihye denilen yere gönderip, haber getirmesini istediler. O haberciye tenbîh edip; "Kansûh oradan ayrılınca onu ta'kib et bakalım Atâ'daki Ebü'l-Gays bin Cemil'i ziyâret edecek mi?" dediler. Haberci gidip Kansûh Paşa'yı ta'kib etti. Döndüğü zaman, Kansûh Paşa'nın Ebü'l-Gays bin Cemil'i ziyâret etmediğini söyledi. Oradaki büyükler; "Kansûh Paşa'ya Yemen'de fütuhat kapıları kapandı. Çünkü Ebü'l-Gays hazretlerini ziyâret edip duâ alsa idi. Çok kazançlı olacaktı" dediler."

Yine İmâm-ı Yâfiî şöyle anlatır: Muhammed bin Ebî Bekr el-Hikemî ve Ebü'l-Gays bin Cemil, Yemen'in evliyâsındandı. Vefâtlarından sonra talebeleri onların kabirlerini ziyârete geldiler ve orada bir müddet kaldılar. O esnada el-Hikemî kabrinden çıktı. Gelenlere nasihatlerde bulundu ve sohbet etti. Daha sonra da Ebü'l-Gays kabrinden elini çıkardı ve onlarla sohbet etti."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 283

2) Nefehât-ül-üns sh. 640

EBÜ'L-HASEN-İ ŞÂZİLÎ

Evliyânın büyüklerinden, hadîs âlimi ve Şâzilî yolunun ilk rehberi. İsmi, Nûreddîn Ali bin Abdullah bin Abdülcebbâr bin Temîm bin Hürmüz bin Hâtem bin Kusay bin Yûsuf bin Yûşa bin Verd bin Battal Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Îsâ bin Muhammed bin Hasen bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. Hazreti Hasen soyundan olup. Şerîftir. Künyesi. Ebü'l-Hasen olup. Mâlikî mezhebindendir.

592 (m. 1196)'de Tûnus'da Şâzile kasabasında doğdu. Tasavvuftaki silsilesi Sırrî-yi Sekatî'den gelmektedir. Aynı zamanda bu silsilede bulunan Seyyid Ahmed Rıfâî'ye bağlanmıştır. İskenderiyye'ye gelerek Şâzilîye yolunun esaslarını açıklayıp, neşretti. Doğum yerine nisbetle, "Şâzilî" lakabı ile anıldı. Arabistan'daki Hicaz halkı gibi, buğday tenli ve uzunca boylu idi. Konuşmasındaki fesahat ve tatlılık, açıklık ve vecizlik bakımından, kendisini Hicazlı zannederlerdi.

Doğduğu Şâzile kasabasında ilim tahsili yaptı. Önceleri kimya ilminde uzun çalışmalar ve araştırmalarda bulundu. Bu ilimde iyi yetişmesi için cenâb-ı Hakka yalvararak duâ ediyordu. Bu esnada, aldığı ma'nevî bir işâretle, tasavvuf yoluna bağlandı. Din ilimlerinin hepsinde mütehassıs ve derin âlim oldu. Hepsinin inceliklerine ve sırlarına kavuştu. Tefsîr, hadîs, fıkıh usûl, nahiv, sarf, lügat ilimlerinde ve zamanın fen ilimlerinde de bir tane idi. "Her istediğim zaman, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) baş gözümle görmezsem, kendimi O'nun ümmeti saymam" buyururdu. 654 (m. 1256)'da vefât etti.

Kendisi anlattı ki: "Bir arkadaşımla bir mağarada bulunuyor ve Allahü teâlânın muhabbetiyle yanmayı ve O'na kavuşmağı istiyorduk. Yarın kalbimiz, açılır, evliyâlık makamlarına kavuşuruz derdik, yarın olunca da, yine yarın açılır derdik. Yarınların sonu gelmiyordu. Birgün birden heybetli bir zât yanımıza girdi. Ona; "Kimsin?" dedik. Abdülmelik'im, ya'nî Melik olan Rabbimizin kuluyum dedi. Anladık ki, evliyâullahdandır. "Nasılsınız?" dedik. "Yarın olmazsa, öbür yarın kalbim açılır diyenin hâli nasıl olur? Allahü teâlâya, sırf Allah için ibâdet etmedikçe, vilâyet ve kurtuluş yoktur" dedi. Bu söz üzerine uyandık ve nereden geldiğini anladık. Allaha tövbe ve istiğfar ettik. Bunun üzerine kalblerimiz Allahü teâlânın muhabbetiyle doldu."

Kendisi anlattı: Seyahatte idim. Bir gece bir tepe üzerinde yattım. Yırtıcı hayvanlar sabaha kadar etrâfımda döndüler. Onlardan hiç korkmadım. Kalbimde, Allahü teâlânın korkusundan başka bir korku yoktu. O geceki ünsiyet (Allahü teâlâya yakınlık) gibi bir üns bulmamıştım. Sabah olunca hatırımdan, Allahü teâlânın üns makamından bana birşeyler verildi, diye geçti. Dereye indim. Çok fazla keklikler gördüm. Ayağımın sesini duyunca, ürküp birden uçtular. Çok korktum. Bana şöyle dediklerini duydum: "Ey Ebü'l-Hasen! Dün gece yırtıcı hayvanlar ile ünsiyet tutmuş idin, bugün sana ne oldu ki, bu keklikler uçunca korktun. Lâkin sen dün gece bizimle idin. Bugün kendi nefsinlesin." Ebü'l-Hasen-i Şâzilî şöyle anlattı: "Bir kere seksenüç gün aç kalmıştım. Hatırıma, sana bu işten nasîb verildi diye geldi. Aniden bir kimse gördüm. Bir mağaradan çıktı. Gayet güzel idi. Güneş gibi parlıyordu ve; "Biz ne iyiyiz, altı ay oldu yemek yemedik ve Hak teâlâya amel arz etmedik. Bir bahtsız seksen gün aç oldu. Hak teâlâya ameli ile nazlanır" diyordu."

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, Allahü teâlânın nihâyetsiz ihsân ve ikrâmlarına kavuşmuş, görünen ve görünmeyen bütün olgunluklara erişmişti. Çok seyahatler yaptı. Bir defasında Irak'a gitmiş ve buradaki âlimlerden Ebü'l-Feth Vâsıtî'nin sohbetinde bulunmuştu. O sıralarda zamânın en büyük evliyâsını arıyordu. Birgün, Ebü'l-Feth Vâsıtî hazretleri ona dönerek; "Sen onu Irak'ta arıyorsun. Hâlbuki aradığın kimse, senin memleketindedir. Oraya dön, orada bulacaksın" buyurması üzerine. Batı Afrika diyarı olan memleketine döndü. İslâm dîninin yüksek makamlarının sahihi olan Şerîf Ebû Muhammed Abdüsselâm İbn-i Meşîş-i Hasenî hazretlerinin, aradığı zât olduğunu anladı, İbn-i Meşîş hazretleri Rabat'daki (Ribâte'deki) bir dağda bulunan mağarada yaşamaktaydı. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, onun huzûruna çıkmak için, dağ eteğinde bulunan çeşmeden gusl abdesti aldı. Kendindeki bütün meziyetleri ve üstünlükleri unutarak, ya'nî tam bir boş kalb ve ihtiyâç ile huzûrlarına doğru yürüdü, İbn-i Meşîş hazretleri de mağaradan çıkmış, ona doğru yürüyordu. Karşılaştıklarında hocası selâm verip, Resûlullah efendimize kadar uzanan nesebini tek tek saydıktan sonra ona; "Yâ Ali, bütün ilim ve amelinizden soyunarak, tam bir ihtiyâç ile buraya çıktınız ve bizdeki dünyâ ve âhıret servetini ve zenginliğini aldınız, buyurdu. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî diyor ki: "Onun bu hitabından sonra, bende fevkalâde bir korku hâsıl oldu. Hak teâlâ kalb gözümü açıncaya kadar mübârek huzûrlarında oturdum. Sohbetlerine devam ettim." Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, hocasının yüksek derecesini bildirirken şöyle buyurdu: "Birgün hocamın huzûrunda oturuyordum. Kendi kendime; "Acaba hocam İsm-i a'zamı biliyor mu?" dedim. Bu düşünce ile meşgûl olurken, o sırada dış kapıda bulunan oğulları, bana bakıp şöyle seslenmişti: "Ey Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, şeref ve i'tibâr, İsm-i a'zamı bilmekle değil, belki İsm-i a'zama mazhar olmakladır."

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'nin hocasına olan teslimiyeti tam ve mükemmel bir hâle gelince, karşılaşacağı birçok sıkıntıları, hocası kendisine haber verdi. Şöyle vasıyyet etti: "Hak teâlâyı bir

an unutup gaflette olma. Dilini halkın diline ve kalbini halkın kalbine benzetmekten sakın, bütün uzuvların ile İslâmiyete uy. İslama uygun olmıyan şeylerden sakın. Farzları yerine getirmeye devam et. İşte o vakit Allahü teâlânın veliliği sende tamâm olur. Allahü teâlânın haklarını yerine getirmekten başka hiçbir şeyi halka hatırlatma, İşte o zaman vera' ve takvâya haram ve şüphelilerden kaçmaya tam uymuş olursun.

Ebü'l-Hasen, Şâzile kasabasında yerleştikten sonra, gerçekten birçok mihnet ve sıkıntılara mâruz kaldı. Hocalarının haber verdiği sıkıntılar açıkça meydana geldi. Sonra İskenderiyye'ye yerleşti. Doğudan ve batıdan binlerce âlim ve hak âşığı ziyâret ve sohbetlerine akın etti. Meselâ devrin büyük âlimlerinden İzzeddîn bin Abdüsselâm, Takıyüddîn bin İbn-i Dakîk-ül-Iyd, Abdülazîm Münzirî, İbn-üs-Salâh, İbn-ül-Hâcib, Celâleddîn bin Usfûr, Nebîhüddîn İbni Avf; Muhyiddîn bin Sürâka ve Muhyiddîn-i Arabî'nin talebesi el-Alem Yasin bunlar arasındaydı. Ayrıca Kâdı'l-kudâd Bedreddîn İbni Cemâ'a dahî sohbetlerine kavuşmakla iftihar ederlerdi. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî gibi evliyânın büyüklerinden olan birini yetiştirmiştir.

İbn-i Hâcib, İbn-i Abdüsselâm İzzeddîn, İbn-i Dakîk-ül-Iyd, Abdülazîm Münzirî, İbn-i Sâlih ve İbn-i Usfûr gibi büyük âlimler, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'nin meclisinde bulunmak arzusuyla, Kâhire'deki Kemaliye Medresesi'nde, muayyen vakitlerde hazır bulunarak Şifâ ve İbn-i Atıyye kitaplarını okurlardı. Dersten çıktıktan sonra da onunla beraber yaya yürürlerdi.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî; "İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın fıkıh meclisi, Abdülazîm Münzirî'nin hadîs meclisi, senin tasavvuf meclisinden daha kıymetli bir meclis yoktur diye bana müjde verildi" buyurdu.

Hızır aleyhisselâm birgün kendisine; "Ey Ebü'l-Hasen! Allahü teâlâ, seni kendisine dost edinmiştir. Kalsan da, gitsen de, O seninle beraberdir" dedi.

Birgün Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, zühdden (dünyâya rağbet etmemekten) bahsediyordu. Fakat üzerinde yeni ve güzel bir elbise vardı. O mecliste üzerinde eski elbiseler olan bir fakir vardı. Kalbinden geçirdi ki; "Ebü'l-Hasen hem zühdden anlatıyor, hem de üzerine yeni elbiseler var. Bu nasıl zâhidliktir? Hâlbuki asıl zâhid benim." Bu kimsenin kalbinden geçenleri anlıyan Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, onu yanına çağırarak; "Senin üzerindeki elbiseyi görenler, seni zâhid sanarak hürmet ederler. Bundan dolayı sende bir gurûr, kibir hâsıl olabilir. Hâlbuki benim üzerimdeki elbiseyi görenler, zâhid olduğumu anlıyamazlar. Böylece ben de, hâsıl olacak gurûrdan kurtulurum" buyurdu. Bunu dinleyen o fakir, yüksek bir yere çıkarak oradaki insanlara; "Ey insanlar! Yemîn ederim ki, biraz önce kalbimden Ebü'l-Hasen hazretleri hakkında uygun olmayan şeyler düşünmüştüm. Kalbimden geçeni anlıyarak, beni huzûrlarına çağırıp nasihat ettiler. Şimdi hakîkati anlamış bulunuyorum. Şâhid olunuz ki, huzûrunuzda tövbe istiğfar ediyorum" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen-i Şâzilî o kimseye yeni bir elbise giydirip; "Allahü teâlâ sana seçilmişlerin muhabbetini versin. Sana hayırlar, bereketler ihsân eylesin" diye duâ eyledi.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, memleketinden İskenderiyye'ye geldiğinde, o zamanın sultânı bir mektûp yazarak kendisini da'vet etti. Sultan, da'veti kabûl edip gelen Ebü'l-Hasen'e çok izzet ve ikram gösterip hürmette bulundu. Sonra İskenderiyye'ye, hürmet ederek uğurladı. Sultâna, bir müddet sonra Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hakkında iftiralarda bulundular. Öyle ki, sultan çok kızıp muhâfızına, onu öldürme emrini verdi. Muhafız, İskenderiyye'ye Ebü'l-Haşen'in huzûruna gelip sultanın emrini bildirdi ve; "Efendim, benim size çok hürmetim ve muhabbetim vardır. Sizin, Allahü teâlânın sevgili kullarından olduğunuza inanıyorum. Öyle birşey yapınız ve söyleyiniz ki, sultan bu kararından vaz geçsin" dedi. Bu sözleri dinleyen Ebü'l-Hasen-i Şâzilî dışarı çıktı.

Muhafız da onu ta'kib etti. Muhafıza dedi ki; "Şu taşa bakınız!" Muhafız, biraz önce taş olarak gördüğü cismin, şimdi altın olduğunu görerek hayret etti. Taş, Allahü teâlânın izniyle; Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'nin teveccühleri ile altın olmuştu. Muhâfıza; "Bu taşı alıp sultana götürünüz Beyt-ül-mâl hazînesine koysun buyurdu. Muhâfız taşı alıp sultânın huzûruna gitti ve iftirâ durumunu anlattı: Bu hâdise üzerine sultan İskenderiyyeye kadar gelip Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'yi ziyâret etti. Özür diledi ve ona pekçok mal ve erzaklar gönderip ihsânlarda bulundu. Fakat Şâzilî hazretleri hiçbir şey kabûl etmeyip, "Biz Rabbimizden başka hiç kimseden birşey istemeyiz buyurdu.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri buyurdu ki: Mısırda Muhammed Hanefî isminde birisi zuhûr edecek, Bizim yolumuzda olup, meşhûr ve büyük şân sahibi olacaktır. Kırmızıya bakan beyaz benizlidir. Sağ yanağında bir ben bulunur. Gözünün beyazı çok beyaz, siyahı da tam siyahtır. Yetim ve fakir olarak yetişir. Benden i'tibâren beşinci sıradaki halifemiz olur. Gerçekten öyle olmuştur. Vasıfları anlatılan Muhammed Hanefî bu büyükler yolunu Nâsıruddîn İbni Melik'den, o dedesi Şehâbüddîn bin Melik'ten, o Yâkut Arşî'den, o Mürsî'den, o da Şâzilî'den almıştır.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî anlattı: "Ben birgün seyahate çıkmıştım. Kendi kendime dedim ki: "Yâ Rabbî! Sana ne zaman şükür edici bir kul olabilirim." Bu sırada gaybden bir ses geldi ki: "Bana şükür edici bir kul olabilmen için, yeryüzünde senden fazla ni'met verilmiş bir kulun olmadığını düşünmelisin!" Bu sözleri işitince: "Yâ Rabbî! Kendimden fazla, ni'met verilmiş bir kimsenin olmadığını nasıl düşünebilirim? Zîrâ sen, Peygamberlere, âlimlere, pâdişâhlara herkesten çok ni'met verdin" dedim. Bu defa; "Eğer Peygamberlere (aleyhimüsselâm) ni'met verilmeseydi, sen doğru yolu bulamazdın. Âlimler olmasaydı, dinden çıkıp küfre girerdin. Pâdişâhlar olmasa, evinde emîn bir hâlde rahat oturabilir miydin? Bunların hepsi, sana ihsân ettiğim ni'metlerden değil midir?" buyuruldu."

Kendisi anlattı: "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördüm. "Yâ Ali! Elbiselerini kirden temizle ki, her nefesinde Allahü teâlânın imdâdına mazhar olasın" buyurdu. Yâ Resûlallah, benim elbisem hangisidir dedim, buyurdu ki; "Allahü teâlâ sana beş hil'at giydirmiştir. Muhabbet, tevhîd, ma'rifet. İmân ve İslâm hil'atlarıdır. Allahü teâlâya muhabbet edene, sevene berşey kolay olur. Allahü teâlâyı tanıyanın gözünde dünyâdan birşey kalmaz. Allahü teâlâyı vahdaniyyetle bilen, O'na hiçbir şeyi ortak koşmaz. Allahü teâlâya inanan, herşeyde emîn olur. İslâmla sıfatlanan, Hak teâlâya âsî olmaz Eğer âsî olursa, af diler. Af dilerse kabûl edilir. Ebü'l-Hasen der ki; bu izâhdan, Allahü teâlânın Kur'ân-ı kelimde meâlen; **(Ve elbiseni temizle)** âyetinin ma'nâsını anladım.

Buyurdu ki: "Biz Hakla olunca, mahlûkattan hiçbirini görmeyiz. İnsanlık icâbı baksak bile, onlar havadaki ince toz gibi görünür. Dikkatle baksan birşey bulamazsın."

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri, her sene hacca giderdi. Sonuncu defa yola çıktığı sene, talebesine, yanına bir kazma, bir ibrik ve bir de kâfur almasını emretti. Bunları niçin aldırdığını soran talebesine buyurdu ki: "Hamisre"ye varınca anlarsın." Talebesi bilâhare şöyle anlattı: "Hamisre'ye vardık. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri, gusl ederek iki rek'at namaz kıldı. Sonra seccâdede rûhunu teslim etti. Yanlarına aldıkları kazma ile mezar kazılıp ibrikle su taşınıp yıkadıktan sonra, kâfur konup hemen oraya defnedildi. Vefât ettiği yerin suyu tuzlu olduğundan birşey, yetişmezdi. Oraya definlerinden sonra, vücûdlarının bereketiyle o yerin suyu tatlı oldu ve mümbit bir yer hâline geldi."

Kendisi anlatır: Bir gece rü'yâmda Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ı gördüm. Bana, "Biliyor musun, dünyâ sevgisinin kalbden çıktığının alâmeti nedir?" diye sordu. Ben de bilmediğimi

söyledim. Bunun üzerine; "Dünyâ sevgisinin kalbden çıktığının alâmeti; bulunca vermek, olmayınca kalben rahat olmak" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî anlattı: "Birgün Melekût âlemine (melekler âlemine) çıkarılmıştım. Orada Ebû Midyen hazretlerini gördüm. Arş'ın direklerinden birine tutunmuştu. Ona dedim ki: "Ey Ebû Midyen! Sizin ilminiz ne kadardır ki, buralarda bulunuyorsunuz?" O da, "Ben, yetmişbin çeşit ilme sahibim" dedi. "Kaç tâne makamınız vardır?" dedim. O da; "Benim halifelik makamlarım dört tanedir. Ebdâllik makamında da yedinciyim" dedi. Bunun üzerine ona: "Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri hakkında ne biliyorsunuz?" diye sordum. "Şâzilî hazretlerinin ilmi benden çok fazladır. O öyle bir denizdir ki, ona yetişmek mümkün değildir" diye cevaplandırdı.

Ebû Abdullah anlattı: "Ben, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerini çok sever ve her sıkıntımda Allahü teâlâya onu vesîle ederek duâ ederdim. Cenâb-ı Hak da bütün istek ve ihtiyaçlarımı onun hürmetine ihsân eder, verirdi. Birgün Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yada gördüm. Dedim ki: "Yâ Resûlallah! Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'den râzı mısınız? Ben, her ne ihtiyâcım olursa, onu vesîle ederek Allahü teâlâdan isterim ve bütün ihtiyaçlarım yerine gelir." Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); "Ebü'l-Hasen benim evlâdımdır. Bütün evlâtlarda babalarının bir cüz'ü bulunur. Her kim ki benim bir cüz'üme temessük ederse (onu vesîle ederse), benim bütünüm ile temessük etmiş olur. Sen Ebü'l-Hasen-i vesile ederek Allahü teâlâdan birşey istediğin zaman, beni vesile ederek Allahü teâlâdan istemiş olursun" buyurdu.

Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî onun en büyük talebelerinden idi. Anlattı ki: "Cenâb-ı Hakka yemîn ederim ki, her ne zaman bir felâketle karşılaştım ve müşkilâta uğradımsa, hocam Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'yi imdâda çağırıp, kurtuldum. Ey kardeşim, sen de bir sıkıntıya düşersen, hemen onun ismini an ki, kurtulasın. Allahü teâlâ bilir ki, sana doğru bir nasihat veriyorum."

Yine Ebü'l-Abbâs anlattı: "Birgün hocam Ebü'l-Hasen hazretlerinin arkasında namaz kılıyordum. Beni hayretlere düşüren hâller müşâhede ettim. Hocamın vücûdundan o kadar çok ve parlak nûrlar çıkıyordu ki, onlara bakamıyordum."

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri, talebeleri için dâima şu nasihatte bulunurdu. Talebe, din kardeşlerini, arkadaşlarını, son derece merhametle gözetmeli, onlara son derece hürmet etmelidir, insan, içlerinden birini kendisine sohbet arkadaşı seçmeli, bu arkadaş, gaflete düştüğünde, seni uyandırmalı, ibâdette tenbelliğe düştüğünde seni heveslendirmeli, âciz kaldığın yerde sana yardım etmeli ve sen doğru yoldan kaydıkça seni doğru yola çekmeli. Sana nasihat vermeli, kötü harekette bulunduğunda veya bir günah işlediğinde sana uymayıp vaz geçirebilecek vasıflarda olmalıdır. Arkadaşlarına gelebilecek eziyetlere mâni olmalısın. Güzel ahlâk edinip, şefkat ve merhamet üzere bulunmalısın. Hak teâlâya, itaat ve ibâdeti, bu yola hizmeti gözetmeli ve buna sımsıkı sarılmalısın. Lüzumsuz şeylerle gözü meşgûl edip, gönlü dağıtmamalısın. Zira bu, insandaki şehvet kuvvetini arttırır.

Talebesi olan Seyyid Ahmed-i Zerruk, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerinin yolunu şöyle bildirmiştir: "Yolumuzun esâsı beş şeydir: 1. Gizli ve aşikâr, her halükârda Allahü teâlâdan korku hâlinde olmak. 2. Her hâl ve işinde ve ibâdetinde. Peygamberimizin (s.a.v.) ve Eshâbının (r.a.) gösterdiği doğru yola uyup, bid'atlerden, sapıklıklardan sakınmak. 3. Bollukta ve darlıkta, insanlardan birşey beklememek. 4. Aza ve çoğa râzı olmak. 5. Sevinçli veya kederli günlerde cenâb-ı Hakka sığınmak."

"Letâif-ül-minen" isimli kitapta yazıyor ki: "Ebü'l-Hasen-i Şâzilî, yaşadığı zamanda, derecesi yüksek olan büyük zâtların önderi ve alemdârı idi. Tasavvuf ehli için bir sığınak ve bir rehber idi. Hidâyet ehlinin bayrağı ve yol göstericisi idi. İrfân sahibleri için bir zînet ve bu yolun yalnız küçüklerine değil, büyüklerine de üstâd idi. Sırlar âleminde bir Zemzem kuyusu kadar derinliğe sâhibdi. Kutubdu, gavstı. [Kutb-i ebdâl (ya'nî Kutb-i medar) âlemde, dünyâda herşeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için feyz gelmesine vesile olur. Her şeyin yaratılması, rızıkların gönderilmesi, dertlerin, belâların giderilmesi, hastaların iyi olması, bedenlerin afiyette olması Kutb-i ebdâlin feyzleri ile olur. İmân sahibi olmak, hidâyete kavuşmak, ibâdet yapabilmek, günahlara tövbe etmek ise, Kutb-i irşâdın feyzleri ile olur. Her zaman her asırda Kutb-i ebdâlin bulunması lâzımdır. Hiçbir zaman bunsuz olmaz. Çünkü âlem bununla nizâm bulmaktadır. Bunlardan biri ölünce, bunun yerine başkası ta'yin edilir. Fakat Kutb-i irşâdın her zaman bulunması lâzım değildir. Öyle zamanlar olur ki, âlem îmândan ve hidâyetten büsbütün mahrûm kalır.] Künyesi Ebü'l-Hasen idi. Kutub olduğuna şehâdet edenler çok idi. Bunlardan biri Ebû Abdullah bin Nu'mân'dır. Bu zâtın şâhidliği delîl olarak yeter. Çünkü kendisi de büyük bir velî idi. Takıyyüddîn bin Dakîk-ül-Iyd: "Ben, cenâb-ı Hakka karşı ma'rifet (Allahü teâlâyı tanımak husûsunda, Şâzilî hazretlerinden ileride olanı görmedim" derdi.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî (r.a.) şöyle anlattı: "Ayzâd isimli Sahrada yolculuk yapıyordum. Hızır aleyhisselâm ile karşılaştım. Bana; "Ey Ebü'l-Hasen! Allahü teâlâ sana lütufda bulundu. Hazerde de seferde de senin arkadaşın var. Ben hep senin yanında bulunuyorum" dedi.

Âriflerden, evliyânın büyüklerinden Mekînüddîn el-Esmer (r.a.) şöyle anlattı: "Mansûra denilen yerde bir çadırda bulunuyordum. Orada, İzzeddîn İbni Abdisselâm, Mecdüddîn Ali bin Vehb el-Kuşeyrî, Muhyiddîn bin Sürâfe, Mecdüddîn Ahmîmî ve Ebü'l-Hasen-i Şâzilî (r.aleyhim) gibi büyük zâtlar da bulunuyordu. Bu sırada Kuşeyrî kitabı okunuyordu. Orada bulunanlar, sohbet esnasında ba'zı şeyler söyledikleri hâlde, Ebü'l-Hasen hazretleri hiç konuşmuyordu. "Efendim, sizi de dinlemek isteriz" dediler. Ebü'l-Hasen (r.a.): "Sizler, zamanımızın sâdâtı, büyüklerisiniz ve sizler de konuştunuz" buyurdu. "Mutlaka bir şeyler söylemenizi istiyoruz" demeleri üzerine; Ebü'l-Hasen hazretleri bir müddet tefekkür edip başını kaldırdı ve herkesin bilmediği, anlamadığı, gizli bilgilerden ince ma'rifetlerden anlatmaya başladı. Sohbet bitip Ebü'l-Hasen (r.a.) oradan ayrıldıktan sonra, İzzeddîn İbni Abdisselâm (r.a.) orada bulunanlara; "Bu sözlere iyi kulak veriniz! Bu çok yüksek bir zâttır" buyurdu." Ebü'l-Abbâs anlattı: "Hocam Ebü'l-Hasen ile vefât ettiği sene bir yolculuğa çıkmıştık. Ühmim denilen yere gelince, Ebü'l-Hasen-i Şâzilî bana dedi ki: "Dün gece şöyle bir rü'yâ gördüm. Sanki ben denizde bir gemideydim. Rüzgâr muhtelif yerlerden esiyordu. Dalgalar birbirine vuruyordu. Boğulmamız yaklaşmıştı. Denize karşı; "Ey Deniz! Eğer bana itaatle emrolundu isen, iyilik ve ihsân, Semî' ve Alîm olan Allahü teâlâya mahsûstur. Eğer bundan başkası ile emrolundu isen hüküm Azîz ve Hakim olan Allahü teâlâya mahsûstur" dedim. Bu sırada denizin şöyle dediğini duydum! "İtaat, itaat." Ebü'l-Hasen ile yolculuğumuza devam ederken, yolda vefât etti. Onu Abdâb sahrasında Hamisre'ye denilen yerde defnettik. Sonra başka bir gemiye bindik. Denizin ortasında bulunuyorduk. Deniz, Ebü'l-Hasen'in anlattığı gibi idi. Rüzgâr muhtelif yönlerden esiyor, dalgalar birbiri ile çarpışıyordu. Boğulmamız yaklaşmıştı. Ebü'l-Hasen'in sözünü unutmuştum. Fakat, durumumuz da pek tehlikeli bir hâl almıştı. Bu sırada Ebü'l-Hasen'in sözünü hatırladım. Denize hitaben bin dinar istedin. Keşke, Allahü teâlâdan Ebü'l-Abbâs'ın istediği gibi isteseydin. O, Allahü teâlâdan; kendisini dünyâ düşüncesinden muhafaza buyurmasını ve âhıret azâbından kurtarmasını diledi ve bu dilekleri kabûl oldu" buyurdu.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri Buyurdu ki:.

"Kalb huzûrsuzluğuna tutulmamak, eleme uğramamak ve günahlardan temizlenmek istersen, iyi hayırlı işlerini çoğalt."

"Günahların bağışlanması ve başa gelen belâlardan korunmak için en güzel sığınak, istiğfardır." "İlmi arttıkça günahı artan kimse, şüphesiz ki helak içindedir."

"Allahü teâlâya hakkıyla îmân ve Resûlüne tâbi olmaktan daha büyük kerâmet yoktur."

"İki iyilik vardır ki, onlar bulunduğu sürece, çok da olsa kötülüklerin zararı dokunmaz. Biri Cenâb-ı Hakkın kaza ve kaderine râzı olmak, diğeri Allahü teâlânın kullarına iyi muâmele etmek."

"Şu üç şey bir insanda mevcût olursa, ona ilmin asla bir faydası olmaz: 1. Dünyânın fâidesiz şeylerine aşırı bağlılık. 2. Âhireti hatırdan çıkarmak. 3. Fakir olmaktan korkmak."

"Bana şöyle bir nidâ geldi: Kerâmetimin sende zâhir olmasını istiyorsan, bana ibâdet ve tâate sarıl, isyan etmekden sakın!"

"Resûlullahı rü'yâda gördüm. "Ben, ilmi olanlardanım. Ama senin durumun müsâid olmayınca, Allah katında, benim de sana bir fâidem dokunmaz. Ya'nî şefaatimden fâidelenmek arzusunda isen, amele sımsıkı sarıl" buyurdu."

"En büyük günahlar ikidir: Biri dünyâ sevgisi, diğeri bilmediği bir işin başına isteyerek geçmek."

"Kalbinde dünyâ sevgisi taşıyanın takvâsı yoktur."

"Dünyâdan ve dünyâ ehlinden tamamen uzaklaşmaz isen, velilik kokusunu alamazsın."

"Âlimler meclisindeki usûl ve kâidelerden biri de, menkulat (nakil esâsı) dışında bahis açmamaktır."

"Hizb-ül-Bahr" kitabı meşhûrdur.

Ba'zıları bu kitaba i'tirâz edince, buyurdu ki: "Yemîn ederim ki, bu kitabı harf ve harf Resûlullahın mübârek ağzından, rü'yâda işitip yazdım" "Hizb-ül-bahr" okumak da, dertlerden, sıkıntılardan kurtulmak için pek faydalıdır. Çünkü bunu hazırlayan Ebü'l-Hasen-i Şâzilî büyük velîdir. Dârimî'nin "Müsned"inde Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: "Evde Bekâra sûresi başından Müflihûn'a kadar beş âyet okunduğu gece, şeytan o eve giremez" Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bir evde, şu otuzüç âyet okunduğu gece, yırtıcı hayvan ve eşkiya, düşman, sabaha kadar canına ve malına zarar yapamaz: Bekâra sûresi başından beş âyet, Âyet-el-Kürsî başından "Hâlidûn"a kadar üç âyet, Bekâra sonunda "Lillâhi"den sûr sonuna kadar üç âyet, A'râf sûresinde, "İnne Rabbeküm"den "Muhsinîn"e kadar, ellibeşden i'tibâren üç âyet, İsrâ sûresi sonundaki "Kul"den iki âyet, Saffât sûresi başından "Lazib"e kadar onbir âyet, Rahmân sûresinde "Yâ ma'şerelcin"den "Fe izâ"ya kadar iki âyet, Haşr sûresi sonunda "Lev enzelnâ"dan sûre sonuna kadar, Cin sûresi başından "Şatatâ"ya kadar dört âyet."**

Yedi defa Fâtiha okuyup, dert ve ağrı olan uzva üflenirse, şifâ hâsıl olur. Âyet-i kerîmenin ve duânın te'sîr etmesi için, okuyanın Ehl-i sünnet i'tikâdında olması, harâm işlemekten, kul hakkından sakınması, hâram ve habîs şey yememesi ve içmemesi ve karşılık olarak ücret istememesi, okunanın da i'tikâdının düzgün olması şarttır.

1) Tabakat-ül-evliyâ sh. 458
2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 79
3) Tabakat-ül-kübrâ cild-2, sh. 4
4) Menâkıb-ı Ebi'l-Hasen Şâzilî Lilfâsi
5) Ebü'l-Hasen-i Şâzilî (Ali Sâlim Ammâr)
6) The Muslim World sene 12 sayı: 179, 257
7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 137
8) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 278
9) Kevâhib-üd-düriyye
10) Hüsn-ül-muhâdara cild-1 sh. 298
11) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2 sh. 175
12) Ebü'l-Hasen-i Şâzîlî (Doktor Abdülhalim Mahmûd)

EBÜ'L-HASEN İBN-ÜS-SABBAG

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Humeyd (veya Ahmed) bin İsmâil bin Yûsuf el-Kûsî es-Saîdî olup, Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Mısır'da, Nil nehrinin sahilinde bulunan Kûs kasabasındandır. Buna nisbetle Kûsî denilmiştir. Doğum târihi kâtî olarak bilinmemekte olup, 612 (m. 1215)'de başka bir rivâyette 613 (m. 1216) senesi Şa'bân ayının ortalarında, Mısır'da Nil nehri sahilinde bulunan ve Kûs'a yakın şehirlerden olan Kınâ şehrinde vefât etti. Ders verdiği medresenin bahçesine, hocası Abdurrahim el-Kınâvî hazretlerinin yanına defnedildi. Kabrini ziyâret edip, onun hürmeti için, onu vesile edilerek yapılan duânın kabûl olunduğu çok görülmüştür.

Ebü'l-Hasen el-Kûsî hazretleri, o zamanda bulunan evliyânın en büyüklerinden Abdürrahîm el-Kınâvî hazretlerinin dâmâdı ve en üstün talebesi idi. Zâhirî ve batınî bir çok ilimleri ondan öğrendi. Ayrıca; İbn-i Dakîk-il-Iyd (Muhammed bin Ali el-Kuşeyrî), Ebû Yahyâ bin Şafiî, Ebü'l-Kâsım el-Meragî gibi meşhûr âlimlerin sohbetlerinde bulunup, kendilerinden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Ebû Yahyâ, Yûsuf bin Muhammed bin Ali Ebû İshâk bin Adîs, İlmüddîn Ebû Tâhir İsmâil bin İbrâhim bin Ca'fer el-Menfelûtî ve başka âlimler ilim öğrendiler.

Ebü'l-Hasen el-Kûsî hazretleri, hâli ve yaşayışı insanlara örnek fazîletler ve kerâmetler sahibi çok yüksek bir zât idi. Tasavvuf ehli zâtların sohbetlerinde çok bulunurdu. Babası, elbise ve kumaş boyacılığı yapardı. Oğluna da; "Bana yardım etmiyorsun, gidip sûfîlerin sohbetinde bulunuyorsun" diyerek ona kırılıyordu. Birgün Ebü'l-Hasen (r.a.), boyanacak elbiselerden birini, boyanın içine batırdı. Babası, hiddetlenip; "Ne yaptın? O elbise, o boya ile boyanmayacaktı. Elbisenin sahibine ne cevap vereceğim?" diye çıkıştı. Ebü'l-Hasen, elbiseyi boyanın içinden çıkarınca, o boyanın rengine değil, olması istenilen renge boyanmış olduğu görüldü. Babası, bu hâlden sonra oğlunu serbest bıraktı. Sûfîlerin sohbetlerinde bulunmasına hiç mâni olmadı.

Ebü'l-Hasen bin Sabbag hazretlerinin, talebelerine ders verdiği bir hânegâhı vardı. Hergün ve gecesinde bir defa hânegâha giderek, talebelerinin hâllerini kontrol ederdi. Bir Ramazân-ı şerîfin son gecesi yine hânegâha geldiğinde, talebelerden birisinin ağlamakta olduğunu görüp, sebebini sordu. O talebe şöyle anlattı: "Efendim! Bu gece rü'yâmda, bu gecenin Kadir gecesi olduğunu müşâhede ettim (gördüm). Herkes secde ediyordu. Ben de secde etmek istedim. Ne

kadar gayret ettiysem de secde edemedim. Sanki karnımda demirden bir direk vardı ve ben de eğilemiyordum. Bu demir direk, secde etmeme mâni oluyordu.” Talebenin bu anlattıklarını dinleyen Ebü’l-Hasen hazretleri, tebessüm edip buyurdu ki: “Evlâdım! Bunun için hüzünlenme! Korkma! O demir bir direk gibi secde etmene mâni olan şey, senin içine bizim tarafımızdan konulmuş bir şeydir. Senin gördüğün o hâl, şeytanî bir hâldir. Eğer sen secde etmiş olsaydın, şeytan senin içine girmek için yol bulmuş olacaktı.” Bu sözleri dinleyen talebe; “Bu hâlin böyle olduğunu ben nereden bileyim? Hâl gerçekten bu anlatılan gibi midir?” diye düşündü. Hatırına gelen bu ve bunun gibi şüpheye düşürücü düşünceler içindeyken, Ebü’l-Hasen hazretleri o talebeye: “Ben sana böyle söylüyorum. Yoksa delîl mi istiyorsun?” buyurdu. Bundan sonra da sağ elini uzattı. Talebe gördü ki, hocasının sağ eli, meşrıka kadar uzandı. Sonra sol elini uzattı. O da magribe kadar uzandı. Sonra sağ elini sol eline doğru yaklaştırdı. O kadar ki, iki elinin birleşmesi için arada çok az bir mesafe kalmıştı. Nihâyet iki eli arasında, gördüğüm nûr, insan şeklinde duruyordu. Benim nûr şeklinde gördüğüm o şey, şimdi siyah ve çok çirkin bir şekildeydi ve Ebü’l-Hasen hazretlerine, kendisini bırakması için yalvarıyordu. Ebü’l-Hasen (r.a.) ellerini biraz daha yaklaştırdı. O elindeki acâib şeyin bağırması, feryadı daha da fazlalaştı. Nihâyet, o iğrenç ve çirkin şekil bir duman hâline geldi. Havada yok olup gitti. Bu hâli müşâhede eden talebenin gönlüne gelen i’tirâz ve şüphe şeklindeki düşünceler de yok oldu.

Ebü’l-Hasen Ali İbn-üs-Sabbag hazretlerinin talebelerinden Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Kureşî (r.a.) şöyle anlatıyor: “Ben, Ebü’l-Hasen bin Sabbag’ın hizmetinde bulunuyordum. Memleketim, bulunduğum yere çok uzaktı, ben de dokuz aydır ailemden hiç kimseyi görmemiştim ve kendilerini çok özlemiştim. Kınâ şehrinde, hocam Ebü’l-Hasen hazretlerinin hânegâhında bu düşünceler içinde iken, birden bire hocam bana; “Aile efradını çok özledin değil mi?” dedi. “Evet” dedim. Beni bir odaya götürdü. Gözlerimi kapamamı emretti. Kapadım. Biraz sonra, “Başını kaldır! Gözlerini aç!” buyurdu. Gözlerimi açtığımda, kendimi memleketimizdeki evimin önünde buldum. Hâlbuki, Kınâ şehri ile benim memleketimin arası 15 günlük yol idi. Eve girdim. Çoluk çocuğum ile görüştüm. Bir gün kaldım. Evimdekiler ile beraber iki defa yemek yedim. Anneme de, evin ihtiyâçları için 20 dirhem para verdim. Akşam ezanı okununca evden çıktım. Allahü teâlânın izni ile, bir anda kendimi Kınâ şehrindeki hocamın hânegâhında buldum. Akşam namazından sonra hocam bana iltifât ederek; “Arzu ve iştiyâkın, özlemin geçti mi?” diye sordu. “Evet efendim” dedim. Bir ay sonra hocam bana tekrar izin verdi. Bu sefer normal olarak, yürüyerek memleketime geldim. Evimdekiler beni görünce çok sevindiler. Önceki gelişimde, kendilerinden habersiz olarak ayrıldığım için beni çok merak etmişler. Hattâ bir yerlerde ölmüş olabileceğimi tahmin etmişler. Ben kendilerinden özür dileyerek lâfı kestim ve hocamın bu kerâmetini kendileri hayâtta iken hiç kimseye anlatmadım.”

İlmüddîn İsmâil bin İbrâhim el-Menfelûtî (r.a.) şöyle anlattı: “Birgün hocam Ebü’l-Hasen Ali bin Humeyd hazretleri ile beraber deniz sahilinde bulunuyorduk. Hocam abdest alıyordu. Birden bir feryâd sesi işittik. Bir kargaşalık meydana geldi. Sebebini sorduk. Timsahın, kıyıda durmakta olan bir adamı yakalayıp, denizin içine doğru götürdüğünü söylediler. Baktık, timsah yakaladığı kimse ile beraber, kıyıdan uzaklaşıyordu. Hocam, timsaha “Dur!” buyurdu. Timsah olduğu yerde kaldı. Sonra hocam; “Bismillâhirrahmânirrahîm” diyerek, deniz üzerinde yürüdü. Timsahın yanına vardı. “O adamı bırak!” dedi. Timsah adamı bıraktı. Sonra timsahın üzerine elini koydu ve “Öl!” dedi. Timsah o anda öldü. Sonra o adama “Haydi, kıyıya git” buyurdu. Adam, “Bu kabarık dalgalar arasında kıyıya nasıl giderim?” dedi. Hocam ise; “Sen kıyıya doğru git! Hiçbir şey olmaz. Deniz de sana birşey yapamaz. Çünkü bu yol senin için kurtuluş yoludur” dedi ve

kendisi de beraber, yer üzerinde yürüyorlar gibi, deniz üzerinde yürüyerek sahile geldiler. Orada bulunan herkes hocamın bu kerâmetini gördüler. Büyük hadîs âlimlerinden Abdülazîm-i Münzirî hazretleri diyor ki: "Ebü'l-Hasen bin Sabbag (r.a.) ile 606 (m. 1209) yılında Kınâ şehrinde karşılaştım. Onun bereketli sohbetinde bulunanların hâllerinin değiştiğini, bunun açıkça belli olduğunu gördüm. Talebe yetiştirmekte pek mahir idi. Kendisinden birçok kimse istifâde etti. Allahü teâlâ, onun vâsıtası ile birçok kimseye hidâyet, kurtuluş nasîb etti."

Bir defasında Ebü'l-Hasen hazretleri yedi kişilik yemek hazırlattırdı. Bu yemekten yüz kadar kimse yediler. Yemek hepsine yetti. Hattâ bir miktar da arttı.

İmâm-ı Menâvî hazretleri şöyle anlatıyor "Ebü'l-Hasen Ali bin Sabbag hazretlerini, vefât hastalığında ziyâret ettim. Kendisine; "Sana fakirlik verdik. Şikâyette bulunmadın. Çok ni'metler verdik. Sen onlarla meşgûl olmadın. Hep bizimle meşgûl oldun. Sana belâ ehlinin hâlini veriyoruz ki, öncekiler gibi bunu da hoş karşılayasın ve bela ehline huccet (delîl) olasın" buyurulduğunu söyledi."

Ebü'l-Hasen Ali bin Humeyd İbn-üs-Sabbag'ın (r.a.) sohbetinde bulunmak ve kendisine talebe olmak için biri geldiğinde, başını önüne eğerek bir müddet düşünür, Allahü teâlânın izniyle, kalb gözüyle o gelen kimsenin Levh-ül-mahfûz'daki hâlini görür, ona göre o kimseyi talebeliğe kabûl eder veya geri gönderirdi.

Yine birgün bir kimse gelerek sohbetinde ve hizmetinde bulunmak istediğini söyledi. Ebü'l-Hasen hazretleri o kimseye; "Bizim yanımızda sana verebileceğimiz bir vazîfe yok. Ancak, istersen her gün bir bağ halfâ (kandırma) otu getirirsen, hizmette bulunmuş olursun" buyurdu. O kimse, "Peki" deyip ayrıldı. Hergün orağını alıp gider bir bağ halfâ otu getirirdi. Bir zaman sonra usanıp, bu işi terketti. Rü'yâsında gördü ki, kıyâmet kopmuş ve kendisi ateşe düşmek üzere idi. Ebü'l-Hasen hazretlerinin hânegâhına getirdiği bir bağ halfânın, ateş ile kendisi arasında set, siper olduğunu gördü. O halfâ bağı kendisini ateşten uzaklaştırdı. Ebü'l-Hasen hazretlerine gelip gördüklerini anlattı. Ebü'l-Hasen (r.a.); "Biz sana ne dedik? Bizim yanımızda seni ıslâh edecek hizmetin, halfâ taşımak olduğunu söylemedik mi?" buyurdu. Bunun üzerine o kimse istiğfar etti ve aynı hizmetine devam etti.

Rivâyet edilir ki: "Ebü'l-Hasen hazretlerinin türbesine yakın bir yerde, çirkin bir günah işlenmek üzere idi ki, tam bu sırada, Ebü'l-Hasen hazretlerinin kabrinden şöyle bir ses duyuldu: "Ey filân! Bu işi yaparken Allahü teâlâdan haya etmiyor musun?

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 163

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 516

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 52

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 161

5) Tabakât-ül-evliyâ sh. 452

EBÜ'L-HASEN KATÎ'Î

Hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ömer el-Bağdâdî, el-Katî'î'dir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 546 (m. 1151)'da doğdu. 634 (m. 1236) senesinde Bağdad'da vefât etti. Babası onu küçük yaşta ilim öğrenmeye başlattı. Ebü'l-Hasen bin Katî'î; Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Abdülazîz el-Mekkî, Ebû Bekr bin Zâgvinî, Nasr bin Nasr

el-Akberi ve Süleymân bin Hâmî eş-Şehâm'dan hadîs-i şerîf dinledi. Bu zâtlardan rivâyet husûsunda zamanının tek âlimidir. Bunlardan başka, Ebü'l-Vakt Abdülevvel bin Îsâ bin Şuayb es-Seczî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Bağdad'da Sahîh-i Buhârî'yi ondan tamamen dinleyip, rivâyet eden son zâttır. Zamanın diğer âlimlerinden de hadîs-i şerîf işitmiş ve bu ilimde çok gayret gösterip çalışmıştır. Ayrıca ilim için çeşitli yerlere gitmiştir. Musul'a gidip, orada bir müddet kaldı. Musul hatîbi Ebü'l-Fadl ve diğerlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Şam'da; Muhammed bin Hamze bin Ebü's-Sakr, Ebü'l-Meâlî bin Sâbir ve diğer âlimlerden, Harran'da; Hâmid bin Ebü'l-Hicr ve diğerlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Bağdad'a döndü. Ebü'l-Ferec bin el-Cevzî'nin derslerine devam etti. Ondan, tasnif ettiği eserlerini ve rivâyetlerini okudu. Beş cüzlük bir târih yazdı.

"Dürret-ül-İklîl fî tetimmet-it-tezlîl" adını verdiği bu eseri, Ebû Sa'd bin Sem'ânî'nin târihine bir zeyldir. "Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile" müellifi İbn-i Receb bu eserden pekçok nakiller yaptığını kaydetmiştir. Ayrıca "Târîh-u Bağdâdîyyîn" adlı bir eseri daha vardır.

Mustensıriyye'deki meşhûr medrese kurulunca, Dâr-ül-hadîs kısmına, Ebü'l-Hasen Katî'î baş müderris olarak ta'yin edildi. Talebelere fevkalâde fâideli olmuştur. Bir müddet de Kâdı'l-kudât'ın yanında hizmet etmiştir. Kendisinden; ed-Debîsî, İbn-i Neccâr, es-Seyf, İbn-ül-Mecîd, İzzeddîn Fârûsî, Ebrakûhî ve diğerleri rivâyette bulunmuşlardır. Ondan icâzetle rivâyette bulunan son âlim, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ebû Tâlib bin Şahne'dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 303

2) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 46

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 212

4) El-A'lâm cild-5, sh. 321

5) Târihu ulemâ-i Mustansıriyye cild-1, sh. 324

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 162

EBÜ'L-KÂSIM EL-KABBÂRÎ (Muhammed bin Îsâ)

İskenderiyye'de yetişen evliyânın büyüklerinden ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Îsâ bin Yahyâ el-Kabbârî el-İskenderî'dir. Ebü'l-Kâsım künyesi ve "Kabbârî" nisbeti ile meşhûr oldu. Doğum târihi belli değildir. Sâlih bir zât olup, ibâdetinin, zühd, vera' ve takvâsının çokluğu ile tanınırdı. 662 (m. 1264) senesi Şa'bân ayında İskenderiyye'de vefât etti.

Dünyâ malına gönül bağlamazdı. Kendisine âit bir bahçede, tek başına zirâatle meşgûl olurdu. Yetiştirdiği mahsûlden yerdi. Haram olan şeyi yemek korkusundan, mübah olan şeylerin çoğunu yemekten son derece sakınırdı. Bahçesini ekip dikerken de, vera'dan hiç ayrılmazdı. Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Kâsım el-Kabbârî, bahçesindeki ağaçların altında bir meyva gördüğünde, onun kendi ağacından düştüğünü görmediği için, belki başkasının ağacından düşen bir meyva olduğunu düşünerek yemekten sakınırdı. Hattâ öyle ki, o meyveyi başkasının ağacından bir kuşun getirebileceğini söyler de, onu yemekten sakınırdı."

Hâfız Şihâbüddîn İbni Şâme anlatır: "Ben 628 (m. 1230) senesinin sonlarında, bir cemâatle birlikte tesadüfen onunla karşılaşıp buluştum. Merkebi ile İskenderiyye'deki haliçten su taşıyarak bahçesini suluyordu. O sırada Haliçin suyu azdı. İşini tamamlayıncaya kadar oturduk. Bize bahçesinden meyvalar getirdi. Kendisini ziyârete gelen sultanlara ve başkalarına böyle yapmak âdeti idi."

İbn-i Hılligân ve Kâdı Abdülmecîd bin Halîl, onun hakkında şöyle anlatırlar: "Onun vefâtı Şa'bân ayının altıncı günü idi. Onun terekesinde bulunan eşyalarının herbiri, o kullanmıştır diye elli dirheme kadar alıcı buluyordu. Onun devamlı abdest aldığı bir ibriği, insanlar arasında müzayede (açık arttırma) ile yirmibin dirheme satılmıştı. Bununla bereketlenmeyi ümîd ederek bu kadar fiyat vermişlerdi."

Ebü'l-Abbâs hazretlerine âit şöyle bir garîb hâdise anlatılır "Kendi hizmetini gören hayvanını bir adama elli dirheme satmıştı. Bu paraları da dolabındaki diğer paraların içine koydu. Hayvan, günlerce hiçbir şey yemeden, o adamın yanında kaldı. Adam da, bu hayvanı Ebü'l-Abbâs'a getirip durumunu haber verdi. Şeyh hazretleri ona; "Sen ne yapıyorsun?" diye sordu. "Vâlinin konağında, rakkâslık yapıyorum. Ya'nî çalgı çalıp bir takım oyunlarla onu eğlendiririm" dedi. Bunun üzerine Şeyh hazretleri; "Bizim hayvanımız haram olan şeyi yemez" deyip, parasını ve dolabındaki diğer paraları da adama verdi. Hayvanını da geri aldı. Paralarının tamâmını vermesi; ona, rakkasın şüpheli paralarının karışmış olmasıydı, insanlar, bu paralardan herbir dirhemi, üç dirhem karşılığında rakkastan satın aldılar. Çünkü onunla bereketlenmek istiyorlardı."

Onun tercüme olan bir eseri vardır. Bu eseri, Nâsırüddîn bin Münîr te'lîf etmiştir.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ cild-1, sh. 319, 320

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 312

3) Zeyl-i Ravdateyn sh. 231

4) El-A'lâm cild-6, sh. 323

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 520

EBÜ'L-MUTARRİF MAHZÛMÎ (Ahmed bin Abdullah)

Usûl, kelâm, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz. Künyesi Ebü'l-Mutarrif olup ismi, Ahmed bin Abdullah bin Umeyre'dir. 580 (m. 1184) yılında Endülüs şehirlerinden Belensiye yakınlarındaki Şukûr adasında doğdu. Şukûri, Belensî ve Mahzûmî nisbet edildi. Endülüs'ün İbn-ül-Cevzî'si denildi. Ebû Mutarrif Mahzûmî ve İbn-i Umeyre diye tanındı. 658 (m. 1260) yılında Tunus'ta vefât etti.

Doğum yeri olan Şukûr adasından Belensiye'ye gitti. Orada ilim öğrendi. Ebü'l-Hattâb Ahmed bin Muhammed bin Vâcib, Ebü'r-Rabiî, Ebû Ali Ömer Şülviyyîn, Ebû Muhammed bin Süleymân bin Havtillâh, Ebû Abdullah bin Nûh, Ebû Ömer Ahmed bin Hârûn ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Gırnata'ya gitti. Ebû Bekr Azîz bin Abdullah bin Abdülmelik'le sohbet etti. Mersiye şehrine kadı ta'yin edildi. Daha sonra Endülüs'ten ayrılıp Tunus'a gitti. Ebü'l-Fütûh Nasr bin Ebü'l-Ferec Husrî'nin derslerinde bulundu. Ahmed bin Muhammed İbni Gammâz'dan ilim öğrendi. Edebiyat, Arabî ilimler, fıkıh bilgileri ve hadîs ilminde ilerledi. Endülüs'e dönüşünde Şukûr adasına gitti. Daha sonra Şâtıbe'ye kadı ta'yin edildi. Arkasından Mayorka'ya nakledildi. 627 (m. 1229) yılında buradaki vazîfesine devam etmekte ve "Kitab" ismi verilen Mayorka târihi ile ilgili eserini yazmaktaydı. Daha sonra Belensiye'ye gitti. Orada dokuz sene kaldı. Müslümanların oraları acı bir şekilde terketmelerine şahit oldu. Daha sonra tekrar Mayorka'ya gitti. Merrâkûş'e geçti. Muvahhidî hükümdârı Ebû Muhammed Abdülvâhid Reşîd'in hizmetinde çalıştı. Bir ara Dîvân-ı inşâ kâtibliği verildi. Hilâne şehrinde Ribât-ül-Feth'de kadılık yaptı. Reşîd'in yerine Ebü'l-Hasen Ali Mu'tezid geçince, onu Mıknasa'ya kadı ta'yin etti. 640 (m.

1242)'da Mu'tezid'in katledilmesi üzerine, Mıknasa'dan Afrikıyye'ye (Tunus'a) gitmek niyetiyle ayrıldı. Sebte'ye gitti. Merînîlerden arkadaşlarıyla karşılaştı. Sebte'den Afrikıyye'ye doğru yola çıkıp Bâceye'ye 645 (m. 1257)'de ulaştı. Veliahd Ebû Yahyâ Zekeriyyâ Hafsî tarafından karşılandı. Bâceye'ye yerleşti. Orada kırâat dersleri verdi. Emîr Ebû Zekeriyyâ Hafsî onu Tunus'a da'vet etti. Orada sâlih ve zâhid kimselerle, Allahü teâlânın dostlarıyla sohbet etti. Vefâtına kadar orada kaldı.

Birçok talebe yetiştirdi. Başta oğlu Ebü'l-Kâsım olmak üzere, Ebû İshâk Telemsânî, Ebû Ca'fer bin Zübeyr, Ebü'l-Hasen Tâhir bin Ali Şukûrî, Ebû Bekr Abdullah bin Hattâb, İbn-i Ebbâr ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: "Et-Tıbyân fî ilm-il-kelâm," "Redd-i Kitâb-il-meâlim fî usûl-il-fıkh", "Et-Tenbîhât âlâ mâ fit-tıbyân min-et-temvîhât", "İhtisar min târih servet-il-Meridîn", "El-Fîh-ül-kasî fil-feth-il-kudsî" ve "Mecmû-i resâil."

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 46

2) Tabakât-ı Usûliyyîn cild-1, sh. 203

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 319

4) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tunûsiyyîn cild-3, sh. 433

5) El-A'lâm cild-1, sh. 159

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 299

EBÜ'L-YÜMN KİNDÎ (Zeyd bin Hasen)

Hadîs, kırâat, nahiv, edebiyat ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Yümn olup ismi, Zeyd bin Hasen bin Zeyd bin Hasen bin Sa'îd bin İsme bin Humeyr bin Hâris'tir. 520 (m. 1126) yılında Bağdad'da doğdu. Aslen, Kûfe'nin Kinde mahallesinden olduğu için Kindî, Bağdad'da doğduğu için Bağdadî nisbet edildi. Tâcüddîn lakabı verildi. 613 (m. 1217) yılında Şam'da vefât etti. Şam yakınlarındaki Kâsiyûn dağına defnedildi. Küçük yaşta ilim ta'lîmine başlayan Ebü'l-Yümn Kindî, daha yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi baştan sona ezberledi. On yaşında iken kırâat ilmine dâir yazılan bilgileri öğrendi. Zamanının en meşhûr kırâat âlimlerinden ders aldı. Sıbt-ı Ebû Mensûr Hayyât diye meşhûr olan Ebû Muhammed Abdullah bin Ali'den, Ebû Se'âdât İbni Secerî, Ebû Mensûr Cevâlikî ve Ebû Muhammed İbni Haşşâb gibi âlimlerden kırâat, lügat ve Arabî ilimleri öğrendi. İbn-i Nasır, İbn-i Semerkandî, Enmâtî, Sa'd-ül-Hayr, Muhammed bin Abdülbâkî Ensârî, Mâristan kadısı Ebû Mensûr Kazzâz, Ebü'l-Kâsım İbni Asâkir, Ebû Mensûr İbni Hayrûn, Ebû Bekr Hatîb-i Musul, Ebü'l-Fadl Muhtedîbillâh ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Sıbt-ı Ebû Mensûr Hayyât, onun üzerinde büyük ihtimâm gösterdi. Kırâat-ı aşerenin tamâmı hakkındaki bilgileri, on yaşında iken öğrenip ezberledi. Ebü'l-Yümn Kindî'ye kadar böyle bir kimse çıkmamıştı. 563 (m. 1167) yılında Bağdad'dan ayrıldı. Haleb'e yerleşti. Anadolu'ya seyahat etti. Önceleri Hanbelî mezhebinde idi. Hanefî mezhebi üzerinde daha çok bilgi sahibi olunca, Hanefî mezhebine tâbi olup, fetvâ verdi. Mısır'a gitti. Oranın ahâlisi ve Sultan Selâhaddîn'in yeğeni İzzeddîn Ferruhşâh bin Şehinşâh'dan hürmet ve iltifât gördü. Sonra Ferruhşâh'ın oğlu Melik-ül-Emced'in yanına Ba'lebek'e gitti. Ferruhşâh'a ve kardeşi Hama vâlisi Takıyyüddîn Ömer bin Şehinşâh'a müşavirlik yaptı. Şam'a gitti. Oranın ahâlisi tarafından kendisine büyük alâka gösterildi. Melik-ül-Muazzam Îsâ, kendisinin evine kadar gelerek ders alırdı. Çok mal sahibi oldu. Bunlarla Şam'daki Emevî Câmii'nde çok büyük bir kütüphâne kurdu.

Müslümanların istifâde etmesini sağladı, insanlara çok cömert davranır, Allahü teâlânın rızâsı için fakirlere bol bol sadaka dağıtırdı. Allahü teâlânın dînine hizmet için durmadan çalıştı. Şam'da Emevî Câmii'nde ve Kâsiyûn'daki medresede ders verirdi. O vefât ettiği zaman insanlar, kırâat ve hadîs ilimlerinde çok şey kaybettiler. Çünkü o, Musul hatîbi Kâdı Ebû Bekr'den en son işiten idi. Kâdı Ebû Bekr de, Cevherî'den en son işitendi. Cevherî ise, Katî'î'den işitenlerin en sonuncusu idi. Katî'î'de, Kerîmî'den işitenlerin en sonuncusu idi. İnsanlar kırâati ondan ta'lim eder, hadîs-i şerîfi ondan öğrenirler, fetvâyı ona sorarlardı, ilim sahibi ve âlimleri seven kimselerden meydana gelen Eyyûbî sultanları ve kumandanlarına yardımcı oldu. Onlara nasihatlerde bulunup, İslâmiyete ve müslümanlara daha çok hizmet etmelerine vesile oldu. Onların istikbâlde mühim mevkiler işgal edecek olan çocuklarını terbiye edip, yetiştirdi. Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklanmaları, bütün niyetlerinin Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için olmasına gayret etti. Müslümanlara ve talebelerine nasihatlerinde, i'tikâdlarını, Selef-i sâlihînin bildirdiklerine göre düzeltmelerini söyler. Allahü teâlânın dînini iyi öğrenerek O'nun emir ve yasaklarına tâbi olmalarını sık sık hatırlatırdı. Devamlı güler yüzlü ve tatlı dilliydi. Herkese karşı çok merhametli ve alçak gönüllü idi. En fakirinden sultânına kadar herkese kapısı açıktı. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu, insanlar, onun Kur'ân-ı kerîm kırâati esnasında kendilerinden geçerlerdi.

Talebelerinden Cemâleddîn Ahmed bin Abdullah anlatır: "Ben de Tâcüddîn Ebü'l-Yümn Kindî'den kırâat okuyanlar arasındaydım. Birgün biz Kur'ân-ı kerîm kırâat ederken; Eyyûbî sultânı Melik-ül-Muazzam Îsâ içeri girip oturdu. Biz okumayı kesip sustuk, Ebü'l-Yümn Kindî, Melik-ül-Muazzam Îsâ'ya dönerek; "Senin için, senin okuman için sustular ve kırâatlerinden feragat ettiler" dedi. Îsâ Eyyûbî; "Hayır! Vallahi olmaz. Kırâat, melikliğe, sultanlığa bakmaz, sırası gelen okur. Onlar okumalarını tamamlasınlar" dedi. Hocamız Kindî, bize devam etmemizi emretti. Biz de kırâatimizi tamamladık. Talebeleri arasında eşit ve adâletli davranırdı. Sultanla köylüyü, fakirle zengini ayırd etmezdi. Bu yüzden kırılabilecek kimselerin kalbini de göstermiş olduğu inceliklerle râzı ederdi. Gelenlere, ihtiyârlığından dolayı kalkıp karşılayamadığını söyler, affını istirhâm ederdi. Daha sonra gelen âlimler tarafından sadûk (hadîsde doğru) ve güvenilir olduğu kabûl edilen Tâcüddîn Ebü'l-Yümn Kindî, pekçok talebe yetiştirdi. Talebeleri, zamanlarının en büyük âlimleri idi. Melik-ül-Muazzâm Îsâ, Şeyh-ül-Müverrih Sıbt İbn-il-Cevzî Yûsuf bin Kızoğlu, Ba'lebek vâlisi Melik-ül-Emced, Ferruhşâh bin Şehinşâh Eyyûbî, Ebû Hafs bin Kavvâs, Ebû Hafs Akîmî Alâmüddîn Sehâvî ve daha birçokları onun talebeleri arasındaydı.

Birçok kıymetli eserin müellifi olan Ebü'l-Yümn Kindî'nin bilinen en mühim eseri, harf sırasıyla hocalarının hayatlarını ihtivâ eden "Mu'cem" idir. "İthâf-üz-zâir ve etrâf-il-mukîm vel-müsâfir", "Şerh-ül-Hutâb ü İbn-i Nübâte", "Haşiye alâ şerh-i dîvân-il-mütenebbî li-Abdülkâdir Halebî", "Nitf-ül-lehiyye min İbn-i Dahiyye", "Dîvân-ı şi'r" adlı kitaplar onun eserlerinden ba'zılarıdır.

---

1) Zeyl-i Ravdateyn sh. 95

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 71

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 339

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 570

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1402

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 54

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 189

EBÛ MUHAMMED ABDULLAH BİN EBÜ'L-HASEN

Hanhelî mezhebi fıkıh âlimlerinin, büyüklerinden. İsmi Abdullah bin Ebü'l-Hasen bin Ebü'l-Ferec el-Cübbâî, et-Trablûsî eş-Şâmî olup, künyesi Ebî Muhammed'dir. 521 (m. 1127) senesinde Trablus köylerinden Cübbe'de doğdu. Doğumunun, 510 ve 520 yıllarında olduğuna dâir rivâyetler varsa da kendisi, doğumunun takriben 521 senelerinde olduğunu söylemiştir. 605 (m. 1208) senesi Cemâzil-âhır ayının üçüncü günü İsfehan'da vefât etti. Behâüddîn Hasen bin Ebü'l-Heycâ'nın hânegâhında defn olundu.

Abdullah bin Ebü'l-Hasen (r.a.), Trablus'a bağlı Büşrâ nahiyesinin Cübbe isimli köyünde hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak dünyâya geldi. Babası, o civarda hıristiyan âleminin tanınmış âlimlerinden idi. Abdullah bin Ebü'l-Hasen'in iki kardeşi daha vardı ve kendisi en küçükleri idi. Babaları vefât edince, oğullarından birinin onun gibi yetişmesi ve onun yerine geçmesi için teşebbüs ettiler. Anneleri, çocuğa ders verecek muallime; "Büyük oğlum, arazîmizi ekip biçer, bizi geçindirmek için çalışır, para kazanır. Ortanca oğlum yanımızda bulunur. Küçük oğlum okumaya gitsin" dedi. Muallim de; "Ama bu çok küçük. Buna ilim öğretilemez. Ortanca kardeşi işâret ederek, bu ise ilim öğrenir, âlim olabilir" dedi. Muallimin maksadı; babalarının yerine, çocuklardan en müsait olanı yetiştirip, ölen meşhûr âlimlerinin yerini doldurmaktı. Nihâyet onu alıp ilim öğretmeye başladı.

Allahü teâlânın hikmeti, o sırada bunların memleketinde ba'zı harbler meydana geldi ve bunlar da o köyden ayrılıp başka bir köyde yerleştiler. Yeni yerleştikleri köyde müslümanlar da vardı. Hıristiyan ailenin küçük oğlu Abdullah, müslümanların güzel hâllerine sanki âşık olmuştu. Kur'ân-ı, kerîm okumalarını dinliyor ve dinledikçe de ağlıyordu. Birgün müslümanların bulunduğu yere girdi ve müslüman oldu. Bu sırada henüz onbir yaşında idi. Ailenin geçimi için çalışan para kazanan büyük kardeşleri, o sırada devam etmekte olan harbe katılmıştı. O da orada müslüman oldu ve cephede müslümanların tarafına katılıp, çarpışırken şehîd oldu. Nihâyet diğer kardeşi de müslüman oldu.

Ebû Muhammed Abdullah (r.a.), müslüman olduktan kısa bir zaman sonra, Kur'ân-ı kerîmin hıfzını (ezberlenmesini) tamamladı, İlim öğrenmek aşkıyle yollara düştü. 540 (m. 1145) senesinde Bağdad'a geldi. İlim, ma'rifet, feyz ve berekât kaynağı olan Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin huzûru ve sohbeti ile şereflendi. Oradan Şam'a geldi. Birisi, kendisini esîr edip zincire vurdu. Bu hâli gören ba'zıları bu çocuğu merak ettiler. Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okuduğunu, Hanbelî mezhebinde çok bilgili olduğunu görünce, Zeynüddîn Ali bin İbrâhim bin Necâ el-Hâfız hazretlerine gidip; "Bu çocuk Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş, bilgili, hayırlı birisi, biz bunun efendisinden satın alınıp azâd edilmesini istiyoruz" dediler. O da kabûl etti. Abdullah, efendisinden satın alınıp ezâd edildi. Serbest bırakıldı. Sonra Şam'dan yola çıkıp Hemedan'a geldi. Orada Hâfız Ebü'l-Alâ el-Hemedânî ile karşılaştı. Onun yanında kaldı. Kendisinden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek için İsfehan, Mısır ve başka yerlerde bulunup, meşhûr âlimler ile görüştü. Sonra Bağdad'a gelip, tekrar Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Sohbetlerinden ayrılmayıp, çok istifâde etti. İbn-ün-Nâsır el-Irmevî, Sa'îd bin el-Bennâ, Ebü'l-Hayr el-Bağbânî veya Bağyân, Mes'ûd es-Sekafî, Ali Ebû Hâkim en-Nehrevânî Ebû Muammer el-Ensârî ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Hanbelî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden ve zamanındaki hadîs, fıkıh ve kırâat âlimlerinin önde gelenlerinden oldu.

İbn-ül-Halîl Ebü'l-Hasen el-Katî'î, Muvaffaküddîn el-Makdisî, Ziyâüddîn, İbn-ün-Neccâr, Muhammed bin Mahmûd ve başka âlimler kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Abdullah bin Ebü'l-Hasen (r.a.), ilim, fazilet ve hayırda meşhûr olup tanınmıştır. Talebelerinin büyüklerinden Muvaffaküddîn el-Makdisî (r.a.); hocasından, hürmet ve edeble bahsetmekte, onun sâlih bir zât olduğunu bildirmektedir. Her işinde zühd, salâh (doğruluk) ve hayır üzere idi. Bütün işlerinin dînin emirlerine uygun olmasına çok gayret eder, dünyâya meyl etmezdi. Kendisinden çok güzel hâller ve kerâmetler bildirilmiştir. Çok hayır ve hasenat sahibi idi.

Talebelerinden İbn-ün-Neccâr (r.a.) şöyle anlatıyor "Birgün hocam, ihlâs, riya ve ucb hakkında sohbet ediyordu. Ben de orada bulunuyordum. Bir ara, "Ucb (yaptığı ibâdetleri güzel görüp, kendini beğenmek) hastalığından kurtulmak acaba nasıl mümkün olur?" diye hatırıma geldi. Tam o anda, hocam bana dönerek iltifât etti ve; "Herşeyi, seni hayırlı amel yapmaya muvaffak kılan Allahü teâlâdan görürsen, O'ndan bilirsen ve nefsini de kötülüklerden temizlersen ucbdan kurtulmuş olursun" buyurdu."

"Ebü'l-Ferec İbn-ül-Hanbelî diyor ki: "Abdullah bin Ebü'l-Hasen el-Cübbâî'nin (r.a.) hatırı, hürmeti, Bağdad'da gayet fazla idi. İsfehan'a gittim. Orada da kendisine çok hürmet edildiğini gördüm. Çok kimselerden onun kıymetini, mertebesinin yüksekliğini bildiren sözler işittim. Sokakta yürüdüğü zaman, herkes kendisine alâka gösterir, oturanlar ayağa kalkardı, insanı Allahü teâlâya kavuşturan evliyâlık yolunda ilerlemek için çok çalışır, çok gayret ederdi. Hep Allahü teâlâyı hatırlar, O'nu hiç unutmazdı."

Cübbâî hazretleri rü'yâsında Peygamber efendimizi görüp şöyle anlatır: "Yâ Resûlallah! Kur'ân-ı kerîm okuyana sevâb verilir (değil) mi?" dedim. Resûlullah (s.a.v.); "Evet" buyurdu. "Yâ Resûlallah! (Ma'nâsını) anlasa da anlamasada mı (sevâb verilir?)" dedim. "(Evet) Anlasa da, anlamasa da" buyurdu.

Ebû Muhammed Abdullah bin Ebü'l-Hasen el-Cübbâî (r.a.) kendisine gelene kadar bütün râvîleri zikrederek bildirdiğine göre, Hazreti Ebû Hüreyre şöyle anlattı: "Bir kimse başka bir köyde bulunan bir kardeşini (dostunu) ziyârete gidiyordu. Allahü teâlâ o kimseye bir melek gönderdi. Melek o kimseye; "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. O da; "Filân din kardeşimi görmeye gidiyorum" dedi. Melek; "Onun sana bir iyiliği, bir faydası oldu mu?" suâline, o kimse; "Hayır. Sâdece, ben onu Allah rızâsı için seviyorum" dedi. Bunun üzerine melek; "Allahü teâlâ beni sana gönderdi. (Sana müjdeler olsun ki) Senin o kardeşini sevdiğin gibi, "Allahü teâlâ da seni seviyor" dedi.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 44

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 14

3) Kalâid-ül-cevâhir sh. 129

EBÛ MUHAMMED EL-BALTACÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah el-Baltacî'dir. Ebü'l-Feth el-Vâsıtî'nin ileri gelen talebelerinden olan Ebû Muhammed el-Baltacî, aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. Çok kerâmetleri görüldü. Vefât târihi bilinmemekle beraber, 658 (m. 1260) senesinden sonra vefât ettiği bilinmektedir. Hayâtı hakkında fazla bilgi bulunmayan Ebû

Muhammed el-Baltacî, zühd, vera' ve takvâ sahibi idi. Ömrünü talebe yetiştirmek ve dîn-i İslâmı yaymak için geçirdi. Birçok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Ebû Muhammed bir şehre geldi ve oradaki mescidlerden birine girdi. Tahıyyet-ül-mescid namazı kıldı. Daha sonra orada uyuyakaldı. Câminin İmâmı akşam namazı için câmiye geldi ve Ebû Muhammed'i çok azarladı. Daha sonra, gelen cemâate İmâm oldu ve iftitâh tekbîrini aldı. Lâkin bir türlü birşey okuyamadı. Namaz bozuldu, İmâm biraz önce yaptığı hatâyı anladı ve önceki bağırdığı zâtı aramaya başladı. Câmide o zâtı göremeyince arkasından koştu ve şehir dışında yolda giderken ona rastladı. Ellerine yapışıp özür ve af diledi. Ebû Muhammed el-Baltacî'nin affetmesi üzerine, İmâm, konuşur hâlde geri döndü."

Yine şöyle anlatılır: "Baltac vâlisi, Ebû Muhammed ve talebelerine âit olan dergâhı kendi topraklarına katmıştı. Bu haber Ebû Muhammed hazretlerine ulaştığında, dergâhın duvarını ta'mir ediyordu. O, bu haber üzerine heybetlendi ve sultâna hitaben; "Baltac vâlisi zulmediyor. Onu azlet" diye buyurup, elindeki âleti ileri uzattı. Bir anda sultânın duvarı yarılıp, Ebû Muhammed'in eli ve âleti görüldü. Sultan çok korktu. Derhal vâliyi azletti ve elleri bağlı olarak Ebû Muhammed el-Baltacî'ye gönderdi. Vâli pişman olmuş bir hâlde huzûra geldi. Ebû Muhammed'den özür ve af diledi. O zaman Ebû Muhammed, sultâna hitaben; "Madem ki pişman oldu. Biz de onu affettik. Tekrar vâli olsun" buyurdu. O kişi tekrar eski vazîfesine döndü. Ölünceye kadar adâletten ayrılmadı."

Yine şöyle anlatılır: Ebû Muhammed birgün, havada uçan bir kişi gördü. Onun bu hâlini hoş karşılamayıp, nazar ettiler. O esnada uçan kişiyi bir hâl kaplayıp yere düştü. Az kalsın parçalanacaktı. Daha sonra o kişi, tövbe etti. Daha sonra da bir mahalle bekçisi oldu. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Edebden ayrılmadı."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 486

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 202

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 110

EBÛ NASR İBNİ ŞÎRÂZÎ (Muhammed bin Hibetullah)

Hadîs, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Nasr olup ismi, Muhammed bin Hibetullah bin Muhammed bin Hibetullah bin Yahyâ'dır. 549 (m. 1154) yılında doğdu. Aslen Şîrâzlı olduğu için Şîrâzî, Şam'da yerleştiği için Dımeşkî nisbet edildi. Dîn-i İslâm'a hizmetlerinden dolayı, Şemseddîn lakabı verildi. 635 (m. 1237) yılında Şam'da vefât etti. Firûz mescidinin yanında Bâb-ül-Ferâdis'e defnedildi. Yüksek din bilgilerine temel olan din ve âlet (yardımcı) ilimleri genç yaşta öğrendikten sonra, Şam'da Sâin Hibetullah bin Asâkir, Hâfız Ebü'l-Kâsım İbni Asâkir'den hadîs ilmi tahsil edip, hadîs-i şerîf öğrendi. İbn-i Ebî Asrûn'dan Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini tahsil etti. Ebü'l-Vakt Siczî, Nasr bin Seyyâr Hirevî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip, icâzet (diploma) aldı. Hadîs, târih ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Ömrü boyunca ilim neşretmekle meşgûl oldu. Kudüs'e kadı ta'yin edildi. Bir müddet orada kaldıktan sonra Şam'a döndü. Şam'da İmâdiyye eş-Şâmiyyet-ül-Berâniyye medreselerinde ders verdi. Daha sonra îmâdiyye Medresesi'nden ayrıldı. 531 (m. 1233) yılında Şam kadılığına ta'yin edildi. Vefâtına kadar kadılık yaptı. Allahü teâlânın kullarına merhametle muâmele etti. İlimde, doğrulukta, fazilette, güzel ahlâkta zamanının bir tânesi idi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına harfiyyen uyar, O'nun rızâsına muhalif bir iş yapmaktan veya bir söz söylemekten çok sakınırdı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için öğrendiği ilmi, yine O'nun rızâsını kazanmak için çok kimseye öğretti. Münzirî, İbn-i Halîl, Berzâlî, Şeref bin Nablûsî (Yûsuf bin Hasen bin Bedr), Cemâl İbni Sâbûnî, Ebü'l-Hüseyn bin Zeynebî, Ahmed bin Hibetullah bin Asâkir, kendi torunu Ebû Nasr Muhammed bin Muhammed Ebû Muhammed Kâsım bin Asâkir ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 106

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 151

3) Zeyl-i Ravdateyn sh. 166

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 174

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 117

EBÛ SÂLİM NASÎBÎ (Muhammed bin Talhâ)

Şafiî fıkıh, usûl ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Talhâ bin Muhammed bin Hasen el-Kureşî'dir. Künyesi, Ebû Sâlim olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. 582 (m. 1186) senesinde doğup, 652 (m. 1254) târihinde Haleb'de vefât etti. Şafiî fıkhında çok yükseldi. Nişâbûr'da Müeyyed Tûsî, Zeyneb Şa'riyye'den hadîs-i şerîf dinledi. Haleb'de ve Dımeşk'da hadîs-i şerîf rivâyet etti. Büyük hadîs âlimi Dimyâtî, Mecdüddîn bin Adîm kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Nusaybin'de kadılık yaptı. Daha sonra Dımeşk'da hatîblik yaptı. Sultanların mektûplarını yazdı. Zamanının önde gelenlerinden idi. Kendisine vezirlik verildi ise de ma'zûr görülmesini istedi. Vezirliği kabûl etmedi. Yapılan ısrar üzerine iki gün vezirlik yapıp, ayrıldı. Çok mal mülk sahibi oldu. Fakat onlara hiç i'tibar etmedi. Zührî yolunu tuttu. Hacca gitti. Sonra Dımeşk'a gelip bir müddet burada ikâmet etti. Sonra Haleb'e gitti.

Eserleri: 1. El-Ikd-ül-Ferîd lil-melik-is-Sa'îd: Matbûdur. 2. Ed-Dürr-ül-Munazzam fis-Sirr-il-a'zam, 3. Tahsîl-ül-merâm fî tafdîl-is-salâti ales-Siyâm, 4. El-Cifr-ül-Câmi' ven-Nûr-ül-lâmi', 5. Nefâis-ül-anâsır li mecâlis-il-melik Nasır fil-ahlâk ves-saltanat veş-Şerî'ati.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 104

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 63

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 559

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 125

5) Keşf-üz-zünûn sh. 360, 596, 734

6) El-A'lâm cild-6, sh. 175

EBÜSSÜ'ÛD BİN EBİ'L-AŞÂİR EL-BÂZİNÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebüssü'ûd bin Ebi'l-Aşâir el-Bâzinî el-Irâkî el-Mısrî'dir. Babasının ismi Şa'bân, dedesinin ismi ise Tayyib'dir. Künyesi Ebüssü'ûd olup, asıl ismi kaynaklarda zikredilmemektedir. Bâzin denilen yerde doğduğu için "Bâzinî" nisbeti ile tanınırdı. Bâzin, Irak ile Cezire arasında bir beldenin adıdır. Buraya Vâsıt da denir. Dedesi buralı olup, kendisi Mısır'a yerleşti. Birçok kimse kendisinin sohbetlerine devam edip yetişti. 644 (m. 1246) senesi Şevval ayının dokuzuncu günü Kâhire'de vefât etti. Aynı gün Maktam dağının eteğine defnedildi.

Mısır'ın büyük âlimleri ve evliyâsı arasında yer alan Ebüssü'ûd el-Bâzinî hazretleri, daha küçük yaşta kerâmetleri görülen bir zâttır. Çok kerâmetleri görüldü. Öyle ki, daha beşikte iken oruç tutardı. Ramazan ayında gündüzleri, imsaktan (sahurdan) iftar vaktine kadar ana sütü emmezdi.

Zamanın devlet başkanı olan halîfe bile kendisini sık sık ziyârete gelir, sohbetlerinden istifâde ederdi. İmâm-ı Şa'rânî'nin hocalarından Dâvûd-i Magribî, Şerâfeddîn, Hızır-ül-Kürdî ve sayısı belli olmayan daha nice âlimler, kendisinden istifâde etmek, ilim öğrenip feyz almak için sohbetine devam ederlerdi.

Her hâlinde İslâmiyete tam bir bağlılığı vardı. Kibir ve riyadan çok sakınırdı. Birçok kimsenin kendisine ziyârete gelmesi, ondan ilim öğrenip feyz almaya çalışması, onun hâlinde hiçbir değişiklik yapmazdı. Dâima tevâzu üzere olup, herkese karşı alçak gönüllüydü. Çok i'tibar görmesi ve sevilmesi gibi olan bu hâllerinden nefsinin haz duymamasına, gurûr ve kibire kapılmamasına çok gayret gösterirdi. Hiç kimsede görülmeyen hâllerinden birisi de şöyleydi: Ayakkabılarını çıkaracağı zaman, kendisinde bir inilti duyulurdu. Bu, daha ziyâde sohbet yapacağı zamanlarda olurdu. Sebebini sordular. Şöyle anlattı: "İnsanlarla sohbet ederken, kibre kapılmaktan çok korkuyorum. Bu kibirden korunmak için, ayakkabıyı çıkartırken, nefsten de soyunuyorum." Ya'nî, "Nefsimin hevâsına, arzularına kapılmamak için onunla mücâhede etmeye, onun isteklerine boyun eğmemeye çalışıyorum ve bundan dolayı bende inilti duyuluyor" demek istedi.

Kalblere te'sîr eden hikmetli sözleri çoktu. Her cümlesi bir hakîkatin ifâdesi olan bu hikmetli sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Hak yolunda bulunmak isteyen ve sözünün eri olan bir kimsenin devamlı olarak kitabını kalbinde taşıması lâzımdır?" (Ya'nî, Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına dâima uymalıdır.)

"Bir kimse, devamlı olarak hakkı, doğruyu öğrenmeyi taleb etmekle meşgûl olursa, Allahü teâlânın râzı olup beğendiği hak yoldan sapmaması kuvvetle umulur. Yine bir kimsenin meşgalesi, matlûbu (aradığı maksadı) olursa, bunun da bir duraklama olmadan yoluna devam etmesi umulur. Taleb, zâhirin, ya'nî beş duyu organımızın matlûbu ise bâtının, ya'nî kalbin meşgalesidir. Duyu organlarımızın selâmeti, düzelmesi, kalbin düzelmesi ile mümkündür. Kalbin selâmeti de, dışımıza bağlıdır. (Göz, kulak, gibi duyu organlarımız ne ile meşgûl olursa, kalb de onunla meşgûl olur.)" O, yine şöyle buyurdu: "Kendine nasihat edip doğru yolda bulunmayan kimse, sana nasihat edemez. Kendisini aldatan o kimsenin, seni de aldatmasından kork, ondan emîn olma!"

"Bir menfaatinden dolayı sana yaklaşan kimseyi gördüğün zaman, onu töhmet altında bulundur, ya'nî onu yanına yaklaştırma, kendin için onu tehlikeli kabûl et!"

"Bir kimse, seni dünyalık olan şeylerle anar ve senin yanında onları överse, ondan kaçın! Yine bir kimse, Rabbine karşı senin gaflete dalmana sebeb olursa, ondan yüz çevir, derhal ayrıl. Kalbinde dünyâ sevgisini doğuran her türlü maddî düşünceyi ve buna benzer meşgaleleri kalbinden söküp at. Seni, Allahü teâlâyı hatırlamaktan alıkoyan her ne olursa olsun, bundan yüz çevir! Kafanda ve kalbinde yer eden lüzumsuz hâtıralarla oyalanıp durmaktan sakın. Böyle olan düşüncelerden keder meydana gelir. Çok kerre kederden de gaflet hâsıl olur. Böyle olunca da, insanda nefsânî arzular harekete geçer. Bu istek kuvvet bulunca, boş ve faydasız şeylerle uğraşmak arzusu hâsıl olur. Bu arzular galip gelince, kalb zayıflar ve nûru söner. Çok defa

tamamen telef olur ve akıl ondan sıyrılıp gider. Artık bundan sonra, sanki kalbin üzerine bir perde gerilmiş olur."

"Dâima Allaha istiğfar edici olman lâzımdır. O'na istiğfar etmekten, yalvarıp bağışlanmanı istemekten âciz kalırsan; o takdîrde, Allahü teâlâ ile meşgûl ol, dâima O'nu hatırla. Bundan da âciz kalırsan, Allaha tâat ile, O'na kulluk ile meşgûl olmalısın. Artık, Allahü teâlâya tâat ile meşgûl olmaktan, seni herhangi bir şeyin alıkoyacağını sanmıyorum. Senin için, bundan uzaklaşmana sebeb olacak bir özür kapısı da göremiyorum. Çünkü, insanı yükseltecek olan şeylerin başı tâattır, O'na kulluk etmektir. Onu terk eden, terakki yoluna giremez, yükselemez."

"Kalbin temizlenmesi, Allahü teâlâdan başkasına orada yer vermemekle ve tam bir sadâkat ile olur. Kalbin bozulması da, Allahtan başkasına gönül bağlamak, başkalarını O'na ortak koşmakla ve riya, gösteriş yapmakla olur. Kalbde tevhîdin, tek olan Allaha bağlılığın bulunduğunun alâmeti; O'nunla beraber bir ikincisinin olmadığını her ân müşâhede etmektir. Bu da, ancak Allahü teâlâdan korkmak ve her şeyi O'ndan ümîd etmekle anlaşılır. Sadâkatin alâmetine gelince; fânî olan her şeyden soyunmak, ya'nî onlara bağlılığı kalbden çıkarmak ve ebedî, sonsuz var olana bağlanmaktır. Görünüşte var olan her şey, zâten yok olacaktır. Kalbinin mahlûkata meylettiğini fark ettiğin zaman, orada şirk var demektir. Ondan şirki temizlemeye bak, kalbini şirkten uzak tut. Kalbinde dünyâya karşı bir meyil gördüğün zaman, orada bir şek, şüphe var demektir. Derhal ondan kalbini temizle!"

"Emrin altında bulunanlara ihsânda, iyilikte bulun! Bunlar husûsî ve umûmî olmak üzere ikiye ayrılır. Umûmî olarak sana tâbi olanlar, erkek ve kadın hizmetçiler, çocuk ve diğerleridir. Husûsî olanlar ise, bunların dışında kalanlardır, önce rûhuna iyilik yapman lâzımdır. Sonra sırrına, sonra kalbine, sonra aklına, sonra bedenine ve daha sonra da nefsine ihsânda bulunman lâzımdır. Rûh; senden şevk ve aşk ehli olmanı, bu yolda kimseden çekinmeden sür'at kazanmanı ister. Sırrının senden talebi, isteği de, onu gizlemen, başkasına açmamandır. Kalb ise; dâima Hakkı zikretmeni, her an onu murâkabe etmeni ve senin bu zikir esnasında kendini ve başkalarını tamamen unutmanı senden taleb eder. Akıl da; Rabbine tam teslim olmanı ve her halükârda O'nun emirlerine ve yasaklarına tâbi olmanı, nefsine ve senden başkalarına karşı dâima Mevlân ile beraber olmanı ister. Cesed ise; tam bir ihlâs ile, cenâb-ı Hakka tâat ile hizmet etmeni senden ister. Nefs de; kendisine sahip olmanı, meylettiği kötü arzularından onu alıkoymanı ve onu hapsedip bağlamanı senden istemekte ve herhangi bir kötülüğü işlemekte ona arkadaş olmamanı ve arkadaşlığını da istememeni taleb etmektedir."

"Bir ân Rabbinden gâfil olma! Rabbine karşı kulluk vazîfesini yerine getirirken, yaptığın ibâdetlerde de gâfil olmaktan sakın, ibâdetlerin zâhiri, dış şekilleri ile uğraşıp dururken, ibâdette asıl gaye olan Rabbini unutmaktan da çok sakın!"

"Sen, kendine yardım etmediğin zaman, başkaları, seni harcamak için sebep araştırıp durmaktadır."

"Nefsime uyarak işlediğim kusurlarımdan dolayı, her ibâdetimde alıp verdiğim nefeslerimin sayısınca Rabbime istiğfar eder, O'ndan bağışlanmamı taleb ederim."

"Şayet, yaratıldığımın ilk gününden son hâlime kadar sadâkat ile, ihlâs ile ve hem de alıp verdiğim nefeslerimin birini dahî boşa geçirmeden istiğfar etsem, ama bu istiğfarımda, bir nefeslik zamanda Allahü teâlâdan gâfil olsam, yaptığım bütün bu istiğfarların pekçoğunu sıdk ve ihlâstan uzak sayarım. Böylece noksanlarım ve kusurlarım da açığa çıkmış olur. Alıp verdiğim

her nefes günah olur. Böyle olunca da, yaptığım istiğfarların herbiri, sonu gelmeyecek bir şekilde yeniden bir istiğfara muhtaç olur. Rabbim beni bağışlamazsa, hâlim nice olur? Allahü teâlâdan mağfiret olunmamı, bağışlanmamı istiyorum."

Ebüssü'ûd bin Ebi'l-Aşâir hazretleri güzel ahlâkın ve kötü huyların menşeini şöyle anlatır:

"Bütün güzel huylar kalbden, kötü huyların tamâmı ise nefsten doğar. İyi huylu olmak istediğini söyleyen doğru sözlü bir kimse, hemen nefsini tezkiye edip, dînin emir ve yasaklarına itaat eder bir hâle getirmeli, kalbini de tasfiye edip, Allahü teâlâdan başka şeylerin sevgisini ondan çıkarmalı, bütün günahlardan ve kötü düşüncelerden temizlemelidir. Tâ ki böylece, kötü huylar, güzel ahlâka çevrilmiş olsun. Kötü huylar gidip, yerini iyi huylar alınca, kalbden şek ve şüphe kalkıp, yerini tasdîk alır. Şirk yok olur. Gizli ve aşikâr olarak Allaha ortak koşulmaz. Kalbde ve bütün a'zâlarda Allahü teâlânın tevhîdi, ya'nî O'nu, eşi ve benzeri bulunmayan tek bir varlık olarak tanımak hâsıl olur. Dilde çekişme ve kalbdeki niza duygusu yok olup, Hakka teslimiyet meydana gelir. Başa gelene ve emredilene kızmak ve i'tirâz etmek şöyle dursun, tam teslimiyet hâli hâsıl olup, cenâb-ı Hakkın takdîr ettiği her şeye râzı olunur. Her iş, Allahü teâlâya ısmarlanır. Gaflet sona erer, cenâb-ı Hakka yakınlık ve her ân O'nunla olmak düşüncesi hâsıl olur. Tefrikadan kurtulup, cemiyyete, ya'nî Allahü teâlânın dostları ile bir ve beraber olmaya çalışılır. Tabiatındaki sertlikler, kabalıklar kırıcı ve incitici davranışlar yok olup, onların yerini yumuşaklık ve latifeler, güzellikler ve tatlılıklar alır.

Kalb temizlenip, nefs doğru yola girince, insanın her hâli değişir. Artık kimsenin ayıpları görülmez olur. Gözler, insanların hep iyi hâllerini görür. Onlara karşı kalbde bulunan katılık, acıma duygusu, şefkat ve merhamete dönüşür. Kin, hased gibi düşmanlıklar terkedilip onlara nasihat etmek, hep iyilik yapmak duyguları hâsıl olur. İnsanlar arasında düşmanlıklar tamamen ortadan kalkıp, herkes birbirine nasihat etmeye başlar. Güzel ve tatlı nasihatlerle, insanlar birbirini doğru yola çağırırlar. Artık bundan sonra, cenâb-ı Hakkın rızâsına kavuşmak isteyen bir kimsede, nazlanmak kalmaz, korku başlar. Bu korku ondaki hâllerin iyiliğe çevrilmesi sebebiyledir. Kendisinde iyi hâllerin meydana çıktığı kimse, kusurunu bildiği ve aczini anladığı için korkar. O bilir ki, kusûrları hesaba sığmayacak kadar çoktur. Allahü teâlânın kendi üzerindeki hakkını, hiçbir zaman ödeyemeyeceğini, kendisine nasîb edilen sayısız ni'metlerin, hayırlı işlerin şükrünü yapmaktan âciz olduğunu anlar, işte bu anlayışa erişen kimse, Allahü teâlâya hakkı ile kulluk etmeye başlar. Kalbinde tam bir tevhîd hâsıl olur. Gönlündeki ma'bûdlar teker teker yıkılıp gider. Hâlleri ve yaşayışı güzelleşir. Cennette olanların yaşayışı gibi, hep Allahü teâlâ ile beraber olarak yaşar. Daha dünyâda iken, Cennet hayâtı yaşamaya başlar. Buraya kadar sayılan bu güzel huyların hepsi, peygamberlerin, sıddîkların, evliyânın, sâlih kulların, ilmiyle amel eden âlimlerin ahlâkıdır."

"Allahü teâlânın evliyâsı, O'nun sevgili kulları, kavuştukları bu yüksek derecelere, amellerinin, ibâdetlerinin çokluğu ile değil, ancak edeb ile kavuştular." (Nitekim; "Edeb ehli, edebden hâli kalmaz, edebsiz ilim öğrenen, âlim olamaz" denilmiştir.)

İnsanın nefsi, kendisinin saadete kavuşmasına mâni olan bir düşmandır. İnsanların yaşaması, üremesi ve dünyâ için çalışmaları için yaratılan nefsin azgınlıklarını, taşkınlıklarını frenlemeleri, ona hâkim olup zararlarını önlemeleri için, insanlarda akıl da yaratılmıştır. Akıl, iyiyi, kötüyü inceleyerek, ikisini birbirinden ayıran bir kuvvettir. Allahü teâlâ, ayrıca peygamberler göndererek, nefsin bütün arzularının kötü olduğunu bildirdi. İnsanların rahat etmeleri için lâzım olan emir ve yasaklar da gönderdi, insanın aklı, nefsinin isteklerinin zararlı

olduklarını anlayıp peygamberlere ve onların vârisleri olan âlimlere uymak lâzım olduğunu kalbe bildirir, kalb de bunu dinlerse, insan saadete kavuşur, insanın his ve hareket organları kalbine tâbidir. Kalb, aklı dinleyip, peygamberlere uyunca, hep kötülüğü isteyen nefs, insanların sonsuz saadete kavuşmalarına mâni olamaz.) Bu husûsta Ebüssü'ûd bin Ebi'l-Aşâir buyurdu ki: "Nefs, kendine has kötü ahlâk ve sıfatı ile kaldığı müddetçe, insanın bütün hareketleri, onun bu ihtarına, ikâzına tâbi olur. Bu da iki şekilde ortaya çıkar. İnsanın yaptıkları, ya halk için veya nefsin rahatı için olur. Kulun yaptığı ibâdet veya herhangi bir hareket, insanların görüp beğenmesi, takdîr edilmesi düşüncesi ile olursa şirktir, Allahtan başkasına tapınmak olur. Nefsin rahatı için olursa, bu da nefsin hevasına, isteklerine, lezzetlerine tâbi olmaktır. (Bunun kötü olduğu, âyet-i kerîmelerde açıkça bildirilmiştir. Nefsin arzularının insanı Allah yolundan saptırıcı olduğu Kur'ân-ı kerîmde haber verilmiştir. Çünkü nefs, dâima Allahü teâlâyı inkâr, O'na inat, isyan etmek ister. Her işte nefsin arzularına uymak, nefse tapınmak olur. Nefsine uyan, küfre veya bid'at sahibi olmaya, yahut haram işlemeye başlar. Nefsin sevdiği, istediği şeylere "Hevâ" denir. Nefs yaratılışta kötülükleri, zararlı şeyleri sevici ve isteyicidir. İnsanı haramlara sürüklemek sûretiyle; elemlere, dertlere, hastalıklara sebeb olur. Böyle insan hep, mi'desini, zevkini düşünür. Hasis ve rezîl olur). Allaha şirk koşmak, O'ndan başkasına kulluk etmek öyle çirkin bir şeydir ki, kalbde saf bir tevhîd akidesinin hâsıl olmasını bir türlü bırakmaz. Nefisin hevâsı, arzuları ise hakikî bir kulluğun yapılmasına mâni olur. Allah yolunda bulunup, O'nun rızâsına kavuşmak isteyen bir kimse, nefsini, ya'nî o azgın düşmanını, tezkiye ederek zayıflatmadığı, onu, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaat eder hâle getirmediği müddetçe, bu yolda attığı her adımın bir faydasını göremez. Yaptığı ameller, ibâdetler, şarktan garba kadar her yeri doldursa bile böyledir. Bu yolda er olan her kişi, dışarıdan yapacağı ameliyelerle nefsin arzu ve isteklerinin yapılmasına sebep olan ortamı yok etmeli ve içten de, nefsin kötülük arzularını kökünden kurutmaya çalışmalıdır ki, zamanını hep güzel olan şeylerle geçirsin. Dâima Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olsun ve O'nunla dostluğunu devam ettirsin."

"Allah yolunda yürümek isteyen bir kişi, nefsine âit kibir (büyüklenmek), şirk, cimrilik, başkaları hakkında sû-i zan (kötü düşünmek) gibi kötü huylarından birini görürse, derhal nefsine bunların zıddı, tersi olan iyilikleri yaptırmalı, bunun için gayret göstermeli, Allahü teâlâyı zikretmeğe yönelmelidir. Böyle yapınca, nefsin kötülükleri zayıflar, kalbin nûru artar. Allahü teâlâ o kalbe, kendi muhabbetini (sevgisini) yerleştirir. Bu sebeple, nefsinin alışmış olduğu kötü huylarını terk etmek kendisine çok kolay gelir."

"Allahü teâlânın rızâsını kazanmak isteyen bir tâlib için, işlerini sağlam temel üzerine kuracağı dört esas vardır 1- Dili, tam bir gönül huzûru ile Allahü teâlâyı zikirle meşgûl etmek, 2- Kalbi hem de zorlayarak, dâima Allahü teâlâyı murâkabe hâlinde bulundurmak, 3-Nefsin günah olan arzularına karşı, Allahü teâlânın rızâsını düşünerek muhalefet etmek, 4-Allahü teâlâya tam kulluk edebilmek için helâl lokma yemek. Helâl lokma ile kalb; saf, berrak bir hâle gelir. Nefs tezkiye olunur. Ya'nî, helâl lokma yemeğe devam etmek ile, hem nefsin yeme ve içmeğe âit hakkı olan hazzı, lezzeti tattırılmış olur ve hem de onun azgınlığına mâni olunur. Çünkü nefs, Allahü teâlânın kuluna emânetidir. Ayrıca nefs, talibin yolculuğunda onun bineğidir. Ona yapılan zulüm, başkalarına yapılan zulüm gibidir. Belki ondan daha şiddetlidir. Çünkü nefsini gıdalarından mahrûm ederek onu ölüme terkeden, ya'nî kendini öldüren kimse hakkında, Cehennemde acı azâblar vardır. Başkalarını öldürmekten daha büyük günahtır. Hâsılı kelâm, nefse bir iksir çalıp, onu altına çevirmek lâzımdır. Bu iksir de, Allahü teâlâyı çok zikretmek, hatırlamaktır. Bu zikrin ihlâs ile olması da şarttır."

"Her ân Allahü teâlâyı murâkabe edip tefekkürde bulunmak, her saadetin anahtarıdır. Kalb, onunla temizlenir. Bu murâkabe, nefsin hevasını, arzularını yok eder. Cenâb-ı Hak ile ülfeti, yakınlığı ve murâkabeyi kuvvetlendirir. Kalbe, muhabbet (sevgi) tohumu eker ve onda sadâkat (doğruluk) hâsıl eder. Velhâsıl murâkabe, öyle bir bekçidir ki, ne uyur ve ne de gaflete dalar."

"Her kul, nefsine ağır, zor gelecek, onu üzecek her vazîfeyi yapması lâzımdır. Nefs, Allahü teâlâya itaat eder hâle gelinceye kadar buna devam etmelidir. Nefs, Rabbine karşı kulun perdesidir. Onun isteğine uygun bir hareket olduğu müddetçe, vaktin bir safiyeti, (hoşluğu, güzelliği) kalmaz. Ona âit uygunsuz bir düşünce devam ettiği müddetçe, zikrin safiyeti kalmaz. (Nefsin arzularına dâir olan kalıntıların alâmetleri çoktur.) Nefsin kötü isteklerine âit bu izler, ilim sahiplerinin öğrettikleri şeylerde bir türlü ihlâs elde edememelerinde, bunu Allah rızâsı için yapamamalarında daha çok görülür. Nefs, kalbi istilâ edip, kapladığı vakit, artık onu esîr etmiş, emri altına almış olur. (Orada saltanatı ele geçirip, kula istediğini yaptırır. Nefsin istilâsına uğrayan bir kalb için, bir hürriyet yoktur.) Kalb, nefsin oyuncağı olur. Nefs, bir kalbin hâkimi olduğu müddetçe, dünyalık ve baş olmak sevgisi, kat'iyyen kulun kalbinden ayrılmaz. Nefsinin arzularının istilâsına uğrayan bir kimse, Allahü teâlâ ile kendi arasında bağlılıktan bahsetmeye nasıl yeltenebilir? Sonra o âbid (çok ibâdet eden), nefsin âfetlerini bilmeksizin, ne cesâretle ibâdetinde ihlâstan bahsedebilir?" (Bu nefsin öyle bir teşkilâtı vardır ki, ancak Allahü teâlânın yardımı ile onlardan kurtulmak mümkün olur. Ondan kurtulmak nasıl mümkün olur ki) kötü arzular onun rûhudur. Şeytan onun hizmetçisidir. Çekişme, şirk, onun tabiatında, yaratılışında toplanmış, Hak teâlâ ile niza (çekişme) hâlinde bulunmak, Allahü teâlânın her emrine i'tirâz etmek, sanki onun tabiatı, huyu olmuştur. Sûi zan, kibirliliğin meydana getirdiği bütün kötü sıfatlar, benlik iddiası, saygısızlık ve meşhûr olmak arzusu, onun hayâtı olmuştur. Onun fenâlıkları saymakla bitmeyecek kadar çoktur, öyle olur ki, yaratana nasıl ibâdet ediliyorsa, tapınılıyorsa, kendisine de öyle tapınılmasını ister, arzular. Allahü teâlâya nasıl ta'zim ve saygı gösteriliyorsa, kendisine de, öyle ta'zim edilmesini ister. Nefsin bu kötülüklerinin kalıntıları bir kalbde kaldığı müddetçe, kulun Rabbine yakın olması nasıl olur? Nefsine şefkat gösterip ona acıyan kimse, ebedî olarak felaha kurtuluşa kavuşamaz. Allah yolunda bulunmak isteyen sâdık bir talebeye lâzım olan şudur ki; nefsin arzuları baş kaldırıp kendisini ezmek istedikte, hemen onun boynunu kırmalı, meylettiği her şeyden hemen ayrılmalıdır. Kendisini kötüleyen kimselerin isnâd ettikleri kusûrların varlığını hemen kabûl etmeli ve onları hemen düzeltmeye gayret göstermelidir. Kendisini medhedenleri, övenleri gördüğü zaman da, onlara; "Perde arkasındaki görmediğiniz, aslını bilmediğiniz şeyi neden övüyorsunuz?" demelidir. Her nefes alış-verişte de nefsine; "Allahü teâlâ seni muradına kavuşturmasın, isteklerini vermesin. Arzu ettiklerinden uzaklaştırsın!" demelidir. Nefsin arzularının nezâhatinden, güzelliklerinden bahsedildiği, bunların beslendiği, yeşertildiği bir yerde bulunmaktan Allahü teâlâya sığınırız. Nefsin isteklerini beğenen ve onlara kıymet veren veyahut vücûdunda ondan daha çok cimrilik yapan birşeyin var olduğunu bilen bir kimse, nefsi tanımamış demektir. Kötülüklerle dolu olan nefs, nasıl olur da tenzih edilir, kusurlardan beri, uzak tutulur? Yahut onun için, bir müslüman kardeşine nasıl kızılıp eza edilir? Hâlbuki insan, öldürücü bir zehirden nasıl korunuyorsa, nefsin kötülüklerinden öyle korunması gerekir. Kalbinde, nefsin kötülüklerinin izleri kaldığı müddetçe, kalbe kat'iyyen bir hayır kokusu gelmez. Çünkü kalbde bulunan nefsin arzularının bakiyyesi, rahmet-i ilâhiyyeye karşı bir kalkandır. Kalbi, Allahü teâlânın rahmetinden mahrûm bırakır. Nefsin kalbe saldırıları kuvvetlendiği zaman, kötülükleri artar ve hayır, iyilik istemesi azalır. Sözün kısası; kalbde,

nefsin arzularından bir kırıntı bulunduğu müddetçe, şeytan ondan ayrılmaz. Kötü hâtıralar, düşünceler ondan kesilmez.”

Hak yolcusu olan talibin, bütün işleri bir yana bırakıp, devamlı nefse karşı durmakla vaktini geçirmemesi de lâzımdır. Başka bir iyi yokmuş gibi hep nefse karşı gelmekle, meşgûl olursa, kendisini asıl maksattan alıkoyar. (Onu tamamen serbest bıraktığı zaman da böyledir.) Hak yolcusu, nefsini kandırıp ona bir rahatlık va’d etmeli, fakat bu rahat, kendisi için olup, nefsin azmasına sebep olmamalıdır. Sonra nefsin aldatılması işinden, mümkün olduğu nisbette vazgeçmeli, azaltmalıdır. Devamlı ona karşı duran kimseye, nefsi düşman kesilip onu meşgûl eder, kendisini uğraştırır. Fakat onu oyalamak sûretiyle elde etmeye uğraşırsa, nefsin günah olan arzularına tâbi olmaktan kurtulur. Bu sefer, nefs, İslâmiyete uyar.”

“Nefs, murâd sahibinin arzu ettiği hâle büründüğünü ve artık dünyâdan vazgeçtiğini, ilim öğrenip onunla amel ettiğini ve bunda ihlâs sahibi olduğunu iddia ettiği vakit, nefsi şaşmaz bir terazi ile tartmak, denemek lâzımdır. Bu terazide, zulüm ve haksızlık korkusu bulunmamalıdır. Bunun da başlıca yolları şunlardır. 1. Nefsin övülmesinden sonra, onun kötülüklerini tasvir edip anlatmalıdır. 2. Kendisine birşey verilip onu kabûl ettikten sonra, onu hemen başkasına vermeli ve nefsin elini boş bırakmalıdır. 3. Nefs, birşeye yönelip ona meyledince, hemen ondan yüz çevirmelidir. 4. İkrâm ve izzet içinde kalınca, hemen zillete düşürüp, hepsini elinden almalı, ihânete uğratıp onu aşağılamalıdır. Bütün bu sayılanlar, nefs için birer ölçü âleti, deneme vasıtasıdır. Bunlardan herhangi biriyle nefs tecrübe edildiği zaman, önceki hâlinde bir değişiklik belirdiği ve teşkilâtından yardım istemeye başladığı vakit, iyi bilinmelidir ki, henüz onda kötülük arzularının kalıntıları vardır. Daha ıslâh edilmeye muhtaçtır, onunla mücâhede etmek, uğraşmak ve onu asla başıboş bırakmamak lâzımdır. Cenâb-ı Hakkın rızâsını kazanmak için uğraşan bir talibin, bu kötülükleri bırakmayan nefse itaat etmesi asla uygun olmaz. Nefs, tecrübe edildiği zamanda, kötülüğü meydana çıkarsa, cenâb-ı Hakka yaptığı ibâdeti, kendisi için yapmış olduğu ve bu ibâdetlerle kendisinin helak olmasına yardım etmiş olduğu anlaşılır.”

“Hakka kavuşmağı isteyen bir kimse, nefsi ile mücâhedeyi terk eder, onu, İslâmiyetin istediği yöne cezbedemez (döndüremez) ve onun kötü isteklerine hiç dokunmadan olduğu gibi bırakır ve onlardan kurtulup hakîkate kavuşmakta âciz kalırsa, işte asıl felâket o zaman başlar. Bu şuna benzer ki, o, hergün çürük temel üzerine bir bina kurar ve zannına göre yeni ve sağlamdır. Hâlbuki vefât ettiği gün, pişmanlıkları ve felâketi meydana çıkar. Çünkü o, nefsine kolay ve hoş geldiği için şöhret ve şan peşine takılıp nefsinin elinden kurtulmak için uğraşmamıştır. Bu felâketlere uğramamak, nefsin kötülüklerinden kurtulmak için Rabbinden yardım taleb etmeli, her ân Rabbini murâkabe ederek, başını önüne eğmeli, aczini beyân ederek, bütün benlik da’vâsından vazgeçip susmalıdır.”

“Bir kimsenin rüsvâ olacağından korktuğu bir düşmanı içinde hâlâ mevcût ise, bu iki sebepten kaynaklanmaktadır 1. Nefsinin kötü arzularının kalıntıları, 2. Kalbinde, dünyâya, ya’nî haramlara ve mekrûhlara karşı bir sevgi bulunması.”

“Bir kimse, insanların kendisinden ayrılıp yüz çevirdiklerinde, Allahü teâlâya karşı hâlinde bir kıl kadar değişiklik görülüyorsa, kalbinin Allahü teâlâ ile olmadığı, halk ile olduğu anlaşılır. Böyle olunca da, halkı, yüce ve âdil olan Rabbine eş, ortak koşmuş olur. Kendisinin başına gelen bir zillet, kötülük hâlinde, hemen bir değişiklik görülürse, iyi günlerindeki gibi olmazsa, o kimse fânî olan dünyâyı seviyor ve Rabbinden uzak kalıyor demektir.”

"Kalbi, Allahü teâlâyı zikr etmekten, O'nu hatırlamaktan alıkoyan herşey dünyâdır. Kalbi, Hakkı talebten, O'nu istemekten alıkoyan her ne varsa, işte o dünyâdır. Her ne ki, kalbe hüzün veriyor, o da dünyâdır."

Dostlarından birisine yazdığı uzun bir mektûbunun tercümesi şöyledir:

"Ey kardeşim! Allahü teâlânın selâmı, rahmeti ve bereketi, senin üzerine olsun! Ey dostum, benden istemişsin ki, sana duâ edeyim. Evet, doğru ve haklı bir istek! Fakat bu kulun, duâsı kabûl olmaktan yana ümîdi azdır. Fakat böyle olsa da, arzunuza uyarak sana duâ etmem gerekiyor.

Ey kardeşim! Allahü teâlâ, kendi zikrini sana ilham etsin. Ni'metlerine karşı şükretmeni nasîb eylesin. Senin kalbine, O'nun kaderine karşı râzı olmayı yerleştirsin. Seni, yardımından ve sevgisinden mahrûm bırakmasın.

Nefsinin kötülüklerine karşı, senin vekîlin olsun. Yarattıklarından herhangi birine seni muhtaç bırakmasın. Seni, sözünde ve işinde doğru olanlardan ve ahdine vefa gösterenlerden eylesin. Allahü teâlâ seni, zâtını sadâkat ve edeb ile taleb edenlerden eylesin. Resûlünü de tasdik edip, sünnetine uymak isteyenlerden eylesin, iyi amelleri işleyerek, herkesin eziyetine katlanıp kimseye eziyet etmeden âhıreti taleb edenlerden eylesin. Senin için cenâb-ı Haktan dileğim odur ki, seni dâima zikri ile meşgûl eylesin. Kalbinde kendi korkusunu bulundurup titreyenlerden eylesin, İhlâs sahibi olup, kendi rızâsını düşünerek amel edenlerden eylesin. Zâtının birliğini tasdik edenlerden eylesin. Hak teâlâyı nefslerine tercih edenlerden eylesin. Allaha karşı olan vazîfelerini, nefsinin haklarından önde tutanlardan eylesin. Çünkü böyle olan kimseler, kalblerini kin, hased ve her türlü kötü huylardan temizlemişlerdir. Onların kalblerinde, Allahtan başkasına yer yoktur. Onların, Rablerinden tek talebi, O'nun râzı olduğu dîni üzere bulunmaktır. Bu kimseler, şahsî arzuları için herhangi birşey tercih etmezler. Onlar, kendilerinin sebeb olduğu bir sıkıntıya kimsenin düşmesini istemezler ve hiçbir şeyi sâdece kendilerine tahsis etmezler. Rablerinden, başka şeyler için istekte bulunmazlar. Ona kavuşmaktan başka birşeye sevinmezler. Dünyâ olarak kaybettiği hiçbir şeye üzülmezler. Sonra bu kimseler, bütün ümmet-i Muhammed'e (s.a.v.) karşı şefkat ve merhamet doludurlar. Onlara dâima yumuşak davranırlar. Hiç kimseyi incitmezler, kırmazlar. Onlar, bu ümmetten olan herkese nasihat ederler. Hiç kimseyi ayıplamazlar. Kendilerine birşey sorulduğu zaman, soran kimseye bildikleri kadarını öğretirler. Hem de hiç kınamazlar. Bir ayıbından dolayı kimseye kızmazlar. Müslümanların ayıplarını dâima örtücüdürler. Bütün hareketlerinde ve duruşlarında Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına tabidirler. Dâima O'nun rızâsını gözetirler. Bunların gazâba geldiği, öfkelendiği olur. Fakat bu kin ve hasedlerinden değildir, öfkelenmelerinde, kötü bir temennileri, arzuları yoktur. Nefslerinin hevâsına, arzusuna uymaksızın, sâdece Allahın rızâsını düşünerek kızarlar. Bunlar, dîn-i İslâmın emrettiği şeyden başkasını kimseye emretmezler ve yine bunlar, dînin inkâr ettiği şeyden başkasını inkâr etmezler. Güçleri yettiğince her işlerini emr-i ilâhiyyeye uygun yaparlar. Allah yolunda bulunurlarken, hiç kimsenin ayıplamasından korkmazlar. Öyle ki, bir zâlimin zulmünü gördükleri zaman, Allah rızâsı için o zâlime ve yaptığı zulme kızarlar. Asla zâlimin hatırını düşünüp ona ta'zim ve hürmette bulunmazlar. Zâlimin mevkii-ne olursa olsun böyledir. Allahü teâlâdan, zâlimleri acze düşürüp zulüm yapmamaları, bundan tövbe etmeleri ve tövbelerini kabûl buyurması için duâ ve niyazda bulunurlar. Bu büyük insanlar, Allahü teâlânın gönderdiği kitaba, (ya'nî Kur'ân-ı kerîme) ve Resûlullahın (s.a.v.) sözlerine uymayı tavsiye ve telkinde bulunurlar. Onların dünyâya düşkünlükleri yoktur. Zühd ve takvâ üzeredirler. Halka el açmazlar. Bütün varlıklarıyla Allaha yönelmişlerdir. Onlar, ancak Allahü teâlânın râzı olduğu ve

güzel gördüğü şeylere bakarlar ve asla, nefslerinin hoşlandığı ve Rablerinin gazâblandığı şeylere dönüp bakmazlar. Allahü teâlâ, seni de bunların zümresine ilhak buyursun!

Ey kardeşim! Allahü teâlâ seni, muvahhidlerin zümresinden eylesin. Bunlar öyle kimselerdir ki, asla Allaha şirk (ortak, eş) koşmazlar. Kendilerini töhmet altında bulunduracak bir kusûrları yoktur, İ'tikâdlarında şek, şüphe bulunmayan sâdık kimselerdir. Hiç unutmadan ve başka hiçbir şeyden çekinmeden hep Allahü teâlâyı zikrederler. Bir ân O'nu unutmazlar. Hiçbir bid'ate, hiçbir uygunsuzluğa bulaşmadan, Allahü teâlâya ve Resûlüne tâbi olurlar. Allahü teâlânın düşmanı olan nefse hiç şefkat etmezler ve ona bağlanmazlar. Onlar, zühd sahibidirler. Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye meyl etmezler. Onlar, başlarına gelen belâ ve sıkıntılardan dolayı feryâd ve figân etmezler. Kaderlerine râzı olurlar. Onlarda, insanlara karşı haşinlik değil, merhamet vardır. Kabalık ve sertlik değil, yumuşaklık ve nasihat etmek vardır. Onlar, yapmacık ve bayağı hareketlerden, hîle ve gösterişten uzaktırlar. Her ân, Allahü teâlânın büyüklüğünü, azametini müşâhede halindedirler. Hep O'nu düşünürler. Düşünürken de O'nu bir şekilde ve bir hâlde bilmezler. Bilinemiyen, anlaşılamıyan olarak düşünürler. Bütün bu güzel hasletlere, senin de kavuşmanı temenni ederim.

Ey kardeşim! Allahü teâlâdan dilerim ki, seni, râzı olmadığı, beğenmediği âdetleri, modayı terkedip, O'na ibâdet ve tâati muhafaza edenlerden eylesin. Onlar nefslerini beğenmezler. Ondan râzı olmazlar. Nefslerini, her yaptığı kendi aleyhine olan çok ahmak. bir mahlûk olarak bilirler ve ona tâbi olmazlar. Onların nefes alıp vermeleri de, her şeyleri de Rableri içindir. Kendilerinde kin ve düşmanlık yoktur. Kimsenin hakkını yemezler. Peygamberimizi (s.a.v.) çok severler, O'na tâbi olurlar. O'nun akrabasının (Ehl-i beytinin) ve Eshâbının hepsine hürmet ederler ve hepsini çok severler. Hepsini faziletli bilirler. Geçmişteki büyük zâtların fazilet ve üstünlüklerini kabûl ederler. Onlar kendi arzularına ve heveslerine göre hareket etmezler. Müslümanları bid'atlere, (dinde sonradan meydana çıkarılan, uydurulan şeylere) sevketmezler. Dînin emirlerine riayetsizlik etmezler. Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhıret gününe îmân eden kimseye karşı onların kalblerine sû-i zan (müslümanlar hakkında kötü düşünmek) bulunmaz. Kalblerinde, sâdece şefkat ve merhamet vardır. Dünyânın süslü ve aldatıcı şeylerinden hoşlanmazlar. Dünyânın, azîzini azîz, zenginini zengin, mülkünü mülk, rahatını rahat saymazlar. Sıhhatte olan kimseyi de afiyette saymazlar. Bunlar için mühim olan; âhıret izzeti, âhıret zenginliği ve âhıret rahatı ve saadetidir. Dünyâya dalmış olanlara da acırlar. Bir şeyin uygun olup olmadığını, nefse uygun olması ile ölçmezler. Nefsin hakka, doğruya uymasına gayret ederler. Onlar, rızıklarına Allahü teâlânın kefil olduğunu bildikleri için, rızık husûsunda endişe etmezler. Allahü teâlâdan başka hiçbir mahlûktan korkmazlar. Bu güzel vasıfları hiç değişmez. Güzel ahlâk üzere bulunurlar. Her zaman nefslerine muhalefet ederler, onun hiçbir arzusunu yerine getirmezler. Allahü teâlâyı çok sevdikleri gibi, insanlara da O'nu sevdirmeye, onların, Allahü teâlânın ni'metlerini hatırlamalarına vesile olmaya çalışırlar. Onlar, Allahü teâlâya itaat üzere bulunurlar. O'nun sonsuz ni'metlerini i'tirâf ederek, O'na şükrederler. O'na ibâdetteki hatâlarından dolayı da kırıklık ve pişmanlık içinde af ve mağfiret dilerler, İnsanların mallarında hiç gözleri yoktur. Başkasının mallarına ellerini uzatmazlar. A'zâları ile insanlara eziyet vermekten çok uzaktırlar. Onlarla beraber bulunan müslümanlar çok rahat olurlar. Onlar kötülüğe kötülükle mukâbelede bulunmazlar. Bilakis affederler ve üzerinde durmazlar. Senin de bu güzel hasletlere sahip olman için Allahü teâlâya duâ ederim. Allahü teâlâ nasîb eylesin! Âmin (Allahım kabûl eyle.)"

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri buyuruyor ki: "Bu mektûpta bildirilenlere uymak, ahlâkın kemâlindendir. Güzel ahlâkı anlatan evliyâ sözleri içinde, bundan daha genişini görmedim."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 406

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 162

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 274

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 518

EBÛ ŞÂME MAKDİSÎ

Hadîs, fıkıh, kelâm, târih, kırâat ve nahiv âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin İsmâil bin İbrâhim bin Osman bin Ebî Bekr bin İbrâhim bin Muhammed el-Makdisî ed-Dımeşkî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım ve Ebû Muhammed'dir. Lakabı Şihâbüddîn ve Ebû Şâme'dir. Benli ma'nâsına gelen Ebû Şâme lakabıyla meşhûr oldu. Bunun sebebi ise, sol kaşının üstünde bulunan büyükçe bir bendir. Ebû Şâme, 599 (m. 1202) senesi Rebî'ul-âhir ayının yirmiüçünde, Cum'a gecesi Şam'ın Derb-ülfevâhir adı ile bilinen bir mahallesinde doğdu. 665 (m. 1267) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ondokuzunda, Şam'da vefât etti. Bâb-ül-Ferâdis mezarlığına defnedildi.

Birçok ilim dalında söz sahibi olan Ebû Şâme, on yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ebû Şâme, Kur'ân-ı kerîmin ilk cüz'ünü Şam'ın meşhûr kırâat âlimlerinden olan İbrâhim bin Yûsuf el-Magribî'den okudu. Kırâat ilmini Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed es-Sehâvî'den, hadîs, fıkıh ve diğer ilimleri; Ebû Mes'ûd Abdülcelîl bin Mendûye el-İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Ahmed bin Abdullah el-Bağdâdî, Zeynüddîn Ebü'l-Berekât Dâvûd bin Ahmed el-Bağdâdî, Ebû Muhammed Abdullah bin Ahmed el-Makdisî, Fahrüddîn Ebû Mensûr Abdürrahmân bin Muhammed ed-Dımeşkî, Hazal bin Esker el-Mısrî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ebî Ali el-Âmidî, Bahâüddîn bin Şeddâd Yûsuf, Ebû İshâk İbrâhim bin Ebî Tâhir Berekât el-Hûşî, İzzeddîn- Ebû Muhammed, Abdülazîz bin Muhammed, Ümm-ül-Fadl Kerîme binti Abdilvehhâb, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed es-Sehâvî, Ebû Amr Osman bin Salâh'dan öğrendi ve rivâyette bulundu. Zeyn-ül-Umenâ Ebü'l-Berekât el-Hasen bin Muhammed, Ebü'l-Kâsım Îsâ bin Abdülazîz el-İskenderânî, Ebû Ali Hasen bin Yahyâ el-Mısrî ve İbn-i Hammûye Abdullah bin Ömer'den icâzet (diploma) aldı.

Ebû Şâme'den çeşitli ilimlerde istifâde edenlerin ve çeşitli mevzûlardaki açıklamalarını dinleyenlerin sayısı pekçoktur. Ömrünü, okumak, eser yazmak ve ders vermekle geçiren Ebû Şâme'den; Burhâneddîn Ebû İshâk İbrâhim bin Felâh-il-İskenderî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin İbrâhim el-Fezârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Mü'min el-Lebbân, Ebû Abdullah Hüseyn bin Süleymân el-Kefrî, Zeynüddîn Ebû Bekr bin Yûsuf el-Harîrî ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Ebû Şâme, 660 (m. 1261) senesi Muharrem ayında Rükniyye Medresesi'ne müderrisliğe ta'yin edildi. Bir sene sonra buradaki vazîfesine ara verip hacca gitti. Eşrefiyye Hadîs Medresesi Rektörü İmâduddîn Abdülkerîm bin Abdüssamed'in vefâtı üzerine, Ebû Şâme bu vazîfeye ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı.

El-Aynî de onun hakkında; "Ebû Şâme, gerek çeşitli dallardaki ihtisası, gerekse dindarlığı ve ilme güvenilirliğinde asrının emsalsiz bir âlimi idi" demektedir.

Ebû Şâme, ilmi ve birçok sahalardaki üstünlüğü yanında, tevâzu ve alçak gönüllülüğü ile de tanınan bir âlim idi. Bir köşeye çekilip kendi başına yaşamaktan hoşlanırdı, ibâdete çok düşkün ve takvâ sahibi idi.

Ebû Şâme, çeşitli ilim dallarına dâir birçok eser yazdı. Kendisi bu konu hakkında şöyle demektedir: "Birçok derlemeler yaptım. Birçok lüzumlu ve faydalı eserler meydana getirdim."

Ebû Şâme'nin yazdığı eserlerden, isimleri tesbit edilenler şunlardır: 1. Şerh-ül-Kasîdet-in-nebeviyye: Hocasının yazmış olduğu Kasîdet-ün-nebeviyye'nin şerhidir. 2. İbrâz-ül-me'ânî min Hırz-il-emâni: Şatibî'nin meşhûr Lâmî kasidesinin şerhidir. Süleymâniye Kütüphânesi'nin çeşitli kısımlarında nüshaları bulunmaktadır. 3. Muhtasâru Târih-i Dımeşk: Beş cildi muhtasar olan bu eser, yirmi cilddir. 4. Kitâb-ür-ravdateyn fî ahbâr-id-devleteyn, 5. Muhtasâru Ravdateyn: Kitâb-ür-ravdateyn'in muhtasarı olup, Süleymâniye Kütüphânesi Köprülü kısmı, 1153 numarada mevcûttur. 6. Kitâb-ül-müemmel lir-reddi ilel-emr-il-evvel, 7. Kitâbu Nûr-il-mesrâ fî tefsîri âyet-il-İsrâ, 8. Şerh-ül-hadîs-il-muktefâ fî meb'as-in-nebiyy-il-Mustafâ, 9. Dav-ül-kamer-is-sâri ilâ rü'yeti ma'rifet-il-Bârî, 10. Muhakkak min ilm-il-usûl, 11. Kitâb-ül-Besmelet-il-ekber, 12. El-Mürşid-ül-veciz, 13. El-Kurrâset-ül-câmi'a Limesâil-in-nâfia, 14. El-Bâis alâ inkâr-il-bide'i vel-hevâdis, 15-Kitâb-üs-sivâk, 16- Kitâb-ül-Besmelet-il-asgar, 17. Keşfu hâli Benî-Ubeyd, 18. El-Vâdih-ül-celi fir-reddi alel-Hanbelî, 19. İkâmet-üd-deil-in-nâsih, 20. El-Usûl minel-usûl, 21. Müfredât-ül-kurrâ, 22. Şûyuh-ül-Beyhekî, 23. Mukaddime fın-nahvi, 24-El-Elfâz-ül-mu'arrebe, 25. El-Kasîdet-üd-dâmiga, 26. Kasîdetân fî menâzili tarik-il-hac, 27. Nazmu Mufassal-üz-Zemahşerî, 28. Nazm-ül-arûz vel-Kavâfî, 29. Nazmu şey'in min müteşâbih-il-Kur'ân, 30. Şerhu Arûs-is-Semer, 31. Ez-Zeyl aler-Ravdateyn, 32. Şerhu Kasîdet-il-Bürde, 33. El-Mekâsid-üs-seniyye, 34. Câmi'u ahbâri Mekke velmedîne ve Beyt-ül-makdîs, 35. Muhtasâru Târih-i Bağdâd, 36. Takyîd-ül-esmâ-il-müşkile, 37. Ref-ün-nizâ bir-reddi ilel-ittibâ, 38. El-Mezheb fî ilm-il-mezheb, 39. Niyyet-üs-siyâm vemâ fî yevm-iş-şekki min-el-kelâm, 40. Şerhu Nazm-ül-mufassal, 41. El-A'lam bima'n-el-kelimeti vel-kelâm, 42. Şerhu Lubâb-it-tehzîb, 43. El-Ürcûze fil-fıkhi, 44. Zikru men rakib-el-hımâr, 45. Müşkilât-ül-âyât, 46. Müşkilât-ül-ahbâr, 47. Kitâb-ül-kıyâme, 48. Şerhu ehâdîs-ül-Vesît.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 125

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 250

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 165

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 118

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1460

6) Zeyl-i Ravdateyn sh. 37, 45

7) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 318

8) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 269

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 727

10) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 118

11) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 72, 218, 293, 647; cild-2, sh. 1088, 1327, 1334

12) El-A'lâm cild-3, sh. 299

13) Brockelmann Gal-1, sh. 317

EBÛ TÂHİR MAHALLÎ (Muhammed bin Hüseyn)

Hadîs, tasavvuf, Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz ve hatîb. Künyesi Ebû Tâhir olup ismi, Muhammed bin Hüseyn bin Abdürrahmân'dır. 554 (m. 1159) yılında Mısır'da Dimyat taraflarında bir yer olan Cevcer'de doğdu. Mahallî ve Ensârî nisbet edildi. Câmi-i Mısr-ı Atîk'de ve Câmi-i Amr İbni Âs'da hatîblik yaptığı için Hatîb Ebû Tâhir diye tanındı. 638 (m. 1235) yılında Mısır'da vefât edip Sefh-i Mukattam'a defnedildi.

Önceleri kötü kimselerle arkadaşlık ediyor, Allahü teâlânın rızâsına uygun olmayan işlerle meşgûl oluyordu. Genç yaşta hâlinin kötülüğünü anlayıp tövbe etti. Kendini ilim ve ibâdete verdi. Zamanında Mısır'ın üç büyük fıkıh âliminden ders aldı. Bu âlimlerden Tâcüddîn Muhammed bin Hibetullah Hamevî'nin sohbetinde kemâle geldi. Ebû İshâk Irâkî ve Ali bin Zeyn et-Tüccâr da, onun diğer fıkıh hocalarıydı. Hadîs ilmini ise, Hâfız İbrâhim bin Ömer Si'ridî'den öğrendi. Eş-Şeyh-ül-Celî, es-Seyyid-ül-Kebîr Ebû Abdullah Kuraşî'nin sohbetlerinde bulundu. Fıkıh ve usûl ilimlerinde çok ilerledi, insanların sorularına cevap verir, sıkıntılarını giderirdi. Kendisine yapılan kadılık tekliflerini reddederdi. Câmi-i Atîk ve Câmi-i Amr İbni Âs'ta hatîblik yapar, tâliblerine usûl ve fıkıh dersleri verirdi. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Kimseden hiçbir şey istemez, hiçbir şekilde hediye kabûl etmezdi. Mısır Eyyûbî Sultanı, Melik Nâsırüddîn Kâmil tarafından, kardeşi Şam Sultanı, Melik-ül-Eşref Muzafferüddîn Mûsâ'ya, aralarında sulh yapmak için elçi olarak gönderildi. İki kardeşin aralarındaki kırgınlıkları atarak barışmalarını sağlayıp, iki müslüman devletin birlik ve beraberlik hâlinde yaşamalarına vesile oldu. Allahü teâlânın rızâsını kazanabilmek gayesiyle kendisini ilim ve ibâdete verdi. Gece ibâdet eder, gündüzleri oruç tutardı. Vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. **"Dîn nasihattir"** emrine uymak için, insanlara devamlı nasihatlerde bulunurdu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını çok iyi bilir ve bildiklerini tatbik ederdi. Allahü teâlânın rızâsına muhalif bir iş yapmamak, bir söz söylememek için çalışırdı. Selef-i Sâlihîn gibi yaşamaya gayret eder, Resûlullaha (s.a.v.) bütün hâl ve hareketlerinde uymağa çalışırdı. Dünyâ ve dünyâ malına hiç kıymet vermezdi. Eline geçeni Allahü teâlânın dîninin yayılması ve kullarının ihtiyâçlarının karşılanması için harcardı. Kimseden birşey istemez, ihtiyâcını cenâb-ı Hakka arz ederdi. Pekçok kerâmetleri görüldü. Kıymetli eserler yazdı.

Birçok talebe yetiştirdi. İbn-i Kalyûbî'nin babası Ziyâüddîn Ebû Ravh Îsâ bin Rıdvan Askalânî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ bin Hüseyn bin Attâr Kuraşî, İbn-i Rif'a ve daha birçok âlim ilim öğrendi. İbn-i Kalyûbî, onun kerâmet ve menkıbelerini "Ez-Zâhir fî menâkıb-ı Ebi't-Tâhir" adlı eserinde yazdı. Bu eserinden okunan Ebû Tâhir Mahallî hazretlerinin hâl ve kerâmetleri, dilden dile, gönülden gönüle aktarıldı.

Ebü'l-Hüseyn Ziyâüddîn Yahyâ bin Hüseyn Kuraşî anlatır:

"Birgün babam Ebû Abdullah Kuraşî Kurtubî, beni Ebû Tâhir Mahallî'ye gönderdi. Onu, câminin mihrabında otururken buldum. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Fakat âdeti, selâm verdiğim zaman oturuyorsa ayağa kalkardı. Babamın kendisine yazdığı mektûbu verip ayrıldım. O yine aynı şekildeydi. Münasip bir zamanda; "Her vakit ayağa kalktığınız hâlde, mihrabda selâm verince niçin kalkmadınız?" diye suâl edince, "Sen öyle bir yerde gelip selâm verdin ki, orada yalnız Allahü teâlâ için ayağa kalkılır" diye cevap verdi."

İbn-i Kalyûbî anlatır: Zamanın sultânı yolculuğa çıkacağı zaman Ebû Tâhir Mahallî'ye uğrar, onun duâsını almadan yola çıkmazdı. O da her defasında; "Allahü teâlâ, sultânı muvaffak etsin" diye duâ ederdi. Yine bir seferinde Sultan ve arkadaşları kendisini ziyâret edip duâsını aldılar. Onlar ayrıldıktan sonra; "Sanki düşmanlarının üstüne gidiyormuş gibi benden nusret için duâ

istedi" dedi. Daha sonra sultânın askerleri arasına katılıp, Avrupa'dan gelen zâlim Haçlı kuvvetlerine karşı çarpışmak için gitti. Mensûre'deki savaşta atından inip düşmanla savaştı. Yanındakiler, hep şehid oldular. O da pekçok kâfiri öldürdü. Ebû Tâhir Mahallî'ye de birçok ok ve kılıç darbesi isâbet etti. O, hiç savaşa girmemiş gibi geri döndü."

Yine İbn-i Kalyûbî babasından şöyle nakleder: "Birgün Ebû Tâhir'in kitaplarından bir kitap aldım. Dışına bir şey bulaştı. Öyle bırakırsam eline bulaşır, diye düşündüm. Su ile yıkadım, temizlendi. Kitabı teslim etmek için götürdüğümde: "Kimden izin alıp da kitabın cildini yıkadın?" diye suâl etti. Ben de hiçbir şey söyleyemedim. Bir defasında da huzûrlarına vardım. Arkasında namaz kıldıktan sonra müthiş bir şekilde karnım ağrımaya başladı. O kadar şiddetlendi ki, yerimde duramaz oldum. Ebû Tâhir hazretleri ellerini uzattılar. Onun eline yapıştığım anda hiçbir şeyim kalmadı."

Kâdı Şerefüddîn İbni Ayniddevle, minberde iken kendisi için duâ etmesini istedi. Uzun bir zaman sonra karşılaştılar. Kâdı Şerefüddîn'e; "Sen söylediğinden bu yana, hiçbir Cum'a hutbesinde, senin için duâ etmeyi unutmadım" dedi.

Yine İbn-i Kalyûbî anlatır: Ebû Tâhir 633 yılında vefât ettiği zaman, cenâze namazını çok kalabalık bir cemâat kıldı. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin talebelerinden İmâm-ı Müzenî'nin cenâze namazından bu yana, Mısır'da böyle bir kalabalık görülmemişti. Âlim, âmir, fakir, zengin, câhil, sultan herkes onun cenâzesine iştirâk etti. Melik Kâmil Şam'da olduğu için, oğlu Sultan Âdil hazır bulundu. Mukattam dağı eteklerine, sıcak bir günde defnedildi. Kabri herkes tarafından bilinmekte ve ziyâret edilerek bereketlenilmektedir."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 48

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 411

EBÛ YAHYÂ BİN ŞÂFİÎ KINÂVÎ

Tasavvuf âlimi. Künyesi Ebû Bekr ve Ebû Yahyâ olup, Ebû Yahyâ İbni Şafiî olarak bilinir. Mısır'da Kınâ ahalisinden olduğu için Kınâvî nisbet edildi. Ârif lakabı verildi. Birçok kerâmetleri ve harikulade hâlleri görüldü. 647 (m. 1249) yılında Kınâ'da vefât edip, hocası ve kayınpederi Ebü'l-Hasen Ali bin Humeyd bin İsmâil İbni Sabbag Kavsî'nin yanına defnedildi.

Ebû Yahyâ bin Şafiî Kınâvî hazretleri, gençliğinde ilim tahsil edip, sâlih kimselerle beraber bulunmuştu. Bu arada ticâret ile meşgûl olur, ailesinin maişetini helâl yoldan kazanmak için, çarşıdaki dükkânında çalışırdı. Birgün Ebü'l-Hasen bin Sabbag çarşıdan geçerken, onun dükkânının önünde durdu. Bir saat kadar ona baktı. Sonra yanındaki hizmetçisine dönüp; "Bu gençten bir sultan doğacak ve halîfenin kızıyla evlenecek" dedi. Ebû Yahyâ bin Şafiî, dükkânından çıktı. Gelip Ebü'l-Hasen bin Sabbag'a çok hürmet edip duâsını aldı. Bu hâdiseden sonra onunla devamlı görüştü. O mübârek zâttan çok şeyler öğrendi. Dünyâ ve âhırette saadete götürecek derecelere kavuştu. Hak âşıklarından oldu. Ahlâkı güzelleşti, hâlleri değişti. Herkesin sevdiği, hürmet ettiği bir mübârek kimse oldu. Resûlullahın (s.a.v.) halleriyle hâllendi. Selef-i sâlihînin yolunu çok güzel öğrenip, onlara her husûsta tâbi oldu. Üstadı İbn-i Sabbag'ın kızı ile evlendi. Hocasının vefâtından sonra da onun yerine geçti. Pekçok talebe yetiştirip, insanlara doğru yolu anlatmakla meşgûl oldu. Çok merhametli idi. Merhametinin çokluğundan, herkesin Cehennem ateşinden kurtulması için gayret eder, dünyâda Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmayan hiçbir kimsenin kalmamasını isteyerek çalışırdı. İnsanlara sık sık nasihat ederdi.

Nasihatlerinde, herkesin i'tikâdını Selef-i sâlihînin bildirdiklerine göre düzeltmesini ister, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenerek, öğrendiklerine göre amel etmeyenin Cehennem ateşinden kurtulamayacağını bildirirdi.

Ebû Yahyâ bin Şafiî Kınâvî'nin birçok kerâmetleri ve garip hâlleri görüldü. Onun en büyük kerâmeti, kendisi gibi kerâmetler sahibi evliyâlar yetiştirmesi idi. Oğlu Zeynüddîn, Ebû Abdullah Esvânî, Ebû Tâhir İsmâil Meragî, Behâ Ahmiyyî, Tâc bin Şa'ban ve daha birçok âlim ve evliyâ onun talebeleri arasındaydı.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 483

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 518

EMÎNÜDDÎN İBNİ ASÂKİR (Abdüssamed bin Abdülvehhâb)

Şafiî mezhebindeki âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdüssamed bin Abdülvehhâb bin Hasen bin Muhammed bin Hasen bin Hibetullah İbni Asâkir Dımeşkî'dir. Uzun zaman Mekke-i mükerreme şehrinde oturduğu için "Mekkî" de denilmiştir. Künyesi Ebü'l-Yemen olup Emînüddîn ve Emînüddevle lakabları ile tanınırdı. O, hadîs âlimlerinin büyüklerinden ve meşhûr "Târihi-Dımeşk" kitabının yazarı İbn-i Asâkir'in kardeşinin oğlunun torunudur. 614 (m. 1218) senesi Rebî'ul-evvel ayında Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Sonra Mekke'ye gidip, kırk seneye yakın orada kaldı. Birçok âlimden ilim öğrendi. Arab dili ve edebiyatı, hadîs, tefsîr, fıkıh, kelâm ve daha birçok ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişti. Kıymetli eserler yazdı. "Hicaz Şeyhi" diye meşhûr oldu. 686 (m. 1287) senesi Cemâzil-evvel ayında Medîne-i münevverede vefât etti.

İlim ve fazilet sahiplerinin büyüklerinden olan Emînüddîn İbni Asâkir, zühd ve takvâda asrının âlimlerinin bir tanesiydi. Din bilgilerinin yayılması için çok gayret gösterirdi. Kendisini tanıyan bütün âlimler ve insanlar, onu dâima medhederler, överlerdi. Çok zekî bir zât olup, çeşitli ilimlerde mütehassıs bir âlimdi. Çok ibâdet ederdi.

Hadîs ilmini; dedesi Zeyn-ül-ümenâ Ebü'l-Berekât, Şeyh Muvaffak, İbn-ül-Benn, Ebü'l-Kâsım İbni Sasrî, İbn-i Zübeydî, İbn-i Gassân, Kâdı Ebû Nasr bin eş-Şîrâzî'den ve daha birçok âlimden öğrendi. Müeyyed et-Tûsî, Ebû Ravh el-Hirevî gibi birçok âlim kendisine icâzet verdiler. Mekke'de ve Medine'de, hadîs-i şerîflerden ve diğer ilimlerden çok rivâyette bulundular.

Nesir ve nazm olarak çok kıymetli eserleri vardır. Başlıcaları şunlardır: 1. Fedâilü ümm-il-mü'minîn Hadîce (r.anhâ), 2. Ehâdîsü İyd-ül-fitr, 3. Fadlü Ramazân, 4. Cüz'ün fî zikr-i fedâil-is-salâti aler-Resûli (s.a.v.), 5. Cüz'ün fî cebel-i Herrâ.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 395

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 236

3) El-A'lâm cild-4, sh. 11

4) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 328

ES'AD BİN MENCÂ ET-TENÛHÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Mencâ olarak da kaynaklarda kaydedilmiştir. Künyesi Ebü'l-Meâlî, lakabı Vecihüddîn'dir. 519 (m. 1125) senesinde doğdu. 606 (m. 1209)'da Dımeşk'da vefât etti. Dımeşk'da; Ebü'l-Kâsım Nasr bin Ahmed bin Mukâtil es-

Sûsî'den, Bağdad'da; Ebü'l-Fadl el-İrmevî'den, Ebû Abbâs'dan, el-Mâydaî'den, Ebû Miskin er-Rıdvânî'den ve Nasîb Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed el-Abbâsî'den hadîs-i şerîf işitti. Fıkıh ilmini; Bağdad'da Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinden ve diğer âlimlerden, Dımeşk'da Şeref-ül-İslâm Abdülvehhâb İbni Şeyh Ebü'l-Ferec'den öğrendi. Kendisinden ise; Şeyh Muvaffak, Hâfız Münzirî, İbn-i Halîl, İbn-i Buhârî ve diğerleri ilim almış ve rivâyette bulunmuştur. Es'ad bin Mencâ'nın eserlerinden bir kısmı şunlardır: "El-Hulâsatü fil-fıkıh", "El-Umde", "En-Nihâye fî şerh-ül-hidâye".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 249

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 18

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 69

4) Keşf-üz-zünûn sh. 2031

EVHADÜDDÎN EBÛ HÂMİD KİRMÂNÎ

Mutasavvıf ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Hâmid olup, Evhadüddîn lakabı ve Kirmânî nisbetiyle tanınır. Tanındığı nisbetinden, İran'da Kirman taraflarından olduğu anlaşılmaktadır. Bağdad'da ilim tahsil etti. Evliyâdan Rükneddîn Süncâsî'nin hizmetine girdi. Şihâbüddîn Sühreverdî hazretleriyle görüştü. Abbasî halîfesi Nasır bin Müstedî, halifeliğini tanıyan bütün İslâm memleketlerine, fütüvvet teşkilâtını yeniden canlandırmanın lüzumuna dâir mektûplar gönderdi. Bu meyânda bu teşkilâtı canlandıracak, insanları, kardeşlik bağlarıyla birbirine bağlıyacak, zâhir ve bâtın ilimlerinde kâmil kimseleri de o memleketlere gönderdi. Evhadüddîn Kirmânî de talebesi Ahî Evren ile birlikte 602 (m. 1205) yıllarında Anadolu'ya geldi. Muhyiddîn-i Arabî, Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi zamanın büyükleriyle görüştü. Konya'ya yerleşti. Kendisi için kurulan dergâhta dersler verip talebe yetiştirdi. Kasaba ve köylere yetiştirdiği talebelerini gönderdi. Anadolu'nun birçok kasaba ve köyünü tek tek dolaştı, insanlara Allah aşkını, din kardeşine muhabbetin lüzumunu, din bilgilerini öğrenip tatbik etmenin gerekli olduğunu anlattı. Belâlara sabredip, ele geçen mala kanâat etmenin, din kardeşinin malını, namusunu, canını da korumanın lâzım olduğunu bildirdi. Yazmış olduğu şiirlerinde de bu sözlerini nakletti. Eserlerinden "Misbâh-ül-ervâh" ve "Menâkıb"ı meşhûrdur.

Ebû Hâmid Evhadüddîn Kirmânî, ömrü boyunca Allahü teâlânın dînine hizmeti, öğrendiklerini insanlara öğretmeyi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayı kendisine düstûr edindi. Güzel ahlâkı, insanlara şefkat ve merhameti ile herkesin sevgi ve saygısını kazandı. 635 (m. 1237) yılında vefât etti. Birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden Ahî Evren, hocasının kızı Fâtıma Bacı ile evlendi. Evhadüddîn Kirmânî'nin vefâtından sonra yerine geçti. Güçlenip birleşerek, vahşî hayvan sürüsü gibi insanları parçalayıp şehirleri yıkarak gelen Moğollara karşı, halkın şuurlanması için elinden gelen bütün gayreti gösterdi. Bilhassa san'at sahibi esnaf kimseler arasında çok sevildi. Her şehir ve kasabada teşkilâtlar kurdu. Ahîlik (kardeşlik) teşkilâtı adı verilen ve bugünkü ma'nâda esnaf teşkilâtı diyebileceğimiz bu kuruluşun mensûpları, kısa zamanda birçok şehir ve kasabada teşkilâtlandılar. Toplanıp sohbet edebilecekleri, birbirlerinin ilimlerinden istifâde edebilecekleri, gelen misâfirleri ağırlayabilecekleri dergâhlar yaptılar. Moğollara karşı milis kuvvetleri teşkil edip, şehirlerini müdâfaa ettiler. Anadolu halkının zâlim Moğol kuvvetleri karşısında eriyip yok olmamaları için gayret ettiler. Evhadüddîn Kirmânî'nin koyduğu temel prensiplerden ayrılmayan Ahîler, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yerinde teşkil

edilen Anadolu beyliklerine destek oldular. Bilhassa Osmanlı beyliğine yardımcı olup desteklediler. Aradıklarını Osmanlı Devletinde bulup, onun saflarında yerlerini aldılar.

Evhadüddîn Ebû Hâmid Kirmânî anlatır: Gençliğimde Hocam Rükneddîn Süncâsî'nin hizmetinde bulunmakla şereflendim. Bir yolculuğunda hizmetini görür idim. Hocam çok şiddetli bir karın ağrısına yakalanmıştı. Hastahâne olan bir şehirden geçerken hastahâneye uğramak için müsâade istedim. Müsâade etti. Hastahâneye gittim. Orada bir kişinin, talebelerinin ortasına oturmuş ders verdiğini gördüm. Yanlarına yaklaştım. Ders veren kişi, kalkıp yanıma geldi. Elimden tuttu. Hiç tanımadığım bir kimse idi. Bana "Hacetin nedir?" diye sordu. Hocamın hâlini ona söyledim. Bir darı getirip bana verdi. Benimle dışarı çıktı. Bana çok izzet ve ikramda bulundu. Gelip hocama durumu anlattım. Bana tebessüm edip; "Ey tecrübesiz çocuk! Sana ikram eden ben idim. O kimse oranın vâlisi idi. Senin ısrârın karşısında sana izin verdim. Orada o kimsenin sûretine girip seni karşıladım. Sana izzet ve ikramda bulundum. Karşılamayı o kimseye bırakmadım. Çünkü, sana ikramda bulunmayıp, seni mahcûb etmesinden korktum" dedi.

Rükneddîn Alâüddevle anlatır: Sühreverdî yolunun sâliklerinden biri, Minâ'da anlattı: "Birgün Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin huzûrlarındaydım. Evhadüddîn Kirmânî'nin huzûruna gelmemesini söyledi. Evhadüddîn bu haberi duyunca; "İstemem müsbet ile ansın beni, gönlüne getirsin mest eder beni" beytini söyleyip "Elhamdülillah hocamızın ağzında adımızın anıldığını duyduk" diye sevindiğini gördüm."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 659

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1065

3) "Menâkıb-ı Evhadüddîn Kirmanî" Tahran 1968

FAHRÜDDÎN IRÂKÎ (İbrâhim bin Şehriyâr Hemedânî)

Tasavvuf âlimi, şâir. İsmi, İbrâhim bin Şehriyâr olup, aslen Hemedan taraflarından olduğu için Irâkî nisbet edildi. Fahrüddîn lakabı verildi. Fahrüddîn Irâkî diye meşhûr oldu. 688 (m. 1289) yılında Şam'da vefât etti. Muhyiddîn-i Arabî'nin türbesi yanına defnedildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sesi ve kırâati çok güzeldi. Hemedan şehrinde herkes onun kırâatini dinlemek için can atardı, ilim tahsili ile meşgûl olup, kısa zamanda aklî ve naklî ilimlerde ilerledi. Onyedi yaşında iken Hemedan medreselerinde ders okuttu. Hindistan taraflarına gitti. Multan şehrinde Behâeddîn Zekeriyyâ'nın (r.a.) sohbetine kavuştu. Hocasının kızı ile evlendi. Yirmibeş sene orada kaldı. Kebîrüddîn adında bir oğlu oldu. Hocası Behâeddîn Zekeriyyâ'nın vefâtından sonra halîfesi oldu. Daha sonra Hicaz taraflarına gitti. Dönüşünde Anadolu'ya uğradı. Konya'da; Sadreddîn-i Konevî ile sohbet edip, ilminden istifâde etti. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Füsûs" kitabını okudu. "Füsûs"u dinlerken duyduklarını şiir hâlinde söyledi. Bu şiirlerini "Lemeât" adlı eserinde topladı. Bir müddet Tokat'ta kaldı. Anadolu Selçuklu Devleti devlet adamlarından Pervane Mu'înüddîn Süleymân'ın kendisi için Tokat'ta yaptırdığı dergâhta taliblerini irşâd (doğru yolu göstermek) ile meşgûl oldu. Mu'înüddîn Pervâne'nin vefâtından sonra Mısır'a gitti. Mısır'da Memlûklu sultânı ile sohbet etti. Daha sonra Şam'a gitti. Şam'da Mısır sultânının emriyle halk ve ümerâ tarafından karşılandı. Birkaç ay sonra oğlu Kebîrüddîn de Şam'a geldi. Beraberce bir müddet yaşadılar. Önce babası, bir müddet sonra da oğlu vefât etti. Muhyiddîn-i Arabî'nin (r.a.) türbesinde, babasının yanına defnedildi.

Ömrünü, Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmekle geçiren Fahrüddîn Irâkî, Hindistan'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan Mısır'a, Mısır'dan Şam'a öğrendiği bilgileri taşıdı. Her yaşta ilmi öğrenici ve hergün ilim öğretici oldu. Allahü teâlânın kullarına olan merhametinden dolayı, onlara sık sık nasihatlerde bulunur, İslâmiyeti Ehl-i sünnet âlimlerinden ve eserlerinden öğrenip, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i şerîfine tâbi olmanın ehemmiyetini anlatırdı.

Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. "Lemeât'ı ve "Dîvân-ı Şi'r"i meşhûrdur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin devlet adamlarından Pervane Mu'înüddîn Süleymân ve Mısır Memlûklü sultanlarından Seyfeddîn Kalâvûn talebelerinin meşhûrlarındandır.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 671

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 38

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3347

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1563

FAHRÜDDÎN İBNİ ASÂKİR (Abdürrahmân bin Muhammed)

Meşhûr hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Hasen bin Hibetullah bin Abdullah bin Hüseyn bin Dımeşkî'dir. Lakabı Fahrüddîn olup, künyesi Ebû Mensûr'dur. İbn-i Asâkir diye tanınır. Dedelerinden Asâkir isminde birisi yoktur. Anne tarafından dedelerinden birisinin ismi olabileceği tahmin edilmektedir. Ancak bu aileye Asâkir denmesi ile meşhûr olmuştur. Meşhûr tarihçi Ali bin Asâkir onun kardeşidir. Annesinin ismi, Esma binti Muhammed bin Tâhir'dir. Annesi Kureyşli olup, babası Ebü'l-Berekât bin Rânî diye bilinirdi. Babası 517 (m. 1123) senesinde Mescid-i kadem diye tanınan mescidin tamirini yaptırdı. Kabri oradadır. 555 (m. 1160) senesinde doğup, 620 (m. 1223)'de, Recep ayının onunda Çarşamba günü, Dımeşk'da vefât etti. İbn-i Asâkir, asil, köklü ve faziletler sahibi bir ailedendir. Bu aile, büyük hadîs âlimleri yetiştirmiştir, İbn-i Asâkir yaşadığı asırda en büyük hadîs âlimlerinden idi. Bir önceki asırda da, iki amcası olan Sâin Hibetullah ve Hâfız Ebû Kâsım, amcasının oğlu Hâfız Ebû Muhammed bin Ebû Kâsım, onun oğlu İmâd bin Kâsım ve İbn-i Asâkir'in kardeşi Tâc-ül-Ümenâ Ahmed, hadîs âlimleri idi. Fıkıh ilminde çok yükseldi. Fetvâ işlerinde bir tane idi. Her taraftan kendisine fetvâlar gelir (dînî suâller sorulur) onlara gerekli cevapları verirdi. Hocası Kutbüddîn Mes'ûd Nişâbûrî, onu oğlu gibi severdi. Onu kızıyla evlendirdi. Bir oğlu dünyâya geldi. İsmini Kutbüddîn Mes'ûd koydu. Bu çocuk da küçük yaşta ilme çok hevesli idi. Fakat babasından önce vefât etti. Eğer yaşasaydı, ilim husûsunda babasının ve dedesinin yerini tutardı denmiştir.

Hadîs ilmini: büyük hadîs âlimi olan amcaları, Ebû Kâsım ile Sâin Hibetullah ve bir grup hadîs âliminden almıştır.

Fahrüddîn İbni Asâkir, ilk önce Azrâviyye Medresesi'nde ders verdi. Nûriyye Medresesi'nde, daha sonra Cârûhiyye Medresesi'nde hocası Kutbüddîn'in yerine ders verdi. Bu üç medrese Dımeşk'dadır. Kudüs'te Selâhiyye Medresesi'nde de ders verdi. Birkaç ay Kudüs'de, bir kaç ay Dımeşk'da kalırdı.

İbn-i Asâkir Arz-ı mukaddesteki, Askalan ve benzeri yerlere kadar olan ziyâret yerlerini dolaşırdı. Âdil bin Eyyûb onu Tekviyye Medresesi'nde ders okutmakla görevlendirdi. Bu medresede onunla beraber ders okutan zamanın büyük fıkıh âlimleri de bulunuyordu. Bu medrese, Şam'ın Nizamiyesi diye isimlendirilmişti. Derslerini verip bitirdikten sonra, Dımeşk Câmii'nde, küçük bir odaya gider, orada yalnız başına kendisini ibâdete ve kitap mütâlâasına

verir, fetvâlara cevap hazırlardı. Sâdece abdest almak için dışarı çıkar, orada akan sudan abdestini alır, tekrar yerine dönerdi. İbn-i Asâkir'in yanına insanlar devamlı gidip gelirler, ondan çok istifâde ederlerdi. Yanına gelenler, onun yanında kalmaktan hiç usanmazlardı. Çünkü o, vekar sahibi, yumuşak tabiatlı ve nûrânî yüzlü idi. Otururken, kalkarken ve yürürken, devamlı Allahü teâlâyı zikrederdi. Dili Allahü teâlâyı anmaktan hiç boş kalmazdı. Pazartesi ve Perşembe günleri ikindi namazından sonra, hadîs-i şerîf dinlemek için Kubbet-ün-nesr denilen yere gelirdi. Burada, amcası, büyük hadîs âlimi Hâfız Ebû Kâsım'ın hadîs-i şerîf derslerini dinlerdi. Hadîs dersi bittikten sonra, hadîs âlimlerinden Ebû Bekr Beyhekî'nin "Delâil-ün-nübüvve"sini ve başka kitapları okuturdu. Ebû Şâme Makdisî'de onun bu derslerinde Delâil-ün-nübüvve'nin büyük bir kısmını dinlediğini söyler. Ebû Şâme şöyle devam eder O, ince kalbli olup, hislendiren şeyler anlatılınca, göz yaşları akıverirdi. Yanında acıklı ve korkulu şeyleri anlatan hadîs-i şerîfler okununca ağlar, va'zu nasihatle alâkalı hadîs-i şerîfleri zaman zaman tekrar ederdi. İbn-i Asâkir (r.a.), Resûlullah efendimizden önce yaşamış olan Kus bin Sâide'nin şu beyitlerini tekrar eder, okur ve ağlardı. "Evvel gelip geçenler de bizim için ibret alacak şey çoktur. Ölüm ırmağının girecek yerleri var amma, çıkacak yerleri yoktur. Büyük, küçük hep göçüp gidiyor. Giden geri gelmiyor. Şuna kesin olarak inandım ki, herkese olan (onlara gelen ölüm) bana da olacaktır." Sultân-ı Âdil Ebû Bekr bin Eyyûb, Kâdı Zekîyyüddîn Tâhir bin Muhyiddîn'i, Şam kadılığından azledince, İbn-i Asâkir'i kadı ta'yin etmek istedi ve bunun için kendisine haber gönderdi. İbn-i Asâkir geceleyin sultânın yanına çağırıldı. Sultânın yanına gelince, sultan onu yanına oturttu. İbn-i Asâkir oturdu, fakat içi rahat değildi. Sultan kendisine yemek getirtti. Fakat İbn-i Asâkir yemeğe elini uzatmadı. Ondan hiçbir şey yemedi. Sultan, İbn-i Asâkir'den, kadılık vazîfesini kabûl etmesini istedi. Bu husûsta çok konuştu ve ısrarda bulundu. İbn-i Asâkir, istihâreye yatacağını söyledi. Hemen vazîfeyi kabûl ve red husûsunda bir fikir bildirmedi, İbn-i Asâkir'in devamlı yanında bulunan birisi, sultanın yanından çıktıktan sonra olanları şöyle anlatır: "İbn-i Asâkir, evine döndükten sonra abdestini tazeledi. Namaz kıldıktan sonra ellerini açarak Allahü teâlâya yalvarmaya başladı. Sabaha kadar göz yaşı döktü. Sabah olunca câmiye gitti. Namazını kıldı. Sahabe maksuresine gitti. Âdeti üzere orada namaz kıldı. Sonra her zaman girdiği küçük odacığa girdi. Besmele okuyarak yerine oturdu. Güneş doğarken, sultânın adamları geldi. Kendisinden kadılığı kabûl etmesi husûsunda cevap bekliyorlardı, İbn-i Asâkir kadılığı kabûl etmedi ve etmemekte ısrar etti. Fakat kadılık için Şeyh Cemâlüddîn bin Haristânî'yi tavsiye etti. Tavsiye ettiği zâta kadılık vazîfesi verildi. Fakat İbn-i Asâkir, yapılan teklifi kabûl etmediği için sultan tarafından kendisine eziyet yapılmasından korkup, oradan ayrılıp başka bir yerde yerleşmeye karar verdi. Ev eşyasını ve çoluk-çocuğunu yolculuk için hazırladı. Onun söylediklerini yazan talebeleri, Haleb tarafına doğru yola çıktı.

Sultan Âdil bu durumu öğrenince onları geri çevirdi. Böyle bir âlimin ve ilim talebelerinin oradan ayrılmasını uygun görmedi. Sultânın yakınları bu hâdise üzerine kendisine; "Senin memleketinde ve zamanında kadılık almaktan çekinen, sırf din gayreti ve dünyâya rağbet etmemesinden dolayı kadılık vazîfesini almamak için bulunduğu yerden ayrılan bulunduğu için, aslında Allahü teâlâya hamdetmelisin" dediler. Bunun üzerine Sultan Âdil, kendi adıyle bir medrese yapılmasını emretti. O medreseyi, İbn-i Asâkir'e verecekti. Fakat sultan bu medrese tamamlanmadan vefât etti. Yerine oğlu Muazzam geçti, İbn-i Asâkir'in onunla arası iyi değildi. O sultan olunca, ders okuttuğu, önce Kudüs'deki Nâsıriyye Medresesi'ni, sonra Takviyye Medresesi elinden alındı. Elinde sâdece Cârûhiyye Medresesi kalmıştı. Bu medresenin de çevresinde, medreseye yardım edecek az komşusu vardı. Medresenin ise masrafı fazla idi. Yapılan medrese tamamlanınca, Sultan Muazzam onu Kâdı Cemâl el-Mısrî'ye verdi.

İbn-i Asâkir (r.a.), gerek medresede ve gerekse başka yerlerde bulunduğu zaman erkenden kalkar, sabah ezanını kendisi okurdu. Kendisine birşey takdim edildiği zaman, onu yalnız yemezdi. Medresede bulunanları da da'vet ederdi. Kendisine düşmanlık edenlerin yanından geçmezdi. Niçin böyle yaptığı kendisine sorulunca günaha girmelerinden korkuyorum" derdi.

İbn-i Cevzî'nin torunu Ebû Muzaffer şöyle der. "Fahrüddîn İbni Asâkir, zühd sahibi olup dünyâya rağbet etmez, Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeylere meyletmez, çok ibâdet ederdi. Kendisini ilme ve ibâdete vermişti. Güzel ahlâk sahibi idi."

İbn-i Asâkir vefât ettiği zaman, cenâzesi çok kalabalık oldu. Namazını Sultân Azîz bin Âdil kıldırdı. Vefâtında bulunan birisi şunları anlatır: Fahrüddîn İbni Asâkir vefât ettiği günün öğle namazını kıldı. Sonra ikindi namazı vaktini sordu. Kendisine daha ikindi vaktine vakit olduğu söylendi. O zaman su istedi. Abdest aldı. Namazdaki gibi oturup: Rab olarak Allahü teâlâdan, din olarak İslâmdan, Peygamber olarak da Muhammed'den (s.a.v.) râzıyım, Allahü teâlâ bana huccetini telkin etsin. Sürçmemi ikâle etsin (gidersin), gençliğime merhamet eylesin, yalnızlığımı gidersin, dedikten sonra ve aleyküm selâm dedi. Biz o zaman, yanına meleklerin geldiğini anladık. Kendisine selâm vermişlerdi. Sonra rûhunu teslim etti. Onu Fahrüddîn bin Mâlikî yıkadı. Onun yanında kardeşinin oğlu Abdülvehhâb bin Zeyn-ül-Ümenâ ve başkaları vardı, İbn-i Asâkir hasta iken, defnedileceği yerin mülkiyetini sahiplerinden almak için çok çalıştı ve aldı. Daha hayatta iken kabrini kazdırdı. Cenâzesinde o kadar insan bulundu ki, yollar insanlarla doldu. Onun tabutunu taşıyabilecek güce sahip olan herkes geldi. Eğer Sultan Azîz bin Âdil ve askerler yol açıp insanların tabuta yaklaşmalarına mâni olmasaydılar, cenâzenin o gün kabre varıp defnedilmesi çok zordu. Hocası Kutbüddîn Mes'ûd Nişâbûrî'nin kabrinin yanına defnedildi. Kabir taşında ismi ve vefât târihi yazılıdır.

İbn-i Asâkir'in fıkıh ve hadîs ilmine dâir eserleri olup, bunlardan birisi de; "Kitâb-ül-erba'în fî menâkıb-i Ümmehât-il-mü'minîn"dir.

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 228

2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 289

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 92

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 177

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 101

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 135

7) Zeyl-i Ravdateyn sh. 136

FAHRÜDDÎN İBNİ TEYMİYYE (Muhammed bin Hıdr bin Muhammed)

Fıkıh, tefsîr, hadîs, kırâat, lügat âlimlerinin büyüklerinden. Hatîb, vâ'îz ve şâir. İsmi, Muhammed bin Ebi'l-Kâsım Hıdr bin Muhammed bin Hıdr bin Ali bin Abdullah el-Harrânî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı Fahrüddîn'dir. İbn-i Teymiyye diye tanınmasına sebep olan hâdiseyi kendisi şöyle anlatıyor "Babam veya dedem bir sene hacca gitmiş. Hanımı hâmile imiş. Medîne-i münevverenin 230 km. kuzeyinde bulunan ve Teymâ denilen yere vardığında, orada bulunan çadırlardan çıkan çok sevimli bir kız çocuğu görmüş. Hacdan döndüğünde bir kız

çocuğunun dünyâya geldiğini öğrenip, sevinçle çocuğunu kucağına aldığında, bunun Teymâ'da gördüğü kız çocuğuna çok benzediğini görmüş.. Çocuğuna Teymâlı ma'nâsına; "Yâ Teymiyye! Yâ Teymiyye!" demiş. Bunun için ona Teymiyye denilmiş ve biz de Teymiyye oğlu ma'nâsına İbn-i Teymiyye diye tanınmışız." Bu kelime, lügat kaidesine göre "Teymâvî" olarak telaffuz edilmesi icâb ettiği hâlde, Teymiyye olarak kullanılmış ve böyle meşhûr olmuştur. 542 (m. 1147) senesi Şa'bân ayının sonlarında Harran'da doğdu. 621 (m. 1224) senesi safer ayının 10. gününe rastlayan Perşembe günü ikindiden sonra orada vefât etti. Vefât senesinin, 622 olduğu da bildirilmiştir. Fahrüddîn İbni Teymiyye, Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerindendir. Bunu, Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklüğünü anlayamamış, Ehl-i sünnetten ayrılıp bozuk bir yol tutmuş olan, Ahmed bin Abdülhalîm el-Harrânî ismindeki, meşhûr sapık İbn-i Teymiyye ile karıştırmamalıdır. Bu Eshâb-ı Kirâmın yolundan ayrılan İbn-i Teymiyye, bizim hâl tercümesini verdiğimiz Fahrüddîn İbni Teymiyye'den sonra, hicrî 661-728 târihleri arasında yaşamış olup, ilmi biraz artınca, i'tikâd ve amele âit husûslarda kendi fikirlerini beğenmeye, kendini ve fikirlerini Ehl-i sünnet âlimlerinden üstün görmeye başladı. Böylece Ehl-i sünnetten ayrıldı. Daha da ileri giderek, dört büyük halîfe ve diğer Eshâb-ı Kirâm gibi din büyüklerine karşı, onları küfürle ithama kadar varan sözler sarfetti ve kendisini zamanının İmâmı olarak tanıtmak istedi. Onun tuttuğu bu bozuk yol, gerek zamanındaki ve gerekse daha sonra gelen bütün Ehl-i sünnet âlimlerince reddedildi, bozukluğunu isbât eden yüzlerce kitap yazıldı.

Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden olan Fahrüddîn İbni Teymiyye, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Kur'ân-ı kerîmi babasından öğrendi. İlim öğrenmek için Bağdad'a geldi. Ebû Tâlib Mübârek bin Hudayr, Ebü'l-Feth el-Battıyyî, Ebû Bekr İbn-ün-Nükûr, Sa'dullah bin Nasr ed-Decâcî, Yahyâ bin Sabit bin Bündâr, Ali bin Asâkir el-Betâihî, Şühde, Ebü'n-Necîb-i Sühreverdî, Ebü'l-Feth Ahmed bin Ebi'l-Vefâ, Ebü'l-Abbâs bin Bekrûs, İbn-i Ebi'l-Hacer, Ebü'l-Ferec İbn-ül-Cevzî, Muhammed bin Haşşab ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Bilhassa fıkıh ve tefsîr ilminde çok yükseldi. Kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulunan zâtlardan ba'zılarının isimleri şöyledir: İbn-i Nukta, İbn-ün-Neccâr, Mecdüddîn Abdüsselâm (Bu zât, kardeşinin oğlu ya'nî yeğenidir), Cemâleddîn Yahyâ bin es-Sayrâfi, Reşîd Amr bin İsmâil el-Fârikî, Sıbt İbn-ül-Cevzî, Abdüddâim ve Abdürrahmân bin Mahfûz er-Ras'anî.

Fahrüddîn İbni Teymiyye (r.a.), Bağdad'da ilim tahsilini tamamladıktan sonra, memleketi olan Harran'a döndü. Orada Nûriyye Medresesi'nde talebe okutmaya ve va'z etmeye başladı. Konuşması gayet fasîh ve beliğ idi. Sözleri çok güzel anlaşılır ve te'sîrli olurdu. 588 (m. 1192) senesinde Câmi-i Harran'da hergün sabah vakti tefsîr dersleri vermeye başladı. Bu hizmete uzun zaman devam etti. Bu zaman zarfında, talebelere, Kur'ân-ı kerîmi baştan sona kadar beş defa tefsîr etti. Sâlih bir zât idi. Kerâmetler ve hârikalar sahibi idi. Harran Câmii'nde imamlık ve hatîblik yapardı. Kendisi de ayrıca bir medrese yaptırdı.

Fâkih İbn-i Hamdân diyor ki: "Fahrüddîn İbni Teymiyye, Harran'ın üstadı, müderrisi, müfessiri ve hatîbi idi."

Münzirî diyor ki: "Bilhassa tefsîr ilminde çok yüksek idi. Meşhûr hutbeleri vardır. Beldesinde bulunan âlimlerin en önde gelenlerinden idi. Bağdad ve Harran'da hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bizim de kendisinden icâzetimiz vardır."

Zehebî diyor ki: "Fahrüddîn İbni Teymiyye (r.a.), tefsîr, fıkıh, lügat ilimlerinde İmâm derecesinde büyük âlim idi. Kalabalık bir cemâat kendisinden ilim aldı."

Ebü'l-Berekât İbn-ül-Müstevfî, "Târih-i İrbil" isimli eserinde diyor ki: "Fahrüddîn İbni Teymiyye (r.a.), 604 (m. 1207) senesinde, İrbil'i ziyâret etti. Hergün tefsîr dersi verirdi. Güzel menkıbeleri, tatlı sözleri vardır. Sûreti (şekli, şemâli) ve sîreti (hâli, yaşayışı) pek güzel idi. Herkesden hüsn-i kabûl görürdü. Babası da evliyâ zâtlardan idi. Fahrüddîn hazretleri, Ehl-i sünnet âlimlerine dil uzatanlarla münâzara ederek, çok güzel ve kat'î delîllerle onlara cevap vermekte, onları susturmakta pek mehâretli idi. Karşısında kimse tutunamazdı. Her ilimde âlim ve mütehassıs idi. Bağdad'da hadîs âlimlerinden çok hadîs-i şerîf dinledi. Öğrendiği bu kıymetli ilimleri, büyük bir şefkat ve mehâretle, ilim âşıklarına, talebelere öğretti. Yüzlerce talebe yetiştirdi.

Fahrüddîn İbni Teymiyye hazretlerinin oğlu Abdülganî, babasının vefâtından sonra, çeşitli kimseler tarafından babasıyla alâkalı sâlih rü'yâlar görüldüğünü, bu rü'yâların çok fazla olduğunu, toplanacak olsa bir cildi dolduracağını bildirmiştir. Fahrüddîn hazretlerinden ilim öğrenen bir talebesi şöyle anlatıyor "Rü'yâmda hocam Fahrüddîn'i gördüm. Yüksek bir taht üzerinde, çok güzel elbiseler içinde oturuyordu. "Ey efendim! Bu ne hâldir?" dedim. Bana cevaben; **"Orada** (Cennette ni'metleri içerisinde) **serirlere** (koltuklara) **dayanmış olarak otururlar"** (İnsân-13) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu."

Başka bir kimse kendisini rü'yâda görüp, "Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi?" diye suâl ettiğinde; "Beni mağfiret etti" buyurdu.

Başka bir kimse kendisini rü'yâda görüp, kılıçlarını ve silâhlarını, kuşanmış hâlde bekleyen bir topluluk gördü. Onlara; "Bu hâliniz nedir?" diye sorunca, onlar; "Biraz sonra Sultan buradan binekli olarak geçecek. Biz onu bekliyoruz" dediler. "Sultan dediğiniz kimdir?" deyince, "Fahrüddîn" dediler.

Fahrüddîn hazretlerinin kardeşinin sâliha bir kızı vardı. Diyor ki: "Fahrüddîn hazretlerinin vefâtından sonra şöyle bir rü'yâ gördüm: Gökyüzünden büyük bir feryâd sesi işittim. Yanımda bulunan kimseye; "Bu feryâd sesi nedir?" diye sordum. Dedi ki: "Bu, Fahrüddîn hazretlerinin vefât etmesi ve câmisindeki yerinin boş kalması ve tefsîr derslerinin kesilmesi sebebi ile meleklerin feryâdlandır."

Başka bir kimse, Fahrüddîn hazretlerinin vefât ettiğinin gecesinde onu rü'yâda gördü. Çok güzel bir sûrette idi. O kimse, hayretle; "Siz vefât etmemiş miydiniz?" diye suâl edince, Fahrüddîn (r.a.); "Evet, ben vefât ettim. Fakat, Allahü teâlânın dilemesi ile dirilenlerden, hakîkî, sonsuz saadet hayâtına başlıyanlardan oldum" buyurdu.

Fahrüddîn İbni Teymiyye hazretlerinin vefâtından sonra, bir kimse rü'yâsında, daha önce vefât etmiş olanlardan bir kimseyi gördü. Ona, kendi hâlinden ve yakınlarının hâlinden suâl etti. O kimse, bu gece Allahü teâlânın, yanlarına Fahrüddîn hazretlerinin rûhunu gönderdiğini, her Cum'â gecesi, Fahrüddîn hazretlerinin kendilerine geldiğini, onunla buluştuklarını söyledi.

Fahrüddîn hazretlerinin hayâtında, bir kimse sâlihlerden bir zâtı rü'yâsında gördü. O sâlih zât, bu kimseye dedi ki: "Fahrüddîn hazretlerine git! Yarın (kıyâmet gününde) sana şefaat etmesi için kendisinden ahd (söz) al! Muhakkak ki, ona, böyle çok kimseye şefaat etmesi için izin verildi." Bu rü'yâyı gören kimse, Fahrüddîn hazretlerinin vefâtından sonra yine rü'yâsında onu İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretleri ile beraber yürüyor gördü. Bundan senelerce önce rü'yâda kendisine, Fahrüddîn hazretlerinin şefaatini istemesini tavsiye eden zâtın İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretleri olduğunu anladı.

Başka bir kimse, rü'yâsında Fahrüddîn İbni Teymiyye hazretlerini gördü. Kendisine dedi ki: "Ey efendim! Bana haber verir misiniz, ölüm nasıl bir şeydir?" Fahrüddîn (r.a.); "Ölüm ânında, ölüm geldiği zaman onun şiddeti pek fazladır. Fakat (iyi kimseler için) ondan sonra herşey çok kolay, çok hafif ve çok rahattır." Sonra da buyurdu ki: "Ey Abdullah! Namaz! (Sana namazı tavsiye ederim.) Ondan daha efdal hiçbir şey yoktur. Kim ona devam ederse ve Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını muhafaza ederse, burada çok hayırlar ile karşılanır."

Sâlihlerden bir zât, rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördü. Cebrâil aleyhisselâm da huzûrunda idi. İkisi, Harran'da bir yerde oturuyorlardı. Rü'yâyı gören kimse, Resûlullaha (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! Burada bulunmanızın sebeb-i hikmeti nedir?" deyince, elleriyle Fahrüddîn hazretlerinin ders Verdiği câmiyi işâret ederek; "Fahrüddîn vefât etti" buyurdular.

Dînine bağlı sâlih zâtlardan birisi şöyle anlatır: "Fahrüddîn hazretlerinin vefâtından sonra rü'yâmda gördüm ki, bir münâdî (nida eden); "Fahrüddîn sıddîklardandır. Şimdi Allahü teâlâ ile beraber oldu" diye nidâ ediyordu. Sonra ben sanki bir câmiye girdim. Orada Fahrüddîn hazretleri va'z ediyordu. Onun sesini duymanın lezzeti, sevinç ve heyecanı ile, uykuda, sıçrayıp ayağa kalkmışım."

Sâlihlerden bir zâtın sâliha bir hanımı vardı. Rü'yâsında onu yeşilliklerle süslü güzel bir bahçenin içinde gördü. Bir topluluk orada büyük bir köşk bina ediyorlardı. Yakınlarında ise dönen bir dolap bulunuyordu. Yine köşkün yakınında, onlardan daha güzellerini görmediği iki kadın bulunuyordu. Anladı ki, onlar hûrî idi. "Bu köşkü, kimin için bina ediyorlar?" diye suâl ettiğinde; "Fıkıh âlimi Fahrüddîn hazretleri için" dediler. Rü'yâyı gören kadın diyor ki: "Köşkün kapısının açık olduğunu görmedim. Bir zaman sonra aynı köşkü tekrar gördüm. Son derece güzel bir şekilde süslenmiş idi. Kapısı açılmış ve o iki hûrî de kapının yanına gelmiş bekliyorlardı. Onlara; "Bu köşke kimin gelmesini bekliyorsunuz?" dedim. "Sahibi olan Fahrüddîn hazretlerinin gelmesini bekliyoruz" dediler. Bundan sonra onun vefât ettiğini öğrendim."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 280

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 102

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 109

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 386

5) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 151

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 139

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 32

8) Zeyl-i Ravdateyn sh. 146

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1020

10) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 34

FAHRÜDDÎN-İ RÂZÎ (Muhammed bin Ömer)

Meşhûr tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Hüseyn bin Hüseyn bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir. Künyesi Ebû Abdullah ve Ebü'l-Me'âlî, lakabı Fahrüddîn'dir. Fahr-i Râzî ve İbn-i Hatîb-ir-Rey (Rey Hatîbi'nin oğlu) diye de tanınmıştır. Soyu Kureyş kabilesine ulaşmaktadır. Aslen Taberistanlıdır. 544 (m. 1149) senesinde İran'da bulunan Rey şehrinde doğdu. 606 (m. 1209) senesinde Hirat'da vefât etti. Rey şehrinde doğduğu için oraya nisbetle kendisine "Râzî"

denilmiştir. Tefsîr ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi olup, kelâm, fıkıh, fizik, matematik ve tıb üzerinde çok kitap yazmıştır.

Hocaları: Fahrüddîn-i Râzî (r.a.) önce, büyük bir âlim olan babası Ziyâüddîn Ömer'den ders aldı. Babası, Muhy-is-sünne Muhammed Begavî'nin talebelerinden idi. Gayet fasîh, beliğ ve te'sîrli hutbe okurdu. Fahrüddîn-i Râzî, Mecd-i Cîlî'den hikmet (fen bilgisi) okudu. Fıkıh ilmini Kemâl Simnânî'den öğrendi. İmâm-ı Haremeyn'in "Şâmil" adlı kitabını ezberlediği söylenir. Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), "Tahsîl-ül-hak fî tafsîl-il-Fark" isimli eserinde, dinin usûl bilgilerini babasından öğrendiğini bildirmektedir. Fahrüddîn-i Râzî bunlardan başka, asrının büyük âlimleriyle görüşmüş ve onlardan ilim almıştır.

Yolculukları: Fahrüddîn-i Râzî, tahsilini bitirip, ilimde yüksek derecelere ulaştıktan sonra, ba'zı yolculuklar yapmıştır. Harezm'e gidip orada bozuk bir i'tikâda sahip olan Mu'tezileye mensûp kimselerle münâzaralarda bulundu. Bu münâzaralar neticesinde Harezm'den ayrılma lüzumunu gördü. Buradan Mâverâünnehr'e gitti.

Fahrüddîn-i Râzî, fakîr ve yoksul bir kimse idi. Sonra, her şeyin sahibi ve mâliki olan Allahü teâlâ, kendisine ihsânlarda bulundu. Her taraftan ilim âşıkları onun ilim sofrasına koşuştular.

Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), Mâverâünnehr'den sonra bir ara memleketi olan Rey şehrine döndü. Burada mütehassıs ve zengin bir doktor var idi. İki kızını, Fahrüddîn-i Râzî'nin iki oğlu ile evlendirdi. Bir müddet sonra doktor vefât etti. Külliyetli miktardaki serveti Fahrüddîn-i Râzî'nin ailesine geçti.

Fahrüddîn-i Râzî bu servetin büyük bir kısmını, Sultan Şihâbüddîn'e ödünç olarak verdi. Daha sonra, ödünç verdiği malını teslim almak için Gazne'ye gittiğinde, Sultan Şihâbüddîn kendisine çok ikram ve iltifâtta bulundu. Buradan Horasan'a giden Fahrüddîn-i Râzî (r.a.) ilimdeki yüksekliği sebebiyle, Sultan-ı Kebîr Alâüddîn Harzemşah Muhammed'in sevgi ve saygısını kazandı. Sultan sık sık onun ziyâretine giderdi. Bir müddet Hirat'da da Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), bozuk bir inanca sahip olan kerrâmiyye ve mensûplarının i'tikâdlarının yanlış olduğunu delîlleriyle isbât etti. Bu husûsta müslümanları aydınlattı. Fahrüddîn-i Râzî, yalnız Arabî ilimlerde değil, zamanının bütün ilimlerinde mütehassıstı. Bu sebeble, gittiği bütün yerlerde sultanların iltifât ve teveccühlerini kazandı. Sultan Gıyâsüddîn onun için, Hirat'da bir medrese yaptırdı. Kerrâmiyye i'tikâdında olan halk, sultânın ona olan iltifâtlarını çekemeyip fitneye sebep olduklarından buradan da ayrılmak zorunda kaldı. Fahrüddîn-i Râzî gittiği her yerde ilim ile meşgûl oldu. İlim ve irfana susamış olanlar, âlimler, o nereye giderse peşinden gittiler.

Ne zaman bir yere gitmek için atına binse, âlim ve talebelerden üçyüz kadar kimse beraberinde giderdi. Talebeleri kendisine çok hürmet ederlerdi. Onun yanında tam bir edeb ve terbiye dâiresinde bulunurlardı. Bütün talebelerinin kalbinde heybeti yerleşmişti. Hizmetinde kusur etmemek için çok gayret gösterirlerdi.

Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), kitap mütâlâa etmeyi çok severdi. Hattâ, yemek yerken kitap okumadan geçirdiği zamanlara pekçok acıdığını her zaman söylerdi.

İlmî Yönü: Tefsîr, fıkıh, kelâm ve usûl-i fıkıh gibi dînî ilimlerde pek derin bir âlim olduğu gibi, edebî ilimler, matematik ve kimya, astronomi, tıb gibi zamanının fen ilimlerinde de söz sahibi idi. O zaman İslâm âleminde ortaya çıkmış olan bid'at ve bozuk i'tikâd sahiplerinin ve filozofların bozuk düşüncelerini en ince teferruatına kadar tedkik etmiş, onların bozukluğunu ve

yanlış olduğunu delîlleriyle isbât etmiş, müslümanları onların bozuk ve yanlış sözlerine aldanmaktan kurtarmıştır.

Fahrüddîn-i Râzî de, İmâm-ı Gazâlî ve İmâm-ı Beydâvî gibi Selef-i sâlihînin mezhebinde ya'nî Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ve Tabiînin yolunda idiler. Bunların zamanlarında türeyen bid'at fırkaları, ilm-i kelâma felsefeyi karıştırdılar. Hattâ, îmânlarının esâsını felsefe üzerine kurdular. Bu üç İmâm, bozuk fırkalara karşı Ehl-i sünnet i'tikâdını müdâfaa ederken ve onların sapık fikirlerini çürütürken, onların felsefelerine de geniş cevaplar verdiler. Onların bu cevapları, Ehl-i sünnet mezhebine felsefeyi karıştırmak değildir. Bilakis, kelâm ilmini, kendisine karıştırılmak istenen felsefi düşüncelerden temizlemektir.

İbn-i Uneyn, Fahrüddîn-i Râzî hakkında şu ma'nâdaki şiiri söylemiştir: "Yaşamakta olup, sanki karanlıkları gitmeyecekmiş gibi olan bid'atler, onun vâsıtasiyle söndürüldü. Onun ile İslâm kuvvet buldu, parlak devirlerinden birini yaşadı. Ondan başkası zaîfledi, pek sönük ve aşağılarda kaldı. Eğer Aristo onun bir tanecik bile sözünü dinleseydi, onun karşısında titremekten kendini tutamazdı. Vallahi Betlamyus, onun müşkil bir mes'elede getirdiği delîlleri görmüş olsaydı, şaşırıp kalırdı. Eğer bunlar (ve meşhûr filozoflar) onun yanında bulunsalardı, onun faziletlerini ve yüksekliğini kabûl etmekten başka ellerinden birşey gelmezdi."

Zamanındaki filozoflar, onun için ne muazzam bir insan demekten kendilerini alamamışlardır, insaf sahibi kimse, onun sözleri hakkında "Min ledün Hakim" (Allah vergisidir) derdi. İbn-i Sina bile, ondan çok aşağılarda olduğunu yemînle söylemiştir.

Fahrüddîn-i Râzî'nin va'zü nasîhatdeki şöhreti ise, ilmî şöhretinin de üstünde idi. Pek te'sîrli va'z ederdi. Vazlarında coşardı.

Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara anlatırken, çok defa gözlerinden yaşlar akardı. Birgün va'z ediyordu. Sultan Şihâbüddîn Gaznevî de orada bulunuyordu. Yine vecd (coşma) hâli gelip şöyle dedi: "Ey Dünyânın sultânı! Ne senin saltanatın kalır, ne de Râzî'nin bu hâli" deyip, meâlen: **"Hepimizin dönüşü Allahü teâlâyadır"** (Gâfir-43) âyet-i kerîmesini okudu.

Fahrüddîn-i Râzî'nin kitaplarını okuyanlar, hep onunla meşgûl oldular. Onun ilminin yüksekliğine hayran kaldılar. Hirat'da kendisine Şeyh-ül-İslâm denirdi.

Edîb Şerefüddîn Muhammed Uneyn şöyle anlatır: "Gençliğimde bir defasında Fahrüddîn-i Râzî'nin (r.a.) dersinde bulundum. O gün soğuk bir kış günüydü. Çok kar yağmıştı. Bu sırada, İmâm'ın yakınına bir güvercin düştü. Onu yırtıcı bir kuş kovalamıştı. Güvercin yanımıza düşünce, o yırtıcı kuş geri dönüp gitti. Fakat güvercin uçamıyordu. Çünkü çok korkmuştu. Hava da soğuktu, İmâm dersi bırakıp ayağa kalktı ve o güvercinin yanında durdu. Güvercinin bu hâline acıyıp eline aldı. Bir rivâyette de; güvercin, kendini kovalayan yırtıcı kuştan kaçıp kendisini Fahrüddîn-i Râzî'nin meclisine attı. Kaftanının koluna girdi. Böylece kurtuldu. İbn-i Uneyn der ki, bu hâdise üzerine ben şu şiiri söyledim:

Sür'atli kanadıyle ölüm saçan hayvandan,
Vaktin Süleymânına şikâyete geliyor.
Korkanların melcei sensin, yok inanmıyan,
Güvercin haberi, bunu te'yîd ediyor inan."

Ondan sonra İbn-i Uneyn, Fahrüddîn-i Râzî'nin yakınlarından oldu.

Mevlânâ Musannifek (Tuhfe-i Muhammediyye) isimli eserinde şöyle der: Fahrüddîn-i Râzî, sultan Muhammed Harzemşâh'a, mektûp yazıp ba'zı sâlih kimseler hakkında istirhâmda bulundu. Mektûbunda şöyle diyordu: Bu mektûbumu zâhirde sebeb siz olduğunuz için size gönderdim. Fakat bu durumu, hakîkatte hep var olan ve yokluğu mümkün olmıyan Allahü teâlâya arz etmiş bulunmaktayım, isteğimi verirseniz, hakikâtte veren Allahü teâlâdır. Bu vesile ile siz de teşekkür edilmeye müstehak olmuş olursunuz ve sevâb kazanırsınız, vesselâm. Bu fakîr derim ki: Fahrüddîn-i Râzî'nin hâli ve sözü, işlerinde tevhîd mertebesine eriştiğinin delîli ve şahididir.

Ebû Abdullah Hasen Vâsıtî de der ki: "Hirat'ta bulunduğum sırada İmâmı dinledim. Zaman zaman minberde, sitem şeklinde halka şu beyti okurdu.

"Diri iken insanı gerçi herkes tahkîr eder.
Zor olur ayrılığı, ol dem ki, dünyâdan gider."

İbn-i Sübkî de yine şöyle der: İmâm tefsîrinde buyurur ki: Hayâtım boyunca tecrübe etmişim. Ne zaman bir işte, bir kimse, Allahü teâlâdan başkasına i'timâd eylese, bu i'timâdı onun, belâ, mihnet, sıkıntı ve zorluk çekmesine sebep olur. Ama Allahü teâlâya güvenip, yalnız ona dayanıp insanlara güvenip dayanmasa, istediği şey en güzel şekilde hâsıl olur. İşte bu tecrübe, küçüklüğümden şu anda içinde bulunduğum elliyedi yaşına kadar devam etmiş ve kalbime iyice yerleşmiştir, insan için, Allahü teâlânın fadl ve ihsânından başka birşeye güvenip i'timâd etmesinde, Allahü teâlâdan başkasından istemesinde hiçbir fâide yoktur. Ya'nî insan birisinden birşey isterken, istediği şeyin o kimsede emânet olarak bulunduğunu, o şeyin hakîkî sahibinin Allahü teâlâ olduğunu hatırdan çıkarmamalı, isteklerini Allahü teâlâdan istemelidir.

Fahrüddîn-i Râzî, Hirat'a gittiği zaman, orada bulunan âlimler, sâlihler ve devlet ileri gelenleri, onun ziyâretine geldiler. Kendisine pekçok hürmette bulundular, İmâm, bir gün acaba görüşmediğimiz kimse kaldı mı? diye sordu. Yanında bulunanlar, evet sâlih bir zât var, o gelmedi dediler.

Ben müslümanların İmâmı olayım, herkesin bana hürmeti vâcib olsun da, o beni niçin ziyâret etmesin diye belirtti. Bu durumu, o sâlih zâta ulaştırdılar. Fakat o zât hiç cevap vermedi. Şehrin ileri gelenlerinden birisi, Fahrüddîn-i Râzî ile o sâlih zâtı bir yemeğe da'vet etti. Onlar da bu da'veti kabûl ettiler. Ziyâfet bir bahçede verildi. Orada İmâm, o sâlih zâta; "Niçin ziyâretime gelmediniz?" diye sorunca, o sâlih zât şöyle konuştu. "Ben fakîr bir kimseyim. Bu sebeple, ziyâretinize gelip gelmemem, sizin şerefinizi ne arttırır, ne de ondan birşey eksiltir." Bunun üzerine İmâm; "Bu söz edeb sahiplerinin ya'nî ehl-i tasavvufun sözüdür, işin içyüzünü bana anlat da merakım gitsin" dedi. O sâlih zât; "Seni ziyâret hangi bakımdan vâcibdir?" dedi. İmâm; "Ben müslümanların hürmet etmeleri lâzım olan birisiyim" dedi. Bunun üzerine o sâlih zât; "Madem ki, ilimle iftihar ediyorsun, ilmin neticesi, ma'rifetullahdır. Şimdi sana soruyorum; "Allahü teâlâyı nasıl tanıdın ve matlûbuna nasıl yol buldun?" dedi. İmâm; "Yüz burhan ve delîl ile ilim ve yakîn elde ettim" dedi. O zaman o sâlih zât; "Burhan, şüpheyi gidermek içindir. Allahü teâlâ benim kalbime öyle bir nûr verdi ki, onun olduğu yerde şüphe bulunmaz. Nerede kaldı ki, burhan ve huccete ihtiyâç duyulsun" buyurdu. Bu söz, İmâm'a çok te'sîr etti. O mecliste, herkesin gözü önünde, o sâlih zâtın elini öpüp tövbe etti. O zâta tâbi oldu. Çok yüksek mertebelere ulaştı. Ondan sonra "Tefsîr-i Kebîr" adlı eserini te'lîf eyledi. Bu sâlih zât, Necmüddîn-i Kübrâ hazretleri idi. Fahrüddîn-i Râzî, Necmüddîn-i Kübrâ hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Ondan çok istifâde etti.

Fahrüddîn-i Râzî, vefâtına yakın, talebelerinden İbrâhim bin Ebû Bekr İsfehânî'ye şu nasîhatta bulundu: "Her katı kalbi yumuşatan âhıret yolculuğu yaklaşmış ve dünyâ hayâtının sonunda bulunan, Rabbinin rahmetini uman, mevlâsının keremine güvenen bu kul Muhammed bin Ömer bin Hasen Râzî der ki: Peygamberlerin, meleklerin en büyüklerinin yaptıkları, bildiğim ve bilmediğim, lâyık olduğu hamdler ile Allahü teâlâya hamd ederim. Allahü teâlânın rahmeti, Resûlullaha (s.a.v.), diğer Resûller, Nebiler (aleyhimüsselâm), mukarreb melekler ve sâlih kimseler üzerine olsun.

İnsanlar derler ki: "İnsan vefât ettiği zaman, ameli kesilir Dünyâ ile alâkası kalmaz." Bu söz, iki yönden sınırlandırılabilir. Birincisi, eğer vefât eden kimse dünyâda insanlara fâideli şeyler bırakmış ise, bu ona duâ yapılmasına vesile olur. Şartlarına uygun duâ, Allahü teâlânın katında makbûldür, ikincisi, evlâda âit olan husûstur. (Sâlih evlâd da ölen anası-babası için faydalı olur.)

Biliniz ki ben, ilim âşıkı idim. Doğru olsun yanlış olsun, bir şeyin ne olup olmadığını öğrenmek için birçok şeyi öğrendim. Vallahi kelâm, (akâid) ilmi ile ilgili, doğru yanlış bütün i'tikâdları, filozofların görüşlerini çok tedkîk ettim. Ancak Kur'ân-ı kerîmde bulduğum fâideye müsavî (denk) olacak bir fâideyi hiçbirisinde görmedim. Çünkü Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın yüce kudretini ve azametini teslim ve kabûl etmeğe teşvik ediyor, i'tirâz ve karşı çıkmaktan, derin mücâdele ve münâzaradan men ediyor. Çünkü beşer aklı, derin ve anlaşılması zor mes'eleler arasında boğulup gitmektedir. Bu sebeble dînimizin bildirdiklerini aynen kabûl edip, üzerinde konuşmamak en sâlim yoldur.

Ey âlemlerin Rabbi! Mahlûkatın, senin Ekrem-ül-ekremin, merhametlilerin en merhametlisi olduğunda ittifâk etmektedir. Yâ Rabbî! Bu Zaîf kuluna müsamaha eyle. Dilimi sürçmekten muhafaza buyur, bana yardım et. Hatâ ve kusurlarımı setreyle. Kitabım Kur'ân-ı kerîm, yolum Resûlullaha (s.a.v.) uymaktır. Yâ Rabbî! Senin hakkında hüsn-i zan sahibiyim. Rahmetin hakkında çok ümitliyim. Çünkü sen; "Kulum beni zanettiği gibi bulur" buyurdun. Yâ Rabbî! Ben hiçbir şey getirmesem de, sen ganîsin, kerîmsin, ümidimi boşa çıkarma. Duâmı geri çevirme. Beni ölümden önce ve sonra azâbından kurtar, ölüm sırasında can çekişirken bana kolaylık ver. Çünkü sen erhamürrâhimînsin.

Kitaplarıma gelince, onlarda çok şeyler yazdım. Onları mütâlâa edip okuyan, ihsân ederek iyi duâ ile beni ansın. Eğer böyle bir duâda bulunmazsa, hiç olmazsa hakkımda kötü sözde bulunmasın. Benim mes'eleleri geniş yazmaktan maksadım, mevzûyu genişletmek, derinlemesine ele almak, zihinleri açmaktır. Bütün bunlarda, Allahü teâlâya güvenip, dayandım."

Daha birçok şeyleri vasıyyet eden İmâm-ı Râzî (r.a.), daha sonra şunları söyledi: "Talebelerime ve üzerinde hakkım olanlara şunu vasıyyet ediyorum: Ben vefât edince, benim ölümümü her tarafa yaymasınlar. Dînin emirlerine uygun olarak beni defnetsinler. Beni defnettikleri zaman, okuyabildikleri kadar bana Kur'ân-ı kerîm okusunlar. Sonra "Yâ Kerîm! Sana fakîr ve muhtaç birisi geldi, ona lütuf ve ihsânda bulun" desinler sözleriyle vasıyyetini bitirdi.

Fahrüddîn-i Râzî hakkında müstakil eserler yazılmıştır. Onun büyük bir allâme olduğunu herkes tasdik eder. Hattâ tefsîr kitaplarında "Kâle-el-allâme" denilince, Fahrüddîn-i Râzî kasdedilir.

Fahrüddîn-i Râzî'nin yazdığı meşhûr tefsîrinin ismi, "Mefâtih-ül-gayb"dır. Tefsîr-i kebîr diye bilinir. Önce, oniki veya onüç cild olarak tertîb edilmiş, fakat daha sonra sekiz büyük cild hâline

getirilmiş, çok defalar basılmıştır. Otuziki cildlik bir baskısı da vardır. İlim sahibleri arasında çok yaygın bir tefsîrdir.

Kâdı İbn-i Şühbe, Fahrüddîn-i Râzî'nin bu tefsîrini tamamlayamadan vefât ettiğini söyler. Vefeyât-ül-a'yân kitabının sahibi İbn-i Hılligân da böyle der. Öyleyse, bu tefsîri kim tamamladı ve Fahrüddîn-i Râzî bu tefsîrini nereye kadar yazdı? Bu suâllerin kesin cevâbını vermek gayet zordur. Çünkü âlimler, bu mevzûda değişik şeyler söylemişlerdir.

İbn-i Hacer-i Askalânî, ed-Dürer-ül-Kâmine kitabında şöyle der: "Fahrüddîn-i Râzî'nin tefsîrini tamamlayan Ahmed bin Muhammed bin Ebî Hazm Mekkî Necmüddîn el-Mahzûmî el-Kumûli'dir. 727 (m. 1326) senesinde vefât etmiştir ve Mısırlıdır."

Keşf-üz-zünûn sahibi de: "Büyük âlim, Necmüddîn Ahmed bin Muhammed Kumûlî, Râzî tefsîrine bir tekmile yazdı. Kâdı'l-kudât Şihâbüddîn Halîl Hûyî ed-Dımeşkî de onun noksan kalan kısmını tamamladı. Bu zât, 639 (m. 1241) senesinde vefât etti" dedi.

Fahrüddîn-i Râzî'nin nereye kadar yazdığı husûsuna gelince, bu suâlin de önceki gibi kesin bir cevâbı yoktur. Çünkü, Keşf-üz-zünûn hamişinde şöyle bir ibâre vardır: Seyyid Murtezâ'nın, Şihâb'ın, Şerh-i Şifâ kitabından, bizzat kendi hattıyla şöyle bir nakil yapmış olduğunu gördüm: "Fahrüddîn-i Râzî, tefsîrini Enbiyâ sûresine kadar yazmıştır." Et-Tefsîr vel-müfessirûn kitabının müellifi der ki: "Râzî tefsîrinde "Vâkıa" sûresi 24. âyet-i kerîmenin tefsîrinde şu ibâre mevcûddur. "El-Mes'elet-ül-ûlâ" ibâresi, usûl ile ilgili bir ta'birdir. Fahrüddîn-i Râzî bunu birçok yerde zikretmiştir. Biz şimdi onlardan birisini bildiriyoruz" demektedir. (Mefâtih-ül-gayb cild-8, sh. 68) Bu cümleler Fahrüddîn-i Râzî'nin bu sûrenin tefsîrine gelmediğini göstermektedir.

Yine bu tefsîrde, Mâide sûresi altıncı âyet-i kerîmesinin tefsîrinde, abdestte niyet mevzûuna giriyor. Şafiî mezhebinde şart olduğuna dâir, Beyyine sûresi beşinci âyet-i kerîmesini şâhid getiriyor. Sonra, "Biz bu delîl üzerindeki sözümüzü, bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde tahkîk ettik, mes'eleyi iyi kavramak için oraya müracaat edilsin (Mefâtîh-ül-gayb cild-3, sh. 539) demiştir. Bu ibâre de göstermektedir ki, Fahrüddîn-i Râzî, Beyyine sûresini tefsîr etmiştir. Ya'nî oraya kadar tefsîr yapmıştır. Yalnız bu mücerred ibârenin zâhirinden anlaşılan ma'nâdır.

Et-Tefsîr vel-müfessirûn müellifi, neticeyi şöyle izah etmiştir: Fahrüddîn-i Râzî, tefsîrini Enbiyâ sûresine kadar yazmıştır. Ondan sonra Şihâbüddîn Hûyî gelmiş, bu tefsîre tekmileye başlamış, fakat tamamlıyamamıştır. Ondan sonra, Necmüddîn Kumûlî kalanı tamamlamıştır. Hûyî'nin kendi tekmilesini tamamladığı, Kumûlî'nin Hûyî'nin yazdığından ayrı bir tekmile yazdığı da söylenebilir. Keşf-üz-zünûn sahibinin ibâresinin zâhiri budur. Fakat, Fahrüddîn-i Râzî'nin Beyyine suresindeki havale edişi, Beyyine sûresine kadar tefsîr yaptığı husûsunda açık değildir. Çünkü İmâm, Beyyine sûresi için husûsî bir tefsîr yazmış olabileceği veya sâdece bu âyet-i kerîme ile ilgili bir tefsîr yazmış olabileceği veya bu sûrenin tefsîrîni yaptığım zaman oraya müracaat edebilirsin, ma'nâları düşünülebilir.

Netice olarak derim ki: Bu mes'ele için kesin bir şey söylemek zor. Bizim sözümüz mes'eleye zan üzere bir açıklık getirmeye çalışmaktır. Zan, isâbet de, hatâ da edebilir."

Şu var ki, bu tefsîri okuyan kimsenin dikkatini çeken husûs; tek bir elden çıkmış gibi, aynı üslûp, üzere olduğudur. Tefsîr, baştan sona kadar, tek bir üslûp ile yazılmıştır. Okuyan, asıl ile, tekmile arasını ayıran farklı birşey görmemektedir. Ne kadar asıl, ne kadar tekmile, buna vâkıf olmak çok güç, sanki mümkün değildir.

Bu tefsîr, âlimler arasında çok meşhûr olmuştur. Çünkü diğer tefsîrlere göre hem çok geniş ve hem de çeşitli ilimleri ihtivâ etmektedir. Bu sebeple İbn-i Hılligân; "Fahrüddîn-i Râzî bu tefsîrinde her türlü garîb bilgiyi topladı" dedi. Fahrüddîn-i Râzî bu tefsîrinde kendisine has bir usûl ta'kib etti.

Mefâtîh-ül-gayb'ın husûsiyetleri:

1. Fâtiha sûresinin tefsîrini bir cild tutacak derecede geniş yazmıştır. Bunun sebebini Fahrüddîn-i Râzî şöyle anlatır: "Bir mecliste, Fâtiha sûresinin fâideleriyle ilgili onbin mes'elenin çıkarılabileceğini söylemiştim.

Bunun zor bir iş olduğunu söyleyenler oldu. Ben de bu tefsîrime uzunca bir mukaddime yazarak, bunun mümkün birşey olduğunu ortaya koymuş oldum." Bu mukaddime pek kıymetli bilgileri içerisinde bulundurmaktadır. Fahrüddîn-i Râzî'nin, ilimdeki yüksekliğine büyük bir delîldir.

2. Râzî tefsîri hem rivâyet ve hem de dirayet yolunu kendisinde toplamıştır. Âyet-i kerîmeler îzâh edilirken, hem Eshâb-ı Kirâmdan, hem Tabiînden ve diğer büyük âlimlerden nakledilen tefsîr şekilleri bildirilmiş ve hem de dirayet yoluyla açıklamalar ve tahliller yapılmıştır.

3. Âyet-i kerîmelerin ve sûrelerin ve kendi aralarındaki münâsebetleri en güzel şekilde açıklanmıştır, İmâm çok defa tek münâsebet ile yetinmemiş, birkaç münâsebet zikretmiştir.

4. Fahrüddîn-i Râzî, fıkıh bakımından Şafiî, i'tikâdca da Eş'arî olduğu için, fıkıh ve kelâm ile ilgili mes'elelerde, Şafiî mezhebi üzere yürümüştür.

5. O, ahlâk, ilâhiyat, felsefe ve hey'etle ilgili mevzûları, okuyanları yormıyacak bir şekilde ele almıştır, İslâm âlemine, daha önce girmiş olup ve her tarafa yayılmış olan felsefî nazariyeler, fikirler te'sîr etmeye başlamıştı. Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), filozofların İslâmiyete muhalif olan fikirlerini ele alarak onları red etmiş ve müslümanların yanlış fikirlere düşmelerini önlemiştir. İlahiyat mevzûlarında, delîlleri Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdına göre getirmiştir. Yine, eski hey'et (astronomi) âlimlerinin Kur'ân-ı kerîmin bildirdiklerine zıd olan nazariyelerini de delîlleriyle çürütmüştür.

6. Fahrüddîn-i Râzî'nin bu tefsîri, birçok tasavvufî hakîkatleri ihtivâ etmektedir. Bu i'tibârla Nûr sûresi 35. âyet-i kerîmesini tefsîr ederken, İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.) "Mişkât-ül-envâr" ismindeki kitabı tamamen buraya alınmıştır.

7. Kelâm mes'elelerinde bozuk bir i'tikâda sahip olan Mu'tezile'nin sözlerini reddetmiştir.

8. Ahkam âyetlerine geldiği zaman, orada müctehidlerin, o mes'ele ile ilgili ictihâdlarını da bildirmiştir: Ancak kendisi Şafiî mezhebinde olduğu için, delîlleri kendi mezhebi üzere açıklamıştır.

9. Yine, zaman zaman usûl, nahiv ve belagat ile ilgili mes'elelere girmiş, fakat riyaziye, (matematik) ile ilgili ilimler; ve varlıklarla ilgili mes'elelerdeki gibi derine dalmamıştır. Bu bilgilere kısaca yer verdiği tefsîrinde, fen ilimleri ile ilgili husûslara geniş olarak yer verilmiştir. Bu husûs ba'zıları tarafından yadırganmıştır. Ancak bu tefsîrden çeşitli ilimlere dâir kaydedilen mevzûlar çıkarılsa bile, yine eseri tefsîr olma özelliğini korumaktadır. Hattâ diğer tefsîr kitablarının birkaçına denk olabilecek büyüklüktedir. Bu tefsîr, fen ilimleri ile uğraşanlar içinde doyurucu bilgileri ihtivâ etmektedir.

Fahrüddîn-i Râzî'nin kitaplarından seçmeler:

İmâm-ı Fahrüddîn-i Râzî (r.a.), Âl-i İmrân sûresinde, altmışbirinci âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken buyuruyor ki: Hârezm şehrinde idim. Şehre bir hıristiyanın geldiğini işittim. Yanına gittim. Konuşmağa başladık. "Muhammed aleyhisselâmın Peygamber olduğunu gösteren delîl nedir?" dedi. Şu cevâbı verdim. "Mûsâ'nın, Îsâ'nın ve diğer peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hârikalar, mu'cizeler gösterdiği haber verildiği gibi, Muhammed aleyhisselâmın da mu'cizelerini okuyor ve duyuyoruz. Bu haberler, sözbirliği halindedir. Mu'cize göstermek, Peygamber olduğunu isbât etmez diyecek olursanız, diğer peygamberlere de inanmamanız lâzım gelir. Diğerlerine inandığınız için, Muhammed aleyhisselâmın da Peygamber olduğuna îmân etmelisiniz."

Hıristiyan; "Îsâ aleyhisselâm peygamber değildir, ilâhdır, tanrıdır." (Tanrı, ma'bûd demekdir. Tapılan şeylerin hepsine tanrı denir. Allahü teâlânın ismi, Allahdır, tanrı değildir. Hak olan, doğru olan tanrı, yalnız Allahü teâlâdır. Allah yerine tanrı demek, yanlıştır ve çok çirkindir.)

Fahrüddîn-i Râzî; "İlâh, tanrı, her zaman var olması lâzımdır. O hâlde madde, cisim, yer kaplıyan şeyler tanrı olamaz, Îsâ aleyhisselâm cisim idi. Yok iken var oldu ve size göre öldürülmüştür, önce çocuk idi, büyüdü. Yerdi, içerdi, bizim gibi konuşurdu. Yatardı, uyurdu, uyanırdı, yürürdü. Her insan gibi yaşamak için, birçok şeye muhtaç idi. Muhtaç olan, ganî olur mu? Yok iken sonradan var olan birşey, ebedî sonsuz var olur mu? Değişen birşey, devamlı, sonsuz var olur mu? Îsâ aleyhisselâm kaçtığı, saklandığı hâlde, yahudiler yakalayıp astı diyorsunuz, Îsâ aleyhisselâmın o zaman çok üzüldüğünü söylüyorsunuz, İlâh veya ilâhdan parça olsaydı, yahudilerden korunmaz mı? Onları yok etmez mi idi? Niçin üzüldü ve saklanacak yer aradı? Üç türlü söylüyorsunuz:

1- O ilâh imiş, tanrı imiş, öyle olsaydı, asıldığı zaman yerlerin tanrısı ölmüş olurdu. Bu âlem tanrısız kalacaktı. Yahudilerin, yakalayıp öldürdüğü âciz, kuvvetsiz kimse, âlemlerin tanrısı olabilir mi?

2- O, tanrının oğludur diyorsunuz.

3- O tanrı değildir. Fakat, tanrı ona hulul etmiş, yerleşmiştir diyorsunuz. Bu inanışlarda yanlıştır. Çünkü ilâh, cisim ve a'raz değildir ki, bir cisme hulul etsin. Cisme hulul eden şey cisim olur ve hulul edince, iki cismin maddeleri birbirine karışır. Bu da, ilâh parçalanıyor demektir. Eğer ilâhın bir parçası onda hâl oldu derseniz, ona hulul eden parça tanrı olmakta te'sîrli ise, bu parça ilâhdan ayrılınca ilâhlığı bozulur. Hem de o doğmadan önce ve öldükten sonra kıymeti tam olmazdı. Eğer tanrılık kıymetinde değilse, tanrının parçası olmamış olur. Sonra Îsâ aleyhisselâm ibâdet ederdi. İlâh kendi kendine ibâdet eder mi?"

Hıristiyan; "Ölüleri dirilttiği, anadan doğma körlerin gözünü açtığı ve Beras denilen derideki çok kaşınan beyaz lekeleri iyi ettiği için o tanrıdır."

Fahrüddîn-i Râzî; "Birşeyin, delîli, alâmeti bulunmazsa, o şey de bulunmaz denilir mi? Bulunmaz, o şey de var olmaz dersen, ezelde, hiçbir şey yok idi deyince, delîl, alâmet de yoktur demek olur, yaradanın varlığını red etmen lâzım gelir. Birşey delîlsiz var olabilir dersen, sana sorarım ki; tanrı, Îsâ aleyhisselâma hulul ederse, bana ve sana ve hayvanlara, hattâ otlara ve taşlara hulul etmediğini nereden biliyorsun?"

Hıristiyan; "Onda mu'cizeler bulunduğunu söylemiştim. Bizde ve hayvanlarda bulunmadığı için, başkalarına hulul etmediği anlaşılmaktadır."

Fahrüddîn-i Râzî; "Birşeyin delîli, alâmeti bulunmazsa, o şeyin bulunmaması lâzım olmaz demiştik. Mu'cizeler bulunmayınca, hulul edemiyeceğini niçin söylüyorsun. O hâlde kediye, köpeğe, fareye de hulul ettiğine inanman lâzım gelir, ilâhın, bu aşağı mahlûklara hulul ettiğini inandırmağa varan bir din, çok adî, pek bozuk bir din değil midir?

Asayı, bastonu ejder, yılan yapmak, ölüyü diriltmekten daha güçtür. Çünkü, baston ile yılan, hiçbir bakımdan birbirine yakın değildir. Mûsâ aleyhisselâmın asayı ejdere çevirdiğine inanıyorsunuz da, ona tanrı veya tanrının oğlu demiyorsunuz, Îsâ aleyhisselâma niçin tanrı veya şöyle böyle diyorsunuz?"

Hıristiyan, bu sözüme karşı diyecek birşey bulamadı, susmağa mecbûr oldu.

Tefsîr-i Kebîr de şöyle buyurdu: "Ebû Bekr-i Sıddîk'ın cenâzesini, vasıyyeti üzerine, Resûlullahın (s.a.v.) kabri şerîflerinin yanına getirdiler. Selâm verip, kapına gelen Ebû Bekr'dir, yâ Resûlallah dediler. Türbenin kapısı açıldı, içerden (Sevgiliyi sevgilinin yanına koyunuz) sesi işitildi."

Fahrüddîn-i Râzî, Metâlib-i âliyye ve zâd-ı Me'âd adlı eserinde buyurdu ki: "Gelen insanın rûhu ile kabirdeki zâtın rûhu birer ayna gibidir. Birbirinin karşısına gelince, herbirinin nûru ötekinde aks eder, yansır. Gelen kimse o toprağa bakıp, Hak teâlânın büyüklüğünü, öldürmesini, diriltmesini düşünüp, kaza ve kaderine râzı olup, nefsi kırılırsa, rûhunda ma'rifet, feyz hâsıl olur. Bunlar, o zâtın rûhuna sirayet eder. Bunun gibi, o zât öldükten sonra rûh aleminden ve Rahmet-i İlâhî'den ona gelmiş olan ilimler, kuvvetli eserler onun rûhundan, gelen kimsenin rûhuna sirayet eder, geçer."

Fahrüddîn-i Râzî, Bekâra sûresi 29. âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyurdu ki: (Hidâye) fizik kitabının ve (Îsâgucî) mantık kitabının yazarı olan Esîrüddîn-i Ebherî (r.a.), Batlemyus'un (Poteleme'nin) (Necisti) adındaki astronomi kitabını okuturdu. Bunu okutmasını hoş görmeyen biri, müslüman çocuklarına böyle ne okutuyorsun diye sorunca Kaf sûresi, altıncı âyet-i kerîmesindeki; **"Yerleri, gökleri, yıldızları, bitkileri ne güzel yarattığımızı görmüyorlar mı?"** Allah kelâmını tefsîr ediyorum, diyerek cevap vermiştir. İmâm-ı Râzî, Ebherî'nin bu cevâbının doğru olduğunu, Allahü teâlânın mahlûklarını inceleyen fen adamları, O'nun büyüklüğünü iyi anlar, demektedir.

Enbiyâ sûresi otuzüçüncü âyetinin tefsîrinde, **"Ayın, güneşin, yıldızların felekde ya'nî mihverleri ve yörüngeleri** (Mahrekleri) **etrâfında döndüklerini, Dahhak ve Kelbî'nin de söylediklerini bildirmektedir."**

Fahrüddîn-i Râzî, tefsîrinde şöyle bildirmektedir: İnsanın rûhu bedenden ayrılıp, dünyâ bilgisinden kurtulunca, melekler âlemine, kudsî makamlara gider. O âleme mahsûs kuvvetler kendinde hâsıl olur. Birçok şeyler yapabilirler, İnsan, hocasını rü'yâda görüp, bilmediklerini sorup öğrenir."

Fahrüddîn-i Râzî (El-Metâlib-ül-âliyye) kitabının onsekizinci faslında da buyuruyor ki: "Rûhu olgun, nefsi pak ve te'sîri kuvvetli bir velînin kabri yanına gidip, bir müddet durulur ve o toprakdaki velî düşünülür ise rûhu o toprağa bağlanır. Meyyitin rûhu da, bu toprağa bağlı olduğu için, gelen insanın rûhu ile velinin rûhu buluşmuş olurlar. Bu iki rûh karşılıklı iki ayna gibi olur. Herbirinde olan me'ârif, kemâlât, ötekine aks eder, yansır, ikisi de çok fâidelenir."

Alâüddîn-i Attâr hazretleri buyurdu ki: "Evliyânın kabirlerini ziyâret edene onları anladığı ve bağlandığı miktarda fâide hâsıl olur. Fakat, rûhlarına bağlanmak, onları sevmek, hatırlamak daha fâidelidir. Çünkü, uzak ve yakın olmanın bunda bir te'sîri yoktur."

Tabakât-üş-Şâfiiyye'de şöyle der: İmâm-ı Fahrüddîn-i Râzî, İsrâ sûresinin tefsîrinde cemâdâtın ve mükellef olmıyan canlıların Allahü teâlâyı lisân-ı hâl ile tesbîh ettiklerini tercih etmiştir. Sübkî, sonra şunları söylüyor:

Âlimlerden bir grup, her canlının ve büyüyen varlıkların tesbîh ettiğini, bunların hâricindekilerin tesbîh etmediğini söyler, İkrime'nin: Ağaç tesbîh eder, direk, sütun tesbîh etmez sözü bu ma'nâ üzerinedir.

Yezîd Rakkâşî ile Hasen yemek yiyorlardı. Önlerine sofra geldi. Yezîd Rakkâşî, Hasen'e (r.a.); "Bu sofra tesbîh eder mi yâ Ebâ Sa'îd?" dedi. Hasen (r.a.); "Meyve zamanında ve yerde dikili ağaç iken tesbîh eder, fakat şimdi tesbîh etmez" dedi.

Bunun delîli şudur: İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle bildirdi. Resûlullah (s.a.v.) iki kabre uğradı: **"İkisi de azap görüyorlar"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) yaş bir hurma dalı istedi. Onu ikiye bölüp herbirini bir mezara dikti. Ve buyurdu ki: **"Umulur ki, bunlar kurumadıkça, Allahü teâlâ, onlara azâbı hafif kılar."** Burada, o iki hurma dalının yaş kaldıkları müddetçe tesbîh ettikleri, kurudukları zaman cemad oldukları anlaşılmaktadır.

Bir grup âlim de, canlı cansız, hepsinin söz ile tesbîh ettiklerini söylemektedirler ki, bize göre tercih edilen budur. Çünkü bunda imkânsız bir durum yoktur. Bu husûsta birçok delîl vardır. Sa'd sûresi 18. âyet-i kerîme, Meryem sûresi 90-91 âyet-i kerîmeleri buna delîldir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müezzinin sesini işiten, cin, insan, ağaç, taş ve her şey kıyâmet günü onun için şâhid olur."** Sahîh-i Buhârî'de bildirildi ki: Eshâb-ı Kirâm, Resûlullahın yanında yemek yerlerken, yemeğin tesbîh ettiğini işitirlerdi. Sahîh-i Müslim'de ise: Resûlullah (s.a.v.) **"Ben, bir taş biliyorum ki, Peygamber olarak gönderilmeden önce bana selâm verirdi"** buyurdu. İbn-i Mübârek "Rekâik" adlı eserinde şöyle nakleder: İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: Dağ, dağa der ki, bugün sana Allahü teâlâyı zikreden birisi uğradı mı? Eğer, evet uğradı derse, o soran dağ sevinir. Bu husûsta haber çoktur. Yine âyet-i kerîmede (İsrâ sûresi-44) umûm üzerine buyurulmuştur. Ancak bu bizim duyacağımız bir tesbîh değildir. Bunun duyulması mu'cize olarak meydana gelir. Resûlullahın huzûrlarında yemeğin konuşması gibi veya kerâmet olarak meydana gelir.

Eserleri: 1. Mefâtih-ül-gayb: Tefsîr-i Kebîr diye bilinir. Burhâneddîn Nesefî, bu tefsîri telhis etmiş (kısaltmış) ve Vâdıh ismini vermiştir. Muhammed bin el-Kâdı Ayasuluğ da telhis etmiştir. 2. Muhassalu Efkâr-ül-mütekaddimîn vel-müteahhirîn min-el-ulemâ vel-hükemâ vel-mütekellimîn, 3. İrşâd-ün-Nüzzâr ilâ letâif-il-esrâr, 4. Uyûn-ül-mesâil, 5. El-Mahsûl, 6. El-Burhân fir-Reddi alâ ehl-iz-Zeygi ves-sagyât, 7. Nihâyet-ül-İcâz fî dirâyet-il-İcâz. 8. Meâlimü usûl-id-dîn, 9. Kitâbü fedâil-is-Sahâbe. 10. Kitâb-ül-ahlâk, 11. Şerhü vecîz-ül-Gazâlî, 12. Menâkıbu İmâm-ı Şafiî (Matbû'dur), 13. Tehzîb-üd-Delâil. 14. Kitâb-ı Esrâr-ül-kelâm. 15. Şerhü nehc-ül-belâga, 16. Kitâb-ül-kazâ vel-kader, 17. Kitâbü ta'cîz-il-felâsife, 18. Kitâb-ül-Berâhim-il-Behâiyye. 19. Kitâb-ül-hamsîn fî usûl-iddîn, 20. Kitâb-ül-hak vel-ba's, 21. Kitâbü ismet-il-eribiyâ, 22. Risaletün fin-nübüvvât. 23. El-Esrâr-ül-mevedde fî ba'dı süver-il-Kur'ân-il-kerîm, 24. Kitâb-ül-firâseti, 25. Kitâbün-fî-zemm-id-dünyâ, 26. Kitâb-üz-Zübde, 27. El-Mulehhas, 28. El-Metâlib-ül-âliyye, 29. Kitâbün fıl-hendese, 30. Kitâb-ül-Câmi'ül-kebîr. 31. Kitâbü musâderet-i

Oklides, 32. Kitâbün fil-kabz, 33. Risâletün fin nefs, 34. Kitâb-ı Umdet-ün-nezzâr ve zînet-ül-efkâr, 35. Risâletün fit-tenbîh alâ ba'd, 36. Meâlimü usûl-iddîn.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 81

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 55

3) Târih-ül-Hükemâ sh. 291

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 68

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 21

6) Tabakât-ül-müfessirîn sh. 39

7) Lisân-ül-mizân cild-4, sh. 426

8) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 116

9) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 340

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 107

11) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 248

12) Tabâkât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-7, sh. 260

13) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 79

14) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3345

15) Et-Tefsîr vel-müfessirîn cild-1, sh. 290

16) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 213

FAHR-ÜL-FÂRİSÎ (Muhammed bin İbrâhim Fârisî)

Hadîs, tasavvuf, kelâm ve şâfiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin İbrâhim bin Ahmed bin Tâhir'dir. 528 (m. 1134) yılında doğdu. Fîrûzâbâdî, Şîrâzî ve Fârisî nisbet edildi. Fahrüddîn lakabı verildi. Fahr-ül-Fârisî nâmıyla meşhûr oldu. 622 (m. 1225) yılında Mısır'da vefât etti. Kurâfe'de Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin mescidi, yanında yaptırdığı zaviyeye defnedildi.

Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Fahr-ül-Fârisî, genç yaşta din ve âlet ilimlerini öğrendi. Şam, Hicaz, Bağdad gibi ilim merkezlerini dolaştı. Mısır'a gidip yerleşti. Hadîs ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlimi Ebû Tâhir Silefî ve İbn-i Asâkir gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf ve fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Şâfiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Müslümanların işlerini kolaylaştırdı. Tasavvuf ilmini, babası Ebû İshâk İbrâhim bin Ahmed Fârisî'den aldı. İlimde çok ilerledi. Zamanın büyüklerinden de feyz alıp, yüksek derecelere kavuştu. Kâhire'de Kurâfe'ye, Zünnûn-i Mısrî hazretlerinin türbesi yanında bir zaviye yapıp yerleşti. Orada tâliblerine ilim öğretmek ve ibâdet etmekle meşgûl oldu. Bir bakışıyla kararmış kalbler aydınlanırdı. Zamanında zulmet perdeleri yırtılıp, âlem nûra boğuldu. Birçok kimse onun elinde tövbe edip sâlih müslüman oldu. Dâima güler yüzlü ve tatlı dilli idi. Kimseye sert söylemez, herkese yumuşaklıkla nasihatte bulunurdu, insanlara olan merhameti çok fazla idi. Bütün çalışmaları, Allahü teâlânın kullarını Cehennem ateşinden kurtarabilmek içindi, ilmi, cömertliği, güzel ahlâkı, her işinin ve sözünün Allahü teâlânın rızâsı için olması sebebiyle, âlim ve âmir herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Hâlleri ve hareketleriyle, sözleri ve kitaplarıyla, talebeleriyle insanlara emr-i ma'rûf yapar, onların doğru yola kavuşmaları için gayret ederdi.

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Eberkûhî onun talebeleri arasındaydı. Daha çok tasavvuf ve tasavvuf hâllerine dâir olan eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-Esrâr ve sırr-ül-iskâr", "Tezkire menâhic-üs-sâlikîn,", "Belâgat-ül-fâsil ve urvet-ül-vâsıl", "Metiyyet-ün-nakl ve atıyyet-ül-akl", "El-Fark beyn-es-sûfi vel-fakîr", "Cemhât-ün-nehy an lemhât-il-mehâ", "Berk-ün-nukâ ve şems-ül-lükâ". "Netâic-ül-kurbe ve nefâis-ül-gurbe".

İbn-i Sâbûnî anlatır: Babamla beraber Mısır'a gittik, İmâm Fahrüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim bin Ahmed Fârisî'yi ziyâret edip, sohbetiyle bereketlenmek istedik. Huzûruna vardığımızda beni yanına oturttu ve ikramda bulundu. Bana ba'zı suâller sordu. Babamın da hazır bulunduğu bir sırada, tasavvuf yoluna girip girmediğimi sordu. Babam da; "Sühreverdî ve Sadrüddîn bin Hammeveyh'den ders aldığımı arzetti. Bunun üzerine Fahr-ül-Fârisî hazretleri; "Evet, onların yolları ve dersleri kıymetlidir. Ancak bizim yolumuzdan ve derslerimizden de istifâde edersen, dedenle aynı yolda yürümüş olursun. Çünkü onunla biz aynı derecedeyiz" buyurdu. Bereketlenmek için ondan da ders aldım. Bundan sonra, Fahr-ül-Fârisî hazretleri, Resûlullaha (s.a.v.) kadar hocalarını şöyle saydı: "Biz, babam ve hocam İmâm Ebû İshâk İbrâhim bin Ahmed Fârisî'den aldık. O da Nasır bin Halîfet-il-Beydâvî'den, o da Ebû İshâk bin İbrâhim bin Şehriyâr-il-Kâzrûnî'den, o da Ebû Muhammed Hüseyn bin Ekâr'den, o da Ebû Abdullah İbni Hafif Şîrâzî'den, o da Ca'fer Huzâ'dan, o da Ebû Ömer Estahrî'den, o da Ebû Türâb Nahşebî'den, o da Şakîk-i Belhî'den, o da İbrâhim bin Edhem'den, o da Ebû İmrân Mûsâ bin Yezîd Râî'den, o da Veysel Karânî'den, o da Hazreti Ömer ve Hazreti Ali'den, onlar da Resûlullahdan (s.a.v.) aldılar" buyurdu.

Fahr-ül-Fârisî lakabıyla meşhûr olan Ebû Abdullah Muhammed bin İbrâhim Fârisî (r.a.) Süleymâniye Kütüphânesi'nin, Ayasofya kısmı 1785 numaradaki, "Delâlet-ül-müstenhic" adlı eserinde, İslâm âlimlerinin söz ve sohbetlerinden nakiller yapmaktadır. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Ebü'l-Abbâs Muhammed bin Selh bin Atâ Ademî (r.a.) buyurdu ki: "Kim sünnet-i seniyyeye yapışırsa, Allahü teâlâ onun kalbini ma'rifet nûruyla nurlandırır."

"Âriflerin kalbi neye meyleder?" diye kendisine sorulduğunda: "Bismillâhirrahmânirrahîm'e meyleder. Çünkü, "Bismillâh"da ârifler için heybet, "Errahmân"da yardım, "Errahîm"de onlar için muhabbet vardır" dedi.

"İstenmiyen durumlar kişinin başına gelince, kalbin buna rızâ göstermesi sâdık amelin alâmetidir" buyurdu.

Mimşâd Dîneverî (r.a.) "İnsanların hâl bakımından en iyisi; kendisini insanlara beğendirmek arzusundan kurtaran, yalnız iken hâlini muhafaza edebilen, bütün işlerinde Allahü teâlâya tevekkül edendir" buyurdu.

Ebû Abdullah Hüseyn bin Abdullah Subhî'ye, "Bir kişinin dinde sağlam olduğu nasıl belli olur?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi: Allahü teâlâya muhtaç olduğu inancında samîmî olduğunu isbât etmek ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymaktır. Bunların da mevcûdiyeti, şu dört şeyle bilinir: 1. Ahde vefa, 2. Haddîni bilip bunu muhafaza etmek, 3. Mevcûda rızâ gösterip kanâat etmek. 4. Olmayana sabretmek."

Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed buyurdu ki: "Amellerin en üstünü: Allahü teâlânın, lütuf ve ihsânlarını görebilmektir."

"Kalbin Allahü teâlâdan başkasına meyletmesi, dünyâdaki cezasının yaklaşmasının alâmetidir."

Ebû Hasen Muhammed bin Sa'd Verrâk (r.a.): "Allahü teâlânın kuluna nasîb eylediği şeylerin en üstünü takvâdır. Bütün hayırlar ve Allahü teâlâya yakınlık sebebleri takvâdan doğar. Takvânın aslı, ihlâstır" buyurdu.

Ebû Hafs Ahmed bin Hamdân bin Ali Nişâbûrî buyurdu ki: "Kendisini gerçekten Allahü teâlânın rızâsına vermiş olan kimsenin alâmeti; Allahü teâlâdan alıkoyacak şeyleri kendisine yüklememesidir."

"Kişinin güzelliği, sözünün güzelliğindedir."

"Kişinin kemâli, işlerinin doğru ve samîmi olmasındadır."

"Rabbini tanıyan kimse, O'na ta'zimde ve kullukta bulunur. Rabbine ta'zim edip kullukta bulunan kimseye, Allahü teâlâdan başka herşey küçük ve ehemmiyetsiz gelir."

"Tövbeden gâfil olmak da günahtır."

Ebû Ali Muhammed bin Abdülvehhâb Sekâfî, talebelerinden birisine nasihat edip; "Doğru söz, doğru ve samimî amel, doğru ve samimî sevgi ve emânete sadâkatten ayrılma" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Allahü teâlâ, doğru ve şartlarına uygun yapılan amellerden, ihlâsla, sırf Allah rızâsı gözetilerek yapılanları ve sünnet-i seniyyeye uygun olanları kabûl eder."

"Büyüklerin yanında hürmet ve edeb üzere bulunmayan, onların nazarlarının bereketinden ve onlardan elde edeceği fâidelerden mahrûm kalır. Ona, onların nûrlarından ma'nevî güzelliklerinden hiçbir şey görünmez."

"İlim, cehâletle ölmüş olan kalbi diriltici, zulmet ve karanlık sebebiyle göremez hâle gelmiş olan gözleri de nurlandırıcıdır."

Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed Nişâbûrî buyurdu ki: "Sen sözde kulluk iddiâsındasın, kul olduğunu söylüyorsun. Fakat hakîkatte, ilâhlık vasıflarını içinde gizliyorsun. Onlardan kurtulmadıkça hakîkî kul olamazsın."

"Kul, kendisine hizmetçi istemediği müddetçe kuldur. Kul, kendisine hizmetçi istediği zaman, kulluk derecesinden ve buna âit edeblerden uzaklaşır."

Ebü'l-Hayr Akta (r.a.): "Gerçek zikir. bir karşılık beklemeden yapılandır. Bir karşılık bekliyerek yapılan zikir (Allahü teâlâyı anma) makbûl değildir" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Medine'de beş gün aç kalmışdım. Hücre-i se'âdetin yanına gelip, Resûlullaha selâm verdim. Aç olduğumu bildirdim. Bir yana çekilip uyudum. Rü'yâda, Resûlullahın (s.a.v.) geldiğini gördüm. Sağında Ebû Bekr-i Sıddîk, solunda Ömer-i Fârûk ve önünde Aliy-ül-Mürtezâ vardı. Hazret-i Ali gelip, "Yâ Ebel Hayr! Kalk, ne yatıyorsun? Resûlullah geliyor!" dedi. Hemen kalktım. Resûlullah gelip, büyük bir ekmek verdi. Çok aç olduğum için hemen yemeğe başladım. Yarısı bitince uyandım. Kalan yarısını elimde buldum."

Yine, "Kim, kendi amelini insanların görmesini isterse, riyâkârın ta kendisidir" buyurdu.

Ebû Bekir Muhammed bin Ali bin Ca'fer Kettânî buyurdu ki: "Gâfiller, Allahü teâlânın hilmi altında, zikredenler Allahü teâlânın rahmeti altında, ârifler Allahü teâlânın lütfu altında, sâdıklar O'nun kurbunda yaşarlar."

Ona, "Sûfî kimdir?" diye sorulduğunda; "Nefsini dünyâdan (haramlardan ve şüpheli şeylerin kötülüğünden) uzak tutan, âhıretini kazanmak için himmeti ve gayretini yükselten, nefsi cömert olup Rabbine yönelmiş olandır." cevâbını verdi.

Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Sâlim Mısrî (r.a.) buyurdu ki: "Kişinin aklı, cömertliği ve hilmi (yumuşaklığı) ayıplarını örter."

"İhlâs ile kalbden riyanın karanlığı, doğruluk ile yalanın karanlığı yok olur."

"Nefsine muhalefet edip, onun Allahü teâlânın rızâsına muhalif olan isteklerine uymayan kimseyi, Allahü teâlâ kendisine yakın olan kullarından yapar."

Ebû Abdullah Muhammed bin Aliyyân Nesevî buyurdu ki:

"Dünyâya karşı zühd sahibi olmak, âhırete rağbetin anahtarıdır."

"Evliyânın kerâmetlerinin ilki, takdîr-i ilâhî olarak insanların başına gelen belâ ve musibetlere rızâ göstermesidir."

"Mürüvvet: dini muhafaza, nefsi korumak, mü'minlerin haklarını muhafaza edip, mevcûtla cömertlikte bulunmaktır."

"Bir an bile, lütuf ve ihsânından ayrı kalmadığın, O Zât-ı vâcib-ül-vücûdü nasıl sevmezsin?"

Ebû Bekr Muhammed bin Dâvûd Dîneverî (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâya yakınlığın alâmeti, Allahü teâlâdan başkasından bağını kesmektir."

"Allahü teâlâyı tanıyan, O'ndan ümidini kesmez. Nefsini, kendisini tanıyan da, kendi yaptığı işleri beğenip kibirlenmez. Rabbini tanıyan. O'na sığınır. Rabbini unutan, O'nun yarattıklarına sığınır."

Ebû Osman Sa'îd bin Selâm Kayrevânî; "Zenginlerle beraber olmayı, fakirlerle beraber olmaya tercih eden kimsenin kalbi ölür" buyurdu.

Muhammed bin Ahmed bin Hamdûn Kassâr; "Allahü teâlânın rızâsını her şeye tercih etmeyenin kalbi, ma'rifet nûrundan nasîb alamaz" buyurdu.

Fahr-ül-Fârisî (r.a.) eserinin değişik bölümlerinde, tövbe, takvâ, gıybet, huşû' ve tevâzu hakkında; âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve büyüklerin sözlerinden nakiller yaparak buyurdu ki:

Tövbe hakkında Allahü teâlâ, Nûr sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz. Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz"** buyurdu.

Resûlullah da (s.a.v.) Eshâbına (r.anhüm) **"Sizden biriniz bineğini kaybedip, sonra onu bulunca sevinmez mi?"** diye sordu. Onlar da; "Evet, sevinir yâ Resûlallah!" deyince. Resûlullah (s.a.v.): **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ, kulunun tövbesine, sizden birisinin bineğini bulduğu zamanki sevinmesinden daha fazla sevinir"** buyurdu. Allahü teâlânın sevinmesi: tövbe eden kulunu af ve mağfiret ederek ihsânda bulunması, tövbesini kabûl ederek ona ikram etmesidir.

Tövbenin üç şartı vardır: Yapmış olduğu günahlara pişman olmak, o anda günahtan el çekmek, yapmış olduğu günahları ve benzerlerini bir daha işlememeğe karar verip azmetmektir.

Resûlullahın (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde; **"Nedamet, pişmanlık tövbedir"** buyurması, yapılan günâha pişmanlık duyulması, tövbenin en büyük şartı olduğundandır.

Nitekim Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Hac, Arafat'da vakfe yapmaktır"** buyurarak, Arafat'da vakfe yapmanın, haccın rüknlerinin en büyüğü ve ehemmiyetlisi olduğunu bildirmişler, başka hadîs-i şerîflerinde de, haccın diğer rüknlerini beyân buyurmuşlardır. Bunun gibi, yapılan günaha pişmanlık, tövbenin en mühim rüknü olup, o, tövbenin diğer rüknlerinin de meydana gelmesine vesile olmaktadır. Tövbe, rücû' demektir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: **"Dikkat ediniz! Âdemoğlunun cesedinde bir et parçası vardır ki, o iyi olunca, bütün beden iyi olur. O bozuk olunca, bütün beden bozuk olur. Dikkat ediniz! O et parçası kalbdir."** Kalb, yapılan günah ve kötülük sebebiyle uyanıp, Allahü teâlânın yardımı ile onda, o günahları terkettirecek ve bir daha o günahlara döndürmiyecek bir durum hâsıl olursa; insan. Hakka tâate, O'nun rızâsını kazanmaya dönme sebeplerine hazırlanmak için harekete geçer ki, bunun kapısı da tövbedir.

Tövbeye hazırlanmanın alâmetlerinden biri de, kötü arkadaşları terketmektir. Çünkü, kötü arkadaşlardan uzaklaşmak, onlarla düşüp kalkmamak, kalbde Allahü teâlânın emirlerine karşı gelme hâlini ortadan kaldırır. Kötü arkadaşların yanından ayrılınca, artık, iyi ve sâlih arkadaşlarla beraber oturup kalkmaya başlar. Sâlih, iyi ve temiz arkadaşlar, onun cehâletten ilme, kibirden hilme ve cimrilikten cömertliğe, dünyâ hırsı ve ona düşkün olmaktan kanâate, uzun emel sahibi olmaktan zühde (dünyâya rağbet etmemeye), ayrılıktan birliğe, hep kendisini düşünüp, kendisi için istemekten başkalarını kendisine tercih etmeye, ya'nî Îsâra, dünyâdan âhırete, gülmekten yaptığı kötülükler ve günahları için ağlamağa, onlar için pişman olmaya, gaflet hâlinden uyanıklık hâline dönmesini te'min ederler.

Ebû Süleymân Râzî (r.a.) anlattı: "Güzel şeylerden bahseden birisinin yanına gitmiştim. Anlattıkları kalbime te'sîr etti. Yanından kalkıp gidince, o zâtın anlattıklarının te'sîri kayboldu. Tekrar yanına dönüp onu dinleyince, o güzel hâl kalbimde yine hâsıl oldu. Fakat oradan ayrılıp eve giderken, o hâl kalbimden yine kayboldu. Üçüncü defa o zâtın yanına gidip, sözlerini dinleyince, o güzel hâl kalbimde yine hâsıl oldu. Evime kadar, o hâlim devam etti. O mübârek zâtın yanına çok gidip gelmekle, onunla beraber olmakla, kalbimde Allahü teâlânın emirlerine uymak, şevki meydana geldi. Allahü teâlânın emirlerine karşı gelme, hâli kırıldı."

Ebû Amr bin Nahîd anlattı: "Gençliğimde, büyük âlim Ebû Osman Hayrî'nin sohbetlerine gidip gelirdim. Sözleri ve sohbetleri bana te'sîr edip tövbe etmiştim. Fakat bir ara, onun sohbetlerine gitmez oldum. Onu gördüğümde, kendisinden kaçar oldum. Birgün yolda karşıdan gelirken onu görünce yolumu değiştirdim. Fakat o, ta'kib edip bana yetişti; "Ey oğul! Seni sâdece ma'sûm günahsız bir çocuk olduğun için seven birisinden kaçıyor, onunla beraber olmak istemiyorsun. Ondan sana dâima fâide gelir" dedi. Bunun üzerine, ben tekrar tövbe edip, onun sohbetlerine devam ettim. Bir daha iyi yoldan ve sâlih kimselerden ayrılmadım. Bu sayede kötülüklerden uzak kaldım."

Kuşeyrî (r.a.) Ebû Ali Dakîk'den nakletti: "Birisi tövbe ettikten sonra, tekrar kötülüklere dalmıştı. Bir ara kendi kendine; "Tekrar tövbeye dönsem, acaba hâlim ne olur? Önceki tövbemi de bozdum" diye düşündü. Bu sırada gizliden gelen bir ses kendisine; "Ey Filân! Sen bize itaat ettin, biz sana teşekkür ettik. Bizi terkettin. Sana mühlet verdik. Eğer tekrar bize dönersen, seni yine kabûl ederiz!" diye seslendi. O şahıs, bu sesi duyup tekrar tövbe etti. Allahü teâlâya itaat üzere bulundu. Hâlis niyetle günahlarına pişman olup, kalbi kötülüklerin pisliğinden temizlendi."

Tövbe, yapılış gayesine göre üç çeşittir. Birincisi, herkesin bildiği tövbedir. O da; günâhından dolayı ceza görmekten kurtulmak için tövbe eden kimsenin tövbesidir. İkincisi;

"İnâbe"dir ki, bu da; daha fazla sevâba ve yüksek derecelere kavuşmak isteyen kimsenin tövbesidir. Üçüncüsü de; "evbe"dir ki, o da; sevâb arzusu veya azap korkusundan değil, yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yapılan tövbedir.

Gıybet hakkında Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey mü'minler! Zannın çoğundan sakınınız! Çünkü, zan etmenin ba'zısı günâh olur. Birbirinizin kusurunu araştırmayın! Birbirinizi gıybet etmeyin!"** (Hucurât-12) buyurdu. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında bulunan birisi, orada bulunmayan birisi hakkında; "Ne kadar da âciz birisi!" deyince, Resûlullah (s.a.v.); **"Kardeşinizin etini yediniz. Çünkü onu gıybet ettiniz"** buyurdu. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma; "Gıybetten tövbe ederek ölen kimse, Cennete girenlerin sonuncusu olacaktır. Gıybete devam ettiği hâlde ölen kimse ise, Cehenneme girenlerin ilki olacaktır" diye vahyetti.

Anlatılır ki, İbrâhim bin Edhem (k.s.), bir yere da'vet edilmişti. İbrâhim bin Edhem (r.a.) oraya vardığında, gelmesi gereken fakat daha gelmemiş olan birisi hakkında; "O zâten ağır adamdır" dediler, İbrâhim bin Edhem (k.s.) "Keşke buraya gelmeseydim. Çünkü, burada gıybet yapılmaktadır" dedi.

Takvâ hakkında Allahü teâlâ, Hucurât sûresi onüçüncü âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlâ indinde en yükseğiniz, O'ndanençok korkanınızdır"** buyurdu. Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.) bir kimse gelip; "Yâ Resûlallah, bana nasihat buyur, hangi amele devam edeceğimi bildir" deyince, Resûlullah (s.a.v.): **"Sen takvâ üzere ol. Zîrâ takvâ bütün iyilikleri kendinde toplamaktadır. Sen cihâda devam et. Zîrâ cihâd, İslâm dîninin ruhbanlığıdır. Sen Allahü teâlâyı zikretmeğe devam et. Zîrâ Allahü teâlânın zikri, senin için nûr ve hidâyettir"** buyurdu.

Şu üç şey takvânın icâbıdır Birincisi; Allahü teâlâyı tanıyıp O'na şirk koşmamak. İkincisi; Allahü teâlâya itaat edip, isyan etmemek. Üçüncüsü; Allahü teâlâyı anıp O'nu unutmamaktır.

Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî (r.a.) buyurdu ki: "Takvâ, kulun Allahü teâlâdan başkasından korkmamasıdır. Takvâya yapışan kimse, dünyâdan uzaklaşır. Çünkü Allahü teâlâ, A'râf sûresi 169. âyet-i kerîmede meâlen; **"Takvâ sahipleri için âhıret hayırlıdır"** buyurdu.

Hazreti Ali, "Dünyânın efendileri, cömertlik sahipleri. Âhıretin efendileri ise, takvâ sahipleridir" buyurdu.

Allahü teâlâ, Mü'minûn sûresinin birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Mü'minler, herhalde kurtulacaklardır. Onlar, namazlarını huşû' ile kılanlardır"** buyurdu. Huşû'; zâhiren ve bâtınen Hakka boyun eğmek. Tevâzu da; Hakka teslim olmak, boyun eğmek, Hakkın hükmüne i'tirâzı terketmektir.

---

1) Tabakât-ı usûliyyîn cild-2, sh. 56

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 101

3) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 29

4) Mîzân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 452

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 286

6) Tabakât-ül-evliyâ sh. 466, 498

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 191

8) El-A'lâm cild-5, sh. 296

FÂTIMA BİNTİ MÜSENNÂ

Endülüs'ün İşbîliyye şehrinde yetişen hanım evliyâdan. İsmi, Fâtıma binti Müsennâ'dır. 7. asırda yaşamıştır. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri Rûh-ül-kuds isimli eserinde şöyle anlatıyor: "Ben, Fâtıma binti Müsennâ'ya (r.aleyhâ) yetiştim. On sene sohbetlerine devam ettim. Dikkat ettim, hiçbir şey yemiyordu. İnsanlar yemek olarak kapısının önüne birşey koyarlarsa, onlardan ölmeyecek kadar yerdi. Ben yanına oturduğumda, yüzüne bakmağa utanır, haya ederdim. 90 yaşının üzerinde olduğu hâlde, kendisini gören çok genç zannederdi. Kendi hâlinde yaşardı. Dünyâ ile alâkası yoktu. Kimseden birşey istemezdi. Bir ihtiyâcı olsa, görülmesi icâb eden bir işi meydana çıksa, Fâtiha-i şerîfeyi okur, Allahü teâlânın izni ile o şey hemen hallolurdu. Onun kalması için, kendi elimle hurma dallarından bir ev yaptım. Orada kalırdı. Huzûruna benden başka kimsenin girmesine müsâade etmezdi. "Niçin sâdece ona izin veriyorsunuz da başkalarına müsâade etmiyorsunuz?" diye suâl edildiğinde, cevaben buyurdu ki: "Başkaları yanıma geldikleri zaman yarım olarak gelirler. Ya'nî kendileri gelirler, fakat kalbleri; işlerinin, dünyalıklarının, evlerinin, ailelerinin yanında kalıyor. Ancak Muhammed İbni Arabî benim evlâdımdır. Gözümün nûrudur.

Yanıma geldiği zaman, tam gelir. Oturduğu zaman tam oturur. Diğerleri gibi, geride birşey bırakmaz. Düşünceleri, kalbi geride olmaz."

Fâtıma binti Müsennâ hazretleri, her an Allahü teâlâyı düşünürdü. Hep onu hatırlardı. "Ente, ente (Sensin, sensin) senden başka herşey boştur" derdi. Onun hâlini ve durumunu anlayamayanlar, kendisine ahmak derlerdi. Hakkında böyle uygunsuz şeyler söylendiğini haber alınca; "Asıl ahmak, Rabbini tanımayanlardır" buyururdu. Fâtıma binti Müsennâ (r.aleyhâ) o zamanda bulunanlar için âleme, Allahü teâlânın bir rahmeti idi.

Bir Ramazân-ı şerîf bayramı akşamı, Fâtıma binti Müsennâ, bulunduğu beldenin câmisinin önünden geçiyordu. O câminin müezzini Ebû Âmir isminde bir kimse idi ve elindeki sopa ile Fâtıma binti Müsennâ'ya vurdu. O da müezzine baktı ve birşey söylemeden ayrılıp gitti. Gönlü incinmişti. Kırık gönülle evinde ibâdet ve tâatine devam etti. Kendisine sopa ile vuran müezzin sabah ezanını okumaya başlayınca. Fâtıma binti Müsennâ, o müezzin için Allahü teâlâya duâ etmeye başladı. Biliyordu ki, Allahü teâlâ bir velî kulunu inciten kimseyi mutlaka cezalandırır. Müezzinin başına bir belâ gelmesinin yakın olduğunu bildiği ve belâya düçâr olmaması için şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Şu gecenin son vaktinde, herkes uyurken kalkıp senin ismini, Kelime-i şehâdeti, Kelime-i tevhîdi söyleyen, senin ve habîbinin ismini zikreden, senin da'vetini, emrini, senin kullarına bildiren şu kimseyi, bana yaptığı sebebiyle cezalandırma! Onu affet. Beni kırmış olduğu için ona ceza verme! Âmin!" O gün (Ramazan bayramı günü), fıkıh âlimleri toplanarak vâli ile bayramlaşmaya gittiler. Ebû Âmir ismindeki o müezzin de, dünyalık ba'zı menfaatler te'min etmek niyetiyle âlimler ile beraber vâlinin yanına gitti. Vâli onun kim olduğunu sordu. "Câminin müezzinidir" dediler. "Sizinle beraber buraya gelmesi için ona kim izin verdi?" dedi. Bunun maksadını anlamıştı, hemen kendisini dışarı attırdı. Daha sonra âlimler bunun içeri alınması için şefaat ettiler. Nihâyet içeri alındı. Bu hâl, Fâtıma binti Müsennâ'ya anlatıldığında, o da akşamki hâdiseyi ve sabah ezanı okunurken yaptığı duâyı anlattı ve; "Ben onda olan hakkımdan vazgeçtim. Ya'nî hakkımı ona helâl ettim. Allahü teâlâya duâ ettiğim için o, bu kadarlık bir kovulma ile işi atlatmış oldu. Ben hakkımdan vazgeçmemiş olsaydım, o müezzin mutlaka öldürülürdü" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), Fütûhât-ı Mekkiyye kitabında şöyle anlatıyor "Birgün Fâtıma hazretlerinin yanında oturuyorduk. Bir kadın gelerek; "Ey kardeşim! Benim kocam. Endülüs'te Şeriş (yahut Şerş) beldesinde bulunuyor. Haber aldım ki, orada birisi ile evlenmiş. Siz bu hâle ne dersiniz?" dedi. Ben de o kadına; "Siz ona kavuşmak (ulaşmak) istiyorsunuz değil mi?" dedim. Kadın; "Evet" dedi. Bunun üzerine Fâtıma hazretlerine dönerek; "Ey anacığım! Bu kadıncağızın söylediklerini duydunuz. Ne dersiniz?" "Ey evlâdım! Bu kadının arzusu, ihtiyâcı nedir?" dedi. "Kocasının gelmesi" dedim. Fâtiha-i şerîfe ve başka şeyler okudu. Ben de onunla beraber okudum. "Fâtiha-i şerîfeden, bu kadının kocasını getirmesini istedim" buyurdu. Okuduğu Fâtiha, Allahü teâlânın izni ile insan sûretine (şekline) geldi. Ona; "Ey Fâtiha-ül-kitâb! (Fâtiha sûresi) Şeriş şehrine git! Bu kadının kocasını getir! Gelmek istemezse bile sen bırakma! Mutlaka getir!" dedi. Aradaki mesafe çok uzun olmasına rağmen, Allahü teâlânın izni ile o kadının kocası bir anda evine geldi. Çoluk çocuğu çok sevindiler. Böylece, Fâtıma hazretlerinin bir kerâmetine daha şâhid olmuş olduk."

Fâtıma binti Müsennâ hazretleri, Muhyiddîn-i Arabî'yi çok severdi. Kendisine; "Ben senin ma'nevî annenim. Nûr ise senin normal annendir" buyururdu. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin annesinin ismi nûr idi ve sık sık Fâtıma hazretlerini ziyâret ederdi. Fâtıma hazretleri Nûr hâtuna; "Ey Nûr! Bu Muhyiddîn benim evlâdımdır. Senin de baban gibidir. Ona dikkat et ve kendisini üzme!" derdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 232

2) Nefehât-ül-üns trc. sh. 703

3) Meşâhir-ün-nisâ

FERİDÜDDÎN-İ ATTÂR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim el-Attâr en-Nişâbûrî el-Hemedânî olup, lakabı Feridüddîn'dir. Feridüddîn-i Attâr diye meşhûr oldu. 513 (m. 1119) senesinde Nişâbûr'da doğdu. Babası attâr idi, ya'nî ilâç, esans, parfüm satardı. Feridüddîn-i Attâr, zühd ve takvâ sahibi, ya'nî haramlardan sakınmakta ve ibâdetle uğraşmakta idi. Feridüddîn-i Attâr, 627 (m. 1229) senesinde Cengiz'in istilâsında bir Moğol askerinin eline esîr düştü. Çok para vererek kurtarılmak istenmiş ise de kurtulamayıp, Cengiz askeri tarafından şehîd edildi. Şehîd edildiğinde 114 yaşında idi. Kabri Şadbah kasabasına yakın olup, ziyâretgâhdır.

Feridüddîn-i Attâr, küçüklüğünde Şadbah kasabasında bir yandan babasının yanında attârlık mesleğini öğreniyor, bir yandan da Kutbüddîn Haydar isimli büyük bir zâtın sohbetlerine devam ediyordu. Babasının vefâtı üzerine onun yerine geçip, attârlık mesleğine bir süre devam etti. Bu mesleğini sürdürürken, bir taraftan da kıymetli dînî kitabları, velîlerin hayatlarını ve menkıbelerini okuyordu. Evliyâya "olan bağlılığı, dînini öğrenme istek ve arzusu dayanılmaz hâle gelince, attârlığı terk etti. Dükkânında bulunan eşyayı Allah yolunda sadaka olarak dağıttı. Rükneddîn-i Ekaf isminde büyük bir zâtın dergâhına giderek, onun talebelerinden oldu.

Bir ara hacca giden Feridüddîn-i Attâr, yolculuk esnasında tasavvuf ehli ile ve âriflerden birçokları ile görüştü. Bundan sonra tasavvufa dâir kitapların mütâlâası, nasihat, tasavvuf ve hakîkate âit şiirlerle meşgûl oldu. Feridüddîn-i Attâr, zühd ve takvâ sahibi olup, vakitlerini ibâdetle geçirirdi.

Şöyle anlatılır: "Moğol istilâsında, Feridüddîn-i Attâr bir Moğol askerinin eline esîr düştü. O asker onu öldürmek istediğinde, askere halk; "Bu ihtiyârı öldürmekten vazgeçersen, kanına bedel olarak bin altın akçe veririz" dediler. Moğol askeri onu bu fiata satmak istedi. Fakat Feridüddîn-i Attâr ona; "Sakın beni bu fiata satma. Çünkü sana kanım için daha fazla fiat verirler" deyince, asker satmaktan vazgeçti. Bir süre sonra başka bir şahıs gelerek askere; "Bu yaşlı zâtı öldürmekten vazgeç. Onun kanına karşılık sana bir torba saman veririm" deyince, Feridüddîn-i Attâr; "İşte beni şimdi sat. Çünkü esas fiatım ve kanımın değerini buldum. Bundan fazla para etmem" dedi. Bunun üzerine sinirlenen Moğol askeri onu katletti. Şehâdet şerbetini içen Feridüddîn-i Attâr, kesik başını elleri arasına alarak yarım fersahlık (3 km'lik) bir mesafeyi koşarak katetti. Şimdi türbesinin bulunduğu yere varınca, rûhunu teslim etti ve oraya düştü."

Şöyle anlatılır: "Kâdı'l-kudât Yahyâ bin Sa'îd'in oğlu vefât edince, oranın ahâlisi, Feridüddîn-i Attâr'ın ayak ucuna başı gelecek şekilde defnedilmesini istediler. Fakat Yahyâ bin Sa'îd buna i'tirâz ederek; "Oğlumun, efsâne anlatan, hurâfeci bir ihtiyârın yanına bu şekilde gömülmesi doğru olmaz" dedi. Kâdı, o gece rü'yâsında kendini Feridüddîn-i Attâr'ın kabri başında gördü. Kabri başında velîler, erenler ve kutublar toplanmış, hürmet ve ta'zimle duruyorlardı. Bu durumu gören kadı, tanıdıklarından utandığı için derhal uzaklaştı. Fakat ağlayan oğlu babasına; "Babacağım, yanlış bir iş yaptın. Beni Allahü teâlânın velî kullarının bereketinden mahrûm bıraktın. Çabuk imdâdıma yetiş!" dedi. Bu rü'yâyı gören kadı, ertesi gün hemen Feridüddîn-i Attâr'ın kabrinin ayak ucuna oğlunun defnedilmesi için izin verdi. Daha önce söylediklerine tövbe etti. Feridüddîn-i Attâr'ın kabrinin üstüne bir türbe ile yanına bir imârethâne yaptırdı."

Feridüddîn-i Attâr'ın yazmış olduğu şiirlerinde üstün bir akıcılık, incelik, nasihatlerinde büyük bir te'sîr, ârifane sözlerinde akılları hayrette bırakacak bir hâl vardır. Yazmış olduğu eserlerin biri hâriç, hepsi manzûmdur. Manzûm eserleri şöyle sıralanabilir: 1. Musîbet-Nâme: Mesnevî türünde yazılmış olan eserde pekçok küçük hikâyeler vardır. Eser Tarîkatnâme ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir. 2. Esrârnâme: Tasavvuf hakkında olan bu eser, 26 makaleden ibâret bir mesnevîdir. Bu eser de Ahmedî isimli bir zât tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. 3. Mantık-üt-Tayr ve Makâmât-ı Tuyûr: Bu eserde, tasavvufu kuşların ağzıyla anlatan Feridüddîn-i Attâr konuyu küçük hikâyelerle süslemiştir. Esas konu, Ahmed-i Gazâlî'nin Risâlet-üt-Tayr'ından alınmıştır. Bu eser manzûm ve nesir olarak birkaç defa Türkçeye tercüme edilmiştir. 4. Muhtârnâme: Konulara göre tertîb edilmiş bir rubailer mecmûasıdır. Elli bâbtan meydana gelen bu eser, İkinci Selîm zamanında Türkçeye tercüme edilmiştir. 5. Cevher-üz-Zât: Allahü teâlâdan başka her şeyin fânî olduğunu konu alan bir eserdir. 6. Eşturnâme, 7. Bülbülnâme, 8. Bisernâme, 9. Haydarnâme, 10. Deryâ-i Nâme, 11. Leylâ ve Mecnûn, 12. Mahmûd-u Iyâz, 13. Mahzen-ül-esrâr, 14. Mazhar-üs-sıfât, 15. Miftâh-ül-fütûh, 16. Vuslâtnâme, 17. İrsâd-ı beyân, 18. Velednâme, 19. Hırâdnâme, 20. Hayatnâme, 21. Şifâ-ül-kulûb, 22. Uşşaknâme, 23. Kenz-ül-esrâr, 24. Kenz-ül-Hakâik, 25. Mazhar-ül-âsâr 26. Mi'racnâme, 27. Misbahnâme, 28. Hüdhüdnâme, 29. Mahfinâme, 30. Kemâlnâme, 31. Tercümet-ül-Ehâdîs, 32. Zühdnâme, 33. Tezkiret-ül-evliyâ: Feridüddîn-i Attâr'ın yazmış olduğu yegâne nesir eserdir. Bu eserde seksen civarında evliyânın hâl tercümesini, menkıbelerini ve veciz sözlerini yazmıştır. Feridüddîn-i Attâr bu eseri yazarken, Şerh-ül-kalb, Keşf-ül-esrâr, Ma'rifet-ün-nefs, Tabakât-üs-sûfiyye, Hilyet-ül-evliyâ ve Keşf-ül-mahcûb'dan faydalanmıştır. Aslı Fârisî olan bu eser, Türkçeye, Fransızcaya, Arabcaya çeşitli zamanlarda çevrilmiştir. Eser tasavvuf târihi bakımından çok önemli, tasavvufî

hayâtın gelişmesini tesbit yönünden de çok değerli bir eserdir. Feridüddîn-i Attâr bu eserin önsözünde şöyle demektedir:

"Lütfu bol, ikramı çok olan yüce Rabbime hamd, âlemlerin efendisi Resûl-i ekreme (s.a.v.) ve Eshâbına dünyâ durdukça salât-ü selâm olsun.

Âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler hâriç, evliyânın sözlerinden daha değerli hiçbir söz yoktur. Çünkü o sözlerde Rabbanî te'sîr vardır. Bu yüzden onların sözlerini insanların duyması ve bu sözlerin bir eserde seneler boyunca okunması için bu eseri yazdım. Ayrıca hâl tercümelerini ve sözlerini yazdığım zâtların, yarın kıyâmet gününde bana bu vesile ile şefaat edeceklerini düşündüm."

Tezkiret-ül-evliyâ'dan ba'zı bölümler:

"Şakîk-i Belhî buyurdu ki: Allahü teâlânın azâbından korkmanın alâmeti, haramları terk etmektir. Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmanın alâmeti de çok ibâdet etmektir."

"Yûsuf bin Esbât buyurdu ki: Alçak gönüllü olmanın alâmetleri şunlardır: Söyleyen kim olursa olsun, hak sözü kabûl etmek. Fakîr, garîb olan kimselere de yumuşaklıkla muâmele etmek. Rütbe i'tibâriyle küçük olanlara şefkatli olmak. Kendisine karşı yapılan hatâ ve kusurlara tahammül edip, öfkelenince sabretmek, her ân Allahü teâlâyı hatırlamak. Zenginlere karşı vekarlı olmak ve cenâb-ı Haktan gelen her şeye rızâ göstermektir."

"Abdullah bin Hubeyk buyurdu ki: En fâideli korku, insanı, günahlardan ve kötülüklerden alıkoyanıdır, insana, boşuna geçen ömrü için üzülmek yaraşır. Kalan ömrünü de iyi kıymetlendirmesi lâzımdır."

"Ahmed bin Âsım Antâkî buyurdu ki: Kalbin ma'nevî hastalıklardan muhafazası için şunlara dikkat etmek lâzımdır: 1. Ahlâkı güzel olanlarla oturmak, 2. Kur'ân-ı kerîm okumaya devam etmek, 3. Fazla yemek yememek, 4. Gece namazlarına devam etmek, 5. Seher vaktinde Allahü teâlâya yalvarmak, istiğfar etmek (Allahü teâlâdan af ve mağfiretini istemek)."

"Ahmed bin Ebi'l-Havârî buyurdu ki: Kalbinde bir katılaşma gördüğünde, sâlihlerle sohbet et, onlarla beraber bulun, yemeği azalt, nefsinin isteklerini yapma ve onu sıkıntılara alıştır."

"Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: Üç şey kalbi öldürür. Bunlar; 1. Çok konuşmak, 2. Çok uyumak, 3. Çok yemek."

"Muhammed bin Vasi" buyurdu ki: Sâdık ve hakîkî mü'min olmak için, Allahü teâlâdan korku ve ümidin beraber olması lâzımdır."

"Rabi'a-i Adviyye şöyle duâ ederdi: Yâ Rabbî, dünyâda, bana neyi takdîr etmiş isen, onların hepsini düşmanlarına ver. Âhırette benim için hangi ni'metleri ihsân etmeyi takdîr etmiş isen, onları da dostlarına ver. Ben, sâdece seni istiyorum. Yâ Rabbî, eğer sana ibâdet etmem Cehennem korkusu ile ise, beni Cehenneme at. Eğer Cennete girmek ümîdi ile ibâdet ediyor isem, Cennetini bana yasak eyle. Eğer, sırf senin rızân için ibâdet ediyor isem, o hâlde bakî olan cemâlin ile müşerref eyle."

"Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki: Büyük bir kalabalık, bir yere toplansa ve biri; "İçinizden akşama kadar kim yaşıyacak bilsin" dense, kimse bilemez, işin şaşılacak tarafı şurasıdır ki, eğer o kimselere; "Öyleyse, ölüm için gerekli hazırlığı yapan ayağa kalksın" dense, kimse ayağa kalkmaz. Bu gafletten kurtulmağa çalışmalıdır."

"Şöyle anlatılır: Cüneyd-i Bağdadî, yedi yaşında idi. Mektebden gelince, babasını ağlıyor görüp sordu. Babası da; "Bugün zekât olarak dayın Sırrî-yi Sekatî'ye birkaç gümüş göndermiştim, almamış. Kıymetli ömrümü, Allah adamlarının beğenip almadığı gümüşler için geçirmiş olduğuma ağlıyorum" dedi. Cüneyd; "Babacığım, o parayı ver. Ben götüreyim" deyip, dayısına gitti. Kapıyı çaldı. Dayısı; "Kim o?" diye sorunca; "Ben Cüneyd'im. Dayıcığım kapıyı aç ve babamın zekâtı olan bu gümüşleri al!" dedi. "Dayısı; "Almam" deyince, Cüneyd; "Adl edip babama emr eden ve ihsân edip, seni serbest bırakan Allahü teâlâ için al!" dedi. Sırrî-yi Sekatî; "Babana ne emr etti ve bana ne ihsân etti?" diye sorunca, Cüneyd-i Bağdadî; "Babamı zengin yapıp, zekât vermesini emr etmekle adâlet eyledi. Seni de fakir yapıp, zekâtı kabûl etmek ve etmemek arasında serbest bırakmakla ihsân eyledi" dedi. Bu söz Sırrî-yi Sekatî'nin hoşuna gidip; "Oğlum! Gümüşleri kabûl etmeden önce, seni kabûl ettim" dedi. Kapıyı açıp parayı aldı."

"Şöyle anlatılır: İbrâhim bin Edhem hazretlerine; "Falan yerde bir genç var. Gece gündüz ibâdet ediyor. Vecde gelip kendinden geçiyor" dediler. Gencin yanına gidip, üç gün misâfir kaldı. Dikkat etti, söylediklerinden daha çok şeyler gördü. Kendinin soğuk, halsiz, habersiz, gencin ise, böyle uykusuz ve gayretli hâline şaşıp kaldı. Genci, şeytan aldatmış mıdır, yoksa hâlis ve doğru mudur anlamak istiyordu. Yediğine dikkat etti. Lokması helâlden değildi. "Allahü ekber, bu hâlleri hep şeytandandır" deyip, genci evine da'vet etti. Kendi lokmalarından bir tane yedirince, gencin hâli değişip, o aşkı, o arzusu, o gayreti kalmadı. Genç, İbrâhim bin Edhem'e sorup; "Bana ne yaptın?" deyince, "Lokmaların helâlden değildi. Yemek yerken, şeytan da mi'dene giriyordu. O hâller şeytandan oluyordu. Helâl lokma yiyince, şeytan giremedi. Asıl, doğru hâlin meydana çıktı" dedi."

"Zünnûn-i Mısrî buyuruyor ki: Kalbin kararmasının dört alâmeti vardır: 1. İbâdetin tadını duymaz. 2. Allah korkusu, hatırına gelmez. 3. Gördüklerinden ibret almaz. 4. Okuduklarını, öğrendiklerini anlamaz, kavrıyamaz."

"Ebû Bekr Verrâk buyuruyor ki: Allahü teâlâ kulundan sekiz şey ister: Kalbin, Allahü teâlânın evine hürmet, yaratıklarına şefkat etmesi. Lisânın, Kelime-i tevhîdi söyleyip, yaratıklara yumuşaklıkla muâmele etmesi. Bedenin, ibâdet ve tâatte bulunup, mü'minlere yardım etmesi. Huyun, Allahü teâlânın hükmüne rızâ gösterip, yarattıklarına karşı halîm-selîm olması."

"Ebû Hafs-ı Haddâd buyuruyor ki: Tasavvuf, baştan başa edebdir. Zîrâ her vaktin bir edebi, her makamın bir edebi vardır. Her hâlin de bir edebi vardır. Vakitlerle ilgili edebe riâyet edenler (vaktini iyi şeylerle geçirenler), velî olan kimselerin makamına ulaşırlar. Edebi terk edenler, Allahü teâlâya yakın olduklarını zannettikleri hâlde, O'ndan uzaktırlar. Ba'zı kullar da vardır ki, kendilerinin zannettiklerinden daha yüksek bir mertebeye sahiptir, daha sevgilidirler."

"Ebû Osman Hayrî buyuruyor ki: Dünyâyı sevmek. Allah sevgisini kalbden götürür. Allahü teâlâdan başkasından korkmak, Allah korkusunu kalbden çıkarır. Allahtan başkasından istemek, Allahü teâlâya olan ümidi kalbden uzaklaştırır."

"Ebû Türâb Nahşebî buyuruyor ki: Şu dört şeyi dört yerde sarf edersen Cenneti kazanırsın: Uykuyu kabirde, rahatı sırat köprüsünde, iftiharı (öğünmeyi) mizanda, nefsî arzularını Cennette."

"Feth-i Mûsulî buyuruyor ki: Ma'rifet sahibleri şunlardır: ki; konuşunca Allahü teâlâdan konuşurlar, amel edince Allah için ederler, birşey isteyince de Allahü teâlâdan isterler."

"Hamdûn-i Kassâr buyuruyor ki: Kendinde bulunduğu zaman gizli kalmasını istediğin birşeyi başka birinde görürsen ifşa etme."

"Haris el-Muhâsibî hazretleri nefsini devamlı hesaba çeker, onun kötülüklere meyletmemesi için elinden geleni yapardı. O, bu husûsta der ki: Nefsini hesaba çekenlerin bir takım güzel husûsiyetleri vardır. Onlar bu hasletleri sebebiyle yüksek derecelere kavuşmuşlardır. Onlara göre, insan azmedip, nefsinin arzu ve isteklerine uymazsa, ma'nevî yönden ilerlemesi mümkündür. Şu hasletleri elde etmeğe çalışan fâidelerini görür: 1. Doğru ve yalan yere yemîn etmemek. 2. Yalan söylememek. 3. Verdiği sözde durmak. 4. La'net etmemek. 5. Kimseye bedduâ etmemek. 6. Allahü teâlânın rızâsı için sabırlı ve tahammüllü olmak. 7. Haramlardan sakınmak. 8. Kendisini başkasından büyük görmemek. 9. Kimsenin kalbini kırmamak. 10. Gelen belâ ve musibetlere sabretmek. 11. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek."

"İbrâhim-i Havvâs buyuruyor ki: Kalbin ilâcı beştir: Kur'ân-ı kerîm okumak ve Kur'ân-ı kerîme bakmak, mi'deyi boş tutmak, gece kalkıp ibâdet etmek, seher vaktinde ağlayıp sızlamak ve iyilerle beraber bulunmaktır."

"Sırrî-yi Sekatî şöyle vasıyyet ediyor Gençler! Gençliğinizin kıymetini biliniz. Güç, kuvvet elde iken, çok ibâdet ediniz. Bizlerden (yaşlılardan) ibret alınız da, zaîf ve güçsüz duruma düşmeden evvel çok ibâdet yapınız. (O, bu sözü söylerken, gençlerden çok ibâdet ediyordu.)

"Şah Şücâ' Kirmânî şöyle buyuruyor: Gözünü harama bakmaktan, nefsini isteklerinden koruyup, kalbini devamlı murâkabe, bedenini sünnete uygun amellerle ma'mûr edenin firâsetinde hiç hatâ olmaz."

"Zünnûn-i Mısrî buyuruyor ki: Her a'zânın tövbesi vardır. Kalb ve gönülün tövbesi, şehveti terk etmektir. Gözün tövbesi, harama bakmamaktır. Dilin tövbesi, fenâ söz söylemekten, gıybet etmekten çekinmektir. Kulağın tövbesi, kötü sözleri dinlememektir. Ayağın tövbesi, haram yerlere gitmekten kendini korumaktır."

"Zünnûn-i Mısrî'ye, "Kul hangi sebeble Cennete girer?" diye sorulunca, "Beş şey ile: Eğrilik bulunmayan bir doğruluk, gevşeklik bulunmayan bir gayret, gizli-aşikâr Allahü teâlâyı anmak (murâkabe etmek), yol hazırlığını yapıp, ölüme hazırlanarak ölümü beklemek, hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekmek" buyurdu.

"Ebû Abdullah-i Turûgbâdî buyuruyor ki: Allahü teâlâ, kendisinin bilinip tanınmasına yarayan ma'rifetlerden bir miktarını her kuluna vermiştir. Ayrıca her kuluna ihsân etmiş olduğu ma'rifetin karşılığı kadar da, dert ve sıkıntı vermektedir. Ni'met olarak bahşedilen bu ma'rifet sıkıntılara tahammül etmesinde ona yardımcı olur."

"Ebû Ali Cürcânî buyurdu ki: Allahü teâlânın beğendiği işleri kolayca yapabilmesi, sünnete göre hareket etmesi, sâlih kimseleri sevmesi, eş-dost ile güzel geçinmesi, Allahü teâlânın rızâsı için insanlara iyilik yapması, müslümanların işini görmesi ve vakitlerini Allahü teâlânın dînine hizmetle geçirmesi, kul için saadet alâmetlerindendir."

"Ebû Ali Sakafi buyuruyor ki: Sağlam bir dal, ancak sağlam bir kökten çıkar. Şimdi hareketlerin sıhhatli ve sünnet üzere olmasını isteyen kimse, önce kalbindeki ihlâsı, sıhhatli hâle getirmelidir. Zira zâhir amellerdeki sıhhat, bâtın amellerdeki sıhhatten hâsıl olur."

"Ebû Bekr Kettânî şöyle buyuruyor, istiğfar tövbedir. Tövbe şu altı şeyi ihtivâ eder Yaptığına pişman olmak. Bir daha günah işlemiyeceğine azm etmek. Kaçırdığı farzları yerine

getirmek. Üzerinde olan hakları sahiplerine vermek. Haramdan hâsıl olan vücûddaki fazlalıkları atmak. Bedene, günahın tadını tattığı gibi, ibâdet zevkini tattırmak."

"Ebû Bekr-i Şiblî buyurdu ki: Muhabbet da'vâsında bulunup da başkası ile meşgûl olan, dost ile alay etmiş olur. Muhabbet makamında iş oraya varır ki, kendinden bile habersiz olur ve Hâk ile bekâya kavuşur. Zira, O'ndan başkasının muhabbeti kalbde olursa, tevhîd ve muhabbet sırrı gönül tahtasına yazılmaz."

"Ebû Bekr Vâsıtî buyuruyor ki: insanlar üç sınıftır: ilk sınıfa, Allahü teâlâ hidâyet nûrları ihsân etmiştir. Bundan dolayı bunlar; küfr, şirk ve nifaktan uzaktırlar. İkinci sınıfa, Allahü teâlâ inâyet nûrları ihsân etmiştir. Bunlar ise büyük ve küçük günahları işlemezler. Üçüncü sınıfa da Allahü teâlâ gaflet ehline has hareketleri yapmamayı ihsân etmiştir."

"Ebû Hasen bin Sâî şöyle buyuruyor: Ma'rifet; her durumda kulun Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmede âciz olduğunu, genç ve kuvvetli olduğu zamanlarda zayıf olduğunu bilmesidir."

"Ebü'l-Hasen Bûşencî buyuruyor ki: Nefsini zelîl kılan kimseyi, Allahü teâlâ azîz kılar ve derecesini yüksek eyler. Nefsini birşey zanneden kimseyi, Allahü teâlâ zelîl kılar."

"Ebü'l-Hayr Akta buyuruyor ki: Kalbin îmân ile dolu olmasının alâmeti, bütün müslümanlara şefkat etmek, onların dertleri ile dertlenmek, işlerinde onlara yardımcı olmaktır. Nifak dolu kalbin alâmeti, kin, hased ve düşmanlıktır."

"Ebû Muhammed-i Cerîrî buyuruyor ki: Nefsine aldanan, şehevî duygularına esîr olur. Hevâî arzularının zindanına kapatılır ve o kulun kalbi fâideli işlerden zevk alamaz. Kur'ân-ı kerîmi hergün hatm etse bile, ilâhî kelâmı okumaktaki esas tadı bulamaz. Bunun hâl çâresi, nefsin esâretinden kurtulmayı candan arzu etmektir."

"Şöyle anlatılır: Birgün bir kimse Ebû Osman Magribî'nin yanında bulunuyordu. Kendi kendine; "Acaba Ebû Osman'ın arzu ettiği birşey var mıdır?" diye düşündü. Bu sırada Ebû Osman: "İhsân edilenler yetmiyormuş gibi, bir de başka şeyler mi arzu edeyim?" buyurdu.

"Ebû Osman Magribî buyurdu ki: Mecbûriyet gibi özür hâli müstesna, aç gözlülük ve iştahla zenginlerin yemeğine el uzatan kimse, ebediyyen iflah olmaz.

Yine buyurdu ki: Herşey zıddı ile bilinir. Bir şeyin zıddı bilinmezse, o şeyi tanımak mümkün değildir. İhlâs sahipleri de, İhlasın zıddı olan riyayı tanıyıp onu terk ettikten sonra ihlâsı bilebilirler."

"Hayr-ün-Nessâc şöyle buyurdu: Dünyânın ne değerde olduğunu idrâk eden, âhıretten nasîbini alır. Dünyâya düşkün olmak, âhıreti tanımıyanın kalbini öldürür."

"İbn-i Atâ buyurdu ki: Âdem aleyhisselâm Cennetten çıkarıldıktan sonra, Cennette bulunan herşey onun perişan hâline üzüldü ve ağladı. Ağlamayan sâdece altın ve gümüş oldu. Allahü teâlâ, kelâm sıfatıyla onlara tecellî etti ve sordu. Âdem'e herşey ağlarken, siz neden ağlamadınız? Onlar şu cevâbı verdiler: "Biz sana karşı hatâ işleyene ağlamayız." Bunun üzerine Hak teâlâ şöyle buyurdu: izzetime, celâlime yemîn ederim ki, size herşeyin üstünde bir değer biçeceğim ve Âdemoğullarını size hizmetçi kılacağım."

"İbrâhim bin Şeybân buyurdu ki: Allahü teâlâ müslümanlara âhırette vereceklerine karşılık olmak üzere iki şeyi ihsân etmiştir. Bunlardan birincisi; Cennete bedel olması için câmilerde bulunmak, ikincisi; Allahü teâlânın dîdârına karşılık, mü'minlerin yüzlerine muhabbetle bakmak."

"Yûsuf bin Hüseyn Râzî buyurdu ki: Kim, Allahü teâlâyı hakkıyla zikrederse, O'ndan başka herşeyi unutur. O'nun zikri ile O'ndan başka herşeyi unutan kimseyi, Allahü teâlâ herşeyden muhafaza eder."

"Ebû Bekr Verrâk şöyle buyuruyor: Dâima seninle olması gereken beş şey vardır. Bunlar; Allahü teâlâ, nefs, şeytan, dünyâ ve halktır. Eğer bunlara karşı şu beş şeyi tatbikte muvaffak olursan saadete erersin: Allahü teâlânın emirlerine itaat edip, yaptığı herşeyi beğenip râzı olmak nefse muhalif olup, şeytana düşman olmak, dünyâdan sakınmak, halka karşı da şefkatle muâmele etmek lâzımdır."

"Ebû Osman Hayrî buyurdu ki: Sünnet-i seniyyeyi kendisine rehber edinen hikmet, nefsinin arzularını kendine hâkim kılan, bid'at söyler."

"Ebû Türâb Nahşebî şöyle buyuruyor: Ey insanlar! Şu üç şeyi seviyorsanız, biliniz ki onlar sizlerin değildir. Nefsinizi ve canınızı seviyorsanız, onlar Allahü teâlânındır. Malınızı seviyorsanız, onlar da vârislerinizindir."

"Ebü'l-Hasen-i Harkânî buyuruyor ki: Ulemâ; "Biz, Peygamberlerin vârisiyiz" diyor. Fakat, Peygamber efendimizin vârisleri arasında biz de varız. Çünkü O'nda olan şeylerin ba'zısı bizde de var. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) fakirliği seçmişti. Biz de fakirliği tercih etmiş bulunuyoruz. O cömertti. Güzel bir ahlâkı vardı. Hainlik bilmezdi. Basiret sahibiydi. Halkın rehberi idi. Tama' sahibi değildi. Hayır ve şerri Allahü teâlâdan bilirdi. Tabiatında yalan ve kandırma diye birşey yok idi. Zamanın esîri değildi, İnsanların korktuğu şeyden korkmazdı, insanların güvendiği şeye güvenmezdi. Hiç gurûrlanmazdı. İşte bunlar evliyânın sıfatlarıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ucu bucağı bulunmayan umman idi. Eğer o ummandan bir damla ortaya çıksaydı, bütün âlem ve mahlûkât şaşırır kalırdı. Sûfîlerin kervanı; Allahü teâlâ, Resûlullah ve Eshâb-ı Kirâm sevgisinden ibârettir. Bu kervanda bulunan ve rûhları bunların rûhlarıyla kaynaşan kimseye ne mutlu."

"Şöyle anlatılır: Ebü'l-Hasen-i Harkânî'nin talebeleri, memleketlerine izinli gidiyorlardı. Kendisinden duâ istediler. Korkulu yerde "Yâ Ebel-Hasen, deyiniz" dedi. Bir gece eşkiyanın hücumuna uğradılar. Bağırıp "Yâ Allah" dediler. Yalnız birisi; "Yâ Ebel-Hasen" dedi. Eşkiyalar bunu görmediler. Diğerlerinin hepsini soydular. Sabah olup onu selâmette görünce şaşırdılar. Sebebini sordular. O da; "Yâ Ebel-Hasen dedim, kurtuldum" dedi. Hocalarına gelip; "Biz Allah dedik soyulduk. Bu ise, yâ Ebel-Hasen diyerek sana sığınıp kurtuldu" dediler. Bunun sırrını, sebebini bildirmesi için yalvardılar. O da; "Ağzınızdan haram girer. Haram çıkar. Allahü teâlâyı tanımazsınız. Mecaz olarak Allah dersiniz. Böyle kimselerin duâları kabûl olmaz. Allahü teâlâ, onun sesini Ebü'l-Hasen'e duyurdu. Ebü'l-Hasen de, onu kurtarması için Allahü teâlâya yalvardı. Ebü'l-Hasen haram yemez, haram içmez. Haram söz söylemez. Bu bakımdan duâsı kabûl olup o kurtuldu" dedi.

"Muhammed Bâkır gece geç vakte kadar ibâdet eder, sonra Allahü teâlâya şöyle yalvararak ağlardı: Yâ ilâhî! Yâ Rabbi, gece oldu. Gökte yıldızlar var. Herkes uyuyor. Kimsenin sesi çıkmıyor. Yâ Rabbî! Sen dirisin. Her şeyi biliyor, yapılan her şeyi görüyorsun. Uyuman, uyuklaman olmaz. Seni böyle bilmiyen ihsânına kavuşamaz. Sen öyle kuvvet ve kudret sahibisin ki, hiçbir şey senin olmasını dilediğin bir şeyin olmasına mâni olamaz. Senin bakî ve ebedî oluşunda, gündüzün bitip gecenin başlaması ve gecenin bitip gündüzün başlaması gibi sebeplerle kesiklik, aksaklık olmaz. Rahmetin o kadar çoktur ki, rahmet kapılarını herkese açmışsın. Sana duâ edenlerin, yalvaranların duâlarını kabûl edersin, ihsân ettiğin ni'metlere hamdedenleri çok sever, onlara daha çok ni'metler verirsin, inanarak ve güvenerek sana duâ

edenler, eli boş dönmezler. Sana güvenen, kapına gelen kimseyi döndürmeğe kimsenin gücü yetmez. Ey Rabbim! ölümü, kabri ve sana hesap vereceğimi düşündükçe, önümde bunlar olduğunu bildikçe nasıl olur da senden sevinç ve neş'e isteyebilirim. Amel defterimin, sağımdan mı, solumdan mı verileceğini bilemediğim aklıma geldikçe, nasıl olur da senden dünyalık birşey istiyebilirim? Can alıcı meleğin geleceğini ve canımı alacağını bildiğim hâlde dünyâ lezzetlerinden nasıl tat alabilirim? Yâ Rabbî! Sana yalvarıyor, senden istiyor, rahmetinden ümîd ediyor ve istiyorum ki, ölümümü, hesabımı kolay ve rahat eyle ve sonra azâbı olmayan rahat bir hayat ihsân eyle. Âmin. Yâ Rabbel Âlemin."

"Abdullah bin Hubeyk, birgün Feth bin Şehraf ile karşılaşınca, ona şu nasihatte bulundu: "Ey Horasanlı! Şunlara dikkat et. İnsana zarar bunlardan gelir. Gözünle harama bakma. Dilinle yalan söyleme. Kalbinde, müslüman kardeşine hased ve kin tutma, iyi şeyleri arzu et ve iste, şer ve kötü olan şeyleri arzu etme. Eğer bu dört şeye sahip olmazsan, sonunda bedbaht bir insan olursun."

"Ahmed bin Hadraveyh buyuruyor ki: Gaflet uykusundan daha ağır bir uyku yoktur. Şehvetten kuvvetli esâret yoktur. Gaflet ağırlığı olmasaydı, şehvet galip gelmezdi.

Kalb, bir takım kaplardan ibârettir. Allahü teâlânın sevgisiyle dolduğu zaman, nûrun fazlası diğer uzuvlara yansır. Bâtılla dolduğu zaman da, ondaki karanlık diğer organlara geçer."

"Şöyle anlatılır: Ahmed bin Harb'in Behram isminde ateşperest bir komşusu vardı. Bu Behram, bir defasında ticâret için bir yere mal gönderdi. Yolda hırsızlar mallarını alıp kaçtılar. Ahmed bin Harb bu durumu haber alınca, yanında bulunanlara; "Haydi komşumuza gidelim. Başına gelen bu hâl için üzülmemesini söyleyip onu teselli edelim. Her ne kadar ateşe tapıyor ise de, komşumuzdur" dedi. Behram'ın evine geldiler. Behram kendilerini hürmetle karşıladı. Ahmed bin Harb'ın elini öpüp çok saygı gösterdi. İkramlarda bulundu. O günlerde çok kıtlık olduğundan, birşeyler yemek için gelmiş olabileceklerini düşünerek ayrıca yemek hazırlamak istedi. Ahmed bin Harb; "Zahmet etmeyiniz. Malınızın çalındığını duyduk. Üzülebileceğinizi düşünerek, hâlinizi, hatırınızı soralım diye geldik" buyurdular. Behram, "Evet öyledir, ama bunda üç şeye şükretmem lâzım oluyor: Birincisi; başkaları benden çaldılar, ben başkalarından çalmadım. İkincisi; malımın yarısını aldılar, diğer yarısı bende kaldı. Ya hepsini alsalardı. Üçüncüsü; din bende kaldı, dünyâyı aldılar" dedi. Bu sözler Ahmed bin Harb'ın çok hoşuna gitti ve; "Bu sözleri yazın. Bundan îmân kokusu geliyor" dedi. Behram'a; "Niçin ateşe tapıyorsun?" diye sordu. Behram; "Ona tapıyorum ki yarın beni yakmasın, kendisine yakmak için odun verdim ki, beni Allahü teâlâya ulaştırsın" diye cevap verdi. Ahmed bin Harb; "Çok yanılıyorsun. Ateş zayıftır. Ona tapmakla hesaptan kurtulmak mümkün değildir. Bir çocuk, bir avuç su atsa ateşi söndürür. Bu kadar zayıf olan birşey başkasına nasıl kuvvet verebilir? Bir parça toprağı bile kendinden atamaz. Seni Allaha nasıl kavuşturur. Ateş câhildir. Birşey bilmez, yakarken misk ile necâseti ayıramaz. Hepsini aynı anda yakar ve hangisinin daha iyi olduğunu bilmez. Sen ki, yetmiş senedir ona tapıyorsun. Ben de ömrümde bir kere ona tapmadım. Gel, ikimiz de elimizi ateşe sokalım. Seni koruyup korumadığını gör" buyurdu. Behram ateş getirdi. Ahmed bin Harb elini ateşe sokup bir saat kadar bekledi. Eli hiç yanmadı ve acımadı. Bu hâli gören Behram çok şaşırdı, kalbinde bir değişme hissederek; "Size dört şey soracağım. Cevaplarını verirseniz îmân edeceğim" dedi. Ahmed bin Harb; "Sor" buyurdu. Behram dedi ki: "Allahü teâlâ, insanları niçin yarattı? Madem ki yarattı niçin rızık verdi? Madem ki rızık verdi. Niçin öldürdü: Madem ki öldürdü. Niçin diriltecek?" Ahmed bin Harb şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâ kendini tanımaları için insanları yarattı. Razzâk (ziyadesiyle rızık verici) olduğunu bilsinler diye onlara rızık verdi. Kahhâr olduğunu anlamaları

için onları öldürür. Kudretini tanımaları için onları tekrar diriltir.” Behram bunları duyunca; **“Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü”** diyerek müslüman oldu.”

“Ahmed bin Mesrûk buyurdu ki: Kim, Allahü teâlâdan korkarak kalbine gelen uygunsuz düşüncelerden korunmaya çalışırsa, Allahü teâlâ da o kimsenin uzuvlarını, uygunsuz işleri yapmaktan korur, muhafaza eder.”

“Şakîk-i Belhî buyurdu ki: Kendisine birşey ikram ettiğin kimse ile, sana ikramda bulunan iki kişinin senin kalbindeki yerlerine dikkat et. Eğer kalbindeki muhabbet, kendisine İkramda bulunduğun kimseye karşı daha fazla ise, bu ikram ve muhabbetin Allah için olduğu anlaşılır. Ama kalbindeki muhabbet, sana ikramda bulunan kimseye karşı daha fazla ise, bu dostluk menfaat içindir.”

“Yûsuf bin Esbât buyuruyor ki: Sabırlı olmak isteyen kimse, öfkesini yenmeli, kalbinde Allahü teâlâdan başka birşeye yakınlığın olmaması için çalışmalı. Bir musibet veya sıkıntı geldiği zaman, inleyip sızlamamalı. İbâdetleri “Güzel yapabiliyorum” düşüncesinden uzak olup, amelleri kusurlu bilmeye devam etmeli, farzları ve vacipleri yapmakta tenbellik yapmayıp, en güzel şekilde yapmaya çalışmalı, yapılan bütün işlerin dîne uygun olmasına **gayret** etmeli ve önceden yapılmış olan hatâ ve zararları telâfi etmek için uğraşmalıdır.”

“Ali bin Sehl İsfehânî buyurdu ki: Zenginliği aradım, ilimde buldum. Övülmeyi aradım, fakirlikte buldum. Afiyeti (günahsız olmayı) aradım, zühdde (şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu terk etmekte) buldum. Kolay hesabı aradım, susmakta buldum. Rahat aradım, vermekte, cömertlikte buldum.”

“Amr bin Osman Mekkî buyuruyor ki: Sabır, Allahü teâlâya dayanıp sebat etmek ve belâyı gönül hoşluğu ve rahatlığı ile karşılamaktır.”

“Ebû Abdullah Magribî buyurdu ki: insanların en aşağısı, zengine zengin olduğu için kıymet verip, onun karşısında zelîl olan kimsedir, insanların en kıymetlisi de, fakirlere hürmet edip tevâzu gösteren zenginlerdir.”

“Ebû Bekr Verrâk buyurdu ki:

İnsanlar da üç sınıf önemlidir Devlet adamları, âlimler ve zâhidler. Devlet adamları bozulunca, halkın huzûru bozulur. Âlimler bozulunca, halkın dîni zayıflar. Varını yoğunu Allah yolunda harcayan zâhidler bozulunca da, ahlâk fesada uğrar. Devlet adamlarının kötülüğü zulüm ile, âlimlerin bozukluğu hırs ve tama’ ile, zâhidlerin bozulması da riya ile olur.”

“Ebû Hafs-ı Haddâd en-Nişâbûrî buyurdu ki: Firâset sahibi olduğu iddiasında bulunmaya kimsenin hakkı yoktur. Yapılacak şey. başkasının firâsetinden sakınmak ve korunmaktır. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.); **“Mü’minin firâsetinden korkunuz”** buyurdu. Fakat firâset sahibi olmaya çalışın buyurmamışlardır. Şu hâlde firâsetten korunmak mevkiinde bulunan bir kimsenin, firâset da’vâsında bulunması nasıl doğru olabilir?”

“Ebû Osman Hayrî buyurdu ki:

Zenginlerle sohbet ederken azîz, fakirlerle sohbet ederken alçak gönüllü ol. Zenginlere karşı izzetli davranman tevâzu, fakirlere karşı alçak gönüllü olman şereftir.”

“Birisi Hâtim-i Es-âm’a; “Nasıl namaz kılarsın?” diye sordu. O da şöyle buyurdu: Namaz vakti gelince temiz bir kalb ile niyet ederek abdest alırım. Abdest uzuvlarımı yıkar, kalben de

tövbe ederim. Sonra câmiye giderim. Mescid-i Harâm'ı gözümün önüne getirir, Makâm-ı İbrâhim'i iki kaş arasında tutar, Cenneti sağımda, Cehennemi solumda, sıratı ayaklarımın altında, can alıcı meleği arkamda düşünür, kalbimi Allahü teâlâya ısmarlar, sonra ta'zimle Allahü ekber der, hürmetle kıyâm, heybetle kırâat, tevâzuyla rükû, tazarru ile (kendimi alçaltarak) secde, hilm ile cülus (tehıyyattaki oturuş), şükürle selâmı yerine getiririm. Benim namazım böyledir." "Mimşâd ed-Dîneverî: insanın tapdığı, ya'nî ömrünü kendisi için harcayıp, çok sevdiği şeyler çeşitlidir, insanların bir kısmı nefsine, bir kısmı çocuğuna, bir kısmı malına, bir kısmı parasına, bir kısmı hanımına, bir kısmı makam ve mevkiye tapar. Herkes gönlünü bunlardan birisine bağlamıştır. Bunların bağından kurtulmak çok zordur. Bunlara tapınmaktan, sâdece; kendine, malına, makam ve mevkiine güvenmeyip, her şeyin sahibi ve yaratıcısı Allahü teâlâya hakkıyla kulluk yapamadığını bilip, yaptıklarını hep kusurlu ve noksan görerek, nefsini ayıplayanlar kurtulabilir."

"Sehl bin Abdullah Tüsterî buyuruyor ki: Allahü teâlânın, insanlara şu şekilde hitâb etmediği hiçbir gün yoktur. "Kulum! Hiç insaflı davranmıyorsun. Ben seni anıyorum ama, sen beni unutuyorsun. Seni kendime da'vet ediyorum fakat sen, başkalarının dergâhına gidiyorsun. Ben, dertleri belâları senden uzaklaştırıyorum. Lâkin günah üzerinde ısrar ediyorsun. Ey Âdemoğlu! Yarın kıyâmette huzûruma gelince, mazeret olarak ne söyleyeceksin?"

"Şah Şücâ' Kirmânî buyurdu ki: Güzel ahlâk, başkalarına eziyet etmemek ve güçlüklere katlanmaktır."

"Ebû Ali Sakafi buyurdu ki: Kişi, şu dört hasletten gâfil olmamalıdır ilki doğru söz, ikincisi doğru iş, üçüncüsü samimî dostluk, sonuncusu ise emânete sadâkat ile riâyet etmektir."

"Ebû Bekr Kettânî şöyle anlatır: Bir kere rü'yâmda çok güzel bir genç gördüm. "Sen kimsin?" diye sordum. "Takvâyım" dedi. "Nerede ikâmet edersin?" dedim. "Dertlilerin kalbinde" dedi. Sonra diğer tarafa baktığımda, çirkin, siyah bir kocakarı gördüm. "Sen kimsin?" dedim. Ben, kahkaha, zevk ve keyfim" dedi. "Nerede ikâmet edersin?" dedim. "Çok gülenlerin kalbinde" dedi. Uyandıktan sonra hiçbir zaman kahkaha ile gülmemeye niyet ettim."

"Ebû Bekr Tamistânî buyurdu ki: ilim, seni cehâletten kurtarır. Sen de Allahü teâlâya, seni ilimle cehâletten kurtarması için duâ et."

"Ebû Hasen bin Sâî buyuruyor ki: Ma'rifet; her durumda kulun, Allahü teâlânın vermiş olduğu ni'metlere şükretmede âciz olduğunu, genç ve kuvvetli olduğu zamanlarda ise zayıf olduğunu bilmesidir."

"Ebü'l-Hasen Bûşencî'ye, "Kim mürüvvet sahibi değildir?" diye sordular. "Allahü teâlânın kendisini gördüğünü bildiğini, kirâmen kâtibîn melekleri ile hafaza meleklerinin yanında bulunduklarını ve kendisini ta'kib etmekte olduklarını bildiği hâlde, günâh işlemeye cür'et edebilen kimse, mürüvvet sahibi değildir" buyurdu.

"Ebü'l-Hayr el-Aktâ buyurdu ki: Şerefli bir insan olabilmek için; edeb sahibi olmak, farzları eda etmek, sâlihlerle sohbet etmek ve fâsıklardan uzak durmak lâzımdır."

"Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî buyurdu ki: Ma'rifet ve Allahü teâlâya yakın olma hâli, farzları eda etmekle ve sünnet-i seniyyeye tâbi olmakla ele geçer."

"İbn-i Hafif buyurdu ki: Riyâzet, nefsi hizmetle kırıp, Allahü teâlâya ibâdette gevşeklik göstermesine mâni olmaktır."

"İbrâhim bin Şeybân buyurdu ki: Sefil (aşağılık) kimse, Allahtan korkmayan ve O'na âsî olandır. En sefil kimse, herşeyi bedel ile karşılık ile veren, verdiği herşeyden menfaat bekleyen ve verdiğini başa kakan kimsedir."

"İbrâhim-i Kassâr buyurdu ki: insanların en zayıfı, nefsinin kötü isteklerinden uzak durmakta âciz kalan kimsedir. En kuvvetlisi de, bu kötü arzularını terk etmeye gücü yeten kimsedir."

"Ebû Ali Dekkâk buyurdu ki: Bir kimse kendini, hocasının kapısında süpürge yapamaz ise, hakîkî âşık değildir."

"Ebü'l-Hasen-i Harkânî buyurdu ki: Şayet bir mü'mini ziyâret edersen, hâsıl olan sevâbı, yüz adet kabûl edilmiş hac sevâbı ile değiştirmemen lâzımdır. Çünkü bir mü'mini ziyâret için verilen sevâb, fakirlere verilen yüzbin altın sadakanın sevâbından daha fazladır. Bir mü'min kardeşinizi ziyârete gittiğinizde, Allahü teâlânın rahmetine kavuştuk diye i'tikâd edin."

Ebû Ali Sakafî buyurdu ki: Sağlam bir dal, ancak sağlam bir kökten çıkar. Şimdi hareketlerinin sıhhatli ve sünnet üzere olmasını isteyen kimse, önce kalbindeki ihlâsı sıhhatli hâle getirmelidir. Zîrâ zâhir amellerdeki sıhhat, bâtın amellerindeki sıhhatten hâsıl olur."

"Ca'fer-i Sâdık buyurdu ki: "Beş kimsenin sohbetinden, ya'nî beş kimse ile beraber bulunmaktan sakın: Birincisi, yalan söyleyenden sakın. Çünkü ona dâima aldanırsın. Çünkü sana iyilik yapayım derken, kötülük yapar. İkincisi, cimriden sakın. Üçüncüsü, ahmaktan ya'nî aklı az olandan sakın. Çünkü en çok işine yarıyacağı zaman, seni bırakır. Dördüncüsü kötü kalbli kimseden sakın. Çünkü işi bozulunca seni harcar. Beşincisi, fâsıktan ya'nî günah işlemekten utanmayan kimseden sakın! Çünkü seni bir lokma ekmeğe satar."

"Abdullah bin Muhammed buyurdu ki: Allahü teâlâ çeşitli ibâdetler bildirdi. Sabrı, sıdkı, namazı, orucu ve seher vakitleri istiğfar etmeği buyurdu. İstiğfarı en sonra söyledi.

Böylece kula, bütün ibâdetlerini, iyiliklerini kusurlu görüp, hepsine af ve mağfiret dilemesi lâzım oldu.

Farzlardan birini eda etmeyen, sünneti yapmama belâsına yakalanabilir. Sünneti terk edenin ise bid'ate düşmesi muhakkakdır."

Ferîdüddîn-i Attâr'ın Fârisî bir şiirinin tercümesi:

"Sırlar âlemine uçan kuş idim.
Alçaktan yükseğe çıkmak istedim.

Sırra mahrem kimseyi bulamayınca,
Girdiğim kapıdan ben yine çıktım."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 209

2) Tezkiret-ül-evliyâ mukaddimesi

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 616

4) Nefehât-ül-üns sh. 668

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 277, 715, 1007

6) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 337

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 81, 140

8) Vehhâbiye Nasîhat sh. 191

FİRKÂH (Abdürrahmân bin İbrâhim)

Târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdürrahmân bin İbrâhim bin Sebbag'dır. 624 (m. 1227) yılında Şam yakınlarında Neva kasabasında doğdu. İmâm-ı Nevevî'nin yedi yaş büyük kardeşi idi. Aslen Mısırlı idi. Fezârî ve Bedrî nisbet edildi. İslâmiyete yaptığı hizmetlerden dolayı Tâcüddîn, bacaklarının çarpık olmasından dolayı Firkâh lakabı verildi. 690 (m. 1291) yılında Bâderiyye'de vefât etti.

Küçük yaşta din ilimlerini öğrenmeye başlayan Ebû Muhammed Firkâh, genç yaşta Arabî ilimleri, hadîs ve fıkıh bilgilerini öğrendi. İbn-i Zübeydî, Sehâvî, İbn-i Lennî ve İbn-i Salâh gibi âlimlerden hadîs ilmi tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Salâh ve İbn-i Abdüsselâm'dan fıkıh ilmini öğrendi. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde mütehassıs oldu. Otuz yaşına gelince fetvâ vermeye başladı. İnsanlar kendisini çok severdi. Sevmeyenler bile gelir ona fetvâ sorar, bilgisine ve fetvâsına güvenirlerdi. Bâderiyye'de yerleşip, orada te'sis edilen medresede ömrünün sonuna kadar ders verdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Başta oğlu Burhânüddîn olmak üzere; Müzeyî, Kâdı İbn-i Sasarî, Kemâleddîn İbni Zemlikânî, İbn-i Attâr, Kemâleddîn İbni Şühbe. Alâüddîn Makdisî, Zekîyüddîn Zikri ve daha birçok âlim ondan ilim öğrendi. Onun huzûruna müftî, kadı ve müderrislerin geldikleri ve ders aldıkları sık sık görülürdü. Zamanında Şafiî mezhebi ulemâsının İmâmı idi. Daha sonra riyaset, oğlu Burhâneddîn'e geçti.

Ebû Muhammed Firkâh, ilimde, edebde, ahlâkta, fazilette, ibâdette, vera'da, takvâda, zühdde zamanının en önde gelenlerindendi. Resûlullahın (s.a.v.) sünnetini, Selef-i sâlihînin hayâtını, hâl ve hareketlerini, ömrü boyunca öğrenmeye ve tatbik etmeye gayret etti. Yaptığı her işte Allahü teâlânın rızâsını gözetirdi. Onun emir ve yasaklarına uygun olmayan bir işi yapmaktansa, ölmeyi tercih ederdi. Hele, lokmasının helâl olmasına çok dikkât eder, helâl lokmayı yerken Allahü teâlânın dînine hizmet için kuvvet kazanmaya niyet ederdi. O'nun rızâsına muhalif bir söz söyleyeceğim, bir iş işleyeceğim diye tir tir titrerdi. Ömrünü Allahü teâlânın dînini öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirdi. Pekçok kitap yazdı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Târih", "El-İklîd li zev-it-taklîd", "Şerh-üt-tesbîh", "Şerh-ül-verakât", "Keşf-ül-Kınâ fî hall-is-simâ".

---

1) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 263

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 163

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 325

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 413

5) El-A'lâm cild-3, sh. 263

FİTYÂN EŞ-ŞÂGÛRÎ

Hadîs ve edebiyat âlimi. İsmi, Fityân bin Ali bin Fityân bin Şimâl el-Esedî el-Hüzeymî ed-Dımeşkî eş-Şâgûrî olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 530 (m. 1116) senesinde Şâgûr'da doğdu. 615 (m. 1218) senesi Muharrem ayının yirmiikinci günü Dımeşk'da vefât etti.

Eş-Şâgûrî, fazilet sahibi, şâir, nahiv ve hadîs-i şerîf âlimi idi. Arabcayı ve inceliklerini Ebû Nizâr Hasen bin Sûfî el-Bağdâdî'den öğrendi. Daha sonra Ebü'l-Yümn el-Kindî'den okudu. Dînine bağlı, vekar sahibi idi. Dımeşk'da önce küçük çocuklara ders vermeye başladı. Daha sonra öğrenmek isteyen herkese Arabca dilini ve inceliklerini, edebiyatını okuttu. Çok kimseler

kendisinden istifâde etti. Yazdığı ve söylediği şiirlerle meşhûr oldu. Bu şiirleri, ilim sahipleri tarafından çok beğenildi. Bir ara zamanın sultânının çocuklarına ders verdi.

Şihâbüddîn Fityân, Zebedânî denilen yerde ikâmet etti. Burasıyla ilgili edebî şiirler yazdı. İbn-i Asâkir'den hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de el-Yeldânî ve birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Eş-Şâgûrî, yazdığı şiirlerini bir kitapta topladı ve Dîvân-ı şi'r ismini verdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 54

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 24, cild-7, sh. 325, 341

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 785, 795

HABBÂZÎ (Ömer bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh ve usûl âlimi. Künyesi, Ebû Muhammed olup ismi, Ömer bin Muhammed bin Ömer'dir. Mâverâünnehr şehirlerinden Hocend'de 629 (m. 1232) yılında doğdu. Hocendî ve Habbâzî nisbet edildi. Dîn-i İslama hizmetinden dolayı Celâlüddîn lakabı verildi. 691 (m. 1292) yılında Şam'da vefât edip Sûfiyye kabristanına defnedildi.

Alâeddîn Abdullah Buhârî, Fahrüddîn Muhammed Mâymergî, Şems-ül-eimme Muhammed bin Abdüssettâr Kerderî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ve usûl ilimlerinde ilerledi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Hanefî mezhebine göre fetvâ verdi. Harezm ve Bağdad'a gidip ilim öğretti. Oradan Şam'a geçti. Orada fetvâ verip, ilim öğretti. Bilâhare hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Sonra tekrar Şam'a gitti. Hâtuniyye Medresesi'nde ders verdi. Allahü teâlânın dînine hizmet etmek için çok çalıştı. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Diğer zamanlarında Kur'ân-ı kerîm okur, ibâdetle meşgûl olurdu. Merhameti çok fazlaydı. Allahü teâlânın kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak için çalışırdı. O kadar cömertti ki, eline geçeni, bir başkasının ihtiyâcı varken kendi ihtiyâcı için harcamazdı. Devamlı güler yüzlü idi. İnsanlara emr-i ma'rûf yapardı.

Birçok talebe yetiştirdi. Talebeleri arasında; Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Mes'ûd bin Abdürrahmân Konevî, Bedrüttavîl Dâvûd Rûmî Mantıkî, Hibetullah bin Ahmed Türkistânî gibi âlimler de vardı.

Pek kıymetli eserler yazdı. Bilhassa usûl-i fıkıhta "Mugnî" kitabı ile, Burhânüddîn Mergınânî'nin Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerine dâir "Hidâye" adlı eserine yaptığı şerhi meşhûrdur.

---

1) El-Fevâid-ül-Behiyye sh. 151

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 419

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 331

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 315

5) El-A'lâm cild-5, sh. 63

HÂCE EVLİYÂ-İ KEBÎR

Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden ve onun ikinci halîfesi. Hâce Evliyâ-i Kebîr aslen Buhârâlıdır. Hicrî yedinci asrın ortalarında vefât etmiş olup, kabri Buhârâ yakınlarında Hakrîz Hisârı'nda Ayyâr burcu yakınındadır.

Rivâyet edilir ki; Hâce Evliyâ, önceleri Buhârâlı bir âlimden ilim tahsil ediyordu. Birgün, Buhârâ çarşısında nûr yüzlü bir zât gördü. Bu zâta gönlü meyletti. O zât çarşıdan bir miktar et alıp paket yaptırmıştı. Hâce Evliyâ, bu zâtın yanına yaklaşarak; "Efendim! Müsâade buyurursanız, bu paketi evinize kadar ben taşımak istiyorum" dedi. O da kabûl edip, beraberce o nûr yüzlü zâtın evine kadar geldiler. Bu zât, Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden olan Abdülhâlık-ı Goncdüvânî hazretleri idi. O da bu genci gönülden kabûl eyleyip; "Bir saat sonra gelin! Yemeği beraber yiyelim" buyurdu. Hâce Evliyâ oradan ayrıldıktan sonra, gönlünün önceki hocasının derslerinden soğumuş, yeni karşılaştığı bu nurlu zâta meyletmiş olduğunu hissetti. Bir saat sonra Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'nin huzûruna koştu. Abdülhâlık-ı Goncdüvânî, bu sohbette onu oğulluğa kabûl etti. Bu da bundan sonra eski hocasının derslerine hiç gitmeyip, Abdülhâlık-ı Goncdüvânî hazretlerinin sohbetlerine devam etti. Hâce Evliyâ'nın önceki hocası, her ne kadar onu Abdülhâlik-ı Goncdüvânî'nin sohbetlerinden vazgeçirmeye, bu yolda ilerlemesine mâni olmaya çalıştı ise de başaramadı. Bunun için her gördüğü yerde kendisine hakaret ediyor, ayıplıyor, dil uzatıyor ve ağır sözler söylüyordu. Hâce Evliyâ ise hiç cevap vermeyip, sabrediyordu. Bir gece, kendisine hakaretlerde bulunan bu eski hocasının, çirkin bir günah işlediğini, keşif yoluyla gördü. Ertesi gün karşılaştıklarında, o hoca yine ağır sözler söylemeye başladı. Bunun üzerine Hâce Evliyâ, o hocaya hitaben; "Ey Üstâd! Utanmaz mısın ki, gece şu çirkin günahı işlersin, gündüz olunca da bizi hak yolundan döndürmeye çalışırsın!" dedi. O kimse, mahcûb oldu, utandı, kızardı, hiçbir şey söyleyemedi. Hâce Evliyâ'nın, Abdülhâlık-ı Goncdüvânî hazretlerinin sohbetinde bulunmakla, bu keşf ve kerâmet hâline kavuştuğunu, kendisinin, buna mâni olmaya çalışmakla çok büyük hatâ ettiğini anladı. Hâline tövbe etti ve hemen, Hâce Abdülhâlık hazretlerinin sohbetlerine koştu. Eski hâline pişman olup, gayretle, sohbet ve hizmete devam etti. O da Hazreti Hâce'nin talebelerinden, sevdiklerinden oldu.

Hâce Evliyâ-i Kebîr, Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî hazretlerinin huzûrunda, sohbet ve hizmetinde bulunmakla çok yüksek derecelere kavuştu. Onun, Ahmed Sıddîk'tan sonra ikinci halîfesi oldu. Abdülhâlık-ı Goncdüvânî, Vasıyyetname risalesinde, ma'nevî oğulları Hâce Evliyâ-i Kebîr'e buyurdu ki: "Sana vasıyyet ederim ey oğul ki; her hâlinde ilim, edeb ve takvâ üzere ol! İslâm âlimlerinin kitaplarını oku! Fıkıh ve hadîs öğren! Câhil tarikatçılardan sakın! Şöhret yapma! Şöhrette âfet vardır. Arslandan kaçar gibi câhillerden kaç! Bid'at sahibi sapıklar ile ve dünyâya düşkün olanlar ile arkadaşlık etme! Helâlden ye! Çok gülme! Kahkaha ile gülmek gönlü öldürür. Herkese şefkat ve merhamet et! Kimseyi hakîr görme! Kimse ile münâkaşa, mücâdele etme! Kimseden birşey isteme! Tasavvuf büyüklerine dil uzatma! Onları inkâr eden felâkete düşer. Mayan fıkıh, evin mescid olsun!"

Evliyâ-i Kebîr vefâtına yakın, kendisine halîfe olarak talebelerinden dört tanesini seçerek bildirmiş olup, bunların isimleri; Hâce Dehkân-ı Kılletî, Hâce Zekî Hudâbâdî, Hâce Sukümânî ve Hâce Garîb'dir.

---

1) Hadâik-ül-verdiyye sh. 118

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 33

3) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 44

4) Hadikat-ül-evliyâ

HÂCI ŞERÎF ZENDENÎ

Evliyânın meşhûrlarından. Lakabı Neyyirüddîn'dir. 612 (m. 1215) senesinde, yüzyirmi yaşında olduğu halde vefât etti. Keşif ve kerâmetler sahibi bir mürşid idi. Hâcı Mevdûd Çeştî hazretlerinin talebesi ve halîfesidir. Ondört yaşından i'tibâren hiç abdestsiz bulunmamıştır. Dâima eski elbiseler giyer, kanaatkar ve mütevâzi bir hayat yaşardı. Çok ibâdet eder ve zarûret miktarı yerdi. Onun sohbetine dünyâya düşkün biri gelse, dünyâya düşkün olmaktan kurtulur, zâhid ve müttekî olurdu.

Senelerce sahralarda yalnız dolaştı. Hep aç bulunur, üç günde bir, çölde biten yeşil bir ottan tuzsuz olarak bir miktar yerdi. Zikr esnasında ve namaz kılarken kendinden geçerdi. Bulunduğu bir mecliste Allahü teâlânın ismi anılınca kendinden geçer, Rabbine olan muhabbetinin ateşiyle yanar, kendini kaybederdi. Zikir sırasında neden böyle kendinizden geçiyorsunuz? diye sorduklarında şöyle buyururdu: "Âşık olanlar, mahbûbun ismini işitince kendinden geçmelidir. Böyle olmasa henüz o olgunlaşmamıştır."

Mevdûd Çeştî hazretlerinin sohbetine devam ederdi. Huzûrunda başını önüne eğer, sessizce ve edeble dururdu. Bir defasında ona buyurdu ki: "İyi bahtlı Hacı, Allahü teâlâdan senin benden sonra benim makamıma oturmanı ve insanları irşâd etmeni istedim. Her kim ki sana talebe olursa ni'mete kavuşur. Şimdi git halvete otur, ibâdet ve tâatla meşgûl ol." Bu emir üzerine gidip, bir müddet yalnız başına kaldı, îbâdet, tâat ve zikirle meşgûl oldu. Sonra hocasının huzûruna geldi. Mevdûd Çeştî hazretleri ona tam bir teveccüh ile çok iltifât etti. Kalbinden onun kalbine feyz akıttı, İsm-i a'zamı kalbine yerleştirdi. Bir anda ilm-i ledünniye, ma'rifet ilmine kavuşturdu. Ona hırka giydirip, kendisine halîfe yaptı. Onu. Büyüklerin tasavvufda ulaştığı makamlara ulaştırdı.

Bırgün huzûruna bir fakir geldi. Gelen fakire o kadar alâka hattâ hürmet gösterdi ki, huzûrunda bulunanlar buna şaştılar. Fakir ve garîb kimselere çok alâka gösterir, dünyâya düşkün olanlardan uzak dururdu. "Yâ Rabbî, gönlü kırık, fakir ve garîb olan kulların hürmetine bana kurtuluş ihsân eyle" diye duâ ederdi.

Fakir bir kimsenin yedi kızı vardı. Son derece sıkıntı içinde olup, birgün Hacı Şerîf hazretlerinin huzûruna varıp şöyle dedi: "Eğer kızlarımın evlenmesine kadar, nafakamızın te'mini ve rızkımızın artması için yardımcı olursanız, pek büyük bir lütuf ve keremde bulunmuş olursunuz." Hazreti Şeyh, ona; "Yarın, inşâallah senin için hayırlı olur" dedi. O şahıs oradan çıkıp evine giderken, yolda tanıdığı bir yahudiye rastladı ve hâdiseyi anlattı. Yahudi; "O zâten, kendisi fakir bir adamdır. Sana nasıl yardım edecek ve edebilir?" deyip; "Sen tekrar Şeyh'e git ve de ki, eğer Hacı Şerîf yedi sene bana hizmet ederse, ben ona peşin olarak yedi bin altın veririm" diye ilâve etti. Fakir adam tekrar Hâce'nin yanına gidip, bunu anlattı. O da pekâlâ gidelim deyip, birlikte yahudinin yanına gittiler. Şeyh hazretleri, yahudiden yedibin altını aldı ve fakire verdi. Fakiri gönderdi. Kendisi de yahudinin hizmetine girdi. Bunu duyan servet sahibi bir zât, yahudiye olan yedibin altın borcunu ödemesi için Hazreti Şeyh'e yedibin altın gönderdi. Hacı Şerîf hazretleri altınları alıp, fukaraya dağıttı ve; "Benim, bu yahudiye hizmet için kendisi ile yedi yıllık bir sözleşmem vardır. Sözümden dönemem" dedi. Bu dürüstlüğü gören yahudi çok müteessir olarak Hâce hazretlerini azat etti. Hâce hazretleri ona; "Madem ki, sen beni hizmetçilikten azâd edip serbest bıraktın, Allah da seni Cehennem azâbından azâd eylesin" dedi. Bu yüksek duâ, yahudiye çok te'sîr edip, sadâkatle İslâm dînini kabûl etti ve Hacı Şerîfin talebelerinden oldu.

Hacı Şerîf hazretlerinin sohbetine devam eden talebelerinden biri, birgün ona bir miktar para getirip vermek istedi. Fakat Hacı Şerîf hazretleri kabûl etmedi. Dünyâya ve paraya düşkün

olmadıklarını söyledi. O zât ise parayı kabûl etmesi için çok ısrarlı davranıyordu. O zât ısrarında devam edince, ona dönüp sahraya bak buyurdu. Dönüp baktı ve bakar bakmaz hayretler içinde kaldı. Çünkü sahrada suyun aktığı gibi hazîne (altın, gümüş v.s.) akıyordu. Hemen Hacı Şerîfin ayaklarına kapanıp af diledi. Hacı Şerîf hazretleri bunun üzerine: Gayb hazînesine sahib olan bir kimsenin başka birinin getireceği bir şeye ihtiyâcı yoktur" buyurdu.

Sultan Sencer vefât edince, biri onu rü'yâsında gördü ve Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı, hâlin nasıldır? diye sordu. Azâb melekleri geldiğinde, şöyle bir ferman verildi. O, birgün Hacı Şerîf Zendenî'nin mescidine, sohbetine gitmişti. Onu affedin denildi. Hacı Şerîf Zendenî hazretlerine olan muhabbetimden dolayı, onun bereketiyle kurtuldum, demiştir.

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 89, 90, 91, 92, 93

2) Hadîkat-ül-evliyâ 3, kısım, sh. 154

HADRAMÎ

Evliyânın büyüklerinden ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi. İsmâil bin Muhammed bin İsmâil bin Ali bin Abdullah bin İsmâil bin Meymûn'dur. Nisbeti Hadramî'dir. Nisbeti ile meşhûr oldu. Babası Hadramat'dan Yemen'e göç ederek Mehcem kasabasının Duha köyüne yerleşti. Burada doğup büyüyen Hadramî, 677 (m. 1278) senesinde Duha köyünde vefât etti. Kabri buradadır.

Hadramî, fıkıh âlimi Takıyyüddîn Muhammed bin İsmâil'den fıkıh ilmini öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi ve icâzet aldı. Bunun yanında Yemen'de bulunan diğer âlimlerden ilim tahsil etti. Kendisinden de birçok âlim ilim ve edeb öğrendi. Ayrıca Zebîd'de kadılık vazîfesi de yapan Hadramî'nin kerâmetleri ve menkıbeleri pek çoktur.

Şöyle anlatılır. "Hadramî, birgün hizmetçisi ile Zebîd şehrine gidiyordu. Hizmetçisine; "Güneşe söyle, biz eve varıncaya kadar batmasın" dedi. Çünkü Zebîd şehrinin kapıları güneş batınca kapanıyordu. Bu esnada ise onlar uzak bir yerde olup, güneş batmak üzere idi. Hizmetçi güneşe karşı şöyle dedi: "Fakîh İsmâil, şehre varıncaya kadar durmanı söylüyor." Güneş, onlar şehre varıncaya kadar batmadı.

Şehre varınca hizmetçisine; "Güneşi serbest bırak" dedi. Hizmetçi güneşin batmasını bildirince güneş battı, O anda ortalık zifiri karanlık oldu."

Yine şöyle anlatılır: Yanında bir grup insanla kabristana uğrayan Hadramî, bir müddet şiddetli bir şekilde ağladı. Sonra da güldü. Bunun hikmeti sorulduğunda buyurdu ki: "Bu kabristan ehline azâb ediliyor gördüm. Sonra Rabbimden, beni onlara şefaatçi kılmasını istedim. Allahü teâlâ beni onlara şefaatçi kıldı." Sonra parmağıyla ilerideki bir kabri işâret ederek; "Bu kabrin sahibi olan bir kadın bana; "Ben de onlardanım ey fakîh İsmâil! Ben şarkıcı bir kadın idim" dedi. Ben de güldüm ve; "Sen de onlarla berabersin" dedim. Yanındakiler mezarcıyı çağırarak ve kadının kabrini göstererek, orada kimin yattığını sordular. O da şarkıcı bir kadının yattığını söyledi.

Fıkıh âlimi Muhammed bin Mu'ti şöyle anlatır: "Kendi köyüm olan rûhbe'de idim. Bir gece rü'yâmda birisi bana; "Fakîh İsmâil'e git ve ondan nahiv ilmini öğren" dedi. Uyandığımda çok şaşırmış idim. Çünkü fıkıh âlimi İsmâil, nahiv ilminde pek tanınmamıştı. Sonra kendi kendime; "Bunda bana bir işâret var. Mutlaka gitmeliyim" dedim. Sonra fıkıh âlimi İsmâil'in bulunduğu

beldeye gittim. Hadramî'nin dergâhına girdiğimde, bir grup kimse fıkıh okuyordu. Fıkıh âlimi İsmâil bin Muhammed beni karşıladı ve; "Ey fakîh Muhammed, sana bütün nahiv kitablarından icâzet verdim" dedi. Ben de, ondan bu icâzeti büyük bir memnuniyetle aldım. Memleketime döndüm. Keşif yoluyla nahiv kitaplarının muhtevâsına vâkıf olmuştum. Benimle nahiv müzâkere edenler, nahivden çok kitap okumuş zannediyorlardı."

Muhibbeddîn Taberî şöyle anlatır: Birgün fıkıh âlimi Hadramî ile Zebîd kabristanında idik. Bana; "Yâ Muhibbeddîn! ölülerin sesine inanır mısın?" diye sorunca, ben de; "Evet" dedim. O zaman Hadramî; "Bu kabrin sahibi bana, "Ben Cennetin ortasındayım" diyor" dedi.

Şöyle anlatılır: "Melik Muzaffer hizmetçilerine, Hadramî geldiğinde kendisine haber vermelerini söylemişti. Zîrâ fakîh Hadramî onun huzûruna teklifsiz girerdi. Bunun için uygunsuz bir vaziyette yakalanmak istemiyordu. Fakat birçok kere hizmetçiler de fakîh Hadramî'yi göremiyorlar, o yine habersiz içeri girip, meliğe emr-i ma'rûf yapıyordu. Hadramî'nin bu kerâmeti dolayısıyla, "Onun ayağını öpen, Cennete girer" diye bir söz meşhûr oldu."

Fıkıh âlimi Ahmed bin Ebü'l-Hayr şöyle anlatır: "Fıkıh âlimi Hadramî, ba'zan talebeleri ile şaka yapardı. Birgün kendi kendime; "Sâlihler nasıl oluyor da bu hâl üzere oluyor?" dedim. Hadramî, akşam ile yatsı arasında beni evine çağırdı. Bana; "Yâ Ahmed! insanlar sanıyorlar ki, sâlihler, insanlarla konuştukları ve şakalaştıkları zaman onlara güvenirler. Hâlbuki böyle değildir. Sâlihlerin kalbleri, dâima Allahü teâlâ iledir" buyurdu.

Yine Ebü'l-Hayr anlatır: "Birgün Duha köyüne sâlih ve takvâ sahibi İbn-i Zagb adlı bir zât geldi. Cum'a günü olunca hutbeye çıktı ve; "Ey insanlar, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Şöyle buyurduğunu işittim: "Fakîh İsmâil'in ayağını kim öperse Cennete girer" dedi."

Hadramî birçok eserler yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Umdet-ül-kavî ved-daîf-ül-kâşif, 2. Şerh-ül-mühezzeb, 3. Muhtasâru Müslim, 4. El-Fetâvâ.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 324

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 130

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 355

4) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 175

HASEN BİN ALİ HARÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali el-Harîrî'dir. Ebû Bekr künyesinde bir oğlu olup, bu da evliyâdan hâl sahibi bir zât idi. Hasen bin Ali el-Harîrî hazretlerinin doğum târihi bilinememektedir. 697 (m. 1298) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan evliyânın tanınanlarından, önde gelenlerinden idi. Büyüklüğü, kerâmet sahibi olduğu kendisine yakîn olanlarca bilinmekte idi.

Birgün yanına, Şam'dan dört kişi geliyordu. Bu kişilerden üçü yolda, birbirleri ile konuşup anlaştılar. Herbirisi bir yemek istedi. "Eğer bize istediğimiz yemekleri verirse, o zâtın kerâmet sahibi olduğunu görmüş oluruz" dediler. Dördüncü şahıs; "Benim iştahım fazla yok! Bana sâdece bir adet nar verirse onu yerim. O da bana yeter" dedi. Hâlbuki normal olarak o mevsimde nar olmazdı. Ama İzzeddîn ismindeki bu kimsenin gönlüne de bu arzu gelmişti. Nihâyet Hasen hazretlerinin dergâhına geldiler. Hasen bin Ali bunları kapıda karşılayıp iltifât etti. Daha hiçbir şey konuşmadan, hizmetçiyi çağırdı ve; "Bizim bu Şamlı misâfirlerimizin karınları açtır. Bunlara

yemek ikram edelim. Hizmetçi; "Peki efendim! Falan falan yemekler var. Hemen getireyim" dedi. Hasen bin Ali; "Hayır! O yemekler dursun! Biz bunlara, yolda gelirken istedikleri, arzu ettikleri yemekleri ikram edelim. Onun için siz, şu üç kişiye şu şu yemekleri getirin! Yesinler" dedi. Sonra İzzeddîn isimli şahsa dönerek; "Sen yemek yemiyecek misin? Sâdece nar mı yiyeceksin?" diye sordu, İzzeddîn de; "Efendim. Ben de yemek yiyeyim. Ondan sonra nar yerim" dedi. Bunun üzerine; "Hani senin iştahın yoktu. Sâdece nar ile yetinecektin?" deyince, İzzeddîn bir şey diyemedi. Hasen bin Ali (r.a.) seccadesinin altından taze bir nar çıkarıp ona verdi. O da o narı yiyince, yemek yemiş gibi doydu. Bu kimseler diyorlar ki: "Bizim gelmemiz ile, yolda istediğimiz yemeklerin önümüze getirilmesi arasında çok kısa bir zaman geçti. Belli ki, bu yemekleri daha biz gelmeden hazırlamıştı. Bizler, Allahü teâlânın evliyâsını, kerâmet gösterebilecek mi diye imtihan etmeye kalktığımız için çok üzüldük. Yaptığımıza pişman olup, tövbe ettik."

Rivâyet edilir ki, içlerinde Hasen bin Ali el-Harîrî hazretlerinin de bulunduğu bir topluluk bir yerden geçiyordu. Baktılar ki, kayanın sarp bir yerinde bir gül ağacı ve üzerinde çok güzel güller var idi. Ama hiç kimse de oraya çıkamıyor, o gülden koparamıyordu. Ba'zıları "Keşke oraya çıkabilecek birisi olsa da, o güllerden alıp koklayabilsek" dediler. Hasen bin Ali el-Harîrî hazretleri ayakkabısını çıkardı. Ayakkabısının içinden bir demet gül aldı. Bu güller, o kimselerin arzu edip de ulaşamadıkları güllerin aynısı idi. O bir demet gülü yanında bulunan kimseye vererek, herkese birer tane dağıtmasını söyledi. O kimse herkese birer tane dağıttı. Güllerin sayısı, orada bulunanların sayısı ile aynı idi. Orada bulunanların hepsi hem bu hâle çok hayret ettiler hem de çok sevindiler.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 396

HETTÂR (Îsâ bin İkbâl)

Yemen'de yetişen tasavvuf âlimlerinden. Hettâr lakabıyla tanındı. Yemen'de San'a şehrinin batısında Taîz şehrinin doğusunda bulunan Cened şehrinde yetişip, orada ikâmet etti. Cened şehri yüzyıllardır âlimlerin ve evliyânın ziyâret ve ikâmet ettiği bir ilim merkezi idi. Hettâr hazretleri, Cened şehri âlim ve evliyâsından ilim öğrenip, feyzlerinden istifâde etti. Ârif Ceylânî'nin ileri gelen talebelerinden oldu. Vefâtına kadar öğrendiği ilimleri, istekli olanlara öğretti. Birçok talebe yetiştirdi. Cenedî, talebesi Ali Fetâ'dan naklederek eserinde yazdı, Îsâ bin İkbâl Hettâr, 606 (m. 1209) yılında Cened şehrinde vefât edip oraya defnedildi.

Kerâmetlerinden ba'zıları şöyledir: Talebesi Ali Fetâ anlatır: "Îsâ Hettâr'ı mescidinde ziyârete gittim. Günlerce yanında kaldım. Bana ilim ve edebden birçok şey öğretti. Bir gece; "Yâ Ali! Bu gece senin bir erkek çocuğun olsa gerektir" dedi. Memleketime döndüğümde, oğlum Hüseyn'in onun söylediği gece doğduğunu öğrendim."

Yine Ali Fetâ anlatır: "Ebü'l-Gays bin Cemîl, Zübeyd'de hocası Ali bin Eflâh'ın yanından ayrılıp, Îsâ bin İkbâl Hettâr'ın huzûruna vardı. Daha önce birbirlerini hiç görmemişlerdi. Gayb gözüyle Ebü'l-Gays'ın ne niyetle geldiğini keşfedip; "İki şeyhe birden bağlanılır mı, yâ Ebü'l-Gays?" diye hitâb etti. O da; "Hayır, efendim" deyip, geri döndü."

Ahmed bin Ca'd anlatır: "Birgün ziyâret maksadıyla Cened şehrine gidip Îsâ bin İkbâl Herrât'ı gördüm. Üzerinde çok pahalı bir elbise vardı. "Böyle büyük bir zât, dünyâ malına ehemmiyet vermemesi gerekirken, herkesin imrendiği kıymetli elbiseler giyip dolaşıyor" diye

kalbimden geçti. Hemen peşinden tövbe ettim. Ama Hettâr hazretleri benim bu hâlimi keşfedip anladı ve bana; "Ey oğlum! Benim bu elbiseyi giymemin sebebi, Allahü teâlânın verdiğine râzı olmamdır. Çünkü biz, Allahü teâlâ ne verirse, onu giyiniriz" dedi. Ben de hemen kendisinden özür dileyip duâsını istedim."

El-Mesâvî anlatır: "Yemen üzerinde, üç gün hiç durup dinlenmeden kum fırtınası esti. İnsanlar ne yapacaklarını şaşırdılar. Yalnız Îsâ bin Hettâr ve onun talebeleri önceden bildikleri için hazırlık yaptılar ve rahat ettiler. Çünkü Hettâr, Allahü teâlânın izniyle kum fırtınasını önceden haber vermiş, herkese duyurmuştu. Sevenleri sözüne inanmış, sevmeyenler ise fırtınadan çok zarar görmüşlerdi."

Zübeydî, eserinde anlatır: "Îsâ bin İkbâl Hettâr, vefât etmeden önce talebesi ve halîfesi olan oğlu Ebû Bekr'e nasihatlerde bulunup, vefâtından sonra hastalıklı bir kimsenin kendisini ziyâret için geleceğini, ona izzet ve ikramda bulunup, selâmımı söylemesini, hastalığını tedâvi edip, ilimde yetiştirdikten sonra geldiği yere göndermesini vasıyyet etti. Onun vefâtından sonra, Ebû Muhammed Mes'ûd bin Abdullah Habeşî adında bir kimse Terbiyye köyüne geldi. O, Kızıldeniz kenarında Rima vadisi kenarında bulunan Arab kabilelerinden birinde çobanlık yapardı. Cüzzâm hastalığına yakalanınca, çobanlıktan ayrıldı. Aylarca dağbaşlarında dolaştı. Hastalığının en şiddetli olduğu bir zamanda, Îsâ bin Hettâr'ı ziyâret için geldi. Fakat o vefât etmişti. Oğlu Ebû Bekr onu karşıladı. Babasının vasıyyetini ve selâmını söyledi. Ona izzet ve ikramda bulundu. Günlerce onu misâfir edip, hastalığını tedâvi etti. Abdullah Habeşî, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Günü gelince, geldiği yere geri döndü. Orada ilk önce bir ağacın altında oturur, insanlara nasihat ederdi. Daha sonra bir dergâh yaptırıp insanlara orada ders verip, ilim öğretti. Birçok kimse onun güzel hâllerini görüp, tövbe ederek sâlihlerden oldu. Birçok kerâmetleri görüldü. Vefât edince, yaptırdığı dergâha defnedildi. Türbesine gelip ziyâret edenler, bereketlenmekte, birçok hâllere şâhid olmaktadır."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 226

HIDIR BİN EBÎ BEKR EN-NEHREVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hıdır bin Ebî Bekr bin Mûsâ el-Kürdî en-Nehrevânî el-Adevî'dir. Hıdır bin Ebî Bekr; âlim, kâmil, ârif, iyilik ve ihsân sahibi bir zât olup, hâl ve kerâmetler sahibi idi. Aslen Cezîret-i İbni Ömer denilen yerin Muhammediyye köyündendir. Doğum târihi bilinmeyip. 675 (m. 1276) senesi Muharrem ayında Mısır'da vefât etti. Hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur.

Melik ez-Zâhir, Hıdır bin Ebî Bekr'i sever, saygı gösterir, izzet ve ikram ederdi. Hıdır bin Ebî Bekr, ez-Zâhir'in daha önceden sultan olacağını ve fetihlerde bulunacağını haber vermişti. Hıdır en-Nehrevânî birgün mescidde örtüsüne sarınmış fakir bir kişi gördü ve; "Bu, sultan olacağa benziyor" dedi. Hakîkaten onun dediği gibi, ez-Zâhir sultan oldu. Ez-Zâhir sultan olduktan sonra, haftada bir veya iki defa Hıdır en-Nehrevânî'nin dergâhına gelir, onun sohbetlerini dinlerdi. Sefere çıkarken, beraberinde Hıdır en-Nehrevânî'yi de götürürdü. Dünyâ ve âhıret işleriyle ilgili mes'elesini Hıdır en-Nehrevânî'ye arz eder, onunla istişâre ederdi. Ersûf'un muhasarasında sultan; "Hocam, Ersûf denilen bu yerin fethi bize müyesser olacak mı?" diye sorduğunda, Hıdır en-Nehrevânî, oranın fethi için bir zaman söyledi. Tam o vakitte, dediği gibi orası fethedildi.

Sultan bir defasında, "El-Kerk" denilen yeri almak istediğini Hıdır en-Nehrevânî'ye söylediğinde, o da buraya gitmekten vazgeçmesini tenbîh etti. Sultan bu emre uymayıp oraya gidince, bir çukura düştü ve ayakları kırıldı. Ba'lebek kalesinin fethi en-Nehrevânî'ye sorulduğunda, kırk gün sonra fethedileceğini haber verdi. Dediği gibi, sultan kırk gün sonra burasını fethetti. Bunun gibi daha nice yerlerin fethini, Allahü teâlânın bildirmesi ile önceden haber verdi ve buyurduğu gibi çıktı.

Hıdır en-Nehrevânî, ömrünün son zamanlarına doğru habsedildi. Dört sene kadar hapiste kaldı. Hapiste iken, Sultan ez-Zâhir, Rumların üzerine sefere çıktı. Hıdır en-Nehrevânî, sultânın muzaffer olarak Mısır'a döneceğini ve kendisinden yirmi gün kadar sonra da vefât edeceğini haber verdiği için hapsedilmişti. Dediği gibi oldu. Sultan geri dönünce, Mısır'a mektûp yazıp Hıdır en-Nehrevânî'nin hapisten çıkarılmasını bildirdi. Mektûp, en-Nehrevânî'nin vefâtından sonra Mısır'a ulaştı. Sultan, memleketin çeşitli yerlerinde onun adına dergâhlar yapılmasını emretti. Sefer dönüşünden bir süre sonra sultan da vefât etti. Şeyh Takıyyüddîn şöyle anlatır: "Hıdır en-Nehrevânî, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında idi. 675 (m. 1276) senesinde vefât etti. Kendisi için bir dergâh inşâ ettirildi. Bu dergâh için, her sene otuzbin dirhem gelir getiren yerler vakfedildi. Ayrıca Kudüs, Muzze, Dımeşk, Ba'lebek, Hame ve Humus'da onun için inşâ edilmiş dergâhlar vardı. Dergâhlarına el-Hadrâ dendi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 3

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 2

3) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh. 404

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 351

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 315

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 278

7) Tabakât-ül-evliyâ sh. 431

HİBETULLAH KIFTÎ (Hibetullah bin Abdullah)

Hadîs, tefsîr, fıkıh, usûl, matematik ve mantık âlimi. İsmi, Hibetullah bin Abdullah bin Seyyid-ül-Küll'dür. Künyesi, Ebû Abdullah olup, lakabı Behâüddîn'dir. 600 (m. 1203) senesinde Kıft denen yerde doğup, 697 (m. 1297) târihinde Esna'da vefât etti.

Gençliğinde Kûs'a gelen Hibetullah Kıftî, burada büyük âlim Mecdüddîn Kuşeyrî'nin yanında fıkıh ilmini okudu. Usûl ilmini, Kûs kadısı Şemsüddîn İsfehânî'den öğrendi. Fıkıh, usûl, nahiv, ferâiz, cebir ve mukâbele ilimlerinde çok ilerledi. Fıkıh âlimlerinden Ebû Hasen Ali bin Hibetullah bin Selâme'den, Mecdüddîn Kuşeyrî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Kâhire'ye de giden Hibetullah Kıfti, burada İzzeddîn bin Abdüsselâm ve Münzirî ile görüştü. Onlardan istifâde etti. Tekrar memleketine döndü. Herkes ondan çok faydalandı. Çok talebe yetiştirdi. Çok kimse ondan ilim aldı. Şeyh-ül-İslâm İbn-i Dakîk-ıl-Iyd, Şeyh Ziya bin Abdürrahîm bunlardandır. Kendisinden de; Talhâ bin Şeyh-ül-İslâm Takıyyüddîn Kuşeyrî ve başkaları hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hibetullah Kıfti, büyük bir âlim olmakla beraber çok mütevâzi idi. Kûs'da Necîbiyye Medresesi'nde ders verir, medresenin ışıklandırılması gibi medreseye âit bir takım hizmetleri ve yapılacak işleri de yerine getirirdi. İlimdeki gayret ve çalışmalarının sonunda, zamanının Şafiî mezhebi reîsliği mertebesine ulaştı. Yine Kûs'da hüküm verme işi de kendisine verildi. Daha

sonra Îsnâ denilen yere gitti. Burada, Necîb bin Müflih'in yanında İzziyye Medresesi'nde asistan olarak vazîfe yaptı. Aynı zamanda da, burada hâkimlik de yaptı. Necîb bin Müflih'in vefâtından sonra, İzziyye Medresesi'nin hocalığı kendisine verildi.

Hibetullah Kıftî, bozuk i'tikâdların yaygın olduğu Îsnâ şehrinde Ehl-i sünnet i'tikâdını, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) yolunu yaydı. Bu husûsta bir kitap yazdı. Bu kitabın ismi, "En-Nesâih-ül-müfterid fî fedâih-ir-râfida"dır. Bunun üzerine bozuk i'tikâdlı ve Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan bu kimseler, Hibetullah Kıftî'yi öldürme teşebbüsünde bulundular. Fakat Allahü teâlâ onu bozuk i'tikâdlılara karşı muhafaza eyledi. Onun vâsıtasiyle çok kimse tövbe edip, Ehl-i sünnet yoluna girdiler.

Büyük âlim Takıyyüddîn bin Dakîk-ül-Iyd. Hibetullah Kıftî'ye çok hürmet ederdi. 690 (m. 1291) senesinde sırf onu ziyâret için Sa'îd denilen yere gitti. Hibetullah Kıftî orada bulunuyordu.

Hibetullah Kıftî'nin şu sözü, ilimde müzâkerenin ne kadar mühim olduğunu pek güzel ifâde eder "Yirmi ilim biliyordum. Fakat müzâkere edemediğim için bir kısmını unuttum."

Hibetullah Kıftî, hüküm verme işleriyle meşgûl olmakla beraber, zamanının büyük bir kısmını ilim ve ibâdet ile geçirirdi. Daha sonra kadılık vazîfesini bırakarak, vefât edinceye kadar kendisini ilim ve ibâdete verdi.

Vefâtından bir gece önce birisine rü'yâsında, bir şahıs "Şafiî vefât etti" dedi. Uyanınca, Hibetullah Kıftî'nin vefât ettiğini söylediler.

Hibetullah Kıftî'nin menkıbeleri çoktur. Hulâsasını söylemek gerekirse, ilimde ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta pek gayretli bir zât idi.

Eserleri: 1. Şerh-ül-Hâdî: Fıkıh ilmine dâir olup, beş cilddir. 2. Şerh-ül-Misbâh lil-Matrizî: Nahiv ilmi ile ilgilidir. 3. Nüzhet-ül-elbâb fî şerh-i umdet-üt-tüllâb, 4. Tefsîr-ül-Kur'ân-ı kerîm: Meryem sûresine kadardır. 5. Kitâb-ül-enbâ-ül-Müstetâbe fî fadl-is-Sahâbe alel karâbe, 6. Kitâbün fî senâ-il-karâbe ales Sahabeti, 7. Kitâbün fil-ferâid vel-cebr vel-mukâbele.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 140

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 390

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 325

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 420

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 439

İBN-İ ALVÂN YEMÂNÎ (Ahmed bin Alvân)

Tasavvuf âlimi, şâir, edîb ve kâtib. Künyesi Ebü'l-Abbâs ve Ebü'l-Hasen olup ismi, Ahmed bin Alvân'dır. Yemen'de Eshâb-ı Kirâm yolundaki Resûlî Devleti'nin başşehri Ta'îzz yakınlarında Sabir dağı köylerinden Akâka'da doğdu. Yemânî ve Sûfî nisbet edildi. Müeddib ve Safiyüddîn lakabı verildi. 665 (m. 1267) yılında vefât etti.

Ebü'l-Abbâs İbni Alvân, Abbasî halîfesince resûl (elçi) olarak gönderilen bir Türk'ün torunları tarafından Eyyûbîler'den sonra Yemen'de kurulan Resûlî Devleti'ne kâtiblik yapan babası Alvân'dan aldığı derslerle ilim tahsiline başladı. Kırâat, nahiv, lügat ve kâtiblik dersleri aldı. Babasının vefâtından sonra, Resûlî sultanlarına kâtiblik yaptı. Kitablar ve risaleler yazdı. Rivâyete göre; birgün yolda giderken yeşil bir kuş omuzuna kondu, gagasını ağzına doğru

uzattı. O da, gayr-i ihtiyâri ağzını açtı. Kuş da, gagasında sakladığı şeyi onun ağzına döktü. Ondan sonra da uçup gitti. Bu durumdan sonra Ebü'l-Abbâs İbni Alvân evine gidip kapandı. Kimseyle konuşmak, görüşmek istemiyordu. Kırk gün dışarı çıkmadı. Dışarı çıktığında bir taşın üzerine oturup, Allahü teâlâyı zikretmeye başladı. Taş birden parçalanıp, içinden bir el göründü. Bu elin kimin eli olduğunu sorduğunda; "Bu elle müsâfeha et. Bu, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) elidir" diye cevap veren bir ses geldi. Elini uzatıp, bu elle müsâfeha etti. O anda anlatamayacağı, kalemin yazamayacağı şeylere kavuştu. Zâhîr ve bâtında kemâle ulaştı. Elin sahibi ona; "Seni, insanları doğru yola çağırmak için vekîl ettim" buyurdu. Bu hâdiseden sonra, onun bir çok kerâmetleri görüldü. Bu hâdiseden sohbetlerinde bahseder, talebelerine anlatırdı. Pek-çok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın dînine hizmet için durmadan çalıştı. Eshâb-ı Kirâm düşmanı kimselerin çok olduğu memleketinde, o mübârek kimselerin sevgisini yerleştirmeye gayret etti. Onların Selef-i sâlihînin yolunda giden müslümanlardan olmalarına vesile oldu. Ta'izz şehri yakınlarında, Yefrus köyünde dergâh yaptırdı. Oraya gelen talebelere, fakirlere yemek yedirirdi. Kendisi kimseden birşey kabûl etmezdi. Arzu ve isteğini yalnız, hakîkî matlub olan Allahü teâlâdan isterdi.

Onun şu kerâmeti çok meşhûrdur Kendisini çeşitli yerlerden ziyârete gelen kimseler olurdu. Onlardan hediye getirenler olursa, dergâhta barınan fakirlere verilmek üzere nakîb-ül-fakîre (fakirlerin işlerine bakan kimseye) vermelerini söylerdi. Birgün ba'zı fakir kimseler geldi. Onlar, kendileri muhtaçken hediye getirmişlerdi. Onların hediyelerini kabûl edip, nakîb-ül-fakîre vermelerini söyledi. Onlar da götürüp teslim ettiler. Bol bol duâlar aldılar. Sohbet edip ayrıldılar. Herkes kendi köyüne, kendi evine gitti. Evlerine vardıklarında, götürdükleri şeylerin ayniyle evlerine gelmiş olduğunu gördüler.

Birçok kıymetli eser yazan Ebü'l-Abbâs İbni Alvân'ın kitablarından ba'zıları şunlardır: "El-Fütûh-ül-müsavvene vel-esrâr-ül-mahzûne", "El-Bahr-ül-müşkil-il-garîb", "Dîvân-ı şi'r" ve "Min kelâm-ı Safiyüddîn Ahmed bin Alvân".

---

1) Câmi'u Kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 307

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 314

3) El-A'lâm cild-1, sh. 170

İBN-İ ATÂYÂ (Abdülkerîm bin Atâullah İskenderî)

Hadîs, Arabî ilimler, edebiyat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülkerîm bin Atâyâ bin Abdülkerîm bin Ali bin Muhammed'dir. Dîn-i İslâm'a hizmetlerinden dolayı Emînüddîn lakabı verildi. İskenderânî, Zührî ve Kuraşî nisbet edildi. 612 (m. 1215) yılında Kâhire'de vefât etti.

Aslen Kureyşli olan Ebû Muhammed İbni Atâyâ, küçük yaşta Arabî ilimler ve kırâat ilmi öğrendi. Temel din bilgilerine ve âlet (yardımcı) ilimlere vâkıf oldu. Kâhire'ye gitti. Cemâleddîn Ebû Amr Osman bin Hâcib'le birlikte Ebü'l-Hasen Ebyârî'den kırâat dersi aldı. Ebü'l-Hasen Ebyârî ve daha birçok âlimden fıkıh ilmi öğrendi. Ebü'l-Abbâs bin Hatiyye ve arkadaşlarından hadîs-i şerîf dinleyip, ilim tahsil etti. Arabcanın çeşitli dallarında, fıkıh ve hadîs ilimlerinde ve edebiyatta âlim oldu. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. Mütehassıs olduğu ilimlerde tâliblerine ders verir, Allahü teâlânın rızâsı için O'nun dînini öğretmeye gayret ederdi. Tatlı dili, güler yüzü, sünnete uygun hâl ve hareketleri, güzel ahlâkı ile insanlara nasihat ederdi. Resûlullahın, (s.a.v.)

ahlâkıyla ahlâklanmış olması ve Selef-i sâlihînin yolunda gösterdiği sebatı ile herkesin sevgisini kazandı. Haram ve şüpheli şeyleri terk eder, mübahların da çok azı ile iktifa ederdi.

Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Bilhassa İslâm âlimlerinin eserlerinin anlaşılması için din bilgilerinin yardımcısı olan Arabî ilimlere dâir eserler verdi. "Muhtasâr-ül-mufassal liz-Zemahşerî", "El-Beyân vet-takrîb fî şerh-it-tehzîb", "Muhtasâr-üt-tehzîb lil-Ezherî", "Şerhü ebyât-il-cümel" adlı kitaplar, eserlerinden ba'zılarıdır. Sâlihlerin, Allahü teâlânın sevgili kullarının kabirlerinin ziyâret edilmeleri hakkında "Kitâbün fî ziyâret-i kubûr-is-sâlihîn" adlı bir eseri daha vardır.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 167

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 107

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 456

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 319

5) El-A'lâm cild-4, sh. 53

İBN-İ BİNTİ'L-EAZ (Abdülvehhâb bin Halef)

Meşhûr Şafiî âlim ve kadılarından. İsmi, Abdülvehhâb Halef bin Bedr el-A'lâmî olup, İbn-i Binti'l-Eaz künyesi ile tanınır. Lakabı Tâcüddîn'dir. 604 (m. 1208) senesinde Receb ayında doğdu, 665 (m. 1267) senesi Receb ayının yirmiyedinci gecesinde vefât etti.

Ca'fer-i Hemedânî'nin derslerinde bulundu. Sünen-i Ebû Davud'u, hadîs âlimlerinden Zekiyyüddîn Münzirî'nin yanında okudu.

Fazilet sahibi, iyi huylu, zekî, yaşayışı temiz, ilim ve görüş sahibi bir zât idi. Sultanların yanında kıymeti ve hürmeti vardı. Mısır'da Kâdı'l-kudât idi. Vezirlik de yaptı. Şafiî fıkhını okuttu. Meşhûr Sâlihiyye Medresesi'nde hocalık yaptı. Hatîblik de yapan Tâcüddîn (r.a.), aynı zamanda ilmî reîslik de yapıyordu. Başkalarına nasîb olmıyan mevkilere yükseldi.

Adâletten asla ayrılmaz, bu hussuta hiç ta'viz vermezdi. Onun hakkında; "Âdil kadıların sonuncusudur" denilmiştir. Adâleti ve fazileti husûsunda, herkes ittifâk halindedir. Kâdı Tâcüddîn çok dindar idi. Allahü teâlânın emrine uymak ve O'nun rızâsını kazanmak husûsunda, kimsenin kınamasından çekinmezdi. Hakkın ortaya çıkması husûsunda, çok titiz davranırdı. Mısır beldelerinde hâkimlik işini mükemmel bir şekilde yerine getirmiştir. Ayrıca hatîblik, ilmî işler, Şafiî fıkhının öğretilmesi, Sâlihiyye Medresesi'nde ders verme ve namaz kıldırma vazîfelerini de yürütmüştür. Yaptığı vazîfeler sayıldığında, yirmibeş tane olduğu görülür. Sultan kendisine çok hürmet ederdi. Vezîr İbn-i Hınâ ondan çekinir, sultânın yanında Kâdı Tâcüddîn'in kendisine iltifât etmesinden çok memnun olurdu.

Evine teşrîfini çok isterdi. Hiç olmazsa hasta olduğu zaman ziyârete gelmesini beklerdi. Bir defasında vezîr hastalanmıştı. Kâdı Tâcüddîn onu ziyârete gitti. Vezîr kendisini karşılamak için kalktı. Bunu gören kadı: "Biz de seni hasta diye ziyâretine geldik. Fakat sen ise, ayakta ve sıhhatliymişsin" dedi. Oturmadan geri döndü. Büyük âlim Alâüddîn Bâcî onun çok keskin bir zekâya sahip olduğunu söylemiştir. Şeyh-ül-İslâm İbn-i Dakîk-ül-Iyd şöyle der. "İbn-i binti'l-Eaz, eğer ilme kendisini gereği gibi verebilse idi, İzzeddîn bin Abdüsselâm'dan üstün olurdu. İbn-i binti'l-Eaz, yaşadığı asırda övülen iki kadıdan birisidir. Diğeri Hama kadısı İbn-i Bârizî'dir."

Onun zamanında, Sultan Zâhir, önce Kâhire'de sonra Dımeşk'da üç tane kadı değiştirmiştir. Daha önce Mısır'da mahkeme işlerine Şafiî kadılar bakardı. Diğer üç mezhebin kadılarını da mahkemede bulundurmaya başladılar.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 318

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 219

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 415, cild-2, sh. 164

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 240

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 319

İBN-İ CEYŞÎ (Yahyâ bin Ebî Mensûr Harrânî)

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Zekeriyyâ bin Sayrafi olup ismi, Yahyâ bin Ebû Mensûr bin Ebî Feth bin Rafi' bin Ali bin İbrâhim'dir. 583 (m. 1187) yılında Urfa yakınlarındaki Harran'da doğdu. Harrânî nisbet edildi. Şemseddîn lakabı verildi. İbn-i Ceyşî (veya İbn-i Hubeyşî) diye tanındı. 678 (m. 1279) yılında Şam'da vefât edip, Bâb-ı Ferâdis'e defnedildi.

Zamanının ilim merkezlerinden olan Harran'da temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı ilimleri öğrenen İbn-i Ceyşî, Abdülkâdir Rehâvî (Urfalı), Hatîb Fahrüddîn ve Hammâd Harrânî gibi âlimlerden hadîs ilimleri okuyup, hadîs-i şerîf dinledi. 607 (m. 1210) yılında Bağdad'a gitti. Bağdad'da; İbn-i Teberzad, İbn-i Ahder, Ahmed bin Debîkî, Abdülazîz bin Menine, Ali bin Muhammed, Sabit bin Müşerref, Ebü'l-Bekâ Ukberî, Muhammed bin Ali Kabîtî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Şam'a gitti. Ebü'l-Yümn Kindî, İbn-i Melâib, İbn-i Haristânî, Şeyh Muvaffaküddîn ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Musul'a gitti. Âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip, onların ellerindeki kitaplardan cüzler yazdı. Fıkıh ilmini Şam'da Muvaffaküddîn'den, Bağdad'da Ebû Bekr bin Ganîme bin Halâvî, Ebü'l-Bekâ Ukberi, Fahrüddîn İsmâil ve daha başka âlimlerden öğrendi. Arab dili ve edebiyatını Ebü'l-Bekâ'dan tahsîl etti. Onun huzûrunda, hocasının kendi kitabı "Et-Tıbyân fî i'râb-il-Kur'ân" adlı eserinin tamâmını okudu. Bağdad'a ikinci gelişinde, bir müddet orada kalıp evlendi. Çoluk çocuk sahibi oldu. Bu sırada kıymetli eserler yazdı. Birçok kitaba notlar ve şerhlerle açıklamalar yaptı. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verdi. Harran'a gitti. Şeyh Mecdüddîn'in sohbetlerinde bulundu. O'nun hasta kalblere şifâ olan mübârek feyzlerinden istifâde etti. Talebe okutup ders verdi. Daha sonra Şam'a gidip yerleşti. Câmi-i Dımeşk'da ders verirdi. Allahü teâlânın dînine hizmet için öğrendiği ilmi, O'nun rızâsı için tâliblerine öğretmeye gayret etti. Çok iyi öğrendiği Resûlullahın (s.a.v.) sünnetini bozmaya ve değiştirmeye kalkışanlara karşı çok şiddetliydi. Hâlbuki, müslümanlara karşı çok yumuşak, herkese karşı merhametli idi. Güler yüzlü, tatlı dilli, hoş sohbet idi. Hep ilimle uğraşır, ders öğretir, fetvâ verir, kitap yazar, ibâdetle meşgûl olurdu. Haram ve şüpheli şeylere hiç yaklaşmaz, mübah olan şeylerle de fazla meşgûl olmazdı. Güzel ahlâkı ve eşsiz ilmiyle herkes tarafından sevilirdi. İbn-i Berzâlî, Şemseddîn bin Fahr, Zehebî, Yünûnî gibi âlimler, onu eserlerinde yazıp, çok övdüler. Zamanın İmâmı, ençok ibâdet edeni ve Hanbelî mezhebinin en önde gelenlerinden olduğunu söylediler.

Allahü teâlânın rızâsını kazanabilmek için birçok talebe yetiştirdi. Bildiklerini onlara öğretti. Hâfız Şerâfeddîn Dimyatî, Hâfız Hârisî, Ali Mûsulî, Ebü'l-Feth Baglî, Kâdı Süleymân bin Hamza, Ebü'l-Hasen bin Attâr ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Birçok kıymetli eserin müellifi olan Ebû Zekeriyyâ İbni Ceyşî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: Arab dili kaidelerine dâir "Nevâdir-ül-mezheb", Abbasî halîfesi Müstensır için yazdığı "Deâim-ül-İslâm fî vücûb-id-düâ lil-İmâm", "İntihâz-ül-fürs fîmen iftâ birrahs", "Ukûbât-ül-cerâim" ve "Âdâb-üd-düâ".

---

1) Zeyl-i Tabakât-ül-Hanâbile cild-2, sh. 295

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 363

3) El-A'lâm cild-8, sh. 173

İBN-İ EBBÂR (Muhammed bin Abdullah)

Hadîs, fıkıh âlimi ve meşhûr edîblerden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ebû Bekr bin Abdullah bin Abdürrahmân el-Belensî olup, İbn-i Ebbâr diye bilinir. Künyesi, Ebû Abdullah'dır. 595 (m. 1198) târihinde doğup, 658 (m. 1260) senesinde vefât etti. İbn-i Ebbâr Endülüs'ün doğu kısmında bulunan Belensiye'de doğdu. Burası, havası güzel, bereketli, bolluk bir yerdir, İbn-i Ebbâr'ın babası ilim ehli, dînine bağlı ve takvâ sahibi (haramlardan sakınan) bir zâttı. Birçok âlimden ilim okumuş ve icâzet almıştı. İbn-i Ebbâr, babasından Kur'ân-ı kerîmi Nâfî' kırâatına göre okudu. Babasından çok şeyler dinleyip, öğrendi. İbn-i Ebbâr'a babası, ilim yolunda yön verdi. Onu ilme teşvik etti. Talebe iken onun derslerini kontrol ederdi. İbn-i Ebbâr'a, kendi kitaplarını verdi. İbn-i Ebbâr, babası hakkında şöyle der: "Övmeden söylüyorum. Babamın güzel hasletleri vardı. O, kendisini ilgilendirmeyen şeylerle meşgûl olmazdı. Yapmacık ve göstermelik iş yapmaktan uzak dururdu, işlerinde samimî idi. Gösteriş yapmazdı. Kırâat ilminde çok ilerlemişti. Geceleyin bile kalkar Kur'ân-ı kerîm okurdu. Vera'sı (şüpheli şeylerden sakınması) çok fazla idi. Edeb ve terbiyede pek yüksek idi. Devlet kademelerinde de iyi hâlleri ile tanınmıştı. Kâdı Ebû Hasen bin Vâcib, Belensiye içerisindeki Seyyidet mescidinde namaz kıldırması için ba'zan onu kendisine vekîl kılardı. Onun yanında Kur'ân-ı kerîmin Nâfi' kırâatini defalarca okudum. Talebeliğim sırasında, derslerimde kendisinden yardım isterdim. Bana yardımını esirgemezdi."

İbn-i Ebbâr, işte böyle, ilmi seven ve ilim sahibi bir aile ocağında yetişti. Endülüs'ün en büyük âlimlerinden ders aldı. Onların yanında, râvîlerin isimleri, nesebleri, onların ahvâli ile ilgili hadîs ilimlerinden icâzet (diploma) aldı. Aynı şekilde kitabet (yazı) ilminde de büyük bir âlim ve edebî ilimlere derin vukûfu olan ve birçok eserlerin sahibi Ebû Rebî' Süleymân bin Mûsâ bin Sâlim Hımyerî Kilâî'den icâzet aldı. İbn-i Ebbâr, bu zâtın yanında yirmi sene kaldı. Belensiye âlimlerinden gerekli ilimleri öğrenen İbn-i Ebbâr, ilim almak, onların derslerini dinlemek için bütün Endülüs âlimlerini dolaştı. İbn-i Ebbâr, muhaddisler (hadîs âlimleri) arasında yaygın olan âdete uyarak, tahsilini bitirdikten sonra bile büyük âlimlerden öğrenme, onlardan rivâyette bulunma işine çok önem verdi.

Tunus'ta Mehdiyye şehir kadılığından ayrılmış, bulunan Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Muhammed ile, yine Tunus'ta Berkî denilen yerde hadîs âlimlerinden, Ebû Hattab Ömer bin Hasen Kelbî ile görüştü. Bu zât İbn-i Dıhye diye bilinir. İbn-i Ebbâr, İbn-i Dıhye'den rivâyetlerde bulundu. Kendisinden de; İbn-i Furs diye bilinen, Abdülmün'im bin Abdürrahîm el-Hazrecî rivâyette bulundu.

İbn-i Ebbâr, bütün bunlardan sonra, Belensiye yakınında vâli olarak bulunan Beyâsî diye bilinen Ebû Abdullah bin Ebî Hafs'ın yazı işleri ile vazîfelendirildi. Daha sonra bu vazîfeden ayrılan İbn-i Ebbâr, tekrar Belensiye'ye döndü.

İbn-i Ebbâr'ın yaşadığı asır: İbn-i Ebbâr'ın yaşadığı bu asırda Endülüs müslümanlarının durumu kötüleşmiş ve bozulmuş bu sebeple, İspanya'da içte ve dışta harbler çoğalmıştı. Bu sırada Muvahhidiyye Devleti ömrünün sonlarını yaşıyordu. Devlete bağlı emirlikler, devletin dıştaki tehlikeli durumlarını düşünmüyorlar, kendi başlarına iş yapıyorlar, hattâ birbirleriyle harbediyorlardı. Bunun için sırf şahsî hâkimiyet kazanmak için, İspanya'daki hıristiyan krallardan bile yardım istemekten çekinmiyorlardı. Bu iş için, onlara senelik ücret vermeye bile râzı oluyorlardı. Bu ise, başlangıçta himâye, sonunda hıristiyan kralların işgaline giden bir yoldu. Zâten Endülüs'ün batısı, devamlı Kral Argûn'un hücumları atında idi. Hattâ, 633 (m. 1235) senesinde Belensiye ile Şukra arasında birçok kal'alar da işgal edilmişti. Kral Argûn, Belensiye'yi işgale hazırlık olarak asker bulundurmak için Belensiye yakınında Enişe kal'asını da yaptırmıştı.

Belensiye emîri, İbn-i Merdeniş, geceli gündüzlü çalışarak, Enîşe kal'asını ele geçirip, Argûn'un askerlerini buradan kovmak için Şâtıbe ve Şukûr halkını muharebe için seferberliğe çağırdı. Onlar da bu da'vete icabet ederek, Belensiye ordusuna katıldılar. 635 (m. 1237) târihinde Enîşe kal'asına hücum ettiler. Fakat, mağlûp oldular. Bu muharebede, birçok âlim şehîd oldu. İbn-i Ebbâr'ın hocası Allâme muhaddis (hadîs âlimi) Ebû Rebî' Süleymân bin Mûsâ bin Sâlim Kilâî bu âlimlerden birisidir. Bu zât, muharebe meydanında kahramanca çarpışmış, muharebeden kaçanları da tekrar muharebeye dönüp, düşmanla harb etmeye teşvik etmiştir.

Müslümanların Enîşe kal'ası önünde hezimeti, Belensiye'nin de düşman eline geçmesinin yaklaştığına bir işâretti. Bu yüzden müslüman halk, Belensiye'den başka taraflara göç etmeye başlamıştı. 635 (m. 1238) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Kral Argûn Belensiye'ye hücuma geçti. Belensiye'yi kuvvetli bir şekilde muhasara etti. Müslümanlar, düşmanın bu muhasarasına birşey yapamayacaklarını anlayınca, Tunus'ta Hafsiyye Devleti sultânından yardım istemeye karar verdiler. İbn-i Merdenîs bunun için, Tunus Sultânı Ebû Zekeriyyâ Hafsî'ye 636 (m. 1239) târihinde bir heyet gönderdi. Heyetin kâtibi olarak da İbn-i Ebbâr'ı seçti. Heyet Tunus sultânına varıp, kendilerine yardım etmesini istedi. İbn-i Ebbâr burada vazîfesini çok güzel yerine getirdi. Tunus sultânının yanında; "Allah yolunda harb eden süvarilerin ile Endülüse hemen yetiş. Çünkü Endülüs'ün kurtuluşu için artık hiçbir yol kalmadı" diye başlıyan 67 beyitlik kasidesini okudu. İbn-i Ebbâr bu kasidesinde (şiirinde), çok hisli, üzüntü ve kederle dolu düşüncelerini anlattı. Çünkü vatanını düşmanlar muhasara etmişti. Bu sebepten Tunus sultânına kadar, belki yardım elini uzatır ümidi. İle gelmişti. İbn-i Ebbâr'ın kasidesi, çok içli yazılmış olup, maksadını gayet güzel ifâde ediyordu. Kasîde sultâna te'sîr etmişti. Sultan, yardım mes'elesini kabûl edip, Belensiye'ye silâh, azık ve mâl dolu bir donanma gönderdi. Bu sırada Argûn da muhasarayı iyice daraltmış, her tarafı göz altında bulunduruyordu. Yardım donanması 636 (m. 1239) senesinde Dâniye denilen Belensiye'ye yakın bir yere yaklaşmaya çalıştı. Çünkü bu taraftada Argûn'un ordusu vardı. Donanma komutanı durumu Tunus sultânına bildirip, kendisi de, Dâniye denilen yere gemilerle yaklaşıp, demir attı. Getirmiş olduğu silâh, yiyecek ve malları boşaltmadan geri döndü. Çünkü bu malları teslim edecek kimse yoktu.

Muhasara gün geçtikçe daha şiddetleniyor, şiddetli muharebeler oluyordu. Düşman ordusu gelen yardımlarla hergün fazlalaşıyordu. Artık bu safhada, Zeyyân bin Merdeniş'in Belensiye'yi teslim için düşmanla görüşmekten başka çâresi kalmamıştı. 636 (m. 1239) târihinde, düşmanla şehri teslim görüşmesi tamamlandı. İbn-i Ebbâr bu görüşmeye kâtip olarak katılmıştı.

Müslümanlar kararlaştırılan müddet içerisinde şehri boşaltıp, düşmana teslim ettiler. Böylece Belensiye müslümanların elinden çıkmış oldu.

Belensiye'nin düşman eline geçmesi, müslümanları üzüntüye ve kedere boğdu, İbn-i Ebbâr, başını eğerek ağladı. Çok göz yaşları döktü. Belensiye'den birisine yazdığı mektûpta; "Gençlik günlerimizin geçtiği, güzel hatıralarımızın bulunduğu vatanımıza artık veda ettik. Nerede o Belensiye, onun öten kuşları, köprüleri, coşkun su kanalları, yağmur yağdığında üzerimize aldığımız abaları, deriden yapılmış su kabları, o güzelim bahçeleri" demiştir.

İbn-i Merdeniş, Belensiye'den çıkınca, yanında İbn-i Ebbâr olduğu hâlde Dâniye'ye gitti, İbn-i Ebbâr daha sonra Tunus'a gitti. Orada yerleşti. Tunus sultanı, kendisine ikramda bulundu. Onu yazışmalarda kâtip olarak görevlendirdi.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: İbn-i Mâlik Marrâkûşî; "Endülüs'te muhtelif ilimlerde yükselmiş büyük âlimlerin sonuncusudur. Hadîs ilmine göre güvenilir ve âdil gibi meziyetlere sahip bir muhaddistir (hadîs âlimidir). Edebî ilimlerde ve târih ilminde çok yükselmiştir. Hat san'atında pek ileri idi. Belagat sahibi idi. Çok güzel eserler yazdı" demektedir.

Abdülhayy Kettânî: "İbn-i Ebbâr, hadîs ilminde çok ileri derecelere erişmişti. Tunus âlimleri arasında onun gibisi yoktu. Gâbrînî, "Ünvâr-üd-Dirâye" isimli eserinde; ondan sonra yazılmış hiçbir eser yoktur ki, onda umûmî ve husûsî bir sûrette İbn-i Ebbâr'a âit bir rivâyet bulunmasın" demektedir.

İbn-i Ebbâr'ın talebeleri: Ebû Hasen Îsâ bin Lüb, Ebû Bekr bin Ahmed, Ebû Hasen Ali bin İbrâhim bin Muhammed Ticânî Tunûsî, Muhammed bin Ebû Kâsım bin Rezîn Ticânî, Ebû Muhammed Abdullah bin Abdürrahmân bin Bertala ve başkalarıdır.

Abdülazîz Abdülmecîd'in "İbn-i Ebbâr" diye bir eseri vardır.

Eserleri: 1. İhdâr-ül-merhec fî ihdâr-ül-mebhec, 2. Erbeûne hadîsen an erba'îne şeyhan bin erba'îne müsannifen, 3. El-İntidâb lit-tenbîh alâ zehr-il-âdâb, 4. Et-Tekmile li kitâb-is-sıla, 5. İmâd-ül-berk fî üdebâ-eş-şark, 6. İ'tab-ül-kitâb, 7. Tuhfet-ül-kâdim, 8. Dürer-üs-sımt fî haber-is-sıbt, 9. El-Mu'cem.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 204

2) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 404

3) Keşf-üz-zünûn sh. 286, 372

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 127

5) El-A'lâm cild-6 sh. 233

6) Şezerât-üz-zeheb sh. 275

7) Terâcim-i müellifîn-et Tunûsiyyîn cild-1, sh. 16

İBN-İ EBÎ CEMRE ENDÜLÜSÎ (Abdullah bin Sa'd)

Tefsîr, hadîs târih, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Sa'd bin Ahmed bin Ebî Cemre'dir. Aslen Endülüslüdür. Ezdî ve Endülüsî nisbet edildi. İbn-i Ebî Cemre diye tanındı. Kâhire'de 675 (m. 1276) yılında vefât edip, Kurâfe kabristanına defnedildi. Evliyânın büyüklerinden ve halk arasında meşhûr olduğu için, kabri devamlı ziyâretçilerle dolup taşmaktadır.

Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Ebû Muhammed İbni Ebî Cemre, pekçok âlimin derslerinde bulunup ilimlerinden istifâde etti. Baba ve dedelerinin de ilim sahibi, asil kimseler olması, onun ilme meylini artırdı. Hadîs, tefsîr, târih ve fıkıh ilimlerinde ilerledi. Allahü teâlânın sevgili kullarına ihsân ettiği "İlm-i ledün"e kavuştu. Mısır'a gitti. Maksim'de bir zaviyeye yerleşti. Orada tâliblerine ilim öğretmek ve Allahın âşıklarına feyz saçmakla meşgûl oldu. Hadîs okuttu. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verdi. Müslümanların sıkıntılarını giderdi. Dünyâ ve âhıret saadetini kazanmalarına yardımcı oldu. Pekçok talebe yetiştirdi. Zamanında onun ilminden istifâde etmeyen yok gibi idi. Muhammed Fâsî ve Ebû Muhammed Mercânî gibi âlimler onun talebeleri arasında idi. Ömrü boyunca yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştı. Haram ve şüpheli şeyleri terk eder, mübahları da zarûret miktarı kullanırdı. Vakitlerini, Allahü teâlânın rızâsı için ilim öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Diğer zamanlarında kıymetli eserler yazardı.

Sahîh-i Buhârî'ye bir muhtasar yazdı. Yazdığı bu muhtasarı şerh ederek, "Behcet-ün-Nûrfus" adını verdi. Bundan başka; "En-Nihâye fî bed'il-hayr ve gâyetühü", "Tabakât-ül-hükemâ", "Merâ-il-hisân", "İklîd-üt-taklîd", "Şerhu hadîs-i Ubâde bin Sâmid" ve "Tefsîr-i İbn-i Ebî Cemre" adlı eserleri vardır.

İbn-i Ebî Cemre Ezdî Endülüsî, Süleymâniye Kütüphânesi'nin, Şehid Ali Paşa kısmı 402 numarada kayıtlı mecmûanın ikinci kısmında, "Merâ il-hisân" adını verdiği eserde, ba'zı sahîh rü'yâlardan ve Resûlullahın (s.a.v.) kendisi hakkındaki iltifâtlarından bahsetmektedir. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Kendisi anlatır: "Allahü teâlânın yardımıyla, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği; **"Gece ve gündüz nöbetleşe aranıza inen melekler vardır"** hadîs-i şerîfi hakkında konuşup, fıkhî açıklamalarda bulundum. Bu açıklamalarıma, hadîs-i şerîfin çeşitli şerhlerinden delîller getirdim. Mecliste bulunan pekçok fıkıh âlimi de sözümüze i'tirâz etmedi. Onlardan yalnız biri i'tirâzda bulundu. Sözümüzü kabûl etmedi. O fakîhin i'tirâz ettiğini duyan bizi sevenlerden biri, bu hâle çok üzülmüş, daha sonra uyumuştu. Rü'yâsında Resûlullahın (s.a.v.) oturduğunu ve huzûrunda benim de otururak yukarıdaki hadîs-i şerîfe yaptığım açıklamaları arzettiğimi, Resûlullahın (s.a.v.) açıklamalanmı çok beğendiğini, karşı çıkan şahsın hareketini de hoş görmediğini müşâhede etmiş. Uyanınca rü'yâyı gören zât, durumu cemaata anlattı."

"Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) büyük bir kalabalık ile bizim eve geldi. Resûlullahtan (s.a.v.) yanındakilerin kimler olduğunu suâl edince, resûller, nebiler (aleyhimüsselâm) ve eshâbından (r.anhüm) ba'zıları olduğunu buyurdular. Resûlullah (s.a.v.) ve yanındakiler oturdu. Bizim talebeler ile birlikte hep beraber yemek yedik. Resûlullah (s.a.v.) bize, sesli okuyarak namaz kıldırdı. Namazdan sonra çok güzel bir duâ okuduktan sonra ayrıldılar."

"Resûlullah (s.a.v.) bizim eve teşrîf ettiler. Yanlarında Hulefâ-i Râşidîn ve Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) bir topluluk da vardı. Sonra Resûlullah (s.a.v.) bizim ve talebelerimizin kendisine bî'at etmemizi istedi. Orada bulunanların hepsi, Resûlullahın (s.a.v.) istediği husûslarda O'na (s.a.v.) bî'at ettiler. Orada bî'at edenlerin arasında Muhammed Fâsî de vardı."

"Bir kerresinde yine Resûlullah (s.a.v.) evine teşrîf edip, şereflendirdiler. Yanlarında Peygamberlerden (a.s.) ve Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) ba'zıları, hocalarım, babam ve ba'zı vefât etmiş akrabâlarım vardı. Evde güzel bir yerde, güzel bir suyun mevcûdiyeti görüldü. Resûlullah (s.a.v.) ve yanındakiler, bu suyun başında oturdular. Resûlullah (s.a.v.) burada namaz kıldıktan sonra, diğerleri de namaz kıldılar.

Bir başka rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.), evimi şereflendirdiklerinde, Resûlullahtan (s.a.v.) evimdeki o güzel suyun ve yerin ne olduğunu sordum. Resûlullah (s.a.v.); "Bu yer îmân, su da ilimdir" buyurdu.

"Resûlullah (s.a.v.) evimi şereflendirmişlerdi. Beraberinde, Peygamberler (a.s.) Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), mü'minlerin annesi Hazreti Âişe, Hazreti Îsâ'nın annesi Hazreti Meryem vardı. Sonra talebelerim içeri girdiler. Bunların arasında Ebû Muhammed Mercânî de vardı. Sonra hocalarım da içeri girdi. Resûlullah (s.a.v.) gayet lezzetli bir ekmek çıkardı, orada bulunanlara ikram etti. Resûlullah (s.a.v.), orada bulunanlara iki rek'at namaz kıldırdı. Birinci rek'atte Fâtiha ve Sa'd sûresini, ikinci rek'atte Fâtiha ve Feth sûresini sesli olarak okudu. Namazı kıldıktan sonra bana güzel bir elbise giydirdi. Başımı kaldırınca, yarısı beyaz, yarısı kırmızı olan büyükçe bir at gördüm. Resûlullah (s.a.v.); "Bu senindir" buyurdu. Sonra Resûlullah (s.a.v.), talebelerimin ve yakınlarımın herbirine, derecelerine göre birer elbise giydirdi. Sonra Resûlullaha (s.a.v.) bir binek getirildi. Ona binip göğe çıktı. Resûlullahla (s.a.v.) birlikte evde bulunanlar da gittiler. Semâda onları, melekler selâm ile karşıladılar. Orada çok hayırlı şeyler gördüm."

"Bir defasında da Resûlullah (s.a.v.), evime çok yakın bir yeri şereflendirdi. Beraberlerinde Peygamberler (a.s.), Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve vefât eden talebelerim vardı. Sonra hayatta olan talebelerim geldi. Bir müddet sonra, Resûlullah (s.a.v.), onlara Cum'a namazını kıldırdı. Talebeler arasında bulunan Muhammed Fâsî'ye çok duâ buyurdular. Sonra bana "Bir ihtiyâcın var mı? Sana duâ edeyim" buyurdu. İhtiyâcımın çok olduğunu söyleyince, Resûlullah (s.a.v.) bana çok duâ etti."

İbn-i Ebî Cemre Abdullah Ezdî'nin, "Kitâbü Cem'ın-nihâye fil-hayr vel-gâye" adı da verilen "En-Nihâye fî bed'il-hayr ve gâyetühü" adlı eserinden alınan ba'zı bölümler:

Resûlullah (s.a.v.); **"Bir kimse ümmetime, ya bir sünnetin yerine getirilmesi veya bir bid'atin ortadan kaldırılması için bir hadîs-i şerîf ulaştırırsa, onun mekânı Cennettir"** buyurdu.

Âişe (r.anhâ) rivâyet etti: "Resûlullaha (s.a.v.) vahiy gelmesi, ilk önce sâlih rü'yâ görmekle başladı. Gördüğü her rü'yâ, sabah aydınlığı gibi açık ve aşikâr (hemen ertesi günü) görünürdü. Ondan sonra Resûlullaha (s.a.v.) yalnızlık sevdirildi. Hirâ dağındaki mağarada yalnız kalıp, gece-gündüz zikr ve fikrle meşgûl oldu. Aile efradını özleyince evlerine dönerler idi. Bir zaman da onlarla beraber olurlardı. Hadîce (r.anhâ) bir miktar yiyecek hazırlar, onu alıp yine Hirâ mağarasına giderdi. Nihâyet Resûlullaha (s.a.v.) Hirâ'daki mağarada bulunduğu birgünde vahiy geldi. Hâdise şöyle cereyan etti: Resûlullaha (s.a.v.) melek gelip; "Oku!" dedi. O da; "Ben okumak bilmem" cevâbını verdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"O zaman melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine "Oku!" dedi. Ben de ona; "Okumak bilmem" dedim. Yine beni alıp ikinci defa takatim kesilinceye kadar sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp yine "Oku" dedi. Ben de: "Okumak bilmem" dedim. Nihâyet beni yine alıp üçüncü defa sıkıştırdı. Sonra beni bırakıp** (her şeyi) **yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, o keremine nihâyet olmayan Rabbindir ki, kalemle yazı yazmayı öğretmiştir, insana, bilmediği şeyleri O öğretti" dedi."** (A'lâk: 1-5) Resûlullah (s.a.v.) kendisine vahy olunan bu âyet-i kerîmelerin te'sîriyle korkudan yüreği titreyerek evine döndü. Hazreti Hadîce'nin (r.anhâ) yanına vardı. **"Beni sarıp örtünüz, beni sarıp örtünüz"** buyurdu. Korkusu gidinceye kadar mübârek vücûdunu sarıp örttüler. Ondan sonra Resûlullah (s.a.v.) hâdiseyi Hazreti Hadîce'ye anlatarak

"Kendimden korktum" buyurdu. Hadîce (r.anhâ); "Allah korusun, Hak teâlâ sana hayır ihsân eder, senin için hayırdan başka birşey dilemez. O Allah hakkı için ümîd ederim ki, sen bu ümmete Peygamber olacaksın. Çünkü sen, misâfiri seversin. Doğru söylersin ve emîn kimsesin. Âcizlere yardım edersin. Yetimleri korursun. Garîblere iyilik edersin ve iyi huylusun. Bu hasletlerin sahibi olan kimseye korku ve ürkmek olmaz" dedi. Bundan sonra Hazreti Hadîce (r.anhâ), Resûlullahı (s.a.v.) amcasının oğlu Varaka bin Nevfel bin Esed'e götürdü. Bu zât, câhiliyet devrinde hıristiyan olmuş, gözleri görmeyen pîr-i fânî bir kimse idi. İbrânîce yazı bilir, İncîl'den ba'zı şeyler yazardı. Hadîce (r.anhâ), Varaka'ya; "Ey amcamın oğlu, dinle de bak kardeşinin oğlu (Muhammed aleyhisselâm) ne söylüyor" dedi. "Ne var kardeşimin oğlu?" diye sorunca, Resûlullah (s.a.v.) gördüklerini ona anlattı. Bunun üzerine Varaka; "Bu gördüğün, Allahü teâlânın Mûsâ'ya (a.s.) gönderdiği Nâmûs-ı Ekber'dir. Ah! Keşke senin da'vet günlerinde genç olaydım. Keşke, kavmin seni çıkaracakları zaman hayatta olaydım" dedi. Resûlullah (s.a.v.); "Beni bu şehirden çıkaracaklar mı?" diye suâl buyurdu. O da; "Evet. Hiçbir peygamber yoktur ki, kavmi ona eziyet etmemiş, şehrinden ihraç edilmemiş olsun. Eğer, senin da'vet günlerine yetişirsem, sana son derece yardım ederim" cevâbını verdi. Ondan sonra çok geçmedi. Varaka vefât etti. Bir müddet için vahiy gelmez oldu.

Câbir bin Abdullah Ensârî de (r.a.) yukarıdaki hadîs-i şerîfi rivâyet ettikten sonra şöyle dedi: Resûlullah (s.a.v.) vahyin kesilmesinden bahsederken şöyle buyurdu: **"Ben** (birgün) **yürürken, birdenbire gökyüzü tarafından bir ses işittim. Başımı kaldırdım. Bir de baktım ki Hirâ'da bana gelen melek** (Cebrâil aleyhisselâm) **gökle yer arasında bir kürsü üzerinde oturmuş. Pek ziyâde korktum.** (Evime) **dönüp, beni örtün, beni örtün dedim. Bunun üzerine Allahü teâlâ: "Ey örtüye bürünen Resûlüm, kalk da sana îmân etmeyenleri korkut. Rabbinin azamet ve kibriyâsından bahset. Elbiseni temiz tut. Azâba götürecek şeyleri terk** (de sebat) **eyle"** (Müddessîr: 1-5) **âyet-i kerîmelerini inzal etti."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kimde üç şey bulunursa îmânın tadını almış olur: Allahü teâlâ ve Resûlünü** (s.a.v.) **başkalarından daha çok sevmek, müslüman kardeşini Allahü teâlâ için sevmek, Allahü teâlânın kendisini Cehenneme atmasını istemediği gibi, îmândan sonra küfre dönmekten hoşlanmamak!"**

Ubâde bin Sâmit (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâya hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, hırsızlık etmeyeceğinize, zinâ yapmayacağınıza, evlâdınızı öldürmeyeceğinize, kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla** (kimseye bühtan) **etmeyeceğinize, hiçbir ma'rûfda isyan etmeyeceğinize dâir bana bî'at ediniz, içinizden sözünde duran olursa, onun ecri** (mükâfatı) **Allahü teâlânın fadlının ve kereminin zimmetindedir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyâda cezaya çarptırılırsa, bu ceza ona keffârettir. Bunlardan birini yapıp da, yaptığı işi Allahü teâlâ örterse, işi Allahü teâlâya kalır; isterse onu affeder, dilerse cezalandırır."** Biz de bu şart üzere Resûlullaha (s.a.v.) bî'at ettik.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.); **"Kim, inanarak ve karşılığını Allahü teâlâdan bekleyerek Kadir gecesini ibâdetle geçirirse, Allahü teâlâ onun geçmiş günahlarını af ve mağfiret eder"** buyurdu.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, karşılığını Allahü teâlâdan bekleyerek aile efradı için harcama yaparsa, bu onun için sadaka olur."**

Mu'âviye (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.); **"Bu ümmet Allahü teâlânın emirlerini yerine getirdiği müddetçe, onlara Allahü teâlânın emri gelinceye kadar, muhalifleri onlara zarar veremeyecektir"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.): "Ey Allahın Resûlü! Kıyâmet gününde senin şefaatin sebebiyle, insanların en mes'ûd olanı kimdir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.); **"Ey Ebû Hüreyre, senin bu sözündeki iştiyâkını, ona olan arzunun çokluğunu görünce, böyle bir sözü senden evvel kimsenin sormayacağını bilmiştim"** deyip, **"Kalbinden ihlâsla "La ilahe illallah** (Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur)**" diyen kimse"** buyurdu.

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, ilmi, kullarından** (kulların gönlünden) **çekip almaz. Fakat âlimleri alır. Hiçbir âlim kalmayınca, insanlar, câhil kimseleri reîs yaparlar** (onların peşinden giderler). **Onlara sorarlar. Onlarda ilimsiz fetvâ verirler. Kendileri saptıkları gibi başkalarını da saptırırlar."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) **"Sizden biriniz, konuşmadan, namaz kıldığı yerde bulunduğu müddetçe, melekler kendisine; "Allahım onu af ve mağfiret eyle. Allahım ona rahmet eyle" diye duâ ederler"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gece ve gündüz nöbetleşe aranıza inen melekler vardır. Sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelirler. Sonra içinizde kalmış olanlar semâya yükselirler. Allahü teâlâ olanları daha iyi bildiği hâlde bu meleklere; "Kullarımı nasıl bıraktınız?" diye suâl buyurur. Melekler de; "Onları namaz kılarken bıraktık. Nitekim namaz kılarken bulmuştuk" cevâbını verirler."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) mescide girdi. Bu sırada bir şahıs da mescide girip namaz kıldı. Sonra Resûlullaha (s.a.v.) selâm verdi. Resûlullah (s.a.v.) onun selâmını aldı. Sonra o şahsa; **"Dön namazını kıl. Çünkü sen namaz kılmadın"** diye buyurup, bunu üç defa tekrar etti. Bunun üzerine o şahıs; "Seni hak Peygamber olarak gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan daha iyisini yapamıyorum. Bana nasıl kılacağımı öğret" deyince, Resûlullah (s.a.v.) namazı ona şöyle ta'rîf buyurdular: **"Namaz kılmak istediğin zaman tekbîr al. Sonra Kur'ân-ı kerîmden kolayına gelen** (bildiğin) **birşeyi oku. Sonra rükû'a git. A'zâlarında hareketsizlik oluncaya kadar dur. Sonra rükû'dan kalk, ayakta dosdoğru dur. Sonra secdeye git. Secdede de tumânînet** (a'zâların hareketsizliği) **hâsıl olsun. Sonra secdeden kalk, buradaki oturuşunda da tumânînet hâsıl olsun. Bütün namazlarını böyle kıl."**

Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.), Resûlullaha (s.a.v.) gelip; "Yâ Resûlallah, bana namazlarımdan sonra edeceğim bir duâ öğret" dedi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle duâ etmesini buyurdu: **"Allahım, ben kendime çok zulmettim. Günahları ancak sen af ve mağfiret edersin. Benim günahlarımı af ve mağfiret eyle. Bana merhamet eyle. Çünkü sen, Gafûr'sun ve Rahim'sin."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Evimle minberim arasındaki saha, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Minberim de,** (bana bahşedilen Kevser) **havuzumun üzerindedir"** buyurdu.

Âişe (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kadın kocasının evinden bir şeyi ma'kûl ölçüde infak ederse, o kadına infak ettiği şeyin ecri verilir. Kocası için de, o şeyi kazanmış olduğu için ecir vardır. Veren hizmetçi ise, ona da benzer ecir vardır. Birine verilen ecir sebebiyle, diğerlerinin ecrinde bir noksanlık olmaz."**

Mikdâd (r.a.), Resûlullahın şöyle buyurduğunu rivâyet etti: **"Hiç kimse, çalışarak kazandığı şeyden daha iyi birşeyi yememiştir. Allahü teâlânın Peygamberi Dâvûd aleyhisselâm çalışarak kazandığını yerdi."**

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.); **"Yollarda oturmaktan sakınınız"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) "Biz oralarda oturarak mes'elelerimizi konuşuyoruz. Oralar bizim meclisimizdir" diye arz ettiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Öyleyse böyle yerlere geldiğiniz zaman, yola hakkını verin"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (r.a.) "Yolun hakkı nedir?" diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.); **"Harama bakmamak, eziyet vermekten sakınmak, verilen selâmı almak, iyiliği emredip, kötülükten men etmek"** buyurdu.

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kim, müslüman bir kimsenin malını koparmak için yalan yere yemîn ederse, kıyâmet gününde o, cenâb-ı Hakkın gazâbına uğrayarak Allahü teâlâya mülâki olur"** buyurup, arkasından Allahü teâlânın; **"Onlar ki Allahın ahdini ve kendi yemînlerini çok az bir para ile satarlar, İşte bunların âhırette hiç nasîbi yoktur. Kıyâmet günü Allahü teâlâ onlara söylemeyecek, onlara iltifât etmeyecek, onları temize çıkarmayacak. Onlar için pek acıklı bir azâb vardır"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 77. âyet-i kerîmesini inzal buyurduğunu bildirdi.

Abdullah bin Mes'ûd, (r.a.) rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! En faziletli amel hangisidir?" diye suâl ettim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Vaktinde kılınan namaz"** buyurdu. "Sonra hangisidir?" dedim. **"Anaya babaya iyilik etmektir"** buyurdular. "Sonra hangisidir?" dedim. **"Allah yolunda cihâddır."** buyurdular. Ben de sustum. Eğer daha sorsam cevâbını verirdi.

Muâz (r.a.) rivâyet etti: Resûlullahın (s.a.v.) Afir adındaki merkebine beraberce binmiştik. Resûlullah (s.a.v.) bana; **"Ey Muâz, Allahü teâlânın kulları üzerinde ve kulların da Allahü teâlâ üzerindeki hakkı nedir, biliyor musun?"** diye sordu. Ben de; "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedim. O zaman Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın kulları üzerindeki hakkı; kulların Allahü teâlâya ibâdet etmeleri, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Allahü teâlâ üzerindeki hakları; kendisine hiçbir şeyi ortak koşmayan kimseye azâb etmemesidir"** buyurdu. Bunun üzerine; "Yâ Resûlallah, insanları bununla müjdeleyeyim mi?" dedim. **"Hayır müjdeleme, zîrâ güvenirler"** buyurdu.

Abdullah bin Ömer (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.); **"Sizden biriniz öldüğünde; sabah, akşam âhıretteki yeri kendisine gösterilir. Eğer o ölü, Cennet ehlinden ise, kendisine Cennetliklerin makamlarından gösterilir. Eğer, Cehennem ehlinden ise, Cehennemliklerin yerinden gösterilir"** buyurdu.

Ömer bin Husayn (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Ben mi'râc gecesi Cennete baktım da, Cennet ehlinin çoğunun fakirler olduğunu gördüm. Cehenneme de baktım, Cehennemdekilerin çoğunu da kadınların teşkil ettiğini gördüm"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) **"Ramazan ayı girdiği zaman semâ kapıları açılır, Cehennem kapıları kapanır. Şeytanlar zincirlere bağlanır"** buyurdu.

Ebû Katâde (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Sâlih rü'yâ Allahü teâlâdan, karışık olan da şeytandandır. Sizden biriniz hoşlanmadığı birşey görürse, uyanınca soluna üç defa tükürsün ve onun şerrinden Allahü teâlâya sığınsın. Bu takdîrde o, ona zarar vermez"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Tabakları parmakla, parmağı ağızla siliniz!"**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâvet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâ rahmeti yüz kısım yaptı. Doksan dokuzunu kendi indinde tuttu. Birini yeryüzüne ihsân etti. İşte mahlûkât, bununla birbirine merhamet eder"**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâvet etti.

Resûlullah (s.a.v.); **"Bir müslüman bir ağaç diker, ondan bir insan veya hayvan yerse, bu, o müslüman için sadaka olur"** buyurdu.

Câbir bin Abdullah (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Merhamet etmeyene, Allahü teâlâ merhamet etmez"** buyurdu.

Âişe (r.anhâ) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cebrâil komşuyu bana o kadar tavsiye etti ki, neredeyse onu mirasçı kılacak zannettim."**

Âişe (r.anhâ); "Yâ Resûlallah; iki tane komşum var, hangisine hediye edeyim?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.); **"Kapısı en yakın olana"** buyurdu.

Âmir bin Abdullah (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Her iyilik sadakadır"** buyurdu.

Ubâde bin Sâmit (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez. "Âişe** (r.anhâ) veya Peygamber aleyhisselâmın temiz zevcelerinden diğer biri; "Fakat, biz ölümü istemiyoruz" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Öyle değil, lâkin mü'mine ölüm gelip, Allahü teâlânın rızâsı ve keremi ile müjdelendiği zaman ona, ondan daha sevgili birşey olmaz ve bu sebeple Allahü teâlâya kavuşmayı ister. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kâfir olana ölüm geldiği zaman, Allahü teâlânın azâbı kendisine bildirilir. Ona önündeki şeyden** (ölümden) **daha kötü birşey olmaz. Bu sebeple Allahü teâlâya kavuşmayı istemez. Allahü teâlâ da, ona kavuşmayı istemez"** buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Ölüyü üç şey ta'kib eder. Sonra ikisi geri döner. Birisi onunla beraber kalır. Ehli, malı ve ameli** (kabre kadar) **onunla beraber giderler, sonra ehli ve malı geri dönerler. Ameli ise onunla beraber kalır"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman Cebrâil'e şöyle nidâ eder: "Şüphesiz Allahü teâlâ falancayı sevmektedir, onu**

sen de sev." Cebrâil de o kimseyi, sever. Sonra, semâya şöyle nidâ eder: "Allahü teâlâ falancayı sevmektedir, onu siz de seviniz. "Onu semâ ehli de sever" buyurdu.

Nu'mân bin Beşîr (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Bütün mü'minleri birbirlerine merhamette, muhabbette, lütuf ve atıfet husûslarında sanki bir vücudmuş gibi görürsün. O vücûdun bir uzvu hastalanınca, vücûdun öbür a'zâları birbirlerini hasta a'zânın elemine, uykusuzlukla ve hararetle ortak olmaya çağırırlar** (hasta uzvun acısını paylaşırlar" buyurdu.

Abdullah (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Mü'min olan kimse, günahını dağ gibi görür, kendi üzerine düşeceğinden korkar. Fâcir bir kimse ise, günahını, burnunun üzerine konan ve hemen uçacak sinek gibi görür"** buyurdu.

İbn-i Ömer (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gaybın anahtarları beşdir ki, onları Allahü teâlâdan başkası bilemez. Yarın ne olacağını, Allahü teâlâdan başka hiçbir kimse bilemez. Ana rahimlerinde neler bulunduğunu, Allahtan başka hiçbir kimse bilemez. Hiçbir kimse, yarın ne kazanacağını bilemez, hiçbir kimse, hangi tarzda öleceğini bilemez. Allahü teâlâdan başka hiçbir kimse de yağmurun ne zaman geleceğini bilemez."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Azîz ve Celîl olan Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ben, kulumun zannına göreyim, beni zikrettiği yerde ben onunlayım** (Rahmetim, tevfîk ve inâyetim onunla beraberdir!) **"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kulunun tövbesinden dolayı Allahü teâlânın sevinci, sizden birinizin ıssız çölde kaybettiği devesini bulduğu zamanki sevincinden daha büyüktür."**

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 439

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 57

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 203

4) El-A'lâm cild-4, sh. 89

5) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 140

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 436, 551, 559 cild-2, sh. 1040, 1097, 1989

7) El-Büstân bizikr-il-evliyâ vel-ulemâi bi Tilemsân sh. 181

8) Kitâb-ü cem'ın-nihâye fil-hayr vel-gâye Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı No: 402/1

İBN-İ EBİ'S-SÜRÛR EL-MAKDİSÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr ve Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin İbrâhim bin Abdülvâhid bin Ali bin Sürûr el-Makdisî'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir, 603 (m. 1206) senesi Safer ayının ondördünde Cumartesi günü Dımeşk'da doğdu. 676 (m. 1277) senesi Muharrem ayının onikisi olan Cumartesi günü Kâhire'de vefât etti. Ertesi gün Karâfe mezarlığına, amcası Hâfız Abdülganîm'in yanına defn edildi.

İbn-i Ebi's-Sürûr; İbn-i Kendî, İbn-i Hârestânî, İbn-i Melâib, Şeyh Muvaffakuddîn'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Daha sonra Bağdad'a gitti. Orada bir süre kalarak, Ebü'l-Feth bin Abdüsselâm, İbn-i Dâhirî Abdülkâhir Sühreverdî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf

dinledi. Bağdad'da evlenen İbn-i Ebi's-Sürûr, daha sonra Mısır'a gitti. Vefâtına kadar Mısır'da kaldı.

İbn-i Ebi's-Sürûr, çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. O devrin büyük âlimlerinden ekserisi ondan hadîs-i şerîf öğrendi. İbn-i Ebi's-Sürûr'den; Dimyâtî, Hârisî, Ubeyd es-Si'ridî, Şerîf Ebü'l-Kâsım Hüseynî, Hâfız Abdülkerîm Halebî ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Ebû Bekr Muhammed; âlim, sâlih, dînimizin emir ve yasaklarına uymaya çok dikkat eden, insanlara faydalı olan bir zât idi. İbn-i Ebi's-Sürûr, Kâhire'deki Selâhiyye Medresesi'nde bir süre ders verdi. Sonra bu görevden ayrılarak kadılık vazîfesine getirildi. Daha sonra tekrar Selâhiyye Medresesi'nde ders ve fetvâ vermeye başladı. Vefâtına kadar ders, okuttu.

Ubeyd es-Si'ridî onun hakkında; "İbn-i Ebi's-Sürûr, güzel ahlâkı ile meşhûr idi. Şam'da ve Bağdad'da fıkıh öğrendi. Fetvâ verdi. Ders okuttu. Mısır'da Kâdı'l-kudâtlığa ta'yin edildi. Mısır'da şeyhler şeyhi idi" demektedir.

Berzâlî, yazmış olduğu târihinde onun için şöyle demektedir: "Ebû Bekr Muhammed, güzel ve güler yüzlü idi.

Fıkıh ve kelâm ilimlerinde derin bilgiye sahipti. Çok iyilik yapar, akrabayı sık sık ziyâret ederdi ve çok sadaka dağıtırdı, insanlara karşı tevâzuu ve muhabbeti çoktu. Kâhire'deki Selâhiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. 670 (m. 1271) senesinde ta'yin edildiği kadılık görevinden ayrıldı. Evinde ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı, ibâdet ve ders vermekle ölünceye kadar meşgûl oldu."

İbn-i Zehebî de onun için; "İbn-i Ebi's-Sürûr kırk yaşından sonra Mısır'ı vatan seçti. Hanbelî mezhebinin reîsi idi. Fazilet, hayr ve hasenat sahibi, sâlih, güzel yaşayışlı bir zât idi. İnsanlara çok faydalı olurdu" demektedir.

Kutb Yünûni onun hakkında; "Ebû Bekr Muhammed, sûret yönünden çok güzel idi. Fazilet sahibi, çok dindar, kerem sahibi, hoş görülü bir zât idi. Selâhiyye Medresesi'nde ilk ders veren Hanbelî fıkıh âlimi idi. Mısır'da ilk Hanbelî Kâdı'l-kudâtı idi. Son derece zühd sahibi, dünyâyı hakîr gören, ona iltifât etmeyen bir âlim idi" demektedir.

İbn-i Ebi's-Sürûr, birçok eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır. 1. Kitâb-ül-cedel, 2. Uyûn-ül-ahbâr, 3. Kelâm alâ usûl-il-kırâeti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 208

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 353

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 294

4) El-A'lâm cild-5, sh. 296

İBN-İ DÜBEYSÎ (Muhammed bin Sa'îd)

Şafiî mezhebi fıkıh, hadîs, kırâat ve lügat âlimi. İsmi, Muhammed bin Sa'îd bin Yahyâ bin Ali bin Haccâc Dübeysî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn-i Dübeysî diye bilinir. 557 (m. 1162) senesi Receb ayının yirmialtısında Vâsıt şehrinde doğup, 637 (m. 1239) târihinde Bağdad'da vefât etti.

İlim için pekçok yolculuklar yapan İbn-i Dübeysî, Vâsıt'da; Ebû Tâlib Kettânî, Hibetullah bin Kassam ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'a gidip, burada zamanın büyük

âlimlerinden olan Hibetullah bin Bukî'nin yanında âlim oldu. İbn-i Şâtil, Kazzâz, Ebû Âlâ bin Ukayl, Abdülmün'im Ferârî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; İbn-i Neccâr, İbn-i Nukta, Zekî Berzâlî, Hattâb, İzzüddîn Fârûsî, Tâcüddîn Ebû Hasen Irâkî ve başkaları hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Usûl, hılâf ve nahiv ilimlerini okudu. Bilhassa hadîs ilmine önem verdi. Zehebî, onun bir müddet adâlet işlerine baktığını, daha sonra, üzücü ba'zı hâdiseler sebebiyle ayrıldığını, kendisini hadîs-i şerîf rivâyet etmeye ve ders okutmaya verdiğini bildirmiştir.

İbn-i Neccâr da onun hakkında şöyle dedi: "İbn-i Dübeysî, Bağdad'a yerleşti. Burada dersler verdi. Hadîs ve edebî ilimleri çok iyi bilirdi. Onun yanında birkaç sene ders okuyup, hadîs-i şerîf dinledim. Gördüklerim arasında, dînine çok bağlı ve en faziletli kimselerden biridir. Târih, siyer ve muhtelif târihî hâdiseleri onun gibi bilen birini daha bu gözlerim görmedi" demiştir.

Eserleri: 1. Hatîb-i Bağdâdî'nin Bağdad Târihi kitabına İbn-i Sem'ânî'nin yaptığı zeyl üzerine yaptığı bir zeyli vardır. 2. Vâsıt'a dâir yazdığı Târih-i kebîr'dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 40

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 44

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 185

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 211

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 394, 395

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 61, 62

İBN-İ ESÎR

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerîm el-Cezerî bin Abdülvâhid eş-Şeybânî el-Mûsulî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı ise İzzeddîn'dir. İbn-i Esîr el-Cezerî diye meşhûr oldu. 555 (m. 1160) senesi Cemâzil-evvel ayında Cezere-i İbn-i Ömer denilen yerde doğdu. 630 (m. 1233) senesi Şa'bân ayında Musul'da vefât etti.

İbn-i Esîr, ilk tahsilini doğduğu yer olan Cezire-i İbn-i Ömer'de yaptı. Gençliği de burada geçti, İlim öğrenmek için, babası ve kardeşleri Mecdüddîn Ebû Se'âdet-i Mübârek, Ziyâüddîn Ebü'l-Feth Nasrullah ile beraber Musul'a gelip, oraya yerleşti. Musul'dan sonra Şam'a, Bağdad'a ve Kudüs'e gitti. Birçok âlimden ilim ve ahlâk öğrendi. İbn-i Esîr Musul'da Hatîb-i Ebü'l-Fadl Ebü'l-Ferec Yahyâ es-Sekafî ve Müslim bin Ali es-Sinciyyî'den, Bağdad'da; Abdülmün'im bin Küleyb, Fakîh Yaîş bin Sadaka, Abdülvehhâb bin Sükeyne'den, Şam'da; Ebü'l-Kâsım bin Sasrâ'dan ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

Devrin âlimlerinden hadîs ilmi öğrenen İbn-i Esîr, tekrar Musul'a döndü. Zamanını okumak, yazmak ve ziyârete gelenlere ilim öğretmekle geçirirdi. Evi, Musul'a başka yerlerden gelen ilim talebesi ile her zaman dolup taşardı. İbn-i Esîr'den ise; İbn-üd-Dübeysî, eş-Şihâb el-Kûsî, el-Mûcîd İbni Ebî Cerâde, eş-Şeref İbni Asâkir, Sunkur el-Kadâi ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

İbn-i Hılligân onun hakkında; "İbn-i Esîr'in Musul'daki evi; âlim, kâmil, fazilet sahibi zâtların toplandığı, ilmî müzâkerelerin yapıldığı bir yerdi. Haleb şehrinde İbn-i Esîr'in meclisinde bulundum. Onu tevâzu, fazilet ve güzel ahlâkta kâmil ve mükemmil olarak gördüm" demektedir.

Hadîs-i şerîf ezberlemede, hadîsleri tanıma, bilme ve bildirmede, hadîslere âit bilgilerde İmâm idi. Eski târihleri bilmede insanların önderi ve rehberi idi. Arabların nesebini, olayları, haberleri ve târihleri iyi bilen büyük bir âlimdi.

İbn-i Esîr'in yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunladır: 1-Târih-üd-devlet-il-Atâbekiyye: Bu eserde; İmâdeddîn Zengî'nin babası Aksungur'un vâliliğinden, Sultan İkinci İzzeddîn Mes'ûd zamanına kadar geçen süre içinde Zengî hânedanının târihini anlatır. Bu kitap, Zengîler târihinin ana kaynağıdır ve İmâdeddîn Zengî'nin hayâtı hakkında çok geniş ve kıymetli bilgi vermektedir. İbn-i Esîr, bu hânedan hakkındaki geniş bilgileri, İmâdeddîn Zengî'nin himâyesi altında yaşıyan babasından nakletmiştir. 2- El-Lübâb fî tehzîb-il-ensâb: Ebû Sa'd Abdülkerîm Sem'ânî'nin "Ensab" kitabının kısaltılmış ve düzeltilmiş şeklidir. Üç cilddir. 3- El-Câmi-ül-kebîr fî ilm-il-beyân, 4- Âdâb-üs-siyâde, 5- Tuhfet-ül-acâib ve tarfet-ül-garâib, 6- Kitâb-ül-cihâd, 7-Târih-ül-mevsîl, 8- Üsüd-ül-gâbe fî ma'rifet-is-Sahâbe: Bu eser beş cild olup, yedibinbeşyüz Eshâb-ı Kirâmın hâl tercümesini bildirmektedir. İbn-i Esîr bu kitabını, hiçbir kitaba müracaat etmeden yazdığını bildirir. Bu eser 1280 (m. 1863) senesinde basıldı. Bu eserin önsözünde, İbn-i Esîr özetle şöyle demektedir:

"Dünyâ ve âhıret saadeti, din bilgilerini öğrenmekle ele geçer. Bu sebeble din bilgileri çok yüksek ve kıymetlidir. Dînî ilimlerin iki temel kaynağı, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerdir. Kur'ân-ı kerîmin nakli sözbirliği ile olduğu için râvilerinin hâllerini söylemeye lüzum yoktur. Helâl ve haramı bildiren ikinci kaynak hadîs-i şerîfler olduğu için, onların râvîlerini bilmeye ihtiyâç vardır. Bunların hâllerini, işlerini, neseblerini, rivâyet yollarını tanımak, dînimizin en önemli mes'elelerindendir. Bu râvî zincirinin ilk halkası Eshâb-ı kiramdır. Allahü teâlânın Peygamberini görmek ve O'nun güzel ahlâkını, ahvâlini müşâhede etmek ve hikmet dolu mübârek sözlerini işitmek ve ezberlemek, kendilerinden sonrakilere Peygamberimizi (s.a.v.) ve getirdiği yolu öğretmek gibi, İslâm dininin en mukaddes şereflerine nail oldular. Bu sebeple Kur'ân-ı kerîmde medh ve sena edilen, Muhammed aleyhisselâm tarafından övülen Eshâb-ı Kirâmın kıymetleri çok ve yüksek olduğundan, her şeyden önce onların hâllerini, vasıflarını öğrenmek mukaddes bir vazîfedir.

Bu sebeple İslâm âlimleri Eshâb-ı Kirâm hakkında pekçok eser meydana getirdiler, İbn-i Mende, Ebû Nuaym, el-İsfehânî, Hâfız İbni Abdilber, Hâfız Ebû Mûsâ bunlardandır. Allahü teâlâdan doğruluk ve muvaffakiyet diliyerek, Hâfızamdaki bilgi ile eserimi yazmaya başladım."

9- El-Kâmil fit-Târîh: Bu eser on iki cild olup, büyük bir târih kitabıdır. Eserinde, vak'aları dünyânın başlangıcından i'tibâren alıp, 628 (m. 1230) senesine kadar getirir ve olayları gayet akıcı ve güzel ifâdelerle nakleder. Taberî'nin rivâyetlerinin en sağlam senetlerini bildirir. Bu kitabın Leiden ve Beyrut'da baskıları yapıldı. Bu eserden ba'zı bölümler.

İbrâhim aleyhisselâmın oğlunu kurban etmesi kıssası: Birgün İbrâhim aleyhisselâm ibâdet ettiği mihrâbda uyudu. Rü'yâsında oğlu İsmâil ile otururken bir melek gelip; "Ben, Allahü teâlânın elçisiyim. Allahü teâlâ bu oğlunu kurban etmeni istiyor" dedi. Hazreti İbrâhim (a.s.) korku ile uyandı. Rü'yâ Rahmânî midir, yoksa şeytanî midir? diye tereddüt etti. O gün hep bu rü'yâyı düşündü. İkinci gece aynı rü'yâyı gördü. Rahmânî olduğunu anladı. Bu güne Arefe denildi. Üçüncü gece yine aynı rü'yâyı gördü. Artık Hak teâlânın emri olduğuna şüphesi kalmadı. Hanımı Hâcer'in yanına geldi ve ona; "İsmâil'i yıka, temiz elbiseler giydir. Gözlerine sürme çek ve güzel koku sür. Çünkü bir dostumuzun yanına gideceğiz" dedi. İsmâil'e de; "Yanına bıçak ile ip al" deyince, İsmâil (a.s.); "Bunları ne yapacağız?" diye sordu. Hazreti İbrâhim (a.s.); "Allah

rızâsı için kurban keseriz" buyurdu. Yola koyulduklarında, İsmâil (a.s.) babasına; "Nereye gidiyoruz?" diye sordu. Babası; "Dostuma" deyince, o; "Evi neredir?" diye sordu. Hazret-i İbrâhim (a.s.); "O, evden ve mekândan münezzehdir. Yer ve gök O'nun mülküdür" dedi. İsmâil (a.s.); "Ey Babam! Bizimle oturup yemek yer mi?" diye sorunca, Hazreti İbrâhim; "O, yemekten ve içmekten de münezzehtir" buyurdu. O sırada şeytan, bir fırsatını bulup, yaşlı bir adam kıyâfetinde Hazreti İbrâhim'in hanımı Hâcer'in yanına geldi ve; "İbrâhim aleyhisselâm oğlunu nereye götürdü?" diye sordu. O da; "Bir dostunu ziyârete" diye cevap verince, şeytan; "Hayır, onu kesmeğe götürdü" dedi. Hâcer hanım; "Baba oğlunu boğazlamaz. Şefkat buna mânidir" dedi. Şeytan; "Öyle zannederim ki, Allah emretmiştir" deyince, Hâcer hanım; "Allahü teâlânın emrine uymak elbette lâzımdır. O'nun emri ise, cân-ı gönülden kabûl ederiz" dedi. Şeytan yüz bulamayınca, yine aynı kıyâfette İsmâil'in (a.s.) yanına geldi ve ona; "Baban seni nereye götürüyor biliyor musun?" diye sordu. O da; "Dostunun ziyâretine" deyince, şeytan; "Vallahi seni öldürmeğe götürüyor" dedi. İsmâil (a.s.); "Hiç babanın oğlunu öldürdüğünü gördün mü?" dedi. Şeytanın "Öyle zannederim ki, Allah emretmiştir" demesi üzerine, İsmâil (a.s.); "O emretti ise, cân-ı gönülden râzıyım" dedi. Şeytan ondan da yüz bulamayınca, Hazreti İbrâhim'in yanına yaklaştı ve; "Ey İbrâhim, sen yanlış hareket ediyorsun. Şeytan sana vesvese verdi. Sakın oğlunu boğazlama, sonra pişman olursun. Ama fayda etmez" dedi. İbrâhim aleyhisselâm onun şeytan olduğunu anladı ve; "Vallahi bu Hak teâlânın emridir ve sen şeytansın, İbrâhim'e ve akrabasına zarar yapamazsın" buyurdu. Bunun üzerine şeytan rezîl olup döndü. İbrâhim aleyhisselâm ile oğlu, nihâyet Büseyr dağına geldiler. Hazreti İbrâhim oğluna dönüp; "Ey oğlum! Rü'yâmda seni kurban etmem emredildi.

Buna ne dersin?" diye sordu. Oğlu İsmâil; "Babacağım, ne türlü emir almış isen onu yap. Allahü teâlânın izni ile benim sabredenlerden olduğumu göreceksin. Ey babam! Senin rızândan başka muradım yoktur. Senin gibi babanın hakkını ödemek, saadetimin sermâyesidir. Kaldı ki, bu işte Allahü teâlânın rızâsı ve emri vardır. Eğer izin verirsen, birkaç vasıyyetim vardır. Onu size söyliyeyim" dedi. İbrâhim aleyhisselâm; "Söyle, ey saâdetli oğlum" dedi. İsmâil aleyhisselâm dedi ki: "Birincisi; bu ip ile elimi ve ayağımı kuvvetlice bağla ki, can acısı ile bir kusur işlemiyeyim. İkincisi; mübârek eteğini kaldır ki, kanımdan sıçramasın. Üçüncüsü; bıçağı iyi bile ki, can vermek kolay olsun ve senin işin iyi görülsün. Dördüncüsü; bıçağı vururken yüzüme bakma ki, babalık şefkatiyle emri geciktirmiyesin. Beşincisi; gömleğimi çıkarıp boğazla ki, kan bulaşmasın. Sonra o gömleği anneme götür. Benden selâm söyle. Benim kokumu bu gömlekten alsın, ağlamasın, teselli olsun. Benim için çok elem çekmesin. Ona de ki, oğlun sana şefaatçi olarak Allahü teâlâya gitti. Kıyâmet gününde cenâb-ı Haktan seni diler. Başka birşey istemez. Ümîd edilir ki, Hak teâlâ red eylemez. Altıncı vasıyyetim; her nerede benim yaşımda bir çocuk görürsen beni hatırla." Hazreti İbrâhim (a.s.), oğlunun yürek parçalayan bu sözlerini dinledi. Mübârek gözlerinden yaşlar boşandı. Çok ağladı ve; "Yâ Rabbî! Bana bu hâlimden dolayı rahmet et, acı. Eğer günahım sebebiyle bana acımıyorsan, bu temiz ma'sûma acı" dedi. Sonra İsmâil aleyhisselâm günahsız ellerini kaldırıp; "Yâ Rabbî! Bu belâ için bana sabır ver" diye niyazda bulunduktan sonra, babasına dönüp; "Ey babam! Görüyor musun? Gök kapıları açılmış, ba'zı melekler bize bakıp hayretlerinden cenâb-ı Hakka secde etmişler. Ba'zıları da Hak teâlâya münâcaat edip; "Yâ Rabbi! Bir peygamber bir peygambere bıçak çekmiş, başı ucunda duruyor. Senin rızânı gözetmek için onu boğazlamak istiyor. Sen onlara merhamet eyle diyorlar" dedi.

Daha sonra İbrâhim aleyhisselâm oğlunu güzelce bağladı. Yüzükoyun yatırıp, boğazını tuttu ve; "Yâ Rabbî! Bu benim oğlum, gözümün nûru, gönlümün sürûrudur. Kurban etmemi

emrettin. Şu anda emrini yapmak için hâlis niyetle geldim. Kurban etmeğe hazırım. Sana hamd ve sena ederim. Yâ Rabbî! Bu kıymetli yavrumu kurban etmekte bana sabır ver" deyip, bıçağı oğlunun boynuna yaklaştırdı ve; "Ey yavrum! Kıyâmete kadar sana vedâ olsun. Tekrar görüşmek kıyâmet günü olur" dedi. Bu arada İsmâil aleyhisselâm; "Ey babacığım! Acele et. Rabbimizin emrini çabuk yerine getir. Emîr yapmakta geciktiğimiz için Rabbimizin bizi azarlamasından korkuyorum. Ey babam! Elimi ayağımı çöz, melekler, kendi isteğimle kurban olduğumu görsünler ve Halîlinin oğlu, Allahü teâlânın işinden râzıdır desinler" dedi. İbrâhim aleyhisselâm, oğlunun sevgisini kalbinden çıkardı. Hak teâlânın ismini zikrederek bütün gücüyle bıçağı oğlunun boynuna sürdü. O anda Hak teâlâ, Cebrâil'e emr ederek; "Yetiş bıçağı çevir" buyurdu. O da Sidret-ül-Müntehâ'dan bir anda gelip, bıçağı ters çevirdi. Bıçak kesmedi. Bir daha sürdü, yine kesmedi. Ne kadar uğraştı ise kâr etmedi, İsmâil aleyhisselâm; "Ey babam! Ne kadar şefkatlisin ki, bıçağı kuvvetli vuramıyorsun. Yüzüme bakma ki, hizmette kusur etmeyesin" dedi. Hazreti İbrâhim bıçağı tekrar biledi ve oğlunun boğazına kuvvetlice sürdü. Yine kesmedi. O anda Allahü teâlâdan şu nidâ geldi: "Yâ İbrâhim! Elbette sen rü'yânı tasdîk ettin. Sana düşen vazîfeyi tam olarak yaptın. Şimdi bana münâsib olan lütuf ve keremimi gör. Başını kaldırıp dağa bak!" Hazreti İbrâhim dağa baktı. Bir koç gördü. Kırk yıl Cennette otlamış idi. Cenâb-ı Hak; "Bu, senin oğluna fedadır" buyurdu. Hazreti İbrâhim koçu yakalayıp kurban ederken; "La ilahe illallahü vallahü ekber" dedi. İsmâil aleyhisselâm gözlerini açıp! "Allahü ekber ve lillâhil hamd" dedi. İbrâhim aleyhisselâmın koçu kurban ettiği yerin, Minâ olduğu rivâyet edilir."

Lût aleyhisselâm ve kavminin kıssası: Lût aleyhisselâm Sedum'a yerleştikten sonra, Allahü teâlâ onu kavmine peygamber olarak göndermişti. Lût kavmi ahlâken çok düşük, fuhuş ve her türlü kötülükte ileri gitmiş, küfür ehli ve Allahü teâlâya âsî bir topluluk idi. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde bu kavmi kötülemiştir. Bu kavmin insanları arasında livâta çok yaygınlaşmıştı. O mahalden geçen yolcuların bile ırzlarına tecâvüz ediyorlardı. Lût aleyhisselâm, kavmini îmâna çağırdı ve yaptıkları bu hayâsızlıktan vazgeçmelerini bildirdi. Eğer tövbe etmezlerse, acı bir azâba düşeceklerini onlara söyledi. Kavmi, Lût aleyhisselâmı dinlemedi ve onu küçümsiyerek; "Haydi, şayet söylediklerin doğru ise, Allahın azâbının nasıl olacağını bize göster" diyerek onunla alay ettiler. Hazreti Lût (a.s.) çaresiz kalarak Allahü teâlâya bu kavme azâb etmesi için niyazda bulundu. Hak teâlâ Peygamberinin duâsını kabûl ederek, Cebrâil aleyhisselâm ile birlikte iki meleği Lût aleyhisselâma gönderdi. Bunlardan biri Mikâil, diğeri İsrâfil aleyhisselâm idi. Bu üç melek, erkek insan kılığında yaya olarak Lût aleyhisselâmın evine geldiler. Kapıda Hazreti Lût'un kızı ile karşılaştılar ve ona; "Ey komşu kızı! Size misâfir olarak girelim mi?" dediler. Kız; "Evet, fakat babamı içeriden getirene kadar olduğunuz yerde durunuz" dedi. Zîrâ kız, bu güzel yüzlü misâfirlere kendi kavminin zarar vereceğinden korkmuştu, içeri girip babasına haber vererek; "Ey babam! Bize güzel yüzlü gençler misâfir olmak istiyor, sen onlara yetiş. Bu kavim onları yakalayıp zarar vermesinler" dedi. Kavmi, Hazreti Lût'a evine erkek misâfir almasını yasakladığı için, bu misâfirleri gizlice evine aldı. Bu misâfirlerden sâdece ev halkının haberi vardı. Fakat, Hazreti Lût'un hanımı gizlice evden çıkıp, kavmine; "Evimize öyle güzel yüzlü ve güzel kokulu misâfirler geldi ki, bunlar gibisini ömrümde hiç görmedim" diyerek, evinde bulunan misâfirleri haber verdi. Kavmi derhal Hazreti Lût'un evine geldiler. Hazreti Lût; "Ey kavmim! Allahü teâlâdan korkun. Misâfirlerimin önünde beni rezîl rüsvâ etmeyin, içinizde aklı başında hiç bir kimse yok mu?" dedi. "Biz sana misâfir kabûl etmeyi yasaklamadık mı?" dediler. Bunun üzerine Hazreti Lût (a.s.); "Keşke size karşı gücüm ve kuvvetim yeterli olsaydı, muhkem bir kaleye sığınabilseydim" diyerek kapısını kapattı. Fakat dışarıdakiler kapıyı o kadar zorladılar ki, Hazreti Lût kapıyı Cebrâil'in işâretiyle açtı. Cebrâil aleyhisselâm cenâb-ı Hakdan izin alarak kanadını

şiddetle açar açmaz, içeri girenlerin gözleri tamamen kör oldu. İçeri girenler birbirlerini çiğneyerek, feryâd ettiler ve "Lût'un evini dünyânın en güçlü sihirbazları istilâ etmiş" diyerek bağırıştılar. "(Hazreti Lût'un misâfirleri) **şöyle dediler: "Ey Lût! Gerçekten biz Rabbinin elçileriyiz, onlar asla sana dokunamazlar. Hemen gecenin bir vaktinde ev halkınla çık git ve içinizden hiçbiri geri kalmasın, ancak hanımın müstesna. Çünkü kavmine isâbet edecek azap, ona da gelecektir. Onların helak zamanı sabah vaktidir. Sabah, yakın değil mi?"** (Hûd-81). Hak teâlâ, Hazreti Lût (a.s.) ile ev halkını Şam ülkesine doğru yola çıkardı.

Anlatıldığına göre; sabah olunca, Cebrâil aleyhisselâm kanadını açıp onların bulundukları beş köyün altına sokarak, köyde ne kadar canlı ve cansız varsa göklere doğru kaldırdı. Bu köyleri öyle yükseğe kaldırdı ki, gök ehli, köylerin horoz ve köpek seslerini işittiler. Sonra bunları ters çevirip, yere çarptı. Bu işten sonra sağ kalanların üstüne taş yağmuru gönderilerek, köylerde olmıyanlar da yok edildi. Bu sırada gürültüyü işiten ve sarsıntıyı duyan Hazreti Lût'un karısı; "Eyvahlar olsun, kavmime yazık oldu" diyerek kaçmaya başladı. Başına bir taş isâbet ederek, o da helak olanlar arasına katıldı.

Bir rivâyete göre, bu köylerde yaklaşık dörtyüzbin kişi yaşamakta idi. Helak edilen bu beş köyün isimleri şunlardır: Sedûm, Sab'a, Umra, Duma ve Sa'va. Bunların en büyüğü Sedûm köyü idi."

Eyyûb aleyhisselâmın kıssası: "Bu Peygamber, Rum diyarına gönderilmişti. Hazreti Eyyûb'un annesi Lût aleyhisselâmın, babası Ya'kûb aleyhisselâmın soyundandır. Hazreti Eyyûb, müslümanların arasını bulmak, Allahü teâlânın bir olduğunu bildirmek ve herkese iyilik dilemekle vazîfelendirilmişti. Kendisinin bir şeye ihtiyâcı olunca, önce secdeye kapanır, sonra da Allahü teâlâdan isteğini dilerdi.

Eyyûb aleyhisselâmın başına gelen her türlü belâ, mel'ûn İblîs'in yüzünden olmuştur. Eyyûb aleyhisselâm, Allahü teâlâyı andığı zaman, göklerde bulunan meleklerin ona salât ve selâmla cevap verdiğini duyan şeytan, onu kıskanıp îmânını bozmak için Hak teâlâya yalvardı. Cenâb-ı Hak, Hazreti Eyyûb'u imtihan etmek için mel'ûn şeytana izin verdi. Şeytan bunun üzerine kendi toplumunun ileri gelenlerini toplayarak Hazreti Eyyûb'e sataşmaya başladı. Eyyûb aleyhisselâmın Şam civarında Beseniyye denilen yerde verimli ve geniş bir tarlası vardı. Bu yerde bin koyun, çobanları başında olduğu hâlde otlardı. Ayrıca üçbin dönümlük verimli bir toprağında da beşyüz köle çalışırdı. Şeytan, Hazreti Eyyûb'un malına musallat olup, malını ve mülkünün tamâmını yok etti. Buna rağmen Hazreti Eyyûb, bu âfet karşısında hiç bir şikâyette bulunmayarak, Allahü teâlâya hamd ve şükürde bulundu. Allahü teâlâya yaptığı ibâdetlerde ve O'na bağlılığında bir adım dahî gerilemedi. Zîrâ cenâb-ı Hak, Hazreti Eyyûb'e verdiği belâlarla birlikte, ona bu türlü belâlara ve musibetlere katlanacak sabrı da vermişti. Şeytan onda bu sabrı görünce, Eyyûb aleyhisselâmın çocuklarına sataşmak için Allahü teâlâdan izin istedi. Allahü teâlâ şeytana bu izni verince, o da Hazreti Eyyûb'un çocuklarını helak etti. Fakat Hazreti Eyyûb sabr etti. Şeytan, bir türlü Hazreti Eyyûb'un bedenine, aklına ve kalbine girmek ve ona sataşmak imkânı bulamadı. Şeytan daha sonra yaralı bereli bir insan kılığında Hazreti Eyyûb'un yanına gelerek, başına gelenleri ve derdini anlattı. Hazreti Eyyûb şekil değiştirmiş olan şeytanın bu hâline acıdı, kalbi yumuşayarak ağlamaya başladı. Üzüntüsünden yerden bir avuç toprak alarak başına döktü. Şeytan onun bu davranışından hoşnut oldu. Biraz sonra Hazreti Eyyûb bu yaptığından pişmanlık duyarak tövbe ve istiğfarda bulundu. Yanında bulunan koruyucu melekleri, şeytandan önce Hazreti Eyyûb'un tövbesini Allahü teâlâya bildirmek üzere yükseldiler.

Şeytan, Eyyûb aleyhisselâmın cenâb-ı Hakka karşı yaptığı ibâdetlerinde gerilemediğini ve belâlara karşı gösterdiği sabrı görünce, Hak teâlâdan Hazreti Eyyûb'un bedenine musallat olmak için izin istedi. Allahü teâlâ, kalbi, dili ve aklı hâriç olmak üzere, İblîs'e, Eyyûb aleyhisselâmın bedenine musallat olmaya izin verince, şeytan Hazreti Eyyûb'un yanına gitti. Onu Allahü teâlâya secde ederken bulunca, bütün gücüyle burnuna öyle bir üfledi ki, Hazreti Eyyûb'un bedeni yanmaya ve etleri dökülmeye başladı, bedenini kurt ve böcekler sardı. Bu kurtların birisi yere düşünce, mel'ûn şeytan onu tekrar Hazreti Eyyûb'un üstüne koyarak kurda; "Allahın verdiği rızkı yemeğe bakmalısın" derdi.

Eyyûb aleyhisselâm böylece cüzzam hastalığına düçâr olup, vücûdunda iri iri kabarcıklar çıkmaya başladı. Bu kabarcıklar patlayıp cerahatli akıntılar vücûdunu sardı, öyle oldu ki, bu cerahatlerin kokusundan kimse yanına yaklaşamazdı. Bu yüzden köy halkı onu, hanımı hâriç yanına herhangi bir kimse yaklaşmamak üzere, köyün dışında bir yere çıkardılar. Eyyûb aleyhisselâm orada yedi sene yalnız başına kaldı. Allahü teâlâdan başka ona yardımcı bir kimse bulunmazdı.

Hazreti Eyyûb'un üzerine çöken bu belâ ve musibetler artınca, hanımı ona; "Sen, Allahü teâlâdan sana şifâ ihsân etmesini dile" dedi. Bunun üzerine Hazreti Eyyûb hanımına; "Biz, yetmiş sene rahat ve ni'metler içinde yaşadık. Şimdi de bir o kadar belâ ve musibetlere katlanalım. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ bana şifâ verir de sıhhatime kavuşursam, sana yüz sopa vuracağım" dedi.

Başka bir rivâyete göre: İblîs Eyyûb aleyhisselâmın hanımına görünerek; "Size ne kadar belâ ve musibet düştü?" diye sorunca, Hazreti Eyyûb'un hanımı; "Allahü teâlânın takdîr ettiği kadar belâ ve musibete düçâr oluruz" dedi. Şeytan ona; "Benimle gel. Bu da Allahü teâlânın takdîridir" diyerek, onu, onların elinden çıkan malların bulunduğu vadiye götürdü. Onları göstererek; "Bana secde edersen, bunları size geri vereceğim" dedi. Hazreti Eyyûb'un hanımı şeytana; "Benim beyim var. Ancak ondan emir alırım" dedi. Daha sonra Hazreti Eyyûb'un yanına gelerek durumu ona anlattı. Hazreti Eyyûb hanımına; "Bu teklifi yapanın şeytan olduğunu anlamadın mı? Şayet ben şifâya kavuşursam, sana yüz sopa vuracağım" diyerek hanımını yanından uzaklaştırdı ve ona şöyle dedi: "Senin getirdiğin yiyecek ve içecek bana haram olsun. Yiyecek olarak ne getirirsen getir, bir lokma almayacağım. Benden uzaklaş, seni görmek istemiyorum". Bunun üzerine hanımı onu terk ederek, oradan uzaklaştı. Hazreti Eyyûb aleyhisselâm hanımını yanından uzaklaştırıp, kendisine yemek getirecek bir kimse bulamayınca secdeye kapanıp, Allahü teâlâya şöyle duâ etti: **"Ey Rabbim! Bana gerçekten hastalık isâbet etti. Sen merhamet edenlerin en merhametlisisin"** (Enbiyâ-83). Bunun üzerine Allahü teâlâ meâlen; **"Ayağınla yere vur. İşte hem yıkanacak, hem içecek serin bir su!..** (Yıkan ve iç, yorgunluğun ve hastalığın geçsin)**"** (Sâd-42) buyurdu.

Hanımı Hazreti Eyyûb tarafından kovulduktan sonra, kendi kendine; "Ben onu neden yalnız bıraktım? Şimdi ona kim bakacak, açlıktan ölebilir. Onu canavarlar yerse ne yaparım?" diye düşünerek, kocasının yanına geri döndü. Oraya varınca, şifâ bulmuş, afiyette bir kişi görünce, şaşkın şaşkın ona; "Ey Allahın kulu! Burada hastalıktan bitkin düşmüş bir kişi vardı. Onu gördün mü?" diye sordu. Hazreti Eyyûb hanımına; "Onu görürsen tanıyabilir misin?" diye sorunca, hanımı; "Evet" cevâbını verdi. Hazreti Eyyûb; "İşte o zât benim" deyince, hanımı onu tanıdı. Derhal kocasının boynuna sarıldı. Bu kucaklaşma bir hayli uzun sürdü. Hazreti Eyyûb'ün mal ve çocukları eksiksiz olarak kendisine geri verilinceye kadar, hanımı Hazreti Eyyûb'ün boynundan ellerini çözmedi. Eyyûb aleyhisselâm, üzerinden dert ve belâlar kaldırıldıktan sonra yetmiş sene

daha yaşamıştır. Kendisine şifâ verilince, Allahü teâlâ, üzerinde yüz hurma tanesi olan bir dal ile hanımına vurarak yemînini yerine getirmesini emretti. O da söylenileni yaparak, Allahü teâlânın emrini ve yemînini yerine getirmiş" oldu."

Yûsuf aleyhisselâm kıssası: "Hazreti Ya'kûb'un, Yûsuf isminde bir oğlu vardı. Bakılıp yetiştirilmesi için kız kardeşinin yanına vermişti. Bu hanım, Yûsuf'u çok sevmişti. Onu gözü önünden ayırmaz olmuştu. Hazreti Ya'kûb, kız kardeşine; "Ey kardeşim! Yûsuf'u artık bana teslim et. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, onun benden biraz uzak kalmasına dayanamıyorum" dedi. Kız kardeşi, ona; "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben de ondan bir an uzak kalamıyorum" dedi. Kız kardeşi, babasının Yûsuf'u almaya niyetli olduğunu görünce, çocuğu vermemek için, babasının kuşağını alarak Yûsuf'a sardı ve Yûsuf'u evin bir köşesinde sakladı. Sonra ev halkına; "Babamın kuşağı kayboldu. Kimin aldığını araştıralım" dedi. Ev aranınca, kuşak Yûsuf'un beline bağlı olarak bulundu. Âdetlerine göre, evinden bir şey çalınan kimse, hırsızı bulunca, hırsız üzerinde hak sahibi olup, bulana müdâhale edilemezdi. Bu âdete dayanarak, Hazreti Ya'kûb'un kız kardeşi, Yûsuf'u ölünceye kadar yanında tuttu. Kızkardeşi vefât edince, Hazreti Ya'kûb oğlunu yanına aldı.

Ya'kûb aleyhisselâm, oğulları arasında en çok Yûsuf'u severdi. Bu yüzden diğer kardeşleri onu çok kıskanırlardı. Hazreti Yûsuf, bir gece rü'yâsında, onbir yıldızın, güneş ve ayın kendisine secde ettiğini görür. Rü'yâsını babasına anlatır. Yûsuf o zaman oniki yaşında idi. Babası ona; **"Yavrum, rü'yânı kardeşlerine anlatma. Sonra sana bir tuzak kurarlar. Çünkü şeytan insana açık bir düşmandır"** (Yûsuf-5) dedikten sonra, rü'yâsını yorumlayarak; **"İşte bu rü'yân delâlet ettiği gibi, Rabbin seni seçecek ve sana rü'yâ ta'birini öğretecektir"** (Yûsuf-6) dedi. Bu sırada Hazreti Ya'kûb'un hanımı, Yûsuf'un babasına rü'yâsını anlattığını ve babasının da bu rü'yâyı ne türlü ta'bir ettiğini duydu. Hazreti Ya'kûb hanımına; "Yûsuf'un anlattıklarını gizli tut ve kardeşlerine anlatma" diye ikâzda bulundu. Hanımı ona karşı peki dedi, fakat çocukları hayvan otlatmaktan geri dönünce onlara anlattı. Yûsuf'a karşı kin ve kıskançlıkları artan kardeşleri, annelerine rü'yâyı şöyle ta'bir ederler; "Babamız güneş, ay ise sensin. Onbir yıldız ise bizleriz." Kendi aralarında anlaşarak, Yûsuf ile babasının arasını açmaya çalışırlar. **"Kardeşleri aralarında şöyle demişlerdi: Yûsuf ve kardeşi** (Bünyamin), **babamıza bizden daha sevgilidir. Hâlbuki, biz kuvvetli bir topluluğuz. Doğrusu babamız açıkça yanılmaktadır,** (içlerinden biri dedi ki) **Yûsuf'u öldürün, yâhud onu uzak bir yere atın ki, babanızın sevgisi, yalnız size kalsın ve ondan sonra tövbe edip sâlih bir kavim olasınız"** (Yûsuf: 8-9) Kardeşler arasında en akıllı ve faziletlisi olan Yahûda şöyle dedi: **"Yûsuf'u öldürmeyin de, bir kuyu dibine bırakın ki, bir yolcu kâfilesi onu kayıp mal olarak alsın. Eğer yapacaksanız böyle yapın"** (Yûsuf-10). Böylece Yûsuf'u öldürmeyeceklerine dâir kardeşlerinden söz alır.

Sonra Yûsuf'la oyun oynamak üzere hep birlikte kıra çıkmağa karar vererek babalarının yanına gittiler. Babaları çocuklarına; "Ne sebeple geldiniz? Bir ihtiyâcınız mı var?" diye sordu. Çocuklar babalarına şöyle dediler; **"Ey babamız, sen bize Yûsuf'u neden emniyet etmiyorsun? Biz onun için hayır isteyicileriz. Yarın onu bizimle beraber** (kırlara) **gönder de gezsin oynasın, muhakkak biz onun koruyucularıyız. Babaları dedi ki; "Onu götürmeniz, cidden beni endişeye düşürür. Siz kendisinden habersiz iken** (oyuna dalmışken) **onu kurt yemesinden korkarım."** (Yûsuf: 11-13).

Ya'kûb aleyhisselâmın şüphelenmesinin sebebi, bir gece gördüğü rü'yâ idi. Rü'yâsında Yûsuf'u, etrâfında onu yemek için bekleyen on kurt ile dağ başında gördü. Bu kurtlardan birinin

Yûsuf'u korumaya çalıştığını, yer yarılarak Yûsuf'un içine düştüğünü, ancak üç gün sonra çıktığını, içlerinden birinin de, Yûsuf için korktuğunu görmüştü. Çocuklar babalarına; **"Vallahi biz kuvvetli bir topluluk iken onu kurt yerse, biz o hâlde çok ziyan ederiz dediler"** (Yûsuf-14). Ya'kûb aleyhisselâm onların bu sözlerine güvenmiş, onlara inanmıştı. Bu arada Yûsuf da söze karışarak, babasına; "Babacığım, beni de onlarla gönder" dedi. Babası Yûsuf'a; "Gitmek istiyor musun?" diye sorunca, Yûsuf "Evet" cevâbını verdi. Bunun üzerine babası gitmesine izin verdi. Yûsuf da onlarla birlikte yola çıktı. Çayıra vardıkları zaman, kardeşler aralarında kavga çıkararak, Yûsuf'u ölesiye dövdüler. Büyük kardeşleri Yahûda onlara; "Hani bana öldürmeyeceğinize dâir söz vermiştiniz" diyerek, Yûsuf'u öldürmelerine mâni oldu. Daha sonra onlar Yûsuf'un üzerindeki gömleği alıp, bağlıyarak bir kuyuya attılar. Yûsuf, kuyunun içinde bulunan bir kayanın üstüne çıkıp oturdu. Kardeşleri yukarıdan onun ölüp ölmediğini anlamak için aşağıya bağırdılar. Yûsuf onlara cevap verince, yukarıdan ona, öldürmek için taş atmaya başladılar. Bu sırada yine Yahûda onlara mâni oldu. Sonra Allahü teâlâ Yûsuf'a meâlen şöyle vahy gönderdi: **"Muhakkak sen onlara, hiç farkında değillerken bu işlerini haber vereceksin"** (Yûsuf-15).

Kardeşleri Yûsuf'u kuyuya attıktan sonra, yatsı vakti ağlıyarak babalarının yanına geldiler ve babalarına; **"Ey babamız, biz gittik koşu yapıyorduk. Yûsuf'u da eşyamızın yanında bırakmıştık. Bir de gördük ki, onu kurt yemiş. Şimdi biz sana ne kadar doğru söylesek de, sen bize inanmazsın, dediler. Babaları onlara, hayır, nefsleriniz sizi aldatmış, böyle bir işe sürüklemiş. Artık benim işim güzel bir sabırdır. Söylediklerinize karşı da, yardımına sığınılacak ancak Allahtır, dedi"** (Yûsuf: 17-18). Daha sonra Ya'kûb aleyhisselâm, çocuklarından Yûsuf'un gömleğini göstermelerini istedi. Çocukları ona Yûsuf'un gömleğini gösterdiler. Hazreti Ya'kûb onlara; "Hayret, ben bunun gibi bir kurt görmedim. Oğlumu parçalayıp yesin de, gömleğine hiçbir şey olmasın" diyerek düşüp bayıldı. Kendine gelince uzun süre ağladı.

Yûsuf (a.s.) üç gün kuyuda kaldı, içlerinden biri Yûsuf'a yemek götürdüğü gün, onun, bir kervandakiler tarafından kurtarıldığını gördü. Kervandakilere; "Bu, bizim kölemiz idi, kaçtı" dedi ve Yûsuf'u onlara çok ucuz fiyata sattı. Yûsuf o zaman onsekiz yaşında idi. Kervandakiler onu Mısır'a götürüp, sultânın mâliye vekîli Azîz'e sattılar. Azîz hanımına şöyle dedi: **"Bunun yerini iyi yap, kendisine güzel bak, umulur ki bize bir faydası dokunur veya onu evlâd ediniriz"** (Yûsuf-21). Vekîlin hanımı genç ve güzel olup ismi Zeliha idi. Bir zaman sonra Zeliha Yûsuf'a âşık oldu. Birgün Yûsuf'u yanına da'vet etti. Bu esnada evin bütün kapılarını kilitledi, ikisi başbaşa kalınca, Yûsuf'u kendine çağırdı. Yûsuf ona; **"Allaha sığınırım. Doğrusu o** (kocan) **efendimdir. Bana güzel bakmıştır. Gerçek budur ki, zâlimler** (zinâ yapanlar) **kurtulamazlar"** (Yûsuf-23) dedi.

Zeliha, Yûsuf'u kendine çekmek istiyerek, onun güzelliğinden şöyle söz etti: "Ey Yûsuf! Gözlerin ne güzeldir." Yûsuf ona; "Gözlerim, vücûdumda ilk türeyen nesnedir" deyince, Zeliha ona yine; "Ey Yûsuf! Gözlerin ne güzeldir!" dedi. Yûsuf ona; "Bedenimden ilk akıp gidecek olan nesnedir" dedi. Zeliha; "Ey Yûsuf! Yüzün ne güzeldir" deyince, o; "O, benden çok toprağın malıdır" cevâbını verdi. Zeliha, Yûsuf'a öyle dil döktü ki, Yûsuf artık dayanamaz hâle geldi. Tam Zeliha'ya yaklaşacağı sırada ilâhî ihtârı gördü. Bu durum, Kur'ân-ı kerîmin Yûsuf sûresinin yirmidördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kadın, gerçekten ona niyetlenmiş ve o da kadına niyetlenmişti. Eğer Yûsuf, Rabbinin burhanını** (ilâhî ihtarını) **görmemiş olsaydı,**

olacak olan olurdu, işte biz, ondan fenâlığı ve fuhşu gidermek için böyle yaparız. Çünkü o, bizim ihlâslı kullarımızdandır" buyuruluyor.

Yûsuf (a.s.) ilâhî ihtârı görünce, kalkıp kaçmak istedi. Kadın ise onu kovaladı. Kapıdan çıkacağı sırada, Zeliha Yûsuf'a yetişerek gömleğini arkasından yakalayıp çekince, gömlek yırtıldı. Yûsuf sûresinin yirmibeşinci âyet-i kerîmesinde buyurulduğu gibi; **"Kapının yanında, hanımın efendisine rastgeldiler.** (Hanım efendisine) **dedi ki: Senin hanımına fenâlık yapmak istiyenin cezası, ancak zindana atılmak veya acıklı bir azaptır** (onu dövmektir)**."**. Yûsuf bu iftirayı kabûl etmemek için; "O, benim nefsime yaklaşmak istedi" dedi. Yûsuf efendisine, hanımının kötü maksadından kaçtığını, fakat onun kendisini yakalayıp gömleğini yırttığını anlattı. O sırada vekîlin yanında bulunan akrabası; "Durum ortada, Yûsuf'un gömleği önden yırtılmış ise, hanımın gerçeği söylüyor. Yok gömlek arkadan yırtılmış ise, Yûsuf gerçeği söylüyor" dedi. Gömlek getirildiğinde, arkadan yırtılmış olduğunu gördüler. Bunun üzerine vekîl; **"Bu söylediğin sözler sizin hîlenizdir. Gerçekten siz kadınların hilesi çok büyüktür"** (Yûsuf-28) dedi. Vekîl Yûsuf'a; "Olanları unut ve bu olay hakkında kimseye birşey söyleme" dedikten sonra, hanımına da; **"Sen de günâhına Allahtan mağfiret dile, doğrusu sen büyük günahkâr oldun" dedi.** (Yûsuf-29).

Fakat bu olay çevrede hemen duyuldu. Saray kadınları vekîlin hanımı ile Yûsuf'u dillerine doladılar. Zeliha bu dedikoduyu duyunca, dayalı-döşeli bir sofra hazırlıyarak, saray kadınlarını evine da'vet etti. Kadınlar tam portakal soyacakları zaman, Zeliha Yûsuf'un odaya girmesini emretti. Yûsuf içeriye girince, kadınlar Yûsuf'un güzelliğini seyretmeye daldılar ve portakal yerine ellerini kestiler ve; **"Bu bir insan değildir. Bu, ancak kerîm bir melektir"** dediler. (Yûsuf-31). Zeliha misâfirlerine; "Benim hakkımda dedikodu yaptınız" dedi. Kadınlar Yûsuf'u gördüklerinde, akılları başlarından gittiği için, hatâlarını anladılar ve Zeliha'ya hak verdiler. Bunun üzerine Zeliha; **"İşte, kendisi hakkında beni ayıplamış olduğunuz kişi budur. Yemîn ederim ki, ben onun nefsine yaklaşmak istedim de, o, iffet göstererek sakındı. Yine yemîn ederim ki, eğer emrimi yerine getirmezse, muhakkak zindana atılacak ve elbette zelîllerden olacaktır"** dedi. (Yûsuf-32). Yûsuf, Allahü teâlâya karşı zelle işlemiş olduğundan, ceza olarak nefsine zindanı seçer ve şöyle duâ eder **"Ey Rabbim! Bunların beni yapmaya çağırdığı işi yapmaktan, zindan bana daha sevimlidir. Eğer bu kadınların hilesini benden gidermezsen, ben onlara meylederim ve câhillerden olurum." Bunun üzerine Rabbi, duâsını kabûl etti de, kadınların tuzaklarını kendisinden savdı. Çünkü Allah, söylenenleri işitir, yapılanları tamamen bilir"** (Yûsuf: 33-34).

Vekîl, Yûsuf'un gömleğinin yırtıldığını, yüzünün tırmalandığını, Yûsuf'un şehâdetini ve misâfirlerin onu görünce ellerini kestiklerini görünce onu serbest bırakmağa karar vermişti. Fakat Zeliha, Yûsuf hakkında efendisine; "Bu köle, insanlar arasında haysiyet kırıcı bir olaya sebebiyet verdi. Namusumla oynadı, beni rezîl ve rüsvâ etti. Sözde beni elde ettiğini yaydı" iddiasında bulunarak, onun zindana atılmasına sebeb oldu. Yûsuf'la birlikte zindana Fir'avn'ın iki dostu da atılmıştı. Bu gençlerden biri Fir'avn'ın yemeğini hazırlar, diğeri ise içeceklerini getirirdi. Bu iki genç, efendilerini zehirlemeye çalıştıkları iddiasıyla zindana atılmışlardı. Bunlar bir gece rü'yâ gördüler. Rü'yâlarını Yûsuf'a anlattılar. **"Biri; "Ben rü'yâmda kendimi şarap olacak üzüm sıkıyor gördüm" dedi. Öteki de; "Ben, rü'yâmda kendimi, başımın üstünde bir ekmek götürüyorum ve kuşlar ondan yiyor gördüm" dedi"** (Yûsuf-36). Bunun üzerine Yûsuf onlara, Yûsuf sûresi otuzyedinci ve otuzdokuzuncu âyetlerinde bildirildiği gibi: **"Size rızık olarak verilecek bir yemek, daha size gelmeden önce, onun ne çeşit ve nasıl bir yemek**

olduğunu size haber verdim. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdendir. Çünkü ben, Allaha inanmıyan ve topyekûn âhıreti inkâr eden bir kavmin dînini terk ettim. Ey benim zindan arkadaşlarım! Ayrı ayrı birçok ilâhlar mı hayırlıdır, yoksa her şeye hâkim ve gâlib olan bir Allah mı?" dedi. Sonra Yûsuf bu iki hizmetkârın rü'yâlarını şöyle ta'bir etti: **"Biriniz efendisine** (eskiden olduğu gibi) **yine şarap içirecek. Diğeri ise asılacak, sonra kuşlar başından yiyecek"** (Yûsuf-41). Zindandan kurtulacak olana Yûsuf; "Beni efendinin yanında an. Benim hakkımda ona bilgi ver. Zîrâ ben, haksız yere zindana atıldım" dedi. Fakat o genç kurtulunca, Yûsuf'un söylediklerini unuttu. Bu arada Allahü teâlâ, Yûsuf'a vahy göndererek; "Ey Yûsuf! Benden başkasını mı kendine vekîl seçtin? Öyleyse zindan da kalma müddetini uzatacağım" buyurdu. Böylece Yûsuf, zindanda yedi sene kaldı. Fir'avn bir gece korkunç bir rü'yâ ile uyandı. Rü'yâsında yedi zayıf ineğin, yedi besili ineği yediğini ve yedi yeşil başağın da, diğer yedi kuru başağı sarmalayıp galip geldiğini gördü. Ülkesindeki bütün kâhinler ve sihirbazlar bu rü'yâyı ta'bir edemediler ve Fir'avn'a; **"Bu gördüklerin, karma karışık rü'yâlardır. Biz böyle karışık rü'yâların ta'birini bilmeyiz, dediler"** (Yûsuf-44). Bu sırada zindandaki **"O iki delikanlıdan idamdan kurtulanı, nice zaman sonra** (Yûsuf'u ve kendisine söylediklerini) **hatırladı ve; "Ben, size onun ta'birini haber veririm, hemen beni** (zindandaki Yûsuf'a) **gönderin"** dedi" (Yûsuf-45). Hizmetkâr, Fir'avn'ın emri ile zindana gönderildi. Rü'yâyı Yûsuf'a anlattı. Yûsuf hizmetkârın anlattığı rü'yâyı açıklıyarak şöyle dedi: **"Yedi sene âdetiniz üzere ziraat yapınız. Hasad ettiğiniz ekinleri** (bozulmamaları için) **başaklarında bırakın, ancak yiyeceğiniz az bir miktarı öğütün. Sonra bunun arkasından yedi kurak yıl gelecek, tohumluk için saklıyacağınız az bir miktar hâriç olmak üzere, önceden biriktirdiklerinizi yiyip götürecek. Sonra bunun arkasından da bir yıl gelecek ki, onda insanlar sıkıntıdan kurtarılıp bereketlendirilecekler ve o zaman** (üzüm, zeytin gibi mahsûllerini) **sıkacak ve** (süt hayvanlarını) **sağacaklar"** (Yûsuf: 47-49). Hizmetkâr Fir'avn'ın yanına dönerek, rü'yâsının ta'birini bildirdi. Fir'avn, Yûsuf'un verdiği haberlerin doğru olduğunu anladı ve adamlarına; **"Yûsuf'u bana getirin"** dedi. Yûsuf, kendisine gönderilen kişi ile zindandan çıkmadı ve ona; **"Efendine dön de, o ellerini kesen kadınların hâli neydi, kendisinden sor. Muhakkak ki benim Rabbim, onların hilelerini bilendir"** dedi. (Yûsuf-50). Elçi Fir'avn'ın yanına döndü ve Yûsuf'un söylediklerini ona bildirdi. Bunun üzerine Fir'avn, ellerini kesen bütün kadınları huzûruna çağırdı ve onlara, vaktiyle da'vet edildikleri yerde ellerinin kesilmesinin sebebini sordu. Onlar Fir'avn'a: **"Hâşâ, Allah için biz onun aleyhinde bir fenâlık bilmiyoruz.** (Fakat vekîlin hanımı, kölesi Yûsuf'tan muradına kavuşmak istediğini bize haber verdi)" dediler. Fir'avn, vekîlin hanımına gerçeği doğru olarak söylemesi için ısrar edince, Zeliha; **"Şimdi hak, meydana çıktı. Onun nefsine yalaşmak isteyen ben idim. O ise, hakîkaten sâdıklardandır"** dedi. (Yûsuf-51). Durum Yûsuf'a bildirilince, o şöyle dedi: **"Kadınlara gerçeği i'tirâf ettirişim şunun içindi; vekîl bilsin ki, hakîkaten ben ona gıyabında hainlik yapmadım ve muhakkak ki, Allah hâinlerin hilesini muvaffakiyete ulaştırmaz"** (Yûsuf-52). Bu sırada Cebrâil (a.s.) gelerek, Yûsuf'a; "O kadına karşı içinden bir istek duymadın mı?" diye sordu. Bunun üzerine Yûsuf; **"Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefs, gerçekten kötülüğü şiddetle emreder"** dedi. (Yûsuf-53). Yûsuf aleyhisselâmın suçsuz ve emniyetli bir kimse olduğunu anlayan Fir'avn adamlarına; **"Onu bana getirin, kendime onu has** (yardımcı) **edineyim, dedi"** (Yûsuf-54).. Yûsuf'u zindandan çıkarmak için bir hizmetçi gönderdi. Hizmetçi Yûsuf'u hapisten çıkardı. Hazreti Yûsuf, zindanda bulunanların kurtulmaları için duâ etti ve zindanın kapısına; "Burası, canlıların mezarı, kederlilerin evi, dostlukların deneme yeri, düşmanları sevindiren bir yerdir" diye bir yazı yazdı. Sonra temizlenip

giyindikten sonra, Fir'avn'ın huzûruna çıktı. Fir'avn ona; **"Sen bugün yanımızda mühim bir mevki sahibisin, emînsin"** dedi. (Yûsuf-54). Yûsuf aleyhisselâm Fir'avn'a; **"Beni Mısır'ın hazîneleri üzerine me'mûr et. Çünkü ben iyi korur ve iyi bilirim"** dedi. (Yûsuf-55). Fir'avn onu mâliye vekîline yardımcı ta'yin etti. Bir sene sonra mâliye vekîli ölünce, Yûsuf (a.s.) bu göreve getirildi, ölen mâliye vekîlinin hanımı Zeliha, Yûsuf ile Fir'avn tarafından evlendirildi. Yûsuf, Zeliha'ya; "Bu türlü evliliğimiz, önce yaptığın teşebbüsten daha hayırlı değil mi?" diye sordu. Zeliha ona; "Ey dost! Beni kınama. Çünkü o vakitler genç ve güzel bir kadındım. Allah seni çok güzel yarattığından, o vakitler nefsime yenilmiştim" dedi. Bu evlilikten iki oğlu ve Rahmet adında bir kızı oldu. Bolluk yıllarında çok zâhire toplandı. Kıtlık yıllarında her memleketten Mısır'a gelip, zâhire satın aldılar. Yûsuf aleyhisselâmın kardeşleri de, Ken'an ilinden Mısır'a erzak almaya geldiler. En küçükleri olan Bünyamin, Yûsuf'a çok benzerdi. Bu kardeşini babası göndermemişti. Yûsuf onlara; "Siz kimsiniz, casus olmayasınız?" dedi. Onlar, "Biz on erkek kardeşiz. Bir de sözü doğru, yaşlı bir babamız var. Biz, vaktiyle oniki kişi idik. Birgün kıra çıktık, kardeşimiz Yûsuf orada öldü. Bu kardeşimizi babamız çok severdi" dediler. Hazreti Yûsuf onlara; "Babanız ölen kardeşinizden sonra kimi çok sevdi?" diye sorunca, onlar; "Aramızda, ondan daha küçük olanı sevdi" dediler. Hazreti Yûsuf kardeşlerine; **"Eğer onu bana getirmezseniz, benim yanımda bir ölçek** (zâhire) **yok ve bana yaklaşmayın" dedi. Onlar; "Onu** (Bünyamini) **babasından istemeye çalışırız ve herhalde başarırız" dediler"** (Yûsuf: 60-61). Yûsuf aleyhisselâm hizmetçisine, kardeşlerinin verdiği zâhirenin bedelini, zâhirenin arasına koymasını söyledi. Kardeşleri memleketlerine varınca, durumu babalarına anlattılar ve Bünyamin'i de götüreceklerini söylediler. Babaları Ya'kûb (a.s.) onlara: **"Bundan önce, kardeşi Yûsuf'u size emniyet ettiğim gibi, hiç onu size emniyet eder miyim? Allah en hayırlı koruyucudur ve O, merhamet edenlerin en merhametlisidir" dedi. Nihâyet zâhire yüklerini açtıkları zaman, paralarını kendilerine iade edilmiş bulunca şöyle dediler: "Ey Babamız! Daha ne isteriz? İşte paramız da bize iade edilmiş, yine ailemize erzak getiririz, kardeşimizi de koruruz, hem bir deve yükü fazla zâhire alırız, şimdi bu aldığımız, pek az bir zâhiredir. Babaları; "Siz ölümle kuşatılmadıkça, muhakkak sûrette onu** (Bünyamin'i) **bana getireceğinize dâir Allahdan sağlam bir yemîni bana verişinize kadar, asla onu sizinle beraber göndermem" dedi. Onlar, babalarına te'minat verince, o şöyle dedi: "Allah söylediklerimiz üzerine vekîldir** (onları yerine getirir)" (Mısır'a hareket etmek üzere olan çocuklarına) Ya'kûb dedi ki: **"Ey yavrularım! Şehre bir kapıdan girmeyin de ayrı ayrı kapılardan girin** (size nazar değmesin). **Böyle olmakla beraber, Allahın hükmünden hiçbir şeyi sizden gideremem. Hüküm ancak Allahındır. Yalnız O'na tevekkül ettim ve tevekkül edenler de sâdece O'na dayanıp güvenmelidirler"** (Yûsuf: 64-67). Çocuklar babalarının öğüdü üzerine Mısır'a değişik kapılardan girdiler. Yûsuf aleyhisselâm onlara ziyâfet verdi. Çok ikram eyledi.

Bünyamin'e gizlice kendini tanıttı. Ona; "Seni göndermiyeceğim, üzülme" dedi. Bünyamin'in yüküne bir altın tas koydurdu. Kardeşler memleketlerine dönerlerken, arkalarından "Hırsız var" diye sesler geldi. Onlar: "Biz hırsız değiliz" dediler. Bunun üzerine onlara; "Sözünüz yalan ise size ne yapalım?" diye sordular. Onlar da; "Çalınan mal hangimizde çıkarsa onu tutun. Biz böyle yaparız" dediler. Altın tas Bünyamin'in yükünde bulundu. Bunu yakalamak, Mısır kanunlarında yok idi. Fakat kardeşleri daha önce böyle birinin tutulacağını bildirmişlerdi. Böylece Bünyamin'i ellerinden aldı. Onlar Hazreti Yûsuf'a; "Babamız ihtiyârdır. Bunu çok sever. Bunun yerine bizim birimizi al" dediler. Hazreti Yûsuf onlara: "Biz, sizin sözünüzle bunu tutukluyoruz. Başkasını alırsak zâlim oluruz" dedi. Kardeşleri, utanarak ve sıkılarak babalarının yanlarına

geldiler. Ya'kûb aleyhisselâm duruma çok üzüldü ve; "Bunda bir iş var! Mısır sultânı, bizim dînimizi ne bilir? Sabır güzel şeydir. Cenâb-ı Hak, beni çocuklarıma kavuşturabilir" buyurdu. Yûsuf, Yûsuf diye ağlamaktan, Hazreti Ya'kûb'un gözlerine perde geldi. Yûsuf kuyuya atılalı yirmibir yıl olmuştu. Kardeşleri ondan ümidi kesmişlerdi. Babası ise Allahü teâlâdan ümid kesmiyor ve onun küçük iken gördüğü rü'yâdan, kardeşlerinin ona boyun eğeceğini biliyordu. Hazreti Ya'kûb onlara; "Gidiniz, kardeşlerinizi arayınız! Allahdan ümid kesilmez" dedi. Mısır'a gittiler ve Hazreti Yûsuf'a; "Ey azîz! Biz fakiriz. Babamız ihtiyârdır. Bize lütuf ve ihsân et! Bize zâhire ver. Kardeşimizi de bağışla" deyip, yalvardılar. Hazreti Yûsuf gülerek onlara; "Yûsuf'a yaptığınızı unuttunuz mu?" diye sordu. Onlar; "Sen Yûsuf musun?" diye sorduklarında, o da; "Evet, ben Yûsuf'um. Bu da kardeşimdir. Cenâb-ı Hak bize ihsân etti. O, sabır edenleri mahrûm bırakmaz. Şu gömleğimi babamın gözlerine sürün ve hepsini buraya getirin" dedi. Onlar Mısır'dan gelirken, Ya'kûb aleyhisselâm; "Yûsuf'un kokusu geliyor" diyordu. Yanında bulunanlar ona; "Sen hâlâ, eski şaşkınlık üzeresin" dediler. Sonra, oğulları geldi. Hazreti Yûsuf'un gömleğini yüzüne koyunca gözleri açıldı. Hepsi birlikte Mısır'a gittiler. Yûsuf aleyhisselâm, Fir'avn ve ahâli ile onları uzaktan karşıladı. Onları saraya götürdü. Lâyık oldukları yere oturttu. Onlar da oğullarına kavuştukları için, derhal Allahü teâlâya secde-i şükür yaptılar. Onyedi sene sonra Ya'kûb aleyhisselâm vefât etti. Hazreti Yûsuf, babası vefât ettiği zaman ellialtı yaşında idi. Yüzon yaşında da Yûsuf aleyhisselâm vefât etti. Baba ve dedelerinin yanına gömülmesini vasıyyet ettiği için, Şam'a götürülüp babasının yanına defn edildi. Onu mâliye vekîli yapan Fir'avn daha önce vefât etti. Bundan sonra gelen fir'avnlar Benî-İsrâil'e kıymet vermediler."

Mûsâ aleyhisselâm kıssası: Mûsâ aleyhisselâm, Ya'kûb aleyhisselâmın soyundandır. Hazreti Yûsuf'dan sonra, Mısır'da İsrâiloğulları iyice çoğaldı. Bunlar, Hazreti Ya'kûb ve Hazreti Yûsuf'un bildirdikleri dîne inanıyorlar ve emirlerini yerine getiriyorlardı. Mısır'ın eski yerlisi Kıbtî kavmi ise, yıldızlara ve putlara taparlardı ve İsrâiloğullarına hakaret gözüyle bakar, başlarında bulunan fir'avnlar onları esîr gibi ağır işlerde kullanırdı. Onların çoğalmasından endişe ederlerdi. Benî-İsrâil, Kıbtî kavminin kötü muâmelelerinden ve fir'avnların ağır işlerinden bezmiş, usanmışlardı. Bu bakımdan, dedelerinin eski yurtları olan Ken'an diyarına gitmek isterlerdi. Fakat fir'avnlar onların Mısır'dan çıkmasına izin vermeyip, eziyetlerini arttırırlardı. Mısır'ın idâresini elinde bulunduran ve fir'avn denilen krallar, kendilerine mezar olarak, dağ gibi piramitler yaptırıyorlar ve bu piramitlerin yapımında binlerce insanı zorla çalıştırıyorlardı. Allahü teâlâyı inkâr edip, ilâhlık da'vâsında bulunuyorlardı. Bu zamanda falcılık, sihirbazlık meslek hâline getirilmiş ve ülkenin her tarafında kâhinler, sihirbazlar türemişti. Bu sırada Mısır halkının başında bulunan fir'avn, bir gece rü'yâsında Kudüs tarafından çıkan bir ateşin, Mısır'ın yerli halkı Kıbtileri yaktığını, İsrâiloğullarına ise hiç zarar vermediğini gördü. Bu rü'yâyı yorumlayan kâhinler, İsrâiloğullarından bir erkek çocuk dünyâya gelecek, senin saltanatını yıkacak ve sen helak olacaksın, dediler. Bunun üzerine Fir'avn, oniki kabile hâlinde olan ve herbir kabilenin başında bir idârecisi bulunan İsrâiloğullarının birleşmesinden de iyice endişelendi, İsrâiloğullarından doğacak olan erkek çocuklarının öldürülmeleri için kanun çıkardı. Bu hâdise karşısında, İsrâiloğulları zor günler yaşadı. Fir'avn'ın emrine karşı gelenler ise, topluca öldürülüyordu. Bu sırada Mûsâ (a.s.) doğmuştu. Annesi, onun da öldürülmesinden korkarak çok endişeleniyordu. Kur'ân-ı kerîmde onun kalbine şöyle ilham edildiği bildirilmektedir: **"Mûsâ'nın annesine şöyle ilham, ettik: "Bu çocuğu** (Mûsâ'yı) **emzir; sonra öldürülmesinden korktuğun zaman, onu suya** (Nil nehrine) **bırakıver, boğulmasından korkma, ayrılmasından kederlenme. Çünkü biz, muhakkak onu sana geri vereceğiz ve kendisini peygamberlerden yapacağız."** (Kasas-7) Mûsâ'nın annesi, onu bir sandığın içine koyup Nil

nehrine bıraktı. Nehir üzerinde akıp giderken, akıntı onu Fir'avn'ın sarayına doğru sürükledi. Fir'avn'ın hanımı Âsiye, sandığı görerek, yakalayıp saraya götürdü. Sandığı açıp, içinde nûr topu gibi bir çocuk görünce, ona cân-ı gönülden muhabbet edip; "Aman bunu öldürmeyiniz. Belki büyür de işimize yarar, yahut onu oğul ediniriz" dedi. Onu emzirmek için pek çok süt analar getirtti. Mûsâ (a.s.) hiç birisinin memesini almadı. Annesi, çocuğunun Fir'avn'ın sarayına alındığını ve süt annesi arandığını öğrendi. Hemen gidip süt annesi olabileceğini söyledi. Mûsâ (a.s.) derhal onun memesini aldı ve bunun üzerine Fir'avn'ın hanımı Âsiye onu süt annesi olarak kabûl etti. Böylece, kimsenin haberi olmaksızın, kendi oğlunu Fir'avn'ın sarayında emzirip büyüttü. Mûsâ aleyhisselâm Fir'avn'ın sarayında büyüdükten sora, sarayı terk edip, akrabalarının ve büyük kardeşi Hârûn'un yanına gitti. Birgün gördü ki; "İsrailoğullarından biriyle bir Kıbti kavga ediyor. Hazreti Mûsâ aralarına girip, ayırmak için Kıbtî'yi itip göğsüne vurdu, kazara Kıbtî yere düşüp öldü. Hazreti Mûsâ, elinden böyle bir kaza çıkmasına üzüldü. Fir'avn'ın şerrinden çekinip, Mısır'dan ayrılarak Medyen'e gitti. Orada peygamber olan Şuayb aleyhisselâm ile buluşup, on sene Medyen'de kaldı ve Şuayb'ın (a.s.) kızı ile evlendi. Daha sonra Mısır'a gitmek üzere Medyen'den ayrıldı. Tur dağına geldiği sırada, bilinmeyen ve anlaşılmayan şekilde Allahü teâlâ ile konuştu. Kendisine peygamberlik verildi. Elindeki asasının yılan olması mu'cizesi ve elini koynuna sokup çıkarınca, bembeyaz olup ışık yayması mu'cizeleri verildi. Sonra da meâlen şöyle vahyedildiği Kur'ân-ı kerîmde bildirilmektedir: **"Bu iki mu'cize, Fir'avn ve adamlarına karşı Rabbinin iki delîlidir. Doğrusu onlar, yoldan çıkmış bir millettir. Fir'avn'a git, doğrusu o azmıştır"** (Kasas: 32-33)

Hazreti Mûsâ Mısır'a varıp, kardeşi Hârûn (a.s.) ile görüşüp, durumu anlattı. Hazreti Hârûn'a peygamberlik verildi. Fir'avn'a gidip onu dîne da'vet ettiler. İsrâiloğullarını serbest bırakmasını istediler. Fir'avn ilâhlık da'vâsında bulunarak kabûl etmedi. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) elindeki asasını yere bıraktı. Kocaman bir ejderha olup, hareket etmeye başladı. Elini koynuna sokup çıkardı, eli bembeyaz göründü. Bu mu'cize karşısında şaşırıp kalan Fir'avn, durumu vezirlerine anlatınca, o sihirbazdır dediler. Hazreti Mûsâ; "Size gelen gerçeğe dil mi uzatıyorsunuz? Bu, sihir değildir. Bu, herşeyin yaratıcısı olan Allahü teâlânın verdiği bir mu'cizedir" diyerek, onları îmâna çağırdı. Fir'avn ve adamları, Hazreti Mûsâ'nın bu sözlerini dinlemediler. Gösterdiği mu'cizelere inanmayıp sihirdir diye ısrar ettiler. Fir'avn; "Ey Mûsâ, sihirbazlığın ile bizi yurdumuzdan mı çıkarmaya geldin? Biz de sana sihir göstereceğiz. Bir vakit ve yer ta'yin et" diyerek ülkesindeki bütün sihirbazları topladı. Mûsâ (a.s.) Allahü teâlâya duâ ederek, sihirbazlarla karşılaşmayı kabûl etti. Mısır halkı önünde, sihirbazlarla karşı karşıya geldiler. Sihirbazlar, ellerindeki ip ve sopaları yere attılar, göz bağcılık ile bir takım yılanlar geziyor gibi gösterdiler. Bu sırada Mûsâ (a.s.) elindeki asasını yere bırakıverdi. Mu'cize olarak, dehşetli ve çevik bir ejderha olup, o sihirbazların yere attıkları ve yılan gibi gösterdikleri şeyleri yuttu. Bunu gören sihirbazlar; "Bu, mutlaka insan gücünün dışında bir mu'cizedir" dediler ve Hazreti Mûsâ ya imân ettiler. Bu hâdise karşısında Fir'avn iyice azgınlaşıp, baskı ve zulmünü arttırdı. Hazreti Mûsâ'ya (a.s.) îmân etmiş olan kendi hanımı Âsiye'yi de şehîd etti.

Fir'avn ve kavmi îmân etmemekte ısrar edince, Allahü teâlâ onlara çeşitli belâlar verdi. Önce şiddetli bir kuraklık oldu ve çetin bir kıtlığa tutuldular. Sonra su baskını, çekirge, haşerat ve kurbağa istilâsına uğradılar. Başlarına belâ geldikçe, Hazreti Mûsâ'ya gidip belânın kaldırılması için duâ etmesini ve îmân edeceklerini söylediler ise de, belâ kalkınca, azgınlıklarına devam ederek îmân etmediler. Tekrar başlarına belâlar geldi. Buna rağmen îmân etmediler. Fir'avn ve kavmine gönderilen bu belâlar, Kur'ân-ı kerîmde A'râf sûresinde bildirilmektedir.

Fir'avn ve kavmi, Mûsâ'nın gösterdiği mu'cizeler karşısında, İsrâiloğullarının Mısır'dan Ken'an diyarına gitmelerine izin verdi. Mûsâ (a.s.) bir vakit ta'yin ederek, bir gece vakti bütün İsrâiloğullarını toplayıp Mısır'dan çıktı. Bunun üzerine Fir'avn izin verdiğine pişman oldu. Derhal askerini toplayıp, peşlerine düştü ve sabaha doğru onlara Kızıldeniz kenarında yetişti. Önlerinde denizi, arkalarında düşmanı gören İsrâiloğulları endişeye kapılmıştı. Bu sırada Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma; "Asan ile denize vur" diye vahyetti. Hazreti Mûsâ, bu emir üzerine asasını denize vurdu. Deniz hemen ikiye ayrıldı, her bir tarafı yüksek bir dağ gibiydi. Önlerine, çok geniş ve kupkuru oniki tane yol açıldı. Oniki sülâle olan İsrâiloğulları, bu yollardan yürüyüp karşıya geçtiler. Fir'avn, askerleriyle birlikte peşlerine düşüp, denizde açılan yola dalınca, açılan yol kapanıp sular kavuştu ve Fir'avn askerleriyle birlikte boğuldu. Fir'avn boğulmak üzere iken; "Îmân ettim" demiş ise de, onun ye'se kapılarak söylediği bu sözü kabûl olunmadı. Bu husûsta Kur'ân-ı kerîmde, Yûnus sûresi doksan, doksanbir ve doksanikinci âyet-i kerîmelerde, meâlen şöyle buyurulmaktadır: **"İsrâiloğullarını denizden geçirdik. Fir'avn ve askerleri, haksızlık ve düşmanlıkla arkalarına düştüler. Fir'avn boğulacağı anda; "İsrâiloğullarının îmân ettiğinden** (Allahdan) **başka bir ilâh olmadığına inandım, artık ben de müslümanlardanım dedi, fakat Allahü teâlâ Fir'avn'ın îmânını kabûl etmedi ve ona Cebrâil vasıtasıyla şöyle hitâb buyurdu: "Şimdi mi inandın? Daha önce baş kaldırmış ve bozgunculuk etmiştin. Biz de, bugün seni cansız bedeninle denizden yüksek bir yere atacağız ki, arkadan geleceklere bir ibret olasın.**

Bununla beraber, doğrusu insanlardan birçok kimseler, âyetlerimizden (ibret verici mu'cizelerimizden) **gâfildirler."**

Mûsâ aleyhisselâm Kızıldenizi geçtikten sonra, İsrâiloğullarını Ken'an diyârına doğru götürdü. Yolda Amelika kabilelerinden bir kavmin yurduna uğradılar. Bu kavim, öküz sûretinde yapılmış bir puta tapıyorlardı. Onların bu hâlini gören İsrâiloğulları, onlara meyl ettiler. Hazreti Mûsâ'ya; "Yâ Mûsâ, onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap" dediler. Hazreti Mûsâ onlara; "Siz câhil bir kavimsiniz, Allahü teâlâ size ni'met ve kurtuluş verdi. Allahü teâlâya îmân ediniz, şirkten ve putlardan kaçınınız..." diye nasihat etti. Vardıkları Ken'an diyârında en büyük şehirler; Eriha, Nablüs ve Kudüs'tü. Buralara ulaşabilmek için, hemen önlerine rastlayan Eriha beldesine doğru gittiler. Fakat buralar, o vakit Amelika kabilelerinden bir takım güçlü kimselerin elinde olup, onlarla savaş yapmak gerekti, İsrâiloğulları, biz savaşmayız diyerek geri çekildiler. Tih sahrasına düştüler ve kırk sene orada dolaştılar. Bir tarafa çıkıp gidemediler. Mısır'da çektikleri eziyeti ve yaşadıkları zor günleri unutarak; "Keşke Mısır'dan çıkmasaydık" demeye başladılar. Aç ve susuz kaldılar. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) duâ edip, Allahü teâlâdan yardım diledi. Asasını bir taşa vurduğunda, o taştan su fışkırıyor ve o suyu içiyorlardı. Mûsâ aleyhisselâmın duâları neticesinde, gökten "Men" denilen kudret helvası ve selva (bıldırcın) denilen kuş eti indi. Bunları yiyerek günlerini geçiriyorlardı. Nihâyet; "Biz bunları yemekten usandık; bakla, soğan gibi hububat ve sebze isteriz" dediler. Mûsâ (a.s.) onlara bu azgınlıktan vazgeçmelerini söyledi. Ancak onlar bu hâllerinde ısrar ediyorlardı.

Allahü teâlâ, Mûsâ'ya (a.s.) bir kitap indireceğini va'detmişti. Tûr dağına çıkması bildirildi. Mûsâ (a.s.) kardeşi Hârûn'u (a.s.) yerine vekîl bırakıp, kendisi, Tûr dağına gitti. Kırk gün Tûr dağında kalıp, ibâdet etti. Vasıtasız olarak Allahü teâlânın kelâmını işitti. Bu sırada Tevrat kitabı nâzil oldu.

Mûsâ (a.s.) Tûr dağında iken, İsrâiloğullarının içinden Samîri adında bir münâfık, İsrâiloğullarının ellerindeki altınları toplayarak, eritip bir buzağı heykeli yaptı ve işte sizin ilâhınız

budur diyerek İsrâiloğullarını aldattı ve onlar da buzağıya tapmaya başladılar. Hârûn (a.s.) her ne kadar nasihat etti ise de, dinlemeyip ona karşı çıktılar. Mûsâ (a.s.) Tûr dağından dönünce, onların bu hâline çok gadaplanıp Samîri'yi reddetti ve yaptığı buzağı heykelini denize attı. Hârûn'a (a.s.) durumu sorunca; "Nasihat ettim dinlemediler. Az kaldı beni öldüreceklerdi" dedi. Böylece Hazreti Mûsâ'nın gadabı geçti. Onlara, kendisine Tevrat'ın indirildiğini bildirdi. Bundan sonra İsrâiloğulları Tevrat'ta bildirilen şeylerle amel etmeye başladılar. Putlara tapmaktan ve şirkten kurtulup, Allahü teâlâya îmân ve ibâdet ettiler. Nihâyet aradan epey bir zaman geçip, İsrâiloğullarının çocukları itaatkâr ve savaşacak bir tarzda yetiştiler.

Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarını alıp, Lut gölünün güney tarafına getirdi. Buradan da hareket ederek, Uç bin Unk adında bir kralın ordusu ile savaş yapıp gâlib geldiler. Böylece Şeria nehrinin doğusuna sahip oldular. Eriha şehrinin karşısındaki dağa çıktılar. Buradan Ken'an diyârı gözüküyordu. Bu sırada, Mûsâ (a.s.) yüzyirmi yaşında iken vefât etti. Yerine Yûşa' (a.s.) peygamber olarak gönderildi."

Eshâb-ı Kehf kıssası: "Eshâb-ı Kehf; Tarsus'taki mağarada bulunan yedi kişi ve bir de "Kıtmîr" adındaki köpekleridir. Mağarada bulunan yedi kişinin isimleri şunlardır: 1-Yemlîhâ, 2-Mekselînâ, 3-Mislînâ, 4-Mernûş, 5-Debernûş, 6-Sâznûş, 7-Kefestatayyûş. Efsûs (ya'nî Tarsus) şehri havâlisindeki Rakim adlı vadide, Betahlûs dağında, kehf, ya'nî büyük bir mağara vardı. Efsûs şehri, hükümdâr Dakyanus'un mülkü olup, ahâlisini putperestliğe zorlardı. Hükümdârın emrine itaat eden kurtulur, etmiyen öldürülürdü. Allahü teâlâya inananlardan altı genç, bir köşede, bu zâlimlerin fitnesinden kurtulmak için duâ ile meşgûl idiler. Onlar bu hâlde iken, Dakyanus'a haber verildi. Bunun üzerine sultan onları çağırıp tehdit etti. Onlar îmân yolunda sebat gösterip, şirki, putperestliği kabûl etmediler. Dakyanus onların bütün mallarını alıp: "Siz gençsiniz, size iki-üç gün mühlet veriyorum. Kurtulmak mı, ölmek mi, hangisini tercih ediyorsunuz?" deyip, kendisi başka bir şehre gitti. O gençler fırsatı ganîmet bilip, birbiriyle meşveretten sonra, kaçmaya karar verdiler. Her biri, babasının evinden azık ve nafaka için bir miktar altın alıp, şehre yakın bir dağa doğru yola çıktılar. Yolda giderken bir çobana rast geldiler. Çoban da îmânından ötürü onlara katıldı. Çobanın köpeği de bunlara tâbi olup, arkalarından onları ta'kib etti. Ne kadar mâni olmak istedilerse de mümkün olmayıp, nihâyet Allahü teâlâ, bu köpeği dile getirip köpek şöyle dedi: "Benden korkmayın! Ben Allahü teâlânın ve sizin dostunuzum. Siz uykuda iken, ben size gözcülük ve bekçilik yaparım." Dağa yaklaştıklarında, çoban bunlara dedi ki: "Ben bu dağda bir mağara biliyorum. Orada gizlenmek mümkündür." Sözbirliği edip o mağaraya geldiler ve şöyle duâ ettiler: "Yâ Rabbî! Bize senin katından rahmet, ya'nî rızk, mağfiret, düşmandan emniyet ver!" Büyükleri olan Yemlîhâ, mağaraya giderlerken, yolda arkadaşlarına dedi ki: "Kavmimiz Allaha ibâdet etmeyip ibâdette putları O'na ortak ettiklerinden, onlardan ayrılmak istedik. O hâlde şimdi mağarayı mesken edinip, Allahü teâlâya ibâdet edelim. Rabbimiz iki cihanda rahmetini bize saçar, din ve dünyâ işlerimizi kolaylaştırır."

Dakyanus Efsûs'a gelip, onları sordu. Kaçtıklarını haber verdiklerinde, onların getirilmesi için babalarını zorladı. Babaları; "Bizim malımızı alıp, dağa doğru gittiler" dediler. Dakyanus adamları ile gidip o mağarayı bulunca, burada ölsünler diye, mağaranın ağzını kuvvetlice kapattırdı. Dakyanus'un yakınlarından iki mü'min, gençlerin isimlerini ve hâllerini bir taşa nakşedip, mağaranın duvarına koydular. Bu mağara, Betahlûs Dağı'nın güney tarafında idi. Güneş doğarken ve batarken oraya vurup, rutubet olmazdı. Eshâb-ı Kehf'in uyurken gözleri açık idi. Allahü teâlâ, meleklerle onları sağ ve sol taraflarına döndürürdü. Köpekleri, dirseklerini kapının eşiğine uzatmıştı. Ölü değillerdi. Gözleri açık olup, nefes alırlar, saçları ve tırnakları

uzardı. Allahü teâlâ, kemâl-i kudreti ile, ceset ve elbiselerini değiştirmedi. Eshâb-ı Kehf uzun müddet uyuduktan sonra, Allahü teâlâ onları uyandırdı, içlerinden Mekselînâ arkadaşlarına; "Ne kadar zaman yatıp uyudunuz?" dedi. Onlar, güneş doğarken mağaraya girmişlerdi. Uyandıkları zaman güneş batmak üzere olduğundan, cevab olarak; "Bir gün veya günün bir miktarını uyuduk" dediler. Sonra saç, sakal ve tırnaklarına bakıp birbirlerine dediler ki: "Ne kadar uyuduğumuzu Rabbimiz bilir." Sonra Mekselînâ dedi ki: "Biriniz şu parayı alıp, Tarsus'a gitsin. Baksın, hangi yiyecek helâl ve temiz ise, ondan bize satın alsın, getirsin. Bizi şehirde bulunanlara haber vermesin. Eğer Dakyanus'a tâbi olan ahâli bizi bulurlarsa, recm ederler, ya'nî taşa tutup öldürürler veya zorla kendi bozuk dinlerine döndürürler. Onların dînine girersek, bizim için sonsuz olarak artık kurtuluş yoktur." Bunların en olgunu ve en akıllıları olan Yemlîhâ, bu nasihatleri kabûl edip şehre geldiğinde, durumu çok değişmiş ve bir başka âlem buldu. Hayret etti. İçi burkuldu. Nihâyet ekmekçi dükkânına girdi. O parayı, ya'nî Dakyanus zamanında, onun adına olan sikkeyi ekmekçiye verince, ekmekçi, bu adamın hazîne bulduğunu sandı ve hemen elden ele göstererek zabıtaya vardı. Yemlîhâ'yı yakalayıp; "Bulduğun hazîneyi ver" diye tehdit ettiler. Yemlîhâ onlara; "Ben hazîne bulmadım. Dün bu altını evden aldım. Bugün çarşıya getirdim" dedi. Babasının ismini sordular. Söyledi. Onlar; "Burada o isimde kimse yoktur" deyip, yalan söylediğini belirttiler. Yemlîhâ'nın canı çok sıkıldı ve onlara; "Beni Dakyanus'a götürün, o benim işimi bilir" dedi. Onlar, onun bu sözünü de alaya alıp; "Dakyanus öleli üç yüz seneye yakın oldu. Sen bize hikâye mi anlatıyorsun?" dediler. Sonunda Yemlîhâ'yı, pâdişâhları olan Sâlih Melik Tendrus'a götürdüler. Bu pâdişâh mü'min idi. Vaktindeki insanların çoğu, cesetlerin dirilmesini inkâr ederdi. Pâdişâh onlara bu husûsta ne kadar nasihat ettiyse fayda vermedi.

Yemlîhâ, başından geçenleri o pâdişâha anlatınca, pâdişâh, oğlu, eşrâfı ve yakın adamları ile birlikte, mağaraya geldiler. Yemlîhâ varıp, arkadaşlarına haber verdi. Pâdişâh dahî ona yetişip, önceki hâllerinin üzerinde yazılı olduğu taşı getirip okudular. İsimleri ve hâlleri anlaşıldı. Onlara selâm verip cevap aldı. Hepsinin boynuna sarılıp veda ederken, tekrar eskisi gibi uykuya vardılar, ilk uykuları üçyüz sene sürmüştü.

Resûlullah efendimiz zamanında, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ali. Eshâb-ı Kehf'e gittiler. O zaman Eshâb-ı Kehf uykudan uyanıp onları gördüler. Resûlullaha (s.a.v.) îmân ettiklerini bildirdiler ve selâm gönderip duâ istediler."

Hazreti Ebû Bekr'in, Yezîd bin Ebû Süfyân'a yaptığı tavsiyelerden ba'zıları şöyledir: "Ey Yezîd, Allahü teâlâdan kork. Muhakkak O, senin dışını gördüğü gibi, aynı şekilde içini de görür. Allahü teâlâya en yakın olan kişi, insanlar arasında O'nu herkesten çok dost edinendir. Hak teâlâya en yakın kişi, tâatıyla O'na en çok yaklaşandır. Ben sana Hâlid'in görevini veriyorum. Câhiliyet devrinin taassubuna kapılmaktan çok sakın. Zîrâ Allahü teâlâ, cahiliyet devrine ve o devrin halkına buğz eder. Askerlerin yanına gittiğin zaman, onlarla sohbette bulun. Onlara hayır va'd et. Onlara nasihat ettiğin zaman, sözünü kısa kes. Zîrâ fazla konuşmanın bir kısmı, diğerini unutturur, önce kendini terbiye et ki, emrindekiler de terbiyeli olsun. Namazlarını ta'dîl-i erkâna uygun olarak ve vaktinde kıl. Düşmanların gönderdikleri elçilere ikramda bulun, onların, ordugâhında kısa bir süre kalmalarını sağla. Onlar, senin yanından hiçbir şey bilmeden ayrılsınlar. Onlara hiç birşey göstermemeye çalış. Aksi takdîrde senin zayıf taraflarını görür ve senin bilmediklerini bilirler. Onları misâfir ettiğin zaman, yanındakilerin onlarla konuşmalarına mâni ol. Gizli şeyler hakkında konuşma. Birisinden fikir sorduğun zaman sen doğru konuş ki, o sana samimî olarak fikrini söyleyebilsin. Hak eden kimseyi cezalandırmaktan çekinme ve tereddüt de etme. Ceza verirken aceleci olma, gevşek de davranma, İnsanların sırlarını açığa

çıkarmaya çalışma. Bu işlerle uğraşanlarla beraber olma. Doğru ve fakir kimselerle beraber ol. Korkma! Zîrâ sen korkarsan, maiyetindekiler de korkar, Ganîmeti haksız dağıtmaktan uzak dur. Zîrâ bu, insanı fakirliğe yaklaştırır, zaferi ise uzaklaştırır."

Hazreti Ebû Bekr'in, Hazreti Ömer'e yaptığı tavsiyeler: "Ey Ömer! Allahü teâlânın, gündüz yerine getirilmesi gereken bir takım hakları vardır. Onları gece kabûl etmez. Geceleyin yerine getirilmesi gereken bir takım hakları vardır. Onları da gündüz kabûl etmez. Allahü teâlâ, farz yerine getirilmediği müddetçe, hiçbir nafileyi kabûl etmez. Dikkatini çekmedi mi yâ Ömer? Kıyâmet gününde terazileri ağır gelenler, O'na tâbi olanlar ve O'nun kendilerine yüklediği mes'ûliyetleri taşıyanlardır. Yarın haktan başka hiçbir şeyin konulmadığı bir terazinin ağır gelmesi, elbetteki bir haktır. Yâ Ömer! Kıyâmet gününde bâtıl şeylerin konduğu bir terazinin hafif gelmesi de hakkın ta kendisidir. Yâ Ömer, rahat ve huzûr âyeti azap âyeti ile birikte, azap âyeti de rahat ve huzûr âyeti ile birlikte inmiştir. Böylece mü'minin Allahü teâlânın Cennetinden ümitli, Cehenneminden ise korkması sağlanmıştır. Yâ Ömer! Benim tavsiyelerime iyice kulak vermişsen, gâib hiçbir şey, hazır olan ölümden senin için daha sevimli olmamalıdır. Zâten sen ona karşı hiçbir şey de yapamazsın."

Hazreti Ali'nin halîfe olunca mescidde okuduğu hutbe şöyledir: "Allahü teâlâ, kullarına doğru yolu gösteren, her türlü hayrı ve şerri açıklayan bir kitap indirmiştir. Sizler bu kitapta yazılı olan hayırları alınız ve zikredilen kötülüklerden uzak durunuz. Allahü teâlânın size farz kılmış olduğu emirleri yerine getiriniz ki, onlar sizi Cennete götürsün. Hak teâlâ sizlere ba'zı şeyleri haram kılmıştır. Müslümanın kanının akıtılmasını da, bütün haramların en üstünde tutmuştur. Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden sâlim olduğu kimsedir. Bir müslümanın kanı gerekli hâller dışında hiçbir şekilde dökülmez. İnsanların haklarına ve hukuklarına dikkat ediniz. Özellikle ölümü iyi hatırlayınız, insanlar sizin önünüzde duruyor. Fakat arkanızda sizi tehdit eden bir kıyâmet saati vardır. Şu dünyâda, cenâb-ı Hakkın kullarının hakları konusunda cenâb-ı Hakdan korkunuz. Yarın kıyâmet gününde, her türlü ufak şeylerden, hayvanlara karşı olan hareketlerinizden bile sorumlu olacaksınız. Ey insanlar! Her konuda Allahü teâlâya itaat ediniz. O'na isyan etmeyiniz. Bir yerde hayır gördüğünüz zaman onu mutlaka alınız, şer gördüğünüz zaman da ondan uzak olmaya çalışınız."

Tarık bin Ziyâd'ın İspanya seferinde gördüğü rü'yâ ve bir kadının, Tarık bin Ziyâd'ın adayı feth edeceğinin, kocası tarafından söylenmesi şöyle anlatılır: Tarık bin Ziyâd, ordusu ile gemilere binip denize açılınca, kendisini uyku bastırdı. Rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmı, kılıç ve yaylarını kuşanmış olarak gördü. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona; **"Ey Tarık! Sen işine devam et"** diyerek müslümanlara iyi davranmasını ve verdiği sözde durmasını tenbîh etti. Daha sonra Tarık bin Ziyâd, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ve Sahâbe-i Kirâmın önden gidip Endülüs'e girdiklerini gördü. Uykusundan, büyük bir sevinçle uyandı. Arkadaşlarına bu müjdeyi verdi. Tarık bin Ziyâd, bütün ordusu Cebel'de toplanınca, düşmana saldırarak bütün yeşil adayı feth etti. Esîrler arasında yaşlı bir kadın bulunuyordu. Bu yaşlı kadın, Tarık bin Ziyâd'a; "Benim bir kocam vardı. Bu olayları çok iyi bilirdi. Buraları feth edecek bir emirden söz eder dururdu. Bu emîrin özellikleri arasında, büyük başlı ve sol kolunda üzerinde kıl bulunan bir ben olduğunu söylemişti" dedi. Tarık bin Ziyâd elbisesinin kolunu açınca, kadının bahsettiği şekilde bir ben ile karşılaşıldı. Tarık bin Ziyâd, yanındakiler ile birlikte, bu olayı da fethin bir başka müjdesi olarak değerlendirdiler."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 228

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 299

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 139

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1399

5) Zeyl-i Ravdateyn sh. 162

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 137

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 253

8) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 348

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 706

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 82, 179, 571 cild-2, sh. 1380, 1410

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 642, 914, 1017

12) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 26

13) El-Kâmil fit Târih

14) Brockelmann Gal-1 sh. 345, Sup-1 sh. 587

İBN-İ FÂRİD (Ömer bin Ali)

Resûlullahın âşıklarından ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Ali bin Mürşid'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, Sultân-ül-âşikîn (âşıkların sultanı) ve Şerefüddîn lakabları vardır. Resûlullahın (s.a.v.) süt annesi Halîme'nin mensûp olduğu Benî-Sa'd kabilesine mensûptur. 576 (m. 1180) senesinde Mısır'da doğup, 636 (m. 1238) senesinde yine burada vefât etti. Mısır'da Karâfe denilen yere defnedildi.

İbn-i Fârid, aslen Suriye'nin Hama, şehrindendir. Babası, buradan Mısır'a gelip yerleşmiştir, İbn-i Fârid'in babası, devlet kademelerinde, haksızlığa uğrıyanların haklarını kazanmalarında yardımcı olduğu için kendisine Fârid denmiştir. Daha sonra, kadılık işi ile meşgûl olmuştur. Fârid ailesi, ilim, takvâ ve vera' sahibi olmakla tanınır, dînin emir ve yasaklarına uymakta pek gayret gösterirlerdi, İbn-i Fârid (r.a.), böyle bir ailede yetişti. Biraz büyüyünce, Şafiî fıkhı ile meşgûl oldu. İbn-i Asâkir'den hadîs-i şerîf ilmini aldı. Büyük hadîs âlimi Münzirî ve başkaları kendisinden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Sonra tasavvuf yoluna ve yalnızlığa meyletti. Dünyâ sevgisinden ve bağlarından sıyrılmaya çalıştı Babasından izin alır, Mukattam dağı taraflarına, vadilere, Kâhire'deki Karâfe harâbelerindeki terkedilmiş bir vaziyette bulunan mescidlerden birisine gider, bir müddet oralarda kalırdı. Babasının hakkına riâyet edip gönlünü almak için, günde bir iki kere yanına giderdi.

İbn-i Fârid, bundan sonrasını şöyle anlatır: Babam vefât edince, herşeyden uzaklaşıp, tamamen kendimi bu yola verdim. Fakat bu şekilde bana hiçbir şey hâsıl olmadı. Nihâyet birgün, Mısır medreselerinden birisine girmek istemiştim. Bu sırada medrese kapısında, bakkâl olan yaşlı bir zâtın abdest aldığını gördüm. Fakat, din kitaplarında bildirilen şekilde abdest almıyordu, önce kollarını, sonra ayaklarını yıkayıp, sonra başını mesh edip, daha sonra yüzünü yıkamıştı. Gönlümden şöyle geçti: "Bu ihtiyâr ne acâibtir. Bu yaşta, bir müslüman memleketinde, medrese kapısında, müslümanların âlimleri arasında bulunuyor da, şöyle usûlüne uygun bir abdest alamıyor." Bunun üzerine o yaşlı zât bana bakıp: "Ey Ömer! Sana Mısır'da perdeler açılmaz, istediğini burada bulamazsın. Senin perdelerinin açılması ve istediğin Hicaz'da, Mekke-i mükerremede olsa gerek. Oraya git! istediğin şeyin hâsıl olması yakındır" dedi. Ben, onun evliyâullahtan olduğunu bilememiştim. Meğer o, böyle usûlüne uygun olmayan abdest almakla hâlini setreder, gizlermiş. Bu durumları anlayınca, huzûrunda oturup: "Efendim, ben nerede,

Mekke-i mükerreme nerede? Hac mevsimi değildir ki, bana arkadaş olacak birisini bulayım" dedim. Bunun üzerine eli ile işâret ederek; "İşte Mekke-i mükerreme önündedir" dedi. Baktığımda, Mekke-i mükerremeyi gördüm. Sonra o ihtiyârdan ayrılıp, Mekke-i mükerremeye doğru yöneldim. Mekke-i mükerreme benim gözümün önünden kaybolmadı. Nihâyet Mekke-i mükerremeye vardım. Artık ma'nevî perdeler bir bir açılıyordu. Bundan sonra, Mekke-i mükerremenin dağlarında ve vadilerinde dolaşmaya başladım. Öyle ki, kendimi hiç bilmediğim bir vadide buluyordum. Oradan Mekke-i mükerremenin uzaklığı, on günlük yol idi. Hergün Harem-i şerîfte beş vakit cemâatle namazda hazır bulunurdum. Bu yere gelip giderken, bir yırtıcı hayvan bana arkadaş olurdu. Deve gibi dizi üzerine çöküp: "Efendim! Bin bin" derdi. Her zaman ona binerdim. Onbeş yılım böyle geçti. Bir ara, ansızın o ihtiyâr bakkâlın sesi kulağıma geldi. "Ey Ömer! Kâhire'ye gel. Vefâtımda hazır bulun" dedi. Bu söz üzerine Kâhire'ye gittim. O zâtın vefâtı yakın bir vaziyette idi. Selâm verdim. Selâmımı aldı. Bana birkaç dînâr verdi. Bunlarla techiz ve tekfinimi yap. Bir dînâr daha verip, bunu da tabutumu taşıyanlara ver. Karâfe'de falanca yere tabutumu koy, dedi. Sonra şunları söyledi: "Bu sırada dağdan aşağıya bir kimse iner. Onunla namazımı kıl. Sonra Allahü teâlânın dilediği şeyin olmasını bekle." Onun tavsiyesi üzerine hareket ettim. Tabutunu o dediği yere koydum. Dağdan bir kişinin aşağıya doğru indiğini gördüm. Kuş gibi sür'atli idi. Ayağının yere dokunduğunu görmedim. Fakat ben o şahsı tanıyordum. O, çarşıda dolaşır, herkes kendisi ile alay ederdi. Ensesine vururlar idi. Yanıma gelince; "Ey Ömer, gel cenâze namazını birlikte kılalım" dedi. Biraz ileri varınca, yerle gök arasında, yeşil ve beyaz kuşların bizimle birlikte namaz kıldıklarını gördüm. Namazı bitirdikten sonra, büyük bir yeşil kuş, o kuşlar arasından aşağıya indi. Tabutun alt yanına kondu. O, tabutu tutup, diğer kuşların arasına karıştı. Hepsi tesbih ederek uçtular ve gözlerimizin önünden kayboldular. Ben bu hâle çok hayret ettim. Sonra yanımdaki o zât bana; "Ey Ömer! işitmedin mi ki, şehidlerin rûhları yeşil kuşların kursakları içindedirler. Cennetten çıkıp, istedikleri yerde uçarlar. Bunlar kılıç şehidleridir. Muhabbet (ilâhî muhabbet) şehidlerinin hem cesedleri ve hem de rûhları yeşil kuşların kursakları içindedirler. Bu zât da onlardan birisidir" dedi.

İbn-i Fârid, Mekke-i mükerremeden Mısır'a dönünce, Ezher'de hatîblik ile meşgûl oldu. İbn-i Fârid yolda giderken, insanlar yol boyunca toplanır ondan duâ isterlerdi. Elini öpmek için gayret gösterirlerdi. Ancak kimseye elini öptürmez. Sâdece müsâfeha ederdi. Bir mecliste hazır bulunduğu zaman, o meclise sükûn, vekar ve huzûr hâkim olurdu. Elbisesi gayet güzel olup, kokusu pek hoş idi. **Zamanın** önde gelen âlimleri, devletin ileri gelenleri, vezirler, kadılar, zenginler ve fakirler onun meclisine koşarlardı. Yanında gayet edeb ve terbiye üzere bulunurlardı. Onun yanında, pâdişâhların yanında konuşurlarken gösterdikleri titizlik ve dikkati gösterirlerdi. Kendisine gelenlere pek çok ikramda bulunurdu. Kimseden birşey kabûl etmezdi. Bir seferinde Melik Kâmil kendisine bin dînâr göndermişti. O bu dînârları almayıp, geri gönderdi.

İbn-i Fârid, orta boylu, nûrânî yüzlü bir zât idi. Vecd hâli gelince, yüzü daha çok nûrânî bir hâl alırdı. Vücûdundaki terler, ayaklarının altından doğru yere inerdi, İbn-i Fârid'in heybetli görünüşü vardı. Allahü teâlânın kendisine muhabbet ve ünsiyetini nasîb ettiği, büyük ve mübârek bir zât idi.

Kerâmetleri: Şems bin Umâre el-Mâlikî, İbn-i Fârid'in hâllerini ve kerâmetlerini inkâr eder, kabûl etmezdi. Şems bin Umâre, birgün kardeşi Yûsuf'un ziyâretine gitmişti. Bu sırada çok susamıştı. O civarda, İbn-i Fârid'in kabrinin yanında bulunan testideki sudan başka hiçbir su bulamamıştı. Burada bulunan sudan içip susuzluğunu giderdi ve o günden sonra İbn-i Fârid hakkındaki yanlış düşüncelerinden, onun hâllerini inkârdan vazgeçti.

İzz bin Cemâa da, İbn-i Fârid'in hâllerini inkâr edenlerden birisi idi. İbn-i Cemâa, bir gece rü'yâsında, bir cemâatin (topluluğun) huzûrunda bekletildiğini, İbn-i Fârid'e; işte bunlar, senin hâllerini, kerâmetlerini inkâr edenlerdir denildiğini, bunun üzerine İbn-i Fârid'in de onların dillerini kestiğini gördü. Bu sırada korku ile uyanan İbn-i Cemâa, İbn-i Fârid'in yüksek hâllerini ve kerâmetlerini inkârdan, onlara karşı çıkmaktan vazgeçti.

"Menâvî der ki: Asrımızın en büyük fakîhlerinden (âlimlerinden) Remlî (r.a.) anlattı: Tasavvuf büyüklerini, onların yüksek hâllerini ve kerâmetlerini inkâr edenlerden birisi, rü'yâsında, kıyâmetin koptuğunu, büyük bir kabın içerisinde su kaynatıldığını, bu kabın bulunduğu yerden çıkan ateş kıvılcımlarının etrâfta uçuştuğunu, bu sırada gruplar hâlinde insanların getirilip, bu suyun içerisinde, etleri, hattâ kemiklerine varıncaya kadar pişirildiklerini gördü. Bunun üzerine, onların kimler olduğunu sorunca, kendisine; "İbn-i Arabî ve İbn-i Fârid'in yüksek hâllerini ve kerâmetlerini inkâr eden kimseler oldukları söylendi. Meşhûr âlim ve Kâdı'l-kudât (Temyîz reîsi) Muhammed bin İlyâs Mısır'a gelince, İbn-i Fârid'e (r.a.) dil uzatıp, daha önceden beri âdet olduğu üzere, Cum'a günleri kabrinin başında onun dîvânından kasidelerini söyliyen kimseleri tehdit etmeye başlamıştı. Bunun üzerine Muhammed bin İlyâs bir hastalığa yakalandı. Bu hastalıktan ancak, İbn-i Fârid'in aleyhinde bulunmaktan vazgeçip, önceki yaptıklarına tövbe edince kurtulabildi. (Bu ma'nâda İbn-i Fârid hakkında pek çok rivâyetler vardır.)

Denir ki; kerâmet olarak, İbn-i Fârid'in dîvânı yeterlidir. Çünkü, onu kabûl eden de, onun aleyhinde bulunan da, onun dîvânının üstünlüğünü kabûl etmiştir, özellikle Kasîde-i tâiyyesi çok garip ve yüksek bir eserdir. Bunun içindir ki, Serrâc Hindî, Şems-i Bistâmî el-Mâlikî, Celâl Kazvînî eş-Şâfiî gibi âlimler, onu inkâr eden, onun aleyhinde bulunanların ve çekemiyenlerin sözlerine bakmamışlar, Kasîde-i tâiyye üzerine şerhler yapmışlardır.

Rivâyet edilir ki: İbn-i Fârid, vefâtından sonra rü'yâda görülüp, niçin dîvânında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi medhetmediği kendisine sorulunca, şu ma'nâdaki beyti söylemiştir: "Medhedenler ne kadar çok medhederlerse etsinler, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hakkında her medhi eksik görüyorum. Hem Allahü teâlâ, O'nu lâyık olduğu şekilde medhetti. Bu medh karşısında, insanların medhetmesinin ne kıymeti olur ki?" demiştir.

Yine rivâyet edilir ki: İbn-i Fârid; "Resûlullah efendimizi (s.a.v.) anlatmak isteyenler, O'nun güzelliğini ve üstünlüğünü anlatmaya kalksalar, zaman biter, fakat, O'nun güzelliğini ve üstünlüğünü anlatmakla bitiremezlerdi" buyurdu.

Ba'zıları, İbn-i Fârid'in sözlerinin bâtınî yönünün, hep Resûlullahı medh ma'nâsı taşıdığını söylemişlerdir.

İbn-i Fârid bir gece rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördü. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ona: "Sen kime mensûpsun?" buyurunca; "Süt vâlideniz Halîme'nin bağlı olduğu Benî-Sa'd kabilesine mensûbum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.), "Bilakis senin nesebin bana bağlıdır. Ya'nî, sen benim sevgimle dolusun, benim sünnet-i seniyyeme bağlısın" buyurdu.

İbn-i Fârid, ba'zan Ravda denilen yerde Müştehâ diye bilinen mescide gider, akşam vakti buradan Nil nehrini seyretmeyi severdi. Yine birgün oraya gidiyordu. Birisinin, kalbinin parça parça olduğunu ifâde eden bir beyit okuduğunu duyunca, düşüp bayıldı. Bir müddet sonra

ayılınca, o şahıs yine bu beyti okuyordu, İbn-i Fârid tekrar bayıldı. O şahıs oradan uzaklaşıncaya kadar, İbn-i Fârid'in bu durumu devam etti.

İbn-i Fârid'in Dîvânı: Bu dîvân çok derin ma'nâları ihtivâ etmektedir. İbn-i Fârid, şiirlerinin çoğunu Mekke-i mükerreme vadilerinde iken yazdı. Divândaki kasidelerden birisi de, Kasîde-i tâiyye'dir. 750 beyittir. Tasavvuf büyükleri ve diğer ulemâ arasında pek meşhûrdur. Bu kaside de; tasavvuf ile ilgili yüksek hâller, dini ilimlerin hakîkatleri, yakînî ma'rifetleri, tasavvuf yolunda bizzat kendisinin diğer tasavvuf büyüklerinin kavuştuğu üstün hâlleri, pek yüksek bir ifâde ile nazmedilmiştir (şiir şeklinde söylenmiştir) ki, bu, bir başkasına nasîb olmamıştır.

İbn-i Fârid (r.a.) şöyle der. Kasîde-i tâiyye'yi tamamladıktan sonra, rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Buyurdular ki: "Kasidene ne isim koydun?" Ben de: "Yâ Resûlallah! Levâîh-ül-cinân (revâîc-ül-cinân) ismini verdim" dedim. O zaman Resûlullah (s.a.v.); "Hayır, ona Nazm-üs-sülûk adını ver" buyurdu. Ben de, Kasîde-i tâiyye'ye bu adı verdim.

Ona yakın olanlar şöyle anlatır: Şeyh İbn-i Fârid (r.a.), bu kasidesini, şiir kaideleri üzerine söylememiştir. Kendisine cezbe hâli gelip, bir hafta veya on gün kendisinden geçmiş bir hâlde bulunur, gayb âleminden, kendisine bildirilen ve gösterilen şeyleri, otuz-kırk veya elli beyt hâlinde yazardı.

İbn-i Fârid dîvânının, tamâmının şerh edildiği söylenir. Kasîde-i tâiyye'ye; Fergânî, Kâşânî, Kayseri ve başkaları şerhler yapmışlardır. Kasîde-i hemziyye üzerine de birkaç şerh yapılmıştır. Hâfız İbn-i Hacer de, Kasîde-i tâiyye üzerine güzel bir şerh yapmış, zamanının tasavvuf büyüklerinden birisine göndermiş ve bu şerhi pek beğenilmiştir, İbn-i Hacer (r.a.), bu şerhinde, zamirlerin mercilerine, mübtedâyı, haberi, cinas, isteâre, beyitlerde bulunan lügatler ve İbn-i Fârid'in bu beyitlerde murâd olan ma'nâları bildirilmiştir. Bu dîvânı pek öven İbn-i Hacer, İbn-i Hacele gibi akidesi bozuk kimselere de gerekli cevâbı vermiştir. Sirâcî Hindî de, İbn-i Ebî Hacele'ya cevap verip, İbn-i Fârid'i müdâfaa edenlerdendir. İbn-i Hacer, İbn-i Fârid dîvânını anlatırken, bu divânın pek ince ve rûha te'sîrli olduğunu, insanların onu aralarında kâfiyelerine göre okumayı âdet edindiklerini, bu dîvânı herkesin tanıdığını, bilmiyenin pek az olduğunu söylemiştir.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 218

2) Nefehât-ül-üns, sh. 615

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 143

4) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 317

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 786

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 296

7) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 149

8) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 100-201

9) El-A'lâm cild-5, sh. 55

10) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 445

11) Mizân-ül-i'tidâl cild-3, sh. 214

12) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 301

İBN-İ FERH (Ahmed bin Ferh)

Şafiî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin Ferh bin Ahmed İşbilî Ebû Abbâs Lahmî olup, künyesi Ebû Abbâs, nisbeti Lahmî'dir. 625 (m. 1228) senesinde İşbiliye'de doğup, 699 (m. 1299) târihinde vefât etti. İşbiliye'nin zaptı sırasında Fransızlara esîr düştü. Allahü teâlânın yardımı ile esâretten kurtuldu. 650 (m. 1252) ile 660 (m. 1262) târihleri arasında Mısır'a gitti. Kâhire'de; Şeyh-ül-İslâm İzzeddîn bin Abdüsselâm, Abdülazîz Ensârî ve daha başka âlimlerden, Şam'da; İbn-i Abdüddâim, Kirmânî Ferrâs Askalânî, İbn-i Ebü'l-Yüsr ve diğer büyük âlimlerden (r.aleyhim) ilim öğrendi.

Bilhassa hadîs ve târih ilimlerinde geniş bir ilme sahip olan Zehebî (r.a.), İbn-i Ferh hakkında şöyle der: "Dımeşk Câmii'nde onun ders halkası vardı. Burada hadîs ilimlerini okutuyordu. Ben de onun bu derslerine devam ettim. Ondan istifâde ettim. Gerçekten İbn-i Ferh, ilmi ile amel eden, fazilet, doğruluk ve vekar sahibi, güzel ders anlatan bir âlim idi."

İbn-i Ferh'ın, İbn-i Abdüddâim'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki yüzlü kimseyi, insanların en şerlilerinden olarak bulursun."** A'meş, iki yüzlü ifâdesinin ma'nâsı için: "İnsanların bir kısmına bir yüzle, diğer bir kısmına başka bir yüzle gidendir" dedi.

İbn-i Ferh'ın, İşbilî'nin, tasavvufî şiir tarzında yirmisekiz hadîs istilâhına dâir yazdığı yirmi beyitlik manzûmesi pek meşhûrdur. Bu manzûmeye umûmiyetle, Manzûmât-ı İbn-i Ferh veya Ganâim-i Sahîh adı verilir.

Bu şiirin bir kısmının tercümesi şöyledir:

1. İştiyâkım gerçektir (Sahîh). Fakat senden, ümidim pek zordur (Mu'dal). Hüznüm bırakılmış serbest olmuş (Mürsel). Gözyaşların birbirini ta'kib ediyor (Muttasıl).

2. Akıl da şâhidlik eder ki, size olan tahammülüm, sizin için sabredebilmem zaîftir (Zaîf) ve terkedilmiştir (Metrûk). Benim senin için zillete düçâr olmam en güzeldir.

3. Benim için güzel olan (Hasen) sizin sözünüzü karşınızda dinleyip yazmam ve sonra onu başkalarına nakletmemdir.

4. Benim işim sana bağlıdır (Mevkûf). Bir tek kendisine güvenip yardım istiyeceğim sensin (Muavvel).

5. Şayet durumum sana kadar çıkarılmış, (Merfû) olsaydı, muhakkak sen beni kınayanların hoşlanmamasına rağmen bana acır, adâletle muâmele ederdin.

6. Beni kınayanların kınaması, hoşbirşey değildir (Münker). Bunu caiz ve mümkin bir iş olarak görmüyorum. Yalan ve birşeyi aslı varmış gibi söylemek (Tedlîs) red olunur, ona i'tibâr edilmez.

7. Zamanım, devamlı (Muttasıl) senin üzüntün ve düşüncen ile geçiyor. Bu yüzden yakınlarımla alâkamı kestim (Munkati').

8. Ben senden, ayrılık kefenlerine kondum (Müdrec). Beni tahammül edemiyeceğim, takat getiremiyeceğim şeylerle mükellef kılıyorsun.

9. Ben gözyaşımı kanla akıttım (Mündebic).

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 26

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1486

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 443

4) Ganâim-i Sahih, Süleymâniye Kütüphânesi Kılıç Ali Paşa kısmı. No: 1031/9

İBN-İ HÂCİB (Ömer bin Muhammed)

Şam'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Mensûr bin Mesrûr el-Emînî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Hafs ve Ebû Feth'dir. Lakabı İzzeddîn olup, İbn-ül-Hâcib diye tanınmıştır. 593 (m. 1196) senesinde Şam'da doğdu. 630 (m. 1233) senesi Şa'bân ayının 28'inde Perşembe günü orada vefât etti. Dedesi, Mensûr bin Mesrûr, Basra emîni (vâlisi), Emîn-üd-devle'nin hâcibi (kapıcısı; idi. Buna nisbetle, kendisine İbn-ül-Hâcib denilmiştir.

Hadîs ve fıkıh gibi naklî ilimlerle birlikte, târih ve coğrafya gibi ilimlerde de çok ileri olan İbn-ül-Hâcib, ilim öğrenmek maksadıyla birçok yerler gezdi. Şam, Bağdad, İskenderiyye, Erbil, Musul, Haleb, Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere ve başka yerlerde âlimlerden okudu. Mûsâ bin Abdullah, Mûsâ bin Abdülkâdir, İbn-i Ebî Lukma, Feth bin Abdüsselâm, Abdülkavî bin Habbâb ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Zekîyyüddîn el-Berzâlî, Ebû Mûsâ er-Ra'înî, Cemâleddîn İbn-üs-Sâbûnî ve başka âlimler de ondan ilim öğrendiler.

Ebû Muhammed el-Münzirî (r.a.) diyor ki: "İbn-ül-Hâcib (r.a.) vefât ettiğinde, kırk yaşına gelmemişti 37 yaşındaydı. Aklı, fehmi (anlayışı), dikkat ve uyanıklılığı pek fevkalâde idi. İlim öğrenmekte, öğretmekte ve yaymaktaki gayreti pek fazla idi. Bunun için ilmî toplantılar yapardı."

Zamanında bulunan âlimler arasında pek üstün bir yeri vardı. Günlerinin çoğunu oruçla geçirirdi. Devamlı olarak dinler, dinlediklerini yazar, yemek, içmek, sanki aklına bile gelmezdi. Herkes onun bu gayretine, ilminin çokluğuna hayret ederlerdi, İlmin kıymetini bilenler kendisine gıbta ederler, imrenirlerdi. Dînin emirlerine son derece bağlı, çok hayır ve hasenat sahibi, sağlam, güvenilir bir zât idi. Çok eser yazmış olup, birkaçının isimleri şöyledir: Mu'cem-üş-şüyûh, Mu'cem-ül-bükâ vel-büldân, Zeyl-i Târih-i Dımeşk.

Bu zâtı, Şâfiye ve Kâfiye kitaplarının sahibi olan İbn-ül-Hâcib Osman bin Ömer ile karıştırmamalıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 318

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1455

3) El-A'lâm cild-5, sh. 62

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 138

5) Keşf-üz-zünûn sh. 294, 1734

İBN-İ HÂCİB

Mâlikî mezhebinin meşhûr fıkıh âlimlerinden. İsmi, Osman bin Ömer bin Ebû Bekr'dir. Künyesi Ebû Amr, lakabı Cemâleddîn'dir. 570 (m. 1174) senesinde Mısır'ın Kavs eyâletinde bulunan İsnâ kasabasında doğdu. 646 (m. 1248)'de İskenderiyye'de vefât etti. Babası aslen kürt olup, Emîr İzzeddîn Selâhî'nin hâcibi olduğu için İbn-i Hâcib denildi. Önce Kâhire'de Kur'ân-ı kerîmi ve kırâat ilmini öğrendi. Sonra Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerini, nahiv ve edebiyat ilmini öğrendi. Kendilerinden ilim öğrendiği hocaları şu zâtlardır Ebü'l-Hasen el-Ebyârî, Ebü'l-Hasen bin Ceyd, kırâat ilminde İmâm-ı Şâtibî, el-Gaznevî, Ebü'l-Cüd, İmâm-ı Ebü'l-Hasen Şâzilî ve diğer âlimler. İlimde yetiştikten sonra Şam'a gitti, orada Emeviyye Câmii'nin Mâlikî zaviyesinde ders

okuttu. Derslerinde çok talebe toplandı. Daha sonra Kâhire'ye dönüp, bir müddet orada kaldıktan sonra İskenderiyye'ye gitti.

İbn-i Hâcib fıkıh ve arûz ilminde âlim olduğu gibi, ayrıca meşhûr bir nahiv âlimidir. Şihâbüddîn ed-Dımeşkî Zeyl-i Ravdateyn adlı eserinde onun hakkında şöyle demiştir: "O, dinde meşhûr bir âlimdir. Usûl ilimlerinde, Arabî ilimlerde, Mâlikî mezhebinde derin âlim ve üstün zekâ sahibi idi. Sağlam, mütevâzi, çok haya sahibi, sıkıntılara tahammüllü, ilim ehlini seven bir âlim idi."

Kendisinden çok kimse ilim almıştır. Bir kısmı şu zâtlardır Şihâbüddîn el-Karâfî, Kâdı Nâsırüddîn İbni Münîr ve kardeşi Zeynüddîn, Kâdı Nasırüddîn el-Ebyârî, Nâsırüddîn Zevâvî ve Şeref ed-Dimyâtî de ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Meşhûr kelâm âlimi Seyfüddîn Âmidî de ondan ilim almıştır.

İbn-i Hâcib'in eserleri çok tanınmış ve okunmuş olup, başlıcaları şunlardır:

1. El-Kâfiye: Nahiv ilmine dâir meşhûr bir eserdir. 2. El-İzâh, 3. Şâfiye: Sarf ilmine dâirdir. 4. Elmaksad-ül-celîl, arûz ile ilgilidir. 5. El-Emâlî, 6. Risale fil-uşr, 7. El-Kasîdet-ül-müvaşşaha, 8. Münteh-es-suâl, 9. Muhtasâr-ül-müntehâ, 10. Muhtasar fil-fürû', 11. Câmi-ül-ümmihât.

İbn-i Hâcib'in bir şiirinin tercümesi şöyledir: "Saçlarıma düşen aklar bana çok güzel nasîhatçı oldu. Her ne kadar günahım olsa da, Rabbimin affından asla ümit kesmem. Çünkü O, nice günahları affetmiş, örtmüştür. Eğer Rabbimin affı sâdece iyilere has olsaydı, günahkâr kimseler O'ndan başka kimden af diler, kime yalvarabilirdi?"

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 265

2) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 417

3) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 248

4) Tabakât-üs-sülehâ cild-2, sh. 65

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 176

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 234

7) Miftâh-üs-se'âde cild 1, sh. 138

8) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 189

9) Zeyl-i Ravdateyn sh. 182

10) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 134,

İBN-İ HALÂVÂ (Muhammed bin Meâlî)

Hanbelî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Meâlî bin Ganîme'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, Lakabı İmâdüddîn'dir. İbn-i Halâvâ diye bilinir. Doğumunun 530 (m. 1135)'dan sonra olduğu söylenir. 611 (m. 1214) yılının Ramazân-ı şerîf ayının 28. Cum'a gecesi vefât etti. Cum'a namazından önce Bâb-ı Harb kapısı kabristanına defnedildi. Ebû Feth bin Kerûhî, Ebû Fadl bin Nasır, Ebû Bekr bin Zâgûnî, Sa'îd bin Benâ ve başkalarının derslerini dinledi. Ebû Feth bin Münâ'nın yanında âlim oldu. Hanbelî mezhebinde pek yükseldi. Dînin emir ve yasaklarına uymakta pek dikkatli ve titiz olup, zarûret dışında insanlardan uzak kalırdı. Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Sayrafi ve başkaları ondan ilim almışlar ve hadîs-i şerîf dinlemişlerdir.

İbn-i Katiʻî onun hakkında şöyle der: "Muhammed bin Meâlî, sâlih bir zât olup, şüpheli olan şeylerden çok uzak dururdu. Meʻmûniyye mescidinde kalır, âhırette kendisine fâide verecek şeylerle meşgûl olurdu."

İbn-i Kâdisî onu pekçok medhetmiş, Hanbelî mezhebinde çok ilim sahibi, fetvâ vermekte mahir olduğunu, umûmiyetle mescidinde bulunan zaviyesinde kaldığını bildirdi. Ayrıca onun için; "Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet eder, insanların arasına pek karışmazdı. Dünyâya düşkün olan kimselerin kapısına gitmezdi. Kimseden birşey kabûl etmezdi. Allahü teâlânın velî kullarından birisi idi" demiştir.

Büyük âlim Nâsıh bin Hanbelî ise; "Muhammed bin Meâlî, dünyâya rağbet etmez, ya'nî haramlardan ve haram olması muhtemel olan şeylerden uzak kalır, mübahları bile zarûret miktarı kullanırdı. O, faziletli bir âlim idi. Terzilikle uğraşır, bu arada ilim ile, sırf Allahü teâlânın rızâsı için Kur'ân-ı kerîm okutmakla meşgûl olurdu. Ben de kendisinden Kur'ân-ı kerîmden bir miktar okudum. Bana, kendisinden istifâde etmemi söylerdi. Bana Mukaddimet-ül-hıbrî adlı eserini verir, onu ezberinden okurdu. Temizdi ve temizliğe çok dikkat ederdi. Büyük âlimlerden Zâhir, babası Nasır hayatta olduğu hâlde, Muhammed bin Meâlî'nin yanına çok gider, onunla görüşürdü. Ebû Ferec Cevzî'nin, "Câmi-ül-Mesânîd" adlı eserini, fıkıh mevzûlarına göre yeniden düzenlemiştir. İbn-i Mukbîl'in "Kifâyet-ül-Müftî" isimli eserini, büyük âlim İbn-i Münâ'dan okurdu."

Münzirî ise onun hakkında; "Muhammed bin Meâlî, vera' sahibi, dindar, Hanbelî mezhebini iyi bilirdi. Hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kur'ân-ı kerîm okuttu. Bir müddet imamlık yaptı. Kendisinden icâzet aldım, icâzeti bize Bağdad'dan yazıp gönderdi" demektedir.

Muhammed bin Meâlî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: İbn-i Mes'ûd (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) bir hasır üzerinde uyumuşlardı. Kalktıklarında mübârek vücûdlarında hasır izi vardı. Yâ Resûlallah! Bize emretseydiniz de, biz senin için yumuşak bir yatak te'min etseydik, dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Benim dünyâ ile ne işim var. Benim dünyâdaki hâlim, bir ağaç altında gölgelenip, sonra orayı terkedip giden kimseye benzer."**

Muhammed bin Meâlî'nin "El-Münîre fî usûl" adlı eseri vardır.

---

1) Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 130

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 77

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 48

İBN-İ HALÎL (Yûsuf bin Halîl)

Hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Haccâc olup ismi, Yûsuf bin Halîl bin Karaca bin Abdullah'tır. 555 (m. 1160) yılında Şam'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Dımeşkî, yerleştiği yere nisbetle Halebî denildi. Allahü teâlânın dînine hizmetlerinden dolayı Şemseddîn lakabı verildi. İbn-i Halîl diye tanındı. 648 (m. 1250) yılında Haleb'de vefât etti.

Doğumundan otuz yaşına kadar Şam'da kalan Ebü'l-Haccâc İbni Halîl, orada öncelikle fıkıh ilmi tahsil etti. Din bilgilerine yardımcı ilimler olan, Arabî ilimleri öğrendi. Hâfız Abdülganî, Yahyâ Sekafi, İbn-i Sadaka Harrânî, Huşû'î, Cetrevî, Kindî, İbn-i Mevâzînî ve İbn-i Ebî Asrûn gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Daha sonra Bağdad, İsfehan, Mısır ve Hicaz taraflarına seyahatlerde

bulundu. Gittiği yerlerde; İbn-i Kuleyb, Ebû Mensûr bin Abdüsselâm, İbn-i Hasîn, Mes'ûd Hammâl, Râzânî, Saydalânî, İbn-i Yûnus, Zâkir bin Kâmil, Kirânî, Lebbân, Abdürrahîm Kâgıdî, Ebû Ca'fer Tarsûsî, Ebû Ali İbni Haddâd'ın talebeleri, Ebü'l-Kâsım Bûsîri, İsmâil bin Yâsîn ve daha birçok âlimden (ki, bu âlimlerin sayısı beşyüzü geçmektedir) ilim öğrendi. Çok çalışıp hocalarından duyduklarını yazarak ezberledi. Allahü teâlânın dînine hizmet için gayret etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezberledi, ilmiyle zamanının âlimlerinin takdîrini kazandı. Âlimler onun güvenilir olduğunda ve ilminin sağlamlığında ittifâk ettiler. Allahü teâlânın kullarına olan merhametinden, onlara dinlerini öğreterek Cehennemden kurtarmak için tâliblerine ilim öğretmeye çok gayret etti. Şam ve İsfehan'da ders verdi. Haleb'e yerleşti. Haleb Câmii'nde ömrünün sonuna kadar ilim öğretti. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verirdi. Vakitlerini, Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için harcadı. Diğer zamanlarında devamlı ibâdet eder, Allahü teâlânın verdiği ni'metlere şükretmek için, elinden geleni yapmaya çalışırdı. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, i'tikâdını, Selef-i sâlihînin bildirdiklerine göre düzelterek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip tatbik etmeyenin, Cehennem ateşinden kurtulamayacağını söylerdi. Devamlı ve herkese karşı tatlı dilli, güler yüzlü idi. Onun yüzünü gören, sohbetini dinleyen; "Müslüman böyle olur", "Âlim buna denir" demekten kendisini alamazdı. Onun güzel ahlâkı, insanlara merhameti ve cömertliği, birçok kimsenin tövbe edip sâlih müslüman olmasına vesile oldu. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların birçoğunu terkederdi. Yaptığı her işi Allahü teâlânın rızâsı için yapar, söylediği her sözü O'nun rızâsı için söylerdi.

Allahü teâlânın dînine hizmet etmek ve kullarına faydalı olmak için pekçok talebe yetiştirdi. Bunların arasından pekçoğu, zamanlarının en ileri gelen âlimlerinden oldu. Hâfız Şerâfeddîn Abdülmü'min, Muhammed bin Süleymân Mukrî, Şerâfeddîn Mahmûd Tâzefî, Muhammed bin Ca'fer Mukrî, Ebü'l-Hasen Kurâfi, Nehhâs'ın oğulları Eyyûb, Muhammed ve İshâk, Kâdı Tâceddîn Sâlih Kavsî, Ebû Bekr Deşti, İbn-i Acemî'nin oğulları İsmâil, İbrâhim ve Abdürrahmân Afîfî, Âmidî, Tâhir bin Abdullah bin Acemî, İbn-i Neccâr, İbn-i Nukta, Sarîfînî, Ömer bin Hâcib, İbn-i Emâti, İbn-i Dübeysî ve daha birçok âlim İbn-i Halîl'in talebeleri arasındaydı.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeler yanında, kıymetli eserler de yazan Şemseddîn Ebü'l-Haccâc İbni Halîl'in eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Mu'cem" (hocalarının hayatları), "Semâniyât", "Avâlî", "El-Fevâid-ül-avâliy-yis-sıhâh" ve "Fevâid".

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1410

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 244

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 243

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 297

5) El-A'lâm cild-8, sh. 229

İBN-İ HAMMÛYE

Hadîs âlimi. İsmi. Yûsuf bin Muhammed bin Ömer bin Ali bin Muhammed bin Hammûye el-Cüveynî olup, künyesi Ebü'l-Muzaffer'dir. İbn-i Hammûye diye meşhûr oldu. Lakabı Fahrüddîn'dir. 582 (m. 1186) senesinde Dımeşk'da doğdu. 647 (m. 1250) senesinde şehîd edildi. Cenâzesi Mısır'da Karâfe kabristanına defnedildi.

İbn-i Hammûye'nin ailesi aslen Nişâbûrludur. Altıncı asrın ikinci yarısından sonra Şam'a, oradan Mısır'a geldiler. Ailesi, âlim kimselerdi, İbn-i Hammûye Şam'da doğdu. Orada ilim ve

edeb öğrendi. Mensûr bin Ebi'l-Hasen et-Taberî, Muhammed bin Yûsuf el-Gaznevî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek için Mısır'a gitti.

İbn-i Hammûye Şam'da doğdu. Orada ilim ve edeb öğrendi. Mensûr bin Ebi'l-Hasen et-Taberî, Muhammed bin Yûsuf el-Gaznevî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek için Mısır'a gitti.

İbn-i Hammûye, akl-ı selîm sahibi olup, görüşü isâbetli, cesur ve çok cömert idi. Sultan Muhammed bin Muhammed ile görüştü. Sultanın yardım istediği konularda ona yardımcı oldu. Sultan Muhammed'in yerine geçen Sultan Necmüddîn, İbn-i Hammûye'ye sıkıntı verdi ve hapsettirdi. Daha sonra onu hapisten çıkarıp özür diledi ve ordunun başına kumandan ta'yin etti. İbn-i Hammûye, aklı ve ileri görüşlülüğü ile mühim tedbirler alıp herşeyi düzene koydu. Herkesin sevgi ve i'tibârını kazandı. Haçlı ordusu Dimyat üzerine yürüyünce, İbn-i Hammûye, kumandası altındaki ordu ile memleketi müdâfaa için tedbirler aldı. İslâm ordusu ile haçlılar arasında şiddetli muharebeler oldu. İbn-i Hammûye, düşman Mensûra şehrine yönelince, seher vakti orduya hücum emri vererek, dîni için, vatanı için kahramanca çarpıştı. Aldığı kılıç yaraları yüzünden şehîd oldu.

Şöyle anlatılır: "İbn-i Hammûye, daha önce Sultan ile Dımeşk'a gelişinde, âlim ve kâmil bir zât olan el-İmâd en-Nühhâs ona; "Ey Fahrüddîn, kaç gün buradasınız?" diye sorunca. O da; "Bugün son gündür" dedi ve; "Ey Emâdüddîn! Allahü teâlânın Cennette bana, senden daha üstün dereceler vereceğini ümîd ediyorum" buyurdu. Allahü teâlâ, onu yalancı çıkarmıyarak, Mensûre'deki harpte düşmanlara karşı dîni ve vatanı için şehîd oldu."

İbn-i Hammûye'nin yazdığı eserlerden ikisi şunlardır: "Takvîm-ün-Nedîm ve Akab-ün-Naîm vel-Mukîm", "Dîvân-ı Şi'r".

---

1) El-A'lâm cild-8, sh. 8

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 238

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 363

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 93

5) Zeyl-i Ravdateyn sh. 184

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 331

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 470

8) Brockelman Sup-1, sh. 490

İBN-İ HANBELÎ

Hanbelî fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Necm bin Abdülvehhâb bin Abdülvâhid bin Muhammed bin Ali bin Ahmed el-Ensârî, künyesi Ebü'l-Ferec, lakabı Nâsıhüddîn'dir. İbn-i Hanbelî ve İbn-i Nâsıh diye bilinir. 554 (m. 1159) senesinde Dımeşk'da, Şevval ayının onyedisinde Cum'a gecesi doğup, 634 (m. 1236) senesinde yine burada vefât etmiştir. Eshâb-ı Kirâmdan Sa'd bin Ubâde el-Ensârî'nin torunlarındandır. Aslen Şîrâzlıdır. İbn-i Hanbelî iyi bir tarihçi ve vâ'izdir.

İbn-i Hanbelî, Dımeşk'da; babasından, Kâdı Ebü'l-Fadl Muhammed bin Şehrezûrî, Ebü'l-Hasen Ali bin Necâ el-Vâ'iz, Ahmed bin Hüseyn el-Irâkî ve birçok âlimden ders dinledi. Bundan sonra ilim öğrenmek için seyahatler yaptı. Bağdad'da bir müddet ikâmet etti. Burada; Ebû Şâkir

es-Saklâtûnî, Abdülhak Yûsufi, Müslim bin Sabit el-Vekîl, Îsâ es-Sedûşânî, Şühde-i Kâtibe, İbn-i Cevzî, Abdülmugîs el-Harbî ve başka âlimlerin derslerinde bulundu. İsfehan'da; Hâfız Ebû Mûsâ el-Medînî ve Ebû Abbâs et-Türk'den, Hemedan'da; Ebû Muhammed Abdülganî bin Hâfız, Ebû Ali ve başkalarından, Mekke-i mükerremedeki âlimlerden, Musul'da; Şeyh Ebû Ahmed Haddâd ez-Zâhid'den ilim öğrenmiştir.

İbn-i Hanbelî, ilim öğrenmek için çeşitli yerlere yolculuklar yaptı. Buralardaki âlimler, sâlih kişiler, kadılar ve fazilet sahibi şahsiyetlerle görüştü. Onlardan istifâde etti. Mısır'a iki defa gitti. Bağdad'da bir müddet kalıp, Ebü'l-Feth bin Mûsâ'nın yanında ilimle uğraştı. Ebü'l-Bekâ el-Ukberî'nin yanında, Sa'lebî'nin Fasîh adlı eserini, İbn-i Cinnî'nin Tasrif isimli eserinin bir kısmını okudu. Kemâl Sincârî'den, Behçet ed-Darîrî'den ve başka birçok nahiv âliminden istifâde etti. İlk önceleri va'z-u nasihatle meşgûl oldu. Va'zları pek te'sîrli idi. Herkes tarafından sevilir ve hürmet görürdü. Gitmiş olduğu memleketlerde vâ'z-u nasihat yaptı. Mısır, Haleb, Erbil ve Medîne-i münevvere ve Beyt-i Makdis bunlar arasındadır.

İbn-i Hanbelî, halk tarafından çok sevildiği gibi, başta Şam meliklerinden Eyyûboğulları olmak üzere, sultanlar yanında da kıymeti vardı, altıyüzoniki senesinde, hacca giderken Bağdad'a gelmişti. Halîfe Nasır kendisine pekçok ikramlarda bulundu. Orada va'z da yaptığı sanılmaktadır. Kudüs'ün fethinde, Selâhaddîn-i Eyyûbî ile beraber orada idi. Fetihten iki sene sonra, yine Kudüs'de Selâhaddîn-i Eyyûbî ile buluştu. Orada başka âlimler de vardı, İbn-i Hanbelî sorulan muhtelif suâllere cevap verdi. Daha sonra, Selâhaddîn-i Eyyûbî kendisine; "Aynı soydan dört nesl-i Resûlullahı görenler kimlerdir?" diye sordu. O şöyle cevap verdi: "Ebû Bekr-i Sıddîk, babası Ebû Kuhâfe, Abdurrahmân bin Ebû Bekr, Muhammed bin Abdürrahmân bin Ebû Bekr"dir. Bundan sonra Selâhaddîn-i Eyyûbî, yenecek birşey getirilmesini istedi. İstenilen şey geldi. Hep birlikte yediler. Orada bulunanlardan birisi; "İbn-i Hanbelî, bu ikram senin için oldu" dedi.

İbn-i Hanbelî, birkaç medresede ders verdi. Cidde Şeref-ül-İslâm Medresesi, Mismâriyye Medresesi bunlardandır. Burada, Ebü'l-Meâlî Es'ad bin Müncî ile beraber ders veriyordu. Sonra İbn-i Müncî azledildi. O, burada yalnız ders vermeğe başladı. Daha sonra bu medresede ders vermek işini Müncîoğulları ellerine aldılar. Bunun üzerine Râbi'a Hâtun, Cebel denen yerde onun için bir medrese yaptırdı. Medrese, Sâhibiyye Medresesi diye tanındı, İbn-i Hanbelî (r.a.), 625 senesinde ders vermeye başladı. İlk ders verdiği gün Cum'a idi. Orada Râbi'a Hâtun, hanımlar için ayrılan özel yerde dersi ta'kib etti.

Büyük âlim Muvaffakuddîn'den sonra, Hanbelî mezhebi ilmî reîsliği kendisine geçti. Muvaffakuddîn hayatta iken, onun ile ilmi münâzaralar yapardı. Muvaffakuddîn, onun ilmini takdîr ederdi. İbn-i Hanbelî şöyle anlatır: Muvaffakuddîn'in vefât ettiği sene, Erbil'den yanına gelmiştim. Bana dedi ki: "Senin gelmene sevindim. Çünkü sen burada yok iken vefât etseydim, Hanbelî mezhebinin zayıflaması ve talebeler arasında ihtilâfların meydana geleceğiden endişe ederdim."

Âlimlerin hakkında buyurdukları: Hâfız Zehebî: "İbn-i Nâsıh'ın birçok hutbeleri ve va'zları, "Târîh-ül-Vu'âz" kitabı vardır. Sözü, sohbeti ve konuşması tatlı ve heybetli bir zâttır. Zamanında Dımeşk'da, Hanbelî mezhebi âlimlerinin reîsi idi."

İbn-i Neccâr: "İbn-i Nâsıh, fakîh (fıkıh âlimi), faziletli, güzel ahlâk sahibi, edebî ilimlerde yüksek dereceye ulaşmış bir zâttır."

Ebû Şâme: "O, iyi bir vâ'iz, mütevâzi ve her ilimden haberi olan bir âlimdir. Eser sahibidir. Cebele denilen yerde Sâhibiyye Medresesi onun için yapılmıştır."

Münzirî: "İbn-i Nâsıh, Mısır'a iki defa geldi. Burada va'z-u nasihatlerde bulundu. Herkesten kabûl ve ikram gördü. Dımeşk, Bağdad ve başka yerlerde hadîs dersleri verdi. Va'zlar yaptı ve dersler verdi. Faziletli bir zât idi. Birçok eserleri vardır. Hadîs ve fıkıh âlimleri yetiştirmiş bir ailedendir. Kendisi, babası, dedesi ve daha yukardaki dedeleri hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuşlardır. Ben de kendisiyle Dımeşk'da görüştüm. Ondan hadîs-i şerîf dinledim" dedi.

Tabakât-ı Hanâbile zeylinin müellifi İbn-i Receb de şöyle der. "Hâlid Nablûsî ve Hâfız İbn-i Neccâr ondan hadîs-i şerîf dinlemiştir. Abdüssamed bin Ebî Ceyş, Bağdad'da ondan pekçok şiirler yazmışlardır. Dımeşk'da çok kimse kendisinden hadîs-i şerîf dinlemiştir. Zeki Berzâlî, ondan hadîs-i şerîf dinlemek için bulunduğu yere geldi ve ondan rivâyette bulundu."

İbn-i Nâsıh'ın eserlerinden ba'zıları:

1. Esbâb-ül-hadîs: Birkaç cilddir.

2. El-İstis'âd bimen lekîtü min sâlih-il-ibâdı bil-bilâd: İbn-i Recep (r.a.) bu kitap hakkında şöyle der: "Kendi hattıyle yazmış olduğu bu kitabı tedkîk ettim. Bu kitaptan çok nakiller yaptım."

3. El-Encâd fil-Cihâd: Bunu Haleb'de yazdı. Bu kitap hakkında kendisi şöyle anlatır: "Bu kitabın yazma işini bitirince, rü'yâmda, kendimi otururken gördüm. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) yanıma teşrîf ettiler. Aramızda bir zira (50,4 cm.) mesafe vardı. Bana selâm verdiler. Ben de selâmına cevap verdim. Uyanınca pekçok sevindim. Kendi kendime; Resûlullaha Hücre-i se'âdetlerinde selâm vermeliyim, dedim. O sene bunun için hacca gittim."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 192

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 193

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 146

4) Keşf-üz-zünûn sh. 78

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 524, 560

6) El-A'lâm cild-1, sh. 340

7) Zeyl-i Ravdateyn sh. 164

İBN-İ HÂRESTÂNÎ (Abdüssamed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdüssamed bin Muhammed bin Ebi'l-Fadl bin Ali bin Abdülvâhid el-Ensârî el-Hazrecî el-Ubâdî es-Sa'dî ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, "Kâdı Cemâleddîn" lakabı ile tanınırdı. "İbn-i Hârestânî" diye meşhûr oldu. 520 (m. 1126) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Babası, aslen Dımeşk'ın yakınında "Hârestâ" adı verilen bir köydendir. O, bu köyden Şam'a gelip, Bâb-ı Tûmâ'daki evine yerleşmiş ve Mescid-i Zeynebî'de imamlık yapmıştı. Ondan sonra oğlu Cemâleddîn de, Cüveyriyye'deki meskenine geçinceye kadar orada imamlık yaptı. Şam'da, Irak'ta, İsfehan'da ve Horasan'da birçok âlimden ilim tahsil edip, onlardan hadîs-i şerîf dinledi. Bu âlimlerden birçoğu kendisine icâzet verdiler. Şam'da Kâdı'l-kudât (Temyiz mahkemesi reîsi) olarak görev yaptı. Vâlilik vazîfesi kendisine verilmek istendi ise de, bunu kabûl etmedi. Yüksek ilim sahibi bir âlim ve adâletten ayrılmayan bir kadı (hâkim) idi. Vefât edinceye kadar, câmide cemâatle namaz kılmayı hiç terk etmedi. Zühd ve vera' sahibi bir zât olup, dünyâ malına hiç kıymet vermez, haramlardan ve

şüphelilerden çok sakınır, haramlara düşmemek için mübahların çoğunu terk ederdi. 614 (m. 1217) senesi Zilhicce ayında Şam'da vefât etti. Cebel-i Kâsyûn'a defnedildi. Vefât ettiğinde 95 yaşındaydı.

Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi olarak yetişen Cemâleddîn ibni Hârestânî, daha beş yaşında iken hadîs-i şerîf dinleyerek ilim tahsil etmeye başladı. 525 (m. 1131) yılında Şam'da Ebû Muhammed Abdülkerîm bin Hamza es-Sülemî'den, Tâhir bin Sehl el-İsferâînî'den, Mâlikî fakîhi olan Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed bin Mensûr'dan ve Şafiî fakîhi olan Cemâl-ül-İslâm Ebü'l-Hasen Ali bin Müslim bin Muhammed'den, Câmi-i Dımeşk'ın İmâmı Ebû Muhammed Hibetullah bin Ahmed bin Abdullah bin Ali bin Tâvus'dan ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. Hâfız Ebü'l-Kâsım Ali bin Hasen'in Şam'da hadîs-i şerîf dinlediği hocalarının çoğundan, o da hadîs-i şerîf dinlemiştir. Başka şehirlerdeki hadîs âlimlerinden de icâzet alarak hadîs-i şerîf öğrendi. Bir müddet Haleb'e gidip, orada Hâfız Beyhekî'nin kitaplarının çoğunu ezberleyen Hâfız Ebü'l-Hasen Ali bin Süleymân el-Murâdî'den ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Şam'a döndü ve oraya yerleşti. Abdülkerîm el-Haddâd'dan ve Cemâl-ül-İslâm'dan dinleyerek hadîs-i şerîf rivâyet eden kimselerin sonuncusu oldu. Nişâbûr âlimlerinden Ebû Abdullah el-Fürâvî, Hibetullah bin Sehl es-Seyyidî, Zâhir bin Tâhir eş-Şehâmî, Ebü'l-Meâlî el-Fârisî, Abdülmün'im bin Ebi'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Bağdad âlimlerinden Mâristân kadısı İbn-i Semerkandî el-Enbâtî ona icâzet veren hadîs âlimlerindendir. O, kırk seneye yakın bir zamanda hadîs-i şerîf rivâyet ederek ilim tahsil edip, öğrendiklerini neşretti. Uzun zaman ders okuttu.

Onun ilim meclisleri tam bir sükûnet ve olgunluk içinde geçerdi. Kendisi, heybet ve vekâr sahibiydi. O, beş vakit namazı cemaata devam ederek, dâima câminin kıble tarafında ve ilk safta Hızır aleyhisselâmın gelip namaz kıldığı Maksurede kılardı. Namazlardan sonra burada toplanan büyük bir cemaata, dinleyip öğrendiği hadîs-i şerîfleri okur, onlara anlatırdı. Ders esnasında kimseden bir ses duyulmaz, rahatsız edici bir gürültü olmazdı. O, Şafiî mezhebinde çok yükselmiş bir fıkıh âlimiydi. Mısır'da yaşayan büyük fıkıh âlimi İzzeddîn Ebû Muhammed İzz bin Abdüsselâm şöyle anlatır: "Hakîkat şudur ki; İbn-i Hârestânî'den daha hüyük bir fakîh görmedim ve ben de ilk defa ilim öğrenmeğe onun yanında başladım. Sonra Fahrüddîn İbni Asâkir'in derslerine devam ettim, İbn-i Asâkir'e, suâl ettiğimde; İbn-i Hârestânî'ye dönmemi, onun derslerine devam etmemi tercih etti ve dedi ki: "O, İmâm-ı Gazâlî'nin "Vesît" adındaki eserini ezberlemiştir." Şerefüddîn bin Ebî Asrûn zamanında, Şam'da kadı yardımcılığına önce İbn-i Hârestânî ta'yin edilmişti. Onun mahkemedeki bütün sicil evrakını o yazardı. Şerefüddîn'in işleri artınca yardımcılık görevine, Şerefüddîn bin Ebî Asrûn'un oğlu Muhyiddîn bin Asrûn ile beraber devam etti. Sonra bu vazîfeden alınıp, yerine Muhyiddîn bin Zekî, tek başına ta'yin edildi. Hâlbuki, Muhyiddîn bin Zekî daha genç olup, hiç yardımcılık hizmetinde bulunmamıştı. İbn-i Hârestânî, evine çekilerek ilim tedrisâtına devam etti. Bir müddet sonra, Râsif'te bulunan Mücâhidiyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada ilim tedrisâtına devam etti. Sultan Seyfeddîn Ebu Bekr bin Eyyûb, Şam'da bulunan Kâdı'l-kudât Zekîyyüddîn Zâhir bin Muhammed bin Ali el-Kureşî'yi, 612 (m. 1215) senesinin Rebî'ul-evvel ayında Şam kadılığından azledinceye kadar Maksûre-i Hızır'da hadîs-i şerîf okutmaya devam etti. Sultan, Kâdı Zekîyyüddîn'i Azîziyye ve Takviyye medreselerindeki görevlerinden de azl etmişti. Takviyye Medresesi'ne Fahrüddîn İbni Asâkir'i ta'yin etti. Azîziyye Medresesi'ne de Şam kadılığı vazîfesi ile beraber yürütmek üzere, Cemâleddîn İbni Hârestânî'yi ta'yin etti. İbn-i Hârestânî de bu vazîfesini büyük bir i'tinâ ile, adâlet üzere yürütmeye çalıştı. Tam ve mükemmel bir şekilde vazîfesine sarıldı. Sultan kendisine çok hürmet eder, ikramlarda bulunurdu, insanların işlerini görmek ve aralarında

hüküm vermek için bulunduğu mecliste, oturması ve yaslanması için ona husûsî minder ve yastık gönderdi. Çok yaşlanmış ve zayıflamış olduğundan, yastığa dayanarak oturması mümkün oluyordu. O, kadılık ve fetvâ işlerini Mücâhidiyye Medresesi'nde yürütürdü. Bu işinde, kendisine İmâmüddîn Abdülkerîm'i yardımcı ta'yin etti. O da, devamlı onun huzûrunda bulunurdu. Daha sonra onun yerine o günkü kadıların büyüklerinden Şemseddîn bin Şîrâzî'yi yardımcı olarak ta'yin etti. O, Mücâhidiyye Medresesi'nin büyük bir salonunda otururdu. Onun için, medresesinin batısında kubbeli bir zaviye yaptırıldı. Hanefî âlimlerinden Şerefüddîn bin el-Mûsulî oradaki mihrâbda oturup ders veriyordu. Cemâleddîn İbni Hârestânî, iki sene yedi aya yakın kadılık vazîfesinde bulundu. Zilhicce ayının dördüncü Cumartesi günü vefât etti. Cenâzesinde büyük bir kalabalık bulundu. Cebel-i Kâsyûn'a defnedildi. Bâb-ül-Ferâdîs kabristanındadır. Vefât ettiği gün 95 yaşındaydı. Bu ihtiyâr yaşında kadılık yapmasına herkes hayret edip, şâirler vefâtından dolayı şiirler söylediler.

Yaşının çok ilerlemesine rağmen, kadılık vazîfesine bıkıp usanmadan devam etti. Kâdılığı müddetince, dirayetli, âdil, dîn-i İslâmın hükümlerinden hiç ayrılmadan hüküm veren, giyinişinde, yeme ve içmesinde, işlerinde, iffet, şeref ve haysiyetini korumada, dînine bağlılıkta, mahkemede hüküm verme esnasında kimsenin şefaatini, aracılığını kabûl etmemek husûsunda, Selef-i sâlihînin yolunda bir hayat sürdü."

Ebû Şâme el-Makdisî anlatır: "Bana şöyle anlatıldı: Bir kadın, Kâdı İbn-i Hârestânî'ye müracaat ederek, beyt-ül-mâl'de bir hakkı bulunduğunu ve bu hakkını da isbât etmiş olduğunu bildirdi. Hakkının, beyt-ül-mâl'den alınıp kendisine teslim edilmesi için, Cemâleddîn-i Mısrî'yi vekîl ta'yin etmişti. Kâdı, vekîl tarafından bu hakkın kadına hemen teslim edilmesini istedi. Vekîl, vaktin darlığı sebebiyle özür beyân ederek; "Güneş batmak üzeredir. Yarın ona teslim ederim" dedi. Kâdı da dedi ki: "Belki bu gece ben ölürüm ve kadının hakkı da böylece zayi olur." Zâten hanım, iddiasında, kendi hakkının daha önceki vekîlleri tarafından el konulup alındığını da ileri sürüyordu. Bu hakkın, kadına âit olduğu mahkeme hükmü ile sabit olmuştu. Kâdı, vekîle; kadının hakkının teslim edilmesini ve ayrıca hakkın zayi olması hâlinde, o kadın hakkında şâhidlik yapmasını vekîle emretti. Vekîl, akşamın girmesi sebebiyle mühlet istedi. Daha onlar medresede iken, kandiller yanmağa başlamıştı. Kâdı dedi ki: "Ey Vekîl!

Belki, ben bu gece ölebilirim. Sen de sağ kalabilirsin. Olabilir ki, sen de o kadının hakkına göz dikerek, hâkimin yanında ondan bir delîl isteyip, malın kendine âit olduğunu ileri sürebilirsin. Hâlbuki bu hakkın delîli, benim yanımda sabit olmuştur." Kadının hakkı alınıp, kendisine teslim edilinceye kadar işin üzerinde durdu. Sanki kendisi, kadının vekîli idi. Bu sırada kadı ayağa kalktı. Seccadesini omuzuna alıp, âdeti üzere Maksûre-i Hızır'da namazını kılmak için câmiye doğru yürüdü. Onun câmiye gelişi, akşam ezanına denk gelmişti. Kâdı İbn-i Hârestânî namazını cemâatle kılıp evine geldi. Mahkeme zabıtlarında kadının hakkının kaydedildiği defterleri getirtip, baştan sonuna kadar tekrar inceledi. Hakkın sabit olduğunu anladığından bu işi ta'kib ederek, kadının hakkının kendisine teslimini te'min etti."

İbn-i Cevzî'nin torunu Ebü'l-Muzaffer şöyle anlatır: "Kâdı Cemâleddîn İbni Hârestânî, zühd ve iffet sahibi bir zât olup, çok ibâdet ederdi. Vera' ve takvâ ehli idi. Nezîh bir hayat yaşardı. Kimsenin ayıplaması, onu Allah rızâsı için iş yapmaktan alıkoymazdı. Şam halkı, onun Şam Câmii'nde hiç bir vakti kaçırmadan cemâatle namaz kılmayı hiç terk etmediğini ittifâkla bildirdiler. Giyiminde ve her türlü yaşayışında iktisâda çok riâyet ederdi. Herkese karşı çok mütevâzi, alçak gönüllü davranırdı. Mahkemede görevli diğer me'mûrlarla beraber yürürken, hiçbir kimseyi ondan ayırmak mümkün olmazdı. Oğlu bana şöyle anlattı: "Kıvâm'ın oğullarından

birisi, Sekere'de Melik-ül-Muazzam Îsâ adına iş ve onun malı ile ticâret yapıyordu. Kıvâm'ın oğlu vefât ettiğinde, Melik-ül-Muazzam'ın dîvânı (Beyt-ül-mâl'ın ilgili dâiresi) kimsesi olmadığı için onun terekesine el koydu, hazînenin ilgili bölümüne irâd (gelir) kaydetti. Melik, kadıya haber göndererek; "Bu ölen kişi, benim malımla adıma ticâret yapıyordu. Terekesi bana âittir. Onların teslimini istiyorum" dedi. Kâdı da, kendisine haber göndererek; "Ben, ölenin terekesinin sahibi olduğuna dâir yemîn etmedikçe, sana onları teslim etmiyorum" diye cevap yazdı. Melik-ül-Muazzam da: "Yemîn olsun ki, benim hakkım olan şeyi onun yanında bırakmam" dedi. Bunun üzerine kadı; "Allaha yemîn ederim ki, ben de, sen yemîn edinceye kadar teslim etmiyorum" dedi. Melik yemîn etmediği için, kadı da ona hiçbir şey vermedi."

Şam'daki âlimlerden bir kısmı şöyle anlatır: "Mısır sultanlarından Melik-ül-Âdil Seyfüddîn, adamlarından birisine bir mektûp vererek, mektûba, mektûp sahibi ile biri arasındaki husûmeti hakkında yardımcı olmasını yazdı, İbn-i Hârestânî'ye gelip mektûbu verdi. O da: "Bu hangi şey hakkındadır?" diye sordu. O ise, "Benim bir işimle ilgilidir" diye cevaplandırdı. Kâdı da: "Hasmını mahkeme de hazır et!" dedi. Mektûp elinde olduğu hâlde, mahkemeye başladı. Fakat mektûbu açmadı. Adam, mektûbu getirene karşı hakkını isbât ettiğinden, onun aleyhinde hüküm verildi. Kâdı, karardan sonra mektûbu açıp okudu ve onu getirene doğru fırlatıp attı ve dedi ki: "Allahın kitabı ile hükmedildi." Adam, Sultan'a gidip huzûrunda ağladı ve ona hâkimin söylediklerini haber verdi. Sultân Âdil de; "Elbette doğru söyledi. Allahın kitabı, benim yazdıklarımdan daha üstündür" dedi. Kâdı, Sultan'a şöyle haber gönderdi: "Ben, ancak kitâb (Kur'ân-ı kerîm) ve sünnet ile hükmederim. Ben, senden kadılık istedim. Dilersen, bu işi benden başkasına gördür." Şems bin Haldûn anlatır: "Birgün İbn-i Hârestânî'nin oğlu Kâdı Alâüddîn, babasının huzûruna gelip, pişirdiği helva sahanını önüne koyarak; "Buyurun efendim, bundan yiyiniz!" dedi. Ona; "Bu neredendir? Benim ateşte yanmamı mı istiyorsun?" deyip yemedi. Çünkü onun, hüküm vereceği şeyin karşılığı olarak verilen bir hediye olduğunu zannetmiştir."

Yine oğlu anlatır: "Birgün babama, Şeref bin Uneyn gelip yanına oturdu ve ona: "Sultan sana, selâm ediyor ve filân kimse hakkında da muhakemede şöyle şöyle davranılmasını tavsiye ediyor" deyince, kadı öfkelenip: "Dînimiz, bu konuda tavsiyeyi kabûl etmez. Sultan ile başkaları arasında fark gözetmez. Hak konusunda, herkese eşit davranmayı emreder" dedi. Sultan, onun bu cevâbı için; "Elbette doğru söyledi" deyip, istediğinden rücû' ettiğini söyledi."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 196

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 445

3) Tekmiletü vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 303

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 60

5) Zeyl-i Ravdateyn sh. 106

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 170

İBN-İ HILLİGÂN (Ahmed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İbrâhim bin Ebû Bekr bin Hılligân bin Bavel bin Abdullah el-Bermekî el-İrbîlî'dir. Künyesi Ebû Abbâs olup, lakabı Şemsüddîn'dir. İrbîl'de (Dicle nehrinin doğu kıyısında bulunan Musul'un yakınında) 608 (m. 1211) târihinde doğup, yine burada 681 (m. 1282) senesinde vefât etti.

İrbîl Medresesi'nde babasının yanında okuyup, yüksek ilimleri öğrendi. Burada Ebû Muhammed bin Hibetullah bin Mükrîm Sûfî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Müeyyed Tûsî, Abdülmu'ızz Hirevî ve Zeyneb Şa'riyye kendisine icâzet (diploma) verdi. Gençliğinde Şam'a gitti. Musul'da Kemâlüddîn bin Yûnus'dan, Haleb'de Kâdı Behâüddîn bin Şeddâd ve başkalarından ilim aldı. Mısır'a da giden İbn-i Hılligân, buranın sakinlerinden olarak bir müddet kaldı. Kâdı Bedrüddîn Sincârî'nin yerine kadı olarak geldi. Sonra, 569 (m. 1261) senesinde Zilhicce ayında Şam'a gitti ve kadılık yaptı. 669 (m. 1270) senesinde kadılıktan ayrılıp Mısır'a gitti. Yerine Kâdı İzzeddîn bin Sâib geldi. Daha sonra bu zât görevden alındı. İbn-i Hılligân, yedi sene Mısır'da kaldı, tekrar Şam'a döndü. Bu ikinci gelişinde, Şam'a, benzerine az rastlanan bir merasimle girdi. Hattâ şâirler bile onun için şiirler söylediler. Resîdüddîn Fârûkî, onun hakkında şu ma'nâdaki şiiri söyledi: Sen Şam için, Mısır'ın Yûsuf'u (a.s.) gibisin. Sa'düddîn Fârûkî onun hakkında; "Yedi sene ayrılışın ile, Şam'a kuraklığı ve kıtlığı tattırdın. Fakat bu gelişin ile bize, ellerinle Nil nehrini getirdin" dedi. İbn-i Câvan da; "Yedi senelik zor ve sıkıntılı günlerden sonra, asâlet sahibi Kâdı'l-kudât (Temyiz reîsi) Ebû Abbâs, Şam'ın kadılığını ele aldığı bu yıl insanlar ni'metlere kavuştu" dedi. Nûreddîn bin Mus'ab da dedi ki: "Bütün Şam halkının senden râzı olduğunu gördüm. Onlar, sıkıntılı günlerden sonra hayır ve iyiliklere kavuştu. Hüzünleri sevinç ve ferahlık ile yer değiştirdi. İnsanlar uzun bir gamdan sonra Kâdı'l-kudât Ebû Abbâs İbni Hılligân'ın tekrar gelip, adâletin yine meydana çıkmasıyla pekçok sevindiler. Herkes bu güzel durumdan dolayı ona teşekkürü borç bildiler."

Daha sonra kadılıktan ayrılan İbn-i Hılligân'ın yerine İbn-i Sâig geldi. O ise, Emîniyye denilen yerde vefât edinceye kadar ders vermekle meşgûl oldu. Kâdılık yaptığı yerden ayrılırken, pekçok insan kendisini uğurladı. Kâdı'l-kudât Şemsüddîn onun bu ayrılışında, "Ey yeryüzünün kaybolan güneşi, geceler senin gibisini pek az getirir" demiştir.

Anlatılır ki; İbn-i Hılligân, Sultan Zâhir için bir târih kitabı hazırladı. Sultan Zâhir bu kitabı çok beğendi. İbn-i Hılligân için;vezîr olmaya lâyıktır, hemen kendisini çağırınız dedi. Bu emir üzerine İbn-i Hılligân çağırıldı. Fakat bu durum, İbn-i Hılligân'ı kıskanan onu hased eden İbn-i Hannâ denilen şahsa ulaşınca, bu işe mâni olmak için olanca gücü ile çalıştı. Nihâyet bunda da muvaffak oldu.

En meşhûr eseri, "Vefeyât-ül-a'yân fî ebnâi ebnâ-iz-zeman" adlı tarih kitabıdır. Bu eserin, Berlin. Gûta ve Biritanya müzesinde nüshaları mevcûttur. Dr. İhsân Abbâs, muhtelif yerlerde bulunan nüshalarından faydalanarak, bu eseri tahkîkli olarak yedi cild hâlinde bastırmıştır. Sekizinci cildi geniş bir fihrist olarak vermiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 59

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 301

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 33

4) Keşf-üz-zünûn sh. 123, 124

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 208, 299

6) El-A'lâm cild-1, sh. 220

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 352

İBN-İ KAVVÂM

Evliyânın büyüklerinden ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ebû Bekr bin Kavvâm bin Ali bin Kavvâm bin Mensûr bin el-Hilâlî el-Bâlisî'dir. 584 (m. 1188) senesinde Meşhed-i Sıffin'da doğdu. Limni şehrine giderek orada ilim öğrendi. İbn-i Kavvâm ismiyle meşhûr oldu. İbn-i Kavvâm, âlim, zâhid, güzel ahlâklı, edebli, vera', takvâ, tevâzu ve haya sahibi bir zât idi. İbn-i Kavvâm, 658 (m. 1260) senesi Receb ayının altısına rastlıyan Pazartesi günü, Haleb'e yakın olan Alem köyünde vefât etti. O köye defn edildi. Vasıyyeti dolayısıyla on iki sene sonra Kaysun dağına nakil edilip oraya defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir. Torunu Muhammed bin Ömer, İbn-i Kavvâm'ın kerâmetlerini anlatan bir kitap yazdı.

Kendisi şöyle anlatır: "Edeb ve tasavvuf yolunu öğrenmeye başladığım zaman, beni bir takım hâller kapladı. Bu durumları hocama haber veriyordum. O da bu husûsta beni konuşmaktan men ediyordu. Yanında bir kamçı vardı. Bana: "Bu mevzûda konuştuğun zaman, seni bu kamçı ile döverim" buyurdu. Hocam bana, devamlı hayırlı amel işlemeyi emrediyor ve diyordu ki "Sâhib olduğun bu hâllerin hiçbirine rağbet etme." Hocamın yanında bulunduğum müddetçe buyurduğu gibi davrandım. Ba'zı geceler hocamın yanında kalıyordum. Benim a'mâ bir annem vardı. Annemin, benden başka hizmet edecek kimsesi yok idi. Bir akşam hocamdan, annemin yanına gitmek için izin istedim. Bana izin verdi ve buyurdu ki: "Bu gece, sana hayret verici bir iş olarak. Sakın ondan korkma." Hocamın yanından, anneme gitmek için yola çıktım. Yolda giderken birden semâ tarafından bir ses duydum. Başımı kaldırdım. Birde ne göreyim, zincir şeklinde bir nûr. Bu nûr sırtıma dokundu. Sırtımda soğukluğunu hissettim. Sonra hocamın yanına dönerek, olan biteni ona anlattım. Hocam; "Elhamdülillah" dedi ve beni alnımdan öptü. Sonra; "Yavrum, senin üzerindeki ni'met tamâm oldu. Bu nûr silsilesinin ne olduğunu biliyor musun?" buyurdu. Ben "Hayır" cevâbını verdim. Bunun üzerine; "Bu nûrdan zincir, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetidir" buyurdu. Bu hâdiseden sonra hocam, daha önce bana yasaklamış olduğu hâllerle ilgili husûsta konuşmama izin verdi."

Yine kendisi anlatır: "Bir gece Hızır aleyhisselâm bana geldi ve; "Kalk yâ Ebâ Bekr!" dedi. Kalkıp onu ta'kib ettim. Hızır aleyhisselâm, beni Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna götürdü. Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûrunda; Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali (r.anhüm)'de vardı.

Ben selâm verdim. Onlar selâmıma cevap verdiler. Sonra Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Ey Ebû Bekr bin Kavvâm!" Ben de; "Emret yâ Resûlallah!" dedim. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ seni, velî (dost) kullarından eyledi. Kendi nefsin için neyi istiyorsan onu seç." Allahü teâlâ, o anda beni cevap vermeye muvaffak kıldı ve; "Yâ Resûlallah! Sizin, kendiniz için seçtiğiniz şeyi seçiyorum" dedim. O anda şöyle diyen bir ses işittim: "Öyleyse sana dünyâda yiyeceğin gıdadan âhıretin sahibinin elinden (ya'nî Resûlullahtan) gelenden başka birşey vermeyeceğiz." Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana; "Ey Ebû Bekr bin kavvâm! Bize namaz, kıldır" buyurdu. Resûlullahın, Eshâbının ve birçok evliyânın hazır bulunduğu bir mecliste öne geçmeye korktum. Kendi kendime; "İçinde Resûlullahın bulunduğu bir cemâatin önüne nasıl geçerim" diye düşündüm. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: "Öne geç. Zîrâ senin öne geçmende vilâyet sırrı vardır. Böylece kendisine uyulan bir İmâm olursun." Resûlullah efendimizin (s.a.v.) emri üzerine, öne geçip iki rek'at namaz kıldırdım, ilk rek'atta Fâtiha'dan sonra Kevser sûresini, ikinci rek'atta Fâtiha'dan sonra İhlâs sûresini okudum."

Bulunduğu beldenin tüccârlarından biri şöyle anlatır: "Bâlis şehrinden Hama şehrine gitmek için yola çıktık. Bize yolun tehlikeli olduğunu söylediler. Bunun üzerine Ebû Bekr bin Kavvâm hazretlerine gittik. Ona; "Efendim, Hama şehrine gideceğiz. Fakat yolun tehlikeli olduğu

bize söylendi. Bizi yalnız bırakmayıp, bize duâ etmenizi diliyoruz" deyince, Ebû Bekr bin Kavvâm; "İnşâallah" buyurdu. Biz yola çıktık. Ben hayvan üzerinde idim. Hama şehrine yaklaştığımız sırada beni uyku bastırdı. Tam uyuyacağım sırada yanımdaki zât elini omuzuma koyup; "Biz uyumadık ve sizi koruduk. Şimdi sen de uyuma" buyurdu. Ben gözlerimi açınca, yanımdaki böyle konuşan zâtın Ebû Bekr bin Kavvâm olduğunu gördüm. O bana selâm verdi ve beraber yola devam ettik. Hama'ya girdiğimizde yanımızdan ayrıldı."

Temmâm bin Ebî Gânim şöyle anlatır: "İlkbahar mevsiminde, Ebû Bekr bin Kavvâm ile şehrin dışında bir yerde oturuyorduk. Etrâfımızda bir grup insan vardı. Ebû Bekr bin Kavvâm buyurdu ki: "Allahü teâlâya yemîn, ederim ki, sizin yüzünüzü gördüğüm gibi, Arş-ı a'lâ'yı görüyorum."

Hâce Eyyûb Besmankî şöyle anlatır: "Ebû Bekr bin Kavvâm zamanında hacca gitmiş idim. Minâ'da bineğimin üzerinde otururken, Kur'ân-ı kerîmden ba'zı sûreleri okuyordum. Bu sırada birden, yanıbaşımda birisinin durduğunu hissettim. Omuzumdan tutup selâm verdi ve gitti. Bâlis'e geldiğimde, beni karşılamaya çıkanlar bana; "Seni Ebû Bekr bin Kavvâm'dan sorduk. O da; "Şu anda Minâ'da oturuyor ve şu şu sûreleri okuyor. Şu anda elim onun omuzunda idi" dedi" dediler. Ben de; "Evet, aynen buyurduğu gibi idi" dedim."

Beldenin tüccârlarından biri anlatır: "Amcamla beraber Haleb'e gitmiştik. Daha genç idim. Arkadaşlarımdan biri, beni içki meclisine götürdü. Bana; "İç!" dedi. Ben tam kadehe uzanıp içeceğim zaman, birden karşımda Ebû Bekr bin Kavvâm'ı gördüm. Eliyle göğsüme vurarak! "Kalk ve buradan çık!" dedi. Yüksekçe bir yerde idim. Birden yüzüstü düştüm. Başımdan ve yüzümden kan akmaya başladı. Amcamın yanına döndüm. Bana; "Bunu kim yaptı?" diye sordu. Ben de olanı biteni anlattım. Amcam dedi ki: "Evliyâsını, sana yardımcı ve seni himâye edici kılan Allahü teâlâya hamd olsun."

Ebü'l-Mecd bin Ebî Sena şöyle anlatır. "Birgün Ebû Bekr bin Kavvâm'ın yanında idim. O anda Necmüddîn Bâderânî Bağdad'dan gelmişti. Halîfe onu kadılığa ta'yin etmişti. Ebû Bekr bin Kavvâm'ın yanına geldi ve ona; "Halîfe beni Bağdad kadılığına ta'yin etti. Ben ise kadılığı istemiyorum" dedi. Ebû Bekr bin Kavvâm, Necmüddîn Bâderânî'ye; "Kalbini ferah tut. Sen orada hüküm vermiyeceksin" buyurdu. Aynen Ebû Bekr bin Kavvâm'ın dediği gibi oldu."

Torunu şöyle anlatır: "Birgün dedem İbn-i Kavvâm hanımına; "Senin oğlun falan yere gitmiş. Fakat eşkiyalar onu ve arkadaşlarını yakalamışlar" dedi. Bunun üzerine hanımı ağlamaya başladı ve; "Eşkiyalar benim oğlumu ve arkadaşlarını öldürürler" dedi. İbn-i Kavvâm ona; "Hayır, o eşkiyalar onların canlarına zarar veremiyecekler. Ancak mallarını ellerinden alacaklar ve Allahü teâlânın izni ile yarın falan saatte buraya geleceklerdir" dedi. Sabah olunca İbn-i Kavvâm'ın dediği saatte, oğlu ve arkadaşları köye geldiler. Onlara, yolda eşkiyaların ne yaptığını sordular. Onlar da, İbn-i Kavvâm'ın dediğinin aynısını anlattılar. Ben o sırada altı yaşında idim ve 656 (m. 1258) senesi idi."

Şemseddîn Hâbûrî şöyle anlatır: "Birgün İbn-i Kavvâm'ın ziyâretine gitmek için yola çıktım. Yolda kendi kendime; "Ebû Bekr bin Kavvâm'ın yanına vardığım zaman, ona rûhun ne olduğunu sorayım" diye düşündüm. Yanına girdiğim zaman, Ebû Bekr bin Kavvâm sohbet etmeye başladı. Çok heybetli olduğu için, heybetinden ona ne suâl soracağımı unuttum. Daha sonra İbn-i Kavvâm'ın yanından ayrıldım ve tam sefere çıkacağım zaman, Ebû Bekr bin Kavvâm'ın bir talebesi benim yanıma gelerek; "Hocamız seninle konuşmak ister" dedi. Ben de onun yanına varınca bana; "Yâ Ahmed sen Kur'ân-ı kerîmi okudun mu? diye sorunca, ben de; "Evet efendim,

okudum" dedim. Bunun üzerine bana; "Ey evlâdım! İsrâ sûresi seksenbeşinci âyet-i kerîmesini oku" dedi ve âyet-i kerîmeyi okudum. Âyet-i kerîmede, Allahü teâlâ meâlen; **"(Ey Resûlüm bir de sana rûhdan** (ruhun hakîkatından) **soruyorlar. De ki: Rûh, Rabbimin bildiği bir iştir ve size ilimden ancak az birşey verilmiştir"** buyuruyor. Sonra bana dönerek; "Ey evlâdım! Bak, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hakkında konuşmadığı rûh hakkında ben nasıl konuşurum" buyurdu.

İbrâhim bin Ebû Tâlib Betâihî şöyle anlatır: "Birgün Ebû Bekr bin Kavvâm Haleb'e gitti. Ben de yanında idim. Oradakilere dönerek; "Vallahi ben, Yemen'in halkının ahvâlini, şark halkının ahvâlinden daha iyi tanırım. Eğer isterseniz hepsini size söyleyeyim. Fakat, biz bununla emr olunmadık. Zâten Hakkın sırrı halka açıklanmaz" buyurdu.

Mikdâd bin Hâmid bin Havle şöyle anlatır: "Bâlis beldesinde Zübeyde kanalı denilen bir kanal vardı. O kanal, Fırat nehrinden Bâlis beldesine kadar suyun gelmesini sağlardı. O beldenin halkı bu kanalın suyundan çok faydalanırdı. Bir süre sonra bu kanal tıkandı, senelerce tıkalı kaldı. Bâlis beldesinin halkı çok susuzluk çekti. Sonunda kanalın açılması için Sultan Melik Nâsır'a müracaat ettiler. Sultan Melik, kanalın açılması ve temizlenmesi için emir verdi. Fakat yarısına gelmeden çok masraflı olduğu için, Sultan Melik, kanalın temizlenme işini bıraktırdı. Bir süre sonra İbn-i Kavvâm. bu kanalın açılmasının lâzım olduğunu görerek, talebeleriyle birlikte Fırat nehrinin kenarına gitti. Bir yer göstererek: "İşte kanalın başı burasıdır" dedi ve kendisi de kanal açma işinde çalışmaya başladı. Bu durumdan haberdâr olan halk, Allah rızâsı için çalışmak üzere oraya geldiler. Birgün kanal açma çalışmalarını sürdürürken, şimşek çakıp gök gürledi. Arkasından iri taneli dolu yağmaya başladı. Bunun üzerine talebelerinden biri, "Ey efendim! Bu havada çalışılmaz" dedi. İbn-i Kavvâm talebesine: "Çalışınız ve kalbinizi ferah tutunuz" dedi. Sonra buluta işâret etti ve "Allahü teâlânın izni ile sağa sola dağıl! Allahü teâlânın bereketi sende olsun" dedi. Bulut sağa sola dağılıp güneş açtı. Oradakiler çalışmalarına devam ettiler. Beldeye su gelinceye kadar, böyle soğuk hava bir daha olmadı. Kanal temizleme çalışmaları İbn-i Kavvâm'ın bereketiyle kısa sürede tamamlandı. Şimdi o kanala, "Şeyh Ebû Bekr" kanalı denilmektedir."

Yine İbrâhim bin Ebû Talih Betâihî şöyle anlatır: "Birgün Ebû Bekr Kavvâm hazretlerinin yanında idim. Ona, o anda bir hâl oldu. Bana dönerek; "Yâ İbrâhim! Merrâkûş şehri nerededir?" diye sordu. Ben de; "Merrâkûş batıdadır" dedim. Sonra yine "Bağdad nerededir?" diye sorunca, ben; "Bağdad doğudadır" dedim. Bunun üzerine: "Allahü teâlâ, bana şu anda öyle bir hâl verdi ki, eğer ben istesem, şu anda Bağdad'a, Merrâkûş'un yerine git ve Merrâkûş'a da Bağdad'ın yerine git desem, ikisi de birbirlerinin yerine giderlerdi" buyurdu.

Yine birgün Ebû Bekr bin Kavvâm'ın yanında idim. Orada bulunanlardan birisi; "Mütemekkin (şânı şerefi yüksek) insanın alâmeti nedir?" diye sordu, İbn-i Kavvâm'ın yanında çeşit çeşit meyvaların bulunduğu bir tabak vardı. O suâli sorana dönerek; "Mütemekkin o kimsedir ki, şu tabağa işâret ettiği an. İçinde ne varsa harekete başlar" buyurdu. Bizler tabağın içindeki meyvaların İbn-i Kavvâm'ın işâreti ile hareket etmeye başladığını gördük."

İsmâil bin Ebû Hasen şöyle anlatır: "Bir sene, annem ve babamla hacca gitmek için yola çıktık. Hicaz topraklarına girdiğimiz zaman, daha önce Mekke'ye ulaşalım diye gece de yol alıyorduk. Annem ve babam hayvan üstünde idi. Ben ise onların arkasında yaya olarak yürüyordum. Bir ara, kulunç hastalığım olduğu için şiddetli bir sancı tuttu. "Bir kenara çekilip biraz istirahat edeyim sonra anne ve babama yetişirim" dedim. Sonra uzanıp yattım.

Uyandığımda bir de ne göreyim, güneş doğmuş. Onların ne tarafa gittiklerini anlıyamadım. Onların benden başka hizmetini görecek kimse yoktu. Üzüntümden ağlamaya başladım. Bu sırada: "Sen Ebû Bekr bin Kavvâm'ın talebelerinden değil misin?" diye bir ses duydum. Ben de: "Evet, onun talebelerindenim" dedim. Bunun üzerine o ses; "Onu vesile ederek Allahü teâlâdan yardım iste" dedi. Ben de hocamı vesile ederek Hak teâlâya yalvarmaya başladım. Vallahi daha duâmı bitirmemiştim. İbn-i Kavvâm hazretlerinin yanıbaşımda olduğunu gördüm. Bana; "Niçin ağlıyorsun? Ağlanacak ne var ki" deyip, elimden tutarak hızlı bir şekilde beni anne ve babamın yanına ulaştırdı. Onların yanına vardığımda, onların da benim için ağladıklarını gördüm. Onlara başımdan geçenleri bir bir anlattım."

Ebû Abdullah şöyle anlatır: "Emîr Ehderî birgün babama şöyle anlatıyordu: Şarka giderken. Melik Kâmil ile berâberdim. Bâlis şehrine gelince. Fahrüddîn Osman ile beraber İbn-i Kavvâm'ı ziyârete gittik. İbn-i Kavvâm, talebeleriyle oturmuş sohbet ediyordu. Biraz sonra bir asker gelip: "Efendim! Bizim bir katırımız vardı, üzerinde beşbin dirhem para vardı. O katır kayboldu. Ne kadar aradık ise bulamadık. Sizden yardım istemeye geldik" dedi. Ebû Bekr bin Kavvâm o askere; "Otur!" buyurdu ve "Allahü teâlânın izni ile inşaallah katırın kapımızın önüne gelecektir ve sen de hayvanını alır gidersin" dedi. Bir süre sonra İbn-i Kavvâm kalktı ve kapıya doğru gitti. Dışarıda bir katırın durduğunu gördük. Sahibi katırı alıp gitti. Biz de sultânın yanına geri döndük. Gördüklerimizin hepsini sultâna anlattık. Sultan onunla görüşmek istedi. Fakat İbn-i Kavvâm'ın bulunduğu beldeye giremiyordu. Onu kendi tarafına çağırmak için Fahrüddîn Osman'ı gönderdi. Fahrüddîn Osman da, İbn-i Kavvâm'a; "Efendim! Sultan sizinle görüşmek istiyor. Fakat bu beldeye girmesine müsâade edilmiyor. Sultan, "Acaba Şeyh hazretleri bize gelebilir mi? diye soruyor" dedi. Bunun üzerine İbn-i Kavvâm; "Senin, melikinin yanından ayrılıp, Rum melikinin yanına gitmen olur mu?" diye sorunca, Fahrüddîn Osman, "Hayır" cevâbını verdi. O da; "Aynen, bizim de dostlarımızı bırakıp onun yanına gitmemiz uygun değildir" buyurdu ve da'veti kabûl etmedi."

Şemseddîn Hâbûrî şöyle anlatır: "Haleb'deki Nizâmiyye Medresesi'nde ilim tahsil ederken, orada bulunanlara Ebû Bekr bin Kavvâm'ı çok medh ederdim. Ba'zı fıkıh âlimleri; "O mübârek zâtı gidip görelim. Fıkıh, hadîs ve tefsîr ilminden ba'zı şeyler suâl edip, ondan istifâde edelim" dediler. Bunun üzerine ben, onlarla birlikte tam Bâlis'e gitmek için yola çıkacağım sırada, bir talebe geldi ve bana; "Ebû Bekr bin Kavvâm sizi çağırıyor" dedi. Ben ona, İbn-i Kavvâm'ın nerede olduğunu sordum. O da; "Ebû Feth'in dergâhındadır dedi. Ben, onu görmek isteyenleri de yanıma alarak, Ebû Feth'in dergâhına onunla görüşmeye gittim. İbn-i Kavvâm'ın huzûruna girince, fıkıh âlimlerini göstererek; "Bunların burada ne işi var?" dedi. Ben de; "Sizi ziyâret etmek ve ba'zı suâller sormak için geldiler" dedim. Bunun üzerine İbn-i Kavvâm onların hepsine birer birer baktı. Onlara çok heybetli gözüktüğünden, hiçbirinin konuşmaya cesâreti kalmadı. İbn-i Kavvâm her birinin yüzüne bakarak; "Niçin konuşmuyorsunuz? Niçin suâl sormuyorsunuz?" diye sordu. Bu soruyu birkaç kere tekrarladığı hâlde, hiç biri suâl sormaya cesâret edemedi. Bunun üzerine İbn-i Kavvâm, sırayla herbirine;

"Senin suâlin şu idi, cevâbı da şudur" diyerek, hepsinin suâllerini cevaplandırdı. Bunu gören fıkıh âlimlerinin hepsi tövbe ve istiğfar ettiler.

Yine Şemseddîn Hâbûrî anlatır: "Birgün İbn-i Kavvâm ile bir yere gittik. Hocamın yüzü bir ara acâib bir şekil aldı. Yüzü tekrar eski durumuna gelince, niye böyle olduğunu sordum. O da; "Buraya girdiğimiz zaman, köyün mevtalarının rûhları beni karşılamaya geldiler. Aralarında yüzü çok güzel olan bir genç vardı. Bana; "Ben zulmen öldürüldüm. Köyün ahâlisinden iki kardeş

vardı. Ben onların çobanlığını yapıyordum. Onlardan biri, kızının yüzünden Melik Azîz zamanında beni öldürdü. Bana iftira etti. Fakat ben o iftiradan beriyim" dedi" diye sebebini anlattı. Köyde bu durumu sorunca, aynı hocamın anlattığı gibi anlattılar."

İbrâhim bin Ebû Tâhir Betâihî anlatır: "Babam Şam'da vefât ettiği zaman, talebeleri bana; "Sen, Seyyid Ahmed hazretlerinden icâzet (diploma) getirmeden babanın yerine geçemezsin" dediler. Bunun üzerine, Seyyid Ahmed'den icâzet almak için Betâih'e gitmek üzere yola çıktım. Bâlis, yolumun üzerinde idi. Bâlis'e geldiğim zaman, Ebû Bekr bin Kavvâm'ı ziyâret ettim. Bana izzet ve ikramda bulundu ve nereden geldiğimi ve Betâih'e niçin gideceğimi söyledi. Sonra; "Oradaki Seyyid Ahmed'den icâzeti kolayca alırsın" dedi. Ben tekrar yola koyuldum. Betâih'e vardığım zaman, Seyyid Ahmed'in huzûruna çıktım. Durumu anlattım. Bana zorluk çıkarmadan, icâzetname ve birde seccade verdi. Şam'a geri dönerken, yolda kalbim İbn-i Kavvâm'ın sevgisi ile doldu. Kendi kendime; "Gidip Ebû Bekr bin Kavvâm'a talebe olayım" diye düşünerek, icâzetnamemi nehire attım ve doğruca onun dergâhına çıktım. Bir süre dersini dinledim. Bir ara bana dönerek; "Yâ İbrâhim, sen benim talebemsin" buyurdu. Orada bulunanlar sebebini sordular. O da; "Yüzüne bakın" deyince, hepsi benim yüzüme baktılar. "Ne görüyorsunuz?" diye sorunca; "İki gözünün arasında hilâlden bir nûr görüyoruz" dediler. Bunun üzerine o; "O nûr, benim talebelerimin işâretidir" buyurdu. Bundan sonra ona bağlı bir talebe oldum ve ondan ders aldım. Bir zaman sonra Irak taraflarına gitmek için İbn-i Kavvâm'dan izin istedim. Bana gitmem için izin verdiler ve üzerime bir hil'at giydirerek; "Bununla oturduğun zaman, sana gelen kimse bunun sebebi ile sana bağlanır ve sana hizmet eder" dedi. Hocamın söylediği gibi oldu. Kiminle karşılaştı isem, bana hizmette bulundu. Birgün Bağdad'a gittim. Orada ba'zı yerlere uğradım. Orada bulunan herkes, bana hizmet etmek için yarıştılar. Birgün beni bir yere da'vet ettiler. Orada bir Türk ayağa kalkarak; "Arkadaşlar, ben bu zâtın üzerindeki gibi hil'at görmedim" dedi. Ben de; "O, hocamın hediyesidir" deyince, oradakiler; "Allahü teâlânın ve onun gibilerin bereketi, bizlerin üzerine olsun" dediler."

İsmâil bin Sâlim şöyle anlatır: "Bizim bir miktar koyunlarımız vardı. Koyunlarımızı, bir çoban her sabah otlatmaya götürür, akşamları geri getirirdi. Birgün yine koyunlarımızı otlatmak için götürdü. Fakat akşam olunca koyunlarımızı getirmedi. Biz merak içinde kaldık. Doğruca İbn-i Kavvâm'a gittim. Beni görünce, daha birşey demeden; "Koyunların mı kayboldu?" diye sordu. Ben de; "Evet" dedim. Bunun üzerine; "Senin koyunlarını oniki kişi aldı. Sizin çobanı falan yerde bağladılar. Şimdi onlar falan yerde uyuyorlar. Çünkü, Allahü teâlâya onlara derin bir uyku vermesi için duâ ettim. Sizin koyunlarınızdan biri de yavruladı, şu anda yavrusunu emziriyor" dedi. Biz hemen İbn-i Kavvâm'ın dediği yere gittik. Herşeyin, onun anlattığı gibi olduğunu gördük."

Feleküddîn bin Huzeyme şöyle anlatır: "Bağdad'ın düşman eline geçtiği sene, ben Şam'da idim. Ailem ise Bağdad'da kalmıştı. Onların durumlarını ve hâllerini çok merak ettiğim için, Bağdad'a gitmek üzere yola çıktım. Bâlis'den geçerken. İbn-i Kavvâm hazretlerini ziyâret ettim ve durumu ona anlattım. O da bana; "Senin hanımın ve çocuklarının hepsi sağdır. Fakat kardeşin öldürülmüştür. Senin hanımına bir kimse hizmet ediyor. Onun eşkali şöyle şöyledir. Hanımın falan sokak üzerinde, bahçesinde ağaçlar olan bir evdedir" dedi. Ben bunları işitince, rahatladım ve yola çıktım. Bağdad'a girince, hiç kimseye sormadan doğruca İbn-i Kavvâm'ın ta'rîf ettiği yere gittim. Gerçekten söylediği gibi, hanımının bulunduğu evin bahçesinde çeşitli ağaçlar vardı."

İbrâhim bin Ebî Tâlib Betâihî anlatır: "Birgün Ebû Bekr bin Kavvâm'ın yanında otururken, bir kişi gelip; "Ey Efendim! Benim, üzerinde kıymetli eşyalar bulunan bir devem kayboldu. Nerede bulabileceğimi söyler misiniz?" diye sorunca, Ebû Bekr bin Kavvâm sükût edip birşey söylemediler. O kişi, üzgün bir hâlde oradan ayrıldı. Ben; "Efendim! O kişiye niçin cevap vermediniz?" diye sordum. O da; "O kişi bana devesini söylediği an, ben devenin yularının onun elinde olduğunu gördüm. Fakat birisi gelip devenin yularını elinden kesti. Anladım ki, bu kişinin bu deveden nasîbi kesilmiştir. Fakat, ona bu cevâbı vermeye haya ettim" dedi."

Şöyle anlatılır: "Birgün Ebû Bekr bin Kavvâm'ın bulunduğu yerde bir kişi vefât etti. Cenâze namazında, o beldenin ileri gelenleri de bulundu. Cenâze defnedilirken; vâli, kadı ve İmâm bir tarafa oturdular. Ebû Bekr bin Kavvâm ve talebeleri bir tarafa oturdular. Vâli ve kadı, evliyânın kerâmetleri hakkında konuştular. Evliyânın kerâmetleri için, hakîkat olmadığını söylediler. İmâm ise, sâlih bir kimse olduğu için, o konuda hiçbir şey söylemedi. Defin işi bittikten sonra, orada bulunanlar Ebû Bekr bin Kavvâm'ın yanına gelip selâm verdiler. O da, İmâma dönüp; "Yâ İmâm! Senin selâmına cevap vermem" dedi. O da sebebini sorunca; "Çünkü sen, evliyâ hakkında gıybeti reddetmedin ve onlara mâni olmadın" buyurdu. Sonra kadı ve vâlinin bulunduğu yere gitti ve onlara; "Siz evliyânın kerâmetlerini mi inkâr edersiniz? Sizin ayaklarınızın altında ne olduğunu biliyor musunuz?" dedi. Onlar, ne olduğunu sordular. Ebû Bekr bin Kavvâm da; "Sizin ayaklarınızın altında bir mağara var. İçinde bir kimse ile hanımı medfûndur. Onlar şimdi kalkacak ve benimle konuşacaktır. Bu kişi, bundan bin sene evvel bu beldelerin meliki idi. Kendisi, hanımıyla birlikte bir sedirin üzerinde oturmaktadır" dedi. Sonra kimsenin gitmesine izin vermedi ve orayı kazmalarını emretti. Orayı kazdıklarında, herşeyin İbn-i Kavvâm'ın söylediği gibi olduğunu gördüler. Bu olaydan sonra, vâli ve kadı, evliyânın kerâmetlerini inkâr etmedi."

İmâm Muhyiddîn bin Nehhâs anlatır. "Bir zamanlar, Ebû Bekr bin Kavvâm, Türeyden köyüne gider gelirdi. Köyde küçük bir mescid vardı. O mescidde okunan ezanı ve ikâmeti kimse işitmezdi. Ben, evde kendi kendime; "Köyün güneyine bir câmi yaptırayım" diye düşündüm. Mescide gidince, İbn-i Kavvâm'ın yanına oturdum. Birden İbn-i Kavvâm bana dönerek; "Yâ Muhyiddîn! Sen neden büyük bir câmi yapmıyorsun?" diye sordu. Ben de; "Efendim! Ben böyle birşey yapmayı düşünüyorum" dedim. O da bana; "Câmiyi bina etmek istediğin yeri bana göstermeden câmiyi yapma" dedi. Birlikte câmi yaptırmak istediğim yere gittik. Orada biraz durduktan sonra bana dönerek; "Burada bir ev varmış, o ev yıkılmış ve içindekiler toprağa gark olmuştur" dedi. Bunun üzerine, oraya câmi yapmaktan vaz geçtim. Bir süre sonra, başka bir iş için orayı eştim. Gerçekten bir ev enkazı çıktı. İçinde, toplu hâlde ölüler vardı." Ali bin Sa'îd Zûreyzir şöyle anlatır: "Ben, Ebû Bekr bin Kavvâm'dan ilim öğrenmeye başladığım zaman daha çok genç idim. Birgün Kudüs'e gitmek istedim. Hocam Ebû Bekr'den izin istedim. O izin vermedi. Ve; "Ey evlâdım! Çok gençsin, başına birşey gelebilir" dediyse de, ben çok ısrar edince, izin verdiler. Giderken de bana; "Benim himmetim senin üzerinedir. Seni demir kafes gibi muhafaza ederim. Şam'ın Kureyş köyüne vardığında, orada bulunan Ali bin Cemel ismindeki zâtı ziyâret et. Çünkü o, Allahü teâlânın evliyâsındandır" dedi. Ben de "Başüstüne" deyip yola koyuldum. Kureyş köyüne vardığım zaman, o zâtın evini sordum. Oradakiler o zâtın evini gösterdiler. ben de doğruca onun evine gittim. Kapıyı bir çocuğu açtı ve; "Yâ Ali! içeri gir. Babam bize, bugün Ali isminde, Ebû Bekr bin Kavvâm'ın bir talebesi gelecek diye haber verdi" dedi. Ben evde yokken gelirse, onu içeri alın, beni beklesin" dedi. Ben de, misâfir odasında Ali bin Cemel'i beklemeye başladım. Ali bin Cemel gelince benimle müsâfeha etti ve; "Biraz önce hocan geldi ve seni bize tavsiye etti.

Himmetinin senin üzerinde olduğunu söyledi" dedi. Geceyi orada geçirdim. Ertesi gün tekrar yola çıktım. Kudüs'e yaklaştığım sırada, bir gölgeliğin altında oturan bir kişi gördüm. Ona selâm verdim. O da selâmımı aldı ve bana; "Ey Genç! Benim yanıma gel, sabahtan beri seni bekliyorum" dedi. Ben, onun kötü niyetli bir kişi olacağını düşünerek yanına gitmekten çekindim. Bunu fark edince; "Yâ Ali! Hocan Ebû Bekr bin Kavvâm yanıma gelerek, seni bana tavsiye etti" dedi. Bunun üzerine onunla beraber evine gittik. Birlikte yemek yedik. Namaz vakti gelince; "Gel, Harem'de namaz kılalım dedi. Mescid-i Harem'de vakit namazlarını kılıp eve geri döndük. O zât sabaha kadar namaz kıldı. Ertesi gün ben, İbrâhim aleyhisselâmın kabrini ziyâret için onun yanından ayrıldım, İbrâhim aleyhisselâmın kabri şerîflerine yaklaşırken, karşıma dört tane soyguncu çıktı. Ben onlardan korktum. O anda yanımda beyaz elbiseli bir kişi peydah oldu ve; "Sen yoluna devam et!" dedi. Onların arasından geçerek yoluma devam ettim. Onlar bana hiçbir şey yapamadılar, İbrâhim aleyhisselâmın kabrini ziyâret ettim ve orada çok duâda bulundum. Sonra hocamın yanına döndüm. Denildi ki: "Evliyâ, seni huzûruna getiren, ondan ayrı olduğun zaman koruyan, ahlâkı ile senin ahlâkını, edebi ile senin edebini güzelleştirendir." Dönüşümde hocamın huzûruna girince, bana seferim esnasında olanların hepsini anlattı ve; "O beyaz elbiseli zât olmasa idi, soyguncular senin elbiselerini dahî alacaklardı" dedi. Ben o beyaz elbiseli zâtın hocam olduğunu anladım."

Zekîyyüddîn Ebû Bekr bin Eyyûb şöyle anlatır: "Moğollar Bağdad'ı istilâ ettikleri zaman, amcam ile Haleb'de idik. Amcam, Ebû Bekr bin Kavvâm'ın talebelerinden idi. Amcam beni Bâlis'e, İbn-i Kavvâm'ın yanına gönderdi ve; "Sen Ebû Bekr bin Kavvâm'ı hiç görmedin, hem onu ziyâret et, hem de Bağdad'daki akrabalarımız ve mallarımız ne hâldedir? Oğlum Hüseyn ne hâldedir? diye sor" dedi. Ben Bâlis'e varıp onun huzûruna girince, bana; "Sen, Ebû Bekr bin Eyyûb müsün?" dedi. Ben de, "Evet" deyince; "Seni amcan gönderdi.

Bağdad'daki akrabalarının, oğlu Hüseyn'in ve mallarının durumunun ne olduğunu soruyor değil mi?" dedi. Ben, "Evet" dedim. Bunun üzerine; "Akrabalarından ba'zıları esîr düştü. Ba'zıları sağ sâlim evlerinde. Bütün malları kapının altındaki kuyuya gömüldüğü için, Moğollar mallarını gasb edememişler. Oğlu Hüseyn ise onların elinde esîrdir" dedi. Bağdad'a gidip gitmeme hakkında hiçbir şey söylemedi. Sonra bana; "Sen Şatîbeyt sarayını tanır mısın?" diye sorunca, ben; "Evet tanırım. Fakat hiç içine girmedim" dedim. Bunun üzerine; "Şu anda Moğollar o sarayın mallarını talan ediyorlar" dedi. Ben hemen târihi, saati ve günü bir yere not ettim. Benim, Haleb'de sevdiğim genç ve güzel bir kadın vardı. Birgün onunla tenhâ yerde buluştuk. Beni kendi nefsi için istedi. Fakat ben onu reddettim. Bunun üzerine bana bir yüzük verdi. Ben de o yüzüğü parmağıma taktım. Bu durumu Allahü teâlâdan başka kimse bilmiyordu. Ebû, Bekr bin Kavvâm'ın yanından vedâlaşıp ayrılırken, elimi tuttu. Sonra; "Bu yüzük kimindir?" diye suâl etti. Ben utancımdan cevap veremedim. Bana; "Tövbe et oğlum, tövbe et!" buyurdu. Ben de tövbe edip Haleb'e varınca, o kadınla bir daha görüşmedim. Bir süre sonra Bağdad'a gittim. Akrabalarımızın durumunun Ebû Bekr hazretlerinin söylediği gibi olduğunu gördüm. Amcamın oğlu Moğolların elinde esîr idi. Orada birisine, sarayın Moğollar tarafından yağma edildiği günü ve saati sordum. O da; "Şu gün, şu saatte sarayı yağmaladılar" dedi. Ben de not ettiğim gün ve saatlere baktım. Ebû Bekr bin Kavvâm'ın söylediği saat ve gün olduğunu gördüm."

İbrâhim bin Ebû Tâlib Betâihî anlatır: "Birgün Ebû Bekr bin Kavvâm'ı ziyâret etmek için yola çıktım. Yolda bir kervana rastladım ve onlarla arkadaş oldum. Onlar yol boyunca, içkiden ve içki meclislerinden bahsettiler. Bâlis'e varıp Ebû Bekr bin Kavvâm'ın huzûruna girdim. Beni görünce; "Hayırdır yâ İbrâhim bu hâlin nedir?" dedi. Ben de; "Benim hâlim nasıldır efendim?"

dedim. O zaman; "Elinde içki ve âletleri var" deyince, ben de; "Yolda gelirken bir kervandakilerle yol arkadaşlığı yaptım. Onlar devamlı içkiden bahsetmişlerdi. Demekki onların bu konuşmaları bana da te'sîr etmiş" dedim. Bunun üzerine Ebû Bekr bin Kavvâm; "Evlâdım, iyi kimselerle bulun. Kötü kimselerden elinden geldiği kadar uzak dur. Çünkü onlarla sohbet, dünyâ ve âhırette yüz karasıdır" buyurdu.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 68

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 295

3) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh. 224

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 401

5) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 132

6) Tabakât-ül-evliyâ sh. 486

İBN-İ KUDÂME (Abdürrahmân bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi fıkıh, usûl ve hadîs âlimlerinden. Ebû Muhammed, Ebü'l-Ferec, İbn-i Şeyh Ebû Ömer künyeleri vardır. Lakabı Şemsüddîn'dir. 597 (m. 1200) senesi Muharrem ayında, Dımeşk'da Kâsiyûn eteklerinde doğup, Rebî'ul-âhır ayının sonunda yine Dımeşk'da 682 (m. 1283)'de vefât etti. Kâsiyûn eteklerinde bir yere defnedildi.

İbn-i Kudâme (r.a.), babasından ve amcası büyük âlim Muvaffaküddîn'den ilim öğrendi. Amcası Şeyh-ül-İslâm Muvaffaküddîn'in yanında âlim oldu. Amcasının yazdığı Muknî' adlı esere şerh yazdı. Bunu amcasına arz etti. Bunun üzerine amcası Muknî' kitabını okutması, düzeltilmesi gereken yerleri düzeltmesi için kendisine izin verdi. İbn-i Kudâme bundan sonra onu on cild hâlinde şerh etti (açıkladı).

İbn-i Kudâme, daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. Amr bin Taberzed, Ebû Yemen Kindî, Ebû Kâsım bin Hârestânî, İbn-i Mülâib, İbn-i Kâmil, Kâdı Es'ad bin Müncâ, İbn-i Bennâ, Bekrî, Celâcilî, Şems-i Buhârî bunlar arasındadır.

Saydalânî, İbn-i Cevzî ve başka birçok âlim kendisine icâzet (diploma) verdi. Bizzat kendisi, meşhûr âlim Silefî'nin (r.a.) talebelerinden ders aldı. Usûl ilmini Amîdî'den (r.a.) öğrendi. İbn-i Zebîdî, Ca'fer Hemedânî, Ziya Makdisî gibi büyük âlimlerin yanında okudu. Mekke-i mükerremede Ebü'l-Mecd Kazvînî, İbn-i Basiveyh, Medîne-i münevverede; Ebû Tâlib Abdülmuhsin, Ebü'l-Âmid Hafifî'nin ilim meclislerinde bulundu. Kendisinden de; Ebû Menâvî, Ebû Fadl bin Kudâme el-Hâkim, Hârisî, İbn-i Attâr, Müzzî, Şeyh Burhânüddîn, İsmâil Harrânî ve daha birçok âlim ilim öğrendi. Fetvâlar da veren İbn-i Kudâme, uzun müddet ilim okuttu. Herkes kendisinden istifâde etti. Yaşadığı asırda, Hanbelî mezhebi âlimleri arasında ilmî reîslik (başkanlık) kendisine verildi. Hattâ o asırda, ilmî reîslik onda idi, de denebilir. O, zamanda Kâdı'l-kudât idi.

Büyük-küçük herkesin hürmet ve saygısını kazanmıştı. Sultanlar da kendisine hürmet ederlerdi. Faziletler sahibi bir zât idi. Vera'sı pek fazla idi. Dînin emir ve yasaklarına çok riâyet ederdi. Hadîs âlimlerinden İsmâil bin Habbâz, onun tercüme-i hâlini ve onun ile ilgili haberleri ihtivâ eden bir eser yazmıştır. Bu eserini o kadar geniş yazdı ki, onun fıkıh ilmindeki üstünlüğünü, zühdü ve tevâzusu ile alâkalı yönlerini, herbiri için ayrı ayrı ve uzun delîl ve senedleri de birlikte bildirdi. Sonra hocalarına geçerek, onların tercüme-i hâllerini, sonra, Ahmed

bin Hanbel'i (r.a.) onun hayâtını, çektiği bütün sıkıntıları, sonra Resûlullahın (s.a.v.) mübârek hayatlarını da anlatmıştır.

Âlimlerin onun hakkında buyurdukları:

Hâfız Zehebî (r.a.): "Hiçbir âlimin hayâtı, İbn-i Kudâme'nin hayâtından daha uzun anlatılmamıştır. O, Hanbelîlerin en büyük âlimidir. Hattâ o, Şeyh-ül-İslâm'dır. Şam'ın fakîhidir. Müslümanların rehberi, zamanının bir tanesidir. Herkes onu medh ü sena etmiştir (övmüştür). Altmış seneye yakın hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmuş, Ebü'l-Feth İbn-ül-Hâcib ondan hadîs-i şerîf yazmıştır. Onu büyük hadîs âlimi Muhammed bin Abdülvâhid'e sorduğumda; "O, büyük bir âlim, dînin seçkin ve mümtazlarındandır" cevâbını verdi."

Muhyiddîn-i Nevevî: "O, hocalarımın en büyüğüdür" dedi.

İbn-i Kudâme'den (r.a.) yaşça büyük ve âlimler arasında sened ve güvenilir olarak bilinen Zeynüddîn Ahmed bin Abdüddâim, ondan rivâyet ve nakillerde bulunmuştur. "Târih-i Kebîr" adlı eserinde ondan bahsetmiş, tercüme-i hâlini uzun olarak anlatmış, faziletlerini ibâdete olan rağbetini, cömertliğini, herkese olan fâidesini, üç defa hacca gittiğini bildirmiştir.

Onun üçüncü defa hacca gitmesi şöyle oldu: Rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) onun yanına gelmesini istiyordu. Bu sebeble, o yıl üçüncü defa hacca gitti. İbn-i Kudâme, bir çok fetihlere katılmış, muharebe meydanlarında bulunmuştur.

Zehebî şöyle der: "O kadar ince kalbli idi ki, ufacık bir şeyden dolayı göz yaşları akıverirdi. Ahlâkı ve tabiatı hoş bir zât idi. Allahü teâlâyı çok zikreder, gecelerini ibâdetle geçirir, kuşluk namazını terketmezdi. Akşam ile yatsı arasında da, kılabildiği kadar namaz kılardı. O, halka karşı mütevâzi, sultanlar yanında heybetli ve vekar sahibi idi. Onun meclisinde, dâima fıkıh ve hadîs âlimleri ve takvâ sahibi kimseler bulunurdu. Allahü teâlâ, onu herkese sevdirmişti. Ondan daha güzel, huşû' ve tevâzu içerisinde namaz kılan yok idi. Kâmil bir namaz kılar, ta'dîl-i erkâna çok riâyet ederdi. Çok duâ eder, Allahü teâlâya yalvarıp yakarırdı. Özellikle, duânın kabûl olacağı bildirilen yerlerde, yatsıdan sonra câmide, şifâ âyet-i kerîmelerini okuduktan sonra duâ etmeye çok ehemmiyet verirdi. O, insanlara işlerinde yardımcı olurdu. Bir yerde hasta olduğunu bilirse, mutlaka onu ziyâret ederdi."

Fahrüddîn Ba'lebekî de, İbn-i Kudâme'yi elli seneden beri tanıdığını, bu zaman zarfında onun kızdığını görmediğini söylemiştir.

İbn-i Kudâme oniki seneden fazla kadılık yaptı. Bu vazîfeyi istemeyerek aldı. Bunun için hiçbir ücret almadı, ömrünün sonlarına doğru kadılıktan ayrıldı. Ondan sonra, bir müddet Hanbelî kadılığı boş kaldı. Sonra oğlu Necmeddîn onun yerine kadılığa ta'yin edildi.

Ebû Şâme zeylinde şöyle der: "Bir defasında İbn-i Kudâme'ye Mısır'dan kadılık için teklif gelmişti. Fakat o bu teklifi kabûl etmedi. Bunun üzerine, kabûl etmediği takdîrde elinde bulunan vakfın alınacağına dâir bir tehdit geldi. Buna rağmen, geçimini te'min edecek kadar birşeye sahip olduğunu, kendisine, bu husûsta ısrar etmemelerini söyleyerek kabûl etmemişti."

Mâlikî âlimlerinden, büyük hadîs âlimi, takvâ ehli bir zât olan, Ebû İshâk Levzî ise, onun için der ki: "O, bizim üstadımızdır. Büyük bir âlimdir. Müslümanların rehberidir. Dımeşk, diğer yerlere onunla övünür. Yaşadığı asır, onun ile iftihar eder. Faziletler sahibidir. Pekçok menkıbeleri vardır."

Onun faziletlerinden bir kısmı şöyledir: O, gönüllerde yeri büyük olduğu hâlde, tevâzu gösterirdi. İhtilâf ve nefrete götüren münâzaradan sakınırdı. Bütün işlerinde orta yolu ta'kib ederdi. Sözlerinde kibir ve başkasını alçaltan ifâdeler bulunmazdı. Yürürken, kibirlenerek yürümezdi. Giyiminde gayet ölçülü idi. Meclislerde ve toplantılarda kendisine çok hürmet gösterilirdi. Kabileler ve aşiretler arasında çıkan ihtilâf ve anlaşmazlıklarda ona müracaat edilirdi. Allahü teâlâ kendisine geniş bir ilim vermişti. Merhamet ve hilm (yumuşaklık) sahibi idi. Tanıdığı olsun, yabancı olsun, geleni kabûl ederdi. Müslüman olsun, gayr-i müslim olsun, yardım istiyenin elinden tutardı. Sultan ve yüksek kademedeki devlet adamları, devamlı kendisine gelip giderlerdi. Gelenleri, köle, efendi ve sultan ayırımı yapmadan karşılardı.

İbn-i Kudâme, 664 (m. 1265) târihinde, istemediği hâlde Kâdı'l-kudât oldu. O, zamanında, Allahü teâlânın müslümanlara lütuf ve ihsânı idi. Eğer o olmasaydı, kuvvetli ve ileri gelenlerin zulmü sebebiyle, insanların malları ellerinden haksız olarak alınırdı. Adâleti yerine getirme husûsunda asla tâvizi yoktu. Bu sebeple, yüksek makamlarda bulunan bir takım kimseler ona düşman oldular. Aleyhinde çok çalıştılar. Hakkında lâyık olmayan sözler söylediler. Fakat, Allahü teâlâ ona, güzel niyetine ve ihsânına mükâfat olarak yardımını lutfeyledi.

Berzâlî de, târihinde onun hakkında şöyle der: "İbn-i Kudâme, asrının en büyük âlimi, zamanının bereketi idi. Uzun müddet, kadılık Şeyh-ül-İslâmlık yaptı. Ders vererek, hutbe okuyarak ve insanlara va'z-u nasihat ederek hizmet ederdi."

Yünûnî de târihinde: "İbn-i Kudâme, ilim, zühd, vera', din gayreti bakımından zamanının en yükseği idi. Kıymeti çok ve faziletler sahibi bir zât idi. Hanbelî mezhebinde, ilmî başkanlık kendisinde idi. Hadîs, usûl, nahiv ve diğer dinî ilimlerde pek derin idi. Çok ibâdet ederdi. Mütevâzi ve yumuşak huylu idi. Yakın-uzak herkese iyilik ederdi. Kâdı'l-kudâtlık vazîfesini istemiyerek kabûl etti. Buna bir müddet devam etti ise de, hüküm vermekten çekindiği için, bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. Bundan sonra kendini ibâdete, talebe okutmaya ve eser yazmaya verdi. Zamanının bir tanesi idi. Övülen huyları kendisinde bulundurmakta eşine az rastlananlardan biri idi. Çok kimse, onun hem ilminden ve hem de ahlâkından faydalandı. Her hâli ile Selef-i sâlihînin yolunu ta'kib ederdi."

Kendisinden ders almış ve aynı zamanda büyük bir âlim olan Mecdüddîn İsmâil bin Muhammed Harrânî, İbn-i Kudâme için; "Bu gözlerimle onun gibisini görmedim" demektedir.

Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile sahibi İbn-i Receb; "Onun üstünlüklerini, ilmini, yüksek ahlâk ve ahvâlini kısaca ifâde etmek pek zordur. Allahü teâlâ ondan râzı olsun. Onu Cennetinde kılsın. Bizlere onun sevgisini nasîb eylesin ve bununla bizleri fâidelendirsin. Âmin!" demektedir.

İbn-i Kudâme (r.a.) vefât ettiği zaman, otuz civârında şâir onun için mersiye yazmışlardır. Bunlardan birisi de, talebelerinden Şihâb Mahmûd'dur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 169

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 304

3) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 291

4) Keşf-üz-zünûn sh. 809

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 376

6) El-A'lâm cild-1, sh. 329

İBN-İ KUDÂME (Ahmed bin Îsâ)

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Îsâ bin Abdullah bin Ahmed Muhammed bin Kudâme'dir. Şeyhülislâm Muvaffaküddîn İbni Kudâme'nin torunudur. 605 (m. 1208) yılında Şam yakınındaki Kâsiyûn'da doğdu. Makdisî ve Sâlihî nisbet edildi. İslâmiyete hizmetlerindeki gayretinden dolayı Seyfüddîn lakabı verildi. Babasının lakabı ile birlikte söylendiğinden, Seyfüddîn İbni Mecdüddîn denilirdi. Otuzsekiz yaşında iken 643 (m. 1245) yılında Şam'da vefât etti. Kâsiyûn dağının eteğine defnedildi.

O zaman Kâsiyûn; sâdece medrese, câmi ve türbelerden meydana gelen bir beldeydi. Böyle bir yerde, ilimde, ibâdette, zühd-ve takvâda en yüksek mertebelere yaklaşan bir ailenin evlâdı olarak dünyâya gelmesi, İbn-i Kudâme'nin küçük yaşta ilim tahsiline başlamasına vesile oldu. Keskin zekâsı, üstün hafızası ile, kısa zamanda akranlarını geçti. Fıkıh, usûl, ferâiz, edebiyat, hılâf ve daha birçok ilimde âlim olan dedesi, "Kitâb-ül-Mugnî" yazarı Şeyhülislâm Muvaffaküddîn Ebû Muhammed İbni Kudâme başta olmak üzere, Şam'da; Ebü'l-Yümn Kindi, Ebü'l-Kâsım İbni Hârestânî, Ebü'l-Berekât Melâî, Ahmed bin Abdullah Attâr, Dâvûd bin Melâib, Ahmed bin Abdullah Kattân ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Bağdad'a gitti ve; Ebû Ali Cevâlikî, Feth bin Abdüsselâm, Ebü'l-Vakt'den ve İbn-i Nâsır'ın talebelerinden ilim öğrendi. Allahü teâlânın rızâsı için çok çalıştı. Genç yaşında, yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Hadîs âlimlerinin hayatlarını ve şahsî husûsiyetlerini tek tek bilirdi. Dört mezhebin inceliklerine vâkıf idi. Hanbelî mezhebine göre fetvâ verir, müslümanların müşkillerini hâlleder, duâlarını alırdı. İlimde, ilmiyle amel etmekte, ihlâsla ibâdet etmekte, Allahü teâlânın rızâsı için dînini öğrenmekte ve öğretmekte, hakkı söylemekte çok ileri idi. İmâm-ı Zehebî onun bu husûsiyetlerini dikkate alarak; "Eğer ömrü vefa etse idi; Zamanının en âlimi ve ilmi ileençok amel edeni olurdu" buyurmaktadır. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden nefret ederdi. Mübahların birçoğunu şüphelilere düşmek korkusu ile terk eder, onları zarûret miktarı kullanırdı. Gecelerini ibâdetle geçirir, gündüzleri oruç tutardı. Muşgûliyeti, hep ilim ve ibâdetle idi. Çok az konuşur, ağzından çıkan her kelime Allahü teâlânın rızâsı için olurdu. Ahlâkı çok güzel, cömertliği pek fazla idi. Kendisi için yanında mal saklamaz, eline geçeni Allahü teâlânın dîninin yayılması için ve fakirlere sadaka olarak verirdi. Başkalarını rahat ettirmek için elinden geleni yapar, kendisi sıkıntı içinde yaşardı. Allahü teâlânın kullarına karşı çok merhametli idi. Kimseyi kırmaz, herkese karşı tatlı dilli ve güler yüzlü davranırdı. Tevâzuu pekçok idi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, onların Cehennem ateşinden kurtulup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için gayret ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Ahmed bin Muhammed Müeddib Deşti ve daha başka âlimler ondan ilim rivâyet etti. Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan İbn-i Kudâme'nin en meşhûr eseri, İbn-i Tâhir Makdisî'nin "Simâ" hakkındaki görüşlerine yazdığı reddiyesidir. İbn-i Tâhir Makdisî'nin "Safvet-üt-tesavvuf' adlı eserini kısaltarak "Safvetü ehl-it-tasavvuf' adını vermiş ve bu eserinde müellifîn "sima" hakkındaki görüşlerini tenkid etmiştir. Bundan dolayı da bu muhtasar eser, İbn-i Tâhir Makdisî'ye reddiye olarak yazılmıştır. Ayrıca, "Kitâb fil-i'tikâd" ve "El-Ezher fî zikr-i Âl-i Ca'fer bin Ebî Tâlib ve fedâilihim" adlı Hazreti Ali'nin kardeşi Ca'fer-i Tayyar ve ailesi hakkında bilgi veren kıymetli eserleri de vardır.

Rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden birinde, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennet, hoşa gitmeyen** (nefsin hoşuna gitmeyen) **şeylere büründü, Cehennem de nefsin istediği şeylere büründü."**

_____

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1446

2) Tabakât-ül-huffâz sh. 504

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 241

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 39

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 217

6) El-A'lâm cild-1, sh. 191

İBN-İ KUDÂME MUVAFFAKUDDÎN MAKDİSÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin Kudâme bin Mikdâm bin Nasr bin Abdullah'dır. Künyesi, Ebû Muhammed olup, lakabı Muvaffakuddîn'dir. 541 (m. 1146) senesinde, Şa'bân ayında, Nablus taraflarında Cemâil denilen yerde doğup, 620 (m. 1233) senesinde Dımeşk'de vefât etti. Şeyh Ebû Ömer'in kardeşidir.

Küçük yaştan i'tibâren zamanın en güzide âlimlerinin derslerine devam eden İbn-i Kudâme, Şam ve Bağdad'da ilim öğrendi. Hadîs, fıkıh, akâid, usûl, Arabî ilimler, kozmoğrafya, matematik ve diğer fen ve din ilimlerinde mütehassıs oldu. İlimde ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uymakta, zamanının bir tanesi idi. Allahü teâlânın dînini yaymakta en ileri idi. Vakitlerini, Allahü teâlânın dînini öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Güzel ahlâkı ile insanlara örnek olup, herkesin sevgisini kazandı.

Pekçok talebe yetiştirdi. Başta kardeşinin oğlu Abdurrahmân bin Ömer olmak üzere, Murâbitî, İbn-i Dübeysî, Hâfız Ziya İbn-i Halîl, Münzirî, Abdülazîz bin Tâhir bin Sabit ve daha birçok âlim onun talebeleri arasında idi.

Zamanındaki âlimler ve kendisinden sonra gelenler, ilmini ve büyüklüğünü takdîr edip, kendi eserlerinde İbn-i Kudâme'yi (r.a.) övdüler. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Sıbt İbni Cevzî: "İbn-i Kudâme, birçok ilimde İmâm derecesinde idi. Zamanında, kardeşi Ebû Ömer ve İmâd'dan daha zâhid ve verâ' sahibi kimse yoktu. Çok haya sahibi idi. Dünyâ ve dünyâ adamlarından uzak kalırdı. Yumuşak, mütevâzi ve alçak gönüllü idi. Fakir ve yoksulları pek severdi. Ahlâkı güzeldi. Cömert idi. Sahâbe-i Kirâmın yaşayışını kendisine örnek edinmişti. Sanki yüzünden nûr saçılırdı. Çok ibâdet ederdi. Hergün Kur'ân-ı kerîmin yedide birini okurdu. Dımeşk ve Kaysûn câmilerinde dâima benim yanıma gelirdi. Ebû Ömer, kardeşi Muvaffaküddîn ve İmâd'da; Eshâb-ı Kirâmda, evliyâullahın büyüklerinde görülen hâllere şâhid oldum. Onların hâlini görmem; bana ailemi ve vatanımı unutturdu. Ondan sonra, belki âhırette de Allahü teâlâ beni beraber bulundurur ümidi. İle, dâima onlarla birlikte oldum."

İbn-i Neccâr: "Büyük âlim Muvaffaküddîn, Hanbelîlerin en büyük âlimidir, İ'timâd edilen, sözü senet olan bir âlimdir. Fazilet ve sebat sahibi, lüzum olmadıkça sükût üzere bulunan vekar sahibi bir zâttır. Çok ibâdet eder, Selef-i sâlihînin yolu üzere bulunurdu. Nûr yüzlü ve heybetli bir görünüşü vardı. İnsanlar onun konuşmasını dinlemeden, sâdece görmekle de faydalanırlardı. Hılâf ilmine dâir pek kıymetli eserler yazdı. Her taraftan talebeler, ilim almak için ona koşuştular. İsmi her tarafta duyuldu. Hadîs-i şerîf ve Arabî ilimlerde çok yüksek bir dereceye sahipti."

Ömer bin Hâcib el-Hâfız "Mu'cem" adlı eserinde; "O, hocalar hocasıdır. Bu ümmetin müftîsidir. Allahü teâlâ ona pek çok lütuf ve ihsânlarda bulundu. Geniş ilim verdi. Eşine az

rastlanır bir âlimdir. Aklî ve naklî ilimleri kendisinde topladı. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde mütehassıs, fetvâ vermekte pek mahir idi. Kıymetli eserleri vardır. Herkese karşı mütevâzi ve alçak gönüllü idi. Hilm ve vekar sahibi idi. Her zaman meclisinde hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerde mütehassıs âlimler bulunurdu. Ömrünün sonunda bile, herkes onun yanına gelmek için gayret gösterirdi. Çok ibâdet eder, teheccüd namazlarına devam ederdi" diyerek, ondan sitayişle bahsetti.

Ebû Şâme: "İbn-i Kudâme, ilmi ile amel eden bir âlim olup, ilmi ile zirveye çıkmıştır. Fıkıh ve başka ilim dallarında pek kıymetli eserler yazdı. Hadîs-i şerîflerin, Eshâb-ı Kirâm ve Tabiînden gelen haberlerin ma'nâlarını çok iyi bilirdi. Onun ile ilgili olarak şöyle anlatırlar: Kardeşi Ebû Ömer'in vefâtından sonra, eğer hazır bulunursa, Muzafferi Câmii'nde imamlık yapar ve Cum'a hutbelerini okur, Dımeşk Câmii'nde Hanbelîlere âit olan mihrâbda, namaz kıldırırdı. Eğer Cebel denen yere giderse, zamanın âlimlerinden Abdülganî'nin kardeşi İmâd namazı kıldırırdı. İmâd'ın (r.a.) vefâtından sonra, İbn-i Kudâme'nin bulunmadığı zamanlarda, Ebû Süleymân bin Hâfız Abdülganî namaz kıldırırdı. İbn-i Kudâme (r.a.) akşam ile yatsı namazları arasında mihrabın hizasında namaz kılardı. Bir defasında Sultan Abdülazîz bin Adîy, İbn-i Kudâme'yi ziyârete gelmişti. Onu namaz kılarken buldu. Namazını bitirinceye kadar, ona yakın bir yerde oturdu. İbn-i Kudâme, sultan geldi diye namazını çabucak kılmak veya önceki kıldığından biraz daha eksik kılma durumuna girmedi. Namazını bitirdikten sonra, sultanla görüşüp sohbet ettiler. İbn-i Kudâme, yatsı namazını da kıldıktan sonra evine giderdi. Onun peşinden, fakirler ve yoksul kimseler de gelirdi. O da onlara yanında bulunan para ve yiyeceklerden verirdi."

"Denilir ki; Şam'a, İmâm-ı Evzâî'den sonra, İbn-i Kudâme'den daha âlim birisi girmemiştir. Büyük hadîs âlimlerinden Ziya (r.a.) İbn-i Kudâme'nin hayâtına dâir eser yazmıştır. Zehebî'nin de, sâdece İbn-i Kudâme'nin hayâtına dâir müstakil eseri vardır.

Hâfız Ziya, İbn-i Kudâme hakkında şöyle der: "İbn-i Kudâme (r.a.) Kur'ân-ı kerîm, tefsîr, hadîs, bunlarla ilgili zor mes'elelerde ve fıkıh, hılâf, ferâiz, usûl-i fıkıh, nahiv, hesâb, gezegenler ve bunların yörüngeleri ile ilgili husûslarda zamanının bir tanesi idi. İbn-i Kudâme, Bağdad'a geldiği zaman, meşhûr âlim Ebû Feth bin Münâ kendisine; "Burada kal, Bağdad'ın sana çok ihtiyâcı vardır. Hâlbuki sen Bağdad'dan gidiyorsun, fakat yerini dolduracak bir kimse bırakmıyorsun" dedi."

Büyük âlim îmâd, İbn-i Kudâme'ye pekçok hürmet eder, ona duâ eder, talebenin, hocasının huzûrunda oturması gibi, İbn-i Kudâme'nin önünde edeb ve terbiye ile otururdu.

Ebû Amr bin Salâh el-Müftî ise; "İbn-i Kudâme gibi bir âlim görmedim" derdi.

Büyük âlim Abdullah Yünûnî de, onun hakkında şöyle derdi: "Gördüklerim arasında, çeşitli ilimlerdeki yüksekliği, güzel ve övülen huylardaki kemâli bakımından, İbn-i Kudâme'nin benzerine rastlamadım. O, hem zâhiren ve hem de bâtınen yüksek fazilet ve hilm (yumuşaklık) sahibi bir insandı. Zekâ ve anlayışı çoktu, İnsanlara iyi muâmele ederdi. Güleryüzlü idi. Hayası pek fazla idi. Dünyâdan ve gönlü dünyalık elde etme, makam ve mevki hırsı ile dolu olanlardan uzak dururdu."

İlmî bir mes'elede münâzara ederken tebessüm ederdi. Hattâ, bu sebeble; "İbn-i Kudâme, tebessümü ile karşısında bulunan hasmını öldürmektedir" denmiştir.

İbn-i Kudâme, Dımeşk Câmii'nde Cum'a günleri ilim halkası kurar, namazdan sonra âlimler ile ilmî müzâkereler yapardı. Fakat ömrünün sonlarına doğru bunu bıraktı, ilim ile meşgûl

olanlar, sabahleyin erken vakitten i'tibâren, güneşin yükselmesine kadar onun yanında kalırlardı, öğleden sonra, ya hadîs-i şerîf, yahut eserlerinden birisini akşama kadar okuturdu. Ba'zan derslerini akşamdan sonra verirdi. Hiç kimseye karşı bıkkınlık ve usanma göstermezdi. Ba'zan sıkıldığı ve rahatsız olduğu durumlar olurdu. Ancak o, bunu kimseye söylemez ve belli etmezdi.

Kerâmetleri: İbn-i Cevzî'nin torunu anlattı: Ebû Abdullah bin Fadl İtâkî dedi ki: Birgün kendi kendime, bir imkânım olsaydı da, İbn-i Kudâme için bir medrese yaptırsaydım ve hergün İbn-i Kudâme'ye bin dirhem verseydim, dedim. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, İbn-i Kudâme'nin yanına gittim. Selâm verdim. Bana bakıp, tebessüm etti ve şöyle söyledi: "İnsan bir şeye niyet ettiği zaman, ona, o niyet ettiği şeyin ecir ve sevâbı verilir."

Ebû Hasen bin Hamdân el-Cerâihî anlattı: "Ben Hanbelîlere kızardım. Birgün felç oldum. Onyedi gün, hiç hareket edemeden kaldım. Öyle ki, ölümü ister duruma geldim. Birgün akşam vaktinde, İbn-i Kudâme benim yanıma geldi ve; "Münezzilü minel-kur'ân" âyet-i kerîmesini okuyup, sırtımı sığadı. Bu sırada kendimde iyileşme hissettim. Sonra kalkıp giderken, hizmetçiye, İbn-i Kudâme'yi kapıdan uğurlaması için seslendim. O zaman İbn-i Kudâme bana; "Zahmet etmeyin, ben kendim geldiğim yerden giderim" dedi ve gözümden kayboldu. Ben de hemen abdest alıp, câmiye gittim. Sabah namazını İbn-i Kudâme'nin arkasında kıldım. Namazdan sonra yanına gidip, kendisi ile müsâfeha ettim. Bu sırada elimi sıktı ve; "Sakın bir daha Hanbelîleri kötüleyen birşey söyleme" dedi.

Dımeşk Câmii'nin görevlilerinden biri anlatır: "O, ba'zan câmide gecelerdi. Dışarıya çıkıp tekrar girerken, kapılar, onun için kendiliğinden açılır ve kapanırdı."

Ârif Ketâib bin Ahmed bin Mehdî Banyâsî, İbn-i Kudâme'nin vefâtından birkaç gün sonra şunları anlattı: "İbn-i Kudâme'yi nehir kenarında abdest alırken gördüm. Abdest almayı bitirince, nalınlarını eline aldı ve su üzerinde yürüyerek nehrin diğer tarafına doğru geçti. Sonra nalınlarını giydi ve kardeşi Ebû Ömer'in medresesine gitti." Bunları anlatan Ketâib; "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, aynen anlattığım gibi gördüm. Aslı olmadığı hâlde böyle konuşmaya asla ihtiyâcım yoktur. O hayâtta iken bunu gizledim" deyince, ona; "O seni gördü mü?" diye sorulunca; "Hayır, o beni görmedi, orada kimse de yoktu. Bir öğle vakti idi" dedi. Yine ona; "İbn-i Kudâme, suda yürürken ayakları batıyor muydu?" diye sorulunca, "Hayır batmıyordu, normal yere basar gibi basıyordu" diye cevap verdi.

Büyük âlim, Muhammed Yünûnî de, İbn-i Kudâme'nin su üzerinde yürüdüğünü söylemiştir.

Muvaffakuddîn'in bir şiirinin tercümesi:

"Ey İbn-i Ahmed (Muvaffakuddîn) hâlâ gaflette misin? Ölüm yakında senin bulunduğun sokağa da uğrayacak. Geçip giden belâ ve musibetler, ölüm daha çok geç gelir diye seni aldatmasın. Çünkü ölümün nice isâbetli okları vardır. Ölüm kadehleri bizim üzerimizde dönmektedir. Kişi mutlaka ondan nasîbini alacaktır. "Yarın yaparım?" hülyası ne zamana kadar devam edecek? ihtiyârlık da mı senin gözünü açmadı? Ondan da mı ibret almadın? Hergün en yakın bir dostunun veya sevdiğin birisinin ayrılması da ibret olarak yeterli değil mi? Muhakkak ki sen de, yakında onlara katılacaksın! Ancak ölüm gelince, peşinden ağlıyanların ağlaması, seni ölümün elinden kurtarmıyacak ve sana fayda vermiyecektir."

Başka bir şiirinin tercümesi: "Saçıma beyazlık, ak düştükten sonra da mı, kabirden başka bir evi i'mâr edeyim? Eğer böyle yaparsam ahmağım. Saçıma düşen aklar, bana ölümümün yaklaştığını bildiriyor ve doğru söylüyor. Ömrüm her gün eksilmektedir. Onu artık kim geri

getirebilir. Kendimi ölmüş, na'şımı uzatılmış bir vaziyette görüyorum. Kimi suskun, kimi içi yanarak ağlıyor. Bana sesleniyorlar, cevap vermeyince, yine kendileri cevap veriyorlar, gözlerinden yaşlar dökerek ağlıyorlar. Sonra daracık bir kabre gömüyorlar beni. Lahdimin üzerine de, onu kapayacak şekilde bir kaya koyuyorlar. En güvendiğim dostum, üzerime hemen toprak doldurmaya başlıyor, bana şefkat ve merhamet sahibi olanlar, beni kabre teslim ediyorlar. Yâ Rabbî! O yalnızlık günümde, beni yalnız bırakma, bana teselli bulacağım şey neyse, onu lütfeyle. Çünkü ben, Habîbin (s.a.v.) ile bildirdiğin şeylerin hepsine inandım ve onları tasdik ettim."

Diğer bir şiirin tercümesi: "Evine girmeni istemeyen, ben ona müdârâ etmesem, o benim işimi görmez diyen kimsenin kapısının önünde oturma. Onu bırak, herşeyin sahibi ve mâliki olan hakîkatte senin ihtiyâçlarını gideren Allahü teâlâya yönel. Eğer böyle yaparsan, o istemese de Allahü teâlâ senin ihtiyâçlarını giderir."

Muvaffakuddîn'in vefâtı: O, Dımeşk'da Ramazân-ı şerîf bayramı günü vefât etti. Kâsiyûn eteklerindeki kabristana defnedildi. Cenâze namazı için gelenler çok kalabalıktı. Yollar insanlarla dolu idi.

Vefâtından önce görülen rü'yâlar: İbn-i Cevzî'nin torunu Ebû Muzaffer nakletti. İsmâil bin Hammâd el-Kâtib el-Bağdâdî şöyle anlattı: "Ramazân-ı şerîf bayramı günü bir rü'yâ gördüm. Sanki, Osman'ın (r.a.) mushafı, Dımeşk Câmii'nden semâya doğru yükseliyordu. Sonra beni şiddetli bir üzüntü kapladı. O gün Muvaffakuddîn vefât etti."

Sâlihlerden Ahmed bin Sa'd anlattı: "Ramazân-ı şerîf bayramı günü, melekleri, topluca semâdan inerken gördüm, içlerinden biri "Sıra ile ininiz" diyordu. Ben; "Birşey mi var?" diye sorunca; "Muvaffakuddîn'in temiz rûhunu nakletmekte olduklarını" söylediler."

Abdürrahmân bin Muhammed Ulvî anlattı: "Bir rü'yâ gördüm. Sanki Resûlullah (s.a.v.) vefât etmiş de, Ramazân-ı şerîf bayramı günü Kâsiyûn'a defnedilmişti. Biz Hilâloğulları dağında bulunuyorduk. Kâsiyûn'a bakınca, büyük bir ışık gördük. Dımeşk'ın yandığını sandık. Köylülerle birlikte merakla o tarafa doğru baktık. Bayram günü Muvaffakuddîn'in vefât haberi geldi. Kâsiyûn denilen yere defnedildi."

Muvaffakuddîn'in ölümü sebebiyle, Şeyh Selâhaddîn Ebû Îsâ Mûsâ bin Muhammed'in söylediği kasidenin bir kısmının tercümesi şöyledir:

"Muvaffakuddîn'den sonra benim için artık hayâta bir rağbet kalmadı. O, zamanın en büyük âlimi, zühd ve takvâ sahibi idi. O, ilimler ve faziletler deryası idi. Müslümanların müşkil mes'elelerini çözer, İslâm dînini, ona muhalif olanlara karşı müdâfaa ederdi. Onun vefâtıyla sanki ağlayanlar ilim için ağlamaktadır. İlim meclisleri onun gitmesiyle artık kurulmaz oldu. Keşke o, tekrar dönüp gelse idi. Ey Muvaffak! Senden başka, insanların ilim sohbetleri dinliyebilmesi uzak bir ihtimâl oldu. Allahü teâlâ sana ne kadar geniş ilim vermişti. Her faziletten haberin vardı. Rabbinin rızâsından ayrılmayan itaatkâr bir kul idin. Ne kadar da çok ibâdet ederdin. Nice gecelerinde herkes uyurken sen ibâdet ediyordun. Gece ortasında, Davud'un (a.s.) Zebur'u okuduğu gibi, sen de Kur'ân-ı kerîmi okurdun. Senin yerine can feda etmek izni verilseydi, nice gönüller senin için feda olurdu."

İbn-i Kudâme, fürû', usûl, hadîs-i şerîf, lügat, zühd ve rekâik ile ilgili pek kıymetli eser yazmıştır. Usûl-i dîne (akaide) dâir yazdığı eserler gayet güzel olup, hadîs-i şerîfler ve Eshâb-ı Kirâmdan gelen haberlerle süslüdür. Aynı zamanda, bunları rivâyet eden râvîleri de bildirmiştir.

Nitekim, Ahmed bin Hanbel ve hadîs âlimlerinin yolu da bu idi. Ancak akâid mevzûlarını anlatırken, cevap vermek için bile olsa, kelâm ilminin ince mes'elelerine girmemiştir. Ahmed bin Hanbel ve mütekaddimîn (önce gelen âlimler) de akâid mevzûlarını anlatırken öyle yapmışlardır. İbn-i Kudâme, gerek akâid ve gerekse başka mevzûlarda olsun, daha çok nakle tâbi olmuştur. Nakilde gelmeyen bir şeyi söylediği görülmemiştir. Allahü teâlânın sıfatları ile ilgili husûslarda, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde nasıl gelmiş ise, aynen kabûl edilmesini, nasıl ve ne şekilde olduğunun, keyfiyyetinin üzerinde durulmamasını söylerdi.

Onun eserlerinden, bütün müslümanlar, bilhassa Hanbelî mezhebinde olanlar pekçok istifâde etmişlerdir. İhlâsla yazması sebebiyle, eserleri her tarafta yayılıp meşhûr olmuş ve okunmuştur, özellikle "Mugnî" kitabı çok fâideli bir eser olup, âlimler bu kitabı övmüşlerdir.

Talebelerinden hadîs âlimi Ziya der ki: Ahmed bin Hanbel'i rü'yâmda gördüm. Bana fıkıh ile ilgili bir mes'ele sordu. Ben; "Bunun cevâbı Hırakî'de var" deyince; "İbn-i Kudâme, bunu Hırakî şerhinde genişçe anlattı" buyurdu.

Yine büyük âlim Tâcüddîn Abdürrahmân bin İbrâhim Kazâzî bildirdi ki: Büyük âlim İzzeddîn bin Abdüsselâm, İbn-i Arabî'nin "Mühallâ ve Mücellâ" kitabını, İbn-i Kudâme'nin "Mugnî" kitabını çok beğenirdi. Yine Yahyâ Sarsarî de, İbn-i Kudâme'yi ve kitaplarını metheden bir kaside yazmıştır.

Eserleri: Akâid ile ilgili olanlar: 1. El-Burhân fî mes'elet-il-Kur'ân, 2. Cevâbü mes'eletin veredet min sarhadin fil-Kur'ân, 3. El-İ'tikâd, 4. Mes'elet-ül-ulüvv, 5. Fedâil-üs-Sahâbe, 6. Kitâb-ül-Kader, 7. Minhâc-ül-kâsidîn fî Fadl-i hulefâ-ir-Râşidîn.

Hadîs-i şerîfle ilgili eserleri: 1. Muhtasâr-ül-ilel, 2. Meşîhât-ı Şüyûhihi.

Fıkıhla ilgili eserleri: 1. El-Mugnî, 2. El-Kâfî, 3. Menâsık-ül-hac, 4. Zemm-ül-vesuas.

Usûl-i fıkıhla ilgili eseri: Er-Ravda, Kun'at-ül-erîb fil-garîb. Lügatle ilgili: 1. Et-Tedyîn fî neseb-il-Kureşiyyîn, 2. El-İstibsâr fî neseb-il-ensâr: Neseblere dâirdir.

Ahlâk ile ilgili: 1. Kitâb-üt-tevvâbîn, 2. Kitâb-ül-mütehâbbîne fillâh, 3. Kitâb-ür-rikka vel-bükâ, 4. Fedâil-i Aşûrâ, 5. Fedâil-ül-aşer.

İbn-i Kudâme Abdullah bin Ahmed Merrâkûşî, Süleymâniye Kütüphânesinin Şehîd Ali Paşa kısmı 4445 numarada kayıtlı, Hülefâ-i Râşidîn'in bu ümmete üstünlüğü ve bu ümmetin de diğer ümmetlere olan üstünlüğü hakkındaki "Fedâil-ül-Hülefâ-il-Erbe'a ve tertîbihim fil-fadl ve fadl-i hâzihil-ümmeti alâ gayrihâ min-el-ümem" adlı eserinde buyuruyor ki:

Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, bizi ümmetler içinde en hayırlı ümmet yaptı. Bizi Muhammed aleyhisselâmın ümmeti olmakla şereflendirdi. Varlığımızın sebebi ve bütün mahlûkatın en şereflisi, onsekizbin âlemin sultânı, Sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafâ sallallahü aleyhi ve selleme, Ehl-i beytine ve O'nun güzel ve güzide Eshâbına (r.anhüm) salât ve selâm olsun.

Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmın ümmetini diğer ümmetlerden üstün kıldı. O'nun ümmeti arasından, O'nun Eshâbını seçti. Onları, O'na (s.a.v.) akraba ve yardımcı yaptı. Bunlar arasından bana ilk yardımcı ve yakın olanları O'nun için seçti. Bunlar arasında Aşere-i mübeşşereyi seçip, onları Cennetle müjdeledi. Diğerlerinden üstün kıldı. Cennetle müjdelenen bu on mübârek kimse arasından da dört mübârek kimseyi seçti. Onları Habîbine (s.a.v.) hayâtta iken vezîr vefâtından sonra halîfe kıldı. Bunlar arasından Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i

seçti. Onların halifeliklerini önce yaptı. Dînini onların vasıtasıyla kuvvetlendirdi. Onları adâlette mahlûkâtına delîl kıldı. Onlara, Sevgili Peygamberi Muhammed aleyhisselâmın yanına defnolunmayı nasîb eyledi. Hazreti Ebû Bekr'i de, Hazreti Ömer'den üstün kıldı. Onu, Resûlullahtan (s.a.v.) sonra ümmetinin en faziletlisi kıldı. Resûlullahtan (s.a.v.) sonra, O'nun minberinde ilk hutbeyi Hazreti Ebû Bekr okudu. Namazda, müslümanların işlerini görmekte, Resûlullahın (s.a.v.) ilk halîfesi oldu. Allah yolunda mal sarfedenlerin, köle azâd edenlerin ilki idi. O, Resûlullahı (s.a.v.) ilk önce tasdik edenlerden, Kur'ân-ı kerîmi ilk toplayanlardandır. O, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesi üzere yürüyenlerin, Resûlullahtan (s.a.v.) sonra ordular gönderip fetihler yapanların, Resûlullahın (s.a.v.) yanına defnedilenlerin ilkidir.

Ben bu kitapta, Allahü teâlânın izniyle, okuyanların onlara karşı sevgilerini artırmaları ve onların kadrü kıymetlerini bilmeleri için Hulefâ-i Râşidîn'in (r. anhüm) faziletlerini ve mertebelerini anlatacağım."

Sekiz bölümden müteşekkil olan kitabın birinci bölümü, Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin fazileti ve diğer ümmetlerden üstünlüğü hakkındadır.

Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmın ümmeti için Âl-i İmrân sûresinin 110. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Siz, insanlar için hayırlı bir ümmetsiniz! İyi şeyleri emreder, fenâ şeyleri men edersiniz"** buyurdu. Bu âyet-i kerîmeyi tefsîr eden müfessirlerden biri de, bu âyet-i kerîmeyi; "Siz, insanlar içinde en hayırlı ümmetsiniz. Çünkü siz, iyiliği emrediyor, kötülükten men ediyorsunuz, İnsanları İslâm'a da'vet ederek, onların Cehenneme girmeyip, Cennete girmelerine vesile oluyorsunuz" şeklinde tefsîr etti.

Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı ve ümmetini, diğer Peygamberlerin ümmetlerine tebligatta bulunduklarına dâir şâhid yaparak diğer ümmetlere üstün kıldı. Nûh kavminin kıyâmet günündeki hâli, bunun misâllerinden biridir:

Kıyâmet gününde, "Yâ Nûh!" diye bir nidâ gelip, Nûh (a.s.) huzûr-i ilâhiye çağırılır. Nûh (a.s.) titreyerek huzûr-i ilâhiye gelir. Ona hitaben; "Yâ Nûh! Cebrâil (a.s.), senin resûllerden olduğunu söylemektedir. (Sen ne dersin?) buyurulur. Nûh (a.s.); "Evet, doğrudur yâ Rabbî" diye cevap verir. "Kavminle ne iş gördün?" diye sorulur. "Yâ Rabbî! Onları gece ve gündüz îmâna da'vet eyledim. Benim da'vetim onlara fayda vermedi. Benden kaçtılar" diye cevap verir. Bunun üzerine, "Ey Nûh kavmi" diye nidâ olunup, Nûh kavmi bir grup hâlinde getirilir. Onlara, "Bu kardeşiniz Nûh, benim gönderdiklerimi size tebliğ ettiğini söylemektedir. (Siz ne dersiniz?)" buyurulur. Onlar; "Ey bizim Rabbimiz! O yalan söylüyor, bize birşey tebliğ etmedi" deyip, kendilerine gönderilen ve Nûh (a.s.) tarafından tebliğ edilen şeyleri inkâr ederler. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Yâ Nûh! Senin (tebliğ ettiğine dâir) şahidin var mıdır?" buyurur. Nûh (a.s.); "Yâ Rabbî! Benim şahidim, Muhammed aleyhisselâm ile ümmetidir" diye cevap verir. Allahü teâlâ; "Yâ Muhammed! Bu Nûh, benim gönderdiklerimi ümmetine tebliğ ettiğine seni şâhid kılıyor. (Sen ne dersin?)" buyurur. Peygamberimiz (s.a.v.), Hazreti Nûh'un risâletini tebliğ ettiğine şâhidlik edip, kendisine indirilen Kur'ân-ı kerîmden Nûh sûresini sonuna kadar okur. Cenâb-ı Hak, Nûh'un (a.s.) kavmine; "Sizin üzerinize azap hak oldu. Zîrâ, azap kâfirler üzerine lâyıktır" buyurur. Böylece hepsinin Cehenneme atılması emrolunur.

Ne amelleri tartılır, ne de hesapları görülür, doğru Cehenneme gönderilirler.

Sa'lebî tefsîrinde, İbn-i Abbâs'dan (r.a.) şöyle nakletmektedir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mûsâ aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Benim ümmetimden daha üstün bir ümmet yarattın**

mı?" diye suâl eyledi. O zaman Allahü teâlâ; "Ey Mûsâ! Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin diğer mahlûklara üstünlüğü, benim, yarattıklarıma olan üstünlüğüm, gibidir" buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Keşke, ben Muhammed aleyhisselâmın ümmetini görseydim" der. Allahü teâlâ da: "Sen onları göremiyeceksin. Keşke onların sözlerini işitmeyi isteseydin" buyurur. Bunun üzerine Mûsâ aleyhisselâm; "Onların sözlerini işitmek istiyorum" deyince, Allahü teâlâ; "Ey Ümmet-i Muhammed!" diye hitâb buyurdu. Biz de, babalarımızın sulbünden, analarımızın rahminden: "Lebbeyk Allahümme lebbeyk, lâ şerike leke lebbeyk, innelhamde ven-ni'mete leke vel-mülk lâ şerike lek" diye cevap verdik. Yine Allahü teâlâ; "Ey Muhammed (aleyhisselâmın) **ümmeti! Benim rahmetim gazâbımı, affım cezamı geçmiştir. Ben, size istemeden verdim. Kim bana kıyâmet gününde, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, "Muhammed'in benim peygamberim ve kulum olduğuna şehâdet ederek gelirse, onun yerini Cennet yaparım. Günahları deniz köpükleri kadar çok olsa bile" buyurdu.**

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği şefaat hadîs-i şerîfinde, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ben başımı kaldırırım. "Ümmetim! Yâ Rabbî! Ümmetim! Yâ Rabbî! Ümmetim!" derim. Bunun üzerine: "Yâ Muhammed! Ümmetinden üzerlerine hesap olmıyanları, Cennetin sağ kapısından içeri koy, onlar, Cennetin diğer kapılarında da insanlara ortaktırlar" denilir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Cennet kapılarının iki kanadı arası, Mekke-i mükerreme ile Himyer veya Mekke-i mükerreme ile Busrâ arası kadardır."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetime merhamet edilmiştir. Ahırette onlara azap yoktur. Kıyâmette onlar yerine bedel olarak, bâtıl din ehlinden bir adam verilir."**

Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde bu kadar çok övülen Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin en üstünü Eshâb-ı kirâmdır (r.anhüm). Nitekim Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki:

"Allah ve Resûlüne îmân edenler, vatanlarından hicret edenler ve Allah yolunda cihâd edenler (varya!) **İşte onlar, Allahın rahmetini umarlar. Allahü teâlâ,** (hatâ ile ihtiyâtsızlıkla işlenen günahları) **mağfiret eder, Rahmetiyle kullarını Cennete kor"** (Bekâra-218.).

"Fakat Resûlullah ve O'nunla birlikte olan mü'minler, (Allahü teâlânın yolunda) **mallarıyla ve canlarıyla cihâd ettiler. Onlar için dünyâda nusret ve ganîmet, âhırette Cennet ve saadet vardır. Umduklarına erenler de bunlardır"** (Tevbe-88).

"(Hudeybiye'de) **ağaç altında sana bî'at eden mü'minlerden Allahü teâlâ râzıdır"** (Feth-18).

"Muhammed, Allahü teâlânın insanlara gönderdiği Peygamberidir. O'nunla birlikte olanlar, kâfirlere karşı çok şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese, dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Çok secde ettikleri, yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri ve şerefleri, böylece Tevrat'ta ve İncîl'de bildirilmiştir, İncîl'de de bildirildiği gibi, onlar ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa

yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek şaşırdıkları gibi, hâl ve şanları dünyâya yayılıp, görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar" (Feth-29).

"O (Benî-Nadr yahudilerinden alınan ganîmetler) **yurtlarından ve mallarından çıkarılan muhacirlerin fakirleri içindir ki, onlar ancak Allahü teâlânın fadl ve rızâsını aramışlar, Allahü teâlâya ve Resûlüne** (canları ve malları ile) **yardım etmişlerdi. İşte onlar, îmânlarında sâdık olanlardır"** (Haşr-8).

Eshâb-ı Kirâmın (aleyhimürrıdvan) üstünlükleriyle ilgili olarak hâdis-i şerîflerde buyuruldu ki:

İmrân bin Hasîn'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimin en hayırlıları, en üstünleri, zamanımda bulunanlardır. Onlardan sonra en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra en hayırlıları, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra öyle insanlar gelir ki, istenmeden şâhidlik ederler ve emîn olmazlar. Hâin olurlar. Adaklarını yerine getirmezler. Keyflerine, şehvetlerine düşkün olurlar"** buyuruldu.

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Beni gören ve beni görenleri gören müslümanların hiçbiri Cehenneme girmez"** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: **"Kim benim Eshâbımın** (r.anhüm) **hepsini sever, onlara dost olur, onlar için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilerse, Allahü teâlâ, o kimseyi kıyâmet gününde Cennette onlarla beraber kılar."**

Abdürrahmân İbni Sâlim (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ beni seçti. Benim için de Eshâbımı seçti. Onları bana yardımcı ve akraba kıldı. Kim ki onlara kötü söz söylerse; Allahın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onun üzerine olsun. Kıyâmette Allahü teâlâ, böyle kimselerin ne farz ve ne de nafile ibâdetlerini kabûl etmeyecektir."**

Ebû Sa'îd (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eshâbımın hiç birine dil uzatmayınız, lekelemeğe uğraşmayınız! Onun kudreti ile yaşamakta olduğum Allaha yemîn ederim ki, sizlerden biri Uhud dağı kadar altın sadaka verse, Eshâbımdan birinin bir müd arpa sadakasının sevâbını bulamaz."**

Abdullah bin Mugaffel Müzenî (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eshâbıma dil uzatmakta Allahü teâlâdan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler, onları sevmeyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyet etmiş olurlar ki, bunun da muâhazesi, ibret cezası gecikmez, verilir."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, beni bütün insanlar arasından ayırıp seçti. Bana eshâb ve akraba olarak en iyi insanları seçti. Bunlardan sonra, birçok kimse gelir ki, Eshâbıma ve akrabama dil uzatırlar. Onlara yakışmayan iftiralar söyleyerek, kötülemeğe uğraşırlar. Böyle kimselerle oturmayınız! Birlikte yiyip içmeyiniz! Bunlardan kız alıp vermeyiniz!"**

Hasen (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eshâbım, yemekteki tuz gibidir."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti: Resûlullahtan (s.a.v.), insanların en hayırlısının kimler olduğu soruldu. **"Ben ve benim ile beraber olanlar, benim ve Eshâbımın yolunda bulunanlardır"** buyurdu.

İbn-i Ömer (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eshâbıma dil uzatana, Allahü teâlâ la'net eylesin!"**

"Ey Resûlüm de ki: Allahü teâlâya hamd ve O'nun seçtiği kullarına selâm olsun" meâlindeki Neml sûresi 59. âyet-i kerîmesini Abdullah İbni Abbâs tefsîr ederken buyurdu ki: "Bu âyet-i kerîmede bahsolunan; Muhammed aleyhisselâmın Eshâbıdır. Allahü teâlâ, kullarının kalbine baktı, Muhammed aleyhisselâmın kalbini, kullarının kalblerinin en hayırlısı buldu. O'nu, kendisine Peygamber olarak seçti. Sonra kulların kalblerine baktı. Eshâbının kalbini, O'nun kalbinden sonra, kullarının kalblerinin en iyisi olarak gördü. Onları, O'nun arkadaşları olarak seçti. Kim kendisine bir yol tutmak isterse, Muhammed aleyhisselâmın Eshâbının yoluna girsin, onların izinden yürüsün. Vallahi onlar, bu ümmetin en üstünleri, kalbleri en temiz olanları, ilimleri en derin olanlarıdır. Onlar öyle bir topluluktur ki, Allahü teâlâ onları Muhammed aleyhisselâma Eshâb kılmış, O'nun yüksek sohbetinde bulunmayı, dînine yardım ediciler olmayı onlara nasîb etmiştir. Öyleyse, onların faziletlerini biliniz! Onların yolunda bulununuz! Gücünüz yettiği kadar onların ahlâkını, güzel ve yüksek yaşayışlarını, kendinize nümûne ve örnek alınız! Çünkü onrar, dosdoğru yol üzeredirler."

Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) arasında en üstün olanlar, Resûlullaha (s.a.v.) ilk önce îmân edenler, ya'nî Muhacir ve Ensâr'dır (r.anhüm). Nitekim Hadîd sûresinin onuncu âyet-i kerîmesinde, Allahü teâlâ meâlen; **"Mekke şehri alınmadan önce, din düşmanları ile harb edenler ve mallarını Allah yolunda harc edenler ile, Mekke alındıktan sonra, bunları yapanlar, müsavî, eşit değildir. Birinciler elbette daha yüksektir. Allahü teâlâ, hepsine Hüsnâyı, ya'nî Cenneti söz verdi"** buyurdu.

Feth sûresinin onsekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sana, ağaç altında ellerini uzatarak söz verenlerden Allahü teâlâ râzı oldu. Hepsini sevdi"** buyurdu.

Sehl bin Mâlik anlattı. Resûlullah (s.a.v.) Veda Haccı'ndan dönünce minbere çıktı. Allahü teâlâya hamdü senada bulundu. Ebû Bekr-i (r.a.) tavsiye ettikten sonra, şöyle buyurdu: **"Ey insanlar! Ben, Ömer, Osman, Talhâ, Zübeyr, Abdürrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs ve ilk hicret edenlerden râzıyım, bunu biliniz. Ey insanlar! Allahü teâlâ, Bedr muharebesinde ve Hudeybiye'de bulunanları af ve mağfiret buyurdu. Ey insanlar! Müslümanlar hakkında dilinize sahip olunuz. Birisi vefât edince onun hakkında hayır söyleyiniz."**

Önce gelenler arasında en üstün olanları, dört Halîfe'dir (r.anhüm). Allahü teâlâ, onları, sevgili Peygamberine (s.a.v.) halîfe, dînine ve sevdiklerine yardımcı olarak seçti. Resûlullah (s.a.v.) mü'minlere, onların yoluna sarılmayı, onların izinden gitmeyi nasihat eyledi. Onların halifeliklerinin müddetini de beyân eyledi.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şu dört kişinin sevgisi, ancak mü'minin kalbinde bir araya gelir.** (Bu dört kişi) **Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali'dir** (r.anhüm)**."**

Hulefâ-i Râşidîn içerisinden en faziletlisi Ebû Bekr ile Ömer'dir (r.anhümâ). Huzeyfe (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Aranızda ne kadar kalacağımı bilmiyorum. Benden sonra, iki kişiye uyunuz"** buyurarak, Ebû Bekr ile Ömer'e (r.a.) işâret buyurdu.

Dahhâk, İbn-i Abbâs'dan (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ben ilkim, Ebû Bekr ikinci, Ömer üçüncüdür."**

Ebû Ervâ Devsî (r.a.) anlattı. Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyordum. Bu sırada Ebû Bekr ile Ömer (r.anhümâ) çıka geldiler. O zaman Resûlullah (s.a.v.); **"Beni ikinizle te'yîd eden Allahü teâlâya hamdolsun"** buyurdu.

Ebû Bekr ile Ömer'in (r.anhümâ) faziletlerinin bir delîli de; Resûlullahın (s.a.v.) mecliste, konuşmada ve istişârede onlara öncelik vermesi, bu durumun Eshâb-ı Kirâm arasında meşhûr olmasıdır.

İsmâil bin Umeyye (r.a.) anlatır: "Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'in Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanındaki yerleri belli idi. Onlar Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına geldikleri zaman, Hazreti Ebû Bekr, Resûlullahın (s.a.v.) sağına, Hazreti Ömer sol tarafına otururdu. Onlar bulunmadıkları zaman yerlerine kimse oturmazdı."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) Eshâbının yanına teşrîf buyurdukları zaman, onların hepsi başları önlerinde Resûlullahın mübârek sözlerini dinlerlerdi. Yalnız, Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer, Resûlullahın yüzüne tebessümle bakarlar, Resûlullah da onlara tebessüm buyururlardı."

Mücâhid (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.), Eshâbı (r.anhüm) ile istişâre ettikleri zaman, Ebû Bekr'le Ömer (r.anhümâ) konuşmadan önce kimse konuşmazdı."

İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: "Bir keresinde Resûlullah (s.a.v.) birisini bir ihtiyâcı için bir yere göndermek istemişti. Bu sırada Hazreti Ebû Bekr sağ taraflarında, Hazreti Ömer de sol taraflarında bulunuyordu. Eşhes bin Kays (r.a.) Resûlullaha (s.a.v.), Ebû Bekr veya Ömer'den (r.anhümâ) birini gönderseydiniz demesi üzerine, Resûlullah (s.a.v.); **"Onları nasıl gönderirim? Başa göre, göz ve kulağın durumu ne ise, onların da dindeki durumu öyledir"** buyurdular."

Ebû Bekr ile Ömer'in (r.anhümâ) faziletlerine delâlet eden şeylerden birisi de, Resûlullahın (s.a.v.) defnedildiği yere, sâdece onların defnedilmeleridir. Hârûn Reşîd, İmâm-ı Mâlik'e, Ebû Bekr ile Ömer'in (r.anhümâ) Resûlullahın (s.a.v.) yanındaki mertebelerini sorunca, onların Resûlullah efendimiz yanındaki durumları, vefâtından sonraki durumları gibidir, dedi. Onların, diğer Eshâb-ı Kirâm efendilerimize (r.anhüm) üstünlük sebeplerinden birisi de; Resûlullahın (s.a.v.) hayâtında ve vefâtından sonra İslama hizmet ve yardımcı olmakta ilk sırada yer almaları ve en önde bulunmalarıdır. Ebû Bekr (r.a.), ilk îmân edenlerden olup, hiç tereddüt etmeden ve duraklama göstermeden Resûlullaha (s.a.v.) îmân etmiştir. Resûlullah (s.a.v.); **"Her kime îmânı arzetsem, yüzünü buruşturur, tereddütle bakardı. Ancak Ebû Bekr-i Sıddîk, îmânı kabûl etmekte hiç tereddüt ve duraklama göstermedi"** ve **"Ey insanlar! Allahü teâlâ, beni size gönderdi. Siz beni tasdik etmeden önce, Ebû Bekr tasdik etti. Bana canı ile, malı ile yardım etti"** buyurdu.

Sonra Hazreti Ebû Bekr, İslama girince, insanları İslama da'vete başladı. Resûlullah (s.a.v.) yalnız iken, kuvvetli görüş ve keskin basiret sahibi, sözü doğru, azmi kavi, malı ve ilmi çok birisine pekçok ihtiyâcı var iken, Resûlullaha (s.a.v.) çok yardımcı oldu. İlk İslama girenlerin

müslüman olmalarına vesile oldu. Onlardan altı tanesi Aşere-i mübeşşere arasında yeraldı. Yine Eshâb-ı Kirâmın ileri gelenlerinden ba'zılarının İslama ilk önce girmesine de Hazreti Ebû Bekr vesile oldu. İslama girip, bu yüzden müşrikler tarafından eza ve cefâ gören müslüman köleleri satın alıp onları azâd etti. Bilâl ve Âmir bin Füheyre (r.anhümâ) bunlardandır. Malını, canını, her şeyini İslâm için, Allah için feda etti. Bu husûsta hiç kimse onun mertebesine çıkamadı. Hattâ yaklaşamadı bile.

Resûlullah (s.a.v.) husûsiyetle Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ) ile istişâre ederlerdi. O ikisini. Peygamberlere ve meleklere benzetirlerdi. Ebû Bekr'i meleklerden Mikâil'e (a.s.) Peygamberlerden İbrâhim ve Îsâ'ya (a.s.) benzetirdi. Hazreti Ömer'i de kafirlere ve münâfıklara şiddetli olması bakımından Nûh ve Mûsâ aleyhimüsselâma, meleklerden de Cebrâil'e (a.s.) benzetirlerdi.

Resûlullah (s.a.v.) âhırete teşrîf buyurduktan sonra, Ebû Bekr ile Ömer (r.anhümâ) müslümanların işlerini üzerlerine aldılar. Resûlullahın (s.a.v.) sünneti seniyyesini, O'nun yolunu ve gidişatını ta'kib ettiler. Allahü teâlâ onların vasıtasıyla birçok memleketin fethini nasîb ve müyesser eyledi. Pekçok insan İslama girdi. Dîn-i İslâm onların vasıtasıyla kuvvet buldu. Fethettikleri yerlerdeki insanlar, onların vasıtasıyla İslama girdiler. Hazreti Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ) için, İslama girmelerinde vâsıta oldukları kimselerin ecir ve sevâbları kıyâmete kadar devam edecektir. Hazreti Ebû Bekr ile Ömer'in (r.anhüm) bu faziletlerini inkâr mümkün değildir. Onların bu faziletleri pek meşhûrdur. Hattâ önceki ümmetlere indirilen mukaddes kitaplarda bile onların bu faziletleri yazılıdır. Ehl-i kitap, kiliselerinde onların resimlerini dahî yapmışlardır, İbn-i İshâk anlatır: "Ebû Süfyân'dan (r.a.) duydum, şöyle anlattı: Rum İmparatoru Herakliyus ile görüşünce bana: "Sen aranızda çıkan o Peygamberi tanıyor musun?" dedi. Ben, "Evet" dedim. Sonra beni resimlerle dolu olan bir yere götürdü. Burada; "Sizin aranızdan çıkan o zâtı tanıyabiliyor musun?" dedi. Ben de; "Evet" dedim. Fakat bir de ne göreyim, ortada Resûlullah (s.a.v.) sağında Resûlullaha yaslanmış vaziyette Hazreti Ebû Bekr, solunda Hazreti Ömer vardı. Ben; "Evet, bu Muhammed, şu Ebû Bekr, şu da Ömer bin Hattâb'a benziyor" dedim.

Bir rivâyete göre! Ebû Süfyân tanıdığını söyleyip onların isimlerini bildirince, Herakliyus; "Biz kendi mukaddes kitabımızda, bu ikisi (Hazreti Ebû Bekr ve Ömer) ile Allahü teâlânın dînini tamamlıyacağını okuyoruz" demiştir.

Süveyd bin Gafele anlattı: Bir topluluğun yanına uğramıştım. Ebû Bekr ile Ömer (r.anhümâ) hakkında lâyık olmıyan sözler sarfediyorlardı. Ben gidip, durumu Ali'ye (r.a.) arz ettim. Bunun üzerine Ali (r.a.): "Bu sözlerden Allahü teâlâya sığınırım. Allahü teâlâ, Ebû Bekr ile Ömer'e (r.anhümâ) rahmet eylesin deyip, gözleri yaşlı olarak kalktı. Elimden tutup, beni mescide götürdü. Minbere çıktı eliyle sakalına dokunarak, cemaata baktı. Sonra şu vecîz ve beliğ hutbeyi okudu: "O kimselere ne oluyor ki, Kureyş'in iki efendisi ve müslümanların büyüğü olan Ebû Bekr ile Ömer'e (r.anhümâ) dil uzatıyorlar? Vallahi! Onları sâdece takvâ sahibi mü'minler sever. Onlara yalnız, alçak ve fâcir olan kimseler buğzeder. Onlar, Resûlullahın sâdık ve vefakâr dostlarıdır. Onlar Resûlullahın vezirleri idi. Onlar, iyiliği emreder, kötülükten alıkorlardı. Onlar, yaptıkları hiçbir işte, Resûlullahın sünnet-i seniyyesinin dışına çıkmazlardı. Resûlullah (s.a.v.) onların görüşlerine çok kıymet verirdi. Resûlullah (s.a.v.) onları sevdiği kadar başka birisini sevmemiştir. Bu dünyâdan, onlardan râzı olarak ayrıldı. Onların halifelikleri zamanında müslümanlar kendilerinden râzı idiler. Resûlullah (s.a.v.), Ebû Bekr'e (r.a.) mü'minlere namaz kıldırmasını emir buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) zamanında, müslümanlara dokuz gün namaz kıldırdı. Resûlullahın (s.a.v.) âhırete teşrîflerinden sonra, Allahü teâlâ Habîbinin yerine, Ebû

Bekr'i (r.a.) seçti. Müslümanlar, hiçbir zorlama olmadan, istiyerek Hazreti Ebû Bekr'e bî'at ettiler. Ebû Bekr'den (r.a.) sonra hilâfeti Ömer (r.a.) aldı. Müslümanlar istişâre edip, Ömer'i (r.a.) halîfe seçtiler. Ben de onu seçenler arasında idim."

Hulefâ-i Râşidîn'in en üstünü Hazreti Ebû Bekr'dir. Ebû Bekr (r.a.) Hazreti Ömer'den gerek tertîb, gerek hilâfet ve gerekse fazilet bakımından üstündür.

Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekr'i kendisinden üstün tutmuştur. "Vallahi Ebû Bekr'in bir gecesi ve gündüzü, Ömer'den ve onun ailesi ve akrabalarından daha hayırlıdır". "Cennette, keşke Ebû Bekr'i (r.a.) görebilecek bir yerde olsaydım", "Vallahi Ebû Bekr, miskten daha hoştur" mübârek sözlerini Hazreti Ömer söylemiştir.

Hayseme bin Süleymân, "Fedâil-üs-Sahâbe" kitabında şöyle bildirir: Birisi. Ömer bin Hattâb'ı (r.a.) gördü. "Bu, Resûlullahtan (s.a.v.) sonra bu ümmetin en üstünüdür" deyince, Hazreti Ömer ona değnekle dokunup; "Ebû Bekr, benden, babamdan, senden ve senin babandan da daha hayırlıdır buyurdu.

Hazreti Ali: "Resûlullahtan (s.a.v.) sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebû Bekr'dir" buyurdu.

Üseyd bin Safvân anlattı: Hazreti Ebû Bekr, hicretin onüçüncü yılında vefât edince, Medine'de herkes ağladı. Hazreti Ali işitince, ağlayarak geldi ve; "Hilâfet bugün tamam oldu" buyurdu. Kapı önünde durup: "Yâ Ebâ Bekr! Sen. Resûlullahın sevgilisi, arkadaşı, dert ortağı, sırdaşı ve müşaviri idin. Önce İslama gelen sensin. Senin îmânın, hepimizin îmânından daha saf oldu.

Senin yakînin daha kuvvetli, Allahtan korkun daha büyük oldu. Herkesten zengin, herkesten daha cömert sen idin. Resûlullaha en şefkatli, en yardımcı sen idin. Resûlullah ile sohbetin, hepimizin sohbetinden daha iyi idi. Hayır sahiplerinin birincisi sensin.

Senin iyiliklerin, hepimizinkinden çoktur. Her iyilikte ileridesin. Resûlullahın huzûrunda, senin derecen en yüksek oldu. O'na en yakın, sen oldun, ikramda, ihsânda, güzel huylarda, boyda, yaşda, O'na en çok benzeyen sen oldun. Allahü teâlâ, sana çok mükâfat versin ki, Resûlullaha herkes yalancı derken, sen, doğru söylüyorsun, inandım dedin. Sen, O'nun kulağı ve gözü gibi idin. Allahü teâlâ, seni Kur'ân-ı kerîmde "Sıdk" ismi ile şereflendirdi. Resûlullaha, en sıkıntılı zamanlarında yardımcı oldun. Sulhda O'nun huzûrunda, harplerde O'nun yanında idin. O'nun ümmetinin halîfesi, O'nun dîninin koruyucusu idin. Câhiller dinden çıkarken, sen İslâm dînine kuvvet verdin. Herkes şaşırdığı zaman, sen kükremiş arslan gibi ortaya çıktın. Herkes dağılırken, sen Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) yolunu tuttun. Eshâbın az konuşanı ve en beliği, en edîbi sen idin. Her sözün, her buluşun doğru, her işin temizdi. Gönlün herkesten kuvvetli, yakînin hepimizden sağlam idi. Her işin sonunu, önceden görür, geri kalmışları İslâma sokarak aydınlatırdın.

Mü'minlere şefkatli ve affedici baba idin. İslâmın ağır yükünü sen taşıdın. İslâmın hakkını herkes elden kaçırırken, sen yerine getirdin. Sen rüzgârların oynatamıyacağı bir dağ gibi idin. İşin doğruluk ve ilim idi. Sözün, mertçe doğruyu bildirmek idi. Gerici düşüncelerin, bozuk inançların kökünü kazıdın. Hak dînin ağacını diktin. Güçlükleri, müslümanlara kolaylaştırdın. Küfür ve mürtedlik ateşini söndürdün. Allahın dînini sen doğrulttun. İslama, imâna sen kuvvet oldun. Göklerde, melekler arasında, senin derecen çok büyüktür. Muhacirler ve Ensâr arasında, senden ayrılık yarası çok derindir" buyurup, çok ağladı. Mübârek gözlerinden yaşlar aktı.

Sonra; "Allahü teâlânın kaza ve kaderine râzı olduk. Verdiği elemleri kabûl ettik. Yâ Ebâ Bekr! Resûlullahdan ayrılık acısından sonra, bize senin vefâtından daha acı bir musibet gelmedi. Sen mü'minlere sığınak, dayanak ve gölge idin. Münâfıklara karşı çok sert ve ateşli idin. Allahü teâlâ, seni Muhammed aleyhisselâmın huzûruna kavuşturtsun! Bize, senden ayrılma acısı için sabırlar ve ecirler versin! Bizleri, senden sonra, azmaktan, sapıtmaktan korusun" buyurdu. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, sessizce Hazreti Ali'nin sözlerini dinlediler. Sonunda hepsi hüngür hüngür ağladılar.

Hazreti Ebû Bekr, Allahü teâlânın rızâsı, Habîbullahın aşkı için, seksenbin altını fakirlere sadaka verdi. Kırkbin altını gizli, kırkbini de aşikâre vermişti. Bundan sonra giyecek elbisesi bile kalmadı. Sonra keçi kılından dokunmuş eski bir elbiseyi arkasına giydi. Namaz vakitleri hâricinde göğsüne kadar tandıra girer, kıl elbiseyi arkasına alırdı. Namazları evinde kılardı. Böylece üç gün geçti. Resûlullah (s.a.v.) dördüncü gün sabah namazından sonra Eshâb-ı Kirâma dönerek; **"Ebû Bekr Sıddîk üç gündür mescide gelmiyor. Acaba hasta mıdır, gidip hatırını soralım"** buyurdular. O sırada Cebrâil aleyhisselâm siyah mutaf (kıl elbise) giymiş vaziyette geldi. Resûl-i ekrem, Cebrâil aleyhisselâmı görünce rengi değişti. **"Ey kardeşim Cebrâil, bu ne hâldir?"** diye sordular. "Yâ Resûlallah! Gökteki bütün melekler böyle giydiler" dedi. **"Neden bu şekilde giydiler?"** diye sorunca, "Yâ Resûlallah! Hazreti Ebû Bekr, Hak teâlânın rızâsı ve senin dînin uğruna, kırkbini gizli, kırkbini de aşikâre olarak seksenbin altın sadaka verdi. Hiç giyeceği kalmadığı için, üç gündür mescide gelemedi. Hak teâlâ sana selâm edip, Hazreti Ebû Bekr'e bir elbise gönderilmesini emir buyurdu" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Eshâbına; **"Kimde bir fazla elbise varsa versin! Hak teâlâ ona çok sevâb verip, Firdevs Cennetinde bana komşu yapacaktır"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâmın hiçbirinin fazla elbisesi yoktu. Sonunda bir Sahâbi, başka birisinden bir elbise bulup, Hazreti Ebû Bekr'e gönderdi. Hazreti Ebû Bekr o elbiseyi giyip, Resûl-i ekremin huzûru ile şereflenmek için yola çıktı. Henüz huzûra varmadan, Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Yâ Resûlallah! Hak teâlâ sana selâm edip, Ebû Bekr'i karşılamanı emir buyurdu" dedi. Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr'e karşı çıkıp müsâfeha etti. Bütün Eshâb-ı Kirâm da müsâfeha edip, hepsi candan Hazreti Ebû Bekr'e duâ ettiler.

Cebrâil'in (a.s.) yukarıdaki sözüne ilâveten, Hak teâlâ; "Ebû Bekr kuluma haber gönderip, bu fakir haliyle benden râzı mıdır?" diye suâl eyledi. Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr'e bu haberi gönderince, ağlayarak feryâd edip; "Ben kim oluyorum ki, Rabbimden râzı olmayayım. Ben herşeyi yaratan ve besleyen Rabbimden râzıyım, râzıyım, râzıyım" dedi.

Hazreti Ebû Bekr'in üstünlüğünü gösteren hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir:

Ebüdderdâ (r.a.) anlatır: Ebû Bekr'in önünde yürürken, Resûlullah (s.a.v.) beni görüp; **"Ey Ebüdderdâ! Neden Ebû Bekr'in önünde yürüyorsun, onun daha üstün olduğunu bilmiyor musun? Böyle yürümek edebe aykırı değil midir?"** buyurdu.

Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) anlatır: Resûlullah hasta olunca, mescide geldi. Uzun bir hutbe okudu. Önce Uhud şehîdleri için duâ ve istiğfar etti. Sonra; **"Allahü teâlâ, bir kulunu dünyâda kalmak ile âhırete gitmek arasında serbest bıraktı. O da, Allahü teâlânın ni'metlerine kavuşmağı istedi"** buyurdu. Bu sözlerin, Resûlullahın yakında vefât edeceğini gösterdiğini yalnız Ebû Bekr (r.a.) anlayıp, ağladı ve; "Yâ Resûlallah, sen ölme! Senin yerine biz ölelim. Çocuklarımız ölsünler!" dedi. Ebû Bekr-i Sıddîk bizim en âlimimiz idi. Resûlullahın (s.a.v.) ona; **"Ey Ebû Bekr, ağlama! Bana arkadaşlığı ve malı, Ebû Bekr'den daha bereketli olan yoktur. Eğer ümmetimden dost edinseydim. Ebû**

Bekr'i dost edinirdim. Fakat İslâm kardeşliği ve muhabbeti vardır" buyurdu. Hazreti Ebû Bekr'in mescide açılan kapısı hâriç, diğer bütün kapıları kapattırdı. **"Onun kapısında nûr görüyorum"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Mi'râc gecesi uğradığım semâlarda, ismimin ve peşinden de Ebû Bekr'in isminin yazılı olduğunu gördüm"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.), mi'râca çıkıp döndüğü gecenin sabahı, Kâ'be yanına gidip mi'râcını anlattı. İşiten kâfirler alay etti. "Muhammed aklını kaçırmış, iyice sapıtmış" dediler. Müslüman olmağa niyeti olanlar da vaz geçti. Birkaçı sevinerek Ebû Bekr'in (r.a.) evine geldi. Çünkü onun akılı, tecrübeli, hesaplı bir tüccâr olduğunu biliyorlardı. Kapıya çıkınca hemen sordular; "Ey Ebû Bekr! Sen çok kerre Kudüs'e gidip geldin, iyi bilirsin. Mekke'den Kudüs'e gidip-gelmek, ne kadar zaman sürer?" dediler. Ebû Bekr; "İyi biliyorum. Bir aydan fazla" dedi. Kâfirler bu söze sevindi. "Akıllı, tecrübeli adamın sözü böyle olur" dediler. Gülüp alay ederek ve Ebû Bekr'in de kendi kafalarında olduğuna sevinerek; "Senin efendin, Kudüs'e bir gecede gidip geldiğini söylüyor. Artık iyice sapıttı" diyerek, Ebû Bekr'e sevgi, saygı ve güvenç gösterdiler.

Ebû Bekr (r.a.) Resûlullâhın (s.a.v.) mübârek adını işitince, "Eğer O söyledi ise, inandım. Bir ânda gidip gelmiştir" deyip içeri girdi. Kâfirler neye uğradıklarını anlayamadılar. Önlerine bakıp gidiyor ve; "Vay canına! Muhammed ne yaman büyücü imiş. Ebû Bekr'e sihr yapmış" diyorlardı.

Ebû Bekr (r.a.) hemen giyinip, Resûlullahın yanına geldi. Büyük bir kalabalık arasında, yüksek sesle; "Yâ Resûlallah! Mi'râcınız mübârek olsun! Allahü teâlâya sonsuz şükürler ederim ki, bizleri, senin gibi büyük Peygambere, hizmetçi olmakla şereflendirdi. Parlayan yüzünü görmekle, kalbleri alan, rûhları çeken tatlı sözlerini işitmekle ni'metlendirdi. Yâ Resûlallah! Senin her sözün doğrudur. İnandım. Canım sana feda olsun!" dedi. Ebû Bekr'in sözleri, kâfirleri şaşırttı. Diyecek şey bulamayıp dağıldılar. Şüpheye düşen, îmânı zayıf birkaç kişinin de kalbine kuvvet verdi. Resûlullah (s.a.v.) o gün Ebû Bekr'e "Sıddîk**"** dedi. Bu adı almakla, bir kat daha yükseldi.

Kâfirler bu hâle çok kızdı. Mü'minlerin kuvvetli imânına, Peygamberin (s.a.v.) her sözüne hemen inanmalarına, onun çevresinde pervane gibi toplanmalarına dayanamadılar. Resûlullahı mahcup, mağlûb etmek için, imtihan etmeğe yeltendiler. "Yâ Muhammed (aleyhisselâm)! Kudüs'e gittim diyorsun. Söyle bakalım. Mescidin kaç kapısı, kaç penceresi var?" gibi şeyler sordular. Hepsine cevap verirken, hazret-i Ebû Bekr, "Öyledir yâ Resûlallah, öyledir yâ Resûlallah" derdi. Hâlbuki, Resûlullah (s.a.v.) edebinden, hayasından karşısındakinin yüzüne bile bakmazdı.. Buyurdu ki: **"Mescid-i Aksâ'da etrâfıma bakmamıştım. Sorduklarını görmemiştim. O ânda Cebrâil** (aleyhisselâm), **Mescid-i Aksâ'yı gözümün önüne getirdi.** (Televizyon gibi görüyor) **sayıyordum. Sorularına, hemen cevap veriyordum."** Yolda, develi yolcular gördüğünü söyledi, **"İnşâallah Çarşamba günü gelirler"** buyurdu. Çarşamba günü güneş batarken, kervan Mekke'ye geldi. Fırtına eser gibi olduğunu, bir devenin yıkıldığını söylediler. Bu hâl mü'minlerin îmânını kuvvetlendirdi. Kâfirlerin düşmanlığını arttırdı.

Bir sohbet esnasında Hazreti Ebû Bekr'in ismi geçince. Hazreti Ömer şöyle dedi: "Ömrümdeki bütün amelimin Hazreti Ebû Bekr'in, bir gün ve gecelik ameli gibi olmasını isterdim. O'nun o mes'ûd gecesi ki, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte hicret ederken Hira dağındaki mağaraya gitti. Mağaraya varınca; "Allah için, yâ Resûlallah içeri girmeyin! Ben gireyim, içeride zararlı birşey varsa, bana gelsin, mübârek zâtınıza bir keder, bir elem gelmesin" dedi ve içeri girdi.

İçeriyi süpürüp temizledi. Sağında solunda, irili ufaklı birçok delik gördü. Hırkasını parçalayıp, delikleri kapadı. Bir iki delik kaldı, onları da ayakları ile kapayıp, sonra Resûlullaha, içeri girmesini söyledi. Resûlullah (s.a.v.) içeri girdi ve mübârek başını Ebû Bekr'in kucağına koyup uyudu. Ayağını yılan soktu. Resûlullah uyanır korkusuyla, sabredip, hiç hareket etmedi. Gözyaşı Resûlullahın mübârek yüzüne damlayınca; **"Ne oldu yâ Ebû Bekr"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr; "Ayağım ile kapattığım delikten bir yılan ayağımı soktu. Ayağımı çekersem, çıkıp size zarar vereceğinden korkuyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Ayağını çek"** buyurdular. Ayağını çekince heybetli ve zehirli bir yılan çıktı. Resûlullah (s.a.v.); **"Ey utanmaz yılan, benim mağara arkadaşıma, sırdaşıma eziyyet etmeğe Allahü teâlâdan korkup, benden utanmıyor musun?"** buyurdu. Yılan; "Ey Allahın Habîbi, insanların ve cinlerin Peygamberi! Sana yalnız insanlar değil, hayvanlar, kuşlar, yılanlar, karıncalar, hepsi âşıktır. Hattâ bu gözü yaşlı köleniz, büyüklerimizden yüksek vasıflarınızı dinlemiş, mübârek yüzünüzü görmeğe âşık olmuştur. Bu mağarayı şereflendireceğinizi biliyordum. Onun için çok zamandan beri bu sıkıntılı mağarada gece-gündüz demeyip yolunuzu bekliyorum. Sıddîkın, bu karanlık mağaraya sabahı, siz de güneşi getirdiniz. Fakat Sıddîkın sizi görmeme mâni olunca, benden korku ve haya kalktı. Bu küstahlığa cesâret ettim" diyerek özür diledi. Resûlullah (s.a.v.) özrünü kabûl etti. Hazreti Ebû Bekr'in yarasına mübârek tükrüğünden sürdü. Hemen iyi oldu."

Hazreti Ebû Bekr'e, Resûl-i ekrem (s.a.v.) Peygamberliğini bildirip müslüman olmasını teklif ettiği zaman, hiç tereddüt etmeden İslâmiyeti kabûl etmişti. Babası, annesi, çocukları ve torunları da müslümanlığı kabûl etti. Peygamberimizi görüp Eshâb-ı Kirâmdan olmakla şereflendiler. Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri, böyle bir şerefe nail olamamıştır.

Ebû İshâk Hemedânî, Şa'bî'den (r.a.) Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ın müslüman olmasını şöyle nakleder:

Hazreti Ebû Bekr, İslâmiyeti kabûl etmeden yirmi sene önce şöyle bir rü'yâ görmüştü: Gökten dolunay inip, Kâ'be-i muazzamaya gelmiş ve sonra parça parça olmuş, parçalardan her biri, Mekke evlerinden biri üzerine düşmüş, sonra bu parçalar bir araya gelerek gök yüzüne yükselmişti. Ebû Bekr'in (r.a.) evine düşen parça ise, gökyüzüne yükselmemişti. Hâdiseyi gören Ebû Bekr (r.a.), hemen evin kapısını kapamış, sanki bu ay parçasının gitmesine mâni olmuştu. Ebû Bekr (r.a.) heyecanla rü'yâdan uyanmış, sabah olunca, hemen yahudi âlimlerinden birisine koşup rü'yâsını anlatmıştı. O âlim cevâbında: "Bu, karışık rü'yâlardan biridir, onun için ta'bir edilmez" demişti. Fakat bu rü'yâ, Ebû Bekr'in (r.a.) zihnini kurcalamaya devam etmiş, yahudinin cevâbı onu tatmin etmemişti. Bundan dolayı, bir zaman sonra ticâret yolculuklarından birinde, yolu rahip Bahira'nın manastırına uğramıştı. Gördüğü rü'yâsının ta'birini Bahira'dan istemişti. Bahira; "Sen neredensin?" dedi. Hazreti Ebû Bekr; "Kureyştenim" diye cevap verince, Bahira; "Mekke'de bir Peygamber ortaya çıkıp, hidâyet nûru Mekke'nin her yerine ulaşacak, sen, hayâtında O'nun veziri, vefâtından sonra da, halîfesi olacaksın" deyince, Ebû Bekr (r.a.) bu cevaba çok hayret etmişti. Hattâ râhib, ona şöyle demişti: "Çabuk, şimdi O'na ulaş. Şu anda vahy geldi. Mûsâ aleyhisselâmın da Rabbi olan Allah hakkı için, herkesten önce O'na îmân eyle!" Ebû Bekr (r.a.) daha Şam'da iken, Resûlullahın (s.a.v.) insanları İslama da'vet ettiği haberi ulaştı. Hazreti Ebû Bekr buyurdu ki: "Gördüğüm bu rü'yâ, beni teşvik etti. Resûlullahın huzûrlarına gitmeyi çok arzu ediyordum." Ebû Bekr (r.a.), Mekke-i mükerremeye gelince, Mekkelilerin durumunu anlayıp, bu husûsta ne dediklerini dinledikten sonra;İslâmı kabûl etmesiyle Kureyşlilerin kendisine pekçok kızacaklarını gördü. Ancak Kureyşliler, Ebû Bekr'in (r.a.) müslüman olacağına hiç ihtimâl vermiyorlardı. Onu kendi düşünceleri istikâmetinde,

isâbetli görüş sahibi olarak biliyorlardı. Daha sonra, onlardan ayrılıp evine gitti. O gece kendisine pek uzun gelmişti. Bir an evvel Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına gitmek, huzûrlarından müslüman olarak O'nun Allahın Resûlü olduğunu tasdik etmiş olarak çıkmak istiyordu. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına gitti. Resûlullah (s.a.v.) kendisine; **"Seni, Allahü teâlâya kulluk etmeye, O'na itaat etmeye da'vet ediyorum. Ey Ebû Bekr! Ben Allahın Resûlüyüm. Allahü teâlâ beni kendine peygamber olarak seçti. Beni, dîni ile gönderdi. Allahü teâlânın katında bulunanlar, sizin elinizdekilerden hayırlıdır"** buyurdu.

Hazreti Ebû Bekr, Peygamberlerin, peygamberliklerine delîlleri vardır, senin delîlin nedir?" diye suâl etti. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Bu nübüvvetime delîl, o rü'yâdır ki, bir yahudi âlimden ta'birini istedin. O âlim, karışık rü'yâdandır, i'tibâr edilmez dedi. Sonra Bahira râhib doğru ta'bir etti"** diye cevap verip; **"Ey Ebû Bekr! Seni Allaha ve Resûlüne da'vet ederim"** buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr; "Şehâdet ederim ki, sen Allahü teâlânın Resûlüsün ve senin Peygamberliğin hakdır ve cihanı aydınlatan bir nûrdur" diyerek, O'nu tasdik edip müslüman oldu. Herhangi bir husûsta Resûlullah efendimizle sözü uzatmadı. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrundan itaatkâr bir müslüman olarak ayrıldı. Kureyş kâfirleri Ebû Bekr'in (r.a.) durumunu merak ediyorlardı. Onun, Resûlullah efendimizin huzûrundan İslâmı kabûl etmeden çıkmasını bekliyorlardı. Ebû Bekr (r.a.) onların yanına gidip, orada bulunan Hazreti Osman, Hazreti Talha ve Hazreti Zübeyr'e seslendi. Onlar da ayağa kalktılar. Onları alıp götürdü. Müşrikler, onları nereye götürdüğünü bilmiyorlardı. Hazreti Ebû Bekr, onları doğru Resûlullahın (s.a.v.) mübârek huzûrlarına götürdü. Bu arada onlara gördüğü rü'yâdan ve Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlânın Resûlü olduğundan bahsedip, onları İslâma da'vet ediyordu. Yemîn ile onlara; "Vallahi, Muhammed aleyhisselâmın da'vâsı, rü'yâda gördüğüm nûrun karanlığa üstün gelmesi gibi, kendisine karşı olanlara üstün gelecektir" diyordu. Nihâyet Resûlullahın (s.a.v.) mübârek huzûrlarına girmekle şereflendiler. Resûlullah (s.a.v.) onları İslama da'vet etti. Onlar da, derhal bu da'vete icabet edip, müslüman oldular. Sonra dışarı çıktıklarında; Abdürrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs ve Ebû Ubeyde bin Cerrah (r.anhüm) ile karşılaştılar. Onların da ellerinden tutup Resûlullahın huzûruna götürdüler. Resûlullah (s.a.v.) onlara İslâmı teklif etti. Onlar da müslüman oldular, ertesi gün, Osman bin Maz'ûn, Ebû Seleme bin Abdülesed. Erkâm bin Ebi'l-Erkâm'ı da Resûlullahın huzûrlarına götürdü. Onlar da İslâmiyeti kabûl ettiler. Kısa zamanda Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbının (r.anhüm) sayısı otuzüçe çıktı.

Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) müslümanlardan birkaçı ile birlikte Erkâm bin Ebi'l-Erkâm'ın (r.a.) Safa tepesindeki evinde sohbet ediyorlardı. Başta Hazreti Ebû Bekr olmak üzere, hepsi bu yeni dînin müşriklere açıkça teklif edilmesini arzuladıklarını bildirdiler. Henüz açıkça tebliğ edilmek emri verilmemişti. Peygamber efendimiz de, **"Ey Ebû Bekr! Bizim sayımız henüz az. Bu işe yetmeyiz"** buyurdu ise de, Ebû Bekr'in ve arkadaşlarının arzularının çokluğundan onları kıramadı. Hemen Mescid-i Haram'ın bir tarafına topluca oturdular. O sırada müşrikler de orada toplu hâlde bulunuyorlardı. Hazreti Ebû Bekr ayağa kalktı. Putlardan yüz çevirip, Allahü teâlâya ve O'nun Peygamberi Muhammed aleyhisselâma inanmanın lâzım olduğunu anlatmaya başladı. Müşrikler, hep birden Ebû Bekr'e ve arkadaşlarına saldırdılar. Yumruk ve tekmelerle ortalığı alt-üst ettiler. Hazreti Ebû Bekr'i fenâ hâlde tartaklayıp dövdüler. Utbe bin Rebia, demirli ayakkabılarını Ebû Bekr'in (r.a.) yüzüne çarpa çarpa yüzünü gözünü kanlar içinde bıraktı, tanınmaz hâle getirdi. Benî-Teym kabilesi mensûplan yetişip ayırmasaydı, öldürünceye kadar dövmeye devam edeceklerdi. Kabilesinden olan kişiler, bitkin ve perişan bir hâle gelen Hazreti Ebû Bekr'i bir çarşafın içine koyarak evine götürdüler. Hemen geri dönüp

Kâ'be'ye geldiler: "Eğer Ebû Bekr ölecek olursa, yemîn olsun ki, biz de Utbe'yi gebertiriz!" dediler ve yine Hazreti Ebû Bekr'in yanına gittiler.

Hazreti Ebû Bekr, uzun bir süre kendine gelemedi. Babası ve Benî-Teymliler, onu ayıltmak için çok uğraştılar. Ancak akşama doğru kendine gelebildi. Gözlerini açar açmaz, ezik bir sesle; "Resûlullah ne yapıyor? O, ne hâldedir? O'na da dil uzatmışlar, hakaret etmişlerdi" diyebilmişti. Onun bu sözünü duyan akrabâları, "Kendi ne hâlde, kimi düşünüyor?" diye onu kınadılar. Annesi Ümm-ül-Hayr'a; "Sor bakalım, birşey yer içermi?" deyip, onları yalnız bıraktılar. Hazreti Ebû Bekr'in yemeğe ve içmeğe ne isteği vardı, ne de bir gücü. Ev tenhâlaşınca, annesi ona; "Ne yersin, ne içersin!" diye sordu. Hazreti Ebû Bekr gözlerini açtı ve; "Resûlullah ne hâldedir, ne yapıyor?" dedi. Annesi; "Vallahi arkadaşın hakkında hiçbir bilgim yok!" dedi. Ebû Bekr (r.a.) "Hattâb'ın kızı Ümm-i Cemil'e git, Resûlullahı ondan sor!" dedi. Annesi Ümm-ül-Hayr, kalkıp Ümm-i Cemil'in yanına gitti ve; "Oğlum Ebû Bekr, senden Abdullah'ın oğlu Muhammed'i soruyor. Acaba ne hâldedir?" dedi. Ümm-i Cemil de; "Benim ne Muhammed, ne de Ebû Bekr hakkında bir bilgim var! istersen seninle birlikte gidelim!" dedi. Ümm-ül-Hayr olur deyince, beraberce kalktılar, Hazreti Ebû Bekr'in yanına geldiler. Ümm-i Cemil, Hazreti Ebû Bekr'i böyle perişan bir vaziyette, yaralar ve bereler içinde görünce, kendini tutamıyarak çığlık kopardı ve; "Sana bunu yapan bir kavim, muhakkak azgın ve taşkındır. Allahtan dileğim. Onlardan öcünü almasıdır" dedi. Hazreti Ebû Bekr, Ümm-i Cemil'e; "Resûlullah ne yapıyor, ne haldedir?" diye sordu. Ümm-i Cemil, ona; "Burada annen var, söylediğimi işitir" dedi. Hazreti Ebû Bekr de; "Ondan sana bir zarar gelmez, sırrını yaymaz" deyince, Ümm-i Cemil; "Hayattadır, hâli iyidir" dedi. Tekrar; "Şimdi O neredadir?" diye sordu. Ümm-i Cemil; "Erkâm'ın evindedir" dedi. Hazreti Ebû Bekr; "Vallahi, Resûlullahı gidip görmedikçe, ne yemek yerim, ne de birşey içerim!" dedi. Annesi; "Sen, şimdi biraz bekle, herkes uykuya dalsın!" dedi. Herkes uyuyup, ortalık tenhâlaşınca, Hazreti Ebû Bekr, annesi ve Ümm-i Cemil'in yardımı ile, yavaş yavaş Resûlullahın yanına vardı. Âlemlere rahmet olarak gönderilen o yüce Peygambere muhabbetle sarıldı. Müslüman kardeşleriyle kucaklaştı. Ebû Bekr'in (r.a.) bu hâli, Peygamber efendimizi çok üzdü. Hazreti Ebû Bekr; "Yâ Resûlallah! Babam, anam sana feda olsun! O azgın adamın, yüzümü gözümü yerlere sürtüp, beni bilinmez hâle getirmesinden başka bir üzüntüm yok! Bu yanımdaki de, beni dünyâya getiren annem Selmâ'dır. Onun hakkında duâ buyurmanızı istirhâm ediyorum. Umulur ki, Allahü teâlâ, onu senin hürmetine Cehennem ateşinden kurtarır" dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz. Selmâ'nın müslüman olması için Allahü teâlâya yalvardı. Resûlullahın (s.a.v.) duâsı kabûl olundu. Annesi de hidâyete kavuşup müslümanlığı kabûl etti. Böylece ilk müslümanlardan biri olmakla şereflendi.

Resûlullah (s.a.v.) müslümanların kuvvet bulması için, Ömer bin Hattâb ve Ebû Cehl bin Hişâm'dan birisinin de müslüman olması için duâ etmişti. Ömer (r.a.) müslüman oldu. Ömer (r.a.) müslüman olunca, Resûlullah (s.a.v.) tekbîr getirdi. Erkâm'ın evinde bulunan müslümanlar da tekbîr getirdiler. Müslümanların tekbîr sesleri Mekke semâlarında dalgalandı. Sonra Hazreti Ömer; "Kardeşlerimiz ne kadardır?" diye sordu. "Seninle kırk olduk" dediler, "Öyle ise, ne duruyoruz? Haydi çıkalım, Harem-i şerîfe gidelim açıkça Kur'ân-ı kerîm okuyalım" dedi. Resûlullah kabûl buyurdular. Önde Hazreti Ömer, sonra Hazreti Ali, ondan sonra Resûlullah, sağında, Hazreti Ebû Bekr, solunda Hazreti Hamza, arkasında öteki Sahâbiler yürüyerek Harem-i şerîfe gittiler. Müşriklerin ileri gelenleri, orada Hazreti Ömer'den müjde bekliyorlardı. "Ömer, Muhammedîleri toplamış getiriyor" dediler. Sevindiler. Ebû Cehl, zekî, cin fikirli olduğundan, bu gelişi beğenmedi, ileri varıp; "Yâ Ömer! Bu ne?" dedi. Hazret-i Ömer hiç aldırış etmeden;

"Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" dedi. Ebû Cehl, ne diyeceğini şaşırdı, dona kaldı. Hazret-i Ömer bunlara dönerek; "Beni bilen bilir. Bilmeyen bilsin ki, Hattâb oğlu Ömer'im. Karısını dul, çocuklarını yetim bırakmak isteyen, yerinden kıpırdasın" dedi. Hepsi geriye çekilip dağıldılar. Ehl-i İslâm, Harem-i şerîfte saf olup, yüksek sesle tekbîr aldı. İlk olarak meydanda namaz kıldılar. Hazret-i Ömer, o günden sonra dayısı Ebû Cehl'e ve kâfirlerin ileri gelenlerine meydan okudu.

Hazreti Ömer müslüman olunca; **"Ey Peygamberim, sana, Allah ve mü'minlerden senin izinde gidenler yetişir"** meâlindeki Enfâl sûresinin altmışdördüncü âyet-i kerîmesi indi. Hazreti Ömer müslüman olduktan sonra, hicrete kadar Resûlullahın (s.a.v.) yanından ayrılmadı. O da, diğer müslümanlarla birlikte İslâmiyetin yayılmasına hizmet etti. Müşriklerin safha safha ilerlettikleri düşmanlıkları ve işkenceleri karşısına dikilip, kahramanca mücâdele etti.

Ebû Bekr (r.a.) müslüman olduktan sonra, Resûlullahın (s.a.v.) yanından hiç ayrılmazdı. Resûlullaha yardımcı olurdu, İstenmiyen durumlarda Resûlullahın yanında bulunur, bütün mübârek sözlerini tasdik ederdi. Resûlullahın mi'râcını da tereddütsüz kabûl etmiş, kâfirleri sükût-i hayâle uğratmıştı.

Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr'in evine, sabah ve akşam vakitleri olmak üzere iki kere teşrîf ederdi. Bu durum, hicrete kadar devam etti. Hicrette de Resûlullah (s.a.v.) ile beraberdi. Allahü teâlâ, Ebû Bekr'i (r.a.) böyle bir yolculuk ile şereflendirmiş, Kurân-ı kerîmde ondan bahis buyurmuştur. Allahü teâlâ bu husûsta Tevbe sûresinin 40. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer siz** (Resûlüme) **yardım etmezseniz, Allahü teâlâ, O'na** (Evvelce yardım ettiği gibi) **yine yardım eder. Hani Mekke kâfirleri onu Mekke'den çıkardıklarında ikinin ikincisi** (Ebû Bekr) (Sevr dağında) **bir mağarada idiler. Peygamber, arkadaşına** (Hazreti Ebû Bekr'e); **"Korkma! Allah bizimle beraberdir" demişti. Allahü teâlâ ona sekînetini indirdi"** buyuruldu. Âlimlerden ba'zıları; "Âyet-i kerîmede üzerine "sekînet" indirilen Hazreti Ebû Bekr'dir" buyurmuşlardır.

Ebû Bekr (r.a.), bu hicret sırasında Resûlullaha binek verdi. Kendilerine yol gösterecek olan delîli kiraladı, beraberinde Ebû Bekr'in (r.a.) azâdlısı Âmir bin Füheyre de vardı. Bu sırada Resûlullahın hizmetini bizzat Hazreti Ebû Bekr yaptı. Medîne-i münevvereye gelinceye kadar, bütün masraflarını ve koruma işlerini Hazreti Ebû Bekr üzerine aldı.

Kureyş müşrikleri, zaîf ve güçsüz mü'minleri, Mekke'nin çocuklarına teslim ediyorlar, onlara alay ettiriyorlar, kendileri de yoruluncaya kadar onlara eziyet ve işkence ediyorlardı. Onları tutuyorlar, kızgın güneş altında dövüyorlar, göğüslerine büyük taşlar koyuyorlar, "Muhammed'i (s.a.v.) inkâr edinceye kadar böyle kalacaksınız!" diyorlardı. Böyle işkenceye ma'rûz kalanlardan birisi de, Bilâl-i Habeşî (r.a.) idi. Canını Allah yolunda feda eden Bilâl-i Habeşî (r.a.), müşriklerin yaptıkları bu işkenceler esnasında sâdece "Allah bir! Allah bir!" diyordu. Bu sırada, Hazreti Ebû Bekr bu hâlde iken Bilâl-i Habeşî'yi görmüş, onu satın alıp azâd etmiş, onların elinden kurtarmıştı.

Hazreti Ebû Bekr'in Allah yolunda harcadığı şeyler, İslâmın başlangıcında, en ihtiyâç duyulan zamanda olduğu için, Eshâb-ı Kirâmın ve diğer bütün ümmetin Allah yolunda verdiklerinden daha üstün ve öndedir. Nitekim, Hadîd sûresinin onuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Mekke-i mükerremenin fethinden önce malını veren ve cihâd eden kimseye, fetihden sonra malını dağıtan ve cihâd edenden daha büyük derece vardır. Allahü teâlâ hepsine Cenneti va'd etti"** buyuruldu.

Eshâb-ı Kirâmın ve diğer bütün ümmetin Allah yolunda harcadığı malların hepsi bir araya toplansa, Ebû Bekr'in (r.a.) yaptığı yarım müdlük infakın (harcamanın) derecesine ulaşamayacağı bildirildi.

Resûlullahın âhırete teşrîflerinden sonra, Allahü teâlâ, müslümanların durumunu Hazreti Ebû Bekr ile telâfi etmiştir. Hazreti Ebû Bekr, müslümanların işlerini derleyip düzenledi.

Resûlullahın emri üzerine hazırlanan Üsâme'nin (r.a.) komutasındaki İslâm ordusunu, Rumlar üzerine gönderdi. Bunda pek büyük faydalar oldu. Resûlullahın (s.a.v.) âhırete teşrîfleri ile Rumlar, artık müslümanların dağılıp bozulacaklarını sanıyorlardı. Fakat Üsâme'nin (r.a.) ordusu üzerlerine gönderilince, Rumlar, zihinlerindeki bu yanlış zannı attılar.

Hazreti Ebû Bekr, bundan başka da ordular hazırlayıp etrâfa gönderdi. Kısa zamanda Allahü teâlâ, onun vasıtasıyla bütün Hicaz, Bahreyn ve Yemen'in büyük bir kısmının fethini nasîb eyledi. Şam ve Irak taraflarına ordular gönderdi. İran ve Rum orduları mağlup edildi. Hazreti Ebû Bekr'in vesilesiyle çok kimse İslama girdi. Bu sebeble hiç kimsenin kazanamayacağı sevâba kavuştu.

Hazreti Ebû Bekr'in yaptıklarının kıymetli olmasının sebebi, İslâmın ve müslümanların onun vasıtasıyla kuvvetlenmiş olmasıdır. Ayrıca Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra, zekâtlarını vermek istemeyenlere tavizsiz hareket etmiş, Üsâme'nin (r.a.) ordusunun gönderilmesi husûsunda Resûlullahın emrini aynen tatbik etmiştir. Eshâb-ı Kirâm da, Hazreti Ebû Bekr'in dediklerini kabûl etmiş, Allahü teâlâ onun vasıtasıyla fetihler nasîb etmiştir. Büyük ordular teşkil edilmiş, müslümanlar kuvvetlenmiş, şirk ve şirk orduları kırılmış, zayıflatılmıştır.

Hazreti Ebû Bekr, kendisinden sonra Hazreti Ömer'in halîfe olmasını istemiştir. Çünkü Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer'in kuvvetini ve faziletini biliyordu. Hazreti Ebû Bekr, kendisinden sonra dirayetli birisinin müslümanların halîfesi olmasını te'min etmiş, büyük bir hayra daha vesile olmuştur. Bu sebeble, Hazreti Ebû Bekr, kendi yaptıklarının sevâbına ilâveten, Hazreti Ömer'in yaptıklarının sevâbına da kavuşmuştur. Bu sebebten dolayı, Cebrâil (a.s.) Resûlullaha (s.a.v.); "Ömer, Ebû Bekr'in hasenelerinden bir hasenedir" demiştir.

Aşağıdaki hadîs-i şerîfler, âlimlerin birçoğu tarafından, Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra Ebû Bekr'in (r.a.) halîfe olacağının delîli olarak gösterilmiştir.

Resûlullah (s.a.v.) vefâtına yakın hastalanınca, namaz vakti geldi. Resûlullah (s.a.v.) cemâate gitmek istedi. Cemâate gidecek takat bulamayınca; **"Ebû Bekr'e söyleyin, namazı kıldırsın"** buyurdu.

Resûlullahın mübârek ve mutahhâre zevcelerinden Hazreti Ömer'in kızı Hafsa (r.anhâ), Resûlullaha (s.a.v.); "Sen hasta olunca, Ebû Bekr'i (r.a.) öne geçirdin" deyince, Resûlullah (s.a.v.); **"Onu takdim eden ben değilim; Allahü teâlâ onu takdim etti"** buyurdu.

Hazreti Âişe'nin rivâyetinde, Resûlullah (s.a.v.); **"Aralarında Ebû Bekr varken, bir kavme, ondan başkasının İmâm olması lâyık değildir"** buyurdu.

Yine Âişe'nin (r.anhâ) rivâyetinde, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek zevcesi ve Hazreti Ebû Bekr'in kızı Aişe'ye (r.anhâ); **"Babanı çağır! Babanı çağır! Bir kimsenin, "Ben daha lâyıkım" demesinden korkuyorum. Allahü teâlâ ve mü'minler, sâdece Ebû Bekr'den râzıdır"** buyurdu.

Birgün Hazreti Abbâs, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına girdi. Resûlullah (s.a.v.). **"Ey Abbâs! Ebû Bekr Allahü teâlânın dîninde benim hâlîfemdir. Onu dinlerseniz, felah bulursunuz. Ona itaat ederseniz, doğru yolu bulursunuz"** buyurdu.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) anlatır: Resûlullah (s.a.v.) âhırete teşrîf buyurdukları zaman, Ensâr (r.anhüm); "Bir emîr Ensârdan, bir emîr Muhacirlerden (r.anhüm) olsun" deyince, Hazreti Ömer; "Ey Ensâr! Siz Resûlullahın (s.a.v.) insanlara namaz kıldırmak için Ebû Bekr'i (r.a.) öne geçirdiğini bilmiyor musunuz?" dedi. Onlar da; "Evet" deyip, bildiklerini söylediler. Bunun üzerine Hazreti Ömer; "Öyleyse, hanginiz Hazreti Ebû Bekr'in önüne geçmek ister?" dedi. Ensâr ise; "Kendimizi Ebû Bekr'e takdim etmekten Allahü teâlâya sığınırız" dediler.

Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Ebû Bekr'e (r.a.) bî'at etmek, onun halîfe olmasını tasdik etmek, "Allahın Resûlünün halîfesi" diye isimlendirmek, ona itaat etmek, onunla beraber muharebe etmek husûsunda ittifâk etmişlerdir.

Allahü teâlâ, İslâm dînini Hazreti Ömer'le kuvvetlendirdi. Abdullah İbni Mes'ûd hazretleri bu husûsta şöyle buyurdu; "Biz, Hazreti Ömer müslüman olunca kuvvetlendik. Ömer (r.a.), müslüman olmadan önce Kâ'be-i muazzamaya gidip açıkça namaz kılamazdık. Hazreti Ömer müslüman olunca, müşriklerle mücâdele ederek, Kâ'be-i muazzamada serbestçe namaz kılmamızı te'min etti"

İbn-i Abbâs (r.a.) anlattı: "Ömer (r.a.), müslüman olunca, Cebrâil (a.s.) inip; "Ey Muhammed! Ömer'in (r.a.) müslüman olmasıyla semâdakiler sevindiler" dedi. Ömer (r.a.) müslüman olunca, Resûlullahın yanında, çekilmiş hazır bir kılıç oldu."

Hazreti Ömer, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesi ve Ebû Bekr'in (r.a.) yolu üzere yürüdü. Zayıf olan mü'minlere yardım eder, mazlûmun hakkını zâlimden alırdı. Allahü teâlâ, hakkı onun dili üzere kıldı. Bu yüzden "Fârûk" lakabı verildi. Allahü teâlâ, onun Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye hicretini dîne destek yaptı. Müslümanları sevindirdi. Münâfıkların kalbine korku verdi. Kâfirlere karşı pek şiddetli, müslümanlara karşı ise pek şefkatli idi.

İnsanların kınaması, Ömer'i (r.a.) Allah yolunda bulunmaktan, O'nun dızâsına uygun iş yapmaktan alıkoyamazdı.

Ebû Leylâ (r.a.) anlatır: Hazreti Ömer, yanında bir çubuk taşırdı. Bu çubukla, kendisini, Hazreti Ebû Bekr'den üstün tutanları, iftiracılara verilen ceza ile cezalandırırdı. Birgün, Basra ve Kûfe'den ba'zı kimseler geldi. Aralarında Hazreti Ebû Bekr'in mi üstün, yoksa Hazreti Ömer'in mi üstün olduğu hakkında sözler söylerlerdi. Hazreti Ömer, kendisini, Ebû Bekr'den (r.a.) üstün tutanlara yanında bulundurduğu sopa ile gerekli cezayı verdi. Akşam olunca, Mescid-i Nebevî'de minbere çıkıp şöyle buyurdu: "Dikkat ediniz! Bu ümmetin Resûlullahtan (s.a.v.) sonra en üstünü Ebû Bekr'dir (r.a.). Kim bugünden sonra bunun aksini söylerse, iftiracı durumuna düşer. Ona, iftiracılara verilen ceza verilir."

Osman bin Affân'ın (r.a.) azâdlı kölelerinden biri şöyle anlatır: "Bir yaz günü, Aliye denen yerde, Osman bin Affân'la (r.a.) beraber bir evdeydik. Uzaktan, iki deveyi çekip gelen birisini gördük. Hava çok sıcaktı. Hazreti Osman; "Keşke onları ortalık serinleyince götürse idi" dedi. Yanımıza yaklaşınca, onun Hazreti Ömer olduğunu gördük. O zaman Hazreti Osman, kalkıp başını kapıdan dışarı çıkardı, tekrar içeri çekildi. Hararetin fazlalığından hâli değişti. Hazreti Ömer hizâlarına gelince, Hazreti Osman; "Ey mü'minlerin emîri bu saatte niçin dışarı çıktınız?"

dedi. Hazreti Ömer; "Bunlar, zekât develeridir. Geride kalmışlardı, onları götürüyorum. Kaybolurlarsa, yarın huzûr-i ilâhîde Allahü teâlâ, onları benden sorar" dedi. Bunun üzerine Hazreti Osman; "Ey mü'minlerin emîri! Şurada gölgede biraz dinlenip su içseniz, biz onları götürürüz" dedi. Fakat Hazreti Ömer, dinlenmeden yoluna devam etti. Hazreti Ömer gidince, Osman (r.a.), "Kuvvetli ve emîn bir kimseye bakmak isteyen, Hazreti Ömer'e baksın" buyurdu. Hazreti Ali buyurdu ki: "Resûlullahtan sonra bu ümmetin en hayırlısı, Ebû Bekr ile Ömer'dir."

Allahü teâlâ, Ebû Bekr ile Ömer'e (r.anhümâ), güzel ve yüksek bir hayat ve ömür nasîb etmiştir. Gerek Resûlullahın hayâtında ve gerekse âhırete teşrîflerinden sonra dîne hizmette; Hicaz, Şam, Yemen, Irak, Horasan ve fethedilen diğer yerlerde İslâmın galip gelmesine onları vesile kılmıştır. Adâletleri ile örnek olduklarından, onların izinden gidenlerin sevâblarına da kavuşmaktadırlar.

İnsanlar arasında örnek olan Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'in İslâmı yaşayışları ve adâletleri her tarafa yayılmış ve meşhûr olmuştur. Hattâ darb-ı mesel olmuş, "Âdil bir hayat (yaşayış) için Ömereyn'in sîreti (gidişatı)" denilmiştir. Burada Ömereyn'den maksad, Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'dir. Anne baba için ebeveyn dendiği gibi, Ömer ismi teleffuzda hafif olduğu için Ömereyn denmiştir.

Hazreti Ebû Bekr ile Ömer (r.a.), Resûlullahtan (s.a.v.) sonra, onun sîreti üzere yürümüşler, adâletli yolunu tutmuşlardı. Bu husûsta; "Ebû Bekr ile Ömer, Allahü teâlânın kullarına huccettir" denilmiştir. "Resûlullahın sünnet-i seniyyesi üzere kim yürüyebilir?" denilse, "Hazreti Ebû Bekr ile Ömer yürümüştür" denilir.

O ikisi, bu ümmetin ekserisinin İslama girmelerine, her memleketin fethine ve dolayısıyla halkının da İslâma girmelerine, kıyâmete kadar bu dînin devamına vesîle olmuşlardır. Kendi şahısları ile ilgili sevâba ilâveten, her müslümanın kazandığı sevâb kadar da sevâba nail olmaktadırlar. Onlara, bu husûsta bu ümmetten hiç kimse müsavî olmadığı gibi, onların derecelerine yaklaşamazlar bile.

İbn-i Ömer (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) bir fitneden bahsettikten sonra, Hazreti Osman'ı (r.a.) işâret ederek: **"O fitnede, bu, mazlûm olarak katledilir"** buyurdu.

Âişe (r.anhâ) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.), **"Bana kardeşimi çağırın!"** buyurdu. "Yâ Resûlallah, kardeşin kimdir?" denilince, **"Ebû Bekr'dir"** buyurdu. Yine; **"Bana kardeşimi çağırın!"** buyurdu. Kim olduğu sorulunca, **"Ömer'dir."** buyurdu. Yine; **"Bana kardeşimi çağırın!"** buyurdu. "Yâ Resûlallah (s.a.v.) kardeşin kimdir?" denildi. **"Osman'dır"** buyurdu. Hazreti Osman çağırılıp, Resûlullahın (s.a.v.) yanlarına yaklaştı. **"Ey Osman! Allahü teâlâ sana** (hilâfet denen) **bir gömlek giydirecektir. Eğer münâfıklar onu soymak isterlerse, bana kavuşasıya kadar sakın çıkarma!"** buyurdu.

Hazreti Âişe buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) evinde, mübârek baldırları, ya'nî topuğu ile dizi arası açık bir hâlde uzanmıştı. Hazreti Ebû Bekr kapıya gelip izin istedi. Habîb-i ekrem izin verdiler. Hâllerini değiştirmediler. Sonra Hazreti Ömer gelip izin istedi. Ona da izin verdiler ve mübârek baldırları açık olarak sohbet ediyorlardı. Hazreti Osman gelip izin isteyince, Resûl-i ekrem oturdu ve örtündü. Hepsi gittikten sonra, Server-i âleme sordum: "Babam Ebû Bekr (r.a.) içeri girdi. Hiç hareket etmediniz. Hazreti Ömer içeri girince, yine aynı vaziyette durdunuz. Hazreti Osman içeri girince, doğrulup oturdunuz ve elbisenizi düzelttiniz. Bunun hikmeti nedir?" Cevâbında; **"Meleklerin haya ettiği bir kimseden ben haya etmez miyim?"** buyurdular. Bir

rivâyette ise, Resûlullah (s.a.v.); **"Osman, çok haya sahibi bir kimsedir. Eğer o hâlde izin verseydim, içeri girip söyleyeceğini anlatamazdı"** buyurmuştur.

Hazreti Osman'ın dört halîfe içinde üstünlük sırası, halifelik sırası gibidir. Ya'nî, üçüncü mübârek kimsedir. Hazreti Ömer'in tesbit etmiş olduğu altı kişilik şu'râ ehli, onu Hazreti Ömer'den sonra halîfe seçtiler. Hazreti Osman'ın, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) arasında dört mühim husûsiyeti vardı, İkisi, Resûlullah (s.a.v.) o hayatta iken, ikisi de Resûlullahın (s.a.v.) âhırete teşrîflerinden sonradır. Hazreti Osman'ın Resûlullah hayatta iken mevcût olan iki bariz husûsiyetinden biri, Allah yolunda çok mal harcaması ve müslümanlara faydasının çokluğudur. Osman (r.a.) Tebük Seferi'ne iştirâk eden ve sıkıntılarının çokluğundan dolayı "Ceyş-ül-Usret" (Zorluk askeri) olarak isimlendirilen İslâm ordusunu 930 deve, katır ve yetmiş at ile donattı. Resûlullaha (s.a.v.) bu yolda harcaması için 1.000 dînâr verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) p; **"Bugünden sonra Osman'a yaptığı şeyler zarar vermez"** buyurdu. Rûme kuyusunu satın alıp herkesin ondan içmesini sağladı.

Peygamberimizin (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiği ilk günlerde, şehirde su sıkıntısı çekiliyordu. Rûme kuyusundan başka içecek su yoktu. Bu kuyu ise bir yahudiye âit olup suyunu satardı. Resûlullah (s.a.v.); **Rûme kuyusunu kim satın alıp, kendi kovasını müslümanların kovası ile beraber tutarsa, Cennetteki kovası bundan hayırlı olur"** buyurdular. Hazreti Osman kuyuya varıp, yahudi ile pazarlık etti. Yahudi kuyunun hepsini satmadı. Hazreti Osman da, nöbetleşe, bir gün kendisinin, bir gün yahudinin olmak üzere yarısını satın aldı. Hazreti Osman, kendi nöbet gününde kuyuyu müslümanlara serbest bırakırdı. Yahudi, nöbetinde suyu para ile satardı. Müslümanlar, Hazreti Osman'ın nöbetinde iki günlük sularını alır, yahudinin nöbetinde kuyunun yanına bile uğramazlardı. Yahudinin işi böylece bozuldu. Yahudi, işi bozulunca, yarısını onikibin dirheme sattığı kuyunun diğer yarısını sekizbin dirheme satmayı teklif etti. Hazreti Osman, diğer yarısını da alıp, kuyunun müslümanlara hergün hizmet vermesini te'min etti.

Resûlullah (s.a.v.); **"Kıyâmete kadar, Rûme kuyusundan içen her kimsenin her içimine karşılık, Osman için bir köle azâd etmiş sevâbı vardır"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) hayatta iken mevcût olan husûsiyetlerinden biri de, Hazreti Osman'ın, Resûlullahın (s.a.v.) iki mübârek kerîmeleriyle evlenmiş olmasıdır. Böyle bir üstünlük, ondan önce ve sonra kimseye nasîb olmamıştır. Bu sebeple Hazreti Osman, Zinnûreyn (iki nûr sahibi) olarak isimlendirilmiştir.

Resûlullahın (s.a.v.) âhırete teşrîflerinden sonraki iki durum ise: Hazreti Osman'ın (r.a.) pekçok gayr-i müslim memleketi fethetmesidir. Bu sebeble pekçok insan müslüman olmuştur. Hazreti Osman, fetihleri sebebi ile müslüman olanların sevâbları kadar sevâba sahiptir.

Hazreti Osman, Kur'ân-ı kerîmi meşhûr kırâatler üzerine cem' etmek sûretiyle, müslümanlar arasındaki okuyuş farklılıklarını gidermiş oldu. Böyle büyük bir işin sevâbına da kavuştu.

Hazreti Osman, şehîd edilmek istendiği zaman, buna sabretti. Arkadaşlarını, muhaliflerle muharebeye girmekten menetti.

Hammâd bin Zeyd; "Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Osman, kırk gece muhasara altında tutulduğu zaman, karşı tarafa delîl olacak hiçbir şey konuşmadı" buyurdu.

Sa'îd bin Müseyyib anlattı: Hazreti Osman, birgün insanların yanına yaklaştı ve; "Aranızda Talhâ bin Ubeydullah var mı?" diye sordu. Orada bulunan Talhâ (r.a.); "Buradayım ne arzu ettiniz?" deyince, Hazreti Osman; "Allah aşkına söyle, sen Resûlullahın; **"Her peygamberin Cennette bir refîki vardır. Benim Cennetteki refîkim Osman'dır"** buyurduğunu duydun mu?" diye sorunca, Talhâ (r.a.); "Evet duydum" deyip, onu tasdik etti.

Dört halîfenin sonuncusu Hazreti Ali'dir. Resûlullah (s.a.v.) müslümanlara, onların yoluna sarılmayı emretmiştir. Hazreti Ali, Nebilerden, Resûllerden ve kendisinden önceki üç halîfeden sonra, mahlûkâtın en üstünüdür.

Resûlullah (s.a.v.); **"Benden sonra hilâfet otuz senedir"** ve **"Benden sonra, benim sünnetime ve Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine sarılınız"** buyurmuştur.

Hazreti Ali, Resûlullaha soyca pek yakın idi. İlmi çoktu. Çok cesurdu. Resûlullah (s.a.v.) onu pekçok severdi. Onu, Hazreti Fâtıma vâlidemiz ile evlendirdi. O, Cennet gençlerinin efendileri olan Hazreti Hasen ile Hazreti Hüseyn'in (r.anhümâ) babasıdır. Resûlullah efendimizin pak ve şerefli soyu "Hazreti Hasen ve Hüseyn ile devam etmiştir. Hazreti Ali'nin zühdü ve vera'ı pekçok idi. O, Resûlullahın (s.a.v.) amcasının oğludur.

İbn-i Abbâs (r.a.) "Resûlullah (s.a.v.) ile ilk önce namaz kılan Hazreti Ali'dir dedi. Sa'îd bin Müseyyib, Hazreti Ali'den başka Sahâbiden (r.anhüm) hiç kimse, "Bana sorunuz" dememiştir" derdi. Hazreti Ali'nin ilimdeki yüksekliğine Resûlullah efendimiz şehâdet edip, **"Sizin kazayı en iyi bileniniz Ali'dir"** buyurmuştur.

Hazreti Ali'nin (r.a.) şecâat ve kahramanlığı da, meşhûrdur. Harb meydanında, karşısına çıkan kimselerin hepsine galip geldi. Tebük harbine, Resûlullah efendimizin bulunduğu diğer bütün gazâlara katıldı. Uhud'da, müslümanların müşrikler tarafından sıkıştırıldığı sırada, müşriklerin ileri gelen cengâverlerini öldürdü. Müslümanların sancağını taşıdı. Onun hakkında Üseyd bin İyâs; "Kureyş müşrikleri onu öldürmek için teşvikte bulunuyorlar, onun kendilerine galebe çalmasından dolayı kendilerini ayıplıyorlardı" demiştir.

Câbir bin Abdullah anlatır: "Biz Cuhfe denilen yerde idik. Bu sırada Resûlullah (s.a.v.) yanımıza geldi. Ali'nin (r.a.) elini tutup; **"Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) Hayber'in fethinde; **"Bu bayrağı, Allah ve Resûlünün sevdiği birisine vereceğim"** buyurup, Hazreti Ali'ye verdi.

Yine Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ali için; **"Mûsâ'nın yanında Hârûn nasıl idi ise, sen de benim yanımda öylesin. Yalnız, şu fark var ki, benden sonra Peygamber gelmiyecektir"** buyurdu. Ancak, burada bildirilen husûs, İslâma hizmet ve müslümanlara daha faydalı olmakla alâkalıdır.

Amr bin Meymûn bin Mihran'a, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ali'den hangisinin daha önce müslüman olduğu sorulunca; "Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir ki, ilk müslüman olan Ebû Bekr'dir" dedi. Hazreti Ebû Bekr, rahip Bahira zamanında Resûlullaha îmân etti. Resûlullah ile Hazreti Hatice'nin nikâhında bulundu. Bütün bunlar, Hazreti Ali'nin doğumundan önce idi. Ancak, Hazreti Ali müslüman olduğu zaman daha çocuk idi. Resûlullahın terbiyesinde ve evinde yetişiyordu. Onun müslüman olması, sâdece kendisi için olup, çevresinde te'sîr bırakacak bir durumda değildi. Fakat Hazreti Ebû Bekr'in durumu öyle değildi. O, müslüman olması ile kendisinden başka dokuz kişinin daha müslüman olmasına vesile oldu. Müşriklerin işkencesi

altında bulunan yedi müslüman köleyi satın alıp azâd etti. O dönemde, İslâmın kuvvet bulmasına yardımcı oldu.. Resûlullah efendimize pekçok yardımda bulundu.

Allahü teâlâ, dört halîfeyi, Peygamberlerden sonra mahlûkâtının en üstünü yapmıştır. Nasıl Peygamberlerini birbirine üstün kılmış ise, dört halîfeyi de birbirine üstün kılmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 30

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 133

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 99, 100

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 88, 92

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-2, sh. 158

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 451, 460

7) Keşf-üz-zünûn sh. 343, 828, 924, 1164, 1378, 1406, 1415, 1416, 1420, 1626, 1809

8) Fedâil-ül-Hulefâ-il-Erbe'a Süleymâniye Kütüphânesi, Şehîd Ali Paşa kısmı, No: 4445

9. CİLD

İBN-İ KURTUBÎ (Abdullah bin Hasen)

Hadîs, kırâat ve lügat âlimi, şâir, hatîb. Künyesi, Ebû Muhammed ve Ebû Bekr olup ismi, Abdullah bin Hasen bin Ahmed bin Yahyâ bin Ubeydullah'tır. 556 (m. 1161) yılında, Endülüs'ün güneyinde bir liman şehri olan Mâlaka'da doğdu. Mâlakî, Ensârî ve Kurtubî nisbet edildi 611 (m. 1214) yılında Mâlaka'da vefât etti.

Küçük yaşta babası Ebû Ali Hasen bin Ahmed Kurtubî'den ilim öğrenmeye başlayan İbn-i Kurtubî, babasından başka, Ebû Bekr İbn-i Ced, Ebü'l-Kâsım bin Habiş, Ebû Abdullah bin Zerkûn, Kâsım bin Dahmân Süheylî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip ilim tahsil etti. İbn-i Arûs, İbn-i Kevser ve İbn-i Fahhâr'dan kırâat ve Arabî ilimleri tahsil etti. Yirmi yaşlarında iken Mâlaka'da talebe okuttu. Süheylî'nin devamlı hizmetinde bulunur, ilminden istifâde ederdi. Ebü'l-Hasen bin Hâzil ve Ebû Mervân bin Kuzmân'dan icâzet aldı. Daha sonra Gırnata ve İşbiliyye, Sebte ve Mersiye şehirlerine seyahat etti. Gittiği şehirlerdeki âlimlerin ilminden istifâde edip, eksiklerini tamamladı. Allahü teâlânın dinine hizmet için çok çalıştı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Hadîs âlimlerinin hayatlarını çok iyi bir şekilde öğrendi. Endülüs'ün en büyük üç muhaddisinden biri oldu. Kırâat ve fıkıh ilimlerinde de zamanının en büyük âlimlerinden oldu. Güzel ahlâkı, merhameti, örnek yaşayışı ile insanlara emri ma'rûf yapıp, doğru yolu öğrenmelerine vesile oldu, Memleketi Mâlaka'ya döndü. Talebe okutmaya başladı. Mâlaka Câmii'nde hatîblik vazîfesi verildi. İnsanlar, İslâmiyete olan bağlılığından ona i'timâd edip güvendiler. Herkes ona koşup, hadîs, kırâat ve fıkıh ilimleri öğrenmek için yarış etti. İnsanlara Allahü teâlânın dînini öğretmekteki gayreti, talebesinin ve sevenlerinin çoğalmasına vesile oldu. İnsanların İbn-i Kurtubî'nin etrâfında toplanmasından rahatsız olan zamanın Mâlaka vâlisi Ebû Âmir İbn-i Hassûn'la araları açıldı. Ebû Âmir, İbn-i Kurtubîyi hatîblik vazîfesinden aldı. Ebû Âmir hatîbliği kendisi yapmaya başladı. İbn-i Kurtubî siyâsi bir da'vâ peşinde olmadığı için, hiçbir şey yapmadı. Ancak, insanlara hutbelerde söylediği birkaç nasîhata mâni olunmasına üzüldü. Yoksa, müslümanlar kırâat öğrenmek iğin yine ona geliyor, fetvâ sormak için onu arayıp buluyorlardı.

Kendisinden birçok kimse ilim öğrendi. Bunlar arasında Ebû Abdullah İbn-i Tirâz, Ebü'l-Kâsım İbni Taylesân ve daha birçok âlim vardı.

Pek kıymetli eserlerin de müellifi olduğu zannedilen İbn-i Kurtubî'nin, kırâat ve şiirle ilgili ba'zı kitapları bilinmektedir.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1396

2) Tekmiletü vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 141

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 48

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 37

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 42

İBN-İ LEBBÂD

Şâfiî mezhebi fıkıh, kelâm ve hadîs âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi Abdüllatîf bin Yûsuf bin el-Mûsulî el-Bağdâdî'dir. Lakabı Muvaffakuddîn ve Tâcüddîn'dir. İbn-i Lebbâd diye meşhûr oldu. İbn-i Lebbâd, 555 (m. 1160) senesinde Bağdad'da doğdu. 628 (m. 1231) senesinde yine Bağdad'da vefât etti.

İbn-i Lebbâd, ilim öğrenmek için gittiği Haleb'de bir süre ikâmet ettikten sonra, ilim tahsilini arttırmak için Şam, Kudüs, Harran Maltiyye ve Hicaz'a gitti, İbn-i Lebbâd; İbn-ül-Battî, Ebû Zur'a el-Makdisî'den ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Münzirî, el-Berzâtî, İbn-i Neccâr ve daha birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Lebbâd, Mısır'da bir süre kaldıktan sonra Kudüs'e gitti. Kudüs Câmii'nde insanlara faydalı va'zlar verdi. Sonra Dımeşk'a giderek Azîziyye'ye yerleşti. Buraya, insanlar kendisinden ilim öğrenmek için akın ettiler. Sonra Haleb'e oradan da Anadolu'ya gitti. Senelerce Sultan Alâüddîn bin Dâvûd bin Behrânî'nin hizmetinde kaldı. Onun ismine birçok eser yazdı. Daha sonra Anadolu'dan, doğum yeri olan Bağdad'a geri döndü.

İbn-i Lebbâd buyurdu ki: "Yâ Rabbi! Kötü tabiatlı olmaktan ve nefsin kötülüklerinden sana sığınırız. Bize tevfîkini ihsân et. Bizi doğru yolda bulundur. Ey körlere hidâyet veren, dalâlette olanlara ihsânınla doğru yolu gösteren, ölü kalbleri îmân nûru ile dirilten Rabbim, bizi kendi elimizle tehlikeye düşmekten ve kötü tabiatlı olmaktan bizi muhafaza et. İhlâs ve takvâ sahibi olmamızı bize ihsân eyle. Alçak olan dünyâ sevgisini kalbimizden çıkar. Sen, dünyâ ve âhıretin mâlikisin, her bakımdan ibâdet edilmeye hak sahibisin, senin nûrunla ufuklar aydınlanmaktadır. Senin verdiğin mâ'rifetle, nefsler kötülükten temizlenmekte, ya'nî parlamaktadır."

Aynı zamanda nahiv, kelâm ve tıb âlimi olan İbn-i Lebbâd, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır. 1. Garîb-ül-hadîs, 2. El-Vâdihatü fî i'râb-il-Fâtihati, 3. Kitâb-ül-elîf vellâm, 4. Şerhu Banet Suâd, 5. Şerhu Sebîne hadîsen, 6. Şerhu Erbâ'ine hadîsen tıbbiyeten: Tıbla ilgili kırk hadîsin şerhi, 7. Er-Reddü alâ Fahrüddîn Râzî fî tefsîr-i sûret-il-İhlâs, 8. Şerh-i nakd-iş-şi'r li Kudâme bin Ca'fer, 9. Kavânîn-ül-belâga, 10. İhtisâr-ül-umde, 11. Kitâbu ahbâr-ı Mısır, 12. Makale fir-redd-i alen nasâra vel-yehûd, 13. Kitâb-ün-fi ilm-i ilâhî, 14. Şerh-ur-râhimun yerhamuhum-ur-Rahmân, 15. El-Hikmet-ül-alâiyye, 16. Tuhfet-ül-âmâl, 17. Makale fî ulûm-id-dârreti, 18. Kitâbün-fil-kıyâs: Dört cildlik bir eserdir. 19. Ahdün ilel hükemâi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 313

2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 385

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 106

4) El-A'lâm cild-4, sh. 61

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 132

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 414

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 614

8) Uyûn-ül-enbâ cild-2, sh. 201

9) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 64

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 30, 51, 123, 145, 174, 206; cild-2, sh. 1125, 1169, 1204, 1835

11) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 15

12) Brockelmann Sup-1, sh. 880

İBN-İ MÂLİK (Muhammed bin Abdullah)

Meşhûr nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Abdullah bin Mâlik'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Cemâlüddîn'dir.

İbn-i Mâlik diye bilinir. 600 (m. 1203) senesinde Endülüs'de, Ceyyân denilen yerde doğdu. Bu sebeble kendisine Ceyyânî denilir. Dımeşk'da 672 (m. 1273) târihinde vefât etti. Şafiî mezhebindendir. İbn-i Mâlik, nahiv, lügat ve mantık ilimlerini babasından öğrendi. Ba'lebek'de bir müddet kaldı. Sonra Dımeşk'a döndü. Dımeşk'da; Sehâvî Hasen bin Sebbâh ve bir grup âlimden ders aldı. Arabî ilimlerde hocaları pek çoktur. Haleb'de İbn-i Arûn ve başkalarının yanında kaldı. Burada Arabî ilimleri okuttu. Arabcaya vâkıf olmak için çok gayret gösterdi. Nihâyet Arab dil ve edebiyatını çok iyi öğrendi.

İbn-i Mâlik'den; oğlu Bedrüddîn, Şems bin Ebû Feth el-Ba'lî, Bedr bin Cemâa, Âlâ bin Attâr ve daha birçok âlim rivâyetlerde bulundu.

İbn-i Mâlik, aynı zamanda kırâatler ve onlarla alâkalı bilgilerde de mütehassıs idi. Lügat ilminde, en garip ve duyulmamış şeyleri bilirdi. Sarf ve nahivde zamanında bir benzeri yoktu. Nahiv ve lügat ilimlerinde şâhid olarak getirmiş olduğu şiirler için, en büyük âlimler bile, onları nereden bulup getiriyor diye hayrette kalırlar idi. En zor şiirleri çözmek ve ma'nâsını anlamak ona pek kolay gelirdi.

Bir müddet Dımeşk'da kalan İbn-i Mâlik burada kitap yazmakla ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu, müderrislik yaptı. Çok talebe yetiştirdi. Meşhûr ve kıymetli eserler yazdı. İbn-i Mâlik'in ilminin artmasında şahsî çalışmalarının büyük payı vardır.

İbn-i Mâlik Haleb'de İmâm iken, namazlardan sonra, Kâdı'l-kudât Şemsüddîn bin Hılligân'a hürmetinden dolayı onu evine kadar uğurlardı.

İbn-i Mâlik, nahvî bir kaide için, ekseriyetle Kur'ân-ı kerîmden şâhid getirirdi. Eğer Kur'ân-ı kerîmde bulamazsa, hadîs-i şerîflerden, onlarda da bulamazsa, Arabların şiirlerinden şâhid getirirdi. Bununla beraber çok ibâdet eder, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok gayret gösterirdi. Heybetli ve vekar sahibi idi. Çok ibâdet ederdi. İnce kalbli idi. Konuşurken ifâdesi gayet güzel ve düzgün idi. İbn-i Mâlik, çok kolay bir şekilde, zorlanmadan şiir yazardı. Sa'düddîn bin Arabî, onu ve yazdığı "Teshîl-ül-fevâid" adlı eserini bir şiirle methetmiştir.

Eserleri: 1. El-Elfiyye: Matbûdur. En meşhûr eseridir. Nahiv ilmine dâirdir. 2. Teshîl-ül-fevâid: Matbûdur. 3. Şerh-üt-Teshîl: Yazmadır. Birinci cildi Rabat'dadır. 4. Ed-Darbu fî ma'rifet-i lisân-il-Arab, 5. El-Kâfîyet-üş-Şâfiiyye: Matbûdur. Takriben üçbin beyittir. Nahivle ilgilidir. 6. El-

Kâfiyet-üş-Şâfiiyye şerhi, 7. Sebk-ül-manzûm ve Fekk-ül-Mahtûm: Yazmadır. Nahivle ilgilidir. 8. Lâmiyyet-ül-efâl: Yazmadır. 9. İddet-ül-Hâfız ve umdet-ül-lafz: Yazmadır. Bu eseri kendisi şerhetmiştir, 10. İ'caz-üt-ta'rîf: Yazmadır. Sarf ilmine dâirdir. 11. Şevâhid-üt-Tevhîd: Yazmadır. 12. İkmâl-ül-ilâm bi müselles-il-kelâm: Matbûdur. 13. Mecmû: Yazmadır. Bunda on risale vardır. 14. Tuhfet-ül-Mevdûd fil-maksûr vel-memdûd: Matbûdur, manzûm bir eserdir. 15. El-Aruz, 16. El-İ'tidâd fil-fark beyn-ez-zâi ved-dâd: Manzûm bir eserdir.

İmâm-ı Süyûtî, Bugyet-ül-vuât adlı eserinde şöyle der: Mecmûaların birisinde, talebelerinin derlediği ba'zı yazılarını gördüm. Bunları Tabakât-ı kübrâ ve Tezkire adlı eserlerimde İbn-i Mâlik'in hayâtını anlatırken naklettim.

İbn-i Mâlik'in, Teshîl'den kısalttığı Fevâid ismindeki eseri için, Sa'düddîn Muhammed bin Arabî, şu ma'nâdaki şiiri söylemiştir:

"Allahü teâlâ, büyük âlim Cemâlüddîn'i üstün kıldı. İlmi yaymaya onu lâyık eyledi. Yazdığı Fevâid adlı eseri, üzerinde düşünen akıl sahibi kimseler için çok fâideleri ihtivâ etmektedir. Bu eseri, nahiv ilmine dâir her mes'eleyi kendisinde toplamıştır. Bu eserin benzerine az rastlanır.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 233

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 130

3) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 407

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 67

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 399

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 115

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 267

İBN-İ MUFADDAL MAKDİSÎ

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Hasen olup ismi, Ali bin Ebi'l-mekârim Mufaddal bin Ali bin Müferrec bin Hâtem bin Hasen bin Ca'fer'dir. İskenderiyye'de 544 (m. 1149) yılında doğdu. Aslen Kudüslü olduğu için Makdisî, doğum yerinden dolayı İskenderânî ve mensûp olduğu kabileye nisbetle de Lahmî denildi. İslâmiyete hizmetlerinden dolayı Şerefüddîn lakabı verildi. 611 (m. 1214) yılında Kâhire'de vefât edip Makattam eteklerindeki Fustat kabristanına defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren, İskenderiyye'de Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ders aldı. İlk hocası, babası Kâdi-ül-Enceb Ebü'l-Mekârim Mufaddal bin Ali Makdisî idi. Temel bilgileri öğrendikten sonra, İbn-i binti Muâfi diye bilinen Ebû Tâlib Sâlih bin İsmâil'in terbiyesine verildi. Ebû Tâhir İsmâil bin Mekki, Ebû Muhammed Abdüsselâm bin Atîk Sefâkisî, Ebû Tâlib Ahmed bin Müsellem Tenûhî ve daha birçok âlimden fıkıh öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Başta Hâfız Ebû Tâhir Silefî olmak üzere; Ebû Muhammed Abdullah, Ebû Tâhir İsmâil, Ebû Abdürrahmân bin Yahyâ, Ebû Ubeyd Ni'metullah bin Ziyâdetillah Gıfâri, Ebü'l-Ganâim Sâlim bin İbrâhim Emevî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf işitti. 574 (m. 1178) yılında Kâhire'ye gitti. Ebü'l-Kâsım Abdülmelik bin Îsâ Mârânî, Ebü'l-Hasen Ali bin Hibetullah Kâmili, İbn-i Tavîr, İbn-i Ebî Reyyân Mahzumî ve daha birçok âlimin ilminden istifâde etti. Hac için Mekke-i mükerremeye gitti, ibâdet etmek ve ilim öğrenmek için bir müddet orada kaldı. Orada; Ebû Abdullah Ahmed bin Ebi'l-Alâ Hasen Hemedânî, Ebû Muhammed Ömer bin Muhammed Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed Melencî,

Ebû Sa'd Abdülvâhid Cüveynî ve Ebû Abdullah Hâmid Medînî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. Daha sonra İskenderiyye'de nâiblik yapıp, medresede ders verdi. Sonra Kâhire'de, vezîr İbn-i Şükr'ün yaptırdığı medresede ilim öğretti. Sâhibiyye adı da verilen bu medresede, vefâtına kadar ders verdi. Allahü teâlânın dînine hizmet etmek ve O'nun rızâsını kazanmak için çok çalıştı. Hocalarından yazdıklarını ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Hadîs rivâyet eden âlimlerin hayatlarını ve şahsî husûsiyetlerini çok güzel öğrenmişti. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. Allahü teâlânın kullarına merhameti, cömertliği ve tevâzusu çok fazla idi. Dâima güler yüzlü ve tatlı dilli idi. Çok yumuşak tabiatlı, hoşsohbet bir zât idi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olur, Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkı ile ahlâklanmak için gayret ederdi. Vaktini ilim öğrenmek, ilim öğretmek ve ibâdet etmekle geçirir, sık sık insanlara nasihatlerde bulunurdu. Nasihatlerinde Allahü teâlânın dînini öğrenmenin, bildikleri ile amel etmenin ve ihlâs sahibi olmanın ehemmiyetini anlatırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Muhammed bin Yûsuf Berzâlî, Abdülazîm bin Abdülkavî Münzirî, Reşîd Âmidî, Abdülhak İbni Rassâs, Abdülmelik bin Nasr Fihrî, Ali bin Vehb Kuşeyrî, Şehab Kavsî, Ebû Hafs Sübkî, Necîb Sefâkisî ve daha birçok âlim İbn-i Mufaddal Makdisî'nin talebeleri arasındaydı.

Güzel şiirleri ile de meşhûr olan İbn-i Mufaddal Makdisî, bir şiirinde nefsine şöyle seslenmektedir: "Ey nefsim! Peygamberlerin en üstünü olan Muhammed aleyhisselâmdan, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Tâbiîn vâsıtasıyla gelen bilgileri yayarak, O'nun yoluna yapışıp, bu vesile ile Cehennem ateşinden kurtulmaya çalış."

Talebelerinden Münzirî anlatır: "Hocam vefât ettiği zaman, kabrine koyarken, zamanın ileri gelen âlimleri; "Allahü teâlâ sana rahmet eylesin. Sen insanların ilimde bütün yükünü omuzlarında taşıyordun. Artık vefât ettin. Senin üzerindeki yük birçok kimseye taksim edilecek" diyerek, onun ilimdeki yüksekliğini hatırlattılar."

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan İbn-i Mufaddal Makdisî'nin kitaplarından ba'zıları şunlardır: "Kitâb fis-sıyâm", "Kitâb-ül-erbâ'in-il-mertebeti alâ tabakât-il-erba'în", "Tahkîk-ül-cevâb ammen ecîz lehü mâ fâtehü min-el-kitâb" ve "Zeyl alâ Zeyl-ül-Ekfânî alâ vefeyât-in-nakile-lil-Kettânî".

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1390

2) Neyl-il-ibtihâc sh. 200

3) Tekmiletü vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 115

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 290

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 47

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 244

7) El-A'lâm cild-5, sh. 23

İBN-İ MÜSTEVFÂ ERBİLÎ (Mübârek bin Ahmed)

Hadîs, lügat ve târih âlimi. İsmi, Mübârek bin Ahmed bin Mübârek bin Mevhûb bin Ganime bin Gâlib el-Lahmî el-Erbilî'dir. Künyesi, Ebü'l-Berekât olup, lakabı Şerefüddîn'dir. İbn-i Müstevfâ diye bilinir. 564 (m. 1169) senesinde Erbil'de doğup, 637 (m. 1239) târihinde yine burada vefât etti. Hadîs ilminde büyük bir âlim, nahiv, lügat, arûz, kâfiye, beyân'dan ibâret edebi ilimlerde ve

târih ilminde pek mahir idi. Maliye ilminde de çok yükselmişti. Kur'ân-ı kerîm ve edebî ilimleri, Muhammed bin Yûsuf el-Bahrânî ve Mekkî bin Reyyân'ın yanında okudu. İbn-i Taberzed, Hanbel bin Abdullah ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Müstevfâ, mütevâzi ve çok cömert idi. Kendisine herkes çok hürmet gösterirdi. Bilhassa Erbil halkı kendisine gereken kıymeti verdi. Erbil halkı, Erbil'e âlim ve fâdıl bir kimse geldiği zaman, hemen onun ziyâretine gider, ona gereken hürmet ve hizmeti yaparlardı. Mutlaka onun gönlünü alırlardı. Bu bakımdan Erbil halkı, İbn-i Müstevfâ'ya da lâzım gelen hürmeti gösterdi.

Vefeyât-ül-a'yân sahibi İbn-i Hılligân; "İbn-i Müstevfâ'nın bizzat kendisinden ve Erbil'e başka yerlerden gelen âlimlerin derslerinde bulunarak ilim öğrendim" demiştir.

İbn-i Müstevfâ, Dîvân işlerinde vazîfeliydi. Dîvân işlerine bakmak, bu sıralarda vezirlikten sonra gelen yüksek bir mertebe idi. Bu vazîfeden sonra, 629 (m. 1231) senesinde kendisine vezirlik verildi. Onun vezirliğinden herkes memnun idi. İbn-i Müstevfâ bu vazîfesinde, Sultan Muzafferüddîn'in vefâtına kadar kaldı, idâreyi Müstensır alınca, İbn-i Müstevfâ bu vazîfeden ayrıldı. Artık evinde oturuyor, nisanlar onun ziyâretine gidip geliyorlar idi. 634 (m. 1237) senesi Şevvâl'in yirmiyedisinde Tatarların Erbil'i almasına kadar durum böyle devam etti. Tatarlar (Moğollar) Erbil'i alınca, târih kitaplarında bildirilen acı hâdiseler meydana geldi. Fakat İbn-i Müstevfâ, bu sırada Erbil kalesine sığınıp kurtulanlar arasında idi. Tatarlar çekilince, buradan ayrılıp, Musul'a yerleşti. Yanında kıymetli kitaplar vardı. Vefât edinceye kadar, bu kitapları ile meşgûl olup, devamlı onları mütâlâa etti, insanlara ilim öğretti.

İbn-i Müstevfâ vefât edince, hakkında mersiyeler yazılmıştır.

Eserleri: 1. Târih-i Erbil, 2. İsbât-ül-Muhassal fî nisbet-i ebyât-il-Mufassal, 3. Divân-ı Şi'r.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 170

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 147, 152

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 139

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 272

5) Keşf-üz-zünûn sh. 5, 281, 768

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 3

7) El-A'lâm cild-5, sh. 269

İBN-İ NECCÂR

Hadîs, târih, nahiv, tecvîd, kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, tabîb. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Mahmûd bin Hasen bin Hibetullah bin Mehâsin'dir. 578 (m. 1182) yılında Bağdad'da doğdu. Doğum yerinden dolayı Bağdadî nisbet edildi. Muhibbüddîn lakabı verildi. İbn-i Neccâr nâmıyla meşhûr oldu. Hatîb Bağdadî'nin "Târih-i Bağdad" adlı eserine yaptığı onaltı cildlik zeyli çok meşhûr oldu. 643 (m. 1245) yılında Bağdad'da vefât etti.

Bağdad gibi bir ilim deryasında, ilim sahibi bir ailenin çocuğu olarak dünyâya gelen İbn-i Neccâr, on yaşında iken hadîs-i şerîf ilmi ile meşgûl olmaya başladı. Abdülmün'im bin Küleyb, Yahyâ bin Bevş, Zâkir bin Kâmil, Ebü'l-Ferec Abdürrahmân İbni Cevzî, Kâdı Ebû Bekr gibi âlimlerden ders aldı. Onbeş yaşında, ilimde yüksek bir dereceye ulaştı. Şam, Mısır, Hicaz, İsfehan, Merv, Hirât, Nişâbûr gibi şehir ve bölgelere gitti. Ebû rûh Hirevî, Ayn-üş-şems Sekafi,

Ümm-ül-Müeyyed Zeyneb Şa'riyye ve oğlu Müeyyed Tûsî, Hâfız Ebü'l-Hasen Ali bin Mufaddal, Ebü'l-Yümn Kindî, Ebü'l-Kâsım İbni Hârestânî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Allahü teâlânın dînine hizmet için çok çalışıp, yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberledi. Dâr-ül-Kur'ân-ı Müstensıriyye'de, Ebû Ahmed bin Sekîne'den, yedi kırâat usûlüne göre Kur'ân-ı kerîm kıraâtini öğrendi. İlim öğrenmek için yirmiyedi sene seyahat etti. Üçbin âlimden ilim öğrendi. Hadîs, usûl, fıkıh, kıraât, târih ve tıb ilimlerinde âlim oldu. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. 624 (m. 1227) yılında, ilk çıkışından yirmiyedi sene sonra Bağdad'a döndü. Bütün aile efradı vefât etmişti. Zaferiyye mahallelerinde bir eve yerleşti. Orada pek kıymetli eserler yazdı. Müstensıriyye Medresesi açılınca, orada hadîs ilimleri okuttu. Parası bittiği gün vefât etti. Kimseye muhtaç olmadı. Kimseden birşey istemedi, isteklerini yalnız Allahü teâlâya arzeder, ihtiyâcını ondan isterdi. Vefât etmeden önce, kitaplarını Nizamiye Medresesi'ne vakfetti. Ömrü boyunca yalnız Allahü teâlânın dinine hizmetle meşgûl oldu. Hiç evlenmedi. Dünyâ ile meşgûliyeti olmadığı için, ilim ve ibâdetle daha çok uğraştı. Allahü teâlânın kullarına merhametinden dolayı, bir taraftan onların âhıretlerini kurtarmak için çalışırken, diğer taraftan da insanların sağlığı için tıb ilmiyle uğraştı. Pek-çok hastayı tedâvi etti. Güzel ahlâkı, tatlı dili ve güler yüzü, alçak gönüllülüğü, cömertliği, insanlara ve diğer yaratıklara merhameti ile herkesin sevgisini kazandı. Haram ve şüpheli şeylere hiç yaklaşmaz, mübahların birçoğunu da terk ederdi.

Allahü teâlânın dînine hizmet etmek ve kullarına yardımcı olmak için pekçok talebe yetiştirdi. Kendisinden; Ebû Hâmid İbn-i Sâbûnî, Ebü'l-Abbâs Fârûşî, Ebû Bekr Şerişi, Ebü'l-Hasen Garrâfi, Ebü'l-Hasen bin Bilbân, Ebû Abdullah bin Kazzâz Hadânî, Ebü'l-Abbâs İbni Zâhirî, Takıyyüddîn Hanbelî, Ebü'l-Meâlî İbni Bâlisî ve daha birçok âlim ilim öğrendi. Ba'zı âlimler de ondan icâzet aldı.

Hadîs, târih ve diğer ilimlere dâir pek kıymetli kitaplar yazan İbn-i Neccâr'ın eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-Kemâl fî ma'rifet-ir-ricâl", "Zeyl-i Târih-i Bağdâd li İbn-i Hatîb", "Ed-Dürret-üs-Semîne fî ahbâr-il-medîne", "Nüzhet-il-verî fî ahbâr-ı ümm-ül-Kurâ", "Nisbet-ül-muhaddisîn ilel-âbâ vel-büldân", "Cennet-ün-nâzirîn fî ma'rifet-it-Tâbiîn", "Menâkıb-üş-Şâfiî", "El-Ikd-ül-fâik fî uyûn-i ahbâr-id-dünyâ ve mehâsin-il-halâik", "El-Ezhâr fî envâr-il-eş'âr" ve "Ez-Zühr fî mehâsin şuarâ-i ehl-il-asr".

İbn-i Neccâr'ın Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **"Bir kimse bildiği ilmi gizlerse, kıyâmet gününde ateşten bir gemle gemlenir"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında, biri zengin, biri fakir iki kişi hapşırdı. Zengin olan hapşırınca, "Elhamdülillah" diyerek Allahü teâlâya hamdetmedi. Resûlullah (s.a.v.) de ona "Yerhamükellah" diyerek duâ buyurmadı. Biraz sonra diğer kimse hapşırıp, "Elhamdülülah" dedi. Resûlullah da (s.a.v.) ona; **"Yerhamükellah"** buyurarak duâ etti. Bunun üzerine zengin olan kimse; "Huzûrunuzda hapşırdım, bana "Yerhamükellah" buyurmadığınız hâlde, diğer kimseye "Yerhamükellah" buyurdunuz" dedi. Resûlullah da (s.a.v.); **"Çünkü o kimse Allahü teâlâyı andı, ben de onu andım. Sen ise Allahü teâlâyı anmayı unuttun. Tabiî ben de seni"** diye cevap verdiler.

Enes (r.a.) rivâyet etti: Bir kimse Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına gelerek: "Ey en hayırlımız! En hayırlımızın oğlu! Ey efendimiz ve efendimizin oğlu!" diye çeşitli sözlerle Resûlullaha (s.a.v.) hitâb etmeye cür'et etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Ben size ne söylemişsem,**

onu söyleyin. Sizi şeytan saptırmasın. Bana Allahü teâlânın verdiği mevkîyi verin. Ben, Allahın kulu ve Resûlüyüm" buyurdu.

Abdullah İbni Abbâs (r.a.) anlattı: "Resûlullah (s.a.v.), yemeğini yerde yer, koyunun sütünü sağar, en fakir kölenin da'vetini kabûl eder, arpa ekmeği yerdi."

Ömer bin Ebû Seleme (r.a.) rivâyet etti: Birgün Resûlullahın (s.a.v.) beraberinde yemek yemekle şereflenmiştim. Ben, tabağın orasından burasından yemeye başladım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Önünden ye!"** buyurdular.

İbn-i Cebr (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.), Eshâbını (r.anhüm) sadaka vermeye teşvik ettiğinde, herbiri, güçlerinin yettiği kadar ellerinde olanlardan getirdiler. Resûlullahı (s.a.v.) görmek ve sohbetlerinde bulunmakla şereflenen o mübârek insanlar arasında, Ulbe bin Zeyd isminde bir fakir kimse vardı. Sadaka olarak verebileceği hiçbir şeyi yoktu. O da, gece Allahü teâlâya münâcaat edip; "Allahım! Sadaka olarak verebileceğim hiçbir şeyim yok. Ben de sadaka olarak, kullarından şeref ve haysiyetime tecâvüzde bulunanları affettim" diye duâ etti. Sabahleyin Resûlullah (s.a.v.) mescid-i se'âdeti teşrîflerinde; **"Kendisine yapılan tecâvüzleri dün akşam affeden nerede?"** diye suâl eyledi. Bunun üzerine Ulbe bin Zeyd (r.a.) ayağa kalktı. Resûlullah da (s.a.v.) ona; **"Sadakan kabûl olundu" buyurdu.**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Birgün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna çölde ikâmet eden bir kimse geldi. "Ey Allahın Resûlü, kıyâmet günü mahlûkâtı kim hesaba çekecek?" diye suâl etti. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlâ"** diye buyurunca, "Kâ'be'nin Rabbi aşkına biz kurtulduk!" diye sevindi. Peygamberimiz (s.a.v.) **"Ey Arabî bu nasıl olur?"** diye sordu. O kimse de; "Çünkü, herşeye gücü yeten Allahü teâlâ, kerîm olduğu için affeder" dedi.

Süleymân bin Âmir (r.a.) anlatır: Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı (r.anhüm) kendi aralarında; "Allahü teâlâ, bedeviler ve sordukları sorularla bizim bilgimizi arttırıyor" diye sohbet ederlerken, çöl sakinlerinden bir kimse çıkageldi. Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâ, Cennette sahibine zarar veren bir ağaçdan bahsediyor" dedi. Resûlullah (s.a.v.), onun ne ağacı olduğunu suâl eyleyince; "Dikenleri ile insanlara eziyet eden sedir ağacı" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Sen Allahın "Onlar, dikensiz sedir ağaçları altında oturacaklar"** (Vâkıa-28) **buyurduğunu bilmiyor musun? Allah, sedir ağacının her dikeninin yerine bir meyve yaratmıştır. Üstelik meyveler yetmişiki çeşittir. Hiçbirinin rengi diğerine benzemez"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) ayakları şişinceye kadar namaz kılardı. Enes'in de (r.a) bulunduğu bir sırada, Eshâbdan (r.anhüm) ba'zı kimseler; "Ey Allahın Resûlü! Ne kadar çok ibâdet yapıyorsunuz? Allahü teâlâ, sizin işlediğiniz ve işleyeceğiniz günahları affetmedi mi?" diye suâl ettiler. Resûlullah (s.a.v.), **"Evet. Ama çok şükreden bir kul olmayayım mı?"** buyurdu.

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) bana; **"Sana beşbin koyun mu vereyim? Yoksa dinine ve dünyâna yarayacak beş şey mi öğreteyim?"** buyurdu. "Ey Allahın Resûlü! Her ne kadar beşbin koyun büyük bir servetse de, bana o beş cümleyi öğret" dedim. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahım, günahlarımı bağışla. Ahlâkımı güzelleştir. Kazancımı helâlinden ve hayırlısından ver. Verdiğin rızıklara karşı beni kanaatkar kıl ve beni dalâlete düşürme"** buyurdu.

Abdullah İbni Abbâs (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) bir defasında; **"Allahım, halîfelerime merhamet** et!" buyurunca, biz; "Ey Allahın Resûlü! Senin halîfelerin kimlerdir?"

diye sorduk. Resûlullah (s.a.v.); **Benden sonra gelecek, hadîslerimi rivâyet edip, insanlara öğretecek olanlardır"** buyurdu.

Hazreti Aişe anlatır: "Resûlullah (s.a.v.) yatağına girdiği zaman, iki avucunu birleştirir, İhlâs ve Felâk sûrelerini okur avuçlarına üflerdi. Sonra da başından ve yüzünden başlayarak elinin ulaşabildiği vücûdunun her yerine sürerdi. Hastalığı şiddetlendiği zaman, bunu benim yapmamı emretti"

Ebû Hüreyre (r.a.) anlattı: "Birgün Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü, senin yanında iken, ihlâsımız artıyor, dünyâdan el etek çekerek âhırete yöneliyoruz" dedim. Bana; **"Eğer benim yanımdan ayrıldıktan sonra da, yanımdayken olduğunuz gibi olsanız, o zaman melekler sizi ziyâret eder ve yolda sizinle müsâfeha ederler. Siz günah işlemezseniz, Allah, yaptıkları günahlar gökteki bulutlara kadar yükselen ve kendisinden af dileyen bir kavim yaratır. Onların işledikleri günahları affeder"** buyurdu.

Ebû Osman Nehdî anlatır: Birgün Hazreti Ömer (r.a.) minberde; "Bilgili münâfıktan korkunuz?" buyurdu. Kendisine; "Bilgili münâfık nasıl olur?" diye sorulunca da; "Gerçeği söyler, zıddını yapar" buyurdu..

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 98

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 169

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1428

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 226

5) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 36

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 211

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 502

8) Târih-i ulemâ-i Müstensıriyye cild-1, sh. 333

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 317

10) El-A'lâm cild-7, sh. 86

İBN-İ NUKTA (Muhammed bin Abdülganî)

Hanbelî hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülgani bin Ebû Bekr bin Şücâ' bin Ebî Nasr bin Abdullah'dır. Künyesi Ebû Bekr olup, Mu'înüddîn ve Muhibbüddîn lakabları vardır. İbn-i Nukta diye bilinir. 579 (m. 1183) senesinde Bağdad'da doğup, 629 (m. 1232)'da Safer ayında, yine burada vefât etti. Bağdad'da Yahyâ bin Bûş, Abdülvehhâb bin Sekine, Ömer bin Taberzed, İbn-i Ahder, Ahmed bin Hasen ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Birçok yere ilmî yolculuklar yaptı. Vâsıt'da; Ebü'l-Feth bin Mendây, İrbil'de Abdüllatîf bin Ebî Necîb Sühreverdî, İsfehan'da; Afife Fârkâniyye, Zâhir bin Ahmed, Müeyyed bin Uhuvve, Ebû Fahr bin Ravh'den, Horasan'da; Mensûr bin Abdülmün'im, Ferâvî, Müeyyed Tûsî'den, Dımeşk'da; Ebû Yümn Kindî, Ebû Kâsım bin Hârestânî, Dâvûd bin Melâib ve başkalarından, Mısır'da; Ebû Abdullah Hüseyn bin Ebû Fahr el-Kâtib, Abdülkavî bin Habbâb, Silefî'nin talebelerinden bir topluluk ve başkalarından, İskenderiyye'de; İbn-i İmâd Harrânî ve Silefî'nin talebelerinden, Mekke-i mükerremede; Yahyâ bin Yâkût'dan, Harran'da Hâfız Abdülkâdir'den, Haleb'de; iftihar el-Hâşimî'den, Musul'da; ba'zı âlimlerden ve daha başka yerlerdeki âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Münzirî, Şeyh bin Mecd.

Abdülkerîm bin Mensûr el-Eserî, Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin Muhammed, İzzeddîn Fârûti, oğlu Leys bin Nukta ve başkaları, ondan hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Hadîs âlimlerinden Ömer bin Hâcib, onun hakkında şöyle der: "O, zamanımızın önde gelen hadîs-i şerîf âlimlerindendir. Hadîs-i şerîf tahsili için çok memleketler dolaştı. Hadîs ilimleri ve neseblere dâir pek kıymetli kitaplar yazdı. Derin bir âlim olup, haramlardan ve şüphelilerden sakınan, dünyâya rağbet etmiyen bir âlimdir. Hadîs ilmine göre, güvenilir ve i'timâd edilir kabûl edilmektedir. Hattı gayet güzeldir. Rivâyet husûsunda titiz idi. Sözlerinde, nakillerinde, eserlerinde, yazdıklarında huccettir. Ahlâkı, yaşayışı güzel ve vekar sahibi idi. Cömert idi. Aza kanâat ederdi. Hayır ve iyilik yapmaya çok rağbetli idi.

Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile sahibi İbn-i Receb şöyle der: Onu İbn-i Abdülvâhid'e sorduğumda bana, onun; "Hadîs âlimi, dindar, fâidesi çok, ahlâkı güzel, konuşması tatlı, hadîs ilmine göre güvenilir olmakla meşhûr bir zât" olduğunu söyledi.

Münzirî de onun hakkında: Kendisinden hadîs-i şerîf dinlediğini, onun da kendisinden dinlediğini, hadîs-i şerîf tahsili için çok yerler dolaşması ve yazısının güzelliği ile meşhûr bir âlim olduğunu, fâideli eserler yazdığını bildirmiştir.

İbn-i Hılligân da şöyle der: Muhammed. bin Abdülganî, Horasan, Cebel, Cezire, Şam ve Mısır mıntıkasını dolaştığını, burada büyük âlimlerle görüştüğünü, onlardan çok istifâde ettiğini, çok şeyler yazdığını, kitaplar üzerine fâideli açıklamalar yaptığını söylemiştir.

Eserleri: 1. El-Müstedrek alâ kitâb-il-ikmâl li İbn-i Ma'kûla, 2. Et-Takyîd fî ma'rifeti rüvât-ül-kütüb vel-mesânîd, 3. Kitâbün fil-ensâb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 179

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 182

3) Vefeyât-ül-ayân cild-4, sh. 392

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1412

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 133

6) Şezerât-üz-zeheb cild- sh. 133; 134

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 112

İBN-İ SÂ'ÂTÎ (Ahmed bin Ali)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Sa'leb'dir. "İbn-üs-Sâ'âtî" diye meşhûr oldu. Ailesi aslen Ba'lebek şehrindendir. Burası, Şam'a 12 fersah (67 km.) uzaklıkta bir beldedir. Kendisi Bağdad'da doğup büyüdü. Doğum târihi belli değildir. Babası Ali bin Sa'leb, Bağdad'da Müstensır kapısındaki meşhûr saati yapmış olup, astronomi ve nücûm (yıldızlar) ilminde derin bir âlim olarak tanınmıştı. Ayrıca saat yapma işinde de çok meşhûrdu. Onun bu oğlu, Bağdad'da yetişip ilimle meşgûl oldu. İlimde çok yüksek derecelere erişti. Birçok âlimden ders aldı. Çok kıymetli kitaplar yazdı. Aklî ve naklî ilimlerde asrının en büyük âlimleri arasında idi. Fâtıma isminde bir kızı vardı. O da, babasından fıkıh ilmini tahsil edip, büyük bir âlime olarak yetişti. İbn-i Sâ'âtî, 694 (m. 1294) senesinde vefât etti.

İbn-i Sâ'âtî, fıkıh ilmini Tâcüddîn Ali bin Sencer'den, o da "Fetâvâ-i Zâhiriyye"nin sahibi olan Zâhiruddîn Muhammed Buhârî'den, o da Hasen bin Ali Mergınânî'den, o da Burhânüddîn Abdülazîz bin Ömer bin Mâze'den, o da İmâm-ı Serahsi'den ve o da İmâm-ı Hulvânî'den

öğrenmiştir. Fıkıh ilmine dâir yazdığı "Mecma'ul-Bahreyn" ve usûl-i fıkha âit "El-Bedî'" adındaki eserleri son derece güzel ve kıymetlidir. Büyük fıkıh âlimlerinden Rükneddîn Semerkandî ve Nâsıruddîn Muhammed, "Mecma'ul-Bahreyn"i ondan okumuşlardır. Kızı Fâtıma da, büyük bir fakîhe olup, o da babasından "Mecma'ul-Bahreyn" okuyup ezberledi. Kızı, babasının bu kitabına çok güzel "Ta'lîk" yazdı.

Hadîs ilminde de güvenilir, sağlam bir râvî ve Hâfız olup, bu ilmin usûl ve fürû'unda derin bir ilme sahipti. Zamanının hadîs âlimleri, bu ilim sahasında onun en ileri derecede olduğunu sözbirliği ile kabûl etmişlerdi. Hattâ Şafiî âlimlerinden ve "Mahsûl" adındaki eserin şarihi Şemseddîn-i İsfehânî, onu Şeyh Cemâleddîn İbni Hâcib'den üstün tutar ve ondan daha zekidir, derdi. Şemseddîn-i İsfehânî'nin bu şekilde övmesi, onun üstünlüğünü isbâta kâfi görüldü.

Arab dili ve edebiyatında da üstün bir yeri olan İbn-i Sâ'âti, Bağdad'daki Müstensıriyye Medresesi'nde Hanefî fıkhını okuturdu. Latifeleri çoktu. Çok güzel yazı yazardı. Çeşitli ilimlerdeki tasnifleri çok sağlamdı. Fasih bir lisâna ve güzel bir ifâde tarzına sahipti.

İmâm-ı Yâfiî, "Mir'ât-ül-cinân" ismindeki eserinde diyor ki: "İbn-i Sâ' atî, zekâsının yüksekliğinde, sözlerinin fasih ve belîğ oluşunda ve yazısnın güzelliğinde darb-ı mesel olmuş, her yere yayılmıştı. Bağdad'da Müstensıriyye Medresesi'nde müderris idi. Sem'ânî de böyle söylemektedir."

İbn-i Fûtî diyor ki: "Muzâfferuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Nûreddîn Ali bin Sa'leb et-Ta'lebî el-Ba'lebekî, Bağdad'a yerleşmişti. Müstensıriyye Medresesi'nde Hanefî fıkhının müderrisi idi. O, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde büyük bir âlimdi. Aklî ve naklî ilimlerde mehâreti çoktu. Güzel hat ile yazı yazardı. Zabıtları sahih, sözleri fasih, beyânları çok güzeldi. Edebiyat ile de meşgûl oldu. Zâhiruddîn et-Tûcâbâdî'den hiç ayrılmazdı. Onun bütün eserlerini kendisinden okudu. O da, derslerinde onu kendisine yardımcı ta'yin etti. O, 682 (m. 1283) senesi Zilhicce ayının ortalarında Merkıfiyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Onun derslerinde, büyük ve meşhûr âlimlerden birçoğu hazır bulundu. Çok güzel eserleri vardır. Bunlardan "Mecma-ül-Bahreyn" ve "Bedâyi-un-nizâm fî cevâmi'ıl-ahkâm" adındaki eserleri meşhûrdur. Ayrıca hutbeleri ve şiirleri de vardır. Müstensıriyye Câmii'nde, Mevlânâ Muhyiddîn İbni Mahya el-Abbâsî'nin vekîli olarak bayramlarda hutbe okurdu. Hocası Zâhiruddîn'in Bağdad'da çıkan fitneler, karışıklıklar sırasında oradan gittiği zaman, Hanefî'ler için müderris olarak ta'yin edildi. Aynı senenin Şevval ayında, müderrislik hil'atını giydikten sonra, Müstensıriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Birçok büyük âlim derslerine devam etti. 684 (m. 1285.) senesinde Kâdı'l-kudât İzzeddîn Ahmed bin Zencârî'nin yanında bulundu. 686 (m. 1287) senesi Rebî'ul-evvel ayında ona vekîllik yaptı."

Tabakât-ül-fukahâ kitabının haşiyesinde onun hakkında deniyor ki: "İbn-i Sâ'âtî, "Mecma'ül-Bahreyn" adındaki eserini, Bağdad'da 690 (m. 1290) senesinde, Receb ayının sekizinde tamamlamıştı. Eserleri yazarken, çok maddî sıkıntı içinde kaldı. Oradaki hâlinin sıkıntısından Mısır'a göç etti. Mısır'a gittiği zaman da, ihtiyâçlarını karşılayacak bir şey te'min edemedi. Kitaplarını satarak elde ettiği paralarla ihtiyâçlarını karşıladı."

İbn-i Râfî, "Müntehabb-ül-muhtâr" adındaki eserinde diyor ki: "Ahmed bin Ali, aslen Ba'lebekli olup, Bağdad'da doğup büyüdü. "Makâmât" adındaki eseri, Bağdad'da bizzat eserin sahibi Allâme Ebü'n-nedâ Ma'd bin Nasrullah el-Harrânî'den okudu. O, büyük bir âlim, vera' ve takvâ sahibi olan bir velî idi. Haramlardan sakınması çoktu. Güzel yazı yazardı. "Ed-Dürr-ül-mandûd fir-reddi alâ İbn-i Kemmûne feylesof-il-Yehûd" adındaki eserini, yahudi filozofu İbn-i

Kemmûne'nin "Tenkîh-ül-ebhâs anil-milel-is-selâs" adındaki eserine reddiye olarak yazmıştır. O, Ebû Hayyân en-Nahvî'ye icâzet verdi."

Muhyiddîn-i Kureşi "Cevâhir-ül-mudiyye" kitabında diyor ki: "Onun usûl-i fıkıh ilmine dâir yazdığı "Bedî" kitabı vardır. O, bu eserinde, Fahrulislâm Pezdevî'nin "Usûl" adındaki eseri ile Âmidî'nin "El-İhkâm" adındaki eserinde yazılı olanları topladı."

"Bedî" adındaki eserinin önsözünde buyurdu ki: "Ey, usûl ilminde nihâyete ulaşmak isteyen tâlib! Bu kitapta, onun ma'nâsındaki ismine uygun olan bedîâtı (tabiî güzellikleri) sana bağışladım. Onu sana "Ahkâm-ül-ihkâm" kitabından telhis ettim, özetledim. Fahr-ül-İslâm Pezdevî'nin "Usûl" adlı eserinden aldığım nefis cevherlerle onu yaldızladım. Esasında bu iki eser, bütün usûl bilgilerini, şeklî ve naklî kaideleri içinde toplayan iki denizdir. Bu eser, usûl ilmine âit küllî (genel) kaideleri ile fıkıh ilmine dâir cüz'î şâhidlerle, ya'nî fıkıh ilmine dâir mes'eleleri içine almaktadır."

"Mecma'ül-Bahreyn" adındaki eseri de, "Muhtasâr-ül-Kudûrî" ile "Menzûme-i Nesefî" adındaki eserlerden topladıklarına, kendisinin de latîf ilaveleriyle meydana gelmiştir. Çok güzel bir eser olup, tertîbinde ve ihtisarında (kısaltılmasında) değişiklikler yapmıştır. Sonra, iki cild hâlinde onu şerh etti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 4

2) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 80

3) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 26

4) Târih-i ulemâ-il-Müstensıriyye cild-1, sh. 129

5) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 462

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 94

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 187

8) Keşf-üz-zünûn sh. 235, 734, 1599, 1991,

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 100

10) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprüzâde) sh. 120

İBN-İ SÂÎ

Fıkıh, tefsîr, hadîs, lügat ve târih âlimi. İsmi, Ali bin Enceb bin Osman bin Abdullah bin Ubeydullah bin Abdürrahîm el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Hasen ve Ebû Tâlib'dir. Lakabı Tâcüddîn'dir. İbn-i Sâî diye meşhûr oldu. 593 (m. 1197) senesinde Bağdad'da doğdu. 674 (m. 1275) senesi Ramazân-ı şerîfin sonunda Bağdad'da vefât etti.

İbn-i Sâî, İbn-ün-Neccâr'dan, târih ilmini öğrendi. Ebû Abdullah bin Ebil-Meâlî, İbn-üd-Debîsî, Bedrüddîn Ebi'l-Kâsım Ali bin Abdürrahmân İbni Cevzi, Muhyiddîn Yûsuf İbn-ül-Cevzî, Cemâlüddîn İbn-ül-Akûlî, Abdüsselâm bin Ebî Zekeriyyâ et-Tekritî, Ebû Tâlib Hüseyn bin Ahmed, Ebü'l-Hasen Muhammed bin el-Kati'î, Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî, Nasrullah bin el-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Mûsulî, Ebü'l-Kâsım Sa'îd bin Meâli ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Sahîh-i Buhârî'yi, Mübârek bin ez-Zebîdî'nin iki oğlu olan Hasen ve Hüseyn'den dinledi. Ebü'l-Yümn el-Kindî'den icâzet aldı.

Kendisinden de; Hâfız Ebû Muhammed Abdülmü'min bin Halef ed-Dimyâtî, Ebü'l-Fadl bin el-Fûtî, Mahmûd ed-Dükûkî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi.

İbn-i Sâî, ahlâkı güzel, yüzü nurlu, cömert huylu, anlayışı kuvvetli bir zât idi. Birçok âlim ve sâlih kimse ile görüştü. Tasavvuf erbâbının sohbetinde bulundu. Tasavvuf yolunu, Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî hazretlerinden öğrendi ve insanlara ilim ve edeb öğretmeye başladı. Bilhassa târih ilminde üstün derecede idi. Herkesin takdîrini kazandı.

Moğol istilâsında Bağdad'da idi. Moğolların çoluk-çocuk, genç-ihtiyâr demeden herkesi kılıçtan geçirdikleri bir zamanda, bu katliâmdan kurtulan birkaç kişiden biri de İbn-i Sâî idi.

İbn-i Zehebî onun hakkında; "İbn-i Sâî, İmâm, Hâfız bir zât idi. Fıkıh ilminin inceliklerine vâkıf idi. Hadîs âlimi ve tarihçi idi. Târih ilminde söz sahibi idi. Aynı zamanda şâir olup, güzel şiirleri vardır. Şafiî mezhebinde idi. Arkadaşı olan Muhammed bin Saîd, Târih ilmine dâir çok kitaplar yazmıştır" dedi.

Es-Safdî ise onun için; "İbn-i Sâî, edîb, fazilet sahibi bir zât idi. Târih ilmiyle çok meşgûl oldu. Birçok eser yazdı" demektedir.

İbn-i Şühbe de; "İbn-i Sâî bütün kitaplarını Nizâmiyye Medresesi'ne vakfetti" diye bildirmektedir.

İbn-i Sâî, fıkıh, tefsîr, hadîs ve târih ilimlerine dâir birçok eserler yazdı. Bu eserlerin yüzotuzüç cild olduğu nakledildi. El-Kazrûnî, bunlardan çoğunu bildirdi. Yazmış olduğu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1. Târih (26 cild), 2. Zeylü alâ târihi İbn-i esîr (5 cild), 3. Şerh-ül-makâmât-il-Harîriyye (25 cild), 4. Ahbâr-ül-üdebâ (5 cild), 5. Ahbâr-ül-Hallâc, 6. Ahbâr-ül-hulefâ (3 cild), 7. Ahbâr-ur-Rubûtu vel-Medâris, 8. Kitâbü Ahbâr-iz-zühhâd ve Menâkıb-il-evliyâ, 9. Bülgat-üz-zurafâ' ilâ tevârih-il-hulefâ, 10. Târih-üş-Şühûd vel-Hukkâmi bi Bağdâd, 11. El-Câmi-ül-muhtasâr fî unvân-it-tevârih, 12. Uyûn-üs-siyer, 13. Tabakât-ül-hulefâ vez-zeylü Aleyhâ, 14. Keşf-ül-kelimât-il-Arabiyye, 15. Kitâb-ül-ahbâr-in-nebeviyyeti (1 cild) ve şerhi (3 cild), 16. El-İdâhu anil ehâdis-is-sıhâhı, 17. El-Ehâdîs-ül-Yemâniyye, 18. İrşâd-üt-tâlibi ilâ ma'rifet-il-mezâhibi, 19. Şerhu Nehcil-Belâgati, 20. El-Menâkıbü Aliyyeti li müderrisin Nizâmiyyeti, 21. Er-Ravd-un-nâdır fî Ahbâr-in-nâsır, 22. Ahbâr-uz-zâhir, 23. İ'tibâr-ül-müstebsîr fî Ahbâr-il-müstensîr, 24. Kitâbü Siret-i Mu'tasım, 25. Kitâb-ül-muhib vel-Mahbûb, 26. Târih-uş-şuarâ, 27. El-Işârât-ül-müveffikıyye fî ulemâ-id-devlet-il-Büveyhiyye, 28. Hüsn-ül-vefâ li meşâhir-il-hulefâ, 29. Sarf-ul-Müstensıriyye: Tek cild olup, ismi, Mefâtih-ül-cinân ve mesâbih-ül-cinân'dır. 30. Gazl-üz-zîrâf ve mugâzetet-ül-eşrâf (2 cild), 31. El-Mekâbir-ül-meşhûre vel-meşâhid-ül-mezûra (1 cild), 32. Menâkıb-ül-hulefâ-il-erbeati (3 cild), 33. Nüzhet-ül-ebsâr fîl-hadîs, 34. Mu'cem-ül-udebâ (5 cild), 35. El-Înâs ve Menâkıbu Ebi'l-Abbâs, 36. El-Hassû alâ taleb-il-veledi, 37. Târihu mesâil Hulefâi minel harâyiri vel-imâi, 38. Târih-ül-vüzerâ, 39. Sîret-ül-müstehsır, 40. Musannifu fî âlil-Beyt, 41. Şerh-ül-fasîh.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 41

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 812

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 270

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1469

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 343

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 70

7) El-A'lâm cild-4, sh. 265

8) Târih-i ulemâ-i Müstensıriyye cild-2, sh. 74

İBN-İ SALÂH

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Osman bin Abdürrahmân bin Osman bin Mûsâ bin Ebi'n-Nasr el-Kürdî eş-Şehrezûrî'dir. Künyesi, Ebû Amr, lakabı Takıyyüddîn olup, İbn-i Salâh ismi ile tanınmıştır. 577 (m. 1181)'de doğdu. 643 (m. 1245) senesinde vefât etti. Lügat ve edebiyat ilminde de âlim idi. Önce babasından ders alıp, fıkıh ilmini öğrendi. Babası Abdürrahmân bin Osman zamanında, âlimler arasında parmakla gösterilen meşhûr bir âlim idi. Oğluna bir müddet ders verdikten sonra, ilim öğrenmesi için Musul'a gönderdi. Musul'da İbn-üs-Semin ismiyle meşhûr Ebû Ca'fer Abdullah bin Ahmed el-Bağdâdî'den hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Bağdad'a gitti. Orada Ebû Ahmed bin Sekine ve Amr İbni Taberzed'den hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek için pekçok yere gitti. Hemedan'da; Ebü'l-Fadl İbn-ül-Ma'zem'den, Nişâbûr'da; Mensûr, Müeyyid, Zeyneb binti Ebi'l-Kâsım ve bunların tabakalarından, Merv'de; Ebû Muzaffer İbni Sem'ânî ve diğerlerinden, Dımeşk'da; Kâdı Cemâleddîn Abdüssamed İbni el-Hârestânî, Şeyh Muvaffakuddîn Makdisî, Şeyh Fahrüddîn İbni Asâkir'den Haleb'de; Ebû Muhammed bin Alvân'dan, Harran'da; Hâfız Abdülkâdir'den hadîs-i şerîf işitip, ilim aldı. Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, fıkıh ilminde derin âlim idi. Gittiği her yerde insanlar ondan çok istifâde etmiştir. Kudüs'de Nâsıriyye Medresesi'nde, Eşref bin Melik-ül-âdil el-Eyyûbî'nin yaptırdığı Dâr-ül-hadîs Medresesi'nde ve eş-Şamiyet-is-sugrâ Medresesi'nde müderrislik yaptı, ders verdi.

Talebelerinden olan İbn-i Hılligân onun için şöyle demiştir: "Asrında, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde en meşhûr âlim idi..."

İbn-i Hâcib de "Mu'cem"inde onun için; "Büyük bir âlim, emsalini geçmiş, usûl ve fürû' ilminde mütebahhir, çok derin bir âlim idi. İlim husûsunda çok gayretli idi. Hattâ çalışması, ibâdet ve tâatı darb-ı mesel hâline gelmiştir" dedi.

İbn-i Salâh'dan hadîs-i şerîf rivâyet eden zâtlar şunlardır: Fahrüddîn Ömer el-Kerhî, Mecdüddîn İbn-ül-muhtâr, Şeyh Tâcüddîn Abdürrahmân, Şeyh Zeynüddîn Fârûkî, Kâdı Şihâbüddîn Cevri, Hatîb Şerefüddîn Ferâvi eş-Şihâb Muhammed bin Şeref, es-Sadr Muhammed bin Hasen el-Ermevî, el-İmâd İbn-ül-Bâlisi, Şeref ibn-ül-Hatîb el-Âbâri, Nâsıruddîn Muhammed İbn-i Muhtâr, Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ali Ceylî, eş-Şihâb, Ahmed bin el-Afîf ve diğerleri. Şu zâtlar da ondan fıkıh ilmini öğrenmiştir. Şemsüddîn Abdürrahmân bin Nûh, Kemâlüddîn Selâr, Takıyyüddîn bin Rezîn el-Kâdı ve diğerleri.

Fetvâları olup, ba'zı talebeleri tarafından toplanmıştır. Eserleri meşhûr olup; Ma'rifetü envai ulûmü hadîs, (Mukaddime-i İbn-i Salâh), Mecmûâtı fetâvâ, Şerhi Müslim, İşkâlât alel-Vesît, Edeb-ül-müftî vel-Müstefi, Fevâid-ür-Rıhle, Tabakât-ı fukahâ-i Şâfiiyye gibi eserleri vardır.

İbn-i Salâh, zamanının en meşhûr âlimlerinden olup, çok sevilen bir zât idi. Cenâze namazını kılmak için büyük bir kalabalık toplandı. Şam Câmii'nde iki defa cenâze namazı kılındı. Safiyye kabristanına defn edildi. Ömrümde hiç bir küçük günah işlemedim" demiştir.

İbn-i Salâh hazretlerinin yazdığı muhtasarun fî ilm-il-hadîs isimli eserinden seçmeler: (Bu kitap, Süleymâniye Kütüphânesi'nin Ayasofya kısmında, 833 numarada mevcûttur.) "Zamânımızdaki insanların farzları ve vâcibleri yapmakta gevşek davrandıklarını, sünnet ve mendublardan yüz çevirdiklerini, Allahü teâlânın râzı olmadığı işlerle uğraştıklarını görünce, ibâdetlerin faziletlerine, terkedildiklerinde verilecek ceza ve çekilecek azaplara dâir hadîs-i şerîflerden bir kısmını bir araya getirmek istedim. Belki bunları duyup, kulak veren, anlayan ve bunlarla amel eden olur ve bunlardan başkalarının da öğrenmelerine vesile olanlar çıkar. Allahü

teâlâdan dileğim odur ki, hüsn-i niyetle (iyi niyetle) hazırladığım bu eseri, af ve mağfiret olunmama ve **"Onlara hiç bir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır."** (Bekâra-274) meâlindeki âyet-i kerîmede bildirilenlerin derecelerine yakın olmama vesile kılmasıdır.

Emîr-ül-mü'minîn Hz: Ömer bin Hattâb'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"Ameller** (in sıhhati), **ancak niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği** (nin karşılığı) **vardır."** Hazreti Ömer şöyle anlatır: "Öyle bir gün idi ki, Eshâb-ı Kirâmdan birkaçımız Resûlullah (s.a.v.) efendimizin huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk. O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulanmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz, toprak, ter gibi yolculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya'nî görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı. Ellerini Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizin mübârek dizlerinin, üzerine koydu. Resûlullaha (s.a.v.) sorarak, "Yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, müslümanlığı anlat" dedi.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"İslâmın şartlarından birincisi; Kelime-i şehâdet getirmektir** (Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü demektir.) (İslâmın ikinci şartı) **Vakti gelince, namaz kılmaktır.** (Üçüncüsü) **malın zekâtını vermektir.** (Dördüncüsü) **Ramazân-ı şerîf ayında hergün oruç tutmaktır.** (Beşincisi) **Gücü yetenin, ömründe bir kere hac etmesidir."**

O zât, Resûlullahtan bu cevapları işitince; "Doğru söyledin, yâ Resûlallah" dedi. Biz dinleyiciler, onun bu sözüne şaştık. Çünkü, hem soruyor, hem de verilen cevâbın doğru olduğunu tasdik ediyordu.

Bu zât yine sorarak; "Yâ Resûlallah! îmânın ne olduğunu, hakîkatini ve mâhiyetini de bana bildir" dedi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Îmân, önce Allahü teâlâya inanmaktır.** (îmânın altı temelinden ikincisi) **Allahü teâlânın meleklerine inanmaktır.** (Üçüncüsü) **Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır.** (Dördüncüsü) **Allahü teâlânın Peygamberlerine inanmaktır.** (Beşincisi) **Âhıret gününe inanmaktır.** (Altıncısı) **Kadere, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır."**

Sonra o zât gitti. Ben uzun bir müddet Resûlullahın (s.a.v.) yanında kaldım. Bana buyurdu ki: **"Yâ Ömer! O soranın kim olduğunu biliyor musun?"** Ben; "Allah ve Resûlü bilir" dedim. Resûlullah (s.a.v.); **"O, Cebrâil idi. Sizlere dininizi öğretmek için geldi"** buyurdu.

Hazreti Ubâde bin Sâmit şöyle rivâyet ediyor. "Resûlullah (s.a.v.), etrâfında Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) bir cemâat olduğu hâlde buyurdu ki: **"Allahü teâlâya hiç bir şeyi şerik** (ortak) **etmemek, sirkat** (hırsızlık) **etmemek, zinâ yapmamak, evlâdınızı öldürmemek** (kız çocuklarını diri diri toprağa gömmemek gibi) **kendiliğinizden uyduracağınız hiçbir yalanla,** (kimseye) **bühtan** (iftira) **etmemek. Hiçbir ma'rûfda isyan etmemek üzere bana bî'at ediniz** (ya'nî benimle ahdediniz!). **İçinizden sözünde duran olursa, ecri** (mükâfatı) **Allahü teâlânın fadl-ü keremindendir. Bu dediklerimden birini yapıp da ondan dolayı dünyâda bir ceza ile karşılaşırsa, bu ceza ona keffârettir. Bunlardan birini yapıp da Allahü teâlâ setrederse** (gizlerse), **işi Allahü teâlâya kalır. İsterse onu affeder. Dilerse**

onu ikâb eder (cezalandırır).” Biz de bu şartlar üzere O’na bî’at ettik.” (Bu bî’at, ilk Akabe bî’atidır.)

Buhârî’nin, Talhâ bin Ubeydullah’dan rivâyeti şöyledir: Necd ehlinden, saçı darmadağın olmuş fakir birisi, Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna geldi. Uzaktan sesini işitiyor, fakat ne söylediğini anlamıyorduk. Nihâyet yaklaştı. Meğer İslâmın ne olduğunu soruyormuş. Bu sorusuna karşılık Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“** (îmân ettikten sonra) **bir gün bir gece içinde beş vakit namazdır”** buyurdu. O kişi; “Üzerimde bu namazlardan başkası da olacak mı?” diye sorunca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **“Hayır! Ancak tatavvu’ edersin** (nafile namaz kılarsın) buyurdu. Bundan sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; **“Bir de Ramazan orucudur”** buyurdu o kişi yine; “Üzerimde bundan başkası da olacak mı?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v.); **“Hayır! Ancak nafile oruç tutarsın”** buyurdu. Talhâ (r.a.) der ki, Resûlullah (s.a.v.) ona zekâtı da söyledi. O kişi yine; “Üzerimde bundan başkası da olacak mı?” diye sorunca, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“Hayır! Ancak nafile olarak sadaka verirsin”** buyurdu. Bunun üzerine o kişi; “Vallahi bundan ne fazla, ne de eksik birşey yapacak değilim” diyerek ve arkasını dönerek gitti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“Eğer doğru söylüyorsa felah buldu”** buyurdu.

Amr bin Abese (r.a.) şöyle rivâyet etti: “Resûlullahın (s.a.v.) yanına geldim. “Yâ Resûlallah! İslâm nedir?” diye suâl ettim. **“Hoş söz ve taam yedirmek”** buyurdu. “Îmân nedir?” diye suâl ettim. **“Sabır ve semahattır** (vermesi lâzım ve vâcib olmayan şeyleri seve seve vermek, iyilik, cömertlik, kolay davranıştır)**”** buyurdu. “En faziletli müslüman kimdir?” diye suâl edince; **“Müslümanların, dilinden ve elinden sâlim olduğu kimsedir”** buyurdu. “Hangi hicret daha üstündür?” diye suâl ettim. **“Râbbinin beğenmediği şeyleri terk etmen, onlardan ayrılmandır”** buyurdu. “Îmân bakımından en üstün şey hangisidir?” diye suâl ettim. **“Güzel ahlâktır”** buyurdu. En faziletli ânın hangisi olduğunu sorunca da; **“Gecenin son yarısıdır”** buyurdu.

İbrâhim bin Meysere’nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Bid’at sahibine hürmet eden, dîn-i İslâm’ın yıkılmasına yardım etmiş olur.”**

Hazreti Mu’âviye’nin bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Allahü teâlâ bir kuluna iyilik etmek isterse, onu dinde fakîh yapar.”**

Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: “İnsan ölünce, ameli kesilir. Ancak, kendisine âit şu üç şey müstesna: 1) Sadaka-i câriye (hastahâne, mektep, mescid, çeşme köprü gibi devamlı hayırlar), 2) Faydalanılan ilim (insanların istifâde ettiği ilmî eserler), 3) Arkasından duâ eden sâlih evlât.”

Yine Ebû Hüreyre’nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Kim bir mü’minin dünyâ sıkıntılarından bir sıkıntısını giderirse, Allahü teâlâ da onun kıyâmet günündeki sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir. Güç durumda olana kolaylık gösteren kimseye, Allahü teâlâ dünyâ ve âhırette kolaylık gösterir. Kim bir müslümanı setrederse, Allahü teâlâ da onu dünyâ ve âhırette setreder. Kul, kardeşinin yardımında olduğu müddetçe, Allahü teâlâ da ona yardım eder. İlim aramak için yola çıkan kimseye, Allahü teâlâ Cennete giden yolu gösterir. Allahü teâlânın evlerinden bir evde** (mescidlerden bir mescidde), **Allahü teâlânın kitabını okumak ve onu aralarında tedârüs** (öğrenmek) **için biraraya gelenlerin üzerine sekînet** (ma’nevî huzûr) **iner, Allahü teâlânın rahmeti onları kaplar. Melekler onları kuşatır. Allahü teâlâ, onları, katında bulunanlar arasında anar.”**

Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Göktekiler, yerdekiler ve sudaki balıklar, âlim için istiğfar ederler. Âlimin âbide** (ilmi olmayıp sâdece ibâdet eden kimseye) **üstünlüğü, ondördüncü gecesinde ayın, diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler Peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler miras olarak dinar ve dirhem bırakmazlar. Onlar sâdece ilmi miras bırakırlar, ilmi alan, bol nasîbi elde etmiş olur."**

Ebû Ümâme el-Bâhilî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Âlimin âbide olan üstünlüğü, benim sizin en aşağınıza olan üstünlüğüm gibidir."**

Abdullah İbni Abbâs'ın (r.anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İlim için yola çıkan, dönünceye kadar Allah yolundadır."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.); bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bildiği birşey sorulup da onu gizleyen kimse, kıyâmet gününde ateşten bir gem ile gemlenir."**

Mu'âz bin Cebel (r.a.) şöyle rivâyet ediyor. "Resûlullaha (s.a.v.) îmân bakımından en üstün şeyin ne olduğunu suâl ettim. **"Allah için sevmek, Allah için buğzetmek ve dilini Allahü teâlâyı anmak ile meşgûl etmektir"** buyurdu. "Daha nedir yâ Resûlallah?" diye suâl ettiğimde de; **"Kendin için istediğini, insanlar için de istemen. Kendin için hoş görmediğini, onlar için de hoş görmemendir"** buyurdu.

Büyük günâhlar ve nifakın alâmetleri:

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlatır: "Resûlullah (s.a.v.); "Helak edici olan yedi şeyden çekininiz!" buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); "Yâ Resûlallah! Bu yedi şey nedir?" diye suâl ettiklerinde, Resülullah efendimiz şöyle buyurdu: 1) Allahü teâlâya şirk (ortak) koşmak. 2) Sihir, 3) Haklı olarak öldürülen müstesna, Allahü teâlânın katlini haram kıldığı bir kimseyi öldürmek, 4) Faiz yemek. 5) Yetim malı yemek. 6) Düşmana hücum sırasında harbden kaçmak. 7) Zinâdan uzak, namuslu olup, bunu hatırından bile geçirmeyen mü'min kadınlara zinâ isnâd etmek."

Abdullah bin Amr'ın (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Dört şey vardır, ki, (Bu dört şeyin hepsi birden) her kimde bulunursa, o kimse hâlis münâfık olur. Bir kimsede bunlardan biri bulunursa, onda da nifaktan bir huy vardır. Bunu terk etmedikçe, mü'min-i kâmil olamaz. 1) Konuşurken yalan söyler. 2) Bir şey va'd ettiğinde, va'dinde durmaz (va'dinden döner). 3) Ahdettiğinde, ahdini bozar. 4) Muhasama (husûmet) ettiğinde haktan bâtıla meyleder."

Kitaba ve sünnete yapışmak:

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ümmetimin hepsi Cennete girecektir. Ancak imtina edenler girmiyecektir."** Yâ Resûlallah! Kimler imtina eder, (imtina edenler kimlerdir?; diye suâl edildiğinde; **"Her kim bana itaat ederse, Cennete girecektir. Her kim de bana âsî olursa, o da** (da'vetimi kabûlden ve emirlerime itaatten) **imtina etmiş olur** (ve Cennete giremez)**"** buyurdu.

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte; **"Her işittiğini söylemesi, kişiye yalan olarak kâfidir"** buyuruldu.

Yine Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir kimse hidâyet olan bir yola da'vet etse, o yola girenlerin bütün hayırları,** (diğerlerininkinden bir eksilme

olmamak üzere) **kendisine de yazılır. Kim de bir sapıklığa da'vet ederse,** (diğerlerinin günahlarından bir eksilme olmamak üzere) **ona da kendisine tâbi olanların günahlarının bir misli verilir."**

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle anlatır: "Resülullah (s.a.v.) bana buyurdu ki: **"Ey oğul! Eğer hiçkimseye karşı kalbinde gışş** (bir kimseye kin beslemek, hîle yapmak, aldatmak) **bulunmadan sabaha ve akşama girebiliyorsan bunu yap! Ey oğul! Bu benim sünnetimdendir. Benim sünnetimi seven, beni sevmiş olur. Beni seven, Cennette benimle berâber olur.**

Ebû, Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ümmetimin bozulduğu zamanda, sünnetime yapışan için yüz şehîd sevâbı vardır."**

Mu'âz bin Cebel'in (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Şeytan insanın kurdudur. Kenarda köşede kalmış, sürüden ayrılmış koyunu kurt yakaladığı gibi, şeytan da cemâatten ayrılanları yakalar. Sakın cemâatten ayrılmayın!"**

Diğer hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Dikkat ediniz! insanların en kötüsü, kötü âlimler, insanların en iyisi de, iyi âlimlerdir, iyilerinde en iyisi, seçilmiş âlimlerdir."**

"Bir kimseye İslâmı ihyâ etmek niyetiyle ilim öğrenirken ölüm gelirse, Cennette onunla Peygamber arasında bir derece vardır."

Abdullah İbni Abbâs'ın rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "**Geceleyin bir miktar ilim ile tedârüs etmek** (ilim öğrenmeye çalışmak), **o vakti ibâdet ve tâatle ihyâ etmekten hayırlıdır."**

Abdullah İbni Mes'ûd'un (r.anhümâ) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İlim öğreniniz. Onu insanlara öğretiniz. Ferâizi öğreniniz. Onu insanlara öğretiniz. Kur'ân-ı kerîmi öğreniniz. Onu insanlara öğretiniz. Çünkü ben vefât edince, ilim noksanlaşır, fitneler ortaya çıkar. Hattâ iki kişi bir mes'ele hakkında ihtilâf ederler de, bu husûsta aralarını bulacak birisini bulamazlar."**

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Temizlik îmânın şartıdır. Elhamdülillah** (sözü), **kıyâmet günü mizanı doldurur. Sübhânallahi vel-hamdülillah... Göklerle yerin arasını, doldurur. Namaz nûrdur. Sadaka burhandır."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 257

2) El-A'lâm cild-4, sh. 207

3) Tabakât-ı Usûliyyîn cild-2, sh. 63

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 243

5) Tabâkât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 326

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1430

7) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 221

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 377

9) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 60

10) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 218

11) Zeyl-i Ravdateyn sh. 175

12) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 377

İBN-İ SÜNEYNE (Muhammed bin Abdullah)

Hadîs, ferâiz ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Abdullah bin Hüseyn'dir. 535 (m. 1141) târihinde Bağdad yakınlarında Samarra'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Sâmirî denildi. Nâsıruddîn lakabı verildi. 616 (m. 1219) yılında Bağdad'da vefât etti. Abdülazîz bin Dülef'in kıldırdığı cenâze namazından sonra Bâb-ı Harb'de defnedildi.

Samarra'dan Bağdad'a giden Ebû Abdullah İbni Süneyne; İbn-ül-Bettâ, Ebû Hakîm Nehrevâni, Abdüllatîf bin Ebî Sa'd ve daha birçok âlimden hadîs ilimleri tahsil etti. Ebû Hakîm Nehrevânî'den, hadîs ilimleri yanında fıkıh bilgilerini de öğrendi. Bilhassa fıkıh ve ferâiz ilminde meşhûr oldu. Samarra'ya kadı ta'yin edildi. Daha sonra Bağdad kadılığı ve Bağdad hisbeliği verildi. Kâdılıktan ayrılıp, yalnız hisbe işleriyle meşgûl oldu. Hisbe işlerine me'mûr olan kimse, şehrin belediye işlerine bakar, insanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunurdu. Hisbe; Âl-i İmrân sûresi 104. âyet-i kerîmedeki meâlen; **"Sizden öyle bir cemâat bulunmalıdır ki, onlar herkesi hayra çağırsınlar, iyiliği emretsinler, kötülükten vaz geçirmeye çalışsınlar"** emrine istinaden. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına şehir içinde riâyeti te'min maksadıyla, İslâm devletlerinde teşkilât husûsiyeti kazandırılmış bir hizmet kolu idi. Böylece günah işlemeye meyilli olanlara da fırsat verilmez ve insanların huzûr içinde yaşamaları, başkası tarafından kandırılma ve zulüm yapılma gibi hâllerden muhafaza edilmiş olurdu. Bu teşkilâtın başına umûmiyetle tecrübeli bir kadı ta'yin edilirdi. Kâdı, yardımcı me'mûrları ve fahri hizmet erbâbının yardımlarıyla bu vazîfeyi kolayca yerine getirirdi. İbn-i Süneyne Muhammed Sâmirî, daha sonra Dîvân-ı zaman teftişi ile vazîfelendirildi, ömrünün sonuna doğru, memleketi Samarra'ya gitti. Tekrar Bağdad'a döndü. Bir müddet sonra da vefât etti.

Ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînine hizmet, ilim öğrenmek ve öğretmek için çalışan Ebû Abdullah İbni Süneyne, güzel ahlâkı, güler yüzü ve tatlı dili, cömertliği ve Allahü teâlânın kullarına olan merhameti ile herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Herkes tarafından nasihati dinlenir, sözleri herkese te'sîr ederdi. Haram ve şüpheli şeylere yaklaşmaz, mübahların birçoğunu da terk ederdi.

Birçok talebe yetiştirdi. Abdürrahîm bin Züccâc ondan ilim öğrenip icâzet alan âlimler arasındaydı.

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan Nasîrüddîn İbni Süneyne, "El-Mestûab", "El-Firâk" ve El-Beyân fil-ferâiz" adlı kıymetli eserlerin yazarıdır.

---

1) Tabakât-ı Hanâbile zeyli cild-2, sh. 121

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 70

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 209

4) El-A'lâm cild-6, sh. 231

İBN-İ ŞEDDÂD (Yûsuf bin Râfi')

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yûsuf bin Râfi' bin Temim bin Utbe bin Muhammed bin Attâb'dır. Künyesi Ebü'l-Mehâsin olup, lakabı Behaüddîn'dir. Küçük yaşta iken babasını kaybetti. Şeddâd oğulları denilen dayılarının yanında yetişti. Bu sebeble İbn-i Şeddâd diye bilinir. Şeddâd, anne tarafından dedesidir. Daha önce künyesi Ebü'l-Izz idi. Kendisi bunu Ebü'l-

Mehâsin diye değiştirdi. İbn-i Şeddâd, 538 (m. 1145) senesi Ramazân-ı şerîfin onunda Musul'da doğdu. 632 (m. 1234) senesi Safer ayının ondördünde Çarşamba günü Haleb'de vefât etti.

İbn-i Şeddâd, daha küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Musul'a, büyük âlim Ebû Bekr Yahyâ bin Sa'dûn Kurtubî'nin yanına gitti. Onun yanında kalıp, yedi tarik ile Kur'ân-ı kerîmi okudu. Kırâatlere dâir ilmini iyice kuvvetlendirdi.

Ebü'l-Mehâsin eserlerinden birisinde kendisi şöyle anlatır: "İlk ilim aldığım hocam, Ebû Bekr Yahyâ bin Sa'dûn bin Temam bin Muhammed Kurtubî'dir. Onbir sene onun yanında kırâat ilmini okudum. Onun kırâat kitaplarından, rivâyetlerinin çoğunu ve Kur'ân-ı kerîm kırâati, hadîs-i şerîf rivâyeti ve şerhlerini ve tefsîr okudum. Hattâ benim için, yanında benden daha çok kimsenin okumadığını yazdı. Yanında okuduklarımın hepsi, yazılı olarak bende mevcûttur. Yanımda rivâyet ettiklerini fihristledim. Bunları kendisinden rivâyet ediyorum. Ondan en son rivâyetim, Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm'ın "Şerh-ül-Garîb" kitabıdır. Bu kitabı onun yanında birkaç mecliste okudum.

Hocalarımdan birisi de Ebü'l-Berekât Abdullah bin Hıdır bin Hüseyn'dir. İbn-i Sîrcî diye bilinir. Onun yanında Sa'lebî'nin tefsîrinin bir kısmını dinledim. Değişik rivâyetlerle yaptığı rivâyetleri, kendisinden rivâyet etmem husûsunda bana izin verdi.

Mecdüddîn Ebü'l-Fadl Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin Abdülkâdir Tûsî de hocalarımdan birisidir. Kendisi Musul hatîbi idi. Rivâyetleri ile meşhûr idi. Her taraftan, yaptığı rivâyetleri dinlemek isteyenler onun yanına gelirlerdi. Onun yanında, kendi duyup işittiklerinden çok şeyler dinledim. 588 (m. 1192) senesi Receb'in yirmiyedisinde, rivâyet ettiklerini rivâyet etmem husûsunda bana izin verdi.

Bir hocam da Kâdı Fahrüddîn Ebü'r-Rıdâ Sa'îd bin Abdullah bin Kâsım Şehrazûri'dir. Ondan; İmâm-ı Şafiî hazretlerinin, Ebû Avâne'nin, Ebû Ya'lâ Mûsulî'nin müsnetlerini ve Ebû Davud'un Sünen'ini dinledim. Yine onun yanında Ebû Îsâ Tirmizî'nin Câmi'ini dinledim. Bana, rivâyet ettiklerini rivâyet etmem husûsunda icâzet verdi.

Mecdüddîn Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Ali es-Sanhâcî de hocalarımdandır. O da, bana yaptığı rivâyetleri, benim de rivâyet etmem husûsunda izin verdi.

Musul'da büyük hadîs âlimi, Sirâcüddîn Ebû Bekr Muhammed bin Ali el-Ceyyânî'nin yanında Sahîh-i Müslim'i başından sonuna kadar okudum. Ayrıca Vâhidî'nin "Vesît"ini de okudum. O da bana, 559 (m. 1164) senesinde, rivâyetlerini benim de rivâyet etmem husûsunda izin verdi.

İsimlerini zikrettiğim bu hocalarım, hatırımda bulunanlardır. Bu kitabımı derlerken hâtırıma gelmiyen daha birçok âlimin derslerini ve yaptıkları rivâyetleri dinledim. Şuhde-i Kâtibe, Ebû Mugîs, Nizâmiyye Müderrisi olan Radıyyüddîn Kazvînî bunlar arasındadır."

Başkaları ise onun hakkında şöyle demişlerdir:

İbn-i Şeddâd büyük fıkıh âlimi Ebü'l-Berekât Abdullah bin Sîrcî'nin yanında fıkıh ilmini okudu. Ziya İbni Ebû Hâzım'ın yanında ilm-i hılâf ile meşgûl oldu. Bu ilimde pek derinleşti. Fahr Nukânî, Berevî, İmâd Nukânî, Seyf Havari gibi hılâf ilmi âlimleri ile bu ilim hakkında münâzaralarda bulundu. İlimde iyice yetiştikten sonra, Bağdad'a gitti. Bağdad'a vardıktan kısa bir müddet sonra, Nizâmiyye Medresesi'nde yardımcı hoca olarak vazîfelendirildi. Dört seneye yakın bu vazîfede kaldı. Bu sırada Nizâmiyye Medresesi'nin müderrisi Ebû Nasr Ahmed bin Abdullah bin Muhammed Şâşî idi. İbn-i Şâşî, Nizâmiyye müderrisliğine, 566 (m. 1170)

senesinde getirilmişti. 569 (m. 1173) senesi Receb ayının başında bu vazîfeden alınınca, yerine Radıyyüddîn Ebü'l-Hayr Ahmed bin İsmâil Kazvînî getirildi Ebü'l-Mehâsin ise, yine yardımcılık vazîfesine devam etti. Bu sırada, Nizâmiyye Medresesi'nde bir yardımcı daha vardı. İsmi, Muhammed Selmâsî idi. Ebü'l-Mehâsin, daha sonra buradan ayrılıp, Musul'a gitti. Burada Kâdı Kemâlüddîn Ebü'l-Fadl Muhammed bin Şehrazûrî'nin yaptırdığı medresede müderris olarak vazîfelendirildi. Kendisinden pekçok kimse istifâde etti.

Ebü'l-Mehâsin "Melce-ül-Hukkâm'ında ittibâs-il-Ahkâm" isimli eserinin baş tarafında şöyle der: "583 (m. 1187) senesinde hacca gittim. Hacdan sonra Resûlullahı (s.a.v.) ve Beyt-i Makdis'i ziyâret ettim. Sonra Şam'a gittim. Bu sırada Sultan Selâhaddîn, Kevkeb Kal'asını muhasara etmişti. Benim Şam'a geldiğimi duyan Selâhaddîn Eyyûbî, beni da'vet etti. Ben, o seneki hacda, kendisi tarafından ta'yin edilen hac emîrinin Arafat dağında öldürülmesi hâdisesini soracağını zannetmiştim. Yanına girince, beni çok iyi karşıladı, ikram ve iltifâtta bulundu. Hac yolculuğundan, bu sırada karşılaştığım ve görüştüğüm âlimlerden sordu. Benden hadîs-i şerîf okumamı istedi. Ben de kendisine, Buhârî'nin ezkârını ihtivâ eden bir parça okudum. Ben, Selâhaddîn Eyyûbî'nin yanından çıkınca, İmâdüddîn İsfehânî peşimden geldi. Bana, sultânın bir kitap yazmamı istediğini söyledi. Ben de kabûl ettim. Cihâdın faziletlerine ve Allahü teâlânın mücâhidler için hazırladığı mükâfatlara dâir bir kitap yazdım."

Ebü'l-Mehâsin, ondan sonra Selâhaddîn Eyyûbî'nin yanında kaldı. Selâhaddîn-i Eyyûbî, daha sonra ona Kazaskerlik ve Kudüs-i şerîf kadılığını verdi.

Behâüddîn Ebü'l-Mehâsin, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin vefâtından sonra, oğulları arasını bulmak için gayret gösterdi. Haleb emîri Melik Zâhir'in yanında kaldı. Sultan Zâhir, kendisine Haleb kadılığını ve vakıfların mes'ûliyetini verdi. Aynı zamanda, Sultan Zâhir'e vezîr ve müsteşar oldu. Bu sırada Haleb'de medreseler ve âlimler az idi. Ebü'l-Mehâsin (r.a.) medrese mevzûuna ehemmiyet verdi. Âlimleri burada topladı. Onun zamanında Haleb'de pekçok medrese yapıldı. Sultan Zâhir ona, medrese ihtiyâçlarını te'min edecek imkânlar ve araziler verdi. Ebü'l-Mehâsin, Nûreddîn Zengî Medresesi'nin önünde ve Irak kapısının karşısına yakın bir yerde bir medrese yaptırdı. Sonra onun civarında hadîs-i şerîf okutulan bir yer daha yaptırdı. Bu ikisinin arasına, vefât ettiğinde içerisine defnedileceği bir türbe yaptırdı. Bu türbenin iki kapısı vardı. Kapılardan birisi medreseye, diğeri hadîs-i şerîf okutulan yere bakıyordu. Haleb, böyle medreselerle ma'mûr olmuş, medreselerle donatılmış bir hâle gelince, her taraftan âlimler oraya yöneldiler. Haleb'de ilmî çalışmalar çoğaldı, ilim öğrenmek isteyenlerin mekânı ve durağı hâline geldi.

İbn-i Hılligân, Ebü'l-Mehâsin ile alâkalı olarak şöyle der: "Babam ile Behâüddîn arasında, Musul'daki ilmî çalışmaları sırasında, aralarında sevgi ve muhabbet hâsıl olmuştu. Bu sebeple onun yanına gittim. Kardeşim ise benden daha önce gitmişti. Memleketimizin sultânı Muzafferüddîn Ebû Sa'îd, bizim için Ebü'l-Mehâsin'e hitâb eden bir mektûp yazdı. Mektûbunda şöyle yazmıştı: Bu çocuklara nelerin lâzım olduğunu biliyorsunuz. Onlar hem senin ve hem de benim kardeşimin çocuklarıdır. Onlar hakkında ayrıca bir tavsiyeye hacet görmüyorum" dedi ve bu mevzûda epeyce yazdı. Bu sebeple Ebü'l-Mehâsin bize çok ehemmiyet verdi. Bize lâzım gelen alâkayı gösterdi. Onun yanında vefâtına kadar kaldık." Kâdı Ebü'l-Mehâsin'in elinde çok büyük imkânlar vardı. Sultânın yanında sözüne pekçok i'tibâr ediliyordu. Kimse onun yanında konuşamazdı. Sultan Ebû Muzaffer Muhammed bin Melik Zâhir'in yaşı daha küçük idi. Devlet işlerinde Ebü'l-Mehâsin'in tavsiyelerine göre idâre ediyordu. Bu sebeble, Ebü'l-Mehâsin'in bilgisi dışında herhangi bir iş yapılmıyordu.

Sultan Ebû Muzaffer zamanında âlimlerin kıymeti çok idi. Herkes onlara hürmet ediyordu. Husûsiyetle medrese câmiasına pek rağbet ve alâka gösteriliyordu. Onlar, sultânın meclislerinde bulunuyorlar, Ramazân-ı şerîf ayında sofrasında iftar ediyorlardı.

Biz hadîs-i şerîf dinlemek için Ebü'l-Mehâsin'in evine gidip gelirdik. Onun kubbeli bir yeri vardı. Yaz-kış orada kalırdı. Çünkü o zaman iyice yaşlanmış ve kuş yavrusu gibi olmuştu. Namazı ve diğer işleri için pek zor hareket ediyordu. Kışın, yanında, içerisinde ateş bulunan büyük bir mangal vardı. Üzerinde fazla elbise vardı. Namaza pek zor kalkıyordu. Namaza kalktığı zaman onun ayak bileklerine bakıyordum. Sanki etsiz, kemiksiz gibi idi. Cum'a namazından sonra, herkes ondan hadîs-i şerîf dinliyor onu çok beğeniyorlardı. Sohbeti pek hoş idi. Edebiyata ünsiyeti pekçok idi.

Behâüddîn Ebü'l-Mehâsin, Melik Kâmil'in kızını Haleb emîri Sultan Azîz'e getirmek için Mısır'a gitmek üzere hazırlık yaptı. 628 veya 627 (m. 1229) senesinin başında yola çıktı. Aynı sene Ramazân-ı şerîf ayında, Melik Kâmil'in kızını yakınları ile beraber getirdi ve nikâhını da yaptı. Ondan sonra Sultan Azîz Behâüddîn Ebü'l-Mehâsin'e alâka göstermedi. Gençlerle oturup kalkmaya başladı. Bunun üzerine Behâüddîn Ebü'l-Mehâsin vefâtına kadar evinde kaldı. Yanına, kendisinden hadîs-i şerîf dinlemek için gelirlerdi. Ancak, o kadar yaşlandı ki, yanına gelenleri tanımaz hâle geldi. Bir müddet bu hâl üzere devam etti. Bilâhare hastalandı, 632 (m. 1234) senesinde Haleb'de vefât etti.

Behâüddîn Ebü'l-Mehâsin, vârisi olmadığı için, evini tasavvuf erbâbına dergâh olarak tahsis etmişti.

Eserleri: 1. Melce-ül-Hukkâm'inde iltibâs-il-ahkâm: Hükümlerle alâkalıdır, iki cilddir. 2. Delâil-ül-ahkâm: Ahkâm hadîs-i şerîfleri ve onlar hakkındaki açıklamalardır. 3. El-Mucez-ül-Bâhir: Fıkıh ilmine dâirdir. 4. Sîretü Selâhaddîn İbni Eyyûb.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 360

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 143

3) Zeyl-i Ravdateyn sh. 163

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1459

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 158

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-7, sh. 84

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 299

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 553

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 115

İBN-İ TAYLESÂN (Kâsım bin Muhammed)

Kırâat, târih, hadîs, nahiv, lügat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Kâsım bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Süleymân'dır. 575 (m. 1179) yılında Endülüs şehirlerinden Kurtuba'da doğdu. Peygamberimizin (s.a.v.) Medîne-i münevvereyi teşrîfinde îmân edip, İslâmiyetin yayılmasında hizmet eden Medine'deki kabilelerden Evs kabilesi mensûbu bir Sahâbinin (r.anh) torunu olduğu için Ensârî ve Evsî nisbet edilip, doğum yerine nisbetle de Kurtubî denildi. İbn-i Taylesân nâmiyle tanındı. 642 (m. 1244) yılında Mulaka'da vefât etti. O zamanın belli başlı ilim Merkezlerinden biri olan Kurtuba'da doğdu, İlim tahsiline,

anne tarafından dedesi Ebü'l-Kâsım Şerrât'dan, dayısı Ebû Bekr bin Gâlib ve Ebû Muhammed bin Abdülhak Hazrecî'den aldığı derslerle başladı, İkiyüzden fazla âlimden kırâat ve hadîs ilimlerini öğrendi. Abdülmün'im bin Feres ve Ebü'l-Kâsım bin Semhûn'dan, Kur'ân-ı kerîm kırâat etmek ve kırâat ilmini öğretmek husûsunda icâzet aldı. Kırâat ve Arabî ilimlerle meşgûliyeti çok fazla idi. Hadîs ilimlerinde derecesi çok yüksekti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Hâfızası çok kuvvetli olduğundan, duyduklarını çok iyi muhafaza ederdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileriyle birlikte ezberden bilirdi. Hadîs-i şerîf rivâyet eden âlimlerin hayat ve hâllerini tek tek bilirdi. Birçok ilimde de söz sahibi idi. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. Kurtuba'nın, kuzeyden gelen zâlim ve gaddar Avrupa kavimlerince işgal edilip yağmalanması sırasında, Malaka'ya gitti. Orada hatîbliğe ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatır, tâliblerine ilim öğretirdi. Güzel ahlâkı, cömertliği ve tevâzuu ile pekçok kimsenin sevgisini kazandı. Onun güzel ahlâkı, tatlı dili ve güler yüzü sebebiyle, sözleri daha çok te'sîrli oldu. Birçok kimse, onun sohbetlerinde günahlarına tövbe edip, sâlih müslümanlardan oldu.

Pekçok talebe yetiştirip kıymetli eserler yazdı. Afrikıyye'den (Tunus) İbn-i Hârûn ondan icâzet aldı. "Zühr-ül-besâtîn ve nefhât-ür-reyyâhîn fî ehbâr-ül-ulemâ-il-mesnedîn ve menâkıb-ı ehl-il-fadl", "Bugyet-ül-vekkâd fî ta'rîf bismet-il-cihâd", "Beyân-ül-minen alâ kâri-il-kitâb ves-sünen", "El-Cevâhir-ül-mufaddalât fil-ehâdis-il-müselselât", "Et-Tebeyyîn an menâkıb-i min urife bi-Kurtuba min-et-Tâbiîn vel-ulemâ ves-sâlihîn", "Ahbâru sülehâ-il-Endülüs" ve daha birçok kitap İbn-i Taylesân'ın eserleri arasındadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1426

2) Neyl-ül-ibtihâc sh. 221

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 261

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 215

5) El-A'lâm cild-5, sh. 181

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 113

İBN-İ VADDÂH (Ali bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Hadîs ilminde de büyük bir âlim idi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ebî Sa'd bin Vaddâh İbni Muhammed Vaddâh eş-Şehrâbânî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, Kemâleddîn lakabı ile tanınırdı. "İbn-i Vaddâh" diye meşhûr oldu. 571 (m. 1175) senesi Receb ayında, Bağdad'ın doğusunda Şehrâyân'da doğdu. Hadîs, fıkıh, ferâiz ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Daha Şehrâyân'da iken, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Necm-ül-Mervezî'den, "Sahîh-i Müslim" adındaki hadîs-i şerîf kitabını okudu. Zühd ve takvâ sahibi idi. Çok güzel yazı yazardı. Kıymetli eserler yazdı. 672 (m. 1273) senesi Safer ayında Bağdad'da vefât etti. Çarşıda herkes dükkânını kapatıp namazına geldi. Cenâze namazında pekçok âlimler bulundu. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Bağdad'da; İbn-i Kati'î ve İbn-i Zerûbe'den Sahîh-i Müslim'i, Ebü'l-Vakt'ten Sahîh-i Buhârî'yi, Ömer bin Kerem'den Câmi-i Tirmizî'yi, Abdüllatîf bin Katî'î'den Sünen-i Dâre Kutnî'yi dinleyip öğrendi. Şeyhül-ârif Ali bin İdrîs el-Ya'kûbî, Kâdı Ebû Sâlih, Ebû Hafs es-Sühreverdî, Necm-ül-Mervezî, İbrâhim el-Kaşgâri ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Birçok yeri

gezip dolaştı.-Çok hadîs-i şerîf dinliyenlerden ve kendisinden de çok kimsenin hadîs-i şerîf rivâyet ettiği âlimlerden oldu. Büyük hadîs kitaplarından ve cüz'lerinden çok şey dinledi. Birçok âlimden icâzet alıp, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Şam'da; Muvaffakuddîn İbni Kudâme, Ebû Muhammed bin Amr bin Salâh ve daha başka âlimlerden icâzet aldı. Zamanının en yüksek Hanbelî âlimlerinden idi. Arab dili ve edebiyatı ilminde de çok derin bir ilme sahipti. Çeşitli ilimlerde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Birçok evliyânın sohbetinde bulundu. Bilhassa Şeyh Yahyâ es-Sarsarî'nin sâdık bir talebesi oldu.

Büyük âlim Sefiyüddîn Abdülmü'min bin Abdülhak, onun hakkında diyor ki: "O, sâlih bir zât olup, nûr yüzlü ve ahlâkı tertemiz olan bir kimseydi. Nefsinin hevâsından, kötü arzularından kurtulmuş, gayet yumuşak huylu bir kimse idi. Birçok âlimlerle ve sâlih kimselerle sohbet etti. Onlardan çok istifâde etti. Fıkıh, ferâiz ve hadîs ilimlerinde derin bir âlimdi. Bağdad'da zuhur eden vak'adan sonra Mücâhidiyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu vazîfesine devam etti."

O'nun "Ed-Delîl-ül-vâdıh fî iktifâ-i nehc-is-selef-is-Sâlih" ve "Er-Reddü alâ ehl-il-ilhâd" isminde iki büyük eseri ile birlikte, "Medh-ül-ulemâ ve zemm-il-agniyâ", "El-Farku beyne ahvâl-is-sâlihîn ve ahvâl-il-ibâhiyye ve "Eklet-üd-dünyâ biddîn" adlarında birçok küçük risaleleri vardır. Ayrıca onun "Enn-el-Îmâne yezîdü ve yenkusu" adında küçük bir risalesi daha vardır. Bu eserini talâk ile yemîn eden bir kimsenin suâline cevap olarak yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 231

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 337

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 712

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 282

5) Târih-u ulemâ-i Müstensıriyye cild-1, sh. 162

İBN-İ YEDDÂS EL-BERZÂLÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Muhammed bin Ebî Yeddâs el-Berzâlî el-İşbilî el-Endülüsî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Zekiyyüddîn'dir. İlmüddîn el-Berzâlî'nin oğludur. İlim tahsili için çok seyahatler yapmış olmasına nisbetle, kendisine Cevval de denilmiştir. Zamanında bulunan hadîs âlimlerinin en üstünlerinden olmasına nisbetle de, kendisine Muhaddis-üş-Şâm denilmiştir. 577 (m. 1181) senesinde doğdu. 686 (m. 1239)'da Ramazan ayının 14. günü Hama'da (Başka bir rivâyette Şam'da) vefât etti.

İbn-i Yeddâs, Endülüs'te bulunan meşhûr kabilelerden Berzâl kabilesine mensûptur. Orada yetişti. 620 (m. 1123) senesinde hacca gitti. Memleketine dönmeyip, ilim tahsili ile meşgûl oldu. Âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan dinlediklerini yazdı. Bu yolda çok seyahatler yaptı. Çok çeşitli yerlere giderek, oralarda bulunan meşhûr âlimler ile görüştü. Hicaz, Mısır, Şam, İsfehan, Horasan, Cezire, Haleb, Nişâbûr, Hirat, Hemedan, Bağdad, Harran, İrbil, Musul ve başka yerlere gidip âlimlerin sohbetlerinde bulundu. İbn-ül-Müfâddal, Zâhir bin Rüstem, Yûnus el-Hâşimî, Kindi, Abdülmu'ız el-Bezzâz ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Ebû Hâmid bin es-Sâbûnî, Ömer bin Ya'kûb el-İrbilî, Ebü'l-Mecd, İbn-ül-Adîm, Cemâleddîn Muhammed bin Vâsıl, Ebü'l-Fadl İbni Asâkir, Muhammed bin Yûsuf ez-Zehebî ve başka âlimler de ondan ilim öğrenip rivâyette bulundu.

İbn-i Yeddâs'ın (r.a.) aklı ve zekâsı çok yüksek idi. İlmi pekçok idi. Bununla beraber, çok tevâzu sahibi idi. Herkese tebessüm eder, tatlı dil, güler yüz gösterirdi. Herkese faydalı olurdu. Kendisinden birşey istiyenlere fazlası ile vermeye çalışırdı. Daha çok Şam'da ikâmet etti. Orada kendisine çok alâka gösterilirdi. Fülûs Câmii'nde imamlık yaptı:

Zekiyyüddîn el-Münzirî onun için diyor ki: "Çok ilim öğrendi, öğrendiklerini yazardı. Böylece çok şey yazdı, öğrendiklerini yazmakla kalmaz, aynı zamanda ezberlerdi ve bunları çok güzel müzâkere ederdi. Biz, Kâhire'de İbn-ül-Müfaddal'ın yanında kendisiyle çok sohbet ettik. Birbirimizden çok şeyler işittik.

İbn-i Yeddâs'ın (r.a.), Mu'cem-ül-kebîr, Kitâb-ül-erba'în et-Tıbbiyye ve başka isimlerde kitapları vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 135

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 182

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1423

4) El-A'lâm cild-7, sh. 150

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 113

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 509

İBN-İ YÛNUS (Mûsâ bin Yûnus)

Aklî ve naklî ilimlerde büyük bir âlim. İsmi, Mûsâ bin Yûnus bin Muhammed bin Men'a, künyesi Ebû Feth, lakabı Kemâlüddîn olup, nisbeti Mûsulî'dir. 551 (m. 1156) senesinde Safer ayında Musul'da doğup, yine burada 639 (m. 1241)'da vefât etti. "Tenbîh" isimli eserin şarihi (şerh edicisi) büyük âlim Şerefüddîn Ahmed bin Mûsâ'nın babasıdır.

Babası Şeyh Radıyüddîn Yûnus'un yanında fıkıh âlimi oldu. Sonra Bağdad'a gitti. Burada, Nizamiye Medresesi'nde asistan olan Sedîd Süleymânî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Arâbî ilimleri; Musul'da büyük âlim Yahyâ bin Sa'dûn, Bağdad'da Kemâl Abdürrahmân Enbârî'nin yanında okudu. Sonra Musul'a dönüp, orada yerleşti.

İbn-i Yûnus, yüksek derecede bir zekâya sahipti. Musul ve çevresi, fetvâ almak için ona müracaat ederlerdi. Talebeleri ona çok hürmet ederdi.

İbn-i Hılligân Vefeyât isimli eserinde şöyle der: "İbn-i Yûnus, babasının vefâtından sonra Erbil emîri Emîr Zeynüddîn'in yaptırdığı medresede babasının yerine ders verdi. Bu mescid, şimdi Kemâliyye Medresesi diye bilinir. Kemâlüddîn İbni Yûnus, burada uzun zaman kaldığı için böyle denmiştir. İbn-i Yûnus'un ilimdeki yüksekliği yayılınca, her taraftan fıkıh âlimleri yanına toplandılar. İbn-i Yûnus çok çeşitli ilimlerde mütehassıs olup, zamanında kimsenin elde edemediği ilimleri kendisinde topladı. Matematik ilminde söz sahibi oldu. 626 (m. 1229) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayında onu Musul'da gördüm. Çok defalar yanına gidip geldim. Çünkü babamla onun arasında, kuvvetli ve sağlam bir dostluk ve sevgi vardı. Fakat Musul'dan erken ayrıldığı için, kendisinden çok istifâde edemedim. Musul'dan Şam'a gitti.

Fıkıh âlimleri, onun ondört ilimde tam bir mütehassıs olduğunu söylemektedirler. Mensûp olduğu Şafiî fıkhı da bunlar arasındadır. Zamanının en büyük âlimlerinden idi. Hattâ Hanefî mezhebi ile ilgili ve Hanefî fıkıh kitabı olan el-Câmi-ül-kebîr'deki müşkil (anlaşılması zor) mes'eleler kendisine sorulduğunda, onları çok kolay bir şekilde izah ederdi.

O, hılâf, usûl-i fıkıh ve kelâm ilimlerinde de çok ince bilgilere sâhib oldu. Fahruddîn-i Râzî'nin (r.a.) kitapları Musul'a gelince, bu kitaplardaki birçok ıstılâhları (ilimlere mahsûs özel kelimeleri ve ifâdeleri) ondan başka kimse anlamamıştı. Büyük âlim Âmidî'nin "İrşâd" adlı eserinde de aynı durum olmuş, ancak, İbn-i Yûnus onun zor yerlerini bir gecede halletmiştir. Hattâ onu, ders olarak da okutmuştur.

İlimde, ondan başka kimsenin bildirmediği metodlar ortaya koydu. Arabî ilimlerde yüksek derecede yetkili bir âlim idi. Hattâ, Sibeveyh'in meşhûr "Kitâb" isimli eserini, Ebû Ali Fârisî'nin "İzah" ve "Tekmile"sini, Zemahşerî'nin "Mufassal"ını büyük bir dirayet ve vukûf sahibi olarak okuttu. Tefsîr, hadîs ve hadîs râvîlerine dâir çok geniş bilgisi vardı. Târih'den, Arabların muharebelerinden, onların şiir ve meşhûr hutbelerinden çok şeyler ezberlemişti. Yahudi ve Hıristiyanlar bile, Tevrat ve İncîl'den bilmediklerini ona gelip sorarlar, suâllerine ondan başkasının cevap veremiyeceğini söylerlerdi. Kısaca, onun bildiği bu kadar çeşitli ilimleri kendisinde toplayan kimseler pek nâdirdir. Fıkıh âlimlerinden birisi bana şöyle anlattı: İbn-i Yûnus'a, Esîruddîn-i Ebherî'nin ilimlerdeki derecesinin ne olduğunu sordum. Bana; "Bilmiyorum" diye cevap verdi. Ben; "Efendim! Nasıl bilmezsiniz, birçok seneler sizin hizmetinizde bulunup huzûrunuzda ilim ile meşgûl oldu" dedim. O zaman bana şöyle dedi: "Evet öyledir. Fakat, ben ne söyledi isem, ne anlattıysam, hiç i'tirâz etmeden kabûl etti. Hiçbir husûsta benim ile münâzaraya girmedi. Bu durumda onun ilimdeki durumunu nasıl tanıyayım" dedi. Şüphesiz, Esîruddîn-i Ebherî'nin, derslerde İbn-i Yûnus'a hiç suâl sormaması, İbn-i Yûnus'a karşı olan edebinden idi. Bedriyye Medresesi'nde İbn-i Yûnus'un yardımcısı idi. Esîruddîn-i Ebherî der ki: "Memleketimi terketip, Musul'a, sırf İbn-i Yûnus'un yanında ilim ile meşgûl olmak için geldim."

"İbn-i Yûnus hakkında bu söylediklerim mübalağa değildir. Onun memleketinden olup onu tanıyanlar, bu anlattıklarımda bir fazlalık olmadığını gayet iyi bilirler."

Ebü'l-Berekât bin Müstevfî, Erbîl Târihinde; "İbn-i Yûnus, hendese, mantık ve diğer ilimlerde önde gelen âlimlerdendir. Her ilme dalmıştır" der. Yine İbn-i Müstevfî onun hakkında şöyle anlatır: "Ona Bağdad'dan ilmî mes'elelerle alâkalı suâller gelir, onları delîlleri ile kolayca cevaplandırırdı. Fıkıh ilminde ve diğer dînî ilimlerde zamanında eşsiz bir âlim idi. Musul'da birkaç medresede ders verdi. Her fende pekçok talebe yetiştirdi."

Bana büyük din âlimi ve aynı zamanda Riyaziyeci olan Kayser bin Ebû Kâsım anlattı: Riyaziye ilimlerini. Mısır ve Dımeşk gibi memleketlerde iyice öğrenince, büyük âlim Kemâlüddîn İbni Yûnus ile görüşmeyi ve onun bu sahadaki yüksek ilmini görmeyi çok arzu ettim. Bu sebeple, Musul'a gittim. Yanına varıp, hizmetinde bulunmakla şereflenince, onu, daha önce hayatlarını kitaplardan okuduğum büyük âlimlerin hâl ve yaşayışı üzere buldum. Kendisinden ders okumak istediğimi söyledim. Altı ayda, ondan çok kitaplar okudum. Bana, anlamadığım mes'eleleri güzelce îzâh ediyordu. Onun yanında ders okuduktan sonra, bu ilimlerde onun yerini tutacak kimsenin olmadığını gördüm."

İbn Hılligân buraya kadar anlattıktan sonra, "İbn-i Yûnus'un ilminin genişliğini çok uzattım. Fakat yemîn ederim ki, yine de kısa kestim" der.

İbn-i Yûnus, kardeşi büyük âlim İmâmüddîn Muhammed vefât edince, Alâiyye Medresesi'nde onun yerine ders vermeye başladı. Sonra, Kâhiriyye Medresesi açılınca oraya geçti. 620 (m. 1223) senesi Zilhicce ayında, Bedriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Ba'zı günlerde derslerine, zamanın meşhûr âlimleri de dinlemek için geliyorlardı. Meşhûr âlim İmâd Ebû Ali Ömer bin Abdünnûr da bunlar arasında idi.

Eserleri: 1. Keşf-ül-müşkilât: Kur'ân-ı kerîmin tefsîridir. 2. Usûl: Usûl ilmi ile ilgili bir kitap. 3. Uyûn-ül-mantık, 4. Lügazün fil-hikmet, 5. El-Esrâr-us-sultâniyye, 6. El-Burhân alel-Mukaddimet-ül-letî ehmelehâ Arşimed fî kitâbihi: Bu eser yazmadır. 7. Şerh-ül-a'mâl-il-hendesiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 51

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 158

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 206

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 378

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 356

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-5, sh. 311, 318

7) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 343

8) El-A'lâm cild-7, sh. 332

İBN-İ ZÂHİR (Muhammed bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh, usûl âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Ahmed bin Ebû Şâkir Erbilî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Mecdüddîn'dir. İbn-i Zâhir diye tanınır. 602 (m. 1205) senesinin Safer ayında Erbîl'de doğup, 677 (m. 1278) senesinde yine burada vefât etti. Erbîl'de yetişti. Bağdad'da, âlimlerden ilim aldı ve hadîs-i şerîf dinledi. Dımeşk'a geldi. Burada ders okuttu. Bağdad'da; Ebû Bekr bin Hâzin Kâşgârî'den, Dımeşk'da; Sehâvî, Kerîme, Tâcüddîn bin Hameveyh, Tâcüddîn bin Ebî Ca'fer'in derslerini dinledi. Kendisinden; Ebû Şâme, Dimyatî, Ebû Hüseyn Yünûnî, Şihâbüddîn Mahmûd rivâyette bulundu.

Hanefî âlimlerinin büyüklerinden olan Muhammed bin Zâhir, Kaymaziyye Medresesi'nde ders verdi. Düşüncelerinde isâbetli idi. Aynı zamanda, edebî ilimlerde de çok yükselmişti.

İbn-i Zâhir'in şiirlerinden bir bölümün tercümesi şöyledir:

"Her canlı sonunda ölecektir. İnsan, ömrü boyunca, sür'atle ölüme doğru koştu. Ebedî kalacağı evini harâb ediyor. Onun yerine, çok kısa bir müddet içerisinde harâb olup yıkılacak olan dünyâ evleri kuruyor, onları yapmağa çalışıyor. Hergün ömür eksiliyor. Yaş ilerledikçe.vücûda ağrılar, sızılar geliyor, insanlar, zaman içerisinde bir kâfiledir. Dâima yolculuk yapmaktadırlar. Fakat bu yolculuğun dönüşü yoktur. Öyleyse, kendine azık hazırla. Çünkü takvâ en hayırlı azıktır."

Muhammed bin Zâhir'in bir şiir dîvânı vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 302

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 282

3) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 301

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 359

İBN-İ ZÂHİRÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hadîs, kırâat ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah'dır. 626 (m. 1229) yılında Haleb'de doğdu. Babası Muhammed bin Abdullah, Eyyûbîler'in Haleb şû'besi emîri Melik-üz-zâhir Gıyâsüddîn Gâzî bin Sultan Selâhaddîn-i

Eyyûbî'nin azâdlılarından olduğu için Zâhirî nisbet edildiğinden, kendisi de İbn-i Zâhirî diye tanındı. Haleb'de doğup yerleştiği için Halebî nisbet edildi. 696 (m. 1296) yılında Kâhire yakınlarında Mefs'te vefât edip, oraya defnedildi.

Sultan Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin oğlu Melik-üz-zâhir Gâzî'nin kölesi iken müslüman olup, din ilimlerini öğrenmek için üstün bir gayret gösteren babası Muhammed bin Abdullah, küçük yaşta onu ilim öğrenmek için âlimlere teslim etti. İbn-i Lettî, Erbilî, Kerîme binti Abdülvehhâb bin Ali, İbn-i Revâha, İbn-i Yaîş, Safiyyet-ül-Hameviyye, Ziya Makdisî, İbn-i Neccâr, Takıyyüddîn Ebü'l-Kâsım Si'ridî, Şüheyb Zaferânî, Yûsuf Sâvî, Niştberi ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Haleb, Şam, Mekke ve Medine, Mısır, Mardin, Harran, İskenderiyye ve Humus gibi kırk tane ilim merkezini dolaştı. Dolaştığı bölge ve şehirlerin âlimlerinden birçok şeyler öğrenip kitaplara geçirdi. Allahü teâlânın dînine hizmet için çok çalıştı. Geceleri uyumaz, hocalarından duyduklarını kitaba geçirip ezberlerdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle beraber ezberden bilirdi. Haleb'i, Moğollara karşı korumak için kahramanca çarpıştı. Sayıca çok fazla olan düşmanın karşısında tutunmak mümkün değildi. Birçok müslüman alçakça şehid edildi. Bu çarpışmalar esnasında, İbn-i Zâhirî de bir kılıç darbesi ile boynundan yaralandı. Ölüler arasına düşüp kaldı. Şehrin işgal edilmesi ve savaş alanının terk edilmesi neticesinde, ölüler arasından müslümanlarca kurtarılan İbn-i Zâhiri, Mısır'a gitti. Kâhire yakınlarındaki Mefs denilen beldeye yerleşti.

Orada bir zaviye inşâ etti. Ölünceye kadar Mefs'teki zaviyesinde kalıp, tâliblerine ilim öğretti. Kıymetli eserler yazarak, Allahü teâlânın dînine hizmet için gayret etti. Vakitlerini, ilim öğrenmek, öğretmek, Kur'ân-ı kerîm okuyup, ibâdet etmekle geçirirdi. Cömertlikte, güzel ahlâkta, yumuşaklıkta, tevâzu'da, ibâdet çokluğunda, güler yüzlülük ve tatlı dilli olmakta onun gibisi nâdir bulunurdu. Örnek bir İslâm âlimi, eşsiz bir şahsiyetti. Allahü teâlânın kullarına karşı son derece merhametliydi. Mala, paraya ehemmiyet vermezdi. Eline geçen parayı Allahü teâlânın dînine hizmette kullanır, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Kendisine yaşamak için zarurî olan miktarda harcama yapardı. Arzu ve isteği yalnız Allahü teâlâdandır. O'nun kullarından birşey istemekten haya ederdi. Merhametinin çokluğundan Allahü teâlânın kullarına sık sık nasihatlerde bulunur, onlardan; Selef-i sâlihînin bildirdiklerine göre i'tikâdlarını düzeltmelerini ister, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip riâyet etmelerinin lüzumunu anlatırdı.

Birçok talebe yetiştirdi. Başta evlâtları olmak üzere, Hâfız İlmüddîn Üzeyd, Yûsuf bin Abdürrahmân Mezzî, Halebî ve Ya'meri gibi âlimler onun talebeleri arasındaydı. "Tezkiret-ül-huffâz" yazan Zehebî de onu ziyâret edip, sohbetlerinde bulundu.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında pek kıymetli eserler de yazan Ebü'l-Abbâs İbni Zâhirî, dolaşmış olduğu kırk beldeden, kırk hadîs-i şerîfi ihtivâ eden bir kitap yazdı. "Meşîhat-i İbn-il-Buhârî", "El-Ahâdis-ül-avâliy-üs-sıhâh-il-müsâfehât" da onun eserleri arasındadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1480

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 435

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 122

4) El-A'lâm cild-1, sh. 221

5) Keşf-üz-zünûn sh. 55

İBN-ÜL-EHDÂR (Abdülazîz bin Mahmûd)

Hadîs âlimlerinden. Irak'ta yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi. Abdülazîz bin Mahmûd bin Mübârek bin Mahmûd el-Cünâbezî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Takıyyüddîn'dir; Daha çok İbn-ül-Ehdâr diye tanınmıştır. Aslen Nîşâbûr'un Cünâbez köyündendir. 524 (m. 1130)'de, başka bir rivâyette 526 (m. 1132) senesinde, Receb ayının 18. günü Bağdâd'da doğdu. 611 (m. 1215) senesi Şevval ayının 6. günü, akşam ile yatsı arasında orada vefât etti. Ertesi gün Câmi'ul-Kasr'da cenâze namazı kılındı. Âlimlerden, şehrin ileri gelenlerinden ve diğer insanlardan çok kalabalık bir cemâat cenâze namazında hazır bulundu. Orada dîvânı okundu. Tabutunun sür'atle taşınması men olundu. Tabut, ağır ağır, vekar ve sükûnetle taşındı. Bâb-i Harb kabristanında, Ebû Bekr el-Merzûkî'nin (r.a.) kabri yanına defnolundu.

İbn-ül-Ehdâr (r.a.), 530 (m. 1136) senesinde ilim tahsiline başladı. İlk tahsilini babasından yaptı. Ayrıca Ebü'l-Fadl el-İrmevî, Ebû Bekr İbn-üz-Zâgûnî, Sa'îd bin Bennâ, İbn-i Nasır el-Hâfız Abdülvehhâb el-Enmâtî, Ebü'l-Vakt ve başka birçok âlimden ilim öğrendi. Bilhassa hadîs ilminde çok tanındı, öğrendiklerini yazardı. Fıkıh ilmini Ebü'l-Hasen bin Bekrus'dan öğrendi. Yazısı çok güzel olduğundan, kâtiblik de yapardı. Bağdad'da Câmi'ul-Kasr'da talebelere ilim öğretir, hadîs-i şerîf okuturdu. Ali bin Adlân el-Mûsulî, Ahmed bin Hasen el-Halîlî, Yahyâ bin Sayrafî, oğlu Ali bin Abdülazîz ve başka zâtlar kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular. Abdürrahmân bin Abdüllatîf el-Bağdâdî, tam bir icâzetle ondan rivâyetlerde bulundu.

İbn-ün-Neccâr diyor ki: "Ebû Muhammed İbn-ül-Ehdâr hazretleri, çeşitli ilimlere dâir topladığı, öğrendiği ilimleri tasnif ederek çok güzel eserler meydana getirdi. Akrânı içinde en çok ilim öğrenen, asâlet bakımından en güzel olan idi. İlimleri anlatmakta, insanlara doğru yolu göstermekte, faydalı olmakta sanki güneş gibiydi. Kendisinden sıdk nûrları yayılıyordu. Allahü teâlâ onu, hadîs-i şerîf rivâyet etmekte, hattâ, hadîs ilmi öğretmekte mübârek kılmış idi."

Sohbetleri uzun olurdu. Herkes dikkatle onu dinlerdi. Dükkânında, çoğunu kendisinin toplayıp yazdığı ve rivâyet ettiği büyük kitaplar ve cüzler var idi. Birçok kimse kendisinden istifâde etti. İbn-i Receb (r.a.) Tabakât'ında diyor ki: "Abdülazîz bin Mahmûd (r.a.) güzel ahlâk sahibi, sözü senet, güvenilir bir âlim idi. Hadîs-i şerîf rivâyet etmekteki usûlünün güzelliği, hafızasının kuvveti, dînin emirlerine bağlılığı, ilminin çokluğu ve ilim öğrendiği hocalarını iyi tanıması bakımından, hocalarımız içinde onun gibisini görmedim."

Herkese karşı tatlı dilli, güler yüzlü, yumuşak davranan, ayıbları örten, Allahü teâlânın emirlerine çok bağlı olup, bunda gevşeklik göstermeyen, af, hoşgörü ve iffet sahibi, çok yüksek bir zât idi. Ahlâk bakımından insanların en güzeli, tabiat bakımından en çok iyilik ve ikramda bulunanı, en güzel ve hoş davrananı idi. Bağdad'da bulunan güzel ve zarif zâtlardan olup, kendisiyle beraber olmaktan, sohbetinde bulunmaktan usanılmayan, bıkılmayan bir zât idi.

İbn-üd-Debîsî (r.a.) diyor ki: "Abdülazîz bin Mahmûd (r.a.), çok hadîs-i şerîf topladı. Onları bâblara ayırdı, tahrîc etti, bildirdi. İşi ve sözü; doğru ve gerçeğe uygun olan, emîn, güvenilir bir zât idi. Biz kendisinden dinledik, çok fâidelendik. O ne güzel bir üstat idi:" Ebû Şâme (r.a.) diyor ki: "...Tasnif ettiği eserler, onun anlayışının, hıfzının ve ilminin ne kadar güzel olduğuna işârettir."

Münzirî diyor ki: "Altmış seneden fazla bir müddet hadîs ilmi öğretti. Çok fâideli eserler tasnif etti. Kalabalık bir cemâat kendisinden istifâde etti. Biz de kendisinden icâzet aldık."

İbn-ül-Ehdâr'ın (r.a.) tasnif ettiği eserlerden ba'zıları şunlardır: "Me'âlim-ül-ıtret-in-nebeviyye ve me'ârif-i ehl-il-beyt-il-Fâtımiyye", "Tenbîh-ül-lebîb ve telkîhü fehm-ül-mürîb", "Fî tahkîki evhâm-il-Hatîb", "İsâbe", "Fî zikr-is-Sahâbe", "Maksâd-ül-erşed fî zikr-i men rüviye anil-İmâm-ı Ahmed", "Fedâilü Şa'bân".

İbn-ül-Ehdâr hazretlerinin Peygamber efendimize kadar olan râvîlerini zikrederek haber verdiği hadîs-i şerîflerde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mü'minin, mü'mine üç günden fazla dargın durması helâl olmaz."**

"Bir kimse insanları güldürmek için yalan konuşursa, o kimseye yazıklar olsun, o kimseye yazıklar olsun, o kimseye yazıklar olsun."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 79

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1383

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 46

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 68

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 579

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 262

7) El-A'lâm cild-4, sh. 28

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 488

9) Zeyl-i ravdateyn sh. 88

10) Keşf-üz-zünûn sh. 1726

İBN-ÜL-HATÎB (Abdullah bin Muhammed)

Fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Sa'îd eş-Şa'bî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. İbn-ül-Hatîb diye tanınmıştır. Aslen Ebîn vadisinde bulunan Turbe köyündendir. Babası o köyde hatîb idi. Buna nisbetle kendisine İbn-ül-Hatîb denilmiştir. 697 (m. 1298) senesinde vefât etti.

İbn-ül-Hatîb'in yetişmesi doğduğu köyde oldu. İsmâil-i Hadramî hazretlerinin talebesidir. Ondan çok istifâde etti. Din ve fen ilimlerini ondan öğrendi. Hocasının yüksek inâyetlerine, ma'nevî olarak birçok lütuf ve ihsânlarına kavuştu, ilmiyle âmil olan bir âlim, kâmil bir ârif, kerâmetler sahibi, çok yüksek bir zât idi. Devamlı ibâdet ederdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

İbn-ül-Hatîb, gençliğinde bir ara Medîne-i münevverede ikâmet etti. Bir ihtiyâcı olduğunda, çarşıda bulunan bir kimseden ihtiyâcı kadar borç alırdı. Eline para geçince, borcunu ödemek üzere o kimsenin yanına varınca, o kimse kendisine; "Borcun olan dirhemleri bir kimse ile göndermişsin. O kimse bana gelip borcunu ödedi" derdi. Hâlbuki bu zât, hiç kimseyi göndermiyordu. Borç alma ve borcunun ödenmesi işi uzun bir müddet bu hâl üzere böyle devam etti. Allahü teâlâ, kullarından dilediği kimselerin ihtiyâçlarını bu zât vasıtasıyla gönderdi. Kerâmet sahibi, çok bereketli bir zât idi. Çok defa Resûlullah (s.a.v.) efendimizi görür, müşkül bir mes'ele olunca kendilerine arzederdi. Peygamberimiz de (s.a.v.) o mes'eleyi ona îzâh ederlerdi. Rivâyet edilir ki, İbn-ül-Hatîb hazretleri Aden'e geldiğinde, orada, ihtiyâr, yaşlı ve zayıf bir kimse ile karşılaştı. Bu ihtiyâr, günahkâr birisi iken, ömrünün sonunda tövbe edip sâlih ameller işlemeye başlamıştı. İbn-ül-Hatîb hazretleri bu kimse ile anlaştı. İbn-ül-Hatîb, o zâtın ihtiyâçlarını yerine getiriyor, ona yumuşaklık ile muâmele ediyordu. Bir gece rü'yâsında

kendisine bildirildi ki: "İhtiyâra yumuşaklıkla yaptığın muâmele sebebiyle, Allahü teâlâdan ne dileğin varsa iste! Kabûl edilecek." Bunun üzerine; "Ben, Allahü teâlânın atıyyesini, ihsânını arzularım" dedi. Bundan sonra kendisine, Allahü teâlânın onu, dedelerinden Sa'îd isimli zâta kadar, bütün zürriyetine şefaatçi eylediği bildirildi. İmâm-ı Yâfiî (r.a.), İbn-ül-Hatîb'in talebelerinden Muhammed bin Saîd en-Neccâr'ın şöyle anlattığını bildiriyor: "Zebîd şehrinde idim. Birgün yolda yürürken, birden bir evin kapısında bir kadın gördüm. Şeytan beni aldattı. O kadının yanına girdim. Bu sırada hocam İbn-ül-Hatîb, Aden'de bulunuyordu. Tam o ânda, hocamın sesini duydum. Bana; "Ey filân! Böyle mi yapıyorsun?" dedi. Şeytan benden uzaklaştı. Ben de korktum ve kaçarak oradan ayrıldım. Allahü teâlâ, hocamın bereketi ile beni muhafaza etmişti. Hocamın bulunduğu Aden ile benim bulunduğum Zebîd beldesi arasında on konaklık mesafe vardı. Bundan sonra ben de Aden'e, hocamın yanına yerleştim."

Rivâyet edilir ki, fakîh Abdullah bin Muhammed hazretlerinin talebelerine ders verdiği mescidin yakınında bulunan birkaç evde, ba'zı uygunsuz işler yapılıyor, fakîh hazretleri, talebeleri ve diğer insanlar da bunlardan fevkalâde rahatsız oluyorlardı. Nihâyet birgün talebelerinden ba'zıları ile o evlere gidip, yapılan uygunsuz işlere mâni oldular. Böylece kendileri ve diğer insanlar rahatlamış oldular. Bu evlerde bulunanların ba'zı yerlere borçları vardı ve borçlarını, yaptıkları uygunsuz işlerden elde ettikleri paralarla ödüyorlardı. Fakîh hazretleri onların bu işlerine mâni olup son verince, bunlar vâliye gidip şikâyet ettiler. Vâli, Muhammed bin Mikâil isminde, kendini beğenmiş, dikkafalı, genç bir kimse idi ve sultânın yakınlarından idi. Hemen hizmetçilerinden birkaçını fakîh Abdullah bin Muhammed hazretlerine gönderip, kendisine kötülük yapmak istedi. Hemen o gece öyle bir sırt ağrılarına yakalandı ki, ağrısının şiddetinden ölecek hâle geldi. Ayrıca karnı da şişti. Vâli o gece rahat yatamayıp, birçok defa kalktı. Her defasında ölümü yaklaşmış gibi, ölecek gibi oluyordu. Arkadaşları kendisine; "Bu hâl, fakîh hazretlerine kötülük düşünmen sebebiyledir. Hâlini düzelt, yoksa helak olursun" dediler. Hatâsını anladı. Kendisini fakîh Ebû Muhammed hazretlerinin yanına götürmelerini istedi. Kendisini fakîhin mescidinin kapısına zor attı. Ebû Muhammed dışarı çıkıp; "Ey genç! Seni bu hâle getiren nedir?" diye sordu. Vâli; "Ey efendim! Ben Allahü teâlâya tövbe ve istiğfar ediyorum. Allahü teâlâ size rahmet eylesin! Bana acıyınız! Beni, affediniz!" diye yalvardı. Fakîh onu tuttu. Onun için Allahü teâlâya duâ etti. Hemen orada, vâlinin bütün rahatsızlıkları yok oldu. Sıhhat ve afiyet içerisinde evine döndü. O gün de vâlinin babası, Yemen'de Te'ız beldesinde sultânın yanında bulunuyordu. Aden'e geldiğinde olanları öğrendi. Oğluna kızdı ve; "Sâlihlere karşı niçin edebli davranmıyorsun?" diyerek onu azarladı. Sonra Ebû Muhammed hazretlerinin yanına gelerek, oğlunun yaptıklarından dolayı kendisinden özür diledi ve onun gönlünü etmek, rızâsını almak için çok iltifâtlarda bulundu ve çok hediyeler verdi. Böyle şeylerde gönlü olmayan fakîh hazretleri, buradan ayrılıp Mevzi şehrine yerleşti. Oranın ahâlisi kendisini çok sevdi. Çok ikram ve iltifâtta bulundular. Kendisine çok hürmet ettiler. Şânı yüce oldu. İsmi her yere yayıldı.

Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed hazretleri, vefâtı yaklaştığında bir Cumartesi günü talebelerine dedi ki: "Salı günü büyük bir gürültü olacak. O ne büyük bir gürültüdür." Dinliyenler bu sözden pek birşey anlayamadılar. Üç gün sonra (Salı günü) fakîh Ebû Muhammed hazretleri vefât etti. Talebeler, hocalarının, üç gün önce vefâtını haber vermiş olduğunu anladılar.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 115

İBN-ÜL-MÜNÎR

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Mensûr bin Ebi'l-Kâsım bin Muhtâr bin Ebî Bekr el-Cüzâmî el-Cerevî el-İskenderî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Lakabı Nâsır-uddîn'dir. 620 (m. 1223) senesi Zilka'de ayında doğdu. 683 (m. 1284) senesi Rebî'ul-evvel ayı başında İskenderiyye'de vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

İbn-ül-Münîr, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden olup, kelâm, edebiyat, tefsîr ve lügat ilminde söz sahibi idi. Kırâat ilmini de iyi bilirdi. Fıkıh, kelâm ve tefsîr alanında bilgisi çok fazla olduğu için, kendisine İmâm dendi. İskenderiyye şehrinde yetişen âlimlerin en üstünü ve faziletlisi oldu. Arab dilinin inceliklerini iyi öğrendi. İskenderiyye şehrine önce vekâleten, daha sonra da asâleten kadı ta'yin oldu. Hitâbet ve belagata çok kuvvetli idi.

İbn-ül-Münîr, önce babasından, sonra Ebû Bekr Abdülvehhâb bin Ravâh et-Tûsî ve es-Silefî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Ömer bin Hâcib ve birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. İbn-ül-Hâcib'in fıkıh kitabı olan Muhtasar'ı ezberledi. İbn-ül-Münîr, Câmi-ül-Cüyûşî ve başka birçok medreselerde ders okuttu.

İzzeddîn bin Abdüsselâm; "Mısır, iki kimse ile iftihar eder. Biri Kavs'da İbn-i Dakîk-ül-Iyd, diğeri İskenderiyye'de İbn-ül-Münîr'dir" demektedir.

İbn-ül-Münîr bir şiirinde şöyle demektedir: "Câhil olduğu hâlde mevkı, makam ve derece isteyen kişiye söyle ki, o mevkı ve makamlara ehli olan kimseler geçsin, sen vazgeç uzaklaş. Eğer sen buralara geçsen bile, bu işler, ilimsiz irfansız olmaz. Mutlaka işlere verilecek hükümler vardır. Onu câhil kimse yapamaz."

İbn-ül-Münîr, faydalı ve çok güzel eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1. El-İntisâf minel-Keşşâf: Gençliğinde yazdığı bir eserdir. 2. El-Bahr-ül-kebîr mehâb-it-tefsîr: Kur'ân-ı kerîmin tefsîridir. 3. El-Muktefi âyet-il-İsrâ, 4. İhtisâr-ut-Tehzîb, 5. Münâsebât, 6. Ukûd-ül-Cevâhir alâ Ecyâd-il-Menâbir, 7. Menâkıb-üş-Şeyh Ebi'l-Kâsım el-Kabbâri, 8. El-İktifâ fî fedâil-il-Mustafâ aleyhisselâtü vesselâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 161

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 184

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 381

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 80

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 112

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 88

7) El-A'lâm cild-1, sh. 220

8) Devhât-ül-vefeyât cild-1, sh. 149

9) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 84

İBN-ÜN-NEFÎS

Hadîs, Şafiî mezhebi fıkıh ve tıb âlimi. İsmi, Ali bin Ebü'l-Hazm el-Kureşî ed-Dımeşkî el-Mısrî eş-Şâfiî olup, lakabı Alâüddîn'dir. İbn-ün-Nefîs diye meşhûr oldu. Hadîs, fıkıh, tıb, lügat, mantık, siyer ve birçok ilimlerde söz sahibi olan İbn-ün-Nefîs, 607 (m. 1210) senesinde Türkistan'ın Karş şehrinde doğdu. Daha çok tıb ilmi alanında çalışmalar yapan İbn-ün-Nefîs'in bu

alanda yazdığı kitaplar ve buluşları çok meşhûrdur. İbn-ün-Nefîs, 687 (m. 1288) senesi Zilka'de ayında Mısır'da vefât etti; Malını, mülkünü ve çok sayıda yazmış olduğu kitaplarını, Kâhire Hastahânesine vakfetti. İbn-ün-Nefîs'in kabri, Mısır'ın Rahmâniye bölgesindedir.

İbn-üd-Dahvan'dan ilim öğrenen İbn-ün-Nefîs, tıb sahasında zamanın en büyük âlimi olarak, ilk defa küçük kan dolaşımını keşf etti. Günümüzden yediyüz yıl önce, kalb, akciğer gibi zor ameliyatların yapılabileceğini ilk defa ortaya koyan İbn-ün-Nefîs'dir. Aynı zamanda Şafiî mezhebinde de yüksek ilimlere sâhib olan İbn-ün-Nefîs, tıb ilmini, yedinci asırda Nûreddîn Zengî tarafından Şam'da kurulan hastahânede öğrendi. Daha sonra Kâhire'ye yerleşen İbn-ün-Nefîs, burada Mısır tabîblerinin başkanı olarak Nasırı Hastahânesinde vazîfe yaptı. Orada birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden en meşhûru, cerrahî branşıyla ilgili bir eser yazan İbn-ül-Kuff'dur. İbn-ün-Nefîs, ayrıca fıkıh âlimi olarak da Kâhire Masûriye Medresesi'nde Şafiî mezhebi fıkhına göre ders verdi.

İbn-i Zehebî onun hakkında; "İbn-ün-Nefîs, tıb sahasında çok kitap yazdı. Kitâb-üş-Şâmil bunlardandır. Eserlerini ezberden yazdı, ilimlerin inceliklerini bilmesi sebebiyle, başka bir esere müracaat etmedi" demektedir.

Es-Sübkî ise onun için; "İbn-ün-Nefîs'in usûl-i fıkh, mantık ve tıbba dâir yazdığı çok kıymetli eserleri vardır. Tıb sahasında onun bir benzeri görülmedi" demektedir.

Esnevî de onun hakkında; "İbn-ün-Nefîs, fen ilimlerinde ve diğer ilimlerde zamanının büyüğü idi. Çok talebe yetiştirdi" demektedir.

Tıb târihinin en büyük keşiflerinden biri olan küçük kan dolaşımı, İbn-ün-Nefîs tarafından bulunmuştur. Tıb târihi, küçük kan dolaşımının ilk olarak onaltıncı yüzyılda Michael Servistas tarafından bulunduğunu söylerse de, yapılan araştırmalar bu kan dolaşımını bulanın, büyük din ve tıb âlimi İbn-ün-Nefîs olduğunu ortaya koymuştur. İbn-ün-Nefîs, kendisinden onüç asır önce yaşıyan meşhûr Yunanlı tabîb Galen'in eserlerini inceliyerek, onun yanlışlarını çok güzel bir biçimde düzeltti ve küçük kan dolaşımı hakkındaki görüşlerini, şöyle, açıkladı:

"Kalb, şimdiye kadar zannedildiği gibi sağ karıncığın içindeki kanla değil, aksine, bölümlerine damarlar yoluyla dağılan kan ile beslenmektedir. Kalbin sağ karıncığından pompalanan kan, akciğerleri beslemek için değil, akciğerlere temizlenmek için yayılır. Sağ karıncık ile sol karıncık arasında geçiş yoktur. Kalbin yaradılışı îcâbı, bir cismi sertlik vardır. Ba'zı bilginlerin dediği gibi, ne görünür bir geçiş ne de Galen'in inandığı gibi kanın akışını sağlayacak olan gizli bir geçit vardır. Bunun zıddına, kalbin gözenekleri ve mesanesi, kapalı ve kalındır. Sağ karıncıktan çıkan kirli kan, akciğer atar damarı yoluyla akciğer torbacıklarına geçer. Orada hava ile karşılaşarak, kan en son damlasına kadar temizlenir. Daha sonra hayâtın idâmesini sağlamak için havayla temizlenen kan, akciğer toplar damarıyla kalbin sol kulakçığına geçer."

Çok yönlü bilgiye sahip olan İbn-ün-Nefîs, meşhûr Galen ve İbn-i Sina'nın bütün tıb ile ilgili eserlerini ezbere bilirdi. İbn-ün-Nefîs müşâhede ve tecrübeye çok önem verirdi. Ancak, deney ve gözlemlerinin neticesinde elde ettiği sağlam bilgileri kabûl ederdi. İşin gereğine varabilmek için mutlaka konunun temeline inerdi. Kesin bir sonuca vardıktan sonra, o konu hakkında eser yazardı. Kendisi; "Eserlerimin benden sonra uzun seneler yaşayacaklarını bilmeseydim, onları asla kaleme almazdım" demektedir. İbn-ün-Nefîs, peşin hükümlerden kaçınan, objektif deneylere dayanan, tıb ilminin gözbebeği bir âlimdi. Zamanın büyük tıb âlimi olan İbn-ün-Nefîs, daha çok insan organizması üzerinde etkili olan faktörleri araştırdı. Hastalıkların tedâvilerinden

çok, esas sebepleri üzerinde durdu. İbn-ün-Nefîs, aynı zamanda ortopedi branşının da kurucularındandır.

İbn-ün-Nefîs, tıb, hadîs, fıkıh ve çeşitli ilim alanlarında eserler ve şerhler yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Eş-Şâmil fit-Tıb: İbn-ün-Nefîs'in yazdığı en büyük tıb kitabıdır. 2. El-Mûciz: Çok meşhûr bir eseridir. İbn-i Sina'nın yazdığı tıb kitabı olan Kânun'un bir çeşit özetidir. İlk defa 1244 (m. 1328) senesinde Kalküta'da basılmıştır. Bu eserin birçok şerhi, haşiyesi ve ekleri yazılmıştır. Bu eser, ilmî ve pratik tıb, ilâçlar ve gıdalar, organlara âit hastalıklar, organlar arası hastalıklar olmak üzere dört bölümden meydana gelmiştir. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında, Edirne Dârüşşifâsı baştabibi Ahmed bin Kemâl bu eseri Türkçeye çevirdi. Bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Reîs-ül-Küttâb kısmı 732 numarada kayıtlıdır. 3. Kitâb-ül-Muhazzab fil-Kuhl: Göz hastalıkları ile ilgili bir eserdir. Bir nüshası Vatikan Kütüphânesi 307 numarada vardır. 4. Şerh-üt-Tenbîh liş-Şîrâzî fî fürû'ul-fıkh-ış-Şâfiî: Şîrâzî'nin yazmış olduğu Tenbîh adlı eserin şerhidir. 5. Tarîk-ül-fesâhati, 6. Bugyet-üt-Tâlibîn vel-Huccet-ül-Mütetâbibîn, 7. Şerh-ül-Külliyât, 8. Er-Risâlet-ül-Kâmiliyye fis-sîretin Nebeviyye: Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayâtını anlatan bir eserdir. Bir nüshası Kâhire Kütüphânesi'nde mevcûttur. 9. Muhtasar fî ilm-il-usûl-il-hadîs: Hadîs, ilminin prensiplerini anlatan bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 58

2) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 463, 464, 490 cild-2, sh. 1114, 1269, 1899

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 305

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 401

5) El-A'lâm cild-4, sh. 270

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 714

7) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 89

8) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 313

9) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 329

10) Uyûn-ül-enbâ cild-2, sh. 249

11) Brockelmann Gal-1, sh. 493 Sup-1, sh. 899

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 490

İBN-ÜS-SÂBÛNÎ (Muhammed bin Ali)

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İlmüddîn Ali bin Mahmûd bin Ahmed es-Sâbûnî el-Mahmûdî olup, künyesi Ebû Hâmid ve lakabı Cemâleddîn'dir. 604 (m. 1207) senesinde doğdu. 680 (m. 1282) senesi Zilka'de ayının ortalarında Şam'da vefât etti. Sıfh-i Kasyun denilen yerde defn edildi. Zamanında bulunan büyük âlimler ile görüşüp kendilerinden ilim öğrendi. Kâdı Ebü'l-Kâsım İbn-ül-Hârestânî, Ebü'l-Berekât İbni Mülâ'îb, Ebû Abdullah İbn-ül-Bennâ, İbn-i Sasrî, Muvaffak Abdüllatîf, Ali bin Râhâ ve başka âlimlerden ilim aldı, hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; Dimyâtî, Müzzî, Berzâlî, Ebü'l-Hasen İbn-ül-Attâr, Ebû İshâk ez-Zehebî ve başka zâtlar ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır. Bilhassa hadîs ilminde çok yüksek idi. Öğrendiklerini yazardı. Hadîs-i şerîfleri ve diğer ilimleri nakletmekteki sağlamlığı, yazısının güzelliği, kıymetli ve fâideli eserler te'lîf etmesi ile tanınmıştır.

İbn-üs-Sâbûnî'nin, Peygamber efendimize kadar olan râvîlerini zikrederek bildirdiği bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Sizin îmânen mükemmel olanınız, ahlâken güzel olup, insanlara iyilik yapandır."**

İbn-üs-Sâbûnî'nin (r.a.) te'lîf ettiği kıymetli eserlerden birkaçının ismi şöyledir: Tekmilet-ül-ikmâl, Ehâdis-ül-mühtekât-ül-erba'în, Tuhfe fil-hadîs, Cüz'ü Ebî Akil.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 62

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1464

3) El-A'lâm cild-6, sh. 282

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 369

5) Keşf-üz-zünûn sh. 585, 1637

İBN-ÜS-SÜKKERÎ (Abdürrahmân bin Abdül'alâ)

Mısır'da yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Abdül'âlâ bin Ali el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Lakabı İmâmüddîn'dir. İbn-üs-Sükkerî diye tanınmıştır.

553 (m. 1158) senesinde Mısır'da doğdu. 624 (m. 1227) senesi Şevval ayında vefât etti. Şafiî mezhebi âlimlerindendir.

Fıkıh ilmini, Şihâbüddîn-i Tûsî ve Zâfir bin Hüseyn'den öğrendi. Hadîs ilmini, İbrâhim bin Semâka, Ebü'l-Hasen Ali bin Halef el-Kâfi ve başka âlimlerden öğrendi. Ayrıca, Şeyh Kureşî ve başka âlimler ile de görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan istifâde etti. Kendisinden ise; İbn-ür-Rif'a ve başka âlimler ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır.

İbn-üs-Sükkeri hazretleri, sâlihleri seven, onlara iyilik ve ikramda bulunan çok yüksek bir zât idi. Onlarla birlikte olmaya, onların ihtiyâçlarını karşılamaya, onlara fâideli olmaya çok gayret eder ve bunu ihmâl etmezdi. Herkes tarafından sevilen, hürmet edilen bir zât idi.

Hadîs-i şerîf öğretti. Ders okuttu ve fetvâ verdi. Kâhire'de hatîb, aynı zamanda oranın kadısı idi. Bir ara Kâdı'l-kudât oldu. Bu vazîfede bir müddet kaldı. Birgün kendisinden, yetimlerin mallarından borç vermesi istendi. Kabûl etmedi ve kadılıktan ayrıldı. İbn-i Rif'a'nın hocası Zahîrüddîn-i Tezmentî (r.a.) şöyle anlatır: "Kâdı İmâdüddîn hazretlerinin vefâtından günlerce sonra, kabrini ziyârete gittim. Kabrin yanında kalender (dünyâ ile alâkasını kesmiş) bir fakir gördüm. Onu görünce bir an geri durdum. Fakir, "Yaklaş!" dedi. Ona yaklaştım. Fakir dedi ki: "Kıyâmet günü âlimler, herbirinin başında bir liva (sancak) olduğu hâlde haşredileceklerdir. Bu kadı da onlardandır." Daha sonra fakiri aradım. Fakat bir daha bulamadım."

Kâdı İbn-üs-Sükkerî hazretlerinin yazmış olduğu çeşitli eserlerden ba'zıları şunlardır: "Şerhu Sahîh-il-Müslim": İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin Vesît isimli eserine bir haşiyedir. Devir mes'elesine âit olan "Mûsânnifdir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 170

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 67

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 114

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 144

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 411

6) Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-5, sh. 314

7) Keşf-üz-zünûn sh. 558, 2009

İBRÂHİM BİN ALİ (Takıyyüddîn Ebû İshâk)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Ahmed bin Fadl'dır. Künyesi Ebû İshâk'tır. "Vâsıtî" nisbeti ve "Takıyyüddîn" lakabı ile meşhûr oldu. Zühd ve takvâ sahibi olup, zamanın kutbu, Şam eyâletinin bereketi sayılan sâlih bir zât idi. 602 (m. 1205) yılında doğdu. Dımeşk'da İbn-i Hârestânî, İbn-i Bennâ, İbn-i Melâib, İbn-i Celâcilî, Şems el-Attâr es-Sülemî, Mûsâ bin Abdülkâdir, Şeyh Muvaffakuddîn, İbn-i Ebî Lakame ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Büyük hadîs kitaplarından ve cüz'lerinden hadîs ilmi ile ilgili çok mes'ele öğrendi. Kendisi birçok kitapları okudu ve okuttu. İsfehanlı, Bağdadlı bir çok âlimden icâzet aldı. Bunlardan ba'zıları; Es'ad bin Ravh, Âişe binti Ma'mer, Zâhir es-Sekafî, İbn-i Taberzed, İbn-i Sekîne, İbn-i Ahdâr'dır. 692 (m. 1293) senesinin Cemâzil-âhır ayının ondördüncü Cum'a günü vefât etti. Cumartesi günü, cenâze namazı görülmemiş bir kalabalık tarafından kılındı. Âlimler, kadılar, emirler, devletin ileri gelenleri cenâze namazında hazır bulundular.

Bağdad'da; Ebü'l-Feth bin Abdüsselâm, İbn-i Cevâlikî, Dâhirî, Ömer bin Kerem, Ali bin Nûrendâz, Sühreverdî, Ebû Mensûr bin Afice, Ebû Nasr en-Nûrsî, İbn-i Zebîdî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Haleb'de; Abdürrahmân bin Ulvân'dan, Harran'da; Ahmed bin Selâme en-Neccâr'dan, Musul'da; Mahmûd bin Ebi'l-İzz bin Şâtıbî'den ve diğerlerinden hadîs-i şerîf dinledi.

Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerinde derin bir âlim idi. Medreset-üs-sâhibiyye'de 20 sene ders okuttu. Ayrıca Ebû Ömer Medresesi'nde de ders verdi. Ömrünün sonunda, Dâr-ül-hadîs-iz-zâhiriyye meşihatına (baş müderrisliğine) ta'yin edildi. Burada bir müddet hadîs okuttu. Allahü teâlânın ilim ve amel bakımından en hayırlı kullarından birisi idi.

İmâm-ı Zehebî diyor ki: "Allâme Kemâleddîn Zemlekânî'nin, el yazısıyla onun hakkında yazdıklarını gördüm. Diyordu' ki: "Kadr-ü kıymeti yüksek, kalblere heybet veren ve gece-gündüz ibâdete devam eden, başkasının tahammül edemeyeceği sıkıntılara katlanan, nefsinin arzularına kapılmayan, kendisini inkâr edenlere aldırmayan, hastaları ziyâret eden, cenâzeleri teşyi' eden, Allahü teâlânın kıymet verdiği şeyleri ta'zîm eden bir âlimdi, insanları Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdına çağırıp, bir kimsenin i'tikâdında bir bozukluk görünce, hemen onu düzeltmeye çalışırdı. Vefât ettiğinde, cenâze namazı görülmeye değer bir şekilde kalabalık oldu."

Berzâlî diyor ki: "Çok hadîs-i şerîf rivâyet eden, çok ibâdet eden bir zât idi."

İbn-i Receb diyor ki: "Çok hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden de çok kimse hadîs-i şerîf rivâyet etti."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 329

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 419

İBRÂHİM BİN ALİ BİN ADDÜLAZÎZ

Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde toplayan İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Abdülazîz bin Abdürrahmân el-Feşlî el-Yemenî'dir. Hicrî altıncı asrın sonları ile yedinci asrın başlarında yaşadı. 613 (m. 1217) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti.

Bâb-i Sihâm Kabristanında defnedildi. Kabri orada, meşhûr kabirler arasında tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

Fakih İbrâhim-i Yemenî hazretleri, zamanında bulunan meşhûr âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan ilim öğrendi. Kendisinden ise; Ahmed Sayyâd el-Yemenî ve başka meşhûr zâtlar ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır. Ahmed Sayyâd (r.a.), bu zâtı çok över ve hürmet ederdi. Hocasının birçok kerâmetlerini nakletti. Bu Ahmed Sayyâd el-Yemenî şöyle anlatıyor "Fakîh İbrâhim bin Ali hazretlerine talebe oluşumun ilk zamanları idi. Bana, nefse güç gelen işleri yapmamı emrediyor, bu şekilde vazîfeler veriyordu. Ben ise buradaki inceliği anlıyamıyordum. Bir gece yalnız kaldığımda, bu hâlden şikâyetçi oldum. Yanına vardığımda, ben hiçbir şey söylemeden; "Allahü teâlâya benden şikâyetçi oldun ve şöyle şöyle söyledin değil mi?" diyerek, benim bütün söylediklerimi haber verdi. Ben, hocamın bu kerâmetini görünce, bana verdiği vazîfelerin ve nasihatlerin hep benim fâidem için olduğunu anladım. Kendisinden hiç şikâyetçi olmamaya karar verdim.

Yine ona talebe olduğumun ilk zamanlarında çok konuşurdum. Konuştuğum zamanda, düzgün konuşamazdım. Yerli yersiz, lüzumlu lüzumsuz konuşurdum. Hattâ hocamın huzûrunda bile böyle konuştum. Bu hâlimden, kendim dahî rahatsız olurdum. Fakat bir türlü terkedemiyordum. Hocam, çok defa beni bu hâlden menettiği hâlde yine terk edemedim. Nihâyet birgün yine böyle konuşurken, hocam "Yâ Rabbî! Bunun dilini bağla" buyurdu. Bundan sonra hocamın yanında tekrar konuşmak istediysem de konuşamadım. Konuşmak isteyip de konuşamadığım zaman çok sıkılır, ölecekmiş gibi olurdum. Hocamın yanında hiç konuşamayınca, sıkıntılı bir hâlde şehrin dışına çıktım. "Yâ Rabbî! Şehre geri dönünceye kadar dilimi çöz! Hocamın duâsı ile dilim bağlandı. Bu hâle dayanamıyorum" dedim. Allahü teâlâ dilime eski hâlini ihsân etti. Hocamın yanına geldiğimde, ben hiçbir şey söylemeden;

"Allahü teâlâya benden şikâyetçi olmamaya karar vermiştin. Şimdi bu hâle tekrar döndün öyle mi?" buyurdu.

Yine Ahmed Sayyâd (r.a.) anlatır: "Bir defasında Cebel bölgesinde bulunan büyük zâtlardan birini ziyâret için Cebel'e gitmiştim. Orası bizim bulunduğumuz yere bir günlük mesafede idi. Oraya vardığımda, beni, o zâtın talebelerinden biri karşıladı. Bana; "Sizin oralarda (Tihâme'de) bizim hocamız gibi büyük bir zât var mıdır?" dedi. Anladım ki, bunlar, hocam fakîh İbrâhim hazretlerini tanımıyorlardı. O talebeye cevaben; "Evet! Var" dedim. O talebe hocamı tanımadığı için, kendi hocasının daha üstün olduğunu söyledi. Aramızda böyle biraz konuştuktan sonra, elimden tuturak beni hocasının huzûruna götürdü. Bana birşey yapılacağından çok korktum. Ben bu hâlde iken, birden hocam fakîh İbrâhim hazretlerini yanımızda gördüm. Allahü teâlânın izni ile, aradaki bir günlük yolu bir ânda gelmişti. Bana "Filan kimseden mi korkuyorsun? Korkma!", buyurdu. Sonra onların arasına girdi. Onlara; "Size gelen bu Sayyâd, size iyilik yapmak istiyor. Siz ise onun kalbini kırıyorsunuz" buyurdu. Sonra elimden tuttu. Oradan ayrıldık. Hocamın buna benzer kerâmetleri çoktur."

İmâm-ı Şercî diyor ki: "Fakîh İbrâhim-i Feşlî, Zebîd ahâlisinin çok sevip, hürmet ettikleri yedi büyük zâttan birisidir. Zebîdliler, bu yedi büyük zâtı yedi gün arka arkaya ziyâret edip, onları vesile ederek duâ edenin duâsının kabûl edildiğini, ihtiyâcının hâsıl olduğuna inanırlar. Bu yedi zâttan altısının isimleri, fakîh İbrâhim-i Feşlî, Ahmed Sayyâd, Ömer bin Râşid, Merzûk bin Hasen, Ali bin Eflâh, Ali bin Mürtekî olup, yedincisinde ihtilâf olundu. Ba'zıları, Ahmed el-Mukrîd olduğunu söylediler. Doğrusunu Allahü teâlâ bilir."

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 238

İBRÂHİM BİN ALİ EL-A'ZEB

Evliyânın büyüklerinden ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû İshâk ve Ebû Muhammed olup ismi, İbrâhim bin Ali bin Muhammed bin Mübârek bin Ahmed el-Bağdâdî el-A'zeb'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. 557 (m. 1162) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinci gününün gecesi doğdu. 610 (m. 1213) senesi Cemâzil-evvel ayının onbeşinci gecesi, Ümm-i Ubeyde köyünde vefât etti. Baba ve dedesinin bulunduğu türbeye defn edildi.

İbrâhim bin Ali doğunca, babası ona Abdürrahmân ismini koydu. Babası, o gece rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.); oğluna İbrâhim adını koymasını ve künyesinin de, Ebû Muhammed olmasını emretti. O da bu emri hemen yerine getirdi.

Ebû Muhammed İbrâhim, önce amcasından Kur'ân-ı kerîm öğrendi. Babasından, amcasından, Ebü'l-Feth el-Bettâ'dan ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve Hanbelî mezhebinin inceliklerini öğrendi. Mukayeseli hukuku Ebü'l-Feth İbn-i Menâ'dan öğrendi. Bunun yanında Kâdı'l-kudât İbn-üş-Şehrazûrî'nin derslerine devam etti. İlimde çok yüksek bilgilere sâhib oldu. Çeşitli konularda fetvâ verdi. 604 (m. 1207) senesinde, Bâb-ün-Nevâ'ya kadı olarak ta'yin edildi. Derb-i Iyâr Medresesi'nde de ders verdi.

Ebû Muhammed İbrâhim, ârif ve kâmil bir zât idi. Tasavvuf ilmini, Sultân-ül-evliyâ adıyla bilinen dedesi Ahmed bin Ebi'l-Hasen er-Rıfâî'den öğrendi. Çok kerâmetleri görüldü.

Sa'dullah bin Sa'dân el-Vâsıtî şöyle anlatır: Ebû Muhammed İbrâhim hazretlerinin ilim meclisinde bulundum. O esnada buyurdu ki: "Allahü teâlâ, benim yanıma gelen kimsenin üzerinde tasarruf kuvvetini verdi. İznim olmadan o kimsenin hareket etmesi mümkün değildir." Bunun üzerine ben kendi kendime: "İşte ben kalkar otururum" diye düşündüm. Hemen bana döndüler ve "Ey Sa'd! Eğer gücün yeterse yerinden kalk" dedi. O zaman ben yerimden kıpırdıyamadım. Sanki bir iple oraya bağlanmış gibiydim. Üstelik bir tarafım da hiç tutmuyordu. O hâlim ile beni evime götürdüler. Bir ay kadar bu hâl üzere kaldım. Anladım ki, benim bu hâlim, o büyük zâta i'tirâz etmem sebebiyle olmuştu. Hatâmı anladım, tövbe ve istiğfarda bulundum. Yakınlarıma, beni Ebû Muhammed İbrâhim'in huzûruna götürmelerini istedim. Beni alıp, Ebû Muhammed İbrâhim'in huzûruna götürdüklerinde; "Efendim, özür dilerim. Beni af buyurun" derdemez, ayağa kalktılar ve tutmayan tarafıma dokunduklarında derhal ayağa kalkıp yürümeye başladım. Bir daha büyüklere i'tirâz etmedim."

Meâli bin Hilâl el-Abedânî şöyle anlatır: "Ebû Muhammed İbrâhim hazretlerinin; "Bizim gelmesini arzu ettiklerimiz, ancak bizi ziyâret edebilir" buyurduğunu duydum ve içimden; "O istese de istemese de ben ziyâret ederim" diye geçirdim. Onun ikâmet ettiği yere doğru yola çıktım. Oraya yaklaştığımda, karşıma büyük bir arslan çıktı ve üzerime hücum etti. Korkuyla geri döndüm. Ertesi gün ve daha sonraki günlerde ne kadar gitmek istedi isem, o arslan hep karşıma çıktı. Hâlbuki benden başka herkes rahatça gidiyordu. Hiçbirine arslanın zararı dokunmuyordu. Bu hâle şaşırdım ve mes'eleyi ba'zılarına anlattım. Aklıma gelenleri de söyledim. Bana; "Bu arslanın sana yol vermemesi, o büyük zâtın sözüne küçük bir i'tirâzın sebebiyledir" dediler. Bunun üzerine istiğfar okuyup, hâlis bir niyetle tövbe ettim. Tövbekâr olarak yola çıkıp, Ebû Muhammed İbrâhim'in yanına gittim. Arslan da kalkıp onun yanına geldi.

Ebû Muhammed İbrâhim, arslanla şakalaştılar ve bana dönerek; "Hoş geldin, ey tövbekâr kişi" buyurdular. Ben de hemen ellerine sarılıp öptüm ve af diledim."

Ebü'l-Meâli Âmir bin Mes'ûd el-Irâkî şöyle anlatır: "Birgün Ebû Muhammed İbrâhim'in huzûruna gittim. Acem memleketlerine gideceğimi bildirip, duâsını istedim. O zaman; "Yolculuk sırasında herhangi bir sıkıntıya düşersen. İsmimi söyliyerek yardım iste" buyurdu. Nihâyet veda edip yola koyuldum. Horasan taraflarında kâfilemizi eşkiyalar bastı ve mallarımızı aldılar. O zaman Ebû Muhammed hazretlerinin buyurduğu söz aklıma geldi Fakat yanımdakilerden çekinip onun ismini söyleyemedim. Zira onlar, bunun ma'nâsını anlıyacak durumda değildiler. O mübârek zâtın ismini kalbimden geçirdim. O anda, Ebû Muhammed İbrâhim'i elinde âsasıyla karşımdaki dağın üzerinde gördüm. Elindeki âsasıyla mallarımızı alan eşkiyalara bir takım işâretler yapıyordu. Çok geçmeden o kişiler mallarımızı getirip teslim ettiler ve "Buralardan hiç bir zarar ve ziyan görmeden gidebilirsiniz. Çünkü size izin vardır" dediler. Sebebini sorduğumuzda; "Şu dağın tepesinde öyle birini gördük ki, sizden aldığımız malları geri vermemizi emretti. Onun heybet ve azametinden güç ve kuvvetimiz kalmadı. Ona muhalefet etmekten çok çekindik ve korktuk. Bu yüzden mallarınızı eksiksiz olarak geri getirdik" dediler."

Vâsıt şehrinin vâ'izi olan Ma'mer Ebü'l-Muzaffer el-Mensûr bin Mübârek şöyle anlatır: "Vücûdumda uyuz denen bir hastalık vardı. Birgün Ebû Muhammed İbrâhim hazretlerinin yanına gittim ve hastalığımı bildirip duâ istedim. O zaman bir hizmetçisini çağırdı ve; "Bu kişinin rahatsızlığını kendi üzerine almak ister misin?" buyurdu. O da; "Evet efendim!" dedi. Bunun üzerine rahatsızlığımın eserleri hizmetçide görüldü. Bende hastalıktan hiçbir şey kalmadı. Beraberce bir yere gitmek için yola çıktık. Yolda hizmetçi çok rahatsızlandı. Bir yerde bir hınzır gördük. Ebû Muhammed İbrâhim hizmetçisine dönüp; "Rahatsızlığın senden alınıp bu hınzıra verildi" dedi. O anda hizmetçide hastalıktan bir eser kalmadı, şifâ buldu."

İmâm-ı Şa'rânî Kitâb-ül-minen'de şöyle demektedir "Ebû Muhammed İbrâhim'in Irak'da çok sayıda talebesi vardı. Birgün aklıma; "Bu kadar talebeyi nasıl terbiye ediyor? Onlara nasıl ilim ve edeb öğretiyor?" diye bir düşünce geldi. Huzûruna gittiğimde, aklımdan geçeni keşfederek; "Bu kadar talebenin terbiyesi zor değildir. Çünkü Allahü teâlâ, bütün talebelerimin kalbine elimi koymuştur" buyurdu. Sonra kalkıp kapının önüne gelerek; "Allahü teâlâ o gücü bana ihsân etti" dedi."

Ahmed bin Ebi'l-Hasen Ali el-Betâihî anlatır: "Birgün Ebû Muhammed İbrâhim hazretlerinin yanında idim. Birisi henüz çok genç olan oğlu ile geldi ve; "Efendim, bu benim oğlumdur. Lâkin itaatsizliği çoktur" diye şikâyette bulundu. Ebû Muhammed İbrâhim, mübârek başını kaldırıp o gence baktı. O anda genç, elbiselerini yırtmaya başladı. Gökyüzüne nazar edip, oradan ayrıldı. Dağlara çıkıp, yırtıcı hayvanlarla dost oldu. Kırkgün hiçbir şey yemedi, içmedi. Oğlunun bu hâline çok üzülen babası gelip durumu arzetti. Ebû Muhammed İbrâhim ona bir hırka verip; "Bunu oğlunun yüzüne sür buyurdu. O kişi oradan ayrılıp oğlunu buldu ve Ebû Muhammed İbrâhim'in dediği gibi hırkayı oğlunun yüzüne gözüne sürdü. Gencin hâli hemen değişti. Babasının elini öptü ve doğruca Ebû Muhammed İbrâhim'in yanına gelerek talebeleri arasına katıldı."

Ebû Muhammed İbrâhim buyurdu ki: "Cehennemden en çok korkan kimse, Cehenneme girmiş, orada Allahü teâlânın dilediği kadar kalmış, sonra oradan çıktığını kendinde hisseden, o hâli yaşayan kimsedir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 236

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 39

3) Zeyl-i Ravdateyn sh. 87

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 69

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 68

6) Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 94

İBRÂHİM BİN MUHAMMED ES-SARÎFÎNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ezherî bin Ahmed bin Muhammed es-Sarîfinî olup, künyesi Ebû İshâk'dır. Lakabı Takıyyüddîn'dir, 581 (m. 1185) senesinde Muharrem ayının 1. günü Bağdad köylerinden Sarîfîn'de doğdu. 582 senesinde doğduğu da bildirilmiştir. 641 (m. 1243) senesi Cemâzil-evvel ayının 15. günü Şam'da vefât etti. Cenâze namazı için çok büyük bir kalabalık toplandı. Câmi-i Dımeşk'da cenâze namazı kılınıp, Safh-i kasiyûn denilen yerde defn olundu.

Sarifinî, çocuk yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından ve Ebü'l-Fadl Avd es-Sarîfinî'den Kur'ân-ı kerîm okudu. Biraz büyüyünce, ilim öğrenmek niyetiyle memleketinden ayrıldı. Bağdad'a geldi. İbn-ül-Ahdâr, İbn-i Taberzed'den ve Ebû Muhammed Abdullah bin Ahmed el-Bevâzihî'den ilim öğrendi. İsfehan'da Ali bin Mensûr es-Sekafi'den, Nişâbûr'da Müeyyed et-Tûsî'den, Merv'de Abdürrahîm bin Sem'ânî'den, Hirat'da Ebû Ravh el-Hirevî'den, Büşenc'de Süheyl bin Muhammed el-Büşencî'den ilim öğrendi. İlim tahsili için çeşitli yerleri gezdi. Zikredilen yerlerden başka, Kerh, Dînever, Nihâvend, Tüster, Musul, Horasan, Dımeşk (Şam) ve başka yerlerde bulunup birçok âlimden ilim öğrendi. Büyük hadîs âlimi Abdülkâdir er-Rühâvî hazretlerinin sohbetlerine devam etti. Kendilinden rivâyetlerde bulundu. Kendisinden ise; Ziyâüddîn el-Makdisî, İbn-ül-Halvâniyye, Ebü'l-Mecd İbn-ül-Adîm Tâcüddîn el-Fezârî, Zeynüddîn el-Fârikî, Ebû Ali İbn-ül-Hilâl, Fahreddîn İbni Asâkir ve başka birçok zât ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular.

Ömer bin Hâcib diyor ki: "Takıyyüddîn İbrâhim bin Muhammed es-Sarîfinî (r.a.), hadîs ilminde hafız denilen çok yüksek âlimlerden biridir. O bir ilim deryası idi. Fazîlet ve ihsân sahibi, hayırsever bir zât idi. Dînin emirlerini eksiksiz yapmak husûsunda son derece gayretli idi. Her hâli doğruluk üzere idi. Emîn, güvenilir, sağlam, sözü senet bir âlim idi. Rivâyeti çok fazladır. Gayet ağırbaşlı idi. Vekar ve iffet sahibi idi. Hâl ve gidişatı pek güzel idi. İslâmiyete tam uymanın verdiği güzellik ve tatlılık yüzünde belli olurdu. Kendisi fakir olup, darlık içinde yaşardı. Fakat çok cömertlik yapardı. Başkalarını kendisine tercih eder, ihtiyâcı olduğu hâlde, yanında bulunanı, ihtiyâç sahiplerine verirdi. Böyle hayırlı amelleri yapmağa çok rağbet ederdi. Çok yolculuk yaptı, ilim talebindeki gayret ve çalışkanlığı sebebiyle, memleketinden uzakta, başka memleketlerde dolaştı. Çok ilim öğrendi. İlme âit çok şeyler yazdı. Öğrendiği ilimleri okuttu (başkalarına da öğretti), insanlara çok fâideli oldu. İlminin, evliyâlık yolundaki derecesinin yüksek olmasına rağmen, çok tevâzu sahibi idi. Alçak gönüllü idi. Kalbi (gönlü) ma'nevî kirlerden arınmış, tertemiz idi. Haramlardan, şüphelilerden, dünyâya düşkün olmaktan çok uzak, kendi hâlinde, gönlü hep Allahü teâlâ ile meşgûl olan çok yüksek bir zât idi."

Şam'da hadîs ilimlerinin okutulduğu Menbic Medresesi'nde müderris idi. Daha sonra Haleb şehrine gidip orayı vatan edindi, orada yerleşti. İbn-i Şeddâd hazretlerinin ders verdiği medresede ilim öğretmeye başladı. Orada hadîs-i şerîf okuttu, hadîs ve fıkıh ilimlerini öğretti.

Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile sahibi İbn-i Receb diyor ki: "Nâsıhüddîn İbn-ül-Hanbelî'nin, kendi el yazısıyla yazdığı bir yazıdan okudum ki, Takıyyüddîn Ebû İshâk hazretlerinin Şam'dan Haleb'e intikâlinin sebebi, İbn-i Şeddâd'ın rü'yâsında Resûlullah efendimizi görmesi ve Ebû İshâk'ın Haleb'e intikâline işâret buyurmalarıdır."

Hâfız Ziya diye tanınan İbn-i Abdilvâhid'e, Ebû İshâk es-Sarîfînî'den sorulduğunda buyurdu ki: "Hâfız (hadîs âlimi), güvenilir bir İmâm (büyük bir âlim) idi. Dînine çok bağlı, kendisine güvenilen, hoş sohbet bir zât idi. Fıkıh ilminde de çok yüksek idi." Berzâlî, Münzirî, Ebû Şâme ve başka âlimler de buna benzer sözler söylemişlerdir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 227

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1433

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 209

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 173

İBRÂHİM BİN MUZAFFER

Hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebû İshâk el-Bağdâdî, el-Harbî, lakabı Burhâneddîn'dir. 546 (m. 1151)'da doğdu. 620 (m. 1223) senesinde Musul'da vefât etti. Bağdad'da; İbn-i Batî'den, Ebû Tâhir Ahmed bin Ali bin Ma'mer el-Hüseymî'den, Ebû Ali bin er-Rahbî'den, Ebû Bekr bin Nekûr'dan Nasrullah Kazzaz'dan, Fahrunnisâ Şühde binti Ahmed bin el-İbirî'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti, Hanbelî mezhebi fıkıh. bilgilerini öğrendi. Ali İbni Cevzî'den va'z dersleri aldı. Musul'da İbn-i Muhâcir'in medresesinde Dâr-ül-hadîs bölümünde baş müderrislik yaptı. Musul'da ve Sincâr'da hadîs-i şerîf rivâyet etti ve va'z yaptı. Nasûh İbn-ül-Hanbel şöyle demiştir: "Ehl-i sünnet âlimlerinden olup, faziletli bir vâ'iz idi. Musul'da onun gibi hadîs-i şerîf bilen ve onun gibi vâ'iz yok idi." Münzirî de dedi ki: "O, faziletli ve dînin emirlerine, yasaklarına titizlikle uyan bir âlim idi. Ondan icâzetimiz var." İbn-üs-Sâî de; "Kıymetli bir zât olup, Bağdad'a defalarca gelmiştir" dedi. Güzel şiirleri olup, bunların birinin ma'nâsı şöyledir:

"Bu dünyâ, sevinecek yer değildir. Dünyânın aldatmasından ve tuzaklarından çok kork, sakın! insan, nefsi ve malı ile sevinip oyalanırken, bir taraftan da dünyalık toplar. Nihâyet ölüm gelip, onu yakalayıverir, ecel şerbetini içer. Ölüm gelip çattığı zaman, onu geri çeviremez! Ölen kimse, şayet toprak altından, mezardan konuşabilseydi derdi ki: "Ey insan, gücünün yettiği kadar güzel amel işle!"

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 149

2) Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-5, sh. 202

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 109

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 99

İBRÂHİM CA'BERÎ (Ebû İshâk İbrâhim bin Mu'dâd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Tabîb, şâir ve kerâmetler sahibi evliyâdır. Künyesi Ebû İshâk olup ismi, İbrâhim bin Mu'dâd bin Şeddâd bin Mâcid bin Mâlik'dir. 597 (m. 1200) yılında Ertuğrul Bey'in babası Süleymân Şah'ın kabrinin bulunduğu Suriye'deki Ca'ber kalesinde doğdu. Doğduğu yere nisbetle Ca'berî denildi. Dîn-i İslama hizmetlerinden dolayı Takıyyüddîn ve Burhânüddîn

lakabları verildi. 687 (m. 1288) yılında Kâhire'de vefât edip, Bâb-ün-Nâsır'daki Hüseyniye Türbesi'ne defnedildi.

Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Şam'da Ebü'l-Hasen Sehâvî'den hadîs ilimleri tahsil etti. Kâhire'ye gitti, ilim öğretip ders verdi. Ebü'l-Hasen Şâzilî hazretleriyle görüştü. Onun ölü kalbleri dirilten feyzlerinden istifâde etti. Kalbi aşkla dolup, Allahü teâlânın ni'metlerinden ve onlar için nasıl şükredeceğinden başka birşey düşünmez oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet ettiği gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin (r.a.) hâllerine aynen uymağa çalışırdı. Allahü teâlânın rızâsı için olmayan hiçbir sözü söylemez, hiçbir işe kalkışmazdı. Vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmek, Allahü teâlâya ibâdet edip zikr etmekle geçirirdi. Tatlı dilli, güler yüzlü ve çok cömert idi. İnsanlara merhameti çok fazlaydı. Onun işi gücü, insanlara iyilik etmekti. Haram ve şüphelileri terk eder, mübahları zarûret miktarı kullanırdı, insanlar tarafından çok sevilirdi. Kâhire'de o va'z ettiği zaman, mahşeri bir kalabalık olur, herkes onun dersine koşardı. Onun va'zını dinleyenler çok istifâde ederlerdi. Talebeleri arasında Ebû Hayyân Muhammed bin Yûsuf Nahvî ve Kemâleddîn Abdüzzâhir gibi âlimler de hazır bulunurdu. Kilometrelerce uzaklıktan onun âşıkları va'zını yanındaymış gibi dinlerlerdi. Bu, Allahü teâlânın ona bir lütfu idi. Yeri geldiğinde hakkı söylemekten çekinmezdi. Kalbi bozuk olanlar, onun celallenmesinden çok korkarlardı. Allahü teâlânın râzı olmadığı bir işi yapanı, O'nun emrine muhalefet edeni gördüğü zaman, hemen emr-i ma'rûf yapardı. Allahü teâlânın yasak ettiğini yapmaktan meneder, yapılmasını emrettiğinin yapılmasını nasihat ederdi. Allahü teâlâya ve O'nun sevdiklerine olan muhabbetini dile getiren şiirleri ihtivâ eden bir şiir dîvânı vardır.

İbrâhim Ca'berî hazretlerinin birçok kerâmetleri görüldü, ba'zıları şöyledir: ölüm hastalığında yanındakilere Bâb-ün-Nâsır'da Hüseyniye Türbesine götürmelerini rica etti. Orada defnedileceği yeri gösterip vasıyyette bulundu ve kabrine şöyle hitâb etti: "Ey kabircik! Senin eksiğin burada". Çok geçmeden vefât edip, oraya defnedildi.

Kendisini sevenler, onun va'zını dinlemeyi arzu edip de gelemeyenler, kilometrelerce uzakta onun sesini duyar, Allahü teâlânın izniyle onun va'zından istifâde ederlerdi. Yine böyle bir va'zında, o Kâhire'de va'z ederken, kilometrelerce uzaklıktaki Esvân şehrinde bir hanım da onun va'zını dinlemekteydi. Kadın, va'zın te'sîriyle kendinden geçmiş bir hâlde iken, bir köpek gelip, yanındaki kaptan hamur yemeye başladı. Ebû İshâk Ca'berî hazretleri konuştuğuyla hiç alâkası olmayan şu meâlde bir şiir söyledi:

"Hanım kapının önünde oturuyor,
Hâlbuki köpek hamuru yiyor.

Ey köpek, devam et, sana kızmayız.
Artık ona kimse sahip çıkmıyor."

Kadıncağız bu sözleri duyunca, kendine gelip yanında hamuru yemeye çalışan köpeği gördü, insanları va'z ederek ağlattığı bir sırada, sözünü kesip; "Siz deyin ki, bir ağaç parçası devrildi. Herşey Allahü teâlâ içindir" buyurdu. Biraz sonra devlet ileri gelenlerinden birinin, kale kapılarından Bâb-ı Medreç'ten düşüp öldüğü haberi geldi. Mes'ele biraz araştırılınca, ba'zı kimselerin Ebû İshâk Ca'berî hazretlerini va'zdan menetmek istedikleri ve ölen kimsenin de bu işte başı çektiği öğrenildi. Onu va'zdan menetmek isteyenler bu haberi duyunca, gelip özür dileyerek tövbe ettiler. Bunun üzerine İbrâhim Ca'berî hazretleri; "Biz Kur'ân-ı kerîme, kendi görüşümüze, kendi aklımıza göre ma'nâ vermeyiz. Büyüklerimizden naklederiz. Dalâlete düşenler, yalan söz dinlerler, bâtıl sözlere, tâbi olurlar" buyurdu.

Zamanın Mısır sultânı, Kelb-i Zevberî'ye mektûp yazıp, İbrâhim Ca'berî'den şikâyet etti. İnsanların, ona kendisinden daha çok hürmet etmesini çekemiyordu. Ba'zı âlimler de toplandılar ve sultânın hürmete daha lâyık olduğu husûsunda fetvâ verdiler. İbrâhim Ca'berî hazretlerine durumu haber verdiklerinde, onların bu hâllerine üzüldü. Allahü teâlânın bu sevgili kulunu üzmenin cezası olarak fetvâ verenlerin hepsinin ve hükümdârın idrar yolları kapandı. Doktorlar çâre bulamadılar. Çok sıkıntı çektiler. Çaresiz kalıp, Ca'berî hazretlerinin huzûruna, başta hükümdâr olmak üzere, fetvâ veren ulemâ, sıkıntılı bir şekilde geldiler. Özür dileyip, kendilerinin affedilmesini istediler. Allahü teâlânın kullarına merhamette zamanının en önde gelenlerinden olan İbrâhim Ca'beri hazretleri de onları affedip, kendi ibriğini verdi. Ondan aldıkları suyla istincâ ettiler. Hepsinin idrar yolları açıldı. Tövbe edip, Allahü teâlânın sevgili kullarına sataşmayacaklarına söz verdiler.

Bir hıristiyan vardı, İbrâhim Ca'beri hazretlerinin talebelerine sıkıntı verip eziyet ederdi. Durumu kendisine haber verdiklerinde, çok üzüldü. Hıristiyana adam gönderip onlara bir daha eziyet etmemesini tenbîh ettirdi. "Eğer yaptığında ısrar eder ve onlara bir daha eziyet etmeye kalkışırsa, Allaha yemîn ederim ki, onun kafasını şu kalemi kestiğim gibi keserim" buyurdu. O hıristiyan bu sözleri duyunca, "O, dediklerini yapamaz" diye düşündü. Eline fırsat geçtiği bir sırada yine o mübârek insanın talebelerinden birine eziyet etmeye kalkıştı. Durumdan haberdâr edilen İbrâhim Ca'berî hazretleri, cebinden çakısını çıkardı. Kalemin ucunu önceki ta'rîfi gibi tutup, kalemi açar gibi yaptı. O anda ma'sûm insanlara zulmetmekten zevk alan o zâlim kimsenin başı gövdesinden ayrıldı. Bu hâdiseden sonra kimse onun talebeleri hakkında kötü düşünemez oldu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 240

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 203

3) Tabakât-ül-evliyâ sh. 412

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 123

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 312

6) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh. 49

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 114

İBRAHÎM-İ MAKDİSÎ

Fıkıh, kırâat, nahiv ve ferâiz âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Abdülvâhid bin Ali bin Sürûr el-Makdisî el-İmâdî'dir. Künyesi Ebû İshâk ve lakabı İmâdüddîn'dir. 543 (m. 1148)'de Cemmâ'îl'de doğdu. 614 (m. 1218) senesi Zilka'de ayının 17. gününe rastlayan Çarşamba günü akşamı, yatsıdan sonra Şam'da vefât etti.

İmâdüddîn hazretlerinin doğduğu Cemmâ'îliyye beldesini Frenklerin işgal etmeleri sebebiyle, akrabâları ile birlikte, 551 (m. 1156) senesinde Şam'a göç etti. Orada Abdülvâhid bin Hilâl ve başka âlimlerden okudu. 567 (m. 1171) senesinde yeğeni Muvaffakuddîn bin Kudâme ile birlikte, ilim öğrenmek için Irak'a gitti. Bağdad'da, Musul'da ve başka yerlerde bulunan âlimler ile görüştü. Şühde, Abdürrahmân bin Ali el-Hırâkî Ebû Muhammed bin Hassâb Sâlih bin Rıhle, Ebü'l-Hasen el-Betâihî'den, Müsût hatîbi olan Ebü'l-Fadl-ı Tûsî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Muhtasâr-ı Hırâkî ve Garîb-ül-Kur'ân isimli eserleri ezberledi. Sonra Şam'a döndü. Talebelere ders okutmakla meşgûl oldu. Çok talebe yetiştirdi. Talebeleri okutmak için herhangi bir ücret

almadığı gibi, okuttuğu talebelerinin ihtiyâçlarını kendisi karşılar, onlara yardım ederdi. Talebelerini ve fakirleri, yedirir, içirir, onların her ihtiyâçları ile ilgilenir, onlara fâideli olmaya çalışırdı. Devamlı bunlarla meşgûl olduğundan, eser yazmaya bile vakit bulamazdı. Çok ibâdet ederdi. Haramlardan, şüphelilerden, dünyâya düşkün olmaktan sakınması fevkalâde idi. Çok oruç tutardı. Bir gün oruçlu olur, bir gün iftar ederdi. Herkese iyilik eder, herkesin gönlünü alırdı. Yemeyi, içmeyi pek aramazdı. Mütevâzi, alçak gönüllü idi. İyilik, yumuşaklık, güzel ahlâk, kerâmetler ve faziletler sahibi idi. Hâl ve gidişatı pek güzel idi. Gündüzleri oruçlu olduğu gibi, geceleri de ibâdetle geçirirdi. Yeğeni Muvaffakuddîn İbni Kudâme diyor ki: "Yolculuğa çıktığı zamanlar hâriç, devamlı olarak kendisiyle birlikte bulundum. Allahü teâlâya isyan olan bir ma'siyeti (günahı), dînimize uygun olmayan birşeyi işlediğini görmedim. Sabahtan yatsıya kadar mescidden ayrılmazdı. Talebelere Kur'ân-ı kerîm ve diğer ilimleri öğretirdi. Talebelerin dersleri bitip, okuyacak kimse kalmayınca ayrılıp gitmez, namaz kılmakla meşgûl olurdu, insanları, dine, sünnet-i seniyyeye yapışmaya, ilim öğrenmeye teşvik ederdi. Onun, dünyâ işlerinden birine kapıldığı, o husûsta yarış ettiği görülmemiştir. Fetvâ vermekte, yanlış birşey söylemek korkusu ile çok sakınırdı. Şüpheli birşeye kat'iyyen yaklaşmazdı. Sıdk ve salâh (doğruluk) sahibi idi. Devamlı olarak, emr-i ma'rûf (iyiliği emretmek) ve nehy-i münker (kötülükten menetmek) yapardı. Bir defasında, günah işleyen ba'zı kimseleri görüp onlara mâni olmak istedi. Onlar da büyük âlim İmâdüddîn'i bayıltincaya kadar dövdüler. Şehrin vâlisi durumu anlayınca çok üzüldü, İmâdüddîn'e; "İsterseniz size eza edenleri, şiddetli bir şekilde cezalandırayım" dedi. Buna karşı buyurdu ki: "Eğer tövbe ederlerse ve namaz kılmaya devam ederlerse onlara eziyet etme! Cezalandırma! Ben onlara hakkımı helâl ettim." Hakîkaten, o kimselerin hepsi yaptıklarına pişman olup tövbe ettiler.

Ebû İbrâhim Mehâsin bin Abdülmelik et-Tenûhî diyor ki: "İmâdüddîn, asrının cevheri idi. Çok tevâzu sahibi idi. Hep kendi nefsini kötüler; "Ben neyim? Benden ne gelir ki?" derdi.

Muvaffakuddîn İbni Kudâme şöyle anlatıyor "İmâdüddîn, dostlarımızın en hayırlılarından, insanlara fâidesi en çok olanlardandır. Kur'ân-ı kerîmi ve fıkıh ilimlerini öğretmekte çok sabırlı idi. Sünnet-i seniyyeye iyi sarılmağa, ilim öğrenmeye da'vet ederdi. İlim öğretirken fakirleri ve zayıfları ayırmazdı. Talebelerine yemek yedirirdi. Bizzat kendisi hizmet ederdi. İnsanların en çok tevâzu sahibi olanı, kendi nefsini en çok hakîr göreni ve Allahü teâlâdan en çok korkanı idi. Allahü teâlâdan, ondan daha fazla korkan birini gördüğümü hatırlamıyorum. Allahü teâlâya duâ eder, ihtiyâçlarını O'ndan isterdi. Namazda rükû' ve secdeleri kısa kesmezdi. Namazının, Resûlullahın (s.a.v.) namazı gibi olması için rükû' ve secdeleri uzatırdı. Allahü teâlâya ibâdet ve tâat husûsunda hiç gevşek davranmaz ve kınayanların kınamasına aldırmazdı."

Hâfız Ziya diyor ki: Muvaffakuddîn İbni Kudâme'den işittim. "İmâdüddîn"in (r.a.) yaptığı ibâdet ve hizmetleri yapmaya bizim gücümüz yetmez" diyordu. Herkesin sevdiği, hürmet ettiği bir zât idi. İnsanların arasını bulur, herkesle iyi geçinirdi. Onları okutur, ilim öğretirdi. Herkesle ilgilenirdi. İcâb ederse, bir kişiye bir mes'eleyi uzun uzun anlatırdı. Allahü teâlâ, kendisine çok rahmet eylesin. Kürt, Acem, Arab diye ayırım yapmaksızın, garîb ve düşkün herkese çok iltifât ve yardım ederdi. Onun talebeleri, ondan duyduklarını başkalarına da anlatırlardı. Hocalarından öğrendikleri edeb ve insanlara iyi muâmele ile hocalarını başkalarına çok güzel tanıtırlardı, insanlara kerâmetlerini, keremini (iyiliğini) güzel yaşayışını anlatırlardı. Cûd ve sehâ sahibi idi. Ya'nî cömerd idi ve parayı, malı, hayırlı, iyi yerlere dağıtmaktan lezzet alırdı. İyilikleri pekçok idi. Onun evi insanların sığınağı idi. Talebelerinden bir çoğu bu zâtın evinde kalıyordu. Evinde ne varsa talebelerine ikram ederdi.

İmâdüddîn (r.a.) bir an boş durmaz, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf, yahut da ilme âit başka birşey ile meşgûl olurdu. Bir müddet Harran'da kaldı, insanlar kendisinden çok istifâde ettiler. Kendisi dünyalık mes'elelerle ilgilenmediği gibi, yanında da böyle şeyler hiç konuşulmazdı. Hattâ böyle şeylere karışmak ihtimâli bulunduğu için, hiçbir zaman sultanın ve vâlinin yanına gitmezdi. Onlardan hiç kimseyi tanımazdı. Böyle şeylere rağbeti yoktu. Onun gönlü hep Allahü teâlâ ile idi. Devamlı mescidde bulunurdu. Mescide olan hürmet ve edebi pek fazla idi. Saçından ve sakalından bir tel düşse, onu sarığının katları içine koyardı. Kalem açsa, kırpıntıları muhafaza eder, mescidde bırakmazdı. Mescidde serili bulunan hasırları, üzerinde oturmak için dışarı çıkarmazdı. Hattâ mescidin mihrabında bulunan hasırı bile mescidin başka bir yerine serip üzerine oturmaz, herşeyin yerinde kullanılmasını bildirirdi. Hırkasının üzerinde bir toz görse, onu mescidde bulundurmazdı. Talebelerinden birine, hırkasını verip mescidin dışında bir yerde silkeleyerek getirmesini emrederdi. İnsanlık hâli, mescide girerken Besmele çekmeyi unutmuş olsa, derhal dışarı çıkar, sonra Besmele çekerek içeri girerdi.

Ebû Muhammed Abdürrezzâk bin Hibetullah ed-Dımeşkî diyor ki: "Vera' mevzûunda bir mes'elede takıldım. Birçok âlime sorduğum hâlde tatmin edici bir cevap alamadım. Ancak İmâdüddîn (r.a.) bana çok güzel cevap verdi. Tatmin oldum."

Ebû İbrâhim Mehâsin bin Abdülmelik et-Tenûhî diyor ki: "İmâdüddîn (r.a.) öyle bir zât idi ki, kendisiyle bir müddet sohbet eden bir daha ondan ayrılmazdı. Sohbetinde bulunanlar, hiç bir zaman kendisinde bir uygunsuzluk görmezlerdi. Sohbeti ne kadar uzun olsa, hiç kimse sohbetinden sıkılmaz ve usanmazdı. Sohbet uzadıkça, dinleyenlerin sevinçleri artar, o kadar çok hoşlanırlardı ki, sohbet bitmesin isterlerdi. Hiç kimsenin ondan yüz çevirdiği, nefret ettiği görülmemiştir. Bu ise, büyük bir şeydi ve bundan büyük kerâmet olmazdı."

Hâfız Ziya diyor ki: "İmâdüddîn'in (r.a.) yanında az bir müddet oturan kimse, onun ilminden, zühdünden, mutlaka faydalanır, ahlâkından, yaptığı zikirlerden mutlaka bir şeyler öğrenirdi."

İmâdüddîn İbrâhim-i Makdisî'nin yakınlarından birisi şöyle anlatır: "Dostluğu, güzel hasletleri kendisinde toplamak husûsunda, İmâdüddîn'den daha ileride olanı görmedim. Bununla beraber, nefsini ondan daha çok kötüleyeni de görmedim. Bir defasında yanına gitmiştim, konuşmuyordu. Tefekkür hâlinde bulunuyordu. Biraz durdum. Biraz sonra konuşmaya kendi nefsini kötüleyerek başladı. "Yâ Rabbî! Kalbimin fesadını ıslâh eyle!" diye duâ etti. Sonra nefsini kötüleyerek, "Ben şöyleyim, ben böyleyim" demeye başladı. Öyle ki, ben dayanamayıp ağlamaya başladım."

Ebû Abdullah Yûsuf bin Abdülmün'im el-Makdisî şöyle anlatır: "Ben İmâdüddîn'den (r.a.) işittiklerimi yazar, not ederdim. Yazımın bir yerinde kendisinden; "Büyük İmâm, âlimlerin önderi, zühd ve vera' sahibi" diye yazmıştım. Her nasılsa, bu yazılar onun eline geçmiş. Bu kısmı görünce, hoş karşılamadı. Bunlara lâyık olmadığını, niye böyle yazdığımı sordu. Hâlbuki bu güzel vasıflar fazlasıyla kendisinde mevcût idi. Fakat o, tevâzuunun çokluğundan, alçak gönüllü olduğundan böyle söylemişti. Arkadaşlardan birisinin bir haceti olup ona arzetse, o arkadaşın ihtiyâcını gidermek için evine gider, onun alışveriş, pazar işlerini ve diğer ihtiyâçları te'min ederdi. Bu durumlardan şikâyetçi olduğunu hiç görmedim. Çok ikram ve ihsân sahibi idi. Mübârek evine gidip de, yemek yemeden geldiğimi hiç hatırlamıyorum. Hep yemek yedirirdi. Bu âdetleri her zaman böyle devam etti. Hiç eksilmedi, insanların durumlarını inceler, araştırırdı. Devamlı onların hâllerini sorardı, ihtiyâcı olanları tesbit edince, onlara gizlice nafaka (yiyecek-

giyecek) gönderirdi. Talebelerinden biri ortalıktan kaybolunca, evinin ba'zı ihtiyâçları için gelemediğini anlar, hemen ona nafaka ve başka şeyler gönderirdi. Ba'zan bunları bizzat kendisi getirirdi. Ne ihtiyâç varsa, hemen birini göndererek satın aldırır, ücretini de kendisi fazlasıyla öderdi. Bunu kimseye bildirmezdi. Her zaman, herkesi güleryüzle karşılardı."

İmâdüddîn'in (r.a.) aile efradından ba'zıları şöyle anlatırlar: "İnsanlık hâli, ba'zan kendisini üzdüğümüz oluyordu. Fakat hiçbir zaman bize kızmazdı ve; "Kabahat, hatâ benimdir" derdi. Kendisine sıkıntı verene duâ ve iyilik ederdi."

Kardeşinin oğlu İzzeddîn Ebü'l-Feth, Deyr beldesinde bulunan evinde bir müddet kalmak üzere, izin istemişti, izin verdi. Sonra da evi ona hediyye etti.

Bir defasında İmâdüddîn'in (r.a.) yanına bir misâfir geldi. Hikmet-i ilâhî gelen kimse hasta oldu. İmâdüddîn İbrâhim misâfire hürmeten, gece boyunca hastanın başında oturdu. Ayrılmadı. Ona Kur'ân-ı kerîm okuyup, şifâ bulması için duâ etti.

Bir kimse ile konuştuğu zaman, lüzumsuz birşey söylemezdi. Ona nasîhat eder, hayırlı amelleri yapmakla meşgûl olmaya teşvik ederdi. Sözleri çok te'sîrli idi. Dinliyen kimsenin kalbi, onun sözlerinin te'sîri, bereketi ile sanki uçar gibi olurdu.

Abbâs bin Abdüddâîm el-Mısrî el-Kenânî şöyle anlatır: "İmâdüddîn (r.a.) ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Yolculuğumuz esnasında bana; "Kur'ân-ı kerîmi çok oku! Onu hiç terketme! Onu okumak, istediğin şeyleri öğrenmene sebeb olur" buyurdu. Ben buna riâyet ettim. Çok faydasını gördüm. Kur'ân-ı kerîmi çok okuduğum zaman, hadîs-i şerîf dinlemekte ve yazmakta çok kolaylık gördüm. Kur'ân-ı kerîmi bu kadar çok okumayınca, bu kolaylık görülmezdi."

İmâdüddîn İbrâhim bin Abdülvâhid, namaz kılmak için kalktığı zaman sol tarafına üç defa üfler, kovulmuş olan şeytandan Allahü teâlâya sığınırdı. Ondan sonra namaza başlardı. Abbâs bin Abdüddâîm el-Mısrî diyor ki: "Ondan daha iyi namaz kılan birini görmedim. Tam bir gönül huzûru ve tevâzu ile namaz kılardı. Namazda kıyâmı (ayakta durmayı) rükû'u, oturmayı ve diğer hareketleri tam bir sükûnet içerisinde ağır ağır ve çok güzel yapardı." Ebû Abdullah Muhammed bin Tarhân diyor ki: "Bir defa, İmâdüddîn'in (r.a.) arkasında namaz kılıyorduk. Yanımızda bulunan kimse acelesi varmış gibi bir hâlde idi. Hattâ namazdan sonra; "Bu zât, namazı ağır ağır kıldırıyor. Bir daha bunun arkasında namaz kılmam" gibi sözler söyledi. Bu sözler kendisine arzedildiğinde buyurdu ki: "Sübhânallah! Şu insanlar, sultânın huzûrunda gün boyunca dursalar usanmazlar da, Rablerinin huzûrunda birazcık durmaktan usanırlar. Ne kadar tuhaf!" İmâdüddîn (r.a.) bunları söylerken, insanların, namazın hakîkatini anlamaktan mahrûm ve uzak olduklarını, namazda hâsıl olan lezzetlerden haberleri olsa, namazın hiç bitmemesini istiyeceklerini düşünüyor, bunu anlayamadıklarına üzülüyordu.

Duâ ettiği zaman öyle ihlâsla ve yalvararak duâ ederdi ki, sanki kalb, onun duâsının kabûl edildiğini görür gibi olurdu. Ya'nî görenler bu duânın hemen kabûl edileceğini zannederlerdi.

Umûmiyetle şöyle duâ ederdi: "Yâ Rabbî! Bizlere sâlih ameller yapmayı nasîb eyle! Amellerimizi senin rızân ve keremin için hâlis (dosdoğru) eyle! Amellerimizde ihlâsdan başka birşey bulundurma (amellerimizi ancak ve sâdece senin rızân için yapabilmemizi nasîb eyle!) Beni, nefsimin zulümlerinden, şerlerinden koru! Bizleri zulüm yapmaktan koru! öyle ki, ölümümden sonra âhırette bir kimse gelip, kendisine zulmettiğim için benden hak taleb etmesin! Nefsimin ve kötü insanların şerlerinden korunmuş olarak, tövbe-i nasûh ile ölmemi nasîb eyle. Beni, senin yolunda öldür. Resûlünün sünneti üzere olduğum hâlde rûhumu al! Beni öyle eyle ki,

geçmiş ve gelecekler hep benim iyiliğime şehâdet etsinler. Cennet ni'metleri içinde rahat edenlerden eyle! Cehenneme atılmaktan; kaynar sular içirilmekten muhafaza eyle!" İmâdüddîn'in (r.a.) sık sık yaptığı duâlardan biri de şudur "Yâ Rabbî! Yüce ism-i şerîfin, yüce zâtın ve kadim (ezeli) olan mülkün hakkı için, senden, Muhammed aleyhisselâma, O'nun âline (akrabalarına) salât (rahmet) ve selâm etmeni, bana, rızânı, Firdevs-i a'lâyı ve bu ikisine kavuşturan söz, amel ve niyetleri yapabilmemi nasîb etmeni dilerim. Sâlih kullarına nasîb eylediğin en güzel sonu (hüsn-i hatimeyi) ilim ve onunla amel etmeyi nasîb eyle! Hilm (yumuşaklık), hikmet, anlayış ve ezberleme kabiliyeti, insanlara muhtaç olmamayı, vesveseden kurtulmayı, şüphelerden, maddî ve ma'nevî kirlerden, borçtan, beni, senin yüce katında alçaltacak şeylerden muhafaza eyle. Allahım! Dillerimizi; yalan, gıybet ve nemîmeden (söz taşımaktan), kalblerimizi; nifaktan, kin ve düşmanlıktan, hased, kibir ve ucubdan, kendimizi beğenmekten, amellerimizi; riya, gösteriş ve şöhretten, karınlarımızı; haram ve şüphelilerden, gözlerimizi; hıyânetten temiz kıl. Çünkü sen, hâin gözleri, kalblerde gizli olanları bilirsin."

İmâdüddîn'in (r.a.) talebelerinden biri şöyle anlatır: "Birgün hocam büyük bir çarşıda yürüyordu. Ben de arkalarında ta'kib ediyordum. Birden tanbur sesleri gelmeye başladı. Tanbur çalanın yanına vardığımızda, hocam; "La havle..." okudu ve elbisesinin yenini silkeledi. Bu sırada tanbur çalan kimsenin birdenbire düştüğünü ve tanburunun kırıldığını gördüm. Tanbur sahibine; "Sana ne oldu?" denildiğinde, "Bende bilmiyorum. Birdenbire böyle oldum" dedi."

Ebû Muhammed Abdülmuhsin bin Abdülkerîm diyor ki: "Birgün, İmâdüddîn'in (r.a.) arkasında yürüyordum. Kendi kendime; "Bu insanlar, birbirlerini tanımıyor. Ancak dış görünüşlerini biliyorlar. Kalblerini, gizli sırlarını bilmiyorlar, diye düşündüm. Bu sırada hocam bana döndü; "İnsanlar, diğerlerinin işledikleri şerleri ve kötülükleri de bilmezler değil mi?" dedi. Ben anladım ki, hocam, Allahü teâlânın izniyle, kalbimden geçenleri anlamıştı."

Ebû Ahmed Nasr bin Muhammed el-Merdâvî şöyle anlatır: "Birgün, İmâdüddîn (r.a.) yanımıza geldi. Ben de kendisine ba'zı şeyler sormak istedim. Fakat utancımdan soramıyordum. Sohbet başladı. Sohbet esnasında benim sormak isteyip de soramadığım bütün suâllerin cevaplarını verdi."

Yine talebelerinden birisi anlatır: "Bir zaman, kalbimde bir kasvet (sertlik) hâsıl oldu. Bu hâli hocama bildirip, duâlarını istiyecektim. Bir akşam, sohbetinde bulunmak üzere mescidine geldiğimde, kasvetten (kalb hastalığından) bahsederek; "Niyet ve amel ihlâs ile olmadıkça, kalb nasıl rahat olur, yumuşar?" buyurdu ve daha buna benzer şeyler söyledi. Sanki tam bana göre konuşuyordu. Bu sözlerine çok sevindim. Bunlara uygun amel ederek, sıkıntıdan kurtuldum."

Ebû İshâk İmâdüddîn İbrâhim bin Abdülvâhid'in evinde bulunanlar (ev halkı), şöyle anlatırlar: "Giyecek şeylerden ve iştahımızı çeken yiyeceklerden bir şeye ihtiyâcımız olsa, daha biz herhangi birşey söylemeden, İmâdüddîn hazretleri o şeyi bize gönderirdi."

Ebû Rebî' Süleymân bin İbrâhim es-Si'ridî şöyle anlatır: "Birgün talebeler, mescidde İmâdüddîn'in (r.a.) yanında bulunuyorlardı. Bir ara, orada bulunanlardan birine; "Dışarı çık! Mescidin arka kısmında bulunan erkek ile kadının yanına git! Onları oradan uzaklaştır!" buyurdu. O kimse mescidden çıkıp bildirilen yere varınca, bir erkekle bir kadının konuşmakta olduklarını gördü. Onları ikâz etti ve oradan uzaklaştırdı."

Abdürrahmân bin Muhammed el-Makdisî şöyle anlatır: "Bir akşam namazından sonra, İmâdüddîn hazretlerinin iftar etmesi için, bir kimse bir tabak kuru üzüm getirdi. Başka bir kimse

de bir tabak hurma getirdi. Fakat bu hurmaların durumu şüpheli idi. Şüpheli bir toprakta yetişmişti. İmâdüddîn (r.a.) namazdan sonra hurmalardan bir tanesini eline aldı. Sonra bıraktı ve kuru üzümlerden aldı. Onlarla iftar etti."

Ebü'l-Fidâ İsmâil bin Ömer şöyle anlatır: "Birgün bir zâtın yanından, onun bir cüz'ünü (kitabını) aldım. Bana ayrıca icâzet (diploma) da verdi. Bundan sonra ben İmâdüddîn hazretlerinin yanına gittiğimde, o zâtın bana verdiği kitaba ve icâzete baktı, sonra bana; "Sana bu icâzeti kim verdi?" deyip, icâzetnameyi iptal etti. Sonra ben araştırdım ki, bana icâzet veren kimsenin, başkasına icâzet vermeye selâhiyyeti olmadığı gibi, kendisi de icâzetli değilmiş. Bu hâlin hocam İmâdüddîn'in bir kerâmeti olduğunu anladım."

İmâdüddîn'in (r.a.) hanımı olan Âişe binti Half bin Râcih şöyle anlatır: "Bu gece, rü'yâmda bir ses duydum" İmâd'e söyleyiniz, size de duâ etsin! (Onun duâsını isteyiniz.) Çünkü o, yeryüzünün onlar ile kâim olduğu yedi kişiden biridir" diyordu."

İmâdüddîn (r.a.), 614 (m. 1218) senesi Zilka'de ayının 17. Çarşamba günü, talebelerine ders okuttuğu câmide akşam namazını kıldırdıktan sonra evine geçti. O gün oruçlu idi. Az birşey ile iftar etti. Sonra, kıbleye döndü ve; "Yâ hayyü yâ kayyûm! Ey Allahım! Senden başka ilâh yoktur. Senden yardım ve imdâd istiyorum. Bana yardım eyle ve bana rahmet et" dedi. Sonra Kelime-i şehâdet getirdi ve rûhunu teslim etti. O gece seher vakti gasledildi (yıkandı). Ertesi günü (Perşembe günü) cenâzesi evinden çıkarılıp Dımeşk Câmii'ne götürüldüğünde çok fazla insan toplandı. Herkes bereketlenmek için İmâdüddîn hazretlerinin kefeninden parça koparmak istiyordu. Vazifeliler, kalabalığı cenâzenin yanından zorlukla uzaklaştırdılar. Cenâzenin yanında, öyle bir kalabalık meydana geldi ki, izdihamda ba'zı kimseler ezilecek gibi oldular. Daha önce orada hiç görülmemiş tanınmamış olan kadılar, hâkimler de cenâze namazında bulundular. Vazifeliler biraz serbest bıraksaydılar, herkes bereketlenmek için kefeninden bir parça koparmak için uğraşırdı ve kefen tamamen parçalanırdı. Yine, vazîfeliler biraz serbest bıraksalardı, cenâze, namazının kılındığı yerden defnolunduğu yere, o gün akşama kadar gidilemezdi. Herkes tabutu taşımak istiyordu. Fakat sıra gelmesi mümkün değildi. O kadar kalabalık vardı ki, insanlar üzerine bir iğne atılsaydı kaybolmazdı. (Yere düşmezdi.)

Sâlihlerden bir zât, vefâtından sonra İbrâhim bin Abdülvâhid hazretlerini rü'yâsında gördü. Güzel bir at üzerinde idi. "Nereye gidiyorsun?" diye sorunca, "Hoşuma giden, güzel yerleri ziyârete gidiyorum" dedi.

Başka birisi onu rü'yâda görüp; "Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi?" deyince, (Îsâ aleyhisselâmın elçilerine îmân eden Habîb-i Neccâr şehîd edilip, rûhuna); **"Haydi Cennete gir!" denildiğinde o dedi ki: "Keşki Rabbim azze ve cellenin beni mağfiret ettiğini ve ikram olunmuşlardan kıldığını kavmim bilseydi** (de küfürden tövbe edip îmâna dâhil olsalardı)**."** (Yâsîn: 26-27) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu.

Ebû Muhammed Osman bin Hâmid el-Makdisî diyor ki: "Rü'yâmda İmâdüddîn hazretlerini gördüm. Ondördüncü gecesindeki ay gibi parlıyordu ve üzerinde de benzerini hiç görmediğim çok güzel bir elbise vardı."

Abdülhamîd bin Muhammed bin Mâdî el-Makdisî diyor ki: Allahü teâlâ ona rahmet eylesin. İmâdüddîn'in (r.a.) kabrinden, çok güzel bir kokunun yayıldığını iki defa hissettim, kokladım. Salâh Mûsâ Şihâbüddîn-i Sühreverdî (r.a.), İmâdüddîn hazretlerinin vefâtından duyduğu derin hüzün ve teessürle şu meâlde bir şiir söylemiştir:

Gözleri yaşlı bıraktı insanları,
Hasta kalblerin devası idi.
Doldurulmaz bir boşluk bıraktı.
Kaybettik büyük âlim İmâdüddîn'i.

Bütün geceleri ihyâ ederdi.
Devamlı uykusuz idi, gözleri.
Allah korkusu sarmıştı kalbini,
Kaybettik büyük âlim İmâdüddîn'i.

Okur idi, tekbîr ve tehlîlleri,
Vardı uzun kaldığı secdeleri,
Allah korkusu ile akardı göz yaşları,
Kaybettik büyük âlim İmâdüddîn'i.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 56

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 77

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 57

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 93

İMÂDÜDDÎN-İ ERBİLÎ (Muhammed bin Yûnus)

Musul'da yetişen Şafiî âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Yûnus Muhammed bin Mene'a bin Mâlik el-Erbilî el-Mûsulî'dir. Künyesi Ebû Hâmid olup, İmâdüddîn-i Erbilî lakab ve nisbeti ile meşhûr oldu. 535 (m. 1140) yılının başlarında Erbil kalesinde doğdu. Orada yetişti. Musul'da babasından fıkıh ilmini öğrendi. Sonra Bağdad'a gidip Yûsuf bin Bündâr ed-Dımeşkî'den ve başka âlimlerden, Nizâmiyye Medresesi'nde de Sedîd Muhammed es-Selemâsî'den bu ilmi okudu. Ayrıca orada Ebû Hâmid Muhammed bin Ebî Rebî' el-Gırnâtî, Abdürrahmân bin Muhammed el-Küşmeyhenî ve daha başkalarından hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Daha sonra Musul'a döndü. Orada bulunan Nûriyye, Zeynebiyye, Bagşiyye, Alâiyye medreselerinde ders okuttu. Şânı, şöhreti yükseldi ve adı her yerde duyuldu. Çeşitli memleketlerden fıkıh âlimleri gelip, ondan ilim tahsil ettiler. Musul emîri Şah Nûreddîn Arslan'ın yanında çok hürmet ve i'tibâr gördü. Onun tarafından, birçok defa Bağdad'da bulunan halîfeye ve Dımeşk'da bulunan Melik-ül-âdil Nûreddîn'e elçi olarak gönderildi. Sanki onun veziri gibiydi. 592 (m. 1196) senesinde, onu Musul kadılığına (hâkimliğine) ta'yin etti. Beş ay sonra bu vazîfeden ayrıldı. Sultân Nûreddîn Arslan'ın vefâtından sonra, oğlu Sultan Kahir Mes'ûd'a ders okutmak için tekrar Bağdad'a geldi. Sultan Kâhir'in yanında da çok hürmet ve saygı gördü. Birçok hediyelerle Musul'a döndü. 608 (m. 1211) senesi Cemâzil-âhır ayında Musul'da vefât etti.

İlim öğrenmek ve öğretmek için, Musul ve Bağdad arasında sayısız kerreler gidip gelen İmâdüddîn-i Erbilî, zühd ve vera' sahibi bir zât idi. Dünyâya rağbet etmez, haramlardan son derece sakınır ve bilhassa temizliğe çok dikkat ederdi.

İbn-i Hılligân diyor ki: "O, Şafiî mezhebinin fıkıh ve usûl-i fıkıh bilgilerinde zamanının en büyük âlimi idi. Yaşadığı devirde büyük bir şöhrete sahipti. Çok vera' sahibi olup, temizliğe pekçok dikkat ederdi. Yazı yazmak için kullanacağı kaleme, yıkamadan el sürmezdi. İlim ve faziletleri çok idi. Eserleri azdı."

İbn-i Şühbe de diyor ki: "Sohbetleri çok tatlı, huyları yumuşak idi. Eşyalarını çok güzel kullanırdı."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1. El-Melût fil-Cem' beyn-el-mühezzeb vel-Vesît: Fıkıh ilmine dâirdir. 2. Şerh-ül-vecîz: İmâm-ı Gazâlî'nin eserinin şerhidir. 3. Akide. 4. Et-Tahsîl: Cedel ilmine dâir bir eserdir. 5. Ta'likâtün fil-ahlâk: Tamamlayamamıştır.

---

1) El-Feth-ül-mübîn fî tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 50

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 109

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 63

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 34

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 108

6) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 203

7) El-A'lâm cild-7, sh. 160

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 143

ÎSÂ BİN ABDÜLAZÎZ

Hadîs, kırâat ve nahiv âlimi. İsmi, Îsâ bin Abdülazîz bin Îsâ bin Abdülvâhid bin Süleymân el-İskenderânî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Lakabı Muvaffaküddîn'dir. Aslen Şerîsli olan bu âlim, 550 (m. 1155) senesinde doğdu. 629 (m. 1231) senesinde İskenderiyye'de vefât etti.

Îsâ bin Abdülazîz, es-Silefî ve Abdülmün'im bin Yahyâ bin Halef'den ilim öğrenmek için İskenderiyye'ye gitti, ilk önceleri Abdullah bin Muhammed bin Halef ed-Dânî'den ilim öğrenen Îsâ bin Abdülazîz, Mukâtil bin Abdülazîz el-Birkî'den ilim öğrendi. Îsâ el-İskenderânî, binbeşyüz âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Kendisinden ise; Ebû Abdullah el-Fâsî, Kâdı Abdüsselâm, Ahmed bin Abdülvâri, kardeşi Abdülkerîm es-Sa'îdi, Ebû Bekr bin Museddi, Ebû Bekr bin Ebi'd-Der, Ya'kûb bin Bedr, oğlu Abdürrahmân bin Îsâ, İbn-i Neccâr, Abdülazîm Kemâl ed-Darîr ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca el-Hasen bin Abdülkerîm, kırâat ilmine dâir birçok bilgileri Îsâ bin Abdülazîz'den nakletmiştir.

Îsâ bin Abdülazîz, hadîs, kırâat ve nahiv ilmine dâir birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1. El-Emniyetü fî ilm-il-Arabiyyeti, 2. El-Lemhât-ül-mugniyye vel-lum'at-il-mugniyye fin-nahv, 3. Er-Risâlet-ül-bâriati fil-ef'âl-il-mudâriati, 4. Ez-Zühret-ül-lâiha, 5. Beyânü müstebih'il-Kur'ân, 6. El-İfhâm fî aksâm-il-istifhâm, 7. Es-Süreyyâlmudiyye min kelâmi Seyyid-il-beriyye, 8. Er-Rekâik vel-hakâik, 9. El-İsfâr fî fazîlet-il-eş'âr, 10. El-İhâle fî şerh-il-imâle, 11. Eş-Şehâdetü bi fadl-iş şehâde, 12. En-Nekâvet-ül-mühezzibe, 13. El-Fasl fil-fasl, 14. Teysîr-üt-teysîr, 15. El-İnâye, 16. El-İhbâr bi sahîh-il-ahbâr, 17. El-Ezhâr fîl-muhtâr, 18. Et-Tesdîd fî merâtib-it-teşhîd, 19. El-Menzilet-ül-ulyâ fî ta'bîr-ir-rü'yâ, 20. Huccet-ül-muktedî ve muhâccet-il-mübtedî, 21. El-İhtidâ fil-vakfî vel-ibtidâ, 22. Et-Ta'ziyetü li ehl-il-ma'siyet, 23. El-İhtimâm, 24. Et-Tahrîr fî izhâb, 25. El-Murâd fî Keyfiyet-in-nutki biddâd, 26. Nazarât-üs-serî', 27. El-İntikâ, 28. El-Müntekâ, 29. Et-Tezkiret-ül-muhtasıra, 30. Melce-ül-melceî, 31. Et-Tarîk ile't-tecvîd vet-tahkîk, 32. El-İnâle, 33. Nihâyet-ül-ihtisâr, 34. El-Vesâil fir-risâle, 35. El-İfâdat fil-İcâzât, 36. El-Menâl fil-cevâb, 37. El-Hılâf fîmâ fî hatt-il-mesâhif, 38. Ed-Dâllû alel-firak, 39. Garâib-ül-kırâat, 40. Cem-ül-müfterik, 41. El-Câmi'ul-ekber, 42. Câmi'ul-huffâz fî ihtilâf-il-kurrâ, 43. Şiirlerini topladığı bir dîvân, 44. Et-Tebyîn.

---

1) Gâyet-ün-nihâye fî tabakât-ül-kurrâ cild-1, sh. 609

2) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 401

3) Bugyet-üt-vuât cild-2, sh. 235

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 808

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 26

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 537,

7) Ravdat-ül-cennât sh. 508

8) Brockelmann Gal-1, sh. 303

ÎSÂ EL-KÜRDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Îsâ el-Kürdî'dir. Lazkiye şehrinde talebe yetiştirdiği bir dergâhı vardı. 666 (m. 1267) senesinde vefât etti. Cüsâk yakınında bir yere defnedildi. Babasının ismi ve hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur, Îsâ el-Kürdî, hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi.

Es-Sirâc, Tûhfât-ül-Ervâh adlı eserinde Îsâ el-Kürdî'nin talebelerinden şu menkıbeyi nakleder: "Birgün Îsâ el-Kürdî'nin huzûruna ağlıyarak bir kadın geldi ve oğlunun Hıristiyanlar tarafından Berc denilen yerde esîr alındığını söyledi. Kurtarılması için yardım dileğinde bulundu. Onun sağ-sâlim geri dönmesini istedi ve; "Allahü teâlânın size bu kuvvet ve kudreti verdiğine inanıyorum" dedi. Îsâ el-Kürdî ona; "Yarın buraya geliniz. İnşâallah oğlunuz da burada olur" buyurdu. Ertesi gün kadıncağız erkenden geldi. Oğlunun elleri ve ayakları bağlı olarak Îsâ el-Kürdî'nin yanında olduğunu gördü. Ayrıca, oğlunun yanında el ve ayakları bağlı başka esîrler de vardı. Onların ellerini ayaklarını çözdüler ve nasıl kurtulduklarını sordular. Onlar; "Gece yarısı zindanın kapısı açıldı. Biz öldürüleceğimizi veya Trablus taraflarına esîr olarak götürüleceğimizi zannettik ki, bu ikincisi bizim için daha büyük azâb olurdu. Biz bu düşünceler içinde iken bir baktık ki, karşımızda Îsâ el-Kürdî hazretleri duruyor. Onun yardımı ve himmetiyle buraya getirildik" diye anlattılar. Kadıncağız oğlunu alıp, teşekkür ederek oradan ayrıldı."

Muhammed Saydah şöyle anlatır: "Îsâ el-Kürdî, yatsı namazını kıldıktan sonra dergâhından çıkar, bir yere gider, sabah ezanına yakın bir vakitte geri dönerdi. Merak ederek bir gece onu ta'kib ederek arkasından gittim. Yolda dönüp dikkatle bana baktı. O esnada geri ve ileri hareket edemeyip, o gidip gelinceye kadar olduğum yerde çakılı kaldım. Nihâyet geri döndü. O zaman dilim çözüldü, izinsiz ta'kib etmemden dolayı Îsâ el-Kürdî'den af diledim. O da beni af edince, tekrar, yürümeye başladım. Beraberce geri döndük."

Emîr Seyfüddîn, Îsâ el-Kürdî hazretlerini çok sever ve ona çok hürmet ederdi. Vefâtına çok üzüldü, Îsâ el-Kürdî'nin cenâzesini yalın ayak ve üzüntülü bir hâlde taşıdı. Bulunduğu belde halkı da bu hâdiseye çok üzüldü.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 227

İZZEDDÎN BİN ABDÜSSELÂM

Evliyânın büyüklerinden ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdülazîz bin Abdüsselâm bin Ebi'l-Kâsım bin Hasen bin Muhammed bin Mühezzeb es-Selîmî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı İzzeddîn ve Sultân-ül-ulemâ'dır. (âlimlerin sultânı). 577 veya 578 (m.

1182) senesinde doğdu. 660 (m. 1262) senesi Cemâzil-evvel ayının onuncu gününde Kâhire'de vefât etti. Kâhire'deki Karâfet-ül-kebîr kabristanına defn edilmiştir.

Vera' ve takvâ sâhibi, ârif bir zât olan İzzeddîn bin Abdüsselâm, fıkıh ilmini; Fahreddîn bin Asâkir'den, usûl-i fıkhı; Seyfeddîn-i Âmidî'den, hadîs ilmini; Ebû Muhammed bin Ebû Kâsım bin Asâkir, Abdüllatîf bin İsmâil el-Bağdâdî, Ömer bin Muhammed, Hanbel bin Muhammed, Kâdı Abdüssamed bin Muhammed'den ve birçok âlimden öğrendi. Berakât bin İbrâhim'in sohbetlerine devam etti.

Kendisinden ise; İmâm Alâeddîn Ebû Hasen el-Bâcî, Tâcüddîn İbn-ül-Firkâh, Hâfız Ebû Muhammed Dimyâtî, Hâfız Ebû Bekr Muhammed bin Yûsuf bin Mesdî, İbn-i Dakîk-ül-Iyd, Ebû Ahmed Abbâs ed-Dışnâviyyû, Ebû Muhammed Hibetullah Kıftî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İzzeddîn bin Abdüsselâm, ilim öğrenmek için gittiği Şam'da bir süre kaldı. Orada Gazâliye Medresesi'nde ve başka medreselerde ders verdi. Emevî Câmii'ne İmâm ve hatîb olarak ta'yin edildi, İmâm ve hatîb olduğu süre içerisinde, daha önceki İmâm ve hatîblerin yaptığı bid'atleri ortadan kaldırmaya çalıştı.

İzzeddîn bin Abdüsselâm, Dımeşk'dan ayrılarak Kâhire'ye gitti. Mısır sultânı Sâlih Necmeddîn bin Kâmil, onunla sohbet etti ve ona çok ikramda bulundu. Sultan Sâlih, İzzeddîn bin Abdüsselâm'ı önce Amr bin As (r.a.) Câmii'ne hatîb olarak ve daha sonra Mısır kadılığına ta'yin etti. Kâdılığı sırasında Mısır'da, vezîr Fahreddîn Osman, câminin yanına davul çalınacak bir yer inşâ edilmesini emretti. Bunu haber alan İzzeddîn bin Abdüsselâm, oranın inşâsını durdurdu. Buna râzı olmayan vezîr, derhâl İzzeddîn bin Abdüsselâmı görevinden azletti. Sultânın ağzından halîfe Mu'tasım'a bu durumu anlatan bir mektûp yazıp gönderdi. Halîfe Mu'tasım, mektûbu getirene; "Bunu sana sultan mı verdi:" diye sorunca, o da; "Hayır, vezîr Fahreddîn verdi" dedi. Bunun üzerine halîfe; "İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın söylediği doğrudur. Hemen o câminin yanındaki davul çalınacak yeri iptal edin" dedi. Halîfenin bu emri üzerine, oraya davulhâne yapılmadı. Daha sonra Sultan Sâlih, Kâhire'de Kasreyn ile Ma'rûf arasında olan bir yere Selâhiyye Medresesi'ni inşâ ettirdi ve İzzeddîn bin Abdüsselâm'ı oraya Şafiî mezhebi fıkıh kürsüsüne müderris olarak ta'yin etti. Burada çok kimselere fıkıh bilgilerini öğretti. İzzeddîn bin Abdüsselâm. Mısır'a gelmeden önce, fıkhî konularda fetvâları sâdece Abdülazîm Münzirî verirdi. İzzeddîn bin Abdüsselâm, Mısır'a gelince, Abdülâzîm Münzirî fetvâ vermedi. Kendisinden fetvâ istiyenleri, İzzeddîn bin Abdüsselâm'a gönderdi.

El-Bâcî şöyle anlatır: "Bir bayram günü İzzeddîn bin Abdüsselâm, sultanla bayramlaşmak üzere saraya gitti. Saraya girince, bütün herkesin sultanla bayramlaşmak için hazır bulunduğunu, âmirlerin ve ulemânın, sultânın önünde yerlere kadar eğildiğini gördü, İzzeddîn bin Abdüsselâm, sultânı, bir ta'zim kelimesi olmadan ismi ile çağırarak; "Yâ Eyyûb! Allahü teâlâ kıyâmet gününde sana; "Sana bütün Mısır memleketini verdim. Ya'nî seni oraya sultan yaptım. Sen ise, hükmün altındaki topraklarda rakı satılmasına müsâade ettin derse, o zaman senin tutanağın ne olacak?" diye sordu. Sultan Eyyûb; "Sen bunu gördün mü?" diye sorunca, İzzeddîn bin Abdüsselâm; "Evet. Falan yerde, falan dükkânda içki açık olarak satılıyor ve daha başka birçok kötü işler oluyor. Sen bu memleketin sultânısın, niye bunlara mâni olmuyorsun?" dedi. Orada bulunanların hepsi bu sözleri duydu. Sultan; "Efendim! Bu şeyler, benim zamanımda olan şeyler değildir. Bunlar, benim babamın zamanında olan şeylerdir" dedi. Bunun üzerine İzzeddîn bin Abdüsselâm, **"Hayır** (onların aklî ve naklî hiçbir delîlleri yoktur) ancak şöyle dediler: **"Biz,**

atalarımızı bir din üzerinde bulduk. Biz de onların izlerince giderek hidayet buluruz” meâlindeki, Zuhrûf sûresi yirmiikinci âyet-i kerîmesini okudu ve; “Kendi akıllarınca bunu tutanak olarak görürler. Hâlbuki bunlar huccet değildir. Bunlarla hiçbir zaman kurtuluşa erişilemez. Ya’nî benim zamanımda değil de, babamın zamanından beri satılıyordu, demekle kurtulunmaz” dedi. Bunun üzerine sultan, derhal o içki satılan dükkânı kapattırdı. Ben, İzzeddîn bin Abdüsselâm’a; “Nasıl oldu da siz öyle, o kadar insanın içinde sultâna o sözleri söylediniz?” diye sorunca, o; “Sultan kibirlenmesin ve gurûrlanmasın diye söyledim” cevâbını verdi. Ben tekrar; “Sultandan korkmadınız mı?” diye sordum, O da; “Allahü teâlânın bana verdiği heybetten dolayı, sultan benim yanımda küçücük kaldı” diye cevap verdi.”

Şöyle anlatılır: “Moğolların Kâhire’ye saldıracakları haberi geldiğinde Ramazân-ı şerîf ayı idi. Sultan Eyyûb, ordunun hazırlanmasını emretti. Bayramdan sonra düşmanla harb etmeyi uygun gördü. O sırada yanına İzzeddîn bin Abdüsselâm geldi ve; “Kalk! Hemen askerlerine haber ver, hiç zaman kaybetmeden harbe çıksınlar!” dedi. Sultan; “Askerler savaşa hazır değil” dedi. Bunun üzerine İzzeddîn bin Abdüsselâm; “Sen söz dinle ve askerlerinin harbe çıkmasını emret!” deyince, sultan; “Sen, Allahü teâlânın bize zafer ihsân edeceğinden emîn misin?” diye sordu, İzzeddîn bin Abdüsselâm da; “Evet” dedi. Bunun üzerine sultan, askerlerini Moğollarla harb etmeye gönderdi, İzzeddîn bin Abdüsselâm’ın dediği gibi, müslüman ordusu zafer kazandı. Moğolları Bağdad’a kadar geri çekilmeye zorladılar.”

Alâeddîn Ebû Hasen şöyle anlatır: “Ben, İzzeddîn bin Abdüsselâm’ın yanına ilim öğrenmeye gittiğim zaman, bana daha çok kibrin kötülüğünü ve ilim öğrenmenin önemini izah etti. İzzeddîn bin Abdüsselâm, bunun sebebini ise şöyle anlattı: “Ben, Şam’daki Dımeşk Câmii’nin yanındaki odalardan birinde yatıyordum. Hava çok soğuktu. Gece uyurken ihtilâm oldum. Hemen kalkıp, oradaki havuzdan gusl abdesti aldım. Tekrar odama gidip yattım ve uykuda iken yine ihtilâm oldum. Dışarı çıkıp gusl abdesti aldım, odama gelip uyudum. Rü’yâmda bir kimse bana; “Yâ İzzeddîn! Sen ilim mi istersin, yoksa amel mi istersin?” diye sordu. Ben de; “İlim isterim, zîrâ ilim beni amele götürür” dedim. Sabah olunca; “Tenbîh” kitabını aldım. Çok kısa zamanda bu kitabı ezberledim ve kendimi bütünüyle ilme verdim. Böylece ilmim çok arttı ve ilim öğrenmeye devam ettim.”

Sadreddîn Ebû Zekeriyyâ anlatır: “Abdullah-i Baltâcî isminde, Allahü teâlânın evliyâ kullarından bir zât ile, İzzeddîn bin Abdüsselâm arasında iyi bir dostluk vardı, İzzeddîn bin Abdüsselâm, Abdullah-i Baltâcî’ye her sene bir miktar hediyeler gönderirdi. Bir sene yine İbn-i Abdüsselâm, Abdullah-i Baltâcî’ye bir deve yükü hediye gönderdi. Hediyelerin arasında, içinde peynir bulunan kap vardı. Hediyeleri götüren kişi Kâhire’ye gelince, peynir kabı kırıldı ve içindeki peynirler dökülmeye başladı. O sırada kap satan bir hıristiyan oraya geldi. O kişi hıristiyandan bir kap alıp, içine kalan peynirleri koydu. Sonra Abdullah-i Baltâcî’nin evine o hediyeleri götüren kişi, kendi kendine; “Ben büyük bir mahcubiyetten kurtuldum. Bu mevzûyu ancak Allahü teâlâ ve benden başka kimse bilemez” dedi. Abdullah-i Baltâcî’nin evine gitti. Talebeleri, getirilen eşyâları açıp, bir bir baktıktan sonra, hocalarına; arkadaşınız İzzeddîn bin Abdüsselâm şu şu hediyeleri göndermiş, dediler. Bunun üzerine Abdullah-i Baltâcî onlara; “Peyniri ve kabını içeri almayın ve onları getireni bana çağırın” dedi. O kişi huzûra girince, Abdullah-i Baltâcî, “Madem ki kap yolda kırıldı ve dökülmeye başladı. Sen niye hıristiyandan bir kap alıp, kabın içinde kalan peynirleri koydun ve bize getirdin. O peynirin yapıldığı sütü, hıristiyan bir kadın sağmıştı. O kadının eli hınzıra değmişti. Ve bu yüzden necis idi. Bir de hıristiyandan aldığın kabın içine

koyduğun için, peyniri ve kabı kabûl etmem. Arkadaşım İzzeddîn bin Abdüsselâm'a selâmımı ve teşekkür ettiğimi söyle" dedi."

Bedreddîn bin Cemâa şöyle anlatır: "İzzeddîn bin Abdüsselâm Dımeşk'da olduğu zaman, büyük bir kıtlık oldu. Halk, bahçelerim ve arazilerini çok ucuz fiyata sattılar. Hanımı, İzzeddîn bin Abdüsselâm'a gerdanlığını vererek, bir bahçe almasını istedi. İzzeddîn bin Abdüsselâm, sattığı gerdanlığın parasını fakirlere sadaka olarak dağıttı. Eve gidince, hanımı ona bahçe alıp almadığını sorduğunda, o da; "Evet, onunla bir bahçe alacaktım. Fakat gördüm ki, insanlar çok zor durumdadırlar. Bunun üzerine o bahçeyi satın almayıp, parayı halka sadaka olarak dağıttım. Hanımı bu duruma hiç i'tirâz etmeden; "Allahü teâlâ, sana ondan büyük bir hayır versin" dedi."

Şöyle anlatılır: "Fransızlar Mensûriye'ye hücum ettiklerinde, onlara karşı İzzeddîn bin Abdüsselâm da İslâm ordusunda yer aldı. Savaş sırasında şiddetli bir rüzgâr, İslâm ordusunun üzerine doğru esmeye başladı. Müslüman askerlerini bu rüzgâr zor duruma soktu. Bunu fark eden İzzeddîn bin Abdüsselâm, sesinin çıktığı kadar seslenerek; "Ey rüzgâr, düşmanların tarafına git!" dedi. Bunun üzerine rüzgâr, Allahü teâlânın izni ile düşmana doğru esmeye başladı. O kadar şiddetli esti ki, düşmanların atları yıkıldı ve onların altında kalan birçok düşman askeri öldü ve yaralandı. Sağ kalanları ise esîr alındı. Allahü teâlânın izni ile İslâm ordusu muzaffer oldu."

Şöyle anlatılır: "Ebü'l-Hasen hacdan döndüğünde, evine gitmeden önce, doğruca büyük âlim İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın evine gitti. Ona, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) selâm söylediğini bildirdi."

Yine şöyle anlatılır. "Bir şahsın İbn-i Abdüsselâm'a gelip, kendisini rü'yâda gördüğünü ve bir şiir okuduğunu söyledi. Okuduğu şiiri orada okudu. İzzeddîn bin Abdüsselâm bir müddet sustu ve şöyle dedi: "Ben 83 sene yaşarım. Çünkü bu şiir, Kusayr bin Azze'nindir. Onunla benim aramda aynı asırda yaşama bakımından ortak bir yönümüz yoktur. Ben Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı üzereyim, o ise bozuk i'tikâddadır. Ben şâir değilim, o şâirdir. Kabilelerimiz de farklıdır. Ancak tek bir ortak yönümüz var. O da, ömürlerimizin aynı olmasıdır". Netice İbn-i Abdüsselâm'ın dediği gibi oldu ve 83 yaşında vefât etti."

İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın oğlu Şerefüddîn Abdüllatîf, babası ile ilgili yazmış olduğu bir eserinde şöyle anlatır: "Melik Eşref, bir mes'eleden dolayı büyük âlim İzzeddîn bin Abdüsselâm ile görüşmek istedi. İzzeddîn bin Abdüsselâm, zamanının en büyük fıkıh âlimi idi. Fakat İzzeddîn bin Abdüsselâm, Sultan Eşrefin bu isteğini kabûl etmedi. Çünkü Sultan Eşref'in çevresinde Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğunu söyleyen i'tikâdları bozuk kimseler vardı. Sultan, küçüklüğünden beri böyle kimselerin arasında yetişmişti. Bu bozuk i'tikâdlı kimseler, ona da dil uzatırlardı. Bunlar, Sultan Eşrefin zihninde, kendilerinin Selef-i sâlihînin yolunda bulunduklarını, i'tikâdlarının Ahmed bin Hanbel'in ve Eshâb-ı Kirâmın i'tikâdının aynısı olduğu fikrini yerleştirmişlerdi. Bunlar, Sultan Eşref'in İzzeddîn bin Abdüsselâm'a meylettiğini görünce, onlar da ona meyleder görünüp şöyle demeye başladılar: "İzzeddîn bin Abdüsselâm Eş'arî i'tikâdındandır. Fakat bu i'tikâda aykırı işler yapar" Bunları duyan Sultan Eşref, onlara; "İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın böyle işler yapmıyacağını, kendilerinin onun hakkında teassub sahibi olduklarını söyledi. Bunun üzerine onlar, kelâm ile alâkalı ba'zı suâlleri yazıp, İzzeddîn bin Abdüsselâm'a gönderdiler. Ondan, bu suâllerin cevaplarını istediler. Bununla, İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın gerçek akidesinin ne olduğunu Sultan Eşref'e tanıtmak, böylece, onun i'tikâdının kendi dedikleri gibi olduğunu ortaya koymak sûretiyle sultânın gözünden düşürmek istediler.

Suâller İzzeddîn bin Abdüsselâm'a ulaşınca, "Bunlar, beni imtihan etmek için yazılmış, bu mes'eleler hakkında ne dediğimi öğrenmek istiyorlar. Fakat vallahi hak ne ise onu yazacağım" dedi ve meşhûr akidesini kaleme aldı. İzzeddîn bin Abdüsselâm'in bu akâid yazısı şöyledir.

Allahü teâlâya hamd olsun ki, O, İzzet, Celâl, Kudret, Kemâl, İn'âm ve İfdâl sahibidir. O birdir, Samed'dir (Her yaratığın muhtaç bulunduğu eksiksiz bir ma'bûddur). Doğmamış ve doğurulmamıştır. O'nun benzeri yoktur. Cisim ve sınırlı değildir. Hiçbir şeye benzemez. Hiçbir şey de O'na benzemez. Mahlûkâtı ve amellerini O yaratır. Mahlûkların rızıklarını ve ecellerini O takdîr etmiştir. O'ndan gelen her ni'met, O'nun fadl ve ihsânıdır. O'nun verdiği her ceza da, adâletidir. Allahü teâlâ, bid'at ehlinin söyledikleri hâllerden beridir. Arş, Allahü teâlâyı taşımaz. Bilakis Arş da, Hamele-i Arş da (Arş'ı taşıyan melekler de) O'nun kudretinin lütfu ve ihsânı ile taşınırlar. Allahü teâlânın ilmi herşeyi kuşatmıştır. O'nun ilminin hâricinde hiçbir şey yoktur. Allahü teâlâ, herşeyi aded olarak ihsân buyurmuştur. Hatırlarda ve gönüllerde bulunan düşünceleri, zihin faaliyetlerini bilir. O Hayy'dır. İrâde edicidir. Semî' (işitici), Basîr (görücü), Alîm, Kâdir'dir (kudret sahibidir). Harf ve ses olmadan, ezelî ve kadîm kelâmı ile konuşucudur. Kur'ân-ı kerîm yazılarına çok hürmet etmek lâzımdır. Çünkü bunlar, Allahü teâlânın kelâmına delâlet etmektedir.

Nitekim Allahü teâlânın isimlerine hürmet edilmesi de, bu isimler, O'nun zâtına delâlet ettiği içindir. Aynı şekilde, Allahü teâlânın emirleri ve yasaklarına uymayı te'min eden, Allahü teâlâyı hatırlatan kimse ve şeylerin büyüklüğüne inanmak ve O'na hürmeti gözetmek lâzımdır. Bu sebeble de Peygamberlere (aleyhimüsselâm), âbidlere, sâlihlere ve Kâ'be-i muazzamaya hürmet etmek lâzım gelmektedir.

İmâm-ı Eş'arî'nin i'tikâdı, Allahü teâlânın kitabında ve Resûlullahın (s.a.v.), sünnet-i seniyyesinde bildirilen doksandokuz İsm-i şerîfin delâlet ettiği şeylerdir. Allahü teâlânın İsm-i şerîfleri şu dört mübârek kelime içerisinde mevcûttur.

Birincisi: "Sübhânallah" kavl-i şerîfidir. Arabca dilinde tesbihin ma'nası, tenzih ve selb (soymak) demektir. Dindeki ma'nâsı ise, Allahü teâlânın zâtını ve sıfatlarını noksanlık ve kusur olan şeylerden beri (uzak) tutmaktır. Bu şekilde Allahü teâlânın isimlerinden, selb (ayıp ve kusurlardan soyma) ma'nâsını ifâde edenler de bu kelimenin ma'nâsına dâhildir. Çünkü ma'nası, her ayıptan arınmış olan demektir. Esselâm, her âfetten sâlim olan (uzak ve berî olan) demektir.

İkincisi: "Elhamdülillah" kavl-i şerîfidir. Bu mübârek kelime, her türlü kemâli, Allahü teâlânın zâtını ve sıfatlarını isbât etmektedir. Allahü teâlânın İsm-i şerîflerinden, bu şekilde bir isbât ma'nâsı ihtivâ edenler "Elhamdülillah" kelimesine dâhildir. Meselâ, Alîm, Kâdir, Semî' ve Basîr ismi şerîfleri, ilim, kudret, işitmek ve görmek husûsundaki kemâli ma'nâyı ifâde ettikleri için, "Elhamdülillah" kelimesine dâhildirler.

Sübhânallah demek sûretiyle, düşünebildiğimiz her ayıbı ve idrâk edebildiğimiz her noksanlığı Allahü teâlâdan nefyettik. "Elhamdülillah" mübârek kelimesi ile de, bilebildiğimiz her kemâlin, idrâk edebildiğimiz her celâlin Allahü teâlâya ve sıfatlarına âit olduğunu isbât ettik. Bu nefiy ve isbâtın ötesinde ise, öyle büyük ve yüce bir şey vardır ki, biz onu bilemiyoruz, idrâk edemiyoruz. Bunu ise "Allahü ekber" kelimesi ile icmâlen (kısaca) ifâde ediyoruz. Bu üçüncü kelimedir. Bunun ma'nâsı, nefyettiğimiz ve isbât ettiğimiz şeylerden daha yücedir, demektir. Bu ise, Peygamber efendimizin (s.a.v.); **"Sana olan senâyı saymakla bitiremem. Sen, kendini sena ettiğin gibisin"** hadîs-i şerîfinin ma'nâsıdır.

A'lâ ve Müteal gibi bildiklerimiz ve idrâk ettiklerimizin de üstünde bir medhi ihtivâ eden Allahü teâlânın isimleri, Allahü ekber sözüne dâhildir, işte, Allahü teâlânın şânı bu şekilde yüce olup, O'nun benzeri olmadığını, sâdece O'nun böyle olduğunu, "La ilahe illallah" demek sûretiyle ifâde ediyoruz. Bu ise, dördüncü kelimedir. Çünkü Ulûhiyyet (ilâh olmak) ancak, ibâdet edilmeye lâyık olmağa bağlıdır, ibâdet edilmeye lâyık olmak ise, bütün bu zikrettiğimiz sıfatlarla muttasıf olmayı gerektirir. Allahü teâlânın İsm-i şerîflerinden, bütün bu sıfatlarını toptan ifâde eden Vâhid, Ehad ve Ze'l-celâli vel ikram gibi olanlar, "La ilahe illallah" Kelime-i tayyibesine dâhildir. Allahü teâlâ ibâdet edilmeye lâyıktır. O'nun Celâl sıfatı ve vasfedenlerin vasıftan ve saymaktan âciz kaldığı kemâl sıfatları vardır.

Herşey Allahü teâlâya muhtaçtır. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen; **"Yerde ve gökte bulunan herşey O'ndan ister"** buyuruyor. (Rahmân-29) Bütün mahlûklar, Allahü teâlânın kudretindedir. Allahü teâlâ, Zümer sûresinin altmışyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O kâfirler, Allahü teâlâyı gerektiği gibi takdîr edemediler** (büyüklüğünü anlıyamadılar). **Hâlbuki kıyâmet günü, yer küresi tamamen O'nun tasarrufundadır. Gökler de onun yed-i kudretinde dürülmüşlerdir. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve çok yücedir"** buyuruyor.

Bunlardan başka, Allahü teâlânın diğer isimleri toptan bu dört kelimeden birinin içine girecek olsaydı, "Elhamdülillah" sözüne dâhil olurdu. Nitekim Hazreti Ali; "Eğer "Elhamdülillah sözünden bir katır yükü kitap yazmak isteseydim, bunu yapardım" buyurmuştur. Hamd, senadır. Sena, ba'zan kemâl sıfatlarını isbât etmek, ba'zan noksanlıktan beri kılmak, ba'zan da kemâlde tek olmaktır. Bu ise, medh ve kemâl mertebelerinin en yükseğidir. Ne bir melek, ne de bir Resûl ve Nebî, ne de hiçbir kimse bu i'tikâdın dışına çıkamaz. Bu i'tikâddan ancak nefsinin arzu ve isteklerine uyan, Rabbine isyan eden kimse çıkar. Böyle kimseler, kalb gözleri perdelenmiş, kapıdan kovulmuş ve Allahü teâlâdan uzaklaşmış olanlardır. Bu dünyâda Allahü teâlânın azamet ve celâlinden, O'nu tanımaktan mahrûm olanlar, âhırette de O'nun ikramından, cemâlini görmekten mahrûm olur. Buraya kadar anlatılanlar, İmâm-ı Eş'arî'nin. Selef-i sâlihînin, tarikat ve hakîkat ehlinin i'tikâdıdır.

Bozuk bir i'tikâda sahip olan Haşeviyye, kendilerinin Selef-i sâlihînin mezhebi üzere olduklarını iddia ediyorlar. Hâlbuki, Selef-i sâlihîn, Allahü teâlânın birliğine, hiçbir benzeri olmadığına inanıyor, fakat Haşeviyye, Allahü teâlânın cisim olduğuna ve mahlûklara benzediğine inanıyor. Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir. Onların, Peygamberlerin yaptığı gibi gerekli açıklamalarda bulunması vâcibdir. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"İçinizde, insanları hayra çağıracak, iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunur, işte onlar, kurtuluşa erenlerdir"** buyuruyor. Allahü teâlânın cisim olduğunu ve mahlûkuna benzediğini söylemek, en büyük inkârdır. En büyük iyilik ise, tevhîd ve tenzîhdir. Selef-i sâlihîn, bid'atler ortaya çıkmadan bu mevzûlarda konuşmadı. Ancak, bid'atler zuhur ettiği zaman, Selef-i sâlihîn, bid'atlere büyük darbeyi vurarak, bid'at sâhiblerine en şiddetli bir şekilde karşı koydular. Kaderiyye, Cehmiyye ve Cebriyye gibi bid'at ehli kimselere gerekli cevapları verdiler. Böylece Allah yolunda nasıl cihâd yapılması gerekiyorsa, öylece ilim ile cihâd yaptılar. Cihâd iki çeşitti. Bunlar söz ve yazı ile cihâd, kılıç ve silâh ile cihâddır.

Bu Haşeviyye denen bozuk fırkanın eline bir fırsat geçtiğinde, hemen oraya yönelirler. Hâlbuki Ahmed bin Hanbel, Eshâb-ı Kirâm ve Selef-i sâlihînden olanlar, onların nisbet ettikleri şeyleri Allahü teâlâya nisbet etmekten beridirler. Yine onlara hayret edilir ki, ekmeğin hakîkî

doyurucu, suyun hakîkî susuzluğu giderici, ateşin hakîkî bir yakıcı olmadığını, bunların sâdece bir sebep olduğunu söyleyenleri kötülüyorlar. Hâlbuki doymak, susuzluğun giderilmesi ve yakmak, sonradan meydana gelen şeylerdir. Ekmek asla doymayı, su susuzluğun giderilmesini ve ateş de yakmayı meydana getirmez.. Hakîkatte bunları Allahü teâlâ yaratmaktadır. Su, ateş ve ekmek, susuzluğun giderilmesine, yakmaya ve doymaya vesile kılınmıştır. Bunun için İmâm-ı Eş'arî de; doyma, susuzluğu kandırma ve yakma işini Allahü teâlânın yarattığını, ekmeğin, ateşin ve suyun ise birer sebepten ibâret olduğunu söylemiştir. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîminde meâlen; **"Ondan başka ilâh yoktur. Herşeyin hâlıkı ancak O'dur."** (En'âm-102) ve **"Ey insanlar! Allahın üzerinizdeki ni'metini hatırlayın. Size, gökten ve yerden rızk verecek Allahtan başka bir yaratıcı var mı? O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde hangi yönden** (îmândan küfre) **çevriliyorsunuz?"** (Fâtır-3) buyuruyor.

Söz bu mevzûda daha çok uzar. Eğer, dîni yanlış i'tikâdlara karşı müdâfaa etmek, bid'at ehlinin bid'atına ve özellikle Haşeviyye'nin tevhîd ve tenzih akidesine ters düşen sözlerine gerekli cevapları vermek âlimler üzerine vâcib olmasaydı, bu mevzûnun izahını bu kadar uzun yapmazdım. Allahü teâlâ bize, dînine hizmet etmeyi ve yardım etmeyi emretti. Şu kadar var ki, âlimin silâhı ilmi ve sözüdür. Sultânın silâhı ise kılınç ve mızrağıdır. Nasıl sultâna, din düşmanlarına karşı kılıçlarını kınına sokmak caiz değil ise, âlimler için de, bid'at ehli ve doğru yoldan sapmış olanlara karşı sözle ve yazı ile cihâd etmemeleri aynı şekilde caiz değildir. Kim Allah için cihâd eder, O'nun dînine yardımcı olur. O'nu doğru olarak insanlara anlatır, dînine uymayan şeylerin yanlışlığını müslümanlara bildirirse, Allahü teâlânın muhafaza ve himâyesine, azîz ve üstün kılmasına müstehâk olur. Nitekim Allahü teâlâ, Muhammed sûresinin dördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah yolunda ölenlerin amellerini, Allah asla boşa çıkarmaz"** buyuruyor.

Daha önce, Selef-i sâlihînin yolunda olanlar bu doğru akideyi her yerde rahatlıkla söylerken, bid'at ehli, bozuk i'tikâdlarını her yerde söyliyemezlerdi. Fakat şimdi, her yerde çekinmeden söylemeye başlamışlardır.

Kısaca, hak ve doğru olan yol zaîfletilmeye çalışıldığı zaman, her âlimin, hak ve doğru olan yola yardım ve hizmet etmek için olanca gücü ile çalışması, hakkı ayakta tutmak için, kendisini hak yerine ayaklar altına atmaya tercih etmesi lâzımdır.

Kim Allahü teâlânın rızâsını, nefsinin arzu ve isteklerine tercih ederse, Allahü teâlâ da o kuldan râzı olur. Kim insanların rızâsını tercih etmek sûretiyle, Allahü teâlânın gazâbına sebep olacak şeyi yaparsa, o kimseye hem Allahü teâlâ gazâb eder ve hem de onu insanların gözünden düşürür, İslâm âlimlerinden birisi şöyle buyurmuştur: "Kim Allahü teâlânın katındaki derecesinin ne olduğunu bilmek istiyorsa, Allahü teâlânın rızâsını ne kadar gözettiğine baksın."

"Allahım! Hakka yardım eyle. Doğruyu izhâr eyle! Bu ümmete doğru işlerinde yardım eyle. Bununla dostların azîz, düşmanların zelîl olsun. Sana itaat edilip yasaklarından sakınılsın!"

Bu cevap bid'at ehline ulaşınca, ellerine büyük bir fırsat geçtiğine, artık İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın sonunun geldiğine kesin gözle bakıyorlardı. Derhal bu cevapları Sultan Eşrefe ulaştırdılar. Sultan Eşref, bu cevapları görünce çok kızdı ve; "Demek ki, bana onun hakkında söyledikleri doğru imiş. Biz de onu, zamanımızda ilim ve dindarlık bakımından bir tane diye biliyorduk. Şimdi onun fâsıklardan, hattâ İslâmdan bile çıktığı anlaşılmış oldu" dedi. Bu sırada Sultan Eşref, yanında memleketin her tarafından gelmiş bir grup fıkıh âlimleri ile berâber, Ramazân-ı şerîf ayında bir iftar sofrasında idiler. Orada bulunanların hiçbirisi, sultâna cevap

verme cesâretinde bulunamadı. Hattâ ba'zıları ise, bozuk i'tikâdda olan kimselerin sözlerini tasvîb eder yollu sözler sarfettiler. Hattâ onların dedikleri gibi fetvâ verdiklerini ifâde ediyorlardı.

Ertesi gün, Allahü teâlâ hakkı izhâr ve te'yid için, zamanın büyük Mâlikî âlimlerinden Cemâlüddîn Ebû Ömer bin Hâcib'i vesile kıldı. Bu zât, zamanının en büyük Mâlikî âlimi olup, ilmi ile âmil idi. Sultânın yanında İzzeddîn bin Abdüsselâm hakkında konuşmuş olan kadı ve âlimlere gitti ve onlara hitaben; "Size ne kadar şaşılır. Siz hak üzeresiniz de, başkaları bâtıl üzere mi? Hakkı konuşmanız gerekirken sustunuz. Allahü teâlânın rızâsını tercih etmediniz. Konuşanlarınız da, sanki İzzeddîn bin Abdüsselâm haksızmış gibi, "Sultâna bu ayda affetmek yaraşır" dedi. Bu öyle bir sözdür ki, onun suçlu olduğu ma'nâsını ifâde eder. Çünkü ancak suçlu affolunur. Siz ise sultâna, i'tikâdınızın, İbn-i Abdüsselâm'ın söylediği şekilde olduğunu ezilerek ve korkarak söylediniz. Hâlbuki Selef-i sâlihîn ve sonra gelen âlimler bu i'tikâd üzeredir. Onlara bu husûsta ancak, bozuk i'tikâdda olanlar karşı çıktılar. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin kırkikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hakkı, bâtıla, karıştırıp da, bile bile gizlemeyin"** buyuruyor" diyerek, hakkı gizleyip, hakka yardımcı olmadıkları için âlimleri kınadı. Daha sonra orada bulunanlara, İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın yazdıklarının doğru olduğuna dâir muvafakat yazısı yazdırdı.

Diğer taraftan, İbn-i Abdüsselâm da sultandan, Şafiî ve Hanbelî âlimlerinden müteşekkil bir meclis kurulmasını, bu mecliste Mâlikî ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimleri ve daha birçok İslâm âliminin de hazır bulunmasını istedi. Sultânın huzûrunda kendisinin mektûbu okunurken, kendisine muvafakat gösteren âlimlerin, ilk önce sultânın kızgınlığı sebebiyle birşey diyemediklerini, istemiyerek sultânın sözüne muvafakat gösterdiklerini de bildirdi. Ayrıca; "İnanıyoruz ki, sultana hak olan i'tikâd iyice anlatıldığında ona rücû' edecek, kendisine yanlış ve bozuk fikirleri doğru imiş gibi söyliyenlerin cezası verilecektir. Sultana, babası Âdil'in (Allahü teâlâ ondan râzı olsun ve ona rahmet eylesin) yolundan gitmek lâyıktır. Çünkü o, bozuk i'tikâdda olan kimselere gerekli dersi verdi ve onları hor ve hakîr eyledi" dedi. İbn-i Abdüsselâm'in bu isteği sultâna ulaşınca, sultan kâğıt kalem isteyip, şunları yazdı:

"Bismilâhirrahmânirrahîm! Büyük âlim İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın bir meclis kurulup, kadıların ve âlimlerin burada hazır bulunarak i'tikâd mes'elesini görüşmelerine dâir isteği bana ulaştı. Fetvânı tetkik ettim. Böyle bir toplantıya ihtiyâç bırakmıyor. Biz, Resûlullahın (s.a.v.) haklarında; **"Benim, sünnetime ve bundan sonra gelen Hulefâ-i Râşidîn'in yoluna yapışınız"** buyurduğu, dört halîfenin (r.anhüm) yoluna ve dört mezheb imamının yoluna tâbiyiz. Nefsin arzu ve isteklerine hâkim ve gâlib olan, hakka tâbi olan ve bid'atlerden korunmuş kimseler için bunlara tâbi olmak kâfidir. Hadîs-i şerîfte; **"Fitne uykudadır. Fitneyi uyandırana Allahü teâlâ la'net etsin"** buyurulmuştur. Kim fitneyi uyandırmaya teşebbüs ederse, ona gerekli mukâbelede bulunuruz." Mektûbu İbn-i Abdüsselâm'a gönderdi, İbn-i Abdüsselâm'a mektûp ulaşınca, okuduktan sonra şöyle bir cevap yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm! Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbin hakkı için, biz onların hepsine muhakkak sûrette, yapmakta oldukları şeylerden soracağız** (ve cezalarını vereceğiz)" buyuruyor (Hicr: 92-93). Kudreti, kelâmı yüce, rahmeti umûmî, ni'meti bol olan Allahü teâlâya hamd eder, sonra derim ki; şüphesiz Allahü teâlâ, Habîbine (s.a.v.) meâlen şöyle buyurdu: **"Eğer yeryüzündeki insanların ekserisine** (ki onlar câhil ve kâfirlerdir) **uyarsan, seni, Allah yolundan saptırırlar. Onlar, ancak zan ardından yürürler** (babalarının gittiği yolu hak zannederler) **ve sâdece yalan uydururlar"** (En'âm-116). Allahü teâlâ, kullarına nasihat için kitaplar indirip, Peygamberler (aleyhimüsselâm) gönderdi. Se'âdet sahibi, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınan kimsedir. Allahü teâlâ, Hucurât

sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Eğer size bir fâsık, bir haber getirirse, onu araştırın** (doğruluğunu anlayıncaya kadar tahkîk edin). **Değilse, bilmiyerek bir kavme sataşırsınız da yaptığınıza pişman olursunuz"** buyuruyor. Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından kaçmak en başta gelen vazîfemizdir. Bir meclis kurulup, âlimlerin orada toplanmasını taleb etmem, hem sultâna, hem de müslümanlara nasîhatta bulunmak içindi. Çünkü Resûlullaha (s.a.v.) "Din nedir?" diye sorulunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Din, nasihattir. Din nasihattir. Din nasihattir"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Kimin için yâ Resûlallah?" deyince, O da; **"Allahü teâlâ için, Kur'ân-ı kerîmi için, Resûlü için, müslümanların imamları için ve bütün müslümanlar için"** buyurdu. Allahü teâlâ için nasihat; insanlara, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmalarını, Allahü teâlânın kitabı için nasihat; O'nun ile amel etmeyi, Resûlullah için nasihat; Sünnet-i seniyyeye uymayı, müslümanların imamları için nasihat; onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymalarını tavsiye etmek, müslümanlar için nasihat; onlara Allahü teâlâya yaklaştıracak şeyleri göstermektir, İşte ben de, bu mes'elede üzerime düşen vazîfeyi yerine getirmiş bulunuyorum.

Bu mes'elede vermiş olduğum cevaplara, Hanefî, Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimleri muvafakat göstermişlerdir. Verdiğimiz bu cevaplara karşı gelenler, Allahü teâlânın kıymet vermediği alalâde kimselerdir. Verdiğimiz cevapları kabûl etmemek, dînen caiz değildir. Onun kabûl edilmemesi mümkün değildir. Eğer bu bahsettiğim âlimler, sultânın meclisinde hazır bulunsa idiler, sultan sözümüzün doğruluğunu gayet iyi anlardı. Sultan bu mevzûyu tahkîk etmeye, derinlemesine tedkîk etme imkânına herkesten daha çok muktedirdir. Cevâbım huzûrlarında okunduğu zaman, orada bulunup da sultânın kızgınlığını görünce susmayı tercih eden âlimler de. benim sözümü bizzat yazılarıyla tasdik etmiştir. Eğer sultânı o derecede bir kızgınlık hâlinde görmese idiler, muhakkak sultânın huzûrunda, bu son sözleri gibi söylerlerdi.

Bütün bunlarla beraber, benim söylediklerim ve bana bu husûsta muhalefet edenlerin sözleri yazılır. Bütün İslâm âleminde ilmî mevzûlarda kendilerine müracaat edilen, güvenilir, büyük âlimlerden bu mes'ele hakkında bilgi istenir. Ben, sultânın mes'eleye vâkıf olması için, mü'teber âlimlerin kitaplarını kaynak olarak hazırlarım. Yine bana, akideleri bozuk olan o kimselerin, sultâna İmâm-ı Eş'arî, hazretlerinin Kur'ân-ı kerîmi hafife aldığının söylendiği ulaştı. Hâlbuki İmâm-ı Eş'arî'nin yolunda gidenler ile, bütün müslüman âlimler arasında, Kur'ân-ı kerîme hürmet etmenin vâcib olduğunda hiçbir ihtilâf yoktur. Hem bize göre, Kur'ân-ı kerîmi veya O'ndan bir şeyi (âyet-i kerîme, sûre-i şerîfe) aşağılayan, onlara kıymet vermiyen kimse kâfir olur, dînî nikâhı bozulur. Cenâzesi yıkanmaz, kefenlenmez, namazı kılınmaz, müslüman mezarlığına defn edilmez, özellikle bir yere atılıp, yırtıcı hayvanların yemesine bırakılır.

Allahü teâlânın kelâmı hakkında bizim i'tikâdımız şöyledir: Allahü teâlânın kelâmı kadîmdir, ezelîdir, zâtı ile kâimdir. Yüce zâtı, hiçbir mahlûka benzemediği gibi, kelâm-ı kadîmi de hiçbir mahlûkun kelâmına benzemez. Bununla beraber, mushaflara yazılır, gönüllerde saklıdır ve dillerimiz ile okuruz. Kim böyle inanmazsa, müslümanların i'tikâdından ayrılmış olur. Böyle inanmıyan ahmak ve câhildir. Burada şunu belirtmek isterim ki, dinde olmıyan şeyleri ortaya çıkaran, i'tikâdı bozuk bid'at ehline gerekli cevapları verip, onların sözlerini delîl ve vesîkalarla çürütmek, asla fitne çıkarmak değildir. Çünkü Allahü teâlâ, bildiklerini açıklayıp, gizlememelerini âlimlere emir buyurdu. Emre uymayanları la'netledi. Kim ki, Allahü teâlânın emrine uyar, O'nun dînine yardımcı olursa, Allahü teâlâ onları la'netlemez. Aksi takdîrde bu la'nete müstehak olurlar.

İctihâd ile ilgili husûsa gelince i'tikâd mevzûunda sâdece Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdındayım. Ancak âlimler arasında füru' ile ilgili husûslarda ihtilâf vardır (Bu da müslümanlar için, rahmettir).

Bu işte sâlim olan yolun hangisi olduğunu da söyledik. Size lâyık olan, babanızın yolunu ta'kib etmektir. Babanız Sultan Melik Âdil, Allahü teâlânın dînini yükseltmek için çalıştı ve O'nun için çalışanlara yardımcı oldu.

Biz, sâdece zâhire göre hükmederiz. Herkesin içini Allahü teâlâ bilir. Allahü teâlâya hamdolsun Resûlullah efendimize (s.a.v.) ve O'nun Ehl-i beytine, Eshâbına ve O'nun yolunda gidenlere salât ve selâm olsun."

İbn-i Abdüsselâm mektûbu yazıp-bitirince, hiç beklemeden ve tereddüt göstermeden mektûbu kapatıp mühürleyerek elçiye verdi. İzzeddîn bin Abdüsselâm bu mektûbu yazarken, yanında zamanın büyük âlimlerinden bir zât ve İbn-i Abdüsselâma mektûp yazarken sultanın yanında bulunan âlimlerinden bir kısmı da vardı. Onlar, Sultan Eşreften gelen mektûbun muhtevâsını iyi biliyorlardı. Bu mektûp gelince çok korktular ve İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın sultâna cevap vermekten âciz kalacağını zannettiler. Fakat İbn-i Abdüsselâm'ın derhal mektûp yazdığını görünce, hepsinin önceki zanları tamamen yok oldu. Yanında bulunan büyük âlim, İbn-i Abdüsselâm'ın bu cevâbını çok beğenip, bunun, Allahü teâlâ tarafından verilen ilâhî bir yardım olduğunu söyledi.

Mektûp sultâna okununca, Sultan Eşref çok kızdı, İbn-i Abdüsselâm'a muhalif olan bid'at ehli kimseler, onun işinin bittiğine inanıyorlardı. Sultan, sarayında hocalık yapan ve İbn-i Abdüsselâm'ı çok seven Garez Halîl'i yanına çağırdı. Yazdığı mektûbu ona vererek; "Bunu doğru İzzeddîn bin Abdüsselâm'a götüreceksin ve acele olarak cevâbını getireceksin" dedi. Garez Halîl, hemen İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın huzûruna gitti. Huzûrunda son derece sevgi ve edeble oturarak, sultânın elçisi olduğunu söyledi. Sonra; "Vallahi hakkınızda düşmanlık yapıyorlar. Sen, işin başında sultanla görüşmemen sebebiyle, kendi aleyhine, onların lehine iş yapmış oldun. Eğer sultan seni bir defa görmüş olsaydı, bunlardan hiçbiri meydana gelmezdi. Çünkü, senin sultan yanında derecen ve kıymetin çok yüksektir. Sultan bana, senin yanına gelip, sana üç şartı olduğunu söylememi istedi. Birincisi; fetvâ vermiyeceksin, ikincisi; hiç kimse ile görüşmeyeceksin, üçüncüsü; evinden ayrılmayacaksın" dedi. Bunun üzerine İzzeddîn bin Abdüsselâm; "Ey Garez! Bu şartlar, Allahü teâlânın bana olan ni'metleridir. Devamlı şükrü gerektirir. Fetvâlara gelince, ben de zâten onun ile uğraşmak istemiyordum. Ben inanıyorum ki, müftî, Cehennemin kenarındadır. Eğer Allahü teâlâ fetvâ vermeyi bana vâcib kılmamış olsaydı, bu iş ile asla meşgûl olmazdım. Şimdi ise artık ma'zurum. Bu vücub benden düştü. Hamd Allahü teâlâya mahsûstur, insanlarla görüşmemem ve evimden ayrılmamam husûsuna gelince, ben hâl-i hazırda evimde bulunuyorum. Ey Garez! Evimden ayrılmamam, kendimi Rabbime ibâdete vermem, benim için büyük bir saadettir. Sa'îd o kimsedir ki; evinden ayrılmaz, orada günahlarından dolayı gözyaşı döker. Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl olmam, Allahü teâlânın bana bir hediyesidir. Hak teâlâ bunu bana sultânın vâsıtası ile nasîb eyledi. Ancak o kızgın, ben ise sevinçli ve rahatım. Vallahi ey Garez! Eğer yanımda hediye edilecek bir elbise olmuş olsaydı, benim için müjde durumunda olan bu mektûba karşılık, sana o elbiseyi verirdim. Fakat şu seccadeyi al, üzerinde namaz kılarsın" dedi. Garez Halîl de seccadeyi kabûl edip öptü. Sonra veda edip oradan ayrıldı. Sultânın yanına gitti ve olanları ona anlattı. Sultan orada hazır bulunanlara; "Bana ne yapacağımı söyleyin, İbn-i Abdüsselâm, cezayı ni'met gören bir zâttır. Onu kendi hâline bırakalım" dedi.

Bu şekilde üç gün geçtikten sonra, Hanefî mezhebinin en büyük âlimi Allâme Cemâlüddîn Husayrî, bir merkebe binip talebeleriyle sultânın yanına gitti. Cemâlüddîn Husayrî, ilmiyle amel eden, mübârek bir zât idi. Sultan Eşrefe, Cemâlüddîn Husayrî'nin geldiği haber verilince, adamlarını gönderip onu surların içine aldılar. Sultânın sarayına kadar merkep üzerinde gitti. Sultan, Cemâlüddîn Husayrî'yi görünce, ayağa kalkıp ona doğru yürüdü. Ona çok iltifât ederek yanına oturttu. Ramazân-ı şerîf olduğundan ve Cemâlüddîn Husayrî sultânın yanına girdiğinde iftar vakti idi. Müezzin ezan okuyunca, hep birlikte cemâatle namaz kıldılar. Namazdan sonra orucunu açması için bardakla su getirdiler. O da bu suyu Husayrî hazretlerine uzatınca, o; "Senin yiyecek ve içeceğin için buraya gelmedim" deyince, Sultan; "Emriniz başım üstünedir" dedi. Cemâlüddîn Husayrî de sultana; "Seninle İzzeddîn bin Abdüsselâm arasında ne var? O, öyle. bir kimsedir ki, eğer Hind memleketinde veya dünyânın en uzak bir köşesinde olsaydı, sultanın onun bereketinden hem kendisi ve hem de memleketi istifâde etmesi ve diğer memleketlere onunla iftihar etmesi için onu memleketine getirmesi gerekir" dedi. Bunun üzerine sultan; "Bende onun bizzat kendi eliyle yazmış olduğu ve akidesini anlatan kâğıtlar var. Sen de oku, onun hakkındaki kararını ver" deyince, Cemâlüddîn Husayrî, İbn-i Abdüsselâm'dan gelen ve Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatan yazıları sonuna kadar okudu ve; "Bu, müslümanların i'tikâdı, sâlihlerin şiarı, mü'minlerin yakînidir. Burada yazılanların hepsi doğrudur. Bunlara karşı çıkan, yanlış yoldadır" dedi. Sultan bu sözleri duyunca, İbn-i Abdüsselâm ile arasında olanlardan dolayı Allahü teâlâdan af ve mağfiret diledi ve hatâsını telâfi etmek için İbn-i Abdüsselâm'a bir adam gönderdi. Hakkını helâl etmesini ve onunla görüşmek istediğini bildirdi. Sultan, Cemâlüddîn Husayrî ile görüşmeden önce, bid'at ehli kimselerin sözlerine göre hareket ediyordu. Bu yüzden onlar, en parlak devirlerini yaşıyorlardı. Ancak Husayrî hazretleri sultanla görüşüp, hak olan Ehl-i sünnet i'tikâdı meydana çıkınca, bid'at ehlinin bozuk akidelerini yayma çalışmalarının önüne geçilmiş oldu. Cemâlüddîn Husayrî, mücâdele ve münazaa kapısını kapatmak için, kelâm mes'eleleri üzerinde konuşmaktan sakınılmasını, bu mevzûda hiç kimsenin herhangi bir şekilde fetvâ vermemesini söyledi. Böylece uzun süre bid'at ehli sesini çıkaramadı.

Şemsüddîn İbni Cevzî, Sultan Eşrefin yanına geldi. Şemsüddîn, zamanının büyük vâ'izlerinden idi. Herkesin hürmet ve kabûlünü kazanmıştı. Va'z ederken çok te'sîrli konuşurdu. Hem kendisi ağlar, hem de cemâati ağlatırdı. Cemâat, meclisinden kendilerinden geçmiş olarak ayrılırlardı. Va'zlarını Cumartesi günleri verirdi. Şemsüddîn İbni Cevzî, sultanın huzûruna girince, sultan kendisine; "Mekâsid-üs-salât" kitabını verdi ve "Bu kitabı oku" dedi. O da okuyup, "Bu kitap çok güzeldir. Bir benzeri yazılmamıştır" dedi. Bunun üzerine Sultan, ona; "Bu kitabı, va'z meclisinde insanlara teşvik eyle" dedi.

Şemsüddîn İbni Cevzî, va'z vermek için kürsiye çıkıp, Allahü teâlâya hamd ve Resûlüne (s.a.v.) salât ve selâmdan sonra şöyle dedi: "Biliniz ki, bedenî ibâdetlerin en faziletlisi namazdır. Namaz, kişiyi Rabbine yaklaştırır.

Mekâsıd-üs-salât kitabına çok önem veriniz. Bu kitabı, büyük âlim İzzeddîn bin Abdüsselâm yazmıştır. Bu kitabı iyi anlayınız ve onu iyi ezberleyiniz.

Onu çocuklarınıza ve yakınlarınıza öğretiniz. Bu kitabın fâidesi pekçoktur." Bundan dolayı bu kitap çok yazıldı ve herkes tarafından okundu.

Bu hâdiselerden sonra, İbn-i Abdüsselâm'ın sultanın yanında yeri çok yükseldi. Sultan ölüm hastalığında iken, yakınlarından birisine;

"İzzeddîn bin Abdüsselâm'a git. Seni çok seven Sultan-ı Âdil Ebû Bekr'in oğlu Mûsâ sana selâm söyledi. Zât-ı âlinizin gelmesini, kendisine yarın huzûr-i ilâhide faydalı olacak şeyleri anlatmanızı ve duâ etmenizi ister de!" diye bildirdi. Haberci, sultânın dediklerini aynen İzzeddîn bin Abdüsselâm'a anlattı. O da bu teklifi kabûl etti ve; "Böyle bir ziyâret, en faziletli ibâdetlerdendir. Çünkü bunda birçok fâideler vardır, inşâallah" dedi.

İbn-i Abdüsselâm kalkıp, sultânın yanına kadar gitti. Oraya varınca sultana selâm verdi. Mûsâ onu görünce çok sevindi ve hemen onun elini öptü.

Sonra "Ey İzzeddîn! Bana hakkını helâl et. Benim için Allahü teâlâya düâ et. Bana nasihatlerde bulun" dedi. O zaman İbn-i Abdüsselâm; "Ben, her gece, insanlara olan hakkımı helâl ediyorum. Ben kimsenin bende bir hakkı olmadan gecelerim. Bunun mükâfatını ve karşılığını Allahü teâlâdan bekliyorum, insanlardan asla bir karşılık beklemiyorum. Ecrimin Allahü teâlâdan olup, insanlardan olmaması bana herşeyden daha kıymetlidir. Sultâna duâ etmeme gelince, çoğunlukla ben ona duâ ediyorum. Çünkü sultânın durumu iyi olursa, İslâmın ve müslümanların durumu da iyi ve güzel olur.

Allahü teâlâ sultâna; yarın huzûr-i ilâhîde yüzünü ak edecek şeyleri görmek nasîb eylesin" dedi. Sultan bu ziyâretten ve İbn-i Abdüsselâm'ın sözlerinden memnun kalarak; "Allahü teâlâ sana hayırlar versin" dedi.

İzzeddîn bin Abdüsselâm birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1. Kavâid-ül-kübrâ, 2. Mecâz-ül-Kur'ân, 3. Kavâid-üs-sugrâ: Kavâid-ül-kübrâ'nın kısaltılmış şeklidir. 4. Seceret-ül-Meârif, 5. Ed-Delâil-ül-müteallikât-ı bil-melâiketi ven-Nebiyyîn aleyhimüsselâm vel-halkı ecmâîn, 6. Et-Tefsîr, 7. El-Gâye fî ihtisâr-in-nihâye, 8. Muhtasâr-ı Sahîh-i Müslim, 9. El-İmâm fî Edillet-il-ahkâm, 10. Beyânü ahvâl-in-nâs yevm-el-kıyâmeti, 11. Bidâyet-üs-suâl fî tafdîl-ir-Resûl (s.a.v.), 12. El-Fark beyn-el-Îmân vel-İslâm, 13. Fevâid-ül-belvâ vel-mihan, 14. El-Cem'u beyn-el-hâvi ven-nihâye, 15. El-Fetâvâ-il-Mûsuliyye, 16. El-Fetâvâ-il-Mısriyye, 17. Mekâsıd-üs-salât.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 249

2) El-A'lâm cild-4, sh. 21

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübki) cild-8, sh. 209

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 235

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 301

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 353

7) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 350

8) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 71

9) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 309

10) Zeyl-i Ravdateyn sh. 216

11) Tabakat-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 73

12) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 314

13) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 92, 116, 220, 260, cild-2, sh. 1027, 1143, 1360, 1780

14) Brockelmann Sup-2, sh. 766 Gal-1, sh. 430

İZZEDDÎN BİN HÂFIZ

Hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülganî bin Abdülvâhid bin Ali Sürûr el-Makdisî'dir. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı İzzeddîn'dir. 566 (m. 1170) senesinde Dımeşk'da doğup, 613 (m. 1216) târihinde vefât etti. Daha küçüklüğünde, babası onunla ilgilendi Dımeşk'da çocuk yaşta; Ebû Meâli bin Sâbir, Hıdır bin Tâvûs, Ebû Mecd Baniyâsî'den hadîs-i şerîf dinlemesini te'min etti. Ondört yaşında iken, Bağdad'a gitti. Ebû Feth bin Şâtil, Nasrullah Kazzâz ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Feth bin Munâ'dan fıkıh ilmini okudu. İsfehan'da; Ebû Fedâil Abdürrahîm bin Muhammed bin Kâğızî, Mes'ûd el-Cemâl, Ebü'l-Mekârim Lebbân'dan, Mısır'da; Ebû Kâsım Bûsîrî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden de; iki oğlu, Takıyyüddîn Ahmed, İzzeddîn Abdürrahmân, Hâfız Ziyâüddîn, Şihâb et-Tûsî, Şemsüddîn Abdürrahmân bin Muhammed, Fahrüddîn Ali ve başka âlimler de hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir.

Âlimlerin onun hakkında buyurdukları: İbn-i Neccâr "Biz onunla beraber âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinledik. O, bizzat kendisi çok yazdı. Çok kaynak kitap satın aldı. Pekçok kitap ve risaleleri (küçük kitapları) yazarak çoğalttı, İzzeddîn bin Hâfız büyük bir âlim idi. Hadîs-i şerîfleri hem metin ve hem de senetleriyle birlikte ezberler idi. Hadîs-i şerîflerin ma'nâlarını, garîbini ve müşkilini, hadîs âlimlerinin isimlerini, künyelerini, ömürlerini, neseblerini, hadîs ilmine göre haklarında yapılan cerh ve ta'dilleri bilirdi. Hadîs ilmine göre, güvenilir, âdil ve sadûk vasıflarını hâiz olup, dinimizin emir ve yasaklarına uygun yaşayışı, ahlâkı, temiz ve güzel idi. Mürüvvet sahibi idi. Çok zeki idi. Yakınlarının hakkını gözetir, garîblere yardımcı olurdu."

Hâfız Ziya ise; "İzzeddîn bin Hâfız, hem büyük bir hadîs âlimi ve hem de fıkıh âlimi olup, çeşitli ilimlerde de mütehassıs idi. Kırâati pek güzel idi. Okurken çok ağlardı. Pek cömert idi. Hadîs âlimlerinin yanında güvenilir ve mu'teber bir zât idi. Dımeşk'da, Dâr-ül-Batîh mescidinde her Cum'a gecesi halka hadîs-i şerîf okurdu. Herkes onun sohbet ve konuşmalarından çok istifâde ederdi. Daha sonra, bu câmiden ayrıldı. Babasının kaldığı yere gitti. Orada her Cum'a günü, Cum'a namazından sonra hadîs-i şerîf okurdu. Ahlâkı örnek, mürüvveti tam bir âlim idi" dedi.

Ebû Şâme; "İzzeddîn Hâfız, Melik-i muazzam Îsâ'dan çok hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs ilminde Hâfız olup, dindar, haram olması ihtimâli olan şeylerden sakınan, dünyâya rağbet etmiyen mübârek bir zâttı" demektedir.

Yakınlarından birisi anlatır: "Vefât ettiği gece, onun yanında okuyorduk. Bu sırada, karnı üzerinde kandili andıran bir nûr gördüm." Bunu, hadîs âlimlerinden Ziya anlatmıştır.

Muhammed bin Abdülganî'ye âit birçok güzel rü'yâlar, anlatılmıştır. Bunlardan birisi de şöyledir: Mes'ûd bin Ebû Bekr bin Şükr, vefâtından sonra onu rü'yâda gördü. Onun yüzü, sanki ay gibi idi. Dünyâda onun sûretinde bir kimseyi görmedim. Saçları, sarığının altından çıkmıştı. Onun saçlarının siyahlığı gibi görmedim. Ona; "Ey İzzeddîn! Nasılsın?" deyince, bana; "Sen ve ben, Cennetliğiz" dedi.

Bir başkası da onu rü'yâsında görüp; "Allah aşkına söyle, Rabbin sana ne muâmele eyledi?" dedi. O da cevaben; "Her türlü hayır ve iyilik ile karşılaştım" dedi.

Ahmed bin Muhammed bin Halef de şöyle anlattı: "İzzeddîn bin Hâfız'ı rü'yâda gördüm. Bana; Resûlullah (s.a.v.) efendimizin yanına geldiğini, bütün ihtiyâçlarını verdiğini söyledi."

---

1) Tekmiletün li vefeyât-in-nâkile cild-4, sh. 252

2) Zeyl-i Ravdateyn sh. 99

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1401

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 74

5) Zeyli Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 90

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 56

İZZEDDÎN BİN NAÎM

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İzzeddîn bin Naîm'dir. Âlim, kâmil, ârif bir zât olan İzzeddîn bin Naîm'in çok kerâmetleri görüldü. 675 (m. 1276) senesinde vefât etti. Hama şehri yakınındaki Sıla köyüne defnedildi Doğum târihi ve hayâtı hakkında bilgi yoktur.

Es-Sirâc şöyle anlatır: "Hama vâlisi, alçak tabiatlı ba'zı kimselerin sözlerine kanarak, imtihan etmek için İzzeddîn bin Naîm'in dergâhına, içinde şarap olan bir takım eşyaların götürülmesini emretti. Eşyalar götürüldüğünde, İzzeddîn bin Naîm bunlara bakıp indirilmesini emretti. Orada bulunanlar bunların şarap olduğunu söylediklerinde, o tekrar; "İndiriniz ve bu tulumları çiğneyiniz" dedi. Bunları çiğnedikten sonra, içlerini açıp baktıklarında, son derece güzel ve lezzetli bir bal olduğunu gördüler. Dergâhda bulunanların hepsi doya doya yediler. Bir kısmını da Hama vâlisine gönderdiler."

Yine es-Sirâc anlatır. "Sultan Rükneddîn Ebü'l-Feth Beybûrûs bin Abdullah, birgün İzzeddîn bin Naîm'in ziyâretine geldi Yolda yanında olanlara; "Bugün bol etli pilavı, dergâhda İzzeddîn bin Naîm'den yiyeceğiz. O yemek ise, ateşsiz pişmiş olacak. Bize izzet ve ikram edecek gücü bulabilecek mi bakalım" diyerek büyüklendi. Oraya vardıklarında, İzzeddîn bin Naîm, meydana büyük bir kuyu kazılmasını ve içine pirinç ve et olan bir kazan konulup, üzerinin de muntazam olarak toprakla örtülmesini emretti. Aradan bir müddet geçtikten sonra, İzzeddîn bin Naîm kuyunun ağzını açtırdı. Sultan ve oradakiler kendileri için yemek olacak şeylerin ateşsiz yerde pişmemiş olmasından endişe ettiler. Nihâyet kuyu açıldı. Ateşsiz olarak, yüksek hararetteki bu kuyudan gayet güzel bir şekilde pişmiş etli pilav çıktı. O zaman İzzeddîn bin Naîm; "Afiyetle yiyiniz" buyurdu. Sultan ve yanındakiler, bu velî zâtın ikram ve ihsânının bolluğuna şaşırdılar. Sultan, karşılık olarak birşeyler vermek istedi. Fakat İzzeddîn bin Naîm, ondan hiçbir şey kabûl etmedi. Orada bulunanların îmânları ve sevgileri kuvvetlendi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 152

KÂDI HAMÎDÜDDÎN NÂGÛRÎ (Muhammed bin Atâ)

Hindistan ulemâ ve evliyâsının büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Atâ olup, Hamîdüddîn lakabı ile tanındı. Nâgûrî nisbet edildi. Şam ve Bağdad'da din ilimleri tahsil etti. Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. Onun halifesi olarak Hindistan'a gitti. Orada Çeştî büyüklerinden Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'ye talebe oldu. Hem Sühreverdî, hem de Çeştî büyüklerinin yolunda ilerledi. Feridüddîn Genc-i Şeker hazretleriyle sohbet etti. Hindistan'ın çeşitli şehirlerinde kadılık yaptı. 650 (m. 1252) yılında Dehlî'de vefât etti. Hocası Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî hazretlerinin ayak ucuna defnedildi.

Herkese iyilik eden, vaktini, Allahü teâlânın kullarına O'nun dînini öğretmekle kıymetlendiren Kâdı Hamîdüddîn Nâgûrî, insanlarla iyi geçinir, herkese iyilik ederdi. İnsanlara karşı çok merhametliydi. Onları Cehennemde ebedî azap çekmekten kurtarmak için durmadan

çalışırdı. Hakka olan aşkını dile getirdiği şiirleri dilden dile dolaşır, güzel eserleri her cemiyette okunur, istifâde edilirdi.

"Fevâid-ül-füâd" adlı eserde, onun şiirleriyle ilgili bir menkıbe şöyle anlatılır. Zamanın büyüklerinden ve Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin ileri gelen halîfelerinden olan Feridüddîn Genc-i Şeker, huzûrunda kaside okunmasını emir buyurdu. Kasîde okuyacak kimse bulunamadı. Talebelerinden Bedreddîn'e emredip, Kâdı Hamîdüddîn Nâgûrî'nin gönderdiği mektûpları getirmesini söyledi. Bedreddîn, mektûp ve yazıları sakladığı çantayı getirip, önüne koydu. Eline gelen ilk mektûbu Feridüddîn hazretlerine verdi. "Ayakta oku" buyurdu. O da mektûbu okumaya başladı. Mektûpta şöyle diyordu: "Fakîr, hakîr, zaîf, nahîf Muhammed Atâ ki, dervişlerin bendesi, baş ve gözüyle onların ayaklarının tozudur." Şeyh bu kadar dinleyince, kendine bir hâl ve zevk peyda oldu. Sonra bu mektûpta bulunan şu rubaiyi okuttu:

O akıl nerede ki, kemaline erişsin,
O rûh nerededir ki, Celâline yetişsin,
Farzedelim ki, yüzünden perdeyi kaldırmışsın,
O göz nerededir ki, Cemâline erişsin.

Kâdı Hamîdüddîn hazretleri, zâhir ve batın ilimlerinde birçok talebe yetiştirdi. Kerâmetleri meşhûr oldu. Kıymetli eserler yazdı. "Tavâliüş-şümûs" adlı eserinde hakikât sırlarını anlattı.

Tasavvuf ve hakîkatten nasîbi olan bir azîz, bu zaîf kula anlattı: Anadoludaki hücrelerden birine girmiştim. Keskin görüşlü biri bana baktı ve hâlimden birşeyler anlayıp, beni bir yere götürdü. Huşû' üzere duran bir dervişin yanına vardık. Yanımdaki kimse, bana dönüp; "Bu azîz, oniki senedir Celâl'in müşâhadesindedir. Da'vet gelir diye ayakta hazır beklemektedir. Her seher vakti, aniden "Hû" ismi, onun dilinden kulağımıza erişir. Hû ismini söyleyince, ağzından, yeni doğan güneş gibi bir nûr parlar" dedi.

Kâdı Hamîdüddîn bu eserinde ve diğerlerinde, vahdet ve tevhîd sırlarını, tasavvuf erbâbının gönlündeki aşk ve muhabbet nehirlerinin sızıntı ve serpintilerini dile getirip, ortaya döktü. Ama ehli kalmadı ki anlasın, kaybeden yok ki, bulunca sevinsin. **Beyt:**

Bilmiyenler tanıyamaz bileni
O halde sözü kısa kesmeli.

---

1) "Ahbâr-ül-ahyâr fî esrâr-il-ebyâr", Kitabhâne-i Rahmiyye, Diyobend, sh. 43

KÂDI İMÂDÜDDÎN (Nasr bin Abdürrezzâk)

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden, vâ'iz. İsmi, Nasr bin Abdürrezzâk bin Abdülkâdir-i Geylânî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Sâlih, lakabı İmâdüddîn'dir. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunudur. Hanbelî mezhebinde ilk Kâdı'l-kudâtdır. 564 (m. 1169) senesi Rebî'ul-âhır ayının 24. günü seher vaktinde doğdu. 633 (m. 1236) senesi Şevval ayının 16. günü vefât etti. Câmi-i Kasr'da cenâze namazı kılındı, idârecilerden, âlimlerden ve diğer insanlardan, çok kalabalık bir cemâat toplandı. Herkes, tabutunu biraz olsun taşıyabilmek için can atıyordu. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin türbesinde defnolundu.

Diğer birçok İslâm âlimi gibi, Nasr bin Abdürrezzâk hazretleri de daha çocuk yaşta ilim tahsiline başladı. İlk olarak Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Bundan sonra, babasından ve amcası Abdülvehhâb bin Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Bunlardan başka, Ebü'l-Alâ el-Hemedânî, Silefî, Ebû Mûsâ el-Medînî ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Ayrıca, Ebû Hâşim Îsâ bin Ahmed ed-Dûşânî, Saîd bin Safi el-Hamâlî, Ahmed bin Mübârek el-

Merkı'ânî, Abdülhak bin Abdülhâlık, Müslim bin Sabit İbn-ün-Nehhâs, Abdülmuhsin bin Türeyk, Şühde ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan ilim öğrendi. Kendisinden ise; Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş Necîb el-Harrânî, Kemâl el-Bezzâr ve başka birçok zât ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır.

İlim öğrenmekteki gayret ve istidâdının çok fazla olması sebebiyle, kısa zamanda çeşitli ilimlerde yetişen Nasr bin Abdürrezzâk, bilhassa fıkıh, hadîs, kelâm, münâzara, hılâf gibi ilimlerde çok yükseldi. Dedesi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin medresesinde ders, va'z ve fetvâ vermeye başladı. Kendisi Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. Bununla beraber, diğer mezheblerin bilgilerinin inceliklerine de vâkıf idi. Dînî ibâreleri çözmekte pek mahir idi. Hadîs ilmi tahsîl edenler için, ayrıca bir meclis kurdu. Ezberinden hadîs-i şerîf okurdu, insanlar da ondan duyduklarını yazarlardı. Herkes tarafından sevilip, hürmet edilen, çok yüksek bir zât idi. Tanınmaktan, şöhret sahibi, parmakla gösterilen birisi olmaktan çok uzak durur, çok sakınırdı. İbâdet ve taâtla meşgûl idi. Ağırbaşlı, vakûr ve heybetli idi. Fakat kibirli değildi. Tevâzu sahibi idi. Alçak gönüllü idi. Aklının ve zekâsının kuvveti fevkalâde idi. Lütuf, iyilik, ikram sahibi idi. Tatlı dilli ve güler yüzlü idi. İnsanlara muâmelesi çok güzel idi. Yanına gelen herkes, kendisinden memnun ayrılırdı. Aile efradına karşı olan yumuşaklık ve ikramı daha fazla idi. Allahü teâlânın râzı olduğu istikâmetten ve dosdoğru olmaktan hiç ayrılmadı.

Halîfe Nâsır'ın 622 (m. 1225) senesinde vefât etmesinden sonra yerine geçen oğlu Zâhir, âdil ve sâlih bir kimse idi. Zulme ve haksızlığa meydan vermezdi. Ahkâm-ı İslâmiyenin tam tatbik edilmesi için çok gayret etti. Hattâ İbn-ül-Esîr diyor ki: "Bir kimse; "Ömer bin Abdülazîz hazretlerinden sonra gelen devlet reîsleri içinde, adâlet, doğruluk bakımından ona en çok benziyeni Zâhir idi" dese, doğrudur." İşte bu Zâhir, Nasr bin Abdürrezzâk hazretlerini bütün memleketin Kâdı'l-kudâtı olarak ta'yin etmek istedi. Akrabasını gözetmesine, onları ziyâret etmesine mâni olunmaması şartı ile kabûl etti. Halîfe ona dedi ki: "Her hak sahibine hakkını mutlaka ver! Sâdece Allahü teâlâdan kork! Ondan başka birşeyden korkma! Her hâlde Allahü teâlânın emrini gözet! Hiç kimse hakkında hatır için hüküm verme!" Ayrıca halîfe kendisine bin dinar para gönderdi. O da bu para ile borçlarını ödedi, İmâdüddîn Ebû Sâlih el-Geylânî hazretleri devamlı olarak ahlâk-ı hamide (güzel ahlâk) üzere idi. Kâdı'l-kudât makamında bulunması, onun sertleşmesine, kibirlenmesine sebeb olmadı. Bilakis, zühdü, takvâsı İslâmiyetin emirlerine bağlılığı her gün arttı. Bu vazîfeden ayrıldıktan sonra, tekrar ilim öğretmek ile meşgûl oldu. Her işinde çok ihtiyâtlı davranırdı, iyice araştırıp tahkîk etmedikten sonra, bir hadîs-i şerîfi rivâyet etmezdi.

Nasr bin Abdürrezzâk el-Geylânî hazretleri şöyle anlatır: "Bana her sene Receb ayında Nâsıriyye Vakfı'ndan bir miktar para verilirdi. Bir sene, o paranın dağıtıldığı günlerde, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabrini ziyârete gitmiştim. Geri döndüğümde, herkesin rusûmlerini (verilmekte olan o paralarını) aldıklarını öğrendim. Bana; senin paran İbn-i Tûmâ'dadır. Ondan alacaksın dediler. İbn-i Tûmâ Hıristiyan idi. İhtiyâcım için, nafakam için harcedeceğim bu paranın, bir kâfirin elinden gelmesini, parayı ondan almayı uygun bulmadım. Allahü teâlâya güvenerek, onun rızıklara kefil olduğunu, yarattığı mahlûkunun rızkını elbette vereceğini, şayet borçlanacak olsak bile, Allahü teâlânın kolaylık göstereceğini, O'nun en iyi vekîl olduğunu, kendisine sığınanlara yardım ettiğini düşünerek, O'na güvenerek ve sığınarak eve geldim. O kimse de zâten getirip parayı vermedi. Nihâyet birkaç ay sonra, parayı bana getirip teslim etmiyen hıristiyan öldürüldü. Evinde bulunan ve bana âit olduğu anlaşılan para da oradan alınıp bana teslim edildi.

Hâfız Ziya (r.a.), Ebû Sâlih Nasr bin Abdürrezzâk hazretlerini çok övmekte, hayırlı vasıflarını zikrederek, kendisinden kalabalık bir cemâatin fıkıh öğrenip çok fâidelendiklerini bildirmektedir.

Sarsarî de, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel ve onun mezhebinde bulunan âlimleri anlattığı Kasîde-i lâmiyyesinde Ebû Sâlih Nasr hazretlerini çok medh etmekte, kendisinden, "Asrımızda fıkhın direği, her müşkili hâlleden Ebû Sâlih" diye bahsetmektedir.

Nasr bin Abdürrezzâk hazretlerinin ba'zı eserleri olup; İrşâd-ül-mübtediîn, Erbe'ûne hadîsen, Mecâlisün fil-hadîs bunlardandır.

Ebû Sâlih Nasr bin Abdürrezzâk'ın (r.a.), Peygamber efendimize (s.a.v.) kadar olan râvîlerini zikrederek rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ey kadınlar topluluğu! Çok sadaka verin ve çok istiğfar edin! Şüphesiz ki, ben, Cehennem ehlinin çoğunun siz kadınlardan olduğunu gördüm."**

---

1) Zeyl-i Tabakat-ı Hanâbile cild-2, sh. 189

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 161

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 63

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 491

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 90

6) El-A'lâm cild-8, sh. 24

7) Kalâid-ül-cevâhir sh. 45

KARÂFÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Ebi'l-Alâ İdrîs bin Abdürrahmân bin Abdullah İbni Yelin'dir. Aslen Karâfe bölgesinden olduğu için "Karâfî" diye tanınan Ahmed bin İdrîs, 626 (m. 1228) yılında Mısır'da doğdu. Mâlikî fıkhında ihtisas sahibi oldu. Bu husûsta zamanının tek âlimi olan Ahmed bin İdrîs, 684 (m. 1285) yılında Mısır'da vefât etti ve Karâfe'de defn olundu.

Ahmed bin İdrîs el-Karâfi, Sultân-ül-ulemâ diye tanınan İzzeddîn bin Abdüsselâm eş-Şâfiî, el-İmâm el-Allâme Şerefüddîn Muhammed bin İmrân (Şerîf el-Karekî diye meşhûr) ve Kâdı'l-kudât Şemsüddîn Ebû Bekr Muhammed bin İbrâhim bin Abdülvâhid İdrîsî'den ilim öğrendi. Şemsüddîn Ebû Bekr Muhammed el-İdrisî'nin "Kitâb-ül-vüsûl ve Sevâb-ül-Kur'ân" adlı eserini, ondan dinledi.

İbn-i Ferhûn onun hakkında; "Karâfî, aklî ve naklî ilimlerde kendisini yetiştirmiş, bilhassa fıkıh ilminde mesafe katetmiş bir âlimdir" demektedir.

Ebü'l-Abbâs Ahmed Karâfî, Süleymâniye Kütüphânesi'nin İ. İsmâil Hakkı kısmı 492 numarada kayıtlı "Kitâb-ül-fürûk" adlı eserinde, zühd, hased ve ucb hakkında şöyle buyurmaktadır:

Zühd, ya'nî dünyâdan el çekmek, mal ve mülkün olmaması demek değildir. Zühd; kalbin dünyâya, mala bağlılığının olmamasıdır. Çünkü zâhid, ba'zan insanların en zenginlerinden olabilir. Fakat buna rağmen o yine zâhiddir. Çünkü o, elinde bulunan mala, mülke ve servete i'tibâr etmez. Onları hatırına bile getirmez. Onun için malın varlığı ile yokluğu arasında fark

yoktur. Elinde bulunanı Allah yolunda harcamak ona çok kolay gelir. Ba'zı kimseler vardır, çok fakir olmalarına rağmen zâhid değillerdir. Hattâ kalbi dünyâ sevgisi ile dolu olduğu için, çok hırslıdır. Hırsından dünyâya doymak bilmez. Bundan dolayı zühd, malın olup olmamasına bağlı olmayıp, kalbin dünyâya i'tibâr etmemesine, kıymet vermemesine bağlıdır. Haramlardan el çekmek ise, elbette lâzımdır.

Hased; Allahü teâlânın bir kuluna ihsân etdiği ni'metin ondan çıkmasını istemektir. Faydalı olmayan, zararlı olan birşeyin ondan çıkmasını istemek, hased olmaz. "Gayret" olur. İlmini, mal, mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından ilmin gitmesini istemek gayret olur. Malını haramda, zulümde, İslâmiyeti yıkmakta, bid'atleri ve günahları yaymakta kullananın malının yok olmasını istemek de hased olmaz, din gayreti olur. Bir kimsenin kalbinde hased bulunur, kendisi buna üzülür, bunu istemezse, bu günah olmaz. Kalbde bulunan hâtıra, günah sayılmaz. Hâtıranın kalbe gelmesi insanın elinde değildir. Kalbinde hased bulunmasından üzülmezse veya arzusu ile hased ederse, hased olur, haram olur. Bu hasedini sözleri ile, hareketleri ile belli ederse, günahı daha çok olur. Hadîs-i şerîfte; **"İnsan, üç şeyden kurtulamaz; sû-i zan, tayere, hased. Sû-i zan edince, buna uygun harekette bulunmayınız. Uğursuz zan ettiğiniz şeyi Allaha tevekkül ederek yapınız. Hased ettiğiniz kimseyi hiç incitmeyiniz"** buyuruldu. Tayere, uğursuzluğa inanmaktır. Sû-i zan, bir kimseyi kötü zan etmekdir. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki, kalbde hased hâsıl olması, haram değildir. Bundan râzı olmak, devamını istemek, haram olur. Hadîs-i şerîfte; **"Kalbe gelen kötü şey söylenmedikçe ve buna uygun hareket edilmedikçe affolur"** buyuruldu. İnsanın kalbine küfre sebep olan bir düşünce gelince, bundan üzülür ve hemen red ederse, bu kısa düşünce küfr olmaz. Farzı yapmamak veya bir haramı yapmak düşüncesi de böyledir. Fakat senelerce sonra kâfir olmaya karar verirse, hattâ bunu bir şarta bağlasa dahi imansız olur. Senelerce sonra haram işlemeğe niyet ederse, karar verirse, o anda günaha girer. Fakat, haramı işlemenin günahı, işlemeğe niyet etmekten daha büyüktür.

Ucb; yaptığı ibâdetleri, iyilikleri beğenerek, bunlarla övünmektir. Yaptığı ibâdetlerin, iyiliklerin kıymetini bilerek, bunların elden gitmesini düşünerek korkmak, üzülmek ucb olmaz. Yahut, bunların Allahü teâlâdan gelen ni'metler olduğunu düşünerek sevinmek de ucb olmaz. Bunların Allahü teâlâdan gelen ni'metler olduğunu düşünmeyerek, kendi yaptığını, kazandığını sanarak sevinmek, kendini beğenmek, ucb olur. Ucbun zıddına; minnet denir. Minnet, ni'mete kendi eliyle, kendi çalışmasıyla kavuşmadığını, Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı olduğunu düşünmektir. Böyle düşünmek, ucb tehlikesi olduğu zaman farz olur. Diğer zamanlarda ise müstehabdır. İnsanı ucba sürükleyen sebeplerin başında, cehâlet ve gaflet gelmektedir. Bu ucbdan kurtulmak için, her şeyin Allahü teâlânın dilemesi ile ve yaratması ile meydana geldiğini ve akıl, ilim, ibadet etmek, mal ve mevki gibi kıymetli ni'metlerin Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı olduklarını düşünmek lâzımdır. "Ni'met", insana fâideli olan, tatlı gelen şey demektir. Bütün ni'metleri gönderen Allahü teâlâdır. O'ndan başka yaratıcı ve gönderici yoktur.

Karâfî buyurdu ki: "Hased edenlerle münâzara etmeyi bırakın. Çünkü bu durumda siz öfkelenirsiniz, hased eden bundan faydalanır ve inkâr eder."

Karâfî birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Kitâb ez-Zehîre fil-fıkh min ecli Kütüb-il-Mâlikiyye, 2. Kitâb-ül-Kavâ'îd, 3. Şerh-ut-tehzîb, 4. Şerh-ül-Cellâb, 5. Şerhü Mahsûl-li-İmâm Fahreddîn Râzî, 6. Kitâb-üt-ta'likat, 7. Kitâb-üt-tenkih fî usûl-il-fıkh, 8. El-müfid, 9. Kitâb-ül-ecvibet-il-fâhire an es'ilet-il-fâcire fî redd-i alâ ehl-i kitâb, 10. Kitâb-ül-Emmiyye fî idrâk'in-niyyet, 11. Kitâb-ül-istinâ fî ahkâm-il-istisnâ, 12. Kitâb-ül-ahkâm fil-fark beyn-el-fetâvâ, 13. El-

Ahkâm (Kitâb-ül-Yevâkît fî ahkâm-il-mevâkît), 14. Kitâbü şerh-il-erba'în, 15. Kitâb-ül-infâd fil-i'tikâd, 16. Kitâb-ül-münciyyât, 17. El-Mûbikât fil-ediyye, 18. Mâ yecûzü minhâ vemâ yahrumuh, 19. Kitâb-ül-ebsâr fî müdrikât, 20. Kitâb-ül-beyân fî ta'lik-il-Îmân, 21. Kitâb-ül-umûm, 22. Kitâb-ül-ihtimâlât-il-mercûha, 23. Kitâb-ül-Bâriz, 24. Kitâb-ül-ecvibe an es'ilei ve inde alâ hutabi İbn-i Nubâta.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 158

2) El-A'lâm cild-1, sh. 94

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 62, 67

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 72, 127, 135, 737

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 11, 21, 77, 186, 499; cild-2, sh. 1503, 1359

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 86

7) Brockelmann Gal-1, sh. 385; Sup-1, sh. 665

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 578, 1027

9) Kitâb-ül-fürûk

KÂSIM BİN HÜSEYN EL-HAREZMÎ

Fıkıh, nahiv ve lügat âlimi. İsmi, Kâsım bin Hüseyn bin Muhamed el-Harezmî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Sadr-ül-efâdıl'dir. Aslen Harezmli olan Kâsım bin Hüseyn, 555 (m. 1160) senesinde doğdu. Güzel ahlâk sahibi, güler yüzlü, hoş sohbet bir zât idi. 617 (m. 1220) senesinde vefât etti.

Kâsım bin Hüseyn, Ebü'l-Feth Yâsir bin Abdüsseyyid el-Mutarrizî, Burhâneddîn Nasır ve zamanının büyük âlimlerinden fıkıh ilmini tahsil etti.

Kâsım el-Harezmî, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan âlimlerle sohbet etmiştir. Zamanında bozuk i'tikâd sahibleri çoğalmıştı. Kendisi şöyle anlatır: "Birgün ben, hareketsizce oturan, yaşlılık alâmetleri yüzünden açıkça anlaşılan bir âlime; "Mezhebin nedir?" diye sordum. O da; "Ben Hanefî mezhebindenim. Harezmli değilim. Buhârâ'da ilim tahsil ettim. Oranın büyük âlimleri ile görüştüm ve sohbetlerinde bulundum" dedi. Bunun üzerine ben onun Mu'tezilî denilen bozuk fırkadan olmadığını ve bu durumdan çok uzak kaldığını anladım."

Kâsım bin Hüseyni fıkıh, nahiv ve lügat ilmine dâir birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1. Şerh-ül-Mufassal, 2. Şerhü sıkt-üz-zend, 3. Et-Tevdîh fî şerh-il-makâmat, 4. Lehcet-üş-şer'î fî şerhi el-fâzil-il-fıkh, 5. Şerh-ül-müfred vel-müellef, 6. Hulvet-ür-reyyâhin fil muhâdarât, 7. Acâib-ün-nahv, 8. Şerhü Ebniyye, 9. Ez-Zevâya vel-habâya fin-nahv, 10. El-Muhassal lil-muhassala fil-beyân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 98

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 868

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 252

4) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 410

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 153

6) Mu'cem-ül-udebâ cild-16, sh. 237

KEMÂLÜDDÎN İBN-İ ADÎM (Ömer bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Ömer bin Ahmed bin Hibetullah bin Muhammed bin Hibetullah'tır. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. İbn-i Adîm diye bilinir. 588 (m. 1192) senesinde Haleb'de doğup, 660 (m. 1262) târihinde Kâhire'de vefât etti.

Dedeleri, dört nesil Şam kadılığı yapmış olan İbn-i Adîm'in babası da Şam kadısı idi. Babasından, amcası Ebû Ganem Muhammed, İbn-i Taberzed, iftihar Kindi ve Hârestâni'den hadîs-i şerîf dinledi. Yine Şam, Haleb, Kudüs, Hicaz ve Irak'da birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Din ve fen ilimlerinde mütehassıs olan Kemâlüddîn İbni Adîm, Haleb'de Şadbaht Medresesi'nde dersler verdi, kıymetli eserler yazdı. Kendisinden sorulan suâllere cevaplar verdi. Kendisine has, çok güzel bir hattı vardı. Sultanların mektûplarını yazar, onlara emr-i ma'rûfta bulunurdu. Melik Azîz ve Melik Nasır'a yakınlığı vardı. Bir ara Haleb kadılığı da yaptı. Moğolların şehri işgali üzerine Kâhire'ye gitti. Orada vefât etti. Allahü teâlânın dînine hizmet için durmadan çalıştı. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve kitap yazmakla geçirirdi. İnsanlara emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, onlara riâyet etmelerini söylerdi. Kemâlüddîn İbni Adîm, devamlı yazı ile meşgûl olurdu. Yolculuğa çıkacağı zaman, iki katır arasına bağlanmış bir taht-ı revana biner, oraya oturup, yolculuk boyunca yazı yazardı. Mısır'a ve Bağdad'a elçi olarak gönderildi. Kemâlüddîn İbni Adîm, fakirlere iyi muâmele eder, onlara iyilikte bulunur, ihtiyâçlarını giderirdi.

Eserleri: "Bugyet-üt-taleb fî târih-il-Haleb": Haleb târihidir. "Def-üz-zulüm vet-tecerrî an Ebi'l-Me'arrî", "Derârî fî zikr-iz-zerâri": Bu eserini Sultan Zâhir için yazdı. "Dav-üs-sabâh fil-assî ales-semâh": Melik Sultan Eşref için yazdı. "El-Ahbâr-ül-Müstefâde fî zikr-i Benî Ebî Cerâde": Hat bilgileri, hat âdabı ve hat kalemlerini anlatır. "Tebrîd-i hareret-il-ekbâd fis-sabr alâ fakd-il-evlâd".

İbn-i Adîm, Süleymâniye Kütüphânesi'nin Bağdadlı Vehbî kısmı 2191 numarada kayıtlı, Eyyûbî Sultanı Melik Zâhir'e, oğlu Melik Azîz'in doğum günü tebriki için yazdığı "Kitâb-üd-derârî fî zikr-iz-zerârî" adlı uzun mektûbunda, çocuk terbiyesinin ehemmiyetini ve çocuk terbiyecilerine yapılan nasihatleri anlatırken buyurdu ki:

Babanın çocuğuna karşı vazîfesi: Baba, çocuğunun terbiyesini ihmâl etmemelidir. Ona iyiyi ve kötüyü öğretmeli, iyi ve güzel ahlâkı, öğrenmeye ve edebli olmaya teşvik etmelidir. Gerekirse, herhangi bir tarafına zarar vermeden, ikâz mâhiyetinde hafifçe vurmalıdır.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Çocuğun baba üzerindeki hakkı, babanın çocuğuna güzel isim vermesi, yerini ve edebini güzel yapmasıdır."**

Başka bir hadîs-i şerîfte; **"Çocuklarınıza ikramda bulununuz. Onlara güzel edeb ve terbiye veriniz"** buyurulmuştur.

Utbî dedi ki: "Kâfi miktarda geçime sahip olduktan sonra, çocuk sahibi ol."

Hikmet sahipleri dediler ki: "Küçük iken çocuğunu terbiye eden, çocuğu büyüyünce sevinir."

Babanın, çocuğu hakkında hocalarını uyarması lâzımdır. Amr bin Utbe, çocuğunu terbiye eden zâta: "Ey Abdüssamed! Benim çocuğumu terbiye ve ıslâh etmeden önce, kendini ıslâh et! Onların ayıpları senin ayıbına bağlıdır. Çünkü çocuklara göre güzel, senin yaptığın; çirkin ise, yapmayıp terkettiğin şeydir. Onlara Kur'ân-ı kerîmi öğret, bunu ihmâl etme! Yoksa onlar,

Kur'ân-ı kerîmden uzaklaşırlar. Onlara şiirlerin ve sözlerin, en temiz ve ahlâka en uygun olanını öğret! Kötülüğe ve fuhşa sürükliyenleri sakın öğretme! Onlara, "Edebli ve terbiyeli olmazsanız, sizi babanıza söylerim de! Gerekirse onlara, edeb ve terbiyelerine yardımcı olacak şekilde hafifçe, kendilerine zarar vermeden, ikâz mâhiyetinde vur! Onlara karşı bir tabîb gibi ol! önce onların ahlâkî hastalıklarını tesbit et! Sonra, ona göre ilâç ver, terbiye et!"

Halîfe Abdülmelik, çocuklarını terbiye etmek için Şa'bî'ye (r.a.) teslim ederken; "Onlara, Kur'ân-ı kerîmi öğrettiğin gibi, doğruluğu da öğret! Onları düşük ve bayağı kimselerden uzak tut" diye tavsiyede bulunurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 275

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 236

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 303

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 265

5) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 126

6) Keşf-üz-zünûn sh. 30, 249, 291, 337, 729

7) Kitâb-üd-derârî fî zikr-iz-zerârî

KEVÂŞÎ (Ahmed bin Yûsuf)

Müfessir ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs Mûsulî'dir. 590 (m. 1194) senesinde doğdu. 680 (m. 1280)'da vefât etti. Babasından ve Ebü'l-Hasen'den ve Dımeşk'a gidip, Sahâvî'den ilim öğrendi. Arab lisânında, kırâat ve tefsîr ilminde iyi yetişti. Sâlih, sâdık ve zâhid bir zât idi. Sultan onun ziyâretine gelirdi. "Tefsîr-i kebîr", "Tefsîr-i sagîr adlı iki tefsîri ve "Tebsîrât-ül-mütezekkir", "Keşf-ül-hakâik" gibi eserleri vardır. Kendisinden; Muhammed bin Ali bin Hârûf el-Mûsulî ve diğerleri kırâat ilmini öğrendi.

İmâm-ı Zehebî onun hakkında şöyle demiştir: Zamanının en meşhûrlarından olup, benzeri az bulunan bir âlim idi. Zâhid, sâlih, sâdık ve çok çalışkan idi. Sultan onun ziyâretine gelirdi. Keşf ve kerâmet sahibi bir zât idi. Ömrünün son on senesinde gözleri görmez oldu. Buğday ekip biçer ve elinin emeği ile elde ettiği bu buğdayı yerdi. Talebelerine de ondan yedirirdi."

Talebelerinden Şeyh Takıyyüddîn Ebû Bekr el-Makassâti şöyle demiştir. "Bir defasında kendisinden birbuçuk sene kadar ayrı kaldım. Sonra yanına geldim. Kapıyı çaldığımda açmak için geldi. Gözleri görmediği hâlde, beni tanıyıp, bu Ebû Bekr'dir, dedi. Onun böyle kerâmetlerini çok gördüm. Vakfın çeşitlerine dâir bir eser yazıp, Medine'ye ve Kudüs'e gönderdi."

Celâleddîn Süyûtî hazretleri şöyle demiştir: "Celâleddîn Mahallî, tefsîrinde ona isnâd yapmıştır. Ben de ona isnâd yaptım. "El-Vecîz", "Beydâvî", "İbn-i Kesîr" tefsîrleri üzerine yaptığım çalışmalarda ondan istifâde ettim."

Ahmed bin Yûsuf Kevâşî'nin "Hadîs-i erbe'în" adlı eserinden ba'zı bölümler şöyledir:

1. Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîlerde buyurdu ki:

"Ey kullarım! Benim hidâyet ettiklerim hâriç hepiniz dalâlettesiniz, öyleyse, benden hidâyet isteyiniz. Ey kullarım, benim doyurduklarım hâriç, hepiniz açsınız, öyleyse benden sizi doyurmamı isteyiniz. Ey kullarım! Benim giydirdiklerim hâriç, hepiniz çıplaksınız, öyleyse benden sizi giydirmemi isteyiniz."

"Siz, gece gündüz hatâlar yapar, günahlar işlersiniz. Ben, sizin bütün günâhlarınızı af ve mağfiret ederim. O hâlde benden af ve mağfiret isteyiniz. Bende sizi af ve mağfiret edeyim. Ey kullarım! Siz bana elbette zarar veremezsiniz. Bana fayda da veremezsiniz."

"Eğer sizin evveliniz ve âhiriniz, insanlarınız ve cinleriniz, sizden en takvâ sahibi birinin takvâsı üzere bulunsalardı, benim mülküme hiçbir şey ilâve etmezdi. Ey kullarım! Sizin evveliniz ve âhiriniz, insanlarınız ve cinleriniz, sizin en kötü kalbliniz gibi olsaydı, benim mülkümden hiçbir şey eksiltmezdi."

"Ey Âdemoğlu! Sen beni niçin ziyâret etmezsin? Âdemoğlu, yâ Rabbî! Sen âlemlerin Rabbisin, ben seni nasıl ziyâret edebilirim ki der. Allahü teâlâ: Bilmiyor musun, benim falan kulum vardı. O hastalanmıştı da, sen onu ziyâret etmemiştin. Eğer sen onu ziyâret etmiş olsaydın, onun yanında beni bulacaktın.

Ey Âdemoğlu! Ben seni doyurduğum hâlde sen beni doyurmadın, buyurulur. Bunun üzerine Âdemoğlu, yâ Rabbî! Ben seni nasıl doyurabilirim. Sen âlemlerin Rabbisin. Allahü teâlâ da Âdemoğuluna eğer sen falanca kulumu doyursaydın, beni onun yanında bulacaktın.

Ey Âdemoğlu! Ben sana su verdim. Fakat sen bana su vermedin! buyurur. Âdemoğlu; yâ Rabbî! Sen âlemlerin Rabbisin, ben sana nasıl su verebilirim deyince, Allahü teâlâ: Bilmiyor musun ki, benim kulum senden su istemişti de, sen ona su vermemiştin. Eğer sen ona su vermiş olsaydın, beni onun yanında bulacaktın."

"Kim beni zikrederse, ben de onu zikrederim. Kim beni bir cemâat içerisinde zikrederse, ben de onu ondan daha hayırlı bir cemâat içerisinde zikrederim."

"Benim için birbirini sevenlere, benim için birbirini ziyâret edenlere, muhabbet ve sevgim vâcibdir."

"Bana yaklaşmak istiyenler, kendilerine farz kıldıklarımdan daha sevimli birşey ile bana yaklaşamazlar. Kulum bana, yaptığı nafile ibâdetlerle durmadan yaklaşır. Nihâyet onu severim. Ben o kulu sevince, artık onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. O benimle dinler, benim ile görür, benim ile konuşur, benim ile tutar, benim ile yürür."

"Ben, sâlih mü'min kullarım için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, hiçbir beşerin kalbine gelmeyen şeyleri hazırladım."

"Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zrâ' yaklaşırım. Kim bana bir zrâ' yaklaşırsa, ben ona bir bâ (kulaç) **yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse, ben ona hervele ile** (koşarak) **gelirim."**

"Âdemoğlu! Eğer senin için yaptığım taksime rızâ gösterirsen, bunun ile kalbin rahatlıyacaktır. Senin için taksim ettiğim şey sana ulaşacak ve övülen bir kul olacaksın. Eğer yaptığım taksime râzı olmazsan, dünyâ sana musallat kılınır, izzetim ve celâlim hakkı için yemîn ederim ki, dünyâdan ancak sana ne ayrılmışsa ona kavuşursun."

"Ben kalbleri kırık olanların yanındayım."

"Kulum bana kavuşmayı isterse, ben de ona kavuşmayı isterim. Bana kavuşmayı istemezse, ben de ona kavuşmayı istemem."

"Ben kendime ve kullarıma zulmü haram kıldım. O hâlde zulüm yapmayınız."

Resûlullah (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki:

"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir. Onlar, dirheme veya dinara (mala) **vâris değildirler. Onlar sâdece ilme vâris oldular. Kim bu ilmi alırsa, bol bir nasîbi almış olur."**

"İnsanların arasına karışıp, onların eziyet ve sıkıntılarına sabreden mü'min, insanların arasına karışmayıp, onlardan gelen sıkıntılara katlanmıyan mü'minden daha kuvvetlidir."

"Allahü teâlâya tam tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi, size de gönderirdi. Kuşlar, sabah mi'deleri boş ve aç gider. Akşam mi'deleri dolmuş, doymuş olarak döner."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 209

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 401

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 365

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 42

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 103

6) El-A'lâm cild-1, sh. 274

7) Brockelmann Gal 1, sh. 416, Sup 1, sh. 737

8) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1 sh. 98

9) Hadîs-i erbeîn (Sülemâniye Kütüphânesi Lâleli kısmı No:3687-3)

KİLÂ'Î (Süleymân bin Mûsâ)

Endülüslü hadîs âlimi. İsmi, Süleymân bin Mûsâ bin Sâlim bin Hassan Belensî'dir. Künyesi Ebû Rebî' olup, İbn-i Sâlim Kilâ'î diye bilinir. 565 (m. 1170) senesi Ramazân-ı şerîf ayının başında Gırnata'da doğup, 634 (m. 1237) senesi, Zilhicce'nin yirmisinde şehîd oldu. Belensiye'de Ebû Atâ bin Nezir, Ebû Haccâc bin Eyyûb'dan ve başka yerlerde de Ebû Kâsım Hubeyş, Ebû Bekr bin Ced, Ebû Abdullah bin Zergûn, Ebû Abdullah bin Fehhâr, Ebû Muhammed bin Ubeydullah, Ebû Muhammed bin Büne, Ebû Muhammed bin Fürs, Ebû Abdullah bin Arûs, Ebû Muhammed, Ebû Muhammed bin Cehûr, Necbe bin Yahyâ ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ebû Abbâs bin Medâ, Ebû Muhammed Abdülhak Ezdî ve daha başka âlimler de ona icâzet vermişlerdir. Rivâyete çok önem verirdi. Hadîs-i şerîf ilminde pek yükselmişti. Hadîs ilminde, cerh ve ta'dîl mevzûlarını çok iyi bilirdi. Râvîleri zikrederken, onların doğum ve vefâtlarını da bildirirdi. Bilhassa önce gelen ve asrındaki hadîs-i şerîf âlimleri olmak üzere, hadîs râvîlerinin ismini, onların doğum ve ölüm târihlerini ezbere bilmekte zamanının önde gelenlerinden idi. Kendisinden; Ebû Abdullah bin Hizbullah, Ebû Hüseyn bin Abdülmelik bin Mehfûz, İbn-i Ebbâr, İbn-i Gammaz, Ebû Muhammed bin Batala, Ebû Ca'fer Tandâlî, Ebû Huccâc bin Hakem ve daha pekçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir.

Kilâ'î, Doğu Endülüs'teki büyük âlimlerden olup, Mâlikî mezhebindeydi. Edebî ilimlerde ve hat san'atında pek yükselmişti. Belensiye Câmii'nde hatîb idi. Beliğ hutbeler okurdu. Kâdılık yaptı. Adâletiyle, bu konuda ta'viz vermemesiyle tanındı. O, cesur ve gayretli bir zâttı. Muharebelere iştirâk eder, bizzat düşmanla çarpışırdı. Son olarak, Mursiye'ye üç fersah mesafede bulunan bir yerdeki gazâda çarpışırken şehîd düştü.

İbn-i Musdî onun hakkında şöyle der: Gördüklerim arasında onun gibi faziletli ve âlim bir zâta rastlamadım. Aklî ve naklî ilimlerde, nesir ve şiirde pek mahirdi. Kur'ân-ı kerîm kırâati ve tecvîd ile ilgili ilimlerde çok derin idi. Kırâatlerini İbn-i Hûzeyl'in talebelerinden okudu. Mürsiye'de Ebû Kâsım bin Hubeyş'den pekçok istifâde etti.

Eserleri: 1. Misbâh-üz-zülâm: Hadîs-i şerîflere dâirdir. 2. El-İktifâ fî megâz-il-Mustafâ vesselâsetil-hulefâ, 3. Ma'rifet-üs-Sahâbe vet-Tâbiîn: Bu eseri tamamlayamamıştır. 4. El-İmtisal li misâl-il-mübtehic, veb-tıdâil-hükm ve ihtirâ-il-emsâl, 5. Bir şiir dîvânı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 277

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 164

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1417

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb cild-12, sh. 123

KURTUBÎ (Muhammed bin Ahmed)

Müfessirlerin (tefsîr âlimlerinin) büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Ferh Endülüsî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Kurtubî diye bilinir. Doğum târihi kesin bilinmemektedir. Mısır'da Münyet-i Benî-Hasîb'de ikâmet etti ve 671 (m. 1272) târihinde vefât etti. Kurtubî, Endülüslü Mâlikî âlimlerinin büyüklerindendir.

İbn-i Revvâc, İbn-i Cümmeyzî, Müslim hadîs kitabının bir kısmını şerh eden Ebû Abbâs Ahmed bin Ömer Kurtubî, Ebû Ali Hüseyn bin Muhammed bin Muhammed Bekrî ve başkalarının derslerini dinledi. Oğlu Şihâbüddîn Ahmed ondan rivâyette bulundu.

Kurtubî, sâlih bir zâttı, ilmiyle amel eden bir âlimdi. Dünyâya düşkün değildi. Kendisini ilgilendiren, âhırette saadetine vesile olacak işlerle meşgûl olurdu. Zühdü çoktu. Haram ve haram olması muhtemel olan şüphelilerden sakınıp, mübahları lâzım olduğu kadariyle kullanırdı. Umûmiyetle aynı elbisesiyle dolaşırdı. Çoğunlukla vakitlerini ibâdet, Allahü teâlâya yalvarma ve kitap yazmakla geçirirdi.

Zehebî (r.a.), Kurtubî (r.a.) için şöyle der: "İlimde derya (deniz) gibi bir âlimdir. Pek kıymetli eserleri vardır. Eserleri, onun ilimdeki yüksekliğine, mes'elelere vâkıf olduğuna (iyi bildiğine) ve faziletinin yüksekliğine şâhiddir. Kurtubî hazretlerine, sizi takdîr etmiyen insanlarla nasıl iyi geçiniyorsunuz? denildiğinde; "Onlardan misk kokusu duyuyorum" cevâbını vermiştir."

Kurtubî, tefsîr, hadîs-i şerîf ve hılâfiyyatta çok derin bir âlimdi. Tefsîrinde rivâyet cihetine önem vermiş, dirayet bakımından da muvaffakiyet göstermiştir. Bu tefsîrinin mukaddimesinde (önsözünde) Kur'ân-ı kerîmin faziletlerine, kırâatlerine, tefsîrine, i'câzına, derlenip toplanmasına ve başka husûslara dâir bilgi vermiş, müfessirlerin derecelerini bildirmiştir.

Allâme İbn-i Ferhûn, Kurtubî tefsîrini şöyle anlatır: "Bu tefsîr, en büyük ve fâideli tefsîrlerdendir. Kurtubî (r.a.) bu tefsîrinde, kıssa ve târihi hâdiseleri almadı. Onların yerine,

Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini ve onların delîllerinden nasıl çıkarıldığını bildirdi. Kur'ân-ı kerîmin kırâatlerini, i'râbını, nâsıh ve mensûhlarını zikretti.

Kurtubî (r.a.) de tefsîrinin mukaddimesinde, kendisini böyle bir tefsîr yazmaya sevkeden sebeb ile, bu tefsîrinde ta'kib ettiği usûlünü şöyle anlatır: Kur'ân-ı kerîm, gökdeki emînin (Cebrâil) yerdeki emîne (Resûlullaha) (s.a.v.) getirdiği mübârek ve mukaddes bir kitaptır. Dînî ilimlerin temeli olduğu için, hayâtım boyunca Kur'ân-ı kerîmle meşgûl olmayı, bütün gücümü ona sarfetmeyi istedim. Ve yine istedim ki, yazacağım bu tefsîr, hem veciz olsun ve hem de tefsîr ile ilgili nükteleri, lügatları, i'râb ve kırâatleri ihtivâ etsin. Akideleri bozuk olan bid'at sahiplerine ve doğru yoldan sapanlara gereken cevâbı versin. Hükümlerle alâkalı olarak pekçok hadîs-i şerîfleri, âyet-i kerîmelerin nüzûl (inme) sebeplerini, âyet-i kerîmelerin ma'nâlarını, âyet-i kerîmelerin ma'nâları ile ilgili Selef-i sâlihînin sonra gelen ve onların izinde bulunan halefin (sonra gelen âlimlerin) açıklamalarını da kendisinde toplasın. Bu kitapta üzerinde durduğum bir husûs da, sözlerin sahiplerini bildirmek, hadîs-i şerîfleri de kim derlemiş ise, onları zikretmektir. Çünkü, denilmiştir ki: "İlmin bereketi, sözü sahibine nisbet etmek, onu bildirmektir." Çok defa fıkıh ve tefsîr kitaplarında hadîs-i şerîf mübhem (kapalı) olarak gelir. O hadîs-i şerîfi bildireni okuyan kimse bilemez. Sâdece hadîs-i şerîf kitaplarına muttali olup, vukûfu olan kimseler bitir. Bu sebeble, hadîs ilimlerine dâir bilgisi olmıyan kimse, bu hadîs-i şerîflerin, hadîs ilmine göre ne durumda olduğunu bilemez. Hadîs ilmi ise, gerçekten büyük bir ilimdir. Bir hadîs-i şerîf, onu tahrîc eden, meşhûr ve güvenilir olan İslâm âlimlerinden birisine nisbet edilmedikçe, o hadîs-i şerîf dinî hükümlerde delîl olarak getirilemez. Biz bu kitabımızda, Allahü teâlânın izni ile hadîs-i şerîfleri bu yönden de ele alacağız. Bu kitabımda, müfessirlerin tefsîrlerinde bildirdikleri kıssalardan, tarihçilerin bildirdikleri haberlerden sâdece lâzım ve mes'eleyi açıklığa kavuşturmak için zikredilmesi zarurî olanları aldım. Almadıklarımın yerine ahkâm âyetlerini mes'elelerle açıkladım. Bir, iki veya daha fazla ma'nâ ifade eden âyet-i kerîmelerin nüzûl sebeplerini, tefsîr ve hükümler gibi husûslarını da bildirdim. Hüküm ile ilgili olmıyan âyet-i kerîmelerin, sâdece tefsîr ve te'vilini bildirdim. Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini ve sünnet-i seniyyeyi ihtivâ ettiği için; bu kitabıma, el-Câmi'u li ahkâm-il-Kur'ân ismini verdim."

Bu tefsîri okuyan kimse, Kurtubî'nin (r.a.) yukarıda bahsettiği ölçülere bihakkın riâyet ettiğini görür. O, âyet-i kerîmelerin nüzûl sebeplerine, kırâatlere temas etmiş âyet-i kerîmelerin i'râbları üzerinde durmuş garîb lafızları açıklamış, lügatleri ele almıştır. Diğer taraftan, bozuk i'tikâd sahiplerinden olan, Mu'tezile ve Kaderiyye'ye, Eshâb-ı Kirâma dil uzatanlara, feylesoflara gerekli cevaplar vermiştir. İbn-i Ferhûn'un dediği gibi, kıssaları toptan terketmemiş, bilakis tefsîrinin mukaddimesinde de belirttiği gibi, kıssaların çoğunu almamış, ancak ba'zı garîb kıssaları bildirmiştir.

Kurtubî hazretleri bu kitabında, Selef-i sâlihînden, tefsîr ve hükümlerle ilgili çok nakiller yapmıştır. Naklettiği her sözün sahibini de bildirmiştir. Bilhassa bu rivâyetleri ahkâm ile ilgili kitaplar yazanlardan ve müfessirlerden nakil ile yapmıştır, İbn-i Cerîr, Taberî, İbn-i Atiyye, İbn-i Arabî, Kiyâ el-Herâsî ve Ebû Bekr el-Cessâs (r.aleyhim) bunlardandır.

Kurtubî (r.a.) tefsîrinde, uzaktan ve yakından âyet-i kerîme ile alâkası olan ihtilaflı mes'eleleri delîlleriyle birlikte ortaya konduğu söylenebilir.

Kısaca söylemek gerekirse, Kurtubî, tefsîr ve onunla alâkalı ilimlerde yükselmiş bir âlimdir. Kurtubî, sözlerinde, tenkidlerinde ve ilmî münâzaralarında da insaf ve adâlet çerçevesinde hareket etmiştir.

Eserleri: 1. El-Câmi'u li ahkâm-il-Kur'ân-il-kerîm, 2. Şerh-i Esmâ-il-hüsnâ, 3. Kitâb-üt-Tezkâr fî efdal-il-ezkâr, 4. Kitâb-üt-tezkire bi umûr-il-âhıreti: Kurtubî'nin bu eserini İmâm-ı Şa'rânî (r.a.) kısaltmıştır. 5. Kitabü Şerh-it-tekâssî, 6. Kitâbü Kamil-hırs biz-zühdî vel-kanâati, 7. Et-Takrîb li kitâb-it-temhîd.

Kurtubî, tefsîrinde, Urve bin Zübeyr'den şöyle nakleder. "Ceza veya bir farizayı ifâde eden âyet-i kerîmeler Medîne-i münevverede, geçmiş ümmetlerin durumları ve azâb ile alâkalı âyet-i kerîmeler Mekke-i mükerreme'de nâzil olmuştur."

Tezkire bi umûr-il-âhıret adlı eserden ba'zı bölümler:

"Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Sizden biriniz, kendisine gelen herhangi bir zarardan dolayı sakın ölümü istemesin. Eğer o, muhakkak ölümü istemek zorunda bulunursa; "Ya Rabbî! Hakkımda ölmek hayırlı ise, beni öldür, yok yaşamak hayırlı ise, beni yaşat" diye duâ etsin"** buyurdu.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Âhırette olacaklardan sizin bildiklerinizi hayvanlar bilselerdi, yemek için et bulamazdınız"** buyurdu.

Ölüm hâli: Dünyâdaki ölümü yaklaştığı vakit, insanın yanına dört melek gelir. Bunların biri, rûhunu sağ ayağından ve biri sol ayağından, biri sağ elinden, biri de sol elinden çekerler. Çok defa, rûhu gargara hâline gelmezden evvel, "Alemi melekûti"yi görmeye başlar. Melekleri, yaptıkları işlerin hakîkatini, âlemlerinde durdukları hâl üzere görür. Eğer dili söyler ise, onların vücûdunu haber verir. Çok defa da, gördüğü şeyleri şeytanın bir işi zan eder. Lisânı tutuluncaya kadar hareketsiz kalır. Bu hâlde, yine melâike rûhunu parmak uçlarından çekerler. Soluğu ise, sanki saka kırbasından su boşalır gibi gırıl gırıl öter. Fâcirin rûhu da yaş keçeye takılmış olan diken çekilir gibi çıkarılır ki, bunu insanların en üstünü olan Peygamberimiz (s.a.v.) haber verdi. Ölüm hâlindeki fâcir kimse, karnını diken ile dolu zan eder. Rûhunu da, sanki bir iğne deliğinden çıkıyor ve gök yere bitişiyor ve kendisi arasında kalıyor zanneder.

Rûh çekilip son bağı kopacağı zaman, kendisine birçok fitneler ârız olur. Bu, o fitnelerdir ki, İblîs, yardımcılarını özellikle o kimseye musallat eder. O hâlde iken, o insana gelirler ve onun anası, babası, kardeşi, kızkardeşi ve sevdiği kimselerden vefât etmiş olanlar sûretinde görünürler ve ona derler ki: "Ey filan! Sen ölüyorsun. Biz, bu hâlde seni geçtik. Sen yahudi dîninde olarak öl. Bu din, Allah indinde makbûl olan hak dindir." Eğer bunların sözlerine aldanmaz, dinlemez ise, yanından giderler. Başkaları gelip, derler ki: "Sen Nasrânî (Hıristiyan) olarak öl! Zira o din, Mesih'in ya'nî Îsâ aleyhisselâmın dînidir ki, Mûsâ aleyhisselâmın dînini nesh etmiştir." Böylece, her milletin dinlerini ona söylerler. O zamanda cenâb-ı Hakkın şaşırmasını dilediği kimse şaşırır, işte bu; **"Ey bizim Rabbimiz! Dünyada iken bize îmân verdiğin gibi, ölürken de kalblerimizi şaşırtma"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresinin sekizinci âyet-i kerîmesinin haber verdiği hâldir.

Bu konu ile ilgili bir kıssa şöyledir: "Zamanın birinde yaşıyan bir râhib, sara hastalığına yakalanan kimseleri tedâvi ediyordu. Rahibin eliyle mesh edip dokunduğu kimse, Allahü teâlânın izni ile şifâ buluyordu. Birgün zamanın hükümdarının kızı hastalandı. Bunun üzerine hükümdâr, kızını o rahibin bulunduğu manastıra gönderdi. Kız manastırda tedâvi olurken, mel'ûn şeytan gelerek rahibe; "Sen bu kızla zinâ et. Çünkü bu kız şuurunu kaybetmiş" diye vesvese vererek, rahibi zinâya sürükledi. Muradına kavuşan şeytan, daha sonra rahibe yine; "Senin yaptığın bu çirkin işin kız farkına vardı. Halkın arasında seni rezîl ve rüsvâ etmesinden korkulur. En iyisi sen

kızı öldür ve şu kum yığınlarının içine gömü ver. Hükümdârın adamları gelince onlara; "Hükümdârın kızı iyileşti ve gitti" dersin" diye ta'limât verdi. Râhib, şeytanın isteklerini yeise kapılarak yerine getirdi. Kızı öldürüp, şeytanın gösterdiği kum yığınının içine gömdü. Bu arada şeytân, hemen hükümdârın yanına giderek, durum böyle böyle oldu. Râhib, kızın iyileşip gitti derse, ona inanma oradaki kum yığınını kazdır. Kızının cesedini bulursun, dedi. Hükümdâr şeytanın dediklerini yapınca, kızının cesediyle karşılaştı. Rahibin öldürülmesi için emir verdi. Tam râhib idâm edileceği sırada, şeytan onun yanına gelerek; "Ey Râhib! Bana secde edersen seni bu durumdan kurtarırım" dedi. Râhib onun sözlerine kanarak şeytana secde etti. Şeytan onu kurtaramıyarak, bırakıp gitti. Râhib de kâfir olarak idâm edildi."

Ölmek üzere olan kimsenin his duygularından en son kaybedeceği şey işitmesidir. Zîrâ rûh kalbden ayrıldığı vakit, yalnız görmesi bozulur. Fakat işitmek, rûh kabz oluncaya kadar kaybolmaz. Bunun için Fahr-i âlem (s.a.v.); **"Mevtanıza şehâdeteyn-i kelimeteyn ki, "Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah"dır. Bu kelimeyi telkin ediniz!"** buyurmuştur, ölüm hâlinde olanın yanında çok söz söylemekten de nehy buyurmuştur. Zîrâ o zaman insan, şiddetli sıkıntı içindedir.

İmâm-ı Ahmed'in oğlu Abdullah şöyle anlatır: "Babam, vefât edeceği zaman yaklaştığında bayıldı. Benim elimde ise, çenesini bağlamak için bir kumaş parçası vardı. Sonra babam ayılınca babam; "Hayır, defol, defol" diye bağırdı. Ve bunu tekrar tekrar söyledi. Ben de ona; "Ey Babam! Sen bu söz ile neyi kastettin?" diye sordum. Babam da; "Şeytan karşımda dikilip, bana karşı parmak uçlarını ısırarak; "Yâ Ahmed!" diye fitne vermek istiyordu. Ben de onu kovaladım" dedi.

İmâm Ebû Ca'fer-i Kurtubî'nin ölüm zamanı yaklaşınca, kendisine "La ilahe illallah" diye telkinde bulundular. Ebû Ca'fer de; "Hayır" diyordu. Nihâyet ayıldığı zaman, kendisine niye hayır dediği soruldu. O da; "Sağ yanıma ve sol yanıma iki şeytan geldi. Onlardan birisi; "Sen yahudi olarak öl. Zîrâ o, dinlerin en hayırlısıdır" diyordu, öbürü ise; "Sen Hıristiyan olarak öl. Zîrâ Hıristiyanlık, dinlerin hayırlısıdır" diyordu. Ben de onlara; "Hayır, hayır, bunu bana siz söylüyorsunuz" dedim" diye anlattı.

Eğer ölünün ağızından tükürüğü akmış, dudağı sarkmış, yüzü kararmış, gözü dönmüş ise, bilmiş ol ki, o şakidir. Âhıretteki şekâvetini görmüştür.

Eğer görür isen ki, ağızı açık, sanki gülüyor, yüzü gülümsüyor, gözü dahî kırpık gibidir. Bilmiş ol ki, o kimse âhırette kavuşacağı sürûr ile müjde olunmuştur.

Melekler, bu rûhu Cennet ipeklerinden bir ipeğe sararlar. O Saîd olan kimsenin rûhu, bal arısı kadar insan şeklindedir. Aklından ve ilminden hiçbir şey gayb etmemiştir. Dünyâda ne yapmış ise, hepsini bilir. O melekler, bu rûhla beraber semâya doğru uçarak yükselirler. Bu yükselmeyi ba'zı ölü bilir, ba'zı ölü ise bilmez. Böylece, önceki geçmiş Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" ümmetlerini ve yeni ölmüş olanları, bir yere yayılmış olan çekirgeler gibi görerek geçerler ve birinci kat semâ olan dünyâ semâsına varırlar.

Bu meleklerin başında olan Cebrâil (a.s.), dünyâ semâsına çıkar. Kimsin? diye sorulur. Ben Cebrâilim, yanımdaki de filandır, diyerek o kimsenin güzel ve sevdiği isimleri ile haber verir.

Dünyâ semâsının bekçileri olan melekler, "Bu ne iyi bir kimsedir ki, i'tikâdı, inancı güzel idi. Ve hiç şüphesi yok idi" derler.

Bundan sonra ikinci kat semâya çıkarlar. Kimsin? denir. Cebrâil (a.s.) birinci kat semâdaki meleklere söylediği sözünü tekrar eder. İkinci kat semâdaki melekler, o sâlih rûha; "Hoş geldi, sefâ geldi Dünyâda iken namazlarını bütün farzlarına riâyet ederek eda ederdi" derler.

Sonra geçer, üçüncü kat semâya ulaşırlar. Kimsin? denir. Cebrâil (a.s.), daha önce söylediklerini tekrar eder. Bunun üzerine "Malının hakkını muhafaza edip, zekâtını, tarladan aldığı mahsûlün uşrunu emir olunan kimselere seve seve verip, hiç esirgemeyen bu zât, hoş ve sefâ geldi" denir. Oradan da geçerler.

Dördüncü kat semâya varırlar. Kimsin? denir. Daha önce söylediği gibi cevap verir. "Dünyâda, Ramazan orucunu tutup da, orucu bozan şeylerden ve yabancı kadınlarla görüşmekten ve haram yemekten kendini muhafaza eden kimse hoş ve sefâ geldi" denir.

Sonra geçerler. Beşinci kat semâya varırlar. Kimsin? denir. Daha önce söylediği gibi cevap verir. "Farz olduğu zaman haccını riyasız ve Allahü teâlâ için eda eden kimse hoş ve sefâ geldi" denir.

Sonra geçerler. Altıncı kat semâya varırlar. Kimsin? denir. Evvelce vermiş olduğu cevâbı verir. "Seher vakitlerinde çok istiğfar eden, gizli çok sadaka veren ve yetimlere yardım eden zât, hoş ve sefâ geldi" denir.

Oradan da geçerek, "Surâdikât-ı celâl" denilen celâl perdelerinin bulunduğu bir makama varırlar. Kimsin? diye sorulunca, öncekiler gibi cevap verir. Yine; "Hoş ve sefâ geldi. Çok istiğfar edip, (Çoluk çocuğuna ve sözü geçenlere) emri ma'rûf yapan, Allahü teâlânın dinini, O'nun kullarına öğreten, miskinlere (ve darda kalanlara) yardım eden sâlih kula ve güzel rûha merhabalar olsun" denir. Sonra meleklerden bir cemâate uğrarlar ki, hepsi onu Cennet ile müjdeleyip, onunla müsâfeha ederler.

Sonra "Sidret-ül-müntehâ"ya kadar giderler. Yine, "Kimdir?" diye sorulunca, öncekiler gibi cevap verir. "Hoş, sefâ geldi. Her iyiliğini Allahü teâlânın rızâsı için yapan zâta merhaba" denir. Bundan sonra ateş tabakasından geçer. Sonra nûr, zulmet, su ve kar tabakalarından geçer. Sonra soğuk denizine uğrar ve geçerler. Her tabakanın birbirine uzaklığı bin senelik yoldur.

Sonra Arş-ur-Rahmân üzerine örtülmüş olan perdeler açılır ki, seksenbin perdedir. Her perdede seksenbin şerefe vardır. Her şerefede bin kamer ya'nî ay vardır ki, Allahü teâlâyı tehlîl ve tesbih ederler. Onlardan bir kamer dünyâda görünce, nûru âlemi yakar ve herkes Allahü teâlâdan başka olarak ona ibâdet ederdi. Bu zamanda perde arkasından bir münâdi nidâ eder ki; "Bu getirdiğiniz rûh kimindir?" Cebrâil (a.s.); "Filan oğlu filandır" der. Allahü teâlâ; "Bunu yakınlaştırın. Ve sen ne güzel kulumsun" buyurur. Allahü teâlânın huzûr-i ma'neviyye-i ilâhiyyesinde durduğu vakit, ba'zı levm-ü itâb (azarlamak) ile Hak teâlâ onu utandırır. Hattâ o kul zan eder ki, hakîkaten helak oldu. Sonra cenâb-ı Hak onu affeder.

Fâcirin ya'nî kâfirin rûhu sert olarak, şiddet ile alınır ve yüzü Ebû Cehl karpuzu gibi olur. Melekler ona hitaben; "Ey habis olan rûh! Habis olan cesedden çık!" derler. O da merkeb gibi bağırır. Rûhu çıkınca, Azrail (a.s.) onu, yüzü gayet çirkin ve siyah elbiseli ve fenâ kokulu zebanîlere (ya'nî azâb yapan meleklere) teslim eder ki, ellerinde yünden yapılmış, eski kilim parçası gibi bir bez vardır. O rûhu buna sararlar. Bu zamanda rûhu, çekirge kadar insan şekline çevrilir. Bunun sebebi; kâfirin cesedi, âhırette mü'minin cisminden büyük olur. Hadîs-i şerîfte; **"Cehennemde kâfirin bir azı dişi, Uhud dağı kadardır"** buyuruldu.

Cebrâil (a.s.) bu kötü rûhu yükseltir ve dünyâ semâsına ulaşırlar. Sen kimsin? denir. Ben Cebrâilim der. Yanındaki kimdir? denir. Filan oğlu filan diye, kötü, çirkin ve dünyâda sevmediği fenâ isimleriyle onu zikreder. Onun için gök ve semâ kapısı açılmaz ve deve iğne deliğinden geçmedikçe, bu gibi kimseler Cennete girmezler denir.

Cebrâil (a.s.) bu sözü işitince, onu elinden bırakıverir. Rüzgâr onu uzaklara sürükler, işte bu, Hac sûresinin otuzbirinci, **"Allahü teâlâya ortak koşan kimse şuna benzer ki, gökten düşüp, kendini ya kuşlar kapışır. Yahut rüzgâr onu uzak bir yere atar da orada helak olur"** meâl-i şerîfindeki âyet-i kerîmenin ma'nâsıdır. O kimse yere düşünce, bir zebanî onu alıp Siccîne götürür. Siccîn, yerin altında veya Cehennemin dibinde büyük bir taştır ki, kâfir ve fâsıkların rûhu oraya götürülür.

Rûh cesede geri döndürüldüğü zaman, cesedi yıkanırken yanında bulunur ve başı ucunda gasli bitinceye, kadar durur. Allahü teâlâ iyiliğini istediği kimsenin gözünden perdeyi kaldırır ve o kimse ölünün rûhunu dünyâdaki insan sûretinde görür. Bir zât, oğlunu yıkarken, onun başı ucunda olduğunu gördü. Kendisine korku gelip, gördüğü taraftan başka tarafa geçti. Kefenine sarılıncaya kadar bu hâli gördü. Kefene sarılınca, o şahsın rûhu kefene geri döndü. Na'ş, ya'nî tabut içine koyunca da rûhu görenler oldu. Nitekim sâlihlerden birçok kimseden rivâyet olundu ki, na'ş üzerinde iken filan neredeydir, rûh neredeydir? diye ses işitildi. Kefen, göğüs tarafından iki yahut üç kere hareket eyledi.

İbn-i Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet olundu ki; "Yâ Resûlallah, ölü kabre konduğu vakit, ilk karşılaştığı şey nedir?" diye sordum. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ İbn-i Mes'ûd! Bunu bana senden başka kimse sormadı. Ancak sen sordun, ölü kabre konulduğu vakit, önce bir melek seslenir. O meleğin ismi Rûmân'dır. Kabirlerin arasına girer. Der ki: "Yâ Abdellah! Amelini yaz!" O kimse der ki: "Benim burada ne kalemim ne kâğıdım var. Ne yazayım?" O melek der ki: "Bu sözün kabûl edilmez. Senin kefenin kâğıdındır. Tükrüğün mürekkebindir. Parmakların kalemindir." Melek, kefeninden bir parça kesip verir. O kul dünyâda her ne kadar yazı yazmak bilmese de, orada, sevâbını ve günâhını adetâ o bir günde işlemiş gibi yazar. Bundan sonra melek, o yazdığı kefen parçasını dürer. O ölünün boynuna asar."** Bundan sonra Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; **"Her insanın yaptığı işleri gösteren sâhîfelerîni, biz boynunda kıldık"** meâlindeki İsrâ sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesini okudular.

Sonra gayet korkunç iki melek gelir, İnsan şeklinde görünürler. Yüzleri gayet siyah olup, dişleriyle yeri yararlar. Başlarının tüyleri yeryüzüne sarkmış görünür. Sözleri gök gürler gibi, gözleri şimşek çakar gibidir. Nefesleri de, şiddet ile esen rüzgâr gibidir. Herbirinin demir kamçıları vardır ki, insanlar ve cinler bir araya gelseler, yerden kaldıramazlar. Dağlardan daha büyük ve ağırdır. Bir kerre bir kimseye vurursa mâzallah parça parça eder. Rûh, bunları görünce hemen kaçar, ölünün burnundan göğsüne girerler. Göğsünden yukarısı dirilir, öleceği zamandaki hâli gibi olur. Hareket etmeğe kadir olamaz. Fakat ne söylenirse onu işitir ve görür. Bunlar, ona şiddet ile suâl ederler, Cefâ ederek onu üzerler. Toprak ona su gibi olmuştur. Ne vakit kımıldarsa, yer açılıp bir boşluk olur.

Bu iki melek; "Rabbin kimdir? Dinin nedir? Peygamberin kimdir? Kıblen neresidir?" gibi suâl sorarlar. Allahü teâlâ kimi muvaffak eder ve kimin kalbine hak sözü yerleşdirirse, der ki: "Sizi vekîl ederek bana kim gönderdi ise, Rabbim O'dur. Benim Rabbim Allah, Peygamberim

Muhammed aleyhisselâm, dinim Dîn-i İslâmdır.” Buna ancak, ilmi ile âmil olan, hayırlı âlimler böyle cevap verir.

O zaman bunlar da der ki: “Doğru söyledi Delîlini getirdi. Bizim elimizden kurtuldu.” Bundan sonra onun üzerine kabrini büyük bir kubbe gibi yaparlar. Onun için sağ tarafına iki kapı açarlar. Sonra da kabrini güzel kokulu fesleğenlerle döşerler. Cennet kokuları, o meyyitin üzerine gelir. Dünyâda yapdığı güzel amelleri, en sevdiği dostu sûretinde gelip, onu eğlendirir ve ona güzel haberler söyler. Kabri nûr ile dolar. Kıyâmet kopuncaya kadar kabrinde neş’eli ve sevinçli olur. O kimseye, kıyâmet kopmasından daha sevgili birşey olmaz. İlmi ve ameli az olan, ilimden ve melekût esrârından haberi olmıyan mü’minlerin derecesi bundan aşağıdır ki, onun yanına, Rûmân’dan sonra güzel sûrette ve güzel kokulu ve güzel elbiseli olarak ameli gelir. “Beni bilmez misin?” der. O da der ki: “Sen kimsin ki, Allahü teâlâ seni, benim şu garîb olduğum zamanda bana ihsân eyledi” O da; “Ben, senin sâlih işlerinim. Korkma, mahzûn olma! Biraz sonra Münker ve Nekîr melekleri gelirler ve sana suâl ederler. Onlardan korkma” der.

Bundan sonra suâl meleklerine söyleyeceği şeyleri öğretirken, Münker ve Nekir melekleri gelir. Onu oturturlar. Ona; “Men Rabbüke?”, ya’nî Rabbin kimdir? derler. O da evvelki söylediği gibi söyler, “Rabbim Allahdır. Peygamberim Muhammed aleyhisselâm, imamım Kur’ân-ı kerîm, kıblem Kâ’be-i şerîf ve babam İbrâhim aleyhisselâmdır ki, onun milleti benim milletimdir” der. Onun dili hiç tutulmaz. Onlar da; “Doğru söyledin” derler, önceki melekler gibi mu’amele ederler. Fakat onun için, sol tarafından Cehennemden bir kapı açarlar. Cehennemin yılan, akrep, zincir, sıcak suyu ve zakkumu, velhâsıl ne varsa hepsini görür. O kimse, bunun üzerine pekçok feryâd eder. Ona; “Korkma, buranın dehşeti sana bir zarar vermez. Burası senin Cehennemdeki yerindir ki, Allahü teâlâ bunu senin Cennette olan yerinle değiştirdi. Uyu, sen sa’îdsin” derler. Sonra onun üzerine Cehennem kapısı kapanır. Aylarca, senelerce geçen zamanı bilmez, öylece kalır.

Birçok kimsenin, ölürken dili tutulur. Eğer i’tikâdı bozuk olursa, (Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak inanmadı, bid’at ehline uydu ise), “Rabbim Allah” diyemez. Başka söz söylemeğe başlar. Melekler bir kere vururlar, kabri ateşle dolar. Sonra söner. Birkaç gün sönük olarak durur. Sonra yine kabirde, onun üzerinde ateş hâsıl olur. Kıyâmet kopuncaya kadar, bu hâl devam eder. Birçok kimse dahi, “Dinim İslâmdır” diyemez. Bunlar, ya şüphe üzre vefât etmişlerdir. Yahut vefât ederken kendisine fitnelerden bir fitne ârız olmuştur. (Ehl-i sünnet olmıyan kimselerin sözlerine, yazılarına aldanmıştır.) Buna bir kerre vururlar. Kabri, yukarıda denildiği gibi ateşle dolar.

Ba’zı kimseler (El-Kur’ânü İmâmî) ya’nî Kur’ân-ı kerîm İmâmımdır diyemezler. Çünkü bunlar, Kur’ân-ı kerîmi okurlar, fakat ondan nasihat almazlardı ve Kur’ân-ı kerîmde olan emirlerle amel etmezler ve nehy ettiği şeylerden kaçınmazlardı. Bunlara da, öncekilere yaptıkları gibi yaparlar.

Ba’zı kimsenin de ameli korkunç şekil alır. Kabrinde günâhları kadar azâb olunur. Ahbârda vârid oldu ki, “Ba’zı insanların ameli, hunût şekline çevrilir.” Hunût, hınzır yavrusuna derler.

Ba’zı kimse de, Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır diyemez. Zira bu kimse, dünyâda sünnet-i nebeviyyeyi (Ya’nî İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını) unutmuş idi. Zamana, modaya uymuş idi. Çocuklarına Kur’ân-ı kerîm okutmamış, Allahü teâlânın emirlerini, yasaklarını öğretmemiş idi.

Ba'zı kimse kıblem Kâ'be-i şerîf diyemez. Zira, namaz kılmak için kıbleye az yönelmiş, yahut abdestinde fesâd bulunurmuş, yahut namazında başka şeylere iltifât eder, dünyâ işleri ile meşgûl olurmuş, yahut rükû'unda ve secdelerinde noksanlık olup, ta'dîl-i erkâna riâyet etmezmiş.

Fâcire, ya'nî kâfir olanlara, Münker ve Nekîr melekleri; "Men Rabbüke?" dedikleri vakit, "Lâ-edrî", ya'nî "Ben bilmem" der. Onlar da bilmedin ve hatırlamadın derler.

Sonra onu demirden kamçı ile döverler. Tâ ki, yedinci kat yerin altına girer. Sonra yer silkelenir. Yine kabrine çıkar. Böyle yedi defa döverler. Sonra da, bunların hâlleri başka başka olur. Ba'zısının ameli köpek şekline çevrilip kıyâmete kadar onu ısırır.

Bunlar, kıyâmet ve islâmiyetin bildirdiği hususlarda şüphe edenlerdir. Kabirde bulunanların karşılaşacakları hâller çeşit çeşittir. Bu azâbın aslı şöyledir ki, bir insan dünyâda en çok neden korkarsa, kabirde onunla azâb olunur.

Meselâ, ba'zı insanlar, yırtıcı hayvan yavrusundan çok korkar. İnsanların tabî'atleri bunda muhtelifdir. Allahü teâlâdan selâmet ve nedametden evvel mağfiret isteriz.

A'rabî'den biri, rivâyet eder ki, oğluma; "Allahü teâlâ sana ne mu'âmele etdi?" diye sordum. "Zararım yok, lâkin filân fâsıkın yanına defn olunduğumdan, ona olunan azaplardan kalbime korku giriyor" dedi. Çok defa haber verilen, bunlar gibi hikayelerden açıkça anlaşılan şudur ki: Kabir ehli, kabirlerinde azap çekerler. Onun için, Peygamberimiz (s.a.v.) ölünün kemiklerini kırmakdan nehy buyurmuşlar ve bir kimseyi, kabrin bir tarafında oturduğunu gördüklerinde; **"Mevtaya kabirlerinde eza etmeyiniz" ve "Diri kimseler evlerinde nasıl elemi ve azâbı duyar ve his ederlerse, mevta da kabrinde Öylece elem ve azâbı duyar, his eder"** buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.); **"Sizlerden biriniz, dünyâda bildiğiniz bir ölmüş kimsenin kabrine uğrayıp da, selâm verince, o mû'min sizi tanır ve selâmınıza cevap verir"** buyurdu.

Allahü teâlâ, Sûr üfürüldükden sonra, kıyâmetin kopmasını murâd buyurduğu vakit, dağlar uçar, bulutlar gibi yürümeğe başlar. Denizlerin ba'zısı ba'zısına taşar, güneşin nûru giderek simsiyah olur. Dağlar toz hâline gelir. Alemler birbirine girer. Yıldızlar, dizili incinin kopup dağıldığı gibi olur. Gökler, gülyağı gibi erir ve değirmen döner gibi deveran eder ki, şiddetli bir şekilde hareket eder. Ba'zı kerre toplanır, ba'zı kerre de dümdüz olur. Allahü teâlâ, göklerin parça parça olmasını emreder. Yedi kat yerde ve yedi kat gökte ve kürsî'de diri olarak kimse kalmaz. Her canlı vefât etmiş olur ve eğer rûhanî ise, rûhu gitmiş olur. Allahü teâlânın varlığına ve birliğine inanan her türlü varlık ölür. Yerde taş taş üstünde kalmaz. Göklerde hiç canlı kalmaz.

Allahü teâlâ, ilâhlık makamında tecellî buyurup der ki: "Ey alçak dünyâ! Senin içinde rablık da'vâsı edenler ve ahmakların rab tanıdıkları âcizler nerededir ve senin güzellik ve letâfetinle aldatdığın ve âhireti unutdurduğun kimseler nerededir?" Bundan sonra kahr, yok edici kuvveti ve hikmeti ile iftihar eder. Sonra, Mû'min sûresinde meâlen buyurulduğu gibi; **"Mülk kimindir?"** der. Hiç kimse cevap vermez. Kahhâr olan Allahü teâlâ, kendi kendine meâlen; **"Vâhid ve kahhâr olan cenâb-ı Allahındır"** buyurur. Sonra meâlen; **"Ben azîmüşşân, Melik-i deyyânım** (ya'nî kıyâmet gününün tek hâkimi ve sahibiyim). **Benim verdiğim rızkı yiyip de, bana ortak koşanlar ve benden gayrı putlara ibâdet edenler nerededirler? Şol**

kimseler ki, benim verdiğim rızk ile kuvvetlenip de asî olurlar. Cebbar ve zâlimler nerededirler? Kibirlenen ve öğünenler nerededirler? Şimdi mülk kimindir?" buyurur. Buna cevap verecek kimse bulunmaz. Hak sübhânehü ve teâlâ, murâd etdiği bir zaman kadar bekler, sessizlik olur ki, o zaman, Arş-ı a'lâdan makâm-ı ehâdiyyete kadar, düşünen ve görünen bir nefis yoktur. Zira cenâb-ı Hak, hûrî ve gılmânın da Cennetlerinde rûhlarını kabz etmiştir.

İnsanlar kabirlerinden ve yanıp kül oldukları, çürüdükleri yerlerden kalkdıkları vakit görürler ki; dağlar, atılmış pamuk gibi, denizler susuz kalmış, yer ise, kendisinde ne eğrilik, ne de yükseklik var. Hepsi dümdüz olmuş, bir kâğıd sahîfesi gibi görünür, işte insanlar, kabrlerinin üzerine oturduktan vakit, üryan olarak, her tarafa hayret ve düşünceli bir şekilde bakarlar. Nitekim, hazret-i Peygamber (s.a.v.) sahih olan hadîste: **"İnsanlar her biri elbisesiz olup, hepsi çıplak ve sünnetsiz oldukları hâlde haşr olunurlar"** buyurur. Fakat gurbette elbisesiz olarak vefât etti ise, onlara Cennetden elbise getirilir ve giydirilir. Şehîdlerin ve sünnet-i seniyyeye (ya'nî ahkâm-ı İslâmiyyeye) tutunup vefât etmiş olanların iğne deliği kadar elbisesiz yeri kalmaz. Zîrâ Peygamberimiz (s.a.v.), **"Ey ümmetim ve Eshâbım! Siz, ölülerinizin kefeninde mübalağa ediniz! Zîrâ, benim ümmetim kefenleriyle haşr olunurlar. Hâlbuki sâir ümmetler çıplaktırlar"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi Ebû Süfyân (r.a.) rivâyet eyledi. Yine Peygamberimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki: **"Ölüler, kefenleri ile haşr olunur."**

Herkes kabri üzerine çıkıp, ba'zısı çıplak, ba'zısı siyah, ba'zısı beyaz elbiseli, ba'zısı da nûr saçar bir hâlde oturur. Her biri başlarını eğmiş olarak, ne yapacağını bilmiyerek, bin sene kadar dururlar. Sonra magribden bir ateş zuhur eder -ki, onun gürültüsüyle halk mahşere sürülür. Bu zamanda her mahlûk dehşete düşer, insan olsun, cin olsun, vahşî hayvanlar olsun, her birini kendi ameli alıp, kalk mahşere git, der.

Ameli güzel olan kimsenin ameli, eşek, ba'zısının da katır sûretinde görünür. Amel sahibini üzerine alıp, mahşere götürür. Ba'zısının da, koç şeklinde görünür. Ba'zı kerre amel, sahibini üzerine alır götürür, ba'zan da bırakır. Her mü'minin bir nûru olur ki, önünden ve sağ yanından, o zamanki karanlık içerisinde her tarafı aydınlatır.

Sol taraflarında nûr yoktur. Belki karanlıkta hiçbir kimse hiçbir şey göremez. O karanlıkta kâfirler hayrette kalır. İmânlarında şek ve şüphe olan kimseler (ve bid'at sahibi olanlar, mezhebsizler) şaşırırlar. Ehl-i sünnet âlimlerinin (r.a.) bildirdiklerine uygun olarak doğru inanmış olan (Sünnî) mü'minler ise, onların zulmet ve tereddütlerine bakıp, Allahü teâlânın kendilerine hidâyet nûru verdiğine hamd ederler. Zîrâ cenâb-ı Hak, mü'minler için, azap gören şakilerin hâllerini ortaya koyar ki, bunda ba'zı fâideler vardır. Nitekim Cennet ehli ve Cehennem ehli ne yapmışlarsa hepsi belli olur. Onun için, Allahü teâlâ meâlen; **"Arkadaşına nazar etti. Onu Cehennem ateşinde gördü"** buyurdu. A'râf sûresinin kırkyedinci âyetinde de meâlen; **"Cehennem ehline baktıkları zaman, Cennet ehli: Ey Rabbimiz! Bizi zâlim kavimlerle beraber kılma derler"** buyurdu. Zira, dört şey vardır ki, kadrini, kıymetini ancak dört kimse bilir: Hayatın kadrini ancak ölü bilir. Ni'metin kadrini azap çeken bilir. Servetin kadrini fakir bilir. (Burada dördüncüsü yazılmamış. Fakat, Cennet ehlinin kadrini, Cehennem ehli bilir, demektir.)

Ba'zısının nûru, iki ayağı üzerinde ve parmakları ucunda görünür. Ba'zısının nûru, bir parlar, bir söner. Bunların nûrları îmânları kadardır. Kabrlerinden kalktıkları vakit, hareketleri de, amelleri mikdârıdır. Sahih olan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İki kişi bir deve üzerinde, beş kişi ve on kişi bir deve üzerinde haşr olunur"** buyurdu.

Allahü teâlâ bilir, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı: "Bir kavim, İslâmda birbirine yardım eder, dîni, îmânı, helâli, haramı birbirlerine öğretirlerse, Allahü teâlâ onlara rahmet eder. Onların amelinden deve yaratır da, onun üzerine binerler, öylece haşr olunurlar" demektir. Bu ise, amelin zaîf olmasındandır. Çünkü bunların, kendi amelleri bir deve olamadığından, ancak bir kaçının ameli bir deve olmakta ve buna müşterek binmektedirler.

Bunlar şu insanlara benzerler ki, yolculuğa çıkmışlar. Fakat hiç kimsenin bir hayvan satın almağa vakti olmadığından, hayvan alıp gidecekleri yere gidemezler. Bunlardan iki veya üç kişi, bir hayvan satın alıp, yolda ona müşterek binerler. Bu yolda, ba'zan bir deveye on kişi binerler. Bu acizlik amellerindendir. Bunun ma'nası, malda elini kısmaktır. Ya'nî haris olmaktır. Bununla beraber, selâmete çıkarılırlar, öyle ise, bir amel işle ki, o amel sebebiyle Allahü teâlâ sana binek hayvanını nasîb etsin.

İnsanlar dünyâdaki işlerine göre haşr olunur. Ba'zıları çalgı çalmakla ve dinlemekle meşgûl olmuştur. Hayatlarında çalgı çalmağa ve dinlemeğe devam edenler, kabrinden kalkdığı vakit, sağ eliyle onu alır ve atar. O çalgıya der ki: "La'net olsun sana! Beni Allahü teâlânın zikrinden meşgûl ettin!" O çalgı gene gelir, der ki: "Allahü teâlâ, aramızda hüküm edinceye kadar, ben senin arkadaşınım. O vakte kadar ayrılamam." Böylece dünyada alkollü içki içenler, sarhoş olarak haşr olunur. İslâmiyetin emrettiği şekilde örtünmeden sokağa çıkan kadınlar, kızlar, buralarından kanlar, irinler akarak haşr olunur, Zurnacı, zurna çalarak haşr olunur. Her kimse, böyle Allahü teâlânın yolundan ayrılırsa, o hâl üzre haşrolunur.

Bu zamanda melekler, onları, fırka fırka, cemâat cemâat sevk ederler. Herbirinin altında, kendilerine zulm edenler bulunarak haşr olunur, insan, cin ve şeytan ve yırtıcı hayvanlar ve kuşlar, bir yerde toplanırlar. O zaman yeryüzü, beyaz gümüş gibi düz olur.

Melekler, yeryüzündeki bütün canlıların etrâfında bir halka olmuşlardır. Yeryüzünde bulunanlardan on kat ziyâdedirler.

Bundan sonra, Allahü teâlâ, ikinci kat gök meleklerine emr eder ki, birinci kat gök meleklerini ve mahlûkâtı çevirirler. Bunlarda, hepsinin yirmi mislinden ziyâdedirler.

Sonra, üçüncü kat melekleri nâzil olup, hepsinin etrâfını bir halka olarak çevirirler. Bunlar da hepsinin otuz mislinden ziyâdedir.

Sonra, dördüncü kat melekleri, hepsinin etrâfını bir halka olarak çevirirler. Bunlar da hepsinin kırk mislinden ziyâdedirler.

Daha sonra beşinci kat göğün melekleri nâzil olup, bir halka olarak çevirirler. Bunlar da hepsinin elli mislinden ziyâdedirler. Daha sonra, altıncı kat gök melekleri nâzîl olup, hepsinin etrâfını bir halka olarak çevirirler. Bunlar da hepsinin altmış mislinden ziyâdedirler.

En sonra, yedinci kat gök melekleri nâzil olup, bir halka olarak hepsini çevirirler ki, bunlar, cümlesinin yetmiş mislinden ziyâdedirler.

Sonra, Allahü teâlâ tarafından nidâ olunup; "Levh-i mahfûz nerededir?" buyurur. Bu ses, akıllara hayret verecek sûrette işitilir, Allahü teâlâ; "Ey Levh! Tevrat ve İncîl ve Kur'ân-ı azîm-üş-şândan sende yazdığım şey nerededir?" der. Levh-i mahfûz der ki: "Yâ Rabb-el-âlemîn! Bunu, Cebrâil aleyhisselâmdan suâl buyur!"

Bu vakit, Cebrâil (a.s.) getirilir ki, adetâ kendisini titremek alır. Hayretinden diz üstü çöker. Cenâb-ı Hak buyurur ki: "Yâ Cebrâil! Bu levh der ki, sen benim kelâmımı ve vahyimi

kullarıma nakl eylemişsin doğru mudur?" Cebrâil (a.s.); "Yâ Rabbi doğrudur" der Allahü teâlâ; "Onu nasıl yaptın?" buyurur. Cebrâil (a.s.), "Yâ Rabbî Tevrat Mûsâ aleyhisselâma, İncîl Îsâ aleyhisselâma, Kur'ân-ı kerîmi Muhammed aleylüsselâma inzal ve her bir Resûle risâleti ve her bir suhûf sahibi Peygambere de sahîfelerini ulaştırdım" der.

Daha sonra, "Yâ Nûh!" diye bir nidâ gelip, Nûh aleyhisselâm huzûr-i ilâhîye çağrılır. Nûh aleyhisselâm titriyerek huzûr-i ilâhiye gelir. Ona hitaben; "Yâ Nûh! Cebrâil senin resûllerden olduğunu söylemektedir. Sen ne dersin?" buyurulur. Nûh aleyhisselâm "Evet yâ Rabbî! Doğrudur" diye cevap verir. "Kavminle ne iş gördün?" diye sorulur. Nûh aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Onları, gece ve gündüz îmâna da'vet etdim. Benim da'vetim onlara bir fâide vermedi. Benden kaçtılar" diye cevap verir. Bunun üzerine; "Ey Nûh kavmi!" diye nidâ olunup, Nûh kavmi grup hâlinde getirilir. Onlara; "Bu kardeşiniz Nûh benim gönderdiklerimi size tebliğ ettiğini söylemektedir. Siz ne dersiniz? Onlar, "Ey bizim Rabbimiz, o yalan söylüyor. Bize birşey tebliğ etmedi" deyip, kendilerine gönderilen ve Nûh aleyhisselâm tarafından tebliğ edileni inkâr ederler. Allahü teâlâ; "Yâ Nûh! Senin şahidin var mıdır?" buyurur. Nûh aleyhisselâm; "Yâ Rabbi! Benim şahidim. Muhammed aleyhisselâm ile ümmetidir" diye cevap verir. Allahü teâlâ; "Yâ Muhammed! Bu Nûh, benim gönderdiklerimi ümmetine tebliğ etdiğine seni şâhid kılıyor. Sen ne dersin?" buyurur. Peygamberimiz (s.a.v.), Nûh'un (a.s.) risâleti tebliğ etdiğine şâhid olup, Hûd sûresinin yirmibeşinci âyet-i kerîmesini okur. Bu âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir: **"Biz Nûh'u insanlara Peygamber olarak gönderdik. Onları Allahü teâlânın azâbı ile korkuttu. Allahü teâlâdan başka şeylere ibâdet etmeyiniz dedi."** Cenâb-ı Hak, Nûh aleyhisselâmın kavmine; "Sizin üzerinize azap hak oldu. Zîrâ, azap kâfirler üzerine lâyıktır." buyurur. Böylece, hepsinin Cehenneme atılması emrolunur. Ne amelleri tartılır, ne de hesâb olunurlar.

Bundan sonra "Âd kavmi nerededir?" diye nidâ olunur. Nûh aleyhisselâmın kavmine yapıldığı gibi, Hûd (a.s.) ile, kavmi olan Âd kavmi arasında mu'âmele cereyan eder. Peygamberimiz (s.a.v.) ile Ümmetinin hayırlıları şehâdet ederler. Peygamberimiz Şuarâ sûresinin yüzyirmiüçüncü âyet-i kerîmesini okur. Bu kavim de Cehenneme atılır. Bundan sonra "Yâ Sâlih veya Semûd" diye nidâ olunur. Sâlih aleyhisselâm ve kavmi gelirler, inkârları üzerine, hazret-i Peygamberden şehâdet taleb olunur. Peygamberimiz (s.a.v.), Şuarâ sûresinin yüzkırkbirinci Âyet-i kerîmesini okur. Onlar da, evvelkiler gibi Cehenneme atılır.

Kur'ân-ı azîm-üş-şânın haber verdiği gibi, ümmetler, birbiri arkası sıra, Allahü teâlânın huzûruna gelirler. Furkân sûresinin otuzsekizinci ve İbrâhim sûresinin sekizinci âyet-i kerîmeleri bunu haber vermekdedir. Bunda tenbih vardır ki, bunlar âsî ve azgın kavimlerdir. Barîh, Mârih, Duhâ, Esrâ kavimleri ve bunlar gibi kavimlerdir. Bunlardan sonra nida, Eshâb-ı res ve tübba' ve İbrâhim aleyhisselâmın kavmine gelir. Bunların hiç birinde mizan kurulmaz. Ve hesâb sorulmaz. Bunlar, o gün Rablerinden mahcûbdurlar. Allahü teâlânın kelâmını onlara bir tercüman söyler. Çünkü, bir kimse kelâm-ı ilâhiye mazhar olursa, o kimse azâb olunmaz.

Bundan sonra, bir münâdi herkesi ayrı ayrı çağırır. Herkes, ayrı ayrı, hesaba çekilir. Nûr sûresi, yirmidördüncü âyetinin meâl-i şerîfidir: **"Yaptıklarının hepsine, o gün dilleri ve elleri ve ayakları şehâdet eder."**

Kitâbların kırâati tamâm olduktan sonra bir nidâ gelir ki: "Ey mücrimler, şimdi sizler ayrılınız!" denir. Bu nidâ üzerine, mevkıf", ya'nî Arasat meydanı harekete gelir. O zaman, herkesi büyük korku alır. Birbirlerine girift olurlar. Melekler cin ile ve cin insanlar ile karışır.

Bundan sonra, nidâ gelir ki: "Yâ Âdem! Evlâdından Cehenneme lâyık olanı gönder!" Âdem (a.s.) ise; "Yâ Rabbî ne kadar?" diye suâl eder. Cenâb-ı Hak buyurur ki: "Binde dokuzyüzdoksandokuzu Cehenneme ve biri Cennete." Kâfirlerden ve Ehl-i sünnetden ayrılmış mülhidlerden ve gâfillerden, çıkara çıkara, ancak Allahü teâlânın bir avuç buyurduğu kadar mü'min geride kalır. Ebû Bekr-i Sıddîk'in (r.a.), "Rabbimizin avuçlarından bir avuç kalır" buyurduğunun ma'nâsı budur.

Cehennemlik olanlar mahallerine gidip, Arasat meydanında yalnız, mü'minler, müslimler, hayr ve ihsân edenler, ârifler, sıddîklar, velîler, şehîdler, sâlihler ve Resûller kalır, îmânlarında şübheleri olanlar, münâfıklar, zındıklar, bid'at sahibleri (ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdında olmıyan mü'minler) zâten Cehenneme gönderilmişlerdir. Allahü teâlâ; "Ey insanlar! Rabbiniz kimdir?" buyurur. Onlar "Allahdır" derler. Allahü teâlâ; "Siz O'nu bilir misiniz?" buyurur. "Evet biliriz yâ Rabbî" derler. O zaman, onlara Arş-ı a'lânın sol tarafından bir melek görünür. O melek o kadar azametlidir ki, yedi deniz başparmağının ucuna konsa içine alıp, hiçbir damlası gözükmez. O melek, mahşerde bulunanlara Allahü teâlânın emri ile, imtihan cihetinden; "Ene Rabbiküm" ya'nî ben sizin rabbinizim der. Ehl-i mahşer "Senden Allahü teâlâya sığınırız" derler.

Arşın sağ tarafında bir melek görünür ki, eğer ayağının ucu ile basmış olsa, ondört deniz görünmez olurdu. Ehl-i mahşere "Ene Rabbiküm" der. Ya'nî, sizin rabbinizim der. Ona dahî; "Senden Allahü teâlâya sığınırız" derler.

Bundan sonra Allahü teâlâ, onlara istedikleri şekilde gayet yumuşak ve hoş mu'âmele buyurur. Mahşer ehlinin hepsi, secde ederler. Cenâb-ı Hak onlara; "Öyle bir yere geldiniz ki, sizin için yabancılık ve korku yoktur" buyurur.

Allahü teâlâ bütün mü'minleri sırat üzerinden geçirir. Mü'minler, derecelerine göre Cennete götürülür, insanlar güruh güruh geçerler. Önce Resûller, sonra Nebiler, sonra Sıddîklar, sonra Velîler, Ârifler, sonra hayr ve ihsân edenler, sonra şehîdler, sonra diğer mü'minler götürülür. Müslümanlardan günahları affedilmeyenler yüz üstü düşmüş, ba'zıları da A'râfda mahbus kalırlar, imânı zayıf olanlardan ba'zısı sıratı yüz senede, ba'zısı da bin senede geçerler. Bununla beraber, Cehennemde yanmazlar.

Kıyâmet gününde bir müslüman getirilir. Onun hiç hasenesi (iyiliği) yoktur ki, mizanında ağır gelsin. Allahü teâlâ, onun îmânına hürmeten, ona rahmet olarak buyurur ki: "İnsanlara git, sana hasene ve sevâb verecek bir kimse ara Onun ikramı sebebiyle Cennete giresin!" O kimse gider, insanlar arasında arzusuna kavuşduracak bir kimse arar. Hâlini anlatacak bir kimse bulamaz. Kime söyler ve sorarsa; "Benim de mizanımın hafif gelmesinden korkuyorum. Ben, senden daha çok muhtacım" der. Bu hâline çok üzülür. Yanına bir kişi gelerek, "Ne istiyorsun?" der. Bu da; "Bir haseneye (sevâba) muhtacım. Onu belki bin kişiden istedim. Her biri behâne edip esirgediler" der. Bu kişi ona der ki: "Allahü teâlânın huzûruna vardım. Sahîfemde bir sevâbtan başka sevâb bulamadım. O da beni kurtarmağa yetmez. Onu sana hibe edeyim. Benden onu al!" O kimse, ferah ve sevinçli olarak gider. Allahü teâlâ, o kulun hâlini bildiği hâlde; "Nasıl geldin?" diye suâl eder. O kişi ile olan macerayı haber verir. O hasenesini veren kulu da Allahü teâlâ huzûruna çağırır. Buyurur ki: "Îmân sahiplerine benim keremim, senin kereminden, ihsânından daha çoktur. Din kardeşinin elinden tut, Cennete gidiniz."

Bu şekilde ümmet-i Muhammedin büyük günah işleyenleri getirilir, ihtiyâr, genç, erkek, kadın nerede ise, hepsi bir araya toplanır. Cehennemin bekçisi olan Mâlik onlara baktığı vakit der ki: "Siz, eşkiya zümresindensiniz. Amma görüyorum ki, ne eliniz bağlanmış ve ne de

yüzünüz kararmış. Sizden güzel kimse Cehenneme gelmedi" Onlar da; "Yâ Mâlik! Biz, Muhammed aleyhisselâmın ümmetindeniz. Lâkin işlediğimiz günahlar Cehenneme sürükledi. Bizi bırak da günahlarımıza ağlıyalım" derler. Mâlik onlara: "Ağlayınız! Fakat şimdi size ağlamak fâide vermez!" der.

Bir ihtiyâr erkek, ellerini beyaz sakalı üzerine koyup; "Âh gençlik geçti. Elem, üzüntü arttı. Zelîl oldum, rezîl oldum" diye ağlar. Nice orta yaşlılar; "Derdlerim, sıkıntılarım arttı!" diyerek ağlarlar.

Nice delikanlılar, "Ah! Gençliği elden kaçırdım! Ya'nî gençliğimin kıymetini bilmedim" diye ağlarlar.

Nice kadınlar, saçlarından tutup; "Eyvah! Yüzüm kara oldu. Rezil oldum" diye ağlarlar.

Allahü teâlâ tarafından "Yâ Mâlik! Bunları birinci Cehenneme koy" diye nidâ gelir. Cehennem bunları içine alırken, "La ilahe illallah" diye bağırışırlar. Cehennem bu sözü işitince, bunlardan beşyüz senelik öteye kaçar. Yine bir nidâ gelir ki? "Ey Cehennem! Bunları içine al! Yâ Mâlik! Bunları birinci Cehenneme koy." Bu zaman gök gürültüsü gibi bir gürültü işitilir. Cehennem bunların kalblerini yakmak isteyince, Mâlik, Cehennemi men eder. "Ey Cehennem, kendisinde Kur'ân-ı kerîm olan ve imân kabı olan kalbi yakma! Rahmân olan Allahü teâlâya secde eden alınları yakma?" der. Bu hâl üzere, Cehenneme atılırlar. Görülür ki, bir kişinin feryadı, Cehennem ehlinin seslerinden daha çoktur. Bunu Cehennemden çıkarırlar. Allahü teâlâ ona; "Sana ne oldu ki, Cehennem ehlinin en çok bağıranı sensin?" buyurur. O kişi der ki: "Yâ Rabbî! Beni hesaba çektin. Senin rahmetinden daha ümidimi kesmedim. Bilirim ki, sen beni işitirsin. Onun için çok bağırdım" der. Allahü teâlâ, Hicr sûresinin ellialtıncı âyet-i kerîmesinin: **"Bir kimse Allahü teâlânın rahmetinden ümidini keserse, o kimse ehl-i dalâlettir"** meâl-i şerîfi ile hitâb buyurup, "Git seni mağfiret etdim" der.

Yetmişbin (ya'nî pekçok) kimse, sıkıntılı hesâba çekilmeden Cennete girerler. Onlar için mîzân kurulmaz. Onlara verilen sahîfeler üzerinde "La ilahe illallah, Muhammedün resûlullah. Bu, filân İbni filânın Cennete girmesinin ve Cehennemden kurtulmasının berâtıdır" yazılır. Bir kulun günahtan mağfiret olduğu vakit, bir melek onu Arasat meydanına götürür. Ve nidâ ederek; "Bu, filân oğlu filândır. Allahü teâlâ, onun günâhını affeyledi. Bir daha şakî olmıyacak, saadetle sa'îd oldu" der. O kimseye bu makamdan ziyâde sevgili hiçbir makam olmaz.

Resûlullah (s.a.v.), Nebe' sûresinin onsekizinci âyet-i kerîmesi hakkında meâlen; **"Sûra üfürüleceği o gün, mezarlardan kalkıp mahşere, bölük bölük gelirsiniz"** suâl edildiğinde ağladılar. Hattâ mübârek gözlerinden akan gözyaşları toprağa damladı ve buyurdular ki: **"Ey bu suâli soran kişi, çok büyük bir işten sordun. Kıyâmet günü ümmetim, oniki sınıf olarak haşrolunur ve mahşer yerine gelirler.**

Birinci sınıf insanlar, maymun sûretindedir. Bunlar, insanlar arasında çok fitne çıkarırlar, karışıklık ve huzûrsuzluğa sebeb olurlar. Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Onların şirk** (Allaha ortak) **koşma fitneleri, katilden daha kötüdür"** (Bekâra-191) buyurduğu kimselerdir.

İkinci sınıf insanlar, hınzır sûretinde haşrolunurlar. Onlar haram yiyenlerdir. Allahü teâlânın meâlen; **"Onlar boyuna yalancılık için dinlerler; boyuna haram yerler"** (Mâide-42) buyurduğu bunlardır.

Üçüncü sınıf insanlar, kör olarak haşrolurlar. Onlar hüküm vermekte haddi aşan, doğru hüküm vermeyenlerdir. Allahü teâlânın meâlen; **"İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hüküm vermenizi emreder. Hakîkaten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yok ki, Allah hükümlerinizi hakkıyla işitici, emânete âit işlerinizi hakkıyla görücüdür.** (Nisâ-58) âyet-i kerîmesi bu kimseleri belirtmektedir."

Dördüncü sınıf insanlar, sağır ve dilsiz olarak haşrolunurlar. Onlar dünyâda iken kendi amellerini beğenen kimselerdir. Allahü teâlânın meâlen; **"Allah, gurûrlu ve böbürlenen kimseleri sevmez"** (Nisâ-36) buyurduğu kimselerdir.

Beşinci sınıf insanlar, ağızlarında irin olarak haşrolunurlar. Dillerini çiğnerler. Onlar, sözleri işlerine ve hareketlerine uymayan âlimlerdir. Allahü teâlânın meâlen; **"İnsanlara iyilik emreder de, kendinizi unutur musunuz?"** (Bekâra-44) buyurduğu kimseler gibi olanlardır.

Altıncı sınıf insanlar, vücutları ateşten yanmış yara içinde haşrolunurlar. Onlar, yalan yere şahitlik yapanlardır.

Yedinci sınıf insanlar, ayakları üzerine bağlanmış olarak haşrolunurlar. Onların son derece pis bir kokusu olur. Onlar şehvetlerine tâbi olan ve haramlar peşinde koşanlardır. Allahü teâlânın meâlen; **"Bunlar, âhireti dünyâ hayâtına satmış kimselerdir"** (Bekâra-86) buyurulanlardır.

Sekizinci sınıf insanlar, sarhoş gibi haşrolup, sağa sola düşerler. Onlar, dünyâda iken Allahü teâlânın hakkına mâni olan kimselerdir. Allahü teâlânın hakkını yerine getirmeyenler olup, Allahü teâlâ meâlen; **"Ey imân edenler, kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardığımız ürünlerin** (mahsûllerin) **en helâl ve iyisinden Allah yolunda harcayın** (zekât ve sadaka veriniz)**"** (Bekâra-267) buyuruyor.

Dokuzuncu sınıf insanlar, katrandan elbiseler içinde haşrolunurlar. Onlar, gıybetten sakınmayanlardır. Mü'minlerin arkalarından hoşlanmıyacakları şekilde konuşmuşlardır. Allahü teâlâ meâlen; **"Müslümanların ayıp ve kusurlarını araştırmayın. Bir kısmınız bir kısmınızı, arkasından hoşlanmıyacağı sözle çekiştirmesin"** (Hucurât-12) buyurdu.

Onuncu sınıf olarak haşrolunacaklar ise, dilleri kafasından sarkmış olanlardır. Bunlar, dünyâda iken söz taşıyıp, ara bozanlardır.

Onbirinci sınıf insanlar ise, sarhoş olarak haşrolunurlar. Onlar, dünyâda iken mescidlerde fuhuş ve kötü söz konuşanlardır. Onikinci sınıf insanlar ise, hınzır sûretinde haşrolunurlar. Onlar, dünyâda iken faiz yiyenlerdir."

Diğer bir rivâyette; Muâz bin Cebel'in (r.a.) rivâyet ettiği üzere, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet gününde, ki o gün pişmanlık ve hasret günüdür. Allahü teâlâ oniki bölük olarak ümmetimi haşreder. Birinci bölük, elsiz ve ayaksız olarak kabirlerinden haşr olacaklardır. Bu zaman, Allahü teâlâ tarafından vazîfelendirilen bir münâdi seslenir ki: "Onlar, komşularına eziyet ve sıkıntı verenlerdir. Tövbe etmeden ölmüşlerdir. İçinde bulundukları durum, kendilerine verilmiş cezadır. Dönüş yerleri de Cehennemdir."** Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde bu kimseleri meâlen şöyle bildirir: **"Yakın komşuya da, yakın arkadaşa da, yolda kalmışa da iyilik ediniz."** (Nisâ-36)

İkinci bölük insanlar, hayvan sûreti üzere kabirlerinden haşrolunurlar. Kendileri için bir ses gelir. Bunlar, namazlarında gevşek davrananlardır. Tövbe etmeden öldüler. Bu hâlleri,

kendilerine verilen bir cezadır. Cehenneme atılacaklardır. Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde şöyle buyurduğu kimselerden olurlar: **"Onlar, namazlarından gâfildirler"** (Mâûn-5).

Ümmetimden bir bölüğü de, yüzleri ay gibi parlak bir hâlde haşrolurlar. Sıratı şimşek gibi geçerler. Allahü teâlâ katından bir münâdi şöyle der: "Bunlar, sâlih amel işleyip, günahlardan kaçınanlardır. Beş vakit namazı vaktinde ve şartlarına uygun olarak cemâatle kılarlar. Bunlar, tövbe edip öyle vefât ettiler. Allahü teâlâ, kendilerine saadet nasîb etti. Onlar, Cennete gireceklerdir. Allahü teâlâ kendilerinden râzıdır. Onlar da Allahü teâlâdan râzıdırlar. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen bunları şöyle bildirdi: **"Gerçekten "Rabbimiz Allahü teâlâdır" deyip de sonra amellerini ihlâs ile yapanlara** (ölüm ânında) **melekler inecekler de şöyle diyecekler:** (Gelecekten) **Korkmayın ve** (geçene) **mahzûn olmayın! Size va'd olunan Cennetle müjdelendiniz."**

İnsanlar kabirlerinden kalktıklarında, yerlerinde kırk yıl birşey yemeden, içmeden, oturmadan, konuşmadan dururlar" Denildi ki: "Yâ Resûlallah! Din ehli, imân sahipleri kıyâmet günü nasıl bilinirler?" Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benim ümmetim, abdest uzuvlarının pırıl pırıl parlaması nişanıyla bilinirler Kıyâmet günü Allahü teâlâ bütün mahlûkâtı kabirlerinden dirilttiğinde, melekler mü'minlerin başucuna gelirler ve başlarını mesh ederler. Biraz toprak serperler. Bu toprak, onların secde yerlerine gelir. Melekler bu yerleri mesh ederler. Oradan mesh izleri hiç gitmez. Bir ses gelir ki: Bu toprak, kabirlerinin toprağı değildir. Onların köşk ve saraylarından getirilmiş topraktır. Oraya çağırılırlar. Sıratı geçip Cennete girerler. Kendi yerlerini bilirler."**

Ebû Dücâne (r.a.) buyurdu ki: Yatıyordum. Değirmen sesi gibi ve ağaç yapraklarının sesi gibi, ses duydum ve şimşek gibi parıltı gördüm. Başımı kaldırdım. Odanın ortasında, siyah birşeyin yükseldiğini gördüm. Elimle yokladım. Kirpi derisi gibi idi.

Yüzüme, kıvılcım gibi şeyler atmağa başladı. Hemen Resûlullaha (s.a.v.) gidip anlattım. Buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Dücâne! Allahü teâlâ, evine hayr ve bereket versin."** Kalem ve kâğıd istedi. Hazret-i Ali'ye bir mektûp yazdırdı. Mektûbu alıp, eve götürdüm.

Başımın altına koyup uyudum. Feryâd eden bir ses, beni uyandırdı. Diyordu ki: "Yâ Ebâ Dücâne! Bu mektûpla, beni yaktın. Senin sahibin, bizden elbette çok yüksektir. Bu mektûbu, bizim karşımızdan kaldırmaktan başka bizim için, kurtuluş yoktur. Artık, senin ve komşularının evine gelmiyeceğiz. Bu mektûbun bulunduğu yerlere gelmeyiz." Ona dedim ki: "Sahibimden izin almadıkça bu mektûbu kaldırmam." Cin ağlamasından, feryadından, o gece bana çok uzun geldi. Sabah namazını, mescidde kıldıktan sonra, cinnin sözlerini anlattım. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"O mektûbu kaldır. Yoksa, mektûbun acısını, kıyâmete kadar çekerler."**

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 65

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 28

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 335

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 239

5) El-A'lâm cild-5, sh. 322

6) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 317

7) Et-Tefsîr vel-müfessirîn cild-2, sh. 457

KUTBÜDDÎN-İ BAHTİYÂR KÂKÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Asıl ismi, Bahtiyâr el-Ûşî Dehlevî, lakabı Kutbüddîn'dir. Ayrıca Kutb-ül-aktâb, Kutb-ül-İslâm, Melik-ül-Meşâyih, Sultân-üt-tarikat, Bürhân-ül-hakîkat, Reîs-üs-sâlikîn, İmâm-ül-âmilîn, Sirâc-ül-evliyâ ve Tâc-ül-esfiyâ diye de tanınır. Seyyiddir. Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi şöyledir: Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Ûşî bin Mûsâ bin Ahmed bin Kemâleddîn bin Muhammed bin Ahmed bin İshâk Hasen bin Ma'rûf bin Ahmed Çeştî bin Radıyyüddîn bin Hüsâmeddîn bin Reşîdüddîn bin Ca'fer bin Muhammed Nakî el-Cevâd bin İmâm-ı Ali Mûsâ Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeyn'el-âbidîn bin İmâm-ı Hüseyn bin Emîr-ül-mü'minîn Ali (r.anhüm). Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretleri, 569 (m. 1173) senesinde, Mâverâünnehr'de Ûş veya Avaş denilen kasabada doğdu. 633 (m. 1235) senesinde Hindistan'da Dehlî'de vefât etti. Kabri orada bilinmekte olup, en tanınmış ziyâret yerlerindendir. Kabrini ziyâret edenler, mübârek rûhundan feyz almakta, nûr saçılan kabrinden istifâde etmektedirler.

Hâce Kutbüddîn hazretleri daha birbuçuk yaşındayken, babası Seyyid Kemâleddîn (r.a.) vefât etti. Bu sebeble Hâce hazretlerinin ihtimâm ile yetişmesi, sâliha ve takvâ sahibi bir hanım olan annesi tarafından yapıldı, İlim tahsiline beş yaşında iken başlayan Hâce hazretleri, ilk olarak Mevlânâ Ebû Hâfız'dan okudu. Onyedi yaşında iken bir vesile ile bulundukları şehri ziyâret eden Hâce Mu'înüddîn Hasen Çeştî hazretlerini gördü. Bu büyük velînin talebesi olmak arzusu birden bire kendisinde şiddetlenince, talebeliğe kabûlü için yalvardı. Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri kalb gözüyle bu genç talibin, ilim öğrenmek arzusunun ve evliyâlık yolunda yükselmek istidâdının pek fazla olduğunu görerek, onu talebeliğe kabûl etti. O büyük velînin sohbeti bereketiyle, evliyâlık yolunda üstün derecelere, yüksek makamlara kavuştu. Bir ara Bağdad'a geldi. Burada Ebü'l-Leys-i Semerkandî Câmii'nde, zamanının büyük evliyâsından, Şihâbüddîn-i Sühreverdî, Abdullah-i Kirmânî, Burhâneddîn-i Çeştî, Muhammed İsfehâni ve başka zâtların sohbetlerinde bulundu. İlimde ve evliyâlık yolunda çok yüksek mertebeye geldi. İlmini arttırmak için nice sıkıntılara katlanarak çok yerlere gitti. Irak, İran, Afganistan ve başka yerlerdeki birçok âlim ile görüşüp, onların sohbetlerinde bulundu. Kendisi de bu yolda birçok velî yetiştirdi. Bunlar içinde en meşhûrları; büyük velî, Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker (Şeker Genç), Bedreddîn-i Gaznevî, Bürhâneddîn-i Belhî, Ziyâüddîn-i Rûmî, Sultan Şemsüddîn Altamış ve Kâdı Hamîdüddîn-i Nâgûrî'dir.

Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretleri, ilim öğrenmek için yaptığı uzun seyahatleri sırasında gördüğü hayret verici hâllerden birini kendisi şöyle anlatır: "Gazne'ye vardığımda, ihtiyâr bir dervişle karşılaştım. Gündüz eline geçenleri gün batmadan önce, gece eline geçenleri de şafaktan önce dağıtırmış. Zengin, fakir, hiç kimse onun hânegâhından boş çevrilmezmiş. Açlar doyurulur, açıklar giydirilirmiş. Onunla konuşurken dedi ki: "Kırk yıldır nefsimle mücâdeleyi devamlı yapmakta, hep ona muhalefet etmekteyim. Fakat elime birşey geçmedi. Bunca yıldır bir nûr, bir aydınlık görmedim. Fakat, ne zaman ki uykumu azalttım, yeme içmemi asgariye indirdim, dilimi tuttum ve bütün insanlardan uzaklaştım, işte o andan i'tibâren, Allahü teâlânın izni ile yer ile gök arasındakileri görür oldum. Hattâ Arş-ı a'lâya kadar, gizli ve açıkta her ne varsa hepsini görebiliyorum". Bunları dikkatle dinleyince, bu yolda esas olan şeyin, yenilen lokmaya dikkat etmek ve gafletten uzak, uyanık olmak olduğunu anladım."

Yine o anlatıyor Bir keresinde deniz yolculuğunda idim. Bir limanda bir dervişle karşılaştım. Bu derviş sıkı mücâhede (açlık) yüzünden iskelete dönmüştü. Kuşluk namazından sonra mutfağa

gider ve öğleden sonraya kadar aç insanlara yemek dağıtmakla meşgûl olurdu. Aç olan herkes doyurulurdu. Elbiseye ihtiyâcı olanlar için hücresine girer ve onlara yeni elbiseler çıkarırdı. Mutfaktaki herşeyi dağıttıktan sonra öğle namazını kılardı. Kendisini ziyâret için herhangi bir kimse gelse, o kimsenin hemen huzûruna çıkarılması için talebelerine kat'î emri vardı. Talebeleri de, birisi geldiğinde hemen huzûruna alırlar, hiç zaman kaybetmezlerdi. O da elini namaz seccadesinin altına sokar, eline ne geçerse gelene verirdi. Bir müddet yanında kaldım. Kendisini hep böyle fevkalâde cömertlik hâlinde buldum: Kendisi her zaman oruçlu oluyordu, iftar zamanında, görünmeyen bir kaynaktan (yerden) sâdece dört tane hurma alıyor, ikisini kendi yiyip, diğer ikisini de bana veriyordu. Birgün bana dedi ki: "Hak yolcusu; insanlardan uzaklaşmadıkça, elindekinin hepsini vermedikçe, yalnızlıkta oturmadıkça, az yemedikçe, az uyumadıkça, az konuşmadıkça, Allahü teâlâya yaklaşmak ni'metine kavuşamaz."

Hazreti Hâce Kutbüddîn, seyahatlerinde karşılaştığı tuhaf hâdiselerden birinide şöyle anlatır: "Bir defasında en yakın arkadaşım Kâdı Hamîdüddîn Nâgûrî ile birlikte bir nehrin kenarında idik. Büyük bir akrebin, bir yöne doğru hızla ilerlediğini gördük. Arkadaşıma, "Bunun böyle gitmesinde bir hikmet olsa gerek. Ne olduğunu anlamak için akrebi ta'kib edelim" dedim. Arkadaşımla beraber akrebi ta'kib ederek, onun bir büyük ağaç dibinde, dev bir boa yılanına yaklaştığını gördük. Akrep yılanı soktu. Yılan orada öldü. Hemen yakında da bir adamın yattığını, hiçbir şeyden habersiz olarak derin bir uykuya dalmış olduğunu farkettik. Akrebin kendisine hizmet edip, onu koruduğuna göre, onun mübârek bir zât olacağını düşünerek rahatsız etmek istemedik ve uyandığında konuşuruz" dedik. Fakat, yanına yaklaştığımızda çirkin bir koku duyduk ve onun şarap içerek sızmış bir sarhoş olduğunu anladık. Onu bir yandan böyle günahkâr bir vaziyette, bir yandan da akrebin öldürdüğü dev boa yılanından koruyan Allahü teâlânın lütfuna mazhar durumda görünce, gerçekten şaşırmıştık. Biz tam olup bitenleri merak ederken, etrâfı titreten bir nidâ duyduk ki: "Eğer biz lütfumuzu sâdece mübârek ve mukaddes olanlara saklasaydık, günahkârlara kim bakardı?" diyordu. Bu nida, adamı uykudan uyandırdı. Yanında uzanan boa yılanını görünce dehşete kapıldı. Biz, şâhid olduğumuz hâdiseyi ona anlattık. O kadar pişmanlık duydu ki, sonradan duyduğumuza göre, kendini dünyâdan koparmış ve zamanının en mübârek kimselerinden biri olmuş idi. Bu zât, yaya olarak yetmiş defa hacca gitmişti.

Hâce Kutbüddîn; seyahatlerinde başından geçenleri anlatmaya devam ederek diyor ki: "Bir şehirde, sekr hâlinde kendinden geçmiş olarak, 10-20 kişinin ayakta dikildiklerini gördüm. Sâdece namaz vakitlerinde normal hâle geliyorlar, namazdan sonra aynı sekr hâline tekrar dönüyorlardı. O şehirde epeyce kalmama rağmen, bunlarla konuşma fırsatı bulamadım. Birgün bunlardan ba'zılarını normal hâllerinde yakalayıp, ne kadar zamandır bu durumda olduklarını sorabildim. "Son kırk yıldır" dediler. Sonradan öğrendiğime göre bu kimseler, İblîs'in Allahü teâlâ tarafından recm edildiğini (kovulduğunu) öğrendikten sonra ve İblîs'in, herşeye kadir olan Allahü teâlâya karşı böyle bir itaatsizliğe nasıl cesâret ettiğine çok şaştıklarından bu hâle düşmüşlerdi"

Hâce Kutbüddîn anlatır: "Bir defasında Semerkand'da devamlı sekr hâlinde bulunan (kendinden geçmiş) muhterem bir dervişle karşılaştım. Oradakilere, dervişin ne zamandan beri bu durumda bulunduğunu sordum. "Otuz senedir onu bu hâlde gördüklerini söylediler." Uyanıklık hâlinde olduğu birgün ona durumunu sordum. Derviş şöyle cevap verdi: "Benim sevgili dostum, bir derviş ilâhî sırlara daldığı zaman, dünyâyı gözü görmez ve onu kesseniz, parçalara

ayırsanız, en ufak bir acı duymaz, ilâhî aşkın yoluna çıkan kimse, hepsi hayâl olan bu dünyâdan hiçbir şey bilmez."

Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretleri şöyle anlatır: "Hac esnasında yakın dostum Kâdı Hamîdüddîn Nâgûrî ile beraber idik. Ebû Bekr-i Şiblî hazretlerinin soyundan olan ve Şeyh Osman diye bilinen bir zâtın peşinde Kâ'be-i muazzamayı tavaf ediyorduk. Ona ve ceddîne olan hürmet ve muhabbetimizden dolayı, o zâtın ayak izlerine basa basa yürüyorduk. Bizim böyle yaptığımızı farketti ve geri dönerek; "Benim ayak izlerime basarak beni ta'kib etmeniz, size bir fayda vermez. Eğer beni hakîkaten ta'kib etmek istiyorsanız, benim hâlimi, yolumu ta'kibe çalışınız!" dedi. "Ta'kib etmemizi istediğiniz haliniz nedir?" dedik. "Kur'ân-ı kerîmi günde bin kere hatmediyorum" buyurdu. Görünüşte inanılmaz görünen bu hâle, çok şaşırmıştık. Zira Kur'ân-ı kerîm gibi bir kitabı günde bin defa okumak insan için imkânsız idi. Mübalağa mı ediyordu veya her sûreden bir iki kelime mi okuyordu, diye düşünürken, Şeyh Osman geri döndü ve dedi ki: "İnanmıyor musunuz? Tekrar ediyorum, Kur'ân-ı kerîmi kelime kelime günde bin defa okuyorum." Biz sustuk. Bu hâdiseyi husûsî toplantılarımızdan birinde seçilmiş dervişlerin huzûrunda naklettiğimizde, Mevlânâ Alâüddîn-i Kirmânî dedi ki: "Beşer anlayışı ve kavrayışının ilerisindeki herşey kerâmettir. Böyle bir hâl karşısında bütün beşer zekâsı başarısız kalır, insan, sâdece Peygamberlerin ve velîlerin görebileceği bu ilâhî sırları kavramaktan âcizdir."

Kutbüddîn-i Bahtiyar, seyahatlerinden birinde, Şeyh Behâüddîn Zekeriyâ Sühreverdî tarafından da'vet edildiği Mültan şehrini ziyâret etti. Şeyh Behâüddîn, o zamanda Hindistan'da büyük bir şöhrete sahip idi. Hâce Kutbüddîn'in Mültan'daki ikâmeti sırasında, Moğollar Hindistan'a saldırıp Mültan'ı muhasara etmişlerdi. Kabaça Bey adındaki Mültan vâlisi, Moğolların hücumlarının savuşturulması için ma'nevî yardımda bulunmasını Kutbüddîn-i Bahtiyardan istirhâm etmişti. O da, düşmanın püskürtülmesi için Allahü teâlâya yalvardı. Duâlarının kabûlü neticesinde düşman kuşatmayı kaldırıp çekildi. Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretleri, başka bir hâdiseyi şöyle anlatır: "Hocam Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri ile beraber hacca gitmiştik. Dönüşte yolumuzun üzerinde bulunan bir kasabada kalıyorduk. Oradaki bir mağarada, kendinden geçmiş bir hâlde yaşayan bir dervişi gördük. Allahü teâlâdan korkusu sebebiyle, kuru bir ağaç dalı gibi kalmış, iskelete dönmüştü. Hocam, bu dervişin hâlini öğrenmem için yanında kalmamı istedi. "Peki" deyip kaldım. Yanında kaldığım bir ay zarfında birgün kendine gelebildi. Kendisine hocamın ve diğer zâtların selâmlarını arzettim. Bir aydır beklediğimi öğrenince, "Sevgili dostum. Seni bu kadar beklettiğim için çok üzüldüm, özür dilerim. Ama inşâallah bunun mükâfatını görürsün" dedi. Oturmamı rica etti ve kendi hâlini şöyle anlattı:

"Ben Muhammed bin Eslem Tûsî'nin (r.a.) torunlarındanım ve otuz senedir kendimden geçmiş bir hâlde kovukta bulunuyorum. Ne gündüzden ne de geceden haberim var. Allahü teâlâ, bugün bana yalnız senin hürmetine kendime gelmemi nasîb etti. Beni görmek için bu kadar beklemeye ve zahmete katlandığın için seni mükâfatlandırması için Allahü teâlâya duâ ediyorum. Şimdi gidebilirsin.

Fakat, gitmeden önce sana hatırlaman icâbeden bir nasihat vereyim. Eğer dervişsen, dünyâ işlerine hiç bakma. İnsanlardan uzak kal, eline ne geçerse onu asla elinde tutma, yoksa hakiki derviş olamazsın, Allahü teâlâdan başka ve O'nun için olmayan şeylerden hiçbir şeye meyil verme!" Derviş bunları söyledikten sonra tekrar eski hâline geldi ve ben de oradan ayrıldım."

Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar, Ecmir beldesinde talebeleri irşâd ile meşgûl olan hocası Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin ayrılığına tahammül edemeyip, bir zaman Ecmir'e gitmek üzere yola çıktı. Giderken yolu Dehlî'ye uğradı. Buranın emîrî (sultânı) Sultan Şemseddîn Altamış kendisine çok alâka gösterdi. Orada kaldığı birkaç gün içinde, kendisine olan hürmeti, muhabbet ve bağlılığı hergün bir kat daha artıyordu. Ayrılmasını hiç istemiyordu. Fakat Hâce hazretlerinin de, hocasının ayrılığına tahammülü kalmamıştı. O bakımdan Ecmîr'e gitti. Ecmir'den dönüşte, tekrar Dehlî'ye uğradı. Dehlî'nin hemen yakınında bulunan ve Kelû Kheri denilen yerde yerleşti. Sultan, her ne kadar onun Dehlî'de kalmasını arzu etti ise de, o Dehlî'nin dışındaki bu yere yerleşmeyi tercih etti. Sultânın, ona olan muhabbet ve bağlılığı pek fazla idi. Feyz ve bereketlerinden istifâde etmek maksadıyla, haftada iki defa hizmetine gelirdi. Sonradan Sultan, Hâce Kutbüddîn'in devamlı ve en sâdık talebelerinden oldu. Bu makamda iken de, tekrar hocasının Dehlî'ye yerleşmesini, orada kendisiyle birlikte kalmasını istedi. Çünkü kendisine daha çok hizmet edebilmek ve sohbetlerinde daha çok bulunabilmek arzusu çok fazla idi. Hem hocası Dehlî'de bulunursa, yanına gidip gelmek için harcayacağı zamanı devlet işlerine ayırabilirdi. Hâce Kutbüddîn, bu arzuyu şimdilik yerine getiremiyeceğini bildirdi. Hâce hazretleri burada kaldığı zaman içinde, bir taraftan sohbetine koşanları yetiştiriyor, bir taraftan da sultâna yol gösteriyor, doğru yolda yürümesini ve ahâlisine nasıl mu'âmele etmesi icâb ettiğini öğretiyordu. Sultan da bu nasihatlere uyarak, bildirilenleri seve seve yerine getiriyordu. Bu sırada Dehlî'de Şeyh-ül-İslâm olan Nûreddîn-i Gaznevî'nin vefâtı üzerine, Sultan, Hâce Kutbüddîn'in bu vazîfeyi almasını teklif etti ise de kabûl etmedi. Bunun üzerine, Şeyh-ül-İslâmlık makamına Necmeddîn-i Sugrâ isimli bir zât getirildi. Bu kimse, bu yolun büyüklerinden Hâce Osman Hârûnî'nin talebesi olmakla beraber, bu makama gelince, Sultânın ve diğer insanların, Hâce Kutbüddîn hazretlerine çok alâka gösterdiklerini çekemedi, kıskandı. Ne pahasına olursa olsun, onu Dehlî'den uzaklaştırmaya karar verdi. Necmeddîn-i Sugrâ isimli bu kimse, insanların teveccühüne, makam sevgisine ve benlik duygusuna kapılmakla, Allahü teâlânın bir velî kuluna karşı olmak gibi çok büyük bir felâkete düşmüştü. Bir fırsat bulup Hâce'ye iftira etmenin yollarını arıyordu.

Hâce Kutbüddîn hazretleri, yanında Sultan Şemseddîn Altamid ile beraber birgün öğle üzeri geziyorlardı. Sultânın ma'iyyeti de kendilerini ta'kib ediyordu. Aniden ağlayan, feryâd eden bir kadın ortaya çıktı. Bu kadın Sultâna yaklaşarak, çok zor durumda bulunduğunu, kendisine yardımcı olmasını, nikâhlarını kıymasını, istiyordu. Sultân, perişan vaziyetteki bu kadına kiminle nikahlanmak istediğini sorunca, kadın; (Hâce hazretlerini göstererek) "Yanınızda yürüyen bu kimse ile bizi nikahlamanızı istiyorum. Zira gayr-i meşrû bir şekilde ondan hâmile kaldım" dedi. Orada bulunanların hepsi, Hazreti Hâce'nin böyle bir fiili işlemiş olabileceğine ihtimal vermiyorlardı. Bunun için, Hâce Kutbüddîn hazretleri dâhil, orada bulunan herkes hayretler içerisinde kaldılar. Hâce hazretleri, hayâtında ilk defa karşılaştığı böyle bir hâl karşısında ne yapacağını şaşırdı. Yönünü, hocasının bulunduğu Ecmîr beldesine çevirerek, karşılaştığı bu çirkin iftira ve çok zor durum karşısında kendisine yardımcı olması için bütün kalbi ile hocası Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinden yardım istedi. Bulundukları belde ile hocasının bulunduğu Ecmîr beldesinin arasındaki mesafe 258 km. idi. O anda, orada bulunan herkes Hâce Mu'înüddîn'in kendilerine doğru gelmekte olduğunu gördüler. Zâten şaşırmış vaziyette bulunan Sultan ve beraberindekilerin şaşkınlıktan, Mu'înüddîn hazretlerini görünce daha çok arttı. Hemen koşup karşıladılar. Mu'înüddîn-i Çeştî, orada bulunanlar ile müsâfeha ettikten sonra, Hâce Kutbüddîn'e dönerek; "Bizden niçin yardım istemiştin?" buyurdu. O ise, bu hâdisenin te'sîri ile birşey konuşamıyor, sâdece gözlerinden yaşlar akıyordu. Kalb gözü ile bu hâdiseyi zâten bilmekte olan Mu'înüddîn hazretleri, orada bulunan iftiracı, ahlâksız kadına döndü. "Ey bu

kadının rahminde saklı bulunan çocuk! Annen olacak bu kadın, senin babanın bu Kutbüddîn olduğunu iddia ediyor. Şimdi sen konuş ve doğruyu söyle!" buyurdu. Allahü teâlânın izni ile, o fahişe kadının rahminde bulunan çocuk orada bulunanların hepsinin duyabileceği bir ses ile konuşmaya başladı ve dedi ki: "Annem olacak bu kadının sözleri, kahredici bir yalandır, iftiradır. Bu kadın edebsizin, fahişenin biridir. Hâce Kutbüddîn'e düşman olanlar, onu kıskananlar, kendisini halkın gözünden aşağılamak için bu iftirayı hazırladılar. Bunun için de, çirkin iftiralarında, zâten fahişe olan ve falan kimseden hâmile kalan bu kadını kullandılar." Ana rahmindeki çocuğun bu sözlerini orada bulunanların hepsi duydular ve çok hayret ettiler. Kadın bu hâl karşısında, Sultânın ve orada bulunan diğer zâtların huzûrunda suçunu i'tirâf etmek mecbûriyetinde kaldı. Hakîkat anlaşılmış oldu.

Bu çirkin iftira, bu fahişenin de yardımı ile, Şeyh-ül-İslâmlık makamına getirilen Necmeddîn-i Sugrâ isimli kimse tarafından hazırlanmıştı. Sâlih kimselere, velîlere ve hattâ Peygamberlere bile böyle şeytanca tuzaklar hazırlanmış ise de, Allahü teâlâ dostlarını muhafaza etmiş, hakîkat her zaman meydana çıkmıştır.

Rivâyet edilir ki, Hâce Kutbüddîn (r.a.) Dehlî'den, Ecmîr'de bulunan hocası Hâce Mu'înüddîn'e, ayrılık ateşine dayanamadığını, huzûruna varıp elini öpmek, mübârek huzûrları ile şereflenmek için müsâade istediğini bildiren bir mektûp yazdı. Talebesini çok seven Hâcı Mu'înüddîn de, o günlerde Dehlî'ye doğru yola çıkmıştı. Onun geldiğini haber alan Sultan ve ahâli, kendisini karşılamak ve evlerine buyur etmek için şehrin dışına kadar çıktılar. Necmeddîn-i Sugrâ ise, Hâce Mu'înüddîn'in gelişi ile hiç alâkadar olmamıştı. Buna rağmen Hâce Mu'înüddîn, şehre geldikten sonra, Necmeddîn-i Sugrâ'yı evinde ziyâret etti. Sohbet esnasında, Necmeddîn, kendisinin Şeyh-ül-İslâmlık makamında bulunduğu hâlde, herkesin Hâce Kutbüddîn'e rağbet ettiğinden, kendisinin i'tibârının kalmadığından yakınarak ba'zı şeyler söyledi. Hâce Mu'înüddîn bu kimsenin hâline, bu ma'nâsız düşmanlığına üzülerek ve tatsızlığın ortadan kaldırılması için, talebesi Kutbüddîn'in Dehlî'den ayrılarak kendisiyle beraber Ecmîr'e gelmesini emretti. Bunu haber alan Sultan ve ahâli şaşkına döndüler. Çok üzüldüler. Nihâyet, Hâce Kutbüddîn hocası ile beraber Ecmîr'e gitmek üzere yola çıktılar. Fakat Sultan ve ahâli, Hâce Kutbüddîn'i o kadar çok seviyorlardı ki, bu ayrılığı bir türlü kabûl edemiyorlardı. Hepsi yollara döküldüler. Feryâd-ü figân ediyorlar, ağlıyarak ve sızlayarak Hâce Mu'înüddîn'e, Hâce Kutbüddîn-i götürmemesini, Dehlî'de bırakmasını istiyerek yalvarıyorlardı. Hâce Mu'înüddîn de ahâlinin Kutbüddîn-i Bahtiyâr'a olan muhabbetini anlıyarak ve ısrarlarına dayanamıyarak, Hâce Kutbüddîn'e burada kalabileceğini söyledi ve "Seni buradan alıp götürmekle, bu kadar çok insanın üzülmelerini, gönüllerinin yaralanmasını istemiyorum. Onları kendime tercih ediyorum. Kendim, senin ayrılığına tahammül etmeye çalışacağım. Sen burada kal! insanlara Muhammed aleyhisselâmın doğru yolunu anlatarak, onların ebedî felâkete gitmelerine mâni ol! Allahü teâlâ yardımcın olsun" buyurdu. Her ikisi de göz yaşları içinde ayrıldılar. Biraz önce ayrılık gözyaşları döken Sultan ve ahâli, şimdi sevinçlerinden ağlıyorlardı. Bu hâdise, onların Kutbüddîn hazretlerini daha çok sevmelerine, kendisine daha çok bağlanmalarına vesile oldu.

Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, vefâtından kırk gün evvel, Dehlî'de bulunan Hâce Kutbüddîn'in acilen Ecmîr'e gelmesini istedi. Bu haber Hâce Kutbüddîn'e ulaşır ulaşmaz hemen yola çıktı. Ecmîr'e geldi. Birgün Hâce Mu'înüddîn talebelerine; "Ey dervişler! Biliniz ki ben, birkaç gün sonra bu dünyâdan ayrılırım" buyurdu. Bu söz, talebelerin ve kendisini tanıyıp sevenlerin üzerine bir üzüntü bulutu olarak çöküverdi. Yanında bulunan ve yazıcılık hizmetini gören Ali Sencerî' ye, Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar Kâkî'nin Dehlî'de bulunmasını, oraya gitmesini emreden

bir ferman yazdırdı. "Onu, vekîlim olarak ta'yin ettim. Bizim Çeştî hâcegânının (Çeştiyye yolu büyüklerinin) mukaddes emânetlerini (bunlara mahsûs olan ba'zı eşyayı) ona verdim" buyurdu ve Hâce Kutbüddîn'e hitaben; "Senin yerin Dehlî'dir" buyurdu. Hâce Kutbüddîn hazretleri bundan sonrasını şöyle anlatıyor "Dehlî'ye gitmek üzere Ecmîr'den ayrılacağım zaman, hocamın huzûruna çıktım. Külahını başıma koydu. Mübârek elleriyle sarığı sardı. Sonra, hocası Osman Hârûnî'nin asasını, kendi okuduğu Kur'ân-ı kerîmi, seccadesini, nalınlarını verdi ve sonra: "Bunlar, bana hocam Hâce Osman Hârûnî tarafından emânet edilen ve Çeştiyye büyüklerinin elden ele devrederek bize ulaştırdıkları mukaddes emânetleridir. Şimdi bunları sana veriyorum. Bunlara lâyık olduğunu, senden önce bu emânetleri taşıyanların yaptıkları gibi güzel hizmet ederek isbât etmelisin. Eğer bunlara lâyık olmazsan, ben, bu emânetleri lâyık olmayan birine teslim ettiğim için, kıyâmet günü Allahü teâlânın, Resûlullahın ve bu emâneti bizlere ulaştıran mübârek büyüklerimizin huzûrunda mahcûb olurum" buyurdu. Bundan sonra, Hâce Kutbüddîn bu ni'metlere şükür olarak ve çok mes'ûliyyetli olan vazîfesinde kolaylık vermesi için Allahü teâlâya niyaz ile iki rek'at namaz kılıp, gözyaşları içinde duâ etti. Daha sonra Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, bu kıymetli halifesinin (vekîlinin) elini tutarak, "Kendimde bulunan bütün ilim ve hâlleri sana vererek, kendimin bulunduğu mertebeye seni yükselterek vazîfemi yapmış bulunuyorum ve seni Allahü teâlâya emânet ediyorum.

Biliniz ki, şu dört şey tasavvufun esaslarındandır: 1. Bu yolda yürümek arzusunda bulunan bir veli, aç ve fakir olsa da, hâlinden şikâyetçi olmamalı, dışarıdan, tok ve hâli, vakti yerinde olarak görünmelidir. 2. Fakirleri, maddî ve ma'nevî olarak doyurmalıdır. 3. Allahü teâlânın ihsân ettiğini ni'metlere şükredemediği, O'na lâyık ibâdet yapamadığı, akıbetinin ise nasıl olacağını bilemediği için kendi içinden dâima üzgün bir hâlde bulunmalı, fakat başkalarını üzmemek, asık suratlı imiş gibi görünmemek, onların da rızâlarını, sevgilerini kazanabilmek için dışarıdan çok neş'eli, mes'ûd ve memnun görünmelidir. 4. Kendisine eziyet ve sıkıntı verenleri affetmeli, insanlara karşı lüzumlu olan naziklik ve sevgiyi her zaman göstermelidir." Bundan sonra Hâce Kutbüddîn hazretleri, öpmek için hocasının ayaklarına eğildi. Hocası müsâade etmeyip, hemen onu kaldırdı. Muhabbetle sarıldılar. Hâce Mu'înüddîn hazretlerinin talebelerine bir tavsiyesi de; "Büyüklerimizin bildirdiği saadet yolundan ayrılmayınız! Bu mübârek vazîfede cesur bir er olduğunuzu isbât ediniz, gösteriniz!" şeklinde idi. Bundan sonra, muhabbetin ve acı ayrılığın te'sîri ile tekrar birbirlerine sarıldılar ve gözyaşları içinde ayrıldılar. Hâce Kutbüddîn, Dehlî'ye geldikten yirmi gün sonra da, Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî âhırete intikâl etti (r.aleyhim).

Yukarıda da zikrolunduğu gibi, Dehlî'de Sultan Şemseddîn, Hâce Kutbüddîn hazretlerine fevkalâde bağlı, önde gelen talebelerinden idi. Hâce hazretleri sözünü dinleyen herkese yaptığı gibi, sultan olan bu talebesine de, dinleyenlerin dünyâ ve âhıret saadetine kavuşacakları çok kıymetli nasihat ve tavsiyelerde bulunmuştu. Ona, Hazreti Ömer gibi ve Ömer bin Abdülazîz gibi bir sultan olmasını, âdil olmakta, mazlûmun hakkını korumakta, insanların ihtiyâçlarını gidermekte, onlar gibi olmaya gayret etmesini, geceleri uyanık kalmasını, ibâdet ve tâatle meşgûl olmasını, uyku bastıracak olursa, abdestini tazelemek sûretiyle bunu gidermesini, böylece namaz kılmaya, ibâdet ve tâat yapmaya devam etmesini söyledi. Gece, hizmetçileri dâhil hiç kimseyi uyandırmamasını, rahatsız etmemesini bildirdi. Gece karanlık bastırdığında, tebdil-i kıyâfet ederek, tanınmamak için, fakirlerin giydiği bir elbise giyerek şehri dolaşmasını, fakirlerin ve ihtiyâç sahiplerinin kapılarını çalarak onlara gizlice yardımda bulunmasını tenbîh ederdi. Câmilerin devamlı kontrol edilerek, rahatça ibâdet edilmesine mâni olan birşeyin bulunmamasını, varsa derhal yok edilerek, müslümanların gayet rahat ibâdet edebilmelerinin

te'min edilmesini sultâna emrederdi. Gündüz olduğunda, sarayın, bütün sıkıntıların çâresine bakıldığı bir yer olmasını, geceyi aç geçirmiş olanların aranıp bulunmasını, saraya çağrılarak yardım edilmesini tavsiye ederdi. Nerede, kime bir sıkıntı veriliyorsa, sıkıntıyı verenin sarayın adamlarından biri dahî olsa derhal cezalandırılmasını, ahâliden dinli dinsiz hiçbir kimseye zulüm ve haksızlık yapılmamasını emrederdi. Hattâ bu gibi hâllerin derhal tesbit edilebilmesi için sarayın çatısında bir kulübe bile yapılmıştı. Allahü teâlânın huzûrunda ağırlığını taşıyamıyacağı mes'ûliyyetlerin, işitmeye tahammül edemeyeceği, izah etmeye imkân bulamıyacağı, şikâyetlerin ortaya çıkabileceği kıyâmet gününden çok korkmasını emrederdi. Sultan da, Hazreti Hâce'nin nasihatlerinden, sohbetlerinden, feyiz ve bereketlerinden çok istifâde edip, bu yolda çok ilerlemiş idi. Ahâlisinden hiçbir kimseye zulüm ve haksızlık edilmezdi. Sultan birgün Hâce Kutbüddîn hazretlerinin yanına geldi. Eteklerini tuttu. Hâce hazretleri ona bakıp, aklından geçenleri söylemesini istedi. Sultan şöyle anlattı: "Allahü teâlâ bana bir saltanat ihsân eyledi. Elbetteki kıyâmet günü bana bu ağır yükün hesabını soracak. O zor günde sizin beni terketmemeniz için yalvarıyorum." O da bunu kabûl etti. Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretleri, devamlı ibâdet eder, bir ân Allahü teâlâdan gâfil olmazdı. Devamlı namaz kılardı. Her gece, Resûlullah (s.a.v.) efendimize üçbin salevât-ı şerîfe okurdu. Zamanın sultânı dâhil, birçok kimse, kendisine her türlü maddî imkânı sağlamak için sâdece bir işâretini bekledikleri hâlde, Hâce hazretleri fakirlik içinde yaşamayı tercih ederdi. Birşey veren olursa, onunla iktifa ederlerdi. Zor durumda kalınca, hanımı, komşuları olan bakkâlın hanımından borç ister, bununla yiyecek birşeyler alırdı. Birgün bakkâlın hanımı, Hâce hazretlerinin hanımına; "Eğer ben sana borç vermiyecek olsam, sen ve evinizde bulunanlar açlıktan ölürsünüz" diyerek övündü. Başka ba'zı kadınlardan da buna benzer sözler işiten mübârek hâtun dayanamayıp, durumu Hâce hazretlerine arzetti. O da üzüldü. Kendi hâllerine değil, insanların dünyâlık için bir müslüman kardeşini nasıl üzebildiğine ve olmadık sözleri nasıl söyleyebildiklerine üzülüyordu. Hanımına, başkalarından birşey istememesini, yiyecek birşeye ihtiyâcı olunca, (odanın bir köşesini işâret ederek) Besmele-i şerîfe söyleyerek oraya gitmesini, orada ihtiyâcı kadar kak (kek) bulacağını, onu alarak açlıklarını gidermelerini emretti. Hanımı; "Peki efendim" diyerek bildirilen şekilde yaptı. Kendisini komşu kadınlarına mahcûb olmaktan kurtardığı için Allahü teâlâya şükrediyor, buna sebep olan efendisine de çok teşekkür ediyordu. Hâce hazretlerinin isminde bulunan Kâkî ilâvesi, bu hâdiseye nisbetle söylenmiştir. Hâce hazretleri, çok cömert ve eli açık bir zât idi. Kendisini tanıyan ve seven varlıklı kimseler tarafından dergâhına gönderilen yiyecek ve giyecek gibi ihtiyâç maddelerini, ihtiyâcı olanlara dağıtırdı. Kendisi bol bol kullanmak imkânına sahip olduğu hâlde, sıkıntı ve fakirlik içinde yaşamayı sever, başkalarını kendisine tercih ederdi. Gelenlere ikram ve ihsânda bulunmaya o kadar ehemmiyet verirdi ki, mutfakta hiçbir şey bulunmadığı zamanlar, ziyârete gelenlere hiç olmazsa su dağıtılmasını hizmetçilere emrederdi. İsteseydi fevkalâde bolluk ve şa'şaa ile yaşardı. Fakat böyle fakir olmak, kendisine daha çok sevimli idi ve bu sıkıntılara sabretmek, ma'nevî ni'metlerin gelmesine, bu yolda yükselmeye vesile oluyordu. Hâce hazretleri de fakr (yokluk) ve sıkıntı yolunu tercih ediyor, diğer taraftan (ma'nevî olarak) daha çok şeyler kazanıyordu. Kanâat ediyor, hâlinden asla şikâyetçi olmuyordu. Birgün, sarayın mâliye işlerinden mes'ûl olan vezir İftihârüddîn Aybek gelerek, ba'zı köylerin gelirlerini kendilerine tahsis etmek istediklerini bu gelirleri kendisinin ve talebelerinin ihtiyâçları için sarfedebileceğini, istediği gibi kullanabileceğini bildiren bir ferman hazırladıklarını, bunu lütfen kabûl etmesini rica etti.

Hâce hazretleri, İftihârüddîn'e yanına yaklaşmasını söyledi. Yaklaşınca, üzerinde oturmakta olduğu seccadesinin bir köşesini kaldırarak; "Ne görüyorsun? Bak bakalım" buyurdu. Vezir,

orada büyük bir hazîne nehrinin akmakta olduğunu görerek gözleri kamaştı. Hayretler içinde kalmıştı. Hazreti Hâce; "Biz buna bile iltifât etmiyorken, sizin birkaç köyünüzün, birkaç kuruşluk gelirine mi iltifât edelim? Onu mu kabûl edelim? Şimdi gidiniz! Bir daha da böyle bir teklif ile dervişlerin huzûruna çıkmayınız!" buyurdu. Vezîr mahcûb bir şekilde; "Peki efendim" diyerek ayrıldı. Başka bir zaman, başka birileri tarafından buna benzer bir teklif yapıldığında da; "Büyüklerimizden birisi, sultandan veya başka birinden herhangi bir şekilde birşey kabûl etmiş olsaydı, ben de kabûl ederdim. Lâkin, bizim böyle şeylere ihtiyâcımız yoktur. Kabûl edecek olursam kıyâmet günü büyüklerimizin yüzlerine nasıl bakarım?" buyurdu. Hâce Kutbüddîn hazretleri, bütün güzel huyları kendisinde toplamıştı. Allahü teâlânın takdîrine teslim olmakta ve sabırlı olmakta da son derecede idi. Birgün kendisi bulunmadığı bir sırada, küçük çocuğu vefât etti. Cenâzesi defnedildikten sonra geldi. Hanımı, evlât acısıyla ağlayıp, sızlanıyordu. Hazreti Hâce bunun sebebini sordu. Küçük çocuğunun vefât ettiğini bildirdiler. "İnnâ lillâh..." okudu ve; "Hepimiz, Allahü teâlânın irâdesine, rızâsına, râzı ve teslim olmalıyız" diyerek hanımını teselli etti.

Allahü teâlânın yüksek evliyâsından pekçoğu gibi, bu zât da, Allahü teâlânın lutf ve ihsân ettiği bir hâl ile, insan aklının anlıyamıyacağı, kabûl edemiyeceği bir hâlde yaşardı. Görünüş i'tibâriyle imkânsız olan herşey, Allahü teâlânın sonsuz kudreti yanında gayet kolay ve basittir. Allahü teâlânın ihsânları pekçoktur. Dilediğine ihsân eder. Siyer-ül-evliyâ kitabında bildirildiğine göre, Hazreti Hâce Kutbüddîn, ömrünün son yirmi yılında hiç uyumadı. Hattâ dinlenmek için bile sırtını bir yere dayamamış idi. "Birazcık uyuklayacak olsam, kendimi hasta ve rahatsız hissederim" buyururdu. Her zaman derin murâkabede, ya'nî nefsi kontrol etmek, ondan gâfil olmamak hâlinde bulunurdu. O kadar ki, biri onu görmeye veya birşey sormaya gelse, bir müddet sonra ve güçlükle kendine gelebilirdi. Bu hâl, namazların hâricinde devamlı olurdu. Cevâmi'ul-kilem adlı eserde bildirildiğine göre; Hâce hazretleri, odasında, Allahü teâlânın ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) aşkı ve muhabbeti ile yanmış olarak, kırık kalb ile, dili bağlı olarak (hiçbir şey söylemiyerek) ve iç çekip ağlayarak dururdu. Kendisini görmek arzusuyla yanan âşıkları ise, dışarıda toplandıkları zaman, dışarı çıkar, bir miktar sohbet eder, Allah korkusunu ve O'na hakîkî kul olmayı, Muhammed aleyhisselâma tam tâbi olmayı, onun yoluna sımsıkı sarılmayı teşvik edici, çok güzel ve te'sîrli sözler söylerdi. Bütün saadetlerin, rahatlıkların başının, Muhammed aleyhisselâma uymak olduğunu bildirirdi. Bir defasında şöyle anlattı: "Ben, ilk zamanlarda Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek için çok gayret etmeme rağmen muvaffak olamazdım ve ezberliyemezdim. Bir gece rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Ayaklarına kapanıp, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek istediğimi, fakat çok güçlük çektiğimi arzettim. Bana acıyarak başımı kaldırmamı istediler. Başımı kaldırdığımda, Yûsuf sûresini tekrar etmemi emrettiler ve; "Bununla Kur'ân-ı kerîmi ezberlersin" buyurdular. Emîrlerini yerine getirdim ve Kurân-ı kerîmi ezberlemeye muvaffak olabildim." Hâce hazretleri, böyle bir miktar sohbet ettikten sonra, yine odasına girer ve tekrar murâkabeye dalardı. Hattâ vefâtı da böyle aşk ve muhabbet ile kendisinden geçmiş bir hâlde iken vukû' bulduğundan, bu sebeble kendisine Şehîd-i muhabbet (Muhabbet şehidi) denilmiştir.

Hâce hazretleri, vefâtından birkaç hafta evvel, bayram namazından dönerken bir yerden geçiyordu. Orada durdu ve yanındakilere; "Burada aşkın kokusunu duyuyorum. Buradan muhabbet kokusu geliyor" buyurdu. Hemen arazinin sahibi çağırılarak bu arazi kendisinden satın alındı. Hâce hazretlerinin kabr-i şerîfinin orada hazırlanması için çalışmalara başlandı. Vefât ettiğinde oraya defn olundu. Daha sonra kabri üzerine mükemmel bir türbe yapıldı.

Hâce hazretlerinin söylediği kıymetli şiirlerinin toplanarak kitap hâline getirildiği bir dîvânı vardır. Ayrıca, sözlerinden ve sohbetlerinden bir kısmını, talebelerinin en yükseği ve halîfesi Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretleri toplayarak kitap hâline getirdi ve Ferâid-üs-sâlikîn ismini verdi. Bu eserde, tasavvuf yolunda ilerlemek isteyen bir sâlik için lâzım olan ba'zı hassas noktalar ve başka kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Bu kıymetli kitaptan ba'zı kısımlar, özetlenerek aşağıya yazılmıştır:

"Çok yemek yiyen, nefsinin kölesi olur. Bunun için az yemelidir. Bedeni ayakta tutacak kadar ve ibâdette kuvvetli olacak kadar yemek ile yetinmelidir. Normal ve basit giyinmeli, süsten, gösterişten uzak olmalıdır. Süslü elbiseleri gösteriş için giyen, kendini aşağılamak yolunda silâhlı bir soyguncu gibi olur. Az uyumalıdır. Değersiz ve kıymetsiz dünyâ işlerine gönül vermek şöyle dursun, bunları konuşmaktan, böyle şeylerden bahsetmekten bile çok sakınmalıdır. Böyle dünyâlık şeylerin yanında bulunmasını bile, kendisi için kusur, kabahat ve bu yolda ilerlemeye mâni bilmelidir.

Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri şöyle anlatıyor "Uzun seneler nefsimi terbiye etmekle uğraşıp çile çektikten sonra, bir gece Allahü teâlâya yalvardım, ilham olundu ki: "Şu kırık testi ve deri aba sende oldukça sana ruhsat yoktur." Bunun üzerine yanımda bulunan testi ve abayı terk ettim. Bundan sonra bana bildirildi ki: "Ey Bâyezîd! Nefsin hevâ ve hevesi için tuzaktaki tane misâli olan dünyâ mallarına gönül bağlayıp, sonra da Allahü teâlâya kavuşmak için yol isteyenlere de ki: "Bâyezîd, nefsin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapmak sûretiyle kırk yıl uğraştığı hâlde, yanında bulunan kırık bir testiyi ve eski bir abayı terk etmedikçe izin alamadı. Siz, bu hâlinizle izin verileceğini mi zannediyorsunuz? Asla izin alamazsınız. Bu yolda yürümek arzusunda olan kimse, Allahü teâlânın aşkı ile yanmalıdır. Bu yolda yükselmek iddiasında bulunan bir kimse, sıkıntı ve yoklukları ni'met bilmelidir. Bunlardan şikâyet ederse, gerçek âşık ve gerçek dost olmadığı, yalancı olduğu anlaşılır. Gerçek âşık, maşukun (Allahü teâlânın) her verdiğini, iyi de görünse, kötü de görünse, büyük ni'met ve kazanç bilmelidir. Zîrâ, Allahü teâlâ böyle acı ve sıkıntılar ile, dostlarına kendini hatırlatmakta, ya'nî hakîkatte bunların da birer ni'met oldukları anlaşılmaktadır. Hasen-i Basrî, Râbi'a-i Adviyye gibi büyük veliler, kendilerine bir sıkıntı ve üzüntü gelmediği gün, kendilerini sıkıntılı ve üzüntülü hissederlerdi.

Allahü teâlâya karşı bir hatâ ve kusur işlediklerini, o sebeple kendilerine sıkıntı ve üzüntü gelmediğini anlarlardı. Diğer insanların rahatlık ve bolluk içinde duyduğu zevki, onlar, sıkıntı ve üzüntü geldiğinde, yaşarlardı. İyice bilmeli ve bu inceliğe dikkat edip iyi anlamaya çalışmalıdır ki, bu yolda lütuf, ihsân ve iyiliklerin adı; eziyyet, sıkıntı ve yokluk demektir.

Tasavvuf yolunda ilerlerken görülen ma'nevî hâlleri, garîb ma'nâları, insanların anlıyamıyacakları şeyleri, insanların anlayamayacakları şekilde kat'iyyen söylememelidir. Zîrâ insanların anlıyamacağı bir şeyi söylemek, onların yanlış anlamasına, böyle şeyleri söyleyen zâta düşman olmalarına sebep olur.

Dinin emirlerini yerine getirmekte çok gayretli olmalıdır. Zîrâ bu olmayınca, bu yolda ilerlemek olmaz. Bir kimse hem bu yolda ilerlediğini söylüyor, hem de dinimizin emir ve yasaklarına uymakta gevşek davranıyorsa, biliniz ki o kimse yalancıdır. Bu yolda bulunanlarda bulunan hâllerden biri veya birkaçı o kimsede bulunursa, biliniz ki o hâller şeytandandır, onu aldatmaktadır."

Bağdad'da bulunduğum zamanlar, Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerini sık sık görürdüm. Hakîkaten çok yüksek bir velî idi. Çok yerlere gittim. Çok zâtlarla karşılaştım. Fakat, Şihâbüddîn-

i Sühreverdî (r.a.) kadar Allahü teâlâdan korkan ve onun kadar kendini Allahü teâlâya veren başka bir zât görmedim."

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 142

2) Siyer-ül-evliyâ sh. 49

3) Siyer-ül-ârifîn sh. 48

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3672

5) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 31

KUTBÜDDÎN KASTALÂNÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ali el-Kaysî'dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Kutbüddîn Kastalânî'dir. Aslen Tevzerli olup, 614 (m. 1218)'de Mısır'da doğdu. 686 (m. 1287) senesinde vefât etti. Mekke'de büyüyüp, yetişti. Bağdad, Mısır, el-Cezîre ve Şam'da zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Ayrıca edîb olup, aynı zamanda tasavvufta da yetişmiş bir zâttır. Babasından, Şeyh Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinden, hırka giyip icâzet almıştır. Bağdad'da pekçok âlimden ve Dımeşk'da es-Silefî'den ve İbn-i Asâkir'den rivâyette bulunan âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiş, hadîs derslerinde bulunmuştur. Âlim, zâhid, sâlih, çok cömert, güzel ahlâk sahibi, benzeri az bulunan bir zât idi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, ders ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. Önce Mâlikî mezhebinde idi. Sonra Şafiî, mezhebine geçti.

Esnevî onun için tabakâtında şunları kaydetmiştir. "O, ilmi, ameli, heybeti, vera'yı, keremi kendinde toplamış olan bir zât idi. Mekke'de yerleşmişti. Daha sonra vefâtına kadar Kâhire'de Dâr-ül-hadîs-il-Kâmiliyye Medresesi'nde baş müderrislik yaptı."

Yazmış olduğu eserler şunlardır: 1. El-İfsâh anil-Mu'cem minel-Gamiz-il-mübhem, 2. İktidâ-ül-Gâfil bi ihtidâ-il-âkil, 3. Tefsîru âyâtin-minel-Kur'ân-il-kerîm, 4. Lisân-ül-Beyân an i'tikâd-il-cinân, 5. Merâşid-üs-salât fî mekâsid-is-salât, 6. Medârik-ül-merâm fî meslek-is-siyâm, 7. Tekrîm-ül-meîşe bi tahrîm-il-haşîşe, 8. Tatmîm-üt-tekrîm limâ fîl-haşîş min'et-tahrim".

Kutbüddîn Kastalânî hazretlerinin bir şiirinin tercümesi şöyledir:

"Kişinin aslı temiz olunca, nesli de temiz olur. Ne hikmettir ki, dikenli daldan gül bitiyor. Ba'zan, temiz asıldan kötü de çıkıyor. Bunlarda Allahü teâlânın nice hikmetleri vardır. Allahü teâlâ herşeye kâdirdir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 299

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 310

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 419

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 397

5) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 310

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 43

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 326

8) El-A'lâm cild-4, sh. 323

MAHMÛD BUHÂRÎ

Usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Abdülazîz bin Ömer bin Mâze'dir. 551 (m. 1156) yılında veya daha önce doğduğu söylenmektedir. Doğduğu ve ilim öğrenip öğrettiği yer olan Buhârâ'ya nisbetle Buhârî denildi. İslâmiyete hizmetlerinden dolayı Burhânüddîn lakabı verildi. 616 (m. 1219) yılında Buhârâ'da vefât etti.

Baba ve dedeleri de büyük âlimlerden olan Mahmûd Buhârî, küçük yaştan i'tibâren, babası Tâcüddîn Ahmed bin Abdülazîz bin Ömer'den ve amcası Sadr-üş-şehid Hüsâmeddîn Ömer bin Abdülazîz'den ilim öğrendi. Zamanındaki âlimlerin birçoğunun ilimlerinden istifâde eiti. Buhârâ ve Semerkand'da dersler verdi. Zamanın yüksek ilim sahibi âlimleri arasında yer aldı. İbn-i Kemâl Paşazâde'ye göre, Hanefî mezhebi fıkıh âlimleri arasında mes'elede müctehidlerden sayıldı. Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun kullarının huzûr ve saadeti için durmadan çalıştı. Kıymetli eserler yazıp, mümtaz talebeler yetiştirdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunurdu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmeyenlerin ve öğrendiklerine uygun yaşamayanların, Cehennem azâbından kurtulamayacaklarını anlatırdı. "Müslümanlar çekişdirilen, içki içilen da'vet ve meclislere gidilmez" buyururdu. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. Hiçbir ânını boşa geçirmek istemez, her nefesini, Allahü teâlânın dînini yaymak ve O'na ibâdet etmekle geçirmek isterdi. Haram ve şüpheli şeyleri terk eder, mübahlarla da zarûret miktârı meşgûl olurdu. Birçok talebe yetiştirdi. Oğlu Sadr-ül-İslâm Tâhir bin Mahmûd, talebelerinin ileri gelenleri arasındaydı.

Yazmış olduğu birçok eser, onun ilminin yüceliğini ve bu sahadaki yerini bariz bir şekilde göstermektedir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Kitâb-ül-Muhît", "Şerh-ül-Câmi-il-kebîr", "Tetimmet-ül-fetâvâ", "Zâhirât-ül-fetâvâ", "Kîtâbü nisâb-ül-fukahâ", "Şerh-i Edeb-il-kazâ lil-Hassâf', "Şerh-ül-Câmi-is-sagîr", "Şerh-üz-ziyâdâd", "Et-Tecvîd", "Et-Tarîkât-ül-Burhâniyye", "El-Vecîz fil-fetâvâ" ve "El-Vâkı'ât".

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 205

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 147

3) El-A'lâm cild-7, sh. 161

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 278

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 232, 319, 564, 710, 1031

MAHMÛD ZENCÂNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Mahmûd olup, Künyesi Ebü'l-Menâkıb'dır. 656 (m. 1258) senesinde Bağdad hâdisesinde (Moğol istilâsında) şehid düştü. Nâsır Ladînillah'dan icâzetle rivâyette bulundu. Çeşitli ilimlerle meşgûl oldu. Fetvâlar verdi. Zehebî ondan; "İlim deryasında çok derinleşmişti" diye bahsetti.

İbn-i Neccâr ise, Mahmûd Zencânî hakkında şöyle der: "Mahmûd Zencânî, Şafiî mezhebinde, hılâf ve usûl ilimlerinde geniş bir ilme sahipti. Nizâmiyye Medresesi'nde hocalık yaptı. Daha sonra oradan ayrıldı. Hoca olarak Müstensıriyye Medresesi'ne geçti."

Dimyâtî kendisinden hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Havâdis-ül-Câmi'a isimli eserde; "Mahmûd Zencânî, Müstensır'ın halifeliği zamanında, Ebû Sâlih Nasr Cilî'den sonra Bağdad'da bir müddet kadılık yaptı. Sonra, onun yerine Kâdı olarak, Abdürrahmân bin Mukbîl el-Vâsıtî geçti. Zencânî ise, Müstensıriyye Medresesi'ne Şafiî fıkhı müderrisi olarak ta'yin edildi" diye yazmaktadır.

Mahmûd Zencânî'nin oğlu İzzeddîn Ahmed Zencânî, ilimde pek meşhûr idi. Bağdad'da kadı idi. Hüküm vermekte pek mahir idi. İbn-i Fütî de böyle söylemektedir.

Mahmûd Zencânî'nin lügat ilmi ile alâkalı eserleri vardır. Bunlardan bir kısmı şunlardır. 1. Tervîh-ül-ervâh fî tehzîb-is-Sihâh: 393 (m. 1002) senesinde vefât eden Ebû Nasr İsmâil bin Hammâd'ın yazdığı Sihâh kitabının hülâsasıdır. 2. Tehzîb-üs-Sihâh: Bu da Tervîh-ül-ervâh'ın veciz bir hâlde yazılmış şeklidir. Bundan birer nüsha Paris'te, Milli Kütüphâne'de, Berlin ve Irak Müzesi kütüphânelerinde mevcûttur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 368

2) Târih-i Ulemâ-i Müstensıriyye cild-1, sh. 212

MA'TÛK EL-BÂIŞKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ma'tûk el-Bâişkî'dir. Musul'un Bâişka köyündendir. Hicri yedinci asrın sonlarında vefât etti. Şeyh Yûnus el-Kanâ el-Mardinî'nin talebesidir. Çok kerâmetleri görüldü. Takvâ, zühd, vera' sahibi bir zât idi. Menkıbeleri çoktur.

Şöyle anlatılır: "Moğol ordusu Bağdad'a girdiğinde, vezir, Moğol ordusunun başındaki zâlim Hülâgu'ya haber gönderip, kardeşi Menkûd'un Moğol ordusunun başında Şam taraflarına gitmesinin iyi olacağı va'diyle bir hile yapıp, orduyu oraya doğru sevketmesini istedi. Hülâgu buna kanıp, kardeşi Menkûd'u ordusuyla Şam taraflarına gönderdi. Kardeşi, Humus topraklarında mağlup olup dağılınca, Hülâgu, kendisine yapılan bu hileden dolayı, Bağdad'daki halkın büyük bir kısmını katletti. Zulmün en büyüğünü işledi. Vezir, bu durum karşısında Ma'tuk el-Bâişkî'den yardım istedi. Ma'tûk el-Bâişkî; "Allahü teâlânın hakkı için, onlardan herbiri cezasını bulacak" buyurdu. Bir süre sonra, Moğol ordusu Filistin'de Memlûklular tarafından bozguna uğratıldı."

Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed el-Mâlikî şöyle anlatır: "Birgün iki arkadaşım ile Ma'tûk el-Bâişkî'yi ziyâret etmek için yola çıktık. Yolda; "Bu zât nasıl olur da vezirle çok samimî olur. Onun yemeğini yer. Hâlbuki öyle bir kimsenin yiyeceği ve içeceği şüpheden uzak olmalıdır. Vezirin çok şeyleri de haramdır. Nasıl olur da bu zât haram yer" diye konuştuk. Bir süre sonra Ma'tûk el-Bâişkî'nin huzûruna vardık. O zât bize heybetle bakıp; "Evlâtlarım, siz benim hakkımda şöyle şöyle düşünmektesiniz. Allahü teâlânın velî kulları hiçbir zaman haram yemez, iyice bilmediğiniz kişi hakkında arkasından konuşmayınız. Gıybet haramdır. Kul hakkı, helâllaşılmadan ödenmez" buyurup aklımızdan geçenleri ve söylediklerimizi bir bir söyledi. Bunun üzerine biz, yaptığımızdan tövbe ettik ve ondan af ve helâllik diledik. O da hakkını helâl ederek bizleri bağışladı."

Yine şöyle anlatılır: "Birgün şöhreti her yere yayılmış olan bir vâ'iz, Ma'tûk el-Bâişkî'yi ziyâret için yola çıktı. Ma'tûk el-Bâişkî'nin bulunduğu yere gelince, Ma'tûk el-Bâişkî'ye haber verdiler. Fakat o buna hiç önem vermedi, vâ'izi kalkıp karşılamadı. Bu hareket, orada bulunanlarca pek iyi görülmedi. Herkes, meşhûr olan bu kişinin saygı ile karşılanmasını istiyordu. Vâ'iz de bu duruma şaştı ve üzüldü. Daha sonra onu karşılamamasının sebebi sorulunca, Ma'tûk hazretleri: "Şeytanı, onu küfre sokup îmânını çalmak isterken gördüm. Az kaldı helake düşüp îmânı gidecekti. Zîrâ o, kibirlenip gurûrlanmak üzereydi. Ben onu bu hareketimle tedâvi etmek istedim. Neticede bu kibri kırılıp yok oldu. İmânı da kurtuldu" buyurdu. Bu durumu ba'zı kimseler vâ'ize anlattılar. O da; "Vallahi doğru. O an kibirlenmek

üzereydim. Sonra bu hâlden kurtulup ıslâh oldum" dedi ve Ma'tûk el-Bâışkî'nin talebelerinden oldu."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 266

MECDÜDDÎN İBNİ ESÎR (Mübârek bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimi. İsmi, Mübârek bin Muhamed bin Muhammed bin Abdülkerîm Şeybânî'dir. Künyesi Ebü's-Se'âdât olup, lakabı, Mecdüddîn'dir. İbn-i esîr Cezeri diye bilinir. 544 (m. 1149) senesinde Cezîre-tübnü Ömer denilen yerde doğup, 606 (m. 1210) senesinde, Zilhicce ayının başlarında Musul'da vefât etti.

Vefeyât-ül-a'yân isimli kitapta şöyle der: Cezîre-tübnü Ömer, Musul'un yukarısında Dicle kenarında bir yerdir. Cezire denmesi, denizin, bir kara parçasının etrâfını çevirdiği gibi, Dicle nehri de bu beldeyi kuşattığı içindir. Cezire, bugünki Mardin'in kazasıdır. İbn-i Esîr'in fazilet ve ilim sahibi iki kardeşi vardı. Birisi, Ziyâüddîn bin esîr el-Kâtib olup, vezir idi. Diğeri, İzzüddîn Ali bin Esîr'dir. Târih ve başka kitapları vardır. Dımeşk'a gelip orada dersler vermiştir.

İbn-i Esîr, Cezîre'de büyüdü. Sonra Musul'a gitti. Burada; Yahyâ bin Sa'dûn Kurtubî, Musul Hatîbi Tûsî'den, Bağdad'da; İbn-i Küleyb'den hadîs-i şerîf dinledi. Nahiv ilmini; Ebû Muhammed bin Dehhân'dan ve Ebû Harem ed-Darir Mekkî bin Reban'dan okudu. Kendisinden de; oğlu, Şihâb-ı Kûsî ve birçok kimse hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Kendisinden icâzetle rivâyette bulunanların sonuncusu Fahrüddîn bin Buhârî'dir. O zaman memleketin emîri Mücâhidüddîn Kaymaz bin Abdullah ve Musul emîri İzzeddîn Mes'ûd bin Mevdûd'un yanlarında kaldı. Onların mektûp ve yazı işlerini o yapıyordu. Vefâtına kadar bu vazîfe ile meşgûl oldu.

İbn-i esîr bir ara hastalandı. Elini ve ayaklarını hareket ettiremez ve yazı yazamaz hâle geldi. Devamlı evinde kaldı. Yanında dâima âlimler ve fazilet sahibi kimseler ve talebeleri bulunurdu. Musul'un köylerinden birisinde, "Kasr-ı Harb" denilen bir dergâh yaptırdı. Bütün mülkünü oraya vakfetti.

Kardeşi İzzeddîn Ebû Hasen Ali şöyle anlatır: "Mübârek İbni Esîr hasta olunca, Magrib'den birisi geldi. Tıb ilmini biliyordu. Onu tedâvi etmek için uğraşmaya başladı. Tedâvi etmeden hiçbir ücret almıyacağını söyledi. Yaptığı bir ma'cun ile tedâviye devam etti. Bir müddet sonra, tedâvi çalışmalarının semeresi ortaya çıktı. İbn-i Esîr'in ayakları yumuşamaya başladı. Artık onları uzatabiliyordu, iyice iyileşince, bana, kendisini tedâvi eden o Magribli zâtı râzı edecek şekilde birşey verilmesini söyledi. O şahsı birçok iyilik ve hediyelerle mükâfatlandırdı."

İbn-i Müstevfî, Erbil târihinde, Mübârek bin esîr hakkında der ki: "O, en meşhûr âlimlerden olup, herkesin yanında kadr ü kıymeti çok idi. Fazîletli bir zât idi. İnsanlar, işleri husûsunda yanına gelip kendisi ile istişâre ederlerdi, iyilik ve ihsân sahibi olup, herkese faydası dokunurdu."

Bütün eserlerini, hastalığında yazdı. O söylüyor, talebeleri yazıyordu. Müracaat edilecek, eserlere bakma husûsunda da kendisine talebeleri yardımcı oluyordu. Yazdığı uzun mektûpların yanında, pek kıymetli eseri de vardır. **Eserleri:** 1. Câmi-ül-usûl fî ehâdîs-ür-Resûl: Matbûdur. Bu kitapta Kütüb-i Sitte'deki tekrarlar çıkarılarak tek bir kitap hâline getirilmiştir. On parçadır. 2. En-Nihâye fî garîb-il-hadîs: Hadîs-i şerîflerde geçen kelimeleri izâh eden ansiklopedik bir lügattir. Matbûdur. 3. El-İnsâf fil-cemi beyn-el keşfi vel Keşşâf: Kur'ân-ı kerîm tefsîridir. Salebî ve Keşşâf tefsîrlerinden hazırlanmıştır. 4. El-Mustafâ vel-Muhtâr fil-ed'iyeti vel-ezkâr, 5. Yazma

san'atıyla ilgili bir eseri, 6. El-Bedî fî şerh-il-Fusûl fin-nahvi libni Dehhân, 7. Dîvân-ı Resâil: Yazmadır. 8. Eş-Şâfiî fî şerhi müsned-i İmâm-ı Şafiî, 9. El-Murassa' fil aba' vel-ümmehât vel-benât. Baskısı yapılmıştır. 10. El-Muhtâr fî menâkıb-il-ahyâr Yazmadır. 11. Tecrîdü esmâ-is-Sahâbe: Yazmadır. 12. Menâl-ut-tâlib fî şerhi tıvâl-il-garâib. Bir cilddir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 174

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-4, sh. 141, 143

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 366

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 54

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 274

6) Zeyl-i Ravdateyn sh. 68

7) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 22, 23

8) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 128, 129

9) El-A'lâm cild-5, sh. 272

MENKÛBERS MÜSTENSIRÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Şücâ olup ismi Menkûbers bin Yalınkılıç Abdullah'tır. Cemâlüddîn ve Necmüddîn lakabları verildi Müstensırî nisbet edildi. 652 (m. 1254) yılında vefât etti.

Babasının isminden Türk asıllı olduğu anlaşılan Ebû Şücâ Menkûbers Müstensıri'nin hayâtı hakkında, eserlerinin üzerinde yazılan müellif isminden başka bilgiye rastlanmamaktadır. Eserlerinin hepsi de Hanefî mezhebine dâirdir. Eserlerinden: "Mukaddimet-üs-salât", Tahâvî'nin "Muhtasar"ına yapmış olduğu "En-nûr-ül-lâmî vel-burhân-is-sâtî"si, "El-usûl-ül-i'tikâdiyye alâ mezheb-i İmâm-ı Ebû Hanîfe" adlı olanları bilinen kitapları arasındadır.

Süleymâniye Kütüphânesi İbrâhim Efendi kısmında, 372 numarada kayıtlı "El-Usûl-ül-i'tikâdiyye alâ mezheb-i İmâm-ı Ebî Hanîfe" adlı eserinin mukaddimesinde şöyle buyurmaktadır:

"Bu kitapta, i'tikâda dâir bildirdiklerim, Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sabit, Ebû Yûsuf Ya'kûb bin İbrâhim, Muhammed bin hasen, Mâlik bin Enes, Muhammed bin İdrîs eş-Şâfiî, Ahmed bin Hanbel, Süfyân bin Uyeyne, Süfyân-ı Sevrî, Abdullah bin Mübârek, Abdürrahmân bin Ebû Leylâ, Haccâc bin Ertât, Vekî bin Cerrah, Ömer bin Mürre, Mis'âr bin Kedâm, Mâlik bin Mugavvel ve diğer din İmâmları ve âlimlerinin bildirdiği Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdıdır.

Bil ki; semâ (gök), direksiz ve bir yere bağlı olmadan durmakta, bu hâli üzere muhafaza olunmaktadır. Yer, üzerindekiler için bir yatak gibi serilmiş, su buharı taşıyan bulutlar, altlarında bir direk, üstlerinde onları tutan bir ip olmadığı hâlde duruyor, ba'zan ondan bir yağmur tanesi bile damlatmadan hareket ediyor, ba'zan yağmur hâlinde aşağı iniyor. Bütün bunlar ve kâinatta canlı ve cansız varlıklarda görülen değişiklikler ve çeşitli hâller, bütün bu varlıkların, bir, kadîm, semî' (işitici), alîm (herşeyi bilen), hakîm (hikmet sahibi), kadir (kudret sahibi) gibi kemâl sıfatları ile muttasıf ve noksan sıfatlardan münezzeh olan bir yaratıcısı olduğuna şehâdet eder.

Allahü teâlâ, emir ve yasaklarını kullarına bildirmeleri için gönderdiği Peygamberlerini (a.s.) insanları âciz bırakan, mu'cizelerle kuvvetlendirmiştir. Mûsâ'yı (a.s.) asasının hareket eden bir yılana dönüşmesi, denizin yarılması, İbrâhim aleyhisselâma, ateşin serin ve selâmet olması, Îsâ aleyhisselâma, ölüleri diriltmesi, Muhammed aleyhisselâma ayın ikiye bölünmesi,

mübârek parmaklarının arasından suyun akması, terkettiği için, kuru hurma kütüğünün inlemesi, mübârek avuçlarında bulunan çakıl taşlarının tesbîh etmesi mu'cizeleri verilmiştir.

Muhammed aleyhisselâmın en büyük mu'cizesi Kur'ân-ı kerîmdir, insanlar ve cinler, onun bir sûresinin benzerini yapabilmekten âcizdirler. Çünkü Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâm-ı ilâhîsidir. Onda tevhîd (Bir olan Allahü teâlâya kulluk) i'tikâdı ve kıyâmete kadar devam edecek olan ilâhî hükümler bildirilmektedir.

Bütün Peygamberler aleyhimüsselâm, Allahü teâlânın kullarına Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığını ve Allahü teâlâya ibâdetin vâcib olduğunu bildirmek için gönderildiler.

Allahü teâlâ, Enbiyâ sûresi yirmibeşinci âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyurdu: **"Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki, ona şöyle vahy etmiş olmayalım: Gerçek şu ki, benden başka ilâh yoktur. Onun için bana ibâdet edin".** Yine, A'râf sûresi yüzellisekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Resûlüm) **de ki: "Ey insanlar!' Gerçekten ben sizin** h**epinize gelen, Allahü teâlânın peygamberiyim. O Allah ki, yer ve göklerin tasarrufu O'nundur. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur, öldürür ve diriltir. Onun için hem Allahü teâlâya, hem de bütün kelimelerine îmân getiren o ümmî peygambere, Resûlüne îmân edin ve o peygambere uyun ki, doğru yolu bulasınız"** ve Bekâra sûresi yüzotuzaltıncı âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Ey mü'minler, yahudi ve hıristiyanların sizi kendi dinlerine da'vetlerine karşı şöyle) **deyin: "Biz Allaha ve bize indirilen Kur'âna, İbrâhim ve İsmâil ve İshâk ve Ya'kûb ve torunlarına indirilenlere, Mûsâ'ya, Îsâ'ya verilenlere** (kitaplara) **ve bütün peygamberlere Rableri tarafından verilen kitaplara îmân ettik. Onların hiçbirini diğerinden ayırd etmeyiz. Biz, ancak Allahü teâlâya boyun eğen müslimleriz"** buyuruldu.

Resûlullah da (s.a.v.); **"Kim, hâlis ve muhlis olarak "La ilahe illallah" derse Cennete girer"** buyurdu.

Bir başka hadîs-i şerîfte **de; "Kim "La ilahe illallah" der, bu kelâmın haddîni bilir ve hakkını eda ederse, Cenete girer"** buyuruldu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine göre, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına muhatab olan kimse, ya'nî mükellef için hâlis i'tikâd, îmân şöyledir:

"Allahü teâlâ, kadîm olan zâtı ile vardır. O'ndan başka herşey O'nun var etmesi ile var olmuş, O'nun yaratması ile yokluktan varlığa gelmiştir. O, sonsuz olarak var idi. Kadimdir, ezelîdir. Ya'nî hep var idi. Varlığından evvel yokluk olamaz. Ondan başka herşey yok idi. Bunların hepsini, O, sonradan yarattı. Kadîm ve ezelî olan, bakî ve ebedî olur. Hadîs ve mahlûk olan, fânî ve muvakkat olur, ya'nî yok olur. Allahü teâlâ birdir. Ya'nî, varlığı lâzım olan, yalnız O'dur. İbâdete hakkı olan da, yalnız O'dur. O'ndan başka herşeyin var olmasına lüzum yoktur. Olsalar da olur, olmasalar da, O'ndan başka hiçbir şey, ibâdet olunmağa lâyık değildir.

Allahü teâlânın kâmil sıfatları vardır. Bu sıfatları: Hayât, İlm, Sem', Basar, Kudret, İrâde, Kelâm ve Tekvîn'dir. Bu sıfatları da kadîmdir, ezelîdir. Varlıkları Allahü teâlâ iledir. Mahlûkların sonradan yaratılması ve onlarda her ân meydana gelen değişiklikler, sıfatların kadîm olmasını bozmaz. Sıfatların bağlandığı şeylerin sonradan var olması, sıfatların ezelî olmasına mâni olmaz.

Noksan sıfatlar, O'nda yoktur. Allahü teâlâ, maddelerin, cisimlerin, a'razların, ya'nî hâllerin sıfatlarından ve bunlara lâzım olan şeylerden münezzehtir, uzaktır. Allahü teâlâ, zamanlı değildir. Mekânlı değildir, cihetli değildir. Bir yerde, bir tarafta değildir. Zamanı, yerleri, cihetleri

O yaratmıştır. Birşey bilmiyen bir kimse, O'nu arş'ın üstünde sanır, yukarıda bilir. Arş da, yukarısı da, aşağısı da O'nun mahlûkudur. Bunların hepsini, sonradan yaratmıştır. Sonradan yaratılan birşey kadîm olana, her zaman var olana, yer olabilir mi? Yalnız şu kadar var ki; Arş, mahlûkların en şereflisidir. Herşeyden daha saf ve daha nurludur. Bunun için, ayna gibidir. Allahü teâlânın büyüklüğü oradan görünür. Bunun içindir ki, ona "Arşullah" denir. Yoksa, Allahü teâlâya göre, Arş da, diğer eşya gibidir. Hepsi, O'nun mahlûkudur. O'ndan başka yaratıcı yoktur. O'ndan başkası yaratma kudretine ve gücüne sahip değildir. Nitekim Allahü teâlâ, En'am sûresi 102. âyet-i kerîmede meâlen; **"O'ndan başka ilâh yoktur. Herşeyin hâlıkı ancak O'dur. O hâlde O'na kulluk** (ibâdet) **edin"** buyurdu. Allahü teâlânın emrine muhatab olan mükellef kimse, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlânın kulu ve Resûlü, Peygamberlerin (a.s.) en üstünü ve sonuncusu, Allahü teâlânın habîbi olduğuna inanır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, Ahzab sûresi kırkıncı âyet-i kerîmede meâlen; **"Muhammed** (aleyhisselâm, sizden olma Zeyd gibi) **erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir; fakat O, Allahü teâlânın Resûlü ve peygamberlerin sonuncusudur"** buyurdu. Muhammed aleyhisselâmdan sonra peygamberlik iddiasında bulunan kimse kâfir olur.

Mükellef olan kimse, kısaca; Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine (a.s.), Allahü teâlânın kaza ve kaderine, önce ve sonra gelenlerin diriltildiği âhıret gününe, haşr ve neşre, Cennet ve Cehenneme ve diğer bildirilen şeylere inanması lâzımdır. Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır. Mahlûk değildir. Kader, Allahü teâlânın mahlûkları hakkındaki sırrıdır.

Muhammed aleyhisselâmın bildirdikleri haktır ve gerçektir. O'ndan tevâtür yolu ile bildirilenler, sanki Resûlullahın (s.a.v.) bizzat kendisinden duyulmuş gibidir. Tevâtür; müslüman âlimlerin, bir şeyin varlığı hakkında ittifâk etmesidir. Havz-ı Kevser, Şefaat, Sırat, Mîzân, Münker ve Nekir'in kabirde suâl sorması, Mi'râc ya'nî Resûlullah (s.a.v.) uyanık olarak beden ve rûhen semâlara götürülmesi, kıyâmet gününde Cennetliklerin nasıl olduğu bilinmiyen bir şekilde Allahü teâlâyı görmesi haktır. Bunların hak olduğu hakkında İslâm âlimleri ittifâk etmişler, icmâ' hâsıl olmuştur. Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin icmâı haktır ve doğrudur. Resûlullahtan (s.a.v.) sonra insanların en üstünü, Ebû Bekr-i Sıddîk, sonra Ömer bin Hattâb, sonra Osman bin Affân, sonra Ali bin Ebî Tâlib, sonra Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ecmâin seçkin ve önde gelenleridir.

Kitâb ve sünnete uymayan herşey bâtıldır, hükümsüzdür. "La ilahe illallah" mübârek sözünün hakları pekçoktur. Başlıca iki kısma ayrılır. Birinci kısmı; farz ve vâcib olan amelleri eda etmek, yapmak, ikinci kısmı da; haram olanı terketmektir. Farz amellerden bir kısmı: İlki beş vakit namazdır. Beş vakit namaz, erkek ve kadın her müslümana farzdır. Ramazân-ı şerîfte oruç tutmak, şartlarını taşıyan kimselerin zekât vermesi ve hacca gitmesi farzdır. Bu mübârek kelimenin haklarından biri de, haramlardan kaçınmaktır. Kâfirlik alâmeti olan şeyleri yapmak, zünnâr kuşanmak, haksız yere adam öldürmek, zinâ etmek, livâta yapmak, içki içmek, iffetli kadına iftira etmek, erkeğin altın kullanması, ipek giymesi gibi haram olan şeylerden vesâir günah olan şeylerden uzak kalmak, bunları terketmek Kelime-i tevhîdin haklarındandır.

Bir kimsenin i'tikâdı doğru olunca, büyük günah işlemekle kâfir olmaz. Eğer işlediği günâhın cezasını dünyâda çekerse, işlediği günah için keffâret olur. Ancak tövbe etmeden vefât ederse, onun işi Allahü teâlâya kalmıştır. Onu Allahü teâlâ, Resûlullahın (s.a.v.) veya sâlihlerden birinin şefaatiyle veya bir iyiliğinden dolayı af ve mağfiret eder. Yahut, günahı kadar azâb ettikten sonra, onu yine Cennete kor, îmânı olduğu için Cehennemde ebedî kalmaz. Çünkü Cehennemde ebedî kalmak küfrün cezasıdır ve yalnız kâfirlere mahsûstur.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: **"Benî-İsrâil, yetmişbir fırkaya ayrılmıştı. Bunlardan yetmişi Cehenneme gidip, ancak bir fırkası kurtulmuştur. Nasârâ da, yetmişiki fırkaya ayrılmıştı. Yetmişbiri Cehenneme gitmiştir. Bir zaman sonra, benim ümmetimde yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur."** Eshâb-ı Kirâm, bu bir fırkanın kimler olduğunu sorunca, **"Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir"** buyurdu. Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın gitmiş olduğu bu doğru yoldan kıl payı ayrılmak; dünyâ ve âhırette helak olmaya, felâkete sebep olur.

Hadîs-i şerîfte bildirilen fırkaların her biri, kendilerinin fırka-i nâciye, ya'nî, Cehennemden kurtulacağı haber verilen fırka olduklarını, söylüyorlar. Kimin fırka-i nâciye'den olduğunu tesbitte en sağlam ölçü, böyle olduklarını söyleyenlerin akidelerinin; mihenk taşı olan Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) icmâına, Selef-i sâlihînin ve dört mezheb imamının bildirdiklerine uyup uymadığına bakılmasıdır. Eğer bir kimse, i'tikâdının o büyüklerin bildirdiklerine uymadığını görürse, derhal onların bildirdiklerini öğrenip, i'tikâdını ona göre düzeltsin. Bozuk i'tikâd üzere vefât ederse, fırsatı elinden kaçırmış olur. Hadîs-i şerîfte bildirilen ümmeti Muhammedin (s.a.v.) yetmişüç fırka olması, i'tikâddaki ayrılığı olup, fer'î ve amelî mes'elelerde değildir.

İ'tikâdın ve amelin düzgün olması, doğrusunu öğrenip bilmekle mümkündür. Zâten ilim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadına farzdır. Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîm, baştanbaşa ilimdir. Allahü teâlâ onda kullarına hitâb buyurup, emir ve yasaklarını beyân eyledi. Kulların Kur'ân-ı kerîmde bildirilen emirleri yapıp, yasaklardan kaçınması lâzımdır. Yine Allahü teâlâ, Peygamberlerini (a.s.), kullarına kendisinin ve insanların birbirlerine karşı haklarını öğretmek, böylece ebedî saadete kavuşmalarını te'min etmek için gönderdi. Saâdet-i ebediyyeye kavuşabilmek için de, din bilgilerini doğru olarak öğrenmek lâzımdır. Bu yüzden de ilim öğrenmek, nafile oruç tutmak ve geceleri nafile ibâdet etmekten daha üstündür.

Kıyâmetin alâmetlerinden birisi de, ilmin azalıp cehâletin çoğalması, insanların, câhil kimseleri başlarına geçirmeleridir. Böyle kimseler, ilimsiz konuşurlar, kendileri doğru yoldan saptıkları gibi, başkalarını da kendi sapık yollarına sürüklerler.

Ebü'l-Kâsım Cüneyd-i Bağdâdî'ye; "Ba'zı kimseler, kendilerinin ulaşılacak son mertebeye ulaştıklarını, artık amel yapmaya ihtiyâçları olmadığını söylüyorlar, siz bunlar hakkında ne dersiniz?" diye soruldu. Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri; "Böyle yapan kimseler, içki içen ve zinâ yapan kimselerden daha şerlidir" cevâbını verdi.

Resûlullah (s.a.v.) Mi'râc gecesi, mübârek bedeni ile uyanık olarak semâlara, oradan Allahü teâlânın dilediği yerlere götürüldü. Allahü teâlâ ona pekçok ikram ve ihsânlarda bulundu.

Şefaat haktır. Allahü teâlânın Âdem aleyhisselâm ve onun zürriyetinden aldığı ahd-ı misâk haktır. Allahü teâlâ Cennete ve Cehenneme girecek olanların adedlerini ve kimler olduğunu bilmektedir.

Kader, Allahü teâlânın mahlûku hakkında bir sırrıdır. Allahü teâlâ, kader ile ilgili bilgiyi mahlûklarından gizlemiş, onu araştırmaktan kullarını menetmiştir. Nitekim Embiyâ sûresi 23. âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlâ yaptığından suâl olunmaz. Kullar ise suâl olunurlar"** buyuruldu. "Bu niçin böyle oldu?" dememelidir. Çünkü Allahü teâlâ, öyle dilemiş, öyle yaratmıştır. Mülkün sahibi O'dur. Dilediği gibi tasarruf eder. Allahü teâlânın olmasını dilediği şey mutlaka olacaktır. Allahü teâlânın dilediği birşeyin olmaması için bütün mahlûkât bir araya

gelse, mâni olmaya asla güç yetiremezler. Allahü teâlânın olmasını dilemediği şeyin olması da mümkün değildir.

Mü'minler, Allahü teâlânın evliyâsı, dostlarıdır. Onların en üstünü, Allahü teâlâdan ençok korkan ve O'na en fazla itaat edendir. Büyük günah işlemiş olanlar, tövbe etmeden imanlı olarak can verirlerse, onların işi Allahü teâlâya kalmıştır. Dilerse lütuf ve ihsânı ile af ve mağfiret eder. Nitekim Nisa sûresi kırksekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlâ, şirki elbette affetmez. Dilediği kimselerin, şirkten ya'nî imansızlıktan başka günahlarını affeder."** buyurmuştur. Allahü teâlâ, dilerse günahkâr mü'mine günâhı kadar azâb eder, sonra rahmeti ile veya şefaat edenlerin şefaati ile affederek Cehennemden çıkarıp Cennete gönderir".

Günah ve sevâblarımızı yazan Kirâmen kâtibîn meleklerine inanırız.

Allahü teâlânın bizim üzerimize muhafız olarak koyduğu, hafaza melekleri vardır.

Müstehak olan için kabir azâbı vardır. Mevta kabre konduktan sonra, Münker ve Nekîr denen iki melek meyyite; "Rabbin kim? Peygamberin kim? Dînin nedir?" gibi i'tikâdla ilgili suâller sorarlar. Kabir, müstehak olanlar için Cennet bahçelerinden bir bahçe, yine hak etmiş olanlar için Cehennem çukurlarından bir çukurdur.

Kıyâmet günü, ölmüş olan insanlar diriltilir. Amelleri tartılır, mü'minler Sırat köprüsünden geçerler, kâfirler aşağı kayıp Cehenneme düşerler. Dünyâda yaptıklarının hesabını verirler. Hesap neticesinde mükâfat veya azap görürler. Cennete veya Cehenneme gönderilirler. Cennet ve Cehennem, sonradan yaratılmışlardır. Bugün Cennet ve Cehennem vardır. Her ikisini de Allahü teâlâ, yoktan var etmiştir. Kıyâmette herşey yok edilip, tekrar yaratıldıktan sonra insanlar, ebedî olarak varlıkta kalacaklar, hiç yok olmayacaklardır. Suâl ve hesaptan sonra, mü'minler Cennete girince, burada sonsuz kalacaklar, Cennetten hiç çıkmayacaklar. Cehenneme girenler ise, ebedî olarak azap çekecekler, azapları hiç hafifletilmeyecektir. Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 86. âyet-i kerîmede meâlen; **"Onların azapları hafifletilmeyecek, onlara hiç yardım olunmayacaktır"** buyurdu. Kalbinde zerre kadar îmânı bulunanı, günahlarının çokluğu sebebi ile Cehenneme soksalar da, günahları kadar azâb edip, sonunda Cehennemden çıkarırlar ve onun yüzünü siyah yapmazlar. Kâfirlerin yüzleri ise, siyah yapılır. Mü'minleri, Cehennemde zincirlere bağlamazlar. Boyunlarına tasma takmazlar. Böylece kalblerindeki zerre îmânın hürmeti, kıymeti belli olur. Kâfirleri ise, kelepçe ve zincirlere bağlarlar.

Allahü teâlâ hiçbir kimseye gücünün yetmeyeceği birşeyi teklif etmez.

Kulların işlerini de Allahü teâlâ yaratır.

Dirilerin duâlarında ve ölüler için verdikleri sadakalarda ölüler için fayda vardır.

Allahü teâlâ şartlarına uygun olarak yapılan duâ ve tövbeleri kabûl eder.

Resûlullahın (s.a.v.) bütün Eshâbını (r.anhüm) sevmek lâzımdır. Onlar hayırdan başka birşeyle anılmaz. Onları sevmek, dînin ve îmânın esâsı, onlara buğzetmek ise, Allahü teâlâya isyanın, münâfıklığın icâbıdır.

Resûlullah (s.a.v.), Eshâbından (r.anhüm) on mübârek arkadaşını hayatta iken Cennetle müjdeledi. Bunlar; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Talhâ, Zübeyr, Sa'd, Saîd, Abdurrahmân bin Avf, Ebû Ubeyde bin Cerrah'dır (r.anhüm).

Resûlullahtan (s.a.v.) sonra bu ümmetin en üstünleri, halifelik sırasıyla; Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali'dir (r.anhüm). Bu dört mübârek zâtın hepsine birden Hulefâ-i Râşidin denir.

Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı, mü'minlerin anneleri olan mübârek zevceleri ve mübârek soyu, ya'nî Ehl-i Beyt'i hakkında hayır söyleyen kimse, kendisini nifaktan, îmân bozukluğundan uzak tutmuş olur.

Evliyânın kerâmeti haktır. Sözüne güvenilir zâtların, İslâm âlimlerinin i'tibâr ettiği kimselerin bildirdiği rivâyetler doğrudur.

Kıyâmetin alâmetleri vardır. Deccâl çıkacak, Mehdî (a.s.) gelecek, Îsâ (a.s.) gökten inecek, Dabbet-ül-ard çıkacak, güneş batıdan doğacak, "Allah" diyen bir kişi kalmayınca kıyâmet kopacaktır.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn, cild-2, sh. 477

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1802

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13 sh. 23

4) El-Usûl-ül-i'tikâdiyye. Süleymâniye Kütüphânesi İbrâhim Efendi kısmı, No: 372

MERRÂKÛŞÎ (Ebû Abdullah İbni Nu'mân Tilemsânî)

Tasavvuf büyüklerinden ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Mûsâ bin Nu'mân'dır. 607 (m. 1210) yılında doğdu. Aslen Cezayir'deki Tilemsan şehrindendir. Tilemsânî, Merrâkûşî, İşbili, Fâsi, Mezâlî ve Hentâti nisbet edildi. Tasavvuf âlimi olduğu için Sûfî, Allahü teâlânın dînine hizmetlerinden dolayı Şemseddîn lakabı verildi. 683 (m. 1284) yılında Kâhire'de vefât edip, Kurâfe kabristanına defnedildi. Yazmış olduğu pek kıymetli eserlerinde, İbn-i Teymiyye ve onun yolunda olanların sapık fikirlerine, onlar daha ortaya çıkmadan önce cevap vermesiyle meşhûr oldu.

Genç yaşta İskenderiyye şehrine ilim tahsili için giden Ebû Abdullah Merrâkûşî, Muhammed bin Ammâd ve Faslı Safravî gibi âlimlerden ilim tahsîl etti. Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim ve zamanının İmâmı oldu. Tasavvufta ince bilgilere, yüksek derecelere kavuştu. Allahü teâlânın dînine hizmet için durmadan çalıştı, öğrendiklerini insanlara öğretti. Sapık yolda olanlara doğru yolu anlatmaya, doğru yoldakileri muhafaza etmeye gayret etti. Ömrü boyunca Allahü teâlânın dînini öğrenmek, öğretmek ve yaymak onun işi oldu. Diğer zamanlarını, ibâdet etmek ve kitap yazmakla geçirirdi. Güzel ahlâkı, tatlı dili, güler yüzü, cömertliği, insanlara şefkat ve merhameti, onu herkesin sevmesine vesile oldu. Onun güzel ahlâki sebebiyle, birçok kimse elinde tövbe edip, sâlih kimselerden oldu. Sık sık insanlara nasihatlerde bulunurdu.

Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerinde, tasavvuftan ve tasavvuf büyüklerinin hâllerinden, kabir ziyâretinden ve büyüklerin kabirlerini ziyâret ederken görülen ba'zı harikulade hâllerden bahsetti. Hicri 661 (m. 1263)'de doğup, 728 (m. 1328)'de vefât eden İbn-i Teymiyye ve milâdî onsekizinci asırda ortaya çıkan sapık fikirlere, daha onlar ortaya çıkmadan önce çok güzel cevaplar verdi. Müslümanların, onların sapık fikirlerine kanmaktan korunmalarına vesîle oldu. Bu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: "En-Nûr-ul-vâdıh ilâ muhcet-il-münkir ales-sarîh fî vücûh-is-sâih", "Misbâh-Üz-zulâm fil-müstegîsîn bi-hayr-il-enâm (s.a.v.)", "A'lâm-ül-ecnâd vel-ibbâd ehl-il-ictihâd bi-fadl-ir-ribât vel-cihâd".

İmâm-ı Ebû Abdullah İbni Nu'mân Merrâkûşî Tilemsânî Mâlikî, "Misbâh-üz-zulâm fil-müstegîsîn bi-hayr-il-enâm" adındaki eserinde, Resûlullahı (s.a.v.) vesile ederek yapılan

duâların kabûl olunduğunu uzun uzun anlatmaktadır. Bu şekilde duâ edip de, duâları kabûl olan müslümanların duâlarını ve neticelerini bildirmektedir.

Ebû Abdullah Tilemsânî (r.a.), "Misbâh-üz-zulâm" adlı eserinin mukaddimesinde, Allahü teâlâya hamd, Resûlü Muhammed aleyhisselâma, âline ve Eshâbına salât ve selâmdan sonra, eserini niçin yazdığını açıklamakta ve şöyle buyurmaktadır.

Bizden önce gelen âlimlerden birçoğu, sıkıntı ve darlıkta; Allahü teâlâya duâ edip yardım isteyenleri, Allahü teâlânın lütuf ve ihsân ederek sıkıntıdan kurtarıp dileklerine kavuşturduğuna dâir haberleri derleyip topladılar. Bu geniş mevzûda pekçok kitaplar yazıldı. Hakkın rahmet kapısının kullarına her zaman açık olduğu, O'nun lütuf ve ihsânlarının sonsuz olduğu anlatıldı. İnsanlar, yeterki istemesini bilsinler.

Ancak, Resûlullah efendimizi vesîle ederek, Allahü teâlâdan birşey istemek, Resûlullahla (s.a.v.) istigâse yapılmasına dâir yazılmış bir esere rastlamadım. Bu mevzûda birşeyler yazmayı arz edip, bunun için istihâre ettim. Bu arzum için Allahü teâlâdan hayır diledim. Bir müddet sonra, şöyle bir hâdise başımdan geçti: 637 (m. 1239) senesinde Sader kalesinden seçkin bir cemâatle beraber çıktık. Yanımızda bize kılavuzluk eden bir kimse de vardı. Bir müddet gittikten sonra, suyumuz tükendi. Durup su aramaya çıktık. Ben de bu arada ihtiyâcımı görmek için gittim. Bu sırada müthiş bir şekilde uykum geldi. Nasıl olsa giderken beni uyandırırlar deyip, başımı yere koydum. Uyandığımda kendimi çölün ortasında yapayalnız buldum. Arkadaşlarım beni unutup gitmişlerdi. Yalnızlıktan büyük bir korkuya kapıldım. Çölde sağa sola yürümeye başladım. Nerede bulunduğumu, nereye gideceğimi bilemiyordum. Her taraf dümdüz kumdu. Az sonra hava karardı. Yolculuk yaptığımız kâfilenin izi bile yoktu. Ben, gece karanlığında yapayalnızdım. Korkum daha da şiddetlendi. Telâşla daha sür'atli yürümeye başladım. Bir müddet gittikten sonra, çok susamış ve yorulmuş bir hâlde yere düştüm. Artık hayâtımdan ümidimi kesmiş, telefimin yaklaştığını hissetmeye başlamıştım. Susuzluk ve yorgunluktan, ızdırap ve elemim son haddîne varmıştı. Birden aklıma geldi. Gece karanlığında: "Yâ Muhammed! Yetiş! Senden Allahü teâlânın izniyle yardım etmeni istiyorum?" diye inledim- Sözümü bitirir bitirmez, birinin bana seslendiğini duydum. Sesin geldiği tarafa baktığımda; gece karanlığında, etrâfına ışıklar saçan, bembeyaz elbiseler giyinmiş, o zamana kadar hiç görmediğim bir kimsenin beni çağırdığını gördüm. Bana yaklaşıp, elimi tuttu. O ânda bütün yorgunluğum ve susuzluğum kayboldu. Yeniden doğmuş gibi oldum.

Ona canım birden ısınıverdi. Elele bir müddet yürüdük. Hayâtımın en tatlı anlarından birini yaşadığımı hissettim. Bir kum tepeciğini aşınca, beraber yolculuk yaptığım kâfilenin ışıklarını görüp, arkadaşlarımın seslerini duydum. Onların yanlarına doğru yaklaştık. Benim bindiğim hayvan en arkada onları ta'kib ediyordu. Birden gelip önümde durdu. Bineğimi önümde görünce, sevinç çığlıkları attım. Ben bağırınca, benimle gelen zât elini elimden çekti. Daha sonra elimden tutup bineğime bindirdi Sonra da: "Bizden birşey isteyeni ve yardım talebinde bulunan kimseyi biz boş çevirmeyiz" diyerek geri dönüp gitti. O zaman onun Resûlullah efendimiz (s.a.v.) olduğunu anladım. O, geri dönüp giderken, çevresine yaydığı nûrların gece karanlığında göğe doğru yükseldiği görülüyordu. O, gözümden kaybolunca, birden aklım başıma geldi; "Nasıl olup da ben, Resûlullah efendimizin elini ayağını öpmedim" diye çırpındım. Ama, iş işten geçmiş, fırsat elden kaçmıştı. **Şiir:**

"Seven, hayattan hiç tat almaz,
o hayattan hoşlanmaz, lezzet alamaz.

Ne zaman dünyâyı düşünsem,
ondan nasîbim olmadığını görürüm,

İnsanlar arasında sanki garîb gibiyim.
Başa gelen belâ ve musibetlerin zeval vakti gelince;
sıkıntıdan kurtulup rahata kavuşmak pek yakın oluyor."

İnşâallah bu kitapta; çöllerde, denizlerde, ıssız yerlerde, başka tehlikeli ve ıssız yerlerde, Resûlullah efendimizle (s.a.v.) istigâse eden, onu vesîle ederek Allahü teâlâdan yardım isteyenlerin nasıl arzularına kavuştuklarını, sıkıntıdan nasıl kurtulduklarını, çok acıkıp veya susayıp yiyecek içecek birşey bulamayan, düşman eline esîr düşen, zâlimlerin zulmüne uğrayan ba'zı kimselerin Resûlullah efendimize (s.a.v.) hâllerini arzetmelerini, karıncaların, yağmur ve kuraklık zamanlarında Resûlullahâ sığınmalarını, deve ve ceylan gibi hayvanların Resûlullahla olan hâllerini, Mescid-i Nebevî'deki hurma kütüğünün inlemesini, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın Hicret esnasında, Sürâka peşlerinden gelirken Resûlullah efendimizle istigâse etmesini, sıkıntı ve meşakkate düçâr olan ba'zı kimselerin Resûlullah efendimize hâllerini nasıl arz ettiklerini ve neticesinin nasıl olduğunu anlatmaya çalışacağım.

Muhammed bin Münkedir anlatır: "Bir adam, babama seksen altın emânet edip, Allahü teâlânın rızâsı için cihâda çıkan orduya iştirâk etti. Adam; "Bunları sakla. Çok muhtaç olana da yardım edebilirsin" diye söylemişti. Medine'de kıtlık oldu. Babam, altınların hepsini açlıktan bunalanlara dağıttı. Altınların sahibi cihâddan dönünce, gelip istedi. Babam; "Bir gece sonra gel" dedi. O gece Resûlullahın (s.a.v.) mescidine, Hücre-i saadete gidip sabaha kadar Resûlullahı (s.a.v.) vesîle ederek yalvardı. Gece yarısı bir adam geldi. "Uzat elini" deyip, eline bir kese altın koyarak uzaklaştı. O adamı ondan önce ve daha sonra hiç görmemişti. Babam, eve geldiğinde keseyi açıp, içindeki altınları saydı. Tam seksen tane olduğunu gördük.

Çok sevinip Allahü teâlâya şükrederek götürüp sahihine teslim etti."

İbn-i Celâh anlatır: "Medîne-i münevvereye Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret edip, orada ibâdet etmekle şereflenmek için gittim. Çok fakir düştüm. Yiyecek birşey bulumadım. Açlıktan kıpırdayamaz hâle geldim. Binbir güçlükle Hücre-i saadete gelip; "Yâ Resûlallâh! (s.a.v.) Bugün sana misâfir geldim. Karnım da çok açtır" dedim. Bir kenara çekilip uyudum. Resûlullah (s.a.v.), rü'yâda görünüp, elime büyük bir ekmek verdi. Çok aç olduğum için hemen yemeye başladım. Ekmeği yarıya kadar yedim. Uyanınca kalan yarısını elimde buldum."

Ebü'l-Hayr Akta' hazretleri anlatır: "Medine'ye gittim. Beşgün hiçbir şey yemeden durdum. Takatim kesildi. Hücre-i saadetin yanına gelip, Resûlullaha (s.a.v.) selâm verdim. Aç olduğumu arzettim. Bir kenara çekilip uyudum. Rü'yâda, sağında Ebû Bekr-i Sıddîk, solunda Ömer-ül-Fârûk ve önünde Aliyyül-Mürtezâ (r.anhüm) olduğu hâlde, Resûlullahın (s.a.v.) geldiğini gördüm. Hazreti Ali gelip; "Yâ Ebe'l-Hayr! Kalk, ne yatıyorsun? Resûlullah geliyor" buyurdu. Hemen kalktım. Resûlullah (s.a.v.) gelip, büyükçe bir ekmek verdi. Çok aç olduğum için hemen yemeye başladım. Yarısını bitirince uyandım. Kalan yarısını elimde buldum."

Ebû Abdullah Muhammed bin Ber'a hazretleri anlatır: "Babam ile Mekke'de parasız kaldık. Ebû Abdullah İbni Hafif Şîrâzî de yanımızda idi. Güç hâl ile Medine'ye geldik. Ben daha çocuk yaştaydım. Açlıktan dayanamayıp, ikide bir, "Acıktım" diyerek ağlardım. Babam çok üzüldü. Dayanamayıp, Hücre-i saadete geldi. "Yâ Resûlallah! Bu gece sana misâfiriz" dedi. Bir tarafa çekilip oturdu. Gözlerini kapadı. Biraz sonra başını kaldırıp güldü. Sonra çok ağladı. Gözünü açıp, "Resûlullah (s.a.v.) elime para verdi" dedi. Avcunu açtı, paraları gördüm. Bunları hem kullandık, hem de sadaka verdik. O paralarla; rahatça Şîrâz'daki evimize kadar geldik."

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Sûfî Vâ'iz Endülüsî anlatır:

"Hicaz çöllerinde üç ay kadar dolaştım. Hiçbir varlığım kalmadı. Güçlükle medîne-i münevvereye ulaştım. Hücre-i saadete yaklaşıp Resûlullaha (s.a.v.) selâm verdim. Bir tarafa oturup uyudum. Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) görünüp; "Ahmed geldin mi? Avcunu aç!" buyurdu. Avcumu altınla doldurdu. Uyandığımda elim altın dolu idi.

Resûlullahın (s.a.v.) âşıklarının temiz kalblerinden çıkan sözler, edebe, saygıya uygunsuz görünse de, bunlara birşey dememeli, susmalıdır. Buradaki edeblerden, saygılardan biri de susmaktır. Âşıklardan biri, Kabr-i saadetin yanında her sabah ezan okur, "Namaz uykudan daha iyidir" derdi. Mescid-i Nebî hizmetçilerinden birisi, "Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda terbiyesizlik yapıyorsun" diyerek bunu dövdü. Bu da; "Yâ Resûlallah! Yüksek huzûrunuzda adam dövmek, sövmek edebsizlik sayılmaz mı?" dedi. Çok ağladı. Biraz sonra döven kimsenin felç olduğu, eli ayağı tutmadığı görüldü. Üç gün sonra da öldü. Bu hâdiseyi, 571 (m. 1176) yılında Şam'da vefât eden Ebü'l-Kâsım Ali İbni Asâkir, kitabında yazmaktadır.

İbn-üs-Saîd anlatır: "Arkadaşlarımla beraber, Medine'de parasız kaldık. Ödünç isteyebileceğimiz tanıdık kimse de bulamadık. Hücre-i saadeti ziyâretten sonra; "Yâ Resûlallah! Paramız bitti, yiyeceğimiz de kalmadı" diye arzedip bir kenara çekildim. Bir müddet sonra mescidin kapısından çıkarken, tanımadığım bir kimse elimden tuttu. Beni evine götürüp, ihtiyâcımızdan fazla hurma ve para verdi."

Şerîf Ebû Muhammed Abdüsselâm Fâsî hazretleri anlatır: "Medine'de üç gün kaldım. Minber önünde iki rek'at namaz kılıp; "Ey yüce ceddim! Açlığa dayanamayacak hâle geldim!" dedim. Biraz sonra birisi gelip, bir tepsi yiyecek getirdi. Pişmiş et, tereyağı ve ekmek vardı. "Bana biri yetişir" dedim ise de; "Hepsini yiyiniz! Bunları Resûlullahın (s.a.v.) emriyle getirdim. Çocuklarım için hazırlamıştım. Rü'yâda Resûlullahı gördüm. "Bir parçasını da, mesciddeki din kardeşine götür, yesin!" buyurdu. Hemen alıp geldim" dedi."

Şerîf Münhessir Kâsımî, Hücre-i saadetin Şam tarafındaki teheccüd mihrabı önünde uyumuştu. Ansızın kalkıp. Hücre-i saadetin önüne geldi. Gülerek geri gitti. Mescid-i Nebî hizmetçilerinin müdürü olan Şemseddîn Savâb, mihrabın yanında idi. Niçin güldüğünü sordu. "Birkaç günden beri evimde yiyecek birşey yoktu. Hazreti Fâtıma'nın makamında, yâ Resûlallah! Aç kaldım deyip, buraya gelerek uyumuştum. Rü'yâda, Yüce Ceddim bir kâse süt verdi. İçtim. Uyandığımda kâse elimde idi. Teşekkür için, Hücre-i tâhire önüne geldim. Oradaki zevkten, lezzetten güldüm, işte kâse!" dedi.

Abbasî halîfesi Ebû Ca'fer Mensûr ile İmâm-ı Mâlik (r.a.), Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mescidinde bulunuyorlardı. Ebû Ca'fer Mensûr, yüksek sesle birşeyler söyledi. Bunun üzerine İmâm-ı Mâlik; "Ey mü'minlerin emîri! Bu mescidde sesini yükseltme! Çünkü Allahü teâlâ, Hucurât sûresi ikinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey îmân etmekle şereflenenler! Sesinizi, Nebiyyullahın sesinden yukarı çıkarmayınız. O'na karşı, bir birinize bağırdığınız gibi seslenmeyiniz! O'na saygısızlık gösterenin ibâdetleri yok olur"** buyurarak, bir kavmi terbiye eyledi. Yine Hucurât sûresi üçüncü âyet-i kerîmede meâlen; **"Resûlullahın yanında** (nehye muhalefetten sakınarak, edebe riâyet eyleyerek) **seslerini yavaşlatanlar o kimselerdir ki, Allahü teâlâ kalblerini takvâ için imtihan etmiştir. Onlar için mağfiret ve pek büyük ecir vardır"** buyurarak da, bir kavmi medh buyurdu.

İmâm-ı Mâlik; "Vefât ettikten sonra da Resûlullaha (s.a.v.) hürmet, hayatlarındaki hürmet gibidir" buyurdu. İmâm-ı Mâlik'in bu nasihatlerini dinleyen halîfe Ebû Ca'fer Mensûr, sesini yavaşlattı, ve; "Yâ İmâm! Resûlullahın huzûrunda duâ ederken. Kıbleye mi döneyim, yoksa Resûlullaha (s.a.v.) yönelerek mi duâ edeyim?" diye sordu. İmâm-ı Mâlik; "Ey mü'minlerin emîri! Yüzünü Resûlullah efendimizden (s.a.v.) başka tarafa çevirme! Çünkü Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlâ katında dileklerimiz için vesîlemizdir. Bundan dolayı da, yüzünü Resûlullaha dönmeli, O'nun şefaatini istemelisin. O zaman Allahü teâlâ, O'nu sana şefaatçi kılar. Allahü teâlâ, Nisa sûresi altmışdördüncü âyet-i kerîmede meâlen; **"Onlar nefslerine zulmettikten sonra, gelirler Allahü teâlâdan af dilerler, Resûlüm de onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar"** buyurmaktadır.

Hâfız Ebû Sa'd Sem'ânî, Hazreti Ali'den nakleder: Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından üç gün sonra, çölden bir A'rabi geldi. Kendisini Resûlullahın (s.a.v.) Kabr-i şerîflerine attı. Oradan toprak alıp başına serpti ve; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ, sana salât ve selâm eylesin! Senin mübârek sözlerini dinledik. Bize Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrettin. Sana nâzil olan âyet-i kerîmelerden birisi de. Nisa sûresi altmışdördüncü âyet-i kerîmesidir. Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede meâlen; **"Onlar nefslerine zulmettikten sonra, gelirler, Allahü teâlâdan af dilerler, Resûlüm de onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar"** buyurmaktadır. Yâ Resûlallah! Ben nefsime zulmettim. Onun için sana geldim. Benim için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemeni istiyorum" deyip, ağlayarak yalvardı. O sırada Kabr-i şerîften bir ses gelip; "Allahü teâlâ, seni af ve mağfiret buyurdu" denildi.

Muhammed bin Ravh Rakkâşî, Muhammed bin Harb Bâhilî'den nakletti. Muhammed bin Harb şöyle anlattı: Medîne-i münevvereye gitmiş, Resûlullahın (s.a.v.) Kabr-i şerîflerine gelmiştim. Bu sırada devesi ile Kabr-i şerîfe gelen bir A'rabî ile karşılaştım. Resûlullahın (s.a.v.) Kabr-i şerîflerine yaklaşınca, devesini çökertip bağladı. Resûlullahın kabrinin yanına geldi. Güzel ve âdabına uygun bir şekilde yaklaştı, selâm verip hoş duâlar yaptı. Sonra; "Babam-anam sana feda olsun yâ Resûlallah! Allahü teâlâ seni kendi vahyine mazhar kıldı. Sana gelmiş ve geleceklerin ilmini ihtivâ eden bir kitâb indirdi. Bu kitabında meâlen; **"Onlar nefslerine zulmettikten sonra, gelirler, Allahü teâlâdan af dilerler, Resûlüm de onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar"** buyurdu.

Yâ Resûlallah! Sana çok günahla geldim. Senden Rabbinin katında şefaatini diliyorum" dedi ve sonra şu ma'nalı şiiri okudu: "Ey buraya defnedilmiş olanların en hayırlısı ve defnolunduğu yeri, toprakları da güzelleştiren. Sen, Sırat köprüsünü geçerken ayaklar kaydığı zaman şefaati umulansın. Canım, senin içerisinde bulunduğun kabre feda olsun! Afiflik de, cömertlik ve kerem de buradadır." Bu şiiri okuduktan sonra, o zât bineğine binip gitti. Ben, o zâtın oradan mağfirete kavuşmuş olarak ayrıldığından asla şüphe etmedim."

Muhammed bin Abdullah el-Utbe de, bu haberi bana anlatıp, şunları ilâve etti. O zâtın durumu, söylediği sözler, bana te'sîr edip, gözlerim doldu. Sonra rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Bana; "Ey Utbe! O A'rabî'ye yetiş, Allahü teâlânın kendisini af ve mağfiret "ettiğini bildirerek onu sevindir" buyurdu. Ben de A'rabî'yi bulup, Resûlullahın (s.a.v.) emrini yerine getirdim."

Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) komşuları arasında, günâhı ve kötülükleri ile meşhûr bir kimse vardı. Birgün, Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) meclisine gelip selâm verdi. Orada bulunan herkes, o kimsenin, o meclise gelmesine hayret etti. bunun üzerine o şahıs; "Niçin hayret ediyorsunuz? Ben, dün gece bir rü'yâ gördüm. Sonra da sizin bildiğiniz bütün kötülüklerime tövbe ettim!" dedi. "Neyi gördün?" diye sordular. "Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Sanki Resûlullah efendimiz yüksek bir yerde, kalabalık bir topluluk da orada oturuyordu. Onlar tek tek kalkıp; "Yâ Resûlallah! Bana duâ buyur" diyorlar. Resûlullah efendimiz de onlara duâ ediyorlardı. Orada bulunan herkes, Resûlullahtan (s.a.v.) duâ istedi. Yalnız ben kaldım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bana; "Ey falanca! Benden, sen duâ istemiyecek misin?" buyurdu. Ben de; "Yâ Resûlallah! Bugüne kadar çok günah işledim. İşlerimin kötülüğü yüzünden, sizden duâ istemeğe haya ettim. Benim gibi günahkâr bir kimsenin sizden duâ istemesi uygun olur mu?" dedim. Bunun üzerine! "Mademki, sen günahların sebebiyle benden haya ettin, kalk sen de benden iste, sana da duâ edeyim. Bundan sonra, Eshâbımdan (r.anhüm) kimseye dil uzatma!" buyurdu. Ben de kalktım selâm verip duâ istedim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana da duâ buyurdu. Sonra uyanmışım. Kalkıp hemen tövbe ettim. Allahü teâlâ, Resûlullahın (s.a.v.) duâsı hürmetine, günah ve kötülüklerden beni uzaklaştırdı" dedi. Ahmed bin Hanbel hazretleri, komşusunun tövbe etmesine çok sevinip, onu, ilim öğretmek için talebeleri arasına kabûl etti. O günden sonra o şahıs gelince ayağa kalkar, talebelerine onun hikâyesini unutmamalarını, o hâdiseden ders almalarını tenbîh ederdi.

Enes bin Mâlik anlattı: "Ömer bin Hattab (r.a.), kuraklık sebebiyle kıtlık olduğu zaman, Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs bin Abdülmuttalib'i (r.a.) vesile ederek; "Allahım! Biz kıtlığa düştüğümüz zaman Resûlullahı vesile ettiğimizde, sen bize yağmur verirdin. Şimdi Resûlullahın (s.a.v.) amcasını vesile ediyoruz, bize yağmur ver" der, Allahü teâlâ da onların bu dileklerini kabûl edip, yağmur verirdi."

Abdullah İbni Abbâs anlattı: "Ömer bin Hattâb (r.a.) kuraklık senesi yağmur için Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs'ı (r.a.) vesile ederek; "Allahım! Bunlar senin kulların, sana geldiler, Habîbinin (s.a.v.) amcası Abbâs'ı (r.a.) senin yanında vesile ediniyorlar. Bize faydalı yağmur ihsân eyle! Allahım senden, Habîbinin amcası Abbâs (r.a.) hürmetine yağmur, istiyoruz!" diye duâ edince, Allahü teâlâ yağmur ihsân eyledi."

İbn-i Abbâs (r.a.) rivâyet etti: "Kıtlık senesi, Hazreti Ömer insanlarla beraber yağmur duâsına çıktı. Resûlullahın amcası Abbâs'ın elini tuttu. Sonra; "Allahım! Peygamberinin amcasının hürmetine senden yağmur istiyoruz" dedi. Hutbede de; "Ey insanlar! Resûlullah (s.a.v.) Abbâs'ı (r.a.) babası gibi kabûl eder, ona hürmette bulunur, iyilik ederdi. Ey insanlar! Abbâs (r.a.) hakkında Resûlullaha (s.a.v.) uyunuz. Onu vesile ediniz" buyurdu.

Ebü'l-Cevrâ rivâyet etti: "Medîne-i münevverede şiddetli bir kıtlık olmuştu. Bu durumu Âişe'ye (r.anhâ) arz ettiler. Âişe (r.anhâ); "Resûlullahın Kabr-i şerîfine gidip oradan toprak alın, onu semâya atın" buyurdu. Onlar da öyle yapıp duâ ettiler. Bunun üzerine yağmur yağdı. Her taraf yeşerip, develer çok iyi beslendi."

Ârif-i Billâh Atîk (k.s.) anlattı: "Bir hac kâfilesinde idik. Yolculuk sırasında kâfile susuzluk ile karşı karşıya kaldı. Su pek az idi. Kâfilede bulunanlar bu durumu aralarında bulunan Şeyh Ebü'n-Necd Süleymân bin Ali'ye arzettiler. Bunun üzerine o, bir ara insanların arasından uzaklaştı. Allahü teâlâya duâ etti. Resûlullahın (s.a.v.) şefaatini istedi. Ondan sonra Allahü teâlâ bol yağmur gönderdi."

Büyük âlim Ebû Bekr Mukrî anlattı: "Ben, Taberânî ve Ebü'ş-Şeyh Mescid-i Nebevî'de bulunuyorduk. Yanımızda yiyecek birşeyimiz olmadığı için çok acıkmıştık. İki gündür birşey yiyemedik. Yatsı vakti olunca, Resûlullahın huzûruna varıp, aç olduğumuzu arz ettim. Sonra oradan ayrıldım. Ebû Kâsım ile Ebü'ş Şeyh; "Otur, çalışabilecek hâlimiz yok. Elbette Allahü teâlâ rızkımızı gönderir" dediler. Oturup bir miktar uyuduk. Az sonra bir kimse, yanında hizmetçileri ile birlikte gelip bizi uyandırdı, İki hizmetçisinin de ellerinde yiyecekler vardı. Hepsini bize bırakıp, yememizi istediler. Bu yiyecekleri, nereden akıllarına gelipde getirdiklerini sorduk. Getiren, rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördüğünü, kendisine, bizim hâlimizi anlatıp yiyecek istediğimizi ve yemek götürmesini emir buyurmuş olduğunu söyledi."

Yûsuf bin Ali Mücavir anlattı: "Medîne-i münevverede bulunuyordum. Bir hayli de borcum vardı. Medîne-i münevvereden çıkmayı istedim. Bu arada Resûlullaha (s.a.v.) borç durumumu arz eyledim. O anda uykum geldi. Uyuyunca rü'yâda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Resûlullaha borcum olduğunu arz ettim. Bana; "Yerinde otur. Allahü teâlâ, sana borcunu ödemeyi nasîb eder" buyurdu. İki gün geçtikten sonra, bir zât gelip, bana altın dolu bir kese verdi. Ben de onunla borcumu ödedim. Gerisi yanımda kaldı. Oradan hiçbir tarafa da gitmedim."

Anlatılır ki: Ebü'l-Gays Rebî' Mardânî'nin okuyup yazması yoktu. Fakat Kur'ân-ı kerîme bakarak okuyordu. Ben onun daha önce okuyup yazması olmadan Kur'ân-ı kerîmi okuyabileceğini kabûl etmiyordum. Birgün Mekke-i mükerremede onun yanına gittim. Onu gayet güzel bir şekilde Kur'ân-ı kerîmi okurken buldum. Kendisine, daha önce okuyup yazması olmadığı hâlde, nasıl böyle okuyabildiğini sorunca, şöyle anlattı: "Ben, Medîne-i münevverede idim. Mescid-i Nebevî'ye geldim. Resûlullahtan (s.a.v.) Allahü teâlâ katında bana şefaatçi olmasını istedim. Orada namaz kıldım. Ve duâ ettim. Bu sırada uykum geldi. Uyuduğumda, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana; "Allahü teâlâ duânı kabûl buyurdu. Kur'ân-ı kerîmi aç ve oku!" buyurdu. Uykudan uyanınca, Kur'ân-ı kerîmi açtım ve okumaya başladım. Ne zaman yanlış okusam, rü'yâmda, bana; "Şu, şu yerleri yanlış okudun" denilip yanlışlarını düzeltiliyordu" dedi."

Vahidî anlattı: **"Ve men yettekıllahe yec'al lehû mahrecen"** âyet-i kerîmesi Avf bin Mâlik Esceî hakkında nâzil olmuştur. Müşrikler, onun oğlunu esîr almışlardı, Avf bin Mâlik (r.a.), Resûlullaha (s.a.v.) gelip durumu arz etti. Çocuğun annesinin, pekçok üzüldüğünü bildirdi. Resûlullah (s.a.v.), Avf bin Mâlik'e; **"Allahü teâlâdan kork, sabret! Sana ve ailene "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"ı çok söylemenizi emrediyorum."** buyurdu. Avf bin Mâlik evine döndü. Ailesine; "Resûlullah bana ve sana, Lâ havle velâ kuvvete illâ billah'ı çok söylememizi emrediyor" dedi. Hanımı; "Resûlullahın bize emir buyurdukları şeyler ne güzeldir" dedi. Avf bin Mâlik ile hanımı, bu mübârek kelâmı devamlı söylemeye başladılar, öbür tarafta müşrikler, Avf bin Mâlik'in oğlunu unuttular. Avf bin Mâlik'in oğlu, onların dörtbin koyunluk sürülerini ganîmet olarak alıp, babasına getirdi.

Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed Ezdî Kehhâlî Endülüsî, sâlih bir zât idi. O şöyle nakletti: "Endülüs'te, birisinin oğlu hıristiyanlar tarafından esîr alınmıştı. Bunun üzerine o zât, memleketinden ayrılıp, çocuğunun kurtulması için Resûlullah efendimizi vesile ederek Allahü teâlâya yalvarmak üzere, Medîne-i münevvereye doğru yola çıktı. Yolda ba'zı tanıdıkları ile karşılaştı. Ona, böyle nereye gittiğini sordular. O da, Resûlullaha (s.a.v.) hâlini arzetmek için gittiğini, Resûlullahın şefaatini isteyeceğini, oğlunu hıristiyanların esîr aldığını, veremiyeceği miktarda para istediklerini söyledi. O kimse, "Resûlullahtan her yerde şefaat isteyebilirsin. Senin oraya kadar gitmene hacet yok" dediyse de, o mutlaka Resûlullahın Kabr-i şerîflerine varacağını

söyledi Uzun bir yolculuktan sonra, Medîne-i münevvereye vardı. Doğruca Resûlullahın Kabr-i şerîflerine gitti. Hacetini Resûlullaha (s.a.v.) arz etti. Resûlullahı vesile edip, duâlar etti. Sonra uyuyup, Resûlullahı rü'yâsında gördü. Rü'yâsında, Resûlullah (s.a.v.) ona; "Memleketine dön. Çocuğunu orada bulacaksın" buyurdu. Memleketine döndüğünde, oğlunu evinde buldu. Ona durumunu, nasıl kurtulduğunu sordu. Oğlu; "Allahü teâlâ, beni ve daha birçok kişiyi falanca gece esîrlikten kurtardı" dedi. Hesâb etti. Çocuğunun kurtulduğu gece, kendisinin Medîne-i münevvereye vardığı geceye tesadüf ediyordu."

Ebû Muhammed Abdülazîm bin Abdülkavî Münzirî anlattı: Ebû Ali Hasen bin Abdullah bin Revâha, Resûlullahı medheden bir kaside yazdı. Mükâfatı olarak da, Allah yolunda şehîd olmayı taleb etti. O sene Akka hâdisesinde şehîd oldu.

Yûsuf bin Ali (r.a.) anlattı: "Mekke-i mükerremeden, Medîne-i münevvereye doğru yola çıkmıştım. Bu sırada yolu kaybettim, şaşırıp kaldım. O zaman Resûlullah efendimizden yardım istedim. Bunun üzerine birisi ile karşılaştım. Bana; "Beni ta'kib et" diye işâret etti. Onu ta'kib ederek gittim ve Medîne-i münevvereye vardım." Ebû Abdullah Muhammed bin Ali Hazrecî anlattı: "Denize girmiştim. Bu sırada bana bir dalga vurdu. Neredeyse boğulacaktım. O zaman; "Yâ Resûlallah! Senden yardım diliyorum. Bana yardım et!" dedim. Sözümü bitirir bitirmez. Bana bir dal uzatıldı. Ona yapışarak denizden sağsâlim çıktım." Ebû Abdullah Muhammed bin Sâlim Sicilmâsî anlattı: "Resûlullahın (s.a.v.) ziyâreti için yola çıkmıştım. Yolda, bende bir hâlsizlik hâli ortaya çıktı. Bunun üzerine; "Yâ Resûlallah! Senin için yola çıktım" deyince, Resûlullahın (s.a.v.) bereketi ile, kendimde hissettiğim o hâlsizlik hâli benden geçti. Rahat bir şekilde yoluma devam ettim."

Abdete bin Hassan, Ensârdan (r.anhüm) birisinden nakletti. Biz, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bir eve gitmiştik. Resûlullah (s.a.v.), birara dışarı teşrîf buyurdular. Bu sırada, bir A'rabî'nin kurmuş olduğu tuzakları gördüler. Tuzaklardan birisinde de bir geyik vardı. Geyik, Resûlullahı görünce, fasîh bir lisân ile; "Yâ Resûlallâh! Allaha yemîn ederim ki, bunlar beni üç günden beri habsettiler. Benim de şu dağda yavrularım var. Şimdi çok acıkmışlardır. Eğer bana izin verirlerse, yavrularımı doyurup geleyim" dedi. Resûlullah (s.a.v.) onu salıverdi. Geyik, yavrularını emzirip geldi. Resûlullah (s.a.v.), onu önceki gibi bağladı. Sonra A'rabî'nin yanına gitti. Resûlullah (s.a.v.); **"İster misiniz bağlı duran geyiğin söylediklerini size ben anlatayım? isterseniz, siz bana ona yaptığınızı anlatın"** buyurdu. Tuzak sahipleri; "Yâ Resûlallah, bize siz anlatın" dediler. Bunun üzerine, Resûlullah (s.a.v.) onlara; **"Siz geyiği üç günden beri bağlamışsınız. Hâlbuki onun şu dağda iki tane yavrusu varmış. Benden, yavrularını doyurup gelmesi için onu salıvermemi istedi. Ben de onun isteğini yerine getirdim. Fakat tekrar dönüp geldi"** buyurdu. O zaman onlar, "Vallahi, yâ Resûlallah! Durum, geyiğin anlattığı gibidir. Onu sana feda ettik" dediler. Resûlullah da (s.a.v.), o geyiği salıverdik. Geyik tuzaktan kurtulunca, koşmaya başladı. Dağın tepesine varınca, üç kerre; "Eşhedü enneke Resûlullah" ya'nî, muhakkak ki sen, Allahın Resûlüsün" dedi.

Sâlih Ebû Zekeriyyâ İskenderânî, Resilî'den nakletti: Medîne-i münevverede Resûlullahın hareminde idim. Bu sırada Bâb-ür-rahme'den gelen bir geyik gördüm. Tam Resûlullah efendimizin Kabr-i şerîflerinin karşısında durdu. Resûlullaha selâm verir gibi başı ile îmâ ediyor, fakat uzakta duruyordu. Gözleri yaşlarla dolmuştu. Resûlullaha hürmet ve ta'ziminden dolayı, Resûlullahın hareminden çıkıncaya kadar sırtını dönmeden geri geri gitti. Haremden çıkınca, dönüp uzaklaştı. Biz de bunu hayretle seyrettik. Bu geyiğin, Resûlullahın (s.a.v.) serbest bıraktığı geyiğin soyundan olduğunu anladık.

Ebü'l-Meâlî bin Abdürrahmân, Osman bin Huneyf'den şöyle bildirdi: Bir a'mâ Resûlullaha (s.a.v.) gelerek; "Yâ Nebiyyallah! Gözümü kaybettim. Bana duâ et" dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.) o şahsa; **"Abdest al, iki rek'at namaz kıl, sonra; "Allahümme innî es'elüke ve etevec-cehü ileyke bi-nebiyyike Muhammedin nebiyyir-rahmeti yâ Muhammed! İnnî esteşfiu bike fî reddi basarî Allahümme" de!"** buyurdu. O şahıs buyurulanı yaptı. Allahü teâlâ ona gözünün görmesini tekrar ihsân etti. Resûlullah (s.a.v.) o şahsa; **"Senin ihtiyâcın olursa, yine böyle yap"** buyurdu.

Ebû Katâde'nin (r.a.) gözü, savaşta yanağı üzerine akmıştı. Resûlullaha gelip arz edince, Resûlullah (s.a.v.) gözü yerine koydu ve Ebû Katâde'nin gözü eskisinden daha iyi görmeye başladı.

Basra kadısı Ebû Hasen, bir şafak vakti kalkınca, gözünün görmediğini farketti. Namazdan sonra Resûlullahı (s.a.v.) vesile edip yardım istedi. Şaşkınlıktan uykusu gelip yattı. Rü'yâsında, Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.), mübârek ellerini onun gözüne sürdü. Sabahleyin kalkınca, gözü görmeye başladı. Ondan sonra onun gözü herhangi bir şeyden asla zarar görmedi.

Şerîf Kâsım bin Zeyd bin Ca'fer Hüseyn (r.a.) çok büyük âlim idi. Sol eli kırılmış, sağ eli çıkmıştı. Geceleri uyku uyuyamaz olmuştu. Yorgunluktan bir gece kendinden geçti. Rü'yâsında üç zât gördü. Onlara kim olduklarını sorunca, içlerinden biri; "Ben Ebû Bekr'im, bu Ömer (r.a.), bu da Resûlullahdır (s.a.v.)" dedi. Ben, şiddetli bir şekilde ağlamaya başladım. Sonra; "Yâ Resûlallah, hâlimi görüyorsun" dedim. O zaman Resûlullah (s.a.v.); kırık kolumu eline aldı. Mübârek elini, kırık elime sürdü. "Zeytinyağı ile elini yağla! Benim ile ve Ehl-i beytimle tevessül et" buyurdu. Ben; "Ne diyeyim yâ Resûlallah?" diye sordum. Resûlullah (s.a.v.); **[Allahümme! innî es'elüke bi-câhi Muhammedin ve Ehl-i beytihi indeke illâ afiyeti] de!"** buyurdu. Ben de öyle duâ ettim. Sabah olunca elime baktım, üzerinde sargı vardı. Sargıyı çözdüm. Resûlullahın (s.a.v.) bereketiyle elimin iyileşmiş olduğunu gördüm. Resûlullahın emrine uymuş olmak için, elime zeytinyağı sürdüm.

Anlatılır ki, Bağdad'da Kerhli bir attâr var idi. Doğruluğu, iyiliği ve güvenilirliği ile meşhûr olmuştu. Fakat bir hayli borcu vardı. Hayasından evinden çıkamaz hâle geldi. Cum'a gecesi olunca, âdeti üzere namaz kıldı. Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâm getirdi ve duâ edip uyudu. Rü'yâda Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) ona; "Vezîr Ali bin Îsâ'ya git. Ben ona, sana dörtyüz dînâr vermesi için emir verdim. Onları ondan al. Onlarla, ihtiyâclarını gider, hâlini düzelt" buyurdu. Sabah olunca, attâr, vezirin yanına gitti. Fakat muhafızlar ohu içeri almadılar. Biraz sonra, vezirin yakınlarından biri dışarı çıktı. O, attârı tanıyordu. Muhafızlara durumu anlatıp, attâra; "Vezîr, seher vaktinden beri seni bekliyor. Bana, seni ve kaldığın yeri sordu. Sen şimdi burada bekle, ben vezirin yanına gidip geleyim" dedi. O şahıs sür'atle vezirin yanına gidip geldi. Attârı alıp vezirin huzûruna götürdü. Vezîr attâra ismini sordu. O da kendisini tanıttı. Kerh ehlinden olduğunu söyledi. Bunun üzerine vezîr, attâra; "Allahü teâlâ sana iyi karşılıklar versin, dün geceden beri uyuyamadım. Dün gece Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana; "Falanca attâra dörtyüz dinar ver, halini düzeltsin" buyurdu" dedi. Attâr da vezire; "Ben de dün gece Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana; "Vezir Ali bin Îsâ'ya git, ona, sana dörtyüz dinar vermesini emrettim" buyurdu" dedi vezir, Resûlullahın (s.a.v.) kendisinden bahsetmesinin sevincinden çok ağladı. Attâra bin dinar verilmesini emretti. Hizmetçileri bin dinar getirdiler. Attâra; "Dörtyüz dînârı, Resûlullahın emri üzerine, diğer altı yüz dînârı da, ayrıca sana hibe ediyorum" dedi. Attâr ise fazlasını kabûl etmeyip; "Resûlullahın verdiğinden ve ihsânından

fazlasını istemem. Ben, Resûlullahın ihsânı olan bu dörtyüz dinardan başkasından bereket ummuyorum" dedi. Bu söz üzerine vezir, ağladı. Uygun olanı budur, nasıl istersen öyle yap" dedi. Attâr, dörtyüz dînârı aldı. Bir kısmı ile borcunu ödedi. Resûlullahın (s.a.v.) bereketi ile hâli iyileşti ve malı çoğaldı.

Abdullah Kavarîrî anlattı: Bizim kâtiblik yapan bir komşumuz vardı. Vefâtından sonra onu rü'yâda görüp, "Allahü teâlâ sana ne muâmele eyledi?" diye sordum. Bana; "Allahü teâlâ', beni af ve mağfiret etti" dedi. "Ne yaptın da Allahü teâlâ seni af ve mağfiret etti?" deyince de; "Ben Resûlullahın (s.a.v.) ismini yazdığım zaman, sallallahü aleyhi ve sellem diye de ilâve eder, O'na salât-ü selâm yazardım. Allahü teâlâ, beni bu yüzden af ve mağfiret buyurdu" dedi.

Sâlihlerden birisi, Hasen bin Resîk'i vefâtından sonra çok güzel bir hâlde gördü. Kendisine; "Bu hâle nasıl kavuştun?" diye sorulunca; Resûlullaha (s.a.v.) çok salât-ü selâm getirirdim, onun için" dedi.

Ebû Hüseyn Yahyâ bin Hüseyn, Berşânî İsfehânî'den şöyle nakleder. "Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. "Yâ Resûlallah! Amcamın oğlu Muhammed bin İdrîs'e (İmâm-ı Şafiî) bir yardımınız, oldu mu?" diye sordum. Resûlullah (s.a.v.); "Evet oldu. Allahü teâlâdan onu hesaba çekmemesini diledim" buyurdu. "Niçin yâ Resûlallah?" deyince, "Çünkü o, bana çok güzel salât okuyordu" buyurdu. "O salât hangisidir?" diye sordum. "Allahümme salli alâ Muhammedin küllemâ zekerehüz-zâkirûn ve salli alâ Muhammedin küllemâ gafele an zikrihil-gâfilîn" buyurdu.

Allahü teâlâya Resûlullahı vesile eden kimse, huşû' ve hudû' üzere olmalı. Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde emrettiği şekilde Resûlullaha (s.a.v.) hayatta imiş de yüksek huzûrlarında bulunuyormuş gibi edeb üzere bulunmalıdır. Sekinet ve vekarı terketmemelidir. Çünkü Selef-i sâlihîn böyle bildirmiştir.

Mâlik bin Enes'in (r.a.) yanında, Resûlullah (s.a.v.) anıldığı zaman rengi değişir, iki büklüm olurdu. Yanında bulunanlar onun bu hâlini görüp sordukları zaman, onlara şöyle derdi: "Keşke siz benim gördüğümü görseydiniz. O zaman benim bu hâlime hak verirdiniz." Kendisine ne gördüğü sorulunca, onlara şöyle anlattı: "Muhammed bin Münkedir'i (r.a.) gördüm. O seyyid-ül-kurrâ idi. Kimse ona Resûlullah efendimizin bir hadîs-i şerîfini sormaya cesâret edemezdi. Çünkü o, Resûlullah efendimiz yanında anılınca, pekçok ağlardı. Onun için yanında bulunanlar, ona merhametlerinden böyle bir şeyi soramazlardı. Sonra Ca'fer bin Muhammed'i gördüm. Çok mütevâzi ve devamlı güler yüzlüydü. Ancak yanında Resûlullahın (s.a.v.) mübârek isimleri anılınca, rengi sararır, hâli değişiverirdi. Abdestsiz Resûlullahtan bahsettiğini asla görmedim" dedi.

Abdürrahmân bin Kâsım'ın yanında, Resûlullah efendimizin mübârek isimleri anılıp yüzüne bakıldığında, yüzünden kanın çekilmiş, ağzında dilinin kurumuş olduğu görülürdü.

Abdullah bin Âmir Zübeyr'in yanında, Resûllullah (s.a.v.) anıldığı zaman, gözlerinden artık yaş gelmeyinceye kadar ağlardı.

Zührî'yi de gördüm. Çok nezîh bir yaşayışı vardı. Yanında Resûlullah (s.a.v.) anılınca, öyle bir hâl alırdı ki, onun o hâlini gören hiçbir kimse, "Bu Zührî'dir" diyemezdi.

Şu iyi bilinmelidir ki, Resûlullah (s.a.v.), hem hayatta iken ve hem de âhırete teşrîflerinden sonra, hem söz ve hem fiilleriyle güzel bir nümûnedir. O'nun bütün hâlleri O'na bakanlar için ibret, basiret sahipleri için bir müjdedir. Çünkü, Allahü teâlânın indinde ondan daha üstün birisi yoktur. O (s.a.v.), Allahü teâlânın habîbi, resûlü, nebîsidir.

Ömer bin Hattâb'dan (r.a.) rivâyet edildi. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Âdem aleyhisselâm zelleyi i'tirâf edince; "Yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâmın hakkı için beni bağışla" dedi. Allahü teâlâ; "Ey Âdem! Sen Muhammed aleyhisselâmı nereden biliyorsun? Ben henüz onu yaratmadım" buyurdu. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm; "Şuradan biliyorum ki, sen beni yed-i kudretinle yaratıp bana rûh üflediğin zaman, başımı kaldırıp, Arş üzerinde "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" yazılmış olduğunu gördüm. Bildim ki, sen, şerefli ismini hiç kimseye bağlamazsın. Ancak halkın en sevgilisi olan bir kimsenin ismine bağışlarsın" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Ey Âdem! Doğru söyledin. O, bana halkın en sevgilisidir. Madem ki, onun hürmetine benden mağfiret istedin, gerçek olarak ben de seni affettim. Eğer Muhammed olmasaydı, seni yaratmazdım" buyurdu.**

Allahü teâlâ, kıyâmet günü insanları biraraya toplar, insanlar, bu sırada büyük bir korku içindedirler. Bu büyük ahvâli görünce; "Rabbimizin yanında bize kim şefaat eder?" derler. Ba'zısı ba'zısına; "Âdem aleyhisselâma gidelim" der. Âdem aleyhisselâma varırlar: "Yâ Ebe'l-beşer! Hâlimiz pek fenâdır!" derler. Kâfirler ise; "Yâ Rab! Bize merhamet et. Bizi bu şiddet ve meşakkatten kurtar" diye yalvarırlar.

İnsanlar Âdem aleyhisselâma derler ki: "Yâ Adem! Sen şol azîz ve şerîf zâtsın ki, Allahü teâlâ seni yed-i kudreti ile yarattı. Melekleri sana secde ettirdi. Sana kendi rûhundan üfledi. Kaza ve hesaba başlaması için bize şefaat eyle ki, Allahü teâlâ ne murâd ederse onunla mahkûm olalım. Ve nereye emr ederse, herkes, oraya vâsıl olsun."

Hazret-i Âdem buyurur ki: "Ben, Allahın yasak ettiği ağacın meyvesinden yedim. Bu zamanda Allahtan utanırım. Lâkin siz, Nûh aleyhisselâma gidiniz." Bunun üzerine, bin sene aralarında meşveret ederek dururlar.

Sonra Nûh aleyhisselâma gidip, "Hiç dayanılmayacak bir hâldeyiz. Bizim muhakememize çabuk bakılmak için şefaat eyle! Bize şefaatiniz sebebiyle, şu mahşer cezasından kurtulalım" diye rica ederler. Hazret-i Nûh ise, onlara cevâp olarak; "Ben, Allahü teâlâya duâ eyledim. Yeryüzünde ne kadar insan varsa, o duâ sebebiyle suya garkolundu, boğuldu. Bunun için Allahü teâlâdan utanırım. Lâkin siz, İbrâhim aleyhisselâma gidiniz ki, o Halîlullahdır. Belki o size şefaat eder" der.

Yine evvelki gibi aralarında bin sene daha konuşurlar. Sonra İbrâhim aleyhisselâma gelirler. "Yâ Ebe'l-Müslimin! Sen o zâtsın ki, Allahü teâlâ, seni halîl eyledi. Bize şefaat eyle! Ümîd olunur ki, Allahü teâlâ, mahlûkât arasında, kaza ve hüküm eyleye" derler, İbrâhim aleyhisselâm onlara; "Şimdi, Allahü teâlâdan bu makamda şefaat izni istemekden utanırım. Lâkin siz Mûsâ aleyhisselâma gidiniz. Zîrâ Allahü teâlâ onunla konuştu ve kendisine ma'nevî yakınlık gösterdi. Umulur ki, sizin için şefaat eder" buyurur. Bunun üzerine yine bin sene durarak birbirleriyle müşavere ederler. Lâkin bu zamanda hâlleri gayet güçleşir. Mahşer ise ziyâde daralır. Sonra Mûsâ aleyhisselâma gelip; "Yâ İbn-i İmrân! Sen o zâtsın ki, Aiiühü teâlâ seninle konuştu. Sana Tevrâtı inzal eyledi. Hesabın başlaması için bize şefaat eyle. Zîrâ burada durmamız çok uzadı. İzdiham pek ziyâde oldu. Ayaklar birbirleri üzerine birikti" derler. Hazret-i Mûsâ, onlara der ki: "Ben, Allahü teâlâ hazretlerinden Fir'avn'ın kavminin senelerce belâlarla cezalandırılmasını isteyip, sonra gelenlere ibret olmalarını rica eyledim. Şimdi şefaat istemeğe utanırım. Lâkin cenâb-ı Hak, rahmet, mağfiret sahibidir. Siz Îsâ aleyhisselâma gidiniz. Size o şefaat eder"

buyurur. Bunlar aralarında bin sene müşavere ederler. Bu arada onların hâlleri daha da kötüleşir.

Sonra Îsâ aleyhisselâma gidip; "Sen Allahü teâlânın rûhu ve kelimesisin, Allahü teâlâ senin için, "Dünyâda ve âhırette, "Vecîh" "ya'nî çok kıymetli" buyurdu. Bize Rabbinden şefaat iste!" derler. Îsâ aleyhisselâm buyurur ki "Benim kavmim, beni ve vâlidemi, Allahtan başka ilâh ittihâz eylediler. Nasıl şefaat ederim ki, bana da ibâdet ettiler. Ve bana oğul ve cenâb-ı Hakka baba dediler. Lâkin siz gördünüzmü ki, birinizin kesesi olsun da, içinde nafakası olmasın. Ve ağzı da mühürlü olsun, o mührü bozmadan o nafakaya vâsıl olsun. Seyyid-ül-mürselîn ve Hâtem-ün-nebiyyin hazretlerine gidiniz. Zîrâ O, da'vetini ve şefaatini ümmeti, için hazırladı. Çünkü, kavmi O'na çok kerre eza ettiler. Alnını yardılar. Mübârek dişini kırdılar. Kendisine delîlik isnâd ettiler. Hâlbuki, hazret-i Peygamber (s.a.v.), onların tahammül olunmıyacak eza ve cefalarına mukabil, hazret-i Yûsuf aleyhisselâmın kardeşlerine; "Şimdi sizin, başınıza kakmak yoktur. Erhamürrâhimîn olan cenâb-ı Allah size mağfiret eder" dediği gibi der idi. Hazret-i Îsâ, Peygamberimizin (s.a.v.) faziletlerini, onların kulaklarından çıkmayacak derecede beyân eder. Hattâ, rûhları hazret-i Muhammed aleyhisselâma kavuşmak için can atar hâle gelirler.

Bunun üzerine hemen yürüyüverirler, Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın minberine, gelirler ve; "Sen Habîbullahsın! Habîb ise, vâsıtaların en üstünüdür. Bize Rabbinden şefaat iste! Zira büyükbabamız, Âdem aleyhisselâma gittik, bizi Nûh aleyhisselâma havale eyledi. Nûh aleyhisselâma gittik, İbrâhim aleyhisselâma havale eyledi. İbrâhim aleyhisselâma gittik. Mûsâ aleyhisselâma havale eyledi. Mûsâ aleyhisselâma gittik, Îsâ aleyhisselâma havale etti. Îsâ aleyhisselâm ise, size havale eyledi. Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Senden sonra gidecek bir şefaatçi yoktur" derler. Resûlullah (s.a.v.); Ben şefaat ederim. Lâkin, cenâb-ı Allah izin verirse ve râzı olursa" buyurur.

Peygamberimiz (s.a.v.), Celâl perdesine varır. Cenâb-ı Hak, Peygamber efendimize izin verir. Hicâb (örtü) kalkar. Arş-ı alaya gelir, secdeye kapanır. Bin sene secdede durur. Bundan sonra cenâb-ı Hakkı bir hamd ile hamd eder ki, hilkat-i âlemden beri, hiç kimse Allahü teâlâyı öyle methetmemiştir. Bu müddet içinde insanların meşekkat ve zahmetleri artar. Yerleri daralır. Hâlleri çok kötüleşir.

Allahü teâlâ hazretleri buyurur ki: "Yâ Muhammed, başını secdeden kaldır! Söyle, dinlenir. Şefaat et. Kabûl olunur. Bunun üzerine, hazret-i Peygamber (s.a.v.); "Yâ Rabbî! Kulların arasını kazânla fasl eyle, ya'nî iyileri ve kötüleri ayır ki, zamanları gayet uzadı. Herbiri, günahlarıyla Arasat meydanında rezîl ve rüsvâ oldular" der.

"Evet yâ Muhammed" nidası gelip, şefaati kabûl buyurulur. Cenâb-ı Hak, Cennete emr eder, her cins zîneti ile zînetlenir. Arasat meydanına getirilir. O derece güzel kokusu vardır ki, beşyüz senelik yoldan kokusu duyulur. Bu hâlden kalbler ferahlanır, Rûhlar dirilir. Lâkin kâfirler, mürtedler ve müslümanlarla alay edenler, Kur'ân-ı kerîme hakaret edenler, gençleri aldatarak îmânlarını çalanlar ve amelleri habis olanlar Cennetin kokusunu duymazlar.

Resûlullahın (s.a.v.) Cehennemdeki mü'minlere şefaat etmesi: İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: Allahü teâlâ, Cebrâil'e (a.s.); "Ey Cebrâil! Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden günahkârları ne yaptı?" diye vahyeder. Cebrâil (a.s.); "Yâ Rabbî, sen onların durumunu daha iyi bilirsin" der. Bunun üzerine Allahü teâlâ, Cebrâil'e (a.s.); "Onların ne durumda olduklarına bak?" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm; Cehennemin ortasında ateşten tahtına oturan Mâlik ismindeki meleğe gider. Mâlik, Cebrâil aleyhisselâmı görünce, ona olan hürmetinden dolayı ayağa kalkar.

"Yâ Cebrâil, seni buraya getiren nedir?" diye sorar. Cebrâil (a.s.) Mâlik'e, "Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden günahkârlara ne muâmele ettin?" der. Mâlik; "Onların hâlleri çok kötü, yerleri pek dardır. Cehennem onların bedenlerini yaktı. Etlerini yedi, sâdece yüzleri ile kalbleri kaldı. Onlarda îmân parıldıyor" der.

Cebrâil (a.s.); "Ey Mâlik! Kapıyı aç, onları görevim" der. Bunun üzerine Mâlik onların muhafızlarına emredip, Cehennemin kapısını açarlar, içeride yananlar, Cebrâil aleyhisselâmı ve yaratılışındaki güzelliği görünce, onun azap meleklerinden olmadığını anlarlar.

Mâlik onlara; "Bu gelen, Muhammed aleyhisselâma vahiy getiren melek Cebrâil'dir" der. Onlar, Muhammed aleyhisselâmın ismini duyar duymaz hepsi birden bağırarak; "Ey Cebrâil! Muhammed aleyhisselâma bizden selâm söyle, günahlarımız sebebiyle kendisinden ayrı kaldığımızı, çok kötü bir hâlde olduğumuzu ona bildir" derler. Cebrâil aleyhisselâm oradan ayrılır. Allahü teâlânın huzûrunda durur. Allahü teâlâ, Cebrâil aleyhisselâma; "Habîbim Muhammed'in (s.a.v.) ümmetini nasıl buldun?" buyurunca, Cebrâil (a.s.); "Yâ Rabbî! Onların hâli çok perişan ve yerleri pek dar" der. Allahü teâlâ; "Ey Cebrâil, onlar senden birşey istediler mi?" buyurunca, Cebrâil aleyhisselâm! "Yâ Rabbî! Onlar, Peygamberlerine selâm söylememi, çok perişan bir hâlde olduklarını O'na bildirmemi söylediler" diye cevap verir. Bunun üzerine; Allahü teâlâ, "Git! Ümmetinin bu isteklerini, Habîbim Muhammed'e ilet" buyurur. Cebrâil aleyhisselâm; "Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekatühü yâ Muhammed!" diye selâm verince, Resûlullah (s.a.v.), Cebrâil'in (a.s.) selâmını alır. Cebrâil aleyhisselâm; "Yâ Muhammed! Cehennemde azap gören ümmetinin âsîlerinin yanından geliyorum. Sana selâmları var" der. Resûlullah (s.a.v.); "Ümmetim Cennette ni'metler içerisinde değiller mi?" diye suâl edince, Cebrâil aleyhisselâm; "Hayır! Onlar Cennette değiller" der. Bunun üzerine Resûlullahın (s.a.v.) gözü dolar ve rengi değişir.

Resûlullah (s.a.v.) birçok makamları aşarak, Arş'a kadar gelir. Burada secdeye varır. Allahü teâlâ; "Yâ Muhammed! Başını kaldır. Ne istersen sana verilecek, şefaat et, şefaatin kabûl olunacak" buyurur. Resûlullah (s.a.v.), yine ümmetini ister. Allahü teâlâ; "Ey Cebrâil! Habîbim Muhammed ile beraber gidin, ümmetini görsün" buyurur. Cebrâil (a.s.), Resûlullah (s.a.v.) ile beraber Mâlik adlı meleğin yanına kadar giderler. Mâlik, Resûlullahı (s.a.v.) görünce hürmetinden ayağa kalkar. Nereye gidiyorsunuz?" der. Resûlullah (s.a.v.); "Ey Mâlik! Günahkâr ümmetimin hâli ne oldu?" der. Mâlik; "Ey Muhammed! Onların hâli pek perişan ve yerleri pek dardır" der. Resûlullah (s.a.v.); "Ey Mâlik! Cehennemin kapısını aç" buyurur. Mâlik kapıyı açar. Resûlullah (s.a.v.) günahkâr mü'minlere yaklaşınca, Cehennem, Resûlullaha hürmeten onları yakmaz olur.

O zaman herkes birbirine, Cehennemin kendilerini yakmadığım söylerler. Bu arada başlarını kaldırırlar. Resûlullahı (s.a.v.) gördüklerinde; "Herhalde bu Cebrâil'dir. Herhalde bizi buradan kurtaracak" derler. Resûlullaha bakarlar. Sonra birbirlerine; "Bu Cebrâil değil, bu, Cebrâilden daha güzel" derler. Hepsi birden; "Sen kimsin? Allahü teâlâ, senin hürmetine bize lütufda bulundu. Cehennem bizi yakmıyor" derler. O zaman Resûlullah (s.a.v.); "Ey Ümmetim! Ben sizin Peygamberinizim!" buyurur. Bunun üzerine, Cehennemde yanan günahkâr mü'minlerin hepsi birden; "Yâ Muhammed! Yâ Ebe'l-Kâsım! Ey Peygamberimiz! Cehennem tabakaları arasında bizi unuttun" derler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); "Sizi asla unutmuş değilim. Bugün size şefaat edeceğim" buyurur. Ve Cehennemin kenarında secdeye varır. Allahü teâlâyı hiç kimsenin yapmadığı bir şekilde sena eyler. Bunun üzerine; "Yâ Muhammed! Başını kaldır. Dile ne dilersen, verilecektir. Şefaat et, şefaatin kabûl olacaktır" diye nidâ olununca, Resûlullah

(s.a.v.); "Yâ Rabbî! Ümmetimi isterim" diyecektir. O zaman Allahü teâlâ; "Ey Muhammed! Kalbinde zerre miktârı îmân olan Cehennemden çıkarılacaktır, râzı oldun mu?" buyuracak. Resûlullah (s.a.v.); "Evet, râzı oldum yâ Rabbî!" diyecektir. Sonra yine, "Ey Muhammed! Kalbinde dank miktarı imânı olan kimse Cehennemden çıkacaktır, râzı oldun mu?" denilecektir. Resûlullah (s.a.v.) de; "Evet, râzı oldum yâ Rabbi!" diye cevap verecektir. Yine şu nidâ gelir; "Ey Muhammed! Kalbinde imândan bir tâne olan kimse Cehennemden çıkacaktır, râzı oldun mu?" denir. Resûlullah (s.a.v.) **"Evet, râzı oldum yâ Rabbi!"** cevâbını verir, ömründe bir kerre dahî "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" diyen kimse o gün Cehennemden çıkarılır. Cennetin kapısında bulunan nehre götürülürler. Orada yıkanıp, genç olarak çıkarlar. Onların yüzleri, ondördüncü gecedeki dolunay gibidir. Sonra Cennete girerler. Sonra Cehennemdeki müşrikler, Cehennemde yanmakta iken, Resûlullahın (s.a.v.) şefaati ile oradan çıkarılmış olan günahkâr mü'minleri göremezler. Onlara, Muhammed aleyhisselâmın şefaat ettiği, tevhîde inandıkları için onların Cehennemden kurtuldukları söylenir. Bunun üzerine onlar; "Keşke biz de müslüman olsaydık" derler.

Ebû Abdullah ibnî Nu'mân Merrâkûşî (r.a.), Süleymâniye Kütüphânesi'ndeki "Siyer-i Ehl-is-Sülûk" adlı eserinde buyuruyor ki:

Bil ki, her iki dünyâda (dünyâ ve âhırette), soyu ile, çok ilim sahibi olmakla, çok şeyler rivâyet edip, hikmetli sözler söylemekle, kişi şerefli ve azîz olmaz! Kişi, ancak (zâhiri ile beraber) bâtının da (kalbinin de) ma'nevî kirlerden ve kötülüklerden arınması ile, himmetinin yüksekliği ile bu şerefe ve izzete sahip olur. Allahü teâlâ, Dâvud aleyhisselâma; "Ben hakîm olan kişinin hikmetli sözlerine değil onun kalbine ve himmetine bakarım" diye vahyetti. Zâhirî ilim ehline göre, insanlar iki kısımdır: Âlim ve müteâllim (talebe). Âlim, kendisine tâbi olunan, müteallim ise, tâbi olandır. Bâtın ehline göre de, insanlar iki kısımdır: Mürid ve Murâd, Murâd, sıddîkdır. Mürîd ise sâdıkdır. Sâdık olan mürîdde görülen herşey, sıddîk denilen ve kendisine tâbi olunan zâta tâbi olmanın neticesi ve meyvesidir. Sıddîk ve murâd olan zât, Ârif-i billah'dır (Allahü teâlâyı tanıyan âhıret âlimidir). Bu zât, ma'rifetler hazinesidir. Bu âlim, zâhirî ilimlerle meşgûl olup, sahifelerden nakiller yapan âlimler gibi değildir.

Birisi, büyük âlim Ebû Ya'kûb Nehrecûrî'ye; "Allahü teâlâya nasıl kavuşulur? Bu yola nasıl girilir?" diye sorduğunda; "Âlimlerle beraber olur, câhillerden uzak durur, amele ve zikre devam edersen, Allahü teâlâya kavuşursun" buyurdu.

Mekke-i mükerremede bir zât, Nehrecûrî'ye gelip; "Kalbimde bir kasvet (katılık) var. Bunun için, falan falan zât ile istişâre ettim. Onlardan biri, bana oruç tutmamı tavsiye etti. Dediği gibi yaptım, fakat bu durumdan kurtulamadım. Diğeri ile istişâre ettim, o da yolculuk yaparsam bu hâlin benden gideceğini söyledi. Onun dediği gibi de yaptım, fakat yine bu hâlimden kurtulamadım" deyince, Ebû Ya'kûb Nehrecûrî hazretleri; "Onların tavsiyeleri hatalıdır. Sen, insanlar uyuduğu zaman Mültezem'e (Hacer-ül-esved ile Kâbe-i muazzamanın kapısı arası) git. Orada, Allahü teâlâya bu hâlinin geçmesi için yalvar" dedi. O kimse de dediği gibi yaptıktan sonra, "O kasvet hâli benden geçti" dedi.

Mekke-i mükerremede, Mültezem'de bulunmayan kimse için de, her yerde Hakkın rahmet kapısı açıktır. Hakkın rahmet kapısı dâima Ehl-i İslâmın mültezemidir. Dâvûd aleyhisselâm buna işâret ederek; "İlâhî! Senin tabîblerine gittim. Hepsi de bana senin kapını gösterdiler" buyurmuştur.

Bu kapı, uzakta ve yakında olanların hepsi içindir. Ancak, bu kapıya Allahü teâlânın hâs ve yakın kulları yapışmıştır. Bu kapının uzak-yakın herkese açık olduğuna, Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 186. âyet-i kerîmede işâret buyurmuştur. Bu âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Habîbim), **kullarım sana beni sordukları zaman onlara, benim yakın olduğumu ve duâ edenin duâsını kabûl edeceğimi söyle"** buyuruldu.

Ebû Mervân Abdülmelik bin Ubeydullah ez-Zâhid anlatır: "Sâlihlerden bir cemâat, Fas şehri âlim ve fadıllarından birisine gelerek şöyle dediler: "Falancanın oğlu hapse düştü. Onun bırakılması husûsunda vâliye müracaat ettik, fakat o bizim bu arzumuzu kabûl etmedi. Bunun üzerine o âlim zât onlara; "Siz müracaat edilecek yerde hatâ etmişsiniz" deyip, Allahü teâlâya, o şahsın hapishâneden kurtulması için yalvarmaya başladı. Nihâyet, Allahü teâlânın izni ve inâyeti ile, o şahıs hapishâneden kurtuldu."

Tasavvuf büyüklerinden Ebû Abbâs bin Tamettit (r.a.) anlattı: "Şeyh Ebû Ya'z, Fas şehrine gelmişti. Kal'a mahallesinde indi. Burada meşhûr bir mescid vardı. Bu mescid, sâlih kimselerin uğradığı bir yerdi. Ebû Ya'z hazretlerinin yanına, onu sevenlerden ba'zı kimseler geldi. Biraz vakit geçince, Ebû Ya'z, büyük âlim Ebû Hasen bin Hazm'i sordu. Orada bulunanlar da, onun hapiste olduğunu söylediler. Bunun üzerine, Şeyh Ebû Ya'z mescide gitti. Bir müddet orada kaldıktan sonra tekrar Ebû Hasen bin Hazm'i sordu. Yine onlar; "Efendim, daha evvel arz ettiğimiz gibi, o hapistedir" dediler. O zaman Şeyh Ebû Ya'z; "Allahü teâlâya onu kurtarması için yalvarmıştım da, onun için, acaba geldi mi diye sordum" dedi. O sırada Ebû Hasen de çıkageldi. Oradakiler, ona nasıl kurtulduğunu sorduklarında; "Şimdi beni çıkardılar!" dedi. Ben, Allahü teâlânın Ebû Ya'z'ın duâsı hürmetine onu hapisten kurtardığını anladım."

Hakkın kapısına yapışmak, bütün derdlere deva, hastalıklara şifâdır. Şöyle anlatılır: "Zamanının meşhûr vâlilerinden Leys bin Rebî', bir hastalığa yakalanmıştı. Zamanının en meşhûr tabîbleri onu tedâvi etmişler, ancak bir netice alamamışlardı. Onun hastalığı karşısında şaşırıp kalmışlardı. Vâlinin yakınları ve akrabaları da, hastalığın bu kadar uzun sürmesinden dolayı ne yapacaklarını bilemez olmuşlardı. Birgün vâli Leys bin Rebî'; "Hastalığımın tedâvisinden ve şifâ bulmamdan hiç ümid yok mu?" deyince, tabîbler; "Evet, yapacak bir şeyimiz kalmadı" dediler. Bu sırada içlerinden biri vâliye; "Efendim! Sehl bin Abdullah Tüsterî isminde sâlih bir zât vardır. Onun kerâmetleri meşhûrdur. O, size duâ ederse, şifâ bulmanız umulur. Ona birini gönderip da'vet ederseniz iyi olur" dedi.

Bunun üzerine vâli emir verip, Sehl bin Abdullah Tüsterî'yi çağırttı. Sehl bin Abdullah vâlinin yanına gelince, vâli, ona; "Efendim! Eğer benim hastalıktan kurtulup, şifâ bulmam için duâ buyurursanız, duânızın bereketiyle, sıhhat ve afiyete kavuşacağımı umuyorum" dedi. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah Tüsterî; "Kapında bunca mazlûm varken, zâlimler yardımcıların iken sana nasıl duâ ederim? Mazlûmlara yardım et! Zâlimleri yanından uzaklaştır! O zaman Allahü teâlâ sana şifâ verir" buyurdu. Bunun üzerine vâli Leys bin Rebî', Sehl hazretlerinin söylediklerinin derhal yerine getirilmesini emretti. Yaptığı bütün haksızlık ve zulümlerden tövbe etti. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah Tüsterî ellerini kaldırıp, onun için şöyle duâ etti: "Allahım! Ona ma'siyetin, günahın ve kötülüğün zilletini, zulmün alçaklığını gösterdin. O bunu idrâk edip anladı. Şimdi ona, sana olan itaatin izzetini, kıymetini ve üstünlüğünü göster ve sıhhatin tadını tattır." Duâsını bitirir bitirmez, vâli Leys bin Rebi' ayağa kalktı. Sanki, daha önce hiç hasta değilmiş gibi oldu. Bunun üzerine vâli, Sehl bin Abdullah Tüsterî'ye bin dinar verilmesini emretti. Fakat dinarları kabûl etmeyip, vâlinin yanından ayrıldı. Yanında bulunanlardan biri ona; "Efendim! O dinarları alıp da fakirlere dağıtsanız iyi olmaz mıydı?" deyince, Sehl bin Abdullah

Tüsterî eliyle deniz tarafına doğru işâret etti. İşâret ettiği yere bakanlar, denizin tamamen inci ile dolduğunu gördüler. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah onlara şunu söyledi: "Bu kadar incilere sâhib olan kimse, hiç Leys'in altınlarına muhtaç olur mu? Tabîbler bir vâsıtadır. Şifâyı ancak Allahü teâlâ verir" buyurdu.

İşte böyle garip ve harikulade hâdiseler, Allahü teâlânın dostlarının ve velî kullarının hâlleridir. Hakîkatte, hakîkî sultan ve pâdişâh bu büyüklerdir. Kim doğru yolda bulunmak isterse, Resûlullahın (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînin yolunda giden o büyüklerin yolundan gitsin, onların izinden yürüsün!

Allahım! Hasta kalblerimize deva ve şifâ ihsân eyle. Fadlınla, rahmetinle günahlarımızı af ve mağfiret eyle! (Amin)."

Ebû Abdullah İbni Nu'mân Merrâkûşî (r.a.) "Gunyet-üt-tâlib" adlı risalesinde buyurdu ki:

"Mü'minlere takvâyı tavsiye ederim. Çünkü takvâ, mü'minler için en hayırlı elbisedir. Güzel amel sahibi sâlih kimselerle beraber olmak, bozuk amelli fâsık kimselerden uzaklaşmak, takvâda kolaylık sağlar. Kur'ân-ı kerîmde Zuhrûf suresi altmışyedinci âyet-i kerîmede meâlen; **"**(Küfürde birleşip sevişen) **dostlar, o gün birbirlerine düşmandırlar. Dostlukları ve birbirlerini sevmeleri, Allahü teâlâ için olan takvâ sahipleri ise, birbirlerine şefaat ederler"** buyuruldu. Hadîs-i şerîfte, sâlih ve iyi kimselerle beraber bulunmak hakkında; **"Sâlih arkadaşın hâli, güzel koku satan attârın hâli gibidir. Ondan koku satın almasan da, hiç olmazsa kokusundan istifâde edersin. Kötü arkadaşın durumu ise, demircinin durumu gibidir. Ateşi elbiseni yakmasa da, kötü kokusu bulaşır"** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Resûlullah efendimize (s.a.v.) lâyık olduğu yüksek dereceleri mükâfat olarak versin. Çünkü O, bizi kötü ve bozuk kimselerle beraber olmaktan sakındırıp, iyi ve sâlih kimselerle beraber olmak için uyardı! En iyi arkadaş, beraber olmaya daha lâyık kimse, Resülullah efendimizin (s.a.v.) haber verdiği kimsedir. Resûlullaha (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! En hayırlı, en iyi arkadaş hangisidir?" diye sorulunca; **"Kendisini gördüğünüzde Allahü teâlâyı hatırladığınız, konuşması ilminizi artıran, ameli ve yaptıkları size âhireti hatırlatan kimsedir"** buyurdu.

Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahyedip; "Yâ Mûsâ! Kendine dost, arkadaş ara! Sana benim rızâm için gelmeyen kimse ile dost ve arkadaş olma! Çünkü o vefasızdır" buyurdu.

Mâlik bin Enes (r.a.) şöyle anlattı:

Havariler, Îsâ aleyhisselâma; "Yâ Rûhullah! Kiminle arkadaş olalım?" diye sordular. Îsâ aleyhisselâm; "Görüldüğünde size Allahü teâlâyı hatırlatan, konuşması ilminizi artıran, işleri sizi âhırete teşvik eden kimse ile arkadaş olunuz" buyurdu. Mâlik bin Enes (r.a.) talebelerine bunu tavsiye eder, "Sözü ilmini artıran, işleri seni âhırete teşvik eden kimseyi arkadaş edin, dinine zarar getiren, işleri seni dünyâya teşvik eden kimse ile arkadaş olmaktan sakın" buyururdu.

Lokman Hakim de oğluna şöyle nasihatte bulundu: "Ey oğul! Diline sahip olmayan kimse, sonunda pişman olur. Çok münâkaşa ve münâzara yapan kimse, kötülenir. Kötü işlerin yapıldığı yerlere girenler, oralarda işlenen kötü işleri yapmakla suçlanır ve töhmet altında kalırlar. Kötü kimse ile arkadaş olan kimse, kötülükten kurtulamaz. Emîn olamaz. İyi kimse ile arkadaş olan kimse, iyi şeylere kavuşur."

Mâlik bin Enes (r.a.), kendisinden nasihat isteyen bir kimseye; "Allahü teâlâdan kork! Allahü teâlânın sana lütfettiği nûru, günah işlemek sûretiyle söndürme!" buyurdu.

İmâm-ı Şafiî (r.a.) bir nasihatinde; "Allahü teâlânın, kalbini açmasını, nurlandırmasını isteyen kimsenin, kendisini alâkadar etmiyen mevzûlarda konuşmaması, günahları terketmesi, onlardan uzak durması lâzımdır. Kim iyi ameller işlerse, Allahü teâlâ, başkasına nasîb etmediği şeyleri o kimseye nasîb eder" buyurdu.

Allah ve Resûlü, ana-babaya itaat edip onlara teşekkür borcunu eda eden, onlara karşı gelmeyenlerden râzıdır.

İbn-i Vaddâh anlattı: Akşam ile yatsı arasında büyük zâtlardan birinin huzûruna girdim. Ona; "Bana nasihatte bulun" dedim. Bunun üzerine bana nasihatte bulunup; "Allahü teâlâdan kork! Ana-babana itaat et! Onlara iyilikte bulun! Kur'ân-ı kerîmi çok oku! Bunu hiç ihmâl etme! Mümkün mertebe insanlardan uzak kal! Çünkü, hased de, nemime de (söz taşımak) hep iki veya daha fazla insan arasında olmaktadır. Fakat, yalnız ve tek başına olan kimse, bu durumlardan nefsini korumuş olur" buyurdu.

Ben de şunu nasihat ederim: Kişinin, zâhirî ilimlerden herkesin bilmesi lâzım olan; namaz, oruç gibi farz-ı ayn olan vazîfelere dâir bilgileri öğrenmesi ve bilmesi zarurîdir. Çünkü kalblerin aydınlanması, kalblerin huzûru ve Allahü teâlânın rızâsı bunları öğrenip, yapmaktadır. Bu husûsta Mâlik bin Enes'in (r.a.) sözü ne güzeldir Bir kimse gelip. Mâlik bin Enes'den (r.a.) bâtın ilmi ile ilgili birşey sordu. Mâlik bin Enes (r.a.), onun bu suâlini hoş karşılamadı ve ona; "Bâtın ilmi, zâhir ilmini öğrendikten sonra öğrenilir. Zâhirî ilimleri öğrenmiş, olan, bâtın ilmini öğrenir. Zâhirî ilimleri öğrenip, onlar ile amel eden kimseye, Allahü teâlâ bâtın ilmini açar. Bâtın ilmi, ancak kalbin açık olup nurlanması ile elde edilir" buyurup, suâli soran şahsa döndü ve şöyle dedi: "Sen, açık ve zâhir olan şeylere sarıl! Bilinmeyen yollara girmekten sakın! Bildiğin şeylere yapış, bilmediklerini, anlayamadığın şeyleri bırak!" buyurdu.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Bekâra suresi 282. âyet-i kerîmede meâlen; **"Hak teâlânın emrine ve nehyine aykırı hareketten sakının, azâbından korkun! Allahü teâlâ, işlerinize âit hükümlerini size öğretiyor. Allahü azîmüşşân, her şeyi hakkıyla bilir"** buyurdu.

Takvâ, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaktır. Bu mühim bir kaidedir. Kim gizli ve açıkta iken bu kaideyi gözetmezse, helakı ve felâketi yakın demektir. Şâirlerden biri, bir beytinde şöyle demektedir:

"Ey kardeşim! Kendine takvâyı azık edin. Çünkü takvâyı kendisine sermâye edinen kimse, pekçok hayır ve iyiliklere nail olur."

---

1) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 522

2) Tabakât-ül-evliyâ sh. 488

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 384

4) El-A'lâm cild-7, sh. 118

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 134

6) Kıyâmet ve Âhıret sh. 116

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 406, 997

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 68

9) "Siyer-i ehl-is-sülûk". Süleymâniye Kütüphânesi. Şehid Ali Paşa kısmı, 1345 numaralı mecmûada.

10) "Gunyet-üt-tâlib", Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı. 1345 numaralı mecmûada.

11) "Misbâh-üz-zulâm, fil-müstegisî bi-hayr-il-enam Muhammed aleyhi efdalüs salâtü vesselâm fil-yakazati vel-menâm" Süleymâniye Kütüphânesi. Şehid Ali Paşa kısmı, 57 numaralı eser.

MERZÛK BİN HASEN BİN ALİ

Zebid şehrinde yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Merzûk bin Hasen bin Ali es-Sârifî el-Yemenî'dir. Babası, Züâl'den gelip Zebid'de yerleşmiş idi. Merzûk hazretleri orada yetişti. İbrâhim-i Çeştî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. 619 (m. 1222) senesinde vefât etti. Bâb-ü sihâm kabristanında defnolundu. Kabri, orada büyük âlimlerin bulunduğu meşhûr kabirler arasında ziyâret edilmekte, ziyâret edenler mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedirler. Ziyâret edip, onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ edenlerin duâlarının kabûl edildiği çok görülmüştür.

Merzûk bin Hasen hazretleri, Ahmed-i Sayyâd Ebû Gays, Muhammed Hâkimî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisi de birçok talebe yetiştirdi. Keşif ve kerâmet sahibi, evliyânın büyüklerindendir. Ümmî idi. Ya'nî okuması yazması yoktu. Fakat Allahü teâlânın inâyeti, yardımı ile çok ilim sahibi olmuştu. Her âlim ile, bildiği ilimlerle ilgili olarak konuşurdu. Ya'nî birçok ilimde söz ve ihtisas sahibi idi. Dostlarına çok fâideli olurdu. Herkes kendisinden çok istifâde ederdi. Talebelerini çok güzel yetiştirirdi. Evlâdından, soyundan çok âlim gelmiş olup, kendilerine Benî-Merzûk denilmiştir. Merzûk bin Hasen (r.a.), bu âlimler sülâlesinin ceddi, atasıdır. Zebid şehrinde ilim öğrenmek istiyen herkes kendisine gelip, talebe olurdu. Herkes tarafından tanınır ve sevilirdi. Torunlarından Yahyâ-i Merzûkî, Benî-Merzûk evliyâsını, âlimlerini anlatan bir kitap yazmıştır. Bu kitapta şöyle anlatıyor: "Bir defasında, zamanın sultânı, Merzûk hazretlerini bir ziyâfete da'vet etti. Maksadı, onun hâlini iyice anlamak, imtihan etmek, denemek idi. Kerâmet sahibi olduğu söyleniyor, bakalım aslı var mı?" düşüncesiyle hareket ediyordu. Bir sığır ve bir de at kestirip, etlerini ayrı ayrı pişirttirdi. Ayrı ayrı tabaklara koydurdu. Sonra Merzûk hazretlerini yemeğe da'vet ettiler. Merzûk (r.a.), talebelerinden ba'zıları ile gelip sofraya oturdu. Sultânın adamları da sofraya oturdular. Merzûk bin Hasen hazretleri, içinde sığır etinin bulunduğu tabakları talebelerinin önlerine dağıttı, içinde at eti bulunan tabakları da sultânın adamlarının önlerine koydu. Sultân dikkatle ta'kib ediyordu. Sığır etlerinin hepsinin Merzûk hazretleri ve talebelerine, at etlerinin de kendi adamlarına geldiğini görünce çok hayret etti. Tabaklar önceden, sâdece sultânın bileceği şekilde karıştırılmış idi. Merzûk hazretleri ise, bu tabakları hiç yanlışlık olmadan ayırıyor, sığır etlerini kendi talebelerine, at etlerini de sultânın adamlarına ayırıyordu. Sultan bir ara; "Bunların hepsi temiz ettir. Niçin ayırıyorsunuz?" deyince, Merzûk (r.a.); "Bu tabaktaki etler, fakirlere (bizlere) lâyıktır. Diğer tabaklardaki etler de, sultanların adamlarına, hizmetçilerine lâyıktır" buyurdu. Bunları işiten Sultan, Merzûk hazretlerinin fazilet ve yüksekliğini anlayarak, hemen yanına yaklaştı. Merzûk'un elini öptü, ondan nasihat istedi. "Lütfen bana emrediniz! Hüküm vermekte nasıl davranayım?" dedi. Merzûk hazretleri de ona nasıl davranması icâb ettiğini açıklıyarak, çok nasihatlerde bulundu."

Rivâyet edildiğine göre, zamanın kadısı Zebid'de bir câmi yaptırmış idi. Câmi inşaatı tamamlanmış, mihrabın yerleştirilmesine sıra gelmişti. Kalabalık bir cemâat toplanmıştı. Merzûk

hazretleri de cemâat arasında idi. Zaten evi de, yeni yapılan mescidin hemen yakınında idi. Mihrabın tam düzgün yerleştirilmediğini görünce, kadıya müracaat ederek durumu bildirdi. Kıble istikâmetinin tam o şekilde olmadığını, biraz daha dönülmesi icâb ettiğini bildirdi. Kâdı ise bunu kabûl etmedi ve muhalefet etti. Merzûk hazretleri, kadıya; "Kıble böyledir, inanmıyorsan bak. İşte Kâ'be-i muazzama!" buyurdu. Kâdı, Merzûk hazretlerinin bildirdiği şekilde durarak bakınca, Allahü teâlânın izni ile, Merzûk bin Hasen'in bereketi ile, tam karşısında Kâ'be-i muazzamayı gördü. Orada bulunan cemâatin hepsi de gördüler. Mihrabı da, Merzûk'un (r.a.) bildirdiği şekilde yerleştirdiler."

Merzûk hazretlerinin kerâmetlerinden birisi de şöyle anlatılmaktadır "Merzûk bin Hasen'in oğullarından birinin, bir kimsede alacağı vardı. Bir zaman sonra o kimseden alacağını istedi. O kimse borcunu inkâr ettiği gibi, Merzûk'a gelerek, borcu olmadığı hâlde oğlunun kendisinden para istediğini bildirip, şikâyette bulundu. O da oğlunu çağırıp, ona; "Sen borcu, alacağı, malı boşver! Nasıl olsa öleceksiniz. Zâten ecelin geldi" buyurdu. O oğlu, o mecliste vefât etti.

Merzûk bin Hasen hazretleri vefât edince, onu saltanat ehlinin kabirleri arasına defnettiler. Kabri, Sultan Muzaffer bin Resûl'ün yanında idi. Vefâtından senelerce sonra idi. Emîrlerden (vâlilerden) İbn-i İydemir isminde birisi vefât etti. Merzûk hazretlerinin kabrinin yakınında bunu defnettiler. O zamandaki âdetlere göre, böyle birisi vefât edip defnedilince, kabrin üzerine bir çadır kurulur, ölen kimsenin yakınlarından bir grup kimse o gece o çadırda yatardı. Bu ölen kimse için kurulan çadırda da, amcasının oğlu ve bir grup kimse yattılar. Ölen kimsenin amcasının oğlu olan kimse, o gece çadır da uyurken rü'yâsında gördü ki, bir grup melek, deveyi andıran bir ateş (ateşten bir deve) getirdiler. Üzerinde de ateşten bir mahmil (sandık) vardı. O gün vefât etmiş olan amcasının oğlunu, kabrinden çıkardılar ve getirdikleri ateşten sandığa koymak istediler. O ise ateşin şiddetinden, kendisine gelen bu sıkıntıdan dolayı feryâd ediyor, imdâd istiyordu. Bu sırada, Merzûk bin Hasen hazretleri kabrinden çıkıp oraya geldi ve meleklere; "Onu bırakınız!" buyurdu. Melekler onu görünce çok hürmet ettiler ve; "Ey efendimiz! Biz buna böyle yapmakla emrolunduk" dediler. O da; "Rabbim beni bu kimseye ve yakınımdaki kabirlerde bulunanlara şefaatçi eyledi" buyurdu. Bunun üzerine melekler onu bırakıp gittiler. Sabah olunca, rü'yâyı gören kimse rü'yâsını insanlara anlattı. O çadırı oradan kaldırdılar. O sırada, Merzûk hazretlerinin yerinde, insanları irşâd etmekle meşgûl olan zât, torunu, Muhammed bin Hasen bin Merzûk idi. Rü'yâyı gören kimse, rü'yâsını ona da anlattı. Bu da, dedesi ve babası gibi evliyâ zâtlardan idi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 250

MUHAMMED BEHÂÜDDÎN-İ VELED (Sultân-ül-ulemâ)

Allahü teâlânın aşkı ile dolmuş, evliyânın büyüklerinden olan Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) birinci halifesi olanı Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîkın (r.a.) soyundan gelmektedir. Belh şehrinde Hâtiboğulları sülâlesindendir. Babası Hüseyn Hatîbi, dedesinin ismi de Ahmed Hatîbî'dir. 545 (m. 1151)'de doğdu. 625 (m. 1228)'de veya 628 (m. 1231)'de Konya'da vefât etti. Annesi, Harzemşah sultanlarından Alâüddîn Muhammed Harzemşah'ın kızıdır.

Behâüddîn Veled'in annesi ile babasının evlenmeleri şöyle olmuştur: Sultan Alâüddîn birgün vezirine, kızının evlenme çağına geldiğini, bu sebeble kiminle evlenmesinin münâsip olduğunu sordu. Vezîr de tereddüt etmeden; "Sultânım! Kerîmenizi, ilim ve irfan sahibi bir

kimseye vermelisiniz" deyince, sultan tekrar, "Bu kimse sizce kimdir?" diye sordu. Vezîr, "Âlimler arasında kızınıza en lâyık olan Hüseyn Hatîbî'dir" dedi. Sultânın gönlünden geçen kimse de bu olduğu için, vezirinin bu cevâbına memnun oldu. O gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Ona Peygamberimiz buyurdular ki; "Ey Alâüddîn! Kerîmenizi Hüseyn Hatîbi ve nikâh ediniz. Onu kendinize dâmâd ediniz." Bu rü'yâ üzerine, kızı Emetullah hâtunu, Hüseyn Hatîbi ile evlendirdi. Bu evlilikten, Muhammed Behâüddîn isminde bir evlâtları oldu. Muhammed Behâüddîn iki yaşında iken, babası Hüseyn Hatîbi otuzüç yaşlarında olduğu hâlde vefât etti.

Emetullah hâtun, oğlu Behâüddîn'in büyümesi ve iyi bir tahsil ile yetişmesi için büyük bir titizlik ve i'tinâ gösterdi. Efendisi (beyi) Hüseyn Hatîbî'den kalan kitapların bulunduğu odaya oğlunu sık sık götürür, "Evlâdım, Behâüddînim! Bu kitaplar, rahmetlik babandan kaldı. Muhterem baban bu kitapları dâima okur, hiç elinden bırakmazdı. Bu kitaplara çok değer verir, herşeyden üstün tutardı. Onun vefâtından sonra pekçok âlim bu kitapları almak için bize geldiler. Fakat hiçbirine vermedim, bunları senin için muhafaza ediyorum. Sen de ilim öğrenerek babanın kitaplarını anlamaya muvaffak ol ve babanın yerini tut" der idi. Bu sözler Behâüddîn'e çok te'sîr eder, büyüyünce okuyup âlim olacağını söylerdi. Emetullah hâtun, oğlunu, okuma çağına gelince ilim tahsiline verdi. Behâüddîn, derslerine çok çalışır, devamlı kitapları ile meşgûl olurdu. Keskin zekâsı, hâdiselere karşı sür'at-i intikâlinin çok fazla olması ve Allahü teâlânın yardımıyla kısa zamanda hocalarının takdîrini kazandı. Pekçok zâhirî ilimleri öğrendi. Dolayısıyla, halk arasında da tanındı, onların muhabbetlerini kazandı. Büyük Velî Necmeddîn-i Kübrâ'dan tasavvufu öğrenerek, onun dertlere deva olan feyiz ve bereketlerine kavuştu. Bâtınî ilimlerde ilerliyerek, Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin en önde gelen talebeleri arasına girdi. Muhammed Behâüddîn, hocasının teveccühleri ile iyice olgunlaşarak, zamanının en büyük âlimlerinden ve velîlerinden oldu.

Muhammed Behâüddîn evlenme çağına gelince annesi, Harzem Sultânı Rükneddîn'in kerîmesi olan Mü'mine hâtun ile evlendirdi. Onların bu evliliklerinden de Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri doğdu.

Muhammed Behâüddîn hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde öyle yüksek derecelere vâsıl oldu ki, iki cihanın güneşi, hürmetine yaratıldığımız Server-i âlem Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) ona rü'yâsında "Sultân-ül-ulemâ=Âlimlerin sultânı" lakabını verdi. Rivâyete göre, bu hâdise şöyle anlatılır: Zamanının büyük âlimlerinden üçyüz kadar müftî ve müderris, bir gece Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâlarında gördüler. Resûlullah efendimiz büyük bir kürsî üzerine oturmuşlardı. Etrâflarında da binlerce evliyâ ve âlim bulunuyor, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) huşû' içinde dinliyorlardı. Orada Muhammed Behâüddîn, güzel elbiseler giyinmiş bir hâlde, Peygamber efendimizin hemen yanı başlarında ve sağ taraflarında oturmuş idi. Peygamberimiz, orada bulunanlara Muhammed Behâüddîn-i Veled'i göstererek; "Ey insanlar! Bugünden sonra Muhammed Behâüddîn'e "Sultân-ül-ulemâ" denilecek ve imzasına "Sultân-ül-ulemâ" yazılacaktır" buyurdu. Sabah olunca rü'yâlarını anlatmaya gelenlere, daha onlar bu müjdeyi vermeden o; "Ey kardeşlerim! Bu gece Sevgili Peygamberimizin bize ihsân buyurduğu lakabı bana müjde için geldiniz değil mi?" diyerek, onların rü'yâlarını keşfettiğini belirtince, cümlesi hayran kalarak dediler ki, "Allahü teâlâ ve Resûlü (s.a.v.) şâhiddir ve biz de şahidiz ki, sen Sultân-ül-ulemâ'sın. Bundan böyle bu isimle tanınacaksın." Muhammed Behâüddîn'e karşı muhabbetleri ziyâde olup, ona talebe olmak istediklerini bildirdiler. O da, gelen bu âlimleri talebeliğe kabûl etti. İmza olarak da Sultân-ül-ulemâ lakabını kullanmaya başladı.

Âlimler, rü'yâlarını yakınlarına söyleyince, hâdise herkes tarafından işitildi. Her taraftan ziyâretçiler gelmeye başladılar. Şânı her yerde duyuldu. Halkın yanında i'tibârı pek ziyâde yükseldi. Herkes huzûruna koşar, hizmetiyle şereflenmek için çalışır ve hasta kalblere şifâ olan mübârek sözlerini dinlemek için can atarlardı. O civarda olanlar, Sultân-ül-ulemâ'ya sabırsızlıkla koşarak, talebesi olmakla şereflenmek istediler ve murâdlarına kavuştular. Birçok müşkili olanlar Belh'e kadar gelip, aldıkları cevaplarla dertlerine derman buldular.

Behâüddîn Veled hazretlerinin zâhirî ve bâtınî mertebeleri yükselince, başta annesi, talebeleri ve akrabaları kendisine; "Başımıza pâdişâh ol. Seni korumak, emirlerini yerine getirmek için hazırız" dedilerse de, onlara; "Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ben fakirlikle iftihar ederim"** buyurdu. Zâhirî saltanat tâcını giymek bize yakışmaz. Bizim yolumuz, Peygamberimize tâbi olmak ve sünnet-i şerîflerine uymaktır" buyurdu.

Behâüddîn-i Veled, bundan sonra riyâzet ve mücâhede (nefsin isteklerini yapmamak, istemediklerini yapmak) ile uğraştı. Bu şekilde ma'nevî bakımdan pek yüksek derecelere kavuştu. Ne zaman va'z-ü nasihat etmeye başlasa, etrâfında binlerce insan toplanır, feyiz ve bereketlerinden istifâde ederlerdi.

Behâüddîn-i Veled, sabah namazından sonra ikindi vaktine kadar talebelerine ilim öğretir, ikindiden sonra medresesine gelenlere ma'rifetullahdan (Allahü teâlâyı tanımakdan) bahsederek irşâd ederdi. Nasihatlerinde Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatır, bozuk fırkaların inanışlarını izah ederdi. İnsanların, dalâlet fırkalarına düşmemeleri, Cehennemde yanmamaları için çok gayret sarfederdi.

Bid'at fırkasına mensûp ba'zı âlimler, aralarında ittifâk ederek, Behâüddîn-i Veled'i, sultâna şikâyet ettiler. Dediler ki: "Sultânımız! Muhammed Behâüddîn-i Veled, size zâlimdir, âlimlerinize de câhildir diyor. Halkın büyük bir kısmı onun etrâfında toplandı. Vakitlerinin çoğunu onunla geçiriyorlar. Birgün sizi tamâmiyle bırakıp, ona tâbi olacakları muhakkaktır. Eğer böyle bir şey vâki olacak olursa, sizin saltanatınıza ziyan gelir ki, bizim için de yüz karasıdır. Biz, size gördüğümüzü söylüyoruz. Vazifemiz sizi uyarmaktır, gerisini siz bilirsiniz." Bunları işiten sultan çok üzüldü. Çünkü Sultân-ül-ulemâ'ya muhabbeti çok fazla idi. Fakat bu âlimlerin söyledikleri de yabana atılır şeyler değildi. Bu işin tahkîki için yakınlarından bir kimseyi Sultân-ül-ulemâ'ya göndererek; "Bütün beldelerde olan hâdiseler sizce keşfolunmakta, bütün memleketlerdekiler de tasarruflarınız altındadır. Ülkemizde bir pâdişâh var iken, ikincisinin de hükümet kurması uygun değildir. Neticede, bendenizi bir memlekete ta'yin buyurursanız memnun oluruz" gibi, kahırlı, uygun olmayan sözler sarfetti. Bunları Sultân-ül-ulemâ'ya söylediklerinde, buyurdu ki: "Hasedcilerin zulümlerinden hicret etmek dedelerimizin sünnetleridir. Madem ki böyledir, biz de sefer eder, başka ülkelere gideriz. Biz buradan ayrılınca, bu memleketin başına felâketler gelir, bu ülkeyi dinsiz tatarlar (Hülâgü'nün ordusu) istilâ ederler" buyurdu. Akraba ve talebelerine sefer hazırlıklarına başlamalarını söyledikten sonra, sultânın adamına dönerek; "Sultânınıza gidip benden selâm söyleyiniz. Ona; "Biz fânî dünyânın şöhretlerine talip değiliz. Dünyâ sultanlığında, tacında da gözümüz yoktur. O, bu dünyâdaki saltanatına devam etsin" deyiniz" buyurdu.

Haber etrâfa çabucak yayıldı. Behâüddîn-i Veled hazretlerinin hicretini işiten herkes, malını mülkünü toplayıp, bu memleketten ayrılmaya, Behâüddîn-i Veled ile beraber gitmeye karar verdiler. Bütün bu olanları ta'kib eden sultan, daha çok üzüldü. Sultân-ül-ulemâ'ya şefâatçılar göndererek af diledi. Hicret etmekten vazgeçmesini istirhâm etti. Sultân-ül-ulemâ hazretleri,

pâdişâhın teklifini red etti. Fitne çıkarmadan, halkı galeyana getirmeden şehirden ayrılmak istiyordu. Bunun için de, Cum'a günü Belhlilerin bir câmide toplanmalarını arzu etti. Herkes o gün câmide toplanıp, mahşerî bir kalabalık hâlini aldı. Behâüddîn-i Veled, onlara nasihat etti, tesellide bulundu ve onlarla vedâlaştı, helâlleşti. Orada bulunanlar çok ağladılar. Kürsîden inip kapıya doğru ilerleyince, kürsî, Sultân-ül-ulemâ hazretlerinin arkasından yedi adım kadar yürüdü. Câmide bulunan bütün taşlar ve ağaçtan yapılmış eşyalar, hep birden; "Ey Sultân-ül-Muhakkıkîn! Bizi garîb bırakarak nereye gidiyorsunuz?" diye feryâd ettiler. Bu hayret dolu manzarayı, orada bulunanların hepsi dehşetle seyretti. Sultân-ül-ulemâ, oradan yakın akrabalarıyla, talebeleriyle beraber ayrıldı.

Nişâbûr'a geldiklerinde, Feridüddîn-i Attâr hazretleri onları karşıladı. Onlara izzet ve ikramlarda bulundu. O sırada beş yaşlarında bulunan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nişâbûr'da bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında nûr yüzlü bir ihtiyâr, kendisine, altı tane dalı olan bir gül verdi. Rü'yâsını babasına anlattığında, Sultân-ül-ulemâ şöyle ta'bir etti: "Altı tane dalı olan gül, senin altı cildlik bir kitap yazacağına işârettir." Orada bulunan Feridüddîn-i Attâr da; "Altı dallı güle kavuşuncaya kadar bu kitap ile meşgûl olursunuz" diyerek, "Mantık-ut-Tayr" isimli kitabı Mevlânâ'ya hediye etti. Meğer rü'yâda görülen ve kendisine gül veren kimse Feridüddîn hazretleri imiş.

Nişâbûr'dan ayrılıp Bağdad'a doğru yola çıktılar. Bağdad'a giderken, yol üzerindeki bütün şehirlerin sakinleri onları çok iyi karşılayıp, evlerine götürerek çok ikram ve ta'zimde bulundular. Bağdad'a yaklaştıkları zaman, kendilerine rastlayan bir cemâat; "Sizler kimlersiniz? Nereden gelip, nereye gidiyorsunuz?" diye suâl edince, Behâüddîn-i Veled; "Allahdan geliyoruz, Allaha gidiyoruz, Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" cevâbını verdi. O cemâat, bu cevâbın muhabbeti ile hayretler içinde kaldılar. Bu haber, Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerine bildirildi. O da; "Böyle bir zât, Behâüddîn-i Veled'den başkası olamaz" buyurdu. Bunun üzerine Sühreverdî hazretleri de, talebeleri ile birlikte onu karşılamaya çıktılar. Buluştukları zaman, Sühreverdî hemen atından inip, Hazreti Behâüddîn'in ellerini öptü ve onları kendi hânesine da'vet etti. Behâüddîn-i Veled, maiyetinin kalabalık olduğunu söyliyerek, özür diledi ve Müstensıriyye Medresesi'ne yerleşti.

Bağdad'dan kâfilesiyle ayrılan Sultân-ül-ulemâ, Kûfe yoluyla Kâ'be-i muazzamaya geldi. Zilhicce ayının ortalarına kadar orada ibâdet ile meşgûl oldu. Haccını îfâ ettikten sonra, Medîne-i münevvereye gelip, hasretiyle yandığı Sevgili Peygamberimize (s.a.v.) misâfir oldu. Orada günlerce gözyaşları içinde ibâdet eyleyip, Resûlullah efendimizin feyiz ve bereketleriyle şereflendi. Bir müddet orada Cennet hayâtı yaşadıktan sonra, ma'nevî bir işâret üzerine Peygamber efendimize (s.a.v.) veda edip, gözlerinden yaşlar dökerek oradan ayrıldı. Medîne-i münevvereden ayrılıp günlerce yol aldıktan sonra, Şam'a geldi. Oradaki âlimler Şam'da kalması için çok ısrar ettilerse de, onlara nâzik bir cevâb ile Rum diyârına gitmek istediğini bildirdi. Oradan ayrılan Sultân-ül-ulemâ, Konya'nın bugünkü Karaman ilinin yerinde bulunan Lârende kasabasına geldi.

Konya'da bulunan Sultan Alâüddîn, beylerinden Emîr Mûsâ'yı Lârende'ye bey ta'yin etmişti. Emîr Mûsâ, Muhammed Behâüddîn-i Veled hazretlerine çok saygı gösterdi. Onun talebesi olmakla şereflendi. Hocası Sultân-ül-ulemâ'ya bir medrese yaptırarak, yedi sene hizmetiyle şereflendi. Behâüddîn-i Veled, oğlu Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi, Seyyid Şerâfeddîn Semerkandî Lala hazretlerinin kerîmesi Gevher hanımla evlendirdi. Vefât eden, hanımı Mü'mine hâtun ile oğlu Alâüddîn'i Lârende'ye defnetti.

Emîr Mûsâ'yı çekemeyenler, Konya Sultânı Alâüddîn-i Keykûbâd'a; "Lârende Beyi Emîr Mûsâ, Sultân-ül-ulemâ'yı çok sevip, onun talebesi oldu. Ona olan aşırı muhabbetinden sizi unuttu. İsminizi bile ağzına almaz oldu" gibi pekçok iftiralarda bulundular. Alâüddîn-i Keykûbâd, Emîr Mûsâ'ya bir mektûp yazarak huzûruna çağırdı. Emîr Mûsâ da durumu hocasına bildirdiğinde, Sultân-ül-ulemâ; "Sultan Alâüddîn'e gidiniz, selâmımı söyleyiniz. Sorduklarına doğru cevab veriniz" buyurdu. Emîr Mûsâ derhal yola çıkıp, Konya'da Alâüddîn-i Keykûbâd'ın huzûruna çıktı. Sultânın; "Ey Mûsâ! işittiğime göre Sultân-ül-ulemâ'nın emrinden dışarı çıkmaz imişsin. Bizi ziyârete hiç gelmiyorsun. Yoksa bizi unuttun mu?" diye sitem edince, Emîr Mûsâ, Sultân-ül-ulemâ Muhammed Behâüddîn-i Veled hazretlerinin üstünlüğünü, keşif ve kerâmetlerini, ilimdeki yüksekliğini uzun uzun anlattı. Âlimlere karşı aşırı sevgisi ve hürmeti olan Alâüddîn-i Keykûbâd bu sözleri hayranlıkla dinledi ve; "Ey Mûsâ! Sultân-ül-ulemâ böyle büyük bir âlim ve evliyâ bir zât idi de, bize daha önce niçin bildirmedin? Onu Konya'ya da'vet ediyorum. Bizler de feyiz ve bereketlerine kavuşup, mübârek elini öpmekle şereflenelim. Lütfen gidiniz, bana vekâleten kusurumuzun affını isteyip, muhabbetimizin çokluğunu kendilerine arzediniz. Lütfedip Konya'yı da şereflendirmelerini istirhâm ettiğimi zât-ı âlîlerine bildiriniz" diye emir verdi. Emîr Mûsâ Lârende'ye gelip, hocasına durumu bildirdi. Sultân-ül-ulemâ; "Müslümanın da'vetine icabet etmek lâzımdır" emri gereğince, bu da'veti kabûl edip hazırlandı. Konya'ya doğru yola çıktı. Sultan Alâüddîn de, yanında vezirleri, kadıları, âlimleri ve ileri gelen devlet erkânıyla, Behâüddîn'i Veled'i istikbâl etmeye, karşılamaya çıktılar. Behâüddîn-i Veled hazretlerine yaklaştıklarında, atlarından inip yaya olarak huzûrlarına vardılar. Büyük bir sevgiyle onu karşıladılar. El öpüp, hürmetle hâl hatır sordular. Büyük bir tevâzu ile Behâüddîn-i Veled'den af dilediler. Hep birlikte Konya'ya dönmeye başladılar. Bugünkü Mevlânâ hazretlerinin türbesinin olduğu yere geldiklerinde, Sultân-ül-ulemâ; "Buradan nesebimizin güzel kokuları geliyor" buyurarak, oradaki bir bahçeyi işâret etti. Bunu işiten Alâüddîn-i Keykûbâd, Sultân-ül-ulemâ'ya o bahçeyi hediye etti. Bahâüddîn-i Veled, Konya'da bir medreseye yerleşti. Orada va'z ve nasihat ederek, insanların kurtulması, iki cihan saadetine kavuşması için çok çalıştı.

Alâüddîn-i Keykûbâd, birgün Sultân-ül-ulemâ Muhammed Behâüddîn-i Veled hazretlerinin bütün halka va'z ve nasîhat vermesi için rica etti. Kaniî denilen yerde bir kürsî kuruldu. Bu yerin etrâfında mezarlık bulunmakta idi. İnsanlar kürsînin etrâfında toplandılar. Kârîler (Kur'ân-ı kerîmi ezberliyenler) Yâsîn-i şerîfi okuduktan sonra, Sultân-ül-ulemâ hazretleri bu sûreyi tefsîr etmeye başladı. Kıyâmetin kopmasını, kabirden kalkmayı, mahşer meydanına toplanmayı, güneşin bir mızrak boyu yaklaşmasını, insanların grup grup ayrılmasını, defterlerin uçarak ele gelmesini, mizan terazisini, sırat köprüsünü, ceza ve mükâfatı uzun uzun anlattı. Bunları inkâr edenlerin Cehenneme, kabûl edipde, Ehl-i sünnet i'tikâdına uygun inanıp amel edenlerin, Cennete gideceğini bildirdi. Öyle anlattı ki, orada bulunanlar içinde ağlamadık kimse kalmadı. O kabristanda yatan ba'zı kimseler, Allahü teâlânın emriyle kefenleri boynunda olduğu hâlde kabirlerinden çıktılar ve; "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlühü" dedikten sonra; "Ey Allahın velî kulu! Senin bu anlattıklarının hepsi doğrudur. Biz bu hâlleri burada yaşıyoruz, hepimiz şahidiz" dediler ve tekrar mezarlarına girdiler. Duâ edilirken de, her kabirden iki el akmış olduğu hâlde âmîn diyen sesler duyuldu. Bu olanları, orada bulunan herkes hayretle gördü ve işitti.

Bir kimse bir günah işleyip, tövbe etmeden Sultân-ül-ulemâ'nın huzûruna çıksa, gelenin durumunu hemen keşfederek; "Allahü teâlânın veli kullarının huzûruna temiz olmayan kalb ile gelmeyiniz. Bu kötü hâlleri bırakın, güzel bir tövbe ederek göz yaşları akıtın ki, günah kirleri

yıkansın. Evliyânın huzûruna, günahlarınıza tövbe ve istiğfar etmiş olarak girip, onların yüzlerine Allahü teâlânın rızâsı için muhabbetle bakınız ki, onların feyz ve bereketlerinden istifâde edesiniz" buyururdu. Bu şekilde nasihat ederek, onların işlediği günahları söylemeden, yüzlerine vurmadan nasihat ederdi.

Sultân-ül-ulemâ Muhammed Behâüddîn-i Veled hazretleri, takdîr-i ilâhî hasta olup, yattı. Alâüddîn-i Keykûbâd onun ziyâretine gelip; "Efendim! İnşâallah tez zamanda sıhhate kavuşur da devletimizin başına geçip tahta otursunuz. O zaman zât-ı âlinizin hizmetiyle şereflenip, her ne murâd ederseniz, bütün gücümüzle size yardımcı olmaya çalışırız. Böylece Rabbimizin ihsân edeceği nice ikramlara ve gizli sırların keşfine nail oluruz inşâallah" deyince, Sultân-ül-ulemâ; "Biz artık bu hastalık sebebiyle bu fâni dünyâdan hakikî âleme göç ederiz. Fakat arkamızdan kısa zaman sonra, siz de bize kavuşursunuz, işte orada sizinle beraber oluruz" dedi. Bundan sonra helâlleştiler. Bundan üç gün sonra bir Cum'a günü, öğleye doğru Kelime-i şehâdet getirerek çok sevdiği hakîki âleme kavuştu.

Muhammed Behâüddîn-i Veled hazretlerinin vefâtından sonra, Alâüddîn-i Keykûbâd günlerce ata binmedi, sarayında tahtına oturmadı. Kuru hasır üzerine oturarak ta'ziye için gelenleri karşıladı. Câmilerde pekçok Kur'ân-ı kerîm hatimleri yaptırıp, öksüzleri ve fakirleri doyurdu, üstlerini giydirdi. Hepsinden meydana gelen sevâbı, hocası Sultân-ül-ulemâ hazretlerine gönderdi.

Sultân-ül-ulemâ'nın ileri gelen talebelerinden Seyyid Burhâneddîn anlatır. "Rü'yâmda hocam Sultân-ül-ulemâ'nın türbesinden yeşil bir nûr yükselmeye başladı. Genişledi, genişledi, bulunduğum yere kadar geldi. O nûrun Önüne bir engel çıkmadan bütün Konya'yı kuşattı. Bu hâdise karşısında bayılıp düştüm. Sabahleyin rü'yâyı ta'bir ettirdim, Sultân-ül-ulemâ'nın neslinden çok muhterem kimselerin meydana geleceğini müjdelediler."

Behâüddîn-i Veled'in çok sevdiği talebelerinden biri anlattı: Rü'yâmda, Sultân-ül-ulemâ'nın mübârek başını, Arş'a kadar yükselmiş gördüm. Ona; "Efendim! Hâliniz nasıldır?" dedim: "Oğlum Celâleddîn-i Rûmî'nin ilim ve amel nûruyla bu derece yükseklere ulaştım. Oğlumun mertebesine, bütün evliyâ ve melekler gıbta ediyorlar. Ondan çok memnunum" dedi.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 513, 514

2) Kâmûs-ül-A'lâm cild-2, sh. 1412

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 223

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 993

MUHAMMED BİN ABDÜRRAHÎM EL-MAKDİSÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Şemsüddîn'dir. 607 (m. 1210)'da doğdu, 687 (m. 1289) senesinde vefât etti. İbn-i Mülaib, İbn-i Ebî Lûkma, Şeyh Muvaffakuddîn, İbn-ün-Nebî, Kazvinî, Mûsâ bin Abdülkâdir, İbn-i Sabbah, İbn-i Zübeydî ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Bağdad'da Mühezzeb İbni Mende'den de hadîs-i şerîf işittiği kaydedilmiştir. Amcası Hâfız Ziyâ'nın yanında bulundu, ondan icâzet aldı. Daha başka âlimlerden de ilim öğrenip, yetişti. Pekçok ilmî mes'eleyi yazdı. Amcasının medresesinde fıkıh dersleri verdi. Eşrefiyye Medresesi'nde de hadîs dersleri verdi. Pekçok kimse ondan ilim öğrenmiş ve istifâde etmiştir. İmâm-ı Zehebî onun hakkında şöyle demiştir: "Fıkıhda derin âlim, muhaddis, zâhid, çok ibâdet eden, çok hayır sahibi, müttekî ve insanlara çok fâideli bir âlimdir." Yünûnî de; "Sâlih,

zâhid, çok ibâdet eden, dünyâya düşkün olmayan, sâlihlerin ve âlimlerin meşhûrundan bir zât idi" demiştir. Vera'da (şüphelilerden sakınmada) ve zühdde (dünyâya düşkün olmamada) yüksek derecede idi. Dünyâya asla gönül bağlamamıştır. Bir defasında Sâlihiyye dağında bir işi için uğraşırken, toprak içinden içi altın dolu bir çömlek buldu. Hanımı da yanında idi. Önce aldılar, fakat sonra belki bunda başkalarının hakkı vardır diyerek tekrar götürüp yerine koydular. Fakir olmalarına rağmen, şüphelidir diye almadılar.

Kendisinden; İbn-i Habbâz, Abdullah bin Muhammed, Ahmed Harirî, Ebü'l-Fadl bin Hamevî, Amr bin Osman bin Sâlim el-Makdisî ve diğer âlimler rivâyette bulunmuşlardır. "Tekmilet-ül-Ahkâm" adlı bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 159

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 320

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 405

MUHAMMED BİN ABDÜLVEHHÂB EL-HARRÂNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvehhâb bin Mensûr el-Harrânî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Kâdı Şemsüddîn diye tanındı. 610 (m. 1213) senesinin sonlarına doğru, Harran şehrinde doğdu. Bu şehirde, Şeyh Mecdüddîn-i Harrânî'den fıkıh ilmini okuyup öğrendi. Ondan hiç ayrılmadı. Fıkıh bilgilerinde derin bir âlim olarak yetişti. Harran'da herkes tarafından tanınırdı. Şafiî âlimlerinden Kâdı Necmeddîn bin Makdisî'den de usûl-i fıkıh ve hılâf ilimlerini tahsil etti. Bir müddet Şam'da kalarak, usûl ve Arabcanın dil ve edebiyat bilgileriyle meşgûl oldu ve Kâsım el-Kûfî'den çeşitli dînî ilimleri okuyup öğrendi. Sonra Mısır taraflarına seyahatler yaptı. Bir müddet Mısır'da kalıp, Şeyh İzzeddîn bin Abdüsselâm'ın derslerinde hazır bulundu. Mısır diyarının ba'zı bölgelerinde, Kâdı'l-kudât Tâcüddîn İbni bint-il-E'az'in nâibliğini (yardımcılığını) yaptı. Hâlbuki ayrı mezhebe mensûp idiler. Kâdı'l-kudât Tâcüddîn, faziletinin çokluğundan onu kendisine yardımcı seçti. Böylece o, bu zamanda Mısır'da hüküm veren Hanbelîlerin ilki oldu. Şeyh Şemseddîn bin Ammâd el-Hanbelî, Kâdı'l-kudâtlık vazîfesine ta'yin edilince, bir müddet onun yardımcılığını da yaptı. Sonra bu vazîfeyi bıraktı ve Şam'a döndü. Vefâtına kadar, senelerce orada kaldı. Kendisinden fıkıh öğrenmek için gelenler, câmide halka hâlinde etrâfında toplanırlardı. Onlara ders anlatır, fetvâlarını kendi eliyle yazıp verirdi. Mısır'a gitmeden evvel, Medrese-i Cevziyye'ye uzun zaman devam etmişti. Mısır'dan dönüşünde, burada imamlık yapmaya başladı. Bir müddet sonra Şam Câmii'nde Hanbelîlerin imamlığını yaptı. 675 (m. 1276) senesi Cemâzil-evvel ayının altıncı günü Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanına defnedildi.

Büyük bir fıkıh âlimi olan Muhammed Harrânî hazretleri, usûl ve hılâf ilimlerinde de derin bir bilgiye sahipti. Çok güzel yazı yazardı. Mes'eleleri tahkîk ve müzâkere etmesi çok güzeldi. Hakîkat ilimlerinde, ya'nî tasavvuf ma'rifetlerine âit ince bilgilerde de ilim sahibiydi. Allahtan çok korkar, devamlı göz yaşı dökerdi. Kalbi çok yumuşak, dînine son derece bağlı ve çok ibâdet eden bir zât idi. Anlayışı ve hüsn-i zannı (müslümanlar hakkında iyi düşünmesi) çoktu. Ondan pekçok talebe fıkıh ve usûl-i fıkıh dersi okudu.

Arab dili ve edebiyatında derin bir bilgiye sahipti. Şiir söylemede mehâret sahibiydi. Sevilen güzel şiirleri vardır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 288

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 348

MUHAMMED BİN AHMED EL-HAVİYYÎ (Kâdı Şihâbüddîn)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve Şam'ın meşhûr kadılarından. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Halîl bin Se'âde bin Ca'fer bin Îsâ bin Muhammed el-Mühellebî el-Haviyyî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şihâbüddîn lakabı ile tanınırdı. Babası Şam kadısı idi. 626 (m. 1229) senesinde Şam'da doğdu ve orada yetişti. Daha küçüklüğünde ilimle meşgûl olmaya başladı. Onbir yaşında iken babası vefât etti. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadîs, tefsîr, nahiv, lügat, edebiyat ve çeşitli ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişti. Çok mes'eleyi ihtivâ eden büyük kitaplar yazdı. Kudüs'de ve Şam'da kadılık yaptı. Mısır'da ve Şam'da ders verdi. 693 (m. 1294) senesi Ramazan ayının yirmibeşinci günü Şam'da vefât etti.

Kâdı Şihâbüddîn hazretleri, daha küçük yaşında İbn-ül-Lettî, İbn-ül-Mukayyer, Sehâvî ve İbn-i Salâh'dan hâdîs-i şerîf dinledi. Babasının vefâtından sonra, evinden ayrılıp, Âdiliyye Medresesi'nde kaldı. Medresede geceleri devamlı ders çalışırdı. İsfehan, Bağdad, Mısır ve Şam'daki âlimlerden icâzet aldı. İhtiyârlığında da ilim öğrenmeye ve öğretmeye devam etti. Kendisinden de; Müzzî, Berzâlî, Nablûsî, Hıtmî ve Alâüddîn-i Makdisî ve daha başka âlimler çok hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Dimâgıyye Medresesi'nde ders okuttu. Sonra Kudüs kadılığına ta'yin edildi. 657 (m. 1259) senesinde Haleb kadılığına getirildi. Sonra Kâhire kadılığına nakledildi. Kâdı Şihâbüddîn bin Zekî'den sonra Şam kadılığına getirildi. Kendisinin faziletleri, üstün vasıfları çoktur. Çok çeşitli ilimlerde âlim bir zât idi. Yirmiden fazla büyük kitap yazdı. Sağlam bir i'tikâda sahipti. Selef-i sâlihînin yolundan hiç ayrılmadı. Ahlâkı ve görünüşü çok güzeldi. İbâreleri ve sözleri çok fasih idi.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır.

1. Ekâlîm-üt-te'âlîm, 2. Şerhu füsûl-il-hamsîn: Nahiv hakkında yazılmış bir eser olup, İbn-i Mu'tî'nin eserinin şerhidir. 3. El-Cebru vel-mukâbele, 4. El-Hey'et, 5. Manzûmât, 6. El-Ferâiz, 7. El-Arûz, 8. Nazmü ulûm-il-hadîs, 9. Nazm-ül-fasîh, 10. Kifâyet-ül-mütehaffiz, 11. Şerh-ül-mülhas.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 258

2) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 313

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 423

4) El-A'lâm cild-5, sh. 324

MUHAMMED BİN AHMED ES-SÂLİHÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Ömer olup, İbn-i Küdâme ismiyle de tanınmıştır. 528 (m. 1134)'de doğdu. 607 (m. 1210) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ebû Amr'dan Kur'ân-ı kerîm dersi aldı. Babasından, Ebü'l-Mekârim bin Hilâl'den, Ebû Temîm Selmân İbni Rahbi'den, Ebû Nasr Abdürrahîm bin Abdülhâlık bin Yûsuf'dan, Ebü'l-Feth Amr İbni Ali bin Hameveyh'den, Ebü'l-Meâli bin Sâbir'eden, Ebû Muhammed Abdullah bin Abdülvâhid el-Kenânî'den, Ebû Abdullah Muhammed bin Ali Harrânî'den, Ebü'l-Fehim Abdürrahmân bin Abdülazîz el-Ezdî'den, Yahyâ bin Mahmûd es-Sakafî

ve Muhammed bin Hamza bin Ebi's-Sakr'dan hadîs-i şerîf işitti. Sonra Mısır'a gidip orada da eş-Şerîf Ebü'l-Mefâhir Sa'îd bin Hasen, el-Me'mûnî, Ebû Muhammed bin Beri Nahvî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Mısır'da Ali İbni Beri'den de nahiv ilmini okudu. Kendi hattı (yazısı) ile çok kitabı yazıp çoğalttı. Bunlardan ba'zıları şunlardır. Ebû Nuaym İsfehânî'nin "Hilyet-ül-evliyâ" adlı eserini, "Tefsîr-i Begavî", "El-Mugnî", "El-İbâne", "El-Hırakî" ve Kur'ân-ı kerîmi defalarca yazdı. Bunları yazdığından dolayı hiçbir ücret almadı. Yazısı çok serî olduğundan, bir günde formalarca yazı yazardı. Hâfız Abdülganî bin Abdülvâhid el-Makdisî onun rivâyetlerinden olan kırk hadîs-i şerîfi toplamıştır.

Hâfız ez-Ziyâ onun için şöyle demiştir: "Fıkıh, ferâiz, nahiv ilimlerini kendinde toplamış, ilmiyle amel eden, insanların ihtiyâcını karşılayan, zâhid (dünyâya düşkün olmayan) bir zât idi. İşittiği her duâyı ezberler ve yazardı. İşittiği her çeşit nafile namazı kılardı. Dîne âit ne öğrendiyse, mutlaka öğrendiği ile amel ederdi. İhtiyâr olduğu hâlde devam ettiği cemaatin en dinç olanı idi. Gençliğinden beri gece yarısı kalkıp teheccüd namazı kılmış, hiç terk etmemiştir. Bir defasında bir kâfile ile yolculuk yapmıştı. Yolculuk boyunca, geceleri namaz kılar ve kâfileye bekçilik yapardı. Vefâtı yaklaştığında, çok az yemek yemekten o kadar zayıflamıştı ki, kuru bir kemik gibi olmuştu. Hanımı şöyle demiştir: "Geceleri ibâdet için kalkardı. Uyku bastırınca, yanında bulunan bir asa ile ayaklarına vurarak uykusunu dağıtırdı." Ebû Muzaffer Sıbt bin Cevzî şöyle demiştir: "O, orta boylu, güzel yüzlü, yüzünde ibadet nûrları parlayan ve devamlı tebessüm eden bir zât olup, çok namaz kılmaktan çok oruç tutmaktan zayıflamıştı."

Oğlu da şöyle anlatmıştır: "Ömrünün son günlerinde, devamlı oruç tutmaya başladı. Biraz ara vermesini söylediklerinde şöyle dedi: Günlerimi oruç tutarak geçirmeyi ganîmet biliyorum, değerlendiriyorum. Belki iyice ihtiyârlayınca oruç tutamaz hâle gelirim. Ölünce de amelim kesilir. Bir cenâze olduğunu işitse, hemen namazını kılmaya, birinin hasta olduğunu duysa, hemen ziyâretine giderdi. Dîne bir hizmet olsa, mutlaka giderdi. Her gece, Kur'ân-ı kerîmin yedidebirini tertîl üzere yavaş yavaş okurdu. Gündüzleri de, öğle ile ikindi arasında Kur'ân-ı kerîmin yedidebirini okurdu. Sabah namazını kılınca, tesbihleri çektikten sonra, Kur'ân-ı kerîmden şifâ âyetleri denilen âyet-i kerîmeleri okurdu. Bunları ayrıca bir forma hâlinde de yazıp mihraba asmıştı. Uyku bastırmaması için alıp, çok defa okurdu. Sabah namazından sonra, güneş iyice yükselinceye kadar Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sonra kuşluk namazı kılardı. Biri gece, biri de gündüz olmak üzere iki defa secde yapar, bu secdelerde uzun müddet durur, duâ ve tesbih ederdi. Öğle ezanı okununca, öğle namazından önce hergün iki rek'at namaz kılardı. Kıldığı bu namazın birinci rek'atinde Mü'minûn sûresinin baş tarafını, ikinci rek'atte Furkan sûresinin son kısmını okurdu. Akşam ile yatsı arasında da dört rek'at nafile namaz kılardı. Bu namazda Secde sûresini, Yâsîn, Tebâreke (Mülk) ve Duhân sûrelerini okurdu. Her Cum'a gecesi, akşam ile yatsı arasında uzun bir tesbîh namazı kılardı. Cum'a günleri ise, iki rek'at nafile namaz kılar, bu namazda yüz defa İhlâs sûresini okurdu. Her gece ve gündüz, yetmiş iki rek'at nafile namaz kılardı. Bundan başka çok virdleri, husûsi yaptığı duâ, zikir ve tesbihleri vardı. Her Cum'a ikindiden sonra kabirleri ziyâret ederdi. Abdestsiz uyumazdı. Uyurken okunacak duâ ve tesbihleri, Mülk sûresini ve diğer sûrelerden ba'zılarını okurdu. Sabah namazının farzı ile sünneti arasında kırk defa "Yâ Hay, Yâ Kayyûm, Lâ ilahe illâ ente" derdi. Cum'a günleri gusl abdesti almayı terketmezdi. Her Cum'a mutlaka sadaka verirdi. Beraber bulunduğu kimselerin sıkıntılarını giderir, yardım ederdi. Uzakta olanların çocuklarını sorar, ilgilenir, ihtiyâçlarını karşılar, yardım ederdi. Akrabasına ve diğer fakirlere yardım eder sadaka verirdi. Elbisesinden fazla olanları dağıtır, kendisi, zarûret

miktarı ile kalırdı. Ba'zan elbisesiz ve gömleksiz kaldığı da olurdu. Kuru ekmek yer, hasır üzerinde yatardı. Çok kere kendi ihtiyâcı olan şeyleri de muhtaçlara sadaka olarak verirdi.

Bir defasında, bulunduğu belde halkından bir kısmına devamlı yiyecek vererek sıkıntılarını gidermişti. Evine birşey geldiği zaman, gelen şeyi herkese paylaştırırdı. "Sahibi ile kabre girmeyen, sahibinin kabirde faydasını görmediği ilim, ilim değildir" ve "Siz sadaka vermezseniz, size de verilmez. İsteyene siz vermezseniz, başkaları verip, sevâbını alır" derdi.

Kaymağı çok severdi. bir defasında hazırlanıp getirildiğinde yemedi. Onu çok sevdiğim için, ona düşkün olduğum için artık onu yemeyi terkettim dedi ve bir daha yemedi. İnsanlara hitâb edip konuştuğu zaman, kalbleri rikkate getirir, çok te'sîrli konuşurdu. Ba'zıları onun sohbetini dinlerken çok ağlayıp, göz yaşı dökerdi. Son derece heybetli bir zât idi. Bir talebe ondan bir mes'ele sormak istese, heybeti ve vekarı karşısında toparlanırdı. O, mescide girdiği zaman, talebeler susup, kısık sesle konuşurlardı. Yolda oynayan çocuklar onu görseler, onun heybetinden ve ona olan sevgi ve hürmetten dolayı kenara çekilirlerdi. Birşey emredince derhal yerine getirilirdi.

Vâlilere ve devlet adamlarına mektûplar yazıp, muhtaçlara yardım etmelerini isterdi. Kendisine bir muhtaç gelince, bir mektûp yazıp vâliye gönderirdi. Birgün vâlilerden biri ona; "Sen bize, yardım etmeyi arzu etmediğimiz kimseleri de gönderiyorsun, fakat senin mektûbunu geri çevirmek istemediğimizden yardım ediyoruz" deyince, vâliye şöyle dedi: "Biz, bize gelen hiçbir kimseyi geri çevirmiyoruz. Siz gönderdiğim mektûbu ya kabûl edersiniz veya hiç göndermem." Bunun üzerine vâli; "Sizin gönderdiğiniz hiçbir mektûbu asla geri çevirmeyeceğiz" dedi.

Bir defasında insanlar kuraklık sebebiyle çaresiz kalıp, ona gelip duâ etmesini istediler. Bunun üzerine yağmur duâsına çıktı. O, yağmur duâsı yaptıktan sonra, yağmur yağmaya başladı, insanlar sıkıntıdan kurtulup, ihtiyâçlarını karşıladılar.

Bir zât şöyle anlatmıştır: "Biz bir defasında Muhammed bin Ahmed hazretlerinin huzûruna gittik. Üç kişi idik ve çok acıkmıştık, yiyecek birşeyler istedik. Bize, içi süt dolu küçük bir tabak getirdi. İçine ekmek doğranmıştı. Biz ondan yedik ve doyduk. Yerken bakıyordum, tabaktakiler hiç eksilmiyordu."

Muhammed bin Ebî Bekr bin Amr şöyle anlatmıştır: "Bir defasında beni yanına çağırdı. Ben rahatsızdım. Perhiz yapıyordum. Beni yemeğe başlattı ve bir kimse yemekten önce **"Şehidallahü ennehü lâ ilahe illâhü"** (Âl-i İmrân-18) âyet-i kerîmesini ve "Kureyş" sûresini okursa ve sonra yerse, o yemek ona zarar vermez" buyurdu.

Ebû Bekr Abdullah bin Hasen bin Nühhâs şöyle anlatmıştır: "Babam onu çok severdi. Bir Cum'a günü bana, Cum'a namazını onun arkasında kılacağım dedi. Ben de onunla beraber aynı câmiye gittim. Benim mezhebimde Fâtiha'dan önce Besmele çekilir. Onun tâbi olduğu mezhebde çekilmez. Acaba bundan namazıma bir zarar gelir mi diye düşünmüştüm. Mescide vardık. Muhammed bin Ahmed hazretleri orada idi. Babama selâm verip, sarıldı. Sonra buyurdu ki: Kardeşim namazını kıl, kalbini hoş tut. Çünkü ben, insanlara İmâm olduğum günden beri her namazda Fâtiha'dan önce Besmele çekiyorum. Babam bana dönüp, bunu unutma! dedi."

Bir kimse her sene ona bir miktar dînâr (para) gönderirdi. O kabûl ederdi. Bir defasında gönderdiğini kabûl etmeyip geri çevirdi. Gönderen kimse buna çok üzüldü. Acaba neden geri

çevirdi? diye düşündü. Sonra anladı ki, o paranın bir kısmı helâlden değilmiş, şüpheli para karışmıştı. Bunun üzerine tekrar başka parasından gönderdi. Onu kabûl etti.

Kabir ziyâreti için veya başka bir sebeble bulunduğu dağlık bölgeden indiği zaman, hurma toplayıp götürür, kimsesizlere ve yetimlere dağıtırdı. Geceleri kim olduğu bilinmeyen, tanınmayan kimseler ona para ve un getirirdi. Kimseyi azarlamaz geri çevirmez ve hiç kimsenin kalbini kırmaz, incitmezdi. Haramlardan son derece sakınırdı.

Sultan Selâhaddîn Kudüs'e geldiğinde, onu ziyâret etmek için yanına gitmişti. O sırada namazda idi. Namazını ve duâsını tamamlamadıkça sultan ile ilgilenmedi. Sultan Selâhaddîn ile savaşlara katıldı, cihâd etti.

Kardeşi el-Muvaffak, onun için şöyle demiştir: "O, bizim şeyhimizdir. Bizi terbiye edip yetiştirdi. Bize çok ihsânda ve iyilikte bulundu. Bize ilim öğretti, üzerimize titredi, bizimle ilgilendi. Talebelerine ve diğerlerine karşı baba gibi idi. Birisi bir yere gitse, onun ailesi ve çocukları ile ilgilenir, yardım ederdi. Yola çıkanlara, yolda lâzım olacak şeyleri verirdi. Dünyâya düşkün olmaktan ve lüzumsuz işlerden çok uzak dururdu. Dâima, işlerde kendisine müracaat edilen bir zât idi. Onunla birlikte Bağdad'a gittik. Bağdad'da bir tekke yaptırdı. Bağdad'dan döndükten sonra beni evlendirdi. Bir ev te'min etti ve ihtiyâçlarımızı karşıladı. Bir de medrese yaptırdı. Duâsı makbûl bir zât idi. Duâsı ile çok kimse şifâya kavuşmuştur."

Ebû Muzaffer şöyle anlatmıştır: "Bir defasında kulunç hastalığına yakalanmıştım. Ağrıların şiddetinden çok sıkıntı çektim. Birgün yanıma Ebû Amr Muhammed bin Ahmed hazretleri geldi. Elinde küçük parçalar hâline getirilmiş Harnûb (Keçi boynuzu) vardı. Bana bundan ye dedi. Yanımda bulunanlar, o kulunca zararlıdır, arttırır dediler. Ben onların sözüne aldırmayıp, alıp yedim ve hastalıktan kurtuldum."

Nâsıh İbni Hanbelî onun için şöyle demiştir: "Fakîh, zâhid, âbid bir âlimdir. Hadîs ilminde ve Hanbelî mezhebi fıkıh kitaplarından pekçok kitabı yazıp çoğaltmıştır. Kardeşinin yazdığı "El-Mu'nî" adlı eseri de yazmıştır. Bunların yanında, çok namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okur, hacca ve cihâda giderdi. Sultan Nûreddîn Mahmûd Zengî ona hürmet eder, ziyâretine giderdi. Onun için ve talebeleri için bir mescid ve çeşme yaptırmıştır.

Muhammed bin Ahmed hazretlerinin Cebel denilen yerde bir medresesi vardı. Bu medreseyi Kur'ân-ı kerîmin ve fıkıh ilminin öğretilmesi için vakfetmişti. Pekçok talebe o medresede ilim öğrenip, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiştir.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, mezheb imamlarına ve âlimlere karşı çok muhabbeti olan evliyâ bir zât idi. Bid'at ehli olan kimselerden sakınıp, sâlih kimselerin sohbetlerinde bulunmayı tavsiye ederdi. Vefâtından önce hastalanıp, günlerce hasta yattı. Bu hastalığı sırasında, önceki gibi namazlarını kıldı. Nafile ibâdetlerini, Kur'ân-ı kerîm okumayı, zikir ve duâları terk etmedi.

Vefât edeceği sırada yakınlarını yanına topladı. Kıbleye döndü. Onlara takvâyı, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasakladıklarından sakınmalarını, Allahü teâlânın kendilerini her ân gördüğünü ve yaptıklarını bildiğini, ona göre hareket etmelerini, dosdoğru olmalarını tavsiye etti. Sonra başında Yâsîn-i şerîfi okumalarını söyledi. Son nefesinde; **"Şüphe yok ki Allah, râzı olduğu İslâm dînini sizin için seçti. O hâlde ancak müslüman olarak can verin."** meâlindeki Bekâra sûresi 132. âyet-i kerîmeden bir kısmını okuyarak vefât etti. Vefâtında hiç bir malı ve parası yoktu. Cebeli Kasyun'da Sefh denilen yere defnedildi.

Abdülmevlâ bin Muhammed'den şöyle nakledilmiştir "Muhammed bin Ahmed hazretleri kabre konulunca, kabri başında Kur'ân-ı kerîm okuyordum. Bir yerinde yanlış okumuşum. Kabirden seslenip, yanlışımı düzeltti. Sesini duyunca korkup, titremeye başladım."

Yine şöyle anlatılmıştır: "Kabri başında Kehf sûresi okunuyor, o da kabirden: "La ilahe illallah" diye sesleniyordu."

Muhammed bin Ahmed hazretlerinin bir şiirinin tercümesi şöyledir:

"Ne zaman oyalanmaktan ve boş şeylerden vaz geçeceksin? Saçın ağardı, zayıflık, ihtiyârlık ve elem geldi (ölüm yaklaştı). Başa gelen bu işten (ve gafletten) dolayı hayâtım boyunca ağlasam ve göz yaşım bitseydi, bundan dolayı kınanmazdım!"

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 52

2) Zeyl-i Ravdateyn sh. 71

3) El-Ridâye ven-nihâye cild-13, sh. 58

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 27

5) El-A'lâm cild-5, sh. 319

MUHAMMED BİN AHMED EL-MÛSULÎ (İmâm-ı Şu'le)

Musul'da yetişen Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırâat ve Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde de büyük bir âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hüseyn el-Mûsulî'dir, Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı. "İmâm-ı Şu'le" diye meşhûr oldu, "İbn-i Mevkî" de denilirdi. Kırâat, fıkıh, târih ve edebiyat ilimlerinde derin bilgi sahibiydi. Nesir ve nazım olarak yazdığı eserleri vardır. 623 (m. 1226) senesinde doğdu. Kırâat ilmini Ebü'l-Hasen Ali bin Abdülazîz Erbilî'den ve başka âlimlerden okudu. Çok kitap yazdı. Şiirleri çok güzeldir. 656 (m. 1258) senesinde Musul'da vefât etti. Muhammed Şu'le, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini (okunuşunu) kırâat-ı seb'a ile (ya'nî yedi büyük kırâat âliminin okuduğu üzere) öğrenmiş, bu ilimde büyük bir âlim olarak yetişmişti. Arabçanın lügat ve nahiv ilimlerinde derin bilgisi vardı. Kırâat ilmine dâir nazım olarak yazdığı "Kitâb-üş-Şem'a fil-kırâat-is-seb'a" adındaki eseri çok kıymetlidir.

Hâfız Zehebî diyor ki: "O, genç ve fazilet sahibi bir âlim idi. Hem kırâat âlimi, hem de muhakkık, araştırıcı idi. Parlak bir zekâsı ve anlayışı vardı. Arabçanın dil ve edebiyat bilgilerinde tam ve derin bir ilme sahipti. Şiirlerinde, edebî san'atın bütün özellikleri vardı. Fıkıh, târih ve diğer ilimlerde nazım olarak eserler yazdı. "Eş-Şem'atü fil-kırâat-is-seb'a" adındaki eserini de nazım olarak yazdı. Zekâsının çokluğu ile beraber, sâlih, zâhid ve mütevâzi bir zât idi. Bizim üstadımız Takıyy-ül-maksâtî, onun şemâlini (görünüşünü, şeklini) ve faziletlerini uzun uzun anlatırdı."

Onu medhedenler, övenler, çoktur. Hocası Ebü'l-Hasen el-Bekrî şöyle anlatır: "Birgün Abdullah yanımda uyuyordu. Aniden uyandı. Gelip bana: "Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâmda gördüm. Ondan ilim taleb ettim. Bana hurmalar verip yedirdi" dedi. İşte bu vakitten sonra, Allahü teâlâ onun kalbini açıp ilimle doldurdu ve insanlara bildiklerini anlatmaya başladı.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. Eş-Şem'at-ül-mudiyye bi-nesri kırâat-is-seb'a-ül-merdıyye: Şâtıbî'nin "Manzûme-i Râiyye"sinin yarısına kadarının şerhidir. 2. Ukûdü ibni Cinnî: Arabcanın dil ve edebiyat bilgilerine dâirdir. "El-Ankûd" diye isimlendirilmiştir. 3. Nazmü ihtilâfi

aded-il-ây bi-rumûz-il-cümmel, 4. En-Nâsıhu vel-mensûh fil-Kur'ân, 5. Şerhu tashîh-il-minhâc li-ibni Kâdı Aclûn, 6. Et-Telvîh bi-meânî esmâ-il-husne-el-vâride fis-sahîh, 7. El-Fethu li-muglakı hizb-il-feth, 8. Kenz-ül-meânî fî şerhi hırz-il-emânî: Matbû' bir eserdir. 9. Fedâil-il-eimme-til-erba'a. Ayrıca birçok şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 315

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 281

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 256

4) El-A'lâm cild-5, sh. 321

MUHAMMED BİN ALİ ED-DÛRÎ (İbn-ül-Bell)

Hanbelî mezhebi âlim ve meşhûr vâ'izlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Nasr bin Bell ed-Dûrî'dir. Künyesi Ebü'l-Muzaffer olup, Mühezzebüddîn lakabı ile tanınırdı. "İbn-ül-Bell" diye meşhûr oldu. 516 veya 517 (m. 1123) senesinde Dûr köyünde doğdu. Bu köy, Vezîr İbn-i Hübeyre'nin Dicle'de bulunan bir yaylası idi. Orada yetişip büyüdü. Sonra gençliğinde Bağdad'a geldi. Burasını kendisine vatan edindi. Vefâtına kadar burada kaldı. Bağdad'da birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. Bağdad'da vâ'izlik yapardı. Ömrünün sonuna doğru hareket edemez hâle geldi. Evinden hiç ayrılmadı. 611 (m. 1214) senesinin Şa'bân ayında vefât etti. Nehr-i Îsâ'nın üzerinde bulunan zaviyesine defnedildi.

Birçok âlimin derslerine devam etti. Onlardan yalnız olarak ders okurdu. Bağdad'da; Ebû Nasr Muzaffer bin Abdullah bin Cüheyr, Zâhid Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ebî Gâlib bin Talâye, Hâfız Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nasır es-Selâmî, Ebû Bekr Muhammed bin Ubeydullah bin Zâgûnî, Ebü'l-Vakt Abdülevvel bin Îsâ ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundu.

Çok güzel şiirleri vardı. Va'z ve nasihatlerine başlarken bu şiirlerinden de okurdu. Birçok yerlerde va'z verirdi. Yüzü, Ebü'l-Ferec ibn-il-Cevzî'ye çok benzerdi. Onun va'z ettiği yerlerde, o da va'z ederdi. İkisi de, 589 (m. 1193) senesinde Halîfe Nâsır'ın annesinin türbesi yanında va'z ve nasîhatta bulundular. Çarşamba günü İbn-ül-Bell Muhammed Dûrî oturur, Cumartesi günü de, Ebü'l-Ferec oturup va'z ederlerdi.

Şeyh Ebü'l-Ferec, Vâsıt şehrinde hapse atıldığı zaman, onun va'z yeri İbn-i Cevzî için boşalmış oldu. Türbenin yanında, onun yerinde de va'z ve nasîhatta bulundu. Ebü'l-Ferec hapisten çıkıp Bağdad'a döndüğü zaman, 605 (m. 1208) senesi Cemâzil-âhır ayının ondokuzuncu Cumartesi günü şehre girdi. Müjdesi halka ulaştığında Muhammed Dûrî, onun yerinde va'z veriyordu. Onu karşılamak için hep beraber o yerden ayrılıp gittiler. Bundan sonra artık Ebü'l-Ferec de va'z etmeye devam etti.

Ebü'l-Ferec bin Hanbelî diyor ki: "Muhammed Dûrî, çok güzel va'z ederdi. Onun siması ve va'zları, Ebü'l-Ferec ibn-ül-Cevzî'ye çok benzerdi. Sözleri çok fasîh, açıktı. Şiirleri ve nesirleri vardır. Onun va'zlarını ben de dinledim."

İbn-ül-Cevzî'nin torunu Ebü'l-Muzaffer diyor ki: "Muhammed Dûrî, devamlı va'z ve nasihat ile meşgûl olurdu. Bu işinden hiç ayrılmadı. O, dedeme çok benzerdi."

İbn-i Nukata diyor ki: "Ben, ondan hadîs-i şerîf dinledim. O, sâlih ve çok ibâdet eden bir zât idi."

İbn-i Receb, Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile kitabında diyor ki: "O, ilim meclislerinde, fıkıh âlimlerinin büyükleri ile birlikte hazır bulunurdu ve onlarla beraber fetvâ verirdi.

İbn-ül-Bell Muhammed ed-Dûrî'nin, "Muhammed" adında bir oğlu vardı. Onun künyesi Ebû Abdullah idi. Hesâb (matematik) ilimlerinin her bölümünde, mesaha (topoğrafya), ferâiz, terekenin taksîmi gibi ilimlerde derin ilim sahibiydi. Bir müddet bu ilimleri okuttu."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 74

2) Zeyl-i Ravdateyn (Ebû Şâme) sh. 88

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 28

4) Tekmiletü li-vefeyât-in-nakile cild-4, sh. 119

MUHAMMED BİN EBÎ KÎR EL-HÜKMÎ

Yemen evliyâsının büyüklerinden. 617 (m. 1220) senesinde vefât etti. Avâcelidir.

Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) kerâmetleri pekçoktur. Muhammed bin Kîr, ağacı bol olan yerlere gider. Ağaçlardan birisine eğil der, ağaç eğilir, o da o ağaçtan, insanların faydalanması için saban yapardı.

Büyük âlim Yâfiî anlattı: Muhammed bin Ebî Kîr (r.a.) vefât ettikten sonra, onu sevenlerden ba'zıları kabrini ziyârete gittiklerinde, kabrinden çıkıp, gelenlerle görüştü.

Yine birisi onun ba'zı hâllerini kabûl etmezdi. Birgün o şahsa başını kaldır dedi. Başını kaldırınca, Melâike-i Kirâmın havada dolaştıklarını gördü.

Hırd denilen yerden, Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) bulunduğu Avâce'ye iki kardeş gelmişlerdi. Avâce'ye yaklaştıklarında, insanların, Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) kerâmetlerinden ve yüksek hâllerinden bahsettiklerini gördüler. Fakat, bu iki kardeş, anlatılanları kabûl etmemişlerdi. Avâce'ye gelip, bir müddet burada kaldıklarında, kendilerine babalarının hasta olduğu haberi ulaştı. Bunun üzerine memleketlerine dönmeye karar verdiler. Fakat, Avâce'den ayrılmadan önce, Muhammed bin Ebî Kîr'i (r.a.) görüp, durumunun ne olduğunu bizzat görmek istediler. İki kardeş Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) yanına geldiklerinde, ona babalarının hasta olduğunu, bu sebeble memleketlerine dönmeye karar verdiklerini arz ettiler. O zaman Muhammed bin Ebî Kir (r.a.) şunları söyledi: "Siz, memleketinize varacaksınız. Ancak babanız hastalığından kurtulmuş olacak. Memleketinize gece sonunda gireceksiniz. Evinize gidince, babanızı, sabah namazı için abdest alırken, iki ayağından birini yıkamış, fakat daha ikincisine başlamadan bulacaksınız." Bu sözleri dinledikten sonra, iki kardeş, Muhammed bin Ebî Kîr'e (r.a.) veda edip ayrıldılar. Uzun bir yolculuktan sonra, memleketlerine Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) söylediği vakitte girip, evlerine gidince de babalarını yine Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) anlattığı hâlde buldular. O günden sonra Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) kendilerine söylediklerini herkese anlattılar. Muhammed bin Ebî Kîr'in (r.a.) ismi o taraflarda yayıldı. Kerâmetleri tevâtür hâlini alıp, bereketi her tarafta görülür oldu.

---

1) Câmi'u Kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 117

MUHAMMED BİN HÜSEYN EL-HABÎR EL-BECLÎ

Evliyânın meşhûrlarından. Doğum târihi bilinmemekte olup, 621 (m. 1224) senesinde vefât etti. Önce fıkıh âlimlerinden İbrâhim bin Zekeriyyâ'dan fıkıh ilmi öğrenmeye başladı. Fakat hastalanıp, derse devam edemedi. Memleketine döndü. Hastalığı geçince, kardeşi Ali ile birlikte tekrar hocası İbrâhim bin Zekeriyyâ'nın yanına gidip kırâat dinlediler, ders aldılar, Ders aldıkları yerde hava iyice ısınınca, bir ağacın gölgesinde otururlar, dinlenirlerdi. Birgün yine kardeşi ile birlikte gölgede dinlenirlerken, Muhammed bin Hüseyn uyudu. Bu sırada bir kuş gelip, gagasını onun ağzına yaklaştırıp, ağzına güzel kokulu birşey boşalttı. Bundan sonra kendisinde bambaşka bir hâl hâsıl oldu, ma'rifet yolu açıldı. Uykudan uyanınca, kardeşine buradan gidelim dedi. Arzusu üzerine oradan memleketlerine döndüler.

Muhammed bin Hüseyn hazretleri birara tekrar hastalandı. Bu hastalığı sırasında, hocası İbrâhim bin Zekeriyyâ yanında talebeleri ile birlikte onu ziyârete geldi. Bu ziyâreti sırasında hocası ona çeşitli fıkıh mes'elelerini sordu. Her sorduğuna tam cevap aldı. Hocası onun ilimdeki üstün hâlini görünce, bu, çalışmakla elde edilmesi mümkün olmayan bir ilimdir dedi. Muhammed bin Hüseyn'e ma'rifet yolları açılmış, ilmin inceliklerine kavuşmuştu. Kabri Avâce denilen yerde, Şeyh Muhammed el-Hakîmî'nin kabri yanındadır. Ziyâret edilmekte ve bereketlerine kavuşulmaktadır.

Bir menkıbesi şöyledir: Birgün biri ona gelip, "Öküzüm çalındı" dedi. "Öküzünü mü istiyorsun?" buyurunca, o kimse; "Evet" dedi. Öyleyse falan yere git, orada çift süren bir zât bulacaksın, o senin öküzünü bulur dedi. Bahsettiği bu zât, tasavvufda hocası, Yemen'de yetişen meşhûr evliyâdan Muhammed bin Ebî Kir el-Hükmî idi. Öküzünü arayan kimse söylendiği şekilde hareket edip, o zâtı buldu. Çift sürmekte olan o zâtı görünce, birara öküzünü onun aldığı zannına kapıldı. Fakat o zâta; "Bana öküzümü bul" dedi. Sonra, "Öküzünü benim bulacağımı kim söyledi?" deyince, Muhammed bin Hüseyn söyledi dedi. "Peki öyleyse, falan yere git, orada öküzünü bir ağaca bağlanmış olarak bulacaksın" dedi. Bahsedilen yere gidip, öküzünü bir ağaçta bağlanmış olarak buldu ve sevinerek alıp götürdü. Öküzü çalıp, oraya bağlayan hırsız ise, almak için geldiğinde bulamadı, şaşkın ve üzgün dönüp gitti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 118

MUHAMMED BİN ÖMER EL-EYYÛBÎ (Melik-ül-Mensûr)

Eyyûbî Devleti sultanlarından. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Şâhinşâh bin Eyyûb'dur. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup, Nâsıruddîn ve Melik-ül-Mensûr lakabları ile tanınırdı. 587 (m. 1191) senesinde doğdu. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşinin torunlarından olup, Hama sultanlığının meliki idi. Âdil ve kahraman bir devlet adamı olduğu kadar, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Âlimleri çok severdi. İskenderiyye'de, Hâfız Silefî'den hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Senelere göre hazırlanmış bir "Târih" kitabı vardır. Yazmış olduğu bu târih kitabı, muhtelif cildler hâlinde basılmıştır. Çok faydalı bir eserdir. 617 (m. 1220) senesinde Hama'da vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

Hama sultânı Muhammed Eyyûbî, cesâreti ve kahramanlıkları ile meşhûr idi. 601 (m. 1204) senesinde Haçlıların hücumlarına karşı müslümanları korudu, iyi bir devlet adamlığının ve kahraman bir kumandanlığının yanında, ilim öğrenmekle de çok meşgûl oldu. Şihâbüddîn el-Kavsî diyorki: "Ben onun yanında, "Mizmâr-ül-hakâık ve sırr-ül-halâik" adındaki kitabından bir bölümünü okudum. Bu kitap, onun faziletini, üstünlüğünü gösteren büyük ve nefis bir eserdir. Onun gibi bir eser yazan olmadı. Ayrıca onun "Kitâb-üş-Şuarâ" adında on cildlik bir eseri vardır.

Onun hizmetinde, fıkıh âlimlerinden edebiyatçılardan, nahivcilerden ikiyüz kişiye yaklaşan bir ilmî istişâre heyeti vardı. 617 senesinde vefât etti."

Onun eserlerinden başlıcaları şunlardır.

1. El-Mizmâr: Târih hakkında yazılmış bir eser olup, on cilddir. 2. Tabakât-üş-Şuarâ, 3. Dürer-ül-âdâb fî mehâsini zevil-elbâb, 4. Dîvânü şi'r.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 83

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 93

3) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 12

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 124

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 77

MUHAMMED BİN REZÎN (Muhammed bin Hüseyn)

Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Hüseyn bin Rezîn bin Mûsâ bin Îsâ Âmirî Hamevî olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. 603 (m. 1206) senesi Şa'bân ayında Hama'da doğdu. 680 (m. 1281) senesinde Kâhire'de vefât etti. Karâfe'de defnedildi.

Büyük âlim ve hadîs hafızı olan Takıyyüddîn; Ebû Ömer, Osman bin Ali bin Abdürrahmân bin Salâh'dan fıkıh ilmini aldı. İlmî me'zûniyetini İbn-i Salâh'ın yanında yaptı. Daha o hayatta iken, ilim çevrelerinde yerini aldı. İbn-i Salâh'dan, Ebû Hasen Sehâvî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Kâsım Abdullah bin Hüseyn bin Revâha ve daha başka âlimlerden kırâat ilmini okudu.

Yine hadîs âlimlerinden Şerefüddîn Dimyâtî, Bedrüddîn Muhammed bin Cemâa'dan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Daha küçük yaşta iken "Et-Tenbîh", "El-Vesît" ve "Mufassal" isimli eserleri ezberledi.

Muhammed bin Rezîn'in ilim yolundaki gayreti çok fazla idi. Bu gayretinden dolayıdır ki, meşhûr "Mustasfâ" kitabını, İbn-i Hâcib'in fıkıh ve usûl ilimlerine dâir yazdığı iki kitabını ezberledi. O, tefsîr ilminde de çok yükselmişti. Muhammed bin Rezîn, hılâf, mantık, hadîs ve beyân ilimlerinde de geniş bilgiye sahiptir.

Kendi memleketi olan Hama'dan Haleb'e giden Muhammed bin Rezîn, burada büyük âlim el-Muvaffak'ın yanında ders okudu. Tekrar memleketine dönerek, talebe okutup ders vermeğe başladı. Muhammed bin Rezîn'in yanında pekçok talebe me'zûn oldu. Bedr Muhammed bin Cemâa bu talebelerinden birisidir.

Muhammed bin Rezîn, daha sonra Dımeşk'a geldi. Burada Dımeşk ve Haleb'in sultânı olan Nasır Selâhaddîn-i Eyyûbî zamanında, Beyt-ül-mâl işlerini üzerine aldı. Bu vazîfesinin yanında, burada bulunan muhtelif medreselerde dersler verdi. Sonra, Tatar tehlikesinin ortaya çıkması üzerine, 658 (m. 1255)'de Kâhire'ye gitti. Burada yerleşti. 662 (m. 1263) senesi Safer ayında, hoca kadrosunun boşalması üzerine Zâhiriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. 665 (m. 1267) senesi Şa'bân ayında Kâdı'l-kudât Tâcüddîn Abdülvehhâb bin binti Eaz'ın vefât etmesiyle, Kâhire ve Akdeniz taraflarının kadılığına ta'yin edildi. Mısır bölgesi kadılığında o sırada Muhyiddîn Abdullah bin Aynüddevle bulunuyordu. Daha sonra bu vazîfe ondan alınıp, bu yerlerin kadılığı da Muhammed bin Rezîn'e verildi. Böylece bütün Mısır mıntıkasının Kâdı'l-kudâtı oldu. Bu vazîfede, Sadrüddîn Ömer bin Ahdülvehhâb bin binti Eaz'ın 678 (m. 1279) senesinde yerine ta'yin

edilmesine kadar kaldı. Sadreddîn Ömer bin binti Eaz'ın, 679 (m. 1280) senesi Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci Cumartesi günü bu vazîfeden alınması üzerine, tekrar bu vazîfeye getirildi.

Mısır'da o zaman şöyle bir âdet vardı. Bir kimseye, Mısır ve Kâhire kadılıktan verildiği zaman, Pazartesi ve Perşembe günleri Mısır'a gelir, Amr bin As (r.a.) Câmii'nde oturur, hükümle ilgili meseleleri hallederdi. O Mısır'da iken Mısır âlimleri yanına gelirdi.

Muhammed bin Rezîn bu sebeple Mısır'a geldikçe İbn-i Rıfâ'da onu ziyârete gelirdi. Muhammed bin Rezîn hâkimlik vazîfesinden dolayı ücret almazdı. Çok dindar ve vera' sahibi idi. Hâkimlik vazîfesi sırasında nümûne bir insandı. Adâletten kılpayı ayrılmamıştır. Muhammed bin Rezîn, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin Karâfe yakınındaki bir medresede, Sâlihiyye ve Zâhiriyye medreselerinde dersler verdi. Her taraftan, kendisine cevap vermesi için fetvâlar sorulur, onlara gerekli cevapları verirdi.

Eserleri: 1. Tefsîr-ül-Kur'ân, 2. El-Fetâvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 238,

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 298

3) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1465

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 417

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 568

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 46

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) sh. 115

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 133

MUHAMMED HULÂVÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Meâlî bin Ganîme el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Bekr, lakabı İmâdüddîn'dir. İbn-i Hulâvi ismiyle meşhûrdur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 611 (m. 1215) senesinde Bağdad'da Ramazan ayında vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yerde defn edildi. Ebü'l-Feth bin Kerûhî'den, Ebû Bekr bin Zâgûnî'den ve diğer hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf işitti. Fıkıh ilmini Ebü'l-Feth bin Menâ'dan öğrendi. Ayrıca ticâretle uğraşırdı. Kendisinden; Mecdüddîn İbni Teymiyye ve Yahyâ bin Sayrafî fıkıh ilmini öğrenmişlerdir.

İmâm-ı Zehebî onun için şöyle demiştir: "O, zamanında Bağdad'da Hanbelî mezhebinin en meşhûr âlimlerinden idi." İbn-ül-Kâdesî de; "O, ilimde derin âlim idi. Mescidin yanındaki zaviyesinde durur, insanlar arasına az çıkardı. Bu da ancak nasîhat vermek için olurdu. Dünyâya düşkün olanlar ile görüşmez, kimseden birşey almazdı. Allahü teâlânın evliyâ (ebdâl) kullarından biri idi" demiştir. Münzîrî de şöyle demiştir: "Dînin emirlerine uyan, vera' sahibi (şüpheli şeylerden sakınan), Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini iyi bilen bir zât idi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kur'ân-ı kerîmi okuttu ve bir müddet imamlık yaptı. Bizim ondan icâzetimiz var."

Ebü'l-Ferec bin Cevzî'nin "Câmi-ül-Mesânîd" adlı eserini fıkıh bâblarına göre tertîb etmiştir. Kendisinin de "El-Münîrâtü fil-usûl" adlı bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 39

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 48

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 77

MUHAMMED MÜRSÎ (Muhammed bin Abdullah)

Hadîs, tefsîr, fıkıh ve beyân âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Ebü'l-Fadl Mürsî, Endülüsî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şerefüddîn'dir. 570 (m. 1174) senesinde Mürsiye'de doğup, 655 (m. 1257) târihinde burada vefât etti.

İbn-i Galbûn ve başka âlimlerin yanında ilim öğrendi. Nahiv ilmini; Ebû Hasen Ali bin Yûsuf bin Şureyk ed-Dânî, Tayyib bin Muhammed bin Tayyib Nahvî ve Tâc el-Kindî'den, usûl ilmini; İbrâhim bin Dekmâk ve Umeydî'den, hılâf ilmini; Mu'înüddîn Câcermî'den aldı. Vâsıt şehrinde; İbn-i Abdüssemî', Mânidâî, Hemedân'da; bir grup hadîs âliminden, Nişâbûr'da; Sahîh-i Müslim'i, Müeyyed Tûsî'den, İbn-i Nüceyd'den, bir hadîs defterini, Mensûr bin Abdülmün'im Firâvî'den, Herat'da; İbn-i Ravh Hirevî'den, Mekke-i mükerremede; Şerîf Yûnus bin Yahyâ el-Hâşimî'den hadîs-i şerîf dinledi.

Muhammed bin Mursî, asrının edîblerindendir. Nahiv ilminde çok geniş bilgiye sahipti. Çeşitli yerlere ilim için yolculuklar yaptı. Horasan'a ve Merv'e gitti. Buralardaki büyük âlimlerden istifâde etti. Sonra, Bağdad, Haleb, Dımeşk ve Musul'a geldi. Hacca gitti. Hacdan Dımeşk'a döndü. Buradan Medîne-i münevvereye gitti. Orada dersler okuttu. Sonra 624 (m. 1227) yılında Mısır'a gitti. Kendisini ibâdete verdi. Aynı zamanda fen ilimleriyle de uğraşırdı. Bunlardan ençok Oklides'in müşkillerini (zor mes'elelerini) çözerdi. Sahîh-i Müslim'in râvîleri olmadan hadîs-i şerîf metinlerini ezberledi.

İbn-i Neccâr, Bağdad Târihi'nde şöyle der: "Muhammed Mürsî, muhtelif ilim dallarında, hadîs, kırâat, fıkıh, hılâf, nahiv ve lügat ilimlerinde söz sahibi âlimlerdendir. Parlak zekâsı, kuvvetli bir hafızası vardı. İnce ma'nâlara nüfuz ederdi. Sözü edilen bu ilimlerde eserleri, edebî kıymeti hâiz yazıları vardır. Şüphelilerden sakınır, mübahlara da fazla dalmazdı. Bunlarda bile ihtiyâtı tercih ederdi. Çok ibâdet eder, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmakda pek gayretli idi."

Fâsî ise, Mekke-i mükerreme târihinde; "Muhammed Mürsî, yaşadığı asrın kendisi ile iftihar ettiği, ilmiyle amel eden, bildiklerini tatbik eden âlimlerin büyüklerinden olup, devlet büyükleri bile onunla beraber bulunmayı şeref sayarlar idi. Mes'eleleri delîlleriyle tetkik ederdi. Zamanında bulunan, okunan her ilimden rahatça konuşurdu. Küçüklüğünden i'tibâren ilimle meşgûl oldu. İlmî mevzûlarda, herkesi hayran bırakacak bilgilerden ve ilmî inceliklerden bahsederdi. Kıymetli eserleri vardır. Pekçok ilim merkezlerini dolaştı. Garb memleketlerine, Endülüs'e, Mısır, Şam, Irak ve Acem memleketlerine gitti. Gittiği yerlerde ilmî müzâkere ve görüşmelerde bulundu. Başkalarından okuduğu gibi, kendisi de çeşitli dersler okuttu. Hem istifâde etti ve hem de başkalarını ilminden faydalandırdı. Gittiği her yerde, ilmi ve fazileti takdîr edildi. Mekke-i mükerremede çok kaldı. Hadîs hâfızı âlimlerden, hadîs-i şerîf ve başka ilimlerden dinledi. Âlimler onu pekçok medh ettiler. Muhammed Mürsî'nin en son olarak kendilerinden hadîs-i şerîf rivâyet ettiği âlimler; Eyyûb Kehhâl ve Ahmed bin Ali Cevzî'dir. Eyyûb Kehhâl ondan sâdece dinleyerek, Ahmed bin Ali Cevzî ise, icâzetle ondan hadîs-i şerîf rivâyet etmiştir."

Zehebî ise onun için şöyle der: "Muhammed Mürsî, Magrib'de hadîs hâfızı Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed'den Muvatta'ı dinledi. Ayrıca Abdülmün'im bin Fürs'den de dinledi.

Kendisinden de; Muhib et-Taberî, Şeref el-Fezârî, Muhammed bin Yûsuf bin Muhtâr rivâyette bulunmuşlardır.

Eserleri: 1. Et-Tefsîr-ül-kebîr, Muhammed Mürsî bu eserine "Reyy-üz-zemân" ismini vermiştir. 2. Et-Tefsîr-ül-Evsat, 3. Et-Tefsîr-üs-sagîr, 4. El-Kâfî fin-nahvi, 5. El-İmlâ alel-mufassal.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 244

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 69

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 144

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 269

5) Tabakât-ül-müfessirîn sh. 35

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 125

7) Zeyl-i Mir'at-üz-zemân cild-1, sh. 76

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 168

9) El-A'lâm cild-6, sh. 233

MUHAMMED YÜNÛNÎ (Muhammed bin Ahmed)

Meşhûr Hanbelî hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Îsâ Ebû Rical, künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı, Takıyyüddîn'dir. Yünûnî, diye bilinir. Ca'fer-i Sâdık'ın (k.s.) soyundandır. 572 (m. 1177) senesi Receb ayının altısında, Ba'lebek'in köylerinden olan Yünun'de doğup 658 (m. 1260) senesi Ramazân-ı şerîfin ondokuzunda burada vefât etti. Yünûnî, zâhid, ârif ve takvâ sahibi bir âlimdir. Aynı zamanda hadîs ilminde de hâfızdır.

Yünûnî, Dımeşk'da yetim olarak yetişti. Annesi, onu önce bir san'ata verdi. Sonra Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ebû Tâhir Huşûî, Ebû Temam Kalânisî, Hanbel el-Mükebbir, Ebû Yemen Kendî, hadîs Hâfızı Abdülganî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Büyük âlim Muvaffakuddîn'in yanında fıkıh ilmini öğrendi. Arabî ilimleri, Ebû Yemen Kendî'den aldı. Kendisine has olan hatta (yazıda) çok yükseldi. Abdülkâdir-i Geylânî'nin (k.s.) talebesi Şeyh Abdullah Betâîhî'den tasavvuf hırkasını giydi. Hakkında Şam'ın arslanı denilen, yüksek hâller ve kerâmetler sahibi, herkesin kendisinden pekçok faydalandığı, Şeyh Abdullah Yünûnî'nin hizmetinde bulundu. Şeyh Abdullah Yünûnî'yi över, onu önde tutar, fetvâlarda ona uyardı. Hadîs ilminde pek yükseldi. Sahîh-i Müslim ve Humeydî'nin yazdığı "El-Cem' beyn-es-Sahîhayn" gibi büyük kitapları çok sağlam bir şekilde ezberledi. Oğlu Kutbüddîn Mûsâ şöyle der: Babam, "El-Cem' beyn-es-Sahîhayn'ı İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in "Müsned"inin çoğunu ezberledi. En'am sûresini bir günde, Sahîh-i Müslim'i dört ayda, meşhûr edebî bir eser olan, Makamât-ı Harîrî'den üç makamı günün bir kısmında ezberledi.

Büyük hadîs âlimlerinden Ömer bin Hâcib ondan uzun olarak bahsedip, şöyle dedi: "Yünûnî, fıkıh ve hadîs ilmi ile o kadar meşgûl oldu ki, neticede büyük bir fakîh ve hafız (hadîs âlimi) oldu. Yünûnî, güzel ahlâk sahibi olup, insanlara çok fâideli olur, kimseye sıkıntı vermezdi. "El-Cem' beyn-es-Sahîhayn" adlı eseri ezberlemişti. Bana, Sahîh-i Müslim'i ezberlediğini söylemişti. Onu dört ayda ezberinden tekrar ederdi. O, Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inin çoğunu ezberinden tekrar ederdi. Bir oturuşunda yetmiş hadîs-i şerîf ezberlerdi."

Yünûnî (r.a.) yaşının ilerlemiş, ilminin pek yüksek olmasına rağmen, hadîs-i şerîf dinlemeyi, okumayı çok severdi. Ba'lebek halkı, Yünûnî'nin (r.a.), Kazvînî, Behâüddîn Makdisî, İbn-i Revâha, Hamevî ve başka büyük âlimlerin huzûrunda hadîs-i şerîf okumasını dinlerlerdi.

Yünûnî (r.a.), yüksek hâller ve kerâmetler sahibiydi. İbâdet ve muayyen vakitlerde okuduğu duâlara muntazam devam ederdi. Kerâmetlerini açıkça göstermezdi. Hâl sahiplerinden olan Şeyh Osman onun hakkında Yünûnî sekiz sene kutub oldu" demiştir.

Yünûnî (r.a.), sultanların yanında yüksek bir yeri vardı. Ona çok hürmet gösterirlerdi. Hattâ bir defasında, Dımeşk kalesinde Buhârî dinliyordu. Orada Sultan Eşref de vardı. Yünûnî (r.a.) abdest almak için kalktı. Bunun üzerine sultan da kalktı ve Yünûnî'ye kurulanması için veya ayağını basması için bir havlu takdim etti. Yünûnî'nin temizliğinden endişe etmemesi için, temizliği husûsunda yemîn etti.

Büyük hadîs âlimi Zehebî (r.a.) şöyle dedi: "Bir defa Melik Eşref Ba'lebek'e gelmişti, önce Yünûnî'nin evine geldi. Kapıyı çaldı, içeriden kimsin? denilince. İsmi ile kendisinin geldiğini söyledi."

Melik Kâmil, kardeşi Eşrefin yanına gelmişti. Eşref, kardeşi Kâmil'e Şeyh Yünûni'nin güzel hâllerinden bahsetti. Bunun üzerine Sultan Kâmil, Yünûnî'yi görmek istedi. Yünûnî'nin gelmesi için Ba'lebek'e haber gönderdi. Yünûnî, Dımeşk'a gelince, Sultan Kâmil onunla görüştü, İlmî mevzûlarda konuştular. Sultan Kâmil ile Yünûnî arasında Sahîh-i Müslim'deki bir ibâre üzerinde ihtilâf meydana gelmişti. Sultan Kâmil, Yünûnî'ye; "Ben Sahîh-i Müslim'i muhtasar hâle getirdim. Üzerinde çalışma yaptım. Fakat senin dediğin gibi bir ibâre yok" dedi. Yünûnî, Sultan Kâmil'in söylediğinden başka diyordu. Nihâyet, Sultan Kâmil, birisini gönderip kendi yaptığı beş cildlik Sahîh-i Müslim muhtasarını getirtti. Sultan Kâmil cildlerden birisini, Eşref birisini, orada bulunan birisi, diğer cildi Yünûnî de cildlerden birisini aldı. Onlar, o ibâreyi arıyorlardı. Yünûnî, eline cildi alıp, ilk açışında aradıkları hadîs-i şerîfin ibâresini buldu. O hadîs-i şerîfin ibâresi, kendi dediği gibi idi. Sultan Kâmil, Yünûnî'nin çabucak bulmasına çok hayret etti. Görüşmeleri bitince, Sultan Kâmil, Yünûnî'yi Mısır tarafına almak istedi. Eşref, Sultan Kâmil'e; "Yünûnî, Ba'lebek'i hiçbir yere tercih etmez" dedi. Daha sonra Sultan Kâmil, ona pekçok hediyeler gönderdi.

Yünûnî'nin oğlu Kutbüddîn Mûsâ anlattı: "Babam emirlerden ve vezirlerden sâdece yenilecek hediye kabûl ederdi. Kendisine gönderilen bu hediyelerden bir kısmını tekrar onlara gönderir, onlar da teberrük ve şifâ niyetiyle alır, kabûl ederlerdi."

Yünûnî (r.a.) fakirdi ve malı yoktu. Bununla beraber Ca'fer-i Sâdık'ın (r.a.) soyundan olduğu için sadaka kabûl etmezdi. (Çünkü Ehl-i Beyt sadaka almaz.)

Şeyh Abdullah'ın bir kızı vardı. Hanımına, kızını Yünûnî'ye vereceğini söyledi. Hanımı, Yünûnî'nin fakir olduğuriu, kızının ise, mes'ûd ve bolluk içerisinde yaşamasını istediğini, bu sebeble Yünûnî'ye vermek istemediğini söyledi. Bunun üzerine Şeyh Abdullah hanımına; "Ben Yünûnî ile kızımı öyle bir evde görüyorum ki, o evde bolluk ve bereket olacak, sultanlar Yünûnî'nin ziyâretine gidip gelecektir" dedi. Şeyh Abdullah'ın dediği, Allahü teâlânın izniyle aynen çıktı ve kızını Yünûnî ile evlendirdi.

Sultanlar ve oğulları, İbn-i Salâh, İbn-i Abdüsselâm, İbn-i Hâceb, Hasrî gibi meşhûr âlimler, İbn-i Cevzî ve daha başka tanınmış kadılar kendisine pekçok hürmet gösterirlerdi, İnsanlar, Yünûnî'nin ilminden ve güzel ahlâkından çok istifâde etmişler, onun yaşayışını ve gidişatını kendilerine, nümûne edinmişlerdir. Yünûnî (r.a.), heybetli, güzel sûretli ve vekar

sahibi, mübârek bir zât idi. Hocası Şeyh Abdullah'a çok bağlı idi. Onun gibi, sünnet-i seniyyeye uymakta çok titiz idi.

Yünûnî, hocası Şeyh Abdullah ile ilgili şöyle anlatır. "Bir defa Harran'a gitmek üzere niyetlenmiştim. Çünkü, Harran'da ferâiz ilmini (Mîrâs taksimi) çok iyi bilen bir âlimin olduğunu duymuştum. Yolculuğa çıkacağım gecenin sabahında, bana Şeyh Abdullah Yünûnî'den bir mektûp geldi. Bana, Kudüs-i şerîfe gitmemi emrediyordu. Bunu okuyunca, bende bir hoşnudsuzluk hâsıl oldu. Bunun üzerine, Kur'ân-ı kerîmi açtım. Bir de ne göreyim. Yâsîn-i şerîfin yirmibirinci âyet-i kerîmesi çıktı: Burada meâlen şöyle buyuruluyordu; **"Sizden bir ücret istemiyen kimselere uyun ki, onlar hidâyet üzeredirler."** Benim durumum ile, Kur'ân-ı kerîmi açınca karşılaştığım âyet-i kerîme arasında güzel bir muvafakat (uyum) olmuştu. Bunun üzerine Kudüs-i şerîfe doğru yola çıktım. Oraya varınca da, hayretimi gerektiren bir hâdise ile karşılaştım. Harran'a, ferâiz ilmi öğrenmek için yanına gitmek istediğim zât, Kudüs'te idi. Burada ondan ferâiz ilmini iyice öğrendiğim kanâati hâsıl oluncaya kadar, bu ilmi okudum."

Yünûnî'den; iki oğlu olan; Ebû Hüseyn Hâfız ve Kutub el-Müverrik, bunlardan başka; Ebû Abdullah bin Ebû Feth, İbrâhim bin Hatem, Muhammed bin Muhib, Ebû Abdullah bin Zerrâd, İbrâhim bin Kureşi el-Ba'lî ve diğerleri hadîs-i şerîf rivâyet etmişlerdir. Yünûnî vefât edince, hocası Şeyh Abdullah'ın yanına defnedildi. Mi'râcla ilgili bir kitabı vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 282

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-12, sh. 227, 229

3) El-A'lâm cild-5, sh. 322

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 294

5) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 269

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1439

MUHİBBÜDDÎN TABERÎ (Ahmed bin Abdullah)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin Ebû Bekr bin Muhammed'dir. 615 (m. 1218) yılında Mekke'de doğdu. Aslen Taberistanlı olduğu için Taberî, Mekke'de doğduğu için Mekkî nisbet edildi. İslâmiyete olan bağlılığı ve hizmetlerinden dolayı Muhibbüddîn, Mekke-i mükerremenin en büyük âlimi olduğu için Şeyh-ül-Harem lakabı verildi. 694 (m. 1295) yılında Mekke'de vefât etti.

Allahü teâlânın dînine hizmet için küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Muhibbüddîn Ebü'l-Abbâs Taberî, Mekke'deki âlimlerden ve İslâm memleketlerinin çeşitli bölgelerinden akın akın Mekke'ye gelen âlimlerden ilim tahsil etti. Ebü'l-Hasen Ali İbni Mukayyer, Behâüddîn İbni Cümeyzî, Şuayb Zagferânî, Abdürrahmân bin Ebî Haremi ve daha birçok âlimden hadîs ilimleri öğrenip, hadîs-i şerîf dinledi. Takıyyüddîn İbni Dakîk'in oğlu Mecdüddîn Kuşeyrî'den Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Allahü teâlânın dînine hizmet edip, rızâsına kavuşmak için çok çalıştı. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Hadîs-i şerîfleri rivâyet eden âlimlerin de hayatlarını, güvenilir olup olmama durumlarını tek tek bilirdi. Birçok ilimde söz sahibi idi. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Diğer mezheblerin de inceliklerine vâkıftı. Birçok âlimin bulunduğu Mekke'de, ilimde söz sahibi oldu. "Şeyh-ül-Harem" lakabı ile tanındı. Herkes ondan ilim öğrenmek, sohbetinde bulunmak için birbirleriyle yarış ederlerdi. Dünyâ malına değer vermemesi, alçak gönüllülüğü, insanlara karşı hoşgörü sahibi, yumuşak huylu, tatlı dilli ve

güleryüzlü olması, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine ve Selef-i sâlihînin yoluna uymak için çalışması sebebiyle herkes tarafından sevildi. İlmine ve nasihatlerine hürmet edildi. Büyük küçük herkese nasihatlerde bulundu. Pekçok talebe yetiştirdi. Eyyûbîlerden sonra Yemen'de bir Türk tarafından kurulan, gayesi Allahü teâlânın dînini yayıp, rızâsını kazanmak ve Allahü teâlânın kullarını dünyâ ve âhırette rahat ettirmek olan Resûlî Devletî'nin âdil ve sâlih hükümdârı Melik-ül-Muzaffer Şemseddîn Yûsuf, Muhibbüddîn Taberî'den ilim öğrenenler arasındaydı. Mekke kadısı olan oğlu Cemâleddîn Muhammed ve yine Mekke kadısı olan torunu Necmeddîn Ebû Hâmid, Şerâfüddîn Dimyâtî, Ebû Muhammed İbni Berzâlî, Ebü'l-Hasen İbni Attâr ve daha birçok âlim ondan ilim öğrendi.

Vakitlerini, Allahü teâlânın dînini öğrenmek, öğretmek ve ibâdet etmeğe harceden Muhibbüddîn Taberî, bunlardan artakalan zamanlarında pek kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerin bir kısmı günümüze yetişemeden kayboldu. Bir kısmından istifâde edilerek meydana getirilen kitaplar, bugün elde mevcûttur. Mevcûtların ba'zılarının baskısı yapılarak, daha çok müslümanın istifâdesi sağlandı. Bu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Kitâb-ür-riyâd-in-nadere fî menâkıb-il-aşare"; Kâhire'de 1327'de basılan bu eser. Cennetle müjdelenen on mübârek Sahâbînin (r.anhüm) menkıbe ve faziletlerini anlatmaktadır. "Kitâb-üz-zehâir-ül-ukbâ fî menâkıb-i Zev-il-kurbâ"; Kâhire'de 1356 (m. 1937) yılında basıldı. "Ehâdîs-i Müşkile", "Safvet-ül-kirâ fî sîfat-i huccet-il-Mustafâ ve tevâfihi bi-ümm-ül-kurâ", "Gâyet-ül-ihkâm fil-ehâdis-il-ahkâm", "Hülâsat-üs-siyer fî ahvâl-i Seyyid-il-beşer" Hindistan'da 1345 yılında basılmıştır. "Muhtasar fil-hadîs", "İstiksa-ül-beyân fî mes'ele-i şâzervân" "Hayr-ül-kirâ fî ziyâret-i ümmi-il-kurâ" "Erbeîn fil-hacc" "Avâtifün-Nusre fî tafdîl-it-tavâf alel-umre", "Vecîzet-ül-me'ânî fî kavlihi: Men re'ânî fil-menâm fekad re'ânî", "El-Mensûr fil-melik-ül-Mensûr", "Es-Simt-üs-semîn fî menâkib-i ümmehât-il-mü'minîn", (Haleb'de 1928'de basıldı) "Tenbîh-i Şîrâzî", "Muhtasâr-ı Avârif-ül-me'ârif fit-tasavvuf li-Şihâbüddîn Sühreverdî", "Umdet-ül-muharrer lil-Melik-ül-Muzaffer."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1474

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 425

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 18

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 179

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 298

6) El-A'lâm cild-1, sh. 159

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 340

MUHYİDDÎN-İ ARABÎ

Evliyânın büyüklerinden. Sofiyye-i âliyyedendir. Adı, künyesi ve sıfatı ile birlikte Şeyh-i Ekber Ebû Bekr-i Muhammed bin Ali'dir. Ebû Bekr İbn-i Arabî ismi ile de meşhûrdur. 560 (m. 1165)'da, Endülüs'de Mürsiye kasabasında doğdu. Müctehid idi. Nakil ettiği bilgilerin hepsi birer vesîkadır. Devlet ve mevki sahiblerinden gelen hediyelerin hepsini fakirlere dağıtırdı. Beşyüzden fazla kitap yazdı. Câhiller onun büyüklüğünü anlıyamadı. Âlimler, ârifler ise, veliy-yi kâmil olduğunu anladı. 638 (m. 1240)'de Şam'da vefât etti.

Muhyiddîn-i Arabî sekiz yaşında iken, babası, ba'zı sebepler yüzünden İşbiliyye'ye gitti. Orada, başta İbn-i Beşküval olmak üzere pekçok meşhûr âlimden ilim öğrendi. Zekâsı çok keskin, hafızası pek kuvvetli olup, fesahat ve belagat sahibi idi.

Birgün Muhyiddîn-i Arabî hastalandı. Hastalığın te'sîrinden bayıldı. Öyle ki, kendisini öldü zannettiler. Muhyiddîn-i Arabî baygın hâlde iken, kendisine, çirkin kara yüzlü ba'zı kimselerin eziyet etmek, sıkıntı vermek istediklerini gördü. Ayrıca bu kara yüzlüleri kovalamaya çalışan nûrânî yüzlü, hoş kokulu bir kimse kendisine yardım ediyordu. Nihâyet bu güzel kimse, ötekileri dağıttı. Onların şerrinden kendisini kurtardı. O şahsa kim olduğunu sorduğunda; "Yasin sûresi" cevâbını aldı. Kendisine gelip gözlerini açtığında, başında bekleyen, gözleri yaşla dolmuş olan babasını gördü. Yâsîn-i şerîfi okuyordu.

Muhyiddîn-i Arabî, 598 (m. 1201) yılında Endülüs'ten doğuya gidip, bir müddet Mekke'de kaldı. Sonra Mısır, Şam, Irak, Cezîre ve Anadolu taraflarına seyahat etti. Hadîs ilmini ve diğer ilimlerden bir kısmını; İbn-i Asâkir ve Ebü'l-Ferec İbn-il-Cevzî, İbn-i Sekîne, İbn-i Ülvan, Câbir bin Ebû Eyyûb gibi büyük âlimlerden öğrendi. Gittiği yerlerde büyük âlimler ile görüşüp, onlardan ilim öğrenmek sûretiyle, fen ve din ilimlerinde çok iyi yetişti.

Tefsîr, hadîs, fıkıh, kırâat gibi pekçok ilimlerde, büyük âlim oldu. Tasavvufda, Ebû Midyen Magribî, Cemaleddîn Yûnus bin Yahyâ, Ebû Abdullah Temim, Ebü'l-Hasen ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin rûhâniyetinden feyz aldı, yüksek derecelere kavuşup, meşhûr oldu.

Gavs-ül-a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, birgün en önde gelen talebelerinden Cemâleddîn Yûnus bin Yahyâ'yı yanına çağırdı. Ona buyurdu ki: "Benden sonra, benim künyem olan Muhyiddîn isminde, Allahü teâlânın çok sevdiği evliyâsından bir kimse gelecektir. Bu hırkamı ona teslim edersin." Yûnus bin Yahyâ, uzun yıllar sonra talebesi olan Muhyiddîn-i Arabî'ye hocasının vasıyyeti olan o hırkayı teslim etti. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, zamanında, ilminden ve feyzinden istifâde etmek için kendisine müracaat edilen bellibaşlı büyük âlimlerden oldu. Bir aralık Konya'ya gelip, Selçuklu Sultânı tarafından çok ikram ve hürmet gördü. Sultanlardan kendisine birçok tahsisat ta'yin olunduğu ve hediyeler gönderildiği hâlde, hepsini fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Sofiyye-i âliyyeden ve kelâm âlimlerinden olan Sadreddîn-i Konevî'nin hocası ve üvey babası oldu.

Hocasının üstadı olan Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin hırkasını, üvey oğlu ve talebesi olan Sadreddîn-i Konevî'ye giydirdi.

Muhyiddîn-i Arabî, öğretmekte ve tasavvufda ilerletmekte çok kabiliyet sahibiydi. Vehhâbîlerin türeyeceğini ve yollarının bozuk olacağını tâ o zamanda kerâmet olarak haber verdiği için, Vehhâbîler Muhyiddîn-i Arabî'yi sevmez ve hakkında çirkin sözler sarf ederler. Büyük âlimler, Muhyiddîn-i Arabî'nin hâl, makam ve ilim bakımından pek yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Evliyânın büyüklerinden Ebû Midyen Magribî ona; "Âriflerin Sultânı" demişdir. Şeyh Safiyyüddîn bin Ebû Mensûr onun hakkında; "O, şeyhdir, imamdır. Hem de tam kâmil ve hakîkati bulanlardandır. Onu üstün irfan sahiplerinin başında saymak lâzımdır, öyle açık gönül âlemi vardı ki, özüne erip, bulduğu herşeyi oradan geçirir ve bulurdu. Keşf âlemi açık ve aydınlıktı. Kavuştuğu hâllere gelince, ancak "Hârika" diye vasıflandırmak mümkündür. En tatlı feyizler onun gönlüne akardı. Hak âlemine yaklaştıran merdivenlerin en üst basamağında onun da yeri vardı. Bilhassa velâyet ahkâmına dâir tasavvuf deryasında pek uzun kulaçlar atardı. O ummanın da sür'atli bir yüzücüsü idi. Ve nihâyet o, bu yolda vaz geçilmez bir zât idi. Böyle kabûl edip, onun şânını bu şekilde yüceltmek ona lâyıktır" derdi.

Talebelerinden Sadreddîn-i Konevî şöyle anlatmıştır: "Hocam İbn-i Arabî, geçmiş peygamberlerin ve velîlerin rûhlarından istediği ile rü'yâsında veya uyanık iken görüşürdü."

Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, Hızır aleyhisselâm ile karşılaşmasını şöyle anlatır: "Hocalarımdan Ebü'l-Abbâs hazretleri bir zâtı anlatıyordu. Ben, hocamın bu zât hakkında beslediği hüsn-i zanna hayret ettim. O kimsenin ba'zı uygun olmayan hareketlerinin olduğunu söyledim. O gün evime giderken, yolda bir kimse ile karşılaştım. O zâtın yüzü nûr ile dolu olup, ayın ondördü gibi parlıyordu. Bana selâm verdikten sonra; "Ey Muhyiddîn! Üstadın Ebü'l-Abbâs'ın o zât hakkındaki sözleri doğrudur. Onu tasdik et" buyurdu. Ben hayret etmiştim. Geriye dönüp hocama durumu anlattım. Bana; "Sana söylediğim sözün doğru olduğunu isbât etmek için Hızır aleyhisselâmdan yardım istedim" buyurdu. Bunun üzerine hocama i'tirâz şeklinde hiçbir sözde bulunmayacağıma söz verdim ve tövbe ettim."

"Yine birgün Tunus limanında idim. Vakit gece idi. Kıyıya yanaşmış gemilerden birisinin güvertesine çıktım. Etrâfı seyretmeye başladım. Denizin üzerinde ay doğmuş, fevkalâde güzel bir manzara teşkil ediyordu. Bu manzarayı, cenâb-ı Hakkın herşeyi ne kadar güzel ve yerli yerinde yarattığını tefekkür ederken dalmıştım. Birden ürperdim. Uzaktan, uzun boylu, beyaz sakallı bir kimsenin suyun üzerinde yürüyerek geldiğini gördüm. Nihâyet yanıma geldi. Selâm verip ba'zı şeyler söyledi. Bu arada ayaklarına dikkatle baktım, ıslak değildi. Konuşmamız bittikten sonra, uzakta bir tepe üzerindeki Menare şehrine doğru yürüdü. Her adımında uzun bir mesafe katediyordu. Hem yürüyor, hem de Allahü teâlânın ismini zikrediyordu. O kadar güzel, kalbe işleyen bir zikri vardı ki, kendimden geçmiştim. Ertesi gün şehirde bir kimse yanıma yaklaşarak selâm verdi ve; "Gece gemide Hızır aleyhisselâm ile neler konuştunuz? O neler sordu, sen ne cevap verdin?" dedi. Böylece gece gemiye gelenin Hızır aleyhisselâm olduğunu anladım. Daha sonraları Hızır aleyhisselâm ile zaman zaman görüşüp sohbet ettik, ondan edeb öğrendim.

"Bir defasında uzak memleketlere seyahate çıkmıştım. Gemimiz bir şehirde mola verdi. Vakit öğle üzeriydi. Namaz kılmak için harâb olmuş bir mescide gittim. Oraya gayr-i müslim bir kimse de gelmiş etrâfı seyrediyordu. Onunla biraz konuştuk. Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) meydana gelen mu'cizelerle, evliyâdan hâsıl olan kerâmetlere inanmıyordu. Biz konuşurken, mescide birkaç seyyah geldi. Namaza durdular, içlerinden biri, yerdeki seccadeyi alıp, havaya doğru kaldırıp yere paralel durdurdu. Sonra üzerine çıkıp namazını kıldı. Dikkatlice baktığımda, onun Hızır aleyhisselâm olduğunu anladım. Namazdan sonra bana dönerek; "Bunu, şu münkir kimse için yaptım" dedi. Mu'cize ve kerâmete inanmıyan o gayr-i müslim, bu sözleri işitince insaf edip müslüman oldu."

Muhyiddîn-i Arabî, birgün Ebü'l-Abbâs hazretlerine yazdığı mektûbunda; "Bana duâ ve teveccüh etmenizi istirhâm ediyorum. O halde geleyim ki, kalbinizden geçirdiğiniz bir suâlin cevâbını verebileyim" diye yazdı. Bir zaman sonra Ebü'l-Abbâs'dan mektûbun cevabı geldi. Yazıyordu ki: "Evvelki gece, ma'nâ âleminde bir dâire şeklinde toplanan velîleri gördüm. Onların da ortalarında iki zât var idi. Bunlardan birisi Ebü'l-Hasen bin Sibân idi. Diğeri de Endülüslü idi. O sırada kalbime hafiften bir nidâ geldi. Bir âyet-i kerîme okundu. Bunun üzerine ikisi birden secdeye kapandılar. Yine hafiften; "Secdeden hangisi önce kalkarsa, o "Kutb" ve "Gavs" dır" denildi. Merakla bekliyorduk, önce Endülüslü başını kaldırdı. Endülüslüye dilimi oynatmadan ya'nî kalbimden bir suâl sordum. Bana dönerek bir defa üfürdü. Onun bu nefesinde sorduğum sorunun cevâbı var idi. Onun bu cevâbına, hem ben, hem de oradaki bütün velîler hayran kaldılar. Endülüslünün yüzüne dikkatle baktım, sen idin."

Zenginlerden biri, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerine kıymetli bir ev bağışlamıştı, İbn-i Arabî hazretleri bu evde oturuyordu. Birgün bir fakir gelip dedi ki: "Allah rızâsı için bana birşey ver." Muhyiddîn-i Arabî hazretleri de buyurdu ki "Bu evden başka birşeyim yoktur. Al onu sana vereyim. Senin olsun." Böyle söyleyip, evi o fakire verip orayı terketti.

Birgün sohbetine inkarcı bir felsefeci gelmişti. Bu felsefeci Peygamberlerin mu'cizelerini inkâr ediyor, filozof olduğu için herşeyi felsefe ile çözmeye kalkışıyordu. Soğuk bir kış günüydü. Ortada, içinde ateş bulunan büyük bir mangal vardı. Filozof dedi ki: "Avamdan insanlar, Hazreti İbrâhim'in (a.s.) ateşe atıldığı ve yanmadığı kanâatindedirler. Bu nasıl olur? Zîrâ ateş herşeyi yakar kavurur. Çünkü yakma özelliği vardır." Devam edip bir takım sözler söyleyince Muhyiddîn-i Arabî hazretleri; "Allahü teâlâ, Enbiyâ sûresinin 69. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz de: Ey ateş İbrâhim'e karşı serin ve selâmet ol, dedik"** buyurmaktadır." dedi. Ortada bulunan mangalı alıp, içindeki ateşi filozofun eteğine döktü ve eliyle ateşi iyice karıştırdı. Bu hâli gören filozof donup kalmıştı. Ateşin, elbisesini ve Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin elini yakmadığını ve tekrar mangala doldurduğunu görünce iyice şaşırmıştı. Ateşi tekrar mangala doldurup, filozofa; "Yaklaş ve ellerini ateşe sok" deyince, filozof ellerini uzatır uzatmaz, ateşin te'sîrinden hemen geri çekti. Muhyiddîn-i Arabî bunun üzerine; "Ateşin yakıp yakmaması, Allahü teâlânın dilemesiyledir" buyurdu. Filozof onun bu kerâmetini görünce, Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, İmâm-ı Gazâlî'ye muhabbet ve bağlılığından, Şam'da Gazâliye Medresesi'nde çok oturur, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin eserlerini okurdu. Birgün müderris derse gelmedi. Muhyıddîn-ı Arabî orada idi. Fakîhler kendisine; "Efendim, bugün bize dersi siz veriniz deyip ısrar ettiler. O da; "Ben Mâlikî mezhebindenim. Madem ki çok ısrar ediyorsunuz akşamki dersinizi söyleyiniz" buyurdu. İmâm-ı Gazâlînin fıkha dâir (Vesît) kitabından bir yer gösterdiler. Muhyiddîn-i Arabî onlara ders verdi. Uzun uzun îzâh ve açıklamalar yaptı. Öyle ki, onlar, "Biz böyle bir üstâd görmedik" dediler.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, "Fütûhât-i Mekkiyye" isimli kitabını Mekke'de yazdı, sonra Irak'a geldi. Bu kitabı kendisinden istediler. "Yazdığım nüsha Mekke'dedir" dedi. "Yanınızda olmasını ve onu okumayı çok isterdik!" dediler. Bunun üzerine, bu büyük kitabı ezberden onlara söyledi, yazdılar. Mekke'deki nüsha gelince, karşılaştırdılar, aralarında hiç fark yok idi.

Horasan'da Muhyiddîn-i Arabî hazretlerine çok dil uzatan, ona ve onu sevenlere eziyet eden bir adam vardı. Çok eziyet görenler, Muhyiddin-i Arabî'ye bunu şikâyet edip, sabra tahammülümüz kalmadı, cezasını veriniz dediler. O da; "Bana şöyle şöyle bir bıçak getirin" buyurdu. Bir kâğıdı insan şeklinde yapıp, bıçakla kesti ye; "Ey cemâat, şu anda, Horasan'daki o inatçı adamı boğazladım. Evindeki duvarın çatısındaki köprü şeklindeki kalası kaldırdım ve bıçağı onun altına koydum. Onu yirmi kişiden az insan kaldıramaz. Bıçağın üzerine, onun kanı ile, bunu Muhyiddîn-i Arabî boğazladı diye yazdım" buyurdu. Şikâyet edenlerden biri Horasan'a gitti. O evi buldu. Filân kimse, falan günde, falan saatte onu kesti dediler. Hâdise, hocalarının buyurduğu şekildeydi. Onlara vâkı'ayı anlattı. Birçokları töhmetten kurtuldu. Bildirilen kalası kaldırdılar. Bıçağı ve yazıyı, Muhyiddîn-i Arabî'nin buyurduğu hâlde buldular.

Bir kimse, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin büyüklüğüne inanmaz, ona buğz ederdi. Her namazının sonunda da ona on defa la'net etmeyi kendisine büyük bir vazîfe kabûl ederdi. Aradan aylar geçti, adam öldü. Cenâzesinde Muhyiddîn-i Arabî de bulundu. Cenâzenin affedilmesi için cenâb-ı Hakka yalvardı. Definden sonra arkadaşlarından biri, Muhyiddîn-i Arabî'yi

evine da'vet etti. O evde bir müddet murâkabe hâlinde bekledi. Bu arada yemekler gelmiş, soğumuştu. Ancak saatler sonra murâkabeden gülümseyerek ayrıldı ve yemeğin başına gelip buyurdu ki: "Bana hergün namazlarının sonunda on defa la'net okuyan bu kimse, af ve mağfiret edilinceye kadar Allahü teâlâya hiçbir şey yememek ve içmemek üzere ahdetmiştim. Onun için bu hâlde bekledim. Yetmişbin Kelime-i tevhîd okuyarak rûhuna bağışladım. Elhamdülillah, Rabbim dileğimi kabûl buyurdu. Artık yemek yiyebilirim."

Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî Mısır'a giderken, yolda şâhid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlatır: "Yolda, otlar arasında hayâtının otuz yılını geçiren bir kimseyle karşılaştım. Bu zâtın hâllerini çok beğendim. Yanında kaldığım üç gün zarfında hep ibâdetle meşgûl oldu. Yalnız o, günde bir defa deniz kenarına gidip üç balık tutardı. Bunlardan birini yer, birini misâfirine ikrâm eder, birini de yeniden suya bırakırdı. Ayrılacağım zaman vedâlaştık, sonra nereye gideceğimi sordu. Mısır'a gideceğimi söyleyince; "Benim üstadım da Mısır'dadır. Acaba oraya varınca hocama, benim hürmet ve selâmlarımı söyler misin? Bana nasihat buyurmasını istirhâm ediyorum" dedi. Ben de; "Peki" dedim. Fakat hayret ettim. Çünkü hocam diye bahsettiği o kimseyi tanıyordum. Dünyâya meyl etmiş zengin bir kimse idi. Nihâyet onu, Mısır'da sarayda buldum. Görünüşte büyük debdebe içinde bir hayâtı vardı. Talebesinin selâm ve hürmetini söyledikten sonra, nasihat istediğini de bildirdim." Dedi ki: "Ona söyleyiniz, gönlünden dünyâ muhabbetini silsin." Bu kimsenin yaşadığı hayat ile söylediği söze hayretim daha çok arttı. Dönüşümde, o talebeye hocasının sözlerini aktarınca derinden bir ah çekti ve; "Ben burada otuz senedir cenâb-ı Hakka ibâdet yapıyorsam da, hakîkatta gönlümde hâlâ dünyâ sevgisi vardır. Üstadım dünyâ ni'metleri ve zînetleri içinde yaşıyorsa da, kalbinde zerre kadar dünyâ muhabbeti yoktur, İşte aramızdaki fark budur" dedi."

Şeyh-i Ekber anlatır. "Mısır'da âlimlerin ve velîlerin da'vet edildiği bir ziyâfete gittik, yemekten sonra duâ yapıldı. O sırada güveç yemeğinin yapıldığı çömlek, durduğu yerde parçalandı. Âlimlerden birisi; "Ey âlimler ve ma'rifet sahipleri, bu çömleğin kırılmasındaki hikmet nedir?" dedi. Ba'zıları; "Bu çömlek, hâl lisânı ile; "Allahü teâlânın sevdiği kullar benden yemek yedi. Bu şeref bana kâfidir. Eğer kırılmasam, bundan sonra benimle yine yemek pişirerek, soğanla sarımsakla kokuturlar. Bu kazandığım zevki bir daha bulamam korkusuyla kırıldım" diyor dediler. Herkes kendisine göre çömleğin kırılmasındaki hikmeti anlatırlarken bana da sordular. Ben de; "Bu çömlek, lisân-ı hâl ile; "Bir kalbin içine Allahü teâlânın muhabbeti girdikten sonra başka birşeyin muhabbeti girmemelidir. Şayet girerse, o kalb benim gibi kırılmalıdır" diyor" dedim. Bu söze orada buluhan herkes memnun oldu. Doğrusu da budur, dediler.

Muhibbüddîn-i Taberî, vâlidesinden şu hâdiseyi rivâyet etti: "Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, birgün Kâ'be-i muazzamada, Kâ'be'nin ma'nâsı hakkında bir va'z veriyordu. İçimden onun söylediklerini inkâr ettim. O gece, ma'nevî ma'nâda Kâ'be'nin Muhyiddîn-i Arabî'nin etrâfında döndüğünü, onu tavaf ettiğini gördüm."

Şihâbüddîn Sühreverdî ile Muhyiddîn İbni Arabî yolda karşılaştılar. Bir saat kadar sonra birşey konuşmadan ayrıldılar. Daha sonra Sühreverdî'ye denildi ki: "İbn-i Arabî hakkında ne dersin?" Buyurdu ki: "Hakîkatler deryası, kutb-i kebîr ve gavs'dır."

İbn-i Arabî'ye Sühreverdî'den sorulunca buyurdu ki: "Baştan ayağa kadar sünnet-i seniyye ile doludur."

"Rûhlar ile nasıl görüşüyorsunuz?" diye sordular. Onlara verdiği cevapta; "Üç şekilde: 1) Rü'yâ yoluyla, 2) Onların rûhâniyetlerini da'vet edip görüşerek, 3) Bedenimden rûhumu ayırıp, rûhumla onların yanına giderek" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî, Fütûhât-ı Mekkiyye kitabında buyuruyor ki: "Âdem aleyhisselâm, Hazreti Yahyâ, Hazreti Yûsuf, Hazreti İdrîs, Hazreti Mûsâ, Hazreti İbrâhim aleyhimüsselâm ile görüştüm. Hepsinden ma'rifete âit bilgiler öğrendim. Her biri bana iltifât ederek; "Hoş geldin yâ Vâris-i Muhammedi dediler."

Yine Fütûhât'ın başka bir sahifesinde; "Fas'da bir câmide namaz kıldırıyordum. Mihrâbda iken bir anda vücûdumun her tarafı bir göz oldu. Her tarafımdan görüyordum. Etrâfımdaki insanları, cemâate sonradan gelenleri gördüğüm gibi, Kâ'be-i muazzamayı dahî görüyordum" buyuruyor.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri vasıyyetinde buyuruyor ki: "Ey nefsinin kurtuluşunu isteyen kimse. Herşeyden önce sana lâzım olan, sana kendi ayıb ve kusûrlarını gösterecek, seni nefsine itâattan kurtaracak bir üstâd (hoca) lâzımdır. Şayet böyle bir zâtı aramak için uzak memleketlere gideceksen, sana ba'zı nasihatlerde bulunayım. O zâtı bulduğun zaman, onun huzûrunda, yıkayıcının elindeki meyyit, (ölü) gibi ol. (Çünkü meyyit, yıkayıcının irâdesine göre hareket eder. Yıkayıcı onu istediği tarafa çevirir. Meyyit, yıkayıcıya asla i'tirâz etmez.) Sakın hatırına o zâta karşı i'tirâz gelmesin. Hâlini ondan gizleme ve onun yerine oturma. Elbisesini giyme. Onun huzûrunda, kölenin, efendisinin huzûrunda oturuşu gibi otur. Sana emrettiği şeyi yap. Sana emrettiği şeyi iyice anla ve iyi öğrenmeden o işin peşinde koşma. Ona bir rü'yânı veya başka bir hâlini arz ettiğin zaman, ona cevâbını sorma, ona düşman olandan Allah için uzak dur. O düşman ile beraber olma. Arkadaşlık etme. Hocanı seveni sev ve ona yardımcı ol.

O zâta, hiçbir işinde i'tirâz etme. Bunu niçin böyle yaptın? deme. Sana ne iş vermişse onu yap. Öyle otur ki, o zâtın, senin oturuşundan haberdâr olduğunu unutma. Edebi asla terketme. Yolda giderken onun önünde yürüme. Devamlı ona bakma. Çünkü böyle yapmak, hayayı azaltır, ona karşı hürmeti kalbten çıkarır. Ona olan sevgini, onun emirlerine uyup, yasak ettiklerinden sakınmak sûretiyle göster. O zâta yemek ve yiyecek takdim ettiğin zaman, diğer lâzım olan şeyler ile beraber önüne bırak, kapının yanında edeble dur. Eğer sana seslenirse cevap ver. Yoksa yemeğini yiyinceye kadar bekle. Yemeğini yiyip sana sofrayı kaldırmanı söylediği zaman hemen kaldır. Sofrada birşeyler kalıp, senin yemeni emrettiği zaman, i'tirâz etmeden ye. Başkasına verme.

O zâtın mekrinden çok sakın ve kork. Çünkü ba'zan onların, talebelerine mekirleri vardır. Onunla beraber olduğunda pek dikkatli ol. Eğer senden o zâta karşı edebe uymayan bir husûs meydana gelip, onun bundan haberi olduğu hâlde, sana müsamaha gösterdiğini, seni cezalandırmadığını görürsen, bil ki bu onun sana mekridir. O zât, bulunduğu yerden çıkıp gitmek istediği zaman ona nereye gidiyorsun? deme. Ona, işleri husûsunda sana görüşünü sormadan, görüş beyân etme. Şayet seninle istişâre ederse, ona göre muvâfık olanın, sana göre de muvafık olduğunu söyle. Haddizatında onun seninle meşveret etmesi, senin görüşüne muhtaç olduğundan değil, sana olan sevgisindendir.

Böyle bir zâtı aradığın müddet içerisinde, şunlara dikkat et: İlk yapacağın şey; tövbe etmek, üzdüğün kimseleri râzı etmek, üzerinde hakkı bulunanlara haklarını geri vermek, günah ve isyan içerisinde geçen ömrün için ağlamak, ilim ile meşgûl olmaktır. Abdestsiz olma.

Abdestini şartlarına uygun al. Abdestin bozulunca, hemen abdestini al. Abdest aldığın zaman iki rek'at namaz kıl. Cemâatle beş vakit namaza ve evinde nafile namaza devam et.

Abdesti en güzel ve şartlarına uygun olarak al. Her hareket ve işine Besmele ile başladığın gibi, abdest almaya da Besmele ile başla. Ellerini, dünyâyı terk etme niyeti ile yıka. Ağzına gelince, ağzı yıkarken okunan duâları oku. Tevâzu ve huşû' içersinde, kibir hâlinden sıyrılmış bir vaziyette burnuna su al. Yüzünü haya ederek yıka. Ellerini, dirseklere kadar tevekkül hâli üzere yıka. Başını, kendini alçaltarak, muhtaç kabûl eden kimsenin tavrı ile mesh et. Kulaklarını, en güzel ve doğru sözleri dinlemek için mesh et. Ayağını da müşâhede toprağına basmak için yıka. Sonra Allahü teâlâya hamd-ü senada bulun. Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm oku. Sonra, namaz kılarken, Allahü teâlânın huzûrunda durur gibi dur. Yüzün ile Kâ'be-i muazzamaya döndüğün gibi, kalbin ile de Allahü teâlâya dön. Kul olduğunu, Rabbine ibâdet ettiğini düşünerek, hürmetle tekbîr al. Rükû'dan kalkınca, secdede ve diğer bütün hareketlerinde, Allahü teâlânın kudreti ile yaşadığını düşün. Selâm verinceye kadar ve selâm verdikten sonra, bu düşünce üzere kal. Evine girdiğin zaman da iki rek'at namaz kıl.

Acıkmadıkca yeme. Yemeği doymadan bırak. Fazla su içme. Yemeği ihtiyâcın kadar ye. Yemek yerken, lokmayı ne büyük ne de küçük alma. Orta derecede al. Lokmayı ağzına kor iken, Besmele-i şerîfeyi oku. Lokmayı iyice çiğne, sonra yut Yemekten sonra Allahü teâlâya hamd-ü senada bulun."

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), "Şeceret-ül-Kevn" isimli risalesinde buyuruyor ki: İbn-i Abbâs'dan (r.a.) nakledilen hadîs-i şerîfi, Mu'âz bin Cebel şöyle rivâyet etti: "Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ile birlikte, Ensârdan birinin evinde toplanmıştık. Cemâat hâlinde otururken kapı vurularak; "Ey ev sahibi! İçeridekiler! İçeri girmem için bana izin verir misiniz? Benim sizden bir dileğim ve görülecek bir işim var" dedi. Bunun üzerine herkes, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzüne bakmaya başladı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) duruma vâkıf oldu ve buyurdu ki: **"Bu seslenen kimdir, bilir misiniz?"** Biz hep birden; "Allahü teâlânın Resûlü daha iyi bilir" dedik. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"O, la'in İblîs'tir. Allahın la'neti onun üzerine olsun"** buyurdu. Bunun üzerine hemen Hazreti Ömer, "Yâ Resûlallah! izin veriniz onu öldüreyim" dedi. Peygamber efendimiz, bu izni vermeyip buyurdular ki; **"Dur, yâ Ömer! Bilmiyor musun ki, ona belli bir zamana kadar mühlet verilmiştir, öldürmeyi bırak."** Sonra şöyle buyurdu: **"Kapıyı ona açın gelsin. O buraya gelmek için izin almıştır. Diyeceklerini anlamaya çalışınız. Size anlatacaklarını iyi dinleyiniz!"**

Kapıyı ona açtılar, içeri ihtiyâr bir kimse girdi. Gözü şaşı idi. Köse olan çenesinde, altı veya yedi kadar kıl sallanıyordu. At kılı gibiydi. Gözleri yukarı doğru açılmıştı. Dudakları, bir manda dudağına benziyordu. Sonra şöyle selâm verdi: "Selâm sana Yâ Muhammed! Selâm size ey cemâat-ı müslimîn!" Onun bu selâmına Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle mukâbele buyurdular: **"Selâm Allahındır yâ la'in! Bir iş için geldiğini duydum. Nedir o iş?"** Şeytan şöyle anlattı: "Benim buraya gelişim, kendi arzumla değildir. Mecbûr kaldığım için geldim."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Nedir o mecbûriyet?"** diye sordular. Şeytan; "İzzet sahibi olan Allahın katından bana bir melek gelip dedi ki: "Allahü teâlâ sana emrediyor. Zelîl bir hâlde, tevâzu ile habîbim Muhammedin huzûruna gideceksin. Âdemoğullarını nasıl aldattığını, O'na bir bir anlatacaksın. Sonra O, sana ne sorarsa, doğrusunu söyleyeceksin. Söylediklerine bir yalan katarak doğruyu söylemezsen, seni kül ederim. Rüzgâr savunur. Düşmanlarının önünde seni rüsvâ ederim" buyurdu. "Yâ Muhammed! işte sana bunun için geldim, istediğini bana sor. Şayet

bana sorduklarına doğru cevap vermezsem, düşmanlarım benimle eğlenecek. Muhakkak olan şudur ki, düşmanlarımın eğlencesi olmaktan bana daha ağır ve zor gelen birşey yoktur" dedi! Bundan sonra Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Madem ki sözlerinde doğru olacaksın, o halde bana anlat: Halk arasında en çok sevmediğin kimdir?"** İblîs la'ininin cevâbı biraz gecikti. Zira Resûlullahın şahsı ile alâkalı idi. Bu konuşmaları hepimiz merakla ve sabırla dinliyorduk. Çünkü bu konuşma, ümmet-i Muhammedin geleceği ile alâkalı idi. Belki de böyle bir hâdiseye bir daha rastlıyamayacak, düşmanımızın tavrını tesbitte güçlük çekecektik. Peygamber efendimiz (s.a.v.) sorusunu tekrarladılar **"Madem ki yalan söylemeyeceksin, o hâlde bana anlat. En çok sevmediğin kimdir?"** Şeytan, "Sensin Yâ Muhammed! Allahın yarattıkları arasında senden daha çok sevmediğim kimse yoktur. Sonra, senin gibi kim olabilir ki?" diye cevap verdi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) tekrar sordular **"Benden sonra ençok kimlere buğz edip sevmezsin?"** Şeytan; "Allahın emir ve yasaklarına uyan, haramlardan kaçınan, varlığını Allah yoluna veren bir gence buğz edip, onu sevmem" dedi. Bundan sonraki konuşmalar soru-cevap şeklinde şöyle devam etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sonra kimi sevmezsin?"** "Din-i İslama hizmette sabırlı olup, şüpheli işlerden sakınan âlimi" **"Sonra"** "İhtiyâcını hiç kimseye söylemiyen ve hâlinden şikâyet etmiyen sabırlı fakiri." **"Peki, bu fakirin sabırlı olduğunu nereden bilirsin?"** "Ey Muhammed! ihtiyâcını kendi gibi birisine açmaz! Her kim ihtiyâcını kendi gibi birine üç gün üst üste anlatırsa, Allah onu sabredenlerden saymaz. Sabreden kimse böyle olmaz. Dolayısıyla onun sabrını, hâlinden, tavrından ve şikâyet etmeyişinden anlarım." **"Sonra kim?"** "Şükreden zengin." **"Peki o zenginin şükreden olduğunu nasıl anlarsın?"** "Aldığını helâl yoldan kazanıyor ve hayırlı olan yere harcediyorsa, bilirim ki o şükreden bir zengindir." Peygamber efendimiz mevzûu değiştirerek buyurdu ki: **"Peki ümmetim namaza kalkınca senin hâlin nice olur?"** "Yâ Muhammed! Beni bir sıtma tutar, titrerim." **"Neden böyle oluyorsun ey la'in?"** "Çünkü, bir kul Allah için secde ederse, bir derece yükselir." **"Peki ya oruç tuttukları zaman nasıl olursun?"** "Onlar iftar edinceye kadar bağlanırım." **"Ya hac yaptıkları zaman nasıl olursun?"** "O zaman çıldırırım." **"Ya Kur'ân-ı kerîm okudukları zaman nasıl olursun?"** "O zaman da tıpkı ateşte eriyen bir kurşun gibi eririm." **"Ya sadaka verdikleri zaman hâlin nasıl olur?"** "İşte o zaman hâlim pek yaman olur. Sanki sadaka veren, testereyi eline alıp beni ikiye böler." Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Neden böyle testere ile ikiye biçilirsin yâ Ebâ Mürre?"** diye sebebini sordular. Bunun üzerine şeytan, "Anlatayım. Çünkü sadakada dört güzellik vardır. Bunlar: 1. Allah sadaka verenin malına bereket ihsân eder. 2. O sadaka, vereni, insanlara sevdirir. 3. Allahü teâlâ, onun verdiği sadakayı Cehennemle arasında bir perde yapar. 4. Allahü teâlâ, belâyı, sıkıntıyı ve günahları ondan def eder."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâm hakkında da ba'zı sorular sordu: **"Ebû Bekr için ne dersin?"** Şeytan dedi ki: "O, bana câhiliyet devrinde dahî itaat etmedi, İslâma girdikten sonra bana nasıl itaat eder?" **"Peki ya Ömer bin Hattâb için ne dersin?"** İblîs dedi ki: "Allaha yemîn ederim ki, onu her gördüğüm yerden kaçtım." **"Peki, Osman bin Affân için ne dersin?"** İblîs dedi ki: "Ondan çok utanırım. Allahü teâlânın melekleri ondan nasıl utanırlarsa, ben de öyle utanırım." **"Peki, Ali bin Ebî Talib için ne dersin?"** "Onun elinden bir kurtulabilsem, benim yakamı bırakıp kendi başıma bir kalabilsem. Fakat o beni hiç bırakmaz."

Bundan sonra Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetime saadet ihsân eden, seni de tâ belli bir zamana kadar şaki kılan Allaha hamdolsun."** Bu sözleri işiten la'in şeytan şöyle dedi: "Heyhat! Ümmetinin saadeti nerede? Ben, o belli vakte kadar diri kaldıkça,

sen ümmetin için kendini nasıl rahat hissedersin. Ben, onların damarlarına girerim. Etlerine karışırım. Ama onlar, benim bu hâlimi göremez ve bilemezler. Beni yaratan ve kıyâmet kopuncaya kadar bana hayat veren Allaha yemîn ederim ki, onların hepsini azdırırım. Câhillerini ve âlimlerini, ümmîlerini ve okumuşlarını, fâcirlerini ve âbidlerini, hâsılı bunların hiçbiri elimden kurtulamaz. Ancak Allahın ihlâslı olan hâlis kullarını azdıramam." Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sana göre ihlâs sahibi olan muhlis kullar kimlerdir?"** İblîs dedi ki: "Yâ Muhammed! Bir kimse parasının, malının ve mülkünün sevgisini kalbine koymuşsa, o ihlâs sahibi değildir. Para ve mal sevgisini kalbine koymamışsa, övülmekten ve medhedilmekten hoşlanmıyorsa, bilirim ki o ihlâs sahibidir. Hemen onu bırakıp kaçarım. Bir kimse, malı ve övülmeyi sevdiği, kalbi de dünyâ arzularına bağlı kaldığı müddetçe, bana ençok itaat edenler arasına girmiştir. Bildiğiniz gibi mal sevgisi, büyük günahların en büyüğüdür. Ayrıca baş olma sevgisi de büyük günahların arasındadır.

Yâ Muhammed! Bilmez misin ki, benim yetmişbin çocuğum var. Bunların herbirinin vazîfesi başkadır. Ayrıca herbirine yetmişbin şeytan yardımcıdır. Bunların bir kısmını, âlimlerin yoldan çıkması için vazîfelendirdim. Bir kısmını gençlere yolladım. Ba'zılarını ihtiyâr kadınlara musallat ettim. Gençlerle aramızda hiçbir anlaşmazlık yoktur. Onlarla çok iyi geçiniriz. Çocuklar ise bizimkilerle istedikleri gibi oynarlar. Çocuklarımın bir kısmını âbidlerin, bir kısmını da zâhidlerin peşine gönderdim. Onlar, bunların yanına girer, hâlden hâle sokarlar. Bir tepeden diğerine dolaştırıp dururlar. O hâle gelirler ki, sebeblerden herhangi birine sövmeye başlarlar, işte böylece onları ihlâssız hâle getiririm. Artık yaptıkları ibâdeti ihlâssız yaparlar da farkında bile olmazlar. Bilmezmisin yâ Muhammed? Râhib Bersisa, Allaha tam yetmiş yıl ihlâs ile ibâdet etti. Ona öyle ihsânlarda bulunuldu ki, her duâ ettiği hasta, onun duâsı bereketiyle şifâ buluyordu. Onun peşine takıldım, hiç bırakmadım. Zinâ etti, katil oldu. Sonunda da küfre girip kâfir oldu."

İblîs, bundan sonra kötü huylar üzerinde durarak, bunların herbirinden nasıl istifâde ettiğini anlattı.

"Yâ Muhammed! Bilirsin ki, yalan bendendir ve ilk yalan söyleyen de benim. Kim yalan söylerse, o benim dostumdur. Kim yalan yere yemîn ederse, o da benim sevgilimdir. Âdem'e ve Havva'ya yalan yere Allah adına yemîn ettim, dedim ki: "Muhakkak, ben size nasihat ediyorum." Bunu yaparım, çünkü yalan yere yemîn gönlümün eğlencesidir.

Gıybet ve koğuculuk, benim meyvelerim ve şenliğimdir.

Yâ Muhammed! Şimdi de namazını kılmayıp da tehir edenleri anlatayım. O, her ne zaman namaza kalkmak isterse tutar, ona vesvese veririm. Derim ki, henüz vakit var. Sen ise meşgûlsün. Şimdilik işine bak, sonra kılarsın. Böylece o, vakti çıktıktan sonra namazını kılar. Bu sebepten, onun kıldığı namazı yüzüne atılır. Şayet o kimse beni mağlup ederse, ona insan şeytanlarından birini gönderirim. Böylece onu vaktinde namaz kılmaktan alıkoyarım. O, bunda da beni mağlup ederse, bu defa onun hesabını namazda görmeye bakarım. O namazda iken, "Sağa bak, sola bak" derim. O da bakar. Bakınca, onun yüzünü okşar, alnından öperim. Sonra ona; "Sen yaramaz bir iş yaptın" diyerek huzûrunu bozarım. Şayet yine ona mağlup olursam, tek başına namaz kıldığı zaman yanına giderim. Ve, çabuk çabuk kılmasını emrederim. O da, namazını çabuk kılmaya başlar. Tıpkı horozun, gagasıyla yerden birşeyler topladığı gibi. Bu işi ona yaptıramazsam, bu defa cemâatle namaz kılarken onun yanına varırım. Başına bir gem takar, başını İmâmdan evvel secdeden ve rükû'dan kaldırırım. Yine İmâmdan evvel de secde ve rükû' yaptırırım. O böyle yaptığı için, kıyâmet günü Allah onun başını merkep başına çevirir. O

kimse beni burada da mağlup ederse, ona namazda parmaklarını çıtlatmasını emrederim. Böylece o kimse, beni tesbih edenlerden olur. Şayet bu işi ona namaz içinde yaptıramazsam, ona esneme veririm. Bu esneme esnasında elini ağzına kapamazsa, onun içine küçük bir şeytan girer. Onun dünyâ hırsını ve dünyâya olan bağlarını çoğaltır, işte bundan sonra o kimse, bize hep itaat edenlerden olur. Sözümü dinler, dediklerimi yapar."

Şeytan konuşmasına devam ederek dedi ki: "Sen, ümmetinin saadeti için nasıl ferah duyabilirsin ki? Ben onlara ne tuzaklar kurarım, ne tuzaklar... Onların miskinlerine çaresizlerine ve zavallılarına giderim. Namazı bırakmalarını emreder, namaz size göre değildir. O Allahın afiyet ihsân ettiği ve bolluk verdiği kimseler içindir derim. Sonra hastalara gider, namaz kılmayı bırakın, derim. Çünkü Allahü teâlâ; "Hastalara zorluk yok" buyurdu. İyi olduğun **zaman** çokça kılarsın derim. O da böylece namazını bırakır. Hattâ küfre bile girebilir. Şayet hastalığında namazı terkederek ölüp giderse, Allahü teâlâyı gadaplı bulur."

İblîs konuşmasına şöyle devam etti: "Yâ Muhammed! Eğer sözlerime yalan kattımsa beni akrep soksun. Eğer yalan söyledimse, Allahtan dile, beni kül eylesin. Yâ Muhammed! Sen ümmetin için nasıl ferah duyarsın? Ben onların altıdabirini dinden çıkardım." Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey la'in! Senin oturma arkadaşın kimdir?"** İblîs dedi ki: "Faiz yiyen." **"Dostun kim?" "Zinâ** eden." **"Yatak arkadaşın kim?"** "Sarhoş." **"Misâfirin kim?"** "Hırsız." **"Elçin kim?" "**Sihirbazlar." **"Gözünün nûru nedir?"** "Hanım boşamak." **"Sevgilin kimdir?"** "Cum'a namazını bırakanlar."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu sefer başka bir mevzûya geçti. Buyurdu ki: **"Ey la'in! Senin kalbini ne kırar?** İblîs: "Allah yolunda cihâda giden atların kişnemesi" dedi. **"Peki, senin cismini ne eritir?"** "Tövbe edenlerin tövbesi." **"Ciğerini ne parçalar ve ne çürütür?"** "Gece ve gündüz yapılan istiğfar." **"Yüzünü ne buruşdurur?"** "Gizli verilen sadaka." **"Gözlerini kör eden nedir?"** "Gece kılınan namaz." **"Başını eğdiren nedir?"** "Cemâatle kılınan namaz."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), başka bir mevzûya geçerek buyurdular ki: **"Ey İblîs! Seni işinden alıkoyan nedir?"** "Ulemâ meclisleri" **"Yemeğini nasıl yersin?" "Sol elimle ve parmağımın ucuyla." "Peki, sam yeli esip, ortalığı sıcaklık bastığı zaman çocuklarını nerede gölgelendirirsin?"** "İnsanların uzamış tırnakları arasında."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) başka bir mevzûda tekrar buyurdular ki: **"Ey İblîs! Rabbinden neler taleb ettin?"** "On şey taleb ettim: 1. Allahtan, beni insanların malına ve evlâdına ortak etmesini istedim. Kabûl etti.

Her Besmelesiz kesilen hayvan etinden, faiz ve haram karışan yemekten de yerim. Şeytandan, Allaha sığınılmayan malın da ortağıyım. Hanımı ile cinsî yakınlık ânında, şeytandan Allaha sığınmayan kimse ile beraber olurum. Bu yakınlıktan meydana gelen çocuk, bize itaat eder, sözümüzü dinler. Her kim hayvana binerken helâl olan yere gitmeyi değil de, aksini isteyerek binerse, ben de onunla beraber binerim. Yol ve binek arkadaşı olurum. 2. Allahü teâlâdan bir ev vermesini istedim. Bana hamamları ev olarak verdi. 3. Bir mescid vermesini istedim. Pazar yerlerini bana mescid olarak verdi. 4. Okuyacağım bir kitap istedim. Bana (müstehcen) şiirleri okuma kitabı olarak verdi. 5. Benim için bir ezan vermesini istedim. Çalgı âletlerini verdi. 6. Bir yatak arkadaşı istedim. Sarhoşları verdi. 7. Bana yardımcılar vermesini istedim. Kaderiye bozuk fırkasına mensûp olanları verdi. 8. Bana kardeşler vermesini istedim. Mallarını boş yere israf edenleri ve parasını günah olan yerlere harcayanları verdi. Bu durum,

Kur'ân-ı kerîmde İsrâ sûresinin yirmiyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle anlatılmaktadır **"Çünkü israf yapanlar, şeytanların kardeşleridir. Şeytan ise, Rabbine karşı çok nankör bulunuyor."** Bir ara sevgili Peygamberimiz (s.a.v.); **"Eğer söylediklerini Allahü teâlânın kitabındaki âyetlerle isbât etmeseydin seni tasdik etmezdim."** buyurdular. 9. "Yâ Muhammed! Allahtan, Âdemoğulları beni görmesin, fakat ben onları göreyim istedim. Bu dileğimi de kabûl etti. 10. Âdemoğullarının damarlarını bana yol yapmasını istedim. Bu da oldu. Böylece ben, onlar arasında akıp giderim. İstediğim gibi gezerim. Bütün bu isteklerimin hepsinin bana ihsân edildiği bildirildi. İşte ben bu hâllerimle iftihar ederim. Şunu da söyleyeyim ki, benimle beraber olanlar, seninle beraber olanlardan daha çoktur. Bu şekilde, kıyâmete kadar Âdemoğullarının çoğu benimle beraberdirler.

Benim bir oğlum vardır ki, ismi Ateme'dir. Bir kimse yatsı namazını kılmadan uyursa, onun kulağına gidip bevleder. Eğer insanlar böyle olduğunu bilselerdi, imkânı yok namazını kılmadan uyumazlardı. Benim bir oğlum daha vardır ki, onun adı da Mütekazi'dir. Bunun da vazîfesi, yapılan gizli amelleri yaymağa çalışmaktır. Bir kimse gizli bir tâat işlerse, Mütekazi onu dürter. Nihâyet o gizli amelin yayılmasına ve açığa çıkarılmasına muvaffak Olur. Böylece, Allahü teâlâ o amel sahibinin yüz sevâbından doksandokuzunu imha eder, biri kalır. Çünkü bir kulun yaptığı gizli bir amel için yüz sevâb verilir. Benim Kühayl isminde bir oğlum daha vardır. Bunun da vazîfesi, insanların gözlerine sürme çekmektir. Bilhassa âlimlerin meclislerinde ve hutbe okurken bu sürme gözlere çekildi mi, uyuklamaya başlarlar. Konuşan âlimin sözlerini işitmez ve hiç sevâb alamamış olurlar."

İblîs sözüne şöyle devam etti: "Hangi kadın olursa olsun, onun kucağına bir şeytan oturur. Kadın kalktığı zaman da, oturduğu yere bir şeytan oturur. Kadını, bakanlara güzel gösterir. Sonra kadına ba'zı emirler verir. Meselâ; elini, kolunu dışarı çıkarıp göster, der. O da bu emri yerine getirir, elini kolunu açar gösterir. Böylece o kadının haya perdesini tırnakları ile yırtar."

İblîs, bundan sonra Peygamberimize (s.a.v.) kendi durumunu anlatmaya başladı. "Yâ Muhammed! Bir kimseyi ben kendi elimle dalâlete sürükleyemem. Ben ancak, vesvese veririm ve o şeyi güzel gösteririm. Hepsi o kadar. Eğer dalâlete sürüklemek elimde olsaydı, yeryüzünde "Allahtan başka ilâh yoktur. Muhammed, Allahın Resûlüdür" diyen herkesi, oruç tutanı ve namaz kılanı dahî hiç bırakmaz, hepsini dalâlete düşürürdüm. Nasıl ki, senin elinde hidâyet cinsinden birşey yoksa, benim de o kimseyi doğru yoldan çıkaracağıma dâir birşey yoktur. Sen, ancak Allahın Resûlüsün ve tebliğ etmeye me'mursun. Eğer hidâyet elinde olsaydı, yeryüzünde bir tek kâfir bırakmazdın. Sen, Allahın yarattığı insanlar üzerine bir huccetsin. Ben de, kendisi için ezelde şaki yazılan kimselere bir sebebim. Saîd olanlar tâ ana karnında iken sa'îddir. Şaki olan da, ana karnında iken şakidir. Se'âdet ehlinden yapan da, şekavet ehlinden yapan da Allahtır." Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.): **"Ey Ebâ Mürre! Acaba senin bir tövbe etmen ve Allahü teâlâya dönmen mümkün değil mi? Cennete girmene kefil olurum. Söz veririm"** buyurdu. Bunun üzerine şeytan; "Yâ Muhammed! iş, verilen hükme göre oldu. Kıyâmete kadar takdîr edilen işler olacaktır. Seni Peygamberlerin efendisi kılan, Cennet ehlinin hatîbi eyleyen ve seni halkı içinden seçen ve onların arasında gözde yapan, beni de şakilerin efendisi kılan ve Cehennem ehlinin odunu eyleyen Allahü teâlâ, bütün noksan sıfatlardan münezzehtir. Son sözümü söylüyorum ki, bu anlattıklarımın hepsi de doğrudur."

Şeyh-i Ekber, Tâbût-üs-Sekîne isimli kitabında buyuruyor ki: "Allahü teâlâ bana öyle ni'metler ihsân etti, bildirdi ki, istersem kıyâmete kadar gelecek bütün velileri, kutubları, isim ve

nesebleriyle bildirebilirim. Fakat ba'zıları inkâr ederler de, ma'nevî kazançlarından kaybederler diye korkuyorum."

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), kendisinden yüzlerce sene sonra keşfedilen telgrafın çalışma tekniğini haber verdi. Edison dahî Ona; "Üstadım" diye hitâb etmiştir.

Muhyiddîn-i Arabî, kerâmet göstererek, kendisinden iki asır sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın İstanbul'u feth edeceğini bildirdi.

Şeyh-i Ekber, "Şeceret-ün-Nu'mâniye fî Devlet-il-Osmâniye" isimli eserinde; "Sin, Şın'a gelince, Muhyiddîn'in kabri meydana çıkar" buyurdu. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, 638 (m. 1240) senesinde Şam'da, kalbi para sevgisiyle dolu bir grup kimseye; "Sizin taptığınız, benim ayağımın altındadır" dedi. Orada bulunanlar bu sözü anlıyamadılar. Rebî'ul-âhır ayının 28. Cum'a günü, yetmişsekiz yaşında iken Şam'da fâni dünyâdan âhırete irtihâl etti. Sâlihiyye'de defn olundu. Şam halkı, onun büyüklüğünü anlayamadıkları için kabrinin üzerine çöp döktüler. Osmanlı Sultânı Yavuz Selim Hân Şam'a geldiğinde; "Sin, Şın'a gelince, Muhyiddîn'in kabri meydana çıkar" sözünün ne demek olduğunu anladı. Kabrini araştırıp buldurdu. Çöpleri temizleterek, kabrin üzerine güzel bir türbe, yanına bir câmi ve imâret yaptırdı. Ayrıca Muhyiddîn-i Arabî'nin vefâtından önce ayağını yere vurarak, "Sizin taptığınız, benim ayağımın altındadır" buyurduğu yeri tesbit ettirip, orayı kazdırdı. Orada küp içinde altın çıktı. Bundan, "Siz, Allahü teâlâya değil de, paraya tapıyorsunuz" demek istediği anlaşıldı.

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin, onu çok seven bir hizmetçisi vardı. Onun vefâtından sonra gece gündüz ağlardı. Bir gece hizmetçinin kapısı açıldı, içeriye Muhyiddîn-i Arabî sağlığındaki haliyle girdi. Hizmetçisine; "Ağlamayınız" diyerek onu teselli etti.

Evi, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin türbesine çok yakın olan Ahmed Halebî, bizzat gözleriyle gördüğü şu kerâmeti anlattı: "Bir gece yatsı namazından sonraydı. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini kötüleyenlerden biri, elinde bir ateşle türbeye doğru yaklaştı. Maksadı sandukasını yakmaktı. Hemen ateşi atacağı zaman, ateş söndü ve kabr-i şerîfinin yanıbaşında, ayaklarının altında bir çukur açıldı ve adam aniden çukurun içinde kayboldu. Hâne halkı, onun kaybolduğunu anlayınca aramağa çıktılar. Ben durumu kendilerine haber verdim. Gelip gömüldüğü yeri kazmaya başladılar ve başını buldular. Çekip çıkarmak istediler. Fakat bütün uğraşmaları boşuna oldu. Zîrâ, onlar çıkarmağa çalıştıkça, o, durmadan aşağı doğru indi. Kazıldıkça indi ve çıkarmaları mümkün olmadı. Nihâyet kurtaramayacaklarını anladılar. Kazdıkları yeri tekrar toprakla doldurup, yorgun ve perişan bir hâlde, elleri boş olarak bırakıp gittiler."

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), "Fütuhat" kitabının ellibirinci babında buyuruyor ki: "Hiçbir insan, cinden Allahü teâlâya âit bir bilgi edinmemiştir. Çünkü, cinnin din bilgileri pek azdır. Onlardan dünyâ bilgileri edineceğini sanan kimse de aldanmaktadır. Çünkü, fâidesiz şeyle vakit geçirmeğe sebep olurlar. Onlarla tanışanlar, kibirli olur. Hâlbuki, Allahü teâlâ kibirli olanı sevmez." Molla Câmi hazretlerinin halîfesi, Abdülgafûr-i Lârî, Muhyiddîn-i Arabî'nin bir risalesinde şöyle buyurduğunu bildiriyor "Cinnin ilk babaları İblîs değildir. İblîs, cin tâifesindendir. Cinler, ateş ve havadan yaratıldığı için çok latifdirler. Çabuk hareket ederler. İnsan bunlara hafif çarpınca hemen ölürler. Bunun için ömürleri kısadır. Din bilgileri azdır. Kibirli olduklarından, birbirleri ile hep mücâdele, muharebe ederler. Ateşten müte'essir olmazlar. Cehennemlik olanları, Zemherîr'de, ya'nî soğuk Cehennemde azâb göreceklerdir. İblîs ve çocukları, hak ve sevâb olan iyi şeyleri yapmayı da hatırlatırlar. Fakat, bunları yaparken, nefsde ucb, riya hâsıl olarak veya

farzın kaçırılmasına sebeb olarak, insan çok günaha girer." (Cin ile tanışmağa özenmemeli, evliyâ-i Kirâmın rûhâniyetlerinden istifâde etmeğe çalışmalıdır. Evliyânın rûhları görünmeden de, kendi beşerî şeklinde görünerek de sevdiklerine fâide verir ve belâlardan korur. Evliyâyı tanımağa, sevmeye ve sevilmeğe uğraşmalıdır. İnsanın cin ile tanışması, arkadaş olması kıymetli birşey değildir, zararlıdır. Onlarla konuşmak, fâsık insanla arkadaşlık etmek gibidir. Onlarla tanışan kimse, fâide görmemiştir.)

Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (r.a.) cinlerin var olduğuna, şu âyet-i kerîmeleri delîl olarak gösteriyor:

1. Zâriyat sûresinin ellialtıncı âyetinde meâlen; **"İnsanları ve cinleri ancak, beni bilip, itaat ve ibâdet etmeleri için yarattım"** buyuruluyor.

2. Rahmân sûresi, yetmişdördüncü âyetinde, cinlerin Cennete gireceği bildiriliyor.

3. Rahmân sûresinin otuzbirinci âyetinde; **"Sekalân"** buyuruluyor. Ya'nî "Ey insanlar ve cinnîler" demektir. Resûl-i sekâleyn, müftîyüssekaleyn, gavsüssekaleyn (ya'nî insanların ve cinlerin Peygamberi, müftîsi, velîsi) gibi isimler de cinlerin varlığını göstermektedir.

Kitaplı kâfirlerin hepsi, ateşe tapanlar, puta tapanlar, budistler, müşrikler ve Yunan feylesoflarının çoğu ve tasavvuf büyükleri cinlerin var olduğuna inanıyor. Kur'ân-ı kerîmde zikredilen, Süleymân aleyhisselâmın vak'ası da, cinlerin varlığını göstermektedir.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, "Müsâmere" adındaki kitabında diyor ki: "Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Hüreyre (r.a.) hazretlerinin haber verdiği hadîs-i şerîfte; **"Bir zaman gelir ki, müslümanlar birbirlerinden ayrılır, parçalanırlar. Şerî'ati bırakıp, kendi düşüncelerine, görüşlerine uyarlar. Kur'ân-ı kerîmi mizmarlardan, ya'nî çalgılardan şarkı gibi okurlar. Allah için değil, keyf için okurlar. Böyle okuyanlara ve dinleyenlere, hiç sevâb verilmez. Allahü teâlâ bunlara la'net eder. Azâb verir"** buyuruldu.

Muhyiddîn-i Arabî; "İslâmiyetin emirlerinden bir emri yapmayanın ma'rifeti sahih değildir" buyurdu.

Muhyiddîn-i Arabî; "Ârifin niyeti, maksadı olmaz" buyuruyor, İslâm âlimleri bu cümleyi şöyle açıklamaktadırlar: "Allahü teâlâyı tanıyan kimse, belâdan kurtulmak için birşeye başvurmaz demektir. Çünkü, derd ve belâların sevgiliden geldiğini, O'nun dileği olduğunu bilmektedir. Dostun gönderdiği şeyden ayrılmak ister mi ve o şeyin geri gitmesini özler mi? Evet duâ ederek, gitmesini söyler. Fakat, duâ etmeğe emr olunduğu için, bu emre uymakdadır. Yoksa, gitmesini hiç istemez. O'ndan gelen herşeyi de sever, hepsi kendine tatlı gelir. Evet, çünkü sevgilinin düşmanlığı, düşmanlar içindir. Dostlarına düşmanlığı, görünüştedir. Bu ise merhametini, acımasını bildirmektedir. Böyle düşman görünmesinin, sevene nice fâideleri vardır ki, anlatılmakla bitmez. Bundan başka, dostlarına düşmanlık gibi görünen işler yapması, bunlara inanmıyanları harâb etmekte, onların belâlarına sebeb olmaktadır."

Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), hadîs ilminde sâhib-i isnâd ve fıkıh ilminde ictihâd makamında idi. Buyururdu ki: "Peygamberimizin (s.a.v.) **"Hesaba çekilmeden evvel, hesabınızı görünüz"** emri ile, ba'zı meşâyıh, hergün ve her gece yaptıkları işlerden kendilerini hesaba çekiyor. Ben, hesâbda onları geçtim ve işlediklerimle beraber, düşündüklerimde de hesabımı görüyorum."

Muhyiddîn-i Arabî "kuddise sirruh" "Fütûhât-ül-mekkiyye" kitabında "Kaza, belâ" bahsinde; "Belâlardan, tehlikelerden, gücünüz yettiği kadar sakınınız. Çünkü, takat getirilemiyen, dayanılamıyan şeylerden uzaklaşmak. Peygamberlerin âdetidir" buyurmaktadır.

Muhyiddîn-i Arabî (r.a.), yine aynı kitabında, bir hadîs-i şerîf bildiriyor. Bu hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâ, yüzbin Âdem yaratmıştır"** buyurmaktadır. Muhyiddîn-i Arabî, sonra âlem-i misâlden gördüğü birkaç şeyi yazıyor ve diyor ki, "Kâ'be-i muazzamayı tavaf ederken, yanımda birkaç kişi vardı. Bunları hiç tanımıyordum. Tavaf yaparken, Arabî iki beyt okudular. Bir beytin ma'nâsı şöyle idi. **Nazm:**

Yıllarca, biz de sizin gibi.
Hepimiz tavaf ettik bu evi.

Bu beyti duyunca, bu kimselerin âlem-i misâlden olması hâtırıma geldi. Böyle düşünürken, içlerinden biri, bana bakarak; "Ben senin dediklerinden birisiyim" dedi. "Sen öleli kaç sene oldu?" dedim. "Kırkbin seneden çok" dedi. Bu sözüne şaştım ve; "Tarihçiler, İnsanların ilk babası olan Âdem'den (a.s.) bugüne kadar, yedibin sene geçmediğini söylüyor" dedim. "Sen, hangi Âdem'i diyorsun?" "Ben, yedibin seneden çok önceki zamanlarda yaşıyan Âdem'in evlâdındanım" dedi. Bunu işitince, yukarıdaki hadîs-i şerîfi hatırladım."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunu şöyle îzâh buyuruyor:

"Muhyiddîn-i Arabî'nin (r.a.) kırkbin sene önce ölen dedesi, âlem-i şehâdetdeki dedesinin latife ve sıfatlarından birinin âlem-i misâldeki varlığı idi. Kâ'be-i muazzamayı âlem-i misâlde tavaf etmişti. Çünkü her şey gibi, Kâ'be'nin de âlem-i misâlde sûreti, benzeri vardır. Bu fakîr çok düşünüyor araştırıyorum. Âlem-i şehâdette, bir Âdem'den başka göremiyorum, âlem-i misâldeki görünüşlerden gayrı bir şey bulamıyorum. Kırkbin sene önce yaşadığını söyleyen kimsenin, ben senin dedelerinden biriyim, demesi de gösteriyor ki, Âdem aleyhisselâmdan önce bulunan Âdemler, Âdem aleyhisselâmın latifelerinin ve sıfatlarının görünüşleridir... Âdem aleyhisselâmdan başka bir varlık değildir. Çünkü, başka Âdem'in oğulları, bu Âdem aleyhisselâmın oğullarının dedesi olamaz."

Yûsuf Nebhânî, "Câmi'u kerâmât"ında der ki: Dört mezhebin âlim ve ârifleri, Muhyiddîn-i Arabî'yi hep medhetmişlerdir. İmâm-ı Şa'rânî "El-Yevâkit vel-cevâhir"inde ondan uzun uzun bahsetmekte, Şeyh Abdülganî Nablûsî ve ârif-i billah Seyyid Mustafâ Bekrî, onun için ayrı birer kitap yazmışlardır. Abdülganî Nablûsî'nin eseri "Er-Redd-ül-metin alâ müntakıs-il-ârif Muhyiddîn", Seyyid Mustafâ Bekrî'nin eseri, "Es-Süyûf-ül-hıdad fî a'nâki ehl-iz-zendeka vel-ilhâd"dır. Şihâbüddîn Sühreverdî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ, İbn-i Hacer Heytemî, Hâfız Süyûtî, Ali bin Meymûn, Celâlüddîn Devânî, Seyyid Abdülkâdir Ayderûsî, İbn-i Kemâl Paşa, Kâmûs sahibi Necmüddîn Fîrûzâbâdî hep onu medh etmişlerdir.

Osmanlı devletinin yetiştirdiği âlimlerin en büyüklerinden olan İbn-i Kemâl Paşa hazretleri, İbn-i Arabî hakkında sorulan bir suâle şöyle cevap vermiştir: "Kullarından sâlih âlimler yaratan, bu âlimleri Peygamberlerine vâris kılan Allahü teâlâya hamd olsun. Dalâlette olanlara doğru yolu göstermek için gönderilen Muhammed Mustafâ'ya, O'nun Ehl-i beytine ve dînimizin emirlerini tatbikte gayretli olan Eshâbına salât ve selâm olsun. Ey insanlar, biliniz ki; Şeyh-i a'zam ârifîerin kutbu, muvahhidlerin İmâmı, Muhammed bin Ali İbni Arâbî et-Tâî el-Endülüsî, kâmil bir müctehid, fâzıl bir mürşid, hayret verici menkıbeler, garip hârikalar sahibi bir âlimdir. Çok talebesi olup, İbn-i Arabî, âlimler, fâzıllar indinde makbûldür, İbn-i Arabî'yi inkâr eden hatâ etmiştir. Hatâsında ısrar eden sapıtmıştır. Sultânın onu edeblendirmesi ve bu bozuk i'tikâddan

sakındırması lâzımdır. Zîrâ, Sultan iyiliği emredip, kötülükten sakındırmak ile me'mûrdur (vazîfelidir).

İbn-i Arabî'nin birçok eseri vardır. Füsûs-i Hikem ve Fütûhât-ı Mekkiyye adlı eserlerinin ba'zı mes'eleleri lafz ve ma'nâ bakımından ma'lûm olup, emr-i ilâhîye ve şer'i Nebevî'ye uygun, ba'zı mes'eleleri ise, zâhir ehlinin idrâkından hafidir (gizlidir). Bunu ancak ehl-i keşf ve bâtın (gönül ehilleri) bilirler. Meram olan ma'nâyı anlayamayan kimsenin, bu makamda susması gerekir. Zîrâ Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyuruyor ki: **"Hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyin ardınca gitme, çünkü kulak, göz ve kalb, bunların hepsi ondan sorumludur"** (İsrâ-36). Allahü teâlâ doğru yola götürendir."

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin eserlerinde yazdığı vahdeti vücûd bilgilerinin ba'zıları ve velîlere mahsûs bir hâl olan sekr (şuursuzluk) hâlinde iken söylediği sözleri, hem âlimler, hem de ârifler arasında, yaşadığı zamanda ve daha sonra tartışılmış ve onun hakkındaki sözler farklı olmuştur. Tasavvufun kıymetli hâl ve ma'rifetlerinden olan vahdet-i vücûd (varlığı bir görmek) bilgilerini açıklamakta Muhyiddîn-i Arabî hazretleri çok yüksek derecelere ulaşmış, bu sahada kendisine mahsûs bir sistem kurmuştur. Ancak bu yüksek ve ince bilgiler uzun zaman zâhir âlimlerini ve velîlerin çoğunu tereddüt içinde bırakmış, nihâyet onun hâlini ulemâ-i râsihînin reîslerinden ikinci binin müceddidi. İmâm-ı Rabbânî ile oğlu Muhammed Ma'sûm, âlimlerin ve ârîflerin anlıyacağı şekilde Ehl-i sünnet i'tikâdına göre îzâh etmişler, bu husûsta şaşırmış kalmış olanlara doğru yolu göstermişler ve tereddüdlere son vermişlerdir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, mektûplarında Muhyiddîn-i Arabî'nin "Allahü teâlânın kudreti, âhırette görülmesi ve daha birçok sözlerinin Ehl-i sünnetin doğru sözlerine uymamasının çok şaşılacak birşey olduğunu" yazdıktan sonra onun hâlini şöyle îzâh etmektedir:

"Muhyiddîn-i Arabî'nin bu hatâları, keşfinde, ya'nî kalbe doğan bilgilerde olduğu için, belki kabahat sayılmaz, îctihâddaki hatâlar gibi, birşeyler söylenemez. Onun büyük olduğu ve hatâlarının kusur sayılmayacağını, yalnız bu fakîr söylüyorum. Onu büyük bilir ve severim. Ehl-i sünnet âlimlerinin sözlerine uymayan yazılarını yanlış ve zararlı bilirim. Sofiyyûndan bir kısmı, onu beğenmiyor ve çirkin şeyler söylüyor. Bütün ilimlerini yanlış ve bozuk biliyorlar. Bir kısmı da, ona uyarak, bütün ilimlerini, yazılarını olduğu gibi alıyor. Hepsini doğru biliyor ve doğruluklarını isbât etmeye kalkışıyor. Bu iki kısım da yanılıyor, adâletten ayrılıyor. Bir kısmı haddi aşıyor. Birisi de büsbütün mahrûm kalıyor. Evliyânın büyüklerinden olan Muhyiddîn-i Arabî, keşflerindeki hatâsından dolayı büsbütün red olunabilir mi? Fakat, Ehl-i sünnetin doğru bilgilerine uymayan, hatalı bilgilerine uyulur mu ve herşeyi de kabûl olunur mu? Burada doğru yol, cenâb-ı Hakkın bize ihsân ettiği, iki tarafa sapmayan orta yoldur. Vahdet-i vücûd bilgisinde, Sofiyyenin çoğunun Muhyiddîn-i Arabî ile beraber olduğu meydandadır. Kendisi burada da husûsî bir yol tutmuş ise de, sözün esâsında ortakdırlar. Bu bilgileri de, görünüşte, Ehl-i sünnet i'tikâdına uymuyor ise de, uydurulması kolaydır ve ikisini birleştirmek mümkündür. Bu fakîr, cenâb-ı Hakkın yardımı ile, üstadımın (Muhammed Bakî Billah hazretlerinin) "Rubâiyyât'ını açıklarken, bu bilgileri, Ehl-i sünnet i'tikâdı ile birleştirdim. Aradaki farkın yalnız sözde ve kelimelerde olduğunu göstererek, her iki tarafın şüphe ettikleri yerleri, öyle bir aydınlattık ki, okuyanların hiç şüphesi kalmaz. Görünce anlaşılır."

İmâm-ı Süyûtî, "Tenbîh-ül-gabî" kitabında, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin büyüklüğünü vesîkalarla isbât etmektedir. Ebüssuûd Efendi fetvâlarında da, ona dil uzatılamayacağı yazılıdır.

Bununla beraber, îmân, i'tikâd ve ibâdet bilgilerine tam vâkıf olmayanların ve tasavvufun inceliklerini iyi bilmeyenlerin, Muhyîddîn-i Arabî'nin kitaplarını okumaları ve sözleri üzerinde düşünmeleri, çok defa zararlı olmaktadır. Geçmiş asırlardaki velîlerin ve âlimlerin ba'zıları dahî, onun sözlerini anlamakta acze düşmüşler ve yanlış yollar tutmuşlardır. Ayrıca tasavvufta vahdet-i vücûd bilgisi ve mertebesi çok yüksek ve kıymetli olmakla beraber, nihâyetin nihâyeti değildir. Asıl maksad yanında, bu mertebe çok gerilerde kalmaktadır. (Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddîn-i Arabî hakkında, Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanan Müjdeci Mektûplar ve Se'âdet-i Ebediyye kitaplarında geniş bilgiler vardır.)

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, 627 (m. 1230) senesinde Şam'da iken, bir gece ma'nâ âleminde Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Peygamber efendimiz elinde bir kitap tutarak; "Bu Füsûs-ül-hikem kitabıdır. Bunu al ve insanların faydalanması için muhteviyatını açıkla" buyurdu. Muhyiddîn-i Arabî de Sevgili Peygamberimizin bu ma'nevî işâretine uyarak, Peygamber efendimizden aldığı emir ve ilham ile, kitabın ihtivâ ettiği husûsları ne eksik, ne de fazla olarak yazdı. Bu kitapta kısa bir başlangıç vardır. Ve ismi bildirilen her Peygambere "aleyhimüsselâm" bir hikmet verildiği bildirilmiştir. Çok kıymetli bir kitaptır. Sonra gelen âlimler, bu kitabın kırktan fazla şerhini yapmışlardır.

Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, evliyâ-i ârifinin en büyüklerinden olduğu gibi, zâhir âlimlerin de büyük İmâmlarındandır. Sultan Melik Muzaffer Behâüddîn Gâzî'ye icâzet (diploma) verdiği, "Câmi'u Kerâmât" isimli kitapta bildirilmektedir. Yine aynı kitapta, üstâdlarının isimleri uzun uzun yazılıdır. Bu kitapta, yazmış olduğu eserlerden ikiyüzotuzdört tanesinin ismi bildirilmekte, hepsi bu icâzette yazılmış bulunmaktadır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Fütûhât-ı Mekkiyye" 20 cild, "Et-Tedbîrât-ül-ilâhiyye", "Tenezzülât-ül-Mevsûliyye." "El-Ecvibet-ül-müsekkite an süâlât-il-Hakîm Tirmizî", "Füsûs-ül-hikem", "El-İsrâ ilâ makamil Esrâ", "Şerhü hal'in-na'leyn", "Tâc-ür-resâil", "Minhâc-ül-vesâil", "Kitâb-ül-azamet" "Kitâb-ül-beyân", "Kitâb-üt-tecelliyât", "Mefâtîh-ül-gayb", "Kitâb-ül-Hak", "Merâtibü ulûm-il-vehb", "El-İ'lâm bi-işâreti ehl-il-ilhâm", "El-İbâdet vel-halvet", "El-Medhal ilâ ma'rifetil-esmâ", "Künhü mâ lâ büdde minh", "En-Nükabâ", "Hilyet-ül-ebdâl", "Esrâr-ül-halvet", "Akîde-i Ehl-i sünnet", "İşârât-ül-kavleyn", "Kitâb-ül-Hüve vel-ehâdiyyet", "El-Celâlet", "El-Ezel", "Anka-i Mugrib", "Hatm-ül-evliyâ", "Eş-Şevâhid", "El-Yakîn", "Tâc-üt-terâcim", "El-Kutb", "Risâlet-ül-intisâr", "El-Hucb", "Tercümân-ül-eşvâk", "Ez-Zehâir", "Mevâkı-un-nücûm", "Mevâiz-ül-hasene", "Mübeşşirât", "El-Celâl vel-Cemâl", "Muhâdarât-ül-ebrâr ve müsâmerât-ül-ahyâr" beş cilddir. Buhârî, Müslim, Tirmizî'nin eserlerini muhtasar hâle getirmiştir. "Sırrü esmâillah-il-husnâ", Şifâ-ül-alîl fî îzâh-üs-sebîl", "Cilâ-ül-kulûb", "Et-Tahkîk fil-keşfi an sırr-is-Sıddîk", "El-Vahy", "El-Ma'rifet", "El-Kadr", "El-Vücûd", "El-Cennet", "El-Kasem", "En-Nâr", "El-A'râf", "Mü'min, müslim ve muhsin", "El-Arş", "El-Vesâil", "İ'câz-ül-lisân fî tercimeti an-il-Kur'ân".

---

1) Tenbîh-ül-gabî

2) El-A'lâm cild-6, sh. 281

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 40

4) Lisân-ül-mîzân cild-5, sh. 311

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 190

6) Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 4, 233

7) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 435

8) Zeyl-i Ravdateyn sh. 170

9) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 118

10) Mîzân-ül-i'tidâl cild-1, sh. 659

11) Nefehât-ül-üns sh. 621

12) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 188

13) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 202

14) Et-Tefsîr-vel-müfessirîn cild-2, sh. 407

15) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 76, 81, 90, 640, 659, 667, 670, 956, 1047

16) Müjdeci Mektûblar Mektûb No: 100, 131, 200, 220, 234,

MU'ÎNÜDDÎN-İ ÇEŞTÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Gıyâsüddîn Hüseyn el-Hüseynî'dir. Mu'înüddîn lakabı olup, bu isimle tanınmıştır. 531 (m. 1136) senesinde doğdu. 634 (m. 1236) senesinde Ecmîr'de vefât etti. Kabri oradadır. Soyu Peygamber efendimize ulaşmakta olup, seyyiddir. Babası Gıyâsüddîn Hasen, aslen Senceristanlı, sâlih ve son derece müttekî (haramlardan sakınan) bir zât idi.

Mu'înüddîn-i Çeştî, Horasan'da büyüyüp yetişmiştir. Onbir yaşında iken babası vefât etti. Babasının vefâtından sonra kalan miras üç kardeş arasında taksim edilmişti. Bu taksimde, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerine babasından miras olarak bir bağ düşmüştü. Bu bağıyla meşgûl oluyordu. Birgün bağında bulunduğu sırada, İbrâhim Kandûzî adında bir meczub evliyâ yanından geçerken, ayağa kalkıp ona hürmet gösterdi ve elini öptü. Sonra bağına da'vet edip, bir ağacın gölgesine oturttu. Bir tabağa üzüm doldurup, ikram etti. Fakat o zât üzüme rağbet etmeyip, koynundan bir parça kuru ekmek çıkardı. Bu ekmekten dişi ile biraz koparıp, Mu'îhüddîn-i Çeştî'nin ağzına koydu. O da yedi. Bu kuru ekmek parçasını yer yemez, kalbinde birdenbire bir nûr tecellî etti. Dünyâya olan bütün bağlılıklarından tamamen soğudu. Kalbinde büyük bir zevk ve muhabbet-i ilâhî hâsıl oldu. Bu hâlinden sonra, babasından kalan bağı ve diğer malları fakirlere sadaka olarak verdi. İlim öğrenmek için seyahatlere çıktı. Önce Horasan'a gidip orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Aklî ilimleri öğrendi. Buradan Semerkand'a geçti. Burada fazla kalmayıp, Irak'a gitmek üzere yola çıktı. Yolu Hârûn kasabasından geçerken zamanının en meşhûr evliyâsı olan Osman Hârûnî hazretlerini tanımakla şereflendi ve ona talebe oldu.

Hocası Osman Hârûnî'nin sohbetine kavuşunca, ondan çok alâka gördü. Birgün ona; "Mu'înüddîn, abdestini tazele" buyurdu. O da, tazeledi. Sonra; "Kıbleye karşı otur, Bekâra sûresini oku" buyurdu, okudu. Sonra; "Yirmi defa salevât oku" buyurdu. O da okudu. Sonra; "Yüzünü semâya kaldırıp, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerini elinden tuttu ve buyurdu ki: "Mu'înüddîn! Seni Allahü teâlânın rızâsına kavuşturdum ve makbûllerden eyledim." Sonra başına sarık sarıp, hırka giydirdi ve buyurdu ki: "Bir gece bir gün mücâhede yap ve İhlâs sûresini bin defa oku". Mu'înüddîn-i Çeştî hocasının bu emrini de yerine getirip, tekrar huzûruna geldi. Huzûruna gelince hocası; "Mu'înüddîn! Başını yukarı kaldır bak" buyurdu. O da kaldırıp baktı. "Ne görüyorsun?" buyurdu. "Yedi kat semâyı ve Arş'ı görüyorum" dedi. Tekrar bin İhlâs sûresi daha oku" buyurdu. İhlâs sûresini bin defa daha okudu. Sonra; "Başını semâya kaldır bak" buyurdu. Kaldırıp baktı. "Ne görüyorsun?" deyince, "Azamet perdesine kadar herşeyi görüyorum" dedi. Sonra; "Gözlerini yum" buyurdu. O da gözlerini kapattı. "Tekrar oku" buyurdu. Emri yerine getirdi. "Ne görüyorsun?" deyince, "Onsekizbin âlemi seyrediyorum" dedi. Bunun

üzerine hocası; "Ey Mu'înüddîn, senin işin tamam oldu" buyurdu. Önlerinde bir kerpiç duruyordu. "Bunu al" buyurdu. Alınca, kerpiç altın oldu. "Bunu, burada bulunan dervişlere paylaştır" buyurdu. O da paylaştırdı. Yirmi sene bu hocasının hizmetinde ve sohbetinde bulunup, pekçok feyze kavuştu ve tasavvufda yükseldi.

Nakledilir ki; hocası ile birlikte Kâ'be-i muazzamayı ziyârete gitmişlerdi. Kâ'be yanında el açıp duâ ettiklerinde, "Mu'înüddîn bizim dostumuzdur" diye seslenen bir ses işitildi. Daha sonra buradan Medîne-i münevvereye, Peygamberimiz Server-i kâinatın mübârek kabr-i şerîfini ziyârete gittiler. Peygamberimizin (s.a.v.) kabrinin başına vardıklarında, hocası; "Mu'înüddîn, selâm ver" buyurdu. O da selâm verdi. Kabirden; "Ve aleykesselâm ey şeyhlerin kutbu" diye ses gelip, selâmına cevap verildi. Ziyâretten sonra Bağdad'a döndüler.

Senelerce hocası Osman Hârûnî'nin derslerine ve sohbetlerine devam edip, tasavvufda yükseldi ve bu hocasının halîfesi oldu. Bundan sonra elliiki yaşında iken seyahatlere çıktı. Bağdad'a gitmek üzere yola çıktı. Yolculuğu sırasında, Sencer kasabasında büyük âlim Necmüddîn Kübrevî ile tanışıp, onunla birlikte Bağdad'a gitti. Bir müddet orada kalıp, Hemedan'a geçti. Hemedan'da Mürşid-i kâmil Yûsuf Hemedânî'yi tanıyarak sohbetlerinde bulundu ve ondan çok istifâde edip, feyz aldı. Buradan da Hirat'a ve Belh'e giden Mu'înüddîn Çeştî, ilimde ve tasavvufta çok yükselip, pekçok talebe yetiştirdi.

Yetiştirdiği talebeleri: Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî el-Ûşî, kendi oğlu Hâce Faridüddîn, Hamîdüddîn, Nâgûri Sûfî, Şeyh Vecihüddîn Sa'd bin Zeyd, Hâce Burhâneddîn, kızı Bibi Hâfıza-i Cemâl, Şeyh Muhammed Türk, Şeyh Ali Sencerî, Hâce Yadigâr, Abdullah Beyâbânî gibi çok sayıda kıymetli zâtlardır.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri Hindistan meşâyihi arasında Çeştî tarikatının İmâmı sayılır. Çünkü onun gayreti ve hizmetleri ile Hindistan'da İslâmiyet yayılmıştır. Sohbetinde bulunan kimseleri çok kısa zamanda tasavvuf hâllerinde yükseltirdi. Bir kimse üç gün onun sohbetine devam etse, yükselir, kerâmet ve ma'rifet sahibi olmakla şereflenirdi. Mübârek nazarları nasipli olan kime tesadüf ederse, o kimse doğru yola kavuşurdu. Yedi günde bir, beş miskal (24 gr.) kuru ekmeği suya batırır ve öyle yerdi. Hırkasını yamayıp giyer, eskidikçe yine eski yamaları temizleyip, tekrar yamardı. Her gece ve gündüz bir hatim okurdu. Kur'ân-ı kerîmi hatmedince, gâibden; "Ey Mu'înüddîn, hatmin kabûl edildi" diye bir ses işitilirdi.

Mu'înüddîn-i Çeştî, gittiği her beldede kabristanları ziyâret eder, orada bir müddet kalırdı. Vardığı yerde tanınıp meşhûr olunca, orada durmazdı. Kimsenin haberi olmadan, gizlice çıkıp giderdi. Bu seyahatlerinden biri de Mekke'ye olmuştur. Mekke-i mükerremeye gidip, Kâ'be-i muazzamayı ziyâret etti. Bir müddet Mekke'de kalıp, oradan Medîne-i münevvereye gitti. Peygamberimiz server-i âlem Muhammed aleyhisselâmın kabr-i şerîfini ziyâret etti. Bir müddet de Medine'de kaldı. Birgün Mescid-i Nebî'de iken, Ravda-i mutahharadan, Peygamberimizin (s.a.v.) türbesinden; "Mu'înüddîn'i çağırınız" diye bir ses işitildi. Bunun üzerine türbedâr; "Mu'înüddîn" diye bağırdı. Birkaç yerden, "Efendim" sesi işitildi. Sonra da; "Hangi Mu'înüddîn'i istiyorsunuz? Burada birçok Mu'înüddîn isimli kişi var" dediler. Bunun üzerine türbedâr geri dönüp, Ravda-i mutahharanın kapısında ayakta durdu, iki defa, "Mu'înüddîn-i Çeştî'yi çağır" diye nidâ eden bir ses işitti. Türbedâr bu emir üzerine cemâate karşı: "Mu'înüddîn-i Çeştî'yi istiyorlar" diye bağırdı. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri bu sözü işitince, bambaşka bir hâle girdi. Ağlayıp, gözyaşları dökerek ve salevât okuyarak Peygamberimizin (s.a.v.) türbesine yaklaştı ve edeble ayakta durdu. Bu sırada; "Ey Kutb-i meşâyıh içeriye gel" diye bir ses işitti. Bunun üzerine

kendinden geçmiş bir hâlde Peygamberimizin (s.a.v.) türbesine girdi ve Sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmı görmekle şereflendi. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: "Sen benim dînime hizmet edicisin. Senin Hindistan'a gitmen gerekir, Hindistan'a git. Hindistan'da Ecmîr denilen bir şehir vardır. Orada benim evlâdımdan (torunlarımdan) Seyyid Hüseyn adında biri var. Oraya cihâd ve gazâ niyetiyle gitmişti. O şu anda şehîd oldu. Orası kâfirlerin eline düşmek üzere, senin oraya gitmen sebeb ve bereketiyle, İslâmiyet orada yayılacak ve kâfirler hakîr olacaklar, güçsüz ve te'sîrsiz kalacaklar." Sonra ona bir nar verdi ve; "Bu nara dikkatle bak ki, nereye gitmen gerekiyor görüp, anla" buyurdu. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, Peygamberimizin (s.a.v.) verdiği narı alıp, emredildiği gibi baktı, şark ve garbı tamamen gördü. Gideceği Ecmîr şehrini ve dağlarını da görüp dikkatle baktı. Bundan sonra Peygamberimizi (s.a.v.) göremedi. Fâtiha okuyup, duâ etti ve yardım dileyip, Ravda-i mutahharadan (Peygamberimizin türbesinden) ayrıldı.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri bu hâdise üzerine, kendisine Hindistan'da İslâmiyete hizmet etme vazîfesinin verildiğini anlayıp, Peygamberimizin (s.a.v.) emrine uyarak derhal Hindistan'ın yolunu tuttu. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerini sevenlerden kırk kişi de onunla birlikte yola çıktılar. Bir müddet yolculuktan sonra Hindistan'a ulaştılar. Ecmîr'e doğru yaklaştıklarında, bölgenin Râcesi (Prensi), Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin Ecmîr'e gelmekte olduğunu öğrendi. Bunun üzerine emirler yazıp, her tarafa gönderdi. Mü'înüddîn-i Çeştî'yi (r.a.) ta'rîf ederek, şu kıyâfette ve şu şekilde bir kimse Ecmîr'e doğru gelmektedir. Onu gördüğünüz yerde derhâl öldürün emrini verdi.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri ise, yanında kırk kişi ile birlikte açıkça yola devam etti. Geldiklerini duyan ve öldürmek üzere Ecmîr Racesinden emir alanlar. Mu'înüddîn-i Çeştî'yi yolda gördükleri hâlde, hiçbiri kendinde onun yanına yaklaşmak cesâret ve gücünü bulamadı. Böylece Mu'înüddîn-i Çeştî yola devam edip, Ecmîr şehrine girdi. Yanındaki kırk kişi ile birlikte, şehir kenarında bir ağacın altına oturup, istirahat etti. Oturdukları bu yer, adı Mihrace olan, Ecmîr Râcesi'nin develerinin yattığı bir meydan idi. Onlar orada bir müddet oturduktan sonra, bir kervancı (deveci) geldi. Kalabalık bir cemâatin oturduğunu gördü. Ey fakirler, bu oturduğunuz yer sizin değildir. Burada Mihrâce'nin (Ecmîr Prensi'nin) develeri yatar dedi. Orada bulunanlar hiçbir karşılık vermediler. Bunun üzerine adam şiddetle yanlarına yaklaştı. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri adamın bu davranışı karşısında ayağa kalktı ve "Biz buradan gidiyoruz, fakat sizin develeriniz buradan kalkamazlar" dedi. Sonra oradan, güzel bir havuzun başına gidip oturdular. Burası, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin çok hoşuna gitti. Burada otururak ibâdetle meşgûl olup, sohbet ediyorlardı. Onlar burada iken, ilk oturdukları yerden kalkmalarını söyleyen deve bakıcısı yanlarına geldi. Mu'înüddîn-i Çeştî'ye dedi ki: "Sizi kaldırdığımız yere akşam develer bırakıldı. Sabah olunca, kervancı develeri kaldırmak için çok uğraştı. Fakat develeri bir türlü kaldıramadı. Develer asla kalkmıyor." Mu'înüddîn-i Çeştî'yi (r.a.) ilk oturduğu yerden kaldırmaları sebebiyle bu iş başlarına gelmişti.

Mu'înüddîn-i Çeştî, ikâmet ettiği havuz başında iken, bir şahıs ona; "Ey muhterem zât, bu oturduğumuz yer, Mîr Seyyid Hüseyn'in (r.a.) makamıdır. Zamanında bu diyar onun emrinde idi" dedi. Mu'înüddîn-i Çeştî bunu öğrenince; "Allahü teâlâya hamd olsun ki, kardeşimin mülkünde bulunuyorum" dedi ve; "Ecmîr şehrinde putperestlere âit pekçok puthâne vardır. İnşâallah Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın yardımı ile bu puthâneleri yıkacağım" buyurdu.

Mu'înüddîn-i Çeştî yerleştiği yerde oturuyordu, Hizmetçileri arada bir, bir inek satın alıp kesiyorlar ve onu yiyorlardı. Bu durum, ineğe tapanlar ve putperestler tarafından öğrenilince,

şiddetli bir kızgınlık ve düşmanlıkla kıvranmaya başladılar. Toplanıp, Mu'înüddîn-i Çeştî ve talebelerini oradan çıkarmayı kararlaştırdılar. Nihâyet putperestler, büyük bir kalabalık hâlinde, ellerinde taş, sopa ve silâhlar olduğu hâlde üzerlerine saldırdılar. Putperestler yanlarına geldikleri sırada, Mu'înüddîn-i Çeştî namaz kılıyordu. O namazda iken, kocaman bir değirmen taşını üzerine yuvarladılar. Taş üzerine gelmek üzere iken talebeleri haber verdiler. Bunun üzerine Mu'înüddîn-i Çeştî selâm verip namazdan çıktı. Ayağa kalktı ve yerden bir avuç toprak aldı. Âyet-el-Kürsî'yi okuyup avcundaki toprağı gelen putperestlere doğru attı. Atılan toprağın isâbet ettiği her putperest, olduğu yerde kaskatı kesilip, hareket edemez hâlde kaldı. Böylece hepsi ne yapacaklarını şaşırdılar ve perişan oldular.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kerâmetleri karşısında tutunamayan putperestler savaşmaktan vazgeçtiler. Dönüp puthânelerine gittiler. Orada bir cinleri bulunuyordu. Bu cinlerinin önüne gidip, ağlaşarak yardım istediler. Cin bir müddet susup, sonra; "Ey dostlarım, sizin o karşılaştığınız kimse, kendi dîninde kemâlâta ulaşmış bir kimsedir. Onu ancak sihir ve efsun yaparak yenerim" dedi. Bildiği bütün sihirleri yeniden tâlim etti. Okudu. Sonra putperestlerin önüne düştü. Mu'înüddîn-i Çeştî'nin bulunduğu yere doğru yürüdüler. Mu'înüddîn-i Çeştî'ye durum bildirilince; "Onun sihri bâtıl bir iştir, hiç te'sîri olmaz. İnşâallah onların cini doğru yola girecek" buyurdu. Sonra namaza durdu. Yanlarına geldiklerinde, onun namaz kıldığını gördüler ve hiçbirinin yürümeye gücü, takati kalmadı. Oldukları yerde donup kaldılar, yaklaşamadılar. Mu'înüddîn-i Çeştî namazını bitirince dönüp, onlara doğru baktı. Önlerine düşüp gelen cinleri Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin mübârek yüzünü görünce, söğüt yaprağı gibi titremeye başladı Bu hâlden kurtulmak için her ne kadar putlarının ismini söylemek, Râm, Râm demek istediyse de, ağzından hep Rahîm, Rahîm diye ses çıkıyor. Allahü teâlânın ismini söylüyordu. Toplayıp getirdiği kâfirler onun bu hâline şaşıp, sen ne yapıyorsun? diyerek, şaşkınlıklarını bildirip, onu kınıyorlardı. Cin ise onların bu sözleri karşısında, eline taş, sopa ne geçerse, alıp üzerlerine saldırıp vurmaya başladı. Çoğunu helak edip, hepsini dağıttı. Mu'înüddîn-i Çeştî, sihirbaz cinin kâfirlere karşı yaptığı bu hareketten çok memnun olup, ona aferin sana dedi. Sonra hizmetçilerinden birine bir bardak su verip, cine vermesini söyledi. O da alıp cine verdi. Cin, verilen suyu alıp şevkle içti. İçer içmez gönlü temizlenip, küfür zulmetinden kurtuldu ve hemen Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin ayaklarına kapanarak müslüman oldu. Sonra; "Ey mübârek zât, bu dîne girmekle son derece şâduman (sevinçli, mutlu oldum)" dedi. Mu'înüddîn-i Çeştî, müslüman olan bu cine; "Bundan sonra senin ismini Şâdî Cin (mutlu olan cin) koydum" buyurdu.

Nihâyet putperestler perişan olup, çâresiz kaldılar. Mihrâceye (prense) gidip, olup biten hâdiselerin hepsini anlattılar, Râce; "Sakın ona karşı başka bir hareket yapmayınız. Böyle kimseler ile başa çıkmak kolay değildir" dedi. Bu sırada Râce'nin develerine bakan kimse, onların önce develerin kaldığı gölgeliğe oturduklarını ve oradan onları kaldırıp develeri götürdüğünü, fakat develeri oraya yatırdıktan sonra ne yaptılarsa bir türlü kaldıramadıklarını söyledi. Râce, develerine bakan kimseye dedi ki: "O bahsettiğin kimseye git yalvar, develerin kalkmadığını söyle" dedi. O da Mu'înüddîn-i Çeştî'nin huzûruna gidip durumunu anlattı. Gelen deve bakıcısına, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri; "Git develerin kalkmış olacak" buyurdu. Gidip baktığında, gerçekten develer kalkmışlardı. Deve bakıcısı, bu hâdiseyi de gidip Râce'ye anlattı. Râce, bütün olanları hayretle ta'kib ediyor ve bir taraftan da endişeleniyordu.

Ecmîr Râcesi, bu hâdiselerden sonra, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerine karşı, beldesinde bulunan ve Hindistan'ın en meşhûr sihirbazı ve tılsımcısı olan Ecîpâl adında bir cûkiyi çıkardı.

Cûkî Ecipâl'ın binbeşyüz sihirbaz talebesi vardı. Bunlardan yediyüzü bu işte ileri seviyede idi. Ecipal bu husûsta Hindistan'da bir benzeri daha olmayan biriydi. Râce, Cûkî Ecîpâle son derece güveniyordu. Bu bakımdan, onu yanına çağırttı. Ecîpâl ile görüştü. Çünkü, Ecîpâl kendine son derece güveniyor ve neş'e ile hep sihirbazlığından bahsediyordu. Râce onu dinledikçe, doğru söylüyorsun diyerek tasdik ediyor ve ona çok güveniyordu. Nihâyet Râce ve sihirbaz Ecîpâl, bütün şehir halkını toplayıp, büyük bir kızgınlık ve kin ile Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerine ve yanında bulunan talebelerine doğru yürüdüler. Sihirbaz Ecîpâl, bir ceylan derisi üzerine oturup, havada uçarak talebelerinin ve kalabalığın önünde gidiyor, gürültüleri her tarafa yayılıyordu. Sihirbaz Ecîpâl, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerine doğru giderken, yapmak istediği bir sihiri düşünüp hazırlanmak istiyor, fakat aklına gelen sihiri o anda unutuyordu. Bir başka sinirini yapmaya hazırlanıyor, fakat onu da unutuyordu. Defalarca böyle oldu. Bir türlü zihnini toplayıp, sihir yapma gücünü kendinde bulamadı.

Hind cûkîlerinin, putperestlerin büyük bir kalabalık hâlinde üzerlerine gelmekte oldukları Mu'înüddîn-i Çeştî'ye (r.a.) haber verildi. Bu haber üzerine, gayet sakin bir hâlde kalkıp, tam bir abdest aldı. Sonra etrâflarına, yere geniş bir dâire çizdi. Talebelerine, bu dâireden dışarı çıkmamalarını tenbîh etti. Bu arada üzerlerine gelmekte olan putperestler, yanlarına iyice yaklaştılar. Ne kadar sihir yapdılarsa da, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin çizdiği dâireden içeri giremediler. Bütün çabalarına ve uğraşmalarına rağmen, çizgiden bir adım bile içeri geçemediler. Meşhûr sihirbazların sihirleri bozuldu. Gelenler, önceden kendileri ile birlikte olan Şâdî Cin'in. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin huzûrunda edeble durduğunu görüp, müslüman olduğunu anladılar. Ona: "Ey bizim cinimiz, biz sana senelerce hizmet ettik. Senin için nice masraflar yaptık. Sen ise bizi bırakıp müslüman oldun" dediler. Şadî Cin onların bu sözlerine hiç kulak asmadı. Kalabalık hâlindeki putperestler, bağırıp çağırarak gürültü yaparken, sihirbazlar da bir taraftan sihir yapmak için uğraşıyordu. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri ortalığı gürültüye boğan kalabalığa karşı dönüp; "Ey bedbaht insanlar, ne kıvranıp duruyor ve ne bağırışıyorsunuz?" dedi. Onlar; "Biz, senelerden beri kendisine taptığımız cinimize nasihat ediyoruz, bizi bırakıp müslüman olmasını kınıyoruz" dediler. Cûkî Ecîpâl ve putperestler, Şâdî Çin'e her ne kadar yumuşak söyleyip, kendilerine dönmesini istediler ise de, Şâdî Cin onların yumuşak sözlerine, va'dlerine ve yalvarmalarına hiç aldırmadı.

Mu'înüddîn-i Çeştî, putperestlerin daha önce tapındığı, şimdi ise müslüman olan Şâdî Cin adını alan cini; "Şâdî Cin!", diyerek çağırdı. O da hemen: "Buyurun efendim" dedi. Gelenler ise, Şâdî Cin'in Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerine karşı sevgisini, bağlılığını ve edebini görüp, hayretle bakakaldılar. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, Şâdî Cin'e elinde tuttuğu bir su bardağını verip; "Ey Şâdî Cin, şu bardağı al, şu güzel havuzdan doldur. Doldururken Allahü teâlânın isimlerinden "Bedûh" ismini söyle, "Yâ Bedûh" de!" buyurdu. Şâdî Cin bardağı alıp, havuzun başına gitti. "Yâ Bedûh" diyerek, bardağı içi su dolu kocaman havuza daldırdı. Bardak doldu, havuzda hiç su kalmadı. Az önce içi su ile dolu olan koca havuz, kupkuru kaldı. Şâdî Cin, doldurduğu bardağı Mu'înüddîn-i Çeştî'ye (r.a.) götürdü. Sihirbaz Ecîpâl, sihirde meşhûr talebeleri ve yanlarında bulunan putperest halk bu hâdiseyi görüp, son derece şaşırdılar, hayrette kaldılar. Sihirbazlar, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kerâmeti karşısında, şaşkınlıklarından ne yapacaklarını bilemediler. Noksan akılları bu işe ermedi.

Bu hâdiseyi gören sihirbazlar, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin yanında, bütün uğraşmalarına rağmen bir türlü sihir yapamadılar. Nihâyet iş o hâle vardı ki, sihirbazlar, oradan uzaklaşmak sûretiyle sihir yapmaya karar verdiler. Sihir ile, dağdan yüzbinlerce yılanı

Mu'înüddîn-i Çeştî ve talebelerinin üzerine gönderdiler. Yılanlar, onlara doğru her tarafı kaplayarak su gibi akıp yaklaştılar. Fakat, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin sihirbazlar gelirken çizdiği dâireden içeri giremediler. Yılanlar çizginin kenarında durup, sürü hâlinde her tarafı kapladılar. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri talebelerine; "Bu yılanlardan korkmayınız. Tutup, dağa doğru fırlatınız" buyurdu. Talebeleri derhal emrine uyup, yılanları tutup tutup dağa doğru attılar. Attıkları yılanlar, düştüğü yerde birer ağaç fidanı oldu.

Sihirbazlar bu işte de âciz kalınca, başka bir sihir yapmaya karar verdiler. Bu sefer sihir ile üzerlerine ateş yağdırmaya başladılar. Fakat sihirleri te'sîrsiz kalıp, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin daha önce dâire çizerek ayırdığı yere bir ateş kıvılcımı bile düşüremediler. Mu'înüddîn-i Çeştî'nin (r.a.) kerâmeti karşısında bu sihirleri de tutmadı. Putperestler, sihirbazlarının âciz kaldıklarını görerek, birşey yapamayacaklarını anladılar ve çaresiz, perişan bir hâlde dönüp gittiler. Âciz ve çaresiz kalındığını gören sihirbaz Ecîpâl, Ecmîr şehrinin râcesine gidip şöyle dedi: "Bütün sihirbazlar âciz kaldılar. Fakat bu iş benim işimdir. Ancak ben bu işi tek başıma başarırım" dedi. Ceylan derisi üzerinde havada oturduğu hâlde, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin yanına doğru yaklaşıp çirkin sözler söyledi. Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.) bir müddet sustu. Sonra talebelerine dönüp; "Bunun hâli, âciz kalmış bir köpeğin havlamasına benzemektedir" buyurdu. Sihirbaz Ecîpâl daha da ileri gidip, pek çirkin sözler söylemeye başladı. Kendi kendine tehditler savurdu. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri tebessüm ederek; "Sen yerde ne yaptın ki, havada ne yapabilirsin?" dedi. Bu sözleri işiten sihirbaz Ecîpâl, bu sözden iyice etkilenip, havada, üzerinde oturduğu ceylan derisi üstünde olduğu hâlde yükselmeye başladı. Semâda o kadar yükseldi ki, artık gözden kaybolup, görünmez oldu. Bunun üzerine Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri buyurdu ki: "Ey ayakkabılarım, gidin, saadetten mahrûm bu bedbahd kâfirin başına vura vura yere indirin" buyurdu. Sonra talebelerinden birine işâret etti. Talebesi ayakkabısını çıkardı. Ayakkabılar, sihirbaz Ecîpâl'e doğru yükselip yanına ulaştı. Başına tak tak, vura vura Ecîpâl'i yere indirdiler. Sihirbaz Ecîpâl, ayakkabılardan darbe yiye yiye yere inince, acizliğini ve yanlış bir yolda olduğunu anladı. Yaptığı işlere pişman olup, koşarak Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin ayaklarına kapandı. Bunun üzerine, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri Ecîpâl'e bir bardak su verdi. Ecîpâl suyu alıp, hemen içti. Suyu içer içmez birdenbire değişiverdi. Gönlü aydınlanıp, küfür ve sapıklıktan dönüp, Kelime-i şehâdeti söyleyerek müslüman oldu. Mu'înûddîn-i Çeştî (r.a.) onu yanına yaklaştırıp, eliyle başını okşayarak; "Ey Ecîpâl, şu anda hatırına ne geliyorsa söyle, dilediğini iste" buyurdu. Bunun üzerine Ecîpâl, fevkalâde bir hürmet ve edeble şöyle dedi: "Hakkı arayanlar, uzun müddet çalışarak, riyâzet ve mücâhede ile ve belli bir müddet bir rehberin sohbetinde bulunup ona tâbi olmak sûretiyle yüksek makamlar, üstün dereceler ve hâller kazanırlar." Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.); "Doğrudur" buyurunca, Ecîpâl; "İşte ben de o makamlara kavuşmayı arzu ediyorum" diyerek, evliyâlık makamına kavuşmak istediğini bildirdi. Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.) gözlerini yumup, bir müddet murâkabeye daldı. Sonra gözlerini açıp, Ecîpâl'e teveccüh nazarlarıyla öyle bir baktı ki, Ecîpâl birden bire değişiverdi. Bir anda tasavvuf derecelerinde yükselip, bâtın ilmine kavuştu. Üstün hâlleri ve kerâmetleri ile tanınıp, hâli dillerde dolaştı hep anlatıldı.

Bütün bu hâdiseler, Ecmîr Râcesi ve Hindistan'ın diğer râceleri tarafından hayret ve şaşkınlıkla ta'kib edildi. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin karşısında âciz ve çaresiz kaldılar. Müslüman olmakla ve Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerine tâbi olmakla şereflenen Şâdî Cin ve Ecîpâl, hocalarına; "Efendim, Ecmîr şehrinin ortasında bir yere yerleşmenizi ve böylece bütün halkın sizden istifâde etmesini arzu ediyoruz" dediler. Bu teklifleri kabûl edildi. Mu'înüddîn-i Çeştî,

talebeleri arasından Muhammed adında bir talebesine; "Git, şehrin ortasında bizim için münâsib bir yer hazırla, oraya yerleşeceğiz" buyurdu. Talebesi gidip yerleşmeleri için bir yer buldu ve hazırladı. Mu'înüddîn-i Çeştî, hazırlanan bu yerde dergâhını kurup, talebeleriyle birlikte oraya yerleşti. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, hazırlanan yere yerleştikden sonra, talebelerinden birkaç kişiyi Râce'ye gönderdi. "Ona deyin ki, ey katı kalbli kimse, putperestliği bırak! Allahü teâlâya îmân edip, müslüman ol. Yoksa hakîr, zelîl ve çok pişman olur, âh edersin" buyurdu. Talebeleri de emir üzerine gidip, Râce ile görüştüler. Söylenilen sözleri aynen bildirdiler. Fakat Râce'nin kalbindeki zulmet kilidi açılmadı ve asla îmân etmedi, müslüman olmaktan mahrûm kaldı. Gelenleri geri çevirdi. **Fârisî beyt tercümesi:**

"Bahtı kara olan kimsenin, yüzkarasını,
Kevser çeşmesinin suyu da beyazlatmaz."

Râce'yi İslama da'vet etmek için giden talebeler, Râce'nin kabûl etmemesi üzerine gelip, durumu Mu'înüddîn-i Çeştî'ye (r.a.) bildirdiler. Bunun üzerine gözlerini yumup, bir müddet murâkabeye daldı. Sonra gözlerini açıp; "Eğer bu bedbaht kimse, Allahü teâlâya îmân etmezse, onu İslâm ordusunun askerlerine teslim ederim" buyurdu. Aradan kısa bir müddet geçti. Gerçekten İslâm ordusu Ecmîr'e geldi.

Nakledilir ki; Sultan Şihâbüddîn (bir adı da Nûreddîn Sam'dır.) Horasan'da bulunduğu sırada bir rü'yâ görmüştü. Rü'yâsında Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerini gördü. Onun huzûrunda edeble ayakta duruyordu. Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.) ona buyurdu ki: "Şihâbüddîn! Allahü teâlâ sana Hindistan sultanlığını ihsân etmiştir. Hemen bu tarafa doğru harekete geç! Bedbaht râceyi tutup, cezasını ver." Sultan Şihâbüddîn uyanınca bu rü'yâdan dolayı hayrete düşüp, hemen gidip, rü'yâsını fazilet sahibi âlimlere anlatıp, ta'birini sordu. Âlimler, sana müjdeler olsun ey Sultan Şihâbüddîn, sen oraları fethedeceksin. Endişelenme, gönlünü hoş tut. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri sana himmet edecek dediler. Bunun üzerine Sultan Şihâbüddîn ordusunu alıp, Hindistan'a doğru hareket etti. Hindistan'a varınca, Ecmîr Râcesi ordusuyla onun karşısına çıktı. Şiddetli savaşlar yapıldı. Neticede, Sultan Şihâbüddîn, Ecmîr Râcesi'nin ordusunu mağlup etti. Râce de yakalanıp esîr edildi. Sultan Şihâbüddîn ve ordusu, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin himmetiyle zaferden zafere koştu. Ecmîr'den Dehlî üzerine yürüyen İslâm ordusu, orada da şiddetli bir savaştan sonra, Dehlî Râcesi Pethûrâ'nın ordusunu mağlup edip, Râce Pethûrâ'yı da esîr aldılar. Sultan Şihâbüddîn, 686 (m. 1287)'da Dehlî'de saltanat tahtına oturdu. Dört-beş sene kadar Hindistan'da kaldıktan sonra Horasan'a döndü. Böylece Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin himmet ve tasarruflarıyla, İslâmiyet Hindistan'da her tarafa yayıldı. Pekçok insan küfür bataklığından kurtulup, müslüman olmakla şereflendi. Mu'înüddîn-i Çeştî'nin (r.a.) talebeleri ve bunların da talebeleri, Hindistan'da asırlarca İslama hizmet ettiler.

Menkıbelerinden bir kısmı da şöyledir:

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin evinde, hergün yemek pişirilir ve şehrin bütün fakirleri gelip yemek yerlerdi. Bu işi bir hizmetçi yürütürdü. Hergün, masrafları karşılayacak parayı almak için Mu'înüddîn-i Çeştî'nin (r.a.) huzûruna gelip, edeble dururdu. Namaz kıldığı köşede bir çekmece var idi. O çekmeceyi çekince, içinde çokça hazîne gözükürdü. Hizmetçiye, lâzım olduğu kadar altını oradan al buyururdu. O da o gün yetecek kadar alır, yiyecek alır, yemek pişirir ve fakirlere dağıtırdı.

Bağdad'da ateşe tapanlardan yedi kişi, çok sıkı bir riyâzet çekiyorlardı. O hâle gelmişlerdi ki, altı yada bir lokma ekmek yiyorlardı. Bu hâllerinden dolayı, halkın ekserisi onları üstün

kimseler zannediyorlardı. Bu yedi mecûsî birgün Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri ile görüşüp konuşmak için yanına geldiler. Huzûruna girdiklerinde, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin bakışları karşısında dehşete kapıldılar. Huzûrunda benizleri solup, titremeye başladılar ve ayaklarına kapandılar. Onlara; "Ey dinsiz kimseler! Allahü teâlâdan utanmıyor musunuz da ateşe tapıyorsunuz?" Onlar; "Biz ateşten korkuyoruz. Bizi yakmasın diye ona tapıyoruz" dediler. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey ahmaklar! Eğer Allahü teâlâya îmân edip, O'na kulluk yapmazsanız, ateşte yanmaktan hiç kurtulamazsınız." Dediler ki: "Siz Allaha inanıyor ve kulluk yapıyorsunuz, eğer ateş seni yakmazsa, biz de îmân edeceğiz." "Allahü teâlânın izni ile ateş Mu'înüddîn'i yakmaz" buyurarak, yanlarında yanmakta olan ateşi avuçladı. Ateş, elini yakmadı ve birden sönüp soğudu. Bu sırada; "Ateşin ne gücü vardı ki, senin elini yakabilsin" diye bir ses işitildi. Bu sesi, orada bulunanların hepsi işitti. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin büyüklüğünü ve böylece İslâmiyetin hak din olduğunu anlayan ateşperestler, hemen orada müslüman oldular. Bundan sonra Mu'înüddîn-i Çeştî'ye talebe olup, sohbetinde bulundular, tasavvufda yetişip evliyâ oldular. Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.) o kadar feyz saçan bir evliyâ idi ki, yüzünü gören nice imansız kimseler müslüman olmakla şereflenmişlerdir. Hattâ onun Bağdad'da bulunduğu sırada, Bağdad'da hiç gayr-i müslim kalmamış, hepsi îmân etmişti.

Belh şehrinde bulunduğu sırada, hikmet ilmine sahip, fakat mağrur, Hakîm Ziyâüddîn adında bir kimse vardı. Evliyânın hâllerini ve üstünlüğünü kabûl etmeyen biriydi. Birgün Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, bir dağ eteğinde talebeleri ile birlikte turna kuşunu kızartıp yiyecekleri sırada, Hakîm Ziyâüddîn oradan geçiyordu. Mu'înüddîn-i Çeştî kuş kebabından ona bir parça verdi. Hakîm Ziyâüddîn eti yer yemez, kendisini öyle bir hâl kapladı ki, yere düşüp bayıldı. Bir müddet öyle kaldı. Sonra kendine geldi. Bu işin Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin tasarrufu ve kerâmetiyle olduğunu anlayıp, yanlış düşüncelerinden vazgeçti. Tam bir tövbe edip, ona talebe oldu, hikmet ilminin esâsını ondan öğrendi.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin en başta gelen talebesi ve halîfesi Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî şöyle anlatmıştır: "Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin hizmetinde çok bulundum. Hiç kimseye i'tirâz edip, azarladığını görmedim. Birgün hocamla birlikte bir yere gidiyorduk. Yanımızda talebelerinden Şeyh Ali Rızâ da vardı. Biz yolda giderken bir adam gelip, Şeyh Ali Rızâ'nın yakasından tutarak; senden alacağım var, borcunu ver diyerek alacağını istedi. Onun ise o anda ödeyecek durumu yoktu. Bu sebepten çok mahcûb oldu. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri adama yaklaşarak, son derece yumuşak ve gayet nâzik bir hâlde birkaç gün daha mühlet vermesini söyledi. Fakat adam diretip, asla kabûl etmedi. Bunun üzerine cübbesini çıkarıp yere serdi ve cübbesinin altı altın ve gümüş ile doldu. O adama; "Alacağın ne kadarsa onu al, fazla alma" dedi. Fakat adam altınları ve gümüşleri görünce, tamahkârlık ederek alacağı olan miktardan fazla aldı. Bunun üzerine hemen eli kuruyup, tutmaz oldu. Feryâd ederek; "Tövbe ettim, bana duâ ediniz, bu hâlden kurtulayım" diyerek yalvardı. Mu'înüddîn-i Çeştî adamın bu hâline acıyıp lütfederek, kuruyan eline kendi elini sürdü. Adamın eli eski hâline geldi. Adam Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin ayaklarına kapandı. Bundan sonra ona talebe olup, ömrünü ona hizmetle geçirdi. Sohbetinden ve derslerinden ayrılmadı. Böylece saadete kavuştu."

Birgün Mu'înüddîn-i Çeştî'nin (r.a.) huzûruna biri geldi. Edebli bir tavırla oturup; "Çoktanberi sizin sohbetinize kavuşmak isterdim, hamdolsun ki bugün bu büyük saadet nasîb oldu" dedi. Adamın bu sözü üzerine, Mu'înüddîn-i Çeştî ona doğru bakıp tebessüm etti. Bir müddet durduktan sonra da; "Haydi, buraya ne maksatla gelmişsen onu yapsana!" dedi. Adam bu sözü işitince, maksadının anlaşıldığının farkına varıp, şiddetle titremeye başladı. Başını

yerlere koyup durmadan yalvarıyordu. Sonra şöyle dedi: "Ey efendim. Beni bir kimse buraya sizi öldürmem için gönderdi. Siz onu da kerâmetinizle bilirsiniz. Benim, aslında size bir kastım ve düşmanlığım yok idi" dedi. Sonra elini koynuna sokup bir bıçak çıkardı ve orada bulunanların önüne attı. Ortaya çıkıp, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin ayaklarına kapandı ve; "Bana dilediğiniz cezayı verin!" dedi. Bunun üzerine Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.); "Bizim yolumuzda, bize kötülük yapana biz iyilik yaparız!" buyurdu. Sonra yerde perişan bir hâlde ezilip, büzülen, pişmanlığından ne yapacağını şaşıran adamı tutup kaldırdı, "Seni buraya gönderen kimsenin de ismini açıklama" buyurdu. Sonra; "Ey yüce Allahım! Bu kuluna iyilikler ve muvaffakiyet ihsân eyle" diyerek, ona duâ etti. Bu adam, tövbe edip Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin duâsını aldıktan sonra ona talebe oldu. Aldığı duânın bereketiyle, çok ni'metlere kavuştu. Kendisine kırkbeş defa hac yapmak nasîb oldu. Nihâyet Kâ'be'nin civârında vefât etti ve Mekke-i mükerremede mücavirlerin defn edildiği kabristana defn edildi.

Mu'înüddîn-i Çeştî (r.a.), bir defasında Şeyh Evhadüddîn Kirmanî ve Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî (r.a.) ile birlikte oturmuş sohbet ediyorlardı. Bu sırada, henüz o zaman küçük yaşta olan Sultan Şemsüddîn Türkmânî, elinde ok ve yay olduğu hâlde ava gidiyordu. Yanlarından geçti. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri ona dikkatle baktı. Sonra birden şöyle buyurdu: "Ey dostlar, bana keşf olundu ki, şu küçük çocuk Dehlî şahı olacak ve Dehlî sultanlığı yapmadan bu dünyâdan göçmeyecek" buyurdu. Neticede işâret ettiği gibi Şemseddîn Türkmânî bir müddet Dehlî sultanlığı yaptı.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin "Enîs-ül-ervâh" adlı bir eseri vardır. Bu eserinde hocasının sohbetlerini yazmıştır. Hocası ona şöyle buyurmuştur: "Dostun yolu çok ince ve tehlikelidir. Herkese nasihat et ve tehlikeyi bildir."

Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, vefâtından kırk gün evvel, Dehlî'de bulunan talebesi Hâce Kutbüddîn'in acilen Ecmîr'e gelmesini istedi. Bu haber Hâce Kutbüddîn'e ulaşır ulaşmaz hemen yola çıktı. Ecmîr'e geldi. Birgün talebelerine; "Ey dervişler! Biliniz ki ben bir müddet sonra bu dünyâdan ayrılırım" buyurdu. Bu söz talebelerin ve onu tanıyıp sevenlerin üzerine bir üzüntü bulutu olarak çöküverdi. Yanında bulunan ve yazıcılık hizmetini gören Ali Senceri'ye, Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar Kâkî'nin Dehlî'de bulunmasını, oraya gitmesini emreden bir ferman yazdırdı. "Onu, benim vekîlim olarak ta'yin ettim. Bizim Çeştî hâcegâhının (Çeştiyye yolu büyüklerinin) mukaddes emânetlerini (bunlara mahsûs olan ba'zı eşyayı) ona verdim" buyurdu ve Hâce Kutbüddîn'e hitaben; "Senin yerin Dehlî'dir" buyurdu. Hâce Kutbüddîn hazretleri bundan sonrasını şöyle anlatıyor: "Dehlî'ye gitmek üzere Ecmîr'den ayrılacağım zaman hocamın huzûruna çıktım. Külahını başıma koydu. Mübârek elleriyle sarığı sardı. Sonra, hocası Osman Hârûnî'nin asasını, kendi okuduğu Kur'ân-ı kerîmi, seccadesini, nalınlarını verdi ve sonra: "Bunlar, bana hocam Hâce Osman Hârûnî tarafından emânet edilen ve Çeştiyye büyüklerinin elden ele devrederek bize ulaştırdıkları mukaddes emânetlerdir. Şimdi bunları sana veriyorum. Bunlara lâyık olduğunu, senden önce bu emânetleri taşıyanların yaptıkları gibi güzel hizmet ederek isbât etmelisin. Eğer bunlara lâyık olmazsan, ben, bu emânetleri lâyık olmayan birine teslim ettiğim için kıyâmet günü Allahü teâlânın, Resûlullahın ve bu emâneti bizlere ulaştıran mübârek büyüklerimizin huzûrunda mahcûb olurum" buyurdu. Bundan sonra, Hâce Kutbüddîn bu ni'metlere şükür olarak ve çok mes'ûliyetli olan vazîfesinde kolaylık vermesi için Allahü teâlâya niyaz ile iki rek'at namaz kılıp göz yaşları içinde duâ etti. Daha sonra Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, bu kıymetli halîfesinin (vekîlinin elini tutarak) "Kendimde bulunan bütün ilim ve hâlleri sana vererek, bulunduğum mertebeye seni yükselterek vazîfemi yapmış bulunuyorum ve

seni Allahü teâlâya emânet ediyorum" dedi. Sonra şöyle buyurdu: Biliniz ki, şu dört şey tasavvufun esâslarındandır: 1. Bu yolda yürümek arzusunda bulunan bir sâlik, aç ve fakir olsa da, hâlinden şikâyetçi olmamalı, dışarıdan tok ve hâli vakti yerinde olarak görünmelidir. 2. Fakirleri maddî ve ma'nevî olarak doyurmalıdır. 3. Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metlere şükredemediği, O'na lâyık ibâdet yapamadığı, akıbetinin ise nasıl olacağını bilemediği için kendi içinden dâima üzgün bir hâlde bulunmalı, fakat başkalarını üzmemek, asık suratlı imiş gibi görünmemek için, dışarıdan çok neş'eli, mes'ûd ve memnun görünmelidir. 4. Kendisine eziyet ve sıkıntı verenleri, insanlara karşı lüzumlu olan nezâket ve sevgiyi her zaman göstermelidir." Bundan sonra, Hâce Kutbüddîn hazretleri, öpmek için hocasının ayaklarına eğildi. Hocası müsâade etmeyip, hemen onu kaldırdı. Muhabbetle sarıldılar, Hâce Mu'înüddîn hazretlerinin talebelerine bir tavsiyesi de; "Büyüklerimizin bildirdiği saadet yolundan ayrılmayınız! Bu mübârek vazîfede cesur bir er olduğunuzu isbât ediniz, gösteriniz!" şeklinde idi. Bundan sonra, muhabbetin ve acı ayrılığın te'sîri ile tekrar birbirlerine sarıldılar ve gözyaşları içinde ayrıldılar. Hâce Kutbüddîn Dehlî'ye geldikten yirmi gün sonra da, Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri vefât etti.

Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri, vefât edecekleri gece, yatsı namazından sonra odasının kapısını kapayıp, içeriye hiç kimseyi, hattâ husûsî eshâbını bile almadı. Ancak ba'zı talebeleri kapının önünde durmuşlardı. Bütün gece odadan sesler geldi. Sabah namazı vaktinde ses kesildi. Sabah namazına kaldırmak için, kapısına ne kadar vurdularsa da, kapı açılmadı. Kapıyı açıp içeri girdiklerinde, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin vefât edip, Hakka kavuşmuş olduğunu gördüler. O gece orada bulunan birçok evliyâ, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâda görmüşler ve Sevgili Peygamberimiz onlara; "Biz bugün, Allahın sevgili kulu Şeyh Mu'înüddîn'i karşılamağa geldik" buyurmuştur. Vefâtında, gaibden alnına şu ibâre yazılmıştı: "Habîbullah mâtefî hubbillah" (Allahü teâlânın sevgili kulu, Allah sevgisi ile vefât etti.)

Ecmîr'de dergâhının bulunduğu yerde defn edildi. Kabri önce kerpiçden, daha sonra taştan yapıldı, önce Hâce Hasen Nakûri tarafından tamir ettirildi. Daha sonra Şihâbüddîn Muhammed Şah Cihan tarafından, türbesi yanına mermerden gayet güzel bir mescid yaptırılmıştır. Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinden dört asır sonra Hindistan'da yetişen ve ikinci bin yılının müceddidi olan, İslâmiyeti Hindistan'a ve diğer beldelere yayan İmâm-ı Rabbânî hazretleri, 1033 (m. 1623) senesinde Ecmîr'e gittiğinde, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin türbesini ziyâret etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Hâce hazretleri merhamet eyledi. İhsânda bulundu. Husûsî bereketlerinden ziyâfetler verdi. Çok konuştuk, esrâr (sırlar) açıldı."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun kabrini ziyâret ettiği sırada, türbesine hizmet eden türbedarlar, kabri üzerindeki örtüyü ona hediye verdiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri de kabûl ederek; "Hâce hazretleri, en yakın elbisesini bize ihsân etti. Bunu kefenim olması için saklayalım" buyurdu. Bir sene sonra vefât edince, o örtüyü kefen yaptılar.

Mu'înüddîn-i Çeştî hazretleri buyurdu ki: "Sâdık talebe, bağlı olduğu hocasının, rehberinin söylediği sözleri, onun nasihat ve tavsiyelerini can kulağı ile dinler. Onun sözünden dışarı çıkmaz. Riyâzet ve mücâhede yapar (nefsin istemediği şeyleri yapar, nefsin istediği şeyleri yapmaz, nefsine uymaz), büyük âlimlerin yoluna uyup, çalışır ve gayret gösterir. Bizim yolumuzun büyükleri, ondört şeyi usûl edinmişler ve yapmışlardır. Maksada kavuşmakta bunu zarurî görmüşler ve bunları yapanlar maksada kavuşmuşlardır. Bu ondört makam şunlardır:

1. Tövbe, tövbekârlar makamıdır. Bu, Âdem aleyhisselâmın makamına işârettir.

2. İbâdet makamı. Bu makam, İdrîs aleyhisselâmın makamıdır.

3. Zâhidlik, dünyâya ve dünyalığa düşkün olmamak. Bu makam, Îsâ aleyhisselâmın makamıdır.

4. Rızâ makamı. Kedere rızâ göstermek. Bu makam, Eyyûb aleyhisselâmın makamıdır.

5. Kanaatkârlık. Bu makam, Ya'kûb aleyhisselâmın makamıdır.

6. Cehd, gayret ve nefsin isteklerine uymamak. Bu makam, Yûnus aleyhisselâmın makamıdır.

7. Sıddîklık makamı. Bu makam, Yûsuf aleyhisselâmın makamıdır.

8. Tefekkür makamı. Bu makam, Şuayb aleyhisselâmın makamıdır.

9. İrşâd makamı. Bu makam, Şist aleyhisselâmın makamıdır.

10. Sâlihler makamı. Bu makam, Dâvûd aleyhisselâmın makamıdır.

11. Muhlisler makamı. Bu makam, Nûh aleyhisselâmın makamıdır.

12. Ârifler makamı. Bu makam, Hızır aleyhisselâmın makamıdır.

13. Şükredenler makamı. Bu makam, İbrâhim aleyhisselâmın makamıdır.

14. Makâm-ı Muhibbandır (muhabbet makamıdır). Bu makam, Peygamberlerin en üstünü olan Sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) makamıdır.

Buyurdular ki: Ahlâk ilminde (tasavvufda) yükselmek isteyenlerin şu on şarta uyması lâzımdır:

1. Hakkı aramak. 2. Bir mürşid-i kâmile, yetişmiş ve yetiştirebilen bir rehbere tâbi olmak. 3. Edeb. 4. Rızâ (kadere râzı olmak). 5. Muhabbet ve fuzûlî şeyleri terk etmek. 6. Takvâ (haramlardan sakınmak). 7. İstikâmet (dînin emirlerine tam uymak). 8. Az yemek ve az uyumak. 9. Uzlet. 10. Çok namaz kılmak ve çok oruç tutmak.

"Hakîkat ehli olmak için şu on şarta uymak lâzımdır:

1. Tam bir ma'rifete sahip olup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak. 2. Hiç kimseyi incitmemek ve hiç kimse hakkında kötülük düşünmemek. 3. Dâima hak yolu gösterip, insanlarla hep fâideli şeyler konuşmak. 4. Tevâzu sahibi olmak. 5. Uzlet. 6. Bütün müslümanları iyi bilip, kendini herkesten aşağı görmek. 7. Rızâ, kadere râzı olmak ve teslimiyet. 8. Sabır ve tahammül. 9. Yanıp erimek, acz ve niyaz içinde olmak. 10. Kanâat ve tevekkül üzere olmak.

Yine buyurdu ki: "Rabbini tanıyıp seven kimse, her ân O'nun aşkıyla kendinden geçer. Ancak Allahü teâlânın zikri ile ayakta durur ve yürüyebilir. Çünkü o, Allahü teâlânın azameti karşısında kendini unutmuş, kaybetmiştir.

"Allahü teâlâyı tanımanın alâmeti, halkı bırakmak ve ma'rifeti açmamaktır."

Fakr ismine müstehak olmak için, ölmeden önce ölmek gerekir."

Tövbekâr mürîd kime denir? diye sorulunca; "Şu hâle gelen kimsedir ki, amelleri yazan melekler, onun hiç günahını bulup yazmazlar. Hiç günah işlemezler. Hocam Osman Hârûnî'den işittim, buyurdu ki: Bir kimsede şu üç haslet bulunursa, o kimse Allahü teâlânın dostudur, sevgili kuludur. Birincisi; cömertliktir, çünkü cömertlik bir deryadır, ikincisi; şefkattir. Şefkat güneş gibi aydınlatıcıdır. Üçüncüsü; tevâzudur. Tevâzu, toprak gibidir (toprakta gül biter)."

"Muhabbetin alâmeti itaat etmektir. Muhabbette gevşeklik olmaz."

"Derviş o kimsedir ki, kendisine ihtiyâcını söyleyen hiç kimseyi mahrûm etmez, ihtiyâçlarını karşılar."

"Senelerce ilim ve ma'rifet taleb edip, dergâhda kaldım. Neticede, hayret ve heybet buldum. Böylece kurb (Allahü teâlâya yakınlık) menziline ulaştım. Dünyâ ehlini, dünyâya düşkün olanları, dünyâ ile meşgûl buldum. Âhıreti düşünen âhıret ehlini mahcûb buldum. Tasavvuf ehli ve takvâ sahibi olduğunu iddia eden sahtekâr kimselerden ise uzak durdum, yüz çevirdim."

"Kurtuluş; sâlihlerin, büyüklerin sohbetindedir. Bir kimse her ne kadar kötü de olsa, büyüklerin sohbetinde bulunmak onu kurtarır ve yükseltir. Sâlihlerin sohbetine devam eden kimse iyi bir kişi ise, kısa zamanda olgunlaşıp yükselir."

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 100

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1047

3) Hadîkat-ül-evliyâ Kısım 3, sh. 162

4) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 28

5) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 304

MÜFERRİC BİN MUVAFFAK

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Müferric bin Muvaffak bin Abdullah ed-Demâmînî'dir. 648 (m. 1250) senesi Cemâzil-evvel ayı onikinci Cum'a günü vefât etti. Çok kerâmetleri görüldü. Müferric bin Muvaffak, Habeşli bir köle idi. Efendisi onu sattı. Uzun zaman gittiği yerde yemedi, içmedi. Yeni efendisi kendisini mecnun zannedip çok dövdü. O buna hiç karşılık vermedi ve bu dövmeye hiç aldırış etmedi. Onu bağlayıp gittiler. Döndüklerinde, bağlarını çözülü olarak bir yanda onu, bir yanda ipleri gördüler. Sonra onun Allahü teâlânın sevgili kullarından olduğunu anlıyan yeni sahibi onu azâd etti.

Es-Safî bin Ebi'l-Mensûr onun hakkında: "Ed-Demâmînî, önceleri Allahü teâlâyı çok zikr ederdi. Allahü teâlânın zikriyle kendinden geçerdi. Daha sonra Şeyh Ebü'l-Hasen bin es-Sebbag'ın sohbetinde bulundu" demektedir.

Er-Reşîd el-Attâr, onun hakkında şöyle der: "Müferric ed-Demâmînî sâlih kimselerin en üstünü idi. Çok kerâmetleri görüldü. 90 seneye yakın bir ömür sürdü. Son zamanlarında gözleri görmez oldu."

Şeyh Abdülkerîm ise; "Ed-Demâmînî, Ebü'l-Haccâc el-Aksarî ile görüştü" demektedir.

En-Necm Ahmed el-Kavsî, kasidesinde özetle şöyle demektedir: "İnsanlar dünyâda herhangi bir sıkıntıya düştüklerinde, şaşırdıklarında, Allahü teâlânın sevdikleri olan sâlih kimseleri vesile ederler. Allahü teâlâdan onların yüzü suyu hürmetine yardım isterler. Müferric ed-Demâmînî ve Ebü'l-Haccâc bunlardan olup, şeref sahibi üstün kimselerdir. Ebü'l-Hasen bin es-Sabbag da bunlardandır. Bütün yeryüzü çöl olsa, sığınılacak üstün bir makam vardır. O da, Muhammed aleyhisselâmın makamıdır. O makam, devamlı herkese kâfi ve üstün bir makamdır.

Müferric bin Muvaffak herkese yadım ederdi. Bir defasında Şeyh Mecdüddîn ile Kâhire'ye gitti. Onların geldiğini haber alan sultan; "Şayet peşindekiler olmasaydı. Sizi karşılardım" diye haber gönderdi. Daha sonra onlar sultânın huzûruna çıktılar. Müferric bin Muvaffak, ilk gördüğü

kimseye âdeti üzere Resûlullahın (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini okurdu: **"Birbirinizle münâsebeti kesmeyin; birbirinize arka çevirmeyin, düşmanlık etmeyin, hasedleşmeyin. Ey Allahın kulları kardeş olun."** Sultânı görünce; "Sen sultansın değil mi?" diye sorunca, sultan da; "Evet" deyince, âdeti üzere okuduğu hadîs-i şerîfi ona da okuttu. Sıkıntıda olan ba'zı kimselere yardımcı ve merhametli olmasını tenbîh etti.

Şöyle anlatılır: "Birgün Müferric bin Muvaffak bir yere misâfirliğe gitti. Orada önüne, ikram olarak pişmiş tavuk getirdiler. O zaman tavuğa; "Allahü teâlânın izniyle diril" buyurdu. Allahü teâlânın izniyle tavuk derhal canlandı ve uçup gitti."

Müferric bin Muvaffak buyurdu ki: "Takvâ, Allahü teâlânın haram kıldığı, yasak ettiği şeylerden uzak kalmak, onlara yaklaşmamaktır."

"İlimsiz kimsenin konuştukları, dinleyeni doğru yoldan çıkarmaktan başka birşey vermez."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 472

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 267

3) Nefehât-ül-üns sh. 653

4) Hüsn-ül-muhadara cild-1, sh. 519

MÜNTECİBÜDDÎN ICLÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve meşhûr vâ'izlerden. Künyesi Ebü'l-Fütûh olup ismi; Es'ad bin Mahmûd bin Halef bin Ahmed bin Muhammed el-Iclî'dir. Lakabı Müntecibüddîn'dir. 515 (m. 1121) senesinde doğdu. 600 (m. 1203) senesi Safer ayının yirmiikisinde vefât etti.

Müntecibüddîn Iclî; Ebü'l-Kâsım İsmâil bin Muhammed, Kâsım bin Fadl Saydalânî, İbn-i Bâtır ve birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. İsmâil bin Fadl es-Serrâc'dan icâzet (diploma) aldı. Kendisinden ise; Ebû Türâb Rebia el-Yemenî, İbn-i Halîl, Ziya Muhammed ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti. İbn-i Ebî Hayr ve Fahreddîn Ali ise, Müntecibüddîn Iclî'den icâzet aldılar.

İbn-i Dübeysî onun hakkında: "Müntecibüddîn Iclî, zâhid, vâ'iz ve Şafiî mezhebinde derin âlim idi. Ba'zı kitapları eliyle yazarak çoğaltır, elinin emeği ile geçinirdi. İsfehan'da onun fetvâlarına i'timâd edilirdi" demektedir.

İbn-i Hılligân ise onun için: "Müntecibüddîn Iclî, fakîh, fâzıl, ilim, zühd, ibâdet, kanâat ile meşhûr idi. Elinin emeği ile geçinirdi" demektedir.

Ömrünün sonlarına doğru va'z etmeyi terk edip, birçok eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır. 1. İfâd-ül-vu'az, 2. Tetimmet-üt-tetimme, 3. Şerh-i müşkilât-il-vesît vel-vecîz: İmâm-ı Gazâlî'nin yazmış olduğu Vesît vel-vecîz adlı eserinin ba'zı yerlerinin açıklamasıdır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 126

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 248

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 39

4) Şezerât-üz-zeheb cild-4, sh. 344

5) Vefeyât-ül-a'yân cild-1, sh. 208

NASR BİN EBÛ FEREC (Nasr bin Muhammed)

Hanbelî mezhebinde olup, hadîs âlimlerinin büyüklerindendir. İsmi, Nasr bin Muhammed bin Ali bin Abu Ferec Ahmed'dir. Künyesi Ebü'l-Fütûh olup, lakabı Burhânüddîn'dir. 536 (m. 1142) senesi Ramazân-ı şerîf ayında doğup, 619 (m. 1222) senesinde vefât etti. Kur'ân-ı kerîmi; Ebû Bekr Zâhûnî, Ebü'l-Kerem Şehrezûri, Mes'ûd bin Hüseyn, Ebü'l-Meâlî bin Semîn, Sa'dullah bin Decâcî'nin yanında okudu. Pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Vakt, Nakîb Ebû Tâlib Muhammed bin Ebû Zeyd el-Hüseynî, Hibetullah bin Şiblî, Ebû Muzaffer bin Terikî, İbn-i Mâdih, Mübârek bin Hudayr bunlar arasındadır. Kendi hattıyla çok şeyler yazdı. Devamlı okur ve başkalarından da dinlerdi. Edebî ilimler ile de meşgûl oldu. 590 (m. 1194) senesinde Bağdad'dan Mekke-i mükerremeye gitti. Burada yerleşti. Hanbelîlerin imamlığını yaptı. Nasr bin Ebû Ferec, büyük bir âlim olup, sâlih ve çok ibâdet eden bir zâttır.

Nasr bin Ebû Ferec, Bağdad'da, Mekke-i mükerremede hadîs-i şerîf rivâyetlerinde bulundu. Kendisinden; hadîs hafızları, büyük âlimler ve daha başkaları hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Dübeysî, İbn-i Nukta, İbn-i Neccâr, Berzâlî, İbn-i Halîl, Seyf el-Bahirzî, Tâc İbn-i Kastalânî, Mikdâd el-Kaysî ondan rivâyette bulundu. Mikdâd el-Kaysî, onun talebelerinin sonuncusudur. Mikdâd el-Kaysî, Mekke-i mükerremede Nasr bin Ebû Ferec'ten pekçok hadîs-i şerîf dinledi.

Âlimlerin hakkında buyurdukları: İbn-i Dübeysî: "Hadîs ilmini çok iyi bilirdi. Çok ibâdet ederdi. İ'timâd edilir bir zât idi."

İbn-i Neccâr "O, büyük bir hadîs âlimi olup, birçok faziletleri kendisinde toplamıştır. Çok ibâdet eder, teheccüd namazlarını bırakmaz ve Ramazân-ı şerîf hâricinde de oruç tutardı."

İbn-i Müsdî: "Meşhûr ve hadîs-i şerîf ezberlemekte önde gelen âlimlerden idi."

Ebû Muzaffer es-Sıbt da şöyle demektedir: "Ondan Mekke-i mükerremede çok hadîs-i şerîf dinledim. Çok ibâdet eder, çok tavaf ederdi. Sâlih, güvenilir, i'timâd edilir bir zâttır. Sultan Muhsin Ahmed bin Nasır Selâhüddîn bana şöyle dedi: Nasr bin Muhammed Ebü'l-Fütûh'dan daha çok ibâdet eden birisini görmedim. Ramazân-ı şerîfte, gündüzün üç kerre geceleyin de üç defa umre yapardı."

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 130

2) Tekmiletü li-vefeyât-in-nâkile cild-5, sh. 101

3) Zeyl-i Ravdateyn sh. 133

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 99

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 83

NECÎBÜDDÎN-İ ŞÎRÂZÎ (Ali bin Bergaş)

Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden, halîfelerinin en ileri geleni. İsmi, Ali bin Bergaş eş-Şîrâzî'dir. Babası, i'tibârlı ve zengin bir tüccâr olup, Şam'dan Şîrâz'a giderek, orada evlenip yerleşmiş idi. Bu zât, bir gece rü'yâsında Hazreti Ali'yi gördü. Birlikte yemek yediler. İmâm-ı Ali ona;

"Hak teâlâ sana necîb ve sâlih bir evlâd ihsân buyuracaktır. İsmini Ali koy!" buyurdu. Bir müddet sonra, bir erkek evlâdı dünyâya geldi. İsmini Ali, lakabını Necîbüddîn koydu. Büyük bir

hassasiyet ve ihtimâm ile yetiştirdi. Necîbüddîn Ali (r.a.) büluğ çağına geldiğinde, ilim tahsilini tamamlayıp, büyük bir âlim olarak yetişti.

İnsanlara, bilhassa ihtiyâç sahiplerine olan merhametinin çokluğundan ve fakirleri çok sevdiğinden, babasının aldığı güzel ve kıymetli elbiseleri giymez, evlerinde pişen lezzetli yemekleri yemezdi. "Ben bunları giymem ve bu yemekleri yemem" derdi. Gayet sâde elbiseler ve yiyecekler ile yetinir, gösterişten uzak dururdu.

Bir gece şöyle bir rü'yâ gördü. Şeyh-i Kebîr Abdülkâhir Sühreverdî hazretlerinin türbesinden nûr yüzlü bir ihtiyâr zât ve onun arkasından yine onun gibi nûr yüzlü altı zât çıktı. Öndeki zât, tebessüm ederek, Necîbüddîn Ali'nin elinden tuttu, arkasında bulunan zâtlardan birine teslim ederek; "Bu sana, Allahü teâlâ tarafından bir emânettir" dedi. Necîbüddîn Ali, bu rü'yâsını babasına anlattı. O da, bu rü'yânın ta'birini İbrâhim Hıyâl hazretlerinin yapabileceğini söyleyip, kendisine bir kimse ile haber gönderdi. Böyle bir rü'yânın ta'birini kendisine bildirmesini rica etti. İbrâhim Hıyâl; "Bu rü'yâ, Necîbüddîn Ali'den başkasının rü'yâsı değildir" buyurup şöyle ta'bir etti: "Önce gördüğü nurlu ihtiyâr zât, Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretleridir. Diğer zâtlar ise onun halîfeleridir. Necîbüddîn Ali'nin kendisine teslim edildiği zât ise, henüz hayattadır ve Necîbüddîn ondan feyz alacaktır" dedi.

Necîbüddîn Ali bu ta'bire çok sevinip, feyz alacağı zâtı merak etmeye başladı. Babasından izin alarak, o zâtı aramak üzere Hicaz'a doğru yola çıktı. Yolda Bağdad'a uğradı. Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerini tanıdı. Kendisinin emânet edildiği zâtın bu zât olduğunu anladı. Şihâbüddîn hazretleri de, onun gördüğü rü'yâyı aynen anlattı ve onu talebelerinin arasına aldı. Necîbüddîn Ali (r.a.), hocasının feyz ve bereketleri ile birkaç sene içinde yetişip evliyâlık yolunda kemâl mertebesine ulaştı. Hocası tarafından da me'zûn edilip, insanlara doğru yolu gösterip, onlara feyz ve bereket sunmak üzere memleketi olan Şîrâz'a gönderildi.

Necîbüddîn Ali hazretleri Şîrâz'a geldi. Orada evlendi. Bir tekke yaptırdı. Orada, ilim âşıklarına, Hak yolunu arayanlara, çok te'sîrli va'z ve nasihatler vererek fâideli olmaya çalıştı. Büyüklüğü ve kerâmetleri kısa zamanda her tarafa yayıldı. Herkes her taraftan sohbetlerine gelmeye başladı. Sohbetlerinde ve yazdığı risalelerinde, büyük velî, kerâmetler hazînesi Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinden öğrendiği derin ilmi, ince ma'rifetleri anlattı. Pekçok kimse ondan istifâde etti. 678 (m. 1279) yılında Şîrâz'da vefât etti.

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 538

2) Tabakât-ül-evliyâ sh. 493

NECMEDDÎN-İ KÜBRÂ

Fıkıh, tefsîr, hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufda Kübreviyye (Zehebiyye) diye bilinen yolun mürşididir (rehberidir). İsmi, Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Abdullah el-Hayvekî olup, künyesi Ebü'l-Cennâb'dır. Bu künye kendisine, rü'yâda Peygamber efendimiz tarafından verilmiştir. Lakabları; Necmeddîn, Şeyh-ül-İmâm, Zâhid-ül-kebîr ve Şeyh-i Harezm'dir. Necmeddîn-i Kübrâ diye meşhûr oldu. Yaptığı bütün münâzaralarda galip geldiği için, kendisine et-Tâmmet-ül-kübrâ lakabı da verilmiştir. Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden ve evliyânın önde gelenlerinden olan Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri, 539 (m. 1145) senesinde, Harezm köylerinden Hayvek'te doğdu. Buna nisbetle Hayvekî denilmiştir. 618 (m. 1221) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Harezm'de Cengiz askeri tarafından şehîd edildi.

Daha çocuk yaşta ilim tahsiline başlayan Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri, biraz yetişince ilim öğrenmek aşkıyla çeşitli beldeleri dolaştı. İskenderiyye'de; Ebû Tâhir es-Silefî'den, İsfehan'da; Ebü'l-Mekârim, Ahmed bin Muhammed el-Lebbân, Ebû Sa'îd Halîl bin Bedr, Ebû Ca'fer Muhammed bin Ahmed es-Saydelânî, Ebû Abdullah Muhammed bin Zeyd el-Kerrânî ve Ebü'l-Hasen Mes'ûd bin Ebî Mensûr'dan, Hemedan'da; Hâfız Ebü'l-A'lâ'dan, Nişâbûr'da; Ebü'l-Meâlî el-Fürâvî'den, Mısır'da; Rûz-i Behân-ı Baklî'den (Ebû Muhammed eş-Şîrâzî'den) ve daha başka birçok âlimden ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İmâm Ebû Nasr Hafza'nın Tebrîz'de "Sünne" okuttuğunu duyup oraya giderek, bu kelâm âliminin derslerine devam etti. "Şeyh-üs-Sünne vel-Mesâlih" adındaki mukaddime mahiyetindeki kelâma dâir eserini bu arada yazdı. Burada Bâbâ Ferrûh Tebrîzî'nin sohbeti bereketiyle ilim tahsilini tamamlayıp, tasavvuf ilmi ile meşgûl olmaya başladı. Tasavvufda, amcası Ebû Necîb-i Sühreverdî hazretlerinden feyz alarak yetişti. İsmâil Kasrî ve Ammâr bin Yâsir'in [582 (m. 1186)]'de sohbetlerinde bulundu. Fahreddîn-i Râzî hazretleri ile görüştü. Böylece birçok ilimde yetişip, tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Daha sonra memleketi olan Harezm'e gidip yerleşti. Orada insanları irşâd etmeye (doğru yolu göstermeye) başladı. Kısa zamanda etrâfına yüzlerce talebe toplandı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin babası Sultân-ül-ulemâ Behâeddîn Veled ile Feridüddîn-i Attâr'ın hocaları Mecdüddîn-i Bağdadî ve Baba Kemâl Cündî, Abdülazîz bin Hilâl, Nasır bin Mensûr, Seyfüddîn-i Baherzî, Necmüddîn-i Râzî, Radıyyeddîn Ali Lala, talebelerinin büyüklerindendir. Talebelerinin çoğu, zamanlarında insanlara doğru yolu gösteren rehberler oldular.

618 (m. 1221) yılında Harezm'e Cengiz askeri Tatarlar hücum edince, talebelerine; "Memleketinize gidiniz! Şarkdan fitne ateşi geliyor. Her tarafı yakacaktır, İslâmiyette bu kadar fitne görülmemiştir" dedi. "Duâ buyursanız da, bu belâ müslüman memleketlerinden uzaklaşsın" dediler. "Bu, Kazâ-i mübremdir. Duâ bunu gideremez" buyurdu. Talebeleri Horasan'a gitti. Kâfirler şehre girince, o da cihâda çıktı. Şehîd oldu. Şehîd olduğunda bir kâfirin saçını tutmuş idi. Şehâdetinden sonra, kimse saçı elinden alamadı. Sonunda mecbûr kalıp saçı kestiler.

Tasavvuf yolunun en tanınmışlarından ve büyüklerinden olan Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok derin, İslâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış çok yüksek bir zât idi. İlim öğretmek yolunda çok gayretliydi. Allahü teâlâya ibâdet etmekte ve O'nun dînine hizmet etmekte kat'iyyen gevşeklik göstermez, bu yolda kınayanların kınamalarına aldırmazdı. İstisnasız bütün insanlara yardım etmeye, fâideli olmaya gayret ederdi. Onun dergâhı, fakirlerin sığınağı idi. Büyüklüğü, üstünlüğü herkes tarafından bilinir, kendisine hürmet edilirdi. Büyüklüğünü anlatan hâlleri ve kerâmetleri her tarafta anlatılmakta, dilden dile dolaşmaktadır. Kerâmetlerinin en büyüğü; her birisi, gittiği beldelerde insanları doğru yola sevkeden, etrâfına nûr ve feyz saçan çok kıymetli talebeler yetiştirmesidir. Yüzlerce talebe yetiştirdi. Allah yolunda yürümek isteyen nice kimselere rehber oldu. Talebelerinin her birini bir memlekete gönderir, o talebe orada hocasının yolunu yaymaya çalışırdı. Harezm bölgesinde, Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinden sonra onun gibi yüksek bir velî yetişmemiştir. O kadar yüksek idi ki, Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş hâlde iken, bir kimseye teveccüh edince, vilâyet (evliyâlık) derecelerine yükseltirdi. Birgün bir tüccâr, gezmek maksadıyla Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin hânegâhına girdi. Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri buna teveccüh edince, tüccâr, hemen o ânda vilâyet mertebesine ulaştı. Tüccarı yanına çağırıp, talebe yetiştirmesi için izin verdi. Ve memleketine gönderdi.

Birgün Eshâb-ı Kehf hakkında sohbet ediyordu. Necmeddîn hazretlerinin talebelerinden olan Sa'düddîn-i Hamevî (r.a.), "Acaba bu ümmette, sohbeti köpeğe te'sîr eden bir kimse var mıdır?" diye düşündü. Necmeddîn-i Kübrâ, kalb gözü ile bu talebesinin düşüncesini anlayıp kalktı ve dergâhın kapısına doğru yürüdü. Ansızın uzaklardan bir köpek çıkageldi. Bir yerde durup kuyruğunu salladı. Necmeddîn-i Kübrâ'nın bakışı köpeğe isâbet edince, köpek derhâl değişti. Kendinden geçme hâlleri görüldü. Yüzünü şehirden çevirip kabristana gitti. Başını yerlere sürüyordu. Hattâ derler ki, nereye gitse, elli-altmış köpek devamlı onun etrâfında dolaşırdı. Fakat ulumazlar, havlamazlardı. Hiçbir şey yemezler, devamlı bakılan o köpeğe karşı hürmette bulunurlardı. Sonra bu köpek öldü.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulunanlardan Abdülazîz bin Hilâl diyor ki: "Necmeddîn-i Kübrâ'nın sohbet halkasında birkaç defa bulundum. Bu birkaç defalık kısa sohbetlerin bereketi ile çok şeylere kavuştum."

İbn-i Nukta diyor ki: "Necmeddîn-i Kübrâ, Şafiî mezhebi âlimlerinden çok yüksek bir zât idi."

Necmeddîn-i Kübrâ, bir taraftan çok kıymetli talebeler yetiştirirken, diğer taraftan da, kendisinden sonra gelenlere fâideli olmak üzere çok kıymetli eser ve risaleler yazmıştır. Tefsîr, hadîs, tasavvuf ve diğer ilimlere dâir yazmış olduğu pek mu'teber olan eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır: Ayn-ül-hayât (Kur'ân-ı kerîmin tefsîri olup 12 cilddir.) Usûl-i aşere (Tasavvufa dâir olup, çeşitli isimlerle pekçok defa intisah edilip çoğaltılmış ve birçok da şerhi yapılmıştır.) Bundan başka, Risale ilel-hâim, Fevâih-ül-Cemâl, Âdâb-üs-sûfiyye, Risâle-i Necmeddîn, Sekînet-üs-sâlihîn, Risâle-i sefîne ve daha başka eserleri ve risaleleri de vardır. Eserlerinin en önemlilerinden olan Usûl-i aşere kitabı, tasavvufa dâir olup, talebelerinin ve daha sonra gelen birçok kimsenin el kitabı olmuştur. Bu kıymetli kitaptan ba'zı kısımlar tercüme edilerek ve özetlenerek aşağıya yazılmıştır.

Allahü teâlâya kavuşmak arzusunda bulunan ve bu yolda ilerlemek isteyenlerin yollarının temeli on esas üzere kurulmuş olup, diğer şeyler teferruat olup, hepsi on esasa bağlıdır. Maksada ulaşmak için mutlaka lâzım olan bu on temel esas şunlardır: 1) **Tövbe:** Kulun, kendisi ile Rabbi arasında perde olan bütün günahlara pişman olup, kendi arzu ve isteğiyle Rabbine yönelmesidir. 2) **Zühd:** Dünyânın geçici ve aldatıcı zevklerinden, mal ve makamlarından, insanların ilgi ve iltifât göstermelerinden hoşlanmaktan yüz çevirmek, bunlara hiç meyletmemek, bunlardan uzak durmak ve bu husûslarda aynen bir ölü misâli olmaktır. Görünen bütün güzellikleriyle, dünyâyı getirip bir ölüye sunsalar, ölmüş olan o kimse, bu güzelliklere gönül vermek, meyletmek şöyle dursun, nasıl ki, göz ucuyla da olsa dönüp bakmazsa, evliyâlık yolunda ilerlemek da'vâsında bulunan bir kimse de böyle zühd sahibi olmalıdır. 3) **Allahü teâlâya tevekkül:** Her işinde Allahü teâlâya i'timâd etmek. O'na güvenmektir. Nitekim Allahü teâlâ, Talâk sûresinin 3. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bir kimse Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir"** buyurmaktadır. 4) **Kanâat:** Hayâtını devam ettirebilmek için zarurî lâzım olan ihtiyâçlardan başka bütün arzu ve isteklerden uzaklaşmak, yemek, içmek ve barınmak (ev) husûsunda elde bulunan ile yetinmek ve fazlasında gönlü ve gözü olmamakta bir ölü misâli olmaktır. 5) **Uzlet:** Evliyâlık yolunda ilerlemeye mâni olan insanlardan uzak olup, böyle kimselerden yüz çevirmek ve kendi hâlinde yaşamaktır. Kendisini terbiye edip yetiştiren hocasının ve bunun sâdık talebelerinin yanında onlarla birlikte bulunmak da uzletten sayılıp, insanlarla beraber olmak sayılmaz. Uzlette esas olan; bütün bedenini, uygun olmayan her insandan ve onlardan bulaşacak olan günah kirlerinden koruyup, uzak tutmaktır. His organlarını

muhafaza etmektir. İnsanın esfel-i sâfilîne (en aşağı derecelere) düşmesine sebep olan nefsânî arzu ve istekler, insana, his organları vasıtasıyla girer. Uzlet sayesinde, bu büyük tehlike yok edilmiş olur. Doktorlar kendilerine gelen hastayı tedâvi etmeye başladıkları zaman, önce hastanın kendisine zararlı olan yiyeceklerden perhiz etmesini emrederler. Hastalığı meydana getiren sebeplere karşı tedbir alıp, zararlı olan herşeyden hastayı uzaklaştırırlar. Bundan sonra, vücutta bulunan zararlı maddelerin atılması için ilâç verirler. Bundan sonra hasta sıhhate kavuşur. Evliyâlık yolunda da, rûh hastalıklarının mütehassısları olan zâtlar, talebelerini bu şekilde yetiştirirler. Talebeyi, kendisine zararlı olan kimselerden uzak tutar, kendileriyle birlikte bulundururlar. Talebenin içinde bulunan zararlı hâllerin çıkıp, kalbin temizlenmesi için de, sohbetlerinde bulundurur ve her ân Allahü teâlâyı zikretmesini, hatırlamasını emreder. 6) **Devamlı zikir:** Allahü teâlâdan başka herşeyi unutarak, yalnızca O'nu hatırlamak, O'nu düşünmek demektir. Kalbin ve gönlün hasta olmasına, hattâ ölmesine sebeb olan, nefsi harekete, getirip azdıran kötü ahlâkın yok edilmesi, Allahü teâlâyı çok zikretmekle olur. Allahü teâlânın nazargâhı olan kalbin, bu aslî hâlinden saparak doğru yoldan kayması, Allahü teâlâyı çok zikretmekle önlenir. Eğer sen, hakîkaten gönül ehli bir kimse isen ve Allahü teâlânın da seni mağfiret etmesini istiyorsan, Allahü teâlâyı çok zikret. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 152. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Siz beni** (tâatle) **zikredin ki, ben de sizi** (sevâbla ve mağfiretle) **zikredeyim."** 7) **Teveccüh (Tamamen Allahü teâlâya yönelmek):** Allahü teâlâdan başka birşeye çağıran, da'vet eden herşeyden yüz çevirmek, O'ndan başka bir isteği, arzusu ve sevgilisi olmamaktır. Biran O'ndan gâfil olmaktan çok korkmalıdır. Nitekim Cüneyd-i Bağdadî hazretleri buyurdu ki: "Bir sıddîk, binlerce sene Allahü teâlâya teveccüh hâlinde bulunsa, bundan sonra da bir ân O'ndan gâfil olsa, bu bir ânda kaybettiği, binlerce seneki kazandığından daha fazladır." 8) **Sabır:** Nefsin lezzet aldığı şeylerden yüz çevirmek, istediklerini yapmamaya devam etmekte sebat göstermek demektir. 9) **Murâkabe:** Kuvvet ve hareketi bırakıp nefsi kontrol etmek, nefsin hile ve tuzaklarına karşı her ân uyanık bulunmaktır. Murâkabe makamında bulunan kimse, Allahü teâlânın emirlerine itaat etmek ve sâlih ameller işlemekle, O'nun lütfunu, ilâhî ihsânlarını ümîd eder. O'ndan başka herşeyden yüz çevirerek, hep O'nu düşünür. O'na olan muhabbetinin ateşiyle kendinden geçmiş hâldedir. O'nun aşkıyla, O'na kavuşmak arzusuyla yanar. Bu şevk ile ağlayıp, gözyaşı döker. Yalnız Allahü teâlâya güvenir ve yalnız O'ndan yardım ister. Allahü teâlâ da buna, rahmetiyle muâmelede bulunur ve hiç kimsenin açamıyacağı azap kapılarını ona kapatır. Bu hâl, bunlara Allahü teâlânın bir lütfudur. Nitekim Allahü teâlâ, Mâide sûresinin 54. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki **"İşte bu** (anlatılan vasıflar), **Allahü teâlânın, kullarından dilediğine verdiği bir lütfu, ihsânıdır. Allahü teâlânın lütfu, ihsânı çok geniştir,** (Bu lütuf ve ihsânlara kimin lâyık olduğunu) **çok iyi bilicidir."** 10) **Rızâ:** "Nefsin arzularını terkederek, Allahü teâlânın hiçbir hükmüne i'tirâz etmemek ve O'ndan gelen herşeyi seve seve karşılayıp râzı olmaktır. Böyle yaparak O'nun rızâsına kavuşmaktır. Böyle olan velîlere, Allahü teâlâ öyle bir nûr verir ki, bu firâset nûru ile insânlar arasında yürürler ve onların ma'nevî hâllerini müşâhede ederler. Bu firâset sahiplerinin derecelerinin de dört mertebe olduğunu bildirmişlerdir: **1. Îmân:** Bütün mü'minlerin hâli olup, ağacın çiçeğine benzer. **2. Vilâyet:** Mü'minlerden seçilmiş olanların hâlleri olup, ağacın meyvesine benzer. **3. Nübüvvet:** Seçilmişlerden seçilmiş olanların (Peygamberlerin) hâli olup, meyvenin özü gibidir. **4. Risâlet:** Nübüvvetten de ileri bir hâl olup, özün özü gibidir. Bunlardan ilk ikisi kesbî olup çalışmakla, mücâhede etmekle elde edilebilir ise de, son ikisi vehbîdir. Çalışmakla elde edilemez. Bu, Allahü teâlânın dilediği kullarına verdiği bir lütuftur."

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yazmış olduğu Risale ilel-Hâim'den seçmeler: Ey ihlâsla Allahü teâlânın yolunda bulunmak arzusunda olan sâdık talebe, zâhir ve bâtınını (dışını ve içini) temizle. Bu temizlik olmadıkça mukaddes ve ulvî yüksekliklere ulaşılamaz. Bu temizlik için aşağıdaki on esâsa mutlaka riâyet etmelisin. **1) Beden temizliği:** Bundan maksad, gusül abdesti ve namaz için alınan abdesttir. Rûha sıkıntı ve rahatsızlık veren şeyler; umûmiyetle, yiyecek olarak vücûda alınan ve çoğu zaman da fazla olan toprak maddesidir. Bu toprak maddeleri, rûha sıkıntı verirler. Su da, çamuru, kiri temizleyip yıkamak için yaratılmış olduğundan, normal abdest ve gusül abdesti ile, vücut maddî ve ma'nevî kirlerden temizlenip, arınır ve nûrlar parlamaya başlar. **2) Halvet:** Çeşitli ve lüzumsuz meşgûliyetlerden kurtulup, kimsenin bulunmadığı bir köşeye çekilmek ve orada, kendi hâlinde ibâdetle meşgûl olmaktır. Bundan maksad, nefsi, oyun ve eğlencelerden, kendisine zararı dokunacak kimselerden, lüzumsuz duygu, düşünce ve isteklerinden uzak tutmaktır. Böyle olunca, nefs zayıflar. Buna mukabil, kalb kuvvetlenir. Uyanık ve sağlam olur. Allahü teâlânın nûru ile aydınlanır. **3) Devamlı susmak:** Çok lüzumlu olmadıkça birşey konuşmamaktır, insanlar, yalan ve münâfıklıktan, az konuşmakla kurtulabilirler. Etrâfındakileri güldürmek, onları memnun etmek ve birşeyler konuşmak için çok konuşan kimselerin, sözlerinde çoğu zaman yalan ve başka günahlar bulunur. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İnsanların yüzükoyun ateşe düşmelerine sebeb olan şey, dilleriyle ekip biçtiklerinden başka birşey midir?"** Bunun için büyüklerimiz devamlı susmayı tercih etmişler.

"Şayet bir kimsenin az ise sözü,
Çok geçmez açılır onun kalb gözü"

demişlerdir.

4) Devamlı oruç: Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Oruç,** (oruçluyu beşeri kötülüklerden koruyan) **bir kalkandır."** Nefs ve şeytanın hücumlarına ve attığı oklara karşı korunmak, bu kalkan ile mümkündür.

5) Devamlı zikir: Kalb huzûru içinde (kalb hazır olarak, bütün kalb ile; Allahü teâlâyı anmak, hatırlamak demektir. En faziletli zikir, "La ilahe illallah" demektir. Allahü teâlânın düşmanı olan nefs, insanın içine yerleştirilmiş olup, devamlı O'na isyan etmeye, O'na karşı gelmeye çalışmakta, hattâ ulûhiyyet (ilâhlık) iddia edecek kadar azgınlaşmaktadır. Bunun ordusu ve yardımcıları olan; şeytan, hevâ ve şehvet ise, kendisine yardım etmekte, insanı ebedî felâketlere sürüklemeye çalışmaktadırlar. İşte bunlara karşı en faziletli, en te'sîrli ve en açık kelime "La ilahe illallah"dır. Buna çok devam etmek, nefs ve ordusunu mağlup ve zelîl eder. İnsan, Allahü teâlânın izni ile bunlara galip olunca, kalbi olgunlaşır. Allahü teâlâya yakınlık makamlarına yükselir. Onun nûru ile nûrlanır. Artık bu nûr ile, gözlerin görmediğini görür, kulakların duymadığını duyar. Bu zikre devam etmekle, Allahü teâlânın dostu, Allahü teâlâ da onun dostu olur.

6) Teslimiyet: Allahü teâlânın takdîrine, kazasına râzı olmak ve O'na tam teslim olmak demektir. Âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Kim amelinde ihlâs sahibi olarak, samimiyetle kendisini Allahü teâlâya teslim ederse, muhakkak ki o, en sağlam kulpa yapışmıştır"** (Lokman-22), **"İyilik eden bir kimse olarak, kendisini tam bir ihlâs ile, Allahü teâlâya teslim eden kimseden, din bakımından kim daha güzel olabilir?"** (Nisa-125).

7) Hâtıra birşey getirmemek: Gönlüne, Allahü teâlânın rızâsına uygun düşünceleri getirmek, şeytan ve nefsten gelen kötü düşünceleri de derhâl kalbden uzaklaştırmaktır. Âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Muhakkak ki, şeytanlar, sizinle mücâdele etmek için, kendi dostlarına mutlaka telkinde bulunurlar"** (En'âm-121), **"Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur. "Malını elinde tut! Eğer tasadduk edersen fakir düşersin" der. Size cimriliği ve sadaka vermemeyi emreder. Allahü teâlâ ise, lütfundan bir mağfiret ve bolluk va'dediyor"** (Bekâra-268).

8) Kalbin üstada (yol gösteren zâta) **bağlanması:** Kişinin, kendisinden edeb ve ilim öğrendiği zâtı çok sevip ona bağlanmasıdır. Tövbe sûresinin 119. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Ey imân edenler! Allahü teâlâdan korkun** (O'nun râzı olmadığı fiillerden sakının) **ve sâdıklar ile beraber olun!"** Mürşid, evliyâlık yolunda yürümek isteyen bu talebeyi, bu yolda karşılaşabileceği korku, tehlike ve zararlardan koruyan ve onun sür'atle ilerlemesi için ona rehberlik edip, yol gösteren büyük zâttır. Böyle bir zâtla beraber bulunmak çok büyük saadettir. Onunla beraber bulunan, mutlaka ondan istifâde eder. Nitekim bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Sâlih kimselerin meclisi, güzel kokular satan ıtriyatçı, gibidir. Almasan bile kokusu sana ulaşır. Kötü insanların meclisi ise, demircinin ocağı gibidir. Seni yakmasa bile, dumanı ve kokusu sana ulaşır."**

9) İhtiyâç kadar uyumak: Bu yolda ilerlemek gayretinde olanlar, mümkün olduğu kadar az uyurlar, ibâdette kuvvetlenmek için uyurlar. Niyetleri sağlamdır. Bunun için uyumaları da ibâdettir. Gecenin bir miktarında uyurlar, sonra kalkıp ibâdete devam ederler. Bilhassa, seher vakti (sabaha karşı) ibâdet ve duâ etmeyi kaçırmazlar. O kıymetli vakitte uyumayı kendileri için kayıp sayarlar. Âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Onlar, geceleri pek az** (bir zaman) **uyurlar, seher vakitlerinde hep istiğfar ederlerdi"** (Zâriyât: 17-18), **"**(Onlar, o kimselerdir ki, geceleyin namaz kılmak için) **yataklarından kalkarlar, azâbından korkarak ve rahmetinden ümidli olarak Rablerine duâ ederler"** (Secde-16). Uykunun az olması, kalb gözlerinin açılıp melekût âlemini temaşa etmeye sebeb olur.

10) Yemek ve içmekte zarûret miktarını kullanmak: Yemek ve içmek husûsunda orta hâlli olmaktır, İbâdet yapamayacak derecede zayıflayıncaya kadar aç kalmamak, ağırlık verecek, ibâdetten geri kalacak kadar da yemek yememek demektir. Zâten bu ikinci hâl de caiz değildir. Nitekim A'râf sûresinin 31. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Yiyiniz, içiniz! Fakat isrâf etmeyiniz. Muhakkak ki, Allahü teâlâ isrâf edenleri sevmez."** Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Mi'denin üçte biri yemek, üçte biri su için olmalı, kalan kısmı da, nefes almak için boş kalmalıdır."** Büyüklerimiz, devamlı az yemişler, mi'deyi tıka basa doldurmanın fayda değil, bilakis zararlı olduğunu, ibâdette ağırlık ve gevşekliğe sebeb olduğunu bildirmişlerdir. Resûlullah (s.a.v.) **"Bir gün yer doyar, bir gün aç kalırım"** buyurdu. Başka bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İnsanoğlu karnından daha kötü bir kab doldurmamıştır."** Büyüklerimiz, fazla yemenin kalbi katılaştırıp karartacağını, tembelliğe sebep olacağını, devamlı helaya çıkmak ihtiyâcı hâsıl olup, vakitleri zayi edeceğini, böylece çeşitli ibâdetleri ve faydalı işleri yapmaya mâni olacağını, açlığın çok faydalı olduğunu bildirmişlerdir. İmâm-ı Şiblî'ye "Yakîn nedir?" diye suâl edildiğinde; "Açlık, açlık, açlık" buyurmuştur. Evliyânın büyüklerinden olan bir zât, yemekte sâdece çorba içer, ekmek yemezdi. Böyle yapmasının sebebi sorulduğunda da; "Lokmaları çiğnerken geçecek olan zamana acıyorum. Bu sırada Kur'ân-ı kerîmden elli âyet okuyabilirim" buyurdu.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yazmış olduğu Fevâih-ül-cemâl adlı eserinden seçmeler:

Allahü teâlânın yolunda yürümek arzusunda bulunan sevgili dostum! Gözlerini kapat! Bakalım ne göreceksin. Eğer "Birşey göremiyorum" diyorsan, yanılıyorsun. Bu bir hatâdır. Haddizatında sen o anda görüyorsun. Fakat vücûdun ve görünüşteki varlığının karanlık olması, senin birşey görmene mâni oluyor. Eğer gözlerin kapalı olduğu hâlde göremediğin, aslında var olan şeyleri görmek istiyorsan, o karanlığı yok etmeli, kalb gözünü açmalısın. Bu karanlığa sebep olan şeyleri kendinden uzaklaştırmahsın. Bunlar; senin benliğin, nefsin ve şeytandır. Bunlardan kurtulmanın ilk şartlarından birisi; vücûdu alıştıra alıştıra vücûda alınan gıdayı azaltmaktır. Çünkü nefs ve şeytan, bundan kuvvet alarak sana saldırmaktadır, İnsanları Allahü teâlâya kavuşturan yolda rehberlik eden hakîkî bir yol göstericinin terbiyesi altında yetişip ilerlemeye çalışmak ve bu yolda bulunanların uymaları gerektiği bildirilen kaidelere uymak da elbette lâzımdır.

Vakit: Vakit, keskin bir kılıç gibidir. Eğer böyle olmasaydı, düşünüp taşınıncaya kadar sana mühlet verirdi. Böyle yapmayıp, geçip gittiğine göre, onun keskin bir kılıç olduğu anlaşılmaktadır. Tasavvuf yolunda bulunan sûfiler için İbn-ül-vakt derler. Buna sebep şudur ki; böyle bir kimse, ne geçmişe bakar, ne de geleceğe. Şu ânda içinde bulunduğu vakti değerlendirmeye gayret eder. Geçmişi ve geleceği düşünmek, şu anda içinde bulunulan vakti zayi etmek olduğundan, onlar bununla vakit geçirmezler.

Veli olan zâtın alâmetlerinden ba'zıları: Allahü teâlânın velisi (dostu) olan bir zâtın alâmetlerinden birisi; onun, Allahü teâlâ tarafından korunmuş olmasıdır. Veli olan zât, Allahü teâlânın çeşit çeşit lütuflarına kavuşmuş olarak O'nu istemekte, O'nu aramakta ve O'nun aşkıyla yanmaktadır. Onun alâmetlerinden birisi de; duâsının kabûl edilmesidir. Başka bir alâmeti de; kendisine İsm-i a'zamın verilmiş olmasıdır. Velîlerden her birine, Allahü teâlânın isimlerinden bir İsm-i a'zam (büyük isim) verilir. Velî de o isimle duâ eder ve duâsı kabûl olunur. Bir kimse Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine İsm-i a'zamın, Allahü teâlânın en büyük isminin ne olduğunu sordu. O da; "Bana, Allahü teâlâya âit olan bir İsm-i asgar (en küçük isim) göster. Ben de sana İsm-i a'zamı (en büyük ismi) göstereyim" buyurdu. Soran kimse bu cevaptan çok hoşlanıp; "Evet, O'nun her ismi büyüktür" dedi.

Tevekkül: Allahü teâlânın bildirdiği bütün husûslarda ve her işinde O'na güvenmek, kendisine gelmesi takdîr edilmiş olan birşey varsa, ondan kaçmanın mümkün olmadığını iyice bilip, Allahü teâlânın irâdesine teslim olmaktır. Böylece, O'ndan gelen her şeye râzı olduğu için, kendisi rahat olur. Böylece sahibini, ya'nî Allahü teâlâyı da üzmemiş olur. Eline geçen şeylerden dolayı sevinip, şımarmaz. Kendisine gelen sıkıntılardan dolayı bağırıp çağırmaz. Kendi hâlini düzeltmeye çalışır. Zerre kadar iyilik yapanın mükâfatını, zerre kadar kötülük yapanın da cezasını göreceğini bildiği için, kendisine sıkıntı verenleri, eziyet edenleri, kendisi cezalandırmaya kalkmaz. Onu affeder. Kendisine yaptığı kötülüğün karşılığı olan cezanın ölçüsünü bilemediği için, Allahü teâlâya havale eder. Kendisine iyilik edene de karşılığını vermekten âciz olduğunu düşünerek, onu da Allahü teâlâya havale eder. Bu iyiliği Allahü teâlâdan bilir. Herşeyin, Allahü teâlânın dilemesi ve takdîr etmesi ile meydana geldiğini düşünür. Hadîd sûresinin 22. ve 23. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruldu ki: **"**(Kıtlık ve kuraklık gibi) **ne yerde, ne de** (hastalık ve âfet gibi) **nefslerinizde bir musibet başa gelmez ki, biz onu yaratmadan önce** (o) **bir kitapta** (Levh-i mahfûzda Allahın ilminde) **yazılmış olmasın. Muhakkak ki bu, Allahü teâlâya çok kolaydır. Dünyada olacak her şey, dünyâ yaratılmadan evvel ezelde Levh-i mahfûza yazılmış, takdîr edilmiştir. Bunu size bildiriyoruz ki, hayatta kaçırdığınız fırsatlar için üzülmeyesiniz ve kavuştuğunuz**

kazançlardan, Allahın gönderdiği ni'metlerden mağrur olmayasınız. Allahü teâlâ kibirlileri, egoistleri sevmez."

Öleceğini ve Allahü teâlâya hesap vereceğini bilen kimse, başkasına kötülük yapmayı, kendisine kötülük yapılsa bile ona mukâbelede bulunmayı düşünebilir mi? Rivâyet edilir ki; adamın birisi, âriflerden bir zâtın sarığını alıp kaçtı. O ârif zât, tam aksi istikâmette bulunan kabristana doğru gitti. Orada kendisine dediler ki; "O adam sizin sarığınızı alıp ileriye doğru kaçtı. Siz ise, peşinden gitmediğiniz gibi, geri döndünüz. Tam aksi istikâmette bulunan bu kabristana geldiniz. Bunun sebebi nedir?" O ârif zât, bu suâle şöyle cevap verdi: "Nereye kadar kaçabilir ki? Nereye kaçarsa kaçsın. Nihâyetinde buraya gelmiyecek mi?" İnsanların dönüp dolaşıp gelecekleri yer kabir olduğu gibi, kalbler de Allahü teâlâya sığınır.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yazmış olduğu Risâle-i Necmüddîn adlı eserden seçmeler:

Abdullah bin Ömer'in (r.anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Rûhu gargaraya gelmedikçe, Allahü teâlâ kulun tövbesini kabûl eder."**

Sehl bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Tövbede esas şudur ki; kişi yaptığı kötülüğe pişman olacak, kötü hareketlerden, iyi ve güzel işlere dönecek, helâlden yiyecek, a'zâlarını kötülüklerden, haramlardan koruyacak ve bütün bunların meydana gelebilmesi için Allahü teâlâdan yardım istiyecek."

"Tövbe, birkaç ma'nâyı ifâde eder 1. Yapılan günâha pişman olmak. 2. O günâha bir daha dönmemeye kat'î olarak karar vermek. 3. Terk edilen farzları, kaza edip yerine getirmek. 4. Nefse günâhın lezzetini tattırdığı gibi, ona mücâdele elemini de tattırmak."

İbn-i Atâ (r.a.) diyor ki: "Tövbe, inâbe ve icâbe tövbesi olmak üzere iki kısımdır, İnâbe tövbesi, ceza korkusu ile yapılan tövbedir. İcâbe tövbesi ise sırf Allah sevgisiyle yapılan tövbedir." Zünnûn-i Mısrî (r.a.) buyuruyor ki: "Her a'zânın bir tövbesi vardır. Kalbin tövbesi, ma'siyeti (günâhları) terk etmek husûsunda uyanık olmasıdır. Gözün tövbesi; haramlara bakmamak, elin tövbesi; kendisinin olmayan şeyi almamak, kulağın tövbesi; bâtıl (bozuk) olan şeyleri dinlememek, karnın tövbesi; helâl yemek, avret mahallinin tövbesi de; kötü işlerden, zinâdan uzak durmaktır."

Yine İbn-i Atâ (r.a.) diyor ki: "Tövbesini sâdece dil ile yapmayıp, fiili ile de tövbe ettiğini doğrulayanın tövbesi kabûl olunur."

Vera' (Haramlardan ve şüpheli olan şeylerden titizlikle sakınmak): Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Vera'nın üç alâmeti vardır: 1. Gadab (kızgınlık) hâlinde de, rızâ hâlinde de adâlet üzere bulunmak. 2. A'zâları kötülükten ve başkalarına sıkıntı vermekten muhafaza etmek. 3. Herkesle iyi geçinmek, tanıdıklara, arkadaşlara geçim işlerinde yardımcı olmak, ahdine vefa etmek ve bunlara devam etmek sûretiyle Allâhü teâlânın rızâsını kazanmaya çalışmaktır."

Dinin özü vera'dır. Bişr bin Haris (r.a.) buyuruyor ki: "Amellerin en zoru üçtür: 1. Kendisinin ihtiyâcı olduğu halde cömertlik yapmak. 2. Kimsenin bulunmadığı yerde, yalnızlık hâlinde de vera' ve takvâ sahibi olmak (kötülükten sakınmak). 3. Kendisinden korkulan veya ba'zı menfaatler ümid edilen kimsenin yanında, hak sözü söyleyebilmektir."

Yûnus bin Ubeyd (r.a.) buyurdu ki: "Vera', bütün şüphelilerden arınıp, her an nefsi hesaba çekmektir."

Ruveym (r.a.) buyurdu ki: "Vera', kişinin kendisini tamamen tâate vermesidir."

Sehl bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâyı terk etmek (ya'nî haram ve şüpheli şeylerden kaçıp mübahları kullanmak) vera'nın başıdır."

Zühd (dünyâya düşkün olmamak, şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk etmek): Sehl es-Saîdî anlatıyor "Birisi Resûlullaha (s.a.v.) gelip; "Yâ Resûlallah! Bana öyle bir amel gösterin ki, onu yaptığım zaman, beni, hem Allâhü teâlâ, hem de insanlar sevsin" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdular **"Dünyâya rağbet etmezsen, Allâhü teâlâ seni sever. İnsanlarda bulunana rağbet etmezsen, insanlar seni sever.**"

Muhalled bin Hüseyn (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâda zühd; helâlinden kazanıp yemektir."

Abdullah-i Antâkî (r.a.) şöyle anlattı: "Zühd, dört şeyden ibârettir 1- İşleri Allâhü teâlâya bırakmak, 2- İnsanlardan uzak kalmak, 3- İhlâs (herşeyi Allah rızâsı için yapmak), 4- Sıkıntı ve musibetlere sabretmek."

Yahyâ bin Mu'âz buyurdu ki: "Hakîkî zâhid, dünyâyı terki, onu istemesinden ve muhafaza etmesinden daha fazla olan kimsedir."

Hadîd sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Dünyâda olacak her şey, dünyâ yaratılmadan evvel ezelde Levh-i mahfûza yazılmış, takdîr edilmişdir. Bunu size bildiriyoruz ki, hayatta kaçırdığınız fırsatlar için üzülmeyesiniz ve kavuştuğunuz kazançlardan, Allahın gönderdiği ni'metlerden mağrur olmayasınız. Allâhü teâlâ kibirlileri, egoistleri sevmez."**

Büyüklerden birisi buyurdu ki; "Zühdün aslı, bu âyette bildirilen şeydir."

Yine büyüklerden birisi buyurdu ki: "Zühd; tûl-i emeli terketmek, sâlih ameli çok işlemektir."

Büyüklerden birisi de buyurdu ki: "Zühd, mahlûkların sevgisini kalbden çıkarıp, uzleti (yalnızlığı) istemektir."

Ebû Türâb Nahşebî (r.a.) şöyle anlattı: "Birisi Hâtim-i Esâm'a (r.a.) gelerek, zühdün evveli, ortası ve sonunun ne olduğunu sordu. Hâtim-i Esâm buna cevaben; "Zühdün evveli Allâhü teâlâya güvenmek, ortası ihlâs ve sonu sabırdır" buyurdu.

Buyuruldu ki: "Zühd, sâdece muhtaç olduğun kadar birşeyi yanında bulundurman, fazlasını terketmendir."

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Elinde bulunan şeyin kimin rızkı olduğunu bilmezsin. Aradığın şeyin nerede olduğunu da bilmezsin. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim dünyâya rağbet etmeyip, âhırete rağbet ederse, Allâhü teâlâ o kimsenin kalbinden dünyâ sevgisini çıkarır. Zenginliği gözünün önüne koyar. Dünyâda, o, sâdece kendisi için takdîr edilip taksim edilen şeye kavuşur."**

Hâtim-i Esâm buyurdu ki: "Zühd üç şeydir: 1- Dünyâyı terk etmek, 2- Dünyâya ehemmiyet vermemek, 3-. Başkalarını kendisine tercih etmek, isar sahibi olmak."

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdular ki: **"İlminin artması, zühdünü** (dünyâya düşkün olmamasını) **arttırmayan kimse, Allâhü teâlânın gazâbını arttırır."**

Ebû Bekr-i Verrâk (r.a.) şöyle buyurdu: "Zühd, ze, he ve dal olmak üzere üç harftir. **(Ze)** dünyâ zînetini terk etmek, **(he)** hevâyı, nefsin arzu ve isteklerini terketmek, **(dal)** ise dünyâyı terk etmek demektir."

Zâhidlerden bir zât, Ebû Yezîd-i Bistâmî'yi (r.a.) ziyâret için gelmişti. Karşılaştıklarında, Ebû Yezîd ona; "Hangi makamdasın?" diye sordu. "Zühd makâmındayım" dedi. "Zühdün hangi husûstadır?" deyince, "Zühdüm dünyâyadır" dedi. "Senin zühdün "La şey" hakkındadır. Çünkü dünyâ, evvelinde de, sonunda da hiçbir şey değildir. Bunun için dünyâya "La şey = Hiçbir şey değil" denir" buyurdu. Bu sözden çok hayrette kalan o kimse; "Peki siz hangi makamdasınız?" dedi. Ebû Yezîd; "Zühd makâmındayım" deyince, o kimse; "Zühdünüz hangi şeyedir?" dedi. Bunun üzerine Ebû Yezîd Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri; "Zühdüm, kerâmetlere, hâllere ve makamlaradır (ya'nî ben, keşif ve kerâmetler sahibi olmaya rağbet ve merak etmem. Rabbimin rızâsını kazanmaya gayret ederim)" buyurdu.

Sabır (Herhangi bir belâya, musibetlere, ilim öğrenirken çekilen zahmetlere ve günah işlememeye devam etmekteki sıkıntılara tahammül etmek)**:**

Enes bin Mâlik hazretlerinin, Resûlullah (s.a.v.) efendimizden haber verdiği bir hadîs-i kudsîde Allâhü teâlâ buyuruyor ki: **"Kulumun başına bir belâ ve musibet gelir de, buna sabreder, kendisini ziyâret edenlere şikâyette bulunmazsa, ona, kendi etinden daha hayırlı bir et, kendi kanından daha hayırlı bir kan veririm** (onun için yaratırım), **onun hiç günahı kalmaz. Eğer vefât ederse, rahmetime kavuşur."**

Zeynel'âbidîn Ali bin Hüseyn (r.a.) buyurdu ki: "Bugün tâat husûsunda sabr göstermek, yarın âhırette azâba karşı tahammül etmekten çok daha kolaydır."

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Mü'minin ahlâkı; zenginlikte iktisâd, genişlikte şükür, belâ ve musibet zamanında sabırdır."

Sehl bin Abdullah'a (r.a.) sabır sorulduğunda, sabrın dört şekilde olduğunu bildirerek buyurdu ki: "1. Musibetlere sabır, 2. İbâdetleri yapmaya devâm etmekte sabır, 3. İnsanların eziyetlerine karşı sabır, 4. Fakirliğe sabretmek. Musibetlere sabrettiğin zaman ecir ve sevâba kavuşursun. Tâate (ibâdetleri yapmaya) sabrettiğin zaman, Allâhü teâlâdan yardım bulursun, insanların eziyetlerine sabrettiğin zaman, insanlar seni sever. Fakirliğe sabrettiğin zaman, Hakkın rızâsına kavuşursun. Sabır; nefsi, arzu ve isteklerinden men etmektir."

Kazaya rızâ göstermek: Hadîs-i kudsîde Allâhü teâlâ buyurdu ki: **"Kim benim kazama rızâ göstermez, verdiğim belâya sabretmez ve ni'metlerime şükretmezse, benim yerimden ve göğümden çıksın. Kendine benden başka Rab arasın."**

Hâris-i Muhasibi (r.a.) buyurdu ki: "Rızâ, hüküm cereyan ederken kalbin sükûnet hâlinde bulunmasıdır."

Hâtim-i Esâm (r.a.) buyurdu ki: "Eğer Allahü teâlânın sevdiği bir kul olmak istersen, Allahü teâlânın kazasına rızâ göster! Yerde ve gökte tanınmak istersen, doğruluğa sarıl!"

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyurdu ki: "Rızâ, Allahü teâlâdan gelen belâ ve musibeti ni'met olarak görmektir."

Mûsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî! Senin kullarının en zengini kimdir?" diye suâl edince, Allahü teâlâ; "Benim verdiğime rızâ gösteren kimsedir" buyurdu.

Tevekkül: Allahü teâlâ, Talak sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Bir kimse Allahü teâlâya tevekkül ederse, Allahü teâlâ ona kâfidir."**

Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâya tam tevekkül etseydiniz, kuşların rızkını verdiği gibi size de gönderirdi. Kuşlar, sabahları mi'deleri boş ve aç gider. Akşam mi'deleri dolmuş, doymuş olarak döner."**

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İbrâhim aleyhisselâmı** (mancınığa koyup) **ateşe atarlarken: "Hasbiyallah ve ni'mel vekîl** (Bana Allahım yetişir. O ne iyi vekîl ve ne iyi yardımcıdır.) **dedi."**

Sehl-i Tüsterî (r.a.) buyurdu ki: "Tevekkül mertebelerinin evveli, kulun Allahü teâlâya teslimiyeti, ölünün, yıkayıcıya teslimiyeti gibi olmasıdır"

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) buyurdu ki: "Tevekkül, vekîl olarak Allahü teâlâdan râzı olmak, rızık için endişe duymamak, ömrünü, bugün içinde olduğu günden ibâret kabûl etmek. Tûl-i emel sahibi olmamak, vakitlerini ibâdet ve tâatle geçirmeye gayret etmektir."

Yakîn: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Sabır, îmânın yarısıdır. Yakîn ise, îmânın tamâmıdır."**

Zünnûn-i Mısrî hazretleri şöyle buyurdu: "Yakînin alâmeti; kötü âdetlere muhalefet, kendisine gelen iyilikleri insanlardan değil de, Allahü teâlâdan bilmektir."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hiçbir kimse, yakînden sonra, Allahü teâlâdan afiyetten daha büyük birşey istememiştir."**

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyurdu ki: "Yakîn, şüphenin olmamasıdır."

Susmak: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kimi selâmette olmak sevindirirse, susmak onun san'atı olsun"** buyurdu.

Îsâ aleyhisselâm da şöyle buyurdu: "Allahü teâlâyı anmaktan başka herşeyde susmalıdır. Çünkü çok söz, kalbin kasavetini (katılığını) çoğaltır.

Lokman Hakim oğluna buyurdu ki: "Ey oğul! Söz gümüşse, sükût altındır. Konuştuğum için pişman oldum, fakat, sustuğum için pişman olmadım."

Zünnûn-i Mısrî'ye, insanların en sabırlısının kim olduğu sorulunca; "Diline en çok sahip olandır" buyurdu. Eshâb-ı Kirâmdan biri, Resûlullaha gelerek; "Bana nasihatta bulunun yâ Resûlallah!" deyince, mübârek dillerine işâret ettiler. Ya'nî "Dilini muhafaza et" buyurdular.

Recâ (Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olmak)**:** Allahü teâlâ, Zümer sûresinin 53. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"**(Yâ Muhammed! Kullarıma benim tarafımdan) **de ki: "Ey** (günah işlemekte) **nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allahü teâlânın rahmetinden** (ve tövbe ederseniz, tövbenizi kabûl edeceğimden) **ümid kesmeyiniz!"**

Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde buyurdu ki: **"Ey Âdemoğlu! Bana duâ edip** (benden isteyip) **ümid ettiğin zaman, yer dolusu kadar da olsa, ben senin günâhlarını af ve mağfiret ederim."**

Hazreti Ali, oğullarından birine buyurdu ki: "Oğlum! Bütün hayır ve tâatler senin olsa, bunların seni kurtaramıyacağı korkusuyla Allahü teâlâdan kork! Dünyâdaki bütün ma'sıyetler ve

günahlar senin olsa bile, Allahü teâlânın onları af ve mağfiret edeceği ümîdi ile de Allahü teâlâdan ümidli ol!”

Ebû Abdullah bin Âsım Antâkî (r.a.) buyurdu ki: “Kimin Allahü teâlâ hakkındaki ümîdi samimî ve doğru olursa, Allahü teâlâdan istemekte gayretli olur. Bir kimse Allahü teâlâdan ümîd eder de taleb (istemek) için gayret göstermezse, O’na karşı cür’ette bulunmuş olur. Allahü teâlâ hakkında zannı güzel olanın ameli de güzel olur.”

Fakirlik: Ma’rûf-i Kerhî (r.a.) buyurdu ki: “Allahü teâlâ bir kul için hayır murâd ettiği zaman, onu iyi işlerle meşgûl eder. Onu nefsine bırakmaz ve fakirlerin sohbeti ile rızıklandırır.”

Abdullah İbni Abbâs (r.anhümâ) buyurdu ki: “Allahü teâlâ, kendisine duâ etmesi için mü’min kuluna fakirlik verir.”

Bâyezîd-i Bistâmî’ye (r.a.) fakirlikten suâl edildiğinde; “Zâhirî sıkıntı, bâtınî ni’mettir” cevâbını verdi.

Açlık: Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) buyurdu ki: “Açlık, ibâdetin özü, dilin muhafazası, sağlam bir kal’adır. Dünyâ sevgisi, her türlü kötülüğün başıdır. Açlığa yapış! Çünkü açlık, nefsi alçaltır. Kalbi inceltir, rakîk yapar.”

Yine Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) buyurdu ki: “Helâlden bir lokma az yemeği, akşamdan sabaha kadar namaz kılmaktan daha çok severim. Çünkü, mi’de dolu olunca, kalbe gaflet basar, İnsan Rabbini unutur. Helâlin fazlası böyle yaparsa, mi’deyi haram ile dolduranların hâli acaba nasıl olur!”

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: “İki şey kalbi karartır. Çok yemek ve çok uyku.”

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **“Az gülmek sûretiyle kalblerinizi ihyâ ediniz! Açlıkla onları temizleyiniz!”**

Yahyâ bin Zekeriyyâ (a.s.), İblîsi görüp; “Ey mel’ûn! Âdemoğlunu en rahat ne zaman yakalarsın?” diye sorunca, “Âdemoğlu doyuncaya kadar yediği ve kanıncaya kadar içtiği zaman” dedi.

Nefsin arzu ve isteklerini terk etmek: Hazreti Ali’nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **“Kim Cenneti çok arzu ederse, hayır olan işlere koşar. Kim Cehennemden korkarsa, şehvetlerden** (nefsî arzu ve isteklerden) **vaz geçer. Ölümü murâkabe eden, düşünen kimse, lezzetlerden vazgeçer.”**

“Dünyâya rağbet etmeyen kimseye, musibetler hafif gelir.”

Yahyâ bin Mu’âz’a (r.a.) “Doğruda olmanın alâmeti nedir?” diye sorulunca; “Nefse muhalefet etmektir” buyurdu. “Nefse muhalefet etmenin alâmeti nedir?” denildiğinde; “Nefsin arzu ve isteklerini terk etmektir” buyurdu. “Günah işlemenin sebebi nedir?” denildikte; “Nefsin arzu ve istekleridir” buyurdu.

Hazreti Ali, oğlu Hazreti Hüseyn’e; Necâtın (kurtuluşun) üç şeyde olduğunu bildirerek buyurdu ki: “Doğru yolda bulunmak, takvâ sahibi olmak ve nefsin arzu ve isteklerini terk etmektir.”

Tasavvuf: Sırrî-yi Sekâti (r.a.) buyurdu ki: “Sûfî, güneş gibidir. Herkes onu görür. Fâidesi herkese ulaşır. Herkes onun aydınlığından istifâde eder.”

Bâyezîd-i Bistâmî (r.a.) buyurdu ki: "Tasavvuf, nefsi atmaktır."

Âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Mü'minlerden Öyle erkekler vardır ki, Allahü teâlâya verdikleri sözde sadâkat ettiler"** (Ahzâb-23), **"Nice adamlar vardır ki, ne bir ticâret, ne de bir alış-veriş, onları, Allahü teâlâyı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamaz"** (Nûr-37)

İhlâs: Bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ buyurdu ki: **"İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır ki, onu kullarımdan sevdiğim kimsenin kalbine koyarım."**

Ubûdiyyet: Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Allahü teâlânın en çok râzı olduğu kimse, Allahü teâlâya ibâdet ile yetişen gençtir. Allahü teâlâ, meleklerine bu kimse için; "Benim gerçek bir kulumdur" buyurur."

İbrâhim bin Edhem (r.a.) bir hizmetçi satın aldı. Hizmetçiye; "Sen ne yersin?" diye sordu. Hizmetçi; "Bana ne verirsen onu yerim" dedi. "Ne giyersin?" deyince, hizmetçi; "Bana ne giydirirsen onu giyerim" dedi. İbrâhim bin Edhem (r.a.); "İsmin nedir?" dedi. Hizmetçi: "Bana ne isim verirsen, benim ismim odur" dedi. "Sen ne iş yaparsın?" deyince; "Bana ne emredersen onu yaparım" dedi. Bunun üzerine; "Senin hiç irâden yok mudur?" dedi. Hizmetçi de; "Efendisinin yanında kölenin irâdesi olmaz" dedi. Kölenin bu cevâbı üzerine, İbrâhim bin Edhem kendi kendine; "Ey miskin, acaba sen ömür boyu Hak teâlâya böyle kul olabildin mi? Kulluğu bundan öğren" deyip, ağlayarak kendinden geçti.

Allahü teâlâya karşı edeb: Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 159. âyet-i kerîmesinde, Sevgili Peygamberine hitâb ederek, meâlen buyuruyor ki: **"Eğer kaba** (şefkatsiz, kötü ahlâk sahibi, merhametsiz), **katı yürekli olsaydın, elbette muhakkak ki onlar** (Eshâb-ı Kirâm), **senin etrâfından dağılıp giderlerdi."**

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kişinin çocuğunu terbiye etmesi, onun için her gün yarım sa' sadaka vermesinden daha hayırlıdır."**

Süfyân-ı Sevrî (r.a.) buyurdu ki: "Güzel edeb, Allahü teâlânın gadabını giderir."

Yûsuf bin Esbât (r.a.) buyurdu ki: "Edebin alâmetleri; sürçme ve tugyan (taşkınlık) korkusuyla dili muhafaza etmek, kötü sözü terketmek, dostlarına ve arkadaşlarına çok ihsânda bulunmak, onlar sözünü bitirmeden sözlerini kesmemek, onlara ihtiyâçlarını giderecek kadar yardımda bulunmak, arkadaşının yanında bacak bacak üstüne atmamaktır."

Güzel ahlâk: Allahü teâlâ, Resûlullahı (s.a.v.) medhederek, Kalem sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Şüphesiz ki sen, güzel huylu olarak yaratıldın"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kıyâmet günü mizanda en ağır gelen şey güzel ahlâktır."**

Diğer bir hadîs-i şerîfte de; "**Kişi, güzel ahlâkı sebebiyle, gündüz oruç tutup, gece ibâdet eden kimsenin derecesine ulaşır"** buyuruldu. Hazreti Aişe vâlidemize, Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkı suâl edildiğinde; "O'nun ahlâkı, Kurân-ı kerîm ahlâkı idi" diye cevap verdi.

Yûsuf bin Esbât, güzel ahlâkın alâmetlerinden bir kısmını şöyle bildirmiştir: Az muhalefet etmek, insanların ayıplarını araştırmamak. İstenmeyen durumlara sabır göstermek. Nefsini kınamak. Kendi ayıpları ile meşgûl olmak. Büyük-küçük herkese güleryüz göstermek. Dünyâ mertebesi ne olursa olsun, herkese iyi muâmele etmek.

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Güzel ahlâk üçtür 1. Mes'ûliyeti gerektirecek işlerden uzak durmak. 2. Helâlinden kazanıp, yemek. 3. Çoluk çocuğun geçimini te'min etmek."

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyurdu ki: "Kimde şu dört haslet bulunursa, bu hasletler o kimseyi yüksek derecelere kavuşturur. Hem Allahü teâlânın katında, hem de insanlar yanında kıymeti çok olur. 1. Hilm (yumuşaklık ve sabır) sahibi olmak, 2. İlim sahibi olmak, 3. Cömert olmak, 4. Güzel ahlâk sahibi olmak. Yine dört haslet vardır ki, bu hasletler de sahibini en aşağı derecelere düşürür. Allahü teâlâ katında ve insanların yanında sevilmeyen birisi olur. 1. Kibir (büyüklenmek), 2. Ucb (amellerini beğenmek), 3. Cimrilik, 4. Kötü ahlâk."

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Sizin bana en yakınınız, Allahü teâlânın katında ahlâkça en güzel olanınızdır."**

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Güzel ahlâk; verdiğin çok şeyi az görmen, sana verilen az şeyi çok görmendir."

Haya: Bir hadîs-i şerîfte Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Haya îmândandır."**

Ebû Süleymân-ı Dârânî (r.a.) buyurdu ki: "Kul haya sahibi olduğu zaman, hayır ve iyi işlere yapışır. Haya kalbe yerleştiği zaman, nefsin arzu ve istekleri ondan uzaklaşır."

Lokman Hakîm oğluna nasihat ederek buyurdu ki: "Oğlum! insanların yanında konuşmaktan çekinip utandığın şeyi kalbinden at!"

Zeyd bin Sabit (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâdan haya etmiyen kimse, insanlardan da utanmaz."

Sehl-i Tüsterî (r.a.) buyurdu ki: "Âfetlerin evveli, cehâlet, sonra nefsin arzu ve isteklerine meyletmek, sonra hayayı terk etmektir."

Ali (r.a.) buyurdu ki: "Kendisini tanımayan, insanlara nasîhatta bulunmayan, mahlûklara şefkat etmeyen, Rabbinden haya etmeyen, günâhlarına pişman olmayan kimse, dünyânın belâ ve musibetlerinden ve âhıret azaplarından nasıl kurtulabilir?"

Hüsn-i zan: Büyüklerden biri buyurdu ki: "Her tüccârın bir sermâyesi vardır. Âriflerin sermâyesi de, Allahü teâlâ hakkında iyi ve güzel zan sahibi olmalarıdır."

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Sizden birisi Râbbine isyan eder, ma'siyet üzere olur. Sonra da durup; "Benim, Rabbim hakkında zannım güzeldir" der. Eğer hakîkaten Rabbi hakkında zannı güzel olsaydı, bunun te'sîri amellerinde görülürdü. Nitekim Fussilet sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde (böyle kimseler için) meâlen; **"İşte Rabbinize karşı beslediğiniz bu zannınız, sizi helake düşürdü ve ziyana uğrayanlardan oldunuz"** buyurulmaktadır."

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1 sh. 57

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 25

3) El-A'lâm cild-1, sh. 185

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 34

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 79

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 275

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4568

8) Nefehât-ül-üns trc. (Osmanlıca) sh. 475

9) Reşehât-ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 124

10) Hadikat-ül-evlivâ (Osmanlıca) 3, Kısım, sh. 37

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1052

12) Rehber Ansiklopedisi cild-13, sh. 66

13) Risale-i ilel-Hâim Süleymâniye Kütüphânesi. Ayasofya kısmı No: 2052

14) Risâle-i Necmüddîn. (Süleymâniye Kütüphânesi. Şehid Ali Paşa kısmı. No: 1396-486-126 a)

NECMEDDÎN-İ RÂZÎ

Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden ve meşhûr şâirlerden. Necmeddîn-i Râzî hazretleri, Cengiz istilâsının meydana çıkacağı sırada, bu fitne henüz başlamadan, hocası Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin işâreti ile Anadolu tarafına seyahat ederek Konya'ya geldi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sadreddîn-i Konevî ile görüştü. 654 (m. 1256) senesinde Bağdad'da vefât etti. Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin yakınındaki bir yere defnolundu.

Keşf-ül-hakâik ve Şerh-ud-dekâik, Bahr-ül-hakâik isimli eserleri vardır.

Diğer evliyâ âlimler gibi, bu zât da, insanlara karşı çok merhametli, onların saadete kavuşmaları için can atan, bu merhameti, kendisine zulüm ve düşmanlık edenlere de fazlasıyla gösteren, çok kıymetli, seçilmiş, yüksek bir zât idi. Allahü teâlâ, onun bedenini uygun olmayan işleri yapmaktan koruduğu gibi, kalbini de uygunsuz düşüncelerden koruyup, oraya, hep râzı olduğu, beğendiği, güzel düşünce ve niyetleri yerleştirmiş idi. Kin, düşmanlık, kötülüğe aynıyle mukâbelede bulunmak gibi kötü düşünceler yerine, kendisine iyilik edene de, kötülük edene de iyilik etmek kendisine diken atana gül sunmak düsturundan hareket eden bir zât idi. Kalbi çok saf, gönlü çok temiz olduğu için, hep güzel düşüncelere sahip idi. Bunu anlatan Fârisî şiirlerinden iki beytinin tercümesi aşağıdadır.

"Bize düşman olan da,
saadet, iyilik bulsun.

Cihandaki ömründe,
o bereket bulsun.

Yolumuzun üzerine
diken koysa bir kimse,

Bizden ona diken gitmez.
Yollarında gül bulsun."

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4567

NEVEVÎ

Şafiî âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Yahyâ bin Şeref, lakabı Muhyiddîn, künyesi Ebû Zekeriyyâ'dır. 631 (m. 1233)'de, Muharrem ayında, Şam'ın güneyindeki Neva kasabasında doğdu. Doğduğu yere nisbetle "Nevevî" denmiştir. 676 (m. 1277) yılının Receb ayında vefât etti.

Babası anlattı: "Oğlum yedi yaşına basmıştı. Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi yatağında uyuyordu. Biz bu geceyi ihyâ etmek için Kur'ân-ı kerîm okuyorduk. Oğlum gece yarısına doğru uyandı ve; "Babacığım! Evimizi dolduran bu nûr nedir?" diye sordu. Biz hiçbir şey göremiyorduk. O zaman anladım ki, bu gece Kadir gecesidir, oğlum ileride Allahü teâlânın sevdiği kullarından olacaktır."

Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ'yı, babası küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm öğrenmesi için mektebe gönderdi. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Büyük âlimlerden Muhammed Zerkeşî anlatır: "Nevevî'ye Kur'ân-ı kerîm öğreten zâta gittim. Ona tavsiyelerde bulundum ve; "Bu çocuğun, ileride zamanın en büyük âlimi ve dünyâya hiç gönül bağlanmayan bir zâhid olacağını, bunun sebebiyle pekçok kimselerin hidâyete, doğru yola kavuşacağını ümîd ediyorum" dedim. Bunun üzerine hocası bana; "Nereden biliyorsun, sen müneccim misin?" diye sordu. Ben de; "Hayır. Ancak Allahü teâlâ beni böyle konuşturuyor. Konuşana değil, konuşturana ve söylenilene bak" dedim. Bunu babasına da söyledim ki, iyi yetiştirsin."

Tasavvuf yolundaki hocası Yasin bin Yûsuf anlatır: "Yahyâ bin Şerefi, on yaşında iken Nevâ'da gördüm. Çocuklar onu, kendileriyle beraber oyun oynamaya zorluyordu. O ise çocuklardan kaçıyor ve ağlıyordu. Bu hâlde Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediyordu. Onun bu hâlini görünce, kalbime sevgisi düştü, onu çok sevdim. Babasının bir dükkânı vardı. Nevevî de dükkânda dururdu. Alış-veriş onu Kur'ân-ı kerîm okumaktan hiçbir zaman alıkoymazdı."

Nevevî on dokuz yaşına gelince, babası onu Şam'daki Revâhiyye Medresesi'ne tahsile götürdü. Önce tıb dersleri gördü, sonra tamâmiyle din dersleri üzerinde çalıştı. Şafiî mezhebinin temel kitaplarından olan "Et-Tenbîh"i ve "Mühezzeb"in dörttebirini dörtbuçuk ayda ezberledi. Kemâleddîn Sellâr Erbilî İzzeddîn Ömer Erbilî, Kemâleddîn İshâk bin Ahmed hazretlerinin derslerine devam etti. Onlardan fıkıh ilmini öğrendi. İzzeddîn Ömer Erbilî'ye çok hizmet etti. Onun abdest ibriğinin suyunu doldururdu.. Hergün hocalarından oniki ayrı ilim okurdu.

Usûl, nahiv, lügat ve benzeri ilimlerin inceliklerine vâkıf oldu. Hadîs ilmini; Hâfız Zeyn Hâlid Nablûsî, Radî bin Bürkan, İbn-i Abdüddâim, Ebî Muhammed İsmâil bin Ebi Yusr ve birçok âlimden öğrendi. Kısa zamanda, ilimde devrinin en büyük âlimlerinden oldu. Kısa süren ömründe, insanlığın saadeti için pekçok kitap yazdı. Şafiî mezhebini kayda geçirdi. Kendisinden; Şeyh el-Mizzî, Ebü'l-Hasen Attâr ve pekçok âlim ilim tahsil ettiler.

İmâm-ı Nevevî hazretleri, geçinmede kanâat üzere olup, nefsi ve dünyevî arzu ve isteklerden geçmiş idi. Allahü teâlâdan çok korkardı. Doğru konuşur, yerinde söyler, geceleri ibâdet ve tâat ile geçirirdi. İlim tahsilinde gayretli olup, sâlih ameller yapmakta sabrı çok idi. Şam halkının yediği şeylerden yemez, memleketinden, anne-babasının yanından getirdiği, tam helâl olduğunu bildiği şeyleri yemekle kanâat ederdi. Yirmidört saatte bir defa, yatsıdan sonra yemek yerdi. Yine günde bir defa, sahur vaktinde su içerdi. O diyarın âdeti olan kar suyu içme âdetini yapmazdı. Bekâr idi. Hiç evlenmedi. Geceleri uyumaz, ibâdet eder ve kitap yazardı. Devlet reîslerine, vâlilere ve diğerlerine emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ederdi. Allahü teâlânın emirlerini bildirir, yasaklarından sakınmak lâzım olduğunu anlatırdı. Bu işte hiç müdâhene etmez, gevşeklik göstermezdi. İki kerre hacca gitti. 665 (m. 1266) senesinde, Dâr-i hadîs-i Eşrefiyye'de ders verdi. Vefâtına kadar, bu vazîfesinin karşılığında oradan hiç para almadı. Mübârek sakalında birkaç tane beyaz vardı. Üzerinde sekine ve vekar hâli herkes tarafından görünürdü.

Aynı zamanda evliyâ-i Kirâmın büyüklerindendir. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Şam vâlisi, Câmi-i Emevî Kütüphânesi'ndeki kitapları, İran'a nakletmek istediği zaman, ona mâni oldu. Vâli, onu ikna etmek istedi. Vâlinin evinde halı olarak kullanılan kaplan ve yırtıcı hayvan derileri vardı. Nevevî onlara işâret etti. Allahın kudreti ile dirilip, vâliye dişlerini

gösterdiler. Vâli ve yanındakiler oradan kaçtılar. Sonra vâli, İmâm-ı Nevevî hazretlerinden özür diledi ve elini öptü.

Ba'zı keşf sahipleri, İmâm-ı Nevevî için, "Kutb olmayınca, ölmedi" demişlerdir. Gâibden ses işitmek, kilitli kapıyı açmak ve benzeri çok kerâmetleri görülmüştür. Bir defasında duvar yarılmış, çok güzel bir şahıs içeri girmiş, dünyâ ve âhıret işleri, evliyâ ile birlikte bulunması hakkında ona çok şeyler söylemiştir.

Birgün İbn-i Nakîb, Nevevî'ye geldi. İmâm-ı Nevevî; "Ey Kâdı'l-kudât, otur" dedi. Biraz sonra İbn-i Nakîb'i Kâdı'l-kudât ta'yin ettiler.

Barizî, Nevevî'yi rü'yâda görüp; "Dâimî oruç için ne dersiniz?" diye sordu, İmâm-ı Nevevî; "Âlimlerin bunda oniki kavli vardır" buyurdu. Uyanınca, bir sene bu mes'eleyi inceledi. Nevevî'nin dediği gibi buldu.

Ebü'l-Hasen Şam'da Nekris hastalığından yatıyordu. Nevevî ziyâretine gitti. Yanına oturup, sabırdan konuşmağa başladı. Konuştukça hastanın ağrıları azar azar geçti. Yanından kalkınca hiçbir şeyi kalmadı.

Ömrünün sonlarına doğru, üzerinde olan emânetleri sahiplerine verdi. borçlarını ödedi kitaplarını kütüphâneye verdi. Nevâ'da, doğduğu evde günlerce hasta yattı. 676 (m. 1277) yılının Receb ayında vefât etti. Türbesi ziyâret edilmekte, âşıkları mübârek rûhundan feyz almaktadır.

Pekçok âlim, İmâm-ı Nevevî hakkında; "Asrının kutblarından idi. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terk eder, dünyâya hiç meyletmezdi. İlimde her sözü birer vesîka, senet idi. Eshâb-ı kirâmın yoluna tam olarak uyan, Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymak için hayâtı boyunca çalışan mübârek bir zât idi" dediler. İmâm-ı Sübkî anlatır: "Babam 742 (m. 1341) yılında Dâr-i Hadîs-i Eşrefiyye'de ders okutuyordu. Geceleri salona çıkar, teheccüd namazı kılardı. Zaman zaman yüzünü halılara sürer; "Buraya İmâm-ı Nevevî hazretlerinin mübârek ayakları değmiştir. Bu halılara âşık olmamın, hayran kalmamın ve yüzümün en şerefli yerlerini bu yaygılara sürmemin sebebi budur" derdi.

Yazdığı eserlerin sayısı çoktur. Okuyanlar pek istifâde etmektedirler. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Ravda", fıkıh ile ilgilidir. "Riyâz-üs-sâlihin" hadîs üzerinedir. Hadîs-i şerîflerin şerhi hakkında, "Şerh-i Sahîh-i Müslim"i vardır. Hadîs ricalinin isimlerini harf sırası ile bildiren "Tehzîb-ül-esmâ" adlı büyük bir kitabı vardır. "Lügât-üt-tenbîh", "Tıbyan", "Minhâc" gibi eserleri de vardır.

İmâm-ı Nevevî (r.a.), "Yırtık ve eski olup, kullanılmıyan Mushafı yakmanın mekrûh olduğunu" buyurdu.

Müslim Şerhi adlı eserinde buyuruyor ki "Mübârek, şerefli ve temiz işleri yaparken sağdan başlamak müstehabdır. Ayakkabı, don, gömlek giyerken, baş traş ederken ve tararken, bıyık kırkarken, misvak kullanırken, tırnak keserken, el ve ayak yıkarken, mescide ve odasına girerken, heladan çıkarken, sadaka verirken, yemek yerken, su içerken sağdan başlanır. Bunların zıddı olanları yaparken, meselâ; ayakkabı, çorap, elbise çıkarırken, câmiden ve evinden ve odasından çıkarken, helaya girerken, sümkürürken, taharetlenirken, soldan başlamak müstehabdır. Bunların tersini yapmak tenzîhen mekrûh olur. Çünkü, hey'etde şekilde olan sünneti terk etmek olur."

İmâm-ı Nevevî, "Ezkâr" kitabında diyor ki: "Gecenin oniki kısmından bir kısmını (bir saat kadar) ihyâ etmek, bütün geceyi ihyâ etmek olur. Yaz ve kış geceleri için hep böyledir."

Buyurdu ki: "Sihr yaparken küfre sebeb olan kelime veya iş olursa, küfrdür. Böyle kelime veya iş bulunmazsa, büyük günâhtır."

Hilyet-ül-ebrâr ismindeki kitabında diyor ki: "Abdullah İbni Zübeyr (r.a.) halîfe iken, tâ'ûn hastalığı oldu. Bu tâ'unda, Enes bin Mâlik'in (r.a.) seksen üç çocuğu öldü. Kendisi, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hizmetçisi idi ve bereket, bolluk için duâsını almıştı. Bu tâ'unda, Abdürrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk'in (r.a.) kırk çocuğu ölmüştü."

İmâm-ı Nevevî hazretlerinin "Riyâz-üs-sâlihîn" isimli eserinden alınan hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir insan öldüğünde, amelinin sevâbı kesilir. Amel defteri kapanır. Yalnız; sadaka-i câriyesi** (çeşme, câmi yapmak, ağaç dikmek gibi), **ilmî bir eseri, kendisine duâ eden hayırlı bir evlâdı olan kimsenin amel defteri kapanmaz."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim öğrenmek için sefere çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allahü teâlânın yolundadır."**

Abdullah bin Amr İbni As (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ ilmi, kullarının hafızasından silmek sûretiyle değil, ilim adamlarının ölmesiyle alır. Öyle ki, ortada âlim kalmayınca, halk, kendilerine bir takım câhilleri baş edinirler. Onlara dînî bir mes'ele sorulur da, bilmedikleri hâlde fetvâ vererek hem kendileri dalalete düşer, hem de fetvâ, istiyenleri dalâlete sevk ederler."**

İbn-i Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benim sözümü işitip muhafaza ettikten sonra, işittiği gibi başkalarına nakleden kimsenin, Allahü teâlâ yüzünü ağartsın. Kendisine bildirilen nice kimseler vardır ki, dinleyenlerden daha iyi anlayıp öğrenmiş olurlar."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâya hamd-ü sena ile başlanmayan her mühim işin feyzi ve bereketi olmaz."**

Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kulun çocuğu öldüğü zaman, cenâb-ı Hak meleklerine şöyle buyurur: "Siz kulumun çocuğunu** (ruhunu) **kabzettiniz değil mi?" Melekler de; "Evet" derler. Cenâb-ı Hak; "Siz onun kalbinin meyvesini kabzettiniz?" buyurunca, melekler; "Evet" derler. Allahü teâlâ; "Kulum ne dedi. biliyor musunuz?" buyurur. Melekler de; "Sana hamdetti. Ve "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" dedi" cevâbını verirler. Cenâb-ı Hak; "Öyle ise kulum için Cennette bir ev inşâ edin. Ona Beyt-ül-hamd adını veriniz buyurur."**

Evs bin Evs (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Günlerin en faziletlisi Cum'a günüdür. O günde benim üzerime çok salevât getirin. Zirâ sizin salât ve selâmlarınız** (melekler vasıtasıyla) **bana arz olunur."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kim günde yüz defa "Allahtan başka ilâh yoktur. Yalnız Allah vardır. O'nun eşi ve ortağı yoktur. Mülk O'nundur. Hamd O'na mahsûstur. O, her şeye kadirdir" meâlindeki "La ilahe illallahü vahdehû lâ şerike leh. Lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli-şey'in**

kadîr" duâsını tekrar ederse, bu duâ o kimse için on köle azâd etmenin sevâbına muâdil olur. Ve ona yüz sevâb yazılır. Ondan yüz günah silinir ve o kimse için o gün akşama kadar şeytanın şerrine karşı bir sığınak olur. Ve hiçbir kimse onun bu duâyı okumasından daha faziletli bir duâ getiremez. Meğer ki, o kimse, bu duâ ve tehlili daha çok okumuş olsun" Ve yine buyurdu ki: **"Her kim günde yüz defa "Sübhânallahi ve bihamdihi" derse, günahları denizin köpükleri kadar çok olsa bile affolunur."**

Hazreti Aişe vâlidemiz rivâyet etti: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) en çok ettiği duâ; **"İlâhî! Bize dünyâda ve âhırette iyilik, güzellik ver, ateş azâbından bizi muhafaza buyur"** meâlindeki **"Allahümme âtinâ fid-dünyâ haseneten ve fil-âhıreti haseneten ve kına azâb-en-nâr"** idi."

Ebü'd-derdâ (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyururlardı: **"Müslüman bir kişinin, din kardeşi için gıyabında ettiği duâ kabûl olunur. Onun başucunda me'mûr bir melek vardır ki, o müslüman, ne zaman bir din kardeşi için hayır ile duâ, ederse, o melek ona; "Duân kabûl olsun, istediğinin bir misli de senin için olsun" diye duâ eder."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ben mi'râca çıkarıldığımda, bir kavmin yanından geçtim. Bunlar bakırdan tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalıyorlardı. Bunun üzerine; "Yâ, Cibril! Bunlar kimlerdir" dedim. "Bunlar, insanların etini yiyenler** (gıybet edenler) **onların şeref ve namuslarına dokunanlardır" cevâbını verdi."**

Semûre bin Cündüb (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **Hiçbiriniz diğerine, Allahü teâlâ sana la'net etsin, Allahü teâlânın gazâbına uğra, Cehennemde yan gibi bedduâlarla la'net etmesin."**

İbn-i Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Olgun müslüman, kimseyi zemmetmez, la'netlemez, haddi aşmaz, hayâsızlık etmez."**

Ebü'd-derdâ (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kul herhangi birşeye la'net ederse, o la'net semâya yükselir. Fakat göklerin kapısı bu fenâ söze karşı kapanır, yere iner, onun da kapıları kapanır, Sonra sağa sola başvurur, girecek yer bulamayınca, la'nete müstehak olana gider. Eğer la'nete lâyık değilse, bu defâ la'net edene rûcû eder."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Sû-i zandan sakınınız! Çünkü sû-i zan, sözlerin en yalanıdır. Müslümanların ayıplarını, kusurlarını araştırmayın. Nefsânî ve dünyevî bir haz peşinde birbirinize karşı öğünmeğe kalkışmayın, birbirinize hased etmeyin. Birbirinize buğz ve düşmanlık edip dargın durmayın. Birbirinizden yüz çevirmeyin. Ey Allahü teâlânın kulları! Allahü teâlânın emrettiği gibi kardeş olunuz. Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Onu yardımsız bırakmaz. Ona hakaret etmez.** (Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) mübârek göğüslerine işâretle); **Takvâ işte buradadır. Bir kimsenin şerli olması için, müslüman kardeşini hor görmesi kâfidir. Müslümanın müslüman üzerine; kanı, ırzı, malı haramdır. Muhakkak Allahü teâlâ, sizin bedenlerinize, sûretlerinize ve hâlis olmayan amellerinize bakmaz. Ancak kalblerinize bakar."**

İbn-i Mes'ûd (r.a.) rivâyet etti: Nebiy-yi muhterem efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez."** Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) biri; "Yâ Resûlallah! Bir erkek, elbisesinin ve nalınının, güzel olmasını sever. Bu da kibir sayılır mı?" dedi. Resûl-i ekrem; **"Şüphe yok ki, Allahü teâlâ güzeldir, güzeli sever. Kasdedilen kibir, hakkı tanımamak ve insanları hakîr görmektir."** buyurdu.

Abdullah bin Amr İbn-il-As (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dört huy vardır ki, bunlar her kimde bulunursa, o kimse hâlis münâfık olur. Herhangi bir kimsede bu huylardan biri mevcûd olursa, o huyu bırakıncaya kadar kendisinde nifakdan bir huy bulunur. 1. Kendisine bir şey emânet edildiği zaman hıyânet eder. 2. Konuşurken yalan söyler. 3. Ahdettiğinde ahdini bozar. 4. Husûmet ederek** (yalan yere yemîn ve bâtıl sözlerle) **haktan ayrılır."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Siz helake sebep olan yedi günahtan sakınınız."** Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); "Yâ Resûlallah! Bunlar hangileridir?" diye sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâya şirk koşmak, büyü yapmak, Allahü teâlânın katlini haram kıldığı kimseyi öldürmek, tefecilik etmek, yetim malı yemek, düşman ile muharebe yapılırken kaçmak, evli ve hiçbir şeyden haberi olmayan namuslu bir kadına zinâ isnad ve iftira etmektir"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet gününde halktan ilk sorgulanacak üç kişiden biri, şehid olmuş bir kimsedir ki, huzûra getirilir. Cenâb-ı Hak ona ihsân ettiği ni'metleri sayar, o da mazhar olduğu ni'metleri ikrâr eder. Allahü teâlâ; "Bu ni'metlere mukabil ne yaptın?" buyurur. O da; "Yâ Rab! Senin uğrunda savaştım da şehid düştüm" deyince, cenâb-ı Hak; "Hayır, yalan söylüyorsun, sana cesur desinler diye savaştın. Nitekim bu söz de söylenmiştir" buyurur. Sonra verilen emir üzerine yüzü koyun sürüklene sürüklene Cehenneme atılır. İkincisi de, ilim öğrenip öğretmiş, Kur'ân-ı kerîm okumuş bir kimsedir ki, bu da huzûra getirilir. Cenâb-ı Hak ona lütuf ve ihsân buyurduğu ni'metleri sayar. O da ni'metleri ikrâr ve i'tirâf eder. Hak teâlâ; "Bu ni'metlere, mukabil ne yaptın?" buyurur. O da; "Yâ Rab! İlim öğrendim ve öğrettim, Kur'ân-ı kerîm okudum" cevâbını verince, Allahü teâlâ; "Hayır, yalan söylüyorsun, ilmi, sana âlim desinler diye öğrendin, Kur'ân-ı kerîmi sana Kâri** (Kur'ân-ı kerîmi ezberliyen) **desinler diye okudun. Nitekim bu söz de söylenmiştir" buyurur. Verilen emir üzerine yüzükoyun sürüklenerek ateşe atılır. Üçüncüsü de, Allahü teâlânın kendisine imkân verdiği ve her türlü servetten ihsân buyurduğu kimsedir ki, huzûra getirilir. Cenâb-ı Hak ona ihsân buyurduğu ni'metleri sayar. O da onları i'tirâf eder. Cenâb-ı Hak; "Bunlara mukabil ne yaptın?" buyurur. O da; "Yâ Rab! Servetimi sırf senin uğrunda, sevdiğin yollarda harcadım" deyince, "Hayır, yalan söylüyorsun. Riyakârsın, bunları sana cömert desinler diye yaptın. Nitekim bu söz de söylenmiştir" buyurur. Sonra emrolunup, o da sürüklene sürüklene ateşe atılır."**

Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.) rivâyet ediyor Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yollar üzerinde oturmaktan sakınınız."** Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Yol üzerinde oturmak bizim için zarurîdir. Lüzumlu olan şeyleri orada konuşuyoruz" dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Yol üzerinde oturmaktan vazgeçmiyorsanız, bu yolun hakkını veriniz"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm da; "Yâ Resûlallah! Yolun hakkı nedir?" dediler. Efendimiz de (s.a.v.); **"Haram olan şeylere bakmamak, gelip geçeni rahatsız etmemek, selâm almak,**

yapılması lâzım olan şeyleri emr, yasaklanmış olan şeylerden de sakındırmaktır" buyurdu.

İbn-i Ömer (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden biriniz asla sol eliyle yemesin ve içmesin. Çünkü şeytan sol eli ile yer ve sol eli ile içer."**

Sâib bin Yezîd (r.a.) rivâyet etti: Birgün mescidde bulunuyordum. Ömer İbn-il-Hattâb (r.a.) mescidde imiş. Beni yanına çağırıp; "Git şu iki kimseyi bana getir" buyurdu. Ben de gidip onları hazret-i Ömer'in yanına getirdim. Hazret-i Ömer; "Siz nerelisiniz?" diye sordu. "Tâif halkındanız" dediler. Bunun üzerine; "Eğer siz Medîneli olsaydınız, muhakkak her ikinizi de incitecektim" buyurdu. Onlar sebebini sorduklarında; "Her ikiniz de Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde seslerinizi yükseltiyorsunuz (mescidin âdabına henüz yabancı olduğunuz için sizi ma'zur gördüm)" buyurdu.

İbn-i Ömer (r.anhümâ) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Herkim, Allahü teâlâ için size sığınırsa, onu koruyun, himâye edin. Allahü teâlâ için birşey isteyene veriniz. Da'vet edenin da'vetine icabet eyleyiniz. Her kimin size bir iyiliği geçmişse ona mukâbelede bulunun. Eğer misli ile mukâbelede bulunmağa gücünüz yetmezse, o kimseye çok duâ ediniz ki, bu sûretle kendisine duâ ile mukâbele etmek istediğinizi anlasın."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizden biriniz imamdan önce başını** (secdeden veya rükû'dan) **kaldırdığında, Allahü teâlâ, onun başını merkep başına yahut sûretine çevirmesinden korkmaz mı?"**

Ebû Bekr (r.a.) rivâyet etti: "Birgün Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda bir kimsenin ismi anılmış ve orada bulunanlardan biri, onu mübalağalı bir sûrette medhü sena etmişti. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Yazık sana! Dostunun boynunu kopardın, onu ma'nen mahvettin"** buyurdu. Sonra; **"Şayet biriniz diğerini mutlaka medh edecek olursa, "Öyle sanırım ki, o şöyle iyidir, böyle iyidir..." desin ve bu sözüde medh ettiği adamda bu sıfatların bulunduğunu zannederek söylesin. Onun iç yüzünü Allahü teâlâ bilir, ona göre hesaba çeker. Sizden biriniz, Allahü teâlâyı şahid tutarak hiçbir kimseye kesin olarak iyidir demesin. Allahü teâlâ onun hâlini sizden iyi bilir"** buyurdu.

Huzefye (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hâlis ipek ve atlas elbise giymeyiniz. Altın ve gümüş kapdan su vesaire içmeyiniz. Altın ve gümüş tabaklardan da yemek yemeyiniz."**

Nevvâs bin Sem'ân (r.a.) rivâyet etti: "Bir sabah "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Deccâl'den bahsederken, onu zem ve tahkir etti ve büyük bir belâ olduğunu belirtti. Öyle ki, biz onu Nahl civarında zannettik. Nihâyet O'nun yanına gidince, bizdeki hüzün ve teessürü anladı da; **"Size ne oluyor?"** buyurdular. Biz de; "Yâ Resûlallah! Sabahleyin Deccâl'den bahis açarak onu çok kötülediniz ve onun büyük bir belâ ve fitne olduğunu belirttiniz. Hattâ biz, onun Nahl denilen mevkide bulunduğunu zannetmiştik" dedik. Bunun üzerine; **"Sizin için ençok korktuğum Deccâl'den başkalarıdır. Sizin için Deccâl'den daha çok, başka şerlilerden korkarım. Şayet Deccâl, ben sizin aranızda iken zuhur ederse, yalnız başına onu sustururum ve da'vasını iptal edebilirim. Eğer ben aranızda değil iken çıkarsa, artık herkes kendisini müdâfaa edip onun şerrinden korunmalıdır. Zâten Allahü teâlâ her müslümanı onun**

şerrinden himâye buyuracaktır. Deccâl, son derece kıvırcık saçlı, gözü dışına fırlamış bir gençtir. Ben onu sanki Katan oğlu Abdül-Uzzâ'ya benzetiyorum. Her kim, Deccâl'a yetişirse, ona karşı Kehf sûresinin evvelinden (ve sonundan on âyet) **okusun. Deccâl, Şam ile Irak arasındaki yoldan çıkıp, sağa ve sola fesad salacaktır. Ey Allahü teâlânın kulları** (îmânda) **sebat ediniz"** buyurdu. Biz; "Yâ Resûlallah! Deccâl yeryüzünde ne kadar kalacaktır?" dedik. **"Kırk gün kalacak. Bir günü bir sene ve bir günü bir ay ve bir günü de bir Cum'a** (bir hafta) **kadardır. Diğer günleri de sizin günleriniz" gibi olacaktır"** buyurdu. Bunun üzerine biz de, "Yâ Resûlallah! O bir sene gibi (uzun) olan günde, bir günün (beş vakit) namazı bize kâfi gelir mi?" dedik. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Hayır. Kâfi gelmez. Siz ona göre namaz vakitlerini tahmin ve takdîr ediniz** (Her yirmidört saati, normal günlerdeki gibi hesâb ederek, zamanında namazlarınızı kılınız)" buyurdu. "Yâ Resûlallah! Deccâl'in yeryüzündeki sür'ati ne kadardır?" dedik. Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.); **"Şiddetli rüzgâr önündeki bulut sür'ati gibi mesafe kateder. Bir kavmin yanından geçer. Onları kendisinin ilâhları olduğuna inanmaya da'vet eder. Onlar da ona îmân ve icabet ederler. O da bulutlara emreder, yağmur yağar. Yere emreder** (istidrâc olarak) **otlar, çayırlar biter. Hayvanlar da mer'adan fevkalâde besili ve sütlü olarak dönerler. Sonra Deccâl başka bir kavme gelir, onları da kendisinin ilâh olduğuna inanmaya da'vet eder. Lâkin onlar bu da'veti** kabûl **etmeyip, reddederler ve İslâm dîninde sebat ederler. Deccâl onların yanından döner.** (Bu defa) **o kavimden yağmur kesilir, otlar kurur.** (Mer'a olmadığı için, hayvanlar da ölür.) **Mal nâmına ellerinde hiçbir şey kalmaz. Deccâl harâb bir yere uğrar oraya; "Definelerini, ma'denlerini çıkar!" diye emredince, bal arılarının beylerini ta'kib ettikleri gibi, defineler de sür'atle Deccâl'i ta'kib ederler. Sonra Deccâl, tam ma'nâsıyla kuvvetli bir genci** (ulûhiyyetine îmân etmeğe) **da'vet eder.** (Kabûl etmediğinden dolayı öfkelenerek) **o delikanlıya bir kılıç havale eder ki hedefe atılmış ok gibi sür'atle delikanlının vücûdunu birbirinden uzak iki parçaya böler.** (Onu tekrar hayâta kavuşturup) **yine ulûhiyyetine îmâna da'vet eder. Delikanlı parıldayan bir çehre ile gülerek; "Bu kimse nasıl ilâh olabilir?" der. Delikanlı bu vaziyette iken, Allahü teâlâ, Meryem'in oğlu Mesih'i gönderir, Îsâ, boyanmış iki hulleye bürünmüş, ellerini de iki meleğin kanatları üzerine koyarak, Dımeşk'da** (Şam'da) **Umeyye Câmii'nin minaresine iner. Başını eğince, hamamdan** çıkmış gibi tertemiz bir hâlde terler, başını kaldırdığı zaman da, saçından **inci taneleri gibi nûrânî damlalar iner. Onun nefesinin kokusunu koklayan bir kâfir muhakkak ölür. O nefes, göz alabildiği yere kadar uzanır. Îsâ, Deccâl'i aramağa koyulur. Nihâyet ona "Bâb-ı Lûd'da** (Beyt-i Makdis'e yakın bir beldede) **yetişir ve onu öldürür. Sonra Îsâ'nın yanına Deccâl'in şerrinden Allahü teâlânın muhafaza buyurduğu bir kavim gelir. Îsâ,** (teberrüken onların) **yüzlerini mesheder.** (Onların korkularını giderir). **Cennetteki derecelerini haber verir. Bu sırada Allahü teâlâ, Îsâ'ya şöyle vahyeder: "Ben, sana itaat eden bir cemâat meydana getirdim. Hiçbir kimsenin onları öldürmeğe gücü yetmez. O kullarımı Tûr dağında muhafaza et"** buyurur.

Cenâb-ı Hak, Ye'cûc ve Me'cûc'ü gönderir. Bunlar, yüksek yerlerden akın edecekler, ilk kâfile Taberiyye gölüne uğrayıp oradan geçecek ve "Vaktiyle burada çok su varmış" diyecekler. Sonra Beyt-i Makdis dağına yürüyecekler ve "Yeryüzündekileri öldürdük (Şimdi sıra göklere geldi), **geliniz de gök yüzündekileri de öldürelim" diyecekler ve oklarını göklere doğru atacaklar. Allahü teâlâ onların attıkları okları** (İstidrâc olmak üzere veya gökteki kuşlara isâbet ettiğinden) **kana boyanmış olduğu hâlde onlara iade edecek Îsâ ve Eshâbı Tûr dağında mahsur kalacaklar. Öyle ki, muhasaranın**

şiddetinden bir öküz başı, onlardan her biri için, bu günkü paranızla yüz dinardan daha hayırlı olacak. Bunun üzerine Nebiyyullah Îsâ ve Eshâbı, onların belâsından halâs için Allahü teâlâya yalvaracaklar. Allahü teâlâ onların duâsını kabûl edip, Ye'cûc ve Me'cûc kabilesinin enselerine, nugaf denilen küçük kurtları musallat eder. Sabahleyin hepsi de Allahü teâlânın kudretiyle tek bir nefes gibi, bir anda helak olurlar. Sonra Îsâ ve Eshâbı Tûr dağından yere inerler. Yeryüzünde onların kokmuş leşlerinin olmadığı bir karış yer bulamazlar.

Îsâ ve Eshâbı, yine Allahü teâlâya yalvarırlar da, cenâb-ı Hak, deve boynu gibi kuşlar gönderir. Onlar leşleri alıp Allahü teâlânın istediği yere atarlar. Sonra cenâb-ı Hak, pekçok yağmur indirir ki, hiçbir ev ve çadır, yağmurun inmesine engel olamaz. O yağmur, bütün yeryüzünü ayna gibi tertemiz, yemyeşil bir hâle getirir. Sonra yeryüzüne; "Meyvelerini bitir, evvelki gibi feyz ve bereket ver!" diye emrolunur. İşte o gün bir cemâat, tek nardan yiyip doydukları gibi, onun kabuğu ile de gölgelenirler. Mer'aya gönderilen deve, sığır, koyun ve keçilerin de sütleri bereketli olur. Öyle ki, sağmal devenin sütü, kalabalık bir cemâati, sığırınki bir kabileyi, koyunun sütü de yakın akrabadan bir cemâati doyurur, işte bunlar böylece bolluk içinde huzûrlu bir hayat geçirirken, Allahü teâlâ hoş bir rüzgâr gönderir. Bu latif rüzgâr onları koltuk altlarından tuttuğu hâlde, her mü'min ve müslümanın rûhları kabzolunur. Ortada en şerli insanlar kalır. O zaman da birbirleriyle boğuşurlar. Merkepler gibi halkın huzurunda alenen zinâ ederler, işte bu fenâ adamlar üzerine de kıyâmet kopar."

Abdullah bin Amr'ın (r.a.) rivâyet ettiği başka bir hadîs-i şerîfte de, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"…. İşte bunlar, ahlâksızlıklar içinde yüzerler ve putlara taparlarken rızıkları çoğalır, maişetleri iyileşir, sonra ansızın ölüm borusu** (Sûr üflenir) **çalınır. Bunu duyan herkes, onun dehşetinden boynunun bir tarafını kaldırıncaya kadar ölür. Bu ölüm borusunu ilk duyan kimse, devesinin havuzunu çamurla ta'mir ederken derhal can verir. Etrâfındakiler de ölürler. Sonra Allahü teâlâ, çisinti hâlinde hafif bir yağmur gönderir. O yağmurdan, insanların çürümüş cesetleri, kuyruk sokumundaki hurda kemikten yaratılır. Sonra ikinci defa sûra üflenir, insanlar kabirlerinden kalkıp, Allahü teâlânın emrine hazır bir hâlde beklerler. Sonra bunlara; "Ey insanlar! Haydin Rabbinize geliniz!" denir. Meleklere de; "Bunları Arasat'da hapsediniz! Çünkü bunlar sorumludurlar" buyurulur. Sonra yine meleklere; "Cehennemlikleri ayırınız!" emri verilir. Kaç tanesinin içinden kaç tane ayrılacağı sorulunca; "Her binden dokuzyüzdoksandokuzunu ayırınız denir. İşte bu hüküm, çocukları derhâl saçları ağarmış ihtiyârlara çevireceği, her hakîkatin apaçık meydana çıkacağı, hesap ve cezanın bütün dehşetiyle hüküm süreceği bir gündür."**

Ebû Sa'îd (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyânın son günlerinde servet o kadar çoğalır ki, halifelerinizden bir halife, parayı iki el ile avuçlarda, verirken saymaz bile."**

Rifâa bin Râfi' ez-Zükkî (r.a.) rivâyet etti: Cebrâil aleyhisselâm Resûlullah efendimize (s.a.v.) geldi de; "Yâ Resûlallah! içinizde Bedr kahramanlarını ne derece sayarsınız?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v); **Müslümanların en faziletli simaları sayarız"** buyurdu. Yahut bunun benzeri olan bir söz söyledi. Cebrâil de (a.s.); "İşte biz de, meleklerden Bedr'de hazır bulunanları, böylece meleklerin hayırlısı kabûl ederiz" dedi.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şüphe yoktur ki, Allahü teâlâ paktır** (zâtında ve sıfatlarında ayıp ve kusuru yoktur). **Ancak pak olanları kabûl eder. Cenâb-ı Hak, Peygamberlerine neyi emrettiyse, mü'minlere de onu emretmiştir. Allahü teâlâ, Peygamberlere; "Ey Resûller! Pak ve helâl taamlardan yiyiniz, iyi ve hayırlı işler yapınız", mü'minlere de; "Ey mü'minler! Verdiğimiz pak ve helâl şeylerden yiyiniz!" buyurmuştur."** Sonra Resûl-i ekrem (s.a.v.) bununla ilgili olarak; **"Allahü teâlânın yolunda sefer yapmış, üstü başı tozlanmış bir kimse, ellerini gökyüzüne uzatarak; "Yâ Rab! Yâ Rab!" diye yalvarıyor. Hâlbuki onun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır. Böylesinin duâsı nasıl makbûl olur?"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, kıyâmet günü üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır. Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyliyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir."**

Şeddâd bin Evs (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İstiğfar duâlarının en üstünü, kulun, şu yolda af ve mağfiret dilemesidir: "Allahım! Sen benim Rabbimsin, ibâdete lâyık hiçbir ilâh yoktur. Ancak sen varsın, beni sen yarattın, şüphesiz ben senin kulunum. Gücüm yettiği kadar, ezelde sana verdiğim ahd-ü mîsâk ve va'din üzerinde duruyorum. Yâ Rabbi! işlediğim günahların şerrinden sana sığınıyorum. Bana lütuf ve ihsân buyurduğun ni'metleri ikrâr ve i'tirâf ederim, günahımı da i'tirâf eylerim. Sen beni affet Allahım. Zira senden başka günahları kimse affedemez."**

İşte her kim bu seyyid-ül-istigfâr duâsını (ihlâs ile, sevâb ve faziletine inanarak) **gündüz okuyup, o gün akşam olmadan ölürse, o kimse Cennetlik olur. Herkim de sevâb ve faziletine inanarak gece okur da, sabah olmadan ölürse, o kimse de Cennet ehlindendir."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet ediyor Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ey Âdemoğlu! Sen benden ümitli bulundukça, senden meydana gelen günahları mağfiret ederim. Ey Âdemoğlu! Senin günahların gökyüzünü dolduracak dereceyi de bulsa, benden mağfiret dilesen, seni bağışlarım. Ey Âdemoğlu! Bütün yer dolusu günahlarla gelip de, bana hiçbir şerik** (ortak) **koşmayarak huzûruma çıkarsan, ben seni bütün yer dolusu mağfiretle karşılarım."**

İbn-i Abbâs (r.a.) rivâyet ediyor: **"İbrâhim aleyhisselâm, İsmâil'in anası Hâcer ve emzirmekte olduğu oğlu İsmâil ile beraber Mekke'ye geldi. Hâcer ile İsmâil'i Beyt-i şerîfin yanında yüksek bir yerde ve Zemzem Kuyusu'nun üzerinde büyük bir ağacın yanına bıraktı. Hâlbuki o târihte Mekke'de hiçbir kimse olmadığı gibi, içecek su da yoktu, işte İbrâhim aleyhisselâm, Hâcer ile oğlunu burada bıraktı. Yanlarına içi hurma dolu bir sepet ve içi su dolu bir testi bıraktı. Sonra İbrâhim Şam'a gitmek üzere oradan döndü. İsmâil'in anası Hâcer de İbrâhim'in arkasını ta'kib etti ve; "Ey İbrâhim! Görüp görüşecek bir ferd, yiyip içecek birşey bulunmayan bir vadide bizi bırakıp da nereye gidiyorsun?" dedi. Hâcer, bu sözleri tekrarlamışsa da İbrâhim ona iltifât etmeyip yoluna devam etti. Nihâyet Hâcer ona, "Bizi burada bırakmağı sana Allahü teâlâ mı emretti?" diye sordu, İbrâhim aleyhisselâm; "Evet, Allahü teâlâ emretti" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hâcer; "Öyleyse Allahü teâlâ bizi zayi etmez, korur" dedi. Sonra oğlunun yanına döndü. İbrâhim aleyhisselâm da ayrılıp gitti. Mekke'nin üst**

tarafında ve Hâcer ile İsmâil'in gözlerinden kaybolduğu "Seniyye" mevkiine vardığında, yüzünü Kâ'be'ye çevirdi. Sonra ellerini kaldırarak şöyle duâ etti: "Ey Rabbimiz! Ben soyumdan bir kısmını (İsmâil ile onun zürriyetini) **hürmeti vâcib olan mukaddes evinin yanına, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz! Orada namazı dosdoğru kılsınlar diye, insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara yönelt. Kâ'be'yi ziyârete gelsinler. Onları dışarıdan gelecek her türlü meyvelerle rızıklandır ki, sana şükretsinler."** (İbrâhim-37)

Artık İsmâil'in anası, oğlu İsmâil'i emziriyor ve testideki sudan içiyordu. Nihâyet testideki su tükenince, hem Hâcer hem de çocuğu susadı. Hâcer çocuğunu, susuzluktan toprak üstünde yuvarlandığını görünce, yavrunun bu acıklı hâline bakmaktan üzüldü, Onun yanından kalkıp, o mıntıkada Kâ'be'ye en yakın dağ olan Safâ tepesini buldu ve bunun üstüne çıktı. Sonra vadiye karşı durup, "Bir kimse görebilirmiyim diye bakıyor, fakat hiç bir kimseyi göremiyordu. Bu defa Safâ tepesinden indi. Vadiye varınca, ayağını çelmesin diye gömleğinin eteğini topladı. Sonra, çok müşkül bir işle karşılaşan bir insan azmiyle koştu. Nihâyet vadiyi geçip Merve mevkiine geldi. Orada da biraz durdu ve "Bir kimse görebilir miyim?" diye baktı, fakat hiçbir kimse göremedi. Hâcer bu sûretle Safâ ile Merve arasında yedi defa gidip geldi."

İbn-i Abbâs rivâyet ediyor ki: Nebiy-yi muhterem (s.a.v.); **"İşte bunun için halk, Safâ ile Merve arasında sa'y ederler"** buyurdu.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam etti: **"Hâcer, son defa Merve üzerine çıktığında bir ses işitti ve kendi kendine hitâb ederek; "Sus, iyice dinle!" dedi. Sonra dikkatle dinleyince bu sesi evvelki gibi bir defa daha işitti. Bunun üzerine Hâcer, sesin geldiği tarafa bakıp; "Ey ses sahibi, sesini duyurdun. Eğer sen bize yardım edebilecek vaziyette isen, imdâdımıza yetiş, bize yardım et dedi ve böyle der demez** (şimdiki) **Zemzen Kuyusu'nun bulunduğu yerde bir melek, Cibril aleyhisselâm göründü. Topuğu ile** (Veya kanadıyle) **toprağı kazıp suyu** (Zemzem'i) **meydana çıkardı. Hâcer de taşıp zâyi olmasın diye hemen suyun etrâfını çevirip havuz haline getiriyor bir taraftan da testisini doldurmağa çalışıyordu. Su ise, avuç avuç alındıktan sonra, yeniden fışkırıyordu."**

İbn-i Abbâs (r.a.) bildirdi ki: Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâ İsmâil'in anasına rahmet etsin! O Zemzem'i kendi hâline bırakmış olsaydı, yahut suyu avuçlamasa idi, muhakkak Zemzem akar bir ırmak olurdu"** buyurdu.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam ediyor **"Hâcer, bu sudan içti, Çocuğa süt olup emzirdi. Cibril aleyhisselâm Hâcer'e; "Sakın mahvoluruz diye korkmayınız! işte şurası Beytullahın yeridir. O beyti şu çocukla babası yapacaktır. Muhakkak ki Allahü teâlâ, o beytin ehlini zayi etmez" dedi. Beytullahın mahalli, tepe gibi yerden yüksekçe idi.** (Uzun zaman) **seller, sağını solunu kazıp aşındırmıştı.**

Hâcer bu sûretle yaşarken, günün birinde Cürhüm kabilesinden veya onların ehl-i beytinden bir cemâat, Kedâ' yoluyla gelip Mekke'nin alt tarafına indiler. Cürhümîler, Zemzem Kuyusu'nun bulunduğu yerde bir takım kuşların dolandığını görünce; "Kuş kısmı, muhakkak bir suyun başında döner, dolaşır. Hâlbuki biz bu vadide su bulunmadığını biliyorduk; anlayalım" diyerek, oraya, ayağına çevik bir iki kişi

gönderdiler. Onlar, orada Zemzem Kuyusu'nu bulunca, dönüp gelmişler, suyun mevcûd olduğunu haber vermişler. Bunun üzerine Cürhümîler de kuyunun yanına gelip, yerleşmişler."

İbn-i Abbâs rivâyetine devamla, demiştir ki: **"Cürhümîler geldiğinde, İsmâil'in anası da su başında idi. Cürhümîler ona; "Bizim de şuraya gelip, civarınızda barınmamıza müsâade eder misiniz?" dediler. Hâcer de; "Evet, inebilirsiniz ve bu sudan istifâde edebilirsiniz. Fakat bu suda mülkiyet iddia edemezsiniz" dedi. Onlar da râzı oldular."**

İbn-i Abbâs (r.a.) rivâyet ediyor ki: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) sözüne şöyle devam etti: **"İsmâil'in anası, kadınlarla muhabbetle sohbet etmeye muhtaç olduğu bir sırada, Cürhümîlerin gelişi onun arzusuna muvafık oldu. Cürhümîler Mekke civarına yerleştiler. Sonra diğer Cürhümîlere de haber gönderdiler, onlarda gelip Mekke'de ikâmet ettiler. Ev bark sahibi oldular.**

Hâcer'in oğlu İsmâil büyüyüp, Cürhümilerden Arabca öğrenmiş, iyi halleriyle Cürhümîler arasında en sevimli bir sima olmuş, takdîrlerini celbetmişti. Sonra bülûğ çağına erişince, Cürhümîler onu kendilerinden bir kızla evlendirdiler. Günün birinde İsmâil'in anası da vefât etti. İsmâil evlendikten sonra, İbrâhim aleyhisselâm, bıraktığı Hâcer'i ve oğlunu görmeğe geldi. İsmâil o sırada evde yoktu, İsmâil'in hanımına; "Nereye gitti?" diye sordu. O da; "Rızkımızı (bir rivâyetde av eti) **tedârik etmek üzere gitti" diye cevap verdi. Sonra İbrâhim ona, maişetlerinden ve durumlarından sordu.**

İsmâil'in zevcesi; "Gayet fenâ bir hâldeyiz, şiddetli darlık ve sıkıntı içindeyiz" diye şikâyet etti. İbrâhim; "Kocan geldiğinde benden selâm söyle ve ona de ki, kapısının eşiğini değiştirsin." İsmâil avdan geldiğinde, hanımına; "Evimize gelen oldu mu?" diye sordu. O da; "Evet, şu şekilde yaşlı bir adam geldi, seni sordu. Ben de ava çıktığınızı haber verdim. İdare ve maişetimizden sordu. Çok sıkıntılı bir durumda bulunduğumuzu söyledim" dedi. Bunun üzerine İsmâil; "Sana birşey tavsiye etti mi?" diye sordu. Ailesi de; "Evet sana selâm söylememi ve kapının eşiğini değiştirsin, dememi tenbîh etti" dedi. İsmâil hanımına; "O gelen ihtiyâr, babamdır. Bana, senden ayrılmamı emretmiştir. Artık sen ailenizin evine gidebilirsin" dedi ve onu boşayıp Cürhümîlerden diğer bir kadınla evlendi, İbrâhim, Allahü teâlânın dilediği bir müddet uzaklaştı da sonra yine geldi. Bu defa da İsmâil'i evde bulamadı. Bunun üzerine İbrâhim, İsmâil'in hanımının yanına geldi. Ona da, İsmâil'in nereye gittiğini sordu. O da, maişetimizi tedârik etmeğe çıktı" dedi. "Ne hâldesiniz, idâreniz, maişetiniz nasıldır?" diye sordu. "Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun, hayır ve bolluk içinde mes'ûd yaşıyoruz" diye cevap verdi. Bunun üzerine İbrâhim: "Ne yiyor, ne içiyorsun?" diye tekrar sordu. Kadın; "Av eti yiyoruz, Zemzem içiyoruz" dedi. İbrâhim; "Allahım! Bunların etlerini ve sularını mübârek kıl, bereket ihsân buyur" diye duâ etti."

Râvî İbn-i Abbâs diyor ki Nebiy-yi muhterem (s.a.v.); **"Hazret-i İbrâhim zamanında, Mekke'de hububat nâmına birşey yoktu. Eğer olsaydı, hazret-i İbrâhim hububat için de duâ ederdi"** buyurdu.

İbn-i Abbâs rivâyet ediyor ki: **"İbrâhim'in bu duâsı bereketiyledir ki, et ile su, Mekke'den başka muhitlerde, Mekke'deki kadar, hiçbir kimsenin sıhhatine muvafık düşmezdi."**

Buhârî'nin bir rivâyetinde: **"İbrâhim Mekke'ye geldi de; "İsmâil nerededir?" diye sordu, İsmâil'in hanımı; "Ava gitti; buyursanız da, yemek yiyip su içseniz" dedi. İbrâhim; "Yiyeceğiniz ve içeceğiniz nedir?" dedi. İsmâil'in hanımı; "Taamımız av eti, meşrûbatımız da Zemzem suyudur" dedi. İbrâhim de "İlâhî! Bunların yiyip içeceklerini mübârek kıl!" diye duâ etti"** buyurulmuştur.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam ediyor, **"İbrâhim, İsmâil'in hanımına hitaben, eşiğini iyice tutsun" diye emretti ve yine Şam'a gitti, İsmâil avdan geldiğinde, haremine; "Evimize gelen oldu mu?" diye sordu. O da; "Evet, güzel yüzlü bir ihtiyâr geldi" dedi ve İbrâhim'i medh-ü sena etti. Sonra hanımı sözüne devamla; "Seni sordu. Ben de haber verdim. Geçiminiz nasıl?" dedi. Ben de; "Hayır ve saadet içindeyiz" dedim. Sonra İsmâil; "Sana bir şey tavsiye etti mi?" diye sordu. O da; "Evet, sana selâm söyledi ve kapının eşiğini iyi tutmanı emreyledi" dedi. Bunun üzerine İsmâil, hanımına; "İşte o zât, babam İbrâhim, aleyhisselâmdır. Sen de evimizin eşiğisin. Babam bana, seni hoş tutup iyi geçinmemi emreylemiş" dedi.**

Sonra İbrâhim, Allahü teâlânın dilediği bir müddet daha İsmâil ve ailesinden uzakta yaşadı. Ondan sonra Mekke'ye geldi. O sırada İsmâil Zemzem kuyusunun civarında büyük bir ağacın altında okunu düzeltmekte idi. İsmâil babasını görünce, hemen kalkıp karşıladı. Her ikisi de çoktan beri hasret çeken bir babanın oğluna, bir oğlun da babasına karşı ne yapmaları lâyıksa, o sûretle sevgi ve saygıda bulundular. Sonra İbrâhim oğluna; "Yâ İsmâil! Allahü teâlâ bana şerefli bir iş emretti" dedi. İsmâil de; "Rabbin ne emretti ise o emri yerine getir" diye cevap verdi. İbrâhim; "Oğlum, bu işde sen de bana yardım edeceksin" deyince, İsmâil; "Babacığım! Ben de sana her bakımdan yardım ederim" dedi. Bunun üzerine hazret-i İbrâhim, etrâfında bulunan yüksekçe bir tepeye işâret ederek; "Allahü teâlâ burada bir beyt yapmamı emir buyurdu" dedi.

İbn-i Abbâs rivâyetine şöyle devam ediyor **"Orada baba oğul, Kâ'be'nin esâsını kurup duvarlarını yükselttiler, İsmâil taş getirir, İbrâhim de bina ederdi. Nihâyet Beyt-i şerîfin binası ilerleyip duvarları epeyce yükselince, İsmâil,** (Şimdi Makâm-ı İbrâhim nâmıyle ziyâretgâh olan) **taşı getirdi. Hazret-i İbrâhim de onu ayağının altına** (iskele olarak) **koydu, üzerinde inşaata devam eyledi. İbrâhim yapar, İsmâil de taş uzatırdı. Binanın yapımı bitirildikten sonra, her ikisi de Allahü teâlâya şu meâlde duâ ve niyaz ettiler; "Ey Rabbimiz! Bizden** (bu hizmeti) **kabûl buyur. Şüphe yok ki, duâmızı duyan, niyetimizi bilen sensin."**

Câbir bin Abdullah (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennetlikler Cennette** (ihtiyâçları olduğu için değil de, sırf dâimî bir zevk için) **yerler ve içerler. Lâkin bunlar abdest bozmazlar, aksırıp sümkürmezler. Onların yedikleri, vücûdlarından ter hâlinde çıkar. Terleri de misk gibidir. Onlar, külfetsizce, nefes aldıkları gibi, sabah-akşam Allahü teâlâyı noksan sıfatlardan tenzih ve kemâl sıfatlarıyla tavsif etmekten zevk alırlar."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, "Sâlih kullarım için Cennette, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kimsenin gönlünden geçirmediği bir takım ni'metler hazırladım" buyurdu.**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennete ilk giren bir cemâatin yüzleri, Ay'ın ondördüncü gecesindeki gibi parlaktır. Onların peşi sıra girenler de, en kuvvetli ziya neşreden yıldızlar gibidir. Onların tarakları safi altındandır. Buhurdanlıklarındaki ud, Cennetin ud ağacıdır. Zevceleri de Hûrîlerdir. Onlar, babaları hazret-i Âdem sûretinde yaratılmış bir kimse gibidir. Boyları altmış zrâ'dır** (otuz metre kadardır)."

Buhârî ve Müslim'in bir rivâyetine göre: **"Onların Cennetteki kapları hep altın ve gümüştür. Onların teri misktir. Ehl-i Cennetten her birinin iki hanımı vardır ki, vücutlarının güzellik ve letâfettinden dolayı, her birinin baldırındaki kemiğin iliği, etinin üstünden görünür. Onların aralarında ne anlaşmazlık ne de düşmanlık vardır."**

Enes bin Mâlik (r.a.) rivâyet ediyor Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette bir pazar yeri vardır ki, Cennet sâkinleri oraya gelirler. Kuzey rüzgârı esip onların yüzlerine ve elbiselerine Cennet kokuları saçar. Bu sûretle onların yüzleri daha da güzelleşir. Onlar, güzellikleri artmış oldukları hâlde çarşıdan evlerine döndüklerinde, aileleri; "Yemîn ederim ki, siz bizden ayrıldıktan sonra hüsn-i cemâlinizi artırmış oldunuz" derler."**

Sehl bin Sa'd (r.a.) rivâyet etti: Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şüphesiz Cennet ehli, sizin** (dünyâda) **semâdaki yıldızları gördüğünüz gibi, Cennette yüksek köşkleri uzaktan seyrederler."**

Ebû Saîd ve Ebû Hüreyre (r.anhüm) rivâyet ettiler Resûl-i ekrem efendimiz buyuruyor ki: **"Cennet ehli, Cennete girdiklerinde bir münâdî şöyle nidâ eder: "Şüphesiz ki, siz Cennette ebedî yaşayacak ve hiç ölmeyeceksiniz, hastalanmayacak ve dâima sıhhatli bulunacak, ihtiyârlamayacak, ebedî genç kalacaksınız. Sonsuz ni'metlere mazhar olacak ve hiçbir zaman hüzün ve keder görmiyeceksiniz."**

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Muhakkak sizden biriniz Cennetin en alt tabakasında bulunsa bile, ona; "Gönlünden geçeni temenni et" denir. O da boyuna temenni eder durur. Bunun üzerine ona; "Kalbinden geçenlerin hepsini temenni ettin mi?" diye sorulur. "Evet cevâbını verince, "Muhakkak temenni ettiğin şeyler, bir misli fazlasıyla sana verilecek" denir."**

Ebû Saîd-il-Hudrî (r.a.) rivâyet etti: Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ hazretleri Cennet ehline; "Ey ehl-i Cennet!" diye hitâb eder. Onlar da; "Lebbeyk, ey Rabbimiz!" diye arz-ı ta'zîmât ederler. Allahü teâlâ da; "Mazhar olduğunuz bu ni'metlerden râzı mısınız?" buyurur. Cennetlikler; "Nasıl râzı olmıyalım ki, sen bize mahlûklarının içinden hiçbirine bahşetmediğin ni'metleri verdin" derler. Cenâb-ı Hak; "Size bundan daha iyisini vereyim mi?" buyurur. Onlar da; "Ey Rabbimiz! Bundan daha iyisi ne olabilir?" diye memnuniyetlerini arzederler. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Size Rıdvânımı inzal edeceğim ve bundan sonra da ebedî olarak size gazâb etmiyeceğim" buyurur."**

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 395

2) El-A'lâm cild-8 sh. 145

3) Tabakât-ül-huffâz sh. 510

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1470

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 278

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 354

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 146

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 202

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 524

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1052

NİZÂMÜDDÎN EBÜ'L-MÜEYYED

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Kuzey Hindistan Türk sultanlarından Şemseddîn İltutmuş (vefâtı 633 / m. 1236) zamanında çok meşhûr oldu. Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî (r.a.) ile aynı asırda yaşadı. Nizâmüddîn Evliyâ, çocukluğunda onun sohbetine kavuştu. Nizâmüddîn Ebü'l-Müeyyed'in dedesi, Şems-ül-ârifîn diye meşhûrdu. Kabri Gülşehri'nde olan Cemâl Gülevî, bu mübârek zâtın evlâdındandır. Hicrî yedinci asrın ilk yarısında vefât etti.

Hindistan evliyâsının hayatlarını anlatan, onların büyüklüklerini gözler önüne seren Mîr Hasen, "Fevâid-ül-fuâd" adlı eserinde, Nizâmüddîn Evliyâ'nın Nizâmüddîn Ebü'l-Müeyyed'le (r.a.) karşılaşmasını şöyle anlattığını nakleder:

"Daha çocuktum. Ma'nâları anlayabilecek durumda değildim. Birgün onun sohbetinde bulunmak için mescide gittim. Onu gördüm. Mescidin kapısında idi, ayağında mavi papuçlar vardı. Çıkardı, eline aldı ve mescide girdi. İki rek'at namaz kıldı. Ben hiç kimseyi namazda onun heybetinde görmedim. İki rek'atı rahatlıkla eda etti ve minbere çıktı. Kâsım adında bir hafız vardı, güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bir âyet-i kerîme okudu. Ondan sonra Şeyh Nizâmüddîn Ebü'l-Müeyyed konuşmaya başladı ve; "Yüksek üstadımın el yazısı ile gördüm" dedi. Başka birşey dememişti ki, bu söz, orada olanları tuttu ve hepsi ağlamaya başladı. Şu iki mısrayı söyledi:

"Aşkına ve sana bakmak isterim,
Canımı gamında yakmak isterim."

Bu iki mısrayı duyan insanlardan müthiş bir feryâd ve figân yükseldi. Bundan sonra iki üç defa aynı mısraları söyledi. Sonra; "Ey müslümanlar, bu rubainin diğer iki mısraları hatırıma gelmiyor, ne yapayım?" dedi. Bu sözü acz yoluyla söyledi. Öyle ki herkese te'sîr etti. Sonra orada bulunanlardan biri o iki mısrayı hatırlattı:

"Yüzümü derdle kapının eşiğine sürmek isterim,
Başımı aşkla mezardan kaldırmak isterim."

Bu rubaiyi tamamladı ve minberden indi.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 52

NÛREDDÎN ABDELİYYÂNÎ (Abdürrahmân bin Ömer Basrî)

Fakîh ve müfessirlerden. İsmi, Abdürrahmân bin Ömer bin Ebû Kâsım bin Ali bin Osman el-Basrî olup, künyesi Ebû Tâlib, lakabı Nûreddîn'dir. Basra taraflarında bulunan "Abdeliyyâ" köyünde doğduğu için, buraya nisbetle Abdeliyyânî denir. 624 (m. 1227) senesinde doğup, 684 (m. 1285) târihinde Fıtr Bayramı (Ramazan Bayramı) gecesi olan Cumartesi gecesi vefât etti. Ahmed bin Hanbel'in (r.a.) kabrinin yanındaki kabristana defnedildi.

Kur'ân-ı kerîmi, Basra'da 631 (m. 1233) senesinde, meşhûr âlim Hasen bin Düveyre'nin yanında ezberledi. Sonra Bağdad'a geldi. Ebû Hakim Medresesi'nde yerleşti. Burada Ebû Hattâb'ın Hidâye kitabını ezberledi. Müstensıriyye'de âlim oldu. Fakat 634 (m. 1236) senesinde gözlerini kaybetti, a'mâ oldu. Fıkıh ilmi ile meşgûl olmaya devam etti. Nihâyet, 648 (m. 1250) senesinde fetvâ vermesi için kendisine izin verildi.

Bağdad'da; Ebû Bekr Hâzin, Muhammed bin Ali bin Ebî Sehl, Sâhib Ebû Muhammed bin Cevzî ve Basra'da Tirmizî Câmii'nde Hanbelî âlimlerinden Hasen bin Ahmed bin Düveyre'yi dinlemiştir. Müstensıriyye'de, İbn-i Saykal Cezerî'den, 670 (m. 1271) senesinde Makâmât-ı Zeyniyye kitabının başından, Makâme-i Sincâriyye'nin sonuna kadar okudu. İbn-i Saykal, vermiş olduğu icâzette onun için; "Hanbelî talebelerin reîsi" ifâdesini kullanmıştır.

Hocası İbn-i Düveyre Basra'da vefât edince, onun medresesinde ders verme işini üzerine aldı. Basra'da Hanbelî medreselerine ilk önce onun müderris olarak ta'yin edildiği söylenir. Burada bir müddet ders verdi. Çok kimse ondan faydalandı.

Moğol istilâsından sonra, Müstensıriyye'de ders verme işini üzerine alması kendisine teklif edilince, bunu kabûl etmedi. Bunun üzerine büyük âlim Celâlüddîn bin Akber bu iş için getirildi. Nûreddîn Abdeliyyânî ise, 662 (m. 1263) senesinde Hanbelî mezhebine göre ders vermesi için, Beşiriyye Medresesi'nde görevlendirildi. Burada da bir müddet ders verdi.

Onun yanında çok âlim yetişti. Meşhûr âlim Safiyyüddîn Abdülmü'min bin Abdülhak bunlardandır. Safiyyüddîn onun derslerini dinledi. Onun fetvâlarını yazdı. Safiyyüddîn, hocasından, eşine az rastlanır bir âlimdir, diye bahseder.

Nûreddîn Abdeliyyânî'den birçok büyük âlim rivâyette bulunmuştur. O, zekâsı ve ilmi ile herkesi kendisine hayran bırakırdı.

Nûreddîn Abdeliyyânî, Hanbelî mezhebini ve diğer üç mezhebi gayet iyi bilirdi. Çünkü fıkıh mes'elelerini çok geniş incelemişti. Yaptığı ilmî münâzaralarda umûmiyetle onun söylediği kabûl edilirdi.

Nûreddîn Abdeliyyânî'nin hem talebesi ve hem de dâmâdı olan Muhammed bin İbrâhim Hâlidî şöyle anlatır: "Bir defa Müstensıriyye'de âlimler bir mes'ele için bir araya gelmişlerdi. Bu mecliste tanınmış âlimler de bulunuyordu. Mecliste, Nûreddîn Abdeliyyânî'nin yeri, Behâüddîn bin Fahr Îsâ'nın yanında tesadüf etmişti. İbn-i Fahr Îsâ, kâtiblik yapardı. Orada bulunan âlimler, mes'ele üzerinde konuştuktan sonra, Nûreddîn Abdeliyyânî söz aldı. Mes'eleyi en ince teferruatiyle îzâh etti. Onun bu izahı karşısında diğer âlimler onun sözüne döndüler. Bu sırada İbn-i Fahr Îsâ; "Bu âlim zât nereli?" diye sorunca, Nûreddîn Abdeliyyânî; "Basralıyım" dedi. "Hangi mezhebtensin?" deyince, "Hanbelîyim" dedi. İbn-i Fahr Îsâ, Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarına düşmanlığı olan birisi idi. Nûreddîn Abdeliyyânî onun bu hâlini kerâmet olarak anlayıp dedi ki: "Evet, sen benim ilmimi takdîr ettiğinden hayret ettin. Ben ise senin gibi birinin Eshâb-ı Kirâma olan düşmanlığını yakıştıramadığımdan daha çok hayret ettim." İbn-i Fahr ise hiç cevap veremedi ve sükût etti.

Eserleri: 1. Câmi-ül-ulûm fî tefsîr-i kitâbillah-il-Hayy-il-Kayyûm: Kur'ân-ı kerîmin tefsîridir. 2. El-Hâvî fî fürû'-il-fıkh-il-Hanbelî: Hanbelî fıkhı ile ilgilidir. İki cilddir. 3. El-Kâfi: Hırakî adlı kitabın şerhidir. 4. Vâdıh: Bu da Hırakî'nin şerhidir. 5. Şafiî fıkıh kitabıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 161

2) El-A'lâm cild-3, sh. 319

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 386

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 313

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 277

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 17

7) Târih-i Ulemâ-i Müstensıriyye cild-2, sh. 169

OSMAN BİN ABDÜLKERÎM ET-TİZMENTÎ

Mısır'da yetişen fıkıh âlimlerinden, müderris ve kadı. İsmi, Osman bin Abdülkerîm bin Ahmed bin Halîfe es-Sinhâcî et-Tezmentî olup, künyesi Ebû Amr'dır. Lakabı Sedîdüddîn'dir. Aslen, Cezayir'de bulunan meşhûr Sınhâce kabilesinden olup, 605 (m. 1208) senesinde Mısır'da Nil nehri kenarında bulunan köylerden Tizment'te doğdu. 674 (m. 1276) senesi Zilka'de ayında, Mısır'da Kâhire'de vefât etti.

Tizment'te doğup yetişen Sedîdüddîn hazretleri, ilim öğrenmek için Kâhire'ye geldi. Orada ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Mısır hatîbi olarak bilinen Ebû Tâhir el-Ensârî'nin ve Sultân-ül-ulemâ İzzeddîn İbni Abdüsselâm'ın talebesidir. Bunlardan başka âlimler ile de görüşüp, sohbetlerinde bulundu. İstifâde etti. Kendisi de Fâkîh-üz-zemân Ebü'l-Abbâs İbn-ür-Rifâ hazretlerini ve başka âlimleri yetiştirdi. Bilhassa fıkıh ilminde çok yüksek olan Tizmenti hazretleri, Fâdıliyye (Kutbiyye) Medresesi'nde müderrislik (ya'nî öğretim üyeliği) yapardı. Dört mezhebin inceliklerini bilmekte, müşkilleri halletmekte fevkalâde idi. Birbirlerine husûmet, düşmanlık besliyenleri tatlı dil, güler yüzle çok güzel idâre ederek aralarını bulur, kırgınlık ve dargınlıklara son verirdi. Kâdılık da yapmıştır. Kâdı Kemâleddîn Ahmed bin Îsâ bin Rıdvan, el-Âlem-ez-zâhir fî menâkıb-il-fakîh Ebi't-Tâhir isimli eserinde şöyle anlatıyor "Birgün, medresede İzzeddîn İbni Abdüsselâm, dersi anlatıp bitirdikten sonra, Sedîdüddîn-i Tizmenti'ye dersi tekrar etmesini söyledi. O da dersi açıklayarak tekrar etmeye başladı. Dinliyenler hep âlim ve fâdıl zâtlar idi. Öyle güzel anlatıyor, ibâresi o kadar hoş idi ki, dinliyenler çok hayret ediyor, adetâ zevklerinden coşuyorlardı. Kendisini hased eden, kıskananlar ve ba'zı tuzaklar hazırlamaya çalışanlar için de; **"Onlara de ki! Siz elbette muhakkak, yakında mağlûp olacaksınız..."** (Âl-i İmrân-12) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okurdu." Tâcüddîn-i Sübkî hazretleri buyuruyor ki: "Sedidüddîn hazretleri; ilim, edeb, çok güzel konuşma, çok güzel ikna etme gibi kabiliyetler ve yüksek dereceler bakımından yukarıda bahsedildiği gibi, hattâ daha ziyâde vasıflara sahip idi. Kâdılık yapmayı, insanlara adâlet ve şefkat ile muâmele ve hükmetmeyi severdi. Vefât ettiği zamanda Kâhire'de kadı idi."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 336

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 318

3) Hüsn-ül-Muhâdara cild-1, sh. 416

OSMAN ES-SERÛCÎ

Endülüs'te yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman bin Yûnus el-Ca'berî es-Serûcî'dir. Endülüs'de bulunan Elbîre şehrinde yaşardı. 698 (m. 1299) senesinde Elbîre'de vefât etti. Kendisi için orada güzel bir türbe yapıldı. Ziyâret edilmektedir. Kerâmetler ve faziletler sahibi yüksek bir velî idi.

Bir defasında, dergâhında bulunan hizmetçilerden biri, yakında bulunan bir sarnıçtan su almak için gitmişti. Su almaya çalışırken, elinde bulunan ipi ve kovayı sarnıca düşürdü. Çıkarmak için uzun bir sopa sarkıttı. Çıkaramadı. Başka yolları da denedi. Fakat, her ne yaptı ise de, ipi ve kovayı çıkarmaya muvaffak olamadı. Nihâyet geri gelip Osman Serûcî hazretlerine durumu arzetti. Hizmetçiye, o uzun sopayı tekrar sarkıtmasını söyledi. O da; "Peki efendim" deyip, sarnıcın başına gitti. Sopayı sarkıttı. Bir de ne görsün. Osman Serûcî (r.a.), elinde ip ve kova ile sarnıçtan çıkıyor. Hizmetçi çok hayret etti. Kovaya su doldurup dergâha geldi. Orada bulunan bir arkadaşına bu hâdiseyi anlattı. O da; "Nasıl, olur? Hocamız, oturduğu yerden hiç ayrılmadı. Senin bir yanlışın olmasın?" dedi. Hizmetçi, hocasının, yerinden hiç ayrılmadığını başkalarından da sorup iyice öğrendikten sonra anladı ki, bu hâl, Osman Serûcî'nin bir kerâmeti idi.

Sirâc ed-Dımeşkî, güvenilir zâtlardan Muhammed bin Elbîrî'nin şöyle anlattığını haber veriyor: "Biz, bir zaman güvercin avına çıkmıştık. Av esnasında ben, geniş ve derin bir kuyuya inmiştim. Bir türlü çıkamadım. Nihâyet Osman Serûcî hazretlerinden yardım istedim. O anda başımın üzerinde bir el hissettim. O eli tuttum. O el, beni kuyudan çıkardı. Ben kuyuda çektiğim sıkıntı sebebiyle, dışarıya çılanca bir müddet baygın olarak kaldım. Kendime geldiğimde Osman Serûcî'ye teşekkür etmek için, avladığım güvercinlerden yirmi tanesini ona hediye etmeyi düşündüm. Avladığım diğer kuşları pazarda satıp, ondan sonra Osman Serûcî'ye gidecektim. Pazara giderken dergâhının önünden geçiyordum. Bana ismimle hitâb edip hatırımı sordu Yanına varıp elini öptüm. Bana; "Dün gece rahatsız mı oldun?" buyurdu. Ben de; "Efendim, çok teşekkür ederim. Allahü teâlâ size çok hayırlar versin" dedim. Tebessüm etti ve "Bizim için ayırdığın yirmi güvercin nerede?" dedi. Ben de ayırdığım güvercinleri ona hediye ettim. O da güvercinleri talebelerine verdi."

Başka bir kimse şöyle anlatır: "Ben Elbîr'de, Osman Serûcî'nin yakınında bulunurdum. Fakat yüksek bir zât olduğunu bilmezdim. Birgün sefere çıktım. Uzak bir memlekete vardım. Orada bir kimseyle karşılaştım. O kimse benim Elbîr'den geldiğimi anlayınca, Osman Serûcî hazretlerinin nasıl olduğunu sordu. Onu çok seviyor, hürmet ve edeble bahsediyordu. Ona selâm ve hürmetlerini götürmemi, duâ etmesini istiyordu. O kimseye; "Sen bu zâtı bu kadar büyük tutuyorsun. Üstünlüğünden bahsediyorsun. Peki sen onu gördün mü?" diye sordum. O kimse de şöyle anlattı: "Benim böyle söylememe hayret mi ediyorsun? Onun büyüklüğünden şüphe mi ediyorsun?" dedi. Ben bir defasında, yüz adam boyu yüksekliğindeki bir yerden düşmüş idim. Havada iken ondan yardım istedim. Hemen o anda Osman Serûcî hazretlerinin elini gördüm. Beni havada tuttu ve yavaşça yere koydu." Bunları dinleyince, onu denemek için inkârda bulundum. "Böyle değildir gibi sözler söyledim. Bunun üzerine o kimse; "Ben evliyânın kerâmetine inanırım. Bu işin hakîkati de böyledir. Doğru söylüyorum" dedi. Sonra Elbîre'ye döndüm. Fırat nehri üzerinde bir kayıkla gidiyordum. Osman Serûcî'nin dergâhının önünden geçiyordum. Dergâhın kapısında idi. Beni görünce, benden uzakta olduğu ve iyi tanınmadığım hâlde bana ismimle seslenerek; "Ey filân! Sana göre fakirlerin (evliyânın) kerâmetine inanılmaz, sâlihlerin hâlleri ve onlara inananlar inkâr edilir öyle mi?" buyurdu. Bunları duyunca, ben de onun bir kerâmetine şâhid oldum ve evliyânın kerâmetlerinin hak olduğuna inandım. Önceki inkârıma da pişman olup tövbe ettim. Cehâletimi ve kusurlarımı i'tirâf ederek yanına geldim. Ellerini öptüm. Uzak memleketlerde, seferde iken karşılaştığım ve bana evliyânın kerâmetinin hak olduğunu bildiren zâtın selâm ve hürmetlerini de arzettim. O kimsenin selâmını aldı ve kendisine hayır duâ etti. Ben de bu zâtın talebelerinden oldum."

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 144

OSMAN HÂRÛNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'n-Nûr'dur. Hâce Osman, zamanının İmâmı idi. Ömrünün yetmiş senelik bir kısmını riyâzet ve mücâhede ile geçiren Hâce Osman, 617 (m. 1220) senesi Şevval ayının beşinde doksanbir yaşında iken vefât etti. Hâce Osman, İran'ın Nişâbûr şehrine bağlı Hârûn isimli beldede yaşadı.

Osman Hârûnî, Hâce Hacı Şerîf Zendenî'den edeb ve ilim öğrendi. Hocası vefât edince, onun yerine geçti. Hâce Osman Hârûnî'nin dört büyük talebesi vardı. Bunlar; Hâce Mu'înüddîn Hasen Senceri Çeştî, Hâce Necmüddîn Sugrâ, Şeyh Sa'dî Tenkuhî ve Şeyh Muhammed Türkî'dir.

Osman Hârûnî devamlı nefsi ile mücâdele ederdi. Hiçbir zaman doyuncaya kadar yiyip içmezdi. Geceleri çoğunlukla uyumaz, ibâdet ederdi. Çok acıktığı zaman, sâdece bir iki lokma yemek yerdi. Duâsı makbûl bir zât idi. Duâsı reddedilmez, cenâb-ı Hak tarafından yaratılırdı. Âhıreti düşünerek çok ağlardı. Menkıbeleri ve kerâmetleri çoktur.

Şöyle anlatılır: "Osman Hârûnî, ilk defa hocasının huzûruna gelip tövbe edince, hocası ona; "Şu dört şeyi terk etmelisin: 1. Dünyâyı ve dünyâ ehlini. 2. Arzularını ve hırslarını. 3. Nefsin neyi hatırlayıp isterse onu. 4. Allahü teâlâyı zikr etmek için, gece uykuyu. Netice olarak Allahü teâlâdan başka herşeyi terketmelisin. Herkesi kendinden iyi bil ki, hepsinden iyi olasın. Tevâzu sahibi ve alçak gönüllü ol ki, evliyâlık makamına ulaşasın. Böyle olmıyanın bizim yolumuzla ilgisi yoktur" buyurdu. Osman Hârûnî, hocasının bu nasîhatına uyarak çok riyâzet çekti. Üç yıl sonra, hocası tarafından ona vekîl olma izni verildi İsm-i a'zâma kavuştu. Zâhirî ve ma'nevî ilimleri öğrendi."

Şöyle naklederler: "Birgün Hâce Osman namazda iken gâibten bir ses; "Ey Osman, namazını beğendim ve kabûl ettim. Dileğini iste vereyim" dedi. Namazdan sonra; "Yâ Rabbî! Ben senden seni istiyorum" dedi. Yine; "Ey Osman, isteğini kabûl ettim. Başka ne istersen iste ki vereyim" deyince, Osman Hârûnî; "Yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden olan bütün müslümanların günahkârlarını affet" diye niyazda bulundu. Bunun üzerine o ses; "Onlardan otuzbin günahkârı sana bağışladım" dedi. Osman Hârûnî bundan sonra her namazının arkasından hep böyle duâ eder ve aynı cevâbı işitirdi. Onun duâsı ile affolanların sayısını ancak cenâb-ı Hak bilir."

Şöyle nakledilir: "Osman Hârûnî çok seyahat ederdi. Birgün halkı mecûsî (ateşperest) olan bir yerin yakınına geldi. Bir ağaç altında namaz kılmaya başladı. Fahreddîn isimli yardımcısı ateş getirmek için o köye gitti. Fakat halk ona ateş vermedi. Osman Hârûnî abdestini tazeleyip ateş almak için köye kendisi gitti. Oranın halkını ateşe tapar buldu. Başkanlarının yedi yaşındaki oğlu da orada idi. Osman Hârûnî onlara; "Boşuna bu ateşe tapıyorsunuz. Ateş, cenâb-ı Hakkın âciz bir yaratığıdır. Onun sahibi olan Allahü teâlâya niçin tapmıyorsunuz dedi. Mecûsîlerin başkanı; "Ateşin, bizim dînimizde yeri büyüktür" deyince, Osman Hârûnî ona; "Bu kadar kıymetli yıllarını kendisine tapmakla harcadığın ateşe bir uzvunu koy da yakmasın" dedi. Başkan; "Ateşin âdeti yakmaktır. Buna kim karşı gelebilir?" diye sorunca, Osman Hârûnî, başkanın çocuğunu yakaladığı gibi ateşe attı. Kendi de ateşin içine girerek bir müddet kaldı. Ateş bir gül bahçesi oldu ve onlara birşey olmadı. Mecûsîlerin hepsi bu duruma hayran kalarak, tövbe ettiler ve

müslüman oldular. Başkanın ismini Abdullah, oğlununkini İbrâhim koyan Osman Hârûnî bir süre orada kalarak, onlara İslâmiyeti öğretti."

Mu'înüddîn Muhammed Hasen Sencerî anlatır: "Birgün Osman Hârûnî ile birlikte bir seyahate çıkmıştık. Dicle kenarına geldiğimizde, karşıya geçebilmek için bir kayığın bulunmadığını gördük. Osman Hârûnî bana dönerek; "Gözlerini kapa!" buyurdu. Birkaç saniye sonra; "Aç!" dedi. Gözlerimi açtığımda karşı sahile geçmiş olduğumuzu gördüm. Bunun üzerine Allahü teâlâya şükrettim.

Yine Muhammed Hasen Senceri anlatır: "Birgün Osman Hârûnî'nin huzûruna bir şahıs gelerek; "Kırk yıldır kayıp oğlumdan bir haber alamıyorum" deyip, Fâtiha ve duâ taleb etti. Osman Hârûnî bir müddet murâkabeye daldı. Sonra orada bulunanlara; "Niyet edip Fâtiha okuyun da bu zâtın oğlu bulunsun" buyurdu. Oradakilerin hepsi denileni yaptılar. Osman Hârûnî bir müddet daha murâkabeye daldı. Sonra o zâta; "Git, oğlun inşâallah evine gelmiştir" buyurdu. O zât kendi evine yaklaşınca, oğlunun döndüğü müjdelendi. Hasret giderdikten sonra, Osman Hârûnî'nin huzûruna gittiler. Osman Hârûnî o zâtın oğluna nerede olduğu ve başına gelenleri sordu. O da, bir gemide iken, esîr alınıp adalardan birinde zincirle bağlı iken, Osman Hârûnî'ye benzeyen birinin gelip, zincirleri çözdüğünü, gözünü kapat dediğini ve aç deyince kendini evde bulduğunu, sonra da o pirin kaybolduğunu söyledi. Daha sonra bu zâtın oğlu, Osman Hârûnî'nin hâlis talebelerinden oldu."

Şöyle anlatılır: "Birgün bir grup dinsiz gelip kendisini tecrübe için gönüllerinden ikram etmesini istedikleri yemekleri geçirdiler. Osman Hârûnî onları kabûl ederek, ellerini yıkattı. Besmele çekip eliyle semâya doğru işâret ettikçe, herbirinin isteği ve arzusu olan yemekler gelmeye başladı. Sonra Osman Hârûnî "Yiyin!" buyurdu. Onlar da doyuncaya kadar yediler. Duruma hayret edip; "Sizin büyüklüğünüzü gördük, benzeriniz yok. Duâ edin de müslüman olmakla şereflenelim" dediler. Osman Hârûnî; "O hidâyet, cenâb-ı Hakkın işidir. Ben âciz biriyim. O dilerse lütfeder, kat kat ihsân eder" buyurdu. O kâfirler, o anda, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile müslüman oldular. Daha sonra Osman Hârûnî'nin talebelerinden oldular."

Mu'înüddîn Muhammed Sencerî yine şöyle anlatır: "Bir komşum vardı. Osman Hârûnî'nin talebelerinden idi. Bu komşum vefât etti. Cenâzesinde bulundum. Cenâze kabre konunca herkes gitti. Ben biraz kalıp, murâkabeye daldım. O anda azap melekleri geldi. O sırada Osman Hârûnî de orada hazır oldu. Onlara; "Bu benim talebelerimdendir. Ona azâb etmeyin" dedi. Melekler gittiler, sonra hemen geri geldiler ve cenâb-ı Hak; "Bu şahıs senin hilâfına iş görürdü" buyurdu dediler. Osman Hârûnî onlara; "Evet! Fakat bize intisâb etmişti" dedi. O anda cenâb-ı Haktan şu emir geldi: "Ey melekler! Osman Hârûnî'nin talebesinden elinizi çekiniz. Ben onu, Osman Hârûnî'nin dostluğuna bağışladım." Ben de ümîd ederim ki, Osman Hârûnî'nin hürmetine bizi de affeder."

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 93

2) Hadîkat-ül-evliyâ 3. kısım, sh. 157

ÖMER BİN BÜNDÂR ET-TİFLİSÎ

Hadîs ve Şafiî fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Feth olup ismi, Ömer bin Bündâr bin Ömer bin Ali et-Tiflisî'dir. Lakabı Kemâleddîn'dir. Ebü'l-Feth Ömer, 601 veya 602 (m. 1205) senesinde Tiflis'te

doğdu. 672 (m. 1273) senesi Rebî'-ül-evvel ayının ondördünde Kâhire'de vefât etti. Sefh-ül-mukattam kabristanına defnedildi.

Ebü'l-Feth Ömer, Ebü'l-Müneccî, İbn-i Salâh ve İmâm-ı Nevevî'den ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Özellikle İbn-i Salâh'tan çok istifâde etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Dımeşk kadılığına ta'yin edildi. Hülâgu'nun Şam eyâletini ele geçirmesinden sonra, bütün Şam eyâletine kadı oldu. Bunun yanında Cezîre'nin ve Musul'un kadılıklarına da baktı. Moğol istilâsı sırasında müslümanlara çok yardımı oldu. Moğollar Ebü'l-Feth Ömer'in sözünü dinliyorlardı ve ona karşı çıkamıyorlardı. Müslümanların kanının akıtılmasına mâni olan Ebü'l-Feth, zâlimlerin, müslümanların mallarına ve namuslarına el sürmemelerini sağladı. Moğollar o bölgeden çekildikten bir süre sonra, Ebü'l-Feth Şam'dan ayrılarak Mısır'a gitti. Orada vefât edinceye kadar insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirerek fâideli oldu.

İbn-i Zeki onun hakkında: "Hülâgu Şam'ı istilâ ettiği zaman, Ebü'l-Feth Kemâleddîn, Haleb, Şam ve diğer eyâletlerin kadılığına ta'yin edildi. Hülâgu'nun çekilmesinden sonra ise, Kâdı Ebü'l-Feth Mısır'a giderek buraya yerleşti" demektedir.

İbn-i Süyûtî ise onun hakkında; "Ebü'l-Feth Kemâleddîn et-Tiflisî; fakîh, fâzıl, usûl-i fıkıhda derin âlim, hayır ve hasenat sahibi bir âlim idi. Ölene kadar ilim neşretti" demektedir.

Kutb el-Yünûnî de onun için; "Kemâleddîn et-Tiflisî çok ihsân sahibi idi. Müslümanların kanlarının akıtılmasına mâni oldu. Şam kadılığı sırasında, fakir olmasına ve ailesinin kalabalık olmasına rağmen, dünyalık hiçbir şeye meyl etmedi" demektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 309

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 267

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 416

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 337

ÖMER BİN HASEN EL-ENDÜLÜSÎ (Ebü'l-Hattâb İbn-i Dıhye)

Endülüs'te yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ferh İbni Halef bin Kûmiş bin Mezlâl bin Mellâl bin Bedr bin Ahmed bin Dıhye bin Halîfe bin Ferve el-Kelbî el-Belensî el-Endülüsî'dir. İki neseb ile meşhûrdur. Baba tarafından Eshâb-ı Kirâmdan Dıhye-i Kelbî'nin (r.a.) soyundan olup, anne tarafından Hazreti Hüseyn'nin nesebindendir. Annesinin nesebi Emet-ür-Rahmân binti Ebî Abdullah bin Ebi'l-Bessâm Mûsâ bin Abdullah bin Hüseyn bin Ca'fer bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Mûsâ bin Ca'fer bin Muhammed bin Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir (r. anhüm). "İbn-i Dıhye" diye meşhûr oldu. "Sıbt-ı Ebi'l-Bessâm" diye de tanınırdı. Künyesi Ebü'l-Hattâb'dır. 544 (m. 1149) senesinde Endülüs'te doğdu, önce burada ilim tahsil etti. Sonra Mısır'a gelip oraya yerleşti. Birçok hafızdan hadîs-i şerîf dinledi. "Sahîh-i Müslimi" ezberleyen hafızlardandır. 633 (m. 1235) senesi Rebî'ul-evvel ayının ondördüncü günü Kâhire'de vefât etti.

Hadîs, nahiv, lügat ve edebiyat ilimlerinde büyük bir âlim olan Ebü'l-Hattâb İbni Dıhye, Endülüs'te Ebü'l-Kâsım bin Beşküvâl, Ebû Abdullah bin Mücâhid. Ebû Bekr İbni Ced, Ebû Abdullah bin Zerkûn, Ebû Bekr bin Ca'fer el-Lemtûnî, Ebü'l-Kâsım bin Hubeys ve bunların tabakası sayılan birçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs ilminde ince ve derin bilgilere

sahipti. Dinlediği hadîs-i şerîfleri güzel bir hat ile yazarak, onları unutmamak için kayıt altına alırdı. İlmî zabıtları ile meşhûr oldu. Lügat, nahiv ve Arapçanın diğer kollarında böyle çok zabıtları vardır. Dâniyye kadılığına ta'yin edilmişti.

İbn-i Dıhye-i Kelbî, âlimlerin ve fazilet sahiplerinin meşhûrlarından idi. Hadîs ilimlerinin her kolunda mütehassıstı. Nahiv ve lügat ilimlerini, Arab târihini ve şâirlerini çok iyi bilirdi. Endülüs'teki şehirlerin bir çoğunda, hadîs-i şerîf öğrenmekle meşgûl oldu. Bu şehirlerde, birçok âlimlerle, şeyhlerle buluştu. Oradan Birr-ül-udve denilen yere gitti. Merrâkûş şehrine gelip, oranın ilim ve fazilet sahipleriyle buluştu. Sonra Afrikıyye'ye, oradan da Mısır diyârına geldi. Daha sonra, Şam'ı, Bağdad'ı ve doğudaki şehirleri dolaştı. Bağdad'da İbn-i Husayn'ın talebelerinin ba'zılarından, Vâsıt'ta Ebü'l-Feth Muhammed bin Ahmed bin Meydânî'den hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. İran'ı, Horasan'ı ve daha yukarıdaki şehirleri, Mâzenderân'ı dolaşıp gezdi. Bunun sebebi, hadîs-i şerîf öğrenmek, bu yerlerdeki büyük âlimlerle buluşmak ve onlardan ilim tahsil etmekti. Aynı şekilde ondan da hadîs-i şerîf dinleyip istifâde ettiler. İsfehân'da, Ebû Ca'fer es-Saydalanî'den, Nişâbûr'da, Mensûr bin Abdülmün'im el-Ferâvî'den hadîs-i şerîf dinledi. 604 (m. 1207) senesinde, Horasan tarafına doğru giderken, Erbîl şehrine geldi ve orada, şehrin sultânı Melikülmuazzam Ebû Sa'îd Muzafferüddîn Kükbûrî bin Zeynüddîn Ali ile karşılaştı. Mevlîd kandili olduğu için şenlikler yaptığını, ikram ve ihsânlarda bulunduğunu gördü. O'nun bu kıymetli işini öven, "Kitâb-üt-tenvîr fî mevlîd-is-sirâc-il-münîr" adını verdiği bir eser yazıp, huzûrunda bizzat kendisine okudu.

El-Ebbâr onun hakkında diyor ki: "Edebde kemâl derecesine yükseldi. Çok yeri dolaşıp ilim tahsil etti. Kıymetli eserler yazdı ve ders verdi. 613 (m. 1216) senesinde, benim için icâzet yazdı."

Şemseddîn Muhammed Zehebî, "Tezkiret-ül-huffâz" adındaki eserinde diyor ki: "O, Mısır'da Bûsırî'den ve onun tabakasındaki hadîs âlimlerinden çok hadîs-i şerîf dinledi. Vâsıt'ta İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in "Müsned"ini Mendâî'den, İmâm-ı Taberânî'nin "Mu'cem"inin tamâmını Saydalânî'den dinledi. 600 (m. 1203) senesinde, İmâm-ı Mâlik'in "Muvattâ"sını rivâyet etti. Kendisi, onu Ebû Amr bin Salâh'dan dinlemişti. Ayrıca o, ba'zı şeyhlerinin huzûrunda "Sahîh-i Müslim"i ezberinden okumuştu. O, ilminin ve faziletlerinin çokluğu ile tanınırdı."

Kâdı İbn-i Vâsıl diyor ki: "Ebü'l-Hattâb İbni Dıhye, ilminin ve hıfzının çokluğu ile tanınmıştı."

İbn-i Hılligân diyor ki "O, Erbîl'e geldiğinde, oranın sultânı için "Kitâb-ül-Mevlîd"ini yazdı ve onu kasidelerle medhetti. Ebü'l-Hattâb'ın babası ticâretle meşgûl olurdu. O da "Kelbî" diye tanınırdı. Onun Hâfız Şerefüddîn Hanbelî'den icâzet aldığını işittik."

Eserleri çoktur. Başlıcaları şunlardır: 1. El-İ'lâm-ül-mübîn fil-müfâdale beyne ehl-is-Sıffîn, 2. En-Nebrâs fî târihi hulefâ-i âl-i Abbâs, 3. El-İlm-ül-meşhûr fî fedâil-il-eyyâm veş-Şühûr, 4. El-Matribü min eş'âr-i ehl-il-magrib, 5. Nihâyet-üs-süûl fî hasâis-ür-Resûl (s.a.v.), 6. Kitâb-ül-mevlid.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 280

2) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 448, 450

3) Tezkiret-huffâz cild-4, sh. 1420

4) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 292

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 160, 161

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 786,

ÖMER BİN MES'ÛD EL-BEZZÂR

Evliyânın meşhûrlarından. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin talebelerinden olup, hadîs ve fıkıh ilminde de âlimdir. 533 (m. 1138) senesinde doğdu. 608 (m. 1211)'de vefât etti. Tasavvuf ilmine ve hâllerine Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin derslerinde ve sohbetlerinde kavuştu. Uzun müddet ondan ayrılmadı. Fıkıh ilmini de ondan, hadîs ilmini Ebü'l-Kâsım Saîd bin el-Bennâ, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nâsırüddîn gibi âlimlerden öğrenmiştir. Güzel sûretli, güzel ahlâk sahibi, hoş sohbet bir zât idi. Çok mücâhede yapar ve çok ibâdet ederdi. Yüzünde ibâdet ve tâat nûrları parlar, konuştuğu zaman ağzından adetâ nûr saçılırdı. Âhırette başa gelecek korkulu hâllerden bahsedince, dudakları morarır, benzi sararırdı. Herkes tarafından sevilir ve ziyâret edilirdi. Sohbetinde bulunanları yetiştirmiş, kemâle erdirmiştir. Önceleri ticâretle uğraşır, dükkânında kumaş satardı. Sonra ilme yönelip, bu husûsta ve bilhassa tasavvufta çok ilerledi. Her taraftan sohbetlerine geldiler, İleri gelen kimseler onun sohbetine katılarak, zühd ve takvâ sahibi oldular. Pekçok hürmet, alâka ve ikram görüp, sevildi. Nasihatlerine uyulan bir zât idi. Pekçok kimse onun elinde tövbe etmiştir.

Bir şiirinin tercümesi şöyledir: "Allahım, hamd senin içindir ve ancak sana mahsûstur. Biz ise senin verdiğin ni'metlere ehil olamadık. Kusurlarımızın çokluğuna rağmen, ni'metlerini bol bol ihsân ettin. Sanki biz onu haketmişiz gibi."

---

1) Kalâid-ül-cevâhir sh. 120

ÖMER BİN SA'ÎD EL-HEMEDÂNÎ

Fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Saîd bin Ebü-s-Sü'ûd el-Hemedânî olup, künyesi Ebü'l-Hattâb'dır. Aslen Yemen'de, Cebele şehri yakınlarında bulunan Zî Akîb köyündendir. 663 (m. 1264) senesinde vefât etti. Kabri belli olup ziyâret edilmekte, insanlar onun kabrini ziyâret etmek, onunla bereketlenmek ve onun hürmetine Allahü teâlâya duâ etmek için etrâftaki beldelerden akın akın gelmektedirler. Ömer bin Saîd hazretleri, fakîh Muhammed bin Ömer hazretlerinin talebesi olup, ondan da birçok zât istifâde etmiştir.

Ebü'l-Hattâb Ömer bin Saîd (r.a.), fıkıh ilminde derin âlim ve evliyâlık yolunda tam ve yüksek bir veli idi. Birçok ilmi ve bu ilimlere uygun amel etmeyi kendisinde toplamıştı. Âbid ve zâhid bir zât idi. Kendi hâlinde yaşar, kimse ile alâkadar olmaz, dünyâya meyletmez, vakitlerini devamlı olarak ibâdet ve tâatla, Allahü teâlâyı anmakla geçirirdi. Keşif ve kerâmet sahibi çok yüksek bir zât idi.

Ömer bin Saîd hazretlerinin hocası Muhammed bin Ömer (r.a.) bir gece vakti vefât etti. Bu sırada Ömer bin Saîd (r.a.) hocasının bulunduğu köyden çok uzak bir köyde bulunuyordu ve bu köyde de Muhammed bin Ömer'in (r.a.) vefât ettiğini hiç kimse duymamıştı. Fakat Ömer bin Saîd (r.a.) kerâmet olarak, hocasının vefât ettiğini anladı ve talebelerinden bir kısmını yanına alarak derhal yola çıktı ve hocasının defnine yetişti. Orada bulunanlar, Ömer bin Saîd'in birden bire gelmesine çok hayret ettiler. Çünkü o hocasının vefât ettiğini bilmiyordu ve kendisine bir haberci de gönderilmemişti. Anladılar ki, bu hâl, Ömer bin Sa'îd hazretlerinin keşiflerinden biriydi.

Rivâyet edilir ki, bir kimse, o zamanda bulunan büyük âlimlerden birine gelerek dedi ki: "Efendim! Rü'yâmda çok büyük bir nûr gördüm. O nûr, Ta'ker dağı eteğinden yükseldi. Gittikçe yükseliyordu. Ben hayretle seyrediyordum. O nûr nihâyet semâya kadar yükseldi. Semâ yarıldı (açıldı) ve o nûr semâdan içeri girip kayboldu. Bu rü'yânın hikmeti ve ta'biri nasıldır?" Bunları dikkatle dinleyen o büyük âlim, o kimseye buyurdu ki: "Bu, Ta'ker dağı eteğinde bulunan çok büyük bir âlimin vefât edeceğine alâmettir. Hattâ o âlim vefât edince, yerler bile sarsılır." Ta'ker dağı, o muhitte bulunan en yüksek dağ idi ve Ömer bin Saîd hazretlerinin köyü bu dağın eteğinde bulunuyordu. Hakîkaten de, Ömer bin Sa'îd hazretlerinin vefât ettiği gün yer sarsıntısı oldu. O civarda bulunanlardan yahudilerin en âlimi olan ve Tevrat'ı en iyi bilen kimse olarak tanınan bir kimse, o gün müslümanlardan bir kimseyi görüp ona; "Bu büyük zelzele, sizin âlimlerinizin büyüklerinden birinin vefâtına alâmettir" "dedi. O müslüman kimse hayret edip araştırmaya başladı. Nihâyet Ömer bin Saîd hazretlerinin o gün vefât ettiğini öğrendi. Türbesi, yüksek zâtların bulunduğu bir kabristanda olup, hiçbir kimse uygunsuz bir hâlde o türbeye yaklaşamamaktadır. Hattâ Ömer bin Sa'îd hazretlerinin köyü ve o köyde sakin olanlar, o köyde bulunanlar, her türlü korkulacak hâllerden emîndirler. O köye sığınmış olan birine bir kimse bir kötülük yapmak istese, o kimseye bir zarar veremeyeceği gibi, kendisi de derhâl bir belâ ile cezalandırılır. Bu ve benzeri hâller çok defa görülüp tecrübe edilmiştir. Bir kimsenin bir ihtiyâcı olur, bu ihtiyâcının görülmesi için bu zâtın türbesine gider ve bu zâtı vesile ederek duâ ederse, Allahü teâlânın izni ile ihtiyâcı hallolur.

Fakîh Ömer bin Saîd hazretleri, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin şu hadîs-i şerîfini nakletmiştik: **"Kim, her gün otuzüç defa "Allahümme salli ala Muhammedin salâten tekûnü leke ridâen ve lihakkehi edâen" derse vefât ettiğinde kabri ile Peygamberi Muhammed'in kabri arası açılır** (Muhammed aleyhisselâmı görür)."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 219

ÖMER FERGÂNÎ (Ömer bin Muhammed)

Hanefî âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Ebû Nasr'dır. Künyesi Ebû Hafs olup, lakabı Reşîdüddîn'dir. 632 (m. 1234) târihinde vefât etti. Kendi memleketi olan Fergâne'de âlim oldu. Fergâne, Mâverâünnehr şehirlerinden birisidir. Ömer Fergânî daha genç yaşta Bağdad'a geldi. Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî ile görüştü. Bağdad'ın batı tarafında bulunan Mensûr Câmii'ne komşu olan Züzenî dergâhında kaldı. Sonra, Vâsıt şehrine gitti. Vâsıt şehrinin civarındaki yerlerde bulundu. Senelerce Ahmed Rıfâî hazretlerinin oğullarının yanında kaldı. Bu zaman zarfında kendisini ibâdete verdi. Onlarla akraba oldu. Onlar kendisinden çok istifâde ettiler. Onun yanında fıkıh okudular. İki sene sonra Bağdad'a döndü. Buradan Şam ve Cezire mıntıkasına gitti. Sincâr'da bir müddet kaldı. Sincâr Câmii'nde fıkıh ve edebî ilimler ve usûl-i fıkıh okuttu. Tekrar Bağdad'a döndü. Bir müddet Bağdad'ın batı tarafında bulunan Amîd dergâhında kaldı. Kendisine Tutuşiyye Medresesi'nde ders vermesi teklif edildi. Fakat o bunu kabûl etmedi. 631 (m. 1234) senesi Receb ayında Müstensıriyye Medresesi açıldığında, Reşidüddîn o gün önde gelen Hanefî âlimlerinden idi. Burada ders vermesi teklif edildi, önce bu teklifi şiddetle reddetti ise de, daha sonra kabûl etti. Vefâtına kadar, orada müderris olarak kaldı. Vefâtında memleketin ileri gelenleri, kalabalık bir cemâat hâlinde cenâze namazında bulundu. Hayzerân kabristanına defnedildi.

İbn-i Neccâr, Ömer Fergânî'yi şöyle anlatır: "O, fıkıh, usûl, hılâf, kelâm ve Arabî ilimlerde pek yükselmişti. Çok güzel hattı vardı. Nazım ve nesirde pek mahir idi. Tasavvuf yolunda da pek ileri derecelerde olup, çok ibâdet ederdi. Tevâzu ve ahlâk sahibi idi. İbn-i Kati'î'nin yanında, Sahîh-i Buhârî'nin çoğunu okudum. O da, ben okurken dinliyordu. Hadîs-i şerîf rivâyetinde bulunmamıştır."

---

1) Târih-i Ulemâ-i Müstensıriyye cild-1, sh. 118,

2) Bugyet-ül-vuât sh. 346

3) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 243

4) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 396

RADIYYÜDDÎN EL-GAZNEVÎ (Ali bin Sa'îd)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Saîd bin Radıyyüddîn Abdülcelîl el-Lâlâ el-Gaznevî'dir. Evliyâdan Şeyh Saîd ve Şeyh Ali'nin babası, Hâkim-i Sinâyî'nin amcasının oğludur. 624 (m. 1227) senesi Rebî'ul-evvel ayının üçüncü günü vefât etti.

Ali bin Saîd el-Gaznevî hazretleri, Yûsuf-i Hemedânî, Ahmed-i Yekdest ve Necmeddîn-i Kübrâ gibi devrin meşhûr ve en büyük zâtlarıyla görüşüp, onlardan ilim öğrendi. Onların sohbetlerinde bulunmanın bereketiyle, evliyâlık yolunda çok üstün derecelere, yüksek makamlara kavuştu. Kendisinden ise, birçok kimse istifâde etmiştir.

Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri bir zaman hadîs-i şerîf tahsili için Hemedan'a gelmiş idi. Ali bin Saîd hazretlerinin bulunduğu köy, Hemedan'a çok yakındı. Necmeddîn-i Kübrâ'nın Hemedan'a geldiği gece, Ali bin Saîd bir rü'yâ gördü ki, rü'yâsında semâya kadar bir merdiven konmuştu ve merdivenin başında bir şahıs oturmuştu. İnsanlar birer birer onun önüne varıyorlar, o şahıs onların elinden tutup semânın kapısına iletiyordu. Orada da yine bir şahıs duruyordu ve birinci şahsın getirdiklerini teslim alıyor ve semânın kapısından içeri iletiyordu. Aynı şekilde, o şahıslar rü'yâyı gören Ali bin Saîd'i de semâdan içeri ilettiler. Rü'yânın bundan sonrasını Ali bin Saîd (r.a.) şöyle anlatıyor "Beni semâdan içeri koydukları zaman, orada Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerini gördüm. Hemen koşup eline sarıldım. Benim elimi başka birinin eline verdi. O kimsenin elinden tutup, ikimizi yukarı çıkardı. Tâ Arş'a kadar ulaştırdı. Arş'a vardığımızda, Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin sûretini gördüm. Arş üzerinde oturuyordu. Ben dedim ki, "Necmeddîn-i Kübrâ hangisidir? Merdivenin yanında bulunan mıdır? Semâ kapısına gelenleri içeriye alan mıdır? Semâ kapısından içeri girince gördüğüm müdür? Bizi Arş'a kadar yükselten midir? Yoksa Arş üzerinde oturuyor gördüğüm zât mıdır? Hepsini ona benzettim." Bunun üzerine; "Oralarda gördüğün, onun kalıbının sûretleri, benzerleri idi. Burada Arş üzerinde oturuyor gördüğün de asıl kendisidir" dediler. Ali bin Saîd (r.a.) bu rü'yâyı anlatırken babası da orada idi. Sözünü bitirdikten sonra ona; "Şimdi sen, o yüksek zâtı görsen, bilir ve tanır mısın?" dedi. O da; "Evet, bilir ve tanırım" dedi. Bunun üzerine babası dedi ki: "O hâlde senin işin onu aramak, onu bulunca da kendisine teslim olmak, sohbetlerinden, feyz ve bereketlerinden istifâde etmek olsun. Öyle anlıyorum ki, senin yetişmen o zâtın elinde olacak" dedi.

Ali bin Saîd (r.a.); "Peki" deyip, bu zâtı bulmak, sohbeti ile şereflenebilmek için memleket memleket dolaşmaya başladı. Bir zaman yolu, Türkistan'da Hâce Ahmed-i Yesevî hazretlerinin dergâhına düştü. Orada Hâce hazretlerinin sohbetlerine devam ederken, bir taraftan da Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerini nerede bulabileceğini düşünüyor, bir haber alabilmek ümidiyle

yaşıyordu. Birgün Harezm'den bir kimse Ahmed-i Yesevî hazretlerinin yanına geldi. Hâce Ahmed hazretleri o kimseye; "Harezm'de insanlarla meşgûl olan, onları yetiştirmek için gayret eden bir derviş var mıdır?" diye sordu. O gelen kimse; "Evet daha genç sayılabilecek yaşta bir zât, insanları irşâd etmekle, onlara hakikî kurtuluş yolunu anlatmakla meşgûl oluyor" dedi. Hâce hazretleri "Adı nedir?" diye sordu. "Necmeddîn-i Kübrâ'dır" dedi. O sırada içeride bulunan Ali bin Saîd (r.a.), Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin ismini duyunca derhal dışarı çıktı. Harezm'e gitmek için Hâce Ahmed Yesevî hazretlerinden izin istedi. Hazreti Hâce mevsimin kış olduğunu, yolculuğun meşakkatli olabileceğini, eğer isterse, kış mevsimi geçtikten sonra gidebileceğini söyledi ise de, Ali bin Sa'îd (r.a.) o zamana kadar tahammül edemiyeceğini, müsâade edilirse hemen gitmek istediğini, yol meşakkatine seve seve katlanacağını arzetti. Nihâyet izin verilip hazırlıklara başladı ve yola çıktı. Uzun ve meşakkatli bir yolculuktan sonra Harezm'e Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin hânegâhına ulaştı. Uzun zaman orada, Necmeddîn-i Kübrâ'nın (r.a.) sohbet ve hizmetinde bulundu. O büyük zâtın sohbeti ve bereketi ile, nice yüksek derecelere, ma'nevî makamlara kavuştu.

Radıyyüddîn Ali bin Sa'îd hazretleri, ilim öğrenmek için çok uzun seyahatler, yolculuklar yapıp, birçok âlimden ilim öğrendi. Rivâyet edilir ki, bu zât, 124 ayrı âlimden ilim öğrenip tarikat hırkası giydi (hepsinden ayrı ayrı icâzet, diploma aldı). Kendisi de binbir minnet ve meşakkatlere katlanarak, büyük bir aşk ile öğrendiği bu ilmi, ilim âşıklarına, talebelere öğretti. Birçok kimse ondan istifâde etti.

İlim ve edeb öğrendiği hocalarına, onların Resûlullah efendimize kadar olan silsilelerine ve Resûlullah efendimize (s.a.v.) bağlılık ve muhabbeti fevkalâde idi. Bu muhabbetin mükâfatı olarak, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kullandıklara mübârek taraklarından bir tanesi ona ulaştı. Rivâyet edildiğine göre bu tarak, Ali bin Sa'îd hazretlerine ulaştırılmak üzere, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz tarafından Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) birine emânet edilip, tarağın verileceği Ali bin Saîd'in (r.a.) vasıfları da bildirilmişti. Bu emânet elden ele nihâyet Ali bin Sa'îd hazretlerine ulaştı. Ali bin Sa'îd (r.a.), bu tarağı büyük bir edeb ve hürmet ile bir hırkaya sardı. Bir kâğıda da kendi el yazısıyla; "Bu tarak, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) taraklarından bir tanesi olup, bu fakire (Ali bin Saîd'e) erişmiştir (ulaşmıştır)" cümlesini yazıp tarağın yanına koydu. Rüknüddîn Alâüddevle Ahmed bin Muhammed es-Semnânî hazretleri de bu tarak için; "Bu emânet, Radıyyüddîn Şeyh Ali Lala için idi ve sahibine ulaştı" diye yazmıştı.

Radıyyüddîn Ali bin Sa'îd hazretlerinin, Peygamber efendimiz için yazdığı rubâî'nin tercümesi şöyledir:

"Gönül bin can ile sana tutulur.
Can da bin gönülle sana müşteri,
Talibin ne uyur, ne rahat bulur.
Tek arzu ettiği kavuşmak olur."

---

1) Nefehât-ül-üns trc. sh. 492

RADIYYÜDDÎN HASEN SAĞANÎ

Hanefî fıkıh, hadîs ve lügat âlimi. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Hasen bin Haydar'dır. Künyesi Ebü'l-Fedâil olup, lakabı Radıyyüddîn'dir. 577 (m. 1181) senesinde Safer'in onunda Lahor'da doğup, 650 (m. 1252) târihinde Ramazân-ı şerîf ayında Bağdad'da vefât etti. Hasen Sagânî (r.a.) önce babasından ilim öğrendi. Gazne'ye gidip orada yetişti. 615 (m. 1218)

senesinde Bağdad'a gitti. Burada bir müddet kaldı. Bağdad'dan Hindistan'a, daha sonra hacca gitti. Oradan Yemen'e geçti. Sonra Bağdad'a gitti. Bilâhare Hindistan'a geri döndü. Tekrar Bağdad'a gitti. Lügat ilminde çok yükseldi. Hadîs, fıkıh ve zamanın diğer ilimlerinde de geniş bilgiye sahipti.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1) Mecmâ'ul-Bahreyn: Yazma olup Süleymâniye Kütüphânesi'nin Şehid Ali Paşa kısmı, 2673 numarada mevcûttur. Lügat ilmine dâir olup iki cilddir. 2) Et-Tekmile: Sıhah-ı Cevherî'ye tekmile olarak yazılmıştır. Altı cilddir. 3) El-Ubâb: Lügat ilmine dâir olup, harf sırasıyladır. Halîfe Mu'tasım'ın veziri Alkâmi için yazılmıştır. 4) Eş-Şevârid fil-lügat. 5) El-Ezdât, 6) Meşârik-ül-Envâr, hadîs-i şerîfleri ihtivâ eder. Abbasî halîfesi Müstensır için yazılmıştır. Beydâvî şarihi Şeyhzâde Muhammed tarafından şerh edilmiştir. 7) Şerh-i Sahîh-il-Buhârî, 8) Dürr-üs-sehâbeti fî mevâdıa vefeyât-üs-Sahâbe, 9) Şerh-u Ebyât-ıl-mufassal, 10) Yef'ül: Süleymâniye Kütüphânesi'nin Şehid Ali Paşa kısmı, 2719/1 numaralı mecmûada yazması mevcûttur. 11) Muhtasar-ül-Vefeyât, 12) Mâ teferrede bihî Ba'dü eimmet-il-lüga, 13) Ubâb-üz-zâhir. Süleymâniye Kütüphânesi'nin Ayasofya kısmı, 4701 numarada mevcûttur. 14) Ferâid-ül-kalâid: Süleymâniye Kütüphânesi'nin Lâleli kısmı, 1883 numarada mevcûttur.

Radıyyüddîn Ebü'l-Fedâil-Hasen bin Muhammed Sagânî, Süleymâniye Kütüphânesi'nin İ. İsmâil Hakkı kısmı, 387 numarada kayıtlı "Meşâruk-ül-envâr" adlı eserinde hadîs-i şerîfleri toplamıştır. Bu eserdeki hadîs-i şerîflerden ba'zılarında, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Bana itaat eden, Allahü teâlâya itaat etmiş olur. Bana isyan eden, Allahü teâlâya isyan etmiş olur. Benim emrime itaat eden, bana itaat etmiş olur. Emrime isyan eden, bana isyan etmiş olur."

"Bir kimse gusl abdesti alıp, sonra Cum'aya gelir, kendisine mukadder olan namazı kılar, sonra hatîb hutbesini bitirinceye kadar susar, sonra İmâm ile beraber namaz kılarsa, onunla diğer Cum'a arasındaki günahları ile beraber, üç günlük fazlasının günahları da af ve mağfiret olunur."

"Her kim zalimlik ederek bir yer alırsa, huzûr-i ilâhiye, Allahın gazâbına uğrayarak çıkar."

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, komşusuna eziyet etmesin. Allaha ve âhıret gününe îmânı olan misâfire ikram etsin. Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, ya hayr söylesin veya sussun."

"Muhakkak doğruluk, insanı iyiliğe (hayra) **götürür, iyilik de insanı Cennete götürür. Bir kimse ki doğruluğu kendisine şiar edinirse, o sıddîklık derecesine kavuşur. Yalan ise; insanı fücura** (kötülüğe) **sürükler. Kötülük de insanı Cehenneme götürür. O kimse ki yalancılığı kendisine şiar edinirse, Allahü teâlâ katında kezzâb** (çok yalancı) **olarak yazılır."**

"Bir kul, Allahü teâlânın hoşnut olduğu bir kelimeyi (düşünmeden, farkında olmadan) **söylese, Allahü teâlâ o kelime sebebiyle onun derecesini yükseltir. Şu bir kul da vardır ki, Allahü teâlânın gazâbına sebep olacak bir kelimeyi düşünmeden, farkında olmadan söylerse, Allahü teâlâ, o kötü söz sebebiyle o kimseyi Cehennemin dibine indirir."**

"Allahü teâlâ, her zaman yumuşak söylemeği sever."

"Allahü teâlâ, gündüz günah işleyene geceye kadar, gece günah işleyene de sabaha kadar tövbe etmesi için mühlet verir. Bu, güneş batıdan doğuncaya kadar böyle devam eder."

"Bir kimse evinde güzel bir gusl abdesti alarak Kûba Mescidi'ne gelir de, bu mübârek mescidde namaz kılmaktan başka bir niyeti olmazsa, bir umre etmiş gibi kendisine sevâb verilir."

"Her kim beni rü'yâsında görür ve muhakkak o, hak ve gerçek olarak beni görmüştür. Çünkü şeytan, benim sûretime ve hilkatime giremez."

"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmağı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını, Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."

"Kâfir, bir iyilik yaptığı zaman, ona karşı dünyalık verilir. Fakat mü'mine gelince, Allahü teâlâ onun iyiliklerini âhırete saklar. Dünyada da tâatına göre rızık verir."

"Bir kimse, bir mü'minin dünyâ üzüntülerini giderip ferahlandırırsa, Allahü teâlâ da onun üzüntülerinden birini giderir. Herkim bir müslümanın ayıbını örterse, Allahü teâlâ da, dünyâ ve âhırette onun ayıbını örter. Her kim, eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allahü teâlâ da, dünyâ ve âhırette ona kolaylık gösterir. Bir kul, din kardeşine yardımda bulundukça, Allahü teâlâ da ona yardım eder. Bir kimse ilim tahsili için yola çıkarsa, bundan dolayı Allahü teâlâ ona Cennet yolunu kolaylaştırır. Herhangi bir cemaat, câmilerden birinde toplanıp Kur'ân-ı kerîm okur; onların üzerine sekînet nâzil olup, onları rahmet kaplar, melekler onları kuşatır. Cenâb-ı Hak da onları, nezdinde olan melekler ve Peygamberlerle zikreder. Ameli kendisini geride bırakan kimseyi, nesebi ileri götüremez."

"İnsanların yaptıklarını yazan meleklerden başka melekler de vardır. Yollarda, sokak başlarında dolaşırlar. Allahü teâlâyı zikredenleri ararlar. Zikredenleri bulunca, birbirlerine seslenirler. Buraya geliniz, buraya geliniz derler. Kanatları ile, onları sararlar. O kadar çokturlar ki, göğe varırlar. Kullarının her işini bilici olan Allahü teâlâ, meleklere sorarak; kullarımı nasıl buldunuz? Yâ Rabbî! Sana hamd ve sena ediyorlar ve senin büyüklüğünü söylüyorlar ve senin ayıblardan ve kusurlardan temiz olduğunu söylüyorlar, derler. Onlar, beni gördüler mi, buyurur? Hayır görmediler, derler. Görselerdi, nasıl olurlardı? buyurur. Daha çok hamd ederlerdi ve daha çok tesbih ederlerdi ve daha çok tekbir söylerlerdi, derler. Onlar benden ne istiyorlar? buyurur. Yâ Rabbî! Cennetini istiyorlar, derler. Onlar, Cenneti gördülermi? buyurur. Görmediler, derler. Görselerdi, nasıl olurlardı? buyurur. Daha çok yalvarırlardı, daha çok isterlerdi. Yâ Rabbî! Bu kulların Cehennemden korkuyorlar. Sana sığınıyorlar, derler. Onlar Cehennemi gördüler mi? buyurur. Hayır görmediler, derler. Görselerdi, nasıl olurlardı? buyurur. Görselerdi daha çok yalvarırlardı ve Ondan kurtulmak yoluna daha çok sarılırlardı, derler. Allahü teâlâ, meleklere; şâhid olunuz ki, onların hepsini affeyledim, buyurur. Yâ Rabbî! O zikr edenlerin yanında, filan kimse zikr etmek için gelmemişti. Dünyâ çıkarı için gelmişti, derler. Onlar benim misâfirlerimdir. Beni zikredenlerle beraberim. Onların yanında bulunanlar da, zarar etmezler, buyurur."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 297

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 250

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 63, 64

4) El-A'lâm cild-2, sh. 214

5) "Meşârik-ül-envâr" Süleymâniye Kütüphânesi, İ. İsmâil Hakkı kısmı. No: 387

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1074

RÂFİÎ (Abdülkerîm)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkerîm bin Muhammed bin Abdülkerîm er-Râfiî, el-Kazvînî, künyesi Ebü'l-Kâsım, lakabı İmâdüddîn'dir. Ayrıca usûl ilminde ve târih ilminde de âlim olup, 555 (m. 1160)'de doğdu. 623 (m. 1226) senesinde Kazvîn'de vefât etti. Babasından, Ebû Hâmid Abdullah bin Ebi'l-Fütûh bin Osman (Ömer, el-İmrâni, Hatîb Ebû Nasr Hâmid bin Mahmûd el-Mâverâünnehrî, Hâfız Ebü'l-Alâî, Hasen İbni Ahmed el-Attâr el-Hemedânî, Muhammed bin Abdülbâki bin el-Battî, İmâm Ebû Süleymân Ahmed İbni Hasnuveyh ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Ebû Zür'a el-Makdisî'den ve diğer âlimlerden icâzetle hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendisinden ise; Abdülazîm Münzirî ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.

İmâm-ı Râfiî, din ilimlerinde yetişmiş bir âlim idi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde zamanında emsallerini çok geçmiştir. Nakil, irşâd, tahsil ve bilhassa fıkıhda çok meşhûr idi. Fıkıh ilminin yayılmasında büyük hizmeti olmuştur. Vera' sahibi (şüphelilerden sakınan), zâhid (dünyâya düşkün olmayan) mütteki (haramlardan sakınan), sâlih bir zât idi. İbn-i Salâh onun için şöyle demiştir: "Acem beldesinde onun gibi bir âlim daha görmedim."

İmâm-ı Nevevî de; "Râfiî; sâlih ve evliyâ zâtlardan olup, kerâmetler sahibidir" demiştir.

Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed İsferâinî onun için şöyle demiştir. "O bizim hocamızdır. Dinde büyük âlim olup, şer'î ilimlerde asrının en meşhûr âlimi idi. Usûl ve fürû' ilimlerinde yetişmiş ve zamanın mezhebde müctehid âlimi idi. Tefsîr ilminde de zamanın en meşhûr âlimi idi. Kazvîn'de tefsîr dersleri verdiği ve hadîs-i şerîf dinletmek için kurduğu bir meclisi vardı."

Şemsüddîn bin Hılligân şöyle nakletmiştir "İmâm-ı Râfii, 623 (m. 1226) senesinde vefât etti. O sene, vefât etmeden önce Celâleddîn Hârezmşâh ile görüşmüştü. Hârezmşâh Küffar ile savaş yapmış ve muzaffer olmuştu. Kazvîn'e uğradığı zaman, İmâm-ı Râfii onu karşılayıp; "İşittim ki kâfirlere karşı cihâd yapmışsın, hattâ onların kanları elinde donup kurumuş. O elini öpmek isterim" diyerek, Hârezmşâh'a ikram ve iltifâtta bulunmuştur. Bu söz üzerine Hârezmşâh; "Bilakis ben sizin elinizi öpmeyi arzularım" diyerek, tutup elini öpmüştür. Bir müddet görüşüp, sohbet ettikten sonra İmâm-ı Râfiî ayrılıp, hayvanına binerek yola çıktı. Biraz gidince, hayvan serkeşlik yapıp Râfiî hazretlerini düşürdü. Sultan Hârezmşâh'ın öptüğü eli acıdı."Sübhânallah sultan bu elimi öpünce, nefsimde bir gurûr hâsıl oldu da, bunun cezasını böylece gördüm" demiştir. Şemsüddîn Muhammed bin Ebi Bekr bin Nakib şöyle demiştir: "İmâm-ı Râfiî eserlerini yazarken, ba'zı geceler lâmba sönünce, evindeki ağaç bir direkten, parlak mum ışığı gibi bir ışık yayılırdı."

İmâm-ı Râfiî, Şafiî mezhebinde olup, bu mezhebde bir benzeri yazılmamış olan "Muharrer" adlı, fıkha dâir meşhûr eserini yazmıştır. Bundan başka eserleri de olup, şunlardır: "Et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn", "El-İ'câz fî Ahtâr-il-Hicâz", "El-Havâtır" (Hac hatıralarıdır), İmâm-ı Gazâlî'nin "Veciz" adlı eserine yazdığı "Feth-ül-azîz fî şerh-il-Vecîz" adlı eseri, "Şerh-i müsned-i Şafiî", "El-Emâliy-iş-Şâriha li müfredât-il-Fâtiha", Ahmed Rıfâî hazretlerinin menkıbelerini anlatan "Sevâd-

ül-ayneyn" adlı eseri. Bu son eserinin ona âid olup olmadığında tereddüt hâsıl olmuştur. İmâm-ı Râfiî'nin "Muharrer"ini birçok âlimler şerh etmiştir, İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc" adındaki muhtasarı çok kıymetlidir. Minhâc'ı da şerh etmişlerdir. Bunların en kıymetlisi, İbn-i Hacer-i Mekkî'nin "Tuhfet-ül-muhtâc" adındaki şerhidir. Bu şerh dört cilddir.

Emâlî adlı eserinden ba'zı bölümler: "Ebû Abdullah Müzenî hazretleri buyurdu ki: "Kimin Allahtan başka bir muradı olur da, kulluk iddiasında bulunursa, o sözünde yalancıdır." Kulluk nefsin isteklerini bırakıp, Allahü teâlânın emirlerine uymakla olur. İşte böyle olan kimselere kul denir." Bu izahlar arasında Râfiî hazretlerinin söylediği şiirlerden birinin tercümesi şöyledir:

Eğer bir kolaylık, rahatlık içinde isen, hamd et. Bu senin hak ettiğin birşey değil, ancak ihsân olunan bir ni'mettir. Eğer sıkıntı içinde isen, isyan etme... Günler rahatlıkta da geçse, sıkıntılı da geçse hamdetmek dâima makbûldür."

İnsanlar kadere rızâ husûsunda üç kısma ayrılırlar:

Birincisi; başa gelen musibetlerden dolayı şikâyetçi olurlar, fakat Allahü teâlâyı sevdikleri için O'nun hükmüne râzı olurlar. Çünkü sevgiliden gelenlere akılla çâre aramak muhabbete sığmaz. Bir şâir şöyle demiştir: "Akıl herşeye çâre bulamaz. Aklın sevgiye karşı bir tedbiri yoktur, iyi hâlde de olsan, kötü hâlde de olsan, her halükârda şükredici ol."

İkinci kısımdakiler, kendilerine her belâ ve musibet geldiğinde, kendilerini zorlayarak ve gayret göstererek dışlarını da kalbleri gibi sakin tutarlar. Bu hâllerini anlatan bir beytin tercümesi şöyledir: "Onlar belâları tadarlar da, sanki dünyâda başlarına gelenlerden yeise kapılmazlar, üzülmezler." Bunun için Zünnûn-i Mısrî hazretleri şöyle buyurmuştur: "Recâ, ümitli olmak, kazaya rızâ gösterip, acılarıyla kalbin sürûr duymasıdır." Râbi'a-i Adviyye de şöyle buyurmuştur: "Gerçek kul, ni'metlere sevindiği gibi, musibetlere de râzı olur."

Kadere râzı olmak bakımından üçüncü kısımda olan insanlar ise; kendi arzu ve isteklerini bırakarak kadere râzı olup, Allahü teâlâya tam teslîm olanlardır. Onlar için lezzet, sıkıntı rahatlık ve azap aynıdır. Çünkü hepsi sevgiliden, Allahü teâlâdan gelmektedir.

Semnûn hazretleri Dicle kenarında oturuyor idi. Elindeki sopayı kalçalarına ve dizlerine şiddetle vuruyor ve bir şiir söylüyordu! Bu şiirin tercümesi şöyledir: "Benim uyanık bir kalbim vardı. Kalb dönek olduğu için, uyanıklığını kaybettim (kalbim karardı). Ey Allahım, bana tekrar öyle bir kalb ver. Buna kavuşmak için göğsüm daralıyor. Ey yardım isteyenlere yardım eden Allahım, tek bir nefesimde kalsa, bana yardım et, kalbimin gafletten kurtulmasını nasîb eyle."

Hârûn-ür-Reşîd'in hizmetçisi şöyle anlatmıştır: Hârûn-ür-Reşîd, vefâtı yaklaşınca bana kefenini getirmemi söyledi. Ben de getirdim. Sonra kendisi için bir kabir kazılmasını söyledi Ben de kazdım. Vefât edince oraya konmasını vasıyyet etti ve bir beyt okudu. Bu beytin tercümesi şöyledir: "Bana mallarım fayda vermedi, saltanatım da elimden gitti!" Râfiî hazretleri bu hâdiseyi naklettikten sonra, şu ma'nâda bir şiir söyledi: "Mülk, Allahü teâlâdandır. Herşey O'na itaat eder, makam sahibleri O'nun yanında boyun eğerler. Mülkünde ortağı yoktur. O'nun mülkünde mülk sahibi olmak için çekişenlerin hepsi hüsrana uğradı, kaybolup gitti. Böyle olanları ve mülke mâlik olma iddiasını, dünyalığa sahip olma kavgasını bırak! Yarın (âhırette) kimin yalancılardan olduğu (sâdık olmadığı) belli olacak."

Buyurdu ki: Kalbinin ve basiretinin nûru kaybolmak üzere olan bir kimse için tek çıkar yol, rahmet ve ihsânıyla durumunu iyiye çevirmesini ümîd ederek, rahmet ve ihsân sahibi olan Allahü teâlâdan yardım istemesidir. Abdullah bin Hasen de bir şiirinde şöyle söylemiştir: "Kalbim

eski güzel hâlini kaybedip, bozuldu. Yâ Rabbî, bana kalbimin eski güzel hâlini ihsân eyle. Çünkü gönlüm onun bu hâlde olmasından râzı değil. Ey yardım isteyenlerin tek yardımcısı olan Allahım, şu bedenimde canım bulunduğu müddetçe bana yardımını lutfeyle."

Râfiî hazretlerinin bir şiirinin tercümesi de şöyledir: "Dikkat et, ömrünü gaflet içinde geçiren kimsenin, bitmeyen bir üzüntü ve hasret çekmesi haktır, değer! Gençlik çağında gaflet uykusuna daldın! Sana nasîhatçı olan (ölümü hatırlatan) ihtiyârlık günlerinin gelip çattığını farzet! (Ona göre hazırlan)."

Başka bir şiiri de şöyledir.

Rahîmin (Allahın) kapısında devamlı durmalıdır.
Şaşkınlık edip, onu hiç unutmamalıdır.
O Rabdır, kapısını sıdk ile kim çalarsa,
Onu kullara Rauf ve Rahîm bilmelidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 3

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 369, 421, 974

3) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 335

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 281

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 281

6) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 108

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) sh. 180

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 609, 610

9) El-A'lâm cild-4, sh. 55

10) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 376

11) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga cild-2, sh. 264, 265

REŞÎD-İ ATTÂR (Yahyâ bin Ali Nablûsî)

Hadîs, târih ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü'l-Hüseyn olup ismi, Yahyâ bin Ali bin Abdullah bin Ali bin Müferrec'dir. 584 (m. 1188) yılında Kâhire'de doğdu. 662 (m. 1264) yılında Kâhire'de vefât etti. Kureyş asıllı olduğu için Kuraşî, Emevî sülâlesinden olduğu için Emevî, aslen Nabluslu olduğu için Nablûsî, Mısır'da doğup yetiştiği için Mısrî nisbet edildi Reşîdüddîn lakabı verildi. Reşîd-i Attâr nâmıyla meşhûr oldu.

Babası Ali bin Abdullah ve amcası Abdürrahmân'dan ilim öğrenen, Ebü'l-Hüseyn Reşîd-i Attâr; Ebü'l-Kâsım Busirî, İsmâil bin Yâsîn, Ebû Tâhir bin Bennân, Kâtib Ali bin Hamza, Abdüllatîf bin Ebû Sa'îd, Şihâbüddîn Muhammed bin Yûsuf Gaznevî, Vâ'iz İbn-i Necâ ve hanımı Fâtıma binti Sa'îd-il-Hayr ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Şam'da Ebü'l-Yümn Kindî ve İbn-i Hârestânî'den, Mekke ve Medine'de birçok âlimden ilim öğrendi. Hâfız İbn-i Mufaddal'dan icâzet aldı. İlim öğrendiği hocalarının hayâtını harf sırasına göre "Mu'cem" adlı eserinde yazdı. Yazısı çok güzeldi Hocalarından duyduklarını yazdı. Yazdıklarını ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi. Mısır'da hadîs ulemâsının reîsi idi. Kâmiliyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Ondan sonra Mısır'da, hadîs ulemâsı reîsliğinde bulunabilecek kimse gelmedi. Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun kullarının dünyâ ve âhıret saadetini kazanmalarına yardımcı olmak için çok çalıştı. Halka, ilminden istifâde edebilmeleri için elinden gelen kolaylığı gösterdi, insanlara sık sık nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve

yasaklarını öğrenip tatbik etmeyenlerin, Cehenneme atılmaktan kurtulamayacaklarını anlatırdı. Haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Dünyâ malına hiç ehemmiyet vermez, eline geçen malı, parayı, Allahü teâlânın dînine hizmette kullanır, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Kendi nafakasını elinin emeği ile kazanır, ilim öğretmek ve ibâdet etmekten artakalan zamanlarda yazdığı kıymetli eserlerle, Ehl-i sünnet âlimlerinin ilimlerinin yayılmasına hizmet ederdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Şerefüddîn Dimyâtî, İbn-i Zâhirî, Ebü'l-Abbâs bin Sasrî, Kâdı Zeynüddîn Abdürrahîm Saati, Abdülkâdir Sâ'bî, Şa'bân Erbîlî, İbn-i Yünûnî, Abdürrahmân Ya'îş Sebtî, Dâvûd bin Yahyâ Harîri ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Birçok kıymetli eserin müellifi olan Reşîd-i Attâr'ın eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Mu'cem-üş-Şüyûh", "Nüzhet-ün-nazar fî zikr-i mîn haddese an Ebi'l-Kâsım-il-Begavî", "Gurer-ül-fevâid-il-mecmûa fî beyân mâ vekâ'a fî sahih-i Müslim minel-ehâdîs-il-maktûa", "Tehârîc" ve "Tuhfet-ül-müstezîd fil-ehâdîs-is-semâniyet-il-es-ânîd."

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1442

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 356

3) Neyl-ül-intihâc derkenâr-i Dîbâc sh. 354

4) El-A'lâm cild-8, sh. 159

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 213

RUAYNÎ (Îsâ bin Süleymân Mâlakî)

Hadîs ve târih âlimi. Künyesi Ebû Mûsâ olup ismi, Îsâ bin Süleymân bin Abdullah'tır. 581 (m. 1185) yılında Endülüs şehirlerinden Ründe'de doğdu. Doğum yerine nisbetle Ründî, Endülüsî, Mâlaka şehrinde yerleştiği için Mâlakî ve Ruaynî nisbet edildi. 632 (m. 1234) yılında vefât etti.

Doğduğu yer olan Ründe şehrinde, küçük yaştan i'tibâren ilim tahsiline başladı. Mâlaka'ya gitti. Ebû Muhammed İbni Kurtubî, Ebü'l-Abbâs İbni Hayyâr'dan hadîs-i şerîf ilimleri tahsil etti. İbrâhim bin Ali Havlâni'den birçok ilimleri öğrendi. Doğuya seyahat etti. Hac için Mekke-i mükerremeye gitti. Orada, İslâm âleminin çeşitli bölge ve şehirlerinden gelen İslâm ulemâsıyla görüştü. Onların ilimlerinden istifâde etti. Şam'a gitti. Ebû Muhammed İbni Elben ve daha birçok âlimden ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Memleketine döndü. Mâlaka'ya hatîb ta'yin edildi. Taliblerine ilim öğretti, insanlara nasihatlerde bulunup, emr-i ma'rûf yapmakla meşgûl oldu. Güzel ahlâkı ve merhametiyle herkesin sevgisini kazandı. Ömrü boyunca Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için dîn-i İslâmı öğrenmeye ve öğretmeye gayret etti. Çok ibâdet eder, haram ve şüpheli şeylerden şiddetle kaçar, mübahların da birçoğunu terk ederdi. İlimdeki derecesi çok yüksekti. Edîb, güvenilir ve üstün Hâfıza gücüne sahip bir âlim idi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Berzâlî, Ebû Abdullah Tanhâlî, Hamîd-i Zâhid, Yûnus Hâşimî ve Ömer bin Hâcib gibi âlimler ondan ilim öğrendi.

Pek kıymetli eserlerin müellifi olan Ruaynî, "Mu'cem-üş-Şüyûh" ve "Kitâb fis-Sahâbe" adlı eserlerinde, hadîs rivâyet eden âlimlerin ve Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) sonra insanların

en üstünü olan ve hadîs rivâyetinde ilk râvî olmakla şereflenen Resûlullahın (s.a.v.) mübârek Eshâbının (r.anhüm) üstünlüklerini çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1457

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 25

SA'DÎ ŞÎRÂZÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muslihüddîn bin Muhlis eş-Şirâzî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Sa'dî mahlasıdır. 589 (m. 1193) senesinde Şîrâz'da doğdu. 691 (m. 1292) senesinde orada vefât etti. Kabri, Şirâz'ın kuzeydoğusundadır. Oniki sene çocukluğu dışında, Sa'dî Şîrâzî, yüziki senelik ömrünün otuz senesini ilim tahsili ile, otuz senesini seyahat ve askerlikle, otuz senesini de talebe yetiştirmekle ve ibâdetle geçirdi.

Sa'dî Şîrâzî, küçük yaşta yetim kaldı. İlk tahsilini Şîrâz'da Abdülkâdir-i Geylânî'nin halîfesinin derslerinde tamamlıyarak kemâle geldi. Moğol istilâsı üzerine Bağdad'a gitti. Bağdad'da Nizâmiyye Medresesi'nde meşhûr Ebü'l-Ferec İbni Cevzî'den ilim öğrendi ve bir müddet bu medresede ilim tahsili ile meşgûl oldu. Burada tahsilini tamamladıktan sonra, İslâm memleketlerini gezmeye başladı. Anadolu, Mısır, Suriye, Dehlî, Azerbaycan ve Belh'e uğradı. Buralarda, Şihâbüddîn Sühreverdî başta olmak üzere birçok âlim ile görüştü. Bu esnada Moğollar ve Haçlılarla yapılan savaşlara katılıp, cihâd etti. Bir defasında Haçlılara esîr düştü. 655 (m. 1257) senesinde tekrar Şîrâz'a döndü. Bu sırada, devlet başkanı Ebû Bekr, Moğollarla sulh yaptı. Memleketi rahata kavuşturdu. Bu hükümdâr tarafından iyi bir kabûl gören Sa'dî, onun adına aynı sene Bostan adlı eserini ve bir yıl sonra aynı şekilde kendisine büyük saygı gösteren Veliahd ikinci Sa'd adına da Gülistan adlı eserini yazdı. Bu eserleri sayesinde kısa zamanda şöhreti memleketinin dışına taştı. Birkaç sene sonra, hamileri olan Ebû Bekr bin Sa'd bin Zengî ve oğlu ikinci Sa'd vefât etti. Yerine küçük yaşta bulunan ikinci Sa'd'ın oğlu Muhammed geçti. Bu hükümdârla birlikte Salgurlu hânedanı çöktü, 663 (m. 1264) senesinde Moğol hâkimiyeti altına girdi. Bu karışıklıklar esnasında Sa'dî tekrar Şîrâz'dan ayrıldı. Mekke'ye gitti. Hac yaptı, ömründe ondört kerre hacca gitti.

Eserleri: Şâirin manzûm ve nesir olan eserleri ölümünden sonra külliyât halinde bir araya toplanmıştır. Bu külliyât, sonradan Bîsütûn diye şöhret bulan Übey bin Ahmed bin Ebî Bekr tarafından, biri 726 (m. 1325) senesinde, diğeri de 735 (m. 1334) senesinde olmak üzere iki defa düzenlenmiştir. İlki, kaside ve gazellerin ilk harfine göre ve ikinci tertîb ise son harfine göre yapılmıştır. Külliyât, 16 kitap ve 6 risale olmak üzere 22 eseri ihtivâ etmektedir. Ancak külliyâta, mevcût isimlerin hepsinin bizzat müellif tarafından mı konulduğu kat'î olarak bilinememektedir. Külliyâtta bulunan eserler şunlardır: 1. Takrîr-i Dibace, 2. Mecâlis-i Pencgâne, 3. Suâl-i sâhib-dîvân, 4. Akl-u aşk, 5. Nasîhat-ül-mülûk, 6. Risâle-i Selâse; Mülâkat-ı Şeyh Sa'dî bâ Abakahan, risâle-i Tingiyânû, risâle-i Melik Şemsüddîn, 7. Kasâid-i Arabî, 8. Mülemmaât, 9. Terciat, 10. Tayyibat, 11. Bedâyi', 12. Havatim, 13. Gazelliyyât-i kadîm, 14. Sâhibiye, 15. Mukatta'at, 16. Rubâiyat, 17. Müfredat, 18. Hubsiyat, 19. Hezliyat, 20. Mudhikat, 21. Gülistan: Gülistan, nesir kısımlar arasına bir takım manzûmeler ilâvesiyle meydana gelmiş bir önsöz ve 8 bölümden ibârettir, 1. bölüm; hükümdârların hâl ve hareketleri, 2. bölüm; dervişlerin ahlâkı, 3. bölüm; kanâatin fazileti, 4. bölüm; susmanın faydası, 5. bölüm; sevgi ve gençlik, 6. bölüm; takatsizlik ve ihtiyârlık, 7. bölüm; terbiyenin önemi, 8. bölüm; sohbet âdabı ile ilgili hikâye ve menkıbeleri ihtivâ etmektedir. Bu hikâyelerin bir kısmı kendi müşâhedelerine, bir kısmı da İslâm âlimlerinin

sohbetlerinde duyduklarına ve okuduklarına dayanmaktadır. Eser, uslûb ve tertîb bakımından mükemmeldir. Bütün bölümler sıralanırken birbirleriyle irtibâtlıdır. Nesir ve manzûm kısımlar arasında bir nisbet sağlanmış ve fikirler kısa ve açık bir şekilde ifâde edilmiştir. Hemen hemen bütün dünyâ kütüphânelerinde Gülüstân'ın yazma nüshaları vardır. Eser Avrupa'da ilk defa Latince tercümesi ile birlikte, 1651'de Amsterdam'da neşredilmiştir. Türkçe'ye ve birçok doğu ve batı dillerine tercümesi yapılmıştır. Sa'dînin bu eseri birçok kimseler tarafından taklid edilmiştir.

22. Bostan: Manzûm eserlerinin başında gelir. Asıl ismi Sa'dînâme'dir. Ancak bu eser, şarkta ve batıda daha çok Bostan adıyla tanınmaktadır. Bostan; adâlet, ihsân, ahlâk, mertlik, tevâzu, rızâ, kanâat, terbiye, şükür, tövbe ve münâcaat gibi konuları içine alan 10 bölümden ibârettir. Bostân'da hikâye ve menkıbeler kısa, öz ve güzel olarak yazılmıştır, ifâdeler her bakımdan sağlamdır. Bostan da, Gülistan gibi asırlarca İslâm âleminde büyük rağbet görmüş, medreselerde ders kitabı olarak okunmuş, birçok şerh ve tercümeleri yapılmıştır. Yakın zamana kadar Anadolu'da okunan Bostan, muhtelif kimseler tarafından şerh ve tercüme edilmiştir.

Sa'di'nin külliyâtında, Bostan ve Gülistân'dan sonra yer alan Farsça ve Arabca kasideleri; bir hükümdârın veya devlet erkânının medhinden ziyâde onları dâima insanlığa, âdil olmaya da'vet eden bir nevî nasîhatnâmedir. Kaside mahiyetinde gazelleri de vardır. Bostan ve Gülistân'da aynı beyitlerin tekrarına çok rastlanır.

Bîsütûn'un tertîbine göre kasidelerden sonra Mulammaat gelmektedir. Bunu müteakip, sırası ile 20 bendlik terciât ve hayatını, gençlik, olgunluk ve ihtiyârlık devrine göre tertîb edilmiş tayyibât, bedâyi', bevâtim, gazelliyyât-ı kadîm ile dört kısımdan ibâret ve dört divân teşkil eden gazeller gelmektedir. Sa'dî, şiirde bilhassa gazelleri ile şöhret buldu. Gazeli, bugünkü müstakil edebi şekil hâline getiren o oldu. Gazellerinde tasvirleri canlı ve duygularını rahatça ifâde etmiştir. Medresede elde ettiği bilgileri, seyahatleri sırasında uğradığı muhtelif merkezlerdeki âlimlerle sohbet, tecrübe ve görgüsünün mahsûlü olan malzemeyi eserlerinde kullandı. Onun eserlerinde bu malzeme ve fikirler ölçülü-biçili ve insanı sıkmayacak tarzda edebî san'atlara başvurulmak sûreti ile işlenmiştir. Sa'dî, İran'da gazeli müstakil bir edebi şekil hâline getirmesi yanında, yeni bir nesir üslûbunun da sahibi sayılır. O, biri sâde sayılan, biri resmi haberleşmede kullanılan ve diğeri de cümle sonları kafiyeli olan nesir tarzlarını da bulmuş idi.

Gülistân'dan ba'zı bölümler:

"Mihnet, sâdece yüce Allaha mahsûstur. O'nun emirlerini yapmak, ma'nevî yakınlığa sebeb olur ve şükür edildikçe ni'metlerini bollaştırır. İnsanın ciğerlerine giren her nefes hayatı uzatır, kişiye can verir. Ciğerden çıkan her kirli nefes ise, insana ferahlık verir. O hâlde nefes alıp verme birer ni'mettir. Ni'mete şükür etmek vâcibdir. Kimin gücü ve lisânı yetebilir. Hak teâlâya hakkıyla şükür etmeğe. Kulun yapabileceği en iyi iş, Allahü teâlâya karşı olan kusurunu bilip, O'ndan af dilemesidir. O'nun rahmeti her yeri kaplamış, verdiği ni'metler her yere yayılmıştır. Allahü teâlâ kulunun kusuru dolayısıyla, onun rızkını kesmez."

"Ey kardeş! Bu dünyâ kimseye kalmaz. Gönlünü, herşeyi yaratan Allahü teâlâya bağla. Sana bu kâfidir. Dünyâ mülküne güvenip bel bağlama. Çünkü bu dünyâda senin gibi birçokları yaşamış ve sonunda ölüp gitmiştir. Diyelim ki en sonunda ölüm vardır ve bu can ölüm yolunu tutacaktır. O hâlde ister taht üzerinde can vermişsin, ister toprak üzerinde ne fark eder?"

"Hikâye olunur ki Bir sultan halkına çok eza ve cefâ eder, halkın mallarını gasbederdi. Sultânın zulmü o kadar ileri gitti ki, halk o beldeden akın akın kaçmaya başladı. Halkın

azalmasıyla, hazîne boşaldı, devletin gücü zayıfladı. Düşmanlar sağdan soldan saldırmaya başladı. Birgün pâdişâhın meclisinde Şehname kitabını okuyorlardı. Okudukları bahis Dahhak'ın saltanattan halli ve Feridun'un sultan olması hakkında idi. Vezir, Pâdişâha; "Feridun'un hazinesi, malı, mülkü, hizmetçileri ve adamları yok iken nasıl oldu da pâdişâh oldu?" diye sorunca, pâdişâh; "İşitmişsindir, bir takım halk onu büyük bir istekle desteklediler, onu kuvvetlendirdiler. Böylece pâdişâh oldu" diye cevap verdi. Bunun üzerine vezir; "Madem ki halkın toplanmasına pâdişâh sebeb oluyor, sen niye halkını eziyor, perişan ediyorsun? Yoksa sen pâdişâh olmak istemiyor musun?" dedi. **Beyt tercümesi:**

Sevmek lâzım halkı ve askeri cân-ı gönülden,
Çünkü halkı sayesinde hüküm sürer sultân.

Pâdişâh, vezire; "Dağılan asker ve halkın toplanması için ne yapmalıdır?" diye sorunca, vezir; "Pâdişâh, âdil ve merhametli olmalıdır. Pâdişâh âdil ve merhametli olursa, halk onun etrâfında toplanır ve rahat olarak yaşar. Hâlbuki sende bu ikisi de yok" dedi. **Fârisî şiir tercümesi:**

Nasıl ki kurt çoban olamaz,
Zâlim de padişahlık yapamaz.

Zulmün temelini atan hükümdâr,
Saltanatın direğini yıkmış olur.

Vezirin bu sözleri pâdişâhın hoşuna gitmedi. Veziri hapse attırdı. Çok geçmeden pâdişâhın amcasının çocukları saltanat da'vasına düştüler. Etrâflarına bir ordu toplayarak pâdişâha hücum ettiler. Pâdişâhın zulmünden bezen halk da pâdişâha karşı baş kaldırdılar. Sonunda pâdişâh tahtını kaybetti. Saltanat, amcasının çocuklarının eline geçti. **Şiir tercümesi:**

Zâlim pâdişâha felâket gününde,
Güçlü düşmanı kesilir dostu bile.

İyi muâmele de bulunsa halka,
Olur bir ordu bütün halkı ona."

"**Hikâye:** Bir pâdişâhın acemi bir kölesi vardı. Birgün bu köle ile gemiye binmişti. Köle şimdiye kadar hiç gemiye binmemiş ve deniz görmemiş idi. Gemi yolculuğunun bir takım sıkıntıları ve zorlukları vardı. Köle, gemi limandan ayrıldığı andan i'tibâren titremeye başladı. Ne yaptılarsa köleyi sâkinleştiremediler. Gemide âlim bir kişi vardı. Hükümdâra; "Müsâade ederseniz ben onu susturayım" dedi. Hükümdâr da o zâta izin verdi. O zât, köleyi denize attırdı. Köle birkaç kere suya battı, çıktı. Geminin bir tarafına can havliyle tutundu. Onu saçından tutup gemiye aldılar. Bu olaydan sonra köle, köşesinde sessiz ve sakin olarak oturdu. Hükümdâr âlimden bu işin hikmetini sordu. O da; "Köle suya girmeden evvel, gemideki selâmetin kadrini ve kıymetini bilmiyordu, işte huzûrla, saadet ve sıhhat de böyledir. Huzûr içinde yaşıyan, mes'ûd olan, bir felâkete uğramadıkça, o huzûr ve saadetin kıymetini bilmez. İnsan hasta olmadıkça da, sağlığının kıymetini bilmez" dedi. **Fârisî beyt tercümesi:**

Bir belâya ve felâkete uğradığında mahzûn olma,
Cenâb-ı Hakkın nice gizli lütufları vardır onda."

"**Hikâye:** Pâdişâhlardan biri, korkunç bir hastalığa tutulmuştu. Bir grup doktor; "Şu sıfatlara hâiz bir insanın safra kesesi, bu hastalığın ilâcı olabilir" diye fikir birliği ettiler. Pâdişâhın emri ile o sıfatlara hâiz bir kimse aradılar. Sonunda istenilen sıfatlara hâiz bir köylü çocuğu buldular. Anası ve babasıyla birlikte pâdişâhın huzûruna getirdiler. Pâdişâh kadıyı da huzûruna çağırdı. Kâdı, pâdişâhın bu hastalıktan kurtulması için çocuğun öldürülmesine fetvâ verdi.

Pâdişâh, çocuğun anne ve babasına büyük miktarda mal, mülk ve para vererek, çocuğun öldürülmesi için onlardan muvafakat aldı. Cellat, çocuğun başını kesmek için tam kılıcı kaldırdığı zaman, çocuk, başını semâya kaldırdı. Kendi kendine birşeyler söyliyerek gülümsedi. Bu durumu gören pâdişâh; "Bu hâlde gülmenin sırası mı? Başını semâya kaldırıp ne söylüyorsun?" diye sordu. Çocuk şu cevâbı verdi: "Pâdişâhım! Bir çocuğun nazı, anası ve babasına geçer. Bir da'vâyı hâlletmesi için kadıya gidilir. Pâdişâhtan da adâlet istenir. Hâlbuki, anam ve babam da geçici dünyâ malı için öldürülmeme râzı oldular. Kâdı, kanımın boş yere dökülmesine fetvâ verdi. Siz ise sağlığınızı benim mazlûmen Ölümümde görüyor ve buluyorsunuz. Bu durumda Allahü teâlâdan başka bir sığınağım kalmadı. O'na yalvardım. Çünkü Allahü teâlâ âdil ve merhametlidir. Bunu bildiğim ve O'ndan yardım ümîd ettiğim için sevincimden güldüm." Çocuğun bu sözlerine pâdişâh çok üzüldü ve; "Bu çocuğun haksız yere kanının dökülmesinden benim ölmem daha iyidir" dedi. Sonra çocuğun alnından öptü. Ona birçok hediyeler vererek gönderdi."

"**Hikâye:** Allahü teâlânın sevgili kullarından bir zât, bir sahrada oturuyordu. O sırada oradan zamanın pâdişâhı geçti. O zât, kanâat âleminde oturup, dünyâ ile hiçbir alış-verişi olmayan bir kimse olduğundan, başını kaldırıp, göz ucuyla dahi olsa hükümdâra bakmadı. Pâdişâh bu duruma sinirlenerek; "Bunda insaniyetten eser yoktur" gibi ağır sözler söyledi. Vezir o zâta; "Buradan, senin önünden bu toprakların sahibi olan pâdişâh geçti. Neden ona saygı göstermedin? Terbiye gereğini neden yerine getirmedin?" deyince, o zât vezire; "Pâdişâha de ki; "Ey hükümdâr, bu gibi şeyleri, senden isteyen ve ihsân bekleyenden bekle. Bir de şunu iyi bil ki, hükümdârlar, milleti korumak için pâdişâh olmuşlardır. Yoksa millet, onlara tapınmak için yaratılmamışlardır" dedi.

Fârisî iki şiir tercümesi:

Her ne kadar devlet ve saltanat sayesinde,
Dünyalık herşey hükümdârın elinde ise de,

Pâdişâhlar, âciz halkının koruyucusudur.
Koyun çobana değil, çoban koyuna lâzımdır.

Gelir bir zaman kavuşmuş olursun muradına,
Zevk ü sefâ içinde derin hayâllere dalma.

Birgün gelecek gireceksin toprağın altına,
Yok orada fark pâdişâh ile köle arasında.

Bu durumu vezir pâdişâha söyleyince, pâdişâh doğru konuştuğunu görerek, o zâtın bir isteği olup olmadığını sordu. O zât da ondan, kendisini rahat bırakmasını istedi. Bunun üzerine pâdişâh; "Bana bir nasihat ver" dedi. O zât şu şiiri söyledi:

Bugün elinde var iken fırsat,
Âhıret hazırlığı yap hemen.

Çünkü sende bulunan bu kudret,
Elden ele geçer gider dâim."

"**Hikâye:** Birgün ben (Sa'dî Şîrâzî) bir gemiye binmiştim. Geminin yanında bir kayık battı ve iki kardeş bir girdaba düştü. Gemide bulunan bir zât gemiciye; "Bu iki kardeşi kurtar, sana yüz dinar vereyim" dedi. Gemici suya atlayarak ancak birini kurtarabildi. Diğeri boğulup öldü. Ben gemiciye; "Demek ömrü bu kadarmış. Ecel onu çektiği için onu kurtarmakta geciktin" dedim. O da güldü ve; "Dediğin doğrudur. Fakat ben, ilkönce bu kişiyi kurtarmak istedim. Çünkü bir vakitler çölde kalmıştım. Bu kişi beni deveye bindirdi ve bana yardım etti. Ötekisi ise bana kamayla vurmuştu ve bana kötülük yapmıştı" dedi. Ben de: "Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı kerîmde

meâlen ne güzel buyuruyor **"Kim bir iyilik yaparsa, kendine iyilik yapmış olur. Kim de kötülük yaparsa, yine kendine kötülük yapmış olur"** (Fussilet-46). **Fârisî şiir tercümesi:**

Yapma kötülük kimseye,
Çalış kalb kırmamaya.

Yardım et, işini gör herkesin,
Düşer bir işin onlara da senin."

"**Hikâye:** Müellif kendisi anlatır: Çok iyi hatırlıyorum. Çocukluğumda ibâdete çok hevesli idim. Geceleri kalkar, beni yaratan Rabbime karşı ibâdetle meşgûl olurdum. Bir gece babamla bütün gece hiç uyumadık, Kur'ân-ı kerîm okuyorduk. Bu sırada ev halkı derin bir uykuda idi. Babama; "Ne olurdu bunlardan biri de kalkıp Allahü teâlânın yolunda iki rek'at namaz kılsa idi. Ölü gibi uyuyorlar" dedim. Babam bunun üzerine şu cevâbı verdi: "Bir tanecik oğlum! Keşke sen de uyusaydın da, onların gıybetini yapmasaydın." **Fârisî kıt'a tercümesi.**

Kendini çok beğenen kibirli bir kişi,
Gurûrundan göremez kendinden başkasını.
Olsaydı Hak teâlâyı görecek bir gözü,
Göremezdi kendinden daha âciz olanı.

Lokman Hakîm'e; "Edebi kimden öğrendin" diye sorduklarında; "Edebsizden! Çünkü edebsizin bana hoş gelmeyen hareketlerini yapmaktan kaçındım" dedi. **Fârisî beyt tercümesi:**

Masal sanana, masal gibi olur.
Kıymet bilene, çok faydalı olur.

"**Hikâye:** Bir defa, Rum hükümdârı Herakliüs, Peygamberimize (s.a.v.) birkaç hediye göndermişti. Bu hediyelerden biri, bir doktor idi. Doktor gelince dedi ki: "Efendim! İmparator hazretleri, beni size hizmet için gönderdi. Hastalarınıza bedava bakacağım! Resûl-i ekrem (s.a.v.) kabûl buyurdu. Emr eyledi, bir ev verdiler. Hergün nefis yiyecek, içecek götürdüler. Günler aylar geçti. Hiçbir müslüman, doktora gelmedi. Doktor utanarak huzûra geldi ve "Efendim! Buraya, size hizmet etmeğe geldim. Bugüne kadar, bir hasta bile gelmedi. Boş oturdum, yiyip-içip, rahat ettim. Artık gideyim" diye izin isteyince, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) tebessüm buyurdu ve; **"Sen bilirsin; eğer daha kalırsan, misâfire hizmet etmek, ona ikram etmek, müslümanların başta gelen vazîfesidir. Gidersen de uğurlar olsun! Yalnız şunu bil ki, burada senelerce kalsan, sana kimse gelmez. Çünkü, Eshâbım hasta olmaz! İslâm dîni, hasta olmamak yolunu göstermiştir. Eshâbım temizliğe çok dikkat eder. Acıkmadıkça birşey yemez ve sofradan doymadan önce kalkar"** dedi. **Fârisî kıt'a tercümesi:**

Asık bir çehre ile gitme dostunun yanına,
Gidersen böyle, zehir edersin hayâtı ona.
Bir dilekte bulunmak için git neş' eli,
Güler yüzlü olanın, reddedilmez isteği."

"Ne kadar okursan oku, ne kadar öğrenirsen öğren. Ne kadar bilgi edinirsen edin. Onunla amel etmedikçe câhilsin. Üzerine birkaç kitap yüklenmesiyle merkeb âlim olur mu? O akılsız, sırtındakinin odun mu, yoksa kitap mı olduğunu bile bilmez!"

"Hikmet Günah işlemekten çekinmeyen âlim, elinde meş'âle tutan köre benzer. Herkese yol gösterir, fakat kendisi göremez."

"Hikmet Dünyâ, iki yolculuk arasında bir duraktır. Dîni dünyâya satanların, ya'nî sırf dünyâ için yaşayanların merkepten farkı yoktur."

"Teşbih: ilim okuyup, öğrenip de amel etmeyen kimse, tarlayı sürüp de tohum ekmeyen kimseye benzer."

"**Hikâye:** Bir grup eşkiya bir dağa yerleşip, gelip geçen kervanları soyuyorlardı. O beldenin halkı onlardan usanmıştı. Üzerlerine gönderilen askerler, arazinin dağlık olması yüzünden onları yakalayamamıştı. Eşkiyanın saklandığı yere ulaşmak çok güçtü. Çünkü, sarp dağın tepesini sığınak yapmışlardı. Halk birbirleriyle, bunlarla nasıl başa çıkabilecekleri hakkında meşveret ettiler. Sonunda onların bulunduğu yerin yakınlarına bir gözcü diktiler. Bir gece bu eşkiyalar bir yeri soymak için gittiler. O zaman gözcü gelip durumu bildirdi. Güçlü kuvvetli birkaç yiğit, onların saklandıkları yerin oyuklarına gizlendiler.

Eşkiyalar, çalıp çırptıkları mallarla dönüp geldiler. Çok yorgun olduklarından uyuya kaldılar. Oyuklara saklanan yiğitler onları kıskıvrak yakaladılar. Ertesi gün pâdişâh huzûruna çıkarılan eşkiyaların hepsinin öldürülmesine karar verildi. Aralarında bir çocuk vardı. Daha çok küçüktü. Pâdişâhın huzûrunda bulunan vezirlerden biri, bu çocuğun affedilmesini isteyerek; "Bu çocuk daha ömrünün baharında, daha dünyâdan birşey anlamamış. Çocuğun affını pâdişâhımın cömert ve keremli ahlâkından dilerim" dedi. Pâdişâh bunu uygun görmiyerek; "Karakteri bozuk kimseler, iyilerin nûrundan istifâde edemezler. Kabiliyeti olmıyan bir kimseyi terbiye etmeye çalışmak, kubbe üzerinde ceviz durdurmaya çalışmak gibidir. En iyisi bunun gibi insanların nesillerini tüketmelidir. Böyle yapmamak, ateşi söndürüp korunu bırakmak ve yılanı öldürüp, yavrusunu saklamak demektir. Bu da akıllı bir kişinin işi değildir" dedi vezîr, pâdişâhın bu sözlerini beğendi ve şöyle dedi: "Dediğiniz doğrudur ve gerçektir. Bu, eşkiya ile düşüp kalktığı için onların huyunu alır. Fakat ben sanıyorum ki, bu genç iyilerle beraber olursa iyi ahlâklı olur. Daha çocuktur. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte; **"Bütün çocuklar, müslümanlığa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları, sonra anaları, babaları Hıristiyan, yahudi ve dinsiz yapar"** buyuruyor." **Fârisî kı'a tercümesi:**

Kaybetti peygamberin ailesi olma şerefini,
Kötülerle arkadaşlık ettiği için Hazreti Lût'un eşi.
Eshâb-ı Kehf'in köpeği onlarla olunca beraber,
Kavuştu haşr olunma şerefine, mü'minlerle beraber.

Vezirin bu sözlerini pâdişâhın huzûrunda bulunanlar da desteklediler. Bunun üzerine pâdişâh; "Bunu uygun bulmuyorum ama, haydi sizin hatırınız için bağışladım" dedi. Böylece vezir, çocuğu alıp evine götürdü. En iyi şekilde doyurdu. Bir hoca tutup en güzel şekilde terbiye etti. O kadar iyi yetiştirdi ki, herkes onu medh ediyordu. Vezir, pâdişâha; "O bağışladığınız genç, akıllı kimselerin terbiyesinde edebli bir kişi oldu. Eski kötülüklerinden hiçbir eser kalmadı" dedi. Pâdişâh vezirin sözlerine gülerek şu beyti söyledi:

Kurt yavrusu insanlar arasında büyüse bile,
Kurt olur en sonunda, gösterir kurtluğunu yine.

İki yıl bu ahvâl üzere geçti. Çocuk bayağı büyüdü. Mahalledeki bir takım ahlâksız kişilerle arkadaşlık yapmaya başladı. Onların grubuna dâhil oldu. Oğlan bir fırsatını bulunca, veziri ve iki oğlunu öldürdü. Vezirin evinden bir miktar para ve eşya alarak, babası gibi eşkiyalığa başladı. Bunun üzerine pâdişâh şöyle dedi: "Nasıl ki kötü bir demirden iyi bir kılıç olmazsa, kötü bir insan da, Allahü teâlânın sevgili kulu olan bir evliyâ tarafından terbiye edilmedikçe, iyi bir insan olamaz."

"**Hikâye:** Şöyle anlatılır: Bir pâdişah, birgün suçsuz bir kölenin öldürülmesini emretti. Köle hayâtından ümidi kesince, kendi lisanıyla sultâna küfretmeye başladı. Sultan meraklanarak; "Bu

köle ne diyor?" diye sordu. Huzûrunda bulunan iyi kalbli bir vezir, "Efendim! Bu köle; **"Rabbinizden mağfiret istemeğe ve Cennete girmeğe koşunuz. Bunun için çalışınız! Cennetin büyüklüğü, gökler ve yer küresi kadardır. Cennet, Allahü teâlâdan korkanlar için hazırlandı. Bunlar, az bulunsa da, mallarını Allah yolunda verirler, öfkelerini belli etmezler. Herkesi affederler. Allahü teâlâ, ihsân edenleri sever"** (Âl-i İmrân-133) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuyor" dedi. Bunun üzerine sultan, o köleyi affetti. Fakat birinci vezire muhalif başka bir vezir ise; "Pâdişâhım! Bize yakışan şey, pâdişâhımızın huzûrunda yalan söylemeyip, doğruyu konuşmaktır. Bu köle size küfretti ve yakışık almaz sözler söyledi" dedi. Bu sözler üzerine hükümdârın canı sıkıldı ve bu vezire; "Onun yalanını, senin doğru sözünden daha çok beğendim. Çünkü onun yalanı, duruma göre uygun idi. Onda iyilik ve hayır maksadı vardı. Seninkinde ise hased ve kötülük var. İyilik dururken, kötülükten ne çıkar? Eskiden söylenmiş olan şu meşhûr sözü bilmez misin? "Hayırlı netice veren bir işin, iyi bir şekilde bitmesi için sarf edilen yalan söz, fenâlık ve fitne çıkaran doğru sözden daha iyidir" dedi."

"**Hikâye:** Bir şehzâdeye, babasından hazineler dolusu bir miras kalmıştı. Bu şehzâde sultan olunca, kerem ve ihsân elini açtı. Tam bir cömertlik örneği göstererek, babasından kalan pekçok malı ve serveti, halka ve askerlere dağıttı. **Beyt tercümesi:**

Öd ağacı bir tabla üzerinde veremez güzel koku,
Amber gibi kokar, ateşin üzerine koydun mu onu.

Genç sultânın, akılsız, düşüncesiz olan bir veziri, ona nasihat edeceğini zannederek; "Senden önceki sultanlar bu hazineyi, lüzumlu bir gün için çalışıp biriktirdiler. Sen yaptığın bu cömertlikten vazgeç. Önümüzde ve arkamızda düşmanlar var. İhtiyâç zamanı ne yaparsın?" dedi. Genç sultânın bu sözlere canı çok sıkıldı. Zira bu sözler, kendi yüksek ahlâkına aykırı idi. Kaşlarını çatarak o vezirine; "Allahü teâlâ beni bu ülkeye, yedirmem ve ihsânda bulunmam için pâdişâh yaptı. Ben bekçi değilim ki, malın ve servetin bekçiliğini yapayım, onları hazinelerde saklıyayım" dedi."

"Hikâye Sultan Nûşirevân birgün ava çıktı. Yakaladığı hayvanlardan bir kebap yapılmasını emretti. Yemek hazırlandı. Fakat tuz yoktu. Tuz almak için bir hizmetçisini köye gönderen Nûşirevân ona; "Tuzu para ile satın al. Parasız almak âdet olmasın ve köy bu yüzden harâb olmasın" dedi. Oradakiler; "Bir parça tuzun parasız alınmasından ne çıkar?" dediler. Bunun üzerine sultan Nûşirevân onlara; "Zulüm, dünyâda ilk zamanlar az imiş. Her gelen onu bir miktar arttırdı. Bugün ise çok şiddetli bir dereceye ulaştı. Eğer hükümdâr, halkından birinin bahçesinden bir elma koparıp yerse, hizmetçileri ve adamları, o elma ağacını kökünden sökerler. Şayet bir sultan bir yumurta almak sûretiyle haksızlık yaparsa, askerleri bin tavuğu şişe geçirip kebap yaparlar" diye cevap verdi. **Beyt tercümesi:**

Dünyâda kalmaz, halka zulüm eden zâlim,
Birgün ölür, la'net ile anılır dâim."

"**Hikâye:** Tümsek bir yerde otla bağlanmış bir demet taze gül gördüm. Kendi kendime; "Nasıl oluyor da bu değersiz ot, güllerle bir arada bulunuyor" dedim. Ot, bu hafif sesimi duyarak ağladı ve şöyle dedi: "Sus! Hiç kerem sahibi insanlar dostlarını unutur mu? Güzel değilim. Kokum yok. Fakat ben de bu güllerin yetiştiği bahçede bittim." Bunun üzerine ben; "Ben de kerîm olan Allahü teâlânın bir kuluyum. O'nun ni'metleriyle beslenip büyümüş ve yetişmişim. Allahü teâlâya karşı herhangi iyi bir hünerim yok ise de, O'ndan umduğum bir lütuftur. Ümit için bir sermâyem, servetim ve taatim yok ise de, cenâb-ı Hak yine de kulu için bir çâre bulur ve onu kurtarır. Âdet olduğu gibi köle azâd edenler, ihtiyâr köleleri azâd ederler. Ey dünyâyı süsleyen

Allahım! Bu ihtiyâr kulunu affeyle! Ey Sa'dî, rızâ Kâ'besinin yolunu tut. Bedbaht diye, başını bu kapıdan çevirene denir. Zîrâ bu kapıdan başka bir kapı bulamaz" dedim."

"**Hikâye:** Mısır'da iki kardeş vardı. Biri ilim öğreniyor, öbürü de mal kazanmak ve zengin olmakla vaktini geçiriyordu, İlim öğrenen, zamanın derin âlimi oldu. Diğeri ise Mısır'ın en zengini ve Mâliye vekîli oldu. Bu yüksek, fakat dünyâ makamına erişen kardeş, ilim öğrenerek âlim olan kardeşine hakaret gözüyle bakarak; "Ben saltanata eriştim, sen ise fakirlikte kaldın" dedi. Âlim olan ona; "Kardeşim! Ben Rabbime şükretmeliyim. Zira ben, Peygamberlerin mirasına kondum. Hadîs-i şerîfte; **"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir"** buyuruluyor. Sen ise Fir'avnların, Kârunların mirasına ya'nî mala ve Mısır ülkesine nail oldun" diye cevap verdi."

"**Hikâye:** Horasanlı iki zât, birlikte bir seyahate çıkmışlardı. Bunlardan biri çok zayıf olup, üç gecede bir yemek yerdi. Diğeri ise güçlü kuvvetli, iri yarı olup, günde üç kere yemek yerdi. Nasıl oldu ise bir şehirde bunlar, casusluk suçundan yakalandılar. Onları bir odaya hapis ettiler. İki hafta sonunda suçları olmadığı anlaşıldı. Odanın kapısını açtıklarında, iri yarı, güçlü-kuvvetli olanın ölmüş olduğunu, zayıf ve çelimsiz olanın ise sağ-sâlim olduğunu gördüler. Herkes bu duruma şaşırdı, içlerinden bir zât; "Bu işte hayret edilecek hiçbir şey yok. Normal olanı olmuş. Aksi olsaydı ben şaşırırdım. Ölen kuvvetli idi, fakat açlığa takati yoktu. Çok yemeğe alışmış idi. Yiyecek bulamayınca açlığa dayanamayarak öldü. Bu ise, ya'nî zayıf olanı açlığa alışkın olduğu için, bu sayede kurtuldu" diye onlara durumu açıkladı. **Şiir tercümesi:**

"Bir insan az yemek yemeğe alışmış ise,
Karşılaştığı sıkıntıları kolayca yener.
Bolluğa ve boğazına düşkün olan ise,
Darda kaldığı gün sıkıntı ile ölür gider."

"**Hikâye:** Sa'dî Şîrâzî kendisi anlatır: Bir tüccârla tanıştım. Yüzelli deve yükü ticâret malı ve kırk kölesi vardı. Bir gece beni Kış adasındaki evine götürdü. Bütün gece durmadan boş şeylerden konuştu. Kâh filân ortağım Türkistan'dadır, filân malım Hindistan'dadır. Bu kâğıt falan mülkün tapusudur diyor, kâh da İskenderiyye'ye gideceğim, oranın havası güzeldi, diyordu. Bir ara; "Ey Sa'dî! Bir seyahatim daha var. O ticârete de çıkarsam, artık ticâretten vaz geçip bir köşeye oturacağım ve ömrümün sonuna kadar istirahat edeceğim" dedi. Ben de; "Hayrola! Bu defa nereye gideceksiniz?" diye sordum. O da; "Çin'e İran kükürdü götüreceğim, işittiğime göre orada iyi para ediyormuş. Oradan Çin kâseleri getirip, Rum diyarına götüreceğim. Rum diyârının ipekli kumaşlarını Hindistan'a götürüp, oranın çeliğini Haleb'e, Haleb'in cam eşyasını Yemen'e, Yemen kumaşlarını da İran'a getireceğim. Artık ondan sonra ticâreti bırakıp bir köşeye çekileceğim" dedi. Tacir o kadar boş hayâller kurdu ki, artık konuşmaya takati kalmadı. Bana dönerek; "Yâ Sa'di! Sen de biraz konuş. Birşeyler söyle" dedi. Bunun üzerine ben de; "Gör çölünde bir kervanbaşı, katırdan düşünce şöyle demiş: "Dünyalık peşine düşenlerin aç gözünü, ya kanâat veya mezar toprağı doldurur" dedim."

"**Hikâye:** Güçlü kuvvetli bir kişi, işlerinin ters gitmesinden dolayı babasına giderek; "Babacığım, bana müsâade et de, bir seyahata çıkayım. Kolumun gücü-kuvvetiyle bir iş yaparım ve servete kavuşurum" dedi. Babası da; "Oğlum! Hayalperest olma, kanâat sahibi ol. Sana büyüklerden birinin bir sözünü söyliyeyim de dinle: Devlet, çalışmakta değil, kanâattedir. Körün gözüne sürme çekmek boşuna gayrettir" dedi. **Beyt tercümesi:**

Saçının her bir telinde, olsa ikiyüz hünerin,
Nasîbinde yok ise, neye yarar ma'rifetlerin."

"Hikmet: Sırrını dostlarına dahi açma. Ne bilirsin, belki de birgün gelir, dostun sana düşman olur. Elinden gelen her fenâlığı düşmanına yapma. Çünkü onunla birgün dost olabilirsin. Gizlemek istediğin sırrını kimseye söyleme. Çünkü kimse senin sırrını senden daha iyi saklıyamaz. Senin sırrına kimse senden daha emîn olamaz."

Bostân'dan ba'zı bölümler:

"Kudretiyle canı ve hikmetiyle dilde konuşmayı yaratan, kullarına acıyan, kimsesizlerin yardımcısı, hatâları affedici ve özürleri kabûl eden Allahü teâlânın adıyla bu eseri yazmaya başlıyorum.

O öyle büyüktür ki, O'nun kapısından yüz çeviren, kurtuluşa eremez. Kibirli ve mağrur hükümdârlar bile O'nun kapısının eşiğine baş koyarak yalvarır. O kendine karşı gelenleri hemen cezalandırmaz, özür diliyenleri de reddetmez. Günahları gördüğü hâlde hilm ile örter. Bir kuluna günah işlediğinden dolayı gazâb etse bile, o kul tövbe edince onun günahını affeder.

O'nun bir eşi, benzeri ve zıddı yoktur, insanların ve meleklerin tâatlarına ihtiyâcı yoktur. Bütün yaratıkların sahibi O'dur. Büyüklük ve benlik, yalnız ve yalnız O'na yakışır. O birinin başına tâlih tâcını giydirir, birini de tahtından kara toprağa indirir. Bahtiyarlık, bedbahtlık, herşey onun emriyle olur. Perde ardında yapılan kötü işleri görür. Fakat perdenin üzerine bir perde daha örter. O, âciz ve yokluk içinde bunalıp kalanlara rahmet eder. Yalvaranların duâlarını kabûl eder. O, iyi işleri yapanı beğenir. Kader kalemiyle ana rahmindeki yavruya şekil verir ve bir nakış gibi işler. Ay ile güneşi gemi gibi doğudan batıya sevk eder.

O'nun bilmediği hiçbir zerre yoktur. Açık ve gizli O'nun yanında birdir. O, "Ol!" dedi, yokluktan varlık meydana geldi. O'ndan başka kim yoktan var edebilir? O, henüz olmamış olanları, açığa vurulmamış sırları bilir. Yeri ve gökleri kudretiyle tutan, kıyâmet günü mahşerde kurulacak Mahkeme-i Kübrâ'nın hâkimi O'dur.

O, kendine ulaşmanın yolunu göstermiştir. O'na ulaşmak bir denizdir. Bu denizde, ancak iyi amel işleyen ve bir âlime tâbi olan gider ve muradına erer. Bir âlimin arkasından gitmeyen yolunu kaybeder ve helak olur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) gösterdiği yola aykırı yol tutan, ulaşmak istediğine hiçbir zaman ulaşamaz."

"Peygamberimiz Hazreti Muhammed (s.a.v.) en güzel ahlâklı, iyi huylu ve güzel adetlidir. Bütün insanların Peygamberi ve şefâatçisidir. O, Peygamberlerin İmâmı, doğru yolun önderi, Allahü teâlânın emînidir. Beşerin şefaatçisi, Kıyâmet gününün efendisi, hidâyet yolunun rehberi ve mahşer divânının en başta oturanıdır. Bütün nûrlar, onun nûrunun ışığıdır. O, Lâ ilahe illallah güzel sözünün "Lâ"sı ile, Lât putunu paramparça etti. Uzza'yı hor ve hakîr, İslâmiyeti azîz kıldı. Ona gelen kitap, önceki ümmetlere gelen kitapları hükümsüz kıldı. Doğduğu gece Kisrâ'nın sarayı sarsıldı. Ey en büyük Peygamber! Seni övmek için cildlerle kitap yazılsa, yine seni lâyıkı ile övemez. Ey bütün yaratıkların Nebisi! Sana, senin Eshâbına ve senin izinde gidenlere salât-ü selâm olsun."

"Sıkıntı çekmemiş olanlar, iyi günün kıymetini bilemez. Sıhhatli kimse de, ıstırap içinde uykusuz kalmadıkça, sıhhatin şükrünü yapmayı aklına getiremez."

"**Hikâye:** Sarhoşun biri içkili bir hâlde câmiye girip, mihraba kadar yürüdü. Orada yüzünü secdeye koyup; "Yâ Rabbî! Beni Cennet-i âlâna koy!" diye yalvarmaya başladı. Bu sırada câminin müezzini gelerek ona; "Ey gâfil kişi, ne amel yaptın ki Cenneti istiyorsun? Bu hâlle O'na yalvarılır mı?" deyince, sarhoş ağlıyarak ona şu cevâbı verdi; "Müezzin efendi! Ben sarhoşum,

fakat sen, günahkâr bir kulun Allahü teâlânın lütfunu ümîd etmesini tuhaf görüyorsun. Ben senden özür dilemiyorum ki! Kıyâmet gününe kadar açık olacak tövbe kapısından Allahü teâlâya yalvarıyorum. O kerîmdir. Kulunun elinden tutar. O'nun af ve mağfireti o kadar büyüktür ki, ben suçuma büyük demekten utanırım."

"**Hikâye:** Siyahî bir kimseye çirkinsin dendi. Adam öyle bir cevap verdi ki, söyleyen bu sözü söylediğine pişman oldu. O sözü söyleyene siyahi; "Sûretimi ve şeklimi ben yapmadım ki, beni ayıplıyorsun. Çirkin isem sana ne? Güzeli, çirkini yaratan ben değilim ki."

"**Hikâye:** Allahü teâlânın sevgili kullarından biri, bir kaplanın üstüne binmiş ve elinde ise bir yılan tutarak, sanki ata binmiş gibi gidiyordu. Birisi ona; "Ey Allah yolunda giden Allahın kulu! Bu gittiğin yolda bana kılavuz ol, beni de götür. Sen ne yaptın ki, bu yırtıcı hayvanlar sana tâbi oldu?" diye sorunca; "Kaplan, yılan, fil ve birçok yırtıcı hayvan bana tâbi oluyorsa bunda şaşılacak ne var ki? Sen de Allahü teâlâya bağlan. O zaman görürsün ki, herkes ve herşey sana bağlı olur. Sen Hak teâlânın hükmüne tâbi olursan, herkes ve herşey de senin hükmüne tâbi olur" dedi.

Bir hükümdâr, Allahü teâlânın emrini yerine getirirse, cenâb-ı Hak da onu korur ve ona yardım eder."

"Kızılarslan ile bir âlimin hikâyesi: Kızılarslanın çok sağlam bir kalesi vardı. Kalenin yolu kıvrım kıvrım idi. Güzel bir bahçe içinde adetâ lâcivert bir tabağın ortasındaki yumurta gibi, çok az bulunur bir kale idi. Birgün bu kaleye, uzak yoldan gelen, gün görmüş, derin bilgili, ma'rifet ve hüner sahibi, çok güzel konuşan, her sözü hikmetli bir zât geldi ve Kızılarslan'ın huzûruna kabûl edildi. Kızılarslan o zâta; "Bunca yerleri gezdiniz. Hiç bu kadar muhkem ve güzel bir kale gördünüz mü?" diye sorunca, o da; "Evet, burası güzel bir kaledir. Lâkin bana göre muhkem değildir. Senden önce burası kudretli pâdişâhların elinde idi. Burada bir müddet oturdular, sonra da bırakıp gittiler. Senden sonra da başka hükümdârlar da gelip burada oturacaklar ve senin ümit ağacından onlar da yemiş yiyecekler. Babanın zamanını düşün ve onun saltanat devrini hatırla da, kendini böyle düşüncelerden kurtar. Bak Allahü teâlâ, babanı, bir pula bile hükmü geçmediği yere nasıl soktu. Baban herkesten ve herşeyden ümidini kesti. Ümidi, yalnız Allahü teâlânın fazlına kaldı" cevâbını verdi."

"**Hikâye:** Bir âbid Hicaz'a giderken, yolda her adımda iki rek'at namaz kılardı. O kadar aşk ve şevk içinde idi ki, ayağındaki dikeni bile çıkarmadı. Âbid bu yolda böyle giderken, birdenbire gurûrlanmaya ve kendini beğenmeye başladı. Karşısına mel'ûn şeytan çıkarak; "Kimse senden daha güzel ve iyi ibâdet edemez. Ancak bu kadar olur. Bundan fazlası can sağlığı" dedi. Şeytanın bu sözleri onu daha da kibirlendirdi ve o sırada aniden yol üzerindeki bir kuyuya düştü. Allahü teâlânın lütfu erişmese, âbid tamâmiyle yoldan sapacaktı. O sırada gâibden bir ses; "Ey mübârek kişi Yaptığın bu ibâdetlerle Allahü teâlânın katında bir mevki elde ettiğini ve O'na lâyık bir ibâdet yaptığını zannetme. İyilikle bir gönül elde etmek, bin rek'at namaz kılmaktan daha iyidir" dedi."

"**Hikâye:** Bir kişi, yolda ayakları olmıyan bir tilki gördü ve Hak teâlânın bu lütfuna hayret ederek; "Bu hayvanın ayakları yok. Ne yer, ne içer ve nasıl geçinir?" diye düşündü. Tam bu sırada, çakal avlamış bir arslan oraya gelerek, avladığı çakalı yedi. Artıkları ile de tilki karnını doyurdu. O kişi, diğer birgün tilkinin başka bir vesile ile karnının doyduğunu görünce şöyle dedi; "Madem ki tilkinin rızkı ayağına kadar geldi. O hâlde zahmete girip karınca gibi çalışmama ne lüzum var.

Gidip bir köşede oturur rızkımı beklerim.” Adamcağız uzun süre bekledi. Ne gelen var, ne giden. Açlıktan bir deri bir kemik kaldı. Bulunduğu mescidin mihrabından doğru gelen şöyle bir ses duydu; “Ey kötü düşünen kişi! Kendini sakat kötürüm bir tilki yerine koyma. Kalk arslan gibi ol. Öyle çalış ki, arslan gibi senden artık kalsın. Arslan gibi ensesi kalın iken, çaresiz kalmış tilki gibi oturan kişiden, köpek daha iyidir. Çalış, rızkını kazan. Hem kendin ye, hem de başkalarını doyur. Başkasının artığına göz koyma. Kolunun kuvvetiyle ve gayret göstererek nasîbini elde et ve başkalarını da rahat ettir. Alçaklar gibi onun bunun eline bakma. Ey genç! Kendini düşürüp de, aman elimden tutun deme. Aksine, ihtiyâr fakirin elinden tut. Allahü teâlâ kime lütufta bulunur bilir misin? Halk kimin sayesinde huzûra kavuşursa, Hak teâlâ ona ihsân ve keremde bulunur. Allahü teâlânın kullarına yardımda bulunan kimseler, hem dünyâ, hem de âhırette iyilik görürler.”

“**Hikâye:** Birgün bir beldeye Rum diyarından bir genç geldi. Bu akıllı bir genç idi. Oranın halkı onu misâfir ettiler. Birgün orada bulunan bir evliyâ zât o gence; “Şuradaki câmi tozlanmıştır. Ötesinde berisinde çerçöp birikmiştir. Oraya git. Sil, süpür ve temizle” dedi. Genç bu sözü işittikten sonra, hemen orayı terk etti. Bir daha onu gören olmadı. Orada bulunan talebeler, “Bu misâfir gencin elinden bir iş gelmiyor. O yüzden bir daha buraya uğramadı” dediler. Birgün o büyük zatın talebelerinden biri o gence rastladı ve ona; “Sen iyi bir harekette bulunmadın. Sen kendini beğenmiş bir gençsin. Sen bilmez misin ki, insanlar, hizmetle ve çalışmakla yükselirler” dedi. O genç ağlıyarak şu cevâbı verdi: “Ey gönül ehli dostum! Ben hoca efendiden emir alır almaz, temizlemek, silip süpürmek için o câmiye gittim. Fakat gördüm ki, câmi tertemiz. Ne toz var, ne toprak. Meğerse orada kirli olan sâdece ben imişim. Câminin temizlenmesinden maksad, benim temizlenmem idi.” Yükselmek isteyen mütevâzi olmalı. Yücelik damına çıkmak için, alçak gönüllülükten başka merdiven yoktur. Akıllı ve hakiki irfan sahibi kimse, meyva dalı gibi alçak gönüllü olur.”

“**Hikâye:** Gönül ehli bir zât, kendi boyu kadar bir ev yaptırmış idi. Bir arkadaşı ona; “Bundan daha iyisini yaptırmaya kudretin, vardı, niye yaptırmadın?” diye sordu, O zât da; “Bundan daha yükseğini yaptırmaktan ne çıkar? Bırakıp gidecek olduktan sonra bu kadarı da yeter” dedi”

“**Hikâye:** Hârezmşâh sülâlesinden Sultan Alâeddîn Tüküş, hizmetçilerinden birine bir sır söyledi ve sakın kimseye söyleme diye tenbîhte bulundu. Sultan bu sırrını tam bir yıl saklamış ve kimseye söylememiş idi. Sırrını hizmetçisine söyledikten sonra duymadık kimse kalmamış oldu. Sultan bu sırrının ortaya çıkmasına çok kızdı ve o hizmetçisinin boynunun vurulmasını emr etti. Hizmetçilerinden biri sultana; “Şevketli sultânım! Hizmetçilerini boş yere öldürme. Kabahatin büyüğü sende. Sır sende iken etrâfı kapalı bir pınar gibi idi. Sen onun etrâfını açtın. Su yayıldı, sel olup etrâfa dağıldı, Artık önü alınmaz” dedi.

Dostum! Kimseye sırrını söyleme. Sen birisine söylersen, o da bir başkasına söyler. Mücevheratı hazinedara teslim et, ama sırrını kendine sakla?

“**Hikâye:** Bir hükümdârın oğlu attan düştü ve boyun kemikleri birbirine girdi. Öyle ki, boynu, fil boynu gibi gövdesine battı, Başını çevirebilmek için bütün gövdesini döndürüyordu. Ülkesindeki bütün doktorlar tedâvisinde âciz kaldılar. Yalnız başka ülkeden gelen bir doktor, şehzâdenin başını eski hâline getirebildi ve damarlarıyla kemiklerini düzeltti. O doktor olmasaydı, şehzâde sakat kalacak, belki de ölüp gidecekti. Şehzâde iyi olduktan sonra, iyi eden doktor, şehzâdeyi ve babasını ziyârete gitti, iyiliği takdîr etmeyen nankör hükümdâr ile şehzâde,

ona hiç yüz vermediler. Doktor kendisine reva görülen bu muâmeleden müteessir oldu ve hükümdâr ile oğlu utanacakları yerde, doktor utanarak başını yere eğdi. Kalkıp giderken şöyle mırıldanıyordu; "Ben onun boynunu çevirip eski hâline koymasaydım, bugün yüzünü benden çeviremezdi." Doktor gördüğü bu hareket karşısında ve hükümdârla oğlundan öç almak üzere ona bir tohum gönderdi ve şu haberi yolladı: "Şehzâde bunu buhurdana koyup yaksın. Çok güzel ve şifalı bir tütsüdür." Şehzâde, doktorun gönderdiği o tohumu yaktıktan sonra dumanından aksırdı. Aksırınca da başı eskisi gibi çarpıldı. Pâdişâhın emriyle o doktoru çok aradılar, fakat bir türlü bulamadılar. Kendisinden özür dileyeceklerdi. Ne çâre iş işten geçmişti.

Cenâb-ı Hakka şükürden yüz çevirme ki, yarın mahşer günü boynu bükük kalmayasın."

"**Hikâye:** Bir fıkıh âlimi, yere yıkılmış bir sarhoşun yanından geçerken, kendi halini düşünerek böbürlendi Sarhoşa göz ucuyla bile bakmaya tenezzül etmedi. Sarhoş başını kaldırarak fıkıh âlimine; "Ey iyi zât! Kavuştuğun bu ni'mete şükret. Sakın büyüklenme. Zira kibirden mahrûmiyet hâsıl olur. Birini zincire vurulmuş görürsen gülme. Senin de başına gelebilir. Mukadderatın belli olmaz. Belki birgün sen de sarhoş olup yerlerde sürünebilirsin" dedi."

Sa'dî Şîrâzî buyurdu ki: "Hak teâlânın lütuf ve ihsân buyurduğu bahta ve rızka kanâat etmeyen kimse, Rabbini bilmemiş ve O'na itaat etmemiş olur. Ey bir yerde durmayan, sebat etmeyen, rızk için didinip duran, koşan kişi! Sâkin ol, yuvarlanan taş üzerinde ot bitmez."

"Ey akıllı kimse! ister iyi, ister kötü olsun, kimsenin arkasından konuşma. Çünkü hakkında konuştuğun kişi gerçekten kötü ise, onu kendine düşman etmiş olursun. İyi ise, çok kötü bir iş yapmış olursun. Biri sana gelip de filân adam kötüdür derse, iyi bil ki o kendi kusurunu söylemiş olur."

"Birisi şu ibretli sözü söyledi: Gıybet edecek olursam, anamdan başkasının gıybetini etmem. Zîrâ böylece sevâblarım anama yazılmış olur!

Ey iyi insan! Bir insanın iki şeyi dostlarına haramdır. Birisi; onun malını haksız yere alarak yemek, diğeri; arkasından iyi olmayan şekilde konuşmaktır. Biri senin yanında başkasının aleyhinde konuşuyorsa, zannetme ki başkasının yanında seni medheder. Benim nazarımda bu dünyâda en akıllı insan, kendisiyle meşgûl olup, başkalarından gâfil olandır."

"Düşmandan lâf getiren, insana düşmandan daha büyük düşmandır. Ey lâf taşıyıcı! Düşmanım bile yüzüme karşı kötü şey söylemiyor. Sen ondan daha büyük düşman olmasan, onun arkamdan söylediğini, gelip de yüzüme karşı söyler misin? Söz taşıyan, eski düşmanlıkları yeniler, kinleri tazeler. En yumuşak insanları bile çileden çıkarır. Uyuyan fitneyi uyandıran kimseden en kısa zamanda kaç! Kavga iki kişi arasında yanan bir ateşe benzer. Söz taşıyıcı ise, o ateşin sönmemesi için odun taşıyan oduncu gibidir."

"Ey insanoğlu! Adının unutulmamasını istersen, çocuğuna ilim, hüner, ma'rifet öğret ve onu akıllı fikirli yetiştir. Böyle yaparsan, arkanda seni rahmette anan bir kişi bırakmış olursun."

"Ey yüzünde nûr kalmamış kişi Kalbini temiz tut Kararmış ayna iyi göstermez. Yarın, azâba müstehak olmamanın yolunu ara. Başkalarının ayıplarını arama. Başkalarının ayıbını araştırmakla meşgûl olan, kendi ayıplarını göremez."

"Dil; şükretmek içindir. Rabbini bilen, dilini gıybet için kullanmaz. Kulak; Kur'ân-ı kerîm ve nasihat dinlemek içindir. Bâtıl ve boş sözler için değildir. İki göz; Allahü teâlânın kudret ve san'atını görmek içindir. Eşin dostun ayıbını görmek için değildir."

"Cenâb-ı Hak kulunu yoktan var etti. Eline cömertlik, başına da secde kabiliyeti verdi. Aksi takdîrde, ne el cömertlik, ne baş secde edebilirdi"

"Dil ile kulak, kalbin anahtarıdır. Dil söylemeseydi, gönüllerin esrârı gizli kalırdı. Kulak iyi bilgileri duymasaydı, insan nasıl bilgi sahibi olurdu."

"Yavrum! Gençlikte, nefsin arzuları insanı kapladığı gibi ilim öğrenilecek, ibâdet yapılacak en kârlı zaman da gençliktir. Gençlikte şehvetin, asabiyetin kapladığı anlarda, dinin bir emrini yerine getirmek, ihtiyârlıkta yapılan aynı ibâdetten çok üstün ve kıymetli olur."

"Oğlum! Günah yükünün altına girme. Zîrâ o ağırdır ve kaldıramazsın, iyilerin tuttukları yoldan yürü, git. Dileyen, bu bahtiyarlığı bulur. Sen alçak şeytanın kuyruğuna yapışmışsın. İyilere ne vakit erişebileceğini bilmem. Resûl-i ekrem (s.a.v.), ancak onun yolundan, gidenlere şefaat edecektir."

"Ey fakir! Sen hak yolunda oyun çocuğu sayılırsın. Büyüklerin eteğini bırakma. Mayası bozuk kimselerle düşüp kalkarsan, izzet ve vekarını kaybedersin. O hâlde büyüklerin eteğine yapış. Talebeler, çocuktan daha âcizdir. Hocalar ise muhkem duvar gibidir. Yeni yürüyen çocuk, duvara tutunarak yürür. Sen de yeni yürüyen çocuk gibi, âlimlerin muhkem duvarına tutunarak yürü."

"Ey insanoğlu! Bugün günahlarından korkar isen, yarın birşeyden korkmazsın."

"Yâ Rabbî! Bize kereminle nazar kıl. Biz kullarından ancak hatâ sâdır olur. Yâ ilâhi! Senin rızkınla beslendik. Senin ihsân ve lütuflarına alıştık. Yâ Rabbî! Bizi bu dünyâda azîz kıldın, öbür dünyâda da azîz kılmanı senden umarız. Azîz eden de sensin, zelîl eden de sensin. Senin azîz kıldığın kimse horluk görmez. Yâ İlâhi! İzzetin hakkı için beni zelîl etme ve günahlarımdan dolayı beni utandırma. Başıma benim gibisini musallat etme. Ukûbet çekeçeksem, senin elinle olsun. Dünyâda en kötü şey, bir insanın kendisi gibi birisinden cefâ çekmesidir."

---

1) Nefehat-ül-üns sh. 681

2) Bostan ve Gülistân

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 106, 887, 1060

4) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 17

SADREDDÎN BEKRÎ (Hasen bin Muhammed)

Hadîs, târih, tasavvuf ve fıkıh âlimi, muhtesib. Künyesi Ebû Ali olup ismi, Hasen bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Amrûk'tur. 574 (m. 1178) yılında Şam'da doğdu. Resûlullahın (s.a.v.) halifesi Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'in (r.a.) soyundan olduğu için Kuraşî, Temimî ve Bekrî, babası Nişâbûr'dan Şam'a geldiği için Nişâbûrî ve doğum yerinden dolayı Dımeşkî nisbet edildi, İslâmiyete olan hizmetlerinden dolayı Sadreddîn lakabı verildi. Ömrünün sonuna doğru Mısır'a gitti. 656 (m. 1258) yılında orada vefât etti.

Şam'da temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrenen Sadreddîn Bekrî, Mekke'de bulunan anne tarafından dedesi Ebû Hafs Meyânişî'den ilim öğrendi. Şam'da; İbn-i

Taberzed'den, Nişâbûr'da; Müeyyed bin Muhammed ve annesi Ümm-i Müeyyed Zeyneb Şa'riyye'den, Herat'ta; Ebû Rûh Abdülazîz bin Muhammed'den, Merv'de; Ebü'l-Muzaffer ibhi Sem'ânî'den, İsfahan'da; Ebü'l-Fütûh Muhammed İbni Cüneyd, Ayn-üş-Şems Sekafiyye ve Hafsa binti Hamkâ'dan, Bağdad'da; Abdülazîz bin Ahtâr'dan ilim öğrendi. Mısır, Musul, Hemedân, Erbîl gibi birçok şehri dolaştı. Çok sayıda âlimin ilminden istifâde etti. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberledi. Şam'a döndü. Orada devlet işleriyle uğraştı. Vazifesi insanlara emr-i ma'rûf yapıp Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmek olan hisbe teşkilâtının başına geçti. Zulüm görenlerin mahkemelerine bakan "Dîvân-ı mezâlim"i yeniden düzenledi. Değişik memleketlere elçi olarak gönderildi. Daha sonra yalnız ilimle uğraştı. Ömrünün sonuna doğru felç oldu. Vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmek için harcayan Sadreddîn Bekrî, ömrü boyunca Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştı. O'nun rızâsı için Allahü teâlânın kullarına emr-i ma'rûfta bulundu. Onlara doğru yolu göstermeye çalıştı. Güzel ahlâkı, hoş sözü, dünyâ malına ehemmiyet vermemesi ile insanlara örnek oldu. Çok ibâdet eder, gündüzlerin çoğunu oruçla geçirirdi. Birçok talebe yetiştirdi.

Takıyyüddîn İbni Salâh, Dimyâtî, İmâd bin Bâlisî, Bedr bin Tevzî, Ebü'l-Feth Kuraşi, Ebû Abdullah İbni Zerrâd, Tâceddîn Ahmed bin Müzeyyen, Ez-Zeyn Ebû Bekr Mervî ve daha birçok âlim onun talebeleri arasındaydı.

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan Sadreddîn Bekrî, İbn-i Asâkir'in "Târih-i Dımeşk"ine zeyl yazdı. **"Men kezibe aleyye"** hadîs-i şerîfinin râvîleri ve rivâyet yollarına dâir "Turûk-u Men kezibe aleyye", seyahat etmiş olduğu kırk beldenin husûsiyyetleri, âlim ve ulemâsı, âbid ve sülehâsı ile ilgili "Erba'în-el-büldân" adlı kitaplar, eserlerinden ba'zılarıdır.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.); **"Şâirler arasında en doğru söz** (Lebîd'in) **"İyi biliniz ki, Allahtan başka herşey bâtıldır, devamsızdır. Şüphesiz her ni'met de zevale mahkûmdur"** sözüdür" buyurdu.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1444

2) Tabakât-ül-huffâz sh. 503

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 274

4) El-A'lâm cild-2, sh. 215

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 289

SADREDDÎN-İ KONEVÎ

Evliyânın büyüklerinden ve kelâm âlimlerinden. İsmi, Ebü'l-Me'âlî Muhammed bin İshâk'dır. Konyalıdır. Üvey babası olan Muhyiddîn-i Arabî'den ilim öğrenerek çok istifâde etti. Celâleddîn-i Rûmi'nin ve Sa'îdeddîn-i Fergânî'nin hocası idi. 671 (m. 1272) senesinde vefât elti. Kabri Konya'da kendi adı ile anılan câminin bahçesindedir. 60 yıldan fazla yaşamıştır.

Babası İshâk Efendi, Anadolu Selçukluları nezdinde i'tibârlı, yüksek mevki sahibi biriydi. Küçük yaşta iken babası İshâk Efendi vefât etti. Üvey babası Muhyiddîn-i Arabî, Sadreddîn-i Konevî'nin terbiyesi ve yetişmesiyle meşgûl oldu. Çok iyi bir tahsil gördü. Kelâm ve tasavvuf ilimlerine âit birçok kıymetli eserler yazdı.

Muhyiddîn-i Arabî ile Haleb ve Şam'a gitmiş, devamlı derslerinde bulunup, kendisi de Şam'da ders vermeye başlamıştı. Muhyiddîn-i Arabî'nin vefâtından sonra, Evhadüddîn-i

Kirmânî'den feyz aldı. Daha sonra Mısır'a gitti, oradan hacca, hac dönüşünde de Konya'ya gelip yerleşti.

Konya'da binlerce talebeye ders vermiş, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi, Sa'îdeddîn-i Fergânî gibi birçok hikmet ve tasavvuf ehli kimseler yetiştirmiştir. Zamanının en büyük âlimlerindendi. Kelâm ilmindeki yeri eşsizdir. Bu ilimde birçok ince mes'eleleri açıklığa kavuşturmuştur. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Vahdet-i vücûd" hakkında söylediklerini ve yazdıklarını dine ve akla uygun olarak izah etmiştir.

Nâsıruddîn-i Tûsî ile hikmete âit ba'zı mes'elelerde mektûplaşmaları olmuş, aralarındaki uzun süren münâzaralardan sonra, Nâsıruddîn-i Tûsî aczini i'tirâf ederek, onun üstünlüğünü kabûl etmiştir. Sadreddîn-i Konevî'nin hayâtı, zühd ve takvâ içerisinde geçti. Haramlardan çok sakınır, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasından kaçardı. Hiç kimsenin kalbini kırmaz, dünyâ malına hiç meyletmezdi. Türbesinin dahi üzerinin açık olmasını vasıyyet etti.

Sadreddîn-i Konevî anlattı: Hocam Muhyiddîn-i Arabî hayatta iken, benim yüksek makamlara kavuşmam için çok uğraştı. Fakat mümkün olmadı. Vefâtından sonra birgün, kabrini ziyâret edip dönüyordum. Birden kendimi geniş bir ovada buldum. O anda Allahü teâlânın muhabbeti beni kapladı. Birden Muhyiddîn-i Arabî'nin rûhunu çok güzel bir sûrette gördüm. Tıpkı saf bir nûrdu. Bir anda kendimi kaybettim. Sonra kendime geldiğimde baktım ki, o yanımdadır. Bana selâm verdi. Hasretle boynuma sarıldı. Sonra buyurdu ki: "Allahü teâlâya hamd olsun ki, perde aradan kalktı ve sevgililer kavuştu, niyet ve gayret boşa gitmedi. Sağlığımda kavuşamadığın makamlara, vefâtımdan sonra kavuşmuş oldun."

Kendisi anlattı: "653 (m. 1255) senesi Şevval ayının onyedisine rastlayan Cumartesi gecesi, rü'yâmda hocam Muhyiddîn-i Arabî'yi gördüm. Aramızdaki uzun konuşmalardan sonra, ona, cenâb-ı Hakkın Esmâ-i Hüsnâsı ile ilgili kalbime doğan bilgileri arz ettim, O da; "Çok doğru, pek güzel!" deyince, ona; "Efendim! Hakîkatde güzel olan sizsiniz. Çünkü bu ilimleri bana siz öğrettiniz. Siz olmasaydınız, bu ilimleri bana kim öğretirdi?" dedim. Mübârek ellerini öptüm ve; "Efendim! Bütün mahlûkâtı, herşeyi unutup Allahü teâlâyı dâimi olarak hatırımda tutabilmem için bu fakire duâ ve himmetlerinizi istirhâm ediyorum" diye yalvardım. O da, benim bu arzuma kavuşacağımı müjdeledi ve uyandım."

Sadreddîn-i Konevî hazretleri, bundan sonra çok büyük ma'nevî derecelere yükseldiğini, "Alemi şühûd"ün kendisine seyrettirildiğini, hiçbir zaman Allahü teâlâyı hatırından çıkarmadığını, bir ân bile unutmadığını "Nefehât" isimli eserinde bildirdi.

Şems-i Tebrîzî hazretleri Konya'ya gelince, Mevlânâ hazretleri devamlı bununla sohbet edip, hiç dışarı çıkmaz oldu. Konya'nın ileri gelen diğer âlimleri buna üzülüp, hep birden şehri terk ederek Denizli'ye gittiler. Bunu duyan Selçuklu Sultânı çok üzüldü. Çünkü âlimleri seven, onları koruyan biriydi. Bir Cum'a günü Sadreddîn-i Konevî hazretlerinden ricada bulunup kendisine dedi ki: "Ben âlimler arasında olan şeylere karışamam. Bu iş, pâdişâhların karışacağı bir iş değildir. Ancak Cum'a namazında âlimlerin bulunmaması şânımıza noksanlık verir. Lütfen bunları bulup getirin!" Sadreddîn-i Konevî hazretleri hemen katırına binerek yola çıktı. Bir anda kendisini Denizli'de buldu. Orada âlimleri bulup onlara dedi ki: "Cum'a namazı vakti geçmeden Konya'ya dönmemiz lâzımdır. Sultânın kalbini kırmayınız; Pâdişâhlar Allahü teâlânın emrini ifâya me'mûr kişilerdir. Onlara karşı gelmek, onları üzmek hiç uygun değildir. Sonra Allahü teâlânın gazâbına uğrarsınız." Daha buna benzer birçok ikna edici sözler söyledi. Yanında evliyâdan Ahî Evren de vardı. Âlimler ikna olur gibi oldular. Dediler ki: "Biz teklifinizi kabûl edip gelecek bile

olsak, Cum'a vakti Konya'da bulunmamız imkânsızdır." Sadreddîn-i Konevî de; "Siz kabûl edin, Allahü teâlâ müslümanları sevindirenleri mahcûb etmez" buyurdu. "Âlimler teklifi kabûl edip, hemen yola çıktılar. Birkaç günlük yolu bir anda kat edip, Cum'a vaktinden evvel Konya'ya vardılar. Sultan Alâeddîn buna çok memnun oldu. Sadreddîn-i Konevî hazretlerine olan sevgi ve muhabbeti daha da arttı. İslâm âlimlerine dâima yardımcı oldu.

Sadreddîn-i Konevî anlattı: "Rü'yâmda Fahr-i kâinat efendimizi (s.a.v.) gördüm. Yanlarında Eshâb-ı Kirâm olduğu hâlde medreseye teşrîf etmişlerdi. Sofanın ortasına oturdular. Bu sırada Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de oraya gelip, uygun bir yere oturdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Mevlânâ'ya çok iltifât ettiler ve Hazreti Ebû Bekr'e dönerek; "Yâ Ebâ Bekr! Ben, Celâleddîn ile, diğer Peygamberlerin arasında öğünürüm. Çünkü onun öğrendiği ilim, işlediği amelin feyz ve nûru ile, ümmetimin gözleri aydın olur. O benim oğlumdur" buyurdular. Mevlânâ'yı sağ tarafına oturttular. Peygamber efendimiz (s.a.v.), bu rü'yâ ile talebelerimden Mevlânâ'nın derecesinin yüksekliğine işâret buyurdular. Bu durumu diğer talebelere anlattım ki, onun hatırını gözetip ilminin yüksekliğini anlasınlar."

Birgün büyük bir ilim meclisi kurulmuş ve Konya'nın büyükleri orada toplanmışlardı. Sadreddîn-i Konevî de orada bir seccade üzerinde oturuyordu. Mevlânâ içeri girince seccadeye oturmasını teklif etti. Bunun üzerine Mevlânâ buyurdu ki: "Terbiyesizlik edip, sizin seccadenize otursam, kıyâmette bunun hesabını nasıl verebilirim?" Sadreddîn-i Konevî de buyurdu ki: "Senin oturmaya fayda görmediğin seccade bize de yaramaz." Sonra seccadeyi oradan kaldırdı. Mevlânâ, Sadreddîn-i Konevî'den önce vefât etti. Vasıyyeti üzerine, cenâze namazını Sadreddîn-i Konevî kıldırdı.

Şerâfeddîn-i Kayserî anlattı: Sadreddîn-i Konevî hazretleri, talebesi Mevlânâ'nın cenâze namazını kıldırmak için ilerlediği zaman, ona birden bire bir hıçkırık gelip kendinden geçti. Bir müddet sonra kendine gelip namazı kıldırdı. Mevlânâ hazretlerinin vefâtına çok üzülmüştü. Talebelerinin ileri gelenlerinden ba'zıları; "Efendim! Namaz kıldıracağınız zaman üzerinizde hiç görmediğimiz bir hâl vardı. Acaba hikmeti nedir?" dediler. Bunun üzerine; "Namazı kıldırmak için ilerlediğim vakit, meydanda meleklerin saf saf dizilip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) arkasında cenâze namazı kılmakta olduklarını gördüm. Gökteki meleklerin hepsi mavi elbiseler giyinmiş ağlıyorlardı" buyurdu.

Sadreddîn-i Konevî vasıyyetinde buyurdu ki: "Yakında öyle bir fitne kopacak ki, çok kimseler bu zulümden kurtulamıyacaktır. Onun için, evlenmiyen kimseler bundan sonra Şam'a gidebilirler." Bu sözleriyle Moğolların Selçuklu devletini yıkacaklarını ve çok zulüm edeceklerini işâret ettiler.

Moğolların 656 (m. 1258) Bağdad'ı işgal ettiği sıralarda, Sadreddîn-i Konevî bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Sekerât-ül-mevt hâlinde hasta imiş. Orada bulunanlar, Peygamber efendimizi vefât etti, diye mübârek vücûd-i şerîflerini yıkayıp kefenlemişler. Bu haberi duyan herkes oraya koşuyordu. Ben de koşarak vardım ki, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek başları, kefenin dışında açıkta idi. Orada bulunanlara; "Siz ne yapıyorsunuz?" dedim. Onlar da; "Peygamber efendimiz âhırete intikâl etmiştir, techiz ve tekvin hizmetleriyle şereflenmek istiyoruz" dediler. Kalbime öyle bir ilham geldi ki, Peygamber efendimiz (s.a.v.) daha vefât etmemiştir. Oradakilere; "Sevgili Peygamberimizin mübârek yüzleri, ölen bir kimsenin yüzüne benzemiyor. O'nun vefât etmemiş olduğunu sanıyorum. Biraz sabredip bekliyelim de mes'ele anlaşılsın" deyip, mübârek yüzlerine doğru eğildim. Dikkatle incelediğimde

çok zayıf kalb atışlarını ve yavaş yavaş nefes aldıklarını anladım. O zaman oradakilere, yüksek sesle Resûlullah efendimizin sağlığını müjdeledim. Ve heyecanla uyandım. Bu rü'yâdan anladım ki, İslâm âleminde büyük bir musibet meydana gelmek üzeredir. Bu rü'yâyı gördüğüm günün târihini bir yere kaydettim. Sonradan öğrendim ki, Moğollar Bağdad'ı o târihte istilâ etmişler ve pekçok müslümanı kılıçtan geçirerek şehîd etmişler. Kütüphânelerdeki kıymetli kitapları yakmışlar, sulara atmışlar. (Moğol hükümdârı Hülâgu ve müşaviri Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan Nâsırüddîn-i Tûsî, Bağdad'ı müslümanların elinden almak için saldırdılar. Neft ateşleri ve mancınık taşları ile hücum eden ikiyüzbin kişilik Tatar ordusu karşısında, mevcûdu yirmibine yakın halîfe ordusu dayanamadı. Muhasara elli gün sürdü. Halifenin veziri İbn-i Alkam da Eshâb-ı Kirâm düşmanı idi. Halife muhasaranın neticesinde mağlup olacağını anlayınca, veziri İbn-i Alkam'ı sulh için Hülâgu'nun yanına gönderdi, Hülâgu ile gizlice anlaşan İbn-i Alkam, halîfeye gelip; "Teslim olursak, bizi serbest bırakacaklar" dedi. Bu hileden sonra halîfe esîr alınarak, yanındakilerle beraber idâm edildi. Dörtyüzbinden ziyâde müslüman kılıçtan geçirildi. Milyonlarca İslâm kitabı Dicle nehrine atıldı. Nehrin suyu günlerce mürekkep renginde aktı. Böylece büyük bir ilim hazînesi ve târihi kültür yok edildi. Güzel şehir harabeye döndü. Peygamberimizin (s.a.v.) hatırası olarak saklanan mübârek emânetler (Hırka-i Se'âdet ve Asâ-yı Nebî) yakılıp külleri Dicle'ye atıldı. Beşyüzyirmidört senelik Abbasi Devleti yok oldu. Hülâgu'nun asıl hedefi, Suriye'yi ele geçirmekti. Haleb'i aldı. Şam'a giderken Hülâgu'nun kardeşi Möngeke'nin ölüm haberi üzerine İran'a döndü. Şam seferini tamamlamak üzere gönderdiği ordu, 659 (m. 1260) senesinde Mısırlılara yenildi. Hülâgu'nun bu seferi sonunda bir milyon kadar müslüman şehîd edildi. Zaptettiği yerlerdeki müslümanlara çok eziyet etti. Hıristiyanlığı korudu ve pekçok puthâne yaptırdı.

Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin kabrini ziyâret edenler, onun feyzlerinden istifâde ederler. Onu vesile ederek yapılan duâlar, bi iznillah kabûl olur. Sıkıntıda kalanlar ondan yardım isteseler, Allahü teâlânın izniyle rûhâniyetleri imdâda yetişir.

1317 (m. 1899) senesinde Sultan İkinci Abdülhamîd Hân, şahsî parasıyla, Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin câmisini ve türbesini îmâr ve ihyâ ettirdi.

Türbesine hizmet edenlerden biri rivâyet etti: "Zamanın devlet erkânından yüksek rütbeli bir subay türbeyi ziyârete geldi. Câmide namazı kıldıktan sonra, Sadreddîn-i Konevî'nin nefsini terbiye etmek için yaptırdığı çilehânesini ziyâret etmek istedi. Kapısını açtık. Yalnız bir kişinin namaz kılabileceği büyüklükteki, feyz, bereket, huzûr ve saadet mekânı olan çilehâneye girdi. Uzun bir secdeden sonra cenâb-ı Hakka yalvarmaya başladı. Daha sonra kabr-i şerîfin yanına Sadreddîn-i Konevî'nin huzûruna gelip, Allahü teâlâya, onu vesile ederek uzun bir duâ etti. Biz de âmin dedik. Duâ bitince bize dönerek; "Bizler, ellerimizdeki silâhlar ve diğer askerî güçlerimizle, memleketimizin görünürdeki bekçileriyiz. Fakat huzûrunda bulunduğumuz Sadreddîn-i Konevî ve onun emsali olan büyükler ise, bu memleketin hakîkî kumandanlarıdır. Allahü teâlânın yardımı ve bunların ma'nevî destekleri olmadıkça, bizim görünürdeki güç ve kuvvetimizin hiçbir te'sîri olamaz. Onun için biz, bir memlekete vardığımız zaman, önce o memleketin ma'nevî kumandanlarını ziyâret ederiz" dedi."

Konevî Câmii'ne devamlı gelenlerden biri anlatır: "Sadreddîn-i Konevî'yi iki defa rü'yâmda gördüm. İlk gördüğüm gecenin gündüzünde, bir iş yüzünden birçok kimsenin kalblerini kırmış, onları çok üzmüştüm. Rü'yâmda heybetli bir şekilde görünüp bana buyurdu ki: "Kimseyi üzme, kimsenin kalbini kırma, kalb kırmaktan çok sakın." Bu ihtar bana çok te'sîr etti. Bundan sonra kimsenin kalbini kırmamaya, herkesle iyi geçinmeye çalıştım.

İkinci rü'yâmda şöyle oldu: ilk rü'yâmdan sonra artık devamlı onun kabrinin bulunduğu câmiye gitmeye başladım. Câminin ve türbenin tâmiratı, bakımı ve temizliği ile uğraşıyordum. Bir gece rü'yâmda bana güleryüzle görünüp; "Hizmetlerinden memnunum. Allahü teâlâ bu hizmetlerini karşılıksız bırakmaz" buyurdu. Bu ikinci rü'yâdan sonra Sadreddîn-i Konevî'ye karşı sevgi ve muhabbetim daha da arttı. Bütün günümü, câmi ve türbenin işleriyle geçirmeye başladım.

Eserleri: "Nüsûs", "Hukuk", "Nefehât-ül-ilâhiyye", "Mefâtih-ül-gayb", "Fâtiha tefsîri", "Şerhu ehâdis-i erba'în" gibi eserleri vardır.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 632

2) El-A'lâm cild-6, sh. 30

3) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 451 cild-2, sh. 121, 212, 451, 452

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 45

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 133

6) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 203

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 130

8) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1491

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9 sh. 43

10) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2944

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1059

SADREDDÎN-İ VÂSITÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Enceb bin Kessâr el-Vâsıtî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Sadreddîn'dir. Aslen Vâsıtlıdır. 626 (m. 1229) senesinde doğdu. 698 (m. 1299) senesi Receb ayında Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb denilen yerde defn olundu.

Sadreddîn-i Vâsıtî hazretleri birçok âlim ile görüşüp onlardan ilim öğrendi.

Daha çok hadîs-i şerîf ilmi ile meşgûl oldu. Hadîs ilminde Hâfız, ya'nî yüzbin hadîs-i şerîf ezberlemiş idi. Vâsıt'ta Serif-üd-dâî er-Reşîdî'den, Bağdad'da; İbn-i Kamire'den, İbn-ül-Katî'î, İbn-ül-Lettiî, İbn-ül-Kabîbî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Muhammed bin Abdürrezzâk ve başka âlimler rivâyetlerde bulundular.

Sadreddîn Ahmed bin Muhammed hazretleri, hadîsden başka fıkıh ve diğer ilimlerde de derin âlim idi. Şöhreti etrâfa yayılmış idi.

Safiyyüddîn Abdülmü'min bin Abdülhak (r.a.) diyor ki: "Sadreddîn-i Vâsıtî (r.a.), hadîs ilminde, hadîs-i şerîfleri tanımakta ve râvilerin isimlerini ve hâllerini tanımakta zamanının en büyük âlimlerinden idi. Görüştüğü, sohbetlerinde bulunduğu âlimlerden dinlediklerini kendi eliyle yazardı. Böylece çok yazı yazdı, ilme âit birçok temel bilgileri kayda geçti."

Müstensıriyye Medresesi'nde hadîs ilmi okuturdu. Meclislerde, konuşmalarda, herkesin kendisine çok alâka göstermesini çekemeyip hased edenler oldu ise de, bunların çoğu hatâsını anlayıp tövbe etmiştir.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 339

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 441

SA'ÎD BİN MENSÛR EL-YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Sa'îd bin Mensûr bin Ali bin Abdullah bin Miskin el-Yemenî'dir. Sa'îd bin Mensûr, fıkıh âlimi, zâhid, ârif ve vera' sahibi idi. İlimle çok meşgûl olması yanında, çok da ibâdet eder, gözyaşı dökerdi. Bu sebepten yüksek mertebelere yükseldi. Çok kerâmeti görüldü. 660 (m. 1262) senesinde vefât etti.

Sa'îd bin Mensûr, Zerî'ul-Haddâd ile görüşürdü. Birgün Zerî'ul-Haddâd ona geldi. Orada bir cemâat vardı. Bu görüşme bir Kurban Bayramı sonrasında olmuştu. O zaman Zerî'ul-Haddâd; "Bu seneki hac çok güzel oldu değil mi?" diyerek oradaki kerâmetlerini anlatmak istiyordu. Bu söz üzerine Sa'îd bin Mensûr ona heybetle baktı. Zerî'ul-Haddâd hemen hatâsını anladı ve sustu. Orada bulunanlar oradan ayrılınca, Zerî'ul-Haddâd; "Efendim! Biz, sizin sohbetinizi dinleyen ve sizin sevdiklerinizdeniz. Sözümüz, sizin bize öğrettiğiniz şey içindi" deyince, Sa'îd bin Mensûr onun sözü uzatmasını uygun görmedi ve; "Bu hac, Allahü teâlânın ihsân ve ikramından başka birşey değildir. O, ihsân ve ikram edendir" buyurdu.

Sa'îd bin Mensûr ile, fıkıh âlimi Ömer bin Saîd arasında çok sevgi ve muhabbet vardı. Devamlı bir araya gelip sohbet ederlerdi. Aralarında; "Kim önce vefât ederse, diğerinin onu yıkayıp kefenlenmesi ve cenâze namazını kıldırması husûsunda sözbirliği etmişlerdi. Sa'îd bin Mensûr önce vefât etti. Ömer bin Sa'îd aralarındaki vasıyyet üzere onu yıkadı, kefenledi ve cenâze namazını kıldırdı.

Sa'îd bin Mensûr hazretlerinin vefâtından sonra da kerâmetleri görüldü. Bu kerâmetlerden birisi şöyle anlatılır: "Sa'îd bin Mensûr'un bir talebesi, Fadl bin Avâd'ın adamı olan bir kişiden zarar ve zulüm gördü. Buna çok üzülüp, doğruca hocasının kabrine gitti. Ağlıyarak durumunu arz etti. Fadl bin Avâd, bir yerden dönüyordu. O gece bir rü'yâ gördü ve derhâl uyanıp hizmetçilerini uyandırarak; "Haydi gidiyoruz, yapılan yanlış işler sebebiyle başımıza bir felâketin geleceğini anlıyorum" dedi. Evine varmadan yolda vefât etti. Rü'yâyı dinliyenlerden birisi; "Fadl bin Avâd'ın adamlarından birisi ile Sa'îd bin Mensûr'un talebeleri arasında herhangi birşey oldu mu?" diye sordu. Orada bulunanlar; "Evet" cevâbını verdiler. O da; "Şimdi durum anlaşıldı. O adam Sa'îd bin Mensûr'un talebesine zarar ve zulüm yapınca, durum böyle oldu" dedi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 26

SALTUK TÜRKÎ

Evliyânın büyüklerinden. Zamanının büyüklerinden Mahmûd Rıfâî'den (r.a.) ilim öğrenip feyz aldı. İlimde yüksek mertebeler, tasavvufta üstün dereceler sahibi oldu. Pekçok talebe yetiştirip, Allahü teâlânın dîninin yayılmasına faydalı hizmetlerde bulundu. Kofcakiyye denilen bir bölgede, Sabiha denilen yerde, 697 (m. 1297) yılında vefât etti. Kendisini çok seven çevre halkı, mezarının üzerine güzel bir türbe yaptılar.

Saltuk Türkî'nin kerâmetleri pek meşhûr oldu. Bunlardan ba'zıları "Tuhfet-ül-ervâh" adlı eserde şöyle anlatılmaktadır Birgün Sabiha'daki hemşehrileri, sevenleri, ona suları olmadığını bildirip, kendilerine su te'min etmesini istediler. Bunun üzerine Saltuk Türkî, eliyle bir kayaya vurdu ve kayadan hemen su fışkırdı.

Aralarında Seyyid Behram Şah Haydârî'nin de bulunduğu i'timâd edilir bir cemâat (topluluk) şöyle anlattılar: "Saltuk Türkî'nin bulunduğu şehirden mevcûdu binden az olan bir gurub, düşmanla muharebe etmek üzere yola çıkmışlardı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Saltuk Türkî, bulunduğu yerde ayağa kalkıp, muharebe eder gibi hareketlerde bulundu. Vücûdundan kanlar aktı. Yanında bulunanlar kanları sildiler. Üç saat böyle devam etti. Sonra oturup, sükûn buldu. Yanındakiler, bu yaptıklarının sebebini sordular. "Birkaç gün önce buradan ayrılanların karşısına, büyük bir düşman kuvveti çıktı. Sayılan üçbine yaklaşıyordu. Müslümanların zayıf olduğunu anlayınca, Allahü teâlânın izni ile onlara katıldım. Düşmana karşı ben de harb ettim. Müslümanlardan üç kişi şehîd oldu. Onlardan ilk grup, yedi gün sonra buraya gelecekler" dedi. Bunun üzerine yanında bulunanlar, o günün târihini attılar. Yedi gün sonra, ilk grup gelmeye başladı. Gelenler, evlerine gitmeden önce Saltuk Türkî'nin zaviyesine geldiler. Saltuk Türkî'nin önünde boyunlarını büktüler, "Uzun zamandan beri senin büyüklüğünü, senin kıymetini bilemedik. Ey Allahın velî kulu! Biz bin kişiden azdık. Üç bin civarında kâfir karşımıza çıktı. Tam, mağlup olup helak olacağımız sırada sen yetiştin. Bizim ile beraber harb ettin. Biz seni görüyorduk. Onları, Allahü teâlânın izni ile üzerimizden def ettin. Sağ-sâlim onlardan kurtulduk" dediler. On gün sonra geride kalanlar da geldi. Onlar da aynı şekilde anlattılar.

Saltuk Türkî'nin talebelerinden biri anlatır: "Bir akşam hatırımdan; "Bir balık olsaydı da yeseydik" diye geçirdim. Sabahleyin Saltuk Türkî, bize; "Kalkınız, balık arzu ettik" dedi. Beraberce denize gittik, oraya varınca; "Ey su! Geriye dön!" dedi. Su, bir ok atımı mesafe kadar geriye çekildi ve durdu. Denizin çekildiği yerde çok balık vardı. Yanımda bulunanlarla, ihtiyâcımız kadar onlardan aldık. İşimiz bitince tekrar, "Ey su! Yerine dön!" dedi. Su yerine döndü. Bu sırada Saltuk Türkî bana bakıp; "Ey falanca! Fakirler için böyle şeyler" kolaydır" deyince; "Efendim! Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilerim" dedim."

Birgün Saltuk Türkî talebelerine, Berhâbiyye'de bir yerde, pekçok altın, gümüş ve kıymetli eşyalar olduğunu söyledi. Bu sırada Saltuk Türkî ve talebeleri oraya yakın bir yerde bulunuyorlardı. Bunun üzerine talebeleri; "Biz orayı biliyoruz, gidip onları oradan çıkaralım" dediler. Bunun üzerine Saltuk Türkî; "Şimdi ba'zı kimselerin orayı kazdıklarını, içerisinde bulunan kıymetli eşya, altın ve gümüşleri çıkardıklarını, işlerini bitirdikten sonra, eşyâları paylaşırken aralarında anlaşmazlık çıkıp, birbirlerine silâh çektiklerini görüyorum" dedi. Saltuk Türkî, talebeleri ile beraber hazîneyi bulanların yanına gitti. Onlar, Saltuk Türkî'nin geldiğini gördüler, heybetinden korkarak kendilerine gelip kavgayı bıraktılar. Saltuk Türkî'nin, çıkarmış olduktan eşyâları aralarında paylaştırmak için geldiğini zannettiler. Saltuk Türkî, çıkarılmış bulunan eşyalara iğrenerek bakınca, o malların hepsi toprak oluverdi. O eşyâları çıkaranlar hayretler içerisinde; "Efendim! Bu nedir, ne yaptınız?" dediklerinde, Saltuk Türkî; "Bunların böyle olması, Allahü teâlânın dilemesiyle oldu. Toprak olan birşey için dövüşmenizi istemedik. Biz sizin fâidenizi istedik. Hâlbuki siz, silâh çekmiş, aranızda harb edecektiniz. Ne Allahü teâlâdan ve ne de bizden asla utanmadınız" dedi. O kimseler de tövbe edip, sâlih kimselerden oldular.

Bir hıristiyan, Saltuk Türkî'ye gelip; "Efendim! Fransızlar, kardeşimi, elinde bulunan ticâret malı ile beraber esîr aldılar, hâlbuki onlar da hıristiyandır" dedi. O zaman Saltuk Türkî, hıristiyana; "Eğer kardeşinin esîrlikten kurtulmasını te'min edersem müslüman olur musun?" dedi. Hıristiyan; "Evet olurum" diye cevap verdi. Bunun üzerine Saltuk Türkî, bir müddet olduğu yere çöktü. "Kardeşin kurtuldu, Yakında gelecek" buyurdu. Birkaç gün sonra esîr, yanında malları ile beraber geldi ve şöyle anlattı; "Biz falanca gün otururken, alaca bir doğan gelip; "Ben

Saltuk Türkî'yim" dedi ve beni esîr alan şahsın başını kesti. Onlar bunu görünce, beni ve yanımdakileri serbest bıraktılar. Bu hâdise, üzerine iki hıristiyan kardeş, çoluk-çocukları ve daha pekçok kimse ile beraber müslüman oldular.

Saltuk Türkî'nin ikiyüz taneli bir tesbihi vardı. Vefâtından önce yakınlarına; "Onu muhafaza ediniz. Benim vefâtımdan yedi sene sonra, ordusu ile birlikte falanca sultan gelir. Onun ikiyüz emîri vardır. O tesbihi sizden isterse, ona; "Eğer bu tesbihi alırsan, her tarafta karışıklıklar, pahalılık ve daha başka şeyler meydana gelir" deyiniz. Eğer vazgeçmezse, ona o tesbihi veriniz" dedi. Nihâyet Saltuk Türkî'nin vefâtından yedi sene sonra, sözü edilen sultan geldi. O tesbihi onlardan istedi önce vermeyip, Saltuk Türkî'nin yaptığı vasıyyeti kendisine aynen anlattılar. Sultan, mutlaka o tesbihi kendilerinden alacağını söyledi. Tesbihi aldı. Kumandanları arasında onları taksim etti. Bunun üzerine Saltuk Türkî'nin bildirdiği belâ ve musibetlerin hepsi meydana çıktı. Sultan pişman oldu. Fakat, pişmanlığı kendisine fayda vermedi.

Şöyle anlatılır: Saltuk Türkî, seccadesi üzerinde otururken yanına bir şahıs geldi. O şahsa; "Hatırlıyor musun? Sen bana ekmek diyerek necis birşey yedirmeyi istemiştin?" deyince, o şahıs; "Evet öyle oldu" dedi. Şeyh Saltuk Türkî; "Sen, Allahü teâlânın evliyâsı ile istihzâ ve alay eden birisisin" dedi. Saltuk Türkî sözünü tamamlar tamamlamaz, O şahsın karnı çok fenâ bir şekilde yarıldı ve oracıkta öldü.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 29

SELÂHADDÎN FERİDUN KONEVÎ

Konya'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin önde gelen talebelerindendir. Önceleri Mevlânâ'nın hocası olan Seyyid Burhâneddîn'in talebesi idi. Kuyumculuk yapardı.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, birgün Konya'nın kuyumcular çarşısından geçerken, bir kuyumcu dükkânından gelen çekiç seslerinden çok etkilendi Her çekicin vuruluşunda çıkan seslerin, "Allah! Allah!" dediğini müşâhede etti. Bu sesler, eşi bulunmaz bir haz ve dükkânın sahibine karşı kalbinde büyük bir muhabbet hâsıl etti. Kapının önünden Mevlânâ hazretlerinin geçmekte olduğunu gören kuyumcu Selâhaddîn ve çırakları, onu hürmetle selâmladılar. Mevlânâ, dükkâna merhametle teveccüh ettiğinde, dükkândaki bütün eşyalar altın oldu. Bu durumu hayretle gören Selâhaddîn, dükkanındaki bütün malzemeyi, âletleri, çıraklarına ve fakirlere dağıtıp Mevlânâ'nın peşinden gitti. Ona talebe olmayı, dünyâ servetlerinden üstün gördü. Huzûra vardığında Mevlânâ onu talebeliğe kabûl etti. Selâhaddîn'deki istidâd ve kabiliyeti görünce, üzerinde oldukça durdu. Selâhaddîn de hocasına karşı hizmette kusur etmiyerek, on sene çalıştı. Mevlânâ, hocası Şems-i Tebrîzî hazretlerine gösterdiği hürmet ve saygı kadar, bu talebesine de şefkat ve merhametle muâmelede bulundu. Onu, kendisinden sonra yerine vekîl olabilecek şekilde yetiştirdi. Mevlânâ Celâleddîn, Selâhaddîn-i o kadar çok severdi ki, onunla akraba olmak istemiş ve oğlu Sultan Veled'e, Selâhaddîn'in kerîmesini nikâh etmişti.

Selâhaddîn Konevî birgün dedi ki: "Gönlümde bulunan nûr çeşmeleri, bende gizli ve örtülü olduğu hâlde, hocam Mevlânâ hazretlerinin mübârek vücûdlarına, nûrların nehir gibi aktığını gördüm." Kayınpederinden bu sözleri işiten Sultan Veled, babası Mevlânâ'ya; "Efendim! Selâhaddîn hazretlerini sevmeniz, ona aşırı muhabbet beslemeniz, nûrunuzu müşâhede ettiği için midir?" diye sordu. Babası da; "Kıymetli evlâdım! Mıknatısın demiri çektiği gibi insanoğlu da

kendisini sevene karşı muhabbet etmektedir. Çocuğun annesine olan muhabbeti, dünyâ zevklerinden, onu yedirip içirmeğinden, giydirip kuşatmasından dolayı değildir. Aralarındaki bu bağ, Allahü teâlânın kalbe yerleştirdiği akrabalık, annelik muhabbetinden dolayıdır" diyerek, Selâhaddîn'in derecesini açıkladı.

Birgün Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye; "Ârif kimdir?" diye sordular. O da; "Daha birşey sormadan, onun sonundan haber verendir. O da bizim Selâhaddîn'e mahsûstur" buyurdu. Tekrar sordular ki: "Selâhaddîn önceleri, hocamızın nûrunu şöyle şöyle gördüm diye anlatırdı. Şimdi bu gibi hâllerini hiç anlatmıyor. Acaba kalb gözlerine bir perde mi çekildi de söylemiyor?" Mevlânâ da; "Selâhaddîn, şimdi nûr deryasına gark olmuştur. Nûrun içinde olduğu için, dışardaki nûr ona görünmez. Hattâ kendisi nûr olmuştur" buyurarak, Selâhaddîn Konevî hazretlerinin ne kadar kıymetli, mübârek bir zât olduğunu talebelerine izah etti. Selâhaddîn Konevî hazretlerinin vâlidesi vefât ettiğinde, kabre koyduktan sonra herkes ayrılıp giderken, Mevlânâ hazretleri de; "Ey Selâhaddîn! Bize düşen vazîfeyi yaptık. Artık gidebiliriz" buyurunca, o da; "Efendim! Benim burada bir miktar daha kalmama müsâade eder misiniz? Zîrâ Münker ve Nekir melekleri geldiler. Vâlideme yardım edeyim" dedi ve mezarın başında kaldı. Bir müddet sonra tebessüm ederek hocasına yetişti.

Sultan Rükneddîn, Mevlânâ Hazretlerinin evliyâlıktaki üstünlüğünü anlıyamamıştı. Birgün Şemseddîn İsfehânî'ye; "Senin, Mevlânâ'ya bu kadar bağlı olmanın sebebi nedir ki, ondan başkasına bu kadar izzet, ikramda ve hürmette bulunmazsın?" diye sordu. O da sultana, Mevlânâ'nın üstünlüğünü anlatmaya başladı ve sonunda da; "Onun büyüklüğünü anlayabilmek için, talebesi Selâhaddîn'e bakmak lâzımdır. Selâhaddîn'in kemâlâtını, olgunluğunu, derece ve mertebelerini bilseydiniz, böyle söylemezdiniz. Zira Selâhaddîn'e Allahü teâlâ öyle ihsânlarda bulunup ni'metler vermiştir ki, kalblerdeki bütün gizli sırlara vâkıftır, bilmektedir" dedi. Sultan Rükneddîn bu sözlerin doğruluğunu tahkîk etmek için, gizlice bir hokkanın içine küçük bir yılan yavrusu koydurdu. Bu işi yapana da tenbîh ederek, bu durumu kimseye söylememesini bildirdi Sonra Konya'da bulunan bütün âlimleri ve velîleri saraya da'vet etti. Da'vetliler geldiğinde hokkayı çıkarıp; "Bu hokkanın ağzını açmadan içindekinin ne olduğu sorulmaktadır" dedi. Oradakilerden hiçbirisi cevap vermedi sustular. Sultan Rükneddîn tekrar, "Bu hokkanın içindekinin mutlaka anlaşılması lâzım" diyerek, tekrar tekrar soıdu. Oradakilerden hiçbirisi buna cevap vermediler. Ancak Mevlânâ Celâleddîn hazretlerinin işâret ederek izin vermesi ile, Selâhaddîn Konevî söze başladı ve; "Ey Sultan! Allahü teâlânın sevdiği kulları olan veliler, kerâmet göstermekten haya ederler. Onun için hiçbirimiz bu hokkanın içinde ne olduğunu söylemek istemedik. Evliyâya cenâb-ı Hak öyle ni'metler ihsân etmiştir ki, onlara, değil bu gözle görünen hokkaların içindekini, yedi kat göklerde ve yerlerde mahrem olan gizli sırlar dahî bildirilir. Doğuda ve batıda olan herşey onlara ma'lûmdur. Bunu kısa olan akıllar elbette anlıyamaz. Bizi bu basit şey için imtihan etmeniz uygun mudur? Ve bu hokkanın içine zavallı yılan yavrusunu hapsedip, havasız ve yiyeceksiz bırakmanız doğru mudur?" dedi. Bu sözleri hayretle dinleyen Sultan Rükneddîn, yaptığı hatânın büyüklüğünü anlayıp, Mevlânâ'dan özür diledi. Orada hazır bulunan Şemseddîn İsfehânî, Sultan'a; "Gördüğünüz gibi, talebesi böyle olursa, hocası kimbilir nasıl olur?" dedi. Bunun üzerine Sultan Rükneddîn, Mevlânâ'ya candan bağlananlar arasına katıldı ve onun talebesi oldu.

Selâhaddîn Feridun Konevî hazretleri buyurdu ki: "Şunu iyi bilmek lâzımdır ki, Allahü teâlânın evliyâ kulları, insanlara ve diğer mahlûkâta karşı büyük bir rahmet-i ilâhîdir. Çünkü onların mübârek vücûdlarının varlığı sebebiyle, bütün mahlûkât, huzûr ve büyük bir rahatlık

içindedir. Gelen feyz ve bereketler, yiyecek ve içecekler, rızıklar, hep o evliyâ kulları sebebiyledir."

Selâhaddîn Konevî, 657 (m. 1258) senesi, Muharremin yedinci günü, hocası Mevlânâ'nın sağlığında vefât etti. Cenâze namazını hocası kıldırdı.

---

1) Menâkıb-ül-ârifîn cild-1, sh. 109

2) Velednâme sh. 64

3) Nefehât-ül-üns sh. 523

SEYYİD BURHÂNEDDÎN MUHAKKIK TİRMİZÎ

Sultân-ül-ulemâ Muhammed Behâeddîn-i Veled'in yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Hazreti Hüseyn'in torunlarından olup, seyyiddir. Kıymetli düşünceler ve hoş hâller sahibi olduğu için, Seyyid-i sırdan denmekle meşhûr olmuştur. Kaynak eserlerde doğum ve vefât târihleri bulunamayan Burhâneddîn Muhakkık hazretlerinin 7. asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir. Aslen Tirmizlidir. Kabri Kayseri'de olup, ziyâret edilmekte, onu sevenler, mübârek rûhâniyyetinden istifâde etmektedirler.

Seyyid Burhâneddîn, Sultân-ül-ulemâ Behâeddîn hazretlerinin yanında ilim öğrenmekte iken, birara izinli olarak memleketinde bulunuyordu. Daha o zamanlar, Buhârâ ve Horasan âlimleri arasında mühim bir yer tutuyordu. İzinde olduğu günlerden birinde, Tebrîz'de âlimler ile oturmuşlar sohbet ediyorlardı. Seyyid Burhâneddîn, birden; "Eyvah! Üstadım gitti. Âlimlerin sultânı olan efendim vefât etti. Bizi terkederek bekâ âlemine göç eyledi" diyerek ağlamaya başladı. Hâlbuki, hocasının bulunduğu yer ile kendisinin bulunduğu yer arasında binlerce kilometrelik mesafe vardı. Hocasının vefât ettiğini kalb gözüyle anlamıştı. Hocasının vefâtından sonra, gayet mahzûn ve dertli olarak günlerini geçirmekte iken, bir gece rü'yâsında hocasını gördü. Hocası ona, Konya'ya gidip, oğlu Mevlânâ'nın terbiye ve yetişmesi ile meşgûl olmasını söyledi. O da bu işâret üzerine yola çıkıp, bir sene yolculuktan sonra Konya'ya gelebildi. Hazreti Mevlânâ da, babasının vefâtından dolayı fevkalâde hüzünlü ve kederli olduğundan, hem biraz tesilli bulmak ve hem de ilim tahsilini devam ettirebilmek niyetiyle Karaman'a kayınpederinin yanına gitmişti. Mevlânâ'nın ilim öğrenmek husûsunda pek gayretli olduğunu, daha çocuk iken büyük bir âlim ve velî olacağını anlıyan Seyyid Burhâneddîn (r.a.), mübârek hocasının emri olduğu için, onunla beraber olmayı arzu ediyordu. Mevlânâ'nın, ilim ve irfanda ve evliyâlık yolunda yükselmesi, yetişmesi için, Karaman'a mektûp yazarak Konya'ya gelmesini istedi. Mevlânâ mektûbu alınca, merhum babasının bu çok kıymetli talebesinin kendisiyle meşgûl olmak, kendisini yetiştirmek üzere Konya'da bulunmasına pek fazla sevinip derhâl yola çıktı. Konya'ya geldi. Büyük bir aşk ve şevk ile bu yüksek zâtın derslerine devam etti. Seyyid Burhâneddîn hazretleri, hem mübârek hocasının yadigârı ve hem de ilim öğrenmekteki gayret ve istidâdı pekçok olan bu kıymetli talebesinin ma'nevî terbiyesi, yetişmesi için çok gayret gösterdi. Hazreti Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi tahsilini tamamlayıp, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldikten ve maddî ma'nevî olgunluklara, tasavvufta çok yüksek derecelere kavuştuktan sonra, Burhâneddîn Muhakkık hazretleri Kayseri'ye gidip yerleşti ve vefâtına kadar orada kaldı.

Rivâyet edilir ki, Bağdad'taki evliyânın büyüklerinden olan Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretleri Anadolu'ya geldiği zaman, Seyyid Burhâneddîn hazretlerini ziyâret etti. Huzûruna vardığında, ona hürmeten yanına tam yaklaşmadı ve biraz uzakta, karşısına oturdu. Aralarında

hiç konuşma olmadı. Daha sonra, talebeleri Şihâbüddîn hazretlerine bu hâlin hikmetini suâl ettiklerinde; "Hâl ehli önünde, hâl lisânı lâzımdır. Konuşma lisânına ne hacet var?" buyurdu. "Onu (Seyyid Burhâneddîn'i) nasıl buldunuz?" diye süâl ettiklerinde de buyurdu ki: "Hakîkat ve ma'rifet deryasının çok usta bir dalgıcı, ma'nâlar âleminin parlayan bir yıldızı ve gizli" sırların kaynağı olan yüksek bir zâttır."

Rivâyet edilir ki, Şeyh Selâhaddîn ismindeki bir zât da, Hazreti Seyyid'in önde gelen talebelerinden idi. Seyyid Burhâneddîn; "Hâlimi Selâhaddîn'e, kâlimi (sözümü) de Mevlânâ'ya verdim" buyurmuştur."

Şöyle anlatılır: Hüsâmeddîn-i Çelebi'nin Hazreti Mevlânâ'dan nakl ederek bildirdiğine göre, Seyyid Burhâneddîn rü'yâda, hocasından aldığı işâret ile Konya'ya gelirken, yolda, Horasan ile Irak arasında bulunan Beyâbân isimli kasabaya uğradı. Bunun geldiğini haber alan ahâli, onu karşılamak üzere yollara döküldüler. O beldede bulunan ve ilim sahibi olan bir kimse, insanların buna hürmet ve alâka gösterdiklerini çekemeyip, hased etti ve karşılamaya çıkmadı. Hazreti Seyyid bu beldede birkaç gün kaldı. Bu günlerden birinde, hased eden o kimsenin bulunduğu mahalleye uğramıştı. O kimse yanına gelip, önceki halini bildirdi Fakat pişman olup tövbe ettiğini, özür dilediğini, şimdi çok sevdiğini söyledi. Bunun üzerine Burhâneddîn Muhakkık; "Madem ki, özür diledin. Buna karşılık sana mühim bir haber vereyim. Ramazan ayının üçüncü günü hamam yolunda seni öldürecekler. Ramazan'ın üçüne kadar olan bu birkaç günlük zaman içinde, ölüm hazırlığı ile meşgûl ol" buyurdu. O kimse bu söze çok hayret etti. Hakîkaten bildirilen günde, bildirilen yerde, o âlim zât öldürüldü.

Şöyle anlatılır: Seyyid Burhâneddîn'in huzûrunda Mevlânâ (r.a.) tahsilini tamamladıktan sonra, Hazreti Seyyid Konya'dan ayrılıp Kayseri'ye gitmeye karar verince, Mevlânâ, ayrılığa tahammül edemiyeceğini, gitmemesi için çok istirhâm etti. Fakat Seyyid hazretleri bu kararında ısrar etti. Mevlânâ, bu kadar ısrarına sebebin ne olduğunu suâl edince; "Öyle anlıyorum ki, yakında buraya Şems-i Tebrîzî gelecek. Senin bundan sonraki yükselmen, onun vasıtasıyla olacak. Sen artık ona havale olundun. Onun şefkat kanatları altında aşamadığın engelleri aşar, daha yüksek ma'nevî hâllere kavuşursun. O seni, tasavvufun en mahrem noktalarına çeker. Sen de ona aynı âlemi anlatırsın. Bu şekilde birbirinizi tamamlar ve yeryüzünün en büyük iki dostu olursunuz. Ben de Kayseri'ye gidip, ömrümün sonlarını orada geçiririm" buyurdu. Mevlânâ da, Kayseri'ye gitmeye kesin kararlı olan mübârek hocasını, hürmet ve edeble uğurladı. Daha sonraki senelerde de hocasını ziyâret etmeyi terk etmedi.

Rivâyet edilir ki, Seyyid Burhâneddîn yolda giderken, kaftanın eteği, bir tarafa hafif eğilmiş idi. Bunu gören bir genç, dalga geçmek maksadıyla; "Hey derviş! Bu ne biçim kaftandır?" dedi. O da; "Kaftana ne olmuş? Nesi var kaftanın?" deyince, genç; "Ne olacak, eğrilmiş" dedi. Gencin dalga geçtiği, kendisiyle alay ettiğini anlayan Hazreti Seyyid ona; "Bu mühim değil, sen benim kaftanın eğriliğine bakacağına, kendi ağzının eğriliği ile meşgûl olsan daha iyi edersin" buyurdu. Genç, tam bu sırada ağzının eğrildiğini hissetti. Sanki felç olmuş gibi oldu. Hatâsını anlayıp, derhâl Seyyid'in huzûruna koştu. Kendisinden özür dileyip affını istedi. Hazreti Seyyid, gencin özrünü kabûl edip ağzına şefkatle bakınca, gencin ağzı düzeldi. Eskisinden iyi oldu. Ya'nî ağzı, maddî ve ma'nevî bakımdan düzeldi.

Kayseri'de birgün, yol kenarında Allahü teâlânın muhabbetiyle kendinden geçmiş hâlde bulunurken, Moğol askerlerinden birisi, atını bunun üzerine sürüp kılıç çekti. "Hey kimsin? Necisin?" dedi. Askere karşı; "Allahü teâlânın huzûrunda bulunan birine karşı böyle söylemen

uygun olur mu?" diye cevap verdi. Asker bunun heybetinden ve bu sözlerinden çok müteessir oldu. Derhal atından indi. Kendisinden özür dileyip gitti.

Zamanında bulunan evliyânın büyüklerinden ve önde gelenlerinden olan Seyyid Burhâneddîn Muhakkık (r.a.), devamlı olarak Allahü teâlâya ibâdet ve tâat ile meşgûl olur, bir an O'ndan gâfil olmazdı.

Devamlı olarak riyâzet ve mücâhede ederdi (nefsin arzularını yapmaz, nefsin istemediği, ona zor gelen şeyleri yapardı). Onbeş gün ağzına lokma koymadığı zamanlar olurdu. "Karnınızı aç bulundurunuz! Bunun için de çok oruç tutunuz! Çünkü oruç, hikmet hazinelerinin anahtarıdır. Oruç tutmak, kalb gözünün açılmasına, kalbin rikkate gelmesine sebeb olur. Ayrıca oruçlunun duâsı da Allahü teâlâ indinde makbûldür" buyururdu. Nefsinin isteklerini yapmamak için, kapıda köpekler için hazırlanan yemek artıklarının yanına gider, nefsine karşı; "Ey nefs, bana istediklerini yaptırıp, rûhumu emrin altına almak mı istiyorsun? Arzunun yerine gelmesini istiyorsan, önce yemek artıklarını yemen lâzım. Ya ye veya beni bu hâlimle kabûl et" diyerek nefeiyle mücâdele ederdi. Böylece nefsinin isteklerini hiç yapmaz. Onu rûhuna köle ederdi.

Seyyid Burhâneddîn hazretleri, birgün gusl abdesti aldı. Hizmetçisine; "Ecel şerbeti bir bardağa konulmuş bana verilmek üzeredir. Beni yıkamaları için sıcak su hazırla. Dışarıya çık, "Seyyid Burhâneddîn vefât etti!" diye seslen ki, cenâzemde hazır bulunsunlar" dedi. Sonra içeri, girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra Allahü teâlâya niyaza başladı, "Ey hâzır ve nâzır olan Allahım! Bana bir emânet verdin. Nihâyet o emâneti benden geri alacaksın" dedi ve; **"İnşaallah beni sabredenlerden bulacaksın."** (Saffât-102) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bundan sonra; "Yâ Rabbî! Seni ve Resûlünü çok seviyorum, sana kavuşmak arzum son haddîne ulaştı. Beni bu sevgime ve arzuma bağışla. Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" dedi ve rûhunu teslim etti. Bu sırada hizmetçi dışarıda insanlara haber vermişti. Bu haber kulaktan kulağa duyularak, hemen etrâfa yayıldı. Kayseri bir anda ana-baba gününe döndü. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi'ye haber gönderildi. Burhâneddîn Muhakkık hazretleri, yıkanıp kefenlendi. Defin işleri hâlledildi.

Diğer taraftan Mevlânâ hazretleri, hocasının vefât ettiğini haber alır almaz, derhâl yola çıkıp Kayseri'ye geldi. Hocasının kabri başında Kur'ân-ı kerîm okuyup, mübârek rûhuna hediye etti. Seyyid hazretlerinin kitaplarını Mevlânâ'ya teslim ettiler. Bu kitaplar'arasında, kendisinin hazırladığı "Makâlât" isimli eseri de vardı.

---

1) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 515

SEYYİD İBRÂHİM DÜSÛKÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Nesebi Hazreti Hüseyn vasıtasıyla Peygamber efendimize (s.a.v.) dayandığı için seyyiddir. Lakabı Burhâneddîn olup, temiz silsilesi şöyledir: İbrâhim bin Ebü'l-Mecid bin Ali bin Muhammed bin Ebü'n-Neccâr bin Zeynel'âbidîn bin Abdülhâlık bin Muhammed bin Muhammed Kâsım bin Abdülhâlık bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-üz-Zekî bin Ali bin Muhammed Cevâd bin Ali Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel'âbidîn bin İmâm-ı Hüseyn bin Emîr-ül-mü'minîn Ali'dir (r.anhüm). Seyyid İbrâhim, 633 (m. 1236) senesi Şa'bân ayının otuzuncu gecesi, Nil nehrinin batısındaki Düsûk köyünde doğdu. 676 (m. 1277) senesinde veya 693 (m. 1293) senesinde vefât ettiği bildirildi.

Zamanının âlim ve evliyâsından Muhammed bin Hârûn, Seyyid İbrâhim'in babası Ebü'l-Mecid hazretlerini nerede görse hürmeten ayağa kalkardı. Bir müddet sonra bu âdetinden

vazgeçti. Sebebi sorulduğunda; "Önceleri, Ebü'l-Mecid'in temiz sulbünden zamanın evliyâsının büyüklerinden olacak bir çocuğun doğacağını anladım. Bu çocuğun nûru Ebü'l-Mecid'de idi. Bu nûra hürmeten, onu görünce ayağa kalkardım. Fakat şimdi bu nûr, Ebü'l-Mecid'den hanımına intikâl etmiş bulunmaktadır" buyurdu.

Seyyid İbrâhim Düsûkî doğduktan bir gün sonra idi. Halk, o gün Ramazân-ı şerîf olup olmadığı husûsunda tereddüt içindeydiler. Hilâlin görünüp görünmediği husûsunda, Muhammed bin Hârûn'a gidildi. O da keşf yoluyla Seyyid Burhâneddîn'in doğduğunu anlayıp, gelenlere buyurdu ki: "Dün gece mübârek bir çocuk dünyâya geldi. Gidin, onun süt emip emmediğini öğrenin." Annesi evliyânın büyüklerinden Ebü'l-Feth Vâsıtî'nin kızı Seyyide Fâtıma hanım idi. Gidilip sorulduğunda, muhterem vâlidesi üzgün bir şekilde; "Bugün fecr vaktinden beri hiç emmedi" dedi. Durum Muhammed bin Hârûn'a bildirildiğinde buyurdu ki: "Seyyide Fâtıma hanım üzülmesin. Akşam olunca çocuğu emer. Ramazân-ı şerîfin birinci günü olduğu için, çocuk emmemiştir." Böylece Ramazan'a girildiği anlaşılmış oldu.

Seyyid İbrâhim Burhâneddîn, "Hakâyık" isimli eserinde anlattı ki: "Hem babamın sulbünde, hem de annemin rahminde iken, Allahü teâlâ bana pek çok lütuf ve ihsânlarda bulundu. Doğduğum zaman hilâlin göründüğü daha anlaşılmamış iken, o gün Ramazan'ın başladığını insanlara müjdeledim. Bu benim dünyâya gelişimin ilk kerâmetiydi. Altı yaşıma gelince, Allahü teâlâ, bana yüce âlemde, olan şeyleri gösterdi. Sekiz yaşımda iken, Levh-i mahfûzu ve onda olan şeyleri müşâhede ettim (gördüm). Dokuz yaşımda, semâ ve onda olan şeylerin sırrını çözdüm. Fakat asıl olanlar, ondört yaşımda iken oldu. Bunlar, Rabbimin bana sonsuz ihsânlarından birkaçıdır. Bu ihsânlarından dolayı Allahü teâlâya hamd ederim."

Seyyid İbrâhim Burhâneddîn Düsûkî; Necmüddîn Mahmûd İsfehânî'den, o da Mahmûd Tûsî'den, o da Abdüssamed Nazarî'den, o da Ali Şîrâzî'den, o da Şihâbüddîn-i Sühreverdî'den ilim öğrendi ve feyzlerinden istifâde etti. Ayrıca Abdürrazzâk hazretlerinin de teveccühlerine kavuştu. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî'den ilim öğrendi. Abdüsselâm bin Meşiş hazretlerinin rûhâniyetinten feyz aldığı gibi, Peygamber efendimizin (s.a.v.) rûhâniyetlerinden vasıtasız olarak feyz aldı.

Seyyid İbrâhim Burhâneddîn Düsûkî hazretlerinin elinde, dünyâ bir yüzük gibiydi. Kalb gözüyle dünyânın her tarafını görür, çok şeye vâkıf olurdu. Melekût âlemine çıktığı bildirildi. Birçok kerâmetleri görüldü.

Hayatta iken de, vefâtından sonra da kerâmetleri dillerde dolaştı, İnsanların kalbindeki gizli husûsları keşfedip haber veren Allah adamlarının önde geleni idi. Pekçok âlim, velî ve kadı, onun talebesiydi. Arabca, Farsça, Süryânice, İbrânice ve diğer dillerle konuşurdu. İlm-i ledünne mazhar, makamı yüksek ve râsih ilme sahip evliyâdandı.

Birgün Seyyid İbrâhim Düsûkî'yi imtihan etmek niyetiyle, yedi âlim yola çıktı. Onlar Düsûk nahiyesi yakınlarına varınca, İbrâhim Düsûkî, talebelerinden birini bunlara gönderdi. Talebe, kendisini Seyyid İbrâhim Düsûkî'nin gönderdiğini, geri dönmelerini istediğini bildirdi. İmtihan için gelenler biraz tereddüt ettiler. O anda kendilerini bir sahrada buldular. Uzun müddet burada perişan bir hâlde kaldılar. Yiyecek birşey bulamayıp ot yediler, üzerlerindeki elbiseleri eskidi, lime-lime olup dökülmeğe başladı. Böyle büyük bir zâtı imtihan etmek istediklerinden bu hâle geldiklerini anlayıp, pişman olup tövbe ettiler. Onların bu hallerine vâkıf olan Seyyid İbrâhim, talebesini tekrar onların yanına gönderdi. Talebe onlara; "Artık buradan gidiniz!" dedi. O âlimler etrâflarına bakınırken, bir anda kendilerini Seyyid Düsûkî'nin huzûrunda buldular. Seyyid

hazretleri buyurdu ki: "Haydi hazırladığınız suâlleri söyleyin!" Onlar da; "Efendim, biz bir kabahat işledik. Bundan çok üzgünüz, affınızı ve bizi talebeliğe kabûl etmenizi istiyoruz" dediler. Seyyid İbrâhim Düsûkî de bunları affedip, talebeliğe kabûl etti.

Seyyid Düsûkî hazretleri, birkaç talebesini alış-veriş için şehre gönderdi. Şehirde talebeler, bir iftiraya ma'rûz kaldılar ve zâlim bir vâli tarafından zindana atıldılar. Talebeler mektûpla durumu hocalarına bildirdiler. Seyyid İbrâhim Düsûkî hazretleri, vâliye şu satırları yazıp gönderdi:

Gece okları ulaşır hedefe,
Atılırsa huşû' yayları ile
Menzile kavuşmak için erler kalkar,
Rükû' ile beraber secdeyi uzatırlar.

Ellerini açıp Allaha,
Gönülden ederler duâ,
Ok yaydan çıkınca,
Zırh bile etmez fayda.

Mektûp vâliye ulaşınca, arkadaşlarını topladı. "Şunlara bakın hele, hocaları bana bir mektûp göndermiş dedi ve ağır hakaretlerde bulunup, mektûbu okumaya başladı. Tam (Ok yaydan çıkınca) mısrasına gelince, bir ok gelip, vâlinin göğsüne saplandı. Hemen orada kıvranıp öldü. Vâlinin adamları, korku içinde mazlûmları hemen zindandan çıkarıp salıverdiler.

Nil'den bir timsah, bir çocuğu yutmuştu. Çocuğun babası Seyyid İbrâhim hazretlerine başvurdu. Çocuğunu kurtarması için yalvardı. Bunun üzerine Seyyid Düsûkî bir müddet teveccühden sonra, Nil kıyısına gitti ve timsaha çocuğu sağ olarak geri vermesini emr etti. Timsah nehirden çıkıp, bu kerâmeti görmek üzere orada toplanan kalabalığın gözü önünde çocuğu sâlimen ağzından çıkardı.

Seyyid İbrâhim Burhâneddîn Düsûkî, "Gavs-ı a'zam" ismi verilen evliyâlığın en yüksek makamlarına kavuştu, ömrünü hep Dîn-i İslâma hizmet etmekle geçirdi. İnsanların doğru yola kavuşması için çok çaba gösterdi. Geceleri uyumaz, sabahlara kadar ibâdetle, cenâb-ı Hakka kırık bir kalb ile yalvarmakla geçirirdi. Gündüzleri talebelerine ders verirdi. Sünnet olduğu için öğleden önce bir miktar uyuyarak kaylûle yapardı. Ömrünün sonlarına doğru, talebelerinin büyüklerinden birine; "Ezher Câmii'nde ders vermekle meşgûl bulunan kardeşim Mûsâ Düsûkî'ye git. Selâmımı söyle ve zâhirinden önce bâtınını temizlesin. Gurûr, kibir, hased, ucb gibi bütün kötü huylardan kalbini muhafaza etsin" buyurdu. Talebe derhâl yola çıkıp, hocasının emrini kardeşine ulaştırdı. Kardeşi o anda ders veriyordu. Dersini yarıda bırakıp, sür'atle Düsûk'a gitti. Fakat ağabeyinin, seccade üzerinde Allahü teâlânın rahmetine kavuşmuş olduğunu gördü. Seyyid İbrâhim Burhâneddîn, kıymetli eserler yazmıştır. En meşhûr eseri "El-Hakâik" adlı kitabıdır.

Seyyid İbrâhim Burhâneddîn Düsûkî hazretlerinin, hasta kalblere şifâ olan pek kıymetli sözleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

"Ey gözümün nûru evlâdım, önce içindeki nefis denilen ejderi öldür! Yüzünü toprağa sür! Hatâ ve isyanını kabûl ve i'tirâf et ve işlediğin hatâ dolu ibâdetlerinin yüzüne çarpılmasından kork!"

"Allahü teâlâ, kullarının kalbine nazar eder. O hâlde ey insanlar! Kalblerinizi temiz ve pak tutunuz! Onu cilâlandırınız! Güzel ve parlak ediniz! Orada yalnız ihlâs ve doğruluk bulunsun!"

Talebesi olmak isteyen birine; "Ey oğlum, tövbe etmek istersen, bu husûsta laubali olma. Tövbeyi oyuncak sanma, yalnız dil ile "Tövbe ettim yâ Rabbî" demek yetmez, (ya'nî hem dil ile tövbe etmeli, hem de haramları ve yasak olan şeyleri yapmamalıdır.) Tövbe nasıl olur bilir misin? Kulun, kalbini Allahdan başka birşey ile meşgûl etmemeye, tövbe etmesi ile olur. Bu hâsıl olursa, tövbe makbûldür."

"Hak teâlâ ve tekaddes hazretlerinin izzet ve celâli için yemîn ederim ki, Kur'ân-ı azîmüşândan her harfin kendine has ma'nâları vardır. Onun bu ma'nâlarını ins ve cin tefsîr etmekten âcizdir. Yaratılmışların hepsi bir araya gelseler, yalnız "Be" harfinin ma'nâsını çözmeğe güçleri yetmez."

Birgün talebelerine; "Hak teâlâ neyi emir buyurmuşsa onu işlemenizi, neden nehy etmişse ondan kaçınmanızı istiyorum" buyurdu.

"Müslüman, dilini İslâmiyetin men ettiği şeylerle kirletmemelidir."

"Seven sevilir, hor gören hor görülür."

"Allahü teâlâya itaat edene, insanlar itaat eder."

"İlim, kulluğun gerçek ma'nâsını anlamak ve Hakka tam kulluk etmek içindir."

"Gıybet; yalancıların meyvesi, fâsıkların ziyâfeti, kadınların sakızıdır."

"Cenâb-ı Hak şu kimseleri sever: iffetli ve kalbi temiz olanı, elini fenâlıktan men edeni, dilini gıybetten ve lüzumsuz sözden koruyanı, edeb yerine sahip olanı, iyilik, ikram ve ihsâna koşanı, dâima Allahü teâlâyı hatırlayanı, affetmeyi seveni."

"Kişinin Rabbine kavuşması için, O'nun uğrunda vücûdundaki yağların eriyip, ciğerlerinin parçalanması gerekir. Kalbin, fânî arzulara karşı meyletmemesi lâzımdır. Ancak bu şekilde olduktan sonra aradan perdeler kalkar. Perde kalkınca da, ilâhî hitâb duyulur ve Levh-i mahfûzdaki işâretler okunur. Pek gizli ma'nâlar bile kendiliğinden çözülür."

"Ey talebelerim! Bizim yolumuzun esâsı, zarurî olan ile yetinmektir. Sonsuz se'âdeti arzu ediyorsanız, Allahü teâlâdan başkasına muhtaç olmamayı beğeniniz.

Bu yola girenin gıdası kanâat olmalı, ihlâs ile göz yaşı akıtmalıdır. Kalbe, mahlûkâta karşı acıma duygusu gelinceye kadar oruç tutmalıdır. İşte o zaman insan, kalb huzûru ile ibâdetlerini yapar, Kur'ân-ı kerîmin hakîkatlerini anlayıp, ondan istifâde edebilir."

"Tasavvuf yoluna girmiş olan talebelerin sermâyesi muhabbet ve teslimiyettir. Muhalefeti bırakmalı, hocasının bütün emirlerini, onun arzu ettiği şekilde yapmalıdır."

"Talebe, hocasından müsâade almadan konuşmamalıdır. Eğer hocası orada hazır değilse, ma'nevî olarak ondan izin istemelidir. Zira her bakımdan rehberi olan hocası, talebesinin bu gibi şeylere riâyet ettiğini gördüğünde onu çok sever, kısa zamanda hedefe ulaştırır."

"Bir kimse dînimizin emir ve yasaklarına uymaz ise, benim öz oğlum dahî olsa, onu evlâdlığıma kabûl etmem. Her kim dînin emir ve yasaklarına uyar, ilmiyle amel ederse, en uzak memleketten bile olsa, o benim evlâdımdır."

"Hiçbir kimse, bütün insanları sevip onlara şefkat göstermedikçe ve ayıpları olursa onları örtmedikçe kemâle eremez, olgun bir insan olamaz."

"Allahü teâlâya muhabbet et ve muhabbete vesile ol ki, yerdekiler ve göktekiler de sana muhabbet etsin. Allahü teâlâya itaat et ki, insanlar ve cinler de sana itaat etsin. Cenâb-ı Hakka muhabbet ve itaat edene, Allahü teâlâ ikramlarda, ihsânlarda bulunur. Denizler onun için donup, sular ona yol olur. Hava emrine amade olur."

Bir talebesine nasihatinde buyurdu ki: "Uygun olmayan yerlere gitmekten çok sakın, oralara girip çıkanlara da dikkat et. Müslüman kardeşinden yersiz birşey görürsen, ona iyi muâmele etmeye gayret et, iyi geçin. Onun durumuna düşmekten pek sakın. Senin en iyi, en yakın dostun; özü, sözü doğru olandır. O böyle kaldığı müddetçe, onu koru."

Yine talebelerine şöyle buyurdu: "Ey evlâtlarım ömrünüz her geçen gün azalmakta, eceliniz yaklaşmaktadır. Birgün bu üzerinde yaşadığınız dünyâ dürülecek, kıyâmet kopacaktır. Hergün amel defterinizi hayırlı işlerle doldurmaya bakınız. Böyle yapanlara müjdeler olsun. Amel defterlerini, yasaklardan kaçmayarak günahlarla dolduranlara da yazıklar olsun. Vakitlerinizi israf etmeyiniz. Zamanlarınızı boşa geçirmeyip değerlendiriniz. Yoksa pişman olursunuz. Duânızın kabûl olmasını istiyorsanız, helâlden yiyiniz ve müslüman kardeşleriniz hakkında yersiz söz etmekten dilinizi tutunuz."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 239

2) Tuhfet-ür-râgıb sh. 80

3) Hadîkat-ül-evliyâ

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 570

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 165

SİRÂCÜDDÎN MAHMÛD URMEVÎ

Kelâm, mantık, usûl ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebü's-Senâ olup ismi, Mahmûd bin Ebî Bekr bin Hamid bin Ahmed'dir. 594 (m. 1198) yılında Azerbaycan'da Urmiye şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Urmevî denildi. Tenûhî ve Dımeşkî nisbet edildi. Sirâcüddîn lakabı verildi. 682 (m. 1283) yılında Konya'da vefât etti.

Memleketinde ve yakın çevresinde ilk tahsilini tamamlayan Sirâcüddîn Ebü's-Senâ Urmevî, Musul'da Kemâlüddîn bin Ali'den ilim öğrendi. Bir müddet Şam'da ikâmet etti. Daha sonra Konya'ya gitti. Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi, Sadreddîn-i Konevî gibi büyük âlimlerle sohbet etti. İlk önce Konya kadılığına, daha sonra da Kâdı'l-kudâtlığa ta'yin edildi. 652 (m. 1254) senesinde Konya'deki meşhûr Karatay Medresesi'ni yaptıran Celâleddîn Karatay'ın vakıflarının vakfiyesini, 678 (m. 1279) yılında Sâhib Atâ Fahreddîn Ali'nin çok sayıdaki vakıflarını ihtivâ eden vakfiyesini, Kâdîl-kudât sıfatiyle kaleme alıp tasdik etti. Bilhassa Konya'nın Karamanoğulları tarafından kuşatılması esnasında, şehrin müdâfaa edilmesine dâir verdiği fetvâ ile, halkın birlik olup şehri müdâfaa etmesine vesile oldu.

Birçok talebe yetiştirip, insanlara ilim öğreten Sirâcüddîn Urmevî'nin talebeleri arasında, Safiyüddîn Muhammed bin Abdürrahîm Urmevî gibi meşhûr âlimler de vardı.

Pekçok eserin müellifi olan Ebü's-Senâ Sirâcüddîn Urmevî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır. "Et-Tahsîlü Muhtasar-ı Mahsûl", "Lübâb-ül-Erba'în fî usûl-iddîn li-Fahreddîn-i Râzi", "Şerh-ül-Vecîz-lü-Gazâl", "Muhtasar-ı Şerh-is-sünne lil-Begavî", "Metâli-ül-envâr" ve "Beyân-ül-Hak".

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Kâdı'l-kudâtı olan Sirâcüddîn Ebü's-Senâ Mahmûd Urmevî tarafından kaleme alınan, Sivas'ta Sâhib Atâ tarafından yaptırılan Gök Medrese'nin vakfiyesinin giriş kısmı şöyledir: Hamd ve sena cenâb-ı Hakka mahsûstur. Allahü teâlâ, insan oğlunu imâna götüren, akıl ve vuzûha sevkeden ilim ile diğer mahlûkât üzerine üstün ve şerefli kıldı. Onlar da, âlemdeki nefsleri, ufuklardaki sağlam kılınan gerçekleri müşâhede ettiler. Hayy ve Kayyûm olan Allahü teâlâyı maddelere benzetmekten ve zamanla münâsebetten takdis ve tenzih ettiler. Bu sebeple rûhları irfan nûrları ile parlaklık kazandı. Şüphe korkusundan kurtulup, îmân ve inanç rahatlığına erdiler. Allahü teâlâdan başka hakîki ma'bûd olmadığına, O'nun bir olduğuna, ortağı, benzeri ve yardımcısı olmadığına inanır, Muhammed aleyhisselâmın, O'nun Cennet ni'metleri ile müjdeleyen ve Cehennem azâbı ile korkutan, kulu ve elçisi olduğuna şehâdet ederim. Cenâb-ı Hak O'na, Ehl-i beyt ve Eshâbına ve halifelerine salât ile selâm buyursun.

Unutulmamalıdır ki: Dünyâ zevale makrûn bir cevlângâh, ya'nî, kısa bir zaman için uğranılacak bir yerdir. Onu sevmek, vahim ve korkunç bir azaptan ve büyük tehlikeye düşmekten başka birşey değildir. Cenâb-ı Hak, va'dinde durmayanı, tehdidini yerine getirerek mahveder. Cenab-ı Hak, dünyâyı geçici bir hayat için yaratmış olup, ebedi bir karargah değildir. Bu dünyâ, sermâyesi ancak farz olan ibâdetler, yapılan iyilikler, makbûl olan sadakalar ve cenâb-ı Hakka yaklaştıran hayırlı işler, güzel huylar, yüce ilimler, faziletler, nefsi, cimrilik ve hasedden temizleme, eza ve minnetle irtibâtı olmayan sadaka ve ihsânlardan, ya'nî, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapılan amellerden ibâret bir ticâret yeridir. Akıllı kimse, geçici sermâyesini, şiddetli ve ebedi azapların bulunduğu âhıret için sarfeder. Her kim âhıret için çalışır ise âli makamları, yüksek dereceleri elde eder. Dünyânın geçici süslerine, gönül alıcı yaldızlarına aldanır ise, bâkî ni'metlerden, yüksek derecelerden mahrûm olur. Bu dünyâ, akıllının çiftliği, gâfil ve câhilin ziyan edeceği bir yerdir. Dünyâda Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyan, âhırette azaptan kurtulur, emir ve yasaklara muhalif olan da kaçacak yer bulamaz. Akıllı kimse, ekilecek bir tarla gibi olan şu dünyâda, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet eder. Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olursa, bu arada israfa kaçmadan sadaka da verirse; verdikleri, ecrin en büyüğü ve azığın en verimlisi olarak âhırette karşısına çıkar.

Cenâb-ı Hak, Mevlânâ Sultân-ı a'zam, Hakân-ı Arab ve Acem meliklerinin büyüğü, Allahın arzının sultânı, beldelerinin koruyucusu, kullarının yardımcısı, evliyâsının hürmetkarı, düşmanlarının amansız hasmı, İslâm ve müslümanların dayanağı, âsilerin ve azgınların imha edicisi, kâfir ve müşriklerin amansız düşmanı, Ebü'l-Feth Keyhüsrev bin Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev bin Emîr-il-mü'minîn Sultan Alâeddîn Keykûbâd'ın devletini dâim ve saltanatını kâim, doğu ve batıda devletini üstün, askerlerini, yardımcılarını mensûr ve muzaffer buyursun.

Cenâb-ı Hak, Sâhib-i a'zam düstûr-i muazzam, zamanın âsafı, âlemin ıslâh edicisi, dünyâ işlerini tedvin edici, adâlet ve insafı neşredici, İslâmiyetin tatbikçisi, zayıfların sığınağı, kalbi yanıkların yardımcısı, ülkelerin dayanağı, doğu ve batıda, uzakta ve yakında bulunan meliklerin, emirlerin ve vezirlerin iftiharı, devletin, dinin, doğruluğun yardımcısı, sultanların sağ eli, her türlü güzellik vasıflarının babası ve zirvenin pırlantası Ali Bin Hüseyn bin el-Hâc Ebû Bekr Konevî'nin (Sâhib Atâ'nın) Allah onun günlerini ve ikbâlini dâim kılsın, işlerini ve ahvâlini kötülüklerden korusun.

Sultan Keyhüsrev. Sâhib Atâ'yı vezir yaptı. İşte bu Sâhib Atâ, herkesin Allaha döneceğini, O'na dönüş yolunun korkunç hâller, âfetler ve felâketlerle dopdolu olduğunu, yol hazırlığının çok lâzım olduğunu, mal ve mülkün geçici olduğunu, ancak, hayrata sarf edip Allah yolunda harcamakla malın bakî olacağını, iyiliğin kötülüğü yok ettiğini, cenâb-ı Hakkın faizle malı yok

edip sadaka ile arttırdığını idrâk etti. Bu sebeple Sâhib Atâ, cömert elini hayrat ve hasenata uzattı. Elini böbürlenmekten âri olarak sevâblara açtı. Öyle ki, Allah yolunda sarf ettiği himmetleri ve Allahın rızâsı uğrunda harcadıkları, cömertlik ve kerem payesinin üstüne çıkmış; Ma'ân, Hâtem, Nu'mân, Kays bin Âsım gibi cömertlikleri ile târihe geçmiş kişileri gölgede bırakmış, zamanın halkına vermekle Allahü teâlânın rızâsını kazanmayı ve Cennetteki yüce makamlara nail olmayı arzu etmiştir.

Adı geçen Sâhib Atâ, âleme ibret nazarıyla baktı. Sonucu, basiret erbâbının düşündüğü gibi düşündü. Bu sûretle zamanı, zaman değil, adetâ bir tufan buldu. Öyle ki; kılıç, kemiyet ve keyfiyet hududundan çıkmış, ulemânın yokluğu ile âlem yok olmağa, Allahdan korkan kişilerin ortadan kalkması ile güzel huylar yok olmağa, evliyânın yokluğu ile muhkem bir bağ olan ilim müesseseleri harâb olmağa yüz tutmuş ve ilmin pazarı dağılmış, şimşekleri yağmursuzlaşmış, yarıkları, gedikleri büyümüş, açılmış. Çünkü parlak ve şa'şaalı milletin, memleketlerini mütecaviz kâfir eller istilâ etmiş, nihâyet medreseler, ma'bedler harâb, âlimler, âbidler helak olmuş. Hâl böyle olunca, ilmin düşen bayraklarını kaldırmayı, unutulan din bilgilerini, sünnet-i seniyyeyi ihyâ etmeyi murâd etti. Vakfiyede yazılı kavl-i ilâhinin ma'nâsı veçhile, hayır ve hidâyet isteyenlerin hidâyete nail olacağına, inâyet dileyenlerin de, arzusuna kavuşacağına inanarak, cenâb-ı Haktan hayır, hidâyet ve inâyet dileyip, Sivas beldesi içinde, kale kapısı karşısında, ilim adamlarının oturmalarına mahsûs yazlık ve kışlık odaları, bir abdestliği, biri sağ, diğeri sol tarafta iki minaresi, girişinde bir mescid bulunan Medrese-i Sâhibiyye-i Fahriyye nâmıyla meşhûr, binası muhkem ve avlusu geniş bir medrese bina etti. Suyunu akıttı ve bu medresenin hâricinde bir de Dâr-ı Ziyâfet (Misâfir evi) yaptırdı. Bundan sonra adı geçen Sâhib, adı geçen medreseyi müslüman fakîhler, âlimler, talebeler, fakirler, seyyîdler ve şerîflere vakfedip, fıkıh ve bunu tamamlayıcı ilimlerin ve dînî hükümlerin tahsili için onlara mesken kıldı!" dedikten sonra, medresede vazîfe alabilecek olanların husûsiyetlerini, alacakları maaşları, yapacakları işleri yazmakta, vakıf giderlerini karşılayacak olan gelirin nereden sağlanacağı tek tek ifâde edilmektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şafiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 155

2) El-A'lâm cild-7, sh. 167

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 371

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 155

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 406

Sİ'RİDÎ (Ubeyd bin Muhammed)

Hadîs, târih ve fıkıh âlimi. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup ismi, Ubeyd bin Muhammed bin Abbâs bin Muhammed'dir. 622 (m. 1225 z) yılında bugünkü Siirt şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Si'ridî denildi. Dîn-i İslama hizmetlerinden dolayı Takıyyüddîn ve Müfid-ül-Kâhire lakabları verildi. 692 (m. 1293) yılında Kâhire'de vefât etti. Zekâsının parlaklığını anlayan babası, ona küçük yaşta dinimizin temel bilgilerini öğrettikten sonra Bağdad'a götürdü. Bağdad'da Müstensıriyye Medresesi'ne başladı. Cemâleddîn Yûsuf bin Abdürrahmân İbn-il-Cevzî'den ders aldı. Genç yaşta babası ile birlikte, yaklaşan Moğol tehlikesinden kurtulmak ve ilim tahsil etmek için hocasının arzusuna uyarak Mısır'a göç etti. Mısır'da, Ali bin Muhtâr Âmivî, Hasen bin Dinar Sâig, Yûsuf bin Müctelî, İbn-i Mukayyer, İbn-i Revâh, Reşid bin Mesleme, Udde, Hibetullah bin Muhammed bin Makdisî, Hâmza-i Gazâlî ve torunu gibi bir çok âlimlerden ilim

öğrendi. İskenderiyye ve Şam'a seyahat etti. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve Resûlullahın (s.a.v.) yolunda olabilmek için durmadan çalıştı. Yüz bin hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezberledi. Hadîs rivâyet eden âlimler hakkında geniş bilgi sahibi oldu. Güzel ahlâkı, eşsiz ilmi, cömertliği, bitmez-tükenmez gayreti, ihlâsla ibâdet etmesiyle insanlara örnek oldu. Ömrünü Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğrendiklerini yaymakta geçirdi. Birçok talebe yetiştirdi. İbn-i Zâhirî ve oğlu Osman, Mes'ûd bin Ahmed bin Mes'ûd Harisi ve oğlu İmâm Şemseddîn, Yûsuf bin Abdürrahmân Mezzi, Halebi, Berzâlî, İbn-i Sâme ve daha birçok âlim kendisinden ilim öğrendi.

Birçok kıymetli eserin yazarı olan Ubeyd bin Muhammed Si'ridî'nin "Meşihât-ül-Kâdı İbn-il-Cevzî" ve "Es-Sırr-ül-masûn âmâ yükâlü inde feth-ül-hasûn" adlı eserleri bilinmektedir.

---

1) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1476

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 645

3) Keşf-üz-zünûn sh. 989

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 235

5) El-A'lâm cild-4, sh. 190

6) Târih-i Müstensıriyye cild-1, sh. 158

7) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 421

SULTÂN-ÜT-TÂRİKÎN NÂGÛRÎ

Mu'înüddîn-i Çeştî'nin talebelerinin büyüklerinden. İsmi Hamîdüddîn, künyesi Ebû Ahmed, lakabı Sultân-ı Târikîn'dir. Nisbeti Sa'îdî, Nâgûrî, Sevâlî'dir. Cennetle müjdelenmiş olan Âşere-i mübeşşereden Sa'îd bin Zeyd'in soyundandır. Hind âlimlerinin önde gelenlerinden idi. Uzun bir ömür sürdü. "Delhi'nin fethinden sonra, orada müslümanların evinde ilk dünyâya gelen benim" demiştir. Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî'nin zamanında, Nizâmeddîn-i Evliyâ'nın zamanına kadar yaşamıştır. 673 (m. 1274) yılı Rabî'ul-âhır ayının yirmidördüncü günü vefât etti. Kabri Nâgûr'dadır.

Hamîdüddîn Sûfî, dünyâyı terketmede, âhırete yönelmede pek gayretli idi. Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin sohbetlerinde ve derslerinde yetişti. Mütevâzi bir hayat sürerdi. Nâgûr nahiyesinin Seval köyünde bir arazisi vardı. Burayı kendisi eker, çoluk çocuğunun nafakasını buradan te'min ederdi. Behâüddîn Zekeriyyâ Mültânî ile ve Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker ile mektûplaşmıştır.

Birgün Mu'înüddîn-i Çeştî, Hamîdüddîn'e; "Sen dünyâ ve âhırette muazzez ve mükerrem olmayı istermisin?" buyurdu. Hamîdüddîn; "Kulun isteği olmaz, Mevlanın isteği olur" dedi. Ondan sonra Hâce Mu'înüddîn, Hâce Kutbüddîn'e de hitâbla aynı sözleri söyledi. O da cevâbında; "Kulun ihtiyârı, ya'nî isteği yoktur, hüküm olunan sizin ihtiyârınızdır" diye arz etti. Bunun üzerine Mu'înüddîn-i Çeştî buyurdu ki; "Dünyâyı terk eden, âhıreti düşünmeyen Sultân-ı târikin, ya'nî terk edenlerin sultânı Hamîdüddîn Sûfî'dir. Bu günden sonra lakabı, Sultân-ı târikin kaldı. Hamidüddîn-i Sûfî, Behâüddîn Zekeriyyâ'ya yazdığı bir mektûbunda buyuruyor ki: "Âlimlerimizin söz birliği ile, nassların ve hadîs-i şerîflerin beyânına göre, dünyâ ve dünyalıklar Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaya mânidir. Allahü teâlâ ile kul arasında perdedir."

Hamîdüddîn-i Sûfî'nin eserleri ve mektûbları çoktur. Kitaplarının en meşhûru "Usûl-üt-tarîkat" adlı eseridir. Bu eserinde buyuruyor ki:

"Yüzünü yüce makama çevirenler, Allahü teâlâya yönelenler üç sınıftır. Fâtır sûresi otuzikinci âyetinde meâlen; **"Kullarımızdan seçtiklerimizin kimi nefslerine zulm edicidir, kimi kötülüğü ve iyiliği müsavî gidendir, kimi de Allahın izniyle iyiliklerde ileri geçenlerdir"** buyuruldu. Ya'nî özürlüler, şükürlüler ve fâniler. Özürlüler, ya'nî hastalar, Allaha îmân ve tevhîdi. İkrar ettikten sonra, huzûra hâzır olarak gelmemiş, gelmişse geç ve yavaş gelmişlerdir. Acele edin hitabından gâfillerdir. Şükürlüler, imân ve ikrârla beraber gelmişlerdir. Fâniler, **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** hitabını hatırında tutup, cevâbında; **"Evet dediler"** hitabını unutmayanlardır. Bu âlemde da'vetten önce ezelî hitâb hükmüne, Hakkın cevâbına icabet etmiş, başlangıçta nihâyetteki sırlara tâlib olmuşlardır. Bunlardan çokları, gizli gitmişlerdir. Kimse onların nâmını ve nişanını bilmemiştir. Birkaç kişi bilmişlerse, Resûl-i ekrem efendimizin bildirmesi ile bilmişlerdir. Yoksa onların nâmını ve nişanını kimse bilemezdi. Bilinenlerden biri Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Biri, Emîr-ül-mü'minîn Ali Mürtezâ'dır ki, baliğ olmadan önce da'veti kabûle elverişli idi. Biri de Üveys-i Karni idi. Eğer Resûl-i ekrem (s.a.v.) bildirmeseydi, onun ismi hiçbir kitapta bulunmaz, nişanı hiçbir deftere yazılmazdı. Biri de Selmân-i Fârisî'dir (r.a.)."

Hamîdüddîn-i Nâgûrî buyurdu ki: Tasavvufun ilk mertebesi ilimdir. Zîrâ ilimsiz amel doğru olmaz, ikinci mertebesi ameldir. Zîrâ amelsiz, niyetin varlığı olmaz. Üçüncü mertebe niyettir. Düzgün niyet olmalıdır. Çünkü düzgün niyet olmazsa, amel bâtıl olmaktan kurtulamaz. Dördüncü mertebe sıdktır. Sıdk lâzımdır ki, sıdksız aşk yüzünü göstermez. Beşinci mertebe aşktır. Aşk (muhabbet) lâzımdır ki, aşksız Allahü teâlâya yönelmek doğru olmaz. Altıncı mertebe teveccühdür. Teveccüh lâzımdır, zira onsuz tasavvuf yolunda ilerleme olmaz. Yedinci mertebe tasavvuf yolunda bulunmak lâzımdır ki, tasavvuf yolunda ilerlemeden perdeler açılmaz. Sekizinci mertebe perdenin açılmasıdır. Zîrâ perde açılmadan maksad yüz göstermez. Tasavvuf yolunda ilerlemenin başlangıcı, iki dünyâdan kurtulmaktır. Maksad, senin kalmamandır. **"Allahdan başka herşey helak olucudur."** Bunu şimdiden çok oku. Önüne bir yol kondu; ince ve uzundur. Sana bir ömür verildi; karanlık ve kısadır. Bu kısa ömürde, bu uzun yolu yürümen emredildi. **"Dünyâ tamamen karanlıktır."** buyurulmuşsa da, dünyâ karanlığında sana inâyet, yardım semâsından bir ay ışığı verildi. **"Halkı zulmet içinde yarattı. Sonra onlara nûrundan saçtı. Allah, göklerin ve yerin nûrudur. Yeryüzü, Rabbinin nûru ile ışıklandı"** buyurulmuştur. Kalk! Acele et! Bu ay ışığını büyük kazanç bil. Sana verilen kısa ömrü, geçmiş bil! Kendini ölülerden biri say! ölmemişsen de, öleceğini bil ve dâima kalbinde şu beyti bulundur.

Beyt:

Bir canım vardır ve o elbette gidecektir.
Senin yolunda gitsin, bu hepsinden iyidir.

Ama efendiye bak ki, gaflet yatağında hareketsiz, derin uykuya dalmış, uyumaktadır. Fakat vaktiyle seviyorum demiş, muhabbet da'vâsında bulunmuştu. Muhabbet da'vâsında bulunup da, gece olduğu zaman mahbûbuyla beraber olmayanı yalancılar defterine yazarlar. Hadîs-i kudsîde; **"Muhabbetimi iddia edip de bensiz uyuyan yalan söylemiştir."** buyuruldu.

Sultân-ı Târikîn'e sorulan ba'zı suâllere şöyle cevap verdiler.

Suâl: İnsan ölüp, canı bedeninden ayrılınca, aslına döner mi, dönmez mi?

Cevap: Dönmek demek, hayâtında döneceği yeri bilmek, hicabları, perdeleri anlamak, bağlılık ve alâkaları bilmek ve o âleme karşı içinde bir sevgi, bir aşk hâsıl olmak ve şevki

yardımcı bulup, perdeleri aradan kaldırmak, alâka ve bağları kesmek, yüzünü varlıklardan çevirmek ve yaradana dönmek ve her makamın hakkını gereği üzere yerine getirmek ve her makama âit bölümleri de o makamda îfâ etmek ve tabiî ölümden önce hakiki ölümle ölmektir. Böyle yaşarsa ve böyle ölürse, kendi aslına döner ve kavuşur.

Suâl: Dünyâ nedir?

Cevap: Allahtan gayri herşey dünyâdır. Senin nefsin alçak ve aşağıdır. Nefsine yakın olan herşey dünyâdır. Bugün, dünyâ senin nefsine yakındır, yarın âhıret. Bu ma'nâda şöyle demişlerdir:

Bugün, akşam, dün ve yarın,
Dördü bir, siz yalnız varın.

Yarın, inanıyoruz ki bize şöyle denecek: **"And olsun, sizi, ilk defa nasıl çırılçıplak yaratmışsak, onun gibi yapayalnız ve teker teker huzûrumuza gelirsiniz"** (En'âm-94). Ya'nî madem ki işin sonu bu olacaktı, önceden niçin bunu bilmediniz. Bunu bilip, tercihini bu yönde yapan ne bahtiyar kişidir. Zîrâ dünyâ nefsin evidir ve dünyalıklar onun harb âletleridir. O kendi evinde rahat durmakta, arkadaş ve dostlarından da yardım beklemektedir. Rûh ise bu âlemde kendi arkadaş ve akrabalarından uzak kalmış, aslını unutmuştur, ilâhî bir yardım gelmedikçe, ondan bir iş, bir fayda gelmez.

Suâl: ilâhî yardım kime gelecek?

Cevap: Kim için hazırlanmış, kim için iştenmişse...

Suâl: Allahü teâlâ mutlak olarak cömerttir ve feyzi dâimidir. Böyle olduğu hâlde, niçin insanlar arasında feyz almakta ayrılık vardır?

Cevap: Gördüğün bu ayrılık, feyzde ve feyz verende değildir. Kabûlde ve kabûl edendedir.

Suâl: Dediniz ki, feyzin gelmesi farksızdır. Fakat kabûl edendedir. Bu farkı nereden biliriz?

Cevap: Taşla toprağın ayrılığı gibidir. Birinin aslı saf, diğeri bulanıktır. Maddesi, aslı saf olan, vasıtasız kabûl eder. Bu ise Peygamberlerin rûhlarıdır. Ya'nî böyle olmayanlara feyzi kabûl etmeleri için vâsıtaya muhtaçtırlar. İster bu vâsıta Peygamberler, ister evliyâ, ister hükemâ ve râsih ilimli âlimler, ister mücâhede ve riyâzet olsun. Maddesi, aslı bulanık olan hiçbir vâsıta kabûl etmez. Her ne kadar ba'zısı taklidle kabûl etse de, hakîkate kavuşamaz.

Suâl: Maddesi bulanık olanlar, kendilerinin irâde ve istekleri ile mi böyle olmuşlardır?

Cevap: irâde ve isteksiz, ağaçtan bir yaprak düşmez ve yerden bir ot bitmez.

Suâl: O hâlde mahlûkattaki hikmet nedir ki, ba'zısı saf ve tek maddeden, ba'zısı bulanık ve karışık maddelerden yaratılmıştır?

Cevap: Allahü teâlâ fâil-i muhtârdır. Dilediği gibi yapar. O'na kimse karışamaz. Yapması, yaratması illetsiz ve sebepsizdir. Hiç kimsenin niçin ve nasıl demeğe hakkı yoktur. Enbiyâ sûresi yirmiüçüncü âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâya yaptıklarından sual olunmaz, kullar ise yaptıklarından sorumludurlar"** buyuruldu. Birini ezelde (ileride yapacaklarından dolayı) yakınlık ve ikrama lâyık bildi ve bildiği gibi yapar, birini ise bunun aksi bildi ve yaptı. Zulm etmedi. Sen elini buraya uzatma ve himmet ayağını göklerin üzerine at. **Rubai:**

Dünyâ hoş değil, yürü, ukbâyla hoş ol.
Peki sana kim dedi dünyâyla hoş ol?

Yüksek himmetinde yükselir rızkın,
ikisini bırak mevlâylâ hoş ol.

Zâlimin mutluluğu dünyâ arzularının hâsıl olmasıyla, ortadakinin saadeti âhıret muradına kavuşmakta, sabıkların rahatı Mevlânın muradına kavuşmakladır.

Suâl: Dünyânın ne olduğunu bildirdin. Din nedir?

Cevap: Bidâyettekilerin dîni, kaçmak ve yapışmaktır. Günahlardan kaçmak, tâate, iyiliklere yapışmaktır. Ortadakilerin dini, kesilmek ve rahatlamaktır. Dünyâdan kesilmek, âhıretle rahatlamaktır. Sabıkların dini, teberrî ve tevellîdir. Allahtan gayri her şeyden teberri, ya'nî uzak durmak ve Allahü teâlâ ile tevellîdir, ya'nî Allahü teâlâyı sevmektir. En'âm sûresi doksanbirinci âyetinde meâlen; **"Sen, Allah de, onları bâtıl dedikodularında bırak, oynayadursunlar"** buyuruldu.

Suâl: Bu îzâha göre dinler farklı oldu?

Cevap: Din birdir ve farksızdır. Senin gördüğün bu ayrılık, insanın ayrılığı olup, dînin ayrı olması değildir. Zîrâ din, her hâlde birdir. Bu her üçünün yüzü bir tarafadır. Ama bunu kalb gözü ile bakan görür. Bekâra sûresi yüzonbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Nereye yönelirseniz, Allahadır"** buyuruldu.

Suâl: Mademki, O vardır, O'ndan başkası yoktur; emir ve yasaklar kimedir?

Cevap: Halk ve emir O'nundur. Emîr kendi emri üzerine, yasak da halkı üzerinedir. Yoktur demedik, belki herşey O'nunladır dedik.

Suâl: Dînin ve dünyânın ne olduklarını anladık. Şimdi Cennet ve Cehennemin ne olduklarını bize bildir.

Cevap: Cennet ve Cehennem, senin amellerindir. Zilzal sûresinin yedi ve sekizinci âyetlerinde meâlen; **"Zerre kadar iyilik eden onun mükâfatını görecek; zerre mikdârı kötülük işleyende, onun cezasını görecektir."** buyuruldu. Bugünkü amelinden, yarın sana şekiller verilecek. İyi ameller etmişsen, onlara uygun iyi sûretler önüne getirecekler.

Suâl: Yol nedir ve menzil nedir, bize bahseder misiniz?

Cevap: Allahın yardımı ve izni ile derim ki, hangi yol ve menzilden suâl ediyorsun? Zâhir ehlinin mi, bâtın ehlinin mi yolundan ve menzilinden?

Suâl: Her ikisinden?

Cevap: Zâhir ehlinin yolu ve menzili; nefsten ve maldan kurtulmak ve Cennete girmektir. Tevbe sûresi yüzonbirinci âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ, mü'minlerin canlarını ve mallarını, Cennet kendilerinin olmak karşılığında satın almıştır"** buyuruldu. Batın ehlinin yolu ve menzili; mâsivâdan kurtulmaktır. Müzzemmil sûresi sekizinci âyetinde meâlen; **"Herşeyden kesilerek O'na kulluk et"** buyuruldu. Bu, vahdetin en yüksek derecesine çıkmakla mümkündür. Necm sûresi kırkikinci âyetinde meâlen; **"Elbette nihâyet, Rabbine gitmektir" buyuruldu.**

Suâl: Mülkün sahibi nerededir ki, kalb yüzünü O'na çevirelim?

Cevap: Nerede değildir ki? **"Nereye yönelirseniz, Allahadır"** âyet-i kerîmedir. Dünyâ ve âhıret nasîbinden vaz geçip mert olmak ve nefsin lezzetlerini terk etmek lâzımdır ki, nerede bulunursa, O'nunla olsun. Nereye giderse, O'nunla gitsin. Ne söylerse O'nunla söylesin, ne

ararsa O'nunla arasın. Sakın, O'nun senden uzak olduğunu sanma! Belki sen ondan uzaksın. Sen, sensiz sende yok olursan, başkasına açılmıyan kapı sana açılır ve sana, seninle maksad gösterilir.

Suâl: Hâk teâlâ Settâr'dır. Yarın bu bir avuç toprağın perdesini yırtar mı?

Cevap: Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Haya örtüsünü çıkarıp atanın gıybeti yoktur."** Ya'nî günâhı önemsemiyen fâsıkların fıskı söylense gıybet olmaz. Bu hadîs-i şerîfi herhalde anladın. Bu murâd ediliyor. Anlamadıysan, bilesin ki yarın iş, buradakinin aksine olacak. Dış, iç olacak, iç de dış. Yüksek alçağa, alçak yükseğe karşılık olacaktır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu: **"Kıyâmet günü zâlim, küçük karınca sûretinde haşr olacaktır."** Kıyâmette rezil olmamak için, kalbini nasûh tövbesi ile süsle! Çünkü dünyâda rezil, rüsvâ olmak, âhırette rüsvâ olmaktan ehvendir.

Suâl: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu: **"Ölüm keffârettir."** Ölüm günahlara keffâret olunca, âhıret rüsvalığının ma'nâsı nedir?

Cevap: Günah vardır ki, ölümle affedilir. Günah vardır ki, kabirde kalmakla affedilir. Günah vardır ki, kabir azâbı ile affolur. Günah vardır ki, Cehennem ateşini görmedikçe ve Cehennem ateşi onu yakmadıkça hiçbir şeyle affolmaz. Buradan o kadar nûr götürmelidir ki, bu nûr. Cehennem ateşini söndürsün ve; "Geç ey mü'min, nûrun ateşimi söndürüyor" desin.

---

1) Ahbar-ül-ahyâr sh. 35

ŞÂHÎ MÛYTÂB

Hindistan'da Bedâyûn şehrinde yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh Şâhî Mûytâb Bedâyûnî'dir. Kaynak eserlerde doğum ve vefât târihlerine rastlanamıyan Şâhî hazretleri, altıncı asrın sonları ile yedinci asrın başlarında yaşamıştır. Kâdı Hamîdüddîn Nâyûrînin derslerinde yetişti. Kâdı Nâgûrî buna; "Şâhî rûşen-zamîr (Gönlü aydınlık)" derdi. Onu me'zûn edip, zamânın büyük âlimlerinden Mahmûd Mu'îndüz'ün sohbetlerine gönderdi. Oraya giden biriyle haber gönderip; "Bizim Şâhî'ye hırka verip kendisini me'zûn etmemiz uygun olmuş mu? diye sordu. Bu soruya karşılık o da; "Biz, sizin yaptığınız herşeyi beğeniriz" diye cevap verdi. Şeyh Şâhî, ilim öğrenmekteki aşk ve gayreti ile kısa zamanda yetişip, büyük âlimlerden, zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden oldu. Etrâfında toplanan talebelere ders okutmaya başladı. Herbiri ilim âşığı olan talebelerini çok sever, onlara ve herkese şefkat ve merhamet gösterirdi. Bir defasında talebeleri dışarıda güneş altında bekliyorlardı. Beklemeleri uzun sürünce, terlemeye ve terleri toprağa damlamaya başladı. Bu hâli farkeden Hâce Şâhî (r.a.) hacamatçıyı (kan alan kimseyi) çağırmalarını istedi. "Onu ne yapacaksınız?" diye suâl edildiğinde; "Talebelerimden akan ter kadar benden kan almasını istiyeceğim" buyurdu.

Birgün talebeleri ile birlikte bir yere gittiler. Gittikleri yerde talebeler, yemek olarak pirinç ve süt pişirdiler. Yemek hazırlanıp önüne getirildiği zaman Hâce Şâhî yemeğe nazar etti. (baktı) ve; "Bu yemekte hıyânet kokusu vardır, biz bundan yiyemeyiz" buyurdu. Talebelerin hepsi hayret edip; "Bizden hiç birimiz hıyânet etmemiştir." dediler. Pirinç ve sütü pişiren iki kişi Hazreti Hâce'nin huzûruna geldiler, dediler ki: "Efendim! Sütü pişirirken süt köpürmüştü, taşacaktı. Mecbûr kalıp, taşmaması için sütten bir miktar alıp içtik, şimdi ise bu kabahatimize pişman olduk, özür dileriz." Hâce Şâhî, "Yemek, dostlarımızın (talebelerimizin) önüne gelmeden,

o yemekten yiyen hıyânet etmiş olur. Fakat, madem ki siz özür diliyorsunuz, pişman oluyorsunuz, öyleyse affettim" buyurdu.

Hâce Şâhî, gayet mütevâzi, alçak gönüllü idi. Kendisini birşey yapmaktan, âciz, zavallı görürdü. Şöyle anlatılır: Nizâmüddîn Ebü'l-Müeyyed'in bir rahatsızlığı vardı. Hâce Şâhî'ye gelerek kendisine himmet etmesi, derdine çâre bulması için yalvardı. O da özür dileyip; "Siz bizim büyüğümüzsünüz. Biz nasıl olur da size himmet edebiliriz?" buyurdu. Nizâmüddîn; "Elbette bize duâ ve himmet etmeniz lâzımdır" diye ısrar edince, Hâce Şâhî (r.a.) duâ etti ve Allahü teâlânın izni ile Nizâmüddîn'in rahatsızlığı geçip, sıhhatine kavuştu.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 55

ŞEKER GENC (Ferîdüddîn Mes'ûd)

Hindistan'da yetişen Çeştiyye evliyâsının büyüklerinden. Ferrûh Şah Kâbilî neslinden, Celâleddîn Süleymân'ın oğludur. Baba ve annesi şerefli asîl ailelerden olup, nesebi Hazreti Ömer'e ulaşır. 569 (m. 1174) yılında Hindistan'da Delhi'de dünyâya geldi. 664 (m. 1265) senesi Muharrem'in 5. günü 95 yaşında Mültan'da vefât etti. Türbesi, günümüze kadar ziyâretgâh olup, onu sevenler kabrini ziyâret ederek, rûhâniyetinden feyz almaktadır. Türbesi, bilhassa, vefâtının sene-i devriyesi olan Muharrem ayının beşinci gününde, Pakistan'ın ve Hindistan'ın çeşitli şehirlerinden gelen binlerce ziyâretçi ile dolup taşmaktadır.

Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in dedesi ve babası Afganistan'taki siyâsi durumlar yüzünden Hindistan'ın Mültan yakınındaki bir köye yerleştiler. Genc-i Şeker'in babası burada, Hazreti Abbâs bin Abdülmuttalib'in soyundan, çok bilgili ve mübârek bir zât olan Mevlânâ Vecîhüddîn Hicvandî'nin kızı olan Bibi Gülsüm Hâtun ile evlendi. Babası Celâleddîn Süleymân'in bu evlilikten üç oğlu ve bir kızı oldu. Erkek çocuklarından Ferîdüddîn Genc-i Şeker doğuştan velî idi.

Ferîdüddîn Mes'ûd, daha doğmadan kerâmet gösterdi. Anasının karnında gösterdiği kerâmet şöyle anlatılır. "Annesi Ferîdüddîn Mes'ûd'a hâmile iken, birgün komşusunun ağacından izinsiz erik koparmak istedi. Fakat karnındaki bebek öyle bir karın ağrısına sebeb oldu ki, bu ağrı annesini erik toplamaktan vazgeçirdi. Doğumundan iki sene sonra, annesi ona; "Sevgili oğlum! Seni beklerken asla haram yemedim" dedi. Ferîdüddîn Mes'ûd gülümsiyerek; "Ama anneciğim, komşunun ağacından izinsiz erik toplamak istemiştin de, sana ağrı vererek mâni olmuştum" diyerek, annesinin şaşkın bakışları altında evden dışarı çıktı. O güne kadar oğlunun hâlinden ve o andaki cevâbından, annesi onun birgün büyük bir velî olacağını anladı."

Doğduğu gün gösterdiği kerâmeti şöyle anlatır: "Ferîdüddîn Mes'ûd, Şa'ban ayının 29'u ile Ramazan ayının birinci günü arasındaki gece doğmuştu. Şa'bân'ın yirmidokuzuncu gecesinin bulutlu olması sebebiyle Ramazan hilâlini görememişler ve ertesi gün oruç tutup tutmamak konusunda tereddütte kalmışlardı. Ferîdüddîn'in babası Cemâleddîn Süleymân'dan fetvâ sormaya geldiler. O da; "Hilâlin görünmesinde bir şüphe varsa, oruca başlamak uygun değildir" dedi. O esnada bir zât ortaya çıktı. Bu mevzûda onun fikrini sorduklarında; "Niye merak edip şüphede kalıyorsunuz? Bu gece Cemâleddîn Süleymân'ın evinde bir çocuk doğdu ki, zamanın kutbu olacaktır: Eğer çocuk bu gece yarısından sonra annesinin sütünü almadıysa, bilesiniz ki, hilâl görünmüştür ve Ramazan ayı bugün başlıyacaktır" dedi. Nitekim seher vakti Cemâleddîn Süleymân'ın evine gidip, bu zâtın sözlerinin doğru olup olmadığı hakkında annesine sorduklarında, öğrendiler ki, yeni doğan bu bebek, gece yarısından sonra annesinin sütünü

almamıştı. Bunun üzerine oradakiler oruca başladılar. Daha sonra o gün; Mültan'dan ve diğer yerlerden hilâlin göründüğü ve o günün Ramazan olduğu haberi geldi. Ramazan ayı boyunca bu minik bebek, gündüz annesinin sütünü hiç emmedi. Sâdece iftar zamanı birinden, sahur zamanı da diğer memesinden emiyordu."

Ferîdüddîn Genc-i Şeker hazretleri kendisini ilim ve tasavvufa verip, evliyâlık yolunda ilerlemek için çok gayret gösterdi. İslâmın ma'rifet bilgilerini Hindlilere öğreten, feyzlerini bu kıt'a müslümanlarına sunarak, onlara çok büyük hizmet eden Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin halîfesi Kutbüddîn-i Bahtiyâr'ın bereketli feyzleri ile yetişmişti. Hocası Kutbüddîn-i Bahtiyar ile karşılaşması şöyle anlatılır: Genc-i Şeker'in Mültan'daki tahsili sırasında, Kutbüddîn-i Bahtiyar Mültan'a geldi. Namaz kılmak için Ferîdüddîn-i Mes'ûd'un bulunduğu câmiye girdi. O sırada Ferîdüddîn-i Mes'ûd kitap okuyordu. Kutbüddîn-i Bahtiyar onu görür görmez, onun halinden ve kalb gözüyle fark ettiği istisnai özelliklerinden hayli etkilendi. Kutbüddîn hazretleri ona; "Ey genç ne okuyorsun?" diye sordu. O da; "Nâfi okuyorum" dedi. Kutbüddîn (r.a.); "İnşâallah bu kitap, senin için nâfi (ya'nî fâideli) olur" buyurdu. Bu sözdeki tatlılık ve yapılan duâ çok hoşuna gitti. Görünüşündeki heybet, onun büyük bir zât olduğunu gösteriyordu. Ferîdüddîn, o zâtın ellerini öpüp, talebeliğe kabûlünü istirhâm etti. O da kabûl etti. Bundan sonra ona çok bağlanıp, ondan ayrılmadı. Herşeyden el çekip, büyük bir muhabbetle ona tâbi oldu. Kutbüddîn hazretleri ise ona, dinî ilimleri okumasını, araştırmasını, tahkîk etmesini işâret buyurup, aynı zamanda tasavvuf ile de meşgûl olmasını teşvik etti. Böylece, hem zâhirî ilimlerde ve hem de bâtınî ilimlerde yükselmesini, iki kanatlı olmasını sağlamak istedi. Ferîdüddîn, hocasının nasihatlerini can kulağıyla dinleyip tatbik etti. Nefsinin tezkiyesi ile uğraştı. Bu uğurda çok gayret etti. Her zorluk ve şiddete katlandı. Hocası Mültan'da kaldığı müddetçe, derslerini hiç kaçırmadı. Hocası Kutbüddîn-i Bahtiyar tekrar Delhi'ye döneceği sırada, Ferîdüddîn Genc-i Şeker de beraber gitmek istedi. Hocası ona, tahsilini tamamlaması için çeşitli memleketlere seyahat etmesini söyledi. Bunun üzerine Genc-i Şeker, Gazne, Bağdad, Sevastan, Bedahşan, Kudüs, Mekke ve Medine'ye ilim öğrenmek için gitti. Aradan beş sene geçtikten sonra, hocası Kutbüddîn ve onun hocası Mu'înüddîn hazretleri ile Delhi'de bir araya geldiler. Feridüddîn, bu iki büyük zâtın yüksek makamlarının âşığı olduğundan, onlara olan muhabbet ve bağlılığı daha çok arttı. Kendisindeki aşk istidâdın yüksekliği, fazlalığı sebebiyle, bu iki büyük zât, yetişmesi için kendisine kucak açtılar. Husûsi ihsânlarla yüksek derecelere kavuştu. Mu'înüddîn hazretleri bir çok defa; "Feridüddîn, yuvası Sidret-ül-müntehâda bulunan bir kartaldır" buyurmuştur.

Hocası, Kutbüddîn-i Bahtiyar Kâkî el-Ûşî, kerâmet ve yüksek firâseti ile vefâtının yaklaştığını anlayıp, kendisine vekîl, yerine halife olacak zâtın Feridüddîn olduğunu bildiren haber ve eşyalarla, bir talebesini ona gönderdi. Bu günlerde Feridüddîn hazretleri de hocasını rü'yâda görüp, kendisini Delhi'ye çağırdığını anlayınca hemen yola çıktı. Yolda, kendisine haber getiren talebe ile karşılaştı. Delhi'ye geldiler. Hocasının vefâtını öğrenince, elem, üzüntü ve dert içinde hocasının cenâze namazını kıldı. Sonra kendisine bırakılan hırka, sarık ve nalinleri giyip, hocasının makamına oturdu. Çeştiyye yolunun rehberi oldu. İnsanları irşâda başladı. Bu sırada, Bedreddîn-i Gaznevî isminde birisi, Kutbüddîn hazretlerinin vefâtından sonra vekîl olarak yerine geçecek zâtın kendisi olduğunu bildirerek, bu haksız iddiayı insanlar arasına yaydı. Genc-i Şeker (r.a.), bu hâle çok üzülüp, Acûzân isimli beldeye gitti. Oranın ahâlisi müslüman değildi. Orada küçük bir kulübeye çekilip uzlete devam etti. Konuşup sohbet edecek kimse bulunmadığından, insanlar arasına karışmazdı. Kulübesinde ibâdet ve tâat ile meşgûl oluyordu. Oranın ahâlisi, zamanla Ferîdüddîn hazretlerinin kulübesine yönelir bir hâl aldılar. bu zâta çok muhabbet ettiler.

Kendisinde bulunan güzel ahlâka hayran olup, îmân edenler oldu. Zamanla çoğaldılar. Böylece İslâmın girmediği bir yerde, İslâmın emir ve yasaklarına uyan, Ehl-i sünnet i'tikâdını kabûl eden bir İslâm cemiyeti hâsıl oldu. Yirmibeş sene kadar orada ibâdet, tâat ve irşâdla meşgûl olup, yalnız Acûzân halkı değil, artık Pencab kabileleri de irşâd dâiresinin içine girdi. O havası, suyu iyi olmayan yerde, o sert tabiatlı kişileri, sabırla, sıkıntı çekerek yumuşatıp, İslâmın güzel ahlâk sınırları içine çekti. Sözleri kılıçtan te'sîrli oldu. Huzûrunda şehzâde ile dilenci bir tutulurdu. Bir mal verseler almaz, fakirce yaşamayı tercih ederdi. Onun bu hâlini gören binlerce insan müslüman oldu. Sâdece civar kabilelerden onaltısı toptan İslama girdi.

Feridüddîn Genc-i Şeker, bu dünyâya, Allahü teâlâya muhabbet ve bağlılık içinde geldi. O hâlde de vefât etti. Vefâtından birkaç gün önce, talebelerinden olan Şems Dâbîr, Nizamî'nin meşhûr Farsça mesnevisinden Ferîdüddîn Genc-i Şekere bir beyt okudu. Bu beyt, Genc-i Şeker'i kendinden geçirdi. Kendine gelince gömleğini Şems Dâbir'e verdi. Büyük velî, sonraki günlerde tam bir suskunluğa büründü. Sâdece Kur'ân-ı kerîm okumak ve namaz kılmak için konuşurdu. Talebeleri hastalandı zannettiler. Çağırılan doktoru kabûl etmedi ve o Emîr Hüsrev'in şu beytini tekrarladı: "Ey câhil hekim! Yatağımdan git. Aşk kurbanları için sevgiliye kavuşmaktan başka ilâç yoktur." Genc-i Şeker'in, Muharrem ayının beşinde durumu ağırlaştı. Yatsı namazından sonra şuurunu kaybetti. Tekrar kendine geldiğinde, orada bulunanlara; "Yatsı namazını kıldım mı?" diye sordu. Oradakiler kıldığını söylediler. O tekrar abdest alıp; "Belki bir daha namaz kılmaya fırsat bulamam" diyerek nafile namaz kıldı. Sonra tekrar sekerât hâline geçti. Bir süre bu hâlde kaldıktan sonra, tekrar kendine geldi. Yine abdest alıp nafile namaz kılmak için namaza durdu. Secdede iken, duyulacak şekilde; "Yâ Hayyû, yâ kayyûm" dedi ve rûhunu teslim etti. O anda şöyle bir nidâ duyuldu: "Dost, dosta kavuştu." Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in vefât haberi Hindistan'da büyük bir yangın gibi yayıldı. Cenâzesi çok kalabalık oldu.

Kendi yerine, hocası gibi vefât edeceğini anladığı zaman, kendisine çok bağlı olan talebelerinin en yükseği Alâüddîn Ali Sâbir'i bıraktı. Bu büyük veli, hocası Genc-i Şeker hazretlerinin vefâtından sonra Delhi'ye gelip, Çeştiyye yolunu yaymaya çalıştı.

Genc-i Şeker'in (r.a.) vefâtından sonra geriye kalan beş oğlu ve üç kızının her birisi, saf kalbli, evliyâ yolunda yüksek derece sahibi temiz kimseler idi.

Kızlarından birini, talebelerinden ve "Esrâr-ül-evliyâ" kitabının yazarı olan Bedreddîn İshâk bin Ali bin İshâk Buhârî Dehlevî ile evlendirmişti. 692 (m. 1293) yılında vefât eden Bedreddîn İshâk Buhârî, Şeker Genc hazretlerinin pek kıymetli sözlerini, bahsi geçen "Esrâr-ül-evliyâ" kitabında güzel bir şekilde yazıp, çok kimsenin duâsına mazhar oldu. Genc-i Şeker'in (r.a.) soyundan gelenler, hâlâ mevcûd olup, kıymetlerini bilenler tarafından hürmet edilmekte, hatırları sayılmaktadır.

Genc-i Şeker'in sohbetlerine doyum olmazdı. Konuşmaları ve dersleri, sâdece talebelerini değil, en büyük düşmanlarını bile cezbeden tatlı sözlerle dolu olurdu. Allahü teâlânın kendisine verdiği yüksek makama rağmen hiç kibirlenmez, köylü okun, sultan olsun, herkesi eşitlikle, nezâketle ve güler yüzle karşılardı. Onu dinlemek şerefine kavuşanlar, tatlı sohbetinden hiç bıkmaz ve sıkılmazdı. Lakabı gibi tam bir şeker hazinesi idi.

Feridüddîn Genc-i Şeker, Allahü teâlâdan başka kimseden korkmazdı. Kalbi çok yumuşak olup, Allah korkusu ile doluydu. Allahü teâlânın korkusu, hayâtına hâkim idi. Kim ilâhi gerçeklerden bahsederse veya kendisi bunlardan bahsederken çocuk gibi ağlamaya başlar ve Allah korkusundan saatlerce baygın bir vaziyette kalırdı. Genc-i Şeker, Peygamberimizin (s.a.v.)

tam âşığı idi. Mübârek sözlerinden ve hayâtından bahsedildiği zaman, ekseriya ağlamaya başlardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine sıkı sıkıya sarılır ve bütün müslümanlara da Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnetine uymalarını nasihat ederdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtından bahsedilen bir mecliste, Feridüddîn Genc-i Şeker derin bir nefes alarak; "Allahü teâlâ, bütün kâinatı O'nun için yarattığı Sevgili Peygamberini bu dünyâda tutmadığı, hâlde, benim ve sizin değeriniz nedir ki ve neyimize güvenip kendimizle övünürüz? Hayatta iken, kendimizi bizden öncekilerle karşılaştırmalı, gözlerimizden dünyâ hayatının yalancı maskesini sıyırmalı, kendimizi her an ölüme hazır tutmalıyız. Öyle ki, kıyâmet gününde yüzümüz kara çıkmasın" buyurdu.

Feridüddîn Genc-i Şeker canlı bir tevâzu timsâli idi. Kendisinden; fakir, acîz diyerek bahsederdi. Bu ifâdeleri sâdece konuşmaya mahsûs olmayıp, bütün yazışmalarında da kullanırdı. Genc-i Şeker'in talebeleri arasında güçlü sultanlar, tanınmış hâkimler ve zenginler de vardı. Bunlar, devamlı ziyâretine gelirdi. Hepsine karşı en ufak bir büyüklük veya küçüklük hissi vermeden muâmele ederdi. Genc-i Şeker çok misâfirperverdi. Dergâhına birgün bir sûfi geldi. Evde mısırdan başka yiyecek yoktu. Misâfiri çok sevdiğinden, Genc-i Şeker mısırları öğütüp un yaptı ve ekmek pişirdi. Sonra misâfirine ikram etti. O sûfi çok memnûn olarak: "Se'âdetine ve zenginliğine duâcıyım. Hayâtımın en değerli hazinesi olarak sakladığım ma'nevî zenginliğimi sana verdim" dedi.

Feridüddîn Genc-i Şeker'in çok zengin talebeleri olmasına rağmen, kendisi devamlı fakirlik içinde yaşadı, ömrünü basit bir çatı altında geçirdi. Kendisi ve yakınları günlerce aç kalmışlar, o civarın yabani bir ağacın yaprağını yıllarca yemişlerdi. Genc-i Şeker, borç almaktansa aç dolaşmayı tercih ederdi ve; "Bir borçlu, borçlu olduğu hâlde ölürse, kıyâmette alacaklısının önünde mahcûb olur. Borçlu ile kanâat arası, doğu ile batı kadar uzaktır. Sûfînin, ödünç almaktansa ölmesi daha iyidir" derdi. Birgün evde hiç tuz kalmamıştı. Talebesi Nizâmüddîn Evliyâ, hırkasını bakkâla rehin bırakıp, hocasına tuz almıştı. Genc-i Şeker hazretleri çorba kâsesine elini uzatıp bir lokma alır almaz, elinin ağırlaştığını hissedip geri çekti ve; "Bu yemek isrâf kokuyor" dedi. Nizâmüddîn Evliyâ korkudan titremeye başladı ve; "Bu yemeğin tuzu hâriç, hepsini her zamanki gibi ormandan topladık, ama tuzu borçla aldık" diye i'tirâfta bulundu. Bunun üzerine Genc-i Şeker, "O hâlde hiçbirimiz bundan yiyemeyiz. Borçla yemek yapıp yemek sûfilerin âdetine ve prensiblerine aykırıdır" dedi ve o yemeği fakirlere dağıttı. Feridüddîn Genc-i Şeker, yerde yatardı. Kıyafeti çok sâde ve yamalı idi. Bir keresinde gömleği yamanamayacak hâle geldiğinden, talebeleri ona yeni bir gömlek verdiler. Bunu giyince; "Bu yeni gömlekte eskisinin rahatlığı ve zevki yok" dedi. Feridüddîn Genc-i Şeker, kendisine verilen hediyelerin hepsini fakirlere dağıtırdı.

Genc-i Şeker herkesi sever ve bağışlardı. Kendisini öldürmeye gelen en azılı düşmanlarını bile bağışlar ve kimseyi sıkıntı içinde görmeye dayanamaz, derhâl yardım elini uzatırdı. Acûzân'da bir me'mûr, birgün Genc-i Şeker'den hükümetin ta'kibâtına karşı yardım istedi. Genc-i Şeker'in yumuşak kalbi anlatılanlara çok üzüldü. Vâliye bir mesaj yazarak; "Ferîd için bir iyilik yapın ve bu fakir arkadaşı cezalandırmayın" ricasında bulundu. Fakat vâli bunu dinlemedi, aksine o kişiyi daha da sıkıntıya soktu. Genc-i Şeker, vâliye kızacak veya kendi talebesi olan ve çok âdil bir insan olan sultâna bildirecek yerde, o kişiye haber göndererek; "Anlaşılıyor ki, sen de emrin altındaki insanların sıkıntılarına kulağını tıkamışsın" dedi. Vâli kabahatini anladı ve; "Evet! Ben katı kalbliyim, fakat bugün tövbe ediyorum. Bundan sonra kimseye sıkıntı vermiyeceğim" dedi. Bir zaman sonra da vâli me'mûrdan memnun oldu ve onu mükâfatlandırdı.

Özür dileyerek, kimseye sıkıntı vermeyeceğini ifâde etmek üzere Genc-i Şeker'in dergâhına geldi. Böylece zâlimle mazlûmun davranışını, sâdece sevgi ve ihsân yoluyla düzeltmiş oldu.

Yine birgün dört sûfi gelerek, sebebsiz yere Feridüddîn Genc-i Şeker'e iftira etmeye, saçma sapan iddialarda bulunmaya başladılar. Büyük veli Genc-i Şeker, bunlara aldırış etmeden, onlarla tevâzu ile kibarca konuşmaya, onları memnun etmeye çalıştı. Ayrılmak istediklerinde, onlara belli bir yoldan gitmemelerini, onlar için bu yolun tehlikeli olacağını haber verdi. Onlar gittikten bir müddet sonra, Feridüddîn Genc-i Şeker orada hazır bulunanların merak nazarları altında ağlamaya başladı. Sonradan anlaşıldı ki, o sûfiler, onun ikâzına uymayarak, gittikleri yolda büyük bir fırtına sonunda helak olmuşlar. Genc-i Şeker ise bu talihsiz dervişlere acıdığı için ağlıyormuş.

Kendisine Şeker Genc denilmesi ile ilgili dört ayrı rivâyet vardır. Birinci rivâyet şöyledir: "Ferîdüddîn, Kutbüddîn-i Bahtiyâr'ın ma'nevî eğitimi altında iken, Ferîdüddîn'den yedi gün ard arda oruç tutması istendi. Oruç tuttuğu sırada birgün, hocasının yerleştirdiği Guzinî kapısındaki hücresinden çıkıp, Kutbüddîn-i Bahtiyâr'ın dergâhına giderken, yolda ayağı kaydı ve çamur dolu bir çukura düştü. Buradaki çamurdan bir miktar ağzına kaçtı. Allahü teâlânın lütfu ile, bu çamur, şeker hâline geldi. Hocasının huzûruna gelip bu durumu anlattığında, Hâce Kutbüddîn ona; "Çamur senin ağzında şeker hâline geldiğine göre, Allahü teâlâ seni tatlı bir kimse yapacak, halkın iyiliği için tatlı dilli olacaksın" dedi. Bu hâdiseden sonra, insanlar onu Şeker Genc diye anmaya başladılar. (Fârisîde genc, hazine demektir.)

İkinci rivâyet şöyledir: "Ferîdüddîn Mes'ûd sürekli olarak oruç tutuyor ve iftar zamanında orucunu açmak için yiyecek birşey bulamıyordu. Bir gece açlığı had safhasına ulaşınca, ağzına küçük taş parçaları koydu. Bunlar, bir anda şeker parçaları haline geldi. Bu haber hocasına ulaşınca; "Ferid bir şeker hazinesidir" dedi."

Üçüncü rivâyet: Hazinet-ül-asfiyâ kitabının yazarı, Tezkiret-ül-âşıkîn'den alarak şöyle rivâyet ediyor "Tüccârın biri, Mültan'dan Delhiye, şeker çuvalları yüklü bir deve kervanı götürüyordu. Şimdiki adı Pak Patan olan Acûzân'dan geçerken, Ferîdüddîn Mes'ûd, develerle ne taşıdığını tüccâra sormuştu. Tacir alay edercesine; "Tuz" diye cevap verdi. Bunun üzerine Ferîdüddîn; "Evet, tuz olabilir" diyerek tasdik etmişti. Tacir Delhi'ye ulaştığında, bütün çuvallardaki şekerlerin tuz hâline geldiğini görüp şaşkına döndü. Hemen Acûzân'a döndü. Derhâl Ferîdüddîn Mes'ûd'dan, develeri şeker taşıdığı hâlde, tuz taşıdıklarını söylemekle yaptığı edepsizlikten dolayı özür diledi. Ferîdüddîn Mes'ûd'da; "Eğer şeker idi ise, o hâlde şeker olsun" dedi. Tacir Delhi'ye döndü ve tuzların, Allahü teâlânın lütfu ile şekere döndüklerini görüp sevindi. Bundan dolayı ona Şeker Genc (Şeker hazinesi) dendi."

Dördüncü rivâyet: "Ferîdüddîn Mes'ûd, mücâhede yaparken ve dağlarda gezerken, birgün çok susamıştı. Biraz su içmek için bir kuyunun kenarına gitti. Fakat kuyudan su çekecek ne bir kovası, ne de bir ipi vardı. Şaşkın ve çaresiz bir hâlde dururken, iki ceylanın oraya geldiğini ve suyun, kuyunun en üstüne kadar yükseldiğini gördü. Ceylanlar su için oradan ayrıldılar. Ferîdüddîn Mes'ûd kuyunun yanına varınca, su aşağı çekildi, Bu hâdiseyi görüp şaşırdığında; "Yâ Rabbî! Hayvanlara suyu verdin ama insanları sudan mahrûm etmenin bir sebebi vardır?" dedi. O anda ilâhî bir nidâ işitildi. Şöyle diyordu: "Hayvanlar bana ve benim rahmetime güveniyorlar ve suya, kavuşuyorlar. Ama sen, ipe ve kovaya güvendiğin için, sudan mahrûm kalıyorsun." Bunu duyunca, Ferîdüddîn Mes'ûd çok üzüldü. Bir damla su içmeden, tövbe için kırk gün orucuna başladı. Bu oruçları bittiğinde, ağzına biraz toz aldı ve toz derhâl şekere döndü. Bu anda, şu ilâhi

nidâ işitildi: "Yâ Ferid! Tuttuğun kırk gün orucunu kabûl ettik ve seni sevdiğimiz dostlardan biri olarak seçtik. Seni tatlı dilli, bağlılarımız arasına dâhil eyledik ve seni Genc-i Şeker yaptık."

Menkıbelerinden ba'zıları şunlardır.

Şeyh Seyfüddîn ile karşılaşmasını kendisi şöyle anlatır: "Uzun seyahatler sırasında Buhârâ'ya da uğradım. Orada zamanın büyük evliyâsı Seyfüddîn Bâherzî ile karşılaştım. Beni dergâhına da'vet etti ve yanına oturttu. Yüzüme defalarca bakarak; "Bu genç zamanın büyük bir velisi olacak" dedi. Daha sonra sırtındaki siyah hırkayı bana verip, giymemi istedi. Ben de o hırkayı giyerek günlerce onların yanında kaldım. Hergün binden fazla insan, Seyfüddîn Bâherzi'nin yiyeceğini paylaşırlardı. Birgün bir kişi Seyfüddîn Bâherzî'nin huzûruna geldi ve; "Zenginim ama, son birkaç senedir ticârette zarara uğruyorum. Ayrıca sağlığım da bozuk" dedi. Seyfüddîn Bâherzî de; "Bir müslüman, malının zekâtını dürüstçe vermez, hasislik ederse, zarara uğrar. Hastalığa gelince, bu insanın îmânının kuvvetlendiğinin işâretidir" buyurdu.

Şeyh Celâleddîn Sühreverdî'nin, Genc-i Şeker'i ziyâret etmesi şöyle anlatılır: Genc-i Şeker Mültan'da ikâmet ederken, Celâleddîn Sühreverdî oraya geldi. Genc-i Şeker'in medhini duyarak, onu ziyâret etmeye gitti. Genc-i Şeker onu lâzım gelen hürmet ile karşıladı. Celâleddîn Sühreverdî de, elinde bulunan bir narı Genc-i Şeker'e verdi. Genc-i Şeker o anda oruçlu olduğu için, narı orada bulunanlara dağıttı. Celâleddîn Sühreverdî, Genc-i Şeker'in üzerindeki elbisesinin tamir edilemez derecede harâb olduğunu gördü. Celâleddîn Sühreverdî, imâ yoluyla yedi sene boyunca bir elbiseye bile sahip olamayan ve avret yerlerini sâdece uzun gömleği ile örten, Buhârâlı bir evliyânın kendisinin hikâyesini anlattı. Gayesi, Genc-i Şeker'in kanâatini övmek idi. Celâleddîn Sühreverdî oradan ayrıldıktan sonra, Genc-i Şeker, bir nar tanesinin yerde durduğunu gördü. Onu aldı ve akşam orucunu açmak için yedi. Bir taneyi yer yemez, ma'nevî âlemin yeni yeni manzaralarını görmeye başladığını fark etti. Narın hepsini kendisinin yemediğine pişman oldu. Hocası Hâce Kutbüddîn Mültan'a geldiğinde, Genc-i Şeker durumu hocasına anlattı. O da; "Bütün nardan sâdece senin yediğin bir tane, ilâhî sırların esrârını hâvi idi" dedi.

Genc-i Şeker'in annesinin vefâtı şöyle anlatılır: "Genc-i Şeker Acûzân'a tamamen yerleşince, annesini Hotval'dan getirtmek için, kardeşi Necibüddîn Mütevekkil'i gönderdi. Kardeşi, annesini ata bindirip, kendisi yaya olarak Acûzân'a doğru yola çıktı. Yolda, vahşî hayvanlarla dolu bir ormandan geçmek zorunda kaldılar. Yaşlı kadın, ormanda iken oğlundan su istedi. Necîbüddîn, annesini bir ağaç gölgesine bırakarak su aramaya gitti. Bir süre sonra, su ile beraber annesini bıraktığı yere geldiğinde annesini bulamadı. Ne kadar aradı ise bulamadı. Çok kötü bir vaziyette Acûzân'a döndü. Olanları abisine anlattı. Bunun üzerine Genc-i Şeker, talebelerini de kardeşiyle birlikte oraya gönderdi. Onlar da aradılar, bulamadılar. Necîbüddîn aramadan dönüşte, bir çantanın içinde bir kaç insan kemiği getirdi. Genc-i Şeker çantayı seccadesinin üzerine koydurdu. Fakat çanta açıldığında hiçbir şey görülmedi. Necîbüddîn Mütevekkil ise, kemikleri dikkatle sardığını ve sâlimen getirdiğini söyledi. Kemiklerin çantadan kaybolmasının ilâhi bir hâdise olduğu kabûl edildi. Bu olay üzerine, Genc-i Şeker, Allahü teâlânın takdîrine sığındı. Annesinin rûhuna Fâtiha okunmasını ve fakirlerin doyurulmasını istedi."

Nizâmüddîn Evliyâ şöyle anlatır: "Birgün Ferîdüddîn Mes'ûd Genc-i Şeker, talebeleriyle bir mecliste otururken, birçok esrârlı işlerde usta olan bir yogi içeriye girdi. Gayesi uzun süredir şöhretini duyduğu velinin ma'nevî gücünü tesbit etmek idi. Genc-i Şeker'i görür görmez kendini yerde bulan yogi, kalkmak istediyse de kalkamadı. Genc-i Şeker ona başını kaldırmasını söyledi

ise de, yogi ne başını kaldırabildi, ne de konuşabildi. Genc-i Şeker şiddetle ısrar edince, yogi büyük bir güçlükle başını kaldırdı ve titrek bir sesle; "Sizin heybetiniz beni o kadar etkiledi ki, konuşamıyorum" dedi. Bunun üzerine Genci Şeker orada bulunanlara hitaben; "Bu, kendi gücünün gurûru ile benim karşımda övünmeye gelmişti. Fakat Allahü teâlâ kibirlenmeyi asla sevmez. Kibrine tövbe etmemiş olsaydı, ölünceye kadar bu durumda kalırdı" buyurdu. Bu durumdan sonra, yogi ve adamları Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in talebelerinden oldu."

Nizâmüddîn Evliyâ yine şöyle anlatır: "Birgün Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in yanına bir sûfi geldi. Genc-i Şeker ona birşey verdi ve gitmesini söyledi. Fakat o sûfi, Genc-i Şeker'in yanından uzun zaman ayrılmadı ve kullanmakta olduğu tarağı almak istedi. Bunun için Genc-i Şeker'i çok rahatsız etti. Sonunda dayanamıyan Genc-i Şeker ona; "Gidin beni rahatsız etmeyin. Allahü teâlâ seni cezalandırsın" dedi. O sûfî oradan ayrıldı ve yıkanmak için bir dereye girdi. Suya daldı ve bir daha çıkmadı."

Yine birgün, Genc-i Şeker namaz kıldığı sırada, bir sûfî dergaha girdi Çok edebsizce ve ta'ciz edici bir şekilde Genc-i Şeker'e hitaben, yüksek sesle; "Nedir burada yaptığın sahte gösteri? Kendini bir ilah ilân ediyor ve insanları kendine ibadet ettiriyorsun" dedi. "Genc-i Şeker bu sûfîye çok kibar ve mütevâzi bir sesle; "Kardeşim, kendimi asla ilah ilan etmedim ve insanlara bana tapın demedim. Ben, Allahü teâlânın önemsiz ve mütevâzi bir kuluyum. Dilediğine şeref ve şöhret veren yalnız O'dur. Bu âcizin bütün şöhreti, Allahü teâlânın ihsânı sebebi iledir" dedi. Sûfî bu tatlı ve yumuşak sözler karşısında saygısızlığına pişman oldu, tövbe etti ve özür diledi. Bunun üzerine Genc-i Şeker onu affetti.

Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in birçok kerâmetleri görüldü. Ba'zı kerâmetleri şöyle anlatılır: "Bir zaman Genc-i Şeker, Bağdad'da Şihâbüddîn Sühreverdî ile kalıyordu. Şihâbüddîn Sühreverdî, çok şiddetli bir diş ağrısına tutuldu. Feridüddîn Şeker'den, bu ağrının geçmesi için duâ etmesini istedi. O da; "Yâ Rabbî! Şihâbüddîn'in ağrısını tamamen geçir ve onun ağrısını bana ver!" diye duâ etti. Duâsı kabûl oldu ve diş ağrısı kendisine geçti. O zaman Şihâbüddîn Sühreverdî; "Yâ Rabbî! Ferîd benim hakikî dostum ve arkadaşımdır Onu diş ağrısından kurtar!" diye duâ etti. Bu duâ da kabûl edildi. Ferîdüddîn Genc-i Şeker de iyileşti."

"Birgün Muhammed Şah adında bir talebesi, Genc-i Şeker'in yanına geldi. Çok üzüntülü bir hali vardı. Genc-i Şeker sebebini sorunca kardeşinin komada olduğunu söyledi. Bunun üzerine Genc-i Şeker; "Ama kardeşin şimdi çok iyi, boşuna endişeleniyorsun" dedi. Muhammed Şah eve döndüğünde, kardeşini, hiç hasta olmamış gibi yer-içer, oturur ve konuşur bir hâlde buldu."

Genc-i Şeker'i görmek için, birgün Arabistan'dan birkaç fakir geldi. Buraların yabancısı olduklarını, bütün paralarının bittiğini Genc-i Şeker hazretlerine bildirdiler. O da, bunlara o anda önünde duran kuru hurmalardan biraz verdi ve; "Bunları alın ve gidin, Allahü teâlânın izniyle yolculuğunuzu tamamlarsınız" dedi. Onlar şaşkın ve bu ucuz hediyeyi büyük velîye yakıştıramaz bir hâlde dergâhtan çıktılar. Hurmaları atmak istediler, o anda hurmaların altına döndüğünü hayretle gördüler.

Nizâmüddîn Evliyâ iyileşmez bir hastalık sahibine Genc-i Şeker'e gitmesini tavsiye etti. O kişi Ferîdüddîn Şeker'e gitti. O da bir kâğıda; "Allah Kâfi, Allah Şâfî" yazıp, o kişiye vererek boynuna takmasını söyledi. O kişi bu yazılı kâğıdı takar takmaz, çok uzun zamandır taşıdığı o hastalıktan kurtuldu.

Şeyh Ârif Sevastânî, Genc-i Şeker'in talebelerinden biriydi. Lahor vâlisi, Acûzân'daki Ferîdüddîn Genc-i Şeker'e verilmek üzere, Ârif Sevastânî'ye yüz dînâr verdi. Şeyh Ârif Acûzân'a varınca, hocasına sâdece elli dînâr verdi. Büyük velî, gülümseyerek; "Ârif, sen çok hoş bir arkadaşsın, bu hediyeyi yarı yarıya bölüştürerek tam kardeş payı yaptın" dedi. Bunun üzerine Ârif Sevastânî çok şaşırdı ve sarardı. Kalan elli dinarı da çıkardı ve hatâsı için özür diledi. Genc-i Şeker; "Sûfî her zaman dürüst olmalıdır. Yoksa mükemmelliğe erişemez" dedi. Bu ikâzdan sonra yüz dinarın hepsini Ârif Sevastânî'ye verdi ve tövbesinden sonra onu yeniden talebeliğe kabûl etti.

Şems Dâbîr, zamanının bilgili şâirlerinden biri idi. Genc-i Şeker'den ders almıştı. Birgün hocası Ferîdüddîn Şeker'in huzûrunda bir kaside okudu. Bu kaside hocasının çok hoşuna gitti ve ona; "Bu fakirden istediğin birşey var mı?" diye sordu. O da; "Efendim, annem çok yaşlıdır ve yardıma, muhtaçtır. Fakat ben, fakirliğim yüzünden ona karşı vazîfemi yapamıyorum" dedi. Genc-i Şeker; "Pekâlâ, biraz Allah rızâsı için sadaka getir" dedi. O da biraz bozuk para getirdi. Genc-i Şeker bu parayı oradakilere dağıttı. Bundan sonra Genc-i Şeker, Şems Dâbîr'in zengin olması için duâ etti. Birkaç ay sonra Şems Dâbîr Delhi'deki Sultan Nâsıruddîn Mahmûd tarafından iyi bir vazîfeye ta'yin edildi. Daha sonra Sultânın hazinedarı mevkiine yükseldi. Şems Dâbîr, Sultan Nâsıruddîn'in yerine geçen Sultan Balban zamanında bile bu makamda kaldı ve kalan ömrünü Genc-i Şeker'in bereketiyle refah içinde geçirdi.

Delhili bir genç, talebe olmak üzere Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in aşkıyla Acûzân'a gidiyordu. Yolda kötü bir kadın, gencin güzelliğine âşık oldu ve onu kendine meylettirmeye çalıştı. Başlangıçta genç, kadından sakınmak için elinden geleni yapmasına rağmen, kadın onu kendisine meylettirmeye muvaffak oldu. Delikanlı tam elini kadına uzatacağı sırada, bir adam aniden gelip gencin suratına tokat atarak; "Ferîdüddîn Genc-i Şeker'e tövbeni arz etmeye giderken, burada bu günahı işlemeye hazırlanmaktan hiç utanmıyor musun?" dedi ve kayboldu. Delikanlı çok utandı ve kadından uzaklaştı. Yoluna devam ederek Acûzân'a vardı ve Genc-i Şeker'in huzûruna çıktı. O zaman Ferîdüddîn hazretleri; "Sevgili oğlum, kötü bir kadının ağına düştün. Ama Allahü teâlâ seni günahtan korudu" deyince, delikanlı hayrete düştü. Cân-ı gönülden tövbe ederek, Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in talebelerinden oldu.

Birgün Feridüddîn Genc-i Şeker'e ihtiyâr bir kadın geldi. Ne istediği sorulduğunda, kadın ağlıyarak; "Ey mübârek velî, biricik oğlum yirmi senedir eve uğramadı. Onun sağ olup olmadığını bile bilmiyorum. Fakat ayrılık acısı beni yarı ölü yaptı" dedi. Kadının bu acıklı durumu, Ferîdüddîn Genc-i Şeker'i çok üzdü. Bir müddet murâkabeye daldı. Daha sonra kadına; "Git, oğlun geldi" dedi. İhtiyâr kadın hemen eve gitmek için yola çıktı. Yolda oğluyla karşılaştı. Sevinçle evlerine gittiler. Kadın oğluna nerelerde olduğunu sordu. Oğlu; "Anneciğim! Buradan 2500 km. uzaktaydım. Bugün hiç arzum olmadığı, hâlde, aniden şiddetli bir şekilde seni görme isteği içime uyandı. Nehrin kenarına dikilip düşünürken, çok güzel ve muhterem bir sima önümde göründü ve çaresizliğimin sebebini sordu. Sıkıntımı anlatınca; "Eve döndüğünü düşün" dedi. Ona inanmadım. Ama o, gözlerimi kapayıp elimi eline vermemi istedi. İsteksizce denilenleri yaptım. Bir süre sonra gözlerimi açtığımda, kendimi burada buldum" diye anlattı. İhtiyâr kadın, oğlunun başından geçenlerle Feridüddîn hazretleri arasındaki bağı anlayıp, göz yaşları içinde ona teşekkür etti.

Fârisî 68 sahifelik Râhat-ül-kulûb kitabı ve başka eserleri vardır. Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerine; "Hangi kitapları yazdınız?" diye suâl edildiğinde, talebelerini gösterip; "Benim

mürîdlerim (talebelerim) benim kitaplarımdır" buyurdu. İşte Feridüddîn-i Genc-i Şeker de öyle idi.

Herbirisi çok kıymetli ve yüksek birçok talebe yetiştirdi. İfâde ve ma'nâ bakımından çok güzel şiirler yazardı. Şu kıt'a onun şiirlerindendir:

Hiçbir gece yoktur ki, kalbim kan ağlamasın,
Hiçbir gündüz yoktur ki, yüzden namus akmasın.
Ömrümde hiçbir tatlı şerbet içmedim ki, o,
Gözlerimden yaş diye akıp da damlamasın.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretleri buyurdu ki:

"İnsanların en akıllısı, dünyaya gönlünü kaptırmayanlardır. En zengini de; kanaat edenlerdir."

"Başkalarının almak istemediği malın satıcısı sen olma!"

"Herkesin yemeğinden yeme! Fakat herkese yemek yedir!"

"Günâh olan bir şeyde kendine karşı sert ol!"

"Kalbini şeytanın oyuncağı yapma!"

"İçine, dışından çok i'tinâ göster!"

"Aile ve yol büyüklerine hürmetkar ol!"

"Sana saygı gösterene saygılı davran!"

"Sıhhatinin kıymetini bil!"

"Senden korkandan kork!"

"Allahü teâlânın sevgili kulları ile oturup kalkmada, Allahü teâlâyı hatırından çıkarma!"

"Hiçbir şey, kaybedilmiş vakti telâfi edemez."

"Makam için, ne kadar mühim olsa da, şahsiyetinizi vermeyin. Kendinizi küçültmeyin!"

"Riyâzet, nefs-i emmâreyi yenmektir. Uzlet ise onu hapsetmektir."

"Bir kimsenin bir mürşidi yoksa, ya'nî bir kimse kendisini irşâd edecek (kendisine doğru yolu gösterecek) bir kâmil velî bulamazsa, böyle büyük zâtların kitaplarını okusun ve onlara uysun!"

"Hergün bir fazilete daha kavuşmaya çalışınız!"

"Başkalarına iyilik yaptığın zaman bil ki, kendine iyilik yapmışsın!"

"Kalbin safâsını gideren şeyi terk et"

"Düşman ne kadar emîn ve incitmesiz görünse de, ısırmasından kendini emîn tutma!"

"Maddî arzuları tatmin peşinde olma! Yoksa, arzu ateşi daha çok alevlenir."

"Kibirlilere karşı kibirli olmak liyâkatini elden kaçırma!"

"Misâfir ağırlamada dahi israf helâl değildir."

"Bir sûfide şu vasıflar bulunmalıdır: 1. Allahü teâlâya muhabbet ve bağlılığından dolayı, kendini ve dünyâyı unutmalıdır. 2. Ne kadar ciddi olursa olsun, başkalarının kusûrlarını

görmezden gelmelidir. 3. Harama gözlerini kapamalıdır. 4. Bütün istenmeyen şeyleri duymamalı, kötü şeylere karşı sağır olmalıdır. 5. Dilsiz olmalı, söylenmeyecek sözleri söylememelidir. 6. Seni, her an arzulanmayan yerlere sürüklemeye çalışan alçak nefsinin peşinden koşmamalısın. Eğer bu sıfatlar bir sûfîde yoksa, o düpedüz bir yalancı sahtekârdır. Dünyâ malına ve şerefine sâhib olmayı arzulayan bir sûfi, sûfî değildir. O, sûfilere kötülük getiren bir aldatıcıdır."

"Altı çeşit tövbe vardır 1. Kalb ile tövbe: Kalben bütün kötü arzularını firenler ve önler. Kıskançlığı ve nefsin diğer arzularını öldürür. Kul ile Allahü teâlâ arasındaki perdelerin kalkmasına yardım eder. 2. Dil ile tövbe: Kötü sözler söylemekten dili alıkoymak ve onu devamlı Allahü teâlâyı zikre ve Kur'ân-ı kerîm okumaya alıştırmak demektir. Muhabbet yolunda sâdece diline hâkim olabilen ve onu zikirde kullananlar muvaffak olurlar. Tek başına kalb ile tövbe, Allahü teâlâya kavuşmak için yeterli değildir. Kulaklar, gözler, eller ve nefs kalbin kölesidirler. Bu yüzden bunlar, dil ile yapılan tövbe ile kontrol edilebilirler. 3. Göz ile tövbe: Harama bakmamak ve başkalarının kusurlarını görmemektir. 4. Kulak ile tövbe: Sûfîlerin kulağı, Allahü teâlânın zikrinden başka birşey duymamalıdır. 5. Ayak ile tövbe: Ayakları haramlardan ve kötülüklere gitmekten korumaktır. 6. Nefs ile tövbe: Nefsin arzularını firenliyerek yapılan tövbedir. Bu tövbelerin dışında; tövbe-i hâl, tövbe-i mazi ve tövbe-i müstakbel olmak üzere üç tövbe daha vardır. Tövbe-i hâl:Yeni işlediği günahlara tövbe etmek ve ileride işlememeye yemîn etmektir. Tövbe-i mazi: Geçmişte yapmış olduğu günahlar için tövbe etmektir. Tövbe-i müstakbel: Gelecekte hiç günah işlememek için Allahü teâlâya yalvarmaktır."

"Sûfîlerde bulunması gereken husûsiyetlerden ba'zıları şunlardır: 1. Sûfî'nin, kalbinde hiçbir kir ve kötülük olmaz. 2. Tasavvuf, Allahü teâlâ ile yakın dostluk demektir. 3. Sûfîler, mutlak suskunluk içindedirler ve ilâhi nûrun etkisi altında şaşkın bir vaziyettedirler."

"Tasavvuf, bir insanın ma'nevî ve dînî hayâtının ve işlerinin bir nizâma bağlanmasıdır. Allahü teâlânın velî kulu, dünyâ ile ilgisi kesik olmasına karşılık, dünyâ işlerine tepeden bakmaz ve bu işler hakkında kötü konuşmaz. Ya'nî dünyâ için ne sevgisi ne de nefreti vardır."

"Sûfî ne kadar çok üzüntü, acı ve yalnızlık çekerse, Allahü teâlâya o kadar yaklaşır. Hâce Mu'inüddîn Çeştî, îmânının kuvvetlenmesi için, Allahü teâlânın kendisine daha fazla sıkıntı, acı ve üzüntü vermesi için sürekli duâ ederdi."

"İnsana her ne gelirse, Allahü teâlâdan gelir."

"Nefsi firenlemek, Allahü teâlâya yaklaşmak demektir."

"İnsana sıkıntı ve üzüntü gelirse, günahlarından temizlendiğini düşünmelidir. Bütün muhabbet ve sıkıntıların Allahü teâlâdan geldiğini düşünmelidir."

"Dünyânın aldatıcı güzelliklerinin ve süslerinin peşinde koşmayın. Bunlar, size sonunda acı getirir."

"Allahü teâlâdan zenginlik istiyorsanız, kendinizi hırs ve kıskançlıktan koruyun."

"Allahü teâlâ ile konuşmak isteyen, Kur'ân-ı kerîm okumalıdır."

"Kanaatkar olan, ansızın Allahü teâlânın ni'metlerine kavuşur."

"Allahü teâlâyı hatırlamayanlar, ölüler gibidirler."

"Dünyâda üç çeşit insan vardır 1. Her zaman dünyâyı sevip ona tapanlar. 2. Dünyâyı kendilerine düşman bilip onu terkedenler. 3. Dünyâyı ne dost, ne de düşman bilmeyip, orta yol tutanlar. Bunlar, diğer iki sınıftan daha iyidirler."

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-5, sh. 3404

2) Siyer-ül-evliyâ

3) Râhat-ül-kulûb

4) Fevaid-üs-sâlihîn

5) Delîl-ül-Ârifîn

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1072

7) Siyer-ül-aktâb sh. 161

8) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 58, 73

9) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 201

ŞEMSEDDÎN İSFEHÂNÎ (Muhammed Bin Mahmûd)

Kelâm, usûl, mantık, edebiyat ve şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Abdullah olup ismi, Muhammed bin Mahmûd bin Muhammed'dir. 616 (m. 1219) yılında İsfehan'da doğdu. Doğum yerine nisbetle İsfehânî denildi. Şemseddîn lakabı verildi. 688 (m. 1289) yılında Kâhire'de vefât edip Karâfe kabristanına defnedildi.

İsfehan'da doğup, orada ilim tahsiline başlayan Şemseddîn İsfehânî, İsfahan'ın ileri gelen âlimlerinden temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Moğol istilâsı sebebiyle, gençliğinde Bağdad'a gitti. Sirâcüddîn Herkâlî ve Tâcüddîn Ermevî gibi âlimlerden ilim öğrendi. Müstensıriyye ve Beşîriyye medreselerinde yardımcı müderrislik yaptı. Anadolu'ya gitti. Esîrüddîn Ebherî'den ilim öğrendi. Daha sonra Haleb'e gitti. Menbiç kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede bir müddet kaldıktan sonra Kâhire'ye gitti. Kâdı'l-kudât Tâcüddîn İbni bint-il-Eaz tarafından Kûs kadılığına ta'yin edildi. Daha sonra Kâhire'ye dönüp, Meşhed-i Hüseyni'de ders verdi. Takıyyüddîn Kuşeyrî de aynı yerde Şafiî mezhebi fıkıh bilgileri öğretmekle vazîfelendirilince, Meşhed-i Hüseyn'de ders vermekten vaz geçti. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Allahü teâlânın emrini tatbik etmekte hiç kimseden çekinmezdi. Bir defasında, Kûs kadısı iken, şehrin vâlisinin İslâmiyete muhalif işler yaptığını haber alınca, tahkîk edip mahkemeye da'vet etti. Mahkeme neticesinde, ona, kamçı ile dövme cezası verdi.

Kelâm ilminde mütehassıs olması sebebiyle, felsefecilerin görüşlerini ve fikirlerini çok iyi bilirdi. Mantık ilminde mahirdi. Kendisinden felsefe dersi almak isteyenlere nasîhatta bulunur, felsefenin İslâmiyetle bağdaşmayacağını, insanı doğru yoldan ayıracağını anlatırdı. Allahü teâlânın rızâsı için gece gündüz çalışırdı, İnsanlara merhameti çok fazla idi. Onların, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymaları ve Cehennem ateşinden kurtulmaları için ilim öğrenmelerini ve öğrendikleri ile amel etmelerini bildirirdi. Pekçok talebe yetiştirip, Allahü teâlânın dînine daha çok hizmet için gayret etti. Meşhûr âlim Berzâlî ve İbn-i Dakîk gibi âlimler talebeleri arasındaydı.

Birçok kitaplar yazan Şemseddîn İsfehânî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Şerh-ül-Mahsûl lir-Râzî", "Teşyîd-ül-kavâid fî şerh-i Tecrîd-il-akâid", "El-Kavâid", "Gâyet-ül-matlab" ve "El-Akîdet-ül-İsfehâniyye"

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 100

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 155

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 406

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 315

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 6

6) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 38

7) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 240

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 542

9) El-A'lâm cild-7, sh. 87

ŞEMSEDDÎN UKAYLÎ (Ahmed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed'dir. Şerefüddîn Ömer bin Muhammed bin Ömer Ukaylî'nin kızının oğludur. Buhârâ'da doğdu. Anne tarafından, Hazreti Ali'nin (r.a.) kardeşi Ukayl bin Ebî Tâlib'in soyundan geldiği için Ukaylî, baba tarafından da Ensârdan (r.a.) olduğu için Ensârî, Buhârâ'da doğup yaşadığı için de Buhârî nisbet edildi. Şems-ül-eimme ve Şemseddîn lakabları verildi 657 (m. 1259) yılında Buhârâ'da vefât etti.

Küçük yaşta, aile çevresinden ilim öğrenmeye başlayan Şemseddîn Ukaylî, anne tarafından dedesi olan Hanefî fıkıh âlimlerinin büyüklerinden Şerefüddîn Ömer bin Muhammed bin Ömer Ukaylî'den ilim öğrendi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendiği silsile şöyledir. Şerefüddîn Ukaylî Sadr-üş-şehîd Hüsâmeddîn Ömer'den, o da babası Abdülazîz bin Ömer bin Mâze'den, o da Şems-ül-eimme Serahsi'den, o da Hulvânî'den, o da Kâdı Nesefî'den, o da Ebû Bekr Muhammed bin Fadl'dan, o da Sebzmunî'den, o da Ebû Hafs-ı Sagîr'den, o da babası Ebû Hafs-ı Kebîr'den, o da İmâm-ı Muhammed Şeybânî'den Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Şemseddîn Ukaylî, devrin ilim sahibi ulemâsının ilimlerinden istifâde etti. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde mütehassıs oldu. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak ve O'nun dînini yaymak için çok çalıştı. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların bir çoğunu şüphelilere düşmemek için terkederdi. Vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Diğer zamanlarında ibâdetle meşgûl olurdu. Allahü teâlânın kullarına sık sık emr-i ma'rûfta bulunur, doğru yolu öğrenmeyenin yanlışlıklara sapmaktan kurtulamayacağını bildirir, Cehennem azâbından kurtulmanın, ancak Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyarak, rızâsını kazanmakla mümkün olabileceğini söylerdi.

İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin fıkıh bilgilerini ihtivâ eden "Câmi-üs-sagîr" adlı kitabını çok okur ve okuturdu. Ona karşı aşırı bir bağlılığı vardı. Onun bu sevgisi, "Câmi-üs-sagîr"i nazm (şiir) haline getirmesine vesile oldu. Kitabı, baştan sona şiir hâlinde yazdı.

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 30

2) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 98

3) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprü zâde) sh. 110

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 73

ŞEMS-İ TEBRÎZÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Muhammed bin Ali olup, Tebrîzlidir. "Şemseddîn=dinin güneşi" lakabıyla meşhûrdur. 645 (m. 1247) senesinde Konya'da şehîd edildi.

Şems-i Tebrîzî şöyle anlatır: "Henüz ilk mektepde idim. Daha bülûğ çağına girmemiştim. Peygamber efendimizin sevgisi bende öyle yer etmişti ki, kırk gün geçtiği hâlde, O'nun muhabbetinden aklıma yemek ve içmek gelmezdi. Ba'zan yemeği hatırlattıklarında, onları elimle yahut başımla reddederdim. Göklerde olan melekleri ve yerde gayb âlemini, kabirdekilerin hâllerini müşâhede ederdim. Hocam Ebû Bekr, hâllerimi haber vermekten beni men ederdi."

Şems-i Tebrîzî, Ebû Bekr-i Kirmânî'den ve Baba Kemâl-i Cündî'den feyz aldı. Onunla beraber, Baba Kemâl'in yanında, Şeyh Fahreddîn-i Irakî de ders almakta idi. Şeyh Fahreddîn, her keşf ve hâlini, şiirler hâlinde Baba Kemâl'e bildirdi. Birgün Baba Kemâl, Şemseddîn'e; "Sana esrârdan ve hakîkatlerden birşey hâsıl olmuyor mu? Neden hiç söylemiyorsun?" dedi. Cevâbında; "Ondan daha çok oluyor. Fakat, ben onun gibi şiir söyliyemiyorum" dedi. Baba Kemâl buyurdu ki: "Allahü teâlâ, sana öyle bir arkadaş ihsân eder ki, o senin adına her ma'rifet ve hakîkatleri söyler" buyurdu. Şems-i Tebrîzî hocasını çok sever, derslerine çok çalışırdı. Bu bağlılık ve çalışmasının sonunda, kısa zamanda zâhirî ve batınî ilimlerde yüksek derecelerin sahibi oldu.

Şems-i Tebrîzî, Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını örnek alıp, bütün işlerini, âdetlerini, ahlâkını O'na uydurmaya gayret ederdi. Şayet bir kimseden rahatsız olsa; "Yâ Rabbî! Bu kimsenin malını ve çocuklarını çok eyle" derdi. Çünkü, Peygamber efendimiz de böyle duâ ederdi. Resûlullah efendimizin bedduâ etmek âdetleri değildi.

Şems-i Tebrîzî buyurdu ki: "Eğer bir kimse bana âhıretim ile ilgili bir defa iyilik edip, dünyâ ile ilgili binlerce kötülük etse, ben onun bir defa yaptığı iyiliğe nazar ederim. Çünkü iyi ahlâk bunu icâbettirir."

Şems-i Tebrîzî hazretleri her nerede bir cenâzeyi görse; "Ah! Bu cenâzenin yerinde ben olsaydım. Onun yerine beni defn etselerdi" derdi. Bunu işitenler, "Niçin böyle söylüyorsun?" dediklerinde, onlara; "Aşık olanlar maşuklarına bir an önce kavuşmak isterler. Maksatlarına en kısa zamanda ulaşmaları makbûl değil midir?" diye cevap verirdi.

Kendisine bir şey ikram etseler veya birşey istediğinde getirseler, onlara mutlâka karşılığında birşey verirdi. Ayrıca bu iyiliği yapanlara teveccüh ve duâ ederdi. Onun duâsına kavuşanların kalb gözleri açılır, keşif sahibi olurlardı.

Şems-i Tebrîzî hazretleri dünyâya hiç kıymet vermez, haram ve şüphelilerden son derece sakınır, mübahların fazlasını dahi terk ederdi. Bir yerde durmaz, talebelerin bulundukları yerlere giderek onları yetiştirirdi. Bu şekilde bıkmadan, yorulmadan pekçok yerlere gitti: Bunun için kendisine "Uçan güneş" de derler idi. Şems-i Tebrîzî, seyahat ettiği yerlerde, uğradığı memleketlerde iyi bir dost bulunması için duâ ederdi. Israrla yaptığı bu duâların neticesi olarak rü'yâsında; "Konya'da bulunan Celâleddîn-i Rûmî'ye gidip onun yetişmesinde yardımcı olması" bildirildi. Şems-i Tebrîzî, Allahü teâlâya şükür ederek; "Böyle dosta canım feda olsun" dedi.

Şems-i Tebrîzî hazretleri Şam'dan Konya'ya gelirken, yol üzerinde bulunan bir hana uğrayarak burada yatmak istedi. Fakat uğradığı bütün hanların dolu olduğunu, hiç kalacak yerlerinin olmadığını öğrenince, câmide sabahlamak istedi. Câmiye gidip yatsı namazını cemâatle kıldı. Cemâat dağıldığında, o hâlâ duâya devam ediyordu. Duâsını bitirdiğinde, câmide kimse kalmamıştı. Cübbesini çıkarıp başının altına koyarak uzandı. Günlerce süren yolculuğun

verdiği yorgunlukla hemen kendinden geçti. Bir müddet sonra câminin kapılarını kilitlemek üzere gelen görevli, câmide birinin yattığını görünce, yanına yaklaşarak dedi ki: "Burada yatılmaz kalk!" Şems-i Tebrîzî hazretleri doğrularak dedi ki: "Benim kimseye bir zararım dokunmaz. Garîbim, uzak yoldan geliyorum. Hanlarda da yatacak yer yokmuş, başka kalacak bir yerim de yok. Bırak da burada sabahlıyayım." Câmiyi kilitlemek için gelen dedi ki: "Beni uğraştırma, sana kalk dışarı çık dedim, yoksa yaka paça seni dışarı atmasını bilirim."

Şems-i Tebrîzî hazretleri, bu son sözler üzerine bir tuhaf oldu. Hemen ayağa kalktı. Cübbesini toplayarak sessizce kapıdan dışarı çıktı. Câmiden çıkmasını istiyen onun arkasından bakarken, aniden boğuluyormuş gibi oldu. Bunun üzerine; "İmdat boğuluyorum" diye bağırmaya başladı. Bunun sesini işiten İmâm koşarak geldi. Ona; "Ne oldu, niye bağırıyorsun?" diye sordu. Kayyûm durumu anlatınca, hemen câmiden çıkıp koşarak, Şems-i Tebrîzî hazretlerine yetişti. Kendisine dedi ki: "Efendim, o câhildir, bir terbiyesizlik etmiş. Ne olur onu affedin!" Şems-i Tebrîzî hazretleri İmâm efendiye baktı. Üzüntülü bir şekilde buyurdu ki: "Onun işi benden çıktı. Benim yapabileceğim birşey yoktur. Ancak imânla ölmesi için duâ edebilirim."

Şems-i Tebrîzî, Konya'ya gelip Şekerciler ismindeki hana indi. Günlerini orada geçirirken, birgün kapıda oturmuş Allahü teâlânın mahlûkâtı hakkında tefekkür ediyordu. O sırada Mevlânâ hazretleri talebeleriyle oradan geçerken, kapı önünde tefekkür hâlindeki, kıyâfetinden yabancı olduğu anlaşılan Şems hazretlerine baktı, ona selâm verdi. Ve yoluna devam etti. Kendi kendine de; "Bu, yabancı bir kimseye benziyor. Buralarda böyle birisini hiç görmedim. Ne kadar da nurlu bir yüzü var" diye düşünürken aniden atının yularını bir elin tuttuğunu gördü. Atı durduran Mevlânâ hazretleri, elin sahibinin o yabancı olduğunu görünce; "Buyurunuz! Bir arzunuz mu var?" dedi. O kimse; "İsminizi öğrenmek istiyorum." deyince, o da; "Mevlânâ Celâleddîn Muhammed" diye cevap verdi. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî; "Bir suâlim var. Acaba Muhammed aleyhisselâm mı, yoksa Bâyezîd-i Bistâmî mi büyüktür?" diye sordu. Böyle bir soruyu ilk defa duyan Mevlânâ hazretleri; "Elbette ki Muhammed aleyhisselâm efendimiz büyüktür. Bütün mahlûkât ve Bâyezîd O'nun hürmetine yaratıldı" dedi. Bu cevâbı bekleyen Şems-i Tebrîzî; "Peki, Muhammed aleyhisselâm; "Biz seni lâyıkıyla bilemedik yâ Rabbî!" dediği hâlde, Bâyezîd-i Bistâmî, niçin "Sübhânî, benim şânım ne yücedir" diye söyledi. Bunun hikmetini söyler misiniz?" diyerek tekrar sordu. Mevlânâ hazretleri, buna da şöyle cevap verdi: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) mübârek kalbi öyle bir derya idi ki, ona ne kadar ma'rifet, aşk-i ilâhî tecellî etse, ne kadar muhabbet, Allahü teâlânın sevgisi dolsa onu içine alır, onu kuşatırdı. Hattâ daha çoğunu isteyip; "Yâ Rabbî! Verdiğin bu ni'metleri daha da arttır" buyurdu. Fakat, Bâyezîd-i Bistâmî'nin kalbi o kadar geniş olmadığı için, ilâhî feyzlere tahammül edemiyerek ufak bir tecellî ile dolup taşardı. Az bir feyzle taşınca da böyle şeyler söylerdi." Bu izahata hayran kalan Şems-i Tebrîzî, "Allah" diyerek yere yığıldı. Bayılmıştı. Mevlânâ hazretleri, hemen atından inerek Şems-i Tebrîzî'yi kucakladı, ayağa kaldırdı. Bu nûr yüzlü zâta çok ısınmışta, kalbinde o kadar muhabbet hâsıl olmuştu ki, aydınca büyük bir hürmet ve edeb ile evine götürdü. Bu zâtın, geleceğini ilk hocası Seyyid Burhâneddîn hazretlerinin söylediği Şems-i Tebrîzî olduğunu öğrenince; "Ey muhterem efendim! Gerçi evimiz size lâyık değil ise de, zât-ı âlinize sâdık bir köle olmaya çalışacağım. Kölenin nesi varsa efendisinindir. Bundan böyle bu ev sizin, çocuklarım da evlâtlarınızdır" diyerek hizmetine koşmaya başladı. Gece-gündüz hiç yanından ayrılmayıp, onun sohbetlerini büyük bir zevk içinde dinlemeye başladı. Ondan hiç ayrılmıyor, talebelerine ders vermeye, insanlara câmide va'zü nasîhata gitmiyordu. Yanlarına dahi, hizmetlerini görmek üzere büyük oğlu Sultan Veled girebilirdi. Hergün Şems-i Tebrîzî ile sohbet ederler, Allahü teâlânın

yarattıkları üzerinde tefekkür ederler, namaz kılarlar, cenâb-ı Hakkı zikrederek muhabbetlerini tazelerlerdi. Birgün Mevlânâ havuz kenarında idi. Yanında kitaplar vardı. Şemseddîn gelip, kitapları sordu ve onları suya attı. Kitapların suya atılması üzerine, Mevlânâ; "Ah! babamın bulunmaz yazıları gitti" diyerek çok üzüldü. Şemseddîn, elini uzatap herbirini aldı. Hiçbiri ıslanmamış görüldü. Mevlânâ, "Bu nasıl işdir?" dedi. "Bu zevk ve hâldir. Sen anlamazsın" buyurdu. Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî'nin bu kerâmetini görünce, ona olan bağlılığı daha da artıp; sarsılmaz bir kale gibi oldu. Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled, onların hâllerini şöyle anlatır: "Ansızın Şems-i Tebrîzî hazretleri gelip babam ile görüştü. Babamın gölgesi, O'nun nûrunda yok oldu. Onlar birbirlerine öyle muhabbet gösterdiler ki, etrâflarında kendilerinden başkasını görmüyorlardı. Şems-i Tebrîzî, babama ma'rifetten, Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ince bilgilerden ve ona muhabbetten bahsediyordu. Babam da bunları büyük bir haz ile dinliyordu. Eskiden herkes babama uyardı, şimdi ise, babam, Şems'e uyar oldu. Şems babamı muhabbete da'vet ettikçe, babam, Allahü teâlânın muhabbetinden yanıp kavrulurdu. Babam artık onsuz yapamıyor, yanından bir ân ayrılmıyordu. Bu şekilde aylarca sohbet ettiler. Böylece babam pek büyük ma'nevî derecelere yükseldi."

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi'ye felsefecilerden bir grup geldi. Suâl sormak istediklerini bildirdiler. Mevlânâ bunları Şems-i Tebrîzî'ye havale etti. Bunun üzerine onun yanına gittiler.

Şems-i Tebrîzî mescidde, talebelere bir kerpiçle teyemmüm nasıl yapılacağını gösteriyordu. Gelen felsefeciler üç suâl sormak istediklerini belirttiler, Şems-i Tebrîzî "Sorun" buyurdu. İçlerinden birini reîs seçtiler. Hepsinin adına o soracaktı. Sormaya başladı: "Allah var dersiniz. Ama görünmez, göster de inanalım." Şems-i Tebrîzî buyurdu ki:

"Öbür sorunu da sor!" "Şeytanın ateşten yaratıldığını söylersiniz, sonra da ateşle ona azâb edilecek dersiniz, hiç ateş ateşe azâb eder mi?" Şems-i Tebrîzî: "Peki öbürünü de sor!" "Ahırette herkes hakkını alacak, yaptıklarının cezasını çekecek diyorsunuz. Bırakın insanları canları ne istiyorsa yapsınlar, karışmayın!" Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî, elindeki kuru kerpici adamın başına vurdu. Soru sormaya gelen felsefeci, derhâl zamanın kadısına gidip, Tebrîzî'yi şikâyet etti ve; "Ben, soru sordum, o başıma kerpiç vurdu" dedi. Şems-i Tebrîzî; "Ben de sâdece cevap verdim" buyurdu. Kâdı bu işin açıklamasını istedi. Şems-i Tebrîzî de şöyle anlattı: "Efendim, bana Allahü teâlâyı göster de inanayım, dedi. Şimdi bu felsefeci, başının ağrısını göstersin de görelim." O kimse şaşırarak; "Ağrıyor ama gösteremem" dedi: Şems-i Tebrîzî; "İşte Allahü teâlâ da vardır, fakat görünmez. Yine bana, şeytana ateşle nasıl azâb edileceğini sordu. Ben buna toprakla vurdum. Toprak onun başını acıttı. Halbuki kendi bedeni de topraktan yaratıldı. Yine bana; "Bırakın herkesin canı ne isterse onu yapsın. Bundan dolayı bir hak olmaz" dedi. Benim canım onun başına kerpici vurmak istedi ve vurdum. Niçin hakkını arıyor? Aramasa ya! Bu dünyâda küçük bir mes'ele için hak aranırsa, o sonsuz olan âhıret hayâtında niçin hak aranmasın?" buyurdu. Felsefeci, bu güzel cevaplar karşısında mahcûb olup, söz söyleyemez hâle düştü.

Şems-i Tebrîzî ile Mevlânâ, mehtaplı bir gecede medresenin damında oturmuş sohbet ediyorlardı. Bir ara Şems, etrâfına bir göz gezdirerek; "Hiçbir pencereden ışık görünmüyor, herkes ölü gibi yatıyor. Keşke uyanık olsalar da, âhıret için birazcık çalışıp, kıyâmet gününde güç durumda kalmasalar. Yoksa bu halleriyle ölüden farkları yok" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ hemen ellerini kaldırıp; "Yâ Rabbî! Şems-i Tebrîzî hazretlerinin hürmetine bu uykuda ölü gibi yatan kullarını uyandır" diye duâ etti. Duânın akabinde, gökyüzünde bir anda bulutlar toplanmaya, şimşekler çakmaya ve gök gürlemeye başladı. Bu şiddetli gürültülerden uyuyan

herkes uyandı. Yakın evlerden "Allah! Allah!" sesleri gelmeye başladı. Bir müddet bu sesleri dinlediler ve Şems; "İnsanların, Rabbimizin hıfz-u emânında (korumasında) olabilmeleri için, âlim, kâmil bir rehbere ihtiyâçları vardır. Ancak böyle bir rehbere kavuşanlar, yer ve gök âfetlerinden, maddî ve ma'nevî bütün zararlardan korunabilirler. Görüldü ki, şu insanların uykudan uyanıp "Allah! Allah!" demeleri, gök gürlemesinden dolayıdır. Onun gibi, bu insanların hakikî uykudan uyanmaları, cenâb-ı Hakkın sevdiği bir âlimi veya evliyâsı sebebiyle olmaktadır" buyurdu.

Mevlânâ birgün talebelerine, Şems-i Tebrîzî hazretlerinin üstünlüklerinden, ba'zı kerâmetlerinden ve onun üstün vasıflarından bahsetti. Bunları işiten Sultan Veled anlattı ki; "Babam Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî'yi o kadar çok medhetti ki, hemen Şems'in huzûruna koştum. Geldiğimi görünce; "Ey Behâeddîn! Baban Mevlânâ'nın hakkımda söyledikleri doğrudur. Fakat, Mevlânâ'nın yanında bin tane Şems, onun yanında zerreler gibi kalır. Bunun için onu bırakıp da benim hizmetime gelmek münâsip olmaz" buyurdu.

Şems-i Tebrîzî hazretleri birgün kalb gözüyle gayb âlemini seyrederken, kırkbin talebesi olan evliyânın büyüklerinden birini gördü. Ellerini açmış, büyük bir gönül kırıklığı içerisinde cenâb-ı Hakka; "Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!" diye duâ ediyordu, öyle bir yalvarışı vardı ki, bütün rûhlar, onunla birlik olmuşlar, "Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!" diyorlardı. Şems-i Tebrîzî de o anda cenâb-ı Hakka münâcaat edip, yalvardı. Bu sırada yalvarışlarına cevap olarak; "İste ey Şems! Bütün dileklerin yerine getirilecek" diyen bir ses işitti. Bu cevap üzerine Şems-i Tebrîzî, "Yâ Rabbî! Sana bütün rûhlarla birlikte "Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!" diye yalvaran bu evliyâ kuluna ihsân eyle" dedi. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin bu şefaatiyle, o evliyâ kul, derhal isteğine kavuştu.

Mevlânâ Celâleddîn ile Şems-i Tebrîzî hazretlerin zâhirî ve batınî çalışmaları devam ederken, onların bu sohbetlerini hazmedemiyen ve Mevlânâ'nın kendi aralarına katılmamasına üzülen ba'zı kimseler, Şems-i Tebrîzî hakkında uygun olmayan sözler söylemeye başladılar. Bu söylentiler, Mevlânâ'nın kulağına kadar geldi. Diyorlardı ki: "Bu kimse Konya'ya geleli, Mevlânâ bizi terk etti. Gece gündüz hep birbirleriyle sohbet ediyorlar da, bizlere hiç iltifât göstermiyorlar. Yanlarına kimseyi de koymuyorlar. Mevlânâ, Sultân-ül-ulemâ'nın oğlu olsun da, Tebrîz'den gelen, ne olduğu belli olmayan bu kimseye gönül bağlasın. Onun için bize sırt çevirsin. Hiç Horasan toprağı ile (Mevlânâ hazretlerinin memleketi) Tebrîz toprağı bir olur mu? Elbette Horasan toprağı daha kıymetlidir." Bu söylentilere Mevlânâ; "Hiç toprağa i'tibâr olunur mu? Bir İstanbullu, bir Mekkeliye galip gelirse, Mekkelinin İstanbulluya tâbi olması hiç ayıp sayılır mı?" diyerek cevap verdi. Fakat söylentiler durmadı. Şems-i Tebrîzî hazretleri artık Konya'da kalamıyacağını anladı. O çok kıymetli dostunu, o mübârek ahbabını bırakarak Şam'a gitti.

Şems-i Tebrîzî'nin gitmesi Mevlânâ'yı çok üzdü. Günler geçtikçe ayrılık acısına sabredemiyor, kendisinde tahammül edecek bir hâl bırakmıyordu. Şems'in ayrılık hasreti ve muhabbeti ile yanıyordu. "Şems! Şems!" diyerek ciğeri yakan kasideler söylüyor, göz yaşlarıyla dolu yazdığı mektûpları Şam'a, Şems-i Tebrîzî hazretlerine gönderiyordu. Eğer bir kimse; "Şems'i gördüm" diye yalan söylese, ona müjdelik olarak üzerindeki elbisesini verirdi. Bir defasında birisi; "Şems-i Tebrîzî'yi Şam'da gördüm. Sıhhati yerindeydi" dedi. Mevlânâ, ona elinde bulunan ne varsa hepisini verdi. Orada bulunan diğer bir kimse; "O, Şems-i Tebrîzî'yi görmedi. Yalan söylüyor" deyince, Mevlânâ da; "Ona verdiğim bu elbiseler, sevdiğimin yalan haberinin müjdesidir. Onun hakiki haberini getirene canımı veririm" diye cavap verdi. Böylece aylar geçti. Mevlâna artık dayanamayacağını anlayınca, oğlu Sultan Veled'i Şam'a göndermeye karar verdi. Oğlunu çağırıp; "Sür'atle Şam'a varıp, filanca hana gidersin. Şems-i Tebrîzî

hazretlerinin o handa bir genç ile sohbet ettiğini görürsün. O genci küçümseme sakın. O, Allahü teâlânın sevdiği evliyânın kutuplarından biridir. Selâmımı ve duâ isteğimi kendilerine bildir, İçinde bulunduğum şu vaziyetimi, hasretimi dile getir. Buraya acele teşrîflerini tarafımdan istirhâm et" dedi. Sultan Veled, hemen hazırlıklarını tamamlayıp yola çıktı. Şam'da, babasının ta'rîf ettiği handa, Şems-i Tebrîzî'yi bir gençle konuşuyor buldu. Durumu dilinin döndüğü kadar anlattı. Konya'da bu hadîseye sebeb olanların tövbe ettiğini ve Mevlânâ'dan çok özürler dilediklerini de sözüne ekledi. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî, Konya'ya tekrar gitmeye karar verdi. Hemen yola çıktılar. Sultan Veled, Şems hazretlerini ata bindirdi, kendisi de arkasında yaya olarak yürüyordu. Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled'in ata binmesi için ne kadar ısrar ettiyse, o; "Sultânın yanında hizmetçinin ata binmesi bizce yakışık almaz." diyerek ata binmedi Sultan Veled, Konya'ya yaklaştıklarında Mevlânâ'ya haberci gönderip, Konya'ya girmek üzere olduklarını bildirdi. Mevlânâ hazretleri müjdeyi getirene o kadar çok hediye verdi ki o kimse zengin oldu. Konya'da tellâllar bağırtılarak, Şems'in Konya'ya teşrîf etmek üzere olduğu bildirildi. Konya'da başta padişah olmak üzere, ileri gelen vezirler hâkimler, zenginler ve bütün halk yollara döküldü. Büyük bir bayram havası içinde mübârek velî Şemseddîn Tebrîzî hazretlerini karşılamaya çıktılar. Öğleye doğru Şems-i Tebrîzî ile Sultan Veled göründüler. Sultan Veled, atın yularından tutmuş, Şems de atın üzerinde, başı önünde ağır ağır ilerliyorlardı. Bu muhteşem manzarayı seyredenler, büyük bir heyecana kapıldılar. Mevlânâ koşarak ilerledi, atın dizginlerine yapıştı. Göz göze geldiler. Şems'in attan inmesine yardım eden Mevlânâ, üstadının ellerinden sevinç gözyaşları arasında doya doya öptü. Bu arada yanık sesli hâfızler Kur'ân-ı kerîm okumaya başladılar. Herkes büyük bir haz içinde Kur'ân-ı kerîmi dinledikten sonra, sıra ile Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin ellerini öptüler. Sonra Mevlânâ'nın medresesine geldiler. Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled'in kendisine gösterdiği hürmeti ve yaptığı hizmetleri Mevlânâ'ya anlattı. Bundan çok memnun olduğunu bildirerek; "Benim bir serim (başım), bir de sırrım vardır. Başımı sana feda ettim. Sırrımı da oğlum Sultan Veled'e verdim. Eğer Sultan Veled'in, bin yıl ömrü olsa da hepsini ibâdetle, geçirse, ona verdiğim sırra, ya'nî evliyâlıkta yükselmesine sebeb olduğum derecelere kavuşamaz" dedi.

Mevlânâ Celâleddîn ile Şems-i Tebrîzî, eskisi gibi yine bir odaya çekilip sohbete başladılar. Hiç dışarı çıkmadan, yanlarına oğlundan başka kimseyi sokmadan, ma'nevî bir alemde ilerlemeye başladılar. Halk, Şems, gelince Mevlânâ'nın sâkinleşeceğini, aralarına katılıp, kendilerine nasihat edeceğini, sohbetlerinden istifâde edeceklerini ümîd ederlerken, tam tersine, eskisinden daha fazla Şems'e bağlandığını ve muhabbetinin ziyâdeleştiğini gördüler.

Sirâceddîn anlatır: "Kış mevsiminin ortası idi. Bir kimse bahçesine gül dikmişti. Bunu Şems-i Tebrîzî'nin bulunduğu bir mecliste; "Efendim! Ben bu günlerde bahçeye gül ağacı diktim. Acaba tutup gül verir mi? Yoksa emeğim boşa mı gider?" diye sordu. Bu kimsenin tereddütlü hâlini gören Şems-i Tebrîzî; "Cenâb-ı Hak isterse, böyle sebepsiz de yaratır" derken, hırkasının altından bir demet gül çıkardı. Orada bulunan bizler bu kerâmeti görünce, hayretimizden şaşırıp kaldık."

Sultânın bir oğlu vardı. Çok yiğit ve yakışıklı idi. Fakat birşeyi hemen ezberleyemez çok kısa zamanda da unuturdu. Hocaları, onun unutkanlığından usanmışlardı. Babası birgün Şems-i Tebrîzî'nin huzûruna gelip, oğlunun durumunu anlattı ve himmetini istirhâm edip, Kur'ân-ı kerîm öğretmesini istedi. Şems-i Tebrîzî de kabûl buyurup; "İnşâallah hergün Kur'ân-ı kerîmin bir cüz'ünü (yirmi sahife) ezberler" dedi. Orada olan herkes bu söze şaşırdılar. Ertesi günden

i'tibâren, çocuk derse gelmeye başladı ve hergün yirmi sahifeyi ezberledi. Bir ayda Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberlemiş oldu.

Şems-i Tebrîzî hazretleri, Mevlânâ'yı evliyâlık makamlarının en yüksek derecelerine çıkarmak için elinden gelen bütün tedbirlere başvuruyor, her türlü riyâzet ve mücâhedeyi yaptırıyordu. Günler bu şekilde devam ederken, halk, Mevlânâ'nın hiç görünmemesinden dolayı Şems'e kızmaya başladılar. Birgün bu söylenenleri Şems-i Tebrîzî işitince, Sultan Veled'e dedi ki: "Ey Veled! Hakkımda yine sû-i zan etmeye başladılar. Beni Mevlânâ'dan ayırmak için, söz birliği etmişler. Bu seferki ayrılığımın acısı çok derin olacak!"

645 (m. 1247) senesi Aralık ayının beşine rastlayan Perşembe gecesiydi. Mevlânâ ile Şems hazretleri yine odalarında sohbet ediyorlar, Allahü teâlânın muhabbetinden ve çeşitli evliyâlık makamlarından anlatıyorlardı. Birara kapı çalındı ve Şems hazretlerini dışarı çağırdılar. Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ'ya; "Beni katletmek için çağırıyorlar" dedi ve dışarı çıktı. Dışarda bir grup kimse, bir anda üzerine hücum ettiler. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin "Allah!" diyen sesi duyuldu. Mevlânâ hemen dışarı çıktı. Fakat hiç kimse yoktu. Yerde kan lekeleri vardı. Derhal oğlu Sultan Veled'i uyandırıp, durumun tetkikini istedi. Yapılan bütün araştırmalarda Şems-i Tebrîzî hazretlerinin mübârek cesedini bulamadılar. Bu cinâyeti işleyenler yedi kişi idi. İçlerinde, Mevlânâ'nın oğlu Alâeddîn de vardı. Yedisi de kısa bir süre sonra çeşitli belâlara yakalanarak öldüler. Bir gece Sultan Veled, rü'yâsında Şems-i Tebrîzî'nin cesedinin bir kuyuya atıldığını gördü. Uyanınca, yanına en yakın dostlarından birkaçını alarak, gördüğü kuyuya gittiler. Cesed hiç bozulmamıştı. Mevlânâ'nın medresesine defn ettiler.

Şems-i Tebrîzî'nin kıymetli sözlerinden ba'zıları:

Şems-i Tebrîzî hazretlerine bir kimse sordu; "Efendim! Ma'rifeti bana anlatır mısınız?" O da; "Bir gönül ki, Allahü teâlânın muhabbetiyle yanıp, onunla hayat buluyorsa, bu ma'rifettir." Soruyu soran; "Peki ben ne yaparsam bu ma'rifeti elde edebilirim?" diye tekrar sordu. "Bedeni terk ederek. Çünkü Allahü teâlâ ile kul arasındaki perde, kişinin bedenidir. Allahü teâlâya vâsıl olamaya mâni olacak şey dört tanedir: 1. Şehvet, 2. Çok yemek, 3. Mal ve makam, 4. Ucb ve gurûr, İşte bu dört şey, kulun cenâb-ı Hakka ulaşmasına mânidir."

Bir defasında da şöyle buyurdu: "Velîler, Allahü teâlâyı zikretmekten yorulmazlar ve O'nun muhabbetine doymazlar. Onların yanında dünyânın hiçbir kıymeti yoktur. Onlar, her ân Allahü teâlâyı zikr ederler, şükr ederler, ibâdete devam ederler. Bir kalbden bütün arzu ve istekler çıkarsa, orada Allahü teâlânın sevgisinden başka bir sevgi kalmaz."

"İlim olmayan bir beden,
suyu olmayan şehre benzer."

Şems-i Tebrîzî hazretlerine, "İnsanların en üstünü, kıymetlisi kimdir?" diye sordular. Cevâbında; "Şu dört kimsenin kıymeti, Allahü teâlâ katında yüksektir: 1. Şükreden zengin, 2. Kanaatli ve sabreden fakir, 3. İşlediği günahlara pişman olup, Allahü teâlânın azâbından korkan kimse, 4. Takvâ, vera', zühd sahibi; ya'nî haramlardan sakınıp, şüpheli korkusuyla mübahların çoğunu terkederek dünyâya zerre kadar meyletmiyen âlimdir" buyurdu. "Bu kıymetli insanların içinde en üstün olanı hangisidir?" diye sordular. Buyurdu ki: "İlim ve hilm sahibi âlimlerdir."

Cömertliği sordular, buyurdu ki: "Dört türlü sehâvet (cömertlik) vardır 1. Mal cömertliği; zâhidlere mahsûstur. Onlar malı verirler, ma'rifeti, Allahü teâlâyı tanımayı alırlar. 2. Beden cömertliği; müctehid olan âlimlere mahsûstur. Onlar da Allahü teâlânın yolunda vücutlarını

harcarlar ve hidâyeti alırlar. 3. Can cömertliği; şehidlere mahsûstur. Onlar da canlarını vererek Cenneti alırlar. 4. Kalb cömertliği; âriflere mahsûstur. Onlar da gönül vererek muhabbeti alırlar."

Birgün dostlarına şöyle nasîhatta bulundu: "Âhıreti terk edip, dünyâya tâlib olup muhabbet edenlere, mal kazanıp zengin olmaktan başka çâre yoktur. Âhırete tâlib olan kimselere de, ölmeden önce ibâdet yaparak, dîn-i İslama hizmet ederek gayretle çalışmaktan başka çâre yoktur. Allahü teâlânın talibi olan kimselere, O'na kavuşmak arzusu içinde olanlara, mihnet, meşakkat, dert ve belâlara katlanmaktan başka çâre yoktur, İlmi taleb edenlere, ya'nî âlim olmak isteyenlere, herkesin gözünde hakîr olmak ve yalnız, kimsesiz, garip kalmaktan başka çâre yoktur. Çünkü, kim ilim öğrenmek arzusunda olursa, onun üzüntüsü çok olur. Onu rencide ederler. Her türlü derde, belâya sabretmesi lâzımdır ki, huzûra kavuşabilsin. Her kim kendini üstün görürse, onun sonu zillete düşmek olur. Hesapsız, sonunu düşünmeden malını sarfedenler, fakir olurlar. Her kim fakirliğe sabreder, kanaatkar olursa, sonunda zenginliğe ulaşır. Her kimsenin, kendisinde bulunan iki şeyin birisini öldürüp, birisini diri tutmaya çalışması lâzımdır. Öldürmesi icâb şey nefsidir. Çünkü nefsi öldürmedikçe, rahata ermek düşünülemez. Diri tutması lâzım gelen şey de, gönüldür. Çünkü gönlü ölü olanların mes'ûd ve bahtiyar olması düşünülemez."

"Dünyâ, insanı hevâ ve hevesine kaptırır, nefsin arzularına uydurur. Neticede Cehenneme götürür."

Âhıreti kazanmak için çalışmak lâzımdır ki, bu, insanı Cennete götürüp, Allahü teâlânın cemâlini görmekle şereflenmeye sebeb olur."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1072

2) Rehber Ansiklopedisi cild 16, sh. 69

3) Nefehât-ül-üns sh. 520

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 16

5) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2872

6) Menâkib-ül-ârifîn cild-1, sh. 82

ŞEMS-ÜL-EİMME KERDERÎ (Muhammed bin Abdüssettâr İmâdî)

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi.. Künyesi Ebü'l-Vahde olup ismi, Muhammed bin Abdüssettâr bin Muhammed'dir. 559 (m. 1164) yılında Harezm'deki Cürcân eyâletinin Kerder beldesinde doğdu. Köyüne nisbetle Kerderî, hocası Kâdı İmâdüddîn Ömer Zerencerî'ye nisbetle de İmâdî denildi. Şemseddîn ve Şems-ül-eimme lakabları verildi. 642 (m. 1244) yılında Buhârâ'da vefât etti. Bundan başka iki Kerderî daha vardır. Biri 562 (m. 1166) yılında Haleb'de vefât eden, "Tecrîd", "Câmi-üs-sagîr", "Câmi-ül-kebîr" adlı eserlere şerhler yazan "Hayret-ül-fukahâ" sahibi Şems-ül-eimme Abdülgafûr bin Lokman Ebü'l-Mefâhir Kerderî'dir. Öbürü ise, 827 (m. 1423) senesinde vefât eden, "Bezzâziyye" fetvâ kitabı ve "Menâkıb-ı İmâm-ı Ebî Hanîfe" adlı eserleri ile meşhûr olan İbn-i Bezzâz Muhammed bin Muhammed Kerderî'dir. Her ikisi de Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerindendir.

Şems-ül-eimme Ebü'l-Vahde Muhammed Kerderî'nin ilimdeki üstünlüğünü göstermek için, ders aldığı hocalarının ismini söylemek kâfi gelir. O, zamanın Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin

İmâmlarından ders almıştır. İlim öğrendiği hocalar arasında, "Hidâye" sahibi Şeyh-ül-İslâm Burhâneddîn Ali Mergınânî, "Şir'at-ül-İslâm" kitabının yazarı İmâmzâde Bedrüddîn Semerkandî, Şeyh-ül-İslâm Ebû Abdullah Nâsıruddîn Muhammed bin Süleymân Ûşî, Allâme Bedrüddîn Abd bin Abdülkerîm Versekî, Şerefüddîn Ebû Muhammed Ömer bin Muhammed bin Ömer Ukaylî, Kâdı İmâdüddîn Ebi'l-Alâ Ömer bin Muhammed Zerencerî, Zeynüddîn Attâbî, Nûreddîn Ebû Muhammed Ahmed bin Muhammed Sâbûnî, Fahrüddîn Hasen bin Mensûr Kâdı Hân ve daha birçok âlim vardır. Allahü teâlânın sâlih kullarının kitaplarında, hafıza ve kalblerinde asırlardır muhafaza edilen ilmi, sâlih amel işlemek ve Allahü teâlânın kullarına öğretmek için, âlimlerin önlerine diz çöküp öğrendi. Durup dinlenmeksizin çalıştı. Niyetinin Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka birşey olmamasına gayret etti. Dünyâ malına hiç değer vermedi. Hep âhıretini kazanmak için çalıştı. Merhametinin çokluğundan dolayı, Allahü teâlânın kullarını da Cehennem ateşinden kurtarmak için gayret etti. Vaktini ilim öğrenmek, ilim öğretmek ve ibâdet etmekle geçirdi. Fıkıh ve usûl ilimlerinde zamanının güneşi oldu. Ebû Zeyd Debbûsî'den sonra Buhârâ'da yetişen en büyük âlim olduğunda ulemânın ittifâk ettiği Ebü'l-Vahde Kerderî, cömertlikte, insanlara merhamette, çok ibâdet etmekte, dünyâya ehemmiyet vermemekte, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmekte, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine yapışmakta ve güzel ahlâkta zamanının en önde gelenlerindendi.

Bildiklerini öğretmek ve emr-i ma'rûfta bulunmak için sık sık insanlara nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmayanların Cehennem ateşinden kurtulamayacaklarını bildirirdi.

Pekçok talebe yetiştirdi. Hamîdüddîn Darirî, Muhammed bin Nasr Buhârî, Muhammed bin İlyâs Mâbergî, Hâfızüddîn Ebü'l-Berekât Nesefî, Ebü'l-Muzaffer Zâhirüddîn Muhammed Buhârî, Ebü'l-Fadl Şerefüddîn Kaşanî, kızkardeşinin oğlu Hâherzâde Bedrüddîn Muhammed bin Mahmûd Kerderî ve daha birçok âlim onun ilminden istifâde etti. Onlar da hocalarından öğrendikleri ilmi Allahü teâlânın rızâsı için yaymağa gayret ettiler.

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan Ebü'l-Vahde Muhammed Kerderî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-Hakk-ül-mübîn fî def-i Şu'behât-il-mübettılîn ve es-Seyf-ül-meslûl fir-redd-i alâ sâhib-il-methûl" ve "Ed-Dürret-ül-münîfiyye fî intisâr il-İmâm-il-a'zam Ebî Hanîfe".

---

1) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprü-zâde) sh. 107

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 176

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 167

ŞEYH HÜSÂMEDDÎN ÇELEBİ

Konya'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî hazretlerinin en önde gelen talebesi olup, onun halîfesi, vekîlidir. İsmi, Hasen bin Muhammed olup, nesebi. Tâc-ül-ârifîn Ebü'l-Vefâ hazretlerine dayanır. 683 (m. 1284) senesinde Konya'da vefât etti.

Hüsâmeddîn Çelebi'nin babası, devlet erkânından zengin bir kimse idi. Hüsâmeddîn. Çelebi küçüklüğünde, zamanın büyük velîlerinden Mevlânâ'yı çok sever, bunun için de babasına ricada bulunup, onu sık sık eve da'vet ettirirdi. Ziyâfet esnasında Mevlânâ'ya hizmet eder, hürmette kusur etmemeye gayret ederdi. Babası vefât edince, bütün mal, mülk Hüsâmeddîn Çelebi'ye

kaldı. O, bu kadar servetin hiçbirine i'tibâr etmeyip, Mevlânâ'nın huzûruna geldi. Talebeliğe kabûl buyurması için yalvardı. Kabûl edilince, canla başla hizmete başladı.

Kısa zamanda babasından kalan mallar harcanıp hiçbir şey kalmayınca babasının ticâret işlerine bakan hizmetçisi; "Makamlar, mallar kazanmayı terk edip, fakirlik yolunu tercih ettiniz. Ne kadar erzak, mal, mülk var ise hepsi de elden çıkmış bulunmaktadır deyince, Hüsâmeddîn Çelebi, cenâb-ı Hakka hamd ve şükürler ederek; "Hocam hazret-i Mevlânâ'nın hürmetine sizi hânemden azat ettim" dedi ve bütün dünyevî isteklerini bir kenara itip, Mevlânâ'nın dergâhında hizmetini çoğalttı. Mevlânâ, dergâhın gelirlerini ve giderlerini tesbit etmek, talebelerin yiyecek, giyecek ve yakacaklarını te'min etmek, dergâha âit olan malları muhafaza etmek gibi mühim bir vazîfeyi ona verdi. O da, bu vazîfesine çok büyük bir i'tinâ ile dikkat etti. Çıkan mahsûllerin bir tanesini bile telef etmiyerek yerinde sarf etti. Herkese güler yüzle ve adâletle davrandığı için, kısa zamanda bütün talebelerin sevgisine, hocasının iltifâtlarına mazhar oldu. Mevlânâ Celâleddîn, Hüsâmeddîn Çelebi'ye husûsî muâmele eder, onu daha iyi yetiştirmek için gayret gösterirdi. Ona olan teveccühleri, Selâhaddîn Konevî'den sonra gelirdi. Selâhaddîn Konevî, Mevlânâ'dan önce vefât edince, Hüsâmeddîn Çelebi en önde gelen talebesi oldu.

Mevlânâ, Hüsâmeddîn Çelebi'yi pek ziyâde severdi. Onun olmadığı bir mecliste sohbetin tadı hissedilmezdi. Birgün Mevlânâ'nın talebelerinden Mu'înüddîn Pervane, hocasını, talebe arkadaşlarını ve Konya'nın ileri gelen eşrafını da'vet edip, ziyâfet verdi. Yemekten sonra, sohbet için Mevlânâ hazretlerini dinlemek istiyorlardı. Fakat Mevlânâ hiç konuşmuyor, sessizce üzgün bir hâlde bekliyordu. Ba'zıları sohbet buyurmaları için talebde bulundularsa da, Mevlânâ yine konuşmadı. Nihâyet ev sahibi Mu'înüddîn, hocasının, en çok sevdiği Hüsâmeddîn Çelebi'nin orada olmadığını farkedince, Mevlânâ'ya; "Efendim! Hüsâmeddîn Çelebi da'vetimize teşrîf buyurmadılar. Acaba hürmette bir kusur mu ettik?" deyince, Mevlânâ da; "Hüsâmeddîn bağdadır" buyurdu. Bunun üzerine bir kimse ile Hüsâmeddîn Çelebi da'vet edilip, sohbete gelmesi sağlandı. Mevlânâ, Hüsâmeddîn Çelebi gelir gelmez ayağa kalkarak; "Merhaba ey Allahü teâlânın ve Resûlullahın sevdiği, ey canım, ey oğlum, ey sevdiğim Hüsâmeddîn" buyurdu ve yanıbaşına oturttu. O geldikten sonra Mevlânâ öyle neş'elendi ki, o günkü sohbeti hiç kimse unutamadı. Sohbet esnasında Mu'înüddîn Pervane kalbinden; "Acaba hocamın, Hüsâmeddîn Çelebi hakkındaki bu şekildeki tezahüratı, iltifâtı hakîkî midir? Yoksa bir teklif midir?" diye düşündü. Sohbet bittikten sonra Hüsâmeddîn Çelebi, Mu'înüddîn Pervâne'nin kulağına eğilerek; "Hocamız Hazreti Mevlânâ boş söz söylemez, lüzumsuz tezahüratta bulunmaz. Kalbini böyle şeylerle meşgûl eyleme" dedi.

Mevlânâ'nın, Hüsâmeddîn Çelebi'ye karşı i'tibârı fevkalâde çok idi. Bir kış günü, sabahın erken saatlerinde kalkan Mevlânâ, dergâhın kapısına gelmişti. Namaz vakti girmediği için kapı kapalıydı. Bir taraftan da kar yağıyordu. Mevlânâ, Hüsâmeddîn Çelebi'nin kapısının karşısında hizmetkâr gibi el bağlayıp beklemeye başladı. Kar lapa lapa yağdıkça, Mevlânâ'nın üzerini örtüyordu. Namaz vakti geldiğinde kapıyı açan Hüsâmeddîn Çelebi, karşısında karlar altında kalmış bir kimse gördü. Yaklaşıp dikkatle baktığında, hocası olduğunu anladı ve; "Canım efendim! Bu ne hâldir ki, bu fakirin kapısında karlar altında beklersiniz?" diyerek onun ayaklarına kapandı, pekçok özürler diledi. Mevlânâ ise, talebesinin bu hareketine mâni olmak isteyip; "Ey Hüsâmeddîn! işte hoca, talebesini bu mertebede gözetirse, talebe de hocasına o kadar bağlı olur" buyurdu.

Hüsâmeddîn Çelebi, Mevlânâ hazretleri derse gelmediği zamanlar talebelere ders verir, onları irşâd eder, yetiştirirdi. Ba'zıları; "Bu sonradan gelip, Arabîyi dahî bilmeyen kimseye nasıl

böyle bir vazîfe verilir?" diye dedikodu yaptılar. Bir gece Hüsâmeddîn Çelebi, rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördü. Sevgili Peygamberimiz; "İlim deryasında bir katra nasîbin olsun, bunu muhafaza eyle de, sana düşman olanların sözleri kesilsin" buyurarak mübârek ağzının suyundan bir miktar Hüsâmeddîn Çelebi'nin ağzına sürdüler. O andan i'tibâren Arabî lisanıyla konuşmaya başladı. O günden sonra hiç kimse böyle sözleri söyleyemez oldu.

Mesnevî yazılmadan önce talebelere, Ferîdüddîn Attâr hazretlerinin "Mantık-ut-tayr" ve Hakim Sînâî'nin "İlâhinâme" isimli kitapları okutulurdu. Hüsâmeddîn Çelebi, birgün hocasına şöyle suâl eyledi: "Pek muhterem efendim! Cevâhirlerden daha kıymetli sözlerle cümlemizi irşâd edip yetiştiriyorsunuz. Buna rağmen kardeşlerimizle, önceki büyüklerimizin hazırladığı kitapları okumakla yetiniyoruz. Acaba zât-ı âlînizin hazırlıyacağı bir kitabı olsa, inci dolu sözleriniz hepimize bir hâtıra olarak kalsa uygun olur mu diye içimizden geçmektedir. Öyle ki, hem bu okuduğumuz kitaplarda bulunan konuları, hem evliyânın hâlleri, hem de Şems-i Tebrîzî hazretleriyle aranızda geçen muamelâtı içine alsa diye düşünürüz." Bu sözlerden Mevlânâ son derece memnun olup; "Ey gözümün nûru Hüsâmeddîn! Bu isteğiniz, daha sizin mübârek kalbinize gelmeden önce, gayb âleminden kalbime ilham edildi. İçinde ma'nevî cevâhirlerin bulunduğu, ibâdetlerin ihlâs ile yapılmasında ziyâde zevk ve muhabbet veren bir kitabın yazılmasını arzu ettim. Bunun için de, daha önce şu satırları yazdım" diyerek, Mesnevî-i şerîfin şu ilk beyitlerini gösterdiler:

"Bişnev ez ney çün hikâyet mî kûned,
Ez cüdâyîha şikâyet mi kûned."

"Dinle neyden nasıl anlatıyor,
Ayrılıklardan şikâyet ediyor."

diye başlayıp,

"Puhte hâlin hiç fehm itsin mi hâm?
ihtisar üzre gerek söz vesselâm."

"Ham olan, olgun olanın hâlini nasıl bilir?
Bunun için sözü kısa kesmelidir, vesselâm."

Sonra şöyle buyurdu: "Şems-i Tebrîzî ile aramızdaki gizli sırlar anlatılırsa, ona tahammül edemezsiniz. Onlar hakîkat ehline ma'lûm olan şeylerdir."

Bundan sonraki beyitleri Mevlânâ hazretleri söyledi. Hüsâmeddîn Çelebi yazdı. Öyle ki, sabahlara kadar çalışırlardı. Çok kısa bir zaman içinde, Mesnevî'nin birinci cildi tamâm oldu. İki sene ara verdikten sonra, ikinci cildi de yazdılar. Daha sonra Mesnevî'yi altı cilde tamamladılar.

Başta Hüsâmeddîn Çelebi olmak üzere, diğer talebe arkadaşları Mesnevî'de bildirilenleri öğrendiler ve içindeki ma'nevî sırlara vâkıf oldular. Son derece istifâde ettiler.

Birgün Mevlânâ'dan sordular ki: "Mesnevî'nin cildleri arasında bir fark var mıdır?" O da; "Elbette Mesnevî'nin cildleri arasında fark vardır. Nasıl ki, yedi kat göklerin birbirlerinden farkı var ise, Mesnevî'nin de tercihi ve tafsilâtı birbirinden öyle farklıdır.

Eğer daha geniş malûmat isterseniz, Hüsâmeddîn'e sorunuz" buyurdu.

Mesnevî hakkında Hüsâmeddîn Çelebi şöyle buyurdu: "Hocamın mübârek oğlu Sultan Veled, Mesnevî'nin bir beytine yetmiş ma'nâ vermişlerdir. Herkes kendi aklının yettiği kadar anlar ve o kadar istifâde eder. Zira, lâyıkıyla anlamak mümkün değildir."

Molla Câmî hazretleri, Mevlânâ hakkında; "Ma'nevî âlemin yegâne sultanı olan o büyük âlimin kadr ve kıymetinin büyüklüğüne delîl olarak Mesnevî kâfidir. O çok yüksek zâtın vasıflarını ben nasıl anlatayım" buyurdu. Buradan, "Talebe hocasıyla ölçülür" sözünün gereği, Hüsâmeddîn Çelebi'nin üstünlüğü anlaşılmaktadır.

Hüsâmeddîn Çelebi, bir gece gördüğü rü'yâsını şöyle anlattı: "Rü'yâmda, Bilâl-i Habeşî (r.a.) Kur'ân-ı kerîmi başının üzerinde tutuyor, Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) mübârek ellerine Mesnevî'yi almış, büyük bir haz ve zevk içinde okuyup, arada; "Mâşâallah, bârekallah" diye kitabı beğendiğini bildiriyordu." Sabahleyin rü'yâsını Mevlânâ'ya anlattığında; "O, gördüğün doğrudur. Çünkü Resûlullah efendimizin Mesnevî-i şerîfi alıp medh ettiğine şüphe yoktur" diyerek, rü'yâyı ta'bir etti.

Mevlânâ, birgün elinde sepeti olan bir hizmetkârı Hüsâmeddîn Çelebi'nin kapısı önünde gördü. Evin ihtiyâçlarını alıp gelmiş idi. Mevlânâ; "Ey kardeşim! Keşke senin yerinde olsaydım. Her an o mübârek zâtın hizmetiyle şereflenirdim" diyerek, üzerinden cübbesini çıkardı ve hizmetkâra hediye etti.

Mevlânâ Celâleddîn hazretlerine son hastalığında; "Yerinize kimi halife, vekîl bırakıyorsunuz?" diye sorduklarında; "Hüsâmeddîn Çelebiyi bırakıyorum" buyurdu. Bu suâli üç defa sordular, her defasında aynı cevâbı verdi.

Sultan Veled, birgün arkadaşlarıyla birlikte Hüsâmeddîn Çelebi'nin bağına ziyârete gittiler. Yolda ba'zıları kalblerinden; "Hüsâmeddîn Çelebi, bize bal ikram etse" diye geçirdiler. Bağa vardılar, bir müddet sohbetten sonra Hüsâmeddîn Çelebi, bahçıvana; "Gidiniz, bir kovanı açıp bir tabak bal getiriniz" buyurdu. Bahçıvan da emri yerine getirip balı getirdi. Biraz sonra, aynı kovandan yine bal istedi. getirdiler. Tekrar istedi, yine getirdiler. Tekrar isteyince, bahçıvan; "Yeni bir kovan açmamız lâzım, önceki bitti" dedi. Bu söze karşı; "Sözümüzü dinleyiniz. O kovan nihâyeti olmayan bir denizdir. Gidiniz, oradan bal getiriniz" buyurdu. Bahçıvan tekrar gittiğinde, kovanın ağzına kadar bal ile dolu olduğunu, ilk açtığı gibi durduğunu hayretle gördü. Gelip durumu anlattığında, orada olanların hepsi de Hüsâmeddîn Çelebi'nin büyüklüğünü bir kere daha anladılar. Hüsâmeddîn Çelebi, o kovanı Sultan Veled'e hediye etti. Ondan sonra o kovanın balından hasta olan bir kimseye yedirseler, eğer eceli gelmemiş ise, bi iznillah şifâ bulurdu.

Bir kış ve bahar mevsiminde, pek az yağmur yağmıştı. Bu sebeple ekinler bitmemiş, her tarafta kuraklık baş göstermişti. Konya'da halk, defalarca yağmur duâsına çıktıkları hâlde, bir damla yağmur yağmamıştı. Çaresiz kaldıktan birgün hatırlarına evliyânın büyüklerinden Hüsâmeddîn Çelebi geldi. Bir heyet hâlinde huzûruna geldiler, durumu anlattılar. Hüsâmeddîn Çelebi tebessüm buyurarak ricalarını kabûl etti. Onlarla birlikte Mevlânâ hazretlerinin türbesine geldiler. Hazreti Mevlânâ'yı Allahü teâlâya vesile ederek, göz yaşları içinde uzun uzun duâlar ettiler. Daha duâ bitmeden, gökyüzünde bulutlar birikmeğe, derken yağmur yağmaya başladı. Yirmi gün hiç durmadan devam etti. Toprak suya kandı. Herkes evlerinin yıkılacağından, bir zarar geleceğinden korkarak tekrar Hüsâmeddîn Çelebi'ye başvurdular. Yine onları kırmadı ve; "Üzülmeyin. Bu yağmuru, başka ihtiyâcı olan yerlere yağdırması için Rabbimize niyaz eder yalvarırız" demesiyle, yağmur dindi ve bulutlar dağıldı. O sene çok bereketli oldu, pek fazla mahsûl elde edildi. Böylece halkın gönlünde Hüsâmeddîn Çelebi'nin sevgisi daha da arttı.

Bir gece Hüsâmeddîn Çelebi dostlarıyla oturmuş sohbet ediyordu. Bir ara sohbeti kesip; "Falan mahalledeki şu numaralı eve gidiniz, içerde oturanlara; "Derhal evi boşaltıp, başka bir eve göç etmelerini söyleyiniz" dedi. Emri yerine getirdiler. Evin boşaltılması bittiği an, tavan

çöktü, ev harâb oldu. Talebeler kendi aralarında şöyle konuştular: "Allahü teâlânın sevgili kulları, bu dünyâda insanların kurtulması için böyle faydalı olursa, kim bilir âhırette nasıl olur. Ne mutlu böyle zâtlara muhabbet edip, hizmetiyle şereflenenlere ve onların gönlünü kazananlara."

Hüsâmeddîn Çelebi, birgün Mevlânâ'nın türbesini ziyâret etti. Dışarı çıkarken, Mevlânâ'nın vefât eden oğlu Alâeddîn'in kabrinin yanına geldi. Kabrin önünde bir müddet tefekkür ederek bekledi. Önce ağlamaya, sonra da tebessüm etmeye başladı. Bu hâli görenler sebebini sordular. Onlara; "Alâeddîn'i gördüm. Zincirlere ve kelepçelere vurmuşlar, azâb etmek için götürüyorlardı. Beni görünce feryâd ederek yardım istedi. Ben de Allahü teâlâya yalvardım, ağlayarak şefaat talebinde bulundum. Kabûl edilince de tebessüm eyledim" diye cevap verdi.

Birgün Hüsâmeddîn çelebi dostlarıyla birlikte bağa gitmiş idi. Orada dostlarına nasihat ederken bir kimse gelip; "Efendim! Mevlânâ hazretlerinin türbesinin üzerindeki alem düştü. Bir türlü yerine koyulmadı" dedi. Bunu işiten Hüsâmeddîn Çelebi çok üzüldü. Yüzlerinin rengi bembeyaz oldu. Onun fevkalâde üzüldüğünü gören dostları, bu kadar üzüntünün sebebini sordular. O da; "Mübârek hocamız Mevlânâ'nın yakınlarından biri vefât edeceği zaman bu gibi işâretler meydana gelmektedir. Şimdi ise kubbenin üzerindeki alem yıkılmış. Bundan, yakınlarından büyük birinin vefât edeceği anlaşılmaktadır. Hesaplayınız, hocamız vefât edeli kaç sene oldu?" Onlar da; "On yıl oldu" dediler. Bunun üzerine; "Beni eve götürünüz. Vefât edecek olan bu fakirdir. Artık bizim de ömrümüz bitmiştir" dedi. Hüsâmeddîn Çelebi'yi hemen eve götürdüler. Alemin yerine konmasını emr etti. Birkaç gün hasta yattı. Hasta olduğu günler Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled sık sık ziyâretine gelirdi. Birgün üzüntüsünü bildiren şu sözleri söyledi: "Babamın vefâtından sonra, hepimizi kanatlarınız altına aldınız. Sizin zamanınızda hiçbir dert ve keder çekmeksizin huzûr içinde yaşayıp gidiyorduk. Sizden sonra hepimiz büyük bir ızdırâba düşeceğiz. Sizi kaybedince, biz kiminle dostluk kurup, kiminle görüşürüz?" Sonra kendini tutamayıp ağlamaya başladı. Hüsâmeddîn Çelebi bu hâle dayanamayıp buyurdu ki: "Ey mübârek hocamın oğlu Sultan Veled! Benim vefâtımdan sonra bir müşkilât ile karşılaşırsanız, bana tevessül ediniz. Eğer beni vasıta yaparsanız, ben de Allahü teâlâya yalvarır, müşkilâtınızın halli için duâ ederim. Bi iznillah duâmız red olunmaz."

Türbenin alemi yerine konulduğu 683 (m. 1234) senesi Şa'bân ayının yirmiikisine rastlayan Çarşamba günü kendisine haber verdiler. Hüsâmeddîn Çelebi buna çok sevindi ve; "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü" diyerek rûhunu teslim etti.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 523

2) Âbidin Paşa'nın Mesnevî Şerhi cild-1, sh. 17

3) Velednâme sh. 123

ŞİHÂBÜDDÎN-İ SÜHREVERDÎ

Evliyânın büyüklerinden ve fıkıh âlimi. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed es-Sühreverdî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Ebû Nasr ve Ebü'l-Kâsım Sûfî de denildi. Nesebi (soyu) Ebû Bekr-i Sıddîk'a (r.a.) ulaşır. Şeyh Ebü'n-Necîb'in kardeşinin oğludur. 539 (m. 1144) senesinde Sühreverd'de doğdu. 632 (m. 1234) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Şihâbüddîn Sühreverdî, ilim öğrenmek için Bağdad'a gitti. Amcası büyük âlim Ebü'n-Necîb Abdülkâhir'in sohbetlerinde bulundu. Ondan tasavvuf ilimlerini öğrendi. Aynı zamanda Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin sohbetlerinde de bulundu. Basra'da da Ebû Muhammed bin Abdullah'ın sohbetlerine devam etti. Ebû Hafs Sühreverdî; amcasından, Ebû Muhammed Hibetullah bin Şiblî, Ebü'l-Feth bin Battî, Ma'mer bin Tâhir, Ebû Zür'a Makdisî, Ebü'l-Fütûh Tâî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyette bulundu.

Kendisinden ise; İbn-i Dübeysî, İbn-i Nukta, Zekî Berzâlî, İbn-i Neccâr, Kavsî, Ebü'l-Ganâim bin Allân, Izz el-Fârûsî, Ebü'l-Abbâs el-Eberkûhî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu.

Ebû Hafs Sühreverdî, fakîh, fâzıl, sûfî, vera' sahibi, zâhid, ârif, ilm-i hakîkatte zamanın şeyhi idi. Şafiî mezhebinde idi. Çok ibâdet ederdi. Eline geçen malı mülkü fakirlere ve muhtaç kimselere dağıtırdı. Fıkıh ilmini, amcasından ve Ebü'l-Kâsım İbni Fadlân'dan öğrendi.

İbn-i Neccâr onun hakkında şöyle demektedir: "Ebû Hafs Ömer Sühreverdî, ilm-i hakîkatta zamanının şeyhi idi. Riyâzet ve mücâhede yolunu tuttu. Fıkıh, mukayeseli hukuk ve Arab dili ve edebiyatını okudu. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Daha sonra tasavvuf yolunu tuttu. Önceleri zikir ve ibâdetle meşgûl oldu. Sonra insanlara va'z vermeğe başladı. Amcasının Dicle kenarındaki medresesinde ders verdi. İslâm beldelerinin her tarafından onun sohbetine ve derslerini dinlemeye birçok âlim ve halk gelirdi. Onun sözlerinin bereketi ile günahkarlar derhal tövbe ederdi. Onun talebeleri, o zamanda yıldızlar misâli, etrâfa ilim yayarlardı. Onun sultanlar katında sâhib olduğu mevkiye ve hürmete, başka kimse nail olmadı. Ömrünün sonunda rahatsızlandı. Bununla beraber, zikrleri azalmadı. Allahü teâlâyı zikre devam etti. Cemâatte yine hazır bulundu. 110 yaşına doğru hacca gitti. Vefât ettiğinde, geride kefen parası dahi bırakmamıştı."

İbn-i Nukta ise şöyle demektedir: "Şihâbüddîn Ebû Hafs, zamanında Irak'ın şeyhi, mücâhede ve isâr sahibi, güzel ahlâklı, mürüvvet ve zikir ehli bir zât idi."

İbn-i Sübkî, Tabakât-ül-vustâ adlı eserinde Ebû Hafs Sühreverdî'nin talebesinin şöyle dediğini naklediyor "Hocamız Sühreverdî hazretleri, hakîkatler menbâi, zamanının İmâmı, asrının bir tanesi idi. 539 (m. 1144) senesinde Sühreverd'de doğdu. Onaltı sene orada kaldı ve ilim tahsil etti. Sonra Bağdad'a gitti. Amcasından fıkıh ve tasavvuf öğrendi. Amcasının vefâtına kadar onun derslerine devam etti. Amcasının vefâtından sonra Ebü'l-Kâsım bin Fadlân'ın sohbetlerine devam etti. Fıkıhta derin âlim oldu. Sonra tasavvuf yoluna girdi. Vaktinin çoğunu ibâdet ve zikir ile geçirirdi. İnsanları, Allahü teâlânın rızâsına çağırdı. Sözleri kalblere te'sîr ederdi. Zamanında bulunan tarikat ehli, ona mektûp yazarak hâlleri hakkında sorarlar ve fetvâ isterlerdi. Birgün bir zât ona mektûp yazarak, şöyle sordu: "Efendim, çalışmayı terk ettim. Boş kalınca rahatlık hissettim. Çalışınca ucb hâsıl oldu. Hangisi benim için uygundur." Ebû Hafs Sühreverdî; "Çalış ve ucbundan Allahü teâlâya istiğfarda bulun" diye cevap yazdı. Hocamızın yazdığı şiirler çok güzel ve beliğ idi."

Ebû Hafs Sühreverdî birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Akîdetü erbâb-it-takî, 2-Behcet-ül-ebrâr fî menâkıb-il-Gavs-il-Geylânî, 3-Bugyet-ül-beyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 4-Avâri-ül-meârif fî beyân-ı tarîk-il-kavm: Tasavvufa dâir bir eserdir. Bu eserden ba'zı bölümler:

Sûfîlerin ilimlerinin faziletleri: Dârimî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, bir kişi Resûlullaha (s.a.v.) şerden sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Bana şerden sormayınız. Bana ancak**

hayırdan sorunuz” diyerek devamla şöyle buyurdu: **“İnsanların en kötüsü, âlimlerin en kötüsüdür. İnsanların en hayırlısı, âlimlerin en hayırlısıdır.”** Âlimler ümmetin delîlleri, dinin direği, açık olan cehâlet karanlıklarını aydınlatan lâmba, İslâmın muhâfızları. Kitâb ve sünnetin hükmünün açıklayıcıları, kulların tabîbleri, büyük emânetin taşıyıcılarıdır. Halkın içinde takvâya en fazla sarılanlar onlardır. Kulların içinde en fazla zühde muhtaç olanlar yine onlardır. Zîrâ zühde kendileri ve başkaları için muhtaçtırlar. Çünkü onların bozulması, insanların bozulması; onların doğru yolda olması, insanların doğru olması demektir.

Süfyân bin Uyeyne buyurdu ki: “İnsanların en câhili, bildiği ile ameli terk edendir. İnsanların en âlimi, bildiği ile amel edendir. İnsanların en üstünü, Allahü teâlâdan en çok korkandır.” Bu söz çok doğrudur ve âlimin, ilmi ile amel etmediği sürece âlim olmadığı hükmünü getirir. Zîrâ ilim, İslâm yolunda sahibini zayi etmez.

Âlim, ilminin bereketi ile kurtulur. İlim öğrenmek farz ve fazilettir. İnsanın, dînin mükellef kıldığı şeyleri yapacak kadar ilim öğrenmesi farzdır. Kişinin ihtiyâcından fazla Kitâb ve sünnete uygun bilgileri öğrenmesi ise fazilettir. Kitâb ve sünnete uymayan ve bu ikisinden çıkarılmamış veya bu ikisine uymayan veya bunlara dayanmayan her ilim fazilet değil rezilliktir. Bunlar insanın hevâsını arttırır. Dünyâda ve âhırette rezîl eder.

Farz olan, öğrenilmesi terk edilmeyen ilim: Ebû Necîb Sühreverdî’nin Enes bin Mâlik’den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyuruyor ki: **“İlim Çin’de de olsa taleb ediniz. Zîrâ ilim öğrenmek her müslümana farzdır.”** Âlimler farz olan ilmin hangisi olduğunda ihtilâf etmiştir. Ba’zısı dediler ki: “Farz olan ilim, ilm-i ihlâs ve nefsin âfetlerini ifşa eden şeylerin ilmidir. Zîrâ şu âyet-i kerîmede meâlen; **“Hâlbuki onlar, ancak Allaha, O’nun dîninde ihlâs sahibleri olarak, diğer bâtıl dinlerden İslama yönelerek ibâdet etsinler, namazı gereği üzere kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardı. İşte bu emredildikleri şey, dosdoğru hak dindir”** (Beyyine-5) amel emredildiği gibi ihlâslı olmak da bir emirdir. İhlâsın temellerini tahrib eden; nefsin aldatması, gurûru, hileleri ve gizli isteklerini bilmek için bu ilmi öğrenmek farzdır. Zîrâ kul, farza ancak farz ile ulaşabilir.

Ba’zı âlimler ise, öğrenilmesi farz olan, ilm-i hâl ilmidir dediler. Sehl bin Abdullah buyurdu ki: “Farz olan ilim, ilm-i hâli öğrenmek, ya’nî kulun dünyâ ve âhıretinde, Rabbi ile arasındaki hâlin hükmünü bilmesidir.” Denildi ki: “Öğrenilmesi farz olan ilim ilm-i bâtındır. Bu ilimle kulun, Allahü teâlâya yakınlığı artar. Bu ilim, Allahü teâlânın kendi askerlerinden kıldığı ve talibleri O’na kavuşturan, doğru yolu kuvvetlendiren ve insanlara doğru yolu gösteren âlimlerin sohbetinde kazanılır. Bu âlimler, Peygamberlerin vârisleridir.”

Ebû Tâlib-i Mekkî buyurdu ki: “Farz olan ilim, İslâmın bina edildiği beş temelin bilgisidir. Zîrâ Allahü teâlâ, bu beş şeyi insanların hepsine farz kılmıştır. Yapılması farz olan şeyin öğrenilmesi de farzdır. Tevhîd ilmi de buna dâhildir. Zîrâ beş temelin ilki şehâdettir. İhlâs da buna dâhildir.

Bir müslümanın bütün dînî ilimleri öğrenmesi mümkün değildir. Eğer bütün ilimlerin hepsi insanların üzerine farz olsa idi, Allahü teâlânın ihsân ettiği kimseler hâriç, insanların çoğu bundan âciz kalırlardı. Benim gönlüm (Sühreverdî’nin gönlü) daha ziyâde Ebû Tâlib-i Mekkî’nin sözüne ve alış-veriş, nikâh ve talâk gibi bilgilerin lâzım oldukları zaman öğrenilmesinin farz olduğuna meyl ediyor. Doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Yine derim ki (Sühreverdî): "Öğrenilmesi farz olan ilim, emir ve yasaklardır. Emredilen; yapılmasında sevâb, yapılmamasında ceza olan şeydir. Yasaklanan; yapılmasında ceza, terkedilmesinde sevâb olan şeydir. Emîr ve yasakların bir kısmı İslâmiyet devam ettikçe, kula devamlı lâzımdır. Ba'zısı ise, kul bir hâdise ile karşı karşıya geldiği anda devamlı lâzım olur."

Ebû Hafs Sühreverdî buyurdu ki: "Evliyâdan, yüksek mertebede bulunan birine, hiçbir kerâmet ve hârika verilmiyebilir. Çünkü kerâmetler, yakîni (inanmayı) arttırmak için verilir. Yakîn ihsân edilen birinin kerâmetlere, hârikalara ihtiyâcı olmaz. Bütün bu kerâmetler, Zât-ı ilâhînin zikrinden ve kalbin bu zikr ile zînetlenmesinden aşağıda kalır."

Şihâbüddîn Ebû Hafs Ömer bin Muhammed Sühreverdî, oğluna yapmış olduğu nasihatte şöyle buyuruyor:

Ey oğul! Sana, Allahü teâlâdan korkmayı, Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.), ana-babanın ve evliyânın hakkına riâyet etmeyi tavsiye ederim. Eğer bunu yaparsan, Allahü teâlâ senden râzı olur. Açıktan ve gizli olarak Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet et. Gizli ve açık, içten ve dıştan, tefekkürle, hüzünle ve ağlıyarak Kur'ân-ı kerîm okumayı ihmâl etme. İlimden bir adım bile yüz çevirme. İlim öğren. Tasavvuf ehli olduğunu söyleyip de dalâlet içerisinde olanlardan, onların avamından olma. Çünkü onlar, din hırsızları ve müslümanları doğru yoldan saptıranlardır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine iyi sarıl. Dinde sonradan ortaya çıkıp, dinden imiş gibi inanılan, hâlbuki dinde olmayan bid'atlerden sakın. Çünkü her bid'at dalâlettir. Kadınlarla, bid'at sahibi kimselerle, zenginlerle ve nefslerinin peşinde giden avam ile beraber olma. Çünkü bunlar, senin dînini giderir. Dünyâda az bir şeyle kanâat et. Yalnızlığa iyi sarıl. Hatâ ve günahların için çok ağla. Helâlinden yemeğe çalış. Çünkü helâl yemek (haramlardan sakınmak), bütün hayırların ve iyiliklerin anahtarıdır. Harama sakın meyl etme. Çünkü harama meyl edersen, kıyâmet günü Cehennemde yanarsın. Helâl olan eşyaları giy. Eğer bunlara riâyet edersen, îmânın ve ibâdetin tadını duyarsın. Allahü teâlâdan devamlı kork. Yarın kıyâmet gününde, Allahü teâlânın huzûrunda hâlinin ne olacağını unutma. Geceleyin namaz kılmayı ve gündüz oruç tutmayı çoğalt. İmâm ve müezzin olmadığın zaman da cemâatle namaz kılmayı elden bırakma. Başkan olmayı isteme. Çünkü başkan olmayı isteyen ve seven kimse, ebediyyen felah bulmaz. Hüküm verenlerin ve sultanların meclislerinde bulunma, insanlarla münâkaşa etme. Seni medheden kimsenin sözüne aldanma. Seni kötüleyen kimsenin sözlerinden dolayı da üzülme. Herkese karşı iyi huylu ol. Tevâzuya yapış. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.), **"Kim Allahü teâlânın rızâsı için tevâzu yaparsa, Allahü teâlâ onu yükseltir. Kim kibirlenirse ve böbürlenirse, Allahü teâlâ onu alçaltır"** buyurdular. Her zaman, iyi kimseye karşı da, kötü kimseye karşı da edebli ol. Küçük-büyük herkese merhametli ol. Onlara karşı şefkat ve merhamet gözüyle bak. Çok gülme. Çünkü gülmek, gafletten dolayı meydana gelir. Gülmek kalbi öldürür. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Eğer siz, benim bildiğimi bilmiş olsaydınız, az güler, çok ağlardınız"** buyurdu. Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesme. Ümit ile korku arasında yaşa.

Ey oğul! Dünyâyı terk et (Haram olan, Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri ve dünyâ sevgisini terk et.). Çünkü dünyâyı isteyenin ve sevenin dînî gider. Namazını kıl, orucunu tut. Allahü teâlânın velî kullarına; malın, bedenin ve makamınla hizmetçi ol. Onların kalblerini kazan, onların yaşayışlarına göre hareket et. Ehl-i sünnet i'tikâdı dışında olanlar hâriç, hiç bir -âlimin sözlerini inkâr etme. Eğer böyle bir inkârın olursa, ebediyyen felah bulamazsın.

Ey oğul! Devamlı cömert ol. Allahü teâlânın sana rızık olarak verdiği şeylerde cömert ol. Cimrilikten, hasedden, kin ve hileden sakın. Çünkü, cimri ve hasedci olan kimsenin yeri Cehennemdir. Hiçbir zaman hâlini insanlara açma. Zâhirini süsleme. Çünkü zâhirini süslemek, bâtının harâb olmasındandır. Rızık konusunda Allahü teâlânın va'dlerine güven. Çünkü Allahü teâlâ, her canlının rızkını vereceğine dâir kefil oldu. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Yerde yürüyen ne kadar canlı varsa, hepsinin rızkı, ancak Allahü teâlâya âittir"** buyurdu. (Hûd-61) İnsanlardan hiçbir şey bekleme. Hakkı söyle. Mahlûkattan hiçbirisine meyletme. Mâlâya'nîyi terk et. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kişinin mâlâya'nîyi** (fâidesi olmayan şeyleri) **terketmesi, onun müslümanlığının güzelliğindendir"** buyurdu.

Ey oğul; insanlara nasihat edici ve fâideli ol. Yemeği, içmeği, konuşmayı ve uykuyu azalt. Sâdece ihtiyâcın kadar ye. Zarûret olmadan konuşma. Çok uyuma. Namaz, oruç ve Allahü teâlânın zikri ile meşgûl ol. Kalbin mahzûn, gözün yaşlar dökücü, amelin hâlis, duân hamd, arkadaşların fakîr, evin mescid, malın ilim, zînetin zühd olsun.

Ey oğul! Bu fanî dünyânın zînetine aldanıp gurûrlanma. Bir kimse dünyâya meyl ederse helak olur. Âhıret yolculuğuna hazır ol. Fırsat elinde iken, Allahü teâlâdan başkasına gönül bağlama. Birgün gelir pişmanlığın fayda vermez."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 313

2) Tabakât-üş-şâfiiyye cild-8, sh. 338

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 138

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1458

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5 sh. 103

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 355

7) Vefeyât-ül-a'yân cild-3 sh. 446

8) El-A'lâm cild-5, sh. 62

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 785

10) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 50, 126, 451, 877, 905 cild-2, sh. 1161, 1177, 1697, 1832

11) Avârif-ül-meârif

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 678, 679, 847, 875, 880, 1074

13) İslâm Ahlâkı sh. 12

14) Brockelmann Gal-1 sh. 440 Sup-1 sh. 788

TÂC-ÜD-DÎN BİN RIFÂÎ

Evliyânın büyüklerinden. Tâc-üd-dîn bin Rıfâî hazretlerinin hayâtı, doğum ve vefât târihleri hakkında pek fazla ma'lûmât bulunmamakta ise de, hicrî yedinci asrın ikinci yarısında yaşadığı bilinmektedir. Zamanında bulunan âlimlerin sohbetlerinde yetişen İbn-ür-Rıfâî (r.a.), bu yoldaki gayretleri ile kısa zamanda yükselerek zamanındaki evliyânın büyüklerinden oldu. Kerâmetler ve faziletler sahibi idi.

Rivâyet edilir ki, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'nin bulunduğu yere yakın bir belde olan Hasankeyf'de, fakirlere âit bir vakıf ve buraya âit araziler vardı. Bu vakfın ve arazilerin mes'ûlü, Muhammed bin Verşâne isminde bir kimse idi. Bu İbn-i Verşâne, birgün fakirlerle birlikte İbn-ür-

Rıfâî hazretlerinin yanına geldi. İbn-Ür-Rıfâî (r.a.) buna; "Fakirlerin çoğu senden şikâyetçi" dedi. O ise, pişman olup özür dileyeceği yerde, kendisini haklı göstererek ve İbn-ür-Rıfâî'yi de kendisine yalancı şâhid göstererek, "Sen de bilirsin ki, yalan söylüyorlar. Ben onların söyledikleri gibi değilim" dedi. Bu hâle çok üzülen İbn-ür-Rıfâî ona; "Eğer doğru söylüyorlar ise, o zaman sen bilirsin" dedi. Daha sözü bitmeden İbn-i Verşâne yere düştü ve oracıkta öldü.

Rivâyet olunur ki, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî bir köyden geçiyordu. O köyde de kendisinin büyüklüğünü, yüksekliğini inkâr edenler vardı. İbn-ür-Rıfâî (r.a.), o köyde cimriliği ile tanınan bir kimseden bir tavuk satın almak istedi. O da verdi. Tavuğu kesip pişirdiler ve birlikte yediler. Ba'zı köylüler kemiklerini kapalı bir kaba koydular. Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'nin büyüklüğünü inkâr eden kimseler de orada idiler. İmtihan etmek ve kendisini zor durumda bırakmak için; "Bu tavuğun civcivleri vardı. Şimdi onlar yetim kaldılar" dediler. İbn-ür-Rıfâî (r.a.), bunların maksatlarını anlayıp, yedikleri tavuğun kemiklerinin bulunduğu kapalı kaba işâret etti. Allahü teâlânın izni ile o kaptan bir tavuk çıktı ve civcivlerin yanına gitti. Onun bu kerâmetine gözleriyle şahit olan inkarcılar, hemen orada tövbe ve istiğfar edip inkârlarından vazgeçtiler.

Rivâyet edildiğine göre, Ümm-i Ubeyde'nin kabri yanında her sene beş gün müddetle anma merasimleri tertîb edilir, etrâfta bulunan âlimler de bu toplantılara katılırlardı. Hattâ daha önce vefât etmiş olan büyük âlimlerin rûhâniyetlerinin de orada hazır bulunduğuna inanılırdı. Bu toplantılardan birinde, bir kimse, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'ye dedi ki: "Efendim! Bu toplantıya, hayatta olan âlimler katıldığı gibi, daha önce vefât etmiş olan büyük zâtların rûhâniyetlerinin de katıldığı söyleniyor. Bu doğru mudur?" İbn-ür-Rıfâî, "Evet doğrudur" buyurdu. Bunun üzerine o kimse; "O hâlde, benim daha evvel vefât etmiş olan hocam nerede ise bana gösterir misiniz?" deyince, o da, yüksek bir yerden işâret ederek, bu kimseye hocasını gösterdi. Hocasını gören zât, bu hâlin te'sîrinden dolayı düştü bayıldı. Fazla yaşamayıp bir müddet sonra da öldü.

Bir defasında İbn-ür-Rıfâî hazretleri, Anadolu beldelerinden birine gitmişti. Geldiğini duyan âlimler toplanarak, ondan istifâde etmek istediler. Yanına, oradan ve çevre beldelerden birçok kimse geldi. Hattâ o beldenin vâlisi de gelip sohbetinde bulundu. Vâli, İbn-ür-Rıfâî'ye; "Efendim, siz asîl bir ailedensiniz, şânınız, şöhretiniz her tarafa yayılmıştır. Birçok günahkâr, sizin dergâhınıza sığınıyor. Onların tövbe etmesine, hak yolda yürümesine, ilerlemesine vesile oluyorsunuz, ilim ve fazilet sahibisiniz. Bizler, sizden istifâde etmek istiyoruz: Sizden nakledilen güzel sözlerle bereketleniyoruz. Biz, size ba'zı suâller sormak istiyoruz" dedi. İbn-ür-Rıfâî, talebelerinin içinde en genç, ilim bakımından diğerlerinden aşağı olan birine işâret ederek, suâllere onun cevap vermesini söyledi. Vâli, zihnine takılan suâlleri bu küçük talebeye sordu. Talebe, suâllerin hepsine, açık, net ve pek güzel cevaplar vererek, vâliyi hayrette bıraktı. Vâli, yanında bulunan âlimlere, suâllere verilen cevaplarda bir yanlışlık olup olmadığını sordu. Hepsi, cevapların çok güzel olduğunu, yanlışlık olmadığını söylediler. Vâli ve orada toplananlar, hayretler içinde kalıp, en aşağı talebesi, sorulan suâle âlimleri bile hayrette bırakan cevaplar verirse, diğer talebelerinin ve hele kendisinin hâli nasıldır? diyerek, İbn-ür-Rıfâî hazretlerine ve talebelerine olan muhabbetleri çok arttı.

Rivâyet edilir ki, Irak'ta Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'nin büyüklüğünü inkâr eden biri vardı. Ona dil uzatır, eziyet ve sıkıntı verirdi. Fakat Tâc-üd-dîn hazretleri buna hiç cevap vermez, hep sabrederdi. Birgün bu kimse, Şam'a gitmek üzere yola çıktı. Yolda hastalandı. Ağzından kan gelmeye başladı. Hastalığı ağırlaştı. Nihâyet yolda öldü. Bu sırada Tâc-üd-dîn bin Rıfâî talebeleri ile sohbet ediyordu. Sohbet esnasında; "Bizi inkâr edip, eziyet ve sıkıntı veren falan kimse, Şam yolunda, falan yerde hastalandı ve öldü. Fakat öldüğü yer yol üstü olmadığından, cenâzesi orada

günlerce güneş altında kalır, kimse göremez" dedi. Talebelerinin hepsi hayrette kaldılar. Daha sonra o kimse, gittiği Şam seferinden dönmedi. Merak edip araştırdılar. Hakîkaten durum, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'nin bildirdiği gibi olmuş idi.

Rivâyet edilir ki, Hasen el-Besnâvî isimli bir zât vardı. Bu zât, Şam'a gidecekti. Tâc-üd-dîn bin Rıfâî buna; "Gideceğin yere yakın olan Besnî beldesi mübârek bir yerdir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) her Cum'a gecesi Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları ile oraya gelip Besnî Câmii'nde namaz kılarlardı. Lâkin, otuz sene evvel o belde gayr-i müslimlerin eline geçti. Onun için Resûlullah (s.a.v.) efendimiz otuz senedir oraya teşrîf etmiyorlar. Fakat öyle anlıyorum ki, orası Memlûk sultanlarından Seyfeddîn Kılavuz Halîl bin Melik Mensûr tarafından filân târihte feth olunacaktır" dedi. Hasen ismindeki o zât da, bu habere sevinerek yola çıktı. Şam beldesine vardığında, meşhûr Sâlih Muhammed bin Şevâ ile karşılaştı. Hasen Besnâvî daha birşey söylemeden, Sâlih Muhammed buna; Tâc-üd-dîn İbn-ür-Rıfâî hazretlerinin kendisine, yakında Besnî beldesinin müslümanlar tarafından fethedileceğini bildirdiği ey Hasen Besnâvî hoş geldin" dedi. O da bu sözlerden çok hayrette kaldı. Sâlih Muhammed devam ederek; "Orası, Tâc-üd-dîn hazretlerinin bildirdiği şekilde ve bildirdiği zamanda inşâallah fetholunacaktır" dedi. Aradan az bir zaman geçmiş idi ki, Besnî beldesi, Sultân Seyfeddîn Halîl tarafından fethedildi. Şehrin müslümanlar tarafından fethedilmesi, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'nin bildirdiği şekilde ve bildirdiği zamanda oldu.

Rivâyet olundu ki, İslâmiyete düşman olan Hıristiyanların ba'zıları, meşhûr Tatar hükümdârı zâlim Hülâgu'nun yanına gelerek ve kendisine yaltaklanarak, müslümanların mescidlerini yıkmasını, medreseleri dağıtmasını, ezanı ve İslâmın sembolü olan şeyleri iptal edip kaldırmasını söylediler. Kan dökmekten, insanlara eziyet ve işkence etmekten adetâ zevk alan o meşhûr zâlim de, macera uğruna çok müslüman kanı döktü. Âlimlerden ve diğer müslümanlardan birçok kıymetli zâtı şehîd etti. Müslümanlar, bu zâlimler karşısında âciz kalıp, ne yapacakları hakkında görüşmek üzere beşyüz kadar âlim toplanıp, o zamandaki meşhûr âlimlerden Şemseddîn Müsta'cel bin Rıfâî hazretlerine geldiler ve bu fitneyi durdurmak için birşeyler yapmasını, bir çâre göstermesini, bu belânın üzerlerinden kaldırılması için duâ etmesini istediler. O ise, kendisini buna lâyık görmeyip; "Bu iş benim yapabileceğimin üstündedir. Bende sizinle beraber geleyim. Birlikte Tâc-üd-dîn hazretlerinin yanına gidelim. O bir çâre bulur" dedi. Dediği gibi yaptılar. Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'ye, Hülâgu zâliminin müslümanlara yaptığı zulmü anlatıp, bu belânın yakın zamanda kendilerine de ulaşacağından endişe ettiklerini bildirdiler. O da, o beldede bulunan müslümanları toplayıp; "Âlim olanlarınız ve olmayanlarınız bana yardım edin. Allahü teâlânın izni ile bu kâfirin şerrinden bütün müslümanları kurtaralım" buyurdu. Orada bulunan herkes, ne emrederse yapmaya hazır olduklarını bildirdiler. O da hepsini toplayıp, bir gece, bulundukları beldenin etrâfına genişçe bir hendek kazdılar. Hendeği odun ile doldurdular. Ayrıca demir, bakır, kurşun ne buldularsa o hendeğe doldurdular ve müdhiş bir ateş yaktılar. Tâc-üd-dîn bin Rıfâî oraya gelip iki rek'at namaz kıldı. Orada bulunanlar da ikişer rek'at namaz kıldılar ve duâ ettiler. Bir saat kadar sonra Hülâgu askerlerinden bir kısmı oraya geldiler. Allahü teâlânın hikmeti, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'yi ve diğer müslümanları göremediler. Ateşin yanına kadar geldiler. Tâc-üd-dîn (r.a.) emir verdi. Zulüm askerlerinden yakaladıklarını ateşe attılar. Kızgın demirlerle vurarak hepsini katlettiler. Hiçbirisi bir karşılık veremedi. Onların hepsi silâhlı idi ve müslümanların hiç silâhları yoktu. Orada bulunan müslümanlar diyorlar ki: "Onların hepsi silâhlı olduktan hâlde silâhlarını kullanamadılar. Biz çok hayret ettik." O beldede bulunan müslümanlar,

Tâc-üd-dîn hazretlerinin bereketi ve kerâmetiyle böylece büyük bir belâdan kurtulup, selâmete kavuştular.

Hülâgu'dan sonra yerine geçen hükümdârlardan Emîr Ahmed Teküdâr nâmındaki zât Hülâgu'nun oğlu idi. Fakat dinsiz değildi. Müslüman idi. Müslümanları sever, âlimlere çok hürmet ederdi. Fakat Tâc-üd-dîn hazretlerine ve talebelerine olan muhabbeti, hürmet ve ikramı daha çok idi. Ba'zıları kendisine bunun sebebini sorduklarında şöyle anlattı: "Siz bilmezsiniz. Ben, babamın askerleri ile bu zâtın arasında meydana gelen muharebeyi gördüm. O muharebede, bunların yaktıkları büyük bir ateş vardı. Onun yardımcıları, babamın askerlerini tutup bu ateşe atarlardı. Babamın askerlerinden o ateşe yaklaşanlar, ne kadar kaçmak istese de o ateşten kurtulamazdı ve ateş onu içine çekerdi. Fakat muharebenin sıkışıklığında bunlar o ateşin içine girerlerdi de, ateş bunlara zarar vermezdi. Ben, Tâc-üd-dîn hazretlerinin bu büyük kerâmetini gözlerimle gördüm. Bunun için, ona çok hürmet ediyorum. Ona ne kadar hürmet ve hizmet edilse yine azdır."

Rivâyet edilir ki, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'nin zamanında, İlhanlılar devletinin başına geçen müslüman devlet reîslerinden Mahmûd Gazân Hân'ın hükümdârlığı sırasında bir vakıf vardı. Ba'zı kimselerin bu vakfın mallarını yedikleri söyleniyordu. Mahmûd Gazân, Tâc-üd-dîn bin Rıfâî'yi çağırarak bu mes'eleyi anlattı. Fakirlerin ve talebelerin hakkı olan bu vakıftan kimin mal kaçırdığını, vakfın malını kimlerin yediğini tesbit etmesini rica etti. O da bir müddet susup, murâkabe ettikten sonra; "Sultanım, vakfın malını yiyenler filân filân kimselerdir" diyerek isimlerini saydı. Onlar da i'tirâz edemeyip suçlarını i'tirâf ettiler. Bundan sonra Mahmûd Gazân, Tâc-üd-dîn hazretlerini ahâlisi gayr-i müslim olan bir beldeye, İslâmiyeti anlatması için gönderdi. O da kabûl edip, o beldeye gitti. Onlara İslâmı anlattı. Bir müddet böyle devam etti. Kabûl eden olmadı. Bundan sonra, başkalarını bırakıp husûsen ba'zı kimseler ile ilgilendi. Bir zaman sonra, böyle husûsî olarak ilgilendikleri kimselerin hepsi îmân ettiler. Tâc-üd-dîn bin Rıfâî de gelerek müslüman olanların isimlerini, Mahmûd Gazân'a arzetti. Herkese değil de, husûsen bu kimselerle alâkadar olmasının sebebi sorulduğunda, Allahü teâlâ tarafından kendisine, bu kimselerin îmân edeceklerinin diğerlerinin kâfir olarak öleceklerinin bildirildiğini, bunun için sâdece bu kimselerle meşgûl olduğunu bildirdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 370

TAKIYYÜDDÎN İBN-İ BİNT-İL-EAZ (Abdürrahmân bin Abdülvehhâb)

Şafiî âlimlerinden. Künyesi, Ebü'l-Kâsım, lakabı Takıyyüddîn'dir. İbn-i bint-il-Eaz diye bilinir. 695 (m. 1296) senesi Cemâzil-evvel ayının onyedisinde vefât etti.

Abdürrahmân bin Abdülvehhâb, asırlarca büyük âlimler yetiştirmiş bir aileye mensûptur. Kendisi de, büyük bir âlim, fesahat ve belagat sahibi idi. Dînin emir ve yasaklarını yerine getirmekte pek dikkatli idi. Çok talebe yetiştirdi. Tevâzu ve yüksek ahlâk sahibi, seçkin bir zât idi.

Babasından, İzzeddîn bin Abdüsselâm'dan ilim aldı. Karâfî'nin yanında usûl ilmini okudu.

İki hadîs hâfızı (âlimi) olan Münzirî ve Reşîd el-Attâr'dan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Dimyatî "Mu'cem" adlı eserinde onun şiirlerinden bir kısmını toplamıştır.

Büyük bir fakîh olan Abdürrahmân bin Abdülvehhâbı (r.a.), aynı zamanda iyi bir nahiv âlimi ve edebiyatçı idi. Kâdılık da yapmış, hüküm vermekte asla adâletten ayrılmamıştır. Hükümlerinde pek isâbetli idi. 685 (m. 1286) senesi Rebî'ul-âhır ayında, Sultan Mensûr tarafından kadılık vazîfesi ile görevlendirilmiştir. Sonra kadılık vazîfesini büyük âlim Takıyyüddîn bin Dakîk-il-Iyd'e bırakmış, mâliye işlerine ta'yin edilmiştir. Bundan sonra da, kendisine vezirlik verilmiştir. Daha sonra vezirlikten istifâ edip, Sâlihiyye Medresesi'nde ders vermeğe başlamıştır. Abdürrahmân bin Abdülvehhâb'a ayrıca aynı medresenin idâreciliği de ona verilmiş, Câmi-ül-ezher'de hatîblik yapmış, Kâhire'deki Şafiî medreselerinden olan Şerîfiyye Medresesi'nde ders vermiştir.

Abdürrahmân bin Abdülvehhâb, Mısır'daki Eşrefiyye devletinin kuruluşunun ilk yıllarında pekçok sıkıntılarla karşılaştı. Bu sebeble iftiralara ma'rûz kaldı. Bunlar, Sultan Eşrefin veziri, İbn-i Sel'ûs Dımeşkî'nin tertîbiyle meydana geliyordu. İbn-i Sel'ûs daha babasının yerine geçip sultan olmadan önce, Sultan Mensûr'un oğlu Eşref ile arkadaşlıkları var idi. Sultan Mensûr'un oğlu Eşref, sultan olunca, İbn-i Sel'ûs onun veziri oldu. İbn-i Sel'ûs, vezirliği sırasında zulüm ve taşkınlık yapmaya başlayınca, Kâdı'l-kudât Abdürrahmân bin Abdülvehhâb onun bu zulmüne karşı çıktı. Sultan Eşrefin babası Mensûr ile görüşüp, bu durumu ona anlattı. Mensûr, oğlu Sultan Eşrefi vezirle görüşmekten menetti. Bu sebeble, İbn-i Sel'ûs, Abdürrahmân bin Abdülvehhâb'ın aleyhinde çalışıp, onun için çeşitli çirkin iftiralar tertîb etti. Abdürrahmân bin Abdülvehhâb, bütün iftirâlara karşı kendisini çok güzel müdâfaa etti. Bedrüddîn Muhammed bin İbrâhim bin Cemâa, onun yerine vekîl ta'yin edildi.

Abdürrahmân bin Abdülvehhâb, kaleden hapishâneye kadar yaya olarak götürüldü. Sonra kadılıktan azledildi. Vezirin onu öldürmesinden korkuldu. O gece büyük âlim Ebû Hayyân onunla beraber kaldı. Sonra hapishâneden çıkarıldı. Bir müddet Karâfe denilen yerde ikâmet etti. Burada İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrine yakın bulunan ve İmâm-ı Şafiî'nin ders verdiği medresede bir müddet ders verdi.

Abdürrahmân bin Abdülvehhâb, Karâfe'de bir müddet kaldıktan sonra Hicaz'a gitti. Resûlullahı (s.a.v.) medheden bir kaside yazdı. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda durup, O'nu vesile ederek Allahü teâlâdan yardım istedi. Kâdılık vazîfesi kendisine iade edilinceye kadar memleketi olan Mısır'a dönmiyeceğine yemîn etti. Nihâyet, Sultan Eşref ve vezirinin öldürüldüğü haberi gelince, tekrar Kâhire'ye döndü. 693 (m. 1293) senesinin başında tekrar kadı oldu. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı.

Resûlullah için yazdığı kasidenin tercümesi:

"İnsanlar, O'nun medhine dâir çeşitli güzel kasideler yazdılar.
Hepsi güçlerinin yettiği kadar anlatabildiler.

Zihinler, senin yüksek sıfatlarını ve Allahü teâlânın sana olan lütuf ve ihsânlarını saymaktan âcizdir. Akılları hayrette bırakan bu ma'nânın hakîkatini ve mahiyetini kim idrâk edebilir. Basiret sahipleri bu ma'nâya birazcık olsun nüfuz ettikleri zaman, ondaki bitmeyen güzellikleri görürler. Sağlam gözler, saçtıkları ışık ile zaif gözlerin görmesine yardımcı olurlar. Hâlbuki, hevâsına ve arzularına düşkün olanların, gözünde ve kalblerinde hastalık vardır. Bu hastalık ve ânza onların doğru yolu görmesine mâni olur. Nûru, ışığı apaçık görülen ve parlayan bir zâhireyi (kandili), inkâr ederler. Vah ona, onun bu inkârı se'âdetine mâni olmaktadır. Allahü teâlânın tevfîkına kavuşan kimse, dâima senin yüksek ahlâkına uyar."

Başka bir şiirinden;

"Bir insan, dünyâda keder ve sıkıntı olmayan bir hayat isterse, imkânsız birşeyi istemiş olur."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 172

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 346

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 415 cild-2, sh. 168

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 431

5) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 279

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 151

TÜR-PÜŞTÎ (Fadlullah bin Hasen)

Büyük hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Fadlullah bin Hasen, künyesi Ebû Abdullah olup lakabı Şihâbüddîn'dir. Şîrâzlıdır. 661 (m. 1262) senesinde vefât etti. "Sahîh-ül-Buhârî'yi hocası Câmi-ül-Atîk İmâmı Abdülvehhâb İbni Sâlih'den okumuştur.

Tür-Püştî'nin (r.a.) tasavvufta "Tuhfet-üs-sâlikîn" kitabı ve "Müyessir" adındaki "Mesâbih" şerhi ve "El-Mu'temed fil-mu'tekad" adındaki akâid risalesi pek meşhûrdur, İmâm-ı Rabbânî (r.a.), bu kitap hakkında talebelerinden birine yazdığı bir mektûbunda şöyle buyurmaktadır "Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru i'tikâdı açıklamak için, büyük âlim Tür-Püşti bir kitap yazmıştır. "El-Mu'temed" adındaki bu kitabı çok kıymetlidir. Kolayca anlaşılabilir. Toplandığınız zamanlarda bu kitabı okuyunuz. Fakat bu kitapta her bilgi, mantık yolu ile isbât edilmiş olduğundan, uzamış ve genişlemiştir. Öğrenilmesi ve inanılması herkese lâzım olan bilgileri kısaca anlatan bir kitap olsaydı, daha uygun ve daha fâideli olurdu." Bu kıymetli eser, Süleymâniye Kütüphânesi'nde mevcût olup Fârisî'dir.

Tür-Püştî hazretleri, Süleymâniye Kütüphânesi'nin Dâmâd İbrâhim Paşa kısmı 369 ve 370 numarada iki cild hâlinde mevcût olan "Şerh-ül-Mesâbih" adlı eserinde buyurdu ki:

Resûlullah (s.a.v.); **"Haya îmandan bir şu'bedir"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfin şerhi şöyledir:

Haya; nefsin, kötülüklerden nefret edip uzak durması, onları terk etmesidir. Resûlullah efendimizin (s.a.v.), hayayı îmânın şu'belerinden saymasının sebebi, kötülüklerin neler olduğunu nefse ihtar edip, onları terketmeye da'vet eden doğru hayanın, ancak îmân sahiplerinde bulunmasındandır. Haya, sahibini günahların kötülüklerinden, rezîl ve bozuk şeyleri tercih etmekten uzak tutar. Bütün bunlar, îmânın, mü'minde meydana getirdiği güzel hasletlerdendir. Ya'nî haya, günahlardan sakındırmakta îmânla aynı işi yapmaktadır.

"Îmân sahibi olmadığı hâlde, kâfirde de haya vardır" denirse, şöyle cevap verilir:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde, yukarıda îzâh edilen ma'nâdaki makbûl hayaya işâret buyurdular. Çünkü insanlara haya ile muâmele eden mü'min, Allahü teâlâya karşı da haya sahibi olur. O'nun yasaklarından sakınıp, emirlerini yapar. Hattâ Allahü teâlânın emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınmakta en büyük gayreti sarfeder.

Hâlbuki Allahü teâlâya îmân etmekle şereflenmemiş olan kimse, Allahü teâlânın yapmayın buyurup yasakladığı şeyleri yapar, O'nun emirlerine karşı gelir. Böylece, ilk önce haya edilmesi icâbeden Allahü teâlâdan haya etmemiş, O'nun emirlerine karşı gelmekten utanmamış olur. Rabbinden haya etmeyen kimsenin de hayadan çok uzak olduğu açıktır.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kimde şu dört haslet bulunursa, hâlis münâfık olur. Kimde bunlardan biri varsa, onu terkedinceye kadar onda nifaktan birşey bulunmuş olur.** (Bu dört şey) **kendisine birşey emânet edildiği zaman hıyânet etmek, konuşunca yalan söylemek, va'dinden dönmek, husûmet zamanında haktan ayrılmaktır."**

Süleymân Hattâbî, bu hadîs-i şerîfi açıklarken buyurdu ki: Hadîs-i şerîfin zâhirî ma'nâsı, her ne kadar sözü edilen dört hasleti kendisinde toplayan kimsenin münâfık olmasını icâb ettirse de, Resûlullah (s.a.v.) bu hadîs-i şerîfi, mü'minlerin bu kötü hasletlere alışıp nifaka düşmemeleri ve bu kötülüklerden sakınmaları için, şiddet ve korkutma üslûbu ile buyurduklarıdır.

Ayrıca nifak da iki çeşittir. Birisinde; nifak sahibi, dîne inandığı; görüntüsünü verir. Fakat içindeki küfrünü gizler. Resûlullah (s.a.v.) zamanındaki münâfıkların nifakları bu cinstendir.

Nifakın ikinci çeşidinde ise; bir kimsenin, herkesin yanında dînin emirlerini devam üzere yaptığı hâlde, yanında kimsenin bulunmadığı zamanda dînin emirlerini terk etmesidir. Bu ikinci kısım nifak, küfür olmayan nifaktır. Dışı içine uymayan ma'nâsınadır. Ancak böyle bir nifak da haramdır. Hadîs-i şerîfte bildirilen nifak, ikinci kısım nifaktır.

Hadîs-i şerîf, zâhirindeki ma'nasına göre alındığı zaman, Resûlullahın şu husûsu bildirmek istemesi ihtimâli vardır: Mü'min, bu kötü vâsıfların hepsini bir arada kendisinde bulundurmaz. Doğruluk ve emânetten uzaklaşıp, âdet hâline getirecek şekilde sözü edilen bu kötü hasletlere devam etmez. Bu sıfatlar, ancak kalbi, gözü ve kulağı mühürlenmiş olan kimselerde bulunur. Bu kötü hasletleri kendisinde bulunduran ve bu sıfatlarla muttasıf olup onları âdet hâline getiren kimsenin, münâfık diye isimlendirilmesi lâyık olur.

Fakat mü'min için böyle değildir. Bu kötü hasletlere sahip olan kimse mü'min ise, bu işleri ba'zan yapar, ba'zan da terkeder. Bir ara bu işlerde ısrar etse bile, sonra onlardan uzaklaşır.

Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîfte vasfeylediği kimse, bu kötü hasletleri huy edinmiş, kendisine iyice yerleştirmiş olan, onları tabiatı hâline getirmiş olan kimsedir.

Hadîs-i şerîfteki "Hâlis münâfık" ifâdesine gelince, Resûlullah (s.a.v.) bunu hakîkî münâfıklardan biri hakkında buyurmuştur. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), münâfıkların nifaklarını ve alâmetlerini bildirirler, isimlerini söylemezlerdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 73

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 349

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1698, 1719, 1733, 1831

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 821

5) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, m. 193

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 148

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

UBEYDULLAH MAKDİSÎ (Ubeydullah bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ubeydullah bin Muhammed bin Ahmed bin Ubeydullah bin Ahmed bin Muhammed Kudâme Makdisî olup, Künyesi Şemsüddîn'dir. 635 (m. 1237) senesinde doğup, 684 (m. 1285) senesinde, 18 Şa'bân'da Nablus'un Cemâil köyünde

vefât etti. Kerîme el-Kuraşî ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilminde çok yükseldi. Sorulan dînî suâllere cevaplar verip, dersler okuttu.

Yünûnî, târihinde şöyle dedi: "Ubeydullah Makdisî, sâlih, faziletli ve seçkin zâtlardandır. Âlimlerden pekçok ders dinleyip, onları kendi hattı ile yazdı. Fıkıh mevzûlarına göre tertîb ettiği bir hadîs-i şerîf kitabı yazmaya başlamış ise de tamamlıyamamıştır. Bu eser tamamlanmış olsaydı, çok faydalı olurdu, Sâlihlerden birisi, Sâlihiyye'de rü'yâda Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz oraya teşrîf etmişlerdi. Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Buraya niçin teşrîf ettiniz?" deyince, Peygamber efendimiz (s.a.v.); "Ubeydullah'ı nûrumuzdan faydalandırmak için geldim" buyurdu. Ubeydullah bin Muhammed (r.a.), rü'yâyı gören bu zâtı çok severdi. Onu başkalarına tercih ederdi. O zât da buna lâyık idi. Bu zât cömert olup, çok tevâzu sahibi idi. Müslüman kardeşlerinin, dostlarının ihtiyâçlarını gidermekte pek gayretli idi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 243

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 312

3) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 386

ÜSTÂD-ÜL-A'ZAM (Muhammed bin Ali bin Muhammed)

Fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ali el-Hüseynî el-Hadramî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Üstâd-ül-a'zam lakabıyla tanınmıştır. Seyyid olup, Hazreti Hüseyn'in evlâdındandır. 574 (m. 1178) senesinde, Cezîret-ül-Arab'da bulunan Hadramût bölgesinin en meşhûr kasabası olan Terim'de doğdu. 653 (m. 1256) senesinde orada vefât etti. Ba'zı kıymetli risaleleri mevcût olup, "Bedâi'u ulûm-il-mükâşefât-i vet-tecelliyât" bunlardandır.

Ebû Ali Muhammed bin Ali hazretlerinin, İslâmiyetin inceliklerine bağlılığı ve büyüklük hâlleri, daha çocuk yaşta kendisinde görülmeye başlamıştı. Diğer çocuklarla birlikte mektepte okurken birgün kaylûle (öğleden önce, sünnet olduğu için bir miktar uyumak) için yatmıştı. Ezanın okunduğunu duyamadı. Kendisini uyandıran da olmadı. Uyandığında cemâat farza başlamak üzere idi, müezzin ikâmet okuyordu. Hemen yakındaki kuyuda bulunan kovaya işâret etti. Kova, Allahü teâlânın izni ile kuyudan içi su dolu olarak çıktı. O da acele ile abdest alıp, cemâate yetişti.

İslâmın ve müslümanların güzelliklerinin kendisinde görüldüğü, ya'nî İslâmın ve müslümanların tam bir nümûnesi ve kıymetli ecdadının büyüklüğünün timsâli olan bu büyük zât, zamanında bulunan fıkıh âlimlerinin önde gelenlerinden idi. Âlimler arasında husûsî bir yeri vardı. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde imamların İmâmı ve evliyâlık yolunda çok üstün derecelerin sahibi idi. İlimde ve tasavvufta çok yüksek olup, engin bir derya idi. Kerâmetler ve faziletler sahibi idi. Bir defa hizmetçisi Afrikıyye'ye uzun bir yolculuğa çıktı. Yolculuğu çok uzun sürdü. Hattâ, ailesine "Öldü" haberi geldi. Ailesi, kat'î olmayan bu haber karşısında ne yapacaklarını şaşırdılar. Nihâyet ümidlerini kesip Hazreti Üstâd'ın yanına gelerek, çok zor durumda olduklarını çok merak ettiklerini, ne yapmaları gerektiğini suâl ettiler. Üstâd-ül-a'zam, başını önüne eğdi. Bir miktar tefekkür ve murâkabe ederek, hiç konuşmadı. Sonra başını kaldırıp; "Hizmetçimiz Afrikıyye'de ölmemiştir." buyurdu. "Fakat öldüğüne dâir haber geldi" dediler. Bunun üzerine; "Biraz Önce Allahü teâlânın izni ile Cenneti gördüm. Orada hizmetçimizi göremedim. Bizim hizmetimizde bulunan kimsenin Cehenneme gidemiyeceğine ve kendisini Cennette de

göremediğime göre talebemiz sağdır, ölmemiştir" buyurdu. Hizmetçinin ailesi, bu zâtın büyüklüğünü ve verdiği haberin yanlış olamıyacağını iyi bildikleri için rahatladılar. Bu hâdiseden az bir zaman sonra, o kimsenin hayatta olduğu haberi ve nihâyet kendisi geldi.

Üstâd-ül-a'zam hazretleri, kerâmet olarak, vefâtından sonra meydana gelecek ba'zı mühim hâdiseleri haber vererek insanları îkâz etmiştir ki, bu mühim haberlerden ba'zıları şunlardır: Bağdad'ın yakılması, Dicle nehrinin taşması ve birçok insanın suda boğulması. Vezirin evinin, halîfenin hazinesinin ve bunlardan başka 330 evin yıkılması. Birçok kimsenin yıkıntılar altında kalarak ölmesi. Bu hâdiselerin 654 senesi Cemâzil-âhır ayında olacağını haber vermesidir. 656 yılında İslâm âleminde bir benzeri daha görülmemiş olan Tatar istilâsının meydana geleceğini, bunların her çirkinliği ve vahşeti işliyeceklerini, bu musibetin etrâfa yayılacağını, Hadramût'ta büyük bir sel olacağını, halîfenin Safer ayında öldürüleceğini bildirdi. Bu haber verdiği şeylerin hepsi, kendisinin 653 yılında 79 yaşında iken vefâtından sonra, bildirdiği zamanlarda meydana gelmiş, aynen dediği gibi olmuştur. Hadramût'ta büyük bir sel meydana geldi. Çok beldeler harâb oldu ve dörtyüzden fazla insan bu musibet ânında öldüler.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 57

2) El-A'lâm cild-6, sh. 282

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 127

YAHYÂ BİN KÂSIM ES-SA'LEBÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Zekeriyyâ et-Tekritî'dir. 531 (m. 1136)'de Tekrit'de doğdu. 616 (m. 1219) senesinde Bağdad'da vefât etti. Küçük yaşta iken babasından fıkıh ilmini öğrenmeye başladı. Sonra Hadîsîye'ye gitti. Hadîsîye'nin kadısı (hâkimi) olan fıkıh âlimi Ebû Muhammed Abdürrahmân bin Ahmed eş-Şeybânî'den fıkıh ilmini öğrendi. Bundan sonra da Musul'a gitti. Orada Saîd bin eş-Şehrazûrî'den fıkıh dersi aldı. Buradan da Bağdad'a gidip, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî'den ve Yûsuf ed-Dımeşkî'den fıkıh dersleri öğrenmeye devam etti. Ebû Muhammed el-Haşşâb'dan edebiyat ilmini okudu.

Fıkıh ve hılâf ilminde yetişip, yükseldi. Ayrıca Ebü'l-Feth bin Battî'den, Ebû Zûr'a el-Makdisî'den, Ebü'n-Necîb'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Böylece tahsilini tamamlayıp memleketine döndü. Memleketi olan Tekrit'de bir müddet kadılık (hâkimlik), ayrıca talebelere ders verip, müderrislik vazîfesi de yaptı. Bundan sonra Bağdad'a gidip Nizamiye Medresesi'nde müderris oldu.

İbn-i Neccâr onun için şöyle demiştir. "O, fesahatta, güzel konuşmakda, münâzarada ve Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerinde parmakla gösterilecek derecede meşhûr olan son âlimlerindendir. Edebiyat ilimlerinde ve Arab lügatında derin âlim idi. Zamanında tefsîre dâir çok mes'eleyi ezbere bilen ve bu husûsda derin âlim olanlardan idi. Kırâat ve tecvîd ilminde de âlim idi. Fıkıh, edebiyat, hılâf ilimlerine dâir eserleri olan ve herkesin methettiği bir âlim idi."

Bir şiirinin tercümesi şöyledir: "Şüphesiz ki insan için, sıkıntı da rahatlık da olur. Üzüntü ve neş'e de olur. Allahü teâlânın ni'metlerine şükür ve mihnetlere (sıkıntılara) sabretmek lâzımdır. Bu iki husûsda (sabır ve şükürde) Allahü teâlâya itaat et. Bu iki husûs, senin gizli ve aşikâr her zaman yapacağın vazîfendir. Zamanın sıkıntıları devam edip gitmez, birgün geçer, sabret, dayan. Zamanın (dünyânın) ni'metleri de kalmaz geçicidir."

Başka bir şiirinin tercümesi de şöyledir: "İnsan, kavuşamayacağı nice emeller peşinde koşar da kavuşamaz. İnsan kendini hep emniyet içinde hisseder, ölmeyeceğim zanneder. Fakat ölüm onun peşinde, gelmek üzeredir. İnsanın tuttuğu nice yanlış yollar vardır ki, doğru ve kurtuluş zanneder, hâlbuki bu onu helak etmektedir."

---

1) Mu'cem-ül-müelifîn cild-13, sh. 220

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 86

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 339

4) Zeyl-i Ravdateyn sh. 120

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-8, sh. 356

6) El-A'lâm cild-8, sh. 162

YAHYÂ BİN REBÎ'

Bağdad'da yetişen tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, kelâm ve kırâat âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Rebî' bin Süleymân bin Harrâz bin Süleymân el-Ömerî el-Vâsıtî el-Bağdadî olup, künyesi, Ebû Ali'dir. Lakabı Mecdüddîn olup, târih ve matematikte de âlim idi. Şafiî mezhebi âlimlerinden olan Yahyâ bin Rebî', 528 (m. 1134) senesi Ramazan ayında Vâsıt şehrinde doğdu. 606 (m. 1210) senesi Zilhicce veya Zilka'de ayında Bağdad'da vefât etti. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Fadlân'ın yanına defn olundu. Hazreti Ömer bin Hattâb'ın soyundandır. Doğduğu ve yetiştiği şehir olan Vâsıt'ta; babasından, dedesinden ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Ayrıca Bağdad, Nişâbûr, Horasan, Hirat, Gazne ve başka yerlerde ilim tahsil etti. Ebü'n-Necîb-i Sühreverdî, Muhammed bin Yahyâ, Muhammed bin Sa'd bin Türkân, Ebü'l-Kerem Nasrullah bin Muhammed bin Muhalled el-Ezdî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin el-Megâzilî, Ebû Muhammed bin Ahmed bin Ubeydullâh bin el-Âmidî, Ebü'l-Ferec Abdülhâlık bin Yûsuf, Ebû Ali bin Burhân Ebü'l-Fadl Muhammed bin Nasır, Ebü'l-Berekât el-Ferârî gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Tâhir eş-Şehâmî'den icâzet (diploma) aldı. Zamanının önde gelen âlimlerinden oldu. Kendisinden ise; İbn-i Halîl, İbn-üd-Dübeysî Ziya, Fahrüddîn İbn-ül-Buhârî ve başka zâtlar ilim öğrenip, rivâyetlerde bulundular.

Hayâtı ilim öğrenmek ve öğretmekle geçmiş olan Yahyâ bin Rebî' hazretleri bu maksatla çok yerlere gitti. Oralarda bulunan âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Hiçbir şey onu ilim ile meşgûl olmaktan alıkoyamamıştır. Bir ara kadı oldu ise de, daha sonra bu vazîfeyi bırakıp, Bağdad'da Nizâmiyye Medresesi'nde müderris oldu. Her tarafta sevilen, sayılan, aranılan emîn bir zât olduğu için, bir ara kendisine devlete âit işler de verildi. Zamanın sultânı tarafından çeşitli memleketlere elçi olarak gönderilirdi. Gittiği yerlerde yine ilimle meşgûl olur, hep âlimler ile görüşerek sohbetlerinden isifâde ederdi. Tam bir ilim âşığı idi. Bunun için kendilerinden ilim öğrendiği zâtların sayısı pekçoktur.

Ebû Şâme diyor ki: "Mecdüddîn Yahyâ bin Rebî' (r.a.), dört mezhebin inceliklerine vâkıf, bilhassa tefsîr ilminde yüksek, âlim ve ârif, dinine çok bağlı, emîn, güvenilir ve sağlam bir zât idi."

Zehebî diyor ki: "Şafiî mezhebi âlimlerinden idi. Fakat diğer mezheblerin bilgilerini de bilirdi. Tefsîr, hadîs ve diğer birçok ilimde âlim idi. Babasından ve dedesinden Kur'ân-ı kerîm ve diğer lüzumlu bilgileri öğrenmekle birlikte, on yaşında İbn-i Türkân'dan yüksek ilimleri tahsil

etmeye başladı. Kadri kıymeti çok büyük ve herkes tarafından çok hürmet edilen çok yüksek bir âlim idi."

Ayrıca Tiflîsî, İbn-üd-Dübeysî, İbn-Ün-Neccâr gibi âlimler de buna benzer medhedici sözler söylemişlerdir. Meselâ bunlardan İbn-ün-Neccâr diyor ki: "Yahyâ bin Rebî' (r.a.), büyük bir İmâm, yüksek bir âlim idi. Gayet vakûr (ağırbaşlı) ve heybetli idi, izzet, şeref ve güzel ahlâk sahibi idi. Muhakkik ve müdekkik idi. Ya'nî karşılaştığı bir mes'eleyi dikkatle ve titizlikle iyice araştırıp, kat'î ve sağlam olarak öğrenirdi. İlmî münâzaralarda, sohbetlerinde ve insanları ikna etmekte çok güzel konuşur, tatlı ve hoş sözleri, dinliyenlere çok te'sîrli olurdu. Hadîs ilminde olduğu gibi, usûl ilminde, kelâmda, vefât eden kimsenin malının vârisleri arasında taksiminde ve matematik ilminde de yüksek bilgilere sâhib idi. 606 (m. 1210) senesi Zilka'de ayının 27. günü vefât etti. Ertesi günü Nizâmiyye Medresesi önünde cenâze namazı kılındı, İbn-i Fadlân'ın yanına defn olundu. Tefsîr-ül-Kur'ân, Muhtasar-ı Târih-i Bağdad, Zeyl-i İbn-üs-Sem'ânî ve başka kitapları vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 196

2) Tabakat-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 393

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 548

4) El-A'lâm cild-8, sh. 144

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 23

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 53

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 364

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 43

9) Zeyl-i Ravdateyn sh. 69

YAHYÂ BİN YÛSUF ES-SARSARÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Zâhid, edîb ve şâir bir zât olup, künyesi Ebû Zekeriyyâ, lakabı Cemâlüddîn'dir. 588 (m. 1192) senesinde doğdu. 656 (m. 1258)'de Hülâgu'nun Bağdad'ı istilâsında şehid edildi. Kırâat ilmini ve rivâyetlerini İbn-i Asâkir el-Betâihî'nin talebelerinden öğrendi. Şeyh Ali bin İdrîs el-Ya'kubî'den hadîs-i şerîf dinledi. Şeyh Abdülmugîs el-Harbî ve diğerlerinden icâzet aldı. Fıkıh ve lügat ezberledi. "Sıhahu Cevherî" adlı lügatı ezberlediği söylenmiştir. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmı metheden pekçok şiir yazmıştır. Fıkıh ilmine dâir "Muhtasar-ül-Hırâkî" ve "Zevâid-ül-Kâfî" adlarında manzûmeleri vardır. Bunlardan başka çeşitli konularda şiirleri vardır. Çok çalışan, çok Kur'ân-ı kerîm okuyan, sabırlı, kanaatkar bir zât idi. Sünnet-i seniyyeye tam uyar, bid'at ehlinden uzak dururdu. Bir defasında Peygamberimizi (s.a.v.) rü'yâsında görmüş, Peygamberimiz ona îmân ile öleceğini müjdelemiştir. Bunun üzerine uzun bir kaside yazmıştır. Kendisinden Hâfız ed-Dimyâtî, Ali bin Husayn el-Fahrî, icâzet verdiği Süleymân bin Hamze, Ahmed bin Hamze, Ahmed bin Ali el-Cezrî, Zeyneb binti Kâmil rivâyette bulunmuşlardır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 262

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 285

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 236

YÛNUS BİN YÛSUF EŞ-ŞEYBÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûnus bin Yûsuf bin Müsâid eş-Şeybânî el-Buhârî'dir. Yûnus eş-Şeybânî; âlim, kâmil, sâlih, kerâmetler sahibi bir zât idi. Devamlı Allahü teâlâyı zikrederdi. Doğum târihi bilinmemekte ve hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. 619 (m. 1222) senesinde Mardin'de vefât etti.

Şöyle anlatılır: Yûnus eş-Şeybânî birgün bir kâfileyle yola çıktı. Yolun en tehlikeli bir noktasına geldiklerinde, herkes korkudan titremeye başladı. Kimsenin gözüne uyku girmedi. Yûnus eş-Şeybânî, bu esnada büyük bir rahatlıkla istirahate çekildi. Korkmamasının bu kadar rahat olmasının sebebi sorulduğunda; "Kâfileyi korumak için, İbrâhim aleyhisselâmın oğlu İsmâil aleyhisselâm gelmişti. Onun himâyesi ile kâfile zarardan korundu. Bundan sonra kâfile hiçbir şeyden zarar görmez" dedi. Hakîkaten kâfile emniyetle yerine vardı.

Yine şöyle anlatılır: "Sevdiklerinden ba'zıları, bir yere gitmek için izin istediler. Yûnus bin Yûsuf eş-Şeybânî hazretleri, içlerinden birine; "Gittiğin yerden hanımın için bir kefen al, geldiğin zaman ölür" dedi. O kişinin hanımı, sıhhat ve afiyette idi ve herhangi bir rahatsızlığı yoktu. O kişi; "Efendim, hanımım için bir kefen almam pek iyi olmaz", dedi. O zaman Yûnus eş-Şeybânî; "Zararı olmaz, alırsanız iyi olur" buyurdular. Nihâyet kâfile yola çıktı. Günler sonra geri döndüklerinde, o kişiye hanımının az önce vefât ettiği haberini verdiler. O da getirdiği kefen ile onu defnetti."

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 490

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 87

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 296

YÛSUF BİN ABDÜRRAHÎM AKSÛRÎ

Evliyânın meşhûrlarından. Künyesi Ebü'l-Haccâc el-Kuraşî el-Mehdevî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Mısır'da Aksûr denilen bölgede yerleşmiş ve orada 642 (m. 1244) senesinde vefât etmiştir. Kabri Aksûr'da olup, bilinmekte ve ziyâret edilmektedir. Hocası Şeyh Abdürrazzâk'dır. Tasavvufta yetişmiş, sözleri ve hâlleri meşhûr bir zât idi. Çok talebesi var idi. Tasavvuf yolunda ilerlemek isteyenler için şöyle buyurmuştur: "Bu yola girmek isteyenleri bize gönderiniz. Eğer o kimse sâdık ise, onu maksada kavuştururuz. Şayet gâfil ise, onu uzaklaştırırız. Böylece sâdık olanlara da zararlı olmasın. Çünkü böyleleri, başka şeyleri kendine perde yapmıştır. Mahbûba, Allaha kavuşamaz."

Zamanında mevki ve makam sahibi emirlerden biri onu küçümseyip, evliyâ bir zât olduğunu kabûl etmemişti. Birgün karşılaştıklarında, o emîre şöyle demişti: "Sen misin evliyâ olan zâtlara i'tirâz eden? Hâlbuki sen, falan kimsenin yanında bir köçek sayılırsın!" Aradan bir müddet geçti, evliyâya karşı edebsizlikte bulunan o emir, mevki ve makamını kaybetti. O hâle geldi ki, köçeklik yapmak durumunda kaldı ve köçeklik yaptı.

Birgün Ebû Ci'rân denilen bir böcekden çok ibret aldığını söyledi. Bunu işitenler, nasıl oldu? dediler. Şöyle anlattı: "Bir kış gecesi uyuyamamıştım, uyanık dolaşıyordum. Bir de baktım ki, Ebû Ci'rân bir kandil üzerine çıkmak için uğraşıyordu. Kandil çok kaygandı. Tırmanıyor, kayıyor, bir türlü çıkamıyordu. Fakat çok azîmli ve kararlı idi. Tekrar tekrar tırmanmaktan yılmıyordu. Yediyüz defa tırmandı ve kayıp düştü, çıkamadı. Çıkamayacak, hâlâ vaz geçmiyor dedim. Sonra

sabah namazını kılmak için gittim. Namazdan sonra dönerken bir de baktım ki, tırmanmayı başarmış, kandilin yanında duruyordu. Bu hâdiseden çok ibret aldım.” Böylece, bir işte kararlı olmanın ve sebatın, başarıya ulaştıracağını anlattı.

Ebü’l-Haccâc Aksûrî hazretleri, başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatmıştır: “İlk günlerimde hep “La ilahe illallah” derdim ve bundan hiç gâfil olmazdım. Birgün nefsim bana dedi ki: “Senin Rabbin kim?” Ben de; “Benim Rabbim Allahü teâlâdır” dedim. Bunun üzerine nefsim bana dedi ki: “Senin Rabbin benim, çünkü sen, bana kulluk yapıyorsun. Kimin emrine tâbi oluyorsan, ona kulluk yapıyorsun. Sana, beni doyur diyorum, yiyorsun. Uyu diyorum, uyuyorsun. Yürü diyorum, yürüyorsun. Benim emrettiğimi dinliyorsun. Al dediğimi, alıyorsun. Sen benim her emrimi yerine getiriyorsun. Öyleyse sen bana kulluk ediyorsun, benim emirlerime tâbi oluyorsun.” Bunun üzerine bir müddet iyice düşündüm. Sonra basiretim açıldı ve bana denildi ki: “Allahü teâlânın emirlerine uy, nefse karşı muhalefet et. Uyu derse; Allahü teâlâ, sâlih amel işleyenler için meâlen; **“Onlar, geceden pek az** (bir zaman) **uyuyorlardı”** buyurdu. (Zâriyât-17). Ben de böyle yapan sâlih kullardan olacağım de! Nefsin sana ye derse, Allahü teâlâ meâlen; **“Yiyiniz, içiniz, israf etmeyiniz”** (A’râf-31) buyurdu de! Sana yürü diyerek, gurûr ve kibirle yürümeni isterse, Allahü teâlâ meâlen; **“Yer yüzünde kibirle ve böbürlenerek yürüme...”** (İsrâ-37) buyurdu de! Nefsin bir şeyi almanı isteyince de, ona de ki: Allahü teâlâ meâlen; **“Elini boynuna bağlı kılma** (cimri olma) **ve büsbütün de onu açıp israf etme...”** buyurdu. (İsrâ-29). “Bunları yapınca neye kavuşurum?” dedim. Denildi ki: “Müttekîlerden, âriflerden ve sıddîklardan, Rabbine kulluğunu tam yapanlardan olursun.”

İlim ve rivâyet ehlinden olup, tevhîd ile ilgili “Manzûmetün fit-tevhîd” adlı bir manzûmesi ve Selef-i sâlihînin yolundan, Ehl-i sünnet i’tikâdından uzaklaşan bid’at ehlinin kötülüğünü ve onlara yaklaşmamayı anlatan başka bir güzel manzûmesi daha vardır.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 480

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 309

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 158

4) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 291

5) El-A’lâm cild-8, sh. 238

YÛSUF BİN ABDÜRRAHMÂN

Fıkıh ve usûl âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed ve Ebü’l-Mehâsin, lakabı Muhyüddîn’dir. İbn-ül-Cevzî ismiyle tanınmıştır. 580 (m. 1185)’de Bağdad’da doğdu. 656 (m. 1258) senesinde vefât etti. Ayrıca tefsîr ve hadîs ilminde de âlim, vâ’iz ve şâirdir. Önce babasından, sonra; Yahyâ bin Bûş, Zâkir bin Kâmil, İbn-i Kuleyb, Ebû Mensûr Abdullah bin Abdüsselâm, İbn-ül-Ma’tûş ve Ebü’l-Hasen bin Muhammed bin Yeîş’den ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi. Vâsıt’ta Ali bin Bâkıllânî’den kırâat ilmini ve kırâat-i aşereyi öğrendi. On yaşından sonra, Şeyh Ziyâüddîn Abdülvehhâb bin Sekine ona icâzet verip, hırka giydirdi. Fıkıh, usûl, hılâf ilimlerinde iyi yetişti. Daha küçük yaşta iken babasının yerine va’z etmeye başladı.

İbn-i Sâî onun için şöyle demiştir: “Yûsuf bin Abdürrahmân, İbn-üd-Dâmigânî’nin yanında bulundu. Bağdad tarafında hisbe vazîfesi aldı, umûmî vakıflara nezâret ve Sultan Câmiî vakfına nezâret vazîfeleri yaptı. Sonra bu vazîfelerden ayrılıp, evinde va’z ve ders verdi. Bundan sonra bir müddet daha hisbe vazîfesi yaptı. O, faziletli, meşhûr ve büyük bir âlim idi. Daha küçük

yaşından i'tibâren çok ni'metlere ve Allahü teâlânın ihsânına kavuştu. Babası onunla çok ilgilendi. Ona hadîs-i şerîf dinletti. Va'z verilmesini öğretti, yetiştirdi. O da bildirilenlere tam uydu, saadete kavuştu."

Daha o onyedi yaşında iken babası vefât etti. Babasının yerine va'z etti. Fıkıh dersleri verdi. Halife onu sevip çok alâka gösterdi. Hattâ ölünce cenâzesini onun yıkamasını vasıyyet etti. Onu çevredeki meliklere elçi olarak gönderdi. Çok mal kazandı. Dımeşk'da bir medrese yaptırdı. Medresenin masrafını karşılamak üzere vakıf kurdu. Ayrıca Bağdad'da bir medrese inşâsına başlattı, fakat tamamlanamadı.

Bağdad'ın Harbiye mahallesinde Kur'ân-ı kerîmin öğretilmesi için bir medrese (Dâr-ül-Kur'ân) yaptırdı. Sonra Müstensıriyye'de müderrislik yaptı. Hülâgu askeri tarafından şehîd edilinceye kadar bu vazîfeyi yaptı. Moğol İmparatoru Hülâgu'nün Bağdad'ı istilâsı sırasında onu da üç oğluyla birlikte şehîd ettiler.

Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. İmâm-ı Zehebî onun hakkında şöyle demiştir: "O, Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde derin âlim, çok ilmî mes'ele ezberlemiş, emsalini geçmiş bir âlim idi." Akıllılığı meşhûr ve vakûr bir âlim idi. Muhammed bin Sekrân şöyle anlatmıştır: Vefâtından sonra onu rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı" dedim. "Şehîd olarak affedildik dedi."

Yûsuf bin Abdürrahmân'dan; Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş, Hâfız Ebû Abdullah Muhammed bin el-Kesâr, Ed-Dimyâtî, İbn-i Zâhiri, Ebü'l-Fadl Abdürrezzâk bin el-Fûtî icâzet yoluyla rivâyette bulundular. Ondan en son rivâyette bulunan Zeyneb binti Kâmil el-Makdisî'dir.

Eserleri şunlardır: "Meâdin-ül-İbriz fî tefsîr-i Kitâb-il-azîz", "Ez-Zeheb-ül-Ahmed fî mezheb-il-Ahmed", "El-İzâh Likavânîn-il-İstilah fil-Cedel" ve şiirlerini içine alan bir dîvânı vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 307

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 286

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 555

4) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 258

5) Târih-i Ulemâ-i Müstensıriyye cild-1, sh. 148

YÛSUF BİN MUHAMMED (İbn-i Nahvî)

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Fadl olup, İbn-ün-Nahvî ismiyle tanınmıştır. Tilemsan'da yetişen evliyâ ve âlimlerdendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 513 (m. 1119) senesinde Tunus'un Tevzer şehrinde Benî-Hamîd kal'asında vefât etti. Kabri meşhûr olup, ziyâret edilmektedir. Fıkıh, hadîs ve tasavvuf ilminde âlimdir. Bilhassa i'tikâd ve fıkıh ilminde derin bilgi sahibiydi. Ebû Abdullah el-Mâzirî'den, Ebû Zekeriyyâ eş-Şakrâtısî'den, Abdülcelîl er-Rebî'den ilim öğrendi. Sahîh-i Buhârî'yi, Ebü'l-Hasen el-Lahmî'den okudu. Bu hocasıyla karşılaşınca, yanına gelmesinin sebebini sordu. O da; "Yazmış olduğun Tebsira adlı eserin bir nüshasını yazmak için geldim" deyince, hocası Lahmî; "Bizim ilmimizi Magribe götürmek istiyorsun" dedi. Bu eseri ondan tamamen okuyup bitirdi. 494 (m. 1100) senesinde Fas'a gitti. Orada Ebû Mûsâ ondan ders aldı. Şîrâzî'nin fıkha dâir "Lum'a" adlı eserini okuyup, ezberledi. Kendisinden ilim öğrenen zâtlardan biri de. Kâdı Ebû İmrân Mûsâ bin Hammâd es-Sanhâcî'dir.

Yûsuf bin Muhammed hazretleri, ilmiyle amel eden, faziletli bir âlim idi. Şüpheli lokmadan son derece sakınır, helâl lokma yemeye çok dikkat ederdi. Tevzer'den getirilenlerden başka birşey yemezdi. Kâdı Ebû Abdullah Muhammed bin Ali bin Hammâd şöyle demiştir: "O bizim beldemizde, ilim ve amel bakımından İmâm-ı Gazâlî hazretleri gibi bir âlimdir. Allah korkusundan titrer ve çok namaz kılardı. Namaz kılarken kendinden geçer, hiçbir şeyin farkında olmazdı. Birgün evinde onu namaz kılarken gören bir misâfir, namazda kendinden geçtiğini görünce, oğluna; "Babanızla ilgileniniz" dedi. Oğlu; "O namaza durduğu zaman, hiçbir şey duymaz ve hissetmez" dedi. Lâmbayı yüzüne yaklaştırıp hâline baktılar; kendisini o kadar Hakka vermişti ki, çevresindekilerden tamamen habersizdi. Duâsı pek makbûl bir zât idi. Kendisini incitenler, derslerine mâni olmak isteyenler felâkete düşmüşlerdi, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ-u ulûmüddîn adlı eserini çok severdi. Kıymetli ve sağlam bir eser olduğunu bildirirdi. Zamanında, İmâm-ı Gazâlî hazretlerine hased edenler, İhyâ'nın toplatılıp yakılması için faaliyete geçtiler. Her beldeye mektûp gönderip, toplatılmasını istediler. Ayrıca yanlarında olmadığına dâir halka yemîn ettiriyorlardı. Bu iş için bir mektup da Yûsuf bin Muhammed hazretlerinin bulunduğu yere gelmişti. Bu haberi alınca, böyle bir hareketin çok yanlış ve büyük bir hatâ olduğunu bildiren bir mektûp yazıp sultâna gönderdi. Bir taraftan da, bir Ramazan ayında hergün bir cüz yazdırmak sûretiyle, ihya'yı otuz cüz hâlinde yazdırdı. Ömrümde, bundan başka kitabı daha çok seveceğimi zannetmiyorum derdi.

Bulunduğu beldede toplama işine yeni başlanmamıştı. Böyle bir belânın gelmemesi için duâ ediyordu. Bu sırada yapılan işin yanlış ve fitne olduğunu yazıp sultâna gönderdiği mektûbuna bir cevap geldi. Bu işten vazgeçildiği bildiriliyordu. Ayrıca böyle yanlış bir işe ve fitneye sebeb olan kimsenin, şöyle bir rü'yâ gördüğü de bildirilmişti: "Bu işe sebeb olan kimseyi, rü'yâsında elinde ateşten mızrak olan bir atlı korkutarak uyandırdı. Bu korku ile bir müddet uykusu kaçtı. Sonra yine uyudu, tekrar aynı rü'yâyı görüp, korkuyla uyandı. Birkaç defa böyle oldu. Adam, şeytandan Allaha sığınırım deyince, elinde ateşten mızrak olan atlı, ben meleğim, neden böyle bir işe kalkışıyorsun? O sâlih zâtın söylediğine karşı çıkıyorsun, dedi."

Âlim ve zâhid bir zât olan Ebü'l-Hasen bin Harezhem şöyle anlatmıştır: "Babam bana Yûsuf bin Muhammed hazretlerine hürmet etmemi ve nerde görürsem, hattâ günde yüz defa bile karşılaşsam elini öpmemi, tavsiye ve tenbîh etmişti. Birgün beni, duâsını almam için onun huzûruna gönderdi. Bir akşam vakti yanına gittim. Ezan okudu ve ikâmet etti. Beraber akşam namazına durduk. Namaza durmak için tekbir alırken baktım, titremesinden omuzundaki elbise sallanıyordu. Allah korkusundan öyle titriyordu ki, titremesinin sesi işitiliyordu. Duâsını alıp eve döndüm. Babama dedim ki, akşam namazını, bu beldedeki insanların kıldığı vakitten önce kıldı dedim. Babam; "Sen Allahü teâlânın evliyâ bir kuluyla görüştün. O, namazı tam vaktinde kıldı. Bu belde halkı, akşam namazını geciktirerek kılıyorlar" dedi. Sonra anneme; "Ben o zâtın duâsı sebebiyle çok berekete kavuştum. Bu çocuğun da, onun duâsı ile berekete kavuşmasını umuyorum" dedi.

Duâsı makbûl, yanında bulunanlara karşı kerem sahibi bir zât idi. Birgün bir talebesi, ona selâm vermek ve müsâfeha etmek için yanına yaklaşmıştı. Bu sırada yazı yazmak için kullandığı mürekkeb şişesini devirdi. Yûsuf bin Muhammed hazretlerinin üzerine döküldü. Üstündeki beyaz elbise boya ile lekelendi. Talebe çok utandı ve mahcûb oldu. Bunun üzerine talebesinin üzülmemesi için; "Ben bu elbiseyi hangi renge boyayayım diye düşünüyordum. Şimdi oldu, bu mürekkebin renginde boyansın" deyip elbiseyi boyacıya gönderdi.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 334

2) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 349

3) El-Büstân fî zikri evliyâi vel-ulemâi Tilemsân sh. 399

4) El-A'lâm cild-8, sh. 247

5) Brockelmann Gal cild-1, sh. 316 Sup cild-1 sh. 473

YÛSUF-İ KÂMİTÎ

Evliyânın büyüklerinden. Yûsuf-i Kâmitî, apaçık kerâmetler ve hârikalar sahibi idi. Sirâc şöyle anlatır: "Rivâyet edildi ki, Yûsuf-i Kâmitî bir sabah erkenden Şam'da bir caddeden geçerken, onu sevenlerden birisi, elini bu zâtın elbisesine sürüp, sonra elini bereketlenmek için yüzüne, gözüne sürdü. Bu zâtı sevmeyenlerden ve büyüklüğünü inkâr edenlerden birisi, o sırada dükkânını açıyordu. Bu hâli görüp Yûsuf-i Kâmitî'yi çok seven o kimseye; "Elin necs (pis) oldu. Çünkü o iyi birisi değil!" dedi. Yûsuf-i Kâmitî'yi çok seven o zât cevap vermeyip sustu. Ertesi gün yine aynı vakitte, Yûsuf-i Kâmitî oradan geçiyordu. Onu sevmiyen aynı dükkânın sahibine uğradı. "Bu gece bizim hâlimizi, makamımızı gördün mü?" buyurdu. O kimse koşarak gelip Yûsuf-i Kâmitî'nin ellerine sarıldı. Hiçbir şey konuşamıyordu. Kendinden geçip, bayılarak yere düştü. Evine götürdüler. Üç gün sonra kendine gelebildi.

Kendisine; "Sana ne oldu ki bu hâle düştün?" diye soranlara şöyle anlatıyordu: "Hakaret ettiğim, büyüklüğünü inkâr ettiğim Yûsuf-i Kâmitî'yi rü'yâmda gördüm. Büyük bir denizin ortasında, o zamana kadar hiç görmediğim çok güzel elbiseler içinde idi. Karada durur gibi deniz üzerinde duruyor, abdest alıyordu. Deniz üzerinde durduğu hâlde batmıyordu. Yüzü öyle güzel idi ki, ondördüncü gecesindeki ay gibi parlıyordu. Bu rü'yâdan sonra anladım ki, o zât, evliyâdan büyük bir zât olup, onun hakkında benim daha önceki düşüncelerim hep yanlış imiş. Önceki hâlime pişman oldum." Bu kimse, tövbe edip Yûsuf-i Kâmitî'nin talebelerinden oldu."

Yine Sirâc anlatır: "Dedemin yakınlarından birinin bir oğlu vardı. Bu çocuk, yaratılış bakımından ve ahlâk bakımından çok güzel ve kıymetli idi. Bir zaman bu çocuk, çâresi bulunmayan şiddetli bir hastalığa yakalandı. Her ne yaptılar ise de derdine deva bulamadılar. Nihâyet ba'zı kimseler bu zâta; "Yûsuf-i Kâmitî'ye git! O belki bir çâre bulur. O çok yüksek bir zâttır" dediler. O da, kalkıp Yûsuf-i Kâmitî'nin yanına geldi. Onu kalabalık bir cemâatin ortasında buldu. Orada bulunanlar ona suâller sorup, cevap alıyorlardı. Bu kimse, son tarafta bir yere oturdu. Fakat onun hâlinden haberdar olan Yûsuf-i Kâmitî, eliyle işâret ederek ve ismi ile hitâb ederek; "Ey filân! Allahü teâlânın izni ile oğlunuzun yanına varınız, Onu alıp bir ara bize uğrarsınız" buyurdu. O çocuğun babası şöyle anlatır: "Yûsuf-i Kâmitî böyle söyleyince hemen geri evime geldim. Oğlumun sapasağlam olduğunu, eski hastalığından hiçbir şey kalmadığını gördüm. Öyle ki, nerdeyse onu tanıyamıyacaktım. Gözlerime inanamıyordum. "Ey oğlum! Allahü teâlâ, Yûsuf-i Kâmitî'nin bereketi ile bize afiyet verdi" dedim. Oğlum da; "Ben de nasıl iyi olduğumu anlayamadım. Hastalığın verdiği hâlsizlik ile kendimden geçerek uyumuştum. Uyandığımda hiçbir şeyimin kalmadığını hissettim. Şimdi işte gördüğünüz gibiyim" diyordu. Tanıdıklar ve komşular da gelip bu hâle çok hayret ve teaccüb ettiler."

Şam'da Şeref-ül-akta' diye bilinen bir genç vardı. Babası da, meşhûr ve büyük bir tüccâr idi. Bu tüccâr, oğlunu evlendirdi. Çok iyiliklerde bulundu. Bu genç gittikçe hırcınlaşarak, aksileşen bir hâl alıyordu. Atılgan idi. Sokakta rastladığı kimselerin sarıklarını, elbiselerini zorla alır, etrâfına sıkıntı verirdi. Babası kendisine her ne kadar çok nasihat etti ise de kabûl ettiremedi. Bir türlü uslanmıyordu. Babası, oğlu kimin bir şeyini almış ise iade eder, o şey telef

olmuş ise öderdi. "Bu miskin çocuk uslanmıyacak galiba, eli kesilmeden evvel ölmeyecek. Ya'nî hırsızlık yaptığı için kendisine elinin kesilmesi cezası verilecek" derdi. Nihâyet bu tüccâr birgün vefât etti. Bundan sonra daha da azgınlaşan genç, nihâyet bir yolkesici olup çıktı. Artık eşkiya idi. Bu yolda arkadaşları da vardı. Birgün reîsleri olan eşkiya buna dedi ki: "Arkadaşlarınızdan birisini çok zayıf görüyorum. Sultânın adamlarından birinin eline geçse, az bir zorlama ile bizi açığa verir. Aramızdan ayırsak yine bizi ele verir. Yine bizim için tehlikeli olur. En iyisi sen onu tenhâ bir yerde öldür!" Eşkıyâbaşının bu emri karşısında, Şeref-ül-akta' diye bilinen o kimse, bildirilen şahsı ta'kîb etmeye başladı. Bundan sonrasını kendisi şöyle anlatır: "Issız bir yerde bir fırsatını bulup, o eşkiya arkadaşımızı öldürdüm. Reîsin yanına geldiğimde durumu kendisine anlattım. Reîs bu sefer de; "Cesedi görenler tanırlar ve bizim öldürdüğümüz anlaşılır. Yüzünün derisini soy, burnunu da kes ki tanınmasın" dedi. Ben tekrar gidip bildirileni yaptım. Evime geldiğim zaman, öldürdüğüm kimsenin hanımı ve çocukları bana gelip onun halinden sordular. Ben, gelecek dedim. Fakat, sanki içime bir ateş düşmüştü. Yaptıklarıma pişman oldum. Tövbe ettim. Yûsuf-i Kâmitî hazretlerinin talebelerinden olmaya, âhırete yarar işler yapmaya niyet ettim. Yûsuf-i Kâmitî'nin yanına geldim. Hiç yanından ayrılmıyordum. O nereye gitse, ben de oraya gidiyordum. Başbaşa kaldığımız bir gün bana karşı; "Arkadaşını öldür, yüzünün derisini soy, burnunu kes, ondan sonra da buraya gel. Bu nasıl oluyor?" dedi. Ben hayretler içerisinde, binbir mahcubiyyet, kırıklık ve pişmanlık içinde buyurduklarını dinliyordum. Başımı önüme eğip çok pişman olduğumu, tövbe ettiğimi, bundan sonra sâlih âmeller işlemeğe, sâlihlerin sohbet ve hizmetlerinde bulunup hiç ayrılmamaya, kötü yollara düşmemeye, insanlara sıkıntı vermemeye, sâlihler gibi olmaya kat'î olarak karar verdiğimi bildirdim. Bunun üzerine; "Bizden hiç ayrılma! Kendini belli etmeden, o kimsenin ailesine, çoluk çocuğuna yardımda bulun" buyurdu.

Ben, gençliğin verdiği heyecan ve kötü arkadaşların te'sîriyle babamın sözlerini dinlemeyip onu üzdüğüm, kötü yollara düşüp eşkiyalara karıştığım, o cinâyeti işlediğim, hayatımın baharı olan gençliğimi uygunsuz işlere harcadığım için ömrüm boyunca üzüntü ve pişmanlık içinde yaşadım. Göz yaşları içinde Allahü teâlâya yalvararak, akıbetimin iyi olması için duâ ve niyazda bulundum."

Yine rivâyet olunmuştur ki, Yûsuf-i Kâmitî'nin gidip geldiği; evinde yemek yediği bir zât vardı. Şam dışında bir handa kalıyordu. Bu zât bir türlü Yûsuf-i Kâmitî'ye talebe olmuyordu. Bir gece, ayı, yıldızları, gökyüzünün güzelliklerini seyretti. Kalbinde bir değişiklik, bir incelik hissetti. Allahü teâlânın ni'metlerinden gâfil olduğunu düşündü. Tövbe etti. Sabah olunca, Yûsuf-i Kâmitî bunun yanına geldi. Bu da geceki hâlini anlattı.

Yûsuf-i Kâmitî; "Yalan söyleyen çirkin ve zelîl olsun!" buyurdu. O zât "Âmin" dedi. Bir müddet sonra, o zâtın yanına kötü insanlar geldi. O da bunların te'sîriyle, tövbe etmeden önceki hâline döndü. Sabah olunca, Yûsuf-i Kâmitî gelerek buna; "Ey zavallı! Sana yazıklar olsun: Biz sana, yalan söyleyen çirkin ve zelîl olsun demedik mi? Sen de buna "Âmin!" demedin mi? Çok zarar edeceksin. Hüsrana düşeceksin. Sermâyeni kaybedeceksin. Yatak üzerinde bir sene kalacaksın" dedi. Nitekim kısa zaman sonra bu kimsenin işleri bozuldu. Hanımı vefât etti!

Çocukları onu terketti. Kendisi, hayır sahiplerinin elinde kaldı. Çok şiddetli bir hastalığa yakalandı. Bir sene boyunca yataktan hiç kalkmamak üzere hasta yattı. Sonra yakınlarına; "Beni, Yûsuf-i Kâmitî'nin geçeceği; yolun üzerine yatırınız" dedi. Onlar da, Yûsuf-i Kâmitî'nin geçeceği yol üzerine bunu yatırdılar. O da, oradan geçerken bunu gördü. Yanında durup;

"Ey filân! Kendini, hâlini nasıl buluyorsun?" dedi. "Ey efendim! Tövbe üzereyim. Tövbe ettim" dedi. Yûsuf-i Kâmitî; "Şimdi tövbe ediyorsun. Yine tövbenden döneceksin değil mi?" buyurunca; "Hayır! Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, tövbemden dönmiyeceğim" dedi. Yûsuf-i Kâmitî; "Allahü teâlâdan dilerim ki, seni bu hâlden eski sıhhatine kavuştursun ve hâlini hayra tebdil eylesin (çevirsin!)" buyurup gitti. Bundan sonra, bir senedir hiç ayağa kalkamamış olan bu kimse ayağa kalkıp evine gitti. O hastalığından hiçbir eser kalmadı. Yûsuf-i Kâmitî'nin duâsı bereketi ile sayısız ni'metlere kavuştu. Onun önde gelen talebelerinden oldu.

Yûsuf-i Kâmitî (r.a.), 657 (m. 1259) senesinde vefât etti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 292

2) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 289

ZAHÎRUDDÎN BUHÂRÎ (Muhammed bin Ömer)

Meşhûr Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed en-Nevhâbâdî el-Buhârî'dir. Lakabı Zahîruddîn'dir. 616 (m. 1219) senesinde doğup, 683 (m. 1284) târihinde vefât etti. Buhârâ'ya bağlı bir köy olan Nevhâbâdlıdır. Onun için Nevhâbâdî denir. Şems-ül-eimme Kerderî ve Muhammed bin Muhammed Ömer'in yanında âlim oldu. Ebû Abbâs Ahmed bin Saati onun yanında ilim ile meşgûl oldu. Ebü'l-Alâ Farâdî de onun derslerinden istifâde etti. Zahîruddîn Buhârî Dımeşk'a gitti, Bağdad'da dersler verdi. Muzafferuddîn bin Saatî, Zahîruddîn Nevhâbâdî'nin yanında kaldı. Zahîruddîn'in yazdığı eserleri kendisinden okudu. Zahîruddîn'in medresede yardımcısı idi. Zahîruddîn (r.a.) Bağdad'dan ayrıldığı zaman, Müstensıriyye'de onun yerine müderris olarak görevlendirildi.

Eserleri:

1. Keşf-ül-ibhâm li-def-il-evhâm: Bu eserini 668 târihinde Müstensıriyye'de yazmıştır. 2. Keşf-ül-esrâr: Usûl-i fıkha dâirdir.

---

1) Târih-i Ulemâ-i Müstensıriyye cild-1, sh. 127

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 183

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild-2, sh. 104

4) Tabakât-ül-fukahâ (Taşköprü zâde) sh. 108

ZAHÎRUDDÎN-İ HÂREZMÎ (Ahmed bin İsmâil)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Muhammed bin Aydoğmuş et-Tümürtâşî el-Hârezmî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebü'l-Abbâs, lakabı Zahîruddîn'dir. Doğum târihi kat'î olarak bilinmeyen Zahîruddîn Hârezmî, 601 (m. 1204) senesinde vefât etti. Vefât târihine dâir başka rivâyetler de vardır. Harezm'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan Zâhiruddîn Ahmed bin İsmâil (r.a.) orada müftî idi. Fetvâ verirdi. Darda kalanların, müşkili olanların sığınağı idi. Ahkâm-ı İslâmiyyenin bütün inceliklerine vâkıf idi. Herkesin kendisini sevip saydığı çok yüksek bir zât idi. Câmi'us-sagîr liş-Şeybânî, Fetevâ-i Tümürtâşî, Ferâid-üd-Tümürtâşî, Kitâb-üt-terâvih gibi kıymetli eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 167
2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 89
3) El-A'lâm ald-1, sh. 97
4) Fevâid-ül-behiyye sh. 15
5) Keşf-üz-zünûn sh. 1221, 1246, 1403
6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1086

ZENGÎ ATÂ

Türkistan evliyâsının büyüklerinden. Ahmed Yesevî hazretlerinin ilk hocası Arslan Baba'nın torunlarındandır. Ahmed Yesevî'nin dört halîfesi vardı. Bunlar, Mensûr Atâ, Saîd Atâ, Süleymân Atâ, Hakîm Atâ veya son ikisinin aynı şahıs olma durumunda, Süleymân Hakîm Atâ adlarını taşıyorlardı. Mensûr Atâ, Ahmed Yesevî hazretlerinin hocası Arslan Baba'nın oğlu idi. İlk terbiyesini babasından aldı. Ahmed Yesevî hazretlerinin terbiyesine teslim edildi Zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim oldu. Mensûr Atâ'nın 594 (m. 1197) yılında vefâtında, oğlu Abdülmelik Atâ halîfesi oldu. Abdülmelik Atâ'nın da çok geçmeden vefât etmesi üzerine, oğlu Tâc Hoca babasına halîfe oldu. Tâc Hoca, 596 (m. 1199) yılında vefât etti. Zengî Atâ, Tâc Hoca'nın oğlu idi.

Zengî Atâ, uzun yıllar dede ve babasından zâhir ve bâtın ilimlerini öğrendi. Ahmed Yesevî hazretlerinin halifelerinden Hakîm Atâ'nın hizmetine girdi Onun yüksek ilim ve feyzinden istifâde etti. Taşkent'te ikâmet eder, Taşkent halkının hayvanlarına çobanlık yapardı. Hocası Hakîm Atâ, 582 (m. 1186) yılında vefât edip, Harezm'de Akkurgan'a (Bağırgan'a) defnedildi. Onun en meşhûr halîfesi olan Zengî Atâ, Hakîm Atâ'nın hanımı Anber Ana ile evlendi. Hâdise şöyle oldu:

Hakîm Atâ biraz esmerceydi. Birgün Anber Ana'nın kalbinden; "Keşke kocam siyah olmasaydı" şeklinde bir düşünce geçti. Hakîm Atâ, onun bu düşüncesini Allahü teâlânın izniyle anlayıp; "Sen beni beğenmiyorsun ama, benden sonra dişinden başka beyaz yeri olmayan bir karaya düşeceksin!" dedi. Anber Ana, bu düşüncesine çok ağlayıp tövbe etti ise, de, Allahü teâlânın o sevgili kulu dilek dilemiş, iş işten geçmişti. Hakîm Atâ vefâtına yakın, Harezm'de ilim tahsil etmekte olan oğulları Muhammed Hoca ile Asgar Hoca'yı çağırttı. Onlara; "Ölümden sonra gün doğusundan kırk ebdâl gelecek, içlerinde gözü zayıf ve ayağı aksak bir kara ebdâl vardır. İddeti bitince, ananızı onunla evlendirirsiniz" dedi. Gerçekten vefâtından bir müddet sonra, bahsedilen kırk mübârek kimse geldi. İçlerinden biri arkada kalmış idi. Tariflere uygun olan o mübârek kimse Zengî Atâ idi. Zengî Atâ, aslında Taşkent taraflarında çobanlıkla meşgûl olurdu. Kalın dudaklı, dişlerinden başka beyazı olmayan, oldukça esmer bir kimse idi. Anber Ana'nın iddet müddeti (kocası ölen veya kocasından boşanmış olan kadının, ikinci bir nikâh akdinden önce, dinimizce beklemesi gereken zaman) bitince, bir yakınını gönderip nikâh taleb etti. Anber Ana kabûl etmeyip; "Ben Hakîm Atâ'dan sonra kimseye varmam. Hele böyle siyah bir kimseye!" deyip reddetti. Bu esnada boynu tutuldu. Yüzünü çeviremez oldu. Çok sıkıntı çekti. Zengî Atâ'ya durum haber verildi. Zengî Atâ adam gönderip; "Bilmez misin ki, birgün hatırından; "Keşke Hakîm Atâ esmer olmasaydı" düşüncesi geçmişti de, Hakîm Atâ kerâmetle bunu bilip; "Yakında benden siyaha eş olursun" demişti" dedi. Anber Ana, takdîrin böyle olduğunu anlayıp, ağlayarak nikâha rızâ gösterdi. Nikâha râzı olur olmaz da, boynu eski hâline döndü. Zengî Atâ ile evlendiler. Çocukları oldu. Soylarından sâlih kimseler, evliyâ ve âlimler yetişti.

Zengî Atâ, Taşkent dağlarında çobanlık yapar, ailesinin geçimini çobanlıktan aldığı ücret ile te'min ederdi. Hayvanları kırlarda otlatırken namazlarını kılar, namazdan sonra da Kur'ân-ı

kerîm okur, Allahü teâlâyı zikrederdi. Kırda otlamaya bırakılan hayvanlar onun etrâfını çevirirler, otlamayı bırakıp onu dinlerlerdi. Akşam da yakmak için topladığı odunları sırtına yüklenir, evine götürürdü. Birgün tam topladığı odunları yükleneceği sırada, yanına dört genç geldi. Selâm verdiler. Selâmlarına cevap verip hâl, hatır sordu. Buhârâ medreselerinde zâhirî ilimleri tahsil ettiklerini, ancak, bâtınî ilimleri tahsil edebilecekleri mübârek bir kişiyi aradıklarını arzettiler. Zengî Atâ: "Durun sizi irşâd edecek zâtın nerede olduğunu size haber vereyim" dedi. Gençler çok sevindiler. Yüzünü dört bir tarafa çevirip kokladı ve sonra da; "Sizin bu ilimde nasîbiniz, bizden başkasında değildir" buyurdu. Bu dört genç, Zengî Atâ'nın daha sonra dört büyük halîfesi olacak olan, Uzun Hasen Atâ, Seyyid Atâ, Sadr Atâ ve Bedr Atâ'dan başkası değildi. Zengî Atâ'nın sözüne ilk önce inanan Uzun Hasen Atâ ile Sadr Atâ oldu. Bu sebepten de ilk kemâle gelenler de onlar oldu. İçlerinden Seyyid Ahmed Atâ ile Bedr Atâ, iyi şeyler düşünmediler. Seyyid Atâ, "Ben, hem Peygamberin (s.a.v.) torunu olayım, hem mektep medrese görmüş olayım da, gelip bu garîb çobanın talebesi olayım" diye düşündü, ama arkadaşlarından da ayrılmadı. Onun bu gurûru yolunu kapadı. Çektiği bütün sıkıntılar boşa gitti. Durumunda hiçbir ilerleme görülmedi. Seyyid Atâ, bu hâlini anlayıp, Zengî Atâ'nın kendisine kırıldığını hissetti. Zengî Atâ'nın hanımı Anber Ana'ya gidip yalvardı. Kendisine şefaatçi olmasını istedi. Anber Ana, kendisine yardımcı olacağını va'd edip; "Sen bu gece siyah bir keçeye sarınıp Zengî Atâ'nın yolu üzerine yat, seher vakti namaz için çıktığı zaman seni o hâlde görüp acısın" dedi. O gece Anber Ana, Zengî Atâ'dan Seyyid Ahmed Atâ'nın özrünü kabûl etmesini istirhâm etti. Zengî Atâ da, Seyyid Atâ'yı affettiğini söyledi. Seher vakti, namaz için dışarıya çıktığı zaman, yolu üstünde siyah birşeyin yattığını fark etti. Ne olduğunu anlamak için ayağı ile dokundu. O anda, siyah keçenin içinde sarılı olan Seyyid Atâ, yüzünü Zengî Atâ'nın ayağına sürerek affını diledi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek torununa ayağıyla dokunmasına çok üzülen Zengî Atâ, gönlünü almak için Seyyid Atâ'ya çok iltifâtlar etti. Seyyid Atâ, o anda kemâle geldi.

Zengî Atâ'nın diğer halifesi Bedr Atâ'nın esas ismi Bedreddîn Muhammed idi. Asıl ismi, Sadreddîn Muhammed olan Sadr Atâ ile Buhârâ Medresesi'nde aynı hücrede kalırlardı, ilimleri aynı, dereceleri beraberdi. Zengî Atâ'ya talebe olduktan sonra, Sadr Atâ yükselirken, Bedr Atâ eski seviyesinin bile altına düşmüştü. Bu hâlin farkına varan Bedr Atâ, üzüntüsünden hüngür hüngür ağlayarak Anber Ana'ya geldi, hâlini anlattı. Anber Ana da, münâsip bir zamanda Zengî Atâ'ya, Sadr Atâ'nın hâlini arz etti. Zengî Atâ, onun tövbesine çok sevinip tebessüm etti ve; "Benimle ilk karşılaştıkları zaman biz onları irşâd edebileceğimizi söyleyince, Bedreddîn içinden: "Bu deve dudaklı zenci mi bizi irşâd edecek?" diyordu. Şimdiye kadar feyzimizden istifâde edememesinin sebebi budur. Madem ki o tövbe etmiş, sen de şefaatçi oldun, onu affettim!" dedi. Bu hâdiseden sonra, Bedreddîn'in derecesi de Sadreddîn'in seviyesine yükseldi.

Zengî Atâ ile devam eden Ahmed Yesevî hazretlerinin yolu, Zengî Atâ'dan sonra, Seyyid Atâ ve Sadr Atâ vasıtasıyla devam etti. Seyyid Atâ, Hâce Azîzân (Ali Râmitenî Pîr-i Nessâc) ile sohbet etti. Sadr Atâ'nın halîfeleri daha uzun zaman Yesevîlik yolunu devam ettirdiler. Onun halifeleri, Eymen Baba, Şeyh Ali, Mevdud Şeyh şeklinde sıralanır. Mevdud Şeyh'in iki meşhûr halîfesi vardı. Bunlar; Hoca Abdullah ve Kemâl Şeyh idi. Hoca Abdullah'ın halîfesi Hadım Şeyh, onun da hâlifesi Cemâlüddîn Buhârî'dir. Reşahât sahibi, Cemâlüddîn Buhârî'den nakil yapmaktadır. Zengî Atâ, 656 (m. 1258) yılında, Şaş (Taşkent) yakınlarında, Semerkant yolunun onbirinci kilometresinde Zengî Atâ köyünde vefât edip, oraya defnedildi.

Zengi Atâ'nın kabri herkes tarafından bilinir ve ziyâret edilirdi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri; "Ne zaman Zengî Atâ'yı ziyârete gitsem, kabrinden "Allah! Allah!" sesleri işitirim" buyururdu. Allahü teâlâ hepsinden râzı olsun.

---

1) Hakîm Atâ Kitabı

2) Hazinet-ül-Asfiyâ

3) Cevâhir-ül-ebrâr min emvâc-il-bihâr (Hazinî)

4) Reşahât ayn-el-hayât

ZEYD BİN HASEN EL-YEMENÎ

Yemen'de yetişen Şafiî âlimlerinden. İsmi. Zeyd bin Hasen bin Muhammed bin Ahmed bin Meymûn bin Abdullah Abdülhamîd İbni Eyyûb el-Yemenî el-Fâyeşî'dir. 458 (m. 1066) senesi Şevval ayında Yemen'de doğdu. Ahmed, Ali, Kâsım isimlerinde çocukları vardır. Şafiî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Yaşadığı devirde, Yemen diyarında yetişen fakîhlerin şeyhi, üstadı kabûl edilmişti. Tefsîr, kırâat, hadîs, lügat, nahiv, kelâm, fıkıh, hılâf, usûl-i fıkh ve hesâb ilimlerinde derin bilgisi bulunan bir âlimdir. Birçok defa hacca gidip Mekke'de bulundu. Hayâtı boyunca Yemen'de Ce'âmî denilen köyde ders verdi. 528 (m. 1134) senesi Receb ayında orada iken vefât etti.

O, birçok âlimden ilim öğrendi. Çok ilimde, yüksek bir âlim olarak yetişti. Kırâat ilmini, Mekke'de Ebû Ma'şer et-Taberî'den okuyup öğrendi. Fıkıh ilmini, Müşeyrık'te Es'ad bin Heysem'den, Seyr'de İshâk es-Sardefî'den, Zurâfe'de Ebû Bekr el-Muhâî ile Ya'kûb bin Ahmed'den, Tehâme'de İbn-i Abdüveyh'den, Mekke'de Hüseyn et-Taberî ile Ebû Nasr el-Bendenicî'den, Zî Eşrak beldesinde Hayr bin Yahyâ bin Mülâmis ve Mukbil bin Züheyr'den öğrendi. Ayrıca Zî Eşrak'ta İbrâhim bin Ebî Abbâd en-Nahâvi'den nahiv ve lügat ilimlerini öğrendi. Ühâze'de "En-Nizâm" kitabının sahibi Îsâ bin İbrâhim er-Rebî'den de Arab diline âit ilimleri öğrendi. Îsâ bin İbrâhim ve kardeşi İsmâil, lügat âlimlerinin en büyüklerinden idi.

Zeyd bin Yahyâ hazretleri, ilim öğrenmek için çok yer dolaştı. Bu sebeble ilmi çoğaldı ve faziletleri her yere yayıldı. Beşyüzü aşan kitabın içindeki ilimden çok şey topladı. Geceleri uyumaz, her gece zamanlarının çoğunu Kur'ân-ı kerîmin yedide birini okuyup namaz kılarak geçirirdi. Şafiî mezhebinde "Tehzîb" isimli kıymetli kitabını yazdı. Birçok kimseler ondan fıkıh ilmini öğrendi. Çeşitli beldelerden gelen bu talebelerinin başlıcaları şunlardır: Yahyâ bin Ebi'l-Hayr el-İmrânî, Şeyh Hâfız ve fakîh Ali bin Ebî Bekr bin Hımyer bin Fadl Ömer bin İsmâil bin Alkame, Ömer bin Abdullah. Talebeleri ondan hiç ayrılmazlardı. O da talebelerine ve arkadaşlarına çok yakınlık ve sevgi gösterirdi. Bunlar, onun ahlâkının güzelliğinden, ilminin çokluğundan ve o memleketin sultânının iyiliğinden idi. Beldenin, sultânı, Es'ad bin Vâil isminde bir kimse olup, dedeleri harp ve şiddet zamanlarında cesâret ve sabır sahipleri idi. Bu sultan, bid'at fırkalarından uzak duruyor ve Ehl-i sünnet mezhebini yayıyordu. Bu sebepten sultan, Zeyd bin Hasen el-Yemenî'ye çok hürmet gösteriyordu. Beldesindeki insanların huzûr içinde yaşamaları için, ilim öğrenmelerini ve âlimlere saygı göstermelerini teşvik ediyordu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-7, sh. 85

2) Tabakâtü fukahâ-il-Yemen sh. 155

ZİYÂÜDDÎN MAKDİSÎ (Muhammed bin Abdülvâhid)

Büyük hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Ahmed bin Abdürrahmân Sa'dî'dir. Künyesi, Ebû Abdullah olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. 569 (m. 1173) senesi Cemâzil-âhır ayının beşinde Dımeşk'da doğup, 643 (m. 1245) senesi Cemâzil-âhır'in onsekizinde burada vefât etti. Ziyâüddîn Makdisî aynı zamanda büyük bir târih âlimidir. Onun, hadîs ve târih ilmindeki şöhreti her yere yayıldı.

Ziyâüddîn Makdisî, Dımeşk'da; Ebû Mecid Bâniyâsî, Hıdır bin Hibetullah bin Tâvûs, Ahmed bin Mevâzinî ve başkalarından, Mısır'da; Bûsırî, Fatıma binti Sa'd el-Hay ve orada bulunan bir cemaattan, Bağdad'da; İbn-i Cevzî, İbn-i Ma'tûş, İbn-i Sekine, İbn-i Ehdâr ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Yine, İsfehân'da Ebû Ca'fer Saydelânî ve onun tabakasındaki âlimlerden, Hemedân'da Abdülbâkî bin Osman'dan, Nişâbûr'da Müeyyed Tûsî'den, Merv'de Ebû Muzaffer bin Sem'ânî'den, Herat'da Ebû Ravh'dan hadîs-i şerîf dinledi. İlim için İsfehan'a iki kere yolculuk yaptı. İsfehân'da, anlatılamıyacak kadar çok şeyler dinledi ve öğrendi. Bizzat kendi hattıyla çok kitaplar yazdı. Beşyüzden fazla âlimden ilim alıp, bunları yazdığı gibi, çok şeyler öğrendiği Herat'da ve Merv'de bir müddet ikâmet ettiği söylenir. Silefî ve Şühde'den icâzet aldı.

İbn-i Neccâr der ki: "Bağdad, Nişâbûr ve Dımeşk'da ondan öğrendiklerimi yazdım. O, hadîs hâfızı olup, aynı zamanda hadîs ilmine göre sağlam ve güvenilir gibi meziyetlere sahiptir. Hadîs-i şerîfleri çok iyi bildiği gibi, hadîs-i şerîflerdeki râvîleri de gayet iyi tanırdı. Onun derlediği birkaç hadîs-i şerîf risalesi vardır. O, haramlardan, şüphelilerden çok sakınır, mübahların fazlasına rağbet etmezdi. Helâl şeylerde dahî ihtiyâtlı idi. Çok ibâdet ederdi. Allah yolunda muharebelere katıldı. Bu gözlerim, ilme olan rağbetinde, ahlâkında ve taşıdığı yüksek meziyetlerde onun gibisini görmemiştir.

Ömer bin Haceb de onun hakkında şöyle der: "Hocamız Ebû Abdullah (Ziyâüddîn Makdisî), hadîs-i şerîf ve diğer ilimleri ezberleme, hadîs-i şerîflerdeki güvenilirliği, dîne çok bağlılığı bakımından gördüklerim arasında bir tane idi. O, benim gibilerin hakkında medhine dâir söz söylemesinden çok yüksektir. O, rivâyet husûsunda çok dikkatli ve titiz hareket eder, rivâyetleri iyice araştırmadan i'timâd etmezdi. İbâdet etmekte çok gayretli idi. Allahü teâlâyı, O'nun azametini, büyüklüğünü ve âhıreti çok hatırlardı. Kulluğun, kişinin acizliğini, Allahü teâlâya muhtaç oluşunu idrâk etmek olduğunu hatırından çıkarmadığı için, dâima mütevâzi ve alçak gönüllü idi. Hadîs âlimlerinden bir cemâati, onun çok hadîs-i şerîf ezberlemesini ve zühdünü uzun uzadıya anlatırken gördüm." "Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile sahibi İbn-i Receb, büyük âlim Zekî Berzâli'ye Ziyâüddîn Makdisi'yi sorduğunda, o; "Güvenilir, dağ kadar yüksek bir âlim, dînin emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınmak husûsunda çok dikkatli bir hadîs hafızıdır" cevâbını vermiştir.

Şeref Nablûsî; "Hocamız Ziyâüddîn gibisini görmedim" der.

Ebû İshâk Sarîfinî; "Ziyâüddîn, yolculukda da, mukim iken de benim yakın arkadaşım idi. Ondan çok fâideler gördüm. Hadîs ilmindeki geniş ve derin bilgisine şâhid oldum" dedi.

Hâfız Müzzî de; "O, hadîs-i şerîfleri çok iyi bilirdi. Zamanında emsalsiz bir âlimdi" demiştir.

Zehebî dedi ki: "O, hadîs ilminde hafızdır. Zamanında Ehl-i sünnetin en büyük âlimi, Şam'ın hâfızıdır (hadîs âlimidir). Güzel eserler yazmıştır. Hadîs ilmine göre cerh ve ta'dîl yapardı. Hadîs rivâyet edenlerin durumlarını çok iyi bilirdi. Vera' sahibi ve dîne çok bağlı idi. Kaysûn

denen yerin eteklerinde bir medrese yaptırdı. Hayır sahipleri o medreseye yardımda bulundular. Kendisi de bu medreseye kitaplarını vakfetti."

Bunlardan başkaları da şöyle dedi: "O, hadîs ilmi ile meşgûl olanlar, fakirler, ihtiyâç içerisinde gelenler, yabancı ve kimsesizler için bir medrese yaptırdı. Bu medreseyi, eline maddî imkân geçtikçe, azar azar yaptırıyordu. Ba'zan elinde imkânı olmayınca, bir şeyler birikinceye kadar sabrediyordu. Bu medresenin inşâsında bizzat kendisi çalışıyordu."

Eserleri: 1. El-Ahkâm, 2. El-Ehâdîs-ül-Muhtâre, 3. Fedâil-ül-a'mâl, 4. Menâkıb-ı Eshâb-ı hadîs, 5. Sıfat-ül-Cennet, 6. Sıfat-ün-Nâr, 7. Efrâd-üs-Sahîh, 8. Zemm-ül-müskir, 9. Mübîkât, 10. Kelâm-ül-emvât, 11. Şifâ-ül-alîl, 12. Kıssatü Mûsâ (a.s.), 13. Fedâil-ül-Kur'ân, 14. Er-Ruvât anil-Buhârî, 15. Delâil-ün-Nübüvve, 16. El-İlâhiyyât, 17. Fedâil-ül-cihâd, 18. En-Nehyü an Sebb-il-Eshâb, 19. El-Hikâyât-ül-müstetrifât, 20. Sebeb-i hicret-il-Mekâdise ilâ Dımeşk ve Kerâmât-ı meşâîhihî, 21. Etrâf-ül-mevduât, 22. El-Ehâdîs fî dürer-il-eser, 23. El-irşâd ilâ beyânı mâ eşkele min-el-mürsel fil-isnâd, 24. Tahrim-ül-gıybet, 25. El-Muvâfakât, 26. Turuk-ı hadîs-il-havd-in-Nebevî, 27. Ehâdîs-ül-harfî ves-savtî, 28. El-Emrü bi ittibâ-is-süneni, 29. Müsned-i Füdâle bin Ubeyd, 30. El-Emrâd vel-keffârât vet-tıb ver-rûkıyyât.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 263

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1405

3) El-Bidâye ven-nihâye cild 13, sh. 169

4) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 224

5) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 426

6) Keşf-üz-zünûn sh. 22, 1274, 1277, 1298

7) El-A'lâm cild-6, sh. 255

8) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 236

ZİYÂÜDDÎN MÂRÂNÎ (Osman bin Îsâ)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi, Ebû Amr olup ismi, Osman bin Îsâ bin Derbâs'tır. 516 (m. 1122) yılında Musul'un batısındaki Hedbân'da doğdu. Hedbânî, Mârânî, Mısrî, Kürdî nisbet edildi.

İslâmiyete hizmetlerinden dolayı Ziyâüddîn lakabı verildi. Seksen altı yaşlarında iken 602 (m. 1205) yılında Kâhire'de vefât edip Karâfe kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrenen Ziyâüddîn Mârânî, Erbil'de Hıdır bin Akîl'den, Şam'da Ali İbni Asrûn'dan Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini tahsil etti. Ebü'l-Cüyûş Asâkir bin Ali'den hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. Şafiî mezhebinde zamanın ileri gelen fıkıh âlimlerinden oldu. Şafiî mezhebi usûl ve fürû' bilgilerini çok iyi bilirdi. Çeşitli yerlerde kadılık yaptı Mısır'da, kardeşi Kâdı'l-kudât Sadrüddîn Abdülmelik'in nâibi (yardımcısı) oldu. Cemâleddîn Haşterî'nin Mısır'da bir medrese yaptırarak emrine tahsis etmesi üzerine, medresede ders vermeye başladı, ölünceye kadar o medresede tâliblerine ders verip ilim öğretmeye devam etti. Onun vefâtından sonra medresesi, Mensûriyye Medresesi'ne dâhil edildi.

Allahü teâlânın dînini öğrenerek O'nun rızâsına uygun yaşamak ve O'nun kullarını Cehennem ateşinden kurtarmak maksadıyla gece-gündüz demeden çalışan İslâm âlimlerinden olan Ziyâüddîn Ebû Amr Mârânî, haram ve şüpheli şeylerden çok sakınır, mübahların birçoğunu

da terk ederdi. Allahü teâlânın râzı olmayacağı hiçbir işi yapmaz, O'nun rızâsına muhalif hiçbir sözü söylemezdi. Vaktini ilim öğrenmek, öğretmek, kitap yazmak ve ibâdet etmekle geçirirdi. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerinden çoğu Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerine dâirdir. Ba'zıları şunlardır:

"Mühezzeb" kitabının şerhi "El-İstiksâ li-Mezâhib-il-ulemâ-il-fukahâ", fıkıh usûlü ile ilgili "Şerh-i Lûm'a", Ebû İshâk Şîrâzî'nin "Tenbîh" adlı eserinin şerhi. Bu eserlerden, "Mühezzeb" şerhi "El-İstiksâ"yı tamamlayamadan vefât etmiş, yirmi cilde yakını yazılmış olan bu eser yarım kalmıştır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 337

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 128

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-13, sh. 110

4) Vefeyât-ül-a'yân cild-3, sh. 242

5) Şezerât-üz-zeheb cild-5, sh. 7

6) El-A'lâm cild-4, sh. 212

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 408

HİCRÎ SEKİZİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLAZÎZ BİN MUHAMMED (Kâdı İzzeddîn)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Muhammed bin İbrâhim bin Sâ'dullah bin Cemâ'a'dır. Künyesi Ebû Bekr olup, İzzeddîn lakabı ile tanınırdı. Babası Bedreddîn Ebû Abdullah, Şafiî âlimlerinin büyüklerinden ve Şam'ın Kâdı'l-kudâtı idi. Ailesi Hama'lıdır. "Kenânî", "Dımeşkî" ve "Mısrî" nisbetleri ile anılırdı. 694 (m. 1295) senesi Muharrem ayında Medreset-ül-Adiliyyet-il-kübrâ'da babasının evinde doğdu. Çok fazla bir ihtimâmla ve bolluk içinde yetiştirildi. Dînî terbiyesi ve ahlâkı üzerinde çok titizlikle duruldu. Hadîs ilmi tahsilinde gayretli bir zât oldu. Mısır'dan Şam'a kadar giderek çok hadîs-i şerîf dinledi. Şafiî mezhebinde derin bir âlim olarak yetişti. Babasının gözleri a'mâ olunca, yerine Celâleddîn, Mısır diyarının kadısı olarak ta'yin edildi. Kâdı İzzeddîn de, Beyt-ül-mâl idâresine ve husûsi işlerde ona vekâlet ederdi. Kâdı Celâleddîn vazîfede kaldığı süre içinde; Mısır'da İmâm-ı Şafiî hazretlerinin zâviyesindeki derslerin, Câmi-i Tûlûn'daki fıkıh ve hadîs derslerinin, Câmi-i Akmir'deki derslerin ve daha benzeri kıymetli işlerin idâresini Kâdı İzzeddîn'e bıraktı. 638 senesinde, Mısır bölgesine kadı olarak Abdülazîz bin Muhammed hazretleri ta'yin edildi. Yüksek bir şerefle bu vazîfesine devam etti. Kâdı'l-kudâtlık ve hatîblik vazîfelerini de yürüttü. 659 (m. 1261) senesine kadar, zaviye ve Câmi-i Tûlûn'daki vazîfeleri ile beraber bu işler kendi üzerinde kaldı. Bu târihte Sargatmuş'un idâreyi ele alması sırasında kadılıktan ve diğer işlerden ayrılıp sadece zaviyedeki ve Tûlûn Câmii'ndeki vazîfesine devam etti. 80 gün sonra tekrar kadılık vazîfesine döndü. Sargatmuş vazîfeden ayrılınca, istediği bütün görevler kendisine verildi. 666 (m. 1267) senesi Cemâzil-evvel ayında, Nizâmülmelik Emîr-ül-kebîr Yalbügâ, memleketin işlerini eline alınca, Kâdı İzzeddîn de bu görevlerinden kendiliğinden ayrıldı. Emîr Yalbügâ, evine kadar gelip rica etti. Bunun üzerine, Zâviye-i İmâm-ı Şafiî, Tûlûn ve Akmer câmilerindeki görevlerine devam etti. Hac zamanlarında kadılık ile ilgili görevlerinden ayrılırdı. Birgün fakirin birisi, rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Resûl aleyhisselâm; "Filân bizi yalnız bıraktı" diyordu. Fakir, bu durumu Kâdı İzzeddîn'e haber verdi. O da rü'yâsında gördü ki, babası kendisine; "Fakirin rü'yâda gördüğü şey

doğrudur" diyordu. Bunun üzerine hemen hacca gitti ve Mekke'de kaldı. Cemâzil-evvel ayında Medine'ye gelip, Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret etti. Mekke'ye döndü. Üç gün kalınca, hastalandı.

Hastalığı on gün devam etti. 767 (m. 1365) senesi Cemâzil-âhır ayının onunda Mekke'de vefât etti. Onbirinci günü, Fudayl bin Iyâd ile Necmeddîn-i İsfehânî'nin kabirleri arasına defnedildi.

Kâdı İzzeddîn, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşan, ma'nevî derecesi yüksek zâtlardan idi. Herkes onun hakkında böyle hüsn-i zanda bulunmuştu. O, hadîs ilmini ve hâdis-i şerîf dinlemeyi çok severdi. Vakitlerini bununla ma'mûr ederdi. Sözleri ve nasihatleri sultanlara çok te'sîr ederdi. Devamlı ibâdetle meşgûl olur ve çok hacca giderdi. Hacdan sonra Mekke'de çok kalırdı. Çok kimsenin kavuşamadığı ni'metlere, yüksek derecelere kavuştu. Herkes tarafından çok iyi tanınmıştı. Uzun ömrü, sükûnet içinde ve hizmetle geçti.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. Hidâyet-üs-Sâlik ilâ mezâhib-il-erba'ati fil-menâsik, 2. Tesâ'iyyâtün fil-hadîs, 3. Nüzhet-ül-elbâb fimâ yûcedü fil-kitâb, 4. Muhtasar-üs-Sîret-in-Nebeviyye, 5. Tahricü ehâdîs-ür-Râfi'î.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 257

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 79

3) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 141

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 208

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 378

6) Tabakât-üş-şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 388

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 359

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 531

ABDÜLKERÎM BİN ABDÜNNÛR EL-HALEBÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Abdülkerîm bin Abdünnûr bin Münîr bin Abdülkerîm bin Ali bin Abdülhak bin Abdüssamed bin Abdünnûr el-Halebî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Lakabı Kutbüddîn'dir. 664 (m. 1266) senesinde Haleb'de doğdu. 735 (m. 1335) senesi Receb ayında Mısır'da vefât etti.

Abdülkerîm el-Halebî; İbn-i İmâd, İbrâhim el-Minkarî, İbn-i Fürât el-İskenderânî, el-İzz-ül-Harrânî, Gâziyy-ül-Halâvî, İbn-i Hatîb el-Müzze'den, Dımeşk'da el-Fahr ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti. Bin kadar âlimden ilim ve ahlâk öğrendi.

Abdülkerîm bin Abdünnûr, çok hayırlı, tevâzu sahibi bir zât idi. Hanbelî mezhebine mensûb idi. Kırâat ilmini Ebü't-Tâhir el-Müleyhî ve Şeyh Nasr'dan öğrendi. Abdülkerîm el-Halebî, Mısır'daki el-Câmi'ul-Hakîmî'de ders okuttu.

Zehebî onun hakkında; "Abdülkerîm el-Halebî, akıllı, nâzik, zekî, tevâzu sahibi idi. Talebeleri çok sever, yetişmeleri için her türlü gayreti gösterirdi. Ma'rifet sahibi, dînde sağlam idi. Çok hacca gitti" demektedir.

Abdülkerîm el-Halebî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Târih-i Mısr: Mısır'ın târihi ile ilgili bir eserdir. Fakat Abdülkerîm el-Halebî bu eserini tamamlayamamıştır. Tamamlanmış olsa idi, yirmi cildlik bir eser olacaktı. 2- Şerh-ül-Câmi-is-Sahîh-il-Buhârî (on cild),

3- El-Merîd-ül-azbü fil-kelâm alâ Sîreti Abdülganî (iki cild), 4-Telhîs-ül-elmâm fî ehâdîs-il-ahkâm İbn-i Dakîk-il-Iyd, 5-Şerhu Hidâyet-il-hikmet-il-mensûbeti lil-Ebherî, 6- Kadeh-ül-Muallâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 318

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 398,

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 171

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 110

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 610

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1502

ABDÜLKERÎM EL-IRÂKÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Abdülkerîm bin Ali bin Ömer el-Ensârî ed-Darir el-Irâkî olup, lakabı Alemüddîn'dir. 623 (m. 1226) senesinde Mısır'da doğdu. 704 (m. 1304) senesi Safer ayında Kâhire'de vefât etti. Babası Endülüs'ten Gırnata şehri yakınındaki Vadii Aş denilen köyden idi. Mısır'a gelip yerleşti. Abdülkerîm el-Irâkî'ye, anne tarafından dedesine nisbet edilerek el-Irâkî dendi, Dedesi Ebû İshâk el-Irâkî "El-Mühezzeb" kitabını şerh edip açıklamıştır.

Abdülkerîm el-Irâkî, Kâhire'deki el-medreset-üş-şerîf'de ders okuttu. Mensûriyye Medresesi'nde tefsîr kürsüsü başkanlığı yaptı. Birçok talebe yetiştirdi.

İmâm-ı Sübkî amcasından şöyle rivâyet eder. "Biz, Kâdı'l-kudât Sadruddîn bin bint-il-Eaz'ın huzûrunda ders okurken, o, Peygamberimizin (s.a.v.); **"Şehidlerin rûhları, yeşil kuş kursaklarında olarak Cennet ağaçlarında asılı dururlar"** buyurduğu hadîs-i şerîfi okudu. O esnada oraya Şeyh Alemüddîn el-Irâkî geldi. İşittiği bu hadîs-i şerîf sebebiyle şu açıklamayı yaptı: "Kabirde ölüler dört hâlde bulunur. Ba'zısı ökçesi üzere oturur. Gözü dağılıp, bedeni şişip, cismi toprak oluncaya kadar bu hâlde kalır. Sonra rûhu, dünyâ göğünden başka, melekût âlemini de dolaşır. Ba'zısına Allahü teâlâ bir uyku verir. Birinci sûra kadar ne olduğunu bilmez. Birinci sûrda uyanır, sonra yine ölür. Ba'zısı kabrinde iki ay kadar veya üç ay kadar durur. Sonra rûhu bir Cennet kuşu üzerine biner, kuş onu Cennete kadar uçurur. Bunları bildiren hadîs-i şerîfler sahîhdir. İslâmiyetin sahibi (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mü'minin rûhu kuş ile beraberdir. Cennet ağaçlarından birine asılmış durur."** Bunun gibi, şehidlerin rûhlarından sorulunca, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Şehidlerin rûhları, yeşil kuş kursaklarında olarak Cennet ağaçlarına asılı dururlar"** buyurdu.

Abdülkerîm el-Irâkî; fıkıh, tefsîr, usûl, nahiv ve fen ilimlerinde mütehassıs idi. Şiir ve nesir hâlinde eserler yazdı. Üstün derecede öğretme kabiliyeti vardı. Talebelerine ilim öğretmede son derece sabırlı idi. Tatlı dilli ve güler yüzlü olup, latîfe de yapardı. Mütevâzi idi. İlim öğrenmek ve öğretmekten usanmazdı.

Alemüddîn el-Irâkî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

1- El-İnsâf fî mesâil-il-hılâf beyne Zemahşerî ve İbn-ül-Münîr, 2- Şerh-ut-Tenbîh, 3- Tefsîr-ül-Kur'ân-ı kerîm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 319

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 421

3) Dürer-ül-kâmine cild-2 sh. 399

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 334

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 95

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 221

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 610

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 234

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 173, 205, 453, 490

ABDULLAH BİN ABDÜLMÜ'MİN EL-VÂSITÎ

Kırâat âlimi. İsmi, Abdullah bin Abdülmü'min bin el-Vecîh bin Abdullah bin Ali bin Mübârek et-Tâcir el-Vâsıtî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı ise Tâcüddîn ve Necmüddîn'dir. 671 (m. 1273) senesinde Vâsıt'da doğdu. 740 (m. 1340) senesi Şevval ayında Bağdad'da vefât etti.

Kur'ân-ı kerîmin okunuşu ile ilgili olan kırâat ilmini birçok zâttan öğrendi. Çok yerler dolaştı. Dımeşk'de; el-İmâd Ahmed bin el-Mahrûk, Şeyh Ali Harîm, Ali İbni Gazâl'dan, Kâhire'de; et-Takî es-Sâig ve başkalarından öğrendi. Şam, Mekke-i mükerreme, Cezîretü Kays, Hürmüz, Bahreyn, Basra, Vâsıt ve Bağdad'da ve başka yerlerdeki âlimlerin arasında, kırâat ilminde en önde olan idi.

Ez-Zehebî Tabakâtında onun hakkında: "Abdullah el-Vâsıtî, kırâat ilmine çok önem verdi. Kendisinden; el-İzz Hasen el-Askerî ve başka bir çok âlim kırâat ilmini öğrendi. Onun Kırâati aşere hakkında yazmış olduğu "El-Kifâye" isimli kitabını büyük âlim el-Bürhân el-Ca'burî çok medh ve sena etti" demektedir.

İbn-i Râfî ise onun hakkında: "Abdullah el-Vâsıtî bizim yanımıza geldi El-Vânî ve ed-Debbûsî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bir çok zâttan hadîs-i şerîf rivâyet etti" demektedir.

El-Berzâlî de onun hakkında şöyle demektedir: "Abdullah el-Vâsıtî, kırâat ilminin bir kısmını Hureym diye tanınan Ali bin Abdülkerîm'den, en-Necm bin Gazâl ve kardeşi el-İmâd Ahmed bin el-Mahrûk'dan okudu. Nahiv (gramer) ilmini Basra'da İbn-i Muallim'den öğrendi. 720 (m. 1320) senesinde hacca gitti. Kırâat ilmine dâir birçok eser yazdı."

Abdullah el-Vâsıtî'nin bir kitabının ön sözüne yazdığı kırâat husûsundaki kaside özetle şöyledir: "Eserimi yazmaya Allahü teâlâya hamd ve sena ederek başladım. Bütün varlıkların yaratıcısı, yoktan var edicisi yalnız Allahü teâlâdır. O büyüktür. Birdir. Samed'dir (her yaratığın muhtaç bulunduğu eksiksiz bir yaratıcıdır), Semî'dir (Allahü teâlâ işitir. Vasıtasız, ortamsız olarak işitir. İşitmesi kulların işitmesine benzemez). Basîr'dir (Allahü teâlâ görür. Aletsiz ve şartsız olarak, gizli ve aşikâr olan herşeyi görür). Bâkî'dir (Allahü teâlâ, hiç yok olmaz. Ortağı olmak muhal olduğu gibi zât ve sıfatları için de yokluk muhaldir). Mütekellim'dir (Allahü teâlâ söyleyicidir. Söylemesi âlet, sesler ve dil ile değildir. Kur'ân-ı kerîm onun kelâmıdır). Âlim'dir (Allahü teâlâ herşeyi bilir. Bilmesi yarattığı varlıkların bilmesi gibi değildir. Bilmesinde değişiklik olmaz). Ezelî ve ebedidir. Mürîd'dir (Allahü teâlânın dilemesi vardır. Dilediğini yaratır. Herşey onun dilemesi ile olur. İrâdesine engel olacak hiç bir kuvvet yoktur). Kâdir'dir (Allahü teâlânın gücü her şeye yeticidir. Hiçbir şey O'na güç gelmez)."

Abdullah el-Vâsıtî birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-ül-Berara fî nesr-il-kifâyet-il-muharrati fil-kırâat-il-aşere, 2-El-Kenzü fil-Kırâat-il-aşere olup, el-Kifâye alâ tarîk-iş-Şâtıbiyye ismini verdi. 3- Ravdat-ül-ezhâr Binyüzelliüç beyitlik bir eserdir. 4- El-Muhtâr fil-kırâat, 5- Tuhfet-ül-ihvân fî meârib-il-Kur'ân, 6- Mukaddimetün fin-nahv.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 79

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 270

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 464

ABDULLAH BİN AHMED

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Takıyyüddîn'dir. 635 (m. 1237) senesinde doğdu. 718 (m. 1318)'de vefât etti. Edîb ve zâhid bir zât idi. İbn-i Kumeyr el-Mürsî'den, İbrâhim bin Halîl el-Büldânî'den, Hatîb-i Merdâ'dan ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Babasından ve Şeyh Cemâleddîn bin Mâlik'den nahiv ve edebiyat ilmini öğrendi. Bir müddet Hicaz'da ikâmet etti. Takıyyüddîn Havranî ve diğer tasavvuf ehli ile sohbet etti; Sonra Mısır beldelerine gidip, bir müddet de oralarda ikâmet etti. Berzâlî onun hakkında şöyle demiştir: "Edîb, faziletli ve hoş sohbet, güzel ahlâk sahibi bir zât idi". Kardeşi Şeyh Ahmed de, onun asla dünyâya düşkün olmadığını, gayet sâde bir hayat yaşadığını, zâhid bir zât olduğunu söylemiştir, İbn-i Receb, Kâdı Şihâbüddîn Mahmûd el-Kâtib'in şöyle dediğini nakletmiştir: "Onunla elli seneden fazla beraber oldum. Görüştüm. Zâhid, dünyâya düşkün olmayan bir âlim idi." Abdullah bin Ahmed'den, Ebû İshâk Benûhî ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 371

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 241

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 48

ABDULLAH BİN HASEN EL-MAKDİSÎ

Hanbelî fıkıh âlimi ve muhaddis. İsmi, Abdullah bin Hasen (Hüseyn) bin Abdullah bin Abdülganî bin Abdulvâhid el-Makdisî es-Sâlihî'dir. Lakabı Şerefüddîn olup, Ebû Muhammed künyesi ile tanınırdı. 646 (m. 1248) senesinde doğdu. Küçük yaşta iken, Muhammed bin Sa'd, Meklû bin Allân ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Muhammed bin Abdülhâdî, Beldânî, Hatîb-i Merdâ, İbrâhim bin Halîl gibi birçok âlimden Kur'ân-ı kerîmin kırâatini ve hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. Bunlardan hadîs-i şerîf rivâyet etti. Birçok âlim, ona icâzet verdi. Kendi gayretleriyle çok ilim tahsil etti. Fıkıh ilminde, herkesin müracaat kaynağı oldu. Müftîlik makamına yükseldi. Sorulan dinî suâllere fetvâ verirdi. Kardeşinin kadılığı zamanında, ona nâiblik (yardımcılık) vazîfesinde bulundu. Bir müddet de, İbn-i Müslim'in kadı naibi olarak çalıştı, ömrünün sonunda, kadılık vazîfesini müstakil olarak yürüttü. Bir seneden fazla kadılık vazîfesinde kaldı. Sâhibiyye Medresesi'nde ders okuturdu. Sâdıriyye ve Âlimiyye medreselerine, sonrada Eşrefiyye Medresesi'nin hadîs meşihatına (rektörlüğüne) ta'yin edildi. 732 (m. 1331) senesi Cemâzil-âhır ayının dördüncü gününün sonuna doğru, evinde akşam namazı için abdest alırken vefât etti. Ertesi gün Şeyh Ebû Ömer'in türbesine defnedildi. Cenâze namazında çok kalabalık bir cemâat bulundu.

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden olan Abdullah Makdisî, zamanının bir tanesi idi. Hayır ve hasenat sahibiydi. Yüksek faziletlerle süslenmişti. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Kâdılık hizmetlerinde adâletten ayrılmaz, hüküm vermesi herkes tarafından takdîr ve medhedilirdi.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 418

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 100

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 255

ABDULLAH BİN MUHAMMED BAĞDÂDÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Takıyyüddîn'dir. 668 (m. 1269) senesinde doğdu. 729 (m. 1329)'da vefât etti. Yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra hadîs-i şerîf ve fıkıh ilmini öğrenmeye başladı, İsmâil bin Tıbâl'dan, Muhammed bin Nasır bin Halâve'den, Ebû İnân Tîbî'den, Fâtıma binti Ebî'l-Bedr'den ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf işitti. Bağdad'da zamanın fıkıh âlimlerinden fıkıh ilmini öğrendi. Şeyh Müfidüddîn el-Harbî onun fıkıh ilmini öğrendiği âlimlerdendir. Bu tahsilinden sonra Dımeşk'a gitti. Orada Zeynüddîn bin Mencâ'dan ve Mecdüddîn Harrânî'den Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Sonra memleketine döndü. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hılâf, ferâiz ve buna bağlı bilgilerde iyi yetişmiştir.

İ'tikâd bilgilerinde, hadîs ilmi ve buna bağlı ilim dallarında, Arabcada âlim idi. Irak'ta fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından idi. Fıkıh ilmine dâir, "Hırâkî" ve "Hidâye" adlı kitapları ezberlemişti. "El-Mu'nî" adlı eseri yirmiüç defa okumuştur. "Muharrer" kitabının şerhine başlayıp, başından bir bölümü şerhetmiştir. Ayrıca kadılık vazîfesi yaptı. El-Beşîriyye'de ve Müstensıriyye'de ders verdi. Bu müderrislik vazîfesi ölünceye kadar devam etti. Derslerinde son derece tecrübeli ve fâideli idi. Zamanında Bağdad'da ilim husûsunda kendisine müracaat edilen en meşhûr ve başta gelen bir âlim idi. Ehl-i sünnet i'tikâdına muhalif olan fırka mensûplarıyla yaptığı ilmî münâzaralarda onları tamamen susturmuş, doğru olan i'tikâdı anlatmıştır. Hattâ onun ilimdeki üstünlüğü, bizzat muhalifleri tarafından i'tirâf edilmiştir. Müstensıriyye Medresesi'nin meşhûr müderrisi Şeyh Şemsüddîn Berzebî onun hakkında şöyle demiştir: "Müstensıriyye fethedileliden beri, fıkıh ilminde ondan daha âlim bir kimse burada ders vermemiştir."

Abdullah bin Muhammed Bağdâdî'den pekçok kimse fıkıh ilmini öğrenmiş, onun derslerinde yetişmiş ve çoğu ondan icâzet almıştır. O vefât ettiği gün, Mâlikî mezhebinin o zamanki en meşhûr âlimi Şeyh Şihâbüddîn Abdurrahmân bin Asker şöyle demiştir: "Bağdad'da din ilimlerini sormak üzere kendisine müracaat edilecek onun gibi bir âlim kalmadı." Vefât ettiği gün, insanlar büyük bir kalabalık hâlinde toplanıp cenâze namazını kılmışlar ve onun vefâtı sebebiyle çok göz yaşı döküp ağlamışlardır. Kabri İmâm-ı Ahmed Kabristanı'nda Kâdı Ebû Ya'lâ'nın kabrinin yakınındadır.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 410

2) Dürrr-ül-kâmine cild-2, sh. 289

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 89

ABDULLAH BİN MUHAMMED BİN ASKER

Hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Asker bin Muzaffer bin Necm bin Şâdî bin Hilâl olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Şerefüddîn'dir. Allâme Burhânüddîn'in babasıdır. 672 (m. 1273) senesinde Belbis adlı köyde doğdu. 739 (m. 1338) senesinde Dımeşk'da vefât etti.

Abdullah bin Muhammed; ed-Dimyâtî, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd, Şihâb bin Ali el-Mahsinî, Ebü'l-Hasen bin Hârûn ve bir çok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti. Fıkıh ilmini, İbn-i Rif'a ve

İbn-i Kammah'dan öğrendi. 700 (m. 1300) senesinde İskenderiyye'ye gitti ve orada usûl ilmini el-Bâcî ve el-Cezerî'den, Arab dili ve edebiyatının inceliklerini Ebû Hayyân'dan öğrendi.

Abdullah bin Muhammed; Dimyât Esyût ve el-Menûfiyye'de kadılık görevinde bulundu. Bunun yanında el-Medreset-ül-Mücâvira ve el-Meşhed-ün-Nefîsî'de ders okuttu. Haleb kadılığına ta'yin olduğu zaman, sultandan özür diliyerek bu vazîfeyi kabûl etmedi. Bundan sonra Câmi'ul-ezher'de bir müddet ilimle meşgûl oldu.

Abdullah bin Muhammed, huyu ve ahlâkı güzel bir zât idi. Kendi eliyle eserler yazdı. Bir şiirinde özetle şöyle demektedir: "Hayâtımın güzelliklerine, onlardan ayrılırken veda ettim. Şimdi gözlerim ağlamakta, kalbim yanmaktadır. Hayâtımın günleri heder olup gitti. Ancak geriye hayâller kaldı."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 43

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 298

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-İBÂDÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Halef bin Îsâ bin Asâs bin Yûsuf bin Bedr el-Hazrecî el-İbâdî olup, künyesi Ebü's-Siyâde el-Matrî'dir. Lakabı ise Hâfız Afifüddîn'dir. 698 (m. 1299) senesinde doğdu. 765 (m. 1363) senesi Rebî'ul-evvel ayında Medîne-i münevverede vefât etti.

Abdullah el-İbâdî, ilim öğrenmek için çok yerler dolaştı. Medine'de Kâdı Ömer bin Ahmed es-Sûdî'den, Mekke'de er-Rıdâ et-Taberî'den, Mısır'da Elvânî ve ed-Debbûsî'den, İskenderiyye'de İbn-i Mahlûfdan, Şam'da, Kâsım bin Muzaffer ve Ebü'l-Abbâs el-Hicâr'dan, Bağdad'da ed-Devâlibî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. İlmî yolculuklarında çok sıkıntı çekti. O buna aldırmadı. Bunun meyvesi olarak, ilimde, üstün bir dereceye kavuştu. Kendisinden çok kimseler ilim ve ahlâk öğrendiler. El-Berzâlî, ez-Zehebî, el-Hüseynî ve birçok âlim ondan hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendiler.

Ez-Zehebî onun hakkında: "Abdullah el-İbâdî'den çok kimseler ilim öğrendi. Onun anlayışı kuvvetli, zekâsı üstün idi. Çok yerler dolaştı. Hadîs-i şerîf dinlemek için; Şam, Mısır ve Irak'a gitti. Bu yolculuklarında ba'zı sıkıntılarla da karşılaştı. 742 (m. 1341) senesinde, evi ve eşyaları elinden alındı. Hapse atıldı. Sonra serbest bırakıldı" demektedir.

Zeynüddîn İbni Receb de onun hakkında: "Abdullah el-İbâdî, asrının en büyüğü, hafız, güzel ahlâk sahibi, çok ibâdet eden bir zât idi. İlim ehlinin aradığı bir kaynak bir menbâ oldu" demektedir.

Sübkî ise şöyle demektedir: "747 (m. 1346) senesinde hacca gittiğimde, Hâfız Afîfüddîn ile görüştüm. Onu şiirimde medh ettim. Yazdığım şiir şöyledir: Hâfızın her işi, ameli Allah içindir. Üzerine inciler saçılmış kimse misâli, faydaları kendisinde toplamış bir zâttır. O her türlü çirkinlikten, haramdan, günahtan temiz ve uzaktır."

Abdullah el-İbâdî'nin yazmış olduğu eserlerden biri, "El-A'lâm fî men dehalel Medînete minel a'lâm"dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 108

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 284

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 34

ABDULLAH BİN MUHAMMED EL-OSMÂNÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ebû Bekr bin Halîl bin İbrâhim bin Yahyâ bin Ebî Abdullah el-Osmânî'dir. Nesebi (soyu) Hazreti Osman'a ulaşır. 694 (m. 1295) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 777 (m. 1375) senesi Cemâzil-evvel ayının üçüncü günü vefât etti. Abdullah el-Osmânî'nin sohbeti tatlı ve te'sîrli idi. Dünyânın süsüne, gösterişine, mevki ve makamına düşkün değildi. Çok ibâdet ederdi.

Abdullah bin Muhammed el-Osmânî, aynı zamanda Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden olup, birçok ilim dallarında mütehassıs idi. Zamanının kutbu idi. 721 (m. 1321) senesinde Mısır'a gitti. Orada Şeyh Takıyyüddîn es-Sübkî, Alâüddîn el-Konevî, Ebû Hayyân, Şemsüddîn İsfehânî gibi âlimlerle görüşüp, onların sohbetlerinde bulundu. Yedi sene devam eden tahsilini tamamladıktan sonra Mekke-i mükerremeye geri döndü. İki sene kadar Mekke'de kaldıktan sonra tekrar Mısır'a gitti. Oradan da ilim öğrenmek için Dımeşk, Haleb, İskenderiyye ve başka yerlere gitti.

Abdullah bin Muhammed el-Osmânî; Burhan bin Siba'el-Fezârî, Şemsüddîn Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Kendisinden ise; Hâfız Ebü'l-Fadl el-Kesîr, el-Heysemî, el-Ebnâsî ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyette bulundular. Abdurrahmân el-Osmânî, Mensûriyye Medresesi'nde hadîs-i şerîf ve başka ilimler hakkında ders verdi. Karâfe denilen yerde ders verdi ve insanları doğru yola sevk etti.

Zehebî onun hakkında: "Çok kimseler Abdullah bin Muhammed'den istifâde etti. Ma'rifet sahibi idi. Uzleti, insanlardan ayrı kalıp ibâdet etmeyi severdi. Birçok yerde ders okuttu. El-Câmi'ul-Hâkimî'ye çekilip yalnızlığı seçti. Zarûret hâli hâriç dışarı çıkmazdı. Zamanla gözleri görmez oldu. Mısır halkı kendisine çok hürmet eder, duâsını alırdı. Ebdâlden sayıldı. Vefâtında, cenâze namazı çok kalabalık oldu. Çok kerâmetleri görüldü. Her haliyle âlim, kâmil bir zât idi." demektedir.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ cild- sh. 557

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 291

ABDULLAH BİN MUHAMMED EN-NİŞÂBÛRÎ

Hanefî fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Ahmed el-Hüseynî en-Nişâbûrî olup, lakabı Şerîf Cemâleddîn'dir. En-Nükrakâr olarak da bilinir. 706 (m. 1306) senesinde doğdu. 776 (m. 1374) senesinde vefât etti. Şerîf Cemâleddîn ilim bakımından zamanının bir tanesi idi. Birçok âlimler kendisini medh etti. İbn-i Habîb, İbn-i Hatîb en-Nâsıriyye ve başka birçok âlim. Abdullah en-Nişâbûrî'nin ilmi üstünlüğünü söylediler.

Abdullah bin Muhammed en-Nişâbûrî, Haleb'deki Esediyye Medresesi'nde ders okuttu. Dımeşk ve Kâhire'de bulundu ve buralarda insanlara ilim ve ahlâk öğretti. Bir şiirinde özetle şöyle demektedir: "Yükselmek için, ilim öğrenmekle nefsini temizle. Nefs cam gibi akıl kandil gibi, Allahü teâlânın hikmeti de o kandilin yağı gibidir. Eğer sen bu kandili yakarsan, gerçekten dirisin. Yok, ilimsiz isen, bu kandil yanmamış ve yok demek olup, karanlıklarda kalmış ölü bir kişi demeksin."

Şerîf Cemâleddîn birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Menâr (Usûl hakkında bir eserdir.), 2- Şerh-ut-teshîl (Nahiv hakkında yazılmış bir eserdir), 3- Şer-üş-Şâfiiyye, 4- Şerhu Lübb-il-elbâb (Nahiv hakkında yazmış olduğu diğer bir eseridir.), 5- Şerh-ut-telhîs (Belagat ilmine dâir bir eserdir,), 6-Şehr-ut-tenkîh li Sadr-iş-şerîâ (Ûsûl-i fıkha dâir bir eserdir.).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 108

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 286

3) El-A'lâm cild-4, sh. 126

4) Şezerât-üz-Zeheb cild-6, sh. 242

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 467

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 149

ABDULLAH-I İSFEHÂNÎ (Kutbüddîn-i İsfehbezî)

İsfehan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Ebü'l-Abbâs-i Mürsî'nin yetiştirdiği en büyük üç talebesinden biridir. İsmi, Abdullah bin Şemseddîn Muhammed bin Eymen en-Nûrî el-İsfehânî el-İsfehbezî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Kutbüddîn ve Necmüddîn'dir. Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Abdullah-i İsfehânî'nin doğum târihi kaynaklarda bulunamamıştır. Vefât târihinde de kaynaklarda değişik rivâyetler bulunmakta, Nefehât-ül-üns'de 721 (m. 1321) olarak bildirilen vefât târihi, Keşf-üz-zünûn'da 763 (m. 1367) senesi olarak bildirilmektedir, ilim öğrenmek için Şam'a ve başka yerlere gidip oralarda bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Kendisinden de birçok kimse istifâde etti.

Abdullah-i İsfehânî hazretleri, Acem beldesinde bir âlimden ders okumakta iken, o âlim buna Mısır'a gitmesini, orada zamanın kutbu olan büyük âlim ile görüşmesini söyledi. O da yola çıkıp giderken, yolda kendisini casus zannedip bağladılar ve hapsettiler. Bundan sonrasını kendisi şöyle anlatır: "Beni hapsedip yalnız bıraktıkları zaman, nûr yüzlü bir mübârek zât havadan geldi. Yanımda durdu. Beni çözdü ve; "Gel ey Abdullah! Senin matlûbun (aradığın istediğin zât) benim dedi" ve gözden kayboldu. Fakat, ben o zâtın kim olduğunu bilemedim. Dışarı çıkıp oradan uzaklaştım. Mısır'a ulaştığımda, aradığım zâtın kim olduğunu ve nerede olduğunu bilmiyordum. Bir zaman geçtikten sonra, beraber bulunduğumuz dervişler; "Bulunduğumuz beldeye Ebü'l-Abbâs-i Mürsî hazretleri gelmiş. Haydi gelin, kendisini ziyâret edelim, sohbetinde bulunalım" dediler. Gittik. Ebü'l-Abbâs-i Mürsî hazretlerini gördüğümde, yolda beni zindandan kurtaran zât o olduğunu anladım. Bundan sonra kendisine bağlandım. Vefâtına kadar hizmetinde bulundum. Abdullah-i İsfehânî, hocası Ebü'l-Abbâs-i Mürsî hazretlerinin sohbeti ve hizmeti ile şereflenmekle, evliyâlık yolunda çok üstün derecelere, anlaşılamıyan yüksekliklere kavuşup, onun en büyük üç talebesinden birisi oldu. Hocasının vefâtından sonra oralarda duramayıp, Mekke-i mükerremeye doğru yola çıktı. Yolda, hocasının hocası olan Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Bu esnada Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri kabrinden seslenerek; "Mekke-i mükerremeye git! Orada otur!" buyurdu. O da bu emir üzerine Mekke-i mükerremeye varıp, Harem-i şerîfin etrâfına ulaşınca, gizliden bir sesin kendisine hitâb ettiğini duydu. O ses: "Öyle bir beldeye geldin ki, o belde, hayırlı bir beldedir. Fakat kavmi (bu beldede bulunanlar) bu beldenin kıymetini bilemiyorlar" diyordu. Abdullah-i İsfehânî hazretleri, vefâtına kadar orada ikâmet etti. Vefâtında Fudayl bin Iyâd hazretlerinin yakınına defn olundu. O zâhirde Mekke-i mükerremede bulunur, fakat çeşitli zamanlarda değişik

yerlerde, Arafat'ta ve başka yerlerde görülürdü. Allahü teâlânın veli kullarının buna benzer kerâmetleri çok görülmüştür.

Evliyâdan bir zât şöyle anlatır: "Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye gittim. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin kabrini ziyâret ettim. Herkes Abdullah-i İsfehânî'nin Mekke'den ayrılmadığını, orada bulunduğunu söylüyorlardı. Ben ise, o büyük zâtın Resûlullahı (s.a.v.) ziyârete gelmemesi mümkün değildir diye düşündüm. Bu düşünceler içinde yoluma devam ediyordum. Bir ara başımı yukarıya kaldırmıştım. Bir de ne göreyim. Abdullah-i İsfehânî (r.a.) havada yürüyor. Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret için Medîne-i münevvereye geliyordu. Bana ismimle hitâb etti. Ba'zı şeyler konuştuk. Sonra ayrıldı. Yolumuza devam ettik."

Yemen âlimlerinden birisi şöyle anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Yola çıktığımda da, babam ağır hasta olarak yatıyordu. Mekke-i mükerremeye ulaştım. Hac vazîfesini eda ettim. Fakat devamlı babamın durumunu düşündüğüm için, gönlüm perişan bir vaziyette idi. Necmüddîn hazretleri de orada idi. Durumumu ona anlattım. Babamın durumunu anlayıp bana bildirmesi için yalvardım. Başını önüne eğip bir müddet düşündü. Sonra; "Babanız o şiddetli hastalıktan kurtulmuş, sedirinin üzerinde oturuyor. Elinde misvakı var. Etrâfına kitaplarını koymuş" buyurup, babamın şeklini ve şemâlini de ta'rîf etti. Hâlbuki daha önce onu görmüş değildi."

Ebû Muhammed Necmüddîn-i İsfehânî hazretleri, Allahü teâlânın velî kullarından birinin cenâzesinde bulundu. Cenâze defnedildikten (kabre konulduktan) sonra, birisi telkine başlıyacaktı. Telkin için kalkınca, Necmüddîn hazretleri tebessüm etti. Talebelerinden birisi sebebini sordu. Buyurdu ki: "O hoca telkine başlayınca, kabre koyduğumuz bu mübârek zât bana; "Ey Necmüddîn! Hiç hayret etmiyor musun ki, kalbi ölü olan bu hoca, hakîki hayâta yeni başlayan diri bir kimseye telkin veriyor" dedi. Bunun için tebessüm ettim."

Mi'yâr-ül-mürîdîn, Risâlet-ül-mekkiyye, Nûr-ül-akâid ve Diyâ-ül-Fevâid ve Sülûk-ül-ulemâ onun eserlerinden ba'zılarıdır. İslâmiyetin emir ve yasaklarını çok iyi bilen, ilmiyle amel eden ve Allahü teâlânın evliyâsının büyüklerinden olan Kutbüddîn Ebû Muhammed Abdullah bin Şemseddîn Muhammed bin Abdullah bin Eymen el-İsfehânî en-Nûrî el-Erdebîlî el-İsfehbezî (r.a.), "Sülûk-ül-ulemâ" isimli eserinin önsözünde buyuruyor ki:

Allahü teâlâ Hac sûresinin 78. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Allahü teâlânın yolunda gerektiği gibi** (bütün kudretinizi sarfederek, temiz kalb ve iyi niyetle) **cihâd eyleyin. Allahü teâlâ, dinini muzaffer kılmak için sizi seçti."** Mücâdele sûresinin onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, kendilerine ilim verilenlerin** (ilimleriyle âmil olan âlimlerin) **derecelerini arttırır."** Fâtır sûresinin 28. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâdan, kulları içinde en ziyâde korkan âlimlerdir"** buyurdu.

Resûlullah efendimiz de (s.a.v.); **"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir", "Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidirler"** buyurdu.

İlim, Allahü teâlânın sıfatlarındandır. O'na yaklaşmağa en büyük ve en şerefli vesiledir. İlimle birlikte havf ve haşyet de (Allahü teâlâdan korkmak da) bulunursa, bu ilim sahibini yüksek derecelere ulaştırır. Allahü teâlâ, âlim diye ancak haşyeti bulunanları isimlendirip, meâlen; **"Allahü teâlâdan, kulları içinde en çok korkan âlimlerdir"** (Fâtır-28) buyurdu. Allahü teâlâ hakkında ilmi artan kimsenin, O'ndan korkması fazlalaşır. Resûlullah (s.a.v.); **"Ben, sizin içinizde, Allahı en çok bilen ve O'na karşı korkusu en çok olan kimseyim"** buyurdu.

Korkunun alâmeti, ilmiyle amel etmektir. İlim sahibi kimse, ilmi, âhıret derecelerini kazanmaya bir vesile kılmıştır. Hakiki ilim sahipleri, ilmi mal kazanmaya, makam elde etmeye, hayvani isteklere kavuşmaya vesile kılmamıştır. Kim ilmiyle amel etmezse, o hakîkatte bir taşıyıcıdır ve Allahü teâlâ onu hımâra (merkebe) benzetmektedir. Nitekim Cum'a sûresinin 5. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kendilerine Tevrat yükletilip** (öğretilerek, hükümleriyle amel etmeleri teklif edilip) **de sonra onu taşımayanlar, hükümleriyle amel etmeyenler, ondan faydalanmıyanlar, büyük büyük kitaplar taşıyan merkeplere benzer.** (Merkep, o kitapları yüklenmekle yorgunluk ve meşakkat görür. Ama kendisine bir faydası yoktur)**"** buyurmaktadır.

İlim, Peygamberlerin mirasıdır. Peygamberler mal ve para miras olarak bırakmamışlar, ancak ilmi miras bırakmışlardır. Kim onu alırsa, büyük bir pay almış olur. Peygamberlerin mirası olan ilim, iki nev'idir. Zâhirî ilim, bâtınî ilim. Zâhirî ilim; Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm) Peygamberimizin söz ve fiillerinden alıp, onlardan da Tabiîne ve Selef-i sâlihîne intikâl eden ve hepsinin amel ettikleri Kitâb ve Sünnet, ilm-i tefsîr, ahbâr, asar, fıkıh ve benzerleri gibi ilimlerdir. Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Hidâyet yollarına tâbi ol ki, sâlihlerin ayrılığı sana zarar vermesin. Dalâlet yollarından kaçın ki, helak olanların çokluğu seni aldatmasın." Ebü'l-Hüseyn-i Nûrî (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ ilmi, avama mübah kılmıştır. Ma'rifeti, velilerine hâs kıldı. Mükâşefe (keşf hâlini) asfiyâsına (seçilmişlere) müşâhedeyi ehibbâsına (kendisini sevenlere) mahsûs kılmıştır, izzetini, bütün mahlûkâtından saklamıştır."

Peygamberlerden miras kalan ilmin ikinci kısmı olan batın ilmine gelince; Resûlullahın (s.a.v.) mübârek kalbine Allahü teâlâdan gelen ma'nâları bilmektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlâ ile öyle vaktim olur ki, o anda hiç bir melek ve hiçbir peygamber bana yaklaşamaz".** Allahü teâlâ, Necm sûresinin 10. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"**(Cebrâil eleyhisselâm) **Allahü teâlânın vahyettiğini kuluna** (Muhammed aleyhisselâma) **ulaştırdı, bildirdi."** Allahü teâlânın muhabbetiyle yananlara, O'ndan yardım gelmektedir. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın göğsüme** (kalbime) **akıttığı herşeyi, ben de Ebû Bekr'in göğsüne akıttım"** buyurdu. Zâhir ilminin nev'ileri olduğu gibi, batın ilminin de nev'ileri vardır. Hattâ bunlar, diğerlerinden daha çoktur.

Batın ilmi; imân, İslâm, ihsân, ikân, tövbe, zühd, takvâ, vera', ihlâs ilimleri, ma'rifet-ün-nefs (nefs ve rûh bilgisi), kalb ve sıfatları, tavırları, hâlleri, tasfiye ilmi, tatyîb-ül-ahlâk (ahlâkı güzelleştirme), sıfatları değiştirme, nefsânî ve şeytânî hatır (düşünce) ile rûhanî, melekî düşünceyi ayırma, müşâhede ve mükâşefât (keşifler) ilimleri, cemâl sıfatları ve kemâl sıfatlarına dâir ilimlerdir. Evliyâlık yolunda ilerleyenler bu ilimlere, ictihâd ve riyâzet-i bâliga makamında vâkıf olurlar. Böylece cenâb-ı Hakkı bilirler. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 31. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"**(Allahü teâlâ) **Âdem'e** (yarattıktan sonra) **bütün eşyanın bütün mahlûkâtın isimlerini ona öğretti"** buyurmaktadır.

Batın ilminden birşey öğrenmiyen kimse, bilmediği şeyleri duyunca, ahmaklığı ve ilimsizliği sebebiyle bunları inkâr eder. Resûlullah (s.a.v.); **"İlimlerden öyleleri vardır ki, onları ancak ma'rifetullaha sahip olanlar bilirler. Onlar bu ilimlerden haber verdikleri zaman, ma'rifetullaha sahip olamayanlardan başkası onları inkâr etmez"** buyurdu. Sahîh-i Buhârî de açıklandığına göre Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullahdan (s.a.v.) iki kap dolusu ilim öğrendim. Birini cömertçe etrâfa saçtım, ya'nî tebliğ ettim. Diğerini eğer söylesem, bu boyun kesilir." Âlimler üç gruptur. Birincisi; zâhirî ilimleri bilenler, ikincisi; bâtınî ilimleri bilenler, üçüncüsü de; hem zâhirî ve hem de bâtınî ilimleri bilenlerdir. Bu üçüncüler, çok nâdir bulunurlar. Her asırda bütün âlemde beş kimse bulunsa, çok sayılır. Hattâ bunlardan bir kişi bulunsa, onun

bereketi, âlemin doğusuna da, batısına da kâfi gelir ve o vaktin kutbu olur. Onun zamanındaki insanlar himmetinin gölgesinde bulunur. Bu âlim, Peygamber efendimizin onunla iftihar ettiği zât olur. Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının peygamberleri gibidirler."** Onlar, nebilerin vârisleridirler. Çünkü onlar, zâhir ve batın ilimlerini tevhîd etmişler, birleştirmişlerdir.

Ebû Ümâme (r.a.), Peygamber efendimizden (s.a.v.) şöyle rivâyet etti: Peygamberimiz buyurdu ki: **"Nice fâcir âlim ve câhil âbid vardır. Âbidlerin câhillerinden, âlimlerin de facirlerinden kaçınınız", "Dünyânın ve âhıretin hayrı ilimle, dünyânın ve âhıretin şerri cehâletle beraberdir."** Hazreti Ali de (r.a.) şöyle buyurdu: "İslâmda benim belimi iki kişiden başkası kıramaz. Bunlar; fâcir âlim ile, bid'atçı âbiddir. Fâcir olan âlimin günah işlediğini gören insanların ilim öğrenmeye karşı meyli azalır. Bid'atçı âbidin dine sonradan sokulan şeyleri ibâdet diye yaptığını görünce, insanların ibâdet yapmağa meyli azalır. İnsanlar bunlara bakarak, bütün âlimlerin ve evliyânın, bu kötü hâl üzere olduğunu zannederler. Öyle ki, âbidlerin havvâs tabakasına ve evliyâullaha da hakaret gözüyle bakıp, onlardan yüz çevirirler. Böylece onların velâyet nûrlarından, güzel sohbetlerinden mahrûm olup, nasipsiz kalırlar. Haberde geldiğine ve Eshâb-ı Kirâmdan bildirildiğine göre; "İlimden maksadı dünyâ olan her âlim için, istediği mal, makam gibi dünyalıklar dışında bir sevâb yoktur ve âhırette o, Cehennem odunu olacaktır. Onun ilmi, Resûlullahın (s.a.v.); **"Fayda vermiyen ilimden sana sığınırım"** hadîs-i şerîfinde, Allahü teâlâya sığındığı ilimdir."

İbâdetlerden lezzet alamamanın sebeplerinden biri de, haram ve şüpheli yemeklerdir. Eğer yenilen lokma şüpheli ise, ondan; hırs, şehvet, hased, adavet (düşmanlık) ve riya doğar. Büyüklerimiz buyurdular ki: "Kim şüpheli birşey yerse, Allahü teâlâya giden yolu doğru olarak bulamaz." Kim haram yerse, kendisine o yol kapanır. Kim yemede isrâf ederse, kalbi kararır. Kim Allahü teâlâdan gâfil olarak yese, kalbine kasvet gelir. O zaman ömrü boyunca yaptıkları boşa gider."

Vâ'izler, müttekî, sâlih âlimlerdir. Konuşmaları Allahü teâlâ için ve sevâb kazanmak maksadıyla olur. Onlar, tefsîrden, hadîsden ve Selef-i sâlihînin yolunda bulunan sâlih âlimlerin siyerinden, onların güzel hallerinden anlatırlar. Nasihat, tövbe, kanâat, zühd, vera', takvâ ve hikmetle insanları Allahü teâlâya çağırırlar. Takvâ, vera' ve zühd; haramlardan kaçmak, şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terketmek ve dünyâ malına kıymet vermemek demektir. Allahü teâlâ Nahl sûresinin 125. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: **"Kullarıma hikmet ile ve güzel va'z ile, beni tanıt! Ve onlarla mücadeleni en güzel şekilde yap!"** Ya'nî onlarla güzel sözlerle, zarif işâretler ve latif ibârelerle konuş. Bu âlimler, insanları söyledikleri ile ümitlendirip yaptıkları ile aldatmazlar. Söylediklerini önce kendileri tatbik ederler. Tama' ve mal sevgisiyle alçalmazlar. Çünkü tama' bulunan yerden çıkan söz, her ne kadar onu hak olarak söylüyorsa da, kalblere te'sîr etmez ve dinleyicilere fayda vermez. Büyükler buyurdular ki: "Söz eğer kalbden söylenirse, kalbe te'sîr eder. Eğer hevâ ile söylenirse, bu söz kalbe ulaşmaz." Allahü teâlâ, Davud'a (a.s.) dünyâ sevgisi kendisini istilâ etmiş olan âlimle oturmamasını vahyetmiş, onların, kulların yollarını kesen, yol kesiciler olduklarını beyân etmiştir, İbn-i Abbâs'tan rivâyetle, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Bu ümmet iki grup insandan müteşekkildir. Bir grup insan vardır ki, Allah, kendisine ilim vermiştir. O da bu ilmi insanlara saçmıştır. Bundan dolayı da kendisine tama'** (dünyâ sevgisi) **meydana gelmemiş olup, herhangi bir karşılık almamıştır. Bu grupdaki insanlara semâdaki kuşlar, denizdeki balıklar, yeryüzündeki hayvanlar ve kirâmen kâtibîn isimli melekler**

istiğfar ederler. Kıyâmet gününde bunlar, Allahü teâlâya seyyid, şerîf olarak gelirler ve Peygamberlere kavuşurlar. Diğer bir grup insan vardır ki, Allahü teâlâ kendisine bu dünyada ilim vermiştir. Bu ilim, kendisini insanlara yaklaştırmıştır. Onu bir tama' kaplamış ve bunun (dünyâda) **karşılığını almıştır, Allahü teâlâ, mahlûkatın hesabını bitirinceye kadar, o azâb görür"** buyurdu.

Abdullah-i Nûrî el-İsfehbezî, ilim ve İbâdetin şerefi bölümünde şöyle buyurmaktadır: ilim ve amel, saadete (Cennetlik olmaya) vesile, cehâlet ve tenbellik de, şekâvete (Cehennemlik olmaya) vesiledir. Tercih edilen ilim ve sâlih amelden ayrı kalınamaz, İlim ve amel, Allahü teâlâ ile arasındaki perdeleri kaldırır. Allahü teâlâ, Fâtır sûresinin 10. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurmaktadır: **"Kelim-üt-tayyib** (güzel sözler), **ancak Allahü teâlâya yükseltir ve onu da sâlih amel yükseltir."** Buradaki kelim-üt-tayyib, "Lâ ilahe illallah" demek, sâlih amel de, sıdk ve ihlâs ile, Allah rızâsı için yapılan amel demektir. Bunlar perdeleri açar ve cenâb-ı Hakka yaklaşır, İlim ve amel, birbirinden ayrılmazlar. İlim köktür, amel daldır. Köksüz dal yoktur. Bunun için; "Amelsiz ilim akim (güdük, sonu olmayan), ilimsiz amel ise sakîmdir, eksikdir." denildi.

İlmi, ibâdete zarar gelmemesi için taleb ediniz. İbâdeti de, ilme zarar gelmemesi için isteyiniz. Kulun hakkı, ancak bu ikisiyle meşgûl olmasıdır. Akıllı kimse, imânını korumak için, Allahü teâlânın emir ve yasaklarında gevşeklik göstermez ve sâlih amellerde kusur etmez. Allahü teâlânın, mü'minlerin kalblerine verdiği imân, tabiat ve hevâ zulmetiyle perdelenmiştir. Bunun açılması için perdeleri ortadan kaldıracak şeye ihtiyâç vardır.

Allahü teâlâ, sâlih amellerle imânı kuvvetlendirmek için, emir ve yasak, va'd ve va'îdlerde bulunmuştur. Kökü, yakîn toprağında bitmeyen, dalları amellerle meydana gelmeyen her Îmân, ölüm meleği ortaya çıktığı zamandaki şiddetli korkular karşısında sabit kalamaz. Böyle kişinin, sonunda imansız olarak âhırete intikâl edeceğinden korkulur. Bu da ancak son nefeste ve ölüm korkulan zuhur ettiği zaman belli olan bir durumdur.

Bu hâl meydana geldiğinde, çok az insan imânında sebat eder. Onun için akıllı kimsenin, sâlih amellerin faydasına kavuşması, Ehl-i sünnet i'tikâdında olması lâzımdır. Güzel ahlâk sahibi olmalıdır. Farzlar, sünnetleri ile birlikte yapılmalıdır. Farzların yardımcısı ve tamamlayıcısı, sünnetlerdir. Kim Kitâb ve sünnet ilmiyle, Selef-i sâlihîn ve Ehl-i sünnet yoluna göre i'tikâdını düzeltmezse, çalışmaları zayi olur. Gayreti boşa gider. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin 92. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Güzel ve sağlam iğirdiği ipliği tekrar bozan kadın gibi olmayın"** ve Furkân sûresinin 23. âyet-i kerîmesinde; **"Biz onların** (O kâfirlerin, misâfirlere ikram etmek, akrabayı gözetmek, fakirleri doyurmak, yetimleri korumak gibi hayır olarak) **her amelini, kasdedip, saçılmış zerre hâline getirmişizdir"** buyurmaktadır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Eshâb-ı kiramına buyurdu ki: **"Size Cennet ehlinin en şereflilerini bildireyim mi?"** Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm); "Evet yâ Resûlallah" dediler. Bunun üzerine; **"Onlar ümmetimin âlimleridir"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Âlime bir defa bakmak, bana, gündüzlerinde oruç tutarak, gecelerini ihyâ ederek yapılan bir senelik ibâdetten daha sevimlidir." "Mi'râc gecesi Cehenneme muttali oldum. Cehennem ehlinin fakirler olduğunu gördüm."** Eshâb-ı Kirâm; "Bu fakirler, malı olmıyanlar mı?" diye suâl ettiler. **"Hayır** (onlar değil, fakat) **ilmi olmayanlar, ilim fakirleridir"** buyurdu. Hazreti Ali buyurdu ki: "Allahü teâlâya ilimsiz olarak ibâdet eden kimse, değirmene bağlı merkep gibidir. O, gün boyunca yürür, fakat hep aynı yerindedir." Câhil de böyledir. Cehâletle, Allahü teâlâya çok

çok ibâdet eder. Fakat bu ibâdeti, onun Allah indinde yakınlığını arttırmaz. Ba'zan kul çok ibâdet yapar, fakat câhil olduğundan ibâdeti emre uygun olarak yapamaz, dolayısıyle boşu boşuna yorulmuş, meşakkat ve zahmet çekmiş olur. Bir iş, ancak emrolunduğu şekilde yapılırsa, ibâdet olur. Bu da ancak ilimle bilinir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlim öğrenmek, her kadın ve erkek müslümana farzdır"** buyurdu. Bu, sahibinin îmânını, tevhîdini, amelini sahih kılan, bilmemesi caiz olmıyan ilimdir, insanı tevhîde ulaştırmayan her ilim bâtıldır. Bu sebeple, ibâdetlerin ancak ilimle doğru yapılabileceği anlaşılmaktadır.

İlmin âfeti; ucb (kendini beğenmek), kibir ve nefsini temiz kabûl etmektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Âlimlerin cebbarlarından** (kibirlilerinden) **olmayınız"** buyurdu. Başka bir hadîs-i şerîfte de; **"Helak edici üç şey vardır. İtaat olunan cimrilik, tâbi olunan nefsânî arzular ve kişinin kendi nefsini beğenmesidir"** buyurdu.

İbâdetin âfeti; riya için, başkalarının işitmesi için ve Allahü teâlâdan başkası için yapmaktır. Allahü teâlâ, Mü'min sûresinin 4, 5, 6 ve 7. âyet-i kerîmelerinde; **"Veyl** (şiddetli azap) **o namaz kılanlara ki, namazlarından gâfildirler. Namazı ehemmiyetsiz sayarlar. Riyakârlık ederler. Namazlarını insanların yanında nifak ve riya ile kılarlar. Tenhâda yalnız kalınca terkederler. Zekât ve âriyet vermeyi de men ederler."** Peygamber efendimiz (s.a.v.) uzun bir hadîs-i şerîflerinde, âlim, gazi ve sadaka veren kişiler, "Şöyle şöyle yaptım" dediklerinde, "Yalan söyledin. Filan kişi âlimdir veya şecâatlidir yahut çok cömerttir denilmesini istedin" cevâbı verileceğini, sonra da Cehenneme götürüleceğini beyân buyurmuştur. Bir hadîs-i kudsîde de Allahü teâlâ buyurdu ki: **"Kim bir amel işler de, onda bana başkasını ortak koşarsa, kendisini ve şirkini terk ederim".**

Peygamber efendimiz (s.a.v.)**; "Riyanın en aşağı mertebesi şirktir"** buyurdu. Taharet, namaz, oruç ve diğer ibâdetleri, şartlarıyla, hükümleriyle öğrenmek lâzımdır. Zîrâ bir kimse taharetini ve namazını bozan bir şeyi senelerce yapar da farkında olmayabilir.

Batınî ibâdetlerin de öğrenilmesi lâzımdır. Bunlar; tevekkül, rızâ, şükür, sabır, tövbe, sıdk, ihlâs gibi kalb amelleridir. Bunların zıddı olan; gazâb, riya, tûl-i emel, kibir, hırs ve tama'dan sakınmak için bunları öğrenmek lâzımdır. Çünkü bunları yapmaya devam ederken, Cehenneme müstehak olabilir. Onun çalışması da, kendisine zarar veren şeyler üzerinde olmuş olur. Ba'zan, cenâb-ı Hakkın gazâbını celbedecek iş yapar da, onu cenâb-ı Hakka tazarru ve niyaz zanneder. Ba'zan sırf riya içerisinde bulunur da, onu Allahü teâlâya hamd ve insanları hayra da'vet zanneder. Allahü teâlâya karşı işlediği günahları tâat zanneder. Cezayı gerektirecek yerde, büyük sevâb bekler. Bu anlatılanlar, ilimsiz amel edenlerin musibetidir. Riya ve ucb gibi tehlikelerden, işlediği amellerini koruma yollarını bilmiyen kimse, ibâdetlerinin sıhhatini zor sağlar. İbâdetlerini, riyadan, ucbdan kurtaramayınca, ancak sıkıntı ve yorulma kalır. Bu da apaçık bir zarardır. Onun için Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlim ile olan uyku, cehâletle kılınan namazdan daha hayırlıdır"** buyurdu. Çünkü ilimsiz olarak amel eden kimse, yaptığı ibâdetleri ifsâd eder, bozar. Böylece boşuna zahmet çekmiş, yorulmuş olur. Faydasız ilim ve amelden Allahü teâlâya sığınmalıdır.

İlimlerin en faydalılarından biri, Kitâb ve Sünnet ilmidir. Çünkü bu ilim, insanda Allahü teâlâdan haşyet (korku) meydana getirir. Allahü teâlâyı hakkıyla bilmeyen kimse, O'ndan hakkıyla korkmaz ve O'na hakkıyla ta'zim ve hizmette bulunamaz. Hakkıyla sevemez. Ma'rifetten ta'zim doğar, ta'zimden de muhabbet meydana gelir. Allahü teâlâ, Davud'a (a.s.) vahyetti ki: "Ey Dâvûd! Faydalı ilim öğren." O; "Yâ Rabbî! Faydalı ilim nedir?" dedi. Cenâb-ı

Hak; "Celâlimi, azametimi, kibriyâmı ve kudretimin kemâlini herşey üzerinde görmendir ve bu, seni bana yaklaştıran şeydir" buyurdu.

İlmiyle amel eden âlimlerle oturmak, kalblerin i'mârı ve bedenlerin gıdasıdır. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin 3. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyurdu: **"Allahü teâlânın emirlerine itaat ve yasaklarından kaçınmakta birbirinize yardım ediniz. Amma, küfür ve zulme veya ma'siyete** (günaha) **ve bid'ate yardım etmeyiniz."** Asr sûresinin 3. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Birbirlerine hakkı** (i'tikâd ve amelden inkârı caiz olmayan şeyleri) **tavsiye edenler ve sabrı** (farzların edasına, emirlerin yapılmasına devam etmeyi) **tavsiye edenler, ziyanda değildirler"** buyuruldu. Sahih bir hadîs-i şerîfte; **"Din nasihattir. İhlâslı olmaktır"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâm; "Kime karşı yâ Resûlallah?" diye suâl edince; **"Allaha, Kitabına, Resûlüne, müslümanların imamlarına ve umûmuna"** buyurdu. Dînin lüzumlu şeylerinden biri nasihat olduğuna göre, nasihati terkeden kimsenin dînine zarar gelir. Nasihat ve va'z, âlimlere de, âlim olmayanlara da şâmildir. Nitekim, Zâriyât sûresinin 55. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Tezkîr ve va'zı** (va'z-ü nasihati) **terk etmeyip devam eyle. Çünkü va'zü nasihat, mü'minlere fayda verir"** buyuruldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Mü'minler birbirlerini destekliyen bir tek yapı gibidirler", "Mü'minlerin misâli, biri diğerini yıkayan iki el misâlidir"** buyurdu. Hadîs-i şerîfte, Allahü teâlânın kuldan yüz çevirmesinin alâmetinin, onun mâlâya'nî ile meşgûliyeti olduğu belirtilmiştir. Bir kulun ömründen bir saati, lüzumsuz yerde, maksada uygun olmaksızın geçerse, o, buna uzun zaman nedamet duymalıdır. Yine Peygamber efendimiz; **"Kimin yaşı kırkı geçer de, hayrı şerrine galip gelmezse, Cehenneme hazırlansın", "Kişinin müslümanlığının güzelliğine alâmet olan şeylerden biri, onun mâlâya'nîyi** (boş ve lüzumsuz şeyleri) **terk etmesidir"** buyurdu.

Büyüklerden birisi, Cüneyd-i Bağdâdî'yi rü'yâsında gördü ve; "Ey Ebü'l-Kâsım! Ne haber? Hâlin nasıl? Durumun ne?" diye suâl edince, Cüneyd-i Bağdadî; "İlim, ma'rifet dolu sözlerimin hiç faydası olmadı. Öğrendiğim kıymetli bilgiler işime yaramadı. Bir gece yarısı kıldığım iki rek'at namaz imdâdıma yetişti. Onun için, akıllı insan sâlih ameli terk etmemeli, hâllerden, ma'nâlardan uzak olmamalıdır" buyurdu. Kehf sûresinin 107 ve 108. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Îmân edip sâlih ameller işleyenlerin konakları Firdevs Cennetleridir. Onlar orada ebediyyen kalacaklar ve oradan ayrılmak istemiyeceklerdir."** Ve Tâhâ sûresinin 82. âyet-i kerîmesinde ise meâlen; **"Ben, şirkten tövbe edip, vahdâniyyetime îmân eden ve sâlih amel işleyen, sonra da hak yolda sebat gösteren Ehl-i sünnet ve cemâat yolunu tutan kimse için çok mağfiret ediciyim"** buyuruldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz.** (Amelleriniz) **tartılmadan önce de** (kendinizi) **tartınız", "Ölmeden önce ölünüz ve kendinize** (ağır) **meşgûliyet gelmeden evvel sâlih amelleri işleyiniz", "Akıllı kimse, nefsini alçaltan, ölümden sonrası için amel işleyendir. Ahmak ise, nefsine ve hevasına** (nefsânî isteklerine) **tâbi olandır"** buyurdu. Hasen-i Basrî (r.a.); "Amel işlemeden Cenneti istemek, günahlardan bir günahtır" buyurdu. Hadîs-i şerîfte; **"Dilediğin gibi yaşa, muhakkak öleceksin. İstediğini sev, muhakkak ayrılacaksın. Ve dilediğini yap, onun karşılığını göreceksin"** buyuruldu.

İlim öğrenmekten maksadı, dünyâ malı ve makam elde etmek, akranına öğünmek, meclislerde öne geçmek olan kimsenin, bu ilmi, ona istediğinden başka birşey te'min etmez. Dünyalık faydasından başka fayda görmez. Böyle kimselere tekrar tekrar yazıklar olsun. Fakat ilmi öğretmekten maksadı, dîn-i İslâmı ihyâ etmek ve kuvvetlendirmek, ahlâkı güzelleştirmek ve nefsi kırmak ise, ona mübârek olsun, mübârek olsun.

Dünyâda sahibini günahlardan korumayan, ibâdete yöneltmiyen bir ilim, âhırette onu Cehennem azâbından nasıl kurtarır? Bugün sâlih amel işlemiyen ve ömründen boşa geçirdiklerini telâfi etmeye çalışmayan kimsenin kıyâmet günündeki hâlini, Allahü teâlâ, Secde sûresinin 12. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle haber veriyor: **"Yâ Habîbim! Müşriklerin, kıyâmet gününde Allahın huzûrunda, haya ve pişmanlıktan başlarını eğmiş oldukları hâlde; "Ey Rabbimiz! Bize, isyanımız karşılığında va'dettiğin azâbı gördük ve Peygamberleri'nin doğruluğunu senden işittik. Bizi geri dünyâya gönder ki, orada sâlih amel işliyelim. Çünkü biz, inkâr ettiğimiz, öldükten sonra dirilme ve kıyâmeti müşâhede ettik. Bu işin hakîkatini yakînen anladık" dediklerini bir görsen." O zaman; "Ey ahmak, sen oradan gelmedin mi?" denilir."**

Amelsiz, sâdece ilim kâfi gelseydi, Allahü teâlânın hadîs-i kudsîde buyurduğu; **"İstiyen var mı? Tövbe eden var mı? istiğfarda bulunan varmı?"** diye sormasının ma'nâsı kalmazdı. Bundan, ilim sahibinin, sâlih amel işlemek ve bozuk ameli terk etmekle mükellef olduğu anlaşılmaktadır, "İsteyen var mı?" sözü, seher vaktinde söylenen bir nidadır.

Bir grup Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda Abdullah bin Ömer'i (r.anhümâ) zikrettiler. Peygamberimiz; **"O ne güzel insandır. Gece namazı da kılsaydı"** buyurdu. Eshâbından birine de; **"Ey filân! Gece çok uyuma. Çünkü gece çok uyumak, kıyâmet gününde insanı fakir yapar"** buyurdu.

Hadîs-i şerîfte; **"Üç ses vardır ki, onları Allahü teâlâ sever. Zikredenin sesi, Kur'ân-ı kerîm okuyanın sesi ve seher vaktinde istiğfar edenlerin sesi."** Süfyân-ı Sevrî; "Allahü teâlânın seherlerde esen bir rüzgârı vardır ki, zikirleri ve istiğfarları, Melîk-i Cebbar olan zâta (Allahü teâlâya) taşır" buyururdu. Hazreti Lokman; "Ey oğulcağızım! Horoz senden daha akıllı olmasın. Sen seher vakitlerinde uyurken, o nidâ eder" buyurdu. Şiblî (r.a.) buyurdu ki: "Dörtyüz hocaya hizmet ettim. Onlardan dörtbin hadîs-i şerîf okudum. Bunlardan amel etmek üzere bir hadîs-i şerîf seçtim. Halâsımı, kurtuluşumu bunda buldum. Evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerini onda gördüm. Bu hadîs-i şerîf Risâlet-ül-uhreviyye'de yazılıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), Eshâbından birine şöyle buyurdu: **"Dünyân için orada kalacağın kadar, âhıretin için de orada kalacağın kadar amel et. Allahü teâlâya muhtaç olduğun kadar ibâdet et. Cehenneme sabredebileceğin kadar günah işle."**

Âlimler üç gruptur: Birincileri; hem kendilerini, hem de başkalarını helak eden âlimlerdir ki, dünyâyı isterler, ona teveccüh ederler. İkincileri; hem kendilerinin, hem de başkalarının saadete kavuşmasını isteyen âlimlerdir. Bunlar, Allahü teâlâya da'vet ederler. Üçüncüleri; kendilerinin helakine, başkasının saadetine vesile olan âlimlerdir. Bunlar, zâhirde âhırete çağırıp dünyâyı red ederler. Hakîkatte kastları, halktan hüsn-i kabûl görmek ve makam elde etmektir. Sen, hangi kısımdan olduğuna bak. Allahü teâlânın, hâlis olmayan ilim ve ameli kabûl etmiyeceğini hatırdan çıkarma. Hakkı taleb eden kimsenin dünyâ alâkalarını (bağlarını) azaltması gerekir. Çünkü bu alâkalar meşgûl edicidir. Nitekim Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin 4. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah bir kişinin cevfinde** (göğsünde) **iki kalb cem etmedi"** buyurdu. Fikir dağıldığı zaman, hakîkatlerin idrâkinden âciz kalır. Bunun için sen, ilme kendini tamamen vermedikçe, ilim de sana cüz'ünün bir kısmını bile vermez. Muâmele ilmi, ilimlerin en üstünüdür. Öğrenilmesi lâzım olan ilimdir. Ayrıca mükâşefe ilmi vardır. Bu ilimle keşf ve ma'rifet hâsıl olur. İlimlerin gayesi, keşf ve ma'rifettir. Bu, Hazreti Ebû Bekr'in, diğer Sahabeye (r.anhüm) üstün olmasını sağlıyan ilimdir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ebû Bekr'i size üstün kılan, oruç ve namazının çokluğu değil, fakat kalbine yerleşen şeylerdir"** buyurdu. Bu da, Hazreti

Ömer'in vefâtıyla, "Onda dokuzu gitti" denilen ilimdir. Ömer (r.a.) vefât etiğinde, İbn-i Mes'ûd (r.a.), "İlmin onda dokuzu gitti" buyurdu. Orada bulunanlar; "İçimizde büyük Sahabeler varken, nasıl bunu söylersin?" denildiğinde, şu cevâbı verdi: "Ben fetvâ ve ahkâm ilmini kasdetmiyorum. Allahü teâlâyı bilmeyi (ma'rifetullahı) kastediyorum." Bu, Peygamber efendimizin şu hadîs-i şerîfinde murâd buyurduğu ilimdir: **"İlimlerden define şeklinde olanı vardır ki, onu, ancak ma'rifetullaha sâhib olanlar bilirler. Ma'rifetullahı, ancak Allahü teâlâya karşı gurûrlananlar inkâr ederler. Allahü teâlânın ilim verdiği bir âlimi tahkir etmeyiniz. Allahü teâlâ onu hakîr görmedi. Zîrâ ona ilim verdi."** Âriflerden biri; "Bu ilimden nasîbi olmıyan kimsenin, imansız ölmesinden korkarım. Onun en aşağı nasîbi, onu tasdik etmek ve ehline teslim etmektir" buyurdu. Denildi ki; "Kim dünyâyı sever, nefsânî arzularında ısrarlı olursa, bu ilim kendisine nasîb olmaz. Diğer ilimler nasîb olabilir. Bu ilmi inkâr edenin en aşağı cezası, bu ilimle nasîblenememesidir. Bu, sıddîkların ve mukarreblerin ilmidir. Bu, sâdık bir riyâzetle, nefsin arzularını yapmayarak ele geçer. Kalbde, kötü ahlâktan temizlendiğinde bir nûr hâsıl olur. Bu nûr hâsıl olduğunda, işlerin hakîkati görünmeğe başlar. Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlim taleb ve tahsil etmek, her müslümana farzdır"** buyurdu. Ba'zı âlimler; "Ârif; kendisini hiçbir işin, Allahü teâlâya karşı göz açıp kapayacak kadar zaman bile meşgûl edemediği kimsedir" buyurdular. Rabbini taleb, onu yemekden, içmekten, vücûduna lâzım olan tedbirleri almaktan ve beşeri ihtiyâçları kullanmaktan alıkoymaz. Bilakis bu sözden, matlûbuna kâmil ma'nâda ihtimâm kasdedilmektedir. Bunun misâli şuna benzer: Bir kimsenin vücûdunda, kendisini rahatsız eden bir yara olduğu hâlde, yer, içer, çalışır, kazanır ve elem kendisinden hiç ayrılmaz. Bu işler onu elemden alıkoymaz. Yine bu durum, ölen çocuğuna üzülen kadının durumuna benzer ki; o, yer, içer, yününü eğirerek güzel bir ip hâline getirir. Bununla beraber kalbi çocuğuyla devamlı meşgûl olduğu için, hüzün ondan hiç ayrılmaz ve ağlamaktan hiç geri kalmaz.

Allahü teâlâ, cemâl, celâl ve kemâl sıfatlarına sahiptir. O, bizatihi ma'bûddur. Bu sıfatlar, O'nun bilinmesini, zikredilmesini, O'na ibâdet edilmesini, O'ndan ümîd ve korku içerisinde olunmasını ve sevilmesini gerektirir. Allahü teâlâyı istiyenin; tâlib, ârif, âbid, zikreden, ümîd eden, korkan ve seven bir kimse olması gerekir. Bunun için Hak teâlâyı taleb etmek lâzımdır. Ebüdderdâ'nın (r.a.) rivâyetine göre, Peygamber efendimiz (a.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ şöyle buyuruyor: Kim beni taleb ederse, beni bulur. Kim de benden başkasını isterse, beni bulamaz."**

Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâma melekûtunu gösterdikten sonra, o; **"Ey Rabbim! Bana ölüleri nasıl dirilttiğini göster?"** dedi. Onun bu sözü, Bekâra sûresinin 260. âyet-i kerîmesinde nakledilmektedir. Mûsâ aleyhisselâm da Allahü teâlâ ile konuştuktan sonra, ma'rifetin hakîkatine kavuşmak için rü'yeti (Allahü teâlâyı görmeyi) istedi. Dedi ki: "Yâ Rabbî! Bana kendi cemâlini göster. Sana nazar edeyim." Peygamber efendimiz (s.a.v.) başlangıçta, Rabbine tâlib, mürîd (isteyici), sâdık, seven ve murâkabe hâlinde idi. Hattâ insanlardan ayrıldı, Hıra mağarasına girdi. Bunun üzerine; "Muhammed, Rabbine âşık oldu" dediler. Birgün Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) evinden çıktı. Resûlullah (s.a.v.) ile karşılaştı; "Yâ Resûlallah! Ne ile ba's, olundun (vazîfelendirilip gönderildin?" diye suâl etti. Resûlullah (s.a.v.); **"Akıl ile"** buyurdular. "Ne ile emrolundun?" diye suâl etti. **"Akıl ile"** buyurdular. "Kıyâmet gününde insanlar ne ile mükâfatlandırılırlar?" dedi. **"Akıl ile"** buyurdu. "Bizim akis karşı davranışımız nasıl olmalıdır?" diye suâl edince de; **"Onun** (aklın) **tek başına, bir hedefi yoktur. Allahın helalini helâl, haramını haram kabûl eden akıl diye isimlendirilir. Bundan sonra çalışırsa âbid diye,**

bundan sonra çalışırsa cevâd (cömert) **diye isimlendirilir" buyur**du. Ebû Sa'îd-il-Hudrî'nin (r.a.) naklettiği bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ aklı üç kısma ayırdı. Bunlar kimde bulunursa, aklı kâmil olur. Kim de bulunmaz ise, onun aklı yoktur. Bunlar; Allahü teâlâ hakkında güzel ma'rifet, Allahü teâlâya karşı güzel tâat ve Allahü teâlânın emirlerine karşı güzel sabır."** Necmeddîn-i Kübrâ hazretleri buyurdu ki; "Nefs, aklı olmayan, hayrı şerden ayıramayan bir çocuk gibidir. Nasıl ki ceviz oynamak isteyen bir çocuğa, bunlar yerine binlerce oyuncak verilse de, istediği dışında birşeyi kabûl etmezse, nefs de bunun gibi arzu ettiği şeyi ele geçirmeye çalışır. Çünkü nefs, insanın içerisinde sultan gibidir. Onun askeri de, hayvanî rûh, hevâ ve şehvettir. Allahü teâlâ, latif hikmetiyle, güzel san'atıyle, geniş rahmetiyle onun basiretini aydınlatıp, düşmanlarını gösterinceye kadar, tehlikeleri göremiyen, hayrı şerden ayıramıyan bir a'mâ gibidir.

Nifak (münâfıklık) iki türlüdür. Biri amelde nifaktır ki, bu müslümanlar arasında olur. İkincisi ise akıl nifakı ki, kâfirler ve münâfıklar arasında olur. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Münafığın alâmeti üçtür. O, oruç tutsa da, namaz kılsa da, kendisini müslüman zannetse de münâfıktır. Konuştuğu zaman yalan söyler, va'd ettiği zaman va'dinde durmaz** (sözünü yerine getirmez). **Kendisine birşey emânet edildiğinde, hainlik eder** (emânete riâyet etmez)**."**

"Dört haslet vardır ki kimde bunlar bulunursa, o katıksız münâfıktır. Kimde bunlardan bir haslet bulunursa, onu terk edinceye kadar onda münâfıklıktan bir haslet vardır. Kendine birşey emânet edildiğinde hıyânette bulunur. Konuştuğu zaman yalan konuşur. Ahîdleştiği zaman ahdine vefa göstermez. Muahedeyi bozar. Mahkemede doğruyu söylemez."

"Münâfık, iki sürü arasında bulunan bir koyun gibidir ki, o, bir defa bu sürüye, diğer defa öbür sürüye katılır."

Bu hadîs-i şerîfler büyük bir va'îd, şiddetli bir tehdittir. Bundan kurtulan azdır, ancak müttekîler (takvâ sahipleri) necât bulurlar. Peygamberimiz (s.a.v.); **"Ey Allahım! Ben, münâfıklıktan, şikâktan** (tefrikadan) **ve kötü ahlâktan sana sığınırım"diye** duâ buyururdu. Bütün müslümanların böyle duâ etmesi lâzım gelmektedir.

Aklın nifakına gelince bu, küfür ve inkâr nifakıdır. Felsefecilerin, dehrîlerin, tabiîyyûnun, sofistlerin, tenâsühcülerin, ibâhiyyenin, zındık, mülhid ve diğerlerinin nifakıdır. Onlar müslümanlarla beraber oldukları zaman, biz müslümanız derler. Kendi cinsleriyle beraber bulundukları zaman, i'tikâdlarını izhâr edip, biz bu mukallidlerle alay ediyoruz derler. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 14 ve 15. âyet-i kerîmelerinde onların hâllerini haber vererek, meâlen şöyle buyurmaktadır: **"(Biz dahî sizin gibi îmân ettik) derler. Hâlbuki kendilerini aldatıcı, insan şeytanları olan dostlarıyla yalnız kaldıklarında da, (Biz** (dinde) **sizinle beraberiz. Ancak biz mü'minler ile istihzâ edicileriz** (onlar ile alay edicileriz) **derler. Allahü teâlâ da onları istihzâları ile cezalandırır ve onları dalâletlerinde şaşkınlık ve tereddüt içinde bırakır."** Nisa sûresinin 145. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Muhakkak ki münâfıklar, Cehennemden derk-i esfelde** (Cehennemin en aşağı derecesinde) **azâb olunurlar. Sen onlar için, onlardan azâbı men edici bir yardımcı bulamazsın"** buyuruldu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 111

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 458

3) Keşf-üz-zünûn sh. 893, 1744

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 685

5) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 648

6) Sülûk-ül-ulemâ (Süleymâniye Kütüphânesi. Şehid Ali Paşa kısmında 1358/1 nolu kitap)

ABDÜLMUHSİN KAYSERÎ RÛMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. İsmi, Abdülmuhsin bin Mecdüddîn olup, Kayseri ve Rûmî nisbet edildi. Mevlânâ Muhyiddîn Kayserî'den ilim tahsil ettikten sonra, Şam ve Mısır ulemâsının ilimlerinden'de istifâde etti. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde, edebiyat ve fıkıh bilgilerinde geniş bilgi sahibi oldu. Memleketine döndü. Çok geçmeden 775 (m. 1354) yılında vefât etti.

Kısacık ömrüne birçok şeyi sığdıran Abdülmuhsin Kayseri, ömrünü Allahü teâlânın râzı olacağı şeyleri öğrenmekte ve öğrendiklerini tatbik etmekte harcadı. Âhıret için faydalı ameller işledi. Fanî olanı verip, bâki olan âhıreti satın aldı. Kendisinden sonra gelenlere Allahü teâlânın dînini öğretmek için pek faydalı kitaplar kaleme aldı. "Dürer ve gurer" adlı meşhûr fıkıh kitabını ve Hanefî mezhebi ferâiz bilgilerini şiir şeklinde yazdı. Endülüsî'nin arûza âit "Muhtasar" adlı eserini güzel bir şekilde tertîb edip, şerh eyledi Bunlardan başka, ba'zı kitaplara haşiyeler yazıp açıklamalar yaptı. Çok güzel olan yazısıyla nadide eserlerden yeni nüshalar yazdı.

---

1) Terceme-i Şakâyik (Mecdî Efendi) sh. 31

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 172

3) Keşf-üz-zünûn sh. 540, 1135, 1868

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 621

ABDÜLMÜHEYMİN BİN MUHAMMED HADRAMÎ

Hadîs târih fıkıh ve nahiv âlimi, hatîb ve kâtib. İsmi, Abdülmüheymin bin Muhammed bin Abdülmüheymin'dir. 675 (m. 1276) yılında doğdu. Sebtî ve Hadramî nisbet edildi. 749 (m. 1348) yılında Tunus'ta Zellâc'ta vefât etti, oraya defnedildi. Sebte'de ilim tahsiline başlayan Abdülmüheymin Hadramî, İbn-i Ebû Rebî, Ebû Sâlih Kenânî ve İbn-i Gammâz'dan ilim öğrendi. Ebû Bekr İbni Ubeyde, Hilâf-ül-Kabsûri, Ebû Ca'fer bin Zübeyr, Ebû Abdullah Muhammed bin Humeys Tilemsânî, Abdülazîz bin İbrâhim Hevvârî, Muhammed bin Muhammed Kettânî Tilemsânî, İbn-i Abdülhâdî, Eberkûhî, Halîl Merâgî, Ebû Hayyân Dimyatî gibi âlimler onun hocaları arasındaydı. Hadîs ilminde yükseldi. Hadîs rivâyet edenler ve hadîs âlimleri hakkında geniş ve sağlam bilgilere sahip oldu. Fıkıh bilgilerinde ilmi çok yüksekti. Arabî ilimlerde, nahiv ve kitabet ilminde zamanının meşhûrlarından oldu. Hitâbeti çok iyi idi. Merînî Sultânı Ebû Sa'îd ve Ebü'l-Hasen Ali ile sohbet etti. Merînî sultanlarına Reîs-ül-küttâblık yaptı. Müslümanların rahat ve huzûr içinde yaşamaları için çalıştı. Sultâna nasihatlerde bulundu. Sultan Ebü'l-Hasen'le beraber Tunus'a gitti. Orada vefât etti.

Birçok âlime ilim öğreten Abdülmüheymin Hadramî'nin talebeleri arasında, İbn-i Haldûn, İbn-i Merzûk, Abdullah bin Ebü'l-Kâsım Cezzî Gırnatî gibi âlimler de vardı.

Kendi husûsî kütüphânesinde üçbinin üzerinde seçme kitabı muhafaza eden Hadramî, hocalarının hayâtını anlatan bir kitap yazdı. Ancak bu kıymetli eser, daha kendisi hayatta iken kayboldu.

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 116

2) Terâcîm-ül-müellifîn et-Tunûsiyyîn cild-2, sh. 158

3) Dürret-ül-hicâl cild-3, sh. 173

4) El-Bustân fî zikr-il-evliyâi vel-ulemâi Tilimsân sh. 156, 293

ABDÜLMÜ'MİN BİN ABDÜLHAK EL-BAĞDÂDÎ

Hadîs, fıkıh ve fen âlimi. İsmi, Abdülmü'min bin Abdülhak bin Abdullah bin Ali bin Mes'ûd bin Şeâil el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Fedâil'dir. Lakabı ise Safiyyüddîn'dir. İbn-i Abdülhak veya İbn-i Şemail diye de bilinir. 658 (m. 1260) senesi Cemâzil-âhır ayının onyedisinde Bağdad'da doğdu. 739 (m. 1338) senesi Safer ayının onunda Bağdad'da vefât etti. Bâb-ı Harb kabristanına defnedildi. Safiyyüddîn'in babası, Bağdad'daki İbn-i Abdülmuttalib Câmii'nin hatîbi idi. Dedesi de İbn-i Şemail diye bilinir.

Safiyyüddîn Abdülmü'min pekçok âlimle görüştü. Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş, Ebü'l-Fadl bin ed-Debâb, Kemâl-ül-Bezzâr, İbn-i Kessâr'dan, Dımeşk'da; Şeref Ahmed bin Hibetullah bin Asâkir'den, Mekke'de; el-Fahr et-Tûrîzî, Ahmed bin İbni Zeybân, Zeyneb binti Mekkî, İbn-i Vaddah ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. İbn-i Buhârî'den icâzet (diploma) aldı ve rivâyette bulundu.

Ebü'l-Fedâil, ilim öğrenmeye fıkıh ilmini öğrenmekle başladı. Fıkıh ilmini; Ebû Tâlib Abdürrahmân bin Ömer el-Basrî'den öğrendi. Uzun zaman bu zâtın derslerine devam edip, fıkıh ilminde fetvâ makamına yükseldi. Bilhassa ferâiz ilminde, cebir, mukâbele, hendese (matematik), astronomi ve tıb gibi fen bilgilerinde üstün derecelere ulaştı. Ayrıca târih, lügat, nahiv ve edebiyat gibi ilimlerde de söz sahibi idi.

Kâdı Burhâneddîn ez-Zer'î onun hakkında; "Abdülmü'min bin Abdülhak, fen ilimlerinde ve ferâiz ilminde hocamız idi. Bu hâlimle oraya gitmek mümkün olsa idi, onu ziyârete giderdim" diyerek onu övdü.

Safiyyüddîn, fazilet sahibi olup, imamlık makamına yükseldi. Güzel ahlâk sahibi idi. Herkesten hürmet görürdü. Yalnızlığı severdi. Safiyyüddîn birçok şiirler yazdı. Yazdığı bir şiirde özetle şöyle demektedir:

"Allahü teâlâyı iste. O'ndan başka birşeyi isteme. O'nun yaratıktan olan mahlûkâtından birşey bekleme. Arzu ve emelini mahlûka bağlama. Faziletler, bütün üstünlükler ve kemâller Allahü teâlâdandır. Başkasına yüz suyu dökme. Allahü teâlâya bağlan. O'na yalvar. Dünyâda herşeyin rızkı taksim olmuştur. Rızk endişesinde olma. Eline rızkından fazla birşey geçen kişi yoktur. Herkese takdîr edilen miktar kadar ulaşır. Genç için fakirlik (eline geçtiği ile kanâat etmek) zenginlikten hayırlıdır. (Belki o zenginlik, onu azdırır, yoldan çıkarır). Uzun zamanda kendisine köle yapar."

Başka bir şiirinde de şöyle demektedir: "Yâ Rabbî! Maksadım sensin. Hakkındaki zannımı iyi yaptım. Çünkü, **"Kulum beni nasıl umarsa, ben onu öyle karşılarım"** buyurdun. Senin hakkında benim zannım iyidir. Yâ Rabbî! Günahlarımı affet. Kusurlarımı bağışla, İbâdetlerimdeki kusurlarımı af ve mağfiret eyle. Bana sıhhat ve afiyet ihsân buyur. Beni affet yâ Rabbî."

Abdülmü'min bin Abdülhak, birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Merâsid-ül-ıttılâ' alâ esmâ-il-emkine, 2. Tahkîk-ül-emel fî ilm-il-usûl vel-cedel, 3. Tahrîr-ül-mukarrir fî

şerh-il-muharrir (altı cildlik bir eser), 4. Kitâbü fî fürû'-il-fıkh, 5. Muhtasaru Târih-it-Taberî (dört cildlik bir eser), 6. El-Lâmi-ül-mugîs fî ilm-il-mevârîs.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 197

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 428

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 418

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 121

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 631

6) El-A'lâm cild-4, sh. 170

ABDÜRRAHMÂN BİN AHMED

Fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Ferec'dir. 715 (m. 1315) senesinde doğdu. 799 (m. 1396)'da Mısır'da vefât etti. Ed-Debbûsî'den, el-Vânî'den, İbn-i Seyyid-ün-Nâs'dan ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Şîrâzî, Kâsım bin Asâkir ve Hicâr'dan ve diğer âlimlerden icâzet aldı. Fıkıh ilmini es-Sübkî'den ve zamanının diğer âlimlerinden öğrendi. Dikkatli, hoşsohbet, âbid ve kanaatkar bir âlim idi. Bir müddet kumaş satarak ticâret yaptı. Sonra bu işi bıraktı. İbn-i Hacer Askalânî hazretleri şöyle demiştir: "Babam ile onun arasında dostluk vardı, sohbet ederlerdi. Babamın vefâtından sonra da bizi ziyârete gelirdi. O sırada ben henüz küçük idim. Sonra hadîs dersleri almak üzere onunla beraber oldum. Bana yakın alâka gösterdi. Rivâyetlerini ondan okuyuncaya kadar benimle ilgilenip, sabır tavsiye etti. Sahîh-i Müslim üzerine Ebû Nuaym'ın Mustahrec'ini rivâyet husûsunda meşhûrdur. Bunların hepsini ondan okudum. Ondan işitmiş olduğum çok hadîs-i şerîf rivâyet ettim. Bana, bizim şeyhimiz, üstadımız Irâkî'dir derdi."

Ticâret yaptığı sırada, bir kimse ona ikiyüz dînâr emânet etmişti. O da alıp muhafaza için kasasına koymuştu. Hırsızlar dükkânını soyup, kasayı çaldılar. Altı ay sonra rü'yâsında, sana emânet edilen para dükkânına bırakılmıştır, denildi. Gidip, para kesesini dükkânının içinde toprağa gömülü buldu. Alıp sahibine verdi. Sahibi ona hediye etti, fakat kabûl etmedi. Ömrünün son günlerinde hac yapıp bir müddet Mekke'de kaldı.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 324

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 359

ABDÜRRAHMÂN BİN MAHMÛD EL-BA'LÎ (Şeyh Zeynüddîn)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Mahmûd bin Ubeyd el-Ba'lî'dir. Künyesi Ebü'l-Ferec olup, Zeynüddîn lakabı ile tanınırdı. 675 (m. 1276) senesinde doğdu. Birçok yeri dolaşıp, hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini, Şeyh Takıyyüddîn el-Vâsıtî'den öğrendi. Hanbelî fıkhında ve fetvâ işlerinde çok yükseldi. Fıkıh ilminin bütün dallarında, usûl, hadîs, Arab dili ve edebiyatı ve tasavvuf ilimlerinde mütehassıs olan bir âlim idi. Zühd ve vera' sahibiydi. Çok ibâdet ederdi. Rabbanî ma'rifetlere kavuşmuş, yüksek bir velî idi. Şeyh İmâdüddîn el-Vâsıtî'nin sohbetlerinde bulunduktan sonra, tasavvuf ilminde çok yüksek derecelere kavuştu. Yüksek hâlleri ve kerâmetleri çoktur. Fıkıh ilmine dâir kıymetli bir eseri vardır. "Mukanna" kitabının konuları üzerine yaptığı ahkâm-ı fıkhıyyeye dâir olan "Matla" adındaki şerhi kıymetlidir. O ayrıca

"Mukanna" üzerinde yapılmış ilâveleri, dağınık bir hâlde olduğu için cem'etti, topladı. Tasavvufa âit güzel sözleri vardır. Eserlerinde hadîs-i şerîfler rivâyet etti. 734 (m. 1333) senesi Safer ayı ortalarında Ba'lebek'te vefât etti.

Şeyh Zeyneddîn hazretleri, uzun zaman Dımeşk'da oturdu. Çeşitli medreselerde ders okuttu. İlimle meşgûl olmayı ve herkese faydalı olmayı çok severdi. Hadîs, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini okutur ve böylece birçok kimseye faydalı olurdu. Büyük âlim İzzeddîn Hamza bin Şeyh Selâmiyye ve daha başkaları ondan icâzet almışlardır. O, bir kerresinde Hama'ya gitti. Şehrin kadısı Şeyh Şerefüddîn bin Barizî ile görüşüp, sohbetinde bulundu. Sözleri senet kabûl edilen en büyük âlimlerden idi. Tasavvufta sülûk konaklarının en yüksek derecelerine varmıştı, İbn-i Barizî diyor ki: "Şeyh Zeynüddîn, kendisiyle görüştüğüm zamandan sonra çok övülen bir zât oldu. Onun bir benzerini görmedim."

Evliyâlık hâllerinin kendisini kapladığı anlarda söylediği ba'zı sözleri sebebiyle, sıkıntılı durumlarda kalmış, ba'zılarının hücumuna uğramıştır.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 347

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 107

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 423

ABDÜRRAHMÂN BİN MES'ÛD EL-HÂRİSÎ

Tefsîr, hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Mes'ûd bin Ahmed bin Mes'ûd el-Hârisî el-Mısrî'dir. 671 (m. 1272) senesinde doğdu. 732 (m. 1331) senesi Zilhicce aynıda Kâhire'deki Sâlihiyye Medresesi'nde vefât etti. Babasının medfûn olduğu Karâfe kabristanına defnedildi.

Abdürrahmân bin Mes'ûd, önce, âlim ve kâmil bir zât olan babası el-Kesîr Mes'ûd'dan, sonra; el-İzz-ül-Harrânî, İbn-i Hatîb-ül-Müzze, Gazi el-Halâvî ve başkalarından Kur'ân-ı kerîm ilmini öğrendi. Daha sonra Dımeşk'da İbn-ül-Buhârî, İbn-ül-Mücâvir'den ilim öğrendi. İskenderiyye'ye giden Abdürrahmân el-Hârisî, orada el-Karâfi'den hadîs-i şerîf dinledi. Tekrar Dımeşk'a döndü. Orada Ömer bin el-Kavvâs ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi.

Abdürrahmân bin Mes'ûd, hadîs-i şerîf rivâyetlerinde çok titiz davranırdı. Mezhebinin fıkıh bilgilerinde ihtisaslaştı. Çeşitli mes'elelerde pekçok fetvâlar verdi. Usûl bilgilerini İbn-i Dakîk-ıl-Iyd'den öğrendi. Babası vefât edince, onun ilmî makamına geçip, insanların din ve dünyâ mes'elelerindeki müşkillerini halletti. El-Mensûriyye ve Tolunoğlu câmilerinde; fıkıh, hadîs, tefsîr, nahiv ve başka ilimler hakkında dersler verdi. Mısır'da Şeyh-ül-mezheb adıyla meşhûr oldu. Mısır ve Şam'daki birçok hukukî da'vâları sonuçlandırdı.

El-Bedr-ün-Nablûsî onun hakkında; "Abdürrahmân bin Mes'ûd, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi idi. Hattâ onun reîsi idi. Münâzara ilminde üstün derecede olup, ilmi meclislerde söz sahibi idi" demektedir.

Abdürrahmân el-Hârisî'den çok kimseler ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Abdürrahmân el-Hârisî, ilmiyle amel eden, vekar ve vera' sahibi bir zât idi.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2 sh. 347

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2 sh. 420

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6 sh. 101

ABDÜRRAHMÂN BİN MUHAMMED

Tilimsân'da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Abdullah et-Tilimsânî olup, künyesi Ebû Zeyd'dir. İbn-ül-İmâm diye tanınır. Doğum tarihi bilinmemektedir.

Hayatı hakkında kaynak eserlerde fazla malûmat bulunmayan İbn-ül-İmâm, 743 (m. 1342) senesinde vefât etti.

Kardeşi Ebû Mûsâ Îsâ da çok büyük âlim olup, bu iki kardeş, küçüklüklerinden i'tibâren ilim tahsil ederek yetiştiler. Zamanlarında bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinin önderleri, hocaları durumuna geldiler. Zamanın sultânı Ebü'l-Hüseyn el-Merînî ile görüşürler, Sultan da onları sever ve hürmet ederdi. Bu iki büyük âlimin yetiştirdikleri talebelerden İmâm-ı Mukrî (r.a.) şöyle anlatıyor: "İbn-ül-İmâm ve kardeşi Ebû Mûsâ, gençliklerinde memleketleri olan Tilimsân'dan çıkıp Tunus'a gittiler, İbn-i Cemâa, İbn-ül-Kattân, el-Mercânî ve başka âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundular. Sekizinci asrın başlarında Tilimsân'a döndüler. Emîr-ül-müslimîn Ebû Ya'kûb'un yanına vardılar. Daha sonra bu iki fakîh (fıkıh âlimi) kardeş, 720 senesi civarında doğuya doğru seyahate çıktılar. Alâüddîn-i Konevî ve Telhis kitabının sahibi Celâleddîn-i Kazvînî ile karşılaştılar. Onların huzûrlarında Sahîh-i Buhârî'yi dinlediler. Sapık İbn-i Teymiyye ile münâzara ederek, onun bozuk fikirlerini reddettiler. Ona karşı Ehl-i sünneti müdâfaa ederek, onu susturdular."

Yine Mukrî diyor ki: "İbn-ül-İmâm Abdürrahmân bin Muhammed (r.a.), Allahü teâlâdan korkan âlimlerden idi."

Şerîf et-Tilimsânî, Ebü'l-Fadl İbni İmâm, İmâm-ı Mukrî, Ebû Osman el-İkbânî, Hatîb İbni Merzûk ve Ebû Abdullah Yahsâbî gibi âlimler ondan ilim öğrenmişlerdir.

"Şerhu alâ İbn-i Hâcib el-Fergî" onun yazdığı kıymetli eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 181

2) El-Büstân sh. 123

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 152

ABDÜRRAHMÂN BİN MUHAMMED

Fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Abdullah bin Zekeriyyâ olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Kaynaklarda doğum târihine rastlanmayan Ebû Muhammed Abdürrahmân, 781 (m. 1379) senesinde vefât etti. Âlim ve ârif bir zât olan Abdürrahmân bin Muhammed, "İhyâ-i ulûm-iddîn" gibi kitapları tetkik etmeye, okuyup incelemeye çok meraklı, ilim öğrenmek ve öğretmekte gayretli, zühd ve vera' sahibi, dünyâya gönül vermeyen, haramlardan ve şüphelilerden son derece sakınan, çok ilim sahibi bir zât idi. Tutumlu ve iktisâd sahibi olmakla tanınmıştı. Aile efradı da kalabalık olduğu hâlde, evinde dünyalık olarak birşey bulundurmazdı. Çünkü o, hiçbir şeye ehemmiyet vermez, gönül bağlamazdı. Rivâyet olunur ki, ona, birşeye ihtiyâcı olduğu zaman, gayb âleminden, Allahü teâlâ tarafından kendisine gönderilirdi. Eliyle topraktan bir şey alsa, Allahü teâlânın izni ile o şey, Ebû Muhammed hazretlerinin arzusu ne ise ona dönüşüverirdi. Sayı ve adet olarak tam istediği gibi olurdu.

Tarrî diye tanınan ve ismi Muhammed olan torunu şöyle haber verir: "Ben küçükken dedemin yanında bulunur, Kur'ân-ı kerîm okurdum. Hergün bana, bir parça hamur mayası verirdi. Biz de o mayayı ekmek yapmakta kullanırdık. Hâlbuki, bizim bulunduğumuz beldede o maya bilinmez ve hiç yapılmazdı. Onun, bunu nereden bulup bana verdiğini anlıyamazdım. Demek ki bu, onun kerâmetiydi. Birgün de bana, tavandan helva parçası alıp verdi. Hâlbuki orada helva olması mümkün değildi. Onun böyle daha nice kerâmetleri vardır. Ölü ile konuşur, karşılaştığı evliyânın derecesini anlardı. Onunla, İsmâil el-Ceberûti, Ebû Bekr bin Hassan ile aralarında arkadaşlık ve dostluk vardı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 58

ABDÜRRAHMÂN BİN MUHAMMED BA'LEBEKÎ (Fahrüddîn İbn-ül-Fahr)

Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Bekr olup ismi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Yûsuf'tur. 685 (m. 1286) yılında Ba'lebek'te doğdu. Ba'lebekî, sonra Dımeşkî nisbet edildi. Fahrüddîn lakabı verildi. 732 (m. 1332) yılında Şam'da vefât edip, Sûfiyye kabristanına defnedildi.

Dedesi ve babası zamanın büyük âlimlerinden olan İbn-ül-Fahr, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Beş yaşında iken babasından ders aldı. Fahr bin Buhârî, Takıyyüddîn Vâsıtî, Ömer İbni Kavvâs ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Mısır, İskenderiyye, Haleb, Hama, Humus, Balebek ve Hicaz gibi birçok bölge ve şehirleri dolaşarak, oralardaki âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Hadîs ve Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Sadriyye ve Semmâriyye Medreseleri'nde müderrislik yaptı. Birçok talebe yetiştirdi. Zamanın meşhûr âlimleri, ondan ilim öğrendi. Zehebî de bunlar arasındaydı. Gece-gündüz ilim öğrenmek ve öğretmekle uğraştı. Her gece teheccüd namazını hiç kaçırmaz, her rek'atte Kur'ân-ı kerîmden bir cüz okurdu. Güzel ahlâkı ve Allahü teâlânın kullarına olan merhameti ile insanlara örnek oldu. Vakitlerini Allahü teâlânın dînine hizmetle kıymetlendirdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta son derece dikkatli idi. Haram ve şüpheli şeyleri terk eder, mübahların da pek azıyla iktifa ederdi. Allahü teâlâdan korkusu çok fazla idi. Ömrünün sonuna doğru Hanbelî mezhebine göre fetvâ vermeye başladı. Allah korkusundan, önceleri buna cesâret edememişti.

Allahü teâlânın dîninin daha çok yayılması için çok çalıştı. Üstün vasıflara sahip talebe yetiştirdi. Kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerden biri, "Kitâb-üs-semer-ir-râik el-müctenî minel-hadâik" adlı eseridir.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 342

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 101

3) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 419

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 179

ABDÜRRAHMÂN BİN YÛSUF EL-ESFÛNÎ

Fıkıh ve ferâiz âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Yûsuf bin İbrâhim bin Ali olup, künyesi Ebü'l-Kâsım ve Ebû Muhammed'dir. Lakabı Necmüddîn'dir. 677 (m. 1278) senesinde Mısır'ın güney

bölgesindeki Esfûn beldesinde doğdu. 750 (m. 1350) senesi Zilhicce ayının onikisi olan Kurban Bayramı'nın üçüncü günü, Minâ'da vefât etti. Bâb-ül-Muallâ'ya defnedildi.

Abdürrahmân el-Esfûnî, Şafiî mezhebi âlimlerinden idi. Fıkıh ilmini Şeyh Behâüddîn el-Kıftî'den öğrendi.

Kırâat ilmine de vâkıf idi. Kavs denilen yerde ders verdi. Burada birçok kimseler ondan ilim ve edeb (İslâmiyetin gösterdiği güzel ahlâkı) öğrendi. Abdürrahmân el-Esfûnî, birçok kerre deniz yoluyla hac için Mekke'ye gitti. 733 (m. 1333) senesinde gittiği son haccından sonra Mekke-i mükerremeye yerleşti. Vefâtına kadar Mekke'de kaldı.

El-Esnevî onun hakkında: "Abdürrahmân bin Yûsuf el-Esfûnî, fıkıh ve diğer ilimlerde derin bilgi sahibi idi. Sâlih, yumuşak huylu, merhameti çok ve Ehl-i sünnet i'tikâdında bir zât idi. Onu gören herkes, ondan istifâde ederdi. Cebir ve mukâbele ilimlerinde eserler yazdı. Ferâiz ilminde mütehassıs idi. Şeyh Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin "Er-Ravda" kitabını çok güzel bir şekilde özetledi" demektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10), sh. 81

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 350

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 167

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 177

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 81

6) Ikd-üs semin cild-5, sh. 415

7) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 334

8) Nücûm-üz-zâhire cild 10, sh. 248

AHMED BİN ABDÜLKÂDİR

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebû Muhammed el-Kaysî, lakabı Tâcüddîn'dir. 682 (m. 1283) senesinde doğdu. 749 (m. 1348)'da tâ'ûn hastalığından vefât etti.

Behâeddîn İbn-ün-Nehhâc'dan, Dımyâtî'den ve zamanının diğer âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini öğrendikten sonra, hadîs ilmini öğrenmeye yönelip, bu husûsta çalıştı. Fıkıh, nahiv, lügat ilimlerinde yetişti ve bu ilimlerde ders verdi. Hidâye üzerine bir talikâti, "El-Ubâb" ve "El-Muhkem" adlı lügata dâir eserleri, ayrıca, içinde ba'zı kitapları topladığı "El-Cem-ül-Mütenâh fî ahbâr-il-lugaviyyîn ven-Nûhât" adlı bir eseri vardır. Bundan başka şu eserleri vardır: "Şerhu kâfiyeti İbn-i Hâcib", "Şerhu Şâfiiyye", "Şerh-ül-fasîh"; üç cild olup, buna "Feyd-ül-fevâid" adını vermiştir. Ebû Hayyân tefsîrini de bir cild hâlinde toplayıp, "Ed-Dürer-ül-Lakît min bahr-il-muhîd" adını vermiştir. Ebû Hayyan'ın koyduğu bahisler ile birlikte, İbn-i Atıyye ve Zemahşerî tefsîrlerini kısaltmıştır. (Zemahşerî'nin nahiv yönünü almıştır.)

---

1) Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hanefiyye cild-1, sh. 381

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 326

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 174

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, 159

AHMED BİN ÂŞİR

Magrib'de tanınmış evliyâdan. 765 (m. 1363) senesinde vefât etti. Selâ denilen yerde yaşadı. Mukrî, büyük âlimlerin çoğunun onu pekçok medh-ü sena ettiklerini, evliyânın büyüklerinden olduğunu söylediklerini nakletti. Mükrî, İbn-i Kunfüz'den şöyle bildirdi: İbn-i Kunfüz dedi ki: "Büyük zâtlardan birisi, benim yanımda Ahmed bin Aşir'e müslümanın mükâşefesi ile hıristiyanın mükâşefesi arasındaki farkı sordu. Çünkü, mükâşefe hâli, ba'zı hıristiyanlardan da zuhur edebiliyordu. Bunun üzerine Ahmed bin Aşir (r.a.) şöyle cevap verdi: "Böyle bir derecede olan müslüman, zulmânî ve ma'nevî âfetten de uzaktır. Fakat, hıristiyan böyle bir âfetten temizlenmiş değildir" dedi."

Başka bir sefer de, müslüman görünüşünde olan bir Hıristiyan, bu ikisinin arasındaki farkı sorunca, Ahmed bin Âşir (r.a.), "İkisinin arasındaki fark, senin belinden zünnârın düşmesidir." deyince, o sırada, hıristiyan fakat kendisine müslüman görünüşü veren şahsın belinden zünnâr yere düşüp, Allahü teâlâ onun ne olduğunu ortaya çıkardı. Bu durum karşısında hayrette kalan hıristiyan şahıs müslüman oldu.

---

1) Câmi'u kerâmat-il-evliyâ cild-1, sh. 317

AHMED BİN EBİ'L-HAYR EŞ-ŞEMÂHÎ ES-SA'DÎ

Hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ebi'l-Hayr Mensûr eş-Şemâhî es-Sa'dî'dir. Meşhûr bir kabile olan Sa'd aşiretine mensûp olmakla Sa'dî ve Hadramût ehlinden Semahoğullarına mensûp olmakla da Şemâhî diye nisbet edilmiştir. Babası Ebü'l-Hayr Mensûr, Yemen beldelerinden Zebîd'de fıkıh ve hadîs âlimi idi. Ahmed eş-Şemâhî (r.a.), Allahü teâlâyı tanıyan âriflerin büyüklerinden ve âlimlerin önde gelenlerinden idi. Hadîs âlimlerinin reîsliği, babasından sonra kendisine geçti, İlminin çok fazla olması ile birlikte, doğru ve güzel hâller, kerâmetler sahibi yüksek bir zât idi. Allahü teâlâya, Resûlullaha (s.a.v.) ve bu yolun büyüklerine olan muhabbet ve bağlılığı pekçok idi. İmâm-ı Yâfiî (r.a.) târihinde şöyle anlatıyor: "Sâlihlerden bir zât, rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördü. Yanlarında birisi vardı. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) rü'yâyı gören kimseye; "Bunu tanıyor musun?" diye sordu. O da; "Hayır yâ Resûlallah" dedi. O zaman; "Bu, sünnetime sarılan, yolumdan ayrılmayan Ahmed bin Ebi'l-Hayr'dır" buyurdu.

Ahmed bin Ebi'l-Hayr es-Sa'dî hazretleri, 729 (m. 1329) senesinde vefât etti. Kabrinden gökyüzüne doğru nûr yükselirdi. Kabrini ziyâret edenler bu nûru görürlerdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 317

AHMED BİN EBÎ TÂLİB SÂLİHÎ (Haccâr İbni Şıhne)

Hadîs âlimi. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup ismi, Ahmed bin Ebî Tâlib bin Ebi'n-Nizam Ni'me Hasen bin Ali bin Beyân'dır. 620'li yıllarda doğdu. Taş işçiliği yaptığı için Haccâr, İslâmiyete yaptığı hizmetlerden dolayı da Şihâbüddîn lakabı verildi. Sâlihî nisbet edildi. Babası vâlilik yaptığı için Şıhne, ona da İbn-i Şıhne denildi. Haccâr İbni Şıhne diye bilinirdi. 730 (m. 1329) yılında vefât etti. Şam yakınlarındaki Sâlihiyye'de defnedildi.

Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Temel din bilgilerini öğrenip, yardımcı ilimlerde de bilgi sahibi oldu. İbn-i Zübeydî ve İbn-i Lettî gibi âlimlerden, Bağdad'da; Katî'î, İbn-i Ruzbe ve Kaşgârî'den, Şam'da; Ca'fer bin Ali'den ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf ilminde zamanın en ileri gelen

âlimlerinden oldu. Gece ve gündüzünü, bütün vakitlerini, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sözlerinin doğru olarak nakledilmesi, Allahü teâlânın dîninin yayılması ve doğru öğrenilmesi için harcadı. Şam, Sâlihiyye, Kâhire, Mısır, Ba'lebek ve Humus gibi ilim merkezlerine gitti. Bu şehirlerde tâliblerine hadîs-i şerîf dersleri verdi. Onun bulunduğu şehre, çeşitli yerlerden, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sözlerini, ehlinden öğrenmek isteyen talebeler akın akın gelirdi. Talebe gelmediği zaman dağa çıkar, Allahü teâlânın yaratıklarını temaşa eder, ailesinin nafakasını alınteriyle te'min etmek için taş kırardı. Hadîs-i şerîf öğrenmek için gelenler, onu dağ başında bulurlardı. O da hemen işini bırakır, gelenlere ilim öğretirdi. Sıhhatine de çok dikkat eder, her sabah ılık su ile gusl abdesti alırdı. Vücûdu sıhhatli olmayanın, sıhhatli ibâdet yapamıyacağını söylerdi. Yüz yaşlarında iken vefât etti. Vefât ettiği gün hadîs-i şerîf dersi verdi.

İnsanlara olan merhametine, ilminin ve ibâdetinin güzelliğine, ahlâkının yüksekliğine herkes imrenirdi. Beş vakit namazını cemâatle kılar, az uyur, çok ibâdet ederdi. Ramazan orucundan sonra altı gün de Şevval ayından oruç tutar; "Peygamberimiz (s.a.v.), Ramazan ayından sonra gelen Şevval ayı içerisinde altı gün oruç tutanın, senenin tamâmını oruçlu geçirmiş gibi sevâb kazanacağını bildirmiştir. Yine Resûlullah (s.a.v.), müslümanın bir iyiliğine ve bir ibâdetine on sevâb verileceğini bildirmiştir. Buna göre, Ramazan'la beraber altı gün de Şevval ayından oruç tutan kimse, üçyüzaltmış gün, ya'nî bir sene oruç tutmuş gibi sevâb kazanır" buyururdu.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 142

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 93

AHMED BİN HASEN ANKARAVÎ (İbn-i Enûşirvân)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Hasen bin Ahmed bin Hasen İbni Enûşirvân er-Râzî er-Rûmî'dir. "Kâdı'l-kudât Celâleddîn" lakabı ile tanınırdı.

Babası, "İbn-i Tâceddîn" diye tanınan Kâdı'l-kudât Hüsâmeddîn-i Râzî olup, ailesi aslen Rey şehrindendir. Bunun için "Râzî" nisbeti ile anılırdı. Anadolu, Rumların elinde olduğu devirlerde diyâr-ı Rûm diye bilinirdi. Burada yetişenlere de "Rûmî" nisbeti verilirdi. 651 (m. 1156) senesinde Ankara'da doğdu. Babası Hüsâmeddîn-i Râzi'den ve başka âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Tefsîr ve nahiv ilimlerini Yezîd bin Eyyûb el-Hanefî'den okudu. Ebü'l-Bekâ el-Ukberî'nin talebesi Sadruddîn'den ve İbn-i Hâcib'in talebesi Kâdı-yı Sivâs'dan sarf ve nahiv ilimlerini tahsil etti. Attâbî'nin "Câmi-i Kebîr" ve "Ziyâdât" adındaki eserlerini, Şeyh Şemseddîn veya Fahreddîn Osman bin Mustafa el-Mardînî'den, Hılâf ilmini allâme Bürhâneddîn el-Hanefî'den, ferâiz ilmini de Şam'da Ebü'l-Alâ Şemseddîn Mahmûd el-Faradî el-Buhârî'den okuyup öğrendi. Daha 17 yaşında iken Hartebirt (Hîrtebirt) şehrinin kadılığına ta'yin edildi Herkes tarafından çok sevilirdi. Sadâkati ve cömertliği çoktu. Çok yaşadı, İhtiyârlığında, kulağından başka bütün a'zâları gençliğindeki gibi sağlam idi. Yaşlılığından dolayı kamburlaşmıştı. Hastalandığı zaman: "Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimiz, bana çok yaşayacağımı bildirmişti" dedi. Hakîkaten böyle oldu. Cinlerden bir kadınla evlendiğini, garîb hâdise olarak bizzat kendisi anlatmıştır. Vefâtında yaşı, 90'dan fazla idi. 745 (m. 1344) senesi Receb ayının ondokuzuncu günü vefât etti.

İbn-i Enûşirvân hazretleri, hadîs ve kırâat ilimlerinde de yüksek bir âlimdir. Fahr İbni Buhârî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ders okuduğu zamanlarda, hergün 3000 (üçbin) satırı ezberliyordu.

Şam'da iken birçok medreselerde bizzat kendisi ders okuttu. Orada kadı olarak ta'yini yapıldığı günden i'tibâren çeşitli meclislerde ilmi sohbetlere katılır, ilm-i nücûma âit bilgisinin çokluğu ile de, bu meclisleri süslerdi. Onun bu sohbetlerine, meşhûr ve büyük âlimlerle beraber pekçok halk da katılırdı. Vefât edinceye kadar bu hâlini hiç değişdirmeden devam etti.

Şihâb İbni Fadlullah diyor ki: "O, çok büyük bir mürüvvete sahipti. Adâb-ı muaşerete çok güzel riâyet ederdi. Çok cömertti. Şam'da 70 seneden fazla ders, okuttu. Hanefî mezhebindeki hâkim ve müderrislerin en önde gelenlerinden daha yüksek bir derecede bulunuyordu. Onların herbirisi, ona gelip ders alırlardı. Bunlar, ancak onun izni ile fetvâ verip ders okuturlardı."

İbn-i Habîb onun hakkında diyor ki: "Mezhebinin en önde bulunan âlimi idi. Elinde bulunan altın, gümüş ve malı dâima dağıtırdı. Çok cömertti. Herkese karşı güler yüzlü ve nâzik davranırdı. Çok iffet ve haya sahibiydi. Zekâsı ve hafızası çok kuvvetli idi. Herkes tarafından çok beğenilen yüksek bir ahlâka sahipti. Hayâtı menkıbelerle süslenmişti. Güzel ahlâkı ile meşhûr olup, himmet (gayret) ve azîmetlerinin çokluğu ile tanınırdı."

El-Kutub, "Târih-i Mısır" kitabında onun hakkında diyor ki: "İlimle çok meşgûl oldu. Birçok fa'zîletleri kendisinde toplamıştır. Cömertliği yanında, ilim ehlini de çok severdi. Davranışlarında âdâb-ı muaşerete çok dikkat ederdi. Daha küçük iken kadı (hâkim) olarak ta'yin edildi. Şam'da ders verdi. 730 (m. 1330) senesinde Mısır'a geldi."

Berzâlî diyor ki: "Şam kadılığına ta'yin edildi. Bundan önce babasının yardımcılığını yapıyordu. Hâtuniyye ve Kassâ'în (veya Atâîn) medreselerinde ders okuttu. "Câmi'ul-usûl" adındaki kitaba çok ehemmiyet verir, onu derslerinde okuturdu. Ondan çok şeyler ezberlemişti. Sadâkatinin ve cömertliğinin çokluğundan dolayı herkes tarafından sevilirdi."

Kendisinin cinlerle evlenmesini şöyle anlatır:

"Babam beni, annemi ve kardeşlerimi şarktan getirmek için gönderdi El-Bîrve denilen yeri geçince, yağmur başladı ve biz bir mağraya sığındık. Biz cemâat hâlinde gece uyurken, bir şeyin beni uyandırmakta olduğunu gördüm. Baktım ki, uzunlamasına ve tek bir göze sahip olan orta boylu bir kadın yanımda duruyor ve; "korkma, sana bir zararım dokunmaz. Ben sana, ay gibi güzel kızımı vermek için geldim" dedi. Korkumdan; "Hayırlısı Allahtan!" dedim. Biraz sonra baktım ki, bir sürü adam geldi. Hepisinin gözleri de tek ve uzunlamasına idi. Aralarında kadı ve şâhidler de vardı. Kızla benim nikâhımı kıydılar. Sonra, kadın, gidip kızı aldı ve bana getirdi. Kızın da aynı annesi gibi tek ve uzunlamasına bir gözü vardı. Buna rağmen, gayet güzel ve genç bir kızdı. Korkmuştum. Korkudan ne yapacağımı bilemiyordum. Durmadan arkadaşlarımı uyandırmak için taşlar atmaya başladım. Fakat, nafile! Uyanmadılar. Bu defa duâ ve niyaza başladım. Sonra oradan ayrılma zamanı geldi ve ayrıldık. Lâkin gençkız yanımdan ayrılmıyordu. Dördüncü günü annesi çıkageldi ve; "Galiba bu kızı beğenmedin ve ondan ayrılmak istiyorsun" dedi. Ben de; "Evet!" dedim, "Öyleyse boşa!" "Peki boşuyorum!" dedim. Boşadım ve kadın kızı alıp uzaklaştı. Bir daha onları görmedim."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 117

2) Et-Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 324

3) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 16

AHMED BİN İBRÂHİM EL-GIRNÂTÎ (İbn-i Zübeyr)

Endülüs'te yetişen tefsîr, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Zübeyr bin Muhammed bin İbrâhim bin Zübeyr bin Âsım es-Sekafi el-Âsımî el-Gırnâtî'dir. Künyesi Ebû Ca'fer olup, "İbn-i Zübeyr" diye meşhûr oldu. 627 (m. 1230) senesinde Ceyyân'da doğdu ve orada yetişti. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Mâleka, Gırnata ve daha başka şehirleri dolaşarak çok ilim elde etti. Kırâat, tefsîr, hadîs, nahiv ve târih ilimlerinde söz sahibi olacak şekilde yetişti. "Kırâat-ı Seb'a"yı, Ebü'l-Hüseyn Ali bin Muhammed es-Sâvî'den öğrendi. Ondan ve daha başka hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Arab dili ve edebiyatının bütün inceliklerine vâkıftı. Endülüs'te yetişen âlimlerin hayâtını anlatan bir eseri vardır. Tefsîr ilmine dâir olan eseri, çok kıymetlidir. Kendisinden birçok kimse ilim öğrenip, yüksek âlimlerden oldu. 708 (m. 1308) senesi Rebî'ul-evvel ayının sekizinde Gırnata'da vefât etti.

Fıkıh, usûl-i fıkıh, kırâat, tefsîr, hadîs, kelâm, edebiyat, nahiv ve târih ilimlerinde yüksek bir âlim olan İbn-i Zübeyr, zamanının bir tanesi idi. Muhaddislerin sonuncusu, muhakkıkların önderi sayılan bir âlimdi, ilimle çok meşgûl olup, akranı olanları geçip, hepsinden üstün oldu. Dörtyüze yakın âlimden ders almıştı. Ebü'l-Hasen el-Haffâr, Ebü'l-Mecd Ahmed el-Hadramî, Kâdı Ebü'l-Hattâb İbni Halîl, Ebü'l-Hasen bin Serrâc, Ebû Ömer bin Havtıllah, Ebû Bekr bin Seyyid-in-nâs, Ebû Abdullah bin Atıyye gibi âlimler, onun ilim tahsil ettiği hocalarından ba'zılarıdır. Doğu memleketlerinde yetişen Ebü'l-Yemen bin Asâkir ve daha başka âlimler ona icâzet vermişlerdi. Büyük âlimlerden birçoğu, ondan ilim aldılar. Kâdı Muhammed el-Eş'arî, Ebû Hafs ez-Zeyyât, İbn-i Abdülmüheymin, İbn-i Selmûn Muhammed bin Ahmed bin Cezzî, İbn-i Şerrât, İbn-ül-Habbâb, Ebü'l-Berekât bin el-Hâc, nahiv ve tefsîr âlimlerinin İmâmı kabûl edilen Ebû Hayyân el-Gırnâtî, ondan ilim alanların başlıcalarıdır.

Talebelerinin büyüklerinden Ebû Hayyân el-Gırnâtî, "Nudâr" adındaki eserinde hocasını şöyle anlatır: "O, yüksek bir muhaddis, nahiv, usûl ve edebiyatta üstün bir münekkid idi. Çok fasih (açık ve seçik) konuşur ve güzel yazı yazardı. Kırâat, tefsîr ve târih âlimi idi. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini, nahiv ve hadîs ilimlerini Mâleka, Gırnata ve diğer şehirlerde okudu. Çok insaflı idi. Kırâat (Kur'ân-ı kerîmin okunuşu) husûsunda devamlı nasihat ederdi. Mâleka şehrinde yetiştirdiği talebelerinden dört tanesi, meşhûr nahiv âlimi Sibeveyh'in "Kitab"ından ders okutuyorlardı. O, Endülüs'ün ve hattâ bütün magribin tek muhaddisi idi. Hayır ve hasenat sahibi olup, sâlih ve sadâkati çok bir zât idi. Âlimlerin ve avamın yanında ta'zim görürdü. Dînî konularda araştırması çoktu. Hep hakka, doğruluğa koşardı. Devamlı emr-i ma'rûf münkerde, ya'nî nasîhatta bulunurdu. Sultanlara, zenginlere iltifât etmez, onların ziyâretine gitmez, ziyâfetlerinde bulunmazdı. Hâlbuki onlar kendisinden istifâde etmek için devamlı onu ziyâret ederlerdi. Sultanlarla ve emirlerle beraber olduğu zamanlarda da, onların işleri hakkında dâima hakkı, doğruyu söyler ve bundan dolayı da birçok eziyetlerle, sıkıntılarla karşılaşırdı. O, bunlara sabreder, hakkı söylemekten çekinmezdi. Hattâ öyle oldu ki, sultan onu evine habsedip, Cum'a namazından başka bir iş için dışarıya çıkarmadı. Gırnata âlimlerinin büyükleri vefât edinceye ve şehir âlimlerden boş kalıncaya kadar evini hapishâne yaptı. Gırnata'da âlimlerin azalması üzerine, sultan, halkın istifâde etmesi için ona izin vermeye mecbûr kaldı. O da Câmi-i kebîr'e oturup ders vermeye başladı. Câminin imamlık ve hatîblik vazîfesi, sultan tarafından ona verildi. Ayrıca ahvâl-i şahsiyye (kişiler arasındaki şahsî mes'eleler) hakkında hüküm vermesi husûsunda da kadı (hâkim) olarak ta'yinini yaptı. Bu arada o, te'lîf ve tasnif eserler hazırlamakla da meşgûl oldu.

Hâfız Zehebî, "Tezkiret-ül-huffâz" adındaki eserinde diyor ki: "Çok talebe yetiştirdi ve eser te'lîf etti. Endülüslü âlimlerin târihini yazdı, İbn-i Beşkuvâl'ın "Kitâb-üs-sile"sine zeyl yaptı.

Kırâat ilminde, illet ve yollarını bilmek husûsunda insanlar ondan çok istifâde etti. Arabcanın dil ve edebiyat ilimlerinde kendisini olgunlaştırdı ve bu ilimlerde çok talebe yetiştirdi. Gırnata'da; Ebû Hayyân en-Nahvî, Ebü'l-Kâsım Muhammed bin Muhammed, İbn-i Sehl, Ebû Abdullah Muhammed bin Kâsım, Beyt-ül-Mukaddes'te; Ebû Abdullah İbni Murâtıb en-Nâzil ve Ebü'l-Kâsım bin İmrân el-Hadramî gibi birçok âlim, bu ilmi ondan tahsil ettiler. İbn-i Sehl'e, "Kırâat-ı Seb'a"yı öğrettiği husûsunda icâzet verdiğini gördüm. Bu icâzetin başında, çok güzel bir uslûb ile mukaddime yazmıştı."

İbn-i Beşkuvâl, "Kitâb-üs-sile"sinde diyor ki: "Zamanındaki muhaddislerin sonuncusu, âlimlerin ve kârilerin (Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilenlerin) en büyüğü idi. İlim neşretmek, hadîs-i şerîf dinleyip ezberlemek ve tedrisât işine devamlılıkta sabr etme husûslarında zamanının bir tanesiydi. Allahü teâlâdan korkusu çoktu. Hakkı bildirmede çok cesâretli, ehl-i bid'ate karşı çok şiddetli olup, Sünnet-i seniyyeden hiç ayrılmazdı. Vekar sahibi olup, âlimler ve halk tarafından çok sevilir ve sayılırdı. Endülüs'teki Arab dili ve edebiyatına, Kur'ân-ı kerîmin tecvidine, hadîs-i şerîf rivâyetine, fıkıh ve usûlüne âit riyaset onunla sona erdi. Kendisinden birçok büyük âlim ilim tahsil etmiştir."

Başlıca eserleri şunlardır: 1. Melâk-üt-te'vîl fil-müteşâbih-il-lafzı minet-tenzîl, 2. El-Burhân fî tertîb-i Süver-il-Kur'ân, 3. Şerh-ül-işâre lil-Bâcî fil-usûl, 4. Sebîl-ür-reşâd fî fadl-il-cihâd, 5. Rıd'ul-câhil an i'tisâf-il-mücâhil, 6. Ez-Zeylü alâ "Sılet-i İbn-i Beşkuvâl".

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 84

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 42

3) El-Feth-ül-mübin fî Tabakât-il-usûliyyîn cild-2, sh. 106

4) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 291

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1484

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 26

AHMED BİN İBRÂHİM EL-VÂSITÎ (El-Fârûsî)

Hanbelî fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Abdürrahmân bin Mes'ûd bin Ömer el-Vâsıtî'dir. 657 (m. 1259) senesi Zilhicce ayının onbir veya onikinci günü, Vâsıt şehrinin doğusunda bulunan Fârus köyünde doğdu. Lakabı İmâdüddîn olup, "Şeyh-ül-Hızâmiyye el-Vâsıtî" diye meşhûr oldu. İlim öğrenmek için birçok şehirleri dolaştı. Fıkıh, hadîs ve siyer âlimlerinden birçok zât ile karşılaştı. Onlardan çok ilim öğrendi. Önce Mısır'a, sonra Şam'a gitti. 711 (m. 1311) senesi Rebî'ul-âhır ayında Dımeşk'da küçük bir hastahânede vefât etti. Ertesi günü namazı kılınıp, Kasyûn dağının eteğine defnedildi.

Allahü teâlâ ona, daha küçük yaşta iken hakkı, doğruyu öğrenmeyi ve muhabbeti, sevgiyi nasîb etti. Bid'atten ve sapık yolda bulunanlardan nefret ederdi. Vâsıt'ta, Şeyh İzzeddîn el-Fârûkî ve diğer fıkıh âlimleri ile sık sık bir araya gelir, onlarla Şafiî fıkhından ba'zı şeyleri okurdu. Fıkıh ve hadîs ilimlerinde çok şeyler öğrendi. Sonra Bağdad'a geldi. Orada fıkıh âlimlerinden bir taife ile sohbet etti. Hacca giderek, Mekke'de âlimlerden bir cemâatle görüştü. Oradan Mısır'a gelerek, bir müddet Kâhire'nin bir sokağında ikâmet etti. Günlerini fıkıh âlimleri arasında geçirdi. Buna rağmen kalbinde bir boşluk hissediyordu. İskenderiyye'de Şâziliyye tarikatına mensûp kimselerle buluştu. Onların yanında, aradığı ma'rifet nûrlarına ve latifelerine kavuştu. Kalbinde muhabbet ve bu yola sülûk etmek (girmek) arzusu çoğaldı. Onların tarikatına girmekle ve

gösterdikleri yolda bulunmakla iktifa etti, yetindi. Sonra Şam'a geldi. Burada "Siyer-i Nebî" ilmi üzerinde çok mütalaada bulundu. İbn-i İshâk'ın "Siyer"ine İbn-i Hişâm'ın yaptığı şerhi çok okudu. Onu hülâsa edip kısalttı. Aynı zamanda, hadîs, sünnet ve eserlere (sahabe haberlerine) âit kitapları mütâlâa etti. Sünnet-i seniyyeye sarılmaya, usûl ve fürû' bilgilerini öğrenip yazmaya çok ehemmiyet vermekte idi. Karşılaştığı ve daha önce aralarında bulunduğu bid'at ehline, i'tikâdı bozuk olanlara karşı reddiyeler (cevap olan eserler) yazmaya başladı. Bu sapıklardan ba'zıları o kadar ileri gitmişlerdi ki, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymayı bile terketmişler, farzları yapmıyorlar ve haramları utanmadan, sıkılmadan işliyorlardı. Hanbelî mezhebinde olan müslümanları bu bid'atlerden korumak için Hanbelî mezhebine intikâl etti ve bu mezhebin eserlerini okutmaya ve yaymağa başladı. Şeyh Mecdüddîn-i Harranî hazretlerinin "Kâfi" adındaki eserini çok okurdu. Onun bu eserini bir cild hâlinde kısaltarak "El-Belâga" adı ile neşretti. Ahmed-i Vâsıtî, tasavvufu öğrenmek ve bu yola bağlanmak isteyenlerin en çok faydalandığı kimselerden birisi olup, eserleri de çok faydalı idi. Tasavvuf ve hadîs ehlinden çok kimseler, ondan faydalanmışlardı. Hattâ bid'at ehlinden birçok kimseler, bunun eserlerini okuyarak bozuk i'tikâdlarından ayrılmışlardı.

Berzâlî, "Mu'cem"inde ondan bahsederek diyor ki: "O, sâlih ve ma'rifet ehli bir zât idi. Çok hac yapar ve ibâdet ederdi. Dünyalık olan şeylerden kesilmiş olup, dünyâ ehli ile olmaktan çok sıkılırdı. Kimseden birşey kabûl etmezdi. Tasavvuf ilmi hakkındaki sözleri ve yazıları gayet doğru ve sağlam idi. O, Allahü teâlânın yoluna da'vet eden büyük bir zât idi. Çeşitli eserleri yazarak, satıp geçimini te'min ederdi. Tasavvufa ve bid'at ehline karşı cevap teşkil eden birçok risaleler yazdı. Sünneti seniyye ve Selef-i sâlihînin (Eshâb-ı Kirâm, Tabiîn ve Tebe-i tabiînden olan âlimlerin) gösterdiği Ehl-i sünnet ve cemâat yoluna da'vet eden yüksek bir âlimdi. Sıfat-ı zâtıyye hakkında, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru i'tikâdı bildirdi Peygamberimiz (s.a.v.) ve Eshâbı nasıl bildirdi ise, öyle açıkladı. Onun sohbetlerinde bulunan kimseler çok faydalandılar. Dımeşk'da onun gösterdiği yolda bulunan ve onun gibi olan bir âlimi tanımıyorum."

Zehebî ve Berzâlî diyorlar ki: "Bizim üstâdlarımızdan, hocalarımızdan birçok kimseler ve diğer âlimler ondan hadîs-i şerîf dinledi. Çeşitli ilimlerde mütehassıs bir âlimdi. Eserlerindeki ibâreler kavi ve çok güzeldir. Anlayışı kuvvetli, hattı (yazısı) gayet güzeldi. Vakitlerini evrâd ve ibâdetlerle, eser yazmakla ve mütâlâada bulunmakla, zikir ve tefekkürle süslerdi. Fenâ ve bekâ sırlarına kavuşmuştu. Tecelliyât-i ilâhiyyenin ve envâr-ı kalbiyyenin zevklerine kavuşan bir umman gibiydi. İnsanlardan uzak yaşar, sevdikleriyle ve istifâde etmek isteyenlerle görüşürdü."

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. İrşâd-ül-müslimîn li tarîkati şeyh-il-müttekin: Basılmış bir eserdir. 2. Şerhu menâzil-is-Sâirin: Tamamlayamamıştır. 3. El-Belâga vel-iknâ fî halli şühbeti mes'elet-is-simâ' fil-fıkh: Kâfi kitabının muhtasarıdır. 4. Med-halü ehl-il-fıkhı vel-lisâni ilâ meydan-il-muhabbeti vel-irfân, 5. Miftâhu tarîk-il-muhibbîn ve bâb-ül-ünsi bi-Rabbil-âlemîn.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 358

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 91

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 24

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 139

5) El-A'lâm cild-1, sh. 86

AHMED BİN İSHÂK BİN MUHAMMED

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi Ahmed bin İshâk bin Muhammed bin Müeyyed bin Ali'dir. Nisbesi Hemedânî ve Ebrekûhi, lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Me'âli'dir. Babası Şirâz'in köylerinden olan Ebrekûh'un kadısı idi. 615 (m. 1218) senesinde burada doğdu. 701 (m. 1302) senesi Zilhicce ayının 19'unda Mekke-i mükerremede vefât etti. Küçük yaşta Ebû Bekr bin Sâbûr'dan hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Abdüsselâm Serkûlî'nin derslerine devam etti. Daha sonra Bağdad'da; İbn-i Abdüsselâm ve İbn-i Sarmâ'dan, Şam'da; İbn-i Ebi Lukma ve İbn-i Sasrî'den. Mısır da; İbn-i Cebâb'dan, Kudüs'de; Ûkî'den ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Sonra tekrar Mısır'a gitti. Karâfe'ye yerleşti. Denildi ki: "Ahmed bin İshâk rü'yâsında Resûlullah efendimizi gördü. Resûlullah efendimiz, ona Mekke'de vefât edeceğini haber verdi. Ahmed bin İshâk âhır ömründe hac yaptı ve Mekke'de vefât etti."

Kendisinden; Ebü'l-Alâ Faradî, Berzâlî, Müzî, Ya'merî, Konevî, Zehebî ve daha birçokları rivâyette bulunmuşlardır.

Ahmed bin İshâk, hayır sever, mütevâzi, kerâmetler sahibi bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi. Sûfîler arasında Sühreverdî olarak tanınıyordu. Zira, tasavvuf ilmini Şihâbüddîn Sühreverdî'den almıştı.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 102

AHMED BİN LÜ'LÜ' ER-RÛMÎ (İbn-i Nakîb)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Lü'lü' bin Abdullah er-Rûmî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, Şihâbüddîn lakabı ile tanınırdı. "İbn-i Nakîb" diye meşhûr oldu. Mısır'da doğup büyüdü. Doğumu 702 (m. 1302) senesidir. Babası, Antakya Hıristiyanlarından bir Rum olup, müslümanlara esîr düşmüştü. Mısır sultanlarından birisinin terbiyesinde yetişti ve müslüman oldu. Sonra onu azâd etti ve nakîb olarak ta'yîn etti. Kâhire'de, Baybarsiyye'de tasavvuf ilmi ile meşgûl oldu. Oğlu Ahmed bin Lü'lü' yetişince, önce askerlikle ilgilendi. Sonra Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Fıkıh ilmini öğrendi. Edebiyat ilimleriyle meşgûl oldu. Çok kerre Mekke ve Medine'ye gider, uzun zaman orada kalırdı. Çok ibâdet ederdi. 769 (m. 1368) senesi Ramazan ayının ondördünde, tâ'ûn (veba) hastalığından Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Nakîb, daha on yaşında iken ilim tahsiline başladı, İbn-i Kammâh, İbn-i Abdülhâdî, Meydûmî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. Çeşitli ilimlerde üstün bir âlim olarak yetişti. Fıkıh, kırâat, usûl, nahiv ve edebiyat ilimlerinde mütehassıs bir âlim idi. Fıkıh ilmini, Sinbâtî, Sübkî ve daha başkalarından öğrendi. Arab dili ve edebiyatını, Ebü'l-Hasen İbni Mülakkân ve Ebû Hayyân'dan okuyup öğrendi. Emsalleri arasında çok yükseldi. Vakûr, sakin bir zât idi. Allahtan korkusu çoktu. Kanâat sahibiydi. Birçok kimse, ondan ilim tahsil edip istifâde etti. Fazilet sahibi kimseler yetiştirdi. Kıymetli eserler yazdı.

Abdürrahîm Esnevî "Tabakât-üş-Şâfiiyye" adındaki eserinde diyor ki: "O, fıkıh, kırâat, tefsîr, usûl, nahiv ilimlerinde büyük bir âlimdir. Zikir, evrâd ve faziletlerle ilgili hadîs-i şerîflerden çok topladı. Zeki ve dînine bağlı bir kimse idi. Şiirleri çok güzeldir. Fasih (açık) konuşurdu. Mütevâzi bir kimse olup, çok mürüvvet sahibiydi. Herkese iyilik ederdi. Tasavvufla çok meşgûl oldu. Sık sık hacca gider, uzun zaman Mekke ve Medine'de kalırdı. İlimle meşgûl olması ve başkalarına ilim öğretmesi devamlı idi. Ondan sonra bu sıfatları kendisinde bulunduran bir kimseyi tanımıyorum."

Çok kıymetli eserleri vardır. Başlıcaları şunlardır: 1. Teshîl-ül-hidâye ve tahsîl-ül-kifâye: Fıkıh ilmine dâir 6 cildlik bir eserdir. Sehîlî'nin "Kifâye" adındaki eserinin muhtasarıdır. 2. Es-Sirâc fî nüket-il-minhâc: Üç cildlik bir eserdir. 3. Tehzîb-üt-tenbîh, 4. Umdet-üs-sâlik ve ıddet-ün-Nâsık, 5. Terşîh-ül-müzehheb fî tashîh-ül-mühezzeb: Şafiî fıkhı hakkında bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2 sh. 55

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 239

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 213

4) El-A'lâm cild-1, sh. 200

AHMED BİN MUHAMMED EL-ASCUDÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Abdülmuhsin el-Mısrî el-Ascudî olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 686 (m. 1287) senesinde Mısır'da Ascild denilen yerde doğdu. 758 (m. 1357) senesinde Mısır'da vefât etti.

Ahmed el-Ascudî'nin ilim öğrenme arzusu çoktu, ilerlemiş yaşına rağmen hadîs ilmini öğrendi. Şihâb-ül-Muhsînî, Nûr-ül-Battî, ed-Debbûsî, el-Vânî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bir müddet İbn-ül-Vekîl'in derslerine devam etti, hizmetinde bulundu.

Ahmed bin Muhammed, aynı zamanda iyi bir edîb, fazilet sahibi, mütevâzî (alçak gönüllü), dînine çok bağlı bir zât idi. Mescid-ül-Hüseyni yakınındaki Merkez-iş-Şühûd denilen yerde, Mensûriyye, Fahriyye ve başka medreselerde ders okuttu.

İbn-i Râfi' onun hakkında; "Ahmed el-Ascudî, çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs-i şerîfleri yazarken ve okurken çok titiz davranırdı. İskenderiyye, Dımeşk ve başka yerlerde hadîs-i şerîf dinledi" demektedir.

İbn-i Habîb ise onun hakkında; "El-Ascudî, derin âlim, herşeyiyle insanlara faydalı olmuş, hayırlı işleri yaparken acele eden bir zât idi. Kendi eliyle eserler yazdı. Bilhassa hadîs-i şerîfleri yazarken çok i'tinâ gösterirdi. Onları korumada çok titiz davranırdı" demektedir.

Şöyle anlatılır. "Ahmed el-Ascudî'nin Mensûriyye'de ders vermesini istemiyen ba'zı kimseler, sultâna şikâyette bulundular. Sultan, el-Câvulî adındaki âlimi çağırıp durumu öğrenmek istedi. El-Câvulî de; "Ahmed el-Ascudî âlimdir. Bu vazîfeye selâhiyyetli olup, dersin hakkını verir" deyip, ilmini ve doğruluğunu beyân etti. Bunun üzerine, onu sultâna şikâyet edenler, söyliyecek söz bulamadılar ve huzûrdan hemen ayrıldılar."

---

1) Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 269

AHMED BİN MUHAMMED EL-KAMÛLÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ebil-Hazmî Mekkî bin Yasin el-Kamûlî el-Kuraşî el-Mahzûmî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Lakabı Necmüddîn'dir. 653 (m. 1255) senesinde Kamûla'da doğdu. 727 (m. 1327) senesinde Receb-i şerîf ayında Kâhire'de vefât etti.

Ahmed el-Kamûlî, vera', takvâ, tevâzu, güzel ahlâk sahibi olup, cömert idi. Her zaman dilinden Kelime-i tevhîd düşmez idi. Arab dilinin inceliklerini çok iyi bilirdi. Ahmed el-Kamûlî, önceleri Kus, İhmîn ve Esyût'da kadılık yaptı. Daha sonra Mısır'da; Hisbe teşkilâtı denilen,

bugünkü belediye hizmetlerinden daha geniş bir teşkilâtın başkanlığına ta'yin edildi, insanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yanında, hayvan hukukunun da azamî şekilde gözetilmesine dikkat ederdi. Ömrünü, insanların dünyâ ve âhırette rahat etmeleri, huzûra kavuşmaları yolunda geçirdi. Kâhire'de, Fahriyye, Fâiziyye medreselerinde de ders verip insanlara ilim ve edeb öğretti.

Sadrüddîn bin el-Munâhil onun hakkında; "Mısır'da Ahmed el-Kamûlî'den daha âlimini görmedik" demektedir.

El-Edfuvî ise onun hakkında; "Ahmed el-Kamûlî, fıkıh âlimlerinin büyüklerinden, fazilet ve vera' sahibi idi. Çok ibâdet ederdi. Usûl ve grameri el-Bedr bin Cemâa'dan öğrendi" demektedir.

Ahmed el-Kamûlî buyurdu ki: "Mısır'da kırk sene hüküm (fetvâ) verdim. Allahü teâlânın izniyle hatalı olan bir işimiz olmadı."

Ahmed bin Muhammed çok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-üt-tâlib: İbn-i Hâcib'in Kâfiye kitabının şerhidir. 2- El-Bahr-ül-muhît fî şerh-il-Vesît lil-Gazâlî: Gramer kitabı olup, kırk cilddir. 3- Cevâhir-ül-Bahr fî fürû'-il-fıkh-iş-Şâfiî: Verdiği hükümleri (fetvâları) ihtivâ eder. 4- Er-Ravd-üz-zâhir fî mâ yahtâcü ileyhil müsâfir, 5- Şerh-ül-esmâ-il-Husnâ, 6- Tekmile: Tefsîre dâir bir eser.

_____

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 160

2) Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 304

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 30

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 137

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 1383

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 424

7) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 75

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 332

AHMED BİN MUHAMMED EL-MAKDİSÎ

Hadîs, kırâat ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdülvelî el-Makdisî'dir. 647 (m. 1249) senesinde Kaysûn'da doğdu. 728 (m. 1328) târihinde Receb-i şerîfin dördüncü Pazar günü seher vakti Kudüs'de vefât etti. Mâmelâ kabristanına defnedildi.

Ahmed bin Muhammed el-Makdisî, birçok âlimden ilim öğrendi. Hatîb Merâdâ, İbn-i Hasûrâ, İbn-i Abdüddâim ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. 673 (m. 1274) senesinde Mısır'a gitti ve orada Şeyh Hasen er-Râşidî'den kırâat ilmini, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi Şihâbüddîn-el-Karâfi'den usûl ilmini, Behâüddîn bin en-Nûhâs'dan Arab dilinin inceliklerini öğrendi ve bu ilimlerde söz sahibi oldu. İbn-i Hamdân'dan da Hanefî mezhebi fıkhını öğrendi.

Ahmed el-Makdisî, 690 (m. 1291) senesinde Dımeşk'a gitti. Orada kırâat dersleri verdi. Oradan Haleb'e giderek, orada da dersler verdi. Daha sonra Kudüs'e gidip yerleşti. Orada kırâat ve nahiv ilmine dâir dersler verdi.

Zehebî, Tabakât-ı Kurrâ kitabında onun hakkında; "Ahmed bin Muhammed, sâlih, iffetli, faziletleri kendinde toplamış, fen ilimlerinde de söz sahibi bir zât idi. İmâm, kırâat âlimi, fakîh ve

nahiv âlimi idi. Ömrünü dînin emirlerine uygun olarak geçirdi. El-Bitâka'daki meclisinde, ondan hadîs-i şerîf dinledim. Kudüs'deki meşihat onunla son buldu" demektedir.

Berzâlî de, yazmış olduğu târih kitabında onun hakkında; "Ahmed bin Muhammed, hacca gitti ve Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. O, sâlih, mübârek, iffetli, dünyânın gösterişine değer vermiyen bir zât idi. Seçilmiş ve üstün derecede âlimlerden idi.

Kudüs ve Dımeşk'da kendisinden çok şey dinledim ve çok istifâde ettim" demektedir.

Ahmed bin Muhammed, birçok eserler yazdı. Şâtibiyye kitabının geniş şerhini yaptı. Râiyye ve İbn-i Mu'tî'nin Elfiyye kitabının şerhini yaptı. Bunun yanında, kırâat ve tefsîr ilmine dâir eserler de yazdı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 125

2) Dürer-ûl-kâmine cild-1, sh. 259

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 142

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 87

5) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 386

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 80

AHMED BİN MUZAFFER EN-NABLÛSÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muzaffer bin Ebî Muhammed bin Muzaffer bin Bedr İbni Hasen bin Müferric bin Bekkâr en-Nablûsî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, Şihâbüddîn lakabı ile tanınırdı. Zeyn-i Hâlid'in torunudur. 674 (m. 1275) senesinde Ramazan ayında doğdu. Hadîs ilminde büyük bir âlim olarak yetişti. Zeyneb binti Mekkî, Şeyh Takıyyüddîn el-Vâsıtî, Ömer İbni Kavvâs, Şeref İbni Asakir ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Hadîs ilminde meşhûr oldu. Dinleyip naklettiği hadîs-i şerîfleri yazarak zabt ederdi. Elde ettiği ilimler sağlam kaynağa dayanıyordu. Çok güzel ilmî müzâkereleri vardı. Sünnet-i seniyye ve onunla meşgûl olanlara yardımcı olmakta bir kale gibiydi. 758 (m. 1357) senesi Rebî'ul-evvel ayında Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti.

Hadîs ilminde hâfız (yüzbinden çok hadîs-i şerîfi râvîleri ve senetleri ile birlikte ezbere bilen) idi. İlminden çok istifâde edilirdi. İlimde tam bir huccet, senet idi. Salâhı, iyiliği çoktu, ilim öğrenmek için çok yeri dolaştı. İnsanlardan uzak dururdu. Vefâtına yakın; "Ben, secdede iken ölmek istiyorum" derdi. Allahü teâlâ onu bu arzusuna kavuşturdu. Vefâtından üç gün önce evine girdi. Kapısını kapatıp, içeriye kimseyi almadı. Üç gün sonra evine girdikleri zaman, onu secdede iken vefât etmiş buldular.

Ahmed bin Muzaffer'in naklettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki:

"Muhakkak ki, Allahü teâlâ, güzel huyları sever. Çirkin, değersiz huyları da sevmez."

Yine Ahmed bin Muzaffer şöyle anlatır: Halîfe Süleymân bin Abdülmelik hacca gelince, Medine'ye gitmişti. Orada bulunan Ebû Hâzım'a haber gönderdi. Ebû Hazım gelince, ona; "Ey Ebû Hazım, bu cefâ nedir?" diye sordu. Ebû Hazım da: "Benden hangi cefâyı gördünüz?" diye cevap verdi. Halîfe dedi ki; "Bütün Medine halkı bana geldi, fakat sen gelmedin." Cevâbında; "Ey

mü'minlerin emîri! önceden bilmeden gelmek nasıl mümkün olur? Allaha yemîn ederim ki, bu günden önce sizin geldiğinizi bana bildiren olmadı. Ben sizi görmedim, özrümü kabûl buyurun!" dedi. Halife Süleymân, orada bulunan Zührî'ye dönerek; "Şeyh hazretleri isâbetli konuştu ve doğru söyledi" dedi ve; "Ey Ebû Hazım! Bize ne oluyor ki, ölmeyi istemiyoruz?" diye sordu. Ebû Hazım hazretleri, halîfeye cevâbında dedi ki; "Çünkü siz, âhıretinizi harâb ettiniz. Dünyânızı ise ma'mûr eylediniz. Bunun için, ma'mûr olan yerden, harâb olan yere gitmek istemiyorsunuz!" Bu cevap karşısında Halife Süleymân; "Doğru söyledin, ey Ebû Hazım!" demekten kendini alamadı. Sonra; "Allahü teâlâya varmak nasıl olacaktır?" diye sordu. Halîfenin bu suâline de şöyle cevap verdi: "Allahü teâlânın huzûruna, ya neş'eli, sevinçli olarak varılır. Uzaklara gidip, sevinçli olarak evine dönen kimse böyledir. Yahut karamsar, mahzûn olarak varılır. Efendisinden kaçan bir hizmetçinin, dönüşündeki mahzûnluğu böyledir."

Yine o şöyle anlatır: "Hasen ve Müslim İbni Ebî İmrân'dan rivâyet edilir: "Selmân-ı Fârisî (r.a) buyurdu ki: Üç şey vardır ki, beni güldürdü. Yine üç şey vardır ki, o da beni ağlattı. Ona sordular; "Seni ağlatan üç şey nelerdir, ey Selmân?" Cevâbında buyurdu ki: "1- Çok sevdiğim Muhammed'den (s.a.v.) ve O'nun arkadaşlarından ayrılmak, 2- Ölüm ânında muttali olunacak şeyin korkusu, 3-Allahü teâlânın huzûrundaki yerim. Acaba bana gadabı ile mi muâmele edecek, yoksa râzı mı olacaktır bilemiyorum." Yine ona sordular: "Seni güldüren üç şey nedir, ey Selmân?" Cevâbında buyurdu ki: "1-Dünyâya gönül bağlayıp uzun emelli olanın hâli. Hâlbuki ölüm onu beklemektedir. 2- Ölüm ondan bir ân gâfil olmadığı hâlde, ondan gâfil olanın hâli. 3- Allahü teâlânın kendisine ne yapacağını bilmediği hâlde hep gülenin hâli."

---

1) Tabâkât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 31

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 185

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 317

AHMED BİN ÖMER EL-HAMEVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Ebî Rızâ el-Hamevî'dir. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup, Şihâbüddîn lakabı ile tanınırdı. Doğum târihi ve yeri hakkında, kaynak eserlerde bir bilgi yoktur. Kur'ân-ı kerîm ilimlerinde derin bir âlimdir. Şafiî fakîhlerinin büyüklerinden idi. Üç defa Haleb kadılığına ta'yin edildi. Kıymetli eserleri ve şiirleri vardır. 791 (m. 1389) senesinde vefât etti.

Ahmed bin Ömer, önceleri Haleb'de otururdu. Orada fıkıh ve diğer ilimlerle meşgûl oldu. Hama Kalesi hatîbliğini yapan Allâme Şerefüddîn Ya'kûb'dan ilim tahsil etti. Sonra Şam'a gitti. Şam'daki kırâat âlimlerinden, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini (okunuşunu) öğrendi. Oradan Kâhire'ye geçti. Kâhire'de uzun müddet ilim tahsili ile meşgûl oldu. 770 (m. 1368) senesinden sonra, Haleb'e Kadıasker olarak döndü. Dâr-ül-adl'de müftîlik yapardı. Orada, fetvâlarından çok istifâde ettiler. Sonra Haleb kadılığına ta'yin edildi. Ahlâkı ve ilmi en çok medhedilenlerden oldu.

İbn-i Acemî'nin torunu Hâfız Burhâneddîn el-Halebi diyor ki: "Zekâ, ilim, dehâ ve hafıza bakımlarından Şam'ın bir tanesi idi. Sözlerinin sağlamlığı, ilminin çeşitliliği ve kırâat, tefsîr, meânî, beyân, bedî', arûz, nazım ve nesirde üstâd oluşu bakımlarından zamanındaki âlimlerin bir tanesi idi. Fıkıh ve usûlde derin bir âlimdi. Hadîs ilminde bütün ezberledikleri tamdı. Nerede ise "Müslim"in şerhini ve Hatabî'nin "Me'âlim-üs-Sünen"ini ezberlemişti. Tıb ilminde ve ilâç bilgisinde üstâd kabûl edildi. Bu konuda eşsizdi Devamlı mescidde otururdu. Ancak zarurî bir

ihtiyâcı olursa dışarı çıkardı. Akıllı ve tedbirli bir kimseydi. İlme çok rağbet gösterirdi. Ailesinden çok kimse de böyleydi, ilim sahiplerinin huzûrunda, kimseyi öne geçirmezdi. Ailesi dışındakilerden hocamız Sirâcüddîn el-Belkînî de, onun derecesinde yüksek bir âlimdi. Onun nefis, kıymetli eserleri vardır."

Eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1- En-Nâsıh vel-mensûh, 2- Ikd-ül-bekr fî nazm-i garîb-iz-zikr (Manzûme-tün fî garîb-il-Kur'ân), 3- Mefâhiretün beyn-es-seyfi vel-kalem.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 34

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 314

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 227

4) El-A'lâm cild-1, sh. 187

AHMED BİN ÖMER ZEYLA'Î (Yemenî)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer olup, Zeylaî, Ukaylî ve Yemenî nisbetleriyle tanınmıştır. Künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Doğum yeri ve târihi hakkında kesin bilgi elde edilememiştir. Allahü teâlânın sâlih kullarının büyüklerinden ve evliyânın meşhûrlarından idi. İslâmiyetin zâhir ve batın ilimlerinde derin bilgi sahibiydi. Çok faydalı eserleri vardır. Kerâmetleri çoktur. 704 (m. 1304) senesinde Yemen'in Lıhye kasabasında vefât etti. Kızıldeniz sahilinde bulunan bu meşhûr kasabanın kabristanına defnedildi. Kabri, bereketlenmek için uzak memleketlerden ve komşu köylerden gelen birçok kimseler taraflından ziyâret edilmektedir. Kabri bir türbe içinde olup, bugüne kadar ba'zı kimseler tarafından yıkılmak istenmisse de, bir zarar verilememiştir. Bu, Allahü teâlânın kendisine lütuf ve ihsânlarından birisi olmuştur. Bu beldede, onun ilim ve iyiliklerle meşhûr olan nesebi devam etmektedir. Onların soyları, Hazreti Ali'nin kardeşi Ukayl (Adîl) bin, Ebî Tâlib'e (r.a.) kadar uzanmaktadır. Zebîdî de böyle söylemektedir.

Sayısız kerâmetleri görülmüştür. Bir kerresinde kendi kasabası olan Lıhye'den Mahmul köyüne varmıştı. Uzun bir zamandan beri susuzluk çekiyorlar, gökten bir damla yağmur düşmüyordu. Her yer kurumuştu. Onların yanlarına vardıktan sonra, yanına bir hayvan geldi. Sanki yalvarırcasına bağırmaya (böğürmeye) başladı. O da, hemen mescide girip, Allahü teâlâya duâ edip yalvardı. Daha; "Ey herşeyin vekîli olan Allahım!" der demez, sıcağın hararetine rağmen her taraftan bulutlar toplandı. Duâsının bereketi ve Allahü teâlânın izni ile yağmur yağmaya başladı.

Yemen'de Haleb Vadisi halkı Ahmed bin Ömer hazretlerinin sohbetine sık sık devam ederlerdi. Bundan dolayı o da onları çok sever ve ziyâretlerine giderdi. Bu ziyâretlerden dolayı samimiyetleri ve birbirlerine sevgileri çok artmıştı. Ahmed bin Ömer, bir kerresinde onları ziyârete geldi. O sırada Haleb Vadisi halkı, kuraklıktan çok sıkıntıya düşmüşlerdi. Yağmur yağması için duâ etmesini istediler ve çok yalvardılar. Talebelerinden birisine şöyle dedi: "Vadinin başına git ve Fakîh Ahmed sana, Allahü teâlânın izniyle hemen ak diyor, diye söyle!" Talebe de aynısını yaptı. O saatten i'tibâren vadiden sular akmaya başladı. Bu, Allahü teâlânın fadl-i ilâhiyyesinden ona ikram ettiği bir ihsânı idi.

Oğlu Îsâ doğduğu zaman, önce ağladı ve sonra da gülmeye başladı. Bu durumundan kendisine sorulunca dedi ki: "Onun boğularak öleceği bana bildirildi. Bunun için ağladım. Sonra, onun bir oğlu olacağı ve başlangıcının benim sonum gibi olacağı bildirildi. Buna da güldüm." Söylediği gibi de oldu. Oğlu Îsâ suda boğuldu. Oğlunun oğlu Muhammed bin Îsâ, fıkıh âlimi oldu ve şöhreti her yere yayıldı.

Oğlunun oğlu Ahmed bin İbrâhim için dedi ki: "Benim bu oğlum, yüksek bir vecd (aşk-ı ilâhî) hâline sahip bir kimse olacak ve o vecdin içinde iken vefât edecektir." Bahsettiği bu torunu, böyle olup, vecd hâlinin en yüksek derecesine ulaştı. İlâhî aşk, kendisini o kadar çok kaplardı ki, ba'zan düşüp bayılırdı. Bir kerresinde, ilâhî aşkı terennüm eden bir kasidenin ilk beytini duyar duymaz vecde gelip bayıldı. Baktılar ki, vefât etmişti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 317

AHMED BİN YAHYÂ EL-ADEVÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin Yahyâ bin Fadlullah bin Müclî bin Da'can bin Halef bin Nasr el-Adevî el-Ömerî'dir. 600 (m. 1204) senesi Şevval ayının üçünde doğdu. 749 (m. 1348) senesinde Kudüs'de vefât etti. Ahmed bin Yahyâ el-Adevî'nin parlak bir zekâsı, kuvvetli bir hafızası ve güzel bir sûreti vardı. Güzel ahlâk sahibi olan Ahmed el-Adevî'nin, nesir ve şiir alanında kabiliyeti fazla olup, bu husûsta emsallerinden çok üstündü.

Ahmed bin Yahyâ el-Adevî, Arab dilinin inceliklerini Kemâleddîn İbn-ül-Kâdî Şühbe'den, fıkıh ilmini; İbn-ül-Ferkâh, Şihâbüddîn İbn-ül-Mecd, Şeyh Burhâneddîn İbn-ül-Ferkâh'dan öğrendi. Şemsüddîn bin es-Sâig-ül-kebîr, İbn-üz-Zemlikânî, Ebû Hayyân ve başkalarından edebiyata dâir bilgileri öğrendi. Birçok âlimden de hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Ahmed el-Adevî, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Fevâsil-üs-semer fî fadâil-i Âl-i Ömer: Dört cildlik bir eserdir. 2. Amelü Mesâlil-ül-ebsâr: Yirmi cildden fazla bir eserdir. 3. Et-Ta'rîf bil-Mustalah-iş-şerîf.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 331

AHMED BİN YA'KÛB EL-HALEBÎ

Hadis âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ya'kûb bin Ahmed bin Ya'kûb bin Abdullah bin Abdürrahmân bin Osman el-Halebî ed-Dımeşkî'dir. Lakabı Cemâleddîn olup, "İbn-i Sâbûnî" diye tanınırdı. "İbn-i Mukrî" de denirdi. Dımeşk'da, 675 veya 676 (m. 1278) senesi Zilhicce ayında Medrese-i Nûriyye'de doğdu. Büyüyüp yetiştikten sonra, babası onu; İbn-i Dercî, Ömer bin Ebî Asrûn, Ahmed bin Şeybân, İbn-i Askalânî, Fahr İbni Alân, Mikdâd, Gâzî-yi Halâvî, İberkûhî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinlettirdi. Sonra Kâhire'ye yerleşti. 731 (m. 1330) senesi Rebî'ul-evvel ayı başlarında bir Cum'a gecesi vefât etti.

Zehebî, "Mu'cem" adlı eserinde onun hakkında şöyle anlatır: Âlimlerin hayâtı hakkında bilgi toplamaya ehemmiyet veren bir zât dedi ki: "O, hadîs-i şerîf dinleyip yazdı. Usûl ilmini de tahsil etti. Babası, ona Fahr et-Tûzeri ve tabakasından olan birçok büyük âlimlerden ders aldırdı. Kendisi de çalışarak çok ilim öğrendi. İlim tahsili için çok yer dolaştı. İlimde yüksek bir dereceye erişti, ilimdeki müzâkereleri çok güzeldi Tertemiz bir ahlâka sahipti. 731 (m. 1330) senesinde vefât etti. Kendi gayretleriyle çok ilim tahsil edip, Mekke'de; Fahr et-Tûzerî ve başka âlimlerden,

Haleb'de; birçok âlimden, İskenderiyye'de; Ebü'l-Hüseyn Yahyâ bin Muhammed bin Hüseyn bin Abdüsselâm ve diğerlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs-i şerîf yazdı. Bunlardan kırk hadîs-i şerîfi "Tisâ'ıyyât" adı ile tahric etti. Menkûtemriyye'de hadîs meşihatına ta'yin edildi. Ba'zı medreselerde ders okuttu."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 336

AHMED BİN YÛSUF

Tefsîr âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Abbâs el-Mukrî, lakabı Şihâbüddîn olup, Ahmed es-Semin ismiyle tanınmıştır. Fıkıh, kırâat, nahiv ve edebiyat ilimlerinde de âlim idi. Fıkıh ilmînde Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 756 (m. 1355) senesinde Kâhire'de vefât etti. Nahiv ilmini Ebû Hayyân'dan, kırâat ilmini İbn-is-Sâig'den öğrendi. Yûnus ed-Debûsî'den de hadîs-i şerîf dinledi. Tûlûnî Câmii'nde kırâat ve nahiv dersleri müderrisliği, evkaf nâzırlığı ve diğer ba'zı vazîfeler yaptı. Aslen Halebli olup, Kâhire'ye yerleşmiştir. Eserleri meşhûr olup şunlardır: "Tefsîr-ül-Kur'ân" yirmi cilddir. "İ'râb-ül-Kur'ân"; bu eserine "Ed-Dürer-ül-masûn" adını da vermiştir, İbn-i Malik'in nahiv ilmine dâir olan Tekmilet-ül-mekâsıd" adlı eserine ve "Teshîl-ül-fevâid" adlı esere şerh yazmıştır. "El-Ukdet-ün-Nadîd fî Şerh-ıl-Kasîd"; bu eseri kırâat ilmine dâir olup, İmâm-ı Şâtıbî'nin bu husûsdaki eserinin şerhidir. Bir eseri de; "El-Kavl-ül-vecîz fî ahkâm-il-kitâb-il-azîz"dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 211

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 100

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 402

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 536

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 339

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 179

AHMED BİN ZEYD

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve zâhidlerden. İsmi, Ahmed bin Zeyd bin Alî bin Hasen bin Atıyye eş-Şâvî'dir. 793 (m. 1391) senesinde vefât etti. Yemenlidir. Bulunduğu çevrede bid'at ehli ve akideleri bozuk kimseler vardı. O zaman, o mıntıkanın vâlisi Muhammed bin Alî Mehdevî olup, lakabı Selâhaddîn idi. Ahmed bin Zeyd (r.a.), oradaki bid'at ehli kimselerin akidelerinin bozuk olduğunu insanlara anlatırdı. Hattâ, Sünnet-i seniyyeye yapışıp, bid'atlerden sakınılmasını teşvik eden bir kitap yazdı. Bunun üzerine Muhammed bin Ali Mehdevî, kalabalık bir askerle birlikte, Ahmed bin Zeyd'in (r.a.) bulunduğu yere geldi. Ahmed bin Zeyd'in (r.a.) evine hücum etti. Herhangi bir mukâbelede bulunmadıkları hâlde, Ahmed bin Zeyd'i, oğlu Ebû Bekr'i, çoluk-çocuğunu ve onu sevenlerden bir kısmını şehîd ettiler. Evinde pekçok mal vardı. Bu mallar, halka âit idi. Onun yanına emânet olarak bırakmışlardı. O havâlide herkesin i'timâd edip güvendiği bir zât olduğu için, halk, mallarını onun yanına emânet olarak bırakıyorlardı.

Çok geçmeden, Muhammed bin Ali Mehdevî yaptığı zulmünün cezasını gördü. Muhammed bin Ali Mehdevî, birgün bir katıra binmişti. Katır, yolda giderken birdenbire ürküp, vâliyi üzerinden yere attı. Fakat ayaklarından birisi üzengiye takılıp kaldı. Katır, koştukça koşuyordu. Vâliyi de kendisi ile beraber yerde sürüyerek götürüyordu. Bir müddet katırı kimse

yakalayamadı. Ancak büyük bir çalışma ve cabadan sonra yakalayabildiler. Ona, katırın niçin ürküp kaçtığı sorulduğunda, şöyle anlattı: Aniden Ahmed bin Zeyd'i gördüm. Katırın karşısına çıkıp, elini katıra salladı. Bundan ürken katır, sür'atle kaçmaya başladı.

Vâli birkaç gün hasta yattı. Sonra vefât etti. Bu hâdise, Ahmed bin Zeyd'in şehîd olmasından yaklaşık bir ay sonra oldu.

Ravd kitabının sahibi büyük âlim Şerefüddîn İsmâil bin Ebû Bekr eş-Şâfiî, Ahmed bin Zeyd için bir mersiye yazdı.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 318

ALÂÜDDÎN ALİ ESVED KARAHİSÂRÎ (Kara Hoca)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi Ali bin Ömer'dir. Alâüddîn ve Esved lakabları verildi. Kara Hoca diye meşhûr oldu. Afyon Karahisar taraflarından olduğu için Karahisâri nisbet edildi. Memleketinde bir miktar ilim tahsil ettikten sonra, İran taraflarına gitti. Oradaki âlimlerden ve eserlerinden istifâde etti. Bilhassa Fahrüddîn-i Râzî hazretlerinin talebeleri ile yakın irtibâtı oldu. Hadîs-i şerîf, tefsîr ve fıkıh ilimlerinde yükseldi. Cemâlüddîn-i Aksarayî'nin ilminden de istifâde etti. Tasavvuf yolunda ilerledi. Tahsilini tamamlayıp, memleketine döndü. İznik şehrini fetheden Osmanlı Sultanı Orhan Gâzî tarafından ona İznik'teki bir câmide hatîblik vazîfesi verildi. Bu sırada Orhan Gâzî İznik'te bir medrese inşâ edip, buraya ilim erbâbını da'vet etti. Dâvûd-i Kayserî'yi bu medresenin müderrisliğine ta'yin etti. Ondan sonra Tâcüddîn Kürdî müderris oldu. Tâcüddîn Kürdî'nin vefâtından sonra da Alâüddîn Esved müderris ta'yin edildi. Osmanlı Devleti'nin temel taşları olan medreselerde, onun talebeleri ders verip ilim öğretti. Ondan ders alan nice talebeler, ilim sahibi kimseler olup, Osmanlı şehirlerinde kadılık yaptılar. İçlerinden Şemseddîn Fenârî gibi şeyhülislâmlar yetişti. Onun talebeleri içinden yetişen kadılar meşhûr oldu. Târihe "Osmanlı kadısı" mührünü vurdular. O kadıların huzûrlarına pâdişâhlar bile edeble çıkar, karşılarında ayakta dururlardı. Haktan ayrılmıyan bu kadılar, haksız hareket eden paşaları nice ağır cezalarla cezalandırıp, pâdişâhlara ellerini kesme cezası verdiler. (Bkz. Hızır Çelebi) Osmanlı Devleti'nin mensûpları, altıyüz sene o müderrislerin ve o kadıların yol göstermeleriyle huzûrlu bir hayat yaşayıp, ebedî saadete kavuşmak için gayret ettiler. Osmanlı Türkleri de, insanlara merhametlerinden, diğer milletleri zâlimlerin idâresinden kurtarıp, hidâyete kavuşturmak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmek için, cepheden cepheye koştular. Kendilerinin tattıkları huzûru, diğer insanlara da tattırmak için, yedi iklim, üç kıt'aya at koşturdular.

Alâüddîn Esved, Osmanlının namlı Kara Hoca'sı, Osmanlı Devleti'nin temellerini sağlamlaştırıp, askeri ve malî teşkilâtlarını kuran, evlât ve torunlarının da, yüzelli yıl devlete en üst seviyede hizmet etmesine vesile olan Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa'yı da yetiştirdi. Osmanlı Sultanı Orhan Gazi, Kara Hoca'nın evine gelip, talebelerinden birini, kendisine yardımcı olmak için vermesini istedi. O da Çandarlı Kara Halîl'i verdi.

Bu hâdise şöyle cereyan etti: Sultan Orhan Gazi, âlimleri, evliyâyı görüp gözeten bir zât-ı muhterem idi. O mübârek kimse, birgün Alâüddîn Esved hazretlerini ziyârete gitti. Onun mahalline vardığında, Alâüddîn Esved (r.a.) nafile namaz kılmakta idi. Orhan Gâzî, avluda bekledi. Bu sırada farz namaz vakti geldi. Orhan Gazi ve orada bulunan Alâüddîn Esved'in talebeleri namaz için hazırlandılar. Namazın sünnetini kıldılar. İkâmet okununca, talebeler

arasında bulunan Kara Halîl imamete geçti. Hazır olan cemaata namazı kıldırdı. Alâüddîn Esved de, odasından çıkıp geldi. Bir müddet sohbet ettiler. Orhan Gâzî edeble dinledi. Daha sonra başını kaldırıp; "Seferde ve hazerde, ahâli arasında vâki olacak hâdiselerde hükmedip, hak ile bâtılı ayırmak, şer'î hükümleri beyân etmek için bir hâkim-i samedâni lâzımdır. Talebenizden birini benim ile sefere gitmek için ta'yin etseniz" deyip, meramını arzetti. Alâüddîn Esved (r.a.), Orhan Gâzî'nin bu arzusunu kabûl ettikten sonra talebelerine baktı. Herbirinin; "Ne olur beni gönderme!" diye yalvarır bir hâli vardı. Çünkü onlar, sultanlara yakın olan ulemâyı dünyâya düşkün addediyorlar, sultanların, kötülüklerine, ulemânın ilimlerini âlet etmelerinden korkuyorlardı. Ancak, Sultan Orhan öyle bir kimse değildi. Yanına ulemâyı, emretmek için değil, Allahü teâlânın emirlerini onun ağzından dinlemek için, kendisini Allahü teâlânın yasaklarına kaymaktan sakındırması için istiyordu. Kendisine kul değil, başına sultan arıyordu. Devlet sultansız, sultan ulemâsız olmuyordu. Devletin bekâsı için sultâna, sultânın yanlış yola sapmaması için ulemâya ihtiyâç vardı. Alâüddîn Esved namlı Kara Hoca'nın talebelerinden birinin bu işi yapması lâzımdı. İş başa düşmüştü. Kara Hoca, en gözde talebesi Çandarlı Kara Halîl'i Sultan Orhan Gâzî'ye verdi. Kara Halîl (r.a.) yde, "Me'mûr, ma'zûrdur" hükmünce, hocasının emrine tâbi olup, Orhan Gâzî ile birlikte gitti. Seferde ve hazerde, Sultana müşavirlik, anlaşmazlıklarda hâkimlik yaptı. Yanlış yola sapanları terbiye edip, dîn-i İslâmın emir ve yasaklarının, Devlet-i âliyye-i Osmaniye içerisinde sünneti şerîfe uygun şekilde tatbikine gayret eyledi.

Kara Hoca Alâüddîn Esved Karahisârî, sâlih ameller işledi. Allahü teâlânın nice sevgili kullarını gördü. Gecesini gündüzünü ibâdet ve ilimle geçirdi insanlara hizmet etti. Herkese karşı merhametli oldu. İsteyeni geri çevirmedi. Kimseye kötü muâmele yapmadı. Herkese nasihat etti. İnsanların doğru yolu öğrenip, Allahü teâlâya hakiki kul olmaları için çalıştı. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, her sözünü O'nun emrine uygun söylerdi. Uzun bir ömür sürdükten sonra, 800 (m. 1397) yılında İznik'te vefât etti. İznik'te defnedildi.

Kara Hoca, fıkıh, usûl ve beyânda faydalı eserler yazdı. "İnâye fî şerh-i Vikâye", "Şerh-ıl-Mugnî lil-Habbâzî" ve "Şerh-ıl-İzâh lil-Kazvînî" adlı eserleri, onun ilminin üstünlüğüne, derecesinin yüksekliğine en büyük senettir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 29

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3168

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 158

4) Keşf-üz-zünûn sh. 211, 1749, 2021

5) El-A'lâm cild-4, sh. 316

6) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 726

ALÂÜDDÎN BİN ES'AD LÂHORÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Alâüddîn bin Es'ad olup, nisbeti el-Lâhorî ve el-Bengâlî'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 800 (m. 1398) senesinde Pânî-püt şehrinde vefât etti. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

Önceleri, ahâlinin en zenginlerinden ve önde gelenlerinden olup, çok sevilen ve öğülen bir zât idi. Sonraları tasavvuf yoluna girip, fakirliği ve insanlardan ayrı, uzak bir yerde kendi hâlinde yaşayıp ibâdet ve tâat ile meşgûl olmak yolunu tercih etti. Ahî Sirâcüddîn diye bilinen Sirâcüddîn

Osman hazretlerinin talebeleri arasına girdi. Kendisi şöyle anlatır: "Sirâcüddîn Osman, Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın huzûrunda, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle gelip, me'zûn olacağı sırada, Hazreti Hâce ona icâzet verip memleketine gönderirken, Sirâcüddîn, hocasına; "Gideceğim yerde, Alâüddîn isminde, bilgili, yüksek makamlı çok zengin birisi var. Onunla nasıl baş edeyim? Ona karşı nasıl davranmamı emir buyurursunuz?" diye arzedince, Hazreti Hâce buyurdu ki: "Üzülme, o, senin hizmetçin olacak." Bu cevâba çok hayret eden ve kalbi rahatlayan Sirâcüddîn Osman, hocasının sözlerinde mutlaka bir hikmet olduğunu düşünerek yola çıkıp, memleketine vardı. Sirâcüddîn hazretleri memleketine vardığında, Alâüddîn'in zenginliği terkederek tasavvuf yoluna girdiğini öğrenip çok sevindi. Alâüddîn de gelip buna hizmet etmeye başladı. Huzûrunda yetişip, evliyâdan yüksek bir zât oldu. Böylece Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın daha önce söylediği sözün hikmeti, ma'nâsı anlaşılmış, meydana çıkmış oldu.

Hocası Sirâcüddîn hazretlerinin huzûrunda yetişip kemâle gelen Alâüddîn bin Es'ad, zamanında bulunan evliyânın büyüklerinden oldu. Bir dergâhı vardı. Orada talebelerine ders okuturdu. İyilik, ihsân sahibi, çok kıymetli bir zât idi. Talebelerine ve başka insanlara olan iyilik ve ihsânları o kadar çok idi ki, zamanın sultânı bu kadar ihsânda bulunamazdı. Çok kerâmetleri görülmüştür. Bir defasında dergâhına ba'zı kimseler geldiler. Bunların bir kedileri vardı. Kedileri kayboldu. Bu kimseler Hazreti Alâüddîn'e; "Bizim kedimizi getir" dediler. O da; "Ben sizin kedinizin nerede olduğunu bilmiyorum, nasıl bulayım?" diye hayretini bildirdi. O kimselerden birisi, bu zâtla alay etmek için, orada bulunan bir hayvanın boynuzunu göstererek, "Meselâ şu boynuzdan bulabilirsin" dedi. Başka birisi de, daha edebsizce birşey söyledi. Alâüddîn (r.a.) bunlara üzüldü, fakat hiç cevap vermedi. O kimseler dergâhdan ayrılıp dışarı çıktıkları zaman, boynuz lâfı eden kimseye bir öküz gelerek boynuzuyla öyle vurdu ki, aklı başından gitti. Arkadaşları, bunu ölecek zannettiler. Daha edebsiz konuşan ikinci kimse ise, şiddetli bir hastalığa yakalandı ve o hastalıktan öldü. Bunların bu hâllerine şâhid olan diğerleri ise, büyüklere uygunsuz söz söyleyenlerin cezalarının pek ağır ve şiddetli olacağını anladılar.

Rivâyet edilir ki, Alâüddîn hazretleri tasavvuf yolunda ilerleyip kemâle geldikten sonra, Allahü teâlâ, ona önceki hâlinden daha çok mal ve zenginlik ihsân eyledi. Fakat o, bunlara hiç meyletmedi. Hepsini Allah rızâsı için dağıtıp, sadaka olarak verdi.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 149

ALÂÜDDÎN-İ BÂCÎ (Ali bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Hattâb el-Bâcî'dir. "Alâüddîn" lakabı ve "Bâcî" nisbeti ile meşhûr oldu. Bâc, Endülüs'te bir şehirdir. Künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. 631 (m. 1233) senesinde doğdu. Şafiî fıkhı ve usûl-i fıkıh ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Bir müddet Şam'da kaldı. Orada Şeyh İzzeddîn bin Abdüsselâm'dan fıkıh ilmini öğrendi. Ebü'l-Abbâs et-Tilimsânî'den hadîs-i şerîf dinledi.

Çeşitli ilimlerde mahirdi. Usûl ilminde çok yükseldi. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Mısır'a gelince, Kerenk kadılığına ta'yin edildi. Kâhire'ye gelip yerleşti. Şöhreti her yere yayıldı. Gittiği her yerde, birçok âlim ile görüşür, fakirlerle otururdu. Herkes ona hürmet ve saygı gösterirdi. İbn-i Dakîk-ül-Iyd, onun ilimdeki üstünlüğünü çok güzel övmektedir. Ona hitâb ederken, "Yâ fakîh!" derdi. 714 (m. 1314) senesi Zilka'de ayında Kâhire'de vefât etti. Karâfet-ül-kübrâ kabristanına defnedildi.

Alâüddîn-i Bâcî, herkesin, fetvâsına müracaat ettiği bir fıkıh âlimi idi. Fetvâ işlerinde, zamanının direği sayılırdı. Bu ilimde çok talebe yetiştirdi. Kâdı'l-kudât Takıyyüddîn-i Sübkî ve Esîrüddîn Ebû Hayyân, ondan ilim öğrenen iki büyük talebesidir. Dînine bağlı ve vakûr bir zâttır. Şiirleri pek meşhûrdur. Kâhire'de Seyfiyye Medresesi'nde ders okuttu. Sonra Mensûriyye'ye döndü.

Usûl ve mantık ilimlerinde İmâm kabûl edildi. Yüksek fazilete sahipti. Zamanının âlimleri arasında en ileri gelenlerden ve onların en zekîlerinden idi. Sözleri ve ibâreleri çok fasih (açık) idi. Daha küçük yaşlarda iken, ilmî münâzaralara katılırdı, İlmî münâzaralarda ortaya koyduğu delîl ve senetlerin sağlamlığı sebebiyle hep gâlib gelirdi.

Büyük âlim İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in derslerinde hazır bulunur, o da ona çok değer verirdi. Bir dersinde, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "Vesît" adlı eserinden okutuyordu. Alâüddîn-i Bâcî; "Bu ibâre, onbeş suâlin cevabıdır" deyip teker teker açıkladı. Müderris ona; "Senin yaşın kaç?" diye sordu. Cevâbında; "Şu kadardır" diye daha küçük olduğunu bildirdi. İbn-i Dakîk-ül-Iyd; "Bütün ilimler, bu küçük yaşta sende hâsıl olmuştur" dedi.

Şeyh Necmeddîn el-Esfûnî şöyle anlatır: İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in yanında idik. Bize "Ey fakîhler! Bir yahudi geldi. Münâzara yapmak istiyor. Hanginiz karşısına çıkar?" diye sordu. Hepimiz sustuk. Alâüddîn-i Bâcî ortaya çıkıp; "Onu hazır ediniz! Allahü teâlâya hamd olsun ki, biz onun şüphelerini gideririz" dedi.

Başlıca eserleri şunlardır: 1. İhtisâr-ül-muharrer: Fıkıh ilmine dâirdir. 2. Keşf-ül-Hakâik: Mantık ilmine dâirdir. 3. Er-Reddü alel-Yehûdi ven-Nasâra. 4. Muhtasar-ül-Mahsûl: Fahreddîn-i Râzî'nin usûl-i fıkha dâir eserinin muhtasarıdır. 5. Muhtasaru ulûmil-hadîs. Ayrıca ferâiz ve hesâb ilimlerine âit eserler de yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 208

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 101

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 339

4) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 73

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 716

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 113

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 544

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 286

ALÂÜDDÎN-İ BAĞDÂDÎ (Ali Hâzin)

Şafiî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin İbrâhim bin Halîl eş-Şeyhî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Alâüddîn'dir. Ali Hâzin ismiyle de tanınmış olup, "Hâzin" tefsîrini yazmıştır. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde âlimdir. 678 (m. 1279) senesinde Bağdad'da doğdu. 741 (m. 1340)'de Haleb'de vefât etti. Zamanının âlimlerinden ilim öğrenip, ilimde yükselmiştir. Bağdad'da İbn-i Devâlîbî'den, Dımeşk'da Kâsım bin Muzaffer'den hadîs-i şerîf işitti.

Tefsîr ilmiyle de meşgûl olmuş, bu ilimde meşhûr Hâzin tefsîrini yazmıştır. Bu tefsîrinin asıl ismi "Lübâb-üt-te'vîl fî me'ânit-tenzîl'dir. Alâüddîn-i Bağdâdî'nin Semisâtiyye hangâhında (külliyesinde) kütüphâne hâzinliği (me'mûrluğu) yaptığı için, yazdığı tefsîre "Hâzin Tefsîri"

denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur. Bu eser Mûsâ, bin Hacı Hüseyn el-İznikî tarafından Türkçeye tercüme edilerek, "Enfes-ül-Cevâhir" adı verilmiştir. Bundan başka; Hâfız Abdülganî'nin "Umdet-ül-ahkâm" adlı eserini "Umdet-ül-efhâm fî şerh-ıl-ahkâm" adıyla şerhetmiştir. Ayrıca "Er-Ravd vel-hadâik fî tehzîbi sîreti hayr-il-halâik Muhammed Mustafâ Seyyidü ehl-is sıdki vel-vefâ" adlı, Peygamberimizin (s.a.v.) hayatını anlatan bir eseri vardır. On cildlik "Makbûl-ül-Menkûl" adlı eserinde, İmâm-ı Şafiî'nin ve Ahmed bin Hanbel'in Müsned'ini, Kütüp-üs-sitte'yi, Muvatta'yı Dâre Kutnî'nin Müsned'ini bir araya toplamış ve bâblara göre tasnif etmiştir. Tasavvufda yetişmiş, sâlih, güzel ahlâk sahibi, vekarlı ve güler yüzlü bir zât idi. Dımeşk'da Semisâtıyye hangâhında bulunup, insanları, irşâd etmiş, doğru yolu göstermiştir.

Alâüddîn-i Bağdadî; "Hâzin Tefsîri" ismiyle tanınan "Lübâb-üt-te'vîl fî me'ânit-tenzîl" adlı tefsîrinin mukaddimesinde, tefsîr ilmi ile ilgili husûslarda ma'lûmat vermiştir. Bu kısım, beş bölüm halindedir. Birinci bölümde Kur'ân-ı kerîmin ve Kur'ân-ı kerîmi okumanın ve öğretmenin fazileti anlatılmıştır, ikinci bölümde, ilmî selâhiyyeti olmadığı hâlde, Kur'ân-ı kerîmi kendi görüşüne göre tefsîr edenlerin âhırette çekecekleri ceza ve azâbdan bahsedilmektedir. Bu bölümde bir de, Kur'ân-ı kerîmi öğrenip de unutanlar, okuyarak unutmamak için gayret göstermeyenler hakkında bildirilen cezalardan da bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde, Kur'ân-ı kerîmin cem'i (bir kitap hâline toplanması), tertîbi, nüzûlü (indirilişi) ve yedi harf (lehçe) üzere nâzil oluşundan bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde, Kur'ân-ı kerîmin yedi harf (lehçe) üzere indirilmiş olmasından ve bu husûsda bildirilen nakillerden bahsedilmiştir. Beşinci bölümde, tefsîr ve te'vîlin ma'nâsı ve ta'rîfi üzerinde durulmuştur.

Ayrıca, âyet-i kerîmelerden i'tikâdî ve fıkhî hükümler güzel bir tertîble verilmiştir. Sûrelerin fazileti ile ilgili hadîs-i şerîfler yazılmıştır. Hadîs-i şerîf naklettiği sahih hadîs kitaplarından Buhârî'yi ve Müslim'i işâretle göstermiş, diğer hadîs kitaplarını isimleriyle bildirmiştir. Âyet-i kerîmeleri muhtasar ve fâideli bir usûlle tefsîr etmiş ba'zan ilmî bir mevzû ile ilgili geniş ma'lûmat vermiş, sonra tefsîre devam etmiştir.

Alâüddîn-i Bağdadî, Süleymâniye Kütüphânesinin Şehid Ali Paşa kısmı, 1928 numarada kayıtlı "Kitâb-ür-ravd" adlı eserinde, Resûlullahın (s.a.v.) hayatını anlatmakta, âyet-i kerîmelerin nüzûl sebeblerinden de bahsetmektedir. Bu eserin ba'zı yerlerinde şöyle buyurulmaktadır: **"Akrabanı Allahın azâbı ile korkut!"** meâlindeki Şuarâ sûresinin 214. âyet-i kerîmesi nâzil olunca, Resûlullah (s.a.v.) Safa dağına çıkıp; **"Ey Kureyş halkı! Gelin, saadete yetişin!"** buyurdu. Kureyşliler toplandılar ve; "Da'vete sebeb nedir?" dediler. **"Ey benim kavmim! Eğer size haber versem ki, bu dağın arkasında düşman vardır. Size saldırmak için fırsat beklerler ve malınızı alıp, sizi öldürmek isterler. Bana inanır mısınız?"** buyurdu. Onların cümlesi; "İnanırız. Sen bizim aramızda yalancılıkla tanınmış değilsin ve biz senden hiç yalan söz işitmedik" dediler. O zaman Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ey Abdülmuttaliboğulları ve ey Abdi Menaf evlâdı ve Benî Zühre torunları!"** ve bütün kabileleri tek tek saydı ve; **"Bana Hak teâlâ; "Akrabanı Allahın azâbı ile korkut" buyurdu. Bilin ki siz (La ilahe illallah) kelimesini demedikçe ve benim peygamberliğimi kabûl etmedikçe, âhırette ben size faide etmem"** buyurdu. Ebû Leheb; "Bizi bunun için mi da'vet ettin?" dedi. Hakaret etmeye başladı! Sonra Hak teâlâ, Tebbet sûresini sonuna kadar gönderdi.

İbn-i İshâk anlatır: Resûlullah (s.a.v.) daha Mekke-i mükerremede iken, Habeşistan'dan yirmi kadar hıristiyan, O'nun (s.a.v.) peygamberliğini ilân ettiğini duyup ziyâretine geldiler. Resûl-i ekremi (s.a.v.) Mescîd-i haram'da buldular. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdular. Efendimizle konuşup, çeşitli suâller sordular. Hâl ve hareketlerini, yüzünün şeklini,

konuşmalarını gördüler. Kendi kitapları olan İncîl'de geleceği bildirilen son peygamberin karşılarındaki mübârek zât olduğuna karar verdiler. Suâlleri bitince, Resûlullah (s.a.v.), onları İslâmiyete da'vet etti. Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler okudu. Onlar, Kur'ân-ı kerîmi dinleyince, kendilerinden geçtiler, gözlerinden yaşlar aktı. Resûlullahın (s.a.v.), İslama da'vetini kabûl edip, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlânın kulu ve Peygamberi olduğuna îmân ettiler. Bildirdiklerinin hepsini kabûl edip, tasdik ettiler. Vedâlaşıp Resûlullah efendimizin yanından ayrıldılar. Kâ'be-i şerîfin yanında kümelenen müşriklerin yanından geçerken, Ebû Cehl ve yandaşları, onları müslüman oldukları için kınadılar. Kasas sûresinin 52-55. âyet-i kerîmelerinin bu müslümanlar hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir. Bu âyet-i kerîmelerde Allahü teâlâ, meâlen şöyle buyurmaktadır **"Kur'ân'dan önce kitap verdiklerimiz Kur'ân'a îman ederler. Onlara Kur'ân tilâvet olununca; "Biz ona îman ettik ve Rabbimiz tarafından indirilen hak kelâm olduğunu tasdik ettik. Doğrusu biz, Kur'ân bize okunmadan önce de müslüman olmuş kimselerdik" dediler. Onlara, iki kitaba îmânları ve iki dinde sabır ve sebatları için iki kerre ecir verilir ve tâatle ma'sıyeti def ederler ve onlara verdiğimiz mallardan hayra harcarlar. Çirkin söz işittikleri zaman da, ikrah edip yüz çevirirler. Çirkin söz söyleyenlere; "Bizim amellerimiz bizim ve sizin amelleriniz sizin olsun. Olduğunuz hâlde size selâm olsun, biz câhillerin sohbetini istemeyiz" derler."**

Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbından Hazreti Habbâb'ın, müşriklerin azgınlarından olan As bin Vâil'den pekçok alacağı vardı. Onu istemek için yanına gitti. As bin Vâil, Hazreti Habbâb'a; "Muhammed'i inkâr etmedikçe sana alacağını vermem" dedi. Hazreti Habbâb; "Vallahi ben ölünceye kadar da, öldükten sonra kabrimden kalkınca da, asla Peygamberimi (s.a.v.) red ve inkâr edemem. Her şeyden vazgeçerim, yine bu inkârı yapamam" cevâbını verdi. Bunun üzerine As bin Vâil: "Öldükten sonra dirilecek miyiz? Öyle birşey varsa, o zaman malım da, evlâdım da olacak. Borcumu sana o gün öderim" dedi.

As bin Vâil'in bu sözleri üzerine Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde; Meryem sûresinin 77, 78 ve 79. âyet-i kerîmelerini gönderdi. Bu âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Şimdi şu âyetlerimizi inkâr eden ve "Elbette bana mal ve evlâd verilecektir" diyen adamı** (Âs bin Vâil'i) **gördün mü? O, gayba muttali mi olmuş, yoksa Rahmân'ın huzûrunda bir söz mü almış? Hayır, öyle değil, biz onun dediğini yazacağız ve azâbını da çoğalttıkça çoğaltacağız."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 177

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 97

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 131

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 422

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1540

6) Et-Tefsîr vel-müfessirîn cild-1, sh. 310

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 103, 110

8) Kitâb-ür-ravda, Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı. No: 1929

ALÂÜDDÎN-İ BUHÂRÎ (Abdülazîz bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh ve usûl âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülazîz bin Ahmed bin Muhammed el-Buhârî olup, lakabı Alâüddîn'dir. Buhârâ'da yetişen Alâüddîn hazretlerinin doğum tarihi bilinmemektedir. 730 (m. 1329) senesinde vefât etti.

Fıkıh ilmini; amcası Muhammed el-Mâymergî ve Hâfızuddîn-i Kebîr Muhammed el-Buhârî'den öğrendi. Bilhassa fıkıh ve usûlde ve diğer ilimlerde çok yükseldi. Kıvâmüddîn Muhammed el-Kâkî, Celâlüddîn Ömer bin Muhammed el-Habbâzî ve başka âlimler ondan ilim öğrendi.

İlim öğrenmek ve öğretmek husûsunda çok gayretli olan Alâüddîn-i Buhârî hazretleri talebelerine ilim öğretmekten başka, kıymetli eserler de tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: Keşf-ül-esrâr (Şerhu Usûl-il-Pezdevî, 2 cild), Şerh-ül-müntehâb, Kitâb-ül-efniyye, Şerh-ül-Hidâye (İlâ bâb-in-nikâh).

Alâüddîn Abdülazîz bin Ahmed el-Buhârî'nin yazdığı Keşf-ül-esrâr (Şerhu Usûl-il-Pezdevî) isimli iki cildlik eserinden ba'zı kısımlar özetlenerek aşağıya yazılmıştır:

"Önce ve sonra gelen âlimlerin yolu ve âdeti, eserlerine ve başka her hayırlı işe, Allahü teâlâya hamd ederek başlamalarıdır. Böylece âlimler, hem hamd ile (Fâtiha-i şerîf ile) başlayan Kur'ân-ı kerîme uymuşlar, hem de Resûlullah efendimizin; **"Allahü teâlâya hamd ile başlanmayan her mühim iş bereketten kesilmiştir."** hadîs-i şerîfi ile amel etmişlerdir.

Abdülazîz el-Buhârî hazretleri, şerhettiği kitabın müellifi olan Fahr-ül-İslâm Pezdevî'nin; "İmkânımın ve gücümün yettiği kadar Allahü teâlâya hamd ederim. Rızâsını kazanmakta O'ndan yardım isterim" sözünü şöyle açıklıyor: "Müellif (Pezdevî), Allahü teâlânın kullarına lutfettiği pekçok büyük ni'metlerini, Allahü teâlânın kudretinin ve büyüklüğünün kemâlini, beşer (insan) gücünün, Allahü teâlâya lâyık olan hamdi yapmaktan âciz olduğunu ve kurtuluşa ancak Allahü teâlânın hidâyeti, yardımı ve muvaffak kılması ile kavuşulabileceğini şeksiz ve şüphesiz bir şekilde müşâhede edip iyice anlayınca böyle söylemiştir. Ya'nî, "Allahü teâlâya gücümün yettiği kadar, bana ne kadar hamd etme gücü vermişse o kadar hamd edebilirim. Yoksa, Allahü teâlâya lütfettiği ni'metleri karşısında lâyık olan hamdi yapmaya gücüm yetmez. Buna hiç kimsenin gücü yetmez" demek istemiştir. Nitekim İbrâhim sûresinin 34. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"... Eğer siz Allahü teâlânın verdiği ni'metleri saymaya kalksanız** (buna gücünüz yetmez) **sayamazsınız"** buyuruldu.

Abdülazîz el-Buhârî, müellifîn; "Resûlullaha (s.a.v.) O'nun Âline ve Eshâbına salât ederim" sözünü şöyle açıklıyor "Resûlullahın (s.a.v.) Âl'i demek, O yüce Peygamberin soyu, zürriyeti demektir. Al, takvâ sahibi mü'minler için de kullanılmıştır. Nitekim bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz; **"Her takvâ sahibi mü'min benim Âl'imdir"** buyurmuşlardır. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı, O'na tâbi olanlar, ya'nî Muhacir ile Ensâr'dır."

Müellif, Resûlullah efendimize ve O'nun Âl'i ve Eshâbına salât (duâ) ettikten sonra, diğer Peygamberlere salât (duâ) etmektedir. Abdülazîz el-Buhârî de bunu şöyle îzâh etmektedir "Müellifîn, Resûlullah efendimizin Âl ve Eshâbını diğer Peygamberlerden önce zikretmesi, onları Peygamberlerden üstün tuttuğu için değil, Resûlullah efendimize yapılan salâtın, onlar ile tamam olduğu içindir. Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihî ve eshâbihî ve etbâ'ıh denir. Bununla Resûlullah efendimize yapılan salât-ü selâm tamamlanmış olur. Bundan sonra; "Ve alâ cemi'ıl enbiyâi vel-mürselîn" denir. Eshâb-ı Kirâm dâhil hiçbir veli, hiçbir peygamberden daha üstün değildir.

Bekâra sûresinin 269. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki; "(Allahü teâlâ) **dilediği kimseye hikmet verir. Kime ki hikmet verilmiş ise, muhakkak ona çok hayır verilmiştir."** Bu âyet-i kerîmede geçen hikmet kelimesi, fâideli ilim olarak bildirildi. Abdullah İbni Abbâs (r.anhümâ) bu kelimeyi "Helâl ve haram ilmi" diye tefsîr etmiştir. Âlimlerin çoğu, bunun fıkıh ilmi olduğunu bildirmektedir. Hikmet lügatta ilim ile amel ma'nâsınadır. Bu ikisini kendinde bulunduran yüksek âlimlere fakih denilmiştir.

Fıkıh ilminin faziletine dâir birçok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf mevcûttur. Fakîhler için çok müjdeler vardır. Ancak ilmi ile âmil olmayanlar bu faziletlerden mahrûmdurlar. Kötü âlimler için çok acı azaplar bildirilmiştir. Resûlullaha (s.a.v.) mahlûkâtın en kötülerinin kim olduğu suâl edildiğinde; **"Kötü âlimlerdir"** buyurmuştur.

Bütün bunlardan iyi anlaşılıyor ki, ilim öğrenmeli, bu ilimle amel etmeli, ya'nî ilim ile amel birlikte bulunmalıdır. Hadîs-i şerîflerde; "(İlim öğrenmiyen) **câhile bir kerre,** (ilim öğrendiği hâlde ilmi ile amel etmeyen) **âlime yetmiş kere yazıklar olsun"** ve **"Şeytana karşı bir fakîh, bin âbidden** (ibâdeti çok yapandan) **daha kuvvetlidir"** buyuruldu:

Şeytana karşı kuvvetli olmak, ilmi ile amel eden âlimlere mahsûstur. İlmi olup ameli olmayan kimse, şeytana karşı kuvvetli olmak şöyle dursun, bilakis onun oyuncağı olur.

İmâm-ı Gazâlî hazretleri buyurdu ki: "Ba'zıları fıkıh ilmi deyince, fetvâları bilmek, fetvâların inceliklerine ve illetlerine vâkıf olmak ilmini anlamışlardır. Hâlbuki, âlimlerin çoğunun bildirdiklerine göre fıkıh, bunlarla beraber, âhıret ilmini, nefsin yaptıracağı çok ince hileleri bilmek, âhırette karşılaşacağı şeyleri iyi anlamak, dünyâya ehemmiyet vermeyip onu hakîr görmek ilmidir."

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki: "Hakîkî fakih, dünyâya kıymet vermeyip âhırete rağbet eden, hatâlarını görebilen, Rabbine ibâdette devamlı olan, şüphelilerden uzak duran, başkalarının herhangi birşeyine zarar vermekten sakınan âlim zâttir."

Başkalarına emirleri ve yasakları bildirip, kendisi ise bunlara riâyet etmiyen sözde âlimin hâli şu kimseye benzer ki, ortada herkesin yemek istediği, görünüşte lezzetli olan bir yemek olsa, fakat bu yemek zehirli olsa, yemeğin zehirli olduğunu orada bulunanlardan yalnız birisi bilse, diğerlerine; "Bu yemekten sakın yemeyiniz. Bu yemek zehirlidir" dese, fakat kendisi bir taraftan yese, diğerleri bunun sözüne hiç i'tibâr etmezler. "Bu bir yalancıdır. Hakîkaten zehirli olsaydı, kendisi yemezdi" diyerek, o yemekten yemeye başlarlar. O yemek aslında zehirli olduğu için, yiyenlerin hepsine çok zararlı olur.

Bu misâlden anlaşılacağı gibi, başkalarına anlatıp kendisi riâyet etmeyen âlimin zararı çok fazla olmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Siz insanlara iyiliği emredip kendi nefslerinizi unutur musunuz?"** (Bekâra-44), **"Ey îmân edenler! Yapmadığınız şeyi niçin söylüyorsunuz?"** (Sâff-3).

Fahr-ül-İslâm Pezdevî hazretleri, Usûl-ül-Pezdevî kitabında buyuruyor ki: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve eshâbı (talebeleri), fıkıh ilminde başkalarından önce gelmektedirler. Temel kaynaklardan mes'eleleri önce onlar çıkarmışlar, bu husûsta çok çalışmışlardır. Fıkıh ilminde onların dereceleri pekçok yüksektir. Onlar Kitâb ve Sünnet ilminde, Allahü teâlânın emirlerine, yasaklarına ve büyüklere uymakta, Rabbânî âlim idiler."

Abdülazîz el-Buhârî hazretleri bu kısımda bulunan, "Büyüklere uymakta Rabbânî âlim idiler" cümlesini açıklarken buyuruyor ki: "Onlar ya'nî İmâm-ı a'zam ve eshâbı, hükümleri önce

Kitâb'dan, sonra Sünnet'ten, sonra İcmâ'dan ve daha sonra da Kıyâs'tan alma husûsunda Eshâb-ı Kirâmın ve Tabiînin yoluna yapışırlardı. Hükümleri çıkartırken nefslerinden birşey ortaya koymaz, o büyüklerin yoluna zerre kadar muhalefet etmezlerdi."

Müellifîn; "Onlar hem hadîs âlimi idiler, hem de hadîs-i şerîflerin ma'nâlarını bilmekte ve anlamakta da mütehassıs idiler" sözünü şerh ederken buyuruyor ki: "Ba'zı kimselerin İmâm-ı a'zam ve eshâbı hakkında, ileri geri konuşarak; "Onlar, hadîs ilminde âlim değillerdi. Kendi görüşlerine göre hüküm verirlerdi. Karşılaştıkları bir hadîs-i şerîf, kendi görüşlerine uygun ise alır, değilse reddederlerdi. Kendi görüşlerini hadîs-i şerîfe tercih ederlerdi" sözlerine cevap olmak üzere, müellif bunun uydurma ve iftira olduğunu, onların, diğer birçok ilimde olduğu gibi, hadîs ilminde de mütehassıs olduklarını bildirdi.

Onların, hadîs-i şerîf ilminde zayıf olduklarını, hatta, kendi görüşlerini hadîs-i şerîflere tercih ettiklerini zannetmek, onların büyüklüğünü anlıyamamış olan zavallıların işidir. Onların, helâli ve haramı bilmekte, şer'î delîllerden ma'nâlar çıkarmakta dereceleri o kadar yüksek ve dikkatleri o kadar keskin idi ki, onlar gibi böyle derin ma'nâlara nüfuz edemiyenler, onları kendi görüşlerine göre hüküm veriyorlar zannetmişlerdir. Hâlbuki İmâm-ı Şafiî hazretleri; "Fıkıh öğrenmek istiyen kimse, Ebû Hanîfe'nin kitaplarına sarılsın. Ben Ebû Hanîfe'ye yetişseydim, onun meclisinden ayrılmazdım" buyurdu. Büyük âlimlerden, buna benzer daha nice sözler nakledilmiştir.

Abdullah bin Mübârek'e; "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve eshâbının, sünneti seniyyeye uymadıkları söyleniyor. Bunlar için ne dersiniz?"diye suâl edildiğinde, buyurdu ki: "Sübhânallah! Böyle olmak şöyle dursun, Ebû Hanîfe sünnet-i seniyyeye uymak, o yoldan kılpayı ayrılmamak için bütün gücüyle gayret edip çalıştı. Hâl böyle iken, o büyük zât ve talebeleri hakkında böyle uygunsuz lâflar nasıl söylenebilir? Sünnet-i seniyyeye düşman olanlar, nefislerine, arzu ve hevâlarına tâbi olup, Kitâb ve Sünneti terkedenlerdir."

Ebû Hanîfe ve eshâbı, bir hükmü meydana çıkarırken, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden ayrılmamışlar, kendiliklerinden birşey söylememişlerdir. Onlar, mechûl olan rivâyeti de kıyâsdan önce tuttular. Mechûl rivâyet, hadîs rivâyeti ile meşhûr olmamış, râvîlerin sâdece bir veya iki rivâyetleri ile bilinen rivâyetlerdir. Onlar, Resûlullah efendimizden duymaları ihtimâlini göz önünde bulundurarak, Eshâb-ı Kirâmın sözlerine de kıymet vermişler, bu sözleri de sened kabûl etmişlerdir.

Onların yolu bu olunca, "Kendi görüşlerini sahih hadîslere tercih ettiler" sözü ne büyük yalandır. Böyle zannetmek nasıl mümkündür?"

---

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 136

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 242

3) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 94

4) Keşf-üz-zünûn sh. 112, 1395, 1849

5) Keşf-ül-esrâr

ALÂÜDDÎN KONEVÎ

Fıkıh, kelâm, tefsîr, usûl ve edebiyat âlimi. İsmi, Ali bin İsmâil bin Yûsuf el-Konevî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, lakabı Alâüddîn'dir. 668 (m. 1270) senesinde Konya'da doğdu. 728 (m. 1328) senesinde Dımeşk'da vefât etti.

Ali Konevî, doğduğu yer olan Konya'da yetişti. 693 (m. 1293) senesinin başında Dımeşk'a gitti. Bu sırada yaşı yirmibeş idi. Burada; İbrâhim bin Ömer, Ebü'l-Fadl bin Asâkir el-Ebrugûhî, ed-Dimyâtî, Zemlekânî Ömer bin Kavvâs, İbn-i Savvâf, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd gibi âlimlerden ilim öğrendi. Tâcüddîn Haslânî'den usûl-i fıkıh öğrendi. Ayrıca büyük âlim Şemsüddîn Ebkî'nin derslerini ta'kib etti.

Ali Konevî, Şam'da İkbâliyye Medresesi'nde ders verdi. Sonra bu, görevinden ayrılarak Kâhire'ye gitti. Bu sırada çok fakirdi. Fakat, kimseye ihtiyâcı için boyun eğmedi. Onun bu hâli, Şerîfiyye Medresesi'nde müderris ve Selâhiyye Dergâhı'nın idâresi kendisine verilinceye kadar devam etti. Emîr Nasır ona hürmet eder ve onu överdi. Yine emirlerden Arün Şah da; "Ondan başkası gözlerimi doldurmadı" derdi.

Ali Konevî, aynı zamanda tasavvuf ile de meşgûl oldu. Çok düzenli bir hayatı vardı. Otuz sene sabah namazını cemâat ile kıldı. Öğleye kadar ilim ile meşgûl olur ve namaz kılardı. Öğle vakti biraz yemek yer, sonra bir arkadaşını veya bir hastayı ziyâret eder veya birisine, yardımcı olmak için evinden çıkardı. Sonra günün geriye kalan kısmını, Allahü teâlâya tâat ve ibâdet ile geçirirdi. 727 (m. 1327) senesinde Dımeşk'da kadılık yaptı. Hak, iffet ve temizlik husûsunda çok titiz idi.

Ali Konevî, Şam'da ve Mısır'da ilmi ile herkese faydalı oldu. İlim talibleri ondan çok istifâde etti. İlim ile meşgûl olurken, takvâya da çok sarılırdı. Vekar sahibi idi.

Kemâlüddîn Udfevî, "El-Bedr-üs-sâfir ve tuhfet-ül-müsâfir" adlı eserinde şöyle der: "Ali Konevî, zamanının en büyük âlimlerinden idi. Tasavvufun temel bilgileri onunla kuvvet buldu. Otuz seneye yakın Mısır'da kaldı, ilim ehline, çeşitli ilimlerin inceliklerinden çok şeyler öğretti. Evinden, sabah namazı vakti gelince, vekar ve sükûn ile çıkardı. Gün ortasına, ya'nî öğleye kadar talebelere ders verirdi."

Ali Konevî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-A'lâm, fî hayât-il-Enbiyâ aleyhisselâtü vesselâm, 2- Şerh-ül-hâv-is-sagîr: Şafiî mezhebi fürû'una dâir bir eserdir. 3- Muhtasar-ül-Minhâc lil-Halîmî, 4-İhtisar-il-meâlim, 5-Et-Tasarruf fî şerh-it-te'arruf: Tasavvufa dâir bir eserdir.

Muhtasar-ül-Minhâc lil-Halîmî adlı eserinden ba'zı bölümler:

Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâmdan sonra, Alâüddîn Ali Konevî buyurdu ki: "Bu kitap, büyük âlim Ebû Abdullah Hüseyn bin Hasen Halîmî'nin, imânın şu'belerini anlatan ve Resûlullahın (s.a.v.); **"Îmân yetmiş küsur şu'bedir. En yükseği Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına şehâdet etmek, en aşağısı ise, yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmaktır"** hadîs-i şerîfinin şerhi olan Minhâc kitabının şerhidir."

Allahü teâlâya ve Resûlüne imân, iki kısma ayrılır. Birincisi; gizli olan îmân olup, kalb ile olan îmândır. Buna i'tikâd denir. İkincisi; celî îmân olup, dil ile olan îmândır. Îmânın dil ile ifâdesine şehâdet denir. Gizli imân, niyet gibidir. İbâdetlerin sahih olması ona bağlıdır. Celî îmân, a'zâların işi gibidir. Çünkü, zâhir ile ya'nî a'zâlarla Allahü teâlânın ve Resûlünün emirlerine uyman, kalbdeki îmâna delâlet eder. Dil ile söylemek imkânı varsa, kalbdeki îmânı dil ile söylemek gerekir.

Resûlullaha (s.a.v.) **ta'zim:** Resûlullaha ta'zim, O'na olan sevginin ötesinde birşeydir. Her sevilene ta'zim edilmez. Meselâ babanın oğlunu sevmesi, ona ta'zimde bulunmasını gerektirmez. Fakat çocuğun babasına, kölenin efendisine sevgisi, aynı zamanda ta'zimi de icâb ettirir. Ta'zimin sebebi, ta'zim edilenin ba'zı husûsiyyetleridir. Resûlullah efendimizde (s.a.v.) bu vasıfların yüksekliği ve kemâli gayet açıktır. Çünkü Allahü teâlâ, Resûl-i ekrem (s.a.v.) vasıtasıyla bizi dünyâ ve âhırette helak olmaktan kurtardı. O'nun vesilesiyle dünyâ ve âhıret saadetini kazandık. Bu, ne büyük ni'mettir. Öyleyse, bizim Resûlullahı (s.a.v.) sevmemiz ve ta'zim etmemiz, her kölenin efendisine yaptığı hürmet ve ta'zimden daha çok olmalıdır. Allahü teâlâ, Araf sûresinin yüzelliyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onlar ki, yanlarında bulunan Tevrat ve İncîl'de ismi** (ve sıfatını) **yazılı bulacakları ümmî olan o Resûle tâbi olurlar. O** (Resûl)**, kendilerine iyiliği emrediyor, onları fenâlıktan alıkoyuyor. Onlara** (nefislerine haram kıldıkları) **temiz şeyleri helâl kılıyor, murdar,** (kan, domuz eti, faiz gibi) **şeyleri de onlara haram kılıyor. Onların ağır yüklerini, üzerlerindeki bağları indiriyor. Ve onlar ki, O'na** (Resûle) **imân ederler, kendisine ta'zim ederler, O'na yardım ederler ve O'nunla birlikte indirilen nûra** (Kur'ân'a) **tâbi olurlar, işte bunlar kurtulanlardır"** buyuruyor.

İnsanın, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşup, âhırette ebedi azâbdan kurtuluşu, Resûlullahın Allahü teâlâdan getirdiklerine imân etmesi, O'nun sünnet-i seniyyesine tâbi olması ve O'na ta'zimde bulunması ile mümkündür.

Yine Allahü teâlâ, Nûr sûresinin altmışüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Peygamberi, kendi aranızda birbirinizi çağırdığınız gibi çağırmayın"** buyuruyor. Bu âyet-i kerîmenin ma'nâsı için şöyle denilmiştir: O'nun sizi çağırmasını, sizden birinizin, diğerinizi çağırması gibi tutmayınız. Sizden birisi, diğerini çağırdığı zaman, normal olarak aranızda bir mazeret sebebiyle cevap vermeyi geciktirirsiniz. Fakat Resûlullah (s.a.v.) sizi çağırdığı vakit böyle yapmayın. O sizi çağırdığında, derhâl O'na cevap vererek, ta'ziminizi ve hürmetinizi ifâde edin. Hattâ namazda olan bir kimseyi Resûlullah çağırdığında, Resûlullaha (s.a.v.) cevap vermesi vâcibdir. Çünkü, Ebû Sa'îd (r.a.) namazda iken Resûlullah (s.a.v.) onu çağırmıştı. Fakat o namazda olduğu için cevap vermemişti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona; **"Bana cevap vermekten seni alıkoyan nedir? Sen Allahü teâlânın** (Enfâl sûresi 24. âyet-i kerîmesinde meâlen) **"Ey mü'minler! Peygamber, size hayat verecek olan dînin emirlerine sizi da'vet ettiği zaman, Allah ve Resûlüne icabet edin. Muhakkak biliniz ki, Allahü teâlâ, insan ile kalbi arasına girer" buyurduğunu işitmedin mi?"** buyurdu.

Yine Allahü teâlâ, O'nun emri ile kendi emrini bir tuttu. O'na olan itaati, kendisine itaat olarak kabûl buyurdu. Ahzâb sûresinin otuzaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah ve Resûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkekle mü'min bir kadın için, kendi işlerinden dolayı Allahın ve Peygamberin hükmüne aykırı olanı seçmek hakkı yoktur. Kim Allaha ve Resûlüne isyan ederse, muhakkak açık bir sapıklık etmiş olur..."** buyuruluyor. Diğer bir âyet-i kerîmede ise meâlen; **"Kim Peygambere itaat ederse, muhakkak Allaha itaat etmiş olur. Kim de yüz çevirirse, bu seni üzmesin. Zira seni onlara koruyucu ve gözetici göndermedik** (ancak tebliğ için gönderdik)**."** buyuruluyor (Nisâ-80).

Yine Allahü teâlâ, Hucurât sûresinin birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allahü teâlânın ve Resûlünün önüne geçmeyiniz! Allahü teâlâdan korkunuz!"** buyurdu. Ya'nî Allahü teâlâ imân edenlere, Resûlullahın huzûrunda bulunduğunuz zaman konuşmanızla ve işinizle Resûlullahın sözünün ve işinin önüne geçmeyiniz. O'nun huzûrunda olduğunuz vakit,

Allahü teâlânın huzûrunda imiş gibi olun. Hucurât sûresinin ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey imân edenler! Peygamberin sesinden daha yüksek sesle konuşmayınız! O'na, birbirinize seslendiğiniz gibi seslenmeyiniz! Böyle yapanların ibâdetlerinin sevâbları yok olur"** buyuruluyor. Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede, mü'minlere seslerini Resûlullahın sesinden fazla yükseltmekten, Resûlullah ile konuşurlarken seslerinin yüksek perdeden olmasını menetti.

Sesi alçaltarak konuşmak, O'nun karşısında kendi küçüklüğünü ifâde ve O'na karşı bir ta'zim şeklidir. Bu âyet-i kerîmeler, imân sahibi olanlara hitâb ile başlıyarak mü'minlerin bu vasıflarda olmalarının imândan olduğunu da onlara işâret etti. Yine bu âyet-i kerîmeler, Resûlullaha ta'zimin imândan olduğuna delâlet etmektedir. Bu sebebledir ki, Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz, Resûl-i ekreme (s.a.v.) pekçok ta'zim ve hürmette bulunmuşlardır. Hucurât sûresinin ikinci âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer de Resûlullah efendimiz ile konuşurlarken dikkat ederler ve O'nun sesinden daha yüksek sesle konuşmamaya çok gayret ederlerdi.

Hudeybiye günü Urve bin Mes'ûd es-Sekafî, Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûrlarına gelip sulh için konuştuktan sonra, geri döndüğünde arkadaşlarına şunları söyledi: "Ey kavmim! Vallahi ben çok sultanların, Bizans İmparatoru Kayser'in, İran İmparatoru Kisrâ'nın ve Habeş kralı Necaşî'nin yanına gitmiş bir insanım! Vallahi ben Muhammed'in (s.a.v.) arkadaşları gibi, arkadaşları kendisine ta'zim ve hürmette bulunan bir sultâna rastlamadım. O onlara birşey emrettiği zaman, O'nun emrini yerine getirmek için koşuyorlardı. O'nun yanında konuşurken, seslerini kısarak konuşuyorlardı. O'na hürmetle bakıyorlardı" dedi.

Resûlullahın kabrini ziyâret: Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâret etmek de, O'na olan ta'zimin ifadesidir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim vefâtımdan sonra beni ziyâret ederse, beni hayatta iken ziyâret etmiş gibidir."** Resûlullah efendimizi ziyâret için gidildiği zaman kabr-i şerîfin yanında sesi yükseltmemek de Resûlullaha ta'zimdendir. Yine kabr-i şerîfin yanında lüzumsuz ve Resûlullahın şânına yakışmayacak dünyâ işlerine dalınmaz.

Resûlullahın haremi olan Medîne-i münevvereye ta'zim ve hürmette bulunmak, orada yasaklanan şeylerden (veya günah işlemekten) sakınmak ve Medîne-i münevvere ehline ikramda bulunmak da Resûlullaha ta'zimden sayılır.

Resûlullahın mübârek isimleri geçtikçe salât ve selâm getirmek de Resûlullaha ta'zimdendir. Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin ellialtıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten Allah ve melekleri, Peygambere salat ederler. Ey îmân edenler! Siz de O'na salât edin** (Allahümme salli alâ Muhammed, deyin) **ve gönülden teslim olun."**

Resûlullah efendimizin mübârek sözlerinden ve işlerinden bildirilen, birşey O'nun şânını hafife alacak birşey ile mukâbele etmemek de O'na ta'zimdendir. İnsanlar arasında aşağılık ve düşük bir mertebe için kullanılan kelimelerle Resûlullahı vasfetmemek de O'na ta'zimdendir. Meselâ Resûlullaha fakir denmez. Çoban denmez. Resûlullah (s.a.v.) falanca şeyi severdi denince, hâlbuki ben onu sevmem dememek de O'na ta'zimdendir. Resûl-i ekremin **"Ben birşeye yaslanarak, dayanarak yemem"** buyurmasına; "Ben birşeye dayanarak yerim" deyip, sonra yaslanarak yemek gibi bir mukâbelede bulunmamaktır. Bunlara riâyet etmek de Resûlullaha olan ta'zime dâhildir. Bunlara kasıtlı olarak ehemmiyet vermeme niyetiyle riayetsizlik, küfür kapılarına yol açar.

Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîf kitaplarının üzerine, başka her hangi bir kitap veya herhangi bir ev eşyası koymamak da Allah ve Resûlüne ta'zimdendir. Onların üzerinde bulunan tozları almak, içerisinde Allahü teâlânın ism-i şerîfi veya Resûlullah efendimizin mübârek isimlerinin bulunduğu bir kâğıdı atmamak, Allahü teâlâya ve Resûlüne ta'zimdendir. Böyle kâğıtlar yırtılmaz. İslâm harfleri ile yazılı olan kâğıtlara da hürmet etmek lâzımdır. Şayet içerisinde Allahü teâlânın ism-i şerîfi, Peygamber efendimizin ism-i şerîfi ve âyet-i kerîmeler bulunan kitaplar ve kâğıtlar eskimekten dolayı yırtılırsa, bunları temiz beze sarıp toprağa gömmeli veya su ile yıkayarak üzerindeki yazıları silmeli veya yakmalıdır. Yakınca, külleri gömülür. Hazreti Osman mensûh âyetler bulunan Kur'ân-ı kerîmi yaktı. Eshâb-ı Kirâmdan hiç kimse, buna karşı çıkmadı. Yakmak, yıkayıp yazıları gidermekten daha iyi olur. Zira, yıkamakta kullanılan sular ayak altında kalabilir.

Ehl-i beyte ta'zim: Resûlullah efendimizin (s.a.v.), Ehl-i beytine, Ensâr ve Muhacirlerin çocuklarına ta'zim ve hürmette bulunmak da, Resûlullaha hürmettendir. Haberde şöyle gelmiştir: **"Kureyş'i takdîr ediniz. Onların önüne geçmeyiniz."** Bu, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Kureyş'den olduğu içindir. Kureyş'i takdîr etmek vâcib olunca, Hâşimoğullarını takdîr etmek gerektiği kolayca anlaşılır. Buna bağlı olarak, Arablara (akidesi doğru, Resûlullahın yolunda giden Arablara) hürmet etmek de Resûlullah efendimize ta'zim cümlesindendir. Çünkü Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) Arab idi. (Arab; lügatta, güzel demektir. Meselâ, lisân-i Arab, güzel dil demektir. Istılâh ma'nâsı ise, ya'nî coğrafyada Arab demek, Arabistan ismindeki yarımadada doğup büyüyen, oranın iklimi, havası, suyu ve gıdası ile yetişen ve onların kanından olan kimse demektir. Anadolu'daki kandan gelenlere Türk, Bulgaristan'da doğup büyüyenlere Bulgar, Almanya'dakilere Alman dedikleri gibi, Resûlullah da (s.a.v.) Arabistan yarımadasında doğduğu için Arabdır. Arablar beyaz, buğday benizli olur. Bilhassa Peygamberimizin (s.a.v.) sülâlesi beyaz ve çok güzel idi.)

Kur'ân-ı kerîme ta'zim: Şu husûslara dikkat edilmiş olursa, Kur'ân-ı kerîme ta'zim edilmiş olur 1- Kur'ân-ı kerîmi öğrenmektir. Hadîs-i şerîfte; **"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğreteninizdir"** buyuruldu. 2- Kur'ân-ı kerîm okumaya E'ûzü ile başlamaktır. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin doksansekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Şimdi Kur'ân okumak istediğin zaman, hemen o koğulmuş şeytandan Allaha sığın** (E'ûzü billahi mineşşeytânirracîm) **de!"** buyuruluyor. 3- Okumayı bitirdikten sonra "Sadakallâhülazîm" deyip, Sübhâne Rabbike âyetini okumaktır. 4- Kur'ân-ı kerîmi hatim ettikten sonra tekrar başlamaktır. 5- Hatmi bitirip, hatim duâsı ederken, hanımını ve çoluk çocuğunu yanında bulundurmaktır. 6- Hatimi bitirip, duâsını gündüzün veya gecenin evvelinde yapmaktır. İbrâhim Teymî (r.a.) şöyle buyurdu: Bir kimse Kur'ân-ı kerîmi hatim edince, gecenin veya gündüzün kalan kısmında melekler ona salât okurlar. 7- Secde âyet-i kerîmeleri gelince secde yapmaktır. 8-Okuyanın abdestli olmasıdır.

Kur'ân-ı kerîm okumadan önce dişleri misvâklamak, mazmaza ile ağızı temizlemek, güzel koku sürünmek, güzel elbise giymek, geceleyin sesli, gündüz gizli okumak, Kur'ân-ı kerîmi devamlı okumaya yardımcıdır. Kur'ân-ı kerîm okurken, birisinin sözü ile okumayı kesmemelidir. Çünkü, başkasının sözünü, Allahü teâlânın kelâmına tercih etmek caiz değildir. Zira bu şekilde kırâati kesmek, Kur'ân-ı kerîm kırâatinin güzelliğinin gitmesi ve kırâati hafife almak gibi bir durum hâsıl olur ki, böyle bir şeyden Allahü teâlâya sığınırız. Kur'ân-ı kerîm okurken sesi güzelleştirmeli ve mahzûn olarak okumalıdır. Şarkı, türkü okur gibi tegannî ile okumamalıdır.

Kur'ân-ı kerîmi tertîl ile okumalıdır. Allahü teâlâ, Müzzemmil sûresinin dördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kur'ân'ı da yavaş ve açık olarak güzelce oku"** buyuruyor.

Kur'ân-ı kerîmi, mıshaf-ı şerîfe bakarak okumalıdır. Çünkü Selef-i sâlihîn, mıshaf-ı şerîfe bakarak okumayı müstehab gördüler. Süfyân-ı Sevrî (r.a.) buyurdu ki: "İbâdetlerin en faziletlisi mıshafa bakmaktır." Birgün Hazreti Osman'ın huzûruna girildiğinde, onu, mıshafa bakarak Kur'ân-ı kerîm okurken gördüler. Kur'ân-ı kerîm okuması bittikten sonra buyurdu ki: "Hiçbir günümün, Kur'ân-ı kerîme bakmadan geçmesini asla istemem. Kur'ân-ı kerîmi mıshaftan ve ezberden okumanın ayrı ayrı fâideleri vardır. Yüzünden okumak, fazla ve eksik veya önce ve sonra okumak gibi herhangi bir yanlışlığa düşmeme husûsunda daha sağlam bir yoldur. Ezberden okumak ise, ezberi kuvvetlendirir. Fakat birinci yol, tefekküre daha müsaittir. Evlâ olan, ikisinin arasını cem edip, ba'zan mıshaftan, ba'zan da ezberden okumaktır."

Şöyle de denilmiştir "Mıshaftan okumak daha faziletlidir. Çünkü bunda, Kur'ân-ı kerîmin ve mıshafın hakkını eda etmek vardır. Mıshaftan bakarak okumakta, hem dil, hem de göz kırâata iştirâk etmiş olur. Fakat ezbere okunduğunda, kırâate sâdece dil iştirâk etmiş olur."

Namazda Kur'ân-ı kerîmi çok okumalıdır. Zira, namazda Kur'ân-ı kerîm okumak, kulun hâllerinin en üstünüdür. Kur'ân-ı kerîm okuyanın, kıbleye dönmesi ve ezberden okurken abdestli olması müstehabtır. Namazda ise bunlar zâten şarttır.

Kur'ân-ı kerîmi Ramazân-ı şerîfte çok okumalıdır. Zira Ramazan ayı, Kur'ân-ı kerîm ayıdır. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin yüzseksenbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O sayılı günler Ramazan ayıdır ki, Kur'ân o ay içinde indirilmiştir. O Kur'ân, insanları hakka ulaştırır, helâl ile haramda ve dînî hükümlerde hakkı bâtıldan ayırır. Sizden her kim Ramazan ayında hazır bulunursa, onu** (orucunu) **tutsun, kim de hasta olur, yahut seferde bulunursa, oruç tutmadığı günler sayısınca sıhhat ve ikâmet hâlinde orucunu kaza etsin. Allah size kolaylık diler, size güçlük dilemez. Hem buyuruyor ki: Kaza borcunuzu tamamlayasınız da, size hidâyet ettiği şekilde Allahı tekbir ile yüceltesiniz, gerek ki şükredersiniz"** buyuruyor. Yine Kadr sûresinin birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Şüphesiz onu** (Kur'ân-ı kerîmi), **kadir gecesinde** (Levh-i mahfûzdan aşağı semâya) **biz indirdik"** buyuruluyor. Ramazân-ı şerîfte oruçlu kimse, mâlâya'nî (lüzumsuz) şeylerden kendisini alıkoymakla vazîfelidir. Öyleyse oruçlu kimsenin, Allahü teâlâya O'nun kelâmıyla yaklaşması gerekir.

Kur'ân-ı kerîmi, düşmanın eline geçmekten korumalıdır. Düşman memleketine Kur'ân-ı kerîmle gitmemelidir. Düşman elinin Kur'ân-ı kerîme değmesinden çok sakınmalıdır. Kur'ân-ı kerîmi, onun şânına lâyık olmayan bir hâle sokmak uygun değildir.

Kur'ân-ı kerîm okurken, bir sûreyi bitirmeden diğer sûreye geçmemeli ve her harfin hakkını vererek okumalıdır. Kur'ân-ı kerîmi, âyet âyet okumak evlâdır. Âyet-i kerîmeler bitince durmalıdır. Resûlullah (s.a.v.), Kur'ân-ı kerîmi âyet âyet okurdu.

Kur'ân-ı kerîmi çarşı ve pazarlarda okuyarak geçim vâsıtası yapmayınız. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kur'ân-ı kerîm okuyunuz, fakat bunu geçim vâsıtası yapmayınız"** buyurdu.

Kur'ân-ı kerîmi, hamamda ve pis yerlerde okumamalıdır. Ali (r.a.); "Evin en kötü yeri hamamdır. Orada Kur'ân-ı kerîm okunmaz" buyurdu. Soğan ve sarımsak yemiş olarak Kur'ân-ı kerîm okumamalıdır. Uykudan uyanan kimse, Kur'ân-ı kerîm okumadan önce dişlerini

misvaklamalı ve ağzını temizlemelidir. Böylece, Kur'ân-ı kerîm kırâatına pis koku karışmamış olur. Kur'ân-ı kerîmin üzerine ondan başka hiçbir şey koymamalıdır. Ancak başka Kur'ân-ı kerîm, Kur'ân-ı kerîmin üzerine konabilir.

Kur'ân-ı kerîme çok hürmet etmelidir. Onu yazarken, en güzel şekilde yazmalıdır. Okunacak şekilde, aralıklı, büyük ve geniş parçalara yazmalıdır. Böyle yapmak, Kur'ân-ı kerîme hürmetin ifadesidir. Sultânın mektûbu en büyük ve temiz kâğıtlara, en güzel bir şekilde, en kaliteli kalem ve mürekkeble yazılmaktadır. Kaldı ki, Allahü teâlânın kelâmı, bunlara, sultânın mektûbundan çok daha fazla lâyıktır.

İsraf olmadığı müddetçe, Kur'ân-ı kerîmin bulunduğu yeri, aydınlatıcı birşey ile aydınlatmalıdır. Ramazân-ı şerîfte, mescidler daha fazla aydınlatılır. Çünkü mescidler, meleklerin bulunduğu yerlerdir. Mescidlere lâyık olan, aydınlatılıp, güzel kokular ile kokulandırılmasıdır. Bir eve misâfir geldiği zaman bile, ev karanlık ise aydınlatılır. Melekler ise, kendileri için aydınlatmaya başkalarından daha lâyıktır.

Kur'ân-ı kerîm okunurken dinlemelidir. Makam ve mevki sahibi bir kimse, emri altında olanlara bir yazısı okunurken, onlar dinlemedikleri zaman nasıl râzı olmazsa, Allahü teâlâ da, kelâmı olan Kur'ân-ı kerîm okunurken kulları dinlemezlerse, onlardan nasıl râzı olur? Kur'ân-ı kerîm okuyanlara da hürmet etmek, Kur'ân-ı kerîme olan ta'zimdendir.

Yaptığı iyiliğe sevinmek, yaptığı kötülükten dolayı üzülmek: Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kime, yaptığı iyilik sevinç verirse ve işlediği kötülük ona üzüntü verirse, o kimse mü'mindir."** Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle duâ buyururlardı: **"Allahım! Beni, iyilik yaptıkları zaman sevinen, kötülük yaptıkları zaman senden af ve mağfiret dileyen kullarından eyle!"**

İyilik yapınca, Allahü teâlânın o iyiliği yapmaya muvaffak kılması, insanı sevindirir. Kötü bir amel işlediği zaman, Allahü teâlânın onu nefsine bırakması, yardımda bulunmaması ve şeytanın aldatması ile kötü bir işi işlemesi insanı üzer. Bu sebeble, Allahü teâlânın azâbından dolayı korku içinde bulunur.

Bir kimsenin bu durumda olması, onun imânının doğruluğuna delalet eder. Çünkü Allahü teâlânın sonsuz ni'metleri ile sevinmek, va'dine güvenmek ve azâblarla tehdidinden korkmak, Allah ve Resûlünü tasdikin kuvvetinden ve imânın doğruluğundan dolayıdır. Bu husûsu Resûlullah efendimiz gayet veciz ve güzel bir şekilde şöyle buyurmuşlardır: **"Mü'min bir iyilik yaptığı zaman onun sevâbını umar, bir kötülük yaptığı zaman ise onun cezasından korkar."**

Temizlik ve abdest: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Biliniz ki, amellerimizin en hayırlısı namazdır. Abdeste mü'min olan devam eder!"** Namaz, ancak abdest ile sahih olur. Abdest, Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin husûsiyetlerindendir. Birgün Resûlullah efendimize (s.a.v.) bir zât; "Nûh peygamberden beri gelen birçok insanlar arsında ümmetini nasıl tanıyacaksın, yâ Resûlallah?" dedi. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Benim ümmetimin aldıkları abdestlerin nişanı olarak, yüzleri ve a'zâları bembeyaz olur. Bu hâl, başka hiçbir ümmette bulunmaz, onları tanırım. Çünkü kitapları sağ taraflarından verilir" buyurdu.**

Abdestin faziletlerinden birisi de, her uzvu yıkarken, abdest suyu ile beraber, o uzuvdan günahlar da dökülür, gider.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 37

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 24

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 147

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 90

5) Tabakât-üş-Şafiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 132

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 717

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 717

8) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 149

9) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 411, 420, 625 cild-2, sh. 1871

10) Brockelmann Gal-2, sh. 86 Sup-2, sh. 1012

11) Muhtasar-ül-Minhâc lil-Halîmî Süleymâniye Kütüphânesi. Şehid Ali Paşa kısmı. No: 1559

ALEVÎ BİN MUHAMMED SÂHİB-ÜD-DEVÎLE

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Alevî bin Muhammed Sâhib-üd-devîle'dir. Hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Doğum tarihi bilinmemektedir. 778 (m. 1376) târihinde vefât etti. İlimde ve tasavvufta engin bir deniz gibi idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Babası ona bir kuyu bağışladı. Fakat daha sonra vazgeçerek o kuyuyu geri aldı. Bir kısmı insanlar, o kuyudan su çekmek için yanına gittiklerinde, suyunun çekilmiş, kupkuru ve içinin kaya parçaları ile dolu olduğunu gördüler. Gelip durumu babasına anlattılar. Babası, kuyunun bu hâle gelmesine kendisinin sebep olduğunu anladı ve o kuyuyu tekrar oğluna bağışladı. Alevî bin Muhammed kuyunun başına geldiğinde, kuyunun eski hâli üzere su dolu olduğunu gördüler."

Yine anlatılır ki: "Alevî bin Muhammed ve talebelerinin bulundukları vadiyi sular bastı. O zaman hep birlikte, biraz yüksekçe bir yer olan tepeye çıktılar. Sular yükseldikçe, onlar daha yükseklere çıktılar. Onlar çıktıkça sular da yükseldi. Kurtuluş için başka bir yere de gidemediler. Talebeler, boğulup helak olacaklarına kanâat getirdikleri bir sırada, Alevî bin Muhammed o sudan abdest aldı ve iki rek'at namaz kıldı. Duâdan sonra elindeki asâ ile yükselen suya vurduğu zaman, suların yükselmesi durdu. Kısa bir zamanda yerler kurudu. Beraberce yerlerine geri döndüler. Herkesin evlerindeki eşyasını sel götürmüştü. Oradakiler bu durumdan şikâyet ettiler. Alevî bin Muhammed, orada bir yeri işâret ederek kazılmasını buyurdu. Kazıldığında, eşyaların bir kısmını orada buldular. Başka bir yerin de kazılmasını buyurdu. Orasını da kazdılar. Geri kalan eşyalarını da orada buldular."

Şöyle anlatılır: "Alevî bin Muhammed hazretlerinin yaşadığı bölgede çok şiddetli soğuklar oldu. Halk gelip, bütün ekili ve dikili arazinin donup, bütün bitkilerin telef olduğunu, ona âit olan ekili tarlanın da kendilerininki gibi zarara uğradığını haber verdiler. O zaman Alevî bin Muhammed buyurdu ki: "Allahü teâlânın izniyle bize âit olan yerler zarar görmemiştir." Oradakiler, ona âit olan yere gittiklerinde, onun tarlasının hiçbir zarara uğramadığını gördüler."

Yine anlatılır ki: "Râsi' bin Derviş adındaki bir sultânın adamları, Alevî bin Muhammed'in yakınlarından birisinin mahsûlünden zorla alıp, sahibine zulümde bulundular. O mazlûm da gelip, durumu Alevî bin Muhammed'e arzetti. Alevî bin Muhammed derhâl sultana çıkıp, öteden beri

yapmakta olduğu bu zulümden vazgeçmesini tenbîh ederek, iki parmağı ile sultana işâret etti. Sultan Râsi' bin Derviş; "Peki efendim" diyerek teslimiyet gösterdi. Alevî bin Muhammed oradan ayrılınca, sultanın yanındakiler, "Niye korktunuz? Onun dediğini niye tuttunuz?" diye sorduklarında, sultan; "Onun uzattığı iki parmağını, gözlerime saplanmak üzere olan iki mızrak olarak gördüm. Az daha gözlerim çıkacaktı" dedi ve bir daha zulüm yapmadı."

Şöyle anlatılır: "Alevî bin Muhammed'in yakını olan bir zâtın develeri kaçıp kaybolmuştu. Beraberce aramaya çıktılar. Bir türlü bulamadılar. Üstelik yollarını da kaybedip, nerede olduklarını anlıyamadılar. Aç ve susuz bir hâlde kaldılar. Alevî bin Muhammed hazretleri, sırtındaki paltosunu yere serip üzerinde iki rek'at namaz kıldıktan sonra duâ edip ba'zı şeyler okudu ve; "İşte bu paltom, bize istediğimiz şeyi bulmada inşâallah yardımcı olacaktır" buyurdu. Bu arada paltosu havada uçmaya başladı. Beraberce arkasından yürüdüler. Nihâyet bir yerde develeri buldular. Kısa zamanda da oturduktan beldeye geri döndüler."

Yine şöyle anlatılır: "Çocuklarından biri, şiddetli bir göz ağrısına tutuldu. Acısına dayanamaz oldu. Bir gece; "Yâ Rabbî! Sevdiğin kul olan babam hürmetine bana şifâ ver" diye duâ etti. Rü'yâsında yerden göğe yükselen kuvvetli bir nûr gördü. O sabah kalktığında gözlerindeki ağrının hiç kalmadığını, şifâ bulduğunu anladı."

Şöyle anlatılır: "Talebelerinden birkaçı ağır bir hastalığa yakalandı. Hocalarını vesile edip, Allahü teâlâdan şifâ istediler. Allahü teâlâ da onlara şifâ ve afiyet verdi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 155

ALİ BİN AHMED (İbn-i Abdüzzâhir)

Evliyânın büyüklerinden ve fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Ahmed bin Ca'fer bin Ali bin Muhammed bin Abdüzzâhir bin Abdülvelî bin Hüseyn'dir. Nesebi (soyu) Peygamber efendimizin amcası Ebû Tâlib'e ulaşmaktadır. 638 (m. 1240) senesinde Kûs şehrinde doğdu. 701 (m. 1302) senesi Receb-i şerîf ayının yirmiikinci günü Ihmîn denilen yerde vefât etti.

İbn-i Abdüzzâhir, fıkıh ilmini, Şeyh Mecdüddîn İbni Dakîk-ıl-Iyd'den öğrendi. 657 (m. 1259) senesinde icâzet (diploma) aldı ve fıkıh ilminde ders vermeye başladı. Ebü'l-Hasen Ali bin Hibetullah bin el-Cümmeyzî, Ebü'l-Hasen Ali bin Vehb bin Mu'tî' el-Kuşeyrî'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Kâhire'de Şeyh İbrâhim el-Ca'berî ile görüştü. Kûs şehrinde, takvâ, zühd ve vera' sahibi Şeyh Ali el-Kürdî ismindeki zât ile görüşüp, ma'nevî hâllere kavuştu. Daha sonra Ihmîn denilen yere yerleşip, orasını vatan edindi. Ihmîn'de bir dergâh bina etti. İlmi, güzel ahlâkı ve te'sîrli sözleri ile insanlara ilim öğretti, doğru yolu gösterdi. Çok talebesi oldu ve birçok kerâmetleri görüldü.

Zeynüddîn el-Kamûlî şöyle anlatır: "Bir sene hac için niyet edip hazırlığımı yaptım. Sonra da Ihmîn'e İbn-i Abdüzzâhir'i ziyârete gidip, bu niyetimi arzettim. İbn-i Abdüzzâhir buyurdu ki: "Allahü teâlâ bilir ki, bu sene hacca gitmek size müyesser olmayacaktır." Bu sözüne çok üzüldüm. İçimden, maksadımdan dönmiyeceğim, diye geçirdim. İbn-i Abdüzzâhir bana; "Kardeşim, hikmet-i ilâhî. Bu sene gidemiyeceğinize üzülmeyiniz. Ondan sonraki sene ve daha sonraki seneler de hac edersiniz" diyerek, sekiz defa tekrar ettiler. Hakîkaten o sene hacca gidemedim. Fakat ondan sonraki sene ve tekrar ettiği adet kadar, ya'nî sekiz kere hac etmek nasîb oldu."

İbn-i Abdüzzâhir şöyle anlatır: "Önceleri çok ibâdet ve zikr ettim. Bir ara aklıma; "Sen artık yetiştin" düşüncesi geldi. O günlerde bir yolculuğa çıktım. Yol arkadaşım da hıristiyan bir genç idi. Beraberliğimiz sebebiyle birbirimize alıştık. Onun müslüman olmadan yanımdan ayrılmasına çok üzüldüm. Nihâyet Ihmîn'e döndüm. Bende hâlâ bu üzüntü vardı. Doğruca o beldenin meşhûr âlimi Miâd bin Abdüzzâhir'in huzûruna gittim. O, her zamanki âdeti üzere sohbet etti ve bana bakıp; "La ilahe illallah. Burada kendisini yetişmiş sayan, üstün olduğunu zannedenler var. Hâlbuki bunlar, avamın da avamıdır. Herkesten daha aşağı derecededirler" buyurdu ve Nûr sûresinin otuzuncu âyet-i kerîmesini okudu. Ben onun bu kerâmetini anladım, içimden geçen bu düşünceye tövbe ettim."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 130

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 523

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 11

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 184

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 159

10. CİLD

ALİ BİN AHMED

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Abdülmuhsin bin Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Hasen bin Ali bin Muhammed bin Ca'fer el-Hüseynî el-Gurâfi'dir. 628 (m. 1231) yılında doğup, 704 (m. 1305) yılı Zilhicce ayında vefât etti.

Muhammed bin İmâd, Zâfir bin Necm, Murtezâ bin Hâtem, Ali bin Cebbâre ve bir grup âlimden, Bağdad'da; Ebü'l-Hasen el-Katî'î, Muhammed bin Sa'îd, İbn-i Kübeylî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs-i şerîflerden tahricler yaptı. Hadîs ilmini çok iyi bilirdi. Hattı çok güzel idi ve sür'atli yazardı. İskenderiyye şehrinde, Dâr-ül-Hadîs-in Nebîhiyye Medresesi'nin müderrisliğini yaptı. Ondan, garîb, az duyulan ve az bilinen bilgiler nakledildi. Fıkıh ilmini iyi bilirdi.

Ebû Abdullah bin el-Mühendis der ki: "Hocamız Gurâfî çok Kur'ân-ı kerîm okur, vakitlerini iyilik ve hayr işlemekle geçirirdi."

Ebü'l-Alâ el-Furadî der ki: "O, âlim ve fâdıl idi. Büyük hadîs âlimlerindendir. İnsanların ilminden faydalandığı, çok ibâdet eden bir zât idi. Onu, Berzâlî, Zehebî ve başka âlimler de övmüşlerdir. Ağaç yaprakları satarak geçimini te'min eder, günlük ihtiyâcını kazanınca daha fazla satmak için uğraşmazdı. Kendi beldesinin âlimlerini iyi bilirdi."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 17, 18

ALİ BİN DÂVÛD EL-KAHFÂZÎ (Ez-Zübeyrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Davûd bin Yahya bin Kâmil bin Yahya bin Cebbâre bin Abdülmelik bin Mûsâ bin Cebbâre bin Muhammed bin Zekeriyyâ bin Küleyh bin Cemil bin Abdullah bin Mue'ab ibni Sabit bin Abdullah bin Zübeyr bin Avvâm'dır (r.anhüm). Lakabı Necmüddîn olup, künyesi Ebü'l-Hasendir. Kuraşî, Esedî, Kahfâz"i, Dımeşkî nisbetiyle tanınırdı. Nesebi Eshâb-ı kiramdan Zübeyr bin Avvâm hazretlerine kadar dayanmaktadır. 668

(m. 1269) senesi Cemâzil-evyel ayında doğdu. Yüksek ve fazilet sahibi bir âlim olan babası, "Kadı İmâdüddin" lakabı ile meşhur olup, 684 (m. 1285) senesinde vefât etmiştir.

Babasından ve daha birçok âlimden ilim tahsil etti. Fıkıh, usûl, nahiv, edebiyat ve daha başka ilimlerde de mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Fetva verir ve ders okuturdu. Özellikle Arab dili ve edebiyatında Şam'da zamanının âlimlerinin en büyüğü idi. Nahiv ilmini Alâ bin Mutrizl'den, fıkıh ilmini Şemseddîn-i Harîrî'den, usûl ilmini Bedr bin Cemâa'dan, Arab edebiyatını Mecd-i Tûnusî'den okuyup öğrendi. Necm-üş-Şekrâvî'den ve Burhan bin Derd'den hadîs-i şerif dinledi. 745 (m. 1344) senesi Receb ayının ondördüncü günü vefât etti.

İbn-i Hacer-i Askalânî diyor ki; "O, İbn-i Derd'den çok sayıda hadis cüzleri dinledi. Ayrıca Muvatta' ve başka hadîs kitaplarını da dinlemişti. Kendisi hadîs-i şerîf rivâyet etmedi. Kur'ân-ı kerîmin bütün kıraat rivâyetlerini okuyup öğrendi. Fıkıh ilmini Şeyh Celâleddin el-Habbâzî ve Kadı Sadrüddîn'den, Arabî ilimleri Şeyh Şerefüddîn el-Fezârî'den öğrendi. Bedreddîn İbni Nehviyye'den "Davül-misbâh" ve onun şerhi olan "Esfâr-üs-sabâh" adındaki eserleri okudu. Edebiyatla çok meşgul olup, aruzda pek mâhir oldu. Derslerinde, fazilet sahiplerinin nâdir haberlerinden bahsederdi. O, 719 (m. 1319) senesinde Rükniyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bir müddet sonra ayrıldı. 722 (m. 1322) senesinde Zâhiriyye Medresesi'ne ta'yin edildi O, Arab edebiyatında Şam'daki meşhûr âlimlerin sonuncularından idi. Berzâlî onun nazımlarından çok şeyler yazdı."

Zehebî diyor ki: "O, zamanının en zekî kimselerinden idi. Dinine çok bağlı, vera' ve takvâ sahibi bir zât olup, Arabî ilimlerde çok talebe yetiştirdi."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 47

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 143

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 90

4) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 121

ALİ BİN HÜSEYN EL-ERMEVÎ

Şafii mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Hüseyn bin Ali bin Hüseyn bin Muhammed el-Hüseynî el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı Seyyid Şerefüddîn'dir. İbn-i Kadıasker diye bilinir. 691 (m. 1292) senesinde doğdu. 757 (m. 1356) senesi Cemâzil-âhır ayında Kâhire'de vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi.

Ali el-Ermevî seyyid idi. Ya'nî Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan idi. Birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Dımeşk'da el-Fahr Ali'den, Beyhekî'nin Sünen-ül-kebîr kitabındaki hadîs-i şerifleri dinledi. Fıkıh, usûl ve nahiv ilminde üstün derecelere kavuşmuştu.

Ali Bin Hüseyn, el-Fahriyye ve et Tayberasiyye'de ders okuttu. Kahire'de nüfus müdürlüğü, belediye teşkilâtı başkanlığı ve hazîne müdürlüğü vazifelerini yürüttü. Birçok kimseler ondan ilim öğrenerek hadîs-i şerîf rivayetinde bulundular.

İbn-i Râfi' onun hakkında; "Ali el-Ermevî, çok zekî, güzel ahlâklı, merhameti çok, edîb, derin bilgi sahibi bir zât idi" demektedir.

İbn-i Sübkî ise onun hakkında; "Ali bin Hüseyn, fazîlet sahibi, çok medh ve hürmet edilen, edîb idi. Zamanının büyüğü olup, nahiv ve özellikle nesirde dehâ idi" demektedir.

Bedreddîn Nablûsî onun hakkında şöyle demektedir: "Ali el-Ermevî, Ehl-i sünnet mezhebinde ilmiyle âmil bir zât idi. Zilka'de ayının sekizinci gecesi Hızır aleyhisselâmla görüştü."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 41

2) Tabakât-üş-Safiiyye cild-10 sh. 137

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1. sh. 396

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6. sh. 183

5) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2. sh. 170

ALİ BİN İBRÂHİM ES-SÜKÂKÎNÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ali bin İbrâhim bin Esed el-Mısrî, el-Hanefi, Alâüddîn bin el-Etruş es-Sükâkînî'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 758 (m. 1357) senesi Cemâzil-âhır ayı başında Mısır'da vefât etti.

Ali bin İbrâhim, birçok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerif dinledi. Hadîs-i şerîf dinlediği hocalarından olan el-Ebrekûhî ed-Dimyâtî'den, Dâre Kutnî'nin Sünen'indeki hadîs-i şerifleri dinledi. Onlardan rivayette bulundu. Bunun yanında Beyburûs el-Adîmî'den de hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden de; el-Emnî, İbn-i Sened hadîs-i şerîf dinledi ve rivayette bulundu.

Ali es-Sükâkînî, 743 (m. 1342) senesinde Dımeşk'da, belediye teşkilâtı hizmetleri, ayrıca insanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münker etmek ve hayvan haklarını da korumak gibi başka vazifeleri de olan Hisbe Teşkilâtı başkanlığına ta'yin oldu. Bu vazifesini başarıyla yürüttü. Daha sonra bu vazifeden ayrıldı ve Kahire'ye gitti. El-Hâtuniyye, el-Cevâniyye medreselerinde ders verdi. Bir müddet de Kâhire'deki Hisbe Teşkilâtı başkanlığını yürüttü. Bir ara bu görevden ayrıldı ise de, tekrar Mısır'daki muhtesiblik ve Kadıaskerlik vazifelerini vefâtına kadar sürdürdü.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3. sh. 3

ALİ BİN MUHAMMED

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Îsâ'dır. Künyesi Ebü'l-Hüseyn olup, lakabı Şerefüddîn'dir. 621 (m. 1224) senesinde Ba'lebek'de doğup, 701 (m. 1301) târihinde yine burada vefât etti. Ali bin Muhammed, Ba'lebek'de Behâ Abdurrahmân Makdisî'nin yanında bir müddet kaldı. Burada, Abdülvâhid bin Medâ Irbilî, İbn-i Revâha, babası Şeyh Fakîh ve başkalarından hadîs-i şerif dinledi. Şam'a gidip geldi. Şam'da; İbn-i Zebîdî, İbn-i Salâh, Ca'fer Hemedânî, Mükrim bin Ebû Sakr ibni Şîrâzî ve başkalarından hadîs-i şerif dinledi. Dört sene sonra hadîs-i şerif öğrenmek ve ilmini arttırmak için Mısır'a gitti. Mısır'da İbn-i Cümmeyzî, İbn-i Revâha, Sâri ve başkalarından hadîs-i şerif dinledi. Büyük hadîs âlimlerinden Abdülazîm Münzirî'nin yanında kalıp, ondan icazet aldı. Bilhassa hadîs ilmine ehemmiyet verdi. Mısır'a beş defa gitti. Sahîh-i Buhârî'yi aynen yazdı. Ve ona çok ehemmiyet verdi. Sahîh-i Buhâri' yi, İbn-i Mâlik'in yanında dinledi. İbn-i Mâlik de ondan rivayet ederek hadîs-i şerif bildirdi.

Çok hadîsi şerif rivayet etti. Âlimlerden pekçok kimse ondan hadîs-i şerif dinledi. Berzâlî ve Zehebî, Dımeşk'da ve Ba'lebek'de ondan çok rivayette bulundu.

Zehebî onun hakkında şöyle der: "Ali bin Muhammed, büyük bir hadîs ve fıkıh âlimi olup, lügat ilminde de mütehassıs idi. Âlimler ve sultanlar ona hürmet ederlerdi. Tevazuu pekçok idi. Fakat çok heybetliydi. Sözü, sohbeti hoş ve tatlı bir zât idi. Her fazilet sahibine hakkını verirdi. Güleryüzlü idi. Zamanındaki ilimlerde geniş bilgi sahibi idi. Çok okudu ve yazdı, isimler ve onların zabtına çok ehemmiyet verirdi. Devamlı mütâlaa ederdi Talebeler kendisinden çok istifâde etti. Ben de kendisinden faydalandım. Ondan me'zun oldum. Rivayet yollarım iyi bilirdi. Dirâyet sahibi idi."

Berzâlî de onun hakkında: "Ali bin Muhammed, büyük bir âlim olup, güleryüzlü, güzel görünüşlü, vekar ve sekînet sahibi idi. Birçok fazîletlere sâhibdir. Hadîs-i şerifleri lafzı ile ezberlerdi. Ma'nâları da bilirdi. Lügat ilminde pek yükselmişti. Güzel konuşurdu. Herkes ona hürmet ve i'tibâr ederdi."

Ali bin Muhammed, 701 (m. 1301) senesinin Ramazân-ı şerîf ayında Şam'dan dönmüştü. Cum'a gecesinde vefât etti. Herkes ondan çok memnun idi. Talebelerine ve etrafına pek faydası olmuştu, insanlar onun vefâtı ile çok üzüldü.

---

1) Zeyli Tabakat-ı Hanâbile cild-2. sh. 345

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6. sh. 3

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3. sh. 98

ALİ BİN YÛSUF EL-LAHMÎ

Tefsîr, kırâat ve nahiv âlimi. İsmi, Ali bin Yûsuf bin Harîz bin Fadl bin Mi'sad bin Fadl el-Lahmî es-Settanûfî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı ise Nûreddîn'dir. Aslen Şamlı olup, 644 (m. 1246) senesinde Kâhire'de doğdu. 713 (m. 1314) senesi Zilhicce ayının onyedisi olan Cumartesi günü Kâhire'de vefât etti.

Ali bin Yûsuf, kırâat ilmini; Takıyyüddîn Ya'kûb bin Bedran el-Cerâyidî'den ve Zeynüddîn bin el-Cezâirî'den, nahiv ilmini; ez-Ziyâ Sâlih bin İbrâhim el-Farîkî ve Sâlih bin İbrâhim bin Ahmed Si'ridî'den öğrendi. En-Necîb, es-Sâfî, el-Halîl ve birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi ve rivâyette bulundu.

İbn-i Mektûm onun hakkında: "Ali bin Yûsuf, Mısır diyarında kırâat âlimlerinin reîsi idi. Tefsîr ilminde yed-i tûlâ sahibi idi. Tefsîr ilmine dâir birçok şerhleri vardır" demektedir.

Ali el-Lahmî, Tûlûn Câmii medresesinde tefsîr müderrisliği yaptı. Câmi'ul-Hâkim'de de kırâat dersleri verdi. İnsanlar onu büyük bilir, hürmet gösterirler idi.

Ali bin Yûsuf, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır:

1- Ahbâr-üş-Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî: Üç cildlik bir eserdir. 2- Şerh-üş-Şâtıbiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 264

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 141

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 213

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 716

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 723

ALİ MÛSÂ EL-FEŞLÎ

Fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Mûsâ, künyesi Ebü'l-Hasen, nisbeti Cebertî ve Feşlî'dir. Doğum târihi tesbit edilemiyen Ali bin Mûsâ el-Feşlî hazretleri, 791 (m. 1389) senesinde vefât etti. Bâb-ı Sihâm kabristanına defn olundu. Kabri orada meşhûr olup, ziyâret edilmektedir. Onu sevenler, kabrini ziyâret edenler, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedirler.

Âlim, sâlih ve velî bir zât olan Ali bin Mûsâ'da, ba'zı vakitlerde tasavvuf büyüklerinde bulunan cezbe hâli hâsıl olurdu. Bu hâlde ve her zaman, hep Allahü teâlâyı zikreder, hiçbir zaman O'ndan gâfil olmazdı. Velî olduğuna delâlet eden keşif ve kerâmetler kendisinde çok görülürdü. Zamanında bulunan birçok âlim ve velî ile görüşüp, onların sohbetlerinde kemâle gelmiş olan Ebü'l-Hasen-i Feşlî (r.a.) zamanındaki âlim ve velîlerin önde gelenlerinden oldu. Kendisi de, Şeyh-i kebîr İsmâil bin İbrâhim el-Cebertî'nin hocalarındandır. Şeyh-i kebîr İsmâil Cebertî (r.a.) bu zâta çok hürmet eder, çok saygı ve edeb gösterirdi. Bir iş yapacağı zaman, mutlaka Ebü'l-Hasen-i Feşlî'ye arzeder, ona danışmadan ve onunla istişâre etmeden bir iş yapmazdı.

Ebü'l-Hasen Ali bin Mûsâ (r.a.) bir gece mescidde ibâdet ve tâat ile meşgûl olurken, içeriye bir hırsız girdi. Hırsız gelip, içeride bulduğunu alıp gidiyor, içeride bulunan zâtın kendisine müdâhale etmediğini, kendinden geçmiş hâlde Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olduğunu görünce, tekrar tekrar girip mescidden birşeyler götürüyordu. Nihâyet alacak birşey kalmayınca, Ali bin Mûsâ'nın üzerinde bulunan elbiseyi almak için tuttu. O da "Beni üryan (çıplak) olarak mı bırakmak istiyorsun?" diyerek elbisesini geri çekti. Hırsızın gözü dönmüş olduğundan bu sözleri dinlemedi ve elbiseyi çekip aldı ve mescidden çıktı. Bu sırada onu gören gece bekçisi bunu yakalayıp, sabah olunca vâlinin huzûruna götürdü. Başka suçları da meydana çıktı. Vâli bunun cezalandırılmasını, fakîh hazretlerinin elbisesinin de kendisine geri verilmesini emretti. Fakîh Ali bin Mûsâ el-Feşlî hazretleri Zebîd'de bulunduğu sırada, günlerden birgün büyük bir yangın çıktı. Fakîh bu sırada, ders verdiği medresenin karşısında bulunan bir mescidde ibâdet ve tâat ile meşgûl oluyordu. O mescidin alt kısmında da odun yığılı idi ve yangın her tarafı sarmıştı. Fakat hikmet-i ilâhî fakîh hazretlerine birşey olmuyordu. Onun içeride bulunduğunu öğrenen İsmâil bin İbrâhim (r.a.) yanında birkaç kişi ile beraber koşarak oraya geldiler. Acele ile mescide girip onu dışarı çıkardılar. Tam onlar çıkar çıkmaz da mescidin tavanı çöktü. Orada bulunanlar, o büyük zâtın kerâmeti ile ona birşey olmadığını anlayıp, onu daha çok sevmeye başladılar.

Kerâmetlerini ve güzel ahlâkını bildiren daha nice haberler ve menkıbeler vardır. Talebelerinin en büyüklerinden olan İsmâil bin İbrâhim el-Cebertî (r.a.) diyor ki: "Her kim, fakîh Ali bin Mûsâ'nın kabrini ziyâret edip, orada dört defa Yâsîn-i şerîf okursa, Allahü teâlâ, fakîh hazretleri hürmetine o kimsenin ihtiyâcını giderir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 185

ALİ RÂMÎTENÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. "Hâce Azîzân" ve "Pîr-i Nessâc" isimleri ile meşhûrdur. Mahmûd-i İncirfagnevî'nin talebesidir. Buhârâ'ya onbeş kilometre olan Râmiten köyünde doğdu. Râmiten'de ilim tahsiline başladı. Çok kısa zamanda ilim yolunda mertebeler katetti. O devrin en büyük âlimi olan Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî'nin derslerine büyük bir aşkla devam etti.

Hocasının iltifâtlarına kavuştu. Ma'nevî ve maddî ilimlerde kemâle erdi. Böylece zamanın en büyük âlimlerinden, yol göstericilerinden oldu. Öyle ki, şaşırmışların sığınağı, doğru yoldan ayrılanların rehberi, hakka da'vet edenlerin büyüklerinden oldu. Ali Râmîtenî (r.a.), silsile-i âliyye denilen büyüklerin teşkil ettiği altın halkalar diye isimlendirilen Hak yolu zincirinin onikinci halkası olma şerefine kavuştu. Helâl lokma kazanmak için dokumacılık yapardı. Yüksek makamlar, şaşılacak kerâmetler sahibi idi. 721 veya 728 (m. 1328)'de yüzotuz yaşında Hârezm şehrinde vefât etti. İhtiyâç sahipleri kabrini ziyâret ederek, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedir.

Ali Râmîtenî hazretlerine, "Azîzân" denmesinin sebebi şöyle anlatılır: Bir zaman Ali Râmîtenî'nin evinde iki-üç gün yiyecek birşey bulunmadı. Evdekiler açlık sebebiyle çok üzülüyorlardı. Gelen misâfire de evde ikram edecek birşey yoktu. O sırada Ali Râmîtenî hazretlerinin talebelerinden yiyecek satan bir genç, pirinç doldurulmuş bir horoz hediye getirdi. "Bu yemeği, sizin ve yakınlarınız için hazırladım. Eğer hediyemizi kabûl buyurursanız, bizi memnun edersiniz" diyerek yalvardı. Bu nâzik anda gelen yemekten son derece hoşnut olup, o talebesine iltifâtlarda bulundu. Bu yemeği, misâfirine ikram ederek ağırladı. Misâfir gittikten sonra o talebesini çağırtarak; "Getirdiğin bu yemek, sıkıntılı bir ânımızda imdâda yetişti. Sen de bizden her ne muradın var ise iste. Çünkü hacet kapısı şu ânda açıktır" buyurdu. Genç de; "Zâhirde ve bâtında size benzemekten başka bir arzum yoktur. Beni bu hâle kavuşturmanızı istirhâm ediyorum efendim" dedi. Ali Râmîtenî hazretleri; "Çok zor ve yükü ağır bir iş arzu ettin. Bunun yükünü kaldıramazsın. Üzerimizdeki yük, senin omuzlarına çökecek olursa ezilirsin, istersen başka bir arzuda bulun" buyurdu. Genç ise; "Dünyâda tek muradım, aynen sizin gibi olmaktır. Size benzemekten başka birşey beni teselli etmez. Buna rağmen, siz nasıl arzu buyurursanız, ona râzıyım efendim" dedi. Bunun üzerine Ali Râmîtenî (r.a.); "Pek a'lâ" buyurup, elinden tutarak beraberce husûsî halvethânesine girdiler. Yüzyüze oturarak, o şahsa teveccüh etmeye başladı. O genç, bir müddet sonra zâhir ve bâtında Allahü teâlânın izniyle Ali Râmîtenî'nin şekline girdi. Onun derecelerine kavuştu. Fakat aşktan sarhoş olup, kendinden geçti, öylece kırk gün daha yaşayıp vefât etti. Ona bir anda kendi makamlarını verip, kendisi gibi yaptığı için, iki azîz ma'nâsında, hazret-i üstadın ismi "Azîzân" olarak kalmıştır.

Azîzân hazretleri, Seyyid Atâ ismindeki zât ile görüşür, aralarında yazışmalar olurdu. Buna rağmen Seyyid Atâ, Ali Râmîtenî'nin büyüklüğünü anlıyamamıştı. Bu sebeple kendisinde ona karşı, zâhirde edebe uymaz gibi görünen bir hâl meydana geldi. O sıralarda Kıpçak sahrâsındaki Türklerden bir grup, Seyyid Atâ'nın bulunduğu havâliyi yağmaladılar. Oğlunu da esîr ettiler. Seyyid Atâ, bu üzüntünün, Azîzân hazretlerini üzmenin cezası olduğunu anladı, yaptığına pişman oldu. Büyük bir ziyâfet hazırladı. Özür dilemek için Ali Râmîtenî'yi (r.a.) da'vet etti. Azîzân (r.a.), Seyyid'in maksadını anlayıp, ricasını kabûl etti ve da'vetine geldi. Bu mecliste çok sayıda âlim ve evliyâ var idi. Bugün; Ali Râmîtenî'nin (r.a.) üzerinde büyük bir rahatlık vardı. Sofralar kuruldu. Herkes buyur edildiğinde, Ali Râmîtenî; "Seyyid Atâ'nın oğlu gelmeyince, Ali bu sofradan ağzına tuz koymaz ve elini yemeklere uzatmaz" dedi ve sonra bir müddet sessiz beklediler. Orada bulunanlar, bu sözün ne demek olduğunu düşünürken, birden kapı çalındı, içeriye Seyyid Atâ'nın oğlu giriverdi. Bu hâli görünce meclisten bir feryâd-ü figândır koptu. Oradakiler şaşırdılar, dona kaldılar. Gelen gençten, nasıl kurtulduğunu sordular. Genç de; "Şu anda bir grup kimsenin elinde esîr idim. Elim ayağım iplerle bağlı idi. Şimdi ise kendimi yanınızda görüyorum. Nasıl oldu, ellerim nasıl çözüldü, beni kim kurtararak on günlük yoldan yanınıza geldim, hiçbir şey

bilmiyorum" dedi. Meclistekiler bunun Azîzân hazretlerinin bir kerâmeti ve tasarrufu ile olduğunu anladılar. Herbiri onun talebesi olmakla şereflenmenin büyük bir ni'met olduğunu anladılar.

Ali Râmîtenî (r.a.), Hârezm şehrine göç etmek istedi. Yakınlarıyla birlikte Hârezm'e gelip, oranın sultânına iki talebesini gönderdi. Talebelerine; "Sultâna gidiniz. Fakir bir dokumacı şehrinize gelmiştir. Müsâade ederseniz burada kalacak, izin vermezseniz tekrar geri gidecektir deyiniz. Şayet izin verirse, sultânın elinden mühürlü bir vesîka alınız" buyurdu. Talebeleri de gidip sultâna durumu arz ettiler. Sultan böyle bir isteği ilk defa duyduğu için tuhaf karşıladı. Fakat gelen talebeleri de kurmayarak mühürlü bir vesîka verdi. Bu vesîkayı talebeler hocalarına getirdiler. Azîzân hazretleri şehrin kenarında bir semte yerleşti. Hergün işçilerin toplandığı pazara gidip, içlerinden birkaç kişiyi alırdı. Onlara günlük yevmiyelerini sorduktan sonra; "Şimdi abdestlerinizi alıp, ikindi namazına kadar sohbetimize katılınız, ikindiden sonra da ücretlerinizi alıp evlerinize dönünüz" buyururdu, işçiler, çalışmadan oturmak sûretiyle, hem de ibâdetlerini yaparak hiç işitmedikleri şeyleri öğreniyorlar, akşama doğru da ücretlerini almayı ganîmet biliyorlardı. Ali Râmîtenî'nin (r.a.) sohbetine bir katılan kimse, sohbetin lezzetine doyamayıp, bir daha Azîzân hazretlerinden ayrılamıyordu. Bu durum, bütün şehre yayıldı. Herkes Ali Râmîtenî'nin (r.a.) talebesi olmak, cana can katan sözlerini işitmekle şereflenmek için kapısına koştular. Hergün evi dolup dolup boşaldı, onun duâsını almak için herkes birbiriyle yarıştı. Nihâyet ba'zıları, durumu sultâna şöyle anlattılar: "Şehirde bir hoca türedi, herkes akın akın ona koşuyor. Onun yolunda yürüyor, bir dediği iki edilmiyor. Bir arzusunu, emirmiş gibi yapmak için yarış ediyorlar. Bu gidişle şehirdekiler, onu başlarına sultan seçerler de saltanatınızdan olursunuz. Şimdiden çâresine bakmazsanız, sonu iyi olmaz. Yine de siz bilirsiniz..." Sultan, Ali Râmîtenî'nin şehirden çıkması için bir ferman yazdırıp adamlarıyla gönderdi. O da gelen adamlara; "Biz, koynumuzda şehre girebileceğimize ve orada yerleşeceğimize dâir altı imzalanmış, mühürlenmiş bir ferman taşıyoruz. Sultan, eğer kendi imzasını, mührünü ve müsâadelerini inkâr ediyorsa, biz çıkıp gitmeye râzıyız" cevâbını verdi. Bu cevâbı sultâna bildirdiler. Sultan, verdiği müsâadeyi geri almak küçüklüğüne düşmedi. Ayrıca Ali Râmîtenî hazretlerini ziyâret edip sohbetine katıldı. Onun sohbetindeki lezzeti, nasîhatlerindeki inceliği iyi anlıyan sultan, onun en önde gelen talebelerinden oldu.

Ali Râmîtenî hazretleri anlatır: "Hocam Mahmûd İncîrfagnevî (r.a.) zamanında, talebelerden biri Hızır aleyhisselâmı gördü ve ona; "Bu zamanda kendisine uyulacak rehber, üstâd kimdir?" diye sordu. Hızır (a.s.); "Şimdiki hâlde, bu dediğiniz vasıfları taşıyan Hâce Mahmûd İncîrfagnevî hazretleridir" diye cevap verdi."

Birgün Azîzân Ali Râmîtenî, talebe arkadaşları ile Râmiten sahrasında Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında sohbet ederlerken, havada uçan büyük beyaz bir kuş gördüler. Kuş onların üzerine gelince, açık bir lisân ile; "Ey Ali! Kâmil bir er ol!" sözlerini söyledi. Bu kuşu görmek, söylediklerini duymakla, arkadaşlarını bir hâl kapladı, kendilerinden geçtiler. Sonra kendilerine geldiklerinde, kuştan ve konuşmasından sordular. Ali Râmîtenî; "O, hocam Mahmûd İncîrfagnevî idi. Allahü teâlâ, ona bu kerâmeti ihsân eyledi. Kelîmullah Mûsâ aleyhisselâmın makamında, binlerce söz ve kelâm ile dâima uçmaktadır. Şimdi Hâce Dihkan (r.a.) hastadır, son anlarını yaşamaktadır. Onu ziyârete, yoklamağa gidiyor. Çünkü o, Allahü teâlâdan, son nefeste yardımcı olması için evliyâsından birini kendisine göndermesini istemişti. Hocam Mahmûd İncîrfagnevî, bu sebeple onun yanına gidiyor" diye anlattı.

Azîzân hazretlerinin dört büyük halîfesi olup, hepsi de fazilet ve kemâl sahibi idiler. Her biri onun vefâtından sonra, cenâb-ı Hakkı isteyen talebeye ders öğretmekle meşgûl oldular. Dört

halîfesinin de adları Muhammed'dir. Birincisi, Hâce Muhammed Külâhdûz'dur. Hârezm'de medfûndur. İkincisi, Hâce Muhammed Hallâc-ı Belhî'dir. Belh şehrinde medfûndur. Üçüncüsü, Hârezm'de medfûn olan Hâce Muhammed Bâverdî'dir. Dördüncüsü ve halîfelerinin en büyüğü, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî olup, vefâtı yaklaştığında bütün talebelerini yetiştirmesi için onu vazîfelendirdi. Yerine Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerini vekîl olarak bıraktı.

Ali Râmîtenî buyurdu ki: "Allahü teâlâ, mü'min bir kulunun gönlüne bir gecede üçyüzaltmış defa nazar eder" sözünün ma'nâsı şudur: "Kalbin, vücûda açılan üçyüzaltmış penceresi vardır. Gönül, Allahü teâlânın zikriyle kaynayıp coşunca, Allahü teâlâ o kalbe nazar eder. Bu nazar ile kalbe doğan feyzler ve nûrlar, bu üçyüzaltmış koldan bütün vücûda yayılır.

Böyle nûrların ve feyzlerin yayıldığı bir uzuv, kendi hâline göre zevkle ibâdet eder, yapılan tâat ve ibâdetlerden lezzet alınır."

Yine buyurdu ki: "Talebenin, maksadına kavuşması için çok çalışması, nefsini terbiye etmek için çok uğraşması lâzımdır. Fakat bir yol vardır ki, nefsi itminana kavuşturup, rûhu kısa zamanda yüksek derecelere kavuşturur. O da; Allahü teâlânın sevgili kullarından birinin gönlünü kazanmaktır. Zîrâ, onların kalbi, Allahü teâlânın nazar ettiği yerdir."

Rükneddîn Alâüddevle Semnânî (r.a.), Azîzân hazretlerinin zamanında yaşamış idi. Birbirlerine mektûp yazarlardı. Derler ki, bir defasında Rükneddîn bir kimse gönderip, suâllerinin cevâbını istedi. Suâllerinden birisi şöyle idi: Biz, gelenlere her hizmeti yaptığımız hâlde, gelenler size gelir. Biz mükellef sofralar, çeşit çeşit yemekler ikram ettiğimiz hâlde, sizde böyle birşey yok iken, gene de insanlar sizden râzıdırlar, bizden değillerdir. Bunun sebebi nedir?"

Cevap: Minnet karşılığı hizmet edenler çoktur. Hizmetini minnet bilenlerse azdır. Çalışınız ki, hizmetinizi minnet bilesiniz. O zaman şikâyetçiniz olmaz."

İkinci Suâl: Duyduğumuza göre, sizi Hızır aleyhisselâm terbiye etmiş; bu nasıl olmuştur?

Cevap: Allahü teâlânın, zâtına âşık öyle kulları vardır ki, Hızır da onlara âşıktır.

Buyurdu ki: "Hallâc-ı Mensûr zamanında, büyük mürşid Abdülhâlık Goncdüvânî (r.a.) hazretlerinin talebesinden birisi bulunmuş olsa idi, elbette ona imdâd edip, tasavvufun en yüksek makamlarına çıkarır idi. Hallâc-ı Mensûr o hâllere düşmezdi."

Buyurdu ki: "Allahü teâlâya hiç isyan etmediğiniz bir dille duâ ediniz ki, duânız kabûl olsun."

"İki hâlde kendinizi sakının: Söz söylerken ve yemek yerken."

"Halkı hakka da'vet eden kimse, canavar terbiyecisi gibi olmalıdır. Canavar terbiyecisi, nasıl uğraştığı hayvanın huyunu ve istidâdını bilip de ona göre davranırsa, o da öyle..." **Fârisî şiirlerinden bir kıt'a:**

Birisiyle oturup kalbin toparlanmazsa,
Kalbindeki dünyâ derdini senden almazsa,
Onun ile sohbetten etmez isen teberri,
Sana yardıma gelmez azîzândan hiçbiri.

İki oğlu olup, ikisi de maddî ve ma'nevî ilimlerde söz sahibi idiler. Hâce Azîzân, vefâtından sonra bulunduğu yerdeki talebelerle meşgûl olmayı küçük oğlu İbrâhim'e bıraktı. Büyük oğlu da maddî ve ma'nevî ilimlerde büyük âlimdi, insanlara doğru yolu gösterme vazîfesi, niye büyük oğluna verilmedi? diye, bunları tanıyanlarda bir düşünce hâsıl oldu. Büyük âlim Hâce Ali

Râmîtenî, bu düşünceleri anlayıp buyurdu ki: "Büyük oğlum bizden sonra fazla yaşamaz. Kısa zamanda bize kavuşur." Gerçekten onun vefâtından ondokuz gün sonra büyük oğlu da babasına kavuştu.

Ali Râmîtenî hazretlerinin yazdığı, Süleymâniye Kütübhânesi'nin Tâhir Ağa kısmında, 265/2 nolu risalede buyuruluyor ki: "Allahü teâlânın sevdiği kul olabilmenin on şartı vardır. Birincisi; temiz olmaktır. Temizlik de iki kısıma ayrılır, 1- Zâhirî temizlik: Dış görünüşün temiz olmasıdır ki, bütün insanların dikkat edeceği husûslardandır. Giyecek, yiyecek, içeceklerin ve kullanılacak bütün eşyâların temiz olmasıdır. 2- Bâtın temizliği: Kalbin iyi huylarla dolu olmasıdır. Hased etmemek, başkaları hakkında kötülük düşünmemek, Allahü teâlânın düşmanlarından nefret etmek, dostlarına da muhabbet etmek gibi cenâb-ı Hakkın beğendiği iyi huylardır. Kalb, Allahü teâlânın nazargâhıdır. Bu sebeple kalbe dünyâ sevgisi doldurmamalıdır. Haram olan yiyeceklerle beslenmemelidir. Nitekim hadîs-i şerîfte; **"Uzak yoldan gelmiş, saçı sakalı dağılmış, yüzü gözü toz içinde bir kimse, ellerini göğe doğru uzatıp duâ ediyor. Yâ Rabbî! diye yalvarıyor. Hâlbuki, yediği içtiği haram gıdası hep haram. Bunun duâsı nasıl kabûl olur?"** Ya'nî haram yiyenin duâsı kabûl olmaz buyurdu. Gönül ya'nî kalb temiz olmazsa ibâdetlerin lezzeti alınamaz, ma'rifete, Allahü teâlâya âit bilgilere kavuşulamaz.

İkincisi; dilin temizliğidir. Dilin münasebetsiz ve uygun olmayan sözleri söylemeyip susması, Kur'ân-ı kerîm okuması, emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunması, ya'nî Allahü teâlânın emirlerini yapmayı ve yasaklarından kaçınmayı bildirmesi, ilim öğretmesi gibi, Zîrâ sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlar, dilleri yüzünden Cehenneme atılırlar."**

Üçüncü şart; mümkün olduğu kadar insanlardan uzak durmağa çalışmalıdır. Bu sebeple göz haram olan şeylere bakmamış olur. Zîrâ kalb, göze tâbidir. Her harama bakış, kalb aynasını karartır. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yabancı kadınların yüzlerine şehvet ile bakanların gözlerine, kıyâmet günü ergimiş kızgın kurşun dökülecektir."** Yabancı kadınlara bakmak haramdır. Allahü teâlâ, Nûr sûresinin otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey Resûlüm mü'minlere söyle, harama bakmasınlar ve avret yerlerini haramdan korusunlar! imânı olan kadınlara da söyle, harama bakmasınlar ve avret yerlerini haram işlemekten korusunlar!"** buyurdu.

Dördüncü şart; oruç tutmaktır, insan oruç tutmak sûretiyle meleklere benzemiş ve nefsini kahretmiş olur. Bununla ilgili hadîs-i kudsîde; **"Oruç bana âittir. Orucun ecrini ben veririm. Sevâbı nihâyetsizdir. Muhakkak, sabrederek ölenlerin ecirleri hesapsızdır"** buyurulmaktadır. Yine hadîs-i şerîfte; **"Oruç, Cehenneme kalkandır"** buyuruldu. Oruç tutarak gönlü huzûra kavuşturmalı ve şeytanın yolunu kapatıp, siper hâsıl etmelidir. Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Oruçlu için iki ferahlık** (sevinç) **vardır. Birincisi iftar ânında, ikincisi de Rabbine kavuştuğunda."** Oruç tutarak sıhhate kavuşulur. Bilhassa Receb, Zilka'de, Zilhicce ve Muharrem aylarında tutulan orucun faziletleri hakkında hadîs-i şerîfler pek çoktur.

Beşinci şart; Allahü teâlâyı çok hatırlamak. İsmini çok söylemektir. En faziletli olan zikir, "La ilahe illallah"tır. Lâ ilahe illallah diyen kimse ihlâs sahibi olur. İhlâs, bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yapmak, dünyâya âit mal ve makamlardan hevesini kesip âhıreti taleb etmektir. İhlâslı olan kimse; "İlâhî! Benim maksudum sensin, seni istiyorum" der. Nitekim Resûlullah (s.a.v.), "La ilahe illallah" demenin çok faziletli olduğunu ve günahların affedileceğini buyurdu. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, Ahzâb sûresinin kırkbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen;

"Ey îmân edenler! Allahı çok zikrediniz" buyurdu. Nefsin arzu ve isteklerinden kurtulmak için devamlı zikretmelidir.

Altıncı şart; hâtıra ya'nî kalbe gelen düşüncelerdir. İnsanın kalbine gelen düşünceler dört kısımdır. Bunlar; Rahmânî, melekânî, şeytanî, nefsânî'dir. Hâtır-ı rahmânî; gafletten uyanmak, kötü yoldan doğru yola kavuşmaktır. Hâtır-ı melekânî; ibâdete, tâate rağbet etmektir. Hâtır-ı şeytanî; günahı süslemekdir. Hâtır-ı nefsânî de; dünyâyı taleb etmek, istemektir. Eğer insan buna güç yetiremiyorsa, şöyle duâ etmelidir: **"Allahümme erinel hakka hakkan verzuknâ ittibâ'ahû ve erinel bâtıla bâtılan verzuknâ ictinâ-behu bi-hurmeti seyyidil-beşer sallallahü aleyhi ve sellem."**

Yedinci şart; Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermek, tevekkül ve tevfîz eylemek, ya'nî dünyâdaki şeylerden birşeyi beğenmeyip, cenâb-ı Hakkın ihtiyâr ve irâdesine teslim olmaktır. Havf ve recâ, korku ve ümid arasında yaşamaktır. Zîrâ Allahtan korkan kimse, günah işlemez. Ayrıca mü'min, ümitsizliğe de düşmez. Allahü teâlâ, ümitsizliğe düşmemeyi emretmektedir.

Sekizinci şart; sâlihlerle sohbeti seçmektir. Sâlihlerle sohbet edildiği takdîrde, günahlara perde çekilir, haramlar gözüne kötü görünür.

Dokuzuncu şart; iyi ve güzel hasletlerle bezenmektir. Bu da, herşeyi yaratan Allahü teâlânın ahlâkıyla ahlâklanmaktır. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlânın ahlâkıyla ahlâklanınız"** buyurdu.

Onuncu şart, helâl ve temiz lokma yemektir. Bu da farzlardandır. Nitekim Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin yüzaltmış sekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Yeryüzündekilerden helâl ve temiz olanını yiyiniz"** buyurmaktadır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ise; **"İbâdet on cüzdür. Dokuzu helâli taleb etmektir."** Geriye kalan bütün ibâdetler bir cüzdür. Helâl yemeyen kimse, Allahü teâlâya itaat etme gücünü kendisinde bulamaz. Helâl yiyen kimse de, Allahü teâlâya isyankâr olmaz. Helâl ve temiz yer, israf etmez. Nitekim Allahü teâlâ, A'râf sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Yiyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz" buyurmaktadır.** Aynı zamanda, Besmelesiz kesilenleri de yememelidir. Zîrâ Allahü teâlâ, En'âm sûresinin yüzyirmibirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Üzerlerine Allahın ismi zikredilmeyen** (Besmele çekilmeyen) **şeyden yemeyiniz"** buyurmaktadır. Gâfillerle beraber oturmamalıdır. Yiyeceği temiz ve Besmele ile yemek pişiren kimselerin yiyeceğini yemelidir. Çünkü, bu husûs gaflet sebebidir. Allahü teâlânın dostları, uygunsuz kişilerin elinden gelen lokmayı, yaradılışlarına lâyık görmeyerek, yememişlerdir. Allahü teâlâ bizi ve bütün mü'minleri, helâl ve temiz rızıklarla rızıklandırsın."

---

1) Hadâik-ül-verdiyye sh. 120

2) Nefehât-ül-üns sh. 413

3) Reşehât sh. 52

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 28

5) Reşehât (Arabî) sh. 37

6) İrgâm-ül-merîd sh. 54

7) Behcet-üs-seniyye sh. 12

8) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 401, 985

ÂŞIK PAŞA (Ali bin Muhlis)

Anadolu'da yetişen Türk şâir ve mutasavvıflarının meşhûrlarından. İsmi, Ali bin Muhlis bin İlyâs bin Ali Horasanî'dir. 670 (m. 1272) târihinde Kırşehir'de doğdu. Babası Muhlis Paşa, Osman Gâzi'nin maiyetinde, âlim, faziletler sahibi ve Ehl-i sünnet i'tikâdında bir zât idi. Sultan Osman Gâzî ve Sultan Orhan Gazi zamanında yaşadı. Din ve tasavvuf bilgilerini Kırşehirli Süleymân Efendi'den öğrendi. Zamanının zâhirî ve bâtınî ilimlerini çok iyi tahsil etti. Çocukluğundan beri, tasavvuf ehli olan kimselerin yanlarından ayrılmadı. Dolayısıyle, hayâtı hep evliyâ ile sohbet ederek geçti. Âşık Paşa, kibar, zarif idi. Dünyâ malına meyl etmez, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Paşa lakabı, babasının ilk evlâdı olduğundan olup, resmî bir rütbe değildir. Devlet işlerinde ehliyet sahibi olan Âşık Paşa, bir süre Mısır'da elçi olarak bulundu. Mısır dönüşü, 733 (m. 1333)'de Kırşehir'de vefât etti. Türbesi, Kırşehir'de müslümanların ziyâretgâhı olup, mîmârî bir şaheserdir.

Orhan Gazi zamanında şöhret sahibi olmuştur. En meşhûr eserlerinden olan "Garîbnâme", muhabbet, ma'rifet, ya'nî Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında bilgi sahibi olmak, rûhun vasıfları ve hasletleri, dînî ve tasavvufî konulara dâir on bâb (kısım) üzerine tertîb ettiği kıymetli bir kitaptır. Garîbnâme, Türk tasavvuf edebiyatının büyük eserlerindendir. Coşkun bir şiir kitabından çok, mantık ve düşünceye sevk eden öğretici bir eserdir. Dili oldukça sâdedir. Bu eser, 12.000 beyite yakındır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'si gibi, arûzun "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâi'lün" kalıbıyla yazılmıştır.

Ayrıca "Ma'rifetnâme" isminde, Türkçe 24.000 mısraya yakın, henüz basılmamış, çeşitli manzûmelerden müteşekkil bir büyük eseri daha vardır ki, her babı onar fasıl olarak tertîb edilmiştir. Bu eser, Osmanlı Edebiyat târihi bakımından da mühimdir.

"Risâle-i fî Beyân-is-semâ" isimli mensûr bir eseri de Manisa'da Muradiye Kütüphânesi'nde mevcûttur.

"Garîbnâme" isimli eserinden:

Dünyâda beş kapı vardır ey safa!
Herbirine can ile kılgıl vefa.

Her kim ol beş kapıdan alkış ala,
Şeksüzin anda hoşnut ola.

İşit imdi her birinin adını,
Kim bilesin iş bu sözün tadını.

Birisi ata ile anadürür,
Biri üstadın değil mü ne dürür?

Biri ahîdir, biri şeyh kapısı,
Olsa gerek her birinin tapısı.

Bir hot hazret durur belli beyân,
Beş kapı bunlar durur bilgil ıyân.

Her birine ne gerekir bilesin,
Ana lâyık kulluğunu kılasın.

Cümle âlem bir işârettir hemân,
Nice yüzbin mülkü var Hakkın nihân

İns-ü cinden kimseler görmüş değil,
Kimse ol yerden haber vermiş değil.

Fikr-ü aklın eremez ol menzile,
Adı o mülkün dahî gelmez dile.

Allah adın idelim ibtidâ,
K'ondan oldu ibidî vü intiha.

Cümle âlem yoğ iken ol var idi,
Şöyle eksüksüz Ganî, Cebbâr idi.

Çünki bu hazîneyi bilesin, bilki sen!
Hükmüne küllî tutarsın mülkü sen!

Ayra Şarktan garba hükmün Hak ile,
Kande sen olsan seninle Hak bile (beraber).

Yeryüzü, gök altı bir evdir tamam,
Ol sana küllî ola, mülk-ü makam.

Belki yer ve gök sana hep bir ola,
Ol ıraktan baktığın yakın gele.

Her ne istersen bulasın sende sen.
Bilesin kim, şah sen, hem bende sen.

Beylik-ü kulluk kamu yeksan ola,
Ne ırak yakın, ne în-ü-ân ola.

Cümle varlık, sarf ola, ol birliğe,
Kamu ölmek denşirile dirliğe.

Kalmaya hiç ön ve son ve kîl-ü kâl,
Pes ola ol dem bize mutlak visal (kavuşmak).

Orta yerden köyürünle sen ve ben,
Ol denizde garka var cân-ü-ten.

Âşık-ü mâşuk çün bir harf ola.
Girû kendi mânisinde sarf ola.

Mahvola bu harf-ü-savt-ü-can-ü-saz,
Liteliksiz görüne ol bî niyaz.

Kendûyu kendi göre, kendu bile,
Bakısın eydemezsem, gelmez dile.

Söz tükendi, bunda coş dil oldu mat,
Garka vardı cism-ü cân-ü âkl-ü zât.

Kaldı ol Hayy-ü Kadîm-i lemyezel.
Hem ebeddir ol hakîkat hem ezel.

Aşk anındır, âşık olur, maşuk ol,
Âhır andan varır ana cümle yol.

Kendüsünden kendüye kendi delîl,
Kendüsüne kendüsü olmuş halîl.

Âşık, imdi varlığın ver yokluğa,
Yokluk içinde sana varlık doğa.

Tut anı sermâye peştir ol sana,
Gündüzün sarf eyle küllî ana!

Kul iken sultan olasın tâ ebed,
Vâvı kendi evhadin kaldı ehâd.

Bunda eser maksada her âdemi,
Rûzi kılsın dostlara Hak bu demi.

Âşık Paşa, garîbnâme isimli eserinde dîni üstâddan öğrenmek lâzım geldiğini şu beyitlerle ifâde etmektedir:

Bu şerîatdur kim üstâd öğredür,
Resm-ü erkân-ü-nişân ad öğredür.

Farz-u sünnet bildürür nefse ayan,
Da'vet eyler tâata bellü beyân.

Pes bilün üstâd âlimler dürür,
Kim şeriat neydüğüni bildürür.

Eyle olsa anda key izzet gerek,
Hem edeb erkânu hem hizmet gerek.

Kimse kim üstadına hizmet kıla,
Hiç güman dutman kim ol alkış ala.

Hem Çalap hoşnut ola andan ayan,
Kirtü bilgil bu sözü bellü beyân.

Bu dînin emir ve yasaklarını üstâddan öğrenmek lâzımdır. O üstâd ki, âdet, usûl ve esaslan öğretir. Allahü teâlânın emrettiği farzları ve Resûlullahın sünnetini bildirir. Nefsi ibâdet etmeye açıkça da'vet eder. Şunu iyi biliniz ki, İslâmiyeti en doğru olarak anlatan, âlim olan üstâdlardır. Bu sebeple onlara karşı çok edebli olmalı, izzet, ikram ve hizmette bulunmalıdır. Bir talebe hocasına hizmet ederse, şüphesiz çok duâ alır. Onun duâsı bereketiyle cenâb-ı Hak da, o talebeyi sever. Bu sözümüzün hakîkat olduğunu kabûl etmelidir.

Gör ki âlem bir kitabdur mu'teber,
Mâni gencinden virür her dem haber.

Yazlıdur zerrât-ı âlem harf-ü-harf,
Zi kitâb-ü-zi lügat zi nahv-ü-sarf.

Değme bir zerrât içinde bir hüner,
Pür maânîdür bu âlem pür hüner.

Göz göre kim göre vü akl anlaya
Anlayanlar lâcirem kim tanlaya.

Âlemin mu'teber bir kitap olduğunu gör. O kitap ki, ma'nâ hazînesinden dâima haber verir. O öyle bir kitaptır ki, içinde lügat, nahiv, sarf ve ma'rifetler (Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili bilgilerz vardır. Âlemde bulunan bütün zerreler harf harf yazılıdır. Bu âlem, görebilenlerin görmesi, aklı olanların anlayıp hayrette kalmaları için ma'nâlar ve hünerlerle dolu olarak yaratıldı.

Dünyâya girmekliğün pes aybı yok,
Gam değil bu dünyalık olursa çok.

İlle dünyâ gönüle yol bulmasun,
Key sakın kim gemiye su dolmasın.

Dünyâ ile meşgûl olmak ayıp değildir. Dünyâ malının çok olması üzüntüye sebep olmamalıdır. Ancak dünyâ sevgisini gönle doldurmak doğru değildir. Bu sevgiden çok sakınmalı ki, kalbi öldürmemelidir.

Kanı ol sıdkı bütün mü'min eren,
Hak yolında cân-u-baş terkin uran.

Dinlesün key sıdkıla vü cânile,
Şerh-i takrîr-ü-beyân kıldan kıla.

Mustafâ medhin ayan aydur ayan.
Aydayum bir bir beyân ender beyân.

Ten kulağı işidümez bu sözi,
Göremez mâni yüzin bu ten gözi.

Can kulağı işidür mâni sözin,
Hem gören can gözidür mâni yüzin.

Anlattıklarımı can kulağı ile dinleyebilen, Allahü teâlânın yolunda, canını ve başını feda edebilen, sâdık olan evliyâ kul nerede? Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın medhini açıkça anlatmaya çalışacağım. Ancak bunu, şu görünen ten kulağı işitemez, ma'nâ yüzünü ten gözü de göremez. Zîrâ bu anlattıklarımı can kulağı ile dinlemek, ma'nâ yüzünü gönül gözü ile görmek lâzımdır.

Aşık Paşa, Garîbnâme isimli eserini şu şekilde bitirmektedir:

Bu kitabun hatmi uş oldı tamam,
Toptolu yüz dâsıtan geldi tamam.

Yediyüzotuz yılında hicretün,
Sözi irdi hatmine bu fikretün.

Mâniyi hod kimsene hatm itmedi,
Bu sözi kat'eyleyüben gitmedi.

Bildiğince söyledi her bir kişi,
İletmedi kimse kemâle bu işi.

Söz içinde artuk eksük varise,
Bitürüvirsin anı kim yârise.

Hak katında Âşık'ın eksüği çok,
Allahun eksüklüye eylüği çok.

Fazl-u, rahmet ol işikde çokdurur,
Oldurur, ümmîd ayruk yokdurur.

Hüdâvendâ senün fazlun delim,
Sensin âhır hem hakîmü hem alîm.

Rahmetünle yarlıga kullarunı,
Sen esîrge kendü yoksullarunu.

Her ki dinlerse bu sözi-i Celîl,
Rehmetün olsun ana her dem delîl.

Bu kitap, yüz kısımdan meydana gelecek şekilde tamamlandı. Kitabımızı hicretin yediyüzotuz yılında bitirerek, sözümüzü sona erdirdik. Ma'nâyı kimse yalnız başına anlıyamadı. Herkes bildiği kadar söyledi. Kimse bu işi tam olarak olgunlaştırıp, kemâle erdiremedi. Eğer sözümüz için de bir eksiklik, fazlalık varsa, bizi sevenler onu bitiriversin. Âşık'ın, Allahü teâlâ katında eksiği çok fazladır. Fakat cenâb-ı Hakkın, kendi eksikliğini bilen kuluna merhameti pekçoktur. Rabbimizin ihsânı ve merhameti boldur. Hepimizin ümidi. budur, başka bir ümid edeceğimiz yer yoktur. Ey yüce Allahım! Sen fadl, ihsân sahibisin, herşeyden önce mevcûd olan evvelsin, herşey helak olduktan sonra geriye kalacak âhirsin, hem hakim ve hem de âlimsin. Kullarını rahmetinle yarlığa, onları merhametinle koru. Ey Celîl! Her kim bu sözü kabûl ederse, rahmetin ona her zaman delîl olsun.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3044

2) Şakâık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Mecdî Efendi) sh. 22

3) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 44

BEHÂEDDÎN MUHAMMED BİN MUHAMMED BUHÂRÎ (Şâh-ı Nakşibend)

Evliyânın büyüklerinden ve müslümanların gözbebeği olan yüksek âlimlerden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin onbeşincisidir. Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin ve Emîr Külâl'in talebesidir. İsmi, Muhammed bin Muhammed'dir. Bahâeddîn ve Şâh-ı Nakşibend gibi lakabları vardır. Allahü teâlânın sevgisini kalblere nakşettiği için, "Nakşibend" denilmiştir. Seyyid olup, soyu şöyledir: Babası Seyyid Muhammed Buhârî, onun babası Seyyid Muhammed Celâl Burhâneddîn, onun babası Seyyid Abdullah, onun babası Zeynel'âbidîn, onun babası, Seyyid Kâsım, onun babası Seyyid Şa'bân, onun babası Seyyid Burhâneddîn, onun babası Seyyid Tâkî, onun babası İmâm-ı Mûsâ Kâzım, onun babası İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleridir. Behâüddîn Şâh-ı Nakşîbend hazretleri, 718 (m. 1318) senesinde Buhârâ'ya beş kilometre kadar uzakta bulunan Kasr-ı ârifân'da doğdu. 791 (m. 1389)'de Kasr-ı ârifân'da Rebî'ul-evvel ayının üçüncü günü olan Pazartesi günü vefât etti. Kabri oradadır, İslâm âlimlerinin en meşhûrlarından olup, tasavvufda en yüksek derecelere ulaşmıştır. Hem zamanında, hem de kendinden sonraki asırlarda onun sebebi ile pekçok insan hidâyete kavuşmuştur.

Zamanının büyük evliyâsı olan Muhammed Bâbâ Semmâsî, henüz o doğmadan, doğduğu yer olan Kasr-ı ârifân'a gelmişti. Bu gelişinde, burada bir büyük zâtın kokusu geliyor. Bu beldede büyük bir evliyâ yetişecek diyerek işâret etmiş, tarikatın İmâmı olacak emsalsiz bir zâtın buradan zuhur edeceğini talebelerine ve sevenlerine müjdelemişti. Babası şöyle anlatmıştır: "Oğlum Bahâeddîn'in doğmasından üç gün sonra, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretleri, bütün talebeleri ile Kasr-ı ârifân'a gelmişti. Ben onu çok sever ve muhabbet beslerdim. Kasr-ı ârifân'a teşrîf edince, yeni doğmuş olan oğlum Behâeddîn'i alıp huzûruna götüreyim ve himmet isteyeyim, böylece feyze kavuşur dedim. Bu niyetle Behâeddîn'i kucağıma alıp, Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin huzûruna götürdüm. Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî, Behâeddîn'i elimden alıp, bağrına bastı ve buyurdu ki: "Bu yavru, benim oğlumdur. Ben bunu, ma'nevî evlâtlığa kabûl ettim." Sonra yüzünü talebelerine çevirip, talebeleri arasında en meşhûr talebesi olan Seyyid Emîr Külâl'e şöyle dedi: "Size, bu yerde bir büyük zâtın kokusu geliyor derdim. Bu defa bu tarafa gelirken de, buraya yaklaştığımızda size demiştim ki, daha önce duyduğum koku iyice arttı. Hakîkat şudur ki, size bahsettiğim mübârek zât doğmuştur. İşte o mübârek koku, bu melek yavrunun kokusudur. Bu yavru, büyük bir zât olsa gerektir" buyurdu. Böylece henüz daha üç günlük çocuk iken, zamanının en büyük evliyâsı ve mürşid-i kâmili olan Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin müjdesine, himmetine ve feyzine kavuştu. Henüz daha küçük yaşta iken, evliyâlığa âit yüksek nûrlar ve eserler temiz alnında açıkça görünür, hidâyet ve irşâd nişanları yüksek simasından belli olurdu.

Annesi şöyle anlatmıştır: "Oğlum Behâeddîn dört yaşında iken, evimizde yavruluyacak bir inek vardı. Behâeddîn, doğumuna bir müddet daha olan o ineği göstererek, öyle anlıyorum ki, bu inek beyaz başlı bir buzağı doğuracaktır dedi. Birkaç ay sonra inek, dediği gibi bir buzağı doğurdu."

Tahsili: Behâeddîn Buhârî hazretlerinin ilk hocası, daha doğar doğmaz kendisini ma'nevî evlâtlığa kabûl eden ve hakkında çok müjdeler veren Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî'dir. Önce ondan istifâde etti. Daha sonra bu hocası, onun yetiştirilmesini en meşhûr talebesi Seyyid Emîr

Külâl'e havale etti. Yedi sene Seyyid Emîr Külâl'in sohbetine devam etti. Sonra da onun izni ile Mevlânâ Ârif Dikgirâ'nın sohbetine devam etti. Yedi sene de onun yanında kaldı. Bundan sonra Kusam Şeyh ve Halîl Atâ'nın sohbetlerinde bulundu. Bir müddet de Halîl Atâ'nın yanında kaldı. Ayrıca Mevlânâ Behâeddîn Kışlâkî'den hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerinin rûhâniyetinden de feyz aldı. Üveysî olarak yetiştirildi. Böylece tasavvufda ve diğer ilimlerde çok iyi yetişti.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Çocukluk çağından bülûğ çağına kadar, büyük hocam Muhammed Baba Semmâsî'nin sohbetinde bulundum. Onsekiz yaşına girdiğim sırada, dedem beni evlendirmek istedi. Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi düğünüme da'vet etmek için beni Semmas'a gönderdi. Semmas'a varıp hocamı görmekle şereflendim ve elini öptüm. Sohbetinin bereketinden bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, hocamın sohbetine can atıyordum. O gece kalbimdeki bu arzu ve istek ile gece yarısından sonra kalkıp abdest aldım ve hocamın mescidine gidip, iki rek'at namaz kıldım. Başımı secdeye koyup çok duâ ettim.

Dilimden şu duâ çıktı: "Allahım, bana belâ yükünü çekmeye kuvvet ver. Mihnet ve muhabbetini çekmeye takat, güç ver." Sabah olunca hocamın huzûruna vardım. Bana bakıp, gece olup bitenleri söyledikten sonra; "Ey evlâdım duâda şöyle demek lâzımdır (Yâ Rabbî, râzı olduğun şeyi bu zaîf kuluna fazlın ve kereminle ihsân et.) Çünkü Allahü teâlânın rızâsını kazanan kimseye belâ gelmez. Eğer Allahü teâlâ, hikmet-i ezelîsiyle sevdiği bir kuluna belâ gönderirse, yine kendi inâyetiyle o sevgili kuluna kuvvet ve tahammül ihsân eder ve o belâya tutulmasının hikmetini bildirir. Belâ istemekde güçlük vardır." Daha sonra sofra kurulup, yemek yendi. Hocam, sofradan bir somun ekmeği alıp bana verdi. Ekmeği çekinerek aldım. Bu çekingenliğimi görüp; "Bu ekmeği almakta çekiniyorsun. Fakat bu ekmek, yolda lâzım olacaktır" buyurdu. Nihâyet da'vetimiz üzerine talebeleriyle birlikte köyümüz Kasr-ı ârifân'a gitmek üzere yola çıktık. Ben, hocamın bindiği hayvanın üzengileri yanında yürüyordum. Rûhum öylesine zevkle dolu idi ki, kalbimde hiçbir dünyâ düşüncesi yoktu. Kalbim, aşk ve şevkle dolu olarak heyecanla çarpıyordu. Allah sevgisinden başka herşey kalbimden çıkmıştı. Bu sırada kalbim dünyâya meyledecek olsa, hocam hemen; "Kalbini ayrılıktan koru" buyururdu. Hocamın bu kerâmetini ve keşfini gördükçe, muhabbetim kat kat artıyordu. Yolumuz bir köye uğradı. O köyde hocamın dostlarından biri bizi karşılayıp evine da'vet etti. Hocam da bu da'veti kabûl edip, o zâtın evine indi. Ev sahibinin, mahcubiyetinden ızdırap içinde yüzü kızardı. Bu hâlini gören hocam, o kişiye, "Senin ızdırabının sebebi nedir?" dedi. O da; "Efendim, size yemek ikram etmek istiyorum, fakat sütten başka birşeyim yoktur" dedi. Bunun üzerine hocam bana; "Behâeddîn, sana verdiğim ekmeğe ihtiyâç hâsıl oldu. O ekmeği ver" dedi. Ekmeği çıkarıp verdim. Ev sahibi de sütü getirip sofraya koydu. Ekmeği süte batırarak yedik ve hepimiz doyduk. Bu kerâmeti karşısında hocamıza hayranlığımız arttı. Sonra kalkıp Kasr-ı ârifân'a gitmek üzere yola devam ettik."

"Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî vefât edince, dedem beni Semerkand'a götürdü. Orada bulunan büyük âlimleri ve evliyâ zâtları ziyâret edip, benim için duâ ve himmet istedi. Sonra Kasr-ı ârifân'a döndük. O günlerde Ali Râmîtenî hazretlerinden gelip, emaneten saklanmakta olan taç bana verildi. O anda kalbim Allahü teâlânın muhabbeti ile dolup, taştı. Sonra hocam Seyyid Emîr Külâl, Kasr-ı ârifân'a geldi. Bana çok iltifâtta bulunup; "Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî, bana; "Oğlum Behâeddîn'in yetişmesi ile ilgilen. Ondan şefaatini esirgeme! Eğer onun yetişmesinde kusur edersen, sana hakkımı helâl etmem" buyurdu. Ben de bu vasıyyeti üzerine senin yetişmen ile ilgileneceğime söz verdim" dedi. Seyyid Emîr Külâl hazretleri Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yetişmesi ile titizlikle meşgûl olup, onu tasavvufta

yüksek derecelere ulaştırdı. Hattâ birgün ona şöyle buyurdu: "Yüce mürşidim Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin sizin terbiyeniz ile ilgili vasıyyetini yerine getirdim. Sizi istenilen şekilde yetiştirdim. Hem hâl bakımından, hemde ilim bakımından yüksek bir himmete sahib bulunuyorsun. Şimdi nereye gitmeyi arzu edersen gidebilirsin. Herkimden olursa olsun, sohbetinde bulunmak ve istifâde etmek husûsunda serbestsin. Tarafımızdan size izin ve ruhsat verilmiştir. Bizde olan hâl ve makamları size fazlasıyla verdim. Bostanı senin için kuru ettim. Ya'nî göğsümde, kalbimde olanların hepsini sana verdim. Rûhâniyet kuşunu, insanlık yumurtasından (dar nefs çerçevesinden; çıkardım. Ama senin himmet kuşun, yükseklerde uçuyor. Şimdiden sonra icâzetlisin" buyurmuştur.

Bunun üzerine Mevlânâ Ârifin sohbetine gidip, yedi sene de onun yanında bulundu. Sonra Halîl Atâ hazretlerinin yanına gidip, oniki sene de onun sohbetinde bulundu. İki defa hacca gitti, ikinci haccında Herat'a gidip, Mevlânâ Zeynüddîn hazretleriyle üç gün sohbet etti. İkinci hacca gidişinde Hicaz'dan dönüp, bir müddet Merv şehrinde ikâmet etti. Daha sonra Buhârâ'ya dönüp orada yerleşti. Emîr Külâl hazretlerinin vefâtından sonra, insanlara doğru yolu gösterip, rehberlik vazîfesini yaptı.

Şâh-ı Nakşibend hazretleri şöyle anlatmıştır: "Bir gece rü'yâmda, Türk âlimlerinden Hâkim Atâ, beni yetiştirmesi için talebelerinden birine havale etti. Sâliha bir ninem var idi. Bu rü'yâmı ona anlattım. "Oğlum, senin Türk âlimlerinden nasîbin vardır" dedi. Bunun üzerine rü'yâda gördüğüm o dervişin simasını hatırımda tuttum ve karşılaşacağım günü bekledim. Birgün Buhârâ pazarında, Hâkim Atâ'nın rü'yâmda beni yetiştirmesi için kendisine havale ettiği zât ile karşılaştım. İsmi Halîl Atâ idi. Ben onu derhâl hatırlayıp, tanıdım. Fakat bir türlü yanına yaklaşıp sohbet edemedim. Bundan dolayı üzgün bir hâlde eve döndüm. Akşam bir kimse evime gelip, Halîl Atâ seni çağırıyor dedi. Bu habere çok sevindim ve bir miktar hediye bulup, hemen huzûruna gittim.

Sohbetiyle şereflendim. Bana çok iltifât etti. Daha önce gördüğüm rü'yâmı anlatmak isteyince; "Senin hatırında olanı biz biliyoruz, anlatmana gerek yok" buyurdu. Bundan sonra uzun zaman sohbetine devam ettim. Çok feyz alıp, istifâde ettim. Bir müddet sonra Mâverâünnehr Sultânı'nın vefât etmesi üzerine, oranın halkı, Halîl Atâ'yı sultanlık yapması için Buhârâ'dan Mâverâünnehr'e da'vet ettiler. O da bunu kabûl etti, ben de onunla beraber gittim. O tahta oturdu. Ben de onun hizmetine devam ettim. Kendisinde çok kerâmetler görülüyordu. Bana şefkat ve muhabbet gösterip yetiştirdi. Böylece orada altı sene süren sultanlığı sırasında da hizmetinde bulundum. Kendisine o kadar yakın oldum ki, her sırrına vâkıf olup, işlerinde idâreci oldum. Görünüşte diğer hizmetçiler gibi çalışırdım. Hâlimi bildirmezdim. Altı sene sonra bu büyük âlim tahttan indi. Sultanlığı sona erdi. Bundan sonra -Zeyvertûn köyüne yerleştim."

Yine şöyle anlatmıştır: "Tasavvuf hâllerinden cezbeye tutulduğum ilk günlerde, mübârek bir zât ile yakınlığım oldu. Bu zât bana; "Seni Hakkın âşinâlarından görüyorum" deyince, "Umarım ki, sizin teveccühünüz ve yardımınızla âşinâlardan olurum" dedim. Dedi ki; "Arzular karşısında nefsin ile ne hâldesin?" "Bulursam şükrederim, bulamazsam sabrederim" dedim. "Bu kolay bir iştir. Asıl iş, nefsini bir yerde hapsedip, ekmek ve su vermeyeceksin ve nefsin o hâle gelmiş olacak ki, sana serkeşlik etmesin, boyun eğsin" buyurdu. Bunun üzerine o zâta yalvardım. Bu hâle kavuşmam için teveccüh etmesini istedim. Buyurdu ki: "Nefsinin, başkalarından ümitsiz ve yalnız kalacağı bir sahraya gideceksin, Allahü teâlâya ibâdet ile meşgûl olacaksın ve orada üç gün kalacaksın, dördüncü gün ta'rîf edeceğim bir dağa gideceksin, karşına çıplak ata binmiş bir kimse çıkacak. Sen o zâta selâm verip geç. Üç adım geçtiğin zaman sana o;

"Ey genç! Dur sana ekmek vereyim" diyecek. Sen hiç aldırmayıp, ekmeği almadan geçip gideceksin. Bu zâtın emri üzerine, söylediği gibi üç gün sahrada yalnız kalıp ibâdet ile meşgûl oldum. Dördüncü gün ta'rîf ettiği dağın eteğine gittim. Giderken ta'rîf ettiği gibi ata binmiş bir zât karşıma çıktı. Selâm verip, geçtim. Bana; "Delikanlı sana ekmek vereyim" dedi. Ben asla aldırmadım ve ekmeği almadan geçip gittim. Sonra, bana bunları yapmamı tavsiye eden zâtın huzûruna gittim. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra insanların hatır ve gönüllerini alıp, düşkünlerin hizmetinde bulunup, zayıflara ve gönlü kırık olanlara ikram ve hürmette bulunacaksın! ilim öğrenme husûsunda gayret ederek, kimsesizlere yoldaş olup, onlara karşı tevâzu göstereceksin!" Bu zâtın bu emirlerini de yerine getirdim. Uzun zaman bu yolda devam ettim. Sonra tekrar huzûruna çıktım. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra da hayvanlara bakacaksın. Onlar, seni yaratan Rabbinin mahlûklarıdırlar. Eğer yük çeken hayvanların vücutlarında yara görürsen tedâvi edeceksin." Bu emre de uyarak çok gayret gösterdim. Yolda eğer önüme bir hayvan gelse, o geçinceye kadar dururdum. Hayvanın önüne geçmezdim ve geceleri izlerine yüzümü sürüp, Allahü teâlâya yalvarırdım. Bütün bunlar, içimdeki nefs düşmanının kırılması, ıslâh olması için idi. Yedi sene böyle devam ettim. Sonra tekrar o zâtın huzûruna gittim. Buyurdu ki: "Behâeddîn! Bundan sonra yolların hizmetiyle meşgûl ol, yolları süpürüp temizle, yollarda gelip geçenlere eziyet veren şeyleri kaldır. İğrenç şeyleri yollardan alıp, görünmez bir yere at. Yollardan gelip geçenler zahmet çekmesinler ve rahatsız olmasınlar." Bu emrine de uyarak, bir müddet de bu işle meşgûl oldum. Bu zât ne emretmişse, büyük bir bağlılık ile her emrini yerine getirdim. Bu hizmetleri yaparken, Allahü teâlânın nice ni'metleri ve ihsânları bana göründü. Nefsim iyice ezildi. Nefsâniyetten ve mâsivâdan (Allahü teâlâdan başka herşeyden) kurtulup, rûhâniyet derecesine eriştim. Bu sırada bana Allahü teâlâdan pekçok sırlar tecellî etti."

Behâeddîn Buhârî Şâh-ı Nakşibend hazretleri, tasavvuftaki ilk hâllerini şöyle anlatmıştır: "Tasavvuf hâllerinden cezbe hâli çoğalıp kararsız düştüğüm günlerde, geceleri ay ışığında kabristanda dolaşırdım. Bir gece, devamlı ziyâret edilmekte olan üç büyük zâtın mezarını gördüm. Her birinin kabrinde yanmakta olan birer kandil vardı. Kandillerin yağı ve fitilleri olduğu hâlde çok sönük yanıyorlardı.

Fitillerini hareket ettirmek lâzımdı ki, parlak yanıp, çok ışık versinler. O kandilleri öylece bırakıp, Hâce Muhammed Vâsî'nin kabrinin başına gittim. Bana orada Hâce Ahmed Eçkarnevî'nin kabrine gitmem işâret olundu, oraya gittim. Onun kabrinin başına, bellerinde kılıç takılı olan iki kişi geldi. Beni tutup, bir hayvana bindirdiler. Hayvanın yönünü Mezdâhin tarafına çevirip, gittiler. O gece sabaha doğru Mezdâhin mezarlığına ulaştım. Orada da diğer kabirlerdeki gibi bir kandil yanıyordu. Fakat o da sönük yanmaktaydı. Kıbleye karşı dönüp oturdum. Bu sırada bana kendimden geçme hâli geldi. Kıble tarafında bir duvar gördüm. Duvar yarılıp, yeşil örtüler ile süslenmiş bir taht ve bu taht üzerinde bir zât oturmuş idi. Etrâfında ise kalabalık bir cemâat vardı. İçlerinde Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretleri de vardı. Sâdece onu tanıyordum. Anladım ki, kürsünün etrâfında bulunanlar, vefât etmiş olan ve bu yolun büyüklerinden olan zâtlardır. Fakat kürsünün üzerinde oturan kimdir diye merak ediyordum. Ben böyle düşünürken, kürsü etrâfında bulunan cemâatten biri bana şöyle dedi: "Kürsü üzerinde oturan mübârek zât, Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî'dir. Etrâfındaki cemâat ise, onun halîfeleri; Hâce Ahmed Sıddîk, Hâce Evliyâ Gülân, Hâce Ârif Rîvegerî, Hâce Muhammed İncîrfagnevî, Hâce Ali Râmîtenî'dir." Onları ve hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi göstererek; "Sen bunların zamanında yetiştin, bunları bilirsin, bunlar sana icâzet ve tâc verdiler" dedi. "Onları tanırım, fakat bıraktıkları tacın nerede

olduğunu bilmiyorum" dedim. "O senin evindedir. Onu sana kerâmet olarak verdiler ki, bir belâ gelecek olsa, onun bereketiyle belâ def edilir" buyurarak müjdeledi. Cemâatten bana dediler ki: "Dikkat et, kulak ver, şimdi sana Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri nasîhat edecek! O nasihatten başka birşeyle Hak yolunda ilerlenemez. Hâce hazretlerinin elini öpmek için izin istedim. Bana izin verildi. Kalkıp yaklaştım. Selâm verip, edeble elini öptüm. Sonra huzûrunda edeble ayakta durdum. Tasavvufda ilerlemek husûsunda buyurdu ki: "Kabirlerin başında kandillerin sana öyle gösterilmesi, senin bu yolda kabiliyet sahibi olduğuna alâmettir. Fakat, fitil gibi olan kabiliyeti hareketlendirmek lâzımdır ki, bu kabiliyet ortaya çıksın. Hakkın gizli sırları sana açık olsun. Her durumda dînimizin caddesinde yürümek, azîmet ve sünnet-i seniyye üzere olmak lâzımdır. Emîrlere ve yasaklara uymak husûsunda istikâmet üzere olacaksın. Bid'atlerden ve ruhsatla amel etmekten uzak duracaksın. Hadîs-i şerîfleri öğrenip, amel edersin" buyurdu. Sonra cemaattan bana dediler ki: "Yarın acele Nesef tarafına gideceksin. Seyyid Emîr Külâl'in hizmetinde bulunacaksın. Oraya giderken yolda ihtiyâr bir zât ile karşılaşacaksın. O sana sıcak bir çörek verecektir. Ekmeği al, fakat onunla hiç konuşma. O ihtiyârı geçtikten sonra bir kervana, sonra da ata binmiş olan bir kimseye rastlayacaksın, o kimse senin önünde tövbe edecek. Sen, o evindeki mübârek tacını al, Emîr Külâl'e götür."

Bu konuşmalardan sonra bendeki o hâl gidip, eski hâlime döndüm. Derhâl başında bulunduğum kabrin yanından ayrılıp, Zeyvertûn tarafına gittim. Evime varıp, bana bırakılmış olan tacı istedim. Getirip verdiler. Onu giyince hâlim değişti. Bambaşka bir hâle girdim. Tacı alıp yola çıktım. Sabah namazı vaktinde Mevlânâ Şemseddîn'in mescidine ulaştım. Sabah namazını orada kılıp, o gün Eyne adındaki köyde kaldım. Ertesi gün güneş doğarken Nesef tarafına hareket ettim. Yolda daha önce büyüklerin işâret ettiği gibi bir ihtiyâra rastladım. Bana bir ekmek verdi. Ekmeği alıp, hiç birşey söylemeden geçip gittim. Sonra bir kervana rastladım. Kervanın başları bana; "Ey yiğit, nereden geliyorsun?" dediler. Ben de; "Eyne köyünden geliyorum" dedim. Ne zaman yola çıktığımı sordular. "Güneş doğarken yola çıktım" dedim. Kervana rastladığım vakit kuşluk vakti idi. Kervandakiler bu sözümü işitince hayret edip; "Eyne köyü buraya dört fersah (yaklaşık 24 km.) mesafededir. Sabah vakti çıkılsa, ancak buraya ikindiden sonra gelinebilir" dediler. Kervanı da geçip gittim. Kervanı geçtikten sonra bir atlıya rastladım. Bana; "Sen kimsin? Seni görünce içime bir korku düştü" dedi. "Ben öyle bir kimseyim ki, sen benim önümde tövbe edeceksin" dedim. O atlı yanıma gelip tövbe etti. Şarap yüklü bir beygiri vardı. Beygirin üzerindeki şarabı yere döktü. Onu da geçip yoluma devam ettim. Nesef taraflarında bir köye uğradım. Seyyid Emîr Külâl'in orada olduğunu öğrendim. Hâcegân büyüklerinin mübârek tacını çıkarıp arz ettim. Bir müddet sükût etti, sonra; "Bu tâc, Hâcegân büyüklerinin mübârek taçlarıdır" buyurdu. "Evet efendim" dedim. Bu tâc-ı şerîfi almakta iki şart vardır. Birinci şart; bunu korumak, ikincisi; icâbını yerine getirmek. Bu iki şart, büyüklerin (Hâcegân'ın) yolunda bulunmak ve bize hizmettir. Bundan sonra ben de bu şartlara uymak üzere tacı alıp kabûl ettim."

Yine şöyle anlatmıştır: "Tasavvufda ilerlemek için çalıştığım ilk günlerde, bir yerde iki kişinin konuşup sohbet ettiğim görsem, gider onlara katılırdım. Onları dinlerdim. Eğer Allahü teâlâdan, Resûlullahtan, Kur'ân-ı kerîmden konuşup, hayır olan işlerden bahsederlerse, memnun olur ferahlık duyardım. Boş şeyler konuşanlardan ise, keder ve üzüntü duyarak uzaklaşırdım." Yine şöyle anlatmıştır: "Hak yolda ilerleyip, günahlardan arınmağa ve olgunlaşmağa çalıştığım günlerde, birgün yolum bir kumarhâneye uğradı. İnsanların toplanıp kumar oynamakta olduklarını gördüm. Bunlardan iki kişi kumara öylesine dalmışlardı ki, hiçbir şeyin farkında

değildiler. Böylece bir müddet devam ettiler. Nihâyet birisi kaybettikçe kaybetti. Neyi varsa ortaya koydu, onları da kaybetti. Dünyalık neyi varsa hepsi bitti. Buna rağmen, kumar oynadığı kimseye şöyle diyordu: "Bu kadar kaybıma rağmen, bu oyunda başımı dahî versem oyundan vazgeçmem." Kumarbazın, kumar oynayıp bu kadar zarar ve ziyan görmesine rağmen, o oyuna olan hırsı bana ibret oldu. Hak yolunda yürüyüp daha da olgunlaşabilmek için, bende öyle bir gayret hâsıl oldu ki, o günden i'tibâren Hak yolunda talebim hergün biraz daha arttı."

Yine şöyle anlatmıştır: "Tövbe edip, tasavvufa yönelişim şöyle olmuştur: "Aileme ve çocuklarıma karşı kalbimde sevgi ve muhabbetim çok fazla idi. Birgün evimde otururken, aileme ve çocuklarıma pek fazla iltifât ve muhabbet gösterdim. Bu sırada aniden kulağıma gizli bir ses geldi. "Herşeyi bırakıp Allaha dönme zamanı daha gelmedi mi?" denildi. Bu sesi duyunca hâlim değişiverdi. Oturduğum yerde duramaz oldum. Hemen yakındaki nehre gidip, elbisemi yıkadım ve gusl ettim. Sonra iki rek'at namaz kıldım. Bir daha günah işlememek üzere tam bir tövbe yaptım. Herşeyden el çekip, Allahü teâlâya döndüm. Nice seneler kıldığım o iki rek'at namazın arzusundayım. Bu yola girdikten sonra Zeyvertûn köyünde oturdum. Beş vakit namazımı bu köyün câmisinde kılıyordum. Birgün nasıl olduysa, bir vakit namazı cemâatle kılmayı kaçırmışım. Câminin, âlim ve takvâ sahibi bir İmâmı vardı. Bana dedi ki: "Ben seni, ibâdet meydanının safını dolduran erlerinden zannederdim. Meğer sen, saf dolduran er değil, saf kıran imişsin." İmâma dedim ki: "Zât-ı âliniz benim hakkımda böyle düşünüyorsunuz, fakat ben yaldızlı ve parlak bir tuncum." Ben böyle deyince, İmâm efendi bana şu beyti okuyarak cevap verdi:

"Kalbinin yönünü aşk pazarına çevir,
Demirin hâlis olması ateş iledir."

Bu söz kalbime öyle te'sîrli oldu ve içime öyle bir dert salıp, beni öyle bir aşka düşürdü ki, ben bu aşk ile kararsız kaldım. Bundan sonra Allahü teâlâ bana lütuf ve kereminden kapılar açtı. Önceki dostlarımdan birkaçı, bir gece yoluma çıktılar. Bana her biri bir şeyler söyledi. Böylece benim kendilerine uymam için çok uğraştılar. Onlara tâbi olmak isterken, Allahü teâlânın inâyeti ile bir âyet-i kerîme de bildirildiği gibi, Allahü teâlânın açmış olduğu kapıyı kapatmaya ve kapamış olduğu kapıyı açmaya kimsenin gücü yetmez dedim. Bu söz, eski dostlarıma çok te'sîr etti. Onlar da benim bulunduğum yola girdiler. Benim bütün gayretim, Allahü teâlâdan başka herşeyi bırakıp, Allahü teâlâya (rızâsına) kavuşmaktı. Allahü teâlâya sonsuz hamdü senalar olsun ki, bana inâyet-i Rabbânî erişerek maksadıma kavuşturdu."

Şâh-ı Nakşibend hazretleri şöyle anlatmıştır: "Talebeliğimin ilk günlerinde, büyük hocam Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin emrettiği şeylerin hepsini yerine getirdim. Bunların fâidelerini ve te'sîrlerini kendimde gördüm. Hocam bana, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın yolunda bulunmamı söylemişti. Ben bu vasıyyeti tuttum. Bu husûsta son derece dikkat ve gayret gösterdim. Âlimlerin meclisine devam edip, nasihatlerini dinledim. Âlimlerin eserlerini okuyup, bildirilenlere göre amel ettim. Allahü teâlânın ihsanıyla bunların fâidesini gördüm. Tasavvufda en faydalı ve maksada çabuk kavuşturan şey, Allahü teâlâya cân-ı gönülden, kendinden geçerek duâ ve niyaz etmek, yalvarmak ve Allahü teâlânın rızâsını istemek, nefsi ezmek, onu mağlup etmektir. İşte bizi bunun için bu kapıdan içeri aldılar. Her ne bulduksa, bu sebeble bulduk. Bu mekânda sarı yüz ve eski elbise ararlar. Atlas ve ipeğin pazarı buradan başka yerdedir. Bir sâlih, hakîkat yolunda kendi nefsini Fir'avn'ın nefsiyle mukayese etmeli ve kendi nefsini onun nefsinden yüzbin defa daha aşağı görmeli. Eğer böyle olmazsa, o sâlih hakîkat yolunun ehli olamaz. O yolda yokluk, nefse tezkiye kolay değildir. Fakat bu, yolda maksada ulaşmak için bir ipucudur. İşte ben de bunun için, nefsimi varlıkların her tabakasına

nisbet edip, bu yolda yürüdüm. Nefsimi kâinattaki her şey ile karşılaştırdım. Hakîkatte herşeyi, her varlığı, her mahlûku daha üstün ve daha hoş gördüm. O hâle geldi ki, nefsim ile varlıklardan herhangi biri arasında kıyâs yaparak düşündüm. Kendimi aşağı ve âciz gördüm. Bu, benim içimdeki her türlü kir ve pası temizledi. Kâinatta ne varsa hepsinden fâide gördüm. Fakat nefsimden hiçbir fâide görmedim. Nefsimin önüne geçmemiş olsaydım, onu terbiye etmeseydim ve kendi isteği ile başbaşa bıraksaydım, beni bu kapıdan içeri almadıkları, bu makama koymadıkları gibi, nefsimin daha bana nice zararları olacaktı."

Yine şöyle anlatmıştır: "Bir kış günüydü. Beni bir cezbe hâli kapladı. Kendimden geçip, kırlarda, sahra ve dağlarda, yalın ayak, başı açık gezip, dolaşmaya başladım. Ayaklarım yarılıp, parçalandı. Bu hâlde iken bir gece hocam Emîr Külâl ile sohbet etmek arzusu uyandı. Bu arzu ile huzûruna gittim. Talebeler etrâfında toplanmış, hocam da baş tarafta oturuyordu, içeri girdim, aralarına katıldım. Emîr Külâl; "Bu kimdir?" dedi. "Behâeddîn'dir" dediler. Talebelerine beni meclisten dışarı çıkarmalarını söyledi. Onlar da beni dışarı çıkardılar. O zaman nefsim son derece azdı ve taşkınlık yapmak istedi. Az kalsın nefsim irâdeme galip geliyordu. Fakat Allahü teâlânın ihsânıyla, nefsimi serkeşlikten ve i'tirazdan menederek; "Ey Nefis! Ben bu horlanmayı Allah için kabûl ettim. Beni, Allahü teâlâ elbette bundan dolayı mükâfatlandırır" dedim. Sonra başımı Emîr Külâl hazretlerinin kapısının eşiğine koydum. Sabaha kadar öyle kaldım. Üzerime kar yağdığı hâlde kalkmadım. Sabah namazı vakti Emîr Külâl dışarı çıkarken, ayağını kapının eşiğine atınca karlar arasında kalan başıma bastı. Beni o hâlde görünce teveccühte bulunup müjde verdi. Beni içeri alıp teselli ederek ayaklarımdaki dikenleri mübârek elleriyle çıkardı. Yaralarıma ilâç sürdü. "Oğlum! Bu saadet libâsı ancak sana lâyıktır" buyurdu. Rûhanî feyz, işte bende o zaman hâsıl oldu. Ben de şimdi, her sabah evimden mescide çıkarken, bir talebemi o hâlde görmek isterim, fakat şimdi talebe kalmadı. Hepsi şeyh oldu."

Yine şöyle anlatmıştır: "Gençliğimde Allahü teâlâya yalvarıp; "Yâ Rabbî! Bana yardımını ihsân et. Bu yolun ağırlığını çekmeye kuvvet ver. Bu yolda ne kadar riyâzet ve mücâhede varsa yapayım" diye duâ ettim. Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurup, bana öyle bir kuvvet ve kudret ihsân etti ki, bu yolun ne kadar zahmeti ve meşakkati varsa hepsine katlandım. Ne yapmak lazımsa, Allahü teâlâya hamd olsun yaptım. Şimdi ihtiyâr hâlinde, riyâzetten ve nefsimle mücâdeleden kurtulmuş bulunuyorum... Evliyâ-i Kirâmın rûhlarına teveccüh eder, hepsinin rûhâniyetlerinin eserini görürdüm."

Menkıbeleri: Behâeddîn Buhârî hazretleri, bir defasında Şeyh Seyfeddîn adlı bir zâtın ırmak kenarında bulunan kabri karşısında kalabalık bir cemâatle sohbet ediyordu. O cemâatte bulunanlardan bir kısmı Behâeddîn Buhârî hazretlerinin tasavvufdaki yüksek derecesini bilmiyorlardı. Söz evliyâ zâtların hâllerinden açılmıştı. Bir hayli süren bu konuşmada, evliyânın meşhûrlarından olan Şeyh Seyfeddîn ile Şeyh Hasen Bulgari arasında geçen kerâmetler anlatıldı. İçlerinden biri dedi ki: "Eskiden velilerin tasarrufu, kerâmeti çok olurdu. Acaba bu zamanda da onlar gibi tasarruf ehli var mıdır? "Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Bu zamanda öyle zâtlar vardır ki, şu ırmağa yukarı ak dese ırmak tersine akmaya başlar." Bu sözler Behâeddîn Buhârî hazretlerinin mübârek ağzından çıkar çıkmaz, önlerinde akmakta olan ırmak ters akmaya başladı. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri; "Ey su! Ben sana yukarı ak demedim" buyurdu. Irmak tekrar eski yöne akmaya başladı. Bu kerâmetini o kadar çok kimse gördü ki, bu sebeple çokları Behâeddîn Buhârî hazretlerinin büyüklüğünü anlayıp, tam bir teslimiyetle ona bağlandılar ve saadete kavuştular.

Bir defasında Nesef de büyük bir kuraklık oldu. Sıcaktan toprak çatlayıp, muhsûller kurumaya başladı. Halk, günlerce yağmur beklediler. Fakat bir damla yağmur düşmedi. Nesef halkı, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin duâsını almak için aralarından birini huzûruna gönderdiler. O da gelip durumu arz etti. Nesef ahâlisi kuraklıktan dolayı mahzûn ve kederlidir, dedi. Bunun üzerine, Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Üzülmesinler, Allahü teâlâ onlara yağmur gönderecek." Aradan kısa bir zaman geçmişti ki, Nesef'e yağmur yağmaya başladı. Bir gün ve bir gece devam etti. Kuraklık kalkıp bolluk oldu.

Bir talebesi şöyle anlatmıştır: "Ben küçük yaşta Cenânyan denilen yerden Buhârâ'ya geldim. Âlimlerin derslerine devam ettim. Sonra kalbime Kâ'be'yi ziyâret etme arzusu doğdu. Mekke'ye gidip, Kâ'be'yi ziyâret etmek şerefine kavuştum. Buhârâ'ya döndüm. Fakat nefsim çok azgındı. Hattâ eşkiyalık yapacak kadar kötü bir hâlde idi. Ben bu hâlde iken, bende bir çekilme hâli hâsıl oldu. Bu hâl, beni ister istemez. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna sürükledi. Huzûruna varınca, beni yanına yaklaştırdı. Sonra enseme öyle bir vurdu ki, yediğim sillenin te'sîrinden neye uğradığımı bilemedim. İstemeyerek bağırdım. Behâeddîn Buhârî hazretleri bu hâlime öfkelenip; "Sus" dedi. Sonra da; "Eğer sabredip o narayı atmasaydın, bir sohbetle işin tamâm olurdu" buyurdu.

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinden Şeyh Ömer Taşkendî şöyle anlatmıştır: "Benim Behâeddîn Buhârî'ye muhabbetim ve talebe olmam şöyledir: önce Taşkend'de talebelerinden bir kısmını tanımıştım. Onlar ile sohbet eder, hizmetlerinde bulunurdum. Sohbet sırasında bana, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin faziletini, hâllerini anlatırlardı. Böylece görmediğim hâlde ona karşı içimde bir muhabbet hâsıl oldu. Birgün Taşkend'deki talebelerinden birinin evine gittim. Hocasını hatırlıyor ve ona rabıta ediyordu. Bir müddet oturduktan sonra yemek getirdi. O anda Behâeddîn Buhârî hazretleri gözüme göründü ve kulağıma; "Senin Horasan'a gitmen gerekir" diye söyledi. Yemekten sonra Horasan'a gitmek üzere yola çıktım. Horasan'a, oradan da Behâeddîn Buhârî'nin yakın talebelerinden Mevlânâ Celâleddîn'in bulunduğu yere gittim. Evine varıp kapıda durdum, kendisi tarafından çağrılmamı bekledim. Bir saat sonra evinden bir cemâat çıktı. Beni çağırıp huzûruna kabûl ettiler ve; "Sen geldiğin sırada, gelişinden haberim var idi. Fakat seninle başbaşa görüşmek istedim. Onun için beklettim" dedi. Bundan sonra ben hâlimi ona anlattım ve çok ağladım, bana yardımcı olmasını istedim. Yemîn ederek dedi ki: "Behâeddîn Buhârî sana kâfidir, teveccühüne kavuşursun." Sonra onun faziletinden, menkıbelerinden bahsedip, huzûruna kavuşmak için hemen yola çıkmamı söyledi. Yolculukta başıma ba'zı hâdiselerin geleceğini de işâret etti. Derhâl Nesef tarafına doğru yola çıktım. Oradan da Horasan'a hareket etmek üzere bir gemiye bindim. Gemi bir müddet yol aldıktan sonra, sabah namazının vakti girdi. Gemide bir ezan okudum. Fakat yolcular namaza kalkmadılar. Bu duruma üzülüp, onlara nasihat ettim. Fakat bana kızdılar. Bu durum karşısında bende öyle bir hâl oldu ki, kendimi suya atmak istedim. Ayaklarımı suya uzatip gemiden ayrıldım, fakat suya batmadım. Öyle bir hâl oldu ki, suyun üzerinde yürümeye başladım. Gemidekiler bu hâlimi görünce ağlamaya başladılar. "Biz yanlış bir iş yaptık, yaptığımıza tövbe ettik. Gemiye gel, sen ne dersen onu yapacağız" dediler. Bunun üzerine tekrar bindim. Sabah namazını , gemideki yolcular ile cemâat olup kıldık. Bir müddet yolculuktan sonra Âmûre kal'asına vardık. Orada da acâib hâdiseler oldu. Behâeddîn Buhârî hazretlerine iltica ettim. Şîrmüşter denilen bir dergâha vardım. Yola devam ederken bir kervana rastladım. Bana dediler ki: "Bu çöle dalma, çok büyük bir çöldür, yolunu şaşırırsın. Burada dur, şayet yola devam edecek olursan sağ tarafa yönel, sol tarafdan gidersen sonunu bulamazsın ve helak olursun."

Kervan geçip gittikten sonra, kendi kendime; "Ben, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna gitmek üzere yola çıkmış bulunuyorum. Ona tâbi olup, hak yola gireceğim için bana tehlike gelmez" dedim. Çöle dalıp yürümeye başladım. Bir müddet yürüdükten sonra aç olduğumu hatırladım. Kendi kendime ba'zı nefis yemekleri düşünerek; "Âh o yiyecekler olsa da yesem" dedim. Ben böyle düşünürken, o anda önüme birdenbire bir sofra geldi. Üzerinde tam arzu ettiğim yemekler vardı. Bu durum karşısında hâlim değişti. Ağlamaya başladım. "Ey Allahım, senin rızânı arayan kimseye her ne lâzım olursa ihsân ediyorsun. Ben de senin rızândan başka birşey asla taleb etmeyeceğim" dedim. O yemekleri yiyip, çölde yola devam ettim. Yolda karşıma bir ceylan sürüsü çıktı. beni görünce sağa sola kaçışmaya başladılar. "Eğer ben bu yoldaki arzum ve isteğimde samimî isem, ceylanlar benden kaçmazlar" dedim. Ben böyle der demez, ceylanlar yanıma toplanıp bana yüzlerini sürmeye başladılar. Bu durum karşısında da hâlim değişti ve çok ağladım. Behâeddîn Buhârî hazretlerine karşı muhabbetim o kadar arttı ki, huzûruna bir an evvel kavuşmak için can atıyordum. Ehan denilen yere vardığımda, yine Behâeddîn Buhârî hazretlerinin bereketi ile acâib hâllere kavuştum. Oradan Serahs'a vardım. Kendi kendime; "Her yerde Allahü teâlânın dostları, sevgili kulları bulunur. Bu civarda da vardır. Onlardan müsâade almadıkça bu şehre girmeyeyim" dedim. Ben böyle düşünürken, karşıma divâne hâlde bir kimse çıktı. Halk onu görünce; "Divâne Dâvûd geliyor" dediler. Benim yanıma yaklaşınca, onu karşılayıp, selâmün aleyküm diyerek selâm verdim. "Ve aleykesselâm" deyip selâmımı aldı. "Hoş geldin Türkistanlı derviş" dedi. Beni yanına yaklaştırıp, koynundan bir ekmek çıkardı. Ekmeği parçalayıp yarısını bana verdi. "Ey derviş, bu ekmeğin yarısını sana verdiğim gibi, bu mülkün yarısını da sana verdim" dedi. Bu hâdiseden sonra Serahs şehrine girdim. Çarşıya girince, bir başka divâne gördüm. Çocuklar taşa tutuyorlardı. "Bu divânenin adı nedir?" diye sordum. "Câvâdâr'dır. Bu beldenin divânelerindendir" dediler. Kendi kendime; "Bundan da izin alayım" dedim. Bir tarafdan da çocuklar onu taşa tutuyorlardı. Bana bakıp; "Ey Türkistanlı derviş, söz divâne Davud'un söylediği gibidir" diyerek ilk karşılaştığım kimse ile görüşüp kavuştuğumuz şeylere işâret etti. Bundan sonra bende güzel bir hâl, cem'ıyyet hâsıl oldu. Yemek arzu ettim ve; "Her hâlde bu şehirde Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sevenlerinden bir kimse bulunur ve ben ilk lokmayı onun elinden yerim" dedim. Bu sırada yanıma birisi gelip; "Ben Behâeddîn Buhârî hazretlerinin hizmetçilerindenim. Evime buyur" dedi. Beni evine götürdü. Üç çeşit yemek getirdi. Sonra bana; "Behâeddîn Buhârî hazretleri Behrâb denilen yere gitmişler, oradan da buraya teşrîf edecekler. Buraya teşrîf edinceye kadar sen bizde kalacaksın, senin yerin burasıdır" dedi. Birkaç gün sonra Behâeddîn Buhârî hazretlerinin oraya teşrîf etmek üzere oldukları haberini aldık. Karşılamak üzere derhâl dışarı çıktık. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir merkeb üzerinde ve etrâfında talebeleri olduğu hâlde teşrîf ettiler. Bir mezarlığa yöneldiler. Ziyâretinde o kadar insan toplanmıştı ki, kalabalıkdan yanlarına yaklaşmak mümkün olmadı. Kendi kendime; "Çok uzaklardan geldim. Çok zahmetlere katlandım. Acaba bana neden hiç iltifât etmediler? Artık ben kendi başıma kaldım" diye düşündüm. Bu düşünceler hatırımdan geçtiği sırada, Behâeddîn Buhârî hazretleri merkebden inip, yanına yaklaşmamı istediler. Bana; "Hoş geldin ey Taşkendli Derviş Ömer, yanlış anlama, daha sen buraya geldiğin saatte haberdâr oldum. Şimdi şu gördüğün kalabalık ile bir müddet meşgûlüm" buyurdu. Sonra eve gittiler ve kalabalık da dağıldı. Beni huzûruna kabûl edip; "Başından geçen hâdiselerin hepsini bilmekteyiz. Gemide iken denize inince sana biz yardım ettik. Çölde önüne sofra bizim tasarrufumuzla geldi. Ceylanların sana yaklaşması ve iki divâne ile karşılaşman ve vukû' bulan diğer hâdiseler hep bizim teveccühümüz ile oldu" buyurdu. Bu sohbeti sırasında bana öyle teveccüh ve tasarrufda bulundular ki, bambaşka bir hâle girip, çok ağladım. "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Ben de;

"Şimdiye kadar geçen ömrümü zayi etmişim" dedim, "Öyle söyleme; yalnız bundan evvel bunu bilmiş olsaydım diyebilirsin. Şu andaki müşâheden ve teslimiyetin ondan daha büyüktür" buyurdu. Sonra; "Şimdi sen, bulunduğun hâli mi, yoksa geçen hâlini mi istersin?" diye sordu. Ben de; "Bu hâlimi isterim" dedim. "Bu iş tâbi olmadan olmaz" buyurdu. "Ne işâret buyurursanız, ne emrederseniz yerine getiririm" dedim. Ben böyle deyince; "Huyunuz mübârek olsun!" buyurdu.

Talebelerinden Emîr Hüseyn de şöyle anlatmıştır: "Benim evim Kasr-ı ârifân'da idi. Yirmi yaşına kadar çiftçilik ile uğraştım. Namazdan ve niyazdan uzak idim. Yiyip içip yatmaktan başka işim yok idi. Tam gençlik cehâleti içinde idim. Behâeddîn Buhârî hazretleri câmiye giderken, gelip geçtikçe beni görüp tebessüm ederdi. Nihâyet bir gece rü'yâmda Behâeddîn Buhârî hazretlerini gördüm. Mübârek elinde bir ayna vardı. Aynayı bana verdi. Aynaya baktım, kendimi gördüm. Uyanınca, beni bambaşka hâller kaplamıştı. Aniden Behâeddîn Buhârî hazretleri evime geldi. Bana dedi ki; "Aynayı sana kim verdi?" "Siz verdiniz efendim" dedim. "Niçin namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okumazsın?" dedi. "Kur'ân-ı kerîm okumayı bilmiyorum" dedim. "Ben sana namazı ve Kur'ân-ı kerîmi öğretirim" buyurdu. Bundan sonra beni yetiştirip, terbiye etti. Pekçok ihsâna ve ni'mete gark etti."

Nakledilir ki, Şeyh Şâdî adında bir zât, Kasr-ı ârifân'a gelip, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna girerek, ziyâretlerine gelmekte kusur ettiğini söyleyip affetmelerini istedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri ona şaka yaparak; "Bedava özür kabûl edilmez" buyurdu. Gelen zât; "Bir öküzüm vardır. Onu size vereyim" dedi. "Onu kabûl etmeyiz, köyünde uzun zamandan beri biriktirip, duvar arasında bir kap içinde gizlediğin kırk altının var, onları getirirsen kabûl edilir" buyurdu. Şeyh Şâdî; "Sakladığım altınları başka kimse bilmiyordu. Nasıl bildiler?" diye hayretler içinde kaldı, sonra köyüne gidip altınlarını getirdi. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin önüne koydu. Behâeddîn Buhârî altınları sayıp, içinden bir tanesini ayırdı. Diğerlerini zâta geri verdi. "Bunlarla öküz satın alıp çiftçilik yap, kaldırdığın mahsûlü Allahü teâlânın kullarına dağıt" buyurdu. Sonra ayırdığı bir altını göstererek; "Bu altın haramdır" buyurdu. Daha sonra o zâta; "Hâce hazretlerinin ayırdığı o bir altını nereden almıştın?" dediler. Behâeddîn Buhârî hazretlerini tanıyıp, ona talebe olmadan Önce bir kumarda kazanmıştım dedi.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebelerinden birini, bir işi için bir yere göndermişti. Talebesi işi görüp dönerken, yolda havanın çok sıcak olması sebebiyle, dinlenmek için bir ağacın gölgesine oturdu. Dinlenirken uykusu gelip, ağacın gölgesinde uyudu. Uyur uyumaz rü'yâsında hocası Behâeddîn Buhârî'yi gördü. Elinde bir asa ile yanına yaklaşıp; "Uyan, kalk, burası uyuyacak yer değildir" dedi. Bunun üzerine hemen uyanıp gözlerini açtı ve ayağa kalktı. Birde gördü ki, iki kurt, kendisine doğru yaklaşmış, hücum etmek üzeredirler. Hemen oradan uzaklaşıp yoluna devam etti. Kasr-ı ârifân'a varınca, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yola çıkmış, kendisini karşılamakta olduğunu gördü. Yanına yaklaşınca; "Hiç öyle korkulu ve tehlikeli yerlerde istirahat edilir mi?" buyurdu.

Behâeddîn Buhârî hazretleri birgün bir yere gitmekte iken, yolları bir akarsuya rastladı. Yanında bulunan talebelerinden Emîr Hüseyn'e; "Kendini bu suya at" buyurdu. Daha böyle derdemez, Emîr Hüseyn hiç tereddüt etmeden kendini akan suya attı ve suyun içinde kayboldu. Aradan bir müddet geçti. "Ey Emîr Hüseyn, çık gel!" buyurdu. Emîr Hüseyn derhâl sudan dışarı çıktı. Elbisesinden en ufak bir yer bile ıslanmamıştı. Behâeddîn Buhârî hazretleri ona; "Ey Emîr Hüseyn, kendini suya atınca ne gördün?" diye sordu. Emîr Hüseyn dedi ki; "Emriniz üzerine kendimi size feda ederek suya atınca, bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, kendimi birden bire gayet

güzel döşenmiş bir odada buldum. Bu odanın hiç kapısı yoktu. Kapı aradım, orada zât-ı âlinizi gördüm. Bana bir kapı gösterdiniz, İşte bu kapıdan çık buyurdunuz. Eliniz ile kapıyı açtınız, ben de kapıdan çıktım. İşte huzûrunuza geldim" dedi.

Behâeddîn Buhârî hazretlerine birgün hediye olarak bir miktar balık getirilmişti. Balığın getirildiği sırada, o mecliste hazır bulunan talebeleri ile beraber balığı yemek arzu ettiler. Bunun üzerine balık hazırlanıp, sofra kuruldu. Talebeler, Behâeddîn Buhârî ile birlikte sofraya oturdular. İçlerinden biri, gelip sofraya oturmadı. Behâeddîn Buhârî ona; "Niçin gelip oturmuyorsun?" dedi. O da oruçluyum diyerek, nafile oruç tutmakta olduğunu bildirdi. Ona; "Gel bize uy!" dedi. Fakat gelmedi. Tekrar; "Gel bize uy! Sana Ramazan günlerinden bir günde tutulan oruç sevâbı kadar hediye edeyim" dedi. Fakat o kimse söz tutmayıp, inadında ısrar etti. Bunun üzerine talebelerine; "Bu adam, Allahü teâlâdan uzaktır. Siz onu terkediniz" buyurdu. O oruçlu kimse, son derece zâhid bir kimse idi. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sözüne peki demeyip, muhalefet göstermesi sebebiyle, zâhidliğini kaybetti, ne namaz, ne niyaz kaldı. Tamamen dünyâya tapmağa başladı ve felâkete düştü.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, bir defasında Buhârâ'da Gülâbâd mahallesinde bir dostunun evinde, talebeleri ile sohbet ediyordu. Talebelerinden Molla Necmeddîn'e dönüp; "Sana ne söylersem, sözümü tutup söylediğimi yapar mısın?" dedi. Molla Necmeddîn, "Elbette yaparım efendim" dedi. "Eğer bir günah işlemeni söylesem yapar mısın? Meselâ hırsızlık yap desem yapar mısın?" dedi. Bunun üzerine Molla Necmeddîn; "Ma'zur görünüz efendim, hırsızlık yapamam" dedi. "Madem ki bu husûsdaki isteğimizi kabûl etmiyorsun, meclisimizi terket" buyurdu. Molla Necmeddîn bunu duyunca, dehşet içinde kalıp, olduğu yere düştü ve bayıldı. Orada bulunanlar Behâeddîn Buhârî hazretlerine yalvarıp, onun affedilmesini istediler. Kabûl edip affetti. Molla Necmeddîn de kendine gelip kalktı. Bundan sonra hep beraber o evden dışarı çıktılar. Dervâzeyi Semerkand denilen tarafa doğru gittiler. Behâeddîn Buhârî hazretleri yolda giderlerken, bir ev duvarı gösterip talebelerine dedi ki: "Bu duvarı delin, evin içinde falan yerde bir çuval kumaş vardır. Onu alıp getirin." Talebeleri bu emre uyup, duvarı yardılar. Kumaş dolu çuvalı buldular ve çıkarıp getirdiler. Sonra bir köşeye çekilip bir müddet oturdular. Bu sırada bir köpek sesi işitildi. Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebesi Molla Necmeddîn'e dedi ki: "Bir arkadaşınla gidip evin etrâfına bakın ne vardır?" Gidip baktılar ki, eve hırsızlar gelmiş, başka bir duvarı yarıp evde ne varsa almışlar Gidip bu durumu Behâeddîn Buhârî hazretlerine haber verdiler. Talebeler bu hâle şaştılar. Sonra tekrar talebeleri ile birlikte önceki misâfir oldukları eve döndüler. Sabahleyin, gece o evden aldırdığı kumaş dolu çuvalı sahibine gönderdi. Talebelerine, "Gece buradan geçerken, bu malınızı alarak hırsızların çalmasına mâni olduk, bu malınızı hırsızlardan kurtardık" demelerini tehbih etti. Onlar da götürüp sahibine teslim ederek durumu anlattılar. Behâeddîn Buhârî, bundan sonra talebesi Molla Necmeddîn'e dönüp; "Eğer sen emrimize uyup da bu hizmeti yapsaydın, sana çok sırlar açılacak ve çok şey kazanacakdın. Neyleyelim ki, nasîbin yokmuş" dedi. Molla Necmeddîn ise, yaptığına çok pişman olup, yanıp yakındı.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, Buhârâ köylerinden bir köye gitmişti. Şeyh Hüsrev adında bir zâtın evinde misâfir oldu. O akşam Şeyh Hüsrev, o köyde bulunan bütün âlimleri ve ileri gelenleri evine da'vet etti. Hep birlikte yemek yediler. Yemekten sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri, ev sahibi Şeyh Hüsrev'e; "Git kapıya bak kim var?" buyurdu. Gidip baktı ki, köy halkından Yûsuf adında biri, bir kap içinde armut getirmiş kapıda bekliyordu, içeri girmesine müsâade edildi. O da içeri girip, elindeki armut dolu kabı Behâeddîn Buhârî hazretlerinin önüne

koydu. Behâeddîn Buhârî; "Bu armutları nereden aldın?" dedi, o da aldığı yeri söyledi. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir müddet susup, sonra ev sahibine; "Bu armutları büyük bir kaba boşalt gel" dedi. Ev sahibi armutları büyük bir kaba boşaltıp ortaya koydu. Behâeddîn Buhârî, armutlardan birini alıp getiren kimseye verdi. Sonra diğer armutların orada bulunanlara dağıtılmasını emretti. Dağıtıldıktan sonra; "Hiç kimse kendine verilen armudu yemesin, beklesin" buyurdu. Sonra armutları getiren Yûsuf adlı köylüye dönüp; "Armutları getirmekteki maksadın nedir bilir misin?" dedi. Getiren kimse; "Efendim, bana köyümüze keşf ve kerâmet sahibi bir zât geldi dediler. Ben de sizi görmekle şereflenmek için, bu armutları satın alıp, size hediye getirdim. Fakat küstahlık edip, armutların içinden birine bir işâret koydum ve en alta yerleştirdim. Eğer o zât evliyâ ise, bu armudu bulup bana verir diye düşündüm" dedi. "Öyleyse elindeki armuda bak, o işâret koyduğun armut mu?" buyurdu. "Evet efendim. O armuttur" dedi. Bundan sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın evliyâ bir kulunu, bir kimsenin denemesi uygun değildir. Fakat işâretlediğin armudu bulup sana vermeseydik, sen bizden uzak kalır ve çok zarar görürdün. Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği yolda bulunan kimseyi imtihana hacet yoktur." Armutları getiren kimse, yaptığı işten dolayı çok pişman olup, Behâeddîn Buhârî hazretlerinden af ve özür diledi.

Talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Ben Semerkand'da oturuyordum. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin keşf ve kerâmet sahibi büyük bir zât olduğunu duyunca, ona karşı muhabbetim iyice arttı. Sabrım kalmadı ve sohbetine kavuşmak için Buhârâ'ya gitmeye karar verdim. Yola çıkarken annem hırkamın bir yerine harçlık olarak dört tane altın dikti. Buhârâ'ya varınca, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin sohbetine katıldım. Sohbeti sırasında beni öyle bir hâl kapladı ki, sabrım kalmadı. Orada bulunanlardan birine, Behâeddîn Buhârî hazretlerine beni talebeliğe kabûl etmesini söylemesi için rica ettim. O da durumumu arz etti. Bunun üzerine bana çok iltifât edip, kabûl ederiz. Fakat senden altın alırız buyurdu. "Ben fakirim, altınım yoktur" dedim. Talebelerine dönüp; "Bunun hırkası içinde dört altını var, yok diyor" dedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri bunu söyleyince, hayretler içinde kaldım. Hemen hırkamı söküp, içindeki dört altını çıkarıp önlerine koydum. O mecliste bir çocuk vardı. Talebelerinden birine; "Al şu altınları bu çocuğa ver" buyurdu. O talebe alıp çocuğa verdi. Fakat çocuk asla almadı. Ne kadar zorladılarsa da çocuk almayınca, tekrar bana verdiler. Çok utanıp mahcub oldum. Bu hâdiseden sonra, Behâeddîn Buhârî hazretleri, talebeleri ile birlikte başka bir köye gitmek üzere yola çıktı. Ben de onlara katıldım. O köyde büyük bir sohbet meclisi kuruldu. Bir ara talebeleri, beni de talebeliğe kabûl etmesini arzettiler. Bu sefer yanımdaki altınları, o mecliste bulunan başka bir çocuğa vermemi söylediler. Verdim fakat, o çocuk da almadı. O kadar mahcub oldum ki, utancımdan sanki ölecektim. Talebeleri, beni talebeliğe kabûl buyurmaları için bir daha arz ettiler. O zaman buyurdu ki: "Hasislik, cimrilik, herkes için sevimsiz ve iğrenç bir sıfattır. Bilhassa Hak yolunda ilerlemek isteyen bir kimsenin hasislik etmesi çok kötü bir iştir." Bundan sonra beni de talebeliğe kabûl etti. Beni irşâd ederek, dünyâ sevgisini kalbimden çıkardı. Hamdolsun tevekkül sıfata böylece kalbime yerleşti."

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinden biri, bir yere gitmek istediği zaman kerâmetiyle havada uçarak gider, gideceği yere hemen varırdı. Diğer talebeleri onu bir iş için Kasr-ı âri-fân'dan Buhârâ'ya gönderdiler. Bu talebe havada uçarak giderken, Behâeddîn Buhârî hazretleri onun üzerinden tasarrufunu çekti. Talebe uçamaz oldu. Bu hâdise üzerine Behâeddîn Buhârî Hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ bana talebelerimin gizli açık bütün hâllerini bilmek ve onlar üzerinde tasarruf etme kudreti verdi. Arzu edersem, Allahü teâlânın izniyle talebelerime

çeşitli hâller veririm ve yine ellerinden hâllerini alırım. Onları kabiliyetlerine göre terbiye ederim. Çünkü yetiştirici ve terbiye edici, yetiştirmek istediği kimseye yarayan ve en çok faydası olan şeyi yapar."

Yine bir talebesi, Emîr Hüseyn şöyle anlatmıştır: Birgün hocam beni bir iş için Kasr-ı ârifân'dan Buhârâ'ya göndermişti. Bu gece Buhârâ'da kal, sabaha doğru geri dönersin dedi. Ben hemen yola çıktım. Yolda nefsimle mücâdele edip, "Ey nefsim! Acaba sen birgün ıslâh olacak mısın ve ben senin elinden kurtulur muyum?" diyordum. Ben nefsimi böyle azarlarken, karşıma nûr yüzlü bir zât çıktı. Bana dedi ki: "Sen bu yolda ne mihnet, ne meşakkat çektin ki, nefsini ayıplıyorsun? Bu yolda gelip geçen büyükler öyle mihnet ve meşakkat çekmişlerdir ki, senin bir zerresini bile çekmeğe tahammülün yoktur." Sonra vefât etmiş olan büyüklerin isimlerini ve çektikleri meşakkatleri bir bir anlatıp, ta'rîf etti. Ben kusurlarımı kabûl edip, özür diledim. Bundan sonra karşı çıkan o zât, bana dağarcığından bir miktar hamur çıkarıp verdi. "Bu hamuru Buhârâ'da pişirip, yersin" dedi. Hamuru alıp yoluma devam ettim. Buhârâ'ya varınca, hamuru fırıncıya verdim. Fırıncı hamuru görünce hayret edip, "Şimdiye kadar böyle hamur görmedim" dedi. Bana kim olduğumu ve hamuru kimin verdiğini sordu. Ben de Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebesi olduğumu söyledim. Fırıncı hürmetle hamuru pişirip bana verdi. Bir parça koparıp ona verdim. Sonra hocamın emir buyurduğu işi bitirip, o gece Buhârâ'nın Gülâbâd mahallesindeki mescidde akşam ve yatsı namazını kıldıktan sonra, kıbleye karşı oturdum. Bu sırada canım elma istedi. O anda mescidin penceresinden birkaç elma attılar. Elmaları alıp ekmekle yedim. Gece yarısına kadar o mescidde kaldım. Sonra kalkıp yola çıktım. Sabaha doğru Kasr-ı ârifân'a vardım. Sabah namazını hocam Behâeddîn Buhârî ile kıldım. Hocam bana; "Sana hamuru veren kimdi bildin mi?" diye sordu. Bilemediğimi arz ettim. "O, Hızır (a.s.) idi" buyurdu. Sonra mescidin penceresinden bana atılan, elmalardan bahsetti. "O fırıncıya ne büyük saadet ki, senin verdiğin hamuru pişirdi ve ondan yemek nasîb oldu" buyurdu.

Behâeddîn Buhârî, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine tam uyar, Peygamberimizin (s.a.v.) yaptığı şeyleri yapmağa çok gayret ederdi. Resûlullahın (s.a.v.) işlediği her sünneti işlerdi. Bir defasında Peygamberimiz (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâm ile ekmek pişirmişlerdi. Şöyle ki, Eshâb-ı Kirâmdan bir grup, her biri bir parça hamuru alıp tandıra koymuştu. Peygamber efendimiz de mübârek eline bir parça hamur alıp tandıra koydular. Bir müddet sonra baktılar ki, Eshâb-ı Kirâmın koyduğu hamurlar pişmiş, fakat Peygamberimizin (s.a.v.) koyduğu hamur pişmemiş, olduğu gibi duruyordu. Ateş Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek elinin dokunduğu hamura te'sîr etmedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri, Resûlullaha uymak için, talebeleriyle aynı şekilde ekmek pişirdiler. Talebelerinin koyduğu hamurlar pişti. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretlerinin koyduğu hamur aynen kaldı. Onun da mübârek elinin dokunduğu hamura ateş te'sîr etmedi. Resûlullaha (s.a.v.) uymaktaki derecesi bu kadar çok idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsta şöyle buyurmuştur: "Her husûsta tâbi olana, tâbi olunanın kemâlâtından büyük pay vardır."

Mevlânâ Abdullah-i Hâcendî, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî'ye talebe olmasını şöyle anlatır: "Bir ara içime öyle bir ateş düştü ki, yerimde duramıyordum. Bana yol gösterecek bir âlim zâta talebe olabilmenin istek ve arzusuyla yanıyordum. İçimdeki arzu dayanılmaz duruma gelince, bulunduğum Hâcend'den ayrıldım ve Tirmiz'e kadar hep bunu düşündüm. Oradan Ârif-i kebîr Muhammed bin Ali Hakîm-i Tirmizî'nin kabrini ziyârete gittim. Sonra Ceyhun nehri kenarında bulunan mescide geldim. Orada namazı kıldıktan sonra, bir ara uyuya kalmışım. Rü'yâmda heybetli iki zât gördüm. Onlardan biri bana; "Ben Muhammed bin Ali Hakîm-i

Tirmizî'yim, yanımdaki de Hızır aleyhisselâmdır. Sen hoca aramak için şimdilik zahmet çekme. Çünkü hem kimseyi bulamazsın, hem de istifâde edemezsin. Oniki sene sonra Buhârâ'ya gidip orada bulunan ve zamanın kutbu olan Behâeddîn Buhârî'ye talebe olur, ondan istifâde edersin" buyurdu. Bunun üzerine Tirmiz'den Hâcend'e geri döndüm. Aradan epey bir zaman geçtikten sonra, birgün çarşıda iki Türk gördüm. Gayr-i ihtiyâri peşlerinden gittim. Bir mescide girdiler. Namazdan sonra, aralarında bir hocaya bağlanmanın kıymeti ile ilgili husûslar konuşuyorlardı. Onlar böyle konuşurlarken, onlara karşı çok fazla ilgi duydum. Hemen acele ile dışarı çıkıp, çarşıdan birşeyler alıp yanlarına geldim. Beni yanlarında görünce, biri; "Bu, iyi bir insana benzer, bizim hocamızın oğlu İshâk'a talebe olabilir" dedi. Bu durum karşısında çok merak ettim ve o zâtın kim olduğunu sordum. Hâcend'e bağlı bir köyde olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine o köye gittim, zâtı buldum. Fakat bana hiç yakınlık göstermedi ve iltifât etmedi. Bu hocanın herhâliyle temizliği yüzünden belli olan bir de oğlu vardı. Bu durum karşısında, bu temiz yüzlü çocuk, babasına dedi ki: "Babacığım, bu zât, sana talebe olmak ümidiyle buraya gelmiş, sen ise ona hiç yakınlık göstermiyorsun. Neden ilgilenmiyorsun, sebep nedir?" Bunun üzerine ağladı ve dedi ki: "Ey evlâdım, bu, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerindendir. Bizim onun üzerinde hiç bir hükmümüz yoktur." Bunun üzerine ben tekrar Hâcend'e, memleketime döndüm ve hocamla ilgili bir işâretin çıkmasını bekledim.

Aradan bir zaman geçti, kalbim, beni Buhârâ'ya gitmeğe zorladı. O isteği bir an dahî te'hir etmeğe kadir değildim. Ben de hemen kalkıp Buhârâ'ya doğru yola çıktım. Bir zaman sonra Buhârâ'ya vardım ve Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yerini öğrenip yanına gittim. Ne zamanki huzûr-i şerîfleri ile şereflendim, bana buyurdu ki: "Yâ Abdullah-i Hâcendî, senin daha üç günün vardır. Ya'nî sana bildirilen oniki senenin tamam olmasına daha üç günün vardır. Bunu unuttun mu?" Ben duyunca, adetâ kendimden geçtim. Sohbetinin muhabbeti benim kalbimin ufuklarına yerleşti. Artık hep onlara olan bağlılık ateşi ile yanıyordum.

Bir müddet sonra himmet istedim. Behâeddîn Buhârî: "Himmetin zamanı var" buyurdu. Bunun üzerine bir müddet daha sohbete devam etti. Birgün diğer talebeler ile birlikte sohbette bulunduğu bir sırada, Mevlânâ Muhammed Hirevî'ye; "Bana yaklaş, himmetin vakti geldi" buyurdu. Kalkıp Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yanına yaklaştı. "Dikkat et de nasîbine kavuşasın" buyurarak, onu önüne oturttu. Sonra şehâdet parmağıyla Mevlânâ Muhammed Hirevî'nin dizine dokundu. Mevlânâ Muhammed Hirevî, birden bire kendinden geçti. Sonra onu tekrar eski hâline getirdi. "Haberin olsun ki, vakit geçiyor" buyurdu. Parmağını tekrar dizine dokundurdu. Tekrar kendinden geçti ve yere düştü. Yine eski hâline döndürüp; "Dikkatli ol, fırsat az kaldı" buyurdu. Mevlânâ Muhammed Hirevî ağlayıp, feryâd etmeğe, üstünü başını yırtmağa başladı. O bu hâlde iken, Behâeddîn Buhârî hazretleri; "Bu vakit, Bağ-ı zagan vakti değildir" buyurdu. Bu sözden de gayet mahzûn oldu. Sonra onu yine eski hâline döndürdü. Böylece onu, himmetiyle büyük ni'metlere kavuşturdu. O mecliste bulunanlar; "Bu vakit, Bağ-ı zagan vakti değildir" buyurmasının hikmetini merak edip sordular. Mevlânâ Muhammed Hirevî şöyle dedi: "Bağ-ı zagan, Hirat'da bir yer ismidir. Birgün bir dostum ile orada sohbet ederken, o zât bana demişti ki, günün birinde bir himmet sahibinin sohbetine kavuşursan, o gün beni unutma! Behâeddîn Buhârî hazretleri bana himmet edip, ihsânda bulununca, o arkadaşım hatırıma geldi. Hâce hazretlerinin "Bu vakit Bağ-ı zagan vakti değildir" buyurmasının hikmeti budur. Sonra o zât şöyle dedi: "Ben bu kadar yer gezip dolaştım, nice keşf ve kerâmet erbâbının sohbetinde bulundum. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretleri gibi gizli sırlara vâkıf bir zâta rastlamadım. Zannederim ki, zamanımızda onun gibi keşf ve kerâmet sahibi bir zât yoktur."

Büyük âlimlerden birisi anlatır: Gençlik zamanında, Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerini çok severdim. Himmetleri ile bende şaşılacak hâller meydana geldi. Bana dâima; "Beni hatırından çıkarma!" derdi. Ben de dâima onları düşünür, hatırlardım. Bu hâl üzere iken babam hacca gitti. Beni de beraberinde götürdü. Giderken Hirat'a uğradık. Hirat şehrini seyrederken, Hâce hazretlerini unuttum, bağlılık hatırımdan çıktı. O anda bendeki hâller gitti. Sonra İsfehan'a gittim. Orada bir büyük âlim var idi. Bütün İsfehanlılar ondan himmet ve duâ isterlerdi. O zâttan çok kerâmetler meydana gelmişti. Babam beni alıp, o zâtın huzûruna getirdi ve benim için ondan himmet istedi. Fakat ben Hâce hazretlerinden çok korktuğumdan, o zâtın huzûrundan dışarı çıktım. Sonra hacca gittik. Beytullah'ı ziyâret ettik. Dönüşte Hâce hazretlerinin ziyâreti ile şereflendiğim zaman, onu unuttuğum için çok çekiniyordum. Korktuğumu anlayıp; "Korkma, biz kusuru affederiz. Sen benim oğlumsun. Benim oğullarıma kimsenin tasarruf etmeye haddi yoktur" buyurup latife yollu; "Hirat'a gidince niçin beni unuttun?" deyip; "Unutmak kat'iyyen dostluğa sığmaz" mısra'ını okudular."

Talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Birgün Nesef'de bir kimse ile kavga ettim. O kimse benden çok incindi. Bir müddet sonra Buhârâ'ya gidip Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerini ziyâret ettim. Bana hiç iltifât etmediler. Birçok kimseleri araya koyup affetmelerini istedim, fayda vermedi. Fakat çok yalvardım. Buyurdu ki: "Nesefe gidip, incittiğin kimsenin hatırını hoş etmedikçe seni sohbetimizde bulundurmayız."

Gayet üzüntülü olarak Nesef'e gittim. Dâima hazret-i Hâce'nin gelmesini beklerdim. Birgün geldiklerini işittim. Ve nihâyet evime geldiklerini gördüm. Hiç oturmayıp, kavga ettiğim o kimsenin evine gitti. Yüksek alınlarını, temiz yüzlerini o kimsenin kapısının eşiğine sürüp, ondan özür dilediler ve: "O günâhı ben ettim. Beni affeyle" buyurdu. O kimse, cihanın, yüzünü görmek şerefine kavuşmak için can feda etmeye hazır olduğu, zamanın kutbu, devrânın merkezi, evliyânın önderi bir zâtın böyle yalvarma ve özür dilemesini duyunca, şaşkına döndü, aklı başından gitti. Sonra kendine gelip, çok ağladı, inledi. Benim kusurumu affettikten sonra, kendisi böyle bir hâdiseye muhatab olduğu için özür dilemeye başladı. Hazret-i Hâce'nin ayaklarına kapanıp, tövbe ve inâbe edip, talebesinden oldu. Hâce hazretlerinin güzel ahlâkını duyanlar, kendisini sevip, ona bağlanıp, yoluna girip kurtuluşa erdiler."

Behâeddîn Buhârî, Tûs şehrine gidip, birkaç gün kaldı. Birgün talebe ve ahbâbıyla Şeyh Mâşuk-ı Tûsî'nin kabrini ziyârete gittiler. Mezarın yanına gelince: "Esselâmü aleyke, yâ Mâşuk-ı Tûsî, nasılsın? Iyimisin?" buyurdu. Kabirden şöyle bir ses duyuldu: "Ve aleykesselâm. İyiyim, çok rahatım. "Yanında olanların hepsi de, bu cevâbı duydular. Orada bulunanlardan biri, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin büyüklüğüne inanmazdı. Bu kerâmeti görünce, tövbe etti. Bundan sonra talebelerinden ve sevdiklerinden oldu.

Hâce Behâeddîn Buhârî'ye, talebelerinden biri bir miktar elma hediye getirdi. O elmaları hazır bulunanlara bölüştürdü ve buyurdu ki: "Bir saate kadar, kimse kendi elmasını yemesin. Çünkü bu elmalar, şimdi tesbih ediyorlar." Hâce hazretlerinin mübârek ağzından bu söz çıkar çıkmaz, orada bulunanlar, elmaların tesbih seslerini duymaya başladılar.

Talebesinden Emîr Hüseyn anlatır: "Hâce hazretleri bir gece; "Yarın filân dostumu ziyârete gideceğim, inşâallah onbeş güne kadar gelirim" demişti. Sabahleyin talebesi ile yola koyulup gittiler. O gün Hâce hazretlerinin ayrılığına dayanamayıp, onu görmek isteği beni kapladı. Hânekâhda benimle bir kişi daha kalmış idi. Akşam olunca ona: "Korkarım Hâce hazretleri kendilerine olan bu aşırı sevgimi keşf eder ve şefkat edip, bana acıyıp döner" dedim. Ertesi

sabah gördüm ki, hazret-i Hâce dönüp geldi ve bana heybetle bakıp; "Ben sana demedim mi ki, onbeş gün sonra geleceğim. Sen ise önüme muhabbet dağını sed çektin. Ben o dağı nasıl aşıp gideyim?" buyurdu. Sonra mübârek yüzünü yanımızdaki talebesine çevirip, buyurdu ki: "Emîr Hüseyn sana; "Korkarım Hâce hazretleri yoldan döner gelir" demedi mi?" O da; "Evet" dedi. Hâce hazretleri buyurdu ku: "İşte o muhabbet ve arzulardır ki, önümüze sed çekti." Bunun üzerine Hâce hazretlerinin celâlini müşâhede ettiğimde, kalbimde büyük bir ürperme zâhir olup, ayaklarına düşüp af diledim. Onlar da bu âciz hizmetçileri merhamet edip affetti ve: "Eğer maksadın benden ayrılmamak ise, beni seninle düşün. Çünkü ben, senden ayrı değilim. Bundan sonra, sakın beni senden ayrı sanma" buyurdular. **Beyt:**

"Nerede olursan seninleyim ben,
Kendini sakın, yalnız sanma sen."

Birgün Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûruna bir kimse gelip, selâm verdi. Selâmını aldılar ve ne için geldiğini sordular. Yüksek huzûrlarından bereketlenmeğe geldiğini söyledi. Hâce hazretleri de hâzır bulunan talebesine hitaben: "Ne dersiniz, vereyim mi?" buyurdu. Talebeler, "Hocamızın lütuf ve keremlerinin sonu yoktur, siz bilirsiniz" dediler. Bunun üzerine o kimseye şöyle bir baktı. Hemen o kimsede, acâib ve üstün hâller meydana geldi. Onu gören herkes ona âşık olur, kalbini ona verirdi.

Mevlânâ Necmeddîn anlattı: "Birgün Hâce hazretleriyle Buhârâ'nın etrâfında bir sahrada giderken, iki ceylanın gezdiğini gördük. Hâce hazretleri bana hitaben: "Hak teâlânın kulları yanına, bu ceylanlar gibi vahşî hayvanlar gelir. Sen de bunların yanına gelmesini dile" buyurdu. Ben: "Benim ne haddime ki, sizin huzûrunuzda kerâmet dileyeyim" dedim. Hâce hazretleri buyurdu ki: "Sen onlara teveccüh eyle. Onlar senin yanına gelirler." Ben de onlara doğru iki adım gittim. O ceylanlar, koşarak yanıma gelip durdular. Hâce hazretleri buyurdu ki: "Hangisini tutarsan tut!" Ben hangisini tutmak istedimse, diğeri beni tut diye geldi ve onu tutayım dedim. Diğeri geldi. Ben hayretler içerisinde kalıp, birini tutamadım. O esnada Hâce hazretleri bir ceylanın sırtına mübârek elini koyup: "Sana lüzum kalmadı, ben tuttum" buyurdular. Sonra o ceylanları orada bırakıp gittik. Onlar ise arkamızdan bakıp durdular."

Talebesinden biri şöyle anlatmıştır: Kasr-ı ârifân'da bir bostan ektim. Sulama vakti geldi. Fakat sular kesildiğinden, bostanı sulayamadım. Hâce hazretleri o günlerde bostanıma geldi ve buyurdu ki: "Bostanın sulama zamanı geldi" Ben dedim ki: "Sulama vakti geldi ama, sular kesildi." Hâce hazretleri buyurdu ki: "Yer ve gökleri yaratan, sana su vermeğe kâdirdir. Sen su yollarını aç." Ben de acele ile su yollarını açtım. O gece sabah oluncaya kadar suyu bekledim. Sabah vaktinde su geldi. Bostanı suladım. Hattâ bir miktar soğan ve sarımsak var idi. Onları da suladım. Su da kesildi. Dağlara yağmur mu yağdı diye düşündüm. Gittim, ırmak tarafına su akıyor mu diye baktım. Asla sudan bir nişan görmedim. Acaba bu su nereden geldi, diye şaştım kaldım. Sonra Hâce hazretlerinin ziyâretine gittim. Buyurdu ki: "Bostanı suladın mi?" "Evet, suladım" dedim. "Su kesildikten sonra ne yaptın?" buyurdu. "Irmağa gittim ve hiç su görmedim. Şaştım kaldım. Suyun nereden geldiğini anlıyamadım" dedim. Hâce hazretleri buyurdu ki: "Bunu sen gördün, kimseye söyleme."

Talebesinden biri şöyle anlatmıştır: "Hâce hazretleri birgün bu fakirin hânesini şereflendirdi. Çok sevindim. Pazardan bir çuval un aldım, geldim. O unu Behâeddîn Buhârî hazretleri görünce; "Bu unu, çoluk çocuğun ile pişirip yiyin ve bunun sırrını kimseye söylemeyin" buyurdu. Hâce hazretleri o zaman evimde iki ay misâfir oldu. Talebelerinden bir kısmı da onun yanında idi. Çoluk çocuk ve diğer ahbâblarım, hepimiz, hatta Hâce hazretleri gittikten sonra, o

undan çok zaman yedik. Un hâlâ ilk aldığımız gibi duruyordu. Asla eksilmedi. Sonra Hâce hazretlerinin mübârek sözünü unutup, o sırrı çoluk çocuğuma anlattım. Bunun üzerine o undan bereket kesilip, un tükendi."

Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Emîr Bürhâneddîn şöyle anlatmıştır: "Birgün Buhârâ'da Hâce hazretleri hânekâhımıza teşrîf ettiler. Sohbet esnasında bast hâlinde olduğunu hissedip; "Efendim, Mevlânâ Ârifi çok özledim. Ona teveccüh edip, Nesef'den gelmesini sağlayınız da görüşelim" dedim. Hazret-i Hâce, hânekâhın avlusuna çıktı. Üç kere; "Mevlânâ Ârif!" diye seslendi ve sonra; "Mevlânâ Ârif, çağırdığımı duydu. Acele kalktı, geliyor" buyurdu. Bir gün sonra, Mevlânâ Ârif, Nesef'den Buhârâ'ya geldi ve doğruca hânekâha girdi. Ben de durumu ona anlattım. O dedi ki: "Dünkü gün filân saatte, eshâbımla mecliste sohbet ederken, Hâce hazretlerinin gel sesi, kulağıma geldi. Ben de acele ile kalktım geldim."

Behâeddîn Buhârî hazretleri, birgün İshâk isminde bir talebesinin evine teşrîf etmişlerdi. Orada bulunan talebeler, yemek pişirmek için tandıra çok odun koyup, ateş yakmışlardı. Her biri bir işle meşgûl oldukları sırada, tandırın ateşi alevlenip, tandırdan dışarı çıktı. Bunun üzerine hazret-i Hâce mübârek ellerini tandıra sokunca, Allahü teâlânın inâyeti ile tandırın ateşi sakin oldu. Mübârek ellerini tandırdan çıkardığı zaman, ne elbisesine birşey olmuş, ne de ellerinden bir tüyleri yanmış idi.

Derviş Muhammed Zâhid şöyle anlatmıştır: "İlk zamanlarımda, Hâce hazretleri ile birgün sahrada gidiyorduk. Bahar günlerinden bir gün idi. Canım karpuz yemek istedi. Hâce hazretlerinden bir karpuz istedim. Bunun üzerine Hâce hazretleri bana; "Muhammed, çay kenarına git" buyurdu. Ben de, o sahrada akan bir çayın kenarına gittim. Suyun üzerinde, Baba Şeyh karpuzu denilen sulu karpuzları gördüm. Su üzerinde yüzen karpuzlardan biri, kenara yanaşıp durdu. Aldım, henüz bostandan kopmuş gibi olduğunu gördüm. Hâce hazretlerinin huzûruna bıraktım. Buyurdu ki: "Bu karpuzu kes de yiyelim." Ben de kestim. Hâce hazretleri ile yedik. Bu büyük kerâmeti hazret-i Hâce'den gördüğümde, onun, vilâyet ve tasarrufun en yüksek derecesinde olduğuna i'tikâdım arttı. Bu yüzden de çok şeylere kavuştum."

Hâce hazretlerinin talebelerinden birisi şöyle anlatmıştır: "Birgün Hâce hazretlerinin sohbetlerine kavuşma arzusu içime doğdu. O arzu ile Taşkend vilâyetinden Buhârâ'ya hareket ettim. Hanımım bir miktar altın getirip bana verdi ve; "Bu altınları Hâce hazretlerine ver" dedi. Niçin gönderiyor diye merak ettim. Sordum, fakat söylemedi. Hazret-i Hâce'nin sohbeti ile şereflendiğim zaman, o altınları önüne koydum. Görünce, tebessüm ederek buyurdu ki: "Bu altınlardan çocuk kokusu geliyor. Ümîd ederim ki, cenâb-ı Hak sana bir çocuk verecektir." Hâce hazretlerinin bereket ve himmetlerinden Hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri bana bir sâlih oğul ihsân etti."

Alâüddîn-i Attâr (kuddise sirruh) anlatır: "Dervişlerden biri birgün bana, kalbin nasıl olduğunu sordu. "Nasıl olduğunu bilmiyorum" dedim. "Ben kalbi, üç günlük ay gibi görüyorum" dedi. Bunu üstadım ve efendim Şâh-ı Nakşibend hazretlerine anlattım. "Bu, onun kalbine göredir." buyurdu. Ayakta duruyorduk. Ayağını ayağımın üzerine koydu. Birden kendimden geçtim. Bütün mevcûdâtı kalbimde bir arada gördüm. Kendime gelince: "Kalb böyle olunca, onu bir kimse nasıl anlıyabilir. Bunun için hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; **"Yere ve göğe sığmam, mü'min kulumun kalbine sığarım"** buyurdu dedi. Bu derin sırlardandır. Anlıyan anladı."

Talebelerinden biri anlatır: "Merv'de, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin huzûrunda idim. Buhârâ'daki ehlimi, akrabamı çok göresim geldi. Kardeşim Şemsüddîn'in vefât haberi geldi.

Hazret-i Hâce'den izin istemeğe cesâret edemedim. Yakınlarından olan Emîr Hüseyn'e, bana izin almasını rica ettim. Cum'a namazını kılıp mescidden çıkınca, Emîr Hüseyn, kardeşimin ölüm haberini hazret-i Hâce'ye arz etti. "Bu nasıl haberdir! Onun kardeşi sağdır. Onun kokusunu alıyorum, hem de pek yakından" buyurdu. Sözleri biter bitmez, kardeşim Buhârâ'dan çıkageldi. Behâeddîn Buhârî'ye selâm verdi. Bunun üzerine hocam; "Ey Emîr Hüseyn! işte Şemsüddîn!" buyurdu.

Alâüddîn-i Attâr anlatır: Hazret-i Hâce (kuddise sirruh) Buhârâ'da idi. Eshâbının ileri gelenlerinden Mevlânâ Ârif, Hârezm'de idi. Birgün eshâbı ile, görme sıfatı üzerinde konuşuyordu. Söz arasında; "Mevlânâ Ârif, şu anda Hârezm'den Serâ'ya doğru yola çıktı ve filân yere ulaştı" buyurdu. Bir müddet sonra; "Kalbime geldi ki, Mevlânâ Ârif, Serâ'ya gitmekten vaz geçti. Şu anda Hârezm istikâmetine doğru geri döndü" buyurdu. Talebeleri, bu konuşmanın olduğu gün, saat ve târihi bir yere yazdılar. Bir zaman sonra, Mevlânâ Ârif, Hârezm'den Buhârâ'ya geldi. Behâeddîn Buhârî'nin buyurduklarını ona anlattılar. "Tam buyurduğu gibi olmuştur" dedi. Talebeleri hayretler içinde kaldı.

Talebelerinin büyüklerinden Şeyh Hüsrev anlattı: Birgün hazret-i Hâce'yi ziyârete gittim. Onu bahçede buldum. Havuzun yanında duruyor, tanımadığım bir kimse ile beraberdi. Ona selâm verince, o şahıs ayrılıp, bahçenin bir kenarına doğru gitti. Hazret-i Hâce, bana; "Bu gördüğün Hızır'dır, iki defadır geliyor. Kendisiyle konuşmuyorum, susuyorum. Ve Allahü teâlânın yardımı ile, zâhir ve bâtında ona karşı bir meyil, yakınlık bulmuyorum" buyurdu. İki-üç gün sonra, yine onu, bahçede hocam ile beraber gördüm. Bir ay sonra, Buhârâ çarşısında ona rastladım. Bana güldü. Ona selâm verdim. Boynuma sarılıp beni kucakladı ve hâlimi sordu. Kasr-ı ârifân'a gittiğimde, hocam Behâeddîn Buhârî bana; "Buhârâ çarşısında Hızır'la buluştun değil mi?" buyurdu.

Âlimlerden biri, Behâeddîn Buhârî'nin talebelerinden bir grupla Irak'a gitti. O anlatır: "Yolda Semnân şehrine varınca, burada ismi Seyyid Mahmûd olan, mübârek bir kimsenin bulunduğunu ve hocamızı çok sevenlerden olduğunu duyduk. Topluca onun ziyâretine gidip, hocamıza bağlılığının sebebini sorduk. Dedi ki: Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördüm. Çok güzel bir yerde idi. Yanında heybetli bir zât var idi. Ben, Resûlullaha, yahut o kadri yüce zâta, tevâzu ile, edeb ile yaklaşıp; "Sohbetinizle şereflenemedim, bereketli zamanınızda ve huzûrunuzda bulunamadım, bu büyük ve eşsiz saadeti kaçırdım, şimdi ne yapayım?" diye arz ettim. Bana; "Bereketime ve beni görmek faziletine kavuşmak istersen, Behâeddîn'e mütâbeat eyle, ya'nî ona uy" buyurdu ve yanında duran mübârek zâtı işâret etti. Bundan önce Behâeddîn Buhârî'yi görmemiş idim. Uyanınca ismini ve şeklini, şemâlini bir kitabın üstüne yazdım. Uzun zaman sonra, bir manifaturacı dükkânında oturuyordum. Nûrlu ve heybetli bir zât gördüm. Geldi ve dükkânda oturdu. Yüzünü görünce, o simayı hatırladım. Birden bende büyük bir hâl ve değişme oldu. Kendimi toparlayınca, evime gelip şereflendirmesini rica ettim. Kabûl buyurdu. Kalktık, o önde ben arkalarında yürüdük. Bizim eve gelinceye kadar, hiç dönüp bana bakmadı. Ondan gördüğüm ilk kerâmet buydu. Çünkü o, bizim evin nerede olduğunu, daha önceden bilemezdi. Doğruca bizim eve gitti. Sonra kütüphânemin bulunduğu odaya girdi. Çok kitabım vardı. Elini uzatıp bir kitap çıkardı. Bana uzattı ve; "Bu kitabın üzerine ne yazdın?" buyurdu. Bir de ne göreyim, Yedi sene önce gördüğüm ve târihini yazdığım rü'yâ orada yazılı idi. Bu kerâmetlerinden, daha ilk anda bende büyük bir hâl hâsıl oldu. Kendime gelince, bana lutf ile mukâbele edip, beni talebeliğe kabûl buyurdu ve kapısında hizmet edenlerin saadeti ile şereflendirdi."

Talebelerinden biri anlatır: "Hazret-i Hâce'nin sohbeti ile şereflendiğimde, talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Şâdî, bana çok nasihat etti ve edebden bahsetti. Bana emrettiklerinden biri; hazret-i Hâce'nin bulunduğu yere doğru hiçbirimiz ayağımızı uzatmayız nasihati idi. Birgün hava çok sıcaktı. Gazyût'tan Kasr-ı ârifân'a Hâce hazretlerini ziyârete geliyordum. Bir ağacın gölgesinde dinlenmek için yattım. Bir hayvan gelip, ayağımı iki kere kuvvetlice tekmeledi. Fırladım kalktım. Ayağım çok fazla ağrıyordu. Tekrar yattım. Yine o hayvan gelip beni tekmeledi. Kalkıp oturdum ve sebebini düşünmeğe başladım. Nihâyet Şeyh Şâdî'nin nasihatim hatırladım ve ayaklarımı, hocamızın o anda bulunduğu Kasr-ı ârifân'a doğru uzatarak yatmış olduğumu anladım."

Alâüddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: "Hocamız, Emîr Hüseyn'e, kış mevsiminde çok odun toplamasını emr etti. Odun toplama işi bittiğinin ertesi günü, kırk gün devam eden kar yağmağa başladı. Sonra Hâce hazretleri, Hârezm'e gitmek için yola çıktı. Şeyh Şâdî de hizmetinde idi. Hırâm nehrine geldiklerinde, suyun üzerinden yürümesini ona emr etti. Şeyh Şâdî korktu, çekindi. Bir defa daha emr etti. Yine yapamadı. O zaman büyük bir teveccühle ona baktı. Bununla kendinden geçti. Kendine gelince, ayağını suyun üzerine koyup yürüdü. Suya batmadı. Hocamız da arkasından yürüdü. Suyun üzerinden karşıya geçince, Hocam; "Bak bakalım, pabucun hiç ıslandı mı?" buyurdu. Baktığında, Allahü teâlânın kudreti ile, en küçük bir ıslaklık yoktu."

Talebelerinden biri anlatır: "Hâce hazretlerini sevmem ve sohbetinde bulunmamın sebebi şudur: Birgün Buhârâ'da dükkânımda idim. Gelip dükkânıma oturdu ve Bâyezîd-i Bistâmî'nin ba'zı menkıbelerini anlatmağa başladı. Anlattığı menkıbelerden biri şu idi: "Bâyezîd-i Bistâmî buyurdu ki: "Elbisemin eteğine bir kimse dokunsa, bana âşık olur ve ardımdan yürür." Ve sonra buyurdu ki: "Ben derim ki, eğer kaftanımın kolunu hareket ettirsem, Buhârâ'nın büyükleri, küçükleri bana âşık ve hayran olup, ev ve dükkânlarını bırakarak bana tâbi olurlar." O sırada elini yeni üzerine koydu. O anda gözüm yenine daldı. Beni bir hâl kapladı. Kendimi kaybettim. Uzun zaman öyle kalmışım. Kendime gelince, muhabbeti beni kapladı. Ev ve dükkânı terk edip, hizmetini canıma minnet bildim."

Şeyh Ârif-i Dîkerânî, Seyyid Emîr Külâl'in halîfelerinin büyüklerindendi. O anlatır: Birgün, Behâeddîn Buhârî hazretlerini, Kasr-ı ârifân'da ziyârete gittik. Buhârâ'ya döndüğümüzde, oranın fakirlerinden bir grup da bizimle beraberdi. Onlardan biri, Behâeddîn Buhârî (r.a.) aleyhinde konuştu. Sen onu tanımıyorsun, Allahın evliyâsına karşı sû-i zan ve sû-i edebde bulunman uygun değildir dedik. Susmadı. Bir eşek arısı gelip, ağzına girdi ve dilini soktu. Dayanamıyacak kadar canı yandı. Bu, o büyük zâta edebsizliğinin cezasıdır dedik. Çok ağladı, pişman oldu, tövbe etti. Ona karşı i'tikâdını düzeltti ve hemen ağrısı geçti.

Bir defasında Kıpçak çölü askerleri, Buhârâ'yı bir müddet kuşattılar. Buhârâlılar çok zor günler yaşadı. Birçok insan öldü. Buhârâ vâlisi, husûsî adamlarından birini hazret-i Hâce'ye gönderip; "Düşmana karşı koyacak gücümüz yok. Her çâremiz tükendi, plânlarımız bozuldu. Sizin yüksek kapınıza sığınmaktan başka çâremiz kalmadı. Bizi bu zâlimlerden siz kurtarırsınız. Müslümanların onların elinden kurtulması için Allahü teâlâya yalvarınız, duâ ediniz. Şimdi yardım zamanıdır" deyip, ricada bulundu. Hazret-i Hâce; "Bu gece Allahü teâlâya yalvarırız. Bakalım Allahü teâlâ ne yapar" buyurdu. Sabah olunca, altı gün sonra bu belânın kalkacağı müjdesini onlara verdi ve; "Vâlinize böyle müjde verin!" buyurdu. Buhârâlılar bu müjdeye son derece sevindiler. Buyurduğu gibi oldu. Altı gün sonra, şehri kuşatan düşman askerleri çekilip gitti.

Kendisi anlatır: "Sâdık talebe Muhammed Zâhid'le kıra çıkmıştık. Ellerimizde baltalar vardı. Bizde bir hâl zâhir oldu. Baltaları bırakıp, konuşmağa daldık. Sonunda söz; "Kulluk ve feda" ya geldi. "Feda; eğer dervişe öl derlerse, hemen ölmesidir" dedim. Bunu derken, bende öyle bir sıfat göründü ki, Muhammed Zâhid'e dönerek; "Öl!" dedim. O anda düşüp öldü. Çok üzüldüm. Hava çok sıcakti. Bir ağacın gölgesine gittim oturdum. Hayret içindeydim. Geri dönüp yanına geldim. Gördüm ki, sıcaktan yüzü kararmaya başlamıştı. Hayretim arttı. Bu hayrette iken, ansızın gönlüme ilham geldi. Üç kere; "Muhammed, diril!" dedim. Dirilip kalktı."

Hazret-i Hâce, Herat melîkinin arzusuyla Tûs'dan Herat'a geldiklerinde, Pâdişâhın sarayına girdi. Her uğradığına dikkatle baktı. Kapıcıdan vezirlere kadar, herkeste bir hâl ve değişiklik oldu. Hâlden hâle girdiler. Kendilerinde olmayan mertebelere kavuştular.

Ya'kûb-i Çerhî (k.s.) anlatır: Buhârâ'nın âlimlerinden ilim öğrenip fetvâ vermeğe icâzet aldıktan sonra, memleketime dönmeği düşündüm. Hazret-i Hâce'ye uğrayıp; "Beni hâtırınızdan çıkarmayın" dedim ve çok yalvardım. "Gideceğin zaman mı, yanımıza geldiniz?" buyurdu. "Hizmetinize müştakım" dedim. "Hangi bakımdan?" buyurdu. "Siz büyüklerdensiniz ve herkesin makbûlüsünüz" dedim. "Bu kabûl şeytanî olabilir, daha sağlam delîlin var mı?" buyurdu.

Sahih hadîsde; **"Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun sevgisini kullarının kalbine düşürür"** buyuruluyor dedim. Tebessüm edip; "Biz azîzânız" buyurdu. Bunu duyunca, birden hâlim değişti. Bir ay önce rü'yâda birisi bana: "Git, Azîzân'ın talebesi ol" demişti. Onu unutmuştum. Onlardan duyunca, bu rü'yâyı hatırladım. Yine devam ederek anlatır: "Hazret-i Hâce,ye, beni şerefli hatırınızdan çıkarmayın" dedim. Bunun üzerine; "Bir kimse Azîzân hazretlerinden, beni unutmayın diye ricada bulundu. O da Allahtan başka hâtırımda birşey kalmaz. Yanımda birşey bırak ki, görünce hâtırıma gelsin buyurdu" diye anlattıktan sonra, mübârek takyelerini bana verip: "Senin bana bırakacak bir şeyin yoktur. Bari bu takyeyi sakla! Bunu gördüğün zaman beni hatırlarsın, beni hatırladığın zaman yanında bulunsun" buyurdu. Ayrılırken: "Bu yolculukta, muhakkak Mevlânâ Tâcüddîn Deşt-i Gülekî'yi gör! O evliyâullahdandır" buyurdu. Hâtinma; "Ben Belh'e gidip, oradan vatanıma varırım; Belh nerede, Deşt-i Gülek nerede?" diye geldi. Sonra Belh yolunu tuttum. Ama öyle bir zarûret hâsıl oldu ki, yolum Deşt-i Gülek'e düştü. Hazret-i Hâce'nin işâreti aklıma gelip, şaştım kaldım.

En büyük halîfesi ve yerine irşâd makamına geçen Hâce Alâüddîn-i Attâr (r.a.) buyurdu: "Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin bereketi ile kendisinden ettiğim istifâdeyi beyân edip, ifşa etsem, bütün dünyâyı evliyâlık makamına ulaştırırım. Ama Allahü teâlânın âdet ve irâdesi böyle değildir." Hazret-i Azîzân, ya'nî Ali Râmîtenî (r.a.) buyurdu ki: "Bu büyükler, bütün dünyâyı, önlerindeki sofra gibi görürler. Biz deriz ki, belki tırnağın yüzü gibidir. Onların nazarından bir şey örtülü değildir."

Alâüddîn-i Attâr (k.s.) anlatır: "Şâh-ı Nakşibend hazretleri beni kabûl edince, kendilerini o kadar sevdim ki, sohbetlerinden ayrılmıyacak hâle geldim. Bu hâlde iken, birgün bana dönüp; "Sen mi beni sevdin, ben mi seni sevdim?" buyurdu. "İkram sahibi zâtınız, âciz hizmetçisine iltifât etmelisiniz, hizmetçiniz de sizi sevmelidir" diyerek cevap verdim. Bunun üzerine; "Bir müddet bekle, işi anlarsın!" buyurdu. Bir müddet sonra, kalbimde, onlara karşı muhabbetten eser kalmadı. O zaman; "Gördün mü, sevgi benden midir, senden midir?" buyurdu. **Beyt:**

"Eğer ma'şûktan olmazsa muhabbet âşıka,
Âşığın uğraşması ma'şûka kavuşturamaz aslâ."

Bir kimse hazret-i Hâce'nin ziyâretine geliyordu. Yolunda nehir vardı. Suya girmeden üzerinden yürüyüp geçsem dedi. Dediği gibi oldu. Hazret-i Hâce'nin huzûruna gelince; "Evden çıktığından beri seni gözetiyorum. Ayağını suya koyunca, elimi ayağının altına koydum. İstersem, kalbindeki bütün hâlleri alırım" buyurup, o zâtın bütün hâllerini aldılar. Tekrar kalbine verdiler. Tekrar aldılar ve tekrar hepsinden yüksek hâl ve feyzler verip, onu yükseklere çıkardılar.

Seyyid Bürhâneddîn, Hâce hazretlerine bir mikdâr balık getirdi. Hâce hazretleri bağda idi. Balıkları da bağda pişirmek istediler. İlkbahar mevsimiydi. Hâce hazretleri balıkları pişirirken, gök yüzünü büyük bir bulut kapladı. Yağmur yağmaya başladı. Hâce hazretleri Seyyid Emîr Bürhâneddîn'e; "Duâ et, benim olduğum yere yağmur yağmasın!" buyurdu. Bürhâneddîn; "Efendim, benim ne haddime?" dedi. Hâce hazretleri; "Benim dediğimi yap" buyurdu. Seyyid Bürhâneddîn emre uyarak duâ etti. Kudret-i ilâhî ile Hâce hazretlerinin olduğu yere yağmur yağmadı. Diğer yerlere o kadar yağdı ki, suları, sel gibi yanımızdan akıyordu. Bu hâli görenler hayretler içinde kaldı. Bu kerâmetten çokları istifâde ettiler.

Mevlânâ Ârif anlatır: "Kış günü idi. Hâce hazretleri ile bir yolda gidiyorduk. Ayağımda ne çizme, ne de ayakkabı vardı. Yolda büyük bir kar fırtınasına tutulduk. İşim çok zorlaştı. Kalbimden Hâce hazretlerine; "Biz ne hâle düştük, ne olacağız?" dedim. O anda Hâce hazretlerinde bir başka hâl zuhur edip, heybetle gökyüzüne doğru baktı. Hemen kar dindi. Gök yüzü açılıp, güneş çıktı ve hava çok güzel oldu. Rahatça gideceğimiz yere vardık.

Bir defasında Gadiret köyünde, Şeyh Şâdî'nin evinde dervişler toplanıp sütlâç pişirdiler. Tencereyi sofraya getirdiler. Hepsi oturup yemeğe başlayacakları zaman, hiçbiri elini uzatıp, bir kaşık yemek yiyemedi. Yemeği kaldırıp tekrar tencereye koydular ve bunda bir hikmet var dediler. Bir saat sonra, Hâce hazretleri oraya teşrîf etti ve buyurdu ki: "Ben Kasr-ı ârifân'dan çıkıp buraya doğru gelirken, siz tencereyi ocağa koydunuz. Biraz yürüdüm, gördüm ki, pişirip sofraya getirdiniz, yemek istediniz. Ben de ellerinizi ve ağzınızı tuttum ki, ben gelmeyince yemeyesiniz!" Dervişler, Hâce hazretlerinin kerâmetini görünce, neş'elenip, sütlâcı sahana koyup getirdiler. Hep beraber, zevk ve şevkle oturup yediler.

Hâce hazretleri, talebeleri ile bir kimsenin evinin terasında otururlarken, gönülleri yakan, kalblere te'sîr eden bir sohbet ettiler. Sohbet esnasında talebelerine; "Siz mi beni buldunuz, ben mi sizi buldum?" dediler. Talebeleri; "Biz sizi bulduk" dediler. "Madem ki, siz beni buldunuz, bu terasta beni bulun" buyurup, talebelerinin gözünden kayboldu. Talebeleri her tarafı arayıp, bulamadılar. Söyledikleri söze pişman olup; "Sizin cazibeniz olmasa, siz lutf etmeseniz, kim sizin sohbetinize kavuşabilir?" deyip özür dilediler. Bunun üzerine Hâce hazretleri kendisini gösterdi. Biraz önce oturdukları yerde, aynı şekilde oturuyordu.

Bir defa buyurdu ki: "Bizim yolumuz Urvet-ül-Vüskâ'ya çıkar. Ya'nî Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uymak ve Eshâb-ı Kirâmın hâllerine bakmaktır. Bunun için bu yolda az bir amel, büyük fütuhatlara, neticelere sebep olur. Sünnete uymak çok büyük bir iştir. Bu yoldan yüz çeviren, dînini tehlikeye atmış olur."

Talebelerinin en meşhûru olan Alâeddîn-i Attâr hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün Behâeddîn Buhârî'nin huzûrunda bulunuyordum. O gün hava kapalı idi. Bana; "Öğle namazı vakti girdi mi?" dedi. "Hayır" dedim. "Semâya bir bak" buyurdu. Gök yüzüne bir baktım ki, melekler toplanmış öğle namazı ile meşgûl oluyorlardı. Gözlerimdeki perde kalkıp bu hâli

görünce bana; "Sen hâlâ öğle vakti olmamış diyorsun" buyurdu. Hocama verdiğim cevaptan dolayı çok utandım, bir müddet bu hâdisenin ezikliğim duydum."

Behâeddîn Buhârî hazretleri Buhârâ'da, yaz mevsiminde bir akşam, talebeleriyle birlikte Atâullah adında bir zâtın evinin damında oturmuş sohbet ediyordu. Mübârek ağzından inci gibi güzel sözler dökülüyor, dinleyenlere feyz saçıyordu. Evin yakınında Buhârâ vâlisinin sarayı vardı. O akşam vâli de, sarayının damında adamlarıyla birlikte def ve çalgı çalıp, eğleniyordu. Ses her tarafa yayılıyordu. Behâeddîn Buhârî; "Bizim bu sesleri işitmemiz caiz değildir, kulağımıza pamuk tıkamak lâzımdır" dedi. Böyle söyledikten sonra, sohbet meclisinde bulunan talebeleri ve kendisi, çalgı sesini işitmez oldular. Hâlbuki vâli ve adamları sabaha kadar çalgı çalmışlardı. Sabahleyin komşular, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerine; "Biz çalgı sesinden sabaha kadar uyuyamadık, siz nasıl durabildiniz?" dediler. Talebeler; "Hocamız bu sesi dinlememiz uygun olmaz, kulağımıza pamuk tıkamamız lâzımdır" buyurdu. O andan i'tibâren sabaha kadar hiç çalgı sesi işitmedik" dediler. Bu durum, o vâliye anlatıldı. Vâli durumu öğrenince, yaptığı işe pişman olup, tövbe etti. Bu hâdise Buhârâ'da günlerce anlatıldı. Herkes Behâeddîn Buhârî'nin büyüklüğünü gördü. Ona muhabbetleri daha çok arttı.

Behâeddîn Buhârî hazretleri Kâ'be'yi ziyârete giderken, Horasan'a uğramıştı. Orada Hâce Mueyyiddîn adında bir zâtın evinde misâfir olup, birkaç gün kaldı. Bu sırada birgün, Kârubanî saray mesiresine gitmişlerdi. Orada huzûruna bir derviş geldi. Dervişe iltifât edip; "Bunlar bizim sevdiklerimizdendir, fakat bizi tanımazlar" dedi. Sonra o dervişi yanına alıp, misâfir kalmakta olduğu eve götürdü. Ev sahibi yemek koyunca, ev sahibine; "Bugün şehrimizdeki Allah dostlarından birini bulup getirdim. Müsâade ederseniz bizimle birlikte yemek yesin" dedi. Ev sahibi; "Hay hay efendim, emrediniz sofraya gelsin" dedi. Bunun üzerine o derviş de sofraya oturdu. Yemekten sonra sohbete başladılar. O derviş ile tarikat hâllerinden ve hakîkat sırlarından bahsettiler. Bir müddet sohbetten sonra, o derviş müsâade isteyip, gitmek üzere kalktı. Oradan, havada uçarak ayrılıp gitti. Behâeddîn Buhârî, dervişin bu hâline tebessüm edip; "Bu kolay işdir" buyurdu. Yatsı namazı vaktinde, o derviş tekrar geldi. Behâeddîn Buhârî ona uçarak ayrılıp gitmesini sorarak; "Allah dostlarının yanında böyle işler mu'teber değildir. Allahü teâlâ, ba'zı kullarına öyle sırlar ihsân etti ki, bu sırlardan birini insanlara gösterse, halk perişan ve mahv olur" buyurdu. Derviş zât; "Ben, kırkbeş seneden beri denizlerde ve karada dolaşırım, söylediğiniz gibi tasarruf sahibi bir zât bulamadım. On defa Kâ'be'yi ve on defa Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret ettim. Bahsettiğiniz sırlardan birisinin kokusunu bile duymadım" dedi. Behâeddîn Buhârî hazretleri o dervişe dedi ki: "Bir an bana teslim olursan, sana nice sırları koklamak nasîb olur ve âlemde öyle kimse olup olmadığına anlarsın." Derviş; "Peki" deyip teslim oldu. Yanına oturdu. Behâeddîn Buhârî şehâdet parmağı ile dervişe dokundu. Derviş kendinden geçip yere yıkılıverdi. Nefesi dahî kesildi. Bir müddet öylece kaldı. Sonra şehâdet parmağım dervişin alnına dokundurdu. Derviş kendine gelip Kelime-i şehâdet getirerek kalktı, özür ve af dileyerek şöyle dedi: "Cahillik ettim. Sizin gibi Allahın sevgili bir kulunun huzûrunda edebsizlik ettim. Uygunsuz sözler söyledim. Kerem ve ihsân ediniz, küstahlığıma bakmayıp, beni bağışlayınız ve terbiye ediniz. Bunca zamandır gezip dolaştım ve hep sizin gibi kemâl ehli bir büyük âlim aradım. Şimdi himmetiniz bereketiyle aradığımı buldum." Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî buyurdu ki: "Bu mertebeye erişmek için, Allahü teâlânın rızâsına uygun amel işlemek ve O'nun sevgili bir kuluna teslim olmak lâzımdır." Derviş dedi ki: "Emriniz başım üstüne, emir buyurun, hizmetinizde Kâ'be'ye gideyim." "Sen on defa Kâ'be'ye gitmişsin" buyurunca; "Sizinle gitmeyi arzu ediyorum" dedi. Dervişe dedi ki: "Senin için hayırlı olan şudur: Sen Herat'a git ve

bize bağlılığını sürdür. Derviş söz dinleyip, Herat'a gitti. Behâeddîn Buhârî hazretleri de, talebeleriyle birlikte Kâ'be'ye gitmek üzere misâfir olduğu evden ayrılıp, Horasan'dan yola çıktılar.

Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri, Buhârâ'nın Gülâbâd semtinde bir talebesinin evinde bulunuyordu. Bu sırada kapının önüne bir atlı gelip durdu. İçerden Hâce hazretleri atlıya seslenip; "İçeri gel! Aradığın buradadır" buyurdu. Atlı bu da'veti işitip, atından indi. Kapıyı açtı ve içeri girdi. Gelen zâta; "Gördün mü, seni buraya çektik. Tirmiz'e hakîkati aramak için gidiyordun" buyurdu. İçeri giren o yolcu, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin elini öptü ve şöyle dedi: "Buyurduğunuz gibi, Tirmiz'e bana doğru yolu gösterecek birini aramaya gidiyordum. Fakat yolda bir yere vardım, artık atım yürümez oldu. Ne kadar zorladıysam da bir türlü yürütemedim. Bir adım bile atmadı. Anladım ki, bunda bir sır vardır. Atın dizginlerini serbest bıraktım. At dönüp Buhârâ yoluna düştü. Hiç dokunmayıp, kendi hâline bıraktım. Nereye gidecek diye merak ediyordum. Nihâyet geldi, bu evin kapısının önünde durdu. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî o kimseye iltifât edip, yetiştirmek üzere talebeliğe kabûl etti.

Behâeddîn Buhârî hazretleri hacda iken hacılar Mina'da kurban kesiyorlardı. "Bizim de kurban kesmemiz lâzım, fakat biz oğlumuzu kurban edeceğiz" buyurdu. Talebeleri bu sözde bir hikmet vardır diyerek, o günün târihini kaydettiler. Hacdan sonra Buhârâ'ya döndüklerinde, Behâeddîn Buhârî'nin o sözü söylediği gün, oğlunun vefât etmiş olduğunu öğrendiler. Oğlunun vefâtı üzerine buyurdu ki: "Allahü teâlânın ihsânı ile oğlumun vefât etmesi husûsunda da Resûlullaha (s.a.v.) uymuş oldum. Çünkü Resûlullahın da (s.a.v.) oğlu vefât etti. Resûlullahın başından geçen işlerin hepsi benim başımdan da geçti. Resûlullahın (s.a.v.) yapmış olduğu her işle amel ettim. Hiçbir sünneti terketmedim. Hepsini yerine getirdim ve neticesini buldum.

Bir başka talebesi şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretlerini tanımadan önce yüz altınım vardı. Bir sandıkta saklı idi. Birgün bu altınlarla ticâret yapma hevesine kapıldım. Altınları alıp, Buhârâ'ya gittim. Hazır elbise alıp, köylerde satmaya başladım. Buhârâ köylerinden birinde bulunduğum sırada, Behâeddîn Buhârî hazretlerinin oraya teşrîf ettiğini duydum. Eşyamı bir yere emânet bırakıp, ziyâretine gittim. Huzûruna girince, elini öpüp bir kenara oturdum. Bir müddet sonra Behâeddîn Buhârî hazretleri bana baktılar. Bir an için bu bakışlar karşısında erir gibi oldum. Bana; "Bu köye niçin geldin?" diye sordu. Bir miktar elbise aldım, onları satmak için geldim "Elbiselerini getir göreyim" buyurdu. Gidip getirdim. Baktıkdan sonra karşıdaki dağı göstererek; "Eğer benden dünyalık istersen, şu dağı sana altın yaparım" buyurdu. Böylece dünyâya düşkün olmamayı, asıl maksadın ebedî saadete kavuşmak olduğunu bildirdi. Ben de bunun üzerine dünyâ sevgisini kalbimden çıkarıp, varımı yoğumu Allah yolunda harcadım. Behâeddîn Buhârî hazretlerine talebe oldum. Ondan sonra hiç geçim kaygusu ve sıkıntısı çekmedim.

Behâeddîn Buhârî hacda iken, Kâ'be'yi tavaf sırasında, aksakallı bir ihtiyârın Kâ'be'nin örtüsüne sarılarak ağladığını ve gözyaşları ile orayı ıslattığını gördü. İmrenilecek bir hâlde olan ihtiyârın, bir de kalbine teveccüh etti. Keşfiyle gördü ki, ihtiyârın kalbi tamamen dünyalık şeylerle meşgûl. Minâ pazarında ise genç bir tüccâr gördü. Bu genç tüccâr, aşağı yukarı ellibin altın değerinde alış veriş yapıyordu. Görünüşte tamamen dünyâya dalmış gözüken gencin kalbine teveccüh ettiğinde, kalbini hep Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl bir hâlde gördü.

Behâeddîn Buhârî hazretleri, asrının en meşhûr âlimi ve mürşid-i kâmili idi. Tasavvufda en yüksek dereceye ulaşmıştır. İnsanları hidâyete kavuşturmuş, nice gönüller onun feyzleriyle

nurlanmıştır. Tasavvuf; bir müslümanın, İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri öğreten ilimdir.

Tıb ilmi, beden sağlığına âit bilgileri öğrettiği gibi, tasavvuf ilmi de, kalbin, rûhun kötü huylardan kurtulmasını öğretir. Kalb hastalığının alâmetleri olan kötü işlerden uzaklaşdırıp, Allah rızâsı için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlar. Zâten dînimiz, önce ilim öğrenmeyi, sonra öğrendiklerine uygun iş ve ibâdet yapılmasını ve bütün bunların da Allah rızâsı için olmasını emrediyor. Kısaca din; ilim, amel ve ihlâstan ibârettir, insanın ma'nen yükselmesi, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşması, bir uçağın uçmasına benzetilirse, îmân ile ibâdet, bunun gövdesi ve motorlan gibidir. Tasavvuf yolunda ilerlemek de, bunun enerji maddesi ya'nî benzinidir. Maksada ulaşmak için, uçak elde edilir. Ya'nî îmân ve ibâdet kazanılır. Harekete geçmek için de, kuvvet, ya'nî tasavvuf (ahlâk) ilminin yolunda ilerlemek gerekir. Tasavvufun iki gayesi vardır. Birincisi; îmânın vicdânîleşmesi, ya'nî kalbe yerleşmesi ve şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile, delîl ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Ra'd sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen buyurdu ki: **"Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi, ancak ve yalnız zikr ile olur."** Zikr; her işte ve her harekette Allahü teâlâyı hatırlamak, O'nun rızâsına uygun iş yapmak demektir. Ahlâk ilminin ikinci gayesi; fıkıh ilmi ile bildirilen ibâdetlerin seve seve kolaylıkla yapılmasını ve nefs-i emmâreden doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. İbâdetlerin kolaylıkla seve seve yapılması ve günah olan işlerden nefret ederek uzaklaşılması, ancak ahlâk ilmini öğrenip, bu yolda ilerlemek ile mümkündür. Tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrlar, rûhlar ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Tasavvuf ile ele geçen bilgilere, ma'rifetlere, bilgilere ve hâllere kavuşmak için, önce îmânı düzeltmek, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uygun iş ve ibâdet yapmak lâzımdır. Zâten bu üçünü yapmadıkça, kalbin tasfiyesi kötü huylardan temizlenmesi, nefsin tezkiyesi, terbiye edilmesi mümkün değildir. Ahlâk ilminin bilgileri mürşid-i kâmiller tarafından öğretilir. Mürşid-i kâmil; yol gösteren, rehberlik eden, yetişmiş ve yetiştirebilen âlimdir. Böyle olan âlimlerin, belli usûllerle gösterdikleri bu yollara tarikat denilmiştir. Behâeddîn Buhârî Şâh-ı Nakşibend hazretleri de büyük bir mürşid-i kâmil olup, onun insanları saadete kavuşturmak için tasavvufta ta'kib ettiği usûllere ve gösterdiği yola, "Nakşibendiyye tarikatı" denilmiştir.

Tarîkatların çeşitli isimler alması, başka başka olmalarından değildir. Aynı hocanın talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları ile tanınmak, öğünmek için, bulundukları yola hocalarının ismini vermişlerdir. Tarikatlar başlıca iki kısma ayırırlar:

1. Sessiz zikr (Zikr-i hafî) yapan tarikatlar: Bu yol, Hazreti Ebû Bekr'den gelmiş olup, yol gösterici rehberlerinin adına göre (Tayfuriyye), (Yeseviyye) (Medâriyye), hakîkî olan (Bektâşiyye) (Nakşibendiyye), (Ahrâriyye) (Ahmediyye-i Müceddidiyye) ve (Hâlidiyye) gibi isimler almışlardır.

2. Yüksek sesle zikr (Zikr-i cehrî) yapan tarikatlar: Bu yol da, Hazreti Ali'den oniki İmâm vasıtasıyla gelmiştir. Oniki İmâmın sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan Ma'rûf-i Kerhî almış ve Cüneyd-i Bağdadî'nin çeşitli talebelerinin yolunda bulunan meşhûr mürşidlerin adı verilerek, kollara ayrılmışlardır. Böylece Ebû Bekr-i Şiblî yolundan; (Kadirî) ile (Şâzilî), (Sa'dî) ve (Rıfâî), Ebû Ali Rodbârî yolundan, Ahmed Gazâlî ve Ziyâüddîn Ebû Nesîb-i Sühreverdî vâsıtaları ile (Kübrevî) meydana gelmiştir. İmâm-ı Ali'den Hasen-i Basrî vâsıtası ile (Edhemî) ve bundan (Çeştî) hâsıl olmuştur. (Bedeviyye), Rıfâiyye'den hâsıl olmuştur.

Tarikat, zikir ile Allahü teâlâya kavuşma yoludur. Zikir, Allahü teâlâyı hatırlamak demektir. Her sözünde ve her işinde O'nun emirlerine ve yasaklarına sarılmaktır. Yaklaşık olarak, son yüz seneden beri tarikat diyerek birçok şeyler uyduruldu. Hakîkî İslâm âlimlerinin, Eshâb-ı Kirâmın, Peygamberimizden (s.a.v.) alıp bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı ünvanı alarak, zikir ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok günahları ve bid'atleri işlediler. Bugün sahte, yalancı mürşidlere, müslümanları sömüren tarikatçılara, dîni siyâsete âlet edenlere çok rastlanmaktadır. Şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl efendinin Risâle-i Münîre adlı eserinde yeralan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Bir kimsenin havada, uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz"**

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mektûbât adlı eserinin üçüncü cildi 123. mektûbunda, bu husûsla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanı, Allahü teâlâya kavuşturan yollar ikidir. Birincisi, **(Nübüvvet yolu)** olup, insanı aslın aslına ulaştırır. Peygamberler "aleyhimüsselevâtü vetteslîmat" ve bunların sahâbîleri bu yoldan kavuşmuşlardır. Ümmetlerinden sahâbî olmıyanlar arasından dilediklerini de bu yoldan kavuşmakla şereflendirirler. Fakat bunlar pek azdır. Bu yolda vâsıta, aracı yoktur. Ya'nî vâsıl olduktan sonra doğrudan doğruya asıldan feyz alırlar. Hiçbiri ötekine vâsıta olmaz, perde olmaz, ikinci yol, **(Vilâyet yolu)**'dur. Kutblar, evtâd, büdelâ ve nücebâ ve bütün evliyâ hep bu yoldan kavuşmuşlardır. Bu yol, (sülûk) yoludur. Evliyânın cezbeleri de, bu yolun cezbeleridir. Bu yoldan kavuşanlar, birbirlerine vâsıta ve perde olurlar. Bu yoldan vâsıl olanların önderi ve en üstünleri ve ötekilere vâsıta olanı, hazret-i Ali Mürtedâ "Kerremallahü teâlâ vecheh-ül-kerîm"dir. Bu yolda gelen feyzlerin kaynağı odur. Resûlullahtan (s.a.v.) gelen feyzler, ma'rifetler, hep onun vasıtasıyla gelir. Fâtımet-üz-zehrâ ve hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn (r.anhüm) bu makamda, hazret-i Ali ile ortaktırlar. Öyle sanıyorum ki, hazret-i Ali, dünyâya gelmeden önce de, bu makamda idi. Vefât etdikten sonra da, bu yolda her velîye gelen feyzler, hidâyetler, yine onun vâsıtası ile gelmektedir. Çünkü kendisi, bu yolun en yüksek noktasında bulunuyor. Bu makamın sahibi odur. Hazret-i Ali vefât edince, ondan yayılan feyzler, hazret-i Hasen ve sonra hazret-i Hüseyn vâsıtası ile geldi. Daha sonra oniki İmâmdan, sağ olanları da vâsıta oldular. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler, bu oniki İmâm vâsıtası ile geldi. Kutblara, nücebâya da, hep bunlardan geldi. Abdülkâdir-i Geylânî "kuddise sirruh" dünyâya gelip, velî oluncaya kadar hep böyle idi. Sonra, o da bu vazîfeye kavuştu. Ondan sonraki kutblara ve nücebâya ve bütün Evliyâya oniki İmâmdan gelen feyzler ve bereketler, bunun vâsıtası ile geldi. Başka hiçbir velî bu makama kavuşamadı. Bunun içindir ki, "Önceki Velîlerin güneşleri battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, hiç batmıyacaktır" buyurmuştur. Hidâyet, irşâd feyzinin akmasını güneş ışıklarının yayılmasına benzetmiştir. Feyzin kesilmesine, güneşin batması demiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine oniki İmâmın vazîfeleri verilmiştir. Rüşd ve hidâyete vâsıta olmuştur. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vâsıtası ile gelecektir."

Her asırda gelen müceddidler, onun vekîlleridir. (Hazret-i Îsâ "aleyhisselâm" ve hazret-i Mehdî ve İmâm-ı Rabbânî "kuddise sirruh" (Nübüvvet yolu) ile vâsıl olduğundan, vâsıtaya ihtiyâçları yoktur. Ebû Bekr-i Sıddîk "radıyallahü anh" nübüvvet yolunda Resûlullahın (s.a.v.) vekîlidir.

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin binlerce talebesi arasında en meşhûr talebesi, Alâeddîn-i Attâr ve Muhammed Pârisâ'dır. Behâiyye, Tuhfe ve Hediyye adlı üç eseri olup, çok kıymetlidir.

Vefâtı: Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yaşadığı asrın meşhûr ve büyük âlimlerinden Mevlânâ Muhammed Miskîn şöyle anlatmıştır: "Buhârâ'da Şeyh Nûreddîn Halvetî adında, sâlih ve meşhûr bir zât vefât etmişti. Behâeddîn Buhârî hazretleri talebeleriyle birlikte vefât eden o zâtın yakınlarına ta'ziyeye gitmişlerdi. Ta'ziyeye gelenlerden bir kısmı ve o evin halkı, yüksek sesle ağlayıp feryâd ediyorlardı. Behâeddîn Buhârî hazretleri bu hâli görüp, onları yüksek sesle ağlamaktan men etti. Orada bulunanlardan her biri bu husûsta birşeyler söyledi. Bu arada Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Benim ömrüm sona erince, ölmek nasıl olurmuş dervişlere öğreteyim!" Mevlânâ Muhammed Miskin yine şöyle demiştir: "Bu sözü dâima benim hatırımda kaldı. Behâeddîn Buhârî hazretleri hastalandılar. Bu hastalığı ölüm hastalığı olup, ömrünün son günleri idi. Husûsî odasına çekildi. Vefâtına kadar orada kaldılar. Hergün talebeleri oraya giderler huzûrunda bulunurlardı. Talebelerinin herbirine şefkat gösterip, iltifâtta bulunurdu. Vefât etmek üzere iken, ellerini kaldırıp duâ etmeye başladı. Ellerini uzatıp uzun müddet duâ etti. Sonra ellerini yüzüne sürüp vefât etti."

Hâce Alâeddîn Goncdüvânî de şöyle anlatmıştır: "Ben Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin son hastalıklarında, vefâtından önce huzûrunda idim. Ölüm hâlinde iken huzûruna girmiştim. Beni görünce; "Âlâ! Sofrayı getir yemek ye!" buyurdu. Bana hep "Âlâ" diye hitâb ederlerdi. Ben emrine uymak için sofrayı getirip, birkaç lokma yedim. Hocam o hâlde hasta iken benim yemek yiyecek takatim yoktu. Sofrayı kaldırdım. Mübârek gözlerini açıp, sofrayı kaldırmış olduğumu gördü. Tekrar; "Âlâ! Sofrayı getir yemek ye!" buyurdu. Sofrayı getirip, birkaç lokma daha yiyip kaldırdım. Yine sofranın kalkmış olduğunu görünce; "Sofrayı getir yemek ye! Yemeği iyi yiyip, işi de iyi yapmak lâzımdır" buyurdu. Dört defa böyle oldu."

Talebelerinin en büyüklerinden ve dâmâdı olan Alâeddîn-i Attâr hazretleri de şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretleri ömrünün son günlerinde bana kabrini kazmamı emr buyurdu. Gidip, emredildiği gibi kabri kazdıktan sonra huzûruna geldim. Bu sırada, acaba kendilerinden sonra irşâd emrini kime verecekler diye hatırımdan geçmişti. O anda mübârek başını kaldırıp; "Söyleyeceğimi, Hicaz yolunda söylemiştim. Her kim bizi arzu ederse, Hâce Muhammed Pârisâ'ya nazar etsin" buyurdu. Bu sözü söyledikleri günden sonraki gün vefât etti.

Yine Alâeddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: "Hâce Behâeddîn Buhârî hazretlerinin vefâtı sırasında Yâsîn-i şerîfi okuyorduk. O da bizimle okuyordu. Yarısına gelince, nûrlar gözükmeye başladı. Kelime-i tevhîdi söyleyerek son nefeslerini verdiler."

Zamanın büyüklerinden Abdülkuddüs şöyle anlatmıştır: Behâeddîn Buhârî hazretlerini kabrine koyduk. Gördüm ki, mübârek yüzleri tarafından **"Mü'minin kabri Cennet bahçelerinden bir bahçedir"** hadîs-i şerîfinde buyurulduğu gibi, Cennetten bir kapı, kabr-i şerîflerine açıldı. O kapıdan iki hûrî gelip, ona selâm verdi ve; "Allahü teâlâ bizi, sizin için yarattığı vakitten beri sizi bekliyoruz" dediler. Hâce hazretlerinin onlara; "Ben Hak teâlâ hazretleri ile ahdettim ki, O'nun hiçbir şeye benzemeyen, nasıl olduğu anlatılamayan dîdârını görmedikçe, benim yolumda bulunanlara ve benden hakkı işitip amel edenlere şefaat etmedikçe, hiçbir şey ve hiçbir kimse ile meşgûl olmam" dedi vefâtından sonra sevenlerinden biri onu rü'yâsında görmüş ve; "Ne amel işleyelim ki kurtuluşa erelim?" diye sormuştur. "Son nefeste ne ile meşgûl olmak gerekirse, onunla meşgûl olunuz" buyurmuştur.

Behâeddîn Buhârî hazretleri orta boylu olup, mübârek yüzü değirmi olup, yanakları kırmızıya yakın idi. İki kaşı arası açık, gözleri sarı ile ela renk karışımı olan kestane renginde idi. Sakalının beyazı siyahından çok idi. Ne hızlı, ne de yavaş yürürdü. Konuşmaları Peygamberimizin (s.a.v.) konuşması gibi tane tane idi. Konuştuğu kimseye yönünü dönmüş olarak konuşurdu. Kahkaha ile gülmez, tebessüm ederdi. Hergün kendini yirmi kere ölmüş ve mezara konmuş olarak düşünürdü. Kimseyi küçük ve hakîr görmez, dâima güleryüzle karşılardı. Ancak celallendiği zaman kaşlarını çatardı. Bu zamanda heybetinden karşısında durulmaz olurdu. Şemâli birçok bakımdan Resûlullah efendimize benzediği gibi, sözleri, işleri ve bütün hareketleri sünneti seniyyeye uygun idi.

En başta gelen talebelerinden Alâeddîn-i Attâr şöyle anlatmıştır: "Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri o derece fakir idi ki, evlerinde kış günleri namaz kılmak için yere serecek birşey bulunmadığından, eski bir kilim serip, onun üzerinde namaz kılarlardı. Maişetlerine bir çekirdek bile haram karıştırmazlardı. Kendilerinin ve aile efradının helâl yemesine çok dikkat ederdi. Şüphelendiği herhangi birşeyden uzak dururlardı, **"İbâdet on kısımdır. Dokuzu helâl rızık aramaktır. Diğer kısmı sâlih ameller ve ibâdetlerdir"** buyurulan hadîs-i şerîfi bildirirlerdi. Fakir olmalarına rağmen, lütuf ve keremleri bol olup, cömert idiler. Bir kimse bir hediye getirse, mümkünse getirilen hediyenin iki misli kıymetinde bir hediye verirlerdi. Tanıdığı veya tanımadığı bir kimse evlerine ziyârete gelse, güleryüzle karşılar, nezâketle yol gösterir, evde ne bulunursa ikram ederlerdi. Misâfirlerine bizzat kendisi hizmet ederdi. Eğer ev soğuk olursa, kendi giyeceğini ve yatağını misâfire verirdi. Misâfirin hayvanı varsa, hayvanın yemîni ve suyunu verirdi. Nafakasını çalışarak te'min ederdi. Bunun için eker, biçerdi. Bir miktar arpa, biraz da hayvan yemi eker kaldırır, bununla geçinirdi. İşinde bizzat kendisi çalışır, bütün işlerini görürdü. Zamanında âlim ve sâlih kimseler ziyâretine gelip, hâlis ve helâl yemek yiyelim diye onun yemeklerini yerlerdi. Her zaman ve her işte sünnet-i seniyyeye uyar ve bilhassa yemek husûsunda Peygamberimize (s.a.v.) uymaya çok dikkat ederdi. Çoğu zaman ekmeği kendi pişirir ve sofra hizmetini kendi yapardı. Yemek yerken; "Sofra başında kendinizi Allahü teâlânın huzûrunda biliniz. O'nun verdiği ni'meti yediğimizi unutmayınız" buyururdu. Cemâat ile toplu hâlde yemek yerken, içlerinden biri gaflet ile ağzına bir lokma alsa; "Önündeki yemeği, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu unutmadan ye! Allahü teâlâyı hatırla, başka şeyler düşünme. Allahü teâlâ, sana senden yakındır. O'nu düşün" buyururdu. Bir yemek gafletle, öfkeyle veya zorla pişirilse, o yemekten kendisi yemez, yedirmezdi.

Rivâyet edilir ki, bir zaman Şâh-ı Nakşibend hazretleri Gazyut denilen bir yere gitti. Orada talebelerinden birisi onlara yemek getirdi. Şâh-ı Nakşibend hazretleri buyurdu ki: "Bu hamuru yoğuran ve yemekleri pişiren kimse, başlamasından bitirmesine kadar gadab hâlinde idi, kızmış hâlde idi. Biz ondan hiçbir şey yiyemeyiz. Zîrâ böyle yapılan yemeklerde hiçbir hayır ve hiçbir bereket yoktur. Belki de şeytan yemek yaparken hep onunla bulunmuştur. Bizler böyle bir yemeği nasıl yiyebiliriz?"

Nakledilir ki, Behâeddîn Buhârî hazretleri Herat'a gittiğinde, Melik Hüseyn büyük bir ziyâfet hazırlamış ve Behâeddîn Buhârî'yi, meşhûr âlimleri ve zamanın ileri gelenlerini da'vet etmişti. Sofrayı kurup; "Bu yemeklerden yiyiniz. Bunların hepsi helâldir. Babamdan kalan mîrâs para ile bunları hazırlattım" dedi. Herkes yemeğe başladı. Fakat Behâeddîn Buhârî hazretleri yemeklerden hiç yemiyordu. Zamanın meşhûr âlimi Şeyh-ül-İslâm Kutbüddîn; "Niçin yemiyorsunuz?" diye sordu. Bunun üzerine buyurdu ki: "Benim bir hâkimim var, bana der ki: Sana bu husûsda iki yol vardır. Eğer yiyince senden hesap sorulmazsa ye, hesap sorulacaksa

yeme! Sen olsan hangisini tercih edersin?" Bu söz, Şeyh-ül-İslâm Kutbüddîn'e çok te'sîr etti. Bu te'sîrle acâip hâllere girdi ve yemek yemeyi bıraktı. Melik'e, hâlini hoş görmesini söyledi. Bunu, Behâeddîn Buhârî hazretlerine sormasını istedi. Durum Behâeddîn Buhârî'ye (r.a.) sorulunca, buyurdu ki: Melikin yemekleri helâlden idiler. Şüphe bile yok idi. Fakat Herat'ta öyle fakirler vardır ki, tek bir lokmaya muhtaçtırlar. Bu yemekler bir lokmaya muhtaç olanlara verilmeliydi. Orada bulunanlar bu sözleri çok beğenip takdîr ettiler.

Buyurdu ki: "Yenilecek bir gıda, bir yiyecek, her ne olursa olsun gaflet içinde, gadabla veya kerahatle hazırlansa, tedârik edilse, onda hayır ve bereket yoktur. Zîrâ ona nefs ve şeytan karışmışdır. Böyle bir yiyeceği yiyen kimsede, mutlaka bir çirkin netice meydana gelir. Gaflete dalmadan yapılan ve Allahü teâlâyı düşünerek yenen helâl ve hâlis yiyeceklerden hayır meydana gelir. İnsanların hâlis ve sâlih ameller işlemeye muvaffak olamamalarının sebebi; yemede ve içmede bu husûsa dikkat etmediklerinden ve ihtiyâtsızlıktandır. Herne hâl olursa olsun, bilhassa namazda huşû' ve hudû' hâlinde bulunmak, zevkle ve gözyaşı dökerek namaz kılabilmek, helâl lokma yemeye, Allahü teâlâyı hâtırlıyarak yemeği pişirmek ve yemeği Allahü teâlânın huzûrunda imiş gibi yemeğe bağlıdır. Vücûdu haram lokma ile hallolmuş olan bir kimse, namazdan tad duymaz."

Tasavvufdaki hâllerinin kaybolduğunu söyleyen bir talebesine; "Yediğin lokmaların helâlden olup olmadığını araştır" buyurmuştur. Talebesi araştırdığında, yemeğini pişirirken ocakta helâl olup olmadığı şüpheli bir parça odun yakmış olduğunu tesbit ederek tövbe etmiştir.

Namazda hûdû' ve huşû' nasıl elde edilir? diye sorulunca, buyurdu ki: "Huzûrlu bir hâlde helâl lokma yiyeceksiniz. Huzûr ile abdest alacaksınız ve namaza başlarken iftitah tekbirini, kimin huzûruna durduğunuzu bilerek, düşünerek söyleyeceksiniz."

Behâeddîn Buhârî hazretleri, kendisine karşı edebsizlik yapan birine kızmayıp, tebessümle karşıladı. Fakat edebsizlik yapan kimse büyük bir derde düşüp, helak olacak hâle geldi. Hatâsını anlayıp tövbe etti. Behâeddîn Buhârî hazretleri bir ara o adamın evinin önünden geçerken, içeri girip hâlini sordu. "Allahü teâlâ şifâ vericidir, korkma iyileşirsin" dedi. O kimse bu söz üzerine kalkıp; "Efendim, size karşı edebsizlik ettim, hatırınızı incittim, beni affediniz" dedi. Bunun üzerine Behâeddîn Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Kalbimiz o zaman incindi. Fakat şu anda gönül aynası tertemiz. İyi bil ki, mürşidlerin kılıcı kınından çıkmış yalın bir kılıçtır. Ama mürşid merhamet sahibidir. Kimseye kılıç vurmaz, insanlar (belâsını arayanlar) gelip kendilerini o kılıca vururlar."

Buyurdu ki: "Nefsinizi dâima töhmet altında tutunuz (ona uymayınız). Her kim bu işde muvaffak olursa, Allahü teâlâ ona bu işinin mükâfatını, karşılığını verir, sâlih amel işlemeye muvaffak olur, buna tahammül ve güç bulur. Bu sebeple kurbet ve saadete nail olur. Bütün işler de niyeti düzeltmek çok mühimdir."

Buyurdu ki: **"Namaz mü'minin mi'râcıdır"** buyurulan hadîs-i şerîfte, hakîkî namazın derecelerine işâret vardır. Namaza duran kimsenin, iftitah tekbîrini söylerken, Allahü teâlânın azametini, yüceliğini düşünerek, hudû' ve huşû' hâlinde olması gerekir. Öyle ki, bu hâlini istiğrak, kendinden geçme hâline eriştirmelidir. Bu sıfatın kemâl derecesi, Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemde vardı. Rivâyet edilmiştir ki, Resûlullah (s.a.v.) namazda iken, mübârek göğsünden öyle bir ses gelirdi ki, bu ses, Medîne-i münevverenin dışından işitilirdi. Namazda kalb huzûru nasıl elde edilir? diye sorulunca da; "Helâl lokma yemek ve yerken gaflet içinde

olmamak, abdest alırken, iftitah tekbirini söylerken, tam bir agâhlık (gafletten uzak olma) içinde bulunmakla kalb huzûru elde edilir" buyurdu.

Buyurdu ki: **"Oruç bana mahsûstur. Onun karşılığını ben veririm"** buyurulan kudsî hadîs-i şerîfte, hakîkî oruca işâret vardır. Bu ise, Allahü teâlâdan başka herşeyi (Mâsivâyı) terketmektir." Yine buyurdu ki: **"Allahü tealânın doksandokuz ismi vardır. Kim anları sayarsa, Cennete girer"** buyurulan bu hadîs-i şerîfteki "Ahsa" kelimesinin bir ma'nâsı saymaktır. Diğer bir ma'nâsı ise, bu ism-i şerîfleri öğrenip, bilmektir. Bir ma'nâsı da, bu esmâ-i şerîfin mucibince amel etmektir. Meselâ "Rezzak" ismini söylediği zaman, rızkı için asla endişe etmemeli. "Mütekebbîr" ismini söyleyince, Allahü teâlânın azametini ve kibriyâsını düşünmelidir."

Behâeddîn Buhârî hazretlerine bu dereceye nasıl ulaştınız? diye suâl olununca; "Resûlullah sallallahü aleyhi ve selleme tâbi olmakla ulaştım" buyurdu. Yine buyurdu ki: "Bizim yolumuz sohbettir. Halvette (yalnızlıkta) şöhret vardır. Şöhret ise âfettir. Hayır ve bereket cemiyyette, bir araya gelmektedir. Bu da sohbet ile olur. Sohbet, bir kimsenin arkadaşında fânî olmasıyla, arkadaşını kendine tercih etmesiyle hâsıl olur. Bizim sohbetimizde bulunan kimseler arasında, ba'zılarının kalblerindeki muhabbet tohumu başka şeylere bağlılığı sebebiyle gelişmez, büyümez. Biz böyle kimselerin kalblerini başka şeylere olan bağlılıktan temizleriz. Bizim sohbetimizde bulunanlardan ba'zılarının da kalblerinde muhabbet tohumu yoktur. Biz böyle olanların kalblerinde muhabbet hâsıl etmek için çok himmet ederiz, yardımcı oluruz."

"İnsanlara rehber olan, onları irşâd eden âlim zâtlar, usta bir avcıya benzerler. Usta avcılar, ince maharetlerle vahşî bir canavarı tuzağa düşürüp yakalarlar, sonra da avladıkları o vahşî hayvanı terbiye edip, ehlileştirirler. Bunun gibi, Allahü teâlânın evliyâsı olan zâtlar da hikmet ehli olup, güzel tedbirler ile, huylarına göre tâliblere öyle muâmele ederler ki, teslimiyyet makamına ulaştırırlar. Sonra sünnet-i seniyyeye tâbi olmalarını sağlayarak, maksada ulaştırırlar." Yine buyurdu ki: "İnsanlara rehber olan zâtlar, herkesin kabiliyetine ve istidâdına göre muâmele ederler. Eğer tâlib yeni ise, onun yükünü çekip, ona hizmet ederler. Dâvûd aleyhisselâma; "Ey Dâvûdî Beni taleb eden birini gördüğün zaman, ona hizmetçi ol!" buyurulduğu gibi, çok hizmet ve himmet göstermek gerekir ki, tâlib de bu yola girme kabiliyeti peyda olsun. Bizim yolumuzda olan kimse, bu yola tam uyup, bunun aksine bir iş yapmamalıdır ki, işin neticesi meydana çıksın. Sünnet-i seniyyeye uymaktan ibâret olan yolumuza uyarak, işlerde ve amellerde dikkatli davranmalıdır ki, kendinde ehlullahın tam bir ma'rifetine kavuşma saadeti nail olsun."

Buyurdu ki: "Bizim yolumuzda olan kimselerin şu üç edebi gözetmesi gerekir: Birincisi; Allahü teâlâya karşı edebdir. Ya'nî, zâhirî ve batınî ile tamamen kulluk içinde olmalı. Allahü teâlânın bütün emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınması ve Allahü teâlâdan başka herşeyi, mâsivâyı terketmesidir. İkincisi; Resûlullaha (s.a.v.) karşı edeb: Bu da iş ve hâllerde O'na uymaktır. Üçüncüsü; hocasına karşı edeb: Çünkü kendisinin Resûlullaha (s.a.v.) uymasına, hocası vâsıta olmuştur. Bu bakımdan, hocasını hiçbir zaman unutmamalıdır."

Yine buyurdu ki: "Resûlullahın (s.a.v.), benim ümmetim buyurduğu ümmet, İbrâhim aleyhisselâmın Nemrud'un ateşinden kurtulduğu gibi Cehennem ateşinden kurtulurlar. Çünkü Resûlullah (s.a.v.); **"Benim ümmetim, dalâlet üzerinde birleşmez"** buyurdu. Buradaki ümmetten maksad, hakîkî ümmettir. Ya'nî Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olan ümmettir. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Benim ümmetim üç kısımdır. Birincisi da'vet ümmeti**

(müslüman olmayanlar), **ikincisi icabet ümmeti** (müslüman olanlar), **üçüncüsü de müteâbât** (tam uyanlar) **ümmetidir."**

Buyurdu ki: "Bir kimse nefsine muhalefet etmeye muvaffak olursa, ameli az da olsa, nefsine muhalefet etmeye (nefsinin isteklerine boyun eğmemeye) muvaffak olduğu için şükretmesi lâzımdır. Ebdâllerin makamını isteyen kimsenin, hâlini değiştirmesi, ya'nî nefsine muhalefet etmesi lâzımdır buyurulmuştur."

Buyurdu ki: "Bizim yolumuz, Allahü teâlânın gösterdiği kurtuluş yoludur. Çünkü bu yol, sünnete uymak ve Eshâb-ı Kirâma tâbi olmaktır, işte bu sebeple, bizim yolumuzda az zamanda çok kazanç elde edilir. Fakat sünnete uymak ve riâyet etmek, sabır ve tahammül ister. Biz, bizim yolumuza girenleri, istersek cezbe ile, dilersek bir başka usûlle terbiye ederiz. Çünkü rehber olan âlim bir tabibe benzer. Hastanın hastalığını, derdini tesbit eder ve ona göre ilâç verir. Bizim yolumuzda yalnız kalmak değil, sohbet esastır. Sohbetin de şartları vardır. İki kişi sohbet etmek isterse, birbirinden emîn olmaları gerekir. Böyle olmazsa, sohbetten fâide hâsıl olmaz. Bizim sohbetimize girenlerin kalblerinde, muhabbet tohumu yer almıştır. Kısaca bu yola, Ehl-i sünnet ve cemâat yolu denir. Bizim sohbetimize dâhil olanların kalbine muhabbet tohumu atılmıştır. Fakat Allahü teâlâdan başka herşeyden alâkasını kesmemiş olabilir. Bu durumda sohbetimize katılan kimsenin kalbinde, Allahü teâlânın sevgisinden başka neye bağlılık varsa, onu kalbinden temizleriz. Kalbinde bize karşı meyli ve muhabbeti olanlara muhabbet tohumu ekip, gece-gündüz onu terbiye etmemiz bizim vazîfemizdir. Muhabbet için uzakta olmak farketmez."

Behâeddîn Buhârî hazretlerine siz nasıl bir yolda bulunuyorsunuz? diye suâl sorulunca, buyurdu ki: "Ancak ârif olanların istifâde edebileceği bir yolda bulunuyoruz. Bu yol da üç şeyden ibârettir. Bunlar; murâkabe, müşâhede ve muhâsebedir. Murâkabe: Bu yola giren kimsenin, herşeyi bırakıp Allahü teâlâya dönmesidir. Murâkabe ehli pek azdır. Olanlar da gizlidir. Biz şu neticeye vardık ki, murâkabeyi elde etmenin yolu, nefse muhalefet etmektir. Müşâhede: Gayb âleminden gelir ve kalb üzerine işlenen bir tecellîdir. Celâli veya cemâli olmak üzere ikiye ayrılmışdır. Muhâsebe: Bizim yolumuzda olan kimse, düşünüp araştırır. Kendini hesaba çekip bakar. Geçmiş olan zamanı gaflet ile mi, huzûr ile mi geçti? Eğer huzûr ile geçmişse, o kimsenin vakti değerlendirilmiştir. Allahü teâlâya hamd etsin. Eğer geçen zamanı gaflet ile geçmişse, o kimse vaktini zayi etmiştir. Yapacağı iş, geleceği için tedbirli olup, tövbe etmektir. Ârif olanlar, bu üç husûsa riâyet ettikleri için pekçok fayda elde ederler. Ârif olmadan istifâde edemezler. Bizler, maksada ulaşmakta vâsıtayız. Allahü teâlânın inâyeti olmadan ve rehber olmadan maksada erişmek mümkün olmaz. Şu hâlde bu yolda ilerleyen kimse, kıyâmete kadar yaşasa, kendisine rehber olan zâtın terbiye ni'metinin, lütuf ve himmetinin şükrünü yerine getiremez."

Behâeddîn Buhârî, Allahü teâlânın kullarına şefkat ve acımalarının çokluğundan, oniki gün başını secdeye koyup, Allahü teâlâdan, tasavvufta kolay ilerlenen, kolay ele geçen ve elbette kavuşturucu olan bir yol istedi. Duâsı kabûl edildi. Bu yol; yeme, içme, giyimde, oturmada ve âdetlerde orta derecede olmaktır. Kalbi çeşitli düşüncelerden korumaktır. Her ân güzel ahlâkla ahlâklanmaktır.

Kendisinden kerâmet isteyenlere buyurdu ki: "Bizim kerâmetimiz açıktır. Bu kadar çok günah ile yeryüzünde yürümemizden büyük kerâmet olur mu?" Bir defasında da buyurdu ki: "Biz Allahü teâlânın fadlına, ihsânına kavuştuk. Bizi murâdlardan, çekip götürülenlerden eyledi."

Behâeddîn Buhârî hazretlerinin yolunun esaslarından olan; "Biz sonda ele geçecek şeyleri başa yerleştirdik" buyurması, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin daha ilk sohbetinde bulunan bir kimsenin kalbine hikmet ve feyz akmasına ve bir sohbetle nihâyete kavuşmasına benzetilmiştir.

Buyurdu ki: "Yolun esâsı, kalbe teveccühdür. Kalb ile de, Allahü teâlâya teveccühtür. Kalb ile çok zikretmektir. Farz ve sünnetleri eda etmektir. Yeme, içme, giyme ve oturmada, işlerde ve âdetlerde orta derecede olmaktır. Kalbi kötü düşüncelerden, vesveseden korumaktır. Kendisine rehber olan âlimin sohbetini ganîmet bilmektir. Hocasının huzûrunda iken ve yanında yok iken edebe uymaktır. Bu yoldan maksad ve ele geçen şey; Allahü teâlânın devamlı huzûrunda olmaktır. Eshâb-ı Kirâm zamanında buna İhsân ismi verilmişti. (Ya'nî her ân Allahü teâlânın gördüğünü bilmek ve Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet etmek hâline ihsân denilmiştir,) Bu yolda ilerleme esnasında; nefsin arzularını yok etmek, nûrlara ve hâllere gömülmek, fenâ ve bekâ makamlarına ulaşmak, üstün ahlâk ile ahlâklanmak gibi on makam ele geçer."

Buyurdu ki: "La ilahe illallah kelimesini söylemenin hakîkati, Allahü teâlâdan başka ne varsa hepsini yok bilmektir."

Yine buyurdu ki: "İslâm dîninin hükümlerini yapmak, ya'nî emirleri yapıp yasaklardan sakınmak, haramları, şüpheli şeyleri, hattâ mübahların fazlasını terketmek, ruhsatlardan uzak durmak, mübahları zarûret miktârınca kullanmak, tamamen nûr ve safadır. Aynı zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturan bir vâsıtadır. Vilâyet derecelerine bunlarla ulaşılır. Uzak kalanların hepsi, bunlara dikkat etmediklerinden uzak kalırlar ve kendi arzularına uyarlar. Yoksa cenâb-ı Hakkın feyzi her ân gelmektedir."

Bir kimse sizin yolunuzun esâsı ne üzere kurulmuştur? deyince; "Zâhirde halk ile, bâtında Hak ile olmak üzere kurulmuştur" buyurdu ve şu beyti okudu:

"İçerden âşinâ ol, dışdan yabancı,
Az bulunur cihanda böyle yürüyüş."

---

1) Makâmât-ı Muhammed Behâeddîn Nakşibendî (Selâhüddîn İbni Mübârek el-Bûhârî)

2) Reşahât sh. 78

3) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 44

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 144

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 990

6) Mu'cem-ül-müellifîn sh.

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1412

8) Hadâik-ül-verdiyye sh. 125

9) Mektûbat (İmâm-ı Rabbânî) cild-3, 123. mektûb

10) Nefehât-ül-üns sh. 418

11) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 33

BERZÂLÎ

Fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Kâsım bin Muhammed bin Yûsuf bin Muhammed bin Yûsuf İbni Muhammed el-Berzâlî el-İşbilî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı ise Alemüddîn'dir. 665 (m. 1267) senesi Cemâzil evvel ayında Dımeşk'da doğdu. 713 (m. 1339) senesi Zilhicce ayının dördünde hacca giderken yolda vefât etti. Halis denilen yere defn edildi.

Berzâlî, İbn-i Abdüddâim, İbn-i İzz, en-Necîb ve İbn-i Alâk'dan hadîs ilmini öğrendi ve icâzet (diploma) aldı. Ayrıca babasından, Kâdı İzzüddîn İbn-i Sâig, İbn-i Ebi'l-Hayr, Müslim bin Âlân, İbn-i Şeybân, el-Fahr, el-Mikdâd el-Kaysî'den ilim tahsil etti. Kur'ân-ı kerîmi, "Tenbîh" ve "Muhtasar-ı İbn-i Hacîb" adlı fıkıh kitaplarını ezberledi. 685 (m. 1286) senesinde ilim öğrenmek için Haleb'e oradan Ba'lebek, Mısır, Mekke, Medine ve birçok yerleri dolaştı. Bu seyahatleri sırasında, fıkıh ilmini Şeyh Tâcüddîn el-Fezârî, kırâat ilmini er-Rıdâ bin Debûka'dan öğrendi. Ayrıca birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hocalarının sayısı ikibin kişiye ulaştı. Bu hocaların bin adedinden icâzet (diploma) aldı.

Berzâlî, 688 (m. 1289) senesinde Şam'a gelerek, oraya yerleşti. Burada el-Eşrafiyye dârülhadîsinde müderris oldu. 713 (m. 1313) senesinde Zâhiriyye Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonra Nûriyye, Nefîsiyye ve Nafsiyâ medreselerinde baş müderrislik yaptı.

Zehebî onun hakkında; "Berzâlî, sünnet-i seniyyeye bağlı, mütevâzi, sâlih, kırâati düzgün bir zât idi. Çok kitap okudu. Yumuşak huylu, çok sabırlı ve faziletler sahibi olup, zamanındaki âlimlerin önde geleni idi" demektedir.

Halk tarafından çok sevilen Berzâlî'nin hattı, yazısı çok güzel idi. Birçok kitabı yazarak çoğalttı. Onun yetiştirdiği ve yirmi yaşında vefât eden kızı Fâtıma da, babası gibi birçok kitabı ve Sahîh-i Buhârî'yi yazarak çoğaltmıştı. Berzâlî ilm-i şürûtta, noterlik bilgilerinde çok derin bilgiye sâhib idi. Babasından kalan miras ile, dört oda dolusu kitap aldı. Kaydettiği bilgileri, yirmidört büyük cildde topladı. Bu kitabında, beraber hadîs-i şerîf öğrendiği kimseleri de anlattı.

Berzâlî'nin yazmış olduğu en mühim eser, Ebû Şâme tarafından yazılan Şam târihinin, 738 (m. 1338) senesine kadar devamı olan ve Târih-i Mısr ve Dımeşk veya Kitâb-ül-vefeyât adını taşıyan eserdir. Bu eseri talebesi Muhammed bin Râfi' devam ettirdi. Berzâlî ayrıca, büyük zâtların vefât târihlerini, siyâsî vak'aları ve mühim hâdiseleri gösteren Muhtasar el-Mi'a. El-Sâbi'a ünvanı altında 601-736 (m. 1204-1335) senelerinin muhtasar bir vak'a-i nâmesini yazdı. "El-Mu'cem-ül-kebîr" ve "El-Erbeûn-el-Büldâniyye" yazmış olduğu eserlerindendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 124

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 237

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 381

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 185

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 122

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1501

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1, sh. 292

8) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 196

9) Tabakât-ül-huffâz sh. 522

10) Zeyl-i Tabakât-ül-huffâz sh. 18

11) Brockelmann Gal-2, sh. 36 Sup-2, sh. 34

CÂBİR BİN MUHAMMED HÂREZMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Câbir bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülazîz bin Yûsuf el-Hârezmî el-Kâsî el-Mısrî'dir. Kâse, Hârezm'de büyük bir köydür. Lakabı îftihâruddîn olup, Ebû Abdullah künyesi ile tanınırdı. 667 (m. 1268) senesi Şevval ayının

sonunda doğdu. Daha küçük iken, dayısı Ebü'l-Mekârim bin Muhammed bin Ebi'l-Mefâhir'den Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. "Mufassal" ve "Keşşâf adındaki eserleri de; Ebû Âsım el-İskenderi'den, Seyfeddîn Abdullah bin Mahmûd Hârezmî'den, Ebû Abdullah el-Basrî'den okudu. Memleketinde bir müddet ilimle meşgûl olup yükseldikten sonra, Kâhire'ye geldi. Dimyâtî'den hadîs-i şerîf dinledi. Orada bulunan Câviliyye Medresesi'nin meşihatına (baş müderrisliğine) ta'yin edildi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Fetvâ verir ve çeşitli yerlerde ders okuturdu. Çok güzel şiirleri vardır. 741 (m. 1340) senesi Muharrem ayında Kâhire'de vefât etti.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 532

2) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 56

3) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 271

CEMÂLEDDÎN AKSARÂYÎ (Muhammed bin Muhammed Râzî)

Fıkıh ve tefsîrde, aklî ve naklî ilimlerde âlim. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Fahreddîn Râzî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Babası, Fahreddîn-i Râzî hazretlerinin torunlarından, vâ'iz Muhammed bin Muhammed idi. Anadolu'da huzûrun yeniden te'min edilmesi için gelen âlimler arasında yer alan Cemâleddîn Aksarâyî, babasından ve zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Bir ara Amasya kadılığı ve Dâr-ül-ilm müderrisliği yaptı. O zaman Karamanoğullarının elinde bulunan Aksaray'a gelip yerleşti. Zinciriyye veya Müselsile Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bu medresede talebelerini üç sınıfa ayırarak okuturdu. Bir kısmına, evinden medreseye varıncaya kadar at Üstünde ders verirdi. Bunlara "Yürüyenler" denirdi. İkinci kısmı, medresenin kapısında beklerler, orada ders alırlardı. En üst seviyedeki talebeleri, medresenin içinde ders görürlerdi. Bu medresede ve diğer yerlerde pekçok talebe yetiştirdi. Bunlardan en meşhûru, Osmanlı Devleti'nin ilk şeyh-ül-İslâmı Molla Fenârî hazretleri idi. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri de onu ziyâret edip, ilim ve feyzinden istifâde için Anadolu'ya geldi. Daha o Aksaray'a gelmeden, Cemâleddîn-i Aksarâyî 771 (m. 1369) senesinde vefât etti. Bunun üzerine Seyyîd Şerîf Cürcânî (r.a.), Molla Fenârî hazretleri ile birlikte Mısır'a gidip Ekmelüddîn Babertî'den (r.a.) ilim öğrendiler.

Zamanın en büyük âlimlerinden olan Cemâleddîn Aksarâyî, pekçok kitabı şerhetmiş, bir kısım eserlere haşiyeler yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Şerh-ül-İzâh lil-Kazvînî", "Haşiye alâ şerh-i İbn-is-Sâ'âtî li-mecma'ul Bahreyn ve mülteka'n-nehreyn fil-fürû'-ıl-fıkh-il-Hanefî", "Şerh-ül-gâyet-il-kasavî fî dirâyet-il-fetâvâ lil-Beydâvî", "Şerh-ü Mevcez-il-Kânûn li-İbn-in-Nefîs fit-tıb", "İ'tirâzât alel-Keşşâf liz-Zemahşerî".

---

1) Fevâid-ül-behiyye sh. 191

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 192

3) El-A'lâm cild-7, sh. 40

4) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi sh. 40

5) Keşf-üz-zünûn sh. 36, 210, 1192, 1478, 1900

6) Keşf-üz-zünûn Zeyli cild-2, sh. 433

7) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 166

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1832

CELÂLEDDÎN-İ HİNDÎ (Kutb-i Rabbânî, Kebîr-ül-evliyâ)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Zamanında Çeştî yolunun önderi idi. İsmi, Muhammed bin Mahmûd'dur. Aslen Kâzrûn şehrinden olduğu için Kâzrûnî, Hindistan'da Pâni-püt şehrinde yerleştiği için Pâni-pütî, Hazreti Osman soyundan olduğu için Osmânî nisbet edildi. Celâleddîn, Kebîr-ül-evliyâ, Kutb-i Rabbanî lakabları verildi. Hindistan'da Celâl Pâni-pütî diye tanındı. Yüzyetmiş senelik bir ömürden sonra, 765 (m. 1363) yılında vefât edip, Pâni-püt şehrinde defnedildi. Mezarının üstüne büyük bir türbe yapıldı.

Küçük yaşta babası vefât etti. Amcasının terbiyesinde yetişti. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Asrın büyüklerinden yüksek din bilgilerini tahsil etti. Şerefüddîn Ebû Ali Kalender hazretlerinin terbiyesine verildi. Yıllarca ilim tahsil edip, riyâzetler çekti. Çöllerde, sahralarda dolaşıp nefsini terbiye etti. Çöllere düşmesine, Ebû Ali Kalender hazretlerinin bir sözü vesile oldu. Birgün Şerefüddîn Ebû Ali Kalender (r.a.) bir yolun kenarında oturuyordu. Kutb-i Rabbanî de güzel bir ata binmiş olarak uzaktan geldi. Ebû Ali Kalender hazretleri, atlı yanına yaklaşınca; "Ne güzel at, ne güzel binici" buyurdu. Bu sözü duyan Celâleddîn (r.a.) birden değişip, bambaşka bir hâle geldi. Hocasının önüne varıp attan düştü. Yakasını yırtıp elbisesini parçaladı. Kalkıp yola revân oldu. Kırk yıl çöllerde, ıssız yerlerde dolaştı. Çok âlim ve evliyâ ile sohbet etti. Herbirinden çeşitli ni'metlere kavuştu. Fakat yine de aradığını bulamayıp memleketine doğru yola çıktı. Herkes aradığını onda buluyor, fakat o, aradığını kimsede bulamıyordu. Bir kervandaki dervişlerle birlikte memleketine doğru giderken, Hansî şehrine vardılar. Zamanın büyüklerinden Sultân-ül-meşâyıh Şeyh Cemâl Hansevî'ye (r.a.), rü'yâsında Celâleddîn'i (r.a.) karşılamak için emir verilip; "Şeyh Celâl Kebîr-ül-Evliyâ Pâni-pütî geliyor, ona hizmet etmekte acele et. Senin silsilenin devamı, onun senin hakkındaki hayırlı duâlarına bağlıdır" denildi. Daha kervan şehre girmeden, gelenleri karşılamaya çıktı. Hizmetçisine de tarif edip; "Şöyle şöyle dervişler göreceksin, onların hepsini al gel" diyerek gönderdi. Dervişler, eşyâlarını taşıttıkları Celâleddîn'i (r.a.) eşyaların başında bırakıp geldiler. Cemâl Hansevî, onları görünce; "İçinizden kimse ayrıldı mı?" diye sorup, Celâleddîn'in (r.a.) kaldığını öğrendi. Gidip onu da evine da'vet etti. Hepsine çok izzet ve ikramda bulundu. Dervişleri gönderdikten sonra, Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî hazretlerinden duâ istedi. Aczini ortaya koyup, onun duâsına çok ihtiyâcı olduğunu söyledi.

Çok ısrar etti. Hazreti Kutb-i Rabbanî, Cemâl Hanzevî'ye (r.a.) duâ edip, Fâtiha okudu. Onun bu duâsı bereketiyle, Cemâl Hansevî hazretlerinin silsilesi, oğlu Nûreddîn vasıtasıyla devam etti. Kutb-i Rabbanî, derviş arkadaşlarının yanına döndü. Dervişler, onun büyüklüğünü anlayıp, çok edeb gösterdiler. Eşyâları alıp kendileri taşımak istediler. Ancak Celâleddîn (r.a.) râzı olmadı. Yine zorla eşyâları yüklendi. Yola koyuldular. Onlardan önde yürüyen Celâleddîn'in (r.a.), eşyâları taşımasına hayret edip baktıklarında, eşyaların, başının üstünde asılı olduğunu ve devamlı onu ta'kib ettiğini gördüler. Ona olan bağlılıkları daha da kuvvetlenip, eşyâları alarak özür dilediler. Affedilmelerini istediler. Hazret-i Kutb-i Rabbanî; "Ey azîzler, bize sizden hiçbir sıkıntı gelmedi. Belki sizin sohbetinizde, aranızda mahfûz kaldım. Bir kusur olmuşsa bile, affedilmiştir" buyurdu.

Bu arada Şeyh Cemâl, henüz oradan fazla uzaklaşmıyan kâfileye tekrar adamlar gönderip, evine da'vet etti. Dönmek istemediyse de, çok yalvardılar. Birkaç gün daha onda misâfir oldu. O günler, hazretin muhabbetinin coştuğu ve sarhoş olduğu zamanlar idi. Vatanına dönmek istemiyordu. Şeyh Cemâl, nasihatler edip râzı etti. "Baba, Sen Allahın sevgilisisin. İnsanların

olgunlaşmasını sana verdi. Senin böyle hayran durman uygun değildir. Memleketinize gidip oturmanız iyi olur. Bu günlerde oraya bir kemâl sahibi gelecek. Sizin fütuhatınız onun elinde olacaktır. Onun hizmetinde muradınıza kavuşacaksınız. Bana da izin olsa, ben de gelir feyzlenirdim. Bugün hangi yoldan olursa, Pâni-püt'a gidiniz dedi. O, Sultân-ül-evliyâ Kutb-i âlem Cemâl Hansevî'nin ısrarına dayanamayıp memleketine döndü. O kemâl sahibi bir kimse olarak bildirilen zât, Şems-ül-evliyâ Hâce Şemsüddîn Türk Pâni-püü'den başkası değildi. Sonunda o mübârek zâtın sohbetine kavuşmakla şereflendi.

Bir başka rivâyete göre ise; birgün yukarıda bildirilen Kutb-i ebdâl, Şeyh Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender'den, irşâd etmesini çok yalvardı. Kutb-i ebdâl; "Ey azîz oğlum! Senin kalbinin açılması, başkasının eliyle olur. O da bugün yarın bu şehre gelir" dedi. Bekledi. Birkaç gün sonra vilâyet sahibi, hidâyet semâsının güneşi Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk (kuddise sirruh), üstadının izni ile Pâni-püt'e teşrîf etti. O beldeyi vilâyet nûrları ile aydınlattı. Celâleddîn-i Hindî, ilâhî bir ilhamla onun huzûruna gitti. Talebeliğe kabûl edildi. Çetin riyâzet ve mücâhedeler çekti, hilâfetle şereflendi, yüksek derecelere kavuştu. Hocasından hiç ayrılmak istemedi. Hâce Şemseddîn buyurdu ki: "Sen benim oğlumsun. Allahü teâlâdan, benden sonra benim yerime senin oturmanı istedim. Senin rehberliğin ile çok insanlar maksadlarına kavuşurlar. Yalnız Resûlullahın sünnetini, ya'nî evlenmeyi yerine getirmek, iki dünyâ saâdetlerindendir. Tâ ki, yarın Resûlullaha (s.a.v.) karşı mahcûb olmayasın." Kutb-i Rabbanî; "Buyurduklarınız doğrudur. Tekrar özür dilemem yakışık almaz. Ancak çocuklarımın, kıyâmette beni mahcûb edecek ameller işlemesinden korkuyorum" diye arz etti. Şems-ül-evliyâ; "Buna üzülme! Allahü teâlânın emri ile sana söz veriyorum ki, iyileri sana, kötüleri bana âittir. Onların cevâbını yarın ben vereceğim. Dünyâda da kimin bir müşkülü olursa, gelsin, bana hatırlatsın, ona yardım ederim. Sana bu işte bu kadar yüklenmemin sebebi şudur ki, ben Levh-i mahfûzda gördüm. Senden çok sayıda evlâd dünyâya gelecek. Bu husûsta bir şüphen varsa, gel, başını kaftanımın altına sok ve gör" buyurdu. Emre uydu. Başını kaftanının altına soktu ve gözü Levh-i mahfûzu gördü. Orada evlâdının sayılamıyacak kadar çok olduğunu gördü. Onları silmek için elini uzattı. Birden görmesi durdu. Şems-ül-evliyâ, o anda elini tuttu ve; "Ey azîz oğlum, Allahü teâlânın irâdesine karışma. O kudret ve kudsiyet sahibi, senin amel defterine evlâd yazınca, sen onu silemezsin" buyurdu. Kutb-i Rabbanî, hocasının ayaklarına kapandı. İstiğfar etti ve; "Emîr, hazret-i pîrin emridir. Onun rızâsı nede ise, bu kul onu kendi saadeti bilir" dedi ve evlenmeye râzı oldu. Lâkin bir şart koştu. "Sağır, kör, topal ve benzeri kadın olursa, benim nikâhıma onu verin" dedi. Araştırmalardan sonra, Kirnâl şeyhzâdelerinde onun aradığı gibi temiz, afif, zahide ve benzeri üstün vasıflarda bir kız bulundu. Şems-ül-evliyâ, Kutb-i ebdâl, akrabalar, ileri gelenler, Kutb-i Rabbanî ile birlikte Kırnâl'e gittiler, düğün yapıp, Pâni-püt'e döndüler. Kutb-i Rabbânî'nin hanımına ilk sözü; "Ey hanım, bana bak, kalk bana abdestsuyu getir" oldu. Hanım hemen yüzünü açıp, kalktı ve abdest suyu getirdi. Abdest aldırdı ve emir gereği kendisi de abdest aldı. Sonra o hazret, ağzının temiz suyunu o afîfenin ağzına sürdü, Kur'ân-ı kerîmi önüne koydu ve "Oku!" buyurdu. Hemen okudu. Bu hanım, mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. İşte bu hanımdan, beş oğlu ve iki kızı dünyâya geldi.

Rabbanî ilhamla, Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk'ün sohbet ve hizmetini seçen, onun teveccühü ile kısa zamanda kemâl mertebelerine ulaşan ve kutb-ül-aktâb olan Kutb-i Rabbanî, dünyâya hidâyet sunup, insanları yakınlık mertebelerine kavuşturdu. Üstadı Şems-ül-evliyâ Hâce Şemseddîn Türk Pâni-pütî, Şeyh Celâleddîn Kebîr-ül-evliyâ'ya (r.a.) icâzet verip, kendi yerine ta'yin etti. İcâzetnamesinde, talebelerine onun hizmetinde bulunmalarını, duâlarına kavuşmak

için çırpınmalarını bildirdi. Hocası, icâzetnamede onun silsilesini şöyle açıkladı: "Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Ali, Hasen-i Basrî, Abdülvâhid bin Zeyd, Fudayl bin Iyâd, İbrâhim-i Edhem, Hüzeyfe-i Mer'aşî Hübeyret-il-Basrî, Mimşâd-i Dîneverî, Kutbüddîn Ebu İshâk Şâmî, Kudveddîn Ebû Ahmed Çeştî, Ebû Muhammed, Nâsıreddîn Ebû Yûsuf, Hâce Mevdûd, Hacı Şerîf Zendânî, Osman Hârûnî, Mu'înüddîn-i Çeştî Sencerî Ecmîrî, Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî Dehlî, Feridüddîn Mes'ûd Şeker-Genc, Alâeddîn Ali Ahmed Sâbir Kalyânî, o da fakîre hilâfet vermiştir. Ben de, hırka, asa, makas ve kâseyi, maddî ve ma'nevî irşâdlarımla, halîfem Muhammed bin Mahmûd bin Ya'kûb'a verdim. Ona, Çeştî isimlerinden olan Celâleddîn ile hitâb ettim. Onu şu anda makamına oturttum. Bundan sonra kimseyi bu görevle vazîfelendirmem. Bendeki her vazîfeyi ona teslim eyledim Ona icâzet verdim ve hepinizi ona ısmarladım" buyuran yüksek hocası Şemseddîn Türk Pâni-pütî, talebelerini de, kimsenin erişemeyeceği üstün derecelere yükselmiş olan talebesi Celâleddîn Pâni-pütî'ye teslim etti. Onun üstünlüğünü, zamanın büyükleri i'tirâzsız kabûl ederlerdi. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn hazretlerinin hizmetlerine koşarlar, pekçok ni'metlere kavuşurlardı. Duâsı kabûl olunanlardandı. Her sözü söylemez, dilinden çıkan birçok şey, Allahü teâlânın izniyle arzusuna uygun vâki olurdu.

Şemseddîn Türk Pâni-pütî hazretlerine çok hizmetler etti, dayanılmayacak riyâzet ve mücâhedelere girişti. Sonunda kalbden kalbe gelen halifeliğe ve İsm-i a'zama kavuştu. Evlâd yerine post-nîşîn oldu. Hânekâh ve münevver-i ravda hizmetleri ona âit oldu. Dünyalığı da çok görünürdü. Mutfağında hergün çeşit çeşit yemekler hazırlanır, yemek sofrasında bin kişi hâzır bulunurdu. Binden aşağı düşse; hizmetçiler, emre uyarak sokak ve çarşılardan eksik olan kadar adam getirirlerdi. Canı ava çıkmak istese, ava giderdi. Ba'zan onbeş, ba'zan bir ay avda kalır, orada da o miktar yemek gâibden mevcûd olur, o kadar insan da sofrada hazır olur ve yemek yerdi. Bu yol ve tasarrufu ile birlikte, evinde fakirlik hâkim olup, bir günlük yiyecek bulunmazdı. Bu hâli bilenler; "Aman yâ Rabbî, bu ne ev, bu ne ikram, bu ne büyük bir tasarrufdur" derlerdi.

Tayy-i zaman ve tayy-i mekân sahibi idi. Allahü teâlânın izniyle, kendisine uzaklar yakın olur, zaman uzar ve kısalırdı. Çok zaman, Cum'a namazlarını Kâ'be-i şerîfte kıldığı halk arasında meşhûrdu.

Nice büyük kimseler, Celâleddîn hazretlerinin büyüklüğünü daha küçük yaştan i'tibâren anlayarak, onun yetişmesine yardımcı olmak için zaman zaman ziyâretine giderlerdi. Bunlardan biri de Kutb-i ebdâl Şeyh Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender idi. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî'yi çocuk iken de çok sever, hergün ziyâretine gider, ona teveccüh ederdi. Eğer evde bulamazsa, hemen gittiği yeri öğrenir, oraya giderdi. Yine birgün onun ziyâretine gitti. Bağa gittiğini söylediler. O da atına binip bağa vardı. Onun geldiğini gören Şeyh Celâleddîn, bir kap içinde bir miktar yem getirdi. Ebû Ali Kalender (r.a.); "Evlâdım, bu nedir?" diye sordu. Celâleddîn de; "Atınız için yem getirdim" dedi. "Öyleyse, önce ata bir sor, bakalım aç mı, tok mu?" buyurunca, ata döndü. Daha birşey sormadan at konuşmaya başlayıp; "Tokum, efendim, yem yedirdikten sonra sırtıma bindi" dedi. Çocuk yaştaki Celâleddîn (r.a.), bu hâle çok hayret etti. Kap elinde kaldı. Kutb-i ebdâl Ebû Ali Kalender (r.a.); "Ey evlâd! Kapta getirdiğiniz hediyeyi, biz de size bağışladık ve Allahü teâlâdan, bu kaptaki taneler kadar sana evlât vermesini diledik" buyurdu. Gerçekten de Celâleddîn hazretlerinin sayılamayacak kadar çok çocukları, torunları oldu. Bundan dolayı kendisine ikinci Nûh (a.s.) dahî diyenler oldu.

Sevenleri anlatır: Şeyh Ahmed Kalender adında bir derviş, kemâl sahibi bir kimse bulabilmek için Hindistan'a gitti. Lüki-Çengel denilen yerde ikâmet etti. Âlim ve talebe bulunduğunu duyduğu her yere mektûp yazıp, onları da'vet etti. Onun da'veti üzerine, oraya çok

kimse gelip toplandı. Kutb-i Rabbanî de gitti. Bir sofra yayıp herkesi sofranın başına da'vet etti. Sofradaki kazan kapakları açılınca, yemeklerin haram ve şüpheli şeyler oldukları görüldü. Her kazanın içinde, eti pişirilen hayvanın başı da vardı. Orada bulunanlar bu hâli görünce, ellerini yemeklere uzatmadılar. Uzun zaman hayrette kaldılar. Hepsi Kutb-i Rabbânî'ye döndüler ve; "Ne yapmak lâzım?" diye arz ettiler. "Dostlar! Niye şaştınız. "Hak teâlâ, kullarını koruduğu şeylerden kulları yemesin diye, onlara, onları haram eyledi" diyen siz değil miydiniz? Şimdi emredin de, o gibi şeyler bu sofradan çıksın gitsin" dedi. Bu söz ağızlarından çıkmakla, eti pişen ve kellesi kazanda bulunan bütün hayvanlar, canlanıp yerinden fırladı ve doğru kapıya koştu. Kazanlar boş kaldı. Ahmed Kalender bu büyük kerâmeti görünce, kalktı, Kutb-i Rabbânî'nin ellerine sarıldı ve; "Ey hazret, fakir bunun için bu ziyâfeti tertîb etmiştim. Kemâl sahibi arıyordum. Allahü teâlâ benim istediğimi verdi. Bu ni'metin şükrünü hangi dille yapayım" dedi. Sonra ziyâfeti tertîb eden Ahmed Kalender, bütün âlimleri hürmetle uğurladı. Kutb-i Rabbanî orada bir müddet kaldı. O sâdık tâlib, dilediğine hazretin hizmetinde bir defada kavuştu ve kâmil evliyâdan oldu. Kutb-i Rabbanî ona hilâfet verdi ve Mültân'a gönderdi. Kendisi de Pâni-püt'e geldi.

Pâni-püt müftüsü Şeyh Abdüssemî' anlatır: Bir gün Kutb-i Rabbanî hazretleri oturuyordu. Bu sırada ihtiyâr bir kadın, elinde boş bir ibrikle, güç belâ su taşımaya gidiyordu. Kutb-i Rabbanî kıymetli bakışlarını ona çevirdi ve hâline acıdı; "Anacağım, sana yetecek kadar suyu taşıyacak kimsen yok' mu?" buyurdu. "Efendim, bir kimsem olsaydı, yahut ücretle su taşıtacak kadar param olsaydı, bu sıkıntıyı hiç çekermiydim?" dedi. Kutb-i Rabbanî, hemen kalktı, ibriği elinden aldı, kuyunun başına gidip, doldurdu. Omuzuna alıp, kadının evine götürdü ve; "Yâ Rabbî, bu suya bereket ihsân et" diye duâ etti. O günden sonra, o ihtiyâr kadın bu sudan ne kadar harcadıysa, hiç eksilmedi ve yaşadıkça su taşımak zahmeti çekmedi."

Birgün bir kimyager, Kutb-i Rabbânî'nin oğullarından birine gelip, fakir hâlde görünce, ona; "Kimyâyı benden öğrenin" dedi. Oğlu babasının huzûruna gidip mes'eleyi söyledi. Hazret-i Kutb-i Rabbanî odanın duvarına doğru tükürdü. Bütün oda altınla doldu. Sonra: "Ey oğlum, o kimya benim ne işime yarar, onda can tehlikesi vardır. Bu kimyâ-i saadeti öğrenin ki, ağzınızın suyu, düştüğü yerde altın olsun" buyurdu.

Bir zaman doğu tarafına sefere çıkmıştı. Birgün bir yere indi. Gördü ki, o köyün halkı, mallarını toplamış, kaçmak üzereler. Halkın ne için kaçtığını sordu. Onlardan biri; "Sultan çok vergi istiyor. Biz de veremiyoruz. Başka çâremiz kalmadı. Köyü terk edeceğiz" dedi. "Reîsinizi bana çağırın" buyurdu. Gidip reîsi çağırdılar. Reîs geldi. "Ey reîs, eğer şu kadar altın bulunur, sultânın istediğini verdikten sonra, sizin için de bir miktar kalırsa burada kalır mısınız?" buyurdu. Reîsleri; "Bu iş, bizim için imkânsız, lâkin Allah dostlarının teveccühüyle çok kolaydır" dedi. Bunun üzerine Kutb-i Rabbanî; "Önce köyü bana sat, benim olsun, sen rahat et" buyurdu. O bunu canına minnet bilip kabûl etti. Sonra, "Köyünüzde ne kadar âlet varsa, toplayın" buyurdu. Hemen toplandı. "Bunların hepsini, içine tezek konmuş tandıra atın ve tandırı yakın" buyurdu. Öyle yaptılar. "Şimdi gidin, sabahleyin gelin bunları alın" buyurdu. Kendisi uyudu. Gecenin yansı geçince ve insanlar uykuya dalınca, oradan kalktı ve memleketine döndü. Sabah olunca, köylü tandırın yanına geldiler. Atılan her âleti, saf altın olarak buldular ve bozdurup vergi borçlarını ödediler ve rahata kavuştular. Öyle ki, çocukları bile zengin olup, o günden sonra sıkıntı çekmediler.

Nakl olunur ki, birgün dağbaşında bir yere gitti. Bir cûkî (Hind fakiri) gördü. Oturmuş, gözü kapalı duruyordu, önüne vardı. Cûkî gözünü açtı. Baktı ki, karşısında bir fakir durur. Cebinden bir taş parçası çıkarıp ona uzattı ve "Buna "Fâris" derler. Hangi demire sürsen, onu altın yapar"

dedi. Hazret onu aldı ve yanlarındaki pınarın havuzuna attı. Cûkî bu hâli görünce, şaşaladı. Kalktı ve hazreti hırpaladı, ağır lâflar söylemeye başladı ve: "Ağam, bu taş parçasını binlerce gayret ve mihnetle buldum. Yazık ki, kıymetini bilmedin. Ben sana acıdım da, onu verdim. Fakirlikten, darlıktan kurtulmanı istedim. Şimdi senin kurtuluşun, ne yapıp yapıp o taşı bulup bana vermendedir. Senin işine yaramadı ise, niçin bana iade etmedin?" dedi. Hazret; "Ey Cûkî! Mademki o taşı sen bana bağışladın, o benim malım oldu. Ne istersem yaparım" buyurdu. Cûkî: "Doğru söylersin, ama gözümün önünden gitseydin, istediğin gibi yapardın. Sen tutup benim yanımda onu suya attın, beni çok kızdırdın. Sen taşımı vermezsen, yakanı bırakmam" dedi. Adamın istediği olmazsa, rahat edemiyeceğini anlayıp: "Ey kıt düşünceli! O pınara git ve taş parçanı al! Ancak şu şartla ki, orada o cinsten birçok taş görebilirsin. Seninkinden başkasına tama' edip, el uzatmayacaksın" buyurdu. Cûkî kabûl etti. Pınara geldi. Orada milyonlarca Fâris taşının olduğunu gördü. En üst taraflarında onun taş parçası duruyordu. Hayran ve şaşkınlığından ne yapacağını şaşırdı. Kendi taşına aldı. Kendi taşına kanâat etmeyip, bir taş daha aldı. İkinci aldığını gizlemek istedi. Kutb-i Rabbanî, kalb nûru ile onun hâlini anladı ve; "Ey taş yürekli, kör kalbli (basiretsiz)! Sana öyle yapmayacaksın demedim mi? Sözünde durmadın" buyurdu. Cûkî pişman oldu. Hemen gelip taşların ikisini de hazret-i Kutb'un önüne koydu ve yüzünü Kutb-i Rabbânî'nin mübârek ellerine sürdü ve; "Ey hazret! Seni bu ihtiyâçsız hâle getiren ilim ve marifetten bana da bir parça ver ve teveccüh eyle" dedi. Kalb gözü ile, cûkînin saadet vaktinin geldiğini anladı. Önce ona İslâmı anlattı. O da sıdk ve ihlâsla Kelime-i tayyibeyi söyledi ve müslüman oldu. Sonra hazret-i Kutb'un talebesi olmakla şereflendi, hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Mücâhede edip, kısa zamanda kâmil bir velî oldu.

Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-putî hazretlerinin, ilk evlendiği hanımından beş oğlu iki kızı olmuştu. Oğulları; Hâce Abdülkâdir, Hâce İbrâhim, Hâce Şiblî, Hâce Kerîmüddîn, Hâce Abdülvâhid idi. Temiz, afif ve zahide iki kızları Kirnâl şehzâdeleriyle evlendi. Onikinci torunu, Senâullah-i Pâni-pütî, pek kıymetli "Tefsîr-i mazharî" kitabının yazarıdır.

Kutb-i Rabbanî son zamanlarda hep istiğrak hâlinde idi. Şöyle ki, namaz vaktinde hizmetçiler mübârek kulağına yüksek sesle; "Hak, Hak, Hak" diye bağırırlar, kendine gelir, abdest alıp namaz kılar, tekrar istiğrak hâline girer, kendinden geçerdi. Birgün beş oğlu da yanında idi. O hazret, hizmetçinin işâreti olmadan, gözünü açtı ve büyük oğlu Hâce Abdülkâdir'e doğru baktı ve; "Ömrümden bir kısmını, bugün ömrü sona ermiş olan adaşım Seyyîd Celâl Mahdûm Cihâniyân Buhârî'ye bağışlayacağım. Bu husûsta ne dersiniz?" buyurdu. Şeyh Abdülkâdir: "Babamın ömrü uzun olsun, ben bütün ömrümü ona vermeyi saadet bilirim. Babamın ömrü niçin başkasına nasîb olsun, ben buna râzı olamam" dedi. Hazret diğer oğlu Şeyh İbrâhim'e sordu. O da böyle cevâb verdi. Sonra diğer oğlu Şiblî'ye sordu. O hemen: "Babamın ömrü uzun olsun, ama Hak teâlânın hükmü, hazretinizin buyurduğu gibi ise, hiç düşünmemek ve emir red olunmamak gerek ki, yarın mahcubiyet olmasın. Bin sene dünyâda kalınsa da, ihtiyâr ve irâdesini sevdiğine ısmarlamaktan daha iyi ne vardır?" dedi. Hazret, bu sözden çok memnun oldu ve "Aferin" dedi. Sonra hepsine gitmeleri için izin verdi. Kendisi istiğrak hâline döndü. Oğulları emre uyup gittiler. Ancak Abdülkâdir yanından kalkmadı. Bir ân geçmişti ki, Kutb-i Rabbanî kendine geldi. Oğlunu yanında buldu. "Madem ki, burada kaldın, gel beraber gidelim" buyurdu. Hemen kalktılar. "Oğlum, ayağını ayağımın üzerine koy, gözlerini kapa" buyurdu. Öyle yaptı. Bir saat geçmemişti ki, "Gözünü aç" buyurdu. Gözünü açtı. Babası ile birlikte Dehlî'de idiler. Seyyid Celâleddîn Mahdûm Cihâniyân'ın (kuddise sirruh) olduğu yere vardılar. Hazret-i Cihâniyân sekerât halindeydi. Son anlarını yaşıyordu. Seyyidin talebesi olan Dehli pâdişâhı

Sultan Fîrûz, abdest için çıkmıştı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî teşrîf edip, hazret-i Seyyid'in yatağının başı ucunda durdu. Selâm verdi. Seyyid Celâl, hemen gözünü açtı, selâmını aldı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî, onu kucakladı ve kalk buyurdu. Seyyid kalktı. Hazret-i Kutb-i Rabbanî; "Abdest al ve iki rek'at namaz kıl" buyurdu. Öyle yaptı. Bitirince iltica elini Kutb'un tarafına uzatınca, o hazret iki elini tutup kaldırdı. On parmağı iz bıraktı ve ömründen on senesini ona bağışladı. Selâm verip, geldiği yolla Pânî-püt'e döndü. Seyyid Celâl, tam sıhhate kavuştu. Fîrûzşâh abdest alıp, hemen hocasının yanına geldi. Ne olduğunu sordu. "Kardeşim Şeyh Celâleddîn Pâni-püti geldi. Bana duâ etti ve ömründen birkaç sene bağışladı. Sıhhate kavuştum. O da memleketine döndü" buyurdu. Sultan; "Ben ne talihli insanım ki, Allahü teâlâ bizim zamanımızda böyle büyük evliyâ verdi" dedi ve hocasından, Kutb-i Rabbânî ile görüşmek ve duâlarını almak için izin istedi. Seyyid izin verdi. Ve; "Ne mutlu sana ki, öyle bir ârif-i kâmili ve vaktin kutbunu ziyâret edeceksin. Elini, öpmek şerefiyle şereflenecekseniz" buyurdu. Dehlî pâdişâhı Fîrûzşâh yola çıktı ve o hazretin huzûruna gitti. Emrine hazır oldu. Bir saat oturdu. "Ey Şeyh, Allahü teâlâyı gördün mü?" diye sorunca, Kutb-i Rabbanî; "Allahü teâlâyı bu dünyâda bu gözle görmek, dînimize göre muhaldir. Lâkin Hak teâlânın zillini gördüm" buyurdu. Sultan bu söze çok sevindi, hâli hoş oldu ve; "Evini mal ve para ile doldurun" diye adamlarına işâret etti. Bunun üzerine sultânın adamları pekçok mal getirdiler. Fakat Kutb-i Rabbanî kabûl buyurmadı ve; "Biz dervişleriz, kapıcımız, bekçimiz yoktur. Bunları nasıl muhafaza edelim. Birisi bunlar için gelir de helak olur. Kendi üzerine belâ almak akıl kârı değil, Allahü teâlâ bunları size verdi. Muhafazasını siz daha iyi bilirsiniz" dedi. Pâdişâh ne kadar ısrar ettiyse de, kabûl etmedi. Sultân bunları hazretin en fakir oğluna götürdü. Hazretin oğlu bunları görünce, işâretle ne olduklarını sordu, "Neye yararlar" dedi. İnsanlar işâretle, "Bunlarla karın doyar" dediler. Bu ifâdeden o mahdûm tebessüm etti ve; "Bunlar bizim işimize yaramaz. Canı veren, ağzı ve mi'deyi yaratan, insanlara minnete hacet bırakmadan rızkı da gönderir. Ondan başkasına ihtiyâç arz etmem" dedi. Sultân hayretler içinde kalıp, ağlayarak dışarı çıktı. Para ve malların, Kutb-i Rabbânî'nin kapısı önünde saçılmasını emr etti. Öyle oldu. Oraya gelene gidene verdiler. Sonra sultan, gözü yaşlı olduğu hâlde, izin isteyip Dehlî'ye döndü.

Ârif-i Rabbânî hazret-i Mahdûm Cihâniyân, o hazretin duâsıyla yeniden sıhhate kavuşunca, bir zaman sonra şevk ve muhabbetinin çokluğundan, hazret-i Kutub'la görüşmek için Pâni-püt'e gitti. Görüştüler. Bir müddet orada kaldı. Çile çekti, ni'mete kavuştu. Sonra Kutb-i Rabbânî'nin izni ile Mahdûm Cihâniyân, Üçe'ye gitti ve orda 785 (m. 1384) senesinde Zilhicce'nin onbirinci günü Hakkın rahmetine kavuştu.

Kutb-i Rabbânî Celâleddîn Pâni-püti hazretleri pekçok talebe yetiştirdi. Kırk tane kâmil halîfesi vardı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Kendi oğlu Hâce Abdülkâdir, Seyyid Mahmûd'un türbesi yanında medfûndur. Yüksek anneleri de oradadır. Yine kendi oğlu Hâce İbrâhim, babasının türbesinde sol tarafında yatmaktadır. Yine kendi oğlu seccade sahibi Şiblî de aynı yerde Kutb-i Rabbânî'nin sağında yatmaktadır. Hâce Kerîmeddîn, Seyyid Mahmûd'un kabri yanında, yüksek anneleri ve büyük kardeşleri Abdülkâdir ile birlikte yatmaktadır. Hâce Abdülvâhid, ravdanın dışında o hazretin büyük penceresine bitişik yatmaktadır. Şeyh-ül-meşâyih mahdûm Şeyh Zeynâ-ki büyük dedesi, Kutb-i Rabbânî'nin büyük dedesi ile Kâzrûn'dan gelmiş olup, bahçıvanlık yapardı. Enderi kasabasındadır. Şeyh Ahmed Kalender, Mültan kalesi arkasındadır. Kıdvet-ül-evliyâ Şeyh Ahmed Abdülhak, Rudlevî kasabasındadır. Çeştî silsile-i âliyyesi ondan istikâmet bulmuştur. Hazret-i Şeyh Behrâm, Beytûlî kasabasındadır. Hazret-i Şeyh Şehâbeddîn Cihencânevî, Cihencâne kasabasındadır. Seyyid Mûsâ Behârî, Behâr

yöresindedir. Kâdı Muhammed evliyâ Sultânpûrî, Kirnâl'ın Sultanpûr'undadır. Kâdı Muhammed'in torunu Şeyh Şuayb, Sûlîbeyt'te medfûndur. Yüksek oğulları uzun yıllar Kutb-i Rabbânî hazretlerinin postnişîni olarak talebe yetiştirdiler. Şeyh Hasen, Perkene'nin Nebhere'sindedir. Şeyh Abdüssamed Senamî, Senam'dadır. Hazret-i Şeyh Nizâm Senâmî, Senâm'dadır. Şeyh Perpenûrî, Senam'dadır. Seyyid Mahmûd, Kutb-i ebdâl'in ravdası bitişiğindedir. Şeyh Sirâceddîn, Kutb-i ebdâl'in kabrinin kuzeyinde eski pencere bitişiğindedir. Şeyh Kinyâoğlu, şehrin bitişiğinde Rânî mahalline yakın yerdedir. Kim bir ihtiyâç ve sıkıntısı için ondan toprak alsa, götürse, Hakkın lütfu ile isteği hâsıl olmaktadır.

Büyük oğulları Hâce Abdülkâdir (kuddise sirruh), babası sağ iken vefât etti. Bu yüzden Hâce İbrâhim bir müddet seccade sahibi oldu. Sonra kendi rızâsıyla, Kıdvet-ül-evliyâ Hâce Şiblî hazretlerini sâhib-i seccade eyledi. O, Kutb-i Rabbânî'ye lâyık bir halef olduğundan ve yüksek babası tarafından dergâh ve misâfirlik masrafları kendisinin uhdesine verildiğinden ve herkesi güzel ahlâkı ile bağladığından, babasının halifeliği ve postnişînliği onda kalıp, kararlı, güzel ve faydalı oldu. Torunlarından "Siyer-ül-aktâb" kitabının yazan, Hidâye bin Abdürrahîm bin Bina Hakîm bin Hasen bin Abdüssamed bin Ebû Ali bin Hâce Yûsuf bin Hâce Abdülkâdir bin Kutb-ül-aktâb Celâleddîn Muhammed Kebîr-i evliyâ Osmânî Pânî-pütî Çeştî Sâbirî, yüksek dedesini öven birçok şey yazdıktan sonra, şu kıt'ayı ilâve eder:

"Bu ne söz, bu ne dil, bu ne bilgidir,
Diyen de, demeyen de pişmandır.
Gönül nerde, bu kol kanat nerede,
Ben kimim, Celâl'i ta'zîm nerede."

Uzun zaman Hindistan'ı nûrları ile aydınlatan ve insanları ebedî saadet iksirine kavuşturmak için uğraşan Kebîr-ül-evliyâ, Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-püti (r.a.), birçok kıymetli eserler de yazdı. "Fevâid-ül-füâd" ve "Zâd-ül-ebrâr" adlı eserleri çok ince bilgileri ihtivâ etmekte, severek okuyanların kalblerini serinletmekte ve gönüllere huzûr ve sürûr vermektedir.

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 197

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 163

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 993, 1064

4) "The big five of India in sufism", National Press, India, 1972 sh. 124, 126

CELÂLÜDDÎN-İ TEBBÂNÎ

Hanefî mezhebi, fıkıh, hadîs, edebiyat ve usûl âlimi. İsmi, Celâl (Resûl) bin Ahmed bin Yûsuf er-Rûmî es-Sîrî el-Kâhirî et-Türkmânî olup, lakabı Celâlüddîn'dir. Aslen Anadolu'da bulunan Sîre isimli bir beldeden olup, sonraları Kâhire'ye gelerek, Kâhire dışında bulunan Tebbân mahallesinde yerleşti. Buraya nisbetle kendisine et-Tebbânî denilmiş ve daha çok bu isimle tanınmıştır. Kaynak eserlerde doğum târihi tesbit edilemeyen Tebbânî, 793 (m. 1391) senesi Receb ayının 23. günü Kâhire'de vefât etti.

750 (m. 1349) senesinden önce Kâhire'ye gelen Tebbânî ilim tahsiline başladı. Alâüddîn-i Türkmânî'den Buhârî-i şerîfi dinledi ve ders aldı. Ayrıca Lütfullah İtkânî, İbn-i Akîl, İbn-i Ümmî Kâsım, İbn-i Hişâm en-Nahvî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup onlardan ilim öğrendi. Başta fıkıh ve hadîs olmak üzere, çeşitli ilimlerde yükselip, zamanında bulunan Hanefî mezhebindeki âlimlerin en üstünlerinden oldu. Oğlu Serefüddîn, İzzeddîn el-Hâdıri el-Halebi ve başka zâtlar da ondan ilim öğrendiler.

İlim öğrenmek ve öğretmek husûsunda çok gayretli, akidesi güzel (i'tikâdı düzgün), Ehl-i sünnete ve bu yola sarılanlara muhabbeti çok fazla olan, çok kıymetli bir zât idi. Bid'at ve dalâlet fırkalarında bulunanlara, İslâmiyete düşmanlık etmek isteyenlere karşı çok şiddetli idi. Kendisine birçok defa kadı olması teklif edildi ise de, bu vazîfeyi kabûl etmemekte ısrar etti ve; "Bu kadılık vazîfesi öyle bir iştir ki, bu vazîfeyi yapabilmek için geniş ilim sahibi olmak yetmez. Ayrıca kadılığa âit ıstılâhları bilmek, bu husûsta tecrübe ve mehâret sahibi olmak da lâzımdır" buyurdu. Sargatmeşiyye ve Elceyhiyye medreselerinde ders verdi. Yazmış olduğu kıymetli kitaplardan ba'zılarının isimleri şunlardır. Manzûmetün fil-fıkh ve şerhuhâ (4 cild), Şerhu Menâr-ül-envâr, İhtisaru şerhu Sahîh-il-Buhârî li Moğoltay, Şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, Tercîhu mezhebi Ebû Hanîfe, El-İnâye bişe'n-il-hidâye ve fetvâlarının toplandığı 4 cildlik Fetvâ kitabıdır.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 545

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 488

3) Şezerât-üz- zeheb cild-6, sh. 327

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 152

5) El-A'lâm cild-2, sh. 132

6) Keşf-üz-zünûn sh. 841, 1221, 1826

CELÂLEDDÎN TEBRÎZÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Tebrîz taraflarında doğduğu için Tebrîzî nisbet edildi. Celâleddîn lakabı verildi. İlim tahsiline hocası Ebû Sa'îd Tebrîzî'nin yanında başladı. Hocasının vefâtından sonra, Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinden ilim öğrenip feyz aldı.

Ferîdüddîn-i Attâr hazretlerinin nazarlarından istifâde etti. Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin vefâtından önce Hindistan taraflarına gitti. Onun sohbetleriyle de şereflendi. Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî ve Behâüddîn Zekeriyyâ ile sohbet etti. Bedâyin şehrine gitti. 747 (m. 1346) yılından önce Bengal bölgesinde vefât etti. Yaşı yüzelliye yaklaşmıştı.

Şihâbüddîn Sühreverdî'nin (r.a.) yanında zâhirî ve bâtınî, maddî ve ma'nevî ilimleri öğrenen Celâleddîn Tebrîzî (r.a.) hocasına kimsenin yapamayacağı hizmetleri yaptı. Şihâbüddîn hazretleri, her sene hacca giderdi. Sonunda yaşlandı. Zaîf ve güçsüz oldu. Onun için bulundurulan yiyecekler, bünyesine pek uygun değildi. Bu sebepten Şeyh Celâleddîn Tebrîzî, hocası için bir tencere ile tencere altı yapıp başının üzerinde taşırdı. Bunu öyle yapmıştı ki, başını yakmazdı. Hocası yemek isteyince, hemen önüne sıcak yemek koyardı. O mübârek kimsenin duâsı bereketiyle çok yüksek makamlara kavuştu. Şihâbüddîn Sühreverdî (r.a) birgün hacdan dönmüştü. Bağdadlılar, huzûruna geldiler. Herbiri fakirlere verilmesi için para ve diğer hediyeler getirdiler. Bu arada bir ihtiyâr geldi ve eski elbisesinin cebinden bir gümüş çıkarıp verdi. Şeyh Şihâbüddîn, o bir gümüşü aldı, hediyelerin en üstüne koydu. Sonra orada bulunanlara; "Kime ne lazımsa bunlardan alsın" buyurdu. Her biri kalkıp, para kesesi ve elbiseleri aldılar. Şeyh Celâleddîn Tebrîzî de orada idi. Ona işâret edip; "Sen de birşey al" buyurdu. Şeyh Celâleddîn kalktı, ihtiyârın getirmiş olduğu bir gümüşü aldı. Şeyh Şihâbüddîn bunu görünce; "Bunların hepsini sen aldın" buyurdu.

Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin yanında kemâl mertebesine kavuşan Celâleddîn Tebrîzî hazretlerinin kerâmetleri meşhûr oldu. Hülâgü'nün işgal ettiği Bağdad'da, halîfe olan

Mu'tasım'ın katledileceğini, Allahü teâlânın izniyle, bir gün önceden işâretle haber verdi. Ertesi sabah halîfe hunharca katledildi.

Celâleddîn Tebrîzî (r.a.), kırk sene gündüzleri hep oruç tuttu. On günde bir kendi ineğinden sağdığı sütten bir miktar içer, başka hiçbirşey yemezdi. Bütün gecelerini namazla geçirirdi. Gecede bin rek'at namaz kıldığı olurdu.

Allahü teâlânın dînini yaymak ve O'nun kullarını ebedî olan Cehennem azâbından kurtarmak için çalışırdı.

Mü'înüddîn Çeştî hazretlerinin hizmetinde bulunmak ve feyzlerinden istifâde etmek için Hindistan taraflarına gitti. Dehlî'de bulundu. Onun yüksek derecesi, hâllerinin açıklığı, ba'zı kimselerin kıskançlığına sebep oldu. Bunlar arasında zamanın Dehlî Şeyh-ül-İslâmı da vardı. Necmeddîn Sugrâ adındaki bu kimse, onu çirkin bir suçla itham eyledi. Sonunda onu Bengal tarafına sürdürdü. Bengal'e gelince, birgün bir su kenarında oturuyordu. Kalktı, yeniden abdest aldı ve orada olanlara, "Gelin, Dehlî Şeyh-ül-İslâmının cenâze namazını kılalım. Zîrâ bu saatte vefât etmiştir" dedi. Gerçekten böyle söylediği an vefât etmişti. Namazdan sonra yüzünü insanlara çevirip: "Dehlî Şeyh-ül-İslâmı bizi şehirden çıkardıysa, Rabbimiz de onu dünyâdan çıkardı" buyurdu.

Celâleddîn Tebrîzî hazretleri, Bedâyin şehrine vardığı sıralardaydı. Birgün evin önünde otururken, sokakta bir yoğurtçu göründü. O, yoğurt satmak behânesiyle eşkiyalık yapıp milleti soyan bir adamdı. Celâleddîn (r.a.), ona acıdı. Merhametinden keskin nazarlarla bakıp; "Muhammed aleyhisselâmın dîninde, böyle adamlar da olur" buyurdu. Adam, hemen tövbe etti. Şeyh, ismini Ali koydu. Evine gidip yüzbin gümüş getirdi. Celâleddîn Tebrîzî hediyesini kabûl etti ve buyurdu ki: "Bu gümüşleri yine sen sakla, söylediğimiz yere harcarsın." Vel-hâsıl bu gümüşleri herkese, her muhtaca, verdiriyordu. Kimine yüz, kimine elli, kimine daha az, kimine daha çok verin diyordu. En az verdiği beş gümüş idi. Bu dağıtma işi bir müddet devam etti. Bütün gümüşleri verdi. Sâdece bir gümüş kaldı. Tövbekâr olan bu talebesi, bundan sonrasını şöyle anlatır: Kalbimden; "Bende bir gümüş kaldı. Hocamın en az ikramı ise beş gümüştür, bir kimseye daha verin derse, ben ne yapacağım" diye düşünüyordum. Böyle düşünürken, bir dilenci çıka geldi. Şeyh bana: "Bir gümüşü de ona ver" buyurdu.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker (kuddise sirruh), çocukken çok zikr eder ve kendinden geçmiş bir hâlde bulunurdu. Öyle ki, ona insanlar; "Kâdı dîvâne çocuk" derdi. Bir defa Celâleddîn Tebrîzî oraya geldi. "Burada bir derviş var mıdır?" dedi. "Bir çocuk vardır. Dîvâne şeklindedir. Büyük mescidde düşmüş hâldedir" dediler. Şeyh Celâleddîn onu görmeye gitti ve eline bir nar verdi. Çocuk oruçlu idi. O narı oradakilere taksim ettiler. Nardan bir tane yere düşüp kaldı, iftar vaktinde, çocuk yaştaki Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, o bir tane ile orucunu açtı. O gün derecesi pek yükseldi. Kendi dedi ki: "Eğer o narı tamamen yeseydim, kim bilir ne fâidelere kavuşurdum." Şeker-Genc, Şeyh Kutbüddîn'e bu hikâyeyi anlattı. Şeyh buyurdu ki: "Baba Celâleddîn ne verdiyse, senin için olan, yediğin o bir nar tanesinde verdi."

Bir vakitler Çin taraflarına gitti. Oranın insanlarının da huzûr ve saadete kavuşmaları için çalıştı. Bir dağ köyünde ikâmet etti. O köylüler ve çevre sakinleri hep kâfir idi. Onun bereketiyle, bulunduğu köy ve çevresindekiler müslüman olmakla şereflendiler. Bir dergâh inşâ ettiler. Yıllarca orada insanlara feyz menbaı oldu. Devlet ileri gelenleri ve diğer kimselerden birçok talebeleri oldu. Tayy-i mekân ve tayy-i zaman sahibi olup, gitmek istediği yere Allahü teâlânın izniyle kısa zamanda varırdı. Dünyâ sanki ayağının altındaydı. Her gün sabah namazını Mekke'de

kılardı. Her sene Arefe ve bayram günü insanların gözünden kaybolur. Hacca giderdi. Kimse onun nereye gittiğini bilmezdi.

Meşhûr seyyah ve âlim İbn-i Batûta, Seyahatnamesinde anlatır: "Çin taraflarında Celâleddîn hazretlerinin ziyâretine gittim. Onun ikâmet ettiği yere iki gün mesafe kala, talebelerine misâfir oldum. Akşamleyin bana, nereden gelip nereye gittiğimi sordular. Onlara; "Ben Acem memleketinden gelip, Çin memleketine Celâleddîn hazretlerinin ziyâretine gidiyorum" deyince, onlar da onun talebeleri olduklarını söylediler. Bana; "Her gece yatsı namazından sonra Celâleddîn hazretleri yanımıza gelir, bir saat yanımızda kalır ve ondan sonra gider" dediler. Ben bu hâle çok sevindim ve hakîkaten yatsı namazından sonra talebeler bir telâş içine girdiler ve Celâleddîn hazretleri geldi. Biz orada onunla müşerref olduk, bir saat sohbet ettiler ve kalkıp gittiler. Sabah olunca, ben yine onun bulunduğu dağ köyüne hareket ettim. Yanına vardığım zaman elini öptüm. Benim memleketimi suâl etti. Ben de, Acemistan olduğunu söyledim. Sonra şehrimi suâl etti. Bulunduğum şehri de ona söyledim. Sonra talebelerine; "Bu, benim bir Arab misâfirimdir. Ona çok izzet ve ikramda bulunun" buyurdu. Ben de; "Efendim! Ben Arab değilim, ben Acemim" dedim. Bana; "Yâ İbn-i Batûta! Senin falan deden Bağdad'dan oraya gitmiştir. Onun için senin aslın Arabdır. Ben de ona istinaden size Arab dedim" buyurdu. Daha önce, benim öyle birşeyden haberim yoktu. Memleketime döndükten sonra araştırdım. Baktım, hakîkaten o hazretin buyurduğu gibi dedem, Bağdad'dan oraya hicret etmiş ve bizim esas soyumuz Arab imiş.

Celâleddîn hazretlerinin yanında bir müddet kaldım. Birçok kimsenin onu ziyâret için geldiklerini gördüm. Onların içinde inanmıyanlar da vardı. Onun sohbetinde bulunan bu inançsızlar, Allahü teâlânın izni ile hidâyete kavuşurlar, müslüman olurlardı. Öyle kalabalık olurdu ki, gelen misâfirleri evi almaz, mağarada yatarlardı.

Celâleddîn hazretlerinin üzerinde güzel bir elbise vardı. Kalbimden; "Keşke, şu elbiseyi bana verse de bereketlensem" diye geçirdim. Başka birgün huzûruna vardığımda, bana; "Ey İbn-i Battûta, bu elbiseler bana hocamdan yadigârdır. Buna rağmen iki parçadan birini sana vereceğim" deyip, elbisenin şal olan parçasını bana verdi. Ben onun bu söz ve hareketine hayret ettim. Çünkü ben, bu isteğimi yalnız kalbimden geçirmiş, kimseye söylememiştim.

Gideceğim zaman, onun bulunduğu yere vardım ve vedalaşmak istedim. Yanında edeble oturan bir şahıs gördüm. O anda beni yanına almadı. Bir müddet sonra beni huzûruna çağırdı. Talebelerine suâl edip, yanında bulunan şahsın kim olduğunu sordum. Yanında edeble oturan şahıs, kâfir olan, bu beldelerin pâdişâhı idi. Kısa bir zaman sonra yine Celâleddîn Tebrîzî'nin yanına gittiğimde, o pâdişâhın müslüman olduğunu öğrendim.

Ertesi sene yine Çin tarafına seyahat edip Hanbalık'a (Pekin'e) gittim. Sagurcî zaviyesine vardım. Orada Burhâneddîn isminde büyük bir zât vardı. Onun ziyâretine gittim. Üzerime Celâleddîn hazretlerinin hediyesi olan şalı almıştım. O mübârek zâtın elini öpmek istedim. O benim yüzüme bakıp elini öptürmedi. Tutup, benim elimi kendisi öptü. Sebebini sorduğumda; "Ben, senin elini üzerindeki şal için öptüm. İlkönce şalı tanıdım. Ancak nereden elde edebileceğinizi düşündüm. Hocama rabıta ettim. Kendisinin hediye ettiğini söyledi. Ben de hocamın şalına hürmeten senin elini öptüm" dedi. Burhâneddîn hazretlerinin yanında bir müddet kaldım. Sohbetlerinde hep Celâleddîn hazretlerinden bahseder, onun çok büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu söylerdi. Bu durumdan sonra Celâleddîn hazretlerinin büyüklüğü kalbime daha çok yerleşti. Buradan yine onun bulunduğu dağlık bölgeye gittim ve onu ziyâret ettim. Beni

görür görmez; "Yâ İbn-i Batûta! Şimdi de benim kardeşim olan Burhâneddîn'den anlat, onun durumu nasıldır acaba?" dedi. Ben de iyi olduğunu ve selâmlar gönderdiğini söyledim. Sonra; "O, çok mübârek bir zâttır. Üzerinde hocasının şalı bulunan kimseye elini öptürmez ve o onun elini öper" dedi. Ben bu hâle çok hayret ettim ve şaşırdım. Bir müddet sonra yine ziyâretine gittiğimde; "Bundan birkaç ay evvel vefât etti" dediler."

Celâleddîn-i Tebrîzî (r.a.) vefât etmeden önce, vefâtını haber verdi. Vefâtından bir gün önce yanına gelen talebelerine; "Yarın öğle vakti, inşâallah ebedî sefere çıkacağım, onun için vedalaşmak isterim. Zîrâ, bu dünyâda bir daha birbirimizi görmeyeceğiz" buyurdu. Hakîkaten, ertesi gün öğle vakti, namaz kılarken, son rek'atin son secdesinde rûhunu teslim etti. Talebelerine vasıyyetinde; "Benim size nasihatim, Allahü teâlâdan korkarak, O'nun emir ve yasaklarına riâyet etmenizdir" buyurdu.

Celâleddîn-i Tebrîzî (r.a.) Behâeddîn Zekeriyyâ'ya (r.a.) yazdığı bir mektûbunda; "Allahü teâlâdan başka şeye gönül bağlamak, dünyâya tapmak demektir" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 382

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 50

3) Rıhletü İbn-i Battûta, Beyrut 1960, sh. 612

CEMÂLEDDÎN HANSEVÎ

Hindistan ulemâ ve evliyâsından. İsmi, Ahmed, lakabı Cemâleddîn'dir. Hindistan'ın Pencab bölgesinin Hansi şehrinde doğdu ve orada yetişti. Hanefî mezhebine göre fetvâ verir, câmide hatîblik yaparak, müslümanlara va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Ferîdüddîn Şeker-Genc'le (r.a.) tanışınca, herşeyi terk etti. Dili söylemez, eli tutmaz, ayağı gitmez oldu. O şeker hazînesinin elinde işlenip, maddî ve ma'nevî olgunluğa kavuştu. Üstün derecelere yükseldi. Şeker-Genc'in (r.a.) sevgi ve muhabbetine mazhar oldu. Şeker-Genc (r.a.); "Cemâl, cemâlimizdir" buyururdu. Cemâleddîn Ahmed Hansevî'ye (r.a.) olan muhabbetinden dolayı oniki sene Hansi'de kaldı. "Cemâl, devamlı senin başının etrâfında dolaşmak istiyorum" buyururdu. Kime hilâfet verse, Cemâleddîn Hansevî'ye gönderir, o kabûl etmedikçe hilâfeti geçerli olmazdı. Onun reddettiği kimse, bir daha kabûl görmezdi. Şeker-Genc; "Cemâl'in yırttığını Ferîd dikemez" buyururdu. Cemâleddîn-i Hansevî (r.a), hicri sekizinci asrın başlarında Hansi kasabasında vefât etti. Hansi'de bugün ziyâret mahalli olan türbesine defnedildi.

Birgün Hansi'den biri, Şeker-Genc'in huzûruna vardı. Ferîdüddîn Şeker-Genc, ona; "Bizim Cemâl nasıldır?" diye sordu. O kimse; "Size bağlandığı günden beri, arazi ve mal ile meşgûliyeti ve hatîbliği tamamen bıraktı. Açlık ve sıkıntılar çekerek nefsini terbiye etmeye çalışmaktadır" deyince, Şeyh Ferîd neş'elendi. Rahatlayıp; "Elhamdülillah, iyidir" buyurdu.

Cemâleddîn Hansevî'nin (r.a.), "Mülhemat" adlı Arabca bir eseri vardır. Eser, belagat ilmi yönünden bir şaheserdir.

"Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, yahut Cehennem çukurlarından bir çukurdur" hadîs-i şerîfini işittiği günden beri çok üzülür, bu va'îd (tehdid) sebebiyle çok huzûrsuz ve kararsız olurdu. Hakkın rahmetine kavuştuktan bir zaman sonra, kabrinin üzerine türbe yapmak istediler. Kazıcı tuttular. Lahde erişince, kıble tarafından bir oda bulunduğunu, oradan Cennet kokusu geldiğini gördüler. Hemen bırakıp, kabrin üstünü kapadılar, düzeltip tamir ettiler.

Vefâtından sonra kendisini rü'yâda gördüler. Hâlini sordular. "Beni kabre koydukları zaman, iki azap meleği geldi. Arkalarından iki melek daha geldi. "O, akşam namazından sonra kıldığı iki rek'at namaz ve farz namazdan sonra okuduğu Ayet-el-kürsî hürmetine bağışlandı" dediler" buyurdu.

Pek güzel şiirlerle süslediği "Mülhemat"ında buyurdu ki: "Fakr, şerefli bir huydur. Ondan salah, iffet, zühd, vera', takvâ, tâat, ibâdet, açlık, yoksulluk, kanâat, mürüvvet, fütüvvet, dirayet, siyânet, emânet, seher vaktinde kalkmak, teheccüd, hudû', huşû', tezellül, tevâzu, tahammül, kızgınlığı yenmek, afv, haramdan gözünü yummak, şefkat, infâk, İsrâr, it'âm, ikram, ihsân, irâz, ihlâs, inkıta', infisâl, sıdk, sabr, sükût, hilm, rızâ, haya, bezl, cüd, sehâvet, haşyet, korku, recâ, riyâzet, mücâhede, murâkabe, muvafakat, murâfakat, müdâvemet, muâmele, tevhîd, tehzîb, tecrid, tefrîd, vekar, müdâra, müvâsat, inâyet, riâyet, şefkat, şefaat, lütf, kerem, şükr, fikr, zikr, hürmet, edeb, i'tisâm, ihtiram, taleb, rağbet, gayret, ibret, basiret, uyanıklık, hikmet, hasbet, himmet, ma'rifet hakîkat, hizmet, teslim, tefviz, tevekkül, tebettül, yakîn, güven, ihtiyâçsızlık istikâmet ve güzel ahlâk doğar. Hangi fakirde bu sıfatlar bulunursa, ona kâmil (olgun) fakir denir. Bu sıfatlara sahip olmayana fakir denmez."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 73

CEMÂLÜDDÎN ZEYLEÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi usûl-i fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Yûsuf bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Cemâlüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 762 (m. 1360) senesinde vefât etti.

Abdullah Zeyleî fıkıh ilminde yetişti. Bu ilimde yüksek derecelere kavuştu. Hadîs-i şerîf ilmin de yükselerek, bu ilimde de söz sahibi oldu. Çok hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf dinlediği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Necîb Harrânî'nin talebeleri, Mesned-i İskenderiyye Şihâbüddîn Ahmed et-Ticîbî, Fakîh-ül-Kâhire Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el-Ensârî, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed, Celâlüddîn Ebi'l-Fütûh Ali bin Abdülvehhâb, Takıyyüddîn bin Abdürrezzâk el-Lahmî, Tâcüddîn Muhammed bin Osman, Cemâlüddîn Abdullah bin Ahmed el-İskenderî.

Takıyyüddîn Ebû Bekr Temîmî onun hakkında: "Abdullah Zeyleî; Kenz kitabının açıklayıcısı Fahrüddîn Zeyleî, Kâdı Alâüddîn Türkmânî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs kitaplarını mütâlâa ile meşgûl olduktan sonra, meşhûr fıkıh kitabı Hidâye'nin ve Keşşâf tefsîrinin hadîs-i şerîflerini tahric (kaynaklarını tesbit) etti" demektedir.

İbn-i Hacer onun hakkında şöyle der: "Hocam Irâkî bana: Abdullah Zeyleî ile beraber ba'zı kitapların hadîs-i şerîflerini tahric için çalışırken, kendisinin İhyâ-i Ulûmiddîn'in hadîs-i şerîflerini, Zeyleî'nin ise Hidâye ve Keşşâfın hadîs-i şerîflerini tahric ettiğini, bu husûsta birbirlerine yardımcı olduklarını, Zerkeşî'nin de Râfiî'nin hadîs-i şerîflerini tahric ederken Abdullah Zeyleî'nin bu eserinden faydalandığını söyledi."

Büyük âlim Muhammed Zâhid-ül-Kevserî, İbn-i Fihd'in zeyline yaptığı haşiyelerde şöyle der: "İbn-i Hacer, hadîs-i şerîf tahrîclerinde Abdullah Zeyleî'nin, Hidâye adlı eserden yaptığı hadîs-i şerîf tahrîclerinden faydalanmıştır. Abdullah Zeyleî, derece bakımından Irâkî'den üstündür. Fakat Zeyleî'nin Irâkî ile hadîs-i şerîfleri tahrîc ederken arkadaşlık etmesi, beraber çalışması, onun güzel ahlâk ve tevâzuunu göstermektedir. Zaten yapmış olduğu hadîs-i şerîf

tahrîcleri; onun ilminin derinliğine hadîs-i şerîflerin ma'nâsına, râvîlerinin isimlerine, hadîs metinlerine, hadîs-i şerîflerin geldiği yollara ne kadar muttalî ve âşinâ olduğunu gösterir. Abdullah Zeyleî'nin bu eseri (Hidâye'nin hadîs-i şerîflerinin tahrîci) asırlar boyunca ilim ehli arasında çok i'tibâr görmüş ve elden ele dolaşmıştır."

Abdülhay Lüknevî, "El-Fevâid-ül-behiyye" ismindeki kitabında: "Abdullah Zeyleî'den sonra gelen "Hidâye" adlı eser üzerine açıklama yapan âlimler, onun Hidâye üzerine yaptığı tahricinden faydalanmışlardır. İbn-i Hacer de, Veciz şerhinin ve daha başka kitapların hadîs-i şerîflerini tahric ederken ondan faydalanmıştır, demektedir.

Büyük âlim Muhammed Enver Şah Kişmiri ise, onun hakkında şöyle der: "Cemâlüddîn Zeyleî, tasavvuf büyüklerinden ve hadîs âlimlerinin ileri gelenlerindendir. Hadîs ilminde çok derin bir âlim idi."

Cemâlüddîn Zeyleî'nin "Nasb-ur-Râye li tahrîci Ehâdîs-il-Hidâye" kitabının husûsiyetleri: Bu kitap Hanefî mezhebi için çok kıymetli bir müracaat eseridir. Mâlikî, Şafiî ve Hanbelî mezhebleri için de çok fâidelidir. Bu kitap, Hanefîler için sağlam bir delîl olduğu gibi, diğer üç mezheb de bu kitaptan uzak kalamaz. Bu kıymetli eser, aynı zamanda Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfleri için büyük bir hizmettir. Bu esere bir fıkıh âlimi ihtiyâç duyduğu gibi, hadîs âlimi de ihtiyâç duyar. Bu eser, fıkıh ve hadîs âlimleri için sağlam bir ölçüdür. Yine bu eser, hadîs-i şerîfler husûsunda müslümanlara çok fâideli bilgiler vermektedir. Hadîs ilmi ile alâkalı bilgileri kendinde toplamaktadır. Fıkıh âlimi olan, onda ahkâm hadîslerini, muhaddis olan ise, râvîlerin ahvâlini ve hadîs-i şerîflerdeki inceliklere dâir bilgileri bulur. Ayrıca bu eserde, elimizdeki eserlerde bulunmayan cerh ve ta'dil ve hadîs ilmi ile alâkalı husûslarda, hadîs âlimlerinin sözlerini bildirmektedir."

Bu eseri, Hâfız İbn-i Hacer kısaltmış ve ona, "Ed-Dirâye fî telhisi nasb-ir-Râye" ismini vermiştir. Hadîs âlimlerinden Kâsım bin Kutlubuga da, Zeyleî'nin bu eserine zeyl yaptı; buna "Münyet-ül-elmeî fimâ fâte min tahrîci ehâdîs-il-Hidâye" ismini verdi.

Hidâye haşiyesi Feth-ül-Kadîr'in müellifi, büyük âlim İbn-i Hümâm da, Hanefî mezhebine dâir hükümlerin delîllerinde birkaç mes'ele hâricinde, Zeyleî'nin tahrîcinden fazla birşey bildirmemiştir.

Abdullah Zeyleî'nin diğer bir eseri de, Tahricü ehâdîs-ül-Keşşâf'dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 165

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 310

3) Nasb-ur-Râye mukaddimesi sh. 5

CENABEZÎ (Abdülgaffâr bin Muhammed)

Hadîs âlimi. İsmi, Abdülgaffâr bin Muhammed bin Abdülkâfî es-Sa'dî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Lakabı Tâcüddîn'dir. 650 (m. 1252) senesi Muharrem ayında doğdu. 732 (m. 1331) senesi Rebî'ul-evvel ayı başında Mısır'da vefât etti.

Abdülgaffâr es-Sa'dî; el-Muîn Ahmed bin Ali ed-Dımeşkî, Abdullah bin Allak, Ahmed bin Abdullah bin Nahhâs, en-Necîb Abdüllatîf, Abdülazîz İbni Abdülmün'im el-Harrânî, Abdülhâdî el-Kaysî, İbn-i Hatîb el-Mizze, Osman bin Avf, Abdülvehhâb bin Furât ve birçok âlimden hadîs-i

şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Dımeşk'da Ahmed bin Abdüddâim ve İbn-i Ebi'l-Yüsr'dan icâzet (diploma) aldı.

Abdülgaffâr es-Sa'dî, Mısır'da hadîs dersleri verdi. Şam'da "El-Medreset-üs-Sâhibiyye"de hadîs kürsüsü başkanı oldu. Tâcüddîn es-Sa'dî, aynı zamanda Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden idi. Mısır'da fetvâlar verdi. Üç cild hâlinde bir lügat hazırladı. Fıkıh ve hadîs ilmine dâir eserler yazdı.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vefâtına yakın; **"Benden sonra Ebû Bekr hakkında ihtilâf olunmaması için bir şeyler yazdıracağım. Yazmak için birşey getiriniz"** buyurarak, getirilen kâğıda şunları yazdırdı: **"Allahü teâlâ ve mü'minler, Ebû Bekr hakkında ihtilâf edilmesinden râzı değildir."**

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 85

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 158

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 394

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 386

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 102

6) El-A'lâm cild-4, sh. 32

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 269

ÇANDARLI KARA HALÎL HAYREDDÎN PAŞA

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Osmanlı devletinin ilk vezirlerinden ve kadılarından. İsmi Halîl bin Ali'dir. Sultan Orhan Gâzî'ye vezîr olunca, "Hayreddîn" lakabı ve "Paşa" ünvanı verildi. Aslen Eskişehir'de, Sivrihisar yakınlarında Cendere köyünden olduğu için Cenderi ve Çandarlı diye nisbet edildi. Osman Gâzî'nin kayınpederi Edebâlî'nin akrabâlarındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. Ordusu ile birlikte Vardar Yenicesi'nde bulunduğu sırada, 789 (m. 1387) yılında hastalanıp Serez'e nakledildi. Serez'de aynı yıl vefât edip, İznik'teki türbesine defnedildi Fâtih zamanında katledilen Vezîr Çandarlı Halîl Paşa başka olup, Kara Halîl Hayreddîn Paşa'nın oğlu İbrâhim'in oğludur.

Çandarlı Kara Halîl, İznik'de Orhan Gâzî tarafından açılan Orhâniye Medresesi talebeleri arasında idi. Orhan Gâzî, 731 (m. 1331) yılında İznik'i fethedince, orada bir medrese yapıp, bir imâret inşâ etti. İmârette ilk olarak bizzat kendisi aş dağıtıp, kandil yaktı. Zamanın büyük âlimlerini medresede ders vermeye da'vet etti. İlk önce Dâvûd-i Kayserî'yi baş müderris ta'yin etti. Ondan sonra Tâcüddîn Kürdî baş müderris oldu. Üçüncü olarak baş müderris olan Alâüddîn Esved Ali bin Ömer isminde, Kara Hoca diye bilinen bir mübârek zât idi. Çandarlı Kara Halîl, bu medresede ilim öğrenip, zamanın din ve fen bilgilerine sahip oldu. Muhtemelen Edebâlî hazretlerinden de ilim öğrendi. Ahîlerle de yakından irtibâtı vardı. Orhan Bey zamanında ilk önce Bilecik kadılığına, daha sonra İznik kadılığına, bilâhare Bursa kadılığına ta'yin edildi. Hocası Tâcüddîn Kürdî'nin kızı ile evlendi. Murâd-ı Hüdâvendigâr sultan olunca, Osmanlılarda ilk olarak kâdaskerlik makamını ihdas edip, Kara Halîl'i de ilk kâdasker (kazasker) olarak ta'yin etti. Kara Halîl Efendi, bütün bilgi ve tecrübesini, genç Osmanlı Devleti'nin teşkilâtlanmasında seferber etti. Orhan Bey zamanında, ilk muntazam askerî teşkilâtın teşkilinde mühim vazîfeler gördü. Yaya ve müsellem adları ile müslüman Türk cengâverlerinden piyade ve süvari kuvvetlerini

teşkilâtlandırdı. Bu teşkilâtın nizâmnâmesini hazırlayıp, ilk asker ocağını kurdu. Bu ocak, daha sonra, yine Kara Halîl'in himmet ve gayreti ile, Birinci Murâd zamanında Yeniçeri ocağının kurulmasına kadar Osmanlı Devleti'nin yegâne muntazam ordusu olarak kaldı. Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın zamanında kâdaskerlik de kendisine verildi. Rumeli'de yeni şehirler fethedilip, cephe genişleyince; Çandarlı, üçbuçuk asırdan fazla devam edecek olan Yeniçeri ve Acemî ocaklarını kurmaya me'mûr edildi. Bu işi başarı ile halletti. Molla Rüstem Karamanî ile birlikte bir devlet hazinesi ve devletin mâlî teşkilâtını kurup, çeşitli düzenlemeler yaptı. Daha sonra Halîl Hayreddîn Paşa ünvanıyla vezîr oldu. Çandarlı'ya kadar, Osmanlılarda vezirler, yalnız idâri ve mâlî işlere bakarlardı. Çandarlı'ya, bunlar yanında askerî kumandanlık da verildi. Devletin bütün idârî, mâlî ve askerî işlerini elinde topladı. 787 (m. 1385) yılında ordunun başında Rumeli'ye sefere çıktı. Karaferye, Serez ve Selânik'i aldı. Tesalya ve Manastır'a girdi. Arnavutluk içlerine kadar ilerledi. Ordusu ile beraber Vardar Yenicesi'nde fetih hareketlerine devam etmekte iken hastalanıp, Serez'e nakledildi. 789 (m. 1387) yılında orada vefât etti. Vefâtı sırasında yanında; Ali, İlyâs ve İbrâhim adlarında üç oğlu vardı. Oğlu Ali Paşa, babasının yerine vezîr oldu. Yaklaşık yüzelli sene, Çandarlı soyundan gelen kimseler Osmanlı devletine en üst seviyede hizmet ettiler.

Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa, ilim ve amelde eşsiz, vera' ve takvâda nâdirdi. Devlet idâresinde muktedir, kumandanlıkta üstündü. Tevâzu ve cömertlik sahibi bir kimse olup, işlerini yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. Dünyâya düşkün değildi. Dünyâ malına bağlılığı zarûret miktârı idi. O, yalnız âhıreti kazanmanın yollarını arar, dünyâ işleri ile zarûret miktârı ilgilenirdi. Bütün fakir fukaranın yükü onun üzerinde idi. Yolda ağlayan bir çocuk, cenkte tökezleyen bir at ondan sorulurdu. Âhıret günü bunların hesabını nasıl vereceğini düşünür, elinden geldiğince hatâ yapmamaya, kimsenin kalbini kırmamaya çalışırdı. Nitekim, kendisine sultânın emrine girmesi teklif edilince geri durmuş, ancak hocası emredince, emre itaat etmişti. Sultânın hizmetine de, Allahü teâlânın dînine hizmet edip, O'nun rızâsını kazanabilmek arzusuyla hocasının emriyle girmişti. Bu husûsta "Şakâyık-ı Nu'mâniye" müellifi şöyle anlatır: Sultan Orhan Gâzî, âlimleri, evliyâyı görüp gözeten bir zât-ı muhterem idi. O mübârek kimse, birgün Alâüddîn-i Esved hazretlerini ziyârete gitti. Onun bulunduğu yere varınca, Alâüddîn-i Esved (r.a.) nafile namaz kılmakta idi. Orhan Gâzî, avluda bekledi. Bu sırada farz namaz vakti geldi. Orhan Gâzî ve orada bulunan Alâüddîn-i Esved'in talebeleri namaz için hazırlandılar. Namazın sünnetini kıldılar. İkâmet okununca, talebeler arasında bulunan Kara Halîl imamete geçti. Hazır olan cemâate namaz kıldırdı. Alâüddîn-i Esved de odasından çıkıp geldi. Bir müddet sohbet ettiler. Orhan Gâzî edeble dinledi. Daha sonra başını kaldırıp; "Seferde ve hazerde, ehâli arasında vâki olacak hâdiselerde hükmedip, hak ile bâtılı ayırmak, şer'î hükümleri beyân etmek için bir hâkim-i samedânî lâzımdır. Talebenizden birini benim ile sefere gitmek için ta'yin etseniz" deyip, meramını erzetti. Alâüddîn-i Esved (r.a), Orhan Gâzî'nin bu arzusunu kabûl ettikten sonra, talebelerine baktı. Her birinin; "Ne olur beni gönderme!" diye yalvarır bir hâli vardı. Çünkü onlar, sultanla beraber olan ulemâyı dünyâya düşkün olur biliyorlardı. Sultânın kötülüklerine ulemânın ilimlerini âlet etmelerinden korkuyorlardı. Ancak Sultan Orhan, öyle bir kimse değildi. Yanına ulemâyı emretmek için değil, Allahü teâlânın emirlerini onun ağzından dinlemek için, kendisini Allahü teâlânın yasaklarına kaymaktan sakındırması için istiyordu. Kendisine kul değil, başına sultan arıyordu. Devlet sultansız, sultan ulemâsız olmuyordu. Devletin bekâsı için sultâna, sultânın yanlış yola sapmaması için ulemâya ihtiyâç vardı. Alâüddîn-i Esved namlı Kara Hoca'nın talebelerinden birinin de bu işi yapması lâzımdı. İş başa düşmüştü.

Kara Hoca da en gözde talebesi Çandarlı Kara Halîl'i Sultan Orhan Gâzî'ye verdi. Kara Halîl (r.a) de, "Me'mûr ma'zûrdur." hükmünce, hocasının emrine tâbi olup, Orhan Gâzî ile birlikte gitti. Seferde ve hazerde, sultâna müşavirlik, anlaşmazlıklarda hâkimlik yaptı. Yanlış yola sapanları terbiye edip, dîn-i İslâmın emir ve yasaklarının tatbikinin, Devlet-i âliye-i Osmaniye içerisinde Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği şekilde icrasına gayret eyledi.

Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa, Serez'de bir câmi, İznik'de Yeşil Câmiyi, Gelibolu'da Eski câmiyi, İznik'de eski ve yeni imâreti yaptırdı. Bunca hizmetleri arasında, ilm-i belagatta Celâleddîn-i Kazvînî'nin "Telhîs-ül-miftâh" adlı eserini şerhetti.

---

1) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 30

2) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 287

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2072

4) Tâc-üt-tevârîh cild-1, sh. 91

5) Nuhbet-üt-tevârîh vel-ahbâr cild-3, sh. 305

6) Hadîkât-ül-vüzerâ

7) Tevârih-i Âl-i Osman sh. 56

8) Neşrî sh. 220

ÇÂRPÛRTÎ (Ahmed bin Hasen)

Büyük fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Hasen bin Yûsuf'dur. Künyesi Ebü'l-mekârim olup, lakabı Fahrüddîn'dir.

Doğum târihi bilinmemektedir. 746 (m. 1345) senesinde vefât etmiştir. Tebrîz'de yerleşmiş, aklî ilimlerde mütehassıs olmuştur. İbn-i Sübkî Tabakât'ında, onun için şöyle der: "Ahmed Çârpûrti, büyük bir âlim, fazilet sahibi, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli, vekar sahibi olup, devamlı ilim ile meşgûl olur, talebe okuturdu. Bir müddet Kâdı Nâsırüddîn Beydâvî'nin yanında kaldı. Bu zaman zarfında ondan istifâde etti. İbn-i Kâdı Şühbe de, Nûreddîn Erdebîlî ve başkalarının, Ahmed Çârpûrti'den ilim aldıklarını, onun meşhûr eserlerinin olduğunu söyler.

Eserleri: 1. Şerh-ül-Hâvî: Fıkha dâirdir. 2. Şerh-üş-Şâfiiyye li İbn-il-Hâcib: Sarf ilmine dâirdir. 3. Haşiye alâ şerh-il-Mufassal İbn-il-Hâcib: Nahiv ilmine dâirdir. 4. El-Havâşî alâ tefsîr-il-Keşşâf, 5. Şerh-i minhâc-il-Beydâvî: Usûl-i fıkha dâirdir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 68

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 123, 124

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 148

4) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 307

5) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 303

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-5, sh. 169

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 119

8) Keşf-üz-zünûn sh. 112, 222, 626, 1021, 1478,

DÂVÛD BİN SEYYİD EL-HÜSEYNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Dâvûd bin Seyyid Bedr el-Hüseynî'dir. 701 (m. 1301) senesinde Beyt-i Makdis civarında vefât etti. Doğum târihi ve hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. Kerâmetleri çoktur.

Seyyid Dâvûd, Beyt-i Makdis civarında bir köyde yaşadı. Oradakilerin çoğu hıristiyan olup, bağ ve bahçelerinden elde ettikleri üzümleri şarap yapıp, oradaki müslümanlardan fâsık (günahkâr) olanlara da satmaya başlayınca, Seyyid Dâvûd buna çok üzüldü. Allahü teâlâya duâ edip, yalvardı. Hıristiyanların ellerindeki şarapların sirke hâline döndüğü görüldü. Hıristiyanlar bu durum karşısında Seyyid Davud'a "Sihirbaz" deyip, oradan başka yerlere gittiler. Seyyid Dâvûd, oranın vâlisine müracaat edip, bir dergâh yapmak istediğini bildirdi. Daha sonra vâli tarafından onun için bir dergâh inşâ edildi. Çok kimseler orada ilim ve ahlâk öğrendiler. Seyyid Dâvûd bu dergâhda vefât etti. Hayatta iken yaptırdığı, üzeri kubbe ile örtülü türbesine defnedildi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 7

DÂVÛD-İ İSKENDERÎ

İskenderiyye'de yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Dâvûd bin Ömer bin İbrâhim eş-Şâzilî el-İskenderî olup, künyesi Ebû Süleymân'dır. Kaynak eserlerde doğum târihine rastlanamayan Ebû Süleymân, 733 (m. 1333) senesinde İskenderiyye'de vefât etti. Vefâtı için kaynaklarda başka târihler de bildirilmiştir. Tasavvufta Şâzilî tarikatına mensûp idi. Bu yolun büyüklerinden Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî ve onun hâlifesi olan Tâcüddîn İbn-i Atâullah İskenderî hazretlerinin sohbetlerinde yetişerek kemâle geldi. Mâlikî mezhebi âlimlerinin önde gelenlerinden ve Kur'ân-ı kerîmde medhedilen Râsih ilimli âlimlerin imamlarından (büyüklerinden) oldu. Bilhassa fıkıh, tefsîr, hadîs, nahiv, beyân ve diğer ilimlerde ve evliyâlık yolunda derecesi çok yüksek idi. Çeşitli ilimlere dâir çok kıymetli eserler tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır.

İzâh-ul-mesâlik, er-Risâlet-ül-merdıyye fî şerhi düâ-iş-Şâziliyye, Şerh-ut-telkîn, Uyûn-ül-hakâik, Keşf-ül-belâga ve Şerh-ül-cümel liz-Zücâcî.

Ebû Süleymân Dâvûd-i İskenderî hazretleri, **"Ameller** (in kıymeti) **ancak niyetlere göredir. Herkesin niyet ettiği ne ise, eline geçecek olan ancak odur"** hadîs-i şerîfinde geçen niyet hakkında buyurdu ki: "Bâtındaki derecenin yüksekliği, niyetin yüksekliği nisbetindedir. Ya'nî niyetindeki üstünlüğün ne kadar ise, bâtınî âlemdeki derece ve yüksekliğin de o nisbette üstündür."

Dâvûd-i İskenderî'nin buyurduğu diğer kıymetli sözlerinden ba'zıları da şunlardır.

"Dünyâda en çok şaşılacak şey, kişinin sevdiğini bırakıp başka birinin kapısına sığınması ve ondan birşey beklemesidir."

"Mürşid (yol gösterici, rehber) sana ilâcı, tedâvi olmak yolunu gösteren değil, tedâvi eden, ma'nevî olarak terbiye edip, yetiştiren zâttır. Böyle olmıyana mürşid denmez."

"Allahü teâlânın muhabbetinden bir zerreyi, bin yıllık ibâdete değişme! Çünkü, **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyurulmuştur.

"Şehvetler, bitmeyen arzu ve ihtirâslar, üstü örtülü azaptırlar."

"Bir velîde, iki çeşit nûr bulunur. Birincisi; rahmet ve şefkat nûru olup, bu nurla, evliyâlık yolunda bulunmaya müsait olanları kendisine cezbeder, çeker. İkincisi ise; feyz, izzet ve kahr nûru olup, bu nurla da, Allah yolunda bulunmaktan uzak, taşkın kimseleri kendisinden uzaklaştırır."

"Kulun ilmi arttıkça, ilim talebi, daha çok öğrenmek arzu ve ihtiyâcı da artar. Himmeti de yükselir. Çünkü kişi, cehâlet hâlinde, sâdece ilim öğrenmeyi, daha çok ilim sahibi olmayı ister ve buna kendisini çok muhtaç hisseder. İlmin çok dereceleri vardır. Onun sonu yoktur."

"Âlimler, zâhirî ve bâtınî âlimler olarak ikiye ayrılır. Zâhirî âlim; ilmi arttıkça, zuhuru, ortaya çıkması, tanınması artan kimsedir. Fakat bâtınî âlim bunun zıddıdır. O gizlidir. Ma'nâlar âleminde ilerledikçe, kendisi, kendisini ve ilmini anlamaktan, idrâk etmekten âciz kalır. İlmi de kendisi ile birlikte gizlidir. Zâhirde, (görünüşte) onun ilminin ve kendi hâlinin bir belirtisi olmaz. Ancak ehli olanlar tarafından tanınabilirler."

"Allahü teâlânın ihsânları içinde, Allahü teâlâya, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmândan sonra, ihsânların en büyüğü vilâyet (evliyâlık) nûruna inanmaktır."

"İnsanlar iki kısımdır. Birinci kısım, dünyâ ile uğraşanlar olup, onu i'mâr etmeye çalışır. Onun yolunun esâsı dünyâ ile uğraşmaktır, ikinci kısım insanlar ise, ma'nâ âlemi ile, ma'nevî işlerle uğraşan kimseler olup, bunlar, matlûba (Allahü teâlâya) kavuşmak, O'nu taleb etmek (istemek) arzusuyla yanarlar. Bütün gayretleri bunun içindir."

"Yaptığın bütün ibâdetlerde gayen, sâdece kendisine ibâdet ettiğin Allahü teâlâya yakınlık olsun. Hattâ bu gaye, ecir ve sevâbtan daha önce olmalı! Allahü teâlâya yakın olmak ni'meti ele geçince, öyle sevâblar, öyle ecirler gelir ki, anlamak, hesâb etmek mümkün olmaz."

"Kalbin tam bir ihlâs ile "La ilahe illallah (Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh yoktur)" diyerek bir defa Allahü teâlâya yönelmesi, Allahü teâlâdan gâfil olarak yapılan yer dolusu ibâdetten hayırlıdır."

"Mü'min kulların kalbleri, evliyânın kalblerinin gölgeleri altındadır. Evliyânın kalbleri, enbiyânın (peygamberlerin) kalblerinin gölgesi altındadır. Enbiyânın kalbleri de, Allahü teâlânın inâyet ve yardım nûrları altındadır."

"Gizlilik hâlinde bir şeyin saklı ve gizli kalması, mühim değildir. Asıl mühim olan, zuhur (açıklık) hâlinde o şeyin gizli kalabilmesidir."

"Gönül kapılarının açılmasında elde edilebilecek en büyük nasîb, gaflet hâlinden kurtulabilmektir."

"Bir kimse, sahibi olan Allahü teâlâyı bırakır, O'ndan başka birine kalb gözünü çevirip, ona bakar ve ona gönül verirse, başına şu üç şey gelir: 1-Kalbinde, ilâhî nûrları müşâhede etmesine, hakkı ve hakîkati görmesine mâni olan perde hâsıl olur. 2- Kalbini hangi sebeple mahlûklara kaptırdığına dâir hesaba çekilir. 3- Allahü teâlâdan başka birşeye gönül verdiği ve niyeti bozuk olduğu için azap görür."

"Bir kimsenin dünyâ ve âhıretine fâideli olan bir hâli yoksa, o kimse, cansız maddelerden farksızdır. Şayet bir kimsenin işi gücü şer, kötü işler ve ma'sıyet (günah) olursa, bu durumda o, bir şeytandan farksız olur. Bir kimse hem dünyâ ve hem de âhıret işlerini birlikte yürütmeye çalışıp, dünyalık işlere daha fazla önem verirse, o kimsenin hayvandan farkı kalmaz. Düşüncesi, işi, meşgûliyeti yalnız Allahü teâlâ için olan kimse ise, sanki bir melek gibidir."

"Amelin ve ilmin hâlis olanını iste! Hâlis niyetle Allahü teâlâya ibâdet ederken, insanlık hâli ba'zı kusurların olursa, onlar için de derhâl tövbe et!"

"Eğer, insanlar velî zâtların kadrini, kıymetini bilip iyice anlayacak derecede olsalardı, herkes karşılaştığı bütün insanlara karşı edebli olurdu. Çünkü, görünüş i'tibâriyle velî de bizim gibi bir insandır ve karşılastığımız bir kimse de, Allahü teâlânın bir velî kulu olabilir. Velî, şekil ve şemail bakımından, giyinip kuşanma bakımından ve diğer birçok beşeri sıfatlarla, diğer insanlardan farklı olmayan bir kimse gibi görünür. Hâlbuki, haddizatında o, diğer insanlardan tamamen farklı, apayrı bir insandır. Her ân gönlü Allahü teâlâ iledir ve O'nun muhabbeti ile yanmaktadır. İşte velînin asıl hâlini bildiren bu husûsiyetini, ancak onun gibi olanlar anlar. Diğer insanlar ise, onu kendileri gibi bir kimse zannederler."

"Âbidde (Allahü teâlâya çok ibâdet edende) ve ârifde nefse düşmalık vardır. Fakat ikisinin düşmanlıkları farklıdır. Âbid, nefsinin yaptıklarının kendisi için zararlı olduğunu bildiği için, nefsin yaptığı işlere düşmandır. Ârif ise, işleriyle birlikte, nefsin kendisine de düşmandır. Çünkü nefs, Allahü teâlâya düşmandır."

"Bir kimse birini severse, onun bu sevgisi, bu sevgiye kavuşmasına sebep olanı da sevmeyi gerektirir."

"İnsanoğlu dünyâya etten bir kanat ile gelir. Üstünde çeşit çeşit ni'metlerin bulunduğu yükseklikler, altta ise Cehennem ateşi vardır. İnsanoğlu bu kanadını iyi besleyip, damarlarını iyi kuvvetlendirmeli ki, kanat zayıf olup, vazîfesini yapamayacak hâle gelmesin ve sahibini ateşe düşürmesin."

"Kalb üç çeşittir. Birincisi; a'razî, ya'nî yeryüzüne bağlı olan kalb ki, her an şeytanın aldatması ve azdırmasına karşı tehlikededir. İkincisi; semâvî kalb ki, bu kalb, a'razî kalb kadar olmamakla beraber, yine de şeytan, zayıf hâlini yakalayıp buna da saldırabilir. Üçüncüsü; arşî kalb olup, şeytan ve diğer mahlûklardan hiçbirisi buna zarar veremez."

"Kur'ân-ı kerîmi hakikî olarak dinliyebilmenin, böylece onun ma'nevî lezzetinden haz alabilmenin ilk mertebelerinden birisi, fânî olan mahlûkların hepsini, gözünden ve gönlünden silerek dinlemektir."

"Allahü teâlâ bir kulu için hayır murâd edince, onun kalbine hakîkî ilimleri yerleştirir."

"Sen, şu anda bulunduğun dünyâda ebedî kalacak değilsin. Bakî olan âhıret yurduna da henüz ulaşmış değilsin. Bu hâl karşısında sana düşen odur ki, kendisine çok yakın olduğun, senin her hâlini gören duyan ve bilen zâta (Allahü teâlâya) yönelesin."

"Bir talebe, kendisine ilim ve edeb öğreten ve hakîkî âlim olan hocasına edeb ve muhabbetle nazar edince (bakınca), Hak yoluna girmiş olur."

"Mahlûklar arasında hilekârlık, düzenbazlık olmadığı zaman, Allahü teâlânın tevfîk, yardım ve başarı ihsânları yağmur misâli yağmağa başlar."

"Bir kul kalbini Allahü teâlâya tevcih edebildiği (döndürebildiği) müddetçe, Allahü teâlâ onun bütün dağınık işlerini toparlar, bir araya getirir. Fakat kul, Allah korusun, kalbini bir kula tevcih eder, kendisi gibi âciz bir mahlûktan medet umarsa, bütün işleri darmadağınık olur."

"Allahü teâlâyı tanıyan ârif zâtların, dünyâya düşkün olanlardan kaçmaları, onlardan uzaklaşmaları, onların üzerinde dünyâ cifesinin pis kokusu duyulup, etrâfı rahatsız ettiği içindir."

"Bakış durumlarına göre gözler dört kısımdır. Birincisi; peygamberlerin gözleridir ki, görüşü kuvvetli ve keskindir. Te'sîrini ilk bakışta gösterir. Bu gözlerin sıhhati tamdır. İkincisi; velî zatların gözü olup, bunların da sıhhatleri tam olmakla beraber görüşleri birinci kısımdakiler kadar kuvvetli değildir. Üçüncüsü; mü'minlerden gâfil olanların gözüdür ki, görünüşte var olduğu hissedilir ve görülür. Fakat görüşü zayıftır, te'sîr etmez. Ya'nî perdelidir. Dördüncüsü ise; kâfirlerin gözü olup, kördür ve hiçbir hakîkati göremezler."

Evliyâ, bütün gizliliğine ve tanınmamasına rağmen bir lâmba gibidir. Etrâfını aydınlatır, insanlar, kendilerine gelen birçok fâideli şeyin onun sebebi ve hürmetine geldiğini anlıyamazlar. Bunun böyle olduğunu, çoğu zaman velînin kendisi dahî bilmez"

"Peygamberler, peygamberlere tâbi olup izlerinde yürüyenler, muhabbet ehli olup, Allahü teâlâyı ve O'nun **"Seviniz"** buyurduklarını sevenler, ziyandan kurtulup, ni'metlere kavuşmuşlardır."

"Velîlerden bir zât, şarkta Allahü teâlânın dînine âit birşey konuşsa, garbda da bir kimse o velînin sözlerini duyup kabûl etse ve bunlara tâbi olsa, uysa, nasîbi kadar o velînin nûrundan istifâde eder. Aradaki uzaklık istifâdeye mâni olmaz."

"Senin, az amel, nurlu ve parlak bir kalb ile Allahü teâlânın huzûruna çıkman; çok amel, fakat nursuz bir kalb ile çıkmandan daha hayırlıdır."

"Âlimler ve velîler, dünyâ hayâtında hakîkî hâlleri ile zuhur eylemez (meydana çıkmaz). Ancak ilmî hüviyeti ile zuhur eyler. Ama Allahü teâlâ, âhırette onları hakîkî hâllerinde gösterecektir."

"Ey Âdemoğlu! Kendi kendine ne kadar insafsız davranıyorsun. Hayâtın boyunca, hergün dünyâ ile meşgûl olursun, onun geçici ve aldatıcı güzellikleri ile oyalanırsın. Fakat hergün bakî olan, hakîkî saadet ve sonsuz ni'metler yeri olan Cennete da'vet olunursun. Cennete hiç i'tibâr etmezsin. Dünyâyı bir tarafa itip, âhırete yönelmedin. Hiç olmazsa ikisini aynı seviyede tutup ona göre hareket etseydin. Sen ise âhıreti sanki unutmuş gibisin."

"Allahü teâlâ, nefsiyle mücâdele eden mü'mini, son nefesinde muhafaza eder. İslâm üzere ölmeyi ona nasîb eder."

"Hakîkî irfan sahibi makbûl bir zâta tâbi olarak peşinden bir adım gitmen, kendi boş arzunla, nefsine uyarak ve güya hak yol zannederek, kendine göre tuttuğun yolda yüz bin fersah yürümenden çok fâideli ve hayırlıdır."

"Öyle bir kimse ile arkadaş ol ki, onda maddeye temayül edecek bir kalb bulunmasın."

"Gönlünden dünyâ sevgisini silip atan kimse, âbid ve zâhiddir."

"Kendisinden ilim ve edeb öğrendiğin üstada hizmet, babaya hizmetten önce gelir. Çünkü baba, senin, bu birkaç günlük keder ve sıkıntı âlemine gelmene vesile oldu. O kıymetli üstâd ise, seni safa âlemine, yüce âleme yükseltmekte, ebedî saadetine vesile olmaktadır."

"Dünyâya gelip, kâmil bir mürşidin (yol göstericinin) ma'nevî terbiyesi ile yetişmeden ölen bir kimse, mülevves olarak ölür. İsterse, insanların ve cinlerin sayısı kadar ibâdet yapmış olsun."

"Allahü teâlânın, kullarına ihsân ettiği ni'metlerin en büyüklerinden birisi, aralarında irfan sahibi velî bir zâtı bulundurmasıdır. İsterse insanlar onu tanımasınlar ve bilmesinler."

"Kâmil kişi odur ki, dış cephesi ile iç âlemini örtmesini bilir."

"Âriflerden bir zâtın yanında ve sohbetinde bir an bulunmanın faydası, babanın terbiyesinden, öğretmenin zâhirî mes'eleleri öğretmesinden çok daha fazladır. Onun bir anlık terbiyesi, öbürlerinin yirmi yıllık terbiyesinden daha fazla ve daha te'sîrlidir. Çünkü onlar dış görünüşü terbiye etmeye uğraşırlar. Ârif zât ise, insanın bâtınını, rûh yapısını terbiye eder, yetiştirir."

"Cehennem ehli için azapların en şiddetlisi, Cennet ni'metlerinden mahrûm olmaktır. Bu mahrûm olmanın sıkıntısı, onlara azapların hepsinden daha acı gelir."

"Bir kimse sana, nefsânî hazînesinden birşeyler vermek isterse, onu sakın kabûl etme! Bir kimse ki, sana akıl hazînesinden birşey vermek isterse, bunu, içindeki hikmet nûru ile mukayese et! Arzuna göre ister kabûl et, istersen reddet! Bir kimse ki, sana kalb hazînesinden birşey vermek dilerse, sakın ola ki onu reddetme! Hemen kabûl et! Hattâ fazla vermesini, arttırmasını iste! Şayet birgün gayb âlemi hazînesinden birşey dağıtana rastlarsan, sakın onu kaçırma! İyi bil ki, en büyük hazîne odur."

"Kadir gecesi, o senenin kalbidir, îmân dolu bir kalb de, içinde bulunduğu cesedin kadir gecesidir."

"Nefse, Kelime-i tevhîd anahtarının "La: Hayır, yok, olamaz" kelimesi ile öyle bir gem vurulmuştur ki, böylece bâtıl olan da'vâlarından ve isteklerinden vazgeçip, ümidini kessin."

"Cömertlik ve yardım etme bakımından en ileri kul, Allahü teâlânın kullarına rızık te'minine vesile olan kimsedir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 8

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 188

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 562

4) Mu'cem-at müellifîn cild-4, sh. 140

5) El-A'lâm cild-2, sh. 333

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 100

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 360

8) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 557, 569 cild-2 sh. 133

9) Keşf-üz-zünûn sh. 481, 661, 890

10) Neyl-ül-İbtihâc sh. 116

DÂVÛD-İ KAYSERÎ (Dâvûd bin Mahmûd Karamânî)

Tasavvuf, hadîs ve tefsîr âlimi, aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. İsmi, Dâvûd bin Mahmûd bin Muhammed'dir. Aslen Kayserili olduğu için Kayseri ve Karamânî nisbet edildi. Şerefüddîn lakabı verildi. Osmanlı Devleti'nin ilk medresesi olan İznik'teki Orhâniye Medresesi'ne ilk olarak müderris ta'yin edilen bu zâttır. 751 (m. 1350) yılında İznik'de vefât edip, oraya defnedildi.

İlk önce Kayseri ve çevresinde ilim tahsil eden Dâvûd-i Kayserî, ilmini ilerletmek maksadıyla Mısır'a gitti. Kâhire'de hadîs-i şerîf, tefsîr ve diğer naklî ve aklî ilimleri tahsîl etti. Arkadaşları arasında zekâsı, çalışkanlığı ve ilmi ile çok parladı. Sadrüddîn-i Konevî hazretlerinin talebelerinden "Füsûs-ül-hikem" şarihi Kemâlüddîn Kâşânî'nin talebeleri arasına katıldı. Onun

yüksek ilminden istifâde edip, feyzlerine mazhar oldu. Tasavvuf yolunda ilerleyip, yüksek derecelere kavuştu. Onun ilmindeki üstünlüğü, derecesinin yüksekliği, Anadolu'da meşhûr oldu. Bu sırada Osmanlı Devleti Sultanı olan Orhan Gazi, İznik'i alıp, ilim sahiplerine durak ve ilim taliplerine mekân olması için bir medrese inşâ etti. Dâvûd-i Kayserî'yi de da'vet edip, bu medreseye müderris ta'yin etti. Burada vefâtına kadar vazîfe görüp, nice âlimler yetiştirdi. İlk Osmanlı medresesinin ilk müderrisi olması dolayısıyla, Osmanlı devletinin ilmiye hey'etini teşkil eden ilk kadrolar onun talebeleri arasında yetişti.

Sâlih, zâhid, çok ibâdet eden, insanlara karşı çok merhametli ve güzel ahlâk sahibi bir zât olan Dâvûd-i Kayserî'nin şöhreti. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Füsûs-ül-hikem"ini şerhederek "Matla-ı husûs-il-kelâm fî meânî Füsûs-ül-hikem" adını verdiği eseriyle daha çok duyuldu. Bu kıymetli eser, Hindistanda basılmıştır. Dâvûd-i Kayserî'nin bu şerhinden başka; "Tahkîk-ı mâ-il-hayât ve keşf-i esrâr-iz-zulâm", "Nihâyet-ül-beyân fî dirâyet-iz-zemân,", "Şerh-it-Teiyye li İbn-il-Fârid" ve daha birçok eseri vardır.

---

1) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 27

2) Keşf-üz-zünûn sh. 266, 888, 1038, 1262, 1338, 1720, 1987

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2112

4) Rehber Ansiklopedisi "Dâvûd-i Kayserî" maddesi

DİMYÂTÎ (Abdülmü'min bin Halef)

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Abdülmü'min bin Halef bin Ebü'l-Hasen bin Şeref bin Hıdır bin Mûsâ ed-Dimyâtî et-Tûnî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Ahmed'dir. Lakabı ise Şerefüddîn'dir. 613 (m. 1217) senesinde Dimyat'ta doğdu. 705 (m. 1306) senesi Zilka'de ayının onbirinde Kâhire'de vefât etti. Bâb-ün-Nasr kabristanına defnedildi.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî, önce; fıkıh, usûl, ferâiz bilgilerini Dimyat kadısı İbn-i Halîl ve Ebi'l Mekârim Abdullah ile Ebû Abdullah el-Hüseyn bin Mensûr es-Sa'dî'den öğrendi. Bunlardan ayrıca hadîs-i şerîf de dinledi.

Ebû Abdullah Muhammed bin Mûsâ bin Nu'mân'ın teşviki ile hadîs-i şerîf öğrenmeye başladı. Daha sonra Kâhire'ye gitti. Orada Hâfız Zekiyyüddîn Abdülazîm el-Münzirî ile görüştü. Uzun zaman onun derslerine devam etti. Hadîs ilminde üstün dereceye yükseldi. Bundan başka İskenderiyye, Mekke, Medine, Bağdad, Mardin, Harran, Dımeşk ve Haleb'de birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Haleb'de Hâfız Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Halîl'in derslerinde bulundu.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî'den ise; Şeyh Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed el-Ebyurdî, Hâfız Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin ez-Zekiyy-il-Müzzî, Hâfız Ebû Abdullah ez-Zehebî, Hâfız Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed bin Seyyidinnâs, Hâfız Ebû Abdullah bin Şâme et-Tâî, el-Hâfız-ül-Vâlid ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Abdülmü'min ed-Dimyâtî, Kâhire'de Medreset-ül-Mensûriyye'de hadîs dersleri verdi. İlk defa orada ders veren âlim oldu. Abdülmü'min bin Halef, Mısır'da sünnet-i seniyyenin yayılması için çok çalıştı. Fitnelerden uzak olarak sünnet-i seniyyenin hizmetçisi oldu.

Ez-Zehebî onun hakkında: "Abdülmü'min ed-Dimyâtî'nin cismi de, ahlâkı da güzel idi. Güzel konuşurdu. Lügat ve kırâat âlimi idi. Kitapları doğru ve çok faydalı idi. Maddî ve ma'nevî rızkı boldu. Herkesten hürmet ve saygı gördü" demektedir.

El-Müzzî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Ondan daha fazla hadîs-i şerîf bilen görmedim."

Abdülmü'min ed-Dimyâtî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Kitâb-üs-salât-ül-vüstâ, 2-Kitâb-ül-hayl, 3- Kabâil-ül-hazrec, 4-El-Akdül-müsmin fîmen ismühü Abdülmü'min 5-El-Erbeûn el-Mütebâyine, 6-El-İsmâd fî hadîs-i ehl-i Bağdad, 7-Meşîhat, 8-Muhtasar-üs-sîretin Nebeviyyeti.

Abdülmü'min Dimyâtî, Süleymâniye Kütüphânesi'nin Reîs-ül-küttâb Mustafâ Efendi kısmı, 491 numarada kayıtlı "Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâb-i amel-is-sâlih" adlı eserinde; münâkaşa ve cidali terketmenin sevâbı hakkındaki hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kim, haksız olduğu hâlde münâkaşayı terk ederse, onun için Cennet bahçelerinde ev yapılır. Kim de haklı olduğu hâlde münâkaşayı terkederse, onun için Cennetin ortasında bir ev yapılır."

"Ahlâkını güzelleştirene Cennetin en yüksek yerinde bir ev yapılır."

"Münâkaşayı bırakın. Çünkü ben; bahçesinde, ortasında ve en yükseğinde olmak üzere, haklı olduğu hâlde münâkaşayı terkeden kimse için üç ev biliyorum. Münâkaşayı terkedin. Çünkü Rabbimin beni putlara tapmaktan sonra ilk nehyettiği şey münâkaşadır."

"Kimse ile mücâdele etmeyen, haklı olsa bile, dili ile kimseyi incitmeyen müslümanın, Cennete gireceğine size söz veriyorum. Şaka yapmak için ve yanındakileri güldürmek için de olsa yalan söylemiyenin, Cennete gireceğini size söz veriyorum. İyi huylu olanın, Cennetin yüksek derecelerine kavuşacağını size söz veriyorum."

"Allahü teâlânın onunla hatâları mahvedip dereceleri yükselttiği şeyi size bildireyim mi? Şiddet ve melâlet anlarında, âdabına riâyet ederek güzelce abdest almak, câmilere gitmek ve bir namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktini beklemektir. (Sonra üç defa) **İşte bu ribâttır."**

Hadîs-i şerîfin şerhi: Burada, "Şiddet ve melâlet anlamından murâd; şiddetli soğuk, sahibini, hareketten alıkoyan hastalık ve insanın abdest almasını zorlaştıran daha başka hâllerdir. Hadîs-i şerîfte bildirilen amellere devam eden kimse, Allahü teâlâdan; günahlarının af ve mağfiret edilmesini, sevâblarının arttırılmasını ve Cennete konulmasını ümit edip beklediği için, Resûlullah (s.a.v.), bu kimseyi düşmana karşı nöbet (ribât) tutan ve nöbet tutarken şehîd olmayı bekleyen kimseye benzetmiştir. Ba'zı âlimler de; "Yukarıdaki amellere ribât buyurulması, bu amellerin, sahibini günâh işlemekten alıkoymasından dolayıdır" demişlerdir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Misvak kullanınız. Çünkü misvak ağzı temizler, Allahü teâlânın rızâsını kazandırır. Cebrâil bana misvakı öyle tavsiye etti ki, bana ve ümmetime misvakın farz olmasından korktum."**

"Şayet ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, her namaz için misvak kullanmalarını emrederdim."

"Kur'ân'ın yollarını misvak ile temizleyiniz."

"Ağız misvâklanmış olarak kılınan iki rek'at, misvâklanmadan kılınan yetmiş rek'atten daha üstündür."

"Doğru olunuz. Biliniz ki, amellerinizin en hayırlısı namazdır. Elbette namaza sâdece mü'min olanlar devam eder."

"Bir kimse, güzelce abdest aldıktan sonra üç defa "Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve Resûlühü" derse, Allahü teâlâ onun için Cennetin sekiz kapısını açar, o kimse istediğinden Cennete girer."

"Müezzin; "Allahüekber, Allahüekber" dediği zaman, sizden biriniz; "Allahüekber, Allahüekber" der, sonra müezzin; "Eşhedü enlâ ilahe illallah" dediği vakit, o da; "Eşhedü enlâ ilahe illallah" derse sonra müezzin; "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" dediği vakit, o da; "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" der, müezzin; "Hayye ales-salâh" dediği vakit, o da; "La havle velâ kuvvete illâ billah" der, sonra müezzin; "Hayye alel-felâh dediği vakit, o da; "La havle velâ kuvvete illâ billah" derse, sonra "Allahüekber, Allahüekber" dediğinde, o da; "Allahüekber, Allahüekber" derse, sonra müezzin; "La ilahe illallah" dediği vakit, o da bütün kalbiyle; "La ilahe illallah" derse, Cennete girer."

Resûlullaha (s.a.v.) amellerin hangisinin daha faziletli olduğu sorulunca; **"İlk vaktinde kılınan namazdır"** buyurdu.

"Namazı ilk vaktinde kılmanın, namazı son vaktinde kılmaya üstünlüğü, âhıretin dünyâya üstünlüğü gibidir."

"Namazın ilk vakti Allahü teâlânın rızâsı, son vakti ise affıdır."

"Cemâatle kılınan namaz, yalnız kılınan namazdan yirmiyedi derece daha üstündür."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim yatsı namazını cemâatle kılarsa, sanki gecenin yarısını ibâdetle geçirmiş gibi olur. Kim de sabah namazını cemâatle kılarsa, bütün geceyi ibâdetle geçirmiş olur."**

"Münâfıklara en ağır gelen namaz, yatsı ve sabah namazıdır."

"Benim bu mescidimde kılınan namaz, başka mescidde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i haram bundan müstesnadır. Mescid-i haramda kılınan bir namaz, bunda (benim mescidimde) **kılınan yüz namazdan daha faziletlidir."**

"(Kudüs'te) **Beyt-i Makdis mescidinde kılınan bir namaz, başka mescidde kılınan beşyüz namazdan daha faziletlidir."**

"Allahü teâlânın rızâsı için bir mescid yapan kimseye, Allahü teâlâ Cennette bir ev yaptırır."

Resûlullah (s.a.v.); **"Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez"** buyurunca, Âişe (r.anhâ); "Biz hiçbirimiz ölümü istemeyiz" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Bu o değildir. Lâkin mü'min, Allahü teâlânın rahmeti, rızâsı ve Cenneti ile müjdelenince, Allahü teâlâya kavuşmak ister. Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kâfir ise, Allahü teâlânın azâbı ve gadabı ile korkutulunca; Allahü teâlâya kavuşmak istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez"** buyurdu.

"Kimin son sözü Lâ ilahe illallah olursa, Cennete girer."

"Cennetin Reyyân isminde bir kapısı vardır. Buradan ancak oruç tutanlar girecektir."

"Bir kimse, Ramazan ayında oruç tutmayı farz bilir, vazîfe bilir ve orucun sevâbını Allahü teâlâdan beklerse, geçmiş günahları affolur."

"Kim Ramazân-ı şerîf ve Kurban Bayramı gecelerini ihyâ ederse; kalblerin öldüğü gün, onun kalbi ölmez."

"Kim şu beş geceyi ihyâ ederse, Cennet ona vâcibdir. (Bu beş gece): **Tevriye, Arefe, Kurban Bayramı, Ramazân-ı şerîf Bayramı ve Şa'bân'ın onbeşinci geceleridir."**

"Kim kardeşinin ihtiyâcını görmek için yürürse, onun için on sene i'tikâftan daha hayırlıdır. Kim bir gün Allahü teâlânın rızâsı için i'tikâf ederse; Allahü teâlâ, onunla Cehennem ateşi arasında üç hendek kor. Her bir hendek iki ufuk arasından daha geniştir."

"Kim benim kabrimi ziyâret ederse, ona şefaatim vâcib olur."

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 207. âyet-i kerîmede meâlen; **"İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, Allahü teâlânın rızâsını isteyerek nefsini Allahü teâlâya ibâdet yolunda sarf eder. Allahü teâlâ kullarına çok merhamet edicidir"** buyurdu.

Aynı sûrenin 216. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey mü'minler!**(insan tabiatı icâbı) **hoşunuza gitmediği hâlde, din düşmanları ile savaşmak üzerinize farz kılındı. Olur ki, birşey hoşunuza gitmezken, sizin için o hayırlı olur ve birşeyi de sevdiğiniz hâlde o, hakkınızda şer olur. Allahü teâlâ bilir, siz bilemezsiniz"** buyuruldu.

Nisa sûresi 95. âyet-i kerîmede meâlen; **"Mallarını, canlarını feda ederek din düşmanları ile, Allahü teâlânın rızâsı için cihâd, muharebe eden müslümanlar, oturup, kapanıp ibâdet edenlerden daha üstündür. Hepsine de Cenneti söz veriyorum"** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Tevbe sûresi 111. âyet-i kerîmede meâlen; **"Allah yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını, Allahü teâlâ, Cennet kendilerinin olmak karşılığında satın almıştır"** buyurdu.

Resûlullaha (s.a.v.) "Hangi amel daha faziletlidir?" diye sorulunca; **"Allaha ve Resûlüne imân etmek"** buyurdular. "Sonra nedir?" diye sorulunca; **"Allah yolunda cihâddır"** buyurdular. "Sonra nedir?" denilince de; **"Kabûl olan hacdır"** buyurdular.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 154. âyet-i kerîmede meâlen; **"Allah yolunda öldürülenlere, "Onlar ölülerdir" demeyin. Hakîkatte onlar diridirler. Fakat siz anlayıp bilemezsiniz."**

Âl-i İmrân sûresi 195. âyet-i kerîmede meâlen; **"Dinlerini korumak için hicret edenlerin yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakarete, ziyana uğrayanların, muharebe edenlerin ve öldürülenlerin günâhlarını elbette örteceğim. Onları altından nehirler akan Cennetlere koyacağım"** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 152. âyet-i kerîmede meâlen; **"Beni tâatle zikredin ki, ben de sizi mağfiretle yâd edeyim. Tâatle ni'metlerime şükredin ve ma'siyetle küfrân etmeyin",** Âl-i İmrân sûresi 191. âyet-i kerîmede meâlen; **"Akl-ı kâmil sahibleri Allahü**

teâlâyı ayakta, otururken ve yatarken (ya'nî dâima) **zikrederler",** Ra'd sûresi 28. âyet-i kerîmede meâlen; **"Bunlar, îmân edenlerdir, Allahü teâlânın zikriyle gönülleri huzûr ve sükûna kavuşanlardır. Haberiniz olsun ki, kalbler ancak zikrullah ile mutmain olur",** Ahzâb sûresi 41. âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey îmân edenler! Allahü teâlâyı** (diliniz ve kalbinizle türlü tesbihler yaparak) **çok zikredin"** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Rabbini zikr eden ile Rabbini zikretmeyenin durumu, diri ile ölünün durumu gibidir."**

"Cennet ehli, sâdece (Dünyâda iken) **Allahü teâlâyı zikretmeden geçirdiği ânına tahassür eder, üzülür."**

"İnsanların yaptıklarını yazan meleklerden başka melekler de vardır. Yollarda, sokakbaşlarında dolaşırlar. Allahü teâlâyı zikr edenleri ararlar. Zikr edenleri bulunca, birbirlerine seslenirler. Buraya geliniz, buraya geliniz derler. Kanadları ile, onları sararlar. O kadar çokturlar ki, göke varırlar. Kullarının her işini bilici olan Allahü teâlâ, meleklere sorarak; "Kullarımı nasıl buldunuz?" buyurur. "Yâ Rabbî! Sana hamd ve sena ediyorlar ve senin büyüklüğünü söylüyorlar ve senin ayıplardan ve kusurlardan temiz olduğunu söylüyorlar" derler. "Onlar beni gördüler mi?" buyurur. "Hayır görmediler" derler. "Görselerdi, nasıl olurlardı?" buyurur. "Daha çok hamd ederlerdi ve daha çok tesbih ederlerdi ve daha çok tekbîr söylerlerdi" derler. "Onlar, benden ne istiyorlar?" buyurur. "Yâ Rabbî! Cennetini istiyorlar" derler. "Onlar Cenneti gördüler mi?" buyurur. "Görmediler" derler. "Görselerdi, nasıl olurlardı?" buyurur. "Daha çok yalvarırlardı, daha çok isterlerdi. Yâ Rabbî! Bu kulların Cehennemden korkuyorlar. Sana sığınıyorlar" derler. "Onlar Cehennemi gördüler mi?" buyurur, "Hayır görmediler" derler. "Görselerdi, nasıl olurlardı?" buyurur. "Görselerdi, daha çok yalvarırlardı ve ondan kurtulmak yoluna daha çok sarılırlardı" derler. Allahü teâlâ, meleklere; "Şâhid olunuz ki, onların hepsini affeyledim" buyurur. "Yâ Rabbî! O zikr edenlerin yanında, filân kimse zikr etmek için gelmemişti. Dünyâ çıkarı için gelmişti" derler. "Onlar benim misâfirlerimdir. Beni zikr edenlerle beraberim. Onların yanında bulunanlar da zarar etmezler" buyurur."

"Ey insanlar! Şüphesiz ki Allahü teâlânın gizli melekleri vardır. Onlar, Allahü teâlânın zikredildiği, anıldığı yerlere girer ve orada dururlar. O hâlde Cennet bahçelerinde rızıklanınız" buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm); "Cennet bahçeleri nerededir?" diye sordular. Resûlullah da (s.a.v.):

"(Cennet bahçeleri;) **zikir meclisleri, Allahü teâlânın anıldığı yerlerdir. Allahü teâlâyı zikretmek için çalışınız. Nefslerinize Allahü teâlâyı zikrettiriniz"** buyurdu.

"Allahü teâlâyı anmak için oturan kimseleri melekler kuşatırlar. Onları Allahü teâlânın rahmeti kaplar. Onlara sekine iner. Allahü teâlâ, onları kendi katında olanlar arasında anar."

"Sübhânallahi velhamdülillâhi velâ ilahe illallahü vallahü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billah de! Çünkü bunlar, el-Bakıyyât-üs-sâlihât'tır. Ağaç yaprağını döktüğü gibi, onlar da hatâ ve günahları dökerler. Bunlar, Cennet hazînelerindendir."

"Çarşıya giren kimse, "La ilahe illallahü vahdehü lâ şerîkeleh lehülmülkü velehülhamdü yuhyî ve hüve hayyün lâ yemût bi-yedihilhayr vehüve alâ külli şey'in

kadîr" derse, Allahü teâlâ ona bin kere bin sevâb yazar ve bin kere bin günâhı ondan siler. Onu bin kere bin yükseltir."

Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 135. âyet-i kerîmesinde, meâlen; **"Ve bir günah işledikleri veya nefslerine zülm ettikleri zaman, Allahü teâlânın va'îd ve ıkâbını anarak günahlarından tövbe ederler** (ve günahları ancak Allahü teâlânın bağışlayacağını bilirler), **hem de yaptıkları günâha bile bile ısrar etmezler** (ve onlar, ısrârın cezasının, günahın cezasından daha çok olduğunu bilirler)" buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) de; **"Kim sahifesinin kendisini sevindirmesini isterse, çok istiğfar etsin"** buyurdu.

Allahü teâlâ, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmede meâlen; (Yâ Muhammed!) **Gördün ya, Allahü teâlâ nasıl bir temsil yaptı: Kelîme-i tayyibe olan tevhîd ve şehâdet** (îmân), **kökü yerde sabit ve dal-budağı semâda olan tayyib bir ağaca benzer"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: "Yâ Resûlallah! Kıyâmet günü senin şefaatinle insanların en mes'ûdu kim olacak?" diye sordum. Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Ebâ Hüreyre, bunu bana senden başka kimse sormadı. Ancak sen sordun. Kıyâmet gününde halk içinde şefaatime en çok kavuşacak kimse, kalbinden hâlis olarak "La ilahe illallah" diyendir."**

"En faziletli zikir, "La ilahe illallah", en faziletli duâ "Elhamdülillah"dır."

"Her kim; Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh olmadığına, yalnız Allahü teâlânın var olduğuna, O'nun şeriki olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın O'nun kulu ve Resûlü olduğuna, Îsâ aleyhisselâmın da Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuna, Meryem (in rahmin)**e bırakılan, kelimesi ve Allahü teâlâ tarafından** (hayat verilen) **bir rûh olduğuna, Cennetin ve Cehennemin hak olduğuna, şehâdet ederse, hangi amel üzere olursa olsun Allahü teâlâ onu Cennete kor."**

"Kim, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlânın Resûlü olduğuna şehâdet ederse, Allahü teâlâ ona Cehennemi haram kılar."

Allahü teâlâ, Kehf sûresinin 46. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Mal ve çocuklar, dünyâ hayâtının süsleridir. Sonsuz kalıcı olan iyi işlerin sevâbları, Rablerinin yanında daha iyidir."** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.); **"Bakıyyât-ı sâlihâtı çok söyleyiniz"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm); "Bakıyyât-ı sâlihât nedir yâ Resûlallah?" diye sordular. Resûlullah (s.a.v.); **"Tekbîr, tehlîl, tesbih, elhamdülillah, lâ havle velâ kuvvete illâ billah'dır"** buyurdu.

Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin 23. âyet-i kerîmesine meâlen; **"Anaya ve babaya güzellikle muâmele edin. Onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyârlık hâline ulaşırsa, sakın onlara "Öf' bile deme, onları azarlama, yüksek sesle hitâb edip onlara bağırma, ikisine de iyi ve yumuşak söyle"** ve Ankebût sûresi sekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Biz, insana, ana ve babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Bununla beraber, hakkında bilgi sahibi olmadığın birşeyi bana ortak koşman için sana emrederlerse, artık onlara** (bu husûsta) **itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. Vakt-i cezada size yaptığınızı** (amellerinizin karşılığını) **haber vereceğim"** buyurdu.

Allahü teâlânın katında hangi amelin daha sevgili olduğu sorulunca, Resûlullah (s.a.v.); **"Vaktinde kılınan namaz"** buyurdu. "Sonra hangisidir?" diye sorulunca da; **"Ana-babaya iyilik etmektir"** buyurdu.

Allahü teâlâ, Ra'd sûresi 21. âyet-i kerîmede meâlen; **"Ve onlar ki Allahü teâlânın gözetilmesini emrettiği hakları gözetirler.** (Akrabalık bağını kırmazlar, mü'minlere dostluk gösterir, birlik olurlar, kul haklarını gözetirler, Allahü teâlânın bütün kitap ve peygamberlerine îmân ederler.) **Rablerinden korkarlar** (nehyedilen şeylerden sakınırlar ve) **fenâ hesaptan korkarlar"** buyurdu.

Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 196. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah yolunda şehîd olanları ölü sanmayınız! Onlar diridirler!"** buyurdu.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 121. âyet-i kerîmede meâlen; **"Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, o kitabı, hak olduğunu bilerek okurlar. İşte onlar, tahrif yapmaksızın kitaplarına îmân edenlerdir. Her kim de kitabı inkâr eder ve değiştirirse, onlar dinlerinde ziyan edenlerdir"** ve İsrâ sûresinin 45. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sen Kur'ân-ı kerîmi okuduğun zaman, biz, seninle âhırete inanmayanların arasına görünmez bir perde çekeriz."** (Böylece seni göremezler ve sana bir zarar yapamazlar) buyurdu.

Aynı sûrenin 82. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz Kur'ân-ı kerîmde öyle âyet-i kerîmeler indirmekteyiz ki, mü'minler için şifâ ve rahmettir** (ki, dinlerine kuvvet ve menfâat verir). **Zâlimlerin de ancak sapıklığını arttırır"** buyuruldu.

Fâtır sûresi 29. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten Allahü teâlânın kitabını** (Kur'ân-ı kerîmini, hükümleriyle amel etmek ve başkalarına da öğretmek sûretiyle devamlı) **okuyanlar, namazı gereği üzere kılanlar, kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden gizli ve aşikâr harcayanlar, asla ziyan etmeyecek bir ticâret umabilirler. Çünkü Allahü teâlâ, onlara mükâfatlarını tamamen verdikten sonra, fadlından onlara ziyâdesini ihsân edecektir. Muhakkak ki, O Gafûr'dur** (çok bağışlayıcıdır), **Şekûr'dur** (az amele karşılık çok mükâfat verir)" buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz. Çünkü o, kıyâmet gününde eshâbına şefaatçi olarak gelecektir."**

"Oruç ve Kur'ân-ı kerîm, kula şefaat eder. Oruç; "Yâ Rabbî! Ben onu, gündüz yemekten içmekten menettim. Beni onun hakkında şefaatçi kıl" der, Kur'ân-ı kerîm; "Yâ Rabbî! Ben onu geceleyin uykudan menettim. Beni onun hakkında şefaatçi kıl" der. İkisi de ona şefaat ederler."

"Sizin en hayırlınız, Kur'ân-ı kerîmi öğrenen ve öğretenlerinizdir."

Haysem (r.a.) anlattı: Resûlullah (s.a.v.) Eshâbından bir grup cemâat arasında bulunuyordu. Bu sırada Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına uğradım. "Allahın Resûlü olduğunu söyleyen sen misin?" dedim. Resûlullah (s.a.v.); **"Evet"** buyurdular. O zaman; "Ey Allahın Resûlü! Hangi amel Allahü teâlâya daha sevgilidir?" dedim. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya îmân etmektir"** buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dediğimde; **"Sıla-i Rahm"** buyurdular. Sonra; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlânın en sevmediği amel nedir?" diye sordum. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya ortak koşmaktır"** buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dedim. **"Sıla-i Rahmi kesmektir"** buyurdular. "Sonra nedir yâ Resûlallah?" dedim. **"Kötülüğü emretmek, iyilikten men etmektir"** buyurdular.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kendine yedirdiğin şey, senin için sadakadır. Zevcene yedirdiğin şey, senin için sadakadır. Hizmetçine yedirdiğin şey, senin için sadakadır."**

"Her iyilik sadakadır. Kişinin ehli için harcadığı şey, ona sadaka olarak yazılır."

Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın rızâsı için bir yetimin başını okşayan kimsenin elinin değdiği her kılda, onun için sevâblar vardır. Kim kendi yetimine veya yanında bulunan yetime iyilikte bulunsa, ben ve o, Cennette şu ikisi gibi oluruz"** buyurdu ve işâret parmağı ile orta parmağını birbirinden ayırarak gösterdi.

Bir kimse kalbinde katılık bulunduğundan şikâyet edince, Resûlullah (s.a.v.); **"Yetimin başını okşa ve miskini doyur"** buyurdu.

"Kim müslüman kardeşini istediği bir şeyle karşılayarak onu sevindirirse, Allahü teâlâ da kıyâmet gününde onu sevindirir."

"Farzlardan sonra amellerin en faziletlisi, müslümanı sevindirmektir."

"Müslüman kardeşini sevindirmek, Allahü teâlânın af ve mağfiretine sebep olur."

"Hastaları ziyâret ediniz. Cenâzeleri ta'kib ediniz. Size âhıreti hatırlatır."

Resûlullah (s.a.v.); **"Bir kimse, bir hastayı ziyâret ederse, Allahü teâlânın rahmetine dalar. Hastanın yanına oturduğu zaman, onu Allahü teâlânın rahmeti kaplar"** buyurdu. Bunun üzerine "Ey Allahın Resûlü! Bu, hastayı ziyâret eden sağlam ve sıhhatte olan kimse içindir. Hasta için ne vardır?" denilince, Resûlullah (s.a.v.); **"Hastanın (da) günâhları dökülür"** buyurdular.

Fetih sûresi 29. âyet-i kerîmede buyuruldu ki: **"Muhammed** (s.a.v.) **Allahü teâlânın peygamberidir ve O'nunla birlikte bulunanların** (ya'nî Eshâb-ı Kirâmın) **hepsi kâfirlere karşı şiddetlidirler. Fakat, birbirlerine karşı merhametli, yumuşaktırlar. Bunları çok zaman rükû'da ve secdede görürsünüz. Herkese dünyâda ve âhırette her iyiliği, üstünlüğü, Allahü teâlâdan isterler. Rıdvânı, ya'nî Allahü teâlânın kendilerini beğenmesini de isterler. Çok secde ettikleri yüzlerinden belli olur. Onların hâlleri, şerefleri, böylece Tevrât'da ve İncîl'de bildirilmiştir. İncîl'de de bildirildiği gibi onlar, ekine benzer. İnce bir filiz yerden çıkıp kalınlaştığı, yükseldiği gibi, az ve kuvvetsiz oldukları hâlde, az zamanda etrâfa yayıldılar. Her tarafı îmân nûru ile doldurdular. Herkes filizin hâlini görüp, az zamanda nasıl büyüdü diyerek şaşırdıkları gibi, hâl ve şânları dünyâya yayılıp görenler hayret etti ve kâfirler kızdılar."**

Kalem sûresi 1-4. âyet-i kerîmelerde meâlen; **"Nûn, Kalem ve onunla yazılanlara hamd olsun ki, ey Muhammed, sen deli değilsin, Rabbinin ni'metlerine kavuşmuş bir insansın. Doğrusu sana kesintisiz ecir vardır. Şüphesiz sen, büyük bir ahlâka sahipsin"** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Îmânı en kuvvetli olanınız, ahlâkı en güzel ve zevcesine karşı en yumuşak olanınızdır."**

"Doğruluğa yapışınız. Çünkü doğruluk, iyilikle beraberdir. İkisi de Cennettedir. Yalandan sakınınız. Çünkü o, fücur (kötülük) **ile beraberdir, ikisi de Cehennemdedir."**

"Kim Allahü teâlâ için tevâzu ederse; Allahü teâlâ, onu yükseltir. Kim de mü'min kardeşinden kendisini üstün tutarsa, Allahü teâlâ onu alçaltır."

"İnsan, yumuşaklığı, tatlı dili sebebiyle, gündüzleri oruç tutanların ve geceleri namaz kılanların derecelerine kavuşur."

"Kızdığı zaman, öfkesini yenerek yumuşak davranan kimseyi Allah sever."

"Cennetin yüksek derecelerine kavuşmak isteyen, saygısızlık yapana yumuşak davransın! Zulmedeni affetsin! Malını esirgeyene ihsânda bulunsun! Kendisini aramıyan, sormıyan ahbabını, akrabasını gözetsin!"

"Allahü teâlânın en sevdiği iş, elbise vererek veya doyurarak veya başka ihtiyâcını karşılayarak, bir mü'mini sevindirmektir."

"Yerde olanlara merhamet ediniz ki, gökte olanlar da size merhamet etsin."

"Merhamet ediniz ki, merhamet olunasınız. Affedip bağışlayınız ki, siz de bağışlanasınız."

"Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, dünyâ ve âhıret iyilikleri verilmiştir."

"Kendisine yumuşaklık verilen kimseye, hayır verilmiş olur. Yumuşaklıktan mahrûm olan, hayırdan da mahrûmdur."

"Allahü teâlâ refîktir. Yumuşaklığı sever."

Allahü teâlâ, Hucurât sûresi onuncu âyet-i kerîmede meâlen; **"Mü'minler, birbirleriyle kardeştir. Kardeşleriniz arasında sulh yapınız"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"En faziletli sadaka, insanların arasını ıslâh etmektir."

"Kişi sevdiği ile beraberdir."

Ebû Zer (r.a.); "Yâ Resûlallah! Bir kimse, bir kavmi seviyor, fakat onların yaptığını yapmaya gücü yetmiyorsa durumu nasıldır?" diye suâl edince, Resûlullah (s.a.v.); **"Ey Ebû Zer! Sen sevdiğinle berabersin"** buyurdu. Ebû Zer de (r.a.); "Ben Allah ve Resûlünü seviyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Sen sevdiğinle berabersin"** buyurdu.

Bir kimse gelip, Resûlullahtan (s.a.v.) kıyâmetin ne zaman kopacağını sordu. Resûlullah (s.a.v.); **"Onun için ne hazırladın?"** buyurdu. O zât; "Allah ve Resûlünü sevmekten başka birşeyim yok" dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Sen sevdiğinle berabersin"** buyurdu. Enes (r.a.), bu hadîs-i şerîfle ilgili olarak, buyurdu ki: "Resûlullahın (s.a.v.); **"Sen sevdiğin ile berabersin"** buyurmasına sevindiğimiz kadar hiçbir şeye sevinmedik. Ben, Resûlullahı (s.a.v.), Ebû Bekr ve Ömer'i (r. anhümâ) seviyorum. Onları sevdiğim için, onlarla beraber olacağımı ümîd ediyorum."

"Kim bir kimseyi Allah için sever ve; "Ben seni Allah için seviyorum" derse, ikisi de Cennete girer. Allah için seven kimse, sevdiği kimseden derece bakımından daha yüksektir."

"Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için mâni olursa, onun îmânı kemâle ermiştir."

"Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece herkes uyurken namaz kılınız! Bunları yaparak, selâmetle Cennete giriniz."

"Ey Allahın Resûlü! Cennete girmeme vesile olacak birşey söyler misiniz?" diye soran bir Sahâbîye, Resûlullah (s.a.v.); **"Hoş sözlü olmak, selâm vermek ve yemek yedirmek"** buyurdu.

"Ey oğlum! Ehlinin yanına geldiğin zaman selâm ver. Böyle yaparsan, sana ve ev halkına bereket olur."

"İki müslüman karşılaşıp müsâfeha ederlerse, Allahü teâlâ, onlar ayrılmadan önce günahlarını af ve mağfiret buyurur."

"İki müslüman karşılaşıp, biri diğerine selâm verdiği zaman, ikisinden Allahü teâlânın en sevdiği, arkadaşına daha güleryüzlü olanıdır. Müsâfeha ettikleri zaman ikisinin üzerine Allahü teâlânın rahmeti iner. (inen yüz rahmetten) **doksan tanesi müsâfehaya başlayana, on tanesi, kendisiyle müsâfeha edilenedir."**

"Her iyilik sadakadır. Kardeşini güler yüzle karşılaman, kovandaki suyu kardeşinin kovasına boşaltman da iyiliktendir."

"Kardeşini güleryüzle karşılamak şeklinde bile olsa, hiçbir iyiliği aşağı görme."

"Kardeşine güleryüz göstermen sadakadır, iyiliği emredip, kötülükten alıkoyman sadakadır. Dalâlet üzere bulunan birisine doğru yolu göstermen senin için sadakadır. Taş ve diken (gibi eziyet veren şeyleri) **yoldan uzaklaştırman sadakadır. Kovandaki suyu, kardeşinin kovasına doldurman sâdakadır."**

"Hiç kimse, kendi kazandığından daha hayırlı bir yiyecek yememiştir."

"Doğru ve emîn tacir, Peygamberler, sıddîkler ve şehîdlerle beraberdir."

"Her göz kıyâmet günü ağlayacaktır. Şu üç göz bunlardan müstesnadır: Haramlara bakmayan göz, Allah yolunda uyumayan göz, Allah korkusundan sinek başı kadar bile olsa yaş akan göz."

"Kadın, beş vakit namazını kıldığı, namusunu koruduğu ve kocasına itaat ettiği zaman, Cennete istediği kapıdan girer."

"Kadın üzerinde hakkı ençok olan kimdir?" diye sorulunca, Resûlullah (s.a.v.); **"Kadının hocasıdır"** buyurdu. Yine "Bir kimse üzerinde hakkı ençok olan kimdir?" denilince de; **"Annesidir"** buyurdu.

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden kimse ya hayır söylesin, yahut sussun."

"Ey Allahın Resûlü! Müslümanlardan hangisi daha üstündür?" diye sorulunca, Resûlullah (s.a.v.); **"Müslümanların, elinden ve dilinden sâlim olduğu, zarar görmediği kimsedir"** buyurdu.

Allahın Resûlüne (s.a.v.), "En üstün amel hangisidir?" diye soruldu. Resûlullah (s.a.v.); **"Vaktinde kılınan namazdır"** buyurdu. "Sonra hangisidir yâ Resûlallah?" denilince; **"İnsanların senin dilinden sâlim olmaları, eziyet görmemeleridir"** buyurdu.

Âl-i İmrân sûresi 104. âyet-i kerîmede meâlen; **"İçinizden, insanları hayra çağıracak, iyiliği emredecek, kötülükten alıkoyacak bir topluluk bulunsun, işte onlar, kurtuluşa**

erenlerdir." aynı sûrenin 110. âyet-i kerîmesinde de meâlen; **"Siz, insanlar için hayırlı ümmetsiniz! İyi şeyleri emreder, fenâ şeyleri menedersiniz"** buyuruldu.

Lokman sûresi 17. âyet-i kerîmesinde, Lokman Hakîm'in oğluna nasihatlerinden bahisle meâlen şöyle buyurulmaktadır: **"Yavrum, namazı gereği gibi kıl, iyiliği emret ve fenâlıktan alıkoy. Bu husûsta sana isâbet edecek eziyete katlan; çünkü bunlar, kesin olarak farz kılınan işâretlerdir."**

Şûra sûresi 30. âyet-i kerîmede meâlen; **"Size gelen belâlar, musibetler, kabahatlerinizin, günahlarınızın cezasıdır. Bununla beraber, Allahü teâlâ, bir çoğunu da affederek musibete ma'rûz bırakmaz"** buyuruldu.

Nisa sûresi 79. âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey insan, sana gelen her iyilik, Allahü teâlânın ihsânı olarak, ni'meti olarak gelmektedir. Her dert ve belâ da, kötülüklerine karşılık olarak gelmektedir. Hepsini yaratan, gönderen Allahü teâlâdır"** buyuruldu.

Nahl sûresi 34. âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlâ, kullarına zulmetmez, haksızlık etmez, onları azâba, acılara sürükleyen bozuk düşünceleri, çirkin işleridir. Böylece kendilerine zulüm ve işkence ediyorlar"** buyuruldu.

Resûlullaha (s.a.v.); "İnsanlar arasında en fenâ belâ ve musibete düçâr olan kimdir?" diye sorulunca; **"Peygamberlerdir. Sonra onlara daha benziyen, sonra onlara daha benziyenlerdir"** buyurdu. Resûlullah (s.a.v.) devam ederek; **"İnsanlar, dinlerindeki durumlarına göre imtihan olunurlar. Eğer dinlerinde kuvvetli iseler, onlara verilen belâ ve musibet daha şiddetli olur"** buyurdu.

Ebû Zer Gıfâri (r.a.) anlatır: Resûlullaha (s.a.v.) birçok suâller sorduktan sonra; "Yâ Resûlallah! Bana nasihat et" dedim. **"Sana Allahtan korkmayı tavsiye ederim. İşin başı budur"** buyurdu. "Yâ Resûlallah biraz daha" dedim. **"Sana Kur'ân-ı kerîmi okumayı tavsiye ederim. O senin için yeryüzünde nûr, gökte meleklerin övgüsüdür"** buyurdu. "Biraz daha" dedim. **"Çok gülmeyi terket, çok gülmek kalbi öldürür, yüzün nûrunu giderir"** buyurdu. "Biraz daha nasihat buyur yâ Resûlallah" dedim. **"Susmayı tercih et, sâdece hayır söyle, bu şeytanı senden uzaklaştırır, dine uymakta sana yardımcı olur"** buyurdu.

"Biraz daha yâ Resûlallah" dedim. **"Cihâd et, çünkü cihâd, ümmetimin zühdüdür"** buyurdu. "Biraz daha" dedim. **"Miskinleri** (fakirleri) **sev, onlarla bulun"** buyurdu. "Biraz daha yâ Resûlallah" dedim. **"Kendinden aşağı olanlara bak, senden üstün olanlara bakma, çünkü içinde bulunduğun hâl, senin için ni'mettir"** buyurdu. "Biraz daha yâ Resûlallah" dedim. **"Akrabanı ziyâret et, onlar seni ziyâret etmeseler de"** buyurdu. "Biraz daha yâ Resûlallah" dedim. **"Allahü teâlâya itaat et, kınayanların kınamasına aldırma"** buyurdu. "Biraz daha nasihat et yâ Resûlallah" dedim. **"Acı da olsa hakkı söyle"** buyurdu. Biraz daha istedim, elini göğsüme koydu ve şöyle buyurdu: **"Tedbir almak gibi akıllılık yoktur. Haramlardan el çekmek gibi vera' yoktur. Güzel ahlâk gibi de soyluluk yoktur."** buyurdu.

Tahrîm sûresi, sekizinci âyetinde meâlen; **"Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz! Hâlis tövbe edin! Ya'nî tövbenizi bozmayın! Böylece tövbe edince, Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar"** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.); **"Günâhından tövbe eden kimse, günâhı olmayan kimse gibidir"** buyurdu.

Hûd sûresi 114. âyet-i kerîmede meâlen; **"Doğrusu bu hasenat** (beş vakit namazın sevâbı) **küçük günahları mahveder"** buyuruldu.

Rersûlullah (s.a.v.); **"Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork! Kötülüğün peşinden iyilik yap ki; o iyilik, o kötülüğü silsin, gidersin. İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele et!"** buyurdu.

Mu'âz bin Cebel (r.a.), yolculuğa çıkacaktı. Resûlullahın (s.a.v.) huzûr-i saadetlerine gelip nasihat istedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya ibâdet et! O'na hiçbir şeyi ortak koşma. Kötülük yaptığın zaman peşinden iyilik yap. Ahlâkını güzelleştir"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) Eshâbına (r.anhüm) buyurdu ki:

"Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 197

2) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 409

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 40

4) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 417

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 102

6) Tezkiret-ül-huffâz sh. 1477

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 357

8) Tabakât-ül-huffâz sh. 512

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 552

10) Ma'rifet-ül-kurrâ-il-kibâr cild-2, sh. 582

11) Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâb-ı amel-is-sâlih, Süleymâniye Kütüphânesi. Reîsülküttâb Mustafâ Efendi kısmı, No. 491

DURSUN FAKÎH (Tursun Fakîh)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. Şeyh Edebâlî hazretlerinin dâmâdı. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in bacanağıdır. Osman Bey devrinin meşhûr âlimlerindendir. Aslen Karamanlı olup, hocası Edebâlî'nin (r.a.) hemşehrîsidir. Çeşitli ilimleri, Edebâlî'den tahsil edip, tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgilerinde âlim, tasavvufta yüksek derecelere sahip oldu. Kalbi, kötülüklerin pisliklerinden temizlendi. Zühd ve takvâda, güzel ahlâkta, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta, insanlara doğru yolu göstermekte çok ileri idi. Osman Bey zamanında, gazâ ve fetihlere iştirâk eder, gazilere imamlık yapar va'z ve nasihatlerde bulunurdu. Karahisar'da ilk Cum'a namazını , Eskişehir'de ilk bayram namazını o kıldırdı.

Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı'nın, İlhanlı Gazân Hân tarafından İran'a götürülmesi üzerine devlet parçalandı. Her önüne gelen bey, herkes, sığınacak yer arar oldu. Haber Osman Bey'in meclisine ulaştı. Mecliste hazır bulunan Osman Bey'e, hatîb ve va'izi Dursun Fakîh şu

teklifi yaptı: "Beyim! Cenâb-ı Hak size, sığınacak yer arayan müslümanları bir araya toplayıp idâre etmek basiretini ve gücünü ihsân etmiştir. Allahü teâlânın inâyeti, duâ ordusunun himmet ve bereketi, gazâ ordusunun kuvvet ve kudretleriyle çevrenizdeki tekfurları dize getirip, birçoklarının topraklarını mülkünüze dâhil ettiniz. Şimdi sıra Anadolu topraklarını ehil olmayanların elinden kurtarıp, ahâlisini huzûra kavuşturmaya gelmiştir. Müsâade buyurun da, adınıza hutbe okuyup, sizi sultan ilân edelim" dedi. Sultan düşünüp, istişâre etti. Dursun Fakîh'e hak verdi. O gün Dursun Fakîh, Osman Gazi adına hutbe okuyup, beyinin sultanlığını ilân etti. Dursun Fakîh okuduğu hutbelerde, va'z ve nasihatlerinde gazilerin gazâ şevkini artırıcı sözler söylerdi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ve O'nun mübârek Eshâbının (r. anhüm), güzel ahlâk ve örnek yaşayışını anlattı. Osman Gâzî'nin seçme yiğitleri, Allahü teâlânın dînini yaymağa, insanlara merhametli davranıp zarar vermemeye çok gayret ettiler. Herkese iyilik edip, hayırlı amel işlediler. Nefislerini terbiye edip, ebedî saadete kavuşmak için gayret gösterdiler. Bu husûslarda Dursun Fakîh'in askerler üzerinde çok büyük te'sîrleri oldu.

Dursun Fakîh, hocası Edebâlî'nin vefâtından sonra, onun dergâhında tâliblerine ders verdi. Hocasına sorulan suâllere o cevap verdi. Mühim devlet işlerinde onunla istişâre edildi. Osman Bey'in oğlu Orhan Bey'in en yakın müşaviri oldu. Her işinde onunla istişâre edip, **"İstişare eden pişman olmaz"** hadîs-i şerîfi mu'cibince, devletin devamlı ilerlemesini, altıyüz yıllık Osmanlı Devleti'nin temellerinin sağlam olarak atılmasını te'min etti. Sekizinci asrın ilk yarısında vefât etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 21

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3020

EBÛ AFFÂN OSMAN EL-YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman bin Ebî Kâsım bin Ahmed bin İkbâl el-Yemenî olup, künyesi Ebû Affân'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 776 (m. 1374) senesinde vefât etti. Ebû Affân Osman, fakîh, vera' ve zühd sahibi bir zât idi. Dünyâ malına hiç önem vermezdi. Kendisine Zebid'de Hanefî Mensûriyye Medresesi'nin müderrisliği teklif edildi ise de, o bu vazîfeyi kabûl etmedi. Ebû Affân Osman el-Yemenî'nin birçok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Osman el-Yemenî'nin bulunduğu köye Iraklı biri geldi. Osman el-Yemenî'yi görünce, onun talebelerine; "Bu sene bu zât hacca gitmiş midir?" diye sordu. Talebesi o zâta; "Hocam bu sene hacca gitmediler" dedi. O bunun üzerine; "Vallahi ben onu hac mevsiminde Harem-i şerîfte beş vakit namaz kılarken gördüm" dedi. Daha sonra o, Osman el-Yemenî hazretlerinin yanına gitti ve ondan duâ istedi."

Yine şöyle anlatılır: "Osman el-Yemenî'nin bulunduğu köyde bir zengin kimse vefât etti. Zamanın sultânı köyde bulunanlara; "O kimsenin evinin kapısını mühürleyin ve onun bütün mallarını iki kişinin huzûrunda tesbit edin. Daha sonra buraya gönderin" diye bir emir yazarak, elçi ile gönderdi. Elçi, Osman el-Yemenî'nin iki talebesinin yanına gelerek, durumu onlara anlattı. Onlar da, hocamızdan izin alalım dediler. Osman el-Yemenî talebelerine bu işe karışmamalarını söyledi. Elçi, yanında bulunan muhafızlar ile Osman el-Yemenî'nin sohbetini bastı ve onlara sultânın verdiği vazîfeyi yaptırdı. Sonra da çok eziyet etti. Bu arada, durumu bildiren bir mektûbu da sultâna gönderdi. Duruma çok kızan sultan, askerleri ile birlikte Zebîd beldesine gitmek üzere yola çıktı. Akşam oldu. Çok iyi bildikleri Zebîd köyünün yolunu bir türlü

bulamadılar. Bu duruma çok şaşırdılar. Sabaha kadar buluruz ümidiyle dolandılar. Yine de köyün yolunu bulamadılar. Sabah olunca, bütün gece aynı yerin çevresinde dolandıklarının farkına vardılar. Sultan, bütün bunların Osman el-Yemenî hazretlerinin kerâmetlerinden olduğunu anladı. Derhâl cân-ı gönülden tövbe etti. Sonra Osman el-Yemenî'nin yanına gitti. Ondan af ve özür diledi. Osman el-Yemenî de onu affetti."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 144

EBÛ BEKR BİN İSMÂİL EZ-ZÜNKELÛNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Lakabı Mecdüddîn'dir. 679 (m. 1280) senesinde doğdu. 740 (m. 1339)'da Mısır'da vefât etti. Aslen Mısırlıdır. Mısır'ın doğu beldelerinden birine bağlı olan Zünkelûn köyündendir. Bu köyün ismi, önce Sünkelûm iken, sonradan halk dilinde Sünkelûn ve Zünkelûn şeklinde değişmiştir. Ebû Bekr bin İsmâil, fıkıh, usûl, hadîs, nahiv ilimlerinde âlim olup, çeşitli eserler yazmıştır. Fıkıh ve hadîs ilmini zamanının âlimlerinden öğrendi. Zamanının meşhûr âlimlerinden olup, sâlih, zâhid ve mütevâzî bir zât idi. Baybarsiyye dergâhında Meşîhat-üs-Sûfiyye vazîfesini yürüttü ve hadîs dersleri verdi. Ayrıca Hâkimî Câmii'nde de ders verdi. Gece-gündüz talebelere ders verirdi. Derslerini anlatırken, talebelere nasihat ederdi. Derslerinde evliyâ menkıbeleri ve hayat hikâyelerini çok anlatırlardı. Bu sûretle dersleri ilgi ile ta'kib edilip, çok fâideli ve bereketli olurdu. Sohbeti tatlı ve fâideli idi. Meclisinde asla kimsenin gıybeti yapılmazdı. Tasavvufda yükselmiş, kerâmet sahibi bir zât idi. Eserleri şunlardır: "Tuhfet-ün-Nebîh fî şerh-it-tenbîh"; dört cild olup, "Tenbîh" şerhidir. "Şerhu minhâc-üt-tâlibîn", "Şerh-üt-ta'cîz", "El-Lem-ül-ârıda fî mâ vakaa beyn-er-Râfiî ven-Nevevî minel-Muârıda."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 58

2) Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 441

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 17

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 125

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

6) Keşf-ül-zünûn sh. 418, 490, 1560

EBÛ HÂMİD BEHÂÜDDÎN SÜBKÎ

Fıkıh ve lügat âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Abdülkâfi bin Ali bin Temâm es-Sübkî'dir. Künyesi, Ebû Hâmid olup, lakabı Behâüddîn'dir. 719 (m. 1319) senesinde doğup, 773 (m. 1371) târihinde vefât etmiştir. Babası Şeyhülislâm Takıyyüddîn Ebü'l-Hasen'den, Ebû Hayyân Reşîdî ve İsfehânî'den ilim aldı. Yûnus Debbûsî, el-Vânî, Bedr İbni Cemâa ve başka âlimlerden, Şam'da; Cezerî, Müzzî ve başkalarından ders aldı. Büyük âlim Takıyyüddîn Sâig'den birkaç kırâat dinlemiştir. Mecal Zenkelûnî, İbn-i Kammâh ve başka âlimlerden fıkıh ilmi okudu. Daha gençliğinde ilimde pek yükseldi. Kardeşi Şam kadılığı vazîfesini üzerine alınca, Mensûriyye ve Tûlûn Câmii'nin medresesinde ders verdi. Meşhed-i Şafiî, Hâkim Câmii ve ilk açılışında Şeyhünniyye'de ders verdi. Yine 763 (m. 1361) senesinde kardeşinin yerine Şam kadılığı yaptı. Sonra, Asker şehrinin kadılığına ta'yin edildi. Adeliye'de fetvâ işlerini yürüttü.

Kâdı Takıyyüddîn Zebîrî onun hakkında şöyle der: "Behâüddîn Sübkî büyük âlimlerdendir. Babası, Şam kadısı idi. Zengin idi. Babası, Şam kadısı olunca, daha önce yaptığı vazîfelerin

oğluna verilmesini istedi. Bunlar; Mensûriyye, Şeyhıyye ve Kehâriyye, İbn-i Tûlûn ve Zâhir medreselerinde ders vermek vazîfelerinden ibâretti. İbn-i Lebbân vefât edince, Meşhed-i Şafiî medresesinde ders verdi. Sonra Şam'da bir medresede vazîfe aldı. Bu işte bir müddet devam etti. Sonra Adeliye'de fetvâ işlerine baktı. Sonra Asker şehri kadılığını yaptı. Daha sonra İbn-i Tûlûn Câmii'nin hatîbi İbn-i Cevzî vefât edince, Şehiriyye Medresesi'nde fıkıh dersi verdi. Bundan sonra, büyük âlim Cemâlüddîn Esnevî'den sonra, İbn-i Tûlûn Medresesi'nde tefsîr dersi verdi."

Ebû Hâmid Behâüddîn Sübkî, fazîlet sahibi, çok ibâdet eden, çok sadaka veren bir zât idi. O pekçok defalar hacca gitti. Kalbinin merhamet ve inceliğinden, gözlerinden yaşlar hemen boşanıverirdi. Ebû Hâmid Behâüddîn (r.a.), istediğini elde etmede pek azîmli idi.

Eserleri: 1- Arûs-ül-efrât fî şerh-i telhîs-il-miftâh: İbn-i Hâcib'in usûle dâir yazdığı muhtasarı üzerine uzun bir şerhdir.

---

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 189

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 226

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 210

EBÛ HAYYÂN

Tefsîr, kırâat, hadîs, târih ve lügat âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Hayyân el-Gırnâtî el-Ceyyânî el-Endülüsî'dir. Künyesi Ebû Hayyân olup, lakabı Esîrüddîn'dir. Künyesi ile meşhûr oldu. 654 (m. 1256) senesi Şevval ayında, Gırnata'ya bağlı Matahşâraş denilen yerde doğdu. 745 (m. 1344) senesinde Kâhire'de vefât etti. Kâhire'nin dışında bulunan Sâfiyye kabristanına defnedildi.

Ebû Hayyân, Gırnata'da büyüdü. Burada; kırâat, nahiv ve lügat ilimlerini okudu. Gırnata'da; Ebû Ca'fer bin Zübeyr, Ebû Ca'fer bin Beşîr, Ebû Ca'fer bin Tabbâ', Ebû Ali bin Ebi'l-Ahmer, Ebû Hasen bin Sâig ve birçok âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için Mâleka, Mirye, Cezîre, Hadrâ, Cebel-ül-feth, Sebte, Becâye, Tunus, İskenderiyye, Mekke ve daha başka yerlere gitti. Mâleka'da; Ebû Ali bin Ebi'l-Ahves, Hatîb Abdülhak bin Ali, Ebû Abdullah Muhammed bin Abbâs Kurtubî'den, Becâye'de; Ebû Abdullah Muhammed bin Sâlih Kenânî'den, Tunus'ta; Ebû Muhammed Abdullah bin Hâru, Ebû Ya'kûb Yûsuf bin İbrâhim'den, İskenderiyye'de; Abdülvehhâb bin Hasen bin Furât ve Ali Abdülbasîr İsmâil bin Abdullah Müleycî, İbn-i Hatîb Mızze, Behâüddîn bin Nahhâs, Gâzî Hâlâvî'den, Mekke'de; Ebû Hasen Ali bin Sâlih Hüseynî, Yûsuf bin İshâk Taberî'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Ebû Hayyân, kırâat ilmini Ebû Ca'fer bin Tabbâ'dan, nahiv ilmini; Ebû Hasen Übbezî, Ebû Ca'fer bin Zübeyr, İbn-i Ebî Ahves Radıyy ve İbn-i Sâig'den öğrendi. Ayrıca Ebû Hüseyn bin Rebî', Şâtıbî, Kutbüddîn Kastalânî, İzzüddîn Harranî, Vedh bin Burhan, İbn-ül-Enmâtî, Muhammed bin Abdullah bin Elben'in derslerini de dinledi. Doğuda ve batıda birçok âlim ona icâzet (diploma) verdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Şerefüddîn Dimyatî, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ül-Iyd, Takıyyüddîn İbni Rezzîn, Ebü'l-Yemen bin Asâkir. Kendisi şöyle demektedir: "İlim aldığım hocalarımın sayısı dörtyüzellidir. İcâzet aldıklarımın sayısı da pek çoktur."

Ebû Hayyân; nahiv, tefsîr, kırâat, edebiyat, târih ilimlerinde yüksek derecelere kavuştu, İlimlerdeki yüksek derecesi her tarafa yayıldı, ilimdeki yüksekliğinde asrının âlimleri ittifâk etmiştir. Sözünde ve yaptığı nakillerde güvenilen, i'timâd edilen ve araştırıcı bir âlim idi. Âlimler, talebeler ve insanlar ondan çok istifâde ettiler. Kendisinden; Takıyyüddîn Sübkî, Tâcüddîn Sübkî,

Behâüddîn Ebî Hâmid Ahmed, Cemâlüddîn Esnevî, İbn-i Kâsım, İbn-i Akil, Semin, İbn-i Mektûm, es-Seffâkusî, Nâzır-ül-Ceyş ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendi. O, büyük âlim İbn-i Mâlik'in kitaplarını okumavı teşvik ederdi.

Talebelerine, İbn-i Mâlik'in eserlerinin kapalı taraflarını açıklardı, ömrünün çoğunu ders okutmak ve eser yazmakla geçiren Ebû Hayyân, Tûlûn, Mensûriyye, Hâkimi ve Akmer câmilerinde ilim öğretti ve Mensûriyye Medresesi'nde hadîs kürsüsü müderrisliği yaptı.

Tâcüddîn Sübkî onun hakkında: "Hocalarımızın ve arkadaşlarımızın çoğu Ebû Hayyân'dan ilim öğrendi. Babam Takıyyüddîn Sübkî de ondan ilim öğrenenler arasındadır. Babam ona çok hürmet ederdi. Eserlerinde ondan birçok nakiller yapmıştır. Bizi, sultan tekrar Şam'a gönderince, babam sultandan benim için birkaç gün izin aldı. Bu süre içerisinde, Ebû Hayyân'ın yanında okuduğum kitabı tamamladım. Babam bana: "Oğlum! Bu senin için bir ganîmettir. Belki bir dahaki gelişimizde Ebû Hayyân'ı bulamıyacaksın" dedi. Nitekim dediği gibi oldu" demektedir.

Meşhûr âlimlerden Safdî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Ebû Hayyân, ya ders dinler, ya bir ilmî mes'ele ile meşgûl olur, ya birşeyler yazar veya bir kitabı mütâlâa ederdi. Onun bunlardan başka birşey ile meşgûl olduğunu görmedim. O, zekî talebelere iltifât eder, onları sever ve methederdi. Onun pekçok şiirleri vardır. Yaptığı nakillere güvenilirdi. Lügat ilmini gayet iyi bilirdi. Sarf ve nahiv ilimlerinde çok yüksek dereceye ulaşmıştı. Ömrünün çoğunu bu ilimlere verdi."

Safdî onun hakkında: "Ebû Hayyân, uzun boylu, güzel sesli, sûreti hoş bir zât idi. Minhâc kitabını ders olarak okuturdu. Minhâc kitabından az bir kısmı müstesna hepsini ezberledi ve kendi elyazısıyla yazdı" demektedir.

Edfevî de onun hakkında şöyle demektedir "Ebû Hayyân nakillerinde güvenilir ve huccet idi. İtikâdı sağlam olup, mu'tezîlî ve mücessime'ye âit bid'atlerden uzak idi. Çok cömerd idi. Allahü teâlânın emirlerine çok bağlı olup, yasaklarından çok sakınırdı. Kur'ân-ı kerîm okurken ağlardı." Ebû Hayyân birçok eser yazmıştır. Eserlerinin sayısının elliye ulaştığı söylenmektedir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır, 1- El-Bahr-ül-Muhît: Tefsîr kitabıdır. Bu tefsîr, sekiz cild hâlinde olup, basılmıştır. İlim ehli arasında mu'teber ve yaygın olarak müracaat edilen bir eserdir. Kur'ân-ı kerîmin lafızlarının i'râb şekillerine vâkıf olmak isteyen kimse için bu tefsîr çok mühimdir. Çünkü nahvi mevzûların Kur'ân-ı kerîm âyetleri için ehemmiyeti büyüktür. Ebû Hayyân tefsîrinde âyet-i kerîmelerin izahını nahiv yönünden derinlemesine ele almış ve nahiv âlimleri arasındaki ihtilâflara geniş yer vermiştir. Bununla beraber Ebû Hayyân, ahkâm ile alâkalı husûsları da ihmâl etmemiştir. O, kelimelerin lügat ma'nâlarından bahsetmiş, nüzûl sebeplerini nâsih ve mensûh muhtelif kırâatleri, Kur'ân-ı kerîmin belagat yönünü, ahkâm ile ilgili âyet-i kerîmelere geldikçe fıkhî hükümleri, mütekaddimîn ve kendisinden önceki müteahhirîn âlimlerinden gelen rivâyetleri de bildirmiştir. Bütün bunları kendisine hâs bir üslûpla ifâde etmiştir.

Ebû Hayyân bu husûsu tefsîrinin mukaddimesinde şöyle anlatır: "Bu kitabımdaki tertîbim şöyledir, önce lügata ihtiyâç olan yerlerde, tefsîr ettiğim âyet-i kerîmenin kelimelerinden söze başlıyorum. Sonra, o lafza âit nahiv ilmine dâir hükümleri bildiriyorum. Eğer bir kelimenin iki veya daha fazla ma'nâsı varsa, o kelimenin ilk geçtiği yerde bu ma'nâları zikrediyorum. Böylece, daha sonra bu kelime tekrar geçtiğinde, orada daha önce geçen münâsip ma'nâlardan birisi verilip, sonra âyet-i kerîmenin tefsîrine başlıyorum. Eğer varsa, âyet-i kerîmenin nüzûl sebebini, nesh durumunu, önceki âyet-i kerîme ile olan alâkasını ve âyet-i kerîme hakkındaki kırâatleri,

âyet-i kerîmenin Arabca ilmi bakımından durumuna, Selef-i sâlihîn ve halef (sonra gelen âlimlerin) buyurduklarını zikrediyorum. Kısaca, o âyet-i kerîme hakkında söylenmesi gereken ne varsa söylüyorum. Orada geçen meşhûr kelimeleri asla ihmâl etmiyorum. Onda i'râb bakımından kapalı husûsları açıklıyor, beyân ve bedî' ilimleri yönünden de açıklamalarda bulunuyorum. Daha önce bahsettiğim bir kelime, bir cümle ve tefsîr ettiğim bir âyet-i kerîme hakkındaki açıklamayı tekrarlıyorum. Ba'zan da, böyle yerlerde o kelime cümle veya âyet-i kerîmenin açıklamasının geçtiği yere havale ediyorum. Şayet tekrar edersem, bu, daha fazla bilgi ve fâide içindir. Kur'ân-ı kerîmin lafzına teallûk eden dînî hükümlerde, dört mezhebe göre hükümleri bildiriyorum. Delîlleri için fıkıh kitaplarına havale ediyorum. Aynı şekilde nahiv ilmi ile ilgili hükümlerin delîlleri ve geniş ma'lûmât için de, nahiv kitaplarına müracaat edilmesini tavsiye ediyorum. Fakat, ba'zan bir hüküm, garîb veya ekseriyetin bildirdiği meşhûr hükme muhalif bir hüküm olduğunda, o hükmün delîllerini bildiriyorum. Âyet-i kerîmelerin i'rabını yaparken, Kur'ân-ı kerîmin münezzeh olduğu i'rab şekillerinden uzak duruyorum. Böyle mahzurlu i'rab şekillerini bildirip, bundan sakınmak gerektiğini de, Kur'ân-ı kerîmin i'rab ve terkibinin en güzel i'rab ve terkib sekline hamledilmesinin icab ettiğini beyan ediyorum. Çünkü Allahü teâlânın kelamı, en fasih kelamdır. Onda, nahiv âlimlerinin caiz kıldığı, uzak takdîrler, zaif terkipler, kapalı mecazlar gibi husûsların hepisini caiz kılmak, caiz değildir. Son olarak kelime ve terkib olarak tefsîr ettiğim âyet-i kerîmenin beyan ve bedî' ilmi ile ilgili durumunu bildirerek söze son veriyorum. Âyet-i kerîmelerin sonunda ma'nalarını şerh ediyorum. Ba'zan munasip oldukça tasavvuf ehlinin sözlerine de yer verdim."

Ebû Hayyân tefsîrinde, nahiv ve i'rab şekillerinde Keşşâf ve İbn-i Atıyye tefsîrinden çok nakiller yapmaktadır. Fakat çok defa bu nakillerin peşinden, onlara nahiv mes'elelerinde i'tirazlar yapmaktadır. Yine Ebu Hayyan tefsîrinin ikinci cildinin 276 ve yedinci cildinin 85. sahifelerinde Zemahşerî'ye mu'tezili i'tikâdından dolayı alaylı ve sert hücumlar yapmaktadır, Bununla beraber, onun Kur'ân-ı kerîmin belagatini, ortaya koymaktaki yüksek meharetini de takdîr etmektedir.

Ebû Hayyân bu tefsîrinde yaptığı nakillerin çoğunda, "Kitab-üt-tahrir vet-tahbir li akvâl-i eimmet-it-tefsîr" kitabını kaynak almış, bu kitaba i'timâd etmiştir. Bu kitab, Ebû Hayyan'ın hocası Cemalüddîn Ebu Abdullah Muhammed bin Süleymân el-Makdisî'nindir. Bu kitab, tefsîr ilmine dair yazılmış en büyük eser olup, yüz cilde yakındır.

Kısaca, Ebu Hayyan'ın tefsîrinde, ömrünün büyük bir kısmını verdiği ve çok yükseldiği nahiv yönü ağırlıktadır. 2- En-Nehr: Bahr-ül-muhit'in kısaltılmış şeklidir. Bu eserde İbn-i Teymiyye'nin hataları da gösterilmiştir. 3- İthaf-ül-eribbima fil-Kur'ân-ı minel-Garîb, 4- Et-Tezyîl vet-tekmil, 5-Mutavvel-ül-irtisâf ve Muhtasarı: Celaleddîn Süyuti; "Arabcada bu iki kitapdan daha büyük kitap yazılmadı" demektedir. 6- Tenhil-ül-mulahhas min şerh-üt-teshîl, 7- İsfar-ül-mülehhas, 8- Et-Tecridü li ahkam-i kitabı Sibeveyh, 9- Et-Tezkiretü fil-Arabiyye (dört büyük cildlik bir eser), 10- Et-Takrib, 11- Muhtasar-ul-mukrib, 12- Et-Tedrib fî şerhihi, 13- El-Mebda'fit-Tasrif, 14- Gayet-ül-ihsân fin-nahv, 15- El-İrtidaü fid-dadi vez-zai, 16- Ikd-ül-lâlî fil-kırâat, 17- El-Halel-ül-haliyye fî esanid-il-Kur'ân-il-Aliyye, 18- Nuhat-ül-Endülüs, 19- El-Ebyat-ül-vafiyye, 20- Mantık-ül-hürs fî lisân-il-fürs, 21-El-İdrak lil-lisân-il-etrâk, 22- Zehv-ül-mülk fî nahv-it-Türk, 23- El-Efsal fî lisân-it-Türk, 24- En-Nuket-ül-hisan, 25- En-Nafi', 26- El-Mevrid-ül-Gümer, 27- Er-Ravd-ül-Basim, 28- Ez-Zümre, 29- Nihâyet-ül-İ'rab.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 130

2) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 286
3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 280
4) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 23
5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 276
6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 145
7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 457
8) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 71
9) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 302
10) Et-Tefsîr vel-müfessirîn cild-1, sh. 317
11) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 534
12) Tabakât-ül-kurrâ cild-2, sh. 285
13) Nücûm-üz-zâhire cild-10, sh. 111
14) Nefh-ut-tayyib cild-2, sh. 535
15) El-Vâfî bil-vefeyât cild-5, sh. 267
16) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 152
17) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 49, 61, 153, 688, cild-2, sh. 1194, 1580, 1818,
18) De Slane Catalogue des manuserits arabes cild-1, sh. 145
19) Ahlwardt, Verzelchniss der arabischen Handschriften cild-1, sh. 349
20) Brockelmann Gal-2 sh. 109 Sup-2 sh. 135

EBÛ İMRÂN (Mûsâ)

İslam âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Abdülvehhab-ı Şa'ranî hazretlerinin beşinci batından dedesidir. Mısır'da Sa'îd-i Mısır olarak bilinen bölgenin aşağı kısmında ve Nil nehrinin batı sahilinde bulunan Behensa beldesindendir. Doğum tarihi tesbit edilemiyen Ebû İmran (r.a.), 707 (m. 1307) senesinde vefât etti. Benî Zugla diye tanınmış olan kabileye mensûp, Tilmsan Sultânı Ebû Abdullah ez-Zuglâ'nın evlâdındandır. Ebû İmrân, sultan olan babasının yanında yetişip büyüyünce, Allah yolunda bulunmayı, kendisini tasavvufa vermeyi saltanata tercih etti: Babası ilk zamanlarda onun bu hâlini garip karşıladı ise de, daha sonra işinde kendisini serbest bıraktı. Ebû İmrân Mûsâ, talebe olmak üzerek Şeyh-ül-Magrib olarak tanınan Ebû Midyen et-Tilmsânî hazretlerinin huzûruna vardı. Ebû Midyen (r.a.) buna; "Kime mensûbsun?" diye sordu. O da; "Sultan Ebû Abdullah'a" dedi. "Nesebin (soyun) kime kadar ulaşır?" diye sorunca, "Muhammed bin Hânefiyye bin Ali bin Ebî Tâlib'e (r. anhümâ)" dedi. Ebû Midyen, "Fakirlerin (tasavvuf yolunda bulunanların) yolu ile saltanat ve neseb (soy) asâleti bir arada bulunmaz" dedi. O da; "Ey efendim! siz şâhid olun ki, şu andan i'tibâren sizden başkasına bağlı bulunmayı terkettim. Başka şeylerin hepsinden ayrıldım. Soyumla anılmayı değil, sizinle anılmayı şeref kabûl ettim" dedi. Bunun üzerine Ebû Midyen hazretleri bunu talebeliğe kabûl etti. Gayret ve isti'dâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda ilimde ve ma'nevî hâllerde yükselerek, o büyük zâtın talebelerinin önde gelenlerinden oldu. Birçok kerâmeti görüldü. Vahşi hayvanlar ile konuştuğu herkes tarafından bilinirdi. Arslanlar bile bu zâtın Allaha bağlılığından hâsıl olan heybetinden korkup çekinirlerdi. Halktan, bizzat bunları görenler az değildi.

Ebû Midyen et-Tilmsânî hazretlerinin huzûrunda, yetişerek, üstün derecelere, yüksek makamlara kavuşan Ebû İmrân, kendisi gibi yetişen ba'zı arkadaşları ile birlikte, hocaları Ebû

Midyen tarafından, insanları irşâd etmek, onlara saadet yolunu göstermek üzere, Mısır'da değişik beldelere gönderildi Yola çıkacakları zaman, Ebû Midyen hazretleri; Ebû İmrân'a; "Mısır'a ulaştığında, Sa'îd bölgesinde bulunan Hûr nahiyesine git! Senin kabrin orada olacaktır" buyurdu. O da; "Başüstüne efendim" diyerek, bildirilen yere vardı. Hocasından öğrendiği yüksek din bilgilerini, talebelerine, ilim âşıklarına anlatmaya, öğretmeye başladı. Birçok talebe yetiştirdi. Çok kerâmeti görüldü. Bir talebesine nidâ ettiği, seslendiği zaman, o talebe bir senelik mesafede de olsa, Allahü teâlânın izni ile hocasının sesini duyar ve cevap verirdi. Yine talebelerinden birisi bir sıkıntıya düşse ve ondan yardım istese, ona seslense, Allahü teâlânın izni ile o talebesinin hâlini anlar, sesini duyar, bir senelik mesafede de bulunsa, Allahü teâlânın izni ile derhâl o talebesinin imdâdına yetişirdi Ona yardım edip, sıkıntıdan kurtarırdı. Ebû İmrân Mûsâ hazretleri burada, aşk ve şevk ile uzun yıllar hizmet etti. Birçok kimse ondari ilim öğrenip, istifâde ettiler. Hocası Ebû Midyen'in işâret ettiği gibi o beldede vefât etti. Kabri oradadır.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 20

EBÜ'L-ABBÂS KONEVÎ (Ahmed bin Mes'ûd)

Kelâm, lügat, nahiv ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Mes'ûd bin Abdürrahmân'dır. Künyen Ebü'l-Abbâs olup, Cemâ-lüddîn lakabı verildi. Konevî nisbet edildi. Celâlüddîn Ömer Habbâzî'den fıkıh ve kelâm bilgilerini öğrendi. Allâme Muhyiddîn Esmer'den fıkıh ilmi tahsil etti. Şam'da ikâmet edip, orada 732 (m. 1332) yılında vefât etti. Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. En meşhûr talebesi, Şam kadılarından olan oğlu Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Mahmûd Konevî idi. Ebü'l-Mehâsin Konevî, babasının vefâtından sonra, müsvedde hâlinde olan eserlerini tamamladı. Ebü'l-Abbâs Konevî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Câmi'-ül-kebîr" şerhi "Takrir" ve "Akîdet-it-Tahtavî" şerhi "Kalâid" meşhûrdur. "Kalâid"in bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesi Esad efendi kısmında mevcûttur.

---

1) Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye cild-2, sh. 106

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 42, 107

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 176

4) Osmanlı müellifleri

EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Mahmûd en-Nesefî olup; künyesi Ebü'l-Berekât'dır. Lakabı ise Hâfızüddîn'dir. 710 (m. 1310) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, fıkıh ilmini; Şemsüleimme Muhammed bin Abdüssettar el-Kerderî, Hamîdüddîn ed-Darir, Bedrüddîn Hâherzâde gibi büyük âlimlerden öğrendi. Ebü'l-Berekât en-Nesefî, müteahhirîn diye isimlendirilen zühd sahibi âlimlerden olup, fıkıh, usûl, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde emsalsiz idi. Fıkıh ve usûlde üsdâd idi. Çok kimseler ondan fıkıh ve ahlâk ilmini öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular. Es-Sefnâkî bunlardandır. Abdullah en-Nesefî pek yüksek bir âlim idi. Tefsîrde, hadîste, fıkıhda, usûlde büyük bir ilmî gücü vardı. Zamanında emsalsiz idi. Çok kıymetli ve faydalı eserleriyle. İsmi ve nâmı her yere yayıldı.

En-Nesefî "Kâfi" kitabında buyurdu ki: "Bir kimse, hüzünden, sıkıntıdan kurtulmak için, Allahü teâlâya kalbinden yalvararak, ondört secde âyetini (ezberden, ayakta) okuyup, herbirinden sonra, hemen yatıp secde ederse, Allahü teâlâ, o kimseyi o dert ve belâdan korur."

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, yazmış olduğu tefsîrin önsözünde buyurdu ki: "Arzusunu kıramıyacağım çok sevdiğim bir zât, benden "Te'vilât-i Kur'âniyye"ye dâir bir kitap yazmamı rica etmişti. Şöyle ki: Bu kitap kırâat vecihlerini, i'râbı, bedi' ilimlerin inceliklerini, işâretlerini içinde toplayan, Ehl-i sünnet ve cemâatin sözleriyle süslenmiş, bid'at ve dalâlet sahiplerinin söz ve işlerinden uzak, ne okuyucularına usanç verecek derece uzun, ne de maksadı ihlâl edecek tarzda kısa bulunacak.

Ben, bir müddet yazmakta tereddüt ettim. Fakat bilâhare birçok mânilere rağmen bunu yazmağa karar verdim ve cenâb-ı Hakkın yardımıyla az bir zaman içinde yazıp bitirdim."

Ebü'l-Berekât en-Nesefî birçok eser yazdı. Vâfi ve bunun şerhi "Kâfi" ve "Kenz" fıkıh kitapları ve "Medârik" tefsîri ile "Menâr" adındaki usûl-i fıkıh kitabı meşhûrdur. Ömer Nesefî'nin "Manzûmesi"ni şerh edip, "Müstesfâ" adını verdi. "Umdet-ül-akâid" kitabı William Courton tarafından 1259 (m. 1843) senesinde Londra'da basıldı. Yazmış olduğu "Medârik" tefsîrine birçok haşiyeler yazıldı. El-İklil alâ Medârik-it-Tenzîl bunlardandır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 32

2) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 247

3) Cevâhir-ül-mudiyye cild-1, sh. 270

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 101

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 464

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 108

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 58

8) Et-Tefsîr vel-müfessir cild-1, sh. 304

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 119; cild-2 sh. 1168, 1274, 1867

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 202, 977, 999, 1053

EBÜ'L-HASEN ALİ BİN MÛSÂ EL-HÂMÎLÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Çeşitli eserlerin sahibi olan meşhûr âlim Sirâc'ın babası. İsmi, Ali bin Mûsâ el-Hâmîlî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Harrâniyye'de tanınmış kabilelerden olan Ehmûl'a mensûp olmakla, "Hâmilî" diye nisbet olunmuştur. Doğum târihi, bilinemiyen Ebü'l-Hasen Ali hazretleri, 720 (m. 1320) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan âlimler için büyük bir önder, çeşitli ilimlerde âlim, şânı yüce, herkes tarafından bilinen, hatırlanan, iyilik, ihsân, cömertlik sahibi, çok kıymetli bir zât idi. İlminin çokluğu yanında, çok ibâdet etmesi ve çok kerâmetlerinin görülmesi ile de tanınmıştır. Zamanının sultânı dâhil, bütün insanlar tarafından sevilip sayılır, hürmet edilirdi.

Ebü'l-Hasen Ali bin Mûsâ hazretlerinin oğlu büyük âlim Ebû Bekr es-Sirâc (r.a.) şöyle anlatır: "Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Yanlarında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer vardı. Harrâniye'de babamın ders verdiği câmide kalabalık bir cemâat arasında oturuyorlardı. 714 senesi, Ramazân-ı şerîf ayının 27. gecesi idi. Nebî sallallahü aleyhi ve sellem; "Yâ Ebâ Bekr ve yâ Ömer! Kalkınız fakîh Ali bin Mûsâ el-Hâmilî'nin başını (alnını) öpünüz!"

buyurdu. Bunu söylerken, mübârek elleri ile babamı işâret ediyorlardı. Onlar derhâl kalkıp, babamın alnını öptüler. Sonra, Resûlullah (s.a.v.) babamın yanında durup; "Ben bunu seviyorum, ben bunu seviyorum" buyurdu. Bundan sonra Resûlullah efendimiz, Kudûrî kitabını istedi. Getirdiler. Huzûrlarında bir miktar okundu." İmâm-ı Şircî diyor ki: "Ben bunu, Sirâc'ın el yazısından naklediyorum."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 183

EBÜ'L-HASEN TEVÂŞÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Abdullah et-Tevâşi olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 748 (m. 1347) senesinde Halî denilen yerde vefât etti. Burada kabri meşhûrdur. Onu tanıyanlar ve ismini duyanlar, uzak yerlerden ziyâret ve istifâde için buraya gelirler. İmâm-ı Şircî Zebîdî şöyle demektedir: "Kabrini ziyârete gitmiştim. Orada nûr ve bereket gördüm. Ancak bunu ifâde etmek mümkün değildir."

Ebü'l-Hasen Tevâşî, bir Cum'a günü namaza gitmişti. Yanında talebelerinden bir cemâat vardı. Bu sırada yanına felsefe ile meşgûl olmakla tanınan birisi geldi. Ebü'l-Hasen Tevâşî'ye dil uzattı. Ebü'l-Hasen kendisini sevenlerden birisinin onun yakasına yapışacağını anlayınca; "Onu bırakınız. Onda, kendisine kâfi gelecek şey mevcûttur" buyurdu. O anda dil uzatan felsefecinin üzerinde bir ateş parladı. Orada hazır bulunanlardan birisi onun üzerine su dökmeye başladı. Yanan ateş söndü. Buna rağmen adamın vücûdunun bir kısmı yandı. Bu hâdise, o beldede yayılıp, herkes tarafından duyuldu.

Ahmed bin Mûsâ bin Acil, bir kâfile ile Mekke-i mükerremeye gidiyordu. Halî şehrine gelince, yolda tehlike olduğu haberi kâfileye ulaştı. Bunun üzerine Ahmed bin Mûsâ bin Acil, Ebü'l-Hasen Tevâşî'ye, istişârede bulunması için birini gönderdi. O şahıs ona, yolculuğu karayoluyla mı, yoksa deniz yoluyla mı yapmalarını soracaktı. O şahıs, Ebü'l-Hasen ile görüşüp durumu anlatınca, Ebü'l-Hasen Tevâşî; "Ahmed bin Mûsâ bin Acil'e söyle, yolculuğunu dilediği taraftan yapabilir. Ona hiçbir zarar gelmeyecektir" dedi. Dediği gibi Ahmed bin Mûsâ bin Acil sağ-sâlim Mekke-i mükerremeye gitti.

Büyük âlim Yâfiî şöyle anlatır: Birgün Ebü'l-Hasen Tevâşî ile beraber bulunuyordum. O anda hatırımdan, Ebü'l-Hasen mi, yoksa falanca zât mı daha üstün olduğu düşüncesi geçti. O anda Ebü'l-Hasen bana, Resûl ile Nebî arasındaki farkı sordu. Ben, bildiğim kadar anlatmaya çalışırken, gayet güzel, veciz ve şümûllü bir ifâde ile ikisinin arasındaki farkı benden önce îzâh. Etti. Daha sonra evliyâ arasında da fark bulunduğunu, bir kısmının talebe yetiştirdiğini ve kerâmet gösterdiğini, bir kısmının ise fazîlet sahibi bir zât olduğu ve talebe yetiştirmeyip kerâmet göstermediğini anlattı. Onun yaptığı bu izahlardan sonra, onunla, hatırıma gelen diğer zâtın arasındaki farkı anladım."

Menâyî şöyle anlatır. "Onun zamanında devlet ileri gelenlerinden ba'zıları halka zulüm yapıyordu. Ebü'l-Hasen Tevâşî; "Eğer zulümden vazgeçmezlerse, onlara ateş gelecektir" diye bildirildi. Ne zaman geleceğini sorduklarında: "Cum'a gecesi" dedi. Cum'a gecesi müezzin ezan okumaya çıkınca, devlet ileri gelenleri kendilerine doğru yavaş yavaş yaklaşmakta olan bir ateş gördüler. Korku ile Ebü'l-Hasen Tevâşî hazretlerinin huzûruna koştular. Yüzlerini topraklara sürerek yalvardılar ve zulümden vazgeçtiklerini bildirdiler. Ebü'l-Hasen onların dileğini kabûl edince, Allahü teâlânın izni ile o ateş ortadan kayboldu."

Birisine, şeytan devamlı musallat olur ve onu rahatsız ederdi. Bu durumu gelip, Ebü'l-Hasen hazretlerine anlattı. O da; "Şayet yine sana musallat olursa, benim ismimle bağır" dedi. Şeytan kendisine tekrar musallat olmuştu. Ebü'l-Hasen Tevâşî ismini söyler söylemez, şeytan ondan uzaklaştı ve bir daha yanına yaklaşmadı. Büyük âlim Yâfiî, târihinde şöyle demektedir: "Son olarak onun yanına gittiğimde, bir kitaba sığmayacak şekilde, ondan zâhir olan kerâmetlere, ma'rifetlere ve sırlara şâhid oldum."

Ebü'l-Hasen Tevâşî'nin üç oğlu vardı. Bunlar, Abdullah, Muhammed Sünnî ve Ebû Bekr'dir. Abdullah isimli oğlu, babası gibi Allahü teâlânın sevdiği kullarından idi. Onun birçok kerâmetleri görülmüştür. Zaman zaman onunla, akideleri bozuk olan kimseler arasında ba'zı münâzaralar olurdu. Bozuk akide sahiblerine, yanlış yolda olduklarını çok güzel îzâh ederdi.

Birgün Abdullah hazretleri, bozuk akîde sahiblerine; "Benim ile, sizin âlimim diye geçinen büyüğünüzü bir eve koyun ve o evi ateşleyin. Kim hak üzerine ise onu ateş yakmaz. Yolu bozuk olan ise yanar. Kimin hak üzere olduğu o zaman belli olur" dedi. Fakat onlar bu işi yapmayı kabûl etmediler. Çünkü onlar, onun sözündeki doğruluğu ve velilikteki kemâlâtını biliyorlardı.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 183

EBÛ MUHAMMED HASEN BİN ÖMER EL-HIMYERÎ

Endülüste yetişen fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ömer el-Hımyerî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Endülüs'te Atlas Okyanusu kenarında bulunan Lüb kasabasında yetişti. Doğum târihi kat'î olarak bilinemiyen Hasen bin Ömer, 767 (m. 1365) senesinde vefât etti.

İlim öğrenmeye çalışmaktaki gayret ve azmi ile tanınan Ebû Muhammed hazretleri, ibâdet ve tâatte ve Allahü teâlâyı zikretmekte zamanında bulanan âlim ve velilerin önde gelenlerinden idi. Ba'zen uzun zaman ilim öğrenmekle kitap mütâlaa etmekle çok meşgûl olur, gece-gündüz ilimle uğraşırdı. Kendisini o kadar ilme verirdi ki, evindekilerle ve çocukları ile meşgûl olamazdı. Geceleri uyumadığı çok olurdu. Bir sene müddetle, devamlı olarak yatsı namazından sonra uyumadı. Yatsı namazı abdestiyle sabah namazını kıldı. Uzun zaman, yemeden ve içmeden devamlı ilim öğrenmekle meşgûl olur, tanıyanlar, bu sıkıntılı hâllere nasıl tahammül edebildiğine çok hayret ederlerdi.

Rivâyet edilir ki, fakîh Muhammed Hermel el-Fahrî isminde bir zât, Ebû Muhammed el-Hımyerî hazretlerinin bulunduğu beldeye geldi ve onun derslerine devam etmeye başladı. Bu fakîh de yüksek âlimlerden idi. Burada birbirlerinden ilim öğrenmeye, birbirlerinin ilimlerinden istifâde etmeye başladılar. Bir ara, fakîh İbn-i Hermel, beyân ilmi okumak istediğini bildirdi. Ebû Muhammed Hâsen de kabûl etti. İbn-i Hermel'e beyân dersi okutmaya başladı. Birgün ders esnasında, başını yukarıya kaldırdığında, bir yılanın başını uzatmış dersi dinlemekte olduğunu gördü. Ders bittikten sonra, İbn-i Hermel'e bu gördüğü hâli bildirdi ve; "Bu gördüğün, cin taifesinden fıkıh âlimi bir kimsedir ki, bizden Tenbîh ve Mühezzeb kitaplarını okuyor. Senin okuduğun beyân derslerini de dinlemek istiyor" buyurdu. İbn-i Hermel ise, kendisinden ders okuduğu zâtın cinlere de ders vermekte olduğunu anlayıp, ona olan muhabbet ve bağlılığı daha çok arttı.

Ebû Muhammed Hasen bin Ömer el-Hımyer! hazretleri, bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Yanlarında Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları ve İslâm âlimlerinin

büyüklerinden İmâm-ı Şafiî hazretleri vardı. Hasen bin Ömer'in memleketinde bulunuyorlardı. Ebû Muhammed Hasen Bin Ömer; "Yâ Resûlallah! Buraya teşrîf etmenizin hikmeti nedir?" diye suâl edince, Resûlullah (s.a.v.); "İlim taleb etmek husûsundaki çalışman ve gayretin sebebiyle seni ziyâret ettik" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 397

EBÛ MUHAMMED TALHÂ BİN ÎSÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Talhâ bin Îsâ bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin eş-Şeyh-ül-kebîr Îsâ bin İkbâl el-Hetâr el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Bâb-i Sihâm denilen yere defn olundu. Üzerine çok büyük bir türbe inşâ edildi.

Çok kerâmet ve hârikaları görüldü. Bereketli sözleri vardı. Gençliğini ilim öğrenmekle geçirdi. Çok Kur'ân-ı kerîm okur, geceleri de devamlı ibâdet ederdi. Allahü teâlâya olan aşk ve muhabbetinin çokluğu sebebiyle, ma'nevî hâllere ve kerâmetlere kavuştu.

Ebû Muhammed Talhâ, rü'yâsında Resûlullahın (s.a.v.) işâretiyle, Hazreti Ebû Bekrin elinden tasavvuf hırkasını giydi. Tasavvuf yolunda üstün derecelere kavuştu. Allahü teâlâ ona İsm-i a'zamı öğretti. Kendisi; "İsm-i a'zamı kimseden öğrenmedim. Onu, havada nûrdan yazılmış harflerle görerek öğrendim" buyurdu. Bir kere de buyurdu ki: "Hangi velî zâtın kabri başında dursam, Allahü teâlâ, o zâtın rûhâniyyetinden beni haberdâr eder." Şöyle anlatılır: "Birgün kendisine Abdullah Yâfiî'nin oğlu gelip, bir mes'ele için onu hakem yapmak istedi. O, bunu kabûl etmedi Ona niçin kabûl etmediği sorulunca, şöyle cevap verdi. "Bana kendi mes'elesi için hakemlik yapmamı teklif edince, babası bana göründü ve; "O benim oğlumdur, fakat boynumda bir yüktür" dedi. Babasının ondan râzı olmadığını bildiğim için, onun teklifini kabûl etmedim." Yine birgün Mekke-i mükerremede iken, aynı zâtın bir başka oğlu kendisine gelip duâ istedi. O zaman yine babası göründü ve; "Efendim, bu oğlumu gözetmenizi istiyorum" dedi. Ebû Muhammed Talhâ da o gence dönüp; "Evlâdım, şunu bil ki, hoca talebesini gözetir ve korur" buyurdu. Daha sonra Ebû Muhammed Talhâ yanındakilere; "Ben, Abdullah Yâfiî gibi evlâdını bu derece gözetip kollayan başka birini görmedim" dedi."

Şöyle anlatılır: "Birgün talebeleriyle sohbet ederken, biri Bağdad'da, diğeri Mısır'da iki talebesinin ismi geçti. Onların hâlinden haberdâr olmayı arzu etti. Derhâl onların hâli, Ebû Muhammed Talhâ'nın gözleri önüne geldi. Yanındakilere; "Bağdad"daki Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundan olan talebem, şu anda ayakta kıbleye dönmüş, Ka'be-i muazzamanın şark rüknüne isâbet eder vaziyette ibâdete hazır bir hâlde Mısır'daki talebem de, etrâfında birçok kişilerle beraber, onlara İslâmiyeti anlatıyor" dedi."

Kızkardeşinin oğlu Hibetullah Sücâf şöyle anlatır: "Hanımımın bir elbiseye ihtiyâcı vardı. Param olmadığı için alamadım. Üzüntülü halimle Ebû Muhammed Talhâ'nın kabrine gidip yalvardım. Beni hafif bir uyku hâli kapladı. O anda karşımda onu gördüm. Bana buyurdu ki: "Falan yerdeki filan kişiye git Benden selâm söyle ve benim şu sözümü bildir. O sana ihtiyâcını verecektir." Derhâl uyandım. Buyurduğu köye gidip, o kişiyi buldum. Selâmını söyledim ve Ebû Muhammed Talhâ'nın; "Senin her biri çeşitli yerlerde olan beş küp altının var. Birisi de falan ağaç altındadır. Senden kırk dirhem istiyorum" sözünü naklettim. O kişi; "Evet, Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ'nın dediği doğrudur. Hoş geldiniz. Bundan sonra ne ihtiyâcınız olursa ben karşılayacağım" dedi ve ihtiyâcım olan şeyleri verdi."

Şöyle anlatılır: "Ebû Muhammed Talhâ, uyanık iken karşısında Peygamber efendimizi (s.a.v.) görürdü. Birgün birisi Zebid Hâkimi Kâdı Ahmed et-Tihâmî'ye gelip bu husûsu söyledi. O da bu duruma inanmadığı hâlde; "Gel beraberce ona gidip konuşmasını dinliyelim" dedi. Huzûruna gittiklerinde, Ebû Muhammed onlara hiç bakmadı. Fakat; "Ba'zı kimseler, uyanık iken Resûlullah efendimizin (s.a.v.) görüleceğini kabûl etmiyorlar. Böyle inanmaktan Allahü teâlâya sığınırız" buyurdu. Gelenler hatâlarını anlayıp özür dilediler. Başka bir rivâyette ise; kadı, Ebû Muhammed Talhâ'nın huzûrunda hiç konuşmadan edeble bir müddet oturdu. Hiçbir şey konuşmadan da ayrıldı. Yanındaki kişi; "Niçin birşey sormadın?" dediğinde, kadı; "Yemîn ederim ki, onun yanına girer girmez, Resûlullahı (s.a.v.) orada gördüm" dedi."

Yine anlatılır ki: "Zebid şehrinde bir karışıklık oldu. Sultan şehirden çıktı. Herkes malını ve kıymetli şeylerini bir yere sakladılar. Ebû Muhammed Talhâ o vakitte hasta idi. Talebesi gelip durumu söylediklerinde; "Bu insanlara birşey olmayacak. Ancak bir âlim vefât edecek. Âlimin ölümü, âlemin ölümü demektir" buyurdu. Çok geçmeden kendisi vefât etti."

Şöyle anlatılır: "Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ, bir defasında hacca giderken, büyük fıkıh âlimi Ahmed bin Ömer ez-Zeylaî'nin türbesine uğrayıp ziyâret etti. Onu, başında çiçeklerden bir taç demeti olduğu hâlde gördü ve onunla konuştu."

Ebû Muhammed Talhâ bin Îsâ'nın kerâmetleri çok olup, sahili olmayan bir deniz gibidir. Talebeleri onun kerâmetlerini bir kitapta topladılar. Hakîkat ilmine vâkıf bir zât idi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 47

EDEBÂLÎ (Üdebâlî)

Osmanlı devlenin büyük İslâm âlimi. Osman Gâzî'nin kayınpederi ve hocası. Karaman civarında doğdu. Memleketinde ilim öğrendikten sonra Şam taraflarına gitti. Hadîs-i şerîf, tefsîr ve fıkıh ilimleri tahsil etti. Tasavvuf yoluna meyletti. Zamanının büyük âlimlerinden feyz aldı. Memleketine döndü. Bir rivâyette Bâbâ İlyâs-i Horasânî'nin halifelerinin ileri gelenlerinden idi. İlim ve âmelde yüksek, mal ve mülkte zengin bir kimse idi. Eskişehir yakınlarında İtburnu denilen bir köyde ikâmet eder, tâliblerine ilim öğretmek, insanlara huzûr dağıtmakla meşgûl olurdu. Dînî mes'elelerde herkes ona müracaat eder, dünyâ ve devlet mes'eleleri için onunla istişâre edilirdi. İslâm dünyâsında eskidenberi mevcût olan "Fütüvvet ehli" ve Anadolu'da mühim bir yeri olan "Ahîler" ile irtibâta vardı. Anadolu Selçuklu Devleti sultânı tarafından, devletin Batı Anadolu sınırındaki Söğüt yöresine yerleştirilmiş olan, Kayı boyu mensûplarının reîsi Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Bey, bu büyük âlimi sık sık ziyâret eder, ilim ve feyzinden istifâde ederdi. Edebâlî hazretlerinin kendi parasıyla yaptırıp talebelerine ders verdiği Bilecik'deki zaviyesini ziyâretlerinden birinde, Osman Bey bir rü'yâ gördü. Rü'yâsını hocası Edebâlî hazretlerine anlattı. Osman Bey'in rü'yâsında, Edebâlî hazretlerinin koltuk altından çıkan bir nûr, gelip Osman Bey'in koltukaltına girdi. O nûrun girmesiyle, Osman Bey'in karnından bir ağaç peyda oldu. Birden dallanıp budaklandı. Dalları çok yükseklere ulaştı. Altındaki nice dağlar ve nehirleri gölgeledi. Onun gölgesindeki dağ ve nehirlerden birçok insan gelip istifâde etmeye başladığı sırada, Osman Bey uyandı. Edebâlî hazretleri, çok sevdiği Osman Bey'in böyle bir rü'yâ görmesine çok sevindi.

Onun yapacağı büyük hizmetlerde, kendisinin de nasîbi olmasına çok şükretti. Osman Bey'in bu güzel rü'yâsını şöyle tabir etti: "Sen, Ertuğrul Gâzî oğlu Osman, babandan sonra "Bey" olacaksın, kızım Mal Hâtun'la evleneceksin. Benden çıkıp sana gelen nûr budur. Sizin asil ve

temiz soyunuzdan nice pâdişâhlar gelecek. Onlar, nice devletleri bir çatı altında toplayacaklar. Allahü teâlâ, nice insanın huzûr ve saadete kavuşmasına, dîn-i İslâmla şereflenmesine senin soyunu vesile edecek" dedi. Osman Bey'i tebrik etti. Gözünün nûru kızını, bu mübârek insana nikâh etti.

Osman Bey'in Mal Hâtun'la izdivacından Orhan Bey dünyâya geldi. Edebâlî (r.a.), dâmâdı tarafından kurulan Osmanlı Devleti'ne ma'nevî güç verdi. Sultan Osman Gâzî'nin hürmet ettiği, her husûsta istişâre edip danıştığı en yakın yardımcılarından oldu. Edebâlî hazretlerine ve diğer ulemâ ve evliyâya hürmetin ve onlara danışmanın faydalarını görüp, âlimlere ve evliyâya yakın olmanın ehemmiyetini çok iyi anlayan Osman Gâzî, kendisinden sonra gelecek Osmanlı sultanlarına bıraktığı vasıyyetnamesinde; İslâm âlimlerine hürmet edilmesini, onlara her türlü kolaylığın gösterilmesini ve her işte kendilerine danışılmasını tavsiye ederek şöyle dedi:

"Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş işlemiyesin! Bilmediğini, dinimizin ulemâsından sorup anlıyasın! iyice bilmeyince bir işe başlamıyasın! Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma! Âlemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, Şeriat işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, dînimizin âlimlerinden uzaklaşma! Bizim mesleğimiz Allah yoludur ve maksadımız Allahın dinini yaymaktır. Yoksa, kuru kavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emanet ediyorum." Osmanlı sultanları, bu vasıyyetnameye candan sarıldı. Bu vasıyyetname, devletin altıyüz sene hiç değişmiyen anayasası oldu.

Altı asır, insanlara huzûr ve saadet, onların eli, onların yardımı ile dağıtıldı. Allahü teâlâ, o büyük devleti bu mübârek insanlara nasîb etti.

Birçok evliyâ ve ulemâya önderlik edip, birçok kimseyi Allah dostlarının yollarına kavuşturan Edebâlî hazretleri, 125 yaşlarında iken, 726 (m. 1326) yılında Bilecik'de vefât edip, yıllarca huzûr saçarak, insanları irşâd ettiği zaviyenin yanına defnedildi. Eskişehir'de de adına bir türbe yapıldı. Yerine dâmâdı Dursun Fakîh geçip, insanlara doğru yolu göstermeye devam etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 20

2) Kâmûs-ul-a'lâm cild-2, sh. 817

3) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 330

4) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

5) Tâc-üt-tevârih

EKMELÜDDÎN-İ BÂBERTÎ (Muhammed bin Mahmûd el-Mısrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Mahmûd bin Ahmed el-Bâbertî el-Mısrî'dir. İsminin, "Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd" şeklinde olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. "Ekmelüddîn" lakabı ile meşhûr oldu. 710 (m. 1310) senesinde, Bağdad'ın Bâbertâ kasabasında doğdu. Doğum yerinin Bayburt olduğunu zikredenler de vardır. Önce kendi memleketinde ilimle meşgûl oldu. Sonra Haleb'e gidip oradaki âlimlerden ilim tahsil etti. Kâdı Asruddîn İbni Adîm onu Sâzciyye Medresesi'nde görevlendirdi. Bir müddet orada kaldı. 740 (m.

1339) senesinden sonra Kâhire'ye gidip, Mevlânâ Kutbüddîn-i Râzî ile beraber asrının âlimlerinin İmâmı, en büyüğü kabûl edilen Ebû Hayyân Muhammed bin Yûsuf el-Endülûsî'den ve Şemseddîn-i İsfehâni'den ilim öğrendi. İbn-i Abdülhâdî'nin ve Delâsî'nin derslerini dinleyip, hadîs-i şerîf ve çeşitli ilimler elde etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, lügat, nahiv, sarf, me'ânî ve beyân ilimlerinde parmakla gösterilenlerden oldu. Seyhûniyye Medresesi meşihatına (başmüderrisliğine, rektörlüğüne) ta'yin edildi. Derslerin ve işlerin yürütülmesi, medresenin idâresi, kendisine verildi Bu hizmeti en güzel şekilde yürüttü. Çok gayretli idi. Hânekâhın vakanı îmâr edip, gelirlerini arttırdı. Çok defa kendisini kadı (hakim) yapmak istediler ise de, bundan imtina edip, kabûl etmedi Arab dili ve edebiyatında derin bilgiye sahipti. Tefsîr ve usûl-i fıkıh ilimlerinde çok kıymetli telif ve şerhleri vardır. İsmi ve eserleri çok meşhûr oldu. Kendisinden çok istifâde edilen âlimlerdendir. 786 (m. 1384) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Fıkıh ilmini Kıvâmüddîn Muhammed bin Muhammed el-Kâkî'den öğrendi. Onun hocaları silsilesi ise, üstadı Hüsâmeddin Hasen-i Sığnâkî vâsıtası ile İmâm-ı Ebû Yûsuf ve oradan da İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerine ulaşmaktadır. Fıkıhta istifâde ettiği âlimlerin başında; muhakkiklerin seyyidi, büyüğü, Ebü'l-Hasen Seyyid Şerîf Ali Cürcânî, Şemüddîn Muhammed bin Hamza el-Fenârî, Bedreddîn Mahmûd bin İsrâil de vardır. Fıkıh ilmine dâir yazdığı "Hidâye Şerhi" çok kıymetlidir. Başka şerhleri ve tefsîri de vardır.

Ekmelüddîn-i Bâbertî, bedenen kuvvetli güçlü bir zât olup, himmet ve gayret sahibiydi. Heybetli idi. Her ilme vakıftı. Sözleri ve yazıları herkes tarafından beğenilir, asla red olunmazdı. Kendisinden bir şey taleb etmek için gelenleri güleryüz ve tatlı söz ile, iyi muâmele ederek karşılar, işlerini görür, lütuf, tevâzu ve insaf ile hareket ederdi. Makam, mevki sahiplerinin yanına gitmekten kaçınırdı. Bilakis mevki sahipleri kapısından eksilmez, dâima ona gelirler. Emîr ve işâretini gözetirler, her arzusunu yerine getirirlerdi. Sultan Zâhir de ona çok hürmet ve saygı gösterirdi.

Ekmelüddîn-i Bâbertî, allâme (her ilimde derin bir âlim) ve fâzîlet ehli bir zât idi. Akıllı ve zekî olup, güç ve kuvvet sahibi idi. Heybetli bir görünüşü vardı. Melik Şeyhûn, onu, yaptırdığı Şeyhûniyye Medresesi'nin Şeyhliğine (baş müderrisliğine) ta'yin etti. Sultan, ona çok saygı gösterir, i'tibâr ederdi. Ondan sonra gelen meliklerin yanında da çok i'tibâr gördü. Melik Zâhir Berkûk, Şeyhûniyye Medresesi'nin odalarına kadar onu ziyârete gelir ve onunla konuşur, sohbet ederdi. Ne zaman Şeyh Bâberti'nin kapısından geçse, hayvanının üstünde olduğu hâlde hânekâhın kapısında durur, şeyhin evinden çıkıp ata binmesine kadar bekler, sonra Şeyh Bâberti hazretleriyle beraber yanyana gidip sohbet ederlerdi. 786 (m. 1384) senesi Ramazan ayının ondokuzuncu Cum'a gecesinde vefât edinceye kadar hep böyle yaptı. Cenâzesine, Sultan ve erkânı hâzır oldular. Sultan, cenâzesini taşımak istedi. Kumandanlar ve âmirler engel oldular. Fakat Etmeş, Ahmed bin Yelbuga, Sevd, Nâib gibileri onu taşıdılar. Namazını, İzzeddîn-i Râzî kıldırdı. Şeyhûniyye Medresesi'nde defnedildi.

Eserleri çok kıymetlidir, Başlıcaları Şunlardır: 1-Tefsîr-ül-Kur'ân, 2-Hâşiyetün alel-Keşşâf: Zemahşerî'nin eserine haşiyedir. 3-El-İnâye fî şerh-il-Hidâye: "Hidâye"nin en kıymetli şerhlerinden olup, Sa'dî Çelebî'nin bu "Hidâye"ye olan haşiyesi çok kıymetlidir. 4-Şerhu Meşârık-il-envâr-in-Nebeviyye min Sihâh-il-ahbâr-il-Mustafâviyye: Bu eser, Sagânî'nin eserinin şerhi olup, ona "Tuhfet-ül-ebrâr fî şerhi meşârık-il-envâr" ismini vermiştir. 5-Şerhu ferâiz-i Sirâciyye, 6-Şerh-ül-Fıkh-ıl-ekber. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin eserinin şerhi olup, buna "El-İrşâd" ismini vermiştir. 7-Et-Takrir fî usûl-il-Pezdevî, 8-Envâr fî şerh-il-Menâr, 9-Et-Takrîr fî

şerhi usûl-il-Pezdevî, 10-Es-Sadfet-ül-milliyyeti bid-Dürret-il-Elfiyeti li İbn-i Muayt. 11-Elmaksadu fil-kelâm, 12-En-Nüket-üs-sarîfeti fî tercihi mezhebi İmâm-ı Ebî Hanîfe.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 208

2) Ed-Dürer-ül-Kâmine cild-4, sh. 250

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 293

4) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 195, 199

5) Esmâ-ül-Müellifîn cild-2, sh. 171

6) Tabakât-ül-Fukahâ (Taşköprüzâde) sh. 126

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 251

8) El-A'lâm cild-7, sh. 42

9) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 269

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991, 1003, 1042

EMÎR HASEN SENCERÎ

Hâce Nizâmûddîn-i Evliyâ'nın yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Mîr Muhammed es-Sencerî ed-Dehlevî olup, Allâme-i Hindî diye tanınır. Doğum târihi bilinmiyen Emîr Hasen, 738 (m. 1337) senesinde vefât etti. 736'da vefât ettiği de bildirilmiştir.

Asrında bulunan fazilet sahibi âlim ve evliyâ zâtlar arasında husûsi bir yeri bulunan Allâme-i Hindi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymadaki gayreti, kalbinin temizliği, bütün iyi huyları kendinde toplaması ile tanınırdı. Diğer talebe arkadaşlarından Emîr Hüsrev Dehlevî gibi, bu da hocalarının husûsi sohbet ve iltifâtlarına kavuşmuş idi. Hocasına olan bağlılığı fevkalâde idi. O büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla çok yüksek derecelere, ma'nevî olgunluklara kavuştu. Hocasının sözlerini toplayıp bir araya getirdi. Meydâna gelen esere Fevâid-ül-füâd ismini verdi. Bu kitap, Hâce Nizâmüddîn'in talebeleri ve daha sonra gelenler arasında çok beğenilip, okunmuştur.

Emîr Hasen'in doğup büyüdüğü yer Dehlî'dir. Kendi hâlinde yaşadı. Hiç evlenmedi, ömrünün sonlarına doğru Divgir'e gitti. Orada vefât etti. Kabri oradadır. "Şaşarım o kimseye ki, Allah adamlarından bir velî zâtın sohbetlerine kavuşur da, daha sonra dünyâ ile meşgûl olur" buyururdu.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 208

3) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 107

EMÎR HÜSREV DEHLEVÎ

Hindistanda yetişen evliyânın büyüklerinden. Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın yetiştirdiği Türk asıllı bir velîdir. Künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Azîmüddîn'dir. Babası, Seyfeddîn Emîr Mahmûd Şemsî, o devrin mühim sîmâlarındandır. 651 (m. 1253) senesinde Hindistan'da Mü'minâbâd şehrinde doğdu. 725 (m. 1325) senesinde 74 yaşlarında olduğu hâlde vefât edip, Dehlî'nin Gıyâspûr mahallesinde, Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın türbesi yakınında defn olundu.

Emîr Hüsrev Dehlevî'nin dedeleri, Türkistan'da Lâçin beylerinden idi. Babası Seyfeddîn Mahmûd da, Cengiz'in müslümanlara yaptığı zulüm ve katliâm sırasında Mâverâün-nehr bölgesinden Hindistan'a göç eden Lâçin isimli Türk Kabilesine mensûb idi. Seyfeddîn Mahmûd, göçten sonra Ganj nehri kenarında bulunan ve şimdiki ismi Patıyalı olan Mü'minâbâd kasabasında yerleşti. Dehlî sarayındaki devlet adamlarından îmâdülmülk'ün kızı ile evlendi. Üç oğlu olup, ortancası Emîr Hüsrev Dehlevî idi. Zamanın usûlüne göre en güzel şekilde tahsîl yaparak yetişti. Hâfızası fevkalâde kuvvetli, zekâsı ve anlayışı çok güzel olan Emîr Hüsrev'in şiir söyleme kabiliyeti de fazla idi. Daha o küçük yaşta çok güzel şiirler söylerdi. Babası saray erkânı arasına girip, Dehlî hükümdârı Şah Muhammed Tuğluk'un komutanlarından olmuştu. Babasının sarayda ve ilim, irfan meclislerindeki geniş çevresinden çok iyi istifâde eden Emîr Hüsrev, keskin anlayışı ve parlak kabiliyeti ile dikkatleri üzerinde topladı. Daha sekiz yaşında iken babası vefât edince, yetim kaldı. Bundan sonra onu, annesi tarafından dedesi olan îmâdülmülk himâyesine aldı. Dedesinin yanında devrin ileri gelen âlim, edîb ve şâirleri ile tanıştı. Daha oniki yaşlarında iken, anlıyanlar tarafından şiirleri takdîr ediliyordu. 794 (m. 1292)'de dedesinin de vefât etmesi üzerine Dehlî sarayındaki Türk sultan ve kumandanlarının himâyesine girdi. Tam yedi sultandan sevgi ve alâka gördü. Sultan Mübârek Şah Hallâcî, 720 (m. 1320)'de vefât edince, Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın hizmet ve sohbetine koştu ve hakîkî devlet ve saadete kavuştu, öteden beri hâlis bir müslüman idi. Kırk yıl süreyle haram olan bayram günleri hâriç, devamlı oruç tuttuğu rivâyet edilmektedir. Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin işâretiyle, Hızır aleyhisselâmın sohbetiyle de şereflendi. Tam 99 eser yazdı, şiirleri pekçoktur. Gençliğinde meşhûr velî ve şâir Şeyh Sa'dî ile de görüştüğünü kaynaklar yazmaktadır. Hüsrev Dehlevî bununla iftihar ederdi. 725 (m. 1324) senesinde Sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah ile sefere çıkan Emîr Hüsrev, sefer dönüşünde hocasının vefâtı haberini alınca, ızdıraptan kendini kaybetti. Herşeyini fukaraya dağıtti. Hocasının kabri yanında yerleşerek, nihâyet altı ay sonra 725 (m. 1325) senesinde vefât etti. Çok derin bir aşkla sevdiği hocasının ayak ucu tarafına defnedildi. Vefâtında 74 yaşındaydı.

Hüsrev Dehlevî, dinimizin emir ve yasaklarına tam uyan, cömert, samimî ve âşık biri idi. Şiir ve nesirlerinde dile ve ma'nâya hâkimiyeti, âhenkliği, tasvîrlerindeki güzellik ve derin kültür seviyesi açıkça görülür. Bu sebeple, hemen bütün doğu İslâm âleminde sevilip takdîr görmüştür. Kısa zamanda Anadolu'ya ulaşan eserleri zevkle okunmuş, Dîvân Edebiyatı Şâirleri tarafından üstâd olarak kabûl edilmiştir.

Bilinen eserleri dört kısım altında incelenmiştir:

1) Dîvânları: Tuhfet-üs-sıgan, Vasat-ül-hayat, Gurret-fil-kemâl, Bakıyye-i nakıyye, Nihâyet-ül-kemâl.

2) Hamsesi: Matla'ul-envâr, Şirîn-ü Hüsrev, Mecnûn u Leylâ, Âyine-i İskenderî, Hişt behişt.

3) Târihî mesnevîleri: Kırân-ı Sa'deyn, Hıdır Han, Duvalrânî, Tuğluknâme, Nûh Sihpir.

4) Mensûr eserleri: İ'câz-ı Hüsrevî. Târih-i Alâî, Efâl-ül-fevâid.

Bu eserlerinin hemen hepsi Hindistan'ın çeşitli matbaalarında basılmıştır. Eserlerinin yazma nüshaları, İstanbul, Bursa, Konya, Kayseri kütüphânelerinde mevcûttur.

Bu zikredilen eserlerinden başka, Cevâhir-ül-bahr, Bahr-ül-ebrâr, Enîs-ül-kulûb, Mir'ât-üs-safâ, Menâkıb-ı Hind, Dehlî Târihi ve Makâlât-ı Çihâr-ı yâr isimli eserleri de vardır.

Emîr Hüsrev Dehlevî (r.a), şâirlerin sultânı, fazilet sahiplerinin önderi, sözleri kuvvetli olan yüksek bir zat idi. Konuşma san'at ve tavırlarındaki ma'na ve işâretlerde, önceki ve sonraki

şâirlerden çoğu ona yetişememiştir. Konuşma tarzında, hocasının kendisine buyurduğu; "İsfehanlılar gibi konuş!" emrine uyardı. Gayet fasih ve beliğ olarak, açık, anlaşılır ve net bir şekilde konuşurdu. Bu edebi yönü yanında, tasavvufî hâli de pek yüksek idi. Evliyâlık yolunda üstün derece sahibi idi. Pâdişâhlarla, âmirlerle görüşmesi, kalbinin dünyâ işlerine meyletmesine sebep olmazdı. Bu güzel hâli, eserlerinden daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü günah işleyenlerin kalblerinde bereket pek az bulunur. Belki de hiç bulunmaz. Bunun için, yazdıkları eserlerde bereket olmaz. Ya'nî böylelerinin yazdığı eserler, gönüllerde kabûl görmez ve kalblere te'sîr etmez.

Emîr Hüsrev hazretleri, vakitlerinin çoğunu ibâdet ile geçirirdi. Geceleri sabaha doğru uyanık olur, teheccüd (gece namazı) kılardı. Teheccüd için kalktığında, hergün Kur'ân-ı kerîmden 7 cüz (140 Sayfa) okurdu. Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin en önde gelen talebderindendir.

Emîr Hüsrev'in Hâce Nizâmüddîn'e talebe olması şöyle anlatılır: Emîr Hüsrev'in babası Seyfeddîn Mahmûd, bu çok zeki ve çok akıllı olan oğlunun ma'nevî terbiyesi ve yetişmesi için birgün onu alarak, Hâce Nizâmüddîn hazretlerine götürdü. Emîr Hüsrev çok iyi yetişmiş olmasına rağmen, Hâce Nizâmüddîn'i tanımıyordu. O sırada daha, sekiz veya dokuz yaşlarında idi. Hazreti Hâce'nin dergâhına yaklaştıklarında, kapıdan girecekleri sırada, Hüsrev, kendisinden beklenilmeyen birşey söyledi "Babacığım, kendimi yetiştirecek bir mürşid seçip ona bağlanmak benim mes'elem olduğuna göre, bu mes'elede beni serbest bırakamaz mısın?" dedi. Babası hayret etti ve onu kapının dışında bırakıp, sohbette bulunmak üzere kendisi içeri girdi. Bu sırada Hüsrev çok güzel bir rubai söyledi Kendi kendisine de düşündü ki: "Eğer bu zât, hakîkaten yüksek, evliyâ bir zât ise, mutlaka bu rubaiyi ve benim durumumu Allahü teâlânın izni ile bilir ve bu rubaime tatmin edici şekilde karşılık verir." Hüsrev'in bu düşünceler ile söylediği rubaisi şu meâlde idi.

"Öyle bir şâhsın ki, sarayının kubbesine,
Farzet ki bir güvercin kondu ve geri döndü.
Bu garîb âşık kapınızdadır.
Girsin mi, yoksa geri mi dönsün?"

O zamanda Hindistan'da bulunan evliyânın en büyüklerinden olan Sultan-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, Hüsrev'in durumunu Allahü teâlânın izni ile anlayıp, hizmetçisini çağırdı. Dışarıda, kapının dışında bekleyen gence, düşüncesine cevap olmak üzere şu rubaiyi okumasını emretti:

"Hemen içeri gir! Ey doğru sözlü insan,
Olalım birbirimize yakîn, teknefes.
Eğer câhil bir insan, hem de ahmak isen,
Hiç durma! Geldiğin yoldan hemen geri dön."

Hizmetçi gidip Hüsrev'e rubaiyi okudu. Arzu ettiği cevâba fazlasıyla kavuşan Hüsrev, gayet neş'elendi Derhâl içeri girip, Hazreti Hâce'ye talebe oldu. Tam bir teslimiyet içerisinde hocasına bağlandı. Oğlunun geri kalmasındaki inceliği daha sonra anlayan Seyfeddîn Mahmûd, bu hâdiseden sonra onu daha çok sevmeye başladı.

Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pekçok idi. Tam bir teslimiyet ile hocasının sohbetlerinde bulunur ve çok istifâde ederdi. Hocası da bunu çok sever, ona ayrıca husûsen teveccüh eder, yakınında bulundururdu. Diğer talebeler içinde, hocalarına en yakın olan bu idi.

Her gece yatsı namazından sonra hocasının husûsi odasına girer, orada husûsi sohbette bulunurdu. Talebe arkadaşlarından birinin bir arzusu var ise, onu arzederdi.

Emîr Hüsrev'in hocasına olan sınırsız sevgi ve bağlılığını gösteren çok güzel menkıbeleri olup, bunlardan biri şöyle anlatılır: "Bir defasında, Hâce Nizâmüddîn'in her tarafa yayılan cömertliğini duyan fakir bir adam, Hindistan'ın uzak bir yerinden yola çıkıp, mâlî sıkıntısını hâlletmek için, ondan çok miktarda yardım almak ümidiyle Dehlî'ye geldi Fakat, tesâdüfen o gün hazret-i Hâce'nin, bir çift eski ayakkabısından başka verebilecek birşeyi yoktu. Zavallı adam, bu yüce şahsiyetten asla böyle bir hediye beklemiyordu; fakat onu reddetmeye de cesâret edemedi Bununla beraber, içinden, çok rahatsız oldu ve bu büyük zâttan böyle kıymetsiz bir hediye aldığı için, büyük bir hayâl kırıklığına uğradı. Aşırı bir kederle ve bu mevzû üzerinde düşünceye dalarak ayrıldı. Geri dönüşünde, yol üstünde gece dinlenmek için bir handa kaldı. Yine tesadüfen aynı gece Emîr Hüsrev, Bengal'den bir iş gezisinden, Dehlî'ye dönüyordu, ihtişamlı ma'iyet, hizmetçiler ve zenginliklerle oraya varıp, aynı handa kaldı. Emîr Hüsrev, mücevher ve kıymetli taşların ticâretini yapıyor ve Dehlî'nin en zengin kişisi olarak biliniyordu. Ertesi sabah Emîr Hüsrev kalktığında, hayret edip; "Şeyhimin kokusunu duyuyorum" diye bağırdı. Han didik didik arandı ve sonunda tenhâ bir köşede, geceleyin Dehlî'den gelen fakir bir yolcu bulundu. Dehlî'de kaldığı zaman hazret-i Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın yanına gidip gitmediği sorulduğunda, adam üzüntülü bir şekilde; "Evet, hakîkatte ben bu uzun seyahati, sâdece o büyük velîyi görmek ve sıkıntılarımı hâlletmesi, onun cömertlik ve ihsânından fâidelenmek için yaptım. (Eski ayakkabıları göstererek) Fakat üzgünüm ki, beni sâdece kendisinin bu kıymetsiz ayakkabıları ile gönderdi" diye cevaplandırdı. Aşk ve muhabbetle yanan Hüsrev, derhâl adamdan; bütün bu büyük servet, köleler ve sahip olduğu herşey karşılığında ayakkabıları kendisine vermesini istedi. Nakledildiğine göre, o zaman Emîr Hüsrev, diğer kıymetli eşyalarından başka 500.000 gümüş para taşıyordu. Zavallı adam, tabii bunu bir şaka olarak kabûl etti. Fakat Hüsrev, üzerinde durarak, yemînle teklifini tekrarladı ve hemen, sevgili hocasının ayakkabıları karşılığında bütün servetini vererek pazarlığı bitirdi.

Fakir adamın nasıl memnun olduğunu uzun uzun anlatmaya lüzum olmadığı açıkça bellidir. O, hazret-i Nizâmüddîn'in hayırseverliğinden hayâl ettiğinin yüzlerce katını, yine onun hürmetine başka biri vasıtasıyla almıştı. Bu, Hindistan tasavvuf târihinde, zengin bir talebenin hocasına karşı gösterdiği gerçek bağlılığın çok nâdir bulunur misâllerinden biridir.

Emîr Hüsrev, Dehlî'ye vâsıl olduğunda, hocasının ayakkabılarını, büyük bir hürmetle el üstünde taşıyarak, hazret-i Nizâmüddîn'in huzûruna çıktığında, yolda olan hâdiseyi kendisine arzedip ayakkabıları satın aldığını söyledi. Hazret-i Hâce; "Ona ne kadar para verdin?" dedi. O da; "Benim bir şeye yaramaz servetimin hepsini" diye cevap verdi. Hâce hazretleri tebessüm edip; "Onları ucuza almışsın" buyurunca, Emîr Hüsrev; "Efendim, çok şükür ki, onlara sahip olan adam, yalnız servetimi teklif etmekle tatmin oldu. Hürriyetimi de isteseydi, benim sevgili hocamın bu mukaddes ve paha biçilmez hâtırasına sahip olmak için memnuniyetle onu da verirdim" dedi.

Hiçkimse, aynı zamanda iki ata binemez. Fakat Hüsrev, zenginlik getiren bir mesleğe sahip olmasına rağmen, sâdık bir sûfi olarak, ilâhî bir ihsânla, çok güzel bir sûrette bir imtihanı başardı. Hocasının muhabbeti uğruna zenginliğini feda etti. Kendi zamanındaki birkaç Dehlî sultanının sarayında en çok ihsâna mazhar olup, baş şair olarak en yüksek mevkide bulunduğu gibi, hocasının en kıymetli talebesi olarak kalmayı da başaran Hüsrev'in dehâsı takdîre şayandır.

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, Hüsrev'e yazdığı mektûplardan birisinde buyuruyor ki: "Bedenin a'zâlarını koruduktan, onların sıhhatli olmalarını te'min ettikten sonra İslâmiyetin beğenmediği herşeyden sakınmalı, haram ve mekrûhlara kat'iyyen yanaşmamalıdır". Allahü teâlâ herşeyi kıymetli yaratmıştır. Ama birşeyi en kıymetli yaratmıştır. O da vakittir. Bunun için vakitleri en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmalı, en kıymetli şeyi âhıret saadetini elde etmekte kullanmalıdır. Her an geçip gitmekte olan bu kıymetli ömrü ganîmet bilmeli, zamanı boş ve uygunsuz şeyler ile geçirmemelidir. Bir iş yapacağı zaman, istihâre ve istişâre etmeli, bilenlere danışmalıdır. Bir iş yaparken, kalbinde inşirah (açılma, genişleme, rahatlık) bulunmazsa o işi yapmamalı, vaz geçmelidir. Kalbinde inşirah bulunmayarak yapılan işin neticesinin dâima sıkıntı olacağını iyi düşünmelidir."

Siyer-ül-evliyâ'da bildirildiğine göre, Emîr Hüsrev hazretleri, hocasından kendisine gelen husûsi iltifâtları yazıp toplamıştır. Sultân-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn hazretleri, bir defasında Emîr Hüsrev'e hitaben; "Seni o kadar çok seviyorum ki, başka herkesten daralabilirim. Fakat senden daralmam" buyurdu. Başka bir defa da buyurdu ki: "Herkesten daralabilirim, hattâ kendimden bile. Fakat senden daralmam."

Birgün diğer talebelerden birisi cür'et edip hazret-i Hâce'ye; "Efendim! Hüsrev'e yaptığınız nazarlarınızdan birini, benim için de yapın!" dedi. Hazreti Hâce buna cevap vermedi. "Kabiliyet getir! istidâdın onun gibi olursa, aynı teveccüh sana da yapılır" demek istedi.

Hâce Nizâmüddîn birgün, Emîr Hüsrev'e; "Bana duâ et! Seni benim yan tarafıma defnederler." buyurdu. Bu söz, daha sonra birçok defa kendisine hatırlatılmış, o da; "İnşâallah öyle olacaktır" buyurmuştur. Bir defasında Emîr Hüsrev buyurdu ki: "Hocam bu talebesi ile (ya'nî Emîr Hüsrev ile) ahd etti, sözleşme yaptı ve Cennete giderse, beni de beraberinde götüreceğini söyledi"

Birgün Hâce Nizâmüddîn, gördüğü bir rü'yâyı talebesi Emîr Hüsrev'e şöyle anlattı: "Şeyh Necibüddîn Mütevekkil'in evinin önünde, pencerenin altından temiz, berrak bir su akıyordu. Bu fakir de (ya'nî Hâce Nizâmüddîn) yüksek bir yerde oturuyordum. Çok hoş ve ümidli bir hâl beni kapladı, öyle bir vakitte kalbimden sen geçtin. Kendim için ihsân ettiği ni'meti, sana da vermesi için Allahü teâlâya duâ ettim. Biliyorum ki, duâm kabûl oldu ve o hâl inşâallah sende peyda olacak, meydana gelecektir."

Hazreti Hâce, yine birgün Emîr Hüsrev'i yanına çağırarak, gördüğü bir rü'yayı şöyle anlattı: "Cum'a gecesi rü'yâmda; Şeyh-ül-İslâm Behâüddîn-i Zekeriyya hazretlerinin oğlu Şeyh Sadreddîn'i gördüm. Bana doğru geliyordu. Ben de tevâzu ile yanına vardım. O daha çok tevâzu eyledi. Bu sırada uzaktan sen göründün. Yanımıza geldin. Ba'zı kıymetli bilgiler anlatmaya başladın. Bu sırada müezzin ezan okumaya başladı. Ben de uyandım. Gör ki, bu (senin için) ne yüksek mertebedir." Emîr Hüsrev diyor ki: "Hâce hazretleri böyle anlatınca, ben mahcubiyet ve çaresizlik içinde arzettim ki: "Efendim! O yüksek mertebede bulunmak bu hizmetçinin ne haddîne. Neyim varsa, hepsi sizin ihsânınızdır." Bu sözler üzerine, hocam içlerini çeke çeke ağlamaya başladılar. Onların bu hâli karşısında ben de kendimi tutamayıp ağladım. Bundan sonra Hazreti Hâce emretti. Husûsi bir külah getirdiler. Mübârek eliyle bu hizmetçisine (Emîr Hüsrev'e) giydirdi ve "Büyüklerin sözlerini her zaman kalbinde bulundur. Hiçbir zaman hatırından çıkarma!" buyurdu.

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri şu meâldeki iki beyti, çok sevdiği talebesi Emîr Hüsrev için söylemiştir:

"Hüsrev ki nazm ve nesr de misli pek azdır,
Söz mülkü melikliği bizim Hüsrev'e hasdır.

Bu bizim Hüsrev'imizdir, Nasır Hüsrev değildir,
Zira Nâsır'ın üstadı bizim Hüsrev' imizdir."

Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretleri, bir defasında buyurdu ki: "Eğer mümkün olsaydı, Hüsrev'le birlikte uyumayı ve aynı mezarda olmayı tercih ederdim."

Yine buyurdu ki: "Şayet testereyi boğazıma dayayıp, talebem Hüsrev'den vazgeçmemi isteseler, başımı verip Hüsrev'i terketmemeyi tercih ederdim."

Hazret-i Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ Cennet yolcusu olduğa zaman, Emîr Hüsrev orada yoktu. Tuğluk Şâh'ın berâberinde Luknov taraflarına gitmişti. O yolculuktan dönüp acı haberi öğrenince, şaşkına döndü. Üzerine yıldırım düşmüş gibi oldu. Yanıyor, yanıyordu. Ayakta duramıyordu. "Sübhânallah! Güneş batmış. Hüsrev hayatta!" diye haykırdı. Mal mülk nâmına nesi varsa, sevâbı hocasının rûhuna olmak üzere hepsini fakirlere sadaka olarak verdi. Çok ağlıyordu. Bir defâsında; "Ben kendim için ağlıyorum. Hocamdan sonra ben çok yaşayamam" dedi. Hâce hazretleri, 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayının 18. günü vefât efmiş idi. Emîr Hüsrev de, altı ay sonra Şevval ayının 18. günü vefât edip sevdiklerine kavuştu.

Zamanında Hindistan'ın ma'nevî sultânı olarak bilinen Emîr Hüsrev, birçok güzel vasıfların kendisinde toplandığı çok nâdir rastlanan simalardan biri idi.

Emîr Hüsrev, birkaç lisanın ustasıydı ki, bu lisanlarda övülecek derecede mümtâz idi. Ana dili Türkçe ve Farsça olmakla birlikte, Arabîde, Arablarla müsabakaya girecek derecede kendisini yetiştirmiş idi. Aynı zamanda çok iyi bir Sanskrit âlimi idi. Sanskritce lisânını da çok iyi bilirdi.

Şiirdeki mehâret ve dehâsı yanında o, aynı derecede bir nesir üstadı idi. Düzyazı yazmanın kaideleri ve prensipleri üzerine bir şaheser olan meşhûr Nûh Sihpir'i o yazmıştı.

Edebi bakımdan bu kadar üstün, meşhûr ve zengin olmasına rağmen Emîr Hüsrev (r.a.), Hazreti Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın sohbetlerinde, huzûrlarında tatmış olduğu ma'nevî âb-ı hayat karşılığında, bütün dünyevi zenginliklerden seve seve memnuniyetle yüz çevirip, bütün servetini mübârek hocasının bir çift ayakkabısı karşılığına gönül rahatlığı ile feda edebilen çok yüksek bir veli idi.

Bütün evliyâ zâtlar gibi, Hâce Nizâmüddîn de, Hindistan'da yaşayan her tabakadan insanlar arasında, karşılıklı muhabbet ve i'timâdın geliştirilmesine çok alâka göstermişti idâre edenler (âmirler) ile idâre edilenler arasında sevgi bağının kurulmasını tavsiye eder ve bunun için gayret gösterirdi. Bu husûsta ilk şart, konuşarak anlaşmak idi ve Hindistan'da çok çeşitli lisanlar konuşuluyordu. Bunun için, bu çeşitli lisanlara tam bir vukûfiyeti bulunan Emîr Hüsrev'den, bütün Hind halkının aralarında anlaşmayı sağlayacak ve kolaylaştıracak yeni bir lisan bulmasını istediler. Bunun üzerine Emîr Hüsrev çalışmaya başlayarak, kuzey bölgesinde konuşulan mahallî dil ile Fârisî karışımı bir dil meydana getirdi ve bu karışım Urducanın esâsını teşkil etti. Zamanla ve daha sonra gelen nesiller tarafından kullanılarak, bu yeni karışım, daha ince ve kültürel bir dil olan Urdu lisânı hâline geldi Emîr Hüsrev'in Fârisî ve Hintçe karışımı hazırladığı bu yeni lisanda ilk şiir söyleyen yine kendisi oldu.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 105

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 3045

3) Siyer-ül-evliyâ sh. 98

4) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 108

5) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 677

EMÎR KÜLÂN VÂŞÎ

Buhârâ'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Emîr Külân Vâşî olup, Buhârâ yakınlarında bulunan Vâş köyünde doğduğu için Vâşî diye nisbet edilmiştir ve böyle tanınmıştır. Seyyid Emîr Külâl'in (r.a.) en yüksek talebelerindendir. Sekizinci asrın ikinci yarısında vefât etti.

Alâüddîn-i Attâr (r.a.) anlatır: "Ben onaltı yaşlarında iken, Emîr Külân Vâşî'ye yetiştim. Gizli, sessiz zikir yolunda idi. Bana da, gizli zikir ile meşgûl olmamı tavsiye etti. Gizli zikir esnasında, hâlimi gizli tutmamı, benimle, yanyana, dizdize oturanların bile hâlimden birşey anlamamaları, lâzım geldiğini bildirdi. Bu tavsiyelerde çok ısrar etti. Nice zaman bu şekilde zikre devam ettim. Nefsin arzularını yapmamakta ve nefisimin gıdasını kesmekte, ya'nî az yemekte o kadar ileri gittim ki, yüzüm sararıp soldu.

Birgün annem bu hâlimi gördü. Rengimin sararıp solmasını, hasta olduğuma bağladı ve saklamadan söylememi istedi. "Hasta değilim" dedim. Yine ısrar etti. "Eğer bu hâlinin sebebini söylemezsen, verdiğim sütü helâl etmem" dedi. Ben de vaziyeti olduğu gibi anlattım. Bu işin büyüklerin yoluna girmek olduğunu söyledim.

Annem, fevkalâde sevindi Kelime-i tevhîd okumakla meşgûl oldu. Ben, bu gizli sırrı açıklamak zorunda kaldığım için çok üzüldüm. Durumu Emîr Kulan Vâşî'ye arz ettim. Emîr Kulan Vâşî hazretleri tebessüm edip; "Annene de bu yolda çalışmak izni verildi" buyurdu. Annem bir müddet bu zikre devam etti. Birgün erkek kardeşim sahraya gitmişti. Annem beni çağırdı. "Oğlum, kazanı yıka ve temiz su doldur. Bu sana vasıyetimdir" dedi. "Peki" deyip, söylediğini yapmaya başladım. Ben bu işi yaparken, annem abdest alıp iki rek'at namaz kıldı. Beni karşısına alıp zikre devam etmemi söyledi. Okumaya başladım. Kendisi de içinden zikre başladı. Bu vaziyette bir saat ya geçmiş veya geçmemişti ki, annem birden sustu ve öylece kaldı. Baktım rûhunu teslim etmiş idi.

Emîr Külân Vâşî (r.a.), zâhirî ve bâtınî ilimlerde zamanının en ileri gelenlerinden idi. Zühd, vera' ve takvâ üzere idi. Allahü teâlâdan korkması, O'nun emir ve yasaklarına riâyet etmesi fevkalâde idi. Güzel sıfatlarla kendini süslemişti Haram ve şüphelilerden çok sakınır, dünyâ malına kıymet vermezdi. Çok cömert idi. Devamlı zikr, ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu, İslâmın vekarını korur, bundan tâviz vermezdi. Her haliyle örnek alınacak çok yüksek bir zât idi.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 48

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmânlıca) sh. 75

ERGÛN DEVÂDÂR EN-NÂSIRÎ

Haleb vâlisi ve Hanefî fıkıh âlimi. İsmi Ergûn'dur. Sultan Mensûr'un satin aldığı esîrlerden olup, oğlu Nasır Muhammed ile beraber terbiye edildi. Sultan ona ilim öğretip, büyük bir âlim olarak yetiştirdi. Doğum târihi belli değildir. Hanefî mezhebinde büyük bir âlimdir. Kitaplarla çok meşgûl olurdu. Kerek şehrine gidinceye kadar sultânın hizmetinden ayrılmadı. 712 (m. 1312) senesinden itibâren dört sene orada hükümrân oldu. Altı sene Mısır diyarında sultan nâibliği yaptı. Çok güzel idâre etti. 715 senesinde hacca gitti. 719 (m. 1319)'da sultan hacca gidince,

ona vekîllik yaptı. 720 senesinde tekrar hacca gitti. Mekke'den evine yaya olarak döndü. Divânında hıristiyanların hizmet görmesini yasak etti. 726 senesinde Nasır Muhammed sultan olunca, onun hacca gitmesini te'hir etti. 727 (m. 1326) senesinde, Nasır Muhammed bin Kâlâvûn tarafından Haleb vâliliğine ta'yin edildi Vâliliği sırasında ilimle çok meşgûl oldu. Hanefî mezhebinde mütehassıs bir âlim oldu. Fetvâ makâmına yükseldi Her mes'elede, kendisine suâl sorulur, fetvâsı istenirdi Kitaplarla meşgûl olmaktan büyük zevk duyardı. Kütüphânesinde çok kitap topladı. Herkes, onun bu merakını öğrenmişti. Güzel bir ahlâka sahipti. Mısır'da ve Haleb'de idâreciliği zamanında kimseye zulüm, haksızlık etmedi iyilikleri her yere yayıldı. 731 (m. 1330) senesinde Haleb'de vefât etti.

Ebü'l-Fadl Muhibbüddîn İbni Şıhne diyor ki: "Ergûn Devâdâr, büyük bir emir, reîs olup, devlet işlerini idâre etmekte üstün bir mehârete sahipti. Herkes tarafından sevilir, hürmet ve saygı görürdü. Vekar ve heybet sahibiydi Görüşleri ve tedbirleri isâbetliydi. Hüküm ve işlerinde İslâmiyetin emirlerinden ve yasaklarından hiç ayrılmazdı. Çok okudu ve her husûsta ilim sahibi oldu."

"Ravd-ül-menâzır" adındaki eserin sahibi diyor ki: "O, büyük bir Hanefî fakîhi idi. Vera'dan hiç ayrılmaz, haramlardan çok sakınır ve şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk ederdi. Bu mezhebde, fetvâ vermek için kendisine izin verildi "Sahîh-i Buhârî" adındaki hadîs kitabını, Mısır'da iken Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Şıhne el-Haccâr'dan dinledi. Şeyh Ebû Hayyân'dan da ilim öğrendi."

Zehebî diyor ki: "Ergûn, Türk olup, tatlı ve sevimli bir yüze sahipti. Gayet fasih bir lisân ile konuşurdu. Çok azîmli, gayretli idi."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 351

2) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 146

ESNEVÎ (Abdürrahîm bin Hasen)

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi. Abdürrahim bin Hasen bin Ali bin Ömer bin Ali bin İbrâhim Esnevî el-Ermevî el-Kuraşî'dir. Lakabı Cemâlüddîn ve künyesi Ebû Muhammed olup, Esnevî diye meşhûrdur. Şafiî mezhebi âlimlerinden olan Esnevî (r.a.), 704 (m. 1305) senesi Zilhicce ayında, aşağı Mısır'da bulunan Esna şehrinde doğdu. 772 (m. 1370) senesi Cemâzil-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. Sûfîler kabristanı yakınında bulunan türbeye defn olundu. Vefâtı, yıkanması, techizi tekfini ve defnedilmesi, öyle muhteşem oldu ki bunların herbiri onun velî bir zât olduğuna alâmet idi.

Asrında bulunan âlimlerin önde gelenlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişen Esnevî, 721 (m. 1321) senesinde ilim öğrenmek arzusuyla memleketinden ayrılıp Kâhire'ye geldi Orada Takıyyüddîn-i Sübkî, Kutbüddîn es-Sinbâtî, Celâlüddîn-i Kazvînî, Konevî, Bedrüddîn-i Tüsterî, Debbûsî, Abdülmuhsin es-Sâbûnî, Abdülkâdir İbn-ül-Mülûk, İbn-ül-Esîr (Hasen bin Esed), Ebü'l-Hasen en-Nahvî, Ebû Hayyân el-Endülüsî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi.

Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl, kelâm, târih, nahiv, edebiyat, Arabca, münâzara ve diğer ilimlerde yükseldi. Kendisine Şeyh-üş-Şâfiiyye denildi. Zamanında bulunan Şâfiî mezhebi âlimlerinin müftîsi, müderrisi, musannifi (en çok kitap yazanı) idi. Fâdıliyye. Fârisiyye, Nâsıriyye ve Mensûriyye gibi medreselerde müderrislik (öğretim üyeliği, profesörlük) yaptı. Yüzlerce âlim

zâtın yetişmesine vesile oldu. İbn-ül-Mülakkin, Hâfız-ül-Irâkî, İbn-i Zâhire el-Cemâl ondan ilim öğrenenlerin en başta gelenlerindendir.

İnce yapılı, güzel görünüşlü bir zât olan Esnevî hazretleri, iyilik ve ihsân sahibi, misâfiri çok seven bir zât idi.

Bilhassa fıkıh ilminde mahir, nasihat veren bir muallim, kibirden uzak, tevâzu sahibi yüksek bir âlim idi.

İmâm-ı Süyûtî Tabakât-ün-nühât isimli eserinde buyuruyor ki "İmâm-ı Esnevî, Mısır'da Şafiî âlimlerinin reîsi idi. Ders öğretmesi çok güzel olup, gayet müşfik ve mahir idi. Zayıflara, düşkünlere, yardıma muhtaç hâlde olanlara çok acır, iyilik ve yardımda bulunurdu. Gayet fasîh konuşurdu. Sözleri gayet açık ve anlaşılır bir şekilde idi. Sözleri insanlara te'sîr ederdi. Bunun için insanlar bunun sohbetine çok rağbet ederlerdi, ilmi çok ve idrâki geniş idi."

Genç yaşta, talebe okutmaya ve fetvâ vermeye başlayan İmâm-ı Esnevî, suâl edilen meseleleri, kaynaklarını bildirerek cevaplandırırdı. Böylece hiç kimse onun," kendi düşüncesi ile konuştuğunu iddia edemezdi.

Hocalarından Ebû Hayyân (r.a.) ona; "Senin yaşında ilim öğretmeye başlayan başka birini daha görmedim" demiştir.

Ondan birçok kimse istifâde etmiştir. Sohbetinde bulunmak istiyenlerin çokluğundan büyük bir kalabalık meydana gelirdi. Vakitlerinin tamâmını, talebeleriyle meşgûl olmak ve eser yazmakla geçirirdi Çok emîn ve güvenilir bir zât olduğu için, ona devlet kademelerinde ba'zı mühim vazîfeler verilmiş, o da bir müddet hisbe (belediye teşkilâtı) ve Beyt-ül-mâl vekîlliği gibi vazîfelerde bulunmuştur.

Çeşitli ilimlere dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır. El-Mühimmât vet-tenkîh fimâ yerüddü alet-tashîh, el-Kevkeb-üd-dürrî, Nihâyet-ür-râgıb, Cevâhir-ül-bahreyn, Tarrâz-ül-mehâfil, Kâfi el-muhtâc ilâ şerh-ül-minhâc, Metâli-üt-dekâik, Tezkiret-ün-nebiyye, İzâh-ul-müşkil, en-Nasîhat-ül-câmia vel-huccet-ül-kâtıa, el-Hidâye ilâ evhâm-il-kifâye, Zâid-ül-usûl, el-Eşbâh ven-Nezâir, Telhîs-ur-Râfi-is-sagîr. Telhîs-ur-Râfi-il-kebîr, El-Büdûr-Üt-tavâli, el-Cem'u vel-fark, el-Câmî, el-Cevâhir-ul-mudıyye fî şerh-ıl-mukaddimet-ir-Rahbiyye, Şerh-ut-teshîl, Şerhu Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî, Nüzhet-ün-nevâzır fî riyâd-in-nezâir, Tabakât-ül-fukahâ, Tabakâtü fukahâ-iş-Şâfiiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 203

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 429

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 354

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 571

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 223

6) El-A'lâm cild-3, sh. 344

7) Busyet-ül-vuât cild-2, sh. 92

8) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 186

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) 1. cild mukaddimesi.

10) Keşf-üz-zünûn sh. 18, 100, 150, 153, 484, 485, 577, 613, 930, 1101, 1109, 1134, 1258, 1498, 1523, 1599, 1718, 1778, 1874, 1879, 1914, 1950, 1957

FÂKİHÂNÎ (Ömer bin Ali)

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Ebil-Yemen Ali bin Sâlim bin Sadaka el-İskenderî el-Lahmî el-Fâkihânî olup, künyesi Ebû Hafs ve lakabı Tâcüddîn'dir. Mısır'da İskenderiyye'de yetişmiştir. 654 (m. 1256) senesinde doğdu. 731 (m. 1331)'de Cemâzil-evvel ayında vefât etti. Vefât târihinin 734 (m. 1334) senesi olduğu da bildirilmiştir.

Fıkıh ilmini İbn-i Münir'den öğrendi. Ali İbni Tarhan, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd, Bedrüddîn bin Cemâ'a, Ebü'l-Hasen Ahmed el-Karafî'den ve başka hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. Kırâat ilmini de Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah el-Mâzûnî'den okudu. İlmi çok idi. Fıkıh, hadîs, usûl, nahiv, edebiyat ve diğer ilimlerde çok yüksek idi. El-Bidâye ven-nihâye sahibi İbn-i Kesir, bundan ilim öğrendiğini bildirmektedir. Sâlih bir zât olup, Selef-i sâlihînin yolu olan Ehl-i sünnet i'tikâdına son derece bağlı idi. Evliyâ ve sâlih zâtlarla buluşur, onlarla sohbet ederdi. Onların ahlâkı ile ahlaklanmış idi. Birkaç defa hacca gitti. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda harcadı. Kıymetli eserler yazdı. Hadîs ilminde benzeri çok az bulunan ve çok fâideli olan "Şerh-ül-umde" isimli eser onundur.

Saîd-üs-süedâ hânegâhında sufi olan hadîs âlimi Cemâleddîn Abdullah bin Muhammed el-Ensârî şöyle anlatmıştır; "Bir defâsında Tâcüddîn el-Fâkihânî ile Dımeşk'a gittik. Maksadımız, Peygamberimizin (s.a.v.) emaneten saklanan nalınlarını ziyâret etmek idi. Nalınlar, Dımeşk'da Eşrefiyye Medresesi'nin Dâr-ül-hadîs kısmında muhafaza edilmekte idi. Onları görünce alıp, yüzüne, gözüne sürdü. Öpüp ağlamaya başladı ve göz yaşları dökülürken şiir söyledi Bu şiirin tercümesi şöyledir: "Eğer Mecnûn'a denseydi ki: "Leylâ'ya mı yoksa dünyâya ve dünyâda bulunan şeylere mi kavuşmak istersin?" Cevap olarak derdi ki O'nun na'lınının toprağından bir toz parçası, bana kendi nefsimden daha sevimli O, nefsimin hastalıkları, sıkıntıları için daha şifâlıdır."

Vefâtı yaklaştığında, akrabâlarından biri yanına gelip, ona Kelime-i şehâdeti hatırlattı. Gözlerini açıp; "Hastalık bana bunu hatırlatıyor. Şimdiye kadar ne zaman unuttum da hatırlayayım? Aslâ hatırımdan çıkmaz" ma'nâsında bir beyt okudu. Sonra Kelime-i şehâdeti söyleyerek vefat etti. İskenderiyye'de Bâb-ül-bahr denilen yerde defnedildi.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: El-işâret fil-Arabiyye, Şerh-ül-işâre, el-Mevrîd fil-mevlîd, el-Menhec-ül-mübîn fî şerhi Erba'în, (İmâm-ı Nevevî'nin Hadîs-i Erba'în isimli eserinin şerhidir.), et-Tahrîr vet-tahbîr, Riyâd-ül-efhâm fî şerhi umdet-il-ahkâm-el-Fecr-ül-münîr fis-salâti alel Beşîr-in-Nezir, el-Lüm'a fî vakfet-il-Cum'a.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 299

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 178

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 186

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 96

5) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 221

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 789

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 168

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 261

9) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 599 cild-2, sh. 545

10) Keşf-üz-zünûn sh. 98, 841, 1170, 1883

FEREC EL-GIRNÂTÎ

Tefsîr, hadîs, kelâm, fıkıh, kırâat, usûl ve nahiv âlimi. İsmi, Ferec bin Kâsım bin Ahmed bin Lübb es-Sa'lebî el-Gırnâtî olup, künyesi Ebû Sâ'îd'dir. 701 (m. 1301) senesinde doğdu. 782 (m. 381) senesinde vefât etti. Ebû Saîd Ferec, Mâlikî mezhebi âlimlerinden olup, Gırnata'da yaşadı.

Ebû Saîd Ferec, kırâat ilmini ve çeşitli ilimleri Hasen Kaycati'den öğrendi. Hasen Kaycatî vefât edinceye kadar yanından ayrılmadı ve ondan icâzet (diploma) aldı. Ebû Abdullah bin Bekr, Ebû Muhammed Selmûn ve Ebû Abdullah el-Hâşimî'den fıkıh ilmini öğrendi ve onlardan Buhârî'yi, Akîdet-el-muktereh kitabını, İrşâd ve Tehzîb'in bir kısmını dinledi. Ayrıca Nâsırüddîn Mirzâlî, İbn-i Abdûrrefî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ebû Kâsım el-Lebîdî, Râviye Ebû Muhammed Abdullah bin Muhammed, İbn-i Abdünnûr et-Tâc Fâkihânî, Fahrüddîn bin Munîr ve Ebû Hayyân'dan icâzet (diploma) aldı.

Ebû Zekeriyyâ Serrâc onun hakkında: "Ferec el-Gırnâtî büyük bir âlim idi. Gırnatada muhtelif ilimlere dâir müşkilâtlar ona sorulur ve verdiği cevaplar i'tirâzsız kabûl edilirdi" demektedir.

İbn-i Ferhûn, Dîbâc'ında onun hakkında şöyle demektedir: "Ebû Saîd Ferec, Mâlikî mezhebinin sonra gelen âlimlerinin büyüklerinden ve derin bilgi sâhiplerindendi Çeşitli ilimler üzerinde söz sahibi idi. Birçok âlim onun vermiş olduğu fetvâlara uymuşlardır."

İbn-ül-Hatîb, İhata adlı eserinde onun hakkında: "Ferec el-Gırnâtî, sâlih kimselerden olup, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok gayretli idi. Güzel ahlâk sahibiydi. Zekâsı keskin, Hâfızası kuvvetli idi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Büyük, küçük, herkes ona hürmet ederdi. O, fıkıh, kırâat, tefsîr, usûl-i fıkıh, ferâiz, edebiyat ilimlerinde mütehassıs idi" demektedir.

Ferec el-Gırnâtî çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Cemel liz-Zeccâcî, 2-Şerhu ta'rîf-it-teshîl, 3-El-Fetâvâ, 4-Kitâbün fil-bâil-muvahhedeti, 5- El-Kasîdet-ün-nûniyyeti fîl-Ehâci vel-Elgâz-in-Nahviyye.

---

1) Mu'cem-ül-mtellifîn cild-8, sh. 58

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 220

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 219

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 280

5) Bugyet-ül-vuât cild-2 sh. 243

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dûvûdî) cild-2 sh. 25

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1348

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 816

9) Brockelmann Gal-2, sh. 259 Sup-2, sh. 371

GEYİKLİ BABA

Bursa'nın fethine katılan, Orhan Gâzî devri Osmanlı evliyâsından. İran'da Hoy şehrinde doğdu. Şeyh Ebü'l-Vefâ'nın yolundan feyz aldı. Baba İlyâs Horasânî'den ilim öğrendi. Keşiş dağı ormanlarındaki dergâhında kalıp, geyiklerle haşır-neşir olduğu için Geyikli Baba adı verildi. Gideceği yerlere bir geyiğe binmiş olarak giderdi Sultan Orhan Gâzî zamanında kerâmetleriyle

meşhûr oldu. Geyik sırtında Bursa'nın fethine katıldı. Bursa'yı kuşatan ordunun önünde, elinde altmış okkalık bir kılıçla küffâra karşı harb etti. Orhan Gazi zamanında Uludağ'ın doğu eteklerinde, İnegöl yakınlarında vefât edip, oraya defnedildi. Orhan Gazi tarafından kabri üzerine türbe yaptırıldı. Sonradan yine Orhan Gazi tarafından türbe yanına bir câmi ve dergâh ilâve edildi Sevenleri, çevresinde bir köy meydana getirdiler. Kurdukları bu köye Baba Sultan köyü adını verdiler. Geyikli Baba külliyesi, 1369 (m. 1950)'den sonra yeniden restore edilip, ta'mir edildi.

Geyikli Baba, Keşiş dağındaki dergâhında kendi hâlinde yaşar, gelenlere dinini öğretir, şehre inmezdi. Orhan Gazi, Bursa'yı fethettikten sonra, Bursa'nın fethinde yardıma gelen evliyânın gönlünü almak, onların bereketli duâlarına kavuşmak için bir imâret yaptırdı. Onları Bursa'ya da'vet etti. Orhan Bey'e yakınları Geyikli Baba'dan da bahsettiler. "İnegöl civarındaki, Keşiş dağında birçok derviş yerleşmiş, içlerinden bir derviş onlardan ayrılır, ormana gider, geyiklerle arkadaşlık eder. Sizin dostlarınızdan Turgut Alp, onun da dostudur. Sık sık onun ziyâretine gider, beraber sohbet ederler" dediler.

Orhan Gazi de haber gönderip, onun kim ve neci olduğunu öğrenmek istedi. Bursa'ya da'vet etti. "Eğer gelmezse, ben varıp elini öpeyim" dedi. Geyikli Baba'yı arayıp buldular. Sultânın sözünü arzettiler. "Baba ilyâs mürîdiyim, Seyyid Ebü'l-Vefâ Bağdâdî tarîkatındanım" diye cevap verdi. Bursa'ya da'vet ettiler, rızâ göstermedi. "Sakın Orhan da gelmesin. Dervişler gönül ehli olurlar, gözetirler.

Öyle bir vakitte varırlar ki, vardıkları zamanda ettikleri duânın kabûl olmasını arzu ederler" buyurdu. "Bari Orhan Gâzî'ye duâ et!" dediklerinde; "Biz onu hatırımızdan çıkarmıyoruz. Her zaman devletine duâ ile meşgûlüz. Onun İslâmiyete hizmeti sebebiyle, sevgi ve muhabbeti kalbimizde taht kurmuştur" diye haber gönderdi.

Aradan zaman geçti. Geyikli Baba, dergâhının yanından bir ağaç dalı keserek omuzuna alıp yola revân oldu. Doğru Bursa hisarına vardı. Pâdişâh sarayına girip, avlu kapısının iç tarafına, getirdiği dalı dikmeye başladı. Sultan Orhan Gâzî'ye haber verdiler. "Bir derviş gelmiş, saray avlusuna ağaç diker" dediler. Sultan çıkıp hâli gördü. Bu dervişin Geyikli Baba olduğunu bildi. Ağacı dikince doğrulup, Orhan Gâzî'ye: "Bu hatıramız burada kaldığı müddetçe, dervişlerin duâsı senin ve neslinin üzerinedir. Senin neslin ve devletin bu ağaç gibi kök salacak, dalları çok uzaklara ulaşacak. Evlâtların dîn-i İslama çok hizmet edecekler" deyip; **"Kökü sâbit, dalları ise göktedir"** meâlindeki, İbrâhim sûresi 24. âyet-i kerîmesini okudu. Az sonra da geldiği gibi gitti. Diktiği ağaç ulu bir çınar oldu. O ağacın bugün bile mevcût olduğu, Bursa'da Üftâde'ye giden Kavaklı caddedeki çınar ağacı olduğu söylenmektedir.

Bir zaman sonra Orhan Gazi, Geyikli Baba'ya iâde-i ziyârette bulundu. Ona; "İnegöl ve çevresi senin tasarrufunda olsun" dedi. "Mülk ve mal cenâb-ı Haktandır, ehline verir, biz O'nun ehli değiliz. Mal, mülk ve sebeplere meyletmek, emîr ve sultanlara gerektir. Bizim gibi fukara kısmına, Allah adamlarına "yakışmaz" diye cevap verdi. Pâdişâh ısrar edince, kendisine hibe edilen yerlere bedel olarak, dergâhının çevresinden az bir miktarını dervişlere odunluk olarak kabûl edip, Sultanın gönlünü aldı. Orhan Gâzî de kabûl etti, râzı olup, çok duâlar aldı.

Taşköprüzâde merhum, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye"sinde, Osmanlının gülbahçesinde yetişen, Nu'mân'ın (İmâm-ı a'zamın) bülbüllerini anlatırken, Geyikli Baba'dan da bahs eder ve kabrini ziyâretle şereflendiğini söyler. "Kabrini ziyâret ettim. Kabrin yakınında bir mezar daha gördüm. Türbedârdan bu mezarın kime âit olduğunu sordum. Germiyanoğullarından saltanat sahibi bir

kimse iken saltanatı terk edip, Geyikli Baba'nın hizmetine giren ulu bir kimsenin mezarı oluduğunu söyledi" demekte ve zamanında Geyikli Baba'ya gösterilen i'tibârı ifâde etmektedir.

---

1) Âşık Paşazâde târihi (İstanbul: 1332) sh. 196

2) Şakâyık tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 31

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3943

4) Nefehât-ül-üns sh. 690

HÂCE İBRÂHİM

Evliyânın büyüklerinden. Hâce Azîzân ve Pîr-i Nessâc diye meşhûr Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin ikinci oğludur. Ali Râmîtenî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden ve halîfelerindendir. Buhârâ'da Râmîten kasabasında doğup büyüdü. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri zikredilmeyen Hâce İbrâhim, 8. asrın sonlarında vefât etmiştir. Mübârek babasının yüksek huzûr, sohbet ve hizmetleri ile şereflenerek yetişti. Büyük kardeşi Hâce Hord da bu şekilde yetişerek, zâhirî ve Bâtınî ilmlerde kemâle gelmişti. Rivâyet edilir ki, Hâce Ali Râmitenî vefâtına yakın insanları irşâd etmek (doğru yola kavuşturmak) için bu ikinci oğluna icâzet verdi. Talebelerinden ba'zılarının kalblerine; "Hâce hazretlerinin büyük oğlu daha âlim olduğu halde, icâzeti küçük oğluna vermesinin hikmeti acaba nedir?" düşüncesi geldi Kalb gözleri ile bu düşüncelerini anlayan Ali Râmîtenî; "Hâce Hord, bizden sonra çok az yaşar. Kısa zaman sonra bize kavuşur." buyurdu. Buradaki hikmeti ve inceliği anlayan talebeler, önceki düşüncelerinden vazgeçtiler. İşin aslını böylece öğrenmiş oldular. Hakîkaten de Ali Râmîtenî hazretlerinin vefâtından ondokuz gün sonra, büyük oğlu Hâce Hord da vefât etti. Hâce İbrâhim ise, daha çok uzun yıllar yaşayıp, Allahü teâlânın dînini O'nun kullarına anlatarak çok hizmet etti. Mübârek babasına lâyık sâlih bir evlât, faziletler ve kerâmetler sahibi çok kıymetli bir zât idi. Hâce Azîzân Ali Râmîtenî'nin, burada hâl tercümesi verilen oğlu Hâce İbrâhim'den başka; Hâce Muhammed Külâhdûz, Hâce Muhammed Hallâc-ı Belhî, Hâce Muhammed Bâverdî ve Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî isimlerinde dört halîfesi daha olup, bunların da en yükseği ve Hâce Azîzân'ın en büyük halîfesi Hâce Muhammed Bahâ Semmâsî hazretleridir.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 41

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 61

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 122

HÂCE MU'ÎNÜDDÎN HORD (Küçük)

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh Hüsâmeddîn Suhte'nin büyük oğludur. Kendisine Mu'înüddîn Hord (ya'nî Küçük) denmesi, dedesi büyük velî Mu'înüddîn'e nisbet iledir. Bu isimle tanınıp meşhûr olmuştur. Sultân-ül-meşâyih Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'dan feyz alırdı. Kaynak eserlerde hâl tercümesi hakkında fazla bir bilgi bulunamıyan Hâce Hord, sekizinci asrın sonlarında vefât etmiştir.

Hocası Hâce Nizâmüddîn'in emri ve işâreti ile, Nâsıreddîn Mahmûd hazretlerinden de ilim öğrenip hilâfet aldı. Zamanının evliyâsından oldu.

Hâce Mu'înüddîn'in evlâdı çok olup, hepsi, son derece güzel, yiğit, azametli ve heybetli kimseler idi. Bunlara Çeşt hân denilmiştir. Merdev şehrinde bulunurlardı.

Hâce Mu'înüddîn, çok talebe yetiştirip, bu yola çok hizmet etmiştir. Kendisi, riyâzet ve mücâhededе çok ileri idi. Nefsin arzularına uymaz, ona zor gelen, istemediği ibâdetleri pekçok yapardı. Devamlı olarak ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Her ân gönlü Allahü teâlâ ile idi. O'nun muhabbet ateşiyle yanmakta idi. Tasavvuf yolunda bulunmak için, çok gayretli olmak lâzım geldiğini bildirirdi.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 120

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında yaşıyan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin İbrâhim Atâ olup, lakabı Bektâş'tır. Horasan'ın Nişâbur şehrinde 680 (m. 1281) senesinde doğdu. Hacı Bektâş-ı Velî'nin nesebi Hazreti Ali'ye dayanır. 738 (m. 1338) senesinde Kırşehir'e yakın bir yerde vefât etti. Vefâtı hakkında başka rivâyetler de vardır. Türbesinin bulunduğu kasabaya sonradan Hacı Bektaş ismi verildi.

Bektâş-ı Velî, daha çocukken ilim öğrenmesi için ailesi tarafından Şeyh Lokmân-ı Perende'ye teslim edildi. Lokmân-ı Perende, Ahmed-i Yesevî hazretlerinin halîfelerinden olup, zâhir ve bâtın ilimlerinde çok derinleşmiş idi. Bektâş-ı Velî'nin daha çocukken birçok kerâmetleri görüldü. Birgün Lokmân-ı Perende onun yanına girdiği zaman, odayı nûr ile dolu görünce şaşırdı. Bektâş-ı Velî'nin iki yanında, Kur'ân-ı kerîm okuyan iki nûrânî zât duruyor idi. Lokmân-ı Perende onun yanına girince, bunlar kayboldu. Lokmân-ı Perende, Bektâş-ı Velî'ye onların kim olduğunu sordu. O da; "Birisi Server-i âlem efendimiz (s.a.v.), diğeri ise Hazreti Ali idi" dedi.

Yine birgün Hacı Bektâş-ı Velî, hocasından ders dinlerken, namaz vakti geldi. Hocası hizmetçisinden abdest almak için su istedi. Bektâş-ı Velî hocasına; "Bir nazar etseniz de, su buradan aksa, dışarıya gitmeye gerek olmasa" dedi. Hocası; "Benim kudretim bunu yapmaya yetmez" dedi. Hacı Bektaş, derhâl Allahü teâlâya duâ etti. Hocası da "Âmin" dedi. O anda medresenin ortasında latif bir su çıkıp, kapıya doğru akmaya başladı. Pınarın başında çok güzel çiçekler açtı.

Bu olaydan bir süre sonra, Lokmân-ı Perende hacca gitti. Arafat'da kıbleye doğru döndükleri esnada, talebelerine; "Yârenler! Bu gün Arefe günüdür. Şimdi bizim evde yemekler pişirilir" dedi. Bu söz, Allahü teâlânın kudretiyle, Bektâş-ı Velî'ye ma'lûm oldu. Tam o sırada hocasının evinde yemekler pişiyordu. Bektâş-ı Velî hemen bir tepsi yemeği aldığı gibi, bir anda hocasına sundu. Hocası Nişâbûr'a dönünce, Bektâş-ı Velî'nin bu kerâmetini herkese anlattı. Ona Hacı lakabını verdi. Bu esnada Horasan'da bulunan âlimler, Lokmân-ı Perende'ye hac mübârekesine geldiklerinde, medresede akan suyu görünce şaşırdılar. Bunun sebebini sordular. Lokmân-ı Perende; "Bu kerâmet, Hacı Bektâş'ındır" dedi. Sonra onun gösterdiği kerâmetlerini gelen âlimlere anlattı.

Onlar bu kadar çok şeyin bir çocuktan zuhur etmesini tuhaf karşıladılar. Orada bulunan Hacı Bektaş-ı Velî, âlimlere; "Ben, Resûl-i ekremin (s.a.v.) soyundanım. Bana bunları çok görmeyiniz. Bunlar, Allahü teâlânın bana bir ihsânıdır" dedi. Onlar, Hacı Bektâş-ı Velîye; "Eğer sır sahibi iseniz, nişanınız neresidir?" diye sordular. Hacı Bektâş-ı Velî, elinin ayasındaki ve alnındaki iki yeşil beni gösterdi Hepsi bu duruma hayret ettiler ve onun büyüklüğüne işâret olan benleri tasdik ettiler.

Hacı Bektâş-ı Velî, tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya geldi Halka doğru yolu göstermeye başlayan ve kıymetli talebeler yetiştiren Hacı Bektâş-ı Velî, kısa zamanda tanınarak büyük rağbet gördü. Bu sırada Anadolu'da dînî, iktisâdi, askerî ve sosyal teşekkül olan ve kendisinin de bağlı olduğu "Ahîlik teşkilâtı" ile büyük hizmetler yapan Hacı Bektâş-ı Velî ve talebeleri, ilk Osmanlı sultanları tarafından da sevildi ve hürmet gördü. Bu sıralarda kuruluş devrinde olan Osmanlı devletinin sağlam temeller üzerine oturmasında büyük hizmetleri ve himmetleri oldu. Sultan Orhan zamanında teşkil edilen Yeniçeri ordusuna duâ ederek, askerlerin sırtlarını sıvazladı. Onlara İslâmiyetten ayrılmamalarını nasihat etti. Böylece Hacı Bektâş-ı Velî'yi kendilerine ma'nevî pir olarak kabûl eden Yeniçeri ordusu, ma'nevî hayâtını ve disiplinini ona bağladı. Hacı Bektâş-ı Velî, asırlarca Yeniçeriliğin piri, üstadı ve ma'nevî hâmisi olarak bilindi Bu bağlılık ve muhabbet, Yeniçerilerin sulh zamanındaki tâlimleri ve harplerdeki gayret ve kahramanlıklarında çok müsbet neticeler verdi. Bütün bunlar, halk ile Yeniçeriler arasındaki yakınlığı kuvvetlendirdi Yeniçeriler, dervişler gibi cihâd azmiyle dolu ve görülmemiş derecede kahraman ve fedakâr oluşlarında, bu hâdiseler müsbet te'sîrler gösterdi Yeniçerilerin;

"Allah, Allah! illallah!
Baş Uryan, sine püryân, kılıç al kan,
Bu meydanda nice başlar kesilir.
Kahrımız, kılıcımız düşmana ziyân!
Kulluğumuz pâdişâha ayan!
Üçler, yediler, kırklar!
Gülbang-i Muhammedî, Nûr-i Nebî, Kerem-i Ali...
Pîrimiz, sultânımız Hacı Bektâş-ı Velî..."

diyerek savaşa başlamaları, bunun manidar bir ifadesidir.

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî, sık sık Hızır aleyhisselâm ile buluşurdu. Birgün Kayseri'nin yukarı tarafındaki Saklan kalesinin batısında, Hacı Bektâş-ı Velî, Hızır (a.s.) ile buluştu. Orada bir kişinin kavun ve karpuz ektiğini gördüler. Hızır (a.s.) ile Hacı Bektâş-ı Velî, o bostanın kıyısında bir taşın dibine oturdular. Hacı Bektâş-ı Velî. İsmi Behâeddîn Çelebi olan bostan sahibine; "Kardeş!" diye hitâb etti. Bostan sahibi de ona; "Ne buyurursunuz?" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî de; "Bostandan bir kavun koparıp getir, yiyelim" dedi. Bostan sahibi Behâeddîn Çelebi; "Başüstüne, inşâallah olunca getiririm" deyince, Hacı Bektâş-ı Velî; "Diktiğin yeri bir kere kontrol et. Belki olmuştur" dedi. Bostan sahibi yine; "İnşâallah" diyerek önceki cevâbı verdi. Bunun üzerine Hızır (a.s.) da; "Bir kere dolaş gör" buyurdu. Behâeddîn Çelebi kendi kendine; "Bir kere dolaşayım" dedi ve bostana girdi. Birden burnuna kavun kokusu geldiğini fark etti. Birinin kökünde, üç tane iri kavunun büyüyerek olgunlaşmış olduğunu gördü. Bunların ikisini koparıp, birisini Hızır'a (a.s.), diğerini de Hacı Bektâş-ı Velî'ye verdi ve; "Ey erenler! O birisini de çoluk-çocuğumuza götürelim" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî de bu durumu kabûl etti. Onlar kavunları alıp Kayseri'ye döndüler. Bostancı, işiyle meşgûl olurken, birden aklına; "Bostan daha ekilirken kavun bittiğini cihanda kim gördü? O azîzler kerâmet ehli zâtlardanmış. Bu iş onların kerâmetiyle zâhir oldu. Bana yazıklar olsun ki, mübârek ellerini öpmedim" diye geldi ve bir hayli üzüldü. Bostan ekmekten vaz geçip, bir süre onları aradı. Kendi kendine; "Son pişmanlık fayda vermez" deyip, kalan o bir kavunu koparıp evine gitti. Evinin kapısından içeri girince, Hızır (a.s.) ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin misâfir odasında oturduklarını gördü. Selâm vererek odaya girdi. Elindeki o kavunu getirip ortaya koydu. Hemen onların mübârek ellerini öptü. Hacı Bektâş-ı Velî bostan sahibine; "Kavunları kes de yiyelim" dedi. Onlara vermiş olduğu iki kavun da duruyordu. Behâeddîn Çelebi hemen kavunları kesti, bir kısmını ailesine gönderdi. Kalanını misâfirleriyle birlikte yediler ve Allahü teâlâya şükrettiler. Ellerini yıkadıktan sonra, Behâeddîn Çelebi

misâfirlerine; "Size kim derler? Bu fakire himmet edin" dedi. Hacı Bektâş-ı Velî; "Bana Bektâş-ı Velî derler. Bu azîze ise Hızır aleyhisselâm derler" dedi. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Veli, Behâeddîn Çelebi'yi yanına çağırdı. Hacı Bektâş-ı Velî, onun gözlerini sığayıp, sırtını sıvazladı. Ona hayır duâ etti. Sonra Hızır aleyhisselâm ile Hacı Bektâş-ı Velî, Behâeddîn Çelebi'ye veda edip evden çıktılar. Kapının önünde ikisi de gayb oldular.

"Velîlerin bir nazarı kimyadır, Karataş, nazar ile yakut olur." O saatte Behâeddîn Çelebi, yüksek merhaleler katedip, velîlik mertebesine ayak bastı. Kalb gözü açıldı. Bir anda şarktan garba olan yerleri seyr eyledi. Kendisine Bostancı baba dendi. Birçok kerâmetler gösterdi. Türbesi Kayseri'de olup ziyâret yeridir."

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî, hergün gelip, şimdiki dergâhının bulunduğu yere otururdu. Onu sevenler, "Galiba Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri burada bir dergâh bina edilmesini istiyor, o yüzden gelip buraya oturuyor" dediler. Daha sonra Hacı Bektâş-ı Velî'nin hizmetini gören Sarı İsmâil'e, Hacı Bektâş'ı sevenlerden biri, buraya bir dergâh yaptırmaya niyet ettiğim söyledi. Sarı İsmâil de, gelip durumu hocasına arz etti. Hacı Bektâş-ı Velî; "Ona söyle. Bir usta getirsin. Biz istediğimiz büyüklükte bir dâire çizelim. Ayrıca yeterli miktarda taş getirtip, yonttursun, hazır etsin dedi. Sarı İsmâil, bu durumu o şahsa bildirince, çok sevindi ve hemen bir mimar getirdi. Hacı Bektâş-ı Velî de kalkıp, mübârek eliyle şimdiki dergâhın bulunduğu yeri çizdi. O mimar da, dergâhın inşâsı için yetecek kadar taş getirtip, yontturdu. Taşların yontulma işinin bittiği gecenin sabahı, herkes, dergâhın yapılmış olduğunu gördü. Dergâhı yaptıracak olan kimse, derhâl Sarı İsmâil'in yanına gelip; "Ben bu binanın yaptırılması için usta getirdim, taş getirdim ve yaptırma sevâbına kavuşmak istedim. Fakat her kimse bir gecede yaptırmış" diyerek üzüntülerini belirtti Sarı İsmâil, durumu derhâl hocası Hacı Bektâş-ı Velî'ye bildirdi Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî; "Ey İsmâil! O beni sevene söyle, bu dergâhı zâhirden birisi gelip yaptırmadı. Allahü teâlânın izni ile bir anda yapıldı. Sevâbı yine onun amel deflerine yazılmıştır" dedi. İsmâil durumu derhâl o kimseye bildirdi. O zât da Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı."

Şöyle anlatılır: "Hacı Bektâş-ı Velî'nin medhini ve kerâmetlerini işiten kimseler, onu görmek için dergâhına gelirdi. Akşehir'de bir velî zât vardı. İsmi Mahmûd Hayran Sultan idi. Hacı Bektâş-ı Velî'nin üstünlüğünü duyunca, bir aslanın üstüne binip, eline kamçı olarak bir yılan alıp, üçyüz talebesi ile Hacı Bektâş-ı Velî'yi görmek ve ziyâret etmek için yola çıktı. Bu durumu Hacı Bektâş-ı Velî'ye haber vererek; "Akşehir'den bir aslana binip, eline yılanı kamçı olarak almış bir zât, üçyüz talebesi ile geliyor" dediler. Bunun üzerine Hacı Bektâş-ı Velî, "O, canlıya binip bize geliyor ise, biz de cansıza binip, onu karşılamaya gidelim" dedi ve hemen dergâhından çıktı. Dergâha yakın bulunan taşın üzerine seccadesini sererek üzerine oturdu ve; "Allahü teâlânın izniyle bizi ziyârete gelenlerden yana yürü" buyurdu. Bu söz üzerine taş, derhâl yerinden ayrılıp, kuş gibi görülüp, yürümeye başladı. Mahmûd Hayran Sultân ve talebeleri, Hacı Bektâş-ı Velî'nin taş üzerine binip karşıdan geldiğini görünce, hayretler içinde kaldılar. Mahmûd Hayran Sultan, derhâl aslandan inip, yılanı serbest bıraktı. Bu durumu gören Hacı Bektâş-ı Velî, taşa; "Dur" diyerek işâret etti. Taş şimdiki bulunduğu yerde durdu. Hacı Bektâş-ı Velî, taşın üzerinden aşağıya indi. Seyyid Mahmûd Hayran hemen Hacı Bektâş-ı Velî'nin elini öptü. Taşın dibine, ikisi beraber yan yana oturdular. Etrâflarını talebeleri sardı. Bir hafta süreyle sohbet ettiler. Daha sonra Seyyid Mahmûd Hayran Sultan, izin istiyerek Akşehir'e döndü. Hâlâ Hacı Bektâş-ı Velî'nin bindiği taş, "Tekin Kaya" ismiyle meşhûrdur."

Hacı Bektâş-ı Velî'nin derslerini ve sohbetlerini ta'kib ederek onun tarikatına bağlananlara, tasavvuftaki usûle uyularak "Bektaşî" denildi. Bu temiz, i'tikâdları düzgün olan ve ibâdetlerini

yapan Bektâşîler zamanla azaldı. Daha sonra yapılan bir takım değişiklikler sebebiyle, hakîkî Bektaşîlik unutuldu ve zamanımızdan yüz sene önce ise hiç kalmadı. Herkes tarafından sevilen, hürmet ve i'tibâr edilen bu isim, Hurûfî denilen sapık kimseler tarafından da siper olarak kullanıldı. İslâmiyeti yıkmak için kurulan bozuk yollardan biri olan Hurufîliğin kurucusu olan Fadlullah Hurûfî, Timur Hân tarafından öldürülünce, dokuz yardımcısı kaçarak Anadolu'ya geldiler. Bunlardan Aliyyül-A'lâ ismindeki kimse, bir Bektaşî tekkesine geldi "Câvidân" adlı kitaplarını gizlice yaymaya, câhilleri aldatmaya başladı. Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolu budur dedi. Hâlbuki Hacı Bektâş-ı Velî'nin yolundan ayrılmayan hakîkî Bektâşîler, bunlardan tamamen ayrıldılar. Hurûfîlik, haramlara helâl, nefsin arzu ettiği kötü arzulara, serbesttir dediği için, bozuk rûhlu insanlar arasında çabucak yayıldı. Sözlerine "Sır" deyip, çok gizli tutulmasını emrederlerdi. Sırları yabancılara açanları öldürdükleri bile vâki olurdu. Sırları "Câvidân" kitabında a, c, v, z,... gibi harflerle işâret edilmektedir. Hurûfiler, Bektaşîlik ismini kendilerine perde yaparak, bu perde arkasında çalışmışlardır.

Bektaşî tarikatı adı altında saklanan Hurûfîler, müslümanları aldatmak için, birkaç yoldan saldırıyorlardı:

1- Fadl-ı Hurûfî'ye, ilâh, tanrı diyorlardı. "Tanrılık, ezelde görünmez bir kuvvet idi. Önce harfler şeklinde, sonra Peygamberler şeklinde, nihâyet Fadl'da açığa çıktı" derler.

2- Hazret-i Ali'nin sözleri diyerek uydurduktan sözler ve düzdükleri uydurma hadîsler ile; "Ali'yi sevenlere günah zarar vermez, ibâdete lüzum yoktur, haramlar helâldir" derler.

3- Bütün dinlerin bir olduğunu, Fadl-ı Hurûfî'nin, Muhammed aleyhisselâmdan ve Hazreti Ali'den (hâşâ) üstün olduğunu söylerler.

4- Bunlara göre namazı bir kerre kılmak, orucu bir kerre tutmak ve guslü de ömründe bir kerre yapmak farzdır.

"Gusl edip vücûdunuzu hırpalamayın" derler.

Hurûfîlerin zikirleri, ibâdetleri okumaları yoktur. Her sabah pirin evinin meydan odasında toplanırlar, birisi, bir elinde tepsi içinde adam sayısınca şarap kadehi ve birer dilim ekmek, peynir alarak odaya girer. Bu gelen, gülbank okuyarak karşılanır. Herkes saygı ile bunları alıp yer ve içer, bütün ibâdetleri bundan ibârettir.

Bektaşî deyince, iki türlü insan anlaşılır. Birincisi; hakîkî, doğru Bektaşî olup, Hacı Bektâş-ı Velî'nin gösterdiği yolda, hak yolda giden temiz müslümanlardır. Bektâşîlerin ikincisi; sahte, yalancı Bektâşîlerdir. Bunlar, bozuk yolda olan hurûfilerdir. Halk arasında anlatılan Bektaşî fıkraları, bu sahte ve yalancı Bektâşîlere âittir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin "Makâlât" adlı Arapça bir eseri vardır. Sonradan nefes adıyla yazılan ve ona nisbet edilen şiirler onun değildir.

Makâlât'tan ba'zı bölümler:

Alemlerin Rabbi olan Allaha hamd, yaradılmışların en iyisi olan Muhammed'e, O'nun Ehl-i beytine ve Eshâbına salât ve selâm olsun. Bilesin ki Allahü teâlâya giden yollar, yarattıklarının nefesleri sayısıncadır. Gerçeğe ulaşmış kişiler, bunların arasından şu dört mertebede bulunan bir yolu tercih edip seçmişlerdir. Birincisi dîn-i İslâm, ikincisi tarikat, üçüncüsü ma'rifet, dördüncüsü hakîkat. Bu mertebeler, ancak İslâm dînine uygun olduğu müddetçe tamam olur.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"İslâm dîni bir ağaçtır. Tarikat onun dalları, ma'rifet yaprakları, hakîkat de meyvalarıdır."** Ağaç mevcût olmazsa, dalları ve meyvaları da var olmaz. Bu sûretle anlaşılır ki, İslâm dîni asıl, diğerleri kısımlarıdır. Kısımların varlığı, ancak aslın varlığının sayesinde olur. Asıl olmayınca, kısım da olmaz. Bu, kulun, belirtilen merhalelerin hiçbirinde İslâm dîninden ayrı olamayacağına işârettir. İslâm dîninin sınırından dışarı çıktığı hâlde, kendisini hâlâ doğru yolda sanırsa, ziyana uğrayan, helak olan mülhidlerden olur. Aynı zamanda, hem sapık, hem de insanları yoldan saptırıcı olanlardan olur. Kazananlardan ve Allahü teâlâya ulaşanlardan olmaz da, şeytanın teb'asından olur. Bu da apaçık bir hüsranın ta kendisidir.

Bu dört mertebe, kırk tane makam ihtivâ eder. Kul, Allahü teâlâya ancak bu makamları geçerek ulaşır. Bunların on tanesi İslâm dîninde, on tanesi tarîkatte, on tanesi ma'rifette, on tanesi de hakîkattedir.

Üçüncü bâb: Bu bâbda İslâm dîninin makamları anlatılır. İslâm dîninin birinci makamı îmân etmektir.

Îmân; Allaha, O'nun meleklerine, kitaplarına, Peygamberlerine, kıyâmet gününe, hayır ve şerrin Allahü teâlâdan geldiğine inanmaktır, inanmak; dil ile söylemek, kalb ile bu söylemeyi doğrulamaktır. Çünkü, Allahü teâlânın varlığını ve birliğini dil ile söylemeyen kimse imansızdır. Dili ile söylediği hâlde, kalbi ile tasdik etmeyen ise münâfıktır ve Allahü teâlânın buyurduğu gibi, Cehennemin en alt tabakasındadır.

Îmân, akıl üzeredir. Çünkü akıl, bedenin hükümdârı, îmân da onun vekîli ve yardımcısıdır. Hükümdâr gitse, yardımcısı da kalmaz. Meselâ, îmân bir hazinedir. Şeytan hırsız, akıl ise bu hazinenin bekçisidir. Bekçi giderse, hırsız hazinenin içindekileri çalar. Denilmiştir ki, imân kuzu, akıl çoban, şeytan ise kurttur. Çoban gitse, kurt kuzuyu yer.

Allahü teâlânın her bir Âdemoğlu için üçyüzdoksan melek görevlendirdiğini tasdik etmek imândandır. Ey insanoğlu! Kendi cinsinden birisi yanında kötü bir iş yapmaktan utanıyorsun da, kendi cinsinden bir kimse olmayınca kötü iş yapmaktan çekinmiyor ve görevli meleklerden hiç utanmıyorsun. Onlara inanıp tasdik ettiğin nerede kalıyor?

Yine Allahü teâlânın kitaplarına inanmak îmândandır. O kitaplardaki emirler ve yasaklar da gerçektir. Sen bunu kabûl ediyorsun, ama içindeki emirlere uymuyor ve yasaklarından sakınmıyorsun. Böylece Allahü teâlânın azâblarından ve cezalarından korkmadığını ortaya koyuyorsun. Kalbin, büyüklenmek, kıskanmak, gazâb, gıybet, kahkaha, alay, söz taşımak gibi kötü huylarla dolu. Bunlar, Allahü teâlânın Kitâbı'ndaki yasaklar arasındadır. O hâlde senin o Kitâb'a inandığın nerede kaldı?

Allahü teâlânın dostlarını ve kerâmetlerini tasdik etmek imândandır. Zira onlar, kendi nefslerinin arzularını, dünyâyı sevmeyi, yemek ve giyinmekten zevk almayı bıraktılar. Fakirliği, sıkıntıyı, zorluğu, açlığı, sessizlik ve düşkünlüğü tercih ettiler. Allahü teâlâya yaklaştıkça, Rablerinden korkuları ve saygıları daha çok oldu. Allahü teâlâ, o velilerin hatâlarını yüzlerine vurmadı. Sen ise, hergün türlü türlü günahlar işliyorsun da, hesaba ve sorguya çekilmiyeceğini, kıyâmetin kopmıyacağını veya mezardakilerin tekrar dirilmiyeceğini veya sa'îdlerin şakilerden ayrılmıyacağını mı sanıyorsun? Haramdan kaçınmıyor, bulduğunu yiyip, giyiyorsun. Yaradanının ni'metlerini yiyor, ama emirlerine uyup, yasaklarından kaçınmıyorsun. Hiç Allahü teâlânın

kızmasından ve cezalandırmasından korkmuyor musun ki, kötü olan işleri yapmaya devam ediyorsun?

Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Ben, cömert, günah örtücü, ni'metler bağışlayıcı, yardım edici, kendinden yardım umulan Allahım. Her kulumun işlediği günahları görürüm, fakat yüzüne çarpmam, tövbe edinceye kadar sabrederim. Tövbe etmeden ölse bile, işi bana kalmıştır, istek ve dileğin, onun bağışlanmasından yana olursa, affeder ve ona şefkat gösteririm, aksi takdîrde ise onu ateşe sokar ve elem verici azâbla azâblandırırım. Ama beni isteyen, seven, ömrünü bana hizmetle geçiren, benden ayrıldığına ağlayan, bana kavuşmayı dileyen kimseye gelince; ben de onu ister, sever, ona lütufta bulunur, ayrılıktan kurtarır, kendime ulaştırırım. Nihâyet onda aynılık meydana gelir, gayrılık kaybolur. Çünkü kendi varlığını aradan silmiş, yok etmiştir. Her şeyde beni görür. Ama istemesi riya ile olursa, onu hem dünyâdan, hem de âhıretten mahrûm kılarım."

İslâm dininin ikinci makamı; ilim öğrenmektir. Üçüncü makamı; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, gücü yeterse hacca gitmek, gazâya katılmak ve gusl abdesti almaktır. Dördüncü makamı; helâl rızık kazanmak ve faizi haram bilmektir. Beşinci makamı; evlenmektir. Altıncı makamı; hayz ve nifas bilgilerini öğrenmektir. Yedinci makamı; Ehl-i sünnet ve cemâat ehlinden olmaktır. Sekizinci makamı; şefkat ve merhamettir. Dokuzuncu makamı; temiz giyinmek ve temiz yemektir. Onuncu makamı; emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerdir.

Dördüncü bâb: Bu bâbda, tasavvuf yolunun makamları anlatılır. Tasavvuf yolunun ilk makamı, bir âlime cân-ı gönülden bağlanıp, tövbe etmektir. Tövbe, cân-ı gönülden ve pişmanlık içinde yapılmalıdır. Tövbe ederken gözyaşı dökmelidir. Tövbeyi kabûl edecek olan Allahü teâlâdır. Tövbe ettikten sonra O'na tevekkül etmelidir, ikinci makâmı, talebe olmaktır. Üçüncü makamı, mücâhededir. Dördüncü makamı, hocaya hizmettir. Beşinci makamı, korkudur. Altıncı makamı, ümidli olmaktır. Yedinci makamı, şevktir ve fakirliktir.

Beşinci bâb: Bu bâbda ma'rifetin makamları anlatılır. Ma'rifetin birinci makamı, edebdir. İkinci makâmı, korkudur. Üçüncü makamı, az yemektir. Dördüncü makamı, sabır ve kanâattir. Beşinci makamı, utanmaktır. Altıncı makamı, cömertliktir. Yedinci makamı, ilimdir. Sekizinci makamı, ma'rifettir. Dokuzuncu makamı, kendi nefsini bilmektir.

Onuncu bâb: Bu bâbda, Adem aleyhisselâmın yaratılışı anlatılır. Haberde şöyle gelmiştir. Biz Âdem aleyhisselâmın zürriyetinden yayıldık. Cenâb-ı Hak, Âdem'i yaratmak istedi ve meleklerine bildirdi. **"**(Ey Habîbim), **o vakti hatırla ki, Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde** (hükümlerimi yerine getirecek) **bir halîfe** (bir insan) **yaratacağım"** demişti. **Melekler de; "Biz seni hamdinle tesbih ve noksanlıklardan tenzih etmekte olduğumuz hâlde, orada fesad çıkaracak ve kanlar dökecek kimse mi yaratacaksın?" demişlerdi. Allah; "Ben sizin bilemiyeceğiniz şeyleri bilirim" buyurdu"** meâlindeki, Bekâra sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesi bu durumu açıklamaktadır.

Allahü teâlâ, Âdem'in özünü Medine toprağından, başını Beyt-ül-makdis toprağından, yüzünü Kâ'be toprağından, kulağını Tûr-i Sina toprağından, gözlerini Beyt-ül-Haram toprağından, alnını Medine'nin doğu tarafının toprağından, burnunu Şam toprağından, ağzını Medine'nin batı tarafının toprağından, dudaklarını, Tunus toprağından, dilini Buhârâ toprağından, dişlerini Hârezm toprağından, boynunu Çin toprağından, kollarını Yemen toprağından, sağ elini Mısır toprağından, sol elini İran toprağından, tırnaklarını Hitay toprağından, parmaklarını Bistam toprağından, göğsünü Irak toprağından, karnını Kuzistan toprağından, arkasını Hemedan

toprağından, uyluklarını Türkistan toprağından, dizlerini Kırım toprağından, topuklarını Rum toprağından, ayaklarını Firengistan toprağından yarattı.

Ve dahî, hadîs ile vârid olmuştur ki, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Allahü teâlâ, Âdem'i altmış türlü topraktan yarattı. Eğer bir topraktan yaratsa idi, bütün insanlar aynı sûret ve vasıf üzere olurlar, birini diğerinden ayırd etmek mümkün olmazdı."**

Allahü teâlâ, Âdem'in başını kudret nûru ile, gözlerini ibret nûruyla, alnını sücûd nûruyla, dilini zikir nûruyla, dişlerini Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) nûru ile, dudaklarını tesbih nûru ile, ensesini kuvvet nûru ile, arkasını yiğitlik nûru ile, göğsünü ilim nûru ile, karnını hilm nûru ile, bağrını hoşnudluk nûru ile, dizini rükû' nûru ile, ayağını tâat nûru ile, dalağını üns nûru ile, ellerini sehâvet nûru ile, tırnağını şefaat nûru ile, gönlünü tevhîd ve îmân nûru ile bezedi, ta'zim nûru ile düzeltti, vuslat nûru ile götürdü ve Âdem'in toprağını Azrail aleyhisselâmın eline verdi. Rahmet suyu ile yoğurdu, mağfiret suyu ile sıvadı.

Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâma rûh vermek istediğinde, rûha onun bedenine girmesini emretti. Rûh önce dimağına girip, yüz sene kadar kaldı. Daha sonra gözlerine indi. O gözlerle bakıp, kendi bedeninin, pişmiş gibi kurumuş toprak olduğunu gördü. Kulaklarına indiğinde, meleklerin tesbihini işitti. Sonra genzine indi. O zaman aksırdı. Aksırdıktan sonra rûhu ağzına ve diline indi. O zaman Allahü teâlâ ona Elhamdülillah demesini bildirdi. O da söylediğinde; "Yerhamüke yâ Adem!" diye Allahü teâlâ mukâbelede bulundu. Rûh daha sonra göğsüne indi. Hemen ayağa kalkmak istedi. Fakat kalkamadı. Allahü teâlânın, meâlen; **"İnsan pek aceleci olmuştur"** buyurduğu tecellî etmiş oldu. Rûh, Âdem aleyhisselâmın karnına indiğinde, canı yemek içmek istedi. Daha sonra da rûh, bütün cesedine dağıldı. O zaman et ve kemik hâline geldi.

Daha sonra Allahü teâlâ, bütün meleklerine, Âdem aleyhisselâma secde etmelerini emretti. Bütün melekler Âdem'e secde ettiler. Sâdece İblîs secde etmedi**. "Allahü teâlâ, İblîs'e; "Niçin Âdem'e secde etmedin?"** diye suâl edince, o da; **"Ben Âdem'den hayırlıyım, çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın"** dedi" (A'râf-12). Bunun, üzerine Allahü teâlâ, onu dergâhından sürdü. Daha sonra Allahü teâlâ, Âdem'e buyurdu ki, "Yâ Âdem! Yukarı bak!" Âdem aleyhisselâm yukarı bakınca, Arş'ı a'lâda "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" kelime-i tayyibesinin yazılı olduğunu gördü. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm; "Yâ ilâhî! Lâ ilahe illallah, senin birliğindir. Ya Muhammed kimin adıdır?" diye sordu. Allahü teâlâ; "O benim Habîbimdir ve senin oğlundur" buyurdu. Âdem aleyhisselâm çok sevinerek, şükür secdesi yaptı. Sonra Âdem aleyhisselâm sağ yanına baktı, üç latîf şahıs gördü. Onlara; "Adınız nedir ve makamınız nerededir?" diye sordu. Birisi; "Adım akıldır ve makamım başda ve beynin üstündedir" dedi. Birisi; "Adım hayadır ve makamın yüz üstündedir" dedi. Diğeri de; "Adım ilimdir ve makamın göğüs içindedir" dedi. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm onlara; "Gelin yerli yerinize girin" dedi. Onlar da derhâl yerlerine girdiler. Sonra Âdem aleyhisselâm sol yanına baktı. Üç şahıs gördü ve onlardan ürktü. Onlara; "Adınız nedir ve makamınız nerededir?" diye sordu. Onlardan ilki; "Adım öfkedir. Makamım başla beyin arasındadır" deyince, Âdem aleyhisselâm; "Baş, aklın yeridir. Başta senin yerin yok dedi. O da; "Ben gelince akıl gider" dedi. Diğeri; "Adım tama'dır. Makamım yüzün üstündedir" deyince, yine Âdem aleyhisselâm; "Orası hayanın yeridir. Orada senin yerin yoktur" dedi. O da; "Ben gelince haya gider" dedi. Sonuncusu; "Adım haseddir. Makamım göğüs içindedir" deyince, Âdem aleyhissdâm buna da; "Orası ilim yeridir. Orada senin yerin yok" dedi. O da; "Ben gelince ilim gider" dedi.

Şimdi şöyle bilmek gerek, imân Rahmânîdir. Zan ise şeytânîdir. Zan gelirse, imân gider. Îmân gelirse, zan gider. Tevhîd kelimesini hurma ağacına benzettiler. Onun için hurma ağacı her yerde olmaz. Ma'rifet o ağacın köküne benzer. Köksüz ağacın yemişi olmaz. Ma'rifetsiz gönlün ise hiç hayrı olmaz. Yer üzerinde ağacı kâim tutan köktür. Tevhîd kelimesini dil üzerinde kâim tutan ise, gönül içindeki ma'rifettir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Ağaçlardan bir ağaç vardır. Mü'minin gönlüne benzer ve onun yaprağı dökülmez"** Eshâb-ı Kirâm, çeşitli ağaç isimlerini saydılar. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Onlar değil! O ağaç, hurma ağacıdır. Hiçbir zaman onun yaprağı dökülmez"** buyurdu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'maniyye zeyli (Mecdî Efendi) sh. 44

2) Rehber Ansiklopedisi cild-7 sh. 8

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 452, 456, 1008

4) Makâlât Süleymâniye Kütüphânesi. Denizli kısmı. No: 313/4

5) Mir'ât-ül-mekâsıd sh. 42

6) Tiryâk-ül-Muhibbîn sh. 47

7) Künh-ül-ahbar cild-5, sh. 53

8) Tıbyân-ül-vesâil cild-1, sh. 129

9) Ed-Devlet-il-Osmaniyye min fütûhât-il-İslâmiyye cild-2, sh. 117

10) Kâşif-ül-esrâr sh. 3

HALÎL BİN İSHÂK CÜNDÎ (Şeyh Halîl)

Hadîs, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Halîl bin İshâk bin Mûsâ bin Şuayb'dır. Künyesi Ebü'l-Mevedde, lakabı Ziyâüddîn'dir. Babası Abdullah Menûfî hazretlerinin arkadaşlarından idi. Mısır'ın Akdeniz'deki kıyı şehirlerine korsanların hücuma geçmeleri üzerine, halktan teşkil edilen Halka-i Mensûre isimli milis teşkilâtına, talebeleriyle birlikte katıldı. Asker elbisesi giydi ve bir daha çıkarmadı. Bu yüzden Cündî lakabı verildi. Zamanında Mâlikî mezhebinin İmâmlarından oldu. Vefât târihi ihtilaflı olup, 767 (m. 1365)'den sonra 776 (m. 1374)'den önce vefât ettiği bildirilmektedir, İbn-i Teymiyye ve yolunda gidenlere verdiği güzel cevapları ile meşhûrdur.

Küçük yaştan i'tibâren, İmâm-ı Şafiî, Ahmed-i Bedevî, Seyyidet Nefise ve Şerâfeddîn Kürdî'den sonra Mısır'da yetişen evliyânın en büyüğü olan Abdullah Menûfî'nin (r.a.) terbiyesine verildi. Babası, Hanefî mezhebinde olmasına rağmen, Mâlikî mezhebi âlimi ve arkadaşı olan Abdullah Menûfî'ye çocuğunu teslim edip, onun ilminden ve feyzinden istifâde etmesini te'min etti. Reşîdî'den Arabî ilimler ve usûl bilgilerini, İbn-i Abdülhâdî'den hadîs-i şerîf ilimlerini öğrendi. İbn-i Abdüsselâm da hocaları arasında idi. Kâhire, Mekke ve Medine gibi zamanın belli başlı ilim merkezlerindeki âlimlerden ilim öğrendi. Hadîs-i şerîf ilminde, fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verdi. Pekçok talebe yetiştirip, faydalı eserler yazdı. Zamanında Mısır'ın en büyük medresesi olan Şeyhûniyye Medresesi'nde taliplerine ilim öğretti. İbn-i Mezrûk, Tâcüddîn İshâkî gibi âlimler onun talebeleri arasında idi.

Ziyâüddîn Cündî, din ve diyanette, zühd ve salahta, ibâdet ve tâatte, ilim ve amelde yüksek bir mevkiye sahipti. Onun yüksekliğine, eserleri delîl oldu. Allahü teâlânın düşmanlarına karşı çok çetin mücâdeleler verdi. Hıristiyan Avrupa kavimlerinin soyundan olan Kıbrıs krallığı ve

çapulcu şövelyeleri, zaman zaman Mısır kıyılarını yağmalayıp, müslümanlara zulmediyorlardı. Ziyâüddîn Halîl Cündî, halktan ve talebelerinden milis kuvvetleri teşkil etti. Bu kuvvetin adına da, "Halka-i mensûre" adı verildi. Onlarla beraber İskenderiyye'nin müdâfaası için Kâhire'den gidip savaştı. Allahü teâlânın rızâsı için küfür ehline karşı cihâd ederken giydiği askerî elbiseyi bir daha çıkarmadı. Bu yüzden Cündî (Askeriye mensûbu) lakabı verildi. Askeriyeden maaş alır, zarurî ihtiyâcından fazlasını fakirlere dağıtırdı. Kendisi az yer, az uyur ve çok ibâdet ederdi. Az mala kanâat eder, eline geçenleri talebesinin ihtiyâcına harcederdi. Geceleri hiç uyumaz, kaylûle vaktinde vücûdunu dinlendirmek için çok az bir miktar uyurdu. Çok merhametli, gurûr ve kibirden arınmış, mütevâzi bir kimse idi. Kalbi her türlü zulmet pisliklerinden uzaklaşmış, Allahü teâlânın ni'metlerini ve O'nun rızâsını kazanmaktan başka birşey düşünmez olmuştu, İşi, insanlara emr-i ma'rûf yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten başka birşey değildi.

Onun büyüklüğünün delîllerinden biri de, yazmış olduğu eserleridir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: İbn-i Hâcib'in usûl-i fıkha dâir "Muhtasar" adlı eserini, altı cild hâlinde şerhedip "Et-Tevdîh" adını verdi. Pek kıymetli olan bu eser, ihtivâ ettiği konularda müracaat kitabı hüviyetini kazandı. Metni şerhederken, çeşitli âlimlerden nakiller yapmış, bilhassa, hocası İbn-i Abdüsselâm'dan gelen haberleri tercih etmiştir. Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini ihtivâ eden "Muhtasar" adlı eseri çok meşhûrdur. Cündî, üzerinde yirmibeş sene çalıştığı Muhtasar'ını hayâtında "Nikâh" bahsine kadar yazmış ve tertîb etmişti. Ondan sonraki bölüm, ölümünde terekesinde müsvedde hâlinde bulunmuş ve talebeleri, kitabın tertîb tarzına uygun olarak önceki kısma ekleyip, bütün hâline getirmişlerdir. "Bustân" müellifi, onun hayâtını anlatırken, bu iki kıymetli eserinden bahisle; "Allahü teâlâ, Halîl'in açık ve muhtasar bütün ifâdelerini, o günden bugüne kadar bütün insanların kabûllenmelerini ihsân buyurmuştur. Halîl'in açık ifâdesinden kasdettiğimiz, onun İbn-i Hâcib'in "Muhtasarına yaptığı şerhidir. "Muhtasar ifâdesi"nden kasdımız da, onun fıkha dâir yazdığı eseridir. Bu iki kitabı, ilim tahsil edenlerce, her tarafta kaynak eser olarak kabûl edilmektedir. Özellikle fıkha dâir yazdığı "Muhtasar" adlı kitabı, Kuzey Afrika memleketlerinde, Merrâkûş ve Fas'da kısaltılarak müteaddit baskıları yapılmıştır, İbn-i Gazi ise; fıkha dâir yazdığı Muhtasar kitabını şöyle medhetmektedir. "Muhtevâsı ile, gönlü çeken eserlerinin en güzellerindendir. Gözün okumağa en lâyık olduğu kitaplardandır. Mütehassıs âlimler, bu kitaba gayret ve himmetlerini sarfetmişlerdir. Hakîkaten ikramı büyük, ma'nâsı açık bir kitaptır. Fetvâlar ve tercih edilen görüşler bu kitapta açıklanmıştır. En sağlam ve parlak ifâdelerle özlü olarak yazılmıştır. Tertîb ve tanzimi en güzel şekildedir. Bu kitabın benzerini hiçbir kimse ortaya koyamamıştır. Hiçbir zekâ böyle bir kitabı tanzim etmiş değildir." Bundan dolayı, bu kitaba birçok şerh ve ta'likler, ya'nî şerhin açıklaması yazılmıştır. Şerhlerinin sayısı 60'a varmaktadır. "Bustân" kitabının yazarı, kendisinin de bu kitaba bir şerh yazdığını, bu şerhini, "Muhtasar"a şerh yazan 10'dan fazla âlimin kitaplarından seçtiğini, ifâdelerin özüne dokunmayıp, hattâ mümkün oldukça ifâdelerine de dokunmadığını bildirmekte, şerhinin Mâlikî fıkhında yeterli bir kitap olabileceğini söylemektedir.

İbn-i Hâcib'in eserine yaptığı şerh; bu eserin şerhlerinin içinde en meşhûr ve en faydalı olanıdır. Kuzey Afrika'da bütün müslümanlar, İbn-i Arafe ve İbn-i Nâcî ve diğer âlimlerin talebelerinin, kaynak olarak kullandığı temel kitaplardan biridir. Bu durum Halîl'in (r.a.) büyüklüğünün açık bir delîlidir.

Hocası Abdullah Menûfî'nin (r.a) hayâtını, menkıbelerini ve kerâmetlerini "Menâkıb-ı Abdullah Menûfî" adlı eserinde topladı. Hacla ilgili bilgileri ihtivâ eden "Menâsik-ül-hac"ı,

"Müdevvene"ye yaptığı şerhi "Muhadderât-ül-fühûm fimâ yetealleku bitterâcim vel-ulûm" adlı eserleri meşhûrdur.

İbn-i Gâzi anlatır: "Halîl bin İshâk Cündî, lüzumsuz işlerle uğraşmaz, ibâdet ve ilimden başka şeyle meşgûl olmazdı. Yirmi sene Kâhire'de kaldı. Çok meşhûr olan Nil nehri ve kıyısını görmek için gittiği görülmedi. Müderrislik yaptığı sıralarda, birgün hocası Abdullah Menûfî'nin ziyâretine gitti. Evinde bulamadı. Evin helasında bir arıza olduğunu, tamir için işçi aramaya gittiğini söylediler. O da hiç tereddüt etmeden; "Ona en münâsip işçi benim" deyip, helayı temizlemeye başladı. Çevredeki insanlar başına toplanıp, böyle namlı ve şanlı bir kimsenin hela temizliği yapmasını hayretle seyrediyorlardı. Bu sırada Abdullah Menûfî hazretleri geldi. Onu gördü. Çevredekilere, "Bu kim?" diye sordu. Onlar da; "Halîl!" diye cevap verdiler. O zaman, Mısır'ın en büyük beş evliyâsından beşincisi olduğu bildirilen Abdullah Menûfî hazretleri, öyle bir duâ etti ki, Halîl bin İshâk Cündî, bu duânın bereketiyle bir anda çok yüksek derecelere kavuştu. Allahü teâlâ ömrüne bereket ihsân etti. Allahü teâlânın dinine çok hizmetleri oldu."

Şeyh Kûrî anlatır: "Halîl Cündî, birgün bir aşçı dükkânına uğradı. Orada bozuk et satılır. İnsanlara haram yedirilir, insanlar kandırılırdı. Dükkân sahibine emr-i ma'rûf yaptı. Bu işin kötülüğünü anlattı. Dükkân sahibi de pişman olup, bir daha böyle birşey yapmıyacağına söz verdi ve tövbe etti."

İbn-i Fırat anlatır: "Halîl bin İshâk Cündî, vefâtından sonra rü'yâda görüldü. Onu gören kimse, Allahü teâlânın nasıl muâmele ettiğini sordu. Cündî hazretleri de; "Allahü teâlâ, beni ve benim namazımı kılanları affetti" diye cevap verdi"

Allâme Şeyh Nâsıreddîn Lekânî anlatır: "Ondan sonra gelen âlimler, ona uymakta o kadar hırslı, ona emniyet etmekte o kadar sâdıktılar ki, Halîl Cündî'nin ifâdesi ile başka birinin ifâdesi arasında bir ayrılık olduğunda; "Biz, Halîl'e uyarız. O bu mes'elede yanılmış olsa bile, ona olan hüsn-i zannımız, bizi ondan ayrılmaktan men eder" derlerdi"

Halîl bin İshâk Cündî (r.a) buyurdu ki: "Velî olgunlaşınca kendisine Allahü teâlâ tarafından çeşitli şekillerde görünme kuvveti verilir. Bu da olmayacak birşey değildir. Çünkü, başka başka görünen şekiller rûhâniyettir. Bedeni, cismi görünmemektedir. Rûhlar, madde değildirler, boşlukta yer kaplamazlar."

"Allahü teâlâ, evliyânın rûhlarına öyle bir kuvvet verir ki, çeşitli şekillerde görünebilirler. Bedenleri mezardan çıkmaz. Rûhları şekil alıp görünürler."

---

1) Bustân sh. 96

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 460

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 112

4) Ed-Dîbâc-ül-mühezzeb sh. 115

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 86

6) Tam İlmihâl Se'adet-i Ebediyye sh. 409, 578, 934, 1010

7) El-A'lâm cild-2, sh. 315

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 258

HASEN BİN MUHAMMED ET-TÎYBÎ

Meşhûr âlimlerden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Abdullah et-Tîybî'dir. Lakabı Şerefüddîn olup, doğum târihi belli değildir. Arab dili ve edebiyatı ilimleri ile, tefsîr ve hadîs ilimlerinde meşhûr bir âlimdir. Aklî ilimlerde de pek mahirdi. Tevâzu sahibi ve cömert bir zât idi. Hayâtının başlangıcında, ticâret ve mirastan eline geçen malı çoktu. Hepsini Allah yolunda infâk etti, dağıttı, ihtiyârlığında fakirdi. Ömrünü ilim öğrenmekle ve öğretmekle geçirdi. Tefsîr ve hadîs ilimleriyle çok meşgûl oldu. 743 (m. 1342) senesi Şa'bân ayının onüçüncü Salı günü, tefsîr dersini tamamlayıp, hadîs ilmini okutacağı meclisine gitmişti. Namazın sünnetini kılıp, farzını kılmak için ikâmeti beklerken, eceli vâki oldu ve orada rûhunu teslim etti.

Kur'ân-ı kerîmin ve sünnet-i seniyyenin ince bilgilerine vâkıf olan yüksek bir âlimdir. İlim öğretmekteki gayreti çoktu. Talebeliğine herkesi kabûl ederdi. Mütevâzi bir kimse olup, i'tikâdı, îmânı çok sağlam ve doğru idi. Felsefecilere ve bid'at ehline karşı çok şiddetli idi. Onların yazılarına ve sözlerine, sağlam, vesîkalı reddiyelerde bulunur, hatâ ve kusurlarını ortaya koyardı. Allahü teâlâyı ve Resûlünü (s.a.v.) çok severdi. Hayası, utanması çoktu. Hiçbir karşılık beklemeksizin dînî ilimleri öğretmeye devam etmesi şaşılacak hâldeydi. Öyle ki, talebelerine hem hizmet eder, hem de maddî yardımda bulunurdu. Elindeki kitapları, okumaları için tanıdığı ve tanımadığı herkese âriyet olarak verirdi. Kendisinden İslâmiyeti öğrenmeye gelenlere çok ta'zim eder, onları çok severdi. Miras ve ticâret yolu ile eline geçen bütün servetini, hayır ve hasenata harcadı, ömrünün sonlarına doğru çok fakîrleşti Gözleri de görmez oldu. "Sahîh-i Buhârî" kitabını okutmak için bir ilim meclisi kurmuştu. Sabah namazından zeval vaktine kadar tefsîr ile meşgûl olurdu. Bundan sonra ikindiye kadar "Buhârî"yi okuturdu, ölümüne kadar buna devam etti. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerh-ül-Keşşâf Zemahşerî'nin tefsîrine yaptığı çok güzel bir şerhtir. 2- Et-Tıbyân: Meânî ve beyân ilimlerine dâir bir eserdir. 3- Şerhu Tıbyân: Kendi eserinin şerhidir. 4- Tefsîr-ül-Kur'ân, 5- Şerhu mükâşefet-ül-mesâbih, 6- Mukaddime: Hesab ilmine dâirdir. 7- Esmâ-ür-ricâl, 8- Fütûh-ül-gayb fil-keşf an Kanâ-ır-rayb.

Süyûtî, Keşşâf şerhinde şöyle anlatır: "O, tefsîr ilmini Ebû Hafs es-Sühreverdî'den öğrendi. Keşşâfın şerhine başlamadan biraz önce, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Resûlullah ona süt dolu bir kâse uzattı. O da, bu sütten içti."

---

1) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 522

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 143

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 101

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 137

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 53

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 67

7) Keşf-üz-zünûn sh. 341, 720

HASEN İBNİ ÜMMÜ KÂSIM

Mâlikî mezhebi fıkıh, tefsîr, usûl ve kırâat âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Kâsım bin Abdullah bin Ali el-Murâdî olup, lakabı Bedrüddîn'dir. İbn-i Ümmü Kâsım diye bilinir. Mısır'da doğdu. 749 (m. 1348) senesi Ramazan Bayramında vefât etti. Ümmü Kâsım (Kâsım'ın annesi) babaannesi olup, onun ismi Zehrâ'dır.

Arabî bilgileri; Ebû Abdullah et-Tancî, Serrâc Demnehûrî, Ebû Zekeriyyâ el-Gumârî ve Ebû Hayyân'dan tahsil etti. Fıkıh ilmini Şeref el-Makîlî el-Mâlikî'den, usûl-i fıkhı Şemsüddîn bin el-

Lebbân'dan öğrendi. Arabî ve kırâat bilgilerini Mecdüddîn İsmâil Tüsterî'nin yanında sağlamlaştırdı. Muhtelif ilimlere dâir, kıymetli güzel eserler yazdı. Bilhassa Mâlikî fıkhını ve usûl-i fıkhı gayet iyi bilirdi.

Takvâ sahibi, sâlih bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü. Bir defasında Resûlullah efendimizi rü'yâsında görmüştü. Resûlullah efendimiz ona: "Ey Hasen! Mısır'ın eski câmisinde mihrâbda otur. Orada insanlara fâideli ol!" buyurmuştu. Yazdığı eserlerden birkaçı şunlardır, 1- Şerh-ül-Mufassal, 2- Şerh-üş-Şâtıbiyye, 3- Şerh-ut-Teshîl, 4- Tefsîr-ül-Kur'ân-il-azîm, 5- Şerh-ül-Elfiye, 6- Şerh-ül-İstiâze bil-Besmele, 7-İ'râb-ül-Kur'ân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 271

2) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 139

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 32-33

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 160

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 517

HASEN-İ TÜSTERÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Yûsuf-i Acemî hazretlerinin kardeşi, talebesi ve halîfesidir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Hasen-i Tüsterî, 797 (m. 1394) senesinde vefât etti. Dergâhının bahçesinde defn olundu.

Hasen-i Tüsterî hazretleri, bilhassa büyük ağabeyi Yûsuf-i Acemî'nin ve zamanında bulunan diğer âlimlerin sohbetlerinde bulunarak, zâhirî ve batınî ilimlerde büyük derece sahibi olunca, yakın ve uzak yerlerden birçok kimse ondan ilim öğrenmek, sohbetinde bulunmakla şereflenmek üzere huzûruna gelmeye başladılar. Zamanın sultânı bile onu ziyârete gelir, sohbetlerinde bulunurdu. Vekar ve heybet sahibi, ağırbaşlı, ilmi çok yüksek, ilmi ile amel edip, böylece üstün derecelerin sahibi olan çok kıymetli bir zât idi. Allahü teâlânın kulları saadete kavuşsunlar, Cehennem ateşinde yanmasınlar diye çok gayret eder, bu yolda gece-gündüz hizmet ederdi. Diğer büyük zâtlardan birçoğuna olduğu gibi, bu zâta karşı da hased edenler, onu çekemeyenler oldu. Sohbetine koşanlar ve kendisinden istifâde edenler çoğaldıkça hasedcilerin kıskanmaları artıyor, zamanın sultânının dahî buna hürmet etmesine, ziyâretine ve sohbetlerine gitmesini bir türlü çekemiyorlardı. Devlet adamlarından ve diğer kimselerden olan hasedciler, türlü hileler, oyunlar ve iftiralarla sultânı aldatmayı başardılar. Öyle ki, sultan bunların sözlerine aldanarak, Hasen-i Tüsterî hazretlerini talebe okutmaktan men etmeyi, başka memlekete sürgün etmeyi ve onu hapsetmeyi bile düşündü. Nihâyet sultan, bu hasedcilerin önde gelenlerinden olan ve kendi veziri olan bir kimseyi, Hasen-i Tüsterî hazretlerinin dergâhını kapatmak üzere gönderdi. O da gidip dergâhın kapısını kapattı. O sırada Mısır'ın hâricinde Matariyye denilen yerde bulunan Hasen-i Tüsterî, talebeleriyle birlikte dergâha döndüklerinde, kapıyı kapalı bulup sebebini sordular. "Filân vezir kapattı" dediler, "Öyleyse biz de onun bedenindeki kapıları kapatırız" buyurdu. Bundan sonra o vezirin gözleri görmez, kulakları duymaz oldu. Ağzı, burnu kapandı. Bir şey yiyemez, nefes alamaz duruma geldi Büyük ve küçük abdestini bozamadı. Nihâyet fecî şekilde can verdi. Bu kimsenin bu hâlini görenler, Allahü teâlânın dostları olan bu büyüklere karşı gelmenin ne büyük sıkıntılara sebep olduğunu iyice anladılar. Bu büyüklere düşmanlık edenlerin âhırette çekeceği sıkıntılar o kadar çoktur ki, tahammül etmek mümkün değildir. Hasen-i Tüsterî hazretlerinin dergâhının kapısını kapatma

cezası olarak vezirinin uğradığı bu korkunç hâli haber alan sultan, derhâl dergâhın kapısını açtı. Bundan sonra sultânın askerleri, Hasen-i Tüsterî'ye o kadar bağlı ve itaatkâr oldular ki, adetâ sultâna itaatten ayrılıp ona itaat eder, onun sözlerini dinler oldular.

İbn-i Ebi'l-Ferec isminde birisi, kendisi için büyük bir kasr (köşk) yaptırmak istemişti. Kasrı bina edeceği yer, Hasen-i Tüsterî hazretlerinin (r.a.) kabrinin, dergâhının bulunduğu yerin yanı idi. Yapacağı binanın daha geniş ve rahat olması için yerini genişletmeyi ve Hasen-i Tüsterî'nin kabrini başka yere nakletmeye karar verdi. Kabri nakletmesi için mimara emir verdi. Mimar o gece rü'yâsında, Hasen-i Tüsterî hazretlerini gördü. Hasen-i Tüsterî (r.a.) ona; "İbn-i Ebi'l-Ferec'e söyle ve bizim kabrimizi nakletmeye kalkma! Aksi hâlde biz seni naklederiz" buyurdu. Mîmâr, rü'yâsını İbn-i Ebi'l-Ferec'e anlatınca, o da; "Bunlar karışık rü'yâlardır, te'vili zordur. Bunlara i'tibâr olunmaz. Sen kabrin nakline başla!" dedi. Bu sırada yan tarafına bir nüzûl isâbet etti ve belini hiç doğrultamadı. Bu hâlde iken rûhunu teslim etti. Böylece kabir nakledilmedi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 398

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 67

HASEN NABLÛSÎ (Hasen bin Muhammed)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Sâlih bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülmuhsin bin Ali el-Kuraşî en-Nablûsî, lakabı Bedrüddîn'dir. Hicrî sekizinci asrın başlarında doğdu. 772 (m. 1370) yılında vefât etti.

Ömrü boyunca devamlı ilimle meşgûl oldu. Güzel yazı (hüsn-i hat) yazardı. Kâhire'de; Yûnus ed-Debbûsî ve başka âlimlerden, Nablus'da; Abdullah bin Muhammed bin Ni'me'den, Dımeşk'da bir grup âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İlmî kitapları kendi kendine mütâlâa edip, onlardan birçok şeyler yazdı. Zehebî, Mu'cem'inde ondan bahsederek; "O, âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi ve bunları yazdı. Dımeşk'a gitti. Nahiv ilminden bir miktar okuttu. Hattâ ben de onun açıklamalarından notlar aldım. Dâmâdı Fahreddîn Ömer, Bârnebârî Hasen Nablûsî'nin adliye dâiresinde fetvâ işlerini yürüttü. Tübânet denilen yerde Ümmü Eşref Medresesi'nde Hanbelîlere ders verdi" demiştir.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şem'at-ül-ebrâr ve Nüzhet-ül-ebsâr, 2-Şerh-ül-lümhâ, 3- Sevâbu Iyâdet-il-marîz, 4- Tahrîm-ül-gıybeti, 5-Ahbâr-ül-Mehdî, 6- El-Gays-üs-Sükâb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 283

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 36, 37

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 223

HATÎB-İ DÂRAYÂ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Süleymân bin Hilâl bin Şiblî bin Felah bin Hasib olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Sadrüddîn'dir. Ca'fer-i Tayyâr'ın (r.a.) soyundandır. 642 (m. 1244) senesinde doğdu. 725 (m. 1325) senesi Zilka'de ayında vefât etti. Hocası Tâcüddîn'in medfûn olduğu Bab-üs-sagîr kabristanında, onun yanına defnedildi.

Hatîb-i Dârayâ, bülûğ çağına girdiği zaman Dımeşk'a geldi. Ebî Ömer Medresesi'nde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şeyh Muhyiddîn en-Nevevî ve Şeyh Tâcüddîn el-Fezârî'den, hadîs ve

fıkıh ilmini öğrendi. Fıkıh ve hadîs ilminde üstün bir dereceye kavuştu. Ayrıca İbn-i Ebi'l-Yüsr, Mikdâd el-Kaysî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Sasra'nın yerine vekâleten kadılık yaptı. Dârayâ'da hatîblik yaptı. Bu yüzden Hatîb-i Dârayâ diye meşhûr oldu. Câmi-i Ukaybe'de ders verdi.

Hatîb-i Dârayâ, zâhid ve vera' sahibi olup, çok mütevâzî idi. Bulunduğu beldede, bir sene kuraklık oldu. İnsanlarla birlikte yağmur duâsına çıktı. Allahü teâlâ onun duâsı bereketi ile o beldeye yağmur ihsân etti.

Zehebî onun hakkında; "Hatîb-i Dârayâ, zâhid olup, pamuktan yapılmış bir elbise giyerdi. Aza kanâat ederdi. Çok tevâzu sahibi idi. Herkese yumuşak muâmele ederdi. İbn-i Ebi'l-Yüsr ve el-Mikdâd'dan hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Fıkıh ilminin inceliklerini iyi bilirdi. Hatîb-i Dârayâ, birgün bineğine binmiş yolda giderken, sırtına odun yüklemiş bir fakir gördü. Derhâl bineğinden inip, o fakirin odunlarını bineğine yükledi. O fakirin istediği yere kadar götürdü. Herkese yardım ve iyilik ederdi. El-Eşrefiye Hadîs Medresesi'nde rektörlük yaptı" demektedir.

El-Berzâlî de onun hakkında; "Hatîb-i Dârayâ, fazilet sahibi idi. En-Nevevî İbn-ül-Ferkâh onu medhetti" demektedir.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 165

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 40

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 120

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 67

HUBEYŞÎ (Abdürrahmân bin Ömer)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ömer bin Muhammed bin Abdullah bin Seleme el-Hubeyşî el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmiyen Hubeyşî, 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden, yüksek bir zât idi. Devamlı olarak ibadet ve tâat ile meşgûl olurdu. Hep oruç tutardı. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Talebe yetiştirirdi. Birçok kimse ondan istifâde edip, ilim öğrendi. Bir ara kadı oldu. Doğruluk ve takvâ üzere hareket ederdi. Verdiği kararlarda çok isâbet etmekle tanınmıştır. Ahâli, onun gibi hâli, yaşayışı güzel olan bir kadıları olduğu için Allahü teâlâya hamd ederlerdi. Hubeyşî (r.a.), hiçbir şeyden ve hiçbir kimseden çekinmeden, hakkı, hakîkati söyleyen ve söylediğiyle amel eden, iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün yasak edilmesi için çalışan, bunları yaparken kınayan olursa, onların kınamalarına aldırmadan vazîfesine devam eden çok yüksek bir zât idi.

İmâm-ı Şircî (r.a.) diyor ki: "Ebû Muhammed el-Hubeyşî (r.a.), sâlih rü'yâlar görmekle de tanınmıştır." Bu rü'yâlardan birisini kendisi şöyle anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Kendi kendime kadılığı terk etmeye niyet ettim. Bu niyetimi Harem-i şerîfte tekrarladım. Bu kararımda sabit olup, sekiz ay kadar iki kişi arasında hüküm vermedim. Bir gece rü'yâmda Resûlullah efendimizi gördüm. Benim hüküm vermek için oturduğum yerde oturuyordu. Etrâfında da Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları vardı. Onlardan Hazreti Ebû Bekr'i tanıdım. Resûlullaha (s.a.v.) yakın bir yere oturdum. Benim o sırada ba'zı müşkil mes'elelerim vardı. Kendi kendime; "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bu müşkil mes'eleleri hâlleder" diye düşündüm. Daha sonra bu mes'eleleri Resûlullaha (s.a.v.) sormaya başladım. Bana, bu mes'elelerin cevâbını tek tek açıklıyordu. Sonra ben huzûrunda diz üstü oturduğum hâlde, başımı eğdim. Bu arada kadılığı bırakmak niyetimin

uygun olup olmadığını onlara anlatmaya çalışıyordum. Ben bu şekilde otururken, iki kişi bana geldi Onlardan biri diğerinden da'vâcı oldu. O iki kimseye; "Ben uzun zamandır hüküm Vermeyi (kadılığı) bıraktım. Hem burada, her şeyin kendisinde son bulduğu asıl vardır. Niçin O'na değil de bana soruyorsunuz?" diyerek, Resûlullahı işâret edip, gösterdim. Resûlullah (s.a.v.) bana; "Aralarında hüküm ver!" buyurdu. Bu durum bana çok ağır geldi Huzûrlarında birşey söylemekten, hele hüküm vermekten çok utanıyor ve sıkılıyordum. Bununla beraber, Resûlullahın (s.a.v.) emrine itaat ettim. Aralarında hüküm verdim. Sonra uyandım. Bu rü'yâdan, Resûlullah efendimizin, benim kadılığa devam etmemi arzu ettiklerini anladım ve kadılığa devam ettim.

Yine bir başka gece rü'yâmda fıkıh âlimlerinin meclisinde idim. Birden bana, Resûlullah efendimizden açık bir mektûp geldi Mektûbu aldım. Mektûpta beş satır yazı olup, hüküm vermeye devam etmemi ve bu işte sebat göstermemi emrediyordu. Ben mektûbu okurken, Resûlullah efendimiz sanki yakınımızda bir yerde idi ve sanki ben O'na bakıyor gibiydim."

Hubeyşî hazretlerine, vefâtından iki sene önce, rü'yâsında, vefât edeceği yer ve zaman bildirilmiştir. 780 (m. 1378)'de vefât ettiği zaman, cenâzesinde hazır bulunanlardan bazıları; "Biz onun cenâzesinde bulunmakla, çok nûrlar, apaçık işâretler, hayra alâmetler ve güzel hâller gördük demişlerdir."

---

1) Câmi'u kerâmat-il-evliyâ cild-2, sh. 58

2) El-A'lâm cild-3, sh. 319

HÜSÂMEDDÎN-İ SIĞNAKÎ (Hasen bin Alî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin Haccâc bin Ali es-Sıgnakî'dir. Ba'zı kaynak eserlerde. İsminin Hasen olmayıp Hüseyn olduğu zikredilmektedir. Lakabı "Hüsâmeddîn"dir. Sıgnak, Türkistan'da bir beldedir. Doğum tarihi belli değildir. Fıkıh, nahiv ve cedel ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Daha küçük yaşlarda fetvâ vermeye başladı ve kadı olarak ta'yin edildi. Hanefî fıkhını, birçok âlimden öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerine dâir çok kıymetli eserleri vardır. "Hidâye" adındaki eseri şerh etti. Ayrıca Pezdevî'nin "Usûl"ünü de şerh etmişti. Başka şerhleri ve te'lîf eserleri de vardır. 711 (m. 1311) senesinde vefât etti. Kabri Haleb'dedir.

Hanefî mezhebinin en büyük fakîhlerinden olan Hüsâmeddîn-i Sıgnakî, fıkıh ilmini birçok âlimden aldı. Hâfızüddîn Kebîr Muhammed bin Nasr el-Buhârî, Allâme Abdülcelîl bin Abdülkerîm, "Hidâye"nin sahibi Burhâneddîn-i Mergınânî, Fahreddîn Muhammed bin Muhammed bin İlyâs Maymerâgî gibi âlimler, fıkıh ilmini tahsil ettiği hocalarından ba'zılarıdır. Nahiv ilmini Goncdüvânî ve başka âlimlerden öğrendi. Bağdad'a gelip, orada İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin kabri yanındaki medresede müderrislik yaptı. Sonra hacca giderken, 710 (m. 1310) senesinde Şam'a uğradı. Haleb'de Kâdı'l-kudât Nâsırüddîn Muhammed bin Ömer bin Adûn ile birlikte bulundu. O, bütün merviyyât ve mermû'âtından (rivâyet ettiklerinden ve dinlediklerinden) ona icâzet (diploma) verdi. Kâdı'l-kudât, bu icâzetini, onun "Hidâye"ye yaptığı şerhinin evveline ve sonuna bizzat eliyle yazdı. Ondan fıkıh öğrenenlerden biri, "Hidâye" şerhi olan "Mi'râc-üd-dirâye" adındaki eserin sahibi Kıvâmüddîn Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Kâkî'dir. Biri de, "Kifâye" sahibi Seyyid Celâleddîn Kerlânî'dir. Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- En-Nihâye: Hidâye kitabının ilk şerhi olup, en mufassalı, en genişi olan bir eserdir. Birçok

mes'eleleri içine almaktadır. Bu eserini 700 (m. 1300) senesinde tamamladı. 2-Şerh-ut-temhîd fî kavâid-it-tevhîd: Ebû Mâîn el-Mekhûlî'nin eserinin şerhidir. 3- El-Kâfî: Pezdevî'nin "Usûl"ünün şerhidir. 4- Şerh-ül-Mufassal, 5- En-Necâh: Sarf ilmine dâir bir eseridir. 6-Şerhu Müntehâb-ı Ahseykesî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 28

2) Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 150

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 537

4) Tabakât-ül-fukahâ sh. 119

5) El-Fevaid-ül-behiyye sh. 62

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 205, 266

HÜSÂMEDDÎN MÜLTÂNÎ

Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın halîfelerinden. Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerindendir. Hüsâmeddîn Mültânî'nin doğum târihi tesbit edilememiştir. 735 (m. 1334) senesinde vefât etti.

Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın sohbetlerinde bulunarak yetişti. İslâmiyetin emirlerini yerine getirmekte, hocasına olan muhabbet ve bağlılıkta, diğer arkadaşlarından ileride idi. Hâce hazretleri bu talebesi hakkında; "Dehlî onun himâyesindedir" buyururdu.

Gönlü her ân Allahü teâlâ ile olan Hüsâmeddîn Mültânî, başka şeylerle pek igilenmezdi. Düşüncesi yalnız bu olduğundan, kendinden geçmiş hâlde bulunurdu.

Şöyle anlatılır: "Hüsâmeddîn Mültânî birgün, omzunda seccâdes ile bir yerden geçiyordu. Bir ara seccadesi omuzundan düştü. Fakat o bunu farkedemedi. Bunu gören birisi, ikâz etmek maksadıyla, "Şeyh! Şeyh!" diye seslendi O ise, kendisinde şeyhlik sıfatı görmediği için, bu sesin kendisine hitâb ettiğini dahî düşünmemişti. Nihâyet o kimse, koşarak arkasından yetişti: "Kaç defadır size sesleniyorum, duymadınız mı?" dedi. Buna cevaben: "Sesinizi duydum. Fakat kendimde şeyhlik sıfata görmediğim için cevap vermedim. Kusura bakmayın. Alâkanız, ikâzınız için teşekkür ederim" dedi.

"Tasavvuf yolunda ilerliyebilmek için, Ehl-i sünnet i'tikâdında olmak, haramlardan sakınmak ve ibâdetlerde gevşeklik göstermemek şarttır" kaidesini çok iyi bilen Hüsâmeddîn Mültânî, her hâlinin dîne uygun olmasına çok dikkat ederdi. Haramlarla birlikte şüphelilerden de uzak durur, devamlı ihtiyâtlı hareket ederdi. Fıkha âit mevzûlarda Hidâye ve Pezdevî'nin usûlünü, tasavvufda da Kût-ül-kulûb ve İhyâ-ül-ulûm isimli eserleri sanki ezbere bilirdi.

Hüsâmeddîn Mültânî hazretlerinin hocası Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ, bu yüksek talebesine bir nasihatinde buyurdu ki: "Evliyâlık yolunda bulunanların meşgûliyeti şu altı şeydir: 1-Nefsin arzularını kırıp, kötülüklerini yok etmek. 2- Devamlı abdestli bulunmak. Tamamen uyku bastırmadıkça uyumamak ve uyanınca derhâl abdest almak. 3- Çok oruç tutmak. 4- Söylediği bütün sözler doğru olmak. Hak teâlânın zikri olmayan sözü söylemeyip sükût etmek. 5- Kendisini ma'nevî olarak terbiye edip yetiştiren hocasını düşünmek, ona bağlılığı devamlı artması ve devamlı olarak Allahü teâlâyı zikretmek. Yaptığı bütün işlerinde O'nun rızâsını düşünmek. 6- Hak teâlâyı düşünmekten başka her hâtırayı (kalbe gelen düşünceyi) söküp atmak."

Hüsâmeddîn Mültânî, Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'dan icâzet ve hilâfet almakla şereflendiği zaman, hocasından nasihat etmesini istedi. O da; "Dünyâyı terk, dünyâyı terk, dünyâyı terk" diye üç defe tekrar etti, sonra da buyurdu ki: "Kırda bir yere gidip orada yalnız kalmayı tercih etme! Şehirde insanlar arasında bulun ki, senden istifâde etsinler ve insanlardan birşey bekleme."

Bundan sonra Gücerat (Ahmedâbâd) beldesine giden Hüsâmeddîn Mültânî, orada insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl olup, vefâtına kadar orada kaldı. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

---

1) Ahbâr-ul-ahyâr sh. 95

HÜSÂMEDDÎN SUHTE

Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın sohbetlerinde yetişen evliyâdan. Fahrüddîn bin Şeyh-ül-İslâm Mu'înüddîn Sencerî'nin oğludur. Allahü teâlâya olan muhabbet ateşinin kendisini yaktığı bir zât idi. Bunun için kendisine Suhte denilmiştir. Suhte, yanmış demektir.

Hayâta hakkında ma'lûmât bulunamıyan Hüsâmeddîn Suhte, sekizinci asrın başlarında vefât etmiş olup, Ecmir yolu üzerinde bulunan Sencer kasabasında medfûndur.

Hüsâmeddîn Suhte'nin babası Mu'înüddîn, yaşı ilerlemiş olduğu hâlde evlenmemişti Bir gece rü'yâsında Peygamber efendimiz kendisine; "Mu'înüddîn! Sen benim yolumun mu'îni ya'nî yardım edicisisin. Fakat sünnetlerimden birini (evlenmek sünnetimi) şu âna kadar yerine getirmedin" buyurdu. Rü'yâdaki bu işâret üzerine hemen uygun birisi ile evlendi.

Seyyid Veciheddîn Meşhedî, Hâce Mu'înüddîn Hasen Sencerî'nin talebelerinden idi. Bu seyyid zâtın, Ismet hanım isminde, haya ve iffet sahibi, sâliha bir kerîmesi vardı. Seyyid Veciheddîn rü'yâsında İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretlerini gördü. İmâm hazretleri buna; "Oğlum Veciheddîn, Resûlullahın (s.a.v.) işâreti şudur ki, bu kızını Hâce Mu'înüddîn Hasen Sencerî'ye nikâh edesin" buyurdu. O da gelip durumu Hâce'ye arzedince; "Baba Veciheddîn, benim yaşım ilerledi ömrümün sonuna geldim. Ama madem ki Resûlullah efendimizin emridir, ne yapayım, kabûl ediyorum" dedi. Böylece iki hanımı oldu. Bunlardan çocukları olup, üç erkek evlâdı oldu. Bunlar, Ebû Sa'îd, Fahreddîn ve Hüsameddîn'dir. Burada hâl tercümesi verilen Hâce Hüsâmeddîn hazretleri, işte bu seyyide olan ikinci hanımından doğdu. Birinci hanımından olduğu da rivâyet edilmiştir.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 120

HÜSEYN (Ebû Ali)

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hüseyn, künyesi Ebû Ali'dir. Doğum tarihi ve hâl tercümesi hakkında kaynaklarda malûmat bulunamıyan Ebû Ali, 790 (m. 1388) senelerinde vefât etmiş olup, Nil nehri sahilinde bulunan Bulak kasabasında, talebelerine ders okuttuğu dergâhının bahçesinde defn olundu. Zamanında bulunan büyük velilerin önde gelenlerinden idi.

Garîb hâller ve kerâmetler sahibi idi. Ba'zı zaman yanına varıldığında, huzûrunda askerlerin bulunduğu, ba'zı zaman varıldığında huzûrunda yedi tane âlim olup onlara ders verdiği görülürdü. Ba'zan huzûrunda bir fil bulunduğu görülürdü. Ba'zan da sohbetinde çocuklar bulunurdu. Buna benzer daha değişik hâlleri görülürdü. Huzûruna girenler, gördükleri bu

kimseleri tanımazlardı. Çünkü hiç görmedikleri, bilmedikleri kimseler idi. Kendisinde dünyalık birşey bulunmazdı. Birşey istemek için gelen olursa, yerden taş toprak parçalarını alırdı. Bu şeyler, Allahü teâlânın izni ile onun elinde altın ve gümüş haline gelirdi. Altın ve gümüşleri o ihtiyâç sahibine verir, kendisinde birşey bulundurmazdı. Bu halini görenler, "Siz evliyâ mısınız?" diye sorarlardı. Bunlara karşılık olarak kendi halini gizlerdi ve; "Bunlar, Allahü teâlânın izni ile oluyor" derdi.

Rivâyet edilir ki, Hüseyn Ebû Ali hazretlerinin talebelerine ders verdiği dergâhı, ihtiyâca cevap veremiyecek hâle gelince, kendisini tanıyıp seven ve bu işten anlayan birisini çağırarak, şimdikinden daha büyük ve geniş bir bina inşâ etmesini emredip, şeklini ve plânını da ta'rîf etti. Mimar olan o kimse; "Efendim! Çok güzel ta'rîf ediyorsunuz ve pek alâ bir plân söylüyorsunuz. Lâkin bunun çok masrafı olur. Masrafı karşılayamamamızdan korkarım" dedi. Hüseyn Ebû Ali de; "Siz bildiğiniz şekilde yapmaya başlayın. Masrafı düşünmeyin, İnşâallah biz onu te'min ederiz" buyurdu. Hakîkaten pek şahâne bir bina yapıldı. Müslümanların kuvvetlenmesini, çoğalmasını, İslâmiyetin yükselmesini istemeyenler, bu binayı gördükçe, kendi kendilerine kahroluyorlar, mâni olamadıkları için de adetâ kendi kendilerini yiyorlardı. Nihâyet aralarında çirkin bir karar alıp, Ebû Ali'yi öldürmeye niyet ettiler. Bir gece Ebû Ali hazretlerinin evine girdiler. Bir odada yalnız başına oturmakta olduğunu gördüler. Hemen, o gördükleri kimseyi, kılıçlarıyla parça parça ederek öldürdüler. Sonra götürüp bilinmeyen bir yere attılar. Bu işleri karşılığında, kendilerini bu işe teşvik edenlerden bin dinar (altın) ücret aldılar. Bundan sonra, bir de ne görsünler. Hüseyn Ebû Ali hazretleri karşılarında! Hepsi hayretler içinde, ne yapacaklarını şaşırdılar. Onlara; "Ay sizi aldattı. Ya'nî siz, ben zannederek bana çok benzeyen ve başka bir âlemden olan bir kimseyi öldürdünüz. Karanlıkta iyi seçemediniz buyurdu. O kimseler birbirlerine bakıştılar ve "İyi ama, biz bu işi çok gizli yapmıştık. Hiç kimse bizi görmemişti" diyerek, hayretlerini bildirdiler. Sonra, bu zâtın, kalb gözü açık, kerâmet sahibi, Allahü teâlânın veli kullarından biri olduğunu kabûl ederek, ondan özür dilemeye mecbûr oldular. Hattâ daha sonra bu zâtı sevenlerden ve talebelerinden oldular. Ebû Ali hazretleri, kendisine sorulan bir suâle hemen cevap vermezdi.

Suâli dinledikten sonra, havadan birşey alır gibi yapardı. Elini açtığında, üzerinde, sorulan suâlin cevâbı yazılı bir kâğıt bulunurdu. O kâğıdı suâl sahibine verir, o da suâlinin cevâbını böylece öğrenmiş olurdu. Hüseyn Ebû Ali'den bana benzer daha nice kerâmetler ve hârikalar görülmüştür.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 404

HÜSEYN BİN ALİ EL-MISRÎ (Cemaleddîn-i Sübkî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Abdülkâfî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Mûsâ bin Temmâm el-Ensârî el-Hazrecî es-Sübkî'dir. Künyesi Ebû Tayyib olup, lakabı Cemâleddîn'dir. 722 (m. 1322) senesi Receb ayında doğdu. Babası, Takıyyüddîn-i Sübkî, onu birçok âlimin derslerinde ve sohbetlerinde bulundurdu. Başta babasından olmak üzere, Şemseddîn-i İsfehânî, Zenkelûmî ve Ebû Hayyân gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Mısır'a varınca, Yûnus-i Debâbisî'den ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini Şeyh Mecdüddîn-i Senkelûnt'den öğrendi. Ebû Hayyân'dan nahiv ilmini okudu. "Tahsil" adındaki eseri onunla mütâlâa edip tamamladı. Şeyh Şemseddîn-i İsfehânî'den, kelâm ve usûl-i fıkıh ilimlerini öğrendi. Abdullah bin Sâig'den, Arab edebiyatının arûz bilgilerini okudu. Çok şiir yazdı. Aruzu çok iyi bilirdi. Daha babası hayatta iken, 755 (m. 1354) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Cemâleddîn-i Sübkî, 739 (m. 1338) senesinde babası ile birlikte Şam'a gelmişti. Oradaki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinleyip ezberledi. Mezzî ve Zehebî'den çok ilim öğrendi. Sonra Mısır'a döndü. Sonra tekrar Şam'a geldi. Orada fetvâ verdi ve birçok ilmi münâzaralarda bulundu. 745 (m. 1344) senesinde, kadılık işlerinde babasına yardımcılık etti. Şâmiyye-i Benâniyye, Azrâviyye ve başka medreselerde ders okuttu.

İbn-i Kesîr diyor ki: "O, hakîkaten çok iyi hüküm bildirirdi Bu husûsta ortaya koydukları gayet isâbetli idi. Kimseden bir karşılık kabûl etmezdi. Kâdılığı müddetince, böyle birşeyi kimse işitmedi. Fetvâ verirdi. Yüksek bir ahlâka sahip olup, herkes tarafından hürmet ve saygı görürdü."

Kâdı Selâhaddîn es-Safedî, "A'yân-ül-asr" adındaki eserinde diyor ki, "Onun zihni bir yıldız gibi parlak, idraki, anlayışı çok yüksekti. İbn-i Mâlikî'nin "Tehsîl" kitabını ezberledi. Nahiv ve edebiyat ilimlerinin ince bilgilerine sahip oldu. "Tenbîh" kitabını da ezbere bilirdi. Bu kitaplar üzerine yapılan şerhleri ezberlemede bir eşi yoktu."

---

1) Tabakat-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 411

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 251

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 436

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 61

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 177

HÜSEYN BİN MUİZ BELHÎ

Tasavvuf mütehassısı ve Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Adı Hüseyn bin Muiz, nisbeti Belhî'dir. Babası Muiz-i Belhî diye bilinirdi. Amcası Şeyh Muzafferin terbiyesinde yetişti. Onun halifesi oldu. Şeyh Serâfeddîn'in sohbetlerine kavuştu. Önceleri Delhi'de ilim öğrenmek ve ilim öğretmekle meşgûl idi. Amcası Muzaffer'le birlikte hac yolculuğuna çıkması, onun hayâtını değiştirdi iki cihanın efendisini (s.a.v.) ziyâretle şereflendi. O mübârek toprakların bereketiyle, nice yüksek derecelere kavuştu. Böyle üstün bir şerefe nail olduktan sonra, asıl vatanına döndü. Sekizinci asrın, ortalarında vefât etti.

Yüksek ilim sahibi birçok talebe yetiştirdi. İnsanlara, Allahü teâlânın dinini öğretmek, kalblere Allah aşkını yerleştirmek için çalıştı. Talebelerine yazdığı, inceliklerle, dolu mektûpları toplandı. "Mektûbât" adı verildi Bu mektûplarında tevhîd sırlarını seçmenin ve Allahü teâlâdan başkasından uzaklaşmanın sebeplerini bildirdi. Dili güzel, beyânı fevkalâde olan bu eserdeki mektûplardan birkaçı aşağıdadır:

Bu fakîr, gençtik çağını, ilim öğrenme zamanını hevâ ve heves kötülük ve isyan içinde, İsrâiloğulları kavmi gibi şaşkın ve hayretler içerisinde geçirdi Birgün Şeyh Muzaffer merhum hacca gidiyordu. Bu fakîri de birlikte götürdü. Beş sene, gece-gündüz terbiye ve irşâd eyledi. Ma'rifet ve hakîkatleri, gözü, yarasa gözü gibi olan bu zavallıya gösterdi Gerçi bu çaresizin kabiliyeti yoktu, ama Peygamberlere zaman bakımından yakın olmanın te'sîri büyük olduğu gibi, mekân bakımından da yakın olmanın büyük bir te'sîri vardır. Onun te'sîriyle kabiliyet hâsıl oldu. Öyle şeyler gördü ki; **"Benim bildiğimi siz bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz"** hadîs-i şerîfinden başka sözle ifâdesi mümkün değildir. Sonra ilâhî takdîrle Hindistan'a geldim. O ma'nâya bir gevşeklik geldi Tam bir yıldır içime, aradığını bulamama hasreti doldu, ayrılık ateşi körüklendi. Yâ Rabbî, hangi vesîle, hangi behâne ile o devlete kavuşsam diyorum. Bu diyarda

dünyâ bana verilse, kâinâttakiler emrimde olsa, uzaklık sarayında dosttan ayrı yaşamak ve yabancılığa alışmakla rahata kavuşmak, muhabbetin şartı, sevginin vefası olamaz. **Beyt:**

Çaresiz kalbim ne güne dek kırık duracak,
Ayrılık yarasından hastalığı ne kadar sürecek?

Üstadımdan, Mekke'de iken işittim: "Hindistan'da Allah adamı yoktur" buyurdu. "Diyorlar ki, hiçbir yer yoktur ki, orada bir merd bulunmasın. Her yer böyle zâtların bereketi ile durmaktadır" diye arz ettim. "Onlar sahillerdir. Allah adamları başkadır. Eğer ben Hindistan'da birini görseydim, kapısında mücavir olurdum" buyurdu.

Başka bir mektûp:

Kâdı Emced'in oğluna nasihatlerini bildirir: "Bir şeyler gönderin ve birşeyler yazın da, sizinle olmadığım zamanlar onları okumakla rahatlayayım" diye istekte bulunuyorsunuz. Yolumuzun büyükleri, konuşacak ve yazacak birşey bırakmadılar. Size nasihatim şudur ki; dâima nefsinize karşı olun, her zaman gayretinizi, hevâ ve heveslerinize muhalif yapın. Ameli ganîmet bilin. Bu amel, yapılacak iş, dâima kalbinizi kontroldür. Kalbinizde O varsa, O'nun zikri duruyorsa, onu İslâm bilin, gaflet varsa küfr sayın. A'zâlarınızı, bedeninizi küçük ve büyük günahlardan temiz tutun. Gece-gündüz tövbenizi ve îmânınızı yenileyin. Kalbinizi iyi yoklayın. Bu fakirden almış olduğunuz vazîfelere devam edin. Her işin başı tövbedir. Tövbe makamlarının sonu yoktur. Makamlar için tövbe, bina için toprak gibidir. Toprağı olmayanın binası da yoktur. Bizim ve sizin için en önemli şey, gözünü, kulağını, elini, dilini, günahlardan ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun olmayan şeylerden temiz tutmamız, gece-gündüz; "Bugün dilim temiz kaldı mı?" düşünce ve araştırmasında olmamızdır. Bunun gibi a'zâlarımızdan hangisi temiz kaldı, hangisi kirlendi diye incelememiz, kirlenenler için tövbeyi ve imânı yenilememiz lâzımdır. Bu derdle, bu üzüntü ile meşgûl olursanız, bütün cihanın ibâdeti sizin isminize yazılır. Bu zamanda kime; temiz ve helâl yemek, a'zâlarını günahlardan temiz tutmak ni'meti verilmişse, o, vaktimizin Cüneyd'idir. Eğer insaf edilirse, sözün özü budur. İşin esâsı da budur. Diğerleri akarsu üzerindeki yazı gibidir. Bu ma'nâ ve devlet ele geçerse, yahut arada bir elverirse, o zaman şükür vâcib olur. Elvermediği zamanlarda da tövbe lâzım olur. Bugün İslâm sıratında, köprüsünde yürüyen, yarın hakîkî sırattan da selâmetle geçer. Dînin emir ve yasaklarında ayağı kayanın, şüphesiz orada da ayağı kayar. **Beyt:**

Cennet ve Cehennem buradan götürülür,
Rahatlık ve sıkıntı buraya göre olur.

Elden geldiği kadar adımı, dînimizin dâiresi içinde bulundurup, sağlam durmalı, dışarı çıkmamalıdır. Böylece sûret ve ma'nâ'nın saadetini tatmalıdır. Koskoca ömür fısk ve fücurla geçti. Bir ömürde, Allahü teâlânın beğeneceği on rek'at namaz müyesser olmadı. Hakîkaten oruç denilebilecek birgün oruç ele geçmedi. Bizim hâlimiz, sabahleyin müslüman kalkmak, bütün günü günahlarla geçirmek ve yatarken tekrar müslüman olmaktır. **Rubâî:**

Fısk ve fücurdur bizim hergün işimiz,
Haramla doldu bizim tabağımız bardağımız,
Zaman bize gülüyor, ömürse ağlamakta,
Tâat, namaz, orucumuz hep yas tutmakta.

Bugün tâat ve ibâdet üzüntüsü ile karşılaşma yoktur. Gün be gün, saat be saat düşmekte olan îmânın tamamen elden gitmemesi için, Kelime-i şehâdetle yenilemek lâzımdır. Eğer bu îmân dilde, tevhîd lisânda ise, tevfîk, kolaylık olmaz ve son nefeste saadet elden kaçırılır.

Ömür sona erişti. Yaş yetmişbir oldu. Ay ve yıl ümîdi kalmadı. Hocamıza olan sevginizle bu fakiri ne zaman hatırlarsanız, îmân, tevhîd, iyilik ve afiyetimize duâ buyurunuz."

Bir başka talebesine yazdığı mektûbunda buyurdu ki: "Haktan başka yol tutan, boşuna sıkıntı çekmiş olur. Ona evrâd, namaz, Kur'ân-ı kerîm okumak ve zâhir ibâdetleri yapmak yoluna girmek faydalı olur. Adamların işi başkadır, adam kılığına girenlerin işi başkadır. Seni Haktan alıkoyan şey, senin taptığın şeydir" buyurulmuştur.

İşin esası, âdetleri ve kötü huyları değiştirmektir. Bu abdest gibidir. Bu olmazsa, namaz da, oruç da işe yaramaz. Bu işte esas taharettir, temizliktir. Bu ele geçmemişse, hiçbir şey elde edilmemiştir. Yazıyorsunuz ki: "Soğuk dokunuyor, emredilirse pirâhen, gömlek giyeyim" diyorsunuz. Gömlek, hırka ve benzeri şeyler, âdetle ilgili şeylerdir. Bu fakîr, yüksekleri ister olduğumdan, giyme husûsunda tercihde bulunmamın bir ma'nâsı olmaz. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ sûretlerinize bakmaz"** buyuruldu. Ne icâbediyorsa, giyersiniz. Bizim talebeye irşâdımız, nasihatimiz; az yemek elbisesine bürünmeleridir. Mi'denin yarısı dolu, yarısı boş olmalıdır. Daha fazlası, tecrübe ve terbiyeye bağlıdır. Ama ba'zan aç, ba'zan tok olursa, senelerce de olsa, fayda vermez. Mi'de, dediğimiz gibi boş olur, yahut gece kalkıp, gönül rahatlığı ile meşgûl olunabiliyorsa, bu faydalıdır ve kalbin safâsına sebeptir. Ama az yemek, az içmek, az konuşmak, rabıta ve zikr beraber olursa, kalbin cila ve parlaklığını arttırır, inlemek, ağlamak, birşey değildir. Esas olan, kalb bağını korumaktır. Bu, yüksek ve mühim bir hâldir."

Başka bir mektûpları: "Allahü teâlâ, himmetleri, arzuları yüksek olanları sever. Himmetin yüksek olması demek, hergün emrolunanları daha çok yapmak, himmet kuşunu rubûbiyet fezasından başka yerde uçurmamak demektir. Abdullah-i Tüsterî hazretleri, kendini muhâtab alır: "Ey Abdullah! Nefsin isteklerine muhalefet gibi kıymetli birşey yoktur" derdi. Bu büyükler, kendileri ile mücâdele ettiler. Nefisleri ile barışmadılar. Öyle ki, bir zaman ona uyarak bir adım atmış olsalar, i'tikâd olarak değil, hâl olarak bellerinde zünnâr görürlerdi. Dışlarını içlerine uydururlardı, böylece nifaktan kurtulurlardı. Câsiye sûresi 45. âyetinde meâlen; **"Nefsinin isteklerini, zevklerini ilâh edineni gördün ya!"** buyuruldu. Gönlünü halkdan çevirip, Hakka bağlamak, evliyânın ve enbiyânın işidir."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 128

HÜSEYN BİN YÛSUF ED-DECÎLÎ (El-Bağdâdî)

Hanbelî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Yûsuf bin Muhammed bin Ebî Sırrî ed-Decîlî'dir. Sonra Bağdadî nisbeti ile anıldı. Künyesi Ebû Abdullah olup, Sirâcüddîn lakabı ile tanınırdı. 664 (m. 1265) senesinde doğdu. Hanbelî fıkhında, kırâat, fıkıh, ferâiz, nahiv ve edebiyat ilimlerinde yetişti.

Kur'ân-ı kerîmi daha küçük yaşta iken ezberledi. Hattâ denilir ki, Bekâra sûresini iki günde ve (Hâmîm) sûrelerine kadar da yedi günde ezberlemişti. Bağdad'da; İsmâil bin Battal, Müfidüddîn el-Harbî. İbn-i Devâlîbî ve daha başka âlimlerin, Dımeşk'da da; Ebü'l-Feth el-Ba'lî, Hâfız Müzzî ve diğer âlimlerin derslerinde bulundu. Kemâleddîn Bezzâr, Abdülhamîd bin Züccâc ve önceki âlimlerden birçoğu; ona icâzet (diploma) vermişlerdi. Çeşitli ilimlere âit birçok kitabı ezberledi. Fıkıhta "Muknî", nahivde "Şâtıbiyye" ve iki "Elfiyye", ayrıca "Makâmât-ı Harirî", "Arûz-ı İbn-i Hâcib" ve "Dürriyye" adındaki eserler, ezberlediği kitaplardan ba'zılarıdır. Kelâm ve usûl-i fıkıh. İlimlerini de tahsîl etti. Arab dili ve edebiyatı ilimlerinin herbirinde pek yüksek bir âlim

olarak yetişti. Fıkıh ilmini Zerîrâtî'den öğrendi. Dünyâya hiç düşkün değildi. Çok ibâdet ederdi. Fıkıh ilmine dâir yazdığı "El-Vecîz" adındaki eseri, hocası Zerirâtî'den duydukları olup, ona arz etti. Hocası bu eserini beğenip çok medhetti. 732 (m. 1331) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Sirâcüddîn Decîlî, hayır ve hasenat sahibi olup, birçok üstünlüklerle sıfatlanmıştı. Sünnet-i seniyyeye sımsıkı bağlı idi. Herşeyi ile güzeldi Yumuşak huylu olup, mütevâzi bir hâli vardı. Birçok kimse ona gelir, ilim öğrenirlerdi. Fıkıh ve ferâiz bilgilerinde ondan çok istifâde ettiler. Yûsuf bin Muhammed es-Sermerî, Şeref bin Selûm, Kâdı Harrî gibi âlimler bu zâtın ilminden çok faydalandılar. Derslerinde bulundular.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- El-Vecîz: Hanbelî mezhebini anlatan bir fıkıh kitabıdır. Hocası bunu çok övmüştür. 2- Nüzhet-Ün-Nâzirîn: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 3- Tenbîh-ül-gâfılîn, 4- Kasîde-tül-lâmiyye: Ferâiz bilgilerini anlatan güzel bir kasidedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 68

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 417

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 99

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 48, 49

İBN-İ ABDİLBERR (Muhammed bin Abdilberr es-Sübkî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve meşhûr kadılardan. İsmi, Muhammed bin Abdilberr bin Yahyâ bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Mûsâ bin Temmâm bin Hâmid es-Sübkî'dir. Künyesi Ebü'l-Bekâ, lakabı da Behâüddîn idi. "İbn-i Abdilberr" diye meşhûr oldu. 707 (m. 1307) senesi Rebî'ul-evvel ayında doğdu. Birçok âlimden ders aldı. Tefsîr, fıkıh, usûl, edebiyat, lügat ve nahiv ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Dımeşk, Trablus ve Mısır diyârı kadılıklarına ta'yin edildi. Kadıaskerlik vazîfesinde de bulundu. Bir aralık, Beyt-ül-mâl işlerine vekâlet vazîfesini de yürüttü. Kıymetli eserler te'lîf etti. 777 (m. 1375) senesi Rebî'ul-âhır ayının onüçüncü günü Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti.

İbn-i Abdilberr, asrındaki âlimlerin arasında en üstün ilme sahip olanı idi. Yüksek bir zekâya ve çok derin bir tefekküre sahipti. Her mes'eleye vâkıf olup, delîlleri çok sağlam ve kuvvetli idi.

İbn-i Hacer diyor ki "O, Şeyhülislâm kabûl edilen büyük âlimlerden olup, herkes tarafından kadrü kıymeti bilinirdi. Kâdılık işlerini yürütürken verdiği hükümler çok sağlam, kuvvetli idi. Sanki o, âdil karar vermek husûsunda bir sabah yıldızı gibiydi. Dinde bir güneş ve ay mesabesinde idi. Her türlü ilimde büyük bir âlim olup, sanki ilim denizi idi. Şafiî mezhebindeki âlimlerin İmâmı kabûl edildi. Zamanındaki âlimlerin reîsliği kendisine verilmişti. Mezhebinin nakkaşı sayıldı. Tefsîr, lügat, nahiv ve edebiyat ilimlerinde tam bir huccet, kaynak idi. Usûl ve fıkıhda kendisine tâbi olunan bir âlimdi. Çok ibâdet edenlerdendi. Her memlekette ve her şehirde meşhûr olmuştu. Selef-i sâlihînin, kendisinden önce yaşayan doğru yoldaki âlimlerin yolundan hiç ayrılmadı. Ders verir ve herkese faydalı olmaya çalışırdı. Fetvâları ile herkese doğru yolu gösterirdi. Mısır ve Şam'daki kadılık vazîfesini en güzel şekilde yürüttü."

Zehebî, "Mu'cem"inde diyor ki "İbn-i Abdilberr, ilimde derya gibi olan bir âlimdir. Her ilimde basireti, ince ve derin bilgisi çok olup, münâzaralarda karşısında duran kimse olmazdı. Arab dili ve edebiyatına tam hâkimdi. Din bilgilerine vâkıf ve tasavvufda da yüksek idi."

Yine İbn-i Hacer diyor ki: "O, büyük bir âlim ve münâzara ehli idi. Çeşitli ilimleri kendisinde toplamıştı. Birçok eserler tasnif etti. Fıkıh ilmini; Kutb-üs-Sinbâtî'den, Mecd-üz-Zenkelûnî'den, Allâme Konevî'den, Zeyn-ül-Ketnânî'den öğrendi. Ayrıca yakını, akrabası olan Takıyyüddîn-i Sübkî'den, Ebü'l-Hasen eh-Nahvî'den, Vâlid İbni Mülakkîn'den, Celâl-ül-Kazvînî'den ilim tahsîl etti. Ebû Hayyân'dan hiç ayrılmazdı. O, Sitt-ül-vüzerâ, Haccâr, Hatanî, Vânî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip rivâyet etti. O, Dımeşk'a geldiğinde, akrabası Takıyyüddîn-i Sübkî'ye kadılık işlerinde yardımcılık yaptı. Onun oğlu Tâcüddîn'in kadılıktan ayrılmasından sonra, tek başına kadılığa (hâkimliğe) ta'yin edildi. Sonra Trablus kadılığına getirildi. Bir müddet sonra Kâhire'ye döndü ve Kadıasker (Kazasker) olarak ta'yin edildi. Ayrıca Beyt-ül-mâl işlerini de vekâleten yürüttü, İbn-i Cemâ'a'dan sonra kâdı'l-kudâtlığa getirildi. Bundan sonra da Dımeşk kadılığına ta'yin edildi. Şeyh Cemâlüddîn el-Esnevî, onu, zamanının âlimlerinin önünde tutuyor ve yükseltiyordu."

İbn-i Abdilberr, cedel ilminde de mehâret sahibi idi. Sık sık latife yapardı. Bilhassa fıkıh derslerinde ayrı bir tatlılık ve güzellik vardı.

Ebû Hâmid bin Zâhire, onun oğlu Bedreddîn'den rivâyet ederek diyor ki: "İbn-i Abdilberr'in çok çeşitli ilimlerden elde ettiğine, asrında hiç kimse sahip olamamıştı. Çok zeki olup, sağlam bir zihne sahipti. Çok dikkatli idi. Her mes'eleyi anlatması çok güzel olup, muarızlarını sustururdu. Aleyhinde ve lehinde konuşanlar hep böyle söylerdi.

Başlıca eserleri şunlardır: 1-Muhtasar-ül-matlab: Şerh-ül-Vesît'in muhtasarı olup, Şafiî fıkhı hakkındadır. 2- Şerh-ul-Hâviy-is-sagîr: Kazvînî'nin filan ilmine dâir eserinin şerhidir. 3- Kıt'atün min şerhi muhtasar-ı İbn-i Hâcib.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 125

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 152

3) El-A'lâm cild-6, sh. 184

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 490

5) Keşf-üz-zünûn sh. 625

İBN-İ ABDÜSSELÂM

Fıkıh, usûl, kelâm ve beyân âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdüsselâm bin Yûsuf'dur. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şeyh-ül-İslâm ve Kâdı-ül-Cemâa'dır. Aslen Tunusludur. 676 (m. 1277) senesinde doğdu. 749 (m. 1348) senesinde vefât etti.

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Abdüsselâm, Ebü'l-Abbâs Batrînî ve Abdullah bin Muhammed el-Kurtubî'den hadîs-i şerîf dinledi. Zamanın birçok âliminden ilim öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra müderrislik yapmaya başladı. Vergamî ve Ebû Abdullah İbni Arefe yetiştirdiği âlimlerdendir. Hadîs âlimlerinden Rahhâle Muhammed bin Sa'îd el-Endüsî el-Fâsî'ye icâzet (diploma) verdi. İlim talibleri, onun derslerine çok rağbet ederdi. Zira, ilmi tahkîki çok olup, güzel konuşurdu. İlimdeki üstünlüğü her tarafa yayıldı. Sultan Ebû Hasen Mürînî, Tunus'a gelince, onun derslerini dinledi. Sultânın yanında da Fas'ın büyük âlimleri vardı. Onlar İbn-i Abdüsselâm ile ilmî sohbetlerde bulundular, İbn-i Abdüsselâm teker teker herbirinin suâllerine doyurucu cevaplar verdi.

İbn-i Abdüsselâm, umûmî derslerine ilâveten, evinde ikindi vaktinde Muvatta'gibi ba'zı eserleri okuturdu. Bu şekildeki ikindi vaktindeki dersler, ba'zı âlimlerin umûmî derslerinin haricinde, yapageldikleri bir âdetti. İbn-i Abdüsselâm, umûmî derslerini Balgâciyye çarşısında bulunan Şemâiyye Medresesi'nde veriyordu.

Emine Fatıma binti Emîr Ebû Zekeriyyâ Hafsî, Unuk-i Cemel denilen bir medrese yaptırmıştı. Kardeşi Sultan Ebû Yahyâ'dan, bu medresenin müderrisliğini İbn-i Abdüsselâm'a vermesini istedi. Sultan, kızkardeşinin bu isteğini yerine getirdi. Bunun üzerine İbn-i Abdüsselâm, haftanın bir kısmında Şemâiyye Medresesi'nde, bir kısmında da Unuk-i Cemel Medresesi'nde ders veriyordu.

İbn-i Abdüsselâm, 734 (m. 1334) senesinde büyük âlim Ömer bin Kaddâh el-Hevvârî'nin vefât etmesi üzerine, Cemâa kadılığına ta'yin edildi. Kâdılığı sırasında hak olandan asla ta'viz vermedi. Hakkın yerini bulması husûsunda asla çekinmedi Bu husûstaki cesâreti ile bilinirdi. İbn-i Arefe, onun kadı ta'yin edilmesini şöyle nakleder: "Sözüne çok i'timâd ettiğim birisi bana anlattı. Tunus'ta Kâdı İbn-i Kaddâh vefât edince, sultânın meclisinde bu mevzû konuşuldu. Mecliste bulunanlardan birisi, İbn-i Abdüsselâm'ı tavsiye etti. Bunun üzerine İbn-i Kaddâh'ın yerine kadı ta'yin edildi."

İbn-i Abdüsselâm, bilhassa fıkıh ilminde söz sahibi olup, âlimlerin fetvâları arasında tercih yapabilme derecesinde bulunuyordu. Onun yaptığı tercihlere, aynı asırda yaşıyan âlimlerden Halîl bin İshâk ve başkaları i'timâd ederdi. İbn-i Abdüsselâm, aklî ve naklî ilimlerde çok yüksek derecelere sâhib idi. Dînin emir ve yasaklarına uymakta ve bunları yerine getirmekte çok dikkatli idi. Bu husûsta kınamalara asla i'tibâr etmezdi. Büyük, küçük herkes ona hürmet ederdi.

İbn-i Abdüsselâm'ın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Tenbîh-it-tâlîb li fehmi el-fâzi Câmi-ül-ümmehât li İbn-il-Hâcib: Dördüncü cüz'ü Mâlikî fıkhına dâirdir. Birkaç cildlik bir eserdir. 2- Dîvânü Fetâvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 171

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 336

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 155

4) El-A'lâm cild-6, sh. 205

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 242

6) Terâcim-ül-müellifîn et-Tunûsiyyin cild-3, sh. 325

7) Ed-Dürret-ül-hicâb cild-2, sh. 123

8) Brockemann Gal-2, sh. 246

İBN-İ ADLÂN

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Osman bin İbrâhim bin Adlan bin Mahmûd bin Lâhık olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 663 (m. 1264) senesinde Mısır'da doğdu. 749 (m. 1349) senesinde Tâ'ûndan (vebadan) Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Adlân; el-İzz-ül-Harranî Hâfız Ebî Muhammed ed-Dimyâtî, Nazzâm bin el-Halîlî, Ebi'l-Hasen Ali bin Nasrullah, İbn-üs-Savvâf ve İbn-i Dakîk-ıl-Iyd'den hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini, Şeyh Vecîhüddîn el-Behensî'den, usûl-i fıkhı, Şemsüddîn Muhammed bin Mahmûd el-İsfehânî'den, nahvi, Şeyh Behâüddîn bin en-Nahhâs'dan okudu. Fıkıh ilminde ince bilgilere sahip

olup, fetvâlar verdi. Takıyyüddîn İbni Dakîk-ıl-Iyd'den sonra yerine geçerek hüküm verdi. Daha sonra Nâsıriyye Devleti hükümdârı Muhammed bin Kâlâvûn tarafından Yemen'e elçi olarak gönderildi.

İbn-i Adlân, mezhebinin fıkıh bilgilerini iyi bilirdi. İlim sahibleri arasında önde gelen ve kendisine danışılan, istişâre edilen bir zât idi. Ayrıca kırâat, usûl ve Arab dilinide çok iyi bilirdi. Fıkıh ilminde darb-ı mesel hâline gelmişti Zeki olup, çok güzel konuşurdu. Çok hızlı ve veciz bir şekilde mühim mes'eleleri açıklardı. Herkese karşı iyi davranırdı. Nâsıriyye Medresesi'nde ders verirken, Hâfız Kur'ân-ı kerîmde bir âyet okur, o da âyet-i kerîme hakkında, Ehl-i sünnet âlimlerinin bu husûstaki uzun açıklamalarını anlatırdı. El-Celâl el-Kazvinî hacca gittiğinde, onun yerine vekâleten ders verdi. Sultan Nâsır'ın ölümünden sonra kadıaskerlik yaptı.

Birgün İbn-i Adlân'a kasıtlı olarak; "Ebû Bekr es-Sıddîk mı, yoksa Ali bin Ebî Tâlib mi daha üstündür?" diye sorulduğunda, cevap olarak; "Sahabe olma bakımından Ebû Bekr, Peygamberimizin (s.a.v.), akrabası olma bakımından da Ali bin Ebî Tâlib daha üstündür" diyerek fitne çıkmasına mâni oldu.

İbn-i Adlân, Muhtasar-ül-Müzenî'yi şerh etti. Fakat bu şerhi tamamlayamadı.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 97

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 428

3) Ed-Dürer-ül-kamine cild-3, sh. 333

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 164

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 137

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 288

İBN-İ AKÎL

Tefsîr, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Abdürrahmân bin Akîl bin Abdullah'tır. Künyesi, Ebû Muhammed olup, lakabı Behâüddîn'dir. 698 (m. 1298) senesi Muharrem ayında doğdu. 769 (m. 1367) senesi Rebî'ul-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şâfiî'in kabri yanında defnedildi.

İbn-i Akil, Mısır'da yetişen büyük âlimlerden ve Kâdı'l-kudâtlardandır. Aslen Hemedanlı olup, daha sonra ilim öğrenmek için Mısır'a gidip yerleşti. Ebû Hayyân'dan ders aldı ve onun en büyük talebelerinden oldu. Ebû Hayyân onu; "Gök kubbesi altında nahiv ilmini İbn-i Akil'den daha iyi bilen birisi yoktur" diye medhetti. İbn-i Akil, kırâat ilmini Takıyyüddîn Sâig'den, fıkıh ilmini Kettânî'den, kelam, usûl-i fıkıh, hılâf, tefsîr ve edebiyat ilimlerini Alâüddîn Konevî'den öğrendi. İmâm-ı Gazâlî'nin Bidâyet-ül-Hîdâye isimli eserini Ebü'l-Hudâ Ahmed bin Muhammed'den dinledi. Hasen bin Kürdî, İbn-i Sa'îd, İbn-i Şehne Celâl Kazvini, Hasen bin Ömer Kürdî, Şeref İbni Sâbûnî, el-Vânî ve birçok âlimin derslerine devam etti. İbn-i Akil, muhtelif ilimlerde mütehassıs olduktan sonra Kutbiyye-i Atîka, Haşşâbiyye medreselerinde ve Tûlûn Câmii'nde ders verdi. Hocası Ebû Hayyan vefât ettikten sonra, Tûlûn Câmii'nde tefsîr hocalığı yaptı.

İbn-i Akil, talebesi olan Şeyh-ül-İslâm Sirâcüddîn Berkinî ile kızını evlendirdi. Berkinî'nin bu evlenmeden iki çocuğu dünyâya geldi. Birisi, dedesi gibi Kâdı'l-kudât olan Celâlüddîn, diğeri ise

Bedrüddîn'dir. Cemâlüddîn İbni Zâhire ve Veliyyüddîn Irakî, İbn-i Akîl'den hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyette bulundular.

İbn-i Akil, Hüseyniyye'de Celâlüddîn Kazvînî'den, Kâhire'de İzzüddîn İbni Cemâa'dan sonra kadılık yaptı. Vazifesinden herkes memnun idi. Devlet adamları ona çok hürmet eder ve severlerdi.

İbn-i Şuhbe, Tabakât'ında onun hakkında; "İbn-i Akil, Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini yaparak, talebelerine yirmiüç senede hatmettirdi. Kur'ân-ı kerîmi bu şekilde okutmaya tekrar başladığı zaman vefât etti" demektedir.

Esnevî de onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Akil, nahiv ve beyân ilimlerinde derin bir âlim idi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini çok güzel izah eder ve anlatırdı. Cömert ve heybetli bir zât idi."

İbn-i Akil, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır; 1- Tefsîr-ul-Kur'ân, 2- Et-Ta'lik-ül-vecîz. 3- Muhtasar-uş-şerh-il-kebîr, 4- El-Câmi-un-Nefîs: Fıkıh ilmine dâir bir eser olup, altı cilddir. 5-El-Müsâadü fî şerh-ıt-teshîl, 6- Şerh-ül-elfiye, 7- Mes'eletü Ref-ül-yedeyn, 8-Resâil. 9-Teysîr-ül-isti'dâd, 10-El-Evhâm-ül-vûkia, 11- El-Fetâvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 70

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 47

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 537

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 266

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 215

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 239

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 109

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 233

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 467

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 152, 203, 406 cild-2, sh. 1219, 2003

11) Brockelmann Gal-2, sh. 88 Sup-2, sh. 104

İBN-İ AKÛLÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Ali bin Hammâd bin Sabit el-Vâsıtî el-Bağdâdî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü'l-Mekârim'dir. Lakabı ise Gıyâsüddîn'dir. 733 (m. 1333) senesi Receb ayında Bağdad'da doğdu. 797 (m. 1395) senesi Safer ayında Bağdad'da vefât etti. Mâ'rûf-i Kerhî'nin (r.a) yanına defn edildi.

İbn-i Akûli, ilk önce babasından ilim öğrendi. Es-Sirâc el-Kazvînî'den hadîs-i şerîf dinledi. Meydûmî ve birçok âlimden icâzet (diploma) aldı. Fıkıh, beyân, meâni, hadîs, nahiv ve edebiyat ilimlerinde söz sahibi âlimlerden oldu. Kendi beldesinin Şeyh-ül-hadîsi idi. Mekke, Medine ve Şam'a ilim öğrenmek için gitti.

El-Hâfız Şihâbüddîn bin Hacer onun hakkında; "Muhammed el-Âkûlî, babası ve dedesi gibi Mustansıriyye Medresesi'nde müderris olup, onlar gibi ders verdi. Yine babası gibi Nizâmiyye Medresesi'nde de ders verdi. Babası, dedesi ve kendisi Bağdad'ın büyük âlimlerinden idi" demektedir.

Hâfız Burhânüddîn el-Halebî de onun hakkında; "İbn-i Akûlî, büyük âlim olup, birçok ilimde derin bilgi sahibi idi. Zekâsı çok keskin idi. Her sene 100.000 (yüz bin) dirhemden fazla kazancı vardı. Bu kazancının hepsini Allah rızâsı için harcardı" demektedir.

İbn-i Akûlî birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Mişkât-il-mesâbih lil-Begavî, 2- Er-Reddü aler-râfidati, 3- Erbeûne hadîsen, 4- Şerhu Minhâc-il-usûl lil-Beydâvi, 5- Şerh-ül-gâyet-il-Kusvâ fî dirâyet-il-fetvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 240

2) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 225

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 351

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 175

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1192, 1699, 1879

6) Brockelmann Gal-2, sh. 162 Sup-2, sh. 203

İBN-İ ASKER (Abdürrahmân bin Muhammed)

Bağdad'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Asker el-Bağdâdî olup, künyesi Ebû Zeyd veya Ebû Muhammed'dir. Lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Asker diye tanınmıştır. 644 (m. 1246) senesi Muharrem ayında Bağdad'da Bâb-ül-Ezc'de dünyâya gelen İbn-i Asker (r.a.), 732 (m. 1332) senesi Şevval ayında orada vefât etti.

Zamanında bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde yetişen İbn-i Asker hazretleri; Muhammed bin Eşref el-Alevî, Muhammed bin Sa'îd İbn-ül-Hâzin, Ali bin Muhamed el-İsterâbâdi, İmâdüddîn İbn-ül-Battal, İzzeddîn el-Fârûsî, Zeynüddîn İbn-ül-Münîr ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs ve diğer birçok ilimde derin âlim oldu. Tasavvuf yolunda da yüksek derece sahibi idi. Dünyâya düşkün olmaktan uzak, zühd ve salâh (doğruluk) sahibi bir zât idi. Devamlı ibâdet ederdi. İlim öğrenmek ve öğretmek maksadıyla çok yolculuk yaptı. Yemen, Mekke ve başka yerlere gitti. Müstensıriyye Medresesi'nin müderrislerinden (öğretim üyelerinden) idi. Kendisinden ilim öğrenenlerin en önde gelenlerinden birisi oğlu Şerefüddîn Ahmed bin Abdürrahmân olup, babasından sonra aynı medresede müderris oldu.

İbn-i Asker hazretlerinin tasnif ettiği eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Câmi-ül-hayrât, el-Mu'temed, el-Iddetü fî şerh-ül-umde, el-Mukteber fî fevâid-i Mâlik bin Enes.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 344

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 176

3) El-A'lâm cild-3, sh. 329

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 151

İBN-İ BÂRİZÎ

Fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. İsmi, Hibetullah bin Abdürrahîm bin İbrâhim bin Hibetullah bin Müslim bin Hibetullah el-Cüheynî el-Hamevi olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Lakabı Şerâfüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesi Ramazân-ı şerîf ayının beşinde Hama şehrinde doğdu. 728 (m. 1328) senesi Zilka'de ayının yirmidördünde yatsı namazından sonra Hama'da vefât etti.

İbn-i Barizî, önce baba ve dedesinden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Daha sonra İzzüddîn el-Fârûsî, Cemâlüddîn bin Mâlik ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi. İzzüddîn bin Abdüsselâm, Necmüddîn el-Bâderâi, Reşîdüddîn el-Attâr, Ebû Şâme ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Kendisinden; ez-Zehebî ve başkaları ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundular.

İbn-i Barizî, Şam bölgesinde kendisine danışılan, söz ve davranışları vesîka (senet) olan bir zât idi. Şafiî mezhebinde olup, mezhebinin bilgileri ondan sorulurdu. Ayrıca çeşitli ilimlerde, fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl, nahiv, lügat ve fen ilimlerinde mütehassıs oldu. Kırâat ilminde de âlim idi. Hama şehrinin kadısı oldu. Fetvâ ve dersler verdi. Dımeşk ve Hama'da hadîs-i şerîf öğretti. Çok kimseler ondan istifâde ettiler. Son zamanlarda gözleri görmez oldu.

Zehebî onun hakkında; "İbn-i Barizî, Şeyh-ül-ulemâ (âlimlerin büyüğü) idi. İlim öğretmesi ve çok ibâdet etmesi yanında, çok da eserler yazdı. Yumuşak, alçak gönüllü, güzel ahlâklı ve tabiatında (huyunda) zerre kibir yoktu. Sâlih kimseleri çok ziyâret ederdi" demektedir.

Esnevî de onun hakkında: "İlimde derin bir İmâm idi. Sâlih, hayırlı, ilme ve ilmi yaymaya âşık idi. Talebeye çok güzel muâmelede bulunurdu. Çok kimseler ilim öğrenmek için ona koştu" demektedir.

İmâm-ı Sübkî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Şam civarındaki Şafiî mezhebi reîsliği, İbn-i Barizî ile son buldu, ilmi çok severdi. Fıkıhda mütehassıs ve derin bilgi sahibi idi. Babasının lakabı Necmüddîn, dedesinin ki de Şemsüddîn idi."

İbn-i Bariz! çok sayıda eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Ravdât-ül-cinân fî tefsîr-il-Kur'ân (on cild), 2- El-Ferîdet-ül-Bâriziyye fî hall-ış-Şâtıbıyye, 3- El-Müctebâ, 4- El-Vefâ fî ehâdîs-il-Mustafâ (iki cild), 5- El-Mücerred min Müsned-il-İmâm-iş-Şâfiî, 6- Dabtü garîb-il-hadîs (iki cild), 7- Teysîr-ül-Fetâvâ fî tahrîr-il-Hâvî, 8- Şerh-ül-Behce (iki cild), 9-Temyîz-üt-ta'cîz, 10-Ez-Zebed, 11- Ed-Dürratü fî sıfat-il-haccı vel-umrati, 12- El-Mübtekiru fil-cem-i beyne mesâil-il-mahsûl vel-muhtasar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 139

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 401

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 182

4) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 224

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 507

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 119

7) Tabakât-üş-Şâfiîyye (Sübkî) cild-10, sh. 387

8) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 350

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 282

İBN-İ BATTÛTA (Ebû Abdullah Muhammed Tancî)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, seyyah. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin İbrâhim'dir. Ebû Abdullah künyesini aldı. 703 (m. 1303) yılında Kuzey-Batı Afrika (Fas) şehirlerinden Tanca'da doğdu. Doğum yerine nisbetle Tancî denildi. Yirmiiki yaşına kadar ilim tahsili ile meşgûl oldu. Daha sonra yirmidokuz sene dünyânın çeşitli yerlerine seyahatlerde

bulundu. Memleketine dönüp bir müddet yaşadıktan sonra, doğum yeri olan Tanca'da 770 (m. 1368) senesinde vefât etti.

İbn-i Battûta, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Arabî ilimler ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Tanca'da tahsilini tamamladıktan sonra, yirmiiki yaşında iken hac yapmak maksadıyla memleketinden ayrıldı. Bu yolculuğunda, uğradığı yerlerdeki câmileri, medreseleri ve türbeleri ziyâret edip halka va'z ve nasihat etti. Gittiği her beldenin ileri gelenleriyle ve meşhûr kimselerle tanışıp, alâka ve iltifât gördü. Böylece onda, İslâm memleketlerini gezmek hevesi uyandı. Bu maksadla yirmidokuz yıl süren üç ayrı seyahate çıktı. İlk seyahatinde Mısır, Suriye, Anadolu, İran, Irak, Hicaz, Türkistan, Orta Asya, Çin, Hindistan, Sumatra ve daha birçok ülkeleri gezdi ve yirmibeş yıl sonra, vatanı olan Tanca'ya döndü. Bir süre sonra ikinci seyahatine çıkarak, İspanya'daki Endülüs İslâm ülkelerini ve Fransa'nın ba'zı yerlerini gezdi. Daha sonra üçüncü seyahatine çıkıp, Büyük Sahra, Sudan, Orta ve Kuzey Afrika ülkelerini dolaştı. Bütün ömrünü seyahatle geçirip, o vakitteki vâsıtalarla yapılması imkânsız sayılacak kadar uzun seyahatler yaparak, müslümanlar ve müslümanlıkla irtibâtı olan bütün memleketleri gezdi. Oraların târihî, coğrafi, etnik ve kültürel durumları hakkında ma'lûmat ve bilgi sahibi oldu. Gittiği yerlerde; kadılık, elcilik gibi vazîfeler de îfâ etti.

İbn-i Battûta, dolaştığı her yerde ülkenin hekimleri, ileri gelenleri ve her tabakadan kimse ile tanıştı. Onların âdetlerini, törelerini, yaşayışlarını yediklerini, içtiklerini çok ince bir şekilde tesbit etti. Hükümdârların, makam sahiplerinin anlaşmazlıklarına, mücâdele ve savaşlarına âit önemli bilgileri not etti. Seyahatleri sonunda vatanı Tanca'ya döndüğünde, tuttuğu notları, görüp işittiği mühim hâdiseleri, Fas Merinî Sultânı Ebû İnan'ın arzusu üzerine, kâtib İbn-i Cevzî'ye anlattı. İbn-i Cevzî, ba'zı târihî eksiklikleri de ilâve ederek, eseri 756 (m. 1355) yılında tamamladı. "Tuhfet-ün-nüzâr fî garâib-il-emsâl ve acâib-il-esfâr" adı verilen ve kısaca "Rıhle" veya "Seyahatname" diye bilinen eser, Sultan Ebû inan'a takdim edildi.

Memleketimizde İbn-i Battûta Seyahatnamesi adıyla da tanınan bu eser, yazıldığı asrın İslâm ülkeleri ve diğer ülkelerin târihi, coğrafyası, folklor ve etnolojisi, dinî, içtimaî ve ilmî durumu hakkında kıymetli, sağlam ve aydınlatıcı bilgiler vermiş, Hint fakirlerinden, Anadolu ahilerinden, İran'daki Bâtınîlik hareketinden bahsetmiştir. Ayrıca, görüp işittiği ba'zı âlim ve velîler, meşhûr ziyâretgâhlar hakkında menkıbeler ve kısa biyografik bilgiler de vermiştir. Bütün bu özellikleri sebebiyle, Seyahatname'si, ortaçağ İslâm dünyâsının sosyokültürel seviye ve yapısına büyük ölçüde ışık tutan mühim eserlerden biri olarak kabûl edilmiştir.

İbn-i Battûta'nın Seyahatnâme'si, Osmanlı sultanlarından Beşinci Mehmed Reşâd Hân'ın kâtiplerinden Muhammed, Şerîf Paşa tarafından Türkçeye çevrilerek, iki cild hâlinde basılmıştır. Fransızcaya çevrilerek, Arabca metni ile birlikte dört cild hâlinde Paris'de yayınlanan bu eser, Arabca metni esas alınarak Mısır'da da bastırılmıştır.

İbn-i Battûta, eserinin çeşitli bölümlerinde, gezmiş olduğu İslâm memleketlerinde görüp işittiği evliyânın kerâmetlerinden de bahsetmektedir. Bunlardan biri şöyledir:

"Ebü'l-Hasen Şâzilî (r.a.), her sene hac ibâdetini yapmak için Mekke'ye gider, Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret ederdi. Yine böyle bir seferinde, Mısır üzerinden Mekke'ye gitti. Hac ibâdetini yaptı. Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Her ân için ölüme hazır olduğundan, öldüğü zaman lâzım olacak eşyayı da yanında taşırdı. Bu seferinde de yanında; cenâzesi yıkanırken su dökmek için bir ibrik, kefenine sürülmek için güzel koku ve mezarını

kazmak için küçük bir kazma vardı. Hizmetçisi, dayanamayıp birgün; "Efendim, bunları ne için kendine yük edersin?" diye suâl etti. Tebessüm buyurup; "Humeysira'da göreceksin" dedi. Mısır'da Humeysira'ya vardıkları zaman, Ebü'l-Hasen Şâzilî (r.a.) gusl abdesti alıp iki rek'at namaz kıldı. Namazının son secdesinde, temiz rûhunu Mevlasına teslim eyledi. Yanında taşıdığı ibrikten istifâde ile cenâzesi yıkandı. Kokular kullanıldı. Kazmasıyla da mezarı kazılıp, vefât ettiği yerde hiç kimseye muhtaç olmadan defnedildi Humeysira'dan geçerken, o mübârek zâtın kabr-i şerîfini ziyâret etmekle şereflendim.

Mekke-i mükerremede kalıp ibadet etmekle şereflendiğim günlerde, Muzafferiyye Medresesi'nde ikâmet ettim. Bir gece rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Resûlullah (s.a.v.), Muzafferiyye Medresesi'nin Kâ'be-i muazzamaya bakan bir penceresinde oturmuş, insanlar da tek tek gelerek onunla müsâfeha edip, ona bi'at ediyorlardı. Ebû Abdullah Halîl isminde bir âlim de O'na (s.a.v.) bf'at edenler arasındaydı. O zâtın üzerinde pamuklu bir kumaştan yapılmış, nisbeten kısa ve beyaz bir elbise vardı. Elini Resûlullahın (s.a.v.) elinin içine koymuş, Resûlullaha hitaben! "Sana, şu şu husûslarda bi'at ediyorum" diye saydıktan sonra, en son olarak; "Evime sığınan hiçbir miskini (bir günlük yiyeceği olmayanı) ve hiçbir kimseyi red etmemek üzere sana bî'at ediyorum" dedi. Ben onun bu sözüne; "Bunu nasıl söyler? Mekke, Yemen, Irak, Acemistan, Mısır ve Şam memleketlerinde birçok miskin var. Bunların hepsine bakmayı nasıl taahhüt edebiliyor?" diye düşünüp, hayret ettim. Ertesi gün sabah namazından sonra, Ebû Abdullah Halîl ismindeki o âlimi görüp rü'yâmı anlattım. Üstünde rü'yâda gördüğüm elbise vardı. Benim anlattıklarımı duyunca çok sevinip, sevincinden ağladı. Sonra; "Bu elbiseyi, sâlih bir zât, dedeme hediye etmiş, ben de bereketlenmek için giyiyorum" dedi. Bu hâdiseden sonra o zâtın, kendisinden birşey isteyeni geri çevirdiği, kendisine sığınanı reddettiği görülmedi. O, hizmetçilerine hergün ikindi namazından sonra sofra kurdurur, gelen herkese yemek yedirip, ekmek vermelerini emrederdi. Zâten Mekkeliler günde bir vakit, ya'nî ikindi vakti yemek yerler, başka zaman canları birşey istediği zaman hurma ile yetinirlerdi. Bunun için de, bedenleri sıhhatli olur, hastalıkları az olurdu.

Makâm-ı İbrâhim: Kâ'be-i muazzamanın kapısı ile Rükn-i Irâkî arasında; uzunluğu 12 karış, genişliği bunun yarısı kadar, yerden yükseldiği iki karış kadar olan bir yerdir. İbrâhim aleyhisselâm zamanında konulmuştur. Resûlullah efendimiz, şimdi namaz kılınan yere yerleştirdi. Böylece havuza benzer bir yer kaldı. İnsanların namaz kılmak için birbirleri ile yarıştığı bir yerdir.

Makâm-ı İbrâhim'in yeri, Kâ'be-i muazzamanın kapısı ve Rükn-i Irakî arasındadır. Kâ'be-i muazzama yıkandığı zaman, suyu bu makamdan dökülürdü. O makâm, Kâ'be-i muazzamanın kapısına meyillidir. Üzerinde bir kubbe ve altında bir muhafaza vardır. Muhafaza, içine insanın eli girdiği zaman parmaklarının ulaşabileceği bir boşluk bulunan demir bir kafestir. Kafes kilitlidir. Tavaf yapılınca, iki rek'at namaz kılınacak bir yer vardır. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem Mescidi harama girdiği zaman, Kâ'be-i muazzamaya geldi. Yedi defa tavaf etti. Sonra Makâm-ı İbrâhim'e geldi, selâm verdi ve; **"Vettehızû min makâm-ı İbrâhîme musalla"** (Bekâra-125) okudu. Arkasından iki rek'at namaz kıldı. Biz de O'nun gibi yaptık.

Zemzem kuyusu: Zemzem kuyusunun kubbesi Hacer-ül-Esved hizasına tekabül eder. Hacer-ül-Esved ile Zemzem arasında 24 adım mesafe vardır. Makâm-ı İbrâhim, Zemzem kuyusunun sağında, köşesine 10 adım uzaklıktadır. Zemzem kuyusunun kubbesinin içi beyaz mermerlerle döşenmiş ve kubbenin ortasından Zemzem kuyusu aydınlatılmıştır. Kâ'be-i muazzama duvarı tarafına meyillidir. Kuyu kurşunla kaplanmış, mermerden örülmüştür. Çevresi

40 karış, yerden yüksekliği 4,5 karıştır. Kuyunun derinliği onbir adam boyudur. Anlatıldığına göre, kuyunun suyu her Cum'a gecesi ziyâdeleşir. Zemzem kuyusunun kubbesinin kapısı doğu taraftadır. Kubbenin içinde, genişliği bir karış ve derinliği bir karış, yerden yüksekliği beş karış olan bir şadırvan vardır. Oradan abdest için su doldurulur, etrâfında abdest alan kişilerin oturabileceği oturaklar vardır.

Zemzem kuyusundan su içirme vazîfesi Abbâs'a (r.a.) verilmişti. Su içilen yerinin kapısı kuzeye bakar, orada Zemzem suyunun doldurulduğu "Devrak" denilen kulplu testiler vardır. O testilerde soğutulan sular, su içmek için gelen müslümanlara ikram edilmektedir.

Zemzem kuyusu yakınlarında, Harem-i şerîfe âit kitaplar ve Mushaf-ı şerîflerin saklandığı bir yer de vardır. Orada Resûlullah efendimizin vefâtından onsekiz sene sonra Zeyd bin Sabit (r.a.) tarafından yazılmış olan Mushaf-ı şerîf de vardır. Mekkeliler, şiddetli bir kuraklık veya kıtlık olduğu zaman bu Mushaf-ı şerîfi çıkarırlar, Kâ'be-i muazzamanın kapısını açarlar, onu Kâ'be-i muazzamanın eşiğine, makâm-ı İbrâhim'e koyarlar, insanlar, boyunları bükük, duâ hâli ve tazarru içerisinde Mushaf-ı şerîf ve Makâm-ı şerîf ile tevessül ederlerdi. Ya'nî, bu Mushaf-ı şerîfler ve Kâ'be-i muazzama hürmetine Allahü teâlâdan yağmur isterlerdi. Allahü teâlâ duâlarını kabûl edip, isteklerine kavuşuncaya kadar oradan ayrılmazlardı.

Mekke-i mükerremede ziyâret etmekle şereflendiğimiz dağlardan biri Ebû Kubeys dağıdır. Mekke'nin kuzeydoğusunda olup, şehre en yakın dağdır. Kâ'be-i şerîfteki Hacer-ül-Esved köşesinin karşısına tekabül eder. Ebû Kubeys dağının en yüksek yerinde bir mescid, imâret ve tekke vardır. Memlûklu sultânı Melik Zâhir zamanında Harem-i şerîf çevresi tamir ve imâr edilirken, buradaki binalar da tamir edilip güzelleştirildi.

Ebû Kubeys dağı, Allahü teâlânın ilk yarattığı ve Nûh tufanı esnasında, üzerine Hacer-ül-Esved'i emânet ettiği dağdır. Kureyşliler, İslâmiyetten önceki câhiliyet zamanlarında oraya, "Emin" adını vermişlerdi. Çünkü o, kendisine emânet edilen Hacer-ül-Esved'i, İbrâhim aleyhisselâma teslim etmişti Hatta Adem aleyhisselâmın kabrinin de bu dağda olduğu rivâyet edilmektedir. Peygamber efendimizin (s.a.v.), şakk-ül-kamer (Ayın ikiye ayrılıp bir müddet sonra birleşmesi) mu'cizesi de bu dağda vukû' bulmuştu.

Kuaykıân ve Kızıldağ ve Hirâ dağını da ziyâret etmekle şereflendik. Hirâ dağı, Mekke-i mükerremenin kuzeyinde, beş-altı kilometre kadar uzaktadır. Resûlullah (s.a.v.), Peygamberlik gelmeden önce hep orada ibâdet ederdi. Cebrâil (a.s.), Resûlullaha (s.a.v.) ilk vahyi orada getirdi Vahyin ilk gelişi esnasında, Resûlullahın (s.a.v.) altında Hira dağı titredi Resûlullah (s.a.v.), **"Sabit ol! Sana ne oluyor?"** buyurdu.

Sevr dağını da ziyâret etmekle şereflendik. Sevr dağı, Yemen yolu üzerinde, Mekke'den beş-altı kilometre uzaklıkta bir dağdır. Resûlullah (s.a.v.) ile Ebû Bekr-i Sıddîk'in (r.a), Mekke'den Medine'ye hicretleri esnasında kaldıkları mağara, Sevr dağındadır. Ezrakî, eserinde Sevr dağının, Resûlullaha (s.a.v.); "Bana gel! Ey Muhammed bana! Senden önce yetmiş peygamberi ben misâfir ettim" diye nidâ ettiğini bildirmektedir. Resûlullah (s.a.v.) ve Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a) mağaraya girince, dağ sâkinleşti. Örümcek gelip, mağaranın ağzını ördü. Güvercin, hemen bir yuva yaptı. Allahü teâlânın izniyle oraya yumurtladı. Müşrikler, iz sürücülerinin yardımıyla mağaraya kadar geldiler, örümceği ve güvercin yuvasını gördüler, izler burada bitiyor, fakat bu mağaraya da kimse girmiş olamaz" dediler. Daha sonra da geri dönüp gittiler. Müşriklerin, mağaranın ağzına geldikleri sırada, onların kendi aralarındaki konuşmalarını duyan Ebû Bekr (r.a.); "Yâ Resûlallah! Bizi görürler" dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Buradan çıkarız"**

buyurup, mübârek eliyle diğer tarafı gösterdi Allahü teâlânın izniyle işâret buyurulan yerde bir kapı açıldı.

Müslümanlar, bu mübârek yeri ziyâret için geliyorlar. Mağaranın içine, Resûlullahın (s.a.v.) girdiği kapıdan girip ziyâret ederek bereketleniyorlar. Ziyâretçilerden biri içeri girince, bir diğeri dışarda hazırlanıyor, öbürü çıkmadan içeri girmiyor. Çünkü mağaraya, bir kişinin bile belini bükmeden girmesi mümkün değil, içeri girmek için bekleyenler, daha önce mağaranın önünde namaz kılıyorlar.

Medîne-i münevveredeki ziyâretlerimiz: Mescid-i Nebevî'ye girip, Bâbüsselâm'da Resûlullah'a (s.a.v.) selâm vererek durduk. Resûlullahın minberi ile kabri şerîfi arasındaki Ravda-i mütahharaya ulaştık. Resûlullaha (s.a.v.) inleyen ağacın parçasını selâmladık. Daha sonra günahkâr ve isyankârların şefaatçisi, evvelkilerin ve sonrakilerin efendisi Resûlullahı (s.a.v.) selâmladık. En yakın dostu ve arkadaşı Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e selâm verdik. Bu ziyâretten içimize öyle bir mutluluk ve saadet doldu ki, bu büyük ni'metleri veren Allahü teâlâya şükr ettik.

Kâsiyûn'da gördüklerimden ba'zıları: Kâsiyûn, Şam şehrinin kuzeyinde bir dağdır. O dağın eteğinde Sâlihiyye şehri vardır. Sâlihiyye, peygamberler beldesi olduğu için, mübârek bir şehirdir. Gördüklerimden biri, İbrâhim aleyhisselâmın doğduğu mağaradır. O mağara, uzun, dar ve üzerinde büyük bir mescid bulunan bir yerdir. Orada büyük bir manastır vardır. Bu mağaradan, yıldız, ay ve güneş görünür. O mağaranın üst taraflarında, İbrâhim'in (a.s.) çıktığı makam vardır.

Garbda gördüklerimden birisi de, "Kan mağarası"dır. O mağaranın bulunduğu dağın üzerinde, Adem'in (a.s.) oğlu Hâbil'in kanı vardır. Allahü teâlâ, onu taş üzerinde kırmızı bir iz olarak muhafaza buyurdu. Orası, Kabil'in Habil'i öldürüp sakladığı mağaradır. Nakl olunur ki: Bu mağarada; İbrâhim (a.s.), Mûsâ (a.s.), Îsâ (a.s.), Eyyûb (a.s.) ve Lût (a.s.) namaz kılmışlardır. Onun üzerinde merdivenle çıkılan sağlam bir mescid vardır. Orada her Perşembe ve Pazartesi günleri açılan, misâfirlerin kalabileceği evler ve mağarada yakılan kandil ve lâmbalar vardır.

Orada gördüklerimden biri de, dağın en yüksek noktasındaki mağaradır. Âdem'e (a.s.) nisbet edilir. Açlık mağarası olarak bilinir. Üzerine bir mescid yapılmıştır. Yetmiş Peygamberden (a.s.) herbiri, kuru ekmek yiyerek bu mağarada kalmışlar. Biri vefât edince, bir diğeri yerine geçmiştir. Buradaki mescidde mağarada, gece-gündüz yakılan kandiller vardır. Buranın bakılması ve gelip gidenlere hizmet için çeşitli vakıflar vardır.

Ferâdis kapısı ile Kasiyun dağı arasında yediyüz veya yetmişbin Peygamberin medfûn olduğu söylenir. Ayrıca şehrin dışında, sâlihlerin ve Peygamberlerin medfûn olduğu eski bir mezarlık vardır."

İbn-i Battûta, Seyahatnamesinde, Anadolu'daki ahilerden şöyle bahsetmektedir. "Ahî; kardeş, Ahîlik de kardeşlik ma'nâsındadır. Ahîler, Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları heryerde; şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadırlar. Bunlar san'at sahibi kimseler olup, geçimlerini te'min etmek üzere bir meslekte çalışanlardan meydana gelen ve birbirleriyle yardımlaşan bir toplulukdur. Memleketlerine gelen yabancıları karşılayan, onlarla ilgilenerek bütün ihtiyâçlarını te'min eden ve haksızlıkları önleyen kimselerdir. Bunların eş ve örneklerine dünyânın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir. Anadolu'da bir şehre girdiğimiz sırada, çarşıdan geçerken dükkânlardan çıkan bir kısım insanlar, bindiğimiz hayvanları çevirerek

yularlarından asıldılar. Bir başka grup ise, bunları durdurarak, onlar da hayvanlarımızın yularından tuttular. Birbirleriyle çekişmeye başladılar. Aralarında çekişme uzayınca, konuştuklarını da anlıyamadığımızdan korkmaya başlayıp, malımıza ve canımıza kasdettiklerini zannettik. Nihâyet Arabca bilen, hacca gitmiş bir adam yanımıza geldi. Ona, bu adamların bizden ne istediklerini ve aralarında niçin anlaşmazlık çıktığını sordum. "Bunlar Ahîlerdir" dedi. Bizimle ilk karşılaşan Ahî Sinân'ın yoldaşları, sonra gelenler de Ahî Tuman'ın yoldaşları imiş. Meğer bizi misâfir etmek için çekişmişler. Nihâyet işi kur'a çekmek yoluyla halletmeye karar verip, kur'a çektiler. Kur'a, Ahî Sinân takımına düşünce, bizi misâfir etmek üzere tekkelerine götürdüler. Çok izzet ve ikramda bulundular. Ertesi akşam da, Ahî Tuman'ın adamları gelip bizi misâfirliğe götürerek ikramda bulundular. Her iki tarafla da Kur'ân-ı kerîm okundu, hoş sohbetler oldu. Tekkelerinde bir müddet kaldıktan sonra, büyük bir memnuniyetle ayrılıp seyahatimize devam ettik." bir kargaşalığı da anlatmakta, kargaşalığa sebep olan İbn-i Teymiye'den; "İbn-i Teymiye'nin ilmi çoktu. Fakat aklında bozukluk vardı" şeklinde bahsederek, hâdiseyi şöyle anlatmaktadır: "Şam'da Cum'a namazındaydım. İbn-i Teymiye hutbe okudu. Minberden inerken; "Benim şimdi indiğim gibi, cenâb-ı Allah dünyâ göktine iner" diyerek merdivenlerden indi. Orada bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinden İbn-i Zehrâ, İbn-i Teymiye'nin söylediği bu sözün kötülüğünü cemâate uzun uzun anlattı. Cemâatin çoğu, İbn-i Teymiye'nin bozuk sözlerinin yanlışlığını anlayabilecek seviyede değildi. Cahillikleri sebebiyle İbn-i Teymiye'yi hak yolda sanıyor, onun yaldızlı sözlerine inanıyorlardı, İbn-i Zehrâ, cemâate doğruyu söyleyip gerçeği isbât edince, İbn-i Teymiye'nin sapıklığını anladılar. Hepsi İbn-i Teymiye'nin üstüne yürüdü. Elleri ve na'lınları ile onu dövdüler. İbn-i Teymiye yere yıkıldı. Başından sarığı düştü. Sarığın altındaki ipek takkesi meydana çıktı. Erkeklere haram olan ipeği, en câhili bile kullanmazken, insanlara din öğreten bir kimse, ipek takke giyiyordu. Alıp kadıya götürdüler. Kâdı onu hapsedip azarladı, ta'zîr etti. Diğer kadılar, kadı efendinin onu hapisle ta'zîr etmesine i'tirâz ettiler. Durum Memlûklü Sultânı Melik Nâsır'a intikâl etti. Âlimlerden meydana gelen bir heyet teşkil edildi. Bu âlimler heyeti, İbn-i Teymiye'nin fitne çıkardığına karar verdi. Sultanın emri ile İbn-i Teymiye, Şam'da hapsedildi."

---

1) Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 480

2) Mu'cem-ul-müellifîn cild-10, sh. 235

3) El-A'lâm cild-6, sh. 235

4) Fâideli Bilgiler sh. 308, 314

5) "Tuhfet-ün-nüzzâr" (İstanbul: 1335) sh. 9

6) Rıhletü İbn-i Battûta Beyrut 1960

7) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 24

İBN-İ BELBÂN (Ali bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Belbân bin Abdullah el-Fârisî el-Mısrî, lakabı Alâüddîn ve künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 675 (m. 1276) senesinde doğdu. 739 (m. 1339) senesinde Şevval ayının 7. günü Kâhire'de vefât etti. Hanefî mezhebi âlimlerinden olan İbn-i Belbân, ilim tahsiline küçük yaşta başladı. Dimyatî, Muhammed bin Ali bin Sa'd, Behâüddîn İbni Asâkir, Alâüddîn-i Konevî, Ebü'l-Abbâs es-Serûcî, Fahrüddîn İbni Türkmânî, Ebû Hayyân en-Nahvî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh, tefsîr, usûl, hadîs, nahiv, nazm (şiir) ve daha birçok ilimde yükseldi. Fetvâ makamına geldi. Talebelerine, ders verirdi.

İmâm-ı Zehebî diyor ki: "İbn-i Belbân (r.a.), anlayışı kuvvetli, müzâkeresi güzel bir zât idi. Şekil ve şemail bakımından da yakışıklı ve devamlı güleryüzlü bir zât idi. Herkese iyilik etmeye çalışır, hiç kimseyi üzmezdi. İnsanlık icâbı birisi hatâ yapıp kendisini üzse ve sıkıntı verse, onları affedip iyilikle mukâbelede bulunurdu. Fakat Allahü teâlâya karşı gelenlere, dîn-i İslama düşmanlık edenlere karşı gayet şiddetli ve celalli idi. Din gayreti denilen bu sıfat kendisinde çok açık bir şekilde görülürdü. İslamiyetin kıymet verdiği, üstün tuttuğu mukaddes değerlere saldırılmasına, onların kötülenmesine, din düşmanları tarafından tahkir edilmesine tahammül edemezdi. Kendisini sevenlere de, din düşmanlarına karşı böyle olunmasını tavsiye ederdi. Her hâli İslâmiyete uygun idi. İslâmiyetin ahkâmına uyarak günah işlemediği gibi, yine onun bir emri olduğu için kanunlara da karşı gelmez, böylece suç da işlemezdi. Bu hâlleri ile herkes tarafından pek sevilir, hürmet edilir ve sözleri, dinleyenlere te'sîrli olurdu. Birkaç kişi arasında bir gerginlik, anlaşmazlık meydana gelse, ilmi ve sükûnu ve doğru sözlü bilinmesiyle bu anlaşmazlığı hâlleder, sulhu ve sükûneti te'min ederdi. Türk idi. Ağırbaşlı ve heybetli bir zât idi. Yazmış olduğu kıymetli kitaplardan ba'zılarının isimleri şunlardır: El-İhsân fî takrîb-i İbn-i Hibbân, Tuhfet-ül-harîs fî şerh-ıt-telhîs, Tuhfet-üs-sadîk fî fedâil-i Ebî Bekr-i Sıddîk, Telhîs-ül-İmâm fî ehâdîs-il-ahkâm, Sîret-ün-Nebi (s.a.v.), el-Mekâsid-üs-seniyye fil-ehâdîs-il-İlâhiyye, el-Ehâdîs-ül-avâlî, Muhtasar.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 32

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 152

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 468

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 48

5) El-A'lâm cild-4, sh. 267

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 718

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 33

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 118

9) Keşf-üz-zünûn sh. 158, 486, 1075, 1832

İBN-İ CÂBİR

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Câbir bin Muhammed bin Kâsım bin Muhammed el-Kaysî el-Vâdî Aşî el-Endülüsî et-Tûnusî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. Aslen Vadi Âşlıdır. 673 (m. 1274) senesi Cemâzil-âhir ayında Tunus'ta doğdu. 749 (m. 1338) senesi Rebî'ul-evvel aynıda Tunus'ta tâ'ûn'dan vefât etti.

İbn-i Câbir: babasından, İbn-i Gammaz, Ebû İshâk bin Abdürrafî, Halef bin Abdülazîz, Yûnus bin İbrâhim, Ebû Muhammed bin Hârûn'dan hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Kâsım bin Îsâ el-Birî, Ahmed bin Mûsâ ve birçok âlimden kırâat ilmini öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için seyahatler yaptı. Dımeşk'da Behâ bin Asâkir'den, Mekke'de Radî Taberî'den, Mısır'da Ca'berî'den ve Ali bin Ömer el-Vânî'den, İskenderiyye'de Abdürrahmân bin Mahluf tan hadîs-i şerîf dinledi.

Mekke'de Ebû Muhammed Abdullah bin Abdülhak'dan kırâat ilmini öğrendi. İki sefer yaptığı bu ilmî seyahatlerinin ilkinde 20 yaşında, ikincisinde ise 34 yaşında idi.

İbn-i Câbir, fıkıh, nahiv, lügat, hadîs ve kırâat ilimlerinde âlim idi. Kendisinden, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin hocası Ebû İshâk Tenûhî hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Mısır, Şam,

İskenderiyye'de birçok âlim İbn-i Câbir'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Talebelerinin en meşhûrları; Lisânüddîn İbni Hatîb, İbn-i Haldûn ve İbn-i Merzûk idi.

İbn-i Hatîb onun hakkında; "İbn-i Câbir, Tunus'ta yetişti. Doğu ve batı memleketlerini dolaştı. Çok rivâyetlerde bulundu. O kadar çok rivâyette bulundu ki, "Zamanın râvîsi" diye anıldı" demektedir.

İbn-i Haldûn, İbn-i Câbir'i Tunus'ta hadîs âlimlerinin önderi olarak vasıflandırdı, İbn-i Câbir vakûr olup, ticaret yoluyla kazandığı az bir mal ile yetinirdi. İkinci yolculuğunda çok hadîs-i şerîf dinledi. Kırk şehri dolaştı. Kırk defa İmâm-ı Mâlik'in Muvatta' adlı eserini ve daha başka eserleri İbn-i Gammâz'dan okudu. Güzel ahlâk sahibi, kibar bir zât idi. İbn-i Merzûk onun ailesinin çok kalabalık olduğunu bildirdi.

Bedr Nablûsî onun hakkında; "İbn-i Câbir, ilmiyle âmil bir zât idi. İlmi seyahatlerden sonra memleketine döndü. 749 (m. 1338) senesi Rebî'ul-evvel ayında tâ'undan Tunus'ta vefât etti. Muhammed adında bir oğlu olup, Busta kadılığı yaptı. İbn-i Haldûn, İbn-i Câbir'i Tunus'ta muhaddislerin İmâmı olarak vasf eder" demektedir.

İbn-i Merzûk ise şöyle demektedir: "İbn-i Câbirden ilk önce Kâhire de, sonra da Fas'ta ilim okudum. Ayrıca Becâye, Mehdiyye ve Tilmsan'da da ondan ilim öğrendim."

İbn-i Câbir'in şiirlerini topladığı bir dîvânı, "Erbeûne hâdisen", "Te'âlik" adlı eserleri ve Mâlikî mezhebi fıkıh kitaplarına yaptığı "Esânîd"leri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 149

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 413

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 311

4) El-A'lâm cild-6, sh. 68

İBN-İ CEMÂA (Muhammed bin İbrâhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden ve kâd'ıl-kudât. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa bin Ali bin Cemâa bin Hâzim bin Sahr el-Kinânî el-Hamevî olup, künyesi Ebû Abdullah, lakabı Bedrüddîn'dir. İbn-i Cemâa diye tanınmıştır. 639 (m. 1241) senesi Rebî'ul-âhır ayının 4. günü Suriye'de bulunan Hama şehrinde doğdu. 733 (m. 1333) senesi Cemâzil-evvel ayının 21. gününe rastlayan Pazartesi gecesi Mısır'da, Kâhire şehrinde vefât etti. Karâfe kabristanında, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin yakınına defn olundu.

İlim tahsiline yedi yaşında başlayan İbn-i Cemâa hazretleri, ilk olarak Mısır'da Reşîd bin Müslime'nin derslerine devam etti. Ondan icâzet (diploma) aldıktan sonra, Mekkî bin Allân, Takıyyüddîn İbni Rezîn, İsmâil Irâkî, Ömer bin Berâzi'î ve başka âlimlerin derslerine devam ederek, onlardan da icâzet aldı. Daha sonra, Hama'da; Şeyh-uş-şüyûh el-Ensârî, İbn-i Ebi'l-Yüsr, İbn-i Abd, İbn-ül-Ezrak, İbn-i Dakîk-ıl-Iyd ve Tâc-ül-Kastalânî gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Özellikle fıkıh ilminde çok yükseldi Ayrıca tefsîr, hadîs, usûl, kelâm, târih, edebiyat, nesir, nazım ve diğer ilimlerde çok derin âlim oldu. Zehebî ve başka birçok âlim kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulunmuşlardır. Bir ara Kudüs kadılığı vazîfesine ta'yin edilen İbn-i Cemâa, daha sonra Şam'da Kaymeriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bundan sonra Kudüs şehrine ikinci defa kadı oldu. Kudüs'de bulunduğu müddetçe, Mescid-i Aksâ'nın hatîbliğini de yürüttü. 690 (m. 1291) senesinde Mısır memleketinin başkadılığına ta'yin

olundu. 693'te Şam kadısı ve Şam'daki Büyük Câmi'nin hatîbi oldu. Buradan dönüp, tekrar Mısır kadısı oldu. Çok güzel ve başarılı bir şekilde bu vazîfesini yürüttü. Mısır'da bulunduğu müddetçe boş durmadı. Sâlihiyye ve Nâsıriyye medreselerinde ve İbn-i Tûlûn Câmii'nde dersler verdi. Gayretli ve yıpratıcı çalışmaları neticesi, 727 (m. 1326) senesinde gözleri zayıfladı, göremez oldu. Bu hâlde bile vazîfesine bir müddet daha devam etti. Sonra kadılık vazîfesini bırakıp evinde ders okutmaya devam etti.

İbn-i Cemâa, çok fasih ve beliğ konuşurdu. Hitâbeti ve ikna kabiliyeti pek fazla, dinliyenlere çok te'sîrli idi. Bunun için hangi memlekette bulunsa, bulunduğu yerdeki en büyük câminin hatîbliği her zaman kendisine verilirdi. Kur'ân-ı kerîm okuması da, hitâbeti gibi çok güzel ve te'sîrli idi. Birçok fazilet ve güzel hâllerin kendisinde toplandığı çok yüksek bir zât olan İbn-i Cemâa, yaşadığı uzun hayâtı boyunca, çevresinden dâima takdîr ve i'tibâr topladı. Hiç kimse bu zât sebebiyle bir haksızlık ve sıkıntıya uğramadı. Birçok güzel hâllerin kendisinde toplandığı nâdir şahıslardan birisi idi. Ömrü, İslâmiyete, insanlara hizmet etmek, faydalı olmakla geçmiştir.

Zehebî diyor ki: "Hadîs ilminde dirayet sahibi (çok yüksek) idi. Fıkıh ve usûl-i fıkhı da iyi bilirdi. Aklı, zekâsı yüksek, ikna kabiliyeti fazla idi. Haram ve şüpheli şeylerden sakınır, takvâ üzere bulunmayı tercih ederdi. Dünyâya rağbet etmezdi. İstikâmet (dosdoğru olmak) sahibi idi. Vakitlerinin ekserisi, Allahü teâlâya ibâdet etmek ve O'nu çok zikretmekle geçerdi. Maddî durumu müsait olduğu için devletten maaş almaz, kendi imkânları ile idâre ederdi. İmkânları var iken ayrıca maaş almasını, devlete yük olmak olarak değerlendirirdi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde ma'rifet sahibi idi. Her ilimden nasîbi vardı. Her fende mahir idi. İnsanların gönüllerinde taht kurmuş idi. Herkes tarafından sevilirdi. Tatlı dilli, güler yüzlü, güzel görünüşlü, beyaz ve yumuşak benizli, yuvarlak sakallı idi. İhtiyârlığında dahî sıhhatli ve dinç bir zât idi. Allahü teâlânın ni'metlerini göstermek için güzel elbise giyerdi. Gayet sessiz, sakin, vakûr ve heybetli bir zât idi. Tasavvuf yolunda da yüksek derece sahibi idi. Birçok defa hac etti. Bütün işlerinde, hele ibâdetlerinde gayet temkinli ve ihtiyâtlı davranırdı. Yemede, içmede, giyim kuşamda lüksden, modaya uymaktan sakınır, tasarruf ve iktisâd ile hareket ederdi. Dünyâ malından kendisine kâfi olan ile yetinir, fazlasında ve hele insanların ellerinde bulunanda kat'iyen gözü olmazdı, insanlar onun edebinden ve ilminden çok istifâde ettiler. Bir taraftan insanlara ders, fetvâ ve hüküm verirken (kadılık yaparken), diğer taraftan da, gelecek insanların istifâde etmeleri için çeşitli ilimlere dâir birçok eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır: "îzâh-ud-delîl", "Et-Tıbyân li mühimmât-il-Kur'ân", "Tecnîd-ül-ecnâd", "Tahrîr-ül-ahkâm fî tedbîr-i ceyş-il-İslâm", "Tezkiret-üs-sâmi' vel-mütekellim", "Tenkîh-ül-münâzara", "Huccet-üs-sülûk", "Er-Reddü alel-müşebbihe fî kavlihî teâlâ (Er-Rahmânü alel-arşistevâ)", "Et-Tâatü fî fadîlet-il-cemâa", "Gürer-üt-tıbyân fî tefsîr-il-Kur'ân", "El-Fevâih-ül-lâiha min sûret-il-Fâtiha", "Keşf-ül-gumme", "El-Mesâlik fî ulûm-il-menâsik", "El-Mukannes fî fevâid-i tekrâr-il-kasas", "El-Menhel-ür-revî fî ulûm-i hadîs-in-Nebevî". Bunlardan ayrıca, Kur'ân-ı kerîm âyetlerinden lafz ve ma'nâ yönüyle birbirine benzeyenlerin aralarındaki farkları çok güzel şekilde açıklayan Keşf-ül-me'ânî isimli eseri ile, astronomi ilmine dâir er-Risâle fil-kelâm alel-usturlâb isimli eseri ve başka kitapları vardır.

Keşf-ül-me'ânî isimli eserinde, Allahü teâlânın Besmele-i şerîfede bulunan Rahmân ve Rahim isimlerini açıklarken buyuruyor ki: "Rahmân" kelimesi, "fa'lân" vezninde bir kelimedir. Bu vezin, bir şeyin çokluğunda mübalağa etmek için kullanılır. Bununla beraber, devamlılık bildirmesi gerekmez. Ya'nî genellikle gelip geçici şeyler için kullanılır. Geçici bir hâli bildirir.

Meselâ aynı vezinde olan "Gadbân" kelimesi, bir şeye aşırı kızmış, çok sinirlenmiş bir kimsenin hâlini bildirir. Fakat bu kızgınlığının devamlı olarak hep öyle olduğunu bildirmez. Ya'nî çok şiddetli olmakla beraber, kızgınlığının geçici olduğunu gösterir. Allahü teâlânın Rahmân sıfatı da böyledir. Rahîm ism-i şerîfi ise, "fa'îl" vezninde bir kelimedir. Bu vezinde olan kelimeler ise o sıfatın, o kelimenin ma'nâsının devamlı olduğunu gösterir. Meselâ, bir insanın, nâzik, kibar, hoş hâl sahibi olduğunu bildirmek için, fa'îl vezninde olan "Zarif kelimesi kullanılır ki, bu sıfatlarının devamlı olduğunu, geçici olmadığını ifâde eder.

Bu izahlara göre Rahmân, Allahü teâlânın rahmetinin çok bol ve geniş olduğunu, fakat bu isme bağlı olan rahmetinin bir müddet sonra son bulacağını göstermektedir. Rahmân bu ma'nâya gelmektedir. Rahim ise, Allahü teâlânın rahmetinin fevkalâde, fazla fazla, bol ve geniş olduğunu, bununla beraber, Allahü teâlânın bu isme bağlı olan merhametinin daimî ve sonsuz olacağını, hiç bitmeyeceğini ifâde etmektedir. Bu ma'nâlara bağlı olarak, Rahmân ism-i şerîfinin ma'nası; Allahü teâlâ, mü'min, kâfir ayırd etmeksizin dünyâda bütün insanlara acıyarak, fâideli şeyleri yaratıp herkese göndermektedir. Kıyâmet koptuktan sonra, bu rahmeti son bulacaktır. Rahim ism-i şerîfinin ma'nâsı ise; Allahü teâlânın sonsuz rahmetinin, âhırette mü'min olanlara, imân ile ölmüş olanlara, hiç bitmeden, devamlı olarak geleceğini, bunun nihâyeti olmayacağını göstermektedir. Rahim ismi, Rahmân ismine göre ma'nâsı daha geniş ve devamlı olduğu hâlde, Besmele-i şerîfede önce; Rahmân'in sonra Rahîm'in söylenmesinin sebebi, Rahmân'ın ma'nâsının önceye (dünyâya) Rahîm'in ma'nâsının ise sonraya (âhirete) mahsûs olduğundandır, iste bu sebepten dolayı, Allahü teâlâ için, "Rahmân-üd-dünyâ" ve "Rahîm-ül-âhıret" denir, İmâm-ı Sübkî hazretleri bu ifadeleri naklederken; "İbn-i Cemâa'dan önce bu incelikleri böyle izah eden başka bir zât bilmiyoruz" buyurmaktadır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 139

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 386

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 201

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 280

5) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 48

6) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 163

7) Fevât-ül-vefeyât cild. 3, sh. 297

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 425

9) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 105

10) El-A'lâm cild-5, sh. 297

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 148

12) Zeyl-i Tezkiret-il-huffâz sh. 107

13) Keşf-üz-zünûn sh. 155, 839, 1162, 1630, 1663, 1793, 1887, 2003,

14) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 155, 229, 231, 274, 331, 393, cild-2, sh. 76, 145, 208, 209, 362, 367, 378, 547, 627

İBN-İ DAKÎK-UL-IYD

Hadîs, usûl, nahiv, edebiyat ve Şafiî fıkıh âlimi. Şâir ve hatîb. İsmi, Muhammed bin Ali bin Vehb bin Muti bin Ebi't-Tâat'tır. Ebü'l-Feth künyesini almış, Kuşeyrî nisbet edilip, Takıyyüddîn lakabı verilmiştir. İbn-i Dakîk-ul-Iyd nâmıyla meşhûrdur. 625 (m. 1228) senesinde Kızıldeniz'le

Hicaz arasındaki Yenba' şehrinde doğdu. Şam ve Mısır'a gitti. 702 (m. 1302) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd doğunca, babası Dakîk-ul-Iyd, onu Mekke-i mükerremeye götürdü. Kucağına alıp onunla beraber Kâ'be-i muazzamayı tavaf eyledi. Daha sonra da Allahü teâlâya münâcaatta bulunup, çocuğunun "Âlim ve ilmiyle âmil" olması için yalvardı. Duâsının kabûl olduğu kalbine ilham olundu. Memleketine dönüp, evlâdını en iyi şekilde yetiştirmek için gayret etti. Küçük yaştan i'tibâren ona Kur'ân-ı kerîm öğretti. Arabcayı en iyi konuşan kabileler arasına götürdü. Oğluna, dinin temel bilgilerini, hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh ilmini öğretti. Kur'ân-ı kerîm kırâatinde çok ilerleyen İbn-i Dakîk-ul-Iyd, hadîs-i şerîf öğrenmek için Dımeşk, İskenderiyye ve daha başka yerlere gitti. Babasından, Behâüddîn Ebû Hasen bin Hîbetullah bin Selâme, Abdülazîm Münzirî, Ebû Hasen Muhammed bin Enceb, Ebû Abdullah bin Abdürrahmân Sûfî, Ebû Ali Hasen bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed Teymi, Ebû Abbâs Ahmed bin Abdüddâim, Ebü'l-Hasen Abdülvehhâb bin Hasen bin Muhammed bin Hasen Dımeşki, Ebû Hasen Ali bin Ahmed bin Abdülvâhid Makdisi, Kâdı'l-kudât Ebü'l-Meâlî, Muhammed bin Ali bin Muhammed Kuraşî, Ebü'l-Meâlî Ahmed bin Abdüsselâm bin Mutahhar, Ebü'l-Hasen Abdüllatîf bin İsmâil Ebü'l-Hasen Yahyâ Attâr, Necîb Ebü'l-Ferec ve daha birçok âlimin ilminden istifâde etti. Hocalarından duyduklarını yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi ezberden bilirdi.

Mâlikî ve Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde ve usûl bilgilerinde söz sahibi oldu. Târih, Arabî bilgiler ve aklî ilimlerde çok ileri idi. Zamanındaki âlimlerden ba'zıları onun müctehidlik makamına yükseldiğini söylediler, İmâmı Sübkî, "Takayyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd'in her asırda gönderilen ve dîne karışan bid'atleri ayıklayan müceddidlerden olduğunu" söyledi. O, hiç şüphe ve tereddütsüz doğru yolun yolcusu idi. Her yönüyle üstün sıfatlara, maddî ma'nevî güzelliklere sahip idi. Dînî mes'eleleri halletmekte, suâllere uygun cevap bulmakta çok mahir idi. Bir mes'elelenin içinden çıkamayana hemen yardım eder, sıkıntılarını giderirdi. Ortaya sürdüğü delîlleri, söylediği sözleri herkes tarafından hayret ve takdîrle karşılanırdı. Çok az konuşurdu. Söylediklerini açık söyler, herkesin anlamasını te'min ederdi. Hiç kimse ile, hiçbir şekilde münâkaşa yapmaz, anlaşmazlık ve tereddütleri herkesi tatmin edecek bir şekilde hâllederdi. Meşgalesi çok olmasına rağmen hiçbir şekilde ilimden uzak kalmazdı. Hiçbir işi onu ilimden alıkoyamazdı.

Gece sabahlara kadar ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Hergün fecir doğuncaya kadar ilim ve tefekkürle meşgûl olmayı, zikretmeyi, kendisine aslî vazîfe kabûl etmişti.

Allahü teâlâya ulaştıran en sağlam yol olduğundan takvâya, ya'nî haram ve şüphelilerden sakınmaya yapıştı.. Zamanının âlimlerinden hiçbirinin takat getiremeyecekleri araştırma ve inceleme işini üstlendi. Elde ettiği mevki ve makamlarla oyalanmayı bırakarak ve çekişmelerden uzak kalarak, din ve ilim yolunda oldu. İlmi ve onunla amel etmeyi kendisine en üstün görev kabûl etti. İşte bundan dolayıdır ki, yüz sene sonra, bir büyük zât onun hakkında şöyle buyurmuştur. "İnsanlar arasında onun gibisini görmedim, İlim, din ve nezâket sahibi idi. Bundan dolayı da, kadri, makam ve ünü büyük oldu. Hakîkaten kim ilim ağacı ekerse, şeref meyvesi toplar, işte bu zât, herkesin kabûl ettiği faziletlerin hepsini kendisinde topladı. Her güzel iş kendinde idi. Hakîkaten kendisi hakkında; "Zaman, onun gibisine pek rastlamadı" denilse yeridir." Muhaddîs Fethuddîn Muhammed el-Ya'merî, onun hakkında şöyle buyurdu: "Onun gibisini görmedim. Ondan daha büyük bir başka zâttan okumadım. Bütün ilimlere sahip bir zât idi. İlimlerin bütün dallarında mütehassıs idi. Hadîs-i şerîfleri ayırmakta, râvîleri hakkında ma'lûmât sahibi olmakta akranlarından önde idi. Zamanının bir tanesi idi. Bu mes'eleyi en iyi

bilendi.” Kitâb ve sünnetten hüküm çıkarmak ve çıkarılan hükmü açıklamak konusunda iyi bir derecede idi. Akılları durduran, başkalarının içinde boğulup kaldıkları konuları açıklamakta herkesi hayrette bırakacak bir akla ve fikre mâlik idi. Kâdılığı esnasında verdiği kararlarla çok iyi bir örnek olmuştu. Bu hayırlı işlerinden bir tanesi şöyle idi: O zamanda hâkimler, mahkemeye üzerlerine bir şal alarak çıkarlardı. Kâdı Takıyyüddîn, üzerine yünden yapılmış bir kumaş alarak çıktı. Bu hâl, ondan sonra diğer kadılar tarafından devam ettirildi. Zamanının idârecilerine mektûp yazarak, onlara nasîhat eder kötülüklerden sakındırır, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymalarını tavsiye ederdi. İhmîm şehri kadısı Muhlis Behnisî’ye yazdığı mektûbu meşhûrdur. Hakkı ve hakîkati her yerde kabûl ederdi. İnsaf sahibi bir kimse olup, muhatabının kendisine üstünlüğünü hiç çekinmeden söyler, onu takdîr ederdi. Devlet adamlarına da ziyâretlerde bulunur, onlara emr-i ma’rûf yapardı. Birgün Mısır sultânını ziyârete gitti. Mısır Sultanı Lâcin, kendisini makamında bekliyordu. Şeyh hazretlerinin yavaş yavaş yürümesi üzerine, görevliler, sultânın beklemekte olduğunu, acele etmesini söylediler. O da; “Hızlı yürümek borcum mu?” dedi ve sultânın yanına varınca, doğru, sultanın oturduğu tahta oturdu. Hâlbuki o tahta sultandan başkası oturamazdı. Sonra kalkıp oradan indi ve üstünü sildi ve ellerini yıkadı. Sultan ellerini öptü. Şeyh hazretleri, bunun üzerine sultana buyurdu ki: “Bu hareketinin, âlimlere karşı olan tevâzûunun bereketini görürsün” buyurup, Sultâna hayır duâda bulundu.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd; geceleri uyumazdı. Ba’zan sabahlara kadar aynı âyetleri okuyarak, Allahü teâlânın büyüklüğüne tefekkür ederdi. Hattâ birgün Mü’minûn sûresini okurken, bu sûrenin 101. âyetini tâ güneş doğuncaya kadar tekrar etmişti. İbn-ül-Kettânî anlatır: “Birgün huzûruna çıkmıştım. Bana cildli bir kitâb verdi ve “Geçtiğimiz gece mütâlâası ile meşgûl olduğum kitaptır” buyurdu.

İmâm-ı Sübkî, İbn-i Dakîk-ul-Iyd’in ilminin, tahmin edilenden çok ileri olduğunu bildirdikten sonra buyuruyor ki: “Mısır’ın Kûs şehrindeki Necibiyye Medresesi kitaplığında, zamanın en seçme kitapları bulunurdu, İbn-ül-Kusâr’ın 30 cildlik “Uyûn-ül-edille” isimli eseri de bundan biriydi Bu kitaplarda İbn-i Dakîk-ul-Iyd’in okurken koyduğu işâretleri vardı. Sâbıkıyye Medresesi kitaplığındaki kitaplarda da aynı işâretler vardı. Vâhidî’nin “Besît’inde, “Kebîr” isimli kitapta, “Mu’cem-üt-Taberânî”de, “Târih-ül-Hatîb”de, Beyhekî’nin “Sünen-i kebîr” inin her bir cildinde aynı şekilde İbn-i Dakîk-ul-Iyd hazretlerinin bunları tetkik ederken koyduğu işâretleri gördüm.”

Kitap okumaya, bilhassa fıkıh kitaplarına çok düşkündü. Sirâcüddîn ed-Denderâvi şöyle haber verdi: “Râfi’inin “Şerh-i kebîr”i piyasaya çıkınca, 1000 dirhem vererek Takıyyüddîn hazretleri bu kitabı satın almıştı. Bu kitabı mütâlâa etmek için namazların sâdece farzlarını kılıyordu. Kitabın mütâlâasını bitirinceye kadar böyle yaptı.”

Kitaplarında zikrettiği garîb olaylar, değişik yorumlar ve nakiller, diğer birçok kitabda yoktur. Araştırma ve incelemesi fevkalâde yüksek idi. Bu konuda kendisine denk hiçbir araştırıcı yoktu. Bunu, kendisini sevmeyenler, kusur bulanlar da kabûl etmiştir. Kâdı Zeynüddîn anlattı: “Şeyh, bir defasında Mısır’a geldi. Sonra Kâhire’ye gitmeyi isteyince; “Yanında Vesît isimli kitap bulunanız var mı?” diye sordu. Birisi cildli şekilde “Vesîf’i ona verdi. O da bir sayfasını açtı. Sonra biz, onunla derse gittik. Derste, o sayfayı açıkladı. Esîrüddîn; “O kadar geniş açıklıyordu ki, herbir lafzına bir cüz (20 sayfa kadar) açıklama yapıyordu. Birçok hadîsleri rivâyet silsilesi ile beraber okuyordu. Bu açıklamalında, birçok maddî ve ma’nevî konular bildiriyordu. Ben öyle anladım ki, o, ictihâd derecesinde bir ilme sahipti” dedi.

Açıklamaları, çok geniş ve ilmî hazînelerdi. Ba'zan konusu ağır olan husûsları açıklamak için birçok faydalı bilgileri bildirir, konu anlaşılabilir hâle getirmek için, mes'elenin en ince teferruatına kadar dalardı. Bunu belirtmek için, Şemseddîn Muhammed bin el-Kammâh şöyle bildirmiştir "Biz birçok dersinde bulunduk. O, "İlmâm" isimli eserini açıklardı. Bir kelimesi için çok uzun açıklamalarda bulunurdu."

Şihâbüddîn Ahmed bin İdrîs el-Karâfî el-Mâlikî; "Şeyh Takıyyüddîn hazretleri, kırk sene sabah namazına kadar hiç uyumadı. Kuşluk vaktinde bir miktar yatar, böylece dinlenirdi" derdi. Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, her zaman kendisini hesaba çeker, nefis muhâsebesi yapardı. Kıyâmet günü hesabını vermek mecbûriyetinde kalacağı hiçbir söz söylememeğe, hiçbir işi yapmamağa gayret ederdi. Ömrünün sonlarına doğru, 695 (m. 1295) yılında Kûs kadılığını kabûl etmesi ve kadılık yapması sebebiyle ba'zı kimselerin dedikodusuna hedef oldu. Bu yüzden sıkıntılara ma'rûz kaldı. Bu sıkıntılara, sabırla ve teslimiyetle göğüs gerdi. İnsanlara karşı olan affı ve merhameti herkesin takdîrini kazandı.

Burhâneddîn el-Mısrî anlatır: "Kûs şehrinde uzun zaman ikâmet ettim. Bir vakfın mütevellisi idim. Takıyyüddîn'in kardeşi Şemseddîn, bunu elimden alıp bir başkasına verdi. Bu olay benim bir hayli ağırıma gitti. Şeyh Takıyyüddîn hakkında bir hiciv yazdım. Bir defasında arkasında gidiyordum, birden bana döndü ve "Ey fakîh! Bana gelen haberlere göre, beni hicvetmişin" dedi. Ben bunun üzerine bir müddet sustum. O devam ederek; "Hicvini oku" dedi ve ısrar etti. Ben de; "Yazıklar olsun zühd senden tamamen gitmiş. Anladım ki, sen göründüğün gibi değilsin. Dünyâya yöneldin, dünyâ adamları ile oturup kalkıyorsun. Eğer bunda cebr olsaydı, o zaman ma'zur olurdun" dedim. Bu hicvi dinledikten sonra bir müddet sustu. Sonra; "Seni böyle söylemeğe teşvik eden nedir?" dedi. Ben de; "Ben fakir bir adamım. Bir vakfın işlerini yürütüyordum. Bunu benden falan kişi aldı" dedim. "Bu durumu bilmiyordum. Sen yine eski işindesin" dedi. Ben de eski işime yine bir müddet devam ettim. Bu esnada hacca gitmeyi arzu ettim, izin istemek için yanına gittim. Arkasında durdum. Bana dönerek; "Başka hicivlerin var mı?" buyurdu. Ben de; "Yok, yalnız hacca gitmek istiyorum. Müsâadenizi almak için geldim" dedim. "Selâmetle git. Sana kızgın değiliz" buyurdu.

Çok cömert bir zât idi. Değişik vakitlerde, çeşit çeşit mal ve parayı sadaka verirdi.

Hadîs öğrettiği talebelerinden Muhammed bin Havâsibî anlatır: "Hocam bana her zaman bir şeyler verirdi. Birgün hiçbir şeyim kalmamıştı. Bunun üzerine bir kâğıda; "Hizmetçiniz Muhammed el-Kûsî çok ihtiyâç içinde kalmıştır" diye yazdım. Kendisine gönderdim. O da benim için birşey yazdı. Sonra ikinci günü ben tekrar; "Hizmetçiniz İbn-ül-Havâsibî" diye yazdım. O da benim için birşey yazdı. Sonra üçüncü gün oldu, ben tekrar, "Hizmetçiniz Muhammed" diye yazdım. Bunun üzerine beni çağırıp; "İbn-ül-Havâsibî kimdir?" dedi. "Bendenizim" diye cevap verdim. O, tekrar; "Kûdsî kimdir?" diye sordu. Ben de yine; "Bendenizim" dedim. Bunun üzerine; "Farklı isim kullanmak sûretiyle beni kandırmış oluyorsun?" buyurdu. Ben de; "Zarûret durumu efendim" dedim. Bu cevâbıma tebbessüm etti ve yine birşeyler verdi. Sonra: "Benden birşey istemenin usûlü şudur istemek, dînimizin müsâadesi dâhilinde olursa; ben cimri olamam" buyurdu.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd, 701 (m. 1302) senesinde vefât ettiği zaman bütün insanlar ona karşı vazîfelerini yapmak için koştular. Mısır askerî birlikleri, bölükler hâlinde namazını kıldılar. Zamanın meşhûr şâirleri, onun için mersiyeler yazdılar. Herbiri, bu büyük âlimin ölümünden duyduğu üzüntüyü dile getirmeye çalıştı.

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, pekçok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın dînini daha çok kimsenin öğrenmesi için gayret sarfeyledi. Kendisinden; Kâdı'l-kudât Şemseddîn Muhammed bin Ebi'l Kâsım Tûnusî, Kâdı'l-kudât Şemseddîn Muhammed bin Ahmed, Kâdı'l-kudât Alâüddîn Ali bin İsmâil Konevî, Esîrüddîn Ebû Hayyân Muhammed Gırnâtî, İbn-i binti Ebû Sa'îd, Tâcüddîn Muhammed bin Düşnâvî, Fethuddîn İbni Seyyidinnâs Ya'murî, Şerâfüddîn Muhammed bin Kâsım İhmîmî, Kutbüddîn Abdülkerîm bin Abdünnûr Halebî ve daha birçok âlim hadîs-i şerîf ve diğer ilimleri tahsil etti. İbn-i Dakîk-ul-Iyd, Mısır'ın belli başlı medreselerinden olan, Fâzıliyye, Kâmiliyye, Salâhiyye ve Kûs Dâr-ül-hadîsi gibi medreselerde taliplerine ilim öğretti.

Câmi'u kerâmât-il-evliyâ kitabının müellifi olan Yûsuf bin İsmâil Nebhânî (r.a.), İbn-i Daldk-ul-Iyd'in kerâmetlerinden ve yüksek hâllerinden şöyle bahseder:

Moğolların İslâm memleketlerine doğru gelmesi üzerine, sultânın, ulemânın toplanıp "Buhârî-i şerîfi okumalarına dâir mektûbu Mısır bölgesine geldi. Bunun üzerine "Buhârî-i şerîf okunmaya başlandı. "Buhârî-i şerîfin büyük bir kısmı okunduktan sonra, geriye kalan bir oturumluk okuma Cum'a gününe te'hîr edildi. Cum'a günü olunca, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, "Buhârî-i şerîfi okuyanlardan birisine; "Buhârî-i şerîfi okuma işini ne yaptınız?" diye sorunca; "Bir miktar kaldı. Onu da, bugün tamamlayacağız." Onlara; "Dün ikindi vakti işin neticesi belli oldu. Şöyle şöyle oldu" dedi. Nitekim, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd'in dediği gibi oldu. Mısır'da savaş durumunda olan Moğol askerleri geri çekildi. Onların tehlikesi, Allahü teâlânın izni ve Buhârî-i şerîfin bereketiyle uzaklaştırıldı.

Büyüklerin hâlini anlamıyan bir kimse, Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd'e karşı edepsizlik yaptı. Uygun olmıyan sözler söyledi. Takıyyüddîn (r.a.), onun fazla Yaşamayıp, üç gün sonra vefât edeceğini söyledi ve yanındakileri teskin etti. Dediği gibi, o edepsiz kimse, üç gün sonra vefât etti.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd'in kardeşine eziyet edildi. Takıyyüddîn, bu hâdiseyi duyunca çok üzüldü. Gâibden bir ses, o kötülüğü yapan kimsenin helak olacağını söyledi. Çok geçmeden o kimse vefât etti.

Bir kimse, Takıyyüddîn'den (r.a.) para istemeye gelmişti. Takıyyüddîn (r.a.) kendisinde para kalmadığını, bittiğini söyleyince, o şahıs; "Sen insan kayırıyorsun. Eğer senin şehrinden, Kûs halkından olsaydım, bana istediğim parayı verirdin" dedi. Takıyyüddîn (r.a.), onun sözüne çok üzüldü. Biraz sonra o şahsın katırı, tekmesiyle sahibinin ölümüne sebep oldu.

Yine bir kimse, Takıyyüddîn'i çok üzdü. Yüzüne karşı çok kötü şeyler söyledi Takıyyüddîn hiç cevap vermedi. O şahıs, vefâtına kadar başını belâdan kurtaramadı.

İbn-i Dakîk-ul-Iyd'in en büyük kerâmeti, Allahü teâlânın dînine sarılması. Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i şerîfine tâbi olması, Selef-i sâlihînin yolunda olması idi. "Yaptığım bir iş ve söylediğim bir söz olmasın ki, yarın kıyâmet gününde huzûr-i ilâhîde cevâbını hazırlamamış olayım" buyurur, böylece diğer insanlara örnek olurdu.

Emîr Seyfeddîn Hussâmî anlatır. "Birgün sahraya çıkmıştım, İbn-i Dakîk-ul-Iyd'i, titrer ve korkulu bir vaziyette, kabir başında okuyor, duâ ediyor ve ağlıyor bir vaziyette buldum. Sebebini sordum. O da buyurdu ki: "Bu, şu anda yanında bulunduğum kabirdeki zât, dostlarımdandı. Benden ders alırken öldü. Dün gece rü'yâmda gördüm. Hâlini sordum. Dedi ki: "Beni niçin bu kabre koydunuz? Kaplan gibi yırtıcı, benekli bir köpek kabrime geldi. Beni korkutmaya başladı. Çok korktum. Bu esnada sevimli yumuşak bir zât geldi ve köpeği kovdu. Bana arkadaşlık ederek

yanıma oturdu. Bunun üzerine ona; "Sen kimsin?" dedim. O da; "Her Cum'a günü okuduğun Kehf sûresinin mükâfatıyım" dedi."

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd (r.a.) buyurdu ki: "Kâdı o kimsedir ki, her işe kıymetine göre değer verir. Herbir duruma da ancak lâyık olduğu hakkı verir."

Buyurdu ki: "Allahü teâlâ, Tahrîm sûresi 6. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Ey îmân edenler! Kendilerinizi ve evlerinizde olanları Cehennem ateşinden koruyunuz. O ateşin odunları insanlar ve taşlardır. Orada görevli, sert ve acımasız kızgın melekler vardır. Onlar, Allahın emirlerine isyan etmezler. Ne ile emrolundularsa onu yaparlar."** işte bu âyet-i kerîme, din sahiplerine bildirilen bir emirdir. Allahü teâlâ, bu nasihati kabûle bizi muvaffak eylesin. Bu nasihati kabûl edene, kendisine her yönüyle yaklaştıracak faziletleri ihsân buyursun."

Yazılarından en meşhûru, zamanının kadılarından İhmîm şehri kadısı el-Behnisî'nin "El-Muhallâ"sına yazdığı mukaddimedir. Burada, Besmele'den sonra şöyle buyurmaktadır:

"Kitabıma Allahü teâlâya hamd ettikten sonra başlıyorum. Rabbimiz, gözlerin hainliğini ve kalblerin gizlediklerini bilir. Dünyâ lezzet ve zevklerine dalıp âhıreti unutarak aldanan kimseler, işledikleri günahların hemen peşinden cezalandırılmadıklarını görerek, Allahü teâlânın kendilerini cezasız bırakacağını zannederler. Hâlbuki, Allahü teâlâ, âhıretin sıkıntıları ile insanları uyarıyor ve Hac sûresi 43. âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki: **"Rabbinin katında bir gün, sizin saydığınız bin sene gibidir**." işte bu âyetle, düyâyı âhırete tercih edenlerin pazarlıklarının yanlışlığına dikkat çekiyor. Allahü teâlâ, bu ikâzına dikkat etmemizi ve faydalanmamızı nasîb eylesin. Bu nasihatleri, Cehennem ateşine karşı siper edinmeliyiz. Bu tehlikeye düşmekten ve orada kalmaktan korkuyorum. Bu durumdan Allahü teâlâya sığınırız. Bu âyetin bildirilmesinin maksadı; kalblere yerleşmiş olan gafletten kurtulmamızı, Rabbimize karşı mes'ûl olduğumuz vazîfeleri yapmaktan çeşitli düşüncelerle geri kalmamamızı, bizi kendisinden uzaklaştıracak bu dünyâya bağlanmamamızı bildirerek bizi uyarmakta, ibret almamızı istemektedir, özellikle zayıf insanlara hüküm verme görevini alan hâkimler daha da dikkatli olmalıdır. Bu kimseler halkın nazarında büyük görünürler. Allaha yemîn olsun ki, durum mühim, vaziyet vahimdir. Allahım bizi şaşırtma! Bir kimse, şayet âhıreti arkasına atar, arzu ve isteklerine boyun eğer, bütün gayret ve düşüncelerini dünyalık işine teksif ederse, bu kimsenin isteğinin sonu makam sevgisidir. İnsanların gönlünde yer etmekdir. Şık gözükmek, iyi giyinmek ve insanların kendisine saygı duymalarını sağlamaktır. Bu durumda, hiçbir şekilde aşağılık hâllerini ve maksadlarının bozukluğunu hissetmezler, işte, bunlara söylenecek söz yoktur.

Nitekim Rabbimiz, Nemi sûresi sekseninci âyet-i kerîmede meâlen; **"Sen ölülere birşey işittiremezsin"** ve Fâtır sûresi yirmiikinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Kabirde olanlara sen duyurucu değilsin"** buyurdu. İşte böyle olanlar, hakîkî ölülerdir. Allahtan kork! Şuarâ sûresi ikiyüzonsekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Kalktığın vakit Allah seni görmektedir."** buyuruldu. Bütün isteklerini Allahın rızâsına muvafık eyle. Allahın ihsânından mahrûm olan kimse merhamet olunmuş değildir. Ben ve siz, Habîb-i Acemî'nin dediği gruptanız. Nitekim ona birisi şöyle demişti: "Keşke yaratılmasaydık." O da, buna cevaben buyurdu ki: "Madem ki yaratıldınız, size emredilenleri yapıp kurtulun." Eğer bütün bunlardan sonra hâlâ işin tehlikesini anlamadıysan ve bu tehlikeyi idrâk etmekten dünyâ seni meşgûl ediyorsa, şu emri düşün: Peygamberimiz (s.a.v.) **"İki kişiye emir olma, yetimin malına elini sürme"** buyurdu. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhîl aliyyilazîm. Heyhat! Kalem yazmaz oldu. Allahın emri vâki olur ve

hükmüne mâni hiçbir şey de yoktur. İşte bundan dolayı insanlar, hazret-i Ebû Bekr'den yanık ciğer kokusu hissettiler. (Ya'nî hazret-i Ebû Bekr, bu durumları düşünerek "Ah!" demişti de nefesi yanık ciğer gibi kokmuştu.) Hazret-i Ömer de; "Keşke, anası Ömer'i doğurmasaydı." Hazret-i Osman da bunu kabûl ederek; "Kılıcını kınına sokan kişi hürdür" buyurmuşlardır, önünde dolu hazineler bulunan hazret-i Ali de; "Bu kılıcımı benden kim satın alacak? Eğer bir gömlek satın alacak birşey bulabilseydim, bu kılıcımı satmazdım" buyurmuştur. Bu korkudan hazret-i Ömer bin Abdülazîz'in aort damarı çatlamış ve bu korku sebebiyle vefât etmişti. Selef-i sâlihînden ba'zıları gevşekliğe düştüğü zaman, evlerinde bulundurdukları sopa ile kendilerini döverlerdi. Bilmiyorum, bu başı boşluğu görüyor musun? Ya'nî biz Allaha yakın insanlarız da, onlar mı uzak idiler? Evet değerli kardeşim, bütün bu yüksek kalbi hâllere, huşû' ve hudû' ile, açlığa ve susuzluğa tahammül etmek, geceleri uykudan uzak kalmakla ulaşabilirsiniz. Benim seni da'vet ettiğim bu yüceliğe ulaşma ve bu hâlleri kazanma yolculuğunda sana yardım edecek şey, özel bir vakit ta'yin edip bu vakitte zikir ve tefekkürle meşgûl olmandır. Kalbinin parlaması için sana hazırlanma imkânı verecek zamanlar tesbit etmen gerekir. Dünyalık işler kalbe yerleşirse, bunları söküp atmak zor olur. Bunları en iyi bilen kişi, dünyalıktan yüz çevirir. Öyle ise bütün gayretini âhırete hazırlamağa ve kabirde suâl soracak meleklere cevap hazırlamağa gayret et! Nitekim, Allahü teâlâ, Hicr sûresi döksanüçüncü âyet-i kerîmede meâlen şöyle buyuruyor: **"Rabbine yemîn ederim ki, onları mutlaka yaptıkları şeyden hesaba çekeceğiz."**

Gayretinde bir gevşeklik görürsen, kendinde bu yüksek hâllere kavuşmaktan uzaklaşma gibi bir hâl hissedersen, Allahü teâlâdan yardım dile! Huzûruna el kaldır. Çünkü O, kendisine gelenleri boş çevirmez. Ve O'nun ilminde kalblerin gizlilikleri saklı değildir. Çünkü Mülk sûresi ondördüncü âyet-i kerîmede meâlen buyuruyor ki: **"Yaratan hiç bilmez mi?"** işte bu benim sana nasîhatimdir. Eğer sen taşkınlık gösterirsen, Rabbine karşı senin için görevimi yaptığıma delîlim olacaktır. Kendim ve senin için Rabbimden; nasihat kabûl eden bir kalb, zikreden bir lisân ve keremine, ihsânına râzı olmuş bir kalb istiyorum."

Takıyyüddîn İbni Dakîk-ul-Iyd, İbn-i Hâdb'in "Muhtasar'ına yaptığı şerhin mukaddimesinde buyurdu ki:

"Kur'ân-ı kerîmi bizlere indiren, doğruyu bildiren, doğru kapıları açan, sevâb yollarını bizlere gösteren Allahü teâlâya hamdolsun. Ben şehâdet ederim ki O'ndan başka ilâh yoktur. O'nun ortağı ve benzeri yoktur.

Yine şehâdet ederim ki, Muhammed (s.a.v.), Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Uzun müddet bir peygamberin gelmediği, doğru yolun unutulduğu, insanların nefislerinin arzu ve isteklerini beğenip, bunlara daldıkları, sâdece dünyâya i'tibâr edildiği, putlara tapıldığı bir sırada, Allahü teâlâ, en şerefli ve temiz soyluların arasından Muhammed aleyhisselâmı seçti. O'nu, azâbı ile korkutucu, hakkı kabûl edip, ona itaat edene müjdeleyici yaptı. O'nu mu'cizelerle te'yid eyledi (destekledi). Bu mu'cizelerle O'nun Peygamberliği hakkındaki şüpheleri hakîkat nûrları ile aydınlattı. Kalbler mutmain oldu.

Bu eser, hükümleri, helâli ve haramı bildirir. Bu esere çok ihtiyâç olduğundan, böyle bir eseri meydana getirmek için bütün gayreti, gücü ve imkânları bunun için safretmeyi icâb ettirir. Çünkü, bu bilgilerin mühim mes'elelerden olması, onlardan bahsetmenin, onları anlatmanın ne kadar zor olduğunu gösterir ve Allahü teâlânın rızâsına uygun hüküm vermek için çok dikkatli olmayı, bu husûsta düşülecek hatâlardan korkulmayı gerektirir.

İşte hükümleri, doğru ve dînin sahibinin muradı üzere verebilmek gerçekten pek zordur. Sonra, insanın yaratılışında var olan noksanlık, devamlı çalışma ve çeşitli düşünceler sebebiyle, zihinde meydana gelen yorgunluk ve insanın şahsî ve umûmî muhtelif mes'eleler üzerinde düşünmesi sebebiyle, zihin meşgûliyeti de nazar-ı i'tibâra alınırsa, hükümler ile ilgili husûslar hakkında doğru olarak söz söyleyebilmenin ağır bir iş olduğu açıkça görülür.

Selef-i sâlihîn bu korkulu yola girmişler, ancak; onlar, bu yolda çok dikkatli olarak herhangi bir hatâya düşmekten, yanlış bir iş yapmaktan korkarak yürümüşlerdir. Bu husûsa o kadar titizlik göstermişler ki, takvâlarının çokluğundan dolayı, sorulan fetvâları birbirlerine havale etmişler, sorulan birçok suâlden sâdece birkaçına cevap vermişler, diğerlerini bilmediklerini söylemişler, sorulan suâllere yanlış cevap verdilerse, yarın âhırette hâllerinin ne olacağını düşünerek göz yaşları dökmüşler, bu mes'eleyi iyice araştırmadan, üzerinde konuşmamışlar.

Fakat onlardan sonra iş, bu husûslarda müsamahalı hareket etmeye döndü. Kalemlerden ipler çözüldü. Yanlış sözler söylendi Selef-i sâlihînin fetvâ verirken yaptıkları sakınma ve korkmaları ortadan kalktı. Eğer birisine bir mes'ele sorulur da, o da yanlış cevap vermekten korkarak duraklama gösterirse, câhil veya vesveseci olarak kabûl edildi. Sür'atli ve çabuk cevap vermek; ilmin çokluğu olarak, cevap vermekten çekinmek ve geri durmak ise; bilginin azlığına delîl olarak kabûl edildi Bu husûsta söz sahibi olanlar için iki hâl ortaya çıktı; ya onlar Selef-i sâlihînden daha âlim olduklarını iddia edecekler, yahut da kalblerine Selef-i sâlihînin kalblerine gelen Allah korkusunun gelmediğini kabûl edecekler. Bu ise, yarın kıyâmet gününde perişan olmayı icâb ettiren birşeydir."

Gece sabahlara kadar ibâdet etmek, Kur'ân-ı kerîm okumak ve kitap mütâlâa etmekle meşgûl olan İbn-i Dakîk-ul-Iyd, gecede bir veya iki cild kitabı mütâlâa ederdi. Ömrü boyunca birçok kitap yazdı, İslâm âleminde meşhûr olmuş kitaplara, pek faydalı şerhler ve ilâveler yaptı. Şiir ve nesirin her dalında eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "İhkâm-ül-ahkâm" (Hadîs-i şerîflere dâirdir. Basılmıştır.), "El-İlmâm bi-ehâdîs-il-ahkâm" (Matbûdur.), "El-İmâm fî şerh-il-İlmâm", "El-İktirâh fî beyân-il-ıstılâh", "Tuhfet-ül-lebîb fî şerh-ıt-takrîb" (Matbûdur.), "Şerh-ül-erba'în hadîsen lin-Nevevî", "İktinâs-us-Sevânih", "Şerh-i Mukaddimât-il-Matrizî" (Usûl-i fıkha dâirdir.), "Şerh-i Muhtasar li-İbn-i Hâcib". Akaide dâir bir kitabı ve daha birçok kitap ve hutbeleri vardır. Bilhassa hadîs-i şerîflerle ilgili tamamlanmamış yirmi cildlik bir eser olan "İlmâm bi-ehâdîs-il-ahkâm" adlı kitabı İslâm âleminde çok takdîr toplamıştır. Kendisinden başka hiç kimseyi görmeme hastalığına yakalanmış olan İbn-i Teymiyye bile, bu eseri takdîr edip, İslâm âlimleri karşısında aczini i'tirâf etmiştir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 209

2) Tabakat-üş-Şafiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 227

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 91

4) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 442

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1481

6) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 219

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-4, sh. 317

8) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 324

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 80

10) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 136

11) İhkâm-ül-ahkâm şerhi. Umdet-ül-ahkâm, Kâhire 1953

12) Tam İlmihâl Se'âdeti Ebediyye sh. 578

13) Fâideli Bilgiler sh. 145

İBN-İ DÜREYHİM (Ali bin Düreyhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ismi, Ali bin Muhammed bin Abdülazîz bin Fütûh es-Sa'lebî olup, lakabı Tâcüddîn'dir. İbn-i Düreyhim veya İbn-i Ebil-Hayr diye bilinir. 712 (m. 1312) senesi Şa'bân ayında Musul'da doğdu. 762 (m. 1360) senesi Safer ayında Kûs'da vefât etti.

Ali bin ed-Düreyhim, kırâat ilmini Ebû Bekr bin Sencer el-Mûsulî'den, fıkıh ilmini Şeyh Nûreddîn Ali bin Şeyh-ül-Uyeyne'den öğrendi. El-Hâvî kitabını ve İbn-i Mu'tî'nin Elfiye kitabını ezberledi. Alâüddîn İbni Türkmânî ve Şemsüddîn el-İsfehânî'den ilim öğrendi. Nûreddîn el-Hemedânî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Ebû Hayyân ve birçok âlime âit çok sayıda kitap okudu.

İbn-i Düreyhim daha küçük yaşta iken babası vefât etti. Geriye babasından çok mal kaldı. Yabancı kimseler onun malını gasb ettiler. O yetim olarak yetişti. Fakat çok çalıştı ve muvaffak oldu. Büyüdüğünde malının bir kısmını geriye verdiler. Kendisine verilen mal ile Dımeşk'a gitti. Oradan Kâhire'ye geçti. Allahü teâlâ orada ona çok mal ihsân etti. Oradan kendi memleketine geri döndü.

Bir ara İbn-i Düreyhim'in evi basılıp kitapları alındı. Şam'dan çıkarıldı. Oradan Mısır'a gitti. Elinden alınan malını ve kitaplarını kurtarmak için tekrar Dımeşk'a geri döndü. Bu sırada Şam'daki Emevî Câmii'nde müderrislik vazîfesi verildi. Daha sonra tekrar Mısır'a gitti. Mısır Sultânı Nasır onu elçi olarak Habeşistan'a gönderdi. Kûs şehrine vardığında hastalandı ve orada vefât etti.

İbn-i Düreyhim; fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh, kırâat, tefsîr, fen ilimlerinde ve vakıf konularında üstün derecelerde âlim idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Hitâbeti ve konuşması çok güzel olup, birçok eser yazdı.

İbn-i Düreyhim'in yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-İnsâf bid-delîl fî evsâf-in-Nîl, 2- Selîm-ül-Hırâse fî ilm-il-firâse, 3-Iknâ-ül-hazzâk fî envâ-il-evfâk, 4-Bast-ül-fevâid fî hisâb-il-kavâid, 5-Tenâ-il-Münâzir fî merâî vel-münâzır, 6- Risâlet-üt-terâdî beyn-el-emr vel-kâdı, 7- İkâz-ül-Musîb fimâ fis-Satranc min-el-Menâsîb, 8- Kenz-üd-dürer fî Hurûfi evâil-is-süver, 9- Gâyet-ül-İ'câz fil-ehâci vel-elgâz, 10- Gâyet-ül-mugnam fil-ism-il-a'zam, 11- Menhec-üs-Savâb fî kubhi İstiktâbı ehl-il-kitâb, 12- El-Mübhem fî Hall-il-Mütercim, 13- Nef-ül-Cederi fil-cem'i beyne ehâdîs-il-Adevi.

Gâyet-ül-mugnam adlı eserinden ba'zı bölümler: İbn-i Düreyhim bu eserinde Allahü teâlâya hamd, Resûlüne (s.a.v.), âline ve Eshâbına salât-ü selâm ettikten sonra şöyle demektedir.

İsm-i a'zam, Allahü teâlânın kullarından gizlediği sırdır. Onu yarattıklarının en üstünü Resûlullah efendimize (s.a.v.) emânet etti. Onu, diğer ism-i şerîfleri arasında gizledi. Onu, Peygamberlerine (aleyhimüsselâm) zamanın diline göre indirdiği kitaplara koydu. Onu, Peygamberlerine ve evliyânın büyüklerine öğretti. Ehlinden başkası bilmemesi için, onu büyük bir sır yaptı. İsm-i a'zam ma'nevî ilimlerin en büyüklerindendir. Bu sebeple, İsm-i a'zam hakkında bildirilen hadîs-i şerîfleri kısa olarak toplamak istedim. Hadîs-i şerîflerden sonra

âlimlerin bu husûstaki söylediklerini bildirdim. Sonra harflerin sırrından bahsettim. Bu kitabıma Gâyet-ül-mugnam fil-ism-il-a'zam ismini verdim. Allahü teâlâdan bu eserimi, sırf rızâsı için yazılmış bir eser kılmasını dilerim.

Âlimler, Allahü teâlânın isimlerinin ba'zısının ba'zısından üstün olduğunu söylemişlerdir.

İsm-i a'zamla ilgili, Resûlullah efendimizden bildirilen hadîs-i şerîfler Ebû Umâme'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"İsm-i a'zam, Kur'ân-ı kerîmde üç sûrededir. Bunlar; Bekâra, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûreleridir."** buyurdu.

Esma binti Yezîd'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.); **"İsm-i a'zam şu iki âyet-i kerîme arasındadır"** buyurduktan sonra; **"Sizin ilâhınız,** (zâtında ve sıfatlarında asla benzeri bulunmayan) **tek Allahdır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. O, hem Rahmândır, hem Rahimdir"** (Bekâra-163) ve **"Allah** (o Allahdır ki), **kendinden başka hiçbir ilâh yoktur.** (O) **Hayy ve Kayyûmdur. O'nu ne bir uyuklama, ne de bir uyku tutabilir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. O'nun izni olmadan, nezdinde kim şefaat edebilir? O** (yaratıkların) **önlerindeki ve arkalarındaki gizli ve aşikâr herşeyi bilir. Mahlûkâtı, O'nun ilminden yalnız kendisinin dilediğinden başka hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü, gökleri ve yeri kaplamıştır. Bunların** (yerin ve göğün) **koruyuculuğu O'na ağır da gelmez. O, çok yüce, çok büyüktür"** (Bekâra-255) âyet-i kerîmelerini okudu.

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlânın doksandokuz ismi vardır. Bu isimleri her kim** (tamamen) **sayarsa, Cennete girer"** buyurdu.

Yine Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dile hafif, fakat mizanda, ağır ve Rahmâna sevgili iki kelime vardır.** (Bunlar) **"Sübhânallahi ve bihamdihî, Sübhânallahilazîm"dir."**

Büreyde (r.a), birgün mescide Resûlullahın yanına girmişti. Bu sırada Resûl-i ekrem (s.a.v.), "Allahümme innî es'elüke bi ennî eşhedü enneke entellâh lâ ilahe illâ ente el-Ehad es-Samed ellezî lem yelid velem yûled velem yekûn lehû küfüven Ehad" diye duâ eden birisini görünce; **"Nefsim Yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o şahıs Allahü teâlâdan onunla istenildiğinde verdiği ve onunla duâ edildiğinde kabûl ettiği Allahü teâlânın ism-i a'zamı ile duâ etti"** buyurdu.

Ebüdderdâ (r.a) şöyle rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) bize ikindi namazını kıldırmıştı. Bu sırada oradan bir köpek geçti. Çok kısa bir müddet sonra köpek öldü. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bize dönüp; **"Az önce köpeğe kim bedduâ etti?"** buyurdu. Cemâatte bulunanlardan birisi; "O köpeğe ben bedduâ ettim yâ Resûlallah! Allahü teâlânın kendisiyle duâ edilince kabûl ettiği, onunla istenilince verdiği, ism-i şerîfi ile bedduâ ettim" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Keşke bütün ümmet-i Muhammed'in af ve mağfiret olması için duâ etseydin. Peki nasıl duâ ettin?"** buyurdu. O zât da; "Allahümme innî es'elüke bienne lekelhamdü lâ ilâhe illâ ente elmennân bedî-üs-semâ vâti vel erdı yâ zelcelâli vel-ikrâm. Ükfünâ hâzelkelb bimâ şi'te" dedim köpek o anda öldü" dedi.

Hazreti Ali (r.a.) şöyle anlattı: "Resûl-i ekrem bana, bir sıkıntı ve güç bir durumla karşılaşınca, **"La ilahe illallah el-Halîm el-Kerîm Sûbhânallahi ve tebârekallâhü Rabb-ül-arşilazîm vel-hamdü lillâhi Rabbilâlemîn"** dememi emretti."

Abdullah İbni Mes'ûd şöyle rivâyet etti: "Resûl-i ekrem, bir gam ve düşünce geldiği zaman, **"Yâ Hayyü, yâ Kayyûm birahmetike estegîsü"** demeyi emretti.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.); **"Kim, lâ havle velâ kuvvete illâ billah derse, doksandokuz derde deva olur. Bunların en aşağısı düşüncedir"** buyurdu.

Sehl bin Hanîf şöyle rivâyet etti: "Birgün Resûl-i ekremin huzûrunda bulunuyordum. Bu sırada Resûlullahın (s.a.v.) yanına a'mâ birisi geldi. Resûl-i ekreme (s.a.v.) gözünün görmediğini arz etti ve "Yâ Resûlallah! Benim, yolumu gösterecek kimsem yok. Bu durum bana çok ağır ve zor gelmektedir" dedi. Bunun üzerine Server-i âlem; **"Git güzelce abdest al. Sonra ta'dîl-i erkânına uygun iki rek'at namaz kıl! Sonra "Allahümme innî es'elüke ve eteveccehü ileyke bi Muhammedin sallallahü aleyhi ve sellem Nebiyy-ir-rahmeti yâ Muhammed eteveccehü bike ilâ Rabbî" de!"** buyurdu. O zât da Resûl-i ekremin buyurduğu gibi yapınca, gözü görmeğe başladı.

Hâkim, "Müstedrek" adlı eserinde, Ebû Ca'fer Muhammed bin Ali'den şöyle nakletti: "Kimin kalbinde kasvet varsa, Yâsîn-i şerîfi za'feranla cama yazıp, içsin."

Kuşeyrî şöyle anlattı: "Oğlum çok hastalanmıştı. Rü'yâmda Resûl-i ekremi (s.a.v.) gördüm. Bana; "Neyin var?" buyurunca, oğlumun hastalık durumunu arz ettim. O zaman bana, şifâ âyet-i kerîmelerini okumamı tavsiye etti. Ben de şifâ âyetlerini bilmediğimi arzettim. Sonra uyandım. Bir hatm-i şerîf okudum. Şifâ âyetlerine geldikçe onları topladım. Onlar Kur'ân-ı kerîmin altı sûresinde bulunuyordu. Onları bir kaba yazdım. Oğluma içirdiğim zaman, oğlumun hiçbir şey olmamış gibi ayağa kalktığını gördüm.

İhyâ-i ulûmiddîn kitabında İmâm-ı Gazâlî şöyle bildirdi: Cum'a namazından sonra, kim "Allahümme! Yâ Bâniyyü, yâ Hamîdü, yâ Mübdiü, yâ Muîd, yâ Vedûd egnini bi halâlike an harâmike ve bi tâatike an ma'siyyetike ve bi fadlike ammen sivâke" der ve buna da devam ederse, Allahü teâlâ onu başkasına muhtaç etmez. Onu, ummadığı yerden rızıklandırır.

Ka'b-ül-Ahbâr buyurdu ki: "Kim Cum'a gününde bulunur, iki ayrı şeyi sadaka olarak verir, sonra rükû'una ve huşû'una tam olarak riâyet ederek iki rek'at namaz kılar ve sonra "Allahümme innî es'elüke bismike Bismillâhirrahmânirrahim ve bismike ellezî lâ ilahe illâhû el-Hayyül Kayyûm lâ te'huzühü sinetün velâ nevm" diye duâ eder ve Allahü teâlâdan birşey isterse, Allahü teâlâ o isteğini ona verir.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.) İsm-i a'zamın "Allah" lafza-i celali olduğunu söylemiştir. Tasavvuf büyüklerinin ve âriflerin ekserisi bunu kabûl eder. Çünkü onlara göre, makam sahibini, sırf ismi ile zikrin fevkinde bir zikr yoktur. Nitekim Allahü teâlâ, Resûlüne En'âm sûresinin doksanbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: **"Yahudiler, Allahın kadrini gereği gibi tanıyâmadılar. Çünkü; "Allah hiçbir insana, hiçbir şey indirmedi" dediler.** (Vahyi ve kitâpları inkâr ettiler.) **Onlara de ki, "Mûsâ'nın insanlara bir nûr ve hidayet olarak getirdiği ve sizin de parça parça kâğıtlar hâline koyup** (işinize geleni) **açıkladığınız; fakat çoğunu gizlediğiniz o kitabı kim indirdi? Sizin bilmediğiniz ve atalarınızın da bilmediği şeyler, size** (Peygamber diliyle Kur'ân'da) **öğretilmiştir. Ey Resûlüm, sen, Allah** (o kitabı indirdi) **de. Sonra onları bırak daldıkları batakta oynaya dursunlar."**

Âlimlerden bir cemaat bu husûsta İmâm-ı a'zama (r.a.) uymuştur, İmâm-ı a'zamın talebelerinden bir kısmı bunun için ba'zı delîller de getirmişlerdir. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma; **"Şüphesiz ki ben Allahım"** diye hitâb buyurdu. Eğer Allahü teâlânın ondan daha büyük ismi olsa idi, onunla hitâb buyururdu.

2- Allah, lafza-i celâlinde bulunan husûsiyet, Allahü teâlânın diğer isimlerinde bulunmaz. Meselâ "Allah" lafza-i celâlinin evvelinde bulunan elif çıkarılınca "lillah" kalır. Bundan sonra bulunan lâ atılınca "lehü" kalır. Sonra lam da atılınca geriye "Hû (Hüve)" kalır. Bunların hepsi de Allahü teâlânın ismi şerîfine delâlet etmektedir.

3- "Allah" lafza-i celâli ile, Allahdan başkası isimlendirilmemiştir. Bu, meâlen; **"Allah, bütün göklerle yerin ve aralarındakilerin Rabbidir. O hâlde, O'na ibâdet et ve O'na ibâdet etmekte sabret. Hiç sen Allahın ismini taşıyan başka birini bilirmisin?"** Meryem sûresi altmışbeşinci âyet-i kerîmesinin te'villerinden birisidir.

4- "Allah" lafza-ı celâli tesniyye ve Cem' (çoğul) olmaz.

5- "Allah" lafza-i celâline mahsûs olmak üzere "Yâ Allah" derken nidâ edatı olan ye harfi ile harfi ta'rîf olan elif ve lam harfleri birlikte gelmiştir. Bu durum Allahü teâlânın diğer ism-i şerîflerinde olmaz. Meselâ "Yâ er-Rahmân, yâ er-Rahîm" denmez. Fakat elif-lamsız olarak yâ Rahmânü, yâ Rahîmü denir.

6- "Allah" lafza-ı celâline sıfat getirilir, fakat Allah lafza-i celâli başkasına sıfat olarak getirilemez!. Meselâ "Allahüssamed, Allahülazîm" denir. Fakat "Eş-Şey'ü Allahü" denmez.

İsm-i a'zamın "Hüve, lâ ilahe illallah" olduğu da söylenmiştir. Ebû Hafs Dimeşki, İsm-i a'zamın "Hüvel Hayyül Kayyûm" olduğunu söylemiştir. Ebû Umâme'nin (r.a) bildirdiği hadîs-i şerîfi delîl olarak getirmiştir. Zirâ "El-Hâyyül Kayyûm", Bekâra, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûrelerinde zikredilmiştir.

Yine ba'zı âlimler İsm-i a'zamın şunlar olduğunu söylemişlerdir "El-Ehad, Es-Samed, Erhamürrâhimîn, El-Vehhâb, Hayrulvârisîn, El-Gaffâr, Es-Semi'ul-alîm. Bunların herbirinin ayrı ayrı delîlleri vardır.

Yine denilir ki, İsm-i a'zam Yâsîn suresidir. Hâkim Nişâbûrî, "Müstedrek" adlı eserinde, Ebû Ca'fer'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz şöyle buyurmaktadır **"Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'ân-ı kerîmin de kalbi Yâsîn-i şerîftir."**

Ebû Abbâs İklîşî şöyle anlattı: Muhammed bin Hânefiyye'ye Kâf, Hâ, Yâ Ayn Sâd âyet-i kerîmesi hakkında sorulunca şöyle cevap verdi: "Eğer sana onun tefsîrini söylemiş olsaydım. Su üzerinde ayakların batmadan yürürdün."

Sehl bin Abdullah Tüsterî şöyle anlatır: "Birisi İbrâhim Edhem'e gelerek Yâsîn-i şerîf hakkında ne dediğini sordu, İbrâhim Edhem ona; "Yâsîn-i şerîfte bir isim vardır ki, kim onu bilir ve o isimle Allahü teâlâya duâ ederse, o kimsenin duâsı kabûl olur" dedi.

Yine İsm-i a'zamın; **"Allah tarafından** (melekler vasıtasıyla) **bir söz olarak onlara selâm vardır"** meâlindeki Yasin sûresi ellisekizinci âyet-i kerîmesi ve Ayet-el-kürsî'nin tamâmı olduğu da bildirilmiştir.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 106

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 210

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 723

4) El-A'lâm cild-5, sh. 6

5) Gâyet-ül-mugnam; Süleymâniye Kütüphânesi. Murâd Buhârî kısmı, No: 238

İBN-İ EBİ'L-VEFÂ (Abdülkâdir bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh, hadîs ve usûl âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Muhammed bin Nasrullah bin Sâlim (Sellâm) bin Ebi'l-Vefâ el-Kuraşî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Muhyiddîn olup, daha ziyâde İbn-i Ebi'l-Vefâ diye tanınır. 696 (m. 1297) senesi Şa'bân ayında Kâhire'de doğdu. 775 (m. 1373) senesi Rebî'ul-evvel ayının 7. günü orada vefât etti.

Radıyyüddîn et-Taberî, Ebü'l-Hasen İbn-üs-Savâf, hasen bin Ömer el-Kurdî, Reşîdüddîn İbn-ül-mu'allim, Şerîfüddîn Ali bin Abdülazîm er-Ressî, Hibetullah et-Türkistânî, Alâüddîn-i Türkmânî, Abdullah bin Ali es-Sanhâcî ve daha birçok âlimin sohbetlerinde bulunarak yetişen İbn-i Ebi'l-Vefâ hazretleri, Dimyâtî ve başka âlimlerden icâzet aldı. Başta fıkıh ve hadîs olmak üzere, usûl, târih, lügat ve başka ilimlerde büyük âlim oldu. Talebelerine ders okutur ve fetvâ verirdi. Birçok ilimleri kendinde toplamış olan, kerâmetler ve faziletler sahibi, ârif, âbid ve sâlih bir zât idi. Yazısı da çok güzel idi. Te'lîf ettiği kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: El-İnâye fî tahric-i ehâdîs-il-Hidâye, el-Cevâhir-ül-Mudiyye fî tabakât-il-Hânefiyye (Hanefî mezhebi âlimlerinin hâl tercümelerini anlatan ilk Tabakât kitabıdır.), Şerhu Me'ân-il-âsâr lit-Tahâvî (Hülâsat-üd-delâil), Tezhib-ül-esmâ-il-vâkıa, el-Muhtasar fî ilm-il-hadîs.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 392

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 471

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 302

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 238

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 469, 470; cild-2, sh. 505

6) Tabakât-ül-fukahâ sh. 128

7) Fevâid-ül-behiyye sh. 99

8) Keşf-üz-zünûn sh. 244, 616, 750, 1097, 1629, 1630, 1632, 1837, 2024

İBN-İ FASÎH (Ahmed bin Ali bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve şâir. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed olup, nisbeti el-Kûfî ve el-Bağdâdî ve el-Hemedânî'dir. Künyesi Ebû Tâlib, lakabı Fahrüddîn'dir. İbn-i Fasih diye meşhûrdur. Aslen Kûfeli olan İbn-i Fasih (r.a), 680 (m. 1281) senesinde orada doğdu. 755 (m. 1354)'de Şa'ban ayının 26. günü Dımeşk'da vefât etti.

Bilhassa Irak beldelerinde çok tanınmış olan İbn-i Fasih hazretleri, İsmâil bin Tabbâl'den icâzet aldı. Ayrıca, İbn-üd-Devâlî Sâlih bin Abdullah bin es-Sabbâg ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, ferâiz, edebiyat, nazım, nesir, nahiv ve diğer ba'zı ilimlerde âlim oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok ilerleyip, fetvâ makamına yükseldi. Abdülvehhâb bin Ahmed bin Vehbân ed-Dımeşkî ve başka zâtlar ondan ilim öğrendiler. Irak'ta iyice tanınıp meşhûr olan İbn-i Fasih hazretleri, daha sonra Şam'a geldi. Şam Vâlisi Tanbuğa kendisini karşılayıp çok hürmet ve ikramlarda bulundu. Kassâ'în'de ve Reyhâniyye'de ders verdi. Faziletler sahibi, güleryüzlü, gayet sevimli, hoş sohbet bir zât idi. Yüzünde, âlimlere ve evliyâya mahsûs olan güzellik ve nûr bulunduğundan, görenlerin muhabbetini celbederdi. Maddî ve ma'nevî olarak talebelerine

pekçok ihsânlarda bulunurdu. Sohbetleri çok tatlı, kendisi çok yüksek bir zât olduğundan, insanlar hep bunun sohbetine rağbet ederlerdi. Daha sonra, Kûfe'de Ebû Hanîfe hazretlerinin kabrinin yakınında bulunan bir medresede ve Müstensıriyye Medresesi'nde de ders verdi.

Öğrendiği yüksek ilimleri talebelerine öğretmekle kalmayıp, çeşitli kıymetli kitaplar da yazan İbn-i Fasih hazretlerinin eserlerinden birkaçının isimleri şöyledir: Müstahsin-üt-tarâik (Ebü'l-Berekât Abdullah en-Nesefî hazretlerinin Kenz-üd-Dekâik isimli eserinin nazım hâline çevirilmis şekli olup, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatmaktadır.), Nazm-üs-Sirâciyye (Ferâize dâirdir) ve Nazm-ül-menâr (Usûl-i fıkha dâirdir).

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 204

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 339

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 318

4) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 26

5) Keşf-üz-zünûn sh. 649, 1248, 1249, 1516, 1825

İBN-İ FERHÛN (Ali bin Muhammed)

Tûnus'da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ebi'l-Kâsım bin Muhammed bin Ferhûn et-Tûnusî el-Medenî el-Amrî olup, künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Nûreddîn'dir. Aslen Tunusludur. Doğum yeri Medine olup, 698 (m. 1298) senesi Rebî'ul-evvel ayının 20. günü doğdu. 746 (m. 1345) senesi Cemâzil-âhır ayının 23. günü vefât etti. Doğumu bir Cum'a gecesi, vefâtı da yine bir Cum'a günü vukû' bulmuştur.

Daha çocuk iken evde babasından ders almaya, ilim tahsiline başlayan İbn-i Ferhûn, ilim öğrenmek aşkı ve gayreti ile Şam ve Kâhire gibi ilim merkezlerine gitti. Buralarda birçok âlim ile buluşup sohbetlerinde bulundu. Ebû Abdullah-i Kasrî İbrâhim es-Sürûrî, Ebû Abdullah bin Haris, Hatîb-i Tilmsân, İzzeddîn Yûsuf bin Hasen, Cemâleddîn-i Mutrî, Ebû Abdullah bin Câbir el-Vâdâşî, Zeynüddîn-i Taberî, Şerefüddîn Zübeyr el-Esvânî, Sirâc ed-Dimnehûrî, Kâdı Şerefüddîn el-Emyâtî, İbn-i Mükerrem el-Mısrî, Şerefüddîn el-Huşenî, Selâhaddîn-i Alâî, Cemâleddîn el-Müzenî, Şemsüddîn ez-Zehebî, Ebû Süleymân Dâvûd bin Attâr, Şemsüddîn bin el-Habbâs, Sadrüddîn Ebü'r-Rebî, Süleymân bin Abdülhakîm, Şemseddîn Muhammed el-Hemedânî, Cemâleddîn bin Gavîre ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. İlim öğrenmek için çok seyahat yaptı ve sıkıntılara katlandı. Bu gayretleri neticesinde, fıkıh, hadîs, va'z, ferâiz, nahiv, edebiyât, lügat, me'anî, beyân, cedel, mantık, münâzara, tasavvuf ve başka birçok İlimde derin âlim oldu. Aynı zamanda şâir idi. Kıymetli şiirleri vardır. Dinin emirlerini yerine getirmekte son derece hassas ve gayretli olan İbn-i Ferhûn hazretleri, hafızası kuvvetli, âbid, ârif ve sâlih bir zât idi. Öğrendiği hadîs-i şerîfleri ve bunları rivâyet eden zâtların isimlerini yazar ve ezberlerdi. İlimde o kadar yükseldi ki, Medine-i münevvere'de kaldığı zamanlarda, Mescid-i Nebî'de bulunur, suâllere cevap verirdi. Arzu edenlere fıkıh ve Arabca dersleri okuturdu. Diğer insanların yanında olduğu gibi, âmir ve idârecilerin yanında da büyük bir kıymeti vardı, idârecilere bir işi düşen kimseler İbn-i Ferhûn'a gelerek, aracı olmasını, bu işlerinin halledilebilmesi için, idârecilere ricada bulunmasını istirhâm ederlerdi. O da bunları reddetmez, onlara yardımcı olmaktan zevk alırdı. Yüzlerce kişiye ilim öğretti. Ebü'l-Abbâs el-Kıbâb bunlardandır.

İbn-i Ferhûn hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: "Nüzhet-ün-nazar", "Ez-Zâhir fil-Mevâız", "Dîvân" şiir, "Tevârîh-ül-ahbâr vet-ta'rîfü bi-nesebi Seyyid-il-muhtâr".

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 115

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 709

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 269

4) El-A'lâm cild-5, sh. 6

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 226

6) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 214

7) Keşf-üz-zünûn sh. 767, 848

İBN-İ FERKÂH

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Sibâ bin Ziya olup, künyesi Ebû İshâk'dır. Lakabı Burhânüddîn'dir. 660 (m. 1262) senesinde doğdu. 729 (m. 1329) senesinde Dımeşk Bâderâiye Medresesi'nde vefât etti. Aslen Mısırlı idi.

İbn-i Ferkâh, Arab dili ve edebiyatının inceliklerini amcasından, fıkıh ilmini ise babasından öğrendi. Fıkıh ilminde söz sahibi oldu. Zamanın âlimlerinden ilmî yönden çok ileride idi. Fıkıh ilmindeki üstünlüğü husûsunda âlimler ittifâk etti. İbn-i Abdüddâim, İbn-i Ebi'l-Yüsr, Yahyâ bin Sayrâfî'den ve başka birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Babasının vefâtından sonra Bâderâiyye Medresesi'nde. babasının yerine müderris oldu. Emeviyye Câmii'nde talebelere ders verdi. Müslümanlar ondan çok istifâde ettiler. Ona yüksek makam ve mevkiler teklif edildiği hâlde kabûl etmedi Amcası Şerefüddîn'den bir müddet sonra hatîblik yaptı. Daha sonra bu vazîfeyi bıraktı. Tekrar Bâderâiyye Medresesi'ndeki görevine döndü. Büyük âlim Sarsarî'den sonra, Şam kâdıl-kudâtlığı ona teklif edildi. Bizzat Şam naibi ve diğer devlet ileri gelenleri bu iş üzerinde durdular. Buna rağmen İbn-i Ferkâh bu vazîfeyi yine kabûl etmedi ve vazîfeyi kabûl etmemekte ısrar etti.

Zamanında Şafiî mezhebi reîsliği kendisinde bulunuyordu. Yanında büyük âlimler yetişti. Yazı ve konuşmalarında ifâdesi çok düzgündü. Dili çok tatlı idi. Devamlı ders vermekten bıkıp usanmazdı. Derslerini çok kolay verirdi. Çok namaz kılar, oruç tutar ve Allahü teâlâyı zikrederdi. Tevâzu sahibi, hayır işlerinde çok gayretli idi. Gıybetten ve başkasına sıkıntı vermekten son derece sakınırdı. Cömert idi. Vermeyi, ihsânda bulunmayı severdi. Başkasını ziyâret etmeye ve cenâzelerde bulunmaya ehemmiyet verirdi. Talebelerin dertlerini anlamaları için bütün gücü ile çalışırdı. Onlara karşı şefkatli ve merhametli idi. Talebeleri arasında ilim ve fazilet sahibi olanları medhederdi.

İbn-i Ferkâh, zarif ve orta boylu idi. Nûr yüzlü bir zât olup, kalbe sevinç ve ferahlık verirdi. Hattâ onun bu durumu, kana ve rûha işlerdi. O, Şam'ın büyük âlimi ve bereketi idi. Çok ecir ve sevâblara kavuştu. Allahü teâlânın lütfuna ve insanların medhine mazhar oldu.

Zehebî onun hakkında: "İbn-i Ferkâh, heybetli olmakla beraber, merhametli ve yumuşak tabiatlı idi. Fitne ve kötülüklerden hiç hoşlanmazdı. Ba'zı işittiklerini yazdı. Hadîs ilmini çok iyi bilirdi. Vera' ve vakar sahibi idi" demektedir. Kemâlüddîn Ca'fer de onun hakkında şöyle demiştir: "İbn-i Ferkâh bir ara Beytr-ül-mâl vekîlliği yaptı. Sonra bu vazîfeden ayrıldı. Kendisine

lâzım olan işlerle uğraştı. Makam ve mevkı'ye i'tibâr etmedi Güzel bir hayat sürdü. "Ben ne zaman, minberde hutbe, va'z ve nasihat için ayağa kalksam, Allahü teâlâdan haya ediyorum. Zîrâ va'z ve nasihati, ancak ehli ve lâyık olanlar yapar" diyerek tevâzu ederdi."

İbn-i Ferkâh birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır. 1- Şerhün-alet-tenbîh': Yirmi cildlik bir eserdir. 2- Ta'lîk-ün-alâ muhtasar-ı İbn-i Hâcib: Usûl-i fıkha dâir bir eserdir. 3- El-İ'lâm bi fedâil-iş-Şâm, 4- Fetâvâ, 5-Fedail-i aşere-i mübeşşere, 6- El-Menâih li tâlib-is-saydi vez-zebâih.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 43

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 146

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 34

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 88

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-8, sh. 312

6) Tabakât-üş-şafiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 290

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 127, 218, 489; cild-2 sh. 1237

8) Brockelmann Gal-2, sh. 130 Sup-2, sh. 161

İBN-İ FÛTÎ

Hadîs, kelâm, târih ve edebiyat âlimi. İsmi Abdürrezzâk bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı Kemâlüddîn'dir. 642 (m. 1244) senesi Muharrem ayının onyedinci günü Bağdad'da doğdu. 723 (m. 1323) senesi Muharrem ayında vefât etti. Eş-Şünûziyye kabristanına defnedildi.

İbn-i Fûtî, birçok ilim kollarında mütehassıs idi. Çok üstün bir zekası vardı. Gördüğü ve duyduğu bir şeyi unutmazdı. Hadîs ilmine çok önem verdi. Birçok hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyetlerde bulundu.

Kendisi şöyle der: "Ben beşyüz âlimden ilim öğrendim." Es-Sâhib Muhyiddîn bin el-Cevzî, el-Mübârek bin Mu'tasımbillah, Muhammed bin Ebî Rîniyye, Ali bin es-Sâî el-Bağdâdî hadîs dinlediği hocalarıdır.

İbn-i Fûtî, Bağdad'daki el-Müstensıriyye Medresesinin kütüphânesine müdür oldu. Vefâtına kadar bu vazîfeyi yürüttü. Nâzik, mütevâzi, güzel ahlâk sahibi bir zât olan İbn-i Fûtî'den; oğlu Ebü'l-Meâlî Muhammed ve Mahmûd bin Halife hadîs rivâyetinde bulundu. İbn-i Fûtî, ömrünün sonlarına doğru felç hastalığına tutuldu. Târih ve edebiyat ilimlerinde de söz sahibi idi.

İbn-i Fûtî, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1. Ed-Dürer-ün-nâsia fî şi'r-il-miet-is-sâ-bia, 2. Mecmû-ül-âdâb fî mu'cem il-esmâi vel-elkâb: Elli cildlik bir eserdir. 3. Dürer-ül-esdâf fî gurer-il-evsâf: Yirmi cildlik bir eser. 4. Telkîh-ül-efham fil-muhtetif vel-mü'telifi, 5. El-Havâdis-ül-câmiati vet-Tecârüb-in nâfîati fil-miet-is-sabra.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 215

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 106

3) Lisân-ül-mîzân cild-4, sh. 10

4) Fevât-ül-vefeyât cild-2, sh. 319

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 364

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1493

7) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 60

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 566

9) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 374

İBN-İ HABÎB EL-HALEBÎ

Hadîs ve târih âlimi. İsmi, Hasen bin Ömer bin Hasen bin Habîb bin Ömer ed-Dımeşkî el-Halebî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Tâhir'dir. Lakabı ise Bedrûddîn'dir. 710 (m. 1310) senesi Şa'bân ayında Haleb'de doğdu. 779 (m. 1377) senesi Rebî'ul-âhır ayının onbirinde vefât etti.

İbn-i Habîb, babasının muhtesib vazîfesinde bulunduğu Haleb'de ilim öğrendi. Birçok zâtlardan ilim öğrenen İbn-i Habîb, birçok beldeleri ilim öğrenmek için dolaştı. Kâhire'de Muhammed bin Mu'dâd, Muhammed bin Gali, Abdülmuhsin İbn-üs-Sâbûnî, Yahyâ bin Mısrî'den ilim öğrendi. 733 (m. 1332) senesinde ilk defa, 739 (m. 1338) senesinde de ikinci defa hacca gitti. Bu seyahatler esnasında Mısır ve Suriye'nin çeşitli şehirlerinde ikâmet etti. İbrâhim bin Sâlih ve onun babası Ömer'den ve Fahrüddîn İbni Hatîb'den hadîs-i şerîf dinledi.

Kendisinden de; İbn-i Aşâir, İbn-i Zâhire, İbn-ül-Acemin'in torunu, Muhibbüddîn İbn-üş-Şıhne, Alâüddîn İbni Hatîb en-Nâsıriyye ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyette bulundular.

İbn-i Habîb daha sonra Trablus'a gitti. Oradan Şam'a ve sonra da Haleb'e geri döndü. Vefâtına kadar orada ikâmet etti.

İbn-i Habîb birçok eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Nesim-üs-Sabâ: Bu eser manzûm ve nesir ile karışık yazılmış bir eserdir. 2- Dürrat-ül-eslâk fî devlet-il-etrâk: Bu eserde Mısır'da hüküm sürmüş olan Memlûklü hükümdârları ve Memlûklü târihi anlatılmaktadır. 3-Cüheynet-ül-ahbâr fî esmâ-il-Hulefâi mülük-il-emsâr, 4- Tezkirât-ün-nebîh fî eyyâm-il-Mensûr ve benîhi, 5- En-Necm-üs-Sâkıb, 6- El-Muktefâ fî zikri fedâil-il-Mustafâ, 7- Keşf-ül-Mürût: Şâfiî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 8- Füsûl-ür-Rabî' ve usûl-ül-Bedî, 9-Makâmât-ül-Vuhûş.

En-Necm-üs-Sâkıb adlı eserinden ba'zı bölümler:

Resûlullahın (s.a.v.)**, Allahü teâlâ indindeki derecesi:** Resûlullah (s.a.v.) beşerin en üstünüdür. Allahü teâlâya en yakın ve derecesi en yüksektir. Allahü teâlâ, O'na pek çok faziletler ihsân buyurdu. Her iki dünyâda makamını, zikrini pek yüksek kıldı. En kâmil güzellikleri O'nda topladı. Kendisine yakın kulları arasında da O'nu üstün tuttu. Kur'ân-ı kerîmde O'nu övdü. Yeri, O'nun için temiz yaptı ve mescid kıldı. O'nun, mu'cizesini kıyâmete kadar bâki eyledi. O'nu bütün insanlara Peygamber olarak gönderdi. Ona şefâat-i kübrâyı ihsân eyledi. O'nu âhır zaman Peygamberi kıldı. Onun ismini Arş-ı a'lâya ve Cennetin birçok yerine yazdı. O'nun vasfını pek geniş bildirdi. O'nun sözlerini hikmetler ve derin ma'nâlar ile dolu kıldı. O'nun emrine uyulup, yasakladığı şeylerden sakınılmasını irâde eyledi. Mahlûkuna, O'na itaat eylemesini emreyledi O'nun sünneti seniyyesine ve O'nun yolunda gidenlere uymak için kullarını teşvik buyurdu. O'nun kadrinin ve kıymetinin kendi katında pek yüksek olduğunu bildirdi O'nun kendi resûlü ve kulu olduğuna imân etmeyi bütün insanlara farz kıldı. O'nun vasıtasıyla pekçok hayırlar yarattı. O'nu kendisine yakın kıldı. O'nun vasıtasıyla pekçok hayırlar yarattı. O'nu kendisine yakın kıldı.

O'na vahy gönderdi. O'nu hem dünyâda hem de âhırette azîz kıldı. O'nun dinini diğer dinlerden üstün kıldı. O'nu ayıplardan ve eksiklerden muhafaza eyledi. O'nu en güzel şekilde terbiye etti. O'na bilmediklerini öğretti. O'na her müşkil ve mübhem olan şeyin hâllini ve nasıl çözüleceğini gösterdi. O'nu kendisine habîb (sevgili) ve dost yaptı.

Allahü teâlâ, Habîbine ta'zim ve hürmeti emretti. O'nun nasihatlerine yapışmayı, O'nun kadrini ve kıymetini yüksek tutmayı emretti. Allahü teâlâ diğer Peygamberlere verdiği faziletlerin benzerlerini ve daha fazlasını ona ihsân etmiştir. Cebrâil aleyhisselâm; "Şarkı ve garbı dolaştım. Fakat Muhammed aleyhisselâm gibisini görmedim" diyerek, Resûlullahın (s.a.v.) üstünlüğünü beyân etmiştir.

Resûlullah (s.a.v.), en şerefli belde olan Mekke-i mükerremede doğdu. Mekke-i mükerreme, gerek Allahü teâlânın indinde ve gerekse kullarının yanında pek kıymetlidir. O dürr-i yetim oradan çıktı. O güneş, Mekke-i mükerreme semâsının ufkundan doğdu. Muhammed aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâmın duâsı, Îsâ aleyhisselâmın müjdesi, Kureyş soyunun en temizi, Hâşimoğullarının incisidir. O, Arabların en şereflisi, en üstünü ve en fazfletlisidir.

Resûlullahın (s.a.v.) **vasıfları:** Resûlullahın mübârek başı büyük idi. Teni beyaz idi. Mübârek sakalı şerîfleri sık olup, yaradılıştan saçları gibi ondüle idi. Mübârek alınları açık idi. Mübârek dişleri beyaz idi. Mübârek ön dişleri seyrek idi. Söz söylediği zamanda, sanki dişleri arasından nûr, çıkardı. Mübârek bedeni, hem yumuşak, hem de kuvvetli idi. Mübârek kaşları ince idi. Kaşlarının arası açık idi. Mübârek kirpikleri uzun idi. Mübârek kolları etli idi. Mübârek kolları, ayakları ve parmakları uzun idi. Mübârek yüzü, bir miktar yuvarlak idi. Neş'eli olduğu zamanda, mübârek yüzü ay gibi nurlanırdı. Allahü teâlânın kulları arasında ondan daha fasih ve tatlı sözlü kimse görülmedi. Mübârek sözleri gayet kolay anlaşılır, gönülleri alırdı ve rûhları cezb ederdi. Mübârek bedenleri gayet temiz idi. Kokusu amberden daha hoş idi. Çocuklar arasında kokusu ile tanınırdı. O'nun geçtiği yerden geçenler, kokusundan O'nun geçtiğini anlarlardı. Mübârek göz, kulak ve diğer uzuvları gayet kuvvetli idi. Melekleri ve şeytanları görürdü. Aydınlıkta gördüğü gibi karanlıkta da görürdü, önünde olanları gördüğü gibi, arkasında olanları dahi görürdü. Fahri âlem (s.a.v.) güleryüzlü idi. Tebessüm ederek gülerdi. Gülerken, mübârek dişleri görünürdü. Güldüğü zaman, nûru duvarlar üzerine ziya verirdi. Yavaş ve vekarla yürür idi. Yana ve geri bakacağı zaman, bütün bedeni ile dönüp bakardı. Resûlullahın (s.a.v.) sükût hâli uzun idi. Devamlı tefekkür ederdi. Eshâbı ile dâima görüşürdü. Adâlet ve ihsân üzere idi.

Resûlullahın (s.a.v.) **fesahati ve hilmi:** Resûlullah (s.a.v.) Arab lehçelerini gayet güzel bilirdi. Her kabileye kendi lehçesi ile hitâb ederdi. Fesahat ve belagatı, akıl sahiplerini hayrette bırakırdı.

Resûlullah (s.a.v.), yüksek bir ahlâk üzere bulunuyordu. O'nun ahlâkı, Kur'ân-ı kerîmin bildirdiği ve öğrettiği ahlâk idi. Zâten O, yüksek ahlâkı tamamlamak için gönderilmişti. Resûlullahın (s.a.v.) hilmi pekçok idi. Kendisine gelmiyenlere, O giderdi. Vermeyene verirdi. Kendisine zulmedenleri ve haksızlık yapanları affederdi. Gücü yettiği hâlde, kimseden intikam almazdı. Kendisine meşakkat olan ve istemediği durumlara karşı sabırlı idi. İnsanlardan gelen eziyet ve sıkıntılar O'nda sabırdan başka birşeyi arttırmaz idi.

Münâfıkların kendisi hakkındaki kötü söz ve işlerini görmemezlikten gelirdi. Kendisine dil uzatanlara kötülük ile mukâbele etmezdi. Allahü teâlâ, O'nu onlara karşı muzaffer kılıncaya kadar, onlardan gelen sıkıntı ve eziyetlere sabreyledi.

Resûlullahın (s.a.v.) **başkalarına karşı muâmelesi ve şefkati:** Resûlullah (s.a.v.) hediye kabûl eder ve verene hediye ile mukâbele buyururlardı. Dâima başkalarına yardım ederdi. Fakirlerin da'vetini de kabûl eder, onlara teşrîf ederlerdi. Medîne-i münevverenin en uzak yerlerinde bulunan hastaları ziyâret ederdi. İhtiyâç sahibi ve âciz kimseler olabileceği ihtimâli üzerine, namazları fazla uzatmazdı. Kendisinden özür diliyenlerin özürlerini kabûl ederdi. Kendisini ziyârete gelenlere pekçok ikramda bulunurdu. Eshâbından ve Ehl-i beytinden herkese terbiye ile "Buyurun" diyerek cevap verirdi. Yanında bulunanlara aynı sevgiyi gösterirlerdi. Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullaha on sene hizmet ettim. Bana, yaptığım birşeyden dolayı, bunu niçin böyle yaptın veya yapmadığım birşey için de, bunu niçin yapmadın" buyurmadı.

Resûlullah (s.a.v.) çok şefkatli idi. Dâima iyiliği emreder ve iyilik sahiblerine yakın dururdu. Kötülüğe, kötülük ile muâmele etmezdi. Kötülük sahibine müsamaha gösterirler, onu affederlerdi, iyilikten gücünün yettiğini yapardı. İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) ümmetine meşakkat olacak ve güç gelecek şeyleri emir buyurmamış, onlara dâima kolay şeyleri emretmiştir."

Resûlullahın tevâzu ve adâleti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) yüksek bir tevâzuya sahipti. Kibirden herkesi çok sakındırırdı. Fakirlere ve muhtaçlara iyilikte bulunurdu. Hizmetçilerle beraber yerdi. Huzûrlarına gelenlere hizmet ederlerdi. Arpa ekmeği için bile olsa, yapılan da'vete icabet ederdi. Kum ve çakıl taşları üzerine yatardı. Çarşıdan almış oldukları şeyleri bizzat kendileri taşırlardı. Eshâbına (r.anhüm) en güzel ve en mükemmel şekilde muâmele ederdi. Bir meclise teşrîf buyurduklarında, meclisin son bulduğu yere otururlardı. Kul ve peygamber olmayı, sultan olmaya tercih etti.

Dostu da, düşmanı da, O'nun adâletine, ilmine ve yüksek bir ahlâka sahip olduğuna şehâdet etmektedir.

Resûlullahın (s.a.v.) susması çok olup, vekar sahibi idi. Az konuşurdu. Güzel olmayan sözlerden yüz çevirirdi. Meclisi, hidâyet, ilim, hilm ve hayır meclisi idi. O'nun bulunduğu mecliste, gürültü olmaz, her kafadan bir ses çıkmazdı. Adâlet ve edeb yolunda asla ta'viz vermezdi.

Resûlullahın (s.a.v.) **zühdü, kanâati ve ibâdeti:** Resûlullahın (s.a.v.) zühdü pekçok idi. Bu husûsta en yüksek mertebede bulunuyordu. Dünyânın parlaklığına ve yaldızına ehemmiyet vermezdi. O, her zaman tâat üzere idi. Kanaatkar idi. İşlerinde pek temiz ve nezîh idi. İşlerinde ve hâllerinde, kifâyet miktarını tercih buyururdu. Yiyecek ve giyeceklerinde zarûret miktârı ile yetinirdi. Kalın giyeceklerden giyerlerdi. Fazla yemezdi. Eve gelince yemek istemezdi. Onlara açlığını, susuzluğunu belli etmezdi. Eğer yemek getirirlerse yerdi Su verirlerse içerdi. Ahırete teşrîf ettiklerinde, geriye hiçbir şey bırakmadı. Kendisinden sâdece silâhı, katırı ve bir parça arazi kaldı. Hâlbuki kendisine yerdeki hazinelerin anahtarı verilmişti. Resûlullahın (s.a.v.) ibâdeti pekçok idi. Allahü teâlâdan korkması, Rabbini tanıması derecesinde idi.

Resûlullah (s.a.v.), kıyâmet gününde ilk önce kabirden çıkacaktır, insanlar ümidsiz hâle düştükleri zaman, onlara O müjde verecektir, onların şefaatçisi olacaktır. Onlar sustuktan zaman, O konuşacaktır. En önce Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Cennete girecektir. O, Kevser havuzunun sahibidir. Kevser havuzunun kokusu, miskden daha hoştur. Onun suyu, baldan daha tatlı ve sütten daha beyazdır. Resûlullah (s.a.v.) hem ilk şefaat eden, hem de şefaati ilk kabûl olandır. Yerdeki ağaçlardan daha çok kimseye şefaat eder.

Resûlullahın (s.a.v.) **mu'cizeleri:** Mekkeliler, Resûlullahtan (s.a.v.) kendilerine bir mu'cize göstermesini istemişlerdi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) onlara, ayın ikiye bölünmesi mu'cizesini gösterdi. Mekke müşrikleri bu mu'cizeyi görünce üzüldüler. Eshâb-ı Kirâm ise sevindi Ebû Cehl ahmaklığından dolayı, ayın bu şekilde bölünmesinin sihir olduğunu söyledi ve inanmadı. Gerçekten ayın ikiye bölünüp bölünmediğini anlamak için, uzaklara insanlar gönderdiler. Uzakta bulunanlar da o saatte ayın bölündüğünü söyleyince, bu mu'cizenin sihir olmadığı ortaya çıktı.

Resûlullah efendimizden (s.a.v.) **su istenmesi:** Bir gazâ sırasında Eshâb-ı Kirâm susuz kalınca, Peygamber efendimizden (s.a.v.) su istediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) mübârek sağ elini, bulunan çok az suya soktu. Parmaklarının arasından, pınarlar gibi su akarak suyun bulunduğu kap devamlı taştı. Herkes bu sudan abdest aldı. Onlar binbeşyüz kişi idiler. Yüzbin kişi olsa, Resûlullahın bereketi ile o su onlara yine kâfi gelirdi.

Resûlullaha (s.a.v.) yeni doğmuş bir çocuk getirilmişti. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında konuşup, Resûlullahın Peygamberliğine şehâdet getirdi.

Katâde'nin (r.a.) gözü, Uhud muharebesinde elmacık kemiği üzerine akmıştı. Resûlullah (s.a.v.) onu, tekrar yerine koydu. Ondan sonra o gözü, Resûlullahin (s.a.v.) bereketiyle en iyi ve sağlam gözü oldu.

Bedr muharebesinde, İslâm düşmanı Ebû Cehl, Mufiz bin Afra'nın elini kesmişti. Resûlullah (s.a.v.) onun kesik elini yapıştırdı. Allahü teâlânın izni ile kolu eskisinden daha sağlam oldu.

Resûl-i ekrem (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmdan birisine duâ buyurmuşlardı. Resûlullahın mübârek duâlarının bereketi tâ torunlarına kadar ulaştı.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Abdürrahmân bin Avf'a bereket ile duâ buyurmuşlardı. Bu duânın bereketiyle, Abdürrahmân bin Avf'ın (r.a) evinin etrâfı mallarla doldu. Hattâ bir defasında, yediyüz deveyi fakirlere sadaka olarak verdi.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mu'cizelerinden birisi de, Allahü teâlânın O'na gayb ile ilgili ba'zı şeyleri bildirmesidir. Resûlullah efendimiz vukû' bulacağını haber verdiği şeyler olmuştur. Resûl-i ekrem (s.a.v.) kendisinden sonra fitnelerin çıkacağını, Hazreti Osman'dan sonra, Hazreti Ali'nin de şehid olacağını, Emevîlerin emir olacaklarını, Kıyâmet alametlerini, Hazreti Mehdî'nin çıkacağını, Ammâr'ı (r.a) âsilerin şehîd edeceklerini, hâricilerin zuhur edeceğini, yüzlerinin traşlı olacağı bozuk kaderiyyenin ve Eshâb-ı Kirâma dil uzatanların çıkacağını ve doğru yoldan ayrılacaklarını bildirmiştir.

Mekke müşrikleri, putlarını inkâr ettiği için, Resûlullahı (s.a.v.) öldürmek üzere ittifâk etmişlerdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) evinden çıkarken, onlara doğru toprak serpti. Onlar, Server-i âlem (s.a.v.) yanlarından geçtiği hâlde, farkında bile olmadılar. Onlar, hâlâ Resûlullahı (s.a.v.) evinden çıkması için beklediler.

Eshâb-ı Kirâmdan ve Resûlullahın (s.a.v.) ümmetinden sâlih kimselerden zuhur eden kerâmetler de Resûlullahın (s.a.v.) mu'cizelerindendir.

Resûlullahı tasdik etmek, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına inandıktan sonra, Resûl-i ekremin (s.a.v.), Allahü teâlânın kulu ve resûlü olduğuna inanmak da farzdır. Resûlullaha îmân; O'nun peygamberliğine şehâdet etmek, Allahü teâlâdan getirdiklerinin hepsini ve buyurduklarını tasdik etmektir. Kalb ile tasdik ve dil ile ikrâr bir arada bulununca Îmân tamâm olur.

Resûlullahın (s.a.v.) peygamberliğine ve bildirdiklerine imân ettikten sonra, O'na itaat etmek de lâzımdır. Çünkü O'na itaat, Allahü teâlâya itaatla beraberdir. Server-i âleme itaat edip, O'nun sünnet-i seniyyesi üzere yürüyen kimse, doğru yoldadır. O'nun emirlerine uyan, en büyük sevâba ve mükâfatlara kavuşur. O'na muhalefet edip, emirlerine karşı gelenler, en büyük azâba ve cezaya uğrarlar. Resûlullaha itaat etmek, O'nun sünnet-i seniyyesine uymak, O'nun getirdiklerini kabûl etmek, O'nun bildirdiklerini her tarafa yaymaktır.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine yapışan Cehennemden kurtulur. Ahırette iyilerle beraber haşr olunur. Sünnet-i seniyyeye uyan, Kur'ân-ı kerîme de uyar. Herkesin bozulduğu zamanda, sünnet-i seniyyeye yapışana yüz şehîd sevâbı vardır. Sünnet-i seniyyeden yüz çeviren, Resûlullahın yolundan ayrılmış olur. Kim nefsini sünnet-i seniyyeye uymaya mecbûr ederse, mes'ûd ve bahtiyar kimselerden olur. Sünnet-i seniyyeye muhalefet edip, karşı çıkan, hüsrana uğrar. Dinden olmayıp, sonradan ortaya çıkan bid'atlerden çok sakınmalı. Çünkü her bid'at dalâlettir, sapıklıktır. Sünnet-i seniyyeyi bilip ona uymak sûretiyle, kalbleri uyanık bulundurmalıdır. Sünnet-i seniyye iyi bilinirse, neyin dalâlet ve sapıldık olduğu kolayca anlaşılır.

Resûlullaha (s.a.v.) **sevgi ve hürmet:** Her mü'minin Resûl-i ekremi (s.a.v.) sevmesi lâzımdır. Bir kimse Resûlullahı canından, malından, evlâdından, ana ve babasından ve dostlarından daha çok sevmedikçe imânı kâmil bir mü'min olamaz. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) seven, içinde imânın tadını duyar, Resûlullaha sevenler arasına katılır. Allahü teâlânın kendilerine lütuf ve ihsânda bulunduğu kimselerle arkadaş olur. Çünkü kişi, sevdiği ile beraberdir. Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm), Resûlullah efendimizi (s.a.v.) canlarından daha çok seviyorlardı. O'na kavuşmayı, O'na yakın olmayı, herşeye tercih ediyorlardı. O'na hürmette kusur etmemek için bütün güçleri ile çalışıyorlardı. O'na çok salât ve selâm okuyorlardı. Hele Ebû Bekrin (r.a.) Resûlullaha (s.a.v.) olan sevgi ve muhabbeti pek meşhûrdur. Hazreti Ömer, Resûlullahı canından daha çok sevdiğini yemîn ile söylemiştir. Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin de Resûlullaha olan sevgi ve muhabbetleri ma'lûmdur. Hazreti Ali'den şöyle bildirilmiştir "Vallahi, Resûlullah. (s.a.v.) bize, mallarımızdan, çocuklarımızdan, babalarımızdan ve analarımızdan, hararetten yanan ciğerlerin serin suya olan iştiyâklarından daha sevgilidir ve kıymetlidir." Amr bin As (r.a.) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse bana Resûlullahtan daha sevgili olmamıştır." İbn-i Ömer'e bize en sevdiğin kimseyi söyler misin? denince, yetiş ey Muhammed (s.a.v.) demekten kendini alamadı. Ashâb-ı Kirâmın bir kısmı da, Resûlullah efendimize (s.a.v.) tâbi olmaları ve sevmelerinden dolayı Bedr'de, Uhud'da ve Hendek muharebelerinde müşrik olan oğlu ve akrabaları ile muharebe etti.

Resûlullah efendimize sevginin alâmeti, Resûlullaha (s.a.v.) hürmet ve ta'zim, O'nun ümmetine şefkat, sâlihlerine iyilik etmek, onlara nasîhatta bulunmak, onlara faydalı olup, zararları onlardan def etmektir. Resûlullahı (s.a.v.) sevenlerden olanlara, O'nun emirlerine uyup, yasaklarından kaçanlara, gerek sıkıntı ve gerekse genişlik zamanlarında O'nun âdabı ile edeblenenlere, O'nun emrettiklerini nefsinin arzu ve isteklerine tercih edenlere, Allah için sevinip, Allah için sevenlere, O'nun sünneti ile amel etmeye devam edenlere, şehvetinin isteğinin aksine, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesi istikâmetinde gidenlere, O'nun sünnet-i seniyyesinin (dinin emir ve yasaklarını) öğrenen ve onlarla amel edenlere, O'nun ahlâkı ile ahlâklananlara, O'nun sevdiklerini sevenlere, Resûlullahın Ehl-i beytine ve Eshâb-ı Kirâma hürmet edip onları sevenlere, bid'atlerden ve bid'at ehlinden uzak kalanlara ne mutlu.

Resûlullah efendimize hürmet ve ta'zim: Allahü teâlâ, Resûl-i ekreme (s.a.v.) hürmet ve ta'zimi farz kıldı. Onun huzûrunda, O'ndan önce konuşmayı, O'na karşı edebe uymayan işlerde bulunmayı yasakladı. Eshâb-ı Kirâma, Resûlullahın (s.a.v.) ağzından çıkanları dikkatle dinlemelerini emretti. Herhangi bir şekilde muhalefet etmekten seslerini O'nun sesinden fazla çıkarmaktan menetti. O'na hayatta iken de, vefâtından sonra da hürmet etmelerini emretti. O'nu, birbirlerini çağırdıkları gibi çağırmamalarını emretti. O'na, sevdiği isimler arasında en güzeli ile hitâb etmelerini emretti. O'nun yanında sesini alçaltarak konuşanları övdü ve onları af ve mağfiret buyuracağını ve büyük mükâfata kavuşturacağını va'detti. Bu sebeple Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Server-i aleme (s.a.v.) çok hürmet ve ta'zimde bulunurlardı. Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), Resûlullaha (s.a.v.) gözlerini kaldırıp bakamazlardı. Etrâfında otururlarken sanki başlarının üzerinde kuş varmış gibi otururlardı. Resûl-i ekrem abdest aldığı vakit, Resûl-i ekremin abdest suyunu alabilmek için birbirleri ile yarış ederlerdi. Resûlullahın (s.a.v.) saçından bir kıl düşünce, onu alabilmek için çok gayret gösterirlerdi. O'nun emirlerine uyabilmek için canla başla çalışırlardı. Resûlullahın (s.a.v.) kapısını parmakları ile değil, tırnakları ile çalarlardı. Bir şey soracakları vakit, Resûlullaha hayâlarından dolayı onu sormaya cesâret edemezlerdi.

Resûlullaha (s.a.v.) hayatlarında olduğu gibi, velâtlarından sonra da hürmet ve saygı lâzımdır. Selef-i sâlihîn, Resûlullahın (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfini duydukları zaman, derhâl onu alırlar, ezberler ve ma'nâsına göre amel ederlerdi. O'nun "hadîs-i şerîfi okunduğu zaman, hürmetle dinlerlerdi. Bir kısmı, Resûlullaha (s.a.v.) dâir birşey işittiği zaman, olduğu hâlde kalır, pür dikkat dinlerdi. Bir kısmı, huşû' ve hudû' hâline bürünürdü. Bir kısmının gözlerinden yaşlar akardı. Bir kısmı, anlatılandan dolayı hayran kalırdı. Bir kısmının rengi atıp, sapsarı olurdu. Bir kısmı, abdestsiz asla hadîs-i şerîf yazmazdı. Bir kısmı, yatarak veya ayakta hadîs-i şerîf okumayı hoş görmezdi. Bir kısmı, kendisinden hadîs-i şerîf okuması istendiği zaman, derhâl gusl abdesti alır, temizliğini yapar ve yeni elbiselerini giyerdi.

Ey insanoğlu! Resûlullaha, huzûrda imişsin gibi hürmet ve ta'zimde bulun. Resûlullah (s.a.v.), yanında anıldığı zaman edebli ol. Günahlarının af ve mağfireti için O'nun şefaatini iste.

Resûlullahın (s.a.v.) **Âline ve Eshâbına sevgi:** Resûlullahın (s.a.v.) temiz Ehl-i beytine, akrabasına, O'nun seçkin soyuna, Eshâb-ı Kirâma, mü'minlerin anneleri durumunda olan mübârek zevcelerine hürmet ve ta'zim, Resûlullaha olan, hürmet ve ta'zimdendir.

Ey Âdemoğlu! Resûl-i ekremin (s.a.v.) Ehl-i beytine, âlimlere hürmet ve ta'zimde bulunduğun gibi, hürmet ve ta'zimde bulun. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Ehl-i beytini ve Hazreti Ali, Ca'fer bin Ebî Tâlib, Ukayl bin Ebî Tâlib, Hazreti Abbâs'ı (r.anhüm) sevenleri sev. Onlara buğz edenleri sevme. Onları sevmeyi ni'met bil. Bu sevgi, îmâna delîldir. Kureyşe iyilikle muâmele et.

Resûlullah (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmı sevmeyi emretti. Onların Allahü teâlâ katındaki derecelerinin pek yüksek olduğunu bildirdi.

Ey insanoğlu! Server-i âlemin Eshâbı hakkında her zaman hüsn-i zanda bulun. Onların aralarında meydana gelen hâdiselerden dolayı, hiçbirisinin şânına yakışmayacak söz söylemekten çok sakın. Dâima onların güzel hâllerinden bahset. Faziletlerini anlat. Onlara düşmanlık eden, onları sevmeyen bid'at ehli kimselerden uzak kal.

Resûl-i ekrem (s.a.v.), Eshâbı hakkında şöyle buyurdu: **"Benden sonra Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e uyunuz!, "Sizden biriniz, Uhud dağı kadar sadaka verse, Eshâbımdan birisinin verdiği yarım sa' sadaka sevâbına ulaşamaz."**

Eshâb-ı Kirâmı mehd ve senada bulunan kimse, nifaktan uzaktır. Onlara uyan, doğru yolu bulur. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Eshâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtulursunuz"** buyuruyor. Onlara hürmet ve ta'zimde bulunan, ebedi âhıret yurdunda kerâmet elbiseleri giyer. Onlar hakkında, Resûlullahın hakkına riâyet edeni, Allahü teâlâ, hem dünyâ, hem de âhırette muhafaza eder.

Allahü teâlâ, Eshâb-ı Kirâmı, Resûl-i ekremin (s.a.v.) yüksek sohbetlerinde bulunmalarının hürmetine üstün kıldı. Onları, nebiler ve resûller hariç, bütün insanlardan üstün kıldı.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) **kabr-i şerîflerini ziyâret:** Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret güzel bir sünnettir. Resûl-i ekremin kabri şerîflerinin ziyâret edilmesi husûsunda müctehid âlimler icmâ' etmişler, pek büyük fazilet ve sevâbın olduğunu bildirmişlerdir. Resûlullahı (s.a.v.) vefâtından sonra ziyâret eden kimse, sanki hayâtında ziyâret etmiş gibidir. Server-i âlemin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret eden, O'nun yakınları arasına girer, Resûlullahın (s.a.v.) şefaatine kavuşur. Medîne-i münevverede ikâmet eden kimse, Resûl-i ekremin bulunduğu o mübârek topraktan nasîbini alır. Orada vefât eden, O'nun şefaatine kavuşur. Medîne-i münevverede, Resûlullahın (s.a.v.) mescidine gitmeli, kabr-i şerîfi ziyâret etmeli, Resûlullaha ve O'nun iki mübârek halifesi Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e selâm vermeli, gerekli olanlar yapılmalı, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mescidinde sesi yükseltmemeli, edebi asla terketmemeli, Resûlullaha olan hürmet ve ta'zimde Selef-i sâlihîn gibi olmalıdır. Resûlullahın (s.a.v.) Ravda-i mutahharasından, minberinden ve mübârek ayaklarının bastığı o yerlerin bereketlerinden istifâde etmelidir. Cebrâil aleyhisselâmın vahy getirdiği o yerlere bakmakla, oraları görmekle gözleri şereflendirmelidir.

Mescid-i Nebevî, takvâ üzere kurulmuş ve yapılmış bir mesciddir. Orada Ravda-i mutahhara vardır. Burası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Kur'ân-ı kerîm ve sünnet-i nebeviyye nûrları dünyânın her tarafına buradan yayıldı. Burada bir yer vardır ki, burası Mescid-i haramdan sonra yeryüzünün en kıymetli yeridir. Çünkü orada, Fahr-i âlemin (s.a.v.) mübârek vücûdu bulunmaktadır. Bu mescidde çok namaz kılmalıdır. Bu sebeble çok ni'metlere kavuşulur. Burada kılınan namaz, başka yerlerde kılınan bin namazdan üstündür.

Resûl-i ekreme salât ve selâm okumak: Server-i âleme salât ve selâm getirmenin fazileti pek büyüktür. Salât ve selâma devam etmeli ondan gafil olmamalıdır. Bilhassa Cum'a günleri çok salât ve selâm okumalıdır. Allahü teâlâdan birşey istiyen kimse, önce Allahü teâlâya hamd ve sena ettikten sonra, Resûlullaha (s.a.v.) salât okumalıdır. Böyle bir duâ kabûle pek lâyıktır. İki salât ile (duânın başında ve sonunda olmak üzere) yapılan duâ geri çevrilmez. Resûlullah efendimize (s.a.v.) bir salât okuyana, Allahü teâlâ on rahmet eder. O kimsenin on hatâsı affolur. On derece yükseltilir. On sevâb yazılır. Melekler de ona salât okurlar, ya'nî o kimse için istiğfar okurlar, o kimsenin af ve mağfiretini Allahü teâlâdan isterler. Server-i âleme (s.a.v.) çok salât okuyan kimsenin günahları af ve mağfiret olunur. Bir kitapta Resûl-i ekreme (s.a.v.) salât yazan kimse çok sevâba kavuştuğu gibi, Resûlullahın (s.a.v.) ismi bu kitapta kaldığı müddetçe, melekler o kimse için istiğfar okurlar. Resûlullah efendimize (s.a.v.) on kere salât ve selâm okuyan kimse, bir köle azâd etmiş gibi olur. Resûlullah (s.a.v.), kabri yanında

salât okuyan kimsenin okuduğu salâtı duyar. Allahü teâlânın yeryüzünde dolaşan melekleri vardır. Bunlar, ümmetinin okudukları salâtı Resûlullah efendimize (s.a.v.) iletirler.

"Muktefâ fî zikri fedâil-il-Mustafâ" adlı eserinden ba'zı bölümler:

Allahü teâlâya hamd, Resûlüne, O'nun Âline ve Eshâbına salât olsun. Sözlerin en güzeli; Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîm, en doğru yol; Resûlullahtan (s.a.v.) bildirilen yoldur. Me'sûd o kimsedir ki, Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîme ve Resûlullahın (s.a.v.) emirlerine uyar.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) babası Abdullah bin Abdülmuttalib'dir. Annesi Vehb bin Abdi Menâf bin Zühre bin Kilâb'ın kızı Âmine'dir. Hazreti Âmine, Resûlullah efendimize hâmile iken O'nun ağırlığını hiç hissetmedi. Resûlullaha hamile olması sebebiyle, Kendisinde usanma bıkkınlık meydana gelmedi. Hazreti Amine'ye birgün uyku ile uyanıklık arasında iken güzel ve tatlı sözlü birisi gelip, ona, insanların ve kâinatın efendisine hâmile olduğunu bildirdi.

Resûlullah efendimizin babası Abdullah, Kureyş ticâret kervanı ile Şam'a ticâret için gitmişti. Artık işlerini bitirmişler, dönüyorlardı. Medîne-i münevvereye gelince, hastalandı ve burada vefât etti.

Resûlullah (s.a.v.), Rebî'ul-evvel ayının ikinci Pazartesi günü fecir doğarken dünyâya teşrîf buyurdu. Resûlullahın (s.a.v.) dünyâya teşrîf buyurması ile, şeytanın semâdan haber çalması engellendi. O'nun doğması ile, her yer sarsıldı. Resûlullahın annesi Âmine ve dedesi Abdülmuttalib, O'nun dünyâya teşrîf etmesine çok sevindiler. O'nun bereketinin ve kıymetinin çok yüksek olacağının farkına vardılar.

Resûlullah efendimize ilk süt emziren Ebû Leheb'in azâdlısı Süveybe Hâtun'dur. Resûlullahın bereketiyle azâd edildi. Resûlullah efendimiz daha sonra ona ikramlarda bulunmuş, ziyâret etmiştir. Süveybe Hâtun'dan sonra Resûlullahı (s.a.v.) Halime Hâtun emzirmiştir. Resûlullah (s.a.v.) Halime Hâtun'un yanında, Sa'd kabilesinin bulunduğu yerde kaldılar. Resûlullahın (s.a.v.) hürmetine pekçok bereketler ve bolluklar görüldü. Resûlullah (s.a.v.) Halime Hâtun'un yanında dört yaşına kadar kaldı. Sonra annesi Âmine Hâtun'a teslim edildi.

Resûlullah (s.a.v.) altı yaşına gelince, annesi Âmine ile beraber Medîne-i münevverede bulunun dayılarına ziyârete gittiler. Beraberlerinde Ümmü Eymen de vardı. Anneleri, bütün gücü ile Resûlullah efendimizin rahatını te'min etmek için gayret gösterirdi. Medîne-i münevverede bir ay kaldıktan sonra dönerlerken, yolda Ebvâ denilen yerde, Resûlullah efendimizin annesi vefât etti. Buraya defnedildi.

Resûlullah efendimizin annesi vefât edince, dedesi Abdülmuttalib'in yanında kaldı. Abdülmuttalib, Peygamber efendimizi kendisine çok yakın tutardı. O'nun sözlerini dinlerdi. O'nun muhafaza ve hizmetine çok ehemmiyet verirdi. Vefât edeceği zaman, Resûl-i ekreme (s.a.v.) bakması için oğlu Ebû Tâlib'e vasıyyette bulundu.

Amcası Ebû Tâlib, Server-i âlemi (s.a.v.) çok severdi. O'nun bereketini farkeder ve görürdü. Resûlullahı (s.a.v.) çocuklarına tercih ederdi. Bir defasında Kureyşin ileri gelenleri ile sefere çıkmıştı. Beraberinde Resûl-i ekremi de götürmüştü. Onlar bu yolculukları sırasında Resûlullah (s.a.v.) ile sohbet edip konuşurlarken yorgunlukları giderdi. Resûl-i ekremin bereketi ile bu yolculukları gayet güzel ve sıkıntısız geçmiştir. Kâfile, Bahira denilen bir papazın yanına uğradı. Bahira, Resûlullah efendimizin mübârek ellerini tuttuktan sonra; "Bu, Allahü teâlânın âlemlere rahmet olarak gönderdiği peygamberdir" dedi. O'nun gelişi ile ağaçların ve taşların

secdeye vardıklarını, bir bulutun onu gölgelendirdiğini, O'nda, geleceği bildirilen peygambere dâir kitaplarda yazılı sıfatları gördüğünü söyledi. Resûlullah (s.a.v.), bu sırada daha oniki yaşında bulunuyordu. O'nu, Allahü teâlâ muhafaza ediyordu. O, kavminin mürüvvet bakımından en üstünü, ahlâken iyisi, hilm ve emânet bakımındanda en büyüğü idi. Asla münâkaşa etmez, yalan söylemezdi. Çok yüksek hasletleri kendisinde bulundurduğu için "Muhammed-ül-emîn" denirdi.

Resûlullah (s.a.v.) yirmibeş yaşında iken, Hazreti Hadîce vâlidemizin adına ticâret yapmak için Şam'a yolculuk yaptı. Beraberinde, Hazreti Hadîce'nin hizmetçisi Meysere de var idi. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) bu yolculuk sırasında iki melek gölgelendiriyordu.

Resûlullah (s.a.v.) kırk yaşına geldiği zaman, peygamberlik vazîfesi verildi. Her taraf nübüvvet nûru ile aydınlandı. Resûlullaha (s.a.v.) vahy, önce doğru rü'yâlar şeklinde gelmeye başladı. Resûl-i ekrem, Hirâ dağına gider, orada yalnız kalırdı. Nihâyet O'na Cebrâil (a.s.) göründü. O'nu, peygamber olduğu haberi ile müjdeledi. O'na; **"Oku! Herşeyi yaratan Rabbinin ismiyle ki, O, insanı pıhtılaşmış kandan yarattı. Oku, senin Rabbin kalemle yazı yazmayı öğreten, insana bilmediğini öğreten, bol kerem ve ihsân sahibidir"** meâlindeki Alâk sûresinin ilk beş âyetini okudu. Ayağı ile yere vurdu. Çıkan su ile O'na abdest almasını öğretti. İki rek'at namaz kılmasını söyledi. Sonra gitti. Cebrâil (a.s.) O'na geldiği gün, Ramazân-ı şerîfin onyedisi ve Pazartesi günü idi. Resûlullaha (s.a.v.) Peygamberliği bildirilip, Cebrâil (a.s.) O'na gelmeye başlayınca, yanından geçtiği ağaçlar ve taşlar O'na selâm verirdi. **"En yakın akrabalarını âhıret azâbı ile korkut"** meâlindeki Şuarâ sûresi ikiyüzondördüncü âyet-i kerîmesi nâzil oluncaya kadar, üç sene gizli olarak insanları İslama da'vet etti. Bundan sonra, İslâma da'veti açıktan yaptı. Allahü teâlâ tarafından kendisine bildirilenleri insanlara tebliğ etti. Ümmetine nasîhat eyledi. Emâneti yerine getirdi. Resûlullah (s.a.v.), insanları Allahü teâlâya imâna da'vet ediyordu, imân edenlerin âhırette ebedi azaptan kurtulacağını, Allahü teâlânın rızâsına kavuşacağını bildiriyordu. Onları kendisini tasdik etmeye ve kendisine tâbi olmaya çağırıyordu. Kureyş müşrikleri ise, insanlara Resûl-i ekreme itaat etmemelerini emrediyorlar, Resûlullahı ve O'na imân edenleri dinlememelerini söylüyorlardı. Resûlullah (s.a.v.), onların arasında on sene tebliğ vazîfesini yaptı.

Hazreti Hadîce ve Hazreti Ali'den sonra, azâdlı kölesi Zeyd bin Harise, eski dostu ve yakın arkadaşı Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Osman, Abdürrahmân bin Avf, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Zübeyr bin Avvâm, Talhâ bin Ubeydullah ilk müslüman olanlardır. Hazreti Hadîce'den sonra müslüman olan bu sekiz kişiye "Sâbikûn-i İslâm", ya'nî ilk müslümanlar denir.

Hazreti Ömer'in müslüman oluşu: Hazreti Ömer'in, müslüman olmadan önce İslâma olan düşmanlığı çok şiddetli idi. Hattâ birgün kılıcını kuşanıp, Resûlullah efendimizi öldürmek için yola çıkmıştı. Yolda Nuaym bin Abdullah'a rastladı. Nuaym'dan, kızkardeşi Fâtıma ile enistesi Sa'îd'in müslüman olduğunu, Habbâb bin Eret'in de onlara Kur'ân-ı kerîm öğretmekte olduğunu öğrendi. Buna çok kızan Ömer, doğru kızkardeşinin evine gitti. Onların Kur'ân-ı kerîm okuduklarını işitti, içeriye girince, kızkardeşine ve enistesine vurdu. Daha sonra okudukları Kurân-ı kerîm sahifesini istedi. Ve eline alıp okudu. O anda Ömer'in kalbi yumuşadı. Yumuşak bir sesle; "Bu ne güzel ve yüksek sözler" dedi. Onlara, Resûlullahın nerede bulunduğunu sordu. Onlar da Resûlullahın (s.a.v.) Safa'da Eshâbdan birinin evinde olduğunu söylediler. Hazreti Ömer oraya doğru yola çıktı. Resûlullahın bulunduğu eve gelince, içeri girmek için izin istedi. İzin verilip içeri girince, orada bulunanlara selâm verdi. Resûlullah efendimizin huzûrunda müslüman

oldu. Hazreti Ömer'in müslüman olması, müslümanlar için bir fetih oldu. O gün İslâmın kuvvetlenmesinde çok te'sîrli oldu.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) peygamberliği artık her tarafa yayılmıştı. Bu haber tâ İran İmparatoru Kisrâ'ya kadar varmıştı. Bunun üzerine Kisrâ, Yemen Vâlisi Bâzân'a şöyle haber gönderdi: "Kureyş'in arasından birisinin çıkıp, peygamberlik iddiasında bulunduğunu duydum. O'nun bulunduğu yere git. Eğer bu iddiasından vazgeçmezse, başını bana gönder." Bâzân, Kisrâ'nın bu haberinin bulunduğu mektûbu, Resûlullaha gönderdi. O zaman Resûl-i ekrem Bâzân'a şu cevâbı verdi: **"Şüphesiz, Allahü teâlâ, onun katlini, öldürüleceğini va'd etti."** Bâzân bir müddet bekledi. Durumun nasıl olacağına baktı. Bir süre sonra Kisrâ, oğlu tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Bâzân, kendisinin ve arkadaşlarının müslüman olduğunu bildirdi.

Hicret-i şerîf: Mekke müşrikleri müslümanlara karşı eziyet ve sıkıntılarını arttırmışlardı. Müslümanlar, bu durumu Resûlullaha (s.a.v.) arz ettiler. Hicret için izin istediler. Genç, ihtiyâr, müslümanlar gizlice Medîne-i münevvereye gitmeye başladılar. Medîne-i münevvereye varan Mekkeli muhacir kardeşlerine, Medîneli müslümanlar her türlü yardımı yapıyorlardı. Birgün Resûlullahın da (s.a.v.) Mekke-i mükerremeden çıkıp, hicret eden müslümanlarla buluşacağını, bu sûretle müslümanların daha rahat hareket ederek kuvvet bulacağından korkan Mekkeli müşrikler, Dârunnedve denilen konakta toplandılar. Resûlullahı (s.a.v.) öldürmeye karar verdiler. Ancak Allahü teâlâ onlara bu fırsatı vermedi. Resûl-i ekrem, Hazreti Ebû Bekr ile beraber Mekke-i mükerremeden ayrıldılar. Sevr mağarasına vardılar. Resûlullahın (s.a.v.) Mekke'den ayrıldığı haberini alan Mekke müşrikleri, her tarafı aramaya başladılar. Hattâ Sevr mağarasının yanına kadar geldiler. Resûl-i ekremle (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr, mağarada üç gece kaldılar. Sonra Allahü teâlânın izni ile yola çıktılar. Yollarına devam ederken, peşlerinden Sürâka bin Mâlik'in gelmekte olduğunu gördüler. Fakat Resûlullah efendimizin bir mu'cizesi olarak, Sürâka'nın atının ayakları kuma battı. Sonra Resûlullahtan af dilemesi üzerine, Resûl-i ekremin duâlarının bereketi ile bu durumdan kurtuldu. Resûlullahın (s.a.v.) peşinden aramaya gelenleri geri çevireceğine dâir söz verdi. Nihâyet Resûlullahın (s.a.v.) hicret-i şerîfleri Medîne-i münevverede son buldu. Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye teşrîf buyurunca, şimdi Mescid-i Nebevî'nin olduğu yer, son durağı oldu. Herkes Resûlullahı kendi evlerine da'vet ediyorlardı. Medine'deki müslümanlar Resûlullahın teşrîfi ile çok sevindiler.

Resûl-i ekrem burada, Mekkeli Muhacirler ile Medîneli Ensârı birbirine kardeş yaptı.

Müslümanlar Medine'de kuvvetlenmişlerdi. Beş vakit namaz kılıyorlardı. Yalnız namaz vakitlerinde, sâdece "Essalâtü Câmia" deniyordu. Resûlullah, namaz vaktinin bildirilmesi konusunda, Eshâb-ı Kirâm arasında meşveret yaptı. Eshâbdan ba'zıları namaz vakitlerini bildirmek için çan çalınması teklifinde bulundular. Bu fısk ve isyan ehlinin şiârı olduğu için, Server-i âlem bunu hoş görmedi. Nihâyet Abdullah bin Zeyd'e rü'yâsında şimdi okunan ezan öğretildi. Abdullah bin Zeyd, rü'yâsında öğretilen ezanı Fahr-i âleme arz edince, Resûlullah (s.a.v.) bu ezanı Hazreti Bilâl'e okumasını emretti. Aynı rü'yâyı Hazreti Ömer de görmüştü. Server-i âlem bundan dolayı Allahü teâlâya hamd etti. Hazreti Ömer'in ve Abdullah bin Zeyd'in rü'yâlarının birbirine muvafık gelmesine de sevindi. Hazreti Bilâl-i Habeşî sabah ezanında "Es-Salâtü hayrun minen-nevm" ilâve etti. Resûlullah efendimiz ise buna mâni olmadı. Hazreti Bilâl-i Habeşî'ye yüksek derecesinden dolayı sevinmesini lisân-ı hâl ile söyledi.

Ehl-i Suffe; maddî durumları zaîf müslümanlardı. Medîne-i münevverede onların kabileleri, evleri ve malları yoktu. Mescid-i Nebevî'de kalıyorlardı. Resûlullah efendimiz onlarla yakından

ilgilenir, ihtiyâçlarını te'min ederdi. Onları yemeğe da'vet eder, Eshâb-ı Kirâma, onlara ikram ve ihsânda bulunmaları için tavsiyede bulunurdu.

Resûlullahın (s.a.v.) **ba'zı vasıfları:** Resûlullah (s.a.v.), yüksek bir ahlâk üzere bulunuyordu. Karşılaştığı kimseye selâm verirdi. Gülme yerine tebessüm ederlerdi. Konuştukları zaman, çok derin ve geniş ma'nalı konuşurlardı. İyiyi görür ve onu te'yid eder, çirkini çirkin görürdü. Birşey isteyene verirdi. Ekseriyetle sükût hâli üzere bulunurdu. Allahü teâlâyı zikri pekçok idi. Dâima hüzün ve tefekkür hâli üzere bulunurdu. Eshâbını arayıp sorardı. Her kavmin durumuna göre ikramda bulunurdu, insanların ihtiyâçlarını giderir, onlara sevgi gösterirdi. Onlara ba'zan müjde verir, ba'zan korkuturdu. Onlara yakınlık gösterirdi. Onları kendinden asla nefret ettirmezdi.

Resûlullah efendimizin meclisleri, haya ve hilm, sabır, emânet ve ilim meclisi idi. Orada büyüğe saygı ve hürmet, küçüğe şefkat ve merhamet gösterilir, garîb olana yardımcı olunur, sesler yükseltilmezdi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) konuşurken, orada bulunanlar, sanki başlarında bulunan bir kuşu, ufak bir hareket ve sesle kaçırmamak için nasıl sessiz ve hareketsiz dururlarsa, öyle dururlardı. Resûlullah (s.a.v.) sustuğu zaman, sâdece fayda ve hayır olan şeyi konuşurlardı. Server-i âlem, kimseyi zemmetmez ve ayıplamazdı. Kimsenin ayıbını açmazdı. Bir ihtiyâç için gelenin, ihtiyâcını görürdü. Onun ihtiyâcını görecek şey kendisinde yoksa, tatlı ve güzel sözlerle onu gönderirdi. Dili, boş ve günah olan şeyleri söylemekten men etmeyi emrederdi. Namaz onun gözünün nûru idi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 266

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 29

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 262

4) El-A'lâm cild-2, sh. 208

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 26, 277, 379, 554, 623, cild-2, sh. 1495, 1524, 1810, 1951,

6) Brockelmann Gal-2, sh. 36

7) En-Necm-üs-sâgıb

8) Muktefâ fi zikri fedâil-il-Mustafâ, Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kısmı. No: 2101

İBN-İ HÂC

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin el-Hâc olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Nisbeti, el-Absesî el-Fâsî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 737 (m. 1336) senesinde seksen yaşından büyük olduğu hâlde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Hac, memleketinde ilim tahsil ettikten sonra Mısır'a gitti. Buradaki âlimlerden de ilim öğrendi. Daha sonra hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye gitti, İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvattâ kitabını Hâfız Takıyyüddîn Ubeyd bin Si'ridî'den dinledi. Büyük âlim Ebû Muhammed bin Ebî Hamza'nın derslerine uzun zaman devam etti. Bu zâtın sohbetlerinin bereketiyle büyük bir âlim olan İbn-i Hâc'ın, ömrünün sonlarına doğru gözleri rahatsızlandı ve görmez oldu. Buna rağmen talebelere ders okutmakla meşgûl oldu.

İbn-i Hac, çok kıymetli eserler yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Şümûs-ül-envâr ve kunûz-ül-esrâr,

2- Bulüg-ül-kasd vel-Mennâ fî havvâssı esmâ-illâh-il-husnâ, 3- Medhal-üş-Şer'-iş-şerîf: Bu eser üç cilddir. İbn-i Hac bu eserinde, insanların yaptığı uygunsuz işleri, bid'atları anlatmaktadır. Ayrıca insanların terk ettikleri veya bilmedikleri, tenbellik ve ihmalkârlık ile yapamadıkları ba'zı dinî husûsları yazmaktadır, İstanbul'daki Süleymâniye Kütüphânesi Hekimoğlu kısmı 542 numarada kayıtlı olan bu eserden ba'zı bölümler:

Evliyâ ve sâlihleri ziyâret: İnsanın evliyâ ve sâlih kimseleri ziyâretten uzak kalmaması gerekir. Allahü teâlâ, yağmur damlaları ile yeri diriltip canlandırdığı gibi, böyle zâtlar hürmetine de ölü kalbleri diriltir. Katı gönüller onların vâsıtası ile yumuşar, zor işler kolaylaşır. Zira onlar, Allahü teâlânın kapısında, O'nun rızâsı üzerinde bulunan kimselerdir. Onlara gelen geri çevrilmez. Onlarla beraber olan, onlarla tanışan ve onların sevgisini kazanan kimse asla zarara uğramaz. Çünkü onlar, Allahü teâlânın kullarına açılmış olan rahmet kapıları gibidirler. Böyle sâlih ve evliyâ bulununca, onların bereketinden istifâde etmeyi ganîmet bilmelidir. Onları görmek ni'meti ile şereflenen kimselerde, anlayış ve zihin açıklığı hâsıl olur. Bunu anlatan, anlatmaktan âciz kalır, işte insan, böyle büyük bir bereket ve hayırdan kendini mahrûm etmemelidir. Ancak burada önemli bir şart vardır ki, o da her zaman sünnet-i seniyyeden kıl payı olsun ayrılmamaktır. Bid'at ve dalâlet ehlinden çok sakınmalıdır. Onların ziyâretine dahî gitmemelidir.

İşlerde niyetin doğru olması: Allahü teâlâ, Beyyine sûresinin beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hâlbuki onlar, ancak Allaha, O'nun dininde ihlâs sahibleri olarak, diğer bütün dinlerden İslama yönelerek ibâdet etsinler, namazı gereği üzre kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardı. İşte bu emredildikleri şey dosdoğru hak dindir"** buyuruluyor. Âlimler de şöyle buyurdular. "İhlâs, niyet ile olur. Âdemoğlunun bir zâhirî bir de batınî a'zâları vardır. Zâhirî olarak ibâdet etmek ve Allahü teâlânın emirlerine uymak gerekir. Batınî olarak ise, Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, Muhammed aleyhisselâmın, Allahü teâlânın Resûlü olduğuna samîmi olarak inanmak gerekmektedir, ibâdetler için de asıl olan, ihlâs ile yapmaktır. Bu ise, kalb ile olmaktadır. Buna göre zâhirî a'zâlar, bâtına tâbidir. Batın doğru olursa, zâhir de ona bağlı olarak doğru olur. Bâtında bozukluk olursa, bu bozukluk zâhirde kendisini gösterir, öyleyse mü'minin, bâtınını doğru yapmak, onu düzeltmek husûsunda çok gayret sarf etmesi gerekir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olursa, bütün uzuvları iyi olur. Bu kötü olursa, bütün organlar bozuk olur. Bu kalbtir."** Yine Resûl-i ekrem buyurdu: **"Ameller, niyetlere göredir."**

Büyük âlim Ebû Abdullah Nazrî şöyle buyurur: "Görülmüyor mu ki; iki kişiden birisi Allahü teâlâya, diğeri puta secde etmektedir. Bu ise niyetlerin birbirinden farklı olmasından ileri gelmektedir. Zira birisi Allahü teâlâya diye secde ediyor. Bu ibâdettir. Diğeri ise puta diye secde ediyor. Bu da küfürdür."

O hâlde mü'minin, baştan niyetini iyi ve doğru yapması gerekir. Mü'min şayet çok hayırlı amel yapmak istiyorsa, niyetini iyi ve doğru yapması lâzımdır, insanlar umûmiyetle fiilleri bakımından birbirlerine benzerler, aynı şeyleri yaparlar. Fakat niyetlerine ve maksadlarına göre birbirlerinden ayrılırlar.

Sâlim bin Abdullah, Ömer bin Abdülazîz'e şöyle yazdı: "Ey Ömer! Allahü teâlânın kuluna yardımı, kulun niyetine göredir. Eğer kulun niyeti tam ve doğru ise, Allahü teâlânın ona ihsânı tam olur. Eğer kulun niyeti noksan ise, Allahü teâlânın ihsânı da, o derecede olur."

Yine sâlihlerden birisi, bir zâta şöyle yazdı: "Amellerinde niyetini düzelt. İhlâs üzere ol. Böyle yaparsan, az amelin sana kâfi gelir."

Ebû Hamîd Gazâlî "Erbeîn" adlı eserinde şöyle buyurdu: "İbâdet, niyet ve amelden meydana gelir. Niyet ibâdetin iki parçasından birisidir. Niyet, diğer parçasından daha üstündür. Zira a'zâlarla yapılan amellerden maksad, hayra yönelip, şerden uzaklaşması husûsunda kalbe te'sîr etmektir. Bu sebeble ibâdet ederken alnı yere koymaktan murâd, sâdece alnı yere koymak değil, bilakis kalbin hudû'udur (boyun eğmesidir). Kalbin hudû'unu te'min etmek de ise, a'zâların, meselâ alnı yere koymak te'sîrli olur. Yine zekâtı vermekten murâd, elindeki malı yok etmek değil, bilakis cimrilik hastalığını gidermektir. Bütün amellerinin niyetini devamlı yap. Bir amel için gerekirse birkaç niyet yap."

Âlimlerden bir zât şöyle buyurdu: "Cennete, Cenneti uman girer, Allahü teâlâ, Cehennemden korkup, oraya girmemek için lâzım gelen işleri yapmaya çalışanı Cehennemden uzak kılar. Merhamet edene merhamet olunur."

Lokman Hakîm oğluna şöyle vasıyyette bulundu: "Ey oğlum! Allahü teâlâdan çok kork. Fakat rahmetinden ümid kesme. Allahü teâlânın rahmetinden çok ümitli ol, fakat azâbından emîn olma. Bunun üzerine Lokman Hakîm'in oğlu babasına; "Ey babacığım! Benim bir kalbim var. Bu dediğini nasıl yaparım" deyince, Lokman Hakim; "Ey oğlum! Eğer mü'minin kalbi yarılsa idi, onda bir Allahü teâlânın rahmetinden ümit nûru, bir de Allahü teâlânın azâbından korku nûru bulunurdu. Eğer bu ikisi tartılsa idi, biri diğerinden ağır gelmez idi. Birbirine müsavî oldukları görülürdü."

Abdullah bin Dinar şöyle anlattı: Lokman Hakim oğluna şöyle dedi: "Ey oğul! Ateş gelirken ondan nasıl emîn olunur. Dünyânın insandan ayrılması muhakkak iken, dünyâya nasıl meyledilir. Ölümden nasıl gaflette olunur, ölümün geleceğinden asla şüphe yoktur. Sen uyuduğun gibi öleceksin. Ey oğul! İnsanın üç şeyi vardır. Rûhunu Azrail aleyhisselâm alır. Hayır veya şer, ameli kendisine âittir. Bedenini ise kurtlar yer ve toprak çürütür."

Ebû Hanîfe (r.a.) buyurdu ki: "Ölüm zamanında Ademoğlundan şeytanın çaldığı şey imândır. Şeytan şöyle der: "Ademoğlundan şu üç şeyi elde ettiğim zaman, daha başka birşey istemem. Bu üç şey şunlardır: Ademoğlunun kendisini beğenmesi, yaptığı amelleri çok görmesi ve günâhlarını unutması."

İbn-i Kâsım, bir zâtın şöyle anlattığını nakleder: "Îsâ aleyhisselâma arkadaşlarından birisi; "Sen su üzerinde nasıl batmadan yürüyorsun?" diye sordu. Îsâ aleyhisselâm; "Günah işlemezsen, sen de yürürsün" buyurdu. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâmın arkadaşı; "Hiç günah işlemedim" dedi. Îsâ aleyhisselâm da; "Öyleyse su üzerinde sen de yürürsün" dedi. Sonra arkadaşı su üzerinde yürümeye başladı ve bir süre yürüdükten sonra, geri döndü. Yine birgün Îsâ aleyhisselâmın arkadaşı, su üzerinde yürürken batmaya başladı. O sırada Îsâ aleyhisselâmdan yardım istedi. Îsâ aleyhisselâm onu sudan çıkardı ve ona; "Sen daha önce su üzerinde gidip gelmiştin de birşey olmamıştı. Şimdi sana ne oldu? Hem sen hiç günah işlemediğini iddia etmiştin" dedi. O zaman Îsâ aleyhisselâmın arkadaşı; "Evet hiç günah işlemedim. Fakat kalbime, benim de senin gibi olduğum düşüncesi geldi de, onun için bu duruma düştüm" dedi.

Riyâ: Bir talebenin başlangıçta dikkat edeceği en önemli şey, nefsini muhafaza etmesi, başına gelecek olan âfetlerden sakınmasıdır. Çünkü, zâhirî ve batınî mâniler pekçoktur. İlk

sakınılacak şeyler; riya, ucb, şöhret ve kibirdir. Bunlar öldürücü zehirdir. Zîrâ bunlardan az birşey amellerin gitmesine sebep olur. Bunlar insanda, karıncanın yürüyüşünden daha sessiz ve gizli, fakat ortaya çıkardığı ve görünen âfeti çok büyüktür. Kişide riya, dünyâya olan meyl ve dünyâyı âhırete tercih etmesinden ve nefs muhâsebesini ihmâl etmesinden meydana gelir. Kişide nefs muhâsebesi azalınca, riyadan kurtulamaz. Yaptıklarını Allah için değil de, dünyalık elde etmek için yapar. Allahü teâlâ, nefs muhâsebesini ihmâl etmeyi ve amelleri zayi etmeyi yasaklamıştır. Nitekim, Muhammed sûresinin otuzüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allaha ve Peygambere itaat edin.** (Küfür ve nifak gibi şeylerle) **amellerinizi boşa çıkarmayın"** buyuruluyor. İnsan, Allahü teâlânın emri olan amelde ihlâsı terkedince, riya ile ihlâsı birbirinden ayıramaz. Aklına geldiği gibi yapar. Ameller, ancak ihlâsla, samimî olarak yapılınca kıymet kazanır. Kişi amellerini samimiyetle yapıp yalanı terk edince; riya, ucb ve diğer şerre sebep olan şeyleri görme husûsunda basîret sahibi olur. Âlimlerden birisi şöyle buyurdu: "Şeytan, Âdemoğluna günah işletmek için çalışır. Bunu yaptıramazsa, onu aldatıp derece derece kötülüğe yaklaştırmak için, ona nasîhat eder. Sonra bunda başarılı olamazsa, onu bid'atlere düşürmek için çok gayret sarfeder. Buna da muvaffak olamazsa, ona bir helâli haram, bir haramı da helâl saydırmak için uğraşır. Bunda da muvaffak olamazsa, ona abdestinde yaklaşmak ister. Onu, abdestinde, namazında ve orucunda şüpheye düşürmeye çalışır."

Kula lâyık olan, amelini sırf Allah için yapmasıdır. Riya; yapılan bir işin, insanlar tarafından medhedil-mesini veya o iş sebebiyle, insanlar arasında kendisi için bir mertebe ve bir i'tibâr sahibi olmayı istemektir.

Amel bakımından insanlar üç kısımdır: 1- Hayırlı bir amel yaparken kendilerini unutanlar. Bunlar, yaptıkları iyilik ile bilinmeleri, için yaparlar. Bunlar helak olanlardır. 2-Allahü teâlâdan korkarlar ve Allahü teâlânın katında makbûl olana i'tibâr ederler. Amellerini ihlâsla yapmaya çalışırlar. Amellerin bozuk olmasından sakınırlar, insanlardan medh ve övgü beklemezler. Onlardan makam ve mevki istemezler. Bir işi ne insanlar için yaparlar, ne de terkettikleri birşeyi insanların rızâsı için terk ederler. 3- Bunların ihlâsları kuvvetli olup, içleri ve dışları birbirine uyar. Yaptıklarını Allah için yaparlar. Dünyâyı iyi tanımışlardır. Ona i'tibâr etmezler."

Sohbet (Beraber olmak): Ebû Abdürrahmân Sülemî, "Adâb-üs-sohbet" adlı eserinde, sohbetin birkaç şekli bulunduğu, herbirinin de ayrı ayrı âdabı olduğunu anlatırken buyurur ki:

"Allahü teâlâya karşı vazîfelerimiz: Emîrlerine uyup, yasak ettiği şeylerden uzak olmak, O'nu hiç hatırımızdan çıkarmamak, Kur'ân-ı kerîmi çok okumak, O'nun kazasına rızâ göstermek, O'ndan gelen belâ ve musibetlere sabretmek, yarattıklarına şefkat ve merhamet göstermektir.

Resûlullah efendimize (s.a.v.) karşı vazîfelerimiz şunlardır: O'nun sünneti seniyyesine uymak, bid'atlerden sakınmak, O'nun Ehl-i beytine, mübârek zevcelerine, mübârek soyundan gelenlere ve onun Eshâbına ta'zim ve hürmette bulunmak ve O'na karşı muhalefetten çok sakınmaktır.

Evliyâya karşı vazîfelerimiz şunlardır: Onlara hürmet etmeli, hizmetlerinde bulunmalı, sözlerini tasdik etmeli, onlara muhalefet etmemelidir. Zira hadîs-i kudsî'de buyuruldu ki: **"Bir velî kuluma düşmanlık eden, benimle harb etmiş olur."** Ana-babaya karşı vazîfelerimiz şunlardır: Onlara malla ve canla iyilikte bulunmalı, sağlıklarında onların hizmetlerini görmeli. Onlar için duâ etmeli, vefâtlarından sonra, vasıyyetlerini yerine getirmelidir. Ebû Useyd Saîdî (r.a.) şöyle anlatır: "Birgün Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûrunda idik. Beni Seleme kabilesinden bir kişi geldi ve; "Yâ Resûlallâh! Annem ve babam vefât ettikten sonra, onlar için yapacağım bir

iyilik kaldı mı?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Evet, onların cenâze namazını kılman, onlar için istiğfar etmen, verdikleri sözleri yerine getirmen, ahbâblarına hürmet edip akrabalarını ziyâret etmen ve sıla-i rahm yapman, öldükten sonra haklarında yapacağın iyiliklerdendir"** buyurdu.

Arkadaşlarımıza karşı vazîfelerimiz şunlardır: Onlara güleryüzlü olmalı, iyilikte bulunmalı, kusurlarını örtmelidir. Onların yaptığı az bir iyiliği çok, bizim onlara yaptığımız iyilikleri ise az görmelidir. Onlara kin beslemekten, hasedden, taşkınlık ve sıkıntı vermekten, kısaca onların hoşlanmayacağı her işten ve hareketten sakınmalıdır.

Aile ve çoluk-çocuğumuza karşı vazîfelerimiz şunlardır. Onları güzel terbiye etmeli, ahlâken iyi yetişmelerini te'min etmeli, Kur'ân-ı kerîmi ve lâzım olan din bilgilerini öğretmeli, onlara yumuşak davranmalıdır. Allahü teâlâ, Tahrîm sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Kendinizi ve aile efradınızı öyle bir ateşten koruyun ki, onun tutuşturucusu insanlar ve taşlardır. (O ateşin) üzerinde öyle melekler vardır ki, çok sert ve çok kuvvetlidirler. Allahü tealâ onlara ne emretti ise, ona isyan etmezler ve emredildikleri şeyi yaparlar"** buyuruyor.

Âlimlere karşı vazîfelerimiz şunlardır: "Her zaman onlara hürmette bulunmalı, sözlerini kabûl etmeli, mühim işlerde onlara müracaat etmelidir. Allahü teâlâ onları, Nebisinin (s.a.v.) vekîlleri ve vârisleri kılmıştır. Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) bu husûsta; **"Âlimler Peygamberlerin varisleridir"** buyuruyor.

Misâfire karşı vazîfelerimiz şunlardır: Misâfire, tatlı sözlü ve güleryüzlü olmalı. Ona karşı sevinçli ve neş'eli durmalı. Emrine hazır olduğunu ifâde eden bir hâlde olmalı. Yemek yedirmelidir.

Kabir ziyâreti: Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Kabir ziyâreti, ölümü hatırlatır"** buyurdu. Kabristana girdiği vakit, ölülere şöyle selâm verilir: "Esselâmu aleyküm yâ ehleddiyâr min-el-mü'minîne vel-müslimîn, yerhamullahü müstekdimîne minnâ vel-müste'hırîne. Ve innâ inşâallahü ankarîbin biküm lâhikûne. Es'elullahe lenâ ve leküm-ül-âfiyete." Sonra "Allahümmegfir lenâ ve lehüm" denir. Az veya çok duâ edilir. Maksad onlara duâ etmektir, ölüler duâya çok muhtaçtırlar. Çünkü onların amelleri artık kesilmiştir. Tekrar amel yapma imkânları yoktur. Sonra kabrin kıble tarafında, meyyite dönerek oturulur. Oturduktan sonra, Allahü teâlâya hamdü sena ve Resûlullah efendimize salât ve selâmdan sonra, meyyit için, bildiği kadarıyla duâ eder.

Eğer ziyâret edilen meyyit, bereketi umulan mübârek bir zât ise, dileklerinin kabûl edilmesi için onu vesile ederek, onun hürmetine dileklerimi kabûl eyle diye Allahü teâlâya duâ eder. Tevessüle, Resûlullah efendimizle başlamalıdır. Zîrâ Resûlullah efendimiz (s.a.v.) tevessülde esastır. Resûlullah efendimiz ile ve kıyâmete kadar Resûlullah efendimize tâbi olan âlim ve evliyâya tevessül edilir. İmâm-ı Buhârî, Enes bin Mâlik'den şöyle rivâyet etti: "Ömer bin Hattâb (r.a.), kuraklık zamanında, Peygamber efendimizin amcası Hazreti Abbâs'ı vesile ederek Allahü teâlâdan yağmur istedi ve şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Resûlullahın amcasını vesile ederek senden yağmur istiyoruz." Bir süre sonra yağmur yağmaya başladı.

İhtiyâçların giderilmesi, günahların af ve mağfiret olunması husûsunda meyyitlerden salih olanlar vasıtasıyla tevessül edilebilir. Ya'nî onlar vesile edilerek, onların hürmetine Allahü teâlâdan dilekler istenir. Sonra, kendisine, ana-babasına, hocalarına, akrabalarına, o

kabristanda bulunanlara, müslümanlardan vefât etmiş ve hayatta kalanlara, kıyâmet gününe kadar onların soylarından gelecek olanlara, orada hazır bulunmıyan müslümanlara duâ edilir. Sâlih kimseleri vesile ederek, Allahü teâlâya çok duâ etmelidir. Allahü teâlâ onları dünyâda seçtiği ve ikram ettiği gibi, âhırette de onlara çok derece verecek, lütuf ve ihsânda bulunacaktır, ihtiyâcı olan kimse, böyle sâlih kimselerin kabrine gidip, onları vesile ederek duâ etmelidir. Zira onlar, Allahü teâlâ ile kulları arasında vâsıtadırlar. Büyük zâtlar ve âlimler, asırlarca, sâlih kimselerin kabirlerini ziyâret etmek sûretiyle bereketlenmişlerdir. Bu ziyâretin bereketini madden ve ma'nen görmüşlerdir.

Ebû Abdullah bin Nu'mân (r.a.), "Sefînet-ün-necât li ehl-il-ilticâ" adlı eserinde, Şeyh Ebü'n-Necâ'nın kerâmetlerini anlatırken şöyle der: "Sâlih kimselerin kabirlerini ziyâret, hem ibret almak, hem de bereketlenmek için makbûldür. Hayatlarında olduğu gibi, vefâtlarından sonra da sâlih kimselerin bereketinden istifâde edilmesi mümkündür. Sâlih kimselerin kabirlerinin yanında duâ etmek ve onların şefaatini istemek, âlimlerce de tatbik edilmiştir."

Haceti olan, sâlih kimselerin kabirlerine gitsin ve onları vesile ederek Allahü teâlâdan ihtiyâcının giderilmesini istesin. Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Yalnız üç mescide ziyâret için gidilir"** hadîs-i şerîfi ile i'tirâz olunamaz. Zîrâ, büyük âlim İmâm-ı Gazâlî, "İhyâ-i ulûmuddîn" adlı kitabının sefer bahsinde şöyle buyurmaktadır "İbâdet için sefere çıkılırsa, bu ibâdet ya cihâd olur veya hac olur. Peygamberlerin (a.s.), Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm), Tabiînin, diğer âlimlerin ve evliyânın kabirlerini ziyâret etmek de bunlar arasına girer. Hayatta iken sohbetlerine, meclislerine gitmek sûretiyle bereketinden istifâde edilen kimselerin, vefâtlarından sonra da, kabirleri ziyâret edilmek sûretiyle onların rûhâniyetlerinden istifâde edilir. Bu maksad için sefere çıkmak caizdir. **"Yalnız üç mescide ziyâret için gidilir"** hadîs-i şerîfi buna mâni değildir. Çünkü bu hadîs-i şerîf, mescidler hakkındadır.

İbn-i Ebû Zeyd'in, bir risalesine yapmış olduğu şerhinde Abdî şöyle der: "Mescid-i harama ve Mekke-i mükerremeye kadar yürümek için nezretmenin dinde bir aslı vardır. Bu asıl da, hac ve umredir."

İbn-i Hubeyre, "İttifâk-ül-eimme" adlı eserinde şöyle demektedir: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şafiî ve Ahmed bin Hanbel (r.aleyhim), Resûlullah efendimizin kabrini ziyâretin müstehâb olduğunu söylemişlerdir."

Büyük âlim Abdülhak, "Tehzîb-üt-tâlib" kitabında, Ebû İmrân Fâsî'den şöyle nakleder: "Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret vâcibdir." Abdülhâk, buradaki vacibi, müekked sünnet olarak açıklamıştır. Âlimlerin sözünün hülâsası; Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâretin, kıymetli bir kurbet olduğudur. Sırf Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret kasdedilerek sefere çıkılır. Bu en büyük ibâdetlerdendir. Bu niyetle sefere çıkan kimseye çok afiyetler olsun. Yâ Rabbî! Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret ni'metinden bizi mahrûm etme. Âmin.

Hocam Ebû Muhammed'den şöyle duydum: "Resûlullahın (s.a.v.) Mekke-i mükerremeden, Medîne-i münevvereye hicret edip, orada âhırete teşrîf buyurmalarının hikmetine bakınız. Allahü teâlânın hikmeti, O'nun eşya ile şereflenmesi değil, eşyanın O'nunla şereflenmesi seklindedir. Şayet Resûlullah efendimiz Mekke-i mükerremede kalıp, burada Rabbine kavuşmuş olsa idi, belki Resûlullahın (s.a.v.) Mekke-i mükerreme ile şereflendiği, Mekke-i mükerremenin Resûlullah efendimizden üstün olduğu hatıra gelebilirdi. Allahü teâlâ, Resûlullah efendimizin, mahlûkların hepsinden daha üstün olduğunu kullarına beyân etmeyi murâd edince, Resûlullah efendimizin Medîne-i münevvereye hicreti meydana geldi. Böylece Medîne-i münevvere, Resûlullah

efendimizle şereflenmiş oldu. Âlimlerin icmâ'ı ile sabittir ki, Mescid-i haramdan sonra en üstün yer, Resûlullah efendimizin mübârek bedenini içinde bulunduran yerdir. Şu iyi bilinmelidir ki; Resûlullah efendimizin üzerinde gezip dolaştığı ve Resûlullah efendimiz ile ilgisi olan herşey, Resûlullah efendimizle olan durumunun miktarına göre şeref kazanacaktır. Resûl-i ekrem, Medîne-i münevverenin şifâ olduğunu buyurmuşlardır. Bu, Resûlullah efendimizin Medîne-i münevverede hasta ziyâreti ve muhtaçlara yardım için dolaşmalarından dolayıdır.

Bu sebeble Resûlullah (s.a.v.), mescidinde daha çok dolaştıkları için, buranın şerefi ve kıymeti daha fazladır. Orada kılınan namaz, bin namaz yerindedir. Aynı şekilde Resûlullahın (s.a.v.) mübârek evleri ile minber arasındaki dolaşması, oraya basması, mescidin diğer yerlerine nazaran daha fazla olduğu için, buraya Cennet bahçelerinden bir bahçedir buyurulmuştur. Resûl-i ekrem: **"Beytim ile minberim arası, Cennet bahçelerinden bir bahçedir"** buyurdu.

Buraya kadar zikrettiğimiz, âlimlerin ve sâlihlerin kabirlerini ziyâret âdabı idi. Peygamberlerin (a.s.) kabirlerini ziyâretin âdabına gelince; Onları ziyâret için gelen kimse, zillet, kırıklık, muhtaç ve boynu bükük bir vaziyette olmalıdır. Kalbi onlarla meşgûl olmalı ve kalb gözü ile onları görüyormuş durumunda olmalıdır. Zira Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) bedenleri çürümez ve değişikliğe uğramaz. Ziyâret eden, önce Allahü teâlâya hamdü sena, sonra Resûlullah efendimize salât ve selâm okur. Sonra Allahü teâlâdan, Eshâb-ı Kirâm için rızâsını, sonra kıyâmete kadar onlara tâbi olanlara rahmetini diler. Sonra ihtiyâcının giderilmesi, günahlarının af ve mağfiret olması husûsunda, Allahü teâlâya, onları vesile ederek duâ eder. Bu dileklerinin kabûl olması husûsunda onlardan yardımlarını ister. Fakat, onların bereketi ile bu dileğinin kabûl olacağından şüphe etmez. Bu husûstaki hüsn-i zannını tam ve sağlam yapar. Çünkü onlar, Allahü teâlânın kullarına açılmış rahmet kapıları durumundadır. Onların yanına gitmek imkânı olmıyanlar, onlara selâm gönderirler. Muhtaç oldukları şeyleri, af ve mağfiret olunmalarını istedikleri ve daha başka dileklerini söylerler.

Âlimler buyurdular ki; "Resûlullah efendimizi ziyâret eden kişi, kendisini, hayatta iken Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda imiş gibi düşünür. Resûlullahın (s.a.v.) hayatta olması ile, vefât etmiş olması arasında fark yoktur. Ya'nî, Resûlullah (s.a.v.), vefâtından sonra da ümmetini görür, onların hallerini, niyetlerini bilir. Böyle bilmek ve görmek, Allahü teâlâya mahsûs denirse, cevap olarak şöyle deriz: "Ahırete giden mü'minler, ekseriyetle dünyâdakilerin hâllerini bilirler. Buna dâir pekçok şey anlatılmıştır. Onların, dirilerin hâlini bilmesinin, dirilerin amellerinin kendilerine arz edilmesi şeklinde olması muhtemeldir. Başka şekilde de olabilir. Bunlar gayb ile ilgili şeylerdir. Resûlullah (s.a.v.), amellerin arz olunma mes'elelerini haber vermişdir. Bunun olması kesin, fakat ne şekilde olduğu belli değildir. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir. Bu husûsta Resûlullah efendimizin şu hadîs-i şerîfi bize açıklama olarak kâfidir **"Mü'min, Allahü teâlânın nûru ile bakar. Allahü teâlânın nûruna hiçbir şey mâni olamaz."**

Ebû Abdullah Kurtubî'nin Tezkire'sinde, şöyle bildirilir Sa'îd bin Müseyyib buyurdu ki: "Hiçbir gün yoktur ki, o gün sabah ve akşam, ümmetinin amelleri Resûlullaha (s.a.v.) arzedilmesin, Resûlullah (s.a.v.), ümmetini sîmâlarıyla tanımasın. Bu sebeble, Resûlullah efendimiz ümmeti hakkında şâhiddir. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresinin kırkbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Her ümmetten peygamberlerini birer şâhid getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhid yaptığımız zaman bakalım kafirlerin hâli ne olacak!"** buyuruyor.

Ameller, Cum'a günü Peygamberlere, ana ve babalara arzolunur. Resûlullah efendimize (s.a.v.) ümmetinin amelleri hergün, Cum'a günü ise, diğer Peygamberlere arz olunur. Resûlullah efendimizi vesile ederek Allahü teâlâya duâ etmek, yalvarmak, günahların affına sebep olur. Zîrâ Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şefaatinin bereketi ile, pekçok ve büyük günahlar af ve mağfiret olunur. Kim böyle inanmazsa, Resûlullah efendimizin şefaatından mahrûm kalır. Zira Allahü teâlâ, Nisâ sûresinin altmışdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biz her peygamberi, ancak Allahın izni ile kendisine itaat olunmak için gönderdik. Eğer onlar, nefslerine zulmettikleri zaman sana gelseler de, günahlarına Allahdan mağfiret dileseler, Peygamber de kendileri için af isteseydi, elbette Allahı, tövbeleri ziyâde kabûl edici, çok bağışlayıcı bulacaklardı"** buyuruyor.

Kim, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfine gelir, kapısında durur, O'nu vesile ederek Allahü teâlâya duâ eder, Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilerse, Allahü teâlâ o kimseyi af ve mağfiret eder. Allahü teâlâ böyle va'd buyurmuştur. Buna inanmayan, Allah ve Resûlüne (s.a.v.) karşı gelmiş olur.

Ba'zı büyük zâtlar, Resûlullah efendimizin ziyâretine geldikleri hâlde, Resûlullaha (s.a.v.) olan edeblerinden dolayı, Resûl-i ekremin huzûruna girmemiş, dışarıdan ziyâret edip gitmişlerdir. Bunlardan birisine, niçin Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna girmediği sorulunca; "İki cihanın efendisinin huzûruna benim gibiler nasıl girer? Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna girmeye kendimde güç bulamıyorum" diye cevap vermiştir.

Halîfe, İmâm-ı Mâlik'e (r.a.) yanına gelmesi için binek gönderdiği zaman, bineğe binmeyi kabûl etmeyerek;

"Resûlullah efendimizin mübârek ayakları ile bastığı yere, katırın tırnakları ile nasıl basarım" dedi, İmâm-ı Mâlik (r.a) halifenin yanına gidince, halife ona; Mescid-i Nebiye girince, kıbleye mi, yoksa Resûlullaha mı (s.a.v.) dönüleceğini sorunca, İmâm-ı Mâlik (r.a.); "Yönünü Resûlullaha dönersin" buyurdu.

Kâdı Ebü'l-Fadl Iyâd şöyle der: "Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret, müslümanlara sünnettir. Bu husûsta icmâ' meydana gelmiş olup, faziletli ve teşvik olunan bir iştir."

İbn-i Ömer'den bildirilen hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Kabrimi ziyâret edene, şefaatim vâcib oldu."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Medîne-i münevvereye, sırf Allah rızâsı için beni ziyâret etmeye gelen kimse, kıyâmet günü bana komşu olur ve ona şefaat ederim"** buyuruluyor. Başka bir hadîs-i şerîfte ise; **"Kim beni vefâtımdan sonra ziyâret ederse, beni diri iken ziyâret etmiş gibi olur"** buyurulmuştur.

İmâm-ı Mâlik (r.a.), Resûlullaha (s.a.v.) selâm vereceği ve duâ edeceği zaman kabr-i şerîfe yaklaşır, Resûl-i ekreme selâm verirdi. Eli ile kabr-i şerîfe dokunmazdı.

Nâfiî şöyle anlatır: "İmâm-ı Mâlik, Resûl-i ekremin kabr-i şerîfine gelir, şöyle selâm verirdi. "Esselâmü alen-Nebiyyi! Esselâmü alâ Ebî Bekr! Esselâmü alâ Ebî Hafs!" Sonra giderdi Onu böyle selâm verirken yüz defadan fazla gördüm."

İbn-i Kasûn da şöyle demektedir: "Medînelileri, Medîne-i münevverenin dışına çıktıkları veya dışarıdan geldikleri zaman, Kabr-i şerîfe gelip selâm verdiklerini gördüm. Ben de böyle yaparım."

Ahmed bin Sa'îd el-Hindî, eserinde şöyle demektedir: "Kabr-i şerîfin yanında duran kimse, ona dokunmaz, yapışmaz, uzun müddet de orada kalmaz. Hücre-i se'âdet, parmaklıkların içerisindedir. Buraya gelip, uzun müddet orada durulduğu zaman izdiham meydana gelir ve başkası rahatsız edilmiş olur. Uygun olanı, parmaklıkların iç kısmına girmemektir. Burada işlenen bid'atlerden müslümanları men etmelidir. Ba'zı kimseler, Kâ'be-i muazzamayı tavaf eder gibi, Hücre-i se'âdetin etrâfını dolaşıyorlar, tavaf ediyorlar, öpüyorlar, yüz ve gözlerini sürüyorlar; Oraya mendillerini ve elbiselerini atıyorlar, böyle yapmakla kendilerine bereket hâsıl olacağını sanıyorlar. Bunlar, tamamen bid'attir. Çünkü, Resûlullah efendimizden bereketlenmek ve ma'nevî yönden istifâde etmek, ancak O'na tâbi olmakla olur. Bunun için âlimler, Kâ'be-i muazzamanın duvarlarını, mescidlerin duvarlarını, Mushaf-ı şerîfi v.b. şeyleri mesh etmek (el sürmek) sünnete muhalif olduğu için, bu işleri mekrûh görmüşlerdir. Çünkü, Kabr-i şerîf ziyâret edilirken, hürmet ve ta'zim Resûlullah efendimizedir. Resûl-i ekreme ta'zim ise, sünnet-i seniyyeye uymakla olur. Aynı şekilde Mushaf-ı şerîfe ta'zim, onu öpmekle değil, onu okumak ve onunla amel etmekle olur. Yine mescide ta'zim, onun duvarlarına el sürmekle değil, onda namaz kılmakla olur. İçerisinde Allahü teâlânın veya Resûl-i ekremin ism-i şerîfi bulunan bir kâğıt, yolda görüldüğünde, ona ta'zim, onu öpmekle değil, onu şânına uygun olmayan yerden alıp, yüksekçe ve ayak altında kalmıyacak biryere kaldırmakla olur. Bir veliye ta'zim ve hürmet, onun elini ayağını öpmekle değil, onun sözünü dinlemek ve dediklerini yapmakla olur. Aynı şekilde, Resûlullah efendimize ta'zim, O'nun huzûrunda bir bid'ati yapmakla değil, onun sünnet-i seniyyesine uymakla olur."

---

1) El-A'lâm cild-7, sh. 35

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 237

3) Medhal-üş-Şer'-iş-şerîf

İBN-İ HATÎB CİBRÎN (Osman bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh ve kırâat âlimi. Kâdı'l-kudât. İsmi, Osman bin Ali bin Osman (diğer bir rivâyette İsmâil) bin İbrâhim et-Tâî el-Halebî'dir. Künyesi Ebû Amr ve lakabı Fahrüddîn olup, İbn-i Hatîb Cibrîn diye tanınır. 662 (m. 1263) senesi Rebî'ul-evvel ayında Mısır'da, Kâhire'de doğdu. 739 (m. 1338) senesi Muharrem ayında orada vefât etti. Sûfîler kabristanına defn olundu.

Haleb kadısı Şemsüddîn bin Behrâm, Kâdı Şerefüddîn el-Bârizî, İzzüddîn el-Esnâî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, usûl, kırâat, ferâiz, lügat, mantık, nahiv, beyân ve diğer ilimlerde yüksek âlimlerden oldu. Ders ve fetvâ verecek dereceye geldi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, talebelere ders okutmaya başlayan İbn-i Hatîb Cibrîn, çok talebe yetiştirdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Birara Haleb şehrine Kâdı'l-kudât olarak ta'yin edildi. Bu vazîfeyi yürütürken, ilim ile meşgûl olmayı da ihmâl etmedi.

Faziletler sahibi çok yüksek bir zât olan İbn-i Hatîb, haramlardan ve şüphelilerden kaçmakla birlikte, şüphelilere düşmek korkusu ile mübahların fazlasından da çok sakınırdı. Bir ara Beyt-ül-mâl vekîlliği vazîfesinde de bulundu. Fahrüddîn İbn-i Hatîb hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Şerh-üş-Şâmil-üs-sagîr, Şerhu Muhtasar-ı İbn-i Hâcib, Şerh-ül-bedi li-İbn-is-Sâ'âti, Şerh-ut-ta'cîz li-İbn-i Yûnus, Ferâiz (Nesir halindedir), Ferâiz, (Manzûm hâldedir), Mecmû (lügate dâirdir).

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 262

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 126

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 393

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 184

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 93

6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 443

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 655

8) El-A'lâm cild-4, sh. 210

9) Keşf-üz-zünûn sh. 236, 418

İBN-İ HİŞÂM (Abdullah bin Yûsuf)

Nahiv ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Yûsuf bin Ahmed bin Abdullah İbni Hişâm el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Cemâleddîn olup, İbn-i Hişâm ismiyle tanınmıştır. 708 (m. 1309)'de doğdu. 761 (m. 1360)'de Mısır'da vefât etti. Sûfiyye kabristanına defn edildi. Nahiv ve fıkıh ilminden başka, me'ânî, beyân, arûz ve diğer ba'zı ilimlerde de âlimdir. İlim tahsiline, önce Arabcayı öğrenmekle başladı. Bir müddet Mekke'de kaldı. Şihâbüddîn Abdüllatîf İbn-ül-Merhal ve İbn-i Sirâc'dan ilim aldı. Züheyr bin Ebî Sülemî'nin dîvânını Ebû Hayyân'dan dinledi. Şeyh Tâcüddîn et-Tebrîzî'nin derslerine devam etti. Bundan sonra Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Daha sonra da Hanbelî mezhebine geçip el-Hırakî'nin Muhtasar'ını dört ay kadar bir zaman içinde ezberledi. Arabcayı bilmek ve inceliklerine vâkıf olmak husûsunda akranlarını geçmiştir. Ayrıca İbn-i Cemâa'dan hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti. Kıymetli eserler yazmıştır. **Eserleri:** "Mugnillebîb": Bu eseri Arabcadaki edatlar ve harfler ile ilgili olup, sahasında benzeri az bulunan bir eserdir. İbn-i Mâlik'in sarf ve nahiv ile ilgili bin beyitlik meşhûr eseri "Elfiye" üzerine bir ta'lîk (inceleme) yazmıştır. Bir diğer eseri "Umdet-üt-tâlib fî tahkîki İbn-i Hâcib": Şâfiiyye şerhi olup, iki cilddir. "Ref'ül-hasâsa an kurrâ-il-hulâsa": Dört cilddir. "Et-Tahsîl vet-tafsîl li kitâb-it-tezlîl vet-tekmîl", "Şüzür-üz-zeheb", "Katr-un-nedâ" ve bunun şerhi "El-Kevâkıb-üd-dürriyye", "Bânet suâd kasidesi şerhi", "Şerhi Câmi-üs-sagîr": İmâm-ı Muhammed'in Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin fürûuna dair eserinin şerhidir. Ayrıca beş cild civarında bir tezkire kitabı vardır. Nahiv ilmindeki şöhreti ve eserleri ile her tarafta tanınmıştır. Ba'zı beytlerinin tercümesi şöyledir: "Kim ilmi öğrenmek için sabır gösterirse, ona kavuşur. Kim güzeli, iyiyi isterse, ona kavuşmak için sabır gösterir." Kim yükseklere kavuşmak için nefsini birazcık zillete sokmazsa, ömrü boyunca zillet içinde yaşar." "Ahırette en çetin hesap, kişinin dünyâda yaptıklarının hiçbirinin affedilmeden herşeyden tek tek sorulması, hesaba çekilmesidir."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 163

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 308

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 191

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 68

İBN-İ KAMMÂH (Muhammed bin Ahmed)

Şâfii mezhebi fıkıh ve hadîs Âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim bin Haydar bin Ali bin Akîl el-Mısrî'dir. Lakabı Şemseddîn İbni Kammâh, künyesi Ebû Abdullah'dır. 656 (m. 1258) yılı Zilka'de ayında doğdu. 741 (m. 1340) yılında Kâhire'de vefât etti.

İlk tahsilini tamamladıktan sonra, Radıyyüddîn bin Burhân'dan "Sahîh-i Müslim"i dinledi. Bu âlimin ölümünden sonra Necîb el-Harrânî ve kardeşi İzzeddîn'den, İbn-i Hatîb el-Mizze'den, Takıyyüddîn bin Rezîn ve bunlardan başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Abdüddâim ve Şam âlimlerinden ba'zıları ona icâzet verdiler. Birçok âlimden ilim tahsil ederek bilgisini arttırdı. Fıkıh ilminde meşhûr oldu. Sorulan suâllere fetvâlar vererek, insanların müşkillerini halletti. Dînî ilimlerde çok geniş bilgiye sahip olan İbn-i Kammâh, dersler vererek birçok talebe yetiştirdi. Hocalarından öğrendiği, dilediği hadîs-i şerîfleri rivâyet etti. Kâdılık vazîfesi vekâletinde bulundu. Kâdı Bedreddîn bin Cemâa'nın oğlu İzzeddîn bin Cemâa zamânında bu vazîfeden ayrıldı. İlim müzâkere etmek, ders okutmak ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Ömrünün son zamanlarında, vefâtına kadar Karâfe'de ders okuttu. Tûlûn Câmiinde imamlık vazîfesinde de bulundu.

Bedreddîn Nablûsî der ki: "Zamanının hayret edilecek âlimlerinden biri idi. Ona bir âyet-i kerîme hakkında suâl sorulsa, o âyetten bir önceki ve bir sonraki âyet-i kerîmeyi okurdu."

Çeşitli ilimlerde ilim sahibi idi. Faydalı eserleri vardır. İlmi, ilimle meşgûl olmayı ve ilimle meşgûl olanları severdi. Hadîs ilmi ile meşgûl olanları daha çok severdi. Ders okutması, îzâh etmesi gayet hoş olup, derslerine gelenler ondan çok istifâde ederlerdi. Devlet büyükleri de ona hürmet eder, saygı gösterirlerdi. Okuduğu, duyduğu şeyleri çok çabuk ezberlerdi. Kuvvetli bir zekâ ve hafızası vardı, öğrendiklerini ve ezberlediklerini unutmazdı.

Mısır târihini çok iyi bilirdi. Ondan Sa'deddîn el-Kummî ve daha başka âlimler rivâyette bulundular. Sirâceddîn Bulkınî, ondan "Sahîh-i Müslim" kitabını nakleder ve Irâkî ve İbn-i Mülakkın gibi akranlarına onunla iftihar ederdi. Fıkıh bilgilerini Şafiî mezhebine göre anlatan "Silsilet-ül-Vâsıl" adında bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8 sh. 225

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3 sh. 303

3) Keşf-üz-zünün sh. 996

İBN-İ MENFELÛTÎ

Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr, usûl âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Ahmed bin İbrâhim bin Yûsuf el-Osmânî ed-Dîbâcî'dir. Lakabı Veliyyüddîn ve künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn-i Menfelûtî ve İbn-i Hatîb el-Melevî diye tanınmıştır. 713 (m. 1313) senesinde doğdu. 774 (m. 1372) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Dımeşk'da yetişen İbn-i Menfelûti, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Doğruluk ve iyilik üzere, ibâdet içerisinde yetişti. Zamanındaki çeşitli âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Fıkıh, tefsîr, hadîs ve başka ilimlerde derin âlim oldu. Sultan Nasır zamanında Mısır'a gitti. Orada çeşitli medreselerde ders verdi. Çok talebe yetiştirdi. Çok ibâdet ederdi. Çok mütevâzi idi. Va'zları çok güzel ve te'sîrli idi.

Veliyyüddîn-i Irakî diyor ki: "Ebû Abdullah Veliyyüddîn hazretleri, bilhassa tefsîr, fıkıh, usûl ve tasavvufda çok yüksek idi. Bu ilimlerde mütehassıs idi. İbâreleri çok tatlı ve fasih (açık ve net) idi. Ondan çok insanlar istifâde ettiler."

Hâfız Şihâbüddîn İbni Haccî diyor ki "Veliyyüddîn hazretleri, fizikî yönden ve ahlâkının güzelliği bakımından, sanki zamanında bulunan insanların latif ve zarif olanı idi."

İlim öğrenmek ve öğretmek niyetiyle Haleb'e, Anadolu'ya ve başka yerlere gitti. Sonra Kâhire'de yerleşti. Daha çok Mensûriyye Medresesi'nde ders verirdi.

Rivâyet edilir ki, Veliyyüddîn hazretlerinin vefâtı yaklaşınca; ba'zı kimseler kendisine selâm vermiş gibi; "Ve aleyküm selâm" diyerek selâmlarını aldı ve; "Bunlar, Rabbimin melekleridir. Geldiler. Beni Cennette bir köşk ile müjdelediler" buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlar, oraya meleklerin geldiğini ve Ebû Abdullah'ın onların selâmlarına cevap verdiğini anlatır. Ebû Abdullah ondan sonra; "Üzerimde bulunan elbiselerimi soyunuz. Melekler Cennet elbiselerinden getirdiler" buyurdu ve kendisinde bir sürûr (neş'e, sevinç) hafi meydana geldi Bu hâl üzere rûhunu teslim etti. Cenâze namazında takriben otuzbin kişi bulundu. Emîr Nâsıruddîn'in türbesine defn olundu.

İrşâd-üt-taif ilâ ilm-il-Letâif onun eserlerindendir.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 58

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 306

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 277

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 233

İBN-İ MENZÛR

Arab dili ve edebiyâtı âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Mükerrem bin Ali bin Ahmed bin Ebü'l-Kâsım bin Menzûr el-Ensârî el-Ifrikî olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı Cemâlüddîn'dir. 630 (m. 1232) senesi Muharrem ayında Mısır'da doğdu. Trablusgarb'da doğduğunu söyleyenler de vardır. 711 (m. 1311) senesi Şa'bân ayında yine Mısır'da vefât etti.

İbn-i Menzûr hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. İbn-i Mâkir, Yûsuf bin Mâhilî, Mürteza bin Hatim, Abdürrahmân bin Tufeyl ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Kendisinden ise; İmâm-ı Sübkî ve Zehebî hadîs-i şerîf dinlediler ve rivâyet ettiler.

İbn-i Menzûr, edebiyat ve lügat ilmiyle ilgili, daha önce yazılmış uzun kitapları kısalttı. Onun kısalttığı kitapların sayısının beşyüz cild olduğu söylenir. Bu sebeble ona "İbn-i kütüb" (Kitapların oğlu) derlerdi.

Safdî onun hakkında; "Edebiyâtla ilgili ne kadar uzun kitap varsa hepsini kısalttı" demektedir.

İbn-i Menzûr, Trablus kadılığında bulundu. Daha sonra Mısır'a döndü. Âlimler topluluğunun reîsi idi. Edebiyat ilminde çok bilgi sahibi idi. Çok güzel yazı yazardı. Nahiv, lügat ve târih ilimlerinde mahir idi.

İbn-i Menzûr'un yazmış olduğu eserlerin ekserisi, edebiyat ve lügat ilmi ile ilgilidir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Lisân-ül-Arab: Arabca yazılmış en büyük ve kıymetli lügat kitaplarından biridir. Bu kitabını yazarken "Tehzîb," "Muhkem", "Sihâh" ve Sihâh'ın haşiyelerinden, ayrıca Cemhere ve Nihâye kitaplarından istifâde etmiştir. Bu eser Mısır'da yirmi cild olarak basılmıştır. 2-Muhtasar-ül-Egâni: Matbû' olup, oniki cilddir. 3- Muhtasaru Müfredât-ı

İbn-i Baytar, 4- Sürûr-un-nefs bi-medârik-il-havvâs-il-hams (iki cild), 5- Letâif-üz-zahire, 6- Muhtasaru Târîh-i Dımeşk li-İbn-i Asâkir, 7- Muhtasaru Târîh-i Bağdâd lis-Sem'ânî, 8- İhtisaru kitâb-il-Hayvân lil-Câhız, 9- Ahbâru Ebî Nüvâs, 10- El-Müntehab vel-Muhtâr fin-nevâdiri vel-eş'âr, 11- Tehzîb-ül-havvâs min dürret-il-gavvâs, 12-Zeylü alâ târihi İbn-i Neccâr, 13- Nisâr-ül-ezhâr fil-leyli ven-Nehâr.

Lisân-ül-Arab'dan ba'zı bölümler:

İslâm ve İstislâm: İnkiyâd, boyun eğmek demektir. Dindeki İslâmın ma'nâsı: Boyun eğmek ve İslâm dînini açıklamak ve Resûlullahın (s.a.v.) Allahü teâlâdan getirdiklerini kabûl etmektir. Sa'lebî bu husûsta ne güzel söylemiştir: "İslâm dil ile, imân kalb iledir."

Tehzib kitabında, İslâm hakkında Ebû Bekr Muhammed bin Beşşâr şöyle demektedir: "Falanca müslümandır" denilince, bunda iki ma'nâ vardır. Birisi; Allahü teâlânın emrini istislâm eden (boyun eğen), diğeri; ibâdeti sırf Allah için yapan demektir.

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Müslüman, müslümanların onun dilinden ve elinden emîn olduğu kimsedir"** buyuruyor. Ezherî, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsı hakkında şöyle demektedir: "Mü'min, selâmet kapısına girmiştir. Mü'minler de onun kötülüğünden korunmuşlardır."

Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez ve onu düşmana teslim etmez"** buyuruluyor.

Resûlullah (s.a.v.) birgün; **"Herkesin bir şeytanı vardır"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm; "Senin de var mı yâ Resûlallah?" diye sordular. O da; **"Evet! Fakat Allahü teâlâ, ona karşı bana yardım etti. O müslüman oldu"** buyurdu. Bir rivâyete göre de; **"Allahü teâlâ, benimle beraber olan şeytan müslüman oluncaya kadar bana yardım etti"** buyurdu. Ya'nî şeytan boyun eğip, bana vesvese vermekten vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ bana yardım etti.

İslâm: Resûlullahın (s.a.v.) getirdiklerini kabûl etmektir. Zâhiren bunu kabûl etmekle beraber, kalb ile de inanılır ve tasdik edilirse, buna îmân denir. Îmân, islâmın sıfatıdır. Eğer bir kimse zâhiren Resûlullahın bildirdiklerini kabûl eder görünür de, kalben bunlara inanmazsa, bu kimse zâhiren müslüman muâmelesi görür. Bu kimse, sadece dil ile müslümanım diyen kimsedir. Zîrâ, imân sâhibi kimsenin çok doğru olması lâzımdır. Çünkü îmân tasdiktir. Bu bakımdan mü'min, Resûlullah efendimizin bildirdiklerini zâhiren kabûl ettiği gibi, kalb ile de bunları tasdik edendir. Gerçek müslüman, Allah ve Resûlüne itaatini, inanarak izhâr edendir. Fakat inanmayıp, sâdece kendisine gelecek zararlardan korunmak için, müslümanmış gibi görünen, müslümanım diyen kimse, hakîkatte mü'min değildir. Ancak, zâhiren müslüman hükmündedir.

Sünnet: Dinde sünnet: Resûlullahın (s.a.v.) emrettiği ve nehyettiği, gerek sözle, gerekse fiille teşvik buyurduğu şeylerdir. Sünnet kelimesinin dinimizde üç ma'nâsı vardır. "Kitâb ve sünnet" birlikte söylenince, kitâb Kur'ân-ı kerîm, sünnet de hadîs-i şerîfler demektir. "Farz ve sünnet" denilince, farz, Allahü teâlânın emirleri, sünnet ise Peygamberimizin (s.a.v.) sünneti ya'nî emirleri demektir. "Sünnet" kelimesi yalnız olarak söylenince, bütün ahkâm-ı İslâmiyye demektir.

Bid'at: Arabca bir kelimedir. Önceden olmayıp, sonradan ortaya çıkarılan herşey demektir. Bu bakımdan, hem âdette, hem de ibâdette yapılan değişiklikler, reformlar bid'at olur.

Peygamberimizin (s.a.v.) ve O'nun dört halifesi (r.anhüm) zamanlarında bulunmayıp da, dinde sonradan meydana çıkarılan, uydurulan inanışlar, sözler, işler, şekiller ve âdetler bid'attir. Bunların hepsini din diye, ibâdet diye uydurmak veya dînin önem verdiği şeyleri, dinden ayrıdır, din buna karışmaz demek bid'attir. Bid'atlerin bazıları küfürdür. Ba'zıları da büyük günahtır.

---

1) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 39

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 26

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 262

4) El-Vâfî bil-vefeyât cild-5, sh. 54

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 219

6) El-A'lâm cild-7, sh. 108

7) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 123

8) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 248

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 46

10) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 142

11) Nüket-ül-himyân sh. 27

12) Zerkeşî sh. 307

13) Bedr-üs-sâfir sh. 167

14) Brockelman Sup-2, sh. 14

İBN-İ MERZÛK (Muhammed bin Ahmed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Merzûk el-Acîsî et-Tilmsânî, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. 711 (m. 1311)'de Tilmsân'da doğdu. 781 (m. 1379) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Tilmsân beldesinde yetişip büyüyen İbn-i Merzûk hazretlerinin, büyük dedeleri Medyen ahâlisindendir. Abded'de otururlardı. Orada dedelerinden miras olarak kalan toprakları, arazileri vardı. Beşinci dedesine nisbetle İbn-i Merzûk diye tanınmıştır. Bu Merzûk, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed'in dedeleri arasında, vilâyet sahibi, evliyâ bir zât olarak tanınır. Çok küçük yaşlarda ilim tahsiline başlayan İbn-i Merzûk, ilk olarak Tilmsân'da Ebû Bedreddîn bin Ebî Abdullah ve onun kardeşi olan Ebû Mûsâ hazretlerinden ilim öğrendi. 718 senesinde babası ile birlikte doğuya doğru göç etti. Bicâye'de Nâsıruddîn'den ders aldı. Babası Mekke-i mükerremede yerleşti. İbn-i Merzûk ise, ilim tahsili için Kâhire'ye döndü ve orada yerleşti. Burada Burhâneddîn es-Safâkusi ve kardeşinden ders okudu. Hadîs-i şerîfin taleb ve rivâyet dallarında, tefsîr, fıkıh, usûl, nahiv ve başka ilimlerde büyük âlimlerden oldu. 733 (m. 1332) senesinde asıl memleketi olan Kuzey Afrika'ya, Tilmsân'a döndü. Buranın vâlisi onu çok iyi karşıladı. Abdâd'da çok büyük bir câmi yaptırdı. Câminin hatîbliğine, İbn-i Merzûk'un amcasını getirdi. Onun vefâtından sonra, buranın hatîbliği İbn-i Merzûk'a verildi. İbn-i Merzûk'un hitâbeti (konuşma kâbiliyeti) pek fazla idi. Bu vazîfesi esnasında, sultan ile olan münâsebeti ve yakınlığı da bir hayli arttı. Sultânın iki oğlunu da okutuyordu. Bir taraftan çok güzel bir şekilde vazîfesini yürütürken, diğer taraftan da, orada bulunan meşhûr âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulunuyor, onlardan ilim öğreniyordu. Birara sultan, onu sefir (elçi) olarak Endülüs'e gönderdi. Kayravân harbinden sonra, Fas Sultânı Ebû Enan'a elçi olarak geri döndü. Oradan da Tilmsân'a geçti ve Abdâd'da yerleşti. Bu sırada,

Ebû Saîd Osman bin Abdürrahmân ile kardeşi Ebû Sabit, Tilmsân'a hâkim idiler. Zamânın sultânı Sultan Ebü'l-Hasen ise Cezayir'de bulunuyordu. Burada büyük bir asker toplanmıştı. Ebû Sa'îd, kardeşine haber vermeden, İbn-i Merzûk'u sulh yapmak üzere, elçi olarak Ebü'l-Hasen'e gönderdi. Kardeşi Ebû Sabit bunu duyunca, hiç hoş karşılamadı. Bunun üzerine İbn-i Merzûk'u yakalamak üzere adam gönderdiler. Sonra Endülüs'e geçmesine müsâade ettiler. İbn-i Merzûk Endülüs'e vardığında, Gırnata Sultânı Ebü'l-Haccâc'ın sarayında misâfir edildi ve kendisine çok hürmet ve ikramda bulunuldu. Sultan bunu kendi himâyesine alıp, Mescid-i hamrâ'nın hatîbliğine ta'yin etti.

Burada 754 (m. 1353) senesinde, Tilmsân ve civarının da hâkimiyetini eline alan Ebû İnân'ın kendisini da'vet etmesine kadar kaldı. Sultan onu meclisinin ileri gelenleri arasına kattı. Bir yerde yalan söylemesini istedi. O da söylemedi. Söylemediği için sultan kızdı ve onu hapsetti. Daha sonra serbest bırakılan İbn-i Merzûk (r.a.), Ebû Sâlim isminde birisinin saltanatı eline almasıyla, devlet kademelerinde çok yüksek makamlara getirildi Sultan, birçok işini buna bıraktı. 764 (m. 1362) senesinde Tunus'a gitti. Burada çok iyi karşılanıp, kendisine Muvahhidîn Câmii'nin hatîbliği vazîfesi verildi Sultan Ebû Yahyâ, 769 (m. 1367)'da vefât edince, Kâhire'ye gitti. Orada kendisini âlimler ve devlet adamları hürmet ve ikram ile karşıladılar. Sultan Eşref ile görüştü. O da buna ba'zı mühim vazîfeler verdi. Vazifeleri esnasında ve diğer zamanlarda, fazilet sahibi, yüksek ve kıymetli bir zât olarak bilinip tanınmıştır. Hayatı boyunca güzel ahlâk üzere bulunmuştur. Kendisiyle iş görülmesi kolay, beraberliği iyi, sevgisi çok, kalbi temiz, iyilik sever, güzel bir ev sahibi, tatlı dilli, güler yüzlü, açık ve doğru sözlü bir zât idi. İfâdesi düzgün olup, devlet ileri gelenleri ile birlikte bulunduğunda, onlara dînimizin emirlerini bildirir, hak yoldan ayrılmamaları için nasihat ederdi. Vekarını, ağır başlılığını sarsmadan, uygun olan şekilde şaka ve latife yapardı. Dost ve sevenlerine yardım ve bağlılığı çok, mütevâzî, iyilik yapmayı seven bir zât idi. Evi, sohbetine gelip kendisinden istifâde etmek isteyen talebeleri ile dolup taşar, kendisi de, yine bu şekilde sohbet için yapılan da'vetleri kabûl ederdi. Hattat idi. Yazı yazması çok güzel idi. Kur'ân-ı kerîm okuması da fevkalâde idi. Nesirde de, şiirde de mahir ve becerikli idi. Doğruluktan ayrılmazdı. Bir taraftan, o günkü durumların icâbı olarak sultanlarla beraber olup çeşitli vazîfelerde bulunurken, diğer taraftan ilim ile meşgûl olmayı, ilim öğrenip öğretmeyi de ihmâl etmezdi. Hacca gittiği sene, hacdan sonra orada bir miktar kaldı. Orada bulunan büyük âlimlerle görüşüp sohbetlerinde bulundu. Kendilerinden ilim öğrenip rivâyette bulunduğu ve icâzet aldığı hocalarının sayısı pekçoktur. Mısır'a döndüğünde, Necmiyye, Dâr'atmeşiyye ve Şeyhûniyye medreselerinde ders verdi. Çok yakışıklı, heybetli, herkese fâideli olmaya çalışan, kadri yüce bir zât idi. Tam yetişmiş, mükemmel bir zât olup, sözleri ve hareketleri insanlarda çok te'sîrli olduğundan, bulunduğu beldenin en büyük câmisinin imâm ve hatîbliği devamlı olarak buna verildi. Çok talebe yetiştirdi. İbn-ül-Hatîb, İbn-i Merzûk'dan çeşitli ilim meclislerinde, Buhârî'yi ve diğer hadîs kitaplarından ba'zılarını dinlediğini, onun bulunduğu meclislerin ayrı bir tatlılık ve güzellikte olduğunu haber vermektedir, İbn-i Merzûk hazretleri, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: "Şerhu umdet-ül-ahkâm", "Şerh-üş-Şifâ", "Şerh-ül-ahkâm-üs-sugrâ", "İzâh-ül-merâşid", "El-İmâme", "Mefâtih-ül-Merzûkiyye", "Akîdetü Ehl-it-tevhîd", "Müsnedü sahîh-ül-Hasen", "Şerhu câmi-ül-Sahîh-il-Buhârî", "İzâh-us-sâlih".

İbn-i Merzûk Muhammed bin Ahmed bin Muhammed hazretleri, yazmış olduğu kıymetli risalelerinden, birisinde buyuruyor ki:

"Her hâlimizde Allahü teâlâya hamd ederiz. Eshâb-ı Kirâmın meşhûrlarından, Abdullah bin Amr bin Âs ve Abdullah bin Ömer bin Hattâb'ın (r.anhümâ) bildirdikleri bir haber şöyledir: "Peygamber efendimiz (s.a.v.), Mekke'nin yüksek bir yerinde bulunan Seniyye tepesinde durdular. O zaman orada hiçbir kabir yoktu. Buyurdular ki: **"Allahü teâlâ, yetmişbin kişiyi hesapsız olarak Cennete koyacaktır. Bunlardan herbiri de yetmişbin kişiye şefaat edecekler ve onlar da hesaba çekilmeden Cennete gireceklerdir. Herhangi bir cezaya da uğramayacaklardır. Yüzleri de, ondördüncü gecesindeki ay gibi parlaktır."** Bunun üzerine Hazreti Ebû Bekr, "Yâ Resûlallah! Onlar kimlerdir?" diye suâl edince, Peygamber efendimiz; **"Onlar, ümmetimin garîblerinden, işte buraya defnedilecek olanlardır"** buyurdu. İbn-i Merzûk hazretleri anlatmaya devam ederek buyuruyor ki Benim babam da, bu hadîs-i şerîfi işittikten bir hafta sonra vefât etti ve buraya defn olundu. Allahü teâlâ ona rahmet eylesin. (Hadîs-i şerîfte bildirilen müjdeye kavuştuğuna göre,) acaba çocuğunun (İbn-i Merzûk'un hatâlarının affı için şefaat etmez mi? doğuda, batıda, ilim ve din yolunda ömür tüketmiş olan, İskenderiyye şehrinden Kuzey Afrika memleketlerinde sahih hadîs-i şerîfleri nakleden ve ilim öğrenip bu ilimleri yaymaya çalışan Resûlullahın (s.a.v.) minberinde oturup O'nun (s.a.v.) sünnetini ihyâ İçin gayret eden, 12 seneye yakın Harâmeynde kalan, Kâ'be-i muazzama içinde hatim okuyan ve Mekke'de ilim öğreten (bu oğlu) için acaba şefaat etmez mi? Estağfirullah yâ Rabbi! Günahlarım çok büyük. Günahlarımı Rabbim de biliyor. Fakat ben tövbe ediyorum. O'na güveniyorum. Rabbim rahmet sâhibidir. Vesselâm."

Bu ifâdeler, İbn-i Merzûk'un yüceliğini, din ve dünyâdaki yerini, yüksekliğini göstermektedir, İbn-i Merzûk (r.a.) yazdığı başka bir risalede de buyuruyor ki: "Seyyid Muhammed el-Mürşidî babamın hocalarından idi. Bu zâtla, babamla doğuya yaptığımız seyahatte karşılaştık. Ben o zamanlar ondokuz yaşında idim. Cum'a namazı vaktinde huzûrlarına vardık. Âdetleri üzere mescidde İmâmlık yapacak husûsi birisi bulunmaz, hazır olan cemâatten birisi imâm olurdu. O gün de orada fıkıh âlimlerinden birçok zât vardı, öyle ki, cemâatinin tamâmı âlimler olan câmi, belki de bundan başka yoktu. Namaz vakti yaklaştıkça, herkesin heyecanı artıyor, acaba imamete kim geçecek diye meraklanıyorlardı. Nihâyet Seyyid Muhammed hazretleri göründü. Sağına soluna baktı. Ben onu ilk defa görüyordum ve babamın arkasında kendimi gizliyerek oturuyordum. Gözü bana ilişince. İsmimi söyliyerek bana hitâb etti ve; "Buraya gel" dedi. Yanına vardım. Yalnız bir yere çekildik. Beni farz, vâcib ve sünnetlerden imtihan etti. Abdestim olduğu hâlde, tekrar ihlâs ile güzel bir abdest aldım. Bu abdestim, onun çok hoşuna gitmiş, beraberce mescide girdik. İmâm olmam için beni öne itti ve âdetlerince hatîb efendinin hutbe okurken dayandığı kılıncı bana kuşattı. Ben hiç hazırlıklı olmadığım için, ne okuyacağım diye düşünüyordum. Bana; "Kalk! Bismillah de!" buyurdu. Ben de kalktım. Hutbeye çıktığımda, hiç hazırlanmadığın şeyleri rahatça söyleyebiliyordum. Ara sıra cemâate bakıyordum. Herkes, sözlerimin te'sîri ile sanki kendilerinden geçmiş bir hâlde dinliyorlardı. Namazdan sonra bana; "Güzel hutbe okudun. Hutbeyi senin okuman, bize göre sana yaptığımız bir ikramdır. Bizi ihyâ ettin" buyurdu. Sonra biz hac yaptık. Mekke-i mükerremede yerleştik. Bir müddet sonra babam bana, amcam ve akrabalarım ile beraber olmam için Tilmsân'a dönmemi, yolda giderken, hocası Seyyid Mürşidî'ye uğramamı emir ve tenbîh etti. Yolda o zâtın yanına uğradım. Bana babamı sordu. Selâm ve hürmetlerini bildirip; "Ellerinizden öpüyor" dedim. Bunun üzerine bana; "Öne doğru gel! Şu hurma ağacına dayan! Ebû Midyen Magribî hazretleri bu ağacın altında üç sene kaldı" buyurdu. Daha sonra bana; "Ey Muhammed! Baban bizim kardeşlerimizden ve sevdiklerimizdendir. Fakat sen" dedi ve bu kelimeyi üç defa tekrarladı. Bu, benim için, devlet adamlarına fazla yakınlık kurduğumu, bunun ise mahzurlarının bulunduğunu bildirmek için bir

îkâz idi. Daha sonra da; "Ey Muhammed! Sen babanı düşünüyorsun. Kendisi hasta olduğu için, şimdilerde hâlinin nasıl olduğunu merak ediyorsun. Memleketini de düşünüyorsun. Baban iyidir ve sıhhat üzeredir. Şu anda Resûlullahın (s.a.v.) minberinin yanında, sağında Halîl el-Mekkî ve solunda Mekke-i mükerreme kadısı Ahmed efendi oldukları hâlde oturuyorlar. Babanı merak etme! Memleketine gelince, Allahü teâlâ orada bulunanların ihtiyâçlarını (sıkıntılarını) giderdi" buyurdu. "(Orada bulunan) hocam nasıl?" dediğimde; "Allahü teâlâ, senin hocan hürmetine Tilmsân'ı büyük bir belâdan korudu. Orası muhâsara edilmiş idi. Şu anda gâlib olan kumandan, orada bulunanlar için daha iyidir" dedi. Sonra oturdu. Ben de oturdum. Bana; "Ey hatîb! Sen hatîb ol! Sen hakîkaten hatîbsin. Kuzey Afrika'da, İskenderiyye'deki büyük câmide hatîb olman gerekir" dedi. Bana küçük küçük ekmekler verdi. Sonra beni uğurladı. O küçük ve az görünen ekmekler, o büyük zâtın bir kerâmeti olarak yol boyunca bana yetti. Hiç açlık çekmedim."

Baba ve dedelerinin olduğu gibi, İbn-i Merzûk hazretlerinin de evi, bir ilim ve irfan yuvası idi. Çocuklarından ve torunlarından da çok âlim ve veli yetişmiştir.

---

1) Ed-Dârer-ül-kâmine cild-3, sh. 360

2) Şezerât-üz-Zeheb cild-6, sh. 271

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 16

4) El-A'lâm cild-5, sh. 328

5) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâli ehl-is-selef cild-1, sh. 141

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 170

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 155, 344, cild-2, sh. 93, 482, 510, 521, 650

8) El-Büstân sh. 184

9) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 305

10) Neyl-ül-ibtihâc sh. 267

11) Keşf-üz-zünûn sh. 104, 105, 406, 550, 1164, 1170, 1333, 1628

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1019

İBN-İ NÛH (Abdülgaffâr bin Ahmed)

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Kelâm âlimi ve şâir. İsmi, Abdülgaffâr bin Ahmed bin Abdülmecîd bin Nûh bin Hatim bin Abdülhamîd ed-Derevi (Ed-Devrî) el-Aksurî el-Kûsi el-Ensârî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Daha çok İbn-i Nûh diye tanınmıştır. Mısır'ın Saîd bölgesinde bulunan Aksur kasabasında doğdu. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen İbn-i Nûh (r.a), 708 (m. 1309)'de Zilka'de ayında Mısır'da, Kâhire'de vefât etti. Uzun müddet Mısır'da, Sa'îd bölgesinde bulunan Kûs şehrinde ikâmet etti ve orada meşhûr oldu. Soyu Eshâb-ı Kirâmın meşhûrlarından olan Sa'd bin Ubâde hazretlerine ulaşır.

İbn-i Nûh, ilim tahsili için çok gayret gösterdi. O zamanda "Hâfızayn" olarak bilinen Ebû Muhammed ed-Dımyâtî ile Muhibb-üt-Taberî ve "Şeyhâyn" olarak bilinen, Ebü'l-Abbâs el-Mülessem ile Abdül'azîz el-Menüfî'nin ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Kendisinden ise; Kutb-ül-Halebî, Alâüddîn-i Konevî, Ebû Hayyâh ve başkaları ilim öğrenip, rivâyetlerde bulundular. Kûs şehrinde talebeleri için güzel bir dergâh yaptırdı. Orada talebelere ders verirdi. Gayr-i müslimler tarafından rahatsız edilince, Kâhire'ye taşındı ve orada yerleşti. Vefât edinceye kadar orada ikâmet etti.

Kerâmetler, hârikalar, faziletler sahibi olan İbn-i Nûh (r.a.), dînî ve edebî ilimleri kendisinde toplanmıştı. Devamlı emri ma'rûf ve nehy-i münker yapardı. (İyiliği emreder, kötülükten sakındırırdı.) Kendisini Allahü teâlâya ibâdet ve tâate vakfetmişti. Başta Resûlullah (s.a.v.) olmak üzere, bu yolun büyüklerine olan muhabbet ve bağlılığı pekçok idi. Peygamber efendimize olan bağlılığı, muhabbeti, evlâdına olan muhabbet ve şefkatinden çok daha fazla idi.

İbn-i Nûh Abdülgaffâr bin Ahmed hazretlerinin kıymetli şiirleri ve güzel sözleri vardır. Bir defasında buyurdu ki: "Allahü teâlâhın evliyâsının büyüklüğünü inkâr edenlerin, bu büyükler hakkında uygun olmayan, ileri geri sözler söylemeleri, küçük bir sivrisineğin, bir dağ üzerine üflemesine, üfürmesine benzer. Nasıl ki, o dağın o üfleme ile yerinden ayrılması mümkün değil ise, inkarcıların sözleri sebebiyle, büyüklerde bir değişiklik olması da böyle imkânsızdır."

İbn-i Nûh'un el-Vahid fî sülûk-i ehl-it-tevhîd isimli kıymetli bir kitabı vardır. Bu kitaptan ba'zı kısımlar özetlenerek aşağıya yazılmıştır.

Her zaman şu husûslara riâyet et 1- Evini temiz tut! 2- Gıybeti terket! 3-Âhıret işlerine sarıl! 4- Dâima Allahü teâlâyı an, O'nu hatırından çıkarma! Bunlardan sonra şunları yap: Senden ayrılacak olan şeyden, o senden ayrılmadan önce, sen ondan ayrıl.

Sana lâzım olacak şeye, o şey sana lâzım olmadan önce, sen o şeye sahip ol! Takvâya sarıl! Her şeyi Allah için yap!

Bütün hayırlar şu beş şeydedir: 1- Allah için sevmek. 2- Allahü teâlâya kulluk vazîfelerini samimî ve doğru olarak yapmak. 3- Allahü teâlânın emirlerine uymak. 4- Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden sakınmak. 5- Allahü teâlâdan uzaklaştıracak işleri bırakıp, O'nun rızâsını kazandıracak işleri yapmak.

Bunlardan sonra şu beş şeyi yapmalıdır 1- Allahü teâlânın sevdiğini sevmek. 2- Allahü teâlânın buğzettiğine buğzetmek. 3- Allah için sabretmek. 4- Allahü teâlânın hükmüne rızâ göstermek. 5- Her işini Allahü teâlâya havale etmek. Allahü teâlânın dilediği ve takdîr ettiğini güzel görmek.

Şu hasletleri kendinde bulundur Ahlâkını iyi yap. Vakitlerinin kıymetini bil. Kaçırdığın şeye üzülme. Gelenden memnun ol. Allahü teâlânın bütün mahlûkâtına karşı şefkatli ol.

İnsanlarla arkadaşlık ederken şunlara riâyet et Onlardan gelen eziyet ve sıkıntılara sabret. Fakat sen onlara kat'iyyen eziyet etme. İyi olsun, kötü olsun, bütün herkese iyilik yap. Onlara adâletle muâmele et Onlara Allah için nasihatta bulun.

İnsanlara karşı kendinde şu vasıfları bulundur 1- İnsanların arasında selâmı yay. 2- Onlardan aç olanları doyur. 3- Onlara karşı yumuşak konuş. 4- Herkese güleryüz göster. 5- İnsanlarla münâkaşa ve münâzara yapma!

İnsanlar arasında şunlara da riâyet et 1- Onlara düşmanlık yapma. 2-Onlarla münâkaşa yapma. 3- Onlar arasında lüzumsuz konuşma. 4- Onların kusur ve eksiklerini ortaya koyma!

Yine insanlara karşı dikkat edilecek husûslardan ba'zıları da şunlardır: Kişinin kendisini, insanların en aşağısından bile daha üstün, görmemesi gerekir. Çünkü kişi, Allahü teâlâ katında durumunun ne olacağını bilemez. Hiç kimseyi küçümsememeli, hiç kimse ile alay etmemelidir. Çünkü Allahü teâlâ, insanı en güzel şekilde yaratmıştır.

Yine kişiye, insanlar arasında şunlar gerekir. İnsanların arasını ıslah etmeli. Onların arasındaki ihtilâf ve anlaşmazlıklara girmemelidir. Onların ufak tefek hatâ ve kusurlarını

görmezlikten gelmeli, onları örtmelidir. İkâz edilmesi gerekiyorsa, uygun bir şekilde söylemelidir. Gücünün yettiği nisbette iyilikle emredip, kötülükten men etmelidir. Onlara yumuşaklıkla muâmele etmelidir.

Büyüklere hürmet etmeli, küçüklere şefkat göstermelidir. Yardım istiyene yardım etmeli, fakirlerin ihtiyâcını gidermelidir. İnsanlara karşı işleri kolaylaştırmalı, gözü görmiyene yolunu göstermeli, istişâre edene nasihati esirgememeli, insanlara helâl ve haram olan şeyleri öğretmeli, günâhlardan uzak durmalıdır. Yetimlerin mallarına dokunmamalıdır.

Takvâya sarılmalı, nefsin arzu ve isteklerini terketmelidir. Bozuk ve insanı yoldan çıkaracak kimselerden uzak durmalı, gizlide ve açıkta Allahü teâlânın emirlerine uymalıdır.

Konuşurken doğru konuşmalı, bir işi yaparken Allah için yapmalıdır. Her hâlde, her şartta mu'tedil olmalı azgınlık ve taşkınlık yapmamalıdır. Her zaman sapıklığa ve bozuk fikirlere düşman olmalıdır.

Hakka göre hareket etmeli, doğruluk sahiplerini sevmelidir.

Allahü teâlânın velî kullarını sevmeli Allahü teâlânın düşmanlarına düşmanlık etmelidir.

Fakirleri sevmeli, mazlûma yardım etmelidir. Dîne hizmet etmeli, müslümanlığın emri olan şeyleri yapmalıdır. Bâtıl yolda olanların sözlerini bozmalı, onları dinlememelidir.

Mü'minlere sevgi göstermelidir. İnkarcılardan üstün olmalıdır. Bid'at sahiplerine lâzım olan cevâbı vermelidir. Câhillerden yüz çevirmelidir.

Sözlerde ve fiillerde adâleti elden bırakmamalıdır. Güzel huyları ve sıfatları taşımalı, dedikoduyu terketmelidir.

Bütün bu söylenilenlere her zaman riâyet etmelidir. Bunlara riâyet etmenin alâmeti: Edebli olmak. Rızâ ve gadab hâlinde hakkı söylemekten ayrılmamak. Doğru söyleyeni tasdik, yalan söyleyeni tekzib etmektir (yalanlamaktır).

Ölüm ve hayat: ölüm ve hayat, insanlardan ayrılmıyan hâllerdendir. Ölüm, hayâtın içidir. Nitekim, gece de gündüzün içi durumundadır. Gündüz, onda geçim te'min edildiği, çeşitli işler ile meşgûl olunduğu için hayat gibidir. Gece ise, sükûn hâli olduğu için, ölüm gibidir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Nebe' sûresi 10 ve 11. âyet-i kerîmelerde meâlen buyurdu ki: **"Geceyi size libas kıldık** (karanlığı size bir örtü yaptık ki, o gece vaktinde, yalnızlık hâlinde isti'dâdınız kadar ibâdet ile meşgûl olursunuz)**. Gündüzü ise, geçim vakti kıldık** (ki, o gündüz vaktinde ma'işet te'mini için çalışırsınız)**."**

Mülk sûresinin 2. âyet-i kerîmesinde de meâlen buyuruldu ki: "**Amelce hanginiz daha güzeldir diye, sizi imtihan etmek için, hem ölümü hem de hayâtı halk eden Allahü teâlâ, Azîzdir** (Gâlibdir, sâlih ameller işlemekten yüz çevirenlerden intikam alır), **Gafûrdur** (Sâlih amel işleyenlerin hatâlarını mağfiret eder)**."**

Uyku da, iki uyanıklık arasında bir berzah alemidir, ölüm de, dünyâ ile âhıret arasında bir berzah âlemidir.

Kabir, âhıret âleminin ilk konağıdır. Fakat kabir de, âhıret âlemine giden bir yoldur. Esas konak burası değildir. Kabir, dünyâ konaklarının sonudur.

Dünyâ ile âhıret arasındaki berzah âlemine, ölüm şerbetini içtikten sonra girilir, ölüm şerbeti, mutlaka içilecektir, öncekiler ve sonrakiler bu şerbeti hep içmişlerdir. Ölümden, hiçbir mahlûk, hiçbir sultan, hiçbir nebi ve hiçbir resûl kurtulamamıştır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 87

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 386

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 524

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 267

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-1, sh. 161

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 587

7) El-A'lâm cild-4, sh. 31

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1406, 2005

9) Tabakât-ül-evliyâ sh. 448

İBN-İ ÖMER MELÎKEŞÎ (Muhammed bin Ömer)

Fıkıh, hadîs, tasavvuf ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Ali bin Muhammed bin İbrâhim'dir. "İbn-i Ömer" diye tanındı. Melîkeşî. Becânî, sonra Tûnusî ve Cezâirî nisbetleriyle bilinirdi. Künyesi Ebû Abdullah olup, "İbn-i Ömer" diye meşhûr oldu. İlim öğrenmek ve yazmak husûslarında önde gelenlerden oldu. Eseri bulunan bir fakîh, güzel şiirleri bulunan bir edîb olup, fazilet sahibi bir mutasavvıf idi. Tunus'ta güzel hat san'atında meşhûr olmuştu. Tevâzu, Îsâr ve hüsn-i kabûl sahibi olup, herkese karşı alçak gönüllü, eli açık ve güleryüzlü idi. İlim öğrenmek için birçok yeri dolaştı ve hac yaptı. Hicaz, Mısır ve İskenderiyye'de iken birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Bu âlimlerden birisi Radıyyüddîn-i Taberî olup, ondan beş hadîs-i şerîf kitabını okudu. Medine kadısı ve hatîbi Sirâcüddîn Muhammed bin Tarrâd, Ebû Muhammed Dallâsî, Necmeddîn-i Taberî ve daha başka âlimler, onun hadîs-i şerîf rivâyet ettiği zâtlardandır. Şiirleri, ince ve derin ma'nâlar ifâde etmektedir. Nesirleri üstün ve kıymetli, hat eserleri çok güzel olup, yazdığı eserler her yere yayılmıştır. 740 (m. 1339) senesi Muharrem ayında Tunus'ta vefât etti.

"Nefh-ut-Tayyib" adındaki eserin sahibi diyor ki: "İbn-i Ömer, hilâfet merkezinin kâtibi ve edebiyatta, güneş gibiydi, ilim sahasının kahramanıydı. Tunus'a gelip vatan edindi. Memleket, onunla ilim ve irfan yuvasına döndü. Onun kaldığı müddette, çok büyük olaylar cereyan etti. Kendi memleketini tercih edip, başka yerlere gitmeyi düşünmedi. Yaşadığı devirde, herkes ondan çok istifâde etti. Hat san'atı ile çok meşgûl ve meşhûr oldu. Doğru yoldan hiç ayrılmadı. Çok yer dolaştı. Tasavvuf ve tahkîk ehli idi. Hicaz'a olan seferinde, çok hayırlar yaptı. Nesebi (soyu) hep sâlih, temiz kimselerdendi. Şiirleri çok güzeldir.

---

1) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâl-is-selef cild-1, sh. 176

İBN-İ RÂŞİD

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Râşid el-Bekrî el-Kafsî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemekle beraber, Kafsa'da doğdu. 735 (m. 1335) senesinde Tûnus'da vefât etti. 685 (m. 1286) senesinde vefât ettiği de söylenmekte ise de, 731 (m. 1330) senesinde hayatta olduğu, kaynaklarda yazılıdır. Ebû Abdullah, din ve fen bilgilerinde mahir, faziletler sahibi, fakih bir zât idi.

İbn-i Râşid, ilim tahsiline memleketinde başladı. Bir müddet Tunus'ta ikâmet edip ilim tahsil ettikten sonra, Mısır'a gitti. İskenderiyye'de Kâdı Nâsıruddîn el-Ebyûrdî ve daha sonra da, onun talebesi Ebî Amr bin el-Hâcib'den fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca Ziyâüddîn bin el-Alâfdan da fıkıh okudu. Arab dili ve edebiyatını İbn-i Muhyiddîn'den öğrendi. Kâhire'ye gidip, İmâm el-Allâme Şihâbüddîn el-Karâfî ile görüşüp onun fıkıh derslerine katıldı. Ondan çok istifâde etti ve fıkıh, usûl-i fıkıh ilminde selâhiyetli olduğuna dâir icâzet (diploma) aldı. Bunun yanında İmâm Takıyyüddîn bin Dakîk-ül-Iyd, İbn-i Gammaz, Hâzim, Kemâl İbn-ül-Tenisî, Muhyiddîn Hafî Re'sihî, Şems-ül-İsfehânî ve Şemsüddîn el-İsfehânî'nin derslerinde de bulundu.

Ebû Abdullah el-Kafsî, 680 (m. 1281) senesinde hacca gitti. Hac vazîfesini îfâ ettikten sonra, birçok ilimleri kendinde toplamış olarak Tunus'a döndü. Doğduğu yerde kadılık vazîfesi yapmaya başladı.

İbn-i Râşid, çok kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Eş-Şihâb-üs-sâkıb fî şerhi muhtasarı İbn-i Hâcib, 2- Ez-Zeheb fî dabtı kavâid-il-mezheb: Ebû Abdullah bin Mezrûk, bu eserin Mâlikî mezhebi fıkhında emsali olmadığını söyledi. 3- En-Nazm-ül-Bedî' fî ihtisâr-it-tefrî', 4-Lübâb-ül-Lübâb fî beyân mâ tedammenehü ebvâbi kitâb minel erkân veş-Şürût vel-esbâb, 5- El-Mertebet-üs-seniyye fî ilm-il-Arabiyye, 6- El-Mertebet-ül-ulyâ fî ta'bîr-ir-rü'yâ, 7- Kitâbü Tuhfet-il-lebîb fî ihtisâri Kitabı İbn-il-Hatîb, 8- Nûhbet-il-vâsıl fî şerh-il-Hâsıl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 213

2) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 334

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 134

4) Terâcim-i müellifîn Tûnusiyyîn cild-3, sh. 329

5) İthâfu ehl-il-zaman cild-1, sh. 172

6) Dürret-ül-hicâl cild-2, sh. 112

7) Şezerât-üz-zekiyye sh. 207

8) El-A'lâm cild-7, sh. 111

9) Neyl-ül-ibtihâc sh. 235

İBN-İ RECEB (Abdürrahmân bin Ahmed)

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Ahmed bin Receb bin Hasen bin Muhammed bin Mes'ûd el-Bağdâdî olup, künyesi Ebü'l-Ferec'tir. Lakabı ise, Zeynüddîn ve Cemâlüddîn'dir. 736 (m. 1336) senesinde Bağdad'da doğdu. 795 (m. 1393) senesinde babası ile gelip yerleştiği Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr denilen kabristana defnedildi.

Dımeşk'a yerleşen İbn-i Receb, burada Muhammed bin İsmâil bin İbrâhim, İbrâhim bin Dâvûd el-Attâr ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti. İlim öğrenmek için gittiği Mısır'da Ebü'l-Feth el-Midûmî, Ebü'l-Hâzım el-Kalânisî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezbere bilen) idi. Fıkıh ilminde de söz sahibi olan İbn-i Receb, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi.

İbn-i Receb hazretleri, vefâtı yaklaşınca, bir kimseye; "Benim için falan yerde bir kabir kaz" dedi. O kişi de dediği yere gidip bir kabir kazdı, İbn-i Receb, o kişi kabri kazdıktan sonra gidip kabrine baktı, içine girip yattı ve; "Tamam, güzel olmuş" diyerek kazılan kabri beğendi. Bundan birkaç gün sonra da vefât etti. Kazdığı o kabre defnedildi.

İbn-i Receb birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-İstihrâc li ahkâm-il-harâc, 2- El-İstignâ bil-Kur'ân, 3- İstinşâku nesîm-ül-üns min nefehâti riyâz-il-kudsi, 4- Ehvâl-ül-kubûr: Kabir azâbını, kıyâmet ve âhıret hâllerini anlatan bir eserdir. Süleymâniye Kütüphânesi Reşid Efendi kısmı 159 numarada kayıtlıdır. 5- Et-Tahvîf mınennâr vet-ta'rîf bi hâli dâr-il-bevâr, 6-Takrir-ül-Kavâid ve tahrir-ül-ferâid, 7-Câmi-ül-ulûm vel-Hikem fî şerhi erbeîne hadîsen min cevâmi-il-kelîm, 8- Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile: Kâdı Ebû Ya'lâ'nın yazmış olduğu Tabakât-ı Hanâbile'nin zeylidir. Kâdı Ebû Ya'lâ'nın yazmadığı Hanbelî mezhebi âlimlerinin hayâtını yazmıştır. 9- Riyâd-ül-üns, 10- Şerh-i Sahîh-i Tirmizî, 11- Mecmûat-ür-resâil, 12- El-Kavâid-ül-kübrâ, 13- Letâif-ül-meârif fîmâ lil-mevsimi minel-vazâif: Dînî ve ahlâkî bilgiler hakkında İslâm âlimlerinin güzel sözlerinin toplandığı bir eserdir. Süleymâniye Kütüphânesi Molla Çelebi kısmı 138 numarada kayıtlıdır. 14- Melidât fî fazâil-üş-şühûr, 15- El-İlmâm fî fedâil-il-Beytillah-il-haram.

Letâif-ül-meârif adlı eserinden bölümler:

Mutarrif bin Abdullah (r.a.) buyurdu ki: "Ölüm, ni'met sahiblerinin ni'metlerini ellerinden alır. Öyleyse devamlı olan, kaybolmayacak ni'meti (Cennet ni'metini) arayın!" Selef-i sâlihînden bir zât şöyle buyurmuştur. "Dünyâyı hakkıyla tanıyan kimse, onu hakîr ve önemsiz görür."

Büyük âlimlerden birisi buyurdu ki: "Amellerin üstünü, nefsin beğenmediğidir." Yapılan tâatin kabûl olduğunun alâmeti, tâata devam edilmesidir. Kabûl olmadığının alâmeti ise, o tâattan sonra bir günâhın yapılmasıdır. Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "İstiğfarı çok yapınız. Çünkü Allahü teâlânın rahmetinin ne zaman ineceğini bilemezsiniz. "Lokman Hakîm oğluna şöyle nasîhatta bulundu: "Oğlum! Kendini istiğfara alıştır. Çünkü öyle anlar vardır ki, o zaman Allahü teâlâdan dilekte bulunanların dilekleri red olunmaz." Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin Muhammed sûresi ondokuzuncu âyet-i kerîmesinde, tevhîd ile istigfârı birarada bildirmektedir. Bir haberde şöyle bildirilmiştir "Şeytan şöyle der: Ben insanları günahlarla helak ettim. Onlar da beni "La ilahe illallah" ve istiğfar ile helak ettiler.

Evzâî, Yahyâ İbni Ebû Kesîr'den şöyle rivâyet etti: "Kim de şu altı şey bulunursa, imânı kemâle erer 1- Allahü teâlânın düşmanları ile harb etmek. 2- Yazın oruç tutmak. 3- Kışın, abdesti güzel almak. 4- Bulutlu günde namazı ilk vaktinde kılmak, 5- Haklı olduğunu bildiği hâlde münâkaşa ve mücâdeleyi terk etmek. 6- Belâ ve musibetlere sabretmek."

İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlâ, rûh gargaraya gelmediği müddetçe, kulun tövbesini kabûl** eder" buyurdu. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin onyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ancak Allahın kabûl edeceğini va'd buyurduğu tövbe, o kimseler içindir ki, bir cahillikle bir kabahat yaparlar da sonra çok geçmeden tövbe ederler, işte Allah, bunların tövbelerini kabûl buyurur. Allah, ihlâsla tövbe edenleri hakkıyla bilicidir"** buyurdu. Âyet-i kerîmede cehâletten murâd, kötü amele yönelmektir. Çünkü Allahü teâlâya isyan eden kimse câhildir. Allahü teâlâya itaat eden ise âlimdir. Şöyle ki: Allahü teâlâyı, O'nun azametini ve kibriyâsını bilen kimse, Allahü teâlâya asla âsi olmaz. Denilmiştir ki, insanlar Allahü teâlânın azameti hakkında tefekkür etselerdi, asla isyanda bulunmazlardı.

Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı ile beraber olduğu meclisleri, tamamen Allahü teâlâyı anıp, hatırlamak, Allahü teâlânın emirlerine teşvik, yasaklarından sakındırmaktan ibâretti. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek meclislerinde Kur'ân-ı kerîm okunurdu. Kendisine gelen vahiyleri Eshâb-ı Kirâma bildirirdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını Eshâb-ı Kirâma anlatır, onları güzel va'z ve

nasihatlerle Rabbinin yoluna da da'vet ederdi. Allahü teâlâ, Ra'd sûresinin yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bunlar, Allahın zikri ile kalbleri huzûra kavuşarak îmân edenlerdir. Evet, bilin ki, ancak Allahı anmakla kalbler yatışır ve huzûr bulur"** buyuruyor. Yine Enfâl sûresinin ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçek mü'minler yalnız o kimselerdir ki, Allahü teâlâ** (Allahü teâlânın azâbı) **zikr olunduğu zaman** (Allahü teâlânın, azametinden ve celâlinden) **kalbleri korkar, âyetleri onlara okunduğunda imanları artar. Bütün işlerinde Allahü teâlâya tevekkül ederler"** buyuruluyor.

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki; "İçerisinde hikmetlerden bahsedilen, Allahü teâlânın rahmetinin umulmasına vesile olan zikir meclisleri (Allahü teâlânın anıldığı meclisler), ne iyi meclislerdir."

Birgün birisi Hasen-i Basrî'ye (r.a.) kalbinin katılığından şikâyette bulununca, Hasen-i Basrî ona, Allahü teâlâyı anmasını tavsiye buyurdu. Zikir meclisleri, kalblerde huşû' meydana getirir. Yer yağmurla canlandığı gibi, ölü kalbler de, Allahü teâlânın zikrinin yapıldığı meclisler ve fâideli ilim ile hayat bulur. Dünyâya gönül bağlamamak ve âhırete hazırlık için gayretli olmak, ilim meclislerinde dünyânın gerçek yüzünün ve ayıplarının, Cennet ni'metleri ve onların üstünlüğü, Cehennem ve azâbının şiddetinin anlatılması ile hâsıl olur. Allahü teâlânın anıldığı yere rahmet iner. Orasını sekînet ve vekar kaplar. Melekler burayı kuşatırlar. Selef-i sâlihînin çoğu, böyle bir meclisten, ma'nevî huzûr içinde kendilerini vekar kaplamış olarak çıkarlardı. Hattâ onlardan bir kısmı, böyle bir meclisten çıktıktan sonra yemek yiyemezlerdi. Ba'zıları da o mecliste ne duymuşlar ise, derhâl o duydukları ile amel ederlerdi.

Va'z ve nasihatler öyle kamçılardır ki, onlarla kalblere vurulur. Nasıl, gözümüzle gördüğümüz kamçılar, bedene vurulduğu zaman te'sîr ederse, nasihatler de öyle kalbe te'sîr ederler, Büyüklerden birisi şöyle buyurdu: "Ancak, temiz bir kalbden çıkan nasihatler te'sîr eder. Çünkü kalbden gelerek yapılan nasihat, kalbe gider. Sâdece dil ile yapılan nasihatler, bir kulaktan girip, diğerinden çıkar, te'sîrli olmaz." İlmiyle amel etmiyen âlim mum gibidir. İnsanları aydınlatır, fakat kendisini yakıp bitirir.

Muharrem ayının ve ilk on gününün fazileti: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ramazân-ı şerîf ayındaki oruçlardan sonra en faziletli oruç, Muharrem ayının orucudur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz, gece namazıdır"** buyurdu.

Kurre bin Hâlid, Hasen-i Basrî'den (r.a.) şöyle nakletti: "Allahü teâlâ, yeni yıla mübârek bir ay ile başladı. Sene içerisinde Allahü teâlâ indinde, Ramazân-ı şerîf ayından sonra Muharrem ayından daha kıymetli bir ay yoktur."

Oruç tutmak: Oruç, Rabbi ile kul arasında bir sırdır. Bu sebeble Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde şöyle buyuruyor: **"Her iyiliğin mükâfatı, on mislinden yediyüz misline kadardır. Yalnız oruç bana mahsûstur. Onun mükâfatını da ancak ben veririm. Çünkü, kulum benim için; yeme, içme ve cima arzularını terketti. Benim için gözünü haramlara kapadı, dilini muhafaza etti."** Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Cennette bir kapı vardır ki, ona Reyyân denir. Ondan oruç tutanlar girer. En sonuncu girince, bu kapı kapatılır. Artık oradan kimse giremez"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Kim Allah rızası için bir gün oruç tutarsa, Allahü teâlâ onu Cehennemden uzaklaştırır"** buyurdu.

Rivâyet edilir ki: "Kıyâmet günü oruçlular için Arş'ın altında sofra kurulur, insanlar hesap verirken, onlar o sofradan yerler. Bunun üzerine insanlar; "Bunlara ne oluyor? Biz hesap vermekle meşgûlüz, onlar ise yemekle meşgûller" derler. Bunun üzerine onlara; "Siz dünyâda yerken, onlar oruç tutuyorlardı" denir. Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin otuzbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkek ve kadınlar, Allahı çok zikr eden erkekler ve kadınlar** (var ya), **Allah bunlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."**

Yine Allahü teâlâ, Hâkka sûresinin yirmidördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Yeyin, için, afiyet olsun;** (dünyâdaki) **geçmiş günlerde takdim ettiğiniz sâlih amellere karşılık olarak"** buyuruluyor. Mücâhid (r.a.) ve daha birçok âlim; "Bu âyet-i kerîme, oruç tutanlar hakkında nâzil olmuştur" demişlerdir. Allah için yemesini, içmesini ve şehvetini bırakıp oruç tutanlara, Allahü teâlâ hiç bitmeyen yiyecek ve içecek, ebedî saadet nasîb edecektir.

Sâlihlerden birisi, o kadar çok oruç tuttu ki, artık beli bükülüp sesi çıkmaz oldu. Vefât edince rü'yâda gördüler. Kendisine ne hâlde olduğu sorulunca; "Bana çok kıymetli giyecekler giydirdiler" dedi. Ebû Bekr bin Ebû Meryem, son anlarını yaşıyordu. Hem de oruçlu idi. Kendisine orucunu açacak birşey vermek istediler. "Güneş battı mı?" diye sordu. "Evet" dedikten sonra ağzına birkaç damla su damlattılar. Daha sonra'vefât etti.

Oruç, Allahü teâlâ ile kul arasında bir sır olduğu için ihlâs sahibleri, nafile oruçlarını başkalarından gizleme husûsunda çok gayret gösterirlerdi.

Gece ibâdetinin fazileti: İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Gece namazının, gündüz namazına üstünlüğü; gizli sadakanın, açıktan verilen sadakaya üstünlüğü gibidir."

Amr bin As da (r.a) şöyle buyurdu: "Gece kılınan bir rek'at namaz, gündüz kılınan on rekattan daha hayırlıdır."

İbn-i Ebiddünyâ şöyle buyurdu: "Gece namazının gündüz kılınan namaza üstün olması sırlar bakımından daha çok olması ve ihlâsa daha yakın olmasındandır."

Allahü teâlâ, gece kendisini zikr için, duâ ve istiğfar için, münâcat için uyananları secde sûresinin onaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle medh buyurmuştur. **"Onlar, o kimselerdir ki,** (geceleyin namaz kılmak için) **yataklarından kalkarlar. Rablerine azâbından korkarak ve rahmetinden ümîdvar olarak duâ ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına harcarlar."**

Ahvâl-ül-kubûr adlı eserinden ba'zı bölümler:

Allahü teâlâ Ademoğlunu yarattı. Hangisinin daha güzel amel işlediğini denemek için onları dünyâya yerleştirdi. Sonra onları kabir âlemine nakletti. Onları burada, kıyâmet gününe kadar tuttu. Onlar kabir âleminde olmakla beraber, amellerinin iyi veya kötü olmasına göre karşılık görürler. Ameli iyi olanlar, kabirlerinde ikrama ve ni'metlere kavuşurlar. Amelleri kötü olanlar ise, hor ve hakîr olurlar. Allahü teâlâ, Mü'minûn sûresinin yüzüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"**(Kâfirler der ki:) **"Tâ ki, ben terk ettiğim imânı yerine getirip, sâlih bir amelde bulunayım. Hayır** (artık dünyâya dönülmez), **müşriklerden herbirinin söylediği bu sözler, söyleyene âit faydasız bir lâftır, önlerinde ise bir mezar vardır. Diriltilecekleri güne kadar oradadırlar"** buyuruyor.

Hasen-i Basrî (r.a.), birgün kabirleri göstererek; "Bunlar, sizin ile âhıret arasında bulunan kabirlerdir" buyurdu.

Atâ Horasânî de; "Kabir, dünyâ ile âhıret arasındaki vakittir" demiştir. Ebû Umâme el-Bâhilî, bir şahsın cenâze namazını kılıp cenâze kabre konunca; "Bu andan i'tibâren, meyyit için mahlûkâtın diriltileceği güne kadar devam edecek bir kabir hayâtı başladı" demiştir.

Şa'bî'ye (r.a.), falanca kimse vefât etti denilince; "O, ne dünyâda ne de âhırettedir. O, kabir âlemindedîr" dedi.

Yine Şa'brî (r.a), birisinin; "Falanca vefât etti, âhıret âleminden oldu" dediğini duyunca, o kimseye; "Ahıret ehlinden oldu deme, kabir ehlinden oldu de!" buyurmuştur.

Kabir hayâtı: Ba'zı sâlih kardeşlerim, benden, kabir hayâtına dâir haberleri, vefât edenlerin karşılaşacakları hâlleri yazmamı istemişlerdi. Çünkü böyle şeyleri dinlemek, kalblere te'sîr eder, fâide verir. Gaflet uykusunda olanları, bu uykudan uyandırır. Bunun üzerine bu husûsta Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve Selef-i sâlihînden gelen haberleri, kabirlerden ibret ve nasihat olmaya dâir bildirilenleri, Allahü teâlâdan hayır diliyerek kısaca topladım. Çünkü uzun uzun anlatmak bıkkınlık ve usanma hâsıl eder. Allahü teâlâdan bizi, ölümü her ân bekleyip, ona hazırlıklı olan, duyup işittiklerinden ibret alıp, istifade edenlerden eylesin. Amin.

Birinci Bölüm: ölünün kabre konması, Münker ve Nekir meleklerinin suâl için gelmesi, kabrin genişlemesi veya daralması, ölünün Cennette veya Cehennemdeki yerini görmesi hakkındadır.

Allahü teâlâ, İbrâhim sûresinin yirmiyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen;

"Allah, îmân edenleri hem dünyâda, hem âhırette (kabirde) **sabit söz olan şehâdet kelimesi ile tesbit eder, tevhîde bağlı kılar. Allah, zâlimleri** (kafirleri) **şaşırtır ve dilediğini yapar"** buyuruyor.

Berâ bin Âzib'den (r.a.) şöyle nakledildi: "Resûl-i ekrem (s.a.v.), İbrâhim sûresinin yirmiyedinci âyet-i kerîmesini okudu. **"Bu âyet-i kerîme, kabir azâbı hakkında nâzil oldu" buyurdu. Müslim, kitabında şu hadîs-i şerîfi de bildirdi: "Ölüye; "Rabbin kimdir?" denir. Ölü, "Rabbim Allahü teâlâ" der. "Peygamberin kimdir?" diye sorulunca; Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır cevâbını verir."**

Berâ bin Âzib'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.):

"Kâfire, "Rabbin kim?" diye suâl olunur. O da; "Bilmiyorum" der. O zaman kâfire demir bir topuz ile vurulur. Eğer bununla bir dağa vurulmuş olsa idi, o dağ toprak olurdu. Kâfir, o topuz ile vurulunca öyle bir bağırır ki sesini insan ve cinden başka herşey işitir" buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Ölü kabre konulunca, yanına iki melek gelir. Onu tutarlar. "Rabbin kimdir?" diye suâl ederler. Ölü; "Rabbim Allahü teâlâdır" der. "Size gönderilen o zât kimdir?" diye suâl ederler. Ölü; "O, Allahü teâlânın Resûlüdür" der. "Bunu nereden biliyorsun?" derler. Ölü; "Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmde okudum. O'na îmân ettim ve O'nu tasdik ettim" der."**

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerite, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Meyyit mezara konup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir" buyurmuştur.**

Yine Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ölü kabre konulunca, yanına yüzleri siyah ve gök gözlü iki melek gelir. Birine Nekir, diğerine Münker denir. O kimseye; "Muhammed hakkında ne dersin?" dediklerinde, eğer mü'min ise, bu iki meleğin suâllerine cevap olarak; "Muhammed, Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlühü" der. Bu iki melek; "Biz elbette biliyoruz ki, sen dünyâda da böyle derdin" derler. Sonra o kimsenin kabri her tarafından kırkar metre genişler ve aydınlanır. Bundan sonra o kimseye uyu denildiğinde, o kimse; "Beni bırakın, çoluk çocuğuma gidip bu hâli haber vereyim" der. Melekler ona; "Kendisini ancak, çok sevdiği hanımı uyandıran yeni dâmâd gibi rahat uyu" derler. Böylece, Allahü teâlâ onu yattığı yerden uyandırıncaya kadar, rahat ve huzûr içerisinde uyur. O kimse kâfir ise, bu iki meleğe cevap olarak; "Ben bilmem, insanlardan işitirdim, bir şeyler söylerlerdi, ben de onu söylerdim" der. Bu iki melek; "Biz elbette biliyoruz ki, sen öyle derdin" derler. Sonra toprağa; "Sıkış!" diye emrolunur. Toprak o kimse üzerine sıkışır, kaburga kemiklerini birbiri üzerine geçirir ve Allahü teâlâ onu bu yattığı yerden kaldırıncaya kadar, dâima azâbda bulunur" buyurmuştur.**

Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kul, ne hâl üzere öldü ise, o hâl üzere diriltilir. Mü'min îmân üzere, münâfık ise nifak üzere diriltilir."** Câbir bin Abdullah'in (r.a.) rivâyet ettiği diğer bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Meyyit kabrine konduğu zaman, güneş batma vakti kendisine gösterilir. Ölü oturur, iki gözünü siler ve; "Beni bırakın namaz kılayım" der."**

Kabrin meyyitle konuşması: Hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ölüyü mezara koyduklarında, mezar der ki: "Yazıklar olsun sana ey insanoğlu, ben var iken niye gurûrlandın? Benim sıkıntı, karanlık, yalnız ve böceklerle, kurtlarla dolu bir yer olduğumu bilmiyor muydun? Üzerimden geçerken, bir ayağın geride, bir ayağın ileride şaşkınca durduğun zaman neye aldanmıştın?" Eğer o kimse sâlihlerden ise,:bir ses der ki: "Ey Mezar! Neler söylüyorsun? O doğruluk üzere idi ve emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapardı. Ona elbette yeşil bahçeler hazırladım," Sonra bedeni nûra çevrilir, rûhu göğe çıkarılır" buyurdu.**

Berâ bin Âzib'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; **"Kabirde mü'mine, güzel yüzlü, güzel kokulu ve güzel elbiseli bir genç gelir. "Bugün, senin iyi şeyler va'd olunduğun gündür" der. Meyyit, ona kim olduğunu sorunca; "Senin** (dünyâda iken yaptığın) **iyi amelinim" der. Kâfir olana ise, çirkin suratlı, çirkin kokulu ve çirkin elbiseli bir genç gelir. "Bugün senin korkutulduğun ve tehdid olunduğun gündür" der. Meyyit, ona kim olduğunu sorunca, o da; "Senin** (dünyâda iken yaptığın) **kötü amelinim" der."** buyurdu.

Kâ'b'ın (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"İyi bir kul mezara konunca, iyi amelleri etrâfını sarar onu muhafaza ederler. Azâb melekleri ayak tarafından gelince, namaz karşılarına çıkar ve Allah için çok kıyâmda durmuştur, derler. Baş ucundan gelince, oruç karşılarına çıkar. Dünya da çok susuzluk çekti, derler. Bedeni tarafından gelince, hac ve Allah yolunda yaptığı cihâd karşılarına çıkar ve hayır, bu beden çok eziyet çekmiştir, derler. Eli tarafından gelince, verdiği zekât ve sadakalar der ki, bana dokunmayın. Bu el ile çok zekât ve sadakalar vermiştir. Melekler, çok güzel, mübârek olsun derler ve geri dönerler ve rahmet**

melekleri gelirler. Ona Cennetten bir yatak getirir ve yayarlar. Mezar ona gözünün görebildiği kadar geniş ve ferah olur. Cennetten bir kandil getirip, kıyâmete kadar onun nûru altında durur."

Yezîd Rakkâşî dedi ki: "Bana şöyle ulaştı. Meyyit kabre konduğu zaman, amelleri onun etrâfını sararlar. Allahü teâlâ, o amelleri konuşturur. Ve şöyle derler: Ey bu kabirde yapayalnız kalan kul! Dostların, çoluk-çocuğun senden ayrılıp gittiler. Bugün senin benden başka bir arkadaşın ve yakının yok," Kur'ân-ı kerîmin, kendisini okuyana şefaat edeceğine, kabir azâbını ondan def edeceğine dâir haberler gelmiştir. Bu husûsta Mülk sûresi (Tebareke) bildirilmiştir. İbn-i Mes'ûd (r.a.) şöyle buyurdu: "Kim Mülk sûresini her gece okursa, Allahü teâlâ o kimseyi kabir azâbından korur. Biz Resûl-i ekrem (s.a.v.) zamanında bu sûreye "Mania: kabir azâbından koruyan" derdik"

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Mülk sûresini okuyun ve ezberleyin. Onu, ailenize, Çoluk-çocuğunuza ve komşularınıza öğretin. O kendisini ezberleyen kimse için Allahü teâlâdan, onu kabir azâbından kurtarmasını diler. Allahü teâlâ, onun hürmetine, onu ezberlemiş olanı kabir azâbından kurtarır."

Muhammed bin Semmâk şöyle anlatır: "Bir kimse kabre konulup azap edilmeye başlayınca, komşuları bağırıp; "Ey kötü kişi, sen bizden geç kaldın. Biz buraya daha önce geldik. Niçin bizden ibret almadın. Bizim gittiğimizi ve amellerimizin kesildiğini görmedin mi? Sen daha bir müddet yaşadın. Bizim kaçırdığımızı kendin için niye tedârik etmedin?" Bunun gibi, yeryüzünün her köşesindekiler feryâd edip der ki: "Ey dünyâya aldananlar niçin bizden önce gidenlerden ve sizin gibi dünyâya aldananlardan ibret almazsınız!"

Ebû Eyyûb-i Ensârî'nin (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir mü'min vefât ederken, bir rahmet meleği bunun rûhunu alır. Meyyitler, dünyâda müjde isteyenlerin toplandığı gibi bunun etrâfında toplanırlar. Ona sormağa başlarlar. İçlerinden birkaçı da, kardeşinizi bırakınız, dinlensin. Çok sıkıntılı yerden geliyor derler. Etrâfına üşüşürler. Dünyadaki tanıdıklarını sorarlar, filân adam ne yapıyor? filanca kadın evlendimi? derler."**

Hasen-i Basrî (r.a.) şöyle anlattı: "Mü'mine ölüm hali geldiğinde, ona beşbin melek gelir. Onun rûhunu alırlar. Onu dünyâ semâsına çıkarırlar. Onu, daha önce vefât etmiş olan mü'minlerin rûhları karşılar. Ona ba'zı haberler sormak isterler. Melekler onlara: "Ona arkadaşlık ediniz. Çünkü o, büyük bir sıkıntıdan kurtuldu derler. Kendisine arkadaşlık eden birisi ona, kardeşini, arkadaşını sorar. O da, bildiğin gibi der. Nihâyet kendisinden önce vefât eden birisini sorunca, yeni ölen kimse; "O size gelmedi mi?" der. Onlar; "O öldü mü?" derler. O da; "Evet" der. Bunun üzerine onlar; "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn, o havîyeyi (Cehennemi) boylamıştır" derler."

Allahü teâlâ ba'zı kabir ehline, kabirde de, dünyâda iken yapmış olduktan sâlih amelleri yapmasına izin verir. Ancak kabirde yaptıkları amellerden dolayı sevâb ve karşılık verilmez. Çünkü ölüm ile artık insanoğlunun amelleri kesilmiştir. Fakat bu yaptıkları ibâdetler, onların Allahü teâlânın zikri ve tâati ile ni'metlenmeleri içindir.

İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle anlattı: "Eshâb-ı Kirâmdan birisi, bir yere çadır kurmuştu. O, orasının kabir olduğunu bilmiyordu. Burada Mülk sûresini (Tebâreke) okuyan birisi ile karşılaştı. Daha sonra Resûl-i ekremin (s.a.v) yanına geldi. "Yâ Resûlallah! Bir yere çadır kurmuştum.

Orasının kabir olduğunu bilmiyordum. Bu sırada Mülk sûresini okuyan birisine rastladım. Bu sûreyi sonuna kadar okudu" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Mülk sûresi, onu kabir azâbından korur"** buyurdu.

Hammâd-i Haffâr dedi ki: "Cum'a günü kabristana gitmiştim, bir kabrin yanına varınca, orada Kur'ân-ı kerîm' okunduğunu duydum.

İbrâhim Haffâr şöyle anlattı: "Bir kabri kazmıştım. Bu sırada ondan bir kerpiç düştü. Kerpiç parçalanıp, açıldığı sırada, misk kokusu duydum. Bu sırada kabirde, Kur'ân-ı kerîm okuyan yaşlı bir zâtı gördüm."

Şeyban bin Cisr, babasının şöyle anlattığını nakletti: Sabit el-Bennânî'yi mezara koyduk. Hamîd-üt-tavîl de yanımda idi. Kabrin kerpici düştü. Sâbit'in kabirde namaz kıldığım gördüm. Sabit diri iken, her zaman; "Yâ Rabbî! Bir kuluna kabirde namaz kılmak kerâmetini ihsân edersen, bana da ihsân et!" diyerek duâ ederdi.

Yahyâ bin Maîn şöyle anlattı: "Bana kabir kazan birisi şöyle dedi: Ben şu kabirlere hayret ediyorum. Kabrin birisinden hasta iniltisi gibi bir inilti duydum. Birisinden de bir müezzinin ezan okuduğunu duydum."

Hadîs âlimi Ebû Bekr Hatîb, Îsâ bin Muhammed Tûmârî'nin şöyle anlattığını nakletti: "Bir gece rü'yâmda Ebû Bekr bin Mücâhid Mukrî'yi gördüm. Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Ben ona; "Sen vefât etmiş olduğun hâlde, Kur'ân-ı kerîm okuyorsun" dedim. O da bana; "Ben her kıldığım namazın peşinden ve her Kur'ân-ı kerîmi hatmettikten sonra: Yâ Rabbî! Beni, kabrinde Kur'ân-ı kerîm okuyanlardan eyle diye duâ ederdim, işte şimdi ben, kabrinde Kur'ân-ı kerîm okuyanlardanım" dedi."

Kabirdekilere sabah akşam Cennet veya Cehennem'deki yerlerinin gösterilmesi: **"Allahü teâlâ, Mü'min sûresinin kırkaltıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; "Fir'avn'a ve adamlarına, her sabah ve akşam gidecekleri Cehennem ateşi gösterilir. Kıyâmet koptuğu günde: "Fir'avn kavmini en şiddetli azâba sokun" denilecektir"** buyuruyor.

İbn-i Mes'ûd (r.a) buyurdu ki: "Fir'avn ailesinin rûhları, siyah kuşların kursaklarında, hergün iki kere Cehenneme arz olunurlar. Onlara; "İşte burası sizin eviniz" denir."

İbn-i Ömer'in (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Her meyyite, her sabah ve her akşam, âhıretteki yeri gösterilir. Cennetlik olana, Cennetteki yeri, Cehennemlik olana, Cehennemdeki yeri gösterilir"** buyurdu.

Kabir azâbı: Kabir azaplarından birisi dövmedir. Ebû Ümâme (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Birgün Resûl-i ekrem (s.a.v.) Bakî kabristanına geldi. İki kabrin yanında durdu. **"Buraya falan erkekle, falan kadını mı defnettiniz?"** buyurdu. Orada bulunanlar. "Evet, yâ Resûlallah!" dediler. Sonra Resûlullah efendimiz (s.a.v.):

"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim. Falancaya öyle vuruldu ki, bütün uzuvları, paramparça oldu. Öyle bağırdı ki, insan ve cinlerin dışındaki bütün mahlûk sesini duydu. Eğer gizli tutabilmeydiniz, kabir azâbını benim işittiğim gibi, size de işittirmesi için Allahü teâlâya duâ ederdim. Şimdi şu anda dövülüyor" buyurdu. Orada bulunanlar, "Yâ Resûlallah! Onun günâhı ne idi?" diye sordular. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Falanca erkek, idrardan sakınmadığı için azâba düçâr oldu. Falan kadın ise, insanlar hakkında gıybet ettiği için azâba düştü" buyurdu.**

Ebû Hüreyre (r.a) şöyle anlattı: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Biliyor musunuz, "Her kim benim zikrimden yüz çevirirse, ona maişetten bir dank vardır ve onu kıyâmet günü, kör olarak haşrederiz"** (meâlindeki) **Tâhâ sûresinin yüzyirmidördüncü âyet-i kerîmesi niçin indirildi biliyormusunuz? Maişetten dank nedir?"** Eshâb-ı Kirâm; "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Maişetten dank, kafirin kabirde azâb görmesidir. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kafirin mezardaki azâbı, doksandokuz ejderha iledir. Ejderhanın ne olduğunu bilir misiniz? Her birinin doksandokuz başı olan, doksandokuz yılandır. Onu sokarlar, emerler ve üflerler. Kıyâmete kadar böyle devam eder"** buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte ise, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kâfire kabrinde doksandokuz yılan musallat kılınır. Bunlar, kafiri kıyâmet kopuncaya kadar sokarlar. Eğer bu yılanlardan birisi, yeryüzüne üfürse idi. Yeryüzünde yeşil birşey bitmezdi"** buyurdu.

Ubâde bin Sâmit'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.); **"Kim Allahü teâlâya kavuşmak isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kim bunu istemezse, Allahü teâlâ da onu istemez"** buyurdu. Bunun üzerine biz; "Yâ Resûlallah! Hepimiz ölümü istemeyiz" dedik. Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle cevap verdi: **"Bu, ölümü istememek değildir. Mü'min dünyâdan ayrılacağı zaman, akıbetinin iyi olacağına dâir müjdeler kendisine verilir. Böylece Allahü teâlâya kavuşmak ister. Bu kavuşma, onun en çok istediği şeydir. Fakat kâfir ve fâcir, son nefesinde, sonunun iyi olmadığını görür ve cenâb-ı Hakka kavuşmağı istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı istemez."**

Berâ bin Âzib şöyle anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) ile beraber Ensârdan birisinin cenâzesine gittik. Meyyit kabre konup üzeri toprakla kapatılınca, Resûlullah (s.a.v.) oturdu. Biz de etrâfına oturduk. Sanki başlarımızın üzerinde kuş vardı. (O derece sessiz, saygılı ve dikkatli dinliyorduk.) Resûl-i ekremin (s.a.v.) elinde bir çubuk vardı. Onunla yeri kazıyordu. Sonra mübârek başını kaldırıp; **"Kabir azâbından Allahü teâlâya sığınırız"** diye iki veya üç sefer buyurdu.

Ebû Meysere Amr bin Şerahbîl şöyle anlattı: "Birisi vefât etmişti. Kabrine konunca, yanına melekler geldi. Ona, "Biz sana yüz sopa vuracağız. Bu sana Allahü teâlânın azâbındandır" dediler. Bunun üzerine o şahıs meleklere, namazını, orucunu ve diğer hayır ve hasenatını saydı. Melekler, ona vuracakları sopa sayısını, Allahü teâlânın izni ile on sopaya indirdiler. O şahıs tekrar onlardan, bu on tane sopayı da hafifletmelerini istedi. Onlar da Allahü teâlânın izni ile sonunda bir sopaya indirdiler. Melekler bir sopa vurduklarında, o kişi bayıldı. Aradan epeyce bir zaman geçip kendisine geldiği zaman niçin bu sopayı kendisine vurduklarını meleklere sordu. Onlar da ona; "Sen birgün bevl etmiştin. Üzerine bevl sıçratmıştın. Fakat sen onu yıkamamıştın. Yine, yardım istiyen bir mazlûmun sesini duymuştun da, ona yardım etmemiştin. Bundan dolayı sana bu sopayı vurduk" dediler."

Avn bin Abdullah şöyle nakletti: "Kul kabre girdiği zaman, ona önce namazdan sorulur. Eğer onu geçebilirse, diğer amellerine bakılır. Eğer namazı gecemezse, başka hiçbir ameline bakılmaz."

İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadis-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Bevlden çok sakınınız. Muhakkak kabir azâbının çoğu bundandır"** buyurdu.

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Kabir azâbı şu üç şeydendir: Gıybet, koğuculuk ve bevl"** buyurdu.

Âlimlerden bir zât, üzerine bevl sıçratmak, gıybet ve koğuculuğun kabir azâbına sebep olmasındaki sırrı şöyle açıkladı: Kabir, âhıret konaklarının ilkidir. Onda, kıyâmet gününde kulun karşılaşacağı mükâfat ve azâba dâir bir nümûne vardır. Kıyâmet gününde, azap görmeye sebep olan günahlar iki çeşittir. Bunlar; Allahü teâlânın hakkı ve kullara âit haklardır. Kıyâmet gününde, Allahü teâlâya âit haklardan ilk istenecek ve suâle çekilecek olan namazdır. Kul haklarından ise ilk suâl edilecek, olan, kan dökmektir. Kabirde bu iki hakkın mukaddimeleri hakkında hüküm olunur, ya'nî suâl olunur. Namazın sahih olabilmesinin şartlarının başında, necâsetten temizlik gelir. Necâsetten temizlenmedikçe namaz olmaz. Kan dökmenin başlangıcı, koğuculuk ve namuslara tecâvüz etmektir. Bu ikisi, kullara karşı yapılan eziyetlerin en hafifidir. Ve büyük eziyetlere başlangıçtır. Bu sebeble, kabir âleminde hesaba ve cezaya bu ikisinden başlanır.

Ebû Sa'îd'in (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kabir, kafire öyle daraltılır ki, dimağı, parmaklarından ve etinden çıkar"** buyurdu.

Kabir ni'meti: "Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i alem (s.a.v.); **"Muhakkak ki mü'min, kabrinde yeşil bir bahçededir. Kabri ona, enine ve boyuna olmak üzere yetmiş arşın genişletilir. Ayın ondördündeki ay gibi kabri ona aydınlatılır"** buyurdu.

Ubâde bin Sâmit (r.a.) buyurdu ki: "Devamlı Kur'ân-ı kerîm okuyan mü'mine ölüm gelince, Kur'ân-ı kerîm onun yanına gelir ve baş ucunda durur. Bu sırada o yıkanmaktadır. Yıkanma işi bittikten sonra, göğsü ile kefeni arasına girer. Kabrine konduğu zaman, ona Münker ve Nekîr ismindeki iki suâl meleği gelir. O zaman Kur'ân-ı kerîm, meyyitin göğsü ile kefeni arasından çıkıp, meyyit ile Münker ve Nekîr isimli meleklerin arasına girer. Münker ve Nekîr, Kur'ân-ı kerîme; "Sen önümüzden çekil, biz ona suâl soracağız" derler. O zaman Kur'ân-ı kerîm onlara; "Vallahi ben ondan ayrılmam. Eğer onun hakkında birşey ile emr olundu iseniz, siz bilirsiniz" der. Sonra meyyite bakar ve; "Beni tanıyor musun?" diye sorar. Meyyit; "Hayır" cevâbını verince, Kur'ân-ı kerîm ona; "Ben senin, okumak için gecelerini uykusuz, gündüzlerini susuz geçirdiğin, şehvetlerine uymadığın, gözlerini başka şeye bakmaktan, kulaklarını başka şeyleri dinlemekten menettiğin Kur'ân-ı kerîmim. Beni sâdık bir dost olarak bulacaksın. Seni müjdelerim. Sana Münker ve Nekîrin suâlinden sonra, artık bir düşünce ve hüzün yoktur" der. Sonra Münker ve Nekîr isimli melekler meyyitin yanından çıkar. Kur'ân-ı kerîm ise, Rabbinin huzûruna varır. Allahü teâlâdan, döşek ve yaygı diler. Allahü teâlâ, Cennetten döşek, yaygı, kandil ve yasemin verilmesini emreder. Onları bin tane melek taşır. Kur'ân-ı kerîm, o meleklerden önce meyyitin yanına gelir. Ona; "Benden sonra yalnızlık duydun mu? ben Rabbimin huzûrunda idim. Rabbim senin için Cennetten döşek, yaygı, bir kandil ve yasemin verilmesini emr buyurdu" der. Bu sırada melekler, onun yanına girerler. Getirdikleri döşeği altına sererler. Yaygıyı ayaklarının altına, yasemini de göğsünün üstüne koyarlar. Kandili de meyyitin sağ tarafına koyarlar. Kabri, Allahü teâlânın dilediği kadar genişletilir."

Ebû Hüreyre'nin (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Kabir ya Cennet bahçelerinden bir bahçe veya Cehennem çukurlarından bir çukurdur"** buyurdu.

Allahü teâlâ, kabir ehlinin azâbını ve onların gördükleri iyi durumları, kullarından dilediğine göstermektedir. Bu gibi hâdiseler, hem Server-i âlem (s.a.v.) zamanında, hem de O'ndan sonra pekçok vâki olmuştur.

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ), babasının şöyle anlattığını bildirdi: "Müşrik kabirlerinden birisine uğramıştım. Bu sırada kabirden, ateşler içerisinde ve boynunda ateşten zincir bulunan bir kişinin çıktığını gördüm. Yanımda bir su kabı vardı. O kişi beni görünce; "Ne olur bana su ver, üzerime su dök" diyordu. Bu sırada kabirden bir kişi daha çıktı ve; "Ona su verme, Çünkü o kâfirdir" dedi. Boynundaki zinciri alıp, onu çekerek kabre götürdü. Sür'atle ben Resûlullahın (s.a.v.) yanına geldim. Durumu kendilerine arzettim. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"O gördüğün Ebû Cehl'dir. Kıyâmete kadar böyle azâb çeker"** buyurdu. Amr bir Dînâr şöyle anlatır: "Bir kişinin kız kardeşi vefât etmişti. Yıkanıp, namazı kılındıktan sonra, kabre götürülüp defnedildi Vefât eden kadının erkek kardeşi eve gelince, para kesesini kabirde unuttuğunu hatırladı. Arkadaşlarından birisini alarak, kabrin yanına gitti. Biraz aradıktan sonra keseyi buldu. Bu sırada arkadaşına; "Sen biraz bana müsâade et, ötede beni biraz bekle. Ben, kızkardeşimin ne hâlde olduğuna, kabrinde herhangi birşeyin olup olmadığına bir bakayım" dedi. Kabrinin üzerindeki toprağın bir kısmını aldı. Bir de ne görsün, kabir tutuşmuş yanmakta! Hemen üzerini tekrar kapatıp, düzeltti. Hemen annesinin yanına, gitti. Kızkardeşinin, dünyâda iken herhangi kötü bir hâlinin olup olmadığını sordu. Annesi ona şöyle dedi: "O, namazlarını hep sonraya bırakır, geciktirirdi Zannederim, abdestsiz olarak namaz kılardı."

Abdullah bin Muhammed, bir arkadaşının şöyle anlattığım nakletti: "Kaybettiğim bir eşyamı aramaya çıkmıştım. Bir kabrin yanında iken, akşam namazı vakti girdi O kabrin yakınında bir yerde akşam namazını kıldım." Namaz kıldıktan, sonra, o kabirden bir inilti geldiğini duydum. Kabre yaklaştığımda, o iniltinin; "Ah ne olaydı, dünyâda iken orucumu tutup, namazımı kılaydım" dediğini duydum. Bu bana çok te'sîr etti. Orada bulunan birini çağırdığımda, o da benim duyduğum gibi duydu. Sonra evime gittim. Ertesi gün akşam vakti tekrar buraya geldiğimde, o kabirden aynı sözleri duydum. Evime dönünce, bu olayın te'sîrinden iki ay kadar hasta yattım."

Ölünün, kabrinde ölüm acısını duyması: Ka'b-ül-Ahbâr (r.a) buyurdu ki: "Ölü, kabrinde olduğu müddetçe, ölüm acısı ondan gitmez. Ölüm acısı, mü'minin duyduğu acıların en şiddetlisi, kafire isâbet eden acıların ise en hafifidir."

Evzâî (r.a) buyurdu ki: "Ölü, kabrinden diriltilinceye kadar ölüm acısını duyar."

Kabir ehline dâir güzel hâlleri: Ebû Sa'îd-i Hudrî şöyle anlattı: "Bakî' kabristanında Sa'd bin Muâz'ın (r.a) kabrini kazanlar arasında ben de vardım. Kabir kazma işi bitinceye kadar misk kokusu duyduk."

Mugîre bin Habîb anlatır: "Abdullah bin Gâlib vefât etmişti. Defnedilirken, kabrinden misk kokusu duyuldu. Yakınlarından birisi, o zâtı rü'yâsında görünce, ona, kabrinde duydukları misk kokusunun ne olduğunu sordu. O da; "O koku, Kur'ân-ı kerîmi çok okumamdan dolayı hasıl olan kokudur" dedi.

Ebü'l-Ferec İbni Cevzî anlattı: "Şerîf Ebû Ca'fer bin Ebû Mûsâ, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in kabrinin bitişiğine defnediliyordu. Bu sırada Ahmed bin Hanbel'in kefeni görüldü, hâlbuki, Ahmed bin Hanbel yüz sene önce vefât etmişti."

Allahü teâlâ, ba'zı sâlih kimselere lütuf ve ihsân ederek, onlara, civarlarında bulunan mevtalara şefaat ettirir. Civarında bulunanlar, o sâlih kişi ile komşuluklarından dolayı fâide görürler.

Abdullah bin Nâfi' Medînî şöyle anlatır: "Medîneli bir kişi vefât etti ve defnedildi Birisi onu rü'yâsında gördü. Sanki onun, Cehennem ehlinden imiş gibi bir hâli vardı. Bu sebeple, onu rü'yâsında gören şahıs çok üzüldü. Aradan yedi veya sekiz gün geçince, onu rü'yâsında tekrar gördü. Bu sefer Cennet ehlinden olduğu anlaşılan bir, hâli vardı. Ona şimdiki bu iyi hâle nasıl kavuştuğu sorulunca, vefât etmiş olan şahıs ona şöyle cevap verdi: Yanımıza sâlihlerden bir zât defnedildi. Civarında bulunan komşularından kırk kişiye şefaatçi oldu. Ben de onların arasında idim."

Ebü'l-Ferec İbni Cevzî anlatır: "Birisi rüyasında Ma'rûf-i Kerhî'nin kabrini ve etrâfını gördü. Ma'rûf-i Kerhî'nin, defn edildikten sonra, etrâfındaki kırkbin kişiye şefaat edip, onların ateşten kurtulmalarını sağladığını anladı."

Kabir âleminde, ölülerin birbirleri ile buluşup birbirlerini ziyâret etmeleri: Ebû Katâde'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Biriniz, din kardeşinin cenâze işlerini görürse, kefenini güzel yapsın! Çünkü onlar, kabirleri içinde birbirlerini ziyâret ederler"** buyurdu. Râşid bin Sa'd anlattı: "Birisinin hanımı vefât etmişti Rü'yâsında ba'zı kadınları gördü. Fakat aralarında kendi hanımı yoktu. O kadınlara hanımını sorunca, onlar; "Siz onun kefenini kısa yaptınız. Bu sebeple o, bizim yanımıza çıkmaktan utanıyor" dediler."

İbn-i Ebiddünyâ anlattı: "Âsım el Cuhderî'nin ailesinden birisi, Âsım el-Cuhderî'yi vefâtından altmış gün sonra rü'yâsında gördü. Ona; "Sen vefât etmedin mi?" diye sordu. Âsım el-Cuhderî; "Evet" dedi ve şunlara söyledi. "Vallahi ben, Cennet bahçelerinden bir bahçedeyim. Ben ve arkadaşlarımdan bir cemâat, her Cum'a gecesi ve sabahı, Ebû Bekr bin Abdullah'ın yanında toplanıyoruz." O zaman akrabası olan zât ona; "Rûhlarınız mı, yoksa bedenleriniz mi toplanıyor?" diye sorunca, o; "Bedenlerimiz çürüdü, rûhlarımız toplanıyor" dedi. Yine Âsım el-Cuhderî'nin akrabası ona; "Bizim sizi ziyâret ettiğimizi biliyor musunuz?" diye sorunca, o; "Bütün Cum'a günü ve akşamı, Cumartesi günü güneş doğuncaya kadar biliyoruz" dedi. Akrabası, Âsım el-Cuhderî'ye; "Niçin diğer günlerde bilmiyorsunuz?" diye sorunca, Âsım el-Cuhderî; "Cum'a gününün fazileti ve şânının, kıymetinin büyüklüğünden dolayı" dedi.

Mevtaların, dirilerin sözlerini işitmeleri, kendilerine selâm veren ve ziyâret edenleri tanımaları, öldükten sonra onların ve dünyadaki akrabalarının hâllerini bilmeleri: ölülerin işitmelerine ve görmelerine gelince; şehidlerin, kabirlerinde diri oldukları, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmiştir. Veliler, Allahü teâlânın kerâmet olarak ihsân etmesi ile işitir ve görürler. Allahü teâlâ, sevdiği kulları için, âdetinin, kânunlarının dışında şeyler yaratır, önce Peygamberlerin ve hele bunların en yükseği olan Muhammed aleyhiaselâmın, şehidlerin ve velîlerin, mezarlarında işittiklerine ve görmelerine inanmıyan câhilleri susturmak için, kafirlerin bile mezarda duyduklarını ve işittiklerini bildireceğiz. Buhârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Meyyit mezara konulup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir"** buyuruldu. Buhârî ve Müslim'de yazılı olan hadîs-i şerîfte, Bedr'de öldürülen kâfirlerin, birkaç gün sonra, bir çukura konulması emr olundu. Bundan birkaç gün sonra, Resûlullah (s.a.v.) çukurun başına gelip durdu. Çukurdakilere, isimlerini ve babalarının isimlerini birer' birer söyliyerek; **"Rabbinizin, size söz verdiğine kavuştunuz mu? Ben, Rabbimin söz verdiği zafere kavuştum"** buyurdu. Hazreti Ömer bunu işitince; "Yâ Resûlallah! Leş olmuş kimselere

mi söylüyorsun?" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v); **"Beni hak peygamber olarak gönderen Rabbim Hakkı için söylüyorum ki, siz beni onlardan daha çok işitmiyorsunuz. Fakat cevap veremezler"** buyurdu. Buhârî'nin ve Müslim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte; **"Meyyit, yakınlarının kendisine bağırarak ağlamasından azap duyar"** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfte ise; **"Ey müslümanlar! Mezardaki kardeşlerinize yüksek sesle ağlıyarak** onları **incitmeyiniz!"** buyuruldu.

Ebû Zer (r.a.) birgün Resûlullah efendimize (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! Yolum mevtaların olduğu yerden geçiyor. Acaba onlara birşey söyliyecek miyim?" diye sordu. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle söylemesini buyurdu: **"Esselâmü aleyküm! Yâ ehlelkubûr min-el-müslimine vel-mü'minîn entüm lenâ selefün ve nahnü leküm tebeün ve innâ inşâallah biküm lâhikûn."** Ebû Zer (r.a.);

"Yâ Resûlallah! Onlar işitirler mi?" diye sorunca, Server-i âlem (s.a.v.); **"Onlar işitirler, fakat cevap veremezler"** buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, tanıdığının mezarı başına gidip, selâm verince meyyit onu tanır ve selâmına cevap verir. Tanımadığı kimsenin kabrine gidip, selâm verince, meyyit selâmına cevap verir"** buyuruldu.

Ölülerin definden önceki hâllerini bilmeleri: Ebû Saîd-i Hudrî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, **"Şüphesiz meyyit, kendisini yıkayanı, taşıyanı ve kabre indireni bilir"** buyuruldu.

Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "Cesed yıkanırken, rûh bir meleğin elindedir. O melek, cesed ile beraber kabre kadar gider."

Mücâhid (r.a.) buyurdu ki: "Kişi öldüğü zaman, bir melek onun rûhunu tutar. Meyyit, yıkanmasından ve taşınmasından, kabre kadar olan şeyleri görür."

Bekr el-Müzenî buyurdu ki: "Bana şöyle ulaştı: Vefât eden herkesin rûhu, bir meleğin elindedir, insanlar onu yıkar ve kefenlerler. Meyyit bu sırada ehlinin yaptıklarını görür. Elinden gelse idi, onları, ağlayıp inlemekten men ederdi"

Meyyitlerin, kabirde iken, hayattaki akraba ve yakınlarının hâllerini bilmeleri: Hadîs âlimi Abdürrezzâk'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir. İyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmıyan işleriniz için; "Yâ Rabbi! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra rûhunu al!" derler"** buyuruldu.

Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Yaptığınız işler, mezardaki yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza gösterilir. İşleriniz iyi ise, sevinirler. İyi değilse, "Yâ Rabbî! Bunlara, iyi iş yapmalarını kalblerine ilham eyle" derler"** buyuruldu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 118

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 321

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 339

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 527

5) Letâif-ül-meârif. Süleymâmye Kütüphânesi Molla Çelebi kısmı, No: 138

6) Ehvâl-ül-kubûr. Süleymâniye Kütüphânesi Reşîd Efendi kısmı, No: 159

7) Kıyâmet ve Âhıret sh. 227,

İBN-İ REZÎN (Abdüllatîf bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh Âlimlerinin büyüklerinden. Müftî, kadı ve hatîb. İsmi, Abdüllatîf bin Muhammed bin Hüseyn bin Rezîn bin Mûsâ bin Îsâ el-Hamevî el-Mısrî el-Amirî olup, künyesi Ebü'l-Berekât'dır. Lakabı Bedrüddîn ve Takıyyüddîn olup, İbn-i Rezîn diye meşhûr olmuştur. Aslen Hamalı olan İbn-i Rezîn (r.a.), 649 (m. 1251) senesinde Şam'da doğdu. 710 (m. 1310)'da Cemâzil-âhır ayının 18'inde, diğer bir rivâyette 22'sinde, Mısır'da Kâhire'de vefât etti.

Küçük yaşta babasının yanında ilim tahsiline başlayan İbn-i Rezîn (r.a.), bundan sonra ilim öğrenmek maksadıyla, Mısır, Şam ve başka yerlere gitti. Osman İbni Hatîb-il-Karâfe, Abdullah bin el-Huşû'î ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup onlardan ilim öğrendi. Bilhassa tefsîr, fıkıh, hadîs, usûl ve fürû' ilimlerinde ve diğer ilimlerde çok yükseldi. İlim öğrenmekteki aşk ve gayreti, edebi, aklı, fehmi (anlayışı), zekâsı pek fazla olduğundan, ilimde çabuk yükseldi. İlim tahsilini tamamlayıp memleketine döndüğünde, daha henüz yirmi yaşında idi. Zamanında bulunan Şafiî mezhebi âlimlerinden oldu. Bu sırada babası kadı idi. Babasından sonra onun yerine geçti. Kâdı oldu ve fetvâ makamına geldi. Müftî olup, insanlara fetvâ vermeye başladı. Kadıaskerlik makamında da bulundu. Bunlar hep, genç yaşta ve daha babasının sağlığında oluyordu. Câmi'ul-Ezher'de hatîblik, Zâhiriyye, Seyfiyye ve Eşrefiyye medreselerinde müderrislik (öğretim üyeliği) yaptı. Kadıaskerlikte otuz seneden fazla bulundu. Kerâmetler, faziletler sahibi, sözleri kalblere te'sîr eden çok yüksek bir zât idi. Halkdan başka âlimlerden, fazilet sahibi zâtlardan birçoğu sohbetinde bulunmak üzere toplanırlardı, İbn-i Rezîn'in sohbetinde, başka zâtların sohbetlerinde olmayan bir kalabalık olurdu. Sohbetine gelenler, birbirlerine bu zâtın üstünlüklerini, kerâmetlerini anlatırlardı. Bu zâtın sohbeti bereketi ile, sohbette bulunanlardan hep faziletler, güzel hâller sâdır olurdu. Çeşitli ilimlerde ihtisas (araştırma, inceleme, o ilimde derinleşmek üzere çalışma) yapanlar onun sohbetine koşardı. Çünkü onun sohbetlerinde başka âlimler de bulunurdu. Takıyyüddîn Ali bin Abdülkâfi es-Sübkî Kutbüddîn es-Sünbâtî, Tâcüddîn Tuveyr-ül-leyl ve başka âlimler bunlardandır.

İbn-i Kesîr diyor ki "İbn-i Rezîn (r.a.), zamanında bulunan fıkıh âlimlerinin gözdesi, önde gelenlerin büyüğü, fazîlet sahipleri içinde bir tane idi. Bilhassa hadîs ilminde çok yüksekti. Hadîs, tefsîr, fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerinde çok ders aldı. Âlimlerin sohbetlerinde bulunmaya, onların derslerini dinlemeğe ve onlardan rivâyetlerde bulunmağa çok ehemmiyet verirdi. Kendisinden çok kimse istifâde etmiştir. Vefât ettiğinde, Kâhire'de kadı idi."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 97

2) Tabakât-eş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 596

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 418

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 409

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 26

6) El-A'lâm cild-4, sh. 60

İBN-İ RİF'A

Büyük fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Mürtefi' bin Hazım bin İbrâhim bin Abbâs el-Ensârî el-Buhârî'dir. Künyesi, Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Necmüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesinde doğdu. 710 (m. 1310) senesinde vefât etti.

İbn-i Rif'a, fıkıh ilmini; Ziyâüddîn Ca'fer İbni Şeyh Abdürrahîm Kanâî, Sedîd Ermentî İbn-i Zâhir, Tizmenti, İbn-i Rezîn, İbn-i binti Eaz, İbn-i Dakîk-ül-Iyd gibi büyük âlimlerden öğrenmiştir. Fıkıh ilmiyle çok meşgûl olduğu için, ona "Fakîh" lakabı verilmiştir. Ayrıca Abdürrahîm Demirî, Ali bin Muhammed Savvaf ve birçok âlimin derslerini dinledi. Fıkıh ilminde çok meşhûr oldu. Bu ilimde darb-ı mesel oldu. Fakîh dendiği zaman, İbn-i Rif'a kasdedilmektedir, İbn-i Rif'a, Arab dili ve edebiyatında ve usûl-i fıkıhda da çok derin bilgilere sâhib idi. İbn-i Rif'a, Ma'ziyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Kendisine sorulan fetvâlara çok güzel şekilde cevap verirdi. Bir müddet Mısır'da Hisbe teşkilâtı başkanlığı ve kadılık vazîfesi yaptı. Sonra bu vazîfelerden ayrıldı, İbn-i Teymiyye ile ilmî münâzaraları oldu. Münâzaradan sonra, İbn-i Teymiyye'ye İbn-i Rif'a'yı nasıl bulduğu sorulunca, Şafiî fıkhında çok derin âlim olduğunu söyledi. İbn-i Dakîk-ül-Iyd de İbn-i Rif'a'nın ilmini övdü.

İbn-i Rif'a'nın hakkında, Esnevî; "Mısır'da İbn-i Haddâd'dan sonra İbn-i Rif'a'dan daha âlim biri yetişmemiştir." Kemâlüddîn Ca'fer; "İbn-i Rif'a, fıkıh ilminde çok derin idi. Zamanında Şafiî fıkhı reîsliği onda bulunuyordu" demişlerdir.

Kâdı Ebû Tâhir Sıftî, onun hakkında şöyle demektedir: "Benim bir işimi hâlletmek için, Kâhire'ye kadar benimle beraber gitti. İbn-i Rif'a sûreti hoş bir zât idi. Çok güzel ve fasîh konuşurdu. Zekî idi. Elinden geldiği kadar, malı ve makamı ile talebelerine ve insanlara çok yardımcı olurdu. Onların ihtiyâçlarını giderirdi. Tâcüddîn Sübkî onu çok övdü" demektedir. İbn-i Rif'a, çeşitli konulara dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Er-Rütbe fil-hisbe, 2- El-Kifâye fî şerh-it-Tenbîh liş-Şîrâzî, 3-Metâlib-ül-Meânî fî şerh-i Vesît lil-Gazâlî: Bu eser kırk cild olup, tamamlanamamıştır. Şâfii mezhebi fıkhına dâirdir. 4- El-İzâh vet-tibyân fî ma'rifet-il-mikyâl vel-Mîzân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 135

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 284

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 22

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 24

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 60

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 320

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 357

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 601

9) Brockelmann Gal-2, sh. 133 Sup-1 sh. 164

İBN-İ SEYYİDİNNÂS (Muhammed bin Muhammed Ya'merî Endülüsî)

Hadîs, nahiv, târih ve Şâfiî mezhebi fıkıh âlîmi, şâir. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin Yahyâ'dır. Lakabı Fethüddîn olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. Aslen Endülüslü olup, İşbiliyye'dendir. 671 (m. 1272) yılında Kâhire'de

doğdu. Ya'merî, Endülüsî ve Mısrî nisbetleri verildi 734 (m. 1334) yılında Kâhire'de vefât etti. Karâfe kabristanında İbn-i Ebî Cemre'nin yanına defnedildi.

Dededen toruna âlim bir ailenin ferdi olan Fethüddîn İbni Seyyîdinnâs, tahsiline babasından aldığı derslerle başladı. İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in derslerine devam edip, icâzet aldı. Kutb-ül-Kastelânî, Gâzî Halâvî, İzz-ül-Harranî, İbn-ül-Haymî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ve hadîs-i şerîf ilimlerini öğrendi. İbn-i Nehhas'tan usûl-i fıkıh ilmini tahsîl etti. Fahr İbni Buhârî'yi gördü, İbn-i Asâkir ve İbn-i Mücâvîr'in derslerine devam etti. Taberzed ve Ebü'l-Yümn Kindî'nin talebelerinden istifâde etti. Hocalarından duyduklarını yazıp ezberledi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleri ile birlikte ezberden bilirdi. Hangi hadîs-i şerîfin hangi râvilerden geldiğini, râvîlerin hayat ve hâllerini çok iyi bilirdi. Hadîs-i şerîflerin sıhhat durumu, sahîh olup olmadığı husûsundaki bilgisi, herkes tarafından takdîr edilirdi. Binden fazla âlimden ilim öğrendi. Naklettiği hadîs-i şerîflerde huccet, hadîs âlimleri arasındaki ihtilâflarda derin bilgi sahibi idi. Arabî bilgilerde derya gibi olup lisân ilminin her sahasına hakim idi. Belagatta, güzel konuşma ve hitâbette zamanının bir tanesi idi. Fıkıh ilminde de ilerleyip, Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi. Zâhiriyye dâr-ül-hadîsinde ve Câmi-i Hardak'da hatîblik yaptı. Câmi-i Sâlih ve Mühezzibiyye'de hadîs-i şerîf ilimlerini öğretip, müderrislik yaptı. Gece-gündüz demeyip çalıştı. Allahü teâlânın dinini öğrenmek ve öğretmek için uğraştı. İlimde ve i'tikâdda güzel, din ve diyanette sebatlı, tevâzu sahibi, tatlı dilli ve güleryüzlü mübârek bir zât idi. Allahü teâlâ kullarına karşı son derece merhametli, son derece cömertti Hadîs-i şerîf dersi almak için gelen bir kimseyi çok sever, onun gelişine sevindiğini söylerdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, onlara, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmelerini söylerdi. Yazmış olduğu pek güzel şiirlerinde Resûlullah efendimizi (s.a.v.) över, O'nun üstün vasıflarını, O'na olan sevgi ve muhabbetini dile getirirdi. Onun bu şiirleri, dilden dile, gönülden gönüle yayıldı. Birçok insanın kalbindeki ve dilindeki Allah ve Resûlullah aşkı, onun şiirleriyle tezahür etti.

Birçok talebe yetiştirip, faydalı kitaplar yazan Fethüddîn İbni Seyyîdinnâs, güzel yazısıyla, nadide eserleri birçok defa yazdı. Çok defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona yazıp, okunması için müslümanlara hediye etti. Kendi te'lîf ettiği eserler de çoktur. Bunlardan ba'zıları şunlardır. "Uyûn-ül-eser fî fünûn-il-Megâzî, "Şemail", "Siyer-ül-kübrâ", Şerh-ut-Tirmizî" (iki cild hâlinde olup, eksiktir.), "Nûr-ül-Uyûn", (Siyer kitabının özetidir), "Ed-Dürr-un-nesîr", "Büşr-el-lebîb bi-zikr-il-habîb" ve "Elmakâmât-il-âliyye fil-kerâmât-il-celiyye".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 269

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 208

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 169

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1503

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 108

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-2, sh. 510

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-9, sh. 268

8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 358

İBN-İ ŞERÎF TİLMSÂNÎ (Abdullah bin Muhammed)

Kırâat, tasavvuf, mantık, usûl, tefsîr ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdullah bin Muhammed bin Ahmed'dir. 748 (m. 1347) yılında Tilmsân'da doğdu.

Hazreti Hasen soyundan gelen babası da zamanının büyük âlimlerinden olduğu için, babasına nisbetle İbn-i şerîf denildi. Memleketine nisbetle Tilmsânî ve Hazreti Hasen'e nisbetle Hasenî denildi. 792 (m. 1390) yılında deniz yolu ile Mâlaka'dan Tilmsân'a dönerken, denizde boğularak vefât etti. Vefâtında kırkbeş yaşında idi.

Ebû Muhammed Hasenî'nin babası Şerîf Muhammed Tilmsânî'ye rü'yâsında; "Senin bir oğlun olacak, ilimde çok ilerleyecek ve sen onun ilim sahibi olduğuna şahit olmadan ölmeyeceksin!" diye müjdelendi. Çok geçmeden bir oğlu oldu. Adını Abdullah koyup, helâl rızıkla büyüttüler. Dili dönmeye başlayınca, "Allah" demesini, aklı ermeye başlayınca, Allahın kelâmı Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrettiler. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberlettiler. Kırâat ve nahivde zamanın üstâdlarından, fıkıh âlimi Ebû Abdullah İbni Hayâti'den kırâat ve nahiv bilgilerini ta'lim ettirdiler. İmâm-ı Nâfi kırâatinde ileri bir seviyeye gelen İbn-i şerîf Tilmsânî, Hatîb İbni Merzûk, Fakîh Ebû İmrân Abdûsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed, Fakîh Hasen Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Hasen ve babası Muhammed Tilmsânî'den çeşitli ilimleri öğrendi. Din ve fen ilimlerinde zamanının meşhûrlarından oldu. Hendese (Geometri-mühendislik), fıkıh, tefsîr, ferâiz, kırâat ve Arabî ilimlerde söz sahibi idi. İyi bir ferâiz âlimi olmak için, ince matematik bilgilerini bilmek zarûrî lâzım olduğundan, matematik ilminde de âlim idi. Kendisinden önce yazılmış ilgilendiği ilim sahalarının meşhûr kitaplarını okudu. Fahreddîn-i Rârf, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Gazâlî, "Ahkâm-ı Sugrâ" sahibi Abdülhak, İbn-i Hâcib, Sibeveyh, Sirâcûddîn Ermevî Konevî, Kâdı Iyâd, Oklidis, İbn-i Sina ve Birûnî gibi âlimlerin kitaplarını, zamanının en ileri gelen hocalarından okudu ve kendi talebelerine okuttu. Babasının derslerinde hazır bulundu. Babasının sağlığında ders verip, kitap yazdı. Babasının vefâtından sonra yerine geçti. Onun talebelerine ders verdi. Onun derslerine devam eden büyük âlimler, ondaki ilimleri görerek tebrik ettiler. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. Daha sonra Câmi-i a'zamda ders verdi. Dışardan da talebeler gelir, derslerine iştirâk ederlerdi.

Fas Sultânı Abdülazîz'e, onun üstünlükleri anlatıldı. O da, her müslüman gibi ilmin ve âlimin kıymetini takdîr ettiği ve Allahü teâlânın dinine hizmeti kolaylaştırmayı arzu ettiği için, İbn-i şerîf Tilmsânî'ye çok iltifât etti. Talebelerinin ve kendisinin erzakını te'min edip gönderdi. Hâlbuki o, kimseden birşey istemezdi. İşini, kimsenin rızâsını kazanmak için, bir kimseden menfaat te'min etmek için değil, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için yapardı. Bir ara Endülüs'e gitti. Gırnata şehrinde insanlara nasihat edip, taliplerine ilim öğretti. Mâlaka'ya geçti. Oradan memleketi Tilmsân'a gitmek için gemi ile yola çıktı. Yolda geminin batması neticesinde, boğularak şehîd oldu.

Haram ve şüpheli şeylerden sakınan, mübahların birçoğunu terk eden, dünyâ malına hiç ehemmiyet vermeyen İbn-i şerîf Tilmsânî, güzel ahlâkı, cömertliği ve merhameti ile meşhûr oldu. Herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Ömrü boyunca Allahü teâlânın güzel dinine hizmet için çalıştı, İlim öğrendi. İlim öğretti ve emr-i ma'rûf yaptı. Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya, kullarına doğru yolu göstermeye gayret etti. Kendisinden ders almak için gelenlere, büyük kolaylıklar gösterir, onların bir kelime fazla öğrenmeleri için gece-gündüz çalışırdı.

Pekçok talebe yeştiştirdi Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Mûsâ Becâi, Ebû Bekr bin Âsım Endülüsî ve daha birçok kimse ondan ilim öğrenmekle şereflendi.

Yetiştirmiş olduğu mümtaz talebeleri yanında, pek kıymetli eserler de yazan İbn-i şerîf Tilmsânî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Şerh-i meâlim usûlüddîn lil-Fahr-ir-Râzî" ve "Şerh-i Lumâi-edille lil-Cüveynî".

---

1) Neyl-ül-ibtihâc sh. 150

2) El-A'lâm cild-4, sh. 127

3) Büstân fî zikr-il-evliyâ vel-ulemâ bî-Tilmsân sh. 117

İBN-İ TÜRKMÂNÎ (Ali bin Osman el-Mârdînî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Osman bin İbrâhim bin Mustafâ bin Süleymân el-Mârdînî'dir. Lakabı "Alâüddîn" olup, "İbn-i Türkmânî" künyesi ile meşhûr oldu. 683 (m. 1284) senesinde doğdu. Fıkıh, usûl, nahiv, tefsîr, hadîs, ferâiz, hesâb, edebiyat, târih, mantık ve hey'et (astronomi) ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Hanefî fıkhında İmâm derecesine yükseldi. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Kâdılık vazîfesine ta'yin edildi. Kıymetli eserleri vardır. 750 (m. 1349) senesi Muharrem ayında Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Türkmânî, aklî ve naklî ilimlerde geniş ve derin bilgiye sahipti. Hadîs ve tefsîr ilimlerinde söz sahibi olmuş, çok yükselmişti. Fıkıh ilmini, babasından ve kardeşinden öğrendi. Her iki kardeş de, zamanının en büyük âlimlerinden oldu. İlim ve fazilet meclislerinin en önde gelenlerinden idi. Dimyatî, İbn-i Savvâk, İbn-i Hicaz gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

"Cevâhir" kitabının sahibi Abdülkâdir diyor ki: "İbn-i Türkmânî Ali bin Osman Mârdînî'den "Hidâye" kitabının bir bölümünü okudum. Hadîs ilminde de ondan çok istifâde ettim. "Hidâye" kitabını, "Kifâye" adı ile kısaltarak yazdı. Ayrıca bu kitabını şerh etmeye başladı, fakat tamamlayamadı. Bunu, oğlu Kâdı'l-kudât Kemâleddîn Abdullah, babasının kaldığı yerden i'tibâren şerh etti."

İmâm-ı Süyûtî diyor ki: "İbn-i Türkmânî, fıkıh, usûl ve hadîs ilimlerinde büyük bir âlim idi. İlimle meşgûl olmaktan ve başkalarına faydalı olmaktan hiç ayrılmadı. Onun çok kıymetli eserleri vardır. Muhtasar-ı Hidâye, Muhtasar-ı Ulûm-i hadîs ve Reddü alel-Beyhekî bunlardan başlıcalarıdır. O, Mısır diyarının kadılığına ta'yin edilmişti."

Başlıca eserleri şunlardır: 1. Behcet-ül-erîb fî beyâni mâ fî kitâbillah-il-azîzi minel-garîb, 2. El-Müntehâbbü fî ulûm-il-hadîs, 3. Ed-Dürret-üs-seniyye fil-akîdet-is-seniyye, 4. Es-Sâ'diyye fî usul-il-fıkh, 5. Şerh-ül-Hidâye fî fürû'i-fıkh-ıl-Hanefî. Bunlardan başka nazım ve nesir olarak yazılmış eserleri de vardır. İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî'nin "Mufassal" adındaki eserine ve İbn-i Hâcib'in "Mukaddimesine yaptığı "Ta'lîka"ları da kıymetli eserleri arasındadır. "Şerh-ül-Mukarreb", "Şerhu Arûz", mantık ilmine dâir olan "Şerh-uş-şemsiyye" ve astronomiye dâir "Şerh-ül-Hey'et" adındaki eserleri de kıymetlidir.

---

1) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 123

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 145

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 84, 85

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 720

5) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 160

İBN-İ ÜSTÂD-ÜL-A'ZAM (Abdullah bin Alevî)

İlmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden ve âriflerin, evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Alevî İbni Üstâd-ül-a'zam'dır. Kaynak eserlerde doğum târihi ve hâl tercümesi

hakkında pek ma'lûmât bulunmayan Abdullah bin Alevî (r.a.), 731 (m. 1330) senesinde doksan yaşını geçmiş olarak vefât etti. Kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

Abdullah bin Alevî hazretleri, bir zaman Mekke-i mükerremede şarap içen bir kimse ile karşılaştı. Böyle mübârek bir yerde, böyle çirkin bir günâhın işlenmesini hoş karşılamadı. O kimse. Abdullah bin Alevî hazretlerine dedi ki: "Ben terzilik yapıyorum. Şarap içmeye öyle alışmışım ki, onu içmesem san'atımı, işimi yürütemiyorum. İçmezsem, çalışamıyorum. Her ne kadar bırakmak istesem de, bırakamıyorum. Bunu bırakırsam, işimi devam ettiremem" dedi. Abdullah hazretleri "Şayet Allahü teâlâ, sana içki içmeden de mesleğini devam ettirmeni nasîb ederse, içki içmeye tekrar dönmeyeceğine dâir bana söz ver!" dedi. O kimse de peki" deyince, Abdullah (r.a.), Allahü teâlâya duâ edip, bu kimseye tövbe etmeyi nasîb etmesi ve tövbesini kabûl etmesi için yalvardı. O kimse içkiyi terketti. İşini, içkisiz de yapabildiğini anladı. Önceki hâline tövbe etti ve tövbesini bozmadı. Abdullah bin Alevî hazretlerinin delâleti ile tövbesinde öyle bir sadâkat gösterdi ki; sâlihlerden kıymetli bir zât oldu. Bu hâdiseden bir müddet sonra, Abdullah bin Alevî, rü'yâsında bir münâdinin, bu kimsenin ismini söyliyerek; "Filân kimse için, filân yerde bir kabir kazınız! Kim onun cenâze namazında bulunursa, Allahü teâlâ onu mağfiret eder" diye nidâ ettiğini gördü. Uyandığında, hemen o kimsenin hâlini sordu. Vefât ettiğini bildirdiler. Bildirilen yere kabri kazıldı. Abdullah bin Alevî cenâze namazını kıldırdı. Oraya defnettiler.

Bir defasında bir kimse Abdullah bin Alevî'nin huzûrunda, yazdığı bir şiiri okudu. Şiir, öldükten sonra dirilmek ve Allahü teâlâya hesap vermek hakkında idi. Şiirin derin ma'nasının te'sîri ile Abdullah bin Alevî, kendinden geçerek bayıldı. Kendisine geldiğinde, o kimseye o beytleri tekrar okumasını söyledi O da; "Bana Cennete girmeme kefil olmanız şartı ile okurum" dedi. Abdullah bin Alevî de; "Benim buna gücüm yetmez. Lâkin istediğin miktarda mal verebilirim" dedi. O kimse, "Ben Cennetten başka birşey istemem. Mal bizim hoşlanmadığımız, kötü gördüğümüz bir şeydir" dedi. Bunun üzerine Abdullah hazretleri, o kimseye Cennet nasîb olması için duâ etti. O kimse de güzel beyitleri tekrar okudu. Bundan sonra bu kimsenin hâli güzel oldu. Abdullah hazretlerini çok sevmeye başladı. Nihâyet birgün vefât etti. Abdullah bin Alevî İbn-i Üstâd-ül-a'zam cenâzenin yıkanma ve kefenlenme hizmetlerini yerine getirdi. Defninde hazır bulundu. Definden sonra kabrin yanında bir saat kadar oturdu. Bir ara yüz şekli çok değişti. Gayet üzüntülü göründü. Birâz sonra da güldü ve sevindi. Bu nâlin sebebi suâl edildiğinde, cevaben buyurdu ki: "Vefât eden kimsenin yanına melekler gelip, Rabbinin kim olduğunu sorduklarında; "Benim üstadım Abdullah bin Alevî'dir. Suâllerinizi ona sorun, cevâbını ondan alın!" dedi. Ben, acaba ne yapacaklar diye çok endişelendim. Aynı suâli tekrar sorduklarında, o yine aynı şekilde cevap verdi. Bunun üzerine melekler ona; "Sana ve üstadın Abdullah bin Alevî'ye merhabalar, rahatlıklar olsun" dediler. Bunları duyunca, ben sevindim ve yüzüm güldü."

Ba'zı âlimler buyurmuşlardır ki: "Büyük zâtlar, işte böyle talebelerini muhafaza ederler. Hattâ öldükten sonra bile."

Ahmed bin Abdullah isminde bir zât anlatır: "Muhammed bin Ubeyd isminde birine, emânet olarak bir miktar dirhem (gümüş para) bırakmıştım. Bir zaman sonra o kimsenin evi yandı. Bizim paralar da gitti. Üzüntüyle Abdullah bin Alevî'nin yanına vardım. Durumu kendisine anlattım. Pek iltifât etmedi. Sonra hanımı vasıtasıyla tekrar rica ettim. Bunun üzerine hizmetçisini çağırdı. Ona ma'nâsını benim anlıyamadığım ba'zı şeyler söyledi sonra hizmetçi çıkıp gitti. Biraz sonra elinde bir kese ile çıkıp geldi. Bu kese benim emânet ettiğim ve yandığını

zannettiğim dirhemlerin bulunduğu kese idi. Bu kesenin yanmamış olması düşünülemezdi. Fakat nasıl oldu ise aynısı bulunmuştu. Ben bunun, Abdullah bin Alevî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladım."

Birgün İbn-i Üstâd-ül-a'zam Abdullah hazretlerinin yanına fakirlerden bir grup kimse geldi Bunların karınları aç idi. Abdullah hazretleri, İbn-i Nâfî' isimli hizmetçisine; "Filan ambara git! Oradan bu fakirler için hurma getir! Karınlarını doyursunlar" buyurdu. Hizmetçi iyi biliyordu ki, o ambar boş idi. İçinde hurma filan yoktu. "O ambar boş" dedi. O zât, aynı emri tekrarlayınca, hizmetçi, ambarı boşalttıklarını, içinde hiçbir şey kalmadığını, tamamen boş olduğunu bildirdi O yine; "Sen ambara git! Orada hurma bulursun" deyince, hizmetçi gitti. Hakîkaten orada hurma bulunduğunu gördü ve alıp getirdi. Fakirler o hurmaları yiyip karınlarını doyurdular.

Bir sene, Abdullah bin Alevî, bir kimsenin bir miktar arazisini kiralayıp ekti. Tarla sahibi ile, Ali Ahmed isimli bir kimsenin arasında bir düşmanlık vardı. Bu sebeble bu kimse, bu tarlada bulunan ekini telef etmek istedi. Tarlanın sahibi Abdullah bin Alevî'ye gelerek bu durumu bildirdi. O da hayvanına binerek ekini telef etmek isteyenlerin yanına vardı. Bu tarlaya bir zarar vermemelerini rica etti. O kimseler bu sözlere hiç i'tibâr ve aldırış etmediler. Bunun üzerine; "Bu zirâat bize âittir" buyurdu ve yanlarından ayrıldı. Bu zât oradan ayrıldıktan sonra, o kimselerin önde gelenlerinden birisi bunlara dedi ki: "Bu zât, büyük bir kimsedir. Gelin zirâatı telef etmek düşüncesinden vaz geçelim. Sonra bize bir zarar gelebilir." Diğerleri bunu da dinlemek istemediler. O kimse bu sefer de dedi ki: "Madem sabırsızlanıyorsunuz, öyle ise, önce o mahsûlün içine bir hayvan gönderelim. Bakalım nasıl olacak. Hayvana bir zarar gelirse, siz de bu işten vaz geçersiniz. Hiçbir şey olmazsa, dilediğinizi yaparsınız." Tarlanın içine bir hayvanı soktular. O hayvan, o mahsûlden biraz yedikten sonra düşüp öldü. Diğerleri de, mahsûle zarar vermekten korkup, bu düşüncelerinden vazgeçtiler.

Ahmed bin Nu'mân isminde bir kimsenin bir hayvanı vardı. Bu hayvanını satmak üzere pazara giderken, kendi kendine; "Bu hayvanı şu kadar fiata satabilirsem, aldığım ücretin şu kadar miktarını Abdullah bin Alevî hazretlerine hediye edeceğim" diye niyet etti. Pazara vardı. Hayvanını kolaylıkla ve arzu ettiği fiata sattı. Sonra, Abdullah bin Alevî hazretlerinin bulunduğu Terîm beldesine döndü. Fakat yolda giderken yaptığı niyyeti, sadaka vermeyi unutmuştu. Abdullah bin Alevî bunu yanına çağırıp, o niyetini hatırlattı. O kimse çok hayret etti. Bu niyetini hiç kimseye söylememişti. Bunun, o zâtın bir kerâmeti olduğunu anlıyarak nezrini (adağını) yerine getirdi.

Abdullah bin Alevî hazretleri, talebelerinin evlerinde olanları, kendilerine zararlı olacak şeyleri, korktukları şeyleri onlara haber verirdi. Bir defasında yanına uzak yerlerden bir grup kimse ziyâret için gelmişlerdi. Onlar daha birşey anlatmadan, onların yolda karşılaştıkları hâdiseleri kendilerine haber verdi. Başka bir zaman yine uzak memleketlerden bir grup kimse, Terîm beldesine geldiler. Gece geç vakit olmuştu. Karınları çok acıkmıştı. Yiyecek istiyecek bir zaman değildi ve herkes uykuda idi. Tam bu sırada kendilerine yemek ve su getirildi Onların hiçbiri, bu yemekleri kimin getirdiğini ve nereden geldiğini anlıyamadılar. Bir defasında iki kişi, birlikte Abdullah bin Alevî hazretlerinin ziyâretine geldiler. Yolda gelirlerken birisi Abdullah hazretlerinin yanına vardıklarında kendisine hurma verilmesini temenni etti. Diğeri ise kendisine ekmek verilmesini arzu etti. Yanına vardıklarında her ikisine de arzu ettikleri şeyleri ikram etti. Abdullah bin Alevî hazretleri, başka memleketlerde olan bir talebesi ile görüşmek istese, yanında bulunan bir talebesine, uzak beldede bulunan arkadaşını ismi ile çağırmasını emrederdi. O talebe, uzakta bulunan arkadaşına ismi ile hitâb ederek seslenince, kendisine seslenilen kimse

ne kadar uzakta bulunursa bulunsun, Allahü teâlânın izni ile bu sesi duyar ve hocasının yanına gelirdi. Hizmetçilerinden birisi şöyle anlatır: "Bir defa kendisi ile beraber bir sefere çıktık. Bir yere vardığımızda bana, yüksekçe bir yere çıkıp, uzakta Fil beldesinde bulunan Şeyh Ömer isimli bir zâtı çağırmamı söyledi. Ben de emrettiği gibi yaptım. Üçüncü defa seslendiğimde, o zâtın; "Lebbeyk (Buyurun efendim!)" diye cevap verdiğini işittim. Aradaki mesafe çok uzaktı. Abdullah hazretlerinin çağırdığını söyledim. Biraz sonra çıka geldi Sür'atle geldiği için, çok terlemiş ve terden elbisesi ıslanmıştı. Beraberce oturup sohbete başladılar, öyle derin ma'nâlı konuşuyorlardı ki, ben yanlarında bulunup kendilerini dinlediğim hâlde birşey anlıyamadım. Bu hâlde akşam namazı vakti oldu. Namazdan sonra vedâlaştılar. Şeyh Ömer memleketine gitti. Abdullah bin Alevî, kendisi hayatta olduğu müddetçe bu hâli hiç kimseye haber vermememi emretti. Ben de bu kerâmetini onun sağlığında hiç kimseye söylemedim. Vefâtından sonra anlattım.

Abdullah bin Alevî hazretleri, her sene hac ederdi. Bunu evliyâdan çok kimse haber vermiştir, insanlar onu, memleketi olan Terîm beldesinde zannederler, fakat o hac zamanı hacılar arasında bulunurdu. Bir sene talebelerinden Müflih bin Abdullah hacca gitmeye niyet etti. Gidip, hocası Abdullah bin Alevî hazretlerinden izin istedi. O da "Minâ'ya vardığın zaman, filân oğlu filânı sor. Bizim selâmımızı söyle, o sana istediğin konuda yardım eder" buyurdu. Müflih bin Abdullah diyor ki: "Minâ'ya vardığımda, o kimseyi buldum. Bana çok yardımda bulundu. Hocamdan suâl etti. Ben de, şu anda Terim beldesinde bulunduğunu, hâlinin iyi olduğunu söyledim. O kimse hayret etti. "Daha dün, bizimle beraber Arafat'ta vakfe yaptı. Şimdi nasıl Terîm'de olur?" dedi. Benim ihtiyâçlarımı giderdi Ben Terîm'e döndüğüm zaman, hocamın yanına gittim. Benim haccımı tebrik etti. Ben de; "Asıl ben sizin haccınızı tebrik ederim" deyip, şâhid olduğum durumu anlattım. "Sen bunu gizli tut! Ama senin arzun da hâsıl oldu. Orada sıkıntı çekmedin" buyurdu. Ben bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğunu anladım ve kendisi hayatta iken bunu kimseye anlatmadım.

Her kim hâlis niyet ve hüsn-i zan ile, Abdullah bin Alevî hazretlerini vesile ederek duâ etse, biiznillah maksadı hâsıl olurdu. Buna misâl o kadar çoktur ki, böyle duâ edip duâsı kabûl olanlar ve böyle hâdiseleri görüp şâhid olanların isimleri yazılsa, cildler doldurur.

Talebelerinden birisi baras hastalığına yakalanmıştı. Bir defasında hocasının abdest aldığı suyu alarak vücûduna sürdü. O gece uyudu. Sabah kalktığında, Allahü teâlânın izni ile rahatsızlığının geçmiş olduğunu, baras illetinden bir eser kalmadığını görüp, Allahü teâlâya şükretti.

Yine talebelerinden Müflih el-Hamîdî anlatır: "Ben bir yolculuğa çıkmıştım. Yolda eşkiyalar önümü kestiler. Beni öldürmek ve malımı almak istiyorlardı. Ben, hocam Abdullah bin Alevî hazretlerinden yardım istedim. Onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ ettim. Tam bu sırada, bir kişinin; "Abdullah bin Alevî geliyor" dediğini işittim. Bu sözü duyan eşkiyaların her biri bir tarafa dağıldı. Bana hiçbir zarar veremediler."

Abdullah bin Alevî hazretlerinin talebelerinden birisi, bir yerde zirâat yapıp ekin ekmişti. Onun ekin ektiği bölgede, iki grup arasında muharebe oldu. Muharebede galip gelenler, orada bulunan ekinlerin kendilerine geçtiğini, dolayısıyla orada bulunan mahsûlü kendilerinin hasad edeceklerini bildirdiler. Ekinlerin sahibi olan talebe, hocası hürmetine Allahü teâlâya duâ etti. O kimseler ekinleri hasad etmek (biçmek) için tarlaya geldiklerinde, ekinlerin hasad edilmiş olduğunu görüp, üzüntüyle geri döndüler. Sonra fakirlerden biri gidip baktı. Ekinin hasad

edilmemiş olduğunu gördü ve bunu onlara haber verdi. Geri dönüp baktıklarında, yine gördüler ki, ekin hasad edilmiş, kaldırılmış. Anladılar ki, bu mahsûl korunmakta, muhafaza edilmektedir. Bunu anladıktan sonra, o tarladaki mahsûl ile uğraşmaktan vaz geçtiler.

İbn-i Üstâd-ül-a'zam Abdullah bin Alevî hazretleri vefât ettikten sonra, cenâzesinin gasledildiği (yıkandığı) sudan arta kalanını, talebelerinden ba'zısı almışlardı. Bu sudan hangi yaraya sürseler, Allahü teâlânın izni ile o yara mutlaka iyileşirdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 116

İBN-İ ÜSTÂD-ÜL-A'ZAM (Muhammed bin Abdullah)

Yemen evliyâsının büyüklerinden. 743 (m. 1342) senesinde Hadramût'da Türeym denilen yerde vefât etti. Zenbel kabristanına defnedildi. Kerâmetleriyle meşhûrdur.

Kerâmetlerinden ba'zıları şöyledir: Yakınlarından biri anlatır: Birgün talebelerinden birisi ile oturmuş sohbet ediyordu. Sür'atle kalkıp gitti. Biraz sonra elbisesinden sular akarak geldi. Talebesi bu işin hikmetini sordu. O da şöyle cevap verdi: "Talebelerimden birinin bindiği gemi delindi. Bu sırada, talebem benden yardım istedi. Bunun üzerine, hemen oraya yetişip; elbisemi deliğe tıkadım. Geminin batmasına mâni oldum. Gemidekiler de Allahü teâlânın izniyle kurtuldu."

Birisi, Bedu denilen yerde bir eve misâfir olmuştu. Ev halkı evde yiyecek olarak yalnız yağ bulunduğunu, ancak onu da Muhammed bin Abdullah'a (r.a.) vermeyi nezr ettiklerini söylediler. Bunun üzerine, misâfir olan zât, onları dinlemeyip; "Elimle biraz alacağım" dedi. Elini yağa uzatır uzatmaz, bir yılanın kendisine doğru gelmekte olduğunu gördü. Hemen o anda tövbe ve istiğfarda bulundu, yılan da dönüp gitti. Bu şahıs Bedu'dan ayrılıp Türeym'e geldi. Muhammed bin Abdullah'ın yanına gitti. O, daha, başına geleni anlatmadan, Muhammed bin Abdullah olanları keşf yolu ile ona anlattı.

Muhammed bin Abdullah'ın (r.a.) amcasının oğullarından birisi, ona beş dînâr vermeyi adadı. O kimse, adağını unuttu. Birgün amcasının oğlunun yanına geldi. Muhammed bin Abdullah, ondan, adadığı beş dinarı istedi. Amcasının oğlu, ne zaman adak yaptığını sorunca, falanca gemide iken dedi. Amcasının oğlu; "Evet öyledir" diyerek, Muhammed bin Abdullah'ın (r.a.) sözünü tasdik etti.

Yine bir kimse, bir koç ayırıp, onu Muhammed bin Abdullah'a vermeyi adadı. Fakat, onun yerine başka bir koç getirdi. Muhammed bin Abdullah, o koçu kabûl etmedi. Bana vermeyi adadığın koç, şu, şu evsafta idi. Sen onun yerine başka koçu getirdin dedi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 141

İBN-İ VEHBÂN (Abdülvehhâb bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh ve kırâat âlimi. Edib ve şâir. İsmi, Abdülvehhâb bin Ahmed bin Vehbân ed-Dımeşkî'dir. Künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Emînüddîn'dir. Şam'da yetişen İbn-i Vehbân'ın (r.a.), doğum târihi kat'î olarak tesbit edilememiştir. 730 (m. 1329)'dan evvel doğduğu tahmin edilmektedir. 768 (m. 1367) senesi Zilhicce ayında vefât etti.

İbn-ül-Fasîh Ahmed bin Ali gibi meşhûr zâtların sohbetlerinde bulunarak kemâle gelen İbn-i Vehbân hazretleri; fıkıh, kırâat, edebiyat ve Arabî ilimlerde yükseldi. Medreselerde ders vermeye başladı. Takriben sekiz sene Hama kadılığı yaptı. Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metlere şükreden, hâli ve yaşayışı İslâmiyete tam uygun olan çok kıymetli bir zât idi. Vakitlerini Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle ve O'nun kullarına hizmet etmekle geçirirdi. Şairliği de, fıkıh ilmine âit mes'eleleri, şiir hâlinde anlatacak kadar kuvvetli idi. Nazım ve nesir hâlinde kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şunlardır: "Ehâsin-ül-ahbâr fî mehâsin-is Seb'at-il-ahyâr", "İmtisâl-ül-emr", "Nihâyet-ül-ihtisâr", "Keşf-ül-estâr", "El-Bezzâr", "El-Ferâid fiz-Zevâid", "Hüsn-ül-mükâl alâ aşr-ı hisâl", "Kayd-üş-Şerâid". Fıkıh ilmine dâir manzûm olarak yazmış olduğu bu son eserini, iki cild halinde kendisi şerhedip, buna da Ikd-ül-Kalâid ismini vermiştir.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 423

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 113

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 220

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 212

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 639

6) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 123

7) El-A'lâm cild-4, sh. 180

8) Keşf-üz-zünûn sh. 649, 667, 740, 747, 757, 857, 874, 1167, 1119, 1485, 1499, 1865, 1984,

İBN-İ VEKÎL

Fıkıh, usûl, hadîs, edebiyat ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Mekkî bin Ali bin Abdüssamed bin Atıyye bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Sadrüddîn'dir. 666 (m. 1267) senesinde Dımyât'da doğdu. 716 (m. 1316) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Vekîl, Şam'da büyüdü. Babasından ve büyük âlim Şerefüddîn Makdisî'den fıkıh ilmini öğrendi. Kâsım Erbilî, Müslim bin Allân ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Pekçok eseri ezberledi. Meşhûr "Mufassal" kitabını yüzbir günde, "Makâmât-ı Harîrî" adlı eseri elli günde, Mütenebbî'nin dîvânını bir Cum'a'da ezberlemişti Zamanının en akıllı ve zekî âlimlerinden idi. Çok güzel ve fasih konuşurdu. Naklî ilimlerde çok derin bilgisi vardı. Aklî ilimlerde ise mütehassıs idi. Bilhassa fıkıh ve usûl-i fıkıh ilminde derin bir derya idi. Bu ilimler, artık onun tabiatı hâline gelmişti.

Meşhûr âlim Takıyyüddîn Sübkî, Sadrüddîn İbni Vekîl'e hürmet eder, onu sever, ilmini, akidesinin güzelliğini, kelâm ilminde Eş'arî usûlü üzerine gitmesini överdi. Sadrüddîn İbni Vekîl, Dımeşk'da Şâmiyye ve Azrâviyye medreselerinde ders verdi. Eşrefiyye hadîs külliyesinde müderrislik yaptı. Ömrünün sonlarına doğru bu vazîfelerden ayrılarak Kâhire'ye gitti. Orada İmâm-ı Şafiî'nin dergâhında, Meşhed-i Hüseyn'de ve Nâsıriyye Medresesi'nde ders verdi. Nâsıriyye Medresesi'nde ilk dersi veren odur.

Kâdı Şihâbüddîn Fadlullah, yazmış olduğu târih kitabında ondan şöyle bahseder "İbn-i Vekîl, büyük bir âlimdir. Onun soyu, Kureyş kabilesine ulaşmaktadır. Abdi Şems oğulları arasında, asâlet ve iyi hâl sahibi idi. Çok derin ilmi ve anlayışı vardı. Himmeti pek yüksek idi. Çok sağlam ve güvenilir idi.

Kâdı Selâhüddîn Safdî onun hakkında; "İbn-i Vekîl; tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, nahiv, edebiyat, tıb ilimlerinde çok fazla bilgi sahibi idi. İbn-i Sina onu görse idi, tıbba dâir yazmış olduğu meşhûr "Kânun" isimli eseri onu sevindirmezdi" demektedir.

Tâcüddîn Sübkî de onun hakkında şöyle der. "Sadrüddîn İbni Vekîl pek cömert olup, çok sadaka verirdi. O sadakaların, birçok belâ ve musibetleri ondan def ettiğinde asla şüphe etmiyorum. Ne zaman sıkıntılı duruma düşse, verdiği sadakaların bereketiyle ondan kurtulurdu.

Arkadaşlarından ve dostlarından olan Şihâbüddîn Ascedî şöyle anlatır: "Bir bayram gecesi onunla beraberdim. Bu sırada bir fakir gelip, ondan bir ihtiyâcının yerine getirilmesini istedi. Bana; "Yanında birşey var mı?" diye sordu. Ben de ikiyüz dirhemim olduğunu söyledim. Benden, bu parayı gelen fakire vermemi istedi. O zaman ben; "Efendim! Bu gece bayram gecesidir. Yanımda yarın bayramda sarfedeceğim başka para yok" dedim. Bunun üzerine bana; "Kâdı Kerîmüddîn Kebîr'e git, Şeyh bayramını tebrik etmektedir de!" dedi. Oradan ayrılıp, Kerîmüddîn Kebîr'in yanına gittim. Yanına varınca, İbn-i Vekîl'in söylediğini ona bildirdim. O da; "Her hâlde Şeyh'in paraya ihtiyâcı var" deyip, bana; "Bu ikibin dirhem Şeyh efendinin, şu üçyüz dirhem de senin" dedi. Dirhemleri Sadrüddîn İbni Vekîl'e getirince; "Resûl-i ekrem (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfinde ne güzel buyurmuş: **"İyilik, on misli ile karşılık görür."** Verdiğim ikiyüz dirhemin karşılığında, Allahü teâlâ ikibin dirhem nasîb etti" dedi"

Takıyyüddîn Ali Sübkî, İbn-i Vekîl'in güzel hâllerinden ve cesâretinden şöyle bahseder: "İbn-i Vekîl, dergâhında iken, ona ulaşan bir haber üzerine, merkebine binip kaleye doğru gittiği sırada, yolda Ali Bekrî isminde bir âlimin tutuklanmış olduğunu gördü. Onu götüren emniyet görevlisinden izin alarak, o zât ile beraber, kimseye uğramadan doğruca sultânın huzûruna çıktı. Sultan, yanında kadılar olduğu hâlde oturuyordu. Kimse sultânın yanında konuşamıyordu. İbn-i Vekîl, hiç çekinmeden konuşmaya, başladı ve Ali Bekrî'nin serbest bırakılmasını sultandan istirhâm etti. Sultan da onu kırmıyarak, Ali Bekrî'yi serbest bıraktı."

Sadrüddîn İbni Vekîl'in konuşması ve sohbetleri, dinleyenlere çok te'sîr ederdi. Fakat o, çok mütevâzî idi. Birçok sâlih kimselerin yanına gider ve bereketlenmek için onlardan duâ isterdi, İbn-i Vekîl, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- El-Eşbâh ven-nezâir, 2- El-Fark beyn-el-melik veh-Nebî veş-şehid vel-velî, 3- Şerh-ül-ahkâm li Abdülhak, 4- Dîvân-i şi'r.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 94

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 115

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 80

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 419

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 459

6) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 13

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

8) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 40

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 19, 100 cild-2, sh. 1109

İBN-İ VEKÎL

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ömer bin Mekkî bin Abdüssamed bin Atiyye bin Ahmed el-Osmânî ed-Dımeşkî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. İbn-i Vekîl

veya İbn-ül-Merhal Zeynüddîn diye bilinir. 690 (m. 1291) senesinde Dimyat'da doğdu. 738 (m. 1337) senesinde Dimeşk'da vefât etti.

İbn-i Vekîl, fıkıh ilminde üstün bir dereceye yükseldi Âlim bir zât olan amcasının yerini alıp, ders verdi. Amcası onun için; "Âlimin oğlu câhil, câhilin oğlu âlim oldu" dedi. İbn-i Vekîl, Kâhire'de İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den, Dımeşk'de; Şerefüddîn el-Fezârî, İshâk en-Nüshâs, İbn-i Müşerref ve amcası Sadruddîn'den hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Kâhire'de Meşhed-ül-Hüseynî'de de ders okuttu. 725 (m. 1325) senesinde Dımeşk'a geldi. Ölünceye kadar orada ders okuttu ve fetvâlar verdi.

El-Berzâlî onu övdü ve hakkında; "Hâli ve işi düzgün, fazilet ve tevâzu sahibi idi." Başka âlimlerce de övüldü. Onun hakkında; "Birçok ilimleri kendisinde toplayan bir zât idi" denildi. İbn-i Vekîl, çok düzgün konuşurdu. İlim ve ibâdete çok düşkün olup, iffet sahibi idi. Sultan en-Nâsır onu eş-Şamiyyet-ül-Berrâniyye Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Orada fetvâlar verdi. İlim öğretmek ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

Zehebî onun hakkında; "Dış görünüşü ve ahlâkı güzel idi. Zeki ve tevâzu sahibi olup, münâzara ilmini iyi bilirdi." demektedir.

İbn-i Rafiî ise onun hakkında; "İbn-i Vekîl, usûl-i fıkha dâir birçok eser yazdı. 738 (m. 1337) senesi Receb ayında vefât etti. El-Azrâviyye Medresesi'nde kendisinden sonra oğlu Abdullah ders okuttu" demektedir.

İbn-i Vekîl birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır. 1-El-Ferâidü fil-farkı beyn-el-mesâil, 2-En-Nezâir, 3- Muhtasar-ür-Ravda, 4-Et-Telhîs, 5- El-Hulâsa.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 228

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 479

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 118

4) El-A'lâm cild-6, sh. 234

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 181

6) Tabakât-üt-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 157

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 462

8) Brockelmann Sup-2, sh. 102

İBN-İ ZEMLİKÂNÎ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Abdülvâhid bin Abdülkerîm ez-Zemlikânî el-Ensârî es-Semmâkî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Me'âlî'dir. Lakabı Kemâlüddîn. Cemâl-ül-İslâm ve Kâdı'l-kudât olup, İbn-i Zemlikânî diye tanınır. Babası ve dedesi de âlim ve meşhûr zâtlar idi. Soylarının, Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Dücâne Semmâk bin Hareşe hazretlerine dayandığı, buna nisbetle Semmâkî denildiği rivâyet edilmiştir. 667 (m. 1269) senesi Şevval ayının 8. Pazartesi günü Dimeşk'da doğdu. 727 (m. 1327) senesi Ramazân-ı şerîf ayının 16. günü vefât etti. Karâfe kabristanında, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesinin civârında defn olundu.

Doğumu ve yetişmesi Dimeşk'da olan İbn-i Zemlikânî, ilim tahsiline de orada başladı. Fıkıh ilmini Tâcüddîn el-Fezârî'den, usûl ilmini; Behâüddîn bin Zekî ve Safiyyüddîn el-Hindî'den, Nahiv ilmini Bedrüddîn bin Mâlik'den öğrendi. Bunlardan başka, İbn-ül-Mücâvir Yûsuf (veya Yûnus) bin

Ya'kûb bin Muhammed, Ebü'l-Ganâim bin Allân (veya Adlân) ve daha birçok âlimden ilim öğrenip rivâyetlerde bulundu. Fıkıh, hadîs, usûl, tasavvuf, münâzara, edebiyat, nazım, nesir ve diğer birçok ilimde zamanında bulunan âlimlerin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Kırâat (okuma) ve kitabeti (yazı yazma kabiliyeti) de fevkalâde idi. Çok güzel yazı yazar ve çok sür'atli okuyabilirdi. Hazîne ve Beyt-ül-mâl vekîlliği ve sağlık bakanlığı yaptı. Adiliyyet-is-sugrâ, Türbe-i Ümm-i Sâlih, Şâmiyyet-il-Berrâniyye, Zâhiriyyet-il-Cevvâniyye, Adrâviyye, Ravâhıyye, Mesrûriyye ve başka medreselerde müderrislik (öğretim üyeliği, profesörlük) yaptı. Sonra Haleb kadılığına ta'yin olundu. Bir taraftan kadılık vazîfesine devam ederken, bir taraftan da, Haleb'de bulunan Sultâniyye, Seyfiyye, Asrûniyye ve Esediyye medreselerinde müderrislik yaptı. Burada iki sene kadar kaldıktan sonra, Sultan Nasır Muhammed bin Kalâvûn tarafından, Şam'a kadı ta'yin edilmek üzere Mısır'a istendi. Yolda gelirken, Bilbîs şehri ile Kâhire arasıda hastalandı. Orada vefât etti. Zehir içirilerek şehîd edildiği de rivâyet edilmektedir. Buradan Kâhire'ye götürülüp, Karâfe kabristanında defn olundu.

Oğlu Takıyyüddîn, babasının vefâtını şöyle anlatır: "Babam rahatsızlığında bana şöyle söyledi: "Oğlum! Vallahi ben öleceğim. Mısır'a veya diğer bir yere vâli olmayı da istemiyorum. Haleb'den başka herhangi bir yerde vazîfe yapmayacağım. Bir zamanlar sâlihlerden bir zât Şam'a gelmişti. Kendisine gidip gelirdim ve hizmetinde bulunurdum. Kendisine talebe olmayı arzu ettim. Bana bir müddet oruç tutmamı emretti. Aradan biraz zaman geçtikten sonra, bana üç gün oruç tutmamı, üç gün içinde birşey yemememi, üçüncü günü akşamı iftarda, su ve acı bir sebze ile yetinmemi emretti. Ben de bildirdiği gibi yaptım. Üçüncü gün, Şa'bân ayının ortalarına, Berât gecesinden önceki güne denk geldi O gece (Berât gecesi) bana; "Geceleyin câmiye gelip rûhen açılmak mı istersin? Yoksa evde yalnız kalıp ibâdet ile meşgûl olmak mı istersin?" diye sordu. Ben de yalnız kalmayı tercih edip; "Yalnız başıma kalayım" dedim. "Peki, yalnız ben geri gelinceye kadar namaz kılmaya devam eti" dedi. Geç vakit olunca câmiden geldi. Ben namaz kılmaya devam ediyordum. Selâm verdikten sonra, yerle gök arasında çok büyük bir kubbe (yuvarlak birşey) gördüm. Gördüğüm kubbenin üzerinde çeşitli merdivenler, çeşitli basamaklar vardı.

İnsanlar bu merdivenlerden yukarıya tırmanmaya çalışıyordu. Ben de o insanlarla birlikte merdivenleri çıkmaya başladım. Her basamakta, "Hazine nâzırlığı, Beyt-ül-mal nâzırlığı, mühürdarlık, falan falan medreseler ve Haleb kadılığı gibi yazılar gördüm. Bundan daha yukarılara çıkamadım. O sâlih zât bana; "Gecen nasıldı? Ben yanına geldiğimde kendi hâlinle meşgûl idin. Benimle hiç ilgilenmedin" dedi. Ben de gördüklerimi kendisine anlattım. Bana; "Gördüğün o kubbe dünyâdır. O gördüğün basamaklar, oralarda gördüğün kimselerin, dünyâdaki rütbe ve makamlarıdır" buyurdu. Babam bundan sonra bana hitaben; "Ey Abdurrahmân! İşte o gece görmüş olduğum makamların hepsine kavuşmuş bulunuyorum, İyi biliyorum ki o gece orada gördüğüm mevki ve rütbelerin sonuncusu Haleb vâliliği idi. Artık mutlaka ölüm yaklaşmıştır" dedi. Hakîkaten de dediği gibi oldu ve biraz sonra vefât etti."

Zamanında bulunan ve daha sonra gelen hakiki âlimler tarafından çok medhedilen İbn-i Zemlikânî (r.a.), i'tikâd ve amel bakımından kendisine i'timâd edilir, emîn ve sağlam bir zât idi.

Cemâleddîn bin Nübâte, Sec'ıl-Mutavvak isimli eserinde diyor ki: "İbn-i Zemlikânî'nin (r.a.) kaleminin yazdığı kelimeler, hidâyet meyveleri verirdi. Fetvâlarındaki satırlar, doğru yolu ve yanlışları açıklayan ifadeler idi. Hatırına (gönlüne) gelen düşünceler ve kendisinden sâdır olan (ağzından çıkan) sözler, yayılmış yıldızlar gibi idi. Hayırlı işleri, iyilik ve ihsânları, izzet ve yücelik

odasını kuşatmıştı. Aydınlığın habercisi olan fecir gibiydi. Münâzarada çok kuvvetli olup, muhatablarını mutlaka sustururdu."

Yine aynı zât, başka bir defa da buyurdu ki: "İbn-i Zemlikânî (r.a.), başlı başına bir deniz idi. İlmi ise, bu denizin (kendisinin) çok kıymetli incileri idi. Her tarafta duyulan ve bilinen fetvâları, rahmet bulutları idi. O, karanlıkların kendisini gizliyemediği bir âlem (bir kavmin efendisi büyüğü) idi. İlim ve evliyâlık bakımından derecesi o kadar yüksek idi ki, insanın kendisine tırmanamıyacağı bir ulu dağ misâli idi. İslâmın yüceliğini anlatan, kalemiyle onun bekçiliğini yapan bir zât idi. Dîn-i İslama hizmet için çok gayret eden, dîne âit görüşlerinde (İ'tikâdında) hiç bir leke bulunmayan bir büyük İslâm âlimi idi."

İslâmın güzel ahlâkına uygun yaşayan İbn-i Zemlikânî, Allahü teâlânın emirlerine uyanlarda bulunan ma'nevî güzellik ve nûra sahip, gayet mütevâzi, zarif, kibar bir zât idi. Yüzünde velîlere mahsûs olan, cazibe, tatlılık ve nûr vardı. Yaşı ilerledikçe, bu nûr arttı. Yanakları gül misâli idi. İslâmın şerefini, vekarını korumak, İslâmiyet yoluna düşmanlık edenlerin alay etmelerine, hakîr, aşağı görmelerine meydan vermemek ve onlara karşı heybetli görünmek için, kıymetli elbiseler giyinirdi. Birçok fazilet ve kerâmâtın kendisinde toplandığı, himmet sahibi, çok nâzik bir kimse idi. Ufku çok geniş olup, yapacağı her işi etrâflıca düşünüp ona göre hareket eden, tedbirli ve ihtiyâtlı bir hâli vardı. Bir iş yapacağı zaman, çok uzak ve zayıf da olsa, çıkması mümkün olan mâni ve ihtimâlleri dikkate alır, ona göre kendisini ayarlardı. Bunu yaparken yorulur, meşakkatlere katlanırdı. Bu hâlini hoş karşılamayanlar tarafından hased olunur, aleyhine iş yapılırdı. Fakat o, Allahü teâlânın lütfu ile galip olurdu.

İbn-i Zemlikânî Muhammed bin Ali hazretlerinin birçok eseri vardır. Ehl-i sünnet âlimlerinin yolundan ayrılarak bozuk bir yol tutan ve sapık fikirler ileri sürerek, müslümanları doğru yoldan kaydırmağa çalışan İbn-i Teymiyye'nin sapık görüşlerinden olan talak ve kabir ziyâreti mevzûlarında, İbn-i Zemlikânî hazretleri, İbn-i Teymiyye'ye reddiye olarak Dürret-üf Mudiyye fir-reddi alâ İbn-i Teymiyye isminde bir risale yazmak sûretiyle, onun bozukluğuna ve tuttuğu sapık yolun kötülüğüne karşı müslümanları îkâz etmiştir. Diğer eserlerinden birkaçının isimleri ise şunlardır: "Delâil-ül-acâiz", "El-Minhâc fî ta'likât-ül-îlâc", Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Füsûs-ül-hıkem isimli meşhûr eserine şerh, "Tahkîk-ül-ûlâ min ehl-ir-Refîk-ıl-a'lâ", "El-Burhân fî i'câz-il-Kur'ân", "Kitâbün fit-târih", "Acâlet-ür-Râkib fî zikri eşref-il-Menâkıb".

Kemâleddîn İbni Zemlikânî, Dürret-ül-mudiyye adlı eserinde buyuruyor ki:

Âlimler bildirmişlerdir ki, müftînin (fetvâ veren zâtın) şartı, kendilerine mütekaddimîn denilen önce gelen hakîkî İslâm âlimlerinin sözlerine uymayan fetvâ vermemesidir. Şayet müftî bu kaideye uygun olmayan bir fetvâ verirse kabûl olunmaz, red olunur. Bu hâl, Kitâb, sünnet ve ümmetin icmâ'ına muhalefet etmenin câiz olmadığına delâlet etmektir. Nisa sûresi 115. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Hidâyet yolunu öğrendikten sonra Peygambere uymayıp, mü'minlerin yolundan ayrılanı, saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme sokarız."** Mü'minlerin yoluna karşı çıkıp onların yolundan başkasına uyanlar bu âyet-i kerîmede şiddetli bir şekilde tehdîd edilmiştir.

Ümmetin icmâ'ına karşı gelen, mü'minlerin yolundan başkasına uymuş olur. Öyleyse, böyle bir kimsenin sözüne nasıl i'tibâr olunur? Bekâra sûresi 143. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: "(Ey müslümanlar!) **Sizi seçkin ve şerefli bir ümmet kıldık ki bütün insanlar üzerine adâlet örneği ve hak şâhidleri olasınız"** Âyet-i kerîmede geçen Veset, seçilmişler, Şühedâ ise insanlara karşı adâletli olanlardır. O hâlde böyle olan kimseler, hata ve bozuk iş

üzerinde asla birleşmezler. Yine, Âl-i İmrân sûresinin 110. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Siz ümmetlerin en iyisi oldunuz, insanların iyiliği için yaratıldınız, iyilik yapılmasını emreder, kötülükten nehyedersiniz"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme delâlet ediyor ki, onların hepsi, her iyiliği emrederler, her kötülüğü de men ederler.

İnsanlar iki kısımdır, 1- Kitap ve sünnetten hüküm çıkarabilen müctehid âlim. 2- Müctehidi taklid eden mukallid.

Müctehidin vazîfesi, yeni bir hâdise ortaya çıktığı zaman, o hâdiseye dâir hükm-i şer'îyi delîllerden çıkarmaktır.

Mukallidin vazîfesi ise âlimlerin sözlerine uymaktır. Mukallid olan bir kimse, bir âyet-i kerîme veya hadîs-i şerîf duyduğu zaman, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfe uymak sûretiyle, müctehidin bildirdiği hükmü terkedemez. Çünkü mukallid bir kimse bilir ki, müctehid bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfi bilmektedir. Bunlarla amel etmeyip, değişik bir hüküm vermeleri, daha kuvvetli başka delîller bulup onlara uydukları içindir.

Enbiyâ sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz. Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz"** buyuruldu. Nisa sûresinin 83. âyet-i kerîmesinde de meâlen; **"Onlardan netice çıkarmağa kâdir olanlar onu bilirler"** buyuruldu.

Müfessirler bu âyet-i kerîmeler üzerinde uzun olarak beyânda bulunmuşlardır. Ancak maksad ve netice şudur ki; müctehid olmayan avamdan bir kimse, umûmî ve mutlak ma'nâlı bir âyet-i kerîme duyduğu zaman, âyet-i kerîmedeki bu umûmî ve mutlak ma'nâya değil, müctehid olan âlimlerin sözlerine uymaları, yapışmaları gerekir.

---

1) Tabakât-üş-Şafiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 190

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 13

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 25

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 320

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 74

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 78

7) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 361

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 2783

9) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 7

10) El-A'lâm cild-6, sh. 284

11) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 146

12) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 92, 713

13) Keşf-üz-zünûn sh. 220, 241, 377, 744, 1262, 1877

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 406

İBN-İ ZÜBEYR GIRNÂTÎ (Ahmed bin İbrâhim)

Tefsîr, hadîs, kırâat, târih ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Zübeyr bin Hasen bin Hüseyn'dir. Endülüs'ün fethine iştirâk eden mücâhidlerin soyundan idi. Ebû Ca'fer künyesini aldı. Sekafî, Âsımî, Gırnâtî ve Endülüsî nisbet edildi. 627 (m. 1229) yılında

Endülüs şehirlerinden Cayan'da (Jaen) doğdu. Bir müddet Mâlaka'da ikâmet ettikten sonra, Gırnata'ya gitti. 707 (m. 1307) yılında Gırnata'da vefât etti.

Zamanının en büyük âlimlerinden ilim öğrenen Ebû Ca'fer İbni Zübeyr'in hocaları arasında, Ebû Ca'fer Ahmed bin Muhammed, Ebü'l-Hasen Haffâr, Hatîb Ebü'l-Mecd Ahmed İbn-ül-Hüseyn Hadramî, Kâdı Ebü'l-Hattâb bin Halîl, Ebü'l-Hüseyn İbn-üs-Serrâc, Ebû Ömer bin Havtıllah, Ebü'l-Abbâs bin Ferhûn Sülemî, Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed İbni Seyyîdinnâs Ya'murî gibi zamanın meşhûr âlimleri vardı. Dörtyüz civârında âlimden ilim öğrenmiştir. Yedi meşhûr kırâat âliminin kırâatlerini (Kırâat-i Seb'a) Ebü'l-Hasen Ali Şârî'den okudu. İshâk bin İbrâhim Tavsî, İbrâhim bin Muhammed İbni Kemâl, tarihçi Ahmed bin Yûsuf bin Fertûn, Ebü'l-Velid İsmâil bin Yahyâ Ezdî, Ebü'l-Hüseyn İbn-üs-Serrâc, Muhammed bin Ahmed bin Halîl Sükûnî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip, hadîs-i şerîf ilimleri öğrendi. Din ve âlet (yardımcı) ilimlerinde mütehassıs oldu. Nahiv, usûl, kırâat, tefsîr ve târih ilimlerinde hadîs âlimlerinin durumlarını bilmede ve Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde zamanın en ileri gelen âlimlerindendi. Hocalarından duyup öğrendiği hadîs-i şerîfleri ezberlerdi. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte ezberden bilirdi; Hadîs ilminde hafız oldu. Endülüs'te Arabî bilgiler, tecvîd, hadîs rivâyeti, tefsîr, usûl ve fıkıh ilminde zamanının reîsi oldu. Âlimler, Ebû Ca'fer İbni Zübeyr için; "Muhaddislerin hatimesi (sonuncusu)" dediler. Hadîs rivâyetinde ve ilim öğretmekteki sabrı, hakkı söylemekteki salâbeti (sağlamlığı), Allahü teâlâdan korkusunun çokluğu, bid'at ehline karşı şiddetli davranması, sünnete sarılması, havvâs ve avvâm herkesin yanında heybetli ve muhterem olması ile meşhûrdu. Mâlaka ve Gırnata şehirlerinde bulunduğu sıralarda, halka ve devlet adamlarına nasihatlerde bulunur, onların, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet ederek Cehennem ateşinden kurtulmalarına gayret ederdi.

Ebû Ca'fer İbn-üz-Zübeyr'in üstünlüğüne dâir âlimlerin pekçok sözü vardır. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Talebesi Ebû Hayyân: "Lügat yazardı. Gördüğüm en fasîh (en güzel konuşan) âlimdi Ondan birçok kimse fıkıh ilmi öğrendi."

İbn-i Abdülmelik, "Et-Tekmile" adlı eserinde, Ahmed bin İbrâhim İbni Zübeyr'in nesebini, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek Eshâbından Mürre bin Ka'b'a (r.a.) kadar çıkardıktan sonra; "Allahü teâlânın kitabını okutmak, hadîs-i şerîf rivâyet etmek, Arabca öğretmek, fıkıh bilgilerini yaymakta çok çaba sarfederdi. Bundan dolayı, kendisine ilim öğrenmek için her taraftan talebe gelirdi. Tecvidi. (Kur'ân-ı kerîmi güzel okuma ilmi) bilen yedi kırâat usûlüne vâkıf, hadîs hâfızı, hadîs râvîlerinin hâl ve hayatlarını bilen, hadîste çok rivâyeti olan bir âlimdi. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri kitap hâline getirdi. Endülüs âlimlerinin târihini yazdı. İbn-i Beşkuvâl'ın "Sıle"sine ilâveler yaptı." Yine onun yüksekliğini görenlerden el-Kemâl, Ebû Ca'fer Gırnâtî'yi şöyle övmektedir "Ebû Ca'fer, güvenilir bir âlim, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapan bir kimse, ehl-i bid'ate karşı çıkan, herkesin sevip saydığı, tâlim ve terbiye kabiliyeti yüksek bir zâttı" demektedirler.

Mâlaka'da ortaya çıkan Fâzârî adında bir sihirbaz, peygamberlik iddiasında bulundu. Ebû Ca'fer İbn-iz-Zübeyr onu ilmî delîllerle çürütüp, halkın ortasında rezîl etti. Hakkında fetvâ verip, katlinin vâcib olduğunu bildirdi. Daha sonra sihirbaz, Gırnata'da öldürülerek, fitnenin büyümesi önlendi.

Ebû Ca'fer Gırnâtî'den birçok âlim ilim öğrendi. Kendisinden, Ebû Hayyân hadîs ve kırâat ilimlerini öğrenerek, asrının allâmesi oldu.

Yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi âlimler yanında, pek kıymetli eserler de yazan Ebû Ca'fer Gırnâtî'nin te'lîflerinden ba'zıları şunlardır: Sibeveyh'in kitabına ta'lîk, İbn-i Beşkuvâl'ın "Kitâb-üs-sıle"sine "Sılet-üs-sıle el-Beşkuvâliyye" ismiyle bir zeyl, "Milâk-üt-te'vîl fil-müteşâbih-il-lafz fit-tenzîl garîbin ma'nâhu", "Sebîl-ür-Reşâd fî fadl-il-cihâd", "El-Bürhân fî tertîb-i süver-il-Kur'ân", "Redd-ul-câhil an i'tisâf-il-mecâhil", "El-İ'lâm bimen hâteme bih-il-Kutr-ul-Endülüsî min-el-a'lâm", "Kitâb-üz-zemân velmekân" ve "Mu'cem"dir. "Mu'cem"inde hocalarının hayat hikâyelerini, hâl tercümelerini toplamıştır. Bunlardan ayrı olarak da, usûl ilminde el-Bâcî'nin "El-İşâre" adlı eserine de bir şerh yazmıştır.

---

1) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 42

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 84

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 16

4) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1484

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 138

6) El-A'lâm cild-1, sh. 86

İBRÂHİM BİN ABDÜRRAHMÂN

Hadîs âlimi, zâhid. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa bin Ali bin Cemâa bin Hâzim el-Kenânî el-Hamevî el-Kudsî'dir. 708 (m. 1308) yılında doğdu. 764 (m. 1363) yılında vefât etti.

Şeref İbni Asâkir ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Yine Mekke'de İzzeddîn bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Halîl'den hadîs-i şerîf dinledi. İbrâhim bin Abdürrahmân'dan da, Mecdüddîn Fîrûzâbâdî ve daha başka birçok âlim hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Babasından, dedesinden ve amcası Ebü'l-Feth Nasrullah bin Cemâa'dan kendisine intikâl eden hırkayı teberrüken giyerdi. Hatîblik vazîfelerinde de bulundu.

Ondan; oğlu İsmâil, el-Hüseynî ve İbn-i Sina rivâyette bulundular.

İbrâhim bin Abdürrahmân, dünyâdan tamamen ilgisini keser, vakitlerini ibâdetle, Allahü teâlâya kulluk yapmakla geçirirdi. Ya'nî zâhid idi. Câmilerin yakınında ikâmet eder, geceleri çok ibâdet ederdi. Onun bu durumu ile ilgili bir kerâmeti şöyle anlatılır: "İbâdet etmek için Mescid-i Aksâ'ya gece yarısı gelirdi. O geldiğinde, mescidin kapıları kendiliğinden açılırdı."

İbn-i Râfi' der ki "İlmi çoktu. Allahü teâlânın emirlerine uymak için çok dikkat eder, çok ibâdet ederdi. Kadri yüce bir zâttı."

El-Hüseynî de şöyle der: "İbrâhim bin Abdürrahmân, zamanının zahidi olup, çok ibâdet eder, haramlardan ve Şüpheli şeylerden çok sakınırdı."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 35

İBRÂHİM BİN AHMED ER-RAKKA

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Ahmed bin Muhammed bin Meâli bin Muhammed bin Abdülkerîm er-Rakka olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 647 (m. 1249) senesinde Rakka'da doğdu. 703 (m. 1303) senesi Muharrem ayının onbeşinde Şam'da vefât etti.

İbrâhim er-Rakka, Kırâat-ı aşereyi Bağdad'da Yûsuf bin Câmi' el-Kafsî'den okudu. Şeyh Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş ve talebelerinden hadîs-i şerîf dinledi. Kendisinden ise; Berzâlî, Zehebî ve birçok âlim ilim öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Zehebî onun hakkında şöyle demektedir "Burhâneddîn Ebû İshâk, tefsîr ve fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Tıb ilminde de zamanın önde gelen âlimi idi. Diğer ilimlerde de söz sahibi idi. Va'z ve nasihatleri çok te'sîrli idi. Verdiği nasihatlerle, çok kimseler Allahü teâlâyı ve O'nun yolunu tanıdılar. Hadîs ilmine âzami dikkat ve hürmet gösterdi. Çok kıymetli ve faydalı eserler yazdı. Olgun bir zât olup, talebelerini de güzel edeb ile edeblendirdi. Yiyecek ve giyecekte kanâat sahibi idi. Az ve temiz olanı ile iktifa ederdi. Zâhid, ârif ve zamanındaki insanların efendisi idi. Va'z ve Allahü teâlâya kavuşturan yola dâir çok eserler yazdı. Va'za dâir "Ehâsin-ül-mehâsin" kitabı bunlardan olup, "Safvet-üs-safve" ismiyle bu eserini kısalttı. Diğer eserleri, hadîs-i şerîf ve hutbelere dâirdir. Çok ince duyguları ifâde eden şiirler söyledi. Zaman zaman Allahü teâlânın zikrinden dolayı kendinden geçerdi. Kemâlüddîn İbn-üz-Zemlikânî onun üstünlüğünü bildirdi.

El-Berzâlî de onun hakkında şöyle der: "Burhâneddîn Ebû İshâk, sâlih ve ilim sahibi bir zât idi. Çok hayır ve hasenat yaptı. Fâideli olan işlerde vaktini geçirdi. Zâhid idi. Hayâtın zorluklarına ve insanlardan gelen sıkıntılara karşı çok sabırlı idi. Sakin ve ağır başlı olup, lüzumsuz olarak kimse ile görüşmezdi. Evinin geçimini kendisi te'min ederdi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve başka ilimlerde mahir idi. Allahü teâlâ onu güzel ifâde ile rızıklandırdı. Ya'nî, yazdıklarını çok güzel ifâde ederdi. Hazırcevap idi. Çok güzel hutbeleri, zühde dâir şiirleri ve va'zları vardı. Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini yazdı."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 9

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 349

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 14

4) Tabakat-ül-müellifîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 3

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 7

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 14, 356

İBRÂHİM BİN ALİ ED-DIMEŞKÎ (İbn-i Abdülhak)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin İbrâhim Ali ed-Dımeşkî'dir. Kendisi, Burhânüddîn ve babası da, Kemâlüddîn lakabları ile tanınırdı. "İbn-i Abdülhak" diye meşhûr oldu. Babası "Kâdı Hüsn-ül-ekrâd" diye meşhûr olup, Ziyâüddîn Abdülhak bin Halef el-Hanbelî el-Vâsıtî'nin torunudur. O da, buna nisbetle meşhûr oldu. 669 (m. 1270) senesinde doğdu, ilk önce babasından ilim tahsil etti. Fıkıh ilmini Zâhir Ebû Rebi' Süleymân'dan ve başka âlimlerden öğrendi. Usûl ve Arab edebiyatı ilimlerini Zâhirüddîn-i Rûmi, Safiyyül-Hindî, Mecdüt-Tûnusî ve başka âlimlerden öğrendi. Kâhire'ye gelip, İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den ilim aldı. O da, ona fetvâ vermek husûsunda izin verdi. Orada Serûcî'den ve ondan başkasından da ilim öğrendi. Birçok medreselerde ders okuttu. Kâdılık vazîfesine ta'yin edildi. Çok kitap yazdı. 744 (m. 1343) senesinde vefât etti.

Babası Kemâleddîn Ali'den, amcası Necmeddîn İsmâil'den, Şerefüddîn-i Fezâri'den, Fahr İbni Buhârî'den ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Dımeşk'daki medresenin meşihatına (baş müderrisliğine) ta'yin edildi. Hadîs-i şerîf rivâyet etti. Alemüddîn el-Berzâlî, onu bu meşihat için en güzel şekilde yetiştirmişti. Tâc İbni Mekhûn'dan kırâat (okumak) yolu ile, orada ve

Kâhire'de hadîs-i şerîf rivâyetinde bulundu. Şemseddîn-i Harîrî'nin vefâtından sonra Mısır'a çağrıldı. Orada diyâri Mısır kadılığına ta'yin edildi. Bu sırada çeşitli medreselerde ders okuttu. Kâdı Celâleddîn el-Kazvînî ile beraber orada kaldı. Daha sonra Dimeşk'a (Şam'a) döndü. Yerine Hüsâm-ül-Gûri ta'yin edildi.

İbn-i Hacer diyor ki "Denilir ki, onun zamanında mezhebinin reîsliği sona erdi. O, devamlı "Hidâye" adındaki fıkıh kitabını okuturdu, 738 (m. 1337) senesinde kadılıktan ayrıldı. Şam'a dönüp, Azrâviyye ve Hâtuniyye medreselerinde ders okuttu. Vefâtına kadar ders okutmaya devam etti."

Kıymetli eserleri vardır. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-Hidâye, 2- Mes'eletü Katl-il-müslimi bil-Kâfiri, 3- Es-Sünen-ül-kebîr Beyhekî'nin eserinin 5 cild hâlindeki kısaltılmış hâlidir. 4- Et-Tahkik: İbn-ül-Cevrî'nin eserinin muhtasarıdır. 5- Nâsih-ül-hadîs vel-mensûh: Ebû Hafs İbni Şâhîn'in eserinin muhtasarıdır.

---

1) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 211

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 46, 47

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 212

4) Keşf-üz-zünûn sh. 10, 1852, 1920, 1981, 2037

İBRÂHİM BİN CEMÂA

Tefsîr ve fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahîm bin Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâa olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayında doğdu. 790 (m. 1388) senesi, Şa'bân ayının onsekizinci Cum'a gecesi el-Müzze'de vefât etti. Akrabalarının medfûn olduğu türbeye defn olundu.

İbrâhim bin Cemâa, küçük yaşta iken Dımeşk'a gitti. Müzze'de bulunan akrabalarının yanında yetişti. Âlim olan dedesinin yanında bulundu. Babasından ve amcasından hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Yahyâ el-Mısrî, Yûsuf ed-Dılâsî, Ebû Nuaym, es-Si'ridî, el-Meydûmî gibi Mısır'ın büyük âlimleriyle görüşüp hadîs dinledi ve rivâyette bulundu. Daha sonra ilim öğrenmek için Şam'a gitti. Orada Zehebî ile görüşüp derslerini dinledi. Babasından sonra Kudüs'te hatîblik yaptı. Hâfız Selâhuddîn el-Alâi'nin vefâtından sonra, Selâhiyye Medresesi'nde ders okuttu. İffet, temizlik, üstün ahlâkı ve ilmi sebebiyle, daha sonra Mısır'a kadı olarak ta'yin edildi.

Zehebî onun hakkında; "İbrâhim bin Cemâa, İmâm, fakih ve muhaddis idi. İlim âşıkı olup, güzel ahlâklı, faziletler sahibi idi. Kudüs'te kadılık yaptı. Dedesinden, Yahyâ el-Mısrî, Ali bin Ömer Elvânî'den, Kudüs'te İbn-i Temmâm, el-Mecd bin Fadlullah, el-Müzzî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca Ebü'l-Abbâs el-Haccâr'dan icâzet (diploma) aldı" demektedir.

Kâdı Şühbe de onun hakkında; "İbrâhim bin Cemâa'yı, bütün ilimleri ve faydalı şeyleri kendisinde toplamış gördüm. Kendi eliyle on cildlik Kur'ân-ı kerîm tefsîri yazdı. Diğer bir eseri de "Fevâid-ül-kudsiyye vel-Ferâid-ül-itriyye"dir" demektedir.

İbrâhim bin Cemâa, sözü ve özü doğru bir zât olup, İslâmiyete çok bağlı ve çok saygılı idi. Hadîs ilmine ve hadîs âlimlerine sevgisi çoktu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 47

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 38

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 12

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 437

İBRÂHİM BİN MUHAMMED EL-UKAYLÎ (İbn-i Adûn)

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ömer bin Abdülazîz bin Muhammed bin Ahmed bin Hibetullah bin Ahmed bin Yahyâ bin Zübeyr el-Ukaylî el-Halebî'dir. Lakabı Cemâlüddîn olup, "İbn-i Nâsıruddîn ve "İbn-i Kemâleddîn" diye de tanınırdı, "İbn-i Adûn" diye meşhûr oldu. Haleb'de meşhûr bir aileye mensûbdur. 711 (m. 1311) senesi Zilhicce ayında doğdu. Birçok âlimden ilim öğrendi. Hama'da; el-Haccâr'dan, İzzeddîn İbrâhim bin Sâlih bin Acemî ve Kemâleddîn bin Nühhâs'dan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. "Dürr-ül-muhtâr" adındaki fıkıh kitabını ezberledi. Babasından sonra 752 (m. 1351) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. 787 (m. 1385) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Hüküm vermede çok akıllı ve âdil bir kadı (hâkim) idi. Hükümleri iyi bilir ve ona göre karar verirdi. İffet sahibi bir kimse olup, vekar ve sükûnet hâli çoktu. Hanefî mezhebi fıkhını birçok medreselerde okuttu. Halâviyye ve Şâdbahtıyye medreseleri, ders verdiği yerlerdendir. O, "Muhtâr" adındaki fıkıh kitabını ezberledi. Onun "Şerh"ini de devamlı mütâlâa ederdi.

İbn-i Hacer diyor ki: "Büyük hadîs âlimi Burhân-ı Halebî'nin el yazısı ile olan bir eserinde okudum. Diyordu ki: İbn-i Adûn kadı iken, bir şahıs gelip, birisinden bir miktar alacaklı olduğunu iddia edip mahkemeye baş vurdu. Alacağını isbât için, borçlunun isim ve imzasını taşıyan ve şahitlerin huzûrunda ikrâr ettiğini gösteren bir vesîkayı da çıkarıp hâkime verdi. Borçlu, bu vesîkadaki ismin kendi babasının ismi olduğunu inkâr edip, kabûl etmedi. Bunun üzerine kadı; "Senin ismin nedir?" diye sordu. O da; "Filân kimseyim" deyip adını söyledi. Sonra; "Babanın adı nedir?" diye sordu. Onun adı da "Filân" dır diye cevap verdi. Kâdı bu işe ara verip sustu. Yanında bulunan bir talebe ile beraber hadîs-i şerîf okumakla meşgûl oldu. Bu hâl bir müddet uzadı. Talebe "Sahîh-i Buhârî'yi okumaya başladı. İlim meclisi dağılınca, kadı, borç senedindeki yazılı olan ismiyle; "Ey filânın oğlu!" diye seslendi. Aniden seslenince, da'vâlı buna cevap verdi. Kâdı da ona; "Da'vâcıya olan borcunu öde!" diye karar verdi. Orada bulunan kimse, bu çâreyi çok beğendi. Nihâyet da'vâlı borçlu da, borcunu i'tirâf etmek mecbûriyetinde kaldı."

Burhân-ı Halebî diyor ki: "O, doğru yolda olan kadılarından idi. Kâdılık vazîfesini yaparken, beş vakit namazı câmide cemâat ile kılmaya devam eder, cemâati hiç terk etmezdi."

Tatlı sözlü ve güleryüzlü idi. Faziletleri çoktu. Uzun zaman susardı. Vakûr ve heybetli bir hâli vardı. Sultanların ve emirlerin yanında kadr-ü kıymeti çoktu. Güzel ahlâk ve iyi hâl sahibiydi. Arkadaşlarının ve talebelerinin ıslâhında görüşleri güzel, isâbetli idi.

---

1) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 235

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 64, 65

İBRÂHİM ESNEVÎ

Fıkıh, usûl ve nahiv âlimi. İsmi, İbrâhim bin Hibetullah bin Ali el-Himyerî olup, lakabı Nûreddîn'dir. Esnevî diye de bilinir. Mısır'da İsnâ denilen yerde, yaklaşık olarak 650 (m. 1252) senesinde doğdu. 721 (m. 1321) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbrâhim Esnevî, kendi memleketinde fıkıh ilmini Behâüddîn Kıffî'den öğrendi. Daha sonra genç yaşta olduğu hâlde, ilim öğrenmek için Kâhire'ye gitti. Burada usûl-i fıkhı Şemsüddîn-i

İsfehânî'den, nahiv ilmini Behâüddîn bin Nahhâs'dan, mukâbele ve cebir ilimlerini Necmüddîn İbni Abdürrahmân bin Yûsuf Esfûnî'den öğrendi.

İbrâhim Esnevî, Kûs, Ihmîn, Esyat ve daha başka yerlerde kadılık vazîfesi yaptı. Kûs'ta iken, devlet ileri gelenlerinden birisi, ona, zekât mallarından kendisine de verilmesini teklif etti. İbrâhim Esnevî bu teklifine karşılık ona; "Zekât, fakirin hakkıdır. O, dinimizce bildirilen kimselere verilir" dedi. O şahıs, İbrâhim Esnevî'yi kadılıktan azlettirinceye kadar aleyhinde çalıştı. Nihâyet İbrâhim Esnevî bu görevden azledildi. Sonra Kâhire'ye gelerek orada yerleşti. Vefât edinceye kadar burada kaldı. Kâhire'de talebe okutmak ve eser yazmakla meşgûl oldu. Birçok âlim ondan ilim öğrendi. İbrâhim Esnevî, i'tikâdı doğru bir âlim olup, çok temiz yaşayışı vardı.

İbrâhim Esnevî, birçok eser yazdı.

Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Muhtasar-ül-Vesît, 2- Muhtasar-ül-Vecîz, 3- Şerh-ül-Müntehab, 4- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 5- Ner-ül-Elfiyeti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 123

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 433

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 423

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 400

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 54

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1 sh. 160

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 154, cild-2, sh. 1849, 2009

İBRÂHÎM-İ HEMEDÂNÎ

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İbrâhim-i Hemedânî Irakî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Sa'düddîn'dir.

Doğum târihi tesbit edilemiyen İbrâhim-i Hemedânî, 710 (m. 1310) senesinde Şam'da vefât etti. Sâlihiyye denilen mevkide. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabri yakınında defn olundu.

Ebû Abdullah İbrâhim-i Hemedânî, doğup yetiştiği Hemedan şehrinde ilim tahsili ile meşgûl olurken, birgün dervişlerden bir cemâat Hemedan'a geldi. Bu dervişler, Hemedan'da bir müddet kalarak, insanlara va'z ve nasihatlerde bulundular. Hikmetli sözler söylediler.

İbrâhim-i Hemedânî bunları çok sevdi. Hemedan'da kaldıkları müddetçe yanlarından ayrılmadı. Devamlı olarak sohbetlerinde bulundu. Nihâyet dervişlerin ayrılma zamanları geldi ve Hemedan'dan ayrıldılar. Fakat, İbrâhim-i Hemedânî onlardan ayrılmaya dayanamadı. Üç gün kadar bu acıya katlanıp, daha fazla bekliyemiyeceğini anlıyarak yola çıktı. Yolda onlara yetişti. Birlikte Hindistan'a vardılar.

Hindistan'da Hâce Behâüddîn-i Zekeriyyâ hazretleri ile buluştu. O büyük zâtın talebelerinden olup, hizmetinde bulunmaya başladı. Burada kemâle gelip, hocasından icâzet aldıktan sonra Anadolu'ya Konya'ya gelen İbrâhim-i Hemedânî, burada Sadreddîn-i Konevî ile görüşüp sohbet etti.

Bundan sonra Şam şehrine gelip, Emîr Mu'înüddîn denilen bir emîrin konağında uzun müddet kaldı, insanların doğru yolda ilerlemeleri için va'z ve nasihatlerde bulundu. Birçok kimsenin, günahlarına pişman olup tövbe etmelerine vesile oldu.

Bir zaman sonra Şam'dan Mısır'a gidip, orada tasavvuf büyükleri ile sohbetlerde bulundu. Bunlar arasında, Şihâbüddîn-i Tebrîzî hazretlerinin ba'zı talebeleri de vardı. Bu sohbetler sebebiyle, Şihâbüddîn-i Tebrîzî hazretlerine muhabbet duymaya başladı. Bu muhabbetle Tebrîz'e gidip Şihâbüddîn'in huzûruna girdiğinde, Şihâbüddîn'in elinde bir kâse şerbet vardı. Şerbeti İbrâhim-i Hemedânî'ye ikram etti ve çok duâ etti.

Burada kısa zamanda yüksek derecelere kavuşan İbrâhim-i Hemedânî (r.a.), Şihâbüddîn-i Tebrîzî'nin de halîfelerinden oldu.

İbrâhim-i Hemedânî'nin Tebrîz'de bulunup, bir müddet kalmasına nisbetle, kendisine Tebrîzî nisbeti de verilmiş olup, İbrâhim-i Tebrîzî de denilmiştir.

Hocası Şihâbüddîn-i Tebrîzî tarafından, talebeleri ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirmek üzere Kayseri'ye gönderilen İbrâhim-i Tebrîzî, burada kendisi için sevenleri tarafından yaptırılan dergâhta uzun müddet hizmet etti. Bir zaman sonra Tokat'a giderek orada yerleşti. Sultan Alâüddîn Keykûbâd'ın beylerinden olan Emîr Pervane bu zât için güzel bir tekke yaptırdı. Uzun seneler burada da hizmet edip; çok talebe yetiştirdi. Emîr Pervâne'nin vefâtından sonra orada durmayıp, Şam'a gitti. Vefâtına kadar orada kaldı.

Sa'düddîn Ebû Abdullah İbrâhim et-Tebrîzî el-Hemedânî el-Irâkî'nin talebelerinin en büyüğü ve kendisinden sonra halifesi, Cemâleddîn-i Aksarâyî'dir.

---

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi. Hâlet Efendi kısmı, 281 nolu kitap. Vr, 100)

İBRÂHİM ZÂHİD-İ GEYLÂNÎ

(Bkz. Tâcüddîn Zâhid-i Geylânî)

İBRÎ (Abdullah bin Muhammed el-Hâşimî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Seyyid Abdullah bin Muhammed bin Ganim bin Ezhar el-Ubeydelî'dir. Huzeynî, Fergânî, Tebrîzî nisbetleriyle tanınmıştır, "İbrî" nisbetiyle meşhûr oldu. Hazreti Hüseyn'in torunlarından olduğu için "Seyyid" denilirdi. Lakabı "Burhâneddîn"dir. Tebrîz şehrinde doğdu. Doğum târihi belli değildir.

Zamanının en büyük Şafiî âlimi olarak yetişti. Fıkıh, usûl ve kelâm ilimlerinde yüksek bir âlimdi. İlim öğrenmek için bir çok defa Bağdad'a gelip gitti.

Tebrîz kadılığına ta'yin edildi. Kıymetli eserleri vardır. 743 (m. 1343) senesi Receb ayında Tebrîz'de vefât etti.

Zehebî, Müştebîh adındaki eserinde diyor ki: "Abdullah bin Muhammed, zamânımızdaki en büyük âlimlerden idi. Eserleri çok yayıldı."

Esnevî Tâbakât-üş-Şâfiiyye'sinde diyor ki: "O, evvelâ Hanefî idi, sonra Şafiî oldu. İki mezhebe göre de ders okur ve okuturdu. Birçok memleketin ilim ehli, onu medheder, överdi. Sultanların yanında meşhûr bir Kâdı'l-kudât idi. Çeşitli ilimlerdeki şöhreti, her yere yayılmıştı. Zayıflara, fakirlere karşı çok tevâzu gösterir, alçak gönüllü ve insaflı davranırdı, ömrünün

sonlarında dînî ilimlerle çok meşgûl oldu. Çok eseri vardır. Sultâniyye'de otururdu. Sonra Tebrîz'e yerleşti. bu şehrin kadılığına ta'yin edildi. Eserlerindeki ibâreleri gayet fasîh (açık) olup, kolay anlaşılırdı."

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1. Şerhu Misbâh-ıl-ervâc: Kelâm ilmine dâirdir. 2. Şerh-ül-Misbâh: Mutrizî'nin nahiv ilmine dâir olan eserinin şerhidir. 3. Şerhu Minhâc-il-vüsûl fî ilm-il-usûl: Beydâvî'nin eserinin şerhidir. 4. Şerh-ül-kusvâ fî dirâyet-il-fetvâ: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 5. Şerh-ut-tavâli.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 136

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild 2, sh. 433, 434

ÎSÂ BİN MES'ÛD EL-MENKELLÂTÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Îsâ bin Mes'ûd bin Mensûr bin Yahyâ bin Yûnus bin Yûynî bin Abdullah bin Ebî Hac el-Menkellâtî el-Himyerî ez-Züvvâvî'dir. Künyesi Ebû rûh olup, Şerefüddîn lakabı ile tanınırdı. 664 (m. 1266) senesinde Endülüs'te bulunan Züvvâve'de doğdu. Daha küçük yaşta ilim ile meşgûl olmaya başladı, ilk tahsilinden sonra Becâye'ye gidip, Ebû Yûsuf, Ya'kûb-i Züvvâvî'den fıkıh ilmini öğrendi. Oradan İskenderiyye'ye gelip, fıkıh ilmini okudu. Sonra Kâbis'e gitti. Bir müddet orada kaldı ve kadılık vazîfesini de yürüttü. Daha sonra Sugr-ul-İskenderiyye'ye geçti. Az bir zaman kalıp, Kâhire'ye geldi. Uzun zaman orada kalıp, Câmi'ul-Ezher Medresesi'nde insanlara ilim öğretmekle meşgûl oldu. "Kütüb-i Sitte" diye meşhûr olan hadîs kitaplarını dinleyip okudu. Şerefüddîn-i Dimyâtî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Dımeşk'da iki sene kadar kadı yardımcılığında bulundu. Sonra diyâr-ı Mısır'a dönüp, orada kadı yardımcılığına ta'yin edildi. Onun zamanında Kâdı'l-kudâtlık vazîfesinde Zeynüddîn bin Mahlûf el-Mâlikî ve ondan sonra da Takıyyüddîn el-Ahnâî el-Mâlikî bulunmuştu. Sonra Mısır'da, Mâlikiyye Zâviyesi'nde Mâlikî tedrisâtını yürütmek vazîfesi kendisine verildi. Bunun üzerine kadılık (hâkimlik) ile ilgili görevlerini bırakıp, bu işle meşgûl oldu. Bundan sonra, ilim öğretmek ve eser yazma işleri ile uğraştı. Çok kıymetli eserleri şerh etti. 743 (m. 1342) senesi Receb ayının başlarında Kâhire'de vefât etti.

Fıkıh, usûl, hadîs, ferâiz, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde büyük ve derin bir âlim olan Îsâ Menkellâtî, üç ay gibi kısa bir zamanda İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ını ezberlemişti. Ayrıca İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvatta'ını da ezberledi. Fıkıh ilminde, zamanındaki âlimlerin İmâmı, en büyüğü sayıldı. Talâk (boşanma) mes'elesinde, İbn-i Teymiyye'nin yanlış, bozuk fikirlerini reddetti. Mısır ve Şam diyarında, Mâlikî mezhebindeki fetvâ riyaseti onunla sona erdi.

Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerhu Sahîh-i Müslim: Oniki cild olup, "İkmâl-ül-İkmâl" adını verdi. Bu eserinde, Mâzeri'nin Kâdı Iyâd'ın ve Nevevî'nin açıklamalarını topladı. Ayrıca İbn-i Abdilberr'den nakledilen, yüksek, faydalı bilgileri de bildirdi. 2-Şerhu Muhtasar: Ebû Amr bin Hâcib'in fıkıh ilmine dâir olan eserinin şerhidir. Yedi cilddir. 3- Muhtasar-ı Câmi-i İbn-i Yûnus, 4- Şerh-ül-Müdevvene: Mâlikî fıkhına dâir bir eserdir. 5- Menâkıb-ı Mâlik (r.a.), 6- Er-Reddü alâ İbn-i Teymiyye fî mes'elet-it-talâk.

Ayrıca onun 20 cildlik bir "Târih" kitabı da vardır. Müsvedde hâlinde hazırladığı bu eserinin yarısını temize çekmişti. Onun evvelinde, dünyânın başlangıcını, Peygamberlerin kıssalarını, Âdem aleyhisselâmdan zamanına kadarki ümmetlerin hâllerini yazdı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 33

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 210, 211

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 182, 184

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 309

5) Keşf-üz-zünûn sh. 558, 1644, 1841

ÎSÂ EL-GAZZÎ (Îsâ bin Osman)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Îsâ bin Osman bin Îsâ el-Gazzî olup, lakabı Şerefüddîn'dir. 740 (m. 1339) yılından önce doğdu, 799 (m. 1397) senesi Ramazan ayında vefât etti.

759 yılında Şam'a geldi. İbn-i Kâdi Şühbe, İmâd Hüsbânî, Şemseddîn el-Gazzî ve Alâüddîn bin Bâcî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Kâdı Tâcüddîn Sübkî'nin derslerine devam etti. Trablus'ta Sadruddîn el-Hâbûrî'ye, Mısır'da Cemâlüddîn el-Esnâî'ye giderek onlardan da ilim aldı. Burada ilim ve mütâlâa ile meşgûl oldu. Fıkıh ilmine daha çok önem verirdi. Emevî Câmii'nde ders verdi. Büyük âlim Necmüddîn İbni Cânî'nin vefâtından sonra, talebeler ders almak için onun yanına geldiler, İbn-i Süreysî ve Müzhirî'nin vefâtından sonra fetvâ makamında bulundu.

Önceleri fakir idi. Sonra evlendi. Hanımı vefât edince, mallarına vâris oldu. Evlendiği hanımların ölmesi üzerine, birkaç evlilik daha yaptı. Bunların da mallarına vâris oldu. Böylece malları çoğaldı. Mala hiç değer vermez, eline geçeni ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Eserleri şunlardır: 1) Şerh-ül-Minhâc: Bu kitaba, büyük, orta ve küçük olmak üzere üç ayrı şerh yazdı. 2) Muhtasaru Ravda, 3) Muhtasar-ul-Mühimmât-il-Esnevî, 4) Kitâbü fî âdâb-il-kazâ, 5) El-Cevâhir ved-dürer fil-fıkh, 6) Medînet-ül-ilm, 7) Muîn-ül-Hukkâm alâ gavâmid-il-Ahkâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 28

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 205

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 360

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 809

İSMÂİL BİN EYYÛB

Fıkıh âlimi ve sultan. İsmi, İsmâil bin Ali bin Mahmûd bin Muhammed bin Ömer bin Şehinşâh bin Eyyûb'dur. Künyesi, Ebü'l-Fidâ olup, Melik-ül-müeyyed ve İmâdüddîn lakabları vardır. 672 (m. 1273) senesinde Haleb'de doğdu. 732 (m. 1331) senesinde Hama'da vefât etti.

İsmâil bin Eyyûb, Şam'da emîr idi. Kerek denilen yerde, Sultan Nâsır'a hizmetlerde bulundu. Bu sebeble Sultan Nasır ona Hama emirliğini va'd etti. Hama naibi Kıbcak'ın vefâtı üzerine, bu va'dini yerine getirerek, ona 721 (m. 1321) senesinde Hama emirliğini verdi ve o bölgenin sultânı yaptı. Ona istediği gibi iş yapma izni de verdi. Sultan Nasır üzerinde, vezîr ve nâiblerden hiç kimsenin onun kadar te'sîri yoktu. Sözü çok geçerli idi. Emîrler bile onun hizmetinde bulunurlardı. Kâdı Kerîmüddîn onun teşrîfat ve devlet işleriyle ilgili husûslarda hizmetlerini yerine getirirdi. Lakabı önce Melik-üs-sâlih, sonra Melik-ül-Müeyyed oldu. Her sene birçok hediyelerle, Mısır'a Sultan Nâsır'ın yanına giderdi.

İsmâil bin Eyyûb; fıkıh, tefsîr, usûl-i fıkıh, nahiv, mantık, tıb ve daha birçok ilimlerde mütehassıs idi. Astronomi ilmini iyi biliyordu, ilim sahiblerini sever, onların sohbetlerinde bulunurdu. Meşhûr âlim Emînüddîn Ebherî onun yanında kaldı. Ona, yetecek miktarda maaş

bağladı. Yine tanınmış âlimlerden Celâlüddîn Muhammed bin Nübâte'ye senelik altıyüz dirhem maaş bağlamıştı. Cemâlüddîn Nübâte, o zaman Dımeşk'da oturuyordu.

İsmâil bin Eyyûb, çeşitli ilim dallarında eserler yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1-El-Muhtasar fî ahbâr-il-Beşer, 2-Takvîm-ül-Buldân, 3-Nazm-ül-Hâv-is-sagîr lil-Kazvînî: Şafiî fıkhının fürû'una dâir bir eserdir. 4-Manzûmet-ül-Kâfiye li İbn-il-Hâcib, 5-El-Kenâş, 6- El-Mevâzîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 282

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 371

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 98

4) Fevât-ül-vefeyât cild-1, sh. 183

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 158

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 403

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 455

8) Les manuscrits arabes de I'Escurial cild-3, sh. 179

9) Catalogue des manuscrits arabes cild-1, sh. 287, 393

10) Brockelmann Sup-2, sh. 44

İSMÂİL BİN MUHAMMED ED-DIMEŞKÎ

Fıkıh, hadîs, ferâiz ve cebir âlimi. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin İsmâil bin Ferâ el-Harrânî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Fidâ'dır. Lakabı ise Mecdüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesinde Harran'da doğdu. 729 (m. 1328) senesi Cemâzil-evvel ayının dokuzunda, Pazar gecesi el-Cevziyye Medresesi'nde vefât etti.

Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, 671 (m. 1272) senesinde ailesiyle birlikte Dımeşk'a geldi. Orada; İbn-i Ebî Ömer, İbn-üs-Sayrafî, el-Kemâl Abdürrahîm, İbn-ül-Buhârî, el-Kâsım el-Erbîlî, Ebî Hâmid bin es-Sâbûnî, Ebû Bekr el-Âmiri ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini, Şemsüddîn İbni Ebî Ömer'den öğrendi. Uzun süre İbn-i Ebî Ömer'in derslerine devamla, fıkıhta çok bilgi sahibi oldu. Hadîs, usûl, mantık ve başka ilimlerde de üstün dereceler elde etti. Uzun zaman fetvâ verdi. Çok kimseler ondan istifâde etti. Lisânı ve konuşması çok düzgün idi.

Et-Tafi onun hakkında; "Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh, ferâiz, cebir, mukâbele ilimlerinde âlim idi. Kuvvetli îmân sahibi idi" demektedir.

Zehebî ise onun hakkında şöyle demektedir: "Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, Hanbelî mezhebi âlimi idi. Ahkâm hadîslerini iyi bilirdi. Hâfız idi."

Ba'zı âlimler onun hakkında şöyle dediler "Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, mezhebinin ince bilgilerini bilirdi." Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ, ilim ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Nakli sahih idi. Birçok fetvâlar verdi. Çok eser yazdı. Kimseye zorluk çıkarmaz, bilakis başkasının sıkıntısını çekerdi. İlimden başka ağzından söz çıkmazdı. Vakitlerini ilim ve ibâdet ile geçirirdi. Birçok fıkıh âlimi dersini dinleyip istifâde ettiler. Onun dersinde yetişen âlimler, çeşitli medreselerde ders okuttular. Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ ders okuturken, Muhammed aleyhisselâmın ism-i şerîfi geçtiği zaman, yağmur misâli gözyaşı dökerdi.

Mecdüddîn Ebü'l-Fidâ buyurdu ki: "Kendimi insanlardan üstün görmedim ve kalbimden de böyle birşey hiç geçmedi."

Mecdüddîn İsmâil, hayâtı boyunca muntazaman vazîfesine devam etti. Tatil olsun olmasın, ders okuttu. Bayram gününe de rastlasa, eğer ilim öğrenmek istiyen biri varsa ona ilim öğretirdi.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 408

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 377

İSMÂİL BİN YAHYÂ EL-FÂLÎ

Fıkıh ve usûl âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Yahyâ bin İsmâil bin Memdûd bin Nîkirûz et-Temîmî eş-Şîrâzî el-Fâlî'dir. Künyesi Ebû İbrâhim ve lakabı Mecdüddîn olan İsmâil bin Yahyâ, Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Şîrâz'a bağlı küçük bir kasaba olan Fâl'da yetişti. Bunun için Fâlî diye nisbet olunmuştur. Bu beldenin ismi, Fal yerine Bal olarak da bildirilmiştir. Mecdüddîn el-Fâlî, 662 (m. 1264) senesinde Fâl'da doğdu. 12 Receb 756 (m. 1355)'da 95 yaşında vefât etti.

Fıkıh ilmini babasından öğrenen Ebû İbrâhim el-Fâlî, et-Takrîb alel-Keşşâf isimli eserin sahibi olan Kutbüddîn Muhammed bin Mes'ûd eş-Şîrâzî'den tefsîr ilmini öğrendi. Daha başka âlimlerden de okuyarak, kısa zamanda tahsilini tamamladı. Onbeş yaşında, Fâris Kâdı'l-kudâtı oldu. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. Altı ay sonra aynı vazîfe kendisine tekrar verildi. Yetmişbeş sene kadılık vazîfesi yaptı. Adâletle hüküm vermek, dînin emirlerine bağlılıkta çok gayretli olmak ve güzel ahlâk sahibi olmakla tanınırdı. Çok hayır ve hasenat sahibi idi. Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilirdi ve çok okurdu.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, Eshâb-ı Kirâmın hepsini çok severdi. Zamanında bulunan vâlilerden birisi, Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarına düşmanlık ma'nâsına gelen sözler söylemiş ve bunun yayılmasını emretmiş idi. Buna şiddetle karşı çıkan Mecdüddîn el-Fâlî hazretleri, böyle bir hatâya düşmeyi kat'iyyen kabûl etmedi. Bu sebeble kendisine çok eziyetler edildi. Hattâ elleri ayakları bağlanarak, yırtıcı hayvanların, arslanların bulunduğu bir yere bırakıldı. Burada yırtıcı hayvanların hücumuna uğrayıp parçalanacağı tahmin edilirken, herkesi hayrette bırakan bir hâl oldu. Hayvanlar ona saldırmadıkları gibi, koklayarak ve etrâfında dönerek, sanki sevgi gösterisinde bulunuyorlardı. Bu durumu görenler, onun Allahü teâlânın velî kullarından, seçilmiş, yüksek bir zât olduğunu anlayıp, ona eziyet vermekten vazgeçtiler. Bu hâdise üzerine, herkes onu daha çok sevmeye başladı. Herkesten i'tibâr gördü. Böylece, Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı gibi çok bozuk ve tehlikeli bir i'tikâda saplanmış olanlar yardımcısız kalmış oldular ve ba'zıları da tövbe edip hidâyete kavuştular.

Şöyle anlatılır: Bir defasında Şîrâz ahâlisi ile vâli arasında bir anlaşmazlık ve düşmanlık meydana gelmişti. Hattâ bu hâl o kadar ilerlemişti ki, vâli, ordusuyla şehrin dışına çıkıp, şehri kuşatmayı ve ahâli ile harb etmeyi istedi. Bu hassas durum karşısında Kâdı Mecdüddîn ortalığı yatıştırmak ve sükûneti te'min etmek için, herkesin toplanmış olduğu meydana geldi. Kendisi, bir taht-ı revanda bulunuyordu. Ahâli bunu, vâlinin adamı zannedip taşa tuttular. Bu sırada etrâfında bulunan herkes, canını kurtarmak için etrâfa kaçıştılar. O ise yerinden ayrılmadı. Herkes o kadar taş attıkları hâlde, ona bir taş bile isâbet etmedi. Bu, onun bir kerâmeti idi. Bunu gören insanlar, onun iyi niyetli olduğunu, maksadının hâlis olduğunu anlayıp, taşlamaktan vaz

geçtiler. İnsanların yaptıkları sebebiyle, onlara iyilik yapmak, aralarında sulhu te'min etmek arzusundan vaz geçmedi. Her iki tarafın ileri gelenlerine te'sîrli sözler söyleyerek, sükûneti sağladı, insanlar, bundan sonra ona çok minnettar oldular.

Ebû İbrâhim Mecdüddîn el-Fâlî'nin üç oğlu vardı. Her üçü de ilim ile meşgûl olarak yetiştiler. Hikmet-i ilâhî, her üçü de, daha hayatlarının baharında, genç yaşta vefât ettiler. Mecdüddîn hazretleri, bütün bunlar için, tam bir teslimiyet ve rızâ gösterdi. Oğullarından her birinin, yıkanıp kefenlenme hizmetini kendisi yaptı. Namazlarını kendisi kıldırdı. Fakat, Allahü teâlânın hükmüne rızâsızlık olur endişesiyle, hiçbirinin arkasından ağlayıp sızlamadı, şikâyette bulunmadı.

Üçüncü oğlu Ahmed Efdalüddîn vefât ettiğinde, birisi; "Vefât eden oğlunuzun yaşı kaç idi?" diye suâl edince, yirmiiki olduğunu söyledi ve şöyle anlattı: "Rü'yâmda bir kimsenin bana 94, oğlum Ahmed'e de 22 dirhem verdiğini gördüm. Veren kimseye, bunların neye alâmet olduğunu sordum. O kimse; "Bunlar sizin yaşlarınıza işârettir" dedi. Ahmed 22 yaşını bitirdi. Vefât etti. Ben ise şu anda 85 yaşındayım. Herhalde 9 sene sonra ben de vefât ederim." Aynı dediği gibi oldu. Mecdüddîn Ebû İbrâhim hazretleri, bu hâdiseden sonra dokuz sene daha yaşayıp vefât etti.

Yazdığı kitaplardan ba'zılarının isimleri şunlardır: "Fıkh-ül-kebîr", "Şerhu muhtasar-ı İbn-ül-Hâcib", "Ez-Zübdetü fit-tasavvuf', "El-Karâin-ür-rükniyye", "Muhtasarun fil-kelâm".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 299

2) Tabakât-üş-Şafiiyye cild-9, sh. 400

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 180

4) El-Müştebeh cild-2, sh. 496

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1855

İTKÂNÎ (Lütfullah bin Emîr Ömer)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Lütfullah olup, "İbn-i Habîb" ve "Emîr Kâtib" diye de bilinirdi. Babası Emîr Ömer, dedesi de Emîr Gazi idi. Künyesi Ebû Hanîfe olup, "Kıyamüddîn" lakabı ile tanınırdı, "İtkânî" nisbeti ile meşhûr oldu.

Fârâbî nisbeti ile de bilinirdi. Fârâb, Türkistan şehirlerinden büyük bir şehrin adıdır. İtkân, bu şehrin kasabalarındandır. 686 (m. 1286) senesi Şevval ayının ondokuzuncu Cumartesi gecesinde, İtkân'da doğdu. Önce memleketinde ilim tahsili ile meşgûl oldu ve çok yükseldi. 720 (m. 1320) senesinde Şam'a geldi. Burada ders okuttu ve birçok ilmî münâzaralarda bulundu. Böylece birçok faziletleri ve üstünlükleri ortaya çıktı. Oradan Mısır'a geçti. Sonra geri dönüp, Bağdad'a geldi. Şehrin kadılığına (hâkimliğine) ta'yin edildi. Sonra 747 (m. 1346) senesinde nâib olarak ikinci defa Şam'a geldi. Zehebî'nin vefâtından sonra, Dâr-ül-Hadîs-iz-Zâhiriyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Genciyye Medresesi'nde ders okuttu. 751 (m. 1350) Senesinde tekrar Dımeşk'dan (Şam'dan) ayrılıp, Mısır diyarına gitti. Mısır'a gelince, Sargatmuş adındaki Mısır Sultânı onu karşılayıp çok ta'zim ve hürmet gösterdi. Onu, inşâ ettirdiği medresesinin şeyhliğine ta'yin etti. Sultânın iyiliklerini medheden, öven bir kasîde yazdı. Medresede ders vermeye başladıktan sonra, 758 (m. 1357) senesinde vefât etti.

Zamanındaki Hanefî fakihlerinin reîsi olan İtkânî'nin, Arab dili ve edebiyatında da üstün bir yeri vardı. Münâzara ilminde pek mütehassıs idi. İbn-i Hacer hazretleri şöyle anlatır: "İtkânî,

Mısır'a geldiği zaman, Nâib Yelbüga ile beraber namaz kılmıştı. İmâmın, rükû'ya inerken ve kalkarken, iki elini kulaklarına kaldırdığını gördü. Bunun Hanefî mezhebinde caiz olmadığını, Kâdı Takıyyüddîn es-Sübkî'ye bildirdi. Bunu isbât eden bir "Risale" yazdı. Bu husûstaki rivâyetini, Mekhûl-i Nesefî'ye dayandırdı. Onun da böyle söylediğini bildirdi O da İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinden nakletmişti. Nâib, bunları sonuna kadar dinledi ve İtkânî'nin sözü ile amel etti.

İbn-i Habîb diyor ki: "İtkânî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin mezhebinde, zamanının en büyük âlimi idi. Lügat ve Arabî ilimlerinde çok yükselmişti. Şaşılacak hâlleri çoktu."

İbn-i Hacer diyor ki: "İtkânî, büyük bir fakîh, faziletler sahibi ve çeşitli. İlimlerde mütehassıs bir âlimdir. Arab edebiyatını çok iyi bilirdi. Aklî ilimlerde mahirdi. Bağdad'da, İmâm-ı a'zamın kabri yanında bulunan bir medresede ders verirdi. 721 senesi Ramazan ayında Şam'a geldi. Bir sene sonra Irak'a döndü."

Ebü'l-Velîd Muhammed İbni Şâhe de şöyle anlatır: Hocamız Hâfız Ebü'l-Vefâ bize şöyle haber verdi. "Emîr Sargatmuş en-Nâsırî bir medrese yaptırmayı ve Şeyh Alâüddîn el-Akrâb'ı da oraya müderris olarak ta'yin etmeyi kararlaştırmış, fakat onun vefâtı sebebiyle bu mümkün olmamıştı. Bunun üzerine yaptırdığı medreseye Kıvamüddîn el-İtkânî'yi ta'yin etti. O, Mısır'a geldiği zaman, sultan onunla karşılaşmış, ilim ve faziletinin üstünlüğüne bizzat şahit olmuştu. Sultan, ona karşı son derece hürmet ve ta'zim gösterirdi. Medresede dersin başladığı gün, Emîr Sargatmuş, Şeyh İtkânî'nin evine kadar gidip, derse başlaması için ricada bulundu."

İtkânî'nin ilmi ve fazileti emsalsizdi. Kimse onun ilminden şüphe etmezdi. Nesir ve nazım ile yazdığı eserleri kıymetlidir. "Gâyet-ül-beyân" adındaki "Hidâye" kitabının şerhi meşhûrdur. "Tıbyân" adında bir eseri daha vardır ki, o da "Ahsîykesî"nin şerhidir.

---

1) Tabakât-üs-seniyye cild-2, sh. 221

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 414

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 459

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-6, sh. 470

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 185

6) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 50

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 137, 1026

8) Tabakât-ül-Fukahâ (Taşköprüzâde), sh. 126

KÂDI ADÛDÜDDÎN ÎCÎ

Kelâm, usûl, nahiv, fen ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Ahmed bin Abdülgaffâr olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. 700 (m. 1300) senesinde Şîrâz'da Îc kasabasında doğdu. 756 (m. 1355) senesinde vefât etti.

İmâm-ı Süyûtî'nin, Hazreti Ebû Bekr'in soyundan olduğunu bildirdiği Kâdı Adûdüddîn Îcî, devrin en meşhûr ve mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Onun ençok hizmetinde bulunup istifâde ettiği hocası, Kâdı Beydâvî hazretlerinin talebelerinden Zeyneddîn Hinkî idi. Daha çok Sultaniye şehrinde tahsil ve ikâmet etti. Arabî ilimlerde çok yüksek bir dereceye ulaştı. Aklî ve naklî ilimlerde çok yükseldi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Din ve fen bilgilerinde söz sahibi idi. Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi. İlhanlı sultânı Ebû Sa'îd Bahadır

Hân'la yakınlıkları oldu. Safiyyüddîn Erdebîlî'nin sohbetinde kemâle geldi. İlhanlı Devleti'ne kâdı'l-kudât oldu. O sırada talebelerinden, Müverrih Reşîdüddîn Fadlullah'ın oğlu Gıyâseddîn Muhammed de, Ebû Sa'îd Hân'a vezir oldu. Ebû Sa'îd Hân da Safiyyüddîn Erdebîlî'nin talebelerinden idi. Kâdı Adûdüddîn Îcî, ilmi ve ahlâkı ile, memleket içinde büyük nüfuz sahibi ve şafiî mezhebinin, zamanındaki reîslerinden oldu. Müslümanların huzûr içinde yaşamalarında, dünyâ ve âhıret saadetini kazanmalarında yardımcı oldu. Vezir Gıyâseddîn Muhammed'in vefâtı yıllarında Şîrâz'a gitti. Orada kadılık ve müderrislik yaptı. Bu sırada meşhûr eseri "Mevâkıf'ı yazıp, Şîrâz sultânı Şah Ebû İshâk İncûî'ye ithaf etti. Muzafferîler Devleti'nin kurucusu Mübârizeddîn Muhammed bin Muzâffer'in Şîrâz'ı almak için harekete geçmesi üzerine, barışı sağlamak için arabulucu olarak gitti. Büyük hürmet ve iltifât görmesine rağmen, iki hükümdârın anlaşmalarını te'min edemedi. Muzafferîlerin yanında bulunurken, hükümdârın oğlu Şah Şücâ'ya, "Şerh-i Muhtasar li İbn-i Hâcib"i okuttu. Tekrar tekrar yaptığı barış teklifleri kabûl görmedi. Bunun üzerine Şîrâz'a geri döndü. İki İslâm hükümdârının savaşmasına, müslümanların kanlarının dökülmesine mâni olamadığını anlattı. Şîrâz, uzun zaman muhasara edildi. Kâdı Adûdüddîn, bir fırsatını bulup Şîrâz kalesinden çıktı.

Mübârezidddîn'den büyük hürmet gördü. Ancak onun yanında kalmayıp, Şebenkâre'ye gitti. Şebenkâre meliki, onu yakalayıp Direymiyân kalesine hapsetti. Bir rivâyette hapisteyken vefât etti. Bir başka rivâyette ise, hapisten çıkıp Şah Şücâ ile görüştüğü bildirilmektedir.

Kâdı Adûdüddîn Îcî, vakitlerini yalnız Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için harcayan, din-i İslâmı öğrenmek ve öğretmek için çalışan bir âlimdi. Malı pek fazla, cömertliği de o kadar çok idi. Talebelerinin bütün masraflarını kendisi karşılardı. Onun ilimdeki yükseklik ve olgunluğu, daha kendisi hayatta iken meşhûr oldu. Âlimler onun üstünlüğünden bahsettiler. Şâirler onu öven şiirler yazdılar. Meşhûr şâir Hâfız Sa'di Şîrâzî bir şiirinde; "Şah Ebû İshâk'ın saltanatında Fars ülkesi beş tane fevkalâde kimse ile süslenmişti. Bunlardan biri ilim sultanlarının pâdişâhı Adûd idi. "Mevâkıf'ı pâdişâha ithaf etti" şeklinde övmektedir. Sa'deddîn Teftâzânî de; "Bize, bıraktığı izlerde yürümek, eserlerindeki gizli hazîneleri meydana çıkarmak, yetiştirmiş olduğu ağaçların meyvalarını toplamak, saçtığı nûrlardan feyzlenmekten başka birşey bırakmadı" diyerek, onun ilminin kuvvetini ve eserlerinin çokluğunu ifâde etmektedir.

Pek hareketli geçen hayâtında, birçok talebe yetiştiren Kâdı Adûdüddîn; Sa'deddîn Teftâzânî, Şemseddîn Kirmanî ve Ziyâeddîn Afifî gibi âlimlerin hocası idi.

İmâm-ı Teftâzânî gibi müceddîd âlimleri yetiştiren Adûdüddîn Îcî, asırlar boyu en mümtaz âlimlerce okutulup şerhleri yapılan pek kıymetli eserler de yazdı. Bu kıymetli eserlerden ba'zıları, İslâm âleminin her tarafında medreselerin ihtisas sınıflarında okutuldu. Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1- "Tahkîk-üt-tefsîr fî teksîr-it-tenvîr" adlı eseri, tefsîre dâirdir. Kâdı Beydâvî'nin (r.a.) "Envâr-üt-tenzîl" adlı eserinin ta'dîl ve ikmâl edilerek yeniden tertîb edilmiş şeklidir.

2- "Er-Risâlet-ül-vad'iyyet-il-Adûdiyye" adlı eseri, sahasında yazılmış olan tek eserdir. Birçok şerhi, haşiyesi ve nazma çevrilmiş şekilleri vardır.

3- "Eşref-it-tevârîh" adlı eserinde; Peygamberler (a.s.) ve peygamberlikle ilgili mes'eleler, Aşere-i mübeşşere, Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm), mezheb İmâmları ve İmâm-ı Gazâlî'ye (r.a.) kadar hadîs âlimlerinden bahsetmektedir. Osmanlı müverrihlerinden Âli, bu eseri genişleterek "Zübdet-üt-tevârîh" adını vermiştir.

4- "Risâle-i Ahlâk" adlı eseri, ahlâka dâirdir. Taşköprüzâde tarafından da şerhedilen bu eser, Türkçeye de tercüme edilerek 1281 (m. 1864) senesinde İstanbul'da basılmıştır.

5- "El-Mevâkıf fî ilm-il-kelâm" adlı eseri, Adûdüddîn Îcî'nin en kıymetli ve en meşhûr eseridir. Kısa ve özlü bir şekilde yazılmış olan bu eser, müellifînin ifâdesine göre; "Maksadı ifâdeden âciz kalacak kadar muhtasar olmayıp, usanç verecek kadar da uzun değildir." Bu sahada hakîkati bulmak isteyenlerin ihtiyâçlarını karşılamak üzere bu eser kaleme alınmış, lüzumundan kısa ve gereğinden fazla olmamak üzere bütün mes'eleler anlatılmıştır. Bu kıymetli esere birçok şerh ve haşiyeler yapılmış, bunlardan Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Şerh-i Mevâkıf'ı meşhûr olmuştur. Bu kıymetli eser, asırlar boyunca İslâm üniversitelerinde (medreselerinde) ihtisas sınıfı talebelerine okutulan bir kitaptır. Kâdı Adûdüddîn Îcî, Galile'den üçyüz sene önce yazdığı bu kıymetli eserinde, yer küresinin yuvarlak olduğunu ve batıdan doğuya doğru döndüğünü, kendisinden önceki İslâm âlimlerinin eserlerinden alarak isbât etmekte, atom, maddenin çeşitli hâlleri, kuvvetler ve psikolojik olaylar üzerinde kıymetli bilgiler vermektedir. Hicrî ikinci bin yılın yenileyicisi, fen ve din ilimlerinde mütehassıs İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî (r.a.), "Mektûbât" adlı pek kıymetli eserinin birinci cildi 266. mektûbunda, "Mevâkıf"in Seyyîd Şerîf Cürcânî (r.a.) şerhini övmektedir.

6- "El-Fevâid-ül-Gıyâsiyye" adlı eseri, Arabî ilimlere dâirdir.

7- "Akâid-ül-Adûdiyye" adlı eseri, kısa ve özlü bir şekilde îmân bilgilerini anlatmaktadır.

8- "Şerh-i Muhtasar-ı İbn-i Hâcib" adlı eseri, İbn-i Hâcib'in usûl-i fıkha dâir meşhûr eseri Muhtasar'a yaptığı bir şerhtir.

Buyurdu ki: "Kelâm ilmi, delîller getirmek ve şüpheleri kaldırmak sûretiyle dînî akideleri isbât etmek kudretini kazandıran ilimdir."

"Dînî akidelerin isbâtına uzaktan veya yakından alâkası bulunan herşey kelâm ilminin mevzûsu içine girer."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 46

2) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 169

3) Eş-Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 174

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1026

5) Müjdeci Mektûblar, (İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî) 266. mektûb.

6) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 115

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 119

8) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 322

KÂDI BEDRÜDDÎN ŞİBLÎ (Muhammed bin Abdullah)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah eş-Şiblî'dir. Sâbikî, Dımeşkî ve Trablûsî nisbetleriyle de tanınırdı. Künyesi Ebü'l-Bekâ' olup, Kâdı Bedrüddîn Şiblî lakabı ile meşhûr oldu. Babasının lakabı da Takıyyüddîn olup, Dımeşk'da Şebliyye'de kayyımlık yapardı. 712 (m. 1312) senesinde orada doğdu. Daha küçük yaşta iken ilim öğrenmeye başladı. Babası onu, Ebû Bekr bin Ahmed bin Abdüddâim, Îsâ el-Mut'im ve daha başka âlimlerin derslerine götürüp, onları dinletti. Kendisi, 730 (m. 1329) senesinden sonra çok yeri dolaşıp, ilim tahsil etti. Kâhire'ye gidip; Ebû Hayyân, İbn-i Fadlullah ve daha başka âlimlerden ilim aldı. İlk önceki

hocalarından öğrendiği ilimleri "Mesâil-ül-vesâil" adındaki eserinde, cinler hakkındaki hükümleri de, "Âkâm-ül-mercân fî ahkâm-il-cân" adındaki eserinde topladı. "Âdâb-ül-hamâm" adındaki kitabı da çok kıymetlidir. Kitaplarının herbirinde, çok kıymetli, faydalı bilgiler vardır. 755 (m. 1354) senesinde Trablus'un Hanefî kadılığına ta'yin edildi. Trablus kadısı Şemseddîn İbni Nümeyr, Bedrüddîn Şiblî Kâhire'de iken, hırsızlar tarafından şehîd edilmişti. Kâdı Şemseddîn'in, şehîd edildiği haberi buna ulaşınca Trablus'a geldi. Vak'ayı öğrenince Dımeşk'a gitti. Bir müddet sonra Trablus'a geri döndü. Vefâtına kadar orada kalıp, kadılık vazîfesini yürüttü. 769 (m. 1367) senesi Safer ayında, kadılık yaparken vefât etti.

Zehebî diyor ki: "Fıkıh ve hadîs âlimi olan Ebü'l-Bekâ' Muhammed Şiblî, ilim taliblerinin en şereflilerinden ve gençlerin en üstünlerinden idi.

Çok hadîs-i şerîf dinledi. Rivâyetleriyle meşhûr oldu. Büyük hadîs âlimlerinden hadîs-i şerîf okudu. Benden de hadîs-i şerîf yazdı."

İbn-i Hâcib diyor ki: "O, verdiği hükümlerde çok sağlamdı. Her işinde sünnete uygun hareket ederdi. Zaman zaman silâhını kuşanıp harblere katılırdı. Sohbetleri çok faydalıydı. Manzûm ve nesir olarak yazdığı eserleri vardır. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Çok faydalı oldu. Kıymetli eserler yazdı." Kâdı Bedrüddîn Şiblî hazretleri, "Âkâm-ül-mercân" adındaki eserinde, Allahü teâlânın ibâdet etmeleri için yarattığı kullarından olan cinler hakkında geniş bilgi vermektedir. Kitap, 140 bâbdan ibârettir. Bu eserinden ba'zı bölümler:

Cinlerin varlığı: [Cin ya'nî peri, ateşin alev kısmından yaratılmış olup, her şekle girebilirler. Cin denilen mahlûklar, gözümüzden örtülü olduğu için cin denilmiştir. Arabcada "Cim" ve "Nun" harflerinden meydana gelen kelimeler, "Örtülü" demektir. Cin kelimesi, Cinnî isminin çoğuludur. Peri, Farsçada cin demektir. Mahlûklar, görülen ve görülmeyen diye iki kısımdır. Ayrıca, mekansız, madde olmayan varlıklar da vardır. İmâm-ı Mâverdî diyor ki: "Cin, dört ana maddeden yapılmıştır. Su, toprak maddeleri, havadaki gazlar ve ateş. Bunlardan ateş; alev, ışık ve dumandır. Mâric denilen, alev kısmından yaratılan cinnîlerin mü'minleri, fâsıkları (günah işleyenleri) vardır." Cinnîler, havadan ve nârdan, ya'nî ateşten meydana gelmiştir. Ateşin alev kısmı görülmez, İçindeki katı zerreler, sıcakta ışıklandığı için parlak görünür. Bunun için, cin de görünmez. Alev iki kısımdır: Biri zulmânî (görünmeyen), ikincisi nûrânî (bu da görünmez). Zulmânî olandan cin, nûrânî olandan ise melekler yaratılmıştır, insanlar, toprak maddelerinden yaratıldığı hâlde, Allahü teâlâ, bu maddeleri organik ve organize hâle, et ve kemiğe çevirdiği gibi, meleklerde ve cinde alev şekli değişerek, onlara mahsûs latif, her şekle dönebilen bir hâle gelmiştir. Melekler ise, nûrânî cisimlerdir. Muhtelif şekillere girebilirler. Melek ile cin, yaratılış bakımından birbirine yakındır. Melekler, muhteremdirler, kıymetlidirler. Cin, hakîrdir, kıymetsizdir. Melekde, nûr (ışık) kısmı, cinde ise, alev maddesi fazladır. Elbette nûr, zulmetten efdâldir, daha üstündür. Meleklerin cinnîlere yakınlığı, insanın hayvanlara yakınlığı gibidir. İnsanların üstün olanları, melekten kıymetli, cin de, hayvandan kıymetlidir.)

Cinnin varlığına inanmayan dinden ayrılmış olur. İmâm-ül-Haremeyn, "Şâmil" adındaki eserinde diyor ki "Şunu iyi biliniz ki, eski felsefecilerden bir kısmı, Kaderiyye (ya'nî Mu'tezile) fırkasının çoğu ve zındıklar, cin ve şeytanlara inanmadı. Cin, zekî, dahî insan demektir. Şeytanlar da, kötü kimseler demektir, dediler. Bunların inkârları, cinlere önem vermeyişlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki, onları isbât etmek konusunda aklî bir imkânsızlık yoktur. Kaderiyye fırkasının inanmaması, şaşılacak şeydir. Çünkü bunlar, Kur'ân-ı kerîme uyduklarını söylüyor. Demek ki, bu kadar uymaktadırlar. Hâlbuki cinnin var olması, akla uymayan birşey

değildir. Ya'nî aklın red edeceği birşey değildir. Çünkü Allahü teâlânın kudretinin yapamıyacağı birşey değildir. Kur'ân-ı kerîmde bildirilen şeylere, kelimenin açık ve meşhûr ma'nâlarını vermek lâzımdır. Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) ve Sünnet (hadîs-i şerîfler), cinnin var olduğunu açıkça haber vermektedir ve bunu isbât etmektedir. [Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i A'râbî (k.s.), cinnin var olduğunu şu âyet-i kerîmeler ile gösteriyor 1- Zâriyât sûresinin ellialtıncı âyetinde meâlen; **"İnsanları ve cinnîleri, ancak beni bilip itaat, ibâdet etmeleri için yarattım."** buyuruluyor. 2- Errahmân sûresi, yetmişdördüncü âyetinde, cinnin Cennete gireceği bildiriliyor. 3- Errahmân sûresinin otuzbirinci âyetinde **(Sekalân)** buyuruluyor ki, **(Ey insanlar ve cinnîler!)** demektir. Resül-i sekaleyn, müftîyüssekaleyn, gavsüssekaleyn (ya'nî, insanların ve cinnin Peygamberi, müftîsî, velîsi) gibi isimler de, cinnin varlığını göstermektedir.]

Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn, kendi zamanlarında şeytan ve cinnîlerin varlıklarını kabûl ettikten, onların şerrinden Allahü teâlâya sığındıkları sabit olduktan sonra, bizim ayrı ayrı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf ile bunları isbâta kalkışmamız tekellüf, zorlama olur. [Kitâblı kâfirlerin hepsi, ateşe tapanlar, puta tapanlar, budistler, müşrikler ve Yunan filezoflarının çoğu ve tasavvuf büyükleri, cinnin varolduğuna inanıyor. Süleymân aleyhisselâmın vak'ası da, cinnin varlığını göstermektedir.] öyleyse, dînine sımsıkı sarılan akıllı bir kimse, aklın kabûl ettiği, Dîn-i İslâmın varlığını haber verdiği bir şeyi inkâr etmemesi lâzımdır. Kaderiyyenin, inkâr yoluna sapmaları, cin ve şeytanları, gözle göremedikleri, elle tutamadıkları içindir. Şayet onlar mevcût olsalardı, kendilerini bize gösterirlerdi, diyorlar. Onların bu menfi (olumsuz) tutumları, insanların koruyucusu olan Allahın meleklerini inkâra dahî sürükleyebilir. İbn-i Ukayl diyor ki: "Cin; Cinnet, Cinân, Cennet ve Cenîn gibi Cim ve Nun harflerinden meydana gelen kelimeler "Örtülü" demektir. Cennet denilen yer, meyvalar, çiçekler, kokular ile örtülü olduğundan bu isim verilmiştir. Ana karnında bulunan cenin de, böyle gözle görülmediği için, bu isim verilmiştir. Delîlere mecnun denilmesi de, aklının örtülü olduğu içindir. Harplerde kullanılan koruyucu bir âlete "Cünne" denilmesi, savaşanı düşman saldırısına karşı gizleyip korumasından ileri gelmiştir. Cin denilen mahlûklar da, gözümüzden örtülü olduğu için, cin denilmiştir."

Âsi şeytanlar, cinlerdendir ve İblîs'in çocuklarıdır. "merede" ise, şeytanların en azgınları ve İblîs'in yardımcılarıdır. İblîs'in emirlerini yerine getirip, durmadan insanları aldatıp, doğru yoldan ayırmaya çalışırlar. Kötülük yapmakta son derece azgın olan her varlığa "Şeytan" ismi verilmiştir. İlk şeytan, İblîs'tir.

İmâm-ı Şiblî, yine aynı kitapta, cinlerin şerlerinden korunmakla ilgili olarak buyuruyor ki:

Ebü'l-Evsed anlattı: Mu'âz bin Cebel'den (r.a.), cinnîyi nasıl yakaladığı hakkında bilgi almak istedim. Buyurdu ki: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), alınan zekât mallarını muhafaza etmek için bana vazîfe vermişti. Meyveleri bir odaya koydum. Fakat hergün noksanlaşıyordu. Eksildiğini görünce, durumu Resûlullah efendimize (s.a.v.) bildirdim. **"Onu şeytan alıyor"** buyurdu. Bunun üzerine odaya girip kapıyı arkadan kilitledim. Biraz sonra büyük bir karanlık ortalığı kapladı. Hemen kapının arkasına dayandım. Birşey, kapının aralığından geçebilecek bir şekil aldı ve içeri girip meyveden yemeye başladı. Üzerine yürüyüp sıkıca yakaladım ve; "Ey Allahü teâlânın düşmanı!" diye bağırdım. O da; "Beni bırakınız zira ben çoluk çocuklu fakir bin cinniyim. Nusaybin'denim. Dostunuz (Muhammed aleyhisselâm) gönderilmeden önce bu köy bizimdi. Sonra da dostunuz gönderilince, O bizi buradan çıkardı. Ne olur beni bırak ki, bir daha buraya gelmiyeyim" deyince, ona acıdım ve salıverdim. Cebrâil (a.s.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna gelerek durumu bildirmiş. Peygamber efendimiz de bana; **"Esirini ne yaptın?"** diye sordular. Ben de durumu anlattım. Bunun üzerine; **"O tekrar gelecektir"** buyurdu. Ben tekrar

meyvelerin bulunduğu odaya gittim. Kapıyı kapatıp beklemeğe başladım. Biraz sonra o yine kapının aralığından girip meyvaları yemeye başladı. Ben, tekrar üzerine atıldım ve sımsıkı tutup bağladım. Yine; "Beni bırak, bir daha gelmiyeceğim" diye yalvarıp yakarmağa başladı. Ben de; "Bir daha gelmeyeceğine daha önce de söz vermiştin. Sözünde durmayıp yine geldin?" dedim. Bunun üzerine; "Bir daha gelmiyeceğim. Şunu da belirteyim ki, sizden biriniz Bekâra sûresinin son âyet-i kerîmelerini okursa, bizden, hiç kimse, onun evine giremez" dedi."

Ubeyy bin Ka'b (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Bir hurma harmanım vardı. Birgün hurmaların azaldığım gördüm ve harmanı beklemeğe karar verdim. Biraz sonra parlak yüzlü bir delikanlı çıkageldi. Selâm verdim, cevâbını verdi. Sonra ona; "Sen insan mısın, cin misin?" diye sordum. O da; "Cinlerdenim" dedi. Ben de; "Elini bana uzat da göreyim" dedim. Uzattı. Elleri köpeklerin ön ayaklarına, saçları da köpek saçına benziyordu. Bana dedi ki: "Cinlerin içinde benden daha şedidi yoktur." Ona; "Buraya niçin geldin?" diye sorduğumda; "Senin hayırsever bir kimse olduğunu öğrendim. Bunun için yiyeceklerinden nasiplenmek istedim" dedi. Tekrar; "Peki, sizin şerlerinizden, kötülüklerinizden nasıl kurtulabiliriz?" diye sordum. Cevâbında; "Âyet-el-kürsî'yi her kim sabah okursa akşama kadar, akşam okursa sabaha kadar şerrimizden kurtulur" dedi. Sabahleyin hemen Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûr-i şerîflerine koştum. Durumu anlatınca; **"Habis, doğru söylemiştir"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle anlattı: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) zekâtları korumak için beni ta'yin etmişlerdi. Bir kimse yanıma gelerek yiyecek maddelerini toplamaya başladı. Hemen yakaladım, ve; "Seni doğruca Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna götüreceğim" dedim. Bana; "Sana birşey öğreteyim de beni bırak" dedi, "Ne öğreteceksin?" diye sordum. "Yatağına girdiğin zaman "Âyet-el-kürsî"yi okursan, Allahü teâlâ sana bir koruyucu gönderir ve sabaha kadar şeytanı sana yaklaştırmaz" dedi. Sabahleyin, Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna gittiğimde bana; **"Gece yakaladığın esîri ne yaptın?"** diye sordular. Ben de; "Yâ Resûlallah! Bana birşey öğretti ve cenâb-ı Hakkın o şey sayesinde beni koruyacağını iddia etti" dedim. Resûlullah (s.a.v.) bana; **"O yalancıdır, ama sana doğruyu söylemiş"** buyurdu.

Zeyd bin Sabit (r.a.) şöyle anlattı: Bir gece evin bahçesine çıkmıştım. Bir ses duyarak, o tarafa doğru; "Kimsiniz, ne arıyorsunuz?" diye seslendim. Cevap olarak; "Cinlerden bir kimseyim. Bize kıtlık isâbet etti. Eğer helâl ederseniz, meyvelerinizden yemek istiyorum" dedi. İzin verdim, ikinci gece yine bahçeye çıkmıştım ki, aynı sesi duydum. "Ne arıyorsunuz?" diye sorduğumda; "Bize kıtlık isâbet etti. Müsâade ederseniz meyvelerinizden yemek istiyorum" deyince, ona; "Bizi sizden ne kurtarır?" dedim. Cevap olarak; "Ayet-el-kürsî" dedi.

Ebü'l-Münzir (r.a.) şöyle anlattı: "Hacca gidiyorduk. Büyük bir dağın eteğinde konakladık. Fakat, "Burası cinlerin toplandığı yerdir dediler. Biraz sonra, oradaki sudan ihtiyâr bir adam çıktı. Ona; "Bu dağ hakkında ba'zı şeyler anlatılıyor. Bu anlatılanlardan şahit olduğun bir hâdise var mı?" diye sordum. O kimse; "Birgün ok ve yayımı alıp dağa çıkmıştım. Dibinde pınar bulunan bir ağacın altına oturmuştum. Biraz sonra dağdan sürü hâlinde keçiler gelip pınardan su içtiler ve oraya yattılar. Aklıma, bunlardan birini vurup pişirmek geldi. Hemen yayıma ok yerleştirip birine nişan aldım. Hayvan kalbinden yaralandı, fakat şiddetle bağırdı. Bu ses üzerine, dağın her tarafından atına binmiş vaziyette pekçok kimseler peyda oldu. Herbirinin ellerinde kılıçları vardı. Etrâfımı sardılar, içlerinden biri, diğerine; "Haydi, çek kılıcını da bunu öldür!" dedi. Diğeri ise; "Olmaz, bunu yapamam!" deyince, öteki; "Niçin?" diye sordu. Diğeri; "Çünkü o, bu dağa geldiği zaman Ayet-el-kürsî okuyarak kendisini garanti altına aldı" dedi."

Cinden, geçmiş olmuş şeyleri sorup öğrenmek caizdir. Gelecekte olacak şeyleri sormak caiz değildir. Geçmiş şeyleri görüp, işitip bilirler. Sar'a hastasını ve başka cin çarpanları cinden kurtarmak için küfre sebep olan şeyleri yapmak caiz değildir. Cinden kurtulmak için en iyi on çâre, kısaca şöyledir:

1- E'ûzü Besmele ile Fâtiha sûresi okumalıdır. 2- E'ûzü Besmele ile iki Kule'ûzüyü okumalıdır. 3- E'ûzü Besmele ile Bekâra sûresini okumalıdır. 4-E'ûzü Besmele ile Âyet-el-kürsî okumalıdır. 5- E'ûzü Besmele ile Bekâra sûresinin son âyetini okumalıdır. 6- E'ûzü Besmele ile Hâ-Mîm Mü'mîn sûresinin başından **(masîr) E**kadar ve Ayet-el-kürsî okumalıdır. 7- **(La ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh, lehül-mülkû ve lehülhamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir)** okumalıdır. 8- Çok **(Allah)**, demelidir. 9- Hep abdestli bulunmalı, farzları ve sünnetleri hiç terk etmemelidir. 10- Harama bakmaktan, çok konuşmaktan, çok yemekten ve kalabalıktan sakınmalıdır. [(Berekât) kitabında, Muhammed Sa'îd'i anlatırken, İmâm-ı Rabbânî'nin cinden korunmak için, "La havle velâ kuvvete illâ billah-il-aliyyil'azîm" okuduğunu yazıyor. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, yüzyetmişdördüncü mektûbunda, cini def için bunu okumağı tavsiye etmektedir. Buna "Kelime-i temcîd" denir.]

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 219

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 487

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 164

4) El-A'lâm cild-6, sh. 234

5) Keşf-üz-zünûn sh. 141, 1609, 1632

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 668, 989

KÂDI BURHÂNEDDÎN AHMED

Hanefî mezhebi fıkıh ve fen âlimi, kadı ve devlet adamı. İsmi Burhâneddîn Ahmed, babasının ismi Şemseddîn Muhammed'dir. Babası Kayseri kadısı idi. Dedeleri arasında da kadı ve âlimler vardı. Dedesi Kâdı Sirâceddîn Süleymân bin Kâdı Hüsâmeddîn Hüseyn bin Kâdı Celâleddîn Habîb bin Muhammed bin Resûl bin Sevinç olup, Harezmli ve Oğuzların Salur boyundandır. Anadolu'ya ilk gelen dedesi Muhammed bin Resûl, Kastamonu'da yerleşmişti Annesi de, Mevlânâ Celâleddîn Mahmûd Müstevfî'nin oğlu Abdullah Çelebî'nin kızı idi. Kâdı Burhâneddîn Ahmed, 745 (m. 1344) senesinde Kayseri'de doğdu, iyi bir tahsil ve güzel bir terbiye gördü. Kâdılık, vezirlik, atabeklik ve sultanlık yaptı. 800 (m. 1398) senesinde vefât edip Sivas'ta defnedildi.

Öteden beri ilimle uğraşan bir ailenin evlâdı olarak doğan Kâdı Burhâneddîn Ahmed, küçük yaşta annesini kaybetti. Beş yaşında iken, Kayseri kadısı olan babasından ilim öğrenmeye başladı. Ondört yaşına gelinceye kadar Türkçe, Arabca ve Farsçayı öğrendi. Temel din ve fen bilgilerini tahsil etti. Kayseri'de meydana gelen bir karışıklıktan dolayı, babasıyla birlikte Mısır'a gitti. Mısır'da tahsiline devam etti. Fıkıh, usûl, hadîs, tefsîr, ferâiz (miras taksimi ilmi), astronomi ve tıb ilimlerini tahsil etti. Dört mezhebin fıkıh bilgilerinde ilim sahibi oldu. İbn-i Arabşâh'ın yazdığına göre, Şeyh Kutlu Şîr adındaki Allah dostundan feyz alıp, hükümdârlık müjdesine mazhar oldu. Şam'a giderek, meşhûr âlim Kutbüddîn Râzî'nin yazdığı "Keşşâf Haşiyesi" ve "Şerh-i Metâlî" adlı eserleri bizzat kendisinden okudu. Seyyid Muhammed Nîlî'den "Külliyât-ı Kânûn"u okudu. Ondokuz yaşında iken babası ile birlikte hacca gitti. Hac esnasında, İslâm

âleminin çeşitli yerlerinden gelen âlim ve büyüklerle görüştü. Hac dönüşünde, babasının vefâtı üzerine bir sene Haleb'de kaldı. Orada da ilimle meşgûl oldu. 766 (m. 1364) senesinde Kayseri'ye döndü. Kayseri hükümdârı Eretnaoğlu Gıyâseddîn Mehmed Bey tarafından babasının yerine Kayseri kadısı ta'yin edildi. Kâdı Burhâneddîn Ahmed, o sırada yirmibir yaşındaydı. Onun yaşının küçük ve tecrübesinin az olmasından dolayı ba'zı i'tirâzlar oldu. Ancak, kısa zamanda dirayetini gösterdi. Adâletli hükümleri, sistemli faaliyetleri ile az zamanda halka kendini sevdirdi. Mehmed Bey'in kızı ile de evlendi. Çok geçmeden Mehmed Bey vefât etti. Yerine oğlu Alâeddîn Ali Bey geçti. Alâeddîn Ali Beyin eğlenceye düşkün olması sebebiyle idâre gevşedi. Moğollar ve Türkmen aşiretlerinin baskı ve eşkiyalıkları arttı. Kanlı ayaklanmalar ve dış düşmanların hücumları karşısında devletin iktisâdi düzeni bozuldu. Konya ve Niğde gibi şehirler Karamanoğlunun eline geçti. Sivas, Moğollar tarafından kuşatıldı. Alâeddîn Ali Bey, zor durumda kaldı. Hattâ bir defasında onu, Karamanoğlu'nun eline esîr düşmekten, Kâdı Burhâneddîn Ahmed kurtardı. 777 (m. 1375) senesinde vukû' bulan bu hâdiseden sonra, Kâdı Burhâneddîn Ahmed, onun bu husûstaki dirayetini görenlerin de teşvikiyle, kendisini siyâsetin içerisinde buldu. Bir behâne ile Kayseri'deki Karamanoğlu askerlerini memleketin dışına çıkardı. Böylece askeri kabiliyetini de isbatladı. Konya'dan Erzurum'a kadar ülkenin her tarafında ondan bahsedilmeye başlandı. 780 (m. 1378) senesinde vezir ta'yin edildi. Artık siyâsetin içine girmiş, dönemeyeceği bir yolda mesafe katetmeye başlamıştı. O, bu hâllerin başına geleceğinden, hattâ hükümdâr olacağından bile haberdârdı. Kendisine bir derviş tarafından, tâ Mısır'da tahsilinin sonlarına doğru; "Burada dolaşmak, size lâyık değildir. Siz Rum (Anadolu) sultânısınız" sözü söylenmiş, Kayseri'ye gelen hocası Şeyh Kutlu Şîr tarafından da devletin bozuk olan işlerinden bahisle; "Bu işler senin vâsıtanla düzelecek" müjdesi verilmişti. Zaman zaman da hocasının "Melik" hitabına mazhar olmuş ve böyle bir duruma genç yaştan i'tibâren hazırlanmıştı. Şeyh Kutlu Şîr, talebesi Kâdı Burhâneddîn'in peşinden Kayseri'ye geldi Çevresinde toplanan derviş grubunun da yardımıyla, Eratna ülkesinde Kâdı Burhâneddîn'e karşı beslenen sevgi gün geçtikçe artmaya başladı. Hükümdâr Alâeddîn Ali Bey'in vefâtıyla, yedi yaşındaki oğlu Mehmed Çelebi sultan, Kılıç Arslan'da atabek ilân edildi. Kılıç Arslan'ın hareketlerinin halk tarafından yadırganması ve Kâdı Burhâneddîn'e karşı faaliyetleri, onun öldürülmesine sebep oldu. Kâdı Burhâneddîn, ileri gelen kimselerin teşkil ettiği bir meclis tarafından saltanat naibi seçildi. Sivas'ta, nâib olarak idâreyi ele aldı. Her tarafa haberler ve mektûplar gönderip iktidarını ilan etti. Çevresindeki herkesi memnun etti. Mehmed Çelebi'ye rağmen saltanatını ilân etti. Hükümdârlığını çevre memleketlere duyurdu. Adına para bastırıp hutbe okuttu.

Kâdı Burhâneddîn, onsekiz yıl süren hükümdârlığında; Amasya Emîrliği, Erzincan Emîrliği. Candaroğulları Beyliği, Karamanoğulları Beyliği ve Tâceddînoğulları Beyliği ile mücâdele ederek, bu beylikler üzerinde hâkimiyetini kabûl ettirmeye muvaffak oldu. Osmanlı Sultânı Murâd-ı Hûdâvendigâr Hân ve Memlûklü Sultânı Seyfeddîn Berkük ile dostâne münâsebetler kurdu.

Burhâneddîn Ahmed Bey, diğer Anadolu beyleri gibi, Osmanlılarla kısır çekişmelere girmedi. Müslümanın müslümanla çarpışmasının, müslümanları zayıflatmaktan başka bir işe yaramayacağını söylerdi. Anadolu birliğini te'min etmek için uğraşan Osmanlılarla aralarında ufak-tefek ba'zı hâdiseler olmuşsa da, önemli değildir. Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey, Akkoyunlu Karayülük Osman Bey ile de önce dost olmasına rağmen, sonra onun içişlerine karışmasıyla araları açıldı. Karayülük Osman Bey ile Sivas yakınlarında yapılan savaşta, Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey öldürüldü.

Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey'den sonra, oğlu Alâeddîn, Sivaslılar tarafından hükümdâr ilân edildi. Timur Han'ın Anadolu'ya gelme ihtimâli üzerine Sivaslılar, şehri Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd Hân'a teslim ettiler. Kâdı Burhâneddîn Ahmed Devleti 801 (m. 1398)'de sona erince, Alâeddîn Ali Bey de Osmanlı hizmetine girdi.

Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey, ömrü boyunca, memleketinde dirlik ve düzeni te'min ederek, ahâliyi huzûra kavuşturmak için gayret etti. Memleketini imâra çalıştı. Turhal'da bir imâret ve kale, Zile'de bir medrese ve çeşitli yerlerde kaleler yaptırdı. Memleketin çeşitli yerlerinde faaliyet gösteren Moğol artıklarını ve fitne çıkarmak için uğraşan Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Ehl-i sünnet düşmanı sapıkları ortadan kaldırmak ve ülke dışına sürmek için gayret etti.

Muasırı tarihçilerin onun hakkındaki görüşleri; "Mücâdeleden yılmaz, Allah yolunda savaştan kalmaz, Allah için her tehlikeyi göze alır, âlimlerle birlikte bulunmaktan, Allah dostlarıyla sohbet etmekten çok hoşlanır, haftada üç gün ilim meclisi toplardı. Halkına karşı şefkat ve merhametli, muhaliflerine karşı yumuşak, sofrası herkese açık, cömert, askerlik, ilim ve ibâdete çok düşkün bir kimse idi" şeklinde birleşmektedir.

Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey, bütün mücâhid İslâm hükümdârları gibi "Ebü'l-Feth" ünvanına lâyık görülmüş, dost ve düşmanlarına kendisinden önceki âdil hükümdârlar gibi merhametli davranmıştır. Asker ve kumandanlarına nasihatlerinde, savaşa iştirâk etmeyen ve savaşacak kudreti olmayan, kadın, ihtiyâr, çocuk ve din adamlarının mal ve can emniyetinin sağlanmasını emrederdi. Çevresindekilere adâletle muâmele eder, suçu sabit olmayanı cezalandıramazdı. Devamlı ihtiyâtlı ve tedbirli davranan, hâdiseler karşısında güçlü irâdesiyle fevkalâde kararlar almaya muktedir bir kimse idi.

İlmi ve ilme düşkünlüğü pek fazla idi. Savaş esnasında bile kitap yazmakla, ilimle meşgûl olurdu. Sa'deddîn Teftâzânî hazretlerinin "Telvîh" adlı eserine yazdığı "Tercîh-i tevzîh" adlı usûl-i fıkha dâir haşiyeyi, Kayseri vâlisi Müeyyed'in isyanını bastırmak için savaşırken yazmıştı. Râgıb Paşa Kütüphânesi'nde 831 numarada kayıtlı bir nüshası bulunan bu eserin bir nüshası da, Millet Kütüphânesi Feyzullah Efendi kısmı 588 numaradadır. Bu son nüsha, Molla Hüsrev'in tetkikinden geçmiştir.

Arabca, Farsça ve Türkçe şiirler, yazdı. Azerî lehçesi ile yazdığı dîvânı meşhûr olup, Rusçaya ve batı dillerine tercüme edilmiştir. Kâdı Burhâneddîn'in müsveddelerinden özel hattâtlar tarafından yazılarak kendisine takdim edilen "Dîvân", bizzat yazarının kontrolünden geçmiş olması hasebiyle, orijinal nüsha olarak kabûl edilmektedir. Kâdı Burhâneddîn'in adı geçen Dîvân; gazel, rubâî, tuyuğ ve müfredlerden meydana gelmekte, kahramanlık ve ma'nevî aşkla ilgili manzûmeleri ihtivâ etmektedir. Ali Şîr Nevâî gibi meşhûrların nazireler yazdığı şiirleri de ihtivâ eden bu kıymetli eserin, Kâdı Burhâneddîn'in kontrolünden geçen mevzûbahis nüshası, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen bir İngiliz sefiri tarafından çalınarak, Londra'deki gayr-i resmî adı "Çalıntı eserler müzesi" olan "British muzeum"a satılmıştır. Bu eserin Türkçe ve diğer dillerde çeşitli baskıları yapılmış, hakkında birçok makaleler yazılmıştır. Kâdı Burhâneddîn'in hayâtı ve devleti hakkında da birçok eserler yazılmış ve çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en meşhûru, bizzat Kâdı Burhâneddîn'in arzusuyla yazılmış olan Azîz bin Erdeşîr Esterâbâdî'nin "Bezm-ü-Rezm" adlı eseridir.

Kâdı Burhâneddîn'in eserlerinden biri de, fıkıh ve fıkıh usûlüne dâir yazdığı ve Süleymâniye Kütüphânesi Ayasofya kısmında bir nüshası mevcût olan "İksîr-üs-se'âdet fî esrâr-il-ibâdet" adlı olanıdır.

Kâdı Burhâneddîn'in "Dîvân"ından nisbeten sadeleştirilmiş birkaç **beyt:**

Düşman eğerki hîle ve tedbîr içindedir,
Tedbîr ve hîle hem yine takdîr içindedir.

Bilirsin ki günâhım çok ilâhî,
Ümidim senden ayruk yok ilâhî.

İnayetini ilâhî, kulundan ayırma,
iki cihanda dahî beni hiç kayırma.

Ümîd hazretine tutaram ola makbûl,
Ki dürmeyince adû defterin benim dürme.

Neyiz, nedeniz ve dünyâya neye geldik,
Canımıza gelmeden ol cihâna aşırma.

Her zaman suya varıp gelmez senek (su kabı),
Kayda geçer er yerine bir zenek (kadıncağız).

Mevlâdan olsa inâyet bir kula,
Lâçini (şahini) dahî kapar bir kükenek (Baykuş).

Dünyâyı çok sınadık bir bûy imiş (koku imiş),
Kamu âlem varlığı bir Hay imiş (Hay= diri).

Kaplan, aslan, ejderhalar cümlesi,
Ecelin kaynağında âhû imiş.

---

1) Bezm ü Rezm, (İstanbul 1928)

2) Kâdı Burhâneddîn dîvânı, (İstanbul 1944)

3) Şakâyik tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 43

4) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 116

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 159

KÂDI MAHMÛD EFENDİ (Koca Efendi)

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi, Osmanlı kadıaskeri. Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerindeki kadıların meşhûrlarından olan ve uzun bir ömür sürdüğü için "Koca Efendi" lakabı verilen Kâdı Mahmûd Efendi, Sultanönü kasabasında doğdu. Babasının ismi Muhammed idi. Genç yaşta iyi bir tahsil görüp, tefsîr, hadîs ve fıkıh bilgilerinde zamanının en önde gelen âlimlerinden oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i şerîfini ve Selefi sâlihînin (r.anhüm) yolunu çok iyi bildiği, bu yolu yaşamak ve yaşatmak için çok gayret gösterdiği için halk tarafından çok sevildi. Orhan Gazi de, onun nâmını duydu. İlminin üstünlüğünü, ahlâkının güzelliğini takdîr ederek, Bursa'ya da'vet etti. Bursa'yı teşrîfinde kendisine şehrin kadılığı teklif edildi. Allahü teâlânın dinini yaymak, zâlimlerin elinden mazlûmları kurtarmak, karanlıklarda kalmışlara aydınlık yolları göstermek, insanlara huzûr ve saadeti yaşatmak gayreti ile çalışan, Osmanlı Devleti'nin âdil pâdişâhı Orhan Gâzî'nin bu hizmet da'vetini kabûl etmemek, ona Allahü teâlânın dinine hizmetinde yardım etmekten kaçınmak olacağından, bu vazîfeyi kabûl etti. "Âdil Osmanlı kadıları" silsilesine adını altın harflerle ilâve edip, ömrü boyunca; kalbi Allah ve Resûlullah aşkı ile yanıp tutuşan, İslâmiyeti yaymak gayretiyle coşan Osmanlı yiğitlerinin huzûr ve saadetini te'min için çalıştı. Onların ma'nevî huzûrunun te'mininde yardımcı, müşkillerinin

hallinde en büyük destek oldu. Pek nâdir olarak görülen anlaşmazlıklarda; verdiği âdil hükümler, da'vâlı ve da'vâcı, her iki tarafı da memnun ederdi. Daha sonra kadıaskerlik makamına, Osmanlı devletinin en yüksek ilmi mevkisine getirilen Koca Efendi, Sultan Birinci Murâd Hân'ın şehzâdesi, istikbâlde "Yıldırım" lakabıyla meşhûr olacak olan Bâyezîd Bey'in Germiyan beyi Süleymân Şah'ın kızı Devlet Hâtun ile evlenmesinde, düğün alayına başkanlık etti. Üçbin kişilik bir askeri heyet ve birçok hediyelerle Kütahya'ya giren Koca Efendi, Devlet Hâtun'a çeyiz olarak verilen Germiyan Beyliği'nin kuzey-batısındaki şehirleri de teslim aldı. Tesis edilen akrabalıkla, Osmanlı Devleti'nin sınırları genişleyip, gücü arttı. Bilhassa çeyiz olarak verilen şehirler arasında Germiyan Beyliği'nin başşehri olan Kütahya'nın da bulunması ve Süleymân Şah'ın teslim ettiği bu yerleri terkedip Kula taraflarına çekilmesi, kurulması plânlanan Anadolu birliğinin sağlanmasında mühim bir adım olarak görülmektedir. Bu hadîsede Koca Efendi'nin rolü çok büyüktür. Devletlerüstü bir üne sahip olan Kâdı Mahmûd Efendi'nin Anadolu'da birliğin kurulması için elinden gelen bütün gayreti gösterdiği, Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldığı, târihî kaynaklarda mevcûttur.

Kâdı Mahmûd Efendi, uzun bir ömür sürüp, kırk yıl civârında kadılık ve kadıaskerlik yaptıktan sonra, sekizinci asrın sonlarında vefât etti. Torunu Mûsâ Paşa, Kâdızâde-i Rûmî diye meşhûrdur.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 38

KÂDI ZEYNÜDDÎN SÜBKÎ (Abdülkâfî bin Ali)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Künyesi Ebû Muhammed olup ismi, Abdülkâfî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Temmâm bin Hâmid bin Yahyâ bin Ömer bin Osman bin Ali bin Süvvâr bin Süleym bin Esleme'dir. Dedeleri, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Eshâbından (r.anhüm) olmakla şereflenmiş ve Ensâr (r.anhüm) arasında yer almış Hazrec kabilesi mensûplarından bir mübârek kimseydi. 659 (m. 1261) yılı civârında Mısır'da Sübk-il-abîd denilen yerde doğdu. İlimleri ve ilme hizmetleri ile meşhûr olan Sübkî ailesi arasında yer aldı. Baba ve dedeleri de büyük âlimlerden idi. Memleketine ve ailesine nisbetle Sübkî denildi. Hazrecî, Ensârî ve Mısrî nisbet edildi. Zeynüddîn lakabı verildi. Kâdı Cemâlüddîn İbrâhim bin Hüseyn Sübkî'nin kızı Nâsriyye ile evlendi. Hanımı da kendisi gibi ilim sahibi idi. Oğullarından Ebû Hasen Takıyyüddîn Sübkî, yüzelliden fazla kitap yazdı. Eserlerinde İbn-i Teymiyye gibi doğru yoldan ayrılan kimselere güzel cevaplar verdi. Zeynüddîn Sübkî, 735 (m. 1334) yılında Mısır'da kadılığını yaptığı Mahılle denilen yerde vefât edip, orada defnedildi.

Sübk-il-abîd'de ilim sahibi bir ailenin evlâdı olarak dünyâya gelen Zeynüddîn Sübkî, ilimde belirli bir seviyeye geldikten sonra, Kâhire'ye gitti. Takıyyüddîn Ebü'l-Feth İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den fıkıh ilmi öğrendi. Hocası kadı iken ona nâiblik yaptı. İleri gelen yardımcıları arasında yer aldı. Şihâbüddîn Ahmed bin İdrîs Karâfi'den usûl-i fıkıh ilmini, Zâhir Tizmenti'den fürû' bilgilerini öğrendi. İbn-i Hatîb Mizze, Muhammed bin İsmâil bin Enmâtî, İzz-i Harrânî, İbn-i Kastalânî ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ilimlerini tahsil edip, hadîs-i şerîf dinledi.

Hadîs ve fıkıh ilimlerinde zamanının ileri gelen âlimlerinden oldu. Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere ve Kâhire'de hadîs-i şerîf dersleri verdi. Mahılle'ye kadı ta'yin edildi. Ömrünün sonuna kadar Mahılle'de kadılık yaptı. Hadîs-i şerîf ve fıkıh ilimleri öğretti. Birçok talebe yetiştirdi. Oğlu Takıyyüddîn Ebû Hasen Sübkî, torunu ve "Tabakât-üş-Şâfiiyye" yazarı

Tâcüddîn Ebû Nasr Abdülvehhâb Sübkî ve Cemâlüddîn Esnevî, talebelerinin meşhûrlarından oldu.

Güzel şiirler yazardı. Şiirlerinde zühdü ve zâhidliği överdi. Şiirlerinin çoğunu, Resûlullaha (s.a.v.) methiye olarak yazan Zeynüddîn Sübkî, ömrünü Allahü teâlânın dînine hizmet ve O'nun rızâsına kavuşmak için harcadı. Bir ânını boşa geçirmez, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına muhalefet etmezdi. Her ân ölebileceğim düşünür, son ânını Allahü teâlânın râzı olacağı bir işle geçirmek için azamî gayret gösterirdi. Vakitlerinin çoğunu ilim öğrenmek, ilim öğretmek ve ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın râzı olacağı şeylerle meşgûl olmalarını tenbîh ederdi.

Rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim bir hastanın yanında yedi kerre "Es'elüllahelazîme Rabbel-Arşil-azîm en yeşfiyeke" derse, o hasta sıhhat ve afiyet bulur."**

Bir şiirinde buyurdu ki: "Ey insan! Allahü teâlânın gazâbından rahmetine sığın. Allahü teâlâya sığın. O'nun fadlından iste! Muhakkak ki Allahü teâlâya sığınan kurtulur. Geceyi Allah için ibâdet ve tâatle geçir. Gece Allah için kalk! İbâdetle ihyâ et Bir âyet-i kerîme de olsa Kur'ân-ı kerîm oku! Böyle yaparsan, Allahü teâlâ tarafından bir nûr seni kaplar. Yüzünü Allahü teâlâ için toprağa sür ve secdeye var! Allah için eğilen baş azîzdir!"

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 89

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 172

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 396

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 110

KALYÛBÎ (Muhammed bin Ahmed el-Askalânî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Îsâ bin Rıdvan el-Kalyûbî el-Askalânî el-Mısrî'dir. İsminin "Ahmed" olduğu da kaynak eserlerde zikredilmektedir. Lakabı Kâdı Fethuddîn idi. Babasının lakabı Kemâlüddîn, dedesinin ise Ziyâüddîn'dir. Dedesi ve babası da büyük âlimlerden idiler. Kendisi "Kalyûbî" nisbeti ile meşhûr oldu. Babası da "İbn-i Kalyûbî" diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Fıkıh ilmini babasından öğrendi. Fıkıh ve edebiyat ilimlerinde pek mütehassıs bir âlimdi. Önce Üşmûm kadı yardımcılığı görevlerinde bulundu. Sonra Üşmûm kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Daha sonra Ebyâr kadılığına getirildi. Sonra da, Safed kadılığına ta'yini yapıldı. Bir müddet sonra, oradan ayrılıp Diyâr-ı Mısır'a döndü. Orada başına birçok sıkıntılar geldi. 725 (m. 1325) senesi Cemâzil-âhır ayında vefât etti.

Fıkıh ve edebiyat ilimlerinde çok meşhûr olan Kalyûbî, Irak'a elçi olarak da gönderilmişti. Şiirleri meşhûr olup, çok güzeldir. O, sâlih ve dindar bir zât idi. Zeki ve cömertti.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiîyye cild-9, sh. 126

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 346

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 419

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 328, 329

KARAHİSÂRÎ (Hitâb bin Ebi'l-Kâsım)

Usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Hitâb bin Ebi'l-Kâsım olup, doğum yeri olan Karahisar'a nisbetle Karahisârî denildi. Anadolu'ya nisbetle de Rûmî denildi. Zeynüddîn lakabı verildi 717 (m. 1317) yılından sonra vefât etti. Karahisar'da defnedildi.

Karahisar'da doğan, Karahisârî, önce Anadolu ulemâsından ilim öğrendi. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri tahsil etti. Daha sonra Şam taraflarına gitti. Oradaki âlimlerden hadîs, fıkıh ve tefsîr ilimlerini öğrendi. Dört mezhebin inceliklerine vâkıf, aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs oldu. İnsanlara ilim öğretip, fetvâ verdi. Hânzüddîn Nesefî'nin (r.a.), dört mezhebin inceliklerine dâir "Manzûme"sini şerhetti. Bu güzel eserini 717 (m. 1317) yılında tamamladı. Daha sonra, Şam'dan ayrılıp, memleketi olan Karahisar'a geldi. Memleketinde de insanlara ilim öğretip müşkillerinin halli için fetvâlar verdi. "Menâr-ül-envâr", "Kenz-üd-dekâik" ve "Muhtâr" adlı eserleri şerhetti. Zamanındaki âlimler arasında parlayıp, ulemânın en önde gelenlerinden oldu. İlimdeki üstünlüğünü, ibâdet ve tâatta yüksekliği ta'kib etti. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, her sözünü Allahü teâlânın rızâsı için söylerdi. Sık sık insanlara nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, öğrendiklerine riâyet etmelerini, hikmetleriyle geniş olarak izah ederdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 21

2) Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 206

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 70

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1515, 1824, 1868

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 103

KIVÂMÜDDÎN EL-KÂKÎ (Muhammed bin Muhammed Sencârî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed es-Sencârî'dir. "Kıvâmüddîn-i Kâkî" lakabı ile meşhûr oldu. Hanefî fakîhlerinin büyüklerindendir. Fıkıh ilmini, Alâüddîn Abdülazîz el-Buhârî ile, Hüsâmeddîn Hasen-i Sığnâki'den öğrendi. "Hidâye" adındaki meşhûr fıkıh kitabını, Alâüddîn-i Buhârî'nın huzûrunda okuyup mütâlâa etmişti. Fıkıh hocası olan bu iki zât da, Fahreddîn Muhammed bin Muhammed el-Mâymargî'den fıkıh öğrenmiştiler. Kâhire'ye gelip Mardin Câmii'ne yerleşti. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Vefâtına kadar bu işlerine devam etti. 749 (m. 1348) senesinde vefât etti.

Eserleri, Hanefî mezhebinin kıymetli kitaplarından olup, başlıcaları şunlardır: 1- Mi'râc-üd-dirâye: Hidâye'nin şerhidir. 2- Uyûn-ül-mezheb: Hanefî fıkhına dâir yazılan kıymetli eserlerdendir. Ayrıca bu eserinde dört mezheb imamının ictihâdlarını da zikretmektedir. 3- Câmi'ul-esrâr fî şerh-il-menâr-il-envâr: Nesefî'nin usûl-i fıkıh ilmine dâir olan eserinin şerhidir. 4-El-Gâye fî şerh-ıl-Hidâye: Bu da Burhâneddîn-i Mergınânî'nin "Hidâye"sinin kıymetli şerhlerindendir. 5- Tıbyân-ül-vüsûl fî Şerh-ıl-usûl: Pezdevî'nin "Usûl'ünün şerhidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 182

2) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 186

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 155

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1187, 1811, 1824, 2033

KİRMÂNÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve kelâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Sa'îd el-Kirmânî el-Bağdâdî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 717 (m. 1317) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltısında Perşembe günü Kirman'da doğdu. 786 (m. 1384) senesi Muharrem ayının onaltısında hacdan dönerken vefât etti. Cenâzesi Bağdad'a getirilip, Bâb-ı Ebrez kabristanında daha önce kendisinin bizzat hazırlattığı kabrine, vasıyyeti üzerine defn edildi. Yanında Şeyh Ebû İshâk Şîrâzî medfûndur. Oğlu, babasının kabri üzerine bir türbe, yanına da bir medrese inşâ ettirdi.

Kirmanî, önce babası Behâüddîn Yûsuf'dan ve kendi memleketinde bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Sonra Şîrâz'a gitti ve orada Kâdı Adûdüddîn'in derslerine oniki sene kadar devam etti. Daha sonra ilim öğrenmek için Şam, Mısır ve Hicaz'a gitti. Oradaki âlimlerle görüştü. Buhârî'yi Ezher Câmii'nde Nâsıruddîn el-Fârûkî'den dinledi. Hicaz'da Zeynüddîn Irâkî ile görüştü. Sonra Bağdad'a yerleşti. Otuz sene burada ilim yaydı. Kendisinden ise; Kâdı Muhibbüddîn el-Bağdâdî, oğlu Şeyh Takıyyüddîn Yahyâ el-Kirmânî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Oğlu, babası hakkında şöyle demektedir: "Babam mütevâzî, ilim ehline karşı son derece iyiliksever idi."

İbn-i Hâccî de onun hakkında; "Kirmânî, Bağdad'da otuz sene ilim yaymakla meşgûl oldu. Muhtasar-ı İbn-i Hâcib'e ve Sahîh-i Buhârî'ye meşhûr olan şerhler yazdı" demektedir.

Zeynüddîn Irâkî ise onun hakkında; "Onunla Hicaz'da karşılaştım. Kibar, aza kanâat eden, dünyâya değer vermeyen, ilim ehline ihsânlarda bulunan bir zât idi. Buhârî şerhini Tâifte tamamladı. Sonra temize çekmeye başladı. Bunu da Bağdad'da tamamladı" demektedir.

Muhammed el-Kirmânî, güzel ahlâk sahibi idi. Güleryüzlü ve tevâzu sahibi olup, dünyânın gösterişine, geçici ni'metlerine düşkün değildi. Sultanlar evine gelir, kendisinden duâ ve nasihat isterlerdi. Çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Fevâid-il-gıyâsıyye: Beyân ilmine dâir bir eserdir. 2- Hâşiyetü alâ envâr-it-tenzîh lil-Beydâvî: Tefsîre dâir dört cildlik bir eserdir. 3- Risâletü fî mes'elet-il-kuhli, 4- Şerh-ül-mevâkıf lil-Îci fî ilm-il-kelâm, 5-Enmüzec-ül-Keşşâf, 6- Şerhu Ahlâkı Adûdüddîn, 7- Şerh-ül-Levâhır, 8-Kevâkıb-üd-devârî fî şerhi Sahîh-il-Buhârî: En meşhûr eseridir, yirmibeş cild hâlinde basılmıştır. Eserde birçok tekrarlar vardır. Bilhassa râvîlerin isimlerinin tesbitinde sık sık tekrarlar yapılmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 129

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 279

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 310

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 170, cild-2, sh. 18

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 172

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 285

7) El-A'lâm cild-7, sh. 153

8) İnbâ-ül-gurûr cild-1, sh. 299

9) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 294

10) Keşf-üz-zünün cild-1, sh. 37, 546, cild-2, sh. 1399, 1662, 1891

11) Brockelmann Sup-2, sh. 211

KUTB-İ ZEMAN (Seyyid Celâl Buhârî)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Çeştîye yolunun ileri gelenlerinden idi. Lakabı Bendegî Mahdûm-i Cihâniyan'dır. 707 (m. 1307) yılında doğdu, 785 (m. 1383) yılında Gücerât'ın Ahmedâbâd şehrinde vefât etti. Şeyhülislâm Rükneddîn Ebü'l-Feth Kuraşî'nin talebesi, Nâsıruddîn Mahmûd'un halîfesidir. Nâsıruddîn Mahmûd da Nizâmüddîn Evliyâ'nın halîfesi idi. Tasavvuf ehli arasına, ilk defa amcası Şeyh Sadreddîn Buhârî'den aldığı derslerle katıldı. Çok seyahat edip, birçok âlim ve evliyânın ilim ve feyzlerinden istifâde etti. İmâm-ı Abdullah Yâfiî ile Mekke-i mükerremede sohbet etti. Medine'de Sened-ül-muhaddisîn Afîfeddîn Abdullah Matari'den ilim öğrendi. İki sene onun sohbetine devam etti. Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin kitaplarını, onun huzûrunda okudu. Şeyh Emîneddîn'in kardeşi Şeyh İmâmeddîn'den kendisi için bırakılan emânetleri Kazrûn'da aldı. Onun Kazrûn'a gitmesi şöyle oldu: Şeyhülislâm Sened-ül-muhaddisîn şeyh Afifeddîn Abdullah Matari'nin Medine'de iki sene sohbetine devam etti. Avârif ve diğer sülûk kitaplarını onun huzûrunda okudu. Ondan tarikat ve zikir telkini aldı. Şeyh Afif buyurdu ki: "Size hilâfet Kazrûn'da verilecektir." Kazrûn'a gidince, Şeyhülislâm Emîneddîn'in kardeşi Şeyh İmâmeddîn ona dedi ki: "Şeyh Emîneddîn, vefâtı zamanında bana vasıyyet etti ve; "Seyyid Celâl Buhârî bizimle görüşmek istedi. Yazık ki, Mültan'a kadar geldi de şeytan ona yolda yalan söyledi ve Şeyh Emîneddîn âhırete göçtü dedi. Celâl Buhârî Mekke tarafına gitti. Dönüşte Kazrûn'a uğrayacak. Ona selâmımı söyle, seccademi ve makasımı ona ver. Benim icâzetlim ve halifem eyle!" buyurdu. Şeyh İmâmeddîn de öyle yaptı. Seyyid hazretleri, o pirden çeşitli istifâdelerle döndü. Gittiği her yerde, sarıldığı her büyükten alacağını tamamen alır, en yüksek seviyede istifâde ederdi.

Mahdûm Cihâniyân'ın Kadirî meşâyihı ile de büyük muhabbeti vardır. "Hızâne-i Celâlî" adlı kitabında der ki, Şeyh Muhyiddîn Abdülkâdir-i Geylânî (Kuddise sirruh) buyurur "Beni, beni göreni ve beni göreni görene müjdeler olsun." O kutubdur ve bu sözünde doğrudur. Benim çok ümidim vardır ki, bu söz mucibince Hak teâlâ bana merhamet eder. Ondan sonra bir silsile ile Şeyh Şihâbüddîn Sühreverdî'ye bir vâsıta ile ulaşan Behâeddîn Zekeriyyâ silsilesinden başka bir silsile daha bildirir ve; "Ben filânı gördüm, o şeyh Şihâbüddîn-i Sühreverdî'yi, o da Muhyiddîn Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördü" der.

Kutb-i Zeman Dehlî'ye gitti. Dehlî Türk Sultânı Muhammed Tuğluk Şah zamanında ona şeyhülislâmlık makamı ve büyük bir dergâh verildi. Talebelerine ondört büyük evliyânın yolunu gösterir, onların silsilesinde yer alırdı. Fakat o, bir müddet sonra Kâ'be yolunu tuttu. Daha sonra tekrar Hindistan'a döndü. Uçe'de yerleşti. Pekçok talebe yetiştirdi. Hindistan hükümdârlarının büyüklerinden olan Fîrûz Şah'a zaman zaman nasihatler ederdi. Fîrûz Şah, Celâleddîn Buhârî hazretlerinin her gelişinde, ona karşı gereken edebi gösterirdi. Nasihatlerini dinler, İslâm âlimlerinin fetvâlarına göre hareket ederdi. O, büyüklere gereken hürmet ve saygıyı yaparak, onların gösterdiği doğru yolda, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uygun hareket etmek için elinden gelen bütün gayreti gösterirdi. Memleketindeki kötülükleri ortadan kaldırıp, dîn-i İslâmın yüce emirlerini hâkim kıldı. İnsanlar, müslim ve gayr-i müslim, huzûr ve kardeşlik içinde beraberce yaşadılar. Memleketin refah seviyesi yükseldi. Çeşitli hayır müesseseleri, bendler, barajlar, kale ve mektepler yaptırdı. Fakir kızların çeyizlerini te'min etmek için müesseseler kurdu. Memleketinde issiz kimse bırakmadı. Dinî vergiler hâricinde, ötedenberi vatandaştan alınan bütün vergileri kaldırdı. Devlet bütçesi zenginleşti. Halkın refah seviyesi yükseldi. Me'mûr ve askere daha fazla maaş verdi. Memlekette ucuzluk ve bolluk hüküm sürdü. Birçok yeni binalar yapılıp, yeni kasabalar kuruldu. Esîrler ve köleler, Osmanlılardaki gibi eğitilerek, maaşlı

asker hâline getirildiler. Osmanlılardaki tımar sistemini de, aynı insani duygular içerisinde uygulayıp, hükümdârlığı boyunca insanlara Allahü teâlânın rızâsı için hizmet eden Fîrûz Şah, **"Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir"** hadîs-i şerîfine uygun olarak memleketini idâre etti. Herkes ondan memnun olup, duâ etti.

Kutb-i Zeman Selâheddîn Buhârî'nin (r.a.), Fîrûz Şah'tan başka meşhûr talebeleri de vardır. Bunlardan biri de İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin altıncı ceddi olan İmâm-ı Refiüddîn'dir.

İmâm-ı Refiüddîn, hocası Seyyid Celâl Buhârî'nin hizmetinde ilim ve feyzinden istifâde ile meşgûl olurken, Samâne'de otururdu. O sırada Serhend, vahşî hayvanların ve arslanların bulunduğu ormanlık bir yer idi. Yolları ıssız ve tehlikeliydi. En yakın şehir olan Samâne'den Serhend'e, bina yapmakta kullanılabilecek malzeme getirmek de çok zordu, İmâm-ı Refiüddîn hocasının huzûruna çıkarak; "Talebeniz olan Fîrûz Şah'a rica edip, orada bir şehir kurulmasını te'min etseniz" diye arz etti. Kutb-i Zeman, Dehlî'ye gitti, iki konak mesafede sultan tarafından karşılandı. Sultan, hocasının isteklerini hemen kabûl edip, orada bir şehir kurulmasını emretti. Şehrin kurulması işi ile İmâm-ı Refiüddîn'in ağabeyi olan saray me'murlarından Hâce Fethullah'ı vazîfelendirdi. Hâce Fethullah, iki bin kişi ve lüzumlu malzemelerle o ormanlık yere geldi. Orada mevcût olan yıkık bir kaleyi tamire başladı. Gündüz akşama kadar çıkıyorlar, yaptıkları yeri, sabahleyin yıkılmış buluyorlardı. Durumu sultâna bildirdiler. Sultan da Hazreti Seyyid Celâl Buhârî'ye havale eyledi. O mübârek zât da, talebesi ve halîfesi İmâm-ı Refiüddîn'i (r.a.) huzûruna çağırıp; "Kaleye gidiniz ve güneşte kurumuş kerpişleri, tuğlaları kullanınız. Ancak bu yolla, yıkılma işini önleyebilirsiniz. Orası bir vilâyet sahibi ister. Siz oraya yerleşiniz" buyurdu. İmâm-ı Refiüddîn, hiç tereddütsüz hocasının emrine uyarak Serhend'e gitti. O günden sonra Serhend beldesi çok parladı. Bu mübârek zâtın bereketiyle, her taraf imâr edilip genişledi. Ma'mûr bir şehir kuruldu. Orada bulunanlar da, İmâm'ın sohbet ve hizmetinin bereketiyle büyük saadetlere kavuştular.

Pek kıymetli eserlerin de müellifi olan Bendegî Mahdûm-i Cihâniyân Celâl Buhârî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât'ında okunmasını tavsiye ettiği "Hızâne-i Celâli" kitabının yazarıdır, İmâm-ı Rabbânî (r.a.), talebelerinden Seyyid Şeyh Ferîd'e yazdığı mektûbunda bu kıymetli eser hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Meclîs-i şerîfinizde, Kutb-i Zeman Bendegî Mahdûm-i Cihâniyân'ın kıymetli kitaplarından, hergün bir miktar okutulursa, Eshâb-ı Kirâmın nasıl medh ve sena edildiği, isimlerinin ne kadar edeble yazıldığı görülür. Böylece, o din büyüklerine dil uzatanlar, mahcub olur, utanır. Bu kötü yolu tutmuş olan zındıklar, bugünlerde işi azıttı. Her memlekete yayılarak, Eshâb-ı Kirâmı (r.anhüm) kendileri gibi sanıp, kötülüyorlar. Bunun için birkaç kelime yazdım ki, meclîs-i şerîfinizde böylelere yer verilmesin."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 147

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, 54. mektûb

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1031

4) Berekât-ı Ahmediyye, (İstanbul 1977) sh. 89

KUTBÜDDÎN SÜNBÂTÎ (Muhammed bin Abdüssamed)

Şâfiî fıkıh ve usûl âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Abdüssamed bin Abdülkâdir bin Sâlih olup, Kutbüddîn diye bilinir. 653 (m. 1255)'de doğup, Zilhicce ayında Kâhire'de 722 (m. 1322)

yılında vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi. Büyük bir âlim olup, Şâfiî mezhebine ait fıkhî hükümleri çok iyi bilirdi. Usûl konularında da mütehassıs idi. Ali bin Nasrullah es-Savvâf, Ebrûkî, Dimyâtî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Zâhir Kazvinî, Takıyyüddîn ibni Rezîn'den fıkıh ilmi tahsil etti. Fıkıh ve diğer ilimlerde ileri gelen âlimlerden oldu. Hüsamiyye ve Fadılıyye medreselerinde ders vererek talebe yetiştirdi. Talebelerine karşı iltifâtlarda bulunur, onların iyi yetişmeleri için çok gayret sarfederdi. Bir müddet Beyt-ül-mâl işlerini yürüttü. Yine Kâhire'de kadılık vekâletinde de bulundu. Sübkî onun için; "Büyük bir fıkıh âlimi idi. Çok âlim yetirdi." demektedir.

Dine bağlı olup, çok hayır işleyen bir zât idi. Çok mütevazî idi. Allahü teâlânın büyüklüğünü, ni'metlerini, ahıreti düşünerek çok ağlardı. Eserleri şunlardır: 1-Tashîh-ut-ta'cîz, 2-Ahkâm-ül-ba'z, 3- İstidrâkât alâ tashîh-it-tenbîh, 4-Muhtasaru Kıt'atin min-er-Ravda.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 172

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 16

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 57

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 104, 105

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 145

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 423

7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 164

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 72, 73

MAHMÛD BİN MES'ÛD EŞ-ŞÎRÂZÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Mahmûd bin Mes'ûd bin Muslîh el-Fârisî eş-Şîrâzî olup, lakabı Kutbüddîn'dir. 634 (m. 1236) senesi Safer ayında Şîrâz'da doğdu. 710 (m. 1311) senesi Ramazân-ı Şerîf ayında Tebrîz'de vefât etti.

Kutbüddîn Şîrâzî, din ve fen bilgilerinde zamanının en büyük âlimiydi. Hâfızası çok kuvvetli olup, zeki idi. Önce babasından ilim öğrendi. Babası fen âlimi ve tabib idi. Amcası ve daha sonra Zeki el-Berkeşâî Şems-ül-Ketbî'den ilim öğrenerek tabib oldu. Daha sonra Nâsıruddîn et-Tûsî'den kozmografya ilmini öğrendi.

Sonra Anadolu'ya gitti. Sivas ve Malatya civarlarında bulundu ve kadılık yaptı. Oradan Şam'a elçi olarak gönderildi. Daha sonra Tebrîz'e yerleşti. Orada, aklî ve naklî ilimlerde ders verdi. Çok talebe yetiştirdi. Devlet adamlarıyla görüşürdü. Zarif ve lati-feci idi. Dımeşk'da da ders okuttu. Fakirleri gözetir, cemâatle namaza önem verirdi. Zamanının âlimleri ona, büyük âlim ma'nâsına gelen "Şârih-ül-allâme" dediler.

Zehebî onun hakkında: "Kutbüddîn eş-Şîrâzî'nin i'tikâdı düzgün ve kuvvetli olup, Kur'ân-ı kerîmin çok okunmasını söylerdi. Kendisi medh olunduğu zaman tevâzu gösterir ve; "Keşke ben, Resûlullahın (s.a.v.) yaşadığı zamanda yaşasaydım da, görmeseydim ve işitmeseydim. Belki Resûl-i ekremin (s.a.v) mübârek nazarı bana rastlardı" derdi. O, güzel huylu idi. Talebeleri ona çok hürmet ve saygı gösterirlerdi" demektedir.

Kutbüddîn eş-Şîrâzî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-muhtasar, 2- Şerh-ül-miftâh lis-sükaki, 3- Şerh-ül-külliyât, 4- Şerh-ül-işrâk lis-Sühreverdî, 5-

Gurret-üt-tâc, 6- Feth-ül-mennân fî tefsîr-il-Kur'ân (Kırk cildlik bir eser), 7- Nihâyet-ül-idrâk fî dirâyet-il-eflâk (Kozmografya ilmine dâir), 8- Şirhu metn-is-süâl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 202

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 282

3) Tabakât-üş-Şüfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 386

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 204

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 339

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 120

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 406

8) El-Feth-ül-mübîn cild-2, sh. 109

9) Târih-i Ebi'l-Fidâ cild-4, sh. 63

MAHMÛD BİN SELMÂN EL-HALEBÎ

Fıkıh, hadîs ve lügat âlimi. İsmi, Mahmûd bin Selmân bin Fehd el-Halebî olup, künyesi Ebü's-Senâ'dır. Lakabı ise Şihâbüddîn'dir. 644 (m. 1246) senesinde Haleb'de doğdu. 725 (m. 1325) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazında devlet erkânı ve kalabalık bir halk topluluğu hazır bulundu.

Şihâbüddîn Mahmûd, Dımeşk'da; Rıdâ bin el-Bürhân İbni Abdüddâim, Yahyâ bin Nâsıh el-Hanbelî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini Şeyh Şemsüddîn bin Ebî Ömer'den, nahiv ilmini Şeyh Cemâlüddîn bin Mâlik'den, edebiyat ilmini de Mecd bin ez-Zahîr'den öğrendi. Nazım ve nesir türünde çok mahir oldu.

Şihâbüddîn Mahmûd, Dımeşk'dan Mısır'a gitti, İlmi üstünlüğünden dolayı, herkesten hürmet ve i'tibâr gördü. Çok Kur'ân-ı kerîm okur, duâ eder ve namaz kılardı. Kâdı el-Fâdıl'dan sonra onun bir benzerinin görülmediği bildirildi. Ondan farklı olarak, çok kıymetli ve güzel kasideler söyledi ve divânlar yazdı. Belagat ilminde üstün derecede idi.

Zehebî onun hakkında: "Şihâbüddîn Mahmûd, i'tikâdı sağlam, çok ibâdet eden, sohbeti tatlı, faziletleri çok bir zât idi" demektedir.

Şihâbüddîn Mahmûd, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Zeylü alel kâmil li-İbn-il-Esîr, 2- Ehnel-menâih fî esn-el-medâih, 3- Zeyl alâ zeyl kutb el-Yünûnî, 4- Makâmât-ül-uşşâk, 5- Menâzil-ül-ahbâb ve menâzih-ül-elbâb, 6- Hüsn-üt-tevessül ilâ sınâat-it-terassül.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 167

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 326

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 120

4) Fevât-ül-vefeyât cild-4, sh. 82

5) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 378

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 69

7) El-A'lâm cild-7, sh. 172

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 407

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 203, 666, cild-2, sh. 1786, 1827

10) Ahlwardt: Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-6, sh. 466

11) Brockelmann Gal-2, sh. 44 Sup-2 sh. 42, 877

MAHMÛD DÜKÛKÎ (Mahmûd bin Ali Bağdâdî)

Hanbelî mezhebindeki Hâfız ve vâ'izlerden. İsmi, Mahmûd bin Ali bin Mahmûd bin Mukbîl bin Süleymân bin Dâvûd ed-Dükûkî el-Bağdâdî'dir. 643 (m. 1266) senesi Cemâzil-evvel ayının son Pazartesi gününde doğdu. Babasının da yardımı ile; Abdüssamed bin Ebi'l-Ceyş, Ali bin Vaddâh, İbn-i Sâ'î, Abdullah Beldecî, Abdülcebbâr bin Akbir, Abdürrahîm İbni Züccâc, Muhammed bin Ebû Deniyye, Ebü'l-Hasen bin Vücûlî, Muhammed bin Ahmed İbni Ma'dâd, Abdullah bin Verhaz ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Şam ve Irak'daki birçok âlim ona icâzet verdi. O, kendisinin de gayretleriyle çok ilim öğrendi. Sayılamıyacak kadar çok âlimden ilim aldı. Elli seneye yakın ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Bir müddet Dâr-ül-Hadîs-il-Müstensıriyye'de hadîs-i şerîf okuttu. Devâlîsi'nin vefâtından sonra, bu medresenin meşihatına (idâreciliğine) getirildi. Çok kıymetli eserler yazdı. 733 (m. 1332) senesinde, Muharrem ayının onuncu günü, ikindi namazından sonra vefât etti. Ertesi gün Câmi-i Kasr'da cenâze namazı kılındı. Namazında, kadılardan, âlimlerden, devlet adamlarından ve halktan çok kimse bulundu. Çok ağladılar ve övdüler. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin kabristanlığına defnettiler.

O, Mescid-i Yânis diye bilinen Dâr-ül-Hadîs'te hadîs-i şerîf okuturdu. Yanında, sayıları birkaç bine ulaşan insanlar toplanırdı. Burada, onlara ve başka kimselere va'z ve nasihat ederdi. Bağdad'da hadîs ve va'z ilmi onunla sona ermişti. Onun zamanında orada, ondan daha güzel hadîs-i şerîf okutan ve onların lügatlarını ve zabıtlarını bilen başka kimse yoktu. Nazım ve nesir de hitâbet ve mev'izelerde geniş ve derin bilgiye sahipti. Kendisinden, birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, rivâyet etti.

Fıkıh ve hadîs ilimlerine dâir, kendi elyazısı ile çok şey yazdı. Küçüklüğünde "El-Hırakî'yi ezberlemişti. Yazıları ve sözleri latif çok tatlı olup, nükte ile de konuşurdu. Hürmet, celâlet ve heybet sahibi idi. Büyük âlimlerin yanında i'tibâr görürdü. Muhtelif konulara âit birkaç tane "Erbe'în" adında eser hazırladı. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Metâli'ul-envâr fil-ahbâri vel-âsâr-il-hâliyye anis-senedi ve tekrar, 2- El-Kevâkib-üd-düriyye fil-menâkıb-il-ulviyye, 3- Kitâbün fit-Târih: Bu eseri mevcût değildir. 4- El-Esmâ-ül-mübheme min ricâl-il-hadîs: Hadîs ilmine dâir bir eser olup, mevcûdu bulunmayan eserlerdendir.

Ayrıca, onun şiirleri o kadar çoktur ki, şayet toplanmış olsaydı, bir divânı olurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 186

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 421

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 106, 107

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 408

MAHMÛD İNCİRFAGNEVÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakiki saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velilerin onbirincisidir. Mâverâünnehr ilinin (bölgesinin) Tûr-i Sina gibi mukaddes bir yer olmasına vesile olan, orayı nûrlandıran büyük âlim ve velîlerden olan Mahmûd-i İncirfagnevî (r.a.), Buhârâ'nın

Fagne köyünde doğdu ve Akbenî nahiyesinde yerleşti. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 715 (m. 1315) senesinde Vefât etti. Mi'mârlık ile geçinirdi.

Hâce Ârif-i Rîvegerî hazretlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişip, kemâle geldi. Maddî ve ma'nevî ilimlerde zamanının en büyük âlimlerinden oldu. İnsanları irşâd etmek (onlara saadet yolunu göstermek) için hocasından icâzet aldı. Birçok âlim yetiştirdi. Binlerce kimsenin, dalâletten hidâyete (doğru yola, saadete) kavuşmasına vesile oldu. Yetiştirdiği âlimlerin en büyüğü ve kendisinden sonra halîfesi Hâce Ali Râmîtenî hazretleridir.

Hocası Ârif-i Rîvegerî'den icâzet alıp, insanları doğru yola irşâd ile vazîfelendirilince, vaktin gereği olarak sesli zikre başladı. Sesli zikre ilk başlaması, hocası Hâce Ârif-i Rîvegerî'nin vefât hastalığı sırasında, Rîveger tepesi üzerinde olmuştu. Hâce Ârif bu zaman; "Şimdi vaktidir" buyurdu. Bu sözünü, kabûlüne işâret tutmuşlardır. Hâce Ârif Rîvegerî'nin vefâtından sonra, Kale Kapısı önündeki mescidde sesli zikre devam eyledi. Vaktinin büyük âlimlerinden olan Hâce Muhammed Pârisâ'nın dedelerinden Mevlânâ Hâfızuddîn, âlimlerin üstadı Şemsüleimme Hulvânî'nin işâreti ile, Buhârâ'da, o zamanın en büyük İmâm ve âlimlerinin huzûrunda, Hâce Mahmûd'a; "Siz hangi niyetle cehri (sesli) zikr ile meşgûl oluyorsunuz?" diye sordu. Cevâbında; "Uyuyanları uyandırmak, gâfillere işittirmek ve insanları dinin ana caddesi ve doğru yolu üzerinde yürütmek, hakîkate teşvik etmek, böylece insanların, bütün iyiliklerin anahtarı, her saadetin esâsı olan tövbeye ve bir büyüğe bağlanmalarına sebep olmak istiyorum" buyurdu. Bunu duyunca, Mevlânâ Hâfızuddîn ona; "Niyetiniz böyle dürüst olunca, böyle zikr etmeniz helâl olur" dedi ve hakîkatin mecazdan ayrılma hududunun olması için, sesli zikrin sınırını (şartını) rica etti. Bunun üzerine Mahmûd-i İncirfagnevî (r.a.) şöyle buyurdu: "Sesli zikri ancak, dili yalandan ve gıybetten, boğazı, mi'desi haram ve şüpheliden temiz, kalbi riyadan ve gösterişten uzak, sırrı Rabbinden başka herşeye teveccühden münezzeh olan yapabilir" buyurdu.

Büyük âlim Ali Râmîtenî anlatır: "Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî zamanında, dervişlerden biri Hızır aleyhisselâmı gördü ve ona; "Bu zamanda kendisine uyulacak şeyh kimdir?" diye sordu. Hızır (a.s.); "Şimdiki hâlde, bu dediğiniz sıfatları taşıyan Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî hazretleridir" dedi. Ali Râmîtenî hazretlerinin önde gelen talebelerinden ba'zıları, Hızır aleyhisselâm ile görüşüp o suâli soran zâtın, Ali Râmîtenî hazretlerinin kendisi olduğunu bildirmişlerdir. Bir gün Hâce Ali Râmîtenî, Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî'nin bağlıları ile Râmîten sahrasında zikr ile meşgûl olurken, havada uçan büyük beyaz bir kuş gördüler. Onların başlarının üzerine gelince, açık bir dille; "Ey Ali, kâmil er ol!" sözlerini söyledi. Bu kuşu görmek, söylediklerini duymakla, arkadaşlarını bir hâl kapladı, kendilerinden geçtiler. Sonra kendilerine geldiklerinde, kuştan ve konuşmasından sordular. Ali Râmîtenî; "O, Hâce Mahmûd-i İncirfagnevî idi. Allahü teâlâ ona bu kerâmeti ihsân eyledi. Evliyâlık yolundaki çok yüksek makamında, binlerce söz ve kelâm ile dâima uçmaktadır. Şimdi Hâce Dıhkân hazretleri hastadır, son anlarını yaşamaktadır. Onu ziyârete, yoklamağa gidiyor. Çünkü o, Allahü teâlâdan son nefeste, kendisine yardımcı olması için evliyâsından birini göndermesini istemişti. Hâce Mahmûd, bu sebeble onun yanına gidiyor" buyurdu.

---

1) Hadîkat-ül-evliyâ 1, kısım, sh. 30

2) Reşehât ayn-el-hayât (Arabî) sh. 35

3) Reşehât ayn-el-hayât (Osmanlıca) sh. 51

4) Nefehât-ül-üns (Osmanlıca) sh. 413

5) Hadâik-ül-verdiyye sh. 119

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1033

7) Rehber Ansiklopedisi cild-11 sh. 160

MAHMÛD İSFEHÂNÎ (Mahmûd bin Abdürrahmân)

Şâfiî mezhebi fıkıh, tefsîr, kelâm, usûl ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali'dir. Künyesi Ebü's-Senâ olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 17 Şa'bân 674 (m. 1275) senesinde İsfehan'da doğup, Zilka'de ayında 749 (m. 1349) senesinde Kâhire'de tâ'ûndan (vebadan) vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi.

Tebrîz'de, İsfehan civârında ve başka yerdeki âlimlerden ders aldı. Babasından, Celalüddîn bin Ebi'r-Recâ ve Kutbüddîn Şîrâzî'den ilim öğrendi. Hacca gidip, oradan dönüşte, Kudüs'ü ziyâret ettikten sonra Şam'a geldi. İlim okutmaya başladı, ilminin çokluğunu ve faziletlerini âlimler de takdîr ettiler. İlmi ve faziletleri her tarafa yayıldı.

Devamlı olarak, gece-gündüz Şam'da Emevî Câmii'nde kaldı. Burada talebelere ders vermekle ve Kur'ân-ı kerîm okutmakla meşgûl oldu. İbn-i Zemlikânî'den sonra, Revâhiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Fazilet sahibi kimseler, bir araya geldiklerinde onu pekçok medh ve sena ettiler. Da'vet üzerine 732 (m. 1331) senesinde Mısır'a gitti. Mısır'da ona Ma'ziyye Medresesi müderrisliği ve Karâfe'de Kûsiyye dergâhı şeyhliği verildi.

Bir kere Şam'da bulunuyordu. Mahmûd İsfehâni konuşurken, orada bulunan meşhûr âlimlerden biri; "Susun! Mahmûd İsfehânî'yi dinleyin. Onun gibi faziletli bir zât bizim beldemize gelmemiştir" dedi.

Esnevî onun hakkında şöyle der: "O, aklî ilimlerde de çok yüksek idi. İ'tikâdı düzgün idi. Sâlih zâtları ve takvâ sahiblerini çok sever, yapmacık hareketlerden uzak dururdu. İlim küpü idi."

Güzel ve çabuk yazardı. Talebelerinden biri şöyle anlatır: "O, akşamları çok az yemek yerdi "Çünkü çok yemek, çok su içmeye, çok su içmek, sık sık ihtiyâç için gitmeye, bu ise zaman kaybına sebep olmaktadır" derdi"

Safdî de şöyle anlattı: "Onu bir defa, tefsîrini hiçbir şeye müracaat etmeden ezberinden yazdığını gördüm. İnsanlar ondan çok istifâde etti. Birara o, ilim ve tefekkür ile meşgûl olduğundan, Şam'da ve Mısır'da, fetvâ vermeleri için ba'zı âlimlere izin verdi. Sorulan fetvâlara onlar cevap verdiler."

Eserleri şunlardır: 1- Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 2- Şerh-ül-Metali, 3- Şerh-ut-tedrîc, 4- Nâzır-ul-Ayn, 5- Şerh-ül-Bedî, 6- Şerh-ut-tavâli', 7- Şerh-ül-Minhâc, 8- Tefsîr-ül-Kur'ân (tamamlanamamıştır).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12 sh. 173

2) Bugyet-ül-vuât cild-2 sh. 278

3) Tabakat-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2 sh. 313

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4 sh. 327

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10 sh. 383

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1 sh. 172

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1 sh. 545

MAKKÂRÎ (Muhammed bin Muhammed Tilmsânî)

Tefsîr, tasavvuf, edebiyat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, kadı, şâir. Aslen Tunus taraflarında Zâb bölgesi köylerinden Makkar'dandır. İsmi Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Ebû Bekr bin Yahyâ bin Abdürrahmân'dır. Künyesi Ebû Abdullah'tır. Tilmsân'da doğduğu için Tilmsânî, Makkar asıllı olduğu için Makkârî ve Kuraşî nisbet edildi. 759 (m. 1358) yılında Fas'ta vefât edip, Tilmsân'da defnedildi.

İlk ilim tahsiline Tilmsân'da başlayan Ebû Abdullah Makkârî; Ebû Abdullah Selâvî, Ebû Zeyd Abdürrahmân, Ebû Mûsâ Îsâ, Ebû Mûsâ İmrâh bin Mûsâ bin Yûsuf Meşdalî, Ebû İshâk İbrâhim bin Hakim Kinânî Selâvî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Abdünnûr, Ebû Muhammed Mecâsî, Ebû Ali Hüseyn Sebtî, Ebû Abdullah bin Mensûr bin Hedyet-ül-Kuraşî, Kâdı Ebû Abdullah Temimî, Ebû Abdullah Bârûni, Ebû İmrân Masmûdî, Ebû Abdullah İbni Neccâr, Ebû Abdullah Miknâsî, Ebû Muhammed Abdülmüheymin Hadramî, Üstâd Rendi, Kâdı Cezûli, İbn-i Merzûk ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Mısır ve Hicaz taraflarına seyahatlerde bulundu. Hac edip, hacca gelen âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Mısır'da, evliyânın büyüklerinden Abdullah Menûfî hazretleriyle görüşüp, sohbetinde bulundu. Onun ilim ve feyzinden çok istifâde etti. Kudüs'e gitti. Tâcüddîn Tebrîzî ve Halîl Mekkî'den ilim öğrendi. Şam'da Sadr-ül-Îmâdî Mâlikî, Ebü'l-Kâsım Yemânî Şafiî, Fakîh İbn-i Osman ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Hadîs, tefsîr, târih, edebiyat, mantık ve münâzarada yüksek âlim, tasavvufta üstün dereceler sahibi olarak Tilmsân'a döndü. Merinî Sultânı Ebû İnan İbni Ebî Paris'le birlikte, 749 (m. 1348) yılında Fas'a gitti. Fas kadılığına ta'yin edildi. 756 (m. 1355) senesinde kadılıktan ayrıldı. Endülüs'teki müslüman devletlerle, Kuzey Afrika müslümanlarının birlik hâlinde olup, günden güne güçlenen İspanya hıristiyan krallıklarını bertaraf etmeleri için diplomatik faaliyette bulundu. Müslümanların birlik hâlinde olmaları, kâfirlere karşı cihâd edip, hem kendilerini, hem de zulüm gören mazlûm insanları zâlimlerin kanlı pençelerinden kurtarmaları için gayret sarfetti. Sultan Ebû İnân'ın elçisi olarak, Gırnata'ya gitti. Benî Ahmer Sultânı Muhammed Gân"i ile görüştü. Ona nasihatlerde bulundu. Bir müddet orada kaldıktan sonra, bir heyetle beraber Fas'a döndü. Merîni devleti kadıaskerliğine ta'yin edildi. Çok geçmeden rahatsızlanıp vefât etti. Ömrü boyunca Allahü teâlânın dinini öğrenmek, insanlara öğretmek için çalıştı. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalışmaktan, ibâdet etmekten bir ân geri kalmadı. İnsanların ibâdetlerini daha iyi yapmaları için, sağlıklı yaşamaları gerektiğini, bunun için de sıhhatlerine dikkat etmelerini bildirirdi. Bu husûsta bir de kitap yazdı. Sağlık ve tababetle ilgili bilgileri orada topladı, insanların huzûr içinde yaşamaları için kadılık yaptı. Sultanların uygun olmıyan davranışlarına sabredip, onlara nasihatlerde bulundu. Sultanların çevresini kötü kimselerin sararak, müslümanlar arasında fitne çıkarmalarına mâni olmak için, sultanlara yakın oldu. Dünyâ menfaatlerine kapılıp, dînini heba eden kötü kimselere yüz vermedi. Zaman zaman sultanla arası açıldı. Ancak Allahü teâlânın rızâsı için yaptığı nasihatlerin bereketiyle, onun dünyâ menfaati gözetmeyip, Allahü teâlânın rızâsı için çalıştığı, sultanlar tarafından takdîr edildi. Yaptığı duâların kabûl olduğu halk arasında meşhûr oldu. Nasihatleri herkes tarafından dinlenirdi. Sohbetlerinde; herkesin, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, bildiklerine tâbi olmaları gerektiğini anlatırdı. Birçok maddî imkâna sahip olmasına rağmen, eline geçenleri fakirlere sadaka olarak dağıtır. Allah yolunda harcardı. Kendisi çok az bir malla yetinirdi. Müslümanların işlerini kolaylaştırır, herkese karşı merhametli davranırdı. Doğru yoldan sapanlara, zâlimlere, gereken cezayı vermekten geri durmazdı.

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Talebeleri arasında İbn-i Haldûn ve kırâat âlimlerinden Şâtıbî de vardı. Binikiyüz kasideyi ihtivâ eden "Kitâb-ül-kavâid", tasavvufa dâir "Kitâb-ül-Hakâik ver-Rekâik", "Kitâb-üt-tuhâf vet-taraf', tıbbî bilgiler ve çeşitli hastalıkların tedâvi yollarını anlatan ve tıbla ilgili hadîs-i şerîfleri ihtivâ eden "Kitâbü amelin min tıbb", nasihat edici hikâyelerin toplandığı "Kitâb-ül-muhâdarat", "Rıhlet-ül-mütebettel", "İkâmet-ül-merîdîn" gibi kıymetli eserler onun yazdıklarından ba'zılarıdır.

Ebû Abdullah Makkâri'nin hayâtı hakkında, İbn-i Merzûk el-Hafîd tarafından bir eser yazılmış ve "En-Nûr-ül-bedri fit-ta'rîf bil-fakîh el-makkârî" adı verilmiştir. Makkâri'nin eserlerindeki garip hikâyelerden ba'zıları şöyledir:

Bağdad âlimlerinden Ebü'l-Kâsım bin Muhammed Yemânî anlattı: İbrâhim aleyhisselâmın Urfa'daki makamında ikâmet eden, Şeyh Sâlih'den şunları duydum: "Birgün bize Fas'tan bir misâfir geldi. Bizim yanımızda hastalandı. Uzun zaman bu hastalığından kurtulamadı. Biz de hastalığın tedâvisine güç yetiremedik. Çok sıkıntı çekiyordu. Birgün elimi açıp onun için duâ ettim. "Yâ Rabbî, ya iyileştir veya hayırla rûhunu teslim al" diye yalvardım. O gece rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. "Hastaya keskeson yedir" buyurdular. Ben de hastaya keskeson yemeği yapıp yedirdim. Başka hiçbir ilâç kullanmadan hasta ayağa kalktı. Keskeson yemeği, Fas taraflarında meşhûrdur. Faslılar çok severler, sık sık ondan yerler.

Nûhbe bin Katrâl'dan nakledilir Bir yahudi, **"Sirke ne güzel katıktır"** hadîs-i şerîfini duyunca, bunu inkâr edip, "Böyle şey mi olurmuş?" demek cüretini göstermeye kalkıştı. Onun bu hâlini haber alan bir âlim, şehrin vâlisine müracaat etti. Vâli de, o yahudiye bir sene müddetle, sirke ve sirke yapılabilecek şeylerden mahrûmiyet cezası verdi. Daha bir yıl geçmeden, yahudi ve ailesi cüzzâm hastalığına yakalandı. Doktorlar, sirkeden başka birşeyin ona şifâ vermeyeceğini söylediler. Sirkeden mahrûmiyet cezası kaldırıldı. Sirke içerek hastalıktan kurtuldular. Yahudi ve ailesi, yaptıklarına tövbe edip müslüman oldular."

Yine Ebû Abdullah Nûhbe bin Katrâl anlatır: "Birgün Medîne-i münevvere'de, Mescid-i Nebevî'de ibâdetle meşgûldüm. Eshâb-ı Kirâm düşmanı bir râfizî gelip, mescidin duvarına; "Kendisini yaratanın Allah olduğuna inanan kimse, Ebû Bekr'le Ömer'i sevmesin" diye yazıp gitti. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda başka bir edebsizlik yapmasına vesile olmayayım diye onun gitmesini bekledim. O gittikten sonra hemen gittim, "Sevmesin" kelimesini silip, "Sövmesin" yazdım. Ya'nî, "Kendisini yaratanın Allahü teâlâ olduğuna inanan kimse, Ebû Bekr'le Ömer'e sövmesin" yazılmış oldu. Biraz sonra râfizî geri dönüp geldi. Yazının değişmiş olduğunu gördü. Acaba kim değiştirmiş olabilir diye düşünüp, araştırdı. Ben de onu seyrettim, işin içinden çıkamadı. En sonunda düşünceli bir şekilde ayrılıp gitti.

---

1) Bustân sh. 154,

2) Neyl-ül-ibtihâc sh. 244

3) El-A'lâm cild-7, sh. 37

4) Tarif-ül-halef cild-2, sh. 500

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 181

MECDÜDDÎN İSMÂİL BİN MUHAMMED

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin Hüdâdâd olup, lakabı Mecdüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 748 (m. 1347) senesi Rebî'ul-âhır ayında vefât

etti. Mecdüddîn İsmâil; kadı, İmâm, evliyânın kutbu, zamanın bir tanesi olup, çok kerâmetleri görüldü.

İbn-i Battûta seyahatnamesinde şöyle anlatır: "Irak ve havâlisine Hüdâbende adlı zâlim bir hükümdâr hükmederdi. Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan biri yanına gelip, çeşitli yalan ve hîle ile, Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer ve diğer Eshâb-ı Kirâm düşmanlığını ona aşıladı ve kendi gibi inanmasını sağladı. Bu sebeble de, hükümdârın yanında kıymetli bir hâle geldi. Hükümdâr da İslâmiyeti bilmediği için, memleketindeki herkesin Eshâb-ı Kirâm düşmanı olması için, İran, Azerbaycan, İsfehan, Kirman ve Horasan'a mektûplar yazdırdı ve elçiler gönderdi. Elçiler, ilk önce Bağdad, Şîrâz, İsfehan'a doğru yola çıktılar. Bağdad'a gelen elçiler, doğruca Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında ve Hanbelî mezhebi üzere olan Bâb-ül-Ezc halkının bulunduğu yere geldiler. Eshâb-ı Kirâm hakkında kötü sözler söylediler. Onların bu söyledikleri karşısında, müslümanlar, îmânları sebebiyle galeyâne gelip; "Biz böyle sözler duymak istemeyiz ve kabûl de etmeyiz" dediler. Elçiler, Cum'a günü müslümanların toplu bulundukları câmiye silâhlı bir vaziyette tekrar gelip, minberde hutbe okuyan hocayı tehdid ettiler. Hutbede Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer ve diğer Eshâb-ı Kirâm aleyhinde konuşmasını ve câmideki yazılı olan isimlerinin de kaldırılmasını söylediler. Hatîb ve oradaki müslümanlar buna üzüldüler ve elçilere karşı geldiler. Neticede hükümdârın adamları çok olduğu için çaresiz teslim oldular. Hükümdâr, Hulefâ-i Râşidîn'in mübârek isimlerinin hutbeden çıkarılmasını, diğerlerinin de kesinlikle söylenilmemesini emretmekle birlikte, Şîrâz, İsfehan ve Bağdad kadılarının da huzûruna getirilmesini istemişti. İlk gelen Şîrâz kadısı Mecdüddîn İsmâil hazretleri oldu. Hükümdâr onun, husûsî olarak insan parçalamak için beslediği ve boyunlarında tasmalar olan vahşî köpeklere atılmasını emretti. Köpeklere bakan adam, onları çözüp, oraya getirilmiş olan Kâdı Mecdüddîn'in üzerine gönderdi. Köpekler, gürültüyle yanına geldiklerinde sâkinleştiler ve kuyruklarını sallamaya, kulaklarını oynatmaya başladılar. Hücumdan vazgeçip, uysallaştılar. Bu durum hükümdâra bildirilince, inanmayıp derhâl oraya geldi ve durumu gördü. Hemen hâli değişti. Kâdı Mecdüddîn'in ayaklarına kapandı. Elbisesini çıkarıp ona verdi ve sarayına götürdü. Geniş bir şekilde İslâmiyetin emirlerini öğrenip, sâlih bir müslüman oldu. Sonra da etrâfa mektûplar yazıp elçiler gönderdi. Bütün şehirlerde Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere olunmasını, Hulefa-i Râşidin'in isimlerinin hutbelerde zikredilip, mübârek isimlerinin yazılmasını ve onlara ve diğer Eshâb-ı Kirâma hürmet edilmesini ferman buyurdu. Bütün bu hayırlı işler, Kâdı Mecdüddîn'in bereketi ile oldu. Allahü teâlânın yardımı onun üzerinde idi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 357

MENÛFÎ (Abdullah bin Muhammed Magribî)

Usûl, tefsîr, nahiv ve Mâlikî, mezhebi fıkıh âlimi, evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Süleymân olup, aslen Magriblidir. 686 (m. 1287) yılında Mısır köylerinden Sâbûr'da doğdu. Menûf'a yerleşti. Magribî ve Menûfî nisbet edildi. Abdullah Menûfî diye meşhûr oldu. 748 (m. 1347) yılında Mısır'da vefât etti.

Dokuz yaşında Süleymân Tenûhî Şâzilî'nin terbiyesine verilen Abdullah Menûfî, küçük yaşta temel din bilgilerini öğrenip, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Rükneddîn bin Kûbî, Şemsüddîn Tûnusî, Kâdı Nâsıruddîn'in babası, Serâfüddîn Zevâvî, Şihâbüddîn Merhal, Celâlüddîn İmâm-ül-Fâdıliyyet-il-Mu'ber, Mecdüddîn Akfehsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Süleymân Tenûhî Magribî Şâzilî'nin sohbetlerinde yetişip, vilâyet derecelerinde yükseldi. Mâlikî mezhebi fıkıh

bilgilerinde, tefsîr ve Arabî ilimlerde âlim oldu. Evine kapandı. Evinde ibâdet ve ilimle meşgûl oldu. Yalnız Cum'a günleri, Cum'a namazı için çıkardı. Sultânın, vazîfe kabûl etmesi hakkındaki teklifini reddetti. Taliplerine devamlı ders verdi. Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından olan Halîl bin İshâk Cündî onun talebelerinden idi. Cündî, hocasının hayâtını ve menkıbelerini "Menâkıb-ı Abdullah Menûfî" adlı eserinde topladı.

Abdullah Menûfî hazretleri, "Kuşeyrî Risalesi", Kâdı Iyâd'ın "Şifâ"sını, "Tefsîr-i Vahidî" gibi eserleri talebelerine okuturdu. Eline yeni aldığı en ağır kitabı, hiç mütâlâa etmeden talebeye anlatırdı. Anlatmaya başladığı zaman, ağzından nûrların yükseldiği açıkça görülürdü. Zühd ve takvâda asrının bir tanesi idi. Tevâzu ve vera' sahibi idi. Allahü teâlânın yasakladıklarından sakınır, emirlerini yapmak için gayret ederdi. Vakitlerini yalnız Allahü teâlânın dînini öğrenmek, O'nun kullarına öğretmek ve ibâdet etmek için harcardı. Gündüzleri oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. İnsanlara karşı çok merhametli idi. Onlara devamlı emr-i ma'rûfta bulunur. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye gayret ederdi. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verirdi. "Câmi'u kerâmât-il-evliyâ"da diyor ki: "Mısır"daki evliyâ arasında, İmâm-ı Şafiî'den sonra en üstünü Ahmed-i Bedevî'dir. Ondan sonra Seyyidet Nefise'dir. Sonra Şerâfeddîn-i Kürdî, sonra Abdullah Menûfî Şâzilî'dir."

Birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden Halîl bin İshâk Cündî meşhûr oldu. Eserleri, vefâtından sonra talebeleri tarafından tertîb edildi. Mısır'da vefât ettiği zaman, insanlar onun cenâze namazını kılmak için sokaklara döküldü. Mısır'da onun ilminden istifâde etmeyen yok gibiydi.

Cündî'nin yazdığı "Menâkıb-ı Abdullah Menûfî" adlı eserdeki menkıbe ve kerâmetleri, güzel sözleri, dilden dile, gönülden gönüle dolaştı. Kerâmet ve menkıbelerinden ba'zıları şöyledir:

Talebeleri arasında şekli ve hâlinin güzelliği ile meşhûr olan bir genç vardı. Bir kadın, ona âşık oldu. Hile ile, o talebenin kaldığı yere girdi. Kadın kendisini kabûl etmesini isteyip, üzerine geldi. Talebe de, hocası Abdullah Menûfî'den imdâd istedi. O anda duvar yarılıp, Abdullah Menûfî hazretleri içeri girdi. Kadın korkup bayıldı. Ayılınca tövbe edip, güzel ahlâk sahibi hanımlardan oldu.

Hırsızlar, Abdullah Menûfî hazretlerinin talebelerinin kaldığı yere gidip, anbardan buğday yükleyip gittiler. Abdullah Menûfî (r.a.) hırsızlara haber gönderip; "O, fakirlerin hakkıdır, aldığınız gibi geri getirin!" dedi. Onlar çaldıklarını inkâr ettiler. Bir günde, hırsızların bütün merkepleri öldü. Bunun, o büyük zâtı üzmelerinin cezası olduğunu anlayıp, günahlarına tövbe ettiler. Ellerindekini getirip sahiplerine geri verdiler. Hak sahipleriyle helâllaştılar.

Birgün hiç âdeti olmadığı hâlde bir kebabcı dükkânına girdi. Kebabcının yeni kızarttığı bir kuzunun tamâmını satın aldı. Dükkândan uzaklaşınca, kuzuyu köpeklere attı. Çok geçmeden, kuzunun dînimizde yenmesinin haram olduğu şekilde öldürüldüğü anlaşıldı.

Talebelerinden birine haber gelip, annesinin öldüğü bildirildi. O da hocasından, memleketine gitmek için izin istedi." "Hiçbir yere gitme! Annen ölmedi" buyurdu. Çok geçmeden talebenin annesinin ölmediği haberi geldi.

Elini atarak sarığından altın alıp ihtiyâç sahiplerine verdiği, parmaklarının arasında sular aktığı, kısa zamanda bir yerden bir yere gittiği meşhûrdur. Hocası Süleymân Tenûhî Şâzilî'nin Menûfe'de vefâtında, oraya gidip cenâzesinde bulundu. Cenâze namazını kıldı. Aynı gün tekrar Kâhire'ye döndü.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 555

2) Neyl-ül-ibtihâc sh. 121

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 119

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 525

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 312

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 980

MES'ÛD BİN AHMED EL-HÂRİSÎ

Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. Künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Abdürrahmân'dır. Lakabı Kâdı'l-kudât Sa'düddîn'dir. 652 (m. 1254)'de Bağdad'ın Hârisiyye köyünde doğdu. Bu bakımdan Harisî ve Bağdadî nisbeti verilmiştir. 711 (m. 1311) senesinde Kâhire'de vefât etti. Kabri, Karâfe kabristanındadır. Fıkıh ilmini, zamanının fıkıh âlimlerinden olan Ali bin Ebû Amr ve diğerlerinden öğrenmiştir. Mısır'da; Radî bin Burhan, Necîb el-Harrânî, İbn-i Allâf ve diğerlerinden ve Bûsîrî'nin talebelerinden ve tabakasından, İskenderiyye'de; Osman bin Avf, İbn-i Furât'dan, Dımeşk'da; Ahmed bin Ebi'l-Hayr, Ebû Zekeriyyâ bin Sayrafi ve diğerlerinden hadîs-i şerîf işitti. Ayrıca kendi kendine çok kitab okuyup bunlardan bir kısmını kendi hattı ile yazmıştır. Eserler yazmış ve ba'zı kitaplar üzerine şerhler yapmıştır. Sünen-i Ebû Davud'un bir kısmını şerh etmiştir. "El-Muknî" adlı fıkha dâir eserin de bir bölümünü şerh etmiştir. Hattı (yazısı) gayet güzel ve meşhûr idi. Hacca gitti ve Mensûriyye, Câmi-ül-Hâkim gibi değişik yerlerde ders verdi. İkibuçuk sene kadar kadılık yaptı.

İmâm-ı Zehebî, Mu'cem'inde onun için şöyle demiştir: "Fıkıh ilminde âlim, müftî, hadîs ilmi ve buna bağlı ilimlerde âlim, hoşsohbet, Arabcanın usûlüne uygun ve güzel yazı yazan bir zât idi. Hanbelî mezhebinde meşhûr ve başta gelen bir âlim olup, bu husûsta ders vermiştir."

Kendisinden; İsmâil bin Habbaz, Ebü'l-Haccâc el-Mezî, Ebû Muhammed el-Berzâlî ve diğerleri rivâyette bulunmuştur.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 347

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 362

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 28

MEVLÂNÂ HAMÎD

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın talebelerindendir. Kalender idi. Ya'nî, dünyâdan, dünyâya âit olan işlerden elini ayağını çekmiş, kendisini âhıret hazırlığına vermiş bir zât idi. Kimseye karışmazdı. Kendi hâlinde bulunurdu. Kendisine Hamîd-i kalender de denir. Sekizinci asrın sonlarında vefât etti.

Mevlânâ Hamîd, babasıyla birlikte, hazret-i Hâce Nizâmüddîn'in sohbetlerine devam ederek, o büyük velînin, kalblere, gönüllere te'sîr eden bereketli sohbetlerinden çok istifâde etti. Ayrıca Mevlânâ Garîb ve Çerağ-ı Dehlevî Hâce Nâsıruddîn gibi evliyânın sohbetlerinde de bulundu. Hâce Nizâmüddîn ve Hâce Nâsıruddîn hazretlerinin sözlerini toplayarak bir eser meydana getirdi. 756 (m. 1355) senesinde tamamladığı bu eserine, Hayr-ül-mecâlis ismini verdi. Bu kitabında şöyle anlatır: "Bir iftar yemeğinde, Hâce Nizâmüddîn ile beraber bulunuyorduk. Hâce hazretleri bir ekmeği bölüp, yarısını bana verdi, yarısını kendisi yedi. Ben

küçüktüm. O ekmeği yemedim. Birşeye sarıp, kaftanımın altına koydum. Dışarı çıktığımda, talebelerden ba'zıları yanıma gelip; "Bize birşey ver!" dediler. "Bende ne var ki, size vereyim?" dedim. "Hocamızın sana verdikleri o yarım ekmeği istiyoruz" dediler. O ekmeği çıkarıp, onlara verdim. Onlar mescidin yanında bir yere çekilip, sevinçle, şifâ niyetiyle o ekmeği yediler. Daha sonra babam geldi. Hâce'nin verdiği ekmeği kaftanımın altına koyduğumu görmüştü. Heyecanla; "Ekmeği ne yaptın?" dedi. "Ba'zı arkadaşlar istediler; Onlara verdim" dedim. Üzüldü ve; "Niçin verdin? O çok büyük bir ni'met idi. Onların elinden birşeye kavuşmak her zaman nasîb olur mu?" dedi. Tekrar Hâce'nin huzûruna vardığımızda, Allahü teâlânın izni ile babamın üzüntülü ve sıkıntılı hâlini ve sebebini anlamıştı. "Mevlânâ Tâceddîn! Üzülme! Bu çocuk kalender olacak" buyurdu. Babamı teselli etti. Daha sonra babam; "Madem ki, hocamız sana "Kalender" dedi. Artık ben de "Kalender" derim" dedi. "Onların hürmet ve bereketleri ile, Mevlânâ Hamîd "Kalender" oldu.

"Bu yolda yürümedikçe, Allahü teâlâya yaklaşmak mümkün olmaz. Gayret etmeden oturduğu hâlde kavuşmak isteyen, maksada ulaşamaz. Bu kimsenin, kavuşmak arzusunda sâdık olmadığı anlaşılır. Dinin emirlerine uymakta gevşek davrananlar, bu yolda yürüyemez, ilerliyemez. Mücâhede etmek şarttır. Ankebût sûresi 69. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Bize itaat uğrunda** (rızâmızı istiyerek, zâhirî ve bâtınî düşmanlarla) **mücâhede edenlere gelince, elbette biz onlara,** (bize vâsıl olacağı) **yollarımızı göstririz..."** Mücâhededen maksad, kalbi, Allahü teâlâdan başka herşeyden ayırıp, sırf O'na itaate çevirmektir. Esas maksad, esas meşgûliyet, her ân Hak teâlâ ile olmaktır. Bundan başka herşey, bu asıl maksada yardımcı olduğu nisbette kıymetlidir. Değilse hiçbir ma'nâ ifâde etmez."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 116

MOĞOLTAY BİN KILIÇ

Hadîs ve târih âlimi. İsmi, Moğoltay bin Kılıç bin Abdullah el-Hakkârî et-Türkî el-Hanefî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. Lakabı ise Alâüddîn'dir. 690 (m. 1291) senesinde doğdu. 762 (m. 1361) senesi Şa'bân ayında vefât etti.

Moğoltay bin Kılıç; Tâcüddîn Ahmed bin Ali bin Dakîk-ül-Iyd, Şeyh Takıyyüddîn, el-Hüseyn bin Ömer el-Kürdî, el-Vânî, el-Hatemî, ed-Debbûsî, Ahmed bin eş Şücâ' el-Hâşimî, Muhammed bin Muhammed bin Îsâ et-Tabbâh'dan ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Zâhiriyye hadîs külliyesinde ders verdi. Moğoltay bin Kılıç, hadîs ilminde hafız (yüz bin hadîs-i şerîfi râvîleriyle ezbere bilen) idi. Aslen Türk olan Moğoltay bin Kılıç, neseb ilmini çok iyi bilirdi. Daha sonra Mısır'a gitti. Oradaki Muzafferiyye Medresesi'nde ders verdi.

Moğoltay bin Kılıç, yüzden fazla eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-İşâretü ilâ sîret-il-Mustafâ ve Târihu min ba'dihi minel-Hulefâi, 2- Şerh-ül-Câmi-us-Sahîh lil-Buhârî (Yirmi cildlik bir eser), 3- Zeyl alel-mü'tetif vel-muhtelif Libni Nukta, 4-Ez-Zehr-ül-bâsim fî sîreti Ebi'l-Kâsım, 5- İkmâlü tehzîb-il-kemâlî fî esmâ-ir-ricâl (Onüç cildlik bir eser), 6-El-İ'lâm bi sünnetihi aleyhisselâm: İbn-i Mâce'nin Sünen'inin şerhidir. 7-El-İşâretü, 8- El-Vâdıh-ül-mübîn fî men üstüşhide minel Muhibbîn, 9- El-İttisâl fî muhtelif-in-nisbeti, 10- El-Hasâis-ün-Nebeviyye, 11- El-Îsâl (Lügat).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 313
2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 352
3) Lisân-ül-mîzân cild-6, sh. 72
4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 197
5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 467
6) El-A'lâm cild-7, sh. 275
7) Zeyl-i Tabakât-ül-huffâz sh. 534
8) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 359
9) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 365

MUHAMMED BÂBÂ SEMMÂSÎ

Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Kendilerine Silsile-i âliyye denilen büyük İslâm âlimlerinin onüçüncüsüdür. Râmîten ile Buhârâ arasında bulunan ve Râmîten'e iki kilometre, Buhârâ'ya ise altı kilometre uzaklıkta bulunan Semmâs köyünde doğdu. 755 (m. 1354)'de orada vefât etti. Tasavvuf ilmini büyük âlim Ali Râmîtenî'den öğrendi. Onun derslerinde ve sohbetlerinde yetişip, tasavvufda yüksek dereceye ulaştı. Hocası, kendisinden sonra irşâd makamına Muhammed Bâbâ Semmâsî'yi vekîl bıraktı. Diğer talebelerine de, ona tâbi olmalarını vasıyyet etti.

Hocasının vefâtından sonra irşâd makamına geçen Muhammed Bâbâ Semmâsî, çok talebe yetiştirdi ve içlerinden bir kısmını tasavvufda yüksek makamlara kavuşturdu. Bu talebelerinin başında, kendisinden sonra yerine geçen ve ilim deryasında sadef misâli olan Seyyid Emîr Külâl hazretleri gelmektedir. Bir talebesi de, Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretleridir. Behâüddîn Nakşibend hazretleri, Kasr-ı Hindüvân'da doğdu. Henüz o doğmadan evvel, hocası Muhammed Bâbâ Semmâsî onun doğduğu yerden geçerken; "Bu yerden büyük bir zâtın kokusu geliyor. Pek yakında Kasr-ı Hindüvân, Kasr-ı ârifân olur" buyurdu. Birgün yine oradan geçiyordu. "Şimdi o güzel koku daha çok geliyor. Ümîd ederim ki, o büyük insan dünyâya gelmiştir" buyurdu. Böyle buyurduğu zaman, Behâüddîn-i Buhârî hazretleri doğalı üç gün olmuştu. Dedesi, çocuğun göğsünün üzerine hediye koyup, Muhammed Bâbâ Semmâsî'ye getirince; "Bu bizim oğlumuzdur. Biz bunu kabûl eyledik" buyurup, talebelerine de; "Kokusunu aldığım işte bu çocuktur. Zamanının rehberi ve bir tanesi olacaktır" buyurdu. Sonra halîfesi Emîr Külâl hazretlerine, bu çocuğun iyi yetiştirilmesini tehbîh etti.

Behâüddîn Buhârî hazretleri anlatır; "Evlenmek istediğim zaman, büyük babam beni Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerine gönderdi. Ona gideceğim günün gecesi, içimde gözyaşı ve duâ isteği kabardı. Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin mescidine gidip iki rek'at namaz kıldım ve Allahü teâlâya şöyle duâ ettim: "İlâhî! Bana, belâlarına tahammül için kuvvet ve aşkın yüzünden doğacak mihnetlere (meşakkat ve sıkıntılara) karşı güç, kuvvet ver!" Sabahleyin hocamın huzûruna varınca; "Bir daha duâ ederken, "İlâhî, senin rızân nerede ise, bu kulunu orada bulundur!" diye duâ et! Eğer Allah, dostuna belâ gönderirse, yine inâyeti ile o belâya sabır ve tahammülü de ihsân eder. Fakat, Allahtan ne geleceğini bilmeden, belâ ister gibi duâ doğru değildir" buyurdu. Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin bir gece evvelki hâlimi keşfetmekteki kerâmetini anladım ve ona tam bağlandım."

Yine Behâüddîn-i Buhârî hazretleri anlatır: "Bir defasında Hocam Muhammed Bâbâ Semmâsî ile yemek yiyorduk. Yemek bitince, bana bir ekmek uzatıp; "Al, bunu sakla!" buyurdu.

Yemek yediğimiz hâlde, bana bu ekmeği vermesinin hikmetini düşünmeye başlamıştım. Bu sırada bana; "Faydasız düşüncelerden kalbi muhafaza etmek lâzımdır!" buyurdu. Daha sonra yolculuğa çıktık ve bir tanıdığımın evinde misâfir olduk. Misâfir olduğumuz evin sahibinin sıkıntılı bir hâlde olduğu görülüyordu. Hocam ona; "Niye üzülüyorsun?" buyurdu. O da; "Bir kâse sütüm var, fakat ekmeğim yok ki, süte banıp da yiyeyim. Ona üzülüyorum" dedi. Hocam bana dönüp; "İşte acaba ne için ayırıyoruz? diye düşündüğün ekmek bu iş için idi, ver sahibine yesin" buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan Hâce Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin yetiştirdiği, tasavvufta yüksek derecelere kavuşmalarına vesile olduğu yüzlerce evliyâ olup, bunlar içinde dört tanesini kendisine halîfe seçmiştir. Bunlardan birincisi Hâce Sûfî Suhârî, ikincisi kendi oğlu Hâce Muhammed Semmâsî, üçüncüsü Mevlânâ Dânişmend Ali, dördüncüsü ve en büyükleri Seyyid Emîr Külâl hazretleridir.

---

1) İrgâm-ül-merid sh. 55,

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 153

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 122

4) Hadîkat-ül-evliyâ 1, kısım, sh. 16

5) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 414

6) Reşehât Ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 41

7) Reşehât Ayn-ül-Hayât (Osmanlıca) sh. 62

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1041

9) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 285

MUHAMMED BÂHİLÎ

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yahyâ el-Bâhilî el-Becâî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Sefirlik yaptığı için "Müsfir" lakabı verildi. Becâye'de Cemâa kadısı diye meşhûrdur. Doğum târihi bilinmeyen Bâhilî, 744 (m. 1343) senesinde vefât etti.

Muhammed Bâhilî'nin en meşhûr hocası, "Terceme" kitabının sahibi Ebû Ali Nâsıruddîn Meşeddâlî idi. Daha başka birçok âlimden de ilim öğrendi. Muhammed Bâhilî'den de Mensûr ez-Zevâvî, Hatîb bin Merzûk ve İmâm el-Mükrî gibi âlimler ilim tahsîl ettiler. "Neyl-ül-İbtihâc" adlı eserin sahibi de, onun sohbetinde bulunup ilminden istifâde edenlerden idi.

Ebû Abdullah Bâhilî, sefâretle görevli idi. Becâye'den Fas şehrine gitti. Orada Afrikalılarca Magribî diye tanınan Ebü'l-Hasen ile karşılaştı. Ebü'l-Hasen'in, "El-Müdevvene" kitabı üzerine açıklamaları vardır. Ebü'l-Hasen ile fıkhî mevzûlar üzerinde sohbet ettiler. Ebü'l-Hasen'e fıkıh konularında çok güzel cevaplar verdi. Onun fıkıh konuları üzerindeki bilgisinin çokluğu Ebü'l-Hasen'i sevindirdi. Ebü'l-Hasen ondan ayrılınca, yanındakilere; "Bu mertebeye nasıl ulaşılır?" diye sordu. Onlar da, Sa'lebî'nin "Fasîh" isimli kitabını bilmekle ulaşılır diye cevap verdiler. Bunun üzerine Ebü'l-Hasen, "Fasîh" kitabını bir gecede ezberledi. "Müsfir" diye de bilinen Bâhilî'nin Becâye'deki meclisi, âlimlerin, sâlih kimselerin ve fazilet sahiblerinin toplanma yeri olarak bilinirdi. Becâye'de kadılık görevinde bulundu.

Bâhilî, müderrislik vazîfesinde bulunarak talebe yetiştirdi. Fetvâlar vererek, insanların suâllerini cevaplandırdı, müşkillerini halletti. Sâlih bir kimse idi. Çeşitli ilimlerdeki kitaplara

açıklamaları vardır. Şiir söylemede çok kabiliyetli idi. Hat san'atında da usta idi. Çok güzel konuşurdu. Sorulan suâllere vermiş olduğu cevapları, fıkıh ilminde çok yüksek bir derecede olduğunu göstermektedir. Çok mütevâzî olup, insanlara güzel muâmele ederdi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Fevâid-ül-cevâhir fî mu'cizâtı seyyid-il-evâil vel-evâhır", şiir şeklinde, Peygamberimizin mu'cizelerinden bahseden bir kitaptır. "Şerhu Esmâ-il-husnâ", "Kelâmün acîb fit-tasavvuf."

---

1) Tarîf-ül-Halef cild-2, sh. 566

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 100

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 240

MUHAMMED BİN ABDULLAH EL-MÜRŞİDÎ

Evliyânın büyüklerinden, fıkıh ve kırâat âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ebü'l-Mecd İbrâhim el-Mürşidî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. 738 (m. 1337) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Münye'de vefât etti. Cenâze namazı çok kalabalık oldu.

Muhammed el-Mürşidî, fıkıh ilmini Ziya bin Abdürrahîm'den, kırâat ilmini et-Takî es-Sâig'den öğrendi. Şafiî mezhebinde olan Muhammed el-Mürşidî, zühd ve takvâ sahibi idi. Ebû Abdullah el-Mürşidî'nin çok kerâmetleri görüldü. Münye'deki Benî Mürşid dergâhına çekilip, orada ibâdetle meşgûl oldu. Ziyâretine gelenlere bizzat hizmet edip, yemek ikram ederdi. Gelen az olsun, çok olsun, kimin hatırından hangi yemek geçti ise getirip önlerine koyardı. Dergâhındaki mutfağına kendisinden başka kimse girmezdi. Hizmet ve ikramı karşılığında kimseden birşey kabûl etmezdi.

Zehebî onun hakkında; "Muhammed el-Mürşidî, hâller ve kerâmetler sahibi idi. Misâfirlerine yemek ikram eder, canları ne istedi ise hemen getirirdi. Bu hizmeti kendisi yapardı. Kimseden birşey kabûl etmezdi. İ'tikâdı sağlam ve çok ibâdet ederdi" demektedir.

İbn-i Fadlullah onun hakkında: "Muhammed el-Mürşidî, sâlih, takvâ sahibi olup, şafiî mezhebi fıkhını iyi bilirdi. Yazmaksızın, sözle fetvâlar verdi" demektedir.

İbn-i Battûta şöyle anlatır: "İskenderiyye'ye uğradığımda, Muhammed el-Mürşidî'nin ziyâretine gittim. Dergâhına selâm verip girdim. Beni kucakladı. Daha sonra namaz vakti gelince, beni öne geçirip İmâm yaptı. Misâfir gelenlerden birini İmâm yapmak âdeti imiş. Yatma vakti geldiğinde, bana dergâhın damına çıkıp orada uyumamı tenbîh etti. Dama çıkıp orada uyudum. Rü'yâmda, kanatlanıp, kıble istikâmetine doğru uçtuğumu gördüm. Bu rü'yâ sebebiyle hayrete düştüm. Ebû Abdullah el-Mürşidî, sabah namazında beni tekrar imâm yaptı. Sonra da rü'yâmı şöyle ta'bir etti: "Sen hacca gideceksin, Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret edip, Yemen, Irak, Horasan, Hindistan taraflarına gidip, uzun seneler oralarda kalacaksın. Dilşâr Hindî adlı kardeşin, seni ba'zı tehlikelerden koruyacak." Daha sonra bana biraz azık ve para verip, beni yolcu etti. Aynen buyurduğu gibi oldu. Duâlarından çok istifâde ettim. O, sâlih, âbid (çok ibâdet eden) bir zât idi. İnsanlarla az görüşür ve onlara yemek ikram ederdi. Keşf ve kerâmet sahibi olup, evliyânın önde gelenlerinden idi. Münye'de Benî Mürşid Dergâhı'nda yaşadı. Kendisinin bir hizmetçisi yoktu. Kerâmetlerini ve üstünlüğünü işitenler, ziyâretine koştu. Devlet adamları, komutanlar ve halktan birçok kimse kâfileler hâlinde onu ziyâret için dergâhına geldiler. Hergün dergâhı dolup, taştı. Her birinin hatırından geçen yemeği, önüne getirip ikram etti. Mutfağına ondan başkası girmezdi."

El-İmâm el-Münâvî şöyle anlatır: "Muhammed el-Mürşidî, Mısır'daki âlimlerin, velîlerin önderidir. Herkese iyilik eder, yemek yedirirdi. Kimseden birşey kabûl etmezdi. Bir gecede, misâfirleri için yüz dînâr kıymetinde lezzetli yemekler ikram etti. Hattâ peşi peşine üç gece, bin dînâr kıymetinde olan yemekler hazırladı. Kendisine nereden ve nasıl geldiği anlaşılmayan ve oralarda hiç olmayan yiyecek ve içeceklerle misâfirlerine ikramda bulunurdu. Onun kerâmetine inanmıyanlar, kendisini gördüklerinde, o fikirlerinden vazgeçip talebe oldular. Dergâhta namaz vakti girdiğinde, oraya gelenlerden tanımadığı birine ezan okumasını, diğerine İmâm olmasını, başkasına da va'z ve nasihat etmesini emrederdi. Yakışıklı, yüzü nurlu, heybetli, güzel ahlâk sahibi idi. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Hatırına geleni söyler, en küçük bir yanlış yapmazdı, İ'tikâdı düzgün olup, herkes tarafından hürmet ve saygı görürdü. Kendisinin söz ve hâlleri bir başkasında görülmedi."

Hatîb Muhammed bin Merzûk et-Tilmsânî şöyle anlatır: "Babamın hocalarından birisi de, Muhammed el-Mürşidî idi. Bir yolculuğumuzda, ondokuz yaşında iken babam beni onun dergâhına götürdü. Cum'a günü idi. Pekçok âlim, fakîh, hatîb orada toplanmıştı. Namaz vakti yaklaşınca, âlimler birbirine bakıp kim öne geçecek diye bekleştiler. O esnada Ebû Abdullah el-Mürşidî, kaldığı odadan çıkıp, sağa ve sola baktı. Babamın arkasında olduğum hâlde, nazarı bana erişti ve; "Ey Muhammed yaklaş!" buyurdu. Beni alıp kendi odasına götürdü. Orada, farz, sünnet ve namaz ile ilgili ba'zı bilgilerden anlattı. Kalkıp güzel bir abdest aldım. Beraberce mescide çıktık. Bana minberi gösterip; "Ey Muhammed, şimdi minbere çık, insanlara hutbe oku, nasihat et" buyurdu. Ben heyecanla; "Orada ne söylenir bilmem" diye arzettiğimde, "Minbere çık" buyurup, hatîblerin hutbede eline alıp dayandıkları bir kılıç verdi. Müezzin ezanı bitirinceye kadar, ben kılıca dayalı olarak ne söyliyeceğimi düşünmeye başladım. Ezan bitince, bana yüksek bir sesle; "Ey Muhammed kalk! Besmele ile başla" buyurdu. Ayağa kalkıp Besmele okudum. Arkasından fasîh bir şekilde hutbe okumaya başladım. Daha önce bilmediğim, duymadığım şeyleri söyledim. Va'zımın te'sîri ile cemaat büyük bir huşû' ve dikkat ile bana bakıyorlardı. Nihâyet, hutbemi tamamlayıp minberden indim. Ebû Abdullah el-Mürşidî bana yaklaşıp; "Çok güzel bir hutbe okudun. Tebrik ederim. Seni hutbe okumak ile vazîfelendirdim" buyurdu. Daha sonra oradan ayrılıp babamla hacca gittik. Babam Mekke'de kalarak, benim geri dönmemi ve Ebû Abdullah el-Mürşidî'ye uğrayıp duâsını almamı söyledi. Dönüşte Muhammed el-Mürşidî'nin huzûruna çıktım. O, babamı sordu. Ben de; "Efendim, size selâmı var. Ellerinizden öpüyor" dedim. Bana; "Yaklaş, şu hurma ağacına dayan, zîrâ Ebû Midyen Abdullah, onun yanında üç sene kaldı" buyurdu ve sonra özel odasına girdi. Bir müddet sonra dışarı çıktı ve bana oturmamı emretti. "Ey Muhammed! Biz senin babanı severiz. O, bizim kardeşlerimizdendir. Ancak sen. Ancak sen..." buyurdu. Onun bu sözünden, ehl-i dünyâ ile çok görüşüp bu sebeple zararda olduğumu anladım. Sonra bana; "Ey Muhammed! Şu anda babanın hasta olduğu vehmindesin. Hâlbuki baban sıhhat ve afiyettedir. O şimdi Resûlullahın (s.a.v.) minberi şerîflerinin sağ tarafındadır. Onun sağında Hâlil-ül-Mâlikî, solunda Mekke kadısı Ahmed bulunuyor. Memleketin Tilmsân'da da" deyip, yere bir dâire çizdi, etrâfında dönüp, "Allahü teâlâ orada, senin yakınlarını, akrabalarını tehlikeden korudu, himâye etti" dedikten sonra; "Yavrum, sen hatîblik yap. İleride Garbî Câmii'nde hatîblik yapacaksın. O câmi, İskenderiyye'nin en büyük câmisidir" buyurdu. Daha sonra yanıma, yiyecek, içecek koyup, beni yolcu etti. Daha sonra Tilmsân'da hısım ve akrabalarımın korunduğu haberini aldım. Muhammed el-Mürşidî, tasarrufu kuvvetli, bir zât idi. Onun duâsının bereketiyle, işlerimiz buyurduğu gibi oldu."

Ebû Abdullah el-Mürşidî, birgün etrâftaki köylere haber gönderip, dergâha çağırdı. Köylülerin hepsi geldi. O, odasına girip uzun müddet kaldı. Gelenler ne olacağını merakla beklediler. Fakat o, odasından çıkmadı. Nihâyet merakla odasına girildiğinde, vefât etmiş olduğu görüldü. Hâlbuki odasına girerken hiçbir şeyi yoktu. Gelenler cenâzesini yıkayıp namazını kılıp, dergâhına defnettiler.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 568

2) El-Vâfî bil-vefeyât cild-3, sh. 272

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 462

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 154

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 525

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 116

7) Mir'ât-ül-cinân cild-4, sh. 292

8) En-Nücûm-üz-zâhire cild-9, sh. 313

9) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 140

10) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 179

MUHAMMED BİN ABDÜLMUHSİN (İbn-i Devâlîbî)

Hanbelî mezhebi hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülmuhsin bin Ebi'l-Hasen bin Abdülgaffâr bin Harrât el-Bağdâdî el-Katt'î el-Ezcî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Afîfüddîn idi. "İbn-i Devâlîbî" diye meşhûr oldu. 634 (m. 1236) senesinin sonlarında doğduğu rivâyet edilmektedir. Doğum târihinin başka olduğu da bildirilmektedir. Birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs ilminde büyük bir âlim olarak yetişti. Va'z ve nasihatleri meşhûrdur. Bunun için "Vâ'iz" diye tanınırdı. 728 (m. 1327) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmidördüncü Perşembe günü Bağdad'da vefât etti. Cenâzesinde çok kimse bulundu. Bâb-ı Harb'ın Makbere-i Şühedâ kısmına defnedildi.

Hadîs ilminde büyük bir âlim olan İbn-i Devâlîbî; Abdülmelik bin Kayba, İbrâhim bin Hayr, E'az bin Allîk, Muhammed bin Mukbil, kardeşi Ahmed, Ali bin Meâlî er-Rasâfi, Abdullah bin Ali en-Ni'âl'den hadîs-i şerîf dinledi. Ahmed el-Bâzınî'den "Sahîh-i Müslim" kitabını, Şeyh Mecdüddîn Harrânî'den ahkâmlarla ilgili açıklamalarını ve ayrıca "Muharrer" kitabının yarısını okumuştu. Sâhib Ebü'l-Muzaffer bin Cevzî ve daha başka âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs âlimi, ona icâzet verdiler. Birçok âlimden "Müsned-i Ahmed İbni Hanbel"i okudu. Uzun müddet va'z ve nasihatte bulundu. Birçok ilimde yüksek mütehassıs bir âlimdi. Uzun ömrü vardı. Zamanında Irak âlimlerinin senedi her konuda dayanağı oldu.

Faradî, İbn-i Devâlîbî'den hadîs-i şerîf dinledi. Faradî, "Mu'cem" adlı eserinde onu anlatırken diyor ki: "İbn-i Devâlîbî, büyük bir hadîs âlimi ve fazilet sahibi bir fakîh idi. Zühd ve takvâ sahibi olan bir vâ'iz idi. Çok ibâdet ederdi. Rivâyetlerinde sağlam ve güvenilir olup, dindar bir zât idi. Hacca giderken, Dımeşk'a (Şam'a) geldi."

Berzâlî ve daha birçok âlim de, ondan hadîs-i şerîf dinlemişlerdi. Berzâlî, "Mu'cem" adlı eserinde diyor ki: İbn-i Devâlîbî, va'z ve nasihat husûsunda fazilet sahibi bir üstâd idi. Uzun müddet insanlara nasihat etti. Fıkıh ilminde, "El-Hırakî" ve İbn-i Cünnî'nin "Lem" kitaplarını ezberlemişti. Birçok defalar hacca gitti. O, salâhı, iyiliği çok olanlardan idi. Kanâati ve iffeti

çoktu. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapan kimselerdendi. Ona çok hürmet ve saygı gösterilir, herkesin yanında i'tibâr görürdü. 698 (m. 1298) senesinde hacca giderken, bize geldi ve Zâhir-ül-beled denilen yerde kaldı. Biz huzûruna çıkıp ziyâret ettik. Ondan hadîs-i şerîf dinledik. Bu senenin Ramazan ayı sonlarında Câmi-i Dımeşk'da va'z ve nasihat vermeye başladı. Biz onun va'z meclisinde hep hazır bulunduk ve nasihatlerini dinledik. O, zamanının bir tanesi di Müstensıriyye Medresesi'nin meşihatına (başmüderrisliğine) ta'yin edildi. Kendisi, "Kâdirî" tarikatı büyüklerine bağlı idi. Babası, Şeyh Ebû Sâlih Nasr bin Abdürrezzâk'ın talebelerinden idi"

Zehebî de "Mu'cem"inde diyor ki: "O, âlim ve vâ'iz idi. Çok güzel konuşurdu. Hac yolunda onunla çok sohbet ettik. Bağdad, Dımeşk, Medine ve Âlâ şehirlerinde çok hadîs-i şerîf rivâyet etti."

Safiyyüddîn Abdülmü'min bin Abdülhak da "Mu'cem"inde onu şöyle anlatır. İbn-i Devâlîbî, yüksek bir âlim olup, mesmû'âtı (dinlediği hadîs-i şerîfler) çoktu. O, şehrin Ezc kapısı yanındaki Katî'a denilen yerde Rât İbni Gazâl'ın yanında kalırdı. Uzun müddet va'z ve nasihat yapmaya devam etti. Câmi-i Halîfe'de va'z verirdi. 718 (m. 1318) senesinde İbn-i Husayn'ın vefâtından sonra, Dâr-ül-hadîs-il-Müstensıriyye'de dinlediği hadîs-i şerîfleri okuttu.

---

1) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 381

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 27

MUHAMMED BİN AHMED

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Abdülkâfi bin Ali bin Temmâm es-Sübkî'dir. Künyesi Ebû Hâtem olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. Şeyhülislâm Behâeddîn Ebû Hâmid'in oğludur. Kâhire'de 745 (m. 1344) senesinde doğup, 764 (m. 1362) senesinde, onsekiz Receb Çarşamba günü, güneş doğarken tâ'ûn hastalığından genç yaşta vefât etti. Dedesinden ve pekçok büyük âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Dımeşk'da dedesinin terbiyesinde yetişti. Ondan pek ayrıldığı olmazdı. Dedesi onu çok severdi. Muhammed bin Ahmed, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra, dedesi yaşlandığından dolayı onu, 756 senesinde Kâhire'ye gönderdi. Muhammed bin Ahmed, dedesinin vefâtından önce onun isteği üzerine, zamanın âlimlerinin huzûrunda Medrese-i Âdiliye-i Kübrâ'da ders verdi. Dedesi, torununun bu şekilde ders vermesine çok sevindi.

Muhammed bin Ahmed, "Tenbîh" ve daha başka kitapları ezberledi. Babasının ve daha başka âlimlerin yanında ilimle meşgûl oldu. Nahiv ilmini, meşhûr âlim İbn-i Hişâm'ın yanında okudu. Yine büyük âlim Cemâlüddîn Abdürrahîm el-Esnevî'nin ders halkasında bulundu. Daha sonra babası, Mensûriyye Medresesi'nde ders verme işini ona bıraktı. Seyfiyye ve Kehhâriyye medreselerinde asâleten, Şafiî Kubbesi'nde babasına vekâleten ders verdi. Tûlûn Câmii'nde hatîblik yaptı.

Muhammed bin Ahmed, dinin emir ve yasaklarına çok bağlı, akıllı bir gençti. Medresede, gayet güzel ve başarılı ve düzenli ders verirdi.

Tâcüddîn Sübkî, onun genç yaşta vefâtıyla alâkalı olarak şöyle der: "Onun genç yaşta vefâtına hepimiz üzüldük. Allahü teâlâ, babasına ve bana sabır verdi. Onunla dokuz aya yakın beraberliğimiz oldu. Sabah akşam yanımda kalırdı. Vallahi, bu zaman zarfında kızılacak bir iş yaptığı olmamıştır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 124

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 301

3) El-Beyt-üs-Sübkî sh. 66

MUHAMMED BİN AHMED (İbn-i Lebbân)

Şafiî fakîhi ve tasavvuf âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abdülmü'min es-Si'ridî ed-Dımeşkî el-Mısrî'dir. Lakabı "Şeyh Şemseddîn" olup, "İbn-i Lebbân" künyesi ile meşhûr oldu. Asıl künyesi Ebû Abdullah idi. 685 (m. 1286) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu, ilim tahsili için Mısır'a geldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, nahiv ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Dımeşk'da ve Kâhire'de birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini Necmeddîn İbni Rif'a'dan öğrendi. Tasavvuf bilgilerini de, İskenderiyye şehrinde bulunan Şeyh Ya'kût'tan elde etti. Şeyh Ya'kût, Şeyh Ebü'l-Abbâs el-Mürsî ile Şeyh Ebü'l-Hasen eş-Şâzilî'nin talebesidir.

İnsanlara devamlı va'z ve nasihat ederdi. Bilhassa fıkıh, usûl, nahiv ve tasavvuf ilimlerinde, asrının âlimleri arasında çok yükseldi. Ömrünün sonuna doğru, Mücavire Medresesi'nde Şafiî fıkıh derslerini okutmaya başladı. Çok kıymetli eserler hazırladı. Arab edebiyatına vâkıftı, şiirleri çok güzeldi. 749 (m. 1348) senesi Şevval ayında tâ'ûn (veba) hastalığından vefât etti.

İbn-i Lebbân Mısır'a gelince, İbn-i Rif'a ona çok ta'zim ve ikramlarda bulundu. Onun Kâhire'de yerleşmesini te'min etti. Şafiî fıkhının öğretildiği medreseye müderris olarak ta'yin edildi. Ayrıca deniz kenarında bulunan Efrim Câmii'nin hatîblik vazîfesi de kendisine verildi. O, Mısır Câmii'nde, Selûhıyyet-ül-Mecdiyye Zaviyesi diye bilinen yerde de ders okuturdu. Daha sonra Karâfe'de İmâm-ı Şafiî'nin kabri yanında bulunan medreseye ta'yin edildi.

İbn-i Lebbân, daha Şam'da iken; Ebû Hafs Ömer bin Gadîr bin Kavvas'tan, Şerîf Hâfız Ebü'l-Hüseyn el-Yünûnî, Hâfız Dimyatî ve Fezârî'den hadîs-i şerîf dinlemişti. Liman şehri olan İskenderiyye'de ise, Şerîf Tâcüddîn el-Garrâfî'den ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Muhaddis Şihâbüddîn bin Übeyk, onun bildirdiği hadîs-i şerîfleri bir cüz' (küçük risale) hâlinde tahric etti ve onları rivâyet etti.

Fıkıh ilmini; İbn-i Rif'a, Cemâlüddîn Ebû Bekr Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Sühbân eş-Şerîsî, Ebü'l-Me'âlî Muhammed bin Ali bin Abdülvâhid el-Ensârî ve Sadrüddîn Muhammed bin Ömer bin Vekîl gibi âlimlerden okuyup tahsil etti. Fıkıh ilminde çok yükseldi. Arab dili ve edebiyatına dâir ilimleri ise, Şeyh-un-Nûhhât vel-Hanâbile vel-kurrâ kabûl edilen Şemseddîn Muhammed bin Ebü'l-Feth el-Ba'lî'den öğrendi. Kırâat-i Seb'ayı ve bu ilme dâir yazılan "Şâtıbiyye" adındaki eseri, Şeyh-ul-kurrâ ves-sülehâ diye ma'rûf ve meşhûr olan babasından okuyup öğrendi.

Eserleri çok kıymetli olup, başlıcaları şunlardır: 1- Tertîb-ül-ümm: İmâm-ı Şafiî hazretlerinin "Kitâb-ül-ümm" adındaki eserini, çeşitli mes'elelere ve bâblara ayırarak yeniden tertîb etmiştir. 2- Muhtasar-ur-ravda, 3- Kitâbün fî ulûm-il-hadîs, 4- Kitâbün fin-nahv, 5-Elfiye: Bu eserinde, ilâve edilen birçok "fâide"ler vardır. 6- Et-Teshîl, 7- El-Mukarreb ve şerhuhâ, 8- Dîvân-ı hutab, 9- Tefsîr-ül-Kur'ân: Bu eserini tamamlayamamıştır. 10- Müteşâbih-ül-Kur'ân vel-hadîs: Tasavvuf ehlinin, müteşâbih âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler hakkında buyurduğu sözleri ihtivâ etmektedir. Bu eserine, "îzâlet-üş-şübühât anil-âyâti vel-ehâdîs-il-müteşâbihât" adını vermiştir.

Esnevî diyor ki: "İbn-i Lebbân, fıkıh ve usûl-i fıkıh, kelâm ve edebiyat ilimlerini iyi bilirdi. Edîb ve şâir bir zât olup, çok zeki idi. Gayet fasih (açık) bir lisân ile konuşurdu. Himmet ve gayret sahibi idi. Çok meşhûr olmuştu, insanların arasına fazla karışmazdı."

Hâfız Zeyneddîn el-Irâkî diyor ki: "İbn-i Lebbân, ilim ve amelin her ikisini de kendisinde toplayan âlimlerden birisi idi. O, Amr bin As ve diğer câmilerdeki va'z ve nasihatlerinde Şâziliyye tarikatının âdab ve faziletlerini de anlatırdı."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 286

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 330-331

3) Tabakât-üş-Şâfiiye (Sübkî) cild-9, sh. 94-96

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 163

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 370

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 76-79

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 428

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 155

9) Keşf-üz-zünûn sh. 72, 153, 395, 837, 838

MUHAMMED BİN ALİ EL-CÜZÂMÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin el-Fahhâr el-Cüzâmî el-Erkeşî el-Mâlakî eş-Şerîşî olup künyesi Ebû Bekr'dir. Muhammed el-Cüzâmî, Erkeş'de doğdu ve orada büyüdü. 729 (m. 1323) senesinde Mâlaka'da vefât etti.

Muhammed el-Cüzâmî, memleketi düşman istilâsına uğrayınca, Şeriş'e hicret etti ve oraya yerleşti. Şeriş'te ilim tahsili yaptı. Orada Ebi'l-Hasen bin İbrâhim es-Sekûnî, Ebî Bekr Muhammed bin Muhammed ed-Dîbâc ve birçok âlimden dinimizin yüksek ilimlerini ve ahlâk ilmini öğrendi. Düşmanlar Şeriş'i de istilâ edince, oradan el-Cezîret-ül-Hadrâ'ya gitti. Orada Ebû Abdullah bin Hamis, Ebû Ya'kûb el-Mehâsinî, Ebü'l-Hasen Ali bin Îsâ (İbn-i Milevân diye meşhûr), Hâfız Ebû Muhammed el-Kemâd ve birçok âlimden de ilim ve ahlâk öğrendi. Ayrıca Best şehrinde Ebü'l-Hüseyn'den Gırnata'da İbn-i Sâig el-Ebzî'den, Mâlaka'da Ebî Ömer bin Havtullah'dan ilim öğrenip hadîs-i şerîf dinledi.

Târih-i Gırnata adlı eserde onun hakkında; "Ebû Bekr el-Cüzâmî; fıkıh, kırâat, edebiyat, hadîs ilimlerinde âlim ve mütehassıs idi. Hayır sahibi sâlih bir zât olup, haramlardan ve günah işlemekten çok sakınırdı. Kalbi îmân ile dolu, ilme çok düşkün, riya ve her türlü kötü huylardan uzak, ileri görüşlü bir zât idi" yazmaktadır.

Muhammed el-Cüzâmî, sabah namazından öğle namazına kadar talebeye ders okuturdu, öğleden ikindiye kadar Kur'ân-ı kerîm okur, insanların müşkillerini hallederdi. Daha sonra Ulu Câmi'ye giderek, akşam namazından yatsı namazının son vaktine kadar fetvâ verirdi. Bu hizmetlerinin karşılığında hiçbir şey kabûl etmezdi. Herkesten saygı ve hürmet gördü.

Muhammed el-Cüzâmî, çeşitli ilimlere dâir otuz kadar eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Tahbîr-ül-cem'ân fî tefsîri ümm-il-Kur'ân, 2- İntifâ-ut-talebet-in-nebhâi fî ictimâ-is-sebât-il-kurrâi, 3- El-Ehâdîs-ül-erbe'ûn fî mâ yentefiu bihil kâriun ves-sâmiun, 4- Manzûm-ud-dürer fî şerhi kitâb-il-muhtasar, 5- Nush-ül-makâleti fî şerh-ir-risâleti, 6- El-Cevâb-ül-muhtasar, 7- İstivâ-ün-nehc, 8- Tafdîlü salât-is-subh lil-cemâati fî âhiri vaktihâ el-Muhtâr alâ salât-i sübhi

lil-münferidi fî evveli vaktihâ bil ibtidâr, 9- İrşâd-üs-sâlik fî beyân-ı isnadı Ziyâd an Mâlik, 10- El-Cevâbât-ül-mücmeâ ales-süâlât-il-menûa, 11- İmlâ-üd-düveli fî ibtidâi makassıt-il-cümel, 12- Şerhu müşkilâtı Sibeveyh, 13- Menhec-üd-davâbit el-Mukassimeti fî şerhi kavânin-il-mükaddimet, 14- Et-Tekmile vet-tebriye fî i'râb-il-Besmeleti vet-tesliyeti, 15- Sehha müznet-il-intihâb fî şerhi hutbet-il-kitâb, 16- Tefsîr-ül-Fâtiha, 17- Şerh-ur-Risâle, 18- Şerh-ül-muhtasar, 19- Şerhu Müşkilâtı Sîbeveyh, 20- Et-Tevcîh-ül-esmâ fî hazf-it-tenvîhi min hadîsi Esma, 21- Cevâb-ül-Beyân alâ musâraati ehlihâ-ez zeman.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 42

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 81

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 187

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 303

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 159

6) El-A'lâm cild-6 sh. 284

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 209

MUHAMMED BİN ALİ EL-MISRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin İbrâhim bin Abdülkerîm olup, künyesi Ebü'l-Fedâil'dir. Lakabı ise Fahruddîn'dir. 691 (m. 1292) senesinde Mısır'da doğdu. 751 (m. 1350) senesi Zilka'de ayında vefât etti.

Fahruddîn, daha küçük yaşta iken ilim öğrenmeye başladı, İbn-i Hâcib'in Muhtasar'ını ondokuz günde ezberledi. Babası ile beraber Şam'a gitti. Münteki kitabını hergün beşyüz satır olmak üzere ezberlerdi. Muhammed bin Müşerref ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Kırâat ilmini; Şeyh Mûsâ el-Âcemî'den, fıkıh ilmini; Kemâlüddîn İbn-i Kâdı Şühbe, Şeyh Burhânüddîn İbn-i Ferkâh, İbn-i Zemlikânî, İbn-i Vekîl, et-Tûnusî, el-Kuhfâzî'den, mantık ilmini; Şeyh Radıyüddîn ve Alâüddîn el-Konevî'den, usûl ilmini el-Hindî'den öğrendi. Usûl-i dîne dâir Muhassıl'ı, usûl-i fıkha dâir et-Tenbîh'i ve el-Müntehâb'ı, ahkâma dâir el-Münteki'yi okudu. İbn-i Ferkah'dan, daha yirmiüç yaşında iken icâzet (diploma) aldı.

Fahruddîn Ebü'l-Fedâil'in üstün bir zekâsı ve kuvvetli bir hafızası vardı. Zarif ve yumuşak huylu idi. Ticâretle meşgûl oldu. Çok hac etti. 715 (m. 1315) senesinde, ona fetvâ verme izni verildi. Mekke-i mükerremede mücavir olarak bulundu. Çeşitli yerlerden çok kimseler gelip derslerini dinledi. Fahruddîn, er-Ruhâme denilen yerde ders meclisi kurup, ilim ve ahlâk öğretti.

Zehebî onun hakkında: "Fahruddîn Ebü'l-Fedâil, fıkıh âlimi olup, bu ilimde üstün dereceye yükseldi Zamanının en zekî zâtlarından idi. Kendisine gelen sıkıntı ve eziyetlere sabretti. İbn-i Râfi', İbn-i Kesîr, es-Sübkî, el-Esnevî, el-Hüseynî ve birçok âlim onu överek, ilimdeki üstünlüğünü söylediler" demektedir.

---

1) Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 51

MUHAMMED BİN ALİ ED-DIMEŞKÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Hasen bin Hamze bin Muhammed el-Hüseynî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. Lakabı ise Şemseddîn'dir. 715 (m. 1315)

senesinde doğdu: 765 (m. 1364) senesi Şa'bân ayının sonlarında elli yaşında iken Dımeşk'da vefât etti. Muhammed ed-Dımeşkî aslen Vâsıtlı olup, Dımeşk'a giderek oraya yerleşti. Seyyid olup, Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin torunlarındandır. Abdüddâim el-Müzzî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf öğrenmek için gittiği Mısır'da ise, el-Meydûmî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Çok hadîs-i şerîf topladı ve bu hadîs-i şerîfleri bizzat yazdı. Zehebî'den de ilim öğrendi.

Zehebî onun hakkında; "El-Fakîh-ül-muhaddîs Muhammed bin Ali, çok hadîs-i şerîf topladı ve bunları yazdı" demektedir, İbn-i Kesîr ise onun hakkında; "Müsnedlerde adı geçen şahısları toplayıp, bu zâtların hayatlarını yazarak bir kitap meydana getirdi. Bu kitabına et-Tezkiretü fî ricâl-il-aşere adını verdi. Et-Tehzîb kitabını özetleyip, Kütüb-i Sitte'de olmayıp da Muvatta'da İmâm-ı Şafiî'nin Müsned'inde ve İmâm-ı a'zamın Müsned'inde bulunan râvîlerin hayatlarını ona ilâve etti. El-Etrâf kitabını da kısaltıp lafzlarına göre tertîb etti. Dâr-ül-hadîs-il-Behâiyye Medresesi'nde rektörlük yaptı" demektedir.

Muhammed ed-Dımeşkî, birçok eser yazdı. Yazdığı bu eserlerin ba'zıları şunlardır, 1- Zeylü alel-İber, 2- Et-Tezkiretü fî ricâl-il-aşereti 3- El-Örf-üz-zekî, 4- El-Keşşâf fî ma'rifet-il-etrâf (iki cildlik bir eser), 5- El-İkmâl bi men fî müsned-i Ahmed min ricali minmen leyse fî tehzîb-il-Kemâl, 6- El-Elmâm bi Adâbi duhûl-il-hamâm, 7- Ta'lîku alâ Mîzân-il-i'tidâl liz-Zehebî, 8- Şerhu Sünen-in-Nesâî, 9- Kitâb-ül-i'tibâr fî zikr it-tevârîhi vel-ahbâr. 10- Meşîhat-ül-hadîs.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 315

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 61

3) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 307

4) El-A'lâm cild-6, sh. 286

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 163

6) Brockelmann Gal-2, sh. 48 Sup-2, sh. 69

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 42, 992 cild-2, sh. 1105, 1124, 1510

MUHAMMED BİN EBÎ BEKR ES-SENCÂRÎ (el-Kelâbâdî)

Hanefî mezhebi fıkıh ve tasavvuf âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ebi'l-Alâ Muhammed es-Sencârî el-Kelâbâdî'dir. Künyesi Ebü'l-Alâ olup, Farâdî ve Sûfî diye de tanınırdı. 644 (m. 1246) senesinde Buhârâ'da doğdu. Fıkıh ilmini, doğum yerindeki âlimlerden öğrendi. Burada; Ebû Reşîd-i Gazâlî'nin talebelerinden Ebû Bekr bin Muhammed bin Ahmed et-Tûbenî, Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed bin Nasr el-Hârisî, Ebû Nasr Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr el-Mu'asfer'den hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'da; Muhammed bin Ya'kûb bin Deniyye ve daha başkalarından, Musul'da; Muvaffak-ül-Lü'lüî Ahmed bin Yûsuf bin Hasen'den ve Merv'de, Ebyurd'da, Hevâmend'de, Serahs'ta, Dâmegân'da birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. 684 (m. 1285) senesinde Dımeşk'a geldi. Burada; İbn-i Seyhan'dan, İbn-i Buhârî'den, İbn-i Mü'min'den, İbn-ül-Ammâd'dan, Zeyneb binti Mekkî'den hadîs-i şerîf dinledi. Sonra Mısır'a geldi. Burada da, Hatîb-ül-Müzze'den, Ebû Hayyân'dan, Kutb-ül-Halebî'den, Berzâlî'den, Zehebî'den, İbn-i Seyyid-in-Nâs'dan, İbn-ül-Mühendis'ten ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. 767 (m. 1366) senesi Ramazan ayında vefât etti.

Çok güzel yazı yazardı. Kendini ilme çok verdi. Her âlimden ilim öğrenmek istemesiyle meşhûr oldu. Büyük bir fıkıh âlimi olarak yetişti. Dindar ve hayır sahibi olup, bilhassa ferâiz

bilgilerinde çok derinleşmişti. En ince ferâiz hesaplarını hemen çözerdi. Bunun için "Faradî" nisbetiyle tanınırdı. Ferâiz ilmine dâir yazılan meşhûr "Sirâciyye" kitabını şerh edip "Dav-üs-Sirâc" adını verdi. Onun, nezîh, temiz bir yaşayışı vardı. Vera' ve takvâdan ayrılmazdı. Araştırıcı bir âlim olup, çok geniş bilgi sahibiydi. Âdâb-ı muaşerete çok dikkat eder, güzel konuşur ve ilim öğrenmeyi çok severdi.

Dimyatî, ondan "Mu'cem"inde hadîs-i şerîf rivâyet etti.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 342, 343

MUHAMMED BİN EBİ'L-FETH EL-BA'LÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebi'l-Feth bin Ebi'l-Fadl el-Ba'lî el-Hanbelî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 645 (m. 1247) senesinde Ba'lebek'te doğdu. 709 (m. 1309) senesi Muharrem ayının onsekizinde Kâhire'de vefât etti.

Ebû Abdullah el-Ba'lî, Ba'lebek'te el-Fakîh Muhammed el-Yünûnî'den; Dımeşk'da İbrâhim bin Halîl, Muhammed bin Abdülhâdî, İbn-i Abdüddâim, Ömer el-Kirmânî, İbn-i Mehîr el-Bağdâdî, İbn-i Taberzed ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs ilmi üzerinde çok çalışıp, hadîs-i şerîf topladı. Topladığı bu hadîs-i şerîfleri yazdı, İbn-i Ebi Ömer'den fıkıh ilmini, İbn-i Mâlik'ten Arab edebiyatını ve lügat ilimlerini okudu..

Muhammed el-Ba'lî, Dımeşk Câmii'nde Hanbelî mezhebinde olanlara uzun süre imamlık yaptı. Sadriyye Medresi'nde hadîs dersleri okuttu. Daha sonra, Hanbelî mezhebinin fıkıh dersleri okutulan medreselerde ders verdi. Uzun süre fetvâlar verdi. Takıyyüddîn Sübkî, Ebû Abdullah el-Ba'lî'den ilim öğrenenler arasındadır.

Zehebî onun hakkında; "Muhammed el-Balî, hadîs, Arab edebiyatı ve Hanbelî mezhebi fıkhında söz sahibi idi. Faydalı birçok eser yazdı. Güvenilir ve sâlih idi. İnsanlarla çok iyi geçinirdi. Dımeşk, Balebek ve Trablus'ta hadîs-i şerîf öğretti. Güzel ahlâklı idi. Kâhire'ye gitti. Orada hastalanıp, 709 (m 1309) senesi Muharrem ayında vefât etti. Karâfe'de el-Hâfız Abdülganî'nin yanına defnedildi Böyle bir âlimin vefâtından dolayı insanlar çok üzüldüler" demektedir.

Ebû Abdullah el-Ba'lî birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu alel-Elfiyye, 2- Şerhu alel-Cürcâniyye, 3- Şerh-ul-mukaddimet-il-Cezeriyye, 4- Şerh-ur-riâye, 5- El-Matlau alâ ebvâb-il-maknar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 116

2) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 356

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 140

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 20

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 207

6) Brockelmann Gal-2, sh. 100 Sup-2, sh. 119

MUHAMMED BİN HALEF EL-GAZZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Halef bin Kâmil bin Atâullah'dır. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı. 716 (m. 1316) senesinde Gazze'de

doğdu, ilim öğrenmek için Dımeşk'a geldi ve uzun müddet orada kalıp, ilimle meşgûl oldu. Sonra Hama kadısı Şerefüddîn el-Bârizî'nin yanına geldi. Ondan fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca o, fetvâ vermek için kendisine izin verdi. Sonra büyük bir âlim olarak Şam'a döndü.

739 (m. 1338) senesinin başlarından i'tibâren, Tâcüddîn-i Sübkî ile ilmî sohbetlerde bulunmaya başladı ve vefâtına kadar onunla arkadaşlık yaptı. Ebü'l-Hasen el-Bendanîcî'den ve Şemseddîn İbni Nakîb'den hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilminde çok yükseldi. Zamanının âlimleri arasında, Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini ondan daha çok ezbere bilen yoktu. İbn-i Râfiî'ye gelip, onun "Matlab" adındaki kitabını huzûrunda mütâlâa ederdi. Bununla beraber, usûl-i fıkıh, nahiv ve hadîs ilimlerinde de pek mahirdi. Kâdı Celâleddîn'in meânî ve beyân ilimlerine dâir yazdığı "Telhis" kitabını ezberlemişti. Kendisi de çok kıymetli eserler yazdı. Fetvâ verir ve ders okuturdu. Beş cildlik "Meydân-ül-fürsân" adındaki kitabı meşhûrdur. Ayrıca onun İbn-i Râfiî'nin eserine yaptığı ilâveleri kıymetli olup, "Ziyâdât-ül-matlab" adını vermiştir. 770 (m. 1368) senesi Receb ayında, Dımeşk'da vefât etti.

Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu ve çok ibâdet ederdi. Geceleri uyumaz, sabaha kadar ibâdet eder ve Kur'ân-ı kerîm okurdu. Dünyâya düşkün olanlarla bir yerde oturup kalkmazdı. Uzun zaman Dımeşk'da Kâdı Tâcüddîn-i Sübkî'ye hâkimlik işlerinde yardımcılık yaptı.

Tâcüddîn-i Sübkî, "Tabakât-üş-Şâfiiyye" adındaki eserinde diyor ki: "Şam'da kadı iken, onu kendime yardımcı seçtim. Takviyye Medresesi'ndeki derslere de devam etti. Ona orada bir ev tahsis ettim. Sonra Nâsırıyye Medresesi'nde ders okuttu. Takıyyüddîn Sübkî onu çok severdi. O da, onun derslerinde hazır bulunur ve sözlerini dinlerdi. Benden, birçok defalar onun huzûrunda birşeyler okuması için izin istedi. Bu husûsta her kolaylığı te'min ettim. Fakat biz onunla beraber 743 veya 744 senesinin kış gecelerinde Dâr-ül-hadîs-il-Eşrefiyye Medresesi'nde İbn-i Râfiî'nin eserini mütâlâa ederdik. Şemseddîn-i Gazzî ve Tacüddîn-i Merrâkûşî hep beraberdik. Babam dersinden çıktıktan sonra bizimle otururdu. Ba'zan, benim kırâatimi, başka zaman da onun kırâatini dinlerdi. Böylece Şemseddîn-i Gazzî de ondan ilim öğrendi. O, Âdiliyye-i Sugrâ Medresesi'ndeki evinde oturur ve müderrisin yardımcılığını yapardı. Medresenin müderrisi Şeyh Cemâleddîn bin Kâdı Zebedânî, bu evi ona geçici olarak vermişti. Senelerce orada oturdu. Vefâtının ertesi günü Kâsiyûn tepesindeki türbeye defn edildi, ölümüne herkes müteessir olup, çok göz yaşı döktüler. Çünkü o, Dımeşk'da ondört seneye yakın insanlar arasında adâletle hüküm vermişti. Kimseyi incittiği gücendirdiği bilinmiyordu. Güzel ahlâk sahibiydi. Takvâdan ayrılmazdı. Fakirleri çok sever devamlı onlara yardım ederdi"

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 155

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 218

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 433

4) El-A'lâm cild-6, sh. 115

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 285

MUHAMMED BİN HASEN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Merzûk olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 721 (m. 1321) senesinde vefât etti. Merzûkiyye'ye defn edildi. Kabri meşhûr bir ziyâretgâhtır. Ebû Abdullah, kerâmet ve hâl sahiblerinin büyüklerinden idi. Kerâmetleri çok olup, zamanında onun benzeri yok idi.

Yahyâ el-Merzûkî şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda bir nûr gördüm. Direk gibi gökten indi. Sonra uyandım. Uyanık iken aynı şekilde o nûrdan olan direği görmeye devam ettim. Bir de duydum ki, Ebû Abdullah hazretlerinin dergâhından zikir sesleri geliyordu. O nûru, dergâhın tarafında görüyordum. Daha sonra dergâha gittim. O nûru, Ebû Abdullah'a bitişik vaziyette gördüm. Nûr, Ebû Abdullah ile hareket ediyordu."

Yine şöyle anlatılır. Şeyh Ebû Abdullah Muhammed, talebeleriyle birlikte birgün Allahü teâlâyı zikr ediyordu. Bu sırada bir kimsenin elbisesinin içinde bulunan paraları çalınmışdı. O kişi sıkılmış bir hâlde, Ebû Abdullah'a gelip durumu bildirdi. Şeyh Muhammed, talebelerine Yâsîn sûresini okumalarını emir buyurdu. Sonra bir saat başını önüne eğerek hiç konuşmadı. Daha sonra talebelerinden birine; "Mescide git. Hırsız oradadır. Ona; hocam Muhammed sana selâm ediyor. Aldığın şeyleri ver dersin". Talebe, oradan çıkıp mescide vardı. Orada kimseyi bulamadı. Hırsız ise, mescidin hasırlarından birine sarınıp saklanmıştı. O talebe şaşırıp, kendi kendine; "Hocamız olmıyacak birşeyi söylemez ama, burada kimse yok" diye düşünmeye başladığında, bir arkadaşı yanına gelerek; "Hırsız hasırın içinde saklanıyor" dedi. Hasırı kaldırınca hırsızı buldu ve hocasının söylediklerini ona bildirdi. Hırsız, aldığı paraları geri verdi. O talebe paraları alıp, hocasının huzûruna geldi. Arkadaşları hâlâ Yâsîn sûresini okuyorlardı. Paraları sahibine verdiler. İnsanlar Şeyh Muhammed'in bu kerâmetini görünce, onun elini öpmek için bir izdiham meydana getirdiler. Neredeyse birbirlerini ezeceklerdi. Talebeleri, Ebû Abdullah'ı oradan zor çıkarttılar."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 138

MUHAMMED BİN HASEN BİN ALİ EL-ESNAÎ

Fıkıh, usûl, kelâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Ali bin Ömer el-Esnaî eş-Şâfiî'dir. 695 (m. 1295) senesinde Esna'da doğdu. 764 (m. 1362)'de Kâhire'de vefât etti. Çocuk yaşında iken, babasından fıkıh, ferâiz ve hesap ilmini öğrendi. Sonra Kâhire'ye gitti. Orada Kâhire'nin âlimlerinden ders okudu. Hama'ya gitti. Kâdı Şerefüddîn el-Bârizî'den ve başkalarından ilim tahsil etti. İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den hadîs dinledi. Orada uzun müddet kalıp, ders okuttu. Daha sonra Mısır'a döndü. Kâhire ve Münuf'da kadılık yaptı.

Anlatacağını güzel ifâdelerle anlatır ve çok fasih konuşurdu. İnce kalbli, takvâ sahibi ve çok sadaka veren bir zât idi. Arabî lisânı üzerine onunla kimse boy ölçüşemezdi.

Kardeşi Esnevî, Tabakât'ında ondan şöyle bahseder O, fakîh idi. Tefsîr ve hadîs usûlünde hılâf ve cedel ilminde, tasavvuf da derin ilim sahibi, araştırıcı, fasih ve güzel konuşan hâdiseleri güzel ifâdelerle anlatan, dinin emirlerine son derece bağlı, iyilik sahibi, elinde olanları sadaka veren, ince kalbli ve eli açık idi. Bu ilimlerde o derece derinleşti ve ihtisas kazandı ki, onun bir benzeri yoktu. Çeşitli ilimlerde kıymetli eserler yazmıştır. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1) Hayât-ül-kulûb fî keyfiyet-il-vüsûl ilel-mahbûb-i tashîh-il-müzehheb fit-tasavvuf, 2) Şerhu el-Mu'teber fî ilm-in-nazar, 3) Er-Risâlet-ün-Nâsıriyye fî reddi men ya'zamü Ehl-üz-zimme ve yestekdemühüm alel müslimîne, 4) Muhtasar-üş-Şifâ lil-Kâdı Iyâd, 5) Şerhu Minhâc el-Beydâvî.

Kâhire'de vefât etti. Kardeşinin Sûfîler kabristanındaki türbesinde medfûndur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 204

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 421

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 202

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 162

5) El-A'lâm cild-6, sh. 87

MUHAMMED BİN ÎSÂ EZ-ZEYLEÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Îsâ bin Ahmed bin Ömer ez-Zeyleî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 787 (m. 1385) senesinde vefât etti. Verâ' ve zühd sahibi olup, çok ibâdet ederdi. Birçok kerâmetleri görüldü. Dedesi Fakîh Ahmed bin Ömer; "Oğlum Îsâ'nın bir oğlu olursa, ismi Muhammed olsun" derdi. Doğunca, babası onun ismini Muhammed koydu. Şöyle anlatılır: "Muhammed bin Îsâ'nın bir çocuğu vardı. Çocuk, bâdiye Arablarının âdeti gibi, elindeki kılıçla karşısındakiyle oynarken, kılıç o kişinin gözünü çıkardı. Muhammed bin Îsâ bunu öğrenince, o kişiye duâ edip, gözünü yerine koydu ve üzerine mübârek tükrüğünü sürdü. O anda, Allahü teâlânın izniyle gözü eski hâlini aldı."

Şöyle anlatılır: "Muhammed ez-Zeyleî'nin bulunduğu kasabada bir mescid yapılırken, bir kişi yüksek bir yerden düştü. Diz kemiği kırıldı. O adamı, Muhammed ez-Zeyleî'ye götürdüler. Muhammed ez-Zeyleî, o kırılan yeri eliyle mesh etti ve duâ etti. Birşey olmamış gibi ayağı iyileşti. O kişi kalkıp, diğer insanlarla işe devam etti. Bu mescidin yapılması sırasında bir malı olmadığı, ticâretle ve zirâatle uğraşmadığı, fakir olduğu hâlde, Muhammed ez-Zeyleî çok para harcadı.

Yine şöyle anlatılır: "Bulunduğu beldede uzun süre yağmur yağmadı. Mahsûl kurumaya başladı. Halk, Muhammed bin Îsâ'ya gelerek, yağmur duâsı yapmasını istediler. O, yağmur duâsı yapmaya çıktı. Duâsının bereketiyle, Allahü teâlâ o beldeye bol miktarda yağmur yağdırdı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 144

MUHAMMED BİN İSHÂK EL-MÜRTEDÂ

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin İshâk bin Muhammed el-Mürtedâ olup, lakabı İmâdüddîn'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 749 (m. 1348) senesinde tâ'ûndan. Melik-ül-Cûkendâr Medresesi yakınındaki evinde vefât etti. Kâhire dışındaki Kuştümer'deki türbesine defnedildi.

Muhammed el-Mürtedâ, fıkıh ilmini Mısır'da; Necmüddîn bin er-Rifâ, Cemâlüddîn el-Vecizî, Şerâfüddîn el-Kalkaşendî, ez-Zâhir et-Tezmentî, İzzüddîn bin Miskin'den ve birçok âlimden öğrendi. Necmüddîn el-Kamülî, Necmüddîn bin Akil el-Bâlisî ile görüştü. Dimyatî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Zamanında emsalleri arasında üstün dereceye ulaştı.

Fıkıh ilminde söz sahibi olan İmâdüddîn el-Mürtedâ, talebe yetiştirmeye başladı. Mısır'da birçok ilim sahibine icâzet (diploma) verdi. Çok kimseler ondan ilim ve ahlâk öğrendi. Fakîh Takıyyüddîn el-Bebâî, İmâdüddîn el-Mürtedâ'dan icâzet alanlardan olup, çok zeki ve anlayışlı idi. İmâdüddîn el-Mürtedâ, Kâhire yakınındaki Ersilân diye bilinen yerdeki Hankâh Medresesi'nde rektör oldu. Daha sonra İskenderiyye'de kadılık yaptı. Aksungur Câmii'nde ders okuttu. Zamanın idârecileri, ondan, yetimlere âit ba'zı malların alınmasını istediklerinde, o mâni oldu. Bu yüzden kadılık vazîfesinden alındı.

Daha sonra Kâhire'ye dönen Muhammed el-Mürtedâ, oradaki Melik-ül-Cûkendâr Medresesi'nde idârecilik yaptı. Hergün, öğleden ikindiye kadar orada ders verdi. Evi bu medreseye çok uzak olmasına rağmen, ba'zan yürüyerek, ba'zan da zayıf olan katırına binerek

ders okutmaya gelirdi. Bu medreseden verilen az miktarda para ile kanâat etti. Vefâtına kadar bu hâline sabretti. Talebelerinin yetişmesi için çok çalıştı. Talebelerine açıkladığı mes'eleleri yazdırırdı. Daha sonra talebeleri bunları ezberlerlerdi.

Esnevî onun hakkında: "Muhammed el-Mürtedâ, Şafiî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden olup, hadîs ilminde hafız idi. Dînî mes'elelerin inceliklerini bilirdi" demektedir.

Zeyn-ül-Irâkî ise onun hakkında: "Mısır ve Kâhire'de çok kimseler ondan ilim ve ahlâk öğrendi. Şa'bân ayında tâ'ûndan (vebadan) vefât etti" demektedir.

İmâdüddîn el-Mürtedâ, tasavvuf erbâbına çok hürmet ederdi. Onların sohbetine gidip, duâlarını isterdi. O, zamanın incisi idi. Onunla beraber olanlar, kendisinden ayrılmak istemezdi. Dersleri çok faydalı olup, ilim bahçesi idi. Bu bahçenin havası ile, üzüntülü olan her gönül ferahlık bulurdu.

İmâdüddîn el-Mürtedâ, misvakın fâideleri hakkında şöyle buyurdu: "Misvak kullanmanın faydalarından ba'zıları şunlardır: Birincisi, ağız temiz olur. İkincisi, Allahü teâlâ kullanandan râzı olur. Üçüncüsü, melekler kendisinden hoşnud olur. Zira ağız kokusundan melekler incinir. Dördüncüsü, şeytan gamlanır. Beşincisi, hayrı ve hasenatı (iyiliği) çok olur. Altıncısı, gözleri nurlanır. Yedincisi, saçları kuvvetlenir. Sekizincisi, diş etlerini kuvvetlendirir. Dokuzuncusu, balgamı giderir. Onuncusu, fasîh-ül-lisân olur ve konuşması düzgün olur. Onbirincisi, zekâyı kuvvetlendirir. Onikincisi, baş damarlarını kuvvetlendirir. Onüçüncüsü, rızkı bol olur. Ondördüncüsü, dişlerin sarılığını ve ağzın pis kokusunu giderir. Onbeşincisi ve en önemlisi, son nefeste imân ile gitmeğe sebep olur. (Abdestin edeblerinden ondördüncüsü, ağzı yıkarken dişleri misvak ile temizlemektir. Misvak, Arabistan'da bulunan Erak ağacının dalından, bir karış uzunlukta kesilen parçadır. Erak dalı bulunmazsa, zeytin veya başka dallardan da olabilir. Nar ağacı olmaz. Çünkü acıdır. Misvak bulunmazsa, fırça da kullanılabilir.)

İmâdüddîn el-Mürtedâ çeşitli konulara dâir eserler yazmıştır. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Et-Tenbîh, 2- El-Hâviy-üs-sagîr.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 128

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 428

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 164

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 295

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 382

MUHAMMED BİN İSMÂİL EL-FAKÎH

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İsmâil bin Ebû Bekr el-Fakîh olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 798 (m. 1395) senesinde vefât etti. Cenâzesini Şerîf Ahmed el-Rüdeynî yıkadı. Vera' ve takvâ sahibi bir zât olan Ebû Abdullah'ın hâlleri ve kerâmetleri çok idi.

Şöyle anlatılır: "Bir kişi, başka bir beldeden, Ebû Abdullah'ı ziyâret için yola çıktı. Yolda eşkiyalar önünü kesip, elbiselerini ve yanında bulunan paraları aldılar. O kişi, Ebû Abdullah el-Fakîh'in yanına gelince, durumu ona anlattı ve; "Hakkımı bana döndürünceye kadar senin yemeğini yemem" dedi. Ebû Abdullah onu, dedesi Şeyh Yûsuf'un kabrine götürdü, ihtiyâç ânında onun kabrine gitmek onun âdeti idi. Kendi yüksek derecesini böylece setrediyordu. Kabrin

yanında bir saat kadar oturdular. Sonra Ebû Abdullah, misâfirine; "Kabrin arkasına bak, ne görüyorsun" dedi. Bakmak için kalktığında, elbisesini ve içindeki dirhemlerinin hiç eksilmemiş olarak durduğunu gördü."

Şeyh Sâlih Ahmed es-Sûfî şöyle anlatır: "Şeyh Ebû Abdullah'la sahrada yürüyorduk. Ben ona; "Ey efendim! Evliyâya yürüme hâlinde özel bir durum var mıdır?" diye sordum. O da; "Evet, tahyiz vardır" deyince, ben;

"Tahyiz nasıl olur?" diye sordum. Bana dönerek; "İşte böyle!" dedi ve yerinden, hareket etti. Bir de baktım ki, bilmediğimiz bir yerdeyiz. Bana dönerek; "Ey Ahmed! Bizimle, önceki bulunduğumuz yer arasında iki aylık yol var" dedi. İkinci defa hareket etti. Bir de baktım ki, yine önceki yerimizdeyiz."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 157

MUHAMMED BİN MUHAMMED EL-MÛSULÎ

Fıkıh, lügat ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdülkerîm bin Rıdvan el-Mûsulî eş-Şâfiî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Aslen Mûsullu olduğu için Mûsulî nisbet edildi. 699 (m. 1300) senesinde Ba'lebek'te doğdu. 774 (m. 1372) senesinde Trablusşâm'da vefât etti.

Muhammed el-Mûsulî, ilim tahsiline doğduğu yer olan Ba'lebek'te başladı. Daha sonra ilim öğrenmek için Trablus'a ve Dımeşk'a gitti. Fıkıh ilmini; eş-Şeref el-Bârizî, Bedr-üt-Tebrîzî, Ba'lebek kadısından ve birçok âlimden öğrendi. Eş-Şücâ' Abdurrahmân Hadîm-ül-Yünûnî, Kutbüddîn el-Yünûni, Şemsüddîn Muhammed bin Ebi'l-Feth el-Hanbelî, el-Mîzzî, Zehebî'den ve birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip rivâyette bulundu. Nahiv ilmini ise, Mecd-ül-Ba'lî ve İbn-i Mekkî'den öğrendi.

Muhammed el-Mûsulî, fıkıh, lügat ve nahiv ilminde çok büyük âlim idi. Çok güzel yazı yazardı. Şiir kabiliyeti de olup, ba'zı eserlerini nazım şeklinde yazdı. Emevî Câmii'nde hatîblik görevinde bulundu.

Birçok eser yazan Muhammed el-Mûsulî'nin ba'zı eserleri şunlardır: 1-Gâyet-ül-ihsân fî kavlihî teâlâ "İnnellâhe ye'müru bil-adli vel-ihsân", 2- Behcet-ül-mecâlîs, 3- Revnak-ül-mecâlis (Beş cildlik bir eser), 4- Levâmi-ül-Envâr, 5- Nazmu minhâc-il-fıkh lin-Nevevî, 6- Ed-Dürer-ül-muntazam.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 235

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 188

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 228

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 236

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 166

6) El-A'lâm cild-7, sh. 39

7) Brockelmann Gal-2, sh. 25 Sup-2, sh. 20

MUHAMMED BİN MÜSELLEM EZ-ZEYNÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Müsellem bin Mâlik bin Mezru' bin Ca'fer ez-Zeynî es-Sâlihî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı.

Kâdı'l-kudâtlık vazîfesine kadar yükselmiş bir fıkıh âlimidir. 662 (m. 1263) senesinde doğdu. Daha altı yaşında iken babası vefât etmişti.

Yetim ve fakir olarak büyüdü, İbn-i Abdüddâim ve Ömer el-Kirmânî'nin derslerinde hazır bulundu. İbn-i Buhârî'den ve tabakasından hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Kemâl'den çok hadîs-i şerîf aldı. Hadîse dâir çok ilim öğrendi. Bunları kendi el yazısı ile kitaplara yazdı. Hadîs ilminde çok yükseldi. Fıkıh ilminde, zamanının en büyük fakîhleri arasında yer aldı ve fetvâ vermeye başladı. Arab dili ve edebiyatında da derin bilgiye sahipti. İlim öğrenmek ve öğretmekle çok meşgûl oldu ve ismi her yerde duyuldu. İlminin çokluğu yanında, zühd ve vera' sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Az şey ile kanâat ederdi. Kâdı Takıyyüddîn Süleymân'ın vefâtından sonra ona kadılık teklif edildi. Ağır şartlar ileri sürmesine rağmen, sultan hepsini kabûl etti. 726 (m. 1326) senesinde vefât etti.

Adâletten ayrılmayan kadılardan idi. Hak üzere karar vermekten hiç çekinmez, kimsenin ayıplamasından korkmazdı. Kendisi çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan birçok kimseler hadîs-i şerîf dinledi. Üç defa hacca gitti. Dördüncü kerre hac yaptıktan sonra, yolda hastalandı. Medîne-i münevvereye geldiği zaman, Mescid-i Nebî'ye girip, önce Resûlullah efendimizin kabrini ziyâret etti. Çok zayıf ve hasta idi. Hastalığı çok arttı. Bir eve girip yattı. Seher vaktinde vefât etti. Bakî' kabristanına defnedildi.

Zehebî, "Mu'cem" adındaki eserinde diyor ki: "O, Hanbelî mezhebinde yüksek bir âlim idi. Bir müddet insanlara ilim okutmakla meşgûl oldu. Vera' sahibi olup, iffet ve hayası çoktu. Bütün güzel huyları kendisinde toplamıştı. Kâdılık vazîfesi kendisine zorla kabûl ettirildi. Ahlâkının güzelliğinden dolayı çok övüldü. O, güzel huylarını hiç bırakmadı. Tevâzusunun çokluğundan, kadılık vazîfesini yaparken, kendi elbiselerinden başka bir elbise giymedi. Kâdılık vazîfesini kabûl ederken bu şartını da ileri sürmüştü. Binecek bir hayvanı yoktu. Bir medresede ders okutmadı. Vakıfların imârı, hayır ve hasenat işlerinde çok uğraştı."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 258

2) Zel-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 380

MUHAMMED BİN NAKKÂŞ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl-i fıkıh, edebiyat ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Yahyâ bin Abdürrahîm ed-Dekkâlî'dir. Künyesi Ebû Ümâme olup, lakabı Şemsüddîn'dir. İbn-i Nakkaş diye bilinir. 725 (m. 1325) yılında doğduğu söylenir. 763 (m. 1361) yılı Rebî'ul-evvel ayında Kâhire'de vefât etti. Aslen Magriblidir.

Kırâat ilmini, Burhânüddîn er-Reşîdî'den, Arabî ilimleri, Ebû Hayyân Muhib Sâig ve başkalarından aldı. Hâviy-üs-Sagîr" adlı eseri ezberledi. "Mısır'da ilk önce onu ezberledim" derdi. Şihâbüddîn Ensârî, Takıyyüddîn Sübkî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Çeşitli ilimlerde mütehassıs oldu. Dersler okutup, fetvâ verdi. İnsanlara va'z ve nasihat eyledi. Meşhûr hatîblerden idi. Güzel şiir ve nesir yazardı. Mısır'da büyük bir mertebeye yükselip, ilminin çokluğu insanlar arasında yayıldı. Birkaç medresede ders verdi.

Takıyyüddîn Sübkî zamanında Şam'a geldi. Orada va'z ve nasîhatla meşgûl oldu. Hiç zorluk çekmeden, çok fasîh ve güzel, konuşurdu. Va'zlarını dinlemek için çok insanlar gelirdi. İbn-i Kesîr der ki: "İbn-i Nakkaş; fakîh, nahiv âlimi, şâir ve vâ'iz idi. Çeşitli ilimlerde mütehassıs idi."

Safdî de der ki: "Şam'a geldiğinde Sübkî kendisine çok ikramda bulundu, onu övdü. Devlet ileri gelenleri yanında kıymeti vardı. Şam'dan sonra Hama'ya da gitti ve orada da hürmet ve ikram gördü, İzzeddîn bin Cemâa, ona Sâlihiyye'de görev vermiştir."

Eserleri: 1- Şerh-ut-Teshîl, 2- Şerh-ul-Umde (8 cild.), 3- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 4- Kitâb-ün-Nezâir vel-Fürûk, 5-Tahricü Ehâdîs-ir-Râfiî, 6- Tefsîr-ül-Kur'ân (Uzun bir tefsîrdir. Bu tefsîrine es-Sâbık vel-Lâhık adını vermiştir), 7-El-Müzemme fî isti'mâli ehl-iz-Zimme, 8- İhkâm-ül-Ahkâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 25

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 71

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 183

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 198

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 162

6) El-A'lâm cild-6, sh. 286

7) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 200

8) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 292

9) Brockelmann Gal-2, sh. 247 sup. 2, sh. 95

MUHAMMED BİN OSMAN EL-ENSÂRÎ (Muhammed Harîrî)

Hanefî fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Osman bin Ebi'l-Hasen bin Abdülvehhâb el-Ensârî el-Harîrî'dir. Kâdı Şemseddîn lakabı ile meşhûr oldu. Babasının lakabı da Safiyyüddîn-i Harîrî idi. Babası, harîr (ipek) ticâreti ile meşgûl olduğu için, "Harîrî" nisbeti ile tanınmıştı. 653 (m. 1255) senesi Safer ayında doğdu. Birçok âlimden ilim tahsil edip yükseldi. Hanefî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. "Hidâye" adındaki meşhûr fıkıh kitabını şerh etti. 728 (m. 1328) senesinde, Mısır'da kadılık yaparken vefât etti.

Muhammed Harîrî; Mikdâd el-Kaysî'den, Müslim bin Allân'dan ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilminde mütehassıs bir âlim olarak yetişti ve ders verdi. Fıkıh, nahiv ve başka ilimlere dâir birçok eseri ezberledi. "Hidâye" kitabı bunlardandır. Ayrıca onunla çok alâkalanıp şerh etti. Sa'îd bin Ali el-Bursavî, fıkıh ilmini tahsil ettiği hocalarındandır. Dımeşk kadılığına ta'yin edildiğinde, Zâhiriyye ve daha başka medreselerde ders okuttu. Sonra Mısır'a gitmek isteyip, Şam'dan ayrıldı. Orada 710 (m. 1310) senesi Rebî'ul-evvel ayında diyâr-ı Mısır kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesine ilâveten, Sâlihiyye, Nâsıriyye, Câmi-i Hâkim ve daha başka medreselerde ders de okuturdu. Kâdılık hizmetlerinde, insanların haklarını gözetmekte ve aralarındaki ihtilâfları çözmekte çok gayretli idi. Talebelerine ve derslerini takib edenlere faydalı olmaya çok çalışırdı. Nezîh, temiz bir ahlâka sahip olup, kimseden bir hediye kabûl etmezdi. Ezberlediği kitapları unutmamak için sık sık tekrar ederdi.

Zehebî diyor ki: "O, hakkı söylemekten hiç çekinmezdi. Hükümleri çok medhedilirdi. Onun emsali azdı. Dînin emir ve yasaklarına çok bağlı idi. Makam sahiplerine iltifât etmez, hüküm vermede hiç te'sîr altında kalmazdı. Hıristiyana karşı sert davranırdı. Onların davranışlarındaki aşırılıklara hiç göz yummazdı."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 282

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 39, 40

3) Keşf-üz-zünûn sh. 2036

MUHAMMED BİN ÖMER

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed ez-Zevkî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 782 (m. 1380) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Muallâ kabristanında Ümm-ül-mü'minîn Hatice'nin (r.a.) yakınında bir yere defnedildi.

Ebû Abdullah ez-Zevkî, ilmi ile amel eden âlimlerden olup, fazilet, kemâl sahibi bir zât idi. Çeşitli ilimlerde çok bilgisi vardı. Güzel ahlâklı, selim tabiatlı, hayr ve duâsı ile meşhûr idi. Rü'yâsında Peygamber efendimizin (s.a.v.) kendisine; "Kim senden ilim öğrenip, mütâlâa ederse, Cennete girer" dediğini gördü. Âfimlerden çok kimse bu rü'yâ üzerine ondan ilim aldılar. Şeyh Şerîf Abdürrahmân bin Ebü'l-Hayr el-Fârisî bu âlimlerdendir. Muhammed ez-Zevkî, ömrünün sonlarında Mekke'de ikâmet etti. Mekke halkı kendisine çok hürmet ederdi. Fakîh Süleymân el-Alevî şöyle anlatır "Abdullah bin Muhammed el-Mekkî, ishal hastalığına yakalanıp çok sıkıntıya düştü. Hattâ birgün altmış defa dışarıya çıkma ihtiyâcı duydu. Şeyh Muhammed ez-Zevkî, Mekke'de duâsı ile meşhûr olduğu için, babası, Abdullah el-Mekkî'yi ona götürdü. Şeyh Ebû Abdullah ez-Zevkî, ona duâ etti. Sonra karnını açmasını söyledi. O da açtı. Ebû Abdullah eliyle karnını sıvazladı. Bunun te'sîri görülüp, Abdullah el-Mekkî'nin sıkıntısı azaldı ve kısa zaman sonra iyileşti.

Şerîf Abdürrahmân bin Ebü'l-Hayr el-Fârisî, şöyle demektedir: "Muhammed ez-Zevkî'nin rü'yâda Peygamberimizi görüp, "Senden ilim tahsil eden Cennete girer" buyurduğu bana ulaşınca, ondan ilim öğrenmek için ona gitmeye azmettim. Fakat o, bulunduğum yere geldi. Ben de ondan ilim tahsîl ettim."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 143

MUHAMMED BİN RÜŞEYD (Muhammed bin Ömer)

Fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin İdrîs bin Sa'îd bin Mes'ûd bin Hasen bin Muhammed bin Ömer bin Rüşeyd el-Fihrî es-Septî'dir. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Muhibbüddîn'dir. İbn-i Rüşeyd diye bilinir. 657 (m. 1259) yılı Rebî'ul-evvel ayında Sebte'de doğdu. 721 (m. 1321) yılında Muharrem ayının 23. günü Fas'ta vefât etti.

Arabî ilimleri Ebü'l-Hüseyn bin Ebi'l-Rebî'den öğrendi. Hâzim Kartâcanî'den de ilim tahsil etti. Ebû Muhammed bin Hârûn ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Gençliğinde edebiyat ile meşgûl oldu. Hattâ bu husûsta kabiliyeti sebebiyle kısa zamanda tanındı. Sonra Fas'a gitti. Orada bir müddet kalarak hadîs-i şerîf topladı. Magribden (batıdan) doğuya olan seyahatlerini anlatan altı cildlik kitap yazdı. Bu kitabında faydalı birçok bilgiler vardır. İbn-i Zeytûn ve başka âlimlerden usûl dersleri aldı. Tunus, İskenderiyye, Kâhire şehirlerine uğrayarak, buralarda bulunan âlimlerle görüşüp onlardan ilim aldı. 685 (m. 1286) yılında hacca gitti. Mekke'de bir müddet Harem-i şerîfin civarında kaldı. Medine'de Peygamber efendimizi ziyâret etti. Hicaz âlimleriyle görüştü. Oradan Mısır'a, Mısır'dan Şam'a gitti. Bu şehirlerde İzzüddîn el-Harrânî, Gâzî Halâvî, Fahrüddîn Buhârî, Kutbüddîn Kastalânî, İbn-i Tarhân el-İskenderânî, Şerefüddîn Dimyâtî, Ebü'l-Yümn bin Asâkir gibi zamanının büyük âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Dakîk-ül-Iyd

ile buluşup, ondan çok istifâde etti. Gırnata'da, Büyük Câmi'de İmâmlık ve hatîblik görevinde bulundu. Vezir, doğuya olan sayahatlerinde İbn-i Rüşeyd'e arkadaşlık yapmıştı. Kâhire, İskenderiyye, Trablusgarb, Tunus, Mâlaka üzerinden memleketi Gırnata'ya geldi. Gırnata Sultanı ona çok izzet ve ikramda bulundu. Onun doğruluğunu, insanlara hizmet aşkının çokluğunu anlayınca, kendisini sır kâtibi yaptı. İbn-i Rüşeyd sır kâtibi olunca, Sultan, devlet işlerindeki mesâisini bitirip onun yanına gelir. Allah rızâsı için bu âlime hizmet ederdi. İbn-i Rüşeyd, câmiye gider Buhârî isimli meşhûr hadîs kitabından iki hadîs-i şerîfi açıklar, hadîslerin metni ve senedi üzerinde de konuşurdu. İbn-ül-Hakîm isimli vezir 708 (m. 1308)'de öldürülünce, Muhammed bin Rüşeyd Gırnata'dan çıkarak Udve'ye geldi. Buranın vâlisi Osman bin Ebî Yûsuf el-Merînî'nin yanında, ölünceye kadar hürmet görerek yaşadı.

Zehebî, Siyerü-A'lâm-in-Nübelâ isimli eserinde der ki: "Muhammed bin Rüşeyd, doğu seferinden döndükten sonra, Sebte'ye yerleşti. Orada âlimler, devlet adamları ve halk tarafından büyük alâka gördü. 691 (m. 1292) senesinde buradan ayrıldı. Vera' sahibi olup, her hareketinde ölçülü davranır, insanlardan uzak dururdu, insanlara faydalı olmak ve onların zarar görmemeleri için, ihtiyâçlarını hemen gidermeye çalışırdı. Talebelere, garîblere ve fakirlere yardım ederdi. Kötüleyen kimselerin kötülemesi ve kınaması onu cenâb-ı Hakkın rızâsı olan birşeyi yapmaktan alıkoyamazdı. Tam vekar sahibiydi"

Gırnata Târihi isimli kitapta da şöyle yazmaktadır "Arabca, lügat ve arûz ilimlerinde çok fazla bilgi sahihi idi. Adâlet, büyüklük, hıfz, vekar ve insanlara doğru yolu göstermek bakımından zamanının biriciği idi. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Senetleri yüce, nakilleri doğru olup, hadîs ilminde kuvvetliydi. Bu ilme çok önem verirdi. Yine hadîs ilminde ileri görüşlü, muhakkik idi. Hadîs âlimlerinin durumlarını çok iyi bilirdi. Fıkıh, tefsîr ve edebiyat ilimlerinde mahir idi. Târih bilgisi fazla olup, tarihî hâdiseleri iyi bilirdi. Kırâat ilminde âlim, hat san'atında çok usta idi. Güzel ahlâklı, güzel yüzlü bir zât idi"

Çeşitli ilimlere âit birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Telhîs-ül-Kavânîn fin-nahv, 2- Şerh-ut-tecnîs, 3- Hükm-ül-İstiâre, 4-İfâdet-ün-Nasîh fî rivâyet-is-Sahîh, 5-İzâh-ül-mezâhib, 6- Muhâkemetü beyn-el-İmâmeyn, 7- Tercümân-üt-terâcim alâ ebvâb-il-Buhârî, 8- Mil-ül-aybe fîmen cemea bitûl-il-gıybe fir-Rihleti ilâ Mekke ve Taybe: Bu eseri magribden doğuya gelişini ve hac yolculuğunu anlatmaktadır. Altı cilddir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 93

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 111-113

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 199

4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 310

MUHAMMED BİN YA'KÛB (Nasiruddîn bin Ya'kûb)

Haleb ve Şam'da yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Ya'kûb bin Abdülkerîm bin Ebi'l-Me'âlî el-Halebî ed-Dımeşkî'dir. Kendi lakabı Nâsiruddîn, babasının lakabı da Sâhib Şerefüddîn idi. Önceleri İbn-i Sâhib diye tanınırdı. Sonra, Nâsıruddîn bin Ya'kûb adı ile meşhûr oldu. Kaynak eserlerde, 700 (m. 1300) senesinden sonra doğduğu bildirilmektedir. Küçük yaşta ilimle meşgûl olmaya başladı. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini (okunuşunu) Tâc-ür-Rümî'den öğrendi. "Tenbîh" ve "Muhtasar-ı İbn-i Hâcib" ve "Hâcibiyye" kitaplarını ezberledi. O ayrıca, İbn-i İmâm el-Meşhed, İbn-i Hatîb Cibrîn ve Esîr-ül-Ebherî gibi âlimlerden de ilim tahsil etti. İbn-i Zemlikânî, ona fetvâ

vermek husûsunda izin vermişti. Haleb'de kadılık yaptı ve buradaki Nûriyye ve Esediyye medreselerinde ders verdi. Tıb ilmine dâir yazılmış olan "Kânun" kitabı ile, me'ânî ve beyân ilimlerine âit birçok kitabı yanından ayırmazdı. İlk defa Haleb emîrinin sarayında yazı işleri kâtibliğine ta'yin edildi. Sonra, devlet işleri ile ilgili yazıların ilk defa okunup incelenmesi görevine getirildi Emîr Ergûn, ona çok yakınlık gösterir, hürmet ve saygıda kusur etmezdi. 739 (m. 1339) senesinde, Şihâbüddîn bin Kutb'dan boşalan, Haleb'de sır kâtibliğine getirildi. 740 (m. 1347) senesinde de Dımeşk'da, sır (gizli yazı) kâtibliğine ta'yin edildi. Ayrıca orada Şâmiteyn Medresesi'nde ders okuttu. Medresenin ve müderrislerin idâresi vazîfesi kendisine verildi. Çok çabuk şiir yazardı ve çok güzel hattı (yazısı) vardı. Haleb'de çok uzun süre, Esediyye'de ders verme işlerinden ayrılmadı. Daha sonra Dımeşk'da kadıasker olarak ta'yin edildi ve vefâtına kadar buradan ayrılmadı. 763 (m. 1362) senesi Zilka'de ayında vefât etti. Nâsıruddîn bin Ya'kûb, çeşitli âlimlerin yazdığı kıymetli kitaplardan çoğunu te'min etmişti Fahreddîn İbni Hatîb Cibrîn ile "Keşşâf tefsîrini beraber okudular. Tûsî'nin "Tezkire" sinin yarısına kadarını Ebherî'den okudu. Talhâ'dan nahiv ilmini öğrendi.

Sadefî diyor ki: "O, zamanın en gayretli, çalışkan, akıllı ve ilimde çınar ağacı gibi yüksek ve sağlam olan âlimlerden idi. Emîrlerin, vâlilerin, ordu kumandanlarının ve âlimlerin yanında çok i'tibâr görür, onlar tarafından çok medhedilir, övülürdü. Sakin bir hâli ve herkes tarafından sevilen, beğenilen bir ahlâkı vardı. Kimseye sevmediği birşey ile muâmele etmezdi. O bir defasında; "Ben, Allahü teâlâ ve Resûlü, Sultan ve Emîr ile Kâdı'l-kudât adına iş görüyorum" demişti. Çünkü, insanların suâllerine fetvâ verip, onların dindeki hükmünü bildirmek, Allah ve Resûlü adına iş görmektir. Sır kâtipliği yaptığı için Sultanın ve Emîrin adına iş görmekteydi. Onun elinde kadı efendinin mührü de vardı. Uzun zaman bu işlerine devam etti. Bu kadar hasletler, ondan başka kimseler de bir araya gelememiştir."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 287, 288, 289

MUHAMMED BİN YÛSUF

Hindistan'da yetişen çeştiyye evliyâsının büyüklerinden. Hazret-i Hasen evlâdından (torunlarından) olup Şerîfdir. İsmi, Muhammed bin Yûsuf Dehlevî olup, Dehlî'dendir. Sekizinci asrın sonlarında vefât etti. Çerâğ-ı Dehlî olarak bilinen Nasîreddîn-i Mahmûd hazretlerinin halîfelerinin en önde gelenlerindendir. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim, evliyâlık yolunda yüksek, çok kıymetli bir zât idi. Kendisine Kîsûdirâz denilirdi. Böyle tanınmıştır. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pek fazla idi.

Bunun için hocası olan Nasîreddîn hazretleri;

"Seyyid Kîsûdirâz'ın kim ki müridi oldu.
Vallahi hılâf yoktur, aşk ve muhabbet buldu."

demiştir. Hâce Muhammed bin Yûsuf, hocası Çerâğ-ı Dehlî'nin 757 (m. 1356) senesinde vefâtından sonra, Dehlî'den Dekken'e gidip, orada yerleşti. Orada herkes tarafından hüsn-i kabûl gören Hazreti Hâce, o civarın insanlarına çok fâideli oldu. Herkes ondan istifâde etti. Sohbetine koştu. Birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden Muhammed isminde birisi, hocası Kîsûdirâz'ın sözlerini toplayıp, Cevâmi'ul-kelîm isimli bir melfûzât (sözler) kitabı meydana getirdi. Kîsûdirâz Muhammed bin Yûsuf hazretlerinin buyurduğu kıymetli sözlerinden ba'zıları şunlardır:

"Münâzarada, söz Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin üstünlükleri mevzûuna gelince hiç söz söyleyemem. Söz esnasında farkında olmadan kullanacağım uygunsuz bir kelime ile, o büyüklerden birini incitmekten korkarım. Onlar hakkında kalbimdeki i'tikâd şöyledir ki: istisnasız Eshâb-ı Kirâmın hepsi, temiz, seçilmiş ve yüksek zâtlardır, içlerinden hiçbirisine dil uzatılmaz. En üstünleri Hulefâ-i Râşidîn'dir. Bunların da üstünlükleri halifelik sıralarına göre; Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'dir (r.anhüm)."

"Âlimler ihtilâf ettiler ki; "Müslümana ölüm mü daha iyidir, yoksa yaşamak mı?" Herşeyin en doğrusunu Allahü teâlâ bilir ama, Resûlullah efendimizin devr-i se'âdetlerinde bir müslüman için yaşamak daha iyi idi. Ondan sonra ise ölüm iyidir."

"Eğer iyi bir saatte, kalb, Allahü teâlâ ile olursa, işte o Cennetlik bir iştir.

Severek bir güzele bakmak bir zaman,
Üstündür ömür boyu bir pâdişâh olmaktan."

Hâce Muhammed bin Yûsuf hazretlerinin en meşhûr tasniflerinden birisi de, Kitâb-ı esmâr'dır.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 136

MUHAMMED BİN YÛSUF ER-RÛMÎ (Muhammed Konevî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin İlyâs er-Rûmî el-Konevî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, Şemseddîn lakabı ile tanınırdı. 715 veya 716 (m. 1316) senesinde Konya'da doğdu, önce memleketinde ilimle meşgûl oldu. Fıkıh, hadîs ve daha birçok ilimde pek mahir oldu.

Genç yaşında iken Dımeşk'a (Şam'a) gitti. Uzun zaman orada kaldı. Bütün insanlar kendisiyle ilgilenip, ondan ilim öğrenmeye çalıştılar. O ise sâdece ilim ve ibâdetle meşgûl olup, başka şeylerle ilgilinmedi. Kâdılık ve tedrisat işlerinde bir vazîfe kabûl etmedi, ibâdet, zühd, vera' ve takvâ bakımlarından zamanındaki herkesten daha üstün oldu. Hilm (yumuşaklık) ve takvâdaki şöhreti, her yere yayıldı. Onun ricasını, arzusunu kimse reddetmez, geri çevirmez oldu. Zamanının emirleri, sultanları her arzusunu yerine getirirlerdi. Çok faydalı eserler hazırladı. Sultanlara emr-i ma'rûftan, nasihat etmekten asla geri durmazdı, İslâmiyetin yasak ettiği husûslarda, hiç çekinmeden nehyeder, bunları yapmamaları için çok gayret sarf ederdi. Ömrünün sonuna doğru hadîs ilmiyle meşgûl olmaya başladı.

Muhammed Konevî, süvarilik ve harp âletlerini yapmakla da çok meşgûl oldu. Saydâ ve Beyrut şehirleri arasında, sınırda nöbet tutmak niyetiyle çok gidip geldi. Beyrut'ta nöbet tutarken, düşmanla yapılan muharebeye bizzat katılmıştır. Deniz sahilinde bir kale inşâ ettirdi. Kâhire ve Kudüs'te de bir süre ikâmet etti. Sonra Dımeşk'a döndü. Şehrin biraz dışında bulunan Mizze'deki zaviyesine yerleşip, başka bir yere ayrılmadı. 788 (m. 1386) senesi Cemâzil-âhır ayının beşinde tâ'ûn (veba) salgınından vefât etti.

Muhammed Konevî hazretleri; âlim, fâzıl ve kâmil bir zât olup, aklî ve naklî ilimlerde, asrının âlimleri arasında çok yükselmişti. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde pek mütehassıstı. O; Tâcüddîn İsmâil bin Halîl, Fahreddîn Osman bin Mustafâ Türkmânî, Sadrüddîn Süleymân bin Ebi'l-İzz, Mahmûd-i Harîrî gibi âlimlerden ilim tahsil edip, pek yükseldi.

İbn-i Habib diyor ki' "O, ilim ve amel bakımından zamanının İmâmı, en büyük âlimi idi. Hâli, gidişatı ve âlimlik alâmetini taşıması bakımından da insanların en hayırlısı, iyisi oldu. Zühd ve takvâ sahiplerinin en önde geleni idi. İlminin çokluğunu ve anlayışının inceliğini gösteren kıymetli eserleri vardır. "Mecma'ul-bahreyn" adındaki eseri şerh etti. Zemahşerî'nin "Mufassal"ını kısalttı, "Dürer-ül-bihâr" adındaki eserine de, Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebinin fıkıh bilgilerini ilâve etti. Kelâm ilmine dâir yazılan "Umdet-ün-Nesefî" adındaki eseri de şerh etti. Bundan başka eserleri de vardır."

Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerhu Mecma'ul-bahreyn ve mültekan-nehrayn: Hanefî fıkhına dâir yazılmış olan 10 cildlîk kıymetli bir eserdir. 2- Şerhu telhîs-il-miftâh: Kazvînî'nin me'anî ve beyân ilimlerine dâir olan eserinin şerhidir. 3- Haşiyeti Şerh-i Müslim: İmâm-ı Nevevî'nin hadîs ilmine dâir olan eserinin şerhidir. 4- Muhtasar-ül-Mufassal: Zemahşerî'nin nahiv hakkındaki eserinin şerhidir. 5- Şerhu Umdet-il-akâid: Abdullah-i Nesefî'nin kelâm (akâid) ilmi hakkındaki eserinin şerhidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 122

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 292, 295

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 305

4) El-Fevâid-ül-hehiyye sh. 202, 203

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 172

MUHAMMED CEMÂLEDDÎN-İ EZHERÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Cemâleddîn'dir.. Mısır'da Câmi'ul-ezher Medresesi'nde ilim tahsilinde bulunduğu için, Ezherî diye nisbet edilmiştir. Daha çok Cemâleddîn-i Ezherî diye tanınır. Seyyid olup, nesebi Hazreti Hüseyn'e dayanmaktadır. Şîrâz nahiyelerinden Kalincâr'a bağlı Yenkenler köyünde doğup büyüyen Cemâleddîn-i Ezherî'nin doğum târihi tesbit edilememiştir. 760 (m. 1358) senesinde Geylân şehri civarında bulunan Lenger-Künân mevkiinde vefât etmiş olup, kabri oradadır.

Çocukluğu, doğum yeri olan Yenkenler köyünde geçen Cemâleddîn Muhammed, ilim öğrenme çağına gelince, Mısır'da bulunan meşhûr Câmi'ul-ezher Medresesi'ne gitti, orada zamanın âlimlerinden dînî ilimleri okudu. Burada tahsilini tamamladıktan sonra, Tebrîz'e yerleşti. Orada, tasavvuf yolunda ilerlemek için, Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerinin oğlu Şihâbüddîn-i Tebrîzî'nin talebeleri arasına girdi. O büyük zâtın huzûrunda, sohbet ve hizmetlerinde bulunarak kemâle geldikten sonra, insanlara doğru yol göstermek için, hocası tarafından Geylân taraflarına gönderildi.

Geylân yakınlarında bulunan Poteste isimli köyde yerleşen Cemâleddîn-i Ezherî için, âlimleri ve evliyâyı sevenler, bir tekke ve mescid yaptırdılar. Burada uzun seneler hizmet edip, insanların saadete kavuşmaları için çok gayret gösterdi. Çok talebe yetiştirdi.

İslâmiyetin bütün emir ve yasaklarına riâyet ettiği için, söylediği sözler insanlara çok te'sîr eden Cemâleddîn-i Ezherî, birçok kimsenin saadete kavuşmalarına vesile oldu. Riyâzet ve mücâhededе (nefsin istediği, hoşlandığı şeyleri yapmamakta ve ona zor gelen istemediği beğenmediği şeyleri yapmakta) çok ileri idi. Yemesi ve içmesi çok az idi. Ba'zan günlerce evinde yemek pişmediği olurdu. Fakat bu hâllerini kimseye bildirmez, kimsenin de bilmesini istemezdi.

Hattâ bu hâllerin başkaları tarafından anlaşılmaması için, evde yemek pişiriliyormuş ve yemek yeniyormuş gibi sesler yapardı.

Ufak bir arazisi vardı. Orayı başka birine kiraya verir, geliri ile yetinirdi Oradan gelen mahsûl gayet bereketli olur ve kendilerine yeterdi, ilimdeki ve evliyâlık yolundaki derecesi pek üstün olan Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî, yüksek dedelerine lâyık bir evlât idi. Kendisi, bedenen (fizikî olarak) çok zayıf idi. Fakat, Allahü teâlânın emirlerini yapmakta hiç gevşeklik göstermezdi. Sesi pek güzel olup, Dâvûdî sesi ile çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu.

Cemâleddîn-i Ezherî'nin talabelerinden biri anlatır: "Bir sene, bir kâfile ile hacca gitmek üzere yola çıktım. Yanımda babam vardı. Haccımızı tamamlayıp geri dönerken ihtiyâç gidermek için, üzerinde bulunduğum deveden indim. Tenhâ bir yere gittim. Bu sırada bir kum fırtınası çıkıp, etrâf görünmez oldu. Nerede olduğumu şaşırdım. Kâfile gitmişti ve ben çölün ortasında yalnız başıma kalmıştım. Ağlayarak, ne yapacağımı bilmez vaziyette sağa sola koştum. Issız çölde hiç kimse yoktu. Çaresiz olarak, biraz yüksekte bulunan bir kayanın kovuğuna sığındım. Aç susuz, yorgun ve çaresiz bir hâlde idim. Burada ağlaya ağlaya uyumuşum. Uykumun arasında, kulağıma seslerin geldiğini hissettim. Hemen ayağa kalktım. Ba'zı kimselerin bulunduğum yere doğru gelmekte olduklarını anladım. Hemen aşağıya indim.

Her birisi bir arslana binmiş, heybetli ve nûrânî yüzlü yedi tane zâtın bana doğru yaklaşmakta olduğunu gördüm. Önlerine çıkıp, onlara selâm verdim. Selâmımı aldılar. Ağlıyarak onlara durumumu bildirdim. Bana yardımcı olmaları, beni de beraber götürmeleri için yalvardım, içlerinden birisi bana; "Bizim mühim bir hizmetimiz vardır. Onu görmeye gidiyoruz. Sen bizimle birlikte bulunmaya tahammül edemezsin. Fakat sabaha doğru, olgun ve kâmil bir zât buradan geçer, sen ona durumunu arzet. O, Allahü teâlânın izni ile seni dilediğin yere ulaştırır" dedi. Bundan sonra o yedi zât gözden kayboldular.

O gece orada bekledim. Sabaha kadar gözüme uyku girmedi. Hep o gelecek zâtın yolunu gözetliyordum. Sabah namazına yakın, akşamki kimselerin bildirdiği vasıflarda, kâmil bir zâtın, yürüyerek vekar ve heybetle bulunduğum yere doğru geldiğini görüp, çok sevindim. Hemen yoluna çıktım. Hürmet ve edeble kendisine selâm verip, hâlimi ve başımdan geçenleri anlattım. Bana; "Üzülmeyin, haydi benimle geliniz" dedi. Ben de kendisini ta'kib ettim. Giderken beni bir uyku bastırdı. Uyuklamışım. Gözümü açtığımda, kendimi memleketim olan Minâyin şehrinde, kendi evimizde buldum. Hâlbuki, arada günlerce yol yürümekle bitmeyecek uzak bir mesafe vardı. Sevincimden ağlıyordum. Babam da beni kaybetmenin üzüntüsünden kurtulmuş oldu. Ona başımdan geçenleri anlattım. O da çok sevinip Allahü teâlâya şükretti.

Aradan uzun zaman geçti. Babam vefât etmiş, ben de genç yaşta kimsesiz kalmıştım. Bir yandan da senelerce önce, çölden kurtulmama vesile olan o büyük zâtı görmek arzusuyla yanıyordum. Nihâyet bir gece rü'yâmda bana; "Yârın maksadına kavuşuyorsun" denildi. Uyandığımda çok hayret ettim ve çok meraklandım. Sabah olduğunda, yakın tanıdıklarımdan biri bana; "Köyümüze evliyâdan bir zât gelmiş. Gel yanına gidelim. Sohbetinde bulunalım. Hayır duâsını alalım" dedi. Ben de onlarla birlikte o gelen zâtın bulunduğu yere gittim. Herkes; "Hoş geldiniz" diyerek müsâfeha ettiler. Sıra bana geldiğinde, müsâfeha ederken; "Hac yolunda çok sıkıntı çektin ve çok üzüldün değil mi?" dedi. Kendisine dikkatle baktığımda, onun seneler önce benim çölden kurtulmama vesile olan zât olduğunu anladım. O hâdiseyi hatırlayınca, tekrar ellerine sarılıp birşeyler söylemek istedim. Hemen beni susturdu ve; "Ben sağlam olduğum müddetçe, bunu hiç kimseye anlatma!" buyurdu. "Efendim! Benim bulunduğum yere sizden

önce gelen, herbirisi bir arslanın sırtına binmiş olan ve bana sizin geleceğinizi müjdeleyen o nûrânî yüzlü zâtlar kimler idi? Ben onları anlıyamadım" dedim. Bunun üzerine; "Onlar, kendilerine yediler denilen evliyâ zâtlardır. Zamanın kutbu olan, âlim ve velî zât ile görüşmek üzere Kâ'be-i muazzamaya gidiyorlardı buyurdu. Ben, bu hâli, o hayatta olduğu müddetçe kimseye anlatmadım. Cemâleddîn-i Ezherî'ye talebe olmam böyle oldu. Bundan sonra ben Cemâleddîn-i Ezherî hazretlerinin yanından ayrılmadım. Onun talebelerinden oldum. Sohbet ve hizmetlerinde bulunmakla birçok ma'nevî ni'metlere ve olgunluk derecelerine kavuştum."

Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî hazretleri anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Çölün ortasında suyum bitti, susuzluktan çok bunaldım. Susuzluğa sabrediyor, fakat gittikçe takatim kesiliyordu. Nihâyet yürüyemeyecek hâle gelip, bir ağacın altına çöktüm. Sırtımı ağaca verip, öylece kalakaldım. Gözlerimi kapamış, kendimden geçmiş vaziyette idim. Bu arada elime bir su damlası düştüğünü hissettim. Hemen gözüm açıldı. Görünürlerde hiçbir şey yoktu. Yine gözlerim kapandı ve yine kendimden geçtim. Biraz sonra, tekrar bir su damlasının elime düştüğünü hissettim. Gözümü açıp yukarıya baktığımda, bir de ne göreyim, tam üzerimde, ağacın dalında asılmış vaziyette bir su matharası vardı ve su ondan damlıyordu. Hemen doğrulup matharayı aldım, içindeki sudan içtim. O suyun tadı, şimdiye kadar iştiğim suların hepsinden daha fazla idi. Elimi yüzümü de yıkayıp serinledim ve matharayı aldığım yere tekrar astım. Bir taraftan yola devam etmek üzere hazırlanırken diğer taraftan da bu su matharasını buraya kimin bırakmış olabileceğini merak ettim. Sonra da, buradan geçen hacılardan birinin bırakmış olabileceğini düşündüm. Tam bu sırada, gizliden bir ses duydum ki; "Ey Cemâleddîn! Sen şu ânda yalnız başınasın ve bir ân Allahü teâlâyı unutmuyorsun. Her ân O'nu zikrediyor ve O'na ibâdette gevşeklik yapmıyorsun. Cenâb-ı Hak, her emrine ihlâs ile sarılıp yerine getiren kimseyi sever ve sıkıntı ve zarûret içine düşüp, hiç kimseden yardım almak ümîdi olmadığı zamanda da onun imdâdına yetişir" diyordu. Gönüllere te'sîr eden bu tatlı sözleri dikkatle dinleyip, çok sevindim. Allahü teâlâya çok şükrederek yoluma devam ettim. Bundan sonraki yolculuğum müddetince de hiç susuzluk çekmedim."

Bir defâsıda Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî hazretleri, meclisinde toplananlara va'z ederken uygunsuz bir kimse gelip, Seyyid Cemâleddîn'e edebsizce ba'zı sözler sarfetti. O da bu sözlere üzüldü. Fakat, cevap vermedi. O kimse, çıkıp gitmek üzere kapıdan adımını atar atmaz, dışarıda bulunan bir köpek o kimsenin ayağını öyle bir ısırdı ki, etrâftan yetişenler ne kadar uğraştılar ise de, köpek, o kimsenin ayağını bırakmadığı gibi, sürüyerek oradan uzaklaştırdı. Başı taştan taşa çarpan o edebsiz kimse, feryâd ederek fecî bir şekilde can verdi. O köpek, o kimsenin ayağını ölmedikçe bırakmadı. Bu hâdiseyi ibretle seyredenler, büyüklere dil uzatmanın ne kadar tehlikeli olduğunu daha iyi anladılar.

Bir defasında Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî (r.a.), traş olmak üzere bir berber dükkânına gidip, orada boş olan başberberin sandalyesine oturdu. Berber tam traş edeceği zaman, zengin bir müşteri geldi. Seyyid hazretleri fakir görünüşlü olduğu için, berber onun traşını bırakıp, yeni gelen müşteriyi traş etmeye başladı. Seyyid hazretleri birşey söylemeyip bekledi. O kimsenin traşı bitip, berber Hazreti Seyyid'i traş etmeye başlamıştı ki, tam o sırada bir önceki gibi zengin bir müşteri daha geldi Berber yine traşı bırakıp, yeni gelen kimseyi traş etti. Bu hâl üç defa tekrarlanınca, Seyyid hazretlerinin gayretine dokundu. Bunların paraya düşkün olduklarını, insanlara ona göre muâmele ettiklerini düşünüp üzüldü. Ortada bulunan biley taşına; "Ey taş! Altın ol ki, bu kimsenin gözü doysun ve gönlü zengin olsun" buyurdu. O taş, Allahü teâlânın izni ile o ânda som altın hâline dönüştü. O altını alıp, hayretler içinde kalan berberin avcuna koydu.

Berber bunun evliyâ bir zât olduğunu ona karşı çok büyük hatâ ettiğini anlayıp, çok üzüldü. Pişman oldu. "Efendim! özür dileriz. Sizi tanıyâmadık. Sizi üzdük. Bizi affedip, hakkınızı helal ediniz" dedi. Seyyid hazretleri buna cevaben; "Ben hakkımı helâl ettim. Ama sakın ola ki bir daha, zengin biri geldi diye, traşına başladığın bir kimseyi bırakıp da yeni gelen kimseye gitme. Bir kimsenin gönlünü almak, birçok altın almaktan daha kıymetlidir. Fakirleri de hor görme ki, senin, fakir görünüşlü olduğu için hakîr gördüğün o kimse, Allahü teâlânın, hürmetine taşı altına çevirdiği makbûl ve velî bir kulu olabilir. Böylece sen de, gelip geçici olan bir parça altın için, o makbûl zât hürmetine kavuşacağın hakîkî ve ebedî birçok ni'metten mahrûm olabilirsin" diye nasihat edip, oradan ayrıldı. Berber ise, yaptığına çok pişman olup, mahcub bir şeklide Seyyid hazretlerinin arkasından bakakaldı.

Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî hazretlerinin yetiştirdiği talebelerin sayısı pekçok, olup, en büyüklerinin ve kendisinden sonra halîfesi olan dört tânesinin isimleri şöyledir: Tâcüddîn İbrâhim Zâhid-i Geylânî, kendi oğlu Seyyid Ali Seyyid Ebü'l-Kâsım ve Seyyid Muhammed el-Kesîre.

---

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi Halet Efendi kısmı, 281 nolu kitap)

MUHAMMED EL-CEZERÎ

Tefsîr, nahiv, fıkıh, usûl ve matematik âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Abdullah el-Cezerî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 637 (m. 1239) senesinde Musul civarında bulunan Cezîret-i İbn-i Ömer denilen yerde doğdu. 711 (m. 1312) senesi Zilka'de ayında Mısır'da vefât etti. Babası Cezîre'de sarraf idi. Haşşâş lakabı ile bilinirdi.

Muhammed el-Cezerî, doğduğu yerde büyüdü ve ilim tahsiline başladı. Sonra ilim tahsiline devam etmek için Mısır'a gitti. Mısır'da Kûs denilen yere yerleşti. Burada kadı olarak vazîfe yapan Şemsüddîn İsfehânî'nin derslerini ta'kib etti. Bu şehirde çeşitli ilimleri iyice öğrendi. Sonra buradan ayrılarak Kâhire'ye gidip, oraya yerleşti. Burada bir süre Sâhibiyye Medresesi'nde talebelere ders verdi. Daha sonra Kal'a Câmii hatîbliğini ve Şerîfiyye Medresesi müderrisliğini yaptı. Bütün gününü ilim öğretmekle geçirirdi. Yahudiler ve hıristiyanlar da ondan ders alırlardı. Zamanının sultânı Caşenkîr onu severdi. Fakat onu sevmeyenler ve hakkında kötü sözler söyleyenler, sultanla arasını açtılar. Aleyhinde yaptıkları çalışmalar ile, Kal'a Câmii hatîbliğinden alındı. Sultan Nasır zamanında Tûlûn Câmii hatîbliğine ve Mısır'da Ma'ziyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi.

Kemâlüddîn Kefevî onun hakkında şöyle demektedir: "Görünüşü hoş, ifâdesi tatlı bir zât olup, fıkıh, usûl, nahiv, mantık, edebiyat gibi ilimlerde mütehassıs idi."

Muhammed el-Cezerî, birçok eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik: Nahiv ilmine dâirdir. 2- Şerh-ut-tahsîl, 3- Dîvân-üş-Şi'r, 4- Dîvân-i Hutab, 5- Şerh-ül-Minhâc lil-Beydâvî: Usûl-i fıkha dâir bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 128

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 299

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 275

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 278

5) El-A'lâm cild-7, sh. 151

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 363

7) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 42

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 142

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 92 cild-2, sh. 1616, 1879,

MUHAMMED EL-KESÎRE EL-GEYLÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî'nin önde gelen talebelerinden ve halîfelerindendir. İsmi, Muhammed olup, lakabı Burhâneddîn ve künyesi Ebû Kesîre'dir. Aslen Geylân bölgesindendir. Doğum tarihi tesbit edilemiyen Ebû Kesîre, 780 (m. 1378) senesinde vefât etti. Nekâ isimli köyde medfûndur.

Memleketi olan Geylân bölgesinde, Seyyid Cemâleddîn hazretlerinin sohbetlerinde yetişip kemâle gelen Muhammed el-Kesîre hazretleri, hocası tarafından Keştâsûf diye bilinen yere gönderildi. Orada irşâd, insanlara doğru yolu göstermek üzere vazîfelendirildi. Oraya gidip uzun yıllar hizmet etti.

İslâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış olan Ebû Kesîre, sohbetinde bulunanlara, çok lüzumlu mevzûları, çok güzel bir ibâre ile anlatırdı. Sohbetlerinde ve diğer zamanlarda, insanlarla devamlı ilgilenirdi. İnsanların yardımlarına koşmak husûsunda, zengin ve fakir ayırd etmezdi. Bir ân Allahü teâlâyı unutmayan, âbid, sâlih, faziletler ve kerâmetler sahibi yüksek bir zât idi.

Bir defasında, Ebû Kesîre hazretlerine bir misâfir gelmişti. O sırada, talebeleri ile birlikte kırda bulunuyorlardı. Ebû Kesîre, biraz uzakta bulunan bir ceylanı yanına çağırdı. Onun sütünü sağarak, gelen misâfire ikram etti. Sonra nehrin kenarına geldiklerinde, nehre doğru seslenerek; "Ey mahlûklar! Bize gıda lâzım" dedi. Daha sözünü bitirir bitirmez, birkaç balık, sür'atle sudan çıkıp, kendilerini kıyıya attılar. Bu balıklar içinden birkaç tanesini alıp, diğerlerini suya bırakmalarını emretti. O balıklar pişirilip, gelen misâfire ikram edildi.

Buna benzer daha birçok kerâmetleri görülmüştür.

---

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi, Hâlid Efendi kısmı, 281 numaralı kitap.)

MUHAMMED KAZVÎNÎ

Fıkıh, hadîs ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Ömer bin Ahmed bin Muhammed bin Abdülkerîm bin Hasen el-Kazvînî'dir. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup, lakabı Celâlüddîn'dir. 666 (m. 1268) senesinde Musul'da doğdu. 739 (m. 1338) senesinde vefât etti. Sûfıyye kabristanına defnedildi.

Muhammed Kazvînî, babası ve kardeşi ile birlikte Anadolu'ya gidip yerleşti. Burada ilim ile meşgûl oldu. Babasından fıkıh ilmini öğrendi. Anadolu'da, yirmi yaşına gelmeden önce kadılık yaptı. Sonra Dımeşk'a gitti. Burada bulunan birçok âlimden ders aldı. Çeşitli ilimleri tahsil etti. Usûl-i fıkıh, Arab dili ve edebiyatı, meânî ve beyân ilimlerinde mütehassıs oldu. Meşhûr âlim Eykî'den de fıkıh ilmini öğrendi. İzzeddîn Fârûkî ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Berzâlî, onun rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden bir cüz'ü tahric etti. Dımeşk'da, önce kardeşi İmâmüddîn'in, daha sonra İbn-i Sasra'nın yerine kadılık yaptı.

Muhammed Kazvînî, 724 (m. 1324) senesinde Sultân Nâsır'ın yanına gitti. O gün Cum'a idi. Kazvînî, sultânla bir müddet görüştükten sonra, sultan ona, Kal'a Câmii'nde hutbe okumasını

emretti. Bunun üzerine Kazvînî hutbe okudu. Kazvînî'nin, sultânın emri üzerine hutbe okuyacağı hatırından bile geçmemişti. Cum'a namazından sonra, sultân ona, maddî durumu ve ne kadar borcu olduğunu sordu. Kazvînî, borcu olan miktârı söyleyince, Sultan Nasır, onların ödenmesini emretti. Sonra onu, Şam kadılığına ta'yin etti. Mısır bölgesi kadılığına çağırılıncaya kadar bu vazîfede kaldı. Burada, aynı zamanda hatîblik de yaptı. 727 (m. 1327) senesinde Mısır'a çağırıldı ve İbn-i Cemâa'nın yerine kadılık vazîfesine ta'yin edildi.

Muhammed Kazvînî çok cömert idi. Fakirlere ve muhtaçlara, vakıf mallarından yardım etti. İnsanlar arasında, kadri ve kıymeti çok yüksek idi. Sultân, onun sözüne çok i'tibâr ederdi. Daha sonra tekrar, Şam bölgesi kadılığına ta'yin edildi. Denilir ki, Mısır'da hiçbir Türk sultânının yanında, Muhammed Kazvînî kadar kimse i'tibâr görmemiştir.

Zehebî onun hakkında; "Muhammed Kazvînî, ifâdesi tatlı olup, çok güzel konuşurdu. Çok cömert ve yumuşak huylu bir zât idi. Vefât ettiği zaman, büyük âlimler onun cenâzesinde bulundu. Onun vefâtına herkes çok üzüldü. Onun hayâtını anlatmak istesek, cildler dolusu kitap yazılır" demektedir.

Muhammed Kazvînî, birçok eser yazdı. Onlardan ba'zıları şunlardır: 1-Telhîs-ül-miftâh: Bu esere çok şerh yapılmıştır. 2- îzâh-üt-telhîs, 3- Süver-ül-mercânî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 145

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 158

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 3

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 185

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 123

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 209

7) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 156

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 329

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 210, 473 cild-2, sh. 1009, 1692, 1764,

10) Ahlwardt: Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-6 sh. 366

11) Brockelmann Gal-2, sh. 22 Sup-2, sh. 15,

MUHAMMED KELBÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mâlikî mezhebi fıkıh, kelâm, hadîs, tefsîr ve usûl âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Yahyâ bin Abdürrahmân bin Yûsuf el-Kelbî el-Gırnâtî olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. 693 (m. 1294) yılında doğdu. 741 (m, 1340) yılında Tarifte İspanyollarla müslümanlar arasında cereyan eden savaşta, Kâine hâdisesinde şehîd oldu.

Üstâd Ebû Ca'fer bin Zübeyr'den ilim tahsil etti. Ondan; Arabca, fıkıh, hadîs ve kırâat ilimlerini öğendi. Ebü'l-Hasen bin Sem'ûn ve Ebû Abdullah bin el-İmâd'dan da dersler aldı. El-Hatîb-ül-Fâdıl Ebû Abdullah bin Bertâl ve üstâd Ebü'l-Kâsım bin Abdullah eş-Şât el-Ensârî, el-Hatîb Ebû Abdullah bin Râşid, Ebü'l-Mecd bin Ebi'l-Ahves, Ebû Abdullah bin Ebû Âmir gibi büyük âlimlerin derslerine devam ederek ilmini arttırdı.

Zamanındaki büyük âlimlerden uzun zaman ilim öğrenen Muhammed Kelbî, gayretli çalışmaları neticesinde büyük bir âlim oldu.

Başka işlerden vazgeçerek ilimle meşgûl olma husûsunda, örnek alınacak bir durumda idi. Vaktini, ilim müzâkere etmek, kitap yazmak, ba'zı kitapları şerh etmekle geçirirdi. Büyük fıkıh âlimi ve hafız olup, devamlı ilim öğretir ve talebe yetiştirirdi. Arabca, usûl, kırâat, hadîs, edebiyat ilimlerinin hepsinde derin bilgi sahibi idi. Tefsîr ilminde de âlim olup, tefsîr âlimlerinin âyet-i kerîmeler hakkındaki sözlerini iyi bilirdi. İlme çok düşkün olan bu zâtın, çok zengin bir kütüphânesi vardı. Derslerine gelenlerle gayet güzel konuşur, güzel muâmele eder, sohbetlerinden, sözlerinden istifâde edilirdi.

Herkese karşı iyilik düşünür, herkese merhametle muâmele ederdi. Doğru i'tikâdlı idi. Yaşı genç olmasına rağmen, memleketinde Mescid-ül-a'zâmda hatîblik vazîfesini verdiler. İlminin yüksekliği, ahlâkının güzelliği, faziletlerinin çokluğu husûsunda onu tanıyanlar ittifâk halindeydiler.

Ömrünü, ilim öğrenmek, talebe yetiştirmek ve kitap yazmakla geçiren bu mübârek âlim, pek kıymetli eserler yazdı. Ba'zıları şunlardır: "Vesîlet-ül-müslim fî tehzîb-i Sahîh-i Müslim", "El-Kavânîn-ül-fıkhiyye fî telhisi mezheb-il-Mâlikiyye", "El-Muhtasar-ül-Bârî fî kırâati Nâfi", "El-Fevâid-ül-âmme fî lahn-il-âmme", "Takrîb-ül-Vüsûl ilâ ilm-il-usûl", "Usûl-ül-kırâat-is-sitte", "El-Envâr-üs-seniyye fil-kelimât-is-sünniyye", "Ed-Deavât vel-ezkâr", "Et-Tenbîh alâ mezheb-iş-Şâfiiyye vel-Hânefiyye", "Nûr-ul-mübîn fî kavâididdîn" ve "Fihrist" (Doğuda ve batıda yetişmiş büyük âlimleri bildiren bir kitaptır.)

Bunlardan Başka, tefsîr ve kırâat ilimlerine dâir notları da vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 11

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 356

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 295

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 81

MUHAMMED KURAŞÎ (Muhammed bin Ahmed)

Fas'ta yetişmiş kırâat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Adı, Muhammed bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Yahyâ bin Abdürrahmân bin Ebî Bekr bin Ali el-Kuraşî et-Tilmsânî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. Fas şehrinde 750 (m. 1349) yılında vefât etti. Tilmsân'da defnedildi.

İbn-ül-İmâm Ebî Zeyd Abdürrahmân, Ebû Mûsâ Îsâ, İbn-i Ebî İmrân Mûsâ bin Yûsuf el-Meşeddâlî, Ebû Abdullah bin Abdünnûr, İbrâhim bin Hakem es-Selvî el-Kettânî, Ebû Osman Sa'îd bin İbrâhim bin Ali el-Hayyât gibi zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. Ebû İshâk et-Tayyâr ve Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed el-Karmûnî gibi âlimlerin zamanına yetişti. Yaşı küçük olduğundan, bu iki âlimden istifâde edemedi.

Devamlı ilim öğrenmek, çeşitli ilimlere dâir kitapları müzâkere etmek, dersle meşgûl olmak, talebe yetiştirmek, Kur'ân-ı kerîm kırâat etmekle (okumakla) meşgûl olurdu. Kuzey Afrika ülkelerinde parmakla gösterilen bir âlimdi, ilminin çokluğu ve kuvvetliliği ile tanınır, âdil davranması ile bilinirdi. Çok fazla ibâdet eder, hâl ve hareketlerinde dîne uymaya çok dikkat ederdi. Arabca, fıkıh, tefsîr, târih ve edebiyat ilimlerinde çok fazla bilgi sahibi idi. Bununla beraber, usûl ilimlerini, münâzara, mantık ilimlerini de iyi bilirdi. Tasavvuf ilmine de vâkıf olup, sûfîlerin hâllerinden ve makamlarından konuşurdu.

Hac ibâdetini yerine getirmek, mübârek beldeleri görmek maksadıyla Hicaz'a gitti. Hac vazîfesini ifâ ederken, dünyânın çeşitli beldelerinden gelen âlimlerle tanıştı, onlarla ilim müzâkeresinde bulundu.

Hicaz bölgesinin ve diğer İslâm ülkelerinin büyük fakîhleri, âlimleri, sâlih zâtları ile bir arada bulundu. Hac vazîfesini bitirdikten sonra memleketine dönünce, kendini tamamen ilme verdi. İlimden başka herşeyden kesildi. Ebû Înân vâli olunca, aralarında samimiyet hâsıl oldu. Ebû İnân ona, Fas'ta cemâa kadılığı vazîfesini verdi. Bu vazîfede uzun bir müddet görev yaptı.

İbn-ül-Hatîb es-Selmânî ve Muhammed Kuraşi'den ilim tahsil eden âlimlerdendir.

---

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 362

MUHAMMED LAHMÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mâlikî mezhebi fıkıh, hadîs, kırâat ve lügat âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Dâvûd bin Mûsâ bin Mâlik el-Lahmî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, İbn-ül-Kemâl diye bilinir. Kaynaklarda doğum târihi kesin belli olmayan Muhammed el-Lahmî'nin, 640 (m. 1242) yılından önce doğduğu bildirilmektedir. 702 (m. 1302) yılında vefât etti.

Fazilet sahiblerinin büyüklerinden bir zât idi. Çok ibâdet eder, etinde bulunan yiyecek, giyecek ve eşya ile idâre ederdi. Gösterişten uzak, herkesle iyi geçinen, hâli ve gidişatı güzel bir kimse idi. Memleketinde üstâd Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin Lübbüddânî'den ilim tahsil etti. Hatîb Ebü'l-Hasen Ali bin Yûsuf bin Berbâk ve Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed'den hadîs-i şerîf dinledi. Bu âlimlerden Kur'ân-ı kerîm kırâati ilmini öğrendi. Kâdı Ebû Bekr bin Yahyâ bin Mehleb, Ebû Ali bin Ebi'l-Ahves, Kâdı Ebû Bekr bin Muhammed bin İbrâhim ed-Debbâg el-Ûsî, Ebû Ca'fer et-Tabbâ ve Üstâd Ebü'l-Hüseyn bin Ebü'r-Rabî gibi âlimlerden Arabca dil bilgilerini lügat ilmini öğrendi. Kutbüddîn Kastalânî, Cârullah Ebü'l-Yünın İbni Asâkîr, İbn-i Ebi'd-Dünyâ ve daha başka doğuda yetişmiş âlimler ona icâzet verdiler.

Kırâat ilminde, çok bilgi sahibi meşhûr bir âlim oldu. Ondan ders almak ve ilminden istifâde etmek için, uzak yerlerden birçok kimseler gelirler, ilim öğrenirlerdi. Hadîs ilminde güvenilir zâtlardandı, İslâm âlimleri, hadîs-i şerîf öğrendikleri kimselerin hâllerine, ibâdetlerine, ilimlerine, hafızalarına, günlük yaşayışlarına dikkat ederlerdi. Emîn olmayanlardan hadîs-i şerîf almazlardı. Güvenilir, i'timâda şayan olanları da durumlarına göre muhtelif kelimelerle ifâde ederlerdi. Fıkıh ilminde de çok bilgiliydi. Fıkıh mes'elelerini iyi bilirdi. Hattâ akidlerin şartlarını, insanların en iyi bilenlerinden idi. Lügat ve Arabca lisânına âit dil bilgilerinden hoşlanır, edebiyattan zevk alırdı. İnce ma'nâlı çok güzel şiirleri vardır. Endülüs'te büyük âlimlerin bulunduğu beldeleri dolaşarak, çok sayıda büyük âlimden ilim tahsil etti. Derslerinde bulunduğu âlimlerden rivâyette bulundu. Öğrendiği bilgilere dâir eserler yazdı. Talebe yetiştirmek sûretiyle insanlara faydalı olmaya çalıştı. Başta Gırnata olmak üzere değişik şehirlerde kırâat dersleri okuttu. Ondan çok kimse ilim tahsil edip yetişmiş, me'zûn olmuşlar ve ilminden çok istifâde etmişlerdir.

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan Muhammed Lahmî'nin, eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- "Kitâb-ül-muknî", "El-Mümti' fî tehzîb-il-Muknî" eserleri kırâat ilmine dâirdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 259

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 316

3) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 298

MUHAMMED SELLÂMÎ (Muhammed bin Râfi' el-Mısrî)

Hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Râfi' bin Hecres bin Muhammed bin Şafiî bin Muhammed bin Ni'me İbni Fetyân bin Münir bin Ka'b es-Sellâmî el-Amîdî el-Mısrî'dir. Künyesi Ebü'l-Me'âlî olup, Takıyyüddîn lakabı ile tanınırdı. 704 (m. 1305) senesi Zilka'de ayında Mısır'da doğdu. Babası, onu birçok âlimin derslerinde bulundurdu. 714 senesinde daha küçük iken, babası ile birlikte Mısır'dan Şam'a geldi. Tekrar Mısır'a döndüler. Babası, 721 (m. 1321)'de vefât ettikten sonra, kendi kendine çok ilim mütâlâa etti. Şam ile Mısır arasında müteaddit kerreler gidip gelmişti. Buradaki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinledi. Yüzbinden ziyâde hadîs-i şerîfi, râvîleri ve metinleri ile birlikte ezberleyip, bu ilimde hafızlık payesine erişmişti. Târih ilminde de büyük bir âlimdir. 774 (m. 1372) senesi Cemâzil-evvel ayında Şam'da vefât etti. Bâb-ı Sagîr kabristanına defnedildi.

Muhammed Sellâmî, Mısır'da Takıyyüddîn Süleymân, Ebû Bekr bin Abdüddâim ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinlemiş ve Dimyâtî Osman bin el-Humsî ve daha başka âlimler ona icâzet vermişlerdir. O, Mısır ve Şam'da hadîs-i şerîf dinlediği büyük hadîs âlimlerini, kendi hocalarını dört cildlik "Mu'cem" kitabında teker teker sayıp anlattı. Şam'daki hafızlardan Mezzî, Berzâlî ve Zehebî onun hadîs şeyhlerindendir. 723 (m. 1323) senesinde hacca gitti. Burada karşılaştığı âlimlerden çok ilim öğrendi. Çok hadîs-i şerîf dinledi. Sonra memleketine döndü. Kendisinden ilim öğrenmek için gelen herkesi kabûl etti. Hepsi ondan çok faydalandı, ilim öğrendi. 729 (m. 1329) senelerinde, Hama ve Haleb şehirlerine de gidip geldi. 739 da Şam'a döndü. Ebû Hayyân'ın bir kasidesini öğrenip rivâyet etti. Sonra beşinci defa Şam'a gelip, burasını vatan-ı aslî edindi. Vefâtına kadar burada kaldı. Dâr-ül-hadîs-in-Nûriyye ve Fâdılıyye medreselerinde ders okuttu.

Hâfız Zehebî, "Mu'cem" adlı eserinde onun hakkında diyor ki: "O, herkese faydalı olan bir âlimdir. İlim öğrenmek için çok seyahat yapmıştır. Rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler çok sağlamdır."

Hâfız Şihâbüddîn bin Haccî diyor ki: "O, yazdığı zaman çok sağlam ve araştırıcı idi. Naklettiklerini yazarak zabt ederdi. Ben de, ondan hadîs ilmini öğrendim. Onun huzûrunda çok hadîs-i şerîf okudum. O, "Minhâc"ı ve İbn-i Mâlik'in "Elfiye" adındaki eserini ezberlemişti. Devamlı onları tekrar ederdi."

İbn-i Habîb diyor ki: "Hadîs ilminde ve bu ilmi okutmakta en önde gelen âlimlerden idi. Hadîs-i şerîflerin isnâd ve rivâyet sahiplerinin isimlerini bilmekte çok derin bilgiye sahipti. İlim öğrenmek için çok yeri dolaştı. Mısır'da, Şam'da, Haleb'de hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmekteki arzusu çok oldu. Hacca gitti. Çok okuyup yazdı. Seyyid-ül-beşer'den (Resûlullah efendimizden) rivâyet edilen hadîs-i şerîflere çok ehemmiyet verirdi. Bunları "Müsned"inde topladı. Bu eserinde, binden fazla âlimden aldığı hadîs-i şerîf vardır. Dünyâ işleriyle meşgûl olunan yerlere girip çıkmazdı, insanlarla az görüşürdü."

Başlıca eserleri şunlardır:

1- Mu'cem: Dört cildlik bir eser olup, kendilerinden hadîs-i şerîf dinlediği binden fazla âlimi anlatmaktadır. 2-Zeyl-i alâ zeyl-i Târih-i Bağdâd: İbn-i Neccâr'ın eserine yaptığı dört cildlik zeyl, ilâvedir. 3- Vefeyât: Târih-i Berzâlî'nin üzerine yazdığı zeylidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 306

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 439

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 234

4) Keşf-üz-zünûn sh. 288, 1696, 2019

MUHAMMED SÜBKÎ

Fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, hadîs ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdüllatîf bin Yahyâ bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf el-Ensârî es-Sübkî'dir. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. 705 (m. 1305) senesinde Mısır'ın bir mahallesinde doğdu. 744 (m. 1344) senesinde Mısır'da vefât etti. Kasyûn eteklerinde bulunan kabristana defn edildi.

Muhammed Sübkî, daha küçük yaşta iken hadîs ilmini öğrenmeye başladı. Ahmed bin Ebî Tâlib bin Şihne, Ahmed bin Muhammed el-Abbâsî, Hasen bin Ömer el-Kürdî, Ali bin Ömer el-Irâkî, Yûsuf bin Ömer el-Hutenî, Yûnus bin İbrâhim ed-Debâbîsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Babası onu, Ebû Hasen Ali bin Îsâ el-Kayyım, Ali bin Muhammed el-Mukrî, Ahmed bin İbrâhim el-Makdîsî ve Yûsuf bin Muzaffer el-Kerkebük gibi âlimlere de götürüp, bu âlimlerden de istifâde etmesini sağladı. Büyük hadîs âlimi Ebû Muhammed ed-Dimyâtî'den icâzet aldı. Dedesi Sadruddîn Sübkî ve büyük âlim Takıyyüddîn Ali Sübkî'den fıkıh ilmini öğrendi. Takıyyüddîn Ali Sübkî'den çok istifâde etti. Nahiv ilmini, meşhûr âlim Ebû Hayyân'dan öğrendi. Onun yanında ayrıca kırâat ilmini de öğrendi.

Muhammed Sübkî birçok hadîs-i şerîf rivâyet etti ve kendi hattı ile yazdı. Hadîs-i şerîfleri doğru olarak okur ve naklederdi. Resûl-i ekremin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerindeki murâd ve maksûd olan ma'nâyı da beyân ederdi. Bu husûsta zamanının en büyük âlimlerinden idi.

Takıyyüddîn Ali Sübkî, onu çok sever, dindarlığını, vera'ını (şüphelilerden kaçınmasını) ilimdeki yüksekliğini çok takdîr ederdi. Muhammed Sübkî, Kâhire'de Seyfiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Buradan Şam'a gitti. Takıyyüddîn Ali Sübkî'den sonra onun yerine kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Aynı zamanda Rükniyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Zehebî de, "El-Mu'cem-ül-muhtâr" adlı eserinde, Muhammed Sübkî'nin ilmini ve dînimizin emir ve yasaklarına uymadaki gayretini övdü.

Muhammed Sübkî, şu hadîs-i şerîfi râvîleriyle birlikte kitabında nakleder Safvân bin Assal el-Murâdî (r.a.) rivâyet eder: Bir zât, Peygamberimize (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! Bir kişi, bir topluluğu sevse, fakat onlara kavuşamazsa, bu kişi hakkında ne buyurursunuz?" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"O, sevdikleri ile beraberdir"** buyurdu.

Muhammed Sübkî'nin şiirlerinden birisinin tercümesi şöyledir: "Kardeşim! Şu nasihatimi iyi dinle. Hayatta olduğun müddetçe, ne bir arkadaşını, ne bir yakınını, ne de tanımadığın kimseyi kendinden uzaklaştırma. Kimsenin hatâlarını araştırma. Arkadaşını, her hatâsından dolayı ayıplama, yoksa arkadaşlarını kaybedersin, insanlara, huylarına göre muâmele et. İnsanlarla, onlara uyum göstermek sûretiyle arkadaşlık et. Onlara devamlı i'tirâz edici olma. Eğer birisi senden bir şey isterse, ona yüzünü ekşitme. Senin böyle yapman, onun için öldürücü zehirdir."

Muhammed Sübkî'nin "Târihun li havadisi zemânihi" adlı bir eseri ve muhtelif nazım ve nesirleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 192

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 25

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 141

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 167

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 74

7) Brockelmann Sup-2 sh. 26

MUHAMMED ZERENDÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Hasen bin Muhammed bin Mahmûd bin Hasen Zerendî el-Medenî'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. 693 (m. 1294) senesinde doğdu. 747 (m. 1346) yılında Şîrâz'da vefât etti.

İlim öğrenme yaşına gelince, Kur'ân-ı kerîmi ve diğer lüzumlu dînî bilgileri öğrendi. Daha sonra, memleketinin ve zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. Hâfız Şemsüddîn el-Cezerî ed-Dımeşkî'nin yanında uzun zaman tahsil görerek, ondan me'zûn oldu. Şîrâz şehrine gitti. Bir müddet orada ikâmet etti. Babasının vefât etmesi üzerine, Medine'de vazîfe yaptı. Fıkıh ve hadîs dersleri okuttu, kitaplar yazdı. Bundan sonra da tekrar Şîrâz'a gitti. Orada ölünceye kadar kadılık vazîfesinde bulundu. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır:

"Bugyet-ül-Mürtâh ilâ taleb-il-Erbâh": Bu eserinde, 40 hadîs-i şerîfin şerhini yaptı. Hadîslerin senetlerini de gösterdi. "Mevlîd-ün-Nebî (s.a.v.)", "Nazmü dürer-is-simtîn fî fedâil-il-Mustafâ vel-Murtazâ vel-Betûl ves-sıbtîn", "Meâric-ül-Vüsûl ilâ ma'rifeti âli'r-resûl".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 124

2) El-A'lâm cild-7, sh. 152

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 295

MUHYİDDÎN-İ DÛSTÎ

Seyyid Cemâleddîn Muhammed Ezheri'nin halîfelerinden. Evliyânın büyüklerindehdir. İsmi Muhammed, künyesi Ebü'l-Kâsım ve lakabı Muhyiddîn'dir. Nisbeti Geylânî olup, Muhyiddîn-i Dûstî diye tanınmıştır, İran'da, Hazar denizinin güneybatı sahili boyunca uzanan Geylân bölgesinde yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. 762 (m. 1360) senesinde yine Geylân bölgesinde bulunan Îsâr köyünde vefât etti. Oraya defnedildi, kabri oradadır.

İlk zamanlarında tasavvuf yolundan habersiz olarak yaşayan Ebü'l-Kâsım Geylânî, daha sonra Seyyid Cemâleddîn hazretlerine intisâb edip, onun talebelerinden oldu. Onun huzûrunda yetişip, talebelerinin önde gelenlerinden ve halîfelerinden oldu.

Seyyid Cemâleddîn hazretleri, vefâtı yaklaştığında, halîfesi olan talebelerine ayrı ayrı nasîhat ve vasıyyet ederek, vazîfelerini, nerelerde hizmet edeceklerini bildirdi. Bu vasıyyetinde, huzûrunda bulunan Muhyiddîn-i Dûstî'ye hitaben buyurdu ki: "Ey Dûstî! Sen bedenen zayıf olduğun için, diyar diyar dolaşıp insanlara va'z ve nasîhat edemezsin, vücûdun buna tahammül etmez. Onun için sen, Geylân civarında bulun. Oranın nahiye ve köylerinde hizmete devam edersin. Geylân nehri kenarına vardığında, Allahü teâlânın izni ile ba'zı ilâhî sırlara kavuşursun. Oradan nehrin akışının ters istikâmetine doğru, ya'nî yukarıya doğru gidince bir düzlüğe varırsın,

İşte orası senin vazîfe yerin olacak. Orada Allahü teâlânın kullarına, iki cihan saadetine kavuşturan yolu anlatacaksın, insanlar senden çok istifâde edecek. Allahü teâlâ yardımcın olsun."

Hocası Seyyid Cemâleddîn'in vefâtından sonra yola düşüp, ta'rîf edilen şekilde hareket eden Muhyiddîn-i Dûstî, Geylân nehri kenarına geldi. Ayaklarını suya sokar sokmaz, nehir, normal istikâmetinin tersine olarak, yukarıya doğru akmaya başladı. Bu akıntıyı ta'kib ederek hocasının ta'rîf ettiği düzlüğe gelince, orada durdu. Bu sırada, Geylân nehri normal olarak akmaya başladı. Hocası tarafından kendisine bildirilen yerin burası olduğunu anladı ve Îsâr isimli bu köyde yerleşti.

Yaptığı bütün işlerde Allahü teâlânın rızâsını gözeten Dûstî, emir ve yasaklara uymakta ve başkalarının da uymasını sağlamakta çok gayretli idi. Dâima mahzûn ve düşünceli bir şekilde bulunurdu. Sebebini suâl edenlere; "Bu insanlar, bu dünyânın neyi ile sevinip neş'elenirler ki? Bu dünyâda sevinip neş'elenenler, âhırette gamlı ve sıkıntılı olacaklarını düşünmüyorlar mı? Ama biz, âhıretteki sonsuz ni'metleri ve dayanılmaz acıları düşünüyoruz ve ona göre düzgün yaşamaya gayret ediyoruz. Bunun için düşünceli ve mahzûn bir hâlimiz var. Aslında böyle olmak, iki cihan saadetinin sebeplerindendir ve bu da rahatlıktır" buyururdu.

---

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi. Halet Efendi kısmı. 281 numaralı kitap.)

MURÂD-I HÜDÂVENDİGÂR (Sultan Murât Hân)

Osmanlı pâdişâhlarının üçüncüsü. Velî ve ahî şeyhi. Babası Orhan Gâzî, annesi Nilüfer Hâtun'dur. 726 (m. 1326) senesinde, dedesi Osman Gâzî'nin vefât ettiği ve Bursa'nın fethedildiği sene doğdu. Sultan Birinci Murâd, Murâd-ı Hüdâvendigâr ve Melik-ül-meşâyih Gazi Murâd Hân lakabları verildi. 761 (m. 1359) senesinde babası Orhan Gâzî'nin yerine Osmanlı sultânı oldu. 791 (m. 1389) senesinde Kosova savaşını kazandıktan sonra, bir Sırp asilzâdesi tarafından şehîd edildi. Vücûdunun iç organları Kosova'daki türbesine, cenâzesi de Bursa'ya getirilip, Çekirge semtindeki türbesine defnedildi. Kosova'daki türbesi hâlen mühim bir ziyâretgâh olarak ziyâret edilmekte, Balkan müslümanlarının gönüllerindeki tahtını muhafaza etmektedir.

Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr, küçük yaştan, i'tibâren emîn ellerde, tam bir ihtimâmla yetiştirildi. Sağlam bir i'tikâda, mükemmel bir bilgiye sahip olması için, elden gelen bütün ihtimâm gösterildi. Lala Şahin Paşa'nın yanına verilip, din ve harp bilgileri öğretildi. Devrin en seçme âlimlerinden hocalar ta'yin edildi. Bursa çevresinde sancak beyliği verilip, idâre tecrübesi kazandırıldı. Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr da, sultanlık için yetiştirilen bir beyzâde olmasına rağmen, veliahtlık, ağabeyi Süleymân Paşa'ya verilmişti. Herkes, Şehzâde Süleymân'in bu işe daha lâyık olduğu inancındaydı. Şehzâde Süleymân. Rumeli'de cihâd ile meşgûl iken, Şehzâde Murâd da aynı yerlerde cihâd etmekteydi. Ağabeyi Süleymân'ın, 760 (m. 1359) senesinde harp bölgesinde vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd, ordunun kumandasını devraldı. Veliaht şehzâdenin vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd, veliaht ta'yin edildi. Orhan Gâzî'nin 761 (m. 1359) yılında vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd Bursa'ya da'vet edilip, Sultan ilân edildi. Sultan Murâd, Osmanlı Devleti'nin başşehri Bursa'da, lüzumlu ta'yîn ve icrââtlarda bulundu. Şehzâdeler mes'elesini halledip, önce Karadeniz Ereğlisi ve Ankara'yı fethetti. Lala Şahin Paşa'yı ilk serdar ve sadr-ı a'zam yaptı. Bursa kadısı Çandarlı Halîl Paşa'yı da Kadıasker ta'yin etti. Devletin içişlerini hallettikten sonra, Anadolu'dan Rumeliye yöneldi. 761 (m. 1360) senesinde Çorlu, Keşan,

Dimetoka, Pınarhisar, Babaeski, Lüleburgaz ve 762 (m. 1361) senesinde de Edirne fethedildi. Bizans Devleti'nin, İstanbul'dan sonra ikinci önemli şehri olan Edirne'nin fethi, Türklerin Avrupa'ya kesin olarak yerleşmelerini te'min etti. Trakya'da stratejik bir mevkîide bulunan Edirne, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ndeki fetihlerinde bir askerî harekât noktası oldu. Her geçen gün, şehrin i'mâr faaliyetleri artarak genişledi. Gümülcine, Zağra, Yenice ve Filibe de fethedildi. Rumeli'nde fethedilen Avrupa topraklarına, Osmanlı iskân siyâsetince Türk-İslâm ahâlisi yerleştirildi.

Osmanlı Sultânı Murâd Hân'ın Rumeli'ndeki fetihleri, başta Papalık olmak üzere, Hıristiyan Avrupa devletlerini telâşlandırdı. Papa Beşinci Urban, haçlı rûhu ile Balkan milletlerini teşvik ederek, Osmanlılar aleyhine ittifâk kurdurdu. Haçlı ittifâkını haber alan Sultan Murâd Hân da, yerinde ve zamanında tedbir alarak, hazırlıklarını tamamladı. Fetihlerin genişlemesiyle asker ihtiyâcı arttığından, yaya ve müsellem teşkilâtlarına ilâveten, devrin âlimlerinden Karamanlı Molla Rüstem'in teklifi ve Kadıasker Çandarlı Kara Halîl'in fetvâsı ile, harpte esîr alınan gayr-i müslim çocuklarının beştebirinden istifâde edilmek üzere, Yeniçeri Ocağı adıyla bir asker ocağı kuruldu. Alınan esîrler, Anadolu'da Türk çiftçi ailelerinin yanında Türk-İslâm terbiyesiyle yetiştirilerek, Yeniçeri Ocağı'na kaynak te'min edildi. Vezîr Sinâneddîn Yûsuf Paşa'nın yerine, Sultan Murâd'ın hocası ve kadıaskeri Çandarlı Kara Halîl, Hayreddîn Paşa ünvanıyla Vezîr ta'yin edildi. Karamanlı Molla Rüstem'in tavsiyesi ve Sultan Murâd Hân'ın müsaadesiyle vezîr Hayreddîn Paşa tarafından mâlî teşkilâtlara ilâveler yapılıp, gelir artırıldı, İslâm hukukuna göre muharebelerde ele geçen ganîmetlerin beştebiri devletin hakkı olduğundan, "Pençik Kânunu" çıkarıldı. Zabtedilen yerlerde Osmanlı devlet teşkilatı te'sis edildi. Fethedilen heryerin tahrîri yapılıp, aynı gün, kimse aç ve açıkta bırakılmayıp, fakir, zengin, müslim, gayr-i müslim herkes huzûra kavuşturuldu. Rumeli'nde hızla ilerleyen Türklere mâni olmak için. Bizans Kayseri Yuannis ile Venedik Doçu seçilmiş olan Lorenzo Çelsi arasında bir ittifâk yapıldı. Müttefikler, bütün gayretlerine rağmen; Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu yerlerde başarı gösteremeyince anlaşmak mecbûriyetinde kaldılar. 764 (m. 1363) senesinde Kayser Yuannis ile yapılan andlaşmaya göre; Bizans Kayseri, Rumeli'ndeki Osmanlı fütuhatını kabûl ve tasdik edip; Osmanlı'nın Bizans'dan fethettiği toprakları doğrudan doğruya veya başkaları vasıtasıyla almaya teşebbüs etmeyeceğine, hiçbir zaman Türk düşmanlarıyla birleşmeyeceğine ve Anadolu Beylikleri'nden gelebilecek taarruzlara karşı Birinci Murâd Hân ne zaman yardımcı kuvvet isterse; asker vereceğine dâir söz verdi. (Bu andlaşmanın, Bizans'ın Osmanlı Devleti'ne tâbiliğini arz etmesi mâhiyetinde olduğu kabûl edilmektedir.) Sultan Murâd Hân'ın ilk Rumeli fütuhatı esnasında, Osmanlı öncü kuvvetleri tarafından fethedilen Filibe'nin Rum muhafızı, Sırp Kralı Beşinci Uroş'a sığınıp, Türklerin faaliyetleri hakkında geniş bilgi verdi. Osmanlı ilerleyişinin durdurulmadığı takdîrde, Avrupa devletleri ve hıristiyanlık âleminin aleyhine çok büyük hâdiselerin meydana geleceğini bildirdi. Balkan milletlerinin korkusunu değerlendiren Papa Beşinci Urban'ın da teşvikiyle; Macar Kralı Layoş, Sırp Kralı Uroş, Bosna Kralı Turtka, Eflaklılar ve Bulgarlar birleşerek bir haçlı ordusu topladılar. Sultan Murâd Hân'ın Bursa'da bulunmasından istifâde eden müttefik haçlı kuvvetleri, Osmanlı ülkesi istikâmetinde harekete geçtiler. Edirne'de bulunan Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, vaziyeti Sultan Murâd Hân'a arz ettiği gibi, Hacı İlbeyi kumandasında onbin kişilik bir kuvveti de keşif gayesiyle düşmana karşı gönderdi. Müttefikler, Meriç nehrini geçmelerine rağmen, hiçbir mukavemetle karşılaşmamanın verdiği sevinçle zafer şenlikleri yapıyorlardı. Osmanlı öncü kuvvetleri kumandanı Hacı İlbeyi, haçlıların zafer sevinciyle içip sarhoş olmalarını, herbirinin bir köşeye sızmasını bekledi. Beklediği zaman gelince; gece muharebe taktiğini tatbik ederek, anî bir baskın tertîb etti. Osmanlı baskınının telâşı ile neye

uğradığını şaşıran müttefik haçlı askerleri, Meriç nehri sahilinde büyük bir bozguna uğradılar. Kılıç artığı haçlıların bir kısmı, Meriç sularında boğuldu. Kurtulabilenler de kaçtılar. Bu savaşın adına Osmanlılar; "Sırpsındığı Zaferi", Avrupalılar da; Sırpsındığı hezimeti dediler. Bu zafer, Balkanlar'da müttefik haçlı ordusuna indirilen ilk büyük darbe olması bakımından önemlidir. Sultan Murâd Hân, Rumeli'ye geçmeden önce, Katalanlar'ın elindeki Biga'yı fethetti. Sırpsındığı muharebesinden sonra, Osmanlı başşehri, Bursa'dan Edirne'ye nakledilerek şehirde; mescidler, câmiler, medreseler, saray dâhil, kültürel ve sosyal müesseselerin te'sisine başlandı. Türk-İslam ilim ve san'at eserleriyle süslenen Edirne, İstanbul'un fethi sonrasına kadar Osmanlı başşehri olarak kaldı. Balkanlar'da Osmanlı iskan siyâseti tatbik edilip, Anadolu ahâli'sinden müslümanlar göçürülerek, Balkanlar, müslüman nüfus ile şenlendirildi. Osmanlı'nın, müsâmahasız herkese hak ve adâlet dağıtan âdil idâresi ve hayır müesseseleri te'sis edildi. Ticârete de önem verildi. Adriyatik kıyısında küçük bir devlet olan Raguza Cumhuriyeti ile ticâret andlaşması yapılarak, Osmanlı himâyesi altına alındı.

767 (m. 1366) târihinde Gelibolu, Bizans Kayseri'nin dayısı Savua Kontu italyan Amedeo tarafından işgal edilmişse de; bir yıl sonra tekrar Osmanlıların eline geçti. Aynı yıl Sultan I. Murâd Hân'ın başlattığı Balkan fütûhâtıyla; Kırkkilise (Kırklareli), Vize, Aydos Burgaz ve Tirebolu mevkileri zaptedildi. Sultan Murâd Hân, Karadeniz'e dayanmak istiyordu. Bu gayesini gerçekleştirmek için çok muntazam bir plân tatbik etti. Batı cephesi kumandanlığına Evrenos Paşa'yı ta'yin ederek, Makedonya'nın fütûhâtıyla vazîfelendirdi. Kuzey cephesi kumandanlığını Kara Timurtaş Paşa'ya vererek, Tunca boyunun fethiyle vazîfelendirdi. Kuzey-batı cephesi kumandanlığını da Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa'ya verdi. Kara Timurtaş Paşa, Bizanslılar'dan; Kızılağaç yenicesi'ni, Bulgarlar'dan; Yanbolu ve İslimye'yi aldı. Lala Şahin Paşa, Samaka ve İhtiman'a akın tertîb etti.

Sultan Murâd Hân'ın 768 (m. 1367)'de başlattığı Harekâtla Bulgarlardan; Aydos Karinâbât ve Tirebolu'yu, 769 (m. 1368)'da Bizanslılar'dan; Hayrabolu, Pınarhisar ve Vize'yi alıp, elden çıkmış olan Kırkkilise'yi tekrar fethetti. Bulgaristan kralı Yuvan Şişman, Osmanlılara karşı duramayacağını anlayarak, andlaşma istedi. Kızkardeşi Prenses Marya'yı da Sultan Murâd Hân'a vererek, andlaşmayı akrabalık yoluyla kuvvetlendirmek niyetindeydi. Osmanlıların Balkanlar'daki başarılarından telâşa düşen Bulgar kralı Yuvan Şişman, Bizans'ın da teşvikiyle andlaşmayı bozarak Sırp kralı ile birleşti. 773 (m. 1371) senesinde Çirmen'de yapılan muharebede, Sırplılar büyük bir bozguna uğradı, iki kraldan biri Meriç'te boğulup, diğeri, kaçarken öldürüldü. Bu savaşla, Balkanlar'daki mukavemet kırılarak, Osmanlılara Makedonya kapıları açıldı.

Osmanlı akıncıları, 773 (m. 1272)'de Vardar'ı geçip; Sırbistan, Bosna, Arnavutluk ve Dalmaçya'ya kadar uzanarak, Adriyatik denizine dayandılar. Teselya geçilerek, Yunanistan'ın Atîk havâlisine kadar inen akıncılar, düşman arazisini tahrib edip zayıflatmak, anî baskınlarla düşmanı tedirgin edip moral bozmak, keşif harekâtları yapmak, düşmanın pusu kurmasına engel olmak, ganîmet ve esîr almak, yol ve köprüleri emniyet altında bulundurmak, hudud dışındaki yerli ahâlinin çağrısıyla zâlimleri ortadan kaldırmak ve mazlûmlara Osmanlı adâletini tanıtmak gibi mühim vazîfeler icra ettiler.

Çirmen zaferi sonunda, ilk Makedonya Fütuhatı başlatılarak, vezîr-i a'zam Çandarlı Kara Halîl Hayreddîn Paşa, Rumeli Beylerbeyi Lala Şahin Paşa, Gâzî Evrenos ve Deli Balaban Beyler komutasındaki Osmanlı Ordusu, İskece, Drama, Kavala, Zihne, Serez, Avrethisar, Vardar Yenicesi ve Karafırye mevkilerini fethetti. Osmanlıların Makedonya'yı zapt ederek Köstendil'e gelmeleri üzerine, Yukarı Sırbistan hükümdârı Lazar Grebliyanoviç, Sultan Murâd Hân ile

anlaşmak istedi. Lazar, Osmanlılara vergiyle beraber, asker vermeyi de kabûl etti. Bizans, Bulgar ve Sırp kralları, Prens ve Despotları, Birinci Murâd Hân'a tâbiiyetlerini arz ettiler. Bu devletlerin Osmanlılar'ın hâkimiyetlerini tanıyarak; vergi vermeleri ve muharebelerde yardımcı asker vermeleri, geniş ölçüde fütuhat yapan, Osmanlı devleti için büyük faydalar ve muvaffakiyetler sağladı.

Rumeli ve Anadolu'da fetihler devam ederken, ba'zı mâlî, idarî ve askerî ihtiyâçları karşılamak için Timar teşkilâtı kurulmuştu. Kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle, Timar teşkilâtı, ta'dil ve ihtiyâca göre ıslâh edildi. "Yaya", "Müsellem" ve "Yeniçeri"lere ilâveten, kara Timurtaş Paşa'nın tavsiyesi ile "Kapıkulu askeri"nden maaşlı süvari ocağı kuruldu.

Seferlerde levazımın muhafazası ve süvarilerin hayvanlarının bakımı için Voynuk sınıfı teşkil olundu. Sultan Murâd Hân, 780 (m. 1378)'de oğlu Şehzâde Bâyezîd'i, Germiyan Bey'i Süleymân Şah'ın kızı Devlet Şah Hâtun ile muhteşem bir düğünle evlendirdi. Süleymân Şah, kızına çeyiz olarak; Kütahya, Tavşanlı, Emet ve Simâv'ı verdi. Hamîdoğlu Hüseyn Bey'den seksenbin altın karşılığı; Akşehir, Yalvaç, Beyşehir, Seydişehir ve Karaağaç alındı.

782 (m. 1380)'de Balkanlar'da Osmanlı fütuhatını tekrar başlatan Birinci Murâd Hân, Makedonya'da harekâta geçilmesini emretti. Rumeli Beylerbeyliği'ne ta'yin edilen Kara Timurtaş Paşa, Vardar nehri sahilindeki İştip'i fethedip, Vardar'ı geçerek, 784 (m. 1382)'de Manastır'ı ve Pirlepe'yi aldı. Manastır, Arnavutluk ve Kuzey Epir mıntıkalarına yapılacak harekât için üs oldu. 786 (m. 1384) baharında, Osmanlı akıncıları, Bosna-Hersek akınını gerçekleştirerek, pekçok esîr ve ganîmet aldılar. 787 (m. 1385)'de Vezîr-i a'zam Çandarlı Hayreddîn Paşa'nın Ohri'yi fethiyle, Osmanlılar Arnavutluk hududuna yerleştiler. Kuzey Arnavutluk prensi Balşa ile Draç ve Orta Arnavutluk dukası Şarl Topia arasında meydana gelen muharebede, Draç dükası, Hayreddîn Paşa'dan yardım istedi. Bu çağrı üzerine Hayreddîn Paşa, Draç prensine yardım ederek, Savra'da onun galibiyetini te'min etti. Bu muharebede Prens Balşa da öldürüldü. Osmanlı kuvvetleri, 788 (m. 1386)'de Kroya ve İşkodra'yı aldılar ise de, Venedik nüfuzu altında bulunan bu yerleri, Venediklileri gücendirmek istemedikleri için bırakıp çekildiler. Balabancık kalesi kumandanı İnce Balaban Bey, 787 (m. 1385)'de Bulgaristan'ın mühim merkezlerinden Sofya'yı zaptetti.

Osmanlı ordusunun Rumeli'de bulunmasından istifâde eden karamanlı Alâeddîn Bey, 788'de (m. 1386) Osmanlı hududuna taarruz ederek, Beyşehir ve havâlisini zaptetti. Tecâvüzü Edirne'de haber alan Sultân Murâd'ın, etrâfındakilere şöyle dediği rivâyet edilir:

"Şu ahmak zâlimin yaptığına bakın hele! Ben din gayretiyle Allah yolunda bir aylık mesafede kâfirler içine girdim. Ömrümü, gece-gündüz gazâya verdim; çok mihnet ve belâ çektim. Hâlbuki, o gelip müslümanları yağmaladı. Söyleyin ey gaziler!... Ben cihâdı bırakıp da ehl-i İslâma nasıl kılıç çekeyim?"

Fakat, ehl-i İslâmı kırmak bahasına da olsa, kâfirin ekmeğine yağ süren hainliği cezalandırmak ve Anadolu'daki diğer beylere esaslı bir göz dağı vermek gerekiyordu. Sultan Murâd, Rumeli'deki kuvvetlerin başında Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa'yı bırakarak, Anadolu'ya geçti. Kışı Bursa'da geçirdikten sonra, Karamanoğlu'nun üzerine yürüdü. Konya önlerinde karşısına çıkan Karamanoğlu kuvvetlerini dağıttı. Alâüddîn Bey, Konya kalesine kaçtı. Kale muhasara edilince, Alâeddîn Bey, Sultan Murâd'ın kızı olan zevcesi Melek Hâtun'u şefaatçi gönderip sulh istedi. Bilâhare Osmanlı ordugâhına gelip, kayın babasının elini öpünce iş tatlıya bağlandı. Karamanoğullarının da Osmanlı hâkimiyetini tanıması, batıda olduğu gibi doğuda da Sultan Murâd Hân'ın nüfuz ve i'tibarını arttırdı. Sultan Murâd Hân'ın ve Osmanlı ordusunun

Anadolu'da bulunmasından istifâde eden Balkan kral ve prensleri, Türklere karşı ittifâk kurup, taarruz plânları yaptılar. Bosna hududunda Lala Şahin Paşa kumandasındaki akıncılar, Bosna Kralı Lazar'ın otuzbin kişilik müttefik kuvvetlerini karşıladı. 781 (m. 1378)'de Ploşnik mevkiinde meydana gelen muharebede, Lala Şahin Paşa'nın yirmibin kişilik kuvveti bozularak, çoğu şehîd oldu. Ploşnik bozgunu, gizlice hazırlanmakta olan Hırvat, Leh, Macar ve bütün Balkan kral ve prenslerini Osmanlılar aleyhine harekete sevketti. Denizci bir kavim ve devlet olan Venedikliler, Osmanlıları iyi tanıyıp menfaatlendiklerinden, her ne kadar haçlı ittifâkına katılacaklarını beyân etmişlerse de, tarafsız kalmaya mecbûr oldular. Lazar ve Arnavut prensi Kastriyota'nın öncülüğünde; Hırvat, Leh, Macar, Bulgar, Sırp ve Arnavut'ların ittifâkını haber alan Sultan Murâd Hân, vekarını muhafaza ederek, muvazeneli ve plânlı bir şekilde hazırlıklarını tamamlamaya başladı. Balkan ittifâkına karşı Anadolu beylerinden yardım istedi. İttifâka dâhil olan Bulgarları büyük harbden önce saf dışı etmek gayesiyle, Vezîr-i a'zam Çandarlı Ali Paşa'yı vazîfelendirdi. Osmanlı ordusu, Balkan dağlarını aşarak; Pravadi, Şumnu ve Bulgar krallığı'nın merkezi Tırnova'yı aldı. Ali Paşa, Tuna boyu istikâmetinde harekâtı devam ettirerek; Ulah hakimiyetindeki Silistre ve Niğbolu'yu zaptetti. Bulgar kralı Şişman, Osmanlılar ile andlaşmaya mecbûr oldu. Böylece haçlı ittifâkına girmemesi te'min edildi. Osmanlı beylerinin Balkanlar'daki ileri harekâtı durduruldu. Sultan Murâd Hân, bütün kuvvetlerini kumandasında topladı. Bulgaristan harekâtını muvaffakiyetle tamamlayan Vezîr-i a'zam Ali Paşa, Yanbolu'ya gelen Sultan Murâd Hân ile görüşerek, durumu arz etti. Durum değerlendirilmesi tamamlanıp, harp dîvânında sefer kararı alınarak, Priştine hedef ta'yin edilince; Osmanlı ordusu, Büyük Balkan harekâtını başlattı. Yollarda, yerli ahâlinin; mal mülk, can ve ırzına karşı hiçbir tecâvüz yapılmadan Kosova'ya gelindi. Yağma ve tahribatın yapılmaması, Balkan milletlerini, Osmanlı'nın güzel ahlâkına ve adâletine hayran bıraktı. Üsküb ile Priştine arasındaki Kosova'da, müttefik haçlı ordusuyla karşılaşıp muharebe nizâmı alındı. Bu sırada Sırp kralı Lazar'ın elçisi geldi. Huzûra kabûl edilince, Lazar'ın ağzından; "İşte ben hazırım. Üç aydan beri eli kanda da olsa üstümüze gelmeliydi. Eğer er ise gelsin uğraşalım. Eğer gelmezse, hazır olsun. Ben varırım!" diyerek meydan okudu. Sultan Murâd Hân da cevap verip; "O mel'ûn herif hiç mi İslâm kılıcı görmemiş ki, böyle boş lâflar eder? İnşâallah ona Türk erliğini göstereyim!" dedi. Osmanlı'dan elçiye zeval olmadığını bilen elçi, Sultân'ı öfkelendirmekten çekinmeyerek edepsizliğine devam edip, sayıca üstünlüklerini söyleyerek; "Hem de bir erimiz, bin Türk'e denktir!" deyince, Gâzî Hünkâr; "Bre mel'ûnun uğursuzu, alçak!" diye bağırdı; "Eğer cihanın askeri sizinle olsa, Allahü teâlânın inâyeti, Muhammed aleyhisselâmın mu'cizâtı ile cümlesinin kanını toprağa karıp, onları karga gibi ayıklayıp, binini bir defada kırar ve o mel'ûn kralının da başını keserim!" dedi.

Elçi gittikten sonra, harp meclisi toplandı. Sultan Murâd, evvelâ Gâzî Evrenos Bey'e; "Evrenos! Bu kâfir ile nice buluşup cenk etmek gerektir? Bu işin asanı (kolayı) ne veçhile olur?" diye sordu. Gâzî Evronos Bey; "Ey Hüdâvendigâr, ben kemîn (âciz) bir hizmetcinizim! Benim fikrim ve reyim n'ola? Süleymân'ın yanında karıncanın ne fikri ola ve ne mikdârı ola ki, söz söyleye! Asker yaşamak ve cenk ahvâlini bilmek, sultanların işidir" diye cevap vererek tevâzu gösterip, Sultânın zihninden geçenlere iştirâk ettiğini bildirdi.

Bunun üzerine Sultan Murâd, meclistekilere hitaben; "Beyler! Eğerçi Hak inâyeti ile çok çeri sürüp cenk ettim. Amma bu kalan cenk gibi değildir. Müşâveret etmek sünnet-i Resûldür. İttifâk edip gönül berkedip, gönül berkdürmek vâcibdir" dedikten sonra, tekrar Gâzî Evrenos Bey'e dönerek; "Nice zamandır ki, seni bu uçda koydum, bunların ayinini bildin ve tecrübe ettin. Senin fikrin diğerlerinin fikri gibi değildir" buyurdu. Gâzî Evrenos Bey; "Kemineye şöyle hoş gelir

ki” diyerek söze başlayıp, şöyle devam etti; “Hak teâlâya tevekkül edip, erkenden varıp, yerin iyisini alıp, ol sonra gele. İveceklik etmeyelim. Evvelâ cenge o ikdam ede. Zîrâ kâfir, içtima ile çoğalıp durunca, demirden bir hisar olur. Ona zafer bulmak asan olmaz. Amma cenge ikdam edip bir birbirinden ayrılınca, savaşması gayet asandır. Kulunun bildiği bu kadardır. Kalanını Sultanım yeğ bilir.” Sultan Murâd, Şehzâde Bâyezît ve Çandarlızâde Ali Paşa da bu fikri uygun bulunca, ilerleyip iyi bir yer tutabilmek için, Lazar’ın merkezi olan Priştine’ye doğru yürüyüşe geçildi. Gâzî Evrenos Bey ile Paşa Yiğit komutasındaki öncü kuvvetler, Priştine’ye üç kilometre mesafedeki Kosova ovasına vardıklarında, düşman ordusunu gördüler.

Haçlılar, gerçekten sayıca üstündüler. Altmışbin Türk askerinin karşısına, ikiyüzbin haçlı çıkmıştı. Sultan Murâd, hemen harbe girişmek niyetinde idi. Fakat, gün kızgın, asker yorgun, düşman azgın olduğundan Gâzî Evrenos Bey’in tavsiyesi ile, bir gün istirahat verdi. Tahmin ettiğinden fazla düşman askeri ile karşılaştığı için, biraz endişeli idi. Harb meclisini bir defa daha topladı. Oğlu Şehzâde Bâyezîd’e hitaben, bu endişesini şöyle dile getirdi: “Ey ciğer köşem, bu kâfir ile uğraşmak hakkında sen ne tedbir edersin? Zîrâ ben, bu kâfirin leşkerini bu kadar tasavvur etmezdim, bî-kıyâsdır. Biz leşkerîmizin önüne deve tutalım mı! Yoksa, şöyle rû-be-rû (yüzyüze) duruşalım mı?” Şehzâde Bâyezîd şu cevâbı verdi:

“Hünkâr’ın fikrine bizim tedbirimiz ermez. Amma, biçâreye şöyle gelir ki, nice yıldır kâfir ile cenk ederiz. Hiç önümüzde deve tutmadık; şimdi dahî tutmayız. Kâfirin leşkeri ne denli çoksa inâyet-i Hak, İslâmladır. Eğer Hak teâlâdan inâyet olursa, yalnız ben kulun bu kâfirin işini tamâm ederim!... Şimdiye dek, her cengde mensûr ve muzaffer olduk. Şimdiden gerû dahî gam yeme. Gene nusret Hak avnî (yardımı) ile ki, senindir. Hele ben, hiç teşviş çekmezem. Eğer öldürürsevüz sa’îd, eğer ölürsevüz şehîd oluruz!” Aynı konuda fikri sorulan Çandarlızâde Ali Paşa; “Ey saadet ıssı devletin pâdişâhı! Kâfirin azını çoğundan kayırmak reva değildir” diye söze başlayıp, gazâda aza ve çoğa i’tibâr olmadığına dâir âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler naklettikten sonra; “İmdi, devletlû Hünkâr! Gazâda hemen Hak teâlâya sığınmak gerek. Şükür Huda’ya ki, tûl-i ömrümüzde mensûr ve muzaffer ola geldik. Ümiddir ki, gene nusret bizim ola! Hâşâ Hak teâlânın kemâl-i kereminden mi ki, bu kâfir ikliminde bunca ehl-i İslâm’ı helak ede?..” dedi. Gâzî Evrenos Bey de, askerin önünde deve tutmanın mahzurlarını beyân edince, Sultan Murâd, şu karara vardı: “Pes, sevâb odur ki, evvel tirendazları (Okçuları) önde tutup, sağa ve sola ok yağdıralar. Andan gaziler dahî bir kezden “Tekbir” edip, küffâra hücum edeler. Bu gazâda ya taht ola, ya baht ola! Ve tûl-i ömrümde bunca gazâlar ettim. Gayem, bu gazâda şehîd olup, iyi adla âlemden göçem! Ve her dirliğin âhiri ölmek olduktan sonra, ne teşviş çekmek gerek!” dedi.

Birliklerin muharebe nizâmı da tesbit edildikten sonra, işin gerisi sabahın hayrına bırakıldı. O gece 15 Şa’bân 791 (m. 9 Ağustos 1389), Berât gecesi idi.

Fakat o sakin yaz gününde, akşam olup karanlık basınca, öyle bir fırtına çıktı ki, ortalığı toza dumana verdi. Kimse kimseyi seçemez oldu. Hava böyle giderse, sayıca üstün olan kâfirin işine gelecekti. Bu durum da duâ etmekten başka çâre yoktu.

Sultan Murâd, bu mübârek Berât gecesinde, abdest alıp iki rek’at hacet namazı kıldı. Sonra ellerini açıp cenâb-ı Hakka şöyle yalvardı: “Ey ilâhî! Seyyidî! Mevlâyî! Bunca kerre hazretinde duâmı kabûl ettin. Beni mahrûm etmedin. Gene benim duâmı kabûl eyle! Bir yağmur verip, bu zülûmâtı ve gubârı (tozu) defedip âlemi nûrânî kıl, tâ ki kâfir leşkerini muayene görüp, yüz yüze ceng edelim! Yâ ilâhî! Mülk ve kul senindir. Sen kime istersen verirsin. Ben dahî bir nâçiz kulunum. Benim fikrimi ve esrârımı sen bilirsin. Mülk ve mal benim maksadım değildir. Bu araya

kul karavaş için gelmedim. Hemen hâlis ve muhlîs senin rızânı isterim. Yâ Rab! Beni bu Müslümanlar'a kurban eyle! Tek bu mü'minleri küffâr elinde mağlûb edip helak eyleme! Yâ ilâhî! Bunca nüfûsun katline beni sebep eyleme! Bunları mensûr ve muzaffer eyle! Bunlar için ben canımı kurban ederim. Tek sen kabûl eyle! Asâkir-i İslâm için teslîm-i rûha râzıyım. Tek bu mü'minlerin ölümünü bana gösterme! ilâhî! Beni katında mihman edip, mü'minler rûhuna benim rûhumu feda kıl! Evvel beni gâzî kıldın, âhır şehâdet rûzî (nasîb) kıl! Âmin!" Çok geçmeden rahmet bulutları peyda oldu. Gelip Kosova sahrası üzerine boşaldılar. Rüzgâr dindi. Toz sindi. Göğün yüzü açıldı.

Gâzî Hünkâr secdeye kapardı. Sabaha kadar cenâb-ı Hakka hamd ve senalar etti. O, böyle bir inâyet-i Rabbâniyeye ilk defa mazhar olmuyordu. Bir kerresinde de, Trakya'da bir kaleyi muhasara etmişti. Fakat, bir türlü zabtedemiyordu. Bir ara kendisini çaresiz kalmış hissedip; "Bu yıkılası kaleyi almak müşkildir. Meğer bunu Allah yıka!" diye yakındı. Sonra alıp başını gerilerde bir tenhâ yere gitti. Bir kavak ağacına sırtını verip oturdu. Az sonra adamlar gelip, kalenin hiçbir zor görmeden yıkıldığını haber verdiler! Gâzî Hünkâr, yaslandığı ağacı gösterip; "Bu ağaç, devletlü kaba ağaçtır!" dedi kim bilir, o ağaçta ne hikmet vardı? Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Bugün Kırklareli'nin Kofçaz ilçesinin merkez bucağına bağlı "Devletliağaç" köyü, adını bu hâdiseden almıştır.

Sırp kaynaklarına göre, 20 Haziran, Türk kaynaklarına göre 16 Şa'ban 791 (m. 1389) günü, Kosova sahrasında cereyan eden muharebede, Osmanlı ordusunun harb nizâmı şöyle idi: Sağ cenahta, başta Şehzâde Bâyezîd olmak üzere; Kara Timurtaş Paşa ve Gâzî Evrenos Bey komutasında Rumeli gazileri, sol cenahta Şehzâde Ya'kûb ve Anadolu Beylerbeyi Saruca Paşa komutasında Anadolu askeri yer almıştı. Merkezde ise, mutâd olduğu üzere Sultan Murâd bulunuyordu.

Çandarlızâde Ali Paşa, Pâdişâhın yanında idi. Merkez kuvvetlerinin önünde Yeniçeriler, onların önünde de topçular vardı. Sağ ve sol cenahın önüne biner okçu yerleştirilmişti. Sağ cenah okçuların komutanı Hamîdoğlu Malkoç Bey, sol cenah okçularının komutanı da Malkoç Bey'in oğlu Mustafa Bey idi. Muharebe, topçuların top atışlarıyla başladı. Yaklaşık sekiz saat devam etti. Osmanlı'nın sol kanadı sarsılmaya başladı. "Yıldırım" lakablı şehzâde Bâyezid, lakabına uygun bir tarzda imdâda yetişip, durumu düzeltti. Düşman ricata mecbûr oldu. İkindiye varmadan, ikiyüzbinlik küffâr ordusunun çoğu kılıçtan geçirildi. Mağrur başkomutan Lazar da ölüler arasındaydı. İki rek'at şükür namazı kılan, Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr, bir Sırp asilzâdesi tarafından şehîd edildi. Kaçan düşmanı ta'kip etmekte olan oğlu Şehzâde Yıldırım Bâyezîd, devlet adamlarının ittifâklarıyla hükümdâr ta'yin edildi.

Sultânın nasıl şehid edildiği hakkında haberler muhteliftir. Katilin bir Sırp asilzâdesi olduğu kesindir. Adı, muhtemelen Miloş Kopila'dır. Miloş Kopilek, Miloş Kobiloviç ve Miloş Nikola olarak da gösterilmiştir.

Sultan Yıldırım Bâyezîd'in Bursa Kâdısı'na gönderdiği fermanda, vak'a şu şekilde beyân olunmaktadır: Muharebeyi müteâkib, Miloş, Otâğ-ı hümâyûna gelir, "Ben Müslüman oldum!" diyerek, Sultân'ın huzûruna girmek ister. Kabûl edildiğinde de, yenine gizlediği hançeri çekerek Sultân'a saplar. Âşıkpaşa-zâde'nin târihinde ve Enverî'nin "Düstûrnâme"sinde, az bir fark ile, bu ifâde teyid edilir mâhiyette kayıtlar bulunmaktadır. O devirden kalan Sırp halk türkülerinde de, vak'a böyle anlatılmaktadır. Müellifi meçhûl bir Bizans kroniğinde. Miloş'un Sırp kralı Lazar, Sultân'ın hançerlenmesinden Lazar tarafından vazîfelendirildiği kaydedilmiştir. Bu doğru olabilir

zîrâ Lazar, Sultân'ın hançerlenmesinden sonra esîr edilmiş ve Sultân'ın vefâtı üzerine derhâl katledilmiştir.

Oruç Bey, Sultan Murâd'ın harb sahasını at üzerinde gezerken, cesetler arasından ayağa fırlayan bir Sırplı tarafından şehîd edildiğini yazar.

Rivâyet muhtelif, fakat netice birdir. Oruç Bey, bu neticenin kaçınılmazlığını şu mısralar ile dile getirir:

"Bilmediler anı kim takdîr ola,
Defn olunmaz hîle vü tedbîr ile.

Çün mukadderdür mukarrerdür kaza,
Çâre nedür ana? Teslîm-ü rızâ.

Ger selâmet, ger melâmetdür kişi,
Görmeyince çâre yoktur her işi.

Kaçuban sınduğı yerde, hem bulur.
Ol gelecek nesne elbette gelür.

Kara Çelebizâde Abdülazîz de, "Mir'ât-üs-sefâ" adlı eserinde Sultan Murâd'ın akıbetini şöyle açıklar:

"Kosova'da şehâdet murâd etmişti.
Miloş Nikola şehîd etti."

Evet, hakîkat bu! Sultan Murâd, Kosova'da muradına erişti! Bugün, Yugoslavya'da, Kosovska Mitroviça'dan Priştinaya giden yolun 400 metre kadar batısında bulunan Mileşova köyünün yakınında, yerlilerin "Muratova Tulbe" dedikleri bir türbe vardır. Sultan Murâd'ın şehîd olduğu yer burasıdır. Bizim "Meşhed-i Hüdâvendigâr" dediğimiz bu türbede onun iç organları gömülüdür. Cesedi ise, tahnit edilerek Bursa'ya getirilmiş ve Çekirge'de yaptırdığı câminin karşısına defnedilmiştir.

Osmanlı Sultânı Birinci Murâd Hüdâvendigâr Hân, zaferden zafere koşmuş, Anadolu'da ve bilhassa Avrupa kıt'asında devletin hudutlarını çok genişletmiş ve babasından bir beylik olarak aldığı ülkeyi büyük bir devlet hâlinde oğluna bırakmıştır, İslâmın cihâd emrini yerine getirmek ve Osmanlı'nın şânını yükseltmek için yaptığı ve kazandığı gazâların en büyükleri otuzyedi tanedir. Sultan Murâd Hân; dindar, âdil, merhametli, faziletli idi. Azîm ve irâde kudreti, vekar ve ciddiyeti, ahâlisine karşı şefkatli oluşu, açık ve samîmi siyâseti, içte ve dışta istikrarı ve mühim askeri, adlî, mâlî ve idâri teşkilâtıyla Osmanlı Devleti'ni sağlam temeller üzerine oturttu. Güneydoğu Avrupa kıt'asına, Anadolu'dan Türk-İslâm nüfûsunun naklinde tatbik ettiği şuurlu sistem ve neticesi, Sultan Murâd Hân'ın dâhiyane bir siyâsetidir. Fütuhatla alınan Rumeli topraklarına iskân edilen Türk ve İslâm nüfûsu, Avrupa kıt'asında kalıcı bir hâkimiyetin ve emniyetin başlangıcıdır.

Anadolu ve Rumeli'de pekçok hayır müesseseleri ve dînî, askeri, idâri teşkilâtları kuran Sultân Murâd Hân, târihte kazandığı zaferlerle olduğu gibi, yaptırdığı eserlerlede milletinin kalbinde taht kurmuştur. Bugün bütün Balkan ülkelerinde mevcût Müslüman ve Türk ahâli, ilk Osmanlı fütuhatı ve iskân siyâsetinin neticesidir.

Sultan Murâd Hân, ihtiyâç ve lüzumunda eserler yaptırdığı gibi, zaferlerin ardından da şükran ifâdesi olarak mescid, câmii, medrese, mektep, imâret, han ve sosyal müesseseler inşâ ettirmiştir. 1364 Sırpsındığı zaferi sonunda, şükrâne olarak; Bursa ve Bilecik'te birer câmi, Yenişehir'de bir imâret, Çekirge'de bir imâret, medrese, kaplıca ve han yaptırmıştır.

Sultan Murâd'ın hükümdârlığı, devlet adamlığı ve komutanlığı, yerli ve yabancı tarihçiler tarafından kâfi derecede işlenmiştir. Fakat onun, Alperenler, Horasan erenleri ve Ahî-gâzî devrinin son mümtaz siması olduğuna pek temas edilmemiş ve derviş cephesi pek tanıtılmamıştır. 768 (m. 1366) yılında Malkara'da Yegan Reîs adlı bir dervişe vermiş olduğu icâzetnameden, Ahîler'e şeyhlik ettiğini öğreniyoruz. Duâlarının, Hak katında müstecâb olduğuna dâir iki menkıbe yukarıda nakledilmişti. Zühd ve takvâya düşkünlüğünü ve kemâlât derecesini gösteren bir menkıbe daha vardır ki, çok duygulandırır. Neşrî'nin kaydettiğine göre; Gâzî Hünkâr, birgün imamına; "Mevlânâ! Günâhımın çokluğundan mıdır ki, namaza durunca, üç kerre tekbîr etmeyince, Kâ'be-i müşerrefeyi müşâhede edemem? diye dert yanar, ve; "Sen hemen bir tekbîr ile ne hoş müşâhede edersin" diye gıbta ettiğini belirtir!.. Hey Koca Hüdâvendigâr!.. Kalbinin saflığından, herkesi tekbîr bağlayınca, kendisi gibi Kâ'be'yi görür sanırmış!..

Bu velî, gâzî ve şehîd pâdişâh, bir zamanlar Bursa'da alem olmuştu. Osmanlının son zamanlarına kadar Bursa, "Hüdâvendigâr vilâyeti"nin merkezi idi. Şimdi Bursa'da Hüdâvendigâr semti var.

---

1) Tâc-üt-tevârih, muhtelif sahifeler

2) Neşrî, muhtelif sahifeler

3) Âşıkpaşa-zâde muhtelif sahifeler

4) Bezm-ü rezm, İstanbul 1928, sh. 383

5) Ed-Devlet-ül-Osmâniyye. (Zeyni Dahlan), İstanbul 1986, sh. 118

6) Münşeât-i Selâtîn (Feridun Bey), İstanbul 1283, cild-1 sh. 111

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1048

NASÎRUDDÎN MAHMÛD ÇIRAĞ

Hindistan'da yetişen Çeştiyye evliyâsının büyüklerinden. Nasîruddîn Mahmûd, Nizâmüddîn Evliyâ'dan gelen Çeştiyye yolunun son halîfesidir. Hazînet-ül-evliyâ adlı eserde, İmâm-ı Hüseyn soyundan olduğu yazılıdır. Diğer kaynaklarda ise, Ömer bin Hattâb'ın (r.a) soyundan olduğu bildirilmektedir. Nasîruddîn Mahmûd'un doğum yeri hakkında da değişik rivâyetler vardır. Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletindeki Ayodin veya Bara Banki'de doğduğu sanılmaktadır. Nasîruddîn Mahmûd, 757 (m. 1356) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde vefât etti.

Nasîruddîn Mahmûd, dokuz yaşında iken babasını kaybetti. Yetiştirilmesi, annesinin üzerine kaldı. Nasîruddîn Mahmûd, küçük yaştan i'tibâren ma'nevî ilimlere ve dînî vecîbelere ilgi duyar, namazlarını cemâatle ve vaktinde kılmaya titizlikle dikkat ederdi. Nasîruddîn Mahmûd, Hayr-ül-mecâlis'e göre Kâdı Muhyiddîn Kâşânî'den "Bezûdî" adlı eseri okudu. Siyer-ül-evliyâ'ya göre ise Bezûdî ve Hidâye adlı eserleri Allâme Kerîm Şirvânî'den okudu. Allâme Kerîm Şirvânî'nin vefâtından sonra, Mevlânâ İftihârüddîn Muhammed Geylânî'den ilim öğrendi. 25 yaşında, Avaz ormanlarında sekiz yıl beraberce uzlete çekildikleri arkadaşı ile nefsine karşı mücâdeleye başladı. Bu zaman zarfında gündüzleri oruç tuttu ve iftarını ormandaki otlarla yaptı. 43 yaşında iken Dehlî'ye gitti ve Nizâmüddîn Evliyâ hazretlerinin talebeleri arasına katıldı.

Birgün Nizâmüddîn Evliyâ, dergâhının üst katındaki odasından inerken, bir ağaç gölgesinde, ümitsiz bir vaziyette duran Nasîruddîn Mahmûd'u fark etti. Yanına çağırtıp, onun hâlini ve hatırını sordu. Kendini tanıttıktan sonra, Nasîruddîn Mahmûd; "Efendim, buraya sâlihlerin ve velîlerin ayakkabılarını giymelerine yardım etmek için geldim" dedi. Bu tek cümle,

onun mütevâzi karakterini ve ma'nevî yükselmeye müsait olmasını ortaya koyduğu gibi, Nizâmüddîn Evliyâ'nın himmetini kazanmasına yetti. Nizâmüddîn Evliyâ, kendi hocası ile arasında geçen bir olayı hatırladı ve ona bunu şöyle anlattı: "Ben, hocam Ferîdüddîn Genc-i Şeker'in yanında bulunduğum zaman, birgün Ecvedehn'deki ders arkadaşlarımdan biri bana geldi ve beni, yamalı, eski bir elbise ile görünce; "Nizâmüddîn, senin buraya gelmen ne kadar oldu ki bu hâldesin? Bu şehirde ilim okutsan, dünyalık bakımından bir sıkıntılı olmaz" dedi. Ben, onun bu sözüne hiç cevap vermedim ve oradan ayrılarak, doğruca hocamın huzûruna gittim. Hocam bana; "Nizâmüddîn eğer arkadaşlarından bir kimse gelir ve sana; "Senin bungünkü hâlin nedir?" Rahatlık ve bolluk olan ilim öğretmeyi niçin terk eyledin?" derse, ne cevap verirsin" buyurdu. Ben de; "Siz ne emrederseniz, onu söylerim" dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Gittiğim yoldan git demen, arkadaşlık değildir.
Mutluluk sana olsun, benim boynum eğiktir."

Sonra yemek hazırlanmasını emr buyurdu. Yemek hazırlanınca bana; "Nizâmüddîn, bu sofrayı başına al, o arkadaşının olduğu yere götür" buyurdu. Ben de söylenileni yaptım. O arkadaşım bu hâle şaşırarak; "Bu sohbet ve bu hâl sana mübârek olsun" dedi." Hocası ile arasında geçen olayı anlattıktan sonra, Nizâmüddîn Evliyâ ona, riyâzet ve mücâhedede bulunmasını emretti. Nasîruddîn Mahmûd, bu sırada günlerce birşey yemezdi.

Nasîruddîn Mahmûd'un hocasına bağlılığı şöyle anlatılır: "Birgün Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ'nın talebelerinden Hâce Muhammed Gazârûnî, Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhında misâfir olarak bulunuyor idi. Bir gece Muhammed Gazârûnî teheccüd namazı için uyanmış ve paltosunu mescide bırakıp, abdest almaya gitmişti. Fakat dönüşte paltosunu yerinde bulamadı ve kızgınlıkla bağırmaya başladı. Nasîruddîn Mahmûd bu gürültüden şaşkına dönüp, gecenin bu ilerlemiş saatinde Nizâmüddîn Evliyâ'nın bu seslerden rahatsız olacağını düşünerek, Muhammed Gazârûnî'nin kızgınlığının geçmesi için, hemen paltosunu çıkarıp ona verdi. Ertesi sabah, olup bitenler Nizâmüddîn Evliyâ'ya anlatılınca, Nasîruddîn Mahmûd'u yanına çağırdı ve ona yeni bir elbise hediye ederek, duâ etti."

Nasîruddîn Mahmûd, bir süre hocasının yanında kaldıktan sonra, izin alarak annesinin yanına gitti. Fakat orada, hayranlarının çokluğundan vazîfelerini yapamaz hâle geldi. Bu durumu, Emîr Hüsrev vasıtasıyla hocasına arz etti. İnsanlardan uzaklaşmak ve ormana gitmek için müsâade istedi. Nizâmüddîn Evliyâ ona şu haberi gönderdi: "Allahü teâlânın kulları arasında kalmalı ve onların sıkıntılarına sabır ve müsamaha göstermelisin. Bunun mükâfatını göreceksin. Her insan, bir işe uygun olarak yaratılmıştır. O yüzden, talebelerimin ba'zısının sessiz oturmalarını, kapılarını dünyâya kapamalarını öğretirken, ba'zılarının dünyâya düşkün insanlar arasında kalmalarını, sıkıntılarına tahammül etmelerini, onlarla iyi geçinmelerini tavsiye ederim. Zîrâ bu, Peygamberlerin ve velîlerin yoludur." Nasîruddîn Mahmûd, bu emir üzerine Avaz'da insanlar arasında kalmaya devam etti. Zaman zaman hocasını ziyârete ve ondan feyz almaya Dehlî'ye giderdi. Annesinin vefâtından sonra Avaz'dan ayrıldı ve hocasının dergâhında ikâmet etmeye başladı. Hocası Nizâmüddîn Evliyâ'nın vefâtından sonra ise, bugün kabrinin bulunduğu ve Çirâğ-ı Dehlî olarak bilinen mahalle yerleşti.

Nasîruddîn Mahmûd, fakirlik içinde yaşardı. Üst üste hiçbir şey yemeden, iki gün oruç tuttuğu olurdu. Kendisini ziyârete gelen olduğunda, hocasının kıymetli cübbesini giyer, onları öyle karşılardı. Onlar gidince cübbeyi çıkarır, eski elbiselerini tekrar giyerdi. Hâli ve vakti iyi olduğu zamanlarda, kendisi hergün oruçlu olur, misâfirlerine ve talebelerine lezzetli yemekler ikram ederdi. Misâfirlerine bizzat hizmet etmekten zevk duyar ve onlar yerken tatlı tatlı

anlatırdı. Birgün sofrada şöyle buyurdu: "Yemek sırasında insan, Allahü teâlânın kendisini gördüğünü düşünmeli, O'nun rızâsı için yemeli ve yemekten aldığı enerjiyi, Allahü teâlânın rızâsına hasretmelidir."

Birgün yine Nasîruddîn Mahmûd, lezzetli yemeklerle bir ziyâfet veriyordu. Bu ziyâfet sırasında şu hikâyeyi anlattı: "Derviş'in biri, Şeyh Ebû Sa'îd hazretlerini görmeye gitmişti. Şeyhin debdebeli çadırını, ipekten iplerini, altından kazıklarını gören derviş şaşkına döndü. Şeyh Ebû Sa'îd gibi büyük bir velînin, bu lüksünü anlıyamadı. Ebû Sa'îd hazretleri, dervişin aklından geçenleri anlayıp, durumu şöyle açıkladı: "Ey Derviş, çadırımızın bu altın çubuklarını kalbimize çakmadık, onları yere çaktık. Bu dünyâ, senin gölgene benzer, yüzünü güneşe dönersen, gölgen arkada kalır. Eğer sırtını güneşe dönersen, güneş arkada kalır."

Nasîruddîn Mahmûd'a Çırağ lakabının verilmesi şöyle anlatılır: "Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhında, birçok ileri gelen âlimler toplanmıştı. Nasîruddîn Mahmûd, toplantıya biraz geç gelmişti. Nizâmüddîn Evliyâ ona yer göstererek, oturmasını söyledi. Nasîruddîn Mahmûd ise; "Efendim, otururbut, bu muhterem cemâate sırtımı dönmüş olurum" dedi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ; "Çırağın (kandilin) önü, ardı yoktur" buyurdu. Ya'nî lâmbanın ne yüzü, ne de arkası vardır. O, ışıklarını her yöne saçar. O zamandan sonra Nasîruddîn Mahmûd, bütün talebeler arasında "Çırağ" adıyla anılır oldu. Bu lakabı ile de meşhûr oldu.

Diğer bir rivâyet ise şöyledir. "Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhının su ihtiyâcını karşılayacak bir sarnıç inşâ edilmekte idi. Gece yapılan bu işi aksatmak için, Sultan Gıyâsüddîn Tuglak, yağ gönderilmesini durdurdu. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ'nın emri ile Nasîruddîn Mahmûd dereden su getirip, kandillere koydu. Su, yağ gibi yandı. Bundan sonra ona Çırağ lakabı verildi."

Şöyle anlatılır: "Hâce Kıvâmüddîn, Nasîruddîn Mahmûd'un talebelerinden idi. Sultânın hizmetinde bulunuyordu. Bir müddet sonra önemli bir sebep olmadan saraydaki vazîfesinden atılmıştı, işsiz kalınca, arkadaşları, akrabaları ve yakınları ondan yüz çevirdiler. Pazara eşyasını satmaya çıktığında, kimse alıcı olmadı. Sonunda çaresiz kalıp, yardım istemek için hocasına gitti. Daha sıkıntısını dile getirmeden Nasîruddîn Mahmûd cevap olarak şu **kıt'a**yı okudu:

"Dünyâ fânidir, ondan vazgeçmek iyidir.
Az veya çok, rızkın ne ise, yaradandan gelir.
Malını almıyorlarsa, satmamak daha iyidir.
Eğer seni dinlemezlerse susmak daha iyidir."

Şöyle anlatılır: "Birgün Nasîruddîn Mahmûd'u, Dehlî Sultanı zorla Tedted tarafına götürdü. Nârnûl yoluna girdiler. Nânûl'a yaklaşınca Nasîruddîn Mahmûd bineğinden indi ve şeyh Muhammed Türk'ün türbesine yöneldi. Bahçenin içinde kabre karşı bir taş vardı. Bir süre o taşa doğru ayakta durdu. Sonra Muhammed Türk'ün kabrine yöneldi ve ziyâret etti. Ziyâret bitince, orada, bulunanlar ona; "Önce taşa dönmenizin sırrı ne idi?" diye sordular, o da; "Ben Resûl-i ekremin (s.a.v.) rûhaniyetini bu taşın üstünde gördüm ve gördüğüm müddetçe oraya baktım. Resûl-i ekremin (s.a.v.) rûhaniyeti oradan kaybolunca, Şeyhin türbesine girdim" diye cevap verdi. Bundan sonra Nasîruddîn Mahmûd bir müddet murâkabeye daldı. Sonunda başını kaldırıp; "Kimin zor bir işi olursa, gelsin bu türbeye yönelsin. Umulur ki, zorluğu kolayca hallolur" buyurdu. Orada bulunanlardan biri; "Bugün siz bir zorlukla mı karşılaşmıştınız?" diye sorunca; "İşte bunun için söylüyorum. Hak teâlâ, benim müşkilâtımı, bu zâtın bereketiyle kolay eyledi" buyurdu. Nâmûl'dan üç konak gitmemişti ki, sultan hal edildi ve Nasîruddîn Mahmûd rahatça Dehlî'ye döndü."

Nasîruddîn Mahmûd'un vefâtı yaklaştığı sırada, en sevdiği talebesi Mevlânâ Zeynüddîn Ali, hocasının yerine ma'nevî bir halef ta'yin edilmesi zarûretini hissederek, hocasına şu şekilde arzetti: "Efendim! Talebeleriniz arasında birkaç kıymetli olan vardır. Onlardan birini ma'nevî halifeniz olarak ta'yin ederseniz, bu yolun eski âdet ve gelenekleri şimdiye kadar olduğu gibi devam etmiş olur." Bu teklif üzerine Nasîruddîn Mahmûd, Mevlânâ Zeynüddîn'den bu vazîfe için uygun bulduğu talebelerin listesini kendisine getirmesini istedi. Mevlânâ Zeynüddîn Ali, hocasının o zamanki talebelerinden birinci, ikinci ve üçüncü derece olarak üç sınıf hâlinde seçip hazırladığı listeyi hocasına arzetti. Bu isimleri gözden geçirdikten sonra, Nasîruddîn Mahmûd; "Şüphesiz bunlar, dînini sevenlerdir. Fakat korkarım ki, hiçbirisi diğerinin yükünü omuzlarında taşıyamazlar" buyurdu. Bu açıkça, verilen listeye "Hayır" ma'nâsında bir cevaptı. Daha sonra, hocasından kendisine geçen bu yolun emânetlerini de kendisi ile gömülmesini istedi."

Nasîruddîn Mahmûd'a, "Dervişlerin hâli nedendir ve nasıldır?" diye sorulunca, buyurdu ki: "Hâl, doğru amellerin neticesindendir. Amel iki kısımdır. Biri beden ile olan amel olup; herkesin ma'lûmudur. Diğeri kalbin amelidir. Buna murâkabe derler. Murâkabe, kalbinde Allahü teâlânın seni gördüğü ve sana baktığı düşüncesini dâima bulundurmandır. Önce nûrlar, rûhlara inerler. Sonra onun eseri kalblerde, ondan sonra bedende zâhir olur. Beden, kalbe tâbidir. Kalb harekete gelince, beden de hareketlenir. Eğer derviş aç uyur, gece yarısında kalkar ibâdetle meşgûl olur ve kalbi hiçbir şeye bağlamaz ise, nûrların rûhlara inişini müşâhede eder. İsterse şimdi bir kimse gitsin kalbinden bütün düşünceleri çıkarsın, mücâhedeyi seçsin bu hâller ona hâsıl olur. Bunda şüphe yoktur." Sonra şu beyti okudu: "Eğer kusur varsa, oluyor gözden. Yoksa, yârim gizli değil kimseden."

Sultânın me'mûrlarından olan bir talebesine buyurdu ki: "Bilmelisin ki, evindeki atların, hizmetçilerin, dinarların ve dirhemlerin birgün senden alınacak. O hâlde, ilâhî irâde ile elinden alınacak şeyler için niye endişe ediyorsun? Onlar için endişe etmek faydasız değil mi? Ebedi olan şeyler için endişe etmelisin. Gözlerimizin önünden kimlerin geçtiğini ve onlardan kaç tanesinin göçüp gittiğini iyice düşünmelisin. Onlar bizden öndeydiler ve bizden önden gittiler."

Bir kimsenin mesleğini ve Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olduğunu görünce, buyurdu ki: "Bir kimse evde veya çalışırken veya dolaşırken Kur'ân-ı kerîmi okursa, onun işi ve mesleği ona bir mâni teşkil etmez. Aslında o bir sûfîdir." Daha sonra Şeyh Sa'dî'nin şu beytini okudu:

"İlâhî âşıkların muradı, elbiselerin dış görüşünde değildir. Sultânın hizmetinde bile olsan yine de sûfi olabilirsin."

Nasîruddîn Mahmûd buyurdu ki: "Tâlib, Hak yoluna girdiği zaman, kollarını sığamalı, paçalarını kıvırmalı ve saçını tıraş etmelidir. Kollarını sıvaması, Allahü teâlâdan başka kimseden yardım istememesi için kollarını kesmesi demektir. Paçalarını kıvırması, kötü ve kötülük tehlikesi olan yerlere gitmemesi için ayaklarını kesmesi ma'nâsına gelir. Başını tıraş etmesi ise ilâhî aşk yolunda ondan İslâm dinine karşı hiçbir şey çıkmaması demektir."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 86

2) The big five of India in Sufism sh. 178

NECÎBÜDDÎN MÜTEVEKKİL

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Ferîdüddîn Şeker-Genc hazretlerinin kardeşi ve halîfesi idi. Çok sıkıntılar ve riyâzetler çekti. Zâhir ve bâtın ilimlerinde mütehassıs oldu. Yetmiş

sene insanları irşâd etmek, doğru yolu göstermekle meşgûl oldu. Çok sıkıntı çekmesine rağmen, tam bir tevekkül sahibi idi. Yetmiş sene şehirde durdu. Hiçbir yerden maaş cinsinden birşey almadı. Hâlbuki çoluk çocuğu vardı. Ama onun hayatla sanki bağı yoktu. Bugün hangi gün, bu ay hangi ay, bu para kaç liradır bilmezdi. Hicrî yedinci asrın son yarısında Dehlî'de vefât etti. Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin makamına giden yol üzerinde defnedildi.

Bir bayram günü, dervişler onun evinde toplandılar. O gün evinde hiçbir şeyi yoktu. Dama çıkıp, ibâdetle meşgûl oldu. Kalbi ile de; "Böyle bayram günü geçiyor, çocuklarımın yemeği yok. Misâfirler geliyor, bir ikram görmeden geri dönüyor" dedi. Bu arada ihtiyâr birinin dama çıktığını ve şu beyti okuduğunu gördü: "Kalbime dedim, gönlüm, sen Hızır'ı gördün mü? Kalbim dedi ki, eğer görünürse görürüm."

O kimse bir yemek sofrası getirdi ve; "Senin tevekkül davulunun sesi, Arş'tan duyuluyor, senin kalbin ise, yiyecek sıkıntısından bahsediyor" dedi. Necîbüddîn; "Allah biliyor ki, kendim için değil, misâfirlerim için yüzümü döndüm ve söyledim" dedi. O, gelen, Hızır'dan (a.s.) başkası değildi.

Şeyh Nizâmüddîn Evliyâ buyuruyor ki; "Şeyh Ferîdüddîn'in huzûruna kavuşmadan önce birgün Şeyh Necîbüddîn'in huzûrundaydım. Kalktım ve: "Bir Fâtiha ile İhlâs okuyun ki, ben buranın kadısı olayım" dedim. Şeyh Necibüddîn gözlerini yumdu. Sesimi duymadığını zannettim. Tekrar aynı cümleyi söyledim. Bu defa tebessüm etti ve: "Sen kadı olma, başka şey ol" buyurdu. Daha sonra Nizâmüddîn Evliyâ, Ferîdüddîn Şeker Genc'in (r.a.) talebesi ve zamanın en büyük evliyâsından oldu.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 66

NECMÜDDÎN BÂLİSÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Akil bin Ebü'l-Hasen bin Akil el-Bâlisî el-Mısrî eş-Şâfiî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Necmüddîn'dir. 660 (m. 1262) senesinde doğdu, 729 (m. 1328) senesi Muharrem ayının ondördünde vefât etti. Karâfe kabristanına defnedildi.

Necmüddîn Bâlis; Dımeşk'da Fahr bin Buhârî'den, Kâhire'de İbn-i Dakîk-ül-Iyd'den hadîs-i şerîf dinledi ve ilim öğrendi. Bir müddet İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in yanında kaldı. Onun yerine kadı vekîlliği yaptı. Bilbîsî'de, İbn-i Cemâa'dan sonra kadılık görevine atandı. Necmüddîn Bâlisî; ayrıca Dimyat, Üşmüm ve Hüseyniyye'de kadılık yaptı. Bu vazîfenin yanında, Taybersiyye, Muizziyye ve daha başka medreselerde müderrisliklerde bulundu. Bu medreselerde birçok talebe yetiştirdi.

Necmüddîn Bâlisî'nin kazancı az olduğu hâlde, çok Îsâr sahibi idi. (Îsâr; kendi ihtiyâcı varken, ihtiyâcı olan birisine yardımda bulunmak, başka ihtiyâç sahibini kendisine tercih etmek demektir.) Zamanında fetvâlar husûsunda ona müracaat edilirdi. Tâcüddîn Sübkî, Zehebî ve Esnevî, onu Hakka olan bağlılığı ile övmüşlerdir. Vera' sahibi olup, haramlardan ve şüphelilerden son derece kaçınırdı. Faziletli olması, dîne bağlılığı ve devamlı ilimle meşgûl olmasıyla meşhûr idi.

Necmüddîn Bâlisî, fıkha ve hadîs ilmine dâir birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Muhtasaru Tirmizî. 2- Şerh-ut-Tenbîh (Şafiî fıkhına âit bir eser olup, Sîrâzî'nin eserinin şerhidir.), 3- Telhîs-ül-mu'în.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 296

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 252

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 50

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 144

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 290

6) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 91

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 425

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 490, 491, 559

NECMÜDDÎN EL-ÜSVÂNÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Hüseyn bin Ali bin Seyyid-ül-Ehl bin Ebi'l-Hüseyn bin Kâsım bin Ammâr olup, Lakabı Necmüddîn'dir. 739 (m. 1338) senesi Safer ayının ikinci Perşembe günü Kâhire'de vefât etti. Ali Melik türbesi yakınına defn olundu. Şafiî mezhebinde idi.

Necmüddîn el-Üsvânî; Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülhâlık bin Tarhân, Muhammed bin İbrâhim bin Abdülvâhid el-Makdisî, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülkavî, Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed el-Garrâfi, Hâfız Ebû Muhammed ed-Dimyâtî ve başkalarından hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Fıkıh ilmini, Ebü'l-Fadl Ca'fer et-Tizmenti'den öğrendi. Tahsîlini tamamladıktan sonra, Kâhire'deki Hâc-ül-melik Medresesi'nde ders okuttu ve talebe yetiştirdi. Diğer vakitlerinde de, zaman zaman tasavvuf erbâbı ile birlikte bulundu. Onların bereketli sohbetlerini dinledi.

Necmüddîn el-Üsvânî, her hareketinde İslâmiyetin emirlerine tâbi olan, haramlardan çok sakınan bir zât idi. Allahü teâlânın velî kullarından olan ve Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkını, emir ve yasaklarını iyi bilen ve soranlara öğreten Şeyh Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır ve başkalarıyla görüştü. Onların sohbetlerinde bulundu.

Tâceddîn Sübkî şöyle anlatır. "Necmüddîn el-Üsvânî; uzun zaman yalnız kalıp, insanlarla görüşmedi ve hep ibâdetle meşgûl oldu. Daha sonra Kâdı İbn-i bint-il-Eazzî'nin ders verdiği medreseye gidip, onun dersinde bulundu. Orada birisi Resûlullahı (s.a.v.) medh ve sena eden bir kaside okudu. O zaman Necmüddîn el-Üsvânî kendisinden geçip feryâd etti. Kâdı onun bu hâlini iyi görmeyip; "Ne oluyor? Nedir böyle?" diye söylendi. Necmüddîn el-Üsvânî onun bu sözlerinden rahatsız olup; "Bu medh ve senadan tadılan şey bu mudur?" deyip, o medreseden ayrıldı."

Kendisi şöyle anlatır: "Allahü teâlânın sevgili kulu Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır ile bir gemi yolculuğunda idik. Gemide bir de tüccâr vardı. Yiyecek maddesi götürüyordu. Ebü'l-Abbâs beni o tüccâra gönderip, bir miktar azık (yiyecek) ve bir battaniye istedi. Gidip istediğimde, tüccâr vermedi. Tekrar istememi tenbîh etti. Ben gidip tekrar istedim. Tüccâr yine red cevâbı verdi. Bu hâl üç defa tekrar etti. Her üçünde de tüccâr olan kişi, istediğimizi vermedi. Dördüncü defasında Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır buyurdu ki: "Git o kişiye söyle. Tam şu an falan yerdeki senin mallarını taşıyan gemi, içindeki malıyla birlikte batıyor. Ondan hiçbir şey kurtarılamıyacak. Ancak cebinde onsekiz altını olan bir kişi kurtulacaktır. "Ben gidip söyledim. Hakîkaten buyurduğu gibi oldu. Ebü'l-Abbâs eş-Şâtır evliyânın büyüğü, duâsı makbûl bir zât idi. İnsanların sıkıntılarını gidermek için çalışırdı."

İbn-i Râfi' onun hakkında; "Necmüddîn el-Üsvânî, fıkıh ve kırâat ilminde İmâm idi. Arabcanın inceliklerini bilir, iyi rü'yâ ta'bir ederdi. Bundan başka, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Talebeyi incitmez, onlara faydalı olmak için yumuşaklık gösterirdi. Çok sadaka verir, çok cömertlik yapardı.

Çok kimseler ondan ilim ve ahlâk öğrendiler" demektedir.

_____

1) Tabakât-üt-Şâfiiyye cild-9, sh. 409

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 426

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 120

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 168

5) Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 60

NİZÂMÜDDÎN EVLİYÂ

Hindistan'da yetişen evliyâdan ve Çeştiyye yolunun büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin Seyyid Ahmed Buhârî olup, lakabları; Mahbûb-i ilâhî (Allahın sevgilisi), Sultân-ül-Meşâyıh ve Nizâmüddîn Evliyâ'dır. Nizâmüddîn Evliyâ, 636 (m. 1238) senesi Safer ayının yirmiyedisinde Bedâyun'da doğdu. 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayının onsekizinde güneş doğarken Hakkın rahmetine kavuştu. Nizâmüddîn Evliyâ'nın babası Seyyid Ahmed Buhârî, doğuştan velî idi. Doğar doğmaz Kelime-i şehâdet söylediği bildirilmiştir. Aynı şekilde, annesi Bibi Züleyha Hâtun, dindar bir hanımdı.

Dâima duâ ve ibâdetle zamanını geçirirdi. Duâsının kabûl olduğu meşhûrdur. Nizâmüddîn Evliyâ'nın baba tarafından dedesi Hâce Seyyid Ali Buhârî ile, anne tarafından Hâce Arab Buhârî kardeş çocukları idi. Her ikisi de, Hindistan'a Buhârâ'dan Sultan et-Tamîs zamanında hicret etmişler, Lâhor'da kısa bir müddet ikâmet ettikten sonra, dâimi olarak yerleştikleri Bedâyun'a gelmişlerdi. Birçok büyük ulemâ ve evliyâ, dâimi olarak bu şehre yerleşmişlerdi.

Nizâmüddîn Evliyâ doğduğu zaman, kendisine Muhammed ismi verildi. Şeceresi şöyledir: Seyyid Muhammed bin Seyyid Ahmed Buhârî bin Seyyid Ali Buhârî bin Seyyid Abdullah Hilmi bin Seyyid Ali Neşheddîn bin Seyyid Ahmed Meşheddîn bin Seyyid Ebû Abdullah bin Seyyid Ali Asgar bin Seyyid Ca'fer-i Sânî bin İmâm-ı Ali Nakî bin İmâm-ı Muhammed Cevâd bin İmâm-ı Ali Rızâ bin İmâm-ı Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel âbidîn bin Hazreti Hüseyn bin Hazreti Ali.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın babası Hâce Ahmed Buhârî, ma'nevî ilimlerin yanında, derin bir kelâm ve fıkıh âlimi idi. Üstün hâlleri ve takvâsı ile meşhûrdur. Bu husûsiyetlerinden dolayı Dehlî Sultânı Gıyâsuddîn Balban onu Bedâyun'a başkadı olarak ta'yin etti. Hâce Ahmed Buhârî, bir süre sonra bu görevinden istifâ ederek, kendini cenâb-ı Hakka ve O'nun dînini yaymağa adadı. Hâce Ahmed Buhârî, Nizâmüddîn Evliyâ daha beş yaşında iken, Bedâyun'da vefât etti ve oraya defn edildi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın babasının vefâtından sonra, onun eğitimi annesinin üzerine kaldı. Anne-oğul, günlerce hiçbir yiyecek bulamadan günlerini geçirmek zorunda kaldılar. Yiyecek birşey olmadığı zaman, annesi ona ümid vermek için: "Muhammed, bugün Allahü teâlânın misâfiriyiz" derdi. Şiddetli açlık ve fakirliğin verdiği ızdırâbı hissedeceği yerde, Nizâmüddîn

Evliyâ, böyle geçen günlerden zevk alır ve annesine; "Yeniden ne zaman Allahü teâlânın misâfiri olacağız" derdi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın annesi Bibi Züleyha Hâtun, dînine bağlı ve zekî bir hanımdı. O, oğlunun eğitimine özel bir gayret gösterdi. Annesi, Nizâmüddîn Evliyâ'yı Bedâyun'da, Mevlânâ Alâüddîn Usûlî'nin derslerine gönderdi. Nizâmüddîn Evliyâ, çok kısa zaman sonra, Celâlüddîn-i Tebrîzî'nin halîfesi Ali Molla Büzürk (Büyük) Bedâyûnî'nin elinden "Fazilet sarığını" giydi. Molla Büzürk ona, seçilmiş ulemâ ve evliyânın bulunduğu bir toplantıda hayır duâ etti.

Allahü teâlânın bir lütfu olarak, genç Nizâmüddîn'in o yaşta kalbinde ma'nevî bir ilerleme ve yüksek ilimler için ilâhî bir kıvılcım vardı. Genc-i Şeker'in her tarafa yayılan şöhretini, Ebû Bekr Kavval'dan duyar duymaz, Nizâmüddîn Evliyâ onunla görüşmeye karar verdi. Birgün hiçbir yol hazırlığı yapmadan, Genc-i Şeker ile görüşmek ümidiyle Bedâyun'u terk etti. İlk durağı Dehlî oldu. O zamanlar Delhî, ilim ve irfanın beşiği idi. Nizâmüddîn Evliyâ, Dehlî'ye annesi ve kızkardeşiyle vardığında yirmi yaşında idi, Dehlî Sultânı, Sultan Balaban, zamanındaki âlimlerin ve evliyânın büyük bir koruyucusu idi. Dehlî âlimler ile aydınlanıyordu. Mevlânâ Şemsüddîn, Dehlî'nin büyük âlimlerinden idi. Nizâmüddîn Evliyâ, Mevlânâ Şemsüddîn'in derslerine devam ederek, çok kısa zamanda yüksek derecelere kavuştu. Bu arada Mevlânâ Kemâlüddîn Zâhid'den hadîs ilmini öğrendi.

Nizâmüddîn Evliyâ, Dehlî'de iken, Hâce Necîbüddîn Mütevekkil'e çok yakın bir evde oturuyordu. Bu zât, evliyânın büyüklerinden olup, aynı zamanda Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker'in kardeşi idi. Nizâmüddîn Evliyâ, bir süre bu zâtın derslerine devam etti. Genc-i Şeker'in üstünlüklerini ondan dinledi. Daha sonra Nizâmüddîn Evliyâ, Genc-i Şeker ile görüşmek için Acuzan'a gitmeye karar verdi. O sırada kendisine, üstün vasıflarından dolayı kadılık mevkii teklif edildi. O, Necîbüddîn Mütevekkil'e danıştığında; "İnşâallahü teâlâ, siz kadı olmayacaksınız, fakat başka birşey olacaksınız, onu da ben bilmiyorum" dedi.

Bir gece Nizâmüddîn, Dehlî Câmii'nde kalıyordu. Sabah erken vakit, müezzin şöyle sesleniyordu: "Mü'minlerin kalblerinin, Allahü teâlâyı zikr etmeleri ve O'nun aşkıyla yanmalarının vakti gelmedi mi?" Bu sesleniş, Nizâmüddîn Evliyâ'nın içinde Genc-i Şeker'e olan muhabbetini ateşledi. Derhâl Dehlî'yi terk ederek, Acuzan'a gitmek için yola çıktı. 655 (m. 1257) senesi Receb ayının onbeşinde Acuzan'a vardı. Hemen Genc-i Şeker'in yanına gitti. Genc-i Şeker, onu görür görmez **Fârisî bir beyt** okudu:

Ayrılığının ateşiyle nice gönüller kebâb oldu,
iştiyâkının fırtınasıyla nice canlar harâb oldu.

Genc-i Şeker, bu beyte ilâveten; "Yâ Nizâmüddîn! Hindistan'ın kutupluğunun mes'uliyetlerini devretmeyi ciddî şekilde düşünüyordum. Allahü teâlâ bize yol gösterdi ve senin gelişini bana haber verdi" dedi. Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, Nizâmüddîn Evliyâ'yı talebeliğe kabûl etti ve an'anevî yola giriş başlığını onun başına koydu. Nizâmüddîn Evliyâ, 656 (m. 1258) senesi Rebî'ul-evvel ayının üçüne kadar Genc-i Şeker'in yanında kaldı. Şihâbüddîn Sühreverdî'nin yazmış olduğu Avârif-ül-me'ârîfi ve Ebû Şekûr Sülemî'nin Temhîd adlı eserlerini okurdu. Lüzumlu eğitimi gördükten sonra, ona "Hilâfetnâme" verildi ve Dehlî'ye gitmesi istendi.

Genc-i Şeker'in yanında iken, dergâhda bulunan bütün talebelerin hepsi gibi, günlük olarak verilen her vazîfeyi yapmak mecbûriyetinde idi. Talebelerden Mevlânâ Bedreddîn İshâk, mutfakta yakılan odunu ormandan getiriyor, Hüsâmeddîn Kabûlî, su getirip kapları yıkıyor, Nizâmüddîn Evliyâ da yemekleri pişiriyordu.

Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, Nizâmüddîn Evliyâ'ya Dehlî'ye giderken iki değerli tavsiye de bulundu: Birincisi; "Borçlanmak zorunda kalırsan, onu hemen öde", ikincisi; "Dâima düşmanlarını memnun etmeye çalış" idi. Nizâmüddîn Evliyâ, hocasının bu sözlerine hayâtı boyunca uydu ve her işinde muvaffak oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ, daha sonra Acuzan'ı on defa daha ziyâret etti. Bu ziyâretlerinin üçünü hocası hayatta iken, yedi seferini de hocasının vefâtından sonra yaptı. Bir ziyâretinde hocası Genc-i Şeker, onun için husûsî duâda bulunarak şöyle dedi: "Yâ Rabbî! Nizâmüddîn'in her arzusunu kendisine ihsân eyle!" Bu duâdan sonra, Allahü teâlâ, Nizâmüddîn Evliyâ'nın hiçbir isteğini geri çevirmedi. Hocası hayatta iken yaptığı son ziyâretinde, hocası yine şöyle duâ etti: "Allahü teâlâ seni mes'ûd ve bahtiyar eylesin. Sen dalları ve budakları ile geniş bir ağaç olacaksın. Sıkışan insanlık onun altında barınıp huzûr bulacak." Allahü teâlâ bu duâda istenilenleri de ihsân etti. Nizâmüddîn Evliyâ, takvâsı ve cömertliği ile büyük bir üne kavuştu ve "Mahbûb-i ilâhî" (Allahü teâlânın sevgilisi) lakabını kazandı.

Nizâmüddîn Evliyâ, hocasının emri ile Dehlî'ye gittiği zaman, ibâdetlerini huzûr içinde yapacak sakin ve uygun bir yer bulamadı. Çoğu zaman Dehlî gibi çok kalabalık bir şehrin gürültüsünden kurtulmak için ormana gitmek zorunda kaldı, O günlerde, hocasının emri üzerine Kur'ân-ı kerîmi ezberliyordu. Bir süre sonra, bugün Dehlî'nin bir mahallesi olan, o gün ise bir köy olan Kiyaspur'a taşındı. Burada bir müddet çok sıkıntı çekti. Birkaç gün arka arkaya yiyecek birşey bulamadan aç kalırdı. Bir keresinde, üç gün aç kalmıştı. Dördüncü gün, bir kişi kapıyı çalıp, ona biraz pirinçten yapılan bir çeşit yemek verdi. Nizâmüddîn Evliyâ bu yemeği yedikten sonra; "Bu yemeğin tadı o kadar lezizdi ki, hayâtımda böyle lezzetli yemek yemedim" buyurdu.

Bu sıkıntılı günlerde, Nizâmüddîn Evliyâ'nın iki sâdık talebesi Burhânüddîn Garip ve Kemâlüddîn Ya'kûb yanından hiç ayrılmadı. Bir defasında dört gün boyunca yiyecek birşey bulamadılar. Komşulardan bir hanım, biraz un gönderdi. Kemâlüddîn Ya'kûb onu bir miktar su ile karıştırıp, toprak bir kap içinde fırına koydu. O anda yanlarına bir zât geldi. Onlardan yiyecek birşey istedi. Nizâmüddîn Evliyâ fırındaki kabı aldı ve tam bir feragatle o zâtın yanına koydu. O zât, o yemekten bir iki lokma aldı, sonra kabı alıp şiddetle yere çarptı ve çıkıp gitti. Giderken Farsça olarak şöyle söylüyordu: "Şeyh Ferîdüddîn Genc-i Şeker, bâtınî ni'meti Şeyh Nizâmüddîn'e çok ucuz verdi." Bugün ben de onun fakirlik çanağını kırdım. Artık bundan sonra o, zâhirî ve bâtınî sultân oldu."

Bu zâtın sözlerinden sonra, Nizâmüddîn Evliyâ'nın fakirliği bir anda yok oldu. O ve iki talebesinin günlerce yiyecek bir lokma bulamadıkları aynı dergâhda, mutfak bütün gün kaynamağa ve hiçbir ayrım gözetilmeden binlerce insan onun cömerd sofrasında doymaya başladı. Kendisi gündüzleri oruç tutuyor ve çok sâde bir hayat sürüyordu. Bütün yediği şey, arpadan yapılmış küçük bir parça ekmek idi.

Nasîruddîn Mahmûd, bu bereketli günleri şöyle anlatır: "Nizâmüddîn Evliyâ hazretlerinin âşıklarından, bir nehir gibi onun kapısına akan mallar, sabahtan akşama kadar ona zorlukla verilebiliyordu. Hattâ ba'zıları hediyeler vermek için yatsı vaktinde geliyordu. Bunun yanında yardıma muhtaç olup, dergâha gelenlerin sayısı, âşıklarının sayısını geçmişti; Nizâmüddîn Evliyâ, gerçekte o âşıkların getirdiklerinden fazlasını muhtaçlara ve fakirlere dağıtırdı. Birgün zengin bir şahıs, o günün gümüş parasından yüz tane getirdi. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ bu paraları kabûl etmedi. Fakat o şahsın üzüldüğünü görünce, bir tanesini kabûl etti. O kişi, geri kalan para ile Nizâmüddîn Evliyâ'nın yanında otururken, kendi kendine; "Şeyh hepsini kabûl etseydi, saadete

kavuşurdum" diye düşünüyordu. Nizâmüddîn Evliyâ ona dönerek; "Ben onun hepsini kabûl etmedim. Zîrâ sana onların faydası olacak. Onu götür. Biz kâfi derecede zenginiz. Sol tarafına bak" dedi. O kimse sol tarafa baktığında, hücrenin köşesinde, rastgele yerlere yığılmış vaziyette çok miktarda altın paraları görünce şaşırdı. O kişi giderken, Nizâmüddîn Evliyâ, bu sırrı hiç kimseye söylememesini tenbîh etti. Fakat o dayanamayıp, durumu olduğu gibi herkese anlattı."

Sultân Gıyâsüddîn Balban'ın büyük oğlu Sultan Mu'izüddîn Balban'ın saltanatı döneminde, Sultân, Kiyaspur'a yakın bir yerde saray yaptırıyordu. Sultânın komutanları, şehzâdeleri ve halk, Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhını çok sık ziyâret ediyorlardı. Bu durum Nizâmüddîn Evliyâ'nın yaşayışında biraz karışıklığa sebep oldu. Bu yüzden, Nizâmüddîn Evliyâ buradan da ayrılmak istedi. Tam Kıyaspur'dan ayrılacağı sırada bir genç oraya gelerek Fârisî olan şu sözleri söyledi: "Herşeyden önce, şöhretinin yayılmasından çekinmelisin. Şimdi bu kadar yaygın şöhretten sonra, kıyâmet gününde yüce Peygamberin yanında seni gözden düşürecek işi yapmaya çalışma. Bir kimsenin inzivâya çekilip, kendisini Allahü teâlâya bağlılığa adayarak, dünyâdan kaçıp kurtulması kolaydır. Fakat asıl cesâret ve mertlik, kalabalık halkın içinde inzivâya çekilip, huzûr bulmaktır. Böyle karışıklıklardan müteessir olmamaktır." Bu sözlerin üzerine, Nizâmüddîn Evliyâ son nefesine kadar Kıyaspur'da kaldı. (Daha sonra buranın ismi Nizâmüddîn olarak değiştirildi)

Nizâmüddîn Evliyâ, Kıyaspur'a ilk geldiği zaman, orası küçük bir köy idi. O ve iki talebesi, damı sazla örtülü küçük bir kulübede kaldılar. Talebeleri, hocalarına bir dergâh bina etmeyi teklif ettikleri zaman, o dâima bir sebeble geri çevirdi. Birgün Amîd-ül-mülk'ün vekîli Ziyâüddîn, Nizâmüddîn Evliyâ'dan bir dergâh yapmak için izin istedi. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ bu iş için izin vermedi. Hâce Ebû Bekr, Hâce îkbâl ve Seyyid Muhammed Kirmânî'nin tavsiyeleri üzerine, Vekîl Ziyâüddîn bu konuda ısrar edince, Nizâmüddîn Evliyâ; "Yâ Ziyâüddîn, teklifinizi kabûl etmiyorum. Zîrâ dergâhın buraya yapılmasında bir sır vardır. Buraya dergâhı kim inşâ ederse ölecektir" dedi. Bu söz, Ziyâüddîn'i teklifinden geri döndürmedi. Başını Nizâmüddîn Evliyâ'nın ayaklarına koyarak; "Efendim! Sizin şeref ve i'tibârınızı düşünüyorum. Sizin rahat ve iyi hâlde olmanız, benim hayâtımdan bile daha azîzdir" dedi ve teklifini büyük bir çaba ile Nizâmüddîn Evliyâ'ya kabûl ettirdi. Dergâhın inşâsı tamamlanıp bitmesine yakın, Ziyâüddîn hummaya tutuldu. O dergâha bir kere girmeden vefât etti. Hayâtını, sevgili hocasının ve talebelerinin rahatlığı için feda eden Vekîl Ziyâüddîn rahmetle anıldı.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhının saraya yakın olmasından dolayı, saray mensûbları, şehzâdeler, komutan ve subayların çoğu Nizâmüddîn Evliyâ'ya talebe oldu. Onun ma'nevî te'sîri ve dînî eğitimi altında, onların ahlâkî ve içtimaî huyları çok değişti. Hepsi de Allahü teâlâdan korkan, yaşayışı intizâmlı insanlar hâline geldiler. Bir mıknatıs gibi etkisi olan bu te'sîrden Dehlî halkı da istifâde etti.

Binlerce insan, yaşayış tarzlarını ve huylarını tamamen değiştirdiler. O bölgede, kumar, dedikodu ve iftira, içki içme, yalancılık ve tefecilik en düşük seviyeye indi. Binlerce insan, namaz, oruç ve diğer ibâdetlerini titizlikle yapar hâle geldiler. Bu husûsla ilgili olarak, Siyer-ül-evliyâ'nın müellifi şöyle demektedir: "O, içki, sefâhat ve günah içine dalmış saray erkânı, şehzâdeler ve zenginler, Nizâmüddîn Evliyâ'nın ma'nevî sözlerinden ve ahlâkî derslerinden o kadar etkilendiler ki, günahkâr hâllerini terk edip, yeni ve tertemiz bir hayâta kendilerini uydurdular. Onların çoğu, ömürlerinin geri kalan kısmını Nizâmüddîn Evliyâ'nın hizmetine vakfettiler."

Uzun bir ömür yaşayan Nizâmüddîn Evliyâ, yükselen ve düşen yedi Dehlî sultânı gördü. Bu sultânlardan ba'zıları, onun bağlılarından idi. Ba'zısı ise, kısa görüşlü olup, zâlimdiler. Bunlar, Nizâmüddîn Evliyâ'nın misâfirperverliğini ve şöhretini kıskanıyorlardı. Nizâmüddîn Evliyâ, kendisine bağlı olanlar dâhil, hiçbir sultânı ziyâret için saraya gitmedi. Sultânları da dergâhına kabûl etmedi.

Sultan Celâlüddîn Hilcî, Nizâmüddîn Evliyâ'nın âşıklarından idi. Sık sık Nizâmüddîn Evliyâ'ya hediyeler gönderirdi. Sultânın en büyük arzusu, bizzat onunla görüşmek idi. Fakat bunu bir türlü başaramadı. Şâir ve Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebesi Emîr Hüsrev, sarayda sultânın mâhiyetinde idi. Sultan bir defasında onun yardımıyla Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûruna girmek istedi. Fakat Emîr Hüsrev, hocasından izinsiz olarak bu işi yapmak istemedi. Nizâmüddîn Evliyâ, sultânla görüşmek istemedi ve o ara Acuzan'a gitti. Sultan bunu haber alınca, çok üzüldü ve Emîr Hüsrev'den bir açıklama istedi. Emîr Hüsrev şöyle dedi: "Biliyorum ki, zât-ı şahânenizin memnuniyetsizliği, benim hayâtımın tehlikeye girmesi demektir. Fakat yine biliyorum ki, hocamın memnuniyetsizliği ise, îmânımın tehlikeye düşmesi demektir." Emîr Hüsrev'in bu cevâbı, sultânın çok hoşuna gitti ve mes'elenin üzerine daha fazla gitmedi.

Sultan Celâlüddîn Hilcî'yi öldürerek tahta çıkan Alâüddîn Hilcî, din bilgisi az olmasına rağmen, zekî ve becerikli bir idâreciydi. Saray erkânından ba'zıları, yeni sultânı Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı yanlış yola sevk etmeye çalıştılar. Onlar, sultâna: "Nizâmüddîn Evliyâ'nın te'sîri hergün büyük hızla artıyor. Böyle giderse, birgün sizin makamınıza el koyar" dediler. Fakat, zekî ve akıllı olan Sultân Alâüddîn, acele bir karar vermeyi istemedi. Sultan, Nizâmüddîn Evliyâ'ya bir çeşit imtihan pusulası gönderdi ve pusulaya şöyle yazdı: "Sultanlığımda halli îcâbeden zor mes'eleler ortaya çıktığı zaman, zât-ı âlinizle müşavere etmek istiyorum." Nizâmüddîn Evliyâ, bu pusulayı okuduğuna pişman oldu ve cevap olarak şöyle yazdı: "Yolumuzun mukaddes an'aneleri sebebiyle ve böyle bir müşavere, dînî vazîfelerimin ifâsını güçleştireceğinden, teklifinize rızâ gösterecek bir hâli kendimde göremiyorum. Ne kendimi memleketin siyâsi hâdiselerine karıştırmak, ne de ilâhî gayeye hizmetten başka birşey yapmak istemiyorum." Bu açık cevap, Sultan Alâüddîn'i memnun etti ve zihnindeki bütün yanlış anlama ve şüpheleri yok etti. Bilakis, o büyüğe karşı içinde bir aşk ve bağlılık hâsıl oldu.

Sultan Alâüddîn, birgün ordusunu güney bölgesine sefere göndermişti. Bir süre bu sefer hakkında hiç haber alamadı ve endişeye kapıldı. Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden olan ba'zı komutanları ona göndererek, şu mesajı yolladı: "Sizin, İslama sevgi ve saygınız bizden çok fazladır. Eğer ma'nevî gözünüzle, güneydeki seferin durumu ve sefer haberlerini öğrenip bize bildirirseniz, bizi çok sevindirmiş olacaksınız. Çünkü durumdan çok endişeliyim." Cevâb olarak Nizâmüddîn Evliyâ buyurdu ki: "Bu zaferden hâriç, başka zaferler de sizi bekliyor." Buyurdukları gibi, bir süre sonra ordu zafer haberi ile Dehlî'ye geldi. Sultan, şükran ifâdesi olarak, Kara Beğ ile Nizâmüddîn Evliyâ'ya beşyüz altın gönderdi. Kara Beğ bu para ile dergâha vardığı sırada, dergahta bulunan Horasanlı bir derviş; "Hediye müşterek" diye seslendi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ; "Yalnız bir kişi alırsa daha güzel olur" diyerek, o beşyüz altını ona verdi.

Sultân Alâüddîn'in, Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı beslediği sevginin çok arttığını gören Kara Beğ, sultâna; "Zât-ı âlileriniz, ona karşı bu kadar hürmet ve muhabbet beslediği hâlde, henüz onunla görüşmemiş olmanız hayret vericidir" dedi. Buna karşılık sultân; "Ey Kara Beğ! Bizim işimiz sultanlıktır. Biz, baştan ayağa kadar günâha batmışız. Bu yüzden o büyükten utanıyorum. O büyük zâtla nasıl görüşebilirim?" dedi ve arkasından, oğulları Hızır Hân ve Şadi Hân ile Nizâmüddîn Evliyâ'ya ikiyüzbin gümüş para gönderdi ve talebeliğe kabûl edilmesini rica etti. Bu

muazzam para, fakirlere ve ihtiyâç sahiplerine dağıtıldı. Daha sonra Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda bulunmak husûsunda ısrar edince, Nizâmüddîn Evliyâ şöyle dedi: "Sultânın buraya gelmesine lüzum yok. Ben devamlı onun muvaffakiyeti için duâ ediyorum. Fakat buna rağmen hâlâ buraya gelmekte ısrar ederse, bu fakirin evinde iki kapı vardır. Sultan birinden girerse, biz diğerinden çıkarız."

Sultan Alâüddîn'in yerine, kardeşlerini öldürerek geçen Kutbüddîn Hilcî, Nizâmüddîn Evliyâ'ya aptalca bir kin beslemeye bağladı. Bu kin, daha sonra açık bir düşmanlığa dönüştü. O zaman Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhında günlük masraf, fakir, dul kadınlara, yetimlere ve muhtaç kimselere verilen sadakalar hâriç, ikibin gümüş idi. Bu durumu kıskanan ba'zı kişiler, sultâna; "Nizâmüddîn Evliyâ, bu sadaka olarak dağıttığı ve harcadığı servetini, onu sık sık ziyâret eden şehzâdelerden ve devletin resmî vazîfelilerinden topluyor" diye şikâyette bulundular. Ayrıca sultânı, herkesin Nizâmüddîn Evliyâ'yı ziyâret etmemesi için bir emir çıkarmak üzere ikna ettiler. Bu durumu duyan Nizâmüddîn Evliyâ, dergâhındaki harcamalarını iki katına çıkardı ve buradan istifâde edenlerin sayısı onbinden, onaltı bine yükseldi. Bu yüzden sultânın çıkardığı emrin bir zararı olmadı. Sultan bu durumu işittiği zaman; "Yanılmışım! Şeyh, Allahtan destek alıyor" demekten kendini alamadı. Bu kerâmete rağmen, sultânın Nizâmüddîn Evliyâ'ya düşmanlığı devam etti. Birgün sultan, onu huzûruna çağırdı. Buna cevap olarak, Nizâmüddîn Evliyâ şöyle dedi: "Ben, sûfî bir kişiyim, dergâhımdan dışarı çıkmam. Daha da önemlisi her sûfî silsilesinin kendine mahsûs değişmeyen an'aneleri vardır. Bizim büyüklerimizden hiçbiri saraya gitmemişler ve herhangi bir sultânın maiyetinde bulunmamışlardır. Bu bakımdan, sultânın arzusunu yerine getiremiyeceğim. Lütfen beni kendi hâlime bırakınız."

Mağrur sultân, bu cevapla tatmin olmadı ve Nizâmüddîn Evliyâ'nın her hafta iki defa huzûruna gelmesi için yeni emirler gönderdi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ, sultânın hocası olan Ziyâüddîn Rûmi'ye haber göndererek, talebesini, "Hiçbir dinin, velîlere ve ma'sûm talebelerine zulmedilmesine izin vermiyeceği" husûsunda îkâz etmesini istedi. Fakat bu haber Ziyâüddîn Rûmî'ye ulaşmadan, o vefât etti. Sultân, Ziyâüddîn Rûmî'nin dergâhına "Fâtiha" merasimi için bütün saray erkânı ile birlikte bulunuyordu. Nizâmüddîn Evliyâ da birkaç talebesi ile bu merasime katıldı. Dergâha girer girmez, orada bulunanların hepsi, ona saygı göstermek için ayağa kalktılar. Nizâmüddîn Evliyâ, sultana selâm verdiğinde, sultan selâmı almadı. Kendisinden fazla Nizâmüddîn Evliyâ'ya saygı gösterilmesine çok kızdı ve merasimden sonra bir karar alarak, bunu emir olarak Nizâmüddîn Evliyâ'ya gönderdi. Bu emire göre; Nizâmüddîn Evliyâ'nın da, diğer bütün saray erkânı ve devlet görevlileri gibi, her ayın ilk günü, "Selâm" için sultânın dîvânında bulunması isteniyordu. Bu emir Nizâmüddîn Evliyâ'ya; Şeyh İmâmüddîn Tûsî, Şeyh Vahidüddîn Kondûzî, Mevlânâ Burhânüddîn ve başka âlimlerden kurulu bir heyetle gönderildi. Onlar, Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda, sultânın isteklerini râzı olarak bu ihtilâfa son vermesini, bunun yapılmamasının, hem halk, hem de saltanat için tehlikeli neticelere sebebiyet vereceğini, yalvararak istirhâm ettiklerinde, Nizâmüddîn Evliyâ; "Bakalım Allahü teâlânın bu iş için izni ne olacak" diye cevap verdi ve onların yanından ayrılmalarını istedi. Heyet sultânın yanına dönünce, ona; "Nizâmüddîn Evliyâ istenen târihte huzûrda olacak" dediler. Fakat birkaç gün sonra Nizâmüddîn Evliyâ talebelerinin yanında "Önce gelen büyüklerimizin âdetlerine aykırı düşen hiçbir şey yapmıyacağım. Selâm alayına katılmayacağım" dedi. Bu durum gerginliği artırdı ve talebeleri de dehşete düşürdü. Kısa görüşlü Sultan, büyüklerin ma'neviyât gücünü ve onların duâsının red olunmıyacağının farkında değildi. Hâlbuki Nizâmüddîn Evliyâ, hakîkatin

yanında olduğundan emîndi. Hakîkat ama bugün, ama daha sonra dünyânın geçici üstünlüklerine karşı şerefli bir şekilde galib gelecekti. Bu sebebten o, inanç ve sadâkatiyle tam bir sükûnet ve huzûr içerisindeydi. Ayın yirmidokuzuncu gecesi, mağrur Sultan Kutbüddîn, sarayında uyurken en güvenilir adamlarından olan Hüsrev Hân tarafından başı kesilerek öldürüldü. **Fârisî beyt tercemesi:**

Zavallı korkak kedi niçin yerinde oturmuyorsun.
Gücünü aslana karşı deneyip cezaya layık oluyorsun.

Kutbüddîn Hilcî'nin yerine geçen Hüsrev Hân'ın ömrü çok kısa oldu. Hazînede bulunan paraları ulemâ ve dervişlere dağıttı. Nizâmüddîn Evliyâ'ya da beşyüzbin gümüş para gönderdi. Her zaman olduğu gibi, o büyük zât, bütün bu parayı fakirlere dağıttı. Mültan Vâlisi Giyâsüddîn Tuğlak, sultânın öldürülmesinden sonra hemen ordusuyla Dehlî'ye gelerek, Hüsrev Hân'ı öldürüp sultan oldu. Giyâsüddîn Tuğlak, hazîneye bakıp hiçbir şey olmadığını görünce, daha önceki sultânın dağıttığı bütün paraları geri istedi. Herkes paraları sultâna gönderdi. Sâdece Nizâmüddîn Evliyâ, kendisine gönderilen paraları, yeni sultâna vermedi ve buyurdu ki: "O paralar, Allahü teâlânın malıydı. Allahü teâlâ yolunda gitti." Bu cevap sultânın hoşuna gitmedi ve bu parayı geri alma yollarını araştırdı.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın büyüklüğünü kıskanan, Sultân Kutbüddîn'in acı sonundan mes'ûl olan saray erkânı, bir kere daha Sultan Gıyâsüddîn Tuğlak'ı o büyüğe karşı kışkırtarak, eski taktiklerini denediler. Ona olmayacak şeyleri söylediler. Sultâna bağlı âlimler ile Nizâmüddîn Evliyâ arasında münâzarada, aralarında bir kırgınlık oldu. Bu âlimler, Nizâmüddîn Evliyâ'nın naklettiği hadîs-i şerîfleri kabûl etmedi. Dergâhına geri dönen Nizâmüddîn Evliyâ, üzgün bir şekilde talebelerine şöyle dedi: "Dehlî âlimlerinin ve saray adamlarının, içi, bize karşı kıskançlık ve düşmalıkla kaynıyor. Münâzarada bana karşı açıkça saldırmalarından bu anlaşılıyor. Ayrıca onlar, yüce Peygamberimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini dinlemeyi de reddettiler. Bunun gibi i'tirâzı gayri kabil olan şeylerle münâkaşa etmeye, ancak Hazreti Peygamberin (s.a.v.) hadîsine inanmıyanlar cesâret edebilirler. Sultânın yanında bunlar, hadîslerin en sahihini bile kabûl etmeyi reddederek mağrur bir eda ile konuştular. Resûl-i ekremin (s.a.v.) sahih hadîslerini kabûl etmeyen bir âlimi ne görmüş, ne de duymuş idim. İçinde, böyle mağrûrâne ve yanlış yollara sürükleyen münâzaraların yapıldığı şehir, nasıl parlak vaziyette kalabilir? Onun tuğlaları birgün yıkılıp birbirine çarparsa şaşmamak gerekir. Sultan ve ona bağlı âlimler, hakkı söylemeyen kadılar, bu şekilde Hazreti Peygamberin (s.a.v.) hadîsine göre hareket etmiyecekleri işitildikten sonra, alelade halk, Allah ve Peygambere olan îmânlarını nasıl sağlam bir şekilde muhafaza edebilir? Korkarım ki, şehrin bu şekilde ki âlim ve dînî liderlerindeki inanç noksanlığı sebebiyle, Allahü teâlânın cezası, kıtlık, salgın hastalık ve sürgün şeklinde bu şehre gelebilir." Bir süre sonra, Dehlî'de büyük bir kıtlık oldu. Arkasından, salgın hastalık yayıldı. Halk çok zorluk çekti. Sultan ve yardakçılarının hepsi, bu hastalık ve kıtlıkta öldüler.

Nizâmüddîn Evliyâ, hayâtı boyunca hergün, hocasının şu emirlerine uyarak yaşadı: "1- Dâima kendini mücâhede ile meşgûl eyle. Boş kalmak, şeytana çalışma alanı açar. 2-Bizim yurdumuzda oruç tutmak, muvaffakiyetin yarısıdır. Geriye kalan diğer yarısı da; namaz kılmak ve hacca gitme ile kazanılır. 3- Kendini ve talebeni terbiye et. 4- Bütün günahlardan kaçın. 5- Başkalarını düzeltmeden önce, mümkün olan bütün gayretini, kendi hatâlarını düzeltmeye sarfet 6-Benden ne duymuş isen, onu hatırla ve her tarafa yay. 7- İnzivâya çekileceksen, onu namazın cemâatle kılındığı câmide yap. 8- Nefsini istemez hâle getir. Dünyâyı yok ve ehemmiyetsiz olarak düşün. 9- Hırstan ve bütün dünyâ arzularından vazgeç. 10-Senin yalnızlığın veya inzivân,

seni Allaha bağlılıkla meşgûl etmelidir. Eğer böyle bir inzivâdan ve mücâhedelerden yorgun düşmüş isen, daha küçüklerini yap. 11- Eğer nefsinle bir mes'elen olursa, onu uyku ile memnun et. 12-Sana kim gelirse, ihsân ve inâyetini, teveccüh ve keremini onun üstüne yağdır."

Nizâmüddîn Evliyâ, otuz sene devamlı mücâhede yaptı. Ömrü boyunca oruç tuttu. Günde yaklaşık ikiyüz, üçyüz rek'at namaz kılardı. Hergün sabah namazından sonra, talebelerine va'z ve nasihatte bulunurdu, öğle namazından sonra, kısa bir süre sünnet olan kaylûle yapardı. Kaylûleden sonra, ikinci defa bir meclis kurulurdu. Bu mecliste taliblere en nâzik ve ince dînî mes'eleleri açıklar ve en sahih dini kitaplardan nakiller yapardı. Nizâmüddîn Evliyâ'nın ifâde tarzı çok tatlı idi ve gönülleri cezbederdi. İkindi namazı ile akşam namazı arasında kısa bir süre dinlenirdi.

Akşam namazından sonra iftar ederdi. Yatsı namazından sonra odasına çekilirdi. Bundan sonra yanına ancak talebesi Emîr Hüsrev girebilirdi. Onun ayrılmasından sonra, Mahbûb-i ilâhî, odasının kapısını kapatır, gecenin geri kalan bütün zamanında Allahü teâlâya ibâdet ederdi. Sahur vakti, hizmetleri gören talebesi içeriye biraz yiyecek getirirdi. O, yemekten birkaç lokma aldıktan sonra, bu yemeğin fakirlere dağıtılmasını emrederdi.

Nizâmüddîn Evliyâ, genelde bir parça arpa ekmeği ile, biraz sebze çorbası yerlerdi. Ba'zan çok miktarda pirinç pilavı da alırlardı. Genelde yemeklerini hazır olanlarla birlikte yerler, kendileri çok az yemelerine rağmen, âdâb-ı muaşerete riâyet ve diğerlerine refakat' etmek için, yemeye devam ediyormuş gibi görünürdü. Böylece, sofrada bulunan diğerleri yemeğe devam ederlerdi. Yemek yerken, sık sık fakirlerin hâlini düşünür ve onların durumuna ağlamaya başlardı. Onun mutfağında, fakir, zengin, herkes için lezzetli yemeklerin her çeşidi hazırlanırdı. Fakat kendisi asla bunlardan yemezdi. Akşam namazından sonra talebelerinden ba'zıları, hergün ona çeşitli yiyecekler gönderirlerdi. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ, bunların hepsini fakirlere dağıttırırdı.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın hayırseverliği: Nizâmüddîn Evliyâ'nın hayırseverliği çok ve mükemmel idi. Bu da hocasının duâsının bereketiyle idi. Hocası Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker, birgün Nizâmüddîn Evliyâ'ya şöyle duâ etmişti: "Ey Nizâmüddîn! Bugün sevdiğimiz sebze yemeğini çok güzel pişirmişsin. Tuzu da uygun olmuş. Allahü teâlâ, dergâhında çok tuz harcamaya seni muvaffak kılsın." Allahü teâlânın ihsanıyla ve bu duânın bereketiyle, Mahbûb-i ilâhî'nin tenceresi devamlı kaynadı ve binlerce fakir, hergün onun mutfağından yemek yerdi. Kendisine gelen bütün hediyeleri, hergün güneş batmadan önce muhakkak fakirlere dağıtırdı. Cum'a namazına gitmeden önce, Nizâmüddîn Evliyâ, dergâhın ve mutfağın her köşesine, hiç bir şeyin kalmadığı ve hepsinin sadaka olarak verildiğinden emîn olmak için bakardı. Gezginler, misâfirler ve onun dergâhına gelen her çeşit insan, tam bir misâfirperverlikle karşılanır ve ihtiyâçları giderilirdi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhında yapılan sohbet meclislerinden sonra, Mahbûb-i ilâhi, fakirlere dağıtmak üzere, şehre yiyecek ve para gönderirdi.

Birgün Kıyaspur köyünde yangın çıktı. Evlerin yandığını gören Nizâmüddîn Evliyâ, dayanamayarak ağladı. Yangın söndürüldükten sonra, talebelerine; "Gidin yanan bütün evleri sayın. Her eve iki tepsi yemek, iki testi su ve iki gümüş dağıtın ve kayıplarından dolayı duyduktan acılarını teselli edin" dedi.

Bir tüccâr, Mültan yakınlarında eşkiyalar tarafından soyuldu. Bu tüccâr, Behâüddîn Zekeriyyâ Sühreverdî'nin oğlu Sadrüddîn'in tavsiyesi üzerine, yardım istemek için Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhına geldi. Durumunu anlattı. Nizâmüddîn Evliyâ talebelerine, sabahtan kuşluk vaktine kadar gelen hediyelerin hepsinin tüccâra verilmesini söyledi. O gün, o müddet zarfında 12.000 gümüş para geldi ve bu büyük miktarın hepsi tüccâra verildi.

Birgün Nizâmüddîn Evliyâ, akşam namazından sonra, tam orucunu açacağı sırada bir derviş geldi. Sofra bezi Nizâmüddîn Evliyâ'nın önüne serili ve üzerinde de birkaç kuru ekmek parçası bulunmakta idi. Zîrâ, o gün mevcût yiyecek olarak sâdece onlar kalmıştı. Fakat o gelen derviş, Nizâmüddîn Evliyâ'nın orucunu açıp, yemeğini yediğini ve şu anda da gördüğü kuru ekmeklerin kaldığını zannetti. Kötü birşey düşünmeden, bütün bu ekmek parçalanı toplayıp gitti. Nizâmüddîn Evliyâ, sâdece gülümsedi ve kendi kendine: "Hâlâ Allahü teâlâya bağlılığımızda ba'zı ciddi kusûrlarımız var. Bu eksiklerin giderilmesi için bizim biraz daha aç kalmamız isteniyor" buyurdu.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın kanâati: Nizâmüddîn Evliyâ, çok kanaatkar bir kişi idi. Sultânlardan veya şehzâdelerden biri hediye gönderdiği zaman; "Ah! Bunlar, bu fakiri harâb etmek istiyorlar" derdi. Bir defasında, ona bağlı olan devlet erkânından bir kişi, ona iki bahçe, bir miktar arazi ve başka şeyler vermek istedi. Fakat o, tebessüm ederek; "Eğer bunları kabûl etsem, halk; "Nizâmüddîn Evliyâ bahçelerine gidiyor ve orada eğleniyor" diyecek. Hayır, bu bana yakışmaz. Bizim yolumuzun büyükleri, böyle şeyleri asla kabûl etmediler. Ben onların âdetlerine sarılmalıyım" dedi.

Sultân Celâlüddîn, Nizâmüddîn Evliyâ'nın Dehlî'deki ilk zamanlarında, aşırı derecede fakr-u zarûret içinde olduğunu öğrenince, ona ba'zı hediyeler gönderdi ve Nizâmüddîn Evliyâ'yı bu aşırı fakirlikten kurtarmak için, bir köyün gelirinin ona bağışlanmasına izin verip vermiyeceğini araştırdı. Fakat o, sultânın teklifini kabûl etmeyerek; "Benim köye ihtiyâcım yok. Ben ve benimle olanlar, Allahü teâlâya güveniriz. O, bizim ihtiyâçlânmızı gözetir" buyurdu. Talebelerinden ba'zıları bunu işitince; "Efendim! Siz günlerce açlığa ve susuzluğa katlanabilirsiniz. Fakat, yiyeceksiz bizim hâlimiz korkunçtur. Eğer sultânın teklifi kabûl edilseydi, vücut ve rûhumuzu birlikte muhafaza etmemize faydası olacaktı" dediler. Fakat o, talebelerinin bu söylediklerini dikkate almadı ve hepsi onu terketseler bile, kendisi yalnız olarak da bu yola devam etmeğe karar verdi. Sultânın bu teklifi hakkında diğer sûfîler ile istişâre ettiği zaman, onlar hepbirağızdan; "Eğer sultânın teklifini kabûl etseydin, senin dergâhında su bile içmezdik" dediler. Nizâmüddîn Evliyâ, onların bu konudaki hassasiyetlerini tebrik ederek; "Cenâb-ı Hakka şükürler olsun. Sizin gibi, prensiblerimize bağlılıkta bana yardımcı olan arkadaşların olduğunu görmek, beni mes'ûd ediyor" dedi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın sabrı ve affetmesi: Nizâmüddîn Evliyâ'nın sabrı ve affetmesi çok idi. Birgün Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhına bir fakir geldi. Hiçbir sebep yok iken, küstahça onu kötülemeye başladı. O büyük velî, bütün bu saçma sözleri sadece sabırla dinledi. Ayrıca, o fakir ne istiyorsa, hepsini verdi. Fakir dergâhtan ayrıldıktan sonra, Nizâmüddîn Evliyâ orada bulunanlar; "Bizi sevenlerin çoğu, hediye ile geliyor. Bizi kötülemek üzere gelecek olan birkaç kişi de bulunmalı. Birisi gelip bizi kötülerse, biz ona, dünyâda olduğumuz sürece yanlış işler yapabileceğimizi ve kötülemeye ma'rûz kalabileceğimizi söyleriz" buyurdu.

Birgün meclisine gelenlerden ba'zıları Nizâmüddîn Evliyâ'ya; "Halktan ba'zı kimseler, sizin hakkınızda o kadar kötü konuşuyorlar ki, biz bunları dinlemeye tahammül edemiyoruz" dediler.

Nizâmüddîn Evliyâ onlara; "Bizim hakkımızda konuşanları affediyoruz. Sizin onlarla münâkaşa etmenize gerek yok" dedi.

Nizâmüddîn Evliyâ, kendisine düşmanlık besleyenlere karşı da çok sabırlı idi. İnsanlara, düşmanlarına karşı sevgi ve sabırla muâmele etmeyi öğretiyordu. Kıyaspur'da yaşıyan ve sebepsiz yere Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı kin besleyen ve dâima ona bir zarar vermeye çalışan, Şaşu isminde birisi vardı. Nizâmüddîn Evliyâ, Şaşu'nun ölümünü işitince, defninden sonra bir kenarda iki rek'at namaz kıldı ve onun eski hâlini affederek, kurtuluşu için duâ etti.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerine muhabbeti: Nizâmüddîn Evliyâ, talebelerini çok severdi. Talebesi Emîr Hüsrev'e karşı olan muhabbeti çok meşhûrdur. Talebelerini çok sevmesine rağmen, disiplini çok sıkı idi. Bir defasında en iyi talebelerinden olan Hâce Burhânüddîn Garîb, katlanmış bir battaniye üzerinde oturarak kendisini rahatlatmaya çalışıtığından, dergâhtan çıkarıldı. Nizâmüddîn Evliyâ, onun bu işi, nefsinin arzusunu yerine getirmek için yaptığını düşünmüştü. Uzun bir süre sonra Burhânüddîn Garîb, Nizâmüddîn Evliyâ tarafından affedilerek tekrar dergâha kabûl edildi.

Hâce Müeyyedüddîn Kereh, Sultân Alâüddîn Hilcî şehzâde iken, onun çok sevdiği bir kişi idi. Bu zât, sonra makamını terk ederek, Nizâmüddîn Evliyâ'ya talebe oldu. Alâüddîn Hilcî sultân olunca, Nizâmüddîn Evliyâ'ya bir elçi göndererek, Hâce Müeyyedüddîn'in saltanat hizmetine verilmesi için izin istedi. Nizâmüddîn Evliyâ, ona şöyle cevap verdi: "Hâce'nin başka önemli bir işi var. Onu bitirmeye çalışıyor." Bu cevaptan hoşlanmıyan sultânın elçisi; "Efendim! Siz herkesi kendiniz gibi yapmak istiyorsunuz" dedi. Bunun üzerine Nizâmüddîn Evliyâ; "Sâdece benim gibi değil, benden de iyi olmasını istiyorum" diye cevap verdi. Sultân bu cevâbı işitince, birşey söylemedi ve konuyu kapattı.

Hâce Şemsüddîn, sarayda önemli bir mevkide idi. Daha sonra bu görevinden istifâ ederek, Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebesi oldu. O büyük velînin mübârek sözlerini derleme vazîfesini üzerine aldı. Hâce Şemsüddîn birgün hocasından, seyyahlar ve misâfirler için bir ev inşâ etmeye izin istedi. Nizâmüddîn Evliyâ ona; "Ey Mevlânâ Şemsüddîn! O iş, önce bıraktığın iş kadar değersizdir" buyurdu. Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebeleri arasında, kelâm ilminde büyük bir üne sahip Kâdı Mühyiddîn Kâşânî isminde bir zât vardı. Nizâmüddîn Evliyâ, bu talebesini de çok severdi. Kâdı Mühyiddîn, Mahbûd-i İlâhî'nin talebesi olunca, hocasının huzûrunda, bir yerin gelirinin kendisine verildiğini gösteren fermanı yırttı ve bir sûfî olarak fakirlik hayâtına kendini uydurdu. Kâdı Mühyiddîn, ma'nevî terbiyesini tamamladıktan sonra, Nizâmüddîn Evliyâ ona, şu yazılı emirle birlikte hilâfet verdi: "Dünyâyı terk edeceksin ve ona meyl etmiyeceksin. Sultândan herhangi bir köyün gelirini veya maaş kabûl etmiyeceksin. Sana bir misâfir gelip de, ona ikram edeceğin birşey bulunmayabilir. Bu durumu Allahü teâlânın bir teveccühü olarak kabûl edeceksin. Uymanı istediğim bu emirlere riâyet ettiğin takdîrde benim halîfemsin." Hocasının yanından ayrıldıktan sonra, Kâdı Mühyiddîn Kâşânî çok sıkıntılı günler geçirmek zorunda kaldı. Kendisi ve çocukları günlerce aç kaldı. Bu kötü durumu, birisi Sultân Alâüddîn'e haber verdi. Sultân, bir köyün geliri ile birlikte, başhâkimliği teklif eden bir ferman gönderdi. Kâdı Mühyiddîn, bu fermanı alınca hemen hocasının huzûruna gelip, durumu bildirdi. Nizâmüddîn Evliyâ bu duruma üzüldü ve; "Önce senin aklına bu geldi ki, sultân böyle bir ferman gönderdi." dedi ve bundan sonra teveccühünü Kâdı Mühyiddîn'den çekti. Bir yıl süreyle bu hâl üzere yaşıyan Kâdı Mühyiddîn, daha sonra hocası tarafından affedilerek teveccühe mazhar oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ, talebelerinden Kutbüddîn Münevver ve Nasîruddîn Mahmûd Çirağ'a aynı gün hilâfet verdi. Birincisine hilâfetnâme'yi verdikten sonra, câmide iki rek'at şükür namazı kılmasını istedi. O namaz kılarken, Nizâmüddîn Evliyâ, halîfesi olarak ta'yin ettiğini gösteren bir hırkayı Nasîruddîn Mahmûd'a giydirdi. Sonra Kutbüddîn Münevver'i çağırttı ve Nasîruddîn Mahmûd'un hırkasını tebrik etmesini istedi. Daha sonra da, Nasîruddîn Mahmûd'dan, Kutbüddîn Münevver'in hilâfetnâmesini tebrik etmesini istedi. İki mümtaz halîfesinin karşılıklı tebrikleşmesinden sonra, Nizâmüddîn Evliyâ her ikisinin birbirlerini kucaklamalarını istedi. Onlar kucaklaşırken; "Her ikiniz kardeşsiniz. Halifeliğimin size ihsân edilmesinde asla bir fark düşünmeyin" buyurdu. Bu sebepten her ikisi, bütün hayatları boyunca aralarında kurdukları samimî münâsebeti devam ettirdiler.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden yüksek derecelere ulaşanlardan ba'zıları şunlardır: Nasîruddîn Mahmûd Çirağ, Sirâcüddîn Ahî, Kutbüddîn Münevver, Burhâneddîn Garîb, Mevlânâ Vecîhüddîn Yûsuf, Şemseddîn Yahyâ, Alâüddîn Nîlî, Müntehibüddîn Zer-i Zerbahş, Şihâbüddîn İmâm, Hâce Mûsâ, Hâce Ebû Bekr Çeştî, Hâce Azîzüddîn, Hâce Ömer, Mevlânâ Kâsım, Kâdı Muhiddîn Kâşânî, Fahreddîn Zerâdî, Hüsâmüddîn Mültânî, Emîr Hüsrev, Mevlânâ Muhammed İmâm, Emîr Hasen Sencerî, Kerîmüddîn Semerkandî, Nizâmüddîn Magribî, Ali Şah Kalender, Hüsâmüddîn Suhte.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın insanlara muhabbeti: Muhbûb-i ilâhî, daimî sûrette Allahü teâlâya bağlılığı yanında, insanlara karşı olan vazîfesini de asla unutmadı. Birgün Şeyh Bedrüddîn Semerkândî'nin meclisinde, bir zât alay edercesine; "Nizâmüddîn Evliyâ bu kadar zenginliğini sadaka olarak dağıtıyor. Zîrâ, aile ve çoluk-çocuk endişesi ve mes'ûliyeti yok" dedi. Bunu işiten Şeyh Şerîfüddîn, bu sözün açıklanmasını istemek düşüncesiyle Mahbûb-i İlâhî'ye geldi. Fakat o daha birşey söylemeden, o büyük velî kendiliğinden şu açıklamayı yaptı: "Ey Şerîfüddîn! Benim çektiğim endişe ve ızdırâbı belki de hiç bir kimse çekmiyor. Birisi bana endişe ve ızdırâbını söylediği zaman, ben muhakkak sûrette, ondan daha fazla acı çekiyorum. Bu durumu anlatamam. Arkadaşlarının acılarını görüp de onların biçâre hâline bir âh bile etmeyenler taş kalbli insanlardır. Onların bu hâllerine çok şaşıyorum." Acı çeken insanların keder ve üzüntülerine böyle içten alâka gösteren bu büyük velînin, diğer insanların ızdırapları karşısında nasıl bir kalb taşıdığı düşünülmelidir. Hergün tuttuğu orucunu açarken bile, hiçbir şey yemezdi. Sâdece getirilen yemeğin tadına bakardı. Hattâ sahurda da hiçbir şey yemezdi. Birgün, hizmetlerini gören talebesi; "Efendim! Bu kadar az yemeği bile yemezseniz, zafiyet size galebe çalabilir" dediğinde, Nizâmüddîn Evliyâ göz yaşlarını tutamadan; "Birçok fakir ve muhtaç insan, şu anda câmi köşelerinde veya mütevâzi evlerinin köşelerinde yiyecek bulamadan aç uyuyorlar. Bu lokma, kolaylıkla benim boğazımdan nasıl geçebilir?" dedi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın vefâtı: Sonunda, ilâhî kânunun icâbı olarak, Nizâmüddîn Evliyâ'nın, Allahü teâlâ ve insanlığa hizmet yolundaki parlak vazîfesi, bu dünyâda sona erdi. Yüksek hocaları gibi, Nizâmüddîn Evliyâ da Resûl-i ekreme (s.a.v.) karşı dayanılmaz bir aşk ve muhabbet ile yanıyordu. Vefâtından bir müddet önce, rü'yâsında Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; "Nizâm, seni bekliyorum" buyurmuşlardı. O günden sonra, Nizâmüddîn Evliyâ hayâtının son yolculuğunu dört gözle beklemeye başladı. Vefâtından kırk gün önce, yemekten tamamen kesildi ve birşeyler yemesini istediklerinde; "Resûlullah (s.a.v.) ile buluşmayı isteyen bir kimse, yemeğin lezzetini nasıl bulabilir?" buyurdu. Durumu ağırlaştığında ve ilâç alması için kendisine istirhâm edildiğinde, Emîr Hüsrev'in şu beytini okudu:

Aşk derdiyle yanan hastaya, sevgiyle, Kavuşmaktan başka birşey fâide vermez.

Hayırseverlik ve takvâ, Nizâmüddîn Evliyâ'nın hayâtının derinliklerinde kök salmıştı. Zîrâ kendisi, çocukluğunda ve gençliğinde, fakirlik ve mahrûmiyetin en acılarını tatmıştı. Bu sebeple, o, Hindistan'ın fukarasının refahı için yaşadı ve bu yolda vefât etti. Vefâtından bir gün önce, husûsî hizmetlerini gören İkbâl'e dergâhında ve erzak deposunda ne varsa, hepsini fakirlere dağıtmasını emretti ve böylece; "Allahü teâlânın huzûrunda hesap vermekten kurtulayım" buyurdu. Talebelerden birisi, dergâhta kalanlar için biraz yemeklik bırakmıştı. Bunu işittiklerinde; "Lütfen fakirler herşeyi alsın ve siz de erzak deposunun zeminini silin" buyurdu. Bu emir, aynen yerine getirildi.

725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır'in onsekizinin sabahı, vefâtından az önce, husûsî deri çantasından talebelerine çeşitli hediyeler dağıttı ve hakîkati anlatmak için Hindistan'ın bütün köşelerine gitmelerini emretti. Altıyüz seneden beri Çeştiyye yolunun büyüklerinden gelip, hocası tarafından kendisine verilen mukaddes emânetleri, Dehlîli Hâce Nasîruddîn Mahmûd Çirağ'a vererek; "Dehlî'de otur ve insanların cefâsına katlan" buyurdu. Bundan sonra, sabah namazını kıldılar. Güneş ufuktan yükselirken, bu büyük velî ve ma'nâ güneşi, Hakkın rahmetine kavuştu. Ömrü boyunca yanında bulunan talebeleri, halîfeleri, arkadaşları, sayıları yüzbinlere varan bağlıları ve altmış sene onun emsalsiz misâfirperverliğini görmüş binlerce fakir halk, kedere ve mateme boğuldu. Mültanlı Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ Sühreverdî'nin torunu Şeyh Ebü'l-Fettah Rüknüddîn, onun cenâze hizmetlerini görmekle şereflendi. Sultan Muhammed Tuğlak, Nizâmüddîn Evliyâ'nın mezarı üzerine büyük bir türbe inşâ ettirdi.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın ba'zı kerâmetleri ve menkıbeleri: Şöyle anlatılır: "Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhının avlusuna bir su sarnıcı inşâ ettirdiği sırada, sultân, sarnıç işine mâni olmak için, aynı anda kendi inşâat işlerini başlattı ve şehirdeki bütün mevcût işçileri kendi işlerinde çalıştırmak için emir verdi. Fakat, Nizâmüddîn Evliyâ'ya kuvvetli bağlılıklarından dolayı, işçiler, gündüz sultânın işini bitirdikten sonra, gece de Nizâmüddîn Evliyâ'nın sarnıç işinde çalışmaya karar verdiler. Fakat böyle bir çalışma için, gece aydınlatma îcâbediyordu. Nizâmüddîn Evliyâ, talebesi Nasîruddîn Mahmûd vasıtasıyla, sarnıçtan çıkan suyu, yağ olarak kullanmalarını istedi. Allahü teâlânın izniyle su, yağ gibi yanarak orayı aydınlattı ve Dehlî'deki bütün herkesi hayretler içerisinde bıraktı. Sarnıcın inşâatı kısa sürede tamamlandı."

Şöyle anlatılır: "Sultan Alâüddîn devrinde, Dehlî şehri, kuzeyden gelen zâlim bir Moğol ordusu tarafından muhasara edilmişti. Targi adındaki bir kumandanın komutasındaki bu ordunun ilerlemesi sırasında, Sultân Alâüddîn'in en iyi birlikleri güneyde harb ediyor ve o yüzden bu güçlü ordu karşısında Dehlî'yi zayıf bir birlikle bir gün bile müdâfaa edemeyecek durumda bulunuyorlardı. Bu durumda sultânın tek sığınağı, Allahü teâlâ oluyordu. Sultân, Emîr Hüsrev vasıtasıyla Nizâmüddîn Evliyâ'nın himmetlerini taleb etti. O, sultânın ve Dehlî'nin bu acıklı durumunu duyunca, sâdece gülümsedi ve; "Sultâna selâmımı götürün. Endişe etmemesini söyleyin, İnşâallah Moğollar yarın sabah oradan çekilirler" buyurdu. Nizâmüddîn Evliyâ, sultâna bu haberi gönderdikten sonra, Allahü teâlâya, hocasını vesile ederek münâcaatta bulundu. Allahü teâlâ, Moğol komutanı Targi'ye, ülkesinin muhasara altında olduğunu gösterdi. Komutan, ülkesinin düşman tehlikesi altında bulunduğunu görünce, dehşete kapıldı. Derhâl, ülkesini kurtarmak için ordusunun geri çekilmesini emretti. Ertesi sabah sultan, muhasaranın kaldırılmış olduğunu ve bu velînin bereketi ile şehrin kurtulduğunu gördü."

Şöyle anlatılır: "Birgün, Nizâmüddîn Evliyâ kaylûle yaparken, bir fakir birşeyler istemek için dergâha geldi. Fakat ona verilecek birşey kalmamıştı. Hizmetçiler onu, üzgün bir şekilde ve hayâl kırıklığına uğramış vaziyette geri gönderdiler. O anda Nizâmüddîn Evliyâ rü'yâsında,

hocası Genc-i Şeker-i gördü. Hocası ona; "Senin kapında bir fakir vardı. Fakat birşey alamadan geri döndü. Eğer dergâhta birşey yoksa, en azından aşk verilmeli ve muhabbetle muâmele edilmelidir" dedi. Bu ikâz üzerine Nizâmüddîn Evliyâ çok üzüldü ve hizmetçilerine, bundan sonra herhangi bir kimse istirahat ederken gelirse, hemen haber vermelerini söyledi."

Yine şöyle anlatılır: Birgün Feridüddîn-i Genc-i Şeker'in küçük kardeşi Hâce Necîbüddîn Mütevekkil'in oğlu Hâce Atâ, Nizâmüddîn Evliyâ'nın yanına geldi ve bir âmirin kendisine birşey vermesi için, tavsiye kabilinden bir not yazmasını istedi. Nizâmüddîn Evliyâ ona bunu yapamayacağını, çünkü bu âmiri tanımadığını izah etti. Bununla beraber, âmirden beklediğini, ona kendisinin verebileceğini teklif etti. Hâce Atâ kabûl etti. Fakat ayrıca âmire bir not yazması için ısrar etti. Nizâmüddîn Evliyâ, bunun, sûfilerin prensibine aykırı olduğunu söyledi. Bu, Hâce Atâ'yi kızdırdı. Nizâmüddîn Evliyâ'ya karşı hürmetsizlik ifâde eden ve küçümseyici sözler söylemeye başladı ve; "Sen, ancak benim dedemin kölesisin. Ben, senin hocanın oğluyum ve sâdece tavsiye mâhiyetinde bir not istiyorum. Sen bunu reddediyorsun" diye ilâve etti. Sonra Hâce Atâ, mürekkeb kabını hiddetle çarparak kırdı ve gitmek için ayağa kalktı. Fakat Nizâmüddîn Evliyâ onun gitmesine mâni olarak; "Hoşnutsuzlukla gitme, memnun bir hâlde git" buyurdular."

Birgün Dehlî'de birkaç arkadaş, onun büyük şöhretine saygı gösterdikleri ve merak ettikleri için, Nizâmüddîn Evliyâ'ya gidip hürmetlerini arzetmeye karar verdiler. Onlardan birinin, evliyâya inancı yoktu. Onlarla beraber gitmeyi kabûl etmedi. Arkadaşları onu ikna etmek için ısrar etmeleri üzerine o, sâdece onun ma'nevî gücünü denemek üzere oraya gitmeyi kabûl etti. Giderlerken, yolda o büyük velî için biraz tatlı ve çiçek satın aldılar. Fakat onların inançsız arkadaşları, biraz toz alıp, onu bir kâğıt içerisine paketledi. Arkadaşları, Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda tatlı ve çiçekleri koyunca, o da, tatlının yanına toz paketini koydu. Nizâmüddîn Evliyâ'nın hizmetçisi tatlıları alıp kaldırırken, o büyük velî, toz paketini işâret ederek; "Bu paketi götürme, onun içinde toz var" buyurdu. İnançsız kişi bu sözü duyunca dehşete düştü. Boğulacak gibi olduğu utanma duygusu ile, Nizâmüddîn Evliyâ'nın önünde gözlerini yukarıya kaldıramadı. O'nun ayaklarına kapanarak talebesi oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden, Mevlânâ Vecîhüddîn tüberküloz hastalığına yakalanmıştı. Hayâtından ümidini kestiği bir anda, arkadaşlarından ba'zısı, sıhhatine kavuşabilmesi için hava değişikliği tavsiye ettiler. Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhına gidip, bir süre kalmasını söylediler. O, iftar vakti dergâha gitti. Nizâmüddîn Evliyâ'nın talebelerinden biri, hocaları, için tatlı bir ottan yapılmış yuvarlak tatlı getirmişti. Mahbûb-i ilâhî, Mevlânâ Vecîhüddîn'in de kendisiyle birlikte sofraya oturmasını istedi. O da sofraya oturarak, o tatlıdan iştahla yedi. Fakat o tatlı, tüberküloz hastaları için zararlı bir yiyecekti. Lâkin Allahü teâlânın lütfu ile, Mevlânâ'nın bu hastalığını tedâvi etti.

Birgün bir idârecinin evi, anî bir yangında yanıp kül oldu. Evde bulunan saltanat fermanı da evle birlikte yandı. Dehlî'ye giden bu kimse, çok büyük zorluklarla başka bir ferman aldı. Fakat evine dönerken, bu yeni fermanı da kaybetti. Ne kadar aradı ise, bulamadı. Son derece üzgün bir hâlde Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûruna geldi ve fermanın bulunmasında yardımcı olması için ona yalvardı. Nizâmüddîn Evliyâ da ona, "Bâbâ Ferîdüddîn'in rûhuna Fâtiha okursanız, Allahü teâlâ sıkıntınızın giderilmesinde size yardım eder" buyurdu. O kişi kabûl etti ve bir miktar tatlı almak için tatlıcı dükkânına girdi. Dükkân sahibi, tatlısını sarmak için ona bir kâğıt verdi. O, kâğıdı yırtmak istediyse de, tatlıcı buna mâni oldu ve onu öylece götürmesini istedi. O kişi, tatlıyı Nizâmüddîn Evliyâ'nın huzûrunda açarken, tatlıyı sardığı kâğıdın, kaybettiği ferman

olduğunu gördü. Büyük bir minnet ve şükranla Nizâmüddîn Evliyâ'ya teşekkür etti ve sevinçle evine gitti.

Yine birgün bir zât, Nizâmüddîn Evliyâ'ya bir tavsiye mektûbu almak için geldi. Fakat, onun bunu vermeyi kabûl etmiyebileceğini düşünerek, huzûrunda düşündüklerim söylemeye cesâret edemedi. Nizâmüddîn Evliyâ, Allahü teâlânın izni ile onun aklından geçenleri anladı ve ona geliş sebebini sordu. Esas geliş sebebini söylemeye cesâret edemiyen zât; "Efendim! Ben sizin talebeniz olmak için gelmiştim" dedi. Buna karşılık Nizâmüddîn Evliyâ gülümsiyerek; "Zannediyorum, arzu ettiğin şey sana ihsân edilseydi, benim talebem olmayı teklif etmeyecektin" buyurdu. O zât, onun bu sözü karşısında şaşkına döndü ve söylediği yalan sözden dolayı çok utandı. Sonunda; "Efendim! Gerçeği söylemek gerekirse, Nagûr Vâlisi için sizin şerefli tavsiye mektûbunuzu almak için gelmiştim" diyerek, geliş sebebini i'tirâf etti. Nizâmüddîn Evliyâ, kâtibine, o zâtın tavsiyesi mâhiyetinde vâliye bir mektûp yazmasını söyledi ve neş'eli bir tebessümle ona mektûbu verdi.

Tarihçi Muhammed Kâsım'a göre 748 (m. 1347) senesinde, Güney Hindistan'da meşhûr Bahmanî Sultanlığı'nı kuran Alâüddîn Hasen Bahmanî, hayâtının ilk yıllarında çok fakir idi ve Dehlî'de bir Brehmen'in hizmetinde bulunuyordu. Bu kimse birgün, Nizâmüddîn Evliyâ'nın dergâhının kapısında dilenci olarak görüldü. O sırada içlerinde şehzâde Muhammed Tuğlak'ın da bulunduğu birçok insan, Nizâmüddîn Evliyâ ile görüşüp yemeklerini yemişler, dergâhtan çıkıyorlardı. Aniden Nizâmüddîn Evliyâ; "Bir sultân gitti, diğer sultân ise kapıda" dedi. Orada bulunanlar bu ifâdenin ma'nâsını anlamadılar. Daha sonra, Nizâmüddîn Evliyâ hizmetçilerinden birine, gidip kapıda duran bir dilenciyi içeri getirmesini emretti. Alâüddîn Hasen içeri geldiğinde, yiyeceklerin hepsi tükenmişti. Ona verilebilecek, iftar için ayrılan bir ekmekten başka hiçbir şey yoktu. Büyük velî, bu ekmeği parmağı üzerinde bir şemsiye gibi tutarak; "Buraya bak Hasen! Bu, uzun zaman ve gayret sonunda sana nasîb olacak sultanlığın, saltanat şemsiyesidir" dedi. Bu olaydan sonra, Hasen'in şansı yavaş yavaş açıldı ve büyük velînin dediği gibi, 748 (m. 1347) senesinde Bahmanî Sultanlığı'nın sultânı oldu. Taç giyme zamanında onun ilk emri, Nizâmüddîn Evliyâ'nın adına, o sırada Dekkân'daki halîfesi Burhânüddîn Garîb tarafından fakirlere dağıtılmak üzere, 38 kilograma yakın altın ve 72 kilograma yakın gümüş verilmesini emretmek oldu.

Nizâmüddîn Evliyâ'nın mübârek sözlerini ihtivâ eden beş önemli eseri vardır. Bunlar, Fevâid-ül-fevâd, Efdâl-ül-fevâd, Rahat-ül-mükâbin, Siyer-ül-evliyâ, Mıknatıs-ül-vehdat'tır. Bunlardan Fevâid-ül-fevâd, Hâce Hasen Sencerî tarafından hazırlanmıştır. Sencerî, Nizâmüddîn Evliyâ'nın Bedâyun'da çocukluktan arkadaşı idi. 73 yaşında iken, Nizâmüddîn Evliyâ tarafından bu yola çekilmiştir. Bu durum şöyle anlatılır. "Birgün Nizâmüddîn Evliyâ, ba'zı talebeleriyle beraber Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin türbesini ziyâretten dönüyorlardı. Yolda ba'zı türbelerin yanında Fâtiha okumak üzere durdular. O sırada çocukluk arkadaşı Hasen Sencerî'yi çok neş'eli bir hâlde gördü. Sencerî, Nizâmüddîn Evliyâ'yı ve yanındakileri görünce, şu Fârisî şiir tercümesini alaylı bir şekilde okudu:

"Yıllarca beraber bulunduk, fakat senin sohbetinin bir faydası olmadı. Senin acıman benim günahkâr hayâtımı düzeltmedi. O hâlde, benim günahkâr hayatım, senin acımandan daha kuvvetlidir."

Nizâmüddîn Evliyâ gülerek; "Hasen, insanın sohbetinin ve arkadaşlığının netice vermesi de zaman ister. Sohbetin etkisi, insandan insana değişir" dedi. Bu sâde ve doğru sözler, Hasen Sencerî'nin kalbine ok gibi işledi. O neş'eli ve alaycı hâli birden kayboldu ve çocuk gibi ağlamaya

başladı. Büyük velînin önüne çöktü ve geçmiş kötü hayâtı için tövbe etti ve onun sâdık bir talebesi oldu. 701 (m. 1301) senesinden 719 (m. 1319) senesine kadar hocasından duyduklarını kaydederek bir kitap yazdı ve bu kitaba Fevâid-ül-fevâd ismini verdi.

Nizâmüddîn Evliyâ buyurdu ki:, "Tasavvuf yolunda yedi çeşit tehlike vardır. Bunlar, ıraz, hicâb, tefasil, selb-i merid, selb-i kadem, teselli ve düşmanlıktır. Âşıkın bir hareketi veya davranışı, "Sevilen" tarafından beğenilmezse, maşuk âşıktan yüz çevirir. Buna ıraz denir.. Âşık bundan pişman olup, tövbe etmelidir. Pişmanlığı kabûl edilmez ise, ikisinin arasına hicâb (örtü, perde) girer. Bu hicabı kaldırmak için, âşıkın tövbe etmesi lâzımdır. Tövbesi kabûl edilmez ise, arada tefasil (ayırıcı, bölme) yer alır. Bu hâlde iken de tövbesi tekrar kabûl edilmez ise, o zaman âşık, itaat ve bağlılığının zevklerinden mahrûm kalır ve bununla beraber, önceki bağlılığının bütün meyve ve faydalarını da kaybeder ve bu, âşıkla maşuk arasında uçurumlar açar, âşık şüphelere düşer ve aşkı düşmanlığa dönüşür."

"İnsanın îmânı, dünyâya ve onun altınlarına bir deve pisliğinden fazla değer vermediği ve Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye güvenmediğinde ancak tamam olur. Kendine Allah âşığı diyen bir kimse, dünyâyı sever ve onu sevenlerle arkadaşlık yaparsa, o bir yalancı ve münâfıktır."

"Bir talebe için, Allahü teâlâya bağlılığın şu altı esâsı vardır 1- Nefsini yenmek için insanlardan uzak kalmalıdır. 2- Her zaman temiz ve abdestli olmalıdır. 3- Hergün oruç tutmaya çalışmalı, yapamıyorsa az yemelidir. 4- Allahü teâlâdan başka herşeyden uzaklaşmaya çalışmalıdır. 5- Hocasına sâdık ve itaatkâr olmalıdır. 6-Allahü teâlâyı ve hakîkati herşeyden üstün tutmalıdır."

"Bir talebe, şu dört şeyden sakınmalıdır 1- Dünyâ ehli ve özellikle zenginlerle görüşmekten, 2- Zikirden başka birşeyden bahsetmekten, 3-Allahü teâlâdan başka birşeye sevgi beslemekten, 4- Allahü teâlâdan başka bütün dünyevî şeylere kalbi bağlanmaktan."

"Kalb kırmak, Allahü teâlânın lütfunu incitmektir. Neye uğrarsa uğrasın, sâlih kimse, asla kimseye kötü söylememeli ve la'net etmemelidir. İnsanların kabahatlerini açıklamamalıdır."

"Komşunuz borç isterse verin. Başka şeye ihtiyâç duyarsa, verin. Hastalık ve felâkete uğradığında, sizin güleryüzünüze ihtiyâcı var ise, ona güleryüz gösterin. Vefât edince, cenâzesine katılın ve kurtulması için duâ edin."

---

1) Siyer-ül-evliyâ sh. 100, 151, 551

2) Ahbar-ül-ahyâr sh. 60

3) Fevâid-ül-fuât sh. 28, 75, 149

4) Nizâm-ı Ta'lim cild-2, sh. 94, 150

5) Cevâmi-ül-kelîm sh. 296

6) Saviours of Islamic Spirit cild-2, sh. 145

7) The Big Five of India in Sufism sh. 138

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 653, 664, 699, 1054

9) Nefehât-ül-üns sh. 583

10) Hadrat-i Mahbûb-i İlâhî (Hüseyn Dehlevî)

ORHAN GÂZÎ

Osmanlı Devleti'nin ikinci sultânı, Sultan Osman Gâzî'nin oğlu olup, Edebâlî'nin torunudur.

Annesi Bâlâ Hâtun'dur. Dedesi Ertuğrul Gâzî'nin vefât ettiği 680 (m. 1281) senesinde Söğüt'te dünyâya geldi. "İ'lâ-yi kelimetullah azmi, iki kıt'aya sığmayacak kadar yüce bir azîmdir" sözüne uygun olarak, ömrünü "İ'lâ-yi kelimetullah" için geçirip, 761 (m. 1359) yılında vefât etti. Bursa'da Gümüşlü Kümbet'e babasının yanına defnedildi.

Orhan Gâzî, küçük yaştan i'tibâren tam bir disiplin ve intizâm ile, istikbâlin beyi olarak yetiştirilmeye gayret edildi. Dedesi Edebâlî'den ve Dursun Fakîh gibi âlimlerden ilim öğrenip, feyz aldı. Babasının arkadaşlarının silâh ta'limleri ile yetişti! "Allah! Allah!" sesleriyle uyanıp, cenk naraları ile neş'elendi. Gazilerin gazâlarını meşhûr İslâm mücâhidlerinin, evliyâ ve âlimlerin menkıbelerini dinledi. Onların halleriyle hallenmek şevki ve cihâd aşkı ile yanıp tutuştu. Devrin silâhlarını mehâretle kullanmasını öğrendi. Küçük yaştan i'tibâren devletin teşkilâtlanması ve müesseseleşmesinde gerekli olacak tecrübelere sahip oldu.

Orhan Bey, gençliğinden i'tibâren, Bizans tekfurlarıyla olan gazâlara katıldı. Muharebelerde gösterdiği muvaffakiyetlerle, babasının ve gazilerin takdîrini kazandı. 697 (m. 1298)'de Bizanslıların tertiplediği, Osman Gâzî'nin de davet edildiği, sû-i kasd plânlı düğüne katıldı; Bizans entrikasının bozulmasında vazîfe aldı. Bilecik tekfuruna gelin gidecek olan Yarhisar tekfurunun kızı Holofira'nın düğününü basıp, esîr aldı. Holofira, İslâmiyeti kabûl edip, müslüman oldu. Nilüfer adını aldı. Orhan Bey, Nilüfer Hâtun'la evlendi Babası Osman Gazî, 699 (m. 1299) senesinde istiklâlini ilân edince, devleti idari bölgelere ayırdı. Orhan Gâzî, 701 (m. 1301)'de Sultanönü (Karacahisar) bölgesinin beyliğine ta'yin edildi. 702 (m. 1302)'de Yenişehir ile İznik arasındaki Köprühisar'ın fethine gönderildi. Köprühisar'ı fethedip, 703 (m. 1303) yılında Germiyanlı ülkesinde oturan Çavdarlı aşiretinin, Osmanlı hududuna tecâvüzlerinin önüne geçti. 715 (m. 1315)'de Çavdar Bey'i esîr alıp, Çavdarlı aşiretinin suçlularını cezalandırdı. 717 (m. 1317)'de Karatekin, Ebesuyu, Karacebiş, Tuzpazarı, Kapucuk ve Keresteci kalelerinin fetih harekâtına katıldı. Muharebelerde gösterdiği muvaffakiyetler, babası ve gazilerin ona güvenini daha da arttırdı. Osman Gazi, 720 (m. 1320) yılından i'tibâren, yaşının ilerlemesi ve romatizmasının şiddetlenmesiyle, oğlunun idâresini görmek istedi. Orhan Gâzî'yi seferde kumandan ta'yin etti. 721 (m. 1321)'de; Mudanya-Gemlik seferinde, Mudanya'yı fethetti. Bursa'nın denizle irtibâtını kesti. 725 (m. 1325)'de Bursa'nın güneyindeki Atranos'u fethedince, şehrin ablukasını daha da şiddetlendirdi. 726 (m. 1326) yılında Bursa'nın Pınarbaşı mevkiine gelerek karargâhını kurdu. Şehrin kalesini kuşattı. 714 (m. 1314) yılından beri abluka altındaki Bursa Kalesi'ni kurtarmaktan ve yardım gelmesinden ümidini kesmiş olan kale kumandanı, teslim şartlarını görüşmeye mecbûr kaldı. Orhan Bey, 2 Cemâzil-evvel 726 (6 Nisan 1326) târihinde Bursa'yı teslim aldı. Kale muhafızı Evrenuz, İslâmiyeti, kabûl ederek, Osmanlı hizmetine girdi. Osman Gazi, Bursa'nın fethini işitince, memnun olup, Orhan Bey'i Osmanlı hânedanına vâris ta'yin etti. Diğer evlâtlarının ve kumandanlarının Orhan Bey'e bî'at edip, ona karşı itaatli olmalarını arzu etti. Orhan Bey'e nasihat edip; halkını ve kumandanlarını üzmemesini, Allahü teâlâya itaat etmesini, doğru yolu gösteren âlimlerin nasihatlerini dinlemesini istedi. Bu nasihatinde şöyle dedi: "Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş işlemeyesin! Bilmediğini, din ulemâsından sorup anlıyasın! iyice bilmeyince bir işe başlamıyasın! Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı, eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma! Alemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, din işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, din ehlinden uzaklaşma! Bizim mesleğimiz

Allah yoludur ve maksadımız Allahın dînini yaymaktır. Yoksa, kuru gavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emânet ediyorum." Bu nasihatleri can kulağı ile dinleyen Orhan Gazi, canını Hakka teslim edinceye kadar, bildirilen nasihatlerden ayrılmamaya niyet etti.

Orhan Bey, babasının 1 Ramazan 726 (1 Ağustos 1326) târihinde vefâtıyla Osmanlı Sultânı oldu. Orhan Bey, dedesi Ertuğrul Gâzî'nin vefât ettiği 680 (m. 1281)'de doğduğu gibi, babasının vefât ettiği 726 (m. 1326) senesinde de oğlu Murâd-ı Hüdâvendigâr doğdu.

Orhan Gâzî sultan olunca, Alâeddîn Paşa'yı vezîr ta'yin etti. Osmanlı Devleti'nin merkezi Yenişehir'den Bursa'ya nakledildi. Askeri, idarî faaliyetlere ağırlık verilip, iktisadî müesseseler düzeltildi. 727 (m. 1327)'de Bursa'da ikinci Osmanlı parası, gümüş akçe olarak basıldı. Orhan Bey'in kestirmiş olduğu bu gümüş sikkenin (akçenin) bir tarafında "La ilahe illallah Muhammedün rasûlullah" ve Hulefâ-i Râşidin'in (r. anhüm) isimleri, ya'nî; "Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali" (r.anhüm) yazılı idi. Diğer tarafında da; "Orhan bin Osman" basıldığı yer olan "Bursa", basıldığı târih olan 727 (m. 1327) târihi ve Osmanlıların mensûp olduğu Kayıboyu'nun damgası vardı. Hulefâ-i Râşidîn'in isimlerinin söylenmesi ve yazılması, Ehl-i sünnet'in, ya'nî, Resûlullah (s.a.v.) ve Eshâbının (r. anhüm) yolunda gidenlerin şiarıdır. Osmanlıların ilk bastıkları paralara Kelime-i tevhîdle beraber, bu mübârek isimleri yazmaları, onların tâ başlangıçta Selef-i sâlihînin (r. anhüm) yolu olan Ehl-i sünnet yoluna ne derecede bağlı olduklarını açık-seçik göstermektedir.

Yeni ta'yinler yapılıp, Akça Koca'ya; Kandıra, Kara Mürsel, İzmit Körfezi'nin güneyi ve Abdürrahmân Gâzî'ye de; yeni fethedilen Aydos ve Samandra'nın idâresi verildi. Bu kumandanlar, bulundukları mevkilerde fetihlerle de vazîfeliydiler. Aşiret kuvvetlerine ilâveten, "Yaya" denilen piyade sınıfı da orduya dâhil edildi.

Osmanlıların Boğaz sahillerine kadar genişlemeleri, Bizans'ı telâşlandırdı. Osmanlıların, Sakarya ırmağı sahillerinde Karadeniz istikâmetinde ilerlemesini durdurmak ve İznik kuşatmasını kaldırtmak için, Bizans İmparatoru Üçüncü Andronikos ordu hazırlayıp, 730 (m. 1329) yılında İstanbul'un Anadolu yakasına geçti. Floken'de karargâhını kurdu. Orhan Gâzî, İznik kuşatmasına bir miktar asker bırakarak, sekizbin kişilik kuvvetle Bizans İmparatoru'na karşı harekete geçti. Maltepe (Pelekanon) mevkiinde düşmanla karşılaştı. 729 Receb'inde (1329 Mayıs'ında), meydana gelen Osmanlı-Bizans muharebesi, sabahtan akşama kadar sürdü. Bizans Kayseri, bir günlük muharebenin sonunda, büyük ümidlerle Rumeli'den Anadolu'ya geçirdiği ordusunun, Osmanlılar karşısında dayanamayacağını anladı. Kayser Üçüncü Andronikos, gece karanlığından istifâde ederek, muharebe meydanından, karargâhına doğru çekilmeye başladı. Orhan Gâzî, fırsatı kaçırmadı. Gece muharebe şartlarını iyi bilen Osmanlı Ordusu, Orhan Gâzî'nin emirleriyle düşmanı ta'kibe geçti. Bizans ordusu, gazilerin taarruzu karşısında paniğe kapılarak, birbirine girdi. Bizans Kayseri yaralı olarak kaçıp canını kurtarabildiyse de, ordusu imha edildi.

Orhan Gâzî, Pelekanon Zaferi'ni kazanınca, yıllardan beri muhasara altında olan İznik şehrine baskıyı şiddetlendirdi. Bizanslılar'ın İznik kumandanı, Pelekanon muharebesinin neticesini öğrenince, artık kendisine yardım edilemeyeceğini anlayıp, Osmanlılar'ın adâletine sığınarak teslim olmak istedi. Orhan Gâzî, İznik kalesini teslim aldı. Ahâliden arzu edenlerin, eşyalarıyla birlikte gitmesine müsâade edildi. Ahâlinin çoğu; "Başımızda kardinal şapkası görmektense, Osmanlı sarığını tercih ederiz. Onların âdil idârelerinde rahat ederiz" deyip, Osmanlı idâresini tercih etti. Muharebe ve kuşatmada beyleri ölen kadınlar, Orhan Gâzî'ye

müracaat edip, sahipsiz kaldıklarını, müslüman olup, Osmanlılardan isteyenlerle evlenebileceklerini söylediler. Orhan Gâzî, İznik'in yerli kadınlarının arzularını ilân edip, bekârları evlendirdi. İznik'te kalıp müslüman olmayanlara, İslâmiyetin gayr-i müslimlere olan hukuku tatbik edilip, vergilendirildi. Osmanlı Devleti'nin merkezi, geçici olarak İznik'e taşındı, İznik i'mâr edilip, İslâmî eserlerle süslendi. Orhan Gâzî, İznik'in en büyük kilisesini câmiye çevirip, burada Cum'a namazını kıldı. Manastırını da medreseye çevirtti, imâret yaptırdı. Kendi eliyle imâretin mumlarını yakıp, fakirlere ve gazilere aş dağıttı. Ahâlisinden; müslim ve gayr-i müslim, hiçbir kimsenin aç ve açıkta kalmamasına gayret etti. Orhâniye adı verilen medreseye zamanın en meşhûr âlimlerinden hocalar bulup, Dâvûd-i Kayserî'yi de başmüderris ta'yin etti. İstikbâlde, evlâtlarına ışık tutup yol gösterecek âlimlerin, adâletle hükmedecek kadıların yetişmesi için, ilk ilim merkezini kurdu. Şehirde; Orhan Gâzî'nin hayırsever hanımı Nilüfer Hâtun imâret, oğlu Süleymân Şah, medrese ve diğer hayır sahipleri de pekçok sosyal tesisler yaptırdılar, İznik'ten sonra, bölgenin ticarî bakımdan meşhûr şehirlerinden İzmit'in kuşatılması şiddetlendirildi. Bizans Kayseri, deniz yoluyla İzmit'in yardımına geldi. Orhan Gâzî, Osmanlı Devleti'nin ilk sulh andlaşmasını, İzmit'in kuşatılması esnasında, Bizans Kayseri Üçüncü Andronikos ile yaptı. İzmit kuşatmasını kaldırdı. 731 (m. 1331)'de Taraklı, Mudurnu ve Göynük kasabaları Osmanlı ülkesine katıldı. 733 (m. 1333)'de Gemlik, 736 (m. 1336)'da Kirmasti, Mihalıç ve Ulubat kasabaları fethedildi. 730 (m. 1330)'da anlaşma ile kuşatılması kaldırılan İzmit, 737 (m. 1337) yılında Koyunhisar kaleleriyle birlikte kesin olarak fethedildi. Hereke, Yalova ve Armutlu'nun da fethedilmesiyle, Osmanlı Devleti'nin hududu Boğaz sahiline dayandı. Bizans'ın Anadolu ile irtibâtı sâdece Şile ve Boğaziçi'nde kalmıştı. Orhan Gâzî'nin Bizans'ı iyice sıkıştırması Kayser, Üçüncü Andronikos'u andlaşmaya mecbûr etti. 742 (m. 1341) Osmanlı-Bizans andlaşmasına göre, Anadolu'daki Şile ve Üsküdar, Orhan Gâzî'nin akıncılarından emîn olmak şartı ile, diğer yerler Osmanlı Devleti'ne kaldı. Bizansdaki saltanat mücâdelesinde, taht iddiacıları, Orhan Gâzî'nin desteğini sağlamak istediler. Altıncı Yuannis Kantakuzen, kızı Teodora'yı Orhan Gâzî'ye verdi. Orhan Gâzî, beşbin Osmanlı askerini Avrupa kıt'asına geçirip, Kantakuzen'e yardımcı gönderdi. Kantakuzen'e yardım için Trakya'ya geçen Osmanlı askerleri, bölgede keşif yaparak, çevreyi tanıdılar. Orhan Gâzî'nin desteği ile Bizans tahtına sahip olan Altıncı Yuannis Kantakuzen, 1347'de dâmâdını Üsküdar'a da'vet ederek görüştü. Orhan Gâzî, Üsküdar'da üç gün misâfir kaldı. Kantakuzen, Bizans tahtındaki yerini sağlamlaştırınca, Osmanlı Devleti'ne ihânet edip, dâmâdı Orhan Gâzî'ye karşı Papayla gizli münâsebet içine girdi. Akdeniz, Ege, İstanbul ve Karadeniz'de koloni rekâbetindeki Venediklileri, Bizans Kayseri destekleyince, Orhan Gâzî de Cenevizlilere yardım etti. Orhan Gâzî, Bizans'ın papalık ile olan muhâberâtını haber alınca, 753 (m. 1352)'de Üsküdar ve Kadıköy ile Marmara adalarını fethettirdi. Kantakuzen aleyhine Bulgarlar ve Sırplar, batıdan harekete geçince, Osmanlılar'a karşı papalık ile ittifâk içinde olmasına rağmen, döneklik yaparak, Orhan Gâzî'den yardım istedi. Orhan Gâzî, Bizanslılardan Gelibolu yarımadasındaki kalelerden birinin sözünü alınca, oğlu Vezir Süleymân Paşa kumandasında onbin kişilik Osmanlı kuvvetini yardıma gönderdi. Kantakuzen, Osmanlı askerinin yardımıyla Dimetoka'da Bulgar ve Sırplar'a karşı başarılı muharebeler yaptı. Orhan Gâzî'nin oğlu Süleymân Şah, Anadolu'ya dönerken, Bizans Kayseri'nin Gelibolu yarımadasında Osmanlılar'a verdiği Çimbe kalesi'nde asker bıraktı. Osmanlılar'ın 754 (m. 1353)'de Çimbe Kalesi'ne yerleşmeleriyle, Rumeli'deki fetihler için üsse sahip olmaları, bölgenin kontrolünü sağladı. 755 (m. 1354)'de Gelibolu'nun fethi ile, Avrupa kıt'asındaki Osmanlı toprakları devamlı genişledi. Süleymân Paşa kumandasındaki Orhan Gâzî kuvvetlerinin, Bolayır ve Tekirdağı'na kadar bütün Marmara kıyılarına hâkim olmaları, Bizans Kayseri Kantakuzen'i telâşlandırdı. Osmanlıları

bölgeden atma faaliyeti içine girdi. Orhan Gâzî ile İzmit'te görüşüp, Çimbe Kalesi'ne onbin altın karşılığı, Osmanlılar'ın Gelibolu'dan çıkmalarını istedi. Orhan Gâzî, teklifleri kabûl etmedi. Kantakuzen, Balkan ve Hıristiyan devletlerle ittifâk kurmak istediyse de müttefik bulamadı. Kantakuzen, 756 (m. 1355)'de Bizans tahtından indirilince; Yuannis, kayserliğe getirildi. Yuannis, Osmanlılar'ın Avrupa kıt'asındaki hâkimiyetine karşı koyulamıyacağını bildiğinden, Orhan Gâzî ile iyi geçinme çârelerini aradı. Orhan Gâzî'nin oğlu Halîl'i korsanlardan kurtarıp, kızını, kurtardığı Osmanlı şehzâdesine vermeyi kararlaştırdı. Yuannis, papalık ile de münâsebetlerde bulunarak, Bizans'ı Ortadoks mezhebinden Katolikliğe geçirmeyi başarırsa, Latin devletlerinden yardım alabileceğini zannetti. Bizansın Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerine karşılık, Orhan Gâzî de fetih harekâtını arttırdı. Süleymân Paşa, 757 (m. 1356) senesinde Doğu Trakya'ya geçerek, Malkara ile, Keşan ve Çorlu'ya aldı. Bölgedeki Osmanlı hâkimiyetini kuvvetlendirmek için, Anadolu'dan Türk-İslâm nüfûsu getirilerek, iskân siyâseti tatbik edildi. Rumeli fütuhatında, Osmanlılar'ın yerli ahâliye iyi muâmele edip; din, mezheb ve dil hoşgörüsü ile, can, mal ve ırz emniyeti sağlaması, bölgeye sulh, sükûn, huzûr ve refah getirdi.

Orhan Gâzî, sultan olmasıyla, devlet teşekküllerini kuvvetlendirmeye ve yenilerini kurmaya başladı. Saltanatının üçüncü yılında, ya'nî 729 (m. 1329)'da ilk Osmanlı Akçesini Bursa'da gümüşden kestirdi. Ordu, askerî sınıflara ayrıldı. Atlı aşiret kuvvetleri yanında, devamlı ve ücretli askeri birlikler kuruldu. Askeri birliklerde onluk sistem tatbik edildi. Yaya denilen piyade askerler, onar, yüzer kişilik manga ve bölüklere ayrıldı. Kumandalarına; onbaşı, yüzbaşı ve bin mevcûtlu kuvvetlerin başındakilere de binbaşı rütbesinde, subaylar ta'yin edildi. "Müsellem" denilen süvari kuvvetinin otuz askeri, bir ocak kabûl edildi İlk plânda biner kişilik birlikler hâlinde kurulan "Yaya" ve "Müsellem" askerlerinin sayıları zamanla arttırıldı. Günlük birer akçe olan ücretleri, iki akçeye çıkartıldı. Ayrıca, muharebe dışında işleyebilecekleri araziler de verildi. Tımar sisteminin tatbikiyle, askeri hizmete ta'yin edilenlerin miktarı, tertîb edilen kadroyu çok geçtiğinden, bunların; nöbetle sefere gitmeleri ve sefere gidenlere, gitmeyenlerin yardımcı olmaları kânun hâline getirildi. Sefere gitmeyenlere "Yamak" denildi. Yamaklara yardım karşılığı ücret verilirdi.

Devlet teşkilâtında dîvân kuruldu. Dîvân'a; devlet başkanı pâdişâh ile, icâbında hükümet başkanı vezir başkanlık ederdi. Orhan Gâzî devrinin ilk veziri, âlimlerden, Hacı Kemâleddîn oğlu Alâeddîn Paşa idi. Vezirler "Paşa" ünvanını taşırlardı. Devletin askeri ve idâri bütün işlerinde pâdişâha yardımcı olurlardı. Şehir ve kazalar, kadı ve subaşıların idâresindeydi. Kâdı; idari ve adlî, subaşı da; asayiş ile askeri işlere bakarlardı. Orhan Gâzî devrinde en yüksek kadılık makamı Bursa kadılığı olup, ta'yinlere de bakardı.

Orhan Gazi, oğlu Süleymân Paşa'nın kaza neticesinde vefâtından sonra hastalandı. Veliahdlığa Murâd Bey'i getirdi. Ona nasîhatta bulunup;

"Oğul, saltanatına mağrur olma. Unutma ki dünyâ, hazret-i Süleymân'a kalmamıştır. Unutma ki, dünyâ, saltanatı geçicidir, lâkin büyük bir fırsattır, Allah yolunda hizmet ve Peygamberimizin "aleyhisselâm" şefaatine mazhâriyet için, bu fırsatı iyi değerlendir! Dünyâya âhıret ölçüsüyle bakarsan; ebedî saadeti feda etmeye değmediğini göreceksin. Oğul! Rumeli hıristiyanları rahat durmayacaktır, sen o canibe (tarafa) yürü, Rumeli fethini tamamla! Kostantine'yi (İstanbul'u) ya fethet yahut fethe hazırla! Civardaki Türk beyleriyle mes'ele çıkarmamaya çalış. Ahâli her ne kadar bizi istese de, başlarında bulunan beyler, beyliklerinden geçme taraftarı gözükmez. Daha bir zaman idâre edecekler, lâkin sonunda olmuş meyve gibi avcuna düşeceklerdir. Anadolu'da gaile çıkmazsa, Rumeli işini rahat hâlledersin. Bu yüzden,

Anadolu'nun sessizliğini bozmamaya gayret et! Cennet mekân babam Osman Gazi Hân, Söğüt ve Domaniç'ten ibâret bir avuç toprağı beylik yaptı. Biz, Allahın izniyle beyliği hanlığa, sultanlığa ikmâl ettik. Sen daha da büyüğünü yapacaksın! Osmanlı'ya iki kıt'a üstünde hükmetmek yetmez. Zîrâ İ'la-yı kelimetullah azmi iki kıt'aya sığmayacak kadar yüce bir azîmdir. Selçuklunun vârisi biz olduğumuz gibi, Roma'nın vârisi de biziz! Oğul! Kur'ân-ı kerîmin hükmünden ayrılma! Adâletle hükmet! Gazileri gözet! Dîne hizmet edenlere hizmeti şeref say! Fakirleri doyur! Zâlimleri ise cezalandırmakta tereddüt gösterme! En kötü adâlet, geç tecellî eden adâlettir! Sonunda hüküm isâbetli dahî olsa, geciken adâlet zulümdür! Oğul, biz yolun sonuna geldik, sen daha başındasın. Cenâb-ı Mevlâ saltanatını mübârek kılsın" dedi.

Orhan Gâzî, 760 (m. 1359) yılında vefât etti. Kabri, Bursa'daki Gümüşlü Kümbettedir. Devletinin topraklarım altı misli büyüten Orhan Gâzî vefât ettiğinde, Osmanlı Devleti, şu şehir ve kalelere hâkim bulunuyordu: Bilecik, Bursa, Balıkesir, Bolu ve civarı, Kocaeli, Sakarya, Eskişehir, Çanakkale, İstanbul'un birkaç kalesi hâriç Anadolu yakası, Anadolu'da; Ankara, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Kızılcahamam, Haymana, Polatlı, Soma, Kırkağaç, Domaniç, Bergama, Dikili, Kınık, Marmara adaları, Trakya'da; Tekirdağ, Lüleburgaz, ipsala, Keşan.

Fethedilen beldeler, ilmî, mimari ve sosyal te'sislerle süslendi, İznik'te ilk Osmanlı medresesine ilâveten, câmi, imâret, Bursa'da; câmi, imâret, tabhâne, ribat yaptırıp, kiliseyi medreseye çevirtti. Hanımı Nilüfer Hâtun da, Bursa'da Nilüfer Çayı üstünde köprü ile imâret, sebil hayratları yaptırdı. İznik Medresesi'nin müderrisliğine ta'yin edilen Dâvûd-i Kayserî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde de derin âlimdi. Dâvûd-i Kayserî, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin "Füsûs-ül-hikem" adlı eserini, "Matla-ı husûs-il-kilem fî şerh-i Füsûs-ül-hikem" adıyla şerhedip, talebelerine okuttu. Bu eser, tasavvufun Osmanlı ülkesinde yayılmasında etkili olurdu. Orhan Gâzî gazilerin yetişmesinde, yeni fethedilen yerlerin İslâmlaşmasında, fetih öncesi hazırlıkların yapılmasında, cihâd esnasında askerin galeyana getirilmesinde büyük emekleri geçen âlimler ve dervişlere de hürmet edip; onların barınmaları ve hizmetlerini kolayca îfâ edebilmeleri için, tekke ve zaviyeler yaptırdı. Bu dervişlerden Geyikli Baba ve Derviş Murâd meşhûrdur.

Orhan Gâzî'nin şahsiyeti, nesillere örnek mâhiyettedir. Halim, selim olup, son derece merhametliydi. Kolay kızmaz, kızınca da belli etmezdi. Askerlerini ve teb'asını kendisinden fazla korurdu. Muharebelerde zayiat durumuna dikkat ederdi. Zayiata sebep olacak mevkilerin fethini kuşatmayla kolaylaştırıp, teslimini beklerdi. Çok âdildi. Dîni bütün bir müslüman olup, Ülkede İslâm hukukunu tereddütsüz tatbik ettirirdi. Orhan Gâzî'nin İslâm ahlâkına hayran olup, adâletine gıpta eden hıristiyanlar, kendi soyundan ve dininden hânedanların yerine Osmanlı idâresini tercih ederlerdi. İyi bir teşkilâtçı, cesur bir kumandan olduğu gibi, mükemmel bir idâreciydi. İlme, âlimlere ve gönül sultânı ma'nevî şahsiyetlere hürmetkardı. Âlimlerinin sohbetinde bulunup, onlarla istişâre ederdi. İmâr ve iskân siyâsetine önem verip, devrinde fethedilen beldelere Türk-İslâm nüfûsu yerleştirirdi.

Osmanlı ülkesinin nüfuzunu arttırıp devleti müesseseleştirdi.

---

1) Âşıkpaşa-zâde Târihi

2) Meşâhir-i İslâmiyye cild-1, sh. 72

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

4) Rıhlet-i İbn-i Battûta, Beyrut 1960, sh. 308

5) Rehber Ansiklopedisi, cild-13, sh. 262

OSMAN EL-HATTÂB

Ebû Bekr-i Dûkdesî hazretlerinin yetiştirdiği âlimlerin ve evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında, kaynaklarda pek ma'lûmât bulunmayan Osman el-Hattâb, 800 (m. 1397) senesinde Kudüs'te vefât etti. Zamanında bulunan meşhûr âlimlerin sohbetleriyle yetişen Osman el-Hattâb (r.a.), haram ve şüphelilerden sakınan, devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl olan güçlü, kuvvetli ve heybetli bir zât idi. Dünyâya kıymet ve ehemmiyet vermezdi. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde, sâde bir hayat yaşardı. Giyim, kuşam ve yemek husûsunda da böyle sâde hareket ederdi. Kendini beğenmek, övünmek, kibir gibi kötü düşüncelerin kalbine gelmemesi için, deve yününden yapılmış uzun bir hırka giyerdi. Allahü teâlânın mahlûkâtındaki hikmetleri, bunları yaratan Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmek, buna karşı şükredici bir kul olmak maksadıyla, devamlı olarak mahzûn, mahcûb, başı önüne eğik hâlde dururdu. Bir ihtiyâç olmadıkça ve birisi ile konuşmak îcâb etmedikçe başını yukarı kaldırmazdı. Bütün mahlûkâta ve bilhassa yetim çocuklara karşı çok merhametli idi. Kendisi daha çok küçük iken, babası vefât etmiş ve yetim olarak büyümüş olduğundan, yetim çocukların hâlini daha iyi bilirdi. Dergâhında bulunan talebelerinin ihtiyâçlarını kendisi karşılardı. Onların ve hattâ dışarıda bulunan insanların dertlerine, sıkıntılarına çâre bulmaktan zevk alırdı. Tanıdıklarının en ufak ihtiyâçları ile yakından ilgilenir, bunu yaparken hiç üşenmez ve sıkılmazdı. Dağdan odun getirir ve yemek kazanının altını kendisi yakardı. Talebelerinden ve yetimlerden yüz kadar kimse devamlı olarak yanında kalır, onların da ihtiyâçlarını kendisi görürdü. Dergâhın bir geliri veya bir vakfı yoktu. Bununla beraber, hem orada bulunanların barınmalarından, hem de orada barınanların maişetlerinden bir endişe olmazdı. Günlük ne gelirse ona rızâ gösterirler, Allahü teâlâya şükrederlerdi. O beldede bulunup, durumu müsait olanlar ve hattâ zamanın sultânı bile, zaman zaman, buğday, mercimek, fasulye, pirinç gibi şeyler gönderirlerdi.

Birgün Sultan Kaytbay, Osman el-Hattâb'a hitaben; "Başkalarının ihtiyâçlarını karşılamak için kendinize çok sıkıntı veriyorsunuz. Bırakın hepsini! Gitsinler ve siz de biraz rahat edin!" dedi. Sultânın bu sözlerini dikkatle dinleyen Osman el-Hattâb hazretleri buyurdu ki; "Siz de bizim durumumuzdasınız. Madem öyle, bu işi siz yapın! Bırakın köleleri, askerleri. Herkesi salın gitsinler. Tek başınıza oturun! Rahatınıza bakın!" Bu sözleri hayretle dinliyen sultan; "Nasıl olur? Nasıl böyle söyleyebilirsiniz? Bunlar İslâm askerleridir" dedi. Bunun üzerine Osman el-Hattâb da buyurdu ki; "İşte bunlar da Kur'ân askerleridir." Bu cevap sultânın çok hoşuna gitti. Ona hak verip, kendi düşüncelerinin yanlış olduğunu anladı.

Bir defasında sultan, geniş ve büyük bir saray yaptırıyordu. Osman el-Hattâb hazretleri sultânın yanına giderek; "Ey efendim! Bu sarayın bina edildiği arsanın dörttebirlik bir kısmı, önceleri câmi idi. Sonra bu câmiyi yıktılar. Yıkıntılar üzerini toprakla doldurup orasını bahçe yaptılar. Siz de şimdi o yerin üzerine saray yaptırıyorsunuz" dedi. Sultan hiç tereddüt etmeden bu sözleri kabûl etti ve bildirilen yerin derhâl yıkılıp, boşaltılmasını emretti. Dediği gibi yapıldı. Ba'zıları bu durumu beğenmeyip, dedikodu etmeye başladılar ise de, sultan bunlara hiç i'tibâr etmedi. Osman el-Hattâb ise, hakîkati meydana çıkarmak için o yeri kazmaya başladı. Biraz kazılınca, yıkılan mescidin kalıntıları olan mihrâb ve iki tane de sütun meydana çıktı. Sultâna haber göndererek, gelip buraya bakmasını, kendi gözleri ile görmesini istedi. Sultan gelip baktı. Durum aynen o zâtın bildirdiği şekilde idi. Bu hâli gören i'tirâzcılar da i'tirâzlarından vaz geçtiler. Böyle kerâmet sahibi bir zâtın bildirdiği bir duruma i'tirâz etmiş oldukları için çok üzüldüler. Bu hâli Osman el-Hattâb'ın orada daha çok tanınmasına, hürmet ve muhabbet görmesine sebep oldu.

Hanefî mezhebi âlimlerinden Şeyh-ül-İslâm Nûreddîn et-Trablûsî ve Mâlikî âlimlerinden Seyyid Şerîf el-Hattâbî (r.aleyhimâ), Osman el-Hattâb'ın (r.a.) şöyle anlattığını haber veriyorlar "Hocam Ebû Bekr (r.a.) ile hacca gittiğimizde, kendisinden, zamanımızın kutbu olan büyük âlim ile beni buluşturmasını istedim. Bana; "Burada otur!" dedi ve kendisi yürüyüp gitti. Bir saat kadar ortalarda görülmedi. Sonra geldi. Yanında o büyük zât vardı. Zemzem kuyusu ile Makam-ı İbrâhim denilen yer arasında oturdular. Bir saat kadar kendi aralarında sohbet ettiler. Bu sırada bana öyle bir ağırlık çöktü ki, kendimi tutamıyordum. Öyle ki, başım dizime dayandı. O zât bana; "Ey Osman! Bizi tanıdın ve bildin" buyurdu. Sonra Fâtiha ve Kureyş sûrelerini okuyup duâ ettiler. Daha sonra da oradan ayrılıp gittiler. Aradan biraz zaman geçince, hocam Ebû Bekr geri dönüp yanıma geldi. Bana; "Başını kaldır!" buyurdu. Kaldıramadığımı söyledim.

Bunun üzerine boynumu biraz oğdu ve Allahü teâlânın izni ile boynumu hareket ettirebilir hâle geldim. Bunun üzerine bana; "Yâ Osman! O zâtı görmediğin, sâdece sesini duyduğun hâlde bu hâle geldin. Ya görseydin nasıl olurdun?" buyurdu. Osman el-Hattâb hazretleri bundan sonra, oturduğu meclisden Fâtiha ve Kureyş sûrelerini okumadan kalkmazdı. Zamanında bulunan âlim ve evliyâ zâtlar, Osman el-Hattâb hazretlerini severler, ona hürmet ve edebde kusur etmezlerdi. Bununla beraber, kendisini âciz, zavallı ve kabahatli bilir, Cehenneme atılmaktan çok korkardı. Birisi kendisine yalvarıp duâ isteseydi; "Osman, Cehennem odunlarından bir odundur. Onun hâtırı nedir ki, sana bir faydası dokunsun?" diye cevap verirdi.

İmâm-ı Menâvî hazretleri buyuruyor ki: "Bir haceti olan kimse, Osman el-Hattâb hazretlerinin kabrini ziyâret edip, yedi defa Fâtiha-i şerîf ve on defa salevât-ı şerîfe okursa ve bu zât hürmetine Allahü teâlâya duâ ederse, biiznillah o haceti görülür. Sıkıntısı gider."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 146

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 105

OSMAN GÂZÎ

İlk Osmanlı sultânı, velî, âlim ve evliyâ dostu. Oğuzların Bozok kolunun Kayı Boyu'ndan Ertuğrul Gâzî'nin oğludur. Osman Gâzî, 656 (m. 1258) senesinde Söğüt'te doğdu. Dünyânın en uzun ömürlü hânedanını kurup, Osmanlı devletinin temelini attı. Fahrüddîn lakabı verildi. 726 (m. 1326) senesinde Söğüt'te vefât edip, oğlu Orhan Gazi tarafından fethedilen Bursa'da, Gümüşlü Kümbet'e defnedildi.

Osman Gazî, hâlis bir müslüman, eşsiz bir kamandan olan Ertuğrul Gâzî'nin oğlu olarak dünyâya geldi. Ertuğrul Gâzî'nin babası Süleymân Şah, Fırat nehrini geçerken atının ayağının sürçmesi neticesi suya düşüp boğuldu. Bugünkü Suriye sınırları içerisindeki Ca'ber Kalesi Türk mezarlığına defnedildi Diğer kardeşleri geri gidip, Ertuğrul Gâzî ile Dündar Bey Anadolu'ya geldiler. Çeşitli yerlerde konaklayıp kışlayarak, Ankara yakınlarında Karacadağ'a indiler. Sonra Sultanöyüğü'ne göçtüler. Ertuğrul Gâzî'nin yanında, aileleri ile beraber dörtyüz yiğit vardı. Ertuğrul Gâzî, Sultanöyüğü'ne vardığı sıralarda, Moğollar, Anadolu Selçuklu Sultânı Alâeddîn Keykûbâd ile savaş halindeydi. Selçuklu ordusunun bozulmak üzere olduğu bir sırada, Ertuğrul Gâzî'nin dörtyüz seçme yiğidi. Moğollara hücum ettiler. Çok geçmeden, Moğollar darmadağınık oldu. Sultan Alâeddîn Keykûbâd, Ertuğrul Gâzî'nin bu hizmetini takdîr ve teşekkür etti. Ertuğrul Gâzî ve halkına, Söğüt'ü kışlak, Domaniç ve çevresindeki dağları da yaylak olarak verdi. Ertuğrul Gâzî, Selçuklu'nun uç beyi olmuştu. Mü'min, kâfir herkese iyi davrandı. Herkesin sevgi ve

saygısına mazhar oldu. Âdil idâresi, müslümanların da, kâfirlerin de pek hoşlarına giderdi. Ertuğrul Gazi, din âlimlerine, dervişlere, Allah dostlarına çok hürmet ve iltifâtlarda bulunurdu. Zaman zaman onların ziyâretlerine gider, onların nasihatlerini can kulağı ile dinlerdi. Yine böyle bir ziyâretinde, bir âlimin evinde misâfir oldu. Odada, Allahü teâlânın kelâm-ı ilâhîsinin yazılı olduğu Mushaf-ı şerîfin mevcûdiyetinden haberdâr oldu. Resûlullaha (s.a.v.), Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla gönderilen Allahü teâlânın mübârek kitabına hürmetinden, onun huzûrunda uzanıp uyuyamadı. Abdest tâzeleyip, sabaha kadar tam bir edeb ve ta'zimle onu okudu. Yönünü Mushaf-ı şerîfe dönmüş olarak oturmaktayken, sabaha yakın uyukladı. Bu arada bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında kendisine şöyle bir nidâ gelip: "Ey Ertuğrul! Sen bu gece benim kelâmıma hürmet ve ta'zim edip, izzet ve ikram eyledin; ben de senin evlât ve haleflerini, dünyâ durdukça devlet ve saltanat ile yüceltip, izzet ve ikrama lâyık gördüm" denildi. İşte böyle mübârek bir kimse olan Ertuğrul Gâzî'nin, bu sırada bir oğulcağızı oldu. Onun en küçük oğlu olan bu çocuğa, Resûlullahın (s.a.v.) iki mübârek kızı ile evlenmekle şereflenen, Aşere-i mübeşşereden olmak müjdesine mazhar olan, Hulefâ-i Râşidîn'in (r. anhüm) üçüncüsü Osman'ın (r.a.) ismini verdiler. Adı gibi İslama ve Kur'ân'a hizmet etmesini temenni ettiler. Osman Gâzî dünyâya geldiği zaman diğer tarafta Hülâgu Bağdad'ı yağmalıyordu. Müslümanlar bir tarafta muzdarip olurken, diğer tarafta yeni bir devletin müessisi doğuyor, müslümanları sevince gark ediyordu. Kısa zamanda Osman Gazi, büyüyüp serpildi. Güzel ahlâkı, yiğitliği ve davranışlarıyla çevresindekilerin takdîrini kazandı. Ahî şeyhlerinin büyüklerinden, zamanının âlim ve evliyâsı Edebâli hazretlerinin sohbetlerine ve hizmetine koştu. Ondan zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Allahü teâlânın eşsiz kelâmını, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek sözlerini, Selef-i sâlihînin güzel yolunu öğrendi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tam itaatkâr olarak, Resûl-i ekremin güzel ahlâkıyla ahlâklandı. Samimi bir müslüman oldu. Devrin örf ve âdetlerine göre, mükemmel bir askerî ta'lim ve terbiye ile yetişti. Babası Ertuğrul Gâzî'nin silâh arkadaşları ve kumandanlarından, kılıç kullanmayı, kargı savurmayı, ata binmeyi, gürz kullanmayı öğrendi. Gazilerin gazâlarını dinleyip, onlardan ibret alarak, kumandanlık vasıflarını geliştirdi. Gençliğinden i'tibâren gazâlara katılıp, zafer kazanarak, kumandanlık vasıfları kemâle erdi.

Bizans'ın hakimiyetindeki Batı Anadolu cihâd memleketi olduğundan, bölgede gazâ niyetiyle pekçok kumandan, mücâhid, derviş ve herbiri birer gönül sultânı şeyh ve âlim bulunuyordu. Osman Gâzî; Anadolu'nun İslâmlaştırılıp, türkleşmesi faaliyetine katılan bu gönül sultanlarından, ahilerden Şeyh Edebâlî Karamanî'nin sohbetlerini hiç kaçırmamaya gayret ederdi. Hattâ bir defasında, hocası Edebâlî'nin oturmakta olduğu itburnu köyünün de sahibi olan Eskişehir hâkimi ile araları açılmış, hocasını, babasının topraklarına göçürerek yerleştirmişti. Eskişehir hâkimi ile yaptığı savaşta onu yenmiş, kardeşlerinin ve çevresinin takdîrine mazhar olmuştu. Daha ondokuz yaşlarında iken, 679 (m. 1277) yılında, Edebâlî hazretlerinin dergâhına misâfir olduğu birgünde, acâib bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında hocası Edebâli'nin koynundan bir ayın çıkıp kendi koynuna girdiğini, arkasından da kendi göbeğinden bir ağacın bitip âlemi tuttuğunu, gölgesinde, nice dağların bulunup, nehirlerin aktığını, birçok insanların kaynaştığını, kimisinin bahçe ve tarla sulayıp, kimisinin çeşmeler akıttığını gördü. Gördüğü rü'yâyı ertesi günü hocasına anlattı. Şeyh Edebâlî ona; "Müjde ey Osman! Hak teâlâ, sana ve senin evlâdına saltanat verdi. Bütün dünyâ, evlâdının himâyesi altında olacak, kızım Bâlâ Hâtun da sana eş olacak" deyip, rü'yâsını ta'bir etti. Kızını da ona zevceliğe verdi. Bu sırada yanlarında, Edebâli'nin Dursun adında bir talebesi vardı; "Ey Osman, sana padişahlık verildi. Şükrâne olarak bize ne verirsin?" dedi. Osman Gâzî de, ona bir şehir vermeyi teklif etti. O derviş, şehri çok görüp; "Şu köyceğize râzıyım. Bana bir yazı ver" dedi. Osman Gâzî de; "Ben, bunun usûlünü bilmem, sana su kabım

ile kılıcımı vereyim. Onlar nişan olsun. Benim evlâdım, onları senin elinde görüp, hakkına rızâ göstersinler" dedi. O derviş, onların nikâhını oracıkta akdetti. Sâde bir şekilde Bâlâ Hâtun'la evlendiler. Bu izdivaçtan Orhan Gâzî doğdu. Orhan Gâzî'nin doğduğu sıralarda, Ertuğrul Gâzî de 680 (m. 1281) yılında vefât etti. Ertuğrul Gazi, cesâreti, zekâsı, cömertliği, İslâm dînine sadâkati ve güzel ahlâkı ile, kardeşleri arasında en üstünü olan Osman Gâzî'yi kendisinden sonra kayıboyu beyliğine aday göstermişti. Osman Gâzî babasının vefâtından sonra bey seçilip, idâreyi ele aldı.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans hududundaki Kayılar, Söğüt kışlağı ile Domaniç yaylağı arazisine hâkimdiler. Osman Gâzî, Kayı Beyi olunca, hudut komşusu Bizans tekfurları ile iyi geçinmeye çalıştı. Bunlar arasında en çok Bilecik tekfuru ile anlaşıyordu. Boy'da; eskiden beri yaylağa çıkarken, ağır eşyâları Bilecik tekfuruna emânet etmek, buna karşılık tekfura ba'zı hediyeler vermek geleneği vardı. Emânetin teslimi ve alınması, silâhsız kimseler ve kadınlar tarafından yapılırdı. Aşiretlerin yaylağa çıkış ve dönüşlerinde, İnegöl tekfuru yollarını keserek onlara zarar veriyor, bu yüzden sık sık çarpışmalar oluyordu. Osman Bey'in kuvvet ve nüfuzunun devamlı arttığını gören İnegöl tekfuru Nikola, komşularından tedbir alınmasını istedi. İnegöl tekfurunun Bizanslılara ittifâk teklifi, Bilecik tekfuru tarafından Osman Gâzî'ye haber verildi. Tekfur Nikola'nın, Ermenibeli'nde (Pazarköy'de) kuvvet topladığı tesbit edilince, Osman Gazi, Kayı ileri gelenleri, kumandanlar ve arkadaşlarından Akçakoca, Abdürrahmân Gazî, Aykut Alp, Konur Alp, Turgut Alp ile istişâre etti. İnegöl'ün fethine karar verildi. 683 (m. 1284)'de Pazarköy'de meydana gelen muharebede, Osman Gâzî'nin yeğeni Bay Koca şehîd düştü. Muharebenin ardından, Kolca Kalesi feth edildi. Mağlubiyeti hazmedemeyen İnegöl tekfuru ile Karacahisar tekfuru birleştiler. 687 (m. 1288) yılında Domaniç yakınında Ence (Ekizce)'de yapılan muharebede, tekfurlar tekrar mağlup edildiler. Bu muharebede, Osman Gâzî'nin kardeşi Sarı Yatu (Sarı Batı) şehîd oldu. Osman Gâzî'nin Ekizce muvaffakiyeti, Anadolu Selçuklu Sultânı Gıyâseddîn Mes'ûd Şah tarafından mükâfatlandırıldı. Osman Gâzî'ye bir fermanla, Söğüt yurt olarak verildi. Osman Gazi, bir baskınla da İnegöl tekfurunu ve pekçok askerini öldürdü. İnegöl'den pekçok ganîmet aldı. İnegöl tekfurunun öldürülmesi ve Osman Gâzî'nin topraklarının devamlı genişlemesi, Bursa ve İznik tekfurlarını telâşlandırdı. Osman Gâzî'nin Bizans tekfurlarına karşı ta'kib ettiği siyâset, Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nca takdîr edilip, tekrar mükâfatlandırıldı. 688 (m. 1289)'de bir fermanla Söğüt'e ilâveten Eskişehir ve inönü tarafları verilip, mîrî vergiden muaf tutuldukları gibi, beylik alâmetleri olan alem, tuğ, kılıç ile, gümüş takımlı bir at da gönderildi. Selçuklu Sultânı'nın hediyeleri alınıp fermanı okununca, Osman Gazi, gazâ akınlarına daha da hız verdi. İznik'e akın tertîblendiyse de, kale alınamadı, pekçok ganîmetlerle dönüldü. Karacahisar ile Yarhisar tekfurları, Osman Gâzî aleyhine ittifâk kurdular. 690 (m. 1291)'da Karacahisar fethedilince, alınan ganîmetlerin beştebiri Anadolu Selçuklu Devleti'nin başşehri Konya'ya gönderilip, kalanlar muharebeye katılan gazilere dağıtıldı. 691 (m. 1292)'de Sakarya ırmağının kuzeyine akın yapıldı. Bu akınlarda Sorgun Köyü, Göynük, Taraklıyenicesi ve Mudurnu taraflarının askerî mevkileri tahrib edilip, pekçok ganîmet alındı. 697 (m. 1298) yılına kadar teşkilâtlanmaya ağırlık verdi. Osman Gâzî'nin ileriye dönük faaliyetleri, huduttaki Bizans tekfurlarını daha da telâşlandırdı. Bilecik tekfuru da Osman Gâzî aleyhine ittifâk içine girdi. Bizans-Rum tekfurları, Osman Gâzî'yi muharebe meydanında öldürüp yenemeyeceklerini anlayınca, entrikaya başvurdular. Yarhisar tekfurunun kızıyla evlenecek olan Bilecik tekfurunun düğününe da'vet edip, öldürmeyi plânladılır. Osman Gâzî'ye sû-i kasd tertîbi, dostu Harmankaya beyi Köse Mihal tarafından haber verildi. Osman Gâzî, Bizans entrikasına karşı tedbir aldı. Bizans tekfurları ile beraber da'vet edildiği düğüne, hediye olarak kuzu sürüsü gönderdi. Düğün sonrası

yaylağa çıkacağını bildirerek, eskiden olduğu gibi değerli eşyalarının kadınlar vasıtasıyla kaleye alınmasını istedi. Bilecik tekfuru, Bizans tekfurlarıyla ittifâk hâlinde olduğundan, Osman Gâzî'nin teklifini kabûl edip, düğün yeri olan Çakırpınarı'na gitti. Osman Gâzî, aşiretin eşyası yerine, atlara silâh yükletip, kırk kadar gaziyi, kadın kılığında Bilecik'e gönderdi. Kadın kılığında kaleye giren yiğitler Bilecik'e gidip, şehri ele geçirdi. Osman Gâzî de, düğünden dönen Bilecik tekfurunu kurduğu pusuyla yenilgiye uğratıp, düğüne katılanların ve askerin çoğunu öldürttü. Osman Gâzî'ye karşı tertîblenen Bizans entrikası lehe çevirilip, gelin dâhil, düğüne katılanların bir kısmı esîr alındı. Geline Nilüfer adı verilip, Osman Gâzî'nin oğlu Orhan Gâzî'ye nikahlandı. Fethe devam edilip, ertesi gün Yarhisar kalesi kuşatılıp, ele geçirildi. Osman Gâzî'nin kumandanlarından Turgut Alp ve gaziler de İnegöl'ü feth ettiler.

Osman Gâzî, Anadolu'da Bizans hududunda fetihlerde bulunurken, İlhanlılar da Anadolu'yu istilâ ettiler. İlhanlı hükümdârı Gazân Hân, Anadolu Selçuklu Sultânı Alâeddîn Şah'ı İran'a götürdü. Bütün Anadolu, Selçuklu Devleti'nin toprakları, İlhanlılar'ın eline geçti. İlhanlı zulmünden hicret eden birçok Anadolu Selçuklu emîn ve ma'iyeti, Osman Gâzî'nin gazâlarına katılmak için hizmete geldi. Osman Gazî, 680 (m. 1281) yılından beri arazisini devamlı genişletip; gazâ niyetiyle hizmetine katılanlarla devamlı güçleniyordu. Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın fetret devrindeki iktidar boşluğundan faydalanarak, Türk beyleri istiklâllerini ilân ediyordu. Osman Gâzî de iyice kuvvetlenmişti. 698 (m. 1299)'de istiklâlini ilân edip, tâbilikten kurtuldu. Osman Gâzî'ye istiklâl alâmetleri olan ferman. sancak, alem, tuğ, kılıç ve at ile takımı önceden verildiğinden, istiklâlini ilân etmesiyle, devlet teşkilâtının müesseselerini kurup, her kaleye subaşı, dizdar, kadı ta'yin etti. Köyler tımar olarak sipâhilere dağıtıldı. Osman Gâzî adına Karacahisar'da Cum'a hutbesi, Eskişehir'de bayram hutbesi okundu. Hocası ve kayınpederi Edebâlî'nin talebelerinden Dursun Fakîh'i Karacahisar'a kadı ve hatîb ta'yin etti. Fetvâ ve hüküm işlerini ona havale eyledi. 701 (m. 1301)'de Yurdhisar ve Yenişehir kaleleri fethedildi. Osman Gâzî yeni fethedilen Yenişehir'i merkez yaptı. Yeni merkezinde; idârî, iktisadî ve sosyal müesseseler inşâ ettirip evler, dükkânlar, çarşı ve hamamlar yaptırdı. Bilecik'i de kayınpederi Edebâlî'ye verdi. Hanımını ve annesini de Bilecik'te bıraktı. Oğlu Alâeddîn Paşa'yı yanına aldı. Orhan Bey'e Sultanönü (Karacahisar), Gündüz Alp'e Eskişehir, Aykut Alp'e inönü, Hasen Alp'e Yarhisar, Turgut Alp'e İnegöl bölgelerinin idâresini verdi. Oğlu Orhan'la birlikte sık sık gazâya çıkarlar, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ ederlerdi. Onları dinlemeyip; insanlara ve kendilerine zulmeden zâlim Bizans tekfurları ile savaşırlardı. Ba'zan da geri gelip, merkezleri Yenişehir'de hazırlık yaparlardı. Fethedilen yerleri, ahâliye tımar olarak dağıtırlardı. Fethedilen yerlerde; haklıyı ve haksızı ayırmak için bir kadı ta'yin edilir, emniyeti sağlaması için de bir subaşı atanırdı. Yeni yeni fetihlerin olduğunu duyan ve Moğol zulmünden kaçan Anadolu'daki müslüman ahâli, Osman Gâzî'ye gelip yer-yurt istediler. O da, onlara yurt verip, iş gösterdi. Âdil idâresinden istifâde edip, Hak yolunda cihâda gayret etmelerini, geride kalanların da uçtakilere duâlar etmelerini istedi. Onlar da canla başla kabûl ettiler. Karacahisar'da teşkilâtlanma tamamlanıp, çarşı ve pazara alıcı ve satıcılar akın edince, Germiyan vilâyetinden bir kimse gelip, Osman Gâzî'nin huzûruna vardı; "Bu pazarın bac'ını bana satın!" dedi. Osman Gâzî; "Bac da ne ki?" diye sordu. O kimse de; "Pazara yük getiren herkesten akça almaya denir" dedi. Osman Gâzî de; "Bu pazara gelenlerde alacağın mı var ki, onlardan akçe alacaksın?" dedi. Adam da; "Bu eskiden beri âdettir, her vilâyette yapılmaktadır, her yükten pâdişâh için akçe alırlar" dedi. Osman Gâzî hiddettendi. Bugüne kadar, böyle birşeyin ille de alınması îcâbettiğini, ne bir din kitabında okumuş, ne de bir âlimin sohbetinde duymuştu. Tekrar suâl etti: "Bu, Hak teâlânın buyruğu mu, Peygamber (a.s.) sözü mü, yoksa, her ilin pâdişâhı kendisi mi

uydurmuştur?" dedi. O kimse; "Evvelden beri sultan töresidir" dedi. Osman Gazî, Allahü teâlâ ve Resûlünün (s.a.v.) emri olmayan birşey husûsundaki bu gayretkeşliğe iyiden hiddetlendi, adama; "Yürü, artık buralarda görünme, yoksa sana zararım dokunur. Malını kendi eli, kendi alınteri ile kazanmış kimsenin bana ne borcu var ki, bana havadan akçe versin?" deyip, adamı gönderdi Yanındaki dostları, onun bu sözlerim işitince; "Size birşey vermeleri gerekmezse de, pazarı bekleyenlerin emekleri zayi olmasın diye birşey vermeleri iyi olur" dediler. Osman Gâzî de; "Madem ki böyle dersiniz; bir yükü satan kimse iki akçe versin, satmayan hiçbir şey vermesin. Ve de; her kime bir timar verirsem, sebepsiz yere kimse timarı ondan almasın. O kişi ölünce, oğluna versinler. Eğer oğlan küçükçe olursa, hizmetkârları, oğlan sefere yarayışlı hâle gelinceye kadar sefere gitsinler. Eğer bu kânunu her kim bozarsa, yahut benim neslime başka bir kânun öğretirse, Allahü teâlâ onu dünyâ ve âhırette zelîl eylesin" dedi. Bac ve tımarın kânunu bu şekilde düzenlendi, ilk Osmanlı akçesi, Osman Gâzî adına bastırıldı. Dörtyüz çadırla Anadolu Selçuklu-Bizans hududuna yerleştirilen Kayı Aşireti 698 (m. 1299)'de Osman Gazî'nin adına izafeten Osmanlı hânedanı ve devletini kurdu. Osman Gâzî, İslâm Dîni'nin esaslarını, Türk örfünü, teşkilât ve müesseselerini safha safha yerleştirip, mükemmelleştiriyordu. Teşkilât ve müessesesini kurarken, İslâm Dîni'nin farzlarından olan cihâd emrini de ihmâl etmiyorlar, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekten, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel yolunu duyurmak için savaşmaktan bir ân geri durmuyorlardı.

Devamlı genişleyip, teşkilâtlanan Osmanlı Devleti'nin meydana getirdiği tehlikeyi, huduttaki tekfurlarla halledemiyeceğini anlayan Bizans Kayseri ikinci Andronikos Poleologos, hassa kumandanlarından Musalon'u Osman Gâzî üzerine sefere gönderdi. Musalon kumandasındaki Bizans kuvvetlerinin mevcûdu ikibin idi. Osman Gâzî, Bizans kuvvetleriyle 700 (m. 1301)'de İznik'in kuzeydoğusundaki Koyunhisar Kalesi mevkiinde karşılaştı. 700 (m. 27 Temmuz 1301) târihinde yapılan Koyunhisar Muhârebesi'nde, Osman Gâzî muzaffer oldu. 701 (m. 1302) yılında Köprühisar Kalesi feth edildi. 702 (m. 1303)'de Yenişehir'in güneşbatısındaki Marmaracık Kalesi feth edilip, İznik şehrinin kuzeyindeki Katırlı Dağı eteğine kale yapıldı. Kaleye Taz Ali kumandasındaki yüz asker bırakılarak, İznik ablukaya alındı. 706 (m. 1306)'da Bursa tekfurunun idâresindeki müttefik Bizans tekfurlarına karşı sefer yapıldı. Osman Gâzî, müttefik Bizans tekfurlarının kuvvetini Dinboz'da mağlup etti. Kestel, Kete ve Ulubat kaleleri Osmanlıların eline geçti. 706'da Osmanlılar, ilk defa Ulubat tekfuruyla askerî andlaşma imzaladılar. Andlaşmaya göre; mülteci Kite tekfuru Osmanlılara iade edilecek, Osman Gâzî'nin neslinden hiç kimse de Ulubat köprüsünü geçmeyecekti. Andlaşmayı Osmanlılar hiç bozmadılar. Âl-i Osman neslinden hiç kimse o köprüden geçmedi. Hep kayıkla geçtiler.

Osman Gâzî'nin Osmanlı arazisini devamlı genişletmesi, Bizanslıları telâşa düşürdü. Bizanslılar, İlhanlılar ile akrabalık kurarak, Osmanlı taarruzlarından kurtulmak istediler. Bizans Kayseri, kızı Maria'yı İlhanlı hükümdârı Gazân Han'a nişanladı. Onun ölümüyle de, Olcaytu Han'a nişanlayıp, Bizans kalelerini Osman Gâzî'nin taarruzlarından kurtarıp, Osmanlı hakimiyetindeki arazilerin geri alınmasını ümîd etti. Osman Gâzî, Bizans Kayseri'nin ittifâk arayışı içindeki durumunda dahî gazâlarını sürdürdü. 707 (m. 1307)'de İznik kuşatılıp, Yalova'ya akın düzenlendi. Böylece Osmanlılar denize ulaştı. 708 (m. 1308)'de Marmara Denizi'ndeki İmralı Adası feth edilip, deniz üssüne sahip olundu. Bizans'ın Bursa ile deniz ulaşımı ve irtibâtı kontrol altına alındı, İznik civârındaki Koçhisar feth edildi. Osman Gâzî'nin 720 (m. 1320) yılında Rodos Adası'na deniz seferi tertiplediği de rivâyet edilir.

Osmanlılar'ın Bizans hududunda te'sis ettiği âdil idâre; tekfurların zulmünden, vergilerin ağırlığından bıkan Hıristiyan ahâliden başka, kumandanların da takdîrini kazanmıştı. Rumlar, Osman Gâzî'nin idâresine sığınmaya başladılar. 713 (m. 1313)'de Harmankaya tekfuru Köse Mihal de Osman Gâzî'nin ma'iyetine girip, müslüman oldu. Köse Mihal Gâzî adını alarak, pekçok muharebeye katıldı. Osmanlı Devleti'ne çok hizmeti geçti. Rivâyete göre, Köse Mihal Bey'in müslüman oluşu şöyle oldu: Osman Gâzî, vaktiyle onu esîr almış ve Köse Mihal Bey'in yiğitlik ve mertliğinden ötürü serbest bırakmış, onunla dost olmuştu. Bursa kuşatıldıktan sonra yapılan istişârede, çevredeki Bizans tekfurlarının temizlenmesi kararı alındı. Osman Gâzî, ilk önce Harmankaya tekfuru Köse Mihal'i İslama da'vet etmeye karar verdi. Adam gönderip; "Derhâl sefere çıkılacak, hemen gelsin!" dedi. Köse Mihal sefer hazırlıklarını tamamlayıp, hemen geldi. Huzûra çıkıp el öptü. Îmân etmek istediğini söyleyip; "Hân'ım, bana müslümanlığı öğretin. Hazret-i Peygamberi (s.a.v.) rü'yâda gördüm. Bana îmân etmemi buyurdu" dedi. Osman Gâzî'nin telkini ile Kelime-i şehâdet söyleyip, müslüman oldu. Beyler ve paşalar buna çok sevindiler.

Marmara sahilinden Karadeniz istikâmetine gazâ akınlarına devam eden Osmanlılar, 713 (m. 1313)'de Akhisar, Geyve, Lüblüce, Lefke (Osmaneli), Hisarcık, Tekfurpınarı, Yenikale, Karagöz ve Yanıkçahisar kalelerini feth ettiler. Bursa, Osmanlı arazisi ortasında bırakıldı. Bursa ablukaya alınıp, Kaplıca ve Uludağ istikâmetlerine iki kale yapıldı. Kaplıca istikâmetindekinin kumandanlığına Osman Gâzî'nin yeğenlerinden Aktimur, Uludağ tarafındakine, Balaban ta'yin edilip, kalelere kumandanlarının isimleri verildi. Bursa kuşatmaya alındı. Moğol istilâsından Batı Anadolu'ya gelip, Kütahya'ya yerleşen Çavdarlı Aşîreti'nin Osmanlı'ya düşmanca hareketleri, Osman Gâzî'nin oğlu Orhan Gâzî tarafından durduruldu. Oymahisar'da yapılan muharebede, Çavdaroğlu esîr edilip, aşiretin saldırganları cezalandırıldı. 717 (m. 1317) yılında Orhan Gâzî ve kumandanlarından Konur Alp, Sakarya ve Karadeniz istikametindeki Kuratekin, Ebesuyu, Karacebeş, Tuzpazarı, Kapucuk ve Keresteci kalelerini fethedip, bu mevkileri Osmanlı hâkimiyetine aldılar. Gazilerden Akça Koca, Sakarya nehrinin batısından İznik kalesine kadar olan mevkıyi fethetti. Buralara, adına izafeten Kocaeli denildi. Osman Gâzî'nin gençliğinden beri, Rum ve düşman tecâvüzlerine karşı askerî hazırlığı ve mücâdelesi, devlet kurarken idârî ve siyâsî faaliyetleri, onu altmış yaşından i'tibâren iyice yormaya başladı. Romatizmadan da muzdaripti. Gazâ akınlarıyla yetişip, yiğitliği, cesâreti, bilgisi ve İslâm Dîni'ne sadâkati ile düşmanlarını korkutan, müslümanların takdîrini kazanan oğlunun idâre tarzını sağlığında görebilmek için, son yıllardaki fetih hareketlerinde, siyâsî hâdiselerde Orhan Gâzî'yi vazîfelendirdi. Osman Gâzî, oğlu Orhan Gâzî'yi 721 (m. 1321)'de Mudanya, Kara Timurtaş Bey'i de Gemlik seferine gönderdi. Mudanya fethedilip, Bursa ablukası daha da kuvvetlendirildi. Onsekiz ay devam eden ilk Osmanlı akınında, Trakya ve Makedonya sahillerinde ki Bizans şehirlerinden pekçok ganîmet alındı. Bu Trakya akınında, bölge Osmanlılar tarafından tanınıp, keşif yapıldı. Bizans iktisadî buhrana uğratıldı.

Osman Gâzî hayattayken, oğlu Orhan Gâzî ve kumandanlar gazâ akınlarına devam edip, Osmanlı arazisini devamlı genişlettiler. 723 (m. 1323)'de Akyazı, Ayanköy, 724 (m. 1324)'de Karamürsel 725 (m. 1325)'de Orhâneli denilen Atranos fethedildi. Osman Gâzî, 714) yılından beri çevresini ablukaya alıp, kuşatma hâlinde tuttuğu Bursa'nın fethini görmek istiyordu. Orhan Gâzî, 726 (m. 6 Nisan 1326) târihinde Bursa'yı fethedip, Osman Gâzî'nin ve müslümanların arzusunu yerine getirdi. Gazilerin akınları neticesinde; Bolu, Kandıra, Ermenipazarı ve Devehisarı feth edildi. Bursa dâhil, bütün fethedilen bölgeler i'mâr olunarak, sahipsiz evler

gazilere dağıtıldı. Osmanlı teşkilât ve müesseseleri kuruldu. Hıristiyan ahâliden Osmanlı ülkesinde oturanlara İslâm dininin gayr-i müslimler ile alâkalı hukuku tatbik edilerek, vergilendirildiler.

Osman Gâzî, vefâtından önce; devletin idâresini oğlu Orhan Gâzî'ye verdi. Kendisi Söğüt'te ikâmet etti. Vefâtından bir sene önce 725 (m. 1325) senesinde, kendisini ziyâret eden oğlu Orhan Gâzî'ye şöyle nasihat etti:

"Oğul! Önce din işlerini herşeyden evvel ele alıp yürütmek gayret ve esâsını dâima gözönünde bulundur ve bu esâsı sakın gevşekliğe uğratma. Çünkü, bir farzın yerine getirilmesini sağlamak, din ve devletin kuvvetlenmesine sebep olur.

Din gayretine sahip olmayan, sefâhate düşkün olan tecrübe edilmemiş kimselere devlet işlerini verme! Zira, yaradanından korkmayan, bir kimse, yaratıklardan da çekinmez.

Zulümden ve hangisi olursa olsun bid'atden, ya'nî İslâmiyete aykırı olan şeylerden son derece uzak dur! Seni zulüm ve bid'ate teşvik edip sürükleyenleri, devletinden uzaklaştır ki, böyle kimseler seni yıkılışa sürüklemektedirler.

Allahü teâlânın rızâsı için devlet hizmetinde ömrünü tüketen sâdık devlet adamlarını dâima gözet Böyle kıymetli kimselerin vefâtından sonra, aile efradını koru, ihtiyâçlı olanların da ihtiyâçlarını karşıla, teb'andan hiç kimsenin malına-mülküne dokunma. Hak sahiplerine haklarını ver. Lâyık olanlara ihsân ve ikramlarda bulun ve ailelerini de gözet özellikle, devletin rûhu mesabesinde olan ve en büyük dayanağı bulunan asker taifesini güzelce idâre edip rahatlarını te'min eyle.

Devletin bedeninde kuvvet mesabesinde olan hakîkî âlimleri ve fazilet sahiplerini, edîb ve yazarları, san'at erbâbını gözetip koru. Onlara hürmet, ikram ve ihsânda bulun. Bir ülkede, olgun bir âlimin, bir ârifin, bir velînin bulunduğunu duyarsan, uygun ve lâyık bir usûl ve ifâde ile onu memlekete getirt. Onlara her türlü imkânı tanıyarak ülkene yerleştir ki, hükümetin süresince âlim ve ârifler, bilginler, memleketinde çoğalsın. Din ve devlet işleri nizâma oturup ilerlesin.

Sakın, orduya ve zenginliğe mağrur olma. Hakîkî âlim ve âriflere, bilginlere hürmet edip, sarayında onlara yer ver. Benim hâlimden ibret al ki, zayıf, güçsüz bir karınca misâli, hiç lâyık olmadığım hâlde buraya geldim ve Allahü teâlânın nice nice ihsânlarına ve inâyetlerine kavuştum. Sen de benim uyduğum ve uyguladığım nizâmı uygula. Muhammed aleyhisselâmın dînini, bu yüce dinin mensûplarını ve itaat eden diğer teb'anı himâye eyle! Allahü teâlânın hakkını ve kullarının hukukunu gözet. Dînimizin ta'yin ettiği Beyt-ül-mâl'deki gelirin ile kanâat eyle! Devletin zarurî ihtiyâçları dışında sarfiyatta bulunmaktan son derece sakın! Senden sonra geleceklere de aynı nasihatlerde bulun ve iyice tenbîh eyle. Dâima adâlet ve insaf üzere bulun. Zulme meydan verme. Herhangi bir işe başlayacağın zaman, Allahü teâlânın yardımına sığın. Teb'anı düşmanların ve zâlimlerin saldırılarından koru. Haksız olarak hiç kimseye muâmelede bulunma! Dâima halkını hoşnut edecek şeyleri arayıp, yapılmasını sağla. Onların gönlünü kazanmağı, bunun devamını ve artmasını büyük ni'met bil! Teb'anın sana olan güveninin sarsılmamasına son derece dikkat eyle."

Osman Gâzî'nin hastalığı, Bursa'nın fethinden sonra arttı. Hocası Şeyh Edebâlî ve hanımı Bâlâ Hâtun'un vefâtıyla hastalığı daha da şiddetlendi. Vefât edeceği zaman, oğlu Orhan Bey'e yaptığı vasıyyetnamesi, Osman Gâzî'nin İslâmiyete olan sevgi ve saygısını, Türk milletinin rahat

ve huzûrunu ne kadar çok düşündüğünü ve insan haklarına olan gönülden bağlılığını açıkça göstermektedir. O vasıyyetname şöyledir:

Âkıbet-i kâr budur herkese,
bâd-i fenâ pîr ve civana ese.

Azmi-bekâ eylersem ben bu dem,
devlet-ü ikbâl ile ol muhterem!

Çünki, senin gibi halef koymuşam,
rıhlet edersem bu cihandan ne gam.

Lîk vasıyyet ederim gûş kıl!
Gayr-ı gâm-ı denî ferâmûş kıl!

Dilerim ey sâhib-i ikbâl câh!
İtmeyesin cânib-i zulme nigâh!

Adl ile bu âlemi âbâd kıl!
Resm-i cihâd ile beni şad kıl!

Râh-ı cihâd içre edip ictihâd,
memleket-i Rûmda kıl adl-ü dâd!

Eyle ri'âyet ulemâya temam.
Tâ ki bula, emr-i şerî'at nizâm!

Her nerede işidesin ehl-i ilim.
Göster ona rağbet-i ikbâl ve hilm!

Asker ve mal ile gurûr eyleme!
Şer-i şerîf ehlini dur eyleme!

Şer'dir mâyeşi şâhî ve bes!
Şer'a muhalif işe etme heves!

Matlabımız dîn-i Hudâdır bizim!
Mesleğimiz râh-ı Hudâdır bizim.

Yoksa, kuru mihnet ve gavga değil,
şâh-ı cihan olmağa da'vâ değil!

Nusret-i din oldu çü maksad bana,
maksadıma kasd yaraşır sana!

Âleme in'âmını âm ide-gör,
Memleket emrini temam ide-gör!

Hıfz-ı re'âyâya çalış rûz-ü şeb!
Tâ ki karin ola sana lutf-i Rab!

Vasıyyetnamenin özü şöyledir: "Allahü teâlânın emirlerine muhalif bir iş eylemeyesin! Bilmediğini şerî'at ulemâsından sorup anlayasın, iyice bilmeyince bir işe başlamayasınl Sana itaat edenleri hoş tutasın! Askerine in'âmı, ihsânı eksik etmiyesin ki, insan ihsânın kulcağızıdır. Zâlim olma!

Âlemi adâletle şenlendir ve Allah için cihâdı terk etmiyerek beni şad et! Ulemâya ri'âyet eyle ki, şerî'at işleri nizâm bulsun! Nerede bir ilim ehli duyarsan, ona rağbet, ikbâl ve hilm göster! Askerine ve malına gurûr getirip, şerî'at ehlinden uzaklaşma. Bizim mesleğimiz Allah yoludur. Ve maksadımız, Allahın dînini yaymaktır. Yoksa, kuru gavga ve cihangirlik da'vâsı değildir. Sana da bunlar yaraşır. Dâima herkese ihsânda bulun! Memleket işlerini noksansız gör! Hepinizi Allahü teâlâya emânet ediyorum!"

Osmanlı sultanları, bu vasıyyetnameye candan sarılmışlar, devletin altıyüz sene hiç değişmeyen anayasası yapmışlardır.

Osmanlı sultanları ilmi teşvik etmeyi, memleketlere sahip olmaktan aşağı tutmadılar. Kemâl sahibi ilim erbâbını dâima takdîr edip onlara rağbet ettiler. Hattâ, bunları diğer devlet erkânına takdim eylediler. Devletin hâl ve mesleği îcâbı olarak, en evvel ve en ziyâde rağbet ve teşvike mazhar olan Arabî ve şer'î ilimlerdi. Pâdişâhlar, savaşta ve barışta, kânunların düzenlenmesinde, dinimizin bildirdiği hükümlere sâdık kalmakla yükselip kuvvetlendiler. Bütün işlerinde âlimlerle istişâre eylediler. Devlet nizâmlarının hazırlanmasını, düzenlenmesini ve teftişini onlara havale eylediler, idâri mes'ûliyetlere onları da ortak eylediler. Bunun için Osmanlı Devleti'nde ulemâ sınıfı, hürmetli bir mevkideydi. Bu yüzden korkutmağa dayanmaktan çok, adâleti yerleştiren kânunlar yapıldı.

Osman Gâzî, 726 (m. 1 Ağustos 1326) senesinde Söğüt'te vefât edip, Bursa'daki Gümüşlü Kümbet'e defnedildi. Yerine oğlu Orhan Bey, Osmanlı sultânı oldu. Osman Gâzî'nin, Orhan Bey'den başka; Alâeddîn Bey, Çoban Bey, Hâmid Bey, Melik Bey, Pazarlu Bey adlarında birkaç oğlu ve Fatıma Hâtun adında bir kızı vardı. Osman Gâzî'nin eşsiz siyâseti ve Orhan Gazi'nin üstün kabiliyet ve meziyetleri sayesinde, Orhan Bey i'tirâzsız devletin başına geçti. Kardeşleri onun hizmetinde çalışmaktan zevk aldılar. Onun Allahü teâlânın rızâsı için yaptığı cihâddan pay almaya gayret ettiler.

Osman Gâzî, sâlih bir müslüman olup, İslâm ahlâkının iyi ve güzel vasıflarına sahipti. Az sayıdaki aşiret kuvvetleriyle, Bizans ordusunu ve tekfurlarını üst üste mağlup edip, zaferler kazanan üstün bir kumandandı. Dörtyüz çadırla, dünyânın en uzun ömürlü hânedanını ve en büyük devletlerinden birini kurdu. Osman Gâzî, kurduğu hânedanla; üç kıt'a, yedi iklim, her çeşit; ırk, dil, din, mezheb, fikir, kültür ve medeniyetteki insanı bünyesinde "Osmanlı" adı altında toplayan, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîf ve İslâm âlimlerince öğülen ma'nevî hizmetlerin mirasçısı bir idârecilik vasfının hicri sekizinci asırdan, hicri ondördüncü asra kadar nesilden nesile intikâlcisidir. Osmanlı Devleti, dînî mes'elelerini, kuruluşundan i'tibâren Hanefî mezhebi hükümlerince halletti. Kaza merkezlerine, şehirlere ta'yin edilen kadılar, Hanefî mezhebine göre karar verirlerdi. Osman Gâzî zamanında askeri teşkilât Oğuz töresine göre olup, aşiret kuvvetlerine dayanıyordu.

Tarihçilerin Osman Gâzî ve kurduğu devlet hakkındaki ortak fikirleri şöyle özetlenebilir:

Türk ve İslâm târihinin en muhteşem devri Osmanlıların eseridir. Onlar, millî ve İslâmî mefkûrelerinin dâhiyane terkibi, siyâsi istikrâr ve sosyal adâletleri sayesinde üç kıt'anın ortasında ve Akdeniz havzasında, beşer târihinde nizâm-ı âlem da'vâsının en kudretli temsilcileri olmuşlardır.

Osmanlı Hânedanı, dünyâda hiçbir aileye nasîb olmayan büyük ve dahî pâdişâhları bir biri ardından yetiştirmekle, bu devlete yalnız en büyük hayatiyeti bahşetmedi; onu, millî, İslâmî ve insanî idealler çerçevesinde milletin kalbini kazanarak cihan hâkimiyeti düşüncesinin de en sağlam bir teşkilâtı hâline getirdi. İslâm dîninin, beşeriyeti saadete, adâlete ve insanlığa eriştirmek için ilân ettiği yüksek esaslar ve dünyâ nizâmı mefkûresi, Eshâb-ı Kirâmdan sonra en ileri derecesine Osmanlı devrinde ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti, kavimler, dinler ve mezhebler arasında sağlam bir ahenk, halk kitleleri arasında hiçbir fark ve tezada müsâade etmemekle, dünyâ târihinde milletlerarası en kudretli ve cihanşümûl bir siyâsî varlık teşkil etti. Osmanlı Devleti ve sultanlarının da'vâları da, kendi ta'birleri ile "Nizâm-ı âlem" üzerinde toplanıyor, koca devletin hikmet-i vücûdu ve cihâdı da, bu millî, İslâmî ve insanî esaslara bağlı bulunan bir cihan hâkimiyeti düşüncesine dayanıyordu. Bu

düşünce, gerçekten Türk-İslâm târihinde en yüksek derecesini bulmuş ve müstesna bir kudret kazanmıştı. Bu büyük siyâsî varlık, eski ve yeni devletlerden farklı olarak, ne dışta istilâ tehditlerine ve ne de içeride çeşitli ırk, din, mezheb mensûpları ve grupların huzûrsuzluk endişelerine ma'rûz bulunmuyordu.

---

1) Tâc-üt-tevârih

2) Âşıkpaşa-zâde Târihi

3) Neşrî Târihi

4) Ed-Devlet-ül-Osmâniyye (Seyyid Ahmed bin Zeynî Dahlân), İstanbul 1986, cild-2, sh. 110

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1056

6) Eshâb-ı Kirâm sh. 369

7) Münşeât-ı selâtîn, (Feridun Bey), cild-1, sh. 64

11. CİLD

ÖMER BİN İSHÂK EL-GAZNEVÎ (Kâdı Sirâcüddîn-i Hindî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin İshâk bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, Sirâcüddîn lakabı ile tanınırdı. Gaznevî ve Hindî nisbetleri vardır. 704 (m. 1304) senesinde doğduğu, mu'teber eserlerde bildirilmektedir. Münâzara ilminde büyük bir üstat, mahir bir kılavuz kabûl edilmiş olup, çok zekî, eşine az rastlanan bir âlim idi. Fıkıh, hılâf ve tasavvufa dâir çok kıymetli kitaplar yazdı. 793 (m. 1390) senesinde vefât etti. Keşf-üz-zünûn sahibi ve Süyûtî, vefât târihini 773 olarak bildirmekte olup, ayrıca; "Ömer bin İshâk Gaznevî, Mısır'da kâdı'l-kudât idi" demektedirler.

Fıkıh ilmini, büyük âlim ve zühd sahibi bir zât olan Vecîhüddîn-i Dehlevî'den öğrendi. Hocası olan, bu zât, Hindistan'ın Dehlî şehrindeki Hanefî mezhebinin en büyük âlimlerinden olup, faziletleri, üstünlükleri çok ve her ilimde derya (deniz) gibiydi. Zamanının âlimlerinin İmâmı sayılırdı. Bundan başka, Şemseddîn Habîb-i Dûlî'den, Delhi âlimlerinin sultânı diye anılan Sirâcüddîn-i Sekâfî ve Rükneddîn-i Bedâyunî'den de ilim aldı. Bunlar, Hamîdüddîn-i Darir'in ve Ebü'l-Kâsım Tenûhî'nin talebeleri idiler.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1-Et-Tevsîh: Hidâye şerhidir. 2- Eş-Şâmil: Fıkıh ilmine dâirdir. 3-Zübdet-ül-ahkâm fî ihtilâf-il-eimmet-il-a'lâm, 4- Şerhu Bedî'ıl-usûl, 5-Şerh-ül-mugnî, 6-Muazzet-ül-münîfe fî tercihi mezhebi Ebî Hanîfe, 7- Şerh-üz-ziyâdât, 8- Şerh-ül-câmi'ayn: Bunu tamamlayamamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 276

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 154

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 228

4) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 148, 149

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 790

ÖMER BİN MUHAMMED EL-BİLFİYÂÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Abdülhâkim bin Abdürrezzâk el-Bilfiyâî olup, künyesi Ebû Hafs'dır. Lakabı ise Zeynüddîn'dir. 681 (m. 1282) senesinde Mısır'da doğdu. 749 (m. 1348) senesi Rebî'ul-âhır ayında tâ'ûndan vefât etti.

Babası da âlim olan Zeynüddîn el-Bilfiyâî; el-Ebrekûhî, ed-Dimyâtî, Ali bin Muhammed bin Hârûn'dan hadîs-i şerîf dinledi. Fıkıh ilmini el-Irâkî, el-Bâcî ve birçok âlimden öğrendi. Fıkıh ilmine dâir "Et-Tenbîh" adlı eseri ezberledi.

Takıyyüddîn Sübkî onun hakkında; "Ömer el-Bilfiyâî'den daha iyi fıkıh ilmini bilen görmedim. Fetvâ verme husûsunda Mısır'da onun bir benzeri çıkmadı. El-Bihnesâ şehrine kadı ta'yin edildi. Daha sonra Haleb kadılığında bulundu. Humus'daki Medrese-i Nûriyye'de ders verdi. Oradan Kâhire'ye gitti. Safd kadılığına ta'yin edildikten elli gün sonra vefât etti" demektedir.

Esnevî ise onun hakkında: "Ömer el-Bilfiyâî fıkıhda İmâm olup, benzeri görülmedi. Herkese karşı iyilik ederdi. Fıkha dâir "Muhtasar-ut-Tebrîzî"yi şerh etti" demektedir.

İbn-i Verdî, yazdığı uzun kasidesinde, "Ömer el-Bilfiyâî nezîh bir fıkıh âlimi idi" diye medhetti.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 372

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 427

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 293

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 186

ÖMER BİN MUZAFER EL-MA'RÎ (Zeynüddîn İbn-ül-Verdî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi İbn-ül-Verdî, lakabı Zeynüddîn'dir. 749 (m. 1348) senesinde Haleb'de tâ'ûn hastalığından vefât etti. Haleb'de büyüyüp yetişti. Haleb'de Hatîb Fahr'dan, Hama'da Kâdı Şerefüddîn el-Barzi'den fıkıh ilmi öğrendi. Bir müddet Menbec kadılığı yaptı. Ayrıca şâir olup, çok şiir yazmıştır. Beşbin beyitlik "El-Behcet-ül-verdiyye" adlı fıkıhla ilgili bir eseri vardır.

İbn-i Mu'ti'nin Elfiye'si üzerine, "Dav-üt-dürre" adlı bir şerh ve İbn-i Mâlik'in sarf ve nahivde meşhûr eseri olan Elfiye üzerine bir şerh yazmıştır, bunlardan başka; "El-Lülbâb fî ilm-il-İ'râb", "Muthad-ül-İ'râb", "Müzkerât-ül-Garîb", "El-Mesâil-ül-mezhebe-fil-mesâil-il-mülkabe", "Ebkâr-ül-efkâr", "Tetimmetü sahibi Târih-ül-Hamâ", "Er-cüzetün fî ta'bir-il-menâmât", "Ercûzetün fî havvas-il-Ahcâr" adlı eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 3

2) Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 195

3) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 373

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 226

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 161

6) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 157

7) El-A'lâm cild-5, sh. 67

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 789

RÜKNEDDÎN EBÜ'L-FETH

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Dedesi Şeyh-ül-islâm Behâüddîn Zekeriyyâ ve babası Şeyh Sadreddîn'den ilim ve feyz aldı. Yüksek dedesinin bütün ma'nevî miraslarına sahip oldu. Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî ve Ferîdüddîn Şeker Genç gibi Çeştiyye büyükleriyle görüştü. Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin yolunda dîn-i İslama hizmet ile meşgûl oldu. Doğum yeri olan Mültan'da binlerce talebe yetiştirdi. Zamanın büyüklerinden Nizâmüddîn Evliyâ ile sohbet etti. Sultanlara ve diğer insanlara emr-i ma'rûf yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. 720 (m. 1320) yılından sonra Mültan'da vefât etti.

Rükneddîn Ebü'l-Feth (r.a), bir talebesi tarafından toplanan "Mecma'ul-ahbâr" adlı eserdeki bir mektûbunda buyurdu ki:

"O azîz, kesin olarak bilmelidir ki, insan iki şeyden ibârettir. Sûret ve sıfat Hüküm sıfata göredir, sûrete göre değil. **"Allahü teâlâ, sûretlerinize ve amellerinize bakmaz, kalblerinize bakar"** buyuruldu. Ama sıfatın hükmü, hakîkat üzere, ancak âhırette görünür. Çünkü orada herşeyin hakîkati zâhir olur. Bu sûret gidicidir ve herkes kendi sıfatına uygun şekilde haşrolunur. Nitekim Bel'âm-ı Bâurâ, o kadar tâatiyle birlikte, köpek sûretinde haşrolunacaktır. A'râf sûresi 176. âyet-i kerîmede meâlen; **"Onun hâli köpeğe benzer"** buyuruldu. Bunun gibi zulmeden, başkasının malına, canına tecâvüz eden; kendini kurt sûretinde, kibirli olan; kaplan sûretinde, bahîl ve haris olan da; kendini domuz şeklinde bulacaktır. Kâf sûresi 22. âyet-i kerîmede meâlen; **"Şimdi senin perdeni açtık! artık bugün gözün keskindir"** buyurulması, bunu gösterir, insan, bu kötü sıfatlardan temizlenmedikçe, hayvanlar sırasında yer almaktadır. A'râf sûresi 179. âyet-i kerîmede meâlen; **"İşte onlar, hayvanlar gibidir; doğrusu daha sapık ve aşağıdırlar"** buyuruldu. Nefsin tezkiyesi, temizlenmesi ise, ancak Allaha sığınmak ve O'ndan yardım istemekle mümkündür. Yûsuf sûresi 53. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefs, gerçekten kötülüğü şiddetle emr eder. Ancak Rabbimin koruduğu nefs müstesnadır. Çünkü Rabbim Gafûrdur. Rahimdir"** buyuruldu. Hakkın ihsânı ve yardımı olmadıkça, nefs tezkiye olmaz. Nûr sûresi 21. âyet-i kerîmede meâlen; **"Eğer üzerinize Allahın ihsânı ve rahmeti olmasaydı, içinizden hiçbiri ebediyyen** (günah kirinden) **temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır"** buyuruldu. Bu ihsân ve rahmetin alâmeti, ayıplarının kendine gösterilmesidir. Bütün kâinatın yanında yok hükmünde olduğu ilâhî azametin nûrundan bir şua onun kalbine parlasa; bütün dünyâ büyüklükleri, onun nazarında toprak hükmünde olur. Kalbinde dünyâ ehlinin kıymeti kalmaz. Bu hâl kalbini kaplayınca; dünyâ ehlinin tutulduğu hayvani sıfatlarından nefret eder ve onların yerine, melek ahlâkının sıfatlarının görünmesini ister. Zulüm, gadap, kibir, bahillik ve hırs yerine; af, hilm, tevâzu, cömertlik ve Îsâr hâsıl olur. Bütün bunlar,âhıreti istiyenlerin hâlleridir. Hakkı isteyenlerin hâlleri ise, bunlardan daha yüksektir. **"Allahın ahlâkı ile ahlâklanınız"** hadîs-i şerîfi, onların hâline uygundur. Herkesin anlayışı buna erişemez. **Beyt:**

"Ahdim vardır ki, senden gayri dost etmeyeyim,
Şartım vardır ki, senden başka istemeyeyim.

Şeyh Rükneddîn, talebelerinden birine yazdığı mektûbunda şöyle buyurur. "Bir gün Emîr-ül-mü'minîn Ali (r.a); "Ben hiç kimseye asla iyilik ve kötülük etmedim" buyurdu. Orada bulunanlar bu söze hayret ettiler ve "Ey Emîr-ül-mü'minîn, belki sizden hiç kimseye karşı bir kötülük meydana gelmiş değil, ama iyilik için ne buyurursunuz?" dediler. Buyurdu ki: "Allahü

teâlâ, Câsiye sûresi 15. âyetinde meâlen; **"Sâlih** (iyi) **amel eden kendine, kötülük eden de kendine etmiş olur"** buyurdu. O hâlde benden meydana gelen her iyilik ve kötülük, aslında benim içindir ve banadır, başkasına değil" Bu sebebledir ki büyükler! "Bu, kişinin iyiliği için yeter" demişlerdir. **Beyt:**

Madem bildin herşeyin faydası kendindedir,
O hâlde hep iyilik etmek daha iyidir.

Akıllı olana, dünyâ ve ahıret işlerinde bu kadar nasihat yeter."

Yine Şeyh Rükneddîn (r.a), bir talebesine nasihat edip şöyle buyurdu: "Amellerde mütâbeat, ya'nî Resûlullaha ve getirdiklerine uymak; uzuvları, O'nun yasak ettiği ve mekrûh buyurduğu işlerden, söz ve fiil olarak uzak tutup bağlamak, faydasız meclis ve toplantılara gitmemektir. Talibi Haktan meşgûl eden, alıkoyan herşey, o vaktin mâlâya'nîsi, ya'nî faydasızı, boş şeyi demektir. Batılların sohbetinden, arkadaşlığından kaçınmalıdır. Hakkı istemeyen ise, hakîkatte batıldır."

"Mecma'ul-ahbâr"da anlatılır: Birgün şehid sultan Gıyâseddîn Tuğluk Şah, Mevlânâ Topal Zahîreddîn'e; "Şeyh Rükneddîn'den hiç kerâmet gördün mü?" diye sordu. Mevlânâ da şöyle anlattı: "Bir Cum'a günü bir grup kimsenin, Şeyh Rükneddîn'in elini öpmek için toplandıklarını gördüm, içimden; "Acaba Şeyh hazretleri sihirbaz mıdır. Ben de âlimim, bana hiç kimse gelmez" dedim. Sabahleyin Şeyh'in huzûruna gidip; "Ağzı ve burnu yıkamanın hikmeti nedir?" diye sorup, onu imtihan edecektim. Gece yatınca, rü'yâmda hazret-i Şeyh, bana bir miktar tatlı verdi ve sabaha kadar onun tadını damağımda hissettim. "Kerâmet böyle mi olur?" diye düşündüm. "Şeytan, bilmeyenleri bu gibi şeylerle yoldan çıkarabilir" diye düşünüp, imtihan etmek niyetimden vazgeçmedim. Sabah erkenden Şeyh'in huzûruna vardım. Şeyh; "Sizi bekliyordum" deyip konuşmaya başladı; "Cünüblük iki çeşittir. Biri kalbin, diğeri bedenin cünüblüğü. Bedenin bu husûstaki cünüblüğü bellidir. Kalbin cünüblüğü ise uygun olmayan kimse ile sohbet etmekten hâsıl olur. Bedenin cünüblüğü su ile giderilip, temizlenir. Ama kalbin cenabeti, gözyaşı ile giderilir" buyurduktan sonra şöyle devam etti: "Suyun temizlemesi ve cünüblüğü gidermesi için üç sıfat lâzımdır. Bunlar; renk, tad ve kokudur. Bunun için dînimiz, mazmaza ve istinşâkı, ya'nî ağza ve burna su vermeyi abdestte öne aldı. Böylece; tat mazmaza, koku istinşâk ile gerçekleşir" buyurdu. Rükneddîn'in (r.a.) söze başlaması ile, ter dökmeğe başlamam bir oldu. Sonra Şeyh; "Şeytan, Peygamberimizin şekline giremediği gibi, hakîkî mürşid-i kâmilin sıfat ve şekline de giremez. Çünkü onun Peygambere (s.a.v.) tam mütâbeatı (bağlılığı) vardır. Mevlânâ Zahîreddîn'in söz ilminden nasîbi var, ama hâl ilminden birşeyi yoktur" buyurdu.

Şeyh Rükneddîn (r.a), Sultan Kutbüddîn Mübârek Şah zamanında, Dehlî'ye gitti. Sultan kendisini da'vet etmiş, onu, halk arasında büyük hürmet gören ve çok sayıda talebesi olan Nizâmüddîn Evliyâ'nın nüfuzunu azaltmak için kullanmak istemişti. Nizâmüddîn Evliyâ, Dehlî'de bütün insanlara nasihat ediyor, İslâmiyete aykırı iş yapmaya müsâade etmiyordu. Nizâmüddîn Evliyâ, şehir dışında Alâî Havuzu denilen yere kadar gidip, Dehlî'ye gelmekte olan Şeyh Rükneddîn'i karşıladı. Oradaki bir dergâhta oturup sohbet ettiler. Şeyh Rükneddîn, Sultan Kutbüddîn'in meclisini şereflendirince, sultan; "Sizi şehir halkından kim karşıladı?" diye sordu. Şeyh Rükneddîn; "Şehrin en iyisi" cevâbını verip, sultânın Nizâmüddîn Evliyâ hakkındaki kötü zannını ortadan kaldırdı.

Büyüklerin hâl ve hayatını anlatan "Siyer-ül-evliyâ" kitabında, Şeyh Nizâmüddîn Evliyâ ile Şeyh Rükneddîn Ebü'l-Feth'in bu karşılaşmaları şöyle anlatılır: Şeyh Nizâmüddîn ve Şeyh

Rükneddîn namaz kıldılar. Daha sonra Şeyh Nizâmüddîn, Şeyh Rükneddîn'in yanına vardı. Bir müddet sohbet ettiler. Ertesi gün Şeyh Nizâmüddîn, bugün kabrinin bulunduğu yere gitti. Orada yeni inşâat yapılıyordu. Aniden; "Şeyh Rükneddîn geliyor" sesleri işitildi. Şeyh Nizâmüddîn, o gün orada büyük bir ziyâfet verdi. Yolculuk sebebiyle ayakları ağrıyan ve taht-ı revan üzerinde oturan Şeyh Rükneddîn'in önünde, yanındakilerle birlikte oturup sohbet ettiler. Şeyh Rükneddîn'in kardeşi Şeyh İmâdüddîn İsmâil şöyle bir suâl arzetti: "Büyüklerin bir araya gelmesi, ganîmettir. Onların nefeslerinden hâsıl olan faydadan daha iyi birşey yoktur. Bu fakirin hatırına, Resûl-i ekremin (s.a.v.) Medine'ye hicretindeki hikmet ne olabilir diye geldi" Şeyh Rükneddîn; "Galiba onun hikmeti; Resûl-i ekreme (s.a.v.) verilmesi takdîr olunan ba'zı kemâl dereceleri vardır ki, bunların zuhurunun, bu dünyâda Resûlullahın (s.a.v.) Suffa Eshâbı ile sohbet etmesine bağlı kılınmış olmasıdır" buyurdu. Şeyh Nizâmüddîn de; "Bu fakirin hatırına gelen şöyledir ki; onun hikmeti, Medine'de bulunup da, Resûlullahın (s.a.v.) sohbetine kavuşması imkânsız gibi olan ba'zı fakirlerin bu ni'metle şereflenmiş olmalarıdır" buyurdu. Derler ki, bu iki büyüğün, bu sözlerinden murâdları; birbirilerine karşı olan tevâzularıdır. Şeyh Rükneddîn'in maksadı: "Bizim buraya gelmekliğimiz, kemâlimizi arttırmak ve istifâde etmektir." Şeyh Nizâmüddîn'in bu sözünden, muradı; Şeyh Rükneddîn'in Dehlî'ye geliş maksadı, olgunlaştırmak ve faydalı olmaktır" demekti. "Siyer-ül-evliyâ" kitabının müellifi burada şu açıklamayı ilâve eder "Bu fakir derim ki; hiç şüphe yoktur ki, Eshâb-ı Suffanın sohbetine bağlı olan Resûlullahın (s.a.v.) kemâl derecesi, irşâd ve olgunlaştırmak idi. Bununla da'veti yapmış, sevâb kazanmış ve derecelere kavuşmuş olur. Yoksa murâd, hâşâ zâtının kemâli değildir."

O hâlde, iki sözün de ma'nâsı aynı olur. Bu karşılama yemeğinden sonra, hizmetçi, birkaç parça iyi kumaşı ve ince bir mendile bağlanmış yüz altını şeyhin ayağının altına koydu. Şeyh Rükneddîn; "Altınını (paranı) gösterme" buyurdu. Şeyh Nizâmüddîn cevâbında: "Zehâbeke ve mezhebek (gidişini ve gittiğin yolu), ya'nî; altın, yolu örtmektir ve dervişin hâlinin örtüsüdür. Derviş, avâmın gözünden bununla saklanır" buyurdu.

Şeyh Rükneddîn, bunları alıp almamakta tereddüt etti. Bunun üzerine Şeyh Nizâmüddîn, o mendili Şeyh İmâd'a teslim etti.

Bir başka zaman Şeyh Rükneddîn, hastalanan Şeyh Nizâmüddîn'i ziyâret etti. "Zilhiccenin onudur. Herkes bir sebeble hac sevâbını bulmaya çalışsın. Ben, Şeyh-ül-meşâyıhın ziyâret saadetini bulmaya çalıştım" buyurdu. Bundan sonra Şeyh Nizâmüddîn vefât etti. Cenâze namazında Şeyh Rükneddîn bulundu ve; "Anlaşılıyor ki, bizi üç sene Dehlî'de tutmalarının sebebi, bizi bu ni'mete kavuşturmaktı" buyurdu ve kısa bir zaman sonra yurduna döndü.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 69

SADREDDÎN BİN BEHÂÜDDÎN ZEKERİYYA

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Zamanın büyük âlimlerinden olan babası Behâüddîn Zekeriyyâ'dan ilim ve feyz aldı. Zamânın diğer âlimleriyle de görüştü. Ferîdüddîn Şeker Genç ve Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî gibi büyüklerin zamanına yetişmekle şereflendi. Yüksek mertebelere, üstün derecelere yükseldi.

Şihâbüddîn Sühreverdî hazretlerinin talebesi olan babasından aldığı feyzlerle, karanlıkta kalmış insanları aydınlattı. Doğru yoldan sapanları doğru yola götürmek, doğru yoldakileri üstün derecelere yükseltmek için gayret etti. Babasından sonra yetiştirme ve terbiye makamı

kendisine verildi. Birçok âlim ve evliyâ onun ilim ve feyzinden istifâde etti. Hicrî sekizinci asrın başında, Mültan'da vefât etti. Oğlu Rükneddîn Ebü'l-Feth, yolunu devam ettirdi. Talebelerinden Seyyid Mir Hüseynî, Sadreddîn hazretlerini yüksek babasını ve Şihâbüddîn-i Sühreverdî hazretlerini "Kenz-ür-Rumûz" adını verdiği eserinde çok güzel metheyledi.

Talebelerinden Hâce Ziyâüddîn, onun güzel sözlerini "Künûz-ül-fevâid" adlı eserinde topladı. Orada Şeyh Sadreddîn'in talebelerinden birine şöyle vasıyyet ettiği yazılıdır "Peygamber efendimizin (s.a.v.) bildirdiği hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Lâ ilahe illallah kal'amdır. Bunu okuyan, kal'ama girmiş olur. Kal'ama giren de, azâbımdan kurtulur."** Kal'aya girmek üç türlüdür Zâhir, bâtın ve hakîkat ile girmek. Zâhir kal'asına giren, havf ve recâ ile Allahü teâlânın gadabından korkup, rahmetini umarak Allahtan başkasını yok etmelidir. Zîrâ bütün alem, düşman veya dost olsa, Allahü tealânın hükmü, irâdesi olmadan hiçbir kimse, hiçbir fayda ve zarar, iyilik ve kötülük yapamaz. Nitekim, Allahü teâlâ, En'âm sûresi onyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer Allah sana bir belâ, dert dokundurursa, onu O'ndan başka açacak** (giderecek) **kimse yoktur. Sana bir hayır dokundurursa** (verirse), **onu devam ettirmeye ve herşeye O kâdirdir"** buyurdu.

Bâtınî kal'a ise şudur ölümden önce bu fanî sarayda (dünyâda olan herşey, devamlı ve bakî değildir ve yokluk kalemi onun üzerinden geçmiştir. Nitekim Hak teâlâ, er-Rahmân sûresi 26. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Yeryüzünde olan herşey fânidir"** buyurdu. O hâlde dünyâda olan şeylerin varlığına ve yokluğuna bakmamalı, bâtınına, özüne bakmalıdır.

Hakîkat kal'ası şudur ki: Cennet isteği, Cehennem korkusu kalbe gelmemeli, Hakdan başkasına kalbde yer vermemelidir. Nitekim Kamer sûresi 54 ve 55. âyet-i kerîmelerde meâlen; **"Şüphesiz takvâ sahipleri Cennetlerde aydınlıklar içindedirler. Rıza gösterilen bir yerde... Kudretine nihâyet olmayan bir Melik'in** (herşeye hâkim bulunan Allahü teâlânın) **huzûrundadırlar"** buyuruldu. Oraya kavuşunca, Cennet kendiliğinden kazanılmış olur. Cehennem ondan kaçar.

İmâm-ı Ârif Sadreddîn (r.a.), talebelerinden birine şöyle nasihat buyurdu: "Resûl-i ekreme (s.a.v) tâbi olmada ilk adım, O'nun bildirdiklerine tam inanmak ve bunda sabit olmaktır. Bu da ancak kulun, kalbiyle şeksiz, şüphesiz i'tikâd etmesi; dili ile de isteyerek ve rağbetle ikrâr etmesiyle mümkündür. Bu tasdik ve ikrârda muhabbet ve ayrıca, Allahü teâlânın zâtının bir olduğunda, sıfatlarının da hiç kimsede bulunmadığında, bütün sıfatlarının kâmil ve kadim olduğunda, isimlerinin, sıfatlarının ve fiillerinin idrâk, vehim ve fehimden münezzeh, sonradan olmaktan a'raz ve cisim olmaktan uzak olduğunda, bütün âlemlerin, varlıkları O'nun yaratığı olduğunda, zâtı ve sıfatları için; nasıldır, nicedir soruları sorulamayacağında, hiçbir bakımdan hiçbir şeye benzemediğinde, hiçbir şeyin hiçbir bakımdan O'na benzemeyeceğinde, Peygamberlerin (salevâtullahi aleyhim) onun elçileri olduğunda, Muhammed Resûlullahın (s.a.v.) bütün Peygamberlerden üstün olduğunda, O'nun söylediklerinin doğru olup, onlarda şüphe edilmeyeceğinde, akıl nasıl olduğunu anlasın anlamasın teslim olmak gerektiğinde, doğru i'tikâdın bu teslimiyete bağlı bulunduğunda kesin bilgisi olmalıdır. Kalbde îmân, bulunduğunun alâmeti; iyilik yapınca sevinmek, kötülüklerden de nefret etmektir, imânda istikâmetin alâmeti; ilim ve imân olarak değil, zevk ve hâl olarak, Allahü teâlâ ve Resûlü o kimse için, bu ikisinden başka herkes ve herşeyden daha sevgili olduğuna yakîn hâsıl etmektir.

Yine talebelerinden birine yazdıkları nasihatlerinde; "Zikirsiz hiç bir nefes alıp vermemelidir. Büyüklerimiz buyurdu ki: "Bir nefesten bir nefese zikirsiz geçerse, o insanın vakti,

za'yi olur. Vesveseden ve malaya'nîden zikre kaçınız. Hep zikr ederseniz; vesvese ve mâlâya'nî, zikrin nûruyla yanar, zikrin nûru kalbe işler ve kalbde zikrin hakîkati hâsıl olur. Kalb yakîn nûrları ile nûrlanır, aydınlanır. Taliblerin maksudu, sâlihlerin maksadı budur. **Mısra:**

"Bu büyük devleti, bugün kime verirler."

Yine vasıyyetinde buyuruyor: "Allahü teâlâ, Ahzâb sûresi 41. âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey îmân edenler, Allahı çok zikredin"** buyuruyor. Allahü teâlâ bir kuluna iyilik murâd edip, onu iyi kullardan yazınca, onu, kalbiyle birlikte dil ile de zikr etmeye muvaffak eder. Onu, dil zikrinden kalb zikrine yükseltir. Hattâ dili sussa, kalbi susmaz, zikre devam eder. Kul, gizli nifaktan kaçınmadıkça buna kavuşamaz. Resûl-i ekremin (s.a.v.); **"Ümmetimdeki münâfıkların çoğu, Kur'ân-ı kerîm okuyanlardan olacaktır"** hadîs-i şerîfi buna işârettir. Bununla, Allahü teâlâdan başkasıyla olmanın, kalbin O'ndan başkasına tutulmasının nifak olduğunu ifâde buyurmuşlardır. Kul, zâhirini büyültücü ve medh edici şeylerden sıyırır, bâtınını da kötü düşünce ve huylardan temizleyip ayırırsa, zikir nûrunun kalbinde parlaması pek yakın olur. Ondan şeytanî vesveseler, nefsânî şeyler, kuruntular kesilir, kalbinde zikir nûru meydana gelir. Hattâ öyle olur ki, zikri, zikr olunanın müşâhedesi ile olur. Bu, büyük bir derece, yüksek bir ihsân olup, buna ulaşabilenler, el ve gönül sahiplerinden yüksek himmetli olanlardır. Tevfîk ve yardım Allahtandır."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 62

SADRUŞŞERÎ'A-İ SÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ubeydullah bin Mes'ûd bin Tâcüşşerî'a Ömer'dir. Burhânüşşerî'a, Mahmûd bin Ubeydullah'ın kızının oğludur. Nesebi Eshâb-ı Kirâmdan Ubâde bin Sâmit'e ulaşır. Birinci Sadruşşerî'a Ahmed, annesi ve babası tarafından dedesi olur. 750 (m. 1349) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Mezarı Buhârâ'da Şerâbâd kabristanındadır.

Sadruşşerî'a-i Sânî, dînî ilimleri ezberden bilen, usûl ve fürû'a âit müşkilleri çözen, aklî ve naklî ilimlerde âlim ve fakih idi. Usûl, hılâf, cedel, hadîs, tefsîr, nahiv, lügat, kelâm, mantık ilimlerinde âlimoğlu âlimdir. İlmi, dedesi Tâcüşşerî'a Mahmûd bin Sadruşşerî'a-i Evvel'den öğrendi. Dedesinin yazmış olduğu "Vikâye" adlı eseri ezberledi. Daha sonra bu eserin şerhini yaptı. Bu şerhe "Muhtasar-ı Vikâye" veya "Nikâye" adını verdi. Bu şerhe de çeşitli haşiyeler yapıldı. Bunlar arasında Ahî Çelebi'nin, Hasen Çelebi'nin ve İmâm-ı Birgivî'nin haşiyeleri meşhûrdur.

Sadruşşerî'a-i Sânî birçok eser yazdı, "Tenkîh" ismindeki usûl kitabı çok kıymetlidir. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Mukaddimet-ül-erbe'a, 2-Ta'dîl-ül-ulûm, 3- Şürût.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 246

2) El-A'lâm cild-4, sh. 197

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 60

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 109

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 419, 492, cild-2, sh. 1037, 1971

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

7) Brockelmann Gal-2, sh. 214 Sup-2, sh. 300

SAFİYYÜDDÎN ERDEBÎLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İshâk bin Cibril bin Ebû Bekr'dir. 650 (m. 1252) senesinde Erdebîl'de doğdu. Babasının Hoca Kemâleddîn Arabşah'ın oğlu olduğu söylenir. Soyu Hazreti Ali'ye kadar çıkarılırsa da, hiçbir mesnedi yoktur. Safiyyüddîn lakabı ve Erdebîlî nisbeti ile tanındı. 735 (m. 1334) senesinde vefât etti. Erdebîl'deki türbesine defnedildi.

Safiyyüddîn Erdebîlî, küçük yaşta babasını kaybetti. Çocuk yaşta din bilgilerini öğrenmişti. Sâlih amel işlemekte devamlı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok gayretli idi. Gördüğü güzel bir rü'yâ üzerine Şîrâz taraflarına gitti. Necîbüddîn Sühreverdî hazretlerinin talebesi Necîbüddîn Bergaş'tan ilim ve feyz almayı azru etti. Ancak o mübârek zât, o sırada 678 (m. 1279) yılında vefât etmişti. Necîbüddîn Bergaş'ın yerinde Rükneddîn Beydâvî ve Emîr Abdullah gibi büyükler vardı. Onların hizmetine girip, bir miktar orada kaldı. Emîr Abdullah'ın işâreti üzerine, Zâhid Rükneddîn İbrâhim bin Ravşan Emîr bin Bâbil bin Şeyh Bündâr Kürdî Sencârî Geylânî'den istifâde etmek için Geylân taraflarına gitti. Zâhid İbrâhim Geylânî'yi kimse tanımıyordu. Safiyyüddîn Erdebîlî, onu bulabilmek için dört yıl çöllerde, ıssız yerlerde dolaştı. Çok sıkıntı ve riyâzetler çekti. Dört yılın sonunda onu buldu. Rükneddîn İbrâhim Geylânî, Rükneddîn Muhammed Sencârî'den o da, Ebû Necîb-i Sühreverdî'den feyz almıştı. Onların silsilesi de Cüneyd-i Bağdâdî'ye (r.a) varırdı. Yirmibeş sene ondan ilim tahsîl edip, terbiye gördü. Hocasının kızı Bibi Fâtıma Hâtun ile evlendi. Zâhid İbrâhim Geylânî seksenbeş yaşlarında vefât edince, hocasının halîfesi oldu. Erdebîl'e yerleşti. Çevresinde pekçok kimse toplandı. Pekçok talebe yetiştirdi. Azerbaycan, Kafkasya ve Anadolu'da meşhûr oldu. İlhanlı hükümdârlarından Olcaytu Hüdâbende ve Ebû Sa'îd Bahadır Han, İlhanlı beylerinden Emîr Çoban, vezîr ve tarihçi Reşîdeddîn gibi kimseler, Safîyyüddîn Erdebîlî'nin talebeleri arasındaydı. Bir defasında Emîr Çoban Bey; "Sizin talebeniz mi çok, bizim askerîmiz mi?" diye sorunca, Safiyyüddîn Erdebîlî; "Sizin askerleriniz de bizim talebelerimiz arasındadır. Böyle bir durumda çokluk, nasıl açıklanabilir?" sorusuyla cevap verdi. İlhan Olcaytu Hüdâbende tarafından, yeni kurulan Sultaniyye şehrine da'vet edildi. Fakat o, yaşlı olduğunu söyleyip özür diledi. Oğlu Sadrüddîn'i yerine bırakıp hacca gitti. Hac dönüşü Erdebîl'de vefât etti. Erdebîl'deki türbesine defnedildi.

Ömrü boyunca Allahü teâlânın dînine hizmet etmek, Selef-i sâlihînin doğru yolunu insanlara öğretmek için çalıştı. Talebeleri doğuya ve batıya dağılarak, onun feyzli yolunu yaydılar. Talebelerinden oğlu Sadreddîn ve torunu Alâeddîn Ali meşhûrdur. Ebû Hâmid Aksarâyî ya'nî Somuncu Baba, Alâeddîn Ali'den aldığı feyz ve bereketi, Anadolu'da yaydı. Somuncu Baba'nın talebelerinden Nu'mân (ya'nî Hacı Bayram-ı Velî), Safîyyüddîn Erdebîlî yolunun Anadoludaki en önemli temsilcisidir. Anadolu müslümanları ve Osmanlı Sultânı İkinci Murâd Hân üzerinde büyük nüfuz sahibi olan Hacı Bayrâm-ı Velî, İstanbul'un fethini. Sultan Mehmed Hân daha birkaç yaşında olduğu bir zamanda kerâmetle haber vermiştir.

Safiyyüddîn Erdebîlî'nin torunları ve onun yolunda gidenler, müslüman Türk sultanları tarafından büyük hürmet gördüler. Osmanlı sultanları, "Çerağ akçesi" adıyla Erdebîl'deki dergaha yıllık hediyeler gönderirlerdi. Bunlar, Timur Hân ve Akkoyunlu sultanlarının da büyük ilgi ve yakınlıklarına mazhar oldular. Ancak Safiyyüddîn Erdebîlî'nin torunlarından Cüneyd, gizli gizli Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm) düşmanlığına başlayıp, doğru yoldan ayrıldı. Ehl-i sünnet i'tikâdındaki müslümanların nefretini kazandı. Müslümanların, baba ve dedelerinden dolayı kendisine gösterdiği hürmet ve sevgiyi istismar edip, siyâsete karıştı. Uzun Hasen'in kızkardeşi Hadîce Begimle evlendi. Bu izdivaçtan Haydar dünyâya geldi. Cüneyd'in oğlu Haydar, açıkça

Eshâb-ı Kirâm düşmanlığına başlayıp, sapıklıklarını ortaya dökmeye başladı ve dayısı Uzun Hasen'in kızı Halime Begim Âlemşah'la evlendi. Bu izdivaçtan meşhûr Şah İsmâil dünyâya geldi Haydar'ın oğlu İsmâil de aynı şekilde Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı yaparak, sapık fikirleri yaymağa devam etti. Çevresindeki beylik ve devletlerle savaşıp, velîni'metleri olan Akkoyunlu tahtında hak iddia etti. Uzun mücâdelelerden sonra, 908 (m. 1502) senesinde şeyhliği şahlığa tahvil edip, Tebrîz'de Akkoyunlular'dan boşalan İmparatorluk tahtına oturdu. Anadolu içlerine ve Osmanlı topraklarına da sapıklıklarını sirayet ettirmeye yeltenmesi üzerine; Çaldıran'da Sultan Yavuz Selim Hân tarafından mağlup ve perişan edildi. Çaldıran hezimetinden on sene sonra öldü. Safevî Devleti 1150 (m. 1737)'de Afgan hükümdârı Nâdir Şah tarafından yıkılıncaya kadar devam etti. Eshâb-ı Kirâm düşmanı, Safevî Devleti hükümdârları, müslümanlara pekçok zulümler edip, Allahü teâlânın dînini yaymak için cihâd eden Osmanlı devletini arkadan vurdular. Osmanlılar'ın düşmanı olan hıristiyan-Avrupa kavimleri ile işbirliği yaparak, Osmanlı devletinin Avrupa'daki ileri harekâtını engellediler.

---

1) Risâle-i Eşrefzâde Şirvânî, sh. 66

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2961

3) Rehber Ansiklopedisi "Safevîler" maddesi

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 995, 1061

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 389

SAFİYYÜDDÎN ÜRMEVÎ (Muhammed bin Abdürrahîm)

Kelâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahîm (diğer bir rivâyette Abdürrahmân) bin Muhammed el-Ürmevî el-Hindî olup, künyesi Ebû Abdullah, lakabı Safiyyüddîn'dir. 644 (m. 1246) senesi Rebî'ul-âhır ayında Hindistan'da doğdu. 715 (m. 1315) senesinde Dımeşk'da Safer ayının 29. günü vefât etti. Sûfîler kabristanına defn olundu. Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan ve bu maksatla çok yerler gezen Safiyyüddîn, ilk tahsilini annesi tarafından olan dedesinin huzûrunda yaptıktan sonra, 667 (m. 1268) senesi Receb ayında, Dehlî'den çıkıp Yemen'e geldi. Sultan Muzaffer kendisine çok hürmet ve ikramlarda bulundu. Dokuzyüz dinar altın vererek, hürmet ve muhabbetle uğurladı. Buradan Hicaz'a geçen Safiyyüddîn, hac yaptıktan sonra, Mekke-i mükerremede mücavir olarak üç ay ikâmet etti. Oradan 671'de Kâhire'ye geldi. Orada dört sene kaldıktan sonra Antalya'ya, orada onbir sene kaldıktan sonra Konya'ya geldi. Konya'dan sonra Sivas ve Kayseri'de bir müddet kaldı. Orada Kâdı Sirâcüddîn el-Urmevî ile karşılaşıp sohbetlerinde bulundu. 685 (m. 1286) senesinde Şam'a ilim öğrenmek için seyahat yaptı. Fahrüddîn İbn-ül-Buhârî ve gittiği yerlerde görüştüğü büyük âlimlerden ilim öğrendi. Zamanında bulunan Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden, Şafiî mezhebi fıkıh, usûl, kelam âlimlerinin önde gelenlerinden oldu. Fetvâ makamına yükseldi. Dîn-i İslama çok hizmet etti. O zamanda meşhûr olan, Revâhiyye, Zâhiriyye, Devleiyye, Atâbekiyye, Cüvâniyye gibi medreselerde müderrislik yaptı. Aklî ve naklî ilimleri okutup yüzlerce talebe yetiştirdi. Çok ibâdet eden, dînin emirlerine çok bağlı, insanlara fâideli olmaktan, onlara ilim ve edeb öğretmekten, ya'nî İslâmiyete hizmet etmekten zevk alan çok yüksek bir zât idi. İnsanlara çok iyilik ederdi. Muhtaç olanlara yardımda bulunurdu. Eli açık, cömert, iyilik ve ihsân sahibi bir zât idi. Vefâtına yakın, muhafaza edilmesi ve istifâde edilmesi için kitaplarını Dâr-ül-hadîs-il-Eşrefiyye Medresesi'ne vakfetti. Zarif, zayıf, sâde yaşayan, gösterişden uzak, herkes tarafından sevilen bir zât idi.

8 Receb 705 (m. 1306) yılında Dâr-üs-se'âde'de Emîr Tünkîz'ün huzûrunda bir meclis (toplantı) tertîb edildi. Âlimler toplandılar. Şeyh-i Hindî olarak bilinen Safiyyüddîn-i Urmevî hazretleri ve İbn-i Teymiyye de bu toplantıda hazır bulundu. Safiyyüddîn (r.a.) ilmî toplantılarda birşeyi açıklamada gayet uzun ve geniş konuşurdu. Birşey konuşmaya, birşeyi açıklamaya başladığında, şüphe ve i'tirâza mahal bırakmıyacak şekilde konuşurdu. İbn-i Teymiyye ile olan bu münâzarada Safiyyüddîn (r.a) konuşmaya başlayınca, İbn-i Teymiyye âdeti üzere acele etmeye, birşeyden başka birşeye geçmeye; daldan dala koşmaya başladı. Safiyyüddîn-i Hindî buna; "Ey İbn-i Teymiyye! Seni, bir yerde tutmak istediğim zaman başka bir yere, orada tutacağım zaman, daha başka bir yere kaçan bir serçe gibi görüyorum" dedi ve İbn-i Teymiyye'nin bozuk düşüncelerine çok güzel ve kat'i cevaplar vererek onu rezil etti. Emîr Tünkîz Ebû Abdullah Safiyyüddîn-i Hindî hazretlerine, çok ta'zim eder, büyüklüğüne inanır, onu çok severdi. Haddizatında o da, orada bulunanların hepsinin hocası değerinde yüksek bir âlim idi. Orada bulunan âlimlerin hepsi bu büyük zâtın sözlerini kabûl ettiler. İbn-i Teymiyye de, burada meydana çıkan bozuk fikirlerinden dolayı hapsedildi. O beldede İbn-i Teymiyye'nin bozuk fikirleri ilân edilip, onun gibi düşünenler hangi vazîfelerde bulunuyorlarsa, hepsi vazîfelerinden azledildiler.

İmâm-ı Zehebî diyor ki: "Safiyyüddîn-i Hindî (r.a.), dinine çok bağlı, çok ibâdet eden, Allahü teâlâyı çok zikreden bir zât idi. İ'tikâdı çok güzel olup, inanışı, ilk iki asırda bulunan temiz müslümanların, büyük âlimlerin bildirdikleri i'tikâda tam uygun idi."

Safiyyüddîn Ebû Abdullah el-Ürmevî hazretleri, ba'zı eserler tasnif etmiştir. Herbirisi çok kıymetli olan eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır: Nihâyet-ül-vüsûl fî dirâyet-il-usûl (usûl-i fıkha dâir olup üç cilddir.), Zübdet-ül-Kelâm (kelâm ilmine dâirdir), el-Fâik, er-Risâlet-üt-tes'îniyye fî usûl-id-dîniyye.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 162

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 534

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 160

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 37

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 14

6) Miftâh-us-se'âde cild-2, sh. 360

7) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 74

8) El-A'lâm cild-6, sh. 200

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

10) Keşf-üz-zünûn sh. 873, 953, 1217, 1991

SELÂHÜDDÎN ALÂÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Halîl bin Keykeledi bin Abdullah el-Alâî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Sa'îd'dir. Lakabı ise Selâhüddîn'dir. 694 (m, 1294) senesi Rebî'ul-evvel ayında Dımeşk'da doğdu. 761 (m. 1359) senesi Muharrem ayında Kudüs'te vefât etti.

Selâhüddîn Alâî, hadîs ilmini; Kâdı Takıyyüddîn Süleymân el-Makdisî, Îsâ el-Mutâ'im'den, fıkıh ilmini; Kemâlüddîn ez-Zemlekânî ve Burhânüddîn bin el-Firkâh'dan öğrendi. Hadîs ilminde hafız (yüzbin hadîs-i şerîfi râvîleriyle bilen) idi. Şam, Mısır ve Hicaz'da bulundu. Dımeşk'da,

sonrada Kudüs'deki Selâhiyye Medresesi'nde ders okuttu. Fetvâlar verdi. Vefâtına kadar Kudüs'te kaldı.

Zehebî onun hakkında: "Selâhüddîn Alâî, hafızası kuvvetli olup, konuya çabuk vâkıf olurdu" demektedir.

El-Hüseyni ise; "Selâhüddîn Alâî, fıkıhta, nahivde ve usûlde İmâm idi. Hadîs ilminde ise hafız idi." demektedir.

Esnevî ise; "Selâhüddîn Alâî, zamanının hadîs hafızı olup, fıkıh usûl ve diğer ilimlerde İmâm idi. Kudüs'te ders okuttu ve fetvâ verdi. Çok eserler yazdı" demektedir.

Selâhüddîn Alâî'nin rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîf şöyledir: Resûl-i ekrem (s.a.v.) birgün, yanındaki kardeşine haya hakkında nasihatte bulunan birisine rastladı ve ona; **"Haya imândandır, îmân da Cennettedir"** buyurdu.

Selâhüddîn Alâî'nin söylediği bir kasidenin tercümesi şöyledir: "Dikkat ediniz! Dünyâ, sâdece yolcunun bineği gibidir. Bu binek onu, ya uzak ve geniş sahralara götürür. Burası ya sevindirici bir hayır veya üzüntü ve pişmanlığa vesile olan bir şer olur. Eğer şu üç şey en üstün gaye olmasa idi, hayâtım boyunca onlara rağbet etmezdim. 1-Her türlü bozukluklardan arınmış temiz ve doğru i'tikâda yapışmak. 2-Allahü teâlânın yüce dîni, İslâmiyeti yaymak ve onun fazilet ve hikmet dolu yüksek ma'nâlarını talebelere öğretmek. 3- Âdi ve kıymetsiz dünyâ menfaatlerine, dünyânın geçici olan yüksek makamlarına aldanmaktan nefsini korumak, işte, izzet ve rahat bunlardadır. Bu husûsta asrın büyük âlimi Takıyyüddîn Sübkî'nin şu sözü insanoğlu için kâfidir "Kişinin kemâli ilim iledir. Makam ve mertebe ile değildir, ilim sahibinin rütbesi, rütbelerin en yükseği ve en parlağıdır." Bunlarla beraber, Rabbimden beni af ve mağfiret buyurmasını, son nefeste hüsn-i hatime, îmânla can vermeyi, âhırette lütuf ve ihsânlarına kavuşturmasını diliyorum. Bunlardan başka, şu üç şeyi de arzu ediyorum: 1-Yaratılmışların en hayırlısı Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) muhabbeti ve sevgisini, 2- O'nun bütün Eshâbının ve onlardan sonra gelip, onların yolunda giden Tabiîn ve Tebe-i tabiîn sevgisini, 3-Evliyâ-i Kirâma güzel bir şekilde bağlanmağı. Ben onların sevgisini kendime vâcib olarak görüyorum. Bunlar bana, hem hayâtımda hem de vefâtımda benim için kâfidir."

Selâhüddîn Alâî, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tehzîb-ül-usûl, 2- El-Eşbâh ven-Nezâir fî fürû'-ıl-fıkh-ış-Şâfiî, 3- Tafsîl-ül-icmâl fî teârud-il-akvâl vel-ef'âl fil-usûl, 4- Burhân-üt-teysîr fî ünvân-it-tefsîr, 5- El-Mecmû-ül-müzehheb fî kavâid-il-mezheb: Şafiî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 6- Hükme ihtilâf-il-müctehidîn, 7- Câmi-ut-tahsil fil-ahkâm-il-merâsil, 8- İşâret-ül-fevâid-i mecmû'a, 9- Risâlet-ül-aksâ bihâ mâ revâh-ül-Buhârî ve Müslim, 10- El-Erbe'în fî a'mâl-il-müttekîn, 11- El-Veşiyy-ül-muallim, 12- El-Mecâlis-ül-mübtekireh 13- El-Müselsilât, 14- En- Nefehât-ül-kudsiyye, 15- Minhat-ür-râid (ferâiz ilmine dâir), 16- Kitâb-ül-müdellisîn, 17- Mukaddimetü nihâye-il-ahkâm, 18- Keşf-ün-nikâb amma reva eş-Şeyhân lil-Eshâb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 126

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 90

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 190

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 35

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 165

6) Zeyl-i Tezkiret-ül-huffâz sh. 43

7) Tabakât-ül-huffâz sh. 528

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 198

9) El-A'lâm cild-2, sh. 321

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 100, 500, 536, 538, cild-2, sh. 1358, 1359, 1577

11) Brockelmann Gal-2 sh. 64

SELÂHADDÎN-İ SAFDÎ (Halîl bin Aybek)

Fıkıh, nahiv, lügat ve usûl âlimi. Aynı zamanda tarihçi ve edîb. Türk asıllı olduğu kaydedilen Safdî'nin ismi, Halîl bin Aybek bin Abdullah'dır. Künyesi Ebü's-Safâ'dır. Lakabı Selâhaddîn olup, Selâhaddîn-i Safdî diye tanınır. 696 (m. 1296) senesinde Filistin'de bulunan Safd beldesinde doğdu. 764 (m. 1362) senesinde, Şevval ayının 10. günü tâ'ûn hastalığından vefât etti. Zamanının büyük âlimlerinden; fıkıh, usûl, hadîs, nahiv ve edebiyat okudu. Bilhassa edebiyatta çok tanındı. Âlimlerin hâl tercümelerini ihtivâ eden "El-Vâfi bil-vefeyât" isimli eseriyle meşhûr oldu. Ayrıca eserlerinin çokluğu ile dikkati çekti. Hayâtının bir kısmını da, devlet dâirelerinde görev yaparak geçirdi.

Tahsiline ancak 20 yaşlarında başlayabilen Halîl bin Aybek, zamanının en tanınmış âlimlerinden; Şihâbüddîn Mahmûd, İbn-i Seyyidinnûr, İbn-i Nübâte, Ebû Hayyân, el-Mezrî ve Yûnus ed-Debbûsî'den ilim öğrenmiştir. Tâcüddîn-i Sübkî'nin babasından Şifâ adlı eserin tamâmını okumuştur. Bu arada kayda değer diğer bir husûs da, onun Zehebî ve Tâcüddîn-i Sübkî gibi meşhûr âlimlere yakın dost olup, ilim alış-verişinde bulunmuş olmasıdır. Nitekim, Zehebî; "O benden, ben de ondan ilim ve hadîs aldık" derken, Tâcüddîn-i Sübkî de Şafiî fıkıh âlimlerinin hâl tercümelerini ihtivâ eden Tabakât-üş-Şâfiiyye'sinde, Halîl bin Aybek'in hâl tercümesine özel bir yer tahsis etmiştir. Tâcüddîn-i Sübkî, Halîl bin Aybek'in edebiyattan başka fıkıh, usûl ve hadîs ilmi okuduğunu kaydetmekte ve şöyle demektedir: "Safdî, ne zaman bir kitap te'lîf edecek olsa, fıkıh, hadîs ve usûlün yanında asrın ileri gelenleri hakkında bana sorular sorardı.

Benden yardım isterdi. Cem'ul-cevâmî' isimli kitabı te'lîf ettiğim zaman kendi el yazısıyla bu kitabı yazdı ve bu kitabı bir cemâatin huzûrunda okudu. Ve dinleyenler zevk aldı. İstifâde etti. Yine Tâcüddîn Sübkî, onun yazdığı eserlerin sayısının 600 adedi. geçtiğini zikretmektedir. Halîl bin Aybek'in 30 cildlik el-Vâfî bil-Vefeyât adlı târihe dâir eserinden başka, Avân-in-nasr ve a'yân-il-asr (bu eserde, kendi muasırlarının hâl tercümelerini el-Vâfi'den alarak tanzim etmiştir), Lâmiyet-ül-acem (2 cild), Elhân-üs-sevâci' beyn-el-mebâdi' vel-merâci' (2 cild), Keşf-ül-hâl fî vasf-il-hâl, Fedd-ül-hitâm anit-tevriye vel-istihdâm isimli eserleri zikredilebilir.

Kendi el yazması eserlerden anlaşıldığına göre, Halîl bin Aybek'in güzel bir yazısı vardı. Takdîr edilmiş bir âlim ve edîb olan Halîl bin Aybek, doğduğu şehir olan Safd'da, sonra Kâhire'de daha sonraları Haleb ve Râtıbe'de kâtiblik yaptı. En son olarak da Şam'da Beyt-ül-mâl vekîlliği vazîfesinde bulundu.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 5

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 303

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 87

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 200

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 258

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 114

7) El-A'lâm cild-2, sh. 315

SEMNÂNÎ (Alâüddevle Ahmed bin Muhammed)

Horasan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şafiî mezhebi fıkıh, tefsîr, hadîs, kırâat ve tasavvuf âlimi. Semnân pâdişâhının oğludur. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed es-Semnânî olup, künyesi Ebü'l-mekârim'dir. Lakabı Rükneddîn, Alâüddîn ve Alâüddevle olup, daha çok Alâüddevle Semnânî diye tanınmıştır. 659 (m. 1261) senesi Zilhicce ayında Horasan'da Semnân şehrinde doğdu. 736 (m. 1336) senesi Receb ayının 22. Cum'a gecesi vefât etti. Sûfîâbâd şehrinde medfûndur.

Semnânî (r.a.) gençliğinde, amcası, Melik Şerefüddîn Semnânî ile beraber Argun Hân'ın hizmetinde iken, bir anda değişerek, makam ve me'mûriyetini terk etti. Semnân'da bulunan Ahî Şerefüddîn Semnânî'nin hânegâhına giderek, tasavvuf yoluna girdi. Daha sonra hacca gitti. Dönüşte Bağdad'a uğradı. Orada Abdürrahmân el-İsferâînî ve Nûreddîn Keserkî'nin sohbetlerinde bulundu. Büyük bir gayret ve arzu ile ilim öğrenmeyi iki senede tamamlayıp, tasavvufda kemâl derecesine ulaşarak icâzet (diploma) aldı. İnsanlara hakîkati bildirmesi ve onlara doğru yolu göstermesi, ona vazîfe olarak verildi Ayrıca Reşîd bin Ebi'l-Kâsım ve başka âlimlerin sohbetlerinde de bulunarak, ilimde çok yükseldi Sadrüddîn bin Hameveyh, Sirâcüddîn el-Kazvînî, İmâmüddîn Ali bin Mübârek el-Bekrî ve başka zâtlar kendisinden ilim öğrenip rivâyetlerde bulundular.

Alâüddevle Semnânî hazretleri, tasavvuf yolunda kemâle geldikten sonra; "Şimdiki aklım olsaydı, vaktiyle devlet işlerini ve me'mûriyeti terketmez, o makamda riyasızca ibâdet eder, mazlûmları himâye eder, insanların hizmetinde bulunurdum" buyurmuştur.

Zehebî diyor ki: "Alâüddevle Semnânî (r.a.), çok yüksek bir âlim idi. Birçok ilimleri kendisinde toplamıştı. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Vakûr ve heybetli idi. İnsanlara karşı söylediği sözler çok te'sîrli olurdu. Ahlâkı güzel olduğu gibi, görünüş olarak da çok güzel, asâlet sahibi bir zât idi. Îsâr sahibi idi. Ya'nî kendisinin ihtiyâcı olduğu şeyi, başka ihtiyâç sahiplerine verir, başkalarını kendisine tercih ederdi. Kazandığının hepsini fakirlere sadaka olarak veren çok iyilik sahibi bir zât idi." Tefsîr, tasavvuf ve diğer ilimlere dâir eserleri ve kıymetli şiirleri vardır. İslâm âlimlerinin büyüklerinden olan Hâce Ali Râmitenî hazretleri ile mektûplaşırlardı.

Alâüddevle Semnânî'ye sordular ki "Evliyânın rûhâniyetinden istifâde edebilmek için, mezarına gidip ziyâret etmeğe lüzum var nüdür? Nerede olursa olsun, bir velînin rûhuna teveccüh olunursa, rûhu orada hâzır olmaz mı?" Cevâbında buyurdu ki: "Kabir başına gitmenin çok fâidesi vardır. Evliyâyı ziyârete giden kimse, yolda hep onu düşünür, ona teveccühü her adımda artar, mezarı başına gelip toprağını görünce, hep onunla meşgûl olur. Teveccühü arttıkça, ondan istifâdesi artar. Evet, rûhlar için bir mâni, perde yoktur. Onlar, hatırlandığı her yerde hâzır olurlar. Fakat dünyâda iken, yıllarca, beraber bulunduğu beden o topraktadır. Onun için rûhun bu toprağa uğraması, nazarı ve bağlılığı, başka yerlere olandan daha çoktur. Birgün Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.a) vaktiyle çile çekmiş olduğu odaya girdim. Burada çok zevklendim. Sonra Cüneyd'in mezarına gittim. Orada önceki zevki bulamadım. Sebebini mürşidime sordum. "O zevkler, Hazreti Cüneyd sebebi ile mi hâsıl oldu? dedi. "Evet" dedim. "Ömründe birkaç gün kaldığı yerde zevk hâsıl olduğuna göre, senelerce, birlikte bulunduğu bedeni yanına gidince,

elbette daha çok zevk hâsıl olmak lâzım gelir. Belki mezarı başında iken başka şeyleri görerek ona teveccühün azalmış olabilir" dedi.

Alâüddevle Ahmed bin Muhammed Semnânî (r.a) buyurdu ki:

"Eğer bir kimse, boş oturur, hiçbir iş yapmaz, bu yaptığına da, "Zühd, dünyâyı terk etmek" adını koyarsa, o kimsenin yaptığı şeytana tâbi olmaktan başka birşey değildir. Hiçbir faideli iş yapmayarak, ömrünü boşa harcayandan daha hayırsız bir kimse yoktur."

"İnsan vücûdunda amellerin tohumu, yenilen lokmadır. Bir kimse lokmayı gaflet içinde yerse, lokma helâlden de olsa, ondan insanların fayda görmesi mümkün değildir."

"Bir kimse velilik mertebesine ulaşsa, onun üzerine Hak teâlânın bir perde örtememesi, onu halkın gözünden gizlememesi mümkün değildir. **"Evliyâm kubbelerim altında** (saklı)**dır. Onları benden gayrisi tanıyamaz"** hadîs-i kudsînin ma'nâsı da budur. Burada bildirilen "Kubbeler" beşeriyet sıfatlarıdır. Pamuktan ve başka maddelerden dokunmuş perde değildir, insanlık sıfatları öyle birşeydir ki, o velîde, Hak teâlâ hazretleri açık bir kusur kılar veya bir hünerini ayıp sûretinde gösterir. "Onu Allahtan başka kimse tanıyamaz" demek, "İçi, ilâhi irâde nûru ile dolu olmayan kimseler o velîyi anlıyamaz" demektir. Ancak o nûr ile nûrlanan kimseler anlayabilir."

Alâüddevle hazretleri, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazmış olup, yazdığı eserlerin sayısının ücyüzden fazla olduğu rivâyet edilmektedir. Bu eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: "Adâb-ül-halvet, Beyânü zikr-il-hafi, Tefsîr-ül-Kur'ân (13 cild), Sırr-ül-bâl fî etvâr-i sülûk-i ehl-il-hâl, Şekâik-üd-dekâik, el-Urvetü lî ehl-il-halvetî, el-Urvet-il-vüska, Füsûs-ül-usûl, el-Felâh (Muhtasar-ı Şerh-ıs-sünne), Fevâid-ül-akâid, Medâric-ül-me'âric, el-Makâlât fit-tasavvuf, el-Mükâşefât, Mevârid-üş-şevârid, el-Mühcet-üt-tevhîd, Tuhfet-üs-salikîn ve başkaları.

Alâüddevle Semnânî hazretlerinin yazmış olduğu Şekâik-üd-dekâik ve Hadâik-ül-hakâyık kitabından seçmeler:

"Tövbe; geçmişte yapılan günâh ve hatâya pişman olmak ve onu, ondan sonra terketmektir."

"Tasavvuf; Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymak, fazla konuşmayı, fazla yemeyi ve fazla uykuyu terketmektir."

"Tasavvuf bir ağaç ise, tövbe onun kökü, yalnızlık, bu ağacın kabuğu; tevhîd, meyvesi; sabır, safa, sıdk (doğruluk) ve salâh yaprakları; vekar, sevgi, vefa, çiçekleridir. Allahü teâlânın izni ile, bu ağaç her zaman meyve verir."

"En büyük muharebe, konuşur ve yerken, nefs ve şeytanla olan harbdir. Eğer onlara galip gelirsen, kurtulursun."

"Şükr, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını, rahmetini görmektir. Bütün ni'metlerin, O'ndan geldiğini anlamaktır."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 73

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 250

3) El-A'lâm cild-1, sh. 223

4) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 108

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 125

6) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 496

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 983

SERÛCÎ (Ahmed bin İbrâhim bin Abdülganî)

Mısır'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Abdülganî bin Ebî İshâk es-Serûcî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs ve lakabı Şemsüddîn'dir. Harran nahiyelerinden Serûc'a mensûb olduğu için, Serûcî denilmiştir. 637 (m. 1239) senesinde doğdu. 701 (m. 1301) senesinde, Rebî'ul-âhır ayının 12. günü Mısır'da Kâhire'de vefât etti. Karâfe kabristanında İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabri yakınında defn olundu. Doğum ve vefât târihleri 639-710 olarak da bildirilmiştir.

Necmüddîn Ebü't-Tâhir İshâk bin Ali bin Yahyâ hazretlerinin talebesi ve dâmâdı olan Serûcî (r.a.), ayrıca Sadrüddîn Süleymân bin Ebi'l-İzz, Muhammed bin Ebi'l-Hattâb bin Dıhye ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatan Hidâye kitabını ezberledi. Fıkıh, hadîs ve başka ilimlerde yükseldi. Zamanında bulunan fıkıh âlimlerinin önde gelenlerinden oldu. Çalıştığı ilimlerde mahîr ve meşhûr oldu. Herkes tarafından tanındı. Sâlihiyye, Nâsıriyye ve Sûfiyye medreselerinde ders verdi. Alâüddîn Ali bin Bilbân el-Fârisî ve Alâüddîn-i Türkmânî gibi fıkıh âlimlerini yetiştirdi. Çok talebeye ders okuttu. Nu'mân el-Hatîbî'nin vefâtından sonra, 691 (m. 1292) senesinde Kâhire kadısı oldu. Vefâtından az bir zaman önceye kadar bu vazîfeye devam etti. Faziletler sahibi, heybetli, kadri yüce, düzgün sözlü, fasih, güleryüzlü, makbûl bir zât idi. Çok hayır ve hasenat sahibi idi. Çok cömert idi. Fakirlerin, garîb ve muhtaçların sığınağı idi. Zamanında bulunan ve daha sonra gelen âlimlerden ba'zıları onun bu güzel hâllerini zikretmişler ve onu çok övmüşlerdir.

Şöyle anlatılır: Serûcî hazretleri hacca gittiğinde, Mekke-i mükerremede Allahü teâlâdan bir dilekte bulunmuştu ve bunu da hiç kimseye söylememişti. Bundan bir müddet sonra kendisine bir kimse gelerek dedi ki: "Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Sana, "Yanında (cebinde para olarak) ne varsa hepsini bana ver! Buna alâmet de (işâret istersen o da) Mekke-i mükerremede, Allahü teâlâdan şu dilekte bulunmandır" diye söylememi emir buyurdular" dedi. O kimsenin sözlerini hayretle dinleyen Serûcî hazretleri, "Peki" dedi ve derhâl yanında bulunan yüz dînâr altın ve bin gümüşü çıkarıp o kimseye verdi. Sonra da; "Şayet yanımda bundan daha fazla birşey bulunsaydı. Onu da mutlaka sana verirdim. Çünkü bu emri Resûlullah efendimizden (s.a.v.) naklettiğine dâir bildirdiğin işâret mutlaka doğrudur" buyurdu.

Rivâyet edildiğine göre, Ebü'l-Abbâs-ı Serûcî hazretlerinin bir defteri vardı ve birisinden borç alacak olsa o deftere kayd ederdi. Vefâtı yaklaştığında o defteri gösterip, kalan borçlarının ödenmesini vasıyyet etti. Vefâtından sonra bir şahıs gelerek, Serûcî hazretlerinde ikiyüz dirhem alacağı kaldığını bildirerek istedi. Deftere baktılar, bu şekilde bir kayıt bulamadılar. O gece sâlihlerden bir zât, Serûcî hazretlerini rü'yâsında gördü. Serûcî, rü'yâyı gören kimseye hitaben; "O (alacaklı olduğunu söyleyen kimse) doğru söylüyor, ince bir yazı ile o kimsenin söylediği, defterde yazılıdır" buyurdu. Daha dikkatle deftere baktıklarında, hakîkaten yazıyı buldular ve hemen o kimseye alacağını ödediler.

---

1) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 261

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 60

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 468
4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 23
5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 267
6) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 96
7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 140
8) El-A'lâm cild-1, sh. 86
9) Fevâid-ül-behiyye sh. 13

SEYYİD ATÂ

Türkistan evliyâsının büyüklerinden, Zengî Atâ'nın dört büyük halîfesinden biri. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek torunları Hazreti Hüseyn'in soyundandır. İsmi, Ahmed olup, Buhârâ medreselerinde ilim öğrenirlerken içlerine bir ateş düşüp, ilim ve amelde ihlâs elde etmek ve îmân-ı kâmil sahibi olmak iştiyâkıyla üç arkadaşıyla beraber bir tasavvuf âlimine teslim olmaya karar verdiler. Diğer arkadaşları, Uzun Hasen Atâ, Sadreddîn Muhammed Atâ ve Bedreddîn Muhammed Atâ adlarını taşıyorlardı. Bu dört genç, Buhârâ'da medreseyi terk edip, bir tasavvuf âlimi aramak için yola çıktılar. Taşkend yakınlarında çobanlık yapan Zengî Atâ'nın, kendilerine yol gösterebileceğini öğrendiler. Zengî Atâ'yi, bir çalılıkta, evine götürmek için odun toplarken buldular. Selâm verdiler. Zengî Atâ, selâmlarına cevap verip, hâl hatır sordu. Buhârâ medreselerinde zâhirî ilimleri tahsil ettiklerini, ancak bâtınî ilmleri tahsil edebilecekleri bir mübârek kişiyi aradıklarını arzettiler. Zengî Atâ; "Durun, sizi irşâd edecek zâtın nerede olduğunu haber vereyim" dedi. Bu temiz niyetli, iyi kalbli gençler çok sevindiler. Yüzünü bir tarafa çevirip kokladı ve sonra da; "Sizin bu ilimde nasîbiniz bizden başkasında değildir!" buyurdu. Bu dört genç, Zengî Atâ'nın dört büyük halîfesi olacak olan Uzun Hasen Atâ, Seyyid Atâ, Sadr Atâ ve Bedr Atâ'dan başkası değildi. Zengî Atâ'nın sözüne ilk önce inanıp tasdik eden, Uzun Hasen Atâ ile Sadr Atâ oldu. Bu sebepten de ilk kemâle gelenler onlar oldu. İçlerinden Seyyid Atâ; "Ben, hem Resûlullahın (s.a.v.) torunu olayım. Hem de mektep medrese görmüş olayım, sonra da bu garip çobana talebe olayım!" diye düşündü. Ama arkadaşlarından da ayrılamadı. Onun soyu ve ilmi ile gurûrlanması yolunu tıkadı.

Zengî Atâ'nın hizmetinde ne kadar çalıştı ve riyâzet çekti, mücâhede yaptıysa da, gönlü açılmadı. Nihâyet hâlini Anber Ana'ya arz edip: "Sizin sözünüz, Atâ hazretleri yanında makbûl, inâyet ve şefkatiniz çoktur. Umarım ki, bana yardım edersiniz" dedi. Anber Ana kabûl edip: "Bu gece kendini siyah bir keçeye sarıp, Atâ'nın yolu üzerine yat. Seher vaktinde abdest almaya çıktığında, seni o hâlde görüp, merhamet etsin" dedi. Seyyid Atâ söylenenleri yaptı. Anber Ana geceleyin Zengî Âtâ'ya; "Ahmed seyyiddir, âlimdir. Bu kadar zamandır hizmetinizdedir, inâyet nazarınıza kavuşamadı" dedi. Atâ hazretleri tebessüm edip; "Seyyidliği ve ilmi, yolunu kesti. Beni gördüğü gün ona kendimi tanıttım. İhsân saymadı ve gönlünden; "Ben seyyid ve âlim iken bir sığır güdücüsü siyaha nasıl tâbi olurum?" düşüncesini geçirdi. Madem ki sen şefaat ettin, inşâallah hâli düzelir" dedi. Seher vaktinde dışarı çıkıp, yol üzerinde siyah bir şeyin yattığını gördü. Ayaklarını kaldırıp Seyyid Atâ'nın göğsüne bastı. Seyyid Atâ, hemen ayaklarını öpüp, yüzüne sürdü ve yalvardı. "Kimsin?" dedi. "Ahmed'im" dedi. "Kalk, bu kırık hâlin, işini düzeltti" buyurup, oracıkta, Seyyide husûsî iltifât ettiler. Seyyid Atâ, hemen maksadına kavuştu. Gönlündeki perdeler açıldı. Az zamanda İrşâd mertebesine erişip, nakısları kemâl mertebesine kavuşturdu. Ahmed Yesevî hazretlerinin, Zengî Atâ silsilesiyle gelen yolunun devamını teşkil

eden iki halkadan biri oldu. Seyyid Atâ'nın en meşhûr halîfesi, Huzyanlı İsmâil Atâ idi. Onun halîfesi de, oğlu İshâk Hoca idi.

Birgün Seyyid Atâ'nın yanında, Hakîm Atâ'nın hâl ve şiirlerinin toplandığı Hakîm Atâ kitabı okundu. Seyyid Atâ'da, Hakîm Âtâ'ya karşı kuvvetli bir iştiyâk doğdu. Ona kavuşmak arzusuyla yanıp tutuştu. "Onun yanında seyyidlerden kimse var mı?" diye sordu. Kimse olmadığını öğrenince, yanına üç kişi alarak Harezm taraflarına gidip, Amuderyâ (Ceyhun) ırmağı yakınlarındaki Bağırgan'da; Hakîm Atâ türbesinin yanına vardı. Hakîm Atâ'nın kabrini su basıp, kırk yıl üstünde su akmıştı. Sonra, rü'yâsında aldığı bir işâretle, Celâl Hoca nâmında bir mübârek kişi, kabri bularak, üstüne türbe ve imâret inşâ etmiş, kendisi de orada yerleşmişti Seyyid Atâ, Celâl Hoca'dan orada yerleşmek için müsâade istedi. Celâl Hoca, kendisinin buraya Hakîm Atâ'nın emriyle gelip yerleştiğini söyleyip, ikisinden birinin burada fazla olacağını bildirdi. Seyyid Atâ da; "Hâlimizi gidip, Hakîm Âtâ'ya arzedelim. Ne buyurursa öyle yapalım" dedi. Celâl Hoca kabûl etti. O gece Hakîm Atâ'nın huzûruna gittiler. Hakîm Atâ'nın mezarından, Allahü teâlânın izniyle onlara şöyle bir cevap geldi: "Ey oğlum Şeyh Celâl! Seyyid Atâ, buraya Resûlullahın (s.a.v.) emriyle geldi Bana komşu olmayı ona bırak. Sen yakınlarda Aktaş denilen bir yer vardır, oraya git. Orada ikâmet et. Gelen, benden önce seni ziyâret etsin! Biz, önce seni ziyâret etmeyenleri kabûl etmeyiz!" Bu emir üzerine Celâl Hoca, mücâvirliği bırakıp, Aktaş'a giderek yerleşti. İnsanlara, Allahü teâlânın yolunu göstermeye orada devam etti. Seyyid Atâ uzun zaman Hakîm Atâ'nın komşusu oldu. İnsanlara, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Doğru yolu gösterdi. Vefât zamanı geldi. Talebeleri; "Sizi Kâ'be tarafına mı götürelim, yoksa buraya mı defnedelim?" dediler. O da; "Tabutumu büyük bir arabaya koyarak, yönünü Kâ'be tarafına doğru çevirip bırakın. O gece hayvanlarınızı iyi bağlayın, gürültü etmeyin. Evinizde oturun, sakın dışarı çıkmayın. Seher vakti gidip bakın, araba nerede durmuşsa beni oraya gömersiniz" dedi vefât edince, dediği gibi yaptılar. Geceleyin müthiş gürültü oldu. Kimse dışarı çıkmadı. Tan yeri ağarınca, ortalık sâkinleşti. Çıkıp baktılar, cenâze koyduktan araba, Hakîm Atâ türbesi yanında durmaktaydı. Talebeler de vasıyyetine uygun olarak, arabayı buldukları yer olan Hakîm Atâ türbesi yanına defnettiler. Seyyid Atâ'nın vefâtı, 702 (m. 1302) yılında oldu. Şimdi Harezm tarafına gidenler ilk önce Celâl Hoca'yı ziyâret ederler, daha sonra Hakîm Atâ'nın eşiğine yüz sürerler, sonra da Seyyid Atâ'nın makamında huzûr bulurlar. Onların türbelerinin bulunduğu yer, Harezm'de Ceyhun (Amuderyâ) ırmağına üç dört kilometre mesafede Hakîm Atâ denilen beldededir.

Seyyid Atâ, Hazreti Azîzân ve Pîr-i Nessâc lakablarıyla meşhûr olan, evliyânın büyüklerinden, Ali Râmitenî hazretleriyle aynı yıllarda yaşadı. O mübârek zâtın sohbetlerinde bulundu. Birgün, Ali Râmitenî ile ilgili olarak kendisinden insanlık îcâbı bir hatâ sâdır oldu. O sıralarda Kıpçak yaylasında başıboş dolaşan eşkiyalardan bir grup, Seyyid Atâ'nın evini ve bulunduğu bölgeyi yağmaladılar. Oğlunu esîr alıp götürdüler. Seyyid Atâ, bu hâle çok üzüldü. Allahü teâlâya münâcaatta bulunup, bu üzüntüsüne sebep olan günâhını kalbine ilham etmesini istedi. Kendisine hatâsı bildirildi. Seyyid Atâ, bu üzüntünün nereden geldiğini anladı ve Azîzân hazretlerine karşı hatâsının cezası olduğunu bildi Yaptığına pişman oldu. Bir ziyâfet hazırladı, özür dilemek için Azîzân hazretlerini ve talebelerini da'vet etti. Ona karşı çok tevâzu gösterdi. Hazreti Azîzân, Seyyid'in maksadının ne olduğunu anladı ve ricasını kabûl eyledi ve da'vetine geldi Bu mecliste çok sayıda büyükler, âlimler, şeyhler var idi. Bugün Azîzân hazretlerinde büyük bir hâl ve rahatlık (bast hâli) vardı. Sofra düzülüp, yemek hazır olduğunda, Azîzân hazretleri; "Seyyid Atâ'nın oğlu gelmeyince, Ali (ki kendi ismidir) bu sofradan ağzına tuz koymaz

ve elini yemeklere uzatmaz" dedi ve sonra bir ân sustu. Orada bulunanlar, bu büyük sözün neticesini gözetir oldular. Bir ân sonra, Seyyid Atâ'nın oğlu, aniden kapıdan içeri giriverdi. Bu hâli görünce, meclisden bir feryâd, bir figân koptu. Oradakiler şaşırıp dona kaldılar. Gelen gençten, eşkiyanın elinden nasıl kurtulduğunu sordular. "Az önce, eşkiyadan bir grubun elinde esîr idim. Elim ayağım iplerle bağlı idi. Şimdi ise, kendimi sizin yanınızda görüyorum. Bundan fazla birşey bilmiyorum" dedi.

Orada bulunanlar, bu işin Ali Râmitenî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladılar. Seyyid Atâ başta, olmak üzere, o mübârek kimseye talebe oldular. Birgün bir çiftçi bir yere pirinç ekerken, Seyyid Atâ oradan geçiyordu. "Ne ekersin?" diye sorunca, çiftçi; "Pirinç ekerîm." Lâkin bu topraktan iyi pirinç bitmez" dedi. Seyyid Atâ, toprağa hitâb edip; "Ey toprak, iyi pirinç ver" dedi. Bundan sonra nice yıllar o topraktan bölgenin en iyi pirinci yetişti.

---

1) Mecmûa Hazinî sh. 47

2) Hazinet-ül-Asfiyâ cild-1, sh. 540

3) Cevâhir-ül-Ebrâr sh. 232

4) Makâmât-ı Nakşibendiyye sh. 16

5) Reşehât ayn-ül-hayât sh. 21

SEYYİD EMÎR KÜLÂL

Evliyânın büyüklerinden, insanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin ondördüncüsüdür. Hazreti Hüseyn'in soyundan olup, seyyiddir. Evliyânın meşhûrlarından olan Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin talebesi ve Behâeddîn-i Buhârî Nakşibend hazretlerinin hocasıdır. Çömlekçilik yaptığı için "Külâl" ismiyle meşhûr olmuştur. Buhârâ'nın Sûhârî kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 772 (m. 1370) senesinde Sûhârî'de vefât etti. Kabri oradadır. Büyük bir âlim ve mürşid-i kâmil olup, her ânını İslâmiyete uygun olarak geçirirdi. Pekçok kimse onun sohbetinde ve derslerinde kemâle ulaşmıştır. Onun üstün hâllerini gösteren çok menkıbesi vardır.

Annesi şöyle anlatmıştır: "Emîr Külâl'e hâmile iken, şüpheli bir lokma yesem, karın ağrısına tutulurdum. O lokmayı mi'demden geri çıkarmadıkça, karın ağrısından kurtulamazdım. Bu hâl üç defa başıma gelince, çok temiz ve hayırlı bir çocuğa hâmile olduğumu anladım. Bunun üzerine yediğim lokmaların helâlden olmasına çok dikkat edip, ihtiyâtlı davrandım."

Babası Seyyid Hamza, Medine'den gelip, Buhârâ'nın Efşene köyüne yerleşmişti Sâlih bir zât idi. Bir defasında, zamanın en meşhûr evliyâsı Seyyid Atâ, yanında zamânın meşhûr zâtlarıyla büyük bir cemâat hâlinde, Emîr Külâl hazretlerinin babası Seyyid Hamza'nın bulunduğu köyden geçiyordu. Bu yolculuğu sırasında tanışıp dost oldular. Bundan sonra Seyyid Atâ'nın her ne zaman oraya yolu düşse, önce doğruca Seyyid Hamza'nın evine gider, başkalarıyla daha sonra görüşürdü. Yine bir defasında Efşene köyüne uğramış ve Seyyid Hamza'nın yanına gelmişti. Bu gelişinde ona bir müjde verip, şöyle demiştir: "Ey Kardeşim! Allahü teâlâ sana öyle bir evlât verecek ki, şânı pek yüce olacak. Cihan, baştan başa onun hizmetine girecektir. Bu çocuğun doğduğu zaman. İsmini Emîr Külâl koy." Aradan yıllar geçti. Seyyid Hamza'nın bir oğlu oldu. Seyyid Atâ'nın işâreti üzerine. İsmini "Emîr Külâl" koydu. Seyyid Atâ yine Efşene köyüne gelmişti. Bu sırada Seyyid Emîr Külâl dört-beş yaşlarına girmişti. Seyyid Atâ, Efşene köyüne

geldiği sırada, çocuklardan bir kısmı sokakta oynuyor, Emîr Külâl de oyuna karışmadan kenarda duruyordu. Seyyid Atâ'yı görünce, koşup yanına geldi. O da elinden tutup, beraberce eve gittiler. Evlerine varınca, Seyyid Atâ onu yanına oturtup, kendi sarığını ikiye bölüp, bir kısmını kendi başına, bir kısmını da Seyyid Emîr Külâl'in başına sardı. Ona teveccüh ve himmette bulunup, çok duâ etti. Duâsı ve himmeti bereketiyle, tasavvuf hâllerinden ve mertebelerinden çok ni'metlere kavuşturdu. Sonra da; "Emîr Külâl'in öyle derecelere kavuşacağını müşâhede ediyorum ki, onun derecesi, benim derecemden üstün olacak buyurdu. Böylece Emîr Külâl, henüz küçük yaşında büyük bir evliyânın teveccühüne ve duâsına kavuşmakla şereflendi ve bu saadetle büyüdü.

Emîr Külâl ilk gençlik yıllarında, onbeş yaşlarında iken güreşmeye heves etmiş ve bu işle meşgûl olmaya başlamıştı. Birgün güreş meydanına çıkıp dönerken, seyircilerden birinin kalbine şöyle gelir "Bu seyyid çocuk, güreş ile meşgûl oluyor, hâlbuki böyle bir hâlde bulunmak, kendisinin yüksek değerine ve seyyidlik şerefine uygun değildir. Kalbine bu düşüncenin gelmesiyle, oturduğu yerde uyur; rü'yâda görür ki, kıyâmet kopmuş ve kendisi göğsüne kadar bir bataklığa batmıştı. Çıkmaya gücü yoktu. Fakat, öteden Emîr Külâl hazretleri gelip, elleriyle onu pazusundan tutup, bataklıktan çıkarır. Sonra uykudan uyanınca, görür ki, güreş bitmiştir. Seyyid Emîr Külâl hazretleri, ona dönüp; "Senin rü'yânda gördüğün gün için pehlivanlık ediyorum; senin gibi çamura ve bataklığa batmış olanları kuvvet ve himmetle kurtarırım" buyurmuştur. O zât, Emîr Külâl'in ellerine kapanıp, tövbe ve istiğfar etmiştir.

Yine gençlik yıllarında birgün, er meydanında güreş tutmakta ve büyük bir kalabalık da onu seyretmekte idi. Zamanın büyük âlimi ve mürşid-i kâmili olan Muhammed Bâbâ Semmâsî, o güreşirken tam oradan geçmekte idi. Orada durup, uzun müddet ayakta onu seyretti. Yanında bulunan talebeleri onu seyretmesine şaşıp, kendi kendilerine; acaba bu işle meşgûl olanları seyretmesinin sebebi nedir? diye düşündüler. Muhammed Bâbâ Semmâsî, yanında bulunan talebelerinin kalblerinden geçeni anlayıp buyurdu ki: "Bu meydanda öyle bir mert vardır ki, pekçok kimse onun sohbetinin bereketiyle evliyâlık konaklarının üstün mertebelerine kavuşacaktır.

Onu, bulunduğumuz yola bağlamak istiyorum. Onlar böyle konuşurken, Emîr Külâl'in gözleri Muhammed Bâbâ Semmâsî'ye takıldı. Onu görür görmez, birdenbire kalbi ona tutulup değişiverdi. Hemen koşup yanına yaklaştı. Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin ellerine kapandı. O güne kadar yaptığı bütün hatâ ve günahlardan tövbe etti ve Muhammed Bâbâ Semmâsî'ye sâdık bir talebe oldu. Bundan sonra, hayâtında yeni ve bambaşka bir safha başlamıştı. Hocasının sohbetinden ve hizmetinden hiç ayrılmadı. Yirmi sene sohbetine ve derslerine devam etti. Her hafta Pazartesi ve Perşembe günleri, Sûhârî'den beş fersah (30 km. kadar) uzakta bulunan ve hocasının ikâmet etmekte olduğu Semmas'a gider gelirdi. Hocasına olan bağlılığı, temizliği, gayreti, ilme olan arzu ve isteği, onu kısa zamanda olgunlaştırdı. Hocasının derslerinde ve sohbetlerinde kemâle ulaştı, insanlara doğru yolu gösteren kıymetli bir rehber oldu. Hocası Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin vefâtından sonra, onun yerine geçip, irşâd vazîfesi yaptı.

İnsanların İslâm ahlâkı ile ahlâklanmasını, kalbin ve rûhun kötü huylardan kurtulmasını, Allah rızâsı için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlıyan ve bu iş için lâzım olan bilgileri öğreten tasavvuf ilminde çok talebe yetiştirdi. Nakledilir ki, bir defasında Mekke-i mükerremeden ve Medîne-i münevvereden tasavvuf ehli olan kimseler, bir cemâat hâlinde Buhârâ'ya geldiler, Buhârâ'da Sûhârî köyüne gitmek istediklerini söyleyerek, bu köyü sordular. Bunun üzerine

kendilerine; "Siz nereden geliyorsunuz ve bu köyü niçin Soruyorsunuz?" dediler. Onlar da Mekke ve Medine'den geldiklerini, Sûhârî köyünü sormalarından maksadlarının, orada ikâmet etmekte olan Emîr Külâl hazretlerini ziyâret etmek ve onunla görüşmek olduğunu söylediler. Buhârâ'da görüştükleri kimseler, onlara; "Mâlesef, Emîr Külâl hazretleri vefât etti" dediler. Gelenler dediler ki: "Madem mübârek yüzünü görmek nasîb olmadı, bari oğullarıyla görüşelim." Bu maksadla Sûhârî köyüne gittiler. Emîr Külâl hazretlerinin oğulları, onlarla görüşüp sohbet ettiler. Onlara; "Babamız Mekke ve Medine'ye hiç gitmemişti. Siz onu nereden tanıyorsunuz?" dediler. Gelenler, "Biz de buralara hiç gelmedik. Fakat biz Emîr Külâl hazretlerini Kâ'be'de gördük. İki-üç seneden beri hac mevsiminde bizimle beraber Kâ'be'yi tavaf ederdi. Mekke ve Medine'de pekçok kimse ona bî'at edip talebe olmuştu. Fakat bu sene Kâ'be'ye gelmedi. Merak edip, ona olan muhabbetimiz ve hasretimiz sebebiyle görmeye gelmiştik, fakat nasîb olmadı" dediler. Böylece, Emîr Külâl hazretlerinin, kerâmetle, her sene hac mevsiminde, bulunduğu beldenin halkı farkına varmadan Ka'be'ye gittiği anlaşıldı. Gelen ziyâretciler, daha sonra Emîr Külâl hazretlerinin kabrini ziyâret edip, duâ ettiler. Sonra da oğullarından müsâade alarak Sûhâri köyünden ayrıldılar.

Nakledilir ki, birgün Emîr Külâl hazretleri sohbet ederken, kendisini bir hâl kapladı. Bu sırada hac yapmakta olanların hâllerini, nerede ve ne yapmakta olduklarını gördüğünü söyleyerek, anlatmaya başladı. Meclisinde bulunanlardan biri; "Kâ'be'yi nasıl görüp de anlatıyor? Kâ'be buraya çok uzakdır" diye düşündü. Biraz sonra Emîr Külâl hazretleri, böyle düşünen kimsenin yanına yaklaşıp, elinden tuttu ve; "Gözlerini yum, başını kaldır, bak ne göreceksin" buyurdu. O da söylediği gibi yaptı. Birden gözüne Kâ'be ve tavaf edenler göründü. Emîr Külâl hazretlerini de tavaf edenler arasında gördü. Bunun üzerine adam hayretler içinde kalıp, Emîr Külâl hazretlerinin ellerine kapandı, yanlış düşüncelerinden af diledi. Bundan sonra Emîr Külâl hazretleri buyurdu ki: "Ey câhil kişi, bir kimse, kendisinde birşey olmazsa, başkasında da yok zanneder. Gönül aynası açılmadıkça da, hiçbir şeyi göremez, idrâk edemez." O kimse tövbe edip, sâlih ve makbûl kimselerden oldu.

Seyyid Emîr Külâl bir defasında, talebeleriyle birlikte evliyânın meşhûrlarından Hayran Atâ'nın kabrini ziyârete gitmek için yola çıkmıştı. Yolun bir kısmını yürümüşlerdi ki, yolun ilerisinden bir heybetli arslan ortaya çıkıp, yolda durdu. Arslanı gören talebeler endişelenip, huzûrsuz olmaya başladılar. Emîr Külâl hazretleri hiç aldırmadı. Arslanın yanına yaklaşınca, yelesinden tutup yoldan çekip çıkardı ve kenara bıraktı. Talebeleri geçtiler. Baktılar ki, arslan, Emîr Külâl hazretlerine yaklaşıp, başını yere koyarak, saygı gösterir gibi hareketler yaptı. Sonra oradan uzaklaştılar. Bu hâli gören talebeleri; "Efendim, bu nasıl bir işdir" diye suâl ettiler. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey dostlarım, şunu biliniz ve dikkat ediniz ki, her kim gerçekten Allahü teâlâdan korkarsa, herşey ondan korkar, zarar vermez. Allahtan korkmayan kimse, herşeyden korkar. Bir kimse, dâima Allahü teâlâdan korkar bir hâlde olursa, Allahü teâlâ ona korkutucu birşeyi musallat etmez. Hattâ o kul, Allahtan korkduğu için herşey ondan korkup, çekinir."

Emîr Külâl, hocası Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin yanında, Semmâs'da bulunduğu sırada, orada oturan bir grup insanla, başka bir köyden bir cemâat arasında anlaşmazlık çıkmıştı, iş kavgaya dökülüp, birinin dişi kırılmıştı. Dişi kırılan kimse ve taraftarları, kırılan dişin diyetini almak için hakime müracaat etmeye karar verdiler. Fakat önce Muhammed Bâbâ Semmâsî'ye danışalım, kendi başımıza iş yapmayalım, ne buyurursa öyle yapalım dediler. Doğruca Muhammed Bâbâ Semmâsî hazretlerinin huzûruna gidip, durumu arzettiler. "Kırılan dişi verin" buyurdu. Dişi alıp, o sırada henüz yanında talebe olan Emîr Külâl'e kırık dişi verip; "Ey evlâdım,

şu işi hallet de, aralarındaki anlaşmazlık bitsin" buyurdu. Emîr Külâl, kırık dişi alıp, evliyânın rûhâniyetini vesile kılıp, Allahü teâlâya duâ ederek, kırık dişi yerine koydu. Hemen o anda, duâsı bereketiyle diş, eskisi gibi sağlam bir hâle geldi. Dişi kırılan kimse, bu hâdise karşısında hayret edip, dişini kıranları şikâyet etmekten vazgeçti. Yanında bulunanlarla birlikte, yaptıklarına pişman olup, tövbe ettiler ve doğru yol üzere yürüyen sâlih kimselerden oldular.

Nakledilir ki, bir köyde zamanın sâlih zâtlarından biri vefât edeceği sırada, cenâze namazını Emîr Külâl hazretlerinin kıldırmasını vasıyyet etmişti. Fakat Emîr Külâl, uzak bir yerde bulunuyordu. O zât vefât edince, o beldenin âlimleri, velileri toplandı. Emîr Külâl'in çağrılması için, bulunduğu yere bir kişi gönderelim dediler. Bunun üzerine orada bulunan Şeyh Sûfî; "Haberci göndermenize lüzum yok, bu durum ona Allahü teâlânın izni ile ma'lûm olur ve buraya gelir" dedi. Bu arada iki kişi gidip, haber vermek üzere hazırlanmıştı. Tam gidecekleri sırada, Emîr Külâl hazretleri aniden karşıdan gözüktü. Halk onu görünce, hemen karşılamaya koştular ve bu kerâmeti karşısında onu daha çok sevip, bağlandılar. Bundan sonra Emîr Külâl, vefât eden zâtın cenâze namazını kıldırdı ve toplananlarla birlikte kabre götürüp, defnettiler. Cenâze defn edildikten sonra, cemâat câmide toplandı. Cemâat çok kalabalık idi. Orada bulunan âlimler, bu iş için kendisine bir işâret ulaşıp, ulaşmadığını ve nasıl ma'lûm olduğunu sordular. Bunun üzerine Emîr Külâl hazretleri buyurdu ki "Ey kardeşlerim, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kalb, kalbe karşıdır."** yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Mü'min, mü'minin aynasıdır." "Her kabdan içindeki sızar."** Emîr Külâl bunları söyledikten sonra, halk onun ma'rifet sahibi büyük bir evliyâ olduğunu anlayıp, kendi kendilerine; "Biz bu zâtın büyüklüğünü bilmiyormuşuz" dediler. Aralarında bulunan âlimler, cemâate şöyle dediler; Hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Evliyâm, kubbelerim altında gizlenmiştir. Onları başkaları bilemezler."** (Bu hadîs-i şerîfi İslâm âlimleri şöyle açıklamışlardır: Allahü teâlâ, evliyâ kullarını insanlık sıfatları ile gizlemiştir. Onlar, diğer insanlar gibi gözükürler. Herkes onları kendileri gibi zanneder, tanıyamaz.) Bundan sonra Emîr Külâl hazretleri, cemâatte bulunan o âlimlere; "Bu naklettiğiniz şeyleri Resûlullah (s.a.v.) böyle buyurmuştur" dedi. Okunan hadîs-i şerîfleri tekrar okudu. Orada bulunanların hepsi işitti. Bu sırada cemaat içinde bulunan âlimlerden Mevlânâ Tâceddîn, Emîr Külâl hazretlerine, kendisini talebeliğe ve hizmetkârlığa kabûl etmesini söyledi "O bizim vazîfemiz değildir" buyurarak; "Bari seni ma'nevî evlâtlığa kabûl edeyim" deyip, onu ma'nevî evlâtlığa kabûl etti. Öyle bir teveccühde bulundu ki, Mevlânâ Tâceddîn, hemen o ânda ma'rifet ilmine kavuşup, maksadına ulaştı.

Nakledilir ki, Kebş şehrinde Mevlânâ Celâleddîn Kebşî, bir cemaatla oturmuş sohbet ediyorlardı. Tasavvuf ehlinden ve evliyânın kerâmetinden söz açılmıştı. Mevlânâ Celâleddîn; "Şimdi bizim zamanımızda böyle kerâmet ehli, dîn-i İslâmın emirlerine tam uyup, Resûlullahın (s.a.v.) yolunda olan büyük bir evliyâ yok gibidir" dedi. Emîr Külâl hazretlerinin talebelerinden biri, bu cemâat arasında idi. Bu zât, Mevlânâ Celâleddîn Kebşî'ye; "Bu zamanda sayılan sıfatlara ve üstünlüklere sâhib bir zât vardır. Tasavvufda o kadar yükselmiştir ki, bir göz açıp kapayacak kadar kısa bir zamanda içinde, doğudan batıya dünyâyı dolaşacak bir hâl sahibidir" dedi. Mevlânâ Celâleddîn Kebşî; "Ah şimdi böyle zât nerede bulunur?" deyince, o talebe; "Evet şimdi böyle bir zât vardır. O da benim hocam Seyyid Emîr Külâl'dir" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ Celâleddîn Kebşî; "Bizi sohbetine kavuştur da, onun ayaklarının tozunu gözlerimize sürme yapalım" dedi. Sizin oraya kadar gitmenize lüzum yok, eğer buraya teşrîf etmesi için tam bir teveccüh yaparsanız, bir anda burada olur" dedi. Bu söz üzerine, Mevlânâ Celâleddîn Kebşî teveccüh edip, Allahü teâlâya hâlis kalble duâ etti ki, içeride bulunan cemâat birdenbire ayağa kalktı. Çünkü Emîr Külâl hazretleri çok uzakta olmasına rağmen, o meclise giriverdi. Bu hâle çok

şaştılar Sonra da oturup sohbete başladılar. Mevlânâ Celâleddîn, Emîr Külâl'e; "Efendim, sizi bu hâle kavuşturan şey nedir? Buraya bir ânda teşrîfiniz nasıl oldu?" diye sordu. Bunun üzerine Emîr Külâl, sohbete başlayıp buyurdu ki: "Bizi sizin samîmi arzunuz bu diyara getirdi. Bir kimse Allahü teâlâya ihlâs ile yalvarır, tam samimiyetle birşey isterse, duâ ederse, Allahü teâlâ onu maksadına kavuşturur. Bu sırada Mevlânâ Celâleddîn Kebşî; "Efendim, talebeniz ve hizmetçiniz olmakla şereflenmek istiyorum" dedi. Emîr Külâl hazretleri ona; "Biz seni evlâtlığa kabûl ettik" buyurdu. Sonra ona teveccüh nazarlarıyla bakıp, bir ânda yüksek derecelere kavuşturdu. Orada bulunanlar bu hâli görüp; "Ey Mevlânâ Celâleddîn, uzun zamandan beri uğraşıp ömür tükettin, fakat şimdi maksadına kavuştun" dediler. Onların böyle söylemeleri üzerine, Emîr Külâl buyurdu ki: "Siz kendi işinizi onun işiyle bir mi tutuyorsunuz? O, işini tamamlamış, yolları katetmiş ve vakti gelmiş. Sâdece bizim bir işâretimize, teveccühümüze ihtiyâcı kalmıştı.

Abdullah Ensârî'nin oğlu Kutb-i Hirevî Câbir bin Abdullah buyurdu ki: "Rahmet bir anda gelir, fakat kalb, hazır ve uyanık olmaz." Bir kimse kendini riyâzet sahrasında yorar (nefsine uymaz), ömrünü din ilmini öğrenmekle ve Muhammed aleyhisselâmın dinine uymakla geçirirse ve daha gençliğinde, ihtiyârlıkta yapılacak güzel işleri yaparsa, ihtiyârlığında bu güzel amellerinin faydasından mahrûm kalmaz.

Allah, mülkü dilediğine verir. İlim ehlinden, dilleri âlim olan çoktur. Fakat kalbleri âlim değildir. Böyle olanlar, Allah adamı olan büyüklerin teveccüh nazarlarına müstehak değildirler. Kutb-ül-ârifîn Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî buyurmuştur ki: **Beyt:**

"Perde ardından güzel görünen çirkinlere âh!
Dışardan güneş gibi olmalı, içerden de mâh."

Âlim o kimselere denir ki, onlar Allahü teâlâyı, O'nun sıfatlarının sırları ile, kendine ihsân edildiği kadar bilendir. Peygamberimiz (s.a.v.); mert olan kimsenin, olduğu gibi gözüken kimse olduğunu bildirmiştir. Meşhûrdur ki: Bâyezîd-i Bistâmi "kuddise sirruh", kadınlara benzemeye özenen bir adamın süslenmekte olduğunu görünce, ondan yüzünü çevirdi. O adam, Bâyezîd-i Bistâmi'nin kendisinden yüz çevirdiğini görünce, dedi ki:

"Ey büyük zât ve Hak yolunun seçilmişi, ben göründüğüm gibiyim, siz de göründüğünüz gibisiniz." Büyüklerden birine, ârif kimdir? diye soruldu. Âlimler o kimselerdir ki, ilimleri amellerinden çoktur. Ârifler ise, o kimselerdir ki, amelleri çoktur, ilimlerini aşmıştır. Bütün ilimlerden maksad, Allahü teâlâyı tanımaktır. Bu da ilim ile, amel etmekle olur. Âlim, ilmiyle amel edip, ilmini Allahü teâlâyı tanımaya sarf eder. Allahü teâlâyı tanımanın alâmeti, zâhiren ve bâtınen Allahü teâlâdan korkmaktır. Her işin başı, Allah korkusudur. Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: **"Allahtan ancak âlim olan kulları korkar."** (Fâtır-28) Allahtan korkan, Cennete kavuşur. Cennet, Allahü teâlâdan korkup, sâlih amel işleyenler içindir. Korkup çekinen, kurtulmuştur. Her kim ki korkup, temkinli davranırsa, her maksadına ulaşmıştır. Bütün kitapları okuyup, ezberlemiş olsan, fakat ilminle amel etmezsen, ilmin sana mahcubiyetten başka birşey kazandırmaz. Faydalı ilim odur ki, insanı Allahü teâlâya bağlayıp, herşeyi bıraktıran ve nefsin hevâ ve hevesinden uzak tutandır. Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri şöyle vasıyyet etmiştir: "Câhil tarikatçılardan uzak durunuz. Onlar, din düşmanı ve müslümanların yollarını kesicidirler. Bunun için, sâlih kimselerle görüşüp, yol kesicilerden uzak durmak lâzımdır. Resûlullah (s.a.v.): **"Önce arkadaş, sonra yol"** buyurdu.

Nakledilir ki, Türkistan'dan Buhârâ'ya bir grup insan, Emîr Külâl'i ziyârete geldi. Buhârâ'dakiler, gelenlere; "Emîr Külâl sizin diyarınıza gitmemiştir, siz onu nereden

tanıyorsunuz?" dediler. Gelenler dediler ki "Emîr Külâl, bizim memleketimizde o kadar tanınmış ve sevilmiştir ki, bunu anlatmakla bitmez. Biz, onun talebeleriyiz. O çok defa bir ânda bizim memlekete teşrîf eder, biz de sohbetinde bulunurduk. Bu hâdise çok vukû' buldu. Biz böyle aniden teşrîf edip, bizimle sohbet eden zâta kim olduğunu sorduğumuz zaman, Emîr Külâl olduğunu söylerdi, işte biz de, böylece onun talebelerinden olduk. Buhârâ'dakiler, anlatılan bu hadîseye hayret edip, Emîr Külâl hazretlerini daha çok sevip, bağlılıkları kat kat arttı. Emîr Külâl hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ, sevdiği kullarına öyle ihsânda bulunmuştur ki, bir ânda doğudan batıya gidip gelirler. Başkalarının bundan haberi olmaz."

Nakledilir ki, bir gece Emîr Timur, Şeyh Şemseddîn Gülâl ile birlikte, Emîr Külâl hazretlerinin ziyâretine gitmişlerdi. Giderken, yolda yanında bir koyun götürmekte olan bir adama rastladılar. O da Emîr Külâl'i ziyârete gidiyordu. Beraberce, ikâmet ettiği köye vardılar. Fakat Emîr Külâl'in evini soracak hiçbir kimse bulamadılar. Onlar araştırırken, birden karşılarına biri çıkıverdi. Onları eve götürdü. Emîr Külâl hazretlerinin evine varınca, kendilerine yol göstermek için karşılarına çıkan ve eve götüren kimsenin Emîr Külâl olduğunu öğrendiler. Onun ellerine sarılıp; "Efendim affediniz, dışarıda karşılaştığımızda sizin Emîr Külâl hazretleri olduğunuzu anlıyamamıştık" dediler. Buyurdu ki: "Bir dervişi ziyâret için yola çıkan kimse, yolunu şaşırmaz, hatâ etmez."

Bu misâfirlerden biri koyun hediye getirmişti. Koyunu bırakınca, koyun birdenbire kaçmaya başladı. Adam da peşinden koşarken, Emîr Külâl hazretleri; "Kendini yorma, otur. O, şimdi kendisi geri gelir" dedi. Sonra gelen misâfirlerle cemâat olup namaz kıldılar. Namazdan sonra oturmuşlardı ki, kaçan koyun gelip, yanlarında bir yere durdu. Bundan sonra Emîr Külâl; "Ey Şeyh Şemseddîn! Bir kimse Allahü teâlâya yönelir, onun rızâsını ararsa, işte Allahü teâlâ, onun her işini böyle rastgetirir. O, rızâsını arayan kuluna kâfidir." Bu hâdiseyi görüp şaşan Şeyh Şemseddîn ve Emîr Timur, Emîr Külâl hazretlerine tam bir bağlılık ile bağlanıp, kendilerine himmet etmesini istediler. Emîr Külâl de, onları ma'nevî evlâtlığa kabûl ettiğini söyleyip, teveccüh etti. Emîr Timur'un yetiştirilmesini Şeyh Şemseddîn'e havale etti. O da Emîr Timur'un yetişmesinde titizlik gösterip, onu yetiştirdi.

Bir defasında Emîr Külâl, Buhârâ'da Cum'a namazını kılıp, talebeleri ile birlikte ikâmet ettiği yere dönüyordu. Yolculukları sırasında, Gülâbâd ile Fetihâbâd arasında, yeşillik bir yerde oturan bir cemâate rastladılar. Sohbet ediyorlar ve sohbetlerinde; evliyâlıktan, kerâmetten bahsediyorlardı. Bu cemâat arasında, Timur Hân da bulunuyordu. Emîr Külâl, talebeleriyle birlikte oradan geçerken, Timur Hân onları görüp; "Bunlar kimdir?' diye sordu, "Emîr Külâl ve talebeleridir" dediler. Timur Hân bu sözü duyar duymaz, kalkıp sür'atle yanlarına koştu. Huzûruna varıp, fevkalâde bir edeble önünde durdu. Sonra şöyle dedi: "Ey, dinin büyük âlimi! Ey doğru yolun ve yakîn yolunun kılavuzu! Burada biraz durup sohbet ediniz ve bize nasihatte bulununuz da, dervişler istifâde edip, bereketlensinler" dedi. Bunun üzerine Emîr Külâl buyurduki: "Dervişlerin sözleri gizli olur. Bu bizim vazîfemiz değildir. Büyüklerin rûhâniyetinden bir işâret olmadıkça, birşey söylemeyiz. Hiçbir zaman kendinden bir söz söyleme ve gâfil olma. Görüyorum ki, senin başına mühim bir iş çıkacak ve bunda muvaffak olacaksın" buyurdu.

Sonra yola devam ettiler. Evine varınca, zaviyesinde bir müddet durup, yatsı namazı vaktinde dışarı çıktı. Cemâatle birlikte yatsı namazı kıldı. Namazdan sonra bir müddet oturup, büyüklerin rûhâniyetine teveccüh etti. Sonra hemen, talebelerinden Şeyh Mensûr adında bir talebesini yanına çağırdı. Talebe huzûruna gelince, ona dedi ki: "Hiç durma sür'atle Emîr Timur'a git söyle, derhâl Harezm tarafına harekete geçsin. Eğer oturuyorsa, hemen kalksın, ayakta ise

harekete geçsin, hiç durmasın. Çünkü velilerin rûhâniyetleri, onun ve oğlunun bütün memlekete baştan başa hâkim olacağını bildirdi. Harezm'i alınca, Semerkand'a hareket etsin." Haberi götüren Şeyh Mensûr, sür'atle Timur Hân'ın bulunduğu yere gitti. Timur Hân'ı ayakta bekler hâlde buldu. Haberi aynen iletti. Timur Hân, bu haberi alır almaz hiç durmadı, hemen ordusunu harekete geçirdi O harekete geçip, gideceği yolun yarısına vardığı sırada, düşmanları Timur Hân'ın çadırına hücum ettiler. Fakat o, çoktan yola çıkmış bulunuyordu. Timur Hân, Harezm'e yürüyüp, orayı aldı. Sonra Semerkand'a yürüdü, orayı da fethetti. Böylece hergün yeni bir zafere ulaşıp, hep muzaffer oldu ve işleri dâima iyi gitti.

Nakledilir ki, Timur Hân Semerkand'a yerleşince, Buhârâ'ya gitmeyi arzu etti. Bu sebeple Emîr Külâl hazretlerine haber gönderip, bizim Buhârâ'ya gelmemize müsâade ederler mi? Şayet izin verilmezse; kendilerinin Semerkand'a teşrîf etmelerini arzu ediyoruz, nasıl buyururlarsa öyle yapalım" dedi. Timur Hân'ın bu arzusu üzerine, Emîr Külâl hazretleri ne gelmesini, ne gitmeyi kabûl edemeyeceğini ve kendilerine duâ etmekte olduğunu söyledi Bunları bildirmek ve Timur Hân'la görüşmek üzere, oğlu Emîr Ömer'i vazîfelendirdi Oğlunu gönderirken şöyle dedi: "Ey oğlum! Emîr Timur'a söyle! Eğer Allahü teâlânın râzı olduğu yolda yürümek istiyorsa, takvâdan ve adâletten asla ayrılmasın. Bunları kendisine şiar edinsin ki, kıyâmet günü kurtulabilsin! Yine söyle ki, biz ve talebelerimiz, her zaman ona duâ etmekteyiz. Eğer dünyâya meylederse; bu durumların fâidesine kavuşamaz." Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Emîr Ömer, Semerkand'a gidip, Timur Hân ile görüştü. Babasının söylediği şeyleri aynen bildirdi. Birkaç gün sonra da, Buhârâ'ya dönmek üzere Timur Han'dan müsâade istedi. Ayrılırken, Timur Han ona; "Buhârâ ve çevresini sizin emrinize bırakayım, ne olur kabûl edin" dedi. Emîr Ömer; "Buna izin yok" dedi. Bunun üzerine Timur Hân; "Öyleyse Buhârâ şehrini Emîr Külâl hazretlerine bağışlayayım" deyince, Emîr Ömer yine; "Buna izin yok" dedi" Timur Hân; "Hiç olmazsa, Buhârâ yakınında ikâmet etmekte olduğunuz köyü size bağışlıyayım" diyerek, çok temennide bulundu. Emîr Ömer şöyle dedi: "Babamdan şu sözleri işittim: Sizin için şöyle buyurdu: "Eğer, Allah adamı olan büyüklerin kalbinde bir yer kazanmak istiyorsa, takvâdan ve adâletten ayrılmasın. Kıyâmet günü Allahü teâlânın rahmetine kavuşmak bununla olur."

Birgün Emîr Külâl hazretleri, talebeleri ile birlikte Buhârâ'da bir câmiye gidiyorlardı. Yolda, bahçesinde çalışmakta olan bir kimse ve yanındaki çocuğu, onları görmüşlerdi. Çocuk, adama; "Bunlar kimdir?" diye sorunca, adam, Emîr Külâl'e ve talebelerine dil uzatıp, haklarında uygunsuz sözler söyledi. Adam bu sözleri söyleyince, Emîr Külâl buyurdu ki: "Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri buyurdu ki: "Kim evliyâya hakaret gözüyle bakarsa, iflah olmaz." Emîr Külâl, sonra üzerinde durmayıp, câmiye gitti. Onlar gider gitmez, dil uzatan adam uyuz hastalığına tutuldu, rahatsızlandı. Tutulduğu hastalığa tahammül edemeyip, Emîr Külâl'in yanına götürülmesini istedi. Gidip yalvarmak, af dileyip hastalıktan kurtulmak istiyordu. Durum arzedilince; "Onun hastalığı ilâç kabûl etmez, çünkü o, oku yedi." buyurdu. Bunun üzerine adam, ayrılıp gitti. Daha evine varmadan, yolda düşüp öldü.

Birgün Emîr Külâl hazretleri, talebeleriyle bir talebesinin evine gitmişti. Evine gittiği talebesi ise, ava gittiğinden evde yoktu. Bu sebeple, evine Emîr Külâl hazretlerinin teşrîf ettiğini haber vermek üzere, bir haberci gönderildi; Hiçbir av bulamamıştı. Hemen evine dönmek üzere hareket etti. Bir av bulamadığı için üzülmüştü. Dönerken, birden karşısına iki kuş çıktı. Kuşlara atıp, vurdu ve yanına alıp sevinerek evine döndü. Emîr Külâl hazretlerinin teşrîfine çok sevinip, avladığı iki kuşu pişirip ikram etti. Kuşlar pişirilip sofraya konduğu sırada, Emîr Külâl hazretleri talebesine; "Eğer bu iki kuş da karşına çıkıp avlamasaydın, hiç av getiremezdin, o zaman ne

yapardın?" deyip, talebelerine şöyle buyurdu: "Ey dostlarım şunu biliniz ve rahat olunuz ki, bizim maksadımız, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktır. Allahü teâlâ sizi, hem dünyâda, hem de âhırette utandırmaz, mahrûm bırakmaz, İnşâallah fadl ve keremine kavuşturur."

Emîr Külâl hazretleri, birgün Şeyh İbrâhim adında bir zâtın bulunduğu Kıraman denilen yere gitmişti. Şeyh İbrâhim Kıramanî'ye; "Bize helâl et bul" dedi. Şeyh İbrâhim; "Bu iş oldukça zor, helâl et az bulunur" dedi. Emîr Külâl ona; "Sen silâhını al, ava çık. Kuşları kendine çağır, geldiklerinde birkaç tane avla" dedi. Bunun üzerine Şeyh İbrâhim, silâhını alıp, ava çıktı. Kuşları çağırdı. Yanına pekçok kuş toplandı. Birkaç kuş avlayıp, Emîr Külâl'e götürdü. Bu hâdiseden sonra, Şeyh İbrâhim şöyle demiştir: "Her ne zaman ava çıkıp kuşları çağırsam, Emîr Külâl hazretlerinin bereketiyle yanıma toplanırlar, ben de avlardım."

Bir defasında Buhârâ'da bulunan âlimler hep birlikte Emîr Külâl'i ziyârete gitmeye karar verdiler. Kendi kendilerine dediler ki: "Eğer Emîr Külâl gerçekten evliyâ ise, her birimize birer kızarmış kaz, hizmetçilerimize de ördek ikram eder." Aralarında bulunan Havend Şah, ayrıca şöyle der: "Kazı önüme koyduğu zaman, onu parçalayarak yemem için, bana bir de bıçak vermesini beklerim." Bu düşüncelerle, ziyâret için yola çıktılar. Bu sırada Emîr Külâl'in oğlu Seyyid Hamza, babasına çok miktarda kaz ve ördek getirdi. Babası ona duâ edip; "Ey oğlum! Buhârâ'da bulunan meşhûr kimseler, bize gelmek üzeredirler. Hatırlarından geçen ve düşündükleri şeyler var. Sen, şimdi kazları ve ördekleri hemen pişir ve onları bekle" dedi. Nihâyet misâfirler, Emîr Külâl'in evine gelip oturdular. Bir müddet sonra Seyyid Hamza sofrayı kurup, gelenlerin akıllarından geçirdikleri gibi, önlerine pişmiş kaz ve ördekleri koydu. Bana bir de bıçak verilmesini isterim diye düşünen Havend Sah'a da bir bıçak verdi. Yemeğe başladılar. Havend Şah, verilen bıçak ile kazı parçalayıp yiyordu. Bir ara, verilen bıçağı kullanırken elini kestirdi Devamlı kan akıyor, bir türlü kesilmiyordu. Bu arada hemen Emîr Külâl içeriye girip, elini kestiren adama; "Sakın bir daha dervişleri imtihan etmeye kalkışma" dedi. Sonra diğerlerine dönüp; "Siz bu kazları benim hazırladığımı zannetmeyin. Bunları size, Emîr Hamza getirip, hazırladı. Siz onun mertebesine bakın. Bu yolun büyüklerinin âdeti şöyledir ki, her ne iyilik hâsıl olmuşsa, onu kendinden bilmezler" buyurdu. Bunun üzerine gelenler, böyle düşünerek gelmekle çok hatâ ettik dediler. Yaptıklarına pişman oldular. Emîr Külâl'in büyüklüğünü görerek, hayran, olup onu sevdiler.

Emîr Külâl hazretlerinin talebelerinden biri, Kermine şehrine gitmişti. Bu şehirde bulunduğu sırada, bir grup kimse ile sohbet ediyordu. Sohbette bulunanlardan her biri, kendi hocasından ve hocasının üstünlüklerinden bahsediyordu. Emîr Külâl'in talebesi de söze karışıp, benim hocam, hepinizin hocasından üstün derecededir. Çünkü o, hem seyyid hem mürşid-i kâmildir dedi. Bu sırada, orada toplanıp konuşmakta olanların üzerinden bir kuş sürüsü geçiyordu. Bazıları Emîr Külâl'in talebesine dediler ki: "Eğer dediğin gibi hocan büyük bir evliyâ ise, haydi duâ et de, onun hürmetine şu kuşlardan biri önümüze düşsün!" Onların bu isteği üzerine, Emîr Külâl'in talebesi Allahü teâlâya duâ edip, hocasının hürmetine bu işin gerçekleşmesini istedi. O talebe duâ eder etmez, kuşlardan biri cemâatin üzerine düşüverdi. Orada bulunanlar hayretten şaşıp, Emîr Külâl hazretlerinin gerçekten büyük bir evliyâ ve tasarrufu kuvvetli bir mürşid-i kâmil olduğunu anladılar.

Nakledilir ki, Emîr Külâl hazretleri bir imâret yaptırmakta idi. Bu binanın inşâsı için pekçok kimse toplanmış çalışıyordu. Birgün Emîr Külâl, aniden evine gitti. O gidince, orada çalışanlar dediler ki: "Emîr Külâl gerçekten evliyâ ise, bizim her birimize birer sıcak ekmek verir. Bir müddet sonra Emîr Külâl geldi Yanında hiçbir şey yoktu. Yerine oturunca, binanın inşâsında

çalışanlardan ba'zıları bir birine; "Eğer evliyâ olsaydı, bizim arzu ettiğimiz şeyi getirirdi" diyerek, aralarında konuşmaya başladılar. Daha sonra onlar böyle konuşurlarken, Emîr Külâl hemen ayağa kalkıp; "Ey tahammülsüzler, işte istediğiniz" diyerek, elini koltuğunun altına sokup, herbirine sıcak bir ekmek çıkarıp verdi. Onlar da söyledikleri sözlerden dolayı pişman olup, tövbe ettiler. Bundan sonra, Emîr Külâl hazretleri onlara buyurdu ki: "Ey dostlarım, biz arzu ederiz ki, siz bizden âhıreti, âhırette kurtulmayı taleb ediniz. Nefsinizin isteklerini terkediniz ki, âhırette utanıp, mahcûb olmayasınız. Eğer şükr ederseniz, Allahü teâlâ size her istediğinizi ihsân eder. Bu dünyâda ne yaparsak âhırette onun karşılığını bulacağız. Ey dostlar, dikkat ediniz ve uyanık olunuz! Bir kimse hevâ ve hevesinden vazgeçmedikçe, tuzağına av düşmeyen ve eli boş kalan avcı gibidir. Eğer insan, Allahü teâlâyı unutur, gaflete dalarsa, belâya ve musibete düşer. Yazıklar olsun ki, ömür bitmek üzere olduğu hâlde, insan dünyalık olan şeylere dalmış, nefsinin esîri olmuş ve âhıret yolculuğunu unutmuş, ihmâl etmiştir. **Şiir:**

"Ey ömrünü cahillikle rüzgâra veren!
Sen ömrünün kıymetini nasıl bilirsin?

Yarın toprak altında yalnız kalınca
Tövbe edeyim dersin, ama yapamazsın!"

Nakledilir ki, Emîr Külâl kendine âit bir yerde dergâh inşâ ettiriyordu.

Çalışanlardan biri, kendi kendisine; "Hiç kimse birşey getirmiyor" dedi. Henüz aradan az bir zaman geçmişti ki, bir adam geldi Çok miktarda ekmek ve üzüm getirdi. Emîr Külâl hazretlerinin huzûruna varıp, gece gündüz diş ağrısı çekmekteyim. Sizin duânızı almak için geldim, bana yardımcı olunuz, takatim kalmadı dedi. Emîr Külâl, gelen adama; "Yanıma yaklaş bakayım, hangi dişin ağrıyor?" dedi. Adam yaklaştı. Emîr Külâl parmağını ağzına sokup, ağrıyan dişinin üzerine koydu. Sonra İhlâs sûresini okudu. Gelen kimsenin diş ağrısı kesilip, hiç hastalanmamış gibi oldu. Bundan sonra Emîr Külâl hazretleri buyurdu ki: "Ey dostlar! İhlâslı olunuz, (her işinizi Allah rızâsı için yapınız) ki, halas bulasınız, kurtulasınız. İhlâssız yapılan amel, üzerinde pâdişâhın mührü bulunmayan para gibidir. Üzerinde pâdişâhın sikkesi bulunmayan parayı kimse almaz. Üzerine mühür vurulanı ise herkes alır. İhlâs ile yapılan az amel, Allahü teâlâ indinde çok amel gibidir. İhlâssız yapılan çok amelin ise, Hak katında kıymeti yoktur. Yaptığınız her ibâdeti ve işi, ihlâs ile yapınız ki, Allahü teâlâya yakın ve rızâsını kazananlardan olasınız. Ey dostlarım! İhlâs ile amel yaparsanız korkmayınız bu size âhırette i'tibâr ve şereftir. Eğer tama' sahibi değilsen (dünyâya düşkün değilsen), sonunda varacağın yeri düşün. Merd o kimsedir ki, önce iyice düşünür, sonra amel etmeye başlar. Böylece, sonunda yaptığı işten utananlardan olmaz."

Emîr Külâl bir defasında, Buhârâ'da Cum'a namazı kılmak için talebeleriyle Buhârâ'ya gidiyordu. Buhârâ'ya vardıklarında, Emîr Külâl dedi ki: "Ey dostlarım, Şeyh Muhammed Agâî Bazergân, şu ânda Belh şehrinde vefât etti." Bu söze şaşanlar oldu. Çünkü kendisi Buhârâ şehrinde olduğu hâlde, Belh şehrindeki bir hâdiseyi haber veriyordu. Bu söze hayret edenlere buyurdu ki: "Biliniz ki Allahü teâlâ, Resûlü Muhammed aleyhisselâma tam tâbi olan kullarına öyle dereceler ihsân eder ki, her zaman doğuda ve batıda ne vukû' bulursa, gözlerinin önünde görüp bilirler. Belh şehrinin uzaklığı nedir ki." Bunun üzerine talebeleri, o günün târihini yazdılar. Daha sonra gördüler ki, Emîr Külâl hazretlerinin işâret ettiği gün, o zât vefât etmişti.

Emîr Külâl hazretlerinin yaşadığı diyarda bulunan Kermîne şehrinden bir adam ava çıkmıştı. Bu, Emîr Külâl'i tanıyıp çok severdi. Ava çıkarken; "Eğer avlamak istediğim kazlardan avlayabilirsem, iki tanesini Emîr Külâl'e götürüp hediye edeceğim" diye niyet etti. Nihâyet bir

miktar kaz avladı, iki tanesini Emîr Külâl'e vermek için ayırdı. Birgün evine, şehrin ileri gelenlerinden biri geldi. O iki kazı görüp, gözü onlarda kaldı. Kazlar, kuzu gibi iri ve semiz idi. Gelen kimse, ev sahibine; "Bu kazları pişir de yiyelim" dedi. Ev sahibi; "Onları, Emîr Külâl hazretlerine vermek için ayırdım" dedi. "Onları yememiz uygun olmaz, ben buna cesâret edemem" dedi. Gelen adam ısrar edip, "Ne olursa olsun bunları yiyelim, ben oğlu vasıtasıyla ondan özür dilerim" diyerek, ev sahibini ikna etti. Ev sahibi de kazları pişirtip, o şehrin meşhûrlarından olan o kimsenin önüne koydu. Tam yiyeceği sırada, yüzüne kazlardan öyle bir buhar ve sıcaklık yükseldi ki, gözlerine te'sîr edip, gözleri görmez oldu. Kazları yiyemedi ve yaptığı işe pişman oldu, tövbe etti. Hemen Emîr Külâl hazretlerine bir at hediye etmeye niyet etti. Birkaç gün sonra gözleri iyileşip, eski hâline döndü.

Nakledilir ki birgün Emîr Külâl hazretleri talebeleri ile oturmuş sohbet ediyordu. Bu sırada içeriye güzel yüzlü bir genç girdi. Hiçbir şey söylemeden oturdu. Orada bulunanlar, onu hiç tanımıyorlardı. Bir ara Emîr Külâl hazretleri ona bakıp; "Tamâm oldu mu?" dedi. Gelen genç de; "Bir açıklık kalmıştı, o da tamamlandı" dedi. Gelen genç biraz oturup, gitmek üzere kalktı, birşey söylemeden kapıya doğru yürüdü. Orada bulunanlardan bir kısmı, gencin yanına koşup, yakalayıp konuşmak istediler. "Sen kimsin? Gelince birşey söylemedin ve giderken müsâade istemedin. Emîr Külâl'e; "Bir yer kalmıştı, o da tamamlandı" dedin. Bu hâlin ne ve bu, sözün ma'nâsı nedir? Bunları bize açıkla ve kendini tanıt" dediler. Bunun üzerine genç dedi ki: "Ben, Rûm vilâyetindenim ve Emîr Külâl'in talebelerindenim. Bizim memleketimizde bir câmi yapılıyordu ve bu câmi inşâsı ile Emîr Külâl hazretleri ilgileniyordu. Bitince haber vermemizi emretti. Câmi tamamlandı, ben de haber vermek üzere geldim" dedi. Bunları dinleyince, çok şaşırıp; "Nasıl olur? Biz onun talebeleriyiz ve hocamız Rûm diyarına gitmedi" dediler. Gelen genç; "Ben de onun talebesiyim, hergün arkasında namaz kılarım. Bizim memleketimizde çok talebesi ve tanıyıp seveni vardır" dedi. "Peki girince neden selâm vermedin ve giderken neden izin istemedin?" dediklerinde; "Bunları kalben söyledim" dedi. Ayrılırken de; "Bizim karşımıza mühim bir iş çıktığı zaman, Emîr Külâl hazretleri gelir. Bizim memleketimizde, sizin burada olduğundan daha meşhûr ve daha çok tanınıp sevilmiştir" dedi. Bunları dinleyen talebeleri, Emîr Külâl hazretlerinin tasavvuftaki derecesinin yüksekliğini ve tasarrufunun çokluğunu görüp, ona sevgi ve bağlılıkları kat kat arttı.

Emîr Külâl hazretlerinin talebelerinden biri, bir gece kendinde bambaşka bir hâl hissedip; "Hocamın yanına gideyim, bakalım benim hakkımda ne emreder ve ne buyurur?" diye düşündü. Sonra, Emîr Külâl'ın yanına gitti. Bu talebesi şöyle anlatmıştır: "Gece vakti, varıp hocamın odasına girdiğimde, kalabalık bir cemâat vardı. Hayret ettim. Bunlar, hiç görmediğim ve tanımadığım kimseler idi. Kalabalıktan oturacak yer kalmamıştı. Herkes başını eğmiş, sessizce oturuyordu. Ben de başka bir yere oturarak başımı yere eğip beklemeye başladım. Bir müddet böyle durdum. Sonra başımı kaldırıp baktım ki, odada hocam Emîr Külâl'den başka hiç kimse görünmüyordu. Hocam bana bakıp; "Sana müjdeler olsun, şimdi sen artık maksada kavuştun, ama bunu gizli tut" buyurdu. Bundan sonra hocama; "Burada gördüğüm, sonra da birdenbire kaybolup görünmez olan zâtlar kimler idi?" diye sordum. Buyurdu ki: "Bunlar ricâl-ül-gayb denilen evliyâ zâtlar idi. Aralarında Hâce Gülân ve Abdülhâlık Goncdüvânî de var idi. Bunlar öyle zâtlardır ki, vefâtlarından önce ve sonra, Allahü teâlânın dinine hizmet ederler. Bugün sen de onların sohbetinden (feyzinden) pay aldın."

Muhammed Bâbâ Semmâsî'nin talebelerinden bir kısmı, Emîr Külâl hazretlerine, evliyânın kerâmetinden sordular. Buyurdu ki: "Evliyânın kerâmeti haktır. Aklen ve naklen caizdir. Bu

husûsta evliyâdan çok nakiller vardır. Malûm ve meşhûr olup, hiç şüphe yoktur. Kalbi imân nûruyla aydınlanmış olan herkes, evliyânın kerâmetine inanır ve bu husûsta hiç şüphe etmez. Buna misâl çoktur. Süleymân aleyhisselâmın veziri Asaf'ın, Saba melikesi Belkıs'ın tahtını bir ânda Sana'dan Kudüs'e getirmesi gibi. Bir başka misâl, Hazreti Ömer, bir defasında Medine-i münevverede mescidde, Peygamberimizin (s.a.v.) minberi üzerinde hutbe okuyordu. Bu sırada çok uzaklarda düşmanla cihâda çıkmış olan İslâm ordusunun tehlikeli bir durumda olduğunu görüp, ordu kumandanına Yâ Sariyye dağa dağa" buyurdu. Uzakta olan kumandan Sariyye ve ordunun erleri, bu sesi duyup dağa çekildi. Düşmanın tehlikeli hücumundan korundu. Bu, apaçık bir kerâmettir. Eğer bir kimse, bu kerâmet, mu'cizeden aşağı değil derse, bu yanlıştır. Çünkü, hiç bir velî, Peygamber derecesinde olamaz. Evliyâ-i kiram buyurmuşlardır ki: "Evliyâdan meydana gelen kerâmet, Peygamberimizin (s.a.v.) mu'cizesinden dolayıdır ve Peygamberin peygamberliğini tasdik eder. Ona tâbi olmayı gösterir. Eğer Peygamberler doğru sözlü olmasaydı, evliyânın kerâmeti de hâsıl olmazdı. Çünkü evliyâ, Nebî'ye tâbi olmuştur."

Bâyezid-i Bistâmî buyurdu ki: "Enbiyâ (Peygamberler), misk ve bal misâlidir. Bunlardan bir damla evliyâya geliyor ve evliyâya gelen bu damladan misk yayılıyor."

Vasıyyeti: Emîr Külâl hazretleri, marâz-ı mevtinde (ölüm hastalığında) bulunduğu sırada, talebelerine şöyle vasıyyet etti: "Ey kıymetli talebelerim! İlim öğrenmekten ve Muhammed aleyhisselâmın yoluna tâbi olmaktan asla ayrılmayınız. Bu, mü'min için bütün saadetlerin ve ni'metlerin vasıtasıdır. Bunun için Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem buyurdu ki: **"İlim öğrenmek, her müslüman erkek ve kadına farzdır."** Ya'nî her müslüman erkeğin ve kadının, kendine lâzım olan din bilgilerini öğrenmesi farzdır. Bunlar, sırasıyla şu bilgilerdir 1- îmân ve i'tikâd bilgileri 2- Namazla ilgili bilgiler. 3- Oruçla ilgili bilgiler. 4- Zengin ise, zekât ile ilgili bilgiler. 5- Eğer zengin ise, hac ile ilgili bilgiler. 6- Ana-baba hakkını öğrenmek. Allahü teâlânın kendisinden râzı olmasını isteyen, annesinin ve babasının rızâsını kazanır. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın rızâsı, ana-babanın rızâsını kazanmakla elde edilir."** buyurdu. Bu bakımdan, anne-babanın hakkını gözetmek mühimdir. 7- Sıla-i rahm, (akrabayı ziyâret). 8- Komşu hakkını gözetmek. 9- Lâzım olan alış-veriş bilgilerini öğrenmek. 10-Helâli ve haramları öğrenmek lâzımdır. Çünkü insanların çoğu, bilmediğinden ve bildiği ile amel etmediğinden helak olmuştur. **Şiir:**

"Dünyâ tâlibleri, hep hırs ile mest oldular,
Para için, dâim kendilerini bozdular.

Hüdâya yaptıkları ahidleri bozdular,
Hepsi Mûsâ'ya (a.s) düşman, Fir'avn'a dost buldular."

İyi biliniz ki, dünyâyı ve dünyâya düşkün olanları sevmek, sizin, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda yürümenize mâni olan büyük bir engeldir. Dâima Allahü teâlâyı hatırlayıp, O'nu zikrediniz ki, dîninizi dünyâya değişmemiş olasınız. Her hâlde Allahü teâlâdan korkunuz, hiçbir ibâdet Allah korkusundan daha te'sîrli değildir. Allahü teâlâdan korkan kimseden çekininiz. Allahü teâlâdan korkmayan kimseden ise, korkmayınız.

Ey dostlarım, dâima Allahü teâlâyı zikrediniz. Allahü teâlâdan başka herşeyi bırakınız. "La ilahe illallah" Kelime-i tevhîdini söylerken "La" derken nefyediniz, Allahü teâlâdan başka hiçbir ma'bûd olmadığını biliniz, "İllallah" derken. Allahü teâlânın noksan sıfatlarından münezzeh olduğunu biliniz. Biliniz ki, elbiseyi temiz su temizler. Dili, Allahü teâlâyı zikretmek temizler. Bedeninizi namaz kılmak, malınızı zekât vermek temizler. Yolunuzu, insanların sizden hoşnut,

memnun olması temizler. İhlâs sahibi oluncaya kadar ihlâsı, kurtuluşa erinceye kadar da kurtuluşu arayınız.

Biliniz ki kalbin, dilin ve bedenin temiz olması, helâl lokma yemeye bağlıdır. Helâl lokma yiyen insanın mi'desi, içinde temiz su toplanan havuz gibidir. Bu havuzdan etrâfa temiz su dağılır ve bu su ile çiçekler yetişir, ağaçlar meyve verir, ondan istifâde edilir. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Bir kimse, hiç haram karıştırmadan kırk gün helâl yerse, Allahü teâlâ onun kalbini nûr ile doldurur. Kalbine nehirler gibi hikmet akıtır. Dünyâ muhabbetini kalbinden giderir."**

Tövbe ediniz. Tövbekâr ve edebli olmak lâzımdır. Tövbe ediniz ki, tövbe, bütün tâatların başıdır. Tövbe, sâdece dil ile olmaz! Tövbe işlenen günahlara kalbden pişmanlık ve bir daha günâhı işlememektir. Allahü teâlâdan dâima korkunuz. Kendi günahlarınıza bakıp, tövbe ediniz. Başkaları sizden hoşnut olsun. Günahlarınıza pişman olup, o kadar ağlayıp tövbe ediniz ki, gerçekten size tövbekâr densin. Dünyâda iken günahlara pişman olup, kulluk vazîfesini yaparak âhıreti kazanmak lâzımdır, işte, bütün işin aslı budur. Sevgi ve muhabbet; Allahü teâlânın rızâsını aramak ve kötü işleri terketmek, ahde vefa göstermek, emânete ihânet etmemek, kendi kusurlarını görüp, amelleri ile övünmemek, amellerini görmemek, dâima Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olmaktır. Hiçbir işe, Allahü teâlânın ismini söylemeden (Besmelesiz) başlamayınız ki, âhırette yaptığınız o işten dolayı utanmayasınız. Bu bakımdan, birşeye başlarken, önce Besmele çekiniz, sonra işe başlayınız.

Allahü teâlânın emirlerine itaat ediniz. Nerede olursanız olun, ilim öğrenmekten ve amel etmekten uzak kalmayınız. Her ne olursa olsun karşınıza her ne güçlük çıkarsa çıksın, ilmi ve ameli asla terketmeyiniz.

Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker (iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırmak) vazîfesini yerine getiriniz. Dînin yasak ettiği şeylerden, dîne uygun olmayan işlerden ve bid'atlerden sakınınız. Âyet-i kerîmede meâlen buyuruldu ki: **"Ey îmân edenler! Kendinizi ve evlerinizde ve emrinizde olanları ateşten** (Cehennemden) **koruyunuz ki, onun yakacağı insanlar ve taşlardır..."** (Tahrim-6) Âhırette bunlardan olmamak için çok korkup, sakınınız! Rivâyet edilir ki, Fudayl bin Iyâd şöyle anlatmıştır: Havanın çok sert ve soğuk olduğu bir gün, Şeyh Abdülallâm'ı gördüm. Üzerinde ince bir elbise vardı. Soğuk olmasına rağmen, alnından buram buram ter damlıyordu. Dedim ki: "Bu soğukta böyle terlemenizin sebebi nedir?" Dedi ki: "Birgün burada bir günah işleniyordu. Ben buna mâni olmak istedim. Fakat mâni olamadım. Bunun ızdırabından dolayı ve kıyâmet günü bunun günâhından nasıl kurtulurum diye düşünmekten böyle terliyorum." Ya siz, her gün hem kendiniz, hem de başkaları için nice emr-i ma'rûfu kaçırıyorsunuz, hâlinize bir bakınız!

İşlerinizi, dînimizin emirlerine uygun olarak yapınız. Bir iş yapacağınız zaman, bakınız, dînin emirlerine uygun ise, onu kabûl edip yapınız. Uymuyorsa, o işden vazgeçiniz. Bütün işlerin başı, dînin emirlerine yapışmaktır ve Allahü teâlânın koyduğu hudutları aşmamaktır. Akıllı kimse, kendi hâlini düşünür, insanlar ile kendi arasındaki hududa; hakka riâyet eder. Bunu gözetmeyenler için verilecek cezayı bildiren nice âyet-i kerîmeler nâzil olmuştur. Her zaman ve her yerde, bakarken, konuşurken, dinlerken, gelirken, yerken ve içerken, Allahü teâlâya karşı ve insanlara karşı uyulması gereken bir hudut vardır. Fırsatı ganîmet biliniz, yaptığınız işleri kurtuluşunuza vesile olacak şekilde yapınız. Helâl rızık kazanmak için çalışınız. Kâfi miktarda kazanıp, isrâf ve cimrilik etmeyiniz. Nafakanızda dînimizin emrine uygun olarak ortalama

davranınız. Resûlullah (s.a.v.); **"İşlerin hayırlısı, vasat olanıdır"** buyurdu. Helâlinden ve kendi kazancınızdan yiyiniz. Eğer uykunuz gelirse, biraz uyuyunuz ki, ibâdet ve tâat yapmak için dinlenmiş olasınız. Fakat, Allahü teâlâyı zikretmeden uyumayınız. Resûlullah (s.a.v.); **"Âlimin uykusu, cahilin ibâdetinden hayırlıdır"** buyurdu.

Oruç ile ilgili husûsa gelince, oruç, senede bir aydır. Şu şartla ki, imsak vaktinden, akşam güneş batıncaya kadar orucu bozan şeylerden sakınmak, şartlarına uymaktır. Bunlardan başka, bir de oruçda uyulması gereken bâtınî şartlar vardır. Bunlar ise; gözü harama bakmaktan korumak, kulağı haram olan şeyleri dinlemekten, eli harama uzatmaktan, ayağı harama gitmekten korumaktır. Orucun hakîkati ise şunlardır: Kalbi hased, tama', nifak, kin, ucbdan korumak, her zaman bunlardan uzak yaşamak ve bilhassa oruçlu iken bu kötü huylardan sakınmak lâzımdır.

Diğer bir husûs da, zekâtı seve seve vermek ve şartlarına uymaktır. Resûlullah (s.a.v.), zekâtını vermiyenin namazının, orucunun, haccının, cihâdının ve hiçbir tâatının kabûl edilmeyeceğini bildirmiştir. Cimri olan kimse, Allahü teâlânın rahmetinden, insanların sevgisinden ve Cennetten uzak, Cehenneme yakındır. Cömerd olan kimse ise, Allahü teâlânın rahmetine, kulların sevgisine ve Cennete yakın, Cehennemden uzaktır. Bizim yolumuz budur, dostlarımız bu vasıyyete sarılsın. Bizim büyüklerimiz, talebelerine böyle buyurmuşlar ve maksada ulaşmışlardır. Ümîd ediyorum ki: Allahü teâlânın yardımı ile bizim dostlarımız da kavuşur.

Ey talebelerim! insanların maksada, saadete kavuşmaktan mahrûm kalmalarının sebebi; âhıret yolunu bırakıp, kötü olan dünyâya sarılmalarıdır. Âhıret saadetini isteyen kimsenin, doğru i'tikâda sâhib olup, bid'at ve dalâlet olan şeylerden uzak durarak ve yaptığı her işten hesaba çekileceğini bilerek, ona göre hareket etmelidir. Ey dostlarım! Gidişatınızdan habersiz olmak kadar kötü birşey yoktur. Bu hâl, gaflet içinde olmanın delîlidir. Başkalarının habersiz olduğu şeyler, bu yolun büyüklerine açılmıştır. Onların maksadı, Allahü teâlânın rızâsını aramaktır. Onlar, buna kavuşmuşlardır. Allahü teâlâ, her asırda sevip seçtiği kullarından bir büyük zât yaratır. Böylece herkesi belâlardan, felâketlerden korur. Ey talebelerim! Böyle olan zâta talebe olunuz. Böylece dünyâ ve âhıret saadetine kavuşursunuz. Ümmet-i Muhammedin (s.a.v.) aydınlatıcıları olan âlimlere yakın olunuz. Resûlullah (s.a.v.); **"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir"** buyurdu. Sakın, ilmi ve âlimleri sevmekten uzak kalmayınız. Bu, kurtuluş vesilesidir. Resûlullah (s.a.v.); **"Kim âlimi ve ilmi severse, hatâ işlemez"** buyurdu.

Câhiller ile görüşmek, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Simâ' yapıyoruz diyerek hoplayıp, zıplayan kimselerin meclislerinden uzak durunuz. Onlarla oturmayınız. Onlarla sohbet, kalbi öldürür. Bunun için bu yolun büyükleri, bu işten uzak durmuşlardır. Gerçekten sima' hâlinde olan kimsenin hâli öyledir ki, o anda bıçak çalsan haberi olmaz. Eğer böyle olursa, o kimse sima' hâlinde olduğunu gösterir.

Ruhsatlardan uzak durup, azîmet ile amel ediniz. Ruhsatlar ile amel etmek zayıf kimselerin işidir. Eğer bundan daha çok nasihat isterseniz, Abdülhâlık Goncdüvânî hazretlerinin nasihat ve yazılarına bakınız. Bu kadar kifâyet eder. Akıllı olana bir işâret yetişir.

Emîr Külâl hazretleri vasıyyetini yapacağı sırada, oğulları; Emîr Burhan, Emîr Şah, Emîr Hamza, Emîr Ömer ve talebelerinin çoğu huzûrunda bulunuyordu. Bu oğullarından Emîr Burhân'ın yetiştirilmesini, en başta gelen talebesi ve halîfesi Behâeddîn-i Buhârî'ye havale etti. Diğer oğlu Emîr Şâh'ı, Şeyh Yâdigâr'a, Emîr Hamzâ'yı, Mevlânâ Ârif Dehdigerâniye, Emîr Ömer'i

de, Mevlânâ Cemâleddîn Dehkesyânî'ye yetiştirilmeleri için havale etmişti. Oğullarına buyurdu ki: "Hanginiz, Allahü teâlânın kullarına hizmet etmek için benim vekîlim olur?" Oğulları; "Ey yakîn yolunun rehberi, biz buna nasıl güç yetirebiliriz? Fakat kim bu işi kabûl ederse, biz onun hizmetine girelim" dediler. Oğulları böyle deyince, Emîr Külâl hazretleri başını eğip, murâkabeye daldı. Bir müddet sonra başını kaldırdı. "Büyüklerin rûhâniyeti, Emîr Hamza'nın bu işi kabûl etmesini işâret buyurdular" dedi. Emîr Hamza, kabûllenemeyeceğini arz etti ise de; "Bunu kabûl etmekten başka bir çâre göremiyorum. Kabûl edeceksin, Bu iş bizim elimizde değildir. Sen de biliyorsun" buyurdu.

Bundan sonra Emîr Külâl, talebelerinden ayrılıp, husûsî odasına geçti. Üç gün, üç gece dışarı çıkmadı. Sonra dışarı çıktı. Meclisinde toplananlar, neden üç gündür dışarı çıkmadığını sordular. Buyurdu ki: "Üç geceden, beri, benim ve talebelerimin hâli nasıl olur? diye düşünüyordum. Gaybden kulağıma bir ses geldi. Şöyle deniliyordu: "Ey Emîr Külâl! Kıyâmet gününde seni senin talebelerini dostlarını, sizin mutfağınızdan uçan bir sineğin üzerine konduğu kimseleri bile affettim." Allahü teâlâ, fadlından ve kereminden ihsân etti" dedi. Bunları söylediği Perşembe günü sabaha doğru vefât etti.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 990

2) Agâhî Seyyid Emîr Külâl (Mevlânâ Şihâbüddîn)

3) Reşehât sh. 42

4) Nefehât-ül-üns sh. 415

5) Hadikat-ül-verdiyye sh. 123

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 363

7) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 108

8) Hadikat-ül-evliyâ sh. 41

9) Umdet-ül-makâmât sh. 61

SEYYİD RADIYYÜDDÎN ALİ

Tasavvuf büyüklerinden. Seyyid Cemâleddîn-i Ezherî'nin talebesi, Sırrî Ali'nin üstadıdır. İsmi Ali, künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Radıyyüddîn'dir. Nâtıkî diye de tanınır. Tebrîz yakınlarında bulunan Uçyâr isimli köyde doğduğu bildirilen Seyyid Ali'nin, gençliği, Tebrîz'de geçti. 720 (m. 1320) senesinde Horasan taraflarında vefât etti. İmâm-ı Ali Rızâ şehidliğinde medfûndur.

Seyyid olup, nesebi Hazreti Hüseyn'e dayanır. Radıyyüddîn Ebû Muhammed Ali, çocukluğundan i'tibâren ilim ile meşgûl oldu. Devamlı olarak Tebrîz'de ilim öğrendi. Tahsilini tamamlayıp, fetvâ verecek dereceye yükseldikten sonra, Horasan taraflarında bulunan Hirat şehrine kadı olarak ta'yin edildi.

Bu vazîfeyi kabûl edip, Hirat'a geldiği gece bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında kıyâmet kopmuş, insanlar mahşer yerinde toplanmışlardı. Hesapları görülenlerden Cehennemlik olanlar, Zebanî ismindeki vazîfeli melekler tarafından Cehenneme götürülüyordu. Seyyid Ali gördü ki, eski Hirat kadılarından birisi de Cehenneme götürülürken, Seyyid Ali'yi göstererek; "Benim yerime kadı olan budur. Bunu da ateşe atın" dedi. Bunun üzerine Zebanîler Seyyid Ali'yi de alalım mı, almıyalım mı? diye tereddüt içindeler iken, seyyidlerden bir zât gelip Seyyid Ali'yi oradan aldı ve

başka bir tarafa götürdü. Rü'yânın te'sîri ve heyecanı ile uyanan Seyyid Ali, bu rü'yâyı bir işâret kabûl edip, derhâl vazîfesinden istifâ etti. Rü'yâda, kurtulmasına sebep olan zâtın kim olduğunu araştırmak üzere seyahate çıktı. Hirat'tan ayrıldı. Dostlarına tanıdıklarına, sebebini soranlara, kadılıktan niçin istifâ ettiğini hiç söylemedi.

Seyahati sarasında yolu, birgün Geylân bölgesinde bulunan Poteste isimli köye düştü. Seyyid Cemâleddîn-i Ezheri de bu köyde bulunuyordu. Fakat Seyyid Ali bu durumu bilmiyordu. O köyden geçerken, önüne bir talebe çıkıp selâm verdi ve; "Hocamız sizi istiyor" dedi. Seyyid Ali çok hayret edip, çok da meraklandı. O talebe ile birlikte dergâha geldiler. Burası Seyyid Cemâleddîn hazretlerinin dergâhı idi. Huzûruna vardıklarında, Seyyid Cemâleddîn, Seyyid Ali'ye iltifât edip; "Rü'yânda gördüğün, senin kurtulmana vesile olan zâta benziyor muyuz?" dedi. Seyyid Ali çok hayret edip ve daha dikkatli bakınca onun, rü'yâda gördüğü zât olduğunu anladı. Hemen önüne diz çöküp o büyük zâtın talebelerinden oldu.

Zâhirî ilimlerde zâten kemâle gelmiş olan Seyyid Ali, Cemâleddîn-i Ezherî'nin huzûrunda da bâtınî ilimlerde kısa zamanda yükseldi Seyyid Cemâleddîn'in en önde gelen talebelerinden ve halîfelerinden oldu. Ona hocası tarafından icâzet ve hilâfet verilip, insanlara fâideli olması maksadıyla Horasan taraflarına gönderildi. Vefâtına kadar orada hizmet edip, insanlara çok fâideli oldu. Kendisinden istifâde edenlerin sayıları pekçoktur. Sohbetleri çok kıymetli ve te'sîrli idi.

---

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi Halet Efendi kısmı, 281 numaralı kitap.)

SİRÂCÜDDÎN OSMAN (Ahî Sirâc)

Sultân-ül-ulemâ Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın yetiştirdiği Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi Osman, lakabı Sirâcüddîn olup, Ahî Sirâc diye meşhûrdur. Doğumu, vefâtı ve hâl tercümesi hakkında kitaplarda pek ma'lûmat bulunamıyan Ahî Sirâc hazretlerinin, sekizinci asrın ortalarında 759 (m. 1658) yılında vefât etmiş olduğu bilinmektedir.

Daha gençlik yıllarında, Hâce Nizâmüddîn hazretlerinin sohbetlerinde bulunarak yetişen Ahî Sirâc, ayrıca Mevlânâ Fahreddîn-i Zerrâdî'den sarf öğrendi. Mevlânâ bu talebesini çok sevdiğinden, onun için sarf bilgilerini yazıp topladı. Bu eserine Osmânî ismini verdi. Ahî Sirâc, bundan sonra Mevlânâ Rükneddîn'in huzûrunda; Kâfiye, Mufassal, Kudûrî ve Mecma'ul-bahreyn adlı eserleri dikkatlice okudu. Bunları da bitirdikten sonra, tekrar Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın huzûruna gelerek, üç sene daha kalıp, tasavvuf yolunda kemâle geldi. Hâce hazretlerinin sohbetleri bereketiyle, tam bir olgunluğa kavuşup, icâzet ve hilâfet almakla şereflendi. Hocası, Ahî Sirâc'a kitaplarından ve elbiselerinden ba'zılarını yadigâr olarak verip, onu insanları irşâd etmek, onlara doğru yolu göstermek üzere, memleketi olan Lüknov'a gönderdi. Gittiği yeri, vilâyet (velîlik) güzelliği ile süsleyip aydınlattı. Hâce Nizâmüddîn onun için; "O, Hindistan'ın aynasıdır" buyurmuştur. Ahî Sirâc irşâd ile vazîfelendirilip Lüknov'a gelince, ilme susamış olanlar etrâfında toplanmaya başladılar. Ahî Sirâc (r.a.), hocası hazret-i Hâce'ye lâyık bir talebe idi. Ondan aldığı yüksek ilimleri, feyz ve bereketleri etrâfına yaymaya başladı. Çok talebe yetiştirdi. Binlerce kişi ondan istifâde edip, ilim öğrendiler.

Şeyh Hüsâmeddîn-i Mankpûrî, Melfûzât isimli eserinde, bunun da sözlerini ve menkıbelerini zikretmektedir. Bu kitapta bildirildiğine göre, bir gece dervişlerden bir zât, Sirâcüddîn Osman hazretlerine misâfir olmuştu. Yatsı namazından sonra Ahî Sirâc yatağına uzandı. Misâfir olan

derviş ise, namaz kılmaya başladı. Bir taraftan da, böyle büyük bir zâtın gece uyumasına hayret ediyordu. Sabah olduğunda, Ahî Sirâc hazretleri kalkıp, abdest almadan, birlikte sabah namazını kıldılar. Misâfir olan derviş, Ahî Sirâc'ın bütün gece zikrle meşgûl olup uyumadığını, ilk zamanda anlıyamadığından bu hâle çok hayret ederek; "Allah, Allah! Ne garip iştir! Bütün gece yattınız. Sabahleyin ise abdest almadan namaz kıldınız" dedi. Ahî Sirâc (r.a.) tevâzu edip ve tâat ile meşgûl oluyorsunuz. Bizim ise, kıymetli bir malımız (ruhumuz) vardır. Büyük ve azılı bir düşman da (nefsimiz) onun peşinde olup, onu öldürmek için gayret etmektedir. Biz o kıymetli malımızı korumak, düşmana teslim etmemek için uyumuyor, bekçilik, ediyorduk." Bu sözleri hayretle dinleyen misâfir derviş, o zâtın büyüklüğünü böylece daha iyi anlamış oldu ve; "Eğer âşık mescidde görünmezse de, onun kalbi dâima namaz iledir" meâlinde bir beyit söyledi.

Rivâyet edildiğine göre, Ahî Sirâc hazretleri, vefâtına yakın zamanda kabir gibi bir yer kazıp, hocasının huzûrundan ayrılırken kendisine verdiği elbiselerini oraya koydu. Üzerini de aynen kabir gibi yaptı ve buna da "Elbiseler mezarı" denildi. Ahî Sirâc vasıyyet edip, vefât ettiğinde, elbiseler mezarının ayak ucuna defnedilmesini istedi. Bir müddet sonra vefât etti. Talebeleri vasıyyeti yerine getirip, hocalarını elbiseler mezarının ayak ucu tarafında hazırladıkları bir kabre defnettiler. Böylece hocalarının vasıyyetini yerine getirdiler.

Sirâcüddîn Osman hazretlerinin yetiştirdiği talebeleri içinde en ileride olanlarından biri de, Alâüddîn Ebû Ali Kalender'dir.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 92

SULTAN BEHÂEDDÎN VELED

Konya'da yetişen velîlerin büyüklerinden. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmi'nin ortanca oğludur. 623 (m. 1226) senesinde Karaman'da dünyâya geldi. 712 (m. 1312) yılında Konya'da vefât etti.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî hazretlerinin, bu oğluna şefkati ve merhameti çok fazla idi. Geceleri teheccüd namazına kalktıklarında, çocuk olan Sultan Veled ağladığı zaman, annesini uyandırmaz, oğlunu kucağına alırdı. Çocuk, hikmet-i ilâhî kucağa alınır alınmaz ağlamayı keser, teskin olurdu. Sultan Veled, çocukluk yıllarında bile babasını çok sever, onun yanında kalmayı annesine tercih ederdi. Mevlânâ da onu çok sever, onun dîn-i İslama hizmet eden büyük âlimlerden olması için çok duâ ederdi.

Mevlânâ, birgün oğullarından Sultan Veled'i sağ tarafına, Alâeddîn Muhammed'i sol tarafına almış oturuyordu. Bu sırada yeşil elbiseli nûr yüzlü iki kimse gelip, selâm verdiler. Mevlânâ'dan izin alarak, Sultan Veled'i alıp götürdüler. Bir saatten sonra, tekrar gelip Sultan Veled'i teslim ettiler ve; "Yâ hazreti Mevlânâ! Bu güzel yavrunuz, neslinizi devam ettirecektir. Dünyâda pekçok kimselerin hidâyete gelmesine, doğru yola kavuşmasına sebep olacak, dîn-i İslama uzun yıllar hizmet edecektir" deyip, ayrıldılar.

Mevlânâ, Sultan Veled'e küçük yaşından i'tibâren ilim öğretmeye başladı. Onu hem zâhirî ilimlerde, hem de bâtını ilimlerde yetiştirdi. Tasavvuf yolunda ma'rifet, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarına âit bilgiler sahibi eyledi. Sultan Veled gençliğinde, her ilimde pek yüksek derecelere kavuştu. Bununla ilgili olarak Mevlânâ, oğluna buyurdu ki: "Ey oğlum Sultan Veled! Benim dünyâya gelmemin sebebi, senin dünyâya gelmen içindir. Kalbim ma'rifetler, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili bilgilerle doludur. Bu bilgilerin cümlesini sana öğretmekle vazîfeliyim." Bir

defa da; "Oğlum Sultan Veled, çok talihli ve bahtiyar bir kimsedir. Onun ömrünün, hep rahat ve huzûr içinde geçeceğini ümîd ediyorum" buyurdu.

Sultan Veled, her bakımdan babasına çok benzerdi. Onu tanımıyanlar, Mevlânâ'nın kardeşi zannederler, oğlu olduğunu tahmin edemezlerdi.

Sultan Veled anlatır: "Babam hazret-i Mevlânâ, birini göndererek beni yanlarına istemişler, hemen huzûr-i şerîflerine çıktım. Bana, tepemden ayağıma kadar dikkatle bakarak, öyle bir teveccüh buyurdular ki, bir hoş olup kendimden geçtim. Bir müddet sonra kendime geldiğimde, tekrar nazar edip teveccüh buyurdular. Bu defa ölecek gibi oldum. Yine kendimden geçtim. Ayıldığımda tekrar teveccüh ettiler. Kendimden geçtim. Ayıldığımda babam; "Ey Sultan Veled! önceki teveccühümde, sende öyle bir güzellik ve üstün mertebe gördüm ki, şu ânda hiç kimsede böyle bir mertebe göremiyorum, ikinci teveccühümde başında gayet güzel Süleymânî taç gördüm. Son teveccühümde, kulağında küpe gördüm ki, ay ve güneş gibi etrâfa ziya veriyordu" buyurdu. Birinci nazarlarının îzâhı; bana ihsân ettiği, tasavvuf yolunda kavuşturduğu yüce mertebelerdir, ikinci nazarlarının îzâhı; kendilerinin, bizim ve bütün talebe arkadaşlarımızın başında bulunmasıdır. Üçüncü nazarlarında gördükleri kulağımızda küpe ise; oğlumuz Ârif Çelebi'nin büyük bir âlim ve evliyâ olacağına işâret idi."

Sultan Veled anlatır: "Ben, beş yaşında idim. Birgün babamın, talebelerine şöyle dediğini duydum: "Ben yedi yaşında iken, nefsim tamâmiyle rûhuma tâbi oldu. Nefsî isteklerimden kurtuldum." Bunu dinleyen talebelerden biri; "Efendim! Biz, sizi devamlı olarak nefsinizle mücâhede eder hâlde görüyoruz. Bu sözünüzü nasıl anlamak îcâbeder?" dedi. Bu suâle: "Nefs, yaratıkların içinde en ahmak olanıdır. Hep kendi zararını ister. Onun yakasını bırakmağa gelmez. Çünkü, en büyük düşman nefstir. Büyüklerimiz, ölünceye kadar nefsle mücâdele etmiştir. Biz de onlara ıttıba ederek, uyarak, son nefesimize kadar riyâzet ve mücâhedeye devam ederiz" diye cevap verdi.

Oğlu Sultan Veled şöyle anlatır: "Birgün babamla beraber halvethânede otururken, yeşil cübbeli üç kişi gelip selâm verdiler ve oturdular. Bunlar çok nâzik ve pek nurlu kimselere benziyorlardı. Biraz konuştuktan sonra, babam onlara; "Uygundur" dedi. Onlar gittikten sonra babama; "O sözünüzden birşey anlıyamadım. O üç kişi kimlerdi?" dedim. Buyurdu ki:

"Bunlar, **ricâl-i gayb** denilen evliyânın kırklar zümresindendir. İçlerinden birisi vefât etmiş, bizim sakayı istediler. Ben de o cevâbı verdim. Hakîkaten o günden sonra, sakayı evde göremedim. Diğer talebeler de onu aradılar, fakat bulamadılar. Babamın vefâtında o saka, bizlere başsağlığına geldi ve o zaman hallerini anlattı, sonra yine kayboldu."

Sultan Veled, evlenme çağına geldiğinde, babası ona, en çok sevdiği talebelerinden Selâhaddîn Konevî'nin kerîmesi, Fâtıma hâtunu nikâh etti. Fatıma hâtun dahi, Mevlânâ hazretlerine çok hürmeti olan, çok sâliha, keşf ve kerâmet sahibi bir hanım idi. Onlardan, evliyânın büyüklerinden Ulu Ârif Çelebi gibi bir muhterem zât dünyâya geldi.

Sultan Veled'in gençliğinde, Konya'ya Şems-i Tebrîzî hazretleri gelerek, Mevlânâ ile tanıştılar. Tasavvufla ilgili ilimlerde Mevlânâ ile pekçok sohbetler ettiler. Öyle ki, ba'zan sabahlara kadar sohbetin devam ettiği günler olurdu. Başbaşa yaptıkları bu sohbetlerde, Sultan Veled de bulunur; Onlara hizmet ederdi. Beraber oldukları zaman, onların odasına Sultan Veled'den başka hiç kimse giremezdi. Bu hâl, günlerce devam etti. Ba'zı hasedcilerin sözlerinden dolayı, Şems-i Tebrîzî Konya'yı terkedip Şam'a gitti. Onun ayrılığına dayanamayan Mevlânâ,

oğlu Sultan Veled'i Şam'a göndermeye karar verdi. Oğlunu çağırıp; "Sür'atle Şam'a varıp, filanca hana gidersin. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin o handa bir genç ile sohbet ettiğini görürsün. O genci küçümseme sakın! O, Allahü teâlânın sevdiği evliyânın kutublarından biridir. Selâmımı ve duâ isteğimi kendilerine bildir. İçinde bulunduğum şu vaziyetimi, hasretimi dile getir. Buraya acele teşrîflerini tarafımdan istirhâm et!" dedi. Sultan Veled, hemen hazırlıklarını tamamlayıp yola çıktı. Şam'da babasının ta'rîf ettiği handa, Şems-i Tebrîzî'yi bir gençle konuşuyor buldu. Durumu, dilinin döndüğü kadar anlattı. Konya'da bu hâdiseye sebep olanların tövbe ettiğini ve Mevlânâ'dan çok özürler dilediklerini de sözlerine ekledi. Bunun üzerine Şems-i Tebrîzî, Konya'ya tekrar gitmeye karar verdi. Hemen yola çıktılar. Sultan Veled, Şems hazretlerini ata bindirdi. Kedisi de arkasından yaya olarak yürüyordu. Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled'in ata binmesi için ne kadar ısrar ettiyse de, o; "Sultânın yanında hizmetçinin ata binmesi, bizce yakışık almaz. Hizmetçilerin, efendisinin arkasında yürümesi gerektiğini öğrendik" diyerek, ata binmedi. Sultan Veled, Konya'ya yaklaştıklarında babası Mevlânâ'ya haberci gönderip, Konya'ya girmek üzere olduklarını bildirdi. Mevlânâ hazretleri müjdeyi getirene o kadar çok hediye verdi ki, o kimse zengin oldu. Konya'da tellâllar bağırtılarak, Şems'in Konya'ya teşrîf etmek üzere olduğu bildirildi. Konya'nın başta sultan olmak üzere, ileri gelen vezirleri, hâkimleri, zenginlerinin yanı sıra, bütün halk yollara döküldü. Büyük bir bayram havası içinde, mübârek velî Şemseddîn Tebrîzî hazretlerini karşılamaya çıktılar. Öğleye doğru Şems-i Tebrîzî ile Sultan Veled göründüler. Sultan Veled, atın yularından tutmuş, Şems de atın üzerinde, başı önünde ağır ağır ilerliyorlardı. Bu muhteşem manzarayı seyredenler büyük bir heyecana kapıldılar. Mevlânâ koşarak ilerledi, atın dizginlerine yapıştı. Göz göze geldiler. Şems'in attan inmesine yardım eden Mevlânâ, üstadının ellerini sevinç gözyaşları arasında doya doya öptü. Bu arada yanık sesli Hâfızlar Kur'ân-ı kerîmi dinledikten, sonra, sıra ile Şemseddîn-i Tebrîzî hazretlerinin ellerini öptüler, sonra Mevlânâ'nın medresesine geldiler. Şems-i Tebrîzî, Sultan Veled'in kendisine gösterdiği hürmeti ve yaptığı hizmetleri Mevlânâ'ya anlattı. Bundan çok memnun olduğunu bildirerek; "Benim bir serim (başım), bir de sırrım vardır. Başımı sana feda ettim. Sırrımı da oğlun Sultan Veled'e verdim. Eğer Sultan Veled'in bin yıl ömrü olsa da hepsini ibâdetle geçirse, ona verdiğim sırra ya'nî evliyâlıkta ilerlemesine sebep olduğum derecelere kavuşamaz" dedi.

Sultan Behâeddîn Veled anlatır: "Babam ile birgün Hüsâmeddîn Çelebi'nin bağına gidiyorduk. Babam beni bir katıra bindirdi. Kendisi, diğer talebelerle beraber yaya gidiyordu. Ben babamın tam arkasında idim. Bir ara babam Mevlânâ hazretlerinin mübârek vücûdunu, Allahü teâlânın izniyle büyük bir nûrun kapladığını gördüm. Etrâfa güneş gibi ışık saçıyordu. Hemen aklıma, babamın büyüklüğünü inkâr edenler geldi. "Böylelerine şaşıyorum, niçin kötü düşünüyorlar?" diye düşünürken, babam geriye dönerek; "Ey Behâeddîn! Sen babanı inkâr edenleri bırak da, kendi nefsini yola getir. Sakın ucb ve kibir hastalığına yakalanmıyasın. Herkes yaya yürürken, sen binek üzerindesin. Bu kadarcık gönül yüksekliği, insanı ucba; kendini beğenmeye götürür, nefsinin ve şeytanın eline düşürür. Onlara hizmet ettirir" buyurdu.

Mevlânâ, oğlu Sultan Veled'e buyurdu ki: "Oğlum! Eğer Cennette olmak istersen, herkes ile dost geçin, hiç kimseye kin tutma, herkese tevâzu göster. Zira alçak gönüllü olmak, asıl sultanlıktır."

Sultan Veled, birgün babası Mevlânâ'ya, halvete girmek, (yalnız ibâdete çekilmek) istediğini arz etti. Babası ise; "Benim çektiğim riyâzet ve mücâhedeler (nefsin istediklerini yapmamak ve nefsin istemediklerini yapmak) hep sizin içindir. Siz zahmet çekmeyin" buyurdu. Sultan Veled de, müsâade olursa bu işi yapmak istediğini tekrarladı. Bu ısrara karşı babası

müsâade etti. Bunun üzerine Sultan Veled, bir odaya girerek, kapıyı kilitledi, içeride günlerini; namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak ve Allahü teâlâyı zikretmek ile vakit geçirmeye başladı. Her üç günde bir, Mevlânâ ile Selâhaddîn Konevî, halvet odasının kapısına gelip, Sultan Veled'in hâlini kapıyı açmadan murâkabe ederler, kalb yoluyla durumunu anlarlardı. Bu şekilde tam kırk gün geçti. Kırk gün sonra halvetten çıkardılar. Mevlânâ oğluna, halvet esnasında müşâhede ettiği şeylerden suâl edince, Sultan Veled; "Halvete girdiğim üçüncü günden i'tibâren, önümden dağlar gibi azametli nûrlar durmadan geçerdi Bu nûrların içinden **"...Allah** (şirk ve küfürden başka dilediği kimselerden) **bütün günahları mağfiret buyurur"** âyet-i kerîmesi okundu (Zümer-53). Ayrıca kırmızı, yeşil ve beyaz levhalar görürdüm. Üzerinde "Şirkden başka her günah affedilir" yazılı idi" diye anlattı.

Mevlânâ hazretleri vefât ettikten bir hafta sonra, onun halîfesi, vekîli olan Hüsâmeddîn Çelebi, talebeleriyle birlikte Sultan Veled'e gelerek; "Artık bizleri irşâd etmeye ilim öğretmeye başlamanızı istirhâm etmeye geldik. Zira, mübârek hocamız Mevlânâ'ya lâyık halîfe olacak ancak siz varsınız. Bizler, gece ve gündüz cân-ı gönülden çalışıp, size hizmet etmekle şereflenelim" dedi. Bu şekilde hocasına ve oğluna sadâkatini ve muhabbetini arzeyledi. Babasının halîfesinden bu gözyaşartıcı sözleri işiten Sultan Veled hazretleri;

"Canım efendim! Siz, muhterem babamın sağlığında onun halîfesi idiniz. Vefâtından önce sorulduğunda, sizi, kendisine halîfe bıraktığını buyurmuştu. Bu sebeple siz, bizim hocamızsınız. Bu vazîfe size verilmiştir. Başta kendim ve oğlum Ârif Çelebi size tâbiyiz, ne emrederseniz yapmaya hazırız" dedi.

Hüsâmeddîn Çelebi, 683 (m. 1284) senesine kadar talebeleri irşâd eyledi. Onlara doğru yolu gösterdi Ehl-i sünnet i'tikâdını her tarafa yaydı. 683 (m. 1284) senesinde vefât edince, yerine Sultan Veled halîfe, vekîl olup, bu vazîfeyi Üstlendi. Hayâtının sonuna kadar sünnet-i şerîfi yayıp, bid'atleri ortadan kaldırmaya çalıştı.

Sultan Veled zamanında, Mustafa isminde zâlim bir kimse vardı. Malı, mülkü ve akrabalarının çok olmasından istifâde ederek, ba'zı kimselere eziyet ederdi. Bunu Sultan Veled'e şikâyet eylediler. Sultan Veled onu huzûruna çağırıp nasihat ettiğinde, o, Sultan Veled'e kaba sözlerle i'tirâz etti. Mustafa'nın bu kaba sözlerine sükût eden Sultan Veled hazretleri, o çıkınca; "Bunun bir hafta ömrü kaldığı hâlde, hâlâ yiğitlik taslayıp sıhhatine güveniyor" buyurdu. Mustafa, dergâhtan çıkıp evine giderken, nereden geldiği belli olmayan bir ok, göğsüne saplandı. Bir hafta sonra öldü.

Sultan Veled hazretlerinin oğlu Ulu Ârif Çelebi anlatır: "Babam birgün hastalandı. Hastalığın ağırlığından, sık sık vefât edeceğini söylerdi. Birgün vâlideme vasıyyetini yazıp verince, vâlidem; "Efendim! Mübârek hatırınızı hoş tutunuz, bu hastalıktan siz vefât etmezsiniz. Âhırete sizden önce ben giderim. Beni kendi elinizle toprağa verdikten sonra, iki defa daha evlenirsiniz, ikisinden üç oğlunuz olur" dedi. Vâlidem kerâmet ehli bir kadındı. Söylediği gibi oldu."

Sultan Veled, 712 (m. 1312) senesinde seksendokuz yaşında iken ölüm hastalığına yakalandı. Hastalığı sırasında, yedi gün Konya'da zelzele oldu. Herkesin telâşa düştüğünü görünce onlara; "Üzülmeyiniz ve telâş etmeyiniz. Bu, benim vefât edeceğimin haberidir. Zâhiren aranızdan ayrılacağım, fakat bâtınen sizinle beraber olacağımdan hiç şüpheniz olmasın. Allahü teâlânın evliyâ kulları, vefât ettikleri hâlde, rûhları ile izin verilen her tarafı dolaşır, darda

kalanlara, dost ve yakınlarına yardımda bulunur" buyurdu. Receb ayının onuna rastlıyan Cumartesi gecesi, Kelime-i şehâdet getirerek fânî hayâta veda etti.

Sultan Veled hazretlerinin vefâtından sonra, nereye defn edileceği hakkında görüş ayrılığı çıktı. Çelebi Celâleddîn; "Bunun için Mevlânâ'nın rûhâniyetinden yardım istiyelim. Nasıl işâret buyurulursa, o şekilde hareket edelim" dedi. Hâl ehli olan velîler, ma'nâ âleminde Sultan Veled'in, babası Mevlânâ ile yanyana yattıklarını gördüler. Bunun üzerine kabrini Mevlânâ'nın hemen yanına kazarak, defn eylediler. Onun defninden sonra, türbenin üzerinde yedi gün kaybolmadan duran, minare gibi göklere uzanan büyük bir nûr hâsıl oldu. Dost ve düşman herkes, bu nûru hayretle müşâhede etti.

---

1) Velednâme

2) Menâkıb-ül-ârifîn cild-2, sh. 784

3) Risâle-i Sipahsalar sh. 132

4) Cevâhir-ül-mudıyye cild-2, sh. 120

5) Mevdûât-ül-ulûm cild-1, sh. 747

6) Nefehât-ül-üns sh. 525

7) History of Turkish poetry cild-1, sh. 150

SÜLEYMÂN BİN HAMZA EL-MAKDİSÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Hamza bin Ahmed bin Ömer el-Makdisî ed-Dımeşkî olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. İbn-i Kudâme diye tanınır. Kâdı'l-kudât idi. 628 (m. 1231) senesinde, Receb ayı ortalarında Dımeşk'da doğdu.

Ailesi tarafından çok güzel bir şekilde yetiştirilen İbn-i Kudâme, ilim tahsiline, İbn-i Zebîdî'nin huzûrunda Sahîh-i Buhârî'yi okumakla başladı. Erbilî, İbn-ül-Mukîr, İbn-ül-Lettî, Ca'fer el-Hemedânî, İbn-ül-Cümeyzî, İsmâil bin Zafer, Hâfız Ziyâüddîn, İbn-i Kamîre ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Bunlardan başka, Mısır'da; İbn-ül-İrhâd, Îsâ bin Abdülazîz ve İbn-i Bâkâ'dan, İsfehân da; Muhammed bin Abdülvâhid el-Medînî, Muhammed bin Zübeyr Şa'râne, Sabit bin Muhammed el-Hucendî, Mahmûd bin Mende ve diğer âlimlerden ilim öğrenip, icâzet aldı. Âlimlerin önde gelenlerinden oldu. Bilhassa, fıkıh, hadîs, ferâiz ve hesap ilimlerinde ve Arabî ilimlerde bilgisi çok fazla idi.

Üstün gayretiyle, daha genç denecek, yaşta ilim tahsilini tamamlayıp, ders vermeye başlayan Takıyyüddîn İbni Kudâme hazretleri, ilim öğrenmek için çok yerlere gittiği gibi, öğretmek için de çeşitli yerlerde bulundu. Ders anlatması çok hoş idi. Hadîs ilmi öğretti. Yirmi sene kadılık yaptı. Bütün işlerinde adâletli hareket etmekte, iffet sahibi olmakta çok tanınıp, meşhûr oldu. Çok ibâdet ederdi. Geceleri devamlı teheccüd namazı kılardı. Gündüzleri umûmiyetle oruçlu olurdu. Kendisinin ihtiyâcı olan şeyi başka ihtiyâç sahiplerine verir, başkalarını kendisine tercih ederdi. Mütevâzî, olgun heybetli, beyaz tenli, mavi gözlü, kumral saçlı bir zât idi. Gayet yumuşak huylu idi. İnsanların ihtiyâçlarını gidermek husûsunda eli açık idi. Çok ihsân sahibi idi. Başkalarının sıkıntılarını giderip, onları sevindirmekten lezzet alırdı.

Berzâlî diyor ki: "Süleymân bin Hamza el-Makdisî'nin kendilerinden icâzet aldığı hocaların sayısı yediyüzden fazladır. Ondan çok kimse ilim öğrenip, istifâde etmişdir. Talebelerine ders okutmakta çok gayretli idi. Vefâtından bir gün öncesine kadar talebe okutmaya devam etti.

Yüksek bir âlim, büyük bir fakîh idi. Talebelerine ders okutmayı, geceleri namaz kılmayı, Kur'ân-ı kerîm okumayı, çok oruç tutmayı hiç aksatmazdı. Câmi-i Muzafferî'de ders okuturdu. Ders anlatması çok güzel idi. Anlattıklarını dinleyenler, kolayca anlarlardı. Herkes tarafından çok sevilir, sayılırdı."

Zehebî diyor ki: "Makdisî hazretleri, bilhassa fıkıh ve hadîsde çok büyük âlim idi. Beş seneden fazla fetvâ verdi. Cevziyye ve başka yerlerde ders anlattı. Çok rivâyetlerde bulundu. Çok mütevâzî idi. Sâde giyinirdi. Güzel ahlâk sahibi idi. Geceleri teheccüd namazı kılar, çok ibâdet ve tâat yapardı."

"Ömrümde iki defa hâriç, hiçbir namazımı münferid olarak (yalnız başıma) kılmadım. Hep cemâatle kıldım" dediğini, âlimler haber vermişlerdir.

İmâm ve hafız derecesinde birçok âlim, kendisinden ilim öğrenmiştir. Birçok kimseler kendisinden istifâde edip, rivâyetlerde bulunmuşlardır. Ebyurdî ve İbn-ül-Habbâz bunlardandır. 715 (m. 1316) senesi Zilka'de ayının 11. Pazartesi günü akşamı, akşam namazını kıldıktan sonra vefât etti. Ertesi gün, dedesi Şeyh Ebû Ömer'in türbesine defn olundu. Cenâze namazında çok kimse bulundu.

705 (m. 1305) senesinde İbn-i Teymiyye'nin bozuk yolu meydana çıkıp, kendisi ve ona tâbi olanlar hapsedildikleri zaman, Takıyyüddîn İbni Kudâme Süleymân bin Hamza (r.a.) onlara hiç bulaşmayıp, bozuk akıma kapılmamış, hem de devamlı olarak Ehl-i sünnet i'tikâdında olmanın faziletini, kıymetini anlatmıştır.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 146

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 259

3) El-A'lâm cild-3, sh. 124

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 75

5) Zeyl-i Tabakât-ı Hanâbile cild-2, sh. 364

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1890

ŞÂTIBÎ

Hadîs, tefsîr ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Mûsâ bin Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî olup, künyesi Ebû İshâk'tır. Doğum târihi belli değildir. 790 (m. 1388) senesinde vefât etti.

Şâtıbî, zamanın en tanınmış âlimlerinden Arabî ve diğer ilimleri tahsil etti. Ders aldığı hocalarının ba'zıları şunlardır: İbn-i Fahhar el-Bırî, Ebü'l-Kâsım es-Sebtî, Şerîf Ebû Abdullah et-Tilmsânî, Ebû Abdullah el-Makrî, Hatîb bin Merzûk, Ebû Ali Mensûr bin Muhammed ez-Zevâvî, Ebû Abdullah el-Belensî. Şâtıbî'den; Ebü'l-Abbâs, Abdullah el-Huffâz ve birçok âlim ilim öğrendi, hadîs-i şerîf dinledi.

Şâtıbî, birçok ilim dalında söz sahibi oldu. Mes'eleleri araştırıp tahkîk etme husûsunda çok mahir idi. Kendisine sorulan soruların hepsine çok güzel cevaplar verirdi. Fıkıh ile ilgili mevzûlarda Selef-i sâlihînin ve büyük âlimlerin sözlerini delîl alırdı. Şâtıbî; fakîh, muhaddis, hafız ve müfessir idi. Lügat ve dil bilgilerini çok iyi bilirdi. Vera' sahibi, sâlih, zâhid bir zât idi. Sünnet-i seniyyeye uyma husûsunda çok dikkatli, bid'atlerden ve şüphelilerden son derece sakınan, iffet sahibi bir âlim idi.

Şâtıbî, birçok alanda çok faydalı eserler yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-celîl alel-hulâsa fin-nahv, 2-Kitâb-ül-mevkufât fî usûl-il-fıkh, 3-Kitâb-ül-mecâlis, 4-Kitâb-ül-ifâdât vel-insâdât, 5-Kitâb-ül-ittifâk fî ilm-il-iştikak, 6-Kitâbu usûl-in-nahv, 7-Kitâb-ül-i'tisam: Bu eserde; bid'atin ta'rîfi ve ma'nâsı, bid'at ehlinin kötülükleri, bid'at ehlinin kaynakları, hakîkî ve izafi bid'at ve aralarındaki fark, bid'atin hükmü ve bid'atlerin hepsinin aynı derecede olmadığı, âdetlerde ve ibâdetlerde bid'atlerin açıklaması, ehl-i bid'at ile Ehli sünnet arasındaki ayrılığın sebepleri ve bid'at ehlinin doğru i'tikâddan ayrılması konularının işlendiği çok nefis ve sahasında benzeri yazılmamış bir kitaptır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Bid'at ve bid'at sahiblerinin kötülüğü: Akıllı kimse, bid'atlerin kötülüğünü kolayca anlar. Çünkü bid'atlere uymak, sırât-ı müstekimden (doğru yoldan) çıkmaktır. Şimdi bunu, aklî ve naklî yönden îzâh edelim. Bu mevzûnun aklî bakımından birkaç yönü vardır. Dünyânın başlangıcından günümüze kadar tecrübelerle anlaşılmıştır ki, insanoğlu sâdece akıllarıyle kendilerine fâideli olan şeyleri elde edebilip, zararlı ve bozuk olan şeyleri, def etmeye muvaffak olamamışlardır.

Kulların fâidelerine olan şeyler, dünyâ veya âhırete âittir. Dünyâya âit olanlara gelince, insan bunları yalnızca kendi gücü ile bulamaz ve elde edemez. Çünkü kulların fâidesine olan şeyler, ancak Allahü teâlânın bildirmesi ile bilinebilir. Âdem aleyhisselâm yeryüzüne indirildiği zaman, Allahü teâlâ ona dünyâda fâideli olan şeyleri nasıl elde edeceğini öğretti. Daha sonra bu bilgi, Âdem aleyhisselâmın zürriyeti arasında mîrâs bir bilgi olarak nesilden nesile aktarıla gelmiştir, insanların mîrâs olarak aldıkları bu bilgiler, temel ve asıl bilgilerdir. Ancak insanoğlu, aklı vasıtasıyla bu temel bilgilerden, bir takım fer'î bilgiler çıkararak, aslı genişletmişlerdir. Bundan insana, aklının, kendi fâidesine olan şeyleri bilmekte yeterli olduğu zannedilmiştir. Bununla beraber bu bilgilere, uygun olmayan, bozuk ve yanlış çok şeyler girmiştir. Eğer Peygamberler göndermek sûretiyle, Allahü teâlânın kullarına lütuf ve ihsânı olmasaydı, insanlar sıhhatli, doğru ve mes'ûd bir hayâta kavuşamazlar, fâidelerine muvaffık bir hâle erişemezlerdi. Bunun böyle olduğu, insanlık târihine bakıldığı zaman kolayca anlaşılır.

Âhıretle ilgili fâidelere gelince, bunlara akıl ulaşamaz. Meselâ ibâdetlef böyledir. Akıl, Allahü teâlâya nasıl kulluk yapılacağını, ne kısaca, ne de geniş olarak bulamaz. Akıla âhıret hayâtından sâdece, onun dünyâ hayâtından sonra gelen bir hayat olduğunu, orada insanların amellerinin karşılığını göreceğini bilmesi mümkündür. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) bildirmesi olmadan, sırf akılla âhıret ahvâlinin bilinebileceğini iddia eden felsefecilere aldanmamalıdır. Bu mes'elenin hakîkati, onların söylediği gibi değildir. Dinler, insanlara Peygamberler (aleyhimüsselâm) vasıtasıyla bildirilmiştir. Allahü teâlânın Peygamberleri, her zaman, insanlara yaradılış hikmetlerinin Allahü teâlâya kulluk olduğunu bildirmişlerdir. Bütün Peygamberler, aynı îmânı bildirmişlerdir. Yalnız Allahü teâlâ, zaman zaman emir ve yasaklarını Resûlleri vasıtasıyla bildirmiş; bir din, zamanını tamamlayınca, ondan sonra yeni bir din göndermiştir En son ve kendisinden önceki dinlerin hükümlerini ortadan kaldıran, kıyâmete kadar bakî olan din, İslâm dînidir. Ancak felsefeciler, Peygamberlerin bildirdiği bilgilerden ba'zılarını alıp, bunları akıllarına göre açıkladılar. Bunlara aklî bilgiler dediler. Hâlbuki mes'ele onların dediği gibi değildir.

Akıl, elbette müstakil değildir. Bir bina bile, temel olmadan kurulamaz. Bir temel lâzımdır. Aynı şekilde, herhangi bir mes'elede de bilgiler, önce doğruluğu kabûl edilmiş olan temel bilgiler üzerine kurulur. Âhıret ahvâline dâir temel bilgiler, ancak vahy yoluyla elde edilebilir. Aklın bu husûsta, temel bilgileri bulmaya asla gücü yetmez ve yetmemiştir, işte bunun içindir ki, akıllar,

Allahü teâlânın Peygamberleri vasıtasıyla bildirmesi olmadan, fâidelerine olan şeyleri tek başına bilemezler, işte, dînde bid'at ortaya çıkarmak, bu esâsa zıddır. Aklın bu husûsta ortaya koyduğu mücerred iddiadan başka birşey değildir. Bid'at sahibi de, bid'atı ile amel etmek sûretiyle, maksudunu elde etme husûsunda emîn değildir. Onun için, bid'at abes gibi olmaktadır.

İslâmiyet kâmil olup, ziyâde ve noksan kabûl etmez. Çünkü Allahü teâlâ, Mâide sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bugün, dîninizi sizin için ikmâl eyledim. Üzerinize olan ni'metimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti vermekle râzı oldum" buyuruyor.**

Irbâz bin Sâriye (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.), birgün namazdan sonra bize va'zda bulundu (hutbe okudu). Öyle belîğ bir va'zda bulundular ki, gözler yaşlarla doldu, kalbler inceldi (ürperdi). (Bu bir veda va'zı idi.) Bir kişi; "Bize ne tavsiye edersin yâ Resûlallah?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahtan korkmayı, başınızdaki bir köle bile olsa, onu dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Zîrâ benden sonra yasayacaklar, çok ihtilâflar görecekler. Benden sonra ortaya çıkan bid'atlerden sakınınız. Zîrâ bid'atlerin hepsi dalâlettir."**

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) din ve dünyâ işlerine dâir, muhtaç olunan herşeyî vefât etmeden bildirmiştir. Ehl-i sünnet ve cemâatten buna muhalefet eden hiç kimse yoktur. Durum böyle olunca, bid'at sahibi, gerek lisân-ı hâli ve gerekse sözü ile şunu söylemiş olmaktadır "Din tamam olmamıştır, ilâve edilmesi mutlaka lâzım veya güzel olan ba'zı şeyler mevcûttur." Eğer bid'at sahibi, dînin her bakımdan tamam olduğuna ve kemâl bulduğuna inanmış olsa idi, dinde bid'at ortaya çıkarmaz ve dîne birşeyler ilâve durumuna gitmezdi.

İbn-i Macisîn şöyle der: "İmâm-ı Mâlik (r.a.) şöyle buyurdu: Kim dinde bid'at ortaya çıkarır ve bunu güzel görürse, Muhammed aleyhisselâmın risâlet vazîfesini yerine getirmediğini iddia etmiş olur. Çünkü Allahü teâlâ, Mâide sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bugün dininizi sizin için ikmâl eyledim. Üzerinize olan ni'metimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti vermekle râzı oldum"** buyuruyor. Bu takdîrde, o zaman din olmayan, bugün de din olmaz."

Bid'at sahibi, dîne muhalefet ve düşmanlık yapmaktadır. Çünkü Allahü teâlâ, kullarının ihtiyâçlarını te'min etmeleri için muayyen bir yol ta'yin buyurmuş, emir ve yasaklarını, va'd ve vaadini, hayrın, kendi emir ve yasaklarına göre hareket etmekte, şerrin ise, bunlara tecâvüz etmekte olduğunu bildirmiştir. Çünkü herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir, biz bilemeyiz. Allahü teâlâ, Peygamberlerini âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Bid'at sahibi olan ise, bütün bunları red etmektedir. Çünkü o, Allahü teâlânın kullarına gösterdiği yollardan başka yolların bulunduğunu, Allahü teâlânın ta'yin buyurduklarının belirli olmadığını, sanki Allahü teâlâ bildiği gibi biz de biliriz iddiasında bulunmaktadır. Hattâ, dinde ortaya koyduğu bid'atler ile, Allahü teâlânın bilmediğini (hâşâ), kendisinin bildiğini iddia ettiği anlaşılmaktadır. Eğer bid'at sahibinin maksadı bu ise, dîni ve dînin sahibini inkârdır. Eğer maksadı bu değilse, onun yaptığı apaçık bir dalâlettir.

Ömer bin Abdülazîz, Adiyy bin Ertâd'a şöyle yazdı: "Sana, Allahü teâlâdan korkmayı, işinde Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesi üzere olmanı, bid'at sahiplerinin dinde sonradan ortaya çıkardığı bid'atleri terketmeni tavsiye ederim. Bid'ate mâni olunuz. Sünnet-i seniyyeye iyi yapış. Çünkü sünnet-i seniyyenin aksinin ahmaklık olduğu ortaya konulmuştur." Bid'at sahibi kendisini dînin sahibi mertebesine benziyen bir mertebeye koymaktadır. Zîrâ Şâri' (dînin sâhibi),

dinleri va'z etti, mahlûkatın da dîne uymalarını mecbûr kıldı. Bunları böyle yapmak yalnız Allahü teâlâya mahsûstur. Çünkü Allahü teâlâ, kulları arasında, ihtilâf ettikleri husûslarda hükmeyledi. Yoksa, din koyma, mahlûkların yapacakları işlerden olsaydı, dinler Peygamberler vasıtasıyla gönderilmez, insanlar arasında ihtilâf kalmazdı. Bu sebeple Peygamberlerin gönderilmesine de ihtiyâç olmazdı, İşte dinde bid'at ortaya koyan kimse, kendisini, (hâşâ) Allahü teâlâya benzer yapmaktadır.

Bid'at sahibinin bu yaptığı, nefsinin arzu ve isteklerine uymaktır. Çünkü akıl dîne tâbi olmayınca, nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olur. Nefsinin arzu ve isteklerine tâbi olmanın ne demek olduğu ve bunun apaçık bir dalâlet olduğu ortadadır. Allahü teâlâ, Sâd sûresinin yirmialtıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey Davudî Biz seni yeryüzünde halîfe kıldık. O hâlde insanlar arasında adâletle hüküm ver ve keyfe tâbi olma ki, bu seni Allahın yolundan sapıtır. Muhakkak ki, Allah yolundan sapanlar, hesap gününü unuttuklarından, kendilerine çok şiddetli bir azap vardır"** buyuruyor.

Buraya kadar hüküm iki noktada toplanıyor. Bunun üçüncü bir şıkkı yoktur. Birisi hakka uymak, diğeri de nefsin arzu ve isteklerine uymaktır. Allahü teâlâ, Kehf sûresinin yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruyor: **"Kalbi, bizi zikr etmekten gâfil olan ve nefsinin arzuları peşinde koşan ve hareketlerinde dînin dışına taşan kimseye itaat etme!"**

Bu konuyla ilgili hadîs-i şerîfler:

1- "Bir kimse, dinde olmayan birşey meydana çıkarırsa, bu şey red olunur." Bu hadîs-i şerîfi âlimler, İslâmın üçtebiri olarak saymışlardır. Çünkü bu hadîs-i şerîfte Resûlullahın emrine muhalif olan bütün yollar kasdedilmiştir. Bu husûsta, bid'at ve ma'siyet olan şeyler eşittir.

2- Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hutbelerinde; **"En hayırlı söz, Allahü teâlânın kitabıdır. En doğru yol, Muhammed aleyhisselâmın yoludur. İşlerin en kötüsü, sonradan ortaya çıkarılan bid'atlerdir. Her bid'at, dalâlettir"** buyurdu.

3- "Bir kimse İslâmda sünnet-i hasene yaparsa, bunun sevâbına ve bunu yapanların sevâblarına kavuşur. Bir kimse İslâmda bir sünnet-i seyyie (bid'at) **çığrı açarsa, bunun günâhı ve bunu yapanların günâhları kendisine verilir."**

4- "Bir zaman sonra, benim ümmetim de yetmişüç kısma ayrılır. Bunlardan yetmişikisi Cehenneme gidip, yalnız bir fırkası kurtulur. Cehennemden kurtulan fırka, benim ve Eshâbımın gittiği yolda gidenlerdir."

5- "Bid'at sahibleri ile birlikte bulunmayınız! Onların kötülükleri, uyuz hastalığı gibi bulaşıcıdır."

6- "Fitneler, bid'atler yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zaman, hakîkati bilen, bildiğini bildirsin! Bildiğini bildirmeyenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve bütün insanlar la'net eylesin! Allahü teâlâ bunların ibâdetlerini ve hiçbir iyiliklerini kabûl etmez."

7- "Bid'at sahibini gördüğünüz zaman, ona karşı sert davranın! Allahü teâlâ, bid'at sahiblerinin hepsine düşmandır. Onlardan hiçbiri sırat köprüsünden geçemiyecek, Cehennem ateşine düşeceklerdir."

Şunu iyi bilmek gerekir ki, bid'atle beraber olan ne namaz, ne oruç, ne sadaka gibi ibâdetler, ne de kurbetler kabûl edilir. Bid'at sahibi ile beraber olanda ismet sıfatı yok olur. Bid'at sahibinin yanına giden, ona ta'zim ve hürmette bulunan kimse, İslâmın yıkılmasına yardımcı olur. Düşmanlık ve buğza vesile olur. Her bid'at, bir sünneti yok eder. Bid'at sahibi kimseye, Allahü teâlâ gazâb eder.

Bid'at hakkında âlimlerin mübârek sözleri:

Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "Kim bid'at sahibi ile otururbut, ona hikmetten birşey verilmez."

İbrâhim bin Edhem'e; "Allahü teâlâ; "İsteyiniz veririm, kabûl ederim" buyuruyor. Hâlbuki, istiyoruz vermiyor" denilince, buyurdu ki: "Allahü teâlâya duâ edersiniz, ona itaat etmezsiniz. Peygamberini tanırsınız, O'na uymazsınız. Kur'ân-ı kerîm okursunuz, gösterdiği yoldan gitmezsiniz. Cenâb-ı Hakkın ni'metlerinden fâidelenirsiniz, O'na şükretmezsiniz. Cennetin ibadet edenler için olduğunu bilirsiniz, hazırlıkta bulunmazsınız. Cehennemin âsiler için yaratıldığını, bilirsiniz, ondan sakınmazsınız. Babalarınızın, dedelerinizin ne olduğunu görür, ibret almazsınız. Aybınıza bakmadan başkalarının ayıplarını araştırırsınız. Şeytana düşman olduğunuzu söyler, ona uyarsınız. Böyle olan kimseler, üzerlerine taş yağmadığına, yere batmadıklarına, gökten ateş yağmadığına şükretsin! Daha ne isterler? Duâlarının neticesi, yalnız bu olursa yetmez mi?"

Zünnûn-i Mısrî buyurdu ki: "Allahü teâlânın bir kimseyi sevdiğinin alâmeti, o kimsenin, Allahü teâlânın sevgilisinin işine, ahlâkına ve sünnetine uymasıdır. İnsanlara fitne ve fesad, şu altı şeyden dolayı gelir 1-Âhırete âit olan amellerde niyetinin zayıflığından, 2-Bedenini,İslâmiyete uymayan arzularını yapmaya hazır tutmaktan, 3- ömrün kısa olmasına rağmen, tûl-i emel peşinde koşmaktan, 4-İnsanların rızasını, Yaradanın rızâsına tercih etmelerinden, 5-Nefslerine uyup, sünneti terk etmelerinden, 6-Selef-i sâlihînin yolundan gitmemekten dolayı."

Bişr-i Hafî buyurdu ki: "Resûlullahı rü'yâmda gördüm bana; "Yâ Bişr! Biliyor musun, Allahü teâlâ seni akranların arasında niçin yükseltti?" buyurdu. Ben de; "Hayır yâ Resûlallah" deyince; "Sünnetime yapışman, sâlihlere hürmetin, arkadaşlarına nasihatin, Eshâbıma ve Ehl-i beytime muhabbetin yükseltti" buyurdu.

Yahyâ bin Muâz şöyle buyurdu: "İnsanların ihtilâflarının hepsi, şu üç şeyden dolayıdır. Bunların herbirinin zıddı da vardır. Aslın olmadığı yerde, zıddı bulunur. Tevhîdin zıddı şirktir. Sünnetin zıddı bid'attir. Tâatın zıddı günahtır."

Ebû Ali Hasen bin Ali Cürcânî şöyle buyurdu: "Kişinin saadetinin ve ibâdetlerin ona kolay gelmesinin alâmeti, bütün işlerinde sünnete uymak, sâlihlerle sohbet etmek, dostlarına karşı güzel ahlâklı olmak, ilâhi ma'rifet ve insanlara muhabbet ile bezenmek ve vakitlerini değerlendirmektir."

Ebû Ali Hasen bin Ali Cürcânî'ye; "Allaha giden yol nasıldır?" diye sorulunca, şöyle buyurdu: "Kulu, Allaha kavuşturan yollar çoktur. En açık ve şüpheden uzak olanı; sözüyle, işiyle, niyetiyle ve maksadıyla sünnete uymaktır. Zira Allahü teâlâ, nûr suresinin ellidördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer Resûlüme uyarsanız, hidayete erersiniz"** buyuruyor."

Ebû Ali Hasen Cürcanî yine buyurdu ki: "Sünnete giden yol; bid'atten kaçmak, Eshâb-ı Kirâmın icmâ'ına uymak, bozuk din adamlarından uzaklaşmak, bir tasavvuf büyüğünü tanımak ve eserlerini okumaktır."

Zünnûn-i Mısrî, birisine şöyle nasihatte bulundu: "Senin yanında en tercih edilen ve en sevilen şey, Allahü teâlânın farz kıldığı emirlerini yapmak ve yasak kıldığı şeylerden sakınmak olsun. Çünkü Allahü teâlânın sana emrettiği ibâdetler, kendin için seçtiğin, güzel gördüğün amellerden daha hayırlıdır ve daha yüksektir. Kulun farz olan ibâdetleri hakkıyla yapması, sakınılması lâzım gelen şeylerden gereği gibi sakınması gerekir. Çünkü, kulu Rabbinden uzaklaştıran, imânın tadını duymaktan alıkoyan, sıdk ve doğruluğun hakîkatine kavuşmaktan ve âhırete bakmaktan kalbleri alıkoyan, Allahü teâlânın kalbe, kulağa, göze, dile, ele, ayağa, karına ve daha başka uzuvlara dâir emirlerine gereken ehemmiyeti vermemektir."

Ebû Bekr Tirmîzî buyurdu ki: "Himmetin sıfatlarını, muhabbet ehli tamamladı. Onlar da himmeti, sünnete uyup, bid'atlerden kaçarak elde ettiler."

Ebü'l-Hasen Verrak buyurdu ki: "Kişi, Allaha ancak O'nun ve Peygamberinin emirlerine uymakla ulaşabilir. Kim Allah adamlarına uymadan Allahü teâlâya ulaşmaya kalkarsa, sapıtır."

Ebû Muhammed bin Abdülvehhâb es-Sekafî şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ, amellerden ancak doğru olanı, doğru olanlardan hâlis olanı, hâlis olanlardan da ancak sünnete uygun olanı kabûl eder."

Ebû Bekr bin Sa'dan buyurdu ki: "Allahü teâlâya ulaşmak; gafletten, günahtan, bid'atten, sapıklıktan ve sapıklıklardan sakınmakla olur."

Ebû Amr ez-zücâcî şöyle buyurdu: "İnsanlar, câhiliyye devrinde akıllarının ve arzularının güzel gördüğüne tâbi oluyorlardı. Peygamber efendimiz geldi ve onları tek tek İslâmiyete tâbi kıldı. Doğru akıl; İslâmiyetin güzel gördüğü, kötü akıl; İslâmiyetin kötü gördüğü akıldır."

Bâyezîd-i Bistâmî buyurdu ki: "Otuz sene mücâhede ile uğraştım, İlimden ve ilme uymaktan daha lüzumlu birşeye rastlamadım."

Yine Bâyezîd-i Bistâmî şöyle buyurdu: "Siz havada uçan birisini gördüğünüz zaman, hemen o kimsenin faziletli, kerâmet sahibi birisi olduğuna hüküm vermeyin. Hatâ edebilirsiniz. O kimsenin hakîkaten fazilet ve kerâmet sahibi olduğunu anlamak için, İslâmiyetin emirlerine uymaktaki hassasiyetine, Peygamber efendimizin ahlâkı ile ahlâklanmasına ve sünnet-i seniyyeye uymasına, hakîkî İslâm âlimlerine olan muhabbet ve bağlılığına bakın. Bunlar tam ise, o kimse fazilet ve kerâmet sahibidir. Bunlara uymakta en ufak bir gevşeklik ve zayıflık bulunursa, o kimse için fazilet ve kerâmet sahibidir demek mümkün olmaz."

Sehl-i Tüsterî buyurdu ki: "Kişinin sünnet-i seniyyeye tâbi olmadan yaptığı her iş, nefsini sevindirir. Arzu ve isteklerine uymuş olur. Eğer sünnet-i seniyyeye uyarsa, nefsini cezalandırmış olur. Zira İslâmiyette nefse uymak yoktur ve kötülenmiştir. Herkesin arzusu, elbet sünnet-i seniyyeye uymak olmalıdır."

Sehl-i Tüsterî yine buyurdu ki: "Bizim yolumuzun esâsı yedi şeydir: 1-Allahü teâlânın kitabına uymak, 2- Sünnet-i seniyyeye uymak, 3-Helâl yemek, 4-Eziyete mâni olmak, 5-Günahlardan kaçmak, 6-Tövbe, 7-Hakkı, hak sahibine vermektir."

Ebû Hafs el-Haddâd şöyle buyurdu: "Amellerini ve hâlini, her zaman Kitâb ve Sünnetin emirlerine uydurmayan, aklını mükemmel gören, büyüklerin emrine giremez."

Ebû Hafs el-Haddâd'a bid'atten sorulunca; "Dînin hükümlerinde haddi aşmak, sünnet-i seniyyeye uymakta gevşek davranmak arzu ve isteklerine uymak, emirleri terk etmek bid'attir" buyurdu.

Zühdü ile meşhûr birisi vardı. Bâyezîd-i Bistâmî birisine; "Kalk, şu veliliği ile meşhûr zâta gidelim" dedi. Beraber yanına gittiler. Bir müddet sonra o zât, evinden mescide gitmek üzere çıktı. Mescide girdi ve avluda kıble tarafına doğru tükürdü. Bunun üzerine Bâyezîd-i Bistâmî ona selâm vermeden geri döndü ve; "Resûlullahın (s.a.v.) edeblerinden bir edebe riâyet etmeyen kimsenin veliliğine nasıl güvenilebilir" buyurdu.

Hamdûn el-Kassâr buyurdu ki: "Selef-i sâlihînin hayâtına bakan, kendinin ne kadar kusurlu olduğunu ve büyüklerin derecesinden ne kadar geride olduğunu anlar." Müellif burada şöyle diyor: "Allahü teâlâ bilir, bu söz, Ehl-i sünnet yolunda yürümeye devam etmenin lâzım geldiğine bir işârettir." Cüneyd-i Bağdadî şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya kavuşturan yolların hepsi, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uyandan başkasına kapalıdır."

Ebû Osman buyurdu ki: "Kim nefsine karşı sünneti, sözüyle ve işiyle hâkim kılarsa, hikmetle konuşmuş ve yapmış olur. Kim nefsine ve arzusuna göre iş yapar ve konuşursa, bid'at işlemiş olur."

Muhammed bin Fadl Belhî şöyle buyurdu: "İslâmiyet nûrlarının kalblerden ayrılıp, kalblerin kararmasına dört şey sebep oldu. Bunlar; bildikleri ile amel etmemek, bilmeden yapmak, bilmediklerini öğrenmemek, başkalarının öğrenmelerine mâni olmaktır."

Şah Şücâ Kirmânî buyurdu ki: "Bir kimse gözünü harama bakmaktan menetse, nefsini şehvetten korusa, kalbini devamlı kontrol etse ve dışını sünnete uygun amellerle süslese, o kimsenin firâsetinde hiç hatâ olmaz."

İbrâhim-i Havvâs'a afiyetten sorulduğunda; "Afiyet şu dört şeydir: 1-Dîne bid'at karıştırmamak, 2-Amelde kusur etmemeye çalışmak, 3- Kalbini Allahü teâlâdan başkası ile meşgûl etmemek, 4-Nefsin ve şehvetin arzu ve isteklerinden uzak kalmak."

Ebü'l-Kâsım Nasrabâdî; "Tasavvufun aslı, Kitâb ve Sünnete uymak, bid'at ve nefsin arzularını terk etmek, Allah adamlarına hürmet ve sevgi göstermek, insanların hatâlarını hoş görmek, ibâdetlere de devam etmek ve ruhsat ve te'villeri terk etmektir" buyurdu.

Ebû İdrîs Havlânî şöyle buyurdu: "Değiştiremiyeceğim bir bid'ati görmektense, mescidde söndüremiyeceğim bir ateşi görmeyi tercih ederim." Ebû Kılâbe buyurdu ki: "Hevâ ehli ile oturmayınız. Onlarla mücâdele de etmeyiniz. Çünkü ben, onların sizi, kendi dalâletlerine batırıp, sizin bildiklerinizi de karıştırmanıza sebep olacaklarından emîn değilim. Hevâ ehli dalâlet ehlidir. Onların gidecekleri yer, Cehennemden başka bir yer değildir."

Hasen-i Basrî şöyle buyurdu: "Bid'at sahibi ile oturup kalkmayınız. Çünkü o, kalbi hasta yapar."

Hişâm bin Hasen (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ, bid'at sahiplerinin ne orucunu, ne namazını, ne haccını, ne cihâdını, ne sadakasını, ne de adâletini asla kabûl etmez."

Yahyâ bin Ebû Kesîr şöyle buyurdu: "Yolda bid'at sahibi ile karşılaştığın zaman, başka bir yolu tut."

Selef-i sâlihinden birisi şöyle buyurdu: "Bid'at sahibi ile oturan kimsenin, temiz kalabilmesinden korkulur. O, nefsi ile başbaşa bırakılır."

İbrâhim Teymî buyurdu ki: "Allahım! Beni dîninle, Habîbinin sünneti ile, hak husûsunda ihtilâftan, nefsimin arzu ve isteklerine uymaktan, dalâlete düşmekten, ameller hakkındaki şüphelerden ve husûmetten muhafaza eyle."

Ömer bin Abdülazîz (r.a.), insanlar kendisine bî'at edince, minbere çıkıp, Allahü teâlâya hamdü senada bulundu. Sonra; "Ey insanlar! Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdan sonra peygamber yoktur. Kitabımız Kur'ân-ı kerîmden başka kitap yoktur. Resûlullahın (s.a.v.) sünnetinden başka sünnet yoktur. Dikkat ediniz! Helâl, kıyâmete kadar, Allahü teâlânın, Nebisinin (s.a.v.) dili üzere kitabında helâl kıldığı şeylerdir. Dikkat ediniz! Haram, Allahü teâlânın, Nebisinin (s.a.v.) dili üzere kıyâmete kadar kitabında haram kıldığı şeylerdir. Dikkat ediniz, ben bid'atçı değilim. Sâdece tâbi olan birisiyim. Dikkat ediniz, ben sizin en hayırlınız değilim, fakat sizin yükü en ağır olanınızım" dedi.

Ömer bin Abdülazîz şöyle buyurdu: "Resûlullah (s.a.v.) ve O'ndan sonra gelen Hulefâ-i Râşidînin yoluna sarılmak, Kur'ân-ı kerîmi tasdik, Allahü teâlâya tâati ikmâl ve O'nun dînine yardımdır. Hiç kimsenin bu yolu değiştirmeye hakkı yoktur. Bu yola uyan, doğru yolu bulur. Ona yardımcı olan muzaffer olur. Ona muhalefet eden, mu'minlerin yolundan başkasına uymuş olur."

Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar için en çok korktuğum şey ikidir. Biri, bildikleri şeyi gördüklerine tercih eden, diğeri de, sapıttığı hâlde sapıttığını hissetmeyendir."

Huzeyfe'den (r.a.) rivâyet edildi: "Birgün Huzeyfe (r.a.) yerden iki taş aldı ve birini diğerinin üzerine koydu. Sonra talebelerine; "Bu iki taş arasında bir ışık görüyor musunuz?" diye sordu. Talebeleri; "Aralarında çok az bir ışık görüyoruz" dediler. Bunun üzerine Huzeyfe (r.a.); "Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bid'atler mutlaka ortaya çıkacak ve hak (doğru) ancak şu iki taş arasındaki ışık kadar görünecek. Vallahi, İslâmiyetten birşey terk edildiği zaman, bid'at ortaya çıkar."

Yine Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "Dîninizden ilk kaybedeceğiniz şey, emânettir. En son kaybedeceğiniz şey ise, namazdır. İslâmın elbisesini lime lime çıkartırsınız, öyle olur ki, hanımlarınıza yapılması yasak olan şeyleri yaparsınız. Sizden öncekilerin bozuk yolunu tutarsınız. Birçok fırkadan, nihâyet iki fırka kalır. Bunlardan biri diğerine der ki; "Beş vakit namaz da ne oluyor? Bizden önce gelenler yanlış yol tuttular" derler. Bunlar üç vakit namaz kılarlar. Böyle kimseleri, Allahü teâlâ Deccâl ile beraber haşredecektir."

İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: "Elinizden alınmadan önce ilme sarılınız, ilmin alınması, ehlinin yok olması iledir, ilme sarılınız, öye kimseler göreceksiniz ki, onlar, Allahü teâlânın kitabına da'vet ettiklerini zannederler. Hâlbuki onlar, Kur'ân'a sırt çevirmişlerdir, ilme sarılınız, bid'at işlemekten sakınınız."

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Sünnete uygun az bir amel, bid'at içerisinde yapılan çok amelden daha hayırlıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 118

2) El-A'lâm cild-1, sh. 75

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 127

4) Mu'cem-ül-musannifîn cild-4, sh. 448

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 46

6) El-İ'tisâm mukaddimesi.

7) El-Muvâfakât mukaddimesi

8) Brockelmann Sup-2, sh. 374

ŞÂVERÎ (Abdullah bin Muhammed bin Muhammed)

Mekke-i mükerreme de yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Muhammed bin Süleymân bin Mûsâ en-Nişâbûrî, el-Mekkî'dir. Künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Afîfüddîn'dir. 705 (m. 1305) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 790 (m. 1388) senesi Zilhicce ayında orada vefât etti. Şâverî diye tanınmıştır.

Şâverî (r.a.), Radıyyüddîn et-Taberî'den Sahîh-i Buhârî'yi ve başka kıymetli kitapları okudu. İlim öğrenmek arzusuyla çeşitli yerlere gitti. Mekke, Şam ve Kâhire'de bulundu. Deşti, İbrâhim bin Abdürrahmân eş-Şîrâzî, Takıyyüddîn Süleymân, Îsâ el-Mut'ım, İbn-i Asâkir, İbn-i Abdüddâim ve zamanın başlıca âlimlerinden ilim öğrendi ve icâzet aldı. Necmeddîn-i İsfehânî'ye çok hizmet etti. Ondan feyz alarak, evliyâlık yolunda da ilerlemeye gayret etti. O büyük zâtın bereketiyle yetişti. Böylece zâhirî ve bâtınî ilimlerde büyük bir âlim oldu. Güzel bir hâl ile yaşadı, ilmiyle âmil, kıymetli bir âlim idi. Zamanında bulunan ve daha sonra gelen âlimlerden çoğu, bu zât hakkında medhedici güzel sözler söylemişlerdir.

Fıkıh ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden olan İbn-i Hacer-i Askalânî hazretleri, Şâverî hazretlerinin huzûrunda Sahîh-i Buhârî'yi okuduğunu, âlimlerin bunun hakkındaki medhedici sözlerin hepsinin doğru olduğunu bildirmektedir. Yine İbn-i Hacer (r.a.); "Hocalarımın içinde ilk tanıdığım zât budur. Kendisinden hadîs-i şerîf okudum. Kendisiyle buluşmam, 785 (m. 1383) senesi Ramazân-ı şerîf ayında idi" demektedir. Çok talebe yetiştirdi.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 300

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 313

ŞEMSEDDÎN EN-NAKÎB (Muhammed bin Ebî Bekr)

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin İbrâhim bin Abdürrahmân bin el-Halebî'dir. Lakabı Şemseddîn olup, İbn-i Nakîb diye bilinir. Takriben 662 (m. 1263) senesinde Dımeşk'da doğdu. Şâmiyye Medresesi'nde müderris iken, 745 (m. 1344) senesi Zilka'de ayının onikinci Cum'a gecesi vefât etti.

Ahmed bin Ebî Bekr bin el-Hamevî; Ebü'l-Hasen bin el-Buhârî, Ebû Hâmid bin es-Sâbûnî, Ahmed bin Şeybân, Zeyneb binti Mekkî, Şerefüddîn Makdisî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İmâm-ı Nevevî'den ve Makdisî'den fıkıh ilmini öğrendi. İmâm-ı Nevevî'nin sohbetinde ve hizmetinde bulunarak, yüksek derecelere kavuştu. Kendisinden de; Cemâlüddîn bin Cümle ve Berzâlî hadîs-i şerîf dinledi. Burhânüddîn el-Ba'lî ve İbn-i Kesîr ilim öğrendi.

Humus'ta, sonra Trablus'ta, sonra da Haleb'de hâkimlik vazîfesinde bulundu. Daha sonra ise Şâmiyyet-ül-Berâniyye'de müderrislik yaptı. Sübkî der ki: "Kendisinin şöyle dediğini duydum: "İmâm-ı Nevevî bana; "Ey Kâdı Şemsüddîn! Senin Şam müderrisliğinde bulunman lâzımdır" dedi. Gerçekten de dediği gibi oldu." Kâdılık vazîfesinden sonra Şâmiyye Medresesi müderrisliğinde bulundu."

İbn-i Kesîr der ki: "Hocamız âlim ve dindar olup, günah işlememeğe çok dikkat eder, hiç gıybet etmezdi."

İbn-i Râfi'de şöyle der: "Muhterem bir zât olup, sâlih kimselerle birlikte bulunmayı severdi. Fetvâ verdi ve ders okuttu. İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in "Umde" şerhini iyi bilirdi. Âdil kadılardandı." İslâmiyete son derece bağlı olup, iffet sahibi idi. Vera'da çok yüksek bir dereceye kavuşmuştu.

Şeytan ondan kaçar, uzaklara giderdi. Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden idi. Çok keskin, ateş parçası gibi bir zekâya sahib idi. "Ben Cum'â günü ölürüm" derdi. Gerçekten Şâmiyye Medresesi'nde müderris iken, Cum'a gecesi vefât etti. Kâsiyûn'a defnedildi, "Mukaddimet-üt-tefsîr" adında bir eseri vardır.

Sa'îd bin Zeyd (r.a.) yoluyla gelen şu hadîs-i şerîfi rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kızılımtırak beyaz mantar,** (Tîh sahralarında dolaşırlarken yahudilere verilen) **kudret helvası** (gibi Allahın külfetsiz ni'metleri) **nev'inden bir rızıktır. Suyu da göz ağrısına şifâdır."** Bu hadîs-i şerîf, Buhârî, Müslim ve Ahmed bin Hanbel'in Müsned'inde vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 307

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 512

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 144

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3 sh. 399

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2 sh. 113

ŞEMSEDDÎN PÂNÎ-PÜTÎ (Hâce Şemseddîn Türk)

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hidâyet semâsının güneşi, ma'rifet denizinin kabaran dalgası, ilim deryası, haya ve hilm (yumuşaklık) hazînesi, insanların kılavuzu ve sığınağı, ünsiyet meclisinin açıcısı, darda kalanların sığınağı, yolda kalmışların delîli, yol göstericisi, kutb-i a'zam, Hâce Şemseddîn Türk Pâni-püti hazretlerinin ismi, Şemseddîn bin Seyyid Ahmed bin Seyyid Abdülmü'min bin Seyyid Abdülmelîk bin Seyyid Seyfeddîn bin Hâce Verânâ bin Baba Karâna'dır. Şems-ül-evliyâ (Evliyânın güneşi) ve Müşkül-ül-küşâ (Müşküllerin açıcısı) olarak tanınır. Türkistan'da bulunan Verşâne vilâyetindendir.

Doğum târihi tesbit edilemiyen Şemseddîn Pâni-pütî, 736 (m. 1336) senesi Cemâzil-âhır ayının onuncu günü vefât etti. Seyyid idi. Ya'nî Hazreti Hüseyn'in soyundan idi.

Ailesi tarafından tam bir İslâm terbiyesi ile yetiştirildi. Kalbine İslâm âlimlerinin sevgisi yerleştirildi. Kendisi büyüdükçe, kalbindeki muhabbet ateşi de fazlalaşıyordu. Bu muhabbet dayanılamıyacak hâle gelince, kendisini irşâd edici, yol gösterici bir mürşid-i kâmil aramak üzere, bulunduğu Verşâne şehrinden çıkıp, kasaba kasaba, şehir şehir dolaşmaya başladı. Mültan şehri civârına geldiğinde, Kutb-ül-kâmilîn hazret-i Hâce Feridüddîn-i Genc-i Şeker ile karşılaştı.

O büyük zâtın sohbetlerinde bulunup, ondan icâzet aldı. Bundan sonra, Genc-i Şeker hazretlerinin izni, işâreti ve emri ile, Kelîr (veya Kalyar) şehri tarafına gitti. Orada, Tâc-ül-evliyâ Gavs-ı Samedânî Hâce Alâüddîn Ali Ahmed Sâbir hazretlerini buldu. Onun bereketli sohbetlerine kavuştu. Hazreti Hâce onu görünce çok sevinip; "Şemseddîn! Sen benim ma'nevî oğlumsun.

Bizim bu yolumuzun, silsilemizin senden devam etmesini ve uzun zaman ayakta kalmasını Allahü teâlâdan diledim. Demek ki Allahü teâlâ bu arzumu kabûl etti." buyurup, onu talebeliğe kabûl etti. O yüksek huzûrda, kıymetli sohbetlerde ve husûsî hizmetlerde bulunarak, orada onbir sene kaldı. Çetin riyâzetler ve mücâhedeler ile çok gayret ederek, evliyâlık yolunda üstün derecelere, anlaşılamıyan yüksekliklere kavuştu. Ondan icâzet ve hilâfet alıp me'zûn oldu. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde, diğer talebe arkadaşlarından ileride idi. Nitekim yüksek hocası onun için; "Bizim Şems'imiz evliyâ içinde güneş gibidir" buyurup, ona Şems-ül-evliyâ lakabını vermiştir.

Alâüddîn Sâbir, çok sevdiği bu talebesini, insanları irşâd etmesi vazîfesiyle Pâni-püt şehrine gönderdi. Hocasından aldığı vilâyet nûru ile o tarafları aydınlatan Şems-ül-evliyâ, binlerce kişiyi evliyâlık mertebelerine kavuşturdu. Fevâid-ül-füâd ve Zâd-ül-ebrâr isimli çok kıymetli kitapların sahibi olan Celâleddîn-i Hindî bunun talebelerindendir. Her tarafta tanınıp meşhûr oldu. Zühd, vera', takvâ, tecrid ve uzlet sahibi idi. Haramlardan, şüphelilerden son derece sakınır, dünyâya zerre kadar meyl etmezdi. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde bulunurdu. Her ân ibâdet ve tâat ile meşgûl idi. Öyle ki, sanki bambaşka bir âlemde, bambaşka hâller içinde yaşıyordu. Menkıbeleri, kerâmetleri çok, faziletleri sayısızdır.

Rivâyet edilir ki, her kimin mühim bir işi, derdi, sıkıntısı, müşkili bulunduğunda, abdest alıp, Hâce Şemseddîn'in mübârek ismini yüzbin defa okusa, bunu yapmak zor geliyorsa, bir miktar kimse toplanıp, bölüşerek okusalar ve yüzbine tamamlasalar, Allahü teâlâ, Şemseddîn Pâni-pütî'nin mübârek ismi hürmetine, o kimsenin sıkıntısını, ihtiyâcını giderir. Şu kadar var ki, bunu yapanların Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, haramlardan sakınmaları ve bunu abdestli olarak, sıdk ve ihlâs ile okumaları şarttır. Hâce Şemseddîn çok mal ve servete kavuştu ise de, bunların hiçbirine meyletmedi. Her ân gönlü Allahü teâlâ ile idi. Bir defasında Sultan Gıyâseddîn, bir kaleyi fethetmek için muhasara etmişti. Çok zaman geçtiği hâlde, bir türlü kaleyi düşüremediler. Bir gece hava birden değişti. Şiddetli yağmur ve rüzgâr başladı, öyleki; rüzgâr, çadırları yerinden söküp fırlatıyordu. Sultanın hizmetçisi elinde ibrik, sultâna abdest suyu ısıtabilmek için ateş arıyordu. Ateş yoktu. Nihâyet bir çadırda kandil yanmakta olduğunu farkedip, oraya koştu. Bu, Şemseddîn hazretlerinin çadırı idi ve kendisi içeride Kur'ân-ı kerîm okuyor, sanki, şiddetli yağmur ve rüzgâr, ona ve etrâfına hiç te'sîr etmiyordu. Kendisi, evliyâlık halleriyle çok heybetli bir zât olduğundan, sultânın hizmetçisi yanına yaklaşamadı ve hiçbir şey söyleyemedi. Uzakta durup beklemeye başladı. Şemseddîn Pâni-pütî, biraz sonra başını kaldırıp; "Gel kardeşim! Ateş istiyordun. Alıp götürebilirsin" dedi. Hizmetçi ateş alıp gitti, ibrikte bulunan suyu ısıtıp, acele ile sultâna yetiştirdi. Bu hâl, hizmetçinin dikkatini çok çekmişti. Su lâzım olduğunda, hizmetçi etrâfta su bulamadı. Hizmetçi, o zâtın çadırında ateş bulduğuma göre, su da bulurum diye düşündü. Sabah olduğunda, o çadıra gitti. Çadıra vardığında akşamki zâtın yerinde bulunmadığını gördü. Geri dönerken, ordugâhın dışında bulunan havuzun yanından geçiyordu. Baktı ki, akşam çadırda gördüğü o zât, havuzda abdest alıyordu. Bir kenarda durup abdestini bitirmesini bekledi. O büyük zât abdestini tamamladı, namazını kıldı. Hizmetçi de oraya yaklaşıp su tulumunu doldurdu. Bir tarafdan da çok hayret ediyordu. Zîrâ mevsim kış olduğu için, havuzun donmuş olması gerekiyordu. Bu düşünceler içinde suyu götürdü. O gün bu durumdan hiç kimseye bahsetmedi. Ertesi sabah erkenden, o zâtın havuza abdest almaya gelme vaktinden evvel oraya gelip baktı. Havuz donmuş vaziyette, su alınacak gibi değildi. Bir ağacın kenarına çekilip beklemeye başladı. Bu işteki inceliği anlıyabilmek için soğukta beklemeye râzı oldu. Nihâyet Şemseddîn (r.a.) geldi. Abdest almaya başlayacağı zaman, havuzun buzu birdenbire eridi. Ateş üzerinde ısınan bir kaptaki su misâli, havuzdan buhar yükselmeye başladı. O zât abdest alıp gittikten sonra, havuzun yanına gelen hizmetçi, biraz önce buz tabakası hâlinde bulunan suyun, şimdi eli yakacak derecede sıcak olduğunu gördü. Bu hâlin Şemseddîn hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anlamıştı. Su tulumunu o sıcak sudan doldurup sultânın yanına geldi. Sultâna, yalnız olarak arzetmesi îcâb eden bir husûs olduğunu bildirdi. Sultan, otağında oturmakta idi. Hizmetçinin arzusunu kabûl etti. Hizmetçi gördüklerini etrâflıca anlatınca, sultan çok hayret etti. Hizmetçiye kendisini sabaha yakın uyandırmasını, beraberce oraya gideceklerini söyledi. Hizmetçi gece sultânı uyandırıp, beraberce havuzun yanına gittiler. Baktılar, havuzun suyu buz tutmuş hâlde idi. Bir kenara çekilip beklemeye başladılar. Biraz

sonra Hazreti Şemseddîn gelip abdest aldı. Orada namaz kıldı ve gitti. Sultan, olduğu yerden çıkıp suya baktığında, onun gayet sıcak olduğunu gördü. Onun kerâmet' sahibi büyük bir zât olduğunu anladı. Hemen o zâtın çadırının bulunduğu yere geldi. Şemseddîn Pâni-pütî, çadırına gelmiş, Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Sultan, geride edeble durup, ayakta dinlemeye başladı. Okumayı bitirince, sultânın karşısında ayakta beklemekte olduğunu görünce hayret etti. Ayağa kalkıp selâm verdi. Sultan daha çok hürmet edip; "Ne kadar mes'ûd bir kimseyim ki, Hak teâlâ sizin gibi sevgili bir kulunu, benim zamanımda ve yakınımda bulundurdu. Uzun zamandır muhasara ediyoruz, kaleyi fethedemedik. Lütfen duâ edin de, kale artık fetholunsun" dedi. Bunları söylerken, büyük bir edeb ile ve yalvarırcasına konuşuyordu. Şems-ül-evliyâ Şemseddîn hazretleri, tevâzu edip, kendisini duâya lâyık görmediğini söyledi. Sultan çok ısrar etti. Bunun üzerine ellerini açıp Fâtiha-i şerîfe okudu ve; "Şimdi atınıza binip gidiniz, İnşâallah fetih gerçekleşecektir" buyurdu. Sultan, sevinçle ve içi ferahlamış olarak otağına geldi. Komutanlarını toplayıp, konuştular. Bütün hazırlıklar tamamlanıp, son bir hücuma geçildi ve Allahü teâlânın izni ile kale fetholundu.

Bu fethin, Şemseddîn hazretlerinin duâları bereketiyle olduğunu bilen sultan, ertesi gün, büyük bir sevinçle ve yüksek bir edeble, yalın ayak onu ziyârete gelmek istedi. O ise, kendisine böyle davranılmasını istemiyor, tanınmaktan, meşhûr olmaktan hoşlanmıyordu. Kalb gözüyle, sultânın bu düşüncesini anladı. Bunun için, buradaki vazîfeden ayrılmak istedi.

Birgün, yanında bulunan atını duâ ederek salıverdi. At; oradan sür'atle uzaklaştı. Bu sırada, Şemseddîn Pâni-pütî'nin bulunduğu yere uzak bir yerde, dul bir kadın ve bir de kızı vardı. O kadıncağız kızını evlendirecekti. Fakat hiçbir hazırlıkları, malları ve paraları da yoktu. Şemseddîn Pâni-pütî, Allahü teâlânın izni ile onların bu hâline vâkıf olup, atını bunun için göndermiş ve bunun için duâ etmişti. O duâ bereketi ile, o at gelip, o dul kadının yanında durdu. Kadın bu hâle bir ma'nâ veremeyip hayretle bakarken, gâibden bir sesin kendisine; "Ey ihtiyâr hanım! Bu atı sat! Kızının masraflarına ihtiyâçlarına harca!" dediğini duydu. Kadın bildirileni yaptı ve böylece rahatlamış, büyük bir sıkıntıdan kurtulmuş oldu. Hâce Şemseddîn kalan malını da bu şekilde Allah rızâsı için dağıtıp, kendisi Pâni-püt şehrine geldi orada talebelerine ders okutmakla meşgûl oldu.

Şöyle anlatılır: Şems-ül-evliyâ hazretleri birgün, şehrin ileri gelenlerinin de bulunduğu bir meclisde oturuyordu. Kendisinin seyyid olduğunu iddia eden bir kimse de orada idi. Bu kimse Şems-ül-evliyâ'ya; "Sizin seyyid olduğunuz nereden belli? Bunu nasıl isbât edersiniz?" dedi. Bu münasebetsiz suâle üzülen Şems-ül-evliyâ; "Babamdan ve dedelerimden duyduğum gibi, bunu isbât eden şecere de yanımda saklıdır" dedi. O kimse daha da ileri giderek: "Bu tam bir isbât değil. Daha kat'î birşey göstermeniz lâzım" dedi. Şemseddîn hazretleri buna daha çok üzüldü. Celallendi, Hâşimî damarı harekete geldi ve; "Gerçi bu isbât şekli şimdiye kadar tatbik edilmiş değil ama, şimdi bundan daha kat'î bir yol kalmadı. Mecbûren, "Seyyidlerin kılı ateşte yanmaz" kaidesini göstereceğiz. Hemen büyük bir tandır hazırlasınlar. Madem sen de seyyid olduğunu söylüyorsun. Birlikte o tandıra gireriz" buyurdu. O kimse daha önce cür'etkâr sözler söylediği için, şimdi bu sözlere i'tirâz edemedi yakınında bulunan büyük bir tandır yakılıp, kızdırıldı. Şems-ül-evliyâ, hiç çekinmeden o kızgın tandıra girdi. Fakat, o girer girmez, Allahü teâlânın izni ile tandırın harareti (sıcaklığı) soğudu. Elbisesinden bir iplik dahî yanmadı. Tandırın içinde gaybdan bir pınar peyda oldu. Şemseddîn, o pınardan abdest aldı. İki rek'at namaz kıldı. Sonra dışarıda bekliyen o kimseye seslenip; "Ey Seyyid(!) kardeşim. Niçin tandıra girmiyorsun. Beklemen çok uzadı" dedi. O kimse, mahcubiyetinden biraz daha ilerledi, ateşi gördü. Pek yakıcı ve korkunç

idi. Kalbine dokundu, yüzünün rengi değişti. Buna rağmen iki adım daha atıp, tandırın başına geldi. Yükselen alev, pardesüsünün eteğini tutuşturdu. Bu kimse feryâd etmeye başladı. Sonra, Şems-ül-evliyâ hazretleri tandırdan çıkıp, o kimsenin alevlenmiş olan pardesüsünü söndürdü. Bu hâdiseyi başından beri ta'kib edenler, hayretler içerisinde kaldılar. O kimsenin seyyid olmadığı, yalancı birisi olduğu da böylece anlaşılmış oldu Orada bulunanların, Şems-ül-evliyâ hazretlerine olan muhabbetleri, böylece daha çok artmış oldu.

Hâce Şemseddîn Türk'e, hocası Alaüddîn Sâbir hazretleri senelerce önce; "Şems-ül-evliyâ (Evliyânın güneşi)" lakabını vermişti. Buradaki harflerin sayılarının toplamı, Ebced hesabına göre 736 etmekte, bu ise, o büyük zâtın hicri vefât senesine karşılık gelmektedir. Hâce Alâüddîn hazretlerinin bu ismi vermesinin bir kerâmet olduğunu ve Hâce Şemseddîn'in, evliyânın güneşi olmasının. Allahü teâlâ tarafından kabûl edilmesine bu uygunluğun bir işâret olduğunu âlimler bildirmişlerdir.

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 184

ŞEREFÜDDÎN AHMED BİN YAHYÂ MÜNÎRÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. "Mahdûm-ül-Mülk Bihârî" diye tanınır. Lakabı, Şerefüddîn olup, nesebi, Peygamber efendimizin (s.a.v.) amcalarından Zübeyr bin Abdülmüttalib'e dayanır. Dedesi, evliyâdan bir kimse olup, Halîl kasabasından, Bihar'daki Münir kasabasına göç etti. Anne tarafından dedesi, Şihâbüddîn-i Sühreverdiyye yolunun, rehberlerinden idi. Bu dedesi, Kaşgarlı olup, sonradan Patna'ya bağlı Jathli köyüne geldi. Bu da Hazreti Hüseyn'in soyundan olduğu için, seyyid idi.

Ahmed Şerefüddîn'in; Halîlüddîn, Celîlüddîn ve Habîbüddîn isimlerinde üç kardeşi vardır. Ahmed Şerefüddîn, 661 (m. 1263)'de Şa'bân ayının son Cum'a günü Münîr'de doğdu. 782 (m. 1380) senesinde vefât etti; Hindistan'da Bihar şehrinde yaşadı. Kabri de oradadır.

Şerefüddîn Ahmed, ilk tahsilini kendi kasabasında yaptı. Büyük âlim Mevlânâ Şerefüddîn Ebû Tavâma'nın talebesi oldu. Onunla Sonârgaon'a gittiler. Orada derslerine o kadar çok çalışırdı ki, bir dakikasını boşa geçirmezdi. Diğer talebeler yemek yemek için bir müddet istirahate çekildikleri hâlde, o hocasından izin alarak yiyeceğini kendi odasında yeyip, zaman israfı yapmazdı. Derslerine kendini o kadar çok vermişti ki, memleketinden gelen mektûpları cevaplayacak zaman bulamazdı. Hattâ mektûpları, belki üzüntüye ve derslerinden ilgisini dağıtmaya sebep olur düşüncesiyle okumazdı. Kısa zamanda, zâhir ve bâtın ilimlerinde kemâle geldi. Hocasının kızıyla evlenerek, Zekiyyüddîn isminde bir oğlu oldu. Babası Yahyâ Münîrî hazretlerinin vefâtı üzerine Münir'e döndü. Çocuklarını annesinin yanına bırakarak, Dehlî'deki büyük velî Nizâmüddîn Evliyâ ile görüşmek üzere yola çıktı. Daha şehre girmeden Nizâmüddîn Evliyâ hazretlerinin vefât ettiğini öğrendi: Necîbeddîn Firdevsî orada idi. Necîbeddîn Firdevsî'nin huzûruna erişince; "Ey Şerefüddîn Ahmed! Senelerdir oturup seni beklerim. Sana teslim edilecek bir emânetim var" sözleriyle karşılandı. Firdevsî hazretleri, Şerefüddîn Ahmed'i talebeliğe kabûl buyurdu. Şerefüddîn Ahmed Münîrî, ona hizmet etti ve kendisi için saklanan ni'metlere kavuştu. Büyük velîlerden oldu. İnsanların doğru yola gelmeleri, Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere yaşamaları için yarım asırdan fazla uğraştı.

Ahmed Münîrî'nin sohbetlerine, her sınıftan ve i'tikâddan insanlar katılırdı. Onların sordukları en karmaşık suâllere, tatmin edici cevaplar verirdi. Sohbetlerinde, tasavvufun

inceliklerini, insanlara faydalı olmayı, sünnet-i seniyyenin ihyasını bid'atlerden sakınmayı anlatırdı. Yüzbinden ziyâde insan, talebesi olmakla şereflendi. Bunlardan üçyüzden fazlası, büyük âlimler derecesine yükseldi Pekçok hindûnun müslüman olmasına sebep oldu. Zamanındaki sultanlara, devletin ileri gelen kimselerine, halk arasında söz sahibi olanlara ve talebelerine mektûplar yazarak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. Bu mektûplar, sonradan toplanarak kitap hâline getirildi.

Ahmed Münirî, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetlerine o kadar sarılırdı ki, âlimler onun hakkında; "Şerefüddîn'in ahlâkı, Resûl aleyhisselâmın bir kopyasıdır" derlerdi. Herkese karşı güleryüzlü idi. Başkalarının haklarına çok saygı gösterir, kalbi kırık garîblerin yardımına koşardı. Ahlâk bakımından Peygamber efendimize çok benzerdi. Nitekim Mektubâtının 50. mektûbunda: "Bu da göstermektedir ki, kibir, gurûr ve bilgisizlik sebebiyle, Peygamber efendimizin (s.a.v.) yolunu ta'kib etmeyen câhil insanlar, onun mübârek nûrlarının pırıltılarını bulamazlar. Bunların, bir rehber yol gösterici olmadan ma'nevî makamların yüksek derecelerine gidecek doğru (hakîkî) yolu bulmaları imkânsızdır. Bunun içindir ki; "Kör, elinde değnek olmadan asla yolunu bulamaz" demişlerdir. Ey genç, yolun uzundur ve tehlikelerle doludur, o yüzden bir yol gösterene sarıl!" buyurmaktadır.

Şerefüddîn Ahmed Münîrî, Peygamber efendimize (s.a.v.) uymakta çok titiz olması sebebiyle, dindeki her bid'atten sakınırdı. Bu mevzûda o kadar dikkatli idi ki, bir defasında talebelerine; "Peygamberimizin herhangi bir hareketini bid'atlerle karışmış görürseniz, o sünneti terketmeniz daha iyidir" buyurdu.

Ahmed Münîrî, sünnet-i şerîfe uymanın bereketiyle, Allahü teâlânın kendisini affedeceğini ümîd ederdi.

Vefât ettiği gün, yüzyirmibir yaşında idi. Vefâtından bir gün önce çok hasta olmasına rağmen, son defa abdest almak istedi. İkindi vakti yaklaşıyordu. Hırkasını çıkardı, su istedi, yenlerini kıvırdı, dişini temizledi. Besmele okuyarak abdest almaya başladı. Her uzvunu yıkamaya başlarken, başka duâlar okudu. Kollarını yıkarken Şeyh Halîl, yüzünü yıkamayı unuttuğunu hatırlattı. Tekrar taze abdest almaya başladı. Kâdı Zâhid, sağ ayağını yıkamaya yardım etmek istediyse de, ona mâni oldu. Abdesti tamamladıktan sonra, bir tarak ve seccade istedi. Sakalını taradıktan sonra, iki rek'at namaz kıldı. Biraz dinlendi ve sonra ikindi namazını kıldı. 5 Şevval 782 (m. 1380)'de, evdeki çocuklarıyla ve talebeleriyle helâllaştı. Onlarla vedâlaştı. Ertesi gün yatsı vaktinde, salevât-ı şerîfe getirerek duâ etmeye başladı. Duâ esnasında mübârek rûhunu teslim etti. Cenâze namazı, Şeyh Eşref Cihangir Semnânî tarafından kıldırıldı.

Şerefüddîn Ahmed Münîrî'nin eserlerinin listesi çok kabarık olmakla beraber, ne yazık ki, bunlardan pek azı bu güne kadar gelebilmiştir. Saklanabilen kitapları şunlardır. "Râhat-ül-kulûb", "Ecveb", "Fevâid-i Rüknî", "İrşâd-üt-tâlibîn", İrşâd-üs-sâlikîn" "Risâlet-ül-mekkiyye", "Ma'den-ül-Me'ânî", "İhvan Pür Ni'met", "Tuhfet-i gaybî",

Şerefüddîn Ahmed hazretlerinin "İrşâd-üs-sâlikîn", "Ma'den-ül-me'ânî" ve "Mektûbât" kitapları çok kıymetlidir. Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden Gulâm-ı Ali Abdullah-i Dehlevî, doksandokuzuncu mektûbunda, Ahmed bin Yahyâ Münîrî'nin "Mektûbât'ını okumayı tavsiye etmekte, nefsin temizlenmesinde çok te'sîri olduğunu bildirmektedir.

Hindistan'da yetişmiş olan İslâm âlimlerinin büyüklerinden Şerefüddîn Ahmed bin Yahyâ Münîrî "rahmetullahi aleyh", Fârisî (Mektûbât) kitabının onsekizinci mektûbunda buyuruyor ki: "İnsanların çoğu, şübhe ve hayâl ile hareket ederek yanılıyorlar. Böyle bozuk düşünenlerden bir kısmı; "Allahü teâlânın bizim ibâdetlerimize ihtiyâcı yoktur, ibâdetlerimizin O'na hiç fâidesi yoktur, insanların ibâdet veya isyan etmeleri, O'nun büyüklüğü karşısında müsavîdir, ibâdet yapanlar, boşuna sıkıntı zahmet çekiyorlar" diyor. Böyle düşünmek yanlıştır. İslâmiyeti bilmediği için, böyle söylemektedir, ibâdetlerin Allahü teâlâya fâidesi olduğunu ve bunun için emr olunduklarını zannetmektedir. Böyle zannetmek, çok yanlıştır. Olamıyacak şeyi oluyor sanmaktır. Her insanın yaptığı ibâdetin fâidesi, yalnız kendisinedir. Böyle olduğunu, Allahü teâlâ, Fâtır sûresinin onsekizinci âyetinde açıkça haber vermekdedir. Böyle yanlış düşünen kimse, perhiz yapmıyan hastaya benzemektedir. Bu hastaya doktor, perhiz tavsiye ediyor. Bu ise, perhiz yapmazsam doktora hiç zararı olmaz diyerek perhizi bozuyor. Doktora zararı olmaz demesi, doğrudur. Fakat kendine zarar vermektedir. Tabîb, kendine fâidesi olduğu için değil, onun hastalıktan kurtulması için, perhiz yapmasını tavsiye etmiştir. Doktorun tavsiyesine uyarsa, şifâ bulur. Uymazsa ölür gider. Tabîbin bundan hiç zararı olmaz.

Bozuk düşünenlerden bir kısmı da, hiç ibâdet yapmaz. Haramlardan sakınmaz, ya'nî İslâmiyete uymaz. "Allah kerîmdir, rahimdir. Kullarına çok acır. Affı sonsuzdur. Kimseye azâb etmez" der. Evet, ilk sözleri doğrudur. Fakat, son sözü yanlıştır. Burada şeytan kendisini aldatmaktadır, isyana sürüklemektedir. Aklı olan kimse, şeytana aldanmaz. Allahü teâlâ, kerîm, rahim olduğu gibi, azâbı da şiddetlidir. Can yakıcıdır. Bu dünyâda, çoklarını fakirlik ve sıkıntılar içinde yaşattığını görüyoruz. Nice kullarını, hiç çekinmeden azaplar içinde yaşatıyor. Çok kerîm olduğu hâlde ve razzak olduğu hâlde, zirâat, çiftçilik sıkıntıları çekilmezse, bir lokma ekmek vermiyor. Herkesi yaşatan O olduğu hâlde, yemeyen, içmeyen insanı yaşatmıyor, İlâç kullanmıyan hastaya şifâ vermiyor. Yaşamak, hasta olmamak ve mal sahibi olabilmek gibi, dünyâ ni'metlerinin hepsi için sebepler yaratmış, sebebine yapışmıyanlara hiç acımayıp, dünyâ ni'metlerinden mahrûm bırakmıştır. Ahıret ni'metlerine kavuşmak da böyledir. Kâfirliği ve cahilliği, rûhu öldüren zehr yapmışdır. Tenbellik de, rûhu hasta yapar. Bunlara ilâç yapılmazsa, rûh hastalanır, ölür. Küfrün ve cahilliğin biricik ilâcı, ilimdir, ma'rifettir. Tenbelliğin ilâcı da, namaz kılmaktır ve emredilen ibâdetleri yapmaktır. Bir kimse, dünyâda zehir yer ve Allah rahimdir. Zehirin zararından beni korur derse, hastalanır, ölür. İshal olan, hind yağı içerse, (şeker hastası, tatlı ve hamur işi yerse), hastalıkları artar. Şehvete uymak, ya'nî nefsin arzularını yapmak, kalbi hasta eder. Şehvete uymanın, günah olduğuna, zararlı olduğuna inanırsa, şehvete uyması, kalbini öldürmez. Zararlı olduğuna inanmazsa, kalbini öldürür. Çünkü, inanmıyan kâfir olur. Küfr ise, kalbin, rûhun zehridir.

Bozuk düşünenlerden bir kısmı ise, açlık çekerek riyâzet yapıyorlar. Böylece İslâmiyetin beğenmediği şehvet, gadap ve eğlence isteklerini kökünden yok etmek istiyorlar, İslâmiyet, bunların yok edilmesini emr ediyor sanıyorlar. Uzun zaman açlık sıkıntısı çekerek, bu kötü isteklerinin yok olmadıklarını görüyor, İslâmiyet, yapılamayacak şeyi emr etmiştir, zannediyorlar. "İslâmiyetin bu emri yapılamaz, insan, yaradılışında bulunan huylardan kurtulamaz. Bunlardan kurtulmak için çalışmak siyah kimseyi beyaz yapmağa uğraşmak gibidir. Olamıyacak şeyi yapmağa çalışmak, ömrü boşuna harc etmek olur" diyorlar. Bunlar, yanlış düşünüyor ve yanlış iş yapıyorlar. Hele, İslâmiyet böyle emr etmiştir demeleri, tam bir cahillik ve ahmaklıktır. Çünkü İslâmiyet, gadabın, şehvetin, insanlık sıfatlarının yok edilmesini emr etmiyor. Böyle söylemek, İslâmiyete iftira etmek olur. İslâmiyet, böyle emr etmiş olsaydı, dinin

sahibi olan Muhammed aleyhisselâmda bu sıfatlar bulunmazdı. Hâlbuki; **"Ben insanım. Herkes gibi, ben de kızarım."** buyururdu. Ara sıra kızdığı görülürdü. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, **"Gadablarını yenen"** kimseleri medh etmektedir. Gadab etmiyenleri medh etmemektedir. Bozuk düşünen kimsenin, insan, şehvetini yok etmelidir demesi pek yanlıştır. Bir kimsenin şehveti giderse, ilâç yaparak şehvete kavuşması lâzımdır. Gadab da böyledir. İnsan, zevcesini ve çocuklarını gadab sıfatı ile korur, İslâm düşmanlarına karşı, bu sıfat yardımı ile cihâd eder. Çoluk-çocuk sahibi olup, öldükten sonra şân ve şerefle anılmak, şehvet sayesinde olmaktadır. Bunlar, İslâmiyetin beğendiği, övdüğü şeylerdir.

İslâmiyet, şehvetin ve gadabın yok edilmesini değil, her ikisine hâkim olup, dine uygun kullanılmalarını emr etmektedir. Süvarinin atını ve avcının köpeğini yok etmeleri değil, bunları terbiye ederek, kendilerinden fâidelenmeleri lâzım olduğu gibidir. Ya'nî, şehvet ve gadab, avcının köpeği ve süvarinin atı gibidirler. Bu ikisi olmadıkça, âhıret ni'metleri avlanamaz. Fakat, bunlardan fâidelenebilmek için, terbiye ederek, dine uygun kullanılmaları lâzımdır. Terbiye edilmezler, azgın olup, dinin sınırlarını aşarlarsa, insanı felâkete sürüklerler. Riyâzet yapmak, bu iki sıfatı yok etmek için değil, terbiye edip dine uymalarını sağlamak içindir. Bunu sağlamak da herkes için mümkündür.

Bozuk düşünenlerin dördüncü kısmına gelince, bunlar kendilerini aldatmaktadırlar. "Herşey ezelde takdîr edilmiştir. Çocuk dünyâya gelmeden önce, "Sa'îd" veya "Şakî" olduğu bellidir. Bu, sonradan değişmez. Bunun için, ibâdet yapmanın fâidesi yoktur" derler. Resûlullah (s.a.v.) kaza ve kaderin değişmiyeceğini, herşeyin ezelde takdîr edilmiş olduğunu anlatınca, Eshâb-ı Kirâm da; "Ezeldeki takdîre güvenelim, ibâdet yapmıyalım" demişlerdi. Resûlullah (s.a.v.), bunlara karşı; **"İbâdet yapınız! Herkese ezelde takdîr edilmiş olan şeyi yapmak kolay olur"** buyurdu. Ya'nî ezelde sa'îd denilene, sa'îdlerin işleri yaptırılır. Bundan anlaşılıyor ki, ezelde sa'îd denilenlerin ibâdet yapmaları ve şakî denilenlerin isyan etmeleri, sağlam yaşamaları ezelde takdîr edilmiş olanların gıda ve ilâç almalarına ve hastalanmaları, ölmeleri takdîr edilmiş olanların da, gıda ve ilâç almamalarına benzemektedir. Açlıktan, hastalıktan ölmesi ezelde takdîr edilmiş olana, gıda ve ilâç almak nasîb olmaz. Zengin olması ezelde takdîr edilmiş olana, kazanç yolları açılır. Doğuda ölmesi takdîr edilmiş olana, batıya giden yollar kapanır, işittiğimize göre, Azrail aleyhisselâm, Hazreti Süleymân aleyhisselâmın yanına gelince, oturanlardan birine dikkatle baktı. Adam, meleğin böyle sert bakışından korktu. Azrail aleyhisselâm gidince, Süleymân aleyhisselâma yalvarıp, rüzgâra emr etmesini, rüzgârın kendisini garb memleketlerinden birine götürüp, Azrail aleyhisselâmdan kurtulmasını istedi. Azrail aleyhisselâm tekrar gelince, Süleymân aleyhisselâm, o adamın yüzüne niçin sert baktığını sordu. Azrail aleyhisselâm; "Bir saat sonra, garbdaki şehirlerden birinde, o kimsenin canını almak için emr olunmuştum. Onu senin yanında görünce, hayretimden dikkatle baktım. Emre uyup garba gidince, onu orada görüp canını aldım" dedi. Görülüyor ki, ezeldeki takdîrin hâsıl olması için, Adam, Azrail aleyhisselâmdan korktu. Süleymân aleyhisselâm da ona yardım etti. Ezeldeki takdîr, sebepler zinciri ile yerine getirildi. Bunun gibi, ezelde sa'îd denilmiş olan kimsenin îmân etmesi, riyâzet çekerek kötü huylarının düzelmesi nasîb olur. En'âm sûresinin yüzyirmibeşinci âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ, hidâyete kavuşturmak istediği kulunun kalbine İslâmiyeti yerleştirir"** buyurmaktadır. Ezelde şakî olan, ya'nî Cehenneme gitmesi takdîr edilmiş olan kimseye; "İbâdet etmeğe lüzum yoktur. Herkesin sa'îd veya şakî olduğu ezelde takdîr edilmiştir" düşüncesi verilir. Böyle düşünerek, ibâdet etmez. Böyle düşünerek ibâdet yapmaması, o kimsenin ezelde şakî olduğunu gösterir. Bunun gibi, câhil kalması ezelde takdîr

edilmiş kimseye; "Herşey ezelde takdîr edilmiştir. Câhil kalması takdîr edilmiş olanın, okuyup öğrenmesinin fâidesi olmaz" düşüncesini verirler. Böylece çalışmaz, öğrenmez. Câhil kalır. Bir kimsenin zirâat yaparak bol mahsûl alması takdîr edilmiş ise, tarlasını sürmek, tohum ekmek nasîb olar.

Ezelde sa'îd denilmiş olanların îmân etmeleri ve ibâdet yapmaları, şaki denilmiş olanların da, kâfir olmaları ve isyan etmeleri böyledir. Ahmak olan kimse bunu anlıyamaz. "Îmânın ve ibâdet yapmanın, ezelde sa'îd olmak ile ve küfrün, isyanın da şaki olmak ile ne ilgisi vardır" der. Kısa aklı ile bu ilgiyi-anlamak ister. Herşeyi, kendi aklı ile çözmeğe kalkışır. Hâlbuki, insanın aklı sınırlıdır. Aklın eremediği şeyleri akıl ile anlamağa kalkışmak, akılsızlık, ahmaklık olur.

Öyle düşünenlerin ahmak oldukları anlaşılır. Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: "Anadan doğma körlerin görmesini sağlamak, hattâ ölüleri diriltmek bana güç gelmedi. Fakat ahmak olana, doğru sözü anlatamadım." Allahü teâlâ, sonsuz olan ilmi ve hikmeti ile, ba'zı kullarını melek derecesine yükseltir. Hattâ, meleklerden daha ileri olur.

Ba'zılarını da, köpek, hınzır derecesine düşürür."

Şerefüddîn Ahmed bin Yahyâ Münîrî hazretlerinin "Mektûbât" kitabında yüz mektûp vardır. 741 (m. 1339) senesinde yazılmış ve 1329 (m. 1911) senesinde Hindistan'da basılmıştır. İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesi'nde el yazması vardır. Yetmişaltıncı mektûbunda buyuruyor ki: "Se'âdet" Cennetlik olmak demektir. "Şekavet", Cehennemlik olmak demektir. Se'âdet ve şekavet, Allahü teâlânın iki hazinesi gibidir. Birinci hazînenin anahtarı, tâat ve ibâdettir. İkinci hazînenin anahtarı, ma'sıyyet ya'nî günahlardır.

Allahü teâlâ, her insanın sa'îd veya şakî olduğunu ezelde takdîr etmiştir. (Buna alın yazısı denir.) Ezelde sa'îd denilen kimsenin eline dünyâda saadetin anahtarı verilir. Bu insan, Allahü teâlâya itaat eder. Ezelde şakî olanın eline de, dünyâda şekâvetin anahtarı verilir. Bu kimse, hep günah işler. Dünyâda herkes, eline verilmiş olan anahtara bakıp, sa'îd veya şakî olduğunu anlıyabilir. Âhıreti düşünen din âlimleri, herkesin sa'îd veya şakî olduğunu böylece anlar. Dünyâya dalmış olan din adamı ise, bunu bilmez. Her izzet ve her ni'met, Allahü teâlâya itaat ve ibâdet etmektedir. Her kötülük ve sıkıntı da, günah işlemekten hâsıl olur. Herkese derd ve belâ, günah yolundan gelir. Rahat ve huzûr da, itaat yolundan gelmektedir. (Allahü teâlânın âdeti böyledir. Bunu kimse değiştiremez. Nefse kolay ve tatlı gelen şeyi saadet zan etmemeli. Nefse güç ve acı gelenleri de şekavet ve felâket sanmamalıdır.) Kudüs'de Mescid-i Aksâ'da senelerce tesbih ve ibâdet ile Ömrünü geçiren kimse, bir secdeyi terk etdiği için öyle yuvarlandı ki, bir daha kalkamadı. Eshâb-ı Kehfin köpeği ise, pis olduğu hâlde, sıddîkların arkasında birkaç adım yürüdüğü için, öyle yükseldi ki, hiç düşmedi. Bu hâl, insanı hayrete düşürmektedir. Asırlar boyunca, ilim adamları bu bilmeceyi çözememiştir. İnsanın aklı, bunun hikmetini anlıyamadı. Âdem aleyhisselâma buğdaydan yeme dedi ve yemesini diledi. Şeytanın Âdem aleyhisselâma secde etmesini emr eyledi ve secde etmemesini diledi. Beni arayınız buyurdu. Fakat kavuşmağı dilemedi. İlâhî yolun yolcuları, "Hiç anlıyamadık" demekten başka birşey söyliyemediler. Bizlere ne demek düşer. O'nun, insanların îmân etmelerine, ibâdet yapmalarına ihtiyâcı yoktur. Kâfir olmalarının ve günah işlemelerinin O'na hiç zararı olmaz. Mahlûklarına O'nun hiç ihtiyâcı yoktur, ilmi, zulmetin temizlenmesine, cehli de günah işlemesine sebep yaptı. İlimden îmân ve tâat doğmakta, cehlden de küfr ve günah hâsıl olmaktadır. Tâat, çok küçük olsa da, kaçırılmamalı. Günah pek küçük görünse de yaklaşmamalıdır. İslâm âlimleri dedi ki; üç şey, üç şeye sebeptir: Tâat, Allahü teâlânın rızâsını kazanmağa sebeptir. Günah işlemek, Allahü teâlânın gadabına

sebeptir, îmân etmek, şeref ve değer sahibi olmağa sebeptir. Bunun için, küçük günah işlemekten de çok sakınmalıdır. Allahü teâlânın gadabı, bu günahta olabilir. Her mü'mini kendinden iyi bilmelidir. Allahü teâlânın çok sevdiği kulu olabilir. Herkes, içirt ezelde yapılmış olan takdîr hiç değiştirilemez. Hep günah işleyip, hiç tâat yapmamış olanı, dilerse affeder. Melekler; "Yâ Rabbî! Yeryüzünde fesâd çıkaracak ve kan dökecek olan insanları niçin yaratıyorsun?" dediklerinde, "Onlar fesâd çıkarmazlar" demedi. "Sizin bilmediklerinizi ben bilirim" buyurdu. "Lâyık olmıyanlara lâyık yaparım. Uzak kalanları yaklaştırırım, Zelîl olanları azîz ederim" buyurdu. "Siz onların işlerine bakarsınız. Ben kalblerine bakarım. Siz, günahsız olduğunuza bakıyorsunuz. Onlar benim rahmetime sığınırlar. Sizin günahsız olduğunuzu beğendiğim gibi, onların günahlarını affetmeği de severim. Benim bildiğimi sizler bilemezsiniz. Onları, ezelî olan lütfuma kavuşturur, ebedî olan lütfum ile hepsini okşarım" buyurdu.

Şerefüddîn Ahmed bin Yahyâ Münîri'nin meşhûr Mektûbât'ından başka, talebesi, halîfesi (vekîli) ve sır sahibi (arkadaşı) olan Muzaffer Belhî'ye yazılmış başka bir Mektûbât'ı daha vardır. Muzaffer, yirmibeş sene kendisine tasavvuf yolunda yürüme esnasında hâsıl olan muâmeleleri, hâlleri rü'yâları üstadına yazdığı mektûplarla arzetmiş, üstadı da cevaplarını yazıp göndermiştir. Ba'zı mektûpların ilâvesinde yazıyor ki; "Benim mektûbâtımın (mektûblarımın) hepsi, o kardeşimizin müşküllerinin ve muâmelelerinin hâline dâirdir. Kimseye göstermesin ki, rubûbiyyet (Allahü teâlâya âit ilmin) sırrının ifşasına gider." Muzaffer Belhî'ye, bunun için her ne zaman talebeler; "Mektûbâtı bize ihsân etseniz de nasihatlerinden istifâde etsek ve faydalansak" diye rica etselerdi, üstadının nasihatini muhafaza ve ilâhî sırları saklama sebebiyle kimseye göstermez, sıkı muhafaza ederdi. Bu hâdiseyi anlatan diyor ki: "Bunlar, ikiyüz mektûptan çok idi." Vefâtı zamanında Muzaffer Belhî merhum; "Mektûpları kefenimin içine koyunuz" diye vasıyyet etti. Hepsi kefenine kondu. Böylece bu iki büyük arasındaki sırlar örtülü kaldı. Ancak küçük birkaç tanesi torbanın içinde kaldı. Şeyh-ül-İslâmın el yazısı ile idiler. Bir mektûbunda buyurdu ki: "Allahü teâlâya dâima hamd ederim. **Beyt:**

Bu kavme ki, Hak bir belâ vermiştir,
Altında kerem hazînesi gizlemiştir.

Çok azîz kardeşim İmâm Muzaffer. Selâm ve duâlarımı bildiririm. Kendi işinde mert olmalı, işlerin güçlüğü, belâların çokluğu ve talebenin yolunda bulunan çeşit çeşit imtihanlardan, vazîfeye bir eksiklik ve gevşeklik gelmemelidir. Ey kardeşim! Peygamberlerin efendisi buyurdu: **"Allahü teâlânın muâmelesi bir tarzda değildir. Hak sûbhânehü ve Allahü teâlânın kuluna hangi yoldan ikbâl ve fütûh** (saadet ve ferahlık) **vereceği bilinemez. Ni'met yoluyla mı, mihnet** (zahmet, sıkıntı) **yoluyla mı gelirler, ihsân yolundan mı, belâ yolundan mı ulaşırlar bilinemez. Mûsâ aleyhisselâmı, doğduktan sonra ateş tandırına bıraktılar. Sonra sandığa koydular. Sonra nehre attılar. Sonra düşman eline bıraktılar. Sonra elinde bir Kıbtîyi öldürdüler. Sonra gurbete saldılar. Sonra on sene çobanlık yaptırdılar. Gece karanlık oldu. Kara bulutlar geldi Şimşek çakmağa başladı. Kurtlar geldi, koyunları alıp götürdü. Çok üşüdü. Ateşi yoktu. Çakmak taşlarını ne kadar çaktıysa ateş elde edemedi. Her bakımdan âciz ve çaresiz kalınca, anîden gayblar açıldı ve o; "Benim gözüme bir ateş ilişti" dedi.** (Taha-10) **Ateş almak için oraya vardığında, bir başka gül açıldı ve; "Haberin olsun, ben senin rabbinim; hemen ayakkabılarını çıkar, çünkü sen, mukaddes Tuvâ vâdisindesin. Ey Mûsâ, ben seni peygamberliğe seçtim, Şimdi sana vahy olunacak şeyleri dinle" duyuruldu.** (Tâhâ: 12-13)."

Rubûbiyyet sırları bilinemez. Eğer bütün hâller kul üzerine hep bir yolda cereyan etseydi, o zaman kulun ilmi Hakkın rubûbiyyetini kuşatırdı. Allahü teâlâ ve sıfatları ihata olunamaz, kuşatılamaz.

Yaktığında ve yaptığında halkın, Muhakkak bir sırrı vardır Hudânın."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 123

2) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 57-62

3) Menâkıb-ül-esfiyâ sh. 141

4) Nüzhet-ül-havâtır cild-2, sh. 9

5) Sîret-üş-Şeref sh. 46

ŞEREFÜDDÎN MENÛFÎ (Abdülazîz bin Ebî Fâris)

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülazîz bin Ebî Fâris Abdülganî (veya Ahmed) bin Sürûr bin Sellâme bin Berekât bin Dâvûd el-Menûfî el-Hasenî olup, lakabı Şerefüddîn'dir. Aslen Yembug beldesindendir. Baba ve dedeleri oradan ayrılıp İskenderiyye'ye gelmişlerdi. Şerefüddîn de orada yetişti. Bir ara Hicaz bölgesinde bulunan Sa'îd beldesinde ikâmet etti. 607 (m. 1210) senesinde doğdu. 703 (m. 1304) senesi Zilhicce ayının 15. günü, Pazartesi gecesi vefât etti.

Muhyiddîn-i Arabî, Ebü'l-Haccâc el-Aksurî, Feth-ül-Vâsıtî ve daha başka büyük zâtların sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf ile meşgûl oldu. Çalışma ve gayretlerinin, âlimlere olan aşırı muhabbet ve bağlılığın neticesinde, tasavvuf büyüklerinden oldu. Aynı zamanda şâir idi. Çok güzel şiirler söylerdi. Talebesi olan Abdülgaffâr bin Nûh, ondan çok kerâmetler nakletmiştir. İbn-i Nûh'dan başka, İbn-üs-Sâbûnî el-Aksurî, Ebü'l-Hasen el-Vessâbi gibi âlimler de ondan çok istifâde etmişlerdir. Cezerî, târihinde, ondan çok şeyler okuduğunu, nakiller yaptığını ve icâzet aldığını bildirmektedir.

Abdülazîz bin Ebî Fâris hazretlerinin talebelerinden olan İbn-i Nûh, hocasından duyduklarını, Vâhid fî sülûk-i ehl-it-tevhîd isimli eserinde şöyle anlatıyor:

"Bağdad'da duâsı makbûl olan evliyâ bir zât vardı. Makam sahibi kimselerden birisi, onun Bağdad'dan çıkmasını istedi. Fakat bunu ısrarla istemesinin sebebini kimseye söylemedi. Hattâ bu husûsu halîfeye bile arzetti. Halîfe bunun sözlerini kabûl etmedi. Bu olanlar, o velî zâtın kulağına gelince, kendi arzusuyla Bağdad'dan ayrılmak istedi. "Benim yüzümden kimsenin rahatsız olmasını istemem" buyurdu. Onu sevenler, bu hâle pek çok üzüldüler. Onun Bağdad'dan ayrılmaması için ellerinden geleni yaptılar ise de, muvaffak olamadılar. Nihâyet kendisine; "Efendim! Sizin Bağdad'dan çıkma arzunuza mâni olamıyoruz. Sizin çıkmanızı isteyen kimse, böylece maksadına kavuşmuş oluyor. O size haksızlık etti. Zulüm yaptı. Ona bedduâ edin! Sizin yaptığınız duâ, Allahü teâlâ indinde red olunmaz. Böylece o kimse de cezasını bulmuş olur" dediler. Bunun üzerine o velî zât; "Hayır. Asla bedduâ etmem.

Çünkü onun, benim Bağdad'dan çıkmamı istemesi nefsi bir arzusu değildir. Benim, i'tikâdı bozuk birisi olduğumu zannediyor. Halkın i'tikâdını bozmamam için buradan ayrılmamı istiyor. Benim, Ehl-i sünnet i'tikâdında, sâlih bir kimse olduğumu bilse, elbette böyle yapmaz. Bununla beraber, niyeti hâlis olduğu için, ona ve hiç kimseye bedduâ etmem uygun değildir" dedi. Sonra Bağdad'ın dışında bir yerde yerleşti. Onun son sözleri, kendisinin Bağdad'dan çıkmasını istiyen

kimsenin kulağına gittiğinde, o kimse hayretler içinde kaldı. O zâtın Bağdad'dan ayrılmasını istemekteki maksadını hiç kimseye söylememişti. Bu sözleri duyunca, o zâtın, zannettiği gibi yanlış i'tikâdlı birisi olmadığını, aksine, i'tikâdı düzgün, kerâmet sahibi bir velî olduğunu anladı. Yaptığına çok pişman oldu. Hemen yanına geldi kendisinden çok özür diledi. Tövbe istiğfar etti. Tekrar Bağdad'a dönmesi için çok yalvardı. Fakat o zât kabûl etmedi. "Biz oradan Allah için çıktık. Tekrar geri dönmeyiz" dedi.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 373

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 581

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 250

4) Keşf-üz-zünûn sh. 794

ŞERÎF TİLMSÂNÎ

Mâlikî mezhebinde, fıkıh ve kelâm ilimlerinde mütehassıs olan büyük âlimlerden. İsmi, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed'dir. Hazreti Ali'ye dayanan nesebi şöyledir: Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Yahyâ bin Ali bin Muhammed bin Kâsım bin Hamûd bin Meymûn bin Ali bin Abdullah bin Ömer bin İdrîs bin İdrîs bin Abdullah bin Hasen bin Ali bin Ebî Tâlib (radıyallahü anhüm ecma'in). 710 (m. 1310) senesinde Tilmsân şehrinde doğdu. Aklî ve naklî ilimlerde, âlimlerin sözbirliği ile zamanının en büyük âlimi olduğu bildirildi. 771 (m. 1370) senesinde vefât etti.

Şerîf Tilmsânî, 740 (m. 1339) senesinde Tunus'a tahsile gitti. Orada İbn-i Abdüsselâm'dan tasavvuf, Ebû Zeyd bin Yâ'kub'dan Kur'ân-ı kerîm dersleri aldı. Yine büyük âlimlerden İbilî hazretlerinin de derslerine devam etti. İlim öğrenmedeki gayreti çok fazla idi. Hocaları onun bu gayretine hayran kalırlardı. Ders çalışırken kendinden geçer, zihnini derslerine verirdi. bir defasında elbisesindeki yırtığı, dört ay hiç görmedi Gecesini gündüzüne katarak, üstadı îbilî hazretleriyle beraber olmaya gayret ederdi. Abdestsiz hiç dolaşmazdı.

Oğlu şöyle anlatır: "Babam, Abdüsselâm'ın derslerine devam ettiğinde dershânenin en arkasında otururdu. Abdüsselâm, talebelere; "Allahü teâlâ hatırlanıp zikir yapılırken, dilin zikir yapması hakiki midir, değil midir?" diye sordu. Babam da kalkarak; "Efendim! Zikir, unutmanın zıddıdır, ya'nî hatırlamaktır. Unutmanın yeri ise, lisan değil kalbdir. Bu sebeple, bu iki zıt şeyin bulundukları yer, kalb olur" dedi. İbn-i Abdüsselâm bu sözü kabûl edip, çok beğendi.

Şerîf Tilmsânî, fıkıh, kelâm ve usûl ilimlerinde ihtisasını tamamladı. İctihâd derecesine kavuştu. Tasavvuf ilminde, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarına âit ma'rifet bilgilerinde adetâ bir derya gibi oldu. Akılları hayrete düşürecek derecede ilimlere sâhib bir âlim olarak memleketine döndü.

Âlim olunca, Magrib'de dîn-i islâmı ihyâ edip, bid'atleri ortadan kaldırmak için bütün gücüyle çalıştı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesini yaymakta çok gayret gösterdi. Zamanındaki sultanlara emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapar, Allahü teâlânın emirlerini bildirerek, yasaklarından da kaçınmalarını sağlardı. Tilmsân'da ders okutmağa başlayınca, etrâftaki şehirlerden pekçok talebe geldi. Ehl-i sünnet i'tikâdını her tarafa yaymağa başladı. Herkes onun talebelerine çok kıymet verir, saygı gösterirlerdi.

Yetiştirdiği talebelerinin içinde en meşhûrlarından biri, oğlu Ebû Muhammed, kırâat âlimlerinden Şâtıbî ve meşhûr tarihçi, İbn-i Haldûn'dur. Ayrıca İbn-i Zemrek, İbrâhim-i Sagrî, Ebû Abdullah-i Kaysî, İbn-i Abbâd, İbn-üs-Sekkâk, İbn-i Muhammed bin Ali, İbrâhim el-Masmûdî de ünlü âlimlerdendir. Talebelerinin her biri, ilimde, ahlâkta ve fazilette diğer insanlara örnek olmuşlardır.

753 (m. 1352) senesinde Tilmsân Sultânı vefât edince, yerine oğlu Ebû İnân geçti. Ebû inan, âlimlere saygılı bir zât idi. Şerîf Tilmsânî hazretlerini kendi ilim meclisine alıp, yanından ayırmaz oldu. Yolculuklara gittiğinde dahî yanında götürürdü.

Ebû Yahyâ el-Matgânî anlatır: "Âlimler, Sultan İnân'ın huzûrunda toplanmışlardı. Sultan, Fakîh el-Makkâri'nin tefsîr okutmasını isteyince, o; "Şerîf Ebû Abdullah varken, benim tefsîr okutmam uygun olmaz. Bu işe benden çok o lâyıktır" dedi. Sultan; "Sen Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini iyi bilirsin" dediyse de, Fakîh el-Makkârî Ebû Abdullah'ı çok övdü. Oradaki âlimler, el-Makkâri'nin insafına şaştılar. Neticede Ebû Abdullah, sultânın sarayında tefsîr dersi vermeye başladı. Hattâ bir defasında sultan, oturduğu kürsüden inip, diz üstü çöktü. Bu hâl, orada bulunanları hayrete düşürdü. Ders bitince sultan; "İlmin, Şerîf Ebû Abdullah'ın saçlarının dibinden fışkırdığını görüyorum" dedi. Sonra Kâdı Festâli, Ebû Abdullah'ın yanına gelip, anlattıklarını yazmasını istedi. O da; "Bu anlattıklarım filân kitaplarda vardır." diyerek, kitapların isimlerini saydı. Kâdı Festâlî bu bilgilerin çalışarak kazanılan bilgilerden olmadığını, Allahü teâlânın kalbe ihsân ettiği bilgilerden olduğunu belirtti. Ebû Abdullah hazretleri, böyle yıllarca sultanların huzûrunda tefsîr okuttu.

İbn-i Merzûk diyor ki: "Ebû Abdullah, Tunus'a gittiği zaman, bu ayrılığına üzülmüştüm. Yalnız oradaki insanların, Ebû Abdullah gibi bir âlimi görebileceklerini düşünerek Rabbime hamdettim."

Ebû Abdullah, fıkıh usûlüne dâir "Miftâh-ül-usûl fî binâ-il-fürû" isimli eseri, yazdı. Kaza ve kadere dâir herkesin anlıyabileceği bir tarzda yazılmış eseri de vardır. Bu kitap, bütün Magrib âlimlerinin bu konuda temel kitabı oldu. Bu kitaba Yahyâ er-Rahûnî bir tenbîh yazdı ve çeşitli sorular ve cevaplar ekliyerek genişletti. Vakitlerinin büyük bir kısmını talebe yetiştirmekle geçiren Şerîf Tilmsânî, kitap yazmaya pek vakit bulamadı. Buna rağmen, yazdığı eserler, onun ilminin yüksekliğini ortaya koymaktadır.

Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed Şerîf et-Tilmsânî hazretleri, gayet yakışıklı, ağırbaşlı, cömert ve nâzik bir zât idi. Gösterişe kaçmadan ve İslâmın şerefini vekarını korumak için, güzel ve kıymetli elbiseler giyerdi. Çok halim, selim bir zât olup, işlerinde hep orta yolu gözetirdi. Sözlerinin karşıdaki kimseye te'sîr etmesi gayet fazla idi. Mürüvvet, iyilik, ikram ve ihsân sahibi, şefkatli ve merhametli bir zât idi. İnsanlara doğru yolu göstermek, onların ebedi saadete kavuşmalarına vesile olmak için çok gayret ederdi. Bu çalışmalarında karşılaştığı sıkıntılara sabreder, hiç kızmazdı. Sinirlenecek olsa, hemen kalkıp abdest alırdı. İnsanlarla çok iyi geçinirdi. Devamlı tatlı dilli güleryüzlüydü. İnsanların ihtiyâçlarını giderirdi. Aile efradının nafakalarını gayet geniş tutar, onlardan bir şeyi kısmazdı. Misâfirlerine de çok ikramda bulunurdu. Talebelerine de güzel yemekler yedirirdi. Evi, âlimlerin ve sâlihlerin toplandığı bir yerdi. Kendilerinden ilim öğrendiği hocaları bile, onun yüksekliğini, üstünlüğünü konuşurlardı. Hattâ bunlardan İbn-i Abdüsselâm; "Magrib beldesinde bunun gibi birisinin daha bulunduğunu zannetmiyorum" demiştir, îbilî de; "Şerîf et-Tilmsânî, benden ilim öğrenenlerin en akıllı olanı ve en çok ilim öğrenenidir" dedi. Başka bir defa da dedi ki: "Doğudan ve batıdan gelen çok kimse,

benden ders okudu. Bunlar içinde en başarılı olan, Ebû Abdullah Şerîftir. Onun aklı ve ilim öğrenmekteki gayreti, hepsinden çok idi." Büyük âlimlerden olan İblî, talebelerine ders okuturken, müşkil ve anlaşılamayan ince bir mes'ele çıksa, bunun halli için; "Ebû Abdullah Şerîfe gidiniz!" derdi. Allahü teâlâ onun muhabbetini insanların kalblerine koymuş idi.

Onu tanımıyan bir kimse dahî görse, sevgisini hemen hisseder, kalbi onun muhabbetiyle dolardı. Sultanlar, devlet idârecileri, ilmine hürmet gösterir ve üstün tutarlardı. Hattâ Tilmsân'a sultan olan Ebû Hamis bin Abdürrahmân, ona kerîmesini (kızını) nikâh ederek verdi ve bir medrese yaptırıp, Ebû Abdullah Tilmsânî'ye teslim etti.

Ebû Abdullah, mazlûmların ve muhtaçların sığınağı idi. Onlara çok yardımlarda bulunurdu. Bir defasında zamanın sultânı, fıkıh âlimi bir zâtın dövülmesini emretmiş idi. Bunu haber alan Şerîf Tilmsânî, sultânın yanına giderek; "Bu zât, her ne kadar senin nazarında küçük ve hatalı gibi görünse bile, Allahü teâlânın ve insanların nazarında büyük bir kimsedir. Sen ona böyle bir ceza vermekle hiç de iyi etmiyorsun" dedi. Bunun üzerine sultan, o kimseyi cezalandırmaktan vazgeçti ve o zât serbest bırakıldı.

Gündüzleri hiç boş durmayan Ebû Abdullah hazretleri, gecelerini de boşa harcamazdı. Gecenin üçtebirlik bölümünde uyuyarak, üçtebirinde Kur'ân-ı kerîm okuyarak, Allahü teâlâyı zikrederek ve kalan üçdebirini de namaz kılarak geçirirdi. Gece namazlarında Kur'ân-ı kerîmden sekiz hizb okurdu. (Bir hizb, bir cüz'ün dörttebiridir.) Aynı şekilde, sabah namazlarında da sekiz hizb okurdu. Kur'ân-ı kerîmi bu şekilde okuyarak, namazda hatmederdi. Talebelerine de tefsîrden bir hizbi inceliyerek öğretirdi. Devamlı olarak ilimle meşgûl olurdu. Bir defasında, altı ay müddetle çocuklarını hiç görmedi. Çünkü, sabah erkenden çıkıyordu. Çocuklar bu sırada uyuyorlardı. Akşam da çok geç geliyordu. Çocuklar da yine uyumuş oluyorlardı.

Yemeye, içmeye düşkün olmayıp, rızık endişesi hiç aklına gelmezdi. Ramazân-ı şerîfte, iftarda ikram edilen yemekten birkaç lokma alır, vakit kaybetmemek için ilim tedrisâtına devam ederdi. Bu şekilde çalışmalarını sahura kadar sürdürür, yine bir iki lokma ile sahur yemeğini de yemiş olurdu.

Ebû Abdullah Şerîf Tilmsânî, emânete çok riâyet ederdi. Bir defasında Kusantine kadısı Hasen bin Badis, bir kese altını Ebû Abdullah'a emânet bırakmıştı. O da evine koydu. Sahibi isteyince, keseyi vermek üzere gelip evden aldı. Kesenin üstünde "Yüz altın" diye bir yazı bulunuyordu. Kesedeki altınlara bir ziyan olmuş mudur? düşüncesiyle, keseyi açtı. Saydığında, yetmişbeş tane olduğunu gördü. Eksilmiş diyerek, gidip kendi altınlarından yirmibeş tane ilâve etti. Keseyi sahibine teslim etti. Bir iki gün sonra altın sahibi olan kadı, tekrar Ebû Abdullah'a gelip; "Kesede yetmişbeş altın olması lâzım gelirken, yüz altın çıktı, hikmeti nedir?" diye sorduğunda, o da; "Keseyi senden aldığımda, içindekileri saymamıştım. Sana verirken, kesenin üstündeki yazıyı görünce saydım. Eksik geldiğini görünce, yirmibeş altın koyarak yüze tamamladım. Bu yirmibeş altını kaybettiğimi zannetmiştim" dedi. Bunları işiten Kâdı Hasen'in gözleri yaşardı ve böyle insanların yeryüzünde olmasından dolayı Allahü teâlâya şükretti.

Ebû Abdullah Şerîf Tilmsânî, Kur'ân-ı kerîmde Âl-i İmrân sûresi yüzyetmişbirinci; **"Onlar Allahü teâlâdan gelen bir ni'met ve daha üstün bir ihsân sebebiyle sevinirler ve mü'minlerin mükâfatını cenâb-ı Hakkın zayi etmediğini yakînen bilirler"** meâlindeki âyet-i kerîmesini tefsîr ederken, hastalandı. Bu rahatsızlığı onsekiz gün sürdü. 771 (m. 1370) senesi Zilhicce ayının dördüncü gününe rastlayan Pazar günü vefât etti.

Oğlu Ebû Yahyâ anlatır: "Babam hastalandığında, Kur'ân-ı kerîmi öpüp, yüzüne gözüne sürdü. Sonra; "Allahım! Beni bu mübârek Kur'ân-ı kerîminle dünyâda azîz eylediğin gibi, âhırette de azîz eyle!" diye duâ etti."

Vefâtından sonra, sâlihlerden biri Şerîf hazretlerini rü'yâsında görüp; "Nasılsın, neredesin?" diye sorunca, o da; "Herşeye gücü yeten, herşeyin mâliki yanında rahmete kavuştum" diye cevap verdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 301

2) Bustân sh. 164

3) Meyl-ül-İbtihâc sh. 255

4) El-A'lâm cild-5, sh. 327

5) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 110, 113,

ŞEYH KUTBÜDDÎN MÜNEVVER

Sultân-ül-meşâyıh Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın en büyük talebelerinden. İsmi, Kutbüddîn bin Burhâneddîn el-Hânsevî'dir. Hâl tercümesi hakkında ma'lûmât çok azdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 760 (m. 1359) senesinde Hânsî şehrinde vefât etti. Baba ve dedelerinin bulunduğu türbededir.

Uzun seneler ilim tahsil edip, büyük gayretler ile kendisini yetiştirerek, büyük âlimlerden olan Kutbüddîn münevver, kemâlât ve kerâmâti kendinde toplamıştı. Çok sâde bir hayâtı vardı. Kimseye karışmazdı. Tevekkül ve kanâat üzere bulunurdu. Nefse muhalefet eder, onun arzularına kat'iyyen uymazdı.

Şöyle anlatılır: Bir zaman Sultan Muhammed Tuğluk, Kutbüddîn Münevver'in memleketi olan Hânsîye çok yakın olan Bensî'de konakladı. Orada bulunan kalenin ba'zı yerleri harâb olmuş idi. Sultan, adamlarından Nizâm Nedrbârî'yi, kalenin durumunu görüp incelemesi için, kalenin bulunduğu yere gönderdi. Bu sırada, sultan geldi diye herkes sultânın bulunduğu yerde toplanmışlardı. Nedrbârî, kalenin alt kısmında surları kontrol için dolaşırken, orada, içinde insan bulunduğu anlaşılan bir ev gördü. Yanındakilere; "Bu ev kimindir?" diye suâl etti. "Hâce Nizâmüddîn'in halîfesi, Hâce Kutbüddîn'in evidir" dediler. "Hayreti Pâdişâh buraya kadar geldi de, bu zât onu görmeye gelmiyor" dedi. Sultânın yanına dönünce; "Burada Şeyh Nizâmüddîn'in halîfelerinden biri var ki, pâdişâhı görmeye gelmedi" dedi. Sultânın, sultanlık kibiri harekete geldi. Kel Hasen diye bilinen, mevkii yüksek bir adamını, Kutbüddîn Munevver'i çağırmaya gönderdi. Kel Hasen geldi ve Kutbüddîn Münevver'in evindeki giriş yolunda oturdu. Hâce'nin oğlu Nûreddîn dışarı çıktı ve Kel Hasen'e; "Babam sizi içeri istiyor" dedi. Kel Hasen içeri girdi, müsâfeha edip oturdu. Sonra Kutbüddîn Münevver'e; "Sizi sultan istiyor" dedi. Kutbüddîn; "Bu çağrılmamda irâde benim elimde midir?" dedi. O da; "Hayır, sultânın fermanı vardır, sizi götüreceğim" dedi. Bunun üzerine Kutbüddîn Münevver, "Allaha hamd olsun ki, kendi isteğimle gitmiyorum" buyurdu. Sonra evinde bulunanların yanlarına geçip; "Sizi Allahü teâlâya emânet ediyorum" dedi. Bundan sonra seccadesini omuzuna, bastonunu da eline alıp, yaya olarak yürüdü. Kel Hasen, onun sımasında, evliyâ alâmetleri görünce, kendisine; "Niçin yaya yürüyorsunuz. Yanınızda atlar var, bininiz!" dedi. "Lüzum yok, yaya yüreyecek kadar gücüm vardır" buyurdu. Yolları üzerinde baba ve dedelerinin kabirlerinin de bulunduğu kabristanın yanından geçerken, Kutbüddîn Münevver, sultanın adamına; "Ziyâret etmeme ne dersin?" dedi.

O da; "İyi olur" dedi. Baba ve dedelerinin kabirlerinin ayak ucuna gidip, duâdan sonra arz etti ki; Ben sizin hücrenizden (ya'nî evimden) kendi arzumla dışarı çıkmadım. Beni gayr-i ihtiyâri ya'nî zorla götürüyorlar. Evde bulunanları parasız bıraktım." Türbeden çıkınca, adamın biri bir miktar gümüş para getirip, hazret-i Hâce'ye hediye etti. O da; "Bunları benim evime götür, hiç paraları yoktur" buyurdu. Sultânın otağına gelince, Kel Hasen, bu zâtta gördüğü fevkalâde halleri sultâna söyledi Sultân ise, bunları duymamazlıktan geldi ve bu zâtı huzûruna çağırdı. Pâdişâhın huzûruna gitmeden, o günlerde vezîr olan Fîrûz Şâh'a dedi ki:

"Biz derviş kimseleriz. Pâdişâhların meclisine girmek ve onlarla konuşmak nasıl olacağını bilmeyiz. Nasıl hareket edeyim?" O da; "Sizin hakkınızda sultâna birşeyler söylendi. Hâl böyle olunca, yüksek hazretiniz ahlâkınızdan hiçbir şey değiştirmeyin" dedi. Sultan bu sırada Hâce'nin geleceğini bildiğinden, güya kendisi ile pek alâkalanmamak için kalktı, yayını eline aldı ve ok atmakla meşgûl oldu. Fakat, onun heybetli hâlini görünce, dayanamadı ve büyük bir hürmetle yanına gelip, müsâfehâ etti. Kutbüddîn, sultânının elini öyle kuvvetli tuttu ki, daha bu ilk karşılaşmada, bu katı kalbli pâdişâh, ona karşı sevgi ve bağlılıkla doldu ve; "Biz sizin memleketinize geldik de, bizi terbiye etmediniz ve yüzünüzü görmek, sohbetinizde bulunmakla şereflendirmediniz" dedi. O da buyurdu ki: "Önce Hânsî'yi görün, sonra Hânsîli dervişciği. Bu derviş, buracıkta nereden bilsin ki, pâdişâhla karşılaşacak. Köşesinde pâdişâhlara ve bütün müslümanlara duâ ile meşgûl oluyor. Ma'zûr görünüz." Sultan Muhammed Tuğluk, onun bu güzel sözlerinden çok duygulandı. Fîrûz Şâh'a emredip; "Hâce hazretlerinin ne arzusu varsa yerine getirin!" dedi. Kutbüddîn Münevver buyurdu ki: "Maksadım, fakirlik ile baba ve dedemin evine dönmektir." Hâce Kutbüddîn evine döndükten sonra, Sultan Fîrûz Şah ve Ziyâüddîn Bernî'yi kendisine gönderdi ve yüzbin gümüş ihsân eyledi.

Kutbüddîn; "Bu parayı kabûl etmekten Allaha sığınmm" dedi. Sultâna gidip gönderdiği paraları kabûl etmediğini söylediler. "Ellibin verin! O zaman belki kabûl eder" dedi. Geldiler. Onu da kabûl etmedi Sonunda ikibinde karar kıldılar. Ama o bunu da kabûl etmedi ve; "Sübhânallah, dervişe iki-üç lira ve biraz kandil yağı yeter, onun binlerle ne işi var" buyurdu. Onlar; "Sultan bundan aşağı veremez, verirse ihsânına yakışmaz" dediler. Zarurî olarak kabûl buyurdu. Bu parayı hocalarının kabirlerini ta'mir ettirmekte harcadı ve kalanını fakirlere sadaka verdi. Birkaç gün sonra Hânsî'ye hareket etti. Vefâtına kadar orada kaldı. Bunun da kabri dede ve babasının künbetindedir.

Rivâyet edilir ki, Sultan Muhammed Tuğluk, Kutbüddîn hazretlerinin dünyâya meyilli olmamasının derecesini anlamak için, ba'zı yerlerin (arazilerin) kendisine verildiğini bildiren fermanlar hazırlatıp, Kemâleddîn Sadr-ı Cihan ile ona gönderdi. O da gelip fermanları kendisine arzedince, Hazreti Hâce şöyle anlattı: "Sultan Nasîreddîn bin Şemseddîn, Mültan taraflarına gidince, o zamanın sultanının başkumandanı olan Gıyâseddîn'i, Ferîdüddîn Genc-i Şeker'e gönderip, aynen bunun gibi bir fermanı ona arzetti. O zaman Şeker Genç hazretleri; "Bizim büyüklerimiz böyle şeyleri kabûl etmediler. Bu gibi şeyleri istiyenler çoktur. Onlara verin!" buyurdu. Biz de o büyüklerin yolunda olduğumuz için, bize yakışan, onların yaptıkları gibi yapmaktır. Siz bu fermanı alın. Gece-gündüz böyle şeylerin hayâli ile yaşayanlar vardır. Onlara verin! Ne işlerine yarayacaksa, onlar alsınlar. Hâce hazretlerinin bu güzel cevâbı sultâna ulaştığında, çok sevinip, ona olan muhabbeti çok arttı.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 93

ŞEYH ŞERÂFEDDÎN

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Pâni-püt şehrindendir. Soyu İmâm-ı a'zam hazretlerine dayanır. Lakabı Kutb-i ebdâl'dir. Kendisine Ebû Ali Kalender de denir. Doğum târihi kat'î olarak tesbit edilememiştir. 723 (m. 1323) senesinde Ramazân-ı şerîf ayında Hindistan'da Kirnâl'in Bûte Kihtar kasabasında vefât etti. Daha sonra kabri Pâni-püt'e nakledilmiştir. Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. İlk zamanlarında çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Nefsinin arzularına uymaz, ona zor ve güç gelen ibâdetleri çok yapardı. Evliyâlık yolunda çok yükseldi. Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın talebelerindendir. Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar Kâkî hazretlerinin talebelerinden olduğu da rivâyet edilmiştir. Hayatı hakkında fazla ma'lûmat bulunamamıştır. Dostlarından İhtiyâreddîn'e yazılmış olduğu bildirilen kıymetli mektûpları vardır. Aşk ve muhabbet dili ile yazılmış olan bu mektûplarda, ma'rifet ve tevhîd hakîkatleri, dünyâyı terk ederek âhıreti istemenin lüzumu ve Hak teâlâyı sevmenin ehemmiyeti bildirilmektedir. Avvâm dilinde yazılmış olduğu bildirilen bir risalesi vardır ki, ona da Şeyh Şerâfeddîn Hikem nâmesi (hikmetlernâmesi) denir. Bununla beraber, böyle bir eserinin olmadığı da rivâyetler arasındadır. Kabri Pâni-püt şehrindedir. Feyz dolu bir yerdir. Kendisini sevenler ziyâret etmekte, feyz ve bereketlerinden ve mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedirler. Kabrinin yanında Mübârek Hân ismiyle bir kabir daha olup bu zâtın, Şeyh Şerâfeddîn hazretlerinin dostlarından ve talebelerinden olduğu söylenmektedir.

Şerâfeddîn Ebû Ali Kalender hazretleri, yazmış olduğu kıymetli mektûplarından birinde buyuruyor ki: "Ey Kardeşim! Senin evliyâlık yolunda ilerlemene yardım ettiklerinde ve sana bir cezbe verip, seni, senin senliğinden çaldıklarında bilirsin ki, aşk sana gelir, güzellik sana görünür. O güzelliği bilince, ma'şûku tanırsın ve ma'şûka âşık olursun.

Ey Kardeşim! Allahü teâlâ Cenneti ve Cehennemi yarattı. İkisini de dolduracağını buyurdu. "Ma'şûkları âşıkları ile (mü'minleri sevdikleri ile) beraber Cennete koyacağım. Şeytanı da taifesi ve sevenleri ile birlikte Cehenneme atacağım" buyurdu.

Ey kardeşim! Cennette ve Cehennemde âşıktan, sevenden başkası yoktur. Cennet, dostların kavuşma yeridir. Kâfirler ve münâfıklar, dünyâda inanmayıp yalanladıkları hakîkati âhırette görüp anladıklarında, Cennete gitmek arzuları olacak, fakat dünyâda yapmış oldukları düşmanlıklarının neticesi olarak ebediyyen Cehennemde kalacaklardır. Cennet ni'metlerinden mahrûm olmak acısı ile yanacaklar, Cehennemin acı azapları, bu sıkıntı yanında hiç kalacaktır. Cennette, dünyâda iken Allahü teâlânın muhabbeti ve sevgisi ile yananlar bulunduğu gibi, Cehennemde de, dünyâda iken nefslerinin, şehvetlerinin ve şeytanın esîri olarak, bu ilâhî muhabbet ve sevgiden uzak yaşayıp da, öldükten sonra, Allahü teâlâya îmân, O'na sevgi ve muhabbetin ne büyük bir ni'met olduğunun farkına vararak; "Keşke bizler de dünyâda iken îmân etseydik, ilâhî muhabbet ve sevgi ni'metine kavuşsaydık" diyerek, pişmanlık içinde yananlar bulunacaktır. Bunun için Cennet, dostlar için buluşma yeri, Cehennem ise, düşmanlar için ayrılık ve pişmanlık yeridir. Ayrılık ve pişmanlık, kâfirler ve münâfıklar içindir. Kavuşmak ve sevinç ise, Muhammed aleyhisselâmın âşıkları ve sevenleri içindir.

Ey kardeşim! Kalb gözünü aç! iyi gör ve bil ki, Allahü teâlâ senin için neler yarattı, neler gösterdi. Ağaçlara güzellik koydu. Ağaçlarda çeşitli meyveler yarattı. Her birinin tadını ayrı ayrı yarattı. Hâlbuki o ağacın, kendinden, çiçeğinden ve meyvesinden haberi bile yoktur. Bunun gibi, nice mahlûklarda senin fâidelenmen için nice güzel şeyler yarattı ki, bu güzel şeylerin kendisinde bulunduğu mahlûklar, (ağaç misâli) kendilerinde bulunan bu güzel şeylerden habersizdirler.

Kamışta şekeri, ceylanda miski, sığırda anberi, kedide zeban ve ağaçta kâfuru yaratması böyledir.

Ey kardeşim! Nefsi iyi tanırsan, dünyâyı iyi tanımış olursun. Rûhunu tanırsan, âhıreti tanımış olursun. Gelip geçici olan dünyâyı terkedip âhırete yönelmen, âhırete faydası olacak ameller yapman, nefsi, dünyâyı rûhu ve âhıreti tanıman nisbetinde olacaktır. Allahü teâlâ hepimize selâmet, saadet versin! Âmin"

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 135

ŞİHÂBÜDDÎN AHMED BİN YAHYÂ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Yahyâ bin İsmâil olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Suriye'nin Haleb şehrindendir. 738 (m. 1337) senesinde vefât etti.

Şihâbüddîn Ahmed, Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin Zeynüddîn Makdisî, Ebü'l-Hasen bin Buhârî, Ömer bin Abdülmün'im, Ahmed bin Hibetullah ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlim tahsilini tamamlayan Şihâbüddîn Ahmed, talebelere ders vermeye başladı. Kudüs ve Dımeşk'da bir müddet ilim öğretmekle meşgûl oldu. Bir süre Dımeşk'da bulunan Bederâiyye Medresesi'nin müderrisliğini yaptı. Hadîs âlimlerinden Alemüddîn Kâsım bin Muhammed Berzâlî ondan hadîs-i şerîf dinledi.

Tâcüddîn Sübkî onun, İbn-i Teymiyye'ye reddiyye olarak yazdığı bir eserine rastladığını söylemektedir. Bu eserde, Ehl-i sünnet ve cemâat akidesini anlatmakta; bozuk i'tikâd sahiblerine cevaplar vermekte, onların sözlerinin yanlış olduğunu delîlleri ile ortaya koymaktadır.

Şihâbüddîn Ahmed bin Yahyâ, bu eserinde; "Eshâb-ı Kirâmın âdet-i şerîfleri, sâdece takvâya tâbi olmaya ve hayır işleri işlemeye teşvik idi. Fakat bid'at sahibleri ortaya çıktığı zaman, onlara gereken cevabı vermişlerdir" demektedir.

İslâm büyüklerinin, kelâm ilminde olgunlaşmamış olanlara bu ilimden bahsetmediklerini anlatırken, Şihâbüddîn Ahmed şöyle demektedir: "Hasen-i Basrî (r.a.) kelâm ilminden konuşacağı zaman, bu ilimde yetişmemiş olanları meclisten çıkarırdı. Bu ilmin ehli, bu ilimde tecrübesi olmıyan, derinleşmemiş olan kimseye, yetmiş yaşında bile olsa kelâm ilminin derin mes'elelerinden bahsetmezdi.

Sehl-i Tüsterî; "İ'tikâdları sağlamlaşmadıkları sonra, kelâm ilminde olgunlaşmamış olanlara, kelâm ilminin derin mes'elelerinden bahsetmeyiniz" buyurmuştur.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiye (Sübkî) cild-9, sh. 34

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 163

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 329

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 104

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 390

6) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1441

TÂCÜDDÎN ERDEBÎLÎ

Hadîs, tefsîr, fıkıh, nahiv, matematik ve tıb âlimi. İsmi, Ali bin Abdullah bin Ebü'l-Hasen olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı ise Tâcüddîn'dir. 677 (m. 1278) senesinde Azerbaycan'ın Erdebîl şehrinde doğdu. 746 (m. 1345) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Kâhire'de vefât etti.

Tâcüddîn Erdebîlî, nahiv ve fıkıh ilmini büyük âlim Rüknüddîn'den, beyân ilmini Nazzam Tûsî'den, hikmet ve mantık ilmini Burhânüddîn Abdullah'dan, hılâf ilmini Alâüddîn Nu'mân Harezmî'den, hesap ve hendeseyi Cemâlüddîn Hasen Şîrâzî'den, ferâiz ilmini Salâh Mûsâ'dan öğrendi.

"Vesît" kitabının bir kısmını Şemsüddîn İbni Müzzî'den, "Câmi-ül-usûl" isimli eseri Kutbüddîn Şîrâzî'den, Hâcibiyye şerhini müellifi Rüknüddîn Seyyid'den, fıkha dâir olan Vecîz kitabını Sirâcüddîn Erdebîlî'den, Şerh-üs-sünne isimli eseri, Fahrüddîn Cârullah Cedâri'den dinledi.

Tâcüddîn Erdebîlî şöyle anlatır. "Otuz yaşında iken fetvâ verdim. 710 (m. 1310) senesinden sonra Bağdad'a, ayrıca Meşhed, Hille ve Merâg'a, hac farizasını yerine getirdikten sonra 722 (m. 1322) senesinde Mısır'a gittim." Tâcüddîn Erdebîlî, Mısır'a, Mekke-i mükerremeden bir kâfile ile beraber gitti. Kâhire'de el-Vânî, el-Hüfenî ve Debbûsî İbni Cemâa'nın derslerini dinledi. Burada birçok konuyu öğrendi ve bunları yazdı. Mîzân isimli eserde geçen hadîs-i şerîfleri, mevzûlarına göre tasnif etti.

Tâcüddîn Erdebîlî, ilmiyle insanlara çok fâideli oldu. Kendisinden, çok âlim ders aldı. Burhânüddîn Reşîdî, Nâzır-ül-ceyf, Şihâbüddîn İbni Nakîb gibi âlimler bunlardandır. Tâcüddîn Erdebîlî, Medrese-i Hüsâmiyye'de müderrislik yaptı ve burada kaldı. Ömrünün sonlarına doğru kulağı işitmez oldu.

Ebü'l-Fadl Irâkî onun hakkında şöyle der: "Tâcüddîn Erdebîlî, seçkin âlimlerdendir. Dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli idi."

Tâcüddîn Sübkî ise onun hakkında; "Tâcüddîn Erdebîlî, çeşitli ilimlerde mütehassıs idi. Özellikle hadîs ilmine önem verirdi. Tefsîr, hadîs, usûl ve hesap ilmine dâir kitaplar yazdı. Talebelere çeşitli ilimleri okutmakla meşgûl oldu" demektedir.

Zehebî de şöyle der: "Tâcüddîn Erdebîlî, hadîs kitaplarının hepsini okudu. Çeşitli ilimlerle meşgûl oldu. Âlimlerle ilmî sohbetlerde bulundu. Talebesi çok idi. Hâvi kitabının tamâmını onbeş günde okuttu."

Esnevî ise onun hakkında: "Tâcüddîn Erdebîlî, yalnız ve başkalarıyla beraber olmak üzere, ilim elde etmek için çok çalıştı. Asla usanmak ve bıkmak bilmedi. Vefâtına kadar durmadan çalıştı, ilim öğrendi ve öğretti! Birçok ilimde mütehassıs idi. Zamanında Hâvi kitabını en iyi o biliyordu" demektedir.

Tâcüddîn Erdebîlî, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Efrâd-ül-ehâdîs-id-daîfe: iki cildlik bir eser olup, hadîs ilmine dâirdir. 2-Tenkîh-ül-miftâh lis-Sekkâkî, 3-Mebsût-ül-ahkâm: Nahiv ilmine dâir bir eserdir. 4-Hâşiyetü alâ şerh-il-Hâvi, 5-Şerh-ül-Kâfiye, 6-Muhtasaru ulûm-il-hadîs, 7-Et-Tezkirâtü fil-hesâb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 134

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 72

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 148

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 406

5) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1 sh. 406

6) Bugyet-ül-vuât cild-2 sh. 171

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 545

8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 321

9) Feth-ül-mübin fî Tabakât-il-usûliyyîn cild-2, sh. 154

TÂCÜDDÎN İBN-İ HINNÂ (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Süleym (Selîm) el-Mısrî olup, lakabı Sâhib Tâcüddîn ve künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn-i Hınnâ diye tanınır. 640 (m. 1243) senesi Şa'bân ayında doğdu. 707 (m. 1307) senesinde Cemâzil-âhır ayında vefât etti. Mısır'ın ileri gelen kabilelerinden Âli Hınnâ'ya mensûbtur. Beyt-i Mecd denilen yerde yetişti. İlim öğrenmekle meşgûl oldu. Mısır'da ilim öğrendiği gibi, Şam'a gidip orada da ilim öğrendi. Meşhûr hadîs âlimi Hâfız Silefî'nin torunundan, Şerefüddîn el-Mürsî'den, Şam'da; İbn-i Abdüddâim ve İbn-i Ebi'l-Yüsr'den ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Hadîs âlimlerinden oldu. Çok rivâyetlerde bulundu. Karâfe'de bir medrese yaptırdı. Orada ders verirdi. Kendisinden çok kimseler istifâde etmişlerdir. Başta sevgili Peygamberimiz olmak üzere, O'nun yolunda bulunanlara, olan muhabbeti, bağlılığı pek fazla idi. Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) efendimize âit olan ba'zı eşyaları, altmışbin dirhem gümüş vererek satın aldı. Bu mukaddes emânetler için, husûsî bir yer yaptırdı. Ma'şûk diye bilinen bir bahçeyi ve daha başka yerleri bu emânetler için vakfetti.

Ayıb ve çirkin hâllerden uzak, şan, şeref, i'tibâr sahibi ve efendi bir zât olan İbn-i Hınnâ'nın ahlâkı gibi, görünüşü de çok güzel idi. Yüzünde, İslâmiyet ahkâmına uygun yaşıyanlarda bulunan nûr vardı. Sâlihleri, fakirleri severdi. İhtiyâcı olanlara yemek yedirmekten, onları giydirmekten çok hoşlanırdı. Çok sadaka verirdi. Bununla beraber, bu iyilikleri ile hiç övünmez, kibirlenmez, kat'iyyen kendini beğenmezdi. Çok mütevâzî idi. Belki de sultanların dahi yapamayacağı iyilik, ihsân ve ikramlarda bulunduğu hâlde, kendisi gayet sâde bir hayat yaşar, gösterişten övünmekten uzak dururdu.

Ebû Hayyân diyor ki: "Tâcüddîn İbni Hınnâ, fakirleri sever, çok sadaka verirdi. Kendisi ise, yemekte, giyinmekte ve meskende devamlı olarak mütevâzî olmayı tercih ederdi. Övünmekten çok sakınırdı. Nesirde (düz yazıda) ve nazmda (şiirde) kabiliyeti çok fazla idi."

Bir ara vezirlik vazîfesi alan İbn-i Hınnâ, bir müddet bu vazîfeye devam etti. Vezir olması, ilim ile meşgûl olmasına mâni olmadı. Vezîr olduğu zaman, yanına ilim adamlarını alarak, ilmî çalışmalarda bulunurdu. Yapılan gazâlarda bir er gibi hizmete koşardı.

Tâcüddîn Sâhib İbni Hınnâ (r.a.) yüksek himmet sahibi, İslâmiyetin emirlerine tam uyan, başkalarının da böyle olması için çok gayret eden, kıymetli bir zât idi. Hep tefekkür ederdi. Bunun için, bütün işlerini yaparken, Allahü teâlânın rızâsına uygun olmasına dikkat ederdi. Ba'zan hep ibâdetle meşgûl olup, günlerce dışarı çıkmadığı olurdu.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 201

2) Fevât-ül-vefeyât cild-3, sh. 255

3) El-A'lâm cild-7, sh. 32

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 14

TÂCÜDDÎN-İ İSKENDERÎ

Malikî âlimlerin ve Şâzilî tarikatının büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed'dir. İbn-i Atâullah İskenderî adı ile meşhûr olmuştur. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî'nin talebesi ve Ebü'l-Hasen-i Sübkî'nin mürşididir. 709 (m. 1309) senesinde Mısır'da vefât etti. Karâfe kabristanındadır. "Hikem-i Atâiyye" ve "Letâif-ül-minen" kitapları meşhûrdur.

İbn-i Atâullah hazretleri, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî ve Ya'kût-i Arşî'den (r.a.) ilim öğrendi. Feyz ve bereketlerinden istifâde etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, usûl ve benzeri ilimlerde söz sahibi olan âlimlerden oldu. Kâhire'de yerleşerek, insanların doğru yola gelmesine, Cehennemden kurtulmasına vesile olmak için çok çalıştı. Allahü teâlânın emirlerini bildirmek ve yasaklarından sakındırmak için, insanlara devamlı va'z ve nasihat ederdi. Zamanını, öğrendiği bütün zâhirî ilimleri ve Allahü teâlâyı tanımak için lüzumlu olan ma'rifet bilgilerini insanlara öğretmekle geçirirdi.

Tâcüddîn-i İskenderi, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların bile fazlasını terkeder, dünyâ malına hiç meyletmezdi.

Talebelerinden biri hacca gitmişti. Kâ'be-i muazzamayı tavafı esnasında, hocası Tâcüddîn-i İskenderi'yi tavaf ederken gördü. Ayrıca Sa'y ederken, Arafât'da vakfeye dururken yine hocasını gördü. Hac vazîfesini bitirince Mısır'a döndü. Arkadaşlarına, hocalarının hac için Mekke-i mükerremeye gidip gitmediğini sordu. Onlar da, gitmediğini ve hergün kendilerine ders verdiğini söylediler. Hemen hocasının huzûruna vardı. Hocası ona; "Bu seferinde kimleri gördün?" deyince, o da; "Efendim, zât-ı âlinizi gördüm" diye cevap verdi. İbn-i Atâullah hazretleri de; "Allahü teâlâ, sevdiği kullarına, istediği yere bir ânda gitme kuvvetini ihsân etmiştir" buyurdu.

Kemâl bin Hümâm, kabrini ziyâret edip, Hûd sûresini okudu. **"Bir kısmı şaki bir kısmı sa'îddir,"** meâlindeki âyete gelince, kabirden kendisine yüksek sesle: "Ey Kemâl, bizde şaki yoktur" sesini duydu. Bunun üzerine Kemâl bin Hümâm, vefât ettiğinde burada defn olunmağı vasıyyet etti.

Abdülvehhâb-i Şa'rânî, İbn-i Atâullah için; "Onun kıymetli sözlerinden daha ma'nâlı bir söz işitmedim. Kendi görüşünde olmayanlar bile, onun söylediklerinde bir hatâ ve kusur bulamazlardı. Allahü teâlâ ondan râzi olsun" der idi.

Tâcüddîn-i İskenderi hazretleri, "El-Hikem-ül-Atâiyye" de diyor ki: "İki işden, nefsine ağır geleni yap! Çünkü, hak olan iş, nefse ağır gelir. Vâcibleri yapmakta gevşek davranıp, nafile hayratı yapmağa çalışmak, nefsin hevâsına uymak alâmetlerindendir" buyurdu.

Letâif-ül-minen isimli kitabında buyuruyor ki: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yedi sınıf insan vardır ki: Arş-ı ilâhînin gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyâmet gününde, Allahü teâlâ** (o yedi sınıf kimseyi) **Arş'ının gölgesinde gölgelendirir.** (Bunlar) **Âdil devlet reîsi, Allahü teâlâya ibâdet ederek yetişen genç, kalbi mescidlere** (muhabbetle) **bağlı olan kimse, Allah için birbirini seven, bu muhabbetle bir araya gelip, bu muhabbetle ayrılan iki kişi, güzel ve içtimâi mevkii yüksek bir kadın tarafından da'vet edilip de,** (buna karşı); **"Ben Allahü teâlâdan korkarım" diyen kimse, sağ elinin verdiği sadakayı sol eli duymayacak şekilde gizli sadaka veren zengin ve tenhâda Allahü teâlâyı zikredip**

gözyaşı döken kimse." Ebü'l-Abbâs hazretleri bu hadîs-i şerîfi tefsîr ederken, hadîs-i şerîfte geçen yedi sınıf kimseyi şöyle açıklıyor:

"Adâletli devlet reîsi: O, Allahü teâlânın kullarına adâletle muâmele etmiş, mazlûmu adâletin gölgesinde barındırmıştır. Allahü teâlâ da onu, gölgesinden başka gölgenin bulunmadığı günde Arş'ın gölgesinde barındıracaktır.

Allahü teâlâya ibâdet ederek büyüyen genç: Bu genç, dünyâda nefsi isteklerinden vazgeçerek, yüz çevirerek, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından kaçınarak rızâsına kavuşmayı istemiş ve O'na sığınmıştır. Bu gencin dünyâda Allahü teâlâya karşı durumu böyle olduğu için, cenâb-ı Hak da onu âhırette mükâfatlandırır.

Kalbi mescidlere bağlı kişi: Bu kimse, Allahü teâlâya ibâdeti tercih etmiş ve cenâb-ı Hakkın rızâsı, sevgisi ona galip gelmiştir. Bunun için kalbi mescide yönelik olmuştur. Ondan ayrı kalmayı asla istemez. Çünkü mescidde, Allahü teâlâya yakınlığın tadını duyar, Allahü teâlâya sığınır, şânı yüce olan Rabbimiz de onu dünyâdaki muâmelesine mükâfat olarak, âhırette Arş'ın gölgesi altında bulundurur.

Allah için birbirini seven iki kimse: Bu iki kimse, Allahü teâlâyı sevdikleri için, Allahü teâlânın sevdiklerini de severler. Cenâb-ı Hakkın rızâsından dolayı birbirlerini severler. Bu sebeple, Allahü teâlâ da bu iki kimseyi âhırette Arş'ın gölgesinde gölgelendirir.

Güzel ve mevki sahibi bir kadının, gayr-i meşrû bir işe da'vet ettiği erkek: O erkek, Mevlasından korktuğu için, nefsinin arzularını yapmıyarak ona muhalefet eder. Allahü teâlâdan korktuğundan, yine Allahü teâlâya sığınır. Bunun için, kıyâmet günü Allahü teâlâ onu Arş'ın gölgesinde barındırır. Kimse yok iken Allahü teâlânın muhabbetinden ağlıyan kimse: Onun bu ağlaması, kalbini yakan sevinçten dolayıdır. Bu ferah ise, Allahü teâlâdan haya etmekten, ya O'na olan iştiyâktan, kavuşma arzusundan veya O'nun korkusundan dolayıdır. Bunu, Allahü teâlâdan başka hiç kimsenin görmediği yerde yapar. Allahü teâlâ da onu, kıyâmet gününde mükâfatlandırıp, Arş'ın gölgesi altında gölgelendirir.

Tasadduk eden kimseye gelince: O, cenâb-ı Hakkın rızâsını, nefsine ve onun isteklerine tercih etmiştir. Bunun için dünyalığı Allah yolunda harcamıştır. Nefs, dünyâyı sever ve başkasına birşey vermemeyi ister. Onun için, dünyalığı ancak Allahü teâlânın rızâsını tercih edenler, âhıreti düşünenler Allah için verirler. Bunun için, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Sadaka bürhândır** (delîldir)**"** buyurdu. Ya'nî "Kul, sahibini, kendi nefsine ve nefsinin isteklerine tercih eder" anlamına gelen bir delîldir. Kul, Rabbine bu şekilde meyledince, Allahü teâlâ da onu kıyâmet gününde mükâfatlandırıp, Arş'ın gölgesinde gölgelendirir.

Bu yedi kısım kimsenin hepsi de, dünyâda iken nefslerine muhalefet etmiş onun dediklerini yapmamışlardır. Çünkü, nefsin isteğini yapmamak, ona karşı gelebilmek pek güç bir iştir. Allahü teâlânın düşmanı olan nefsin isteğini yapmıyanları, Allahü teâlâ da kıyâmet gününün sıcaklığından emîn eder. Arş'ın gölgesi altında bulundurur. Bir kudsî hadîsde şöyle buyuruldu: **"Kulumda, iki korkuyu ve iki emniyeti birlikte bulundurmam. Eğer ona dünyâda emniyet verirsem, âhırette korkuturum. Dünyâda korkutursam, âhırette emniyet verir kurtarırım."** Allahü teâlânın nûru, bir kulun kalbine gelirse, o kulun zâhid olmasına, dünyâdan yüz çevirmesine ve kıymet vermemesine vesile olur. Bu, kalbden a'zâlara doğru dağılır. O nûr, göze ulaşınca, göz ibret almağa, kulağa ulaşınca, kulak güzel şeyleri dinlemeğe, dile gelince, dil zikretmeğe başlar. Böylece bu nûr, o kulun himmetini, gayretini, arzularını, dünyâdan âhırete

çevirir. Bunun böyle olduğuna delîl şu hadîs-i şerîftir **"Bu nûr göğüse girince, göğüs münşerih ve münfesih** (gönlü açık, geniş, neş'eli) **olur."** Bunun üzerine; "Yâ Resûlallah! Bunun bir alâmeti var mıdır?" diye soruldu. Resûlullah efendimiz de (s.a.v.); **"Dâr-ı gurûr** (adı verilen bu dünyâ) **'dan cefâ görmek, sıkılmak ve Dâr-ı hulûda** (sonsuz hayat yeri olan Cennete) **dönmek** (hep onu özlemek) **tir"** buyurdular.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Tâcir-i sadûk** (doğru, emîn tüccâr), **peygamberlerle, sıddîklarla, şehidler ve sâlihlerle hoşrolunur."** Ebü'l-Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "Hangi şekilde tâcir-i sadûk, nebilerle, sıddîklarla, şehidler ve sâlihlerle haşrolunur? Peygamberlerin (a.s.) sıfatlarından biri de, emâneti eda etmek, nasihatte bulunmaktır, işte tâcir-i sadûkta bu vasıf vardır. Onlar da emâneti yerine verir ve başkalarına nasihat eder. Bu vasfı ile, Peygamberlerle beraber hoşrolunur. Tâcir-i sadûkun sıddîklarla beraber haşrolması ise, Sıddîkların vasıflarını taşımasından dolayıdır. Çünkü sıddîklar, zâhirde ve bâtında saf (içi-dışı temiz) hâldedirler. Tâcir-i sadûkun da içi-dışı temiz, emîn ve güvenilir olması hasebiyle, sıddîklarla beraber hoşrolunurlar. Şehidler cihâd etmişlerdir. Tâcir-i sadûk da, nefsi ve şeytanı ile cihâd eder. Bu vasfı sebebiyle, kıyâmet gününde onlarla beraber haşrolunurlar. Sâlihlerle haşrolunmasına gelince, sâlihler, helâli alıp, haramı terk ederler. Tâcir-i sadûk da helâli alır ve haramdan sakınır. Bu vasfı ile, kıyâmet gününde onlarla beraber haşrolunurlar.

Ebü'l-Abbâs hazretleri buyurdu ki: "Kulun kurtuluşu, iyiliği üç şeydedir. Allahü teâlâyı tanımak, nefsini tanımak ve dünyâyı tanımak. Allahü teâlâyı tanıyan, O'ndan korkar. Dünyâyı tanıyan, ona düşkün olmaz. Haramlardan, şüphelilerden ve mübahların fazlasından sakınır. Nefsini tanıyan, Allahü teâlânın kullarına karşı mütevâzi olur.

Allahü teâlâ, her uzva vefayı lâzım kıldı. Kalbin vefası; dünyâ ile meşgûl olmaması, hile ve hased yapmamasıdır. Dilin vefası; gıybet etmemesi, yalan söylememesi, lüzumsuz boş şeyler konuşmamasıdır. A'zâların vefası; günah olan yerlere gitmemesi, müslüman kardeşine eziyet etmemesidir. Evliyâda meydana gelen kerâmetler, tevâtür derecesine ulaşmıştır. Bunu inkâr etmek mümkün değildir. Allahü teâlânın, velî kullarına ba'zı gayb ile ilgili şeyleri bildirmesi, o velinin şahsına âit bir husûsiyetten değildir. O velîde kerâmetin meydana gelmesi, kendisine ihsân edilen Hakkın nûru sebebiyledir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"O, Rabbinin nûru ile bakar"** diye şehâdette bulunmuştur. Yine, Allahü teâlâ, ben kulumu sevdiğim zaman, onun işiten kulağı, gören gözü olurum, buyurduğu bildirildi. Bunun gibi, velînin de gayb ile ilgili bir şeyi bilmesi, ümmeti olduğu peygamberin yolunda olması ve bu yola ihlâs ile sarılması sebebiyledir. Velî, bu kerâmeti kendisinden bilmez. Bilakis peygamberine tâbi olmasından dolayı meydana geldiğini bilir.

Kerâmet, ba'zan tayy-i mekân (mesafenin kısalması, zamanın genişlemesi), ba'zan suda yürümek, havada uçmak, ileride olacak şeylere muttali olmak, yiyeceği ve içeceği çoğaltmak, meyvelerin mevsiminin dışında olması gibi şekillerde olur. Bunlar, gözle görülen kerâmetlerdir. Allahü teâlânın indindeki kerâmetler, bunlardan daha üstündür. Allahü teâlânın indindeki kerâmetler, ma'nevî kerâmetlerdir. Bunlar; ma'rifetullah, Allahü teâlâdan korkmak, devamlı murâkabe hâli, tefekkür, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmak husûsunda pek gayretli olmak, tevekkülde doğruluk üzere bulunmak v.s. Velînin kerâmeti, ümmeti olduğu peygamberin mu'cizesidir.

Velîlerin gayb ile ilgili ba'zı şeylere muttali olmalarını akıl kabûl ettiği gibi, nakil de bunu böyle bildirdi. Hazreti Ömer (r.a.) Medine'de hutbe verirken, Irak'ın en son bölgesinde muharebe

etmekte olan ordu komutanı Sâriye'ye; "Ey Sâriye! Dağa, dağa!" diyerek seslenmiş, Sâriye de onun sesini işitmiştir. Hazreti Ömer, bu sözü söylediğinde, minberde konuşuyordu. Bir ara sözünü kesip, böyle söyledi, sonra hutbesine tekrar devam etti. Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) ba'zıları, Hazreti Ali'ye gelip;

"Hazreti Ömer, bugün hutbe okurken yarıda kesti; "Ey Sâriye! Dağa, dağa!" dedi, sonra hutbesine devam etti, hikmeti nedir?" dediler. Hazreti Ali; "Ömer'i bırakınız. Girmiş olduğu her şeyde, mutlaka onun için bir çıkış vardır" diye cevap verdi. Sonra Sâriye (r.a.) ordusuyla muzaffer olarak döndüğünde, Hazreti Ömer'in sesini işittiğini ve emrine uyarak zaferi kazandığını bildirdi.

Evliyânın kerâmetine inanmayı kolaylaştıran ve bilinmesi lâzım gelen ba'zı husûslar şunlardır:

1) Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. O'nun kudretine ağır gelen hiçbir şey yoktur. Böyle bir kudret, kerâmeti evliyâsında izhâr etmiş, gerçekleştirmiştir. Burada kulun âciz ve zayıf bir varlık olduğuna bakmamalıdır. Burada, kulun yaratıcısı, sahibi ve mâliki olan Allahü teâlânın yüce kudretine bakmalıdır. Bu kudret, o kulda bu kerâmeti meydana getirmiştir, öyleyse, kuldaki kerâmeti inkâr, yüce kudret sahibi olan Allahü teâlânın kudretini inkâr etmeye ve O'nun azametini görememeye götürür.

2) Veli bir kulda meydana gelen kerâmet, o velînin, peygamberinin yolunda olduğunu ve bu yolun doğruluğuna şahittir. Bu harikulade hâdise, velîye nisbetle kerâmet, peygamberine nisbetle mu'cizedir. Zâten kerâmet de, o peygambere tâbi olmanın bereketiyle meydana gelmiştir. Burada velî olan zâta değil, onun peygamberinin Allahü teâlâ katındaki kadr ü kıymetinin büyüklüğüne bakmalıdır.

3) Allahü teâlâ, velî kullarına kuvvetli bir îmân ve yakîn ihsân etmiştir. Evliyânın gayba dâir birşeye muttali olmaları, öğrenmeleri, onların havada uçmalarından, suda yürümelerinden daha büyük birşeydir. Velînin kerâmeti hiç inkâr edilebilir mi? Bu, sultânın, pek yakın adamlarından birine, hazînesinden bir pırlanta vermesine benzer. Koca hazînenin yanında, bir küçük pırlantanın ne kıymeti vardır ki? Elbette bu inkâr edilecek birşey değildir.

Allahü teâlâ, ba'zı kullarına zâtı ile ilgili ma'rifet bilgileri ihsân etmiştir ki, bu, o velî için daha büyük bir kerâmettir. Çünkü, dünyâ ve âhıretteki çeşitli yüksek hâller, makamlar, ibâdetler, ihsân edilen nûr ve ilim, gaybı bilmek, uzaklardaki konuşmaları işitmek, Cennetteki hûrîler, köşkler, nehirler, çeşit çeşit meyveler ve bütün ni'metler... Hepsi îmânın neticeleri, eserleri ve îmân nûrunun semeresidir.

Tâcüddîn-i İskenderi, "Tâc-ül-Arûs" isimli kitabında buyuruyor ki: "Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri buyurdu ki: "Nefsinizi namaz ile ölçünüz. Nefsiniz kötülüklerden hoşlanmıyorsa, saadettesiniz, değil ise, nefsinizi yola getirmeye çalışınız." Allahü teâlâ, Ankebût sûresinin kırkbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: ".... **Gerçekten namaz, kötü işten ve uygunsuzluktan alıkoyar."** Her kim Allahü teâlânın indindeki yerini ve durumunu bilmek istiyorsa, kıldığı namaza baksın. Eğer sükûnet ve huşû' ile kılamıyorsa, ne kadar ağlasa yeridir. Namaz kılmak, Allahü teâlânın ma'nevî huzûruna çıkmak demektir. O'nun huzûruna çıkmaktan birşey elde edilemezse, bu hâl, o kimsedeki ma'nevî hastalığın mevcûdiyetine işâret eder. O hastalık; kibir, enâniyet (benlik) ve edebe aykırı bir davranıştır."

İbn-i Atâullah İskenderî, "Hikem-i Atâiyye" isimli kitabında buyuruyor ki: "Duâ edip, çok istediğin bir şeyin o anda verilmemesi, ümitsizliğe kapılmana sebep olmasın. Allahü teâlânın istediği vakitte yapılan duâ makbûldür, senin istediğin vakitte yaptığın değil."

"Ey kul! Sana va'd olunan, güneş batıdan doğuncaya kadar gecikse, hiç şüphe ve tereddüt etme! Çünkü bu tereddüt, aklını bozar, karıştırır ve kalbini bulandırır, karartır."

"Allahü teâlâ, sana ma'rifetinden bir perde açınca, yaptığın ameller az olsa da ya'nî çok nafile ibâdet yapmasan da, zararı yok. Çünkü bu perdeyi açmakla, senin kendisini bilmeni, ma'rifetini istemektedir. Bilmez misin ki, ma'rifet, O'nun tarafından verilmiş bir ni'mettir. Ameller ise, senin O'na götürdüklerindir. Senin O'na götürdüklerin ile, O'ndan sana gelenler, verilenler, hiç aynı olur mu?"

"Ameller, ya'nî ibâdetler, işler, ayakta duran rûhsuz beden gibidir. Bunların rûhları, ihlâs sırrının bunlarda bulunmasıdır."

"Büyüklük, Allahü teâlâya mahsûstur, insan, benliğini, küçüklük ve aşağılık toprağına gömmelidir. Çünkü gömülmeden bitenin, doğması ve büyümesi düşünülemez."

"Gönlünde günahlar ve dünyâ sevgisi olanın, kalbi nasıl parlar? Yahut, nefs-i emmârenin arzularına göre hareket eden, Allahü teâlânın rızâsını nasıl kazanır? Gaflet ve günahlardan temizlenmeden, Allahü teâlânın huzûruna girmeyi nasıl ister? Çirkin işlerinden tövbe etmeyen, ince sırları anlamayı nasıl umar?"

"Mâsivâ, ya'nî Allahü teâlâdan gayrisi, tamamen zulmet ve karanlıktır. Onu aydınlatan, onda Hakkın zuhuru, görünmesidir. Hakkı kabûl etmiyende nûr, ışık bulunması çok zordur. Ma'rifet güneşinin önünü, mâsivâya bağlılık bulutları kapamıştır."

"Her fırsat ve boş zamanlarda amel yapıp tâat üzere olmak, seni, nefsin hilelerinden alıkoyar."

"Sonda kurtulma alâmetlerinden biri, başta Allahü teâlâya yönelmektir.

Başlangıç ışıldarsa, sonu çok aydınlık olur.

Mısra:

"Senenin bereketi baharından belli olur."

"Her günah, dalgınlık ve şehvetin aslı, nefsini beğenmektir. Her tâat, uyanıklık ve iffetin esası, nefsini beğenmemektir."

"Kendinde bulunan gizli ayıbları araştırman, bilmediğin gâib şeyleri araştırmandan daha iyidir."

"Ba'zılarını, Allahü teâlâ hizmetinde bulundurur. Ba'zılarına kendi muhabbetini verir. Her ikisine de imdâd-ı ilâhî gelmiştir. Bunlar, Rabbinin ihsânıdır. İsrâ sûresi yirminci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbinin ihsânı, hiç kimseden men edilmiş değildir"** buyuruldu.

"Her sorulana cevap verenin, açıkça görülen herşeyi yorumlayanın, karşısındakilerin hâlini hesâb etmeden her ilmi açıklıyanın bu hareketleri, câhil olduğunu gösterir."

"Âhıret, mü'min kullara mükâfat verme yeri olarak yapılmıştır. Çünkü bu dünyâ, onlara yapılacak ihsânlara müsait değildir. Çünkü mü'min kulların değeri, mükâfatlarının fâni olan bir yerde verilmesinden üstündür!"

"Amelinin semeresini dünyâda görmek, âhırette makbûl olmaya işârettir."

"Allahü teâlâ katındaki kadrini, değerini bilmek istersen, seni hangi işlerde bulundurduğuna dikkat et!"

"İhtiyâcı olmadığı hâlde bir kimseye tâati nasîb eden Allahü teâlânın, bedene ve bâtına âit ni'metlerde hiç eksiklik yapmayacağını bilmek lâzımdır."

"Âriflerin Allahü teâlâdan dileği, O'na hakîki kulluk yapabilmek ve Allahü teâlânın emirlerini yerine getirebilmektir."

"Dâima azîz olmak istersen, sakın geçici izzet ile gurûrlanma!"

"Âriflere sevinç hâli gelince, darlık, sıkıntı hâlinden daha çok korkarlar. Çünkü sevinç hâlinde, edebin hududunu gözetmek çok az mümkün olur." "Sevinç hâlinden, nefs de haz alır. Çünkü sevinç ve neş'e içinde olur. Sıkıntı hâlinden ise nefsin payı yoktur."

"Âlemin dışı güzel, içi ibrettir. Nefs, dışının güzelliğine, kalb, içinin ibretlerine bakar."

"Umduğu birşeye kavuşmak, zararına olan birşeyden kurtulmak için Allahü teâlâya ibâdet eden, yahut azâba düçâr olmamak için ibâdet yapan, Allahü teâlânın kemâl sıfatlarının hakkını vermemiş olur."

"İhtiyâcını sakın O'ndan başkasından isteme! Sana gelen, O'ndan gelir. O'ndan başkasından nasıl istenir ki? O'ndan başkası kendi ihtiyâcını gideremezken, kendisinden isteyenin ihtiyâcını nasıl görsün, istediğini versin?" "Ne kadar şaşılsa yeridir ki, bir kimse, ayrılmıyacağı şeyden kaçıyor ve onunla kalmıyacak olan dünyâyı istiyor. Gözleri kör değilse de, sînesindeki kalb kördür."

"Allahü teâlâya olan sevgisini arttırmıyan, sözü Allahü teâlâya çağırmıyan kimse ile sohbet ve arkadaşlık etme!"

"O esnada Allahü teâlâ ile huzûrda olmasan da, zikri terk etme! Çünkü zikr ettiğin hâlde O'ndan gâfil olman, zikr etmediğin zamanki gafletinden daha azdır. Umulur ki, böyle zikir, seni gafletten uyandırır ve huzûra kavuşturur."

"Kalbin ölü olmasının alâmetlerinden biri, insanın kaçırdığı iyiliklere üzülmemesi ve yaptığı kötülüklere pişman olmamasıdır."

"Eğer adâletle muâmele olunursan, küçük günahlardan bile helak olursun. Allahü teâlâ ihsân ile muâmele ederse, büyük günâhın da olsa kurtulursun." "Zulmet nefsin askeri, ordusu olduğu gibi, nûr da kalblerin askeridir. Allahü teâlâ bir kuluna yardım etmek isteyince, nûr askerleri ile imdâd edip, zulmetten onu uzak eder."

"İbâdetine, senden meydana geldi diye sevinme, Allahü teâlânın lütfu ile, ibâdetin sende meydana geldiğine sevin. "Bunlar, Allahü teâlânın ihsânı ve rahmeti iledir" de."

"Ni'metlere şükr etmiyen, elden çıkmalarına çalışmış olur. Ni'metlere şükr eden, onları en kuvvetli bağlarla bağlamış olur."

"Onun yolunda kötülük üzere olduğun hâlde, sana ihsânları devam ediyorsa, bunların istidrâc, ya'nî seni felâkete götüren şeyler olmasından kork. A'râf sûresi yüzseksenikinci âyet-i kerîmesi, meâlen; **"Onları, bilemiyecekleri yönden azar azar helake yaklaştırırız"** bunu haber vermektedir."

"İşlemediğin amelin karşılığını isteme! Amelin makbûl ise, karşılık olarak sana yeter."

"İnsanlar, sende var sandıkları şey için seni medh ederler. O hâlde, sen de nefsine, onu bildiğin gibi (hâline uygun) muâmele et."

"Mü'min, kendinde görmediği bir sıfatla medh edildiği zaman, Allahü teâlâdan haya eder."

"İnsanların en câhili, yakînen bildiği şeyi, başkalarının zannî olan işlerine uyup bırakandır."

"Her kusurdan münezzeh olan Rabbim! Dostlarını, evliyânı öyle yaptın ki, onları bulan sana kavuşuyor ve sana kavuşmayan, onları tanımıyor." "İki iş arasında durakladığın, iki şey arasını ayıramadığın zaman, hangisinin nefse daha ağır geldiğine dikkat et ve onu yap. Çünkü nefse ağır gelen, ancak doğru, hak olandır."

"Nefsin hevâsına, isteklerine uymanın alâmetlerinden biri de, nafile cinsinden olan iyilikleri çok yapıp, emirleri yapmakta gevşek davranmaktır."

"Şehveti kalbden, kökünden söküp koparan Allah korkusu, yahut kalbden taşacak kadar O'na olan sevgidir." "Senin ibâdetinin O'na faydası olmadığı gibi, isyanının da O'na hiçbir zararı yoktur, ibâdetleri, iyilikleri emr, günah ve kötülükleri yasak etmesi, hep senin içindir."

"Faydalı ilmin şuaları (ışınları) göğüste (gönülde) yayılır ve kalbde kanâat ortaya çıkar."

"İlimde esas, Allah korkusudur. İlmin yanında korku olursa, bu ilmin sana faydası olur. Yoksa o ilim, senin için noksanlık ve vebal olur."

"Boynu büken, ihtiyâç duyuran kusur, büyüklük ve kibir veren ibâdetten iyidir."

"Allahü teâlâ, diline isteme verince, sana ihsân edeceğini bil."

"Namaz, kalbi günah kirlerinden temizler. Gayb perdelerini açar."

"Namaz, münâcaat yeri, temizlik ma'denidir. Namazda ba'zı sırlar keşf olunur, kalbe nûr güneşleri doğar."

"Allahü teâlânın lütf ve ihsânından, anlatılamayacak kadar bol zaman vermesi ve senin bunu değerlendirmemen, ömrünü helak ettiğini gösterir."

"Allahü teâlâ üç ihsânla sana ikram eyledi. Seni, zikredici eyledi. O'nun bu ihsânı olmasaydı, sen, dilinle onu zikr edemez, kalbin hatırlayamazdı. Seni kendine nisbet etti. (Ya'nî sana Abdullah= Allahü teâlânın kulu dendi) Katında zikr olundun ve ni'metini sana tamâm eyledi."

"Bu vücûd binasının direğini yıkmamak ve iyiliklerini atmamak lâzımdır. Devamlı olan âhıreti, geçici olan dünyâdan daha çok seven, akıllıdır. Nûru parlar, müjdeleri görünür. Böylece o, bu dünyâya kızarak yüzünü bundan çevirir. Bu dünyâya iltifât etmez, gönül vermez. Dünyâyı vatan ve mesken edinmez."

"Karşılıkları âhırette verilen ibâdetlerin, tâatlerin, meyvelerini dünyâda tatmak, büyük müjdelerdendir."

"Mahbûbundan, sevdiğinden karşılık bekliyen ve ondan maksadını, dileğini isteyen sâdık bir seven değildir. Çünkü muhib (seven), elinde olanı sevgilisi için verendir, sevdiğinde olanı almak isteyen değil."

"Yâ Rabbî! Sen ihsânını kesmezken, senden başkasından nasıl birşey beklenir? Lütuflarının adedi değişmezken, senden başkasından nasıl birşey istenir?"

"Ey evliyâsına heybet elbisesini giydiren! Onlar, izzetinle azîz olmuşlardır. Sen, zikredicilerden önce zikr edicisin! Sen, kulların sana yönelmesinden evvel ihsân edicisin. İstiyenlerin istemesinden önce veren cömerdsin. Vehhâbsın, çok hibe edicisin. Sonra, bize hibe ettiklerinle sana geliyoruz."

"Yâ Rabbî! Sana ibâdet ve tâat ettiğim zaman, senden korkum gitmediği gibi, isyan etsem de ümidim senden kesilmiyor."

"Yâ Rabbî! Sen emelim olunca, emelime nasıl kavuşmam! Sana güvenince, nasıl kaybederim!"

"Yâ Rabbî! Muhakkak ki, kaza ve kaderin bana gâlibdir. Beni, şehvet zinciri ile kuvvetlenmiş nefsin arzuları esîr ettiler. Sen bana yardım et de kurtulayım. Bana yardım et! Kimseye muhtaç etme beni! ihsânınla, kendi isteklerimi bile arzu etmeyeyim. Evliyânın kalblerini nûr güneşleri ile aydınlatan sensin. Seni bununla bilirler, tanırlar. Birliğini bununla söylerler. Senden başkasını sevmesinler, başkasına sağınmasınlar diye, sevdiklerinin kalblerinden düşmanların sevgisini çıkaran sensin! Herkes onlara yabancı, fakat sevdikleri sensin. Cihan karşılarına dikilse de, onlara hidâyet veren, yol gösteren sensin. Seni kaybeden ne bulur? Seni bulan ne kaybeder? Senden başkasına râzı olan zarardadır. Sana baş kaldıran hüsrandadır."

Tâcüddîn-i İskenderî, Hikem-ül-atâiyye isimli eserinde buyuruyor ki:

"Nefse tâbi olmanın alâmeti, nafile olan hayır işlere rağbet gösterip, farzları yapmakta tenbellik yapmaktır."

"İbâdet ve tâatları zamanında hemen yap ki, sonra yaparım diye geciktirmek onları yapmana mâni olmasın."

"Ni'metlerin çokluğu, seni, onların şükrünü yapmaktan alıkoymasın."

"Sözü ve hareketleri ile sana Allahü teâlâyı ve âhıreti hatırlatmıyan kimse ile arkadaş olma."

"Bütün tâat, uyanıklık ve iffetin başı; kişinin nefsinden râzı olmamasıdır."

"Nefsinden râzı olmıyan câhil bir kimse ile arkadaş olmak, nefsinden râzı ve memnun olan bir âlim ile arkadaşlık etmekten daha hayırlıdır. Çünkü nefs, dâima insanın kötülüğünü ister. Ondan nasıl râzı olunabilir."

"Namaz kalbleri temizler, gözlerdeki gaflet perdelerini açar."

"Bir kimse bir günah işlediği zaman, bu günâhı, onun Allahü teâlâdan ümidini kesmesine sebep olmamalıdır. Belki bu, onun son günâhı olur. Buna tövbe eder de, Allahü teâlânın rızâsına uygun işler yapmaya başlar"

"Fâideli ilim; aydınlığı, gönülde ve kalbde yayılanı, kalbdeki perdeyi kaldıranıdır."

"Amellerin en hayırlısı, onunla birlikte Allah korkusu meydana gelendir."

"Madem ki, şeytan seni aldatmak için hiç gaflete düşmüyor, bu husûsta dâima uyanık duruyor, öyleyse sen de ondan gâfil olma ve yapacağı kötülüklere karşı, sen de ona karşı uyanık ol!"

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 121
2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-1, sh. 273, 275
3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 19, 20
4) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb sh. 70, 71
5) Câmiu kerâmat-il-evliyâ cild-1, sh. 317
6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9, sh. 23
7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 424
8) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 20
9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 246, 373, 1074
10) Hikem-ül-atâiyye, Süleymâniye Kütüphânesi. Reşîd Efendi kısmı. No: 1013

TÂCÜDDÎN KÜRDÎ

İznik Medresesi'nin ikinci müderrisi, fıkıh âlimi. Hakkında çok az bilgi bulunan Tâcüddîn Kürdî, Anadolu Selçuklu Devleti kâdı'l-kudâtlarından Sirâcüddîn Mahmûd Urmevî'den ilim öğrendi. Konya'daki diğer âlimlerden ve hocasının tavsiye ettiği kimselerden ilim tahsil etti. Akranları arasında derecesi çok yükseldi. Halk arasında ilmi ve irfanı ile meşhûr oldu. İznik şehrini fetheden genç Osmanlı Sultanı Orhan Gazi, İznik'te bir medrese yaptırıp, oraya ilim erbâbını da'vet etti. Âlimlere çok izzet ve ikramda bulundu. Bu âlimler arasında Dâvûd-i Kayserî Karamanî ve Tâcüddîn Kürdî de vardı. Dâvûd-i Kayserî'nin 750 (m. 1349) yılında vefâtından sonra, İznik Orhâniye Medresesi'ne başmüderris olarak Tâcüddîn Kürdî ta'yin edildi, insanlara ilim öğretip fetvâlar veren Tâcüddîn Kürdî hazretleri, Orhâniye Medresesi'nde birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden Kara Halîl'e kızlarından birini verdi. Sonradan Osmanlı veziri olacak olan Kara Halîl, Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa'dan başkası değildi. Kızlarından birini de çok önceden Edebâlî'ye vermişti. Tâcüddîn Kürdî, 751 (m. 1350) yılından sonra vefât etti. Onun vefâtından sonra, İznik-Orhâniye Medresesi müderrisliğine Alâüddîn Esved, ya'nî Kara Hoca diye bilinen âlim ta'yin edildi.

Tâcüddîn Kürdî, ilimde önder, ahlâkta güzel, insanlara emr-i ma'rûf yapmakta çok gayretli idi. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için öğrenmiş olduğu güzel ve faydalı bilgileri, ya'nî Muhammed aleyhisselâm ve O'nun izinde gidenlerin yoluna dâir bilgileri, Allahü teâlânın rızâsı için öğretmekte çok gayretli idi. İnsanlara karşı çok cömert ve pek merhametli davranır, kalb kırmamağa, herkesi hoşnut etmeğe çok i'tinâ gösterirdi. Bu güzel ahlâkı sayesinde, herkes tarafından sevilir, nasîhatları dinlenirdi.

Tâcüddîn Kürdî'nin (r.a.), Orhan Gazi devrinde İznik ganîmetleri hakkında vermiş olduğu fetvâsı meşhûrdur. Bu husûsta şöyle anlatılır: Orhan Gazi, yıllarca İznik'i muhasara etti. Komutanlarından Lala Şahin Paşa'ya, muhasaraya devam etmesi emrini verip; "Göreyim seni, bir an önce kaleyi fethedersen, ganîmetler senin olsun" dedi. Lala Şahin Paşa da gayret gösterip, kaleyi bir an önce fethetti. Elde edilen ganîmetlerin de hepsine sahip oldu. Orhan Gazi, bunca malın devlet hazînesi dışına verilmesinde hatâ etmekten korktu. Tâcüddîn Kürdî hazretlerine müracaat edip, fetvâ sordu. Tâcüddîn Kürdî de ganîmetlerin devlet hazînesine kalmasını arzu ediyordu. Ancak Allahü teâlânın emri, verilen sözde durmayı îcâbettiriyordu. Fetvâyı da o yönde verip, ganîmetlerin Lala Şahin Paşa'da kalması icâbettiğini söyledi. Lala Şahin Paşa da, aldığı ganîmetleri, Orhan Gâzî'nin kullanacağı yerden başka yere harcamadı.

Kirmasti kasabasında câmi, medrese, zaviye ve köprü yaptırdı. O da ganîmetleri, Allahü teâlânın dininin öğrenilmesi ve yayılması, müslümanların refah ve saadeti için harcadı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 27

TÂCÜDDÎN-İ MERRÂKÛŞÎ

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Yûsuf bin Hâmid olup, lakabı Tâcüddîn'dir. Tâcüddîn-i Marrâkûşî diye tanınmıştır. 700 (m. 1300) senesinden sonra Mısır'da Münye-Kâdüs beldesinde doğdu. 752 (m. 1351) senesi Cemâzil-âhır ayının 13. Pazar günü ikindi namazından sonra vefât etti.

Tâcüddîn-i Merrâkûşî'nin babası, Magrib memleketinde bulunan Merrâkûş beldesinden idi. Bu zât, Mısır diyarına gelip, Hayriyye bölgesinde bulunan Münye-Kâdüs beldesinde yerleşmiş idi. Tâcüddîn Muhammed bin İbrâhim burada dünyâya geldi. Sonra Kâhire'ye gidip, orada yerleşti. Orada yetişti. Şerîfiyye Medresesi'ne devam etti. Fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Kâdı'l-kudât Alâüddîn Ali bin İsmâil Konevî, Rükneddîn bin el-Kavbâ' (veya Zekiyyüddîn bin el-Kavna'), Hâfız Müzzî, Muhammed bin Gali, İbn-ül-Kammâh ve daha başka âlimlerden okudu. Şafiî fıkıh âlimi oldu. Ayrıca nahiv ve daha başka birçok ilimde söz sahibi idi. İlim tahsili husûsunda tahammülü yüksek bir zât idi.

Tâcüddîn-i Merrâkûşî hazretlerinin ilimde yükselip, herkes tarafından beğenilmesini, takdîr edilmesini çekemeyenler, hased edenler çıktı. Bu sebeple, bir ara Kâhire'den ayrılıp, Dımeşk'a gitti. Orada, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin yaptırmış olduğu Mesrûriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bir taraftan medresedeki ders okutma vazîfesine devam ederken, diğer taraftan, orada bulunan meşhûr âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan istifâde etmeye gayret etti. Hayâtı boyunca, hem ilim öğrenmek, hem de öğretmek için çok gayret etti. Bir ara Dımeşk'dan ayrılıp, tekrar Kâhire'ye döndü. Orada daha önce ilim öğrendiği Eşrefiyye Medresesi'nde ders verdi. Gece-gündüz ilimle meşgûl oldu. Hattâ son zamanlarda yemekten, içmekten bile kesilmişti. 752 (m. 1351) senesi Cemâzil-âhır ayının 13. günü sabahı kendisinde humma hastalığı başladı, öğle namazına kadar sabretti. Namazdan sonra evine gitti, ikindi namazında tekrar medreseye geldi. Namazdan sonra evine gitti. Eve girer girmez vefât etti. İlim öğretmekteki gayreti, bu şekilde vefâtına kadar devam etmiş oldu.

Tâcüddîn-i Sübkî buyurdu ki: "Muhammed bin İbrâhim (r.a.), zamanının fıkıh ve nahiv âlimi idi. Fetvâ verirdi. Devamlı ilim öğrenmekle meşgûl idi."

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sûbki) cild-9, sh. 147

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 468

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 300

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 16

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 172

TÂCÜDDÎN SÜBKÎ

Hadîs, usûl, edebiyat, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdülvehhâb bin Ali bin Abdülkavî bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf el-Ensârî eş-Şâfiî es-Sübkî'dir. Künyesi Ebû Nasr olup,

lakabı Tâcüddîn'dir. 727 (m. 1327) senesinde Kâhire'de doğdu. 771 (m. 1370) senesi Zilhicce ayında tâ'ûn hastalığından vefât etti. Kâsiyûn eteğindeki Sübkiye kabristanına defnedildi.

Tâcüddîn Sübkî, ilim ocağı olan bir ailede gözlerini dünyâya açtı. İlme erken başlamasında ve küçük iken Kur'ân-ı kerîmi ezberlemesinde ailesinin büyük rolü oldu. Küçük yaşta iken birçok âlimleri gördü. Onlar, büyük âlim olan babası Takiyyüddîn Sübkî'nin meclisine gelirler ve ondan öğrendiklerini yazarlardı. Tâcüddîn Sübkî, babasından Arabcanın temeli olan bilgiler ile i'tikâdî bilgileri öğrendi. Ayrıca asrın meşhûr hocalarından ders aldı. Kısa bir süre sonra İbn-i Şihne ve Yûnus ed-Debbûsî gibi âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Yahyâ bin Mısrî, Abdülmuhsin es-Sâbûnî, İbn-i Seyyidinnâs, Sâlih bin Muhtâr, Abdülkâdir bin Mülûk ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi.

Babası Şam Kâdı'l-kudâtlığı vazîfesini alınca, onunla beraber 739 (m. 1338) senesinde Şam'a gitti. Orada İbn-i Ebi'l-Yüsr ve İbn-i Temmâm'dan hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca, Müzzî'den ilim öğrendi. Zehebî'nin ilim meclislerinde bulundu. İbn-i Râfiî ve el-Haccâr'dan icâzet (diploma) aldı. Esîrüddîn Ebû Hayyân'dan ilim öğrendi. İbn-i Sübkî bu kadar âlimden ders almakla yetinmedi. Ayrıca kendi kendine çok mütâlâada bulundu. Hattâ İmâd el-Hanbelî onun için; "Tâcüddîn Sübkî, kendi kendine çalışmayı âdet edinmişti" dedi. İbn-i Hacer Askalânî de; "Bilhassa hadîs-i şerîf üzerinde çalışmalarına ağırlık verdi. Bu husûsta birkaç cüz yazdı. Bunun yanında; fıkıh, usûl-i fıkıh ve nahiv ilmi ile de meşgûl oldu. Genç yaşta iken bu ilimlerde mahir ve mütehassıs oldu" demektedir.

Tâcüddîn Sübkî'nin babası, oğlunun terbiyesine çok önem verdi. İlimlerine i'timâd ettiği zamanının büyük âlimlerinin elinde yetişmesine çok gayret gösterdi. Tâcüddîn Sübkî, hocası Müzzî'nin hayâtını anlatırken şöyle demektedir: "Ben ekseriyetle Zehebî'nin derslerine devam ederdim. Sabah ve ikindi vakitlerinde olmak üzere, günde iki defa onun derslerine giderdim. Müzzî'ye ise, haftada iki defadan başka gitmezdim. Çünkü Zehebî, hem güzel latifeler yapar ve hem de beni severdi. Onun bana olan bu yakın muâmelesini görenler, benim kadar kimseyi sevmediğinin farkına varırlardı. Ben o zaman gençtim. Bu sebeble, onun bu yakın muâmelesinin büyük te'sîri olmuştu. Müzzî ise, fazla latife yapmazdı ve heybetli bir hâli vardı. Babam ise, Zehebî'den çok Müzzî'ye devam etmemi isterdi. Zîrâ babamın ona hürmet ve saygısı vardı. Ekseriyetle dersten geldiğim zaman, babam bana; "Gel bakalım, ne okudun, ne dinledin ve ne istifâde ettin?" derdi. Ben de babama okuduklarımı ve öğrendiklerimi anlatırdım. Zehebî'nin yanından geldiğim zaman; "Hocanın yanından mı, geldin?" derdi. Şemsüddîn bin Nakîb'in yanından geldiğim zaman da; "Şâmiyye'den geldin mi?" derdi. Çünkü o Şâmiyye Medresesi'nde ders verirdi. Fakat Müzzî'nin yanından geldiğim zaman, "Şeyhin yanından mı geldin?" der, bu kelimeyi bilhassa söyler ve sesini yükseltirdi. Ben kesin olarak biliyordum ki, o bu şekilde yapmak sûretiyle, onun büyüklüğünün ve üstünlüğünün kalbimde yer etmesini te'min etmeyi ve dâima ona gidip gelmemi istiyordu. Eşrefiyye Hadîs Medresesi'nde bir yer boşalmıştı. Bunun üzerine babam beni oraya yerleştirdi. Ben buna hayret ettim. Zîrâ babam, çocuklarını gece kalmak için medreselerde bırakmazdı. Ben ders tekrarını o âna kadar babamdan başkasının yanında yapmamıştım. Babam bizi, müderris oluncaya kadar medresede bırakmıyordu. O bizi bu şekilde terbiye ediyordu. Beni medreseye yatılı olarak vermesinin sebebini sorunca; "Sana Müzzî'nin yanında âlim oldu denilmesi için böyle yapıyorum" dedi. Müzzî'ye ulaşınca, talebelerine ismimin en yüksek tabakaya yazılmasını emretti. Müzzî'nin bu emri babama ulaşınca, bundan rahatsız oldu ve; "Hayır, vallahi Abdülvehhâb daha gençtir ve bu dereceye müstehak değildir. Onun ismini, işe yeni başlıyanlarla beraber yazınız" dedi. Bunun üzerine Zehebî; "Vallahi o bu

derecenin fevkindedir. İyi bir hadîs âlimidir" dedi. Babam onun bu sözüne güldü ve; "Oğlum Abdülvehhâb orta hâlli biridir" dedi."

İlmî üstünlüğü: Tâcüddîn Sübkî, ilme olan sevgisinden dolayı, genç yaşta çeşitli ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. Kısa zamanda birçok âlimin dikkatini üzerine çekti. Asrının büyük âlimlerinin derslerinde bulundu. Tâcüddîn Sübkî, önce fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Zîrâ herkesin ona çok ihtiyâcı vardı. Fetvâlar vermek ve kadılık, fıkıh ilmini bilmeyi îcâb ettiriyordu. Onun için bu husûsta çok bilgi sahibi oldu. Fıkıh ilmine dâir eserler yazdı. Babasının fetvâlarını topladı. Fıkıh ilmine verdiği husûsî ehemmiyetden dolayı, Tabakât-üş-Şâfiiyye adlı eserini fıkıh mes'eleleriyle doldurdu. Usûl-i fıkha çok ehemmiyet veren İbn-i Sübkî, bu ilme dâir çeşitli eserler yazdı.

Tâcüddîn Sübkî, hadîs ilmine de gereken önemi verdi ve asrının büyük hadîs âlimlerinden rivâyette bulundu. İbn-i Hacer; "Tabakât'ında, İbn-i Sübkî'nin, hadîs ilmindeki yüksek derecesi kolayca anlaşılır" demektedir, İbn-i Sübkî, hadîs ilminde cerh ve ta'dil üzerinde de durmuştur.

Yine Tabakât-üş-Şâfiyye'sinde kelâm ilmine dâir verdiği bilgiler onun kelâm ilminde de ne kadar mahir ve mütehassıs olduğunu ortaya koymaktadır.

Tâcüddîn Sübkî, târihî hâdiseleri, meşhûr şahısların hayatlarını çok iyi bilirdi. Onu bu husûsa sevk eden şey; İslâm târihine vâkıf olmak, âlimlerin hayatlarını tetkik etmek sûretiyle, onların hayatlarından ibret almak ve tecrübelerinden istifâde etmek idi. İbn-i Sübkî, târih ilminde o kadar yükseldi ki, târih ilmine dâir kaideler ve hâdiseleri vermekte ta'kib edilecek usûlleri ortaya koydu.

İbn-i Sübkî, fıkıh, hadîs ve târih ilimlerinde mütehassıs olmakla birlikte, Arabî ilimlerde de çok ileri seviyelere ulaştı. Tabakât kitabında; nahiv, sarf, belagat ve arûz ilimlerine geniş yer verdi. Garîb lügatlara ehemmiyet verdi. Hattâ Mecdüddîn İbni Esîr, bu sahada çok araştırma yapmış olmasına rağmen, İbn-i Sübkî Tabakât'ında onun zikretmediklerini zikretti.

Tâcüddîn Sübkî, küçüklüğünden beri edebî ilimlere de ağırlık vermişti. Şiir san'atında pek mahir idi. Bu husûsta ince görüşleri vardı. Cümle içerisinde kelimeleri seçmekte veya bir şâiri diğer bir şâire tercih etmekte çok derin düşünürdü. Bu husûslar "Tabakât" kitabında geniş olarak görülür. Daha çocuk yaşta iken, Selâhüddîn Halîl bin Aybek es-Safdî ile beraber bulundu. Bu sırada şiire dâir meleke kazandı. Bunu kendisi şöyle anlatır. "Ben, daha bülûğ çağına erişmeden, Selâhüddîn Halîl ile olan beraberliğimiz başladı. O bana ben ona şiir yazardım. Bu vesile ile bende edebiyatla ilgilenme arzusu başladı."

Hocası Zehebî, onun ilimdeki yüksekliğini Mu'cem'inde şöyle anlatmıştır: "Tâcüddîn Ebû Nasr Sübkî, benden öğrendiklerini birkaç cüz hâlinde yazdı, ilimde daha yükselmesini, ders ve fetvâ vermesini umarım."

Hâfız Şihâbüddîn bin Hicâ onun hakkında; "Tâcüddîn Sübkî, fıkıh, usûl, hadîs ve edebiyat gibi muhtelif ilimleri okudu. Bunlarda mütehassıs oldu. Arabî ilimlerde de mütehassıs idi. Nazım ve nesirde fevkalâde idi. Çok zekî olup, belagat ve fesahat sahibi idi" demektedir.

Tâcüddîn Ebû Nasr Sübkî, ilim tahsilini tamamlayıp çeşitli ilimlerde mütehassıs olduktan sonra, çeşitli makamlarda görev aldı. Azîziyye, Adiliyye-i kübrâ, Gazâliyye, Azrâviyye, Şâmiyyeteyn, Nâsiriyye, Emîniyye, Dâr-ül-hadîs-i Eşrefiyye, Dîmâgiyye ve Mesrûriyye medreselerinde müderrislik yaptı. Mısır'da Şâfiiyye ve Şeyhûniyye medreselerinde ders verdi.

Şam'da Emeviyye Câmii hatîbliğini yaptı. Babasının yerine kadı olarak ta'yin edildi. Ayrıca, Şam'da, Şam naibi Alâüddîn Emîr bin Ali Mardînî'nin yazı işlerinde vazîfelendirildi.

İbn-i Sübkî kadılık vazîfesini yerine getirirken, birçok sıkıntılarla karşılaştı. Bu durumu İbn-i Kesir şöyle anlatır: "Kendisinden önce hiçbir kadıya nasîb olmayan makamlarda bulunduğu gibi, onun kadar da hiçbir kadı sıkıntı çekmedi. Sıkıntılı ve meşakkatli günlerinde, hasımlarına gereken cevâbı verip, susturmuştur. Fakat daha sonra onları affetmiştir."

Tâcüddîn Sübkî'nin şöhreti, bütün İslâm memleketlerine ulaşmıştır. Fetvâ husûsunda zamanının en büyük mercii idi. Muhtelif İslâm memleketlerinden kendisine fetvâlar sorulurdu. O da bu fetvâlara gerekli cevapları bildirirdi. İbn-i Sübkî, talak ve Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret mes'elesinde İbn-i Teymiyye'ye cevaplar verdi.

Eserleri: Tâcüddîn Sübkî, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Ehâdîsü ref-il-yedeyn, 2- El-Eşbâh ven-nezâir fil-fürûi, 3- Evdah-ül-mesâlik, 4- Telâyin-ül-ahkâm fî tahlîl-il-hâid, 5- Terdhu tashîh-il-hılâf, 6- Terşih-üt tevşîh fî usûl-il-fıkıh, 7- Tevşîh-ut-tashîh, 8- Cüz'ün fit-Tâkîn, 9- Celeb Haleb, 10- Cem-ül-Cevâmi fî usûl-il-fıkh: İbn-i Sübkî, bu eserini takriben yüz eserden toplamıştır. Muhtasar-ı İbn-i Hâcib ile Minhâc'a yaptığı şerhlerin özü ve hülâsası ile yaptığı ba'zı açıklamaları ihtivâ etmektedir. Birkaç mukaddime ile, yedi bölümden meydana gelmiştir. 11- Ref-ül-Hâcib an şerhi muhtasar-i İbn-i Hâcib fil-usûl, 12- Ref-ül-havbe fî vad-it-tevbe, 13- Es-Seyf-ül-meşhûr fî şerhi akîdet-i Ebû Mensûr el-Mâtürîdî, 14- Şerh-ül-Minhâc-il-vüsûl ilâ ilm-il-usûl lil-Beydâvî, 15- El-Fetâvâ, 16- Kavâidüddîn ve umdet-ül-muvahhidîn, 17- Mûsânnetün fî ilm-il-Elgâz, 18- Muîd-ün-niam ve mübîn-ün-nikam, 19- Menâkıb-iş-Şeyh Ebû Bekr bin Kavvâm, 20- Men'ül-Mevâni, 21- Tabakât-üş-Şâfiiyye es-sugrâ vel-vustâ vel-kübrâ: İbn-i Sübkî'nin en meşhûr ve en kıymetli eserleridir. Tabakât-üş-Şâfiiyyet-ül-kübrâ'sı ile insanlara çok güzel Arabca bir İslâm ansiklopedisi sunmuştu. Tâcüddîn Sübkî, bu eserin hazırlığına küçüklüğünde başlamıştı. Âlimlere dâir haberleri çok sever, onları toplardı. Âlimlerle alâkalı bir hâdiseye rastladığı zaman, o hâdise üzerinde derin olarak düşünür, hâdiseyi iyice inceler, ondan pekçok tecrübeler ve bilgiler edinirdi. İbn-i Sübkî, bütün bilgi ve tecrübelerini bu eserinde yazdı. Bu kitabında, ba'zan derin ve ince ilmî mes'elelere, ba'zan edebî mevzûlara ve şiirlere, ba'zan hadîs-i şerîflere ve hadîs ilmine, ba'zan fıkıh ve kelâm ilmine, ba'zan tasavvufa, ba'zan târihî hâdiselere ve daha başka çeşitli mevzûlara temas etti.

Tabakât-üş-Şâfiiyye kitabı bir mukaddime ile, İslâm âlimlerinin yedi tabakasını ihtivâ eder. Her tabakada bir asrın (yüz senenin) meşhûr âlimlerinin hâl tercümeleri anlatılmaktadır, İbn-i Sübkî, mukaddimede muhtelif mevzûlardan bahsetmektedir. Hadîs ilmi, hadîs ricali ve nahiv ile ilgili mes'eleleri ele alıp, inceledi. Kelâm ilmine temas edip, şiire girdi. Şiir rivâyeti, yazılması, söylenmesine ve dinlenmesine dâir âlimlerin görüşlerini bildirdi.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda okunan ve Eshâb-ı Kirâmdan bildirilen, İslâm âlimleri ve büyük zâtlardan şiir yazmağa, söylemeğe ve dinlemeğe dâir bizzat İmâm-ı Şafiî'den rivâyet edilen şeyleri nakletti.

İbn-i Sübkî, Tabakât-üş-Şâfiiyye'nin mukaddimesine; Besmele, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât ile başlar. Sonra, amellere ne ile başlanacağına dâir hadîs-i şerîfleri bildirip, bu mevzûyu iyice beyân ettikten sonra; "Bismillâhirrahmânirrahîm, âlimlerin tabakalarını, sultanların taclarına üstün kılan Allahü teâlâya hamd olsun" der. Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığı ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) Allahü teâlânın kulu ve Resûlü olduğuna dâir hadîs-i şerîfleri de zikrettikten sonra; "Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka ilâh

yoktur. O'nun ortağı yoktur. Bunun böyle olduğuna şeksiz ve şüphesiz şehâdet ederim. Yine şehâdet ederim ki, Peygamber efendimiz Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. O takvâda rehber, insanlara yol gösteren bir nûrdur" diye yazmaktadır.

Sonra Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâm ile ilgili hadîs-i şerîfleri bildirdikten sonra, salât ve selâm ile ilgili geniş bilgi vermektedir. Daha sonra; "Allahü teâlânın rahmeti, Resûlullah efendimize, O'nun âline ve O'nun Eshâbına (r. anhüm) ve diğer Nebiler ve Resûllere (aleyhimüsselâm) olsun. Onlar kalbleri tedâvî etmektedirler" demektedir. Sonra Kureyş'in ve Kureyş âlimlerinin faziletlerine dâir hadîs-i şerîfleri bildirmektedir.

İbn-i Sübkî, bütün bunlardan sonra; "Emmâ ba'du (gelelim mevzûmuza)" ifâdesi ile esas mevzûya, bu kitabını yazma sebebine ve bu kitabında ta'kib ettiği metodunu anlatmaya geçmeden; "Emmâ ba'du" ifâdesine dâir hadîs-i şerîf ve haberleri bildirir.

İbn-i Sübkî, bu kitabını; hadîs, fıkıh, târih, edebiyat ve çeşitli fâide ve incelikleri, nükteleri ihtivâ eden bir kitap olarak görmekte, burada; âlimlerin hayâtını, hakkını vererek, hadîs ve edebiyat âlimlerinin metodu üzere anlatacağız, akılları hayrette bırakan nükteleri bildireceğiz" demektedir.

Tâcüddîn Sübkî, bu kitapdan en mühim maksadının ne olduğunu şöyle anlatır: "Bizim en büyük maksadımız, her âlimin hayâtını anlatmayı bitirdikten sonra veya âlimlerin hayâtını anlatırken, hayâtını anlattığımız zât, yalnız Mısır değil, bütün dünyâda meşhûr bir âlim ise, onun duyulmamış ve kıymetli bir eseri varsa, ondan fâideli veya garip, dikkat çekici mevzûlarını yazıyoruz. Eğer eseri az ve ondan yazılacak çok fazla birşey olmazsa veya hiç olmazsa, ondan fâideli birşey yazmak için gayret gösteriyoruz. Ba'zan bir âlim, fıkıhla çok meşgûl oluyor, fakat ondan nakledilecek garip ve mühim olarak yazılacak birşey bulunmayabilir. O zaman ondan, fıkıh ilminin hâricinde, hadîs veya başka bir ilme dâir fâideli bir mes'ele naklediyoruz. Ba'zan da bir âlim, fıkıh hâricinde başka bir ilimle fazla meşgûl olmamış oluyor. Fakat biz, durumun îcâbettirmesine göre, ondan fıkıh ilmi ile ilgili veya o zâta münâsip düşecek başka birşey naklediyoruz. Eğer bu söylediğimiz şekilde yazacak birşey bulamazsak, onun hayâtını, hiç olmazsa, bir hikâye, şiir veya duyulmamış bir fâideyi yazmaya çalışıyoruz." Fakat İbn-i Sübkî, ba'zı âlimlerin hayatlarını anlatırken, bu dediklerinden hiçbirini bulamamış, o zâtın ismi unutulmasın diye, hayâtı hakkında biraz bilgi vermiştir.

Tâcüddîn Sübkî, her tabakayı Mu'cem harflerine göre tertîb etti. Önce Ahmed ve Muhammed isimli âlimlerden başlamıştır. Tabakât-ı Vustâ ve Tabakât-ı Sugrâ'sında da aynı şekilde yapmıştır. Bu üç Tabakât kitabının hangisinin önce yazıldığı mes'elesi hakkında, Muhammed Sâdık Hüseyn, "El-Beyt-üs-Sübkî" isimli eserinde şöyle yazmaktadır "Tâcüddîn Sübkî, Tabakât kitaplarını kısım kısım olarak yazdı. Tabakât'ını önce muhtasar, sonra geniş olarak yazdı. "Gerçek olan şudur ki; İbn-i Sübkî, Tabakât-ı Vustâ'nın yazma bir parçasında şöyle demektedir: "Bu eseri, Dımeşk'da 754 (m. 1353) senesinde Zilka'de ayının yirmiüçüncü gecesinde bitirdim." Hâlbuki Tâcüddîn Sübkî, Tabakât-ı Kübrâ'nın (Tabakât-üş-Şâfiiyye) te'lîfini 766 (m. 1364) senesinde bitirmiştir. Tabakât-ı Sugrâ'yı ise ne zaman bitirdiği bilinmemekle beraber, Tabakât-ı Vustâ'dan önce yazmıştır.

İmâm-ı Sübkî'nin yazmış olduğu Tabakât-üş-Şâfiiyye'den ba'zı bölümler:

Kerâmetler: Ebû Abbâs Rakkî şöyle anlattı: "Mekke-i mükerreme yolunda, Ebû Türâb Nahşebî ile beraber gidiyorduk. Talebelerinden birisi ondan su istedi. Ebû Türâb ayağını yere

vurdu. Oradan bir pınar kaynadı. Birisi; "Ben bardakla içmek istiyorum" dedi. Ebû Türâb elini toprağa vurdu. Ona beyaz camdan bir bardak verdi. Bu bardak, gördüğüm bardakların en güzeli idi. O bardakla hepimiz su içtik. Mekke-i mükerremeye kadar o bardak yanımızda idi. Birgün Ebû Türâb bana; "Allahü teâlânın kullarına ikramda bulunduğu bu işler (kerâmetler) hakkında talebelerin ne diyor?" diye sordu. Ben de, hepsinin bunlara inandığını ve kabûl ettiklerini söyledim. Bunun üzerine Ebû Türâb; "Ben sana ahvâl bakımından sordum. Sen ise, onların o mevzûda hiçbir sözünü söylemedin. Senin talebelerin, bu hâllerin Allahü teâlânın onlara mekr-i ilâhîsi olduğunu söylüyorlar. Hâlbuki, durum, onların dediği gibi değildir. Şayet bu hâllere meyl duyulur, onlar arzu edilirse, mekr-i ilâhî olur. Fakat böyle bir istek olmadan, böyle hâller zuhur ederse, bu, Rabbanîlerin mertebesidir" buyurdu.

Ebû Türâb'ın bu sözündü önemli iki husûs vardır: 1- Kerâmetler ve keşifler, yalnız ona rağbet duyan, o hâllerin kendisinde zuhur etmesini arzu eden kimseler içindir. O kimsenin bütün maksadı ve arzusu bu kerâmetler olur. Bir kısım kimseler, kerâmetlere i'tibârda o kadar ileri gittiler ki, bu sebeble ma'nevî ihsânlardan mahrûm kaldılar. Ba'zıları ise, bunlara meyl etmediler. Doğru olan Ebû Türâb'ın kerâmetlere meyletmenin, onları arzu etmenin noksanlık olduğunu anlatmak istediği sözdür. Hiçbir ârifin inkâr etmediği husûs, ârif olan için kerâmete arzu ve meyl duymadığıdır. Onun matlubu ve maksudu, kerâmetlerden başkasıdır. Kerâmet, ârîflerin yolunda meydana gelir. Arzusu, hedefi ve matlubu bu olan kimse, aldanmıştır ve helake gider. Böyle kimse, arzu ettiği kerâmetlere de ulaşamaz. Kerâmetlere, sâdece, matlubu ve maksudu kerâmet olmayan kimseler kavuşur.

Suâl: Öyleyse, kerâmet gösteren zâtlar, niçin bu kerâmetlerini izhâr ediyorlar. Hâlbuki böyle zâtların kerâmetlere gönül bağlamadığı söylendi.

Cevap: Böyle zâtlardan kerâmetin görünmesi, birkaç şekildedir. Kerâmet, kerâmet gösteren zâtın isteği üzere zuhur etmiştir. Bu çok olmaktadır. Hattâ, İmâm-ül-Haremeyn, "Şâmil" adlı eserinde, kerâmetlerin sâdece bu şekilde olduğunu söylemiştir. Fakat bu zaîf kavildir. Ancak bu çeşit kerâmet, kerâmet gösteren zâtın başkasını; terbiye, müjde ve korkutma gibi dînî bir fâide için olur. Dînen buna izin verilmiştir. Fâide bulunmadığı zaman kerâmet izhâr etmek caiz değildir.

2- Kerâmetler haktır. Evliyânın kerâmetine inanmıyan, bid'at sahibi, sapık olur. Ben kerâmetleri inkâr edenlere çok hayret ediyorum. Onlar hakkında, Allahü teâlânın gazâbından korkuyorum.

Mu'cize ve kerâmet, ikisi de harikulade hâllerdir. Ancak mu'cizede, Peygamber olan zâtın, Peygamberliğini iddia etmesi vardır. Aklın caiz ve mümkün kıldığı şeyler, normal âdetteki bilgilerle kıyâs edilerek red edilemez. Eşyanın, kerâmet ile değişikliğe uğraması, aklın caiz kıldığı birşey olup, bu asla red edilemez.

Suâl: Kerâmet caiz olsa idi, mu'cize ile karışırdı. O zaman mu'cizenin, nübüvvete delâlet etmesi kalmazdı.

Cevap: Bu böyle olamaz. Çünkü mu'cize, peygamber olan zâtın, peygamberliğini iddia etmesi ile olur. Kerâmette böyle bir iddia yoktur. Kerâmet, kerâmet gösteren velînin mensûb olduğu Peygambere (a.s.) itaat etme, O'nu tasdik etme ve O'nun yolundan gitmek ile beraber bulunur.

Eğer bir kimse Eshâb-ı Kirâmın kerâmetlerini araştırmış olsa, pek fazla rastlıyamaz. Bununla beraber, bu husûsu îzâh edeceğiz, önce şunu bilmeli ki, bir Sahabe veya velîden kıyâmete kadar zuhur eden her kerâmet, Resûlullahın (s.a.v.) mu'cizesidir. Çünkü kerâmet sahibi bu kerâmete, Resûlullaha (s.a.v.) uymak sûretiyle kavuşmuştur.

Eshâb-ı Kirâmda görülen kerâmetler Hazreti Ebû Bekr, hanımının hâmile olduğunu ve kız çocuğu olacağını söylemiştir.

Hazreti Ömer, Sâriyye'yi (r.a.) İslâm ordusunun başına kumandan ta'yin ederek İrân'a gönderdi. Muharebe sırasında Nihâvend kapısında muhasara yapılırken, İslâm ordusu çok güç duruma düştü. Düşman gayet çok idi. İslâm ordusu neredeyse hezimete uğrayacaktı. Bu sırada Hazreti Ömer, Medîne-i münevverede bulunuyordu, İslâm ordusunun güç durumda olduğu bir sırada, Hazreti Ömer minberde hutbe okumakta idi. Bir ara Hazreti Ömer yüksek sesle; "Ey Sâriyye dağa! Ey Sâriyye! Dağa dağa!" diye bağırdı. Allahü teâlâ, Sâriyye'ye ve İslâm ordusunun hepsine Hazreti Ömer'in sesini duyurdu. Onlar o sırada Nihâvend kapısında bulunuyorlardı, İslâm ordusu Hazreti Ömer'in sesini tanıyıp: "Bu, Emîr-ül-mü'minînin sesi" dediler. Arkalarını dağa verdiler ve zaferi müslümanlar kazandı. Hazreti Ali, Hazreti Ömer'in hutbesini dinliyenler arasında bulunuyordu. Hazreti Ömer'in, Sâriyye'ye bu emri vermesi üzerine ona; "Emîr-ül-mü'minîn ne söylüyor?" diye soruldu. Bunun üzerine Hazreti Ali; "Emîr-ül-mü'minîni kendi hâline bırakınız. Hangi işe girmişse, mutlaka o işten Allahü teâlânın izni ile selâmetle çıkmıştır" buyurdu. Daha sonra Hazreti Ömer'in niçin öyle yaptığı anlaşılmıştır.

Derim ki; "Ömer'in (r.a.) maksadı, böyle bir kerâmeti göstermek değildi. Ancak, onda böyle bir kerâmet zuhur etti. Nihâvend'deki İslâm ordusunun durumu kendisine gösterildi. Hazreti Ömer, onlar arasında gerçekten bulundu. Medîne-i münevverede bulunduğu yerden ayrıldı. Onların yanında bulunan bir kimse gibi, onlara hitâb etti.

İmâm-ül-Haremeyn, "Şâmil" kitabında şöyle anlatır: "Hazreti Ömer zamanında yer sarsılmış, zelzele olmuştu. Bunun üzerine Hazreti Ömer, Allahü teâlâya hamd ve sena etti. Bu sırada yer çok şiddetli sallanıyordu. Hazreti Ömer asası ile yere şiddetle vurdu ve; "Sakin ol! Ben sana karşı âdil olmadım mı?" dedi. O anda yer sakin oldu. "Hazreti Ömer, zâhiren ve bâtınen hakîkat üzere idi. Yerde ve yeryüzü sakinleri arasında Allahü teâlânın halîfesi idi. O, insanları, yaptıkları kötü işleri sebebiyle terbiye ettiği gibi, yeri de, ondan sâdır olan iyi olmayan işleri sebebiyle cezalandırıyor ve terbiye ediyordu.

Nil kıssası: Nil nehri, câhiliyye devrinde, her sene içine bâkire bir kız atılmadıkça akmazdı. Ancak, İslâmiyet kabûl edildikten sonra, Nil nehri yine akmadı. Bunun üzerine Mısırlılar, Mısır vâlisi Amr bin Âs'a (r.a.) müracaat ettiler. Ona Nil nehrinin bir âdeti olduğunu, ana babasının gözü önünde, üzerinde en güzel elbise ve zînetleri olduğu hâlde bir kız içine atılmadıkça onun akmıyacağını söylediler. Amr bin As (r.a.) onlara, böyle bir şeyin olmayacağını, İslâmiyetin câhiliyye zamanındaki böyle yanlış âdetleri yıktığını, onları ortadan kaldırdığını söyledi. Ancak o günden i'tibâren üç ay geçtiği hâlde, Nil nehri yine akmıyordu. Mısır halkı, artık bu iş üzerinde iyice durmaya başladılar. Onlar artık bu durumdan kurtulmak istiyorlardı. Tekrar Amr bin Âs'a (r.a) durumu bildirdiler. Bunun üzerine Amr bin As (r.a.) durumu Hazreti Ömer'e bildirdi. Hazreti Ömer, Amr bin Âs'a yazdığı cevap mektûbunda: "İslâmın kendisinden önceki, yanlış ve bâtıl şeyleri ortadan kaldırdığı sözünde isâbet etmişsiniz. Sana bir kâğıt parçası gönderdim. Onu Nil nehrine at" dedi. Fakat Amr bin As, o kâğıt parçasını Nil nehrine atmadan önce açıp okudu. Onda; "Emîr-ül-mü'minîn Ömer bin Hattâb'dan Mısır Nil'ine: Eğer daha önce

akmıyor idiysen, şimdi ak. Seni akıtan Vâhid ve Kahhâr olan Allahü teâlâdır. Vâhid ve Kahhâr olan Allahü teâlâdan seni akıtmasını diliyoruz" yazılı idi. Amr bin As (r.a), bu kağıt parçasını Nil nehrine attı. Herkes, Nil'in bir ân önce akmasını istiyordu. Sabah olunca, Allahü teâlânın izni ile Nil nehri onaltı zrâ' (7.68 m.) yükselmişti.

Osman Zinnûreyn'in kerâmeti: Hazreti Osman'ın huzûruna, yolda karşılaştığı kadını düşünen birisi girmişti. Hazreti Osman ona; "Sizden birisi, alnında zinâ izi olduğu hâlde yanıma girdi" dedi. Bunun üzerine o şahıs; "Yoksa Resûlullah efendimizden sonra da mı vahy var?" diye sorunca, Hazreti Osman; "Bu firâsettir" buyurdu.

Hazreti Osman bu sözü, o şahsı terbiye etmek, böyle kötü işlerden menetmek için söyledi. Kişinin kalbi, ma'nevî kirlerden temiz olup, berraklaşınca, Allahü teâlânın nûru ile bakar. Böyle bir kimse, bozuk ve bulanık vasıflara gözü takılınca, onları tanır. Bu husûsta kişilerin dereceleri değişiktir. Bir kısmı, bir şeyde kötü ve hoş olmayan şeyin farkına varır, fakat niçin olduğunu bilmez. Bir kısmının makamı daha yüksektir. O kötü hâlin neden, meydana geldiğini de bilir. Nitekim Hazreti Osman'ın, yanına giren şahsın hâlini haber vermesi böyledir. Zîrâ o şahsın yolda rastladığı kadını düşünmesi, onda berraklığını, saflığını gideren birşey meydana getirdi. Hazreti Osman bunu görünce, sebebini anladı. Burada bir incelik vardır. Her günâhın kendine mahsûs bir bulanıklığı ve kirliliği vardır. Kalbde, miktarına göre siyah bir nokta meydana getirir. Allahü teâlâ, Mutaffîfîn sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hayır,** (onların zannettikleri gibi değil). **Doğrusu, onların kazandıkları günahlar, kalblerini kaplamıştır"** buyuruyor. Bu durum, kalbde iyice yer etmeye, yerleşmeye kadar varır. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Hazreti Ali'nin kerâmeti: Şöyle anlatılır: Hazreti Ali ve iki mübârek oğlu Hazreti Hasen ile Hüseyn, bir gece karanlığında birisinin şu şiiri okuduğunu duydular "Ey karanlıklarda çaresizin duâsına icabet eden! Ey hastalıkları, belâ ve musibetleri gideren! Bize lütuf ve keremin ile, işlediğimiz hatâ ve günahlarımızı af ve mağfiret eyle. Ey kulların sığınağı, ümîdi olan Allahım, günahkâr için eğer senin affın olmasa, âsîlere kim lütuf ve ihsânda bulunur." Bunu dinledikten sonra, Hazreti Ali, oğullarından birisini gönderip, bunu söyliyen şahsı bulup getirmesini söyledi. Bir müddet sonra o şahıs Hazreti Ali'nin huzûruna getirildi. Hazreti Ali ona; "Senin söylediklerini işittim. Hâlini anlat bakalım!" dedi. O şahıs şöyle anlattı: "Ben zevk-ü-sefâya ve günahlara dalmış birisi idim. Babam bana nasihat edip; "Oğlum, Allahü teâlâ zâlimleri azâb ile yakalar, onları cezalandırır" derdi. Babam bana böyle nasihat ettikçe, ben de onu döverdim. Bunun üzerine, benim bu kötü hâlimden dolayı babam bana bedduâ etmeğe ve bunun için Mekke-i mükerremeye gideceğine, duâsını kabûl etmesi için Allahü teâlâdan yardım istiyeceğine yemîn etmişti. Nihâyet babam yemînini yerine getirdi. Bedduâsını tamamlar tamamlamaz, benim sağ tarafım kurudu. Bunun üzerine ben yaptıklarıma çok pişman oldum. Babamın gönlünü alıp, onu râzı etmeye karar verdim. Hattâ bana bedduâ ettiği yerde duâ edeceğine dâir ondan söz aldım. Babamı bir deveye bindirdim. Yola çıktık. Ancak yolda, deve ürküp, babamı iki kaya arasında üzerinden attı ve babam öldü." Bunu dinliyen Hazreti Ali, o şahsa; "Eğer baban senden râzı olmuş ise, Allahü teâlâ da senden râzı olmuştur" buyurup, kalktı ve birkaç rek'at namaz kıldı. Sonra Allahü teâlâya duâ etti. Daha sonra o şahsa; "Ey mübârek kişi! Kalk" dedi. O şahıs kalktı ve yürümeye başladı, önceki sıhhatine kavuştu. Sonra Hazreti Ali ona; "Eğer babanın senden râzı olduğunu söylemeseydin, sana duâ etmezdim" dedi.

Duâ edenin, kalbinin nûrlanması için, duâdan önce sâlih bir amel yapması duâya sâlih bir amel ile başlaması gerekir. Bu sebeple, farz namazların peşinden yapılan duâlar, kabûle daha yakındır. Çünkü namaz, en faziletli amellerdendir. Birçok hadîs-i şerîfte, ihtiyâç zamanlarında,

duâdan önce namaz kılınması bildirilmiştir. Namazın en azı iki rek'attir. Şayet böyle namaz kılınır, kalbe bir nûr hâsıl olur, kabûl alâmetleri belirirse, hemen peşinden duâ yapmak çok iyidir. Eğer böyle kabûl alâmeti olan bu nûr kalbde hâsıl olmazsa, hâsıl oluncaya kadar namaza devam etmelidir. Bu nûr hâsıl olunca, duâya başlamalıdır. Çünkü bu hâl, duânın kabûlüne daha yakındır.

Abbâs (r.a.) **ile olan tevessül:** Hazreti Ömer zamanında bir ara yağmur yağmamış, her taraf kurumuştu. Şiddetli kuraklık yüzünden, rüzgâr, yerdeki toprağı kül gibi savuruyordu. Bu sebeple bu seneye, kıtlık, kuraklık yılı denildi. Bir rivâyete göre de, bu senede pekçok ölüm olduğu için bu isim verildiği söylenmiştir. Bunun üzerine Hazreti Ömer, Hazreti Abbâs'ı da yanına alarak yağmur duâsına çıktı ve şöyle duâ etti: "Ey âlemlerin Rabbi! Sana, senin katında Habîbinin amcasını vesîle yapıyoruz. Çünkü sen Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyorsun: **"Babaları sâlih bir kimse olduğu için, o ikisini muhafaza eyledi"** (Kehf-82). Allahım! Hazreti Abbâs da Resûlullahın (s.a.v.) amcası olduğu için, senin katında onu vesîle yapıyoruz" dedi. Sonra orada bulunan cemâate dönüp: **"Dedim ki; gelin Rabbinizin mağfiretini isteyin. Çünkü O, Gaffar'dır** (mağfireti çok boldur). (Rabbinizin mağfiretini dilediğiniz takdîrde, Allah) **üzerinize bol bol yağmur salıverir. Hem mallarınızı, hem de oğullarınızı çoğaltır ve size bahçeler yaratır, ırmaklar akıtır"** meâlindeki Nûh sûresinin onuncu âyet-i kerîmesini ve onikinci âyet-i kerîmesini okudu. Hazreti Abbâs da, gözlerinden yaşlar akarak şöyle duâda bulundu: "Küçükler boyunlarını büktü, büyükler inceldi. Şikâyetler yükseldi. Yâ Rabbi! Sen gizliyi ve en gizliyi de bilensin. Allahım! Onlara yardım eyle. Onlar beni, Resûlullaha (s.a.v.) yakınlığımdan dolayı senin katında vesîle ettiler." Bu sırada bir parça bulut ortaya çıktı. Herkes; bakın bakın bulut çıktı, dedi. Sonra rüzgâr çıktı, şimşek çaktı. Daha yerlerinden ayrılmadan, çok yağmur yağdı. Herkes Hazreti Abbâs'ın yanına koşup; "Sana afiyet olsun, ey Haremeyn'in Sakisi" dediler. Allahü teâlâ kullarına merhamet edip, her tarafta bolluk oldu.

Bu duâ, Resûlullah efendimizin bereketiyle kabûl olunmuştur. Burada kerâmeti izhâr kastı yoktur. Bilâkis, insanların ihtiyâcı için yapılan bir yağmur duâsıdır.

Sa'd bin Ebî Vakkâs'ın duâsı: Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.) Kadisiye muharebesinde vücûdunda çıkan bir yaradan muzdarip idi. Bu sebeple atına da binemiyordu. Ordunun yakınında bir yerdeki çadırında oturuyordu. Şâirlerden birisi, onun hakkında hoş olmıyan bir şiir söylemişti. Bu, Sa'd bin Ebî Vakkâs'a ulaştı.

O da; "Allahım! Sen onun dilinden ve elinden bizi muhafaza eyle" diye duâ etti. Bu duâdan sonra, o şâirin dili tutulup eli kurudu.

Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.), duâsı kabûl olan mübârek bir zât idi. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) ona duâsının kabûl olması için; **"İlâhi, bu senin okundur. Atışını doğrult. Allahım, sana duâ ettiğinde, Sa'd'ın duâsını kabûl eyle"** diye duâ etmişti. O ne için duâ etmiş ise, mutlaka kabûl edilmiştir. Eshâb-ı Kirâm da onun bu durumunu bilirlerdi. Kûfelilerin şikâyeti üzerine, Hazreti Ömer onu Kûfe vâliliğinden azletmiştir. Hazreti Ömer, "Bir vâliyi belde ahalisi şikâyet ederse, mutlaka onu o vazîfeden alırım" buyurmuştur. Eshâb-ı Kirâmın vâlilikte, makam ve mevkide gözü yoktu. Onların vâliliği ve idâreciliği, mü'minlerin emîrinin emrine uymak, Allahü teâlâya itaat etmek, hakkı yerine getirmek husûsunda Allahü teâlânın vereceği sevâba kavuşmak içindi. Ancak onlardan birisi azledildiği zaman, bu azil, onlar için vâlilikten ve makamdan daha sevgili ve kıymetli idi. Görevlerinden alındıklarından dolayı, asla kalbleri kırılmaz ve üzülmezlerdi. Bu sebeple, azledilen Sahabeden her birinin, Hazreti Ömer yanında

adâleti, vera'ı ve hakkında söylenilen sözlerden berî olduğu sabit olmakla beraber, sâdece yapılan bir şikâyetle onları hemen azletmeyi tercih ederdi. Çünkü Hazreti Ömer, Sahâbîyi azletmekle, hem o Sahâbîyi, hem de o beldenin halkını memnun etmiş oluyordu. Bütün bunlarla beraber Hazreti Ömer, idârecilerle, idâre edilenlerin ahvâlini teftiş etmekten uzak durmazdı. Şikâyetin doğru olup olmadığını, kesin olarak öğreninceye kadar bu araştırmasını sürdürürdü.

Hazreti Ömer, Sa'd bin Ebî Vakkâs'ı görevden alıp, yerine Ammâr bin Ya'ser'i (r.a.) vâli ta'yin edince, Sa'd bin Ebî Vâkkas'ın ahvâlini Kûfe ehlinden sorup araştıracak birisini, Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.) ile beraber gönderdi. Hazreti Ömer'in vazîfelendirdiği bu zât, uğradığı her mescidde, Sa'd'ın (r.a.) durumunu sordu. Herkes Sa'd (r.a.) hakkında, iyiliklerinden bahsettiler. Yalnız Benî-Abs mescidine vardıklarında, künyesi Ebû Sa'de olan birisi kalkıp, Sa'd'ın (r.a.) hakkında uygun olmayan şeyler söyledi. Bunun üzerine Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.) şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Eğer senin bu kulun yalancı ise, o burada sırf şöhret için kalktı ise, onun Ömrünü, fakirliğini uzat ve fitnelere hedef eyle." Hadîs-i şerîf râvîlerinden Abdülmelik bin Umeyr şöyle dedi: Ben o şahsın, yaşlılıktan iki kaşlarının gözlerinin üzerine düştüğünü gördüm. O, yolda rastladığı kadınlara bakmak sûretiyle, kalbi onlara meyletti. Bana; "Bu hâllerim, Sa'd'ın (r.a.) bedduâsındandır" dedi.

Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a), birgün Hazreti Ali'ye, Talhâ ve Zübeyr'e (r.anhüm) dil uzatan birisine rastladı. Onu böyle söylemekten men etti. O zaman, bu şahıs daha fazla dil uzatmaya başladı. Bunun üzerine Sa'd (r.a.) ona; "Yazık sana, senden çok daha hayırlı ve üstün olan kimselerden ne istiyorsun. Ya böyle söylemekten vazgeçersin veya sana bedduâ ederim" dedi. O şahıs Sa'd bin Ebî Vakkâs'a (r.a.); "Vay, sen benim gibi bir kimseyi mi korkutuyorsun?" dedi. Hazreti Sa'd evine girerek abdest aldı. Sonra mescide gitti ve şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Bu mübârek zâtlara dil uzatan bu kişi hakkında, bugün bana bir huccetini göster." Bu sırada evlerin arasından. bir deve çıkıverdi. Onun sür'atle geldiğini gören herkes dağıldı. Bu deve, dil uzatan o şahsı ayakları altına aldı ve ezerek öldürdü.

İbn-i Ömer'in kerâmeti: İbn-i Ömer (r.a.), insanların yoldan geçmesine mâni olan arslana; "Buradan uzaklaş!" deyince, kuyruğunu sallıyarak gitti.

Alâüddîn Hadramî'nin (r.a.) **kerâmeti:** Resûlullah (s.a.v.), Alâüddîn Hadramî'yi bir ordu ile gazâya göndermişti. Gideceği yer ile ordu arasında deniz vardı. Bunun üzerine Allahü teâlâya duâ etti. Ordu, su üzerinde yürüyerek o denizi geçtiler.

Hâlid bin Velîd (r.a.) zehir içtiği hâlde, zehir ona zarar vermedi, îmran bin Husayn (r.a.) meleklerin tesbihini işitirdi. Fakat bunu söyleyince, bu durum ondan kayboldu. Sonra Allahü teâlâ, ona bu hâlini tekrar ihsân eyledi.

Suâl: Aslında çok olduğu hâlde, niçin Sahâbe-i Kirâmdan az kerâmet rivâyet edilmiştir?

Cevap: Eshâb-ı Kirâmın dereceleri çok yüksek idi. Resûlullahı (s.a.v.) gördüler ve O'nun yüksek sohbetiyle şereflendiler. En büyük kerâmet olan, doğru yola yapıştılar. Bununla beraber, dünyâda pekçok yerlerin fethinde bulundular. Fakat dünyâya asla meyletmediler. Dünyâ, onlardan hiçbirini alçaltamadı. Böylece Allahü teâlâ onlardan râzı oldu. Onların elinde bulunan dünyalık, dünyâ peşinde koşanlarınkinden daha fazla idi. Buna rağmen dünyâdan da o derecede yüz çevirmişlerdi. Bu ise, en büyük kerâmetlerden idi. Onların şevki ve arzusu, sâdece Allahü teâlânın ism-i şerîfini yükseltmek ve O'na yalvarıp yakarmak idi.

Kerâmetlerin varlığına dâir delîller:

1-Hiçbir câhil ve inadcı kimsenin inkâr edemiyeceği derecede âlim ve sâlih kimselere âit, yayılmış, duyulmuş olan ve Hazreti Ali'nin kahramanlığı, Hâtem-i Tâî'nin cömertliği derecesinde meşhûr olmuş olan kerâmetlerdir. Böyle kerâmetleri inkâr, en büyük kibir ve inadcılıktır. Çünkü bunlar, çok duyulmuştur. Böyle kerâmetleri inad ile kabûl etmeyen kimsenin, maazallah kalbi bozulmuş ve değişmiştir.

2-Hazreti Meryem'in kıssasıdır. Kuru odun parçalarında, taze hurmalar meydana gelmiştir. Hazreti Meryem'in yanında, tabiî sebepler bulunmaksızın rızık hâsıl olmuştur. Nitekim Allahü teâlâ, bu durumu Âl-i İmrân sûresi otuzyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle bildirmektedir **"Bunun üzerine Rabbi, Meryem'i güzel bir kabûl buyurdu ve onu iyi bir şekilde yetiştirdi.** (Eniştesi) **Zekeriyyâ peygamberi de ona kefil** (himâyesine me'mûr) **kıldı. Zekeriyyâ ne zaman Meryem'in bulunduğu mihraba girdiyse, onun yanında bir yiyecek buldu. "Ey Meryem! Bu sana nerden geliyor?" dedi. O da; "Bu, Allah tarafından gönderiliyor. Şüphe yok ki, Allah dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır"** dedi. Hâlbuki o, bir peygamber değildir. Bu husûs herkesçe kabûl edilen bir husûstur.

3-Eshâb-ı Kehf'in kıssasıdır. Üçyüz seneden fazla canlı oldukları hâlde uyumaları, âfetlerden korunmuş olmaları, bu arada yemeden, içmeden, tabiî kuvvetlerinin devam etmesi, harikulade hâdiselerin cümlesindendir. Hâlbuki onlar, peygamber de değillerdi ki, onlardan zuhur eden bu hâllere mu'cize densin, öyleyse bunlar, kerâmet olmaktadır.

İmâm-ı Haremeyn şöyle anlattı: "Müslümanlar şu husûsta ittifâk etmiştir Eshâb-ı Kehf, peygamber değillerdi. Onlar, zamanın putlara tapan kralın dîni üzere bulunuyorlardı. Ancak Allahü teâlâ, onlara hidâyeti nasîb etti. Kalblerini İslama açtı. Hiçbir da'vetçinin da'veti olmadan tefekkür etmeye başladılar. Böylece onlara krallarının dalâlette olduğu ma'lûm oldu. Onlar, göklerin, yerin ve bütün mahlûkların yaratıcısına îmân etmeyi istediler. Onlar, peygamber değillerdi. Buna göre bu, onlar için kerâmet olmaktadır."

4-Muhtelif kıssalardır. Âsaf bin Berhiyâ'nın Süleymân (a.s.) ile olan kıssasında, Âsaf bin Berhiyâ, Belkıs'ın tahtını, bir göz açıp kapama zamanından daha kısa bir müddet içinde Süleymân'a (a.s.) getirdi.

5-Allahü teâlânın, bu ümmetin âlimlerine ve evliyâsına verdiği ilim ve yazdıkları kitaplardır. Azıcık ömürleriyle birçok eser yazmak, başka ümmetlere nasîb olmamıştır.

Kerâmetin çeşitleri:

1-Ölüyü diriltmek: Buna Ebû Ubeyd Busrî'nin kıssası delîl getirilmiştir. O, bineği ile beraber gazâya gitmişti. Gazâda bineği öldü. O da, Allahü teâlâdan onu diriltmesini istedi. Duâsı kabûl olup, bineği dirildi. Gazâ bitip memleketi olan Busr'a gelince, hizmetçisine, semeri bineğin sırtından indirmesini söyledi. Hizmetçisi semeri alınca, binek, ölü olarak yere düştü.

Bu mevzûda hikâyeler pekçoktur. Bunlardan birisi, Müferric Demâmî'ye âitti. O, Sa'îd denilen beldenin evliyâsındandır. Onun yanına kızartılmış kuşlar getirilmişti. Bu sırada Müferric Demâmî onlara; "Uçunuz" diye seslenince, onlar Allahü teâlânın izni ile canlı olarak uçtular.

Tasavvuf büyüklerinden Ehdel'in bir kedisi vardı. Hizmetçisi kediyi dövüp öldürdü. Sonra onu bir harabeye attı. İki veya üç gün sonra, Ehdel hazretleri kedinin ne olduğunu sordu. Hizmetçi; "Bilmiyorum" dedi. Bunun üzerine Ehdel hazretleri kediye seslenince, kedi yürüyerek geldi.

Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.), yediği tavuk Kemiklerinin üzerine elini koyup; "Çürümüş kemikleri dirilten Allahü teâlânın izni ile kalk" dedi. Tavuk, her tarafı büsbütün, sağlam olarak kalktı. Bu, meşhûr bir hikâyedir.

Yine tasavvuf büyüklerinden Ebû Yûsuf Dûhmânî'nin bir arkadaşı vefât etmişti. Bu duruma çoluk-çocuğu çok üzülmüşlerdi. Onların bu derece ağlayıp sızlanmalarını gören Ebû Yûsuf Dûhmânî, vefât etmiş olan arkadaşına; "Allahü teâlânın izni ile kalk" dedi vefât etmiş olan arkadaşı, kalktı ve bundan sonra uzun müddet, yaşadı.

2-Ölünün konuşmasıdır.

3-Nehir kuruması ve su üzerinde yürümektir.

4-Maddenin başka şekle dönüşmesidir. Birisi alay etmek için, evliyânın büyüklerinden Îsâ Hıtâr el-Yemenî'ye iki kab dolusu şarap gönderdi, Îsâ Hıtâr, bu iki kabın birini, diğerine boşalttı. Besmele çektikten sonra, oradakilere yiyiniz dedi. Şarap, yağa dönüşmüştü. Şarabın ne rengi, ne de kokusu kalmamıştı.

5-Uzun mesafelerin kısa zamanda katedilmesidir. Evliyâdan birisi, tersus Câmii'nde idi. Harem-i şerîfi ziyâret etmek istemişti. Başını cübbesinin içine soktu. Sonra çıkardığında kendisini Harem-i şerîfte buldu. Bu husûstaki haberler çok meşhûrdur.

6-Cansız ve canlı yarlıkların konuşması: Bunun olduğunda ve çokluğunda şüphe yoktur, İbrâhim bin Edhem, Beyt-i Makdis yakınında bir nar ağacının altında oturmuştu. Ağaç ona; "Ey Ebû İshâk! Benden birşey yemek sûretiyle bana ikramda bulun" dedi ve bunu üç defa tekrarladı. Nar' ağacı kısa ve narlar ekşi idi. İbrâhim bin Edhem bir nar yedi. Bunun üzerine ağaç uzadı ve narı tatlılaştı. Allahü teâlânın izni ile, senede iki kere meyva verdi. Bu nara, âbidlerin narı ismi verildi.

Şiblî (r.a.) anlattı: Helâldan başka birşey yemiyeceğime dâir söz yermiştim. Birgün, dolaşırken bir incir ağacı gördüm. Ondan incir alıp, yemek için elimi uzattağımda, ağaç bana: "Verdiğin sözde dur! Benden yeme! Çünkü ben bir yahudiye aidim" dedi. Ben de ondan yemekten vazgeçtim.

7-Hastayı iyi etmektir. Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî, felçli, a'mâ ve meczûm bir çocuğa; "Allahü teâlânın izni ile kalk" dediğinde, hiçbir şey yokmuş gibi kalktı.

8-Hayvanların itaatidir.

9-Tayy-i zaman,

10-Neşr-i zaman,

11-Duânın kabûl olması,

12-Dili konuşmaktan men etmek,

13-Gâibe dâir ba'zı şeyleri haber vermek.

14-Uzun müddet yeme ve içmeğe sabretmek.

15-Haram yemekten korunmak.

Haris Muhâsîbî böyle zâtlardan biridir. Denilir ki, haram yemek olunca Haris Muhâsîbî'nin elindeki sinir hareket ederdi. Ebû Abbâs Mürsî hakkında da şöyle anlatılır: Birisi onu denemek için, ona haram bir yiyecek getirdi. Yemek önüne konunca, "Eğer şimdi Haris Muhâsîbî olsa,

onun bir damarı hareket ederdi. Hâlbuki haram yemek önümüze konulunca, benim yetmiş damarım hareket ediyor" buyurdu ve derhâl o sofradan kalkıp gitti.

16-Çok uzak mesafeleri görmek. Ebû İshâk Şîrâzî, Bağdad'da olduğu hâlde, Kâ'be-i muazzamayı görürdü.

17-Görenin, o zâtın heybetinden ölmesi veya içinde gizlediği şeyi, o zât söyleyince, i'tirâf etmesi.

18-Allahü teâlânın, o büyükleri, kötülük yapmak istiyenlerin şerrinden muhafaza buyurması ve o şerri hayra çevirmesi.

19-Allahü teâlânın onlara, yerde saklı olan şeyleri bildirmesi. Birisi, hacca giderken susamıştı. Hiç kimsenin yanında su bulamadı. Bu sırada, asasının altından su çıkan bir zât gördü. Oradan su kabını doldurdu. Sonra orada bulunan hac yolcusu kimselere de haber verdi. Onlar da kaplarını doldurdular.

20-Âlimlere, kısa zamanda, pekçok eser yazmalarının kolaylaştırılması. İmâm-ı Şafiî'nin, yazdığı eserlerin ondabirine ömrü kâfi gelmez, İmâm-ı Şafiî'nin, hiçbir zaman, bir veya daha çok hastalıktan kurtulduğu görülmemiştir. Yine İmâm-ül-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Cüveynî'nin ömrü. Eserleri, talebelere verdiği dersler ve yaptığı zikirler hesaplandığı zaman, ömrünün, bu kadar eseri yazmaya kâfi gelmiyeceği hesaplanmıştı. Aynı şekilde, babam Takıyyüddîn Sübkî'nin yazdığı eserler hesap edildiği zaman, günlük yaptığı ibâdetler, yazdırdığı fâideli notlar, talebelere verdiği dersler, yazdığı fetvâlar, yaptığı muhakemelerle beraber kesin olarak ortaya çıkardı ki, ömrü bunların üçtebirine yetmezdi.

Allahü teâlâyı, her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim.

21-Zehirli ve öldürücü şeylerin onlara te'sîr etmemesi. Yine büyüklerden birisine, zamanın sultânı; "Ya bana hak üzere olduğuna dâir bir delîl göstereceksin veya seni öldürürüm" deyince, yakınlarında bulunan bir deveyi göstererek bakmasını söyledi. Onlar bakınca, onun altın olduğunu gördüler. Yine yanında, içinde su bulunmayan bir testi vardı. Onu alıp havaya attı. Sonra onu alıp, su ile dolu olarak geri verdi. Hâlbuki o başaşağı idi. Ondan bir damla bile su damlamadı.

Kerâmetlerin çeşitleri, yüzü geçmektedir. Allahü teâlânın tevfîkine kavuşan bir kimse için, teslimiyet, kabûl ve Allahü teâlâdan, kendisini de o sâlihlerin arasına katmasını dilemesi gerekir. Çünkü onlar, doğru yoldadırlar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 225

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 425

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6 sh. 221

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-1 Mukaddime

5) El-Bidâye ven-nihâye cild-14 sh. 295

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 639

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 148

8) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 184

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 100, 150, 507 cild-2, sh. 1157, 1855, 1879

10) Brockelmann Gal-2, sh. 89 Sup-2, sh. 105

11) Ahlwardt. Verzeichniss der arahischen Handschriften cild-9, sh. 455

TÂCÜDDÎN ZÂHİD-İ GEYLÂNÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Ruşen Emîr bin Yâbil bin Bidâr-ül-Kürdî es-Sincâni olup, künyesi Ebü's-Safvet ve lakabı Tâcüddîn'dir. Doğum târihi tesbit edilemiyen İbrâhim Zâhid-i Geylânî, Azerbaycan'da bulunan Geylân nahiyesine bağlı Siyâverûd isimli köyde doğdu. 705 (m. 1305) senesinde Geylân yakınlarında bulunan Lenger-i Künân denilen yerde vefât etti. Kabri oradadır.

İlim tahsilini Geylân'da tamamlayan İbrâhim Geylâni'nin, baba ve dedeleri de kendisi gibi ilim ve fazilet sahibi zâtlar idi.

Nakledildiğine göre Seyyîd Cemâleddîn-i Ezheri, hocası Şihâbüddîn-i Tebrîzî'nin huzûrunda kemâle gelip, insanlara İslâmiyet bilgilerini anlatmak üzere Geylân'a gitmesi emredilince, Geylân'a gelip yerleşti.

Bu günlerde İbrâhim Zâhid çocuk idi ve kitapları koltuğunun altında mektebe gidip geliyordu. Cemâleddîn hazretleri birgün yolda, aynı şekilde mektebe gitmekte olan İbrâhim Zâhid'i gördü. Elini onun başına koyarak; "Hocam Şihâbüddîn, bizi buraya, bu ma'sûm yavruyu yetiştirmek üzere gönderdi" buyurdu.

İbrâhim Zâhid-i Geylânî, zâhirî ilimlerde tahsilini tamamlamak üzere Şîrâz'a gitti. Orada zâhirî ilimleri ikmâl ettikten sonra, bâtın yolunda da ilerlemek için, Ehl-i sünnet âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden olan Sa'di Şîrâzî hazretlerinin huzûruna vardı. Ona talebe oldu. Onun sohbetleri bereketi ile, yüce makamlara, üstün derecelere kavuştu.

Sa'di Şîrâzî hazretleri, birgün İbrâhim Zâhid'e; "Evlâdım! Bizim yanımızdaki terbiyen tamam olmuştur. Bundan sonraki yetişmen ve yükselmen ise, Seyyid Cemâleddîn'e havale edilmiştir. Geylân'a git. Cemâleddîn'in hizmetinde bulun" dedi.

Bundan sonra Geylân'a gidip, orada Lâhicân'da oturan Cemâleddîn hazretlerinin dergâhına vardı ve ona talebe oldu. Sohbet ve hizmetinden ayrılmadı. Burada, yüksek olgunluklara, üstün makamlara ulaştı. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Bir defasında, geçtiği bir yerde bulunan yabanî otlardan biraz kopardı. O otların, elinde ham gümüş olduğunu görünce hayret etti. Hâlbuki onun, böyle şeylerde gözü ve gönlü yoktu, istemezdi. Dünyalık şeylerin elde bulunmasını kabahat ve kusur sayardı. "Ne kabahat işledim ki böyle oldu?" diye ağlayarak secdeye kapandı. Tövbe ve istiğfar etti. Sonra yolunu değiştirip, başka tarafa doğru gitti. Bu defa eline aldığı otların hâlis altın olduğunu görüp, sıkıntı ve üzüntüsü daha da arttı. Sür'atle hocası Cemâleddîn'in yanına geldi. Ağlayarak olanları anlattı. Yalvararak, bu hâlden kurtulmak istediğini, bunun için kendisine yardım etmesini hocasından istirhâm etti.

İbrâhim Geylâni'nin anlattıklarını dikkatle dinleyen hocası şöyle söyledi: "Bu öyle bir hâldir ki, tasavvuf yolunda ilerleyen sâliki, böyle şeylerle tecrübe ve imtihan ederler. Sen bu imtihanı kazandın. Bütün nebi ve velîlerin rûhları ile birlikte, yerde ve gökte olan melekler ve bütün mahlûkât, sana Zâhid dediler ve nâmını da Şeyh Zâhid koydular."

Zâhid, haram ve şüphelilere düşmek korkusuyla mübahların çoğunu da terk eden, dünyâya ve dünyalık olan şeylere muhabbeti olmayan, kalbi bunlara meyletmeyen kimsedir.

Bir defasında hocasının emri ile, tarladan bir çuval pirinci omuzlayıp dergâha getiriyordu. Bir ara çok yorulduğu için, çuvalı yere koyup birazcık dinlenmek istedi. Bu esnada, çuvaldan bir adet pirinç tanesi düştüğünü gördü. Onu alıp ağzına atmak istedi. Fakat, bir tane olmasına rağmen buna ehemmiyet verdi. Bununla imtihan edilmekte olabileceğini düşündü ve o pirinç tanesini çuvala koydu, İbrâhim Zâhid, çuvalla birlikte dergâha geldi. Hocası Cemâleddîn hazretleri onu görünce; "Ey İbrâhim! Sözünde sadakât gösterdin. Ahdine vefa eyledin. Zâhid nâmına lâyık olduğunu isbât ettin" buyurdu.

Seyyid Cemâleddîn hazretlerinin huzûrunda yetişip kemâle gelen İbrâhim Zâhid-i Geylânî, fetvâ verecek dereceye geldi. Evliyânın büyüklerinden oldu.

Hocası Seyyid Cemâleddîn, vefâtı yaklaştığında İbrâhim Zâhid-i Geylânî'ye vasıyyet edip buyurdu ki: "Vefâtımdan sonra, insanlara faydalı olmak, onların hidâyete kavuşmalarına vesîle olmak maksadıyla, memleketin olan Geylân taraflarına git Orada taşlık ve dağlık bir bölge ile karşılaşırsın. Orada, dağ içinde bulunan bir vadiye ulaşırsın. O vadide o kadar sık ağaçlar vardır ki, içine girip yol almak mümkün değildir. O ağaçların yanına vardığında, selâm verirsin. O ağaçlar, hâl lisanları ile senin selâmına cevap verirler ve ikiye ayrılıp sana yol gösterirler. Orayı da geçtikten sonra karşılaştığın yer, senin hizmet yerin olsun."

Bunları dikkatle dinleyip; "Baş üstüne" diye karşılık veren Zâhid'i Geylânî, hocasının vefâtından sonra, aynı ta'rîf edilen şekilde gitti. Herşey hocasının bildirdiği gibi oluyordu. Nihâyet bildirilen yere vardı ve orada yerleşti.

Burada uzun seneler hizmet ile meşgûl olup, insanlara çok fâideli oldu. Birçok kimsenin hidâyete kavuşmasına vesîle oldu.

Nefse uymamakda çok yüksek idi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri de namaz kılmakla, Kur'ân-ı kerîm okumakla, Allahü teâlâyı zikretmekle vakit geçirirdi. Hiç uyumazdı. Gündüzleri oruç tutmakla birlikte, tarlasında çalışır, boş durmazdı. Geceleri uyumamak için, ucu demirli bastonunun sivri demirini boğazının altına dayar, böylece uyanık kalmayı sağlardı.

Bir defasında seyahate çıkan İbrâhim Zâhid hazretlerinin yolu Erdebîl'e düştü. Orada Abdülmelik mescidi diye bilinen bir mescidde misâfir oldu. Mescidin vazîfeli müezzini o gece rü'yâsında, mescidin bânisi (inşâ ettireni) olan Abdülmelik hazretlerini gördü. Abdülmelik, müezzine; "Bu gece mescidimize bir misâfir geldi. Git bak. Onu ağırla" dedi. Müezzin de, misâfire ikram edecek birşeyi bulunmadığını söyledi Bunun üzerine Abdülmelik; "Evin falanca yerindeki yağ ile, falan kimsenin hediye ettiği pirinci ve falan yerdeki eti pişir. Mescidde bulunan misâfirimize ikram eti" dedi. Bundan sonra uyanan müezzin, rü'yâya i'timâd etmeyip tekrar yattı. Aynı rü'yâyı tekrar gördü. Uyandı. Tekrar yattı. Aynı rü'yâyı üçüncü defa görüp biraz da ikâz edilince, kalktı ve mescide geldi İbrâhim Zâhid (r.a) mescidde oturup, Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl idi. Müezzin ona, rü'yâdan hiç bahsetmeden; "Efendim! Hoş safa geldiniz. Birşeyim yok ki size ikram edeyim" dedi. O da; "Şimdi geri git, Abdülmelik'in ta'rîf ettiği şekilde yemek yap getir! Ona i'tirâz etme! Sonra zarar görürsün" dedi. Onun bu apaçık kerâmeti karşısında hayrete düşen müezzin, karşısındaki şahsın, sıradan bir kimse olmadığını, evliyâ bir zât olduğunu anlayıp ellerine sarıldı. Hemen gidip yemeği hazırladı, İbrâhim Zâhid hazretlerine ikram etti ve onun talebelerinden oldu.

Had Ali isminde bir zât şöyle anlatır: "Şeyh Zâhid diye bilinen İbrâhim Zâhid-i Geylânî ile birlikte bir gemide yolculuk ediyorduk. O zamana kadar ben kendisini şahsen tanımıyordum.

Fakat hâlinden derviş bir zât olduğu anlaşılıyordu. Gemide bir köşede oturuyor ve kimseye karışmıyordu. Bir ara bir fırtına çıktı. Gemi sallanmaya başladı. Hepimiz batacağız zannettik.

Bu hengâmede, yine bir köşede sakin sakin oturmakta olan İbrâhim Zâhid'in yanına vardım. Kendisine; "Ey şeyh, böyle tehlikeli bir anda, bir köşede oturacağınıza, birşeyler yapıp, kurtulmamıza vesile olsanız olmaz mı?" demeyi düşünüyordum. Hemen yerinden kalkıp, gemicinin yanına geldi Dümeni eline aldı ve çok güzel idâre etmeye başladı. Onun dümeni eline almasıyla fırtına sakinleşti ve gemimiz düzgün gitmeye başladı, İbrâhim Zâhid bana hitaben; "Ey Hacı Ali! Gemi böyle kullanılır değil mi?" dedi. Ben de; "Evet" dedim. Biraz sonra sâlimen karaya ulaştık. Gemide bulunanlar dışarı çaktılar. Ben de çıktım, İbrâhim Zâhid'in yanına yaklaşıp selâm verdim. "Ve aleyküm selâm ey Hacı Ali Erdebilî" dedi. Ben ellerine sarılıp; "Beni nasıl tanıdınız? ismimi ve nereli olduğumu nereden öğrendiniz?" dedim. "Allahü teâlânın izni ile gönlünden geçeni bilen. İsmini ve memleketini bilemez mi?" diye cevap verdi. Bunun üzerine, "Allahü teâlâ, evliyâsının gözlerinden perdeyi kaldırır ve gizli olan birçok şeyi onlara gösterir" sözünü hatırladım.

Şerefüddîn isimli bir zât şöyle anlatır: "Âdetimiz olduğu üzere, bir arkadaşım ile beraber İbrâhim Zâhid'i ziyârete gidiyorduk. Yanımızda, ona hediye olarak götürecek bir şeyimiz de yoktu. Bunun endişesiyle yola devam ederken, Geylân nehri kenarına geldik. O sırada nehrin sularının kabardığını, büyük bir balığın sahile vurduğunu hayretle gördük. Biz, gözümüzün önünde bir anda meydana gelen bu hâl karşısında hayrette iken, nehrin suyu tekrar sâkinleşti. Bizim hayretimiz daha da arttı. Bu balığı, hocamıza hediye olarak götürmeye karar verdik. Vardığımızda, bizi huzûruna kabûl etti. İltifât ederek hediyemizi (büyük balığı) aldı ve mutfağa gönderdi O balığı pişirdiler. Orada bulunan herkes yiyip doyduğu hâlde, balığın eti bitmemişti.

Yemekten sonra sohbete başlayan İbrâhim Zâhid hazretleri, söz sırasında buyurdu ki: "Tam bir teveccüh ile Allahü teâlânın velî kullarına yönelenler, Allahü teâlânın ve mahlûkâtın sevgilisi olurlar. Hattâ gökte ve yerde olan şeyler bile, onlara yardım, ikram ve hürmet ederler." Biz, onun bu sözünü, bizim hakkımızda söylediğini, kerâmet olarak hâlimize vâkıf olduğunu anladık."

İbrâhim Zahid-i Geylânî'nin talebelerinden olan Ahmed isimli bir zât şöyle anlatır: "Birgün hocamızla birlikte bir yerden geçiyorduk. Yanımızda ba'zı talebe arkadaşlarımız da vardı. Haddîni bilmez ba'zı kimseler, bizi görünce birbirlerine; "Hey! Bakın pilav düşmanları geçiyor. Kimbilir nereye yağlı pilav yemeye gidiyorlar. Bunlar dışarıdan sûfî görünüyorlar, ama Allah bilir, tenhâda yalnız kaldıklarında neler işliyorlar!" gibi uygunsuz ve edebsiz şeyler söylediler. Bu sözler hocamızın gayretine dokundu. Çok üzüldü. O kimselere karşı döndü: "Eğer biz, sizin dediğiniz gibi değilsek, hidâyete kavuşmuş olup, başkalarını da bu yola da'vet eden, nefsinin arzularını hakîr gören, nefsine ve şeytana uymayan, cenâb-ı Hakka şükredenlerden isek ayaklarınız dökülsün mü?" dedi. İbrâhim Zâhid hazretlerinin sözü biter bitmez, o kimselerden herbiri kötürüm oldular. Ayakda duramayıp, yere yıkıldılar ve hepsi de, binlerce elem ve sıkıntı içinde, acılarla kıvrana kaldılar. Orada bulunan herkes de, bu hâli görüp ibretle seyrettiler. Orada bulunan diğer insanlar, Allahü teâlânın veli kullarına sataşmanın, onları incitmenin ne büyük felâket olduğunu, gözleriyle görerek anlamış oldular. Bununla beraber, bu kimselerin bu acılarının, âhırette çekecekleri, azap ve sıkıntılar yanında pek hafif kalacağını da düşünüp; "Allahü teâlânın evliyâsını incitmekten Allahü teâlâya sığınırız" dediler.

Birgün İbrâhim Zâhid-i Geylânî hazretlerinin huzûruna, gözyaşları içinde bir kadıncağız gelerek, çok sıkıntıda olduğunu, duâsını almaya geldiğini, derdine hiç kimsenin çâre bulamadığını, lütfen kendisine bir çâre göstermesini rica edip, derdini şöyle anlattı: "Dünyâda bir oğlumdan başka kimsem yoktur. Oğlum bir hastalığa tutuldu. Hastalığın verdiği elem ile, kendinden geçmiş bir şekilde bir ağacın altında uyurken, bir yılan gelip, ağzından mi'desine girerek orada duruyor. Ba'zan da ısırıp çok elem veriyor. Çok yerlere müracaat ettim. Fakat bir netice alamadım. Ne olur siz yardımcı olunuz!" Kadının anlattıklarını üzüntü ile dinleyen İbrâhim Zâhid'in önde gelen talebelerinden Şeyh Safi de orada idi. İbrâhim Zâhid bu talebesine buyurdu ki: "Git, o yılana; "Şeyh Zâhid'in emri var" de. Oradan çekip gitsin ve bir daha o yiğide zarar vermesin."

Kadın biraz rahatlamış olarak evine döndü. Biraz sonra da Şeyh Safi o eve geldi. Bu hâli haber alanlar meraklanıp, acaba nasıl olacak diye o kadının evinde toplanmışlardı. Şeyh Safi, delikanlının yanına varıp, hocasının söylediklerini söyledi. Sözünü bitirir bitirmez, gencin ağzından çıkan yılan, hemen oradan uzaklaşıp gözden kayboldu. Orada bulunanların hepsi, bu hâle şâhid olup, hayretle seyrettiler. Genç ve annesi, sevinçlerinden Allahü teâlâya çok şükredip, İbrâhim Zâhid ve talebelerine çok duâ ettiler. Onlara olan muhabbetleri de kat kat arttı.

Allahü teâlânın evliyâsı için böyle işler, olamıyacak şeyler değildir. Nitekim ba'zı büyükler; "Velî olan zâta, Allahü teâlâ öyle ihsânlarda bulunur ki, bırakın başka mahlûkları, dağlar ve taşlar bile ona hizmet eder, onun emrindedir. Bir velî zât, bir dağın yerinden ayrılıp başka bir yere gitmesini istese, Allahü teâlâ o sevgili kulu hürmetine o dağın yerini değiştirir" demişlerdir.

Vefâtı yaklaştığında, yanında bulunan talebeleri ve yakınları, ona yalvararak dediler ki: "Efendim! Uzun zamandır ağzınıza bir şey koymadınız. Hep oruçlu oluyorsunuz. Bununla beraber, iftar ve sahurda da birşey yemiyorsunuz. Bu sebeple rahatsız olmanızdan, hastalığınızın artmasından endişe ediyoruz." Onların bu sözlerine karşı iltifât edip tebessümle karşılık veren İbrâhim Zâhid; "Güzel bir et olsa, suyla pişirilip yahni yapılsa.." dedi. Bildirdiği gibi güzel bir yemek pişirilip akşama hazırlandı. Akşam olup, namazdan sonra sofraya oturdular. Kendisi su ile iftar eden İbrâhim Zâhid hazretleri, o yemekten yemedi. "Efendim! Bir miktar da olsa yeseniz" diyenlere; "Siz yeyiniz. Talebelerimin yemek yemelerini, ağızlarının hareketlerini seyretmek bana ayrı bir zevk veriyor" buyurdu. Ertesi gün yine oruca niyet etti ve oruçlu olarak vefât etti. Yetiştirdiği talebelerinin sayısı pekçok olup, önde gelenleri ve kendisinden sonra halîfesi olan dört tanesinin isimleri şunlardır: Safi, Ahî Yûsuf, Pir Hikmet ve Ahî Muhammed.

---

1) Lemezât (Süleymâniye Kütüphânesi, Halet Efendi kısmı. 281 numaralı kitap.)

TAKIYYÜDDÎN İBNİ SÂİG (Muhammed bin Ahmed)

Kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, hatîb ve kadı. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Abdülhâlık bin Ali bin Sâlim bin Mekkî'dir. Mısrî nisbet edilip, Takıyyüddîn lakabı verildi. 636 (m. 1238) senesinde doğdu. 725 (m. 1325) yılında, Kâhire'de vefât edip, Karâfe kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta temel din bilgilerini öğrenip, Kur'ân-ı kerîm kırâatini ta'lim etti. Busayrî'nin (r.a.) talebelerinden, Reşîd Attâr'dan, Radî İbni Bürhân'dan kırâat ilmini öğrendi. Kemâl Darîr'in huzûrunda, Kur'ân-ı kerîm ve Şâtıbî'nin kırâate dâir kasidesini okudu. Kemâl bin Fâris ve Takıyyüddîn Nâşirî'den de ilim tahsil etti. Zamanının en ileri gelen kırâat âlimi oldu. Diğer

ilimlerde de söz sahibi idi. Çeşitli rivâyetlerdeki kırâatleri bilmekte çok ileri idi. İslâm memleketlerinden akın akın talebeler ondan kırâat ilmi öğrenmeye gelirlerdi. Teybersiyye ve Şerefiyye gibi Mısır medreselerinde dersler verdi. Hatîblik ve kadılık yaptı. İnsanlara, Kur'ân-ı kerîmi değişik rivâyetlere göre okuyup öğretti. Pekçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden; Ebû Hayyân, Şeyh Esîrüddîn ve "Şifâ-üs-sikâm" adlı eseriyle İbn-i Teymiyye gibi sapıkları rezîl eden Takıyyüddîn Ali bin Abdülkâfi Sübkî meşhûrdur.

Takıyyüddîn İbni Sâig'in kadılığı esnasında, Anteb'de Şeyh-üş-Şüyûh isminde bir kimse ortaya çıkıp, insanları doğru yoldan saptırmaya kalkıştı. O sapık kimsenin iddiası; "Ben bu zamana kadar hiç evlenmedim. Kadınlara karşı çok sabırlıyım. (Hâşâ!) Resûlullahın (s.a.v.) kadınlara karşı sabrı az idi" şeklinde idi. Bir talebesi de ona inandı. Hâlbuki bu sözünde Resûlullaha (s.a.v.) hakaret vardı. Onun bu sapık sözlerini, kadı şâhidlendirip muhakeme etti. Durum sultâna bildirildi. Tekrar muhakeme edildi. Dört mezhebten dört kadı bir araya gelip, o sapık kimsenin bu sözünden ve diğer hâllerinden kâfir olduğuna, müslümanları saptırdığına hükmedip, katlinin vâcib olduğunu bildirdiler. Aynı şeylere inanıp, onun sapık fikirlerini yaymağa çalışan talebesi ile birlikte katledildiler. Bu sapıkların katline fetvâ veren dört kadı; Şihâbüddîn Mâlikî, Nasîruddîn Adîm Hanefî, Takıyyüddîn İbni Sâig Şafiî ve İzzeddîn Dımeşkî Hanbelî adlarındaki zamanın en meşhûr dört âlimi idi.

İbn-i Sâig'in hutbelerini ihtivâ eden "Hutab" adlı bir eseri vardır.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 147

2) Rıhletü İbn-i Battûta, Beyrut 1960, sh. 652

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 69

4) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 320

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 273

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 146

TAKIYYÜDDÎN SÜBKÎ

Fıkıh, tefsîr, hadîs, kırâat, lügat ve nahiv âlimi. İsmi, Ali bin Abdülkâfi bin Ali bin Temmâm bin Yûsuf bin Mûsâ bin Temmâm el-Ensârî el-Hazrecî es-Sübkî eş-Şâfiî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı ise Takıyyüddîn'dir. 683 (m. 1284) senesi Safer ayında, Mısır'ın Sübk köyünde doğdu. 756 (m. 1355) senesinde bir Pazartesi gecesi Kâhire'nin dışında bir yerde vefât etti. Cenâzesi Bâb-ün-nasr denilen yere defnedildi. Cenâze namazı çok kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Cenâzeye katılanların bir ucu vefât ettiği evde, diğer ucu defnedildiği yer olan Bâb-ün-nasr denilen yerde idi.

Takıyyüddîn Sübkî daha küçük yaşta, babasının yanından ayrılmadan âlim oldu. İlim ile çok meşgûl olurdu. Bütün gün ve gecelerinin çoğunu ilim öğrenmekle geçirirdi. Evden sabah namazı için çıkar, öğle namazı vaktine kadar çeşitli âlimlerin derslerini dinlerlerdi. Öğlen namazından sonra eve gelir, yemeğini yer, akşama kadar ilmî çalışmalarına devam ederdi. Akşam olunca, tatlı ve hafif birşeyler yer, tekrar çalışmalarına devam ederdi.

Babası onu, onbeş yaşında iken evlendirdi. Babası, hanımı ve kayınpederi, onun ilimle uğraşması için bütün güçlerini sarf ettiler. Babası ile beraber bir ara Kâhire'ye gitti. Ezberlemiş olduğu Tenbîh'i ve diğer kitapları, oradaki meşhûr âlim İbn-i bint-il-Eaz'a ve diğer âlimlere okudu.

Takıyyüddîn Sübkî, fıkıh ilmini zamanın en büyük Şafiî âlimi Necmüddîn İbni Rifâ'dan; usûl ve diğer aklî ilimleri Alâüddîn Bâcî'den; mantık ve hılâf ilmini Seyfüddîn Bağdâdî'den; tefsîr ilmini Alâmüddîn Irâkî'den; kırâat ilmini Takıyyüddîn İbni Sâig'den; ferâiz ilmini Abdullah Gımârî el-Mâlikî'den; hadîs ilmini büyük hadîs âlimi Şerefüddîn Temyâti'den öğrendi. Şerefüddîn Dimyâtî'nin yanında çok kaldı. Nahiv ilmini Ebû Hayyân'dan öğrendi. Şeyh Tâcüddîn İbni Atâullah'in sohbetlerinde bulunarak ahlâk ilmini öğrendi.

Takıyyüddîn Sübkî ayrıca, İskenderiyye'de; Ebû Hüseyn Yahyâ bin Ahmed, Yahyâ bin Muhammed bin Abdüsselâm'dan, Kâhire'de; Ali bin Nasrullah bin Savvâf, Ali bin Îsâ bin Kayyım, Ali bin Muhammed es-Sa'lebi, Ebû Muhammed Abdülmü'min bin Halef Dimyâtî, Şihâb bin Ali el-Muhsinî, Hasen bin Abdülkerîm Sebtî, Mûsâ bin Ali bin Ebû Tâlib, Muhammed bin Abdülazîm bin Sekati, Muhammed bin Mükerrem Ensârî, Muhammed bin Muhammed bin Îsâ es-Sûfî, Muhammed bin Nâsr bin Emînüddevle, Yûsuf bin Ahmed el-Meşhedi, Ömer bin Abdülazîz'den Dımeşk'da; İbn-i Mevâzinî, İbn-i Müşerref, Ebû Bekr bin Ahmed bin Abdüddâim, Ahmed bin Mûsâ Deşti, Îsâ el-Mu'tasım, İshâk bin Ebû Bekr, Süleymân bin Hamza el-Kâdı'dan ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu. Reşid bin Ebû Kâsım, İsmâil bin Tebbâl ve birçok âlimden icâzet (diploma) aldı.

Kendisinden ise; Ebû Haccâc Mizzî, Ebû Abdullah Zehebî, Ebû Muhammed Berzâlî, İmâm-ı Sübkî ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinleyip, ilim öğrendiler.

Zehebî, "El-Mu'cem-ül-muhtâr" isimli eserinde, onun hakkında şöyle yazmaktadır "Takıyyüddîn Sübkî, dinin emir ve yasaklarına uyan, tevâzu sahibi, seçkin bir zât idi. İlim ve vekâr sahibiydi Fıkıh ve hadîs ilimlerini çok iyi bilir ve ders olarak okuturdu. Usûl ve Arabî ilimlerde ilmi çok fazla idi. İbn-i Sâig'den kırâat ilmini öğrendi. Pek güzel eserler yazdı. Ben ondan ilim öğrendim. Şam'da kadılık yaptı. Verdiği hükümlerden herkes memnun olurdu."

Ebû Abbâs Ahmed bin Yahyâ, "Megârık-ül-ebsâr" adlı eserinde onun nesebini zikr ettikten sonra; "Takıyyüddîn Sübkî, dört mezhep içinde huccet, hepsinin müftîsi, hadîs âlimlerinin rehberi, kıymetli eserler sahibi bir âlimdir" demektedir.

Selâhüddîn Ebü's-Safâ Halîl bin Aybek es-Safdî, "A'yân-ül-Asr" adlı eserinde, Takıyyüddîn Sübkî'nin, tefsîr, kırâat, hadîs, usûl, fıkıh, mantık, hılâf, nahiv, lügat ve edebiyat ilimlerinde çok yüksek olduğunu beyân ettikten sonra şöyle der: "İnsanlar ilimde küçük sularda iken, o, ilim okyanuslarına dalıyordu, insanlar karanlık yollarda yürürken, o, aydınlık yollarda yürüyordu. Takıyyüddîn Sübkî, dâima tebessüm ederdi. Heybetli bir görünüşe, yüksek bir yaradılışa sahipti. Hilmi pekçok idi. Elinde imkân olduğu hâlde, kimseden intikam almamıştır. Belâ ve musibete uğrayanlara çok acırdı. Gıybet, dedikodu asla yapmazdı. Çok zâhid idi. Dünyâya hiç rağbet etmezdi."

Büyük âlim Bedruddîn Hasen bin Muhammed bin Habîb de, "İ'lâm-ül-a'lam bi ahvâli şeyh-il-İslâm" adlı eserinde, onun hakkında şöyle demektedir: "Takıyyüddîn Sübkî, zamanının allâmesi, şeyh-ül-İslâm, tefsîr, nahiv, hadîs, ferâiz, edebiyat, lügat, cedel, hılâf ve münâzara ilimlerinde zamanının en büyük âlimi idi. Adâletten asla tâviz vermeden kadılık yaptı. Dört mezhebde de huccet idi."

Takıyyüddîn Sübkî, kıyısı olmayan bir deniz, kibir bulunmayan gönül sahibi, ölçüye sığmayan geniş bir ufuk idi. O, bozuk i'tikâd sâbiblerine karşı, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın mübârek yolunu müdâfaa, etti. Tevessül, istigâse ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.)

kabr-i şerîflerinin ziyâretini kabûl etmeyen İbn-i Teymiyye'nin karşısına çıkarak, ona delîl ve vesîkalarla cevap verdi ve; "Heyhat' Mescid-i Nebi ziyâret edilir de, o mescidin sahibi nasıl ziyâret edilmez? Zâten Resûlullah (s.a.v.) olmasaydı, bu mescidin fazileti bilinmezdi. Eğer Resûlullah (s.a.v.) olmasaydı, o yer mukaddes olmazdı. Orada takvâ üzere yapılmış bir mescid bulunmazdı" buyurdu.

Takıyyüddîn Sübkî, çok cömert idi. Eğer Hâtem-i Tâî onunla aynı asırda yaşasaydı, Takıyyüddîn Sübkî'nin cömertliği yanında, onun cömertliğinin adı bile olmazdı. O vekar sahibi ve heybetli idi. Herşeyi ile kendisinden önce gelmiş olan büyük âlimlerin yolunu ta'kib etti. Dımeşk onun ilim ve irfânıyla ma'mûr hâle geldi. Takıyyüddîn Sübkî'nin vera'ı çok idi. Az yer, az içerdi. Az bir yemekle iktifa ederdi. Çok namaz kılar, belâ ve musibetlere karşı sabrı hiç elden bırakmazdı. Allahü teâlâyı çok anardı. Sabah akşam zikirle (Allahü teâlâyı anmakla) meşgûl olurdu. Dâima murâkabe üzere idi. Doğru yolda bulunup, bu yola yardımcı olmakta ecdadı olan Ensârın (r.anhüm) izinde bulunuyordu. Gece-gündüz Kur'ân-ı kerîm okurdu. Âlimlerden, haberleri doğru olarak naklederdi. Seher vaktinde çok istiğfarda bulunur, Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilerdi. Allah korkusundan çok gözyaşı dökerdi. Dünyânın parlaklığına ve malına i'tibâr etmezdi. Elde ettiği makam ve mevkilerden ve herkesin kendisine gösterdiği teveccüh ve iltifâttan dolayı, kibir, gurûr ve ucba kapılmazdı. Her taraftan âlimler, halledemedikleri mes'eleleri arz etmek için ona müracaat ederlerdi. Sâlih ameller ve müstecâb duâlar sahibi idi. O, çok kerre mütevâzî ve gösterişsiz bir elbise ile dışarı çıkardı. Fakat o, sultânın merasim günlerinde dâima cübbe giyerdi. Oğlu, onun böyle cübbe giymesine çok hayret ederdi. Zîrâ, onun tabiatı böyle şeylere pek önem vermezdi. Bu yüzden oğlu Tâcüddîn Sübkî, babasına; "Ey babacığım, kadılık makamında otururken, yirmi dirhem etmeyen elbiselerle oturuyorsun. Fakat sultânın merasimlerinde cübbe giyiyorsun. Bunun sebebi nedir?" diye sordu. Takıyyüddîn Sübkî şu cevâbı verdi: "Evlâdım! Bu, Şafiî mezhebi ulemâsının şiârıdır. Bu âdetin unutulmasını istemem. Ben devamlı kalacak değilim. Benden sonra gelip bunu giyecekler. Yeni birşey ortaya çıkarmıyorum.

Takıyyüddîn Sübkî, tasavvuf yolunda bulunanlara çok hürmet eder ve onları severdi. "Tasavvuf yoluna girmiş olan kimse, Selef-i sâlihînin izinden gider, onlara tâbi olursa işte tasavvufta doğru olan yol budur" derdi. Takıyyüddîn Sübkî, kimde olursa olsun, fâideli birşeyi görünce onu beğenirdi. Faydalı ve güzel birşeyi, kendisinden küçük birisinden bile duysa, onu dinlemekten uzak durmaz, yüz çevirmezdi. O çok haya sahibi idi.

Kimseyi utandırmak istemezdi. Talebeleri ba'zan kendisine, bilinmeyen ve duyulmamış birşey gibi herhangi bir konuyu anlattıkları zaman, onlara birşey demez, onları hoş karşılardı. Hattâ onlara garip birşey imiş gibi anlattıkları o konuyu, çeşitli kitaplardan naklederdi. Bu sebeple talebeler, ona hayret ederdi. Zîrâ onlar, ilk önce onun bu mes'eleden haberi yok sanırlardı. Fakat Takıyyüddîn Sübkî, yine de onların heveslerini kırmazdı. O, âlimlere karşı çok edebli idi. Onun Peygamber efendimize (s.a.v.) olan muhabbeti, sevgisi ve hürmeti, anlatılamıyacak derecede idi.

İlmî üstünlüğü: Takıyyüddîn Sübkî, her ilimde mütehassıs idi. Selef-i sâlihînin yolunda, sünnet-i seniyye üzere bulunuyordu. Hakkı söylemekten çekinmezdi. Ayakta, otururken, binekte ve yürürken bile Kur'ân-ı kerîm okurdu. Hocaları ona çok kıymet verirdi. Mütehassıs olduğu bütün ilim dallarında, zamanında onun gibisi görülmedi. Bütün âlimler, onun bütün zamanını ilme adadığına inanırlardı.

Zehebî, onun ilmî üstünlüğünü şöyle dile getirmektedir: "Takıyyüddîn Sübkî, ezberde ve tenkid husûsunda İbn-i Maîn gibi; Fetvâları husûsunda Süfyân-ı Sevrî ve İmâm-ı Mâlik gibi; cedel ve mubâhese ilminde Fahruddîn Râzî gibi; nahiv ilminde Müberred ve İbn-i Mâlik gibi idi."

Takıyyüddîn Sübkî, bir ilim dalında ders verirken, herkes onun sâdece o dalda âlim olduğu ve bütün zamanını o ilim için harcadığını zannederdi. Zîrâ o, bir konuyu en ince noktalarına kadar açıklardı. Birgün Takıyyüddîn Sübkî yanıda İbn-i Rif'a ile birlikte Ebû Muhammed Dimyâtî'nin yanına gitti. O, Takıyyüddîn Sübkî'yi görünce; "Büyük hadîs âlimi hoş geldin" dedi. Bu duruma, Takıyyüddîn Sübkî'nin fıkıh ilmindeki üstünlüğünü bilen ve onun sâdece fıkıh ilminde mütehassıs, fakat diğer ilimlerde o kadar üstün olmadığını sanan İbn-i Rif'a çok şaşırdı. İbn-i Rif'a, ona bu sözüyle ne demek istediğini sordu. Ebû Muhammed Dimyâtî; Takıyyüddîn Sübkî, fıkıh ilminde olduğu gibi, hadîs ilminde de imamdır" dedi. Bu konuda Şemsüddîn Muhammed bin Abdülhâlık Makdisî de şöyle demektedir: "Takıyyüddîn Sübkî'nin huzûrunda kırâat ilmini öğreniyordum. Onun kırâat ilmine dâir geniş ve derin bilgisini görünce, kendi kendime, "Herhalde Takıyyüddîn Sübkî, bütün hayatı boyunca kırâat ilmi üzerine çalışmış, başka ilimlerle uğraşmamış, insan ömrünü verse, bundan daha çoğuna gücü asla yetmez" diye düşünüyordum." Seyfüddîn Ebû Bekr Harirî de. "Nahivde onun gibisini görmedim" demektedir.

Oğlu Tâcüddîn Sübkî, babasının ilmî üstünlüğü hakkında şöyle demektedir: "Babam Takıyyüddîn Sübkî'nin anlayışı ve kavrayışı çok kuvvetli idi. Tefsîr ilminde, hadîs-i şerîf metin ve senetlerinde, hadîs râvîleri ve onların hâl tercümeleri ve hadîs ilmi ile ilgili diğer husûslarda, siyer ve megâzide İmâm idi. Eshâb-ı Kirâm ve Tâbiîn-i izamın ictihâdlarını, diğer meşhûr âlimlerin mes'eleler hakkındaki sözlerini ve hükümlerini çok iyi bilirdi. Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinin âlimleri onun yanına geldiğinde, onun herbiri, kendi mezheblerinin fıkıh kitaplarına göre yaptığı nakiller karşısında hayrette kalırlardı. Ayrıca Şafiî mezhebinde çok derin bilgiye sâhib bir âlim idi. Bilhassa anlaşılması zor mes'eleleri çözmede çok mahir idi. Derslerini dinleyen, onu her mes'eleyi bilen, bilmediği birşey olmayan bir ilim deryası olarak görürdü. O, bir hadîs-i şerîf hakkında râvîsini bilmiyorum dediği zaman, o hadîs-i şerîfi, meşhûr altı hadîs kitabında ve meşhûr müsnedlerde bulmak mümkün değildi.

Takıyyüddîn Sübkî, İmâm-ı Şafiî'nin "El-üm" isimli meşhûr eserini, Müzenî'nin Muhtasar'ını ve benzerlerini ezberlemişti. Kelâm ilminde ve bozuk fırkaların i'tikâdlarını ve nerede sapıttıklarını çok iyi bilirdi. Arab edebiyatına ve lügat ilmine vâkıftı. Sîbeveyh'in meşhûr eseri olan "Kitab"ı ve İbn-i Usfun'un "Mukarreb" adlı eserini, herkesi hayran bırakacak şekilde ders olarak okuturdu.

Oğlu Tâcüddîn Sübkî diyor ki: "Babam, Arab dili ve edebiyatına o kadar vâkıf idi ki, yanında Kâdı Celâlüddîn'in yazdığı "Telhis" adlı eseri, bir başka âlim ile beraber okuyordum. Bu kitabı daha önce okumamıştım. Babam bu kitabı benim için okutuyordu. Biz derse gelmeden önce, dersi çok iyi mütâlâa ederdik. Babam derse başlayınca, bizim bilmediğimiz konulardan ve edebiyat âlimlerinin sözlerinden nakiller yapar, bunlar üzerinde zihinleri açan ve neş'e veren tatlı açıklamalarda bulunur ve ince, derin nüktelere temas ederdi. Yine babamdan, İmâm-ı Fahruddîn-i Râzî'nin "Mahsûl", "Erbeîn" ve "Muhassal" isimli eserlerini de okudum. O, bunların üçünü de ezberlemişti. Babam, Şeyh Ebû Hâmid, Kâdı Hüseyn, Kâdı Ebû Tayyib'in ve mütekaddimîn âlimlerinin kitaplarına ve Ta'lika, Şâmil, Tetimme, Nihâye, Mahâmilî adlı eserlere çok vâkıf olduğu için, onlardan nakillerini ezbere yapardı."

İbn-i Râfi' şöyle anlatır: "Takıyyüddîn Sübkî, birgün bahçesine gitmişti. Ondan sonra biz de oraya gittik. O uyuyordu. Onu rahatsız etmedik. Biraz sonra uyandı. O, âdeti üzere devamlı abdestli bulunurdu. Uyandıktan sonra abdest almaya gitti. O abdest almaya gidince, yattığı yerde, başının altında bir not defteri gördük. Ona baktığımızda, "Minhâc" şerhinden alınmış ba'zı notların yazılı olduğunu gördük. Yanımda bulunan arkadaş, o notlara bakınca şöyle dedi: "Onun bu kadar sahifeyi ezberinden yazmasına, Râfi'nin kitabından ve Ravda adlı eserden yaptığı nakillere hayret etmiyorum. Esas hayret ettiğim şey; "Mücerred" kitabından, "Şâmil" kitabından, İbn-i Sabbag'dan yaptığı nakillerdir. Hâlbuki onun yanında, Minhâc, beyaz kâğıt ve divitten başka birşey yoktu."

Takıyyüddîn Sübkî, mubâhese, tahkîk ve ilmî münâzaralarda zamanının en büyük âlimi idi. Onun ilimde derya gibi olduğunu herkes kabûl ediyordu. Zekâsı çok kuvvetli idi. Birşeyi duyar duymaz hemen ezberlerdi. Ezberlediğini de unutmazdı. Onda kuvvetli bir hafıza ile, insanı hayrette bırakan bir anlama kabiliyeti vardı. Böylesi, insanlar arasında çok az bulunurdu. Bu, Allahü teâlânın, kullarından dilediğine ihsân ve lütfettiği bir ni'mettir.

Oğlu Tâcüddîn Sübkî şöyle anlatır: "Bir gece ben, Hâfız Takıyyüddîn Ebü'l-Feth, Cemâlüddîn Hüseyn, Şeyh Fahruddîn Akfeshî ve daha birçok âlim, babamın yanında toplanmıştık. Orada bulunanlardan birisi bana; "Takıyyüddîn Sübkî'nin bir münâzarasını dinlemek istiyoruz. Aramızda senden başka onu râzı edecek birisi yok" dedi. Bunun üzerine ben, babama; "Bu cemâat münâzaranızı dinlemek istiyorlar" deyince, "Bismillah" dedi. Ben onun benim bu teklifime, bana olan sevgisinden ve benim öğrenmemi istemesinden dolayı kabûl ettiğini biliyordum. Sonra bize, "Hakkında sizin sayınız kadar kavl bulunan bir mes'ele gösterin. Herbiriniz bu kavillerden birisini seçsin. Sonra münâzara için yanıma otursun" dedi. Ben; "Haram mes'elesi üzerinde konuşalım" dedim. Sonra; "Gidiniz, herbiriniz müdâfaa edeceği sözü iyice mütâlâa etsin ve yazıp gelsin" dedi. Biz onun yanından ayrıldık. Herbirimiz, gece yarısına kadar bütün gücümüzle çalıştık. Sonra babamın yanına geldik. Arkadaşlardan birisi, onunla münâzara için öne geçti. Babam ona; "İstersen, delîl getiren ol, ben getirilen delîli red eden olayım, istersen aksi olsun" dedi. Daha sonra herbirimiz teker teker, müdâfaa ettiğimiz söz için delîller getiriyor, o ise bu bizim delîlimizi red ediyor ve bizim sözümüzün niçin yanlış olduğunu da ayrıca izah ediyordu. Neticede hepimiz onun karşısında konuşmaktan âciz kaldık. Sonra babam, herbirimizin sözünü teker teker ele alıp, herbirinin müdâfaasını yaptı. Onun müdâfaasını yaptığı söz sonunda, biz; "Doğru olan budur" diyorduk. En sonunda hak olan şeyi söyledi Hepimiz bu açıklama karşısında hayretler içinde kaldık."

Kerâmetleri: Takıyyüddîn Sübkî'nin çok kerâmetleri görüldü. Onun ile inatlaşan kimsenin, başına mutlak birşey gelirdi. Kendisinden kerâmet hâsıl olunca veya birisi kerâmetinden bahsedince çok sıkılırdı.

Şöyle anlatılır: "Kâdı'l-kudât Cemâlüddîn Züreî, Mensûriyye Medresesi'ndeki müderrislik vazîfesinden, Şam kadılığına ta'yin edilince, Takıyyüddîn Sübkî onun yerine müderrislik vazîfesine ta'yin edildi. Bir müddet sonra, Cemâlüddîn Züreî, Şam kadılığından azledildi. Bu sırada Şam Naibi Argûn, Hicaz'da bulunuyordu. Bu naibin, Cemâlüddîn Züreî ile arasında çok iyi bir dostluk vardı. Züreî'nin azledilmesi Argûn'e ulaşınca, buna çok üzüldü ve Mısır'a varınca, Mensûriyye müderrisliğini, Takıyyüddîn Sübkî'den alıp, tekrar Züreî'ye vermeye karar verdi. Bu haber Takıyyüddîn Sübkî'ye ulaşınca, o buna çok üzüldü. Bu haber üzerine o, gece iki rek'at namaz kılarak, Allahü teâlâya niyazda bulundu. Bu sırada; "Argûn tutuklandı" diye bir ses duyuldu. Ertesi gün derse gittiğinde kendisine, Nâib Argûn'un tutuklandığı söylendi."

Şam Naibi Aydoğmuş'un, Takıyyüddîn Sübkî'ye sıkıntı vermesini Şeyh Behâüddîn şöyle anlatır: "Nâib ile Takıyyüddîn Sübkî arasındaki anlaşmazlık çok ileri safhaya varmıştı. Sonunda Takıyyüddîn Sübkî, kadılıktan ayrılmaya karar verdi. Selâhiyye Medresesi'nde ders verdiği yere gitti. Burada odasına girdi. Kapıyı kapayarak, kadılıktan ayrılması husûsunda istihâre yapacaktı, İki rek'at namaz kılmaya başladı, ikinci rek'atin ikinci secdesinde iken bir ses duydu. Bu ses; **"Her insan için, önünden ve arkasından ta'kib eden melekler vardır. Onu Allahü teâlânın emriyle korurlar. Muhakkak ki Allah, bir topluma verdiği ni'meti, onlar kendilerindeki iyi hâli fenâlığa çevirmedikçe bozmaz. Bir topluma da Allahü teâlâ bir kötülük diledi mi, artık onun geri çevrilmesine hiçbir çâre yoktur. O toplum için** (kendilerine yardım edecek) **Allahü teâlâdan başka bir yardımcı da yoktur"** meâlindeki Ra'd suresi onbirinci âyet-i kerîmesini okuyordu. Bunun üzerine kadılık vazîfesinden ayrıldı. O zaman Emîr, Bedrüddîn Genkilî bin Baba idi. Takıyyüddîn Sübkî ile Aydoğmuş arasındaki mes'eleye o da üzülmüştü. Takıyyüddîn Sübkî'yi çok seviyordu ve onu haklı buluyordu. Fakat Aydoğmuş gibi bir devlet adamını da görevden almak ba'zı sebeplerden dolayı zor idi. Bedrüddîn Genkilî, Takıyyüddîn Sübkî için; "Eğer o, Allahü teâlâ indinde kıymetli bir kul ise, cenâb-ı Hak onu bu sıkıntıdan kurtarır ve rahata erdirir" diyordu. Kısa bir süre sonra, Aydoğmuş'un aniden ölüm haberi geldi. Bu ölüm haberi Takıyyüddîn Sübkî'ye ulaşınca ağladı. Sonra kalkıp namaz kıldı."

Şöyle anlatılır: "Takuztimûr Mısır'da iken, Takıyyüddîn Sübkî ile çok samimî idi. Takuztimûr. Şam nâibliğine ta'yin edilince, ba'zı kimseler onun Takıyyüddîn Sübkî'ye karşı olan tavrını değiştirdiler. Takıyyüddîn Sübkî ile Takuztimûr arasındaki anlaşmazlık yüzünden, Takıyyüddîn Sübkî Mısır'a çağırıldı. Takıyyüddîn Sübkî Şam'dan ayrılınca, onun yokluğu hemen hissedildi. O Mısır'a varır varmaz, Takuztimûr Şam'da vefât etti."

İmâm-ı Sübkî şöyle anlatır: "Babam Takıyyüddîn Sübkî'ye rahat vermiyenlerden birisi de, Şam naibi Argûn Şah idi. Birgün babam, Argûn Şah'a; "Ey emir, ben de, sen de birgün öleceğiz" dedi. Argûn Şah da ona; "Ey Kâdı! Bu şehirde kaç nâib gördün?" diye sorunca, o; "Şu kadar nâib gördüm" dedi. Argûn Şah; "Benden başkası sana rahat vermedi" deyince, o'; "İleride sen de göreceksin" dedi. Biz, birgün yatsı namazını kılmak için toplanmıştık. Namazı kıldıktan sonra, babam yüksekçe bir yere çıktı. Başı eğik bir vaziyette durmaya başladı. Hiç konuşmuyordu. Ayakta olduğu hâlde, sabah namazına kadar aynı vaziyette kaldı. Bu sırada öyle heybetli bir hâli vardı ki, ta'rîfi, anlatılması çok zordu. Onu bu hâlde gören kimse, şayet o anda onu bir arı sokmuş olsaydı, asla bunu hissetmiyeceğine inanırdı. Sonra oradan inip yatsı namazının abdesti ile sabah namazını kıldı, inerken bize; "Argûn Şah'ın işi bitti" dedi. Salı günü Trablus'tan yola çıkan Ulcîbuğa isminde birisinin, Perşembe günü gecenin yarısında Argûn Şah'ın başını kestiğini öğrendim. Sonra babamın odasına geldim, içeride Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Biraz bekledikten sonra kapıyı çaldım. Kur'ân-ı kerîm okumasını keserek kapıyı açtı. Bana; "Müslüman kardeşin için şemâtet yapmayı bırak (şemâtet; başkasına gelen belâya, zarara sevinmektir). Belki Allahü teâlâ ona afiyet verir de, seni o musibete düçâr eder" dedi. Sonra ben ona, biraz sevinçli bir hâl içinde; "Argûn Şah öldürüldü" dedim. O zaman bana; "Kim demiş? Sus! Bu ne biçim söz böyle! Müslüman kardeşin hakkında şemâtet yapma dedik, değil mi?" dedi. Bana kapıyı açıp "Şemâtet yapma" demesi, benim ona ne söyleyeceğimi, Allahü teâlânın ona bildirmesi, onun bir kerâmetidir."

Şöyle anlatılır: "Takıyyüddîn Sübkî bir mes'ele hakkında hüküm vermişti. Bu hükmünde de kararlı idi. Şam naibi Argûn Kâmili, bu hükmünden dolayı ona karşı çıktı. Bu mes'ele Şam ve Mısır'da önemli bir konu hâline geldi. Bu sırada Kâdı Selâhüddîn Safdî, Takıyyüddîn Sübkî'nin

yanına gelerek; "Efendim! Bu mes'ele aleyhimize olmaktadır. Onlar hakka itaat etmezler, hakka boyun eğmezler. Niçin kendinizi tehlikeye atıyorsunuz? Niçin onlarla mücâdele ediyorsunuz?" deyince, o uzun süre düşündükten sonra; "Vallahi, Allahü teâlâdan başkasının rızâsını düşünmem. Benim için önemli olan, Allahü teâlânın rızâsıdır" dedi. Bunun üzerine ben, onun baskı ve lâflar ile haktan ayrılmıyacağını anladım. Nâib Argûn Kâmili bir süre sonra görevinden alındı ve çeşitli eziyetler başına geldi. Ölünceye kadar çeşitli üzüntüler içinde ve işsiz güçsüz olarak yaşadı."

Vefâtı: Takıyyüddîn Sübkî, 755 (m. 1354) senesi Zilka'de ayında zafiyete yakalandı. Vefât edinceye kadar bu hastalık devam etti. Oğlu İmâm-ı Sübkî, Şam kadılığına ta'yin edildikten bir ay sonra Mısır'a gitti. Kendisi dâima; "Ben Mısır'da vefât ederim" derdi. Mısır'a gidince, orada birkaç gün hasta olarak kaldı. 756 (m. 1355) senesinde Kâhire'nin dışında bir yerde vefât etti. Cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat katıldı. Cenâzesini taşıyanların bir ucu, defn edildiği yer olan Bâb-ün-Nasr'da iken, diğer ucu vefât ettiği evin önünde idi.

Büyük âlim Fahrüddîn Darîr şöyle anlatır: "Takıyyüddîn Sübkî ile görüşmemiştim. Bu zât, müslümanların en büyük âlimlerinden idi. Cenâzesinde ben de bulundum. Bunu sırf Allahü teâlânın rızâsı için yapmıştım. Onun ailesinden kimseyi tanımıyordum. O günün gecesinde yatınca, rü'yâmda onu gördüm. Yüksekçe bir yerde idi. Bana; "Yaptığın o güzel iş, yerine ulaştı" dedi.

Takıyyüddîn Sübkî'nin vefâtından sonra birçok kimse, onun Allahü teâlânın indinde nail olacağı yüksek durumlarla ilgili güzel rü'yâlar gördü.

Sâlihlerden birisi şöyle anlattı: "Vefâtından iki veya üç gece sonra, Takıyyüddîn Sübkî'yi rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana ne muâmele buyurdu?" diye sordum. Bana şöyle cevap verdi: "Bana Cennet kapıları açıldı. Gir denildi. Ben; "İzzetin hakkı için yâ Rabbî! Benim cenâze namazımda bulunanların da girmesini isterim" dedim."

Takıyyüddîn Sübkî'nin vefâtı üzerine birçok mersiyeler yazıldı. Burhânüddîn İbrâhim Kîrâti onun vefâtı üzerine şunları yazdı: "Ey Takıyyüddîn Sübkî! Senin kabrin af ve mağfiret yeri, Rahmânın meleklerinin konakladığı yer oldu. Rûhun Cennet köşklerinde yerleşti. Oralarda ihsân üstüne ihsân, lütuf üstüne lütuf ile mükâfatlandırıldı. Oralarda selâm ile karşılandı. Ona Cennetten hediyeler getirildi. Melekler onun gelmesiyle sevindiler. Dünyâ onun için ilk mekân idi. Cennetin yüksek dereceleri ikinci mekânı oldu. Onun kabrinde, ilmin ve Kur'ân-ı kerîmi çok okumanın heybeti var."

Şihâbüddîn Hüseyn bin Muhammed'in onun için yazdığı mersiye de şöyledir: "Kâdı'l-kudât Takıyyüddîn Sübkî aramızdan ayrıldığı için, ona gözyaşı bittikten sonra kanla ağlamak lâyıktır. Kim onun kabrinde göz yaşı dökerse, bunun için asla kınanmaz. Asrın âlimi vefât eyledi. Allahü teâlâ onun kabrini Cennet bahçesi yaptı."

Oğlu Ahmed'in söylediği mersiye ise şöyledir: "Ey ilim ve din talibi olan kimse, aradığın âlim şimdi kabirdedir. O vefât etti. Uyku, seher vakti ağlayanlara nasıl yaklaşabilir. Onlar lezzetlerinden ve zevklerinden mahrûm olmuşlardır. Ey Mısır'a gidenler, orada alev alev ateş yanmaktadır."

Takıyyüddîn Sübkî oğluna şöyle nasîhat etti: "Ey Oğul! Vaktini boş yere geçirsen bile, seher vaktinde uyanık olup, ibâdet ve tâatle meşgûl olmayı kendine âdet edin. Seher vaktinde uyuyan kimseye çok çok yazık."

Takıyyüddîn Sübkî'nin büyük oğlu Ebû Bekr Muhammed için söylediği şiirin tercümesi şöyledir: "Ey Oğul! Sana yapacağım nasihatimi ihmâl etme. Sözüme iyi kulak ver. Bu nasihatim, sana rehber olur. Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmi ve sahih olan hadîs-i şerîfleri ezberle, usûl-i fıkhı çok iyi bil. O, senin sağlam ve doğru konuşmanı sağlar. Nahiv ilmini öğren. Bu anlayışını arttırır. Zâhirî ilimlerde, İmâm-ı a'zâm, İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Ahmed'in, tasavvufta Cüneyd-i Bağdâdî'nin talebelerine ve onlara tâbi olanlara uy. Her işinde Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünneti seniyyesine uy, saadete kavuşursun, ilimde Allahü teâlânın rızâsını gözet, sâlihlerin yoluna kavuşursun. Allahü teâlâdan kork, emrettiklerini yap, yasak kıldığı şeyleri yapma. Dünyâya rağbet etme. Başına gelen belâ ve musibetleri; kulluk vazîfelerini yerine getirerek, yalvarıp yakararak Allahü teâlâya arz et. Belâ ve musibetlere karşı sabırlı ol. Sana ihsân ettiği ni'metlere karşı, Allahü teâlâya şükret ve hamdet.

Doğru ve samîmi olarak vera'a yapış, şüphelilerden uzak kal. Rabbine itaat et. O'nu secde eyle, ilim öğrenmekte çok gayretli ol. Diline de sâhib ol."

Takıyyüddîn Sübkî'nin diğer bir şiirinin tercümesi şöyledir: ilâhî! Bütün işlerimi sana havale ettim. Yâ Rabbi, sen lütuf eyle. Yâ Rabbî Sen beni muhafaza eyle, elimden tut. İş başında olmakta rahat yoktur. Üç şey bundan müstesnadır. Akıllı kimse bunları taleb eder. Bunlar; hak ile hükmetmek, bâtıl olan bir şeyi ortadan kaldırmak ve muhtaç olana fâide vermektir. Kişinin kemâli ilim iledir, makam ve mertebe ile değildir. İlim rütbesi, rütbelerin en üstünüdür. Âlimler, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ilmine vâris oldular. Karanlıkta yürüyenler, âlimler vasıtasıyla doğru yolu buldular. Muhammed aleyhisselâmın dînine ve O'nun bildirdiklerine vâris olmaktan başka iftihar vesilesi, O'nun güzel ve nümûne olan ahlâkiyle ahlâklanmaktan başka fazîlet yoktur. Kişi ilme iyi yapıştığı zaman, anlaşılmayan şeyler zamanla kolayca anlaşılır hâle gelir. Şek ve şüpheler koybolur. Herşey açıklığa ve aydınlığa kavuşur. İlim rütbesi öyle bir rütbedir ki, sahibini, ehlini, yıldızların üstünde bir mertebeye çıkarır. Eğer rüşde ve doğru yolu bulmaya tâlib isen, bunu istiyorsan, önce ilim rütbesine talib ol. Umulan ve kavuşulmak istenilen en yüksek ve en hayırlı akıbete kavuşursun. Malı ve herhangi bir makamı, ilme eşit tutma. Farzet ki, dünyâ malı ve mülkü senden uzaklaştı. Dünyâ malına aldırmazsan, sana en iyi bedel olarak Cennette çeşitli ni'metler verilir. İnsan iyi, doğru ve sâlim bir şekilde düşünürse, ilimden daha tatlı ve lezzetli bir şey olmadığını anlar."

Takıyyüddîn Sübkî buyurdu ki: "Sûfî; Hakka doğruluk, halka karşı güzel ahlâk üzere olan kişidir."

"Tefekkür ettim, düşündüm. Gördüm ki, bütün fesadın başı kibirdir. Kibir, şeytanın büyüklenip kendini beğenmesi ile işlenen ilk günah oldu. Kalbde kibir, büyüklenme hâsıl olduğu zaman, kendisini büyük görüp, başkalarını aşağı görür. Kibir, kalbi nasihat kabûl etmekten ve emre itaat etmekten alıkoyar. Kalbde kendini hor ve hakîr görme hâsıl olunca, İslâm âlimlerine itaat eder ve sözlerini dinler. İslâm âlimlerinin sözleri ve nasihatleri ona te'sîr eder. Bu vesile ile hakkı tanır. Nihâyet her hayır ve iyiliğe kavuşur."

"Bütün salâhı, iyiliği, Resûl-i ekremin (s.a.v.) şu iki mübârek sözünde buldum: **"Nefsine yapış ve evin geniş olsun."** Nefse yapışmaya gelince; insan kendisi ile meşgûl olursa, nefsini ma'nevî kirlerden ve kötülüklerden alıkoyar. Nefsine iyi ve övülen güzel hasletleri ve sıfatları kazandırır. Bu vesile ile Allahü teâlâya yakın kimselerden olur. Hem, insanlarla uğraşmakta hayır ve fâide yoktur. "Evin geniş olsun" sözüne gelince; burada, selâmetin insanlardan uzak olmakta olduğu beyân buyurulmaktadır. İnsan evinden çıktığı zaman, her türlü rezalete bulaşır ve kötü

işler yapar. Bu mevzûda şöyle bir şiir yazdım: Kalbin kibri, doğru yolu kabûl etmeye mânidir. Onun için kendini büyük görme, mütevâzi ol. Evinde kal, ondan bir karış bile ayrılma. Eğer evden ayrılırsan, pekçok kötülüklerle karşılaşırsın."

Şu yedi şey, insanın saadetine vesile olur: 1) Din, 2) ilim, 3) Akıl, 4) Edeb, 5) Hayırla anılmak, 6) insanlara sevgi göstermek, 7) insanlardan külfeti ve zorluğu kaldırmak.

Din: Dünyâ ve âhıret saadetinin başıdır. Hidâyet ve tevfîk Allahü teâlâdandır. Ancak, kul hidâyete ve tevfîke vesile olacak sebeblere yapışmakla me'mûrdur. Denilmiştir ki: "Rabbin lütfu ve ihsânları pekçoktur. Onun için bunları isteyiniz ve arayınız. Kalb; din, îmân, ilâhî ma'rifetler ve güzel hâller ile iyi olur. Dil ise, İslâm, doğruluk, hak söz, iyiliği emretmek ve kötülükten menetmekle ve daha başka güzel şeyleri söylemek, gıybet ve koğuculuk gibi kötü işleri terketmekle güzelleşir ve iyi olur. Diğer a'zâlar ise, tâatları yerine getirmekle, büyük ve küçük günahlardan, haramlardan sakınmakla güzelleşir. Bu iyi hâllerin hepsi, kul tarafından istenir ve aranır. Ancak meydana gelmeleri, hâsıl olmaları, Allahü teâlânın hidâyeti ile olur.

İlim: Ba'zı kimseler, zihin bakımından ilim elde etmeye, âlim olmaya müsait değildir. Bu sebeple, ilim ile mükellef değildir. Ona, dinin emirlerini yerine getirecek kadar emir ve yasakları öğrenmesi kâfidir. Bunlardan daha fazlasını kaldıramaz. Bir kısım kimse de vardır ki, zihni ve zekâsı ilim elde etmeye müsaittir. Bunların, zihinlerini ve zekâlarını dünyâ ve âhırette kendisine fâide te'min edecek olan ilimlerde kullanması gerekir. Herkes zihninin ve zekâsının durumuna göre gayret gösterir. Bir kimsenin zihni ve zekâsı ilim için müsait olur da, vaktini ilimle değilde, boş şeylerle zayi ederse, sonu hüsran olur. Pişmanlığın fâide vermiyeceği günde, çok pişman olur. Genç olup, kabiliyetli olan kimsenin, zihnini, gençliğini, sıhhatini ve vaktini, dünyâ ve âhırette fâideli olacak ilmi elde etmek için harcaması lâzımdır. Yoksa zihni ve zekâsı, gün geçtikçe keskinliğini ve kuvvetini kaybeder, yaşlanır, hastalıklara yakalanır da, artık bu hastalık ve rahatsızlık hâlleri ile meşgûl olmaya başlar. Nihâyet, keşke gençliğimin, sıhhatimin ve vaktimin kıymetini bilseydim, der. Fakat artık iş işten geçmiştir.

Kişinin, din ve ilim yolunda kendisine rehberlik edecek ve terbiye edecek bir hocaya ihtiyâcı vardır. İnsanların çoğunda, din husûsunda böyle bir hocaya ihtiyâç vardır. Ancak ba'zı zâtlar, böyle bir hocaya ihtiyâç duymazlar. Bunlar, Allahü teâlânın kendilerine husûsî olarak lütuf ve ihsânda bulunduğu, husûsî hidâyetine mazhar kıldığı seçilmiş kimselerdir, İlimde ise, tecrübem, hocaya ve bir rehbere olan ihtiyâcın zarûretini göstermektedir. İlimde hoca mutlaka lâzım ve talebenin kabiliyet derecesinde ondan faydalanması îcâb etmektedir. Alma kabiliyeti olmayan, zâten hocadan istifâde edemez. Alma kabiliyeti olan da; kalbiyle ve herşeyi ile hocaya yönelip, ona teslim olup, onu Can kulağı ile dinlediği zaman, ancak kabiliyeti kadar istifâde edebilir. Talebenin Kalbi ayna gibidir. Hocanın sözleri ise, aynada görülen sûret gibidir. Aynada sûretin iyi görünmesi, aynanın cilasının çokluğu, parlaklığı ve karşıdaki sûretin tam karşısında olmasına bağlıdır. Talebede alma kabiliyeti ve kabûl etme husûsiyeti bulunursa, öğretilen şeylerin talebenin kalbinde devamlılığı, hocanın ders verişine, anlatışına ve öğretişine göre değişir. Burada iki şeyin te'sîri vardır: 1- Alma kabiliyeti olan bir talebenin anlatılanları ve öğretilenleri iyi öğrenip, uzun zaman unutmamasında, hocanın ilminin azlığı ve çokluğunun mühim te'sîri vardır. Bu sebeble, İmâm-ı Şafiî'nin ilim öğretişi nerede, bizim gibilerin ilim öğretişi nerede? Biz onların yanında hiç kalırız. 2- Talebenin anlatılanları iyi öğrenmesinde, hocanın talebeye nasihat edip, onları sevmesinin de te'sîri büyüktür. Hoca talebesini ne kadar çok severse, ona daha çok teveccüh eder, ilmi daha kolay ve daha iyi öğretmeye çalışır. Hoca, talebeye karşı baba gibidir. Talebesini, babanın oğlunu terbiye etmesi gibi terbiye eder. Eğer

hocada, hocalık ve babalık vasıfları birleşirse, maddî ve ma'nevî babalık kendisinde birleşmiş olur. O zaman sevgi, nasihat ve gayret, kemâl derecesine ulaşır.

Akıl: Din ve dünyâ saadetine akılla kavuşulur. Akıl iki çeşittir. Biri doğuştan var olan akıl, diğeri de sonradan kazanılan akıldır. Doğuştan akıldan mahrûm olan kimse ile zâten konuşulmaz. Bundan Allahü teâlâya sığınım. Akıl ve basiretten nasîbi olan kimse, hergün, hattâ her ân yeni yeni şeyler öğrenir. Akıllı kimse, dünyâ ve âhıretine fâide verecek şeyler için çalışır. Bunlardan başkasında hayır yoktur. Dünyâ için çalışması, geçimini te'min etmesi, dini için çalışması ise, âhıret saadetini kazanmak içindir. Akıllı bir kimse bir kelime duyarsa, o kelimenin ma'nâsını ve onunla amel etmeyi düşünür. O söz hakkında doğru bir şekilde düşünür ve onun doğruluğunu görürse, o sözü kabûl eder. Eğer hatalı bir söz olduğunu görürse, onu reddeder. Tereddüdü olursa, üzerinde düşünür. Onu iyice anlayıncaya kadar red veya kabûl etmez. Kendisine nasîhatta bulunan kimsenin nasihatini, ilmini ve dînî durumunu iyice araştırır. İyi olduğuna kanâat getirdiği zaman, o nasîhata uyar.

Edeb: ilim, din ve saadet, edeb ile elde edilir. Edebin kısımları vardır. Bunlar; Allahü teâlâya, Peygamberlerine, meleklerine, âlimlere, evliyâya, sultanlara, emir sahiblerine, büyüklere, kendi seviyesindekilere, küçüğüne, hür olana, köleye karşı edeble ve sözle, fiille, oturup kalkmakla, susup dinlemekle, güzel konuşmakla, kendisini küçük görüp, başkasını büyük görmekle ilgili olan edeblerdir.

Hayırla anılmak: Dünyâ ve âhıreti muhafaza etmek, hayırla anılmakla olur. Bir kimse kötü olarak bilinirse, bu onun dünyâsının bozulmasına sebeb olur. Hattâ ba'zan da, âhıretinin de bozulmasına sebeb olur. Hayırla ve iyilikle anılmak, şüphe ve töhmet celbedecek yerlerden, düşük bayağı hareketlerden, kötü kimselerden sakınmak, mümkün olduğu kadar kendisini muhafaza etmek ve onlarla ihtiyâç miktârı kadar görüşmekle mümkün olur. Kötü kimselerle beraber düşüp kalkan, onlarla beraber olan kimse, onların kötülüklerinden uzak olsa ve onları yapmasa bile, onlarla düşüp kalktığı için, onlardan sayılır. Emînüddîn Mahallî, bir şiirinde şöyle der. "Asîl, kadri ve kıymeti yüksek olan kimselerden ayrılma. Böyle kimselerle oturan kimse, en başta oturur. Bozuk kimselerle oturup kalkma. Bu senin kıymetini düşürür. Hor ve hakîr görülürsün." Denilmiştir ki; "Âlim olan kimseye, dışarılara fazla çıkıp dolaşmak yakışmaz. insanlar arasına sık sık çıkıp görüşen kimsenin, onların yanında kıymeti az olur. Selâmet, mümkün olduğu kadar kötü insanlardan uzak kalmaktadır. Çok kimse, insanların eziyet ve sıkıntılarından uzak kalmak için, onlardan uzak kalmışlardır. Çok kimse görülmüştür ki, insanların arasına karıştıkları için, temiz oldukları hâlde, kendilerine yakışmayan işler, onlara nisbet edilmiştir.

İnsanlara sevgi göstermek: insanlarla iyi geçinip, onlara sevgi göstermek, aklın yarısıdır. Her hayır iyiliği çeker, fakat bunda da haddi gözetmek lâzımdır. Tevâzu yapıyorum diye nefsi ayaklar altına da atmamak, kibir de göstermemek gerekir, insanlara karşı sevgide güzel olan, vasati durumda bulunmaktır.

İnsanlardan külfeti ve zorluğu kaldırmak: insanlardan külfeti kaldırmak, onlara ağır olmamak içindir. Çünkü insanları bir işte zorlamak, onlara külfet olmaktır. İnsan, kendisinden ona ağır ve yük olacak bir şeyi isteyinceye kadar senin dostun ve arkadaşındır. Sonunda senden hoşlanmaz, sana buğz eder. Bir kimseye, ona yük olacak birşeyi teklif etmemek mümkün ise, böyle yapılmalıdır. Böylez yaparsa, onların yanında kıymetli, gönüllerinde muhterem olur.

Bir kimse bu yedi şeyi gücünün yettiği kadar yaparsa, bundan sonrası Allahü teâlâya kalmıştır. Dilerse saadeti nasîb eder. Kula, faîdeli olanları konuşmak gerek. Allahım! Bizi bize bırakma. Hakkımızda ne hayırlı ise, bize onu ihsân eyle!

"Kullarda Allahü teâlânın fiilleri tecelli eder. Bu fiillerde, ibret alan akıl için çok hikmetler vardır. Bir kısım insanlar vardır ki, sen ona iyilikte bulunursun, o da sana iyilikte bulunur. Bu, iyiliğe karşı iyilik ve mükâfattır. Ba'zı kimseler de vardır ki, sen ona kötülük edersin, o da sana kötülükle mukâbele etmiştir. Bunlarda hayret edecek bir husûs yoktur. Fakat öyle kimseleri gördük ki, sen ona iyilik edersin, o ise sana kötülük eder. İyilikte bulunmadığın kimse ise, sana iyilikte bulunur. Ben buna çok hayret ederim. Fakat sonunda şunu gördüm: Bunlar, nefsinden soyulması ve kalbin Allahü teâlâya bağlanmasına dâir. Allahü teâlâ tarafından kulun ikâz edilmesi ve uyarılmasıdır. Çünkü sen bir şahsa iyilik yaptığın ve özellikle bu ihsânın fazlaca olduğu zaman, umûmiyetle onu, sana darlıkta ve sıkıntılı zamanlarında yardımcı olup fâide verecek bir dost edinmek istersin. Fakat, senin ona yaptığın bu iyilik, Allah için değil, sırf gelecekte ondan göreceğin bir fâide içindir. Bu sebeple, senin ona en muhtaç olduğun bir zamanda seni bırakır, iyilik yerine sana kötülük yapar. Bu hâdise ile Allahü teâlâ sana, senin daha önce o şahsa yaptığın iyiliğin senden değil kendisinden olduğunu, ancak görünüşte o şahsa yaptığın iyilikte senin bir vâsıta olduğunu bildirmek murâd etmiştir. Yine aranızda daha önce hiçbir sevgi ve yakınlık bulunmayan kimseden gelen iyilik ile de Allahü teâlâ ni'metin kullarından değil, kendisinden olduğunu beyân buyurmuştur.

Ey insan, bu husûsta dikkat et. Her iki hâlde de Allahü teâlânın ni'metlerine ve sana iyilikte bulunan kimseye teşekkür et. Çünkü insanlara teşekkür etmeyen, Allahü teâlâya şükretmemiş olur. Sana iyilikte bulunan kimse, sana o ni'metin gelmesine vesile olmuştur. Sana kötülük yapanı da zemmetme, kötüleme. Bilakis onun için hayır duâda bulun. Çünkü sana ondan gelen kötülük, senin gafletten uyanmana ve Rabbine dönüp, yönelmene sebep olmuştur. Bu, onun sana yaptığı kötülüğün sebep olduğu büyük bir ni'mettir. Onun için sen, bu ni'metin gerçek sahibi olan Allahü teâlâya şükrettikten sonra, sana kötülük yapan kimseye de, teşekkür etmeli, onu hoş görmelisin. Bu husûsta şu şiiri söyledim: "Eğer sana, aranızda dostluk bulunmayan birisinden bir iyilik, yardım, kendisinden iyilik beklediğin bir dostundan da sana bir sıkıntı gelirse, bunu Allahü teâlâdan bir ikâz ve nasihat olarak kabûl et, Çünkü, Allahü teâlâ dilediğini yapar, senin dilediğini değil."

Takıyyüddîn Sübkî'nin odasında, tam yüzüne karşı olan duvarda, bizzat kendisinin yazdığı bir levhada şu sözler vardı: "Evinden ayrılma", "Müslümanın, müslüman aleyhinde olması haramdır", "Müslüman kardeşine yardım et", "Seni şüpheye düşüren şeyi terk et", "Sen kendinle meşgûl ol" : Yine o, kendi hattı ile şu sözleri yazmıştı: "Sâlih kulun Allahü teâlâ için yapmış olduğu her hayır ve sâlih ameli, başkalarından gizlemesi gerekir. Çünkü Allahü teâlâ, onun yaptıklarını en, iyi bilendir ve yaptıklarının mükâfatını da O verecektir. Birisi ile zarûret miktârı konuşunca, yâ karşısındakine fâide vermeyi veya ondan istifâde etmeyi niyet etmelidir. Akıllı kimsenin, bu iki husûsa çok dikkat etmesi gerekir. Tecrübe bunu göstermektedir. Yine tecrübe şunu göstermiştir ki: insanlar mahlûkturlar. Hiçbir şeye fayda Vermeye güçleri yoktur. Bunları iyi anlayıp kavrıyan kimsede riya yok olur. Kalbinden riya ve gösteriş yapma, arzu ve isteği çıkar. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir."

Yazmış olduğu vasıyyet şöyledir: "Kulun her hâlinde ibâdet yapması gerekir. Çünkü ömür çok kısadır. Ömrünün bir kısmı küçüklükte geçer. Bir kısmı büyüyünce, bedenî ihtiyâçlarını te'min etmek, uyku, kendisine arız olan hastalık, özür hâlleri, zarurî meşgaleler, insanlarla

uğraşma ve geçim derdi gibi işlerle geçer. Bunlardan geriye, insan için çok az vakit kalır. İşte insan, ya bu kısacık ömrünü ibâdet ve tâatle geçirmek sûretiyle Allahü teâlâya, Cennetine ve çeşit çeşit ni'metlerine kavuşur. Veya bu kısacık hayatı kendi aleyhine zayi eder de, ebedi hüsrana uğrar veya ömrünü günah ve başkalarına düşmanlıkla geçirir. Böylece şeytanın yardımcılarından olur, onunla birlikte Cehennem ateşinde yanar. Herkes, yaşadığı kısa ömür içerisinde bu üç hâlden birinde bulunur. Allahü teâlânın takdîr ettiği şeyler, her zaman insanın istediği şekilde cereyan etmez, insan ba'zan oturup, istediği birşeyi bekler. Fakat bu sırada birçok iyi şeyleri kaçırır. Çok defa insanın kendisi için istediği şeylerin sonu şer olur. Bu, sebeple insanın tercihte bulunması, şöyle veya böyle olmasını istememesi gerekir. Bilakis, Allahü teâlânın kendisi için hayırlı olanı ihsân etmesi için, bütün işlerini Allahü teâlâya bırakması gerekir.

Bir kimsenin dâima Allahü teâlâya tâat üzere olması, emirlerine uyup, hep murâkabe üzere olması için, üzerindeki vazîfeleri, Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yerine getirmelidir. Meselâ, kadılık gibi, tehlikeli ve zor bir vazîfeyi yapmak zorunda kaldığı, ondan kendisini kurtaramadığı zaman, artık o vazîfeden ayrılmayı istememelidir. Çünkü o vazîfeden ayrılırsa, belki ondan daha kötü bir işe düşebilir. Çünkü işlerin sonunun nasıl olacağını bilemez. Bu sebeple, üzerinde bulunduğu vazîfede kalmalı ve şu husûslara riâyet etmelidir: 1- Bu vazîfe kendisini, birinci derecede lâzım olan Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekten alıkoymamalıdır. 2- O vazîfede kaldığı müddetçe, kötü ve bozuk birisinin o vazîfeyi almaması için kaldığını niyet etmelidir. Böylece o makama, lâyık olmayan birisinin gelmesine mâni olmuş olur. Bu niyeti ile, dâima ibâdet sevâbı kazanır. Mahkemeye bir da'vâ gelip, burada bir mazlûma yardımcı olup, onun hakkını zâlimden aldığı, hakkı ayakta tuttuğu veya bâtıl ve bozuk bir işe mâni olduğu zaman, kat kat ibâdet sevâbına kavuşur. Müslümanları, onlara zarar verecek şeylere karşı himâye eder. Kendisini efendisinin, içerisinde çoluk çocuğunun bulunduğu bir eve koyduğu köle gibi ve böyle bir eve lâyık olmadığını düşünür. Bu sebeple, bu evden çıkmak ve ayrılmak istemez. Çünkü, efendisi onu oraya koydu. Emîr onun emridir, onun için, efendisinin çoluk çocuğunun işlerini görmek için olanca gücü ile çalışır. Bu husûsta efendisinin rızâsını arar. Ba'zan efendisi onu imtihan edebilir. Bu bakımdan, onun her zaman hazır olması, dâima efendisinin emirleri istikametinde bir köle ve hizmetçi olması lâzımdır. Kısa bir müddet sonra ölüm gelir. Ya efendisinin emirlerini yerine getirirken, kölelik ve hizmetçiliği üzere can verir veya ondan başka bir hâl üzere vefât eder. Maksad, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktır.

Oğlu Tâcüddîn Sübkî bir devlet işinde görevli iken, ona şöyle yazdı: "Ben, hayırlı ve biricik oğluma, işlerinin sağlam ve düzgün olması için ba'zı nasihatlerde bulunmak isterim. Sen sultânın yazı işlerinde vaziflendirildin. Elin ile, kıyâmet gününde seni sevindirecek şeyden başkasını yazma. Helâlden başkasını alma. Sultâna nasihati kendine şiar edin. Takvâ sermâyedir. Ona iyi sarıl"

Takıyyüddîn Sübkî, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerin bir kısmı şunlardır. 1- Ed-Dürr-ün-nazîm: Kur'ân-ı kerîmin tefsîrine dâirdir, tamamlayamamıştır. 2- Tekmilet-ül-mecmû' fî şerh-ıl-Mühezzeb: Nevevî'nin Mecmû' adlı eserinin şerhidir. Ribâ bahsinden başlamış, teflîs bahsine kadar gelmiştir. Beş cilddir. 3- Et-Tahbir-ül-Müzehheb fî tarîr-il-Mezheb: Minhâc'ın geniş bir şerhidir. Minhâc'ın namaz bahsinden başlamıştır. Çok güzel bir eserdir. 4- El-İbtihâc fî şerh-ıl-Minhâc lin-Nevevî: Talak bahsine kadar yazmıştır. 5- El-İbhâc fî şerh-ıl-Minhâc: Üsûl-i fıkha dâirdir. Mukaddimet-ül-vâcib meselesine kadar yazmıştır. Bu kitabı, oğlu İmâm-ı Sübkî tamamlamıştır. 6- Ref-ül-Hâcib an muhtasar-ı İbn-İl-Hâcib: İbn-i Hâcib'in Muhtasar'ının

başından az bir kısmının şerhidir. 7- Er-Rakm-ül-İbrizî fî şerh-i muhtasar-it-Tibrîzî, 8- El-Veşy-ül-İbrîzî fî hallil-Tibrîzî: Tamamlayamadığı eserlerdendir. 9- Kitab-üt-tahkîk fî mes'elet-it-tahlîk: İbn-i Teymiyye'ye talak mes'elesinde büyük reddir. 10-Râfi-üş-Şikâk fî mes'elet-it-talak, 11-Ahkâm-ı kül ve ma aleyhi fedüllü, 12-Beyânü hükm-ür-Rabî fî i'tirâd-ış-şartı aleş-şart, 13- Şifa-üs-sikâm fî ziyâret-i hayr-il-enam aleyhissalâtü vesselâm: Bu esere, "Şenn-ül-gara men enker-es-sefere vez-ziyâret" de denir. Bu eserde Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerinin ziyâretinin caiz olmadığını söyleyen İbn-i Teymiyye'ye cevap olarak yazılmıştır. 14- Es-Seyf-ül-meslûl alâ men sebb-er-Resûl (s.a.v.), 15-Et-Ta'zim ven-ni'met fî le tü'minünne bihi vele tehşerünnehu, 16- Münyet-ül-duhis an hükmi deyn-il-vâris, 17- Nevr-ür-Rebî' min kitâb-ir-Rebî': Büyük ve geniş bir eserdir. 18- Er-Riyâd-ül-enîka fî kısmet-il-hadîka, 19- El-İknâ' fil-kelâm alâ enne lev lil-imtinâi, 20- Veşy-ül-hülâ fî te'kid-in-nefyi bi lâ, 21- Er-Reddü alâ İbn-i Ketnânî: Ketnânînin, "Ravda" isimli eserine yaptığı i'tirâzlara cevaptır. 22-El-İ'tibâr bi baka-il-cenneti ven-Nâr, 23- Es-Sehm-üs-sâhib fî kabdi deyn-il-gâib, 24- El-Gays-ül-muglak fî mirâz-i İbn-il-Mu'tîk: Bu eser, Sübkî'nin fetvâları adlı eserin ikinci cildinde, sahife 224'den 255'e kadar olan kısmında neşredilmiştir. 25- Fasl-ül-mekâl fî hedâyal-ummal, 26- Muhtasar-ı fasl-il-mekâl: Bu eser, Sübki'nin fetvâları adlı eserin birinci cildinin, sahife 213'den 217'ye kadar olan kısmında neşredilmiştir. 27- Nûr-ül-mesâbîh fî salât-it-teravih, 28- Ziyâ-ül-mesâbîh, 29-İşrâk-ül-mesâbîh takyîd-üt-terâcih: Bu eser, Sübkî'nin fetvâları adlı eserin birinci cildinin, sahife 165'den 170'e kadar olan kısmında neşredilmiştir. 30- İbrâz-ül-hikem min hadîs-i Rüfia'l-kalem", 31- El-Kelâm alâ hadîs-i "Rüfia'l-kalem", 32- El-Kelâm alâ hadîs-i "İzâ müte-el-İnsânü inkataa amelühü illâ min selâsin", 33- El-Kelâm meâ İbni İndirâs fil-mantık, 34-Cevâbü suâli Ali Abdüsselâm, 35-Ecvibetü ehl-i Tarâbülüs, 36- Risâletü ehl-i Mekke, 37- Ecvibetü ehl-i Safed, 38- Fetvâ ehl-il-İskenderiyye, 39- El-Fetvâ-el-Irâkıyye, 40- Cevâbü süâlât-iş-şeyh el-İmâm Necmüddîn Üsfûnî, 41-El-menâsik-ül-kübrâ, 42-El-Menâsik-üs-sugrâ, 43- Keşf-ül-gumme fî mirası ehl-iz-zimme, 44- El-Fetâvâ, 45-Fetvâ küllü mevlûdin yûledü alel-fıtratı, 46- Mes'eletü fenâ-il-ervâh, 47-Mes'eletü fit-taklîd fî usûliddîn, 48- En-Nevâdır-ül-Hemedâniyye, 49- İhyâ-ün-nüfûs fî san'ati ilkâ-id-dürûs, 50- El-Mefrîk fî mutlak-ıl-mâi vel-mâ-il-mutlak. 51- El-İttisâk fî bakâ-i ve eh-il-istikâk, 52-Et-Tavâli-il-müşrikatü fil-vakfi alâ tabakatin ba'de tabakatin, 53- El-Mebâhis-il-müşerrete, 54- En-Nükûl vel-mebâhis-il-müşrika, 55-Talîat-ül-fethi ven-nasri fî salâtil-havfî vel-kasri. 56- Muhtasaru tabakât-ül-fukahâ, 57-Ehâdîsü ref'il-yedeyn, 58- El-Mesâil-ül-halebiyye: Kendisine Haleb'de sorulan suâllere verdiği cevapların toplandığı bir eserdir. 59- Emsilet-ül-müştak, 60-El-Kavl-ül-Mahmûd fî tenzîh-i Dâvûd, 61- El-Kavl-üs-Sahîh fî ta'yin-iz-zehîb, 62- El-Cevâb-ül-Hâdır fî vakfı benî Abdülkâdir, 63- Hadîs-i Nahr-il-ibil, 64-Katf-ün-Nevr fî mesâil-id-devr, 65- En Nevr fid-Devr, 66- Mes'ele-i mâa'zamellâh, 67- Mesâil süile an tahrîrihâ fî bâb-il-kitâbeti, 68- Mes'eletü "Hel", 69- Muhtasaru Kitâb-is-salâti li Muhammed bin Nasr, 70- El-İknâ-fi tefsîri "Sûret-i Gâfirîs", 71-Er-Rifde fî manâ vifde, 72- Cevâbü suâlin min-el-kuds-iş-şerîf, 73-Müntehâbü ta'likât-il-üstâz fil-usûl, 74- Ukûd-ül-cumân fî ukûd-ür-rehni ved-damân, 75- Vird-ül-alel fî fehm-il-ilel, 76- El-Basar-un-nâkıd fî "La kellemetü külle vâhid", 77-El-kelâm alel cem'i fil-hadar li uzr-il-mavâhid, 78- Es-Sâniatü fî daman-il-vedîati, 79- Et-Teheddî ilâ ma'n-et-teâddî, 80- Beyân-ül-muhtemil fî ta'diyet-i "amile", 81- El-Kavl-ül-cidd fî tebeiyyet-il-ceddi, 82- El-Igrîd fil-hakikat-i vel-mecâzi vel-kinâyeti vet-ta'rîd, 83- Sûret-ül-mü'minûn-51: Mü'minûn sûresinin ellibirinci âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkında yazılmış bir eserdir. 84- El-Mevâhib-üs-samediyye fil-Mevâris-is-safediyye, 85-Keşf-üd-desâis fî hedm-il-kenâis, 86-Tenzîl-üs-sekine alâ kanâdil-il-medîne, 87- Et-Tarîkat-ün-nâfiatü fil-müsâkâti vel-mühâbereti vel-müzâraati, 88- Men eksetû ve men galev fî hükm-i nükûl-i lev, 89- Neyl-ül-ülâ bil-affi bi la, 90- Hıfz-us-siyâm an-fevt-it-

temâm, 91- Cevâbü suâlin verede min Bağdâd, 92- Kitâb-ül-Hiyet: Haleb naibinin suâline verilen cevâbı ihtivâ eden bir eserdir. 93-Cevâbü ehl-i Mekke, 94- Cevâb-ül-mükâtebe fî hâret-il-megâribe, 95-Hereb-üs-Sârik, 96- Hurûc-ül-mu'tedde, 97- Ma'nâ kavl-il-İmâm el-Muttalibî, 98- Sebeb-ül-İnkifâf an iknâ-il-keşşâf, 99- Vakfü Beysân, 100-Vakfü evlâd-il-Hâfız, 101- En-Nazar-ül-muînî fî muhâkemeti evlâd-il-Yünûnî, 102-Mevkif-ur-Rûmât fî vakfi Hama merkez-ir-Rumât, 103- El-Kavl-ül-Muhtetaf fî delâleti, 104- Keşf-ül-lebs an-il-mesâil-il-hams, 105- Gayret-ül-İmâm li Ebî Bekr ve Ömer ve Osman (r. anhüm), 106- Ecvibetü süâlâtin ursilet min-Mısr hadîsiyyetin: Hâfız Müzzî'nin, "Tehzîb-ül-kemâl" isimli kitabına yaptığı i'tirâzlara verdiği cevaptır. 107- Mes'eletü zekâtı mâl-il-yetim, 108- El-Kelâm alâ libâs-il-fütüvveti, 109- Bey'ul-merhûn fi gaybet-ül-medyûn, 110- El-Elfâz hel vudıat bi izâ-il-meân-iz-zihniyyeti ev-il-hâriciyyeti, 111- Ecvibetü mesâil: Usûl-i fıkha dâir olup, oğlunun sorduğu suâllerin cevâbıdır. 112- El-Arîdatü fil-beyyinet-il-müteâridati, 113- Mes'eletü tearüd-il-beyyineteyn, 114- Kitâbü birr-il-vâlideyn, 115- Ecvibetü es'ilet-in-hadîsiyyetin veredet min-ed-diyâr-il-Mısriyye, 116- Nasîhat-ül-kudât, 117-El-İktinâs fil-farkı beyn-el-hasri vel-kasri vel-ihtisâs fî ilm-il-beyân.

Ezher Üniversitesi âlimlerinden ve "Tathîr-ül-Fuâd min denis-il-i'tikâd" adlı eserin sahibi Muhammed Bahît el-Mutiî, Takıyyüddîn Sübkî'nin yazmış olduğu "Şifâ-üs-sikâm fî ziyâreti hayr-il-enâm" adlı eser hakkında şöyle demektedir: "Bu asırda İbn-i Teymiyye'nin bozuk sözlerini taklid eden ba'zı kimseler çıkıp, müslümanlar arasında bunları yaymaya, hattâ bunun için onun "Vâsıta" adlı eserini basdırıp neşretmeye başladılar. "Vâsıta" denilen bu kitap; Kitap, sünnet ve müslümanların akidelerine ters düşen, İbn-i Teymiyye'nin ortaya çıkardığı bid'atleri ihtivâ etmektedir. Bu kimseler, bu hareketleri ile, uyumakta olan bir fitneyi uyandırdılar. Üzerimize düşen vazîfeyi yerine getirmek, müslümanların "Vâsıta" kitabı ve İbn-i Teymiyye'nin yolunda gidenler vasıtasıyla dalâlete düşmemesi için, bu kitaba bir cevap yazmaya karar vermiştim. Ancak, büyük âlim Takıyyüddîn Sübkî'nin Şifâ-üs-sikâm eserini görünce, bu eseri tab edip neşretmekle iktifa ettik. Bu eser, İbn-i Teymiyye'nin hem "Vâsıta" adlı kitabında, hem de diğer kitaplarında bulunan sözlerine cevaptır. Onun bozuk düşüncelerini ve bozuk fikirlerindeki inadını ortaya koymaktadır. Böylece müslümanların doğru yolda bulunmalarına yardımcı olmaya çalıştık." "Şifâ-üs-sikâm fî ziyâreti hayr-il-enâm", İstanbul'da "Hakîkat Kitabevi" tarafında ofset yolu ile bastırılmıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

"Allahü teâlâya hamdolsun ki, bize Resûlü Muhammed aleyhisselâm ile lütufta bulundu. O'nun vâsıtası ile bize doğru yolu gösterdi. Bize, (O'na) hürmet ve ta'zimde bulunmamızı emretti. Her mü'mine, O'nu nefsinden, ana-babasından ve sevdiklerinden daha çok sevmeyi farz kıldı. Ona tâbi olmayı, kendi sevgisine vesile kıldı. O'na itaat etmeyi, şeytanın hîle, aldatma ve saptırmasından muhafaza edici kıldı. O'nun ismini şerefli kıldı. Kur'ân-ı kerîmde O'nu övdü. Kıyâmete kadar Allahü teâlânın salât ve selâmı Habîbinin üzerine olsun.

Bu kitabımın ismi, "Şifâ-üs-sikâm fî ziyâreti hayr-il-enâm"dır. On bölümdür. Birinci bölüm; Resûlullah efendimizin ziyâret edilmesine dâir hadîs-i şerîfleri, ikinci bölüm; ziyâret lafzı bulunmaksızın, sâdece Resûlullahın ziyâret edilmesine delâlet eden hadîs-i şerîfleri, üçüncü bölüm; Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret için sefere çıkmaya dâir hadîs-i şerîfleri, dördüncü bölüm; Resûlullah efendimizi ziyâretin müstehab olduğuna dâir âlimlerin sarih sözleri, beşinci bölüm; ziyâretin kurbet olduğuna dâir haberleri, altıncı bölüm; ziyâret için sefere çıkmanın kurbet olduğuna dâir haberler, yedinci bölüm; Resûlullah efendimizi ziyârete karşı çıkan kimsenin şüphelerini defetmeye ve onun sözlerini tahlile dâir, sekizinci bölüm; tevessül ve istigâseye dâir,

dokuzuncu bölüm; Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerinde diri olduğuna dâir, onuncu bölüm; şefaate dâirdir.

Ayrıca bu kitapta, ziyâret ile alâkalı hadîs-i şerîflerin mevdu' olduğunu, Resûlullah efendimizi ziyâret için sefere çıkmanın bid'at olduğunu, dinde yeri olmadığını zanneden kimselere de cevap verilmiştir. Onların bu iddialarının bozuk ve yanlış olduğu o kadar açık ve seçik ki, aslında cevap vermeye bile lüzum yoktur. Fakat ben bu kitabı, bu mes'eleyi derli toplu bir hâlde öğrenmek istiyenler için yazdım, önce bu kitaba "Şenn-ül-gâre alâ men enkere sefer-ez-ziyâreti" ismini vermiştim. Fakat daha sonra başta zikretmiş olduğum "Şifâ-üs-sikâm fî ziyâret-il-hayr-il-enâm" ismini tercih ettim.

Resûlullah efendimizi ziyârete dâir hadîs-i şerîfler:

1- "Kabrimi ziyâret edene şefaatim vâcib oldu." (Dâre Kutnî, Beyhekî ve başka âlimler bu hadîs-i şerîfi hasen olarak rivâyet ediyorlar) Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret husûsunda gelen hadîs-i şerîflerin hepsinin mevdu' olduğunu iddia edenlerin sözlerinin iftira olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Sübhânallah! Böyle söyleyen, Allahü teâlâdan ve Resûlünden (s.a.v.) de mi haya etmedi. Ondan önce bu sözü, ne bir âlim, ne bir câhil hiç kimse söylememiştir. Bir müslüman, kendisinden önce hiçbir âlimin mevdu' demediği bir hadîs-i şerîfe nasıl mevdu' diyebilir. Bu hadîs-i şerîfte, hadîs âlimlerinin mevdu' diye hükmettiklerini gerektirecek hiçbir sebep mevcût değildir. Hem hadîs-i şerîfin metni, dine de muhalif değildir, öyleyse, hangi yönden bu hadîs-i şerîfe mevdu' diye hükmedilir. Hâlbuki o, ya sahih veya hasen bir hadîs-i şerîftir.

Hadîs-i şerîfin senedine dâir bu açıklama kâfidir. Metnine gelince, hadîs-i şerîfteki **"Şefaatim vâcib oldu"**nun ma'nâsı; şefaatim haktır ve mutlaka olacaktır, şefaatim lâzımdır, demektir. Resûlullah efendimizin bu hadîs-i şerîfi mutlaka tahakkuk edecektir. Çünkü O va'detmiştir.

2- "Bir kimse beni ziyâret etmek için gelse ve başka birşey için niyeti olmasa, kıyâmet günü ona şefaat etmemi hak etmiş olur."

3- "Hac edip kabrimi ziyâret eden kimse, beni diri iken ziyâret etmiş gibi olur."

4- "Hac edip de, beni ziyâret etmiyen kimse, beni incitmiş olur."

5-"Kim beni ziyâret ederse, kıyâmet gününde bana komşu olur."

6- "Kim beni sırf Allah rızâsı için Medîne-i münevverede ziyâret ederse, kıyâmet gününde bana komşu olur."

7- "Ümmetimden bir kimsenin imkânı olduğu hâlde beni ziyâret etmezse, artık onun için mazeret yoktur."

8- "Kim beni ziyâret eder, kabrime kadar gelirse, kıyâmet günü ona şefaatçi (veya şâhid) **olurum."** (Eserde, bu hadîs-i şerîflerin senedleri ve hangi kitaplarda bulundukları da bildirilmiştir.)

Ziyâret lâfzı bulunmayıp, ziyâretin faziletine delâlet eden hadîs-i şerîfler ve haberler:

Ebû Dâvûd Sicistânî'nin Sünen kitabında, Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir kimse bana selâm verirse, Allahü teâlâ rûhumu geri gönderir, ben de o selâma cevap veririm."**

[Bu hadîs-i şerîf, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek rûhunun cesed-i şerîfinden ayrıldığını, selâm verilince geri verildiğini gösteriyor denilemez. Böyle söyliyenlere karşı âlimler çeşitli cevaplar vermiştir. İmâm-ı Süyûtî (r.a.) bu cevaplardan onyedisini bildiriyor. Bu cevapların en güzeli; Resûlullah (s.a.v.), cemâl-i ilâhîyi görmeye dalmıştır. Bedendeki duyguları unutmuştur. Bir müslüman selâm verince, mübârek rûhu, bu dalgınlıktan ayrılıp, beden duygularını alır. Bir dünyâ işi veya âhıret işi, aşırı düşünülürken, insan yanında konuşulanı duymaz. Cemâl-i ilâhîye dalan kimse, bir sesi işitebilir mi?]

Resûlullahın (s.a.v.) kendisine selâm vereni bilmesi: Abdullah bin Mes'ûd'un (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Bir mü'min bana salevât okuyunca, bir melek bana haber vererek, ümmetinden falan oğlu filân, sana selâm söyledi ve duâ etti"** der buyuruldu.

Ali bin Ebî Tâlib'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem buyurdu ki: **"Allahü teâlânın yeryüzünde dolaşan melekleri vardır. Bana ümmetimin okudukları salevâtları ulaştırırlar."**

Bekr bin Abdullah Müzenî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem; **"Hayâtım, sizin için hayırlıdır. Bana anlatırsınız. Ben de size anlatırım, öldükten sonra, vefâtım da sizin için hayırlı olur. Amelleriniz bana gösterilir, iyi işlerinizi gördüğüm zaman, Allahü teâlâya hamd ederim. Kötü işlerinizi gördüğüm zaman, sizin için af ve mağfiret dilerim"** buyurdu.

Kâdı İsmâil'in "Fadl-üs-salât alen-Nebiyyi (s.a.v.)" isimli kitabında, Resûlullah efendimizin şu hadîs-i şerîfi bildirilmektedir: **"Nerede olursanız olunuz, Bana salât ve selâm ediniz. Selâmınız ve galatınız bana ulaşır."**

Ammâr bin Yâser'in (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ bana bir melek verdi. Ben vefât ettiğim zaman o, kabrim üzerinde durur. Bana birisi salât okuduğu zaman; "Ey Ahmed! Falan oğlu filân sana salât okuyor" diyerek, onu ismi ve babasının ismi ile bildirir. Allahü teâlâ da salâtına** (duâsına) **karşılık, ona on salât** (rahmet) **eder."**

Evs bin Evs'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem buyurdu ki: **"Günlerinizin en faziletlisi Cum'a günüdür. Cum'a günü bana çok salât okuyunuz. Çünkü okuduğunuz salâtlarınız bana arz edilir."** Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Bizim salâtımız, vefâtınızdan sonra da mı size arz edilir?" dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Toprak, peygamberlerin vücûdunu çürütmez"** buyurdu.

Ebû Ümâme'nin (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Cum'a günü bana çok salât-ü selâm getirin. Okunan salevâtlar bana bildirilir. Kıyâmette bana en yakın olanınız, dünyâda bana en çok salevât-ı şerîfe getirenlerdir" buyurdu.**

Ebû Talhâ'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Biraz önce Cebrâil aleyhisselâm müjde getirdi. Allahü teâlâ buyurdu ki; ümmetinden biri sana bir salat söyleyince, Allahü teâlâ, ona karşılık on salat eder dedi"** buyurdu.

Evs bin Evs'in (r.a.) bildirdiği ve o ma'nâyı taşıyan hadîs-i şerîfler, ölümün, Resûlullaha (s.a.v.) salâtların bildirilmesine mâni olmadığına delâlet ediyor.

Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kabrimin yanında benim için okunan salevâtı işitirim. Uzak yerlerde okunanlar bana bildirilir."**

Diğer bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Kim kabrimin yanında bana salevât okursa, müvekkil bir melek onu bana bildirir.** (Bu), **onun âhıreti ve dünyâsı için kafidir. Kıyâmet gününde ona şâhid ve şefaatçi olurum."**

Süleymân bin Süheym (r.a.) şöyle anlattı: Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm ve; "Size gelip selâm veriyorlar. Acaba onların selâmlarını biliyor musun?" diye sordum. O zaman Resûlullah (s.a.v.); "Evet, onların selâmına cevap veriyorum" buyurdu.

İbrâhim bin Beşşâr şöyle anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Medîne-i münevvereye vardığımda, önce Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerine uğradım ve Resûl-i ekreme selâm verdiğimde, Hücre-i se'âdetin içinden; "Ve aleyküm selâm" sesini işittim."

Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret için sefere çıkmaya dâir haberler:

Eshâb-ı Kirâmdan Bilâl-i Habeşî (r.a.), Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyâret için, Şam'dan Medîne-i münevvereye sefer, yolculuk yaptı. Bu mevzûda, Bilâl-i Habeşî'nin bu seferi açık ve kesin delîldir. Hadîs âlimlerinden Ebû Muhammed Abdülganî Makdisî, Bilâl-i Habeşî'nin hayâtını anlatan "El-Kemâl" isimli eserinde şöyle anlatır:

Rivâyet edildiğine göre, Bilâl-i Habeşî, Resûlullahın (s.a.v.), âhırete teşrîflerinden sonra sâdece bir kere müezzinlik yaptı. Bu da, Şam'dan Medîne-i münevvereye Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret için geldiği zaman idi. Bu sırada Eshâb-ı Kirâm, ondan ezan okumasını istediler. O da, onların bu isteğini kabûl edip, ezan okumaya başladı. Fakat ezanı tamamlayamadı. Bu husûsta başka rivâyetler de vardır.

Ebüdderdâ'dan (r.a.) da şöyle nakledilir: "Ömer bin Hattab (r.a.) Beyt-i Makdis'i fethedip, Cabiye denen yere gelince, Bilâl-i Habeşî, Hazreti Ömer'den, Resûlullahın Medîne-i münevvereye hicretleri sırasında kendisine kardeş yaptığı Ebû Ruveyha'yı Şam'a yerleştirmesini istedi. Hazreti Ömer, onun bu teklifini kabûl etti. Bilâl-i Habeşî (r.a.) burada evlendi. Birgün rü'yâsında Resûlullah efendimizi gördü. Resûlullah efendimiz ona; "Bu ne eziyet böyle yâ Bilâl? Beni ziyâret edeceğin zaman yaklaşmadı mı?" diye buyurunca, Bilâl-i Habeşî üzüntü ile uyandı. Bineğine bindi ve korku ile Medîne-i münevvereye doğru yola çıktı. Resûlullahın kabr-i şerîflerine geldi. Orada ağlamaya başladı. Sonra Hasen ve Hüseyn'in (r.anhümâ) yanlarına gitti. Onlara sarıldı ve onları öptü. Onlar Hazreti Bilâl'e; "Mescid-i Nebevî'de Resûlullah için okuduğun ezan gibi bir ezanını dinlemek istiyoruz" dediler. Bilâl-i Habeşî (r.a.) onların bu isteğini kabûl etti. Mescid-i Nebevî'ye giderek, Resûlullah zamanında ezan okuduğu yerde durdu. Allahü Ekber, Allahü Ekber diye okumaya başlayınca, Medîne-i münevverede büyük bir heyecan meydana geldi. Eşhedü en lâ ilahe illallah deyince, bu durum daha da arttı. Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah okuyunca, herkes başlarını pencerelerden dışarı çıkardılar ve; "Yoksa Resûlullah (s.a.v.) tekrar mı dirildi?" dediler. Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra, bugünden daha çok erkek ve kadınların ağladığı birgün görülmedi. İbn-i Asâkir de, Hazreti Bilâl'in hayâtını anlatırken hâdiseyi zikretti.

İşte Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) zamanında, Bilâl-i Habeşî (r.a.) Medîne-i münevvereye sırf Resûlullah efendimizi ziyâret için; Tabiîn zamanında Ömer bin Abdülazîz'in gönderdiği şahıs ise, sırf onun selâmını Resûlullah efendimize ulaştırmak için gitmişti.

Medîne-i münevvereye bir ihtiyâcı için gidip, bu sırada da Resûlullahın ziyâret edilmesi veya sırf Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret gayesi ile Medine'ye gidilmesiyle ilgili haberler pekçoktur.

Mehrî'nin azadlısı Yezîd bin Mehrî şöyle anlatır: "Şam'dan Medine'ye giderken, Mısır vâlisi olan Ömer bin Abdülazîz'e uğradım. Bana dedi ki: "Ey Yezîd! Resûlullahı ziyâret saadetine kavuştuğun zaman, benden salât ve selâm söylemeni rica ederim." Buna benzer şeyleri, Ömer bin Abdülazîz'den, başkaları da rivâyet etmiştir.

Hanefî âlimlerinden Ebü'l-Leys Semerkandî, "Fetâvâ" adlı eserinin hac bahsinde şöyle anlatır: "Mekke-i mükerremeye gidecektim. Kâsım bin Gassân bana; "Senden bir isteğim var. Medîne-i münevvereye gidince, Resûlullaha (s.a.v.) benden selâm söyle" dedi.

Büyük fıkıh âlimleri de, hacının, hac vazîfesini tamamladıktan sonra, ziyâret için Medîne-i münevvereye gitmesinin müstehab olduğunu söylemişlerdir.

Hac mevzûunda İbn-i Asâkir, Târih'inde, İbn-i Cevzî de "Musir-ül-azm-is-sâkin" adlı eserinde, bir hikâyeyi şöyle naklederler "Muhammed bin Harb el-Hilâlî şöyle anlatır: Medîne-i münevvereye gidip, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerine girmiştim. Kabr-i şerîfi ziyâret edip, hizasında bir yere oturdum. Bu sırada bir Arabî gelip, kabr-i şerîfi ziyâret etti ve; "Ey Peygamberlerin en hayırlısı! Şüphesiz Allahü teâlâ sana doğru bir Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) indirdi. Onda meâlen; **"Onlar nefslerine zulm ettikten sonra gelirler. Allahü teâlâdan af dilerler. Resûlüm de, onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar"** buyuruyor (Nisâ-64). İşte ben, sana geldim. Allahü teâlâdan günahlarımı af ve mağfiret etmesini diliyorum. Günahlarımın bağışlanması için senin şefaatini ve yardımını istiyorum" dedi. (Başka bir rivâyette ise, "Sana geldim. Rabbimin katında günahlarımın bağışlanması için, şefaatini ve yardımını diliyorum" dedi) ve ağladı. Sonra şu şiiri okudu: "Ey burada olanların en hayırlısı. Canım, senin bulunduğun ve her türlü kerem ve yükseklik bulunan senin bu kabrine feda olsun." Sonra tövbe ve istiğfarda bulunup, oradan ayrıldı. Ben bu arada uyudum. Rü'yâmda Resûl-i ekremi gördüm. Bana; "O Arabî'ye yetiş, Allahü teâlâ, benim şefaatim ile onu af ve mağfiret eylediğini müjdele" buyurdu. Bunun üzerine ben uyandım. Derhâl onu aramak için dışarı çıktım. Fakat aradım bulamadım."

Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâretin müstehab olduğuna ve müslümanların bu husûstaki icmâ'ına dâir:

Alimlerin buyurdukları: Kâdı Iyâd (r.a.) buyurdu ki: Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyâret sünnettir. Müslümanlar bu husûsta icmâ' etti. Aynı zamanda bu, teşvik edilen faziletli bir iştir."

Kâdı Ebü't-Tayyib (r.a.) buyurdu ki: "Hac ve umreden sonra, Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret etmek müstehabdır."

Tecrid kitabında, Mahâmilî; "Hacının, Mekke-i mükerremede hac ile alâkalı vazîfeleri bitirdikten sonra, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret etmesi müstehabdır" demektedir.

Ebû Abdullah Hüseyn bin Hasen Halimi, "Minhâc" adlı eserinde, îmânın şu'belerini anlatırken, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ta'zim husûsunda şöyle demektedir: "Resûlullaha

(s.a.v.) ta'zim, onu görüp yüksek sohbetlerinde bulunan Eshâb-ı Kirâma nasîb olan büyük bir ni'mettir. Bugün ise, Resûlullahın kabrini ziyâret, O'na ta'zimi ifâde eden husûslardandır."

İmâm-ı Mâverdî, "Hâvi" adlı eserinde; "Resûlullahın kabr-i şerîflerini ziyârete gelince, emredilmiş bir husûs olup, mendûbdur" demektedir. Ahkâm-ı Sultaniyye'sinde ise; "Hac işlerini yürütmekle görevli kimseler, hacılar hac farizasını yaptıktan sonra, memleketlerine dönecekleri zaman, onları Medîne-i münevvere yolundan götürürler. Böylece hac ile beraber, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret ve O'na hürmet ve itaat husûsu da yerine getirilmiş olur. Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret, haccın farzlarından olmamakla beraber, dînen mendûb ve hacının müstehab ibâdetlerindendir" demektedir.

Mühezzeb sahibi ise; "Resûlullahın kabr-i şerîflerini ziyâret etmek müstehabdır" demektedir.

Kâdı Hüseyn (r.a.) buyurdu ki: "Hac bitirildikten sonra, sünnet olan şeyler şunlardır: Hacının mültezemde durup duâ etmesi, Zemzem suyundan içmesi, Medîne-i münevvereye gidip Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret etmesi."

Rüyânî buyurdu ki: "Hac vazîfesi bitirildikten sonra, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret müstehabdır:"

Eshâb-ı Kirâmın bu husûstaki icmâ'ı bilindiği için, onların bu mevzûdaki sözlerini bildirmeye ihtiyâç yoktur.

Hanefî âlimleri derler ki: Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret, en faziletli müstehab ve mendûblardandır."

Ebû Mensûr Muhammed bin Mükerrem Kirmanî, "Menâsikîn" adlı eserinde, Abdullah bin Mahmûd bin Beldehî "Muhtâr şerhinde", Ebü'l-Leys-i Semerkandî'nin Fetâvâ'sında haccın edası babında ve Hasen bin Ziyâd, Ebû Hanîfe'den (r.a.) şöyle naklettiler Ebû Hanîfe (r.a.) buyurdu ki: "Hacı için en iyisi, Mekke-i mükerremeden başlamasıdır. Hac vazîfesini eda edince, Medîne-i münevvereye uğrar, Medîne-i münevverede Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyâret eder. Hacca giderken önce Medîne-i münevvereye uğrar, sonra hac için Mekke-i mükerremeye giderse bu da olur. Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret edeceği zaman, kabr-i şerîfe yaklaşır. Kabir ile kıble arasında ayakta durur. Resûlullaha (s.a.v.), salât ve selâm, Ebû Bekr'e ve Ömer'e (r.anhümâ) Allahü teâlâdan rahmet diler."

Ebû Abbâs Sürûcî "Gaye" adlı eserinde şöyle demektedir: "Hac ve umre yapanlar Mekke-i mükerremeden döndüğü zaman, Medîne-i münevvereye giderler. Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret ederler. Zira kabr-i şerîfi ziyâret etmek kıymetli işlerdendir."

Aynı şekilde, Hanbelî mezhebi âlimleri de bu husûsu açıkça ifâde etmişlerdir. Hanbelî âlimlerinden Ebû Hattâb Mahfûz bin Ahmed İbni Hasen Kelûdânî, haccın sıfatı bölümünde şöyle demektedir: "Hacı haccını bitirdiği zaman, Resûlullahın (s.a.v) kabr-i şerîfini ziyâret etmesi müstehâbdır."

Abdürrahmân bin Yezîd, Atâ ve Mücâhid'den (r.anhüm) şöyle nakletti: "Hacca gidileceği zaman, önce Mekke-i mükerremeye gidilip, hac vazîfesi ifâ edildikten sonra, istenirse Medîne-i münevvereye gidilir."

İbrâhim Nehâî şöyle buyurdu: "Hacca veya umreye gidildiği zaman, önce Mekke-i mükerremeden başlanır. Hac ve umre yapıldıktan sonra, Medîne-i münevvereye gidilir," (önce

Medîne-i münevvereden başlanıp, sonra Mekke-i mükerremeye gidileceğini söyliyen âlimler de vardır.)

Önce ve sonra gelen âlimler, ister Mekke-i mükerremeye gitmeden önce, ister Mekke-i mükerremede hac vazîfesini eda ettikten sonra olsun, Medîne-i münevvereye gidilmesini söylemişlerdir. Medîne-i münevvereye gitme sebeplerinden en büyüğü, Resûlullah efendimizi ziyâret etmektir.

Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah bin Hüseyn Samiri de, "Müstev'ab" adlı eserinde, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret babında şöyle demektedir: "Hacı, Medîne-i münevvereye gittiği zaman, şehre girerken gusl abdesti alması müstehâbdır. Sonra Resûlullahın (s.a.v.) mescidine gelir, sağ ayağı ile girer ve kabr-i şerîfin yanına gelir. Yüzü kabr-i şerîfe, arkası kıbleye ve minber sol tarafına gelecek şekilde durur." Burada Resûlullaha (s.a.v.) nasıl selâm verileceği ve duâ edileceği açıklanmıştır. Bu duânın bir kısmı şöyledir: "Allahım! Sen kitabında Nebine (s.a.v.) meâlen; **"Onlar nefslerine zulm ettikten sonra gelirler. Allahü teâlâdan af dilerler. Resûlüm de, onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar"** buyurdun (Nisâ-64). Şimdi senin Nebini (s.a.v.) ziyârete geldim. Senden af ve mağfiretini diliyorum. O hayatta iken O'na gelene mağfiretini vâcib kıldığın gibi, bana da af ve mağfiretini vâcib kılmanı, diliyorum. Allahım! Sana Habîbin (s.a.v.) ile teveccüh ediyorum." Mescid-i nebevî'den ayrılacağı zaman, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfi yanına gelir, veda eder.

Yine Hanefî mezhebi âlimlerinden Ebû Mensûr Kirmanî buyurdu ki: "Eğer bir kimse sana Resûlullaha (s.a.v.) selâmını iletmeni söylemişse, kabr-i şerîfte; "Esselâmü aleyke, yâ Resûlallah! Min fülân bin fülân senin Allahü teâlânın katında rahmet ve mağfireti için şefaatçi olmanı diliyor. Ona şefaatçi ol" der.

Hanbelî mezhebi âlimlerinden Necmüddîn Hamdân şöyle demektedir: "Mekke-i mükerremede hac vazîfesini bitiren bir kimse, Resûlullahı (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i ziyâret eder. Bu ziyâreti, ister haccı bitirdikten sonra, ister hacdan önce yapar."

Meşhûr Hanbelî Mezhebi âlimi Muvaffaküddîn İbni Kudâme, Hanbelî mezhebinde en çok tutulan ve okunan "Mugnî" kitabına, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâretin müstehab olduğuna dâir bir bölüm koymuştur.

Abdülhak Saklî. "Tehzîb-üt-Tâlib" kitabında, büyük Mâlikî âlimlerinden Ebû İmrân'dan naklen; Resûlullahın kabrini ziyâretin mühim sünnetlerden olduğunu bildirmiştir.

Ebû Abdullah İbni Batta el-Ukberî, "El-İbâne an şeriat-il-firket-in-nâciyeti ve mücânebet-il-fîrek-il-mezmûme" adlı eserinde, Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâreti şöyle ta'rîf eder "Ziyâret eden kimse, kabr-i şerîfe gelir. Kabr-i şerîfe doğru döner. Kıble, arkasında kalır. "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyu ve rahmetullahi ve berakâtühü" der, daha başka okuyacaklarını okur, duâlarını yapar. Sonra biraz sağ tarafa gider. Hazreti Ebû Bekr'e selâm verir, sonra biraz daha sağa gider. Hazreti Ömer'e selâm verir. Bunu hiç kimse inkâr etmemiş, hiç kimse buna muhalefet etmemiştir."

Kâdı Iyâd şöyle nakleder: "İshâk bin İbrâhim el-Fakîh şöyle dedi. Hacceden kimseye lâyık olan, Medîne-i münevvereye uğramak, Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde namaz kılmak, Resûlullahın (s.a.v.) Ravda-i mutahherasını, minberini, kabr-i şerîfini, oturdukları, mübârek ellerinin değdiği, mübârek ayaklarının bastığı yerleri, yaslandıkları direkleri, Cebrâil'in (a.s.)

vahy getirdiği, Eshâb-ı Kirâmın ve müctehid âlimlerin gelip kaldıkları bu yerleri görmek sûretiyle bereketlenmek ve bunlardan ibret almaktır.”

Mâlikî âlimlerinden Bâcî dedi ki: “Birçok kimse uzak yerlerden, sırf Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret için yola çıkmışlardır.”

Ebû Bekr Muhammed bin Hüseyn Acürnî, “Şeriat” isimli eserinin Ebû Bekr ve Ömer’in (r.anhümâ) Resûlullahın yanına defnedilmesi bahsinde şöyle der: “Önce ve sonra gelen ve hac mevzûunda eser yazan bütün İslâm âlimleri, ister hac ve umre yapmak niyetiyle olsun veya böyle bir maksad için değil de, sâdece Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret etmenin faziletinden dolayı Medîne-i münevverede kalmayı niyet eden kimseler için yazılan kitaplarında, Resûlullaha (s.a.v.), Ebû Bekr ve Ömer’e (r.anhümâ) nasıl selâm verileceğini öğretmişlerdir.”

İbn-i Ebû Zeyd, kabirleri ziyâret babında şöyle der: “Uhud’dâki şehidlerin kabirleri ziyâret edilir. Resûlullaha (s.a.v.) ve Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer’e selâm verildiği gibi, onlara da selâm verilir.”

İbn-i Humeyd şöyle nakletti: “Emîr-ül-mü’minîn Ebû Ca’fer, Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde, İmâm-ı Mâlik’e sesli olarak birşeyler söylemişti. Bunun üzerine İmâm-ı Mâlik Ebû Ca’fer’e; “Ey mü’minlerin emîri! Bu mescidde sesini yükseltme, zira Allahü teâlâ Kur’ân-ı kerîmde meâlen; **“Ey îmân edenler! Peygamberin sesinden daha yüksek sesle konuşmayınız! O’na birbirinize seslendiğiniz gibi seslenmeyiniz! Böyle yapanların ibadetlerinin sevâbları yok olur. Resûlullahın yanında seslerini kısanların kalblerini, Allahü teâlâ takvâ ile doldurur. Onların günahlarını affeder ve çok sevâb verir. O’nu dışarıdan bağırarak çağıranlar, düşünemiyorlar”** buyuruyor (Hucurât: 2-4). Resûlullaha vefâtından sonra hürmet, hayatta iken gösterilen hürmet gibidir. Bunun üzerine Ebû Ca’fer; “Ey Ebû Abdullah! (İmâm-ı Mâlik’in künyesi Ebû Abdullah’dır.) Kıbleye dönerek mi duâ edeyim, yoksa Resûlullaha mı döneyim?” diye sorunca, İmâm-ı Mâlik; “Yüzünü Resûlullahdan çevirme. Çünkü O, kıyâmet gününde hem senin, hem de baban Âdem aleyhisselâmın, Allahü teâlâ katında vesilenizdir. Bilakis Resûlullaha doğru dön, O’nun şefaatini iste. Allahü teâlâ O’nun şefaatini kabûl eder. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresinin altmışdördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen: Onlar nefslerine zulm ettikten sonra gelirler. Allahü teâlâdan af dilerler. Resûlüm de, onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar” buyuruyor” dedi.

İmâm-ı Mâlik’in (r.a) bu sözlerine dikkatlice bakılırsa, Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret, O’nu Allahü teâlâ katında vesile yapmayı, Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde edebi gözetmeyi ifâde etmektedir.

Kâdı Iyâd, İbn-i Habîb’in şöyle dediğini bildirir “Resûlullahın (s.a.v.) mescidine girerken, “Bismillah veselâmün alâ Resûlullah vesselâmu aleynâ min Rabbinâ ve sallallahü ve melâike-tühü alâ Muhammedin. Allahümmegfir li zünûbi vefteh li ebvâbe rahmetike ve cennetike vekfiznî mineşşeytânirracim.” denir. Sonra Ravda-i mutahheraya girilir. Burası, kabr-i şerîf ile minber arasıdır. Kabr-i şerîfe gitmeden önce, burada iki rek’at namaz kılınır. Sonra kabr-i şerîfin yanında mütevâzi bir şekilde durulur. Resûlullaha (s.a.v.) salevât ve bilinen senalar yapılır. Sonra Kûba mescidine ve şehîd olan Eshâb-ı Kirâmın kabirlerine gidilir. Bu ihmâl edilmez.”

Hac ve umresini şartlarına uygun olarak bitiren kimse, Medîne-i münevvereye gider. Resûlullaha (s.a.v.) selâm verir, duâ ve niyazda bulunur. Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer’e

selâm verir. Bakî' kabristanına gider. Orada bulunan Eshâb-ı Kirâmın ve Tabiînin kabirlerini ziyâret eder. Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde namaz kılar. Hacının, gücü yeterken bunları terk etmemesi gerekir.

Bunların hepsi, dört mezhebden yapılan nakillerdir. Eshâb-ı Kirâm ve Tabiînden yapılan nakillere gelince, Abdullah bin Ömer'in (r.a.) Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfine gelip, Resûlullaha selâm verdiği çok çeşitli yollardan bildirilmiştir.

İbn-i Avn rivâyet etti: "Birisi Nâfi'ye (r.a); "İbn-i Ömer kabr-i şerîfe selâm verir miydi?" diye sordu. Nâfi de (r.a.); "Evet! Yüz kere veya daha fazla onu gördüm. Kabr-i şerîfe gelir. Orada durur. Resûlullaha (s.a.v.), Ebû Bekr ve babasına selâm verirdi" diye cevap verdi."

Ebû Hanîfe (r.a) şöyle anlattı: Eyyûb Sahtiyanî, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfine yaklaştı. Kıbleye arkasını verip, yüzünü kabr-i şerîfe döndü ve çok ağladı."

Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret kurbettir (ibâdettir). Bu, Kitâb, sünnet, icmâ' ve kıyâs ile sabittir. Nisa sûresi altmışdördüncü âyet-i kerîmesi, Resûlullaha (s.a.v.) gitmeyi teşvik etmekte, O'nun huzûrunda istiğfarda bulunmaya, O'nun da onlar için af ve mağfirette bulunacağına delâlet etmektedir.

Hadîs-i şerîflerde kabirleri ziyâret emredilmiştir. Hadîs-i şerîfte: **"Kabirleri ziyâret ediniz! Bu ziyâretler, sizlere âhıret gününü hatırlatır"** buyuruldu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabri, kabirlerin seyyididir. Resûlullahın kabr-i şerîfi de, hadîs-i şerîfte geçen kabirler ifâdesine dâhildir. Ziyâret emrine o da dâhildir.

Vâkıdî, Fütûh uş-Şam adlı eserinde şöyle demektedir: "Ebû Ubeyde bin Cerrah (r.a.), Beyt-i Makdis'in evlerine kadar geldiği zaman, Meysere bin Mesrûk ile Halife Hazreti Ömer'e bir mektûp gönderdi. Meysere (r.a.), Medîne-i münevvereye girdiği vakit gece idi. Önce Mescid-i Nebevî'ye girdi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerine ve Hazreti Ebû Bekr'in kabrine selâm verdi."

Yine aynı kitapda şöyle anlatılır: "Hazreti Ömer, Beyt-i Makdis halkı ile sulh yapmıştı. Bu sırada Ka'b-ül-Ahbâr gelip müslüman oldu. Hazreti Ömer onun müslüman olmasından dolayı çok sevindi. Ka'b-ül-Ahbâr'a; "İstersen benimle Medîne-i münevvereye gel, orada Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret edersin, bu ziyâret senin için fâideli olur" dedi. Ka'b-ül-Ahbâr, Hazreti Ömer'e; "Ey Mü'minlerin emîri! Emrettiğin gibi yapayım" dedi: Hazreti Ömer, Medîne-i münevvereye gelince, önce Mescid-i Nebevî'ye geldi. Resûlullah efendimize selâm verdi. Bu hâdiseyi, hadîs ve târih âlimleri de anlattı."

Âlimler, erkekler için kabirlerin ziyâretinin müstehab olduğunda icmâ' etmişlerdir. Bunu bildirenlerden birisi de, Ebû Zekeriyyâ Nebevî'dir. Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret husûsunda, erkek ile kadın arasında fark yoktur. Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerinin dışındaki kabirlerin ziyâretine gelince, erkeklere müstehab olduğunda icmâ' vardır. Kadınlara gelince, Şafiî mezhebine göre burada dört şekil vardır. Birincisi ve en meşhûru; kadının, Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfinden başkasını ziyâret etmesi mekrûhtur. Ebû Hâmid, Mehâmilî, İbn-i Sebbâg ve başka âlimler bunu kesin olarak ifâde etmişlerdir. Âlimlerin ekserisi, bundan başkasını zikretmemişlerdir. İkincisi; caiz olmadığıdır. Mühezzeb sahibi ve Beyân sahibi böyle söylemişlerdir. Üçüncüsü; ne müstehabdır ne mekrûhtur. Bilakis mübahtır. Bunu Rûyânî söyledi Dördüncüsü; kadınların âdetleri olduğu üzere, geçmiş hâtıralarını sayıp inliyerek üzülmek

ve ağlamak için olursa, haramdır. Böyle birşey olmadan, sâdece ibret almak için ise mekrûhtur. Ancak kadın yaşlı ise mekrûh olmaz.

Kabirleri ziyâret birkaç kısımdır. Birinci kısım: Sâdece ölümü ve âhıreti hatırlamak için olur. Bunda, sahiplerini tanımadan sâdece kabirleri görmek kâfidir. Burada, onlar için af ve mağfiret dilemekten başka bir maksad yoktur. Bu ise müstehabdır. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Kabirleri ziyâret ediniz! Bu ziyâretler, sizlere âhıret gününü hatırlatır"** buyurdu. Şöyle ki; insan bir kabri gördüğü zaman, ölümü ve ölüm sonrasını hatırlar. Bu ise, insanın ibret ve nasihat almasına vesile olur.

İkinci kısım: Kabirlerin sahiplerine duâ etmek için ziyâret etmektir. Bu, Resûlullahın (s.a.v.) Bakî' kabristanında bulunanları ziyâret etmesi ile sabittir. Bu, her müslüman için müstehabdır.

Üçüncü kısım: Hayır ve salah sahibi kimselerden olan kabir sahiplerinden bereketlenmek için olur.

Dördüncü kısım: Kabir sahibinin hakkını eda etmek için olur. Bir kimsede başkasının hakkı varsa, o kimsenin, o hakkı olan şahsa hem sağlığında hem de vefâtından sonra iyilik yapması gerekir. Vefâtından sonra o şahsın kabrini ziyâret etmek bu iyiliklerdendir.

Kabri ziyâret etmek meyyite merhamet ve acıma ma'nâsını da taşır. Meyyit, kabrinde bulunduğu müddetçe, dünyâda iken sevdiği bir kimse onu ziyâret ettiği zaman, bundan sevinir ve teselli bulur. Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, bir tanıdığının kabrine uğrayıp selâm verse, meyyit onu tanır ve cevap verir. Tanımadığı meyyite selâm verirse, meyyit sevinir ve cevap verir"** buyurdu.

Resûlullah efendimizi ziyâret kurbettir (ibâdettir). Bu, birkaç bakımdan olur 1- Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Onlar nefslerine zulm ettikten sonra gelirler. Allahü teâlâdan af dilerler. Resûlüm de, onlar için istiğfar ederse, Allahü teâlâyı elbette tövbeleri kabûl edici ve merhamet edici olarak bulurlar"** buyuruldu. (Nisâ-64)

2- İkinci delîl sünnettir. **"Kim benim kabrimi ziyâret edene..."** hadîs-i şerîfinin umûmundan anlaşılmaktadır. Bu hadîs-i şerîf, uzakta ve yakında olana, sırf Resûlullahın kabrini ziyâret için gidene ve yolculuk vesilesi ile ziyâret edene şâmildir. Bunların hepsi hadîs-i şerîfin umûmuna dâhildir. Bilhassa; **"Kim sırf ziyâret için bana gelirse..."** hadîs-i şerîfi, ziyâret için yolculuk yapmak husûsunda, hattâ sırf bu niyet ile yola çıkmak, başka hiçbir şeyi düşünmemek husûsunda gayet açıktır.

3- Resûlullah efendimizi ziyâret kurbet (ibâdet) olunca, ziyâret için sefere çıkmak da kurbettir. Çünkü ziyâret, bir yerden bir yere intikâldir. Bu yüzden, sefer de ziyâret kelimesine dâhildir. Aynı şekilde Resûlullah efendimizin (s.a.v.), kabirleri ziyâret etmek için Medîne-i münevvereden çıktıkları da sabittir. Yakına çıkmak caiz olunca, uzağa çıkmak da caizdir. Başkasının kabrine gitmek meşrû olunca, Resûlullahın kabr-i şerîfine gitmek öncelikle meşrûdur.

4- Bu husûsun caiz olduğunda, önce ve sonra gelen âlimler sözbirliği etmişlerdir. Her sene müslümanlar, hac vazîfesini yerine getirdikten sonra, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etmektedirler. Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini, hacdan önce ziyâret de etmişlerdir. Eğer hacca giderken yolları Medîne-i münevvereden geçmezse, mallarını ve paralarını bu yolda sarf ederek, uzun mesafeleri katedip, yine Resûlullahın (s.a.v.) ziyâretine geliyorlardı. Bu yolculuğu, Resûlullahı ziyâretin kurbet (ibâdet) ve tâat olduğuna inanarak yapıyorlardı. Asırlardan beri,

şarkta ve garbda, aralarında âlimlerin ve sâlihlerin de bulunduğu büyük bir topluluğun hatâ üzere olması imkânsızdır. Onların hepsi de bunu, O'nun vesilesi ile Allahü teâlâya yakınlaşmak için yapıyorlardı. Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret etmiyenler, ya imkânı olmadığından veya bir mâni bulunduğundan gidememektedirler. Buna rağmen mümkün olsa, her zaman için gitmeyi istemektedirler. Kim bu kadar kalabalık bir topluluğun hatâ üzerinde bulunageldiklerini söylerse, kendisi hatâ üzeredir.

5- İbâdete vesile olan şey de ibâdettir. Çünkü dinde, işler maksadlarına göre mu'teberdir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın, onunla hatâları mahvedip dereceleri yükselttiği şeyi size bildireyim mi? Şiddet ve melâlet anlarında âdabına riâyet ederek güzelce abdest almak, câmilere gitmek ve bir namazı kıldıktan sonra diğer namaz vaktini beklemektir,** (sonra üç defa) **İşte bu ribâttır."** Burada "Şiddet ve meâlet anları"ndan murâd, şiddetli soğuk, sahibini hareketten alıkoyan hastalık ve insanın abdest almasını zorlaştıran daha başka hâllerdir. Mescide gitmenin kıymetli ve şerefli oluşu, bir ibâdete vesile olduğundan dolayıdır.

Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Her kim Allah yolunda hicret ederse, yeryüzünde gidecek çok yer ve genişlik bulur. Kim Allah ve Resûlüne itaatle hicret ederek evinden çıkar da, sonra ona ölüm yetişirse, onun ecri** (mükâfatı) **gerçekten Allaha düşmüştür. Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."** buyuruluyor (Nisâ-100). Bu âyet-i kerîme, mevzûmuz için güzel bir delîldir. Çünkü, Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret için yola çıkan kimse, Allah ve Resûlüne itaatle muhacir olarak evinden çıkmıştır. Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Medînelilere ve civarlarındaki çöl bedevilerine, Resûlullahın emirlerine aykırı hareket etmek** (ve yaptığı savaştan geri kalmak) **uygun olmadığı gibi, kendisinin bizzat katlandığı zahmetlere, onların da katlanmaya rağbet etmemeleri yaraşmaz. Muhalefetin caiz olmayışının sebebi şudur: Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri bir susuzluk, bir yorgunluk bir açlık, kâfirleri kızdıracak bir yere basmaları ve düşmana karşı bir muvaffakiyete erişmeleri yoktur ki, mukabilinde kendilerine sâlih bir amel yazılmış olmasın. Çünkü Allah güzel amel edenlerin mükâfatını zayi etmez"** buyuruluyor (Tevbe-120).

Şüphesiz sefer ve başkaları gibi meşakkat bulunan birşeyle ibâdete tevessül eden kimse, bu meşakkati Allahü teâlâ için yüklenmiş olur. Böyle bir kimseden Allahü teâlâ râzıdır. Onun bu gayretlerinin karşılığını verir, ibâdete vesile olan mübahda meşakkat bulunmasa da, o mübahla kurbet olan bir fiili yapmak kasdedildiği için, onda yine sevâb vardır. Meselâ ibâdet yapabilmek için gerekli kuvveti kazanayım diye uyumak böyledir.

Tevessül, istigâse ve teşeffü':

Bil ki, Resûl-i ekrem ile tevessül, istigâse ve teşeffü', ya'nî Resûlullah efendimizi (s.a.v.) Allahü teâlâ katında vesile etmek, O'nun yardımını ve şefaatini istemek caizdir. Bunun caiz ve güzel işlerden olduğu, her dindar için ma'lûmdur. Bunlar Peygamberlerin (aleyhimüsselâm), Selef-i sâlihînin, ulemâ ve diğer müslümanların yaptığı işlerdendir. Din ehli hiç kimse bunu kötü görmemiştir. Şimdiye kadar bunları kabûl etmiyen hiç kimseye rastlanmamıştır. Fakat ba'zı âlim geçinen bozuk i'tikâd sahipleri ve onun yolunda gidenler, bunları kabûl etmemektedirler.

Deriz ki: "Her zaman ister yaratılmadan önce, ister yaratıldıktan sonra, dünyâdaki hayâtında ve vefâtından sonra; berzah, kabir âleminde, kıyâmet günü dirildikten sonra, Arasat meydanında ve Cennette, Resûlullah efendimiz ile tevessül etmek caizdir. Tevessül üç çeşittir.

Tevessül, ihtiyâç sahibinin Allahü teâlâdan, Resûlullahın (s.a.v.) hürmetine, O'nun Allahü teâlâ katındaki hürmetine veya O'nun bereketiyle Allahü teâlâdan istemesidir. Bu üç hâlde de tevessül caizdir. Bunlardan herbiri hakkında sahih haberler mevcûttur. Bu da üçe ayrılır.

İlki: Resûlullah (s.a.v.) yaratılmadan önce O'na tevessül, Resûlullah (s.a.v.) yaratılmadan önceki tevessüle, geçmiş Peygamberlerle (aleyhimüsselâm) alâkalı haberler (hadîs-i şerîfler) buna delâlet eder. Bu konuyu Hâkim Ebû Abdullah, Müstedrek adlı eserinde bildirmiştir. Ömer bin Hattâb'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu. **"Âdem aleyhisselâm zelleyi i'tirâf edince; "Yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâmın hakkı için beni bağışla" dedi. Allahü teâlâ; "Ey Adem! Sen Muhammed aleyhisselâmı nereden biliyorsun! Ben henüz O'nu yaratmadım" buyurdu. Bunun üzerine Âdem aleyhisselâm; "Şuradan biliyorum ki, sen beni yed-i kudretinle yaratıp bana rûh üflediğin zaman, başımı kaldırıp, Arş üzerinde "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" yazılmış olduğunu gördüm. Bildim ki, sen, hiç kimsenin ismini, şerefli isminin yanında getirmezsin. Ancak en sevdiğin kulunun ismini getirirsin" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Ey Âdem! Doğru söyledin. O, bana halkın en sevgilisidir. Madem ki O'nun hürmetine benden mağfiret istedin, gerçek olarak ben de seni affettim. Eğer Muhammed olmasaydı, seni yaratmazdım" buyurdu.** Bir müslüman, aklın ve dînin red etmediği birşeyi nasıl red edebilir? Buna nasıl cür'et gösterebilir?

Nûh, İbrâhim (aleyhimüsselâm) ve diğer peygamberlerin tevessüllerine gelince, bunu müfessirler (tefsîr âlimleri) tefsîrlerinde bildirmişlerdir. Biz burada, bu hadîs-i şerîf ile ve Hâkim Ebû Abdullah'ın onu sahih kabûl etmesiyle yetiniyoruz. Tevessül, istigâse, teşeffü' ve teveccüh'ün ma'nâları arasında fark yoktur. Çünkü Allahü teâlânın duâyı kabûl etmesi için, Resûl-i ekrem (s.a.v.) vesile yapılıyor. Burada maksâd; kulun, Allahü teâlâ katında kesin olarak derecesi ve kıymeti olduğuna inandığı kimseyi vâsıta ederek istemesidir. Şüphesiz, Resûlullahın (s.a.v.) Allahü teâlânın katında çok yüksek derecesi vardır. Âdette bile durum böyledir. Bir kimsenin diğer bir kimsenin yanında kıymet ve derecesi çok olursa, onun hiçbir sözünü red etmez. Hattâ başka birisi, onun ismini söyleyerek o kimsenin yanına gittiği zaman, onun isteğini. İsmini veya selâmını getirdiği o şahsın hatırı için yerine getirir. Hâlbuki. İsmini veya selâmını getirdiği şahıs orada mevcût değildir. Yaratılmadan önce Resûlullah (s.a.v.) ile tevessül etmek de böyledir. Burada sâdece Allahü teâlâdan istenmekte, duâ yalnız Allahü teâlâya yapılmaktadır. Sevilen ve kadr-ü kıymeti yüksek olan kimseyi zikretmek, yapılan duânın kabûlüne vesile olmaktadır. Nitekim rivâyet edilen sahih duâlarda da durum böyledir. Meselâ bu duâlardan birisi şöyledir. "Senin her isminle, senin esmâ-i husnân ile senden isterim. Senin Allah olman hürmetine senden isterim. Gazâbından rızâna, cezandan afiyet vermene sığınırım. Senden sana sığınırım."

Bütün yapılan bu duâlarda, kendisinden istenilen, şeriki, ortağı olmayan yalnız Allahü teâlâdır. Duâda vesile edilen ise değişiktir. Böyle vesile edilerek yapılan duâ ne şirktir, ne de Allahü teâlâdan başkasından istemektir. Resûlullah (s.a.v.) vesile edilerek yapılan duâ da böyledir. Yoksa, Resûlullahdan istemek değildir. Bilakis Allahü teâlâdan istemektir. Burada Resûlullahın (s.a.v.) hatırı için Allahü teâlâdan istenmektedir. Sâlih ameller vesile edilerek Allahü teâlâdan istenince, Resûlullah (s.a-v.) vesile edilerek Allahü teâlâdan istemek, sâlih amellere göre çok daha önde, üstün ve kıymetlidir. "Yâ Râbbi! Muhammed aleyhisselâmın hakkı için senden İstiyorum" denilince, buradaki "hakkı için" ile murâd; Resûlullahın, Allahü teâlâ katındaki derecesi ve kadridir.

İkincisi: Resûlullah (s.a.v.) yaratıldıktan sonra hayatta iken O'nunla tevessül yapmaktır. Ebû Îsâ Tirmizî'nin "Sahîh"indeki duâ bahsinde bulunan rivâyet bu kısımdandır. Osman bin Hanîf şöyle rivâyet etti: "Bir a'mâ Resûlullaha (s.a.v.) gelerek; "Yâ Nebîyyallah! Gözümü kaybettim. Bana duâ et" dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.) o şahsa; **"Abdest al, iki rek'at namaz kıl, sonra; Allahümme innî es'elüke ve eteveccehû ileyke bi-nebiyyike Muhammedin nebiyyirrahmeti yâ Muhammed! İnnî eteşeffeu bike fî reddi basarî Allahümme" de!"** buyurdu. O şahıs buyurulanı yaptı. Allahü teâlâ, ona gözünün görmesini tekrar ihsân etti.

Üçüncüsü: Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra tevessül etmektir. Ebû Umâme bin Sehl bin Hanîf şöyle anlatır: ihtiyâç içerisinde olan birisi amcam Osman bin Hanîf ile karşılaşınca, amcama ihtiyâcı olduğunu söyledi. Amcam ona; "Git güzelce bir abdest al, sonra mescide gel. Orada iki rek'at namaz kıl. Sonra; "Allahümme innî es'elüke ve eteveccehû ileyke bi-nebiyyinâ Muhammedin nebiyyirrahmeti yâ Muhammed! innî eteveccehû ileyke ilâ Rabbike feyakdî haceti" de ve hacetini söyle. Ben senin yanına gelirim" dedi. O zât gitti ve amcamın dediği gibi yaptı. Sonra Osman bin Affân'ın (r.a.) evine gitti. Hizmetçisi kapıyı açtı ve onu Osman bin Affân'ın (r.a.) huzûruna aldı. Osman bin Affân (r.a.) o zâta; "Ne ihtiyâcın var?" dedi. O zât da ihtiyâcını anlattı. Osman bin Affân da o zâtın bütün ihtiyâçlarını giderdi. Ve ona; "Niçin bu zamana kadar, ihtiyâcın olduğunu söylemedin? Bir daha ne ihtiyâcın varsa söyle" dedi. Daha sonra o zât, Osman bin Affân'ın yanından ayrıldı. Yolda amcama rastladı. Ona; "Allahü teâlâ seni hayırla mükâfatlandırsın. Sen ona söyleyinceye kadar, o benim ihtiyâcımı gidermedi" deyince, amcam; "Vallahi ona birşey söylemedim. Fakat, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) huzûrunda bulunuyordum. O sırada Resûlullaha (s.a.v.) bir a'mâ geldi. Resûlullaha (s.a.v.) gözünün görmediğini arz etti. Resûlullah, ona sabretmesini bildirdi. O a'mâ; "Yâ Resûlallah! Hiçbir fâidem yok. Bu durum bana ağır geldi" dedi. Resûlullah (s.a.v.) ona, gidip güzelce abdest almasını, sonra iki rek'at namaz kılıp, öğrettiği duâ ile duâ yapmasını emretti. O zât, Resûlullahın (s.a.v.) emrettiği gibi yaptı. Daha biz oradan ayrılmadan kısa bir süre sonra, o zât yanımıza geldi. Onda, daha önce hiç a'mâlık yokmuş gibi olduğunu gördük.

Tevessülün ikinci nev'i: Tevessülün, duâ, isteme ma'nâsına olmasıdır. Bu da birkaç hâldedir. Bunlardan birisi, Resûlullahın (s.a.v.) hayâtında olmuştur. Müslümanlar, başlarına herhangi bir sıkıntı geldiği zaman, durumu Resûlullaha arz ederler, ondan yardım isterlerdi. Böyle haberler Buhârî ve Müslim'de mevcûttur.

Şöyle anlatılır: "Cum'a günü birisi Mescid-i Nebevî'ye girdi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ayakta hutbe okuyorlar idi. O zât ayakta olarak Resûlullaha döndü; "Ey Allahın Resûlü! Mallarımız, ekinlerimiz helak oldu. Hiçbir çâremiz de yok. Bize yardım etmesi için Allahü teâlâya duâ et" dedi. Resûlullah (s.a.v.), mübârek ellerini kaldırdı ve; **"Allahım! Bize yardım et. Allahım! Bize yardım et"** diye duâ etti. O sırada Resûlullahın arka tarafında, semâda bir bulut ortaya çıktı. Semânın ortasına gelince, dağıldı ve yağmur yağmaya başladı. O sırada güneş dahî görülmedi"

Resûlullah efendimize nisbeti olan, akrabalığı olan kimse ile de tevessül olunabilir. Nitekim Ömer bin Hattâb (r.a.), kıtlık olduğu zaman Resûlullah efendimizin (s.a.v.) amcası Hazreti Abbâs ile tevessül etti. Ya'nî onu vesile ederek Allahü teâlâdan yağmur istedi. "Yâ Rab bî! Kıtlık olduğu zaman, Resûlullah efendimiz ile sana tevessül ederdik. Sen bize yağmur verirdin. Şimdi sana, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) amcası ile tevessül ediyoruz. Bize yağmur ihsân et" diye duâ edince, Allahü teâlâ onlara yağmur verdi. Bu hâdiseyi, Buhâri, Enes bin Mâlik'den (r.a.) bildirmiştir.

Bu şekilde başka sâlih müslümanlarla da tevessül edilebilir. Bunu dindar hiçbir müslüman inkâr etmemiştir.

Tevessül, kabir âleminde de olur. A'meş şöyle rivâyet etti: Hazreti Ömer zamanında kıtlık oldu. Eshâb-ı Kirâmdan birisi, Resûlullahın kabr-i şerîfine gitti ve; "Yâ Resûlallah! Ümmetin için Allahü teâlâdan yağmur iste! Yoksa onlar helak olacaklar" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem, rü'yâsında o Sahâbîye; "Ömer'e git, selâmımı söyle. Ona yağmur yağacağını haber ver" buyurdu. O Sahâbî gördüğü rü'yâyı Hazreti Ömer'e haber verdi. Hazreti Ömer ağlayarak; "Yâ Rabbî! Âciz olduklarım hâriç, elimden gelen herşeyi yaptım!" dedi.

Bu haberde, o Sahâbînin, vefâtından sonra kabir âleminde bulunan Resûlullahtan (s.a.v.) yağmur istemesinde hiçbir mâni yoktur. Çünkü Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabir âleminde iken duâ etmesi imkânsız değildir. Bu husûsta pekçok haberler gelmiştir. Resûl-i ekremin, dünyâda olduğu gibi, kabir âleminde de Allahü teâlâdan ümmeti için yağmur istemesinde hiçbir mâni yoktur.

Tevessülün üçüncü nev'i: Resûlullahtan maksûd olan şeyin taleb edilmesidir. Ya'nî Resûlullah (s.a.v.), ümmetinden bir kimsenin dileğini Allahü teâlâdan istemek sûretiyle, o kimse için vâsıta ve şefaatçi olabilir. Bu kısım, ifâdeleri değişik olsa bile, ma'nâca ikinci kısma dâhildir. Bu husûsta pekçok haber gelmiştir, insanlar Resûlullahtan bu kabil şeyleri istemekle, Resûlullahtan bu husûsta kendilerine vâsıta ve şefaatçi olmasından başka birşey kasdetmemektedir.

Osman bin Ebi'l-Âs anlatır: "Resûlullaha (s.a.v.), Kur'ân-ı kerîmi ezberlememin iyi olmadığından şikâyet etmiştim. O zaman Resûlullah (s.a.v.) bunun şeytandan olduğunu bildirdikten sonra; **"Ey Osman! Bana yaklaş" buyurdu.** Sonra mübârek elini göğsüme koydu. Bu sırada mübârek elinin serinliğini iki omuzlarım arasında hissettim. Eli göğsümde iken; **"Ey Şeytan! Osman'ın göğsünden çık!"** buyurdu. O andan sonra, ne duydu isem ezberledim."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Allahü teâlânın izni, yaratması ve işi kolaylaştırması ile olduğunu bilerek şeytana "Çık!" diye emretmiştir. Hiçbir müslüman, Peygamber efendimizin (s.a.v.) işlerinde, Allahü teâlânın yardımına muhtaç olmadığını asla söylemez ve böyle şeyi düşünemez. Fakat Resûlullahtan (s.a.v.) birşey isterken, yardım isterken, Resûlullahı (s.a.v.) Allahü teâlâ indinde şefaatçi ve vesile yapmaya mâni olmak, dinde Allahü teâlânın bir olduğuna îmân eden müslümanlar arasında fitne çıkarmaktır.

İstigâse, yardım istemek demektir. Allahü teâlâdan yardım istemek, bir şeyi yaratmasını istemektir. Allahü teâlâ, Enfâl sûresinin dokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O vakit Rabbinizden yardım ve zafer istiyordunuz da, O size; "Gerçekten ben arka arkaya bin melâike ile yardım ediyorum" diyerek duânızı kabûl buyurmuştu"** buyurmaktadır. Resûlullahtan (s.a.v.) yardım istenince, bunun ma'nâsı; Resûlullahın (s.a.v.), Allahü teâlâdan yardımını yaratmasını istemesi demektir. Kısaca, yardım edenden yardım istemek ma'lûm birşeydir. Yalnız, yardım eden ve yardımı yaratan Allahü teâlâdır. Istigâse ile tevessül arasında bir fark yoktur.

Buhârî'nin, kıyâmet günündeki şefaat ile ilgili Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîf şöyledir: **"Kıyâmet günü insanlar Arasat'ta toplanır. Bir kısmı diğerlerinin üzerine dalga vurur, birbirlerine karışırlar. Mahşer halkı hep birden, Âdem aleyhisselâma gelirler; "Rabbinden bizim için şefaat dile!" derler. Âdem** (aleyhisselâm) **"Ben şefaate**

izinli değilim, İbrâhim aleyhisselâma gidiniz. O, Allahü teâlânın Halîlidir" der. İnsanlar ona gelirler. O da; "Ben şefaate izinli değilim. Mûsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Kelîmullahtır" der. Ona gelirler; "Ben de şefaat edemem, Îsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Rûhullahtır" der. Ona giderler. O da; "Ben şefaate izinli değilim. Muhammed aleyhisselâma gidiniz" der. Mahşer halkı bana gelirler. Ben; "Şefaat ederim" derim. Şefaat etmek için Rabbimden izin isterim. İzin verilir. Hak teâlânın bana bildireceği hamdler ile hamd ederim. Şimdi o hamdler hafızamda yoktur. Sonra yere kapanır, secde ederim, Hak teâlâ bana; "Yâ Muhammed! Şefaat et, kabûl olunur" buyurur. Ben; "Yâ Rabbî! Ümmetime rahmet et, onlara merhamet et" ma'nâsına gelen, "Ümmetî, ümmetî" derim."

Peygamberlerin kabirlerinde diri olması: Hadîs âlimi Ebû Bekr Beyhekî, bu mevzûda küçük bir risale yazmıştır. Risalede, bu mevzû ile alâkalı hadîs-i şerîfleri bildirmiştir. Bu hadîs-i şerîflerden birisinde şöyle buyuruluyor: **"Peygamberler kabirlerinde diri olup, namaz kılarlar."** Bu hadîs-i şerîfi, İbn-i Adî, el-Kâmil adlı eserinde Sabit Benânî'nin Enes bin Mâlik'den rivâyetiyle bildirmiştir.

Beyhekî, senedleriyle beraber şu hadîs-i şerîfi bildirdi: **"Mi'râc gecesinde, Mûsâ peygamberi kabrinde namaz kılarken gördüm."**

Evs bin Evs'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"En faziletli gün, Cum'a günüdür. Allahü teâlâ, Adem aleyhisselâmı Cum'a günü yarattı. Kıyâmet, Cum'a günü kopar. Cum'a günleri bana çok salevât okuyunuz! Bunlar bana bildirilir."** Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm; "Öldükten sonra da bildirilir mi?" diye sorduklarında; **"Toprak, peygamberlerin vücûdunu çürütmez. Bir mü'min bana salevât okuyunca, bir melek bana haber vererek, ümmetinden falan oğlu filân sana selâm söyledi ve duâ etti der"** buyurdu.

Beyhekî'nin (r.a.) Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyetle bildirdiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her ayın ilk üç gecesi ve günü, bana çok salevât okuyunuz. Çünkü bu ikisi, sizden bana ulaştırılır. Toprak elbette Peygamberlerin cesetlerini çürütmez."**

Buraya kadar anlatılanların hepsi, Peygamberlerin kabirlerinde diri olduklarının delîlleridir. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzaltmışdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah yolunda şehîd olanları ölü sanmayınız! Onlar, Rablerinin yanında diridirler, rızıklandırılmaktadırlar."** buyurarak, şehidlerin diri oldukları sabit olunca, Peygamberlerin diri olması birkaç yönden sabittir.

Birincisi; şehidlerin bu şekilde diri olmaları, onlar için şerefli bir rütbedir. Bu, Allahü teâlânın onlara bir lütfudur. Ancak Peygamberlerin rütbesinden daha yüksek bir rütbe yoktur. Şüphesiz Peygamberlerin hâli, bütün şehidlerin hâlinden daha yüksek ve kâmildir. Bu sebeble, şehid için kâmil bir durum hâsıl olup da, Peygamberler için olmaması imkânsızdır.

İkincisi; bu rütbe, şehid olanlara Allah yolunda canlarını feda etmeleri sebebiyle verilmiştir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Allah yolunda can feda etme yolunu bize göstermiş, buna bizi da'vet etmiştir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse güzel, ya'nî İslâmiyete uygun çığır açarsa, bu yolda bulunanların herbirine verilen sevâb gibi, buna da verilir. Kim de kötü, ya'nî İslâmiyete uygun olmayan çığır açarsa, bu yolda bulunanların**

herbirine yazılan günah gibi, buna da günah yazılır” buyurdu. İşte, şehid için hâsıl olan sevâb, Resûlullah için de vardır.

Üçüncüsü; Resûlullah (s.a.v.) şehiddir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) son hastalığında; **“Hayber’de yemiş olduğum yemeğin acısını her zaman duyarım. O gün yediğim zehir, şimdi ebherimi, ya’nî aort damarımı koparmaktadır”** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, Resûlullahın (s.a.v.) şehîd olarak vefât ettiğini bildiriyor.

Mevtanın, kendini ziyâret edenleri tanıması: Enes bin Mâlik’in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **“Meyyit mezara konup, mezar başındakiler dağılırken onların ayak seslerini işitir. Sonra yanına yüzleri siyah ve gök gözlü iki melek gelir. Birine Nekîr, diğerine Münker denir. Meyyite; “Muhammed hakkında ne dersin?” dediklerinde, eğer mü’min ise, bu iki meleğin suallerine cevap olarak; “Muhammed, Allahü teâlânın kulu ve Resûlüdür. Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Resûlullah” der. Bu iki melek; “Biz elbette biliyoruz ki, sen dünyada da böyle derdin” derler. Daha sonra kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Eğer meyyit kâfir ise, bu iki meleğe cevap olarak; “Ben bilmem, insanlardan işitirdim, bir şeyler söylerlerdi, ben de onu söylerdim” der. Bu iki melek; “Biz elbette biliyoruz ki, sen öyle derdin” derler. Sonra toprağa sıkış diye emrolunur. Toprak, o kimsenin üzerine sıkışır, kaburga kemiklerini birbiri üzerine geçirir ve Allahü teâlâ onu bu yattığı yerden kaldırıncaya kadar, dâima azap içinde bulunur”** buyurmuştur.

Bu hadîs-i şerîfler sahihtir. Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleri, kabirdeki hayat hakkında icmâ’ etmişlerdir. İmâm-ı Haremeyn, “Şâmil” adlı eserinde şöyle dedi: “Önce gelen âlimler, kabir azâbı ve meyyitlerin kabirlerinde hayatta oldukları, rûhların cesedlerine iade edildiği husûsunda ittifâk etmişlerdir.”

Ebû Bekr İbni Arabî “Emed-ül-aksâ” adlı eserinde; “Mükellef olanların kabirlerinde diriltilip, onlara suâl sorulması husûsunda Ehl-i sünnet arasında ihtilâf yoktur” demektedir.

Aslan ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanan kimseye meleğin suâl sorması husûsunu âlimler şöyle açıklamışlardır: “Allahü teâlâ, rûhu kalbe iâde eder ve melekler kalbe suâl sorarlar. Asılan kimseye ise, bizim bilemiyeceğimiz şekilde rûhu iade olunur. Hâlbuki biz onu ölü sanırız. Yırtıcı hayvan tarafından parçalanan kimsenin her a’zâsına rûh iade olunur. Melekler ona, bu hâlde iken suâl sorarlar.

Kısaca, rûh cesede iade olunur. Cesed suâl vaktinde diriltilir. Bu andan kıyâmete kadar, ya ni’mete kavuşur veya azap görür. Bu durum ya devamlı veya fasılalıdır.

Dördüncü fasıl: insanlara vefâtından sonra da, hayatta ikenki gibi muâmele edilir. Onun için, Resûlullaha (s.a.v.) hayatta iken olduğu gibi, vefâtlarından sonra da aynı edebi gözetmek gerekir. Hazreti Ebû Bekr buyurdu ki: “Hayatta iken de, vefâtlarından sonra da Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda sesi yükseltmemek gerektiği bildirilmiştir.”

Âişe (r.anhâ), Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde çivi ve başka şeylerin çakılmasından mütevellid bir gürültü duyunca; “Resûlullahı (s.a.v.) rahatsız etmeyin” diye haber gönderirdi.

Şöyle bildirilmiştir: “Hazreti Ali, evinin kapısının ta’mir edilecek bir kısmı olduğu zaman, Resûlullahı (s.a.v.) rahatsız etmemek için tenhâ bir yere götürür, öyle ta’mir ederdi.”

Urve (r.a.) nakletti: "Birisi, Hazreti Ömer'in huzûrunda Hazreti Ali'ye dil uzatınca, Hazreti Ömer o şahsa; "Allahü teâlâ senin yüzünü çirkinleştirsin. Şimdi kabrinde Resûlullaha (s.a.v.) eziyet ettin" dedi.

Selef-i sâlihînin hayatlarına bakılırsa, hayatındaki gibi, vefâtından sonra da, Resûlullaha (s.a.v.) karşı edeb ve hürmete pekçok dikkat ettikleri görülür. Aynı şekilde, Peygamber efendimizin kabr-i şerîfinde de, edeb ve hürmete çok riâyet ederlerdi.

Ka'b-ül-Ahbâr'dan (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir: "Her fecrin doğuşunda, yetmişbin melek iner, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini kuşatırlar, kanatlarını sürerler. Resûlullah efendimize salevât okurlar. Akşam olunca yükselirler. Sonra onlar kadar bir grup melek iner ve onların yaptıklarını yaparlar. Böylece kabr-i şerîfin yanına gelinip duâ edildiği zaman, orada bulunan meleklerin huzûrunda duâ edilmiş olur. Melekler oraya, o kabirde Resûlullah (s.a.v.) bulunduğu için gelmektedirler. Bu sebeple, Eshâb-ı Kirâm, ta'zimden dolayı, Resûlullah efendimizin kabr-i şerîfinde seslerini alçaltırlar, kısarlardı."

Sahîh-i Buhârî'de, Ömer bin Hattâb'ın (r.a) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir "Taifli iki kişiye; "Eğer siz buralı olsaydınız, sizi incitirdim. Çünkü siz, Resûlullahın mescidinde seslerinizi yükseltiyorsunuz" buyurdu. Eshâb-ı Kirâmın Resûlullaha (s.a.v.) olan ta'zim ve edeblerine dâir hadîs-i şerîfleri ve haberleri toplamış olsa idik, cildler teşkil ederdi. Melekler bile Resûlullaha (s.a.v.) karşı kemâli edeb üzere olurlardı. Ebû Bekr bin Ebû Seybe, "Mûsânnef" adlı eserinde, İbn-i Büreyde'den şöyle nakletti: "Medîne-i münevvereye gelmiştik. Abdullah bin Ömer'in (r.a.) yanına gittik. Bize şunları anlattı: Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında bulunuyorduk. Bu sırada güzel elbiseli, güzel yüzlü, hoş kokulu birisi geldi ve; "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah!" dedi. Resûlullah (s.a.v.) onun selâmını aldı. O zât "Yâ Resûlallah! Sana doğru yaklaşayım mı?" deyince, Resûl-i ekrem izin verdi. O zât da yaklaştı. Biz o günkü gibi böyle güzel elbiseli, hoş kokulu ve güzel yüzlü ve Resûlullaha daha fazla hürmet ve ta'zimde bulunan birisini görmedik. O zât sonra yine; "Ey Allahın Resûlü! Sana doğru yaklaşayım mı?" diyerek izin istedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Evet, yaklaş"** buyurdu. O zât üçüncü defa Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Sana yaklaşayım mı?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) yine; **"Evet, yaklaş"** buyurdu" dedi. Abdullah İbni Ömer (r.a.), sonra o zâtın (Cebrâil aleyhisselâmın) sözlerini, Resûlullahın îmân ve İslâm ve daha başka mevzûlarla alâkalı sözlerini anlattı." Burada, Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullaha (s.a.v.) olan ta'zimine, edebine iyi bakmak ve bunu iyi anlamak gerekir.

Yine Resûlullahın (s.a.v.) mübârek rûhunu teslim almaya geldiğinde, Azrail aleyhisselâmın Resûlullaha olan ta'zim ve edebi de böyledir. Resûlullaha olan ta'zimi, hem Kur'ân-ı kerîm, hem hadîs-i şerîfler, hem de ümmetin icmâ'ı bildirmektedir.

Şunda hiç şüphe yoktur ki, kim Resûlullah efendimiz ziyâret edilmez, O'nu ziyâret için gidilmez, O'ndan yardım istenilmez derse, o kimse Resûlullaha karşı edebden çok uzaktır. Allahü teâlâdan onun ıslâhını dileriz.

Kâdı İsmâil, "Ahkâm-ül-Kur'ân" adlı eserinde, Muhammed bin Ubeyb'den şöyle nakletti: "Birisi; "Eğer Resûlullah (s.a.v.) vefât etse, Resûlullahın (s.a.v.) falanca hanımı ile evlenirdim" deyince, şu meâldeki âyet-i kerîme nâzil oldu: **"Ey imân edenler! Yemek vaktini gözetmeksizin size izin verilip de da'vetli olduğunuz vakitten başka zamanlarda Peygamberin evlerine girmeyin. Fakat çağırıldığınız zaman girin. Yemeği yediğinizde de hemen** (yanından) **dağılın. Konuşmak, sohbet etmek için de izinsiz girmeyin. Çünkü**

bu, Peygambere eziyet veriyor. (Çıkın veya girmeyin demeğe) **sizden utanıyor, fakat Allah, gerçeği açıklamayı terk etmez. Bir** (Peygamberin) **zevcelerine gerekli birşey soracağınız vakit de, perde arkasından sorun. Böyle yapmanız, hem sizin kalblerîniz, hem de onların kalbleri için daha temizdir. Allahın Resûlüne, sizin eziyet etmeniz doğru olmaz. Arkasından** (vefâtından sonra) **zevcelerini nikâh eylemeniz de hiçbir zaman caiz olmaz. Bu** (Peygambere eziyet etmek ve arkasından zevcelerini nikahlamak)**, Allah katında çok büyük bir günahtır."** (Ahzâb-53).

Burada, Allahü teâlânın, gerek hayatta iken, gerekse vefâtlarından sonra Resûlullaha (s.a.v.) eziyet verecek şeylerden nasıl muhafaza buyurduğunu iyi anlamalıdır. Bu husûs, dinde zarurî olarak bilinen ve âyet-i kerîmenin, Resûlullahın vefâtından sonra zevceleri ile evlenmenin ona eziyet olacağını bildirmesi ile anlaşılmaktadır. Öyleyse müslüman bir kimsenin, Resûlullaha (s.a.v.) karşı çok edebli olması lâzımdır. Bu mevzûda çok dikkatli olmalıdır. Aksi takdîrde, insanın maazallah ayağı kayar, dünyâ ve âhırette hüsrana uğrar.

Allahü teâlâdan, îmânımız husûsunda bizi muhafaza buyurmasını, kalan ömrümüzde bizi, affı ve mağfireti ile örtmesini dileriz. Söylediklerimizi, bizim lehimize huccet kılmasını, yine söylediklerimizi, önümüzde bize ışık olacak bir nûr kılmasını, bizi Resûlullah efendimizin zümresi arasında ve O'nun livâ-ül-hamd sancağı altında haşretmesini, bizi O'nun şefaati ve rızâsı ile rızıklandırmasını, bizi, O'na ve O'nun sünnet-i seniyyesine uyanlardan eylemesini dileriz.

İnsanların kıyâmet gününde Peygamberlere sığınması, dünyâda ve âhırette Peygamberlerle tevessül etmeye en açık delîldir. Her günahkâr, Allahü teâlâya en yakın bildiği kul kim ise, onu Allahü teâlâya vesile eder. Bunu hiç kimse inkâr etmedi. Bu husûs, müşriklerin, Allahü teâlâdan başkasına ibâdet etmeleri gibi değildir. Bu küfürdür. Hâlbuki müslümanlar, Resûlullah efendimizle veya Peygamber ve sâlihlerle tevessül yaptıklarında, ne Resûlullah efendimize, ne Peygamberlere, ne de sâlih olan zâta tapma durumu yoktur. Fayda ve zarar veren, yalnız Allahü teâlâdır. Bu caiz olunca, birisinin; "Resûlullahın (s.a.v.) hürmetine Allahü teâlâdan istiyorum" demesi de caizdir. Çünkü o, hakîkatte Allahü teâlâdan istemektedir."

Takıyyüddîn Sübkî (r.a.) kitabına, Resûlullah efendimize (s.a.v.) salevâta dâir hadîs-i şerîflerle son veriyor. Bu salevâtlardan birisi şudur; "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed kemâ salleyte alâ İbrâhim, İnneke hamîdün mecîd."

Tâcüddîn Sübkî'nin babası Takıyyüddîn Sübkî için yazdığı bir şiir şöyledir:

Sözüm, i'tikâdımın hepsini bildirmiyor.
Bildirmeğe kalktığımda, münkir düşman oluyor.

Bu odur sîretini bütün eflâk biliyor,
Onlara, nûr saçınca, gece, gündüz oluyor.

Bu odur, Rahmân onun yalvarışını duyuyor,
Ağlayınca gözünden kanlı yaşlar akıyor.

Bu odur, Rahmân onun duâsını duyuyor,
Kıymetli fecir vakti Rabbine yalvarıyor.

Bu odur, yüzündeki tozdan belli oluyor,
Geceyi sabaha kadar secdeyle geçiriyor.

Bu odur, tükenmiyen gözyaşları dâima,
Hak yolunda ağarmış sakalına iniyor.

Azîm olan Allaha yemîn ediyorum ki,
Zamanın din hucceti, senedi o oluyor.

Üstün hâlleri için söylediğim bu sözler,
Ne kadar çok olsa bile, noksan geliyor.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 127

2) Tezkiret-ül-huffâz cild-4, sh. 1508

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 63

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 321

5) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 180

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 412

7) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 176

8) Miftâh-us-se'âde cild-2, sh. 221

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10, sh. 139

10) Fevâid-ül-behiyye sh. 44

11) Tabakât-üş-şâfiiyye (Esnevî) cild-2, sh. 75

12) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 168

13) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 3, 7, 16, 25, 118, 136, 513; cild-2, sh. 1117, 1154, 1526, 1611, 1626

14) Brockelmann Gal-2, sh. 86; Sup-2, sh. 102

15) Ahlwardt Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-4, sh. 201

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 999

TEFTÂZÂNÎ (Sa'deddîn Mes'ûd bin Ömer)

Tefsîr, hadîs, kelâm, nahiv, mantık ve fen âlimi. En büyük Şafiî âlimlerindendir. Asrının müceddidlerinden idi. Unutulmuş olan İslâm bilgilerini yeniden ortaya çıkarıp, ihyâ etti. İsmi, Mes'ûd bin Ömer bin Abdullah'tır. Nesâ köylerinden Teftâzân köyünde, 712 (m. 1312) senesinde doğdu. Sa'düddîn lakabı verildi. Timur Hân ve Seyyid Şerîf Cürcânî (r.a) gibi din ve dünyâ büyükleriyle görüştü. Anadolu'ya geldi. Eserleri yıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutuldu. 791 (m. 1389) yılında Semerkand'da vefât edip, Serâhs'ta defnedildi.

Sa'deddîn Teftâzânî, daha küçük yaşta, üstün zekâsı ve anlayışı ile herkesin dikkatini çekti. Yakınları, onun ilim öğrenip, Allahü teâlânın dînine hizmet etmesini arzu ettiler. Daha çocuk iken, Kur'ân-ı kerîm okumasını, temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri ona öğrettiler. Zamanın en büyük âlimlerinden ders almasını te'min ettiler. Onaltı yaşında "Tasrîf-ül-İzzî'ye şerh yazabilecek hâle gelen Sa'deddîn Teftâzânî, Adûdüddîn Îcî ve Kutbüddîn Râzî gibi, devrinin en ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmek için çok çalıştı. Naklî ve aklî ilimlerin hepsinde söz sahibi oldu. Allahü teâlânın kullarına, O'nun rızâsını kazanmak için öğrendiklerini öğretti. Eserlerinde ve talebelerine verdiği derslerinde, Selef-i sâlihînin yolunu ihyâ etti. Selef-i sâlihîne (r.a) halef-i sâdıkîn oldu. Zamânamındakilerin ve daha sonra gelen âlimlerin iltifâtlarına mazhar oldu. Herkes tarafından kabûl gördü.

Timur Hân'ın yanında bulunup, çok hürmet gördü. Ona nasihatlerde bulundu. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri ile sohbet etti.

Birçok talebe yetiştiren Sa'deddîn Teftâzânî'nin en meşhûr talebeleri; "Rebî'ul-cinân fil-meânî vel-beyân" adlı eserin yazarı Hüsâmeddîn Hasen bin Ali Ebyurdî, Celâleddîn Yûsuf Evbehî

ve Burhâneddîn Haydâr'dır. Bunlardan başka daha pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Yazmış olduğu eserler ve onlara yapılan şerhler, bilhassa medreselerin temel kitapları oldu. Eserleri ve ünü, İslâm dünyâsının her tarafına yayıldı. Eserlerinin herbirine birçok şerh ve haşiyeler yazıldı. Değişik mevzûlardaki bu eserleri, matbaadan önce, birçok defa yazılarak çoğaltıldı, İslâm dünyâsında matbaanın yaygınlaşması ile de, müteaddit baskıları yapılarak çok kişinin kolayca istifâdesi sağlandı.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 738 (m. 1337) senesinde onaltı yaşında iken yazdığı "Şerh-ut-Tasrîf-il-İzzî" adlı eseri, ilk defa İstanbul'da 1253 (m. 1837) senesinde olmak üzere, Tahran, Dehlî, Bombay, Luknov ve Kâhire'de müteaddit baskıları yapıldı.

Arabca nahiv kitabı olan "İrşâd-el-hâdî" ve belagata dâir "El-Mutavvel"i yazdı. Mutavvel'i yazarken çok sıkıntı çekti, pekçok mâni ile karşılaştı. "Herşeyin bir mânisi vardır, ilmin ise pekçok mânileri vardır" sözünü, bu kıymetli eserini yazarken buyurmuştur. "Mutavvel"in 1260 (m. 1844) senesinde İstanbul'da ilk baskısı yapıldı. Luknov, Tahran ve Dehlî'de değişik târihlerde birçok baskıları yapıldı, İslâm âlimleri, bu eser hakkında; "Mutavvel kitabı, belagât-ı Kur'âniyyeyi ihyâ etmiştir" buyurmuşlardır. Yine belagat ilmine dâir "Muhtasar" kitabı da yıllarca medreselerde okutuldu. Birçok baskıları yapıldı. "Şerh-ul-kısm-is-sâlis minel-Miftâh" da belagata dâirdir. Mantık ilmine dâir; "Şerh-ur-Risâlet-üş-Şemsiyye" ve "Tehzîb-ül-mantık vel-kelâm" adlı eserleri vardır. Kelâm ilmine dâir; "El-Mekâsid", "Tehzîb-ül-mantık vel-kelâm", "Şerh-ül-Akâid-ün-Nesefiyye" ve "Fadîhat-ül-mülhidîn" adlı eserleri vardır. Fıkıh usûlüne dâir; "Et-telvîh ilâ keşfi hakâik-it-tenkîh" ve "Şerhu şerh-ü Muhtasar fil-usûl" adlı eserleri mevcûttur. Fıkıh ilmine dâir, "El-Miftâh" ve "İhtisâr-ı şerhu Telhîs-il-Câmi-ül-kebîr liş-Şeybânî" adlı eserleri ve tefsîr ilminde; "Şerh-ül-Keşşâf' adlı eseri, dil ve edebiyatta; "En-Niam-üs-savâbig fî Şerh-il-kelâm-in-nevâbig" ve Sa'dî Şîrâzi hazretlerinin "Bustân" ını manzûm olarak Türkçeye tercüme etti.

Molla Gürânî (r.a.) ile Fâtih Sultan Mehmed Hân arasında geçen bir sohbette, Sa'deddîn Teftâzânî'nin (r.a.) üstünlüğünden şöyle bahsedilmektedir:

Şeyhülislâm Molla Gürânî (r.a.), birgün talebesi Fâtih Sultan Mehmed Hân'la sohbet ederken, Timur Hân'ın ilme ve âlimlere hürmetinin çokluğundan bahsederek şöyle dedi: "Timur Hân, âcil bir iş için bir yere atlı ulak gönderdi, işin ehemmiyetinden dolayı da ulağa tam yetki verip; "Yolda atın yorulduğu anda; kimin atını bulursan, emrimi söyle, atını al, yola devam et" dedi. Ulak yola çıktı. Atını değiştirecek oldu. Otlatılıp tımar edilen atlar gördü. Varıp bunlardan birini almaya kalktı. Atlara bakan hizmetçiler, ulağa istediği atı vermediler ve; "Sen Sa'deddîn Teftâzânî'nin (r.a.) atını nasıl almaya kalkışırsın?" dediler. Ulak, kan-ter içinde Timur Hân'ın huzûruna döndü. "Sa'deddîn Teftâzânî'nin adamları bana böyle yaptı. Sebebi de bu idi" diyerek, at vermediklerini anlattı. Timur Hân, emrine böyle karşılık verilmesine çok üzüldü. Ancak, ulağa bol hediyeler verip gönderdi ve; "Eğer böyle mühim bir iş için giden atlıya bu hareketi oğlum Şahrûh'un adamları yapsaydı, hiç aman vermez, cezâlarını verirdim. Ama o benzeri olmayan kişiye, Sa'deddîn Teftâzânî'ye nasıl ceza vereyim? O, kalemiyle benim topraklarımın dışına da hükmeder. Eserleri, keskin kılıçlarımın erişemediği yerlere gider" dedi.

Sa'deddîn Teftâzânî hazretlerinin "Akâid-i Nesefiyye"ye yaptığı şerh çok meşhûrdur. Bu kıymetli eserde buyuruldu ki:

"Lügatte îmânın ma'nâsı, tasdîk etmek, haber verenin hükmünü ve doğru söylediğini kabûl etmektir. Tasdîk ve kabûl etmeden, haberin veya habercinin doğru olduğunu söylemek, îmân değildir. Îmân, tam bir tasdîk ve teslimiyetle haberi veya haber verenin sözünü kabûl etmektir.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bildirdiklerini ve yüksek zâtının doğru sözlülüğünü tasdîk etmelerine rağmen ba'zı kâfirlere "Kâfir" denmesinin sebebi, onlarda Resûlullahı (s.a.v.) yalanlama ve inkâr alâmeti olan şeylerin görülmesinden dolayıdır. Nitekim, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bütün bildirdiklerini kalbi ile tasdîk edip, dili ile söyleyen ve söylediği gibi amel eden kimse, hıristiyan din adamlarına ve papazlara mahsûs zünnârı kendi arzusu ile beline bağlasa, İslâmiyetten ayrılmış olur. Çünkü, onun beline zünnâr bağlaması, inkâr ve tekzîb alâmetidir. İnkâr alâmeti ile birlikte olan tasdike i'tibâr yoktur.

Îmânın dindeki ma'nâsı, Allahü teâlâdan getirildiği zarurî olarak bilinen şeylerin hepsine kısaca îmân edip, kalbi ile tasdîk etmektir. Buna icmâlen (topluca) inanmak denir, icmâlen îmân, îmânın, yokluğu ve eksikliği kabûl edilmeyen esâsıdır. Bu olmadan asla îmân olmaz, icmâlen inanmak, îmân için kâfidir. Ancak bu derecede olan bir icmâlî îmân, sahibini tafsîlî (îmân esaslarına ayrı, ayrı) îmândan müstağni, uzak bırakmaz. Çünkü yaratıcının varlığını ve sıfatlarını tasdîk eden ve bunun yanında Allahü teâlâya şirk koşan bir kimse, sâdece lügat bakımından îmân etmiş, mü'min olmuştur. İslama göre mü'min değildir. Çünkü o, Allahü teâlâya şirk koşmakla tevhîd i'tikâdını, Allahü teâlânın birliğine olan îmânını bozmuştur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, Yûsuf sûresi 106. âyet-i kerîmede meâlen; **"Onların çoğu Allahü teâlâya îmân ediyoruz derler. Fakat imansızdırlar. Başka şeylere ibâdet ederek müşrik olmuşlardır"** buyurmuştur.

Îmânın ikinci rüknü, ikinci esası, kalb ile tasdîk edilen îmânı, dil ile de söylemektir. Kalb ile tasdîk, îmânın birinci ve hiç ayrılmayan rüknüdür. Dil ile ikrâr ise, ikrah, zorlama hâlinde düşebilir. Bunun îmâna zararı olmaz. Kalbi ile tasdîk edip dili ile ikrâr etmeyen kimse, Allahü teâlâ katında mü'mindir. Fakat dünyâ ahkâmında mü'min muâmelesi görmez. Çünkü, îmânını dili ile açıklamamış ve ikrâr etmemiştir. Dili ile îmânını izhâr ve ikrâr edip, kalbi ile tasdik etmiyen kimse ise, Allahü teâlâ katında mü'min değildir. Fakat dünyâ ahkâmına göre mü'mindir. Dindeki hakîkî ma'nâsıyle münâfıklar böyledir.

Kalbi ile tasdîk edip de, dili ile ikrâr etmek istediği hâlde, dilsizlik gibi bir mâni sebebiyle îmânını ikrâr edemiyen kimse mü'mindir. Bunun üzerinde icmâ (İslâm âlimlerinin sözbirliği) vardır.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki; kalbi ile inanıp tasdîk etmeden, sâdece dili ile Kelime-i şehâdeti söyleyen bir kimse îmân etmiş olmaz.

Mü'min, büyük günah işlemekle îmândan çıkmaz. Kalb ile tasdîk olan îmânı, ancak ona zıt olan şeyler giderir. Nefsinin, şehvetinin, kızgınlığının, tenbelliğinin ağırbasmasıyla büyük günah işleyen bir mü'minde, ceza korkusu, af ve mağfiret olunma ümîdi ve tövbe azmi olursa; onun büyük günah işlemesi îmânını gidermez. Eğer, büyük günahı helâl kabûl ederek veya günah olduğuna ehemmiyet vermeksizin yaparsa küfür olur. Çünkü böyle yapmak, inkâr ve imansızlık alâmetidir. Dîni hak kabûl eden bir kimsenin Cehennemde azâbı gerektiren bir işi, bir günahı basit görmesi mümkün değildir.

Mü'mini dinden çıkaran kötülüklerden bir kısmı da; dînin sahibinin tekzîb, yalanlama alâmeti saydığı şeylerdir. Böyle olduğu şer'î delîllerle sabittir. Meselâ; puta secde etmek, Kur'ân-ı kerîmin yazılı olduğu Musfah-ı şerîfi pis yerlere atmak, küfrü (imansızlığı) gerektiren sözleri söylemek, bunlardandır.

Îmân, kalb ile tasdik, dil ile ikrâr olduğuna göre; îmân edilmesi gereken şeylere kalbi ile inanıp, dili ile de bunları söyleyen kimsenin, küfrü gerektiren işlerden ve sözlerden sakınması gerekir.

Allahü teâlâ", kendisine şirk (ortak) koşulmasını affetmez. Bunun dışında, küçük ve büyük günah işlemiş olanları dilerse affeder. Allahü teâlâ, büyük günahtan sakınsın veya sakınmasın, işlediği küçük günahtan dolayı kula azap edebilir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresinin kırksekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ, şirki elbette affetmez. Dilediği kimselerin, şirkten ya'nî îmânsızlıktan başka günahlarını affeder."** Kehf sûresi kırkyedinci âyet-i kerîmede de meâlen; **"Amel defteri ortaya konunca, suçluların, onda yazılı olanlardan korktuklarını görürsün, "Vah bize, eyvah bize! Bu defter nasıl olmuş da küçük büyük birşey bırakmadan hepsini saymış?" derler, işlediklerini onda hazır bulurlar. Rabbin kimseye haksızlık etmez"** buyurulmaktadır.

Büyük günah işleyenler hakkında, Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ve seçilmiş kimselerin şefaat etmesi haktır. Bu husûsta Resûlullah efendimizden (s.a.v.) pekçok haber gelmiştir.

Büyük günah işleyip de Cehenneme giden mü'minler, tövbesiz vefât etmiş olsalar bile, Cehennemde ebedî olarak kalmazlar. Cezaları kadar yandıktan sonra Cennete girerler.

Allahü teâlâ, insanlardan Peygamberler (a.s.) göndermiştir. Bu Peygamberlerin (a.s.) gönderilmesinde birçok hikmetler vardır. Peygamberler (a.s.), akılların bulmaktan âciz kaldığı dünyâ ve âhıret saadetine dâir faydalı şeyleri insanlara açıkladılar. Peygamberler (a.s.), îmân edip, sâlih amel işleyenleri Cennet ve sevâb ile müjdelediler, imân etmeyip küfür üzere bulunanları, Cehennem ve azap ile korkuttular, İnsanların muhtaç oldukları din ve dünyâ işlerini bildirdiler. Allahü teâlânın Cenneti ve Cehennemi yarattığını, Cennette mükâfat ve Cehennemde azap hazırladığını tafsilatıyla bilmeği, Cennet ni'metlerine kavuşmağa ve Cehennem azâbından kurtulmağa sebep olan şeyleri akıl, yalnız başına bulmaya muvaffak olamaz. Allahü teâlânın yaratmış olduğu faydalı ve zararlı şeyleri de (his uzuvları yardımıyla da olsa) aklın tek başına tanıyarak; faydalıyı almaya, zararlıdan uzaklaşmaya gücü yetmez.

İşte, kısa akılları ile Rablerinin rızâsının nelerde olduğunu anlamaktan çok uzak olan kullarına, Allahü teâlâ, lütuf ve merhamet ederek, akılları ile anlayıp bulamıyacakları şeyleri açıklayıp, bildirmeleri için, Peygamberleri (a.s.) gönderdi. Yine kullarına ihsân ve merhamet ederek, Peygamberlerini (a.s.) mu'cizelerle destekleyip kuvvetlendirdi. (Peygamberliğini isbât için, Peygamberlerden (a.s.) âdet-i ilâhiyye dışında ve kudret-i ilâhiyye içinde meydana gelen harikulade şeylere mu'cize denir.)

Peygamberlerin evveli Adem aleyhisselâm, sonuncusu da Muhammed aleyhisselâmdır. Âdem'in (a.s.) peygamberliği, Kitâb (Kur'ân-ı kerîm), sünnet (hadîs-i şerîfler) ve icmâ (müctehidlerin sözbirliği) ile sabittir. Âdem (a.s.) zamanında, ondan başka peygamber yoktu. Âdem de (s.a.) ümmetine, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmiştir.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) peygamberliği tevâtür ile sabittir. Her peygamber gibi, Muhammed aleyhisselâm da peygamberliğini te'yid eden mu'cizeler göstermiştir. Resûlullahın (s.a.v.) mu'cizelerinin iki yönü vardır. Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlânın kelâmını izhâr eylemiştir. Muhammed aleyhisselâm, belagatta çok yükselmiş olan kimselere, Allahü teâlânın kelâmı ile meydan okudu. Belagat sahibi birçok kimse, Kur'ân-ı kerîmin en kısa sûresi gibi de olsa birşey ortaya koyamadılar. Kur'ân-ı kerîmin belagatı karşısında söz söyleyemez oldular. Söz

ile karşı duramayınca, kılıca baş vurdular. Resûlullaha (s.a.v.) muhalefet eden hiçbir kimsenin, Kur'ân-ı kerîmin en kısa sûresine yakın birşeyi meydana getirip, ortaya koyduğu hiç duyulmamıştır. Bütün bunlar Kesin olarak gösteriyor ki: Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlâdan gelmiştir ve Allahü teâlânın kelâmıdır. Bundan da, Resûlullahın (s.a.v.) Peygamberliğinin hak olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Resûlullahtan (s.a.v.) nakledilen mu'cizeler, tevâtür derecesine ulaşmıştır. Doğrudan başka söz söylemeleri mümkün olmayan kimseler tarafından, Resûlullahın (s.a.v.) mu'cizeleri nakledilegelmiştir.

Basîret sahipleri, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Peygamberliğine iki şekilde delîl getirirler. Resûlullahın (s.a.v.) peygamberlikten önceki, İslama da'veti sırasındaki ve da'vetin tamamlanmasından sonraki hâlleri, yüksek ahlâkı, hikmet dolu hükümleri, gazâlardaki kahramanlığı, bütün hâllerinde Allahü teâlânın koruyup muhafaza edeceğine güveni, tehlike ve korku zamanlarında sebatı, O'nun peygamberliğine delîl olan şeylerden biridir. Çünkü O'nun düşmanları, O'na fevkalâde düşman oldukları, bir noksanlık ve ayıbını aradıkları hâlde; Resûlullahın hiçbir ayıp ve noksanını bulamadılar. Çünkü akıl, bildirilen yüksek sıfatların, ancak peygamberlerde (a.s.) bulunabileceğine inanır. Yalan söylediğini bildiği bir kimsede Allahü teâlânın bu sıfatları toplamasını, böyle bir kimseye yirmiüç sene mühlet verip sonra da onu diğer dinlere ve düşmanlarına üstün kılmasını, âhırete teşrîfinden sonra dünyâda bıraktıklarını kıyâmete kadar ayakta tutacağını, akıl sahibi bir kimse asla kabûl etmez.

O'nun Peygamberliğinin ikinci delîli, Resûlullahın (s.a.v.) Peygamberliğini, kitapları olmayan, kendilerinde hikmet bulunmayan bir cemiyet arasında bildirmesidir. Onlara; Kitabı, hikmeti, dînin emir ve yasaklarını öğretti. Güzel ahlâkı tamamladı. İnsanları; ilim, amel ve fazilet husûsunda kemâle erdirdi. Âlemi, îmân ve sâlih amel ile nurlandırdı. Allahü teâlâ, O'nun dînini diğer bütün dinlere üstün kıldı. Allahü teâlâ, O'na olan va'dini yerine getirdi. Kur'ân-ı kerîmde Resûlullah efendimizin (s.a.v.) son Peygamber olduğunu, Arablara ve Arab olmayan bütün insanlara ve cinnîlere gönderildiğini beyân buyurmuştur. Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın son Peygamberidir. Kıyâmetin büyük alâmetlerinden olarak. Îsâ (a.s.) gökten inecektir. Ancak o, Muhammed aleyhisselâmın dînine tâbi olacaktır. Çünkü onun dîni nesh olmuş, hükmü ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla Îsâ'nın (a.s.) gökten inmesi, Muhammed aleyhisselâmın son Peygamber olmasına mâni değildir. Îsâ'ya (a.s.) vahiy gelmeyecek, yeni hükümler bildirmeyecektir. O, Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) halîfesi durumundadır. İnsanlara İmâm olur, namaz kıldırır ve Mehdî de (a.s.) ona uyar. Çünkü Îsâ (a.s.) Mehdî'den (a.s.) daha üstündür. Üstün olanın imamlığı evlâdır.

Âdem aleyhisselâm ile Muhammed aleyhisselâm arasında gelen Peygamberlerin (a.s.) sayısı hakkında belirli bir rakam söylememek daha iyidir. Kur'ân-ı kerîmde Mü'min sûresi yetmişsekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Biz senden önce Peygamberler gönderdik, onlardan ba'zısının kıssalarını sana haber verdik ve ba'zısının kıssalarını haber vermedik"** buyurulmuştur. Eğer kesin bir sayı söylenirse, eksik veya fazla söylenebilir. Eksik olursa, peygamber olanın peygamberliğinin zikredilmemesi, sayı fazla olursa da; peygamber olmayanın peygamber olarak zikredilmesi durumu ortaya çıkar ki, bunun da uygun olmayacağı aşikârdır.

Bütün Peygamberler (a.s.), Allahü teâlâ tarafından kendilerine bildirilen şeyleri ümmetlerine bildirmişler, onları Allahü teâlânın râzı olduğu yola da'vet etmişlerdir.

Peygamberlerin (s.a.) en üstünü Muhammed aleyhisselâm olduğu gibi, ümmetlerin en üstünü de Muhammed aleyhisselâmın ümmetidir. Nitekim Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresi yüzonuncu âyet-i kerîmede meâlen; **"Siz ümmetlerin en iyisi oldunuz, insanların iyiliği için yaratıldınız, iyilik yapılmasını emreder, kötülükten nehyedersiniz"** buyurmuştur. Resûlullah efendimizin ümmetinin üstünlüğü ve dindeki kemâli de, Resûlullahın (s.a.v.) üstünlük ve kemâli sebebiyledir.

Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Allahü teâlânın emrinden hiç çıkmazlar. Emrolunduklarını yaparlar. İsyan etmezler. İçlerinden bir kısmı, diğer meleklere ve insanların Peygamberlerine (a.s.) haber getirmek vazîfesiyle şereflenmişlerdir. Nitekim Allahü teâlâ, Enbiyâ sûresinin yirmiyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Melekler, Allahü teâlânın sözünün önüne geçemezler** (ya'nî, cenâb-ı Hak emretmedikçe, onlar hiçbir şey söyleyemezler), **hep O'nun emriyle hareket ederler"** buyurmaktadır. Melekler, erkek ve dişi değillerdir. Evlenmezler, çocukları olmaz. Yemezler ve içmezler. Peygamberlere, kitapları ve sahifeleri onlar getirmişlerdir. Emîn oldukları için, getirdikleri de doğrudur. Putperestlerin, "Melekler, Allahü teâlânın kızlarıdır" demeleri bâtıldır, yanlıştır. İblîs, meleklerden değil, cinnîlerdendir. Sonradan Allahü teâlânın emrinden çıktı. Allahü teâlânın emrinden çıkmadan önce, ibâdet ve derece bakımından melekler sıfatındaydı. Allahü teâlâya isyan ettikten sonra, ebedî olarak tardedildi.

Meleklerin de peygamberleri vardır. İnsanların Peygamberleri (a.s.), meleklerin Peygamberlerinden (a.s.) üstündür. Meleklerin Peygamberleri, insanların avvâmından üstündür, insanların avvâmından olan sâlih kimseler, meleklerin avvâmından üstündür. İnsanların salihlerinin, meleklerin avvâmından üstün olmasının sebepleri vardır, insanlar, şehvet, gadap, zarurî ihtiyâçları te'min etmek gibi birçok mânilerle karşı karşıyadırlar. Şüphesiz ki, ibâdetleri yapabilmek, mâniler arasında kemâle erebilmek daha zordur. İnsanlar, bu mânileri aşarak, ibâdet ve tâatleri yaparlar ve kemâlâtı elde ederler. Hâlbuki melekler için hiçbir mâni yoktur.

Allahü teâlâ, Peygamberlerine (a.s.) kitaplar vermiş, bu kitaplarında; emirlerini ve yasaklarını, va'dlerini (ni'metlerini) ve va'îdlerini (tehdit ve azaplarını) bildirmiştir. Bu kitapların hepsi, Allahü teâlânın kelâmıdır. Allahü teâlânın gönderdiği kitaplar arasında en üstünü Kur'ân-ı kerîmdir. Ondan sonra Tevrat, sonra İncil, sonra Zebur'dur. Kur'ân-ı kerîm dışındaki diğer mukaddes kitaplar, insanlar tarafından tahrif edilmiş, değiştirilmiştir. Resûlullah efendimizden (s.a.v.) önce gelen bütün mukaddes kitapların okunması, yazılması ve ba'zı hükümleri, Kur'ân-ı kerîm ile neshedilmiş, kaldırılmıştır.

Allahü teâlânın kelâmı olmakta, Kur'ân-ı kerîmin hepsi birdir. Ancak, okunması ve yazılması bakımından, ba'zı sûrelerin faziletleri vardır. Bu husûs, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir. Bunun sebebi de; ba'zı sûrelerde Allahü teâlânın zikrinin daha çok geçmesinden dolayı fazilet sahibi olmalarındandır.

Resûlullah (s.a.v.) uyanık olarak, rûhu ve bedeniyle birlikte mi'râca çıkmıştır. Bu, haber-i meşhûr ile sabittir.

İnsanlar arasında Allahü teâlânın dostları vardır. Bunlardan herbirine "Velî" denir. Velî, ârif-i billah'tır. İbâdet ve tâatlere devam etmeleri, günahlardan sakınmaları ve nefsin arzu ve isteklerinden yüz çevirmelerine göre dereceleri farklıdır. Velîlerde harikulade hâller görülebilir. Bu tip harikulade hâller, Peygamberlerden (a.s.) zuhur ederse, bunlara "Mu'cize" velîlerden

zuhur ederse "Kerâmet" denir. Eğer, îmânı olmayan ve sâlih amel işlemeyen birinden sâdır olursa buna "İstidrâc" denir.

Peygamberlerden sonra insanların en üstünü, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Çünkü o, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Peygamberliğini ve mi'râcını hiç tereddüt etmeden kabûl etti. Hazreti Ebû Bekr'den sonra insanların en üstünü Hazreti Ömer-ül-Fârûk'tur. Ona "Fârûk" denilmesi, hükümlerde hak ile bâtıl arasını ayırdığı içindir. Sonra Osman Zinnûreyn'dir (r.a.). Resûlullah (s.a.v.), Hazreti Osman'ı önce mübârek kerîmesi Rukıyye (r.anhâ) ile evlendirdi. Rukıyye (r. anhâ) vefât edince, mübârek kerîmesi Ümmü Gülsüm ile evlendirdi. O da vefât edice, Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Osman, bir kızım daha olsaydı, onu da sana verirdim"** buyurdu. Hazreti Osman'a (r.a.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.) iki mübârek kerîmesi ile evlendiği için "Zinnûreyn (iki nûr sahibi)" denmiştir. Hazreti Osman'dan sonra insanların en üstünü, Hazreti Aliy-yül-Mürtezâ'dır. Selef-i sâlihîn onların tertîbinin bu şeklide olduğunu söylemişlerdir. Hilâfetleri de bu sıraya göredir.

Eshâb-ı Kirâm aleyhimürrıdvân efendilerimizin her birinden hayırla bahsetmelidir. Çünkü Resûlullah efendimizden bildirilen hadîs-i şerîfler, onları methetmiş ve onlara dil uzatmaktan menetmiştir. Resûlullah (s.a.v.), bu husûsta şöyle buyurmuştur:

"Eshâbımı kötülemeyiniz! Uhud dağı kadar altın sadaka verseniz, Eshâbımdan birinin yarım müd (875 gr.) **arpa sadakasının sevâbına kavuşamazsınız."**

"Eshâbıma ikramda bulununuz. Çünkü onlar, sizin en hayırlılarınızdır."

"Eshâbıma dil uzatmakta Allahü teâlâdan korkunuz! Benden sonra onları kötü niyetlerinize hedef tutmayınız! Nefsinize uyup, kin bağlamayınız! Onları sevenler, beni sevdikleri için severler. Onları sevmiyenler, beni sevmedikleri için sevmezler. Onlara el ile, dil ile eziyet edenler, gücendirenler, Allahü teâlâya eziyet etmiş olurlar ki, bunun da muâhazesi, ibret cezası gecikmez, verilir."

Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm) arasında meydana gelen ihtilâf ve muharebelerin te'vîl ve haml yolu vardır. Ya'nî ictihâd farkından meydana gelmiştir.

(Selef-i sâlihîn, Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm) arasında cereyan eden muharebelerin, dünyâ için değil, hakîkati ortaya çıkarmak için yapıldığını bildiriyor. Onların hepsini, kin ve düşmanlıkdan uzak biliyor. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın hepsi, insanların en iyisinin sohbetleri ve nasihatleri ile tertemiz olmuş; kin, düşmanlık gibi kötülükler kalblerinden çıkarılmıştır. Herbiri ictihâd makamına yükselmişdir. Her müctehidin kendi ictihâdına, buluşuna göre hareket etmesi vâcib olduğundan, başka başka ictihâd ettikleri şeylerde, birbirlerinden ayrılmaları lâzım olmaktadır. Herbirinin kendi ictihâdına uyması doğru olacaktır. O hâlde, onların ayrılmaları da, birleşmeleri gibi doğru ve ictihâd yüzünden idi.)

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) tarafından, Cennet ile müjdelenen on Sahâbînin Cennetlik olduğuna şehâdet ederiz. Resûlullah (s.a.v.), bir hadîs-i şerîflerinde onları şöyle müjdelemiştir **"Ebû Bekr Cennette, Ömer Cennette, Osman Cennette, Ali Cennette, Talhâ Cennette, Zübeyr Cennette, Abdürrahmân bin Avf Cennette, Sa'd bin Ebî Vakkâs Cennette, Sa'îd bin Zeyd Cennette, Ebû Ubeyde bin Cerrah Cennettedir."**

Hazreti Fâtıma, Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn'in Cennetlik olduğuna delâlet eden hadîs-i şerîfler de vardır. Resûlullah (s.a.v.); **"Fâtıma, Cennet kadınlarının seyyidesi, Hasen ve**

Hûseyn, Cennet ehlinin efendileridir." buyurmuştur. Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) diğerleri de ancak hayırla anılırlar.

Eshâb-ı Kirâm için, diğer ehl-i Cennete verilmeyen sevâb ve dereceler vardır. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) haber verdiklerinin dışında, belirli bir kimsenin Cennetlik veya Cehennemlik olduğuna şehâdet edilmez. Mü'minler Cennetlik, kâfirler Cehennemliktir denilir.

Hiçbir velî, asla peygamberlerin (a.s.) derecesine ulaşamaz. Akıl ve baliğ olan her insan. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla mükelleftir. Hiçbir kimse, bu mükellefiyetin dışında kalamaz. Emîr ve yasaklara, uymakla mükellefiyet düşmez. Çünkü, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaat etmek, âkil ve baliğ olan herkese emredilmiştir. Haramları helâl zannedip sapıtan ba'zı kimseler, "Kul, muhabbetin son mertebesine ulaşıp, saf ve temiz olup, îmânı küfre tercih edince; ondan emir ve yasaklara uyma mükellefiyeti düşer. Allahü teâlâ, büyük günah işlemeleri sebebiyle onları Cehenneme atmaz" demek gibi bir sapıklığa düştüler. Onlardan ba'zıları da; "Zâhir ibâdetler ondan düşer. Onun ibâdeti yalnız tefekkür olur" dediler. Bu sözler, küfürdür, imansızlıktır. Çünkü, insanların en üstünleri olan Peygamberler aleyhimüsselâm ve hassaten Resûlullah efendimiz (s.a.v.), muhabbet ve îmân husûsunda insanların en kâmili olduğu hâlde, O'nun Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymaktaki mükellefiyeti daha fazla ve daha mükemmel idi.

Küçük olsun, büyük olsun, kat'i delîlle sabit olan bir günâhı helâl görmek, basit görmek, İslâmiyet ile alay etmek küfürdür. Çünkü bunlar, inkâr alâmetlerindendir.

Bu husûsta verilmiş birçok fetvâlar vardır. Bunlardan ba'zıları şöyledir.

Haramlığı kat'î delîl ile sabit olan "Haram li-aynihî"yi, ya'nî leş, domuz eti, şarap gibi kendileri haram olan şeyleri helâl görmek küfürdür. "Haram li-gayrihî" ya'nî başka bir sebebten dolayı haram olan birşeyi (çalınmış elma gibi) veya haramlığı zannî delîl ile sabit olan birşeyi helâl gören bir kimse kâfir olmaz. Âlimlerden ba'zıları, haram li-aynihî ve haram li-gayrihi'den herhangi birini inkârın küfür olacağını söylemişler, "Kim İslâmiyette haram olduğu bilinen birşeyi, helâl görürse kâfir olur" buyurmuşlardır. Meselâ, zevi'l-erhâm (evlenmesi haram olan akrabalar) ile evlenmeyi, içki içmeyi, zarûretsiz leş, kan, domuz eti yemeyi helâl saymak küfürdür, îmândan çıkmaktır. Bütün bunların haram olduğuna inanıp da, nefse ve şehvete aldanarak yapılırsa küfür olmaz, fısk olur, günah olur. Bunları yapan fasıktır, günahkârdır. Haram olan birşeye bilmeden helâl diyen kimse de kâfir olmaz.

Kim Allahü teâlâyı şanına lâyık olmıyan birşeyle vasfederse, Allahü teâlânın isimlerinden biri ile veya emirlerinden biri ile alay ederse, Allahü teâlânın va'dini (mükâfatını) ve va'îdini (azâbını) inkâr ederse imansız olur.

Küfrü gerektiren bir söz söyleyen bir kimsenin bu sözünden memnun olup, beğendiği için onun küfür olan sözüne gülen kimsenin de küfre rızâ göstermiş olacağından îmânı gider.

Bir kimse, bir başkasına Allahü teâlâyı inkâr etmeyi emretse veya bunu emretmeye azmetse, karar verse, şarap içerken veya zinâ ederken "Bismillah" dese imânı gider.

Bile bile abdestsiz namaz kılmak küfürdür.

Küfre sebep olmasını hafif görmekten ve inanmaktan dolayı küfrü gerektiren sözü söylemek küfürdür.

Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesmek küfürdür. Çünkü, Allahü teâlânın rahmetinden ancak kafirler ümit keser.

Kâhinin gayba dair verdiği haberi tasdik etmek, kabûl etmek küfürdür. Nitekim bu husûsta Resûlullah (s.a.v.); **"Kim bir kâhine gider, onun söylediğini tasdik ederse; Allahü teâlânın Muhammed aleyhisselâma indirdiğini inkâr etmiş olur"** buyurmuştur. Kâhin, gelecekte olacak hâdiseleri haber Veren, sırları (gizli şeyleri) bildiğini, gaybtan haberdâr olduğunu iddia eden kimsedir. Arablar arasında, gizli şeyleri ve gelecekle ilgili işleri bildiklerini iddia eden kimseler vardı. Onlar, cinlerden arkadaşlarının olduğunu, kendilerine haber ulaştırdıklarını iddia ederlerdi. Yine onlardan birkısmı, kendilerine verilen anlayışla işleri anladıklarını iddia ederlerdi. Yıldız ilimleriyle uğraşan müneccimler, yıldızlardan istifâdeyle gelecekte olacak hâdiseleri bildiklerini iddia ettikleri zaman kâhin gibi olurlar.

Mes'elenin özü; gaybı bilmek, yalnız Allahü teâlâya mahsûs olan birşeydir. Kulların böyle birşeye asla güçleri yetmez. Kullar böyle şeyleri, ancak Allahü teâlânın bildirmesi ile bilebilirler. Peygamberlerin (a.s.) gösterdiği mu'cizelerde ve evliyânın gösterdiği kerâmetlerde olduğu gibi, kulların gaybdan haber vermeleri, Allahü teâlânın bildirmesiyle bilmektir.)

Dirilerin, ölüler için duâ edip sadaka vermelerinin, onlara faydası vardır. Bu husûsta Resûlullah (s.a.v.):

"Bir cenâzenin namazını yüz kişilik bir müslüman cemâati kılar ve ona hüsn-i Şehâdedte (lehine şahitlikte) **bulunursa, Allahü teâlâ onların şehâdetlerini kabûl eder"** buyurmuştur.

Eshâb-ı Kirâmdan Sa'd bin Ubâde'nin annesi vefât etti. Resûlullaha (.s.a.v.) gelip: "Annem için hangi sadakayı yapmam daha iyidir?" diye arz etti. Resûlullah (s.a.v.) de; "Su" buyurdu. Bunun üzerine Sa'd (r.a.) bir kuyu kazdı. Müslümanların istifâdesine bırakıp; "Bu, Sa'd'ın annesi içindir" dedi.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki:

"Duâ, belâyı defeder. Sadaka, Allahü teâlânın gazâbını söndürür."

"Âlim veya talebe, bir köye uğradığı zaman, Allahü teâlâ, bu köyün kabristanından kırk gün azâbı kaldırır."

Allahü teâlâ, duâları kabûl eder ve hacetleri giderir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, Mü'min sûresi altmışıncı âyet-i kerîmede meâlen; **"Bana duâ edin, duânıza icabet edeyim"** buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) de; **"Rabbimiz hayy ve kerîmdir. Kulu kendisine ellerini kaldırdığı zaman, onları boş olarak çevirmekten haya eder"** buyurmuştur.

Duâda mühim olan, niyetin doğru olması, bâtının hâlis olması ve kalbin huzûrudur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın kabûl buyuracağına kat'î olarak inanarak duâ ediniz. Biliniz ki, Allahü teâlâ, gâfil kalb ile yapılan duâyı kabûl etmez"** buyurmuştur.

Sa'deddîn Teftâzânî (r.a.), İmâm-ı Nevevî'nin (r.a.) "Hadîs-ül-erba'în" adlı eserindeki hadîs-i şerîfleri pek güzel şerhetmiştir. Bu kıymetli eserdeki hadîs-i şerîflerden ba'zıları şöyledir:

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork. Kötülüğün peşinden iyilik yap ki, o iyilik, o kötülüğü yok etsin, insanlara güzel ahlâk ile muâmele et."**

Şerh: **"Allahü teâlâdan kork"** ya'nî Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek ve yasak ettiklerinden sakınmak sûretiyle Allahü teâlâdan kork. Çünkü takvâ, dînin esâsıdır. Takvâ ile yüksek derecelere kavuşulur.

"Nerede olursan ol" ya'nî, ister yalnız, ister insanlar arasında, ister ni'met içerisinde, ister belâ ve musibet içerisinde. Çünkü Allahü teâlâ senin zâhir hâllerini bildiği gibi, gizli şeylerini de bilir. Öyleyse, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek, râzı olduğu şeyleri yapmak, yasaklarından ve gazâbına sebep olacak şeylerden sakınmak husûsunda edebin inceliklerine dikkat etmek gerekir.

Dâvûd-i Tâî, bir kabrin yanından geçerken, bir ses işitti. "Ben zekât vermedim mi, ben namaz kılmadım mı, ben oruç tutmadım mı, falan falan hayırlı işleri yapmadım mı?" diyordu. Bir ses, ona cevap verip; "Evet, yaptın ey Adüvvullah (Allahü teâlânın düşmanı)! Fakat, yalnız kalınca, Allahü teâlâya karşı geldin. Allahü teâlânın seni gördüğünü düşünüp O'ndan korkmadın" dedi.

"Kötülüğün peşinden iyilik yap" ki: Allahü teâlâ, kalbten veya hafaza meleklerinin amelleri yazdıkları defterlerden, yaptığın iyi işler sebebiyle kötülükleri siler. Eğer yapılan kötülük kul ile Allahü teâlâ arasında ise, Allahü teâlâ o kötülüklerin yerine tâat yazar. Eğer yaptığı kötülük kullara âit ise, o iyiliği, kötülük yaptığı kimseye yazar. Bu iyilik, ona yapılan kötülüğe bedel olarak verilir.

Sâlihlerden bir zât, vefâtından sonra rü'yâda görüldü. Allahü teâlânın kendisine nasıl muâmele ettiği soruldu. "Allahü teâlâ beni af ve mağfiret eyledi. Bana ihsânlarda bulundu. Ancak bir şeyden hesaba çekildim. O da, oruçlu olduğum bir günde iftar vakti olunca arkadaşımın dükkânından bir buğday tanesi aldım. Onu ağzımda kırdım. Sonra, o buğdayın benim olmadığı hatırıma geldi. Hemen ağzımdaki kırık buğday tanesini eski yerine attım. İşte bunun için ben hesaba çekildim. O kırıntı miktârınca iyiliklerimden alındı" diye cevap verdi.

Kâdı Beydâvî (r.a.), tefsîrinde buyurdu ki: "Küçük günahların ve gizli yapılan büyük günahların, yapılan iyilikler ile af olunduğunu bildirmiştir. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, Bekâra sûresi ikiyüzyetmişbirinci âyet-i kerîmesinin sonunda meâlen: **"Eğer sadakanızı gizler de onları öylece fakirlere verirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmını örter. Allahü teâlâ, her ne yaparsanız ondan hakkıyla haberdârdır"** buyurmuştur.

"İnsanlara güzel ahlâk ile muâmele et." Güzel ahâk; güleryüzlü olmak, cömert olmak, başkasına eziyet vermemek, kimseye düşmanlık etmemek, darlıkta ve genişlikte insanları hoşnut etmektir.

Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâ tayyibdir. Yalnız tayyib olanı kabûl eder. Allahü teâlâ mü'minlere. Peygamberlerine emrettiklerini emretti. "Ey Resûller! Tayyib olan şeylerden yiyiniz, amel-i sâlih işleyiniz"** (Mü'minûn-51), **"Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz tayyib olan şeylerden yiyiniz"** (Bekâra-172) buyurdu. Sonra da; "Çok kimse vardır ki, yedikleri ve giydikleri haramdır. Sonra ellerini kaldırıp "Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!" diye duâ ederler. Böyle duâ, nasıl kabûl olunur?" buyurdu.

Şerh: "Allahü teâlâ tayyibdir." Yâ'nî, Allahü teâlâ, noksan sıfatlardan ve ayıplardan münezzeh bütün kemâl sıfatlarıyle muttasıftır. Kâmil sıfatlar, yalnız O'nda bulunur.

"Allahü teâlâ, yalnız tayyib olanı kabûl eder." Ya'nî, Allahü teâlâya yaklaşmak, O'nun, rızâsına kavuşmak, ancak temiz ve helâl malları infâk etmek, Allahü teâlânın yolunda harcamak sûretiyle mümkündür. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, Âl-i İmrân sûresi doksanikinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe, asla iyilik ve hayra** (yahut Cennete) **nail olamazsınız. Allah yolunda her ne harcarsanız, Allahü teâlâ, muhakkak onu bilir ve mükâfatını verir"** buyurulmuştur. Allahü teâlâ, faziletli ilim ve amel ile donanmış, şüphelilerden sakınan, necâsetlerden temizlenen, kalbi ayıplardan arınmış olan kulunu kabûl eder.

Bütün bunlardan anlaşılan şudur ki; Allah yolunda infâk olunan (verilen) şey, şüphe kirlerinden, Allahü teâlânın rızâsından başka bir gâye ile verilmekten sâlim olmalıdır.

"Tayyib olandan yiyiniz, amel-i sâlih işleyiniz" meâlindeki âyet-i kerîmede, tayyib olandan, ya'nî helâl ve temiz olandan yemek emri, sâlih amel işlemek emrinden önce buyuruldu. Çünkü sâlih amelin kabûl olması için, helâlinden yemek lâzımdır.

"Sonra ellerini kaldırıp, "Yâ Rabbî! Yâ Rabbi!" diye duâ ederler" buyurulması, duânın kabûl olması için duâ edenin nasıl olması gerektiğine işârettir. Duâ ederken iki eli kaldırmak mendûbdur. Çünkü böyle yapmak, acizlik ve muhtaçlığın ikrârı, kırıklık ve zilletin şiarıdır. Bu sebeble Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâdan avuçlarınızın içi ile isteyiniz, sırtı ile istemeyiniz. Duâyı bitirdikten sonra, onlarla yüzlerinizi mesh ediniz, yüzlerinize sürünüz"** buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kişinin mâlâya'nîyi terketmesi, onun müslümanlığının kemâlindendir."**

Mâlâya'nî; kişi için mühim olmayan ihtiyâç hissedilmeyen, kendisi için zarurî olmayıp, fayda vermiyen: o olmadan da geçimini te'min edebildiği şeylerdir. Bunlar da fuzûli işler ve lüzumsuz sözlerden ibârettir. Hâlbuki insanın, dünyâ ve âhırette hâlinin iyi olmasına vesile olacak işlerle meşgûl olması lâzımdır.

Resûlullah (s.a.v.), Ebû Hüreyre'ye (r.a.) **"Ey Ebû Hüreyre! Kalemin senin hakkında yazmamasını ister misin?"** buyurunca, o da; "Evet yâ Resûlallah!" dedi. Resûlullah da (s.a.v.) **"Farzları eda et, Allahü teâlânın haram kıldıklarından vazgeç, malaya'nî konuşmayı bırak."** buyurdu.

Ma'rûf-i Kerhî (r.a.), buyurdu ki: "Kul mâlâya'nî ile meşgûl olunca, Allahü teâlâ ona gazâb eder. Malaya'nî ile meşgûl olan kimseye Allahü teâlâ yardım etmez."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim, Allahü teâlâya ve âhıret gününe imân ederse; ya hayır söylesin veya sussun!"**

Bir kimse, konuşmak istediği zaman; konuşmayı: arzu ettiği şey vâcib veya mendûb cinsinden birşey ise, bu konuşmasından sevâb kazanır. Mü'min, böyle faydası olan şeyleri konuşmalıdır. Konuşulacak şey, haram veya mekrûh olur da, konuşacağı şey kendisine hayır getirmezse, o sözü söylememelidir. Mübah bir sözün de harama sebep olmasından korkulursa, terkedilmesi emredilmiştir.

Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân eden, komşusuna ikram etsin"** buyurdu.

Bu şöyle olur: Mü'mîn, mü'min kardeşinin muhtaç olduğu husûslarda yardım eder, ondan kötülüğü ve sıkıntıyı defeder.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Komşu hakkının ne olduğunu bilir misiniz? Yardım isterse yardım edin, borç isterse borç verin, fakir ise ihtiyâcını görün, hasta olursa ziyâretine gidin, ölürse cenâzesinin arkasından gidin, sevinirse sevinin, üzüntülü zamanında hâl ve hatırını sorun, üzülmeyin deyin. Rüzgârına mâni olmamak için, ona bakan duvarı çok yüksek yapmayın. Yediğiniz meyveden ona gönderin, veremezseniz gizli yiyin. Çocuğunuzun eline yiyecek verip dışarı çıkarmayın. Komşunun çocuğu görüp de istemesin. Yemeğinizin kokusu ile komşuları üzmeyin. Pişirdiğiniz yemekten bir tabak da ona gönderin."**

Yine buyurdu ki; **"Kim Allahü teâlâya ve âhıret gününe îmân ederse, misâfirine ikram etsin. Ya'nî, misâfirine güleryüz göstersin, ona tatlı konuşsun."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Utanmazsan dilediğini işle!** (sözü), **geçmiş peygamberlerin sözünden** (hiç eksiksiz) **insanların eriştiği haberlerden birisidir."** Ya'nî yapmak istediğin iş, Allahü teâlâ ve insanlar yanında seni utandıracaksa, onu yapma. Böyle değilse, o işi yap. Ya'nî, eğer yapıldığında utanılmayacak bir iş ise, onun yapılması caizdir.

Haya; kalbin, Allahü teâlânın kendisini murâkabe ettiğini bilip, zâhirini ve bâtınını, Allahü teâlânın emirlerine muhalefetten muhafaza etmekle olur. Böyle olunca, başına, gelen belâ ve musibetlere sabredip, onlar için kimseye şikâyette bulunmaz.

İnsanların işleri iki kısımdır; yapıldığında ya utanç duyulur veya zıddı olur. Utanç duyulanlar, haramlar ve mekrûhlardır. Bunları terk etmek dinin icâbıdır. Zıddı olanlar da; farz, vâcib, mendûb ve mübahlardır. Bunları yapmak da dînin icâbıdır.

Hadîs-i şerîfin tehdid ifâde ettiği de söylenebilir. Ya'nî, haya bir kimseden kalktığı zaman istediğini yapsın. Çünkü Allahü teâlâ, onun yaptığının cezasını verecektir."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Taharet, îmânın yarısıdır."**

Burada taharetten maksad, bedendeki hades-i ekber (cünüblük) ve hades-i asgardan (abdestsizlikden) temizlenmek, elbisenin ve namaz kılınacak yerin temiz olması, îmânın yarısıdır, imândan murâd ise namazdır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Bekâra suresi 143. âyet-i kerîmede meâlen: **"Allahü teâlâ, sizin îmânınızı** (namazınızı) **zayi etmez"** buyurmaktadır. Âyet-i kerîmede namaza îmân buyurulması, namaz îmânın en büyük eseri ve neticesi olduğu ve namazın İslâmiyetteki yeri pek büyük olduğu içindir.

Namazın sahih olması için, rüknler ve şartlar vardır. Ancak taharet, namazın fiil bakımından en açık ve çoğunlukta olan bir şartı olduğu için, bütün şartlar bir tarafa, taharet bir tarafa olmuştur.

Tasavvuf ehli ise; "Taharetten maksad, nefsi, kötü ahlâktan temizlemektir" demişlerdir. Buna göre: taharet, îmânın yarısıdır, îmânın diğer yarısı da; nefsi, faziletlerle ve doğru i'tikâd ile süslemektir. Nefsi kötü ahlâktan temizlemek, onu güzel huylarla süslemekten önce gelir.

İmâm-ı Gazâlî (r.a.) buyurdu ki: "Taharetin birkaç mertebesi vardır. Zâhirî gusl ve abdest ile temizlemek, sonra a'zâları günahlardan temizlemek, sonra kalbi kötü ahlâktan temizlemek, sonra sırrını mâsivâdan, Allahü teâlâdan başkasından temizlemektir."

Resûlullah (s.a.v.); **"Elhamdülillah** (demek) **mizanı doldurur"** ve **"Sübhânallah ve elhamdülillah, yerle gök arasını doldurur"** buyurdu. Buradaki, doldurmaktan maksad, bunları söylemenin sevâbının pekçok olduğunu bildirmektir.

Resûlullah (s.a.v.); **"Namaz nûrdur"** buyurdu. Nasıl ışıkla aydınlanılır ve yol bulunur ise, namaz da kötülüklerden meneder, kötülüklerden alıkoyar. Doğruya, iyiye götürür. Hadîs-i şerîfte teşbîh-i beliğ vardır. Namaz, ma'rifet nûrlarının parıldamasına, kalbin huzûr bulmasına vesile olur. Çünkü kalb, Allahü teâlâya yönelmiştir.

Resûlullah (s.a.v.), **"Sadaka burhandır"** buyurdu. Ya'nî sadaka, onu verenin îmânının doğruluğuna delîldir. Hesap zamanında huccettir. Çünkü kul, malını nereye sarfettiğinden sorulduğu zaman, cevap vermekte sadakaları ona burhan olur ve kul; "Ben onu tasadduk ettim" der. Yahut, Allahü teâlâya olan muhabbet da'vâsında doğruluğuna burhandır. Çünkü mahbûbların hepsi, en büyük mahbûbları için infâk ederler, işte bu yüzden Ebu Bekr-i Sıddîk gibi büyüklerimiz, mallarının tamâmını Allahü teâlâ için sarfettiler. Ba'zısı ihtiyâcları kadar bıraktıktan sonra, geri kalanının hepsini Allah yolunda harcadılar. Ba'zıları, farz olan zekât ile iktifa ettiler.

Verilen sadakanın en faziletli olanı; gizli vermek ve verdiğini başa kakmaktan, kendini iyilik yapmış bir kimse olarak görüp, bunun karşılığında teşekkür beklemekten pekçok sakınmak sûretiyle verilenidir. Sadakayı verirken, en iyisinden ve Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfesini yapmak için kullanacak olan kimseye, güleryüzle vermelidir.

Hadîs-i şerîfte: **"Sabır, ziyadır"** buyuruldu.

Buradaki "Sabır"dan murâd, dinde iyi görülüp övülen sabırdır. Bu, Allahü teâlâya ibâdet ve tâatte sabır, ma'sıyetten sakınmakta, nefsin arzu etmediği şeylere ve sıkıntılara katlanmak ve tahammül göstermekte olan sabırdır. İşte dinde övülen sabır budur. Bu şekilde olan sabrın da devamlılığı makbûldür.

Hadîs-i şerîfte; **"Kur'ân-ı kerîm, senin lehinde ve aleyhinde huccettir"** buyuruldu.

Eğer, Kur'ân-ı kerîmi okur, emirlerine uyar, yasaklarından sakınırsan; senin lehine şahadette bulunur. Kabirde senin için huccet olur. Kıyâmet gününde çeşitli sıkıntı ve acılardan seni kurtarır.

Şehâbeddîn Ömer Sühreverdî (r.a.) buyurdu ki: "Kul, Kur'ân-ı kerîmi çok okuyup, Allahü teâlânın ism-i şerîfini çok anar, dil ile beraber kalbde iyice yerleşmesi için gayret gösterirse, bu zikr, kalbi mesken tutar, bu sayede kalb nûrlanır, yüksek hâllere kavuşulur. Sonra kalbin nûru, kalıba, bedene akseder. Kulun güzel ameller işlemesine vesile olur."

Kur'ân-ı kerîmin aleyhine huccet olmasına gelince; Kur'ân-ı kerîmin emirlerine uymaz ve yasaklarından sakınmazsan, Kur'ân-ı kerîm senin aleyhinde şâhidlik eder, helake düşersin. Burada, Kur'ân-ı kerîmin yüksek derecelere kavuşmaya vesile olan emir ve yasaklarına uyulmadığı zaman. Cehenneme gitmeye ve alçak derecelere düşmeye vesile olduğuna işâret vardır.

Büyük âlim Hattâbî buyurdu ki: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) üstün vasıflara sahip olan Eshâbından (r.a.) bize gelen habere göre; Kur'ân-ı kerîmdeki âyet-i kerîmelerin sayısı,

Cennetteki derecelerin sayısı kadardır. Kur'ân-ı kerîmdeki âyet-i kerîmelerin hepsi ile amel eden, onların hepsinin hakkını gözeten kimse, Cennet derecelerinin en yükseğine çıkar."

Muhakkik âlimler buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmin âyet-i kerîmelerinin hepsinin hakkını ifâ etmek, Kur'ân-ı kerîmin bildirdiği ahlâk ile ahlâklanmak ve onun sıfatları ile sıfatlanmakla mümkündür."

İnsanlar, sabahleyin erkenden evlerinden çıkarlar, gittikeri yerlerde hayır veya şer işlerle meşgûl olurlar. Hayır işlerle meşgûl olanlar, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasaklarından sakınmak sûretiyle kendilerini azaptan kurtarmaya çalışanlardır. Şer işlerle meşgûl olanlar ise, nefsin hevâsına ve şeytana uyanlardır. Hâlbuki bunlar, şer ile meşgûl olanın helakine vesile olurlar, onu helak ve hüsrana götürürler: Hayır ile meşgûl olup, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edenler ise, dünyâ ve âhırette hayırlara kavuşur, âhıret azâbından kurtulurlar.

Kula lâzım olan; kendisinin helakini isteyen, düşmanlarına yardımcı olan, belâya düşmesine vesile olan nefsine muhalefet etmesidir. Nefsin kötülüklerinden ancak, Nebiler (a.s.) ve sıddîklar kurtulmuşlardır. Nefsten daha habis, daha pis birşey yoktur.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ; "Ey Âdemoğlu! Sen bana duâ ettiğin ve benden ümîd ettiğin müddetçe, senden sâdır olan büyük-küçük pekçok günâhı af ve mağfiret ederim. Onların çokluğuna aldırmam, onların çokluğu bana büyük gelmez" buyurdu.**

Şerh: **"Ey Ademoğlu! Sen bana duâ ettiğin"** buyurulmasından murâd; bana ibâdet edip, benden istediğin zaman demektir. Çünkü müfessirler, Kur'ân-ı kerîmde, duâ lafzını, "Allahü teâlâya ibâdet ve O'ndan istemek" diye tefsîr etmişlerdir.

"Benden ümîd ettiğin" sözünün ma'nâsı; af ve mağfiretimi umduğun, rahmetimden ümid kesmediğin ve azâbımdan emîn olmayıp korktuğun zaman demektir. **"Ben aldırmam"** buyurulması ise; günâhlarının çokluğu, bana büyük ve ağır gelmez. Çünkü kulların günâhları, Benim yüce rahmetim yanında pek küçük, hattâ ondan daha küçük kalır, demektir.

Hadîs-i kudsîde buyuruldu'ki:

"Ey Âdemoğlu! Eğer sen, hiçbir şeyi (nefs, şeytan ve mahlûkattan hiçbirini) **bana** (zâtıma, sıfatlarıma ve bana ibâdette) **ortak koşmadan bana kavuşursan; sana yer dolusu mağfiret ederim."**

"Ey Âdemoğlu! Eğer senin günahların gökyüzünün bulutları kadar (veya başını semâya kaldırdığın zaman gördüğün şeyler kadar) **çok olsaydı, sonra sen benden af ve mağfiret isteseydin; ben seni affederdim."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse bir mü'minin dünyâ üzüntülerini giderip ferahlandırırsa, Allahü teâlâ da onun kıyâmet gününün üzüntülerinden birini giderir."**

"Her kim eli dar olan borçluya kolaylık gösterirse, Allahü teâlâ da dünyâ ve âhırette ona kolaylık gösterir."

"Her kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da dünyâ ve âhırette onun ayıbını örter."

"Bir kul (din) **kardeşine yardımda bulundukça, Allah da ona yardım eder."**

"Bir kimse ilim tahsili için yola çıkarsa, bu yüzden Allahü teâlâ ona Cennet yolunu kolaylaştırır."

"Herhangi bir cemâat, câmilerden birinde toplanıp Kur'ân-ı kerîmi okur ve aralarında müzâkere ederlerse, onların üzerine sekînet nâzil olup, onları rahmet kaplar, melekler onları kuşatır, cenâb-ı Hak da onları, nezdinde olan meleklere ve peygamberlere zikreder."

"Ameli kendisini geride bırakan kimseyi, nesebi ileri götüremez."

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 350

2) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 319

3) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 204

4) Tabakât-ül-müfessirîn cild-2, sh. 319

5) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 25

6) Bugyet-ül-vuat cild-2, sh. 285

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1059, 1077

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 42

9) Şerh-i Akâid-i Nesefiyye

10) Şerh-i Hadîs-il-erbâîn-in-Nevevî, İstanbul 1316

TÛNUSÎ (İbrâhim bin Yahlef)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve velî. İsmi, İbrâhim bin Yahlef bin Abdüsselâm'dır. Tunus'ta doğdu. Ebû İshâk künyesini aldı. Tûnusî ve Matmâtî nisbet edildi. 737 (m. 1336) senesinden önce Tilmsân'da vefât etti.

Uzun zaman ilim tahsil edip, kendisini yetiştirdi. Mısır, Şam ve Hicaz taraflarına seyahatlerde bulundu. İbn-i Küheylâ, Nâsıreddîn Meşâddâlî'den hadîs-i şerîf ilmi tahsil etti. Kâhire'de Şemseddîn İsfehânî'den kelâm ilmini, Karâfî'den mantık ve münâzara ilimlerini öğrendi. Seyfeddîn Hanefî'nin derslerine devam etti. İlimde âlim, amelde ileri oldu. Tasavvuf mütehassıslarının sohbet halkasına dâhil oldu. Zâhir ve batın ilimlerinde yüksek derecelere erişti. Kerâmet ve hâlleri meşhûr oldu. Allahü teâlânın bütün sevgili kulları gibi, onun da en büyük kerâmeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına harfiyen riâyet ve Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i şerîfine tâbi olmaktı. Herkese karşı şefkat ve merhametli davranır, kimseyi kırmazdı. Hâl ve harekette, güzel ahlâkta, Resûlullaha (s.a.v.) uymak için âzami gayret gösterirdi. Zamanının çoğunu ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Kalan kısmında da ibâdetle meşgûl olur, namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için insanlara nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, hayırlı amel işlemelerini tenbîh ederdi.

Tahsilini tamamladıktan sonra Tilmsân'a gitti. "Et-Telkîn li-Abdilvehhâb" adlı eseri şerhetti (açıkladı). Bu kıymetli eser, Tilmsân kalesinde kayboldu. Daha sonra Tunus'a gitti. Bir ay kadar sonra Tilmsân'a geri döndü. Âlimlerin ısrârı üzerine, oraya yerleşti. Tilmsân ve diğer, Kuzey Afrika şehirlerinden gelen pekçok kimsenin suâllerine cevap verdi. Vermiş olduğu derslerde birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinin en meşhûru, "Medhal" adlı eserin sahibi Ebû Abdullah İbni Hac adlı âlim idi.

Kendisi anlatır: Mekke'ye gitmiştim. Kâ'be-i muazzamayı tavaf ettim. Harem-i şerîfin ve Kâ'be-i muazzamanın üstünlüklerini düşünürken, **"Kim oraya girerse emîn olur"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 97. âyet-i kerîmesini hatırladım. Kendi kendime; "Âlimler, neden "Emin" olunduğunda ihtilâf etti, sözler çatıştı" dedim. Kendi kendime, âyet-i kerîmede bildirilen emînliğin neye karşı olduğunu düşündüm. İşin hakîkatini öğrenmek istiyordum. Bu sıra arkamdan bir ses duydum. O ses, iki üç defa: "Cehennemden emîndir, ey İbrâhim" diyordu. Dönüp baktım, kimseyi göremedim.

Talebesi İbn-i Hac anlatır: "Hocam Ebû İshâk İbrâhim Tûnusî'yle birlikte Mısır'ın bir kasabasına gittik. Çok susadık. Yanımızdaki arkadaşlardan ba'zıları, şekerli süt içtiler. Ebû İshâk da, çok susamıştı. Ona da içmesini teklif edip bir kapta verdiler. Pek şiddetli bir susuzluk çektiği hâlde, sabredip o sütü içmedi. Sabrının azalacağından korkarak, sütü tekrar kabına döktü."

---

1) Neyl-ül-İbtihâc sh. 35

2) El-Bustân sh. 66

3) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 18

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 128

TUVAYR-UL-LEYL (Muhammed bin Ali el-Bârinbârî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali el-Bârinbâri el-Mısrî'dir. "Tuvayr-ul-leyl" lakabı ile meşhûr oldu. Ma'nâsı, "Gece kuşu" demektir. Şeyh Tâceddîn diye de tanınırdı. 654 (m. 1256) senesinde doğdu. Zamanının en zeki kimselerinden idi. Fıkıh, usûl ve mantık ilimlerinde yüksek bir âlim olarak yetişti. Kırâat-ı Seb'a'yı (Kur'ân-ı kerîmin yedi büyük âlimin bildirdiğine uygun olarak okunuşunu) Hasen-i Râşidî'den öğrendi. Aklî ve usûl ilimlerini, "Mahsûl" kitabını şerh eden Şeyh Şemseddîn el-İsfehânî'den okudu. "Tâ'cîz" kitabını ezberlemişti. Ömrünün sonuna kadar onu yanından ayırmadı. "Cezûliyye" adlı eseri de ezberledi. Münâzara ilminde üstün bir yeri vardı. Zekâsı çok keskindi, ilmî mes'elelerde hiç zorlanmazdı. Dımeşk'da hiç ders vermedi. 717 (m. 1317) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İmâm-ı Sübkî'nin babası Takıyyüddîn Sübkî anlatır: İbn-i Rif'a bana dedi ki: "Zâhiriyye Medresesi'nde, sizin yanınızda büyük ve fazilet sahibi âlimlerden kimler vardır?" Ben de ona teker teker isimlerini sayıp Kutbüddîn-i Sinbâtî, filân filân ve nihâyet Bârinbârî'ye kadar hepsini söyledim. O da bana; "Son olarak ismini söylediğin Bârinbârî'nin bir benzeri yoktur" dedi.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-9, sh. 249

2) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 288

3) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 363

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 45

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 100

6) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 544

ULU ÂRİF ÇELEBİ

Konya'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed Rûmî'nin torunu, Sultan Veled'in oğludur. İsmi, Celâleddîn Emîr Ârif olup, 670 (m. 1271) senesi Zilka'de

ayının sekizine rastlayan Çarşamba günü doğdu. Küçük yaşta dedesi Mevlâna hazretlerinin teveccühlerine kavuştu. Babası Sultan Veled'den zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrendi.

Babasının vefâtından sonra onun halîfesi, vekîli oldu. 719 (m. 1319) senesinde vefât etti.

Ârif Çelebi dünyâya gelince, dedesi Mevlânâ çok sevindi. Fakirlere sadakalar dağıttı, akîka kurbanları kesti, ziyâfetler verdi. Üç gün çok neş'eli sohbetler yaptı. Böylece, Konya'da bir bayram havası yaşandı. Mevlânâ, torununun doğumunun yedinci günü onu kucağına alıp, oğlu Sultan Veled'e buyurdu ki: "Oğlum! Bu torunumun ismi, Celâleddîn Emîr Ârif olsun. Celâleddîn diye hitâb etmez, Emîr Ârif diye çağırırsınız. Çünkü babam Sultân-ül-ulemâ, bana ismim Muhammed olduğu hâlde, Celâleddîn diye hitâb ederdi. Bu yavruda, yedi evliyânın nûrunu görüyorum. Bunlar; Sultân-ül-ulemâ, Seyyid Bürhâneddîn, Şems-i Tebrîzî, Selâhaddîn Konevî, Hüsâmeddîn Çelebi, dedesi ve babasıdır. Bu sebeple, onun kadrini, kıymetini bilerek iyi yetiştirin."

Ârif Çelebi, yaşına girmeden, öyle gösterişli, öyle güzeldi ki, görenler hayran kalır, bakmağa doyamazlardı. Hattâ ona ikinci Yûsuf derlerdi.

Sultan Veled anlattı: "Oğlum Ârif Çelebi, küçük iken boynundan rahatsızlandı, öyle ızdırab çekiyordu ki, biz ölecek sandık. Tabîbler tedâvisinde âciz kaldılar. Ârif, hastalığın güçlüğünden hiç süt emmedi, su içemedi. Artık hayâtından endişeye düştük. Onun çektiği ızdıraptan gözümüze uyku girmiyordu. Nihâyet onu, babamın huzûruna'götürüp;

"Muhterem efendim! Bundan artık ümidimiz kesildi. Herhalde vefât etmek üzeredir" diyerek üzüntümü bildirdim. Bu sözlerimi sükûnetle dinleyen pederim Mevlânâ hazretleri; "Evlâdım Sultan Veled! Öyle şeyler söyleyip perişan olmayınız. Üzülmeyiniz. Zîrâ oğlumuz Celâleddîn Ârif, hemen gitmek üzere gelmedi. Onun, benim size bir yâdigârım olarak dünyâda uzun yıllar kalacağını, insanların hidâyete, doğru yola kavuşmasına vesile olacağını ümîd ediyorum" diyerek, Ârif Çelebi'yi kucağına aldı. Hastalığa sebep olan yerin üzerine enine ve boyuna yedişer çizgi çizdi ve; "Aklı olana bu işâret yetişir" yazısını yazdı. Bir ânda çocuk gözlerini açtı. Hemen annesine götürdüm, süt emzirdi. Kısa zamanda hastalıktan kurtuldu. Bu, babamın bir kerâmetinden başka birşey değildi."

Ârif Çelebi'nin babası Sultan Veled anlattı: "Oğlum Ârif, babamın yanında ağladığı zaman, babam onu kucağına alır, mübârek parmağını çocuğun ağzına uzatırdı. Çocuk da iştah ile babamın parmağını emerdi. Ba'zan öyle kuvvetli çekerdi ki, parmağı koparacak sanırdık. Bu şekilde babamı üzüyor düşüncesiyle, bir daha böyle yaparsa çekip alayım, diye içimden geçirmiştim. Yine parmağını hızla çektiği birgün, babam, benim dikkatle baktığımı görünce, düşündüklerimi anlayarak; "Ey Veled! Ârif benim de oğlum değil midir?" deyince, ben de; "Siz, bizim sultânımızsınız. Bizler ise, sizin köleniziz" dedim. Bu sözüm üzerine; "Bizi seven köle de, talebe de, hep oğlumuzdur" buyurarak, merhametinin ne kadar çok ve herkes için geçerli olduğuna işâret buyurdular."

Ârif Çelebi'yi ba'zan Mevlânâ yanına getirterek, ona teveccüh ederdi. Altı aylık olduğunda ona; "Allah de, yâ Celâleddîn!" diye söyler, o da herkesin kolaylıkla anlıyacağı bir şekilde üç defa; "Allah, Allah, Allah!" der idi. Bu sözleri büyük bir zevk ile dinleyen Mevlânâ hazretleri, onun ileride büyük bir evliyâ olacağını söylerdi.

Ârif Çelebi'nin vâlidesi Fâtıma hâtun anlattı: "Kayınpederimin vefâtından sonra, onun ayrılık acısının şiddetinden, üç gün üç gece, Ârifime süt vermek aklıma gelmedi. O dahî hiç

ağlamadan bekleyip, açlığını hatırlatacak bir harekette bulunmadı. Fakat, üç gündür hiç yemeyip içmediği için, iyice zayıflamıştı. O gece bir miktar uyumuştum. Rü'yâmda Mevlânâ hazretlerini gördüm. Buyurdu ki: "Ey Fâtıma! Benim ayrılığım sebebiyle üzülüyorsanız, üzülmeyiniz. Zîrâ, bende bulunan bütün kemâlâtı ve feyzleri, oğlum Ârife aktardım. Beni arayan Ârifimde bulur. Şayet sen de beni istersen, Ârif'de bulursun ve nûrumu onda müşâhede edersin. Onun yetişmesiyle alâkalı herşeyi, ma'nevî olarak üzerime aldım." Bu rü'yânın te'sîriyle hemen uyandım. Ârif Çelebi'yi üç gündür hiç doyurmadığım aklıma geldi. Artık göğsümden sütler akıyordu. Emîr Ârifin yüzünü açtığımda, bana doğru tebessüm ettiğini gördüm. Kucağıma alıp doyururken, cemâli dikkatimi çekti. O güzel yüzünde Mevlânâ'nın mübârek nûrunu gördüm, öyle heyecanlandım ki, bakmaya takat getiremedim. Elimde olmıyarak bağırmışım. Bağırdığımı, bana sonradan efendim haber verdi."

Fâtıma hâtun, Ârif Çelebi'ye çok hürmet, izzet ve ikramda bulunurdu. Her zaman onun hatırını hoş tutardı. Birgün misâfir hanımların yanında çocuğuna aynı hürmeti gösterince, onlar; "Ey Fâtıma! İnsan hiç evlâdına bu kadar hürmet eder mi? Nitekim Ârif daha çocuktur" dediler. Bu sözlere karşı Fâtıma hâtun; "Bizim bu ta'zim ve hürmetimiz, Ârif için az bile. Onu bize Mevlânâ hazretleri emânet etti ve Ârife hürmet ve isteklerine riâyet etmemizi, son derece ikramlarda bulunmamızı emr etti. Ârifim ağladığı zaman, kayınpederim parmağını ağzına koyar, emzirir, büyüdüğünde zamanındaki evliyânın bir tanesi olacağını söylerdi" diye konuşunca, oradaki kadınlar söylediklerine pişman olup, özür dilediler.

Ârif Çelebi'nin Kur'ân-ı kerîm hocası anlattı: "Sultan Veled, oğlu Ârife son derece hürmet ve ta'zimde bulunurdu. Onu hiç incitmez, bütün arzularını yerine getirirdi. Ârif Çelebi ne zaman babasının meclisine gelse, babası hemen ayağa kalkıp, mihrâbdaki yerini ona verirdi. Birgün haddi aşarak: "Efendim! Ârif Çelebi daha küçüktür. Küçük bir çocuğa bu kadar iltifât etmeniz, tevâzu göztermeniz uygun mudur?" diye sordum. Sultan Veled, bu sözlerimi sükûnetle dinledikten sonra buyurdu ki: "Oğluma olan tevâzu ve hürmetim, babam Mevlânâ hazretlerinedir. Ârifin yürüyüşü, yerinde hareketleri, sükûnetleri, oturup dinlenmeleri, ahlâkı, hâlleri hep babama benzemektedir. Elimde olmayarak ona ta'zimde bulunuyorum. Babamın sağlığında o, süt emen çocuk idi. Şayet büyük olsaydı, bu hareketleri babamdan görüp öğrendi der idik. Görüldüğü gibi, onun hâl ve hareketleri, babamın tasarrufları ile olduğu meydandadır. Onu görünce, babam hatırıma geliyor, işte ona olan hürmetimin sebebi budur."

Sultan Veled'in kerîmesi (kızı) anlattı: "Birgün babam ile oturuyorduk. Bir ara babamın hizmeti için kardeşim Ârif Çelebi içeri girdi. Fakat içerde fazla durmayıp, dışarı çıktı. O gidince, babam Sultan Veled buyurdu ki: "Sübhânallah! Babam Mevlânâ hazretlerinin hizmetlerinde çok bulundum. Bana, babamın bütün talebelerinin ve diğer kimselerin ma'nevî makamları gösterildi. Emîr Ârifin makamı gibi hiçbir makama rastlamadım. Onun makamının yüksekliğini anlamaktan âciz ve hayran kaldık. Onu gördüğüm zaman, kendimde bir başkalık, hâlimde bir değişiklik hissediyorum. Onun gibi bir velîye daha rastlamadım. Cenâb-ı Hak nazardan saklasın." Vâlidem Fâtıma hâtun söze karışarak; "Madem ki, Ârifin mertebesi bu kadar yüksektir, niçin talebelerinizden, dostlarınızdan gizli tutup söylemiyorsunuz?" dedi. Babam da; "Hased edip, nazarı değen kötü gözlü kimselerin çıkmasından korkuyorum" diye cevap verdi.

Sultan Veled, birgün oğlu Ârif Çelebi'ye; "Evlâdım! Sen her nereye baksan, Mevlânâ'yı görür, Mevlânâ'dan bahsedersin. Küçük aklınla ma'rifetlerden, Allahü teâlânın zâtı ve sıfatlarına âit ince bilgilerden anlatırsın. Sen Mevlânâ'nın hâllerini ve makamlarını ve bu ma'rifetlerini nereden biliyorsun da, bize hiç tenezzül etmiyorsun?" diye sordu. Ârif Çelebi de: "Efendim! Ben

o yüce zâtı, ma'nevî âlemde gördüm. O da bu fakiri gördü ve kendi kemâlâtını görebilecek gözün bağışlanmasına vesile oldu" diye cevap verdi.

Lala Fahreddîn anlattı: "Arada sırada Ârif Çelebi'yi kucağıma alıp, Hüsâmeddîn Çelebi hazretlerinin evine giderdim. Hüsâmeddîn Çelebi, bizi hep kapıda karşılar, Ârifi kucağına alarak odaya kadar götürürdü. Ona her türlü yiyeceklerden, nefis şerbetlerden ziyâfet çekerdi. Daha önceden alıp hazır ettiği güzel elbiseleri, kendi eliyle giydirirdi. Gideceğimiz zaman da, onu omuzuna alıp eve kadar götürür ve; "Ah! Mümkün olsaydı da Ârif Çelebi'nin lalası olup hizmetiyle şereflenebilseydim. Zîrâ, onun nûrunun doğu ile batıyı kuşatacağını ve âleme ışık salacağını, makamının çok yüce olacağını hocam Mevlânâ hazretleri haber verdiler. Ne mutlu o kimselere ki, Ârif Çelebi'nin hizmetiyle şereflenip, sevgilisi oluyorlar" diyerek, hasretini dile getirirdi."

Sultan Veled anlattı: "Ârif Çelebi, beş yaşlarında idi. Birgün, başı iple bağlı bir öküzün yularından tutmuş götürüyordu. Onu o hâlde görünce; "Ey Ârif, bu öküz de nedir? Onu nereye götürüyorsun?" dedim. Cevâbında; "Bu yular, filân beyin başına takılan yulardır. Çünkü Mevlânâ dergâhına dil uzatmaktadır" dedi. Çocuğun bu hâline güldüm, fakat üç gün sonra duyduk ki, o beyin evini yağma edip, başını kesmişler.

Ârif, yine birgün toprakla oynuyordu. Bir müddet onu seyrettim. Toprağı mezar gibi balık sırtı yapıp, başlarına taş dikti. Ona; "Ârif bu nedir?" diye sordum. Cevâbında; "Bu, falanın kabridir" dedi. O gün, dediği gibi o kimse vefât etti.

Ârif Çelebi oniki yaşlarında idi. Birgün medresede dolaşırken, cübbesini yere serip; "Buyurun, cenâze namazını kılalım" dedi. Ben yine hayretle; "Bu kimin cenâzesidir?" diye sorduğumda; "Üstadımız Hüsâmeddîn Çelebi'nin cenâzesidir!" dedi. O gün, Hüsâmeddîn Çelebi'nin bağda hastalandığı haberi geldi. Birkaç gün sonra da vefât etti.

Kendi yaşlarında bir çocuk, bize bir tas içinde keşkek yemeği getirmişti. Ârif Çelebi, verilen keşkeği oturup Besmele ile yemeğe başladı. Çocuk da başında bekliyor, onu seyrediyordu. Küçük tas içindeki keşkeği bitirip ağzını kapattı, boş tası bekleyen çocuğa verdi ve; "Tasın kapağını aç da bir bak bakalım ne göreceksin?" dedi. Çocuk kapağı açınca, içinin keşkekle dolu olduğunu hayretle gördü. Artık o çocuk, Âriften hiç ayrılmaz oldu. Büyüyünce de, en sâdık talebeleri arasına girdi."

Ârif Çelebi, küçük yaştan i'tibâren Kur'ân-ı kerîm, hadîs, tefsîr, fıkıh ilimlerini öğrenmeye, tasavvufda yükselmeye başladı. Kısa zamanda zâhirî ve bâtınî ilimlerde söz sahibi olacak şekilde yetişti. Çok zekî, pek edebli idi. Her haliyle Mevlânâ'ya benzerdi. Geceleri sabahlara kadar ibâdet eder, boş yere hiç vakit geçirmezdi. Devamlı ilim öğrenmeye ve insanlara faydalı olmağa gayret ederdi. Çok heybetli idi. Görenlerde, korku ile karışık bir saygı hâsıl olurdu. Yanına beyler, emirler, makamı yüksek olan kimseler, âlimler, evliyâ gelir, sükût ederek onu dinlerlerdi. Herkesin mertebelerine göre konuşur, sözlerinin herkes tarafından anlaşılmasını sağlardı. Kimsenin kabahatini yüzüne vurmaz, sohbetlerinde ortaya konuşurdu. Ma'nevî derecesine göre herkes hissesini alırdı. Başkalarının kalblerindeki gizli bilgileri, sormak istedikleri suâlleri anladığını belli etmez, dolaylı yollardan suâllerin cevaplarını verirdi. İslâmiyeti yaymak, Ehl-i sünnet i'tikâdını her tarafa duyurmak için çeşitli memleketlere gitti. Doğu Anadolu'yu, İran'ı Azerbeycan'ı gezdi. Her gittiği yerde İslâmiyetin güzelliğini, büyüklüğünü anlatıp, doğru ibâdet etmenin, ihlâslı olmanın, her işi Allah rızâsı için yapmanın ehemmiyetini îzâh ederdi. Geçtiği

şehirlerdeki âlimler, onun sohbetlerine hayran kalırlar, ayrılırken şehir dışına kadar çıkarak, onu teşyî ederlerdi.

Bir defasında Tebrîz'e gitmek üzere yola çıktı. Yolda, Selçuklu sultânının vâlilerinden birinin oğlu olan Teoman Bey'le karşılaştı. Teoman Bey, görünüşü insana huzûr veren nûr yüzlü bu kimseye yakınlık göstererek, kim olduğunu ve nereye gittiğini sordu. O da, Mevlânâ hazretlerinin torunu olduğunu ve Tebrîz'e gittiğini söyleyince, Teoman Bey çok sevindi ve kendisinin de Tebrîz'e gittiğini bildirdi. Kabûl ederse beraber gidebileceklerini ve kendisine yol boyunca hizmet etmekle şereflenmek istediğini de ayrıca bildirdi.

Ârif Çelebi'nin, sohbet ederek giderlerken, Teoman Bey'in elinde bulunan doğana gözü takıldı. Teoman Bey'den doğanı istedi. O da kafesten çıkarıp teslim etti. Ârif Çelebi, doğanın ayaklarını çözüp salıverdi. Hürriyete kavuşan doğan hızla uçarak, gökyüzünde gözden kayboldu. Teoman Bey, şaşırmış bir hâlde doğanın arkasından bakakaldı. Bir müddet Mevlânâ hazretlerinin torunu olan Ârif Çelebi'ye ses çıkaramadıysa da, dayanamıyarak konuşmağa başladı: "Efendim! Bu doğan öyle bir doğan idi ki, ava gönderip de eli boş döndüğü hiç olmamıştı. Böyle bir doğanı bulmak ve ele geçirmek için neler çektim, ne masraflar yaptım. Bu doğanın misli yok idi. Sonra bunu, Tebrîz'de bulunan pâdişâh Gazân Hân'a hediye edecektim. Kimbilir bana ne kadar çok bahşişler ihsân edecekti. Üstelik, bir adamımla, ona bir doğan getireceğimi de bildirmiştim. Şimdi ben ne cevap vereceğim?" gibi teessürünü bildiren birçok sözler sarfetti. Sanki bu sözleri bekliyormuş gibi sükûnetle dinleyen Ârif Çelebi hazretleri, tebessüm ederek buyurdular ki: "Ey Teoman Bey! Bir doğan için insan bu kadar üzülür mü? Asıl üzülünecek hâl, Allahü teâlâya karşı yaptığımız hatâ ve kusurlar, işlediğimiz günahlar ve isyanlardır. Madem ki, doğanın için bu kadar üzülüyorsun, çağıralım gelsin istermisin?" Teoman Bey; "Muhterem efendim! Eğer bu doğan tekrar elimize gelirse, ziyadesiyle sevinirim. Ne kadar malım varsa, hepsini vermeye hazırım. Beni yeniden hayata kavuşturmuş gibi olursunuz" dedi. Bunun üzerine Ârif Çelebi; "Ey kıymetli doğan! Babam Mevlânâ hazretlerinin hatırı için buraya gel!" diye seslendi. Bir ânda, kaybolan doğan, yükseklerden süzülerek Ârif Çelebi'nin omuzuna konuverdi. Omuzundan kuşu alıp Teoman Bey'e verince, Teoman Bey ne yapacağını şaşırdı. Ârif Çelebi'nin eline sarılıp öpmeye başladı. Orada, üzerinde bulunan ikibin altını ve yedeğinde bulunan en güzel atı, Ârif Çelebi'ye hediye etti. Teoman Bey, bu kerâmeti görünce, Ârif Çelebi'ye muhabbeti pek ziyâdeleşti.

Uzun yolculuklardan sonra Tebrîz'e vardılar. Teoman Bey, Gazân Hân'a doğanı hediye edince, sultan, doğanı çok beğendi; otuz iyi cins at ve altmış bin altın ihsânda bulundu. Teoman Bey bir fırsatını bulup, yolda geçen hâdiseyi Gazân Hân'a anlattı. Ârif Çelebi'nin İslâmiyete olan bağlılığını, geçtikleri şehirlerde insanlara emr-i ma'rûf yapmak, dîn-i İslâmı yaymak için nasıl çırpındığını uzun uzun îzâh etti. Gazân Hân, Ârif Çelebi'yi hiç görmediği hâlde, ona karşı kalbinde büyük bir muhabbet hâsıl oldu. Onu görmekle şereflenmek, sohbetiyle bereketlenmek için, çok sevdiği âlimlerden birkaç tanesini, onu da'vet etmek için vazîfelendirdi. Ârif Çelebi de, bu nâzik da'vete peki diyerek gitti. Tebrîzli birçok âlimin ve velilerin de bulunduğu da'vette, kalblere şifâ olan çok kıymetli sohbetlerde bulundu. Başta sultan olmak üzere, orada bulunan herkes, bilgisinin derinliğine, Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ma'rifetlerinin üstünlüğüne hayran kaldılar, Ârif Çelebi'ye olan sevgileri kat kat arttı.

Ârif Çelebi, birgün dedesi Mevlânâ'nin, türbesini ziyâret ettikten sonra, talebe ve dostlarıyla birlikte orada cenâze namazı kılınan musalla taşının yanına geldiler. Ârif, cübbesini çıkararak musalla taşının üzerine koydu. "Gâib er kişi niyetine, cenâze namazına buyurun!" diyerek, cenâze namazı kıldırdı. Sonra da; "Dostlarım! Gazân Hân vefât etti. Onun cenâze

namazını kıldık” dedi. Dostları ve talebeleri, o târihi bir yere kaydettiler. Tebrîz’den gelen tüccârlara sordular. Onlardan Gazân Hân’ın kaydettikleri târihte vefât ettiğini öğrenince, Ârif Çelebi’nin büyüklüğünü bir kere daha anladılar.

Ârif Çelebi, bir gün dedesi Mevlânâ hazretlerinin türbesini ziyâret ederken, Emîr Hayran isminde bir velî yanına geldi. Onunla uzun uzun sohbet ettiler. Sohbet esnasında, Emîr Hayran kalbinden; “Ârif Çelebi keşke sarığını bana verse de, bereketlensem” diye geçirdi. O ânda Ârif Çelebi, başından sarığını çıkararak, Emîr Hayran’ın başına koydu.. Sonra da; “İnşâallah önümüzdeki bayramda yine buluşur, sohbet ederiz” dedi. Hakîkaten, bayramda yine buluşup sohbet ettiler.

Ârif Çelebi hazretleri, bir defasında Sivas’a gitmişlerdi. Orada Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’yi (r.a.) çok seven Ahî Muhammed isminde bir kimse vardı. Ahî Muhammed, o günlerde çok hasta olmasına rağmen, Ârif Çelebi’nin geldiğini işitince, başta Ârif Çelebi’yi ve Sivas’ın ileri gelen âlimlerini, velîlerini yemeğe da’vet etti. Yemekten sonra Ârif Çelebi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildiren, Cenneti, Cehennemi ve evliyânın hâllerini anlatan bir sohbete başladı. Sohbet esnasında Ahî Muhammed kalbinden; “Âh, Ârif Çelebi hazretleri duâ etseler de, benim de hastalığım iyi olsa, şifâ bulsam” diye geçirdi. O ânda Ârif Çelebi Ahî Muhammed’e dönerek; “Ey Ahî Muhammed! Merak etme. Cenâb-ı Hak her şeye kâdirdir. Hastalığı veren de, şifâsını yaratan da O’dur. Allahü teâlâ sana da şifâlar ihsân eylesin!” buyurdu. Bu sözlerden sonra, Ahî Muhammed vücûdunda bir değişme hissetti. Ağrıyan yerlerinin sızısı durdu ve Ârif Çelebi’nin duâsı bereketiyle şifâ buldu.

Ladik şehrinde, Kâdı Necmeddîn isminde bir kimse vardı. Mevlânâ’yı çok sevdiğini ve onun yolunda olduğunu söylerdi. Hattâ Ladik şehrinde, Mevlânâ’nın halîfesi bile oldu. Fakat, kendisinden ders almak için gelen talebelerin çokluğundan gurûra ve kibre kapıldı. Ârif Çelebi Ladik’e geldiğinde, Kâdı Necmeddîn, “Mevlânâ’nın talebelerinden olup da ziyâfet vermedi demesinler” diye onu da’vet etti. Yemekten sonra Ârif Çelebi, orada bulunanlarla sohbet etmeye başladı. Kâdı Necmeddîn ve ona uyan birkaç kimse, gizlice dışarı çıkıp, Ârif Çelebi’nin yaptığı sohbet ile aralarında alay etmeye başladılar. Onun hakkında dedikodu yaparak, lâyık olmayan hareketlerde bulundular. Bunları yaparken, Allahü teâlânın evliyâsı olan Ârif Çelebi’nin, yaptıklarından habersiz olduğunu sandılar. Bir ara içeri girdiklerinde, Ârif Çelebi onlara dikkatle baktı. Bu bakış ile, herbirinin başlarına bir ağrı saplandı. Öyle ki, Ârif Çelebi’ye olan düşmanlıkları çoğaldıkça, ağrıları da fazlalaşıyor, kinleri azaldıkça, ağrıları da azalıyordu. Ağrıları öyle dayanılmaz hâle geldi ki, ne yapacaklarını şaşırdılar. Sonunda, “Allahü teâlânın evliyâsına olan düşmanlığın, kendi zararlarına olacağını” anladılar. Kalblerindeki kin ve düşmanlığı muhabbete çevirmek mecbûriyetinde kaldıkları ân, başlarındaki ağrı geçti. Ârif Çelebi’yi çok severek hastalıktan kurtuldukları gibi, onun iltifâtlarına da kavuştular.

Bir ara Ladik’de kuraklık oldu. Yağmur yağmadığı için otlar kurudu, ekinler mahsûl vermedi. Topraklar susuzluktan çatladı, hayvanlar yiyecek birşey bulamadı. Ladikliler defalarca yağmur duâsına çıktılarsa da, yağmur yağmadı. Sonunda Ulu Ârif Çelebi hazretlerine bir heyet göndererek, Ladik’e da’vet ettiler. Ladik’de büyük bir meydana toplanıp, durumlarını arz ettiler. Ârif Çelebi de; “Herşeyi yaratan Allahü teâlâdır. Kimbilir hangi hatâ ve kusûrlarımız sebebiyle bu durumlara düştük. Hepimizin tövbe ve istiğfar etmesi lâzım, ibâdetlerimizi doğru olarak yapıp, günahlardan şiddetle kaçınmalıyız. Haram yemeyip çocuklarımıza helâli, haramı ve farzları öğretmeliyiz” buyurdu. Sonra halkın toplu olduğu meydandan uzak tenhâ bir yerde, ellerini açarak duâ etmeye başladı. Henüz duâsını bitirmemişti ki, gökyüzünde yağmur bulutları

birikmeye başladı. Yavaş yavaş yağmaya başlayan yağmur, günlerce devam etti. Her taraf suya kavuştu. Herkes Ârif Çelebi'ye duâ ettiler.

Emîr Bey Abgiri anlattı: "Kardeşim Mecdüddîn ve Ahî Muzafferuddîn ile anlaşıp, kimya ilmini öğrenmeye karar verdik. Bu anlaşmamızı da kimseye söylemiyeceğimize söz verdik. Birgün bu arkadaşlarımla Konya'ya geldik, önce Mevlânâ hazretlerini ziyâret etmeye gittik. Biz türbenin kenarında dururken, içeriden Ârif Çelebi çıkıp yanımıza geldi. Hepimize dikkatle baktığında, onun heybetinden aklımız gidecek sandık. Sonra Ahî Muzafferuddîn'in yakasından tutarak; "Ey Muzaffer! Eğer kimya ilminde başarılı olmak istiyorsan, zirâat ile meşgûl ol. Eğer Kimya ilmini istersen, Mevlânâ hazretlerinin ve cenâb-ı Hakkın evliyâsının muhabbetini kazan" buyurdu ve tekrar içeri girdi. Hepimiz şaşırmıştık. Muzafferuddîn söz dinledi. Zirâat işleriyle meşgûl oldu. Kısa zamanda servet sahibi oldu. Bizler de başka işler bularak, o düşündüğümüzden vazgeçtik."

Ârif Çelebi'yi sevenlerden biri anlattı: "Bir kurban bayramı arefesi idi. Sultaniye şehrinde bir medresede, o gün kuşluk vakti, Ârif Çelebi hazretleri kaylûle yaparak istirahat ediyordu. Bir ara uykusunun arasında; "Yapmayınız!" diyerek doğruldu ve tekrar uyudu. Bir müddet sonra uyandığında; "Efendim! Uykunuz arasında doğrulup, "Yapmayınız!" diye konuştunuz. Acaba hikmeti nedir?" diye sordular. Cevâbında; "Konya'da bulunan talebelerimizden Nâsıruddîn ile Şücâeddîn, babamın türbesi yakınında münâkaşa ediyorlardı. Onları, münâkaşa ederek birbirlerinin kalblerini kırmamaları için ikâz ettim. Ben onlara böyle söylerken, yanlarından geçmekte olan iki erkek ile bir kadın da beni orada gördüler" buyurdu. Konya'ya geldiğimizde, Nâsıruddîn'e; "Siz arefe günü ne yaptınız?" diye sorduk. O da; "Şücâeddîn bana uygun olmayan bir söz söyledi. Onu bu sözden men edince, aramızda bir münâkaşa başladı. O sırada hocamız Ârif Çelebi hazretlerinin yanımıza gelip bize; "Yapmayınız!" sözü ile münâkaşayı kestik ve utanıp barıştık" dedi. Bu hâdise olurken yanlarından geçen erkekler ve kadın ise; "Biz, Ârif Çelebi'yi orada hem gördük, hem de sesini işittik" dediler.

Ârif Çelebi'yi sevenlerden Kerîmüddîn anlattı: "Ârif Çelebi, bir gün kaleye gitmek istedi. Hemen kale muhafızına haber verdik. Muhâfız ve yardımcıları hazırlanıp. Ârif Çelebi'yi hürmetle karşıladılar. Ârif Çelebi uygun bir yerde oturup sohbet etmeye başladılar. Sohbet esnasında, kale muhafızı kalbinden; "Ârif Çelebi hazretlerine ne ikram etsem ki, bostan tarlasına kavunları da yeni ekmiştim. Keşke daha önce ekseydim, şimdiye kadar biter, olgunlaşırdı" gibi şeyler geçirdi. Bu sırada Ârif Çelebi, muhafıza dönerek; "Bize kavun ikram etmeyecek misiniz? dedi. Muhâfız da; "Efendim! Ben de şimdi bunu düşünüyordum. Fakat kavunun çekirdeklerini yeni ekmiştim, daha çıkmamıştır bile" dedi. Ârif Çelebi ise tekrar; "Siz gidiniz, misâfirlerinize kavun ikram ediniz" buyurunca, muhafız; "Bunda bir hikmet olsa gerektir" diyerek bostana gitti. Kavunların ekildiği yere varınca, hayretinden aklı gidecek gibi oldu. Yeni diktiği çekirdekler, yetişmiş, kavunlar meydana gelmiş ve olgunlaşmıştı. Hemen en olgunlarından birkaç tane alıp götürdü. Kesip, ikram etti. Bu hâdiseye, orada bulunanlar da hayret etti. Kale muhafızı Emîr Necmeddîn kalbinden; "Acaba şimdi Ârif Çelebi'nin bu kerâmeti gibi kerâmet gösterebilen var mıdır?" diye düşünüyordu. Ârif Çelebi, bu kerâmetini görüp hayret edenlere karşı da; "Allahü teâlâ, hazret-i Meryem için kuru hurma ağacından taze hurma yarattı. Cenâb-ı Hakka, bir dostunun hâtırı için birkaç kavun yaratmak zor değildir. Bunda hayret edecek birşey yoktur" buyurdu. Sohbet bittikten sonra, Ârif Çelebi evine döndü. Orada olanlar, muhafızla birlikte bostana gittiler. Bostana geldiklerinde, çekirdeklerden daha yeni yeni yaprakların çıkmaya başladığını gördüler. Hepsinin de Ârif Çelebi'ye olan bağlılıkları arttı. Ona kalblerinde daha çok muhabbet beslediler."

Ârif Çelebi, Konya'nın Akşehir kazasına dostlarını ziyârete gitmişti. Akşehir'de hergün sohbetler ederek, birkaç gün geçirmişti. Şehrin hâkimi olan İzzeddîn ismindeki kimse düşündü ki; "Akşehir'in yedisinden yetmişine herkes, Ârif Çelebi'ye pek fazla muhabbet besliyorlar. Ola ki tarafımdan, onun hoşuna gitmeyen bir hareket meydana gelir de kalbi kırılır. Bu durum ise bizim mahvolmamız demektir. En iyisi, Ârif Çelebi'yi uygun bir şekilde Konya'ya göndermek lâzım." Hâkim İzzeddîn, bu düşünce ile evinden çıktı. Atına binmiş giderken, yolda Ârif Çelebi'ye rastladı. İzzeddîn daha birşey söylemeden, Ârif Çelebi; "Ey İzzeddîn! Ba'zı dostlarımız bizi Akşehir'den göndermek isterler. Sanırım ki, biz daha buradan ayrılmadan, onlar tekrar yalvarıp yakararak kalmamızı isterler. Fakat artık iş işten geçmiştir. Onların tekliflerini red ederiz. Bir daha da Akşehir'e gelmeyiz ve ebedî olarak pişman olurlar" dedi. Bunları ter dökerek dinleyen Hâkim İzzeddîn, atından aşağı atladı ve Ârif Çelebi'nin ellerini öpmek için sarıldı, suçunu i'tirâf etti. Bundan sonra, Ârif çelebi'yi en çok sevenlerden ve ona en bağlı talebelerinden oldu. Ladik şehrinde Nâzıroğlu isminde bir Emîrzâde vardı. Şehrin ileri gelenlerinden ba'zıları Emîrzâdeye; "Hepimiz Ârif Çelebi'ye talebe olmakla şereflendik. Allahü teâlânın evliyâ kullarına talebe olmak bulunmaz bir ni'mettir. Onlar ki, vefât ânında şeytânı kovalarlar, âhırette şefaat edip kurtarırlar. Gel sen de onun talebesi ol ki, kurtulasın!" dediler. Emîrzâde de; "Elbet ben de talebesi olmak isterim. Fakat bir şartım var ki, o da; bana duâ edip, cenâb-ı Hak bir çocuk ihsân ederse, talebe olurum. Yoksa talebesi olmam" dedi. Ertesi gün Emîrzâde, sabahın erken saatlerinde hamama gitmek için evinden çıktı. Yol üzerinde durmakta olan bir kimseyi gördü. Yanına yaklaşırken; "Acaba bu saatte yol üzerinde bekleyen kimdir? Yoksa sarhoş falan mıdır?" diye düşünüyordu. Yanına geldiğinde, o kimsenin Ârif Çelebi hazretleri olduğunu görünce şaşırdı, öyle düşündüğüne pişman oldu ve ellerini öpmek için eğildi. Ârif Çelebi ise; "Düşüncelerinde yanılıyorsun Emîrzâde! Ben sarhoş değilim. Bu erken saatte burada olmamın sebebi ise, senin kurtuluşuna vesile olmak içindir. Al bu gül demetini evine git! Allahü teâlâ sana hayırlı evlât ihsân eylesin" buyurdu. Emîrzâde, Ârif Çelebi'nin ellerini öptükten sonra, gül demetini alarak evine gitti. Bir sene kadar sonra bir erkek evlâdı oldu. Emîrzâde de Ârif Çelebi hazretlerine gelerek, hizmetiyle şereflendi ve onun en kıymetli talebelerinden, keşif ve kerâmet sahibi bir kimse oldu.

Ârif Çelebi, 719 (m. 1319) senesinde, Aksaray ilçesine dostlarını ve talebelerini ziyârete gitti. Bir gece rü'yâsında, peşpeşe aralıksız olarak birkaç defa âh ederek, bir müddet ağladı. Orada bulunan dostları, bunu öğrendiler ve kendisine, ağlamasının hikmetini sordular. O da; "Rü'yâmda bir köşkte oturmuş, penceresinden güzel bir bahçeyi seyrediyordum. O bahçenin güzelliğini anlatmak mümkün değildir. Zira onu anlatacak diller ve yazacak kalemler âciz kalır. Bahçeyi seyrederken, orada dedem Mevlânâ hazretlerini gördüm. Bana mübârek eliyle işâret ederek; "Ey Ârif! Gel, bundan sonra bize gel. Artık orada kalman yeter" dedi ve gözden kayboldu, İşte, dedeme olan hasretim sebebiyle ağladım. Her geçen gün âhırete gitme arzum çoğalmaktadır" dedi. Sonra Konya'ya dönmek için yola çıktı. Konya'ya geldiğinden iki gün sonra, Cum'a idi. Güneş doğduktan sonra dışarı çıkıp, güneşe doğru döndü ve ba'zı sözler söyleyip kasideler okudu. Sonra talebelerine dönerek; "Kardeşlerim! Artık gitme zamanım yaklaştı. Zîrâ her nefeste sesler geliyor. Sizlere veda ediyor, Allahü teâlâya emânet ediyorum" buyurdu. Evine girip yatağına yattı. Bir hafta hasta yattıktan sonra, ertesi Cum'a günü kalktılar. Şu ânda medfûn bulunduğu yere gelip, orayı işâret ederek; "Beni buraya defnediniz" buyurarak vasıyyet etti. Tekrar istirahata çekilerek, günlerce hasta yattı. Hastalığının yirmibeşinci gecesinde zelzele oldu. Ba'zı binalar yıkıldı. İki gün sonra da, Zilhicce ayırım yirmidördünde Salı günü ikindi vaktine yakın, "La ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah" diyerek son nefesini verdi ve sevdiklerine kavuştu.

---

1) Menâkıb-ül-ârifîn cild-2, sh. 819

2) Risâle-i Sipahsalar sh. 150

ÜBÜLLÎ (Muhammed bin İbrâhim)

Tilmsân'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Ahmed el-Abderî et-Tilmsânî olup, Übüllî diye tanınır. Aslen Endülüs'de bulunan Tilmsân'a bağlı Übülle beldesindendir. 680 (m. 1281) senesinde doğdu. 753 (m. 1352) senesi Receb ayında vefât etti. Doğum ve vefât târihleri 681 ve 757 olarak da bildirilmiştir.

Muhammed bin İbrâhim'in babası ve amcası, Übülle'den gelip Tilmsân'da yerleşmişlerdi. Orada Tilmsân Vâlisi olan Yagmerâsin'in hizmetinde bulunuyorlardı. Übüllî'nin babası olan İbrâhim bin Ahmed, Tilmsân kadısı Muhammed bin Galbûn'un kızı ile evlendi. Bu evlilikten de Muhammed bin İbrâhim Übüllî dünyâya geldi. Daha çok kadı olan dedesinin yanında bulunarak yetişen Übüllî, anne tarafından dedesi olan Kâdı İbn-i Galbûn'dan da ilim öğrendi. Çok zekî idi. İlim öğrenmek, daha çok öğrenmek istiyordu. Yûsuf bin Ya'kûb'un, Tilmsân hâkimi olması sırasında, hacca gitmek üzere yola çıktı. Tûnus'dan gemiye binip, Mısır'da bulunan İskenderiyye'ye geldi Orada İbn-i Dakîk-ül-Iyd, İbn-ür-Rif'a, Safiyyüddîn el-Hindî et-Tebrîzî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Sonra hac yaptı. Hacdan sonra memleketi olan Tilmsân'a döndü. Ebû Mûsâ İbn-ül-İmâm'dan tefsîr, hadîs ve mantık okudu. O zamanki Tilmsân vâlisinin kendisine rahat vermemesi sebebiyle Fas'a gitti. Orada bir âlimin yanında gizlendi. Ondan çeşitli ilimler öğrendi. 710 (m. 1310) senesi sıralarında Merrâkûş'e gitti. Orada ilimde yükselmiş, tasavvufda ilerlemiş, amel ve ilim bakımından üstün olan İbn-ül-Bennâ'nın yanına vardı. Ona talebe oldu. Kendisinden hikmet ve başka ilimleri öğrendi. Sonra Ali bin Muhammed'den okudu. Onun huzûrunda, ifâdesi (konuşması, hitâbeti) kuvvetlendi. Ondan çok istifâde etti. Bunlardan başka daha nice âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Bu maksadla adı geçen yerlerden başka; Mısır, Şam, Hicaz ve Irak'a gitti. Oralardaki âlimlerden okudu. Aklî ve naklî ilimlerde derin âlim oldu.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra Fas'a dönüp, öğrendiği yüksek ilimleri talebelere anlatmaya başladı. Bulunduğu beldedeki talebelerden başka, etrâftaki beldelerden de, onun derslerinde bulunmak için gelenler olurdu, İlmini neşrettikçe. İsmi de meşhûr oldu. Herkes tarafından beğenilir, takdîr edilirdi. İlim öğrendiği hocalarından olan Ebû Mûsâ İbn-ül-İmâm hazretleri bile, bu zâtın ilimdeki üstünlüğünü beğenip takdîr eder onu çok överdi. Übüllî hazretlerinin bulunduğu bir meclisde, başka âlimler konuşmaktan çekinirler, onun yanında konuşmaya kendilerini salahiyetli görmezlerdi.

İbn-üs-Sabbâg el-Miknâsi, Şerîf Tilmsânî, İbn-i Arafe, Allâme Rehûni, İbn-i Merzûk, Osman el-Ikbânî, İbn-i Haldûn, Veliyyüddîn Sâlih Ebû Abdullah, İbn-i Abbâd ve daha birçok âlim Übüllî hazretlerinden ilim öğrendiler.

İbn-i Haldûn diyor ki: "Übüllî'nin derslerine devam ettim. Ondan çok şey öğrendim."

---

1) Ta'rîf-ül-halef cild-1 sh. 93

2) Bustân sh. 214

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 245

VÂSITÎ (Abdürrahmân bin Abdülmuhsin)

Mutasavvıf ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Abdülmuhsin bin Ömer bin Abdülmün'im'dir. Künyesi Ebü'l-Ferec, lakabı Takıyyüddîn olup, nisbeti Vâsıtî'dir. 674 (m. 1275) senesinde doğdu. Doğum yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 744 (m. 1343) senesinde Bağdad'da vefât etti.

Zamanın büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Dımeşk'a ve birkaç defa da hacca gitti. Meşhûr hadîs âlimi Zehebî ile beraber hadîs-i şerîf öğrendi. Ondan da el-Mahzûmi ve daha başka âlimler hadîs-i şerîf öğrendiler. İyiliksever, güzel huylu ve güzel görünüşlü bir zât idi. Karşılaştığı kimselere çok mütevâzi davranırdı. Arkadaşlarından veya talebelerinden birinde uygun olmayan bir davranış görse, tatlı bir şekilde onu ikâz eder ve bu işi yapmasına mâni olurdu.

Şeyh Şemseddîn anlatır: Vâsıtî, çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ondan da, İbn-i Şirde el-Vâ'iz bize hadîs-i şerîf rivâyet etti. Büyük âlim Şeyh İzzeddîn Fârûsî'nin sohbetlerinde bulundu."

Asrının hadîs hafızı Şeyh-ül-İslâm İbn-i Hacer Askalânî, Vâgıtf'yi medhederek, ondan ilim öğrenen ve istifâde eden âlimleri bildirmiştir. Onun İmâm-ı Sübkî derecesinde bir âlim olduğunu söylemiştir. Evliyânın büyüklerinden Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hayâtını, kerâmetlerini anlatan bir kitap yazmıştır. Şeyh-ül-İslâm Ahmed bin Celâl Mısrî, "Cilâ-üs-sadâ" adlı kitabında; "Dört mezhebe göre insanlara ve cinlere fetvâ verirdi" demektedir.

İbn-i Mühezzeb anlatır: "Takıyyüddîn Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin Abdülmuhsin Ensârî kuddise sirruh, Vâsıt şehrinin bereketi, âlimi ve muhaddisi idi. Tasavvufta Rıfâiyye yolunu Şeyh İzzeddîn Ahmed Fârûsî'den aldı. O da babası İbrâhim'den, o da babası Şeyh Ömer Fârûsî'den, o ise Seyyid Ahmed Rıfâî'den aldı. Birçok insan, Vâsıtî'nin ilminden ve sohbetlerinden istifâde etti. "Tiryak" adında iki kitap yazdı.

Birincisinde, evliyânın büyüklerinden olan sûfilerin hayatlarından bahsetmektedir. İkincisinde ise, Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinin hayâtını ve üstün hâllerini, kerâmetlerini anlatmaktadır."

Vâsıtî'nin çok kerâmetleri görülmüştür. İnsanlara doğru yolu gösteren, dînin emir ve yasaklarını anlatan büyük bir âlim idi. Kelime-i tevhîd ve Kelime-i şehâdeti söyleyerek tebessüm eder bir hâlde vefât etti.

Birçok eseri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Esmâ-ün-Nebî (s.a.v.) ve bu kitabın şerhi, 2-Tiryâk-ül-muhibbîn fî tabakâtı meşâyıh-ıl-ârifîn, 3- Şerhu hırz-il-Emânî liş-Şâtıbî, 4-Menâkıb-ı Ahmed Rıfâî, 5-El-Lü'lüü fil-hadîs.

Vâsıtî, "Tiryâk-ül-muhibbîn" kitabında, Seyyid Ahmed Rıfâî, Abdülkâdir-i Geylânî, Şihâbüddîn Sühreverdî, Ebû Bekr Şiblî, Şeyh Ruveym ve daha başka tasavvuf büyüklerinin hâllerini, hocalarını ve talebelerini anlatmaktadır. Bu kitapta, büyüklerin kıymetli nasihatlerinden bahsedilmektedir. Bu kitaptan ba'zı bölümler Seyyid Ahmed Rıfâî hazretleri buyurdu ki: "Sen, Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini yerine getirdiğin, nefsinin isteklerine uymadığın, cenâb-ı Hakkın râzı olduğu yolda yürüdüğün zaman nefsini (kendini) tanırsın. Nefsini tanıyan ise, Rabbini tanır. Büyüklerine saygı, küçüklerine şefkat ve merhamet göstermek, kötülere iyilik, iyilere daha güzel muâmele etmek, hikmet ve ilim sahibi olanlarının nasîhatlarını dinlemek, bayağı ve aşağı olanlarından uzak durmak, zaîf ve güçsüzlere yardım etmek, onlara sıkıntı vermemek sûretiyle insanların haklarını yerine getirdiğin zaman, kendini iyi idâre etmiş olursun.

Dostlarına da iyi muâmele etmiş, Rabbini râzı etmiş olursun. Böylece insanlardan sana gelecek zararları def etmiş olursun. O zaman sen, akıllı ve hakim (hikmet sahibi) birisi olmuş olursun.

Eğer kendini bilmez ve tanımaz, insanların malına ve canına zarar verirsen, Rabbini gazâblandırmış, nefsine zulmetmiş, ahmak ve bayağı bir kimse olursun.

Ey kardeşim! Himmetini kendini yakmak için harcamaktan, hevâ ve hevesinin dalgaları arasında kalarak, kendini boğmaktan çok sakın. Kendini bu hâle düşürme husûsunda Allahü teâlâdan kork. Nefsine karşı hazırlıklı ol. Dâima nefsinin hezimeti (yenilmesi) için çalış. Böyle yaparsan, sonunda zelîl olmaktan, hesab verme korkusundan, dostlarla alâkayı kesmekten kurtulur, seçilmişlerden olursun. Nefsi, kişinin kimliğidir. Tevâzu ettiği zaman yükselir. Kendini büyük gördüğü zaman alçalır. Hak etmeden yükselmek ne kadar çirkindir. İrfan kanatları ile yükseklere uç. İlmin ve yakînin zirvesine doğru edebinle yürü.

Nefsine muhalefet husûsunda çok sağlam ol. Geceleyin uyumamayı kendine âdet edin. Çünkü uyku hüsrandır. Günaha asla meyletme, günahın sonu ateştir. Geceni, Allahü teâlâya ibâdet etmek ve tâat için geçir. Gâfil kimseler, geceyi uyku ile geçirir. Câhil ve gâfil, oyun ve eğlence ile oyalanır. Hâlbuki ehlullah uyanıktır."

Abbasî halîfesi Ebû Ahmed Müstencid Billâh, bir adamını göndererek, Seyyid Ahmed Rıfâî hazretlerinden nasihat istedi. Seyyid Ahmed Rıfâî'nin büyük âlim ve velî olduğunu biliyordu. Halîfe, Ahmed Rıfâî hazretlerine gönderdiği mektûpta şöyle yazıyordu:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Emîr-ül-mü'minîn'den Seyyid Ahmed Rıfâî' ye! Sizden çok nasihat istiyorum. Çünkü ben, sizin nasihatlerinize çok muhtacım. Bana yapacağınız nasihatler çok faydalı olacak. Allahü teâlânın size ihsân ettiği kıymetli bilgilerden bana yazınız. Çünkü siz, Allahü teâlânın ma'nevî lütuflarına mazhar olan bir zâtsınız. Bana ve bütün müslümanlara duâ ediniz."

Seyyid Ahmed Rıfâî, mektûbu okuduktan sonra; "Ne diyeyim! Eğer nasihate gücüm yetmez desem, riya olur. Eğer gücüm yeter desem, hoş birşey olmaz. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâ-hil aliyyil-azîm" dedi. Sonra kâğıt istedi. Talebelerinden Ahmed bin Abdülmuhsin Tarrî'ye şöyle yazdırdı:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun. Onun Resûlüne (s.a.v.) salât ve selâm olsun. Nasihat isteyen mektûbunuz bana ulaştı. Peygamber efendimiz; **"Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir"** buyurdu. Eğer bu hadîs-i şerîf olmasaydı, sana bu nasihati yapmazdım. Çünkü, senin gibi insanlara nasihat için iki şart lâzımdır 1-Nasihat edenin ihlâslı olması, 2-Amel etmek şartıyla, din kardeşinin yaptığı nasihati kabûl etmek.

Ey mü'minlerin emîri! Resûlullahın sünnetine tâbi olmak sûretiyle, Allahü teâlânın emirlerini nefsinde yaşar ve Allahın emirlerine saygı gösterirsen, insanlar da senin me'murlarına saygı gösterirler.

Ey emir! Bizans Kayserinin ve mecûsî sultanlarının memleketlerindeki kuvvetlerine bakma. Onlar câhil oldukları için, hakdan uzaklaşıp, dünyalıklara yöneldiler. Onlar ölünceye kadar dünyâ muhabbeti ve arzusu ile yaşadılar. Emri altında olanlara, yumuşaklıkla iyi muâmale etmediler. Onlara güç gelecek işler emrettiler.

Ey mü'minlerin emîri! Sana gelince; sen, müslümanların malını, canını ve memleketlerini muhafaza et. Her işinde Allahü teâlâdan kork. Her hâlinde Resûlullahın (s.a.v.) emrine uy. O

zaman sen, Allahü teâlânın himâyesinde, Resûlullahın gölgesinde olur, sözü geçerli biri olursun. Allahü teâlânın meleklerden olan orduları ile dâima yardım olunursun.

Ey mü'minlerin emîri! Bu dünyâda, yiyecek, içecek ve giyecek şeylerden sana her gelene dikkat et İnsanlara zulm etmekden sakın. Şeytan seni aldatıp zulme yönelttiği zaman, nefsine şöyle sor "Şayet zulmedilen, hapsedilen, kahredilen, iftira edilen sen olsaydın, kendin için sultandan ne isterdin?" Kendine nasıl muâmele edilmesini istiyorsan, insanlara öyle muâmele et. Çünkü sen böyle yaparsan, adâleti ve insanlığın icâbını yerine getirmiş olursun. Şunu iyi bil ki senin mülk ve devletin, Allahü teâlânın mülküne göre pek azdır. Sen ve senin mülkün, Allahü teâlânın mülküdür.

Ey mü'minlerin emîri! Senin dünyâda nasîbin; seni gölgeleyecek miktarda gölge, seni örtecek kadar elbise, seni doyuracak kadar yiyecek, mallarından sana âit olan miktardır. Sen, Allahü teâlânın emirlerine riâyet etmek sûretiyle, O'na karşı olan edebi gözetirsen, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânlarına kavuşursun. Allahü teâlânın emrine uymaz, mahlûklarına zarar verirsen, zâlim olursun.

Ey mü'minlerin emîri! Şunu iyi bil ki, sultanların ordusu, adâlettir. Bekçileri, yaptıkları işlerdir. Hâllerini bildiren defterleri ise, emri altında çalışanlar ve arkadaşlarıdır. Bu defterler, halkın gözü önündedir. Onun için bu defterleri ıslâh et, muhafazasını sağlam yap, ordunu kuvvetlendir. Akıllı ve dindar kimselerle beraber ol. Katı kalbli, zâlim ve dalâlette olan (sapık) kimselerden uzak dur. Çünkü böyle kimseler, senin düşmanlarındır. İşlerini, kadınların, gençlerin ve mürüvvetsiz kimselerin eline verip, onların oyuncağı hâline getirme. Çünkü onlar işleri karıştırır, kötü bir şekilde sonuçlanmasına sebep olurlar. Bir işi yapmak istediğin zaman, o işte insaflı ve adâletli ol ki, hakkı olmayan birine o işi teslim etmiyesin. Allahü teâlâyı zikret. Kendini haksızlık yapmaktan uzak tut. Çünkü bulunduğun makam, hak üzere bulunulacak, hak üzere yürünülecek bir makamdır. Kızdığın zaman affa sarıl. Çünkü affetmek sûretiyle yapacağın hatâ, ceza vermek sûretiyle yapacağın hatadan daha iyidir.

İşlerinde, dindar, hikmet ehli, din gayreti bulunan kimseleri seç. Onlar arasından da, tabiat bakımından güzel, akıl bakımından olgun, görüşü ve konuşması iyi, delili sağlam olanlarını seç. Allah ve Resûlünü en iyi bilen kimseleri seç. Adâlet husûsunda, iyi veya kötü, mü'min veya kâfir, herkese eşit muâmele et Dînin ve din ehlinin (âlimlerin) hakkını gözet. Vefât edip Rabbine kavuştuğun zaman, akıbetinin iyi olmasına vesile olacak işleri yap."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 152

2) El-A'lâm cild-3, sh. 314

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 526, 527

4) Tiryâk-ül-muhibbîn mukaddimesi

5) Brockelmann Gal. 2, sh. 160

VELİYYÜDDÎN TEBRÎZÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah el-Hatîbî et-Tebrîzî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. Lakabı ise Veliyyüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 749 (m. 1347) senesinde vefât etti.

Hayatı hakkında fazla bir bilgi olmayan Veliyyüddîn Tebrîzî, Hasen bin Muhammed Tayyibî'den ilim öğrendi. Velîyyüddîn Tebrîzî, İmâm-ı Begavî'nin "Mesâbîh" kitabına ek ve açıklamalar yaparak, "Mişkât-ül-mesâbîh" adını verdi. Bu kitabını 737 (m. 1336) senesinde tamamladı. Mişkât kitabına çok çeşitli şerhler yapılmıştır. Bunların en kıymetlisi, Abdülhak-ı Dehlevî'nin yapmış olduğu "Eşi'at-ül-lemeât'dır. Dört büyük cild hâlinde basılmıştır. Veliyyüddîn Tebrîzî'nin ayrıca "El-İkmâl fî esmâ-ir-ricâl" adlı bir eseri daha vardır. Miskât'ın kenarında basılmıştır.

Veliyyüddîn Tebrizi'nin, Miskât kitabında rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları şunlardır:

"İnsanlara merhamet etmeyene, Allahü teâlâ merhamet etmez."

"Zulme mâni olarak, zâlime de mazlûma da yardım ediniz."

"Satın alınan bir gömleğe verilen paranın onda dokuzu helâl ve onda biri haram para ise, bu gömlekle kılınan namazı Allahü teâlâ kabûl etmez."

"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez. Onun yardımına koşar. Onu küçük ve kendinden aşağı görmez. Onun kanına, malına, ırzına, namusuna zarar vermesi haramdır."

"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bir kimse kendisine yapılmasını sevdiğini, din kardeşi için de sevmedikçe, îmânı tamâm olmaz."

"Kötülüğünden komşusu emîn olmıyanın, Allaha yemîn ederim ki imânı yoktur."

"Kalbinde merhameti olmıyanın, îmânı yoktur."

"İnsanlara merhamet edene, Allah merhamet eder."

"Küçüklerimize acımıyan ve büyüklerimize saygılı olmıyan, bizden değildir."

"İhtiyarlara saygı gösteren ve yardım eden, ihtiyârlayınca, Allah ona da yardımcılar nasîb eder."

"Allahın sevdiği ev, yetim bulundurulan ve ona iyilik yapılan evdir."

"Yanında birini gıybet edeni susturan kimseye, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette yardım eder. Gücü yeterken susturmazsa, Allahü teâlâ onu dünyâda ve âhırette cezalandırır."

"Din kardeşinin ayıbını, utanç verici hâlini görüp de bunu örten gizleyen kimse, İslâmiyetten önce Arabların yaptıkları gibi, diri gömülen kızı mezardan çıkarmış, ölümden kurtarmış gibidir."

"İki arkadaştan Allah indinde daha iyi olanı, arkadışına iyiliği daha çok olanıdır."

"Birinin iyi veya kötü olduğu, komşularının onu beğenip beğenmemesi ile anlaşılır."

"Çok namaz kılan, çok oruç tutan, çok sadaka veren, fakat dili ile komşularını incitenin gideceği yer Cehennemdir. Namazı, orucu sadakası az olup, dili ile komşularını incitmeyenin yeri Cennettir."

"Allah dünyalığı, dostlarına da, düşmanlarına da vermiştir. Güzel ahlâkı ise, yalnız sevdiklerine vermiştir."

"Bir kimsenin ırzına, malına saldıranın sevâbları, kıyâmet günü o kimseye verilir, ibâdetleri, iyilikleri yoksa, o kimsenin günahları buna verilir."

"Allahü teâlâ indinde günahların en büyüğü, kötü huylu olmaktır."

"Bir kimse, sevmediği birisine belâ, sıkıntı geldiği için sevinirse, Allah, bu kimseye de bu belâyı verir."

"Hased etmeyiniz! Ateş odunu yok ettiği gibi, hased de sevâbları giderir."

"İyi huylu, dünyâda ve âhırette iyiliklere kavuşacaktır."

"Allahü teâlâ, dünyâda güzel sûret ve iyi huy ihsân ettiği kulunu, âhırette Cehenneme sokmaz."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) Ebû Hüreyre'ye "İyi **huylu ol"** buyurdu. "İyi huy nedir?" deyince; **"Senden uzaklaşana yaklaşıp nasihat et ve sana zulmedeni affet. Malını, ilmini, yardımını senden esirgeyene, bunları bol bol ver!"** buyurdu.

"Kibirden, hıyânetten ve borçtan temiz olarak ölen kimsenin gideceği yer Cennettir."

"Zevcelerinizi döğmeyiniz! Onlar, sizin köleniz değildir."

"Allah indinde en iyiniz, zevcesine karşı en iyi olanınızdır. Zevcesine karşı en iyi olanınız benim."

"Îmânı üstün olanınız, huyu daha güzel ve zevcesine daha yumuşak olanınızdır."

"İki kişi mescide gelip namaz kıldılar. Kendilerine birşey ikram edildi. Oruçlu olduklarını söylediler. Bir süre konuştuktan sonra kalkıp giderlerken, Resûl-i ekrem (s.a.v.) bunlara; **"Namazlarınızı tekrar kılınız ve oruçlarınızı tekrar tutunuz. Çünkü konuşurken bir kimseyi gıybet ettiniz. Gıybet etmek, ibâdetlerin sevâbını giderir"** buyurdu.

Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kıyâmet günü insanlar Arasat'ta toplanır. Bir kısmı, diğerlerinin üzerine dalga gibi vurur, birbirlerine karışırlar. Mahşer halkı hep birden, Âdem aleyhisselâma gelirler. "Rabbinden bizim için şefaat dile!" derler. Âdem** (a.s.)**; "Ben şefaate izinli değilim, İbrâhim aleyhisselâma gidiniz. O, Allahü teâlânın Halîlidir" der. İnsanlar ona gelirler. O da; "Ben şefaate izinli değilim. Mûsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Kelîmullahtır" der. Ona gelirler, o da; "Ben de şefaat edemem, Îsâ aleyhisselâma gidiniz. O, Rûhullahtır" der. Ona giderler, o da; "Ben şefaate izinli değilim. Muhammed aleyhisselâma gidiniz. O, Habîbullahtır" der. Mahşer halkı bana gelirler. Ben; "Şefaat ederim" derim. Şefaat etmek için Rabbimden izin isterim, izin verilir. Hak teâlânın bana bildireceği hamdler ile hamd ederim. Şimdi o hamdler hafızamda yoktur. Sonra yere kapanır, secde ederim. Hak teâlâ bana; "Yâ Muhammed! Şefaat et, kabûl olunur" buyurur. Ben; "Yâ Rabbî! Ümmetime rahmet et, onlara merhamet et" ma'nâsına gelen; "Ümmeti, Ümmeti" derim,** (iki kere buyurması, te'kid için veya nidâ içindir ki, ümmeti kendisine yaklaşsınlar, ateşten korunsunlar. Zîrâ nûr-i şerîfleri ateşi söndürür.) Sonra bana; **"Yâ Muhammed! Var, kalbinde arpa danesi kadar îmânı olanı ateşten çıkar" buyurulur. Ben de gider, kimin kalbinde arpa dânesi kadar îmânı varsa, ateşten çıkarır geriye dönerim. Yine o hamdler ile hamd ederim ve secde ederim. Yine bana; "Yâ Muhammed! Söyle işitilir, iste, verilir. Şefaat et, kabûl olunur" buyurulur. Ben; "Yâ**

Rabbî! Ümmetime rahmet et" derim. O zaman "Kalbinde zerre kadar veya hardal dânesi kadar îmânı olanları ateşten çıkar" buyurulur. Giderim, kalbinde zerre kadar îmânı olanları ateşten çıkarırım. Yine dönerim. Secdeye varır, niyaz ederim. "Git, kalbinde hardal tanesinden de çok az îmânı olanları da ateşten çıkar" buyurulur. Gider, böyle îmânı olanları da ateşten çıkarırım. Dördüncü defa da Rabbimden, Lâ ilahe illallah diyenlere de şefaat etmemi isterim. Allahü teâlâ; "Onları ateşten çıkarmak senin üzerine değildir. Fakat, izzetim, Celâlim, Kibriyâm hakkı için, onları elbette ateşten çıkarırım" buyurur."

Ebû Hüreyre (r.a.) haber veriyor. Resûlullahın (s.a.v.) yanına biri geldi.

"Ensârdan bir kız ile evlenmek istiyorum" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; **"Kızı** (bir kere) **gör! Çünkü, Ensâr kabilesinin gözlerinde birşey vardır"** buyurdu.

"Kadınlar, görüştükleri kadınların güzelliklerini, iyiliklerini, zevclerine anlatmasınlar. Zevcleri, o kadınları görmüş gibi olurlar."

"Yâ Ali! Bir kadını görürsen, yüzünü ondan ayır. Ona tekrar bakma! Ansızın görmek, günah olmaz ise de, tekrar bakmak günah olur."

"Avret yerinizi açmayınız! (Ya'nî, yalnız iken de açmayınız.) **Çünkü, yanınızdan hiç ayrılmayan kimseler vardır. Onlardan utanınız ve onlara saygılı olunuz!** (Bu kimseler, Hafaza denilen meleklerdir ki, insandan yalnız halâda ve cimâ'da ayrılırlar.)**"**

"Bir kızın güzelliğini gören kimse, gözünü ondan hemen ayırırsa, Allahü teâlâ ona yeni bir ibâdet sevâbı ihsân eder ki, bu ibâdetin lezzetini hemen duyar."

"Allahü teâlâ, kuluna verdiği ni'metleri görmeyi sever."

Câbir bin Abdullah (r.a.) diyor ki:

Resûlullah (s.a.v.) bize geldi. Evde saçları dağınık biri vardı. Bunu görünce; **"Bu, saçlarını düzeltecek birşey bulamamış mı?"** buyurdu. Elbisesi kirli birini de görünce; **"Elbisesini yıkayacak birşeyiyok mu?"** buyurdu"

Tabiînden Ebü'l-Ahves, babasından haber veriyor. Resûlullahın (s.a.v.) yanına gittim. Elbisem eskimiş idi. **"Malın yok mu?"** buyurdu. "Malım var" dedim. **"Ne cinsden malın var?"** buyurdu. "Her cinsden var", dedim. **"Allahü teâlâ mal verince, ni'metlerin eserini üzerinde görmelidir!"** buyurdu.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 234

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 211

3) Mu'cem-ül-matbû'ât sh. 627

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1699

5) Brockelmann Gal-2, sh. 195; Sup-2, sh. 262

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 187, 409, 1041

7) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 115

VENŞERÎSÎ (Hasen bin Osmân)

Cezâyir-Tilmsân'da yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Osman bin Atıyye el-Venşerîsî'dir. Tahminen 724 (m. 1324) senesinde doğdu. Büyük ve âdil bir fıkıh âlimi idi. Matematik ilmini çok iyi bilirdi. Fıkhın bir babı olan ferâiz (miras) bilgilerinin hesaplarını çok güzel yapardı. Fıkhın her mes'elesinde derin bilgiye sahipti. Kıymetli eserleri ve şiirleri vardır. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi idi. Ferâiz ilmine dâir olan manzûm eserinin ibâresi kolay olup, ma'nâyı tam olarak açıklamaktadır. 790 (m. 1388) senesinde vefât etti.

Talebesi İbn-ül-Ahmer diyor ki: "Bizim hocamız, Venşerîsî diye tanınmış olup, büyük bir fakîh ve müfd, müderris ve kadı idi. Ferâiz ve edebiyat ilimlerinde Üstün bir yeri vardı. Hacca gitmiş olup, Ebû Ali ibn-il-Fakîh-is-Sâlih Ebî Sa'îd Osman Ticanî diye de tanınırdı. O, beni icâzet-i mutlaka ile me'zûn etti. Hocam, sahip olduğu ilimleri, büyük fakîh, hatib, müftî ve kadı olan ve Magrib'deki muhaddislerin sonuncusu kabûl edilen Ebü'l-Berekât İbn-ü Hâcc el-Belfikî'den öğrendi."

---

1) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâl-is-salef cild-2, sh. 128

YAFİÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdullah bin Es'ad bin Ali bin Süleymân bin Felah el-Yâfiî'dir. Künyesi Ebû Muhammed olup, lakabı Afifüddîn'dir. 698 (m. 1298) senesinde Yemen'de doğdu. 768 (m. 1367) senesinde Mekke'de vefât etti.

Yâfiî, Yemen'de Allâme Ebî Abdürrahmân Muhammed bin Ahmed ez-Züheynî ve Aden kadısı Şerefüddîn Ahmed bin Ali el-Harrâzî'den ilim öğrendi. Küçüklüğünde, Kur'ân-ı kerîm okumak ve ilim öğrenmekten başka birşeyle meşgûl olmadı. Âlim ve kâmil bir zât olarak yetişti. 712 (m. 1312) senesinde hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Orada Şeyh Ali et-Tivâşî ile görüştü ve ondan ilim öğrendi. Sonra Mekke'ye yerleşti ve orada evlendi. Mekke-i mükerremede birçok âlimin dersini dinledi. Fakîh Necmüddîn et-Taberî hocalarından olup, "Hâvî" kitabını ondan okudu. Hadîs ilmini Ridâ et-Taberî'den öğrendi. Sonra Mekke'den ayrılarak, on sene insanlardan uzak yaşadı.

Yâfiî, 734 (m. 1333) senesinde Kudüs'e gitti. Oradan Şam'a, sonra Mısır'a giderek İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Karâfe denilen yerde, Hüseyn el-Câkî ve Şeyh Abdullah el-Menûfî'nin sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Hicaz'a dönüp, bir süre Medîne-i münevverede ikâmet etti. 738 (m. 1337) senesinde Mekke'ye uğrayıp, oradan Yemen'e gitti. Hocası Şeyh Ali et-Tavâşî'yi ziyâret etti. Sonra tekrar Mekke'ye dönerek, vefât edinceye kadar orada ikâmet etti.

Esnevî, onun hakkında; "Yâfiî çok eserler yazdı. Kasidesi meşhûrdur. Fakirlere çok yardım ederdi. Alçak gönüllü idi. Vefâtına kadar, talebelerine maddî ve ma'nevî her türlü yardımdan geri durmadı" demektedir.

İbn-i Râfi'de onun hakkında şöyle demektedir: "Tasavvuf ve kelâm ilmine dâir çok eser yazdı. Ayrıca bozuk i'tikâd sahibi İbn-i Teymiyye'ye bir reddiye yazdı."

Kendisi şöyle anlatır: "Bir zamanlar ilmi bırakmak ve hep ibâdetle meşgûl olmak istedim. Bu düşüncem, üzüntü hâlini aldı. Bu sırada, o zamana kadar okumadığım bir kitaptan bir yer açtım. Şu beyitler ile karşılaştım:

Üzüntülerini at, işini kazaya bırak,
Ba'zan darlık açılır, ba'zan dar olur feza

Sıkıntının ardından bakarsın gelir rızâ,
Bir hâlle sevinirsin, maziyi unutturur,

Allah dilediğini yapar, sen
O'ndan yüz döndürme.

Bunu okuyunca rahatladım. Allahü teâlâ kalbimi ilme karşı genişletti. Bu sebeple Mekke-i mükerremeye gittim. Orada bir müddet ilim öğrendim."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret için Medîne-i münevvereye gidiyordum. Yolda kendi kendime; "Resûl-i ekrem (s.a.v.) izin vermeyince bu şehre girmem" dedim. Ondört gün Bâb-ül-medîne'de durdum, bir gece rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana; "Ey Abdullah, ben dünyâda senin peygamberin, âhırette şefaatçin, Cennette ise arkadaşınım. Yemen'de on kişi vardır. Onları ziyâret eden, beni ziyâret etmiş olur. Onları üzen, beni üzer" buyurdu. Ben; "Yâ Resûlallah! Onlar kimlerdir?" diye sorunca; "Beşi hayattadır, beşi ölmüştür" buyurdu. "Yaşayanlar kimlerdir?" diye sordum. "Hullî sahibi Şeyh Ali Tivâşî, Hırz sahibi Şeyh Mensûr bin Ca'da, Mensûret-ül-mühcem sahibi Muhammed bin Abdullah, Selâmet sahibi fakîh Ömer bin Ali Zeyla'î ve Ber sahibi Şeyh Muhammed bin Ömer Nehâri'dir. Vefât etmiş olanlar Ebü'l-Gays bin Cemîl, fakîh İsmâil Hadramî, fakîh Ahmet bin Mûsâ bin Acîl, Şeyh Muhammed İbni Ebû Bekr Hakemi ve fakîh Muhammed bin Hüseyn Iclî'dir" buyurdu. Bunun üzerine ben bunları görmeye gittim. Hayatta olanlarını buldum. Benimle konuştular, ölmüş olanlara gelince, onların kabirlerini ziyâret ettim ve Şeyh Muhammed Nehâri'ye gittiğimde bana; "Merhaba ey Resûlullah'ın (s.a.v.) elçisi!" buyurdu. "Bu hâle ne ile kavuştun?" diye ona sorduğumda, bana; "Bekâra sûresi ikiyüzseksenikinci âyet-i kerîmesinin meâlen; **"... Allahdan korkun, Allah size ilim öğretiyor"** olan son kısmını okudu. Yanında üç gün kaldıktan sonra Medine'ye döndüm. Yine ondört gün Bâb-ül-medîne'de bekledim. Bir gece yine Resûl-i ekremi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm.

Bana; "Onunu da ziyâret ettin mi?" buyurdular. Ben! "Evet" cevâbını verdim ve; "Yâ Resûlallah! Medine'ye girmeme izin var mı?" diye sordum. "Gir, sen emîn olanlardansın" buyurdu.

Şöyle anlatılır: "Sâlihlerden biri, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) Abdullah Yâfiî'nin ağzına taze hurma koyuyordu. Resûl-i ekremin yanında Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer vardı. Onlara ise olgunlaşmış hurma ikram ediyordu. Bu rü'yâ görüldüğü zaman Yâfiî hayatta idi. Sabahleyin, rü'yâyı gören zât, İmâm-ı Yâfiî'nin meclisine gidip rü'yâsını anlatmak istedi. Huzûrunda büyük kalabalık vardı. Oradakilerden biri; "Yaş hurma ile Şeyh temyiz edildi" dedi. Orada bulunanlardan fakir birisi de; "Ey Abdullah, korku ve ümid arasında olduğundan, Resûl-i ekrem (s.a.v.) sana taze hurma verdi. Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'in îmânları kuvvetli olduğundan, Server-i âlem (s.a.v.) onlara tam olgunlaşmış hurma ikram etti" dedi."

Mekke'de yaşıyan sâliha hanımlardan birisi, Resûl-i ekremi (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Rü'yâsını şöyle anlattı: Fahr-i âlem (s.a.v.), Abdullah Yâfiî'nin kapısının önünde duruyor idi. Sonra; "Ey Yâfiî! Allahü teâlâya karşı sana ben kefilim" buyurdu ve bunu üç sefer tekrarladı. Sonra Resûl-i ekrem, eli ile İmâm-ı Yâfiî'nin evinin önünü işâret ediyordu. Evin önünde fakirlerden bir cemâat bulunuyor ve ondan yiyecek birşey istiyorlardı."

Şeyh Kudât Mecdüddîn-i Şîrâzî şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda Mekke-i mükerremede olduğumu gördüm. Elimde birkaç cüzlük bir hadîs kitabı vardı. Kendi kendime; "Mekke'de birkaç

büyük âlim var, onların yanına gidip bu kitabı okuyayım" dedim. O sırada bir ses; "O kimselerin Allahü teâlâ katındaki kıymetleri, İmâm-ı Yâfiî'den büyük değildir" dedi. İçimde bir şüphe uyandı.

Sonra ses; "Şam ve Mısır'da kadri ve kıymeti ondan daha büyük kimse yoktur" dedi. O anda dışarı çıktım. Yolda geçen birine rü'yâmı anlattım. O da; "Sen onu göreceksin, güneş gibi olacak ve sonra da vefât edecek" dedi. Heyecanla uyandım. Rü'yâmın hepsini bir kâğıda yazdım ve târihi kaydettim. Sonra rü'yâmı Kâ'be'de ba'zı sâlih kimselere anlattım. Onlar bana! "İmâm-ı Yâfiî zamanın kutbudur" dediler. Kutub olduğu günden yedi gün sonra vefât etti."

İmâm-ı Yâfiî buyuruyor ki: "Mevtaları iyi veya kötü hâlde görmek, cenâb-ı Hakkın ba'zı kullarına ihsân ettiği bir keşfdir, kerâmettir. Dirilere müjde vermek, onlara doğru yolu göstermek veya ölüler için hayırlı bir iş yapılmasına, borçlarının ödenmesine yaraması içindir, ölüleri görmek, daha çok rü'yâda olmaktadır. Uyanık iken görenler de vardır. Evliyâ için, hâl sahibleri için kerâmettir."

"Ehl-i sünnet âlimleri buyuruyor ki: ölülerin illiyyîndeki veya siccîndeki rûhları, arasıra, ya'nî Allahü teâlâ dileyince, mezarlarındaki cesedlerine iade olunurlar. En çok Cum'a geceleri böyle olur. Birbirleri ile buluşurlar, konuşurlar. Cennetlik olanlar, ni'metlere kavuşur. Azap görecekler, azâb olurlar. Rûhlar, illiyyinde veya siccînde iken cesed olmaksızın da, ni'metlenir ve azap çekerler. Kabirde ise, rûh ve cesed birlikte ni'metlenir. Yahut azâblanır."

İmâm-ı Yâfiî birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Mir'ât-ül-cinân: Tabakât kitabı olup, birçok âlimin hâl tercümesi anlatılmaktadır. 2-Ravd-ur-rıyâhîn, 3-Neşr-ül-mehâsin-il-gâliyyi, 4-Menâkıb-i Abdülkâdir, 5-Mürhem-ül-ilel, 6-El-İrşâd vet-Tatrîz fî fadlı zikrillâh ve tilâveti Kitâb-il-azîz, 7-Divânü Şi'r.

İmâm-ı -Yâfiî'nin "Neşr-ül-mehâsin-il-gâliyyi" adlı eserinden ba'zı bölümler:

Birinci fasıl: Allahü teâlânın yardımı ile derim ki, evliyâda kerâmetlerin zuhuru, meydana gelmesi, aklen caiz ve naklen vâkidir. Aklen caiz olması: Allahü teâlâ herşeye kadirdir, kerâmetler de, mu'cizeler kabilinden mümkün olan şeylerdir. Ehl-i sünnet ve cemaat âlimleri böyle der ve eserleri de böyle söyler. Bu, şarkta, garbda, Arab diyârı olsun, Acem diyârı olsun, her tarafta böyledir.

Kerâmetlerin naklen vukû'u: Bu husûs, Kur'ân-ı kerîmde, hadîs-i şerîflerde ve haberlerde bildirilmiştir. Kur'ân-ı kerîmde, Hazreti Meryem hakkında meâlen; **"Bunun üzerine Rabbi, Meryem'i güzel bir kabûl ile kabûl buyurdu ve onu iyi bir şekilde yetiştirdi.** (Eniştesi) **Zekeriyyâ Peygamberi de ona kefil** (himâyesine me'mûr) **kıldı. Zekeriyyâ ne zaman Meryem'in bulunduğu mihraba girdiyse, onun yanında bir yiyecek buldu. "Ey Meryem! Bu sana nereden geliyor?" dedi. O da; "Bu, Allah tarafından gönderiliyor. Şüphe yok ki, Allah dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır" dedi.** buyurulmuştur. (Âl-i îmran-37). Zekeriyyâ (a.s.), yazın hazret-i Meryem'in yanında kış meyvesi, kışın da yaz meyvesi buluyordu. Yine Kur'ân-ı kerîmde, Meryem (r.anhâ) hakkında meâlen; **"Hurmanın da dalını kendine doğru silkele, üzerine devşirilmiş taze hurmalar dökülsün"** buyurulmuştur. (Meryem-25). Bu taze hurma, zamanının dışında oluyordu.

Yine Mûsâ aleyhisselâmın annesine, oğlu Mûsâ'yı Nil nehrine bir sepet içinde bırakması ilham olunmuştur. Ayrıca Eshâb-ı Kehf'in (r.anhüm) kıssası, köpeğin onlarla konuşması gibi

hayret verici hâdiseler ve daha başkaları, kerâmetlerin naklen delîlidir. Bütün buraya kadar zikredilenler, peygamber değil velîdir.

Mu'cize ile kerâmet arasındaki fark: Mu'cize ile kerâmet arasındaki farklar şunlardır:

1-Mu'cizede, Tehaddî etmek, ya'nî "Siz de yapınız! Yapamazsınız!" demek şart değil ise de, mu'cizenin ma'nâsında tehaddî vardır. Kıyâmet hâllerinden ve ileride olacak şeylerden haber vermekde tehaddî olamıyacağı için, bunlar kafirlere karşı mu'cize değildir. Mü'minler, bu haberlerin mu'cize olduklarına inanırlar. Evliyânın kerâmetleri de, peygamberlik iddia etmedikleri için ve tehaddî bulunmadığı için, mu'cize olamazlar.

2-Peygamberlerin mu'cizesini izhâr etmesi gerekir. Kerâmette ise, velînin kerâmetini gizlemesi gerekir. Ancak zarûret hâlinde izin ile veya elinde olmıyan bir durum ile veya talebelerinin îmânını kuvvetlendirmek için olursa bu müstesnadır. Fakat normal hâlde mutlak olarak, velînin kerâmetini gizlemesi gerekir ve ona kerâmetini izhâr etmesi caiz değildir.

Zarûret hâlinde velînin kerâmet göstermesi şöyle olur: Birisi, evliyâdan bir zâta; "Ya bana harikulade bir şey gösterirsin veya seni öldürürüm" demesi üzerine, o da ona ba'zı harikulade hâller gösterdi ve yakınlarında bulunan deveye nazar edince, deve altın oldu. Boş testiyi alıp havaya atınca, testi kırılmadan ve su dolu olarak düştü.

Sultanlardan birisi, evliyâdan bir zâtı imtihan etmek istemişti. İki çeşit et yemeği hazırlattı. Birisi dîne uygun olarak kesilmiş etten, diğeri ise leş eti idi. Herbirini bir kaba koydurdu ve hazırlanan sofraya getirtti. O zâtı ve talebelerini da'vet etti. Hepsi hazır olunca, sultan onlara etlerden yemelerini söyledi. Bu sırada velî zât talebelerine; "Bugün ben sizin hizmetcinizim" dedi ve iki eti birbirinden ayırdı. Dîne uygun olarak kesilmiş etleri talebelerinin önüne, leş olanını da sultanın adamlarının önüne koydu. Sonra; Temiz ve helâl olan, temiz olanındır" dedi.

İlmiyle âmil olan âlimlerden birisi, bir eserinde şöyle anlattı: "Birisi, Ebû Abbâs Mürsî'yi, acaba yiyecek mi, yoksa bilip yemiyecek mi diye imtihan etmek istedi. Onu evine da'vet ederek, önüne bir kap yemek koydu. Ebü'l-Hasen Mürsî şöyle dedi: "Yemek helâl olmadığı zaman Hâris-i Muhâsibî'nin bir damarı hareket eder ve o yemeği yemezdi. Yemek helâl olmadığı zaman, benim elimde ise, altmış damar hareket eder." Bunun üzerine yemek sahibi, bu yaptığından dolayı tövbe ve istiğfarda bulundu."

Kerâmet ile sihir arasındaki fark: Sihir ve benzeri şeyler, ba'zı şeylerin sebeplerini yaparak, o şeylerin meydana gelmelerini sağlamaktır. Ba'zan da mevcûd olmıyan şeyi, varmış gibi göstermektir ki, zâhirde yok olduğu hâlde vehmde ve hayâlde var görünür. Bunlar hârika değildir. Sihir ancak kâfirler, zındıklar ve fâsıklarda görülür. Kerâmet, onların hiçbirinden zuhur etmez, İmâm-ül-Harameyn (r.a.) buyurdu ki: "Bu, ulemânın icmâ'ı ile sabittir."

Şihâbüddîn Sühreverdî'nin arkadaşlarından Behâüddîn Sindî'nin yanına bir Brehmen gelmişti. Brehmen, o mecliste havaya yükselince, Behâüddîn Sindî de havaya yükselip, meclisin etrârında havada dolaştı. Bu durumu gören Brehmen, hemen müslüman oldu. Çünkü Brehmenler, sâdece havada yükselebiliyorlar, fakat dolaşamıyorlardı.

Yine evliyânın büyüklerinden Ebû Abdullah bin Hafif ile münâzara eden Brehmen papazlarından birisi; "Gel seninle kırk gün yemek yememe husûsunda anlaşalım. Bakalım hangimiz sabredebilecek" dedi. İbn-i Hafif bunu kabûl etti. Brehmen papazı, kırk gün dayanamıyarak yemek yedi. İbn-i Hafif kırk günü tamamladığı gibi, durumu gayet iyi idi. Hiçbir

zayıflık, hâlsizlik durumu görünmüyordu. Sevinçli ve neş'eli bir hâli vardı. Ondan bir nur yükseliyordu.

Yine İbn-i Hafif'i, Brehmen papazlarından birisi, muayyen bir müddet su altında kalmaya da'vet etti. İbn-i Hafif onun bu teklifini kabûl etti. Ta'yin edilen müddet dolmadan önce, Brehmen papazı dayanamıyarak öldü. İnsanlar onun öldüğünü, cesedi suyun yüzüne çıktığı zaman anladılar, İbn-i Hafif ise, ta'yin edilen vakte kadar su altında kaldı ve sonra sudan çıktı.

3-Mu'cizenin, Peygamberin peygamberliğine delâleti kat'idir. Peygamberler ma'sûmdurlar. Onlar, peygamber olduklarını bilirler. Kerâmetin vilâyete delâleti kat'î değil, zannîdir. Evliyâ ma'sûm değildir, fakat mahfûzdur.

Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) zamanında kerâmetler görülmüştür ve bunlar çoktur. Ancak, onlardan sonra evliyâdan zuhur eden kerâmetler daha çoktur. Çünkü Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Resûlullahın (s.a.v.) sohbetinde, vahyin inişi sırasında hazır bulunmaları, meleklerin gelip gitmelerinin bereketi ile bâtınları nûrlandı. Kendilerini Allahü teâlâdan uzaklaştıran şeyleri bırakıp, âhıretlerini ma'mûr etmeye çalıştılar. Kalbleri ma'nevî kirlerden temizlendi. Kavuştukları bu ni'metler sebebiyle, kerâmet göstermekten uzak kaldılar.

İlmi ile amel eden, sâlih ve hilm sahibi âlimler, eskiden beri tasavvuf yolunda bulunanlara inanırlar, onları ziyâret ederler, meclislerine devam etmek ve duâlarını almak sûretiyle onların bereketinden faydalanmaya çalışırlardı. Onlara hürmet ederler, onlardan birisinin huzûrunda, çocuğun hocası önünde oturur gibi otururlar, onlara karşı edebde kusur etmemeye çalışırlardı. İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, İbn-i Süreyc, İbn-i Fûrek, İmâm-ı Haremeyn, Huccet-ül-İslâm Ebû Hâmid Gazâlî, İzzüddîn bin Abdüsselâm, Takıyyüddîn bin Dakîk-ül-Iyd, Muhyiddîn Nevevî ve birçok âlim, tasavvuf büyüklerine karşı çok hürmet göstermişlerdir. Bunlara dâir, birçok meşhûr rivâyetler vardır.

Meselâ Takıyyüddîn İbni Dakîk-ül-Iyd, tasavvuf yolunda bulunanların yanına gider, onları ziyâret eder, onlardan duâ ister, huzûrlarında çok mütevâzi ve fakir bir hâlde bulunurdu.

Muhyiddîn-i Nevevî (r.a.), tasavvuf büyüklerinden Yâsîn Müzeyyî'nin yanına gider, sohbetlerini dinler, yaptığı nasihatleri kabûl ederdi. Hattâ Yâsîn Müzeyyî, ona; vefâtından az önce, yanında bulunan emânet kitapları sahiblerine verip memleketine gitmesini emretmişti. Muhyiddîn Nevevî, onun bu emrini yerine getirdi ve memleketine gitmek üzere yola çıktı. Memleketine varınca, çoluk-çocuğu ve kardeşleri arasında vefât etti.

Evliyânın kerâmeti, Peygamberlerin (a.s.) mu'cizelerinin tamamlayıcısı durumundadır ve onlardan sayılır. Kerâmet, velînin doğruluğuna şehâdet eder. Bu ise, velînin, dîninde övülen ve medhe lâyık bir durumda olduğunu, bu da, onun dîninin hak olduğunu gösterir. Her velî, dîni husûsunda peygamberine tâbidir. Tâbi olanın dininin hak olması, tâbi olunanın (Resûlullah efendimizin) dîninin hak olduğunu gösterir. Kerâmet, harikulade bir iştir. Her harikulade iş, peygamberin peygamberliğinin doğruluğunu gösterir. Dolayısıyla o, peygamberin mu'cizesi olmaktadır. Ya'nî velînin kerâmeti, tâbi olduğu peygamberin mu'cizesi cümlesindendir.

Mü'min gaybı bilir diyen kimseyi, küfürle itham etmekte acele etmemelidir. Önce onun, "mü'min", "bilmek" ve "gayb" kelimelerinden neyi kasdettiği araştırılır. Eğer böyle diyen kimse, "mü'min" sözü ile; bütün mü'minleri değil de, Allahü teâlânın has kullarından olan velîyi, "bilmek" ile; velînin, Allahü teâlânın bildirmesi ile bilmesini, "gayb" ile; bütün gaybî şeyleri değil de, ba'zıları kasdedilirse, böyle söyleyen kimseye kâfirdir denilmez. Bu husûs, evliyânın

kerâmetlerinde caiz ve vâkidir. Bunun caiz olduğuna akıl delâlet etmekte, vâki olduğuna da nakil şehâdet etmektedir. Çünkü gayb ile ilgili birşeyi, Allahü teâlânın kuluna bildirmesi ve göstermesi caizdir. Allahü teâlâ buna kâdirdir. Yine, her zaman ve mekânda, Allahü teâlâ velî kullarına, daha önce bilmedikleri ve görmedikleri şeyleri bildirip göstermiştir. Buna dâir bildirilenler pekçoktur.

Kerâmet gösteren velînin, kerâmet göstermiyen velîden üstün olması lâzım gelmez. Çünkü kerâmet, ba'zan kerâmet gösteren velînin üstünlüğünü değil de, kerâmet gösteren velînin yakînini kuvvetlendirmek, doğruluğuna delîl olsun diye zuhur eder. Üstünlük, ancak yakînin kuvveti ve ma'rifetullahın kemâli iledir.

Ebû Kâsım, Kuşeyrî risalesinde şöyle anlattı: "Bir zât, Yemen'den yola çıkmıştı. Yolda, bineği yere düşüp öldü. Bunun üzerine o zât, abdest alıp, iki rek'at namaz kıldı ve; "Allahım! Senin rızânı kazanmak, senin yolunda muharebe etmek için yola çıktım. Ben şehâdet ederim ki, sen ölüleri, kabirde olanları diriltirsin. Bugün senden, bineğimi diriltmeni diliyorum" diye duâ edince, bineği, kulaklarını sallayarak ayağa kalktı."

Ârif-i billâh Safiyyüddîn İbni Ebî Mensûr, risalesinde şöyle anlatır: "Müferric Dimâmînî Habeşistanlı olup, evliyânın büyüklerinden idi. Pekçok kerâmetleri görüldü. Birgün yanına, kızartılmış kuş yavruları getirilmişti. Onlara; "Uçunuz!" deyince, Allahü teâlânın izni ile hepsi diri olarak uçtular."

Fas taraflarından, ilmine ve takvâsına inandığım ve i'timâd ettiğim sâlih bir zât anlattı: "Ârif-i billâh Yûsuf Dehmânî'nin talebelerinden birisi vefât etmişti. Çoluk-çocuğu, onun için pek üzülüyorlardı. Yûsuf Dehmânî, onların acıklı hâllerini görünce, vefât etmiş olan talebesine; "Allahü teâlânın izni ile kalk!" dedi. O da, Allahü teâlânın izni ile kalktı. Bir müddet daha yaşadı."

Abdülkâdir-i Geylânî'ye âit şu kıssa çok meşhûrdur. Evliyânın büyükleri bunu bildirmişlerdir "Bir kadın, Abdülkâdir-i Geylânî'ye çocuğunu getirip; "Oğlum seni çok seviyor. Ben, Allah için bu oğlumdaki hakkımdan vazgeçtim. Onu sana verdim" dedi. Abdülkâdir-i Geylânî (r.a.) o çocuğu kabûl etti. Ona, nefsiyle mücâdeleyi ve tasavvuf yoluna girmeyi emretti. Aradan bir müddet geçtikten sonra, annesi oğlunu görmeye geldi. Oğlunu, açlıktan ve uykusuzluktan zayıf ve sararmış hâlde gördü. Oğlunun sâdece arpa ekmeği yediğini anladı. Bunun üzerine Abdülkâdir-i Geylânî'nin huzûruna girdi. Bu sırada Abdülkâdir-i Geylânî'nin sofrada tavuk yediğini gördü. Abdülkâdir-i Geylânî'ye; "Sen kendin tavuk eti yiyorsun, benim çocuk ise arpa ekmeği yiyor" dedi. Bunun üzerine Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, elini o kemiklerin üzerine koydu ve; "Çürümüş kemikleri dirilten Allahü teâlânın izni ile kalk!" dedi. Tavuk, gıdaklıyarak kalktı. Sonra Abdülkâdir-i Geylânî, kadına; "Oğlun böyle olduğu zaman, dilediğini yesin" buyurdu.

Yine Abdülkâdir-i Geylânî'nin bulunduğu meclise, rüzgârı şiddetli bir günde bir kuş geldi. Mecliste karışıklık meydana getirdi. Bunun üzerine Abdülkâdir-i Geylânî; "Ey rüzgâr! Bu kuşu yakala!" buyurunca, o ânda kuş bir tarafa, başı bir tarafa düştü. Sonra Abdülkâdir-i Geylânî kürsüden inip, o kuşu aldı ve; "Bismillâhirrahmânirrahîm" dedi. Kuş, hemen canlandı ve uçtu. Orada bulunan herkes bunu gördü.

Mevtanın konuşması: Yemen evliyâsından bir zât anlattı: "Ârif-i billâh İsmâil Hadrâmî, bir kabristana uğramıştı. Yanında birçok insan vardı. Bu sırada çok ağladı. Sonra gülmeye başladı. Ona bunun sebebi sorulunca, şöyle cevap verdi: "Bu kabristandakiler azap görüyorlardı. Buna çok üzüldüm. Sonra Allahü teâlâdan, beni onlar hakkında şefaatçi kılmasını diledim. Allahü

teâlâ beni onlar hakkında şefaatçi kıldı.” Sonra yeni defnedilmiş bir kabri göstererek; “Bu kabirde yatan; “Ben falanca da onlarla beraber miyim?” dedi. Bu sebeple güldüm” dedikten sonra, o kabirdekine; “Sen de onlarla berabersin” dedi. Sonra ben mezarcıya, o kabrin kime âit olduğunu sordum. O da, o kabirde yatanın Ârif-i billâh İsmâil Hadrâmî’nin dediği ismi söyledi.”

Burada, İsmâil Hadrâmî için dört kerâmet zuhur etmiştir. Bunlar, şunlardır: 1- Mevtanın hâlinin ona keşfolunması, 2- Mevtanın onunla konuşması, 3- Kabristandaki mevtalar hakkında, şefaatinin kabûl olması, 4- Şefaatinin kabûl edildiğini bilmesi.

Ebû Kâsım Kuşeyrî, Ebû Saîd-i Harrâz’dan şöyle nakletti: “Mekke-i mükerremede bulunuyordum. Birgün Benî Şeybe kapısından geçerken, orada, vefât etmiş yakışıklı bir genç gördüm. Onun yüzüne bakınca, bana tebessüm etti. Bana; “Ey Ebû Saîd! Vefât etseler bile, velîlerin diri olduğunu, onların Ölmekle sâdece bir evden diğer eve göç ettiklerini bilmedin mi?” dedi.”

Denizin yarılması ve kuruması: Ba’zı eserlerde şöyle bildirildi: Evliyâdan biri, bir gemide vefât etmişti. Gemidekiler, onu denize atmak istediler. Bu sırada denizin iki parçaya yarılıp, geminin karaya oturduğunu gördüler. Gemidekiler inip, yerde bir kabir kazdılar. O evliyâyı oraya defnettiler. Defnetme işi bitince, su yine eski hâlini aldı. Gemi suyun yüzüne çıktı ve yoluna devam etti.

Bir maddenin başka bir maddeye dönüşmesi: Kerâmetin bu nev’î çoktur. Çakıl taşlarının cevher ve altına dönüşmesi, acı deniz suyunun tatlılaşması, direğin altın ve gümüş olması v.s. meşhûrdur.

Menâkıb-i Abdülkâdir-i Geylânî” adlı eserde şöyle anlatılıyor: “Abdülkâdir-i Geylânî, birgün Cum’a namazına gitmek için yola çıkmıştı. Yolda içki yüklü üç hayvanın gitmekte olduğunu gördü, içki kokusu her tarafa yayılıyordu. Abdülkâdir-i Geylânî, o yüklerin sahibine durmasını ve gitmemesini söyledi. Fakat o durmayıp yola devam etti. Bunun üzerine Abdülkâdir-i Geylânî, içki yüklü hayvanlara; “Durun!” dedi. Hayvanlar, sanki hareketsiz olarak durdular. Sahibi, hayvanları ne kadar dövdü ise de, hayvanlar yerlerinden kımıldamadılar. Hayvanların sahibi de kulunç hastalığına yakalandı. Duyduğu ızdıraptan dolayı kıvranıyordu. Bunun üzerine Abdülkâdir-i Geylânî’den af diledi. Sonra ondan bu hâl geçti. Fakat hayvanlardaki içki yükünden, bu sefer sirke kokusu geliyordu. Hayvanlar da yürümeye başladı. Bunu görenlerin, hayretlerinden ağızları açık kaldı. Abdülkâdir-i Geylânî, sonra câmiye gitti. Bu durum sultâna bildirilince, korkusundan ağladı. Bu sebeple haramlardan vazgeçti. Abdülkâdir-i Geylânî’nin ziyâretine geldi. Ondan sonra tevâzu ile onun huzûrunda oturmaya başladı.

İlmin fazileti: Kur’ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve ümmetin icmâ’ı, ilmin faziletine delâlet etmektedir. Yalnız şu âyet-i kerîme meâli ilmin faziletini bildirmeye kâfidir: **“Allah, kendinden başka ibâdete müstahak bir varlık olmadığını delîllerle açıkladı. Meleklerle ilim sahibleri de, adâlet ve hak üzere durarak buna îmân ettiler. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, tevhîd getirmiyenlere galiptir. Hüküm ve hikmet sahibidir.”** (Âli İmrân-18). Başka bir âyet-i kerîmede ise meâlen;

“……. Kendilerine ilim verilenler için ise, (Cennette) **dereceler vardır. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdârdır”** buyurulmaktadır. (Mücâdele-11).

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki:

“Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir.”

"Ümmetimin âlimleri, Benî-İsrâil'in peygamberleri gibidir."

"Göklerde ve yerde olanlar, âlim için istiğfar ederler."

"Âlimin, âbid üzerine üstünlüğü, ayın onbeşinci gecesindeki dolunayın, diğer yıldızlar üzerine olan üstünlüğü gibidir."

"Âlimin, âbid üzerine üstünlüğü, benim, sizin en aşağınız üzerine olan üstünlüğüm gibidir."

Hızır aleyhisselâmdan şöyle rivâyet edildi: "Âlimler, Allahü teâlâdan korkan kimselerdir."

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu ki: "İnsanların en câhili, bildiği ile amel etmeyendir. En faziletlisi ise, Allahü teâlâdan en çok korkandır.

Şihâbüddîn Sühreverdî, Süfyân bin Uyeyne'nin bu sözünü zikrettikten sonra; "Bu, doğru sözdür. Âlim, ilmi ile amel etmediği zaman âlim değildir. Onun ilimde mütehassıs olmasına, münâzara ve mücâdelede çok güzel konuşmasına aldanmamalıdır. Çünkü o, câhildir, âlim değildir. Fakat bu hâlinden dolayı tövbe ederse, bu durumdan müstesnadır" buyurdu.

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Âlimler, insanlar için ilkbahar mevsimi gibidir. Bir hasta böyle bir âlimi görürse, onu görmekten dolayı aldığı lezzeti, hastalıktan şifâ bulmaya tercih eder. Fakir bir kimse ise, ona bakınca artık zengin olmayı istemez. Fakat, bugün âlim geçinen bir kısım kimseler, insanlar için fitne olmuşlardır."

İlim ve âlim, din tabibidir. Dünyalık ise, hastalık durumundadır. Tabîb bu hastalığı kendisine çekince, başkasını nasıl tedâvi edebilir.

Hasen-i Basrî de; "Gerçek fıkıh âlimi, dünyâya rağbet etmeyendir" buyurdu.

İlmiyle amel eden âlimlerin faziletine dâir rivâyetler: Rebî bin Süleymân, İmâm-ı Şâfiî'yi rü'yâsında görüp, Allahü teâlânın ne muâmele ettiğini sorunca, İmâm-ı Şafiî, Allahü teâlânın, kendisini altından bir kürsüye oturttuğunu söyledi.

Ebû İshâk Şîrâzî, vefât ettikten sonra rü'yâda, üzerinde beyaz elbiseler ve başında taç olduğu hâlde görüldü. Ona; "Bu beyaz elbiseler nedir?" diye sorulunca o; "Bunlar, Allahü teâlânın emirlerine itaatin şerefi" dedi. "Bu taç nedir?" diye sorulunca; "Bu da ilmin izzeti" dedi.

Ebû Hasen Şâzilî, rü'yâsında Resûllullahı (s.a.v.) gördü. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Mûsâ ve Îsâ aleyhimüsselâmın yanında İmâm-ı Gazâlî ile iftihar ediyorlardı. Resûl-i ekrem onlara; "Sizin ümmetiniz içerisinde, bunun gibi bir âlim var mı?" diye sorarak İmâm-ı Gazâlî'yi gösterince, onlar, "Hayır, yok" dediler.

Meşhûr Yemenli âlimlerden Sayye, "Sîret" adlı eserinde şöyle anlatır: "Birgün rü'yâmda şöyle gördüm: Semâ kapılarında oturuyordum. Kapılar açıktı. Bu sırada bir grup melek geldi. Yere indiler. Beraberlerinde yeşil elbiseler ve binekler vardı. Sonra kabirden bir şahsı çıkarıp, getirdikleri yeşil elbiseleri o zâta giydirdiler. Onu bineğe bindirip, semâya çıkardılar. Yedi kat semâyı geçtiler. Ondan sonra yetmiş perde açıldı. Bu duruma çok hayret ettim ve o zâtın kim olduğunu sordum. Bana, onun İmâm-ı Gazâlî olduğunu söylediler."

Ebü'l-Hasen bin Hirzâm soyundan sâlih birisi anlattı: "İmâm-ı Gazâlî'nin "İhyâ-i ulûmiddîn" kitabı, Ebü'l-Hasen bin Hirzâm'ın eline geçmiş, onu mütâlâa edip, onun sünnet-i seniyyeye muhalif olduğu kararını vermişti. Ebü'l-Hasen bin Hirzâm, Fas taraflarında tanınmış ve sözü dinlenir birisi idi. İhyâ-i ulûmiddîn hakkında bu karara varınca, İhyâ'nın ne kadar nüshası varsa,

toplatılmasını emretti. Sultan, her tarafa adamlar göndererek; "Yanında, ihyâ kitabı olup da getirmiyene Allahü teâlâ la'net etsin" diyordu. Bunun üzerine herkes, evinde bulunan ihyâ kitabını teslim ettiler. Mevcût ihyâ kitapları toplanınca, âlimler bunların yakılması için ittifâk etmişlerdi. Ancak, Perşembe gecesi Ebü'l-Hasen bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, her zamanki adeti üzerine câminin kapısından içeri girince, câminin direklerinden birisinde bir nûr gördü. Bununla beraber, Resûlullah efendimiz ve beraberinde Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'i gördü. Hepsi oturuyorlardı, İmâm-ı Gazâlî (r.a.) ise ayakta ve elinde ihyâ kitabı vardı. Resûlullaha (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! Bu, benim hasmım" deyip, onu gösterdi ve iki diz üzerine çökerek, elinde bulunan İhyâ kitabını Resûlullaha arzetti ve; "Yâ Resûlallah! Buyurun, şayet içerisinde şünnet-i seniyyeye muhalif bir bid'at varsa tövbe edeceğim. Eğer o, beğendiğiniz şeylerden ibâret ise, bu senin bereketin ile olmuştur. Şimdi benim ile hasmım arasında hüküm eyleyiniz" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), İhyâ'ya sahife sahife sonuna kadar nazar eyledi. Sonra "Vallahi, güzel birşey" buyurdu. Resûl-i ekrem (s.a.v.), sonra o kitabı Hazreti Ebû Bekr'e verdi. O da yaprak yaprak sonuna kadar baktı ve "Evet, seni hak dinle gönderen Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o elbette güzeldir yâ Resûlallah!" dedi. Ebû Bekr (r.a.), onu Hazreti Ömer'e verdi. O da aynı şekilde bakıp, Ebû Bekr'in söylediği gibi söyledi. Bundan sonra, Resûlullah (s.a.v.) Ebü'l-Hasen'in elbisesinin soyulmasını, ona, iftiracıya vurulan sopanın vurulmasını emretti. Ebü'l-Hasen soyuldu ve sopa vurulmaya başlandı. Beş sopadan sonra Hazreti Ebû Bekr, onun hakkında şefaatte bulundu ve; "Yâ Resûlallah! Ebü'l-Hasen bu işi, senin sünneti seniyyen üzerindeki gayretinden ve hürmetinden, ona zarar gelmemesi için böyle yaptı" dedi. Bunun üzerine İmâm-ı Gazâlî de onu affetti. Ebü'l-Hasen uykudan uyanınca, sabahleyin olanları arkadaşlarına anlattı. Bir aya yakın, gece rü'yâsında vurulan sopaların acısı sırtından gitmedi. Sonra îhyâ'da daha önce bakıp, sünnete muhalif olarak gördüğü yere tekrar bakınca, orayı önceki anladığının aksine, Kitâb ve Sünnete uygun olarak gördü. Bir gece yine rü'yâsında Resûlullah efendimizi gördü. Resûl-i ekrem mübârek eli ile sırtını sıvazlayınca, vücûdu ve kalbi şifâ buldu. Bundan sonra ona ma'nevî perdeler açıldı.

Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile çok şeylere ve ma'rifetullaha kavuştu. Ebû Midyen onun sohbetinde bulundu ve bu sohbetler onun terbiyesine kâfi geldi Sonra Ebü'l-Hasen ona; "Sana altı kilidi açtım. Yedincisini ise şeyh Ebû Yâ'zî açar" dedi. Ebû Midyen, Ebû Yâ'ri'nin yanına gitti. Ebû Yâ'rî onu görünce; "Yâ Ebâ Midyen! Sana yedinci kilidi. benim açacağım söylendi. İşte Allahü teâlânın izni ile onu sana açıyorum" dedi ve ona ma'nevî kapıyı da açtı. Ebû Midyen böylece çok şeylere kavuştu.

İmâm-ı Gazâlî; Resûlullahın (s.a.v.), Mûsâ ve Îsâ aleyhimüsselâmın yanında iftihar ettiği, İhyâ'sını beğendiği ve aleyhinde bulunduğu için, Ebü'l-Hasen'e ceza verdiği mübârek bir âlimdir. İmâm-ı Gazâlî hakkında ancak nasipsiz ve mahrûm olan sû-i zanda bulunur ve ona buğzeder. Eğer Allahü teâlâ, Ebü'l-Hasen'e tövbe etmesini nasîb ve müyesser kılmasaydı, bu hâl üzere vefât eder, şiddetli azâba ma'rûz kalırdı. Allahü teâlâdan bizim için, sevdiklerimiz ve müslümanlar için tevfîk, hüsn-i hatime, af ve afiyet dileriz.

Resûlullahın (s.a.v.) îhyâ'da yazılı olanları güzel bulması, tasavvuf bilgilerinin güzel olduğuna, İmâm-ı Gazâlî'nin ve ona uyanların akidelerinin hak olduğuna şehâdet eder.

Ahmed bin Hanbel'in talebelerinden birisi anlattı: "Ahmed bin Hanbel'i vefâtından sonra rü'yâmda gördüm. Ona; "Allahü teâlâ sana ne muâmele etti?" diye sordum. O da; "Allahü teâlâ beni af ve mağfiret eyledi. Bana altından iki nalın giydirdi. Bunu, Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır, mahlûk değildir, dememin karşılığı olarak verdi. Bana; "Ey Ahmed! Dilediğin yerde

kal" buyurdu. Ben de Cennete girdim. Bu sırada Süfyân-ı Sevrî'yi gördüm. Onun yeşil iki kanadı vardı. Bir hurma ağacında, Zümer sûresi yetmişdördüncü âyet-i kerîmesini okuyordu.

Edeb: Muhammed bin Cerîr (r.a.) buyurdu ki: "Yirmi seneden beri, yalnız otururken de ayağımı uzatmadım. Çünkü, Allahü teâlâ edebe daha lâyıktır."

İbn-i Mübârek buyurdu ki: "Bize, ilimden çok edeb lâzımdır. Edebde gevşeklik gösteren, sünnetleri terkeder. Sünnetleri terk eden, farzları terkeder.

Farzları terk eden, ma'rifetullahdan mahrûm kalır."

Ebû Nasr Serrâc şöyle buyurdu: "İnsanlar edeb husûsunda üç kısımdır. Birinci kısım, dünyâ ehlidir. Onların edeblerinin çoğu, fesahat, belagat ilimlerini, sultanların isimlerini ve şiirlerini ezberlemektir, ikinci kısım, dindar olanlardır. Bunların edeblerinin çoğu, nefslerini ve a'zâlarını terbiye etmek, dînin emirlerini yerine getirip, şehevî arzularından vazgeçmektir. Üçüncü kısım, ma'nevî derecelere kavuşmuş olanlardır. Bunların edeblerinin çoğu; kalblerini temizlemek, ahde vefa, vakti fâideli işlerle geçirmeye çalışmak, hayâllere ehemmiyet vermemektir."

Sırrî-yi Sekatî buyurdu ki: "Câmide namaz kılmıştım. Namaz bittikten sonra, mihrâbda ayaklarımı uzatmıştım. Bu sırada; "Ey Sırrî, sultanların yanında böyle mi oturuyorsun?" diye bir ses işittim. Bunun üzerine ayağımı topladım. Bundan sonra, hiç ayağımı uzatmıyacağım diye yemîn ettim."

Cüneyd-i Bağdadî buyurdu ki: "Altmış sene, ne gece, ne gündüz ayağımı uzatmadım."

Ebû Osman Hayrî şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya karşı edeb, ondan devamlı korku üzere bulunmak ve O'nu murâkabe üzere olmaktır. Resûlullaha karşı edeb, sünnet-i seniyyeye yapışmakla, evliyâya karşı edeb; ona hürmet etmek, hizmetlerinde bulunmakla, çoluk-çocuğa karşı edeb; onlara güzel ahlâk ile muâmele etmekle, arkadaş ve dostlarına karşı edeb; onlara güleryüzlü olmakla, câhillere karşı edeb; onlara duâ etmek ve merhamet göstermekle olur." Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellem anlatır: "Mekke-i mükerremeye girdim. Ba'zan Kâ'be-i muazzamanın hizasında oturur, ba'zan sırt üstü yatar, ayaklarımı uzatırdım. Yine böyle bir hâlde iken, birisi gelip bana; "Senin ilim ehlinden olduğun söylenir. Sana bir tavsiyem var. Edeble otur, yoksa ismin Allahü teâlânın hâs kulları arasından silinir" dedi."

İhlâs: Allahü teâlâ, Beyyine Sûresi'nin beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hâlbuki onlar, ancak Allaha, O'nun dîninde ihlâs sâhibleri olarak diğer bâtıl dinlerden İslama yönelerek ibâdet etsinler, namazı gereği üzere kılsınlar ve zekâtı versinler diye emrolunmuşlardı. İşte bu emredildikleri şey, dosdoğru hak dindir"** buyuruyor.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyuruyor ki: **"Ameller niyetlere göredir."** Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ sizin bedenlerinize ve sûretlerinize bakmaz. Fakat sizin kalblerinize bakar"** buyuruldu.

Resûlullaha (s.a.v.) birisi, kahramanlığını göstermek için, diğeri hamiyyet için, bir başkası da kelimetullah yüce olsun diye muharebe eden üç kişiden hangisinin Allah yolunda olduğu soruldu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) **"Kelîmetullahı yüceltmek için muharebe eden, Allah yolundadır"** buyurdu.

Zünnûn-i Mısrî buyurdu ki: "İhlasın alâmeti üçtür. Birincisi; medh ve kötülenmek ona te'sîr etmez, ikincisi; amellerini unutur, günahlarını düşünür. Üçüncüsü; Hak teâlâdan gayrısını gönlünden çıkarır."

Huzeyfe Mercaşî şöyle buyurdu: "İhlâs, kulun işlerinin, zâhirde ve bâtında bir olmasıdır."

Büyüklerden birisi, Allahü teâlâdan kendisine ikramda bulunmasını ve bunu örtmesini diliyordu. Bir gece ibâdet yapmak için kalktı. Bu sırada talebelerinden birisi, onun başı üzerinde, bakanların gözlerini kamaştıran nûrdan bir kandil gördü. Ona, bunun ne olduğunu sordu. O da şu şiir tercümesini okudu: "Ey sır sahibi, sırrın ortaya çıktı. Artık bu sır ortaya çıktıktan sonra yaşamayı istemem." Sonra secde etti ve secdede iken vefât etti.

Zünnûn-i Mısrî şöyle anlattı: "Bir dağda dolaşıyordum. Bu sırada namaz kılan birisini gördüm. Yanında bir de yırtıcı hayvan vardı. Namaz kılan zâtın yanına yaklaşınca, o hayvan yanından uzaklaştı. Bu sırada o zât da namazını bitirdi ve bana; "Sûfîlik olursa, vahşî hayvanlar insanı arar ve dağlar ona eğilir" dedi. Ben, bu sözün ma'nâsını anlıyamadığımı söyledim. O da; "Ya'nî, her şeyinle Allah için olursan, her yaptığını Allah için yaparsan, Allahü teâlâ sana yardımcı olur" dedi. "Buna nasıl kavuştun?" diye sorduğumda; "Allahü teâlâdan başkasını kalbimden çıkarmam ile kavuştum" dedi.

Tevâzu: Allahü teâlâ, Furkân sûresi'nin altmışüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rahmân'ın o kulları ki, onlar yeryüzünde vekar ve tevâzu ile yürürler. Câhiller onlara** (hoşlanmadıkları bir) **lâf attıkları zaman, "Selâm" derler** (Sözün doğrusunu söylerler ve onlarla çatışmazlar)" buyuruyor. Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i -şerîfte; **"Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse Cennete giremez"** buyuruyor.

Ebû Saîd-i Hudrî hazretleri, tevazunun nasıl olması îcâb ettiğini anlatırken buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) hayvana ot verirdi. Deveyi bağlardı. Evini süpürürdü. Koyunun sütünü sağardı. Ayakkabısının söküğünü dikerdi. Çamaşırını yamardı. Hizmetçisi ile birlikte yerdi. Hizmetçisi eldeğirmeni çekerken yorulunca ona yardım ederdi. Pazardan öteberi alıp, torba içinde eve getirirdi. Fakirle, zenginle, büyükle, küçükle karşılaşınca, önce selâm verirdi. Bunlarla musâfeha etmek için mübârek elini önce uzatırdı. Köleyi, efendiyi, beyi, siyahı ve beyazı bir tutardı. Herkim olursa olsun, çağırılan yere giderdi, önüne konulan şeyi az olsa da, hafif, aşağı görmezdi. Akşamdan sabaha ve sabahdan akşama yemek bırakmazdı Güzel huylu idi. İyilik etmesini sever idi. Herkesle iyi geçinirdi. Güler yüzlü, tatlı sözlü idi. Söylerken gülmezdi. Üzüntülü görünürdü. Fakat çatık kaşlı değildi. Aşağı gönüllü idi. Fakat alçak tabiatlı değildi. Heybetli idi. Ya'nî saygı ve korku hâsıl ederdi. Fakat kaba değildi. Nâzik idi. Cömerd idi. Fakat israf etmez, faydasız yere birşey vermezdi. Herkese acır idi. Mübârek başı hep önüne eğik idi. Kimseden birşey beklemezdi."

Ravd-ur-riyâhîn adlı eserden: İbrâhim bin Edhem anlattı: "Bir çobana rastladım. Ona yanında su veya süt olup olmadığını sordum. O da; "Evet var. Hangisini daha çok seversin?" diye sordu. Sert bir kayaya vurdu. Buradan su çıktı. Bu sudan içtim. Bu su, kardan daha soğuk, baldan daha tatlı idi. Ben bu hâle pek teaccüb ettim. Bunun üzerine o çoban bana; "Hayret etme. Kul mevlasına itaat edince, herşey ona itaat eder" dedi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 34

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 247

3) Tabakât -üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-10 sh. 33

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6 sh. 210

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 217

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-2 sh. 579

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2 sh. 120

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 217

9) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 90, 117, 719, 918. cild-2 sh. 1637, 1841, 1944

10) Brockelmann Gal-2 sh. 176; Sup-2 sh. 227

11) De Slane Catalogue des manuscrits arabes cild-1 sh. 300

12) Ahlwardt. Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9 sh. 194

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1082

14) Kıyâmet ve Âhiret sh. 224

YÂKÛT-İ ARŞÎ (El-Habeşî)

Âriflerin ve evliyânın büyüklerinden ve meşhûrlarından. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretlerinin talebelerinin büyüğü olup, Habeşistanlıdır. 707 (m. 1307) senesinde Mısır'da İskenderiyye şehrinde vefât etti. Rivâyet edildiğine göre, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretleri İskenderiyye'de bulunduğu sırada, sıcak bir yaz günü, kış günlerine mahsûs olan asîde yemeğini pişirip, talebelerine ve dostlarına ikram etmişti. Herkes hayret edip, bu sıcak yaz gününde kış yemeğinin ikram edilmesinin sebeplerini merak ederek hikmetini suâl ettiklerinde buyurdu ki: "Bu, Habeşistan'da bugün dünyâya gelen kardeşiniz Yakut'un doğum asîdesidir.

O inşâallah bizim oğlumuz olacaktır." Dinleyenlerden bir çoğu, bu sözlerden birşey anlamamakla beraber, hocalarının sözlerinde mutlaka bir hikmet bulunduğunu bilen talebeler, bu hâdisenin târihini not ettiler.

Diğer taraftan Yakut, Habeşistan'da büyüyüp yetişti. Bir zaman köle oldu. Mısırlı bir tüccâr bunu satın alıp, memleketi olan Mısır'a götürmek üzere yola çıktı. Gemi ile gelirken, denizde bir fırtına çıktı. Gemi batacak hâle geldi. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretlerinin büyük bir zât olduğunu duymuş olan tüccâr, Allahü teâlâya duâ edip; "Yâ Rabbî! Eğer sağ sâlim karaya çıkarsak, köle olarak aldığım bu genci (Yakut'u) Ebü'l-Abbâs hazretlerine hibe edeceğim" diye nezretti (adadı). Allahü teâlânın izni ile fırtına sâkinleşti. Selâmetle karaya çıktılar. İskenderiyye'ye gelen tüccâr, nezrettiği şeyi yerine getirecekti. Fakat, Yakut ismindeki bu köle de çok kıymetli idi. Kendi kendine; "Ben Ebü'l-Abbâs hazretlerine "Yakut'u" vermeyi adamıştım. Bu Yakut ismindeki genç çok kıymetli olduğuna göre, ben, çarşıdan kıymetli bir yakut taşı alıp, Ebü'l-Abbâs'a hediye ederim. Böylece adağımı yerine getirmiş olurum" diye düşündü. Dediği gibi yaptı. Çarşıdan kıymetli bir yakut taşı alarak Ebü'l-Abbâs'ın huzûruna vardı. Bunu kendisine hediye getirdiğini bildirdi. Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî ona; "Bize bu yakutu değil, bizim için va'dettiğin asıl Yakut'u getir! Sözünden dönme!" buyurunca, tüccâr hatâsını anladı ve gidip Yakut'u getirerek ona teslim etti. O da bunu talebe olarak kabûl etti. Habeşistan, Mısır'a çok uzak olduğu için, herkes bu yeni arkadaşlarını merak ettiler. İsmini ve memleketini öğrenince, hocalarının yıllarca önce verdiği asîde yemeğini hatırladılar. Tuttukları târihe baktılar. Yeni gelen arkadaşlarının doğum târihi, aynen hocalarının bildirdikleri gün idi. Hocalarının senelerce önce gösterdiği bir kerâmetini böylece anlamış olan talebelerin, Ebü'l-Abbâs'a olan muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı. Bu yeni gelen arkadaşlarını da çok sevdiler. Yâkût-i Arşî, Ebü'l-Abbâs-ı Mürsî hazretlerinin

sohbetlerinde, huzûrunda ve hizmetinde bulundu. İlim öğrenmek arzusu pek fazla idi. Bunun için gece-gündüz çalışırdı. Kısa zamanda çok yükselip, ilim ve evliyâlık bakımından çok üstün derecelere kavuşarak, o büyük zâtın en büyük talebesi oldu. Kalbi, dâima Allahü teâlânın Arş-ı a'lâsında olur, yeryüzünde sâdece cismi bulunurdu ve Hamale-i Arş'ın (Arş-ı a'lâyı taşımakla vazîfeli olan meleklerin) okudukları ezanları işitirdi. Bunun için kendi hocası bu zâtı, Yâkût-i Arşî diye isimlendirdi. Yâkût-i Arşî hazretleri bundan sonra Mısır'dan ayrılmadı. Hocasının vefâtından sonra, onun yolunu yaymaya devam etti.

Rivâyet edilir ki, İbn-ül-Lebbân isminde bir kimse, Seyyid Ahmed-i Bedevî hazretlerini üzmüş idi. Bunun cezası olarak, ne kadar ilmi varsa, hepsi hafızasından silindi. Seyyid hazretlerini üzdüğü için bu hâlin başına geldiğini düşündü ve yaptığına çok pişman oldu. Yâkût-i Arşî hazretlerine sığındı. O da İskenderiyye'den çıkarak, Hazreti Seyyid'in bulunduğu Tanta şehrine geldi. Bu kimse adına ondan özür dileyerek, bu kimsenin pişman olup, tövbe ettiğini, yapmış olduğu hatâdan dolayı büyük üzüntü ve sıkıntıda olduğunu bildirdi. Seyyid Ahmed-i Bedevî (r.a), Yakut hazretlerinin hürmetine o kimsenin özrünü kabûl etti ve kabahatini affetti. Bundan sonra İbn-ül-Lebbân, eski ilminin tekrar hafızasında bulunduğunu hissetti. Yâkût-i Arşî hazretlerinin yanından ayrılmadı. Onun talebesi oldu. Daha sonra Yakut hazretleri bunu, kerîmesi (kızı) ile evlendirdi. İbn-ül-Lebbân, ilimde ve evliyâlık yolunda ilerleyip, üstün derece sahibi oldu. Hocası Yâkût-i Arşî'yi çok severdi. Bu sevgisinin, çokluğu sebebiyle, vefâtına yakın, hanımının (Yâkût-i Arşî'nin kerîmesinin) ayak ucuna defnedilmesini vasıyyet etti.

Yâkût-i Arşî, insanlara olduğu gibi, hayvanlara karşı da çok merhamet sahibi idi. Kuşlar ve diğer hayvanlardan ba'zıları gelerek, ona ba'zı şeyler suâl ederlerdi. Allahü teâlânın izni ile onların ne söylediklerini anlar, onlara yardım ederdi. Bir defasında dostları ile birlikte otururlarken, bir güvercin gelerek Yâkût-i Arşî'nin omuzuna kondu. Birşeyler söylüyormuş gibi sesler çıkardı. Yakut hazretleri bu güvercine; "Senin yanına dervişlerden birini katayım mı? Onunla gider misin?" dedi. (Sonradan anlaşıldığına göre) güvercin; "Senden başka kimseyi kabûl etmem" diyerek ısrar ediyordu. Yakut hazretleri kalkıp hayvanına bindi; İskenderiyye'den Eski Mısır denilen yere gitti. Oradan Amr bin As câmiine vardı. Orada bulunanlara; "Bana filân müezzini çağırır mısınız?" dedi. Çağırdılar. O müezzine; "Ey müezzin kardeş! Bu güvercin İskenderiyye'ye kadar gelip bana şikâyette bulundu ki, minarede bu güvercinin bir yuvası varmış. Güvercin yavrulayıp, yavruları biraz büyüyünce, sen bunun yavrularını kesip yermişsin" dedi. Müezzin bu hâlini i'tirâf edip; "Doğrudur. Bu hâl birkaç defa oldu" dedi. Yakut hazretleri müezzine, bu hâlin bir daha tekrarlanmamasını tenbîh etti. Müezzin de o hâle tövbe etti. Bir daha yapmamaya söz verdi. Yakut hazretleri de hayvanına binerek tekrar İskenderiyye'ye döndü.

Bir defasında zamanın sultânı bu zâtı ziyârete gelmişti. Geldiğinde, Yakut hazretlerini, Habeşli siyahi bir kimse olarak görüp, kalbinden; "Bu siyah bir köledir. Bu kimse büyük bir zât olabilir mi?" diye geçirdi. Yakut hazretleri, kerâmet olarak sultânın bu düşüncelerini anlayarak, onun yanına yaklaştı. Başına yedi defa dokundu; "Ama bu ni'metlendirilmiş bir köle'dir" buyurdu. Sultan hatâsını anlayıp, Allahü teâlânın velî kulları hakkında görünüşe göre hüküm vermenin veya görünüşe aldanarak onları aşağı görmenin ne kadar çirkin ve tehlikeli olduğunu anlayıp, önceki düşüncelerine pişman oldu. Bu hâdiseden sonra sultan, yedi ay daha yaşayıp vefât etti. Böylece, Yakut hazretlerinin sultânın başına yedi defa vurmasının hikmeti anlaşılmış oldu.

Yâkût-i Arşî'nin (r.a) kerâmetlerinden biri de şu idi: Kendisine yemesi için bir yemek getirilse ve o yemek şüpheli olsa, Yakut (r.a), o yemeğin üzerinde bir zulmet ve ağırlık olduğunu hissederek, o yemeği yemezdi ve terkederdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 283

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 20

YÛNUS BİN ABDÜLMECÎD EL-ERMENKÎ (Kâdı Sirâcüddîn-i Ermenkî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yûnus bin Abdülmecîd bin Ali bin Dâvûd el-Hüzelî'dir. Sirâcüddîn-i Ermenkî diye meşhûr oldu. 644 (m. 1246) senesi Muharrem ayında, Mısır'ın Ermenk Kasabasında doğdu, önceleri Kûs şehrinde, Mecdüddîn İbni Dakîk-ül-Iyd'in ilim meclislerine devam edip, ondan çok faydalandı. Fıkıh ilmindeki üstadı, bu zâttır. Ayrıca Sirâcüddîn-i Ermenkî'ye fetvâ husûsunda icâzet: de vermişti. Sonra Mısır'a geldi. Oradaki âlimlerden de çok ilim tahsil etti. Fıkıh ilminde en büyük âlimlerden oldu. Nahiv ve usûl ilimlerinde de böyleydi. Kırâat ilminde zamanının ileri gelenlerinden idi. Şeyh Mecdüddîn-i Kuşeyrî, Hâfız Yahyâ bin Ali el-Attâr ve daha başka âlimlerden Hadîs-i şerîf dinledi. Kâdı'l-kudât Takıyyüddîn İbni bint-il-Eaz, onu îhmîm kadılığına ta'yin etti. Sonra Behnesâ kadılığına getirildi. Daha sonraları da sırası ile Bilbîs, Şarkıyye ve Kûs kadılıklarında bulundu. Kıymetli eserler yazdı. 725 (m. 1325) senesi Rebî'ul-âhır ayının on beşinde, Kûs kadısı iken vefât etti.

Kemâl-ül-edfevî diyor ki: "O, çok güzel ve tatlı konuşurdu. "El-Mesâil-ül-mühimme fî ihtilâf-il-eimme" ve "Kitâb-ül-cem' vel-fürûk" adında iki eseri vardır. Ayrıca çok güzel şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 349

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 486

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 424

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 70

5) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 164

6) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Süyûtî) cild-10, sh. 431

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 572

8) El-A'lâm cild-8, sh. 262

YÛSUF BİN ABDULLAH EL-KÜRÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûsuf bin Abdullah bin Ömer bin Ali bin Hıdır el-Acemî el-Kürânî olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. Lakabı ise Cemâlüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. 768 (m. 1367) senesi Cemâzil-evvel ayının ortalarında, bir Pazar günü vefât etti. Dergâhına defn edildi.

Yûsuf el-Kürânî, en-Necm Mahmûd el-İsfehânî, el-Bedr eş-Şüsterî ve birçok âlim ve evliyâdan ilim öğrendi. Ahlâk ilminin inceliklerine uymaya çok dikkat ederdi. Karâfe ve başka yerlerde onun için çok sayıda dergâh yapıldı. Çok talebe yetiştirdi. Pekçok kerâmetleri görüldü. Zühd, vera' ve takvâ sahibi idi. Çok ibâdet ederdi.

İran'dan Mısır'a gitmesi şöyle anlatılır: "Bir gece uyurken, rü'yâsında Mısır'a gitmesi ve orada ikâmet etmesi emredildi. Yûsuf el-Kürânî hemen uyandı. Kalkıp abdest aldı ve iki rek'at namaz kıldı. Sonra sağ tarafı üzerine yattı. Rü'yâsında yine aynı emir tekrar edildi. O yine kalkıp abdest alarak iki rek'at namaz kıldı. Sonra yine yatınca, rü'yâsında emir bir kere daha tekrarlandı. Bunun üzerine kalkıp, Mısır'a gitmek için yola çıktı. Gündoğduğu zaman, Dicle Nehri'nin kıyısına vardı. Nehirden karşıya geçti. Su, ancak topuk kemiklerinin hizasında idi. Karşı tarafa geçince, Allahü teâlâya şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Rü'yâm hak ise, bana bir miktar süt ve bir ekmek ihsân et." Duâsını bitirir bitirmez, yanına bir kâse süt ve bir parça ekmek geldi. Bu duâyı üç sefer tekrarladı. Allahü teâlâ onun isteğini ihsân etti. O, bu sütleri içti ve ekmekleri yedi. Mısır'a varıncaya kadar ne acıktı, ne de susadı."

Şöyle anlatılır: Zamanın sultânının maiyetindeki ba'zı kimseler, bu sultânın zulmünden bezerek Yûsuf el-Kürânî'ye sığındılar. Yûsuf el-Kürânî, sultâna haber gönderip, bunları affetmesini istedi. Sultan ise; "Bu, saltanat işidir. Sen saltanat işine müdâhale etme ve derhâl benim adamlarımı geri gönder" diye haber gönderdi. Yûsuf el-Kürânî, kendisine sığınanları göndermemekte ısrar edince, sultan ona; "Sen benim adamlarımı, bana karşı kışkırtıyorsun ve itaatsizlik yoluna sevk ediyorsun" dedi. Yûsuf el-Kürânî bunun üzerine; "Ben onları kışkırtmıyorum. Aksine onları doğru yola sevk edip, ıslâh ediyorum" dedi. Sultan yanına adamlarını alarak, Yûsuf-el-Kürânî'nin dergâhına geldi. Yûsuf el-Kürânî de, kendisine sığınmış olanlardan birisini yanına çağırarak, sultânın gözü önünde; "Ey insanoğlu! Bu direğe söyle de altın olsun" diye emretti. O kişi de, aynı emri direğe tekrarladı. Direk o ânda altın oldu. Sultan tövbe ederek, Yûsuf el-Kürânî'den özür diledi ve affedilmesini istedi. Sonra sultan, talebelerinin ve onun geçimini sağlamak için bir köy geliri vakf etmek istedi. Yûsuf el-Kürânî bunu kabûl etmedi ve; "Ben talebelerimi, miktarı belli bir gelire alıştıramam" buyurdu.

Yine şöyle anlatılır: "Yûsuf el-Kürânî'nin yanına gelip, dergâhta üç seneye yakın kalan biri vardı. Bu kimse devamlı Allahü teâlâya giden yolu taleb ederdi. Yûsuf el-Kürânî ona hiç iltifât etmezdi. Bir gün o şahsı yanına çağıran, Yûsuf el-Kürânî, ona; "Ey benim evlâdım! Ben bu gece bir cana kıydım onun cesedi, bu torbanın içindedir. Benim senden isteğim şudur Bu torbayı alıp, bu gece falan yere götür. Orada bir tepe vardır. Oraya göm gel. Bu işi yaparsan sana birçok altın veririm" dedi. O şahıs da Yûsuf el-Kürânî'nin dediğini yaptı ve torbayı gömdü. Bu durumdan kimsenin haberi olmadı, iki gün sonra Yûsuf el-Kürânî talebelerine, o şahsı dergâhdan çıkarmalarını emretti. Bir süre sonra, o şahıs durumu vâliye anlattı. Vâlinin adamları Yûsuf el-Kürânî'nin yanına gelerek; "Sen birisini öldürmüşsün. Biz öldürdüğün kişiyi gömdürdüğün yeri biliyoruz" dediler. Bunun üzerine Yûsuf el-Kürânî talebelerinden bir kısmına; "Siz de onlarla gidin ve o tepedeki yeri açın, bakalım ne çıkacak" dedi. Talebeleri ve vâlinin adamları şikâyet edenin gösterdiği yeri kazdılar. Çıkan torbayı açtıklarında, içinde bir koyun olduğunu gördüler. Sonra o şahsı, Yûsuf el-Kürânî'nin yanına götürdüler. Yûsuf el-Kürânî ona; "Bir sırrı saklıyamıyan, Allahü teâlâya nasıl kavuşur?" dedi.

Şöyle anlatılır: "Yûsuf el-Kürânî vefât ettikten sonra, bir kişi onun kabrini ziyârete gitti. Bineğini dergâhın kapısına bırakıp, içeride bulunan türbesini ziyâret etti. Dışarı çıkınca, bineğinin kapının önünde olmadığını gördü. Hemen bineğini aramaya başladı. O anda Yûsuf el-Kürânî'nin kabri açılıp kendisi içinden dışarı çıktı. Bir süre ortadan kayboldu. Sonra o şahıs, bineğinin Yûsuf el-Kürânî'nin arkasından geldiğini gördü. Yûsuf el-Kürânî o şahsa; "Bir daha bizi ziyârete geldiğin zaman önce bineğini bağla, içeriye öyle gir. Bize eziyet etme!" buyurdu.

Yûsuf el-Kürânî, çeşitli eserler de yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Risâletü Rayhânet-il-kulûp fît-tevessuli ilel Mahbûb, 2- Beyanü esrâr-it-tâlibîn fit-tesavvufi, 3- Bedî-ül-intikâş fî şerh-il-kavâfi fîs-selâs.

---

1) Tabakât-ül-evliyâ sh. 492

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2 sh. 293

3) Tabakât-üş-Şa'rânî cild-2 sh. 76

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1 sh. 302

5) Dürer-ül-kâmine cild-4 sh. 462

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13 sh. 313

7) Nücûm-üz-Zâhire cild-11, sh. 94

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2 sh. 557

9) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 260, 940

10) Brockelmann Gal-2 sh. 205 Sup-2 sh. 282

YÛSUF BİN İBRÂHİM (İbn-i Cümle)

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yûsuf bin İbrâhim bin Cümle bin Müslim bin Temmâm bin Hüseyn bin Yûsuf el-Hûrânî'dir. Lakabı Cemâleddîn olup, Ebü'l-Mehâsin el-Mühcî diye tanınırdı. 682 (m. 1283) senelerinde, Dımeşk'da doğduğu rivâyet edilmektedir. Fıkıh ilmini Hanbelî mezhebi âlimlerinden okudu. Sonra, Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi ve bu mezhebde büyük bir âlim olarak yetişti. Fahreddîn Ali'den ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Asrının fazilet sahibi âlimlerinden ilim aldı. Birçok ilimde mütehassıs bir âlim olarak yetişti ve emsalleri arasında en üstünü oldu. Devla'ıyye Medresesi'nde ders okuttu. Kazvinî'nin kadı yardımcılığını yaptı. 733 (m. 1332) senesinde kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Bu görevi en mükemmel şekilde yürüttü. Gayet güzel konuşur, muarızlarına dâima galip gelirdi. Revâhiyye, Şâmiyye ve Berrâniyye medreselerinde ders verdi. 738 (m. 1338) senesi Zilka'de ayında Şam'da vefât etti.

Yûsuf bin İbrâhim, Allahü teâlâyı ve Resûlünü (s.a.v.) çok severdi. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdına bağlı olup, ehl-i bid'at, ya'nî sapık i'tikâdda olanlara son derece karşı idi.

Berzâlî diyorki; "Ben, onun elliye yakın âlimden Medine'de ve Dımeşk'da rivâyet ettiği hadîs-i şerîfleri bir "Cüz" hâline getirdim. O," fazilet sahibi bir zât olup, çeşitli ilimlerde söz sahibi olmuştu. Fetvâ verir, talebelere ders okuturdu, önceleri, Dımeşk'da Alâeddîn-i Konevî'ye kadılık işlerinde yardımcılık yaptı. Sonra Dımeşk kadılığına ta'yin edildi, iki seneye yakın bu görevde kaldı, İnsanların hakkının verilmesinde yüksek bir himmete, büyük bir gayrete sahipti. Kimsenin hatırına bakarak hüküm vermezdi. Herkes tarafından ona hürmet ve saygı gösterilirdi. Çekemiyenleri oldu. Hattâ bu sebeple hapse bile atılmıştı." Esnevî de, "Tabakât'ında, onun hakkında böyle söylemektedir.

---

1) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1, sh. 391

2) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-4, sh. 443

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 119

4) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 182

5) El-A'lâm cild-8, sh. 212

ZEHEBÎ

Fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Osman bin Kaymaz bin Abdullah et-Türkmânî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 673 (m. 1274) senesi Rebî'ul-âhır ayında Şam'da doğdu. 748 (m. 1348) senesi Zilka'de ayının üçünde, Pazartesi gecesi, gece yarısından önce Mısır'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr denilen yere defnedildi.

Ailesi: Zehebî, aslen Türkmâniyye ailesinden olup, dedesi Diyârbekr'e bağlı Meyâfârikin şehrinden idi ve orada 661 (m. 1262) senesinde vefât etti. Dedem Fahrüddîn Ebû Ahmed Osman, ticâret ve san'atla meşgûl oldu. Fakat ma'rifet ve hüsn-ül-yakîn sahibi idi. Babası Şihâbüddîn Ahmed, kuyumculuk san'atını seçti ve bu san'atta çok mahir ve Zehebî (kuyumcu) diye meşhûr oldu. Aynı zamanda ilimle de meşgûl olan Şihâbüddîn Ahmed, 666 (m. 1267) senesinde Mikdâd el-Kavsî'den "Sahîh-ül-Buhârî"yi dinledi. Ömrünün sonlarına doğru hacca gitti. Dînine bağlı olup, geceleri ibâdetle meşgûl olurdu. Kuyumculuk san'atı sebebiyle çok zengin oldu. Malıyla birçok kimseyi esâretten kurtararak, hürriyetlerine kavuşturdu. Aslen Mûsullu olan, Akmüddîn Ebû Bekr Sencer bin Abdullah ismindeki zengin, aynı zamanda akıllı ve sâlih bir zatın kızıyla evli idi.

Zehebî'nin çocukluğu ve ilim öğrenmeğe başlaması: Zehebî, babasının san'atı ile anıldı. Kendisi de ismini "İbn-üz-Zehebî diye yazdı. İlk zamanlarında babasının san'atıyla meşgûl olması sebebiyle, Salâh es-Safdî, Tâcüddîn Sübkî, el-Hüseynî, İmâdüddîn İbni Kesir ve birçok âlim tarafından Zehebî ismiyle çağrıldı. Çocukluğu, dînine bağlı olan ailesinin himâyesinde geçti. Çocuk terbiyesini çok iyi bilen, el-Basbas diye meşhûr Alâeddîn Ali bin Muhammed el-Halebî isimli bir mürebbinin elinde yetişti. Onun mektebinde dört sene okudu ve terbiye gördü. Daha sonra Şâgûr Mescidi'nin İmâm ve hatîbi olan Mes'ûd bin Abdullah es-Sâlihî'den, Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve huzûrunda tam kırk hatim indirdi. Ondan sonra oradaki ba'zı âlimlerin ders meclislerine gidip, derslerini dinledi. Meşhûr Iraklı âlim İzzüddîn el-Fârûsî, 690 (m. 1291) senesinde Dımeşk'a geldiği zaman, Zehebî onun meclisine gidip, ondan hadîs-i şerîf dinledi.

Zehebî onsekiz yaşında iken, kırâat ve hadîs-i şerîf ilmine yöneldi. 691 (m. 1292) senesinde Şeyh-ül-Kurrâ (Kırâat âlimlerinin reîsi) Cemâlüddîn Ebû İshâk İbrâhim bin Dâvûd el-Askalânî'den kırâat ilmini okudu. Bundan başka, Mecdüddîn Ebî Bekr bin Muhammed el-Mürsi, Şemsüddîn Ebî Abdullah Muhammed bin Mensûr el-Halebî ve Ebû Hafa Ömer bin Kavvâs'dan da kırâat ilmini öğrendi ve genç yaşta bu ilimde yüksek derecelere kavuştu. Daha sonra da Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülazîz ed-Dimyâtî'den okudu.

Zehebî, kırâat ilmi yanında, hadîs ilmine de çok önem verdi. Birçok hadîs âlimiyle görüştü. Bizzat kendisi, Şihâbüddîn Gazi bin Abdürrahmân ed-Dımeşkî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed el-Makdisî, Mahmûd bin Yahyâ et-Teminî ed-Dımeşkî, Muhammed bin Nasîruddîn el-Müezzin, Mahmûd bin Muhammed el-Harâitî'den hadîs-i şerîf dinlediğini haber verdi.

İlmî yolculukları: Zehebî'de ilim öğrenmek, âlimlerle görüşüp onlardan istifâde etmek arzusu çoktu. Fakat babasından ilim öğrenmek için seyahate çıkma teşviki görmedi. Babası, önceleri onu yanından ayırmak istemedi Zehebî, bu konu hakkında şöyle der: "İlim öğrenmek için seyahate çıkmayı çok istedim. Fakat, babamın râzı olmaması sebebiyle çıkamadım." ilim öğrenmenin edeblerinden birisi de, ana-babanın rızâsını almak olduğundan, Zehebî ilimden ayrı

kalmaya üzülmekle birlikte, anası ve babasına karşı gelmedi. Zehebî, zâten ailesinin tek evladı idi. Yirmi yaşına basınca, babası, yakın yerlere gidip gelmesine izin verdi.

693 (m. 1294) senesi, Zehebî'nin ilmî yolculuklara başlama senesi olarak kabûl edilir.

Zehebî'nin ilk seyahati, 693 (m. 1294) senesinde Ba'lebek'e oldu. Orada el-Muvaffak en-Nasîbî'den kırâat ilmi öğrendi ve Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okudu. Hadîs âlimi İmâm Tâcüddîn Ebû Muhammed el-Magribî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bu seyahatinde, birçok âlimle görüştü. Daha sonra Haleb'e gitti. Orada Alâüddîn Ebî Saîd el-Ermevî ile görüşüp, derslerini dinledi. Onun hakkında Zehebî; "Alâüddîn Ebî Saîd el-Ermevî'ye gittim ve ondan çok şey öğrendim. O, dînine bağlı, akıl ve iffet sahibi, ne üstün ve ne güzel hocadır" diyerek, hocasını övdü. Ayrıca Haleb ve civarında birçok âlimden ilim ve ahlâk öğrendi. Hama, Humus, Trablus, Kerk, Maaria, Basra, Nablûs, Remle, Kudüs, Tebük ve o civarda birçok şehirlere ilmî yolcukluklarda bulundu.

Zehebî, 695 (m. 1296) senesi Receb ayında Filistin'e, oradan da Mısır'a gitti. Orada ilk önce İbn-üz-Zâhirî diye bilinen Cemâlüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed el-Halebî ile görüştü. Ondan hadîs-i şerîf dinledi. Bunu, kendi yazmış olduğu Târîh-ül-İslâm'ındâ; Mısır diyarında ilk önce Halebî'den hadîs dinledim" diye bildirdi.

Zehebî, Mısır'da birçok zâtlarla görüştü. Orada Ebü'l-Meâlî Ahmed bin İshâk el-Ebrekûhî, Şeyh-ül-İslâm Kâdı'l-kudât Takıyyüddîn Ebü'l Feth. Muhammed; bin Ali, Allâme Şerefüddîn Abdülmü'min bin Halef ed-Dimyâtî'den ilim öğrendi. Daha sonra İskenderiyye'ye gitti. Orada Ebi'l-Haccâc Yûsuf bin Hasen et-Teymî el-Kâbisî el-İskenderânî ile görüştü ve ondan "Tecrid" adlı eserini dinledi. Ayrıca orada kırâat âlimlerinden İmâm Şerâfüddîn Ebi'l-Hüseyn Yahyâ bin Ahmed el-Cüzâmî el-İskenderânî'den kırâat ilmini okudu. Sahnûn diye meşhûr İmâm-ül-Mukrî Sadrüddîn Ebil-Kâsım Abdürrahmân bin Abdülhalîm ile görüştü. Sonra Belbîs'e gitti ve burada hadîs-i şerîf dinledi. Zehebî, İbn-i Hişâm'ın "Sîret"inin tamâmını hocası Ebü'l-Meâlî el-Ebrakûhî'den altı günde okudu.

698 (m. 1298) senesinde, babasının vefâtının akabinde, Zehebî, hac farizasını yerine getirmek için yolculuğa aktı. Kendisi bu yolculuğu "Târîh-ül-İslâm"da şöyle anlatır: "Emîr Şemsüddîn el-Ayntâbî de bizimle birlikte hac yolculuğuna çıktı. Beraberinde âlimler de vardı, Müstensıriyye Medresesi hadîs kürsüsü âlimi İbn-ül-Hırât diye meşhûr Ebû Abdullah Muhammed bin Abdülmuhsin de bu yolculukta bulundu. Bu yolculukta, bu âlimden "El-Ferec ba'd-eş-şidde" kitabını dinledim." Ayrıca; Mekke, Arafe, Minâ ve Medine'de birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledim" der.

Zehebî'nin ilime olan sevgisi: Zehebî, hayâtı boyunca, ilim öğrenmeden bir an bile geri durmadı. Hiçbir engel onu dersten ve hadîs dinlemekten alıkoyamadı. Zehebî, sâdece kırâat ve hadîs ilmi ile değil, birçok ilimden nasîbini aldı. Nahiv ilmini Muvaffakuddîn Ebî Abdullah Muhammed bin Ebi'l-Alâ en-Nasîbî el-Ba'lebeki'den öğrendi ve nahiv ilmine dâir "El-Hâcibiyye" kitabını dinledi. Arab dili ve edebiyatının inceliklerini İbn-ün-Nühaş diye meşhûr, Şeyh Behâüddîn Muhammed bin İbrâhim'den öğrendi. Zehebî, târih hakkında yazılmış eserlerle de meşgûl oldu. Megârî, siyer, umûmî' târih, mu'cemât hakkında hocalarından çok şey dinledi. Zehebî, asrındaki âlimlerden; Cemâlüddîn Ebü'l-Haccâc Yûsuf, Takıyyüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed, Alemüddîn Ebû Muhammed Kâsım ile de görüştü ve uzun zaman onların derslerini dinledi.

Zehebî, ders aldığı İbn-i Teymiyye'ye ba'zı i'tikâd ve fıkıh mes'elelerinde uymayıp, muhalefet etti ve ona ba'zı nasihatlerde bulundu. Ba'zı görüşlerinin yanlış olduğunu söyledi.

Zehebî, 729 (m. 1328) senesi Cemâzil-âhır ayının onyedisinde, Zâhiriyye hadîs külliyesine müderris oldu. 739 (m. 1338) senesinde, Medrese-i Nefisiyye'de ders okuttu. Ayrıca Meşhed-i Urve, Dâr-ül-hadîs-it-Tenkiziyye, Dâr-ül-hadîs-il-Fâdılıyye ve Ümmü Sâlih Mescidi gibi yerlerde hadîs bölümü başkanlığı yaptı.

Âlimlerin hakkındaki sözleri: Zehebî, çeşitli ilimlerde meşhûr olması yanında, zühd, verâ' ve sağlam İ'tikâd sahibi idi. Zaman zaman tasavvuf erbâbı ile görüştü. Onların sohbetlerinde bulundu. Talebesi Takıyyüddîn İbni Râfi' es-Selâmî; "Zehebî, sâlih, hayırlı, mütevâzi, güzel ahlâk sahibi, sohbeti tatlı bir zât idi. Zamanlarını, eser yazmak ve ibâdetle geçirdi. Çok cömert idi" diye bildirdi.

Zerkeşî; "Zehebî, zühd ve Îsâr sahibi ve hayırlı işlere koşan bir zât olup, ömrünü, Resûl-i ekremin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini öğrenmekle geçirdi" dedi.

İbn-i Kâdı "Şühbet-ül-esedî" isimli eserinde; "Zehebî'den; Sübkî, el-Berzâlî, el-Alâî, İbn-i Kesir, İbn-i Râfî'. İbn-i Receb ve birçok âlim hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundular" diye yazmaktadır.

Refîki ve hocası Alemüddîn el-Berzâlî onun hakkında; "Zehebî, faziletli, hafızası kuvvetli bir zât idi. İlimle meşgûl oldu. İlim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için çok yerler dolaştı. Çeşitli ilim dallarında birçok eser yazdı. Kırâat âlimleri hakkında bilgisi çoktu" dediler.

Talebesi Selâhaddîn Safdî; "Hocam Zehebî, allâme ve Hâfız idi. Hadîs-i şerîfler ve hadîs ricali hakkında bilgisi çoktu. Üstün bir zekâsı vardı. Çok kitap yazdı. Çok kimseler ondan ilim öğrendi. Muhaddisül-asr (asrının büyük hadîs âlimi) idi. Çok kimseler ondan hadîs-i şerîf dinledi. Gece-gündüz hadîs-i şerîf ilmine hizmet etti. Dil ve kalemini bu uğurda kullandı" demektedir.

Talebesi el-Hüseynî ise; "Hocam Zehebî, allâme, Şeyh-ül-Muhaddisîn, Muhaddis-üş-Şâm olup, büyük târih âlimi idi" dedi.

Diğer bir talebesi olan İbn-i Kesir de; "Hocam Zehebî, Şeyh-ül-Muhaddisîn, İslâm tarihçisi ve hadîs hafızı idi. Büyük âlim Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed el-Mûsulî, Dımeşk'a geldiğinde, Zehebî'den ilim öğrendi" demektedir.

Hâfız İbn-i Nâsıruddîn; "Zehebî, Hâfız, büyük âlim ve İslâm tarihçisi idi." İbn-i Hacer el-Askalânî; "Zehebî, zamanının büyüğü, anlayışı ve zihni kuvvetli idi. Cerh ve ta'dîl husûslarında büyük bir bilgiye sahip idi. Tâcüddîn Sübkî'nin dediği gibi; sanki bütün ümmet bir saha üzerinde toplanmış, Zehebî de onları gözden geçirmiş, teker teker incelemiş, sonra onlara dâir birer birer ma'lûmat vermeye başlamıştır" dediler.

Vefâtı: Zehebî'nin, son zamanlarında gözleri görmez oldu. Buna rağmen ders vemeye devam etti. 748 (m. 1348) senesi Zilka'de ayının üçünde, Pazartesi gecesi, gece yarısından önce Mısır'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr denilen kabristana defnedildi. Zamanın büyük âlimleri cenâze namazında bulundu. Tâcüddîn Sübkî bunlardan idi. Talebeleri, sevenleri, hakkında mersiyeler söylediler.

Zehebî vefât ettiğinde, geriye; biri laz, ikisi erkek, üç evlâdı kaldı. Herbiri ilim sahibi idi. Oğulları Ebüdderdâ Abdullah ile Şıhâbüddîn Ebû Hüreyre Abdürrahmân idi.

Eserleri: Zehebî, çeşitli ilimlere âit birçok eser yazdı. Onun yazdığı eserler, zamanında ve daha sonraki asırlarda okundu. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Et-Telvîhât fî ilm-il-kırâat: Bu eser, Zehebî'nin kırâat ilmine dâir yazmış olduğu tek eseridir. Kaynaklarda belirtilen bu eserin

bir nüshasına, kütüphânelerde rastlanmamıştır. 2-El-Erbaûn-el-Büldâniyye: Taberânî'nin "Mu'cem-üs-sagîr"inden derlenmiştir. Birçok kütüphânede nüshaları vardır. 3-Es-Selâsûn-el-Buldâniyye. 4-Tarîk-ul-hadîs **"Men küntü Mevlâhü fe Aliyyün Mevlâhü"** 5-El-Kelâmü alâ hadîs-it-tayr, 6-El-Müstedrek alâ Müstedrek-il-Hâkim, 7-Kitâb-üz-ziyâdet-il-mudtaribeti, 8-Tarîku ehâdîs-in-Nüzûl, 9-El-Azb-ül-silsel fil-hadîs-il-müselsel, 10-Meniyyet-üt-tâlib li eazz-il-metâlib, 11-El-Mûkızatü fî ilmi müstelah-il-hadîs: Hadîs istılâhlarından bahseden bir eserdir. Brockelmann'ın; "Bu kitab, hadîs âlimlerinin vefâtına dâirdir" iddiası yanlıştır. Bu kitabın Paris'te ve Kâhire'de birer nüshası vardır. Kâhire nüshası iki varak eksiktir. 12-Ehâdîs-üs-sıfat, 13-El-Erba'în fî sıfâtı Rabbilâlemin, 14-Cüz'ün fiş-Şefâati, 15-Cüzânı fî sıfatin-nârî, 16-Er-Risâlet-iz-zehebiyyeti ilâ İbn-i Teymiyye: Zehebî, hocası ve arkadaşı olan İbn-i Teymiyye'ye nasihat etmekte ve ba'zı hareketlerini ayıplamaktadır. 17-Er-Rav'u vel-evcâl fî nebe-il-mesîh-id-Deccâl, 18-Kitâbü Rü'yet-il-Bârî, 19-Kitâb-ül-Arş, 20-El-Uluvvü lil-alîyy-il-Gaffâr, 21-Kitâb-ül-kebâir: Büyük günahlara dâirdir. Matbûdur. 22-Kitâbü mâ ba'del mevt, 23-Kitâbü mes'eleti devamin Nâr, 24- Kitâbü mes'elet-il-gaybeti, 25-Kitâbü mes'elet-il-va'îd, 26-Kitâbü mes'elet-il-ictihâd, 27-Kitâbü mes'eleti haber-il-vâhid, 28-Tahrimü edbâr-in-nisâ, 29-Teşbih-ül-hasîs bi ehl-il-hamîs, 30-Cüz'ün fil-hidâb, 31-Cüz'ün fî salât-it-tesbîh, 32-Cüz'ün fil-kahkahatî, 33-Hukûk-ül-câr: Komşu haklarını toplamıştır. Bir nüshası Köprülü Kütüphânesi 1584/3 numarada kayıtlıdır. 34-Kitâbü fedâil-il-hac ve ef'âlihi, 35-Kitâb-ül-libâs, 36-Kitâbü mes'elet-is-sima', 37-Kitâb-ül-vitr, 38- Cüz fî mehabbet-is-sâlihin, 39-Kitâbü duâ-il-mekrûb, 40-Kitâbü Zikr-il-vildan, 41-Et-Ta'ziyet-ül-hasenetü bil-eizzeti, 42-Keşf-ül-kürbeti inde fakd-il-ehibbeti, 43-Ahbâr-us-Seddî, 44-Ahbâru kudâti Dımeşk, 45-Esmâü men âşe Semânine sene ba'de Şeyh evi ba'de târihi Sina', 46-El-İşâretü ilâ vefeyât-il-a'yânî vel-müntekâ min târih-il-İslâm: Bu eserde hicrî 700 senesine kadar vefât eden meşhûr zâtların hâl tercümeleri anlatılmaktadır. 47-El-İ'lâm bi vefeyât-il-a'lâm. 48-El-Emsâr zevcit-il-âsâr, 49-Ehl-ül-mieti fesâiden, 50-Kitâb-ül-beyân an ismi İbn-i Fülân, 51-Târih-ül-İslâm ve vefeyât-ül-meşâhiri vel-a'lâm: İslâmın başlangıcından, sekizinci asrın başlarına kadar, sene sene vak'aları anlatılmıştır. Kitabını yetmiş tabakaya bölmüş, her tabakanın sonunda meşhûr kimselerin hâl tercümelerini de vermiştir. Zehebî'nin en meşhûr eserlerindendir. Eserine birçok nâdir rivâyetleri de kaydetmiştir. Bu eser matbûdur. 52-Et-Târih-ül-mümetti'. 53-Tezkirât-ül-huffâz: Zehebî'nin en meşhûr eserlerindendir. Birçok kere baskıları yapılmıştır. Zehebî bu eserinde, meşhûr hadîs hafızlarını tabakalara göre zikretmiştir. Kitabını yirmibir tabakaya ayırmış ve ilk olarak Hazreti Ebû Bekr'den başlamış, son olarak da Hocası Ebü'l-Haccâc el-Müzzî ile bitirmiştir. Bu kitapta, hâl tercümesi verilen zâtların sayısı 1176'ya ulaşmıştır. Ba'zı zâtları anlatırken, anlatılan zâtın vefât ettiği târihte, vefât eden âlimleri de zikretmiştir. Zehebî'nin bu kitabına çok çeşitli zeyller yapılmıştır, İmâm-ı Süyûtî, Tezkiret-ül-huffâz'ı zeylleri ile beraber kısaltmıştır. Zehebî bu eserini, Siyer-i a'lâm'ın "Nübelâ"sından derlemiştir. 54-Terâcimü ricali rava anhüm Muhammed bin İshâk, 55-Tesmiyetü rical sahîhu Müslim, 56-Kitâbü Takyîd-il-mühmil, 57-Kitâb-üt-telvîh bimen sebekâ ve lehika, 58-Cüz' Teâsaru, 59-Düvel-ül-İslâm: Zehebî bu eserini, Târih'inden derlemiştir. "Târih-us-sagîr" diye de tanınır. Matbûdur. 60-Dîvân-üd-duâfâi vel-metrûkîn, 61-Zikru men isfehera bi künyetihî minel a'yân, 62-Zikru men yü'temen kavlühü fil-cerh vet-ta'dîl, 63-Zeyl-ül-işâreti ilâ vefeyât-il-a'yân, 64-Zeylü düvel-il-İslâm 65-Zeylü siyeru a'lâm-in-Nübelâ, 66-Zeylü Dîvân-üd-duâfâi libn-il-Levzî, 67-Ez-Zeylü alâ zeyl-id-duâfâi İbn-il-Levzî, 68- Zeyl-ül-iber fî haber men aber, 69-Er-Reddü alâ İbn-il-Kattân, 70-Kitâb-üz-zilâzil, 71-Siyeru a'lâm-ün-Nübelâ: Zehebî'nin en meşhûr eserlerindendir. Zehebî, bu eserini de tabakalara göre tertîb etmiştir. İslâmiyyetin başlangıcından, hicri 700 senesine kadar yazmıştır. Peygamber efendimizi ve Hulefâ-i Râşidîn'i

ayrı iki cild hâlinde yazmıştır. Bu eseri son zamanlarda neşredilmiştir. İslâm târihi araştırmaları için mühim bir kaynaktır. 72-Tabakât-üş-şüyûh, 73-El-Abâbü fit-târih, 74-El-İberu fî haberi men abera: Bu eserini de Târih-ül-kebîr'inden derlemiştir. Târih-ül-evsat diye de bilinir. Bu esere ba'zı ilâvelerde bulunmuştur. Daha sonra bu târihine bir de zeyl yazmıştır. 75-Ünvân-üs-siyer fî zikr-is Sahabeti, 76-El-Mürtecil fil-künâ. 77-El-Müstebih fir-rıcâl, 78-Mu'cem-üş-şüyûh-il-kebîr, 79-Mu'cem-üş-şüyûh-il-evsât, 80-Mu'cem-üş-şüyûh-is-sagîr, 81-El-Mu'cem-ül-muhtas bi muhâdil asr, 82-Kitâbü ma'rifeti Âl-i Mende, 83-Ma'rifet-ül-kurrâ-il-kibâr alet-Tabakâti vel-a'sâr: Kırâat âlimlerinin hâl tercümelerini ihtivâ eder. Yine tabakalara göre anlatılmıştır. Matbûdur. 84-El-Muînû fî tabakât-il-muhaddisîn, 85-El-Mugnî fid-duâfâi, 86-El-Mukaddimeti zât-ün-nikât fil-elkâb, 87-Men tekelleme fîhi ve hüve mûsik, 88-Mîzân-ül-i'tidâl fî nakdir-ricâl: Zehebî bu eserinde, hadîs-i şerîf râvîlerini, cerh ve ta'dile tâbi tutmuştur. En faydalı ve en çok basılan kitabıdır. Bir kitabında, birçok eserleri tarıyarak hadîs-i şerîf râvîlerini incelemiştir. Bu eser matbûdur. Harf sırasına göre tertîb edilmiştir. 89-Hâlel-ül-bedri fî adedi. Ehl-i Bedr, 90-Ahbarû Ebî Müslim Horasânî, 91-Ahbarû Ümm-il-mü'minîn Âişe (r.anhâ), 92-Et-Tıbyân fî menâkıbi Osman (r.a.), 93-Tercümetü İbn-i Ukde el-Kûfi, 94-Tercümetü Ebî Hanîfe. 95-Tercümetü Ebî Yûsuf el-Kâdî, 96-Tercümetü Ahmed bin Hanbel. 97-Tercümet-ül-Hıdr, 98-Tercümet-üs-Silefî, 99-Tercümet-üş-Şâfiî, 100-Tercümet-üş-Şeyh el-Muvaffak, 101-Tercümetü Mâlik bin Enes, 102-Tercümetü Muhammed bin Hasen eş-Şeybânî, 103-Tevkifü ehl-it-Tevfîk alâ menâkıb-ıs-Sıddîk, 104-Sîret-ül-Hallâc, 105-Sîretü Ebi'l-Kâsım et-Taberânî, 106-Sîretü Saîd bin Müseyyib, 107-Sîretü Ömer bin Abdülazîz, 108-Es-Sîret-ün-Nebevî, 109-Feth-ül-metâlib fî menâkıbi Ali bin Ebî Tâlib (r.a.), 110-Menâkıb-ül-Buhârî, 111-Sîretü li nefsihî, 112-Beyânüzaglil ilmi vet-talebi, 113-Et-Temessülü bis-süneni, 114-Cüz'ü-fi fadli Âyet-el-Kürsî, 115-Et-Tıbb-ün-Nebevî: Çok faydalı bir eserdir, İbrâhim Ezrak'ın yazmış olduğu Teshîl-ül-menâfi kenarında Mısır'da basılmış ve ayrıca 1396 (m. 1976) yılında ofset yolu ile Hakîkat Kitabevi tarafından basılmıştır. 116-Ehâdîsü Muhtâra minel mevdû'âti minel ebâd-il-lil-cevrakâni, 117-Bülbül-ür-ravd, 118-Tecridü esmâ-is-Sahâbeti, 119-Tehzîb-üt-tehzîb, 120-Tertîb-ül-mevdû'ât İbn-il-Cevzî, 121-Muhtasaru Kitâb-il-ba'si ven-nüşûr lil-Beyhekî, 122-Muhtasaru Târih-i Bağdad lil-Hatîb-il-Bağdâdî, 123-Muhtasaru Târih-i Dımeşk İbn-il-Asâkir, 124-Muhtasar-ut-Tekmile li kitâb-is-sıla, 125-Muhtasar-ut-tekmile li vefeyât-in-nakile, 126-Muhtasaru kitâb-ı Zühd lil-Beyhekî: Matbû' olup, Kütüb-i sitte râvîlerinin hâl tercümelerini anlatır.

Er-Risâlet-iz-zehebiyyeti ilâ İbn-i Teymiyye adlı risalenin tercümesi şöyledir:

"Hamd, Allahü teâlâya mahsûstur. Yâ Rabbî! Hatâ edersem bana merhamet eyle! Sürçersem beni kaldır! Benim îmânımı koru! Ah, gamsızlığıma ne kadar üzülürüm! Sünnete ve sünnet ehlinin kalmamasına ne kadar yanarım vah!... Ağlamak için bana yardımcı olacak mü'min kardeşlere ne kadar müştakım!... İlmin kandilleri, ehli takvâ ve hayratın defineleri olan insanları kaybetmemize üzülüyorum! Âh!.. Helâl bir dirhem, munis bir kardeş bulabilsem!

Ne mutlu kendi kusuru, âlemin kusurlarını görmekten alıkoyana! Ne yazık âlemin kusurları, kendi kusurlarını görmeye mâni olana!

Ey adam, kendi gözündeki çöp parçasını unutarak, din kardeşinin gözündeki çapağı ne zamana kadar görecek, ne zamana kadar fesahatini ve sözlerini övecek, ulemâyı zemmedecek ve başkalarının kusurlarını araştıracaksın? Hâlbuki Resûl-i ekremin (s.a.v.) bunu yasak ettiğini bilirsin. Server-i âlem (s.a.v.); **"Ölülerinizi hayırdan başka bir şeyle anmayın"** buyurdu.

Hayır! Bilirim bana; "Sen kendini kurtar, benim zemmim, ancak şu İslâmın kokusunu duymayanlara, Muhammed aleyhisselâmın (s.a.v.) getirdiğini bilmeyenlere mahsûstur" diyeceksin. Hayır! Vallahi onlar, bir kulun amel ettiği zaman, muhakkak kurtulacağı şeylerden pek çok hayrı bildiler. Kendilerini alâkadar etmeyen şeylerden de birçoğunu bilmediler. Zâten kişinin kendisini ilgilendirmiyen şeyi terk etmesi, müslümanlığının güzelliğindendir.

Ey insan! Sana Allah aşkına yalvarıyorum, İslâm âlimlerine dil uzatmaktan vazgeç. Zîrâ sen, çok bilmiş iddiasında olan bir adamsın. Yerinde durmaz ve uyumazsın. Dinde mugalata sayılan şeylerden sakın! Peygamberimiz (s.a.v.), çok soru sormayı uygun görmemiş ve çok suâl sormayı yasak ederek: **"Gerçekten ümmetim için en ziyâde korktuğum şey, bilgili münâfıktır"** buyurmuştur. Delîlsiz birçok söz, helâl ve harama dâir olursa, kalbi katılaştırır. Acaba filozofların yazıları ve inkârları hakkında olursa ne buyurulur? Vallahi şu âlemde gülünç olduk. Acaba biz red cevâbı verelim diye, felsefi inkârların inceliklerini ne zamana kadar ortaya atıp duracaksın?..

Ey insan! Filozofların zehirlerini ve acı eserlerini yuttun! Zehirleri çok kullanmakla, vücûd ona alışır ve Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o zehir vücûdda gizlenir. Âh! içerisinde Allahü teâlânın anıldığı ve tefekkürle sükût bulunan bir meclise ne kadar hasretim! Âhî, öyle bir meclis ki, içinde iyiler anılır. Rahmet de iyiler anıldığı zaman iner. İftira ve tahkirle zikredilen iyiler anıldığı zaman, rahmet inmez. Haccâc'ın kılıcı ile İbn-i Hazm'in dili kardeş idiler. Sen berikisi ile de kardeş oldun!

Billahi, Perşembe bid'atini ve hububat yemeği anmaktan vazgeçiniz, (ölümü ta'kib eden ilk Perşembe akşamı ba'zı yerlerde ölen için çadır kurmak, yemekler vermek âdet olmuştur. Perşembe bid'atı budur. Hububat bid'ati de; ölünün arkasından keşkek yapmak, helva dağıtmak gibi şeylerdir.) Bizim vaktiyle doğrudan doğruya sapıklık saydığımız bid'atleri, hâlis sünnet ve tevhîdin esâsı saydın. Bunları bilmeyen, ya inançsız veya hayvandır. Kim bid'atleri güzel görürse, o Fir'avn'dan da aşağıdır. Vallahi, kalblerde şüpheler var. Eğer Kelime-i şehâdet ile îmânın sağlam kaldıysa, mes'ûdsun! Vay sana tâbi olanın hüsranına! Zîrâ o zındıklığa ve bozulmağa ma'rûzdur. Hele de ilmi ve dini az, şehvetperest ve bâtıla ise!.. Ekseriyetle sana bağlananlar, hareketsiz, hafif; akıllı veya yalancı câhiller, aklı ermezler, hilesi kuvvetli veya yavan, iyi fakat anlayışsız kimselerdir. Şayet beni tasdik etmezsen, onları bir teftiş et, adâletle tart!

Ey nefsine aldanmış adam! Kendini medh için edindiğin şehvet merkebini bana doğru çevir! Onu daha ne kadar tasdik edecek ve iyilere düşmanlıkta bulunacaksın? Ona ne zamana kadar esîr olacak ve iyilere tahkirde bulunacaksın? Onu ne zamana kadar ta'zim edecek, Allahın kullarını küçülteceksin? Ne zamana kadar onunla dost olacak, câhidlere buğz edeceksin? Kendi sözünü ne zamana kadar medh edeceksin? Öyle ki, Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri bile vallahi o kadar medhetmiyorsun. Keşke Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfler senden kurtulsaydılar. Özellikle sen, her zaman zayıf çıkarmak, heder saymak veya te'vil ve inkârla onlara hücum ediyorsun. Senin için daha tövbe etme zamanı gelmedi mi? Bak, artık yetmişli yaşlardasın. Âhıret yolculuğu yaklaşmıştır. Vallahi sanmıyorum ki, sen ölümü hatırlayasın. Belki ölümü hatırlayanı tahrik edersin. Zannetmem ki, benim sözümü kabûl edesin, va'zıma kulak asasın. Biliyorum ki, sen, kat'î olarak sustum diyene kadar hep benim üstüme gelmeye çalışacaksın. Bana karşı hâlin bu olunca, düşmanların nazarında hâlin nice olur? Hâlbuki düşmanların içinde vallahi sâlihler, akıllılar ve fazilet sahibi büyük zâtlar var. Dostlarının içinde de fâcirler, yalancılar, câhiller, bozuklar, işe yaramazlar ve şaşkınlar vardır.

Senin bana aşikâre olarak söğmene, gizliden gizliye de sözümden istifâde etmene ben râzıyım. Bana kusurlarımı söyleyen kimseye, Allahü teâlâ rahmet eylesin. Zîrâ ben kusurları çok, günahları fazla bir kimseyim, eğer tövbe etmezsem vay hâlime!

Benim ilâcım; Allahü teâlânın affı, müsamahası, tevfîk ve hidâyetidir. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya mahsûstur. Allahü teâlâ, peygamberlerin sonu olan Muhammed aleyhisselâma ve Eshâbının cümlesine salât eylesin."

Kitâb-ül-kebâir adlı eserinden ba'zı bölümler:

Büyük günahlar: Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde, Resûl-i ekremin hadîs-i şerîflerinde ve Selef-i sâlihînin bildirdiği haberlerde yapılması yasaklanan şeylerdir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, büyük günahlardan ve haramlardan sakınan kimselerin küçük günahlarını affedeceğini va'd etmekte ve Nisa sûresi otuzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer siz, yasak edildiğiniz günahların büyüklerinden sakınırsanız, sizden diğer kabahatlerinizi örteriz ve** sizi iyi **bir gidişata sokarız"** buyurmaktadır. Yine Allahü teâlâ, büyük günahlardan sakınan kimseleri Cennete sokacağına kefil olmakta ve Şûra sûresi otuzyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O kimselerdir ki, büyük günahlardan ve açık rezaletlerden kaçınırlar, öfkelendikleri zaman da, onlar kusur bağışlarlar"** buyurmaktadır.

Müslümanların kaçınması lâzım olan büyük günahları araştırdığımızda, âlimlerin bu konuda ihtilâf ettiklerini görüyoruz. Ba'zı âlimler dediler ki: "Büyük günâhlar yedidir." Bu konuda, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şu hadîs-i şerîfini delîl gösterdiler **"Helak edici şu yedi şeyden kaçınınız: Allahü teâlâya ortak koşmaktan, sihirden, haklı durum hâriç, Allahü teâlânın haram kıldığı cana kıymaktan, faiz yemekten, yetim malı yemekten, savaş günü harpten kaçmaktan, namuslu mü'min hanımlara iftira etmekten."** Bu hadîs-i şerîfi, hadîs imamları ittifâkla bildirdiler. İbn-i Abbâs (r.a.); "Büyük günahların sayısı yetmişe ulaştı" buyurdu.

Yukarıdaki hadîs-i şerîf, büyük günahların sayısını sınırlamamaktadır. Bu hadîs-i şerîf, zinâ etmek, adam öldürmek, hırsızlık yapmak gibi büyük günahlardan birini işleyen kimsenin, âhırette azâba, gadab-ı ilâhiyyeye uğrayacağı husûsuna delîl olmaktadır. Yine bu hadîs-i şerîf, bu yedi büyük günâhı işliyenlerin, Resûl-i ekremin (s.a.v.) diliyle la'nete uğrayacaklarına delîl olmaktadır.

Ba'zı büyük günahlar, diğerlerinden daha büyük günahtır. Görmüyor musunuz Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Allahü teâlâya ortak koşmayı büyük günahlardan saymıştır. Allahü teâlâya ortak koşan, ebedî olarak Cehennemde kalacak, ebedî olarak bağışlanmıyacaktır. Nisa sûresi yüzonaltıncı âyet-i kerîmesinde, Allahü teâlâ meâlen; **"Şirki, ya'nî küfrü, ya'nî îmânı bozuk olanı, asla affetmeyeceğim. Diğer bütün günahları istediğim kimselerden affederim"** buyuruyor.

Büyük günahların ilki, Allahü teâlâya şirk koşmak olup, günahların en büyüğüdür, iki kısma ayrılır. Birincisi; Allahü teâlâya ortak koşmak ve taşa, ağaca, güneşe, aya, peygambere, yıldıza veya Allahü teâlâdan başka herhangi birşeye tapmak ve ibâdet etmektir. Bu, Allahü teâlânın Nisa sûresi yüzonaltıncı âyet-i kerîmesinde zikrettiği en büyük şirktir. Allahü teâlâ, yine Mâide sûresinin yetmişikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Meryem'in oğlu Mesih** (Îsâ) **muhakkak Allahın kendisidir diyenler, and olsun kâfir olmuşlardır. Hâlbuki Mesih şöyle demişti: "Ey İsrâiloğulları, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allaha kulluk edin. Zira kim**

Allaha şirk koşarsa, ona Allah Cennetini haram etmiştir ve barınacağı yer de Cehennemdir. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur" buyuruyor.

Bu mevzûda âyet-i kerîmeler çoktur. Kim Allahü teâlâya şirk koşar, sonra müşrik olarak ölürse, ebedî olarak Cehennemde kalır. Allahü teâlâya îmân eden ve mü'min olarak vefât eden kimse, Cehennemde azap görse bile, Cennet ehlidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), birgün üç defa; **"Büyük günahların en büyüğünü size bildireyim mi?"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Evet bildir yâ Resûlallah!" dediler. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlâya şirktir, ana ve babaya ezadır"** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Helak edici şu yedi şeyden sakınınız."** Resûl-i ekrem (s.a.v.), Allahü teâlâya şirk koşmayı bu yedi şeyin başında saydı. Resûl-i ekrem (s.a.v.), diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Kim dînini değiştirirse, onu hemen öldürünüz"** buyurdu.

Şirkin ikincisi, amellerde olan riyadır. Allahü teâlâ, Kehf sûresinin yüzonuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onlara de ki; ben de ancak sizin gibi bir insanım. Ama, bana Rabbimin tek bir ilâh olduğu vahy olunmuştur. Rabbine kavuşmak isteyen bir kimse, ancak sâlih amel işlesin ve Rabbine kullukta hiç ortak koşmasın"** buyurdu. Ya'nî, ameli ile kimseye gösteriş yapmasın demektir. Server-i âlem (s.a.v.); **"Küçük şirkten korununuz!"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm; "Küçük şirk nedir?" diye sordular. **"Riyadır"** buyurdu.

Yine hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kulların amellerinin karşılığını görecekleri günde Allahü teâlâ buyurur ki: Dünyâda amellerinizi kime göstermek için yaptınızsa, onların yanına gidiniz. Bakın bakalım onların indinde amellerinize karşılık var mı?"** Diğer bir hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurur ki: Kim bir amel işler de, onda bana başkasını ortak koşarsa, ben ondan ve şirk koştuğu şeyden uzağım."** Yine bir hadîs-i şerîfte; **"Kim işlediği bir hayrı, ikbâl için halka duyurursa, Allah onun gizli işlerini duyurur. Her kim de işlediği hayrı gösterirse, Allahü teâlâ da onun riyakârlığını teşhir eder"** buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.); **"Çok oruç tutan vardır ki, orucundan kendisine faydası; yalnız açlık ve susuzluk çekmesidir. Nice gece namazı kılanlar vardır ki, gece namazının kendisine faydası; yalnız uykusuz kalmasıdır"** buyurdu. Ya'nî namaz ve oruç, Allah rızâsı için olmazsa sevâb verilmez.

Yine Fahr-i âlem efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gösteriş ve şöhret için amel işleyen kimse, kesesini çakıl taşları ile dolduran bir kimse gibidir. Bu kimse, bunlarla bir şeyler satın almak için çarşıya gider. Satıcının önünde kese açıldığında bir de ne görsünler, çakıl taşları! Satıcı, bu çakıl taşlarını onun yüzüne çarpar. Bu kimsenin kesesinde, insanların kendisi hakkında söyledikleri sözlerden başka birşey yoktur. Bu kese, birşey kazandırmaz ve ona birşey getirmez. İşte, riya ve şöhret için amel edenlerin durumu da böyledir. Onların böyle olan amellerinden kazançları, sâdece insanların sözüdür. Âhırette böyle amellere sevâb verilmez."** Allahü teâlâ, Furkan sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kıyâmet günü onların iyi işlerini, bizim için yapmadıklarından kimler için yapdılar ise, onlara doğru saçılan ince toz hâline getiririz"** buyuruyor.

Adi bin Hâtem'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kıyâmet günü bir cemâate, Cennete gitmeleri emredilir. Cemâat, Cennete yaklaşır. Nihâyet Cennetin kokusunu duyarlar. Cennetin köşklerini ve Cennet ehli için hazırlanmış olan ni'metleri görürler. Bu esnada; "Onları oradan geri döndürünüz. Zira onların Cennette nasîbleri**

yoktur" nidası gelir. Pişmanlıkla ve üzgün bir şekilde geri dönerler. Bunlar gibi hiç kimse geri çevrilmezler. Bunlar derler ki: "Yâ Rabbî! Bizi, dostlarına verdiğin sevâbları göstermeden önce Cehenneme atsaydın, bize daha kolay getirdi. "Allahü teâlâ buyurur ki: "Bu size murâd ettiğim şeydir. Siz dünyâda, yalnız kaldığınız zaman günah işliyerek bana karşı geldiniz. İnsanların yanında ise, amellerinizle onlara gösteriş yapıyordunuz. İnsanlardan korkuyor, beni unutuyordunuz. İnsanlara hürmet ediyor, bana hürmeti unutuyordunuz. İnsanlar için terk ettiğinizi, benim için terk etmiyordunuz. Bugün size azâbımı tattıracağım ve sizi, sevâblara vereceğim bol ni'metlerden mahrûm edeceğim" buyurdu. Orada bulunanlardan birisi, Resûl-i ekreme (s.a.v.); "Kurtuluş nedir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlâyı aldatmamandır"** buyurdu. Bunun üzerine o zât; "Allahü teâlâ nasıl aldatılır yâ Resûlallah?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlânın ve Resûlünün emrettiği amelleri, Allah rızâsı için yapmayıp, başkaları için yapmaktır. Riyadan korkunuz. Zira riya, şirk-i asgardır** (küçük şirkdir)**. Gösteriş için amel edenlere, kıyâmet günü insanların önünde, şu şekilde ve şu dört ismi ile nidâ olunur: Ey mürâî** (amelini gösteriş için yapan)**, ey gâdir** (va'dini bozan)**, ey fâcir** (günahkâr)**, ey hâsir** (zararda olan)**, amelini heba, sevâbını yok ettin. Sana bizim katımızda bir karşılık yok. Ey hilebaz! Amelini kimin için yaptınsa, karşılığını git ondan iste"** buyurdu.

Âlimlerden birine muhlisden sorulduğunda, cevâb olarak; "Muhlis, günâhını gizlediği gibi iyiliklerini de gizleyendir" buyurdu. Yine âlimlerden birine; "İhlasın gayesi nedir?" diye sorulduğunda, şöyle cevap verdi: "İnsanların seni övmesine sevinmemendir." Fudayl bin Iyâd buyurdu ki: "İnsanlar için ameli terk etmek riyadır, insanlar için amel etmek şirktir. İhlâs, Allahü teâlânın, seni her ikisinden de muhafaza etmesidir. Yâ Rabbî! Bizi affet, riyadan muhafaza eyle! Âmin.

Büyük günahların üçüncüsü, sihir yapmaktır. Sihir yapan, kâfir olur. Şeytanın insanlara sihir öğretmekten maksadı, Allahü teâlâya şirk koşturmaktır. Ba'zı sapıtmış olan kimseleri sihir yaparken görürsün. Bunlar, sihiri sâdece haram zannederler, küfür olduğunu bilmezler. Sihir yapanın cezası öldürülmektir. Zîrâ sihir yapan kimse, Allahü teâlâya ortak koşmuştur. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Felâkete götüren yedi büyük günahtan sakınınız"** buyurduktan sonra, sihir yapmayı da bu yedi şey arasında saymıştır. Kul Rabbinden korkmak, kendisini dünyâda ve âhırette felâkete düşürecek şeyi yapmamalıdır. Cündeb buyurdu ki: "Sihir yapanın cezası boynunun kılıçla vurulmasıdır." Bicâle İbni Abde diyor ki: "Vefâtından bir sene önce, bize Hazreti Ömer'in bir mektûbu geldi. Mektûbunda; "Kadın veya erkek, sihir yapanların öldürülmesini emrediyordu. Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.); **"Üç kimse Cennete girmeyecektir. Bunlar; devamlı içki içen, sıla-i rahmi terk eden ve sihir yapanı tasdik edendir."** buyurdu.

Büyük günahlardan biri de; Ana-baba hakkına riâyet etmemektir. Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine ibâdet edin, ana-babaya güzellikle muâmele edin, eğer onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyârlık hâline ulaşırsa, sakın onlara "Öf" bile deme ve onları azarlama. İkisine de, iyi ve yumuşak söz söyle"** buyuruyor. Ya'nî, anne ve babanıza iyilik ederek ve onlara acıyarak muâmele ediniz. Onlar yaşlandıkları zaman, onlara sert söz söylemeyiniz. Onların hizmetini seve seve yapınız. Zîrâ daha önce onlar, sizin hayâtınız üzerine titremişlerdi. Yine onlara latif ve kibar söz söyleyiniz. Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin yirmidördüncü

âyet-i kerîmesinde meâlen; **"İkisine de acıyarak tevâzu kanadını indir ve şöyle de: Ey Rabbim! Onlar, beni küçükken terbiye edip yetiştirdikleri gibi, sen de kendilerine merhamet et"** buyuruyor. Yine Lokman sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâya ve ananıza, babanıza şükredin" buyuruluyor**. Bakınız, Allahü teâlâ, ana ve babaya şükrü, kendi şükrü ile birleştirdi.

İbn-i Abbâs buyurdu ki: "Üç âyet-i kerîme, üç şeyle beraber inmiştir. Bunlardan herbiri, yanındaki olmadıkça kabûl edilmez. Biri, meâlen; **"Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat ediniz"dir.** Allahü teâlânın emrine itaat, Resûlünün emrine de itaat etmedikçe kabûl olmaz demektir, ikincisi, meâlen; **"Allahü teâlâya ve ananıza, babanıza şükr ediniz"dir.** Allahü teâlâya şükür, ana-babaya şükürsüz olmaz. Üçüncüsü, meâlen; **"Namazı kılın ve zekâtı verin"dir.** Malı nisâb miktarını geçip de zekâtını vermiyenin, namazı kabûl olmaz."

Kim Allahü teâlâya şükür eder, anne ve babasına şükür etmezse, o şükrü de kabûl edilmez. Bu sebeble, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlânın rızâsı, anne ve babanın rızasındadır. Allahü teâlânın gazâbı, anne ve babanın gazâbındadır."** buyurmuştur.

İbn-i Amr şöyle rivâyet etti: Birgün Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna birisi geldi ve; "Yâ Resûlallah! Sizinle beraber gazâya, cihâda gelmek isterim" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; **"Annen ve baban var mı?"** buyurdu. O da; "Var" dedi. Resûlullah; **"Onun yanında bulun, senin cihâdın budur, ona hizmet et"** buyurdu.

Yine Buhârî ve Müslim'de bildirilen hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem buyurdu ki: **"Size büyük günahların en büyüğünü bildireyim mi?"** Eshâb-ı Kirâm; "Evet bildir yâ Resûlallah" dediler. Server-i âlem; **"Allahü teâlâya şirk koşmak, ana ve babaya âsî olmaktır"** buyurdu ve bir yere dayanmakta iken doğruldu. Sonra; **"İyi dinleyin! Bir de, yalan yere şehâdettir"** buyurdu. Bakınız Fahr-i âlem (s.a.v.) ana-babaya isyanı, onlara fenâ muâmele etmeyi, onların hukukuna riâyet etmemeyi, Allahü teâlâya şirk koşmakla beraber zikretti. Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Başakakıcı olan, ana-babaya âsi olan, içki içmeye devam eden Cennete giremez"** buyurdu. Başka hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, anne ve babasına âsî olana la'net etsin."**

"Allahü teâlâ, babasına söğene la'net etsin. Allahü teâlâ, annesine söğene la'net etsin."

"Ana-babaya âsî olmak hariç, Allahü teâlâ, kıyâmet günü bütün günahları te'hir eder. Ancak, anne ve babasına âsî olanlara ceza vermekte acele eder." Ya'nî böyle kimselere, âhıretten önce dünyâda ceza verir.

Ka'b-ül-Ahbâr buyurdu ki: "Allahü teâlâ, kul, ana ve babasına âsî olduğu zaman, onu helak etmekte acele eder Kul, anne ve babasına iyilik ve ihsânda bulunduğu müddetçe, ömrü uzun olur. Onlara iyilik etmek, bir şeye ihtiyâç duyduklarında onlara infakta bulunmaktır. Birisi Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına geldi ve; "Yâ Resûlallah! Babam malımı elimden almak istiyor" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; **"Sen de, malın da onundur"** buyurdu.

İbn-i Abbâs'a, A'râf'ın ne olduğundan ve Eshâb-ı A'râfın kimler olduğundan sorulduğunda buyurdu ki: "A'râf, Cennetle Cehennem arasında bir dağdır. Cennet ve Cehenneme yakın olup, her ikisini de görmesinden dolayı "A'râf denilmiştir. "A'râf'ın üzerinde, ağaçlar, meyveler, nehirler ve pınarlar vardır. Eshâb-ı A'râf'a gelince, bunlar, anne ve babalarından izinsiz cihâda

gitmişler ve Allah yolunda savaşmışlardır. Allah yolunda savaşmaları, onların Cehenneme girmelerine mâni olmuş, anne ve babalarına isyan etmeleri de. Cennete girmelerine mâni olmuştur. Onlar, A'râf'ta Allahü teâlânın takdîr edeceği vakte kadar kalır."

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etmiştir: "Birgün Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanına bir kişi geldi ve; "Yâ Resûlallah! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme nâs içinde en çok lâyık ve müstehak olan kimdir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Anandır"** buyurdu. O; "Sonra kimdir?" diye sorunca; **"Sonra, anandır"** buyurdu.

"Sonra kimdir?" diye tekrar sorunca; **"Sonra anandır"** buyurdu. "Sonra kimdir?" diye dördüncü defa sorunca; **"Sonra babandır"** diye cevap buyurdular. Görüldüğü üzere, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) anneye iyiliği üç defa tekrar etmiş, babaya iyiliği bir defa zikr etmiştir. Bunun sebebi, annenin şefkati, evlâdı üzerine titremesi daha fazla olduğu gibi, karnında taşıması, doğurması, emzirmesi ve geceleri onun için uykusunu terk etmesi, babaya üstün olan taraflarıdır.

İbn-i Ömer (r.a.), annesini sırtına almış tavaf yaptıran bir kişi gördü. O kimse İbn-i Ömer'e; "Ey İbn-i Ömer! Böyle yapmakla annemin hakkını ödemiş oluyor muyum?" diye sordu, İbn-i Ömer; "Onun hakkının yüzde birini ödeyemezsin. Ancak iyi bakarsan, ona yapacağın küçük hizmete çok sevâb verilir" buyurdu.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dört kimseyi, tövbe etmedikçe Allahü teâlâ Cennete sokmayacak, Cennet ni'metlerini tattırmayacaktır. Bunlar; devamlı içki içen, faiz yiyen, yetim malını haksız yiyen ve anne ve babasına isyan edendir."**

Diğer hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Cennet, anaların ayakları altındadır."

"Üç duâ vardır ki, muhakkak kabûl olunur. Bunlar; mazlûmun duâsı, misâfirin duâsı, babanın evlâdına duâsıdır."

Teyze; iyilik, ikram, ziyâret ve ihsânda anne mertebesindedir. Vehb bin Mürebbih buyurdu ki: "Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma şöyle vahyetti: "Yâ Mûsâ, anne ve babana hürmet et! Kim anne ve babasına hürmet ederse, ömrü uzun olur ve Allahü teâlâ, ona kendisine hürmet edecek bir evlât ihsân eder. Kim anne ve babasına isyan ederse, ömrü kısa olur ve Allahü teâlâ, ona âsi olacak bir evlât verir."

Ebû Bekr bin Ebî Meryem diyor ki: Tevrat'ta şöyle okudum: "Babasına vuran öldürülür."

Amr bin Mürre el-Cühenî şöyle rivâyet etti: Bir kişi, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanına geldi ve; "Ey Allahü teâlânın Resûlü, ben beş vakit namazı kılıyorum, Ramazân-ı şerîf orucunu tutuyorum. Zekâtımı veriyor ve haccımı yapıyorum. Benim için başka birşey var mı?" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Kim anne ve baba hukukuna riâyet ederek bunları yaparsa, Peygamberlerle ve sıddîklarla beraber olur" buyurdu.** Diğer hadîs-i şerîfde buyuruldu ki:

"İsrâ gecesi bana bir kavim gösterildi ki, ateşten bir dala asılmışlardı. Dedim ki: "Ey Cebrâil, bunlar kimlerdir?" Dedi ki: Bunlar, babalarına ve annelerine dünyâda âsî olanlardır."

Yine Rivâyet edildi ki: Anne ve babasına âsî olan kimse kabre konduğu zaman, kabri onu öyle bir sıkar ki, kemikleri birbirine geçer, insanların kıyâmet günü en şiddetli azâba düçâr olanları, Allahü teâlâya şirk koşan, zinâ eden ve ana-babasına âsî olanlardır."

Nasihat: Ey en kuvvetli hukuku zayi eden, ana-baba hakkından gâfil olan, bu husûsta yapması gerekeni unutan kimse! Anne ve babaya iyilik etmek, boynuna borçtur. Sen ise, kusurlara tâbi olarak, onu yerine getirmiyorsun. Zannımca Cenneti istiyorsun. Hâlbuki Cennet, annenin ayakları altındadır. Annen, seni dokuz ay karnında taşıdı. Seni doğururken çok şiddetli sıkıntılara göğüs gerdi. Seni kendi sütü ile besledi. Senin için uykularını terk etti. Senin sıkıntılarına göğüs gerdi. Yemedi yedirdi. Kucağını sana beşik etti. Sana ihsânlarda bulundu. Sana bir hastalık vâki olduğu zaman çok üzüldü. Senin tedâvin için varını yoğunu harcadı. Senin yaşamanla kendi ölümü arasında serbest bırakılsa idi, muhakkak kendi ölümünü, senin yaşamana tercih ederdi. Onun böyle fedâkârlığına karşılık, sen ise ona hep kötü davrandın. İhtiyârladıklarında, birşeye ihtiyâç duyduklarında, sen onu en önemsiz bir iş olarak gördün. O açken, sen tok idin. O susuz iken, sen suya kandın. Çoluğunu, çocuğunu, ona tercih ettin. Çoluk-çocuğun senin elini öperken, sen onları unuttun. Kolay olan işleri zor, kısa olan ömürleri uzun geldi. Allahü teâlâ, seni ona öf demekten nehy etti. Seni, onların hakkında ikâz ederek, dünyâda senin evlâtlarınla seni de cezalandıracağını bildirdi. Âhırette de kendisinden uzak kalacağını bildirdi. **Arabî şiir tercümesi:**

"Çok gelse de sana, annenin senin üzerinde çok hakkı vardır,
Ey adam, senin çok dediğin, annenin yaptığı yanında azdır.

Kaç gece senin için uykusuz kaldı,
Bıkmadan usanmadan sana göğüs gerdi.

Seni doğururken çektiği sıkıntıyı bilseydin,
Onun sıkıntısından, nice sıkıntılar giderdi senden.

Kucağı senin için bir yatak idi,
Arzu ettiğin şey için canını feda etti.

Onun göğsünde içtiğin bal şerbetidir,
Gözyaşlarını senin için akıtırdı.

Nice günler kendi aç kalıp sana verdi,
Sen küçük olduğun için sana merhamet ederdi.

Hevâsına tâbi olan akıl sahibine yazıklar olsun,
Gözü gördüğü hâlde kalbi a'mâ olana yazıklar olsun.

Ananın duâsını al, devamlı onun duâsına rağbet et,
Zîrâ sen, her zaman onun duâ ettiği şeye muhtaçsın."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) zamanında, Alkame adında bir genç vardı. Hep tâat üzere olup, kış ve yaz oruç tutar, geceleri sabaha kadar ibâdet ederdi. Birgün fenâlık geçirdi, dili tutuldu. Durumu, Resûlullaha (s.a.v.) haber verdiler. Resûl-i ekrem (s.a.v.) onun yanına, Hazreti Ali ile Ammâr bin Yâsir'i (r.anhüm) gönderdi. Onlar, Alkame'ye Kelime-i şehâdeti söyletmek için çalıştılarsa da, dili dönmedi. Hazreti Ali, Bilâl-i Habeşî'yi (r.a.) Resûlullaha gönderdi ve durumu bildirdi. Resûlullah (s.a.v.); **"Alkame'nin anası babası var mı?"** buyurdu. Orada bulunan Eshâb-ı Kirâm, yaşlı bir annesi var, dediler. Server-i âlem (s.a.v.); **"Annesini buraya getirin"** buyurdu. Hemen annesini çağırdılar. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; **"Alkame'ye ne oldu, anlat! Seninle geçinmesi nasıldır?"** buyurdu. Annesi şöyle anlattı: "Yâ Resûlallah! Alkame çok iyidir. Zâhiddir (dünyâya düşkün değildir), hep ibâdet ve tâat üzeredir. Ama ben ondan râzı değilim. Çünkü o, hanımının rızâsını benim rızâmdan önde

tutmaktadır.” Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“Dilinin tutulması bu yüzdendir. Ona hakkını helâl et dili açılsın”** buyurdu. Annesi; “Ey Allahü teâlânın Resûlü! O benim hakkıma çok riayetsizlik etti. Hakkımı helâl etmem” dedi. Resûlullah efendimiz; **“Ey Bilâl! Eshâbı topla. Etrâftan odun toplasınlar. Alkame’yi yakacağız. Çünkü annesi ondan râzı değildir”** buyurdu. Annesi; “Yâ Resûlallah! Benim oğlumu, benim gözümün önünde mi yakacaksınız? Kalbim buna nasıl dayanabilir?” deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **“Cehennem ateşi, dünyâ ateşinden çok daha kızgın ve yakıcıdır. Sen ondan râzı olmadıkça, onun hiçbir itaati makbûl değildir”** buyurdu. Annesi feryâd ederek; “Yâ Resûlallah! Ben ondan râzı oldum. Hakkımı, helâl ettim” dedi ve eve gitti. Eve gittiğinde Alkame’nin sesini duydu. Kelime-i şehâdet söylüyordu. Dili açılmıştı. Aynı gün vefât etti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), cenâze namazını kıldırdı ve defnettiler. Sonra; **“Ey Eshâbım, ey Muhacir ve Ensâr! Hanımını annesinden üstün tutana, Allahü teâlâ ve melekler la’net ederler. Onun farz ve nafile ibâdetleri kabûl edilmez”** buyurdu.

Büyük günahlardan biri de, hangi yolla olursa olsun haram yemektir. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin yüzseksensekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **“Aranızda birbirinizin mallarını, hırsızlık, kumar ve gasp gibi haksız** (bâtıl) **sebeblerle yemeyin ve insanların mallarından bir kısmını, bile bile yalan şahitliği gibi günahla yemek için o malları rüşvet olarak hâkimlere aktarmayın”** buyuruluyor. Bâtıl yolla yemek iki türlüdür. Birincisi; başkasının malını zulüm yoluyla, ya’nî gasp, hiyânet ve çalmakla ele geçirip yemek ve kullanmaktır, ikincisi; başkasının malını, şaka, kumar ve eğlence gibi yollarla ele geçirmektir.

Sahîh-i Buhârî’de rivâyet edilen hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **“Bir takım kimseler, Allahü teâlânın müslümanlara tahsis buyurduğu malında, haksız olarak tasarruf ederler. Onlar için kıyâmet gününde Cehennem muhakkaktır.” buyurdu.**

Sahîh-i Müslim’de rivâyet edilen hâdîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“Çok kimse vardır ki, yedikleri, içtikleri ve giydikleri haramdır. Sonra ellerini kaldırıp duâ ederler. Böyle duâ nasıl kabûl olunur?”** buyurdu.

Enes bin Mâlik (r.a.), birgün Peygamber efendimize (s.a.v.); “Yâ Resûlallah! Duâ buyur da, Allahü teâlâ benim her duâmı kabûl etsin” dedi. Resûl-i ekrem ona; **“Yâ Enes! Duânın kabûl olması için, helâl lokma ye!”** buyurdu. Bir kimse haram yerse, kırk gün onun duâsı kabûl olunmaz. Beyhekî’nin Resûlullah efendimize isnâdıyla rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Allahü teâlâ, rızıklarınızı aranızda taksim ettiği gibi ahlâkınızı da taksim etti. Dünyâyı, sevdiğine de, sevmediğine de verdi. Dindarlığı, sâdece sevdiğine verdi. Allahü teâlâ kime dindarlığı vermiş ise, muhakkak onu sevmiştir. Kul haram kazanır, bunu harcarsa, buna bir bereket verilmez ve onunla sadaka vermiş ise sadakası kabûl olmaz. Saklarsa, Cehenneme gidinceye kadar ona yolluk olur. Allahü teâlâ, kötülükle kötülüğü yok etmez, iyilikle kötülüğü yok eder.”**

İbn-i Ömer’in (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **“Dünyâ, halvet ve yeşilliktir. Kim dünyâda helâlden kazanır ve yerinde harcarsa, Allahü teâlâ ona sevâblar verir ve onu Cennetine vâris kılar. Kim de helâl olmayan yerden kazanır da, harcarsa, Allahü teâlâ onu Cehennemine atar. Nice nefsinin haram isteklerine dalmış kimseler vardır ki, muhakkak bunlar kıyâmette Cehenneme atılacaklardır”** buyurdu.

Diğer bir hadîs-i şerîfte; **“Malın helâlden mi, haramdan mı geldiğini düşünmeyenler, Cehenneme neresinden atılırsa atılsınlar, Allahü teâlâ onlara acımıyacaktır”** buyuruldu.

Ebû Hüreyre (r.a.) buyuruyor ki: "Ağzı toprakla doldurmak, haramla doldurmaktan evlâdır."

Yûsuf bin Esbât da; "Genç bir kimse Allahü teâlâya ibâdet ettiğinde, şeytan avânesine der ki; "Bakınız bakayım yediği içtiği helâlden mi?" Eğer yediği içtiği haramdan ise; "Bırakın boş yere yorulsun. Haram yemesi bize yeter" der. Zîrâ, haram yiyen kimsenin ibâdeti kendine fayda vermez." Bunu, şu hadîs-i şerîf te'yîd etmektedir. **"Çok kimseler vardır ki, yedikleri, içtikleri ve giydikleri haramdır. Sonra ellerini kaldırıp duâ ederler. Böyle duâ nasıl kabûl olunur?"**

Diğer bir hadîs-i şerîfte de; **"Beyt-ül-makdis'de bir melek, her gece ve gündüz şöyle nidâ eder: Haram yiyenlerin ne farzları, ne de sünnetleri kabûl olmaz"** buyuruldu.

Abdullah bin Mübârek buyurdu ki: "Şüpheli olan bir kuruşu sahibine geri vermek, bin lira sadaka vermekten daha hayırlıdır."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir kimse haram maldan hac yapsa ve lebbeyk** (Yâ Rabbî) **dese, bin melek ona der ki; lâ lebbeyk ve sa'deyk** (sana karşılık yok), **haccın reddedilmiştir."** Yine bir hadîs-i şerîfte; **"On liralık elbisenin, bir lirası haram olsa, o elbise ile kılınan namazlar kabûl olmaz"** buyuruldu. Vehib bin Verd, nereden geldiğini anlamadan birşey yemezdi.

İbn-i Abbâs buyurdu ki: "Karnına haram giren kimsenin ibâdetini, tövbe etmedikçe Allahü teâlâ kabûl etmez."

Süfyân-ı Sevrî buyurdu ki; "Haram para ile sadaka veren, câmi yaptıran, hayrat yapan, kirlenmiş elbiseyi idrar ile yıkayana benzer ki, daha çok pislenir. Elbise, ancak su ile temizlenir. Günahlar da, ancak helâl yemekle örtülür."

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Bizler, harama düşmek korkusu ile helâllerin ondadokuzundan kaçındık!"

Ka'b bin Acere'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Haram ile gıdâlanan beden, Cennete giremez."**

Şöyle anlatılır: Hazreti Ebû Bekr, hizmetçisinin getirdiği sütü içti. Sonra bu sütün helâlden olmadığını anlayınca, parmağını boğazına sokarak kay etti. O kadar zahmetle çıkardı ki, ölüyor sandılar. Sonra; "Yâ Rabbî! Elimden geleni yaptım. Mi'demde ve damarlarımda kalan zerrelerinden sana sığınırım" dedi ve; "Resûl-i ekremden işittim; **"Haram ile beslenen vücûdun ateşte yanması daha iyidir."** buyurdu. Bunun için vücûdumun bu haram lokma ile beslenmesinden korktum" diye Allahü teâlâya niyazda bulundu.

"Haram ile gıdâlanan beden, Cennete giremez" hadîs-i şerîfinin isnadı sahihtir. Ulemâ dediler ki: "Bu hadîs-i şerîfe; Mekkâs (haksız vergi alan), hâin, hırsız, hilebaz, faiz yiyen ve yediren, yalancı şâhidlik yapan, yetim malını haksız yiyen, birşeyi âriyet alıp sonra inkâr eden, rüşvet yiyen, ölçüyü ve tartıyı eksik yapan, birşey satıp da malın ayıbını gizliyen, kumar oynıyan, sihir yapan, falcılık yapan, zinâ eden v.b. dâhildir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 289

2) El-Bidâye ven-nihâye cild-14, sh. 225

3) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 336

4) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 153
5) Miftâh-üs-se'âde cild-1 sh. 212 cild-2, sh. 216
6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2 sh. 154
7) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Sübkî) cild-9 sh. 100
8) Tabakât-üş-Şâfiiyye (Esnevî) cild-1 sh. 558
9) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 29, 117, 167, 294, cild-2 sh. 1123, 1175, 1682
10) Ez-Zehebî ve menhecühu fî kitâbihî Târîh-ul-İslâm
11) En Nücûm-üz-zâhire cild-10 sh. 182
12) Gâyet-ün-nihâye cild-2 sh. 71
13) El-Vâfî bil-vefeyât cild-2 sh. 163
14) Mir'ât-ül-cinân cild-3 sh. 331
15) Et-ta'rîf bil-müerrihîn cild-1 sh. 183
16) Kitâb-ül-kebâir
17) Er-Risâlet-iz-Zehebiyyeti ilâ İbn-i Teymiyye
18) Ahlwardt. Verzeichnissder arabischen Handschriften cild-9 sh. 57
19) Les manuserits arabes de- I'Escurial cild-3 sh. 280
20) Brockelmann Gal-2 sh. 46 Sup-2 sh. 45
21) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 396, 597, 1086
22) Eshâb-ı Kirâm sh. 413

ZERKEŞÎ (Muhammed bin Bahadır)

Tefsîr, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Bahadır bin Abdullah'tır. Ebû Abdullah künyesini aldı. Bedruddîn lakabı verildi. Aslen Türk olduğu için, Türkî nisbet edildi. Zerkeşî nisbetiyle meşhûr oldu. 745 (m. 1344) senesinde Kâhire'de doğdu. Kırkdokuz yaşında iken, 794 (m. 1392) senesinde Kâhire'de vefât etti. Karâfet-üs-sugrâ'da Emîr Bektemûr Sakî türbesi yakınına defnedildi.

İlimle uğraşan insanlar arasında doğup büyüyen Ebû Abdullah Zerkeşî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrendikten sonra, Mısır'da Şafiî mezhebi reîsi ve Kâmiliyye Medresesi hadîs İmâmı olan Ebû Muhammed Abdürrahîm Esnevî'nin talebesi oldu. Esnevî'nin (r.a.) en mümtaz talebeleri arasında yer aldı. Ayrıca Sirâcüddîn Ömer bin Raslan Bulkinî ve Nâsıruddîn Ebû Abdullah Moğoltay bin Kılıç Bekçari, İbn-i Kesîr, Ezraî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Daha sonra Haleb'e gitti. Haleb'de Şihâbüddîn Ezraî, Selâhuddîn bin Ebî Ömer İbni Kesîr, İbn-i Emîle ve daha birçok âlimin derslerine devam etti. Allahü teâlânın dînini öğrenmek için çok çalıştı. Hocalarından öğrendiklerini, duyduklarını, yazıp ezberlerdi. Fıkıh, usûl, tefsîr ve hadîs ilimlerinde söz sahibi oldu. Bir müddet Şam'da kadılık yaptı. Kâhire'ye geri döndü.

Karâfet-üs-sugrâ'daki Kerîmüddîn hânegâhı başmüderrisliğine ta'yin edildi. Yıllarca insanlara ilim öğretip, dînî mes'elelerinin hâlli için Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi. İnsanlara Allahü teâlânın dînini öğretmek için gayret sarfetti. Sık sık nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenip, Muhammed aleyhisselâmın bildirdiklerine tâbi olmayanın Cehennem ateşinden kurtulamayacağını anlatırdı. Çok mütevâzi, zühd ve takvâ sahibi bir âlim olan Bedruddîn Zerkeşî, çok fakir olmasına rağmen, fakirliğinden hiç şikâyetçi olmazdı. Vaktinin bir

kısmını kitap satan yerlerde geçirir, orada gördüğü kitaplardan notlar alırdı. Alacak parası bulunmadığından, kitap satın alamazdı. Hiçbir dünyâ meşgalesi, onu ilimden alıkoyamazdı, ömrünü, yalnız Allahü teâlânın dînini öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi.

Zerkeşî (r.a.), kırkdokuz senelik ömrü içinde, birçok talebe yetiştirdi.

Talebelerinden Şemsüddîn Bermâvî meşhûr oldu.

Pekçok kıymetli eserin de müellifi olan Zerkeşî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Hadim aler-Râfiî ver-ravveda", "Şerh-i Minhâc", "Şerh-i Dîbâc", "Şerh-i Cem'-il-cevâmî", "Şerh-ül-Buhârî", "Tenkîh", "Şerh-i Umde", "Şerh-i Tenbîh", "El-Bahr fil-usûl", "Selâsil-üz-zeheb", "El-Burhân fî ulûm-ül-Kur'ân", "El-Kavâid fil-fıkh" "Ahkâm-ül-mesâcid", "Tahric-i ehâdîs-ir-Râfiî", "Tefsîr-ül-Kur'ân-il-azîm" ve "En-Nektü alâ İbn-is-Salâh". Ayrıca "Ukûd-ül-cemân fî vefeyât-il-a'yân" adlı eseri meşhûrdur.

---

1) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 158

2) Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 397

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 335

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1087

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 121

ZEYLA'Î (Fahreddîn Osman bin Ali)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Osman bin Ali bin Muhammed el-Bâri'î ez-Zeyla'î'dir. Künyesi Fahreddîn olup, Ebû Muhammed künyesi ile tanınırdı. "Zeyla'î" nisbeti ile meşhûr oldu. Zeyla', Kızıldenizin Habeşistan sahilinde bir kasabadır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Fıkıh, nahiv ve ferâiz bilgilerinde büyük bir âlim olarak yetişti ve meşhûr oldu. 705 (m. 1305) senesinde Kâhire'ye gelip ders ve fetvâ verdi. Takrir ve incelemelerde bulundu. Fıkıh ilminin yayılmasında büyük hizmeti oldu. Çok kıymetli şerhleri ve te'lîf eserleri vardır. 743 (m. 1343) senesi Ramazan ayında, Mısır'da vefât etti. Buradaki Karâfe kabristanına defnedildi.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerhu Câmi'ıl-kebîr:

İmâm-ı Muhammed Şeybâni hazretlerinin "Câmi'ul-kebîr" adındaki kitabının şerhidir. 2- Tebyîn-ül-hakâik fî şerhi Kenz-id-dekâik; "Kenz" kitabını şerh ederek, bu ismi vermiştir. "Tebyin" kitabı, Ahmed bin Muhammed Şelbî'nin, haşiyesi ile birlikte 1313 senesinde Mısır'da ve sonra Beyrut'ta basılmıştır. Güvenilir ve makbûl bir eserdir. Şelbî, 1031 (m. 1621) senesinde Mısır'da vefât etmiştir. 3- Şerh-ül-muhtâr Abdullah-i Mûsulî'nin eserinin şerhi olup, Hanefî fıkhına dâir yazılan kıymetli eserlerdendir. 4- Bereket-ül-kelâm alâ ehâdis-il-ahkâm-il-vâla'a fil-Hidâye ve sâir-il-kütüb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 263

2) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 115, 116

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 655

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 351, 287, 790, 804, 924, 1088

ZEYNEB BİNTİ İSMÂİL

Hadîs ilmi âlimesi. İsmi, Zeyneb binti İsmâil bin İbrâhim bin Sâlim bin Sa'd bin Risâb İbn-ül-Habbâz, lakabı Ümmet-ül-azîz'dir. 659 (m. 1258) senesinde Cemâzil-evvel ayının sonunda doğdu. 750 (m. 1343) senesinde vefât etti.

Ailesi tarafından sâliha, afife bir hanım olarak yetiştirilen Ümmet-ül-azîz, çok zekî ve akıllı idi. Babası, onu, ilim öğrenmesi için ba'zı âlimlerin yanına götürdü, İbn-i Abdüddâim'den hadîs-i şerîfler dinletti. Ba'zı âlimlerin hadîs-i şerîf cüzlerini dinlettirdi. Ayrıca, Hasen bin Hüseyn İbn-ül-Mehîr, Abdürrahmân bin Me'âlî, Mut'ım, Ömer bin Hâmid bin Abdürrahmân, Yûsuf İbni Mektûm gibi âlimlerden ilim öğrendi. Bir müddet, Abdullah bin Ebî Amr el-Makdisî gibi âlimlerin derslerinde bulundu. Âlime, fakîhe, muhaddise bir hanımefendi idi.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-2, sh. 118

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 199

ZEYNÜDDÎN ÂMİDÎ (Ali bin Ahmed)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Âmid (Diyarbakır) şehrindendir. İsmi, Ali bin Ahmed bin Yûsuf bin Hıdr el-Âmidî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. Aslen Âmidli olan Âmidî'nin, doğum ve vefât târihleri ve hâl tercümesi hakkında kaynaklarda fazla ma'lûmât yoktur. Vefât târihi 710 (m. 1310 ve 714 (m. 1314) olarak bildirilmiştir. Keşf-üz-zünûn'da ise 762 (m. 1361) olduğu yazılıdır.

Memleketi olan Âmid'den Bağdad'a gelen Zeynüddîn (r.a.) orada yerleşti. Abdüssamed ve Ebi'l-Ceyş-il-Mükrî ve zamanında bulunan başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup ilim öğrendi. Fıkıh âlimi olarak yetişti. Her işinde doğru, sâdık, heybetli bir zât idi. Firâsetinin kuvvetliliğinde, zihninin, anlayış, akıl ve idrak kuvvetinin keskinliğinde çok üstün idi. Rü'yâ ta'biri ilminde çok ileri idi. Türkçe, Arabî, Fârisî, Rumca, Moğolca gibi çeşitli lisanları çok iyi bilirdi. Kitap alıp satardı. Bu işi kendisine ticâret edinmişti. Çok kitap topladı. Kitapların fiatlarını unutmamak için sonlarına etiket yapıştırırdı.

Kitaplar üzerinde ihtisası çoktu. Birisi gelip; "Falanca kitabın birinci cildini istiyorum" dese, kalkar, hiç aramadan o kitabı çıkarır, kitabı görür görmez; "Bu kitap, falan zâtındır. Şu ilme âittir, içinde şu bilgiler vardır" derdi. Bunları söylerken hiç hatâ etmezdi. Eğer o kitap iki ayrı zât tarafından yazılmış ise, onların isimlerini de ayrı ayrı söylerdi. Bu iki zâttan hangisinin kalemi daha kuvvetli ise, onu da ayrıca bildirirdi. Bunları söylerken yanıldığı hiç görülmezdi. Boş durmaz, devamlı işinin başında bulunurdu. Diğer zamanlarında ilim ile uğraşırdı. Yanına gelenler olursa, onları da kabûl eder, onlarla da meşgûl olurdu.

Garîb rü'yâlar görmek ve rü'yâları ta'bir etmekle de tanınmış ve meşhûr olmuştu.

Bir defasında dostlarından ba'zıları ona birşey hediye etmişlerdi. Hırsızın birisi gelip, gizlice o şeyi çaldı ve bu şeyi gizlice götürüp bir tanıdığına emânet olarak bıraktı. Diğer taraftan Zeynüddîn hazretleri rü'yâsında, vefât etmiş olan hocası Mecdüddîn Abdüssamed'i gördü. Hocası ona, kaybolan eşyayı kimin çaldığını ve kime emânet olarak bıraktığını söyledi. Zeynüddîn, kaybolan eşyasının bulunduğu kimseye gidip; "Filan kimsenin sana emânet olarak bıraktığı şeyi bana ver!" buyurdu. O da, bu zâtı, eşyayı kendisine emânet bırakan kimsenin gönderdiğini zannederek buna verdi. Daha sonra eşyayı çalmış olan hırsız, emânet bıraktığı kimsenin yanına gelip emâneti istediğinde, o kimse çok hayret edip; "Bir kimse gelerek ve sizin isminizi söyleyerek onu istedi. ben de verdim" dedi. Hırsız, eşyayı çalarken ve bu kimseye teslim

ederken yanında kimsenin bulunmadığını, bu hâlin çok hayret verici olduğunu düşünüp, yaptığına pişman oldu. Zeynüddîn hazretlerinin garîb rü'yâları çoktur. Böyle rü'yâlarını yazardı. Bunlardan birini kendisi şöyle anlattı: "Bir defasında rü'yâmda bir zât gördüm. Bana kızartılmış tavuk ikram etti. O tavuğu yemeğe başladım. Uyandığımda, tavuğun bir kısmı elimde idi."

Zeynüddîn Ali bin Ahmed el-Âmidî hazretlerinin ba'zı tasnifleri vardı. Birkaçının isimleri şunlardır: Et-Tebrîr fit-ta'bîr, Te'ânî, Ta'bîr-ül-menâmât, Te'âlîk fil-fıkh.

---

1) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 21

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 32

3) El-A'lâm cild-4, sh. 257

4) Keşf-üz-zünûn sh. 247

ZEYNÜDDÎN MÛSULÎ (Ali bin Hüseyn)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Zeynüddîn'dir. Fıkıh, usûl, kırâat, nahiv, edebiyat ilimlerinde âlim ve şâirdir. 681 (m. 1282) senesinde Musul'da doğdu. 755 (m. 1354) senesinde Musul'da vefât etti. İbn-i Şeyh-ül-Uveyne ismiyle de tanınmıştır. Uveyne, pınarcık ma'nâsındadır. Bu ismi alması, dedesinin bir işi sebebiyle olmuştur. Dedesi sâlih, evliyâ bir zât olup, Musul dışında kendisine mahsûs bir zaviyede otururdu. Bulunduğu yerde su yoktu. Uzaktan taşınıyordu. Bir gece rü'yâsında, zaviyesinden bir yerde su çıktığını gördü. Uyanınca, rü'yâsında gördüğü yeri kazdı. Oradan, gayet tatlı, nefis bir pınar çıktı. Bu sebeble kendisine Şeyh-ül-Uveyne, torunu olan Zeynüddîn Mûsulî'ye de ondan dolayı İbn-i Uveyne denilmiştir.

Zeynüddîn Mûsulî, Musul'da yetişip, zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Sonra hacca gitti. Kırâat ilmini, Vâsıtî ed-Darir'den öğrendi. Şeyh Şemsüddîn bin Verrâk'dan, "Şâtibiyye'yi okudu. Fıkıh ve usûl ilmini, Seyyid Rukneddîn Esterâbâdî'den, nahiv ilmini; Şemsüddîn il-Muîd, Şemsüddîn Fadlullah el-Hicrî'den ve Mezhebüddîn en-Nahvî'den öğrendi. Usûl kitaplarından ba'zılarını Tâceddîn İbni Baltacı en-Nahvî'den dinledi. Ondan icâzet aldı. Begavî'nin Sünen'inden çoğunu Tâcüddîn Abdullah İbni Meâfi'den dinledi. Hacca gittiğinde, Hicaz âlimlerinden istifâde etti. Dımeşk'a da gidip, orada bulunan âlimlerden ilim aldı. El-Mezâ'dan ve es-Salâdî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bağdad'a gidip, orada zamanın âlimleri ile görüşüp istifâde etti. İfâdesi ve ibâresi (yazarak anlatması) gayet güzel idi.

Herkes ondan istifâde edebilirdi. Mert, mütevâzi, fakirlere yardımcı olan bir âlim idi. Kıymetli eserler yazmıştır.

Usûl ilmine dâir olan "Muhtasarı İbn-i Hacîb" adlı eseri ve İbn-i Sâ'âtî'nin, "El-Bedî" adlı eserini şerh etmiştir. Kazvinî'nin Şafiî fıkhının fürû'una dâir "El-Hâviyyis-sagîr" adlı eseri topladı. Sekkâfa'nın "Miftâh-ül-ulûm" adlı eserini şerh etti. İbn-i Mâlik'in "Teshil" adlı eserine ve "Münteh-es-suâl vel-emel fî ilm-il-usûl vel-cedel" adlı esere şerh yazdı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 77

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 161

3) Şezerât-üz-zeheb cild-6, sh. 178

4) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-10, sh. 136

5) Ed-Dürer-ül-kâmine cild-3, sh. 43

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-2, sh. 165

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 720

8) Keşf-ül-zünûn sh. 236, 406, 627, 1764, 1856

ZİYÂÜDDÎN BERNÎ

Hindistan'da yetişen meşhûr evliyâdan. Hâce Nizâmüddîn-i Evliyânın talebesidir. Hocasına yakın olmak ni'metine kavuşan seçilmişlerden idi. Gıyâspûr şehrinde otururdu. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilememiş ise de, 684 (m. 1285) senesi civarında doğup, 8. asrın sonlarında vefât ettiği bilinmektedir. Vefât târihi, Keşf-üz-zünûn'da 889 (m. 1493) olarak bildirilmiştir ki, bu mümkün değildir.

Çok ilim tahsil eden Ziyâüddîn Bernî'nin hafızası pek kuvvetli idi. Âlim ve sâlih zâtların sohbetlerinde bulunmaktan büyük zevk alırdı. Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ hazretlerinin bereketli sohbetlerine devam ederdi. Bilhassa Emîr Hüsrev Dehlevî ve Emîr Hasen Senceri ile yakınlıkları vardı. Devamlı onlarla beraber bulunurdu.

Güzel huylu, kültürlü, hoşsohbet, güzel latifeler yapan neş'eli bir zât idi. Sultan Muhammed Tuğluk ve Fîrûz Şah zamanlarında, sarayda vazîfe aldı. Bu iki sultan devirlerinde, sultânın yakın adamlarından, güvendiği kimselerden idi. Târih ilminde de söz sahibi olan Ziyâüddîn Bernî, meşhûr Târih-i Fîrûz Şah isimli târih kitabının da sahibidir. Bundan başka eserleri de vardır.

Tasavvuf yolunda ilerlemek arzusunda bulunan ve bu yolda çok gayretli olan Mevlânâ Ziyâüddîn Bernî (r.a.), hiçbir zaman dünyalık toplamak gayretinde, telâşında olmamıştır. Kendisine yetecek kadar şeylerle yetinir, daha fazlasını elinde bulundurmazdı. Hâce Ziyâüddîn Bernî, "Hasretnâme" isimli eserinde şöyle anlatır: "Bir zaman, hocam Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'nın sohbetinde bulunuyordum. O gün rûhlara hayat veren bereketli sohbetlerinde, sabahtan kuşluk vaktine kadar bulundum. Bu sırada birçok kişi, ona talebe olmak üzere geldi. O da gelenlerin hepsini kabûl etti. O esnada kalbimden geçti ki: "Eskiden büyük zâtlar, kendilerine talebe olmak üzere gelenleri kabûl etmekte ihtiyâtlı davranırlar, her geleni hemen kabûl etmezlerdi. Bizim hocamız ise, gelenlerden hiçbirini ayırmıyor, hepisini kabûl ediyor." Ben bu düşünceler içinde iken, bir ara bunu kendisine suâl etmek bile istedim. Allahü teâlânın izni ile benim bu düşüncelerimi anladı. Bana dönerek tebessüm etti ve; "Bana istediğini sor ama, gelen herkesi niçin kabûl ettiğimi sorma" buyurdu. Sonra da şöyle devam etti; "Talebe olmak üzere gelenlerin hepsini kabûl ettiğimizi, ihtiyâtlı davranmadığımızı düşünüyorsunuz. Bizim böyle davranmamızın üç sebebi vardır. Birincisi; tecrübe ile anlıyorum ki, bize talebe olmak üzere gelenlerin hemen hepsi, günah işlemekten sakınan, namazlarını devamlı olarak ve cemâatle kılan, emirleri yapmakta gevşek davranmayan, istîdâd sahibi kimselerdir. Bunun için onları kabûl ediyorum, ikincisi; ma'nevî olarak acizlik ve ihtiyâç içinde kapımıza gelip; "Bütün günahlarıma tövbe ettim" diyen bir kimseyi geri göndermek gönlümüze hiç hoş gelmiyor. Bize talebe olanlardan hepsinin, günahlardan uzak durduğu, tövbesini bozmadığı da meydandadır. Üçüncü ve en mühim sebep de; hocam Ferîdüddîn Genc-i Şeker, bana icâzet ve hilâfet verirken böyle işâret buyurmuştur." Bu açıklamadan sonra, ona olan muhabbetim daha çok arttı.

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2981

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 195

3) Keşf-üz-zünûn sh. 299

ZİYÂÜDDÎN NAHŞEBÎ

Hindistan ulemâ ve evliyâsından. Seyyiddir. Bedâyûnlu idi. Bedâyûnî, Nahşebî, Dehlî ve Hindî nisbet edildi. Şeyh Hamîdeddîn Nâgûrî'nin torunu ve halifesi olan Şeyh Ferîd'in talebesi idi. Ondan ilim öğrenip, feyz aldı. Hindistan'da onun devrinde Ziya isminde üç kimse vardı. Biri Nahşebî diğerleri, Ziya Semnânî ve Ziya Bernî idi. Ziya Semnânî, zamanın büyük evliyâsı Nizâmüddîn Evliyâ'ya muhalifti. Ziya Bernî, Nizâmüddîn Evliyâ'yı çok severdi ve onun talebesi idi. Ziya Nahşebî ise, Nizâmüddîn Evliyâ'ya muhalif değil ise de, talebesi de değildi. Herkesten uzak bir hayat yaşardı. Kimseyi beğenmemezlik etmez, kimseye de gönül bağlamazdı. Bedâyûn'daki, isimsiz ve ıssız zaviyesinde kitap yazmakla meşgûl olurdu. "Silk-üs-sülûk", "Aşere-i mübeşşere", "Külliyât", "Cüz'iyyât", "Tûtinâme" adlı eserlerinden başka, daha birçok te'lîfleri vardır. Eserleri daha çok, açıklanması zor mes'elelere dâirdir. "Silk-üs-sülûk" adlı eseri, güzel ve te'sîrli bir dille yazılmış olup, evliyânın hikâyelerini ve sözlerini ihtivâ etmektedir. Eserlerinde, kendi yazdığı pekçok şiirleri vardır. 751 (m. 1350) yılında Bedâyûn'da vefât etmiştir.

Ziyâüddîn Nahşebî (r.a.), "Silk-üs-sülûk" adlı eserinde buyurdu ki: Büyüklerden biri, bir kadınla evlendi. Gece olunca, ona; "Ey hanım, pijamamı hazırla yatacağım" dedi. Hanımı; "Efendim, senin Mevlâ'n (efendin) yok mu?" dedi. "Vardır" buyurdu. "Senin Mevlâ'n uyur mu, uyumaz mı?" dedi. "Uyumaz" buyurdu. "Mevlâ'n uyanık iken sen uyumaktan haya etmez misin?" dedi. İnsan, ölüm, fakr ve ateşin (Cehennemin) koşu meydanındadır. Allahü teâlâ onun terbiyecisi, Peygamberler sürücüsü, kitaplar öncüsüdür, o ise serkeştir. Dinle, iyi dinle! Birgün Mûsâ aleyhisselâma; "Kavminin içindeki sâlihleri diğerlerinden ayır!" diye emir geldi. Mûsâ aleyhisselâm seslendi. Halkın çoğu çıkıp ayrıldı. "Bunlar arasında daha sâlih olanları seç!" emri geldi. Mûsâ aleyhisselâm yetmiş kişiyi ayırdı. Tekrar emir geldi. Yetmişten yedi kişi ayırdı. Yine emir geldi, yediden üç kişi ayırdı. Allahü teâlâ, Mûsâ'ya (a.s.):

"Bu üç kişi kullarımdan, Rablerine en çok buğz edenlerdir." "(Sâlihler) sözünü duyunca, kendilerini sâlihlerden saydılar" diye vahy geldi. Kardeşim! Bu yol öyle bir yoldur ki, tâat ediyorum iddiasında olan kimse, tâat etmeyenden daha kötüdür. Kardeşim, eskiden öyle insanlar vardı ki, başkalarının günah işlediklerini duysalar, sıtmalı gibi titrerlerdi. Senin ise kendi günâhından için yanmıyor. Eskiden bir âdet vardı; güller açınca, insânlar oyun oynarlar, eğlenirlerdi. Bu sebebtendir ki, her sene güllerin yetişme, açılma zamanı gelince, Ma'rûf-i Kerhî hazretleri üzülür; "Gül açtı, şimdi insanlar oyunla meşgûl olacaklar" derdi.

Büyüklerimiz diyorlarki, bir kimsenin kendinin emri altında olması, nefsinin emri altında olmasından iyidir. Dervişlerden biri, Cum'a günleri dışarı çıkar, kimi görse; "Mescide hangi yoldan gitmeli?" diye sorardı. Birisi ona; "Senelerdir mescide gidersin, yolu öğrenemedin mi?" dedi. "Biliyorum, ama gittiğimiz yolda mahkûm olmak, hâkim olmaktan daha iyidir" derdi.

Dinle, iyi dinle! Vehb bin Münebbih anlatır: Ka'b-ül-Ahbâr, mescidde arka saflarda durur. Ona; "Bunun altında hangi sır gizlidir?" diye sordular. Buyurdu: "Tevrat'ta okudum ki, Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden öyle insanlar vardır ki, onlardan biri başını secdeye koyunca, başını secdeden iyice kaldırıncaya kadar, Allahü teâlâ onun arkasında olanı mağfiret eder. Ben de hepsinden geride dururum, umarım ki, öyle birisinin secdesiyle benim işim görülsün." **Kıt'a:**

Nahşebî, sözlerinin arasında,
Damlaya ne için ırmak söylersin.
Herkes tufeyli olmak ister sana,
Gerçi sen de birine tufeylisin.

Büyük şeyh Abdullah İbni Hafif (kuddise sirruh) hastalanmıştı. Bir doktor geldi ve; "Ey Şeyh hastalığın nedir?" dedi. "Vücûd gidince, hastalık da gider" buyurdu.

Cihanı, karıncanın gözünden daha küçük gören Muhammed Vâsi' buyurdu: "Eğer günâhın kokusu olsaydı, hiç kimse benim yanımda oturamazdı."

Hâce Ebü'l-Hasen Harkânî buyurdu: "Yakınların yakını, bizim maksadımız olanın yanında uzak kalır. Kardeşim, suya daha yakın olan, daha çok batar, ateşe daha yakın olan, daha çok yanar."

Derler ki, birgün bir genç, zengin bir kadının kapısına geldi ve; "Ben ona âşık oldum" dedi. Bu haberi kadına ulaştırdılar. Kadın onu çağırdı ve onunla konuşmağa başladı. "Sakın bir daha bu sözü söyleme" dedi. "Edemem ki" dedi. "İkibin gümüş vereyim" dedi. "Yapamam" dedi. Onbin gümüşe kadar çıkardı. Genç, onbin gümüşü duyunca râzı oldu. Kadın bu durumu görünce, onun dilini kesmelerini emretti ve; "Bizi sevdiğini iddia edip de, bize değil malımıza râzı olanın cezası budur" dedi.

Dinle, iyi dinle! Büyüklerden biri, hiç sağına soluna bakmazdı. Birgün Kâ'be'yi tavaf ederken, birisi ona seslendi. Onun tarafına bakmak istedi. Gâibden bir ses işitti: "Bizden başkasına bakan, bizden değildir." Kardeşim, bu yolda bin sene yürüsen ve hatırından; "Bunu kabûl ederler" düşüncesi geçse, hâlâ makam arzusunda olup, hâlâ istek yolunun yolcusu olduğun anlaşılır. Ey kardeşim, eğer bu yoldan menzile kavuşmak istersen, sakın kendini arada görme! Tâat zengiliğine kavuşmuş olan büyükler, kendilerini dâima müflis olarak, düşünmüşlerdir. Her zaman müflis olanlar ise, kendilerini nasıl zengin yaparlar.

Dinle, iyi dinle! İbrâhim aleyhisselâm ateşe eriştiğinde, ateş ona selâmet oldu. Zira onun kalbi, hakikî ateşle yanmıştı. Bunun içindir ki, "Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım" makamının sahibi, ya'nî Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Benim kadar hiç kimse eziyet çekmedi. Hazret-i İbrâhim'in ateşe atılması belâ değildi. Hazret-i Zekeriyyâ'nın parça parça edilmesi sıkıntı değildi. Belâ ve sıkıntı, bizim başımıza dökülendir. Bizi, gök ve yer ehlinin önüne geçirdiler ve Âdem aleyhisselâmın zürriyetinin günahlarını, benim şefaat eteğime bağladılar"** buyurdu.

Râbi'a-i Adviyye'ye sordular ki: "Sen şeytana düşman mısın?" "Hayır", dedi. "Niçin?" dediler. "Ben dostla o kadar meşgûlüm ki, başkası hatırıma gelmiyor" buyurdu.

Büyüklerden birine; "Dünyâ neye benzer?" dediler. "Dünyâ, benzeri olmaktan daha aşağıdır" buyurdu.

Bir kimse, bir dervişe gidip; "Bir kaç gün seninle beraber olayım" dedi. "Ben olmasam kiminle olacaktın?" diye sordu. "Allahü teâlâ ile" dedi. "Benim olmadığımı kabûl et ve şu anda Allah ile ol" buyurdu.

Birgün dünyâ ehli zengin birisi, bir dervişin evinden su istedi. Ona tatsız, ılık bir su verdiler. "Bu su sıcak tatsızdır" dedi. O derviş; "Ey efendi, biz zindandayız. Zindanda olan iyi su içmez" dedi. Evet, Yahyâ bin Muâz-ı Râzî'yi (r.a.), öldükten sonra rü'yâda gördüler. "Yüksek

âlemde sana ne yaptılar?" diye sordular. Buyurdu ki: "Dünyâdan ne getirdin?" dediler. "Zindandan geliyorum; zindandan ne getirilir?" dedim.

Şiblî hazretlerini, öldükten sonra rü'yâda gördüler. "Münker ve Nekîr'in suallerinden nasıl kurtuldun?" dediler. "Siz orada olsaydınız da, benim yanımdan nasıl gittiklerini bir görseydiniz. Bana, "Rabbin kimdir?" dediler. "Rabbim öyle birisidir ki, size, bütün meleklerle birlikte babamın önünde secde etmenizi emr etti; biz o anda babamın sulbünde, bütün kardeşlerimle birlikte sizi görüyorduk" dedim. Melekler; "Biz buradan çekilip gidelim ki, biz ona suâl soruyoruz, o ise hazret-i Âdem'in bütün zürriyetinin cevâbını veriyor" dediler cevâbını verdi.

Ey insan, birgün sabahtan akşama kadar nefsinle harb et. Neler zâhir olacağını bir gör. Merd, nefsinde bir eksik görüp de onunla harb edendir.

Cüneyd-i Bağdadî hazretlerini vefâtından sonra rü'yâ'da görüp; "İşin nereye vardı?" dediler. "Âhıret işi, bizim dünyâda zannettiğimizden daha zordur" buyurdu.

---

1) Ahbâr-ul-ahyâr sh. 111

2) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 429

HİCRÎ DOKUZUNCU ASRIN ÂLİMLERİ

ABBÂDÎ MEKKÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Ebü'l-Kâsım Ahmed es-Sa'dî'dir. Lakabı Muhyiddîn'dir. Nesebi Sahâbe-i Kirâmdan Sa'd bin Ubâde'ye (r.a.) kadar dayandığı için, Abbâdî Mekkî nisbetiyle meşhûr olmuştur. 814 (m. 1411) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 880 (m. 1475) senesinde yine Mekke-i mükerremede vefât etti ve oradaki Muallâ kabristanına defn edildi.

Mekke-i mükerremede büyüdü ve orada zamânının ileri gelen âlimlerinden fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl ve edebî ilimleri tahsil etti. Fakîh Alâüddîn el-Hayyât'ın hizmetinde bulunup, ondan Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrendi. İmâm-ı Nevevî'nin "Erbâ'în"ini, İbn-i Hâcib'in "Erbâîn"ini, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini ve "Telhis"i okudu. Takıyyüddîn el-Fâsî'den ve Ebü'l-Hasen bin Selâme'den hadîs-i şerîf dinledi. Dinlediği hadîs-i şerîfleri birçok zâtlara arz etti. Bu sebeple İbn-ül-Küyek, Abdülkâdir Ermevi, Bedrüddîn Demâînî, ona hadîsle ilgili icâzet verdiler. Bir ara hadîs ilmini tahsil için Mısır'a, Kâhire'ye gitti. Sonra tekrar Mekke'ye dönüp, birkaç defa Medîne-i münevvereyi ziyâret etti. Ba'zı ziyâretlerinde orada mücavir olarak kaldı. Bu sırada İbn-i Cezerî, İbn-i Selâme el-Fâsî ve Muhammed bin Ali en-Nüveyrî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ebü'l-Feth-i Merâgî'den Kütüb-i sitte, Muvatta', Şifâ ve Elfiyet-ül-hadîs'i ayrıca Irâkî'den Elfiyet-ül-hadîs ve es-Sîret adlı eserleri okudu. Mekke-i mükerremede mücavir bulunduğu sırada, Ebû Şa'r-il-Hanbelî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ebû Amr'dan ve İbn-i Cezerî'nin talebesi İbn-i Kesir Ali Muhammed bin Ebû Yezîd el-Kiylânî'den kırâat ilmini tahsil etti. Muhammed bin Mûsâ bin Aid el-Vanuî, Şeyh Ribât-ül-Muvâffık, Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Lüccâî el-Fâsî, İbrâhim et-Terîkî Tûnusî, Şîhâbüddîn Ahmed el-Magribî, Bisâti gibi âlimlerden fıkıh ilmini, Emîn-ül-Aksarâyî, Bisâti ve Terikî'den usûl-i fıkıh ilmini tahsil etti. Yukarıda sayılan zâtlar, Abbâdî Mekkî hazretlerine fıkıh öğretme ve fetvâ verme husûsunda icâzet verdiler. Takıyyüddîn el-Fâsî'nin fıkıh derslerini dinledi. Hocası onunla özel olarak ilgilenir ve onunla ilmî mütâlâalarda bulunurdu. Abbâdî Mekkî, Arab dili ve edebiyatını; el-Lüccâî, Ebü'l-Bekâ, Ebü'l-Hamîd ve Bisâti gibi âlimlerden öğrendi ve

icâzet aldı. Ferâizle ilgili Zâhiret-ür-Râid adlı kasideyi, nahiv ilminde Elfiye adlı eser ile birlikte Abdullah bin Abdürrahmân bin Mes'ûd el-Mısrî'den okudu. Mantık ilmini Şeyh-ül-Bâsitiyye Seyyid Alâüddîn'den öğrendi.

Abbâdî Mekkî çok güzel yazı yazardı. Fetvâ vermek, fıkıh, tefsîr ve Arabî ilimleri öğretmek üzere Mekke-i mükerremede kaldı. Bir müddet Mekke'de Mâlikî kadılığı yaptı. Sonra kadılıktan ayrılarak, Bencâlîye Medresesi'nde babasının yerine, hocası el-Fâsî hayatta iken ders okuttu. Harem Nâzırı Südün el-Muhammedî'nin inâyetiyle, Ebû Abdullah en-Nüveyrî'nin vefâtından sonra, tekrar Mekke'de Mâlikî kadılığına ta'yin edildi. Kâdılık vazîfesini iffetle, adâletle ve iyilikle yürüttü. Birkaç defa bu görevden ayrılıp tekrar görevlendirildi. Çok zarurî ve muhtaç olduğundan dolayı, Harem Nâzırı Südün el-Muhammedî, ona Mekke'de büyük bir ev yaptırdı. Bu arada gözleri a'mâ oldu, sevdiği oğlunu kaybetti. Bu belâlara sabretti. Daha sonra tekrar gözleri açılınca, kadılığa ta'yin edildi. Vefât edinceye kadar kadılığa devam etti.

O, ders vermek ve ilminden istifâde edilmek için beldesinde seçilmiş bir zât idi. Mekke'nin ileri gelenleri ondan ilim öğrendiler, sohbetlerinde bulunup istifâde ettiler. Derslerinin faydalı olması sebebi ile uzaktan ve yakından onu dinlemek üzere çok kimse gelirdi. Zamanında ilmi yönden onun denginde kimse yoktu.

Abbâdî Mekkî, tefsîr ilminde gizlilikleri keşf edebilen, hadîs ilminde rivâyet ve zabt yönüyle müracaat noktası olan, fıkıhta son derece derin ilim sahibi, nahiv ilminde unutulanları ortaya çıkarıp, bilinenlerin en mübhem olanlarını çözen bir zât idi. Sibeveyh onu görseydi, onun ilmî üstünlüğünü kabûl ederdi. Münâzara ilminde deryadır dense yeridir. Onun sohbetleri çok tatlı, çiçek açtığı zamandaki bahçe gibi güzel idi. Daha başka güzelliklerini ve üstünlüklerini saymak mümkün değildi. O, ilimde bir derya, rüşd ve hidâyette bir yıldız gibiydi. Tatlı sözlü, hoşsohbet, bildiklerini insanlara nesir ve nazım sûretiyle en fasih ifâdelerle ve pürüzsüz bir lisanla anlatırdı. Onun sohbetinde bulunmaktan kimse sıkılmazdı. Çok ibâdet eder, namaz kılar ve Kur'ân-ı kerîm okurdu. Tevâzu sahibi olup çok merhametliydi.

Onun hakkında Abdürrahmân es-Sehâvî şöyle demektedir. "Onunla Mekke-i mükerremede mücavir olduğum sırada karşılaştım. Ondan çok şey öğrendim. O, zamanının ilim ve fesahat yönüyle en seçilmişi idi. Tevâzu, vekar, edeb, diyanet ve ibâdet yönüyle eşsizdi. Onun sohbet meclislerinde faziletli kimseler bulunur, sohbetlerine çok kimse katılırdı. O, dünyâya önem vermezdi. Mürüvvet sahibi idi. Kâdılık yaptığı sırada da insanlara çok iyi davranırdı."

Burhânüddîn el-Bakâî de onun hakkında; "O, gücü yettiğince her ilimde yeni bir çığır açardı. Çok güzel yazı yazardı. O, ince bir zekâya sahip, ağırbaşlılığı ile birlikte, geniş bir görüş ufkuna sahipti. Çok akıllı ve hoşsohbet idi. Münâzarada ve ilmî sohbetlerde karşısındakini kırmadan ikna ederdi. Harem-i şerîfde ders okuttu. Ondan çok insanlar faydalandı. Şimdi o hayırla yâd edilmektedir" demektedir.

Abbâdî Mekkî'nin yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hidâyet-üs-Sebil fî şerh-it-teshîl fin-nahv, 2-Hâşiyetü alet-Tavzîh şerh-ut-Tenkîh fî usûl-il-fıkh, 3-Evdah-ül-Mesâlik fî haşiyeti alâ şerh-il-Elfiyeti İbn-i Mâlik, 4-Şerhu Hutbeti Halîl, 5-Şerhu Kavâid-ül-Arab li İbn-i Hişâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 297

2) Ed-Dav-ül-lâmî' cild-1, sh. 283-285

3) Şez'erât-üz-zeheb cild-7, sh. 329

4) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 104

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 185-186

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 31-309

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 597

ABDULLAH BİN EBÎ BEKR EL-AYDERÛS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Ebî Bekr bin Abdürrahmân es-Sekâfî el-Ayderûs olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 811 (m. 1409) senesi Zilhicce ayının başlarında doğdu. 865 (m. 1461) senesi Ramazân-ı şerîfin onikisinde vefât etti. Yemen'in Terim şehrindeki Zenbil kabristanına defnedildi. Abdullah el-Ayderûs; zühd, vera' ve takvâ sahibi bir zât idi. Kerâmetleri ve menkıbeleri çoktur.

Şöyle anlatılır: "Abdullah el-Ayderûs'un hanımının ismi Âişe idi. Ömer isminde bir zâtın kızı idi. Birgün Abdullah el-Ayderûs'un hanımı çok ağır hasta oldu. Akrabalarından bir hanım onun odasına girdi. Âişe hanımın sanki nefes alması durmuştu. Kadın iyice anlamak için, Âişe hanımı sağa sola çevirdi. Hiç ses alamadı. Sonra gidip Abdullah el-Ayderûs'a haber verdiler. O da hanımının bulunduğu odaya girdi ve hanımına üç defa ismi ile seslendi, üçüncü defa seslendiğinde, Allahü teâlânın izni ile hanımı ona cevap verdi ve hemen hastalıktan şifâ bulmuş olarak kalktı."

Şöyle nakledilir: "Birgün bir kadın Abdullah el-Ayderûs hazretlerinin hurma bahçesinin önünden geçiyordu. Bahçede bulunan hurmalardan almak istedi. Kadının yanında bir de çocuğu vardı. Kadın çocuğunu bir kenara bırakıp, ağaca çıktı ve bir miktar hurma tapladı. Aşağı indiğinde, Allahü teâlâ, ona oğlunu ölmüş gibi gösterdi. Kadın çocuğunu bu durumda görünce, ağlamaya başladı. Oradan gecenler, "Bu hurma bahçesi Abdullah el-Ayderûs' undur" dediler. Kadın derhâl tövbe edip, hurmaları bahçeye bıraktı. Çocuğunun yanına geri döndü. Çocuğunun tekrar eski hâline dönmüş olduğunu gördü."

Anlatılır ki: "Abdullah el-Ayderûs'un zamanındaki sultânın bir kız kardeşi vardı. Bu hanımın çok miktarda mücevheri bulunuyordu. Birgün bu mücevherler çalındı. Bunun üzerine sultan çok kızdı ve; "Mücevherleri kim aldı ise, onu öldüreceğim" dedi. Abdullah el-Ayderûs bu durumu haber alınca, hemen sultânın yanına gitti ve ona bir süre nasihat etti. Sonra ona; "Yâ Sultân! Sen hiçbir kimseye zarar verme. Mücevherler bulunur" dedi. Bu söz üzerine sultân rahatladı ve ferahladı. Gece olunca, Abdullah el-Ayderûs yanına bir talebesini alarak, sarayda çalışan bir görevlinin evine gitti. Onda bulunan bütün mücevherleri istedi. O kişi, evinde bulunan mücevherleri, Abdullah el-Ayderûs'un heybetinden korkarak verdi. Abdullah el-Ayderûs oradan ayrılıp, Şeyh Ömer mescidinin yanına geldi. Yanındaki talebesini saraya gönderip, sultânın kız kardeşini çağırttı. O gelince, ona mücevherlerinin nasıl olduğunu sordu. O da, hepsini bir bir ta'rîf etti. O kişiden aldığı mücevherler arasında bulunan ve ta'rîf edilen vasıflara uyan mücevherleri sultânın kız kardeşine geri verdi. Geri kalan mücevherleri de, tekrar sahibine götürüp teslim etti."

Allahü teâlâ, birçok hastaya, Abdullah el-Ayderûs hazretlerinin duâsı ile şifâ ihsân etmiştir. Şöyle anlatılır: "Ali bin Ömer Meşus isimli sâlih bir zât vardı. Bu zât, birgün hanımına bedduâ etti ve hanımı bir hastalığa yakalandı. Hanım hastalıktan bîtab düştü. Bunun üzerine pişman olan ve üzülen o zât, hemen Ebû Muhammed el-Ayderûs'un yanına gitti ve durumu ona anlattı. Ebû

Muhammed el-Ayderûs, o zâtı bir daha bedduâ etmekten men etti ve; "Sen şimdi hanımının yanına git" dedi. O zât hanımının yanına gittiğinde, onun, hiçbir şey olmamış gibi sapasağlam olduğunu gördü. Hanımına; "Sen nasıl oldu da böyle iyileştin?" diye sordu. Hanımı: "Sen gittikten bir süre sonra uyumuşum. Rü'yâmda Şeyh Abdullah yanıma geldi ve benim üzerime Maşâallah okudu. Sonra da bana; "Kalk" dedi. Uyandığımda, ben de kalktım ve Allahü teâlânın izniyle yürüdüm" diye durumu anlattı."

Şöyle anlatılır: Ebû Muhammed el-Ayderûs zamanında bir kadın vardı. Bu kadının burnu kırılmıştı. Kadın hangi tabibe gitti ise; "Çâresi yok" dediler. Bunun üzerine kadın, burnunun düzelmesi için Ebû Muhammed el-Ayderûs'u vesile ederek, Allahü teâlâya duâ etti. O anda Şeyh Abdullah, kadının yanına geldi ve kırılmış burnunun parçalarını birleştirdi, eli ile mesh etti. Allahü teâlânın izni ile kadının burnu iyileşti ve eskisinden daha güzel oldu.

Yine şöyle anlatılır: "Abdürrahmân Hâtib isimli bir zâtın, sağ elinde bir yara oldu ve kısa zamanda o yara yayılarak eli şişti. Bu durum karşısında çok korktu ve ne yaptı ise yaranın çâresini bulamadı. Kime gitti ise, yarası daha fazlalaştı. Sonunda o zât Ebû Muhammed el-Ayderûs hazretlerinin yanına geldi. Durumunu ona arz etti. Şeyh Ebû Muhammed, onun yarasına baktı. Sonra eliyle şişkin olan yaranın üzerini meshetti. Gerekli ilaçları sürdü. Orası derhâl iyileşti ve yaradan hiçbir eser kalmadı."

Şöyle nakledilir: "Ebû Muhammed el-Ayderûs zamanında, bulunduğu beldenin ileri gelenlerinden bir kişinin, bir kız çocuğu vardı. O kişi kız çocuğunu çok severdi. Birgün kızın gözü ağrımaya başladı. Sonunda kızın gözü kapandı. O kişi, kızını alarak, hemen Şehy Ebû Muhammed'in yanına götürdü. Kızının gözünün iyi olması için ondan duâ istedi. Şeyh Ebû Muhammed, kızın gözünün şifâya kavuşması için Allahü teâlâya duâ etti. Sonra eli ile gözün üzerine meshetti. Allahü teâlânın izni ile o kızın gözleri iyileşti."

Süleymân bin Ahmed-i Bâhnâk şöyle anlatır: "Ben bir zaman küffâr beldesinde bulunuyordum. O sırada çok hastalandım. Benim yanımda Şeyh Abdullah el-Ayderûs'un bir elbisesi vardı. Ben onu giydim ve Abdullah-i Ayderûs'u vesile ederek Allahü teâlâdan şifâ ihsân etmesini istedim. Sonra yatıp uyudum. Rü'yâmda gördüm ki: Ben bir katıra binmişim ve benim peşimde de bir grup çocuk vardı. Çocuklar; "Yâ Hannân, yâ Mennân âfi Süleymân (Yâ Hannân, yâ Mennân Süleymâna şifâ ver)" diyorlardı. Ben sabah kalktığım zaman, hastalığımdan hiç eser kalmadığını gördüm."

Fakih Îsâ bin Muhammed Bâis şöyle anlatır: "Ben uzak bir beldede idim. Abdullah el-Ayderûs'u açıkça bulunduğum yerde görmeyi temenni etmiştim. Mescide gittim. Orada iken bir dilenci gelip benden birşey istedi. Ben ona birşey vermedim. Oradan ayrılıp başka bir yere gittim. O dilenci de benim arkamdan geldi. Sonra yine yanıma yaklaşarak benden birşeyler istedi. Ben ona birşey vermedim. Bunun üzerine o dilenci yanımdan ayrıldı. Bir müddet sonra ben, Abdullah el-Ayderûs'un bulunduğu yere döndüm. Şeyh Abdullah'ın yanına giderek ona; "Ben sizi gittiğim yerde alenen görmeyi temenni ettim. Lâkin bu isteğim hâsıl olmadı" dedim. Bunun üzerine Ebû Muhammed el-Ayderûs bana; "Sana aleni görünmem sana hâsıl oldu. Falan gün duhâ vaktinde sen falan mescidde idin. Senin yanına bir dilenci geldi. Senden birşeyler istedi. sen ona birşey vermedin. Sonra kalkıp bir yere gittin. O da seni ta'kib etti ve yine senden bir şeyler istedi. Sen yine ona birşey vermedin, işte o dilenci ben idim. Ben, senin yanına o kılıkla gelmiştim" dedi. Ben de; "Efendim! Sizin dedikleriniz doğrudur. Fakat o dilenci size fazla

benzemiyordu" dedim. Şeyh Abdullah da; "Eğer ben bu hâlimle senin yanına gelse idim. Sen beni tanır ve insanlara haber verirdin" buyurdu.

Abdullah el-Ayderûs'un diğer kerâmetleri, "Fethullah el-Kuddûs fî menâkıbi Abdullah el-Ayderûs" adlı eserde anlatılmaktadır.

Abdullah el-Ayderûs'un yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Kibrît-ül-ahmer, 2-Şerhü kasîdet-is-Saîd, 3-Menâkıb-i Şeyhihi Sâib bin Ali.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 123

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 38

ABDULLAH BİN HALÎL EL-KALE'Î

Kelâm, fıkıh ve usûl âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Halîl bin Ferec bin Sa'îd olup, nisbeti Makdisî veya Dımeşki'dir. Şafiî mezhebinde olup, Kale'î diye bilinmektedir. 760 (m. 1359) senesinde Dımeşk kalesinde doğdu. 833 (m. 1430) senesinde Dımeşk'da öldü. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi.

Babasının yanında ve terbiyesinde büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra diğer dînî ilimleri öğrenmekle meşgûl oldu. İbn-i Şerîşi, İbn-i Câbî ve bunlardan başka âlimlerden ilim tahsil etti. Yine Mısır'a gidip oranın büyük âlimlerinden de ilim öğrendi. Arabî dil bilgilerinde, hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Çok hadîs-i şerîfi ezbere bilirdi. Aynı zamanda, kelâm ilminde de çok büyük âlim idi. Şam'daki el-Akîbet-ül-kebîre isimli zaviyesinde ders verirdi. İlmî eserleri çok güzel açıklardı. Bu sebeble haftada iki gün derslerine çok kalabalık topluluk katılırdı. Uzun bir müddet Mekke'de ikâmet etti. Burada iken ba'zı kitaplar yazdı. Sonra Şam'a geldi. Ölünceye kadar burada yaşadı.

Burhan el-Bikâî der ki: "Hocamız âlim-i Rabbanî, kalb ile ilgili batın ilimlerinde ve kelâm ilminde çok büyük âlim idi. Fıkıh, nahiv ve başka ilimleri de iyi bilirdi. Çok zekî ve kuvvetli Hâfıza sahibi idi. Va'zlarında çok güzel ve te'sîrli konuşurdu." El-Bikâî yetiştirdiği büyük âlimlerdendir.

Kıymetli birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Menâru Sübül-il-Hüdâ ve Aktdetü ehl-it-Tükâ, 2- Tuhfet-ül-mütehecid ve Gunyet-ül-müteabbid.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6 sh. 53

2) Ed-Dav-ül-lâmi cild-5 sh. 18

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7 sh. 203

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1827

ABDULLAH-İ İLÂHÎ

Evliyânın meşhûrlarından. Molla ilâhî, Şeyh-i İlâhî lakablarıyla da tanınmış olup, o zamanki adıyla Germiyan vilâyetinin (Kütahya) Simâv nahiyesine bağlı bir köyde doğdu. Doğum târihi kaynaklarda kaydedilmemiştir. 893 (m. 1487) senesinde Vardar Yenicesi'nde vefât etti. Kabri orada olup, ziyâret edilmektedir. Abdullah-ı ilâhi, ilim tahsiline başlayıp, bir müddet İstanbul'da Zeyrek Medresesi'nde kaldı, ilim öğrendikten sonra, zamanın en meşhûr âlimlerinden olan Alâeddîn Tûsî ile birlikte İran'a gitti. Kirman'da bir müddet daha ilim öğrendi. Sonra zâhirî ilimleri bırakıp, tasavvuf ilmini öğrenerek bâtınî ilimlerde yükselmeyi arzu etti. Kitaplarını

yakmak istedi. Yakmakda tereddüt edip, suya atmayı düşündü. Bu kararını, görüştüğü tasavvuf ehli bir zâta söyledi; O zât, kitapları arasından evliyânın büyüklerinin risalelerini içinde toplayan bir kitabı ayırdı. "Bu kitap sana fâideli olur, bu yanında kalsın. Diğer kitaplarını satıp parasını fakirlere sadaka olarak dağıt" dedi.

Bundan sonra Semerkand'a ve Buhârâ'ya gitti. Orada zamanın mürşidi kâmili olan, büyük evliyâ Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine talebe olup, sohbetinde bulundu. Ondan feyz alıp, tasavvufda yetişti. Sonra bu hocasının işâreti ile Behâeddîn Buhârî Şah-ı Nakşibend hazretlerinin kabrini ziyârete gitti. Bir müddet orada kalıp, ziyârette bulundu. Böylece Behâeddîn Buhârî hazretlerinin rûhâniyetinden de feyz alıp, yetişti. Öyle ki, Behâeddîn Buhârî hazretleri, kabrinden çıkıp ona gözükürdü. Abdullah-i İlâhi de hâlini ve rü'yâlarını anlatır, ta'birini dinlerdi. Bir müddet Behâeddîn Buhârî hazretlerinin kabri yanında kaldıktan sonra, tekrar Semerkand'a döndü. Hocası Ubeydüllah-i Ahrâr'ın sohbetlerine bir müddet daha devam etti. Böylece tasavvufda yetişip, yüksek derecelere ulaştı. Sonra hocası Ubeydüllah-i Ahrâr'ın işâreti ve icâzet (diploma) verip görevlendirmesi üzerine Anadolu'ya döndü. Memleketi Simâv'a yerleşti.

Abdullah-i İlâhi hazretleri, bir müslümanın İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri ve yolları öğreten bir ilim olan tasavvuf ilminde yetişmiş bir büyük âlim olarak Anadolu'ya döndü. İnsanın olgunlaşmasını, imânın vicdânîleşmesini sağlayan tasavvufda bir yol olan Nakşibendî tarikatını Anadolu'da yayan âlimlerin en başta gelenlerindendir. Önce memleketi Simâv'da tanınıp çok sevildi. Etrâfında pekçok talebe ve âlim toplandı. Sohbetinde bulunup ondan feyz aldılar. Kısa zamanda şöhreti etrâfa yayılıp, İstanbul'a kadar ulaştı. İstanbul'da bulunan âlimler ve ileri gelen zâtlar, onun İstanbul'a gelmesini çok arzu edip, defalarca da'vet ettiler. Osmanlı veziri ve kadıasker Manisalı Çelebi, hediyeler ve haberciler göndererek, İstanbul'a teşrîf etmesi için çok iltifât gösterdi Bu da'vetleri aldıktan epey bir müddet sonra, memleketinde bir karışıklığın çıkmış olması sebebiyle İstanbul'a gitti. O İstanbul'a geldiğinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân vefât etmiş bulunuyordu, İstanbul'a gelince, vezir Manisavîzâde Muhyiddîn Mehmed Efendi, kendisi ve talebeleri için yer tahsis etti. Fakat bunu kabûl etmeyip, Zeyrek Câmii'nin boş ve viran hâle gelmiş medresesine yerleşti. Âlimler ve diğer insanlar sohbetine koştular. Ondan feyz aldılar. Kısa zamanda herkesin müracaat kaynağı oldu. Devlet erkânından ve halkdan pekçok kimse sohbetine geliyor ve müşkillerinin halli için ona müracaat ediyordu. Bu öyle bir hâl almıştı ki, kalabalıktan, artık yakın dostları ve talebeleri ile ilgilenmeye fırsat bulamıyordu. Bir müddet Zeyrek Câmii Medresesi'nde kalıp ilim ve feyz saçtıktan sonra, Avanos Bey'in oğlu Ahmed Bey, sevgi ve hürmet ile bağlılık gösterip, onu Rumeli'de Vardar Yenicesi'ne götürmek istediğini arzetti. Abdullah-i İlâhi bu da'veti kabûl edip, Vardar Yenicesi'ne gitti, İstanbul'da yerine, Seyyid Ahmed Buhârî'yi vekîl bıraktı. Kendisi Vardar Yenicesi'nde ikâmet edip, insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl oldu. Kıymetli eserlerini de orada yazdı ve orada vefât etti. Kabri oradadır. Onun bereketiyle o şehir îmâr edildi. Câmiler, hanlar, ziyâretgâhlar yapıldı. Kabrini ziyârete gidenler, ondan feyz alıp istifâde ederek dönerler. **Eserleri:** 1-Vâridât-ı Kübrâ şerhi, 2- Miftâh-ül-gayb şerhi, 3- Zâd-ül-müştâkîn, 4- Necât-ül-ervah min denîs-il-eşbân, 5-Esrârnâme, 6- Meslek-ut-tâlibîn, 7- Manzûme-i mi'râciyye, 8- Füsûl-ül-vüsûl gibi eserleri vardır.

Sohbet ve meclislerinde tam huzûr üzere olurdu. Sohbetinde bulunan birisinin bir derdi, sıkıntısı yahut kalbinde zararlı düşünceleri olsa, gidermek için yüzünü ona döner, o düşünceleri engelliyecek sözler söylerdi. Böylece bu hâlden kurtarırdı. Sohbetine devam edenler, uzun zaman çalışarak elde edilebilen derecelere kısa zamanda ulaşırlardı. Alçak gönüllü idi. Hulk-ı

azîm, ya'nî güzel ahlâk sahibi olup; küçük, büyük, fakir, zengin, yanına kim gelse ayağa kalkardı.

Sohbetine gelenler, daha arzularını söylemeden cevaplarını alırlar, isteklerine kavuşurlardı. Gelenler ondan feyz alıp, değişmiş olarak, bambaşka bir hâlde dönerlerdi. Zamanında İstanbul'da bulunan ve evliyânın büyüklerinden olan Şeyh Ebü'l-Vefâ hazretleri ile beraber bulunup sohbet ederlerdi.

Sevenlerinden Uzun Muslihuddîn anlatır: "Diğer talebelerle birlikte Abdullah-i İlâhî'nin huzûrunda idik. Zeyrek Câmii'nde bulunuyorduk. Huzûrunda, Celâlüddîn Rûmî hazretlerinin oğullarından Şeyh Âbid Çelebi de vardı. Kâdı idi. Kâdılığı bırakıp, Şeyhin hizmetine devama koyuldu. Şeyh bir sözle onu sevindirdi. Yan tarafa bakıp güldü. Ben bu hâle hayret ettim. Âbid Çelebi'ye sordum. Şöyle cevap verdi: "Şeyh bana; "Câminin İmâmı Bedrüddîn Halîfe'ye bak" buyurdu. İmâm, Halvetî tarîkatinden sâlih bir kimse idi. Baktım. Râhib kıyâfetinde gördüm. Bunun için tebessüm ettim." Bu söz, benim ızdırâbımı arttırdı. Kendi kendime; "Bu İmâm, tarikat ehli sâlih bir kimse olduğu hâlde, hocam bunun hâlini nasıl böyle keşfetti ve bu sözü nasıl Âbid Çelebi'ye tahsis etti. Hâlbuki bu, onun âdetlerinden değil idi" dedim. Bu düşünce içimi rahatsız etti. Nihâyet hocamın huzûrunda konuştum. O da şöyle buyurdu: "Bu, onun bizi inkâr etmesinin görünüşüdür. Âbid Çelebi'ye söylememe gelince: insanların meşrebleri ayrı ayrıdır. Meselâ avvâmın çocukları dayaktan, büyüklerin çocukları lütüftan anlarlar. Ona iltifât etmesem, beni ve bu büyüklerin yolunu bırakır."

Âbid Çelebi anlatır: "Abdullah-i İlâhî'nin huzûrunda bir müddet kalıp, sohbetlerine devam ettim. Kalbim açılmadı. Şeyh Muhyiddîn İskilibî'ye gitmeğe karar verdim. Birgün câmide namaz kılıyordum. Aklımda hep bu düşünce var idi. Hocam da yukarıda namaz kılıyordu. Namazdan sonra bana dönüp: "Seni, namaz kılarken Muhyiddîn İskilibî'nin şeklinde gördüm" buyurdu. Özür diledim. Elini öptüm ve hizmetini ni'met bilip ayrılmadım. Gün geçtikçe gönlüm aydınlandı. Ard arda gelen feyzlerine kavuştum."

Birgün ona bağlı olanlardan ihtiyâr bir kadın huzûruna geldi. Gönlü incinmiş ve muzdarib bir hâlde idi. Hâlini arzedip: "Bu gece rü'yâmda kendimi kurbağa olmuş bir hâlde gördüm" dedi. "Hayrola, korkacak birşey yok" deyip, âdeti üzerine kendi haliyle meşgûl oldu. Ama bu ihtiyâr hanımın ızdırâbı geçmemişti, karşıda oturuyordu. Biraz sonra Abdullah-i İlâhi başını kaldırıp: "Anacığım! Sen dervişleri evine da'vet etmeyi düşünmüşsün. Sonra da vaz geçmişsin. Bu rü'yâ ona alâmettir. Git huzûrla işine bak, üzülme!" buyurdu. İhtiyâr kadın: "Gerçekten öyle oldu efendim! önce da'vet etmeyi düşündüm. Fakat evimin dar olması sebebiyle vazgeçtim" dedi. Talebelerinden Muslihuddîn Halîfe şöyle demiştir: Abdullah-i İlâhî'nin bunu nasıl bildiğine şaştım. Kurbağa görmek ile da'vet arasında hiç bir münâsebet ve alâka görünmüyor dedim. Bir ara başbaşa kalınca, izahını sordum. Buyurdu ki: "Büyükler, rü'yâ ta'biri hakkında eserler yazmışlardır. Bu husûsta kaideler ve usûller koymuşlardır. Herşeyi belirli vasıflarıyla ta'bir ederler. Doğrudur, gerçektir. Fakat dervişe yakışan şudur ki; ona bir rü'yâ sorulursa, anlatanı dinler. Allahü teâlâya yalvarır ve eğer keşif yoluyla birşey bildirilirse onu îzâh eder. Biz de bu hâlde otururken, o ihtiyâr hanım gelip rü'yâsını anlatarak ta'birini isteyince, kelimelerin ma'nası keşfolundu. Nitekim Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, Fütûhât-ı mekkiyye adlı eserinde şöyle yazmıştır. Kurbağaya Arabcada "Dıfdag" denir. "Ehf ziyâfet ver, "dağ" da terk eyle ma'nâsınadır. Böylece îzâh ettim."

Abdullah-i İlâhî'nin sohbetleri çok te'sîrli ve fâideli olurdu. Sohbetlerinde ve diğer zamanlarda herkesin gönlünü almaya çok dikkat gösterirdi. Sohbette bulunanlardan birinin bir sıkıntısı, bir müşkili olsa onun halini keşfederdi. Müşkili olan kimseye döner, sıkıntısını giderirdi. Sohbetiyle tereddütleri ortadan kaldırırdı. Yine birgün sohbet ederken, söz çalışmak ve gayretten açılmıştı ve; "İnsan çalışıp, gayret göstermedikçe olgunlaşamaz ve bir mertebeye ulaşamaz" buyurmuştu. Bu sırada sohbetinde bulunan bir âlim, bu sözleri işitince, kendi kendine bu sözü kabûllenmeyip, at hırsızı kıssası diye bilinen bir hâdiseyi hatırladı. Peki onun hâli nasıl oldu diye düşündü. Abdullah-i İlâhî, o âlimin kalbinden geçen düşünceleri kerâmetiyle anlayıp, o ânda ona doğru dönüp şöyle dedi: "Söylediğim söze, at hırsızlığı yapan kimsenin hâli ile karşı çıkmak hâtıra geldi değil mi? Fakat ona da cevap vardır" dedi. Sonra sohbetinde bulunanlara dönüp; "Hiç o hâdiseyi işitenıniz var mıdır?" diye sordu. Sohbette bulunanlar, "duymadık" diyerek dinlemeye başladılar. O hâdiseyi Abdullah-i İlâhî şöyle anlattı: "Parasız kalan bir hırsız, geceleri at çalıp satardı, ömrünü böyle heba ederdi. Bir defasında da, bulunduğu şehrin en büyük âlimi ve evliyâsı olan bir zâtın atını çalmak üzere ahırına girmişti. Tam atı çözüp götüreceği sırada, ahırın duvarlarından biri yarılıp, oradan içeriye bir nûr yayılmıştı. Bu nûr içinde, iki nûr yüzlü zât gözükmüş, hırsız bu hâli görünce, kendini hemen at gübrelerinin arasına atıp gizlenmiş. Korku ve telaş içinde boğazına kadar gübre içine gömülmüş. Bu sırada ahırın diğer bir duvarı daha yarılıp, daha parlak bir nûr gözükmüş. Bu nûr arasından da, o zamanın kutbu ve büyük bir evliyâsı olan ev sahibi (atların sahibi) çıkmıştır. Önce gözüken iki zât onu görünce, hürmet göstererek selâm vermişler. Atların sahibi olan zât, o iki kişiye niçin geldiklerini sorunca; "Falan evliyâ arkadaşımız vefât etti. Onun yerine kimi ta'yin edeceğiz? Size arzetmek istedik" dediler. Atların sahibi olan zât; "Onun yerine, at hırsızlığı yapan kişiyi ta'yin ettik" dedi. Soran iki zât da, evliyâ olup, ricâl-ül-gayb denilen velîlerden idiler. O at hırsızlığı yapmaya gelen kimsenin, at gübreleri arasına gömülüp saklandığını biliyorlardı. Hemen yanına varıp, onu gübreler arasından çıkardılar, gönlünü alıp, tebrik edip, kucakladılar. Atların sahibi ve zamanın kutbu evliyâ zâtın da yanına gelip, elini öptüler. Sonra hep birlikte vefât eden arkadaşları evliyâ zâtın cenâzesini kaldırmaya gidip, cenâze namazını kıldılar ve defnettiler."

Abdullah-i İlâhî, sohbetinde bulunanlara bunu anlatnkdan sonra şöyle dedi: "Şimdi at hırsızlığı yapmaya giden kimse, nasıl bir çalışma yaptı da ricâl-ül-gayb denilen evliyâdan Üçler yoluna girip, onlardan oldu diye bir suâl hâtıra gelmesin. Çünkü o zavallının, o zâtlar yanına girdiklerinde, şaşkınlığından ve mahcubiyetinden gübreler arasına saklanıp, ne kadar zorluk ve ne kadar şiddetli pişmanlık duyduğu bellidir. Kurtuluş yolu kalmadığını kesinlikle anlayınca, at çalmak üzere harama yönelişinden dolayı bütün kalbiyle pişman olup, o zamana kadar yaptığı işlere öyle bir tövbe etti ki, işlediği kötü işlerden gönlü temizleniverdi. Allahü teâlâya yönelip riyâzet çeken kimseler, onun o ânda yaptığı tövbeyi nice seneler yapamaz." Sohbetin başında kalbinde ba'zı i'tirâzlar bulunan o âlim kimse, Abdullah-i İlâhî hazretlerinin bu güzel izahını ve tatlı sözlerini dinleyince, içindeki şüphe ve yanlış düşünceler temizlendi. Abdullah-i İlâhî'nin elini öpüp, özür diledi ve sevenlerinden oldu.

---

1) Nefehâtat-ül-üns sh. 460

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Mecdî Efendi) sh. 262

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1079

4) Osmanlı müellifleri cild-1, sh. 91

5) Menâkıb-i Molla ilâhi varak 218b-220a

6) Fevâid-ül-Behiyye sh. 145

7) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 358

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 470

9) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 36

10) Bedâyi-ül-vekâyi sh. 410

11) A History of Ottoman Poetry cild-2, sh. 373

12) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 143

13) Keşf-üz-zünûn sh. 379, 947, 1928, 1995

ABDULLAH-İ TERCÜMÂN

İspanyol papazı iken, Tunus'a gelerek müslüman olan bir zât. Akdeniz'de bulunan Balear adalarının büyüğü olan Mayorka adasında, bir ailenin tek çocuğu idi. Asıl ismi, Anselmo Turmedo idi. Nebuniye şehrinde, en meşhûr papaz olan Nikola Nertil'in yanında yetişti. İncîl'i ezberledi. Bu papazın yol göstermesi ile Tunus'a gitti ve orada müslüman oldu. Arabcayı ve İslâm ilimlerini iyice öğrendi. Hıristiyanlığın iç yüzünü, nasıl bozulduğunu gösteren "Tuhfet-ül-erîb" adında bir kitap yazdı. Bu kitabını, 823 (m. 1420) senesinde tamamladı. 1290 (m. 1873) senesinde Londra'da, el-Münkız kitabı ile birlikte 1402 (m. 1981) senesinde İhlâs Vakfı tarafından İstanbul'da bastırıldı. Bu kitabı Hacı Zihni Efendi Türkçeye çevirdi. Oğlu Abdülhalîm, bu kitabı Arabca olarak kısalttı. Türkçesi, Osmanlılar zamanında İstanbul'da basıldığı gibi, latin harfleri ile 1385 (m. 1965) senesinde tekrar bastırılmıştır. Yazması, Berlin Kütüphânesi'ndedir.

Abdullah-i Tercümân'ın doğum târihi ve vefât târihi kaynaklarda yoktur. Fakat dokuzuncu asırda yaşadığı bilinmektedir. Hıristiyanlığa Reddiye olarak yazdığı "Tuhfet-ül-erîb" kitabında, hayatını şöyle anlatır: "Babam beni, altı yaşına girdiğimde, bir papaz öğretmene teslim etti. Bu papazdan İncîl-i okudum. İki senede, yarısından fazlasını ezberledim, iki sene, İncîl'in lügatları ve mantık ilmi üzerine çalıştım. Sonra Hıristiyanlarca ilim merkezi sayılan "Larde" şehrine gittim. Papazlardan ilim öğrenmek isteyenler burada toplanırdı. Burada altı sene kadar tıb ve astronomi ilmi öğrendim. Dört sene kadar da İncîl'i ve lügatlarını okudum. Daha sonra "Nebûniye" şehrine gittim. Orada zamanın en seçkin papazı olan Nikola Mertil'den ders okudum. Bu papaza hükümdârlar bile müracaat eder ve hediyeler gönderirlerdi. Bu papazdan hıristiyanlık dininin usûl ve hükümlerini okudum. Dâima hizmetinde bulunup, ona yakın olmaya çok i'tinâ ve ihtimâm gösterdim. Papaz da, beni en yüksek talebesi olarak herkese takdim ederdi. Hattâ o kadar yakın oldu ki, evinin ve anbarlarının anahtarlarını bana teslim ederdi. Böylece on sene, Nikola'ya tam teslimiyetle hizmet ettim.

Birgün papaz hastalanıp derse gelmedi. Derse gelenler arasında, cenâb-ı Hakkın Îsâ aleyhisselâma; "Senden sonra bir peygamber gelir, ism-i şerîfi Paraklit'tir" meâlindeki ilâhi hüküm üzerinde çok münâkaşa oldu. Fakat sonuca varılamadan meclis dağıldı.

Ben de oradan ayrılarak, papazın evine gittim. Bana; "Bugün aranızda ne gibi hâdiseler cereyan etti?" diye sordu. Ben de; "Paraklit isminde ihtilâf oldu" deyip, olanları anlattım. Papaz; "Sen ne cevap verdin?" diye sorunca, ben, bir İncîl'de olan cevâbı verdiğimi söyledim. Papaz; "Sen kusur etmemiş, sorunun cevâbına yaklaşmışsın. Filan hatâ etmiş, falan yaklaşmış. Lâkin doğrusu bunlardan hiçbirisi değildir. Bu yüce ismi, ancak ilimde çok ileri gitmiş olanlar bilir. Sizin ise, ilimden nasîbiniz çok az birşeydir" dedi. Bunun üzerine ben ona; "Efendim! Siz bilirsiniz ki, ben vatanımı bırakıp uzak bir ülkeden buraya geldim. On senedir, hizmetinize devam ve rızânızı

kazanmağa gayret ettim. Sizden sayılamıyacak derecede bilgi öğrendim. Şimdi siz muhterem üstadımdan, bu mübârek ismi dahî bana açıklamak sûretiyle ihsânınızı tamamlamanızı istirhâm ederim" dedim. Papaz, bu sözlerden sonra ağlamaya başladı ve; "Oğlum! Vallahilazîm, bana olan iyi hizmetin, sevgi ve sadâkatinden dolayı seni çok severim. Evet bu mübârek ismi bilmekte sayısız faydalar vardır. Fakat, korkarım ki saklayamayıp söylersin. Sonra hıristiyanlar, seni o dakikada öldürürler" dedi. Papazın bu sözlerinden sonra, merak ve heyecanım bir kat daha artarak; "Üstadım, Allah, İncîl ve Mesih hakkı için, bana söyleyeceğiniz sırların hiçbirisini ifşa etmem" deyince, Papaz bana; "Oğlum! Sen benim yanıma geldiğin vakit, memleketinin, müslüman memleketlerine yakın olup, olmadığını, müslümanlarla kavga edip etmediğini sormuştum, işte bu suali, İslâmiyet ile aranızdaki ayrılığın derecesini ölçmek için sormuştum. Bil ki; "Paraklit" ismi, müslümanların Peygamberi Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) mübârek ismidir. O'na, Danyâl aleyhisselâmın lisânı üzere dördüncü kitap olan Kur'ân-ı kerîm nâzil olmuş ve bu kitabın, O Peygamber-i celîle nâzil olacağı ve dininin hak din, milletinin de İncîl'de adı geçen beyaz bir millet olduğunu, Danyâl aleyhisselâm haber vermiştir" dedi. Bunun üzerine ben; "Hıristiyanlık hakkında ne dersiniz?" diye sorunca, papaz çok ciddi bir tavır alarak; "Oğlum, eğer hıristiyanlar Îsâ aleyhisselâmın dîni üzere olsalar, ilâhî din üzere kâim olmuş olurlardı" dedi. Ben, "Öyle ise bu işten kurtuluş nasıl olur?" dedim. Papaz; "Müslüman olmakla" deyince, ben; "Müslüman olan kurtulur mu?" diye sordum. O da; "Evet, müslüman olan kimse, dünyâ ve âhırette saadet bulur" deyince, ben; "Efendim, akıllı olan kimse, en faziletli ve en hayırlı olan şey ne ise, kendi için onu seçer. Siz, İslâm dininin fazilet ve yüksek kıymetini kavradığınız hâlde, niçin müslüman olmadınız? Ne mâni vardı?" dedim. Papaz; "Oğlum, Allahü teâlâ İslâmiyetin faziletini ve İslâm Peygamberi'nin şerefini, bana küçük yaşta değil, ihtiyârladıktan sonra nasîb etti. Bu husûsta bizim için öne sürülecek bir özür yoktur. Belki ilâhî huccet üzerimizde durmaktadır. Eğer sen yaşta iken Hak teâlâ bana hidâyet buyurmuş olsaydı, herşeyi terk eder, Hak dînine alenen girerdim. Dünyâya muhabbet, her günâhın temeli ve başıdır. Hıristiyanlar, benim İslâmiyete az bir meylimin olduğunu bilseler, derhâl öldürürler. Farzedelim ki, ellerinden kurtulup İslâm memleketine gittim. Beni anlamazlar, doksan yaşında bir ihtiyâr olarak, açlıktan ölebilirim" dedi ve zâhiren hıristiyanlık dîni üzerine kalacağını bildirdi. Bunun üzerine ben; "Efendim, ben İslâm diyarına gidecek ve İslâm dînine girecek olursam, bana yardım ve delâlet eder misiniz?" deyince, o da; "Eğer aklın varsa ve kurtuluşa ermek istersen hiç durma, git. Dünyâ ve âhıret saadeti senindir. Fakat aramızda geçen bu sözlere şimdi hiç kimse vâkıf değildir. Konuştuklarımızı çok gizli tutmalısın. Eğer bunlardan birşey sezdirecek olursan, hıristiyanlar seni o ânda öldürürler ve ben seni kurtaramam. Bunları benden işittiğini söylemen de sana fâide vermez. Çünkü ben, canımı kurtarmak için inkâr ederim. Sözlerim, senin aleyhinde dinlenir" dedi. Ben de; "Böyle bir hâlden Allahü teâlâya sığınırım" dedim.

Sonra yol hazırlıklarımı yaptım ve Nikola ile vedâlaşıp yola çıktım. Nikola bana, yol harçlığı yapmam için elli altın verdi. Oradan deniz yoluyla memleketim olan Mayorka'ya gittim. Altı ay orada kaldıktan sonra, Sicilya'ya gittim. Orada da altı ay müslüman ülkelerine gidecek bir geminin gelmesini bekledim. Nihâyet Tunus'a gidecek bir gemi geldi. Ona binerek Tunus'a gittim. Tunus'a geleceğimi duyan Tunuslu papazlar ve Hıristiyanlar, beni karşıladılar ve dört ay kadar yanlarında misâfir olarak tuttular. Sonra, "Tunus Beyliğinin merkezinde hıristiyan lisânını bilen birisi var mı?" diye sordum. O zaman Tunus Beyi, Ebü'l-Abbâs Ahmed idi. Onun özel doktoru bu lisânı biliyordu. Bunu duyunca sevinip, hemen evini araştırdım. Beni doktorun yanına götürdüler. Durumu doktora arz edip; "Müslüman olmak için geldim" dedim. Doktor, bu hayırlı işin kendi vâsıtası ile olacağına çok sevindi. Çünkü, müslüman değil iken müslüman olan bir

kimsenin bütün günahlarını Allahü teâlâ affedip bağışlar. Böyle bir kimsenin duâsı makbûldür. Böyle birinin duâsını almak, müslümanlar için büyük bir saadettir, işte, doktor da bu saadete kavuştuğu için sevindi Atına bindirip, beni hükümet konağına götürdü. Doktor, Ebü'l-Abbâs Ahmed'in huzûruna girip, durumu arz etti. Huzûra kabûl edilmem için izin aldı. Huzûra kabûl edildim. Ebü'l-Abbâs Ahmed, önce yaşımı sordu. Sonra; "Hoş geldiniz, çok güzel, müslüman olunuz. Allahü teâlâ mübârek eylesin" dedi. Bunun üzerine doktora; "Efendimize söyleyiniz. Bir kimse dînini değiştirecek olursa, onun hakkında çok dedikodu olur. Rica edeyim, burada bulunan hıristiyanların ileri gelenleri çağırılsın. Benim hâlim onlardan sorulsun. Hakkımda ne çeşit şehâdet edecekleri dinlensin. Ondan sonra müslüman olayım" dedim. Bu ricam Tunus Beyi tarafından kabûl edildi. Ebü'l-Abbâs Ahmed; "Sen, Abdullah İbni Selâm'ın îmân ile şereflendiği zaman, Peygamber efendimizden (s.a.v.) taleb ettikleri gibi bir ricada bulundun" dedi. Sonra hemen Tunus'ta bulunan ba'zı hıristiyanları ve ileri gelen papazları çağırttılar. Beni de bitişik odaya koydular. Ebü'l-Abbâs Ahmed onlara; "Gemi ile gelen şu yeni papaz hakkında ne dersiniz?" diye sordu. Onlar; "Dînimizin büyük âlimlerindendir. Büyüklerimiz, ondan daha yüksek ilim derecesinde birini görmediklerini söylediler" dediler. Ebü'l-Abbâs Ahmed; "Eğer o adam müslüman olursa ne dersiniz?" diye sorunca, hepsi birden; "Allah göstermesin. Bu kişi, hiçbir zaman bunu yapmaz" dediler. Ebü'l-Abbâs Ahmed onlardan bu sözü işitince, bitişik odadan beni çağırttı. Ben huzûra girince, onların yanında Kelime-i şehâdet getirdim. Hıristiyanların hepsi şaşkınlık ve dehşet içinde kaldılar ve; "Bu adama bu işi yaptıran, ancak evlenme arzusudur" dediler. Zîrâ Hıristiyanlıkta papazlar evlenemezler. Sonra hepsi çıkıp gittiler. Müslüman olduktan sonra, benim ismim "Abdullah" oldu. Ebü'l-Abbâs Ahmed, bana günde bir çeyrek altın maaş bağladı. Hacı Muhammed es-Saffâr'ın kızı ile evlendim. Sultan, düğünde yüz altın ile, bir kat elbise hediye verdi. Düğünü bu para ile yaptım. Bu evlilikten bir oğlum oldu. Adını Muhammed koydum."

Müslüman olduktan sonra, ona liman reîsliği vazîfesi verildi. Bundan maksad Arabcayı çabuk öğrenmesi idi. Bir yıl gibi kısa zaman zarfında Arabcayı öğrendi. Daha sonra Mehdî şehrine giderek, oradaki Ceneviz ve Fransız donanması tarafından gelen mektûpları tercüme etmeğe başladı. Sonra Ebü'l-Abbâs Ahmed ile "Kabis" kalesine gitti. Orada hazîneler müdürü oldu. Orada Ebü'l-Abbâs Ahmed hastalandı. 796 (m. 1393) senesinde vefât etti. Yerine oğlu Ebü'l-Fâris Abdülazîz geçti. O da Abdullah-i Tercümân'ı aynı vazîfede bıraktı ve ayrıca misâfirhânelerin idâresini de ona verdi.

Abdullah-i Tercüman, liman reîsi ve tercüman iken, müslüman mallarını taşıyan bir gemi limana gelip demirlerdi. Onu müteakip, Sicilya'ya âit iki gemi geldi. O iki geminin adamları, müslümanların mallarını getiren gemiyi zaptettiler. Müslümanlar canlarını zor kurtardı. Gemideki eşya ve yükler yağma edildi. Ebü'l-Fâris bu olayı duyunca, dîvânı toplayıp, bedel verilerek müslümanların mallarının kurtarılmasını istedi. Dîvân üyeleri bir tercüman gönderdiler. Fakat, Hıristiyanlar çok yüksek bedel istedikleri için, anlaşma olmadı. Sonradan bu gemilerle, Sicilya'dan hatırı sayılan bir papazın geldiğini öğrendiler. Bu papaz, Abdullah-i Tercümân'ın talebelik arkadaşı idi. Birbirlerini çok severlerdi. Bu papaz, Abdullah-i Tercümân'ın müslüman olduğunu işitmiş ve çok üzülmüştü. Onu tekrar Hıristiyanlık dînine döndürmek için buraya gelmişti. Gemiye gelen tercümana bir mektûp vererek; "Bu mektûbu liman reîsi olan Abdullah'a ver. Sana şimdi bir altın, cevâbını getirdiğin takdîrde de bir altın veririm" dedi. Tercüman mektûbu alıp, dîvân başkanına verdi.

Dîvân başkanı mektûbu bir Cenevizliye tercüme ettirdikten sonra, aslı ile beraber Ebü'l-Fâris'e gönderdi. Ebü'l-Fâris mektûbu okuyunca, Abdullah-i Tercümân'ı huzûruna çağırdı. O huzûruna girince, Sultan; "Abdullah, bu mektûp deniz ötesinden geldi Oku bakalım ne yazmışlar, anlıyalım" dedi. Abdullah-ı Tercüman mektûbu okuyup, gülmeye başladı. Tunus Beyi; "Ne gülüyorsun?" dedi. O da; "Efendim, Allah size zaferler versin. Bu mektûp, bana eskiden dostum olan bir papazdan gelmiş. Hemen tercüme edeyim" deyip, bir kenara oturup mektûbu tercüme ettikten sonra Ebü'l-Fâris'e verdi. O mektûbu alıp okuduktan sonra, kardeşi İsmâil'e vererek; "Vallahi hiçbir sözü terk etmemiş, olduğu gibi tercüme etmiş" dedi. Abdullah-i Tercüman merakla: "Bunu nereden anladınız?" diye sordu. Tunus Beyi de; "Cenevizli birisinin yaptığı başka bir tercümeden" dedi. Abdullah-i Tercüman; "Efendim, benim vereceğim cevap, tarafınızdan bilindiği üzere, hak dine aşinalığımdan dolayı, kendi isteğimle müslüman olduğumu bildirmektir. Bana yazı ile bildirilen diğer şeylere cevap vermem" dedi. Bunun üzerine Ebü'l-Fâris; "Ey Abdullah! Senin tam ve doğru müslüman olduğunu öğrenmiş olduk. Bu husûsta hiçbir şüphemiz yoktur. Fakat, **"Harb hiledir"** hadîs-i şerîfi gereğince, papaza yazacağın cevapta; Müslüman mallarının geri verilmesi husûsunda gemi rahibine; "Anlaşmaya varıldığı takdîrde, malların tartılması behânesi ile kantarcı ile çıkıp, gece gemiye kaçacağını bildir" dedi, Emîr üzerine bir mektûp yazdı. Papaz cevâba çok sevindi. Malların geri verilmesi için istedikleri bedeli çok azalttırdı. Sonra malları tartacak adam gemiye gidip, malları teslim aldıktan sonra geri döndüğü hâlde, Abdullah-i Tercüman gemiye gitmedi. Papaz ümidini kesince, gemiyi kaldırtıp gitti.

Papazın, Abdullah-i Tercümân'a gönderdiği mektûp şu idi; "Kardeşin Fransis Papaz, selâmdan sonra sana şunları bildirir: Ben bu beldeye, seni bulup, beraberce geri dönmek için geldim. Bugün Sicilya'ya hâkim olan kimsenin yanında yüksek bir me'muriyet sahibiyim. Azletmek, ta'yin yapmak, memleketin bütün işleri benim elimdedir. Şimdi sözüme kulak ver de, Allahın bereketinin bulunduğu bu tarafa gel. Mallarım ve diğer eşyalarım elimden, çıkar diye sakın korkma. Ben, hayâl ettiğinden daha çok ve seni tatmin edecek mal ve makam sahibiyim, istediğini vermeye hazırım. Selâmlar."

Kitabından ba'zı bölümler:

"Bugün Îsâ aleyhisselâma inen İncîl, hiçbir memlekette yoktur. Hıristiyanların ellerinde dört türlü İncîl vardır. Bunları yazanlar, Metta, Luka, Markus ve Yuhanna'dır. İncîl'i ilk değiştiren bunlardır. Bunlar, açıktan açığa yalan söylemekten çekinmemişlerdir. Bu dört İndi arasında çok ihtilâf vardır. Hazreti Îsâ'ya indirilen İncîl'de ise, tenakuz, ihtilâf ve yalan yoktur. Dört kişinin yazdığı bu dört İncîl'de, gerek Allah ve gerekse O'nun Resûlü Hazreti Îsâ hakkında yalan ve iftiralar, tamâmiyle birbirinin zıddı o kadar sözler vardır ki, bu husûs malûm ve meşhûr olup, hıristiyanlar dahi inkâr edecek kudrette değillerdir.

Metta, kendi İncîl'inin onikinci faslında hikâye ettiği üzere sözde Hazreti Îsâ; "Benim cesedim vefâtımdan sonra üç gün üç gece arzın içinde kalacak, Hazreti Yûnus'un cesedi balığın karnında kaldığı gibi" demiş. Bu hikâye Metta'nın İncîl'inde yazmış olduğu iftira ve yalanların en alçakça olanıdır. Çünkü Metta, diğer İncîl sahipleriyle şu husûsta müttefiktir ki: Hazreti Îsâ, Cum'a günü saat altıda vefât etmiş, Cumartesi gecesinin ilk saatında defn olunmuş ve Pazar günü sabahleyin ölüler arasından kalkmıştır. Bu uydurma zan ve hesaba göre, Hazreti Îsâ arzın içinde yalnız bir gün ile iki gece kalmıştır. Demek oluyor ki, Metta'nın naklinde yalan ve tenakuz olduğu apaçıktır.

Dört İncîl sahibinin de, bu mes'ele hakkında yalan söylemiş oldukları şüphesizdir. Çünkü Îsâ aleyhisselâm, kendisinin öldürülüp, bir gün iki gece veya üç gün üç gece medfûn kalacağına dâir, ne kendisi kimseye birşey söylemiş, ne de cenâb-ı Hak İncîl-i şerîfde böyle birşey haber vermiştir. Hakîkat, cenâb-ı Hakkın yüce Peygamberi Hazreti Muhammed'e indirdiği kitabında meâlen şöyledir: **"Biz, Allahın peygamberi olan Meryem'in oğlu Îsâ'yı öldürdük demeleri sebebiyle kendilerini la'netledik, rahmetimizden kovduk. Hâlbuki onlar, Îsâ'yı öldürmediler ve asmadılar. Fakat kendilerine bir benzetme yapıldı.** (Onlardan biri Îsâ şeklinde kendilerine gösterildi ve bu adam öldürüldü.) **Esasen Îsâ'nın katli hakkında kendileri de ihtilâfa düşüp, kesin bir şüphe içindedirler. Onların bu öldürme hâdisesine âit bir bilgileri yoktur. Ancak kuru bir zan peşindedirler. Onu gerçekten öldürmemişlerdir. Doğrusu Allah, onu yükseltip himâyesine almıştır. Allah azîzdir, hükmünde hikmet sahibidir"** (Nisâ:157-158).")

---

1) Tuhfet-ül-erîb sh. 3

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 977

ABDÜLMU'TÎ EFENDİ

Mekke-i mükerreme evliyâsının meşhûrlarından. Aslen Kuzey Afrika memleketlerinden birinde doğdu. Gençliğinde ilim öğrenip, Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Zamanın büyüklerinden Zeynüddîn Hafi hazretleriyle tanışıp, onun talebeleri arasına katıldı. Yanında kalıp, yıllarca hizmet eyledi. Maddî ve ma'nevî, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Nefsi, dünyâ sevgisinden kurtulup, Allahü teâlânın emrine mu'tî, itaat eder hâle geldi, mutmeinne oldu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkı ile ahlâklandı. Selef-i sâlihînin yolunda, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için gayret eder hâle geldi. Sevgi ve muhabbetini yaratılmışlardan kurtarıp, bir ve tek olan yaratana bağladı. Zeynüddîn Hafi'den (r.a.) icâzet alıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkını, Selef-i sâlihînin yolunu insanlara anlatıp yaymak vazîfesiyle, Mekke-i mükerremeye gönderildi. Zeynüddîn Hafi hazretlerinin iki halîfesi daha vardı. Bunlardan biri Âşıkpaşazâde Ahmed'in hocası Kudüslü Şeyh Abdüllatîf, bir diğeri de Anadolu'da Merzifon'a yerleşen ve Anadolu'ya "Aşk ateşini salan", Abdürrahîm-i Merzifonî Rûmî idi.

Abdülmu'tî Efendi, Mekke-i mükerreme büyükleri arasında "Şeyh-ül-Harem" lakabıyla, kerâmet ve halleriyle de müslümanlar arasında meşhûr oldu. Mekke-i mükerreme müslümanlarına, hac ve umre için gelen müslümanlara nasihatlerde bulunup, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattı. Cömertliği, insanlara karşı şefkat ve merhameti çok fazla, ahlâkı pek güzeldi. Uzun zaman kendisini gizledi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bir kerâmetini heber vermesi üzerine, bütün hâlleri ortaya çıktı. Şânı her tarafa yayıldı. Pekçok talebe yetiştirip, âleme feyz saçtı. Talebelerinden, İkinci Bâyezîd ve Yavuz devri evliyâsından olan Seyyîd-i Velâyet meşhûrdur. Abdülmu'tî Efendi, dokuzuncu asrın sonlarında vefât etti.

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr, Seyyid Kâsım Envâri, Şeyh Zeynüddîn Hafi ve Abdülmu'tî Efendi gibi büyüklerin sohbetlerinde bulunmakla şereflenen, 120 seneden fazla yaşayan, Mahmûd Hindî (r.a.) anlatır: "Bir sene, Hac için Mekke-i mükerremeye gittim. Abdülmu'tî Efendi (r.a.) ile karşılaştım. Yaratılmışlardan alâkayı kesmiş, Rabbi ile meşgûl idi. Görür görmez, kalbimde ona karşı bir muhabbet peyda oldu. Adetâ beni kendisine çekti. Aramızda kuvvetli bir kardeşlik ve samîmi bir dostluk meydana geldi. Mübârek sohbetleriyle bereketlendiğim birgünde bana;

"Senin için Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ı gördü derler, doğru mudur? Şimdi onu görsen tanıyabilir misin?" buyurdu. Ben de; "Evet, onu görmekle şereflendim. Onu görünce de tanırım" dedim. Bunun üzerine; "Ubeydüllah-i Ahrâr (r.a.), işte burada, şu kalabalık arasındadır" dedi. Ben yerimden kalkıp, Kâ'be-i muazzamayı tavaf edenler arasına katıldım. Tavaf edenler arasında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini arayıp buldum. Yanında ben de tavaf etmeye başladım. Hâce Ubeydullah, benden önce Makâm-ı İbrâhim'e varıp namaza durdu. Ben de tavafı bitirdiğimde Makâm-ı İbrâhim'de namaza başladım. Hâce hazretleri, ben henüz meramımı anlatamadan kalabalığa karışıp gözden kayboldu.

Bu hâdiseden sonra Şeyh Abdülmu'tî'nin yanına vardım. Bana; "Senin Hâce Ubeydullah'ı gördüğünde şüphemiz kalmadı" buyurdular. Aradan yıllar geçti. Semerkand'a uğradım. Ubeydüllah-i Ahrâr'la (r.a.) tekrar görüşmek şerefine eriştim. Bana; "Mekke-i mükerremedeki macerayı açıklama" diye tenbîhte bulundu. Bir zaman sonra tekrar Mekke-i mükerremeye vardığımda; Abdülmu'tî hazretlerinin şöhretinin her tarafa yayılmış olduğunu gördüm. Ziyâret edip, sohbetleriyle şereflendim. Bir miktar sohbet buyurduktan sonra, bana; "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (r.a.) yüzünü sana gösterdik, onlar da şöhretimizin yayılmasına sebeb oldular" buyurdu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 90

ABDÜRRAHÎM BİN EMÎR MERZİFONÎ

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yaşamış Osmanlı âlim ve velîlerinden. Doğum târihi kaynak eserlerde bildirilmiyen bu zâtın adı, Abdürrahîm bin Emîr Azîz Merzifonîdir. Babası Sarı Dânışmend adıyla tanınan Emîr Azîz Efendi'dir. Nizâmüddîn lakabı verilip, Rûmî ve Merzifonî nisbet edildi. Amasya civarında bulunan Merzifon'da doğdu. Babasından ve memleketindeki diğer âlimlerden tahsilini tamamladıktan sonra, Mısır diyârına gitti. Mısır'da büyük âlim ve velî Zeynüddîn Hâfi'ye talebe oldu. Onun yanında bir müddet kaldı. Bu zaman zarfında, Zeynüddîn Hafi hazretlerine candan bağlandı. Hocasının sevgisini kazanarak, teveccühlerine kavuştu. Onun ma'nevî himâyesi ve terbiyesine girdi. Şeyh Zeynüddîn'le beraber Horasan'a, Şeyh'in memleketi olan Haf'a gitti. Tasavvuf yolunda bulunanlara has terbiye usulleriyle, ma'nevî makamlara kavuştu. Bu yolun vazîfeleri ile meşgûl olarak yükselip, kemâle geldi.

Hocası, kavuştuğu ma'nevî makamlara ve hâllere onu da çıkardıktan sonra, irşâd (insanlara doğru yolu göstermek) vazîfesi ile görevlendirip, icâzet verdi. Hocası ayrıca; "Vesâyay-i Kudsiyye" kitabını ve diğer rivâyetlerini, Şihâbüddîn Sühreverdî'nin (r.a.) "Avârif-ül-meârif' ve "İ'lâm-ül-Hudâ" kitaplarını rivâyet etme iznini verdi. Doğru yolun rehberi olarak, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretmek, onları terbiye etmek ve yetiştirmek üzere, hocası tarafından, baba memleketi olan Merzifon'a gönderildi. Zeynüddîn Hâfî hazretleri, onu memleketine gönderirken; "Anadolu'ya aşk ateşini saldım" diyerek, talebesinin yüksekliğini ve Anadolu'daki vazîfesinin ehemmiyetini anlattı. Abdürrahîm bin Emîr'in kalbi, ilâhî aşkla dopdoluydu. Çok yanık ve içli şiirler söylerdi. Şiirlerinde "Rûmî" mahlasını kullanırdı.

"Tövbe yâ Rabbî! Hatâ yoluna gittiklerime,
Bilip ettiklerime, bilmeyip ettiklerime"

beyti onundur.

Merzifon'da 835 (m. 1432) yılında, Sultan Murâd Hân onu, beş akçe yevmiye maaş ile Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Daha sonra, 843 yılında yevmiyesi, üç akçe ilâve ile sekiz akçeye çıkarıldı.

Şeyh Abdürrahîm'e sultan tarafından verilen akçe ve hububatı niçin kabûl ettiği sorulunca, şöyle cevap verdi: "Biz bununla, çeşitli elleri bir elde topladık. Bu lokma ile, nefsin ağzını kapattık. Bunda bir mahzur yoktur." Tasavvuf yolunda bulunanlar, yedikleri, içtikleri şeylerin ve kullandıkları eşyanın helâl olmasına çok dikkat ederlerdi. Çokları, helâl olduğu şüphelidir diye, sultanlardan gelen hediye ve ihsânları kabûl etmezlerdi. Kabûl etseler bile, fakirlere ve yoksullara dağıtırlardı. Sultan İkinci Murâd Hân, herşeyiyle âdil bir sultan olduğundan; Abdürrahîm bin Emîr Merzifonî ondan maaş almakta mahzur görmedi. 870 (m. 1465) yılından sonra Merzifon'da vefât edip, oraya defnedildi. Mezârı hâlen ziyâret edilmekte ve sevenleri rûhâniyetinden istifâde etmektedir.

Pekçok talebe yetiştirmiş olan Abdürrahîm Merzifonî hazretlerinin talebelerinden biri de, "Mesnevî-i Murâdiyye" yazarı, Sultan İkinci Murâd devri şâirlerinden Mu'înüddîn bin Mustafâ'dır. Bu talebesi, şiirlerinden birinde hocasını şöyle övmektedir.

"Âb-ı Hayatdur bize Abdürrahîm.
Bir Ulu cândur bize Abdürrahîm.

Kabr karanlığı içün gam yimen,
Nûr-i Rahmândur bize Abdürrahîm.

Nâ-ümîd olanlara oldur recâ,
Kurtulur ona idenler iltica.

Kim ona irse Hakka irer hemân,
Kalmaz îmânında hiç şekk-ü gümân.

Yolda düşmüşlere oldur dest-gîr
Hem karanlık dillere mâh-ı münîr.

Bu Mu'în'e yâ ilâhel-âlemîn,
Himmet-i Abdürrahîm'i kıl mu'în."

Diğer ba'zı şiir ve beytlerinde de,
hocasından şöyle bahsetmektedir:

"Var Azîzi Şems-i Tebrîzî'de gör,
Sayeden bil şemsi olma dîde-kür.

Gör o Zeyneddînde Rabb-ül-âlemîn,
Müstaîn ol sen, sana olsun yakîn.

Nûr-i Zeyn-i Hâfi'ye bul havfı ko,
Sende nûru pür ide tâ cevf-i û.

Bil Zeyn-i Hâfi'ye irüp Abdürrahîm ile Mu'în,
Keşf itdi ma'nâ aynını leffâf olmaz kendüden."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 89

2) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 553

3) Osmanlı Müellifleri cild-1 sh. 111

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3 sh. 2444

5) "Mesnevî-i Murâdiyye" Bursa İl Halk Kütüphânesi, Eski Eserler kısmı, Ulucâmi Bl. No: 1664, 1665

ABDÜRRAHMÂN BİN EL-HALLÂL (Abdürrahmân bin Muhammed)

Şâfiî mezhebi fıkıh, tefsîr ve kırâat âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin Sa'düddîn el-Kazvînî el-Cezîrî'dir.

Lakabı Zeynüddîn olup, Hallâlî veya İbn-i Hallâl diye meşhûrdur. 773 (m. 1371) senesinde doğdu. 836 (m. 1433) senesinde Cezire'de vefât etti.

Bağdad'da yetişen büyük âlimlerdendir. Bağdad'da babasından ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. İlim öğrenmek maksadıyla daha başka şehirlere de giderek, oralarda bulunan âlimlerden ilim aldı. Bağdad kadısı olan dayısı Nizâm Mahmûd es-Sedîdâi'den fıkıh ilmi tahsil etti. Uzun yıllar ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Fıkıh, tefsîr ve kırâat ilminde büyük âlim oldu. Hac ibâdetini yapmak maksadıyla Mekke'ye gitti. Medine'de Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Kudüs'ü ve Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etmek için gitti. Ziyâret işi bittikten sonra Haleb'e döndü. Bu sırada artık yaş i'tibâriyle olgunluk çağında idi. İlmi ve faziletleri her tarafa yayıldı. 834 (m. 1430) senesinde Kâhire'ye gitti. Orada birçok kimse ondan ilim öğrendiler. Sonra memleketine döndü. Az bir müddet sonra da vefât etti.

Alâüddîn bin Hatîb Nâsriyye der ki: "Dayısından ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Kâdı Adûd'un babasına yönelttiği suâllere babası cevap verir, müşkil mes'eleleri hallederdi. Bunun için İbn-i Hallâl (müşkil mes'eleleri halledenin oğlu) diye meşhûr oldu. Fıkıh, meânî, beyân ve Arabî ilimlerde büyük âlim idi. Memleketinin âlimi olup, orada meşhûr olmuştu." Medine kadısından ve Muhaddis Şemsüddîn Muhammed el-Fenekî'den Sahîh-i Buhârî'yi rivâyet etti. Şihâbüddîn Kûrânî, Cemâlüddîn Muhammed bin İbrâhîm el-Mürşidî ondan ilim öğrendiler. Aklî ilimlerde de çok büyük âlim idi. Müşkil mes'eleleri halleder ve açıklardı. Beyt-ül-makdîs'e geldiğinde, burada dört ay kaldı. Şihâbüddîn Kûrânî'ye Keşşâf tefsîrinin ba'zı zor kısımlarını açıkladı. Kâsım Hayrânî ondan ilim aldı. Ebü'l-Lutf el-Haskefi el-Makdisî, Seyfî Ebü's-Sefâ bin Ebi'l-Vefâ da ondan kırâat ilmini öğrendiler. Bunlardan başka, daha birçok âlim ondan ilim aldı. Hûrânî, İbn-i Hallâlî'yi Alâüddîn Buhârî'ye tercih ederdi. "Alâüddîn, onun talebesi gibidir" derdi. Beyt-ül-makdîs'de, ikisi bir cenâze namazında bir araya geldiler. Ebü'l-Kâsım Nevîri çeşitli ilimlere âit sorularla geldi. Bu suâlleri sormak istiyordu. Kûrânî, Ebü'l-Kâsım'a;

"Ben İbn-i Hallâlî'nin en küçük talebesiyim. O sorulara ben cevap vereyim" dedi ve onları cevapladı. Nâsıruddîn Ömer el-Mârînûsî de ondan ilim öğrenen âlimlerdendir. Nâsıruddîn Mârinûsî, ilimde yüksek derecelere çıkmış bir âlimdi. Anadolu'ya gitmişti.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır:

1) Şerh-ut-Tavâlî lil-Beydâvî 2) Kitâbün fil-kırâat.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 174

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4 sh. 154

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 87

ABDÜRRAHMÂN BİN MUHAMMED ES-SEKKÂF

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed es-Sekkâf'dır. Mısır'da Izz isimli bir beldede yaşardı. Doğum târihi tesbit edilemiyen Abdürrahmân

es-Sekkâf, 819 (m. 1416) senesinde Terîm'de vefât etti. Zenbel kabristanında defn olundu. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edilmektedir.

Zamanında bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak yetişti. Abdürrahîm bin Ali el-Hatib'in hocasıdır. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derecesi çok yüksek olan Abdürrahmân es-Sekkâfın, bulunduğu beldedeki âlim ve evliyânın İmâmı, önderi, en yükseği olduğuna dâir âlimlerin söz birliği vardı. Kerâmetler, faziletler sahibi bir zât idi.

Kerâmetlerinden biri şudur: Görünüş i'tibâri ile, her sene hac mevsiminde memleketinde bulunurdu. Fakat hacca gidenler onu, Hicaz'da hac vazîfesini yaparken görürlerdi. Kendisine bu durumdan suâl edildiğinde; "İşte gördüğünüz gibi, zâhiren buradan ayrılmadım" diyerek bu kerâmetini setreder, gizlerdi. Yine Abdürrahmân es-Sekkâf, Allahü teâlânın evliyâ kullarına ihsân ettiği bir hâl ile, bir ânda başka başka yerlerde, başka başka hâllerde görülürdü.

Talebesi Abdurrahmân diyor ki: "Hocamdan arzu ettiğim, yapması için kalbimden geçirdiğim herşeyi, hocam en güzel şekilde yaptı, yerine getirdi. Allahü teâlânın ona ihsân ettiği basiret gözü ile kalbimizden geçenleri anlıyordu."

Yaptığı duâlar kabûl olunurdu.

Bunun misâlleri çoktur. Bir defasında, yanına ba'zı fâsık (açıkça günah işleyen) kimseler gelmişlerdi. Kendisinden duâ istediler. O da bunlara, sâlih ameller işlemek nasîb olması için duâ etti. O fâsık kimseler tövbe edip, sâlih ameller işlemeye başladılar ve tövbelerini bozmadılar.

Bir defasında çocuğu olmayan bir kadın, Abdürrahmân bin Muhammed'e haber gönderip, çocuklarının olmasını çok istediklerini, fakat olmadığını, bunun için kendisinden duâ istirhâm ettiklerini bildirdi. O da duâ etti. Bundan sonra o kadın hâmile oldu ve çok güzel bir çocuğu oldu.

İşlerinde, masraflarında çok israf eden bir grup kimse vardı. Abdürrahmân bin Muhammed bunlara duâ etti. Allahü teâlânın izni ile bu kimseler tövbe ettiler. Hâlleri, yaşayışları çok güzel oldu.

Talebelerinden biri şöyle anlatır: "Bir defasında hocam ile birlikte, bir sefere, yolculuğa çıkmıştık. Kâhlân denilen yere vardığımızda duhâ namazı kılmak için mola verdik. Ben kazâ-i hacet için tenhâ bir yere gittim. Abdestimi tazeleyip geri döndüğümde, hocamın yanında taze hurmaların bulunduğunu gördüm. Hâlbuki o yakınlarda hurma bahçesi bulunmadığı gibi, o zaman hurma mevsimi de değildi. Ben çok hayret edip, kendisinden bunun nasıl olduğunu, nereden geldiğini suâl ettiğimde, tebessüm etti ve; "Hurmalardan ye! Fakat nereden geldiğini sorma!" buyurdu.

Abdürrahmân es-Sekkâfın talebelerinden olan Ârif-i Billâh Muhammed bin Hasen şöyle anlatır: "Bir gece hocamın mescidinde idim. Hocam o sırada odasında bulunuyordu.. Benim karnım çok acıkmıştı. Bu sırada bana bir haberci gelerek, hocamın beni istediğini söyledi. Derhâl kalkıp, yanına gittim. Huzûruna vardığımda, ortada lezzetli yemeklerin bulunduğu çok güzel bir sofra bulunuyordu. Karnımı doyurmamı söyledi. Gecenin bu geç vaktinde, bu yemekleri kimin getirdiğini suâl ettim. "Birisi getirdi" buyurdu. Fazla açıklamak istemedi. Ben anladım ki, Allahü teâlânın izni ile, benim çok fazla aç olduğumu anlayıp, bu yemekleri benim için hazırlatmıştı. Bunun gibi daha nice kerâmetlerine şâhid oldum."

Kur'ân-ı kerîmi ezbere bilen bir kimse vardı. Bu zât, Abdürrahmân es-Sekkâf hazretlerinin hizmetçilerinden birini üzdü. O da gelip, durumu Abdürrahmân es-Sekkâfa bildirince, o da

üzüldü. Tam bu sırada, hizmetçiyi üzen kimse, hafızasında ne varsa hepsinin silindiğini hissetti. Bunun, o büyük zâtın hizmetçisini üzmesi sebebiyle olduğunu anladı. Hemen gidip hizmetçiden özür diledi. Tövbe istiğfar ettiğini bildirdi. Hizmetçi onun özürünü kabûl edip, bu hâli de hocasına arz edince, hocası sevindi. O sırada özür dileyen kimse, hafızasının kuvvetlendiğini, bildiklerinin hepsinin tekrar hafızasına geldiğini hissetti. Kendi başına gelen bu hâl sebebiyle, o zâtın büyüklüğünü daha iyi anladı.

Talebelerinden Abdürrahîm bin Ali el-Hatîb şöyle anlattı: "Hocamız ile beraber Hûd aleyhisselâmın kabrini ziyârete gitmiştik. Dönerken; "İnşâallah akşam namazında Rebî' beldesinde oluruz" buyurdu. Hâlbuki bulunduğumuz yer, Rebî' beldesine çok uzak idi ve vakit de isfirâr vakti, ya'nî güneşin, kendisine bakılacak kadar sarardığı, batmak üzere olduğu bir vakit idi. Ben hocamın bu sözüne çok hayret ettim ve söylediği sözde mutlaka bir hikmet bulunacağını düşünerek yola devam ettik. Beraberce giderken, bir taraftan da batmak üzere olan güneşe bakıyordum. Güneş sanki durmuştu. Biz Rebî' beldesine gelinceye kadar aynen o hâlde kaldı. Ne zaman ki biz. İsmi geçen beldeye girdik, hemen güneş battı. Namazlarımızı kıldık. Bu durum benim çok tuhafıma gitmişti. Hocamın bir kerâmeti olduğunu anladım. Aynen bunun gibi bir hâdise de, İsmâil-i Hadramî hazretlerinden nakledilmiştir.

Abdürrahmân es-Sekkâf hazretleri, bir defasında bulunduğu İzz köyünden bir yolculuğa çıkacaktı. O sırada hanımı hâmile idi. Yola çıkacağı zaman hanımına bir bez verdi ve dedi ki: "Ben yolda iken, belki bir oğlumuz doğabilir. Aynı gün vefât edebilir. Eğer öyle olursa, bu bezi ona kefen yaparsınız." Hanımına bunları söyledikten sonra yola çıktı. Hakîkaten, o yolculukta iken bir erkek çocuğu oldu. Aynen bildirdiği gibi, doğan çocuk aynı gün vefât etti. Bıraktığı bezi çocuğa kefen yaptılar. Böylece, o büyük zâtın bir kerâmeti daha görülmüş oldu.

Rivâyet edilir ki, birarada çeşitli kimselere âit hurma bahçeleri vardı. Bunlar arasında bir bahçe de, Abdürrahmân bin Muhammed hazretlerine âit idi. Bir defasında çocuklar, bu bahçeler arasında oynarlarken ateş yaktılar. Sonunda ateş büyüyerek etrâfı sardı. Bahçelerdeki ağaçlar yanmaya başladı. Bütün ağaçlar bu yangında yandıkları hâlde, bu zâtın bahçesine hiçbir şey olmadı. Ağaçlardan birine bile zarar gelmedi. Bunu görenler çok hayret ettiler.

Abdürrahmân es-Sekkâf hazretleri, kendisine âit bir miktar hurmayı satmak üzere birisini vekîl etmişti. O kimse hurmaları sattı. Parasının bir kısmını gizledi. Kalanını verdi. Abdürrahmân hazretleri, Allahü teâlânın izni ile, o kimsenin paranın bir kısmını sakladığını, kendisine vermediğini anlayıp, ona; **"Mü'minin firâsetinden korkunuz! Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar"** hadîs-i şerîfini okudu. O kimse diyor ki: "Ondan bunu duyunca, yanımda gizlediğim paranın, sanki bir yılan olup vücûduma girmek üzere olduğunu hissettim. Bu yaptığıma çok pişman olup, kendisinden özür diledim. Bundan sonra da böyle bir hatâ işlememeye ve tevekkül sahibi olmaya kat'î karar verdim."

Talebelerinin haber verdiğine göre, Abdürrahmân hazretleri, Hızır aleyhisselâm ile görüşür, sohbet ederdi. Aralarında kardeşlik akdi yapmışlardı. Hazreti Hızır, ilk defa onun yanına bir köylü sûretinde gelmiş idi. Devamlı gelip giderdi. Talebelerinden birisi, birgün çok güzel bir koku duydu. Hocasına, bu güzel kokunun kaynağının ne olduğunu suâl ettiğinde, Hazreti Hızır olduğunu bildirmiştir.

Bir defasında, uzak bir yerden ba'zı kimseler, Abdürrahmân hazretlerine misâfir olmuşlardı. Onlara; "Falan gün sizin beldenizde şiddetli yağmur yağmış, çok sel olup, beldenizde bulunan dere taşmış ve sel sizin beldede çok zarara sebep olmuş" buyurdu. O kimselerin hepsi

buna hayret ettiler. Memleketlerine döndüklerinde, Abdürrahmân bin Muhammed'in haber verdiklerinin hepsinin doğru olduğunu, bildirdiği şeylerin hepsinin aynen meydana geldiğini hayretle gördüler. O zâtın bu hâlleri, kerâmet olarak anladığını ve kendilerine bildirdiğini anlayıp, daha çok hayret ettiler. Ona olan mahabbetleri daha çok arttı.

Abdürrahmân es-Sekkâf'ın talebelerinden, Abdürrahîm bin Ali şöyle anlatır: "Hocam Abdürrahmân bin Muhammed bana bir miktar dirhem (gümüş para) vererek, mutfağın ihtiyâçlarını almak üzere vekîl etmişti. Elimdeki para bitmek üzere iken, gidip durumu ona arz ettim Yeni alacağımız nevale için, bu paranın yetmiyeceğini bildirdim. Biraz düşündü. "Hangi şeyler ihtiyâç ise, siz onları almak üzere gidin, İnşâallah yeter" buyurdu. "Peki efendim" deyip gittim, ihtiyâçlarımızı aldıktan sonra baktım, paranın bir miktarı da artmış idi. Bu hâlin, hocamın bir kerâmeti olduğunu anladım."

Abdürrahmân bin Muhammed (r.a.), bir defasında talebesi Abdürrahîm ile Şu'ayb'e bir parça kumaş verdi ve; "Bu kumaştan çocuklarınıza üç tane elbise dikiniz" buyurdu. Şu'ayb terzi idi. Kumaşı görünce; "Efendim, bu kumaştan çıksa çıksa iki elbise çıkar. Üç elbise çıkması mümkün değildir" deyince; "Siz Besmele ile kesmeye başlayın, İnşâallah bu kumaşdan üç elbise çıkar" buyurdu. Dedikleri gibi üç elbice çıktı.

Abdürrahmân hazretlerinin hizmetçilerinden birisi gelerek, bir elbiseye ihtiyâcı olduğunu, bunun için onbeş dirhem lâzım olduğunu bildirdi. Hizmetçiye; "Falan yerde bulunan kesenin içinde onbeş dirhem olacak. Onu al! ihtiyâcın için kullan!" buyurdu. O hizmetçi, o keseye baktığını, kesenin boş olduğunu bildirdi. Bunun üzerine; "Sen git bak! O kesede onbeş dirhem bulursun" buyurdu. Bunun üzerine, bildirilen yerdeki kesenin yanına giden hizmetçi, hakîkaten kesede onbeş dirhem bulunduğunu gördü ve o parayı ihtiyâcına sarfetti.

Abdürrahmân bin Muhammed, bir defasında talebelerinden ba'zıları ile bir sefere çıkmışlardı. Talebeler, bu yolda çok susadılar. Yollar ıssız, su bulmak ihtimâli de çok zayıf idi. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Hocalarına da birşey diyemiyorlardı. Allahü teâlânın izni ile talebelerinin bu sıkıntılarını anlayan Abdürrahmân es-Sekkâf büyükçe bir taşın yanında durarak; "Şu taşı çevirin!" buyurdu. Taşı çevirdiklerinde, altından çok güzel su kaynamakta (çıkmakta) olduğunu görüp, çok sevindiler. Bu sudan içtiler. Abdest aldılar kaplarını da doldurup, yollarına devam ettiler.

Başka bir yolculuk esnasında, yanında bulunanlara; "Şimdi hava çok sıcak. Birazcık konaklayalım. Hava serinleyince yola devam ederiz" dedi. Yanında bulunanlar; "Bu sıcak, hocamızın yola devam etmelerine mâni değildir, isterlerse, bu sıcak havada da yola devam edebilirler. Burada konaklamalarında başka bir hikmet olsa gerek" diye düşünüp merakla beklerlerken, yanlarına, susuzluktan helak olmak, ölmek üzere olan a'mâ bir kimse geldi. Yanında bulunanlara; "Şu yakınlarda su vardır. Bu zavallının ihtiyâcını giderin" diyerek, yakında bir yeri ta'rîf etti. Oraya gidip su buldular. Bundan sonra yollarına devam ettiler. Orada biraz dinlenmelerinin hikmeti, böylece anlaşılmış oldu. Biraz sonra oraya bir kimse geldi. A'mâ da orada idi. Biraz önce başından geçen hâdiseyi, yeni gelen kimseye anlattı. O kimse; "Bunda bir yanlışlık var. Ben buraları çok iyi tanırım. Bu civarda su bulunmak ihtimâli hiç yoktur" dedi. Daha sonra bu hâli öğrenen talebeler, o suyun, hocalarının bereketi ve kerâmeti ile orada bulunduğunu anladılar.

Abdürrahmân bin Muhammed'in hurma ağaçlarından birisinin, boyu çok kısa ve dalları yere yakın olduğundan, gece köpekler gelerek meyvelerini (hurmaları) yerlerdi. Bunun için

hizmetçilerden birisi, her gece o hurma ağacının yanında bekçilik yapar, köpeklerden korurdu. Bir gece Abdürrahmân hazretleri bu hizmetçiye; "Sabaha kadar beklemenize ne lüzum var. Ağacın etrâfında genişçe bir çizgi (dâire) çizin! Kendiniz de gidip istirahat edin!" buyurdu. Hizmetçi bildirilen şekilde yaptı. Sabahleyin baktıklarında, o çizginin dışında köpek izleri görüldü. O çizgiden içeri girememişlerdi.

Talebelerinden birisi şöyle anlatır: "Bir yolculukta bulunuyordum. Issız yerlerden geçerken, yolumu kaybettim. Bir taraftan da çok şiddetli bir şekilde susamıştım. Ne kadar aradıysam da su bulamadım. Duâ edip, hocamdan yardım istedim. Bu esnada yanıma bir kimse gelip, bana su verdi. O sudan kana kana içerek rahatladım. O kimse, bana yolumu da gösterdi. Ben yoluma devam ettim. Yolculuğum müddetince de su içmek ihtiyâcı hissetmedim."

Bir defasında, ba'zı kimseler gemi ile bir yere gidiyorlardı. Yolcular arasında Abdürrahmân hazretlerinin talebelerinden birkaç kişi de vardı. Bir ara, geminin tabanından bir yer delindi. Ne yaptılarsa delinen yeri tıkayamadılar. Gemideki vazîfeliler çaresiz kalıp, geminin batmasından korktular. Vazifelilerdeki bu telâşı görüp, vaziyeti anlayan talebeler, hocaları Abdürrahmân bin Muhammed'den yardım istediler. O esnada hocalarını gemide gördüler. Ayağını, gemiye su giren yere koydu. Sonra birşeyler ile o delik yeri kapadı. Su girmesi durdu. Gemide bulunanlar çok sevindiler. Herkes rahatlamıştı. Abdürrahmân hazretleri, birden gözden kayboldu. O büyük zâtın talebeleri hürmetine, diğerleri de kurtulmuş oldular ve selâmetle yollarına devam ettiler. Bu hâdiseyi işiten ba'zı kimseler, o büyük zâtın bu kerâmetini inkâr ettiler. "Böyle şey olmaz" dediler. Bu i'tirâzcı kimseler, bir yolculuğa çıkmışlardı. Yollarını kaybettiler. Üç gün üç gece dolaştıkları hâlde yollarını bulamadılar. Ellerinde bulunan yiyecek ve suları da bitmişti. Başlarına gelen bu sıkıntının, o zâtın kerâmetini inkâr etmek sebebiyle olduğuna anladılar, i'tirâzlarına tövbe ederek, bu sıkıntıdan kurtulmaları hâlinde mallarından belli bir miktârını o zâta vermeyi ve hizmetinde bulunmayı nezrettiler (adadılar), işte tam bu sırada yanlarına, hiç tanımadıkları bir kimse geldi. Bunlara taze hurma ve su verdi. Şu tarafa doğru giderseniz yolu bulursunuz diye ta'rîf etti ve gitti. O kimseler, hurmalarla karınlarını doyurdular ve sudan içtiler. Ta'rîf edilen yere doğru gidince, yollarını kolayca buldular. Memleketlerine vardıkları zaman da, nezirlerini yerine getirdiler.

Abdürrahmân es-Sekkâf'ı sevenlerden biri, bir yolda yalnız başına giderken, önüne yırtıcı bir hayvan çıktı. Kendisine saldırmak üzere iken, o kimse sesinin çıktığı kadar bağırarak, Abdürrahmân hazretlerinden yardım istedi. Tam bu sırada, kuvvetli ve heybetli bir kimse göründü. O hayvanı tuttu, öyle kuvvetli idi ki, o hayvan, elinde hareket bile edemiyordu. Bu sıkıntıdan kurtulan o kimse, hocasının yanına döndüğü zaman, daha o hiçbir şey söylemeden, hocası; "Bir sıkıntıda kalırsan, yine bizden yardım İste! Fakat o kadar şiddetle bağırmana lüzum yok. Hafif bir ses ile söylesen, hattâ kalbinden bile geçirsen, Allahü teâlânın izni ile onu duyarız ve yardımına geliriz" buyurdu. Bundan başka, daha pek çok kerâmetleri görülmüştür.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 58

ABDÜRRAHÎM EBNÂSÎ (Abdurrahîm bin İbrâhim)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Abdürrahîm bin İbrâhim bin Haccâc el-Ebnâsî el-Kâhirî'dir. 829 (m. 1426) yılında Kâhire'de doğdu. 891 (m. 1486)'da ishal hastalığından vefât etti.

Kâhire'de büyüdü. İlk tahsilini de orada yaptı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledikten sonra, dînî ilimleri tahsile başladı. "Umde", "Minhâc", nahivden "Elfiye"yi ve daha bunlardan başka metin kitablarını ezberledi. Dav-ül-Lâmi' kitabının sahibi Şemseddîn Sehâvî'nin hocası İbn-i Deyri, Bisâtî İbn-i Hümâm ve bunların hâricinde ba'zı âlimlerin huzûrunda okudu. İlim tahsiline başladığı ilk yıllarda, Arabcayı dayısı Şemseddîn Muhammed ve Fakîh Zeynüddîn Ebû Bekr Şenvânî'den öğrendi. Kâyâtî, Venâî, Burhan bin Hızır, Mahallî, Alâüddîn Kalkaşandî gibi âlimlerden fıkhı ilk öğrenenlerdendir. Bülkînî ve Menâvî'nin derslerine çok devam etti. Bu iki âlimden, fıkıh ilminde çok faydalandı. Usûl ilmini Şemsüddîn Şirvanî ve Venâî'den aldı. Arabî ilimleri; Ebedi, Şümünnî, Venâî ve Mahallî'den öğrendi. El-Hısnî ile karşılaşıp, bu âlimin derslerine uzun müddet devam etti. Keşşâf tefsirini, hâşiyeleriyle beraber Yûnus sûresine kadar okudu.

Şirvânî'den usûl ve mantık dersleri; Kâfiyecî'den; astronomi, geometri ve fen bilgilerini öğrendi. Ferâiz, matematik ve bunların kollarını ve cebir ilmini İbn-i Mecdî'nin talebesi Seyyid Ali'den aldı. Aruz san'atını da el-Ebedî'den ve daha başka âlimlerden aldı. Kâyâti'nin hadîs derslerine devam ederek, "Sahîh-i Müslim", "Ebû Dâvûd" ve diğer meşhûr hadîs kitaplarını dinledi. Şemseddîn Sehâvî'nin hocasından rivâyet ve dirayete âit pekçok bilgiler duydu. "Nûhbe" kitabının şerhini de bu âlimden dinledi. 846 (m. 1442) senesinde "Nûhbe" şerhini ondan yazdı. Irâkî'nin "Elfiye"sini okudu. Sâlihiyye'de kırâat ilmine âit kitaplar okudu. Kâdî Iyâd'ın "Şifâ" ve "Şemail" kitablarını okudu. Zâhiriyye'de ve daha başka medreselerde "Buhârî" kitabını okudu. İbn-i Kesîr'den, Ezher imamından ve İbn-i Esed'den çeşitli dersler okudu. Bu âlimlerden hadîs-i şerîf rivâyetlerini dinledi. 859 (m. 1455) senesinde Kâhire'ye geldiğinde, nûr bin Yeftehullah'dan kırâat dersleri aldı. Buhârî'nin "Selâsîyât'ını bu âlimden okudu. Zeynüddîn Midyen ve kızkardeşinin oğlu ile görüştü. Ebû Safa bin Ebil-Vefâ'nın yanında İbn-i Fârıd'ın "Tâiyye Kasîdesi"ni okudu. Çeşitli ilimlerde mütehassıs ve asrının önde gelen âlimlerinden oldu. Sonra ders okutmaya başladı. Âlimler de ondan ders alırdı. Zamanla evine kapanarak, insanlarla zarûretsiz görüşmeyi terketti. Kalabalıktan kaçındı. Hattâ talebe okutmayı bile terketti. Babası tarafından te'min edilmiş olan az bir şeyle geçinirdi.

Hocası Takıyyüddîn el-Hısnî, 876 (m. 1471) yılında hacca gittiğinde, Şafiî fıkhını okutmak üzere onu yerine vekîl bıraktı. Zilka'de ayında iki gün ders verdi. Bu iki günde verdiği dersleri çok beğenildi. Bundan sonra devamlı orada ders vermesi istendi. Fakat bu mümkün olmadı. Haseniyye, Ebnâsiyye ve başka yerlerdeki medreselerde vekâleten müderrislik yaptı. Zeynüddîn bin Müshir, ona, medresesinde tefsîr müderrisliği yapmasını teklif etti. Çeşitli olaylar hakkında ondan fetvâ istediler. O da sorulan suâllere cevaplar verdi. Ba'zı kitaplara hâşiyeleri ve ta'likleri (açıklamaları) vardır. **"El-A'mâlü binniyyâti"** hadîs-i şerîfine dâir güzel açıklamaları vardır. Hattâ bunları nazım şekline çevirdi. Bir müddet sonra kendini ibâdete verdi. Vakitlerini ibâdet etmek, zikir yapmak, tasavvuf büyüklerinin yolunda bulunmak ve sâlih kimseleri ziyâret etmekle geçirdi. Birçok ileri gelen kimseler, ona bağlanarak uzun zaman sohbetinde bulunmakla şereflendiler. 885 (m. 1480) senesinde hacca gitti. Bisâti'nin torunu ile evli idi. Hanımı çok sâliha, sabırlı olup, ona çok hizmet ederdi. Hanımının vefâtından birkaç yıl sonra da kendisi hastalandı. Uzun zaman iyileşemedi. Nihâyet ishal hastalığından kurtulamayarak, ertesi gün vefât etti. Şeyh Şihâbüddîn Zâhir'in zaviyesi kapısında cenâze namazı kılındı. Babasının yanına defnedildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 201

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 164, 165

ABDÜSSELÂM BİN AHMED EL-KAYLEVÎ

Fıkıh âlimlerinden. Lakabı İzzeddîn Bağdâdî'dir. 770 (m. 1368) senesinden sonra Bağdad'ın Kaylev köyünde doğdu. 859 (m. 1455) senesinde vefât etti. Bağdad'da büyüyüp yetişti. Önce İmâm-ı Âsım kırâati üzerine Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Bundan sonra ilim tahsiline devam edip, çeşitli ilimlerde ders alıp, çok kitap ezberledi. Bağdad'da, Acem ve Rum diyarında zamanın âlimlerinden ders almak sûretiyle pekçok ilmi öğrendi. Fıkıh ilminde önce Hanbelî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Sonra da Hanefî mezhebine geçip bu mezhebin fıkıh bilgilerini öğrendi. Ayrıca Şafiî ve Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini de öğrenip, dört mezhebde mütehassıs oldu. İlim öğrenmek için seyahatler yapıp ilim tahsiline devam etti. İlimde yetişip, zamanın en meşhûr âlimlerinden oldu.

Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini, Muhammed Hirevî'den öğrendi. Bu hocasından aldığı bir kitabı ezberledi. Bundan sonra sultan, Azerbaycan'da vazîfe verdi. Hidâye adlı meşhûr fıkıh kitabının çoğunu Abdürrahmân Kışlâkî'den okudu. Yine bu zâttan, Hanefî mezhebi usûl bilgilerini öğrendi. Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerini ise, Muhammed bin Hadîd'den okudu. Babasının Hanbelî mezhebinde olması hasebiyle, bu mezhebin fıkıh bilgileri ile çok meşgûl oldu. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ise, Nasîruddîn Muhammed'den öğrendi. Uzun müddet onun derslerine devam edip, nahiv ve sarf ilmini de ondan öğrendi. Mâlikî mezhebi fıkhından da bir miktar öğrendi. Usûl-i dîn, akâid ilmini de Sirâcüddîn Zencânî'den, usûl-i fıkıh ilmini Ahmed Devâlibî'den öğrendi. Bundan başka çeşitli kitapları okuyup; ferâiz, mantık, cedel, tıb ilimlerinde bilgi sahibi oldu. Sonra Tebrîz'e gidip, orada; nahiv, usûl fıkıh ilimlerinde ve Şafiî fıkhında ve usûlünde Celâl Muhammed Kalendeşî'den ders aldı. Mevlânâ Haydar'dan; meânî, beyân ve Keşşâf tefsîrinden ba'zı bölümler okudu. Buradan da Erzincan'a gitti. Orada, Yaroğlu Sivâsî'den tasavvuf ilmini öğrendi. Ba'zı karışıklıklar sebebiyle Anadolu'dan ayrıldı. Haleb'de, âlimler ile görüşüp konuştu. Şam'da Cemâl Daymânî ile ilmî mütâlâalar yaptı. Kudüs'te âlim bir zât olan, Şihâb bin el-Hâim ile görüştü. Buradan Kâhire'ye gitti. Sarf, nahiv, meânî, beyân, mantık, cedel, adâb-ül-bahs, kırâat, tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilminde yetişti. Kâhire'ye gidişinde Cemâliye'de kaldı. Kendisinden ilim öğrenmek üzere pekçok talebe dersine gelip, ondan ilim öğrendi. Burada Şeyh Mustafâ el-Maksatî'nin kerîmesi (kızı) ile evlendi. Orada bir işle meşgûl oldu. Şöhreti yayılıp, sevildi. O zaman yapılmakta olan Müeyyed Câmii'nin inşâsı bittiği zaman, sultan, müderrisleriyle birlikte câminin açılışında bulundu. Orada müderrislerden biri, el-Bedrul Aksarâyî el-Hanefî idi. Abdüsselâm bin Ahmed el-Kaylevî de orada bulundu. Onunla, Aksarâyî'den başkası konuşmadı, ikisi, ilmî bir sohbet yaptılar, sultan da dinledi. Bu vesîle ile sultan onu çok beğendi. Bundan sonra onu sır kâtipliğine kabûl etti.

O, bütün hadîs ilimlerini Veliyyüddîn Irâkî ve İbn-üs-Salâh'dan öğrendi. Ondan; babasının eserlerini, "Tahrîb-ül-Esânid", "Elmanzûmetü fî garîb-ül-Kur'ân", "Sîret-ül-Elfiye"nin başlangıcını, "Elfiyet-ül-Hadîsiyye"nin tamâmını okudu. Şeyh İmâm-ül-Âlim İbn-üs-Salâh, ona hadîs ilimlerini okutma husûsunda icâzet verdi. İbn-i Hacer Askalânî'ye "Sahîh-i Buhârî'yi ve "En-Nûhbe"yi okuttu ve bu husûsta ihtisas sahibi yaptı. Cemâliye'deki on talebesinden birisi de o idi. Onun "Nûhbe" adlı eserini İbn-i Hacer Askalânî kendi yazısıyla yazmıştır. Ve bu eser için şöyle demiştir: "Mecdüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî'nin bu eseri; ifâde, istifâde ve beyân yönüyle çok doyurucu ve okuyan kimseye çok fayda veren bir eserdir."

Mecdüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî, rivâyet ilmini; Zeyneddîn Ebû Bekr el-Merâgî'den hacca gittiği zaman Mekke'de, Şerefüddîn bin Kuyek, Cemâleddîn Abdullah el-Hanbelî, el-Bermâvî, Zerâtiti, İbn-ül-Mısrî, İbn-ül-Baytâr, Halîl bin Sa'îd el-Kuraşî, Takıyy-üz-Zebîrî, Fahr-üd-Dendiylâ eş-Şehbân-üt-Tarinî, Betâihî es-Serrâcü, Kâri-ül-Hidâye'den öğrendi. Ona; Haremeyn âlimlerinden Cemâl bin Tâhire, Zeyneddîn Tabiri, Abdürrahmân ez-Zerendî ve başkaları rivâyet husûsunda icâzet verdiler. Mekke'de başka cemâatlerden de hadîs dinledi. Sultanlar onun sohbetine devam ettiler. Oradan Hüseyniyye'ye gitti. Orada, Sarim havuzunun yakınında yerleşti. Ondan pekçok insanlar istifâde etti. Nâsıriyye, Eşrefiyye, Kadime, Ehbagaviyye medreslerinde müderrislik yaptı. Ondan ilim tahsil edenler; Şâfiîlerden Zeyneddîn Rıdvan, İbn-i Hadr, İbn-i Sâlim Takıyyüddîn Menûfî Şeref bin el-Haşab, Takıyyüddîn Haşânî; Hanefî'lerden İbn-i Hümem, Takıyyüddîn Şemnî; Mâlikîlerden el-Karafî, el-Ebdenî; Hanbelîlerden İzzeddîn Kenânî, Bedreddîn Bağdadî, İbn-i Razzaz gibi âlimlerdir.

Abdüsselâm Bağdadî, hayır sahibi, dînine bağlı, emânete riâyet eden, zühd ve iffet sahibi idi. Dünyâdan uzak, olgun, tevâzu sahibi, elinde olanları fakirlere dağıtma husûsunda gayretli, çok riyâzet yapan, sabırlı, bütün gün talebelerinin verdiği sıkıntılara katlanan bir zât idi. Kur'ân-ı kerîmi okurken ma'nâsını düşünerek ve titreyerek okurdu. Zamanındaki ba'zı âlimler onun hakkında; "Mısır'a onun gibisi gelmedi. O çok fasîh konuşurdu.

Kuvvetli bir Hâfızaya sahip idi. Kıymeti takdîr edilemiyen bir kimseydi." dediler.

Kendisinden; Tahayyüddîn Kalkaşendî, el-Bikâî ve başkaları ilim tahsil etti. **"İslâmiyyet beş temel üzerine kuruldu"** buyurulan hadîs-i şerîfi şerh edip, bu husûsta bir kitap yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 222

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 198

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1039

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 571

ACÎSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Yahyâ bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Sâlih bin Ali bin Ömer bin Akîl olup, lakabı Şerefüddîn'dir. Yahyâ bin Abdürrahmân, Magrib'de Acîse denilen bir kabileye mensûb olduğu için, Acîsî diye bilinir. 777 (m. 1375) senesi civarında Acîse kabilesinin bulunduğu yerde doğdu. 862 (m. 1457) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Acîse kabilesinin bulunduğu beldede yetişen Acîsî, burada Kur'ân-ı kerîmi ve birçok ilmî kitapları ezberledi. Kırâat ilmini amcasının oğlu Ali bin Mûsâ'nın yanında öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için memleketinden ayrılıp, 792 (m. 1390) senesinde başka beldelere gitti. Bicâye'de; Ya'kûb bin Yûsuf, Ebû Mehdî Îsâ, Müferrice Şarihi Ebü'l-Abbâs Nakâvüsi, Ahmed bin Yahyâ bin Sâbir ve Bicâye kadısından ilim öğrendi. Arabî ilimleri, Kasentiye'de Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Hatîb'den öğrendi. Büne'de; Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Kabîb'den, Tunus'ta; buranın kadısı olan Ebû Mehdî Îsâ Gabrinî'den ve bütün Magrib'in âlimi Ebû Abdullah bin Arefen'den ilim öğrendi. Büne'de, zamanın büyük âlimi Ebû Abdullah Muhammed Merrâkûşî'nin yanında üç seneden fazla kaldı. Bu zaman zarfında ondan; nahiv, meânî, beyân, usûl-i fıkıh, tefsîr ve daha başka ilimleri öğrendi. Ayrıca Tunus'ta Ebû Abdullah Muhammed bin Halîfe'den de nahiv ve mantık ilimlerini tahsil etti.

İlim tahsilini tamamlayan Acîsî, 804 (m. 1401) senesinde şark taraflarına gitti. Sefâkıs, Kabîs, Trablus, Magrib ve İskenderiyye gibi gittiği her yerde, ilim öğrenmek istiyenler ondan ilim öğrendi. İskenderiyye'de karşılaştığı Ebû Abdullah Muhammed bin Yûsuf Meslatî'den ve Bedr bin Demâminî'den "Buhârî"nin bir kısmını dinledi. Bir ara Fransızlara esîr düşecekti. Fakat Allahü teâlânın izniyle kurtuldu. Sonra Kâhire'ye, buradan da hacca gitti. Beyt-i Makdîsi ziyâret etti. Dımeşk, Haleb ve daha birçok yeri dolaştı. Daha sonra Kâhire'ye yerleşti. Burada ders verdi. Eser yazdı ve kitapları mütâlâa etti.

Acîsî, Zeynüddîn Übâde'den sonra Şeyhuniyye Medresesi'nde, İbn-i Tûlûn Câmii'nde, Eşrefiyye, Kadîm ve Harûbiyye medreselerinde ders verdi. Acîsî'nin hâfızası çok kuvvetli idi.

Târih bilgisi çok idi. Nâdirattan olan haberleri, bilhassa Eshâb-ı Kirâm ile alâkalı kıssaları çok iyi biliyordu. İbn-i Abdülberr'in "İstiâb" adlı eserini ezberlemişti. "Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik" ve "Et-Tezkire" adlı kitaplar Acîsî'nin yazmış olduğu eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 206

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 231

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 357

4) El-A'lâm cild-8 sh. 153

AHMED ABDÜLHAK RADÛLÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Radûl şehrinde doğdu. Abdülhak, Nûrulhak ve Kıdvet-ül-Evliyâ lakabları verildi. 837 (m. 1433) senesinde Radûl şehrinde vefât etti. Hayatını ve hâllerini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin babasının hocası olan Kutb-i Âlem Abdülkuddüs (r.a.), "Nûr-ül-ayn" isimli eserinde topladı.

Yedi yaşında geceleri kalkıp namaz kılmağa başladı. Annesiyle aynı zamanda kalkar, annesine görünmeden namazını kılardı. Annesi namazını bitirmeden, o yine yerine gelirdi. Annesi, onun bu hâlinden, oğlu oniki yaşında iken haberdâr oldu. Yavrusuna olan şefkat ve muhabbetinden, onun bu yaşta uykusuz kalmasına râzı olamadı. Onu azarladı. Ama geleceğin büyük evliyâsında, Allah sevgisi ağır basıyordu. Rabbini seven için, O'na ibâdet etmekten daha tabiî ne olabilirdi. Annesinin bu hâline üzülüp, evden ayrıldı. Dehlî'de ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl olan ağabeyi Takıyyüddîn'in yanına gitti. Ondan, kendisine ilim öğretmesini istedi. Ona zâhirî ilimlerden birşeyler öğretmeye başladı. Ahmed (r.a.); "Bana ma'rifeti, Hakkı tanıma ilmini öğret!" dedi. Ağabeyi Takıyyüddîn, onu Dehlî'nin ileri gelen âlimlerinin yanına götürdü. "Bu çocuk beni üzüyor, ilim okutmamı istiyor, okutuyorum, kabûl etmiyor. Belki sizin nasihatinizi dinler" diyerek, onlardan yardım istedi. Onlar da dil bilgisine dâir bir kitap getirdiler. "Benim bununla işim yoktur. Bana ma'rifet ilmini öğretin. Mâlâya'nî ile uğraşmak istemiyorum" deyip, onları da şaşırttı. Sonra kendi hâlinde ibâdet etmeye başladı. Seneler geçti. Ağabeyi Takıyyüddîn, onu evlendirmek istedi. O buna râzı olmadı. Ağabeyi ısrar edince, kız tarafına gidip; "Bana kızınızı vermeyin" dedi. Hasta olduğunu söyledi. Evlenmedi.

Kıdvet-ül-Evliyâ çok sıkı riyâzet ve mücâhede çekmekle beraber, derecesinin yükselmediğini gördü. Yol gösteren bir Allah adamı olmadan riyâzet ve mücâhede ile maksada erişilemeyeceğini anladı. Kendisine Pâni-püt şehrine gitmesi, orada, Celâleddîn Pâni-pütî'nin sohbetinde ve hizmetinde bulunması kalbine ilham edildi. Buna çok sevindi. Bu sevinç ile, acele yola çıktı. Celâleddîn (r.a.), keşf yoluyla onun gelmekte olduğunu anladı. Talebelerine; "Çeşitli

yemekler bulunan bir sofra hazırlayın! Meyveler, tatlılar ve şerbetler koyun, kapının önüne atlar çıkarın, faziletli bir misâfirimiz geliyor. Onu karşılayın!" buyurdu. Emîr yerine getirildi. Sofra hazırlandıktan bir iki dakika sonra, Kıdvet-ül-Evliyâ geldi. Kapıda çok gösterişli karşılamayı, içeri girince sofrayı gördü. Üzerinde lezzetli yemekler, çeşit çeşit meyveler bulunan sofrayı görünce, düşünceye daldı. Burasını umduğu gibi bulamamıştı. Hayret içinde kaldı. Aradığı yerin burası olmadığını zannetti. Celâleddîn-i Pâni-pütî (r.a.), ona hiçbir şey söylemedi. O, olduğu yerden adımını ileri atmayıp, geri döndü. Bilmediği bir istikâmete doğru şuursuzca akşama kadar gitti. Bilmediği bir şehre yaklaştı. Yolunu kaybettiğini zannediyordu. İlk rastladığı kimseye; "Bu hangi şehirdir?" diye sordu. O; "Pâni-püt şehridir" dedi. Bu cevâba pekçok şaşırdı. Çünkü, Pâni-püt şehrinden ayrılalı saatler olmuştu.

Geceyi şehrin kenarında geçirdi. Sabah olunca tekrar yola çıktı. Akşam olunca, yine kendisini Pâni-püt şehrinin kenarında buldu. Yine hayret etti. Geceyi yine şehrin dışında geçirdi. Sabah erkenden yola çıktı. Büyük bir sahraya daldı. Bir hayli zaman gittikten sonra, kurumuş bir ağacın tepesinde bir genç gördü. Başında, çok güzel bir kumaştan sarığı vardı. O gence yolu sordu. Genç; "Sen yolu, Celâleddîn'in kapısında kaybettin, inanmazsan şu gelen iki kişiye sor" dedi. Kıdvet-ül-Evliyâ, gencin işâret ettiği tarafa dönüp birkaç adım yürüyünce, beyaz sarıklı iki kişinin kendisine doğru geldiklerini gördü. Yanlarına vardı. Onlara yol sordu.

Onlar da; "Sen yolu Celâleddîn'in kapısında kaybettin" dediler. Üç defa sordu. Üçünde de aynı cevâbı aldı. Bütün bu hâdiselerin, kendisi için bir işâret olduğunu anladı. Hâli değişti. Kendinden geçip düştü. Bir zaman sonra kendine geldi. Etrâfına baktığında, ne ağaç, ne genç, ne de o iki kişiden hiçbiri yoktu. Hiç kimseyi göremedi. Bu gaybî işâretten yakîni arttı. İ'timâdını ve i'tikâdını düzeltti. Oradan kalkıp tekrar yola düştü.

Celâleddîn Pâni-pütî hazretlerinin huzûruna varıp, affını dileyecekti. Yolda gönlünden, yakîninin daha da artması için ba'zı şeyler temenni etti. Celâleddîn Pâni-pütî'nin (r.a.), sarığını başından alıp, hocasının kabrine değdirmesini ve kendisine de tatlı ikram etmesini diledi. Pâni-püt şehrine varıp, Celâleddîn'in (r.a.) dergâhına gitti. Hizmetçisi; "Hocasının kabrini ziyârete gitti" dedi. Kıdvet-ül-Evliyâ da oraya gitti. Kutb-i Rabbanî Celâleddîn Pâni-pütî bir elinde sarığı bir elinde ekmek ve helva olduğu hâlde, hocası Şemseddîn Pâni-pütî'nin kabr-i şerîfinin başında duruyordu. Ahmed Abdülhak (r.a.), Kutb-i Rabbânî'yi bu hâlde görünce, gayr-i ihtiyâri "Hak! Hak!" diyerek, o büyük zâtın ellerini öpmeye başladı.

Kutb-i Rabbanî, Kıdvet-ül-Evliyâ'ya çok iltifât etti. Sarığını hocasının kabrine koydu. Daha sonra alıp, Kıdvet-ül-Evliyâ'nın başına koydu. Ona ekmek ve helva verdi. Sonra da; "Biz, bu Ahmet Abdülhak'la ikinci defa görüşüyoruz" dedi. Daha sonra Kutb-i Rabbanî onu evine götürdü. Daha önceki gibi mükellef bir sofra donattı. Beraberce yemek yediler. Bundan sonra Kıdvet-ül-Evliyâ'nın kalbine gelen vesveseler kayboldu. Onda Kutb-i Rabbânî'nin zâhir ve bâtın nûrları göründü. Hayır diyecek, i'tirâz edecek hiç birşeyi kalmadı. Hocasının emrine tam teslim oldu. Tekrar riyâzet ve mücâhedeye başladı. Tam terbiyeye alındı. Kısa zamanda icâzet almakla şereflendi. Hilâfet hırkası giyip, insanlara doğru yolu göstermek için, hocası tarafından memleketine gönderildi.

Kıdvet-ül-Evliyâ hazretlerinin ismi, önceleri Ahmed idi. Oturmada, kalkmada, yemede, içmede "Hak, Hak, Hak" ism-i şerîfini üç defa söylemeyi âdet edince, yüksek hocası Kutb-i Rabbânî. İsmini Ahmed Abdülhak koyup; "Şeyh Ahmed, madem ki sen, Allahü teâlânın Hak ismine böyle tutuldun, ben de Rabbimin emri ile senin ismini Abdülhak koydum" buyurdu. O,

bundan sonra daha çok Abdülhak ismi ile çağrıldı ve bu isimle şöhret buldu. Kutb-i Rabbanî, Abdülhak'a çok duâ etti ve: "Allahü teâlâdan istedim ki, bu silsile senden devam etsin ve bütün âlem senin ma'rifet nûrun ile aydınlansın. Bu nûr, kıyâmete kadar devam etsin" buyurdu. Allahü teâlâ, Kutb-i Rabbânî'nin duâsını kabûl eyledi. Gerçekten Çeştiyye'nin Sâbirî kolunun silsilesi, Kıdvet-ül-Evliyâ Ahmed Abdülhak Radûlî'nin evlâtları ve talebeleri vasıtasıyla devam etti. İçlerinde öyleleri yetişti ki, giden oka işâret etse geri döner, dağa emretseler yerinden oynardı. Bunlardan oğlu Ârif, torunu Muhammed bin Ârif, talebesi Muhammed Bessân, Abdülkuddüs, Kutb-i Âlem Kenkûhî bin İsmâil Hanefî ve Kutb-i Âlem'in talebesi İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin babası Abdülehad, zamanlarının yüksek âlim ve ârifi, kâmil zâtları idiler.

Kıdvet-ül-Evliyâ, bir yolculukta mescide geldi. Cum'a gecesi idi. O mahallin müslümanları yedi ezan okudular. Sebebini sordu. "Duyduk ki, Cum'a gecesi yedi ezan okunursa, Hak teâlâ bir hafta boyunca o yerden belâyı kaldırır, sen de oku" dediler. "Ben bunu yapmaya niyet edemem. Zîrâ kul, Rabbine iyilik için ibâdet ediyor ve O'nun belâlarından kaçıyorsa, o, Hak teâlânın kulu değil, kendinin kulu olmuş olur" dedi.

Behâr şehrine geldi. Orada iki mecnûn vardı. Onlardan maksadın müjdesini aldı. Maksûdun nişansızlığından hâsıl olan donukluktan kurtuldu, tazelendi ve taleb derdi çoğaldı. Oradan Evdeh şehrine gitti. Şeyh Fethullah Evdehî ile görüştü. Şeyh Fethullahın yolu, zâhidler yolu idi. Onun meşrebi ise, aşk ve muhabbet idi. Şeyh Fethullah'ın sohbetinde aradığını bulamadı. Bunun üzerine kendi kendine; "Ahmed, yaşayanlardan maksûdun Haberini alamadın. Bari ölülerin sohbetinde bulun, belki o âlemden bir koku alırsın" dedi. Birkaç sene o şehirdeki kabirleri ve sahrâları dolaşıp; "Yâ Hâdî! Yâ Hâdî!" diye inledi. Sonra kendi kendine; "Ahmed, şimdi öl! Diri iken kabre gir" dedi. Eliyle bir kabir kazdı ve ona girdi. Altı ay o kabirde riyâzet çekti.

Evinde Azîz isminde bir çocuk dünyâya geldi. Doğduğu zaman, orada bulunanların hepsinin duydukları "Hak" lafzını söyledi. Ondan çok hârikalar görüldü, insanlar, hep bu çocuktan konuşmaya başladılar. Ahmed Abdülhak kabristana gitti. Bir yerde durdu ve; "Burası Azîz'in kabri olur" dedi. Sonra çocuk hastalandı ve iki-üç gün içinde vefât etti. Söylediği yere defnedildi.

Buyurdu ki: "Hallâc-ı Mensûr çocuk idi. Dayanamadı ve sırları açığa vurdu. Öyleleri vardır ki, nehirleri yutarlar da, geğirmezler."

Câmiye vaktin girmesinden önce gider, eliyle süpürürdü. Kırk elli sene câmiye gitti. Ama câminin hangi tarafta olduğunu bilmezdi. Yola çıkınca, talebeleri "Hak" zikrini yüksek sesle söylerler, bu ses onun kulağına gelince, o tarafa giderdi. Çoğu zaman mest hâlinde gözü kapalı olurdu. Onun ve talebelerinin zikri, çoğu zaman "Hak" idi. Talebeleri hep, "Hak" sözü ile can verirlerdi.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 192

2) Siyer-ül-aktâb sh. 215

3) The big five of India in sufism sh. 124, 126

AHMED BÎCÂN

Osmanlı âlimlerinden. Yazıcızâde lakabıyla da tanınmıştır. Âlim bir zât olan ve kâtiplik yapan, yazıcı Sâlih'in oğlu ve meşhûr âlim yazıcızâde Mehmed'in kardeşidir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Vefât târihi de ihtilaflı olup, 857 (m. 1453) veya 859 (m. 1455)'da Gelibolu'da vefât ettiği kaynaklarda kaydedilmiştir. Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinin talebesidir.

Tasavvufda yetişmiş meşhûr bir âlimdir. Yazdığı eserler Anadolu'da ve diğer yerlerde çok tanınmış ve asırlardan beri okuna gelmiştir.

Ahmed Bîcân'ın hocası, Hacı Bayram-ı Velî hazretleridir. Onun sohbetlerinde bulunup, tasavvufda yetişmiştir, ilimde yetişdikten sonra, eserlerini yazmıştır. Yazdığı eserlerde son derece sâde bir dil ve anlaşılması gayet kolay olan güzel bir üslûb kullanmıştır. Umûmiyetle babasının ve ağabeyinin yazdıkları Arabca eserleri Türkçeye tercüme ve şerh etmiştir. Başlıca eserleri şunlardır:

1- Envâr-ül-âşıkîn: Bu eseri, dört-beş asırdan beri okuna gelmiş, çok sevilip, benimsenen bir eserdir. Bu eserin çeşitli yazma nüshaları olduğu gibi, pekçok baskısı da yapılmıştır. Ahmed Bîcân, 855 (m. 1451) senesinde tamamladığı bu eserinin sonunda, yazma sebebini şöyle kaydetmiştir "Benim bir kardeşim vardı. (Yazıcızâde Muhammed) Âlim, ârif ve faziletli, kâmil ve Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Erenleri severdi. Cihanın kutbu Hacı Bayram-ı Velînin yakın talebelerinden idi. Ben ona dâima derdim ki: "Dünyâ geçicidir. Günlerin vefası yok. Bir yadigâr eser yaz, her yerde okunsun." O da benim bu sözüm üzerine, "Megârîb-üz-zemân" adlı bir eser yazdı. Pekçok ilmî mes'eleleri ve hadîsleri o kitapta topladı. Sonra da bana, bu eseri Türkçeye tercüme etmemi söyledi. Ben de sözünü tutup tercüme ederek, "Envâr-ül-âşıkîn" kitabını hazırladım. Gelibolu'da tamamladım. Kardeşim Muhammed de, bu "Megârib-üz-zemân" adlı eserini "Muhammediyye" adı ile şiir şeklinde Türkçeye tercüme etti. Böylece her iki bakımdan da faydalı oldu."

"Envâr-ül-âşıkîn" kitabının tertîbi, ana hatlarıyla beş bölümdür, içinde şunlar yer almıştır: Varlıkların tertîb ve nizâmı, Âdem aleyhisselâmın yaratılışı, Peygamberler ve kıssaları, ilâhî kitablar, dünyâ ile ilgili faziletler, kıyâmet alâmetleri, Kur'ân-ı kerîm, mahşer, sırat, Cennet, Cehennem, melekler, hûrîler, gılmanlar, Cennetliklerin makamları ve Cennet ni'metleri.

2- Dürr-i Meknûn: Bu eserini, insanların, Allahü teâlânın kudretini ve azametini bilmeleri için, onlara bunu anlatmak gayesi ile yazdığını belirtmiştir. Bu eser, onsekiz bölümdür. Gökler, Arş, Kürsî, Cehennem, ay, yıldızlar, güneş, yeryüzü, ilim, hendese (geometri), iklimler, dağlar, denizler, şehirler, mescidler, Süleymân aleyhisselâmın tahtı ve saltanatı, Belkıs'ın saltanatı ve ömürleri, helake uğrayan beldeler, otlar, yemişler, sûretler ve kıyâmet alâmetleri anlatılır.

3- Müntehâ Tercümesi: Bu eser, "Kitâb-ül-müntehâ el-Müştehâ alel füsûs" adlı eserin şerhinin Türkçeye tercümesidir. Eserin aslı Muhyiddîn Arabî hazretlerinin "Füsûs-ül-hikem" adlı eseridir. Bunu, Ahmed Bîcân'ın ağabeyi Yazıcızâde Muhammed şerhetmiştir. Arabca olan bu şerhi de Ahmed Bîcân Türkçeye tercüme etmiştir. Eser otuz bölümdür. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) makamları, kıssalar, mi'râc, gazâ etmek, Muhammed aleyhisselâmın gazâları. Şehid olan kimsenin namazının kılınışı, kıyâmet alâmetleri, Cennet, Cehennem, nebîler, velîler, güneşe göre vakit bulmak, haftanın günleri, çeşitli sûrelerin tefsîri, Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtı, Hazreti Ebû Bekr'in, Hazreti Ömer'in, Hazreti Osman'ın, Hazreti Ali'nin, Hazreti Fatıma'nın, Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn'in vefâtları, Peygamberimizin (s.a.v.) zevceleri gibi konular yeralmıştır.

4- Rûh-ul-ervâh: Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kıssalarından bahseden bir eserdir.

5- Bostân-ül-Hakâyık: Bu eseri babasının yazdığı "Şemsiyye" adlı eserin nazım şeklinde tercümesi olup, ba'zı bölümlerini yeniden ele aldığı bir kitaptır.

6- Acâib-ül-mahlûkât: Bu eseri, Zekeriyyâ Kazvînî'nin "Acâib-ül-mahlûkât" adlı eserini ana kaynak tutarak hazırlamıştır. Kendi zamanına kadar yazılmış olan coğrafya, kozmoğrafya ve biyoloji kitaplarından faydalanmıştır. Bu eser, yediyüzonyedi bölüm kadardır. Bu bölümlerde; ay, yıldızlar, göklerdeki melekler, Azrail (a.s.), günler, aylar, rüzgârlar, denizler, deniz canavarları ve denizdeki mahlûkât, çeşmeler, ma'denler, nebatlar, insan a'zâları, cinler, yiyecekler, kuşlar, haşerât gibi daha birçok şeylerden bahsetmektedir. Bu eserin coğrafyaya dâir mühim ve ilk Türkçe eserlerden olduğu kaydedilmiştir.

Ahmed Bîcân'ın en meşhûr eseri olan "Envâr-ül-âşıkîn" adlı eserinden seçmeler:

Sadaka vermek: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr hayra harcayan kimseler varya, işte onların, Rableri katında ecirleri** (mükâfatları) **vardır. Onlara hiçbir korku yoktur; ve onlar mahzûn da olmayacaklar"** (Bekâra-127).

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana peygamberlik veren Allah hakkı için, kim bir yetime sadaka verirse, Allahü teâlâ, kıyâmet gününde ona azap yapmaz. Kim kendi akrabasına sadaka verip başkasına vermezse, Allahü teâlâ, kıyâmet gününde o kimseye bakmaz."**

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle nakletmiştir "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette nûrdan odalar vardır."** Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah, o odalar kimindir?" dediler. Resûlullah (s.a.v.); **"İnsanlara sadaka veren güzel şeyler söyleyen, yemek yediren, insanlar uyurken gece namazını kılanlar içindir"** buyurdu. Yine; **"Allah katında en üstün amel, açlıktan yüreği yanmış birinin karnını doyurmaktır"** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyuruldu: **"Sizin üzerinize olan sadaka vermekte altı haslet vardır. Bunlardan üçü dünyada, üçü âhırettedir. Dünyada olanlar: 1- Allahü teâlâ sadaka veren kimsenin rızkını artırır. 2- ömrüne bereket verir. 3- İki yakasını biraraya getirir. Âhırette olan üç haslet: 1- Kıyâmet gününde çıplak kalmaz. 2-Kıyâmet günü başı üstünde bir gölge bulunur. 3- Sadakası Cehennem ile onun arasında perde olur."** Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim sadaka verirse, Allahü teâlâ ona bir yerine on** (mislini) **verir. Kim ödünç verirse, bir yerine onsekiz verir."**

Sabır: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Şüphesiz ki Allah, sabredenlerle beraberdir"** (Bekâra-153). İmâm-ı Gazâlî hazretleri şöyle buyurmuştur: "Belâlara sabretmek insanın husûsiyetlerindendir. Hayvanlarda ve meleklerde sabır olmaz. Hayvanlarda şehvet ağır bastığından ve bu şehvete sabretmek için akılları olmadığından, onlarda sabır yoktur. Meleklerde ise şehvet yoktur. Onlar, Allahü teâlânın cemâline âşık olmuşlardır." Fahreddîn Râzî şöyle demiştir: "Sabretmek, Allahü teâlânın hükmüne râzı olmaktır. Kalb bir şeye meylettiği zaman, yüzünü yüce âlemden çevirir. Nitekim Âdem aleyhisselâmın kalbi Cennete meyledince, Allahü teâlâ Cenneti ona mihnetli kıldı." Resûlullah (s.a.v.); **"Sabır benim azığımdır"** buyurdu. Sabırdan maksâd takvâdır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: "Muhakkak ki, azığın en hayırlısı takvâdır. Ey aklı tam olanlar, benden korkunuz" (Bekâra-197). Takvâdan maksâd sakınmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kul, harama düşerim diyerek şüpheli şeylerden kaçınmadıkca, takvâ derecesine erişemez."** Ca'fer-i Sâdık hazretleri şöyle buyurmuştur. "Takvâ, kalbde Allahü teâlânın sevgisinden başka bir; şey bulundurmamaktır." Takvânın üç alâmeti vardır: 1- Her halükârda Allahü teâlânın rızâsını aramaktır. 2-Her işte Allahü teâlâya dönmektir. 3-Her durumda dosdoğru olmaktır.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Ey îmân edenler! Din uğrundaki eziyetlere sabredin ve düşmanlarınızla olan savaşlarda üstün gelmek için sabır yarışı yapın. Sınır boylarında cihâd için nöbet bekleşin ve Allahdan korkun ki, felah bulasınız"** (Âl-i İmrân-200). **"Sabrediniz"** buyurması, belâlara sabretmeye işârettir. Bu, halk (avvâm) içindir. "Nöbet bekleşin" buyurması, günahkârlığı terk etmeye işârettir. Bu, havvâs içindir. "Sabır yarışı yapınız" buyurması, ibâdet yapmaya katlanmaya işârettir. Bu da seçilmişlere mahsûstur. Bunun için, kişinin rahatlığı yakîndedir. Şerefi tevâzudadır. Se'âdeti, kurtuluşu İslâmdadır. İsmeti (günahsız olması) Allahü teâlâya güvenmektedir. Akıllılığı dindedir. Gayreti dünyâyı terk etmektedir. Helaki günah işlemeye cür'et etmektedir. Pişmanlığı uyumaktadır. Şekâveti cehâlettedir. Se'âdeti ilimdedir. Olgunluğu aşkdadır. Güzel yaşaması sabırdadır. Sabır, halkın içinde nefesani arzuları terk etmek, yapmamaktır. Eğer dünyânın bütün belâları onun üzerine gelse "Âh" bile demeyen; vefadan, cefâdan, acıdan, zenginlikten ve her çeşit ni'metten dolayı değişmeyen, mağrur olmayan ve bunların karşısında hep aynı kalan kimse sabırlıdır. Bilakis o, kendini belâ mancınığına kor ve kaza denizine atar. Sonundan hiç endişe etmez. Vesselâm."

Dünyâ: Bâyezîd-i Bistâm! hazretleri buyurdu ki: "Kalbin kabzedilmesi (daralması), nefsin yayılmasındandır. Haya ilimdir. Rahatlık ma'rifettir. Rızık, zikirdir. Şevk, âşıkların mülk yurdudur. Ma'rifet nûru, kalb içindedir. Aşk, zikirle meşgûl olunduğu zaman gönlü nurlandırıp aydınlatır. Dünyâ sevildiği zaman, kalb (gönül) kararır."

Şu beş şeyin kalbi öldürdüğü nakledilmiştir 1- Çok yemek 2- Halkın başına belâ getirmek. 3- Namazı vakitsiz kılmak. 4- Yemeği sol el ile yemek. 5-Yalan söylemek.

Şu beş şey de kalbi diriltir, uyandırır: 1-Âlimler ile bulunmak. 2- Yetimlere şefkat etmek. 3- Oruç tutmak, 4- Az yemek. 5- Dünyâyı sevmemek.

Rabbini anıp, hakîki zikri yapan kimse dünyâya meyletse, hak yoldan kovulur ve bütün ömrü kaygı ile geçer.

Allahü teâlânın sevgili kulları beş kısımdır, 1- Zühd sahibi olan âlimler. 2-Adâletli hükümdârlar. 3- Hayâlı çocuklar. 4- Tevâzu sahibi zenginler. 5-Sabırlı dervişler (tasavvuf yolunda ilerleyenler).

İnsanı Rabbinden uzaklaştıran perdelerin en büyüğü, kalbi öldürmek, karartmaktır. Kalbin ölmesine, kararmasına sebeb ise, dünyâyı sevmektir.

Bir hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Ey Âdemoğlu! Kanâat et zengin ol. Hasedi terket, rahat ol. Dünyâyı terket, dînin hâlis olsun."** Kim gıybeti terkederse, aşkı ziyâde olur. Kim halktan uzak durursa, halkın şerrinden emîn olur. Kim az ve güzel konuşursa, aklı tam olur. Kim aza kanâat ederse, gerçekden Allahü teâlânın ahdine inanmış olur. Kim dünyâ için kaygılanırsa, Allahü teâlâdan uzaklaşır.

Bir hadîs-i kudsîde buyuruldu ki: **"Şaşarım o kişiye ki, âhıret hesabına inandığı hâlde nasıl mal toplayabilir? Ey Âdemoğlu! Hergün ömrün eksilir, sen bilmezsin. Hergün rızkın sana gelir, şükretmezsin. Halktan korkarsın, benden korkmazsın. Benden utanmazsın. Âbidlerin sözlerini söylersin, münâfıkların amelini işlersin, ölüm haktır dersin, yine onu çirkin görürsün. Kim dünyâ malı yığarsa, onun hakkı yoktur. Kim dünyâ ile rahatlarsa, onun aklı idrâki yoktur. Kim dünyâ arzuları peşinde koşarsa, onun ma'rifeti yoktur."**

Yine hadîs-i kudsîlerde buyuruldu ki: **"Kim bir dervişe,** (dünyâyı terkedip Allahü teâlâya dönen kimseye) **karşı büyüklenirse, kıyâmet gününde o kişiyi karınca şeklinde yaratırım ve kim bir dervişe alçak gönüllülük gösterirse, dünyâda ve âhırette onu yüceltirim. Kim bir dervişin gönlünü kırarsa, o kişi benimle cenk etmiş gibi olur."**

"Nice zengin vardır ki, zenginlik onu fesada düşürmüştür. Birçok fakir vardır ki fakirlik onu fesada düşürmüştür. Nice sağlıklı kimse vardır ki, sağlık onu fesada düşürmüştür. Nice âlim vardır ki, ilim onu fesada düşürmüştür. Nice cahil vardır ki cahillik onu fesada düşürmüştür. Dünyâ muhabbetini gönlünüzden çıkarınız. Dünyâ muhabbeti ile benim muhabbetim bir gönülde asla bulunmaz."

Nakledilmiştir ki, beş kimse çok kıymetlidir, bağışlanmıştır.

1- Kötü kimsenin emri altında olan iyi kimse.

2- Cimri kimsenin emri altındaki cömert kimse.

3- Zâlimin emri altında olan âdil kimse.

4- Câhilin emri altında bulunan âlim kimse.

5- Zenginin emri altında bulunan derviş kimse.

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Cennetin bir kamçı kadar yeri, dünyânın** tamâmından **üstündür."**

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Yer yüzünde bulunan her canlı fânidir"** (Rahmân-26). Dünyâ, çok gün geçirmiş fitneli ve nazlı bir ihtiyâra benzer. O, dışını gençler gibi giyecekler ile süsleyip, halk arasında naz eder. Böylece insanlar da onun tuzağına düşer. Dünyâ zâlim bir pâdişâha benzer. O, halka ba'zı şeyler bağışlar, fakat dostluğu yoktur. Hepsini öldürmek ister.

Akıllı kimseler, kışın ihtiyâcını yazın hazırlar, ölümün hazırlığını da diri iken yaparlar. Dünyâ, içi cevherler ile dolu bir denize benzer. Çok kimse ondan cevher çıkarır. Çok kimse de o denize girip boğulur.

Sözün kısası, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Dünyâ fitne ve belâdır. Her ümmetin bir fitnesi vardır. Benim ümmetimin fitnesi dünyâyı sevmek ve mal toplamaktır."** Nitekim Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Biliniz ki, mallarınız ve evlâtlarınız ancak bir fitnedir** (birer imtihandır). **Allah katında ise büyük mükâfat vardır"** (Enfâl-28). Bu hatamdan âhıret sarayının yolu, Allahü teâlâya itaat etmektir. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetimin evvelkileri, Allaha bağlılık ve sadâkat ile kurtuldular. Sonrakiler ise, dünyâyı ve uzun ömür istemekle helâk oldular."**

Tövbe: Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Ey Îmân edenler! Allaha şöyle tövbe edin ki, tam bir pişmanlıkla hâlis bir tövbe olsun"** (Tahrîm-8). Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"İşlediği günâha tövbe eden, o günâhı işlememiş gibi olur."** Bir hadîs-i şerîfte de; **"Allahü teâlâ kulun tövbesini, can boğaza gelinceye kadar kabûl eder. Ben de günde yüz defa tövbe ediyorum"** buyuruldu.

Tövbe yapmayan kimsenin nefsi ıslâh olmaz, zâlim olur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Kim de tövbe etmezse, işte onlar, kendilerine zulmedenlerdir"** (Hucurât-11).

İmâm-ı Gazâlî hazretleri buyurdu ki: "Tövbe üç kısımdır, 1- Halkın (avâmın) tövbesi. Bu, çok tâat etmektir. 2-İlim sahibi olanların tövbesi: Bu, günâhı terketmektir. 3- Seçilmişlerin (havvâssın) tövbesi. Bu, hiçbir vakti zayi etmemektir."

Ârifler şöyle buyurmuşlardır: "Tövbe beş kısımdır: 1- Halkın tövbesidir. Bu, günahtan dönmektir. 2- Sâlihlerin tövbesidir. Bu, gizli günahları da terketmektir. 3- Müttekîlerin tövbesidir. Şekten, şüpheden sakınmaktır. 4-Muhiblerin (Allah dostlarının) tövbesidir. Bunların tövbesi, Allahü teâlâyı zikretmekten gâfil olmamak için halktan sakınmaktır. 5- Âriflerin tövbesidir."

Ey Rabbimiz! Duâlarımızı kabûl buyur. Şüphesiz sen, her şeyi işiten ve hakkıyla bilensin. Bizim tövbelerimizi de kabûl buyur. Çünkü sen, tövbeleri kabûl eder ve mü'min kullarına rahmetini ulaştırırsın."

---

1) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 128

2) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 1746

3) Nefehât-ül-üns sh. 691

4) Envâr-ül-âşıkîn

5) Osmanlı Müellifleri cild-1 sh. 16

AHMED BİN ABDÜRRAHMÂN ES-SEKKÂF

İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdürrahmân es-Sekkâf'dır. Evliyânın büyüklerinden Abdürrahmân es-Sekkâf hazretlerinin oğludur. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 829 (m. 1425) senesinde vefât etti. Zamanında bulunan büyük evliyâ zâtların sohbetlerine devam ederek ve çok gayret ederek, tasavvuf yolunda ilerledi. Kısa zamanda yetişerek, büyük âlimlerden ve evliyâdan oldu. Dünyâya düşkün olmayan, gönlünü Allahü teâlâya vermiş bir velî idi. Faziletler, kerâmetler sahibi bir zât olup, birçok üstünlükler kendinde toplanmış idi.

Birgün Ahmed es-Sekkâf, Mûsâ bin Ali Bâcerş isimli büyük âlime bir talebesini gönderip, "(Bize vermeyi niyet ettiğin şeyi getir) dediğimi söyle" buyurdu. O talebe, Mûsâ bin Ali'ye gelip; "Hocam size; "Bize vermeyi niyet ettiğin şeyi getirsin" diyor" dedi. Bu sözü duyunca, çok hayrette kalan Mûsâ bin Ali; "Bu düşünce, biraz önce kalbime gelmişti ve bunu da hiç kimse bilmiyordu" dedi.

Bir defasında, Ahmed es-Sekkâfın küçük kızı, yakınlarında bulunan bir hurma ağacı üzerinde bir güvercin gördü. Güvercin çok hoşuna gittiği için, babasına, o güvercini tutup kendisine vermesini rica etti. O da hizmetçisini çağırarak, güvercini tutup getirmesini emretti. Ağacın üstünde oynamakta, daldan dala konmakta olan güvercin, Ahmed es-Sekkâfın sözlerinden sonra hiç kımıldamadı. Hizmetçi gidip, rahatça güvercini tutarak getirdi. Ahmed bin Abdürrahmân'a verdi. O da küçük kızına verdi. Kızı, güvercinle biraz oynayıp, okşadıktan sonra, salıverdi.

Ahmed bin Abdürrahmân, birgün yanında birkaç kişi ile beraber, abdest almak üzere bir kuyunun başına geldiler. Hem kuyunun suyu çok derinde idi, hem de yanlarında su çekmek için ip ve kova da yoktu. Ahmed bin Abdürrahmân suya işâret etti. Allahü teâlânın izni ile kuyunun

suyu yukarıya kadar yükseldi. Hepsi de abdest aldılar. Suya ihtiyâçları kalmayınca, kuyunun suyu yine eski yerine çekildi.

Ahmed bin Abdürrahmân'ın fazla bir geliri yoktu. Birkaç hurma ağacı vardı. O ağaçların hurmalarını satıp, parası ile çocuklarına giyecek alır, kalanı ile de geçimini te'min ederdi. Görünüş i'tibâri ile bu az para, hiç yetmiyecek zannedilirdi. Fakat o paranın bereketi çok olurdu ve o para, bir sene boyunca yeterdi.

Bir sene âfet oldu. Meyvelerin büyük bir kısmı telef oldu. Çok az kısmı kaldı. Ahmed bin Abdürrahmân'ın amcaoğullarından biri; "O, zâten az meyve alıyordu. Parası zor yetiyordu. Bu sene âfet oldu. Bu seneki aldığı ona hiç yetmez" diye düşünüp, onun için başkalarından yardım toplamayı istedi ve bu hâli ona bildirdi. O da; "Lüzum yok, kalan bize kâfi gelir" buyurdu. Hakîkaten o az gelir, o sene de yetti.

Vefâtına yakın hastalanan Ahmed bin Abdürrahmân'a, hâlinin nasıl olduğu suâl edildiğinde; "Dünyâya düşkün olanlar, dünyâ ni'metlerinden lezzet aldıkları gibi, sâlihler de, Allahü teâlâdan gelen belâ ve musibetlerden öyle lezzet alırlar" buyurdu. Bundan sonra abdest aldı. Öğle namazını kıldı. Namazdan sonra kıbleye karşı sağ yanı üzere yattı. Allahü teâlâyı zikir ve tesbih etmeye başladı. Rûhunu teslim edinceye kadar böyle devam etti.

Ahmed bin Abdürrahmân'ın bu haline şâhid olanlar, ona çok gıbta ettiler. Kendi ölümlerinin de böyle hayırlı ve kolay olması için Allahü teâlâya duâ ettiler.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 320

AHMED BİN SÜLEYMÂN EZ-ZÂHİD

Fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Süleymân ez-Zâhid'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 820 (m. 1417) senesinde vefât etti. Talebelerine ders verdiği câmide defn olundu. Şeyh Hasen Şüsteri ve zamanında bulunan evliyânın büyükleri ile görüşüp, onların sohbetlerinde yetişen Ahmed bin Süleymân, yüksek istidâdı ve üstün gayretleri ile kısa zamanda yetişerek kemâle geldi. İlmi ile âmil olan âlimlerin büyüklerinden, tasavvuf yolunda bulunan yüksek derece sahiplerinin üstünlerinden oldu. Tasavvuf ehli arasında kendisi için, zamanında bulunan evliyânın Cüneyd'i, Cüneyd-i Bağdâdî'sî denirdi.

Câmisinde va'z ve nasihat ederek, insanlara fâideli olurdu. Çok talebe yetiştirdi. İnsanlara dinin hükümlerini, kul hakkını, insanların birbirleri ile olan münâsebetlerinde dikkat ve riâyet etmesi îcâbeden edebleri anlatırdı. İnsanlar, bu zâtın bereketli, te'sîrli sohbetlerinden istifâde edebilmek için çok gayret ederlerdi. "Zâhid" diye tanınırdı.

Kendisi şöyle anlatır: "Küçüklüğümde birgün mektebe giderken, Allahü teâlânın evliyâ kullarından sâlih bir zât ile karşılaştım. Benden yiyecek birşey istedi. Maksadı birşey istemek değil, benimle konuşmak idi. Bunu daha sonra anladım. Kahvaltılık yiyeceğimi o zâta verdim. O zât bana; "Ey Ahmed! Allahü teâlânın izni ile sen kısa zamanda yetişerek, zamanının en büyük evliyâsından olursun. Cömerdliğin, eli açık bir kimse olman sebebiyle, Allahü teâlâ, sana yüksek dereceler ihsân eder. "Zâhid" lakabıyla anılırsın. Maksem bölgesinde senin için bir câmi bina edilir. Bu câminin bina edilmesi esnasında,-seni anlıyamadıkları için, ba'zı zavallılar sana i'tirâz ederler. Kötü niyetlerinden dolayı Allahü teâlâ onları cezalandırır. Sen o bölgede, hattâ Mısır'ın her tarafında parmakla gösterilen en büyük zâtlardan olursun. Senin vâsıtan ile, çok kimseler,

âlî derecelere yüksek makamlara kavuşurlar" buyurdu. Bu zâtın bütün söyledikleri zamanla tezahür etti, hepsi meydana çıktı. Bundan sonra o zât ile hiç karşılaşmadım. Ne kadar istedimse de, kendisi ile tekrar görüşmek nasîb olmadı."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerinin, Tabakât'ında anlattığına göre, zaman ilerleyip Ahmed bin Süleymân hazretleri yetişince, ders vermesi, sohbet etmesi, insanlara dinimizin emir ve yasaklarını anlatması için bir câmi yapılmasına karar verildi. Bu hazırlıklar yapılırken, sultânın yakın adamlarından olan Cemâleddîn isminde birisi, bu zâta karşı, uygun olmayan düşünceler içinde idi. Câminin inşâsına mâni olmak istedi. Ahmed bin Süleymân hazretleri buna çok üzüldü.

Diğer taraftan, Allahü teâlânın hikmeti, sultânın gönlüne bu Cemâleddîn'in kabahatli olduğu düşüncesi geldi ve derhâl hapsedilmesini emretti.

Bir taraftan inşâat devam ederken, ustalar, Cemâleddîn'in hapisten çıkıp, yine inşâata mâni olmasından endişe ediyorlardı. Ahmed bin Süleymân onlara iltifât edip; "Merak etmeyin. Onun cezası husûsidir. Câminin inşâatı bitmedikçe çıkamaz" buyurdu. Daha böyle i'tirâz edenler oldu ise de, hepsi cezalarını buldular. Nihâyet câmi tamamlandı. Ahmed bin Süleymân hazretleri uzun seneler bu câmide hizmet verdi. Yüzlerce talebe yetiştirdi. Binlerce kişi sohbetlerinden istifâde ederdi. "Ehl-i sünnet i'tikâdında olan sâlih bir müslüman, benim bu mescidime gelip iki rek'at namaz kılsa ve bu i'tikâd üzere vefât etse, kıyâmet gününde elinden tutmam, kendisini müşkilâttan korumam ve ona şefaat etmem için bana izin verildi" buyururdu.

Çok kerâmetleri görülürdü. O ise, bu yüksek hâllerini gizler. Anlatılması icâb etse, başka bir kimseden naklediyor gibi anlatırdı. "Büyüklerden birinin şöyle bir kerâmeti görülmüştü" veya; "Evliyâdan birinin şöyle bir hâli vardı" şeklinde söylerdi.

Ahmed ez-Zâhid hazretlerinin en önde gelen talebelerinden olan Muhammed Gamravî, bir ara, Kâhire'ye yüzdoksan kilometre mesafede bulunan Dimyat bölgesine gitmişti. Dönüşünde hediye olarak yanına bir kova pekmez aldı. Gemiye binmek üzere Nil nehrinin sahiline geldi. Pekmez kovası da yanında idi. Orada beklerken, oradan geçmekte olan birisi kovaya takıldı, kova da yuvarlanıp nehre düştü.

Muhammed Gamravî, Kâhire'ye hocasının yanına geldiğinde, hocası; "Hediyen nerede?" diye sordu. O da mahcûb bir şekilde; "Efendim, size getirmek üzere bir kova pekmez almıştım. Getiremedim. Birisi takılıp, kova nehre yuvarlandı" dedi. Bunun üzerine Ahmed ez-Zâhid hazretleri, buna iltifât ederek; "Sen gelmeden evvel hediyen gelip bize ulaştı" buyurdu ve kendisini başka bir odaya götürdü. Muhammed Gamravî o odada rafta, nehre yuvarlanmış olan pekmez kovasını gördü. Kovadan hâlâ sular damlıyordu. Bu hâlin hocasının bir kerâmeti olduğunu anlayıp çok sevindi.

Bir defasında kendisine küçük bir çocuk getirip, bunun için duâ etmesini istediler, O da; "Yâ Rabbî! Bu çocuğu, dünyâ hayâtında şan ve şöhret âfetinden muhâfâza et!" buyurdu. O çocuk, bu duâ bereketiyle salihlerden, velî bir zât olarak yetişti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 319

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 81

AHMED CEZERÎ (Ebû Bekr Ahmed bin Muhammed)

Büyük kırâat âlimi, İbn-i Cezerî'nin oğullarından olup, kırâat âlimlerinin meşhûrlarındandır. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf el-Cezerî'dir. Künyesi Ebû Bekr'dir. Babası Muhammed Cezerî olup, "İbn-i Cezerî" ve "Şeyh Cezerî" lakabları ile meşhûr olmuştu. 780 (m. 1378) senesinde, Ramazan ayının onyedinci Cum'a gecesi, Şam'da dünyâya geldi. Kırâat ilminde yüksek derecelere erişmiş olup, Şam'daki asrının âlimleri ona icâzet vermişlerdir. 790 (m. 1388) senesinde, Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. 791 senesinde de hatim ile namaz kıldı. Kırâat ilmine dâir "Şâtıbiyye" ve "Râıyye" adındaki eserler ile babasının "Kırâat-ı aşere"ye dâir olan "Kasîde"sini tamamen ezberledi. Sonra "Kırâat-ı isnâ aşer"i, ağabeyi Ebü'l-Feth Muhammed kırâati ile öğrendi. Babasının "Tayyibe" ve "Neşr" adındaki eserlerini, bizzat ondan okuyup, çok defa da dinledi. Çok kitapları ezberledi. Şeyh Hâfız-ı Irâkî'den ve başka âlimlerden yazarak Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Salâh bin Ebî Ömer, Hâfız Ebû Bekr bin Muhib, İbn-i Kâdı Şühbe, İbn-i Mahbûb, İbn-i Avd, Abdülvehhâb bin Sellâr, amcasının oğlu İbrâhim ve daha birçok kırâat âliminden, kırâat husûsunda icâzet aldı. İmâm-ı Askalânî'den de kırâat öğrendi. Salâh-ı Belbîsî'den de birçok eserleri okudu. Süveydî'den de, "Teysîr" ve başka kitapları okudu. Tenûhî'den "Şâtıbiyye"yi okudu. Daha birçok kitapları ezberleyip, kırâat ilminde büyük bir âlim olarak yetişti. Anadolu'da ve Mısır'da çok talebe okutup yetiştirdi. Kâhire'de de, Zeyneddîn Abdüddâim el-Ezheri ve İbn-i Esed ondan kırâat öğrendiler. İbn-i Esed, ayrıca ondan, babasının "Tayyibe"sine yaptığı şerhi de okudu.

Babası İbn-i Cezerî, "Tabakât-ül-kurrâ" adındaki eserinde, oğlu Ahmed Cezerî hakkında şöyle der: ".... Bursa'ya geldiğim zaman, çok sayıda kitaplarım ile arkamdan benim yanıma geldi. Yanımda kalıp, benden istifâde etmeğe ve başkalarına öğretmeğe devam etti. Hattâ Yıldırım Bâyezîd Hân'ın oğulları Mehmed Çelebi, Sa'îd Mustafa ve Mûsâ Çelebi, ondan çok istifâde ettiler. Bursa'da Yıldırım Bâyezîd'in yaptırdığı Câmi-i Kebîr'de (ya'nî şimdiki Ulu Câmi'de), mütevelli olup, dindar ve iffet sahibi olarak yaşadı. Timur Hân ile Sultan Yıldırım Bâyezîd'in yaptıkları Ankara Savaşı'ndan sonra, Timur Hân onu, Mısır Sultânı Nasır Ferrûh bin Berkûk'a elçi olarak gönderdi Beni de diyâr-ı Acem'e (İran'a) götürdü. Yirmi yıl kadar ayrı kaldık. O Anadolu'da, ben Acem vilâyetlerinde kalmıştım. 827 (m. 1424) senesinde, Allahü teâlâ bana hacca gitmeyi nasîb edince, tekrar buluşmak mümkün oldu. Ona mektûp yazdım. Bana gelmesini istedim, Mısır'da 16 gün birlikte kaldık. Sonra ben hacca gittim. Birkaç sene Mekke ve Medine'de kaldım. O da Mısır'da, bir sene kadar kaldı. 828 (m. 1425) yılında yine benimle beraber hac yaptı. Sonra hepimiz Mısır'a döndük. Çoluk-çocuğumu almak için Bursa'ya gitmek üzere, 829 (m. 1426) senesi Cemâzil-âhır ayında birbirimizden ayrıldık. Ben, Mekke'de mücavir iken ve orada ikâmet ederken, o da Mısır'da oturuyordu. O zaman, benim "Tayyibet-ün-neşr" adındaki eserimi şerh edip, aynı üslûp üzere güzel bir şerh yapmıştı. Hâlbuki yanında, bu kitap üzerine yazdığım haşiyeler yoktu. Bundan önce, benim nazmımdan "Mukaddime-i Tecvîd"i ve "Mukaddime-i ilm-i hadîs"i de, gayet güzel şekilde şerh edip, Sultan Eşref Barsbay'a takdim etti. Sultan, ağabeyi merhum Ebü'l-Feth Muhammed'in maaşını ona bağlayıp, onun yerine meşihata getirip, kırâat ve ders için faydalı olma, okutma görevini ona verdi. Bunun üzerine, o da çoluk-çocuğunu almak için Anadolu'ya, ya'nî Bursa'ya gitti. Ben de aynı niyetle Acemistan'a (iran'a) yöneldim. Allahü teâlâ yardımcımız olsun ve bizi hayırlısı ile bir arada bulundursun!" Bu yolculuk 829 (m. 1426) senesinde idi. Ahmed Cezerî, babasından az sonra, 833 (m. 1430) yılında vefât etti.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 193

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli sh. 63

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Arabca Vefeyât kenarı) cild-1, sh. 44

4) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 58-59

AHMED KİHTÛ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Dehlî'de doğdu. Çocukluğu orada geçti. Çocuklarla oynarken, büyük bir kasırga onu alıp Ecmîr yakınlarında Kihtû köyüne bıraktı. Orada Bâbâ İshâk Magribî adında büyük bir âlim, kâmil bir evliyâ vardı. Ebû Midyen Magribî hazretlerinin yolunda idi. Bâbâ İshâk, onu terbiyesine aldı. Ona ilim öğretip feyz verdi. Zâhir ve batın ilimlerde kemâl mertebesine çıkarıp, icâzet ve hilâfet verdi.

Ahmed Kihtû, Dehlî'de başka âlimlerden de ilim öğrendi. Hâncihân Câmii'nde nefsini terbiye için çok çetin riyâzetler çekti. Kuru kepek ekmeği yedi Bâbâ İshâk'ın vefâtından sonra tekrar çileye girdi Kırk günde, kırk hurma yedi Mekke-i Mükerreme ve Medine-i münevvereyi ziyâret etti. Âlemin sığınağı Server-i âlem Muhammed Mustafâ sallallahü aleyhi ve sellemi ziyâretle şereflenip, pekçok müjdelere kavuştu. Birçok âlim ve evliyânın ders ve sohbetlerinde bulundu. Hindistan'a dönüşünde, Batı Hindistan'da Gücerât'a uğradı. Kendisini sevenlerden, Sultan Zafer Hân (Birinci Muzaffer), Gücerât pâdişâhı idi. Onu Dehlî'de iken tanır, birbirlerini Allahü teâlânın rızâsı için severlerdi. Sultan, Allahü teâlânın bu sevgili kulunun feyzinden, ülkesinin bereketlenmesini arzu etti. Gücerât'ta kalması için yalvardı. O da, Ahmedâbâd yakınlarında Serkeç kasabasında yerleşmek arzusunda olduğunu söyleyip, sultânı sevindirdi. Serkeç'te yerleşip, bütün feyz kapılarını, zâhir ve bâtın bereketlerini orada saçtı. Bölge halkı, onun saçtığı feyz ve nûrlarla, Allah yoluna bağlılıkta, birbirlerine karşı sevgi ve muhabbette çok yüksek derecelere, ulaştı. Güneş altında olgunlaşan meyvalar gibi, İnsanlar da onun nûrlarıyla olgunlaştı. Dergâhında büyük bir sofra kurdu. Her gelen, yer, doyar, Allahü teâlâya şükredip kalkardı. Ne kadar kalabalık olsa farketmezdi. Vefâtından sonra, aynı sofra, türbesinde sevenlerine açıktı. Vâliler, sultanlar, kumandanlar, oraya gelip askerleriyle birlikte yemek yerler, onun yüksek feyzinden istifâde ederlerdi. Dehlî sultanı, Fîrûz Şâh'ın da ona muhabbet ve bağlılığı vardı. Birbirlerini çok severlerdi. Ahmed Kihtû (r.a.), ona nasihat eder, duâlarında her zaman Fîrûz Şâh'ı zikrederdi.

Timur Hân'ın Hindistan seferi esnasında, o, Dehlî'deydi. Dehlî işgal edilmeden onbeş gün önce, Allahü teâlânın izniyle şehrin işgalini haber verdi. Sevenleri, hocalarının tavsiyesi üzerine şehri terkedip, Cavnpûr şehrine gittiler. Ahmed Kihtû ise; "Biz halka tâbiyiz" buyurup, diğer insanlarla beraber Dehlî'de kaldı. Sonunda Timur Hân'ın askerleri şehri işgal ettiler. Birçok kimseyi esîr ettiler. Esîrler arasında Ahmed Kihtû hazretleri de vardı. Kapatıldıkları yere, gâibden sıcak ekmek gelirdi. Askerler bu hâle hayret edip, onun hâlinden Timur Hân'ı haberdâr ettiler. Timur Hân, onu ziyâret edip serbest bıraktırdı. Çok hürmet edip, duâsına mazhar oldu.

Ahmed Kihtû (r.a.) hicri dokuzuncu asrın başlarında vefât edip, Ahmedâbâd yakınlarında Serkeç kasabasına defnedildi. Nûrlu kabri herkes tarafından ziyâret edilip, feyz menbâı olarak bilindi. Onun hayatını ve mübârek sözlerini talebelerinden Mahmûd bin Sa'îd Ircî, "Tuhfet-ül-mecâlis" adlı eserinde toplayıp yazdı.

"Tuhfet-ül-mecâlis'in yazarı eserinde anlatır: "Hâncihân Câmii'nde, Ahmed Kihtû (r.a.), bu fakiri yanına çağırıp: "Nereden geliyorsun? Bizi nereden biliyorsun ve hakkımızda ne biliyorsun?" diye sordu. "Ben Şeyh Nûr'un talebesiyim. Pendûh'den geldim. Bundan önce de Dehlî'ye gelmiş

idim" dedim. Alış-verişi bitirip, Pendûh'e dönünce, Şeyh nûr bana: "Dehlî'de kimleri, hangi âlimleri gördün?" diye sordu. Gördüklerimi arz ettim. "Şeyh Ahmed Kihtû'yu gördün mü?" buyurdu. Sustum. "Madem ki onu görmedin, boşuna Dehlî'ye gitmişsin" buyurdu. Bu sözü işitince, kararım kalmadı. Hazırlanıp Dehlî'ye geldim. Hazretin huzûrlarına varıp; "Bugün hocamın işâreti ile elinizi öpmeye geldim" dedim. Sonra Şeyh Nûr'u kastederek; "O bizi görmemiştir. Biz de onu görmüş değiliz. Ama bu dervişin, Allah katındaki mertebesini keşf ve kerâmetle anlamıştır" buyurdu.

Ahmed Kihtû (r.a.), kendisi anlatır: "Bu fakir, Mekke'ye gidip hac yaptıktan sonra, Medine'yi ziyârete gittim. Hâncihân Câmii İmâmı ve Şeyh Tâceddîn Serkeşi ve bir kişi daha beraberimde idi. Resûlullahın mescidine gelince, arkadaşlar; "Birşeyler yiyelim" dediler. Bu derviş; "Biz, Resûl-i ekremin (s.a.v.) misâfiriyiz" dedim. Onlar gidip yemek yediler, geldiler. Yatsı namazında bir yerde idik. Namazdan sonra onlar yattılar. Bu fakir, tesbih çekiyordum. Aniden bir şahıs gelip, yüksek sesle: "Hazret-i Mustafâ'nın (s.a.v.) misâfiri kimdir?" diye seslendi. Bir başkası olacağını düşündüm, İki-üç defa tekrar edince, beni çağırdığını anladım. Kalkıp, o şahsın yanına gittim. Elinde bir tabak vardı. "Peygamberimiz hazret-i Mustafâ sallallahü aleyhi ve selem gönderdi" dedi. Eteğimi açtım. Hurmaları eteğime döktü. O hurmaların tadı ve lezzeti, anlatılmaya gelmez. Sonra bir miktar uyudum. Rü'yâ gördüm. Diğer arkadaşlarım da aynı rü'yâyı görmüşlerdi. Rü'yâ aynen şöyleydi: Resûlullah (s.a.v.), rahat ve nurlu bir makamda oturmuş, Eshâbı (r.anhüm) ayakta duruyordu. Resûlullahın (s.a.v.) önünde de pek süslü bir kadın ayakta bekliyordu. Resûlullah (s.a.v.), bana; "Bu kadını kabûl et" buyurdu. Bu fakir arzettim ki, bizim bâbâ kabûl etmedi. Resûlullah mübârek eliyle Emîr-ül-mü'minîn Hazreti Ali'ye işâret edip; "İşte bu bâbâdır" buyurdu. Bu derviş, o tarafa baktım. Hazreti Ali, Bâbâ gibi duruyordu. Parmağını ağzına getirmiş; "Bâbâ Ahmed, Resûlullahın emrini kabûl et" buyurdu. O kadını kabûl ettim. O sırada hatırımdan, o kadının dünyâ olduğu geçti. Resûlullahın (s.a.v.) sadakası olarak, dünyâ benim emrime verilmişti (çeştiyye yolunun feyzi, Hazreti Ali vasıtasıyla gelmektedir.) Medîne-i münevvereden ayrılırken, üç arkadaşımla beraber, veda için Resûlullahın (s.a.v.) mübârek makamlarını ziyârete gittik. Ravda'nın mücâviri'nin, elinde on arşın (5 m.) siyah bezle bizi beklediğini gördüm. Bana; "Bu sarığı başına sar" dedi. Bâbâ başına sarık sarmadı, bu külahı giydi" dedim. Mücavir; "Resûl-i ekremi (s.a.v.) rü'yâda gördüm, sizin için, "Ona on arşın boyunda sarık ver, bu sarığı başına sarsın ve bizim dilimizden halkı da'vet etsin" buyurdu" dedi. Ben de o sarığı iki gözüme sürdüm ve başıma sardım.

Birgün Dehlî'de Hâncihân Câmii'nde meşgûl idim. Çok riyâzet ve mücâhedeler çektim. Kutb-i zaman Bendegî mahdûm-i Cihâniyân Seyyid Celâleddîn Buhârî'ye; "Sâlih bir genç, Hâncihân mescidinde meşgûldür, çok riyâzet ve mücâhede çekiyor" demişler. O büyük zât, bu fakirle görüşmek istediler. Câmiye yaklaştıklarında, bir derviş bana gelip, "Mahdûm Cihâniyân sizinle görüşmeye geliyor" dedi. Hemen kalkıp, dışarı çıktım. Mescidin kapısına gelince, taht-i revânına baktım. Hizmetçileri bu dervişi gördüler. Haber verdiler. Hemen indi. Yanlarına yaklaştım. Beni kucakladı. Göğsünü göğsümün üzerine koyup, bir zaman göğsünü göğsüme sürdü. Sonra dudağını kulağıma yaklaştırıp, üç defa; "Ey genç, senden dost kokusu geliyor" dedi. Allaha emânet eyledi ve; "İyi vakitlerinde, hoş hâllerinde bizi hatırlamayı unutma" buyurdu ve taht-ı revana oturup gitti. Bu derviş, câmideki yerime geldim.

Yine kendisi anlatır: Bu fakir, oniki yıl, yalınayak, arkadaşsız, ibriksiz yolculuk ettim. Vardığım şehir ve kasabalarda mescidlerde kaldım. Hak teâlâ, bu fakiri ihtilâm âfetinden korudu. Yatsının abdesti ile sabah namazını kılardım. Seferde çoğu zaman oruç tutar, riyâzet çekerdim.

Sefer sıkıntılarını o kadar çektim ki, beyâna sığmaz. Gerçi seferde meşakkat ve zorluk vardır. Ama batın huzûru ve rahatlığı da çoktur.

Birgün üstadım Bâbâ Ciyû'nun sohbetinde idim. Benim cömertliğimin çokluğundan bahsedildi. Bâbâ Ciyû; "Bâbâ Ahmed çok cömertlik yapıyor, birgün dilenir duruma düşmesin" buyurdu. "Bâbâ'nın bereketidir, benim elim hep yukarıda olur, hiç uzanmaz" dedim. Bâbâ Ciyû da; "Allahü teâlâdan istiyoruz ki, Bâbâ Ahmed'in eli hep yukarıda olsun, insanlar ona el açsınlar" buyurduktan sonra şu beyti söyledi:

Himmetin yüksek olsun, O Kirdgâr,
Yüksek himmete fadlını saçar.

Sonra; **"Ey insanoğlu! İnfâk et",** ya'nî insanlara mal, para ver, hadîs-i şerîfini okudu. Sonra meâlen; **"Hayır işlerden kendiniz için önceden ne gönderirseniz, Allah katında sevâbınızı bulursunuz"** buyurulan, Bekâra sûresi yüzonuncu âyet-i kerîmesini okudu.

Buyurdu ki; "Allah dostlarının meclisine gelmek kolay, selâmetle çıkmak zordur."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 162

AHMED NÂŞİRÎ (Ahmed bin Ebî Bekr)

Kâdı ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Ali bin Muhammed bin Ebi Bekr bin Abdullah bin Ömer bin Abdürrahmân bin Abdullah bin Ya'kûb en-Nâşirî'dir. Lakabı Şihâbüddîn olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'tir. 742 (m. 1341) senesi Muharrem ayında Cum'a günü doğdu. 815 (m. 1412) senesi Muharrem ayının onuncu günü vefât etti.

Babasından, Cemâlüddîn Reymî, Şemsüddîn Ebû Dav' ve bunlardan daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Babasından, Mecdüddîn Şîrâzî'den ve bir grup âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Büyük bir âlim olup, bildikleri ile amel ederdi. Takvâ sahibi ve çok zeki idi. Fıkıh ilmini ve fıkhî mes'eleleri çok iyi bilirdi. Uzak beldelerden çok kimseler, ilim öğrenmek maksadıyla onun huzûruna gelirdi. Yemen diyarında çok kimse, ondan fıkıh ilmi öğrendi. Bu âlimlerden ba'zıları şunlardır: Ali bin Ebi Bekr en-Nâşirî ve oğlu Cemâlüddîn et-Tıb, Fakîh Muvaffakuddîn Ali bin Muhammed bin Muhammed, Şerefüddîn bin el-Mukrî, Kemâlüddîn Mûsâ bin Muhammed Dücâ'î, Cemâlüddîn bin el-Hayyât, Cemâlüddîn bin Kebin ve daha başkaları.

Zebîd'de Salâhiyye ve daha başka medreselerde müderrislik vazîfesinde bulundu. Çok mütevâzî, dünyâya düşkün olmaktan uzak, gayretini talebelerinin yetişmesine harcayan bir kimse idi. Bu husûsta çok fedâkârlık yapardı. Zeki ve gayretli talebeleriyle dost olurdu. Hattâ, onların yanlarına giderek ders okuturdu.

Zebîd kasabasında kadılık vazîfelerinde bulundu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine bağlı idi. Eshâb-ı Kirâmın, Tabiînin ve İslâm âlimlerinin yoluna uymayanları sevmez, onlarla mücâdele ederdi. 777 (m. 1375) senesinde hacca gitti. Hac vazîfesini yerine getirdi. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Daha sonra Yemen'e döndü. Hazrecî, "Târih-ül-Yemen" adlı eserinde, İbn-i Hacer de "Mu'cem"inde, Ahmed Nâşirî'nin hayatını uzun yazmışlardır. İbn-i Hacer, Zebîd'de ondan ilim öğrendiğini bildirmiş, "Enbâ" adlı eserinde onu övmüştür.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1) Ahkâm-ün-Nisâ li İbn-i Attâr, 2) El-İfâde fî mes'elet-il-irâde.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 77

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 257

AKBIYIK SULTÂN

Sultan İkinci Murâd Hân ve Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde yaşıyan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed Şemseddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 860 (m. 1456) senesinde Bursa'da vefât etti. Yaptırmış olduğu dergâhının yanındaki türbesine defnedildi.

Akbıyık Sultân, Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişti. Sultan İkinci Murâd Hân zamanında Varna seferine iştirâk etti. İstanbul'un fethi sırasında, Akşemseddîn ile beraber Sultânın yanında bulundu. Sultan İkinci Murâd Hân, 841 (m. 1437) senesinde bir temliknâme ile Yenişehir köylerinden birini bu zâta verdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân da bu temliknâmeyi tasdik etti. Bu sayede, malının hesabını bilmiyecek kadar zengin olan Akbıyık Sultân, bütün servetini sadaka olarak dağıttı. Bursa'da yaptırdığı imârette, fakirleri ve garipleri yedirir, muhtaç olanlara yardımda bulunurdu.

Akbıyık, Sultân, Hacı Bayram-ı Velî'nin talebelerinden idi. Mal ve mülk ile meşgûliyeti sebebiyle, hocası birgün ona; "Yavrum dünyâ fânidir (gelip geçicidir). Malı, mülkü elde kalmaz. Ne kadar mal olsa, murâd alınmaz. Gâfil olma, geri dönülmez. Bak! (devamlı) olan işle meşgûl olman lâzımdır" dedi. Akbıyık Sultân da; "Hocam! Dünyâ âhıretin tarlasıdır. Dünyâ malı ile meşgûl olmak îcâb etmez mi?" deyince, hocası; "Evlâdım, madem ki dünyâyı terk edemiyorsun, öyle ise bizi terket!" buyurdu. Akbıyık Sultân dışarıya çıkarken, sarığı kapıya ilişip başından düştü. Bunu, hocasının kerâmeti bilip, bir daha başına birşey giymedi.

Akbıyık Sultân, gönlü Allahü teâlânın sevgisi ile dolu olarak kendi hâlinde yaşadı. Mal ve mülk ile meşgûl olmadığı hâlde, serveti gittikçe arttı. Bu arada Akbıyık Sultân, Alâeddîn Ali el-Arabî'nin derslerini dinledi ve ilim tahsiline devam etti.

Daha sonra, hocası Hacı Bayram-ı Veli tarafından tekrar talebeliğe kabûl edildi. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Hacı Bayram-ı Velî'nin sekiz meşhûr halifesinden biri oldu.

İstanbul'da bir, Bursa'da iki mahalle ve dergâhı ve câmisi Akbıyık adıyla anılır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1 sh. 116

2) Zeyl-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye sh. 126

AKŞEMSEDDÎN

İstanbul'un ma'nevî fâtihi ve büyük velî. İsmi, Muhammed bin Hamza olup, lakabı Akşeyh'dir. Evliyânın büyüklerinden Şihâbüddîn Sühreverdî'nin neslindendir. Nesebi, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'a ulaşır. Hacı Bayram-ı Velî'nin, ona; "Beyaz (ak) bir insan olan Zeyd'den, insan cinsinin karanlıklarını söküp atmakta güçlük çekmedin" demesi sebebiyle, "Akşemseddîn" lakabı verilmiştir. Riyâzet sebebiyle benzinin solması, saçının, sakalının ağarması ve ak elbiseler giymesi sebebiyle "Akşemseddîn" denildiği de rivâyet edilmiştir. 792 (m. 1390) senesinde Şam'da doğdu. 864 (m. 1460) senesinde Göynük'te vefât etti. Buradaki Târihî Süleymân Paşa Câmii'nin bahçesine defnedildi. Daha sonra, oğullarının kabri ile beraber, kabri bir türbe içine alındı.

Akşemseddîn, daha küçük yaşta iken Şam'da Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Yedi yaşında iken babası ile Anadolu'ya gelip, Amasya'nın Kavak nahiyesine yerleştiler. Bir süre sonra babası vefât etti. Akşemseddîn'in babası da büyük bir âlim ve evliyâ idi. Babası vefât edip, defn olunduğu günün gecesi bir kurt gelip kabrini açtı. Bu kurt, o beldeye musallat olmuştu. Yeni mezarları bulur ve ölüyü mezardan çıkararak parçalardı. Bu kurt, Şeyh Hamzâ'yı da parçalamak ve yemek istedi. Şeyh Hamza, mübârek elini uzattı, o kurdu boğazından tutup, öldürdü. Ertesi sabah ziyârete gelen halk, kurdu ölü vaziyette, Şeyh Hamza'nın elini de mezardan dışarda buldular. Orada hâl sahibi bir zât vardı. O zât; "Kurda değdiği için, Şeyh Hamza'nın mübârek elinin yıkanması lâzımdır" dedi. Elini yıkadılar. El, hemen içeri çekildi. O günden beri Akşemseddîn'in babası, kurtboğan lakabı ile meşhûr oldu.

Akşemseddîn hazretleri gençlik çağında, zamanının naklî ve aklî ilimlerini tahsil etti. Tasavvufda yetişmiş büyük bir velî ve rehber olduğu gibi, diğer ilimlerde de büyük bir âlim idi. Bu husûs, yazmış olduğu eserlerin tetkikinden açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca zamanındaki medrese tahsilini tamamlamış olup, şu eserleri de okuyup tetkik etmiştir. Arabcanın büyük lügatlarından Ebû Nasr bin Hammâd el-Cevherî'nin "Sıhâh"ını, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatan "El-İhtiyâr li tâlil-il-muhtâr", "Kunyet-ül-fetâvâ", "Tavzîh-ül-fıkıh", "Mecmû'ât-ül-Bahreyn", "Şerh-i Hidâye" ve Fahr-ül-İslâm Pezdevî'nin eserlerini okumuştur. Fetvâ kitaplarından: "Hülâsat-ül-Fetâvâ", "Fetâvâ-i Kâdîhân" ve "Hazânet-ül-fetâvâ"yı okumuş, tetkik etmiştir.

Ahlâk ve mev'ıza konusunda ise: "Şir'ât-ül-İslâm", "Tenbîh-ül-gâfilîn bostân-ül-ârifîn", "İhyâ-i ulûmüddîn", "Ahlâs-ül-Halisâ" ve "Beyân-ül-i'tikâd" adlı eserleri mütâlâa etmiştir.

Tefsîr ilminde, Sa'lebî'nin tefsîrini, Nesefî'nin "Et-Teysîr" adlı tefsîrini, Zemâhşerî'nin "Keşşâf adlı tefsîrini, Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin "Mirsâdu Ayn-ül-hayat"ını, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi'nin "Mesnevî"sini, Muhyiddîn-i Arabî'nin "Fütûhât-ı Mekkiyye"sini ve "Füsûs-ül-hikem" adlı eserini okuyup, tetkik etmiştir. Tasavvuf (Ahlâk) ilminde: Şihâbüddîn Sühreverdi'nin "Avârif-ül-me'ârif'ini, İmâm-ı Gazâlî'nin "İhyâ-ül-ulûm" ve "Mişkât-ül-envâr" adlı eserlerini, Cüneyd-i Bağdâdî'nin eserlerini, "Kuşeyrî risâlesi"ni, Gülâbâdî'nin (Kelâbâzî) Tearruf adlı eserini okumuş, tetkik etmiştir. Bunlardan başka, bu mevzûda büyüklerden nakledilegelen sözleri ve rivâyetleri de mütalaa etmiştir, İbn-i Fârıd'ın bütün kasidelerini ve onun kasidelerine Fergânî'nin yazdığı şerhi de mütâlâa ettiği "Risâletün-Nûriyye" adlı eserindeki nakillerinden ve atıflarından anlaşılmaktadır.

Hadîs ilminde: İbn-i Şihâb Zührî'nin, "Asâr-ür-Resûl"ünü, İmâm-ı Begavî'nin "Mesâbih-üs-sünne"sini ve şerhlerinden "Mefâtih"i, "Tervişî" şerhini, İmâm-ı Sagûnî'nin "Meşârik-ül-envâr"ını, bunun üzerine Vecihüddîn ve Şemsüddîn Hirevî tarafından yapılan şerhleri, Kudâî'nin elf kelimesini, İbn-i Münrîr'in "Câmi-ül-ezkâr"ını, Kâdı Iyâd'ın "Şifâ"sını okuyup, incelemiştir.

Bunlardan başka, İslâm âlimlerinin ve evliyânın meşhûrlarından olan diğer büyüklerin kitaplarını da okuyup, incelemiştir. Mütâlâa ettiği anlaşılan bu eserlerden bir kısmı da şöyle sıralanabilir Abdürrezzâkı Kâşânî'nin "İstılâhat-ı Sûfiyye" adlı eserini ve Füsûs şerhini, Cüneyd-i Bağdadî'nin, Şeyh Abdülmelik-üd-Deylemî'nin, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ve Şeyh Ebû Midyen Magribî'nin sözlerini, Kuşeyrî'nin, İmâm-ı Gazâlî'nin eserlerini, Ebû Tâlib Mekkî'nin "Kut-ül-Kulûb" adlı meşhûr eserini, Ebû Midyen Magribî'nin "Levâm-ül-esrâr" adlı eserini, Ahmed Gazâlî'nin "Tecrid"ini, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin va'z ve nasihatlerini içine alan eserleri, Şihâbüddîn Sühreverdî'nin "Avârif-ül-me'ârif adlı meşhûr eserini, Necmeddîn-i Kübrâ'nın

"Fevâtih-ül-celâl" adlı eserini, Yûsuf Gürânî'nin "Bedî'-ül-enfâs fî şerhi Kavl-is-selâs" ve "Risâle-i kudsiyye" adlı eserlerini, Şeyh Zeyneddîn Hafi'nin evradını ve eserlerini, Muhammed bin Ebî Bekr Abdülkâdir-i Râzi'nin "Hadâik-ül-hakâyık" adlı eserini, Ebû Hafs bin Amr'ın Kasidelerini, Feridüddîn Attâr'ın "Mantık-ut-tayr", "Esrârnâme" ve "Musîbetnâme" adlı eserlerini, Evhadüddîn Kirmânî'nin ve İbrâhim Hüseynî'nin eserlerini ve sözlerini, Seyyid Ni'metullah divânını, Muhammed bin Sîrîn'in eserlerini, Aşık Paşa'nın eserlerini, Şadreddîn Konevî hazretlerinin eserlerini, Irâkî'nin "Levâmî" ve "Lemeât" adlı eserlerini, Şeyh Mü'eyyed Cündî'nin Füsûs şerhini ve Sultan Veled'in eserlerini okuyup, incelemiştir.

Akşemseddîn hazretleri, zeki ve kabiliyetli bir zât idi. Akranlarından daha üstün derecelere kavuştu, ilim tahsilini tamamladıktan sonra Osmancık'da müderris oldu. Burada günün belli saatlerinde ders veriyordu. Diğer zamanlarda, nefsinin terbiyesi ile meşgûl oluyordu. Son derece takvâ üzere bulunuyordu. Vera' sahibi olup, asla şüpheli şeylere yaklaşmazdı. Yüksek bir ahlâk sahibi idi. Bulunduğu yerde bu hâllerini bilenler, ona, zamanın büyük velîsi, Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerine gitmesini tavsiye ettiler. Birgün Akşemseddîn, Ankara'ya giderek, Hâcı Bayram-ı Velî ile görüştü. Bu gidişinde henüz talebesi olmadı.

Akşemseddîn hazretleri, 840 (m. 1436) senesinde meşhûr Velî Şeyh Zeynüddîn hazretlerine talebe olmak için Haleb'e gitti. Haleb'e vardığında bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, boynuna bir zincir takılmış ve kendisi zorla Ankara'da Hacı Bayram'ın eşiğine bırakılmıştı. Zincirin ucu ise, Hâcı Bayram-ı Velî'nin elinde idi. Bu rü'yâ üzerine, Akşemseddîn yaptığı hatâyı anladı ve hemen Ankara'ya geri dönmek için yola çıktı. Ankara'ya gelip, Hâcı Bayram-ı Velî'nin dergâhına gidince, Hâcı Bayram-ı Velî'nin, talebeleriyle beraber tarlada olduğunu öğrendi. Hemen tarlaya gitti. Hâcı Bayram-ı Velî, onu görmesine rağmen, hiç iltifât etmedi. Akşemseddîn, diğer talebeler gibi tarladaki yabani otları temizledi. Yemek vakti gelince, yine Akşemseddîn'e kimse iltifât etmedi. Hacı Bayram-ı Velî, hazırlanan yemeği orada bulunan talebelerine taksim etti. Artakalan yemeği köpeklere verdi. Akşemseddîn, nefsine; "Sen buna lâyıksın" diyerek, köpeklerin önüne konan yemekten yemeğe başladı. Hâcı Bayram-ı Velî, onun bu tevâzuuna dayanamıyarak; "Köse, kalbimize girdin, gel yanıma" dedi ve ona iltifât etti, kendi sofrasına oturttu. Sonra ona; "Zincirle zorla gelen misâfiri böyle ağırlarlar" dedi. Akşemseddîn buna çok sevinerek, kendini onun irfan meclisine verdi ve tasavvuf yolunun bütün inceliklerini öğrendi. Kısa bir süre sonra Hâcı Bayram-ı Velî, ona icâzet (diploma) verdi.

Şöyle anlatılır: "Birgün Hacı Bayram-ı Velî'ye; "Ba'zı talebelere kırk yıldır hilâfet vermedin. Akşemseddîn'e ise kısa bir zaman zarfında hilâfet verdin. Bunun hikmeti nedir?" diye sordular. Hacı Bayram-ı Velî de; "Bu, bir zeyrek kösedir. Her ne görüp duydu ise, hemen inandı. Sonra, hikmetini yine kendisi anladı. Fakat yanımda kırk yıldan beri hizmet eden bu talebeler, hemen gördüklerinin ve duyduklarının aslını ve hikmetini sorarlar. Ona hilâfet verilişinin sebebi budur" dedi. Akşemseddîn, aynı zamanda tıb ilminde de kendini yetiştirdi. Çeşitli hastalıklara, hangi otlardan ne şekilde hazırlanan ilâçların iyi geleceğini çok iyi bilirdi. Bu husûstaki ilmi, dillere destan idi. Akşemseddîn, bulaşıcı hastalıklar üzerinde de çalışmıştı. Çünkü o devirde, salgınlar büyük tahribat yapıyordu. Akşemseddîn, aynı zamanda ilk kanser arastırıcılarındandır. O devirde "Seretan" denilen bu hastalıkla çok uğraşmış, hasta olan Sadrazam Çandarlı Halîl Paşa'nın oğlu Kazasker Süleymân Çelebi'yi tedâvi etmiştir.

Akşemseddîn, birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlar arasında zâhirî ve bâtınî ilimleri çok iyi bilen yedi oğlu da vardı. Oğulları şunlardır: Muhammed Sa'dullah, Muhammed Fazlullah, Muhammed Nûrullah, Muhammed Emrullah, Muhammed Nasrullah, Muhammed Nûr-ül-Hudâ ve

Muhammed Hamîdullah. Akşemseddîn'in (r.a.) halîfeleri ise şunlardır: Muhammed Fazlullah, Harizât-üş-Şâmî Mısırlıoğlu, Abdürrahîm Karahisârî, Muslihuddîn İskilibî ve İbrâhim Tennûri.

Osmanlı Sultânı İkinci Murad Hân, Hâcı Bayram-ı Velî'yi son derece severdi. Devlet işlerinden fırsat buldukça, sık sık ziyâretine giderdi. Yine bir defasında, dört yaşındaki oğlu Şehzâde Mehmed ile beraber Hacı Bayram-ı Velî'ye gelip, elini öptüler. Sultan Murâd Hân, sohbet sırasında Hâcı Bayram-ı Velî'ye; "Efendim, İstanbul'u alıp, kâfir diyârını İslâmın nûru ile nûrlandırarak, çan sesleri yerine ezan seslerinin yükselmesini arzu ederim. Bu husûsta duâlarınızı beklerim" dedi. Hâcı Bayram-ı Velî; "Allahü teâlâ, ömrünüzü ve devletinizi ziyâde etsin. Yalnız, İstanbul'un alındığını ne sen, ne de ben görebileceğiz" dedi. Sonra, bir köşede oynayan Şehzâde Mehmed ile (Fâtih'i) hizmet için kapı eşiğinde bekleyen Akşemseddîn'i göstererek buyurdu ki: "Ama şu çocukla bizim köse görürler."

İstanbul'un fethi ve Akşemseddîn: Fâtih Sultan Mehmed Hân, muhteşem ordusu ile İstanbul'u fethe çıktığında, Akşemseddîn, Akbıyık Sultan, Molla Fenârî, Molla Gürânî, Şeyh Sinân gibi meşhûr âlimler ve velîler, talebeleriyle birlikte orduya katılmışlardı. Orduya katılan Aydınoğlu, Karamanoğlu Kuvvetleri gibi gönüllü birlikler, İstanbul'un fethedilmesinin, bütün Türk-İslâm alemince mukaddes bir gaye kabûl edildiğini dile getiriyordu. Bilhassa talebeleriyle birlikte orduya katılan Akşemseddîn hazretleri ve diğer âlim ve evliyâ zâtlar, ayrı bir şevk ve azîm veriyorlardı. Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul önlerinde ordugâhını kurduktan sonra, düşmana önce İslâmı tebliğ etti. İslâmiyetin emri olan husûsları bildirdi. Fakat, Bizanslılardan red cevâbı aldı. Bunun üzerine İstanbul'u kuşatmaya başladı. Bu arada Akşemseddîn'den, devamlı ve ısrarla bilgi ve işâret istiyordu. Kuşatma sırasında Fâtih Sultan Mehmed Hân, Veliyüddîn Ahmed Paşa'yı Akşemseddîn'e göndererek; "Şeyhe sor, kal'a fetholunacak ve düşmana karşı muzaffer olacak mıyız?" dedi. Buna Akşemseddîn hazretleri şöyle cevap verdi: "Ümmet-i Muhammed'den bu kadar müslüman ve gaziler bir kâfir kal'asına müteveccih oldu (Hücum etti). İnşâallahü teâlâ fetholur." Fâtih Sultan Mehmed Hân, umûmî cevapla yetinmeyip, Veliyyüddîn Ahmed Paşa'yı tekrar Akşemseddîn'e gönderip; "Vaktini ta'yin etsin" dedi. Akşemseddîn murâkabeye daldı. (Başını eğip, Allahü teâlâya yalvardı.) Mübârek yüzü terledi. Sonra başını kaldırarak; "İşbu senenin Rabî'ul-Âhır ayının yirminci günü, seher vaktinde, sıdk-u himmetle filân cânibden (taraftan) yürüyüş (hücum) etsinler! Olgün feth ola!... Kostantiniyye, sedâ-i ezan ile dola..." dedi. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed Hân, gerekli hazırlığı yaptırmaya başladı. Bu sırada Baltaoğlu Süleymân Paşa, Cenevizliler ile yaptığı deniz savaşında mağlup olmuştu. İstanbul üzerine yapılan ba'zı hücumlardan da henüz netice alınamamıştı. Bu hâdiselerin fetih işini engelleyebileceğini gözönüne alan Akşemseddîn hazretleri, Fâtih Sultan Mehmed Hân'a bir mektûp yazdı. Bu mektûbunda, Cenevizliler ile yapılan deniz savaşında mağlub olma sebeplerine dikkati çekip, bir tahlil yaptıktan ve cihâda teşvik ettikden sonra, mektûbuna şöyle devam etmiştir, "İmdi; Kul tedbir alır, Allahü teâlâ takdîr eder kaziyesi (delîli) sabittir. Hüküm Allahü teâlânındır. Velâkin Kul, elinden geldiği kadar gayret göstermekte kusur etmemeli. Resûlullahın ve Eshâbının sünneti budur. Ve dahî melâletle (gamlanarak) biraz Kur'ân okuyup yatmak vâki oldu. Şükür Allahü teâlâya, envai vecihle lütüflar idüb beşaretler (müjdeler) oldu ki; çok zamandır anın misli olmadıydı. Tesellî-i tam hâsıl oldu. Ve bu sözleri söylediğimiz, hazretinize fudul kelâm addolunmaya!.. Sevdiğimizdendir hazretinizi." Akşemseddîn hazretleri böylece İstanbul'un fethi için açılan cihâdın idâresi hakkında gerekli tavsiyelerde bulunarak, yeni müjdeler veriyordu. Fâtih Sultan Mehmed Hân da, ordusunun başında gece-gündüz devamlı bulunarak, İstanbul önlerinde hücum için gereken hazırlıklarla meşgûl oluyor, önceden

hazırladığı harp plânlarını birer birer tatbik ediyordu. Mücâhid ordusunun arasında bulunan büyük âlimler ve evliyâ zâtlar, nusret-i ilâhînin (Allahü teâlânın yardımının) gelmesi için devamlı duâ ve niyaz ediyorlardı. Artık İstanbul üzerine hücum etmeye her yönden elverişli olan bahar mevsimi de girmiş bulunuyordu. Edirne'den yola çıkarılan büyük ve ağır silâhların (topların), İstanbul civarına taşınması tamamlanmıştı. Muhteşem taarruz için gerekli keşifler yapılmıştı. Haliç'in, savunma yönünden Bizanslılar için mühim bir yer olduğu biliniyordu. Zincirlerin gerilerek Haliç'in kapatılması sebebiyle, Osmanlı donanması için mühim bir mania ortaya çıkıyordu. Bunu yerinde gören Fâtih Sultan Mehmed Hân, gemilerini, karadan kızaklar üzerinde kaydırarak yürütüp Haliç'e indirmişti. Bu harikulade işi başardıktan sonra, sür'atle fethe yaklaşan Fâtih Sultan Mehmed Hân, ordusunun son durumunu tekrar gözden geçirmişti. Birbuçuk aydan fazla bir zaman devam eden kuşatmayı neticeye ulaştırmak istiyordu. Bunun için yirmialtı Mayıs'ı yirmiyedi Mayıs'a bağlayan günün gecesi, büyük bir harp meclisi kurdu. Bütün komutanları ve orduya ma'neviyat verme bakımından fevkalâde te'sîrli olan âlimleri ve evliyâ zâtları da'vet edip, bu mecliste toplamıştı. Bu mecliste iki fikir ortaya çıkmıştı. Biri; kuşatmaya devam ederek, İstanbul'u fethetmek. Diğer görüş; Bizanslılar tarafından yapılan sulh teklifini kabûl etmek.

Akşemseddîn, Molla Gürânî, Zağanos ve Şehâbeddîn paşalar, kuşatmaya devam edip, fethi gerçekleştirmeyi istiyorlardı. Çandarlı Halîl Paşa ve arkadaşları ise, ikinci görüşü tercih etmişlerdi. Akşemseddîn hazretleri, hocası Hâcı Bayram-ı Velî'nin kendisine İstanbul'u fethedecek olan ve hadîs-i şerîfte **"Ne güzel emirdir..."** buyurularak vasfedilen sultan ile beraber bulunacağına dâir verdiği müjdeyi biliyor ve buna göre hareket ediyordu. Toplanan büyük harp meclisinden, cihâda devam etme kararı çıkmıştı. Bunun üzerine Fâtih Sultân Mehmed Hân, ordusunda son hücum hazırlığını başlattı. Son emirlerini verip, askerlerinin fethi gerçekleştirmek için gösterecekleri gayret ve hizmetlerin nasıl değerlendirileceğini de sözlerine ilâve ettikten sonra şöyle dedi: "Şimdi size emirlerim şudur Herkes kendi alayına ve çadırına gidip yemek yesin ve istirahat etsin. Emriniz altında bulunanlara tenbîhatımızı bildiriniz. Yarın sabah kalkarak, herkes kendi mevkiinde muntazam bir şekilde safları tertîb etsin ve şu tertîbimiz, ağyara (başkalarına) asla teşerruh etmesin (bildirilmesin)."

Fâtih Sultan Mehmed Hân, bu emirlerini verdikten sonra gerekli olan bütün maddî ve ma'nevî hizmetleri yerine getirmeye çalıştı. Hocası Akşemseddîn'e; "Bana bir duâ ta'lim et (öğret) okuyacağım" dedi. Bunun üzerine Akşemseddîn; "Duân, söyleyeceğin söz; "Yâ Fakîh Ahmed" olsun. Fakih Ahmed'den himmet taleb eyle!... Tazarru ve niyaz eyle" dedi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, hocası Akşemseddîn'in bu tavsiyesini yerine getirerek, İstanbul surlarına doğru yoğun bir hücuma geçti. Bu hücum sırasında hocası Akşemseddîn'i yanına da'vet edip, gelmesini istedi. Akşemseddîn ise, bu sırada talebelerine: "Benim üzerime hiç kimse getirmeyesiz!... (Yanıma hiç kimseyi sokmayınız)" diyerek, tek başına çadırına girip, kapıları iyice kapattırmıştı. Fâtih Sultan Mehmed Hân, haber gönderdiği hâlde Akşemseddînin gelmemesi üzerine, derhâl Akşemseddîn'in bulunduğu çadıra gitti. Çadırın her tarafı iyice kapatılmıştı. Fâtih Sultan Mehmed Hân çadıra yaklaşıp, hançerini çıkardı. Hançerle çadırdan biraz keserek, içerisinin görülebileceği kadar bir delik açtı. İçeri baktı ki, hocası Akşemseddîn hazretleri kuru toprak üzerinde secdeye kapanmış, başından sarığı düşmüş, ak saçı ve ak sakalı nûr gibi parlamaktaydı. Ak saçını ve ak sakalını toprağa sürüp, saçını sakalını toprak içinde bırakmıştı. Bu hâli ile İstanbul'un fethinin gerçekleşmesi için Allahü teâlâya yalvarıp duâ ediyor, ağlayıp gözyaşı döküyordu. Gözyaşları, secdeye kapandığı toprak üzerine dökülüp, bir sofra kadar yer ıslatmıştı. Fâtih Sultan Mehmed

Hân, hocası Akşemseddîn'in Allahü teâlâya yalvarıp, duâ etmekte olduğu bu yüksek hâlini görünce, doğruca tekrar yerine döndü. Kal'aya baktı gördü ki, İslâm askeri hisara hücum etmiş, önlerinde ak abalar giyinmiş bir grup insan hisara girdiler, arkalarından askeri İslâm girdi ve böylece İstanbul'un fethi gerçekleşti.

Akşemseddîn, fetih ordusu İstanbul'a girdikten sonra, İslâmiyetin harp ile ilgili hukukunun gözetilmesi husûsunu genç pâdişâha tekrar hatırlattı. Buna uygun hareket edilmesini bildirdi.

Fetih ordusu İstanbul'a giriyordu. Pâdişâh beyaz bir ata binmişti. Çok sevdiği hocası Akşemseddîn de yanındaydı. Yerli halk yolları doldurmuştu. Fâtih Sultan Mehmed Hân çok genç olduğu için, herkes Akşemseddîn'i pâdişâh sanıyordu. Ona, demet demet çiçek veriyorlardı. Akşemseddîn genç pâdişâhı göstererek; "Sultan Mehmed ben değilim, odur" dedi. Sultan Mehmed de; "Gidiniz, yine ona gidiniz. Sultan Mehmed benim, ama o benim hocamdır. Şehrin ma'nevî fâtihidir" dedi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'u fethedip, İstanbul'a girdikten sonra, hocası Akşemseddîn üç gün gözden kayboldu. Fâtih Sultan Mehmet Hân, aradı bulamadı. Üç gün sonra, Edirnekapı yakınlarında virane bir yerde ibâdetle meşgûl bir hâlde buldular. O zamandan beri bu yere, onun ismine izafeten "Akşemseddîn" mahallesi denildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, fethin üçüncü günü Ayasofya'ya gidip, orayı câmiye çevirdi. Ayasofyayı câmiye çevirmesi, Bizanslılar ile yapılan bir anlaşmaya bağlanmıştı. Burada ilk hutbeyi, hocası Akşemseddîn'e okutturdu. Zaferden sonra gazilere, ganîmetten hisseleri dağıtıldı. Okmeydanında bir zafer alayı tertiplenmişti. Orada Akşemseddîn de vardı. Ganîmet dağıtımı işi bitince, Akşemseddîn gazilere bir konuşma yaptı. Bu Konuşmasında şöyle dedi: "Ey gaziler, bilin, agâh olun ki; cümleniz hakkında, âhır zaman Peygamberi ol Server-i kâinat; **"Ne güzel askerdir onlar"** buyurmuştur. İnşâallah cümlemiz affedilmişiz. Fakat gazâ malını isrâf etmeyip, İstanbul içinde hayr-ü hasenâta sarf ve pâdişâhımıza itaat ve muhabbet ediniz." Bu konuşmasından sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın başına iki çatal ablak sorguç takıp; "Pâdişâhım, bütün Âl-i Osman'ın âb-ı rûyu oldun. Hemen mücâhid-i fî sebilillah ol!.." diyerek, Gülbank-i Muhammedi çekmiştir.

Akşemseddîn hazretlerine; "İstanbul'un fethedileceği zamanı nasıl bildin?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi; "Kardeşim Hızır ile, ilm-i ledünniyye üzere İstanbul'un fetih vaktini çıkarmıştık. Kale fethedildiği gün Hızır'ı gördüm, yanında evliyâdan bir cemâatle hisara girdiler. Kale fetholunduktan sonra da, Hızır kardeşimi kalenin üzerine çıkmış oturur hâlde gördüm."

İstanbul'un fethi sırasında, hocası Akşemseddîn'in duâsını alıp emirlerine uyan Fâtih Sultan Mehmed Hân, fetihden sonra hocası Akşemseddîn'e, fethe başladığı sırada, "Yâ Fakîh Ahmed" diyerek Fakîh Ahmed'den himmet taleb etmesini söylediğini hatırlatarak; "Fakîh Ahmed kimdir ki; tazarru ve niyaz eyledim? (himmetini istedim?) Allahü teâlâyı tazarru etmiş olsa idim evlâ değil mi idi? diyerek, sebebini sordu. Hocası Akşemseddîn bu suâle; "Ol hıynde (o sırada) Fakîh Ahmed kutb, sâhib-i tasarruf idi" cevâbını vererek, Allahü teâlânın yardımını, onun vasıtasıyla ve onun bereketi ile gönderdiğini ve onun da himmet ettiğini söylemiştir. Akşemseddîn hazretlerinin "Fakîh Ahmed" dediği kendisi idi. Fakat tevâzuunun çokluğundan şöhretten kaçıp, kendisini gizleyerek böyle işâretli konuşmuş, gayet ârifane tavır takınmış olduğu rivâyet edilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'u feth edince, öylesine sevinip şad olmuştu ki, hiçbir zaman böyle sevinmemişti. Bu sevincini şöyle dile getirmiştir "Bu ferah ki bende görürsiz, bu kal'anün fethine sevinür sanman, Akşemseddîn benim zamanımda oldığına sevinürin."

İstanbul'un fethinde, daha önce vefât etmiş olan evliyâ zâtlar ve o zaman yaşamakta olan evliyâ zâtlar himmet edip yardımda bulunmuşlardır. Meselâ; o zaman Buhârâ, Taşkend'de bulunan ve zamanın en büyük evliyâsı, insanların rehberi olan Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, İstanbul'un fethi sırasında sokakta giderken, ansızın atını istedi. Talebeleri ile Semerkand'ın dışına çıktı. Onlardan ayrılıp, çok zaman sonra talebelerinin yanına döndü. "Türk Sultânı Muhammed Hân (Fâtih), kâfirlerle harp ediyordu. Onun yardımına gittim. Allahü teâlânın izni ile gâlib geldi" dedi. Fâtih, İstanbul'u bu sûretle fethetti.

İstanbul'un fethinden sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân, hocasını ziyârete gitmişti. Sohbet esnasında; "Muhterem hocam! Elhamdülillah büyük yardımlarınızla İstanbul'u fethettik. Artık beni talebeliğe (dervişliğe) kabûl buyurmanızı istirhâm ediyorum" dedi. Akşemseddîn hazretleri buyurdu ki: "Sultânım, sen bizim tattığımız lezzeti tadacak olursan, saltanata bırakırsın. Devlet işlerini tam yapamazsın. Dîn-i İslâmı yayma işi yarım kalır. Müslümanların rahat ve huzûr içinde yaşıyabilmeleri için, devletin ayakta kalması şarttır. Talebelikle padişahlığın bir arada yürütülmesi çok güçtür. Seni talebeliğe kabûl edersem, düzen bozulabilir, halkımız perişan olabilir. Bunun vebali büyüktür. Allahü teâlânın gazâbına ma'rûz kalabiliriz." Böylece, teklifini reddetti. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed Hân, hocasına ikibin altın hediye etmek istemiş ise de, bunu da kabûl etmedi.

Fetih'den sonra bir gece, Fâtih Sultan Mehmed Hân, Akşemseddîn hazretlerinin ziyâretine gitti. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Sohbet sırasında bir ara Akşemseddîn'e; "Hocam! Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden, Mihmandâr-ı Resûlullah olan Ebû Eyyûb-i Ensâri'nin mübârek kabrinin İstanbul surlarına yakın bir yerde olduğunu târih kitaplarından okudum. Yerinin bulunması ve bilinmesini bilhassa rica ederim" dedi. O zaman Akşemseddîn hemen; "Şu karşı yakadaki tepenin eteğinde bir nûr görüyorum. Orada olmalıdır" cevâbını verdi. Derhâl pâdişâhla oraya gittiler. Akşemseddîn hazretleri, orada bulunan çınar dallarından iki dal aldı. Birini bir tarafa, diğerini az öteye dikti ve buyurdu ki: "Bu iki dal arası, Mihmandâr-ı Resûlullah'ın kabridir." Bundan sonra, tekrar kaldıkları yere döndüler. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Akşemseddîn'in söylediğine inandıysa da, hiç şüphesi kalmasın istiyordu. O gece silâhdârına; "Gidin, Akşemseddîn'in diktiği çınar dallarının ortasına şu yüzüğümü (mührü) gömün ve o dalları yirmişer adım güney tarafına çekin" dedi. Sabah olunca Sultan Fâtih, Akşemseddîn'den, hazret-i Hâlid'in kabrinin yerini tekrar ta'yin etmesini rica etti. Oraya gittiler Akşemseddîn, silahdârın diktiği dalların olduğu yere hiç bakmayarak, doğruca gidip kabrin olduğu yerde durdu ve; "Dalların yeri değiştirilmiş, hazret-i Hâlid'in kabri burasıdır" dedi ve sonra silâhdâr ağasına hitaben; "Sultân hazretlerinin mührünü çıkarın ve kendisine teslim edin" dedi. Akşemseddîn hazretleri, silâhdâr ağanın gizlice gömdüğü pâdişâhın yüzüğünün de orada olduğunu kerâmetiyle anlamıştı.

Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed Hân, Akşemseddîn'e; "Kalbimde şu ânda hiç şüphe kalmadı. Ama tam inanmam için bir alâmet daha gösterir misiniz?" dediğinde, Akşemseddîn: "Kabrin baş tarafından bir metre kazılınca, üzerinde "Bu Hâlid bin Zeyd'in kabridir" yazılı bir taş vardır" dedi. Kazdılar, Akşemseddîn'in dediği gibi çıktı. Bu hâli gören Sultan Fâtih'in vücûdunu bir titreme aldı. Neredeyse yerlere kapanacaktı. Sonra o hâl üzerinden kalkınca, Fâtih; "İstanbul'un fethine sevindiğimden ziyâde, böyle ehl-i keşf ve kerâmet sahibi olan Akşemseddîn'in maiyetinde bulunmak iftihar vesilemdir" dedi. Silâhtar ağa Akşemseddîn'e, "Emrederseniz çınar dallarını kabrin baş ve ayak ucuna dikeyim" deyince: "O dallar da orada

senin hâtıran olsun" buyurup, gönlünü aldı. Böylece orası da gezilmekten, basılmaktan korunmuş oldu. Şimdi orada büyük çınarlar ve su vardır.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Ebû Eyyûb Ensârî'nin kabri şerîfinin üzerine bir türbe ve Akşemseddîn ile talebelerine mahsûs odalar, bir de câmi-i şerîf bina ettirdi. Akşemseddîn'den orada oturmalarını rica etti ise de. Akşemseddîn, pâdişâhın bu teklifini kabûl etmeyerek, memleketi olan Göynük'e döndü ve vefâtına kadar orada kaldı.

Menkıbeleri: Birgün Şeyh Akşemseddîn'e yemesi için bir tabak pilav getirdiler. Akşemseddîn elini pilava uzatmadı. Orada bulunanlar; "Buyurun yiyelim" dediler. Akşemseddîn hazretleri; "Bu pilav, burada oturanların nasîbi değildir. Nasıl yiyebiliriz?" dedi. Oradakilerden birisi; "Niçin nasîb olmasın?" dedi ve Besmele çekip elini pilava azattı. O esnada, kapı çalındı ve bir fakir, "Allah rızâsı için bir sadaka" diye seslendi. Şeyh Akşemseddîn hemen; "Pilavı sahibine verin" dedi. Pilavı o fakire verdiler.

Bir cinni, Akşemseddîn hazretlerine çok büyük bir muhabbet besledi Şeyhden habersiz, kedi sûretine girerek onun evine gitti. Orada günlerce kaldı. Bir gece Akşemseddîn yattığında, kedi sûretine giren cin ocağın kıyısında oturuyordu. O sıra kapının arkasından, garip bir eda ile birisi kediyi çağırdı. Kedi, ona kapıyı açmadan cevap verdi. O, kediye; "Kapıyı aç içeri gireyim, çok acıktım, yemek yiyeyim" dedi. Kedi ona; "Şeyh kapıyı, Besmele çekerek kapattı. Kapı açılmaz. Senin yiyeceğin yemek de burada yoktur" dedi. Akşemseddîn'in evinde hazır köfte vardı. Dışardakinin ısrârı üzerine, kedi köfteyi kapının aralığından dışarıya uzattı ve; "Bununla karnını doyur" dedi. Akşemseddîn hazretleri bu durumu gördü. Fakat kediye birşey demedi Ertesi gün sabah namazından sonra, Akşemseddîn, gece işittiği garip eda ile kediye seslendi Kedi şaşırarak, hemen Şeyh'in yanına geldi Akşemseddîn, kediye; "İnsan ile cinninin devamlı olarak bir yerde bulunması güçtür. Evimden git. Sık sık gelme" dedi. Cin çıkıp gitti. Ara sıra gelir, Şeyh'i ziyâret ederdi.

Akşemseddîn Göynük'te iken, bir kız çocuğu gece vakti sokağa çıkmıştı. O esnada cinnllerin toplantısı vardı. Kızı alıp bir keçiye bindirdiler. Göynük'ün üst kısmındaki Hisar dağında oynayıp gezmeye başladılar. Derken sabah ezanı okundu, horozlar öttü. Bunun üzerine cinnîler dağıldı. O kızcağız da sarp bir yerde kaldı. Sabahleyin, babası kızı aramaya başladı ve o sarp yerde buldu. O kız başına gelenleri anlattı. Fakat kızın iki gözü kör olmuştu. Her ne yaptılarsa, derdine deva olmadı. Birgün o kızcağız pencerede otururken, yanında talebeleri olduğu halde Akşemseddîn hazretleri oradan geçiyordu. Allahü teâlâ, onun bereketine kızcağızın gözlerine bir nûr ihsân etti. Kız annesine ve babasına; "Anneciğim, babacığım! Gözlerim açıldı; Şeyhi gördüm. Onun alemini gördüm" diye çağırdı. Herkes merakla üstüne üşüştüler ve gözlerinin gördüğünü anladılar.

Talebesi Şeyh Mısırlıoğlu Abdürrahîm şöyle anlatır: "İstanbul fetholunmadan önce, hocam Akşemseddîn ile Edirne'ye gitmiştik. Sultan Murad Hân'ın kadıaskeri Süleymân Çelebi hasta idi. Bizi saraya da'vet ettiler. Sultanın tabibleri, Süleymân Çelebi'nin etrâfında, ona ilâç vermekle meşgûl idiler. Hocam tabiblere; "Bunun hastalığı nedir?" diye sordu. Onlar; "Şu hastalıktır" diye cevap verdiler. Hocam; "Buna "Sersem" ilacı yapmak lâzımdır" buyurdu. Tabibler, bunun hastalığı o değildir. Sen yine de ilâcını ver" dediler. Ben tabiblerin öyle demelerine hayret ettim. Çünkü, ben hocamın, hastanın hâline tam vâkıf olmadığını zannetmiştim. Hocam, divitle kalem istedi. Onları getirince, reçete yazdı, istediklerini getirdiler. Onlardan bir ilâç yaptı ve Süleymân

Çelebi'ye verdi. Aradan kısa bir zaman geçmişti ki, Süleymân Çelebi'de sıhhat alâmetleri belirdi, iyi oldu."

Akşemseddîn hazretleri bir beldeye giderken, yolda birisiyle arkadaş oldu. Yol arkadaşı çok güzel bir ata binmişti. Şeyh Akşemseddîn'in kalbinden; "Şu ata ben de binsem" diye geçti. Sonra bu düşünce hemen kalbinden silindi. Bu sefer yol arkadaşının kalbinden, atı Akşemseddîn hazretlerine hediye etmek geçti. Derhâl o atı Akşemseddîn hazretlerine hediye etti. Oğlu Sa'dullah Çelebi; "Bunun hikmeti nedir?" diye sordu. O da; "Ben ibâdetlerimi sâdece Allahü teâlânın rızâsı için yaparım. Bundan dolayı, dünyâ bana hizmet eder" buyurdu.

Şeyh Akşemseddîn, İstanbul'un fethinden önce, Ebegümeci ismi verilen bir bitkinin tohumunu, talebelerine ve kendisini sevenlere çok miktarda toplattırdı, İstanbul feth edilince, o tohumları etrâfa serpti. Bunun hikmetini soranlara; "Kıyâmete yakın kanlı büyük bir savaş olsa gerek. O savaş zamanında, kıtlık ve kuraklık olur. O senelerde ot, buğday, arpa gibi şeyler yetişmez. Ebegümeci otu ise, kuraklıkta yetişir. O kıtlığa karşı hazırlıklı olmak için, Ebegümeci tohumunu çok miktarda saklamıştım, İstanbul'un fethinde, kardeşim Hızır aleyhisselâma kıtlığın ne zaman olacağını sorduğumda; "O kıtlığa siz erişemezsiniz" dedi. Ondan dolayı o tohumları serptim" dedi.

Akşemseddîn'in hocası Hacı Bayram-ı Velî'nin vefâtı yaklaştığı sırada, talebelerine; "Benim namazımı Akşemseddîn kıldırsın ve cenâzemi yıkasın. Benim bu vasıyyetimi ona iletirsiniz" dedi. Hâcı Bayram-ı Velî vefât ettiği zaman, Akşemseddîn orada değildi. Nerede olduğunu da kimse bilmiyordu. Talebeler ve Hâcı Bayram-ı Velî'nin yakınları, merak ve hayret içinde kaldılar. Ba'zı kimseler; "Hacı Bayram-ı Velî'nin bu sözü, ölüm hâlinde söylenen sözlerdendir. Buna pek i'tibâr edilmez" dediler. Kararsız bir halde idiler. O esnada; "Akşemseddîn geliyor" diye bir ses işittiler. Halk Akşemseddîn'i karşılamaya çıktı. Durumu anlattılar. O da vasıyyet üzerine namazı kıldırdıktan sonra, Hacı Bayram-ı Velî'nin cenâzesini defn etti. İşler bittikten sonra Hâcı Bayram-ı Velî'nin borcunu sordu. Doksanbin akçe olduğu ortaya çıktı. Akşemseddîn hazretleri bu borcun otuzbin akçesini kendi üzerine aldı. Kalan borcu da Hâcı Bayram-ı Velî'nin diğer yakınları ve dostları üzerlerine aldılar. Akşemseddîn, üzerine aldığı otuzbin akçenin yirmidokuz binini ödedi. Geriye bin akçe kaldı. Alacaklı, Akşemseddîn'e gelerek borcunu vermesini istedi. Şeyh Akşemseddîn ona; "Birkaç gün müsâade et" dediyse de, bir faydası olmadı. O kimse sert bir lisanla alacağını istedi. Akşemseddîn, o kimseyi içeri da'vet etti. Evin önünde bir bahçe vardı. O kimseye; "Bahçeye gir, alacağın bin akçeyi al. Fazlasını alma" dedi.

O kimse, bundan sonraki durumunu şöyle anlatıyor "Bahçeye girdim. Bahçenin içinde yassı yapraklı bir ot vardı. Her yaprağın üzerinde bir akçe vardı. O otta o kadar çok yaprak vardı ki, sayısını ancak Allahü teâlâ bilir. Onun yapraklarından bin akçe topladım. Fakat yaprakların üzerinden bir akçenin eksilmemiş olduğunu gördüm. O bahçenin içi akçe ile doluydu. Bu hali görünce, hayret içinde kaldım. Dışarı çıkıp, o bin akçeyi Akşemseddîn'in Önüne koydum. "Bu akçeleri size bağışladım" dedim, yalvardım ve özür diledim. Fakat Şeyh, o bin akçeyi kabûl etmedi."

Akşemseddîn hazretleri, seyahatleri esnasında nerede akşam olursa orada yatardı. Göynük'e yerleşmeden otuz yıl önce, seyahat esnasında yolu Göynük'e uğradı. Bir akşam üstü, Göl özü adlı yere vardı. Bir su kenarında, çimenlik biryerde sabaha kadar ibâdet etti. O esnada gönlü o yere meyil etmişti. Aradan otuz yıl geçtikten sonra, yerleşmek için Göynük'e gitti. Birgün bir kişi gelip, Akşemseddîn'e bir miktar mülk bağışladı. Akşemseddîn hazretleri o yerin

üzerine gelince, tebessüm etti. "Niçin tebessüm ettiniz?" diye sordular. O da; "Otuz sene kadar önce seyahat ederken, yolum buraya düşmüştü. Görünce gönlüm buraya meyil etmişti. Gönlümden geçen bu arzu, otuz yıl sonra gerçekleşti. Onu hatırladım da, onun için tebessüm ettim" diye cevap verdi.

Akşemseddîn hazretleri, İstanbul'dan Göynük'e dönüsünden bir sene sonra bir taraftan âhıret hazırlığı yaparken, bir taraftan da küçük oğlu Hamîdullah'ın ilim ve terbiyesi ile meşgûl oluyordu. "Bu küçük oğlum yetim, zelîl kalır; yoksa, bu zahmeti çok dünyâdan göçerdim" derdi. Birgün hanımı dedi ki: "Göçerdim dersin, yine göçmezsin?" Bunun üzerine; "Göçeyim" deyip, mescide girdi. Akrabasını ve evlâdını topladı. Vasıyyetini yaptı, Helâlleşti, veda eyledi. Yâsîn-i şerîfi okumaya başladı. Sünnet üzere yatıp, temiz rûhunu teslim etti.

Akşemseddîn hazretleri "Maddet-ül-hayât" adlı eserinde şöyle buyurdu: "Hastalıkların insanlarda teker teker peyda olduğunu sanmak hatâdır. Hastalık, insandan insana bulaşma sûretiyle geçer. Bu bulaşma ise, gözle görülemeyecek kadar küçük, fakat canlı tohumlar vasıtasıyla olur." Böylece, ayrıca bir Türk hekimi olan Akşemseddîn tarafından, bundan beşyüz yıl evvel mikrop teorisi ortaya kondu. Pasteur, aynı neticeye, hem de teknik âletler elinde iken, Akşemseddîn'den dörtyüz yıl sonra varabilmiştir. Buna rağmen mikrop teorisi, yanlış olarak Pasteur'e mâledilmiştir.

Akşemseddîn hazretlerinin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1-Risâlet-ün-nûriyye, 2-Def u metâin, 3-Risâle-i Zikrullah, 4-Risâle-i Şerh-i Ahvâl-i Hâcı Bayram-ı Velî, 5-Telhîsü Def-i Metâin, 6-Makamât-ı Evliyâ, 7-Maddet-ül-hayât, 8-Nasîhatnâme-i Akşemseddîn.

Akşemseddîn hazretlerinin, Risâlet-ün-nûriyye adlı eseri Arabcadır. Bu eseri tasavvufa ve tasavvuf ehline dil uzatanlara cevap mâhiyetinde bir eserdir. Kardeşi Hâcı Ali tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu eserde, tasavvuf ehlinin, safîlerin hâllerini açık bir tahlîl ile anlatıp, onlar hakkında yanlış düşüncelere ve onları suçlayıcı sözlere ayrı ayrı cevap mâhiyetinde gayet güzel izahlarda bulunmuştur.

Bu eserde tevazunun alâmetlerini şöyle sıralamıştır: "1-Elde asa (baston) ile yürüme, 2-Hizmetcisi ile beraber yemek yemek, 3-Yol üzerinde bulunan ve insanları rahatsız eden şeyleri yoldan kaldırmak, 4-Küçük çocuklara selâm vermek, 5-Miskinler ile (garip ve fakirler ile) oturmak, 6-Merkebe binmek (binilen şeyin küçük ve kıymetinin az olmasına bakmamak), 7-Pazardan alınan şeyleri eve götürmek (taşıyıcı aramamak), 8-Kimseyi peşinden yürütmemek, 9-Cemâatle, bir toplulukla giderken, ortalarında yürümek."

Yine bu eserinde, vecd yollarını şöyle bildirmiştir "1-Az yemek, 2-Az uyumak, 3-Halka az karışmak, 4-Allahü teâlâyı çok zikretmek.

Akşemseddîn hazretleri bu eserinde, ibâdetleri, kulluğu beş kısma ayırıp, şöyle izah etmektedir. "Ve dahî bilki, ibâdetler beş dürlüdür Birisi; Ten kulluğudur. Bu, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasak ettiği şeylerden sakınmaktır, ikincisi; nefs kulluğudur. Bu kulluk, nefsi terbiye etmek (ıslâh etmek), mücâhede, (nefsin istemediği şeyleri yapmak), riyâzet (nefsin istediği şeyleri yapmamak). Üçüncüsü; gönül kulluğudur. Bu ise, dünyâdan ve dünyâda bulunan şeylerden yüz çevirip, âhırete yönelmektir. (Âhırete yarar iş yapmaktır.) Dördüncüsü; sır kulluğudur. Bu ise, herşeyi bırakıp, tamamen Allahü teâlâya dönüp, O'nun rızâsını kazanmaktır. Beşincisi; can kulluğu. Bu kulluk, müşâhedeye ermek için kendini Allah yoluna vermekle olur..."

Bu risalesinden başka bir bölüm, sadeleştirilmiş olarak şöyledir: "Kim insanların ezasına, verdikleri sıkıntıya sabrederse, Allahü teâlâ onun kalbini nûrlandırır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: "İnsanlar içinde öyle kimseler vardır ki, Allaha îman ettik der; sonra da Allah uğrunda bir eziyete uğratıldı mı, tutar insanların eziyetini, Allahın azâbı gibi kabûl eder..." (Ankebût-10) Ya'nî gönlüne îmân nûru giren kimselerin, Allahü teâlânın nazarı ve ihsânı ile bu nûr bir daha çıkmaz. Gönüldeki bu nûr, insanların incitmesine sabredip, Allahü teâlâya tevekkül etmekle artar, parlar. Münâfıklar, Eshâb-ı Kirâma; "Düşmanlarınız toplanıp üstünüze geliyor" dediklerinde, Eshâb-ı Kirâm; "Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekîldir" dediler. Bu husûs, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirilmektedir. **"Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, düşmanlarınız size karşı ordu hazırladı, o hâlde onlardan korkun dedi de, bu söz onların imânını arttırdı ve üstelik; Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekîldir dediler."** (Âl-i İmrân-173). Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Nice Peygamberler vardır ki, beraberlerinde birçok âlimler savaştı da, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı ümitsizliğe düşmediler, zaaf göstermediler, düşmana boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever"** (Âl-i İmrân-146). Allahü teâlâ, ihsâna kavuşanları sever. Onlar, Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet ederler. Allahü teâlâ, Böyle kullarını mihnetlere (belâ ve sıkıntılara) mübtelâ kılar. Mihnetler ise, böyle kimselerin cevherlerini ve iyiliklerini ortaya çıkarır. Bu ise, böyle kulların Allah katındaki kıymetlerini ve sevildiklerini gösterir.

Kişinin kadrinin ve kıymetinin varlığı, mihnetlere (belâ ve musibetler, sıkıntılara) sabretmesiyle ortaya çıkar. Bu mihnet, dünyalığın olmaması veya eksilmesi, elden çıkması ile olur. Sabredenlerin, sabırdaki sebatları sebebiyle iyilikleri; ya'nî sabır, tevekkül, kanâat ve hilm (yumuşaklık) gibi güzel hasletleri artar. Böylece olgunlaşan insanın kalb aynasındaki kirler, cevherin hâlis hâle getirilmesi gibi temizlenir. Belâ günlerinde, belâ geldiğinde Eyyüb aleyhisselâmın kulluğu iyi bir kulluktur.

Allahü teâlâ, Eyyûb aleyhisselâm için, belâlara, musibetlere sabretmesinden dolayı Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"O ne güzel kuldur! Gerçekten o, tamamen Allaha teveccüh etmişti"** (Sâd-44). buyurdu.

Velî, insanlardan gelen sıkıntılara katlanıp, tahammül eden kimsedir. Sıkıntıları göğüsler, belâlardan dolayı şikâyetçi olmaz ve adavet beslemez, düşmanlık tavrı takınmaz. O, toprak gibidir. Toprağa her türlü kötü şey atılır. Fakat topraktan hep güzel şeyler biter.

Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"O insanlar sandılar mı ki,** (sâdece) **îmân ettik demeleriyle bırakılacaklar da imtihana çekilmeyecekler"** (Ankebût-2). İmân, taklid ile ve babadan ve dededen görerek, sırf îmân ettim demekle olmaz. Böyle taklid ile inanan kimseler, imtihan olunması bakımından belâ ve musibetlere düçâr olmazlar. Belâ ve musibetler, Allah dostlarının muhabbet ve sevgisini artırır. Nitekim altın için ateş ne kadar kızgın olursa, altını o derece saf ve hâlis yapar. Bu sebeble kişi ma'nevî mertebesinin yüksekliğine göre büyük veya küçük belâ ve musibetlere düçâr olur. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kişi, dinindeki sebatına göre belâya** (imtihana) **mübtelâ olur. Afiyet, kıymetini bilmeyen kimse için derd gibidir. Belâ, kadrini bilen için deva gibidir."** Belânın (insanın Rabbine dönmesini sağlayan sıkıntıların) kadrini bilen, Hakkı gerçekden sevenlerdendir. Taklid ile sevenler değillerdir. Çünkü taklid ile sevmek, belânın, imtihanın fâidesini iptal eder. Sevilenin hareketi, gerçek muhabbeti bozmaz. Nitekim Mûsâ aleyhisselâm, Fir'avn'ın sarayında Âsiye hâtun tarafından büyütülürken, Âsiye hâtun onu gerçekten seviyordu. Fir'avn ise, Âsiye

hâtunu taklid ederek seviyordu. Âsiye hâtun gerçekten sevdiği için, onun hareketlerinden incinmiyordu. Mûsâ aleyhisselâm Fir'avn'ın sakalım tutup çekince, Fir'avn'ın sevgisi gerçek sevgi olmadığı için, hemen rahatsız oldu.

Akşemseddîn hazretlerine nisbet olunan nasîhatnâmenin ba'zı kısımlarının sadeleştirilmiş şekli şöyledir:

"Her işe Besmele ile başla. Temiz ol, dâim iyiliği âdet edin. Tembel olma, namaza önem ver. Ni'mete şükür, belâya sabr et Dünyânın mutluluğuna ma'rur olma. Kimseye kızma, etme cefâ (eziyet), ömrün olsun dersen gayet uzun. Ni'metine kimsenin etme hased. Kimseyi kötüleyip kaht etme (atıp tutma). Senden üstün olan kimsenin önünden yürüme. Dişin ile kesme asla tırnağını. Ayak üzere ki sakın don giymekten. Misvakı başkasıyla beraber kullanmak uygun olmaz. Lâmbayı (çırayı) asla üfürerek söndürme. Ev süpürme hiç gece, çekme emek. Hatâdır gece mir'ate (aynaya) bakmak. Çok uyumak kazancın azalmasına sebep olur. Akıllı isen yalnız yolculuğa çıkma Gece uyanık ol, seher vakti tilâvet kıl (Kur'ân-ı kerîm oku). Zikrin olsun dâima hamd-i Huda (Dâima Allahü teâlâya hamd et). Hem Cehennem azâbından endişeli ol, kork. Gücün yeterse hased kapısını kapat, hasedi terk et Kendini başkalarına medhetme. Nâmahreme bakma, harama bakmak gaflet verir. Kimsenin kalbini kırıp, virân eyleme, Düşen şeyi alıp (temizleyerek) yersen, fakirlikten kurtulursun. Edebli, mütevâzi ve cömert ol. Tırnağınla dişini kurcalama. Elbiseni, üzerinde dikmekten sakın. Cünüp kimse ile yemek yemek gam verir. Yalnız bir evde yatmaktan sakın. Çıplak yatmak fakirliğe sebep olur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 271

2) Zeyli Şakâyık-ı Nu'mâniyye sh. 240

3) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 158

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 983

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 164

6) Mecellet-ün-nisâb varak 111-a (Müstekîmzâde)

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 265

8) Ketâib-i a'lâm-il-ahyâr varak-524

9) Nefehât-ül-üns sh. 684

10) Semerât-ül-fuâd sh. 240

11) Menâkıb-ı Akşemseddîn (Enisî)

12) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 12

ALÂÜDDÎN BUHÂRÎ

Meşhûr Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Buhârî olup, lakabı Alâüddîn'dir. Ba'zısı isminin Ali olduğunu söylerse de, bu yanlıştır. 779 (m. 1377) senesinde, İran taraflarında doğduğu rivâyet edilir. 841 (m. 1438) senesinde Şam bölgesinde, Müzze denilen yerde vefât etti.

Alâüddîn Buhârî, Buhârâ'da büyüdü. Babasından ve dayısı Alâüddîn Abdürrahmân'dan ilim öğrendi. Sa'düddîn Teftâzâni'den edebiyat ve aklî ilimleri okudu. Daha genç yaşta iken, ilim öğrenmek için memleketinden ayrılıp, başka beldelere gitti. Fıkıh, usûl-i fıkıh, Arabî ilimler, lügat mantık, cedel, beyân, bedî' ve daha başka aklî ve naklî ilimlerin tahsilini yaptı. Tasavvuf yoluna

da giren Alâüddîn Buhârî, bu yolda da yüksek derecelere kavuştu. Edebiyat sahasında söz sahibi âlimlerden oldu.

İlim tahsilini tamamlayan Alâüddîn Buhârî, Hindistan taraflarına giderek, Kelberca denilen yere yerleşti. Burada, aklî ve naklî ilimleri okuttu. Tasavvuf yolunu yaydı. Bu bölgenin sultânı da ondan ders aldı. İlminin yükseldiği, zühd, takvâ ve vera'ının çokluğu, sultânın yanında i'tibârı ve kıymeti pek fazla idi. Daha sonra buradan ayrılarak Mekke-i mükerremeye gitti. Burada bir müddet kaldı. Bu sırada, Mekke-i mükerremede bulunan âlimler ve halk, ondan çok istifâde ettiler.

Mekke'den sonra Kâhire'ye gitti. Kâhire'de senelerce kaldı. Dört mezhebin âlimleri ondan istifâde ettiler. Büyük, küçük herkes ona hürmet etti ve kıymet verdi. Kâdılar, onun sağında ve solunda oturdukları zaman, o onların arasında, sanki kadılar sultânı gibi oluyordu. Devlet ileri gelenleri yanına gelince, onlara va'z ve nasihatte bulunurdu. Onlarla sultâna haber göndererek, birçok zulüm ve haksızlığın ortadan kalkmasına vesile oldu.

Sonra Kâhire'den ayrılan Alâüddîn Buhârî, Hindistan'a gitti. Mısır Sultânı, onun Kâhire'de kalması için çok çalıştı ise de, başarılı olamadı. Bunun üzerine, Alâüddîn Buhârî Kâhire'den ayrılmadan önce, Mısır Sultânı, Hindistan Sultânı'na Alâüddîn Buhârî oraya geldiğinde, yanında bulunan talebelerine dağıtılmak üzere çok miktarda para gönderdi. Hindistan Sultânı, Alâüddîn Buhârî oraya gelince, bu paraları ona teslim etti. O da bu paraların bir kısmını fakirlere dağıttı. Bir kısmını da borcu olanlara, borçlarını ödemesi için verdi. Kendisine âit olan kısmını da fakirlere dağıttı ve talebelerinin bütün ihtiyâçlarını karşıladı.

Bir müddet sonra Hindistan'dan ayrılan Alâüddîn Buhârî, Şam'a gitti. Burada ona İbn-i Teymiyye hakkında suâller soruldu. Bunun üzerine o, İbn-i Teymiyye'nin hatâlarını ortaya koydu. Delîl ve senetleriyle onun Eshâb-ı Kirâm yolundan ayrıldığını isbât etti. Alâüddîn Buhârî'nin "Fâdihât-ül-mülhidîn ve narîhât-ül-muvahhidîn" ve muhtelif konularda eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 294

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 291

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 241

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 35

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1215

ALÂÜDDÎN-İ ATTÂR

Buhârâ'da yetişen evliyânın en büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin onaltıncısıdır. İsmi, Muhammed bin Muhammed Buhârî'dir. Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin dâmâdı ve talebesidir. Zamanının kutb-i irşâdı idi. Zamanında herkese rüşd ve îmân onun vâsıtası ile gelir, İslâmiyeti korurdu. Onun varlığı ile, dîn-i İslâm başı boş kalmadı, din düşmanları pervasızca, dîni yıkmağa ve değiştirmeğe kalkışamadı. Hakkında, Seyyid Şerîf Cürcânî; "Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetine kavuşunca, Rabbimi tanıyabildim" dedi. Buhârâ'nın Cağanyân nahiyesinde 802 (m. 1400)'de vefât etti.

Alâüddîn-i Attâr'ın babası, Buhârâ'nın zengin eşrafından idi. Üç oğlu vardı. Bunlardan büyük oğullarının isimleri; Sehâbeddîn ve Hâce Mübârek'tir. Alâüddîn en küçükleri idi. Babası

vefât edince, oğullarına çok fazla mal kaldı. Fakat Alâüddîn, mirastan hiç kabûl etmeyip, Şâh-ı Nakşibend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî'ye talebe olmayı tercih etti. Huzûrlarına varıp hâlini arz etti ve talebeliğe kabûl buyurulmasını istirhâm eyledi. O da; "Bugün bir tepsi elma alıp, kardeşlerinin mahallesinde sat" buyurdu. Alâüddîn, soylu ve tanınmış bir aileye mensûp olmasına rağmen, kibirlenmeyerek, kardeşlerinin mahallesinde, hiç kimsenin sözlerine aldırış etmeden, o gün bağırarak elma sattı. Ertesi gün Şâh-ı Nakşibend'in huzûruna gelerek; "Emîrlerinizi yerine getirmeye çalıştım efendim" dedi. Behâeddîn-i Buhârî; "Bugün de kardeşlerinin dükkânı önünde satacaksın" buyurdu. Alâüddîn; "Peki efendim!" diyerek, ağabeylerinin dükkânı önünde bağırarak elma satmaya başladı. Ağabeyleri yanına gelip; "Bizi elâleme rezîl etme, para lâzım ise, istediğin kadar verelim" dediler. Fakat o, ağabeylerinin sözlerine hiç aldırış etmeden satışa devam etti. Ağabeyleri, onun aldırış etmediğini görünce, bu defa da; "Dükkânımızın önünde bari satma" diye rica ettiler. Alâüddîn-i Attâr, bunların sözlerine yine aldırış etmiyerek, akşama kadar elma satmaya devam etti. Ertesi günü Behâeddîn-i Buhârî, onu talebeliğe kabûl buyurdu.

Alâüddîn-i Attâr (k.s.) anlatır: "Şâh-ı Nakşibend hazretleri beni kabûl edince, onu o kadar sevdim ki, sohbetlerinden ayrılamıyacak hâle geldim. Bu hâlde iken, birgün bana dönüp; "Sen mi beni sevdin, ben mi seni sevdim:" buyurdu. "İkram sahibi zâtınız, âciz hizmetçisine iltifât etmelisiniz, hizmetçiniz de sizi sevmelidir" diyerek cevap verdim. Bunun üzerine; "Bir müddet bekle, işi anlarsın" buyurdu. Bir müddet sonra, kalbimde onlara karşı muhabbetten eser kalmadı. O zaman; "Gördün mü, sevgi benden midir. Senden midir?" buyurdu. **Beyt:**

"Eğer ma'şûktan olmazsa muhabbet âşıka,
Âşığın uğraşması ma'şûka kavuşturamaz asla."

Alâüddîn-i Attâr talebeliğe kabûl edilince, canla başla çalışmaya, hizmet etmeye başladı. Babasından kalan mala hiç dönüp de bakmadı. Gece-gündüz hiç boşa vakit geçirmeyip, hocasının verdiği dersleri ve vazîfeleri en kısa zamanda yapmak gayretiyle çalıştı. Talebe arkadaşlarının arasında parmakla gösterilenlerden oldu. Dünyâya meylederim korkusuyla, yatacak bir döşek ve üzerine örtecek bir yorgan dahî almazdı. Bütün dikkatini, derslerine ve hocasının hizmetine verdi. Hocası Behâeddîn-i Buhârî de onun kemâlini, olgunluğunu, derecesinin çok yüksek olduğunu bildiği için, birgün hanımına; "Ey hâtun! Kızımız bülûğa erişince bana haber ver" buyurdu. Bir müddet sonra kızının bülûğ çağına geldiğini öğrenince, Alâüddîn-i Attâr'ın odasına gitti. Bu sırada Alâüddîn-i Attâr, eski bir hasır üzerinde bir kitap mütâlâa ediyordu. Odasında, başının altına koymak için bir de tuğlası vardı. Başka birşeyi yoktu. Behâeddîn-i Buhârî'yi karşısında görünce, hemen ayağa kalktı. Behâeddîn-i Buhârî hazretleri buyurdu ki: "Eğer kabûl edersen, evimde yeni bülûğa gelmiş bir kızım var. Seninle evlendireyim." Alâüddîn-i Attâr, edeble durumunu arzetti: "Hakkımda büyük bir lütuf ve saadet buyurdunuz. Fakat görüyorsunuz ki, yanımda dünyalık olarak hiçbir şeyim yoktur." Behâeddîn-i Buhârî ise; "Benim kızım sana müyesser ve mukadderdir. Rızkınızın da, Allahü teâlânın gayb hazînesinden gönderileceği bildirilmektedir. Bunun için hiç üzülme" buyurdu.

Behâeddîn-i Buhârî, talebeleriyle birlikte Alâüddîn'e bir ev yapmak için çalışmaya başladılar. O sıcak yaz günlerinde bir müddet çalışırlar, öğle vaktinin sıcağında dinlenirlerdi. Alâüddîn ise güneşin sıcaklığına aldırmaz, Allahü teâlânın yarattıkları hakkında tefekkür eder ve Cehennemin şiddetli sıcağı yanında, güneşin sıcaklığının hissedilmiyeceğini düşünürdü. Bir ân dahî Allahü teâlâyı unutmaz, kalbinde O'nun muhabbetinden başka birşey bulundurmazdı. Öyle ki, bütün hücreleri cenâb-ı Hakkı zikreder; "Allah! Allah!" derdi.

Ev yapılınca, düğünleri yapıldı. Böylece iffet ve ismet sahibi, temiz ve edebli bir kızla evlenmiş oldu. Bu hanımından; Hâce Hasen, Hâce Sehâbeddîn, Hâce Mübârek, Hâce Alâüddîn isimlerinde oğulları dünyâya geldi.

Behâeddîn-i Buhârî hazretleri, birgün talebeleri ile kıra çıkmıştı. Yolda bir nehrin üzerinden geçerlerken, Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "Alâüddîn atla!" buyurdu. Alâüddîn-i Attâr hazretleri, kendini hemen, nehrin azgın sularına attı. Nehir çok kabarmış, birçok ağaçları kökünden söküp götürüyordu. Behâeddîn-i Buhârî hazretleri, talebeleriyle yoluna devam etti. Akşam üzeri geri dönerken, köprünün yanına gelince, talebelerine; "Biz kaç kişiydik, bir eksiğimiz var mı?" diye sordu. Talebeler de; "Bir kişi eksiğimiz var. O da sabahleyin buradan geçerken nehre atlamıştı" dediler. Behâeddîn-i Buhârî hazretleri ellerini nehre uzatarak; "Alâüddîn gel!" buyurdu. Alâüddîn-i Attâr nehirden çıktı. Elbiseleri hiç ıslanmamıştı. Behâeddîn-i Buhârî, talebelerine buyurdu ki: "Görüyorsunuz, nehir, kökleri sağlam olmayan bütün ağaçları söküp götürüyor. Fakat Alâüddîn'in kökü sağlam olduğundan söküp götüremedi."

Behâeddîn-i Buhârî, Alâüddîn'i sohbetlerinde yanına oturtur, sık sık ona dönerek teveccüh eder ve onun evliyâlık derecelerinde yükselmelerini sağlardı. Bu durumu birgün talebeleri sorunca, onlara; "Onu, kurt kapmasın diye yanımda oturtuyorum. Çünkü nefis, dâima pusudadır. Her ân onun hâli ile ilgilenmemin sebebi, onu makamların en yükseğine çıkarmak içindir. Ben onu görünce, Allahü teâlâyı ve O'nun beytini (Beytullah'ı) hatırlarım. Kerîmin hânesinde bulunan, keremine mazhar olur, kavuşur" buyurdu.

Behâeddîn-i Buhârî hayatta iken, bütün talebelerinin yetiştirilmesini Alâüddîn-i Attâr'a bırakıp; "Alâüddîn, bizim yükümüzü hafifletti" buyurdu. Sohbetinin bereketi ve güzel terbiyesi sebebiyle, çok kimse, kemâl derecelerine ve başkalarını da çıkarabilmek mertebesine kavuştu.

Alâüddîn-i Attâr, evliyâlık makamlarında ve ma'rifette, Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit bilgilerde o kadar yükseldi ki, "Alâiyye" ismi ile Silsilet-üz-Zeheb'e (en büyük âlimler ve velîler silsilesine) yeni bir şekil verdi. Talebelerin maksadlarına daha çabuk kavuşabilme yolunu keşfedip, o yol ile hedefe varılmasını sağladı. Büyük âlimler; "Tasavvuf yollarının en yakını "Alâiyye yoludur". Bu yolun esâsı Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî'den, elde edilmesi ise Alâüddîn-i Attâr'dandır" buyurdular.

Buhârâ'da bir takım âlimler arasında, Allahü teâlânın görülüp görülemeyeceğinden konuşulmuştu. Hepsi de Alâüddîn-i Attâr hazretlerine tam inanıyorlardı. Bir kısmı gelip, ona mes'eleyi açıp, siz hakemsiniz, bize doğru yolu gösteriniz dediler. Hâce Alâüddîn, mu'tezile sapık yoluna meyilli ve rü'yeti inkâr edenlere; "Üç gün devamlı bize gelip, tam bir ihlâs ve temiz bir düşünce ile sükût üzere meclisimizde oturun. Ondan sonra hükm verelim" buyurdu. Onlar da, üç gün, devamlı Hâce Alâüddîn'in sohbetine gelip, sükût üzere oturdular. Üçüncü günün sonunda, onlarda bir hâl ve kendini kaybetme hâsıl olup, dayanamadılar.

Yere düşüp yuvarlanmağa başladılar. Kendilerine gelince, kalkıp tam bir tevâzu ile; "Rü'yetin, hak olduğuna inandık" deyip, bir daha Hâce Alâüddîn'in hizmet ve huzûrlarından ayrılmadılar.

Alâüddîn-i Attâr anlattı: "Hazret-i Hâce (k.s.) Buhârâ'da idi. Eshâbının ileri gelenlerinden Mevlânâ Ârif, Hârezm'de idi. Birgün eshâbı ile, görme sıfatı üzerinde konuşuyordu.

Söz arasında; "Mevlânâ Ârif, şu ânda Hârezm'den Serâ'ya doğru yola çıktı ve filân yere ulaştı" buyurdu. Bir müddet sonra; "Kalbime geldi ki, Mevlânâ Ârif, Serâ'ya gitmekten vaz geçti.

Şu ânda Hârezm istikâmetine doğru geri döndü." buyurdu. Talebeleri bu konuşmanın olduğu gün, saat ve târihi bir yere yazdılar. Bir zaman sonra Mevlânâ Ârif, Hârezm'den Buhârâ'ya geldi Behâeddin-i Buhârînin buyurduklarını ona anlattılar. "Tam buyurduğu gibi olmuştur" dedi. Talebeleri hayretler içinde kaldı.

Alâüddîn-i Attâr (ks.) anlatır: "Dervişlerden biri, birgün bana, kalbin nasıl olduğunu sordu. "Nasıl olduğunu bilmiyorum" dedim. O; "Ben kalbi, üç günlük ay gibi görüyorum" dedi. Bunu üstadım ve efendim Şâh-ı Nakşibend hazretlerine anlattım. "Bu, onun kalbine göredir" buyurdu. Ayakta duruyorduk. Ayağını ayağımın üzerine koydu. Birden kendimden geçtim. Bütün mevcûdatı Arş-ı âlâyı kalbimde bir arada gördüm. Kendime gelince; "Gördüklerini anlat" buyurdu. Anlattım. Bunun üzerine; "Gönül budur. O dervişin sandığı gibi değil. Allahü teâlâya, kalbin yakın olduğu kadar hiçbir şey yakın değildir. Mahlûkların en üstünü, en şereflisi kalbdir. Kalb, bilinmiyen surlarla dolu bir âlemdir, herşeyi kendinde bulundurur. Görüldüğü gibi kalb, herşeyden geniş bir latifedir. Böyle olunca, onu bir kimse nasıl anlayabilir. Bunun için hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; **"Yere ve göğe sığmam, mü'min kulumun kalbine sığarım"** buyurdu. Bu, derin sırlardandır" buyurdu.

Alâüddîn-i Attâr hazretleri şöyle anlattı: "Birgün, hocam Behâeddîn-i Buhârî'nin huzûrunda bulunuyordum. O gün hava kapalı idi. Bana; "Öğle namazı vakti girdi mi?" dedi. "Hayır" dedim. "Semâya bir bak" buyurdu. Gökyüzüne bir baktım ki, melekler toplanmış, öğle namazı ile meşgûl oluyorlardı. Gözlerimdeki perde kalkıp bu hâli görünce, bana; "Sen, hâlâ öğle vakti olmamış diyorsun" buyurdu. Hocama verdiğim cevaptan çok utandım, bir müddet bu hâdisenin ezikliğini duydum."

Alâüddîn-i Attâr anlattı: "Hocamız, Emîr Hüseyn'e, kış mevsiminde çok odun toplamasını emr etti. Odun toplama işi bittiğinin ertesi günü, kırk gün devam eden kar yağmaya başladı. Sonra Hâce hazretleri, Hârezme gelmek için yola çıktı. Şeyh Şadî de hizmetinde idi. Hıram nehrine geldiklerinde, suyun üzerinden yürümesini ona emir etti. Şeyh Şâdî korktu. Çekindi. Bir defa daha emr etti. Yine yapamadı. O zaman bir teveccühle ona baktı. Bununla kendinden geçti. Kendine gelince, ayağını suyun üzerine koyup yürüdü. Suya batmadı. Hocamız da arkasından yürüdü. Suyun üzerinden karşıya geçince, Hocam; "Bak bakalım, pabucun hiç ıslandı mı?" buyurdu. Baktığında, Allahü teâlânın kudreti ile, en küçük bir ıslaklık yoktu."

Alâüddîn-i Attâr şöyle anlattı: "Hâce Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin vefâtı sırasında Yâsîn-i şerîf okuyorduk. O da bizi dinliyordu. Yarısına gelince, nûrlar gözükmeye başladı. Kelime-i tevhîdi söyleyerek son nefeslerini verdiler."

Alâüddîn-i Attâr anlattı: "Behâeddîn-i Buhârî hazretleri, ömrünün son günlerinde bana kabrini kazmamı emr buyurdu. Gidip, emredildiği gibi kabri kazdıktan sonra huzûruna geldim. Bu sırada, acaba kendilerinden sonra irşâd emrini kime verecekler diye hatırımdan geçmişti. O ânda mübârek başını kaldırıp; "Söyleyeceğimi, Hicaz yolunda söylemiştim. Her kim bizi arzu ederse, Hâce Muhammed Pârisâ'ya nazar etsin" buyurdu. Bu sözü söyledikleri günden sonraki gün vefât etti."

Alâüddîn-i Attâr, hocasını şöyle anlattı: "Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretleri o derece fakir idi ki, evlerinde kış günleri namaz kılmak için yere serecek birşey bulunmadığından, eski bir kilim serip, onun üzerinde namaz kılarlardı. Maişetlerine bir çekirdek bile haram karıştırmazlardı. Kendilerinin ve aile efradının helâlden yemesine çok dikkat ederdi. Şüphelendiği herhangi bir şeyden uzak dururlardı. **"İbâdet on kısımdır. Dokuzu helâl rızık aramaktır.**

Diğer kısmı, sâlih ameller ve ibadetlerdir” buyurulan hadîs-i şerîfi bildirirlerdi. Fakir olmalarına rağmen, lütuf ve keremleri bol olup, cömert idiler. Bir kimse bir hediye getirse, mümkünse getirilen hediyenin iki misli kıymetinde bir hediye verirlerdi. Tanıdığı veya tanımadığı bir kimse evlerine ziyârete gelse, güleryüzle karşılar, nezâketle yol gösterir, evlerinde ne bulunursa ikram ederlerdi. Misâfirlerine bizzat kendisi hizmet ederdi. Eğer ev soğuk olursa, kendi giyeceğini ve yatağını misâfire verirdi. Misâfirin hayvanı varsa, hayvanın yemîni ve suyunu verirdi. Nafakasını çalışarak te’min ederdi. Bunun için eker, biçerdi. Bir miktar arpa, biraz da hayvan yemi eker kaldırır, bununla geçinirdi. İşinde bizzat kendisi çalışır, bütün işlerini görürdü. Zamanındaki âlim ve sâlihler onun ziyâretine gelip, hâlis ve helâl yemek yiyelim diye onun sofrasında yerlerdi. Her zaman ve her işte sünnet-i seniyyeye uyar ve bilhassa yemek husûsunda Peygamberimize (s.a.v.) uymaya çok dikkat ederdi. Çoğu zaman ekmeği kendi pişirir ve sofra hizmetini kendi yapardı. Yemek yerken; “Sofra başında, kendinizi Allahü teâlânın huzûrunda biliniz. O’nun verdiği ni’meti yediğinizi unutmayınız” buyururdu. Cemâat ile toplu hâlde yemek yerlerdi, içlerinden biri gaflet ile ağzına bir lokma alsa; “Önündeki yemeği, Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu unutmadan ye! Allahü teâlâyı hatırla, başka şeyler düşünme. Allahü teâlâ, sana senden yakındır. O’nu düşün” buyururdu. Bir yemek gafletle, öfkeyle veya zorla pişirilse, o yemekten kendisi yemez, yedirmezdi.”

Alâüddîn-i Attâr hazretleri buyurdu ki:

“Hakîkat, zenginliğin gösterişinden korkmak ve titremek gerektirir. Zenginlik taslamamalı, Allahü teâlânın verdiğine şükretmelidir.”

“Evliyâ ile sohbet, aklın artmasına sebeptir.”

“Evliyânın mezarlarını ziyâret eden, kabirdeki zâtın büyüklüğünü ne kadar anlamış ise ve o velîye ne düşünce ile teveccüh etmiş, ya’nî kalbini ona bağlamış ise, ondan o kadar feyz alabilir. Kabir ziyâretinin faydası çok olmakla beraber, evliyânın rûhlarına teveccüh edebilen kimse için uzaklık zarar vermez.”

“Bu yola taklid ederek girenin, birgün hakîkate kavuşacağına kefil olurum. Hocam Behâeddîn-i Buhârî, bana kendilerini taklid etmemi emr ettiler. Onları taklid ettiğim ve hâlen etmekte olduğum her şeyde, onun eser ve neticesini görüyorum.”

“Nefsi terbiye etmekten maksad, bedenî bağlılıklardan geçip, rûhlar ve hakîkatler âlemine yönelmektir. Kul, kendi istek ve arzularından vaz geçip, Hakkın yoluna mâni olan bağlılıkları terketmelidir. Bunun çâresi şöyledir: “Kendisini dünyâya bağlayan şeylerin hangisinden istediği ân vazgeçebiliyorsa, bunun maksada mâni olmadığını anlamalıdır. Hangisini terkedemiyorsa ve gönlünü ona bağlı tutuyorsa, onun Hak yoluna mâni olduğunu anlamalı ve o bağlılığın kesilmesine çalışmalıdır. Bizim hocamız Şâh-ı Nakşibend, o kadar ihtiyâtlı idi ki, yeni bir elbise giyse; “Bu elbise falan kimsenindir” diyerek, onu emânet gibi giyerlerdi.”

“Kalbe anî olarak gelen çeşitli vesveseler ve telkinler, insanın kemâline mâni olmaz. Ancak, kalbe yerleştirmemelidir. Kalbe gelen bu vesveseleri tamâmiyle uzaklaştırmak imkânsızdır. Ba’zı âlimler; “Kalbe yerleşmediği müddetçe, onların hiçbir kıymeti yoktur” dediler. Eğer kalbe yerleşirse, feyz yollarını keser. Bunun için batın hâllerini murâkabe etmelidir.”

“Aradaki mesafe ne kadar çok olursa olsun, talebe, hocasına durumunu ma’nevî yol ile arzetmelidir ki, gafletten kurtulabilsin.”

"Bir âlimi ve evliyâyı ziyâret etmekten maksad, Allahü teâlâya yönelmektir. O büyüklerin rûh-ı şerîflerini tam bir yönelme ile ziyâret, cenâb-ı Hakkın rızâsına kavuşmaya vesiledir. Nitekim görünüşte halka tevâzu, hakîkatte Hakka tevâzudur. Çünkü insanlara tevâzu göstermek, Allahü teâlânın rızâsı için ise makbûldür."

Seyyîd Şerîf Cürcânî, Muhammed Pârisâ, Ya'kûb-i Çerhî gibi âlimler ve velîler Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin talebesidir. Bunlardan başka pekçok kimseler, onun vasıtasıyla hidâyete kavuştu, başkalarını yetiştirecek irşâd makamlarına yükseldi.

Vefâtlarından evvel, talebelerinden biri şöyle bir rü'yâ gördü: "Büyük bir otağ kurulmuş. Otağda Peygamber efendimiz de bulunuyordu. Alâüddîn-i Attâr hazretleri ile hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleri de otağın yanında duruyor ve içeri girip Peygamber efendimizi görmek istiyorlardı. Bir ara Behâüddîn-i Buhârî içeri girdi ve bir müddet sonra sevinç ile çıkarak buyurdu ki: "Bize, kabrimizin 100 fersah mesafesine defnedilecek her müslümana şefaat etmemiz ihsân edildi. Alâüddîn-i Attâr'a da 40 fersah mesâfedekilere şefaat ihsân edildi. Bizi sevenlere ve ihlâs ile bağlılık gösterenlere de, bir fersah mesafede olanlar ihsân edildi." (Bir fersah altı kilometredir.)

Talebelerine birgün vasıyyet ederek buyurdu ki: "Birbirinize sığının! Her işte yolunuz, dînî ölçülere bağlılık olsun! Ölçüleri yerine getirmek azminden dönmeyiniz! Sohbet mühim sünnettir. Bu sünnete riâyet edin, umûmî ve husûsi şekilde ona devam ediniz! Eğer bu yolda sebat ve istikâmet gösterirseniz, bir ânda büyük derecelere kavuşursunuz. Hâlinizin dâima yükselişte olması lâzımdır."

802 (m. 1400) senesinde, bel ağrısıyla başlayan bir hastalığa yakalandı. 2 Receb Perşembe günü yatağa, yattı.

Talebelerinden Şeyh Safiyyüddîn anlattı: "Hocam, hayatlarının sonunda ve yakınlarının huzûrund; bu fakîr hakkında buyurdu ki: "Yirmi yıldan fazla bir zamandır Safıyyüddîr ile aramızda, Allahü teâlânın rızâs için olan bir dostluk vardır. Elbette bu dostluk bozulmaz." Ben orada olmadığım birgün de; "Ondan râzıyım. Allahü teâlânın Resûlünün, Eshâb-ı kirâmından râzı oldukları gibi" buyurmuşlar."

Alâüddîn-i Attâr, vefâtına yakın buyurdu ki: "Allahü teâlânın inâyeti ve Hâce Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin himmeti ile, müsâade edilseydi, bir nazarda bütün insanları vilâyet mertebesine kavuştururdum. En önce Allahü teâlânın ezelî inâyetini görmek ve bundan ümitli olmak lâzımdır. Bundan bir ân gâfil kalmamalıdır. Dâima muhtaç olduğunu düşünmelidir. Allahü teâlânın küçük bir gadabını çok büyük görmeli, titremeli ve çok korkmalıdır."

Son hastalıklarında, Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin rûhâniyeti ile hayli sohbet etti. Buyurdu ki: "Dostlar ve azîzler hep gitti. Ba'zıları da arkalarından gitmek üzeredir. Elbette o âlem, bu âlemden üstündür." Bundan sonra bir ara bahçedeki yeşilliğe gözleri takıldı. Yakınlarından biri; "Ne güzel sebzelik" deyince; "Toprak da güzeldir. Bu âleme hiç meylimiz olmamıştır. Dostların gelip bizi bulamayınca, gönülleri kırık dönmelerinden başka kederimiz yoktur" buyurdu. Receb ayının yirmisine rastlayan Çarşamba gecesi, son nefesinde "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" diyerek vefât etti. Vefât ettiği gece, sevenlerinden biri onu rü'yâsında gördü. Buyurmuş ki: "Allahü teâlânın bize verdiği ni'metler ve ihsânlar, yazı ile, söz ile anlatılamaz. Bunlardan en küçüğü şudur ki: kabrimin kırk fersah uzaklığına defnedilmiş olanların, benim şefaatim ile affolunacağı, mağfiret buyurulacağı bildirildi"

1) Tam İlmihâl Se'âdeti Ebediyye sh. 410-983

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 144

3) Nefehât-ül-üns sh. 428

4) Reşehât (Osmanlıca) sh. 162

5) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 70

6) Makâmât-ı Nakşibendiyye sh. 180, 182

7) Behcet-üs-seniyye sh. 16

8) İrgâm-ül-merid sh. 60

9) Reşehât (Arabî) sh. 67

10) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 166

ALÂÜDDÎN TÛSÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kelâm ve usûl ilimlerinde de âlim idi. İsmi, Ali bin Muhammed'dir. Alâüddîn lakabı verildi. Tûsî, Betârkânî ve Rûmî nisbet edildi. İran'da Tûs taraflarında doğan Alâüddîn Ali Tûsî, 887 (m. 1482) yılında Semerkand'da vefât etti.

Gençliğinde İran ve Horasan taraflarında, Mâverâünnehr'de ilim tahsil etti. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri kıymetli din bilgilerini öğrenip aklî ve naklî ilimlerde yetişti. Anadolu'da ilme hürmetkar, âlime ta'zimkâr olan Osmanlı sultanlarının varlığından haberdâr oldu. Onların hizmetinde bulunmayı arzu etti. Alâüddîn Tûsî'nin tahsilini bitirdiği sıralarda, Osmanlı Devleti'nin başında Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın babası Sultan İkinci Murâd Hân bulunmaktaydı. Anadolu'ya gelip Osmanlı ulemâsıyla sohbet etti. Sistemli çalışması, engin bilgisi, üstün zekâ ve kabiliyeti, karşısındakini ikna ve ta'lim kudreti, bilgisinden aldığı güçten kaynaklanan ilmî cesâreti ve öğretme gayretleriyle Osmanlı ulemâsının takdîr ve muhabbetini kazandı. Çeşitli memleketlerdeki üstün ilim sahibi ve kabiliyetli kimselere büyük imkânlar sağlayarak, teşvik edip memleketine çekmek için çırpınan Sultan Murâd Hân, ayağına kadar gelmiş olan Alâüddîn Tûsî'yi kaçırmadı. Bursa'daki Sultaniye Medresesi'ne, günlük elli akçe (5,7 gr. altın) yevmiye ile başmüdderris ta'yin etti. Kısa zamanda Osmanlı ulemâsı arasında meşhûr olan Alâüddîn Tûsî, fetihten sonra İstanbul'da açılan sekiz medreseden biri olan Zeyrek Medresesi'ne günlük yüz akçe (11,4 gr. altın) yevmiye ile müderris ta'yin edildi. Alâüddîn Tûsî ile birlikte Hocazâde ve Abdülkerîm Efendi'ye de birer medrese verilip, diğer beş medrese de, devrin mümtaz müderrislerine ihsân edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Alâüddîn Tûsî'ye yevmiyesi hâricinde, İstanbul civarında bir yer olan Müderris köyünü mülk olarak verdi. Bugünkü Zeyrek Câmii'nin yanında, kırk odalı bir binadan müteşekkil olan Zeyrek Medresesi'nde birçok âlim ondan ilim öğrendi. Fâtih Sultan Mehmed Hân da, zaman zaman bu medreseye gelir, Alâüddîn Tûsî'nin derslerini dinler, anlatılanlardan çok memnun olarak ayrılırdı. Medreseyi bir ziyâretinde, Alâüddîn Tûsî'ye hil'at (pâdişâhların taltif için verdikleri elbise) ve onbin akçe (1,142 kg. altın), talebelerin herbirine de beşyüz akçe (57,1 gr. altın) hediye ederek, onları taltif ve teşvik etti.

Alâüddîn Tûsî'nin ilmî kudreti, münâzara kabiliyeti, dînî gayreti gibi husûsiyetlerinden dolayı, ona karşı üstün bir muhabbet ve hürmet besleyen Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'da yaptırdığı, bugünkü Fâtih Câmii civarındaki Semâniye medreselerinden birine müderris ta'yin etti. Daha sonra Edirne'deki Üç Şerefeli Medresesi'ne, müderris ta'yin etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân, âlimlerin çalışmasına, sapıklıkların ortadan kaldırılıp, doğru bilgilerin hak delîllerle isbât

edilerek ortaya çıkarılmasına, Allahü teâlânın dîninin doğru olarak öğrenilip öğretilmesine büyük ehemmiyet verirdi. Bu yüzden; felsefeci İbn-i Sina'nın sapık fikirlerine cevap veren İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.) yazdığı "Tehâfet-ül-felâsife" adlı eserine reddiye yazmak gibi bir sapıklığa düçâr olan Endülüslü felsefeci İbn-i Rüşd'ün fikirlerinin bozukluğunun ortaya çıkarılmasını istedi. Bu işle Alâüddîn Tûsî'yi ve Hocazâde'yi vazîfelendirdi. Hocazâde dört ay sonra, Alâüddîn Tûsî altı ay sonra bir eser yazarak, İbn-i Rüşd'ün; "Akıl îmândan üstündür" sözüne karşı, İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.); "Îmân akıldan üstündür" sözünün doğruluğunu isbât ettiler. Eserler, zamanın en büyük âlimlerinden müteşekkil bir hey'et tarafından tetkik edildi. Hocazâde'nin eserini, maksada daha uygun, takdîre daha lâyık buldular. Alâüddîn Tûsî, bu hâdiseden sonra, Anadolu'da kendini geçen büyük âlimlerin yetiştiğini görüp, üzüldü. Bu üzülmesini kendisi için bir eksiklik sayıp, nefsini terbiye etmek için ehil bir kimse, bir Allah dostu aramak niyetiyle yola çıktı. Talebesi Abdullah-i İlâhî ile birlikte, İran'da Kirman taraflarına gitti. Fâtih Sultan Mehmed Hân, onun ayrılışına çok üzüldüysede, mâni olamadı. Doğup büyüdüğü yerlerde de hizmet etmek istedi. Tebrîz'e gitti. Kirman'da bir medresede ilim öğretti. Daha sonra Mâverâünnehr taraflarına gitti. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbet halkasına dâhil olup, tasavvuf yoluna girdi. O mübârek insanın üstün nazarları, feyz ve nûrları ile olgunlaştı. Kalbinden dünyâ sevgisi, şan ve şöhret hissi gibi uygunsuz şeyleri tamamen çıkarıp, attı. Allahü teâlânın dinine ve kullarına, yalnız O'nun rızâsı için hizmet etmek düşüncesi kalbinde yerleşti. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdıktan sonra Semerkand'da vefât etti.

Alâüddîn Tûsî'nin talebeleri arasında; İkinci Bâyezid Hân devri şeyhülislâmlarından Abdülkerîm Efendi ve evliyânın meşhûrlarından Abdullah-i İlâhi gibi büyükler de vardır.

Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: İmâm-ı Gazâlî ve İbn-i Rüşd arasındaki ayrılıklar ve İmâm-ı Gazâlî'nin (r.a.) üstünlüğü hakkında Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın emriyle yazdığı "Ez-Zâhire", Teftâzânî'nin (r.a.) "Telvîh"ine haşiye, Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Mevâkıf"ının şerhleri üzerine haşiyeleri ve değişik mevzûlarda birçok eserleri vardır.

---

1) Şakâyık tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 117

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 145

3) El-A'lâm cild-5, sh. 9

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 185

5) Keşf-üz-zünûn sh. 497, 513, 825, 1144, 1479, 1856, 1892

6) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1, sh. 737

ALİ BİN ŞİHÂB

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi bilinmemektedir. Allahü teâlânın dostlarının büyüklerinden olan Ali bin Şihâb, 891 (m. 1486) senesinde vefât etti. Nesebi dördüncü dedede Tilmsân sultânı Ebû Abdullah'a, sonra da Seyyid Muhammed bin Hânefiyye'ye ulaşır. Seyyid idi. Ali bin Şihâb, Kerâmet ve harikulade hâller sahibi olup, feyz ve nûrları her tarafa yayıldı.

Ali bin Şihâb, vera' sahibi idi. Şüphelilerden çok sakınırdı. Değirmene gittiğinde, kendisinden önce un öğütülmüş ise, taşı kaldırır, başkalarının un kalıntılarını temizler, bunları toplayıp hamur yapar, sonra hayvanlara verirdi. Daha sonra kendi buğdayını öğütürdü. Başkalarına âit tarlanın otundan ve ekininden beslenmiş olmaları ihtimâliyle, vefâtına kadar, ekini ve otu bol olan yerlerin kuşlarından yemedi. Çok vera' sahibi olması sebebiyle, arının

yaptığı balı da yemedi. Sebebini soranlara; "Bahçe sahiplerini, bahçelerindeki şeftali, zerdali v.s. ağaçlarından arıları kovarken gördüm. Onların çiçeklerinden alıp yemelerine müsâade etmiyorlar. Allahü teâlâ, başkalarının rızâsı olmadan, onların arazisinde, inek otlatmayı haram kıldı. Hem rızâları dışında ineği otlatacaksın, hem de sütünü sağıp içeceksin, böyle şey olmaz" buyurdu.

Ali bin Şihâb, çocuklara ders okuturdu. Bu sebeble, ne onlardan, ne de babalarından hiçbir şey almadı. Kıtlık zamanı günlerce aç kaldığı hâlde, kimseden birşey kabûl etmedi. Kendisine getirilen hediyeleri, dul ve yetimlere dağıttı. Dergâhının duvarına asılı bir heybesi vardı. Fazla gelen ekmek parçalarını oraya koyardı. O sepet hergün dolardı. Yanında yüz kadar talebesi vardı. O ekmekleri, küçük sepetler içerisinde akşam talebeleri ile şehre gönderir, oranın fakirlerine dağıttırırdı. Kıtlık günleri bittikten sonra, yine o fakirlere; bakla, peynir, gibi şeylerle yardım etmekten geri durmadı.

Ali bin Şihâb, zâlimlere yardımcı olduklarını tahmin ettiği kimselerin hiçbir şeyini alıp yemezdi. Birgün kendisine, birisi yemek getirdi. Getirilen yemeği yemedi Getiren kişi; "Efendim bu helâldir. Alnımın teri ile kazandım" deyince; "Ben terazisini tutanın, hangi tarafın ağır bastığını ihlâsla gözetmeyenin yemeğini yemem" buyurdu.

Şeyh-ül-İslâm Zekeriyyâ el-Ensârî şöyle anlatır: "Ali bin Şihâb, Câmi'ul-Ezher'de benim yakın arkadaşım idi. Çok çalışma husûsunda, gündüzleri oruç tutmada, geceleri Kur'ân-ı kerîmin yarısını namazda okumada ikimiz örnek gösterilirdik. Fakat o, vera'da benden çok ileride idi. Mısır'ın yemeğini yemedi. Başkasının Nil'den taşıyıp getirdiği suyu içmedi. Kendisinin bir kabı vardı. Onu alır, Nil nehrine gider, doldurur getirirdi. Bir gece, getirdiği suyu biz içip bitirdik. Su sanıp, testiyi alıp baktığında boş çıktı. Hiçbir şey demedi ve tebessüm etti.

Ali bin Şihâb, "El-Minhâc," "Eş-Şâtıbiyye", "El-Minha" adlı eserleri okudu. Âdeti olduğu üzere, annesi ona; şekerli ve tahinli olan ekmek getirirdi. Bu, onun gıdası idi. Annesi daha sonra onun çamaşırlarını yıkamak istedi. Oğlunun bülûğ çağına geldiğini anlayıp; "Yavrum, bu belde ehlinden sana zarar gelmesinden korkarım. Gel seni, kendi memleketinden olan birisi ile evlendireyim" dedi. O da mes'eleyi bana açtı. Ben de ona; "İstihâre yap. Allahü teâlâdan hayırlısını iste" dedim. O, annesine çok itaatkâr olduğu için, onun emrini dinledi. Annesi, tek başına çuvalları merkebe yükleyebilen güçlü-kuvvetli bir kadın idi. Ali bin Şihâb; "Ben, ilmi ve ahlâkı anamdan öğrendim" buyururdu."

Ali bin Şihâb şöyle anlatır: "Ben küçük yaşta iken, babam vefât etti. Annemin yanında, onun terbiyesi ile büyüdüm. Ücretle köylülerin hayvanlarını otlatmaya başladım. Bu işimle yiyeceğimi te'min ettim. Hayvanları güderken, bir yandan da Kur'ân-ı kerîmi ezberlerdim. Birgün, oradan geçmekte olan bir derviş benim yanıma gelip; "Yavrum, beni iyi dinle! Annene danış, Mısır'a git, orada ilim öğren" dedi. Eve gelince, anneme durumu anlattım. O da anlattıklarımı uygun gördü ve bana dört ay kadar yetecek azık hazırladı. Onu alıp yola çıktım. İlim tahsilimi tamamlayıp yanına dönünceye kadar, bütün ihtiyâcımı gönderdi."

Talebelerinden birisi şöyle anlatır: "O, vefâtına kadar hiçbir kimsenin gıybetini yapmadı. Bundan uzak durdu, ömrü boyunca boş durduğu ve lüzumsuz bir işle meşgûliyeti olmadı. İbâdet ve insanlara faydalı işlerle meşgûl oldu. O, geceleyin biraz uyur, sonra kalkar abdest alır, namaz kılardı. Daha sonra büyükçe bir kap alır, su doldurulması gereken yerleri doldurur, bir taraftan da Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bu hâli, sabah namazına kadar devam ederdi. Çok kere, bu zaman zarfında Kur'ân-ı kerîmin yarısını okumuş olurdu. Dergâh, câmi ve o civardaki yolculara âit olan

sebilleri su ile doldururdu. Hattâ hayvanlara âit su içme yerlerine de su koyardı. Sonra câmideki abdest alma yerlerinin suyunu doldururdu. Temizlenmesi gereken yerlerin temizliğini yapardı. Bütün işleri bitirdikten sonra, dergâhın damına çıkar, Allahü teâlâdan af diler, tesbih okurdu. Daha sonra sabah ezanını okur, iner câmiye girerdi. Sabah namazının sünnetini kılar, sonra da talebeleri ile birlikte kırâatine uygun Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bunu bitirince, cemâate namaz kıldırırdı. Namaz bittikten sonra, güneş doğuncaya kadar tekrar Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bu vakitte mektep çocukları gelirdi. Onlara, ikindi vaktine kadar ders okuturdu. Sonra tekrar abdest alma yerlerinin suyunu doldururdu. Bu işten sonra, dergâh kapısının yanındaki dükkânı açar, zeytinyağı, bal, pirinç, biber gibi şeyler satar, halkın bu tür ihtiyâcını da karşılar, gün batmadan evvel işini bitirirdi. Sonra da ezan okur, cemâate akşam namazını kıldırırdı. Namazdan sonra, yatsı namazına kadar Kur'ân-ı kerîm okurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra, Ali bin Şihâb evine gider, bir miktar istirahat ederdi. Sonra tekrar aynı işleri yapmaya başlardı. Hanımı onun bu hâline acıyıp; "Efendi, bir gece olsun kendine dinlenecek bir zaman ayırmaz mısın?" diye sorunca; "Biz buraya dinlenmek için gelmedik" buyururdu.

Ali bin Şihâb, birine birşey satıp da alacağı parada şüpheye düştüğünde, o parayı almaz, müşterinin istediği şeyi ona verir, ihtiyâcını karşılar, "Al, dilediğin gibi kullan, bizden yana helâl olsun" derdi. Müşteri malı alır, bunu kendisini sevdiği için yapıyor zannederdi.

Muhammed en-Nâmûlî şöyle anlatır: "İbrâhim el-Matlûbî, talebeleri ile birlikte, incir mevsiminde inciri bol bir yere geldiler. Oranın halkı, kendilerine misâfir olmalarını, bol bol incir ikram etmek istediklerini söylediler. Talebeler de incir yemek arzusunda idiler, İbrâhim el-Matlûbî; "Biz inciri Ali bin Şihâb'ın beldesinde yiyeceğiz" deyip, orada kalmadı ve yola koyuldular. Talebelerin aklına, incir yetişmeyen bir yerde nasıl incir yenir düşüncesi geldi. Nihâyet Ali bin Şihâb'ın beldesine geldiler. Ali bin Şihâb gelenleri karşılayıp, içeriye buyur etti ve önlerine, içinde incirin en güzeli olan büyük bir sepet koydu. Talebeler hocalarından, daha önce içlerinden geçen düşünce sebebiyle özür dilediler ve tövbe ettiler."

Ali bin Şihâb, ekin ekme zamanında, tarlasına ektiği buğday için bir sınır çizerdi. Sınırın dışında kalan yere de bakla ekerdi. Bakla ile buğday arasındaki sınırda yetişenleri almaz, halka bırakırdı. Bulunduğu beldede sıcakların çok olması sebebiyle, ekini gece biçerlerdi. Ali bin Şihâb, ekin biçmeye giderken abdest ibriğini de yanında götürürdü. Gece ekin biçip sabah namazı vakti girince, işi bırakır, abdest alıp namaza dururdu. Namazını biraz uzatırdı. Ortağı, bu gecikmeden biraz sıkılırdı. O da haliyle bunu anlar ve; "Haram yoldan kazanılan her yiyecek haram olur" derdi.

Oğlu şöyle anlatır: "Babam; "Helâl lokma ile beslenen bedeni toprak çürütmez" buyurdu. Onun bu sözüne ba'zı kimseler i'tirâz edip, bu durumun Peygamberlere ve şehîdlere mahsûs olduğunu söylediler. Bir müddet sonra babam vefât etti. Aradan yirmibir sene geçti. Babamın söylediği söze yine i'tirâz edenler oldu. Sözünün doğru olup olmadığını anlamak için, gidip kabrini açtılar. Onu, ilk gün koydukları gibi bembeyaz bir kefen içinde buldular. İnkarcılar tövbe ve istiğfar edip, Allahü teâlâdan af dilediler."

Ali el-Iyâşî, Ebü'l-Abbâs'ın talebelerinden idi. Bir gece Ali bin Şihâb'ın dergâhında geceledi. O gece Ali bin Şihâb'ı, kabrinde Kur'ân-ı kerîm okurken gördü. Meryem sûresinden başlayıp, Rahmân sûresine kadar okudu. Sabah, tan yeri ağarırken okumayı bıraktı. Ali el-Iyâşî, durumu orada bulunanlara anlattı. Onlar da; "Evet! O, Ali bin Şihâb'dır" dediler.

Ali bin Şihâb, vefâtından az önce; "Kabrimi belli etmek için bir nişan koymayınız. Beni, şu kubbeli yerin arkasına defnediniz" diye vasıyyette bulundu.

Oğlu Şeyh Abdürrahmân şöyle anlatır: "Babamın vefâtı yaklaştığında, Abdülazîz ed-Dirînî'nin "Tehâret-ül-kulûb" kitabını istedi. Onda yazılı zâtların vefât ediş hâllerinin okunmasını istedi. Bir müddet dinledikten sonra, derin ve hüzünlü nefes aldı ve; "Onlar, kâfileler hâlinde atlarla geçip gittiler. Biz ise, topal bir merkep ile onları ta'kibe çalışıyoruz." buyurdu. Bir aralık dilinde ba'zı kabarcıklar çıktı. Ev halkından birisinin; "Vallahi bu dil bu hâle gelmemeli idi. Zira o, geceler boyu Kur'ân-ı kerîm okudu, hatim indirdi" dediğini duyunca; "Onun sözlerini duymamış olayım. Eğer o, hesab verme husûsunda benim bildiğimi bilseydi, öyle söylemezdi" buyurdu.

Oğlu Hıdır da şöyle anlatır: "Babam Ali bin Şihâb Kâhire'ye geldiğinde, yanında ekmek çantası ve su ibriği olurdu. İbriğini Nil nehrinin temiz bir yerinden doldurur, ekmeğini yer ve suyunu içerdi. Bir kere olsun bana âit olan ekmekten yemedi."

Muhammed bin Abdürrahmân, bir bahar mevsiminde Ali bin Şihâb'ın bulunduğu bölgeye gelip zirâatle meşgûl oldu. Anbarlar yaptırdı ve oldukça fazla masraf yaptı. Oradan ayrılacağında, işini yürütmek ve anbarları teslim işi için emîn birisini aradı. Köylüler, Ali bin Şihâb'dan daha emîn kimsenin olmadığını söylediler. Muhammed bin Abdürrahmân gidip, işini kendisine havale etmek istediğini Ali bin Şihâb'a söyledi. Fakat o kabûl etmedi. Muhammed bin Abdürrahmân da çok ısrar ederek, işlerini ve anahtarları ona teslim etti. Ali bin Şihâb da bu ısrar üzerine onu kırmayıp, işlerini teslim aldı. Bir zaman sonra, tarladaki kavun ve karpuzlar oldu. Onları topladı ve bir yere koydu. Zamanı biraz geçince, telef olmasın diye satmak istedi. Tellâl tutup ilân etti. Alan olmadı. Telef olan bu malları kendi hesabına yazdı. Sonra hayvanlara verilen otların dağılışını günü gününe bir yere yazdı. Hangisine ne kadar yem verildiğini ve neler verileceğini tesbit etti. Hasta olanları da yazdı. Birçok işi yapıp, hesabını tuttu. Nihâyet malların sahibi olan Muhammed bin Abdürrahmân geri döndü. Yapılan işleri, tutulan hesapları görünce, Ali bin Şihâb'ın ayaklarına kapandı ve; "Efendim, af buyurunuz. Sizin gibi bir zâtı kendime vekîl yapıp işimde çalıştırdım" deyip, özür diledi.

Ali bin Şihâb, ba'zan mushaf yazardı. Bundan aldığı hediye ile ihtiyâcını giderir, fazlasını da dul kadınlara ve fakirlere dağıtırdı, İlmi eserler de yazdı. Yazarken Kur'ân-ı kerîm de okurdu. Okuması, yazdığı eserde bir yanlışlık yapmasına sebep olmazdı. Hatasız ve çok güzel bir şekilde yazardı.

Ali bin Şihâb, ba'zan süt ve sulu yemekleri hasta kimselerle birlikte oturup yer ve; "Bunlar, gönlü kırık kimselerdir" buyururdu.

Talebeleri; "Biz onu, yaz olsun, kış olsun, gündüzleri uyurken görmedik. O; "Gündüzler, uyku için yaratılmadı" buyururdu diye naklettiler.

Şöyle anlatılır: "Hac dönüşü, insanlar onu karşılamaya çıktılar. İkindi vakti idi. O, hemen dergâhın damına çıkıp ezân-ı Muhammedîyi okudu. Sonra inip, namaz kıldırdı. Namazdan sonra da etrâfı temizlemeye, abdest alma yerlerinin sularını doldurmaya başladı. Daha evine gitmeden, bu işlerini yapıp bitirdi. O geceden i'tibâren, önceki âdeti üzere, hiç aksatmadan sebilleri, doldurmaya devam etti. Başkalarının hac dönüşü günlerce dinlendiği, boş durduğu gibi yapmadı ve; "Vakit, keskin bir kılıçtır" buyurdu. Hacdan döndükten sonra, ağlaması ve hüznü daha da fazlalaştı. Vefâtına kadar hep bu hâl üzere yaşadı."

Nûreddîn eş-Şûnî, Ali bin Şihâb'a çok benzerdi. Bedeni, yüzü, sakalı ve çalışması hep onu andırırdı. Bu benzerliği sebebiyle, çok kimseler Câmi'ul-Ezher'e onu görmeğe giderlerdi. Nûreddîn eş-Şûnî vefât ettiğinde, rü'yâda görüldü ve; "Bu gece Ali bin Şihâb yanıma geldi ve bana; "Mekânın hoş olsun. Herhangi bir ihtiyâcın olursa beni çağır, hemen gelirim" diye söyledi" dedi.

Ali bin Şihâb, Kâhire'den dönüşünde birisi ile yol arkadaşı oldu ve ona ne iş yaptığını sordu. O da, müezzin olduğunu söyleyince; "Yerine ayrılırken birini vekîl bıraktın mı?" diye sordu. O da, bu suâli önemsemeyip; "O iş kolay, hâlledilir" deyince, Ali bin Şihâb, onun bu sözünün artık ayrılmayı îcâb ettirdiğini ve kendisiyle yol arkadaşlığı yapamıyacağını söyleyip, ondan ayrıldı.

Berhâmi denilen ba'zı kimseler, ateş yemek, ateşe girmek, dil üzerinde kılıç gezdirmek gibi işler yaparlardı. Bunlar Ali bin Şihâb'ın beldesine gelince, o bunlara mâni olup; "Yaptığınız bu işlerin dînimizdeki yerini gösterin ve Hocam İbrâhim ed-Düsûkî'den böyle bir haber söyleyin" dedi. Onlar cevap veremediler. O gece Berhâmîler, rü'yâ'da İbrâhim ed-Düsûkî'yi gördüler. Onlara; "Hepiniz Ali bin Şihâb'ın sözünü dinleyiniz. Ben, Hulefâ-i râşidînin (dört büyük halifenin) ve müctehid imamların çizdiği hidâyet yoluna aykırı olan her işe karşıyım" dedi. Sabah olunca, hepsi yaptıklarına pişmân oldular ve tövbe ettiler. Ali bin Şihâb da onlara; "Eğer hocam İbrâhim ed-Düsûkî'nin bu işte rızâsı olduğunu bilseydim, sizden önce ben yapardım" dedi.

Ali bin Şihâb, namaz için evinden çıktığında, onu gören namaz kılmayan kimseler bir yere gidemeyip, onun heybetinden namaza koşarlardı.

Ali bin Şihâb, bir yere oturup, oyun ve boş şeylerle vakit geçiren köylüleri görünce; "Yavrularım, ömür çok kısadır. Oyun ve eğlence zamanı değildir. Yakında yaptıklarınıza pişman olursunuz" diye nasihat ederdi.

Ali bin Şihâb, seyyid idi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) soyundan olduğunu açıklamazdı ve; "Neseble öğünmek doğru değildir. Kişi, iyi amel sahibi olmalıdır. Önceleri bir köle olan Selmân-ı Farisi ve Bilâl-i Habeşî (r.anhümâ) Resûlullahın emrine girince, O'nun sohbetinde şanları ne kadar üstün oldu" buyurdu.

Kendisini Nûreddîn (dînin nûru) ismi ile çağırdıklarında; "Beni, babamın koyduğu Ali ismi ile çağırınız" buyururdu.

Ali bin Şihâb buyurdu ki: "Ben, birinin çok ibadetine değil, Allahü teâlâdan korkusunun çokluğuna ve bir de nefsi ile olan mücâdelede onu hesaba çekişine bakarım."

---

1) Tabâkât-ül-kübrâ cild-2 sh. 109

ALİ KUŞÇU

Fâtih devri kelâm ve fen âlimi. İsmi, Ali bin Alâüddîn bin Muhammed'dir. Babası, Uluğ Bey'in doğancıbaşısı olduğu için, Kuşçu lakabıyla meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemekte, dokuzuncu asrın başlarında Semerkand'da doğduğu kabûl edilmektedir. 879 (m. 1474) senesi Şa'bân ayında İstanbul'da vefât etti. Kabri, Eyyûb Sultân türbesi yanındadır.

Uluğ Bey'in hükümdârlığı sırasında, Semerkand'da dinî öğrenimini tamamladı. Küçük yaşta, matematik ve astronomiye karşı aşırı bir ilgi duydu. Devrin en büyük âlimleri olan; Uluğ Bey, Bursalı Kâdızâde Rumi, Gıyâseddîn Cemşid ve Mu'înüddîn Kâşî'den astronomi ve matematik

dersleri aldı. Bu büyük âlimlerden aldığı ilimlerle yetinmeyip, daha fazlasını öğrenme arzu ve isteği ile, kimseye haber vermeden, sinesinde ünlü âlimlerin toplandığı Kirman'a gitti. Kirman'da bulunduğu sırada, aklî ve naklî ilimler üzerinde çalışmalara devam edip, burada "Hall-ül-eşkâl-il-Kamer" (Ay safhalarının açıklanması) risâlesini ve "Şerh-i Tecrîd" adlı eserini hazırladı. Daha sonra tekrar Uluğ Bey'in yanına dönerek, ondan özür diledi ve ay'da eskiden beri açıklanmamış ba'zı yerleri çözmek, îzâh etmek husûsunda yazmış olduğu "Hall-ül-eşkâl-il-Kamer" adlı risalesini takdim etti. Uluğ Bey, bu risaleyi okuyup inceledikten sonra ona; "Bu konuda cidden iyi bir tahsil yapmışsın" diyerek iltifâtta bulundu. Ali Kuşçu, sonra Uluğ Bey'in yaptırmakta olduğu meşhûr rasathânenin tamamlanmasına me'mûr olundu.

Ali Kuşçu Kâdızâde Rûmî'nin vefâtı üzerine, Uluğ Bey tarafından Semerkand Rasathânesine müdür olarak ta'yin edildi. Uluğ Bey'in katledilmesinden sonra, Semerkand Medresesi'ndeki dersleri ile rasathânedeki çalışmalarına son vererek, Semerkand'dan ayrılıp, Tebrîz'e gitti. Tebrîz'de Uzun Hasen ona çok iltifât ve ikramda bulundu. Uzun Hasen onu sulh yapmak için Fâtih Sultan Mehmed Hân'a gönderdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, onun değerli bir ilim adamı olduğunu, kısa bir görüşmeden sonra anladı. Uzun Hasen'in ona gösterdiği ilgi ve alakadan daha fazlasını gösteren Fâtih Sultan Mehmed, kısa bir sürede Ali Kuşcu'nun gönlünü fethetti. Fâtih ona, İstanbul'da kalması için teklifte bulundu. Çünkü onun ilminden faydalanmak istiyordu. Ali Kuşçu bu teklifi kabûl etti. Fakat daha önce üzerine aldığı vazîfeyi yerine getirmek için Fâtihin cevâbını Uzun Hasen'e götürdü. Bu vazîfesini tamamladıktan sonra, seçkin talebeleri ve yakınlarından meydana gelen ikiyüz kişilik bir kâfile ile İstanbul'a geldi. Fâtih Sultân Mehmed Hân, onu Ayasofya Medresesi'ne müderris olarak tâ'yin etti. Bunun yanında, kendi husûsi kütüphânesinin müdürlük görevini de verdi.

Ali Kuşcu'nun, İstanbul medreselerinde astronomi ve matematik ilimlerindeki çalışmaları neticesinde, büyük gelişmeler görüldü. Derslerine İstanbul'un meşhûr âlimleri de katılırdı, İlim sahasında hizmet ve adları ile ün yapmış olan Hoca Sinân Paşa, Molla Lütfî ve Ali Kuşcu'nun oğlu Mirim Çelebi gibi âlimler, onun derelerinde yetiştiler.

Fâtih Sultân Mehmed Hân, uzun Hasen'e karşı çıktığı sefere Ali Kuşcu'yu da götürmüştü. Ali Kuşçu bu sefer esnasında, astronomi ilmine dâir "Er-Risâletü felâhiyye" adlı risalesini yazdı. Ali Kuşçu, yalnız te'lîf eserleri ile değil, çalışma ve yol göstermesiyle devrini aşan büyük bir âlimdir.

Eserleri: Ali Kuşcu'nun eserleri, Astronomi ve matematikle ilgili olanlar; kelâm ilmi ile ilgili olanlar olmak üzere iki kısma ayrılır. Ali Kuşcu'nun yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:

1- Risale fil-Heye' (Astronomi Risalesi): 862 (m. 1457) yılında Semerkand'da Farsça olarak yazılmıştır. Osmanlı mühendishânesinde, ondördüncü asırda ders kitabı olarak okutuldu.

2 Risaleti'l-Fethiye (Fetih Risalesi): Risale fil-Heye' adlı risalenin Arabcasıdır. Ali Kuşçu, bu eserin son kısmına gök cisimlerinin uzaklıklarıyla ilgili bir bölüm ilâve ederek, Otlukbeli Zaferi'nin bir hediyesi olarak Fâtih Sultân Mehmed Hân'a sunmuştur. Bu eserde, ekliptiğin eğimini hesâb eden Ali Kuşçu, eğimi 23° 30' 17" olarak bulmuştur. Bugün bulunan değer ise 23° 27'dır. Bu iki değer arasındaki küçük fark, Ali Kuşcu'nun astronomideki üstün bilgisini ortaya koyar. Eserin ilaveli ve açıklamalı ilk tercümesi 955 (m. 1548) senesinde Seyyid Ali bin Hüseyn tarafından yapılmış ve Haleb'de bastırılmıştır. Bu esere dâir birçok şerhler yapılmıştır. Bunlardan biri, mühendishâne baş müderrisi Seyyid Ali Paşa tarafından yapılmış olan "Mir'ât-ül-Alem" adlı

eserdir. Risale fil-fethiye'nin iki asıl nüshasından biri, İstanbul Rasathâne Kütüphânesi 65/8'de, diğeri ise, Nûr-i Osmaniye Kütüphânesi 2911 numarada kayıtlıdır.

3-Risâle fil-Muhammediyye: Cebire dâir bir eserdir. Fâtih Sultân Mehmed Hân'a takdim etmiştir. Ali Kuşcu'nun, eserin son sayfasındaki imzasından, 877 (m. 1472) senesinde tamamlamış olduğu anlaşılmaktadır. Eserin el yazması, Ayasofya Kütüphânesi 2733 Numarada kayıtlıdır.

4- Uluğ Bey Ziyci Şerhi: Ali Kuşçu'nun astronomi ile ilgili en önemli eseridir. Uluğ Bey Ziyci'ne dâir Farsça bir şerhtir. Eserde ayrıca, yüksek matematik ve astronomi ile ilgili fizikî bilgilere de yer verilmiştir. Eserin iki aslı vardır. Bunların bir tanesi, İstanbul Rasathânesi Kütüphânesi 113 numarada, diğeri ise Râgıp Paşa Kütüphânesi 928 numarada kayıtlıdır.

5-Tecrid-ül-kelam Kelâm ilmine dairdir. İlim dünyâsında, Şerh-i Cedîd (Yeni Açıklama) ismiyle meşhûr olan bu eser, Nasîruddîn Tûsî'nin eserine şerh olarak yazılmıştır. Eserde konu ile alâkalı olarak, Ali Kuşcu'nun kendi görüşlerine de yer vermesi, esere ün kazandırmıştır. Bu eser, ilk olarak Tebrîz'de basılmıştır. Eserin aslı, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi 82016 numarada kayıtlıdır.

6-Risâle fil-Hisâb: Aritmetik kitabıdır. Üç makaleden meydana gelmiştir. Yıldız hesaplarını içine almaktadır.

Ali Kuşcu'nun ayrıca; Risâle-i Adüdiye, Unkûd-üz-Zevhir fî nâm-il-cevâhir adlı eserleri ve kelâm ilmi ile ilgili eserleri de bulunmaktadır.

---

1) Şakâyik-i Nu'mâniyye cild-1, sh. 177

2) Zeyl-i Şehâyüt-ı Nu'mâniyye sh. 180

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3179

4) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 181

ALİ SEMERKANDÎ

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde, Ankara'nın Çamlıdere beldesinde yaşayan evliyânın büyüklerinden, 720 (m. 1320) senesinde İsfahan'da doğdu. Babasının ismi Yahyâ olup, nesilleri Hazreti Ömer'e (r.a.) dayanır. Çok zeki ve pek akıllı idi. Küçük yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve muhtelif kırâatlere göre okumasını öğrendi. Genç yaşında; tefsîr hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde pek yüksek derecelere kavuştu. Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere, Şam, Kudüs, Irak, Semerkand, Karaman, Çamlıdere gibi pekçok beldelerde, İslâmiyeti öğretmek, emr-i ma'rûf, nehy-i münker yapmak için dolaştı. 862 (m. 1457) senesinde Çamlıdere'de vefât etti. Karaman'da vefât ettiği de söyleniyorsa da o zât başkadır.

Ali Semerkandî, tahsilini tamamladıktan sonra, Mekke-i mükerremeye gitti. Kâ'be-i muazzamada yıllarca imamlık yaptı. Orada, insanların Ehl-i sünnet i'tikâdına uygun bir îmân ile yaşamaları, ibâdetlerini sünneti şerîfe uygun yapabilmeleri için çok çalıştı. Ma'nevî bir işâret ile Medîne-i münevvereye geldi Orada Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek türbelerinde yedi sene kadar türbedarlık hizmetinde bulundu. Birgün rû'yâsında Peygamber efendimizin (s.a.v.) kerîmeleri Hazreti Fâtımâ vâlidemizi gördü. Buyurdu ki: "Yâ Ali! Resûlullahın huzûruna git Seni ma'nevî evlâtlığa kabûl buyuracak!" Ali Semerkandî uyanınca, hemen Resûlullahın mübârek huzûruna koştu. Mübârek kabrinin karşısına geçip, diz üzerinde edeble oturdu. Başını önüne

eğerek, murâkabe hâlinde beklemeye başladı. Bir müddet sonra Ravda-i mutahheradan Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Buyur yâ Ali! Seni ma'nevî evlâdım olarak kabûl ettim. Kıyâmete kadar bu mu'cizem bakî kalsın. Yâ Ali! öyle bir beldeye git ki, fakirlikleri sebebiyle beni ziyâret edemiyen ümmetim, seni ziyâret etsinler. Sen benim evlâdım olduğun için, sana yapılan ziyâreti bana yapılmış gibi kabûl ederim"** mübârek sözlerini işitti. Bu sözleri, büyük bir zevk ile dinleyen Ali Semerkandî hazretleri, sevincinden ağladı ve cenâb-ı Hakkın verdiği bu ni'metten dolayı şükür secdesi yapdı. Anadolu'ya gitmesi gerektiğini anladı ve hemen harekete geçti.

Ali Semerkandî hazretleri Anadolu'da seyahat ederken, Alanya'ya geldi Birgün denizin kenarında yürürken, ağlayan bir kimseye rastladı. Niçin ağladığını sorduğunda, o kimse; "Yanımda, çok büyük kıymeti olan bir incim var idi. Onu denize düşürdüm. Bunun için ağlıyorum" dedi. Onun üzüntüsüne dayanamayan Ali Semerkandî; "Dünyâ malının muhabbetini kalbe koymak iyi değildir. Madem ki çok üzülüyorsun, benimle gel" diyerek sahile indi. Denize dönerek; "Ey balıklar! Allahü teâlânın izni ile bir inci bulup getirin!" buyurdu. Bir ânda, denizin üzerinde binlerce balık, ağızlarında birer inci ile göründü. Ali Semerkandî, bir tanesini işâret ederek, gelen balıktan inciyi aldı. Vazifesini yapan balıklar tekrar denizin içinde kaybolurken, hâdiseyi hayretle ta'kib eden o kimseye inciyi verdi. O kimse, eline verilen incinin kendisine âit olduğunu görünce daha çok hayret etti.

Ali Semerkandî, Alanya'dan, bugünkü Ankara'nın Çamlıdere havâlisine geldi. (Çamlıdere'nin eski ismi Şeyhler olup, bu zâta izafeten verildi.) Çamlıdere'ye bir derviş kıyâfetinde gelen Ali Semerkandî, oradaki insanların çok fakir olduğunu görerek, işâret buyurulan yerin burası olduğunu ma'nevî keşf ile anladı. Buradaki insanların irşâdı, Allahü teâlânın emirlerini bildirmek, yasaklarından kaçındırmak için yıllarca çalıştı. Pekçok talebeleri oldu. İslâmiyeti yaymak için çalıştığı bu bölgede, pekçok kerâmetleri görüldü. Nesilden nesile aktarılan kerâmetlerinden birkaçı aşağıdadır.

Bulunduğu bölgeye ilk geldiği günlerde, köylülerin sığırlarını otlatacak çobanları yoktu. Arıyorlardı, fakat çobanlığa kimse yanaşmıyordu. Ali Semerkandî hazretlerinin de büyüklüğünü anlamış değillerdi. İnsanların bu sıkıntısını gören Ali Semerkandî onlara; "Sığırlarınızı otlatabilirim. Bu işten dolayı sizden ücret talep etmiyorum" buyurdu. Köylüler bu habere çok sevindiler. Köylerine yeni gelen, herkese dînden îmândan bahseden bu zâta dediler ki: "Biz, sığırlarımızla birlikte, buzağılarını da otlattırmak istiyoruz. Eğer buzağıların, annelerini emmeden otlamalarını sağlarsan memnun oluruz." O da kabûl etti. Ertesi gün inekleri ve buzağıları bir arada otlatmaya götüren Ali Semerkandî (r.a), otlak yerinde sığırlara dönerek; "Ey inekler ve buzağılar! Akşama kadar beraberce otlayınız. Yalnız buzağılar, annelerini emmesin, anneler de yavrularını emzirmesin!" dedi. Bu söz üzerine, akşama kadar inekler buzağılarını emzirmedi Buzağılar dahî annelerini emmek için uğraşmadı. Akşam merak içinde bekleyen köylüler, ineklerin memelerini süt ile dolu olduğunu görünce hayretten şaşırıp kaldılar. Böylesini ne işitmiş ne de görmüşlerdi. Bunun Ali Semerkandî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu ve onun büyük velîler arasında yer aldığını anladılar.

Ali Semerkandî, birgün tarda sığırları otlatırken, bir kurdun, bir öküzü öldürmek için hazırlandığını gördü. Hemen yanlarına varıp, kurda; "Ey kurt! Bu öküzü öldürmek için kimden izin aldın?" deyince, kurt dile gelip; "Ey Allahü teâlânın sevgili kulu! Bu öküz benim nasîbimdir. Allahü teâlânın izni ile bunu öldürüp yiyeceğim" dedi. O da; "Ey kurt! Öküzün sahibine durumu anlatayım. Haberi olsun ki bize bir kabahat bulup dil uzatarak âhıretini yıkmasın. Bugün

müsâade et, yarın gel" buyurdu. Kurt, peki diyerek oradan ayrıldı. Akşam durumu öküzün sahibine anlattı. Fakat öküzün sahibi Ali Semerkandî hazretlerinin büyüklüğünü idrâk edemiyenlerden bir kimse idi. Onun bu anlattıklarının olamıyacağını söyleyerek, ertesi gün öküzü yine gönderdi O gün kurt, yine gelip öküzün başına dikildi Hâdiseyi ta'kib eden Ali Semerkandî, kurdun yanına gelip; "Madem ki yiyeceksin, hiç olmazsa derisini delik deşik etme de, sahibinin işine yarasın!" dedi. Kurt, öküzü öldürüp, derisine zarar vermiyecek şekilde etini yedi Akşam, öküzün yerine derisinin geldiğini gören öküzün sahibi, doğruca Ali Semerkandî'nin yanına koşup, duruma sordu. Hâdiseyi öğrenince, inanmayıp Ali Semerkandî'ye uygun olmayan sözler söyledi ve ertesi günü kadıya şikâyet etti. Kâdı, her iki tarafı dinledikten sonra, Ali Semerkandî hazretlerine; "Şahidin var mı?" diye sordu. O da; "Orada bu hâdiseyi gören ağaçlar ve kayalar şâhidimdir" derdemez, hâdisenin geçtiği bölgeden bir gürültüdür koptu. Kayalar ve ağaçlar harekete geçmiş, kadı efendinin bulunduğu yere doğru geliyordu. Herkes korkudan kaçışmaya başladılar. Bunun üzerine Ali Semerkandî hazretleri; "Ey kayalar ve ağaçlar! Olduğunuz yerde durun!" buyurunca, durdular. Kâdı, da'vâcı ve inanmayan kimselerin hayretlerinden akılları gideyazdı. Ali Semerkandî'nin büyüklüğünü kabûl edip, onun talebelerinden oldular.

Yaz mevsiminde, kadınlar tarlada ekin biçiyorlardı. Oralarda sığır otlatan Ali Semerkandî, namaz vakti girdiği hâlde abdest tazeleyecek bir su bulamadı. Asasını yere vurarak; "Çık, yâ mübârek!" deyince, yerden gövde kalınlığında bir su çıktı. Sular, hızla meyilli arazide etrâfa yayılırken, kadınlar bağırmaya başladılar "Su çıkarmanın da zamanı mı?" Ekinlerimiz sular altında kalacak..."Bunun yanısıra, Ali Semerkandî'ye hakaret dolu sözler ettiler. O da suyun çıktığı yere bakarak; "Ey mübârek su! Ne çıktığın belli olsun, ne de aktığın!" buyurdu. Bu söz üzerine suyun çıktığı yer, kuyu ağzı gibi olup hareketsiz kaldı.

O tarihlerde Osmanlı payitahtı olan Bursa'da bir çekirge âfeti oldu. Her tarafı çekirge kaplamış, mahsûlleri ve çiçekleri harâb etmiş idi. Bu âfetten kurtulmak için, zamanın ziraatçılarından çâre soruldu. Yapılan bütün araştırmalardan bir netice alınamayınca, âlimlere ve velîlere haber gönderildi. Bu çekirge âfetinden kurtulma çâresinin ne olduğu soruldu. Bu haber, Çamlıdere'de yaşayan Ali Semerkandî'ye de ulaştı. Ali Semerkandî hazretleri, dağda asâsıyla çıkardığı sudan bir miktar Bursa'ya gönderdi. Bu suyu, zarar veren haşerâtın bulunduğu bölgeye dökmelerini tenbîh etti. Suyu Bursa'ya götürdüler. Çekirge âfetinin bulunduğu bölgelere azar azar döktüler, çok kısa bir zaman içinde çekirgeler koyboldu. Mahsûller, bitkiler, çiçekler çekirgelerin istilâsından böylece kurtulmuş oldu. Bir rivâyete göre bu su, bir kap içinde yüksek bir yere asıldı. Allahü teâlânın izni ile suyun götürüldüğü yerde sığırcık kuşları toplanıp, bir anda çekirge sürülerini mahvettiler.

Pâdişâh, Bursa'nın çekirgelerden kurtulmasına vesile olan Ali Semerkandî'yi Bursa'ya da'vet etti. Ali Semerkandî Bursa'ya geldiğinde, Pâdişâh ona çok izzet ve ikramlarda bulundu. Pek fazla iltifât edip, Bursa'da kalmasını arzu etti. Fakat Ali Semerkandî, nâzik bir ifâdeyle Bursa'da kalamıyacağını, bu ümmetin fakir olup, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyârete gidemiyen insanların bulunduğu bölgede kalmak istediğini bildirdi Bunun üzerine Pâdişâh, bir istekte bulunmasını arzu etti. Ali Semerkandî de; "Çamlıdere havâlisindeki teb'anız çok fakirdir. Onları, askerlik ve toprak kirası mükellefiyetinden muaf tutmanızı arzu ediyorum" buyurdu. Pâdişâh derhâl bir ferman yazdırarak, bundan sonra Çamlıdere havâlisinde bulunan kimselerin askerlik yapmayacağını ve toprak kirasının alınmayacağını bildirdi. O günden, İstiklâl Harbi sıralarına kadar Çamlıdere bölgesinden vergi alınmadı ve askere giden olmadı. Bütün pâdişâhlar,

o fermana riâyet ettiler. Ayrıca, "Çekirge Suyu" ismi ile meşhûr olan sudan zaman zaman alınarak, çekirgelerin zarar yaptığı bölgelere götürüldü. Bu su, hâlen Çamlıdere'nin kuzeyinde, Gerede'nin doğusunda, Eskipazar'ın güneyinde bulunmaktadır.

Çamlıdere'de Ali Semerkandî'nin (r.a.) külliyâtında bulunan bu fermanın ba'zı maddeleri şöyledir: 1) Çamlıdere'de bulunan müslümanlar, Şeyh Ali Semerkandî hazretlerinin ma'nevî evlâdlarıdır. 2) Yine bu bölgenin halkına askerlik mükellefiyeti yoktur. 3) Toprak kirasından muaf tutulacaklardır. 4) Çekirgeleri yok eden Sığırcık suyu, Şeyh Ali Semerkandî ve onun ma'nevî evlâdlarına âittir... Bu ferman, zaman zaman yenilenmiştir.

Ali Semerkandî, 862 (m. 1457) târihinde Çamlıdere'de vefât etti. Türbesi Çamlıdere kabristanının ortasında bulunmakta, ziyâret edenler, ondan çok feyz almaktadırlar. Türbesinin kapısından girilince tam karşıda olan büyük sandukalı kabir ona, etrâfındaki kabirler de talebelerine âittir.

---

1) Menâkıb-ı Şeyh Ali Semerkandî

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 733

ÂMİRÎ EL-HARADÎ

Hadîs, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Yahyâ bin Ebû Bekr bin Muhammed bin Yahyâ olup, lakabı Ebû Zekeriyyâ'dır. El-Âmiri el-Haradî nisbetleri ile meşhûr oldu. 816 (m. 1413) senesinde doğdu. 893 (m. 1488) senesinde, Yemen'de Hard denen yerde vefât etti.

Zamanında Yemen'in en büyük âlimi ve muhaddîsi olan Âmirî el-Haradî, Yemen'de İbrâhim Nahvî'den ilim öğrendi. Hac farizasını yerine getirmek için gittiği Mekke-i mükerremede, Ebü'l-Feth Merâgî'nin derslerine devam etti. Fakîh Muhammed bin Ebü'l-Gays Hüseynî'den, Begavî'nin tefsîrini okudu. Fıkıh ilmini babasından öğrendi ve bu ilimde söz sahibi oldu. Ayrıca Takıyyüddîn Fihd'den de ders aldı. Bununla iftihar ederdi. Fıkıh ve hadîs ilminde ders okutarak, çok kimselere ilim öğretti.

Âmiri el-Haradî, çok ibâdet ederdi. Keşf ve kerâmet sahibi idi. Birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Garâib-üz-zemân: Resûlullahın (s.a.v.) hicretlerinden, yedinci asra kadar olan târihi içerisine alır. Yazmadır. 2- Behcet-ül-mehafil fis-sîreti vel-mu'cizât-ı veş-Şemâil (matbûdur), 3-Et-tuhfet-ül-Câmia li müfredât-it-tıbb-in-nâfiati (matbûdur), 4- Er-Riyâd-ül-müstetâbe fî ma'rifeti men reva fis-Sahîhayni min-es-Sahâbe (matbûdur), 5- El-Aded fimâ lâ yestegnî anhu Ehad: Gece ve gündüz yapılacak sâlih âmellere dâirdir. 6- Muhtasar-ı akâid, 7-Kitâb-ül-udde, 8- Beyân-ül-i'tikâd, 9-Nazm-ül-mesâil.

Âmirî'nin yazmış olduğu "Muhtasar-ı Akâid" adlı eserden ba'zı bölümler:

Amirî, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullahın, Allahü teâlânın kulu ve Peygamberi olduğuna şehâdet ettikten sonra şöyle demektedir: "Allahü teâlânın rahmetine muhtaç olan bu fakir, Allahü teâlâdan, beni haktan başkasını yazmaktan muhafaza buyurmasını, doğru yola kavuşturmasını dilerim. Ba'zı talebe kardeşlerim, benden Arabca olarak yazılmış, ezberlenmesi kolay olan, akâid ile ilgili bir eser yazmamı istediler. Ben de onların bu isteğini, Allahü teâlâdan yardım diliyerek kabûl ettim. Bu eser üç kısımdır. Birinci bölüm; i'tikâd mes'elelerine dâirdir. İkinci bölüm; küfrü ve irtidâdı gerektiren sözler hakkındadır. Üçüncü bölüm; insanlara en çok lâzım olan ba'zı bilgiler hakkındadır.

Kulun, kulluk vazîfesini yerine getirebilmesi için ba'zı zarurî bilgileri bilmesi lâzımdır. Bunları bilmek her müslüman erkek ve kadına farzdır. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin kırktüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bilmediklerinizi, bilenlerden sorunuz! Cehlin ilâcı, sorup öğrenmektir"** buyuruyor. Resûl-i ekrem (s.a.v.) de bir hadîs-i şerîfte; **"İlim Çin'de bile olsa, onu arayınız"** buyurmuştur.

Bilinmesi lâzım gelen bilgiler iki kısımdır. Birincisi farz-ı ayn, ikincisi farz-ı kifâyedir. İ'tikâd bilgilerini öğrenmesi, namaz, hac, zekât gibi ibâdetleri yapmakta mes'uliyetten kurtulacak kadar ilim öğrenmesi her müslüman erkek ve kadına farz-ı ayndır. Bunlardan fazlasını öğrenip, derin âlim olmak, fetvâ verebilecek seviyeye gelmek farz-ı kifâyedir.

Namaz, abdest, oruç gibi ibâdetlerin sahih olması ve kabûl olması îmâna bağlıdır. Çünkü îmân asıl, amel fer'îdir. (şu'bedir). Eğer bir kimsenin i'tikâdı düzgün olmazsa, bin sene namaz kılsa ve oruç tutsa, bu namaz ve oruçları, ona kıyâmet gününde fâide vermez. Cehenneme gider. Allahü teâlâ, Gâşiye sûresinin ikinci âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle bildiriyor **"Bir takım yüzler vardır ki, o gün** (kıyâmet günü) **zelîldir."**

Bir kimse müslüman olduğunu söyler, fakat farz-ı ayn bilgileri öğrenmekten geri kalırsa, müslümanlıkla alâkası, müslüman olduğunu söylemekten ibâret olur. Sâdece müslüman olduğunu söylemekle âhıret saadetine kavuşulmaz. Bu bakımdan her müslümanın, öğrenilmesi farz-ı ayn olan din bilgilerini iyice öğrenip ezberlemesi lâzımdır. Hattâ bu bilgileri, yakınlarına, çoluk-çocuğuna da öğretmelidir.

Mükellef olana önce farz olan, Resûlullahın (s.a.v.) Allahü teâlâdan getirdiklerine îmân etmektir. Îmân, Allahü teâlânın bir olduğunu, Resûl-i ekremin O'nun kulu ve Resûlü olduğunu kalb ile tasdik edip, dil ile söylemektir. İnanılacak şeylere, kalb ile inanmadan sâdece dil ile inandığını söylemek, îmân olmaz. Eğer bu îmân olsa idi, kalben inanmayıp, dil ile müslümanım diyen münâfıkların mü'min olması lâzım gelirdi.

Îmânın ta'rîfi geniş olarak şöyledir: Allahü teâlâya, O'nun ortağı ve benzeri olmadığına, O'nun Hayy ve Kayyûm olduğuna, kemâl sıfatları ile muttasıf olup, noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna, Allahü teâlânın meleklerine, Peygamberlerine, Peygamberlerine verdiği kitaplara, kıyâmet gününe, kıyâmet gününün mutlaka vukû' bulacağına, hayrın ve şerrin de Allahü teâlâdan olduğuna, öldükten sonra dirilmeye îmân etmektir.

Allahü teâlânın hükümleri üç çeşittir. Birincisi; Allahü teâlânın dilediği, beğendiği ve yapılmasını emrettiği hükümlerdir ki, bunlar farzlardır. Namaz, oruç, zekât gibi farz ibâdetler bu gruptandır. İkincisi; Allahü teâlânın dilediği, beğendiği, fakat yapılmasını emretmediği hükümlerdir ki, bunlar nafilelerdir. Nafile oruç ve namazlar v.s. Üçüncüsü; Allahü teâlânın beğenmediği ve yapılmamasını emr ettiği hükümlerdir ki, bunlar da haramlardır.

Kulun îmân ni'metine kavuşması ve hidâyet üzere (doğru yolda) bulunması, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânıdır. Yine ba'zı kimselerin de küfr ve dalâlet üzere bulunması ise, Allahü teâlânın adâletidir. Kulun; bütün hâllerinde Allahü teâlânın hükmüne teslim olması gerekir. Kul, Allahü teâlânın işlerinde asla O'na i'tirâz etmemelidir. "Bunu niçin böyle yaptı. Bunu niçin haram kıldı" diye konuşmamalıdır. Çünkü Allahü teâlâ, Enbiyâ sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah yaptığından sorumlu olmaz, kullar ise sorumlu olurlar"** buyuruyor.

Kulu ve kul; hayır, şer, tâat ve günahlardan ne yapmış ise, hepsini Allahü teâlâ yaratmıştır. Allahü teâlâ, Saffât sûresinin 96. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ, sizi**

yarattı ve işlerinizi yarattı" buyuruyor. Ancak Allahü teâlâ, kulların yaptığı hayır ve tâatlardan râzı, günah ve şerlerden râzı değildir.

Herkesin muayyen bir ömrü vardır; eceli gelince ölür. Öldürülmek yanmak veya boğulmak gibi herhangi bir sebeple ölen, eceli ile ölmüştür. Nitekim Allahü teâlâ, Nahl sûresinin altmış birinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer Allah, zulümleri** (günahları) **yüzünden insanları hesaba çekiverseydi, yeryüzünde kımıldıyan tek bir canlı bırakmazdı. Fakat Allah, onları takdîr edilen bir müddete kadar geciktirir. Müddetleri** (ecelleri) **de geldiği zaman, ne biran geri kalabilirler, ne de öne geçebilirler"** buyuruyor.

Günahkâr kimse, tövbe etmeden vefât edip, îmânla giderse, kesin bir şekilde Allahü teâlâ ona azâb edecektir veya onu affedecektir demek caiz değildir. O, Allahü teâlânın irâdesine kalmıştır. Dilerse fadlı ve keremi ile veya îmânının bereketi ile veya sevdiği kullarından birinin şefaati ile onu affeder. Dilerse, günâhı kadar ona azâb eder, sonra onu Cennete koyar. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin 48. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ, şirki elbette affetmez. Dilediği kimselerin şirkden ya'nî imansızlıktan başka günahlarını affeder"** buyuruyor.

Kabirde Münker ve Nekîr adında iki meleğin suâl sorması haktır. Onlar iki melek olup, meyyit kabre konduğu zaman, meyyitin yanına gelirler, onu doğru olarak oturturlar. Rabbin kim? Peygamberin kim? Dînin ne? gibi sorular sorarlar.

Kabir azâbı haktır. Allahü teâlâ Mü'min sûresinin kırkaltına âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Fir'avn'a ve adamlarına, her sabah ve akşam gidecekleri Cehennem ateşi gösterilir. Kıyâmet koptuğu gün de; "Fir'avn kavmini en şiddetli azâba sokun" denilecektir"** buyuruyor. Ya'nî, kıyâmet gününden Önce onlar ateşe arz olunurlar. Bu ise, kabir azâbından başkası değildir.

Kıyâmet günü haktır. Ona îmân etmek farzdır, Allahü teâlâ, Mü'min sûresinin 59. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kıyâmet muhakkak gelecektir. Onda hiç şüphe yoktur. Fakat insanların çoğu** (buna) **inanmazlar"** buyuruyor.

Mîzân haktır. Onun iki kefesi ve bir dili vardır. Onda, Allahü teâlânın kudreti ile, O'nun dilediği şekilde ameller tartılır. Mîzân'ın büyüklüğü, gökler ve yer tabakaları kadardır. Cehennemden kurtulanların sevâbları, Cehennemliklerin ise günahları ağır gelir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Kıyâmet gününde amellerin tartılması haktır. Kimin iyilikleri kötülüklerinden ağır gelirse, işte onlar kurtulanlardır. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar kurtulamıyanlardır"** (A'râf; 8-9).

Kıyâmet gününde kitapların (amel defterlerinin) okunması haktır, insanlar, bu husûsta kıyâmet günü farklıdırlar. Bir kısmına amel defteri sağ taraftan, bir kısmına sol taraftan, bir kısmına da arka taraftan verilir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyuruyor: **"Biz azîm-üş-şân, insan için sahîfesi açılmış olarak kendisine vâsıl olan kitâb ihraç ederiz"** (İsrâ-13), **"İşte o vakit, kitabı sağ eline verilmiş olan kimse, "Gelin kitabımı okuyun" der"** (Hâkka-19), **"Kitabı sol eline verilmeş olan ise; "Eyvah! Keşke kitabım verilmeseydi"** der" (Hâkka-25).

Kıyâmet gününde insanların durumları birbirinden farklıdır. Bir kısmının hesabı çetin olur. Bir kısmının hesabında müsamaha olunur. Bir kısmı hesâbsız Cennete girer. Bir kısmı hesâbsız Cehenneme girer. O gün kabahatler ve sırlar ortaya çıkar. Allahü teâlâ, Tarık sûresinin dokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O gün** (kıyâmet günü), **bütün sırlar Aşikâr olur"**

buyuruyor. Allahü teâlâ, kıyâmet günü hükmeder. Zâlimden mazlûmun intikamını alır. O gün bir münâdî; **"Bugün** (âhırette) **herkes kazandığı ile cezâlanacaktır. Zulüm yok bugün... Şüphesiz ki Allah, hesabı çok çabuk görendir"** der. (Mü'min-17).

Sırat haktır. Sırat, Cehennem üzerinde uzatılmış bir köprü olup, kıldan ince, kılıçtan keskindir. İnsanların onun üzerinden geçmesi haktır. İnsanların bir kısmı şimşek gibi, çok çabuk geçerler. Bir kısmı rüzgâr gibi, bir kısmı kuşlar gibi geçerler.

Cennet ve Cehennem haktır. Onlar yaratılmış olup, şimdi mevcûtturlar. Allahü teâlâ Cennet için, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbinizden mağfiret istemeğe ve Cennete girmeğe koşunuz. Bunun için çalışınız! Cennetin büyüklüğü, gökler ve yer küresi kadardır. Cennet, Allahü teâlâdan korkanlar için hazırlandı. Bunlar, az bulunsa da mallarını Allah yolunda verirler, öfkelerini belli etmezler herkesi affederler. Allahü teâlâ, ihsân edenleri sever"** buyuruyor. (Âl-i İmrân-133). Cehennem için ise meâlen; **"Kâfirler için hazırlanan ateşten korkun"** buyuruyor. (Âl-i İmrân-131). Mü'minler, Cennette ebediyyen kalıcıdırlar. Kâfirler ise, Cehennemde ebediyyen kalıcıdırlar. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 82. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Îmân edip sâlih ameller işliyenler ise, onlar da Cennet ehlidirler, ebedî orada kalıcıdırlar"** buyuruyor. Âl-i İmrân sûresi 116. âyet-i kerîmesinde ise meâlen; **"Kâfir olanlar** (var ya!), **onların ne malları, ne evlâdları kendilerini Allahın azâbından asla kurtaracak değildir. Onlar Cehennemliktir ve orada ebedî olarak kalıcıdırlar"** buyuruyor.

Peygamber efendimiz (s.a.v.), Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sonuncusudur. Peygamberlerin ba'zısı ba'zısından üstündür. Resûl-i ekrem (s.a.v.), bütün Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) üstündür. Peygamberlik kapısı, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Peygamber olarak gönderilmesinden sonra kapanmıştır. Ondan sonra peygamberlik iddiasında bulunanlar yalancıdırlar. Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin 40. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O** (Muhammed) **Allahın Resûlü ve Peygamberlerin sonuncusudur. Allah herşeyi bilendir"** buyuruyor. Ancak, âhır zamanda kıyâmetin alâmetlerinden olarak Îsâ aleyhisselâm, semâdan yeryüzüne iner. İnsanları Resûlullah efendimizin dinine da'vet eder.

Bu ümmetin en üstünü Ebû Bekr-i Sıddîk'dır (r.a.). Sonra Ömer bin Hattâb, sonra Osman bin Affân sonra Ali bin Ebî Tâlib'dir. (r.anhüm). Sonra Aşere-i mübeşşerenin tamâmı, sonra Eshâb-ı kiramdır. Sonra Tâbiin, sonra Tebe-i tabiîn efendilerimizdir. Sonra Selef-i sâlihin'in âlimleri, sonra da onların yolunda giden âlimlerdir.

Kıyâmet günü, Resûlullah efendimizin ümmetinin günâhkârlarına şefaat etmesi haktır. Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"**(Ey Resûlüm!) **sana mahsûs fazla bir namaz olarak, gece uykudan kalk da, Kur'ân ile teheccüd** (gece namazı) **kıl. Rabbinin, seni bir Makâm-ı Mahmûd'a göndermesi yakındır"** buyuruyor. Tefsîr âlimleri, Makâm-ı Mahmûd'u şefaat makamı diye tefsîr etmişlerdir.

Yine, diğer Peygamberlerin (aleyhimüsselâm), âlimlerin, Sıddîkların, sehîdlerin de şefaati haktır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimin âlimlerinin şefaati, İsrâiloğullarının peygamberleri'nin şefaati gibidir"** buyuruyor.

Allahü teâlânın velî kulu, Peygamberden (a.s.) üstün olamaz. Hattâ bir Nebi, bütün evliyâdan daha üstündür. Bir velînin derecesi ne kadar yüksek olursa olsun, ondan ibâdet mükellefiyeti asla düşmez. Hakîkat mertebesine ulaşan velîden, ibâdet ve dinin emirlerini yerine

getirme mükellefiyetinin düşdüğünü iddia eden kimse ehli dalâlettir, sapıktır ve doğru yoldan çıkmıştır.

Cünüblükten temizlenmek, abdest almak, teyemmüm etmek, mest üzerine mesh etmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hacca gitmek, cemâatle namaz kılmak, Cum'a namazı kılmak, ezan ve ikâmet okumak, cihâd etmek ve cenâze, bayram namazlarını kılmak, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmak, akrabaya iyilik etmek, ana-babaya itaat etmek ve daha başka dinin bütün emirleri haktır ve gerçektir. Komşuya ve bütün insanlara eziyetten sakınmak vâcibdir. Gıybet, nemime (koğuculuk), iftira, yalancı şâhidlik, fitne çıkarmak ve müslümanlar arasında düşmanlık meydana getirmek haramdır. Resûl-i ekrem bir hadîs-i şerîfte; **"Fitne uykudadır. Onu uyandırana Allahü teâlâ la'net etsin"** buyurdu.

Zalim olsa bile, müslümana la'net etmek, bedduâ etmek haramdır. Evlâ olanı, zâlim olan müslüman hakkında şöyle duâ etmektir: "Yâ Rabbi! Eğer o, tövbe ehlinden ise, onun tövbesini kabûl eyle. Eğer tövbe ehlinden değil ise, bizi ve bütün müslümanları onun kötülüklerinden muhafaza eyle."

Allahü teâlânın dini, İslâmiyettir. Bu anlattıklarımız, zâhiren ve bâtınen i'tikâdımızdır. Yâ Rabbî! Bizi İslâmiyet üzere yaşat, İslâmiyet üzere rûhumuzu al, kalblerimizin senin dinin üzere olmasını nasîb eyle!

Îmânı gideren sözler: Bir kimse, bilerek küfrü gerektiren bir söz söylese, onun îmânı gider ve imansız olur. Eğer bir kimse küfrü gerektiren sözü başkalarını güldürmek için söylerse, hem o, hem de gülenler imansız olur.

Îmânı gideren sözler üç kısımdır. Bir kısmı; hatâ ile söylenip, küfrü gerektirmeyen, fakat böyle söyliyenin tövbe ve istiğfar etmesi gerekenlerdir. Bir kısmı; ihtilaflı olup, âlimlerden ba'zısına göre küfrü gerektirip ba'zısına göre küfrü gerektirmeyenlerdir. Böyle bir sözü söyliyenin ihtiyâten nikâhını ve îmânını tazelemesi, tövbe etmesi ve bu sözünden dönmesi gerekir. Bir kısmı da; sözbirliği ile küfür olan sözlerdir. Böyle bir sözü söyliyen kimse, haccetmiş ise haccını iade etmesi gerekir. Ailesi ile de nikâhsız olur. Bu durumda olan bir kimse, Kelime-i şehâdeti söylese, fakat söylediği o küfrü gerektiren sözden dönmezse, küfür üzere olması ondan kalkmaz.

Küfür tehlikesinden korunmak istiyen, şu duâyı sabah ve akşam okusun: "Allahümme innî e'ûzü bike min en üşrike bike şey'en ve ene a'lemü ve estegfiruke limâ lâ a'lemü."

Allahü teâlânın zâtı, sıfatları ve fiilleri ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Allahü teâlâyı şânına lâyık olmayan bir şeyle vasfetmek, Allahü teâlânın isimleri veya emirleri ile alay etmek, Allahü teâlânın va'dini veya va'îdini inkâr etmek küfürdür.

Kur'ân-ı kerîmin âyet-i kerîmelerinden birisini inkâr etmek veya onunla alay etmek küfürdür. Def ve eğlence âletlerinin vuruşuna göre Kur'ân-ı kerîm okumak küfürdür.

Ölçüp tartarken, **"Fakat insanlara,** (verilmek üzere) **ölçtükleri, yahut tarttıkları zaman eksiltirler**" meâlindeki Mutaffifîn sûresinin 1. âyet-i kerîmesini alay eder gibi okumak küfürdür.

Haram bir yiyeceği yerken, Besmele çekmek küfürdür, içki içerken ve ondan başka dinen haram olan şeyi yerken, içerken Besmele çekmek küfürdür. Alay ederek ezan okumak küfürdür.

Bir kimse, küçük veya büyük günah işler de, birisi ona; "Allahü teâlâdan, işlediğin bu günahtan dolayı af ve mağfiret dile" derse, o da onun bu sözünü hafife alarak; "Ne yaptım ki istiğfar edeyim" derse imansız olur.

Kim bir peygamberi inkâr eder veya onu herhangi birşeyle ayıplarsa veya onun sünnetlerinden birisini beğenmezse küfre girer.

Birisi; "Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîfi ile minberi arası Cennet bahçelerindendir" deyince, başka birisi bu sözü hafife alarak; "Ben orada minber ve hasırdan başka birşey görmüyorum" derse bu küfür olur.

Din imamlarını aşağı görerek, onları küçültücü ifadelerle anmak küfürdür.

Farzlardan birisini veya icmâ' ile sabit bir hükmü inkâr etmek küfürdür.

Birisine; "Farz namazını vaktinde kıl" dense, o da; "Kılmam" dese, ba'zı âlimler küfür olacağını, ba'zısı da; "Senin emrin ile kılmam" demeyi kasd ederse küfür olmaz dediler.

Keşke; faiz, adam öldürmek, zinâ ve zulüm helâl olsa idi, demek küfürdür.

Fakire, sevâb umarak haram birşey vermek küfürdür.

Kıyâmeti, Cenneti, Cehennemi, mizanı, sırata, hesabı ve amel defterlerini inkâr küfürdür.

Sensiz Allahü teâlâ bana Cenneti verse oraya girmem veya Allahü teâlâ falanca ile Cennete girmemi emretse oraya girmem veya Allahü teâlâ bu amel için veya sizin için bana Cenneti verse, Cenneti istemem demek küfürdür.

Bir kimse, olmuş ve olmamış şeyleri bilirim derse küfür olur.

Bir kimse günah bir işe başlasa, başkasını da; "Gel, güzel bir hayat yaşıyalım" diyerek onu da günâha soksa ve; "Bizim rahat ve sevincimiz gibi kimsede yok" dese küfür olur.

Kazanç: Yetecek kadar helâl kazanmak farzdır. Allahü teâlânın ni'metlerini izhâr için kazanmak mübahtır. Öğünmek için kazanmak mekrûhtur. En üstün kazanç cihâd, sonra ticâret, sonra tarım, sonra san'attır. Din ilimleri kazanç vesilesi edilmez. Kendisine, çoluk-çocuğuna yetecek ve borçlarını ödeyecek kadar kazanç farzdır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 187

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 224

3) El-A'lâm cild-3, sh. 139

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 258

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 529

6) Ahwardt: Verzeichiniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 158

7) Brockelmann Sup-2, sh. 225

AYASOLUG ÇELEBİSİ MEHMED EFENDİ (Mehmed bin Kâdî-i Ayasolug)

Hanefî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. Ayasolug'da (Bugünkü Selçuk) doğup yetişti. Babası Ayasolug kadısı idi. O yüzden "Ayasolug Çelebisi oğlu" denmekle tanındı. Daha sonraları "Ayasolug Çelebisi" ona isim oldu. Bu adla tanındı. Bursa'ya gitti. Zamanın meşhûr âlimlerinden

Molla Yegân'dan ilim tahsil etti. Din ve fen ilimlerinde kendisini yetiştirdi. Bursa'da çeşitli medreslerde müderrislik yapıp, birçok ilim ehline feyz verdi. Fâtih devrinin meşhûr âlimlerinden Hocazâde Muslihuddîn Bursevî ve Kutb-i zaman diye meşhûr olan Molla Ayas talebeleri arasında idi. Ayasolug Çelebisi dokuzuncu Hicri asırda Bursa'da vefât etti.

Ayasolug Çelebisi Mehmed Efendi, gece-gündüz ilim öğrenmek ve talebelerine ilim öğretmekle meşgûl olurdu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeyi, Resûl-i ekremin (s.a.v.) örnek ahlâkıyla ahlâklanmayı, Selef-i sâlihînin (r.anhüm) doğru yolunda tam bir istikâmet üzere bulunmayı kendisine şiar edinmişti. Çok ibâdet eder, emr-i ma'rûf yaparak, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye gayret ederdi.

Pekçok kıymetli esere haşiye ve şerhler yazan Ayasolug Çelebisi Mehmed Efendi, İbn-is-sâ'âti Ahmed bin Ali Ba'lebekî'nin "Mecma'ul bahreyn ve mültekânehreyn" adlı eserini şerhetti. Fahreddîn-i Râzî'nin "Tefsîr-i kebîr"ini kısaltarak telhis etti. Burhâneddîn Mergınânî hazretlerinin "Hidâye" adlı eserini de şerhetti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 117

2) Fevâid-ül-behiyye sh. 161

3) Tâc-üt-tevârih

AYNÎ (Bedreddîn Mahmûd bin Ahmed)

Hanefî fıkıh âlimi ve tarihçi. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Mûsâ bin Ahmed bin Hüseyn bin Yûsuf bin Mahmûd'dur. Lakabı "Bedreddîn" olup, "Ayni" nisbeti ile meşhûr oldu. Aslen Ankaralı olup, Türktür. Aynî'nin büyük dedesi Ahmed, oğlu Mûsâ ile milâdi ondördüncü asrın başlarında, Ankara'dan hicret ederek Haleb'de yerleşmiş ve babası Ahmed orada dünyâya gelmiştir. Bilâhare ailesi Anteb'e gelip yerleşmiştir. Babası büyük bir fıkıh âlimi olup, Sicillât (İlâm) tanzimi işlerinde mütehassıs idi. Çeşitli ilim dallarında da geniş bilgiye sahip olan babası, hakkaniyet ve adâletten ayrılmadan 30 seneye yakın kadılık vazîfesi yaptıktan sonra, 784 (m. 1382) senesinde vefât etti. Bedreddîn Aynî de, 762 (m. 1360) senesi Ramazan ayında Anteb'in Kepken mahallesinde dünyâya geldi. Burada doğmuş olması münâsebetiyle "Aynî" diye şöhret buldu. O vakit Anteb'in (Ayıntâb'ın) adının "Ayn" olduğu anlaşılmaktadır.

Bir ulemâ ailesine mensûp olan Aynî, küçük yaşında ilim tahsiline başladı. Evvelâ doğduğu şehirde, sonra Bihisti, Kâhta, Malatya ve Haleb'de devam etti. Sonra Şam, Kudüs ve Kâhire'ye gitti. Kâhire'de tasavvuf yoluna intisâb ederek, henüz yeni te'sis edilmiş bulunan Barkûkıyye tekkesinde bir müddet kaldı. Şam'a ve doğum yeri olan Anteb'e müteaddit ziyâretlerde bulundu. 829 (m. 1425) târihinde Mısır Hanefî Kâdı'l-kudâtlığına ve Evkaf nâzırlığına ta'yin olunan Bedreddîn Aynî, Sultan Eşrefin yanında yüksek bir mevki kazanmış olduğundan, hayatının bu devri gıbta edilecek bir sûrette parlak geçmiş ve bu vazîfeyi 842 (m. 1438) târihine kadar tam bir liyâkat, hakkaniyet ve adâletle ifâ etmiştir. Her ilim dalında yed-i tûlâ (Çok derin ve geniş bilgi) sahibi idi. Özellikle hadîs, tefsîr, fıkıh, lisan ve târih ilimlerinde zamanının İmâmı (en büyük âlimi) mertebesine yükselmişti. "Hazînet-ül-ulûm" lakabı ile yâd olunan bu büyük zât, elliye yakın kitap te'lîf etti. Câmi'ul-Ezher yakınında bir medrese ve kütüphâne yaptırıp, ders vermek ve kitap yazmakla meşgûl oldu. Bütün kitaplarını buraya vakfetti. 855 (m. 1451) senesi Zilhicce ayının dördünde 90 küsur yaşında Kâhire'de vefât etti.

Bedreddîn Aynî, çocukluğunda Kur'ân-ı kerîmin tamâmını hıfzetmiş (ezberlemiş) idi. Babasından ve fükahâdan Cemâleddîn Yûsuf Malâtî'den ve daha birçok âlimden fıkıh ilmini öğrendi. Şemseddîn Muhammed bin Râfi' bin Zâhid ile uzun süre kalıp, ondan; sarf, lügat, mantık ve diğer ilimleri okudu. Yine sarf, ferâiz-i Sirâciyye kitabını başka ilimleri de, Bedreddîn Mahmûd bin Muhammed el-Antâkî'den okudu. Nahivde, "Mufassal" ve metni "Tenkîh" ile beraber, "Tavdîh" kitaplarını, İmâm-ı Teftâzânî'nin talebesi Esîruddîn Cibril bin Sâlih el-Bağdâdî'den, "Misbâh" kitabını da Hayreddîn el-Kâsir'den, "Dav-ül-Misbâh" kitabını, Zinnûn'dan dinledi. Fıkıh ilmini babası ile Mikâil'den öğrendi. "Kudûrî" ve "Manzûme" adındaki eserleri okumak ve "Mecma" isimli eseri de dinlemek sûretiyle Mîkâil'den ve Hüsâmeddîn er-Rehâvî'den okudu. Me'fînî, beyân ve tefsîr ilimlerine dâir eserleri Tayyibî'nin talebesi büyük fıkıh âlimi Îsâ bin Hâs bin Mahmûd es-Sermâvî'den ve Cârbûrdî'den okuyarak çok istifâde etti. Bütün bu ilimlerde çok yükseldi. Babasının yerine memleketinin kâdısı (hâkimi) oldu.

Bedreddîn Aynî, 783 (m. 1381) senesinde Haleb'e gelerek, Cemâleddîn Yûsuf el-Malâtî'den ilim tahsil etti. Fıkıh ilmine dâir yazılan "Hidâye" ve "Ahseykesî"nin kitaplarını ondan okudu. "Ferâiz-i sirâciyye" şarihi Haydar-ı Rûmî'den de ilim okudu. Sonra memleketine döndü ve babasının vefâtına kadar oradan ayrılmadı. Tekrar ilim tahsil etmek için sefere çıktı. Bihistî'de Vekıyy-i Bihistî'den, Kâhta'da Alâüddîn-i Sîrefi'den, Malatya'da Ber-ül-Keşyâfi'den ilim tahsil ettikten sonra memleketine döndü. Bundan sonra hacca gitti. Şam'a uğrayıp Kudüs'e geldi ve Beyt-ül-makdis'i (Mescid-i Aksâ'yı) ziyâret etti. Orada Hanefî âlimlerinden Alâüddîn Ahmed bin Muhammed es-Seyrâmî ile karşılaştı ve ondan hiç ayrılmayıp çok istifâde etti. 788 (m. 1386) senesinde onunla beraber Kâhire'ye gitti. Orada Berkûkıyye tekkesine yerleşip, Şeyh Alâeddîn'in hizmetinde bulundu. Ondan fıkıh, usûl-i fıkıh, meâni, beyân ve diğer birçok ilimler ile "Keşşâf" tefsîrinin başından bir bölümünü okudu. Yine Şihâbüddîn Ahmed bin Hasr et-Türkî'den fıkıh ve başka ilimleri okudu. Ayrıca "Mehâsin-fil-ıstılâh" adındaki eserin müellifi Belkmî'den de ilim aldı. İbn-i Hacer-i Askalânî'den, "Şâtıbiyye" adındaki kırâat ilmine dâir eseri, Zeyn-ül-Irâkî'den "Sahîh-i Müslim"i ve İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in "İlmâm"ını dinledi. Takıyyüddîn-i Decvî'den de; Kütüb-i sitte, Müsned-i Abd, Müsned-i Dârimî ve Müsned-i Ahmed'in birinci cüz'ünden üçte birine yakınını okudu. Hâfız Kutb-ül-Halebî'nin torunu Kutbüddîn Abdülkerîm'den Taberânî'nin üç "Mu'cem"inden birini, Şerefüddîn bin Küveyk'ten "Şifâ"yı, Nûreddîn el-Fevi'den Dâre Kutnînin "Müsned"inin bir kısmını veya hepsini, Tagrî Bermiş'ten Tahâvî'nin "Şerhu me'ânî-âsâr"ını ve Hâfız Heysemî'den de daha birçok eserleri okudu. Nâsıruddîn el-Kurtî'den tasavvuf ilmini öğrenip, bu yola intisâb etti. Bu sıralarda Şam'a gitti. Orada, Hanefî âlimlerinden Necm bin Keşk'ten ve Haccâr'dan ve İbn-i Zübeydî'den "Sahîh-i Buhârî'nin bir bölümünü okudu. Hârisî'nin "Müsned-i Ebî Hanife" adındaki eserinin beşinci cüz'ünü, Şeref bin Küveyk'ten okumuştur. İzzeddîn bin Küveyk ve babası Şerefüddîn'den hadîs-i şerîf dinledi. Berkûkıyye tekkesinin Şeyhi Alâüddîn vefât edinceye kadar onun hizmetinden ayrılmadı. Şeyhin vefâtından sonra, kendisini çekemiyenlerin zorlaması ile bu tekkeden ve hattâ Kâhire'den uzaklaştırılmak istendi. Sirâcüddîn-i Belkînî, onu sevenlerdendi Onun ayrılmaması için çok uğraştı. Fakat o, az sonra memleketine gitti. Sonra döndü. Şöhreti çok yayılmasına rağmen, fakirleşmişti. Bundan sonra Mısır'da hüküm süren emirlerden ve sultanlardan birçoğu, onun faziletini, üstünlüğünü takdîr edip, birkaç kerre Kâhire'nin muhtesibliğine ta'yin ettiler. Evkaf nâzırlığı yaptı.

Eserleri pekçoktur. Bir kısmı Türkçe olup, çoğunu Arabca yazmıştır. Üç eseri çok meşhûr olup, pek kıymetlidir. Hepsi elli kadar olan teliflerinin ba'zıları şunlardır:

1-Umdet-ül-kâri' fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî: Her cildi yediyüzer sayfa olmak üzere, onbir cilddir. Bu muazzam ve kıymetli eseri, Kur'ân-ı kerîmden sonra, İslâm kitaplarının en doğrusu olan "Buhârî'nin şerhidir. Bu eser, diğer şerhler arasında beyân, sıhhat ve münderecât bakımlarından en üstünüdür. Bu eseri, hadîs âlimlerince çok takdîr edilmiş ve yüksek bir mazhâriyete ulaşmıştır. Merhum Bedreddîn Ayni, bu eseri sebebiyle "Şârih-i Buhârî" diye anılagelmiştir. "Allâme Aynî" de denilmektedir.

O asrın en büyük âlim ve muhaddislerinden olan İbn-i Hacer-i Askalâni de, Sahîh-i Buhârî'ye mufassal (geniş) şerh yazmıştı ki, buna "Feth-ül-bârî fî şerhi Sahîh-il-Buhârî" adını vermiştir. Bu, Aynî'nin şerhinden biraz evvel yazılmıştır. Her iki eser de matbû' olup, kütüphânelerde mevcûttur.

Trablusgarb âlimlerinin büyüklerinden Abdürrahmân Busayrî, "El-Mübtekarât-ül-le'âlî ved-Dürer fil-mübâkemeti beyn-el-Aynî ve İbn-i Hacer" adında bir eser yazarak, bu iki büyük âlimi ve eserlerini mukayese etmiştir. Bu eser, Libya'da basılıp neşrolunmuştur.

2- Akd-ül-Cümân fî târihi ehl-iz-zemân: Bu eserinde, kâinatın yaratılışından başlanarak, varlık âleminin yaratılışı ve geçirdiği devirler îzâh olunduktan sonra, Hazreti Âdem'den i'tibâren 851 (m. 1447) târihine kadar meydana gelen vak'alar ve Peygamberlerin hayatları anlatılmaktadır. Bilhassa İran, Rum, İslâm ve İslâmdan önce kurulan Arab devletleri hakkında geniş ma'lûmât verilmiş ve coğrafya, Tabakât-ül-arz (etnoğrafya), hey'et (astronomi) ve hayvanât (zooloji) ilimleri konularında çok faydalı bilgiler ve geniş açıklamalarda bulunmuştur. Eserin içinde, Aynî'nin gayet hakîm bir tarzdaki tetkikleri de yer almaktadır.

Akd-ül-Cümân, Sultan Üçüncü Ahmed'in emriyle ilmî bir heyet tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. 620-851 (m. 1223-1447) seneleri arasında olan vak'aları içine alan nüsha, Millet Kütüphânesi Pertev Paşa kısmındadır. Bu "Târih"in onbirinci cildi Mirzâde Sâlim ve sekiz cildi Abdüllatîf Râzî ve bir kısmı Sümbül zâde Vehbî ve birinci cildi Üsküdarlı Mehmed Emîn efendiler tarafından tercüme edilmiştir. Tercüme edilen bu nüshalar, Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa ve Es'ad Efendi kütüphânelerinde mevcût ve mahfûzdur, saklıdır.

"Akd-ül-Cümân'ın Arabca nüshası, takım olarak Bâyezîd Câmi-i şerîfi ve Aşir Efendi Kütüphânelerinde bulunduğu gibi, bir takım da Enderun'da Sultan Üçüncü Ahmed Kütüphânesinde bulunmaktadır. Bu takımın birinci cildi müellifîn elyazısı iledir. Ba'zı cildleri Beşirağa ve ba'zı cildleri Süleymâniye Kütüphânesindedir. Bu konudaki ma'lûmâtı Bursalı Tâhir Bey, "Osmanlı müellifleri" adındaki eserinin birinci cild 353. sayfasında vermektedir.

Aynî, bu eserini, kardeşi Şihâbüddîn Ahmed ile birlikte 8 cild hâlinde ihtisar etmiştir (kısaltmıştır). Birincisi "Târih-i Bedrî", muhtasarı da "Târih-i Şihâbî" adları ile meşhûr olmuştur. Aynî, büyük eserini 3 cild üzerine bir kerre daha ihtisar etmiş ve buna "Târih-ül-bedr fî evsâf ehl-il-aşr" adını vermiştir.

3- El-Mekâsıd-ün-nahviyye fî şerhi Şevâhidi şürûh-il-Elfiye: İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sinin dört şerhinden alınmış şiir misâllerine dâirdir.

4- El-Binâye fî şerh-il-Hidâye: Hanefî mezhebinin temel fıkıh kitaplarından "Hidâye"nin şerhidir. Aynî, "Hidâye" şerhinde diyor ki: "Hâfızlar, para için, mâl için Kur'ân-ı kerîm okumamalıdır. Hâfız da, parayı veren de günaha girer."

5- Keşf-ül-lisân: İbn-i Hişâm'ın şerhidir. 6- Şerhu Me'ânî-ül-âsâr Tahâvî'nin eserinin şerhi olup, adını "Mebânî-ül-ahbâr" koymuştur. 7-Şerh-i Kenz, 8- Şerh-i Mecma', 9- Şerhu dürer-il-

bihâr, 10- Tabakât-ül-Hânefiyye, 11- Tabakât-üş-Şu'arâ, 12-Muhtasaru târih-il-İbn-i Asâkir, 13-Şerhu Şevâhid-is-sagîr vel-kebîr, 14-Kudûrî tercümesi: Türkçe yazılmış bir fıkıh kitabıdır. 15-Târih-ül-akâsire: Türkçe yazılmış bir târih kitabıdır. Aynî'nin yetiştirdiği talebesinden ve Türk asıllı olan, meşhûr tarihçi Ebü'l-Mehâsin Yûsuf bin Tagriberdî (Tanrıverdi), "Menhel-üs-Sâfî" adındaki eserinde, hocası hakkında geniş bilgi vermektedir. Burada, târihini Melik Eşrefe Arabca okuyup, Türkçeye tercüme ettiğini ve melikin buna çok hayret ettiğini yazmaktadır. 16-Nûhbet-ül-efkâr fî tenkîhi mebânî-il-ahbâr: Hadîs ilmine dâir olup, 8 cilddir. 17-Şerh-ül-Menâr: Usûl-i fıkıh hakkındadır. 18- Zeyn-ül-mecâlis: Sohbetlerindeki nasihatlerini ve nâdir haberleri içine alan 8 cildlik bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 150

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 131

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 275

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3233

5) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 287

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 208, 265, cild-2, sh. 148

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 988

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 207

9) Keşf-üz-zünûn sh. 152, 154, 155, 220, 282, 287, 294, 375, 548, 972, 990, 1006, 1012, 1015, 1016, 1021, 1066, 1098, 1102, 1134, 1137, 1150, 1180, 1226, 1506 1515, 1600, 1651, 1686, 1728, 1918, 2035, 2036,

BÂHİLÎ (Selâm bin Abdullah)

Endülüs'de bulunan İşbîliyye şehrinde yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Selâm bin Abdullah bin Selâm el-Bâhilî el-İşbîlî el-Endülüsî olup, künyesi Ebû Abdullah ve Ebü'l-Hasen'dir. Bâhilî ve Ebü'l-Hasen İşbîlî diye tanınmıştır.

Hayâtı hakkında kaynak eserlerde fazla malûmat bulunamıyan Bâhilî'nin doğum ve vefât târihleri de tesbit edilememiştir. 839 (m. 1435) senesinden sonra vefât ettiği bilinmektedir.

Bilhassa ahlâkî ve edebî ilimlerde âlim olan Bâhilî, "Ez-Zehâir vel-alâk fî edeb-in nüfûsi ve mekârim-il-ahlâk" isimli meşhûr eserin sahibidir. 839 (m. 1435) senesi Zilka'de ayında tamamladığı bu kitabından, ba'zı kısımlar özetlenerek aşağı yazılmıştır.

Gıybet: En zemmedilen (kötülenen) iş, en çirkin söz, en kötü bir huy, çetin azâba sebeb olan bir hâldir. Hasede, azgınlık ve taşkınlığa delâlet eder. Gıybet, nemîmenin (söz taşımanın) girdiği yere girer. Kin ve musibetin habercisidir. Allahü teâlâ gıybeti ölü eti yemekle beraber kıldı. Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Müslümanların ayıp ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizi gıybet etmeyin. Sizden biriniz, hiç ölü kardeşinin etini yemeyi ister mi? Bundan tiksindiniz** (değil mi?) **O hâlde** (Gıybet etmekte) **Allahtan korkun..."** buyuruldu.

Resûlullah efendimize, gıybetin ne olduğu suâl edildiğinde buyurdu ki: **"Kardeşin hakkında onun hoşlanmadığı şeyi söylemendir. Onun hakkında söylediğin bu söz doğru ise, gıybet etmiş olursun. Söylediğin söz yalan ise iftira etmiş olursun."**

Başka bir hadîs-i şerîfte de; **"Üç kimse vardır ki, onlar hakkında konuşmak gıybet olmaz. Zâlim idâreci, içki içen kimse ve yaptığı kötülüğü ilân eden kimse"** buyuruldu.

Allahü teâlâdan haya etmeyen açıktan günah işleyen, yaptığı kötülükleri insanlardan gizlemiyen bir kimse, haya perdelerini yırtmıştır. Artık kendisine hüsn-i zan edilmek durumundan çıkmış, kötülük işlediği kesin bir hâl almıştır.

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Gıybetten çok sakın. O öyle kötü bir iştir ki, ona izin yoktur."

Edîblerden birisi oğluna dedi ki: "Ey oğlum. Yalan olmasa bile gıybet etme! Doğru söylemiş olsan bile, konuşmanı kötü yapmış olursun. Eğer yalan konuşursan, birçok kötülüğü bir araya getirmiş olursun."

Hikmet sahipleri demişlerdir ki: "Ekmeğini insanların etleriyle (Gıybet ederek) yiyen kimse, kendini ma'nevî kirlerden korumamış olur. Selef-i sâlihînden ba'zısı, abdesti bozulunca hemen abdest aldığı gibi, ağızından gıybet olan bir söz kaçırmış olsa, hemen abdestini tazelerdi. Yine onlardan ba'zıları oruçlu iken gıybet etmiş olsalar, o günkü oruçlarını kaza ederlerdi. Fıkhî bakımdan, gıybet yapılınca tekrar abdest almak veya orucu kaza etmek lâzım olmadığı hâlde, o büyükler, emirlere bağlılıktaki yükseklikleri, günahlardan son derece kaçınmaları ve gıybetin çirkinliği sebebiyle böyle yaparlardı.

Hazreti Âişe diyor ki: "Resûlullahın (s.a.v.) yanında, bir kadının uzun olduğunu söyledim. **"Ağzında olanı çıkar!"** buyurdu. Tükürdüm. Ağzımdan et parçası çıktı." Allahü teâlâ, sıfatları, özellikleri, cisim şeklinde göstermeye kâdirdir.

Nemime (koğuculuk): Rûhu hasta, tabiatı düşük kimselerin yaptığı nemime de, zemmedilen, kötülenen huylardandır. Haya perdelerini yırtmak, sırları yaymak isteyen bayağı tabiatli kimselerin nefsleri bundan zevk alır. O, korkunç bir hastalıktır. Kanların dökülmesine, hürmet edilen kaidelerin çiğnenmesine, malların elden gitmesine sebep olabilir.

Bir hadîs-i şerîfte; **"Nemmâm** (söz taşıyan) **Cennete giremez"** buyuruldu.

Resûlullah efendimiz, Eshâb-ı Kirâma; **"Size en kötülerinizi haber vereyim mi?"** buyurdu. Onlar da; "Evet haber ver yâ Resûlallah" dediler. Bunun üzerine; "(Onlar) **söz taşıyanlar,** (böylece) **dostlar arasını bozanlardır"** buyurdu.

Başka hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Kıyâmet gününde Allahü teâlâ katında insanların en kötüsü, şuna bir söz, buna başka bir söz getiren iki yüzlü kimselerdir."**

Kâ'b-ül-Ahbâr (r.a.) buyurdu ki: "Nemîmeden sakınınız. Çünkü nemime yapan kimse, kabir azâbından kurtulamaz."

Yahyâ bin Eksem (r.a.) buyurdu ki: "Nemmâm, sihir yapandan daha kötüdür. Çünkü sihir yapanın uzun zaman uğraşıp da yapamadığını, nemmâm bir anda yapar."

Abdullah bin Sâlih Sa'î (r.a) buyurdu ki: "Yakınında bulunan kimseler, nemime yapan kimseyi sevmezler. Uzağında bulunan kimseler de ondan sakınır."

Denilmiştir ki: "Nemmâm ile münâsebeti olan kimsenin gammı çok olur. Nemîmede insanları birbirlerine karşı tahrik etmek ve gıybet birlikte bulunur. Her nemmâm, aynı zamanda bir mugtâbdır (ya'nî gıybet edicidir)."

Mûsâ aleyhisselâm zamanında kıtlık olmuştu. Kaç defa yağmur duâsına çıkılmışsa da, duâları kabûl edilmedi. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahyedip buyurdu ki: "İçinizde bir koğucu vardır. O aranızda bulunduğu müddetçe duânızı kabûl etmem." Hazreti Mûsâ; "Yâ Rabbi! Onu bildir, aramızdan çıkaralım" diye arzedince, Allahü teâlâ; "Ey Mûsâ! Ben sizi koğuculuktan men ederken, kendim koğuculuk yapar mıyım?" buyurdu. Bunun üzerine herkes tövbe etti ve yağmur yağdı.

Akıllı ve dirayetli kimseye en çok lâzım olan şeylerden ba'zıları şunlardır: Nemmâmdan korunmak, onunla konuşmaktan sakınmak, onunla beraber olmamak, onun sohbetinden, ona yaklaşmaktan yüz çevirmek, hiçbir zaman ve hiçbir husûsta ona i'timâd etmemek.

Riya: Büyük günahların en büyüklerinden ve en çirkin huylardandır. Riyakâr kimse, dâima sevimsiz, i'tibârsız, utanılacak hâlde, kendisinden hoşlanılmayan ve her hayırdan uzak olan kimsedir. Riya, hayırlı amelleri yok eder. Bütün iyi hâlleri bozar. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir."**

Hazreti Ömer bir defasında, Hazreti Mu'âz bin Cebel'i ağlıyor görünce; "Ey Mu'âz! Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. O da; "Resûlullahın (s.a.v.); **"Azıcık bir riya şirktir"** buyurduğunu işitmiştim. (Ona yakalanmak korkusuyla) ağlıyorum." buyurdu.

İmâm-ı Mücâhid hazretleri, Fâtır sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kötülükleri tuzak yapanlara gelince, onlara şiddetli bir azap vardır. Bunların yaptıkları tuzak mahvolur gider"** şeklinde haber verileri kimselerin, riyakâr kimseler olduğunu bildirmiştir.

Eshâb-ı Kirâmdan birisi, Peygamber efendimize; "Yâ Resûlallah! Kurtuluş hangi şeydedir?" diye suâl edince, buyurdu ki: **"Kulun, insanların kendisini beğenmeleri düşüncesinden uzak olarak, Allahü teâlâya itâatta bulunmasıdır."**

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Riyâkârın dört alâmeti vardır. Yalnız iken tenbeldir. İnsanlarla beraber iken gayretlidir, övüldüğü zaman daha fazla çalışır. Zemmedildiği (kötülendiği) zaman çalışmasını azaltır."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: "(Kendisinde) **zerre miktarı riya olan ameli, Allahü teâlâ kabûl etmez."**

"Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü; "Ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda, kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste" denir."

Abdullah İbni Abbâs (r.anhümâ) buyurdu ki: "Riya öyle bir istihâne (küçümseme, hakîr görme) hâlidir ki, mürâî, riya ile Rabbini istihâne eder. Çünkü riya sahibi, yaptığı amel ile insanlar arasında makam ve mevki sahibi olmayı ve diğer insanlar arasında tercih edilmeyi ister. Bu arzu ile amel yapar. Böyle bir kimse, ameline Allahü teâlâdan başkasını ortak kılan kimse gibidir. Bu yüzden Allahü teâlâ, riyayı şirk ile beraber kıldı.

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Eğer bilinmeye, meşhûr olmaya gücün yettiği hâlde tanınmıyorsan bunu yap, buna devam et, bu çok iyidir. Şöhretin zemmedileni (kötüleneni); tanınmayı istemek, şöhrete kavuşabilmek için yollar aramak, sebeblere yapışmaktır. Fakat sen, zorlanmadan, istemeden, arzu etmediğin hâlde, Allahü teâlâ sana ihsân etmiş, seni tanıtmış ise, sen böylece meşhûr olmuş isen, bu şöhret kötülenmemiştir."

Ucb (ibâdetini beğenmek): Allahü teâlâ, kendisinde ucb bulunan kimseyi sevmez. O kimse, Allahü teâlâ indinde hor ve hakîrdir. Kendisinde ucb bulunan kimse ne zaman yükselse, Allahü teâlâ onu alçaltır. Ucb, kalb hastalıklarının en kötülerinden olup, cehâlet alâmetidir. Taşkınlık ve azgınlığın kaynağıdır. İnsanda kibir meydana getirir. Kendisinde ucb bulunan kimse, sâdece kendisini faziletli görür. Öyle kötü bir huydur ki, birçok kimsenin felâketine sebep olmuştur. Allahü teâlâ ucbu yasakladı. Âlimler; **"... Kendinizi temize çıkarmayın. O** (Allahü teâlâ), **kendinden korkanın kim olduğunu çok iyi bilendir"** (Necm-32) meâlindeki âyet-i kerîmede ucbun yasaklandığını bildirmişlerdir.

Resûlullah (s.a.v.), ucbu büyük günahlardan sayarak; **"Günah işlemezseniz, daha büyük günâha yakalanmanızdan korkarım. O da ucbdur"** buyurdu.

Hazreti Âişe'ye; "İnsan ne zaman isyankâr olur?" diye suâl edildiğinde; "Kendisini muhsin (iyilik edici, sevâb işleyici) zannettiği zaman" buyurdu.

Hakim zâtlardan biri buyurdu ki: "Sahibine hased ettirmeyen ni'met tevâzu, sahibine merhamet ettirmeyen belâ ve musibet de ucbudur."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Ateş odunu yiyip bitirdiği gibi, ucb da iyilikleri yer."**

"Tevâzu, kulun yüksekliğini arttırır. Öyleyse mütevâzi olunuz ki, Allahü teâlâ da sizi yükseltsin. Af, kulun izzetini arttırır, öyleyse affedici olunuz ki, Allahü teâlâ sizi azîz kılsın. Sadaka, malı çoğaltır, öyleyse sadaka veriniz ki, Allahü teâlâ sizi ganî (zengin) **eylesin."**

Ba'zıları Hazreti Ebû Bekr'i medhettikleri zaman, O, Allahü teâlâya şöyle yalvarırdı: "Ey Allahım! Sen, beni benden daha iyi biliyorsun. Ben de kendimi, onlardan (beni medhedenlerden) daha iyi biliyorum. Allahım, beni, onların zannettiklerinden daha iyi eyle. Onların bilmediği hatâ ve kusurlarımı affeyle. Beni, onların söyledikleri ile muaheze eyleme. Ya'nî bana; "İnsanlar senin hakkında böyle güzel şeyler düşünüp seni medhettikleri hâlde, sen şu kabahatleri işledin" diyerek beni cezalandırma."

Hikmet sahibi zâtlar buyurdular ki: "Üç şeyden uzak olan, üç şeye nail olur. Aç gözlülükten uzak olan, zenginliğe kavuşur. Cimrilikten uzak olan, şerefe kavuşur. Kibirden uzak olan, kerâmete kavuşur."

Kendisini ve ibâdetlerini beğenen kimse, kendi kusur ve kabahatlerini göremez. Kendisini medhedenlerin yaltaklanma ve yalanlarından lezzet alır. Çünkü medh, ucb sebeplerinin kuvvetlilerinden ve kibir sebeblerinin şiddetlilerindendir.

Ucb sahibi, çirkin olan işlerini güzel, hatâlarını doğru görür. Bu da, kendisi için lâyık olmayan şeyleri lâyık görmesine sebep olur. Hiç lâyık olmadığı fazilet ve meziyetlere kendisini lâyık ve münâsip görmeye başlar ki, bu da onun kendi aklına göre hareket etmesine, meşvereti, istişâreyi terk etmesine sebep olur. Neticede, her zaman aldanır ve yanılır. Kendisinden daha iyi bilen ve basiret sahibi olana sormaktan sakınır. Kendisinden daha kuvvetli olandan yardım istemekten çekinir. Kendisini çok büyük ve yüksek, başkalarını ise çok küçük ve aşağı görür. İblîs'in ebedi mel'ûn olmasına sebep, böyle düşünmesi olmuştur. Nitekim İblîs, kendisini üstün görerek, Allahü teâlâya i'tirâz edip; "Ben Âdem'den daha üstünüm. Beni ateşten, onu ise topraktan yarattın" dedi. Bu ise, sonsuz felâketine sebep oldu. İblîs'in işlediği günâhı (ucbu) işlemekten ve Allahü teâlâya isyan husûsunda İblîs ile yarış edenlerden Allahü teâlâya sığınırız.

Dinin emirlerine çok bağlı olup, akıl, takvâ ve yakîn sahipleri kemâl mertebesinde oldukları hâlde, kendilerini dâima hatalı ve kusurlu bilmişler, bozuk düşüncelerden uzak oldukları hâlde, dâima kendi düşüncelerini değersiz görmüşlerdir. Dâima meşverete müracaat etmişler, tevâzuyu yükseklik ve büyüklenmeyi aşağılık saymışlardır.

Hased: Hased; kıskanmak, çekememek, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metin ondan ayrılmasını istemektir. Fâideli olmayan, zararlı olan birşeyin ondan ayrılmasını istemek hased olmaz, gayret olur. Hased, kötü huylardan, kalb hastalıklarındandır. İnsanda, kötülenmiş olan ba'zı hâllerin ortaya çıkmasına sebep olur ki, ba'zıları şöyledir: Hased eden kimse, sebepsiz yere hased ettiği kimseye kızar. Kabahati olmadığı hâlde ona kin besler. Doğru olan ortada ve apaçık bir şekilde bulunsa bile, onu inkâr eder. Nasihatten kaçar. Her türlü çirkin yola başvurur. Kendisi muhtaç olsa bile, hased ettiği kimsenin yanındaki şeylerden fâidelenmekten uzak kalır. Hasedinden dolayı, hased ettiği kimsenin ilminden ve faziletlerinden istifâde edemez. Hased ettiği kimse, kendisinden; mal, mülk, makam, ilim v.s. bakımlardan üstün bile olsa, ona tevâzu göstermez. Ona karşı dâima kibirlilik gösterir. Ona kötülükle muâmele eder. Ancak o ni'metin, hased ettiği kimseden gitmesi ile râzı ve rahat olur. Bundan zevk alır. Ne kadar şaşılır ki, başkasında bulunan ni'metin ondan gitmesini ni'met bilmektedir. Hasedci kimse, dâima gamlı ve kederlidir. Kimse tarafından sevilmez.

Fazilet sahipleri hiç kimseyi hased etmezler. Sâdece başkalarında bulunan ilim, edeb, hayır ve tâatlar husûsunda gıbta ederler. Yâ'nî o ni'metin bulunduğu kimseden gitmesini istemezler. Bununla beraber, o ni'metin, kendisinde de bulunmasını arzu eder, isterler. Gıbta, hased değildir. Gıbta eden kimse, hased gözüyle bakmaz. Kendisi için istediğini, diğer mü'min kardeşi için de ister. Hasedci ise böyle değildir. O, kendisinde bulunan bir ni'metin, başka birinde daha bulunmasına tahammül edemez.

Resûlullah (s.a.v.); **"Mü'min gıpta eder. Münâfık ise hased eder"** buyurdu.

Mûsâ aleyhisselâm, Arş-ı a'lâ altında bulunan bir kimse gördü. Bu kimsenin bu ni'mete nasıl kavuştuğunu merak edip, münâcaatında Allahü teâlâya suâl etti. Allahü teâlâ, o kimsenin, kavuştuğu ni'metlerden dolayı hiç kimseyi hased etmediğini, ana-babasına karşı gelmediğini, nemime (söz taşımak) için yürümediğini, bu hasletleri sebebiyle bu dereceye yükseldiğini bildirdi.

Hased öyle bir hastalıktır ki, hased eden kimsenin dînî yönden ve yakîn bakımından zayıflığını gösterir. Hasedci kimse, kederden kurtulamaz. Kanâat sahibi değildir. Kin, hile ve düşmanlık sahibidir.

Kendisi yüzünden Allahü teâlâya ilk isyan edilen günâh, haseddir. (Hazreti Âdem'in İblîs tarafından hased edilmesi.) İblîs, hasedi sebebi ile Allahü teâlânın emrine muhalefet etti. Sonra Hazreti Âdem'in oğlu Kabil, kardeşi Hâbil'i hased edip öldürdü. Kureyş'in ileri gelenlerinden birçoğunun, Resûlullah efendimizi inkâr etmelerinin sebebi, hased ve kibirleridir. Hased, hased edenin noksan olduğunu, hased edilenin ise kâmil olduğunu gösterir.

Hased, her düşmanlığın temeli, her belânın başı, her hatânın evveli, kınanacak olan her işin sebebi, her pişmanlığın getiricisidir. Neticesi taşkınlıktır. Kimde hased bulunursa, helak olur.

Sıla-i rahm: Sıla-i rahm, akrabayı, yakınlarını gözetmek, ziyâret etmek ve yardım etmektir. İyi bir haslettir. Câhiller arasında pek i'tibâr edilmese de, fazilet ehli arasında bu husûsa pek riâyet edilir.

Hazreti Mu'âviye, Hazreti Ömer bin Hattâb'a mürüvvetten suâl edince; "Allahü teâlâdan korkmak ve sıla-i rahm'dir" cevâbını verdi.

Akrabayı ziyâret etmek, kerem mertebelerinin en yükseklerindendir. Muhabbeti çoğaltır, iyi neticelerin meydana gelmesine vesile olur.

Sırrı gizlemek: Sırrı gizlemek, iyi kimselerin ahlâkındandır. Sırrı gizlemek, hür olarak yapılan işlerin zarardan en uzak olanıdır.

Muhalleb bin Ebî Sufre diyor ki: "Şerefli huyların en aşağısı, sırları gizlemek; en yükseği de, kendisine sır olarak söyleneni unutmaktır."

Sırrı gizlemek, insanın kötülüklerden uzak kalmasını te'min eder. Sırrını herkese söylemek ise, pişmanlık meydana getirir.

Hikmet sahipleri; "Sırrını dirayetli bir kimseye veren zelîl olur. Sırrını câhil bir kimseye bırakan kaybeder. Kim de sırrı ile başbaşa kalırsa, ganîmete konar" demişlerdir.

Hazreti Ali buyurdu ki: "Sırrın senin esîrindir. Onu açıklarsan, sen onun esîri olmuş olursun."

Güzel ahlâk: Bir hadîs-i şerîfte; **"Kıyâmet gününde mîzâna konacak şeylerin ilki, güzel ahlâktır"** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki:

"Kul, güzel ahlâkı sebebi ile, gündüzleri oruç tutan, geceleri ibâdet edenlerin derecesine ulaşır."

Büyüklerden birisi oğluna nasihatinde buyurdu ki: "Ey oğul! Güzel ahlâka sarıl. İnsanlarla münâsebetlerin iyi olsun. İnsanlara yumuşak ve nâzik muâmele eyle. Arkadaşından gelen sıkıntılara katlan. Ona eziyet vermekten sakın."

Güzel ahlâk, sevgi meydana getirir. Kişinin rahata kavuşmasına, insanların da ondan emîn olmalarına sebep olur. Kötü ahlâk ise, sahibinin yorulmasına, insanların da kendisinden eziyet ve sıkıntı görmesine sebep olur.

Resûlullah efendimize birisi gelerek nasihat istedi. **"Nerede olursan ol, Allahü teâlâdan kork!"** buyurdu. Gelen o şahıs; "Biraz daha nasihat eyle" deyince; **"Bir kötülük yaptığın zaman, peşinden iyilik yap"** buyurdular.

Enes bin Mâlik (r.a.) buyurdu ki: "Kul, çok ibâdet edenlerden olmasa bile, güzel ahlâkı sebebiyle Cennette en yüksek dereceye ulaşır. Yine kul, çok ibâdet edenlerden bile olsa, kötü ahlâkı sebebiyle Cehennemde en aşağı dereceye düşer."

Zâhidlerden birisi buyurdu ki: "Güzel ahlâk, insanı iyi amellere ve Cennete götürür. Kötü ahlâk ise, kötü işlere ve Cehenneme götürür."

Güzel ahlâk, sahibini tehlikelerden ve helak olmaktan korur. Kötü ahlâk ise, sahibini tehlikelerin içine atar.

Mürüvvet: Mürüvvet, başkalarına iyilik etmesini sevmek demektir. Büyüklerden birine, mürüvvetin ne olduğu suâl edildiğinde buyurdu ki: "Allahü teâlânın haram kıldıklarından sakınmak ve helâl olan bir işte meslek, san'at sahibi olmaktır."

Şu hasletleri kendisinde toplayan kimse mürüvvet sahibidir 1) İnsanlardan değil, sâdece Allahü teâlâdan korkmak. Âl-i İmrân sûresi 173. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki:

"Onlar öyle kimselerdir ki, insanlar kendilerine; "Düşmanlarınız size karşı ordu hazırladı. O hâlde onlardan korkun" (dediler) **de, bu söz, onların îmânlarını arttırdı ve üstelik; "Allah bize kâfidir ve O ne güzel vekîldir" dediler."** 2) Belâ ve musibetlere sabretmek. Kasas sûresi 54. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"İşte bunlara, sabırlarından dolayı mükâfatları iki kat verilecektir. Bunlar, kötülüğü iyilikle savarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayra harcarlar." 3)** Ni'metlere şükretmek. 4) Allahü teâlânın emrini, kendi nefsinin arzusuna tercih etmek. 5) insanlara yardım etmek ve fâideli olmak.

Ahnef bin Kays'a (r.a.), mürüvvetin ne olduğu suâl edildiğinde cevaben buyurdu ki: "Güzel dostluk, doğru konuşmak, her yerde ve her ân Allahü teâlâyı hatırlamak."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İnsanlarla muâmelesi olan kimse, onlara zulmetmesin. Onlara birşey anlatan kimse, onlara yalan söylemesin. Onlara va'dde bulunan kimse, va'dinden dönmesin. Böyle olan kimse, mürüvveti kemâle eren, adâleti apaçık ortaya çıkan,** (müslüman) **kardeşleri tarafından sevilen kimselerden olur."**

Haya: Haya, ya'nî kötü iş yapınca utanmak üç kısımdır. Birincisi; haya mertebelerinin en yükseğidir ki, takvâ sahiplerinin ve Allahü teâlânın velî kullarının hayâsıdır. Bunlar, Allahü teâlâdan haya ederler. Bu haya, Allahü teâlânın yasak ettiği şeylere taşmamak, O'nun emirlerine itaat edip, yasaklarından sakınmaktır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâdan hakkıyla haya ediniz."** "Bu nasıl olur Yâ Resûlallah?" dedikleri zaman; **"Kim başını ve başında bulunanları, karnını ve karnında bulunanları korur, dünyâ hayâtının süsünü terkederse, ölümü ve ölümden sonra cesedinin çürüyeceğini çok hatırlarsa, Allahü teâlâdan hakkıyla haya etmiş olur."** buyurdu.

Hayanın ikinci kısmı; insanlardan haya etmek olup, bu da güzel ahlâktandır. Hattâ, dolaylı olarak bu da Allahü teâlâdan haya etmeye dâhildir denilebilir. Mürüvvet, bu kısım ile kemâl bulur. İnsanın iyiliği, başkalarına eziyetten sakınması, doğru söylemesi, emâneti yerine teslim etmesi, iyi ve güzel yaşayışı, kalb güzelliği ve temizliği, insanlardan haya etmekle olur. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâdan korkan ve çekinen, insanlardan korkmuş ve çekinmiş olur"** buyuruldu.

Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlardan utanmıyan kimsede hayır yoktur, insanlardan utanmak, neticede Allahü teâlâdan utanmaya bağlıdır."

Alkame bin Alâse (r.a.), Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Bana nasihatte bulun" deyince; **"Kavminde bulunan heybet sahiplerinden haya ettiğin gibi, Allahü teâlâdan haya et!"** buyurdu.

Kâ'b-ül-Ahbâr (r.a.) buyurdu ki: "Görünen hâllerinizde, insanlardan haya ettiğiniz gibi, sırrınızda da (gizli hâlinizden de) Allahü teâlâdan haya ediniz."

Hayanın üçüncü kısmı; kişinin kendi kendisinden haya etmesidir. Bu haya da, neticede Allahü teâlâdan haya etmeye dâhildir. İnsanın kendinden haya etmesi, yalnız iken avret mahallini açmaması, bakmaması, başkalarının yanında yapmaktan sakındığı bir hareketi, yalnız başına olduğu zaman da terketmesidir.

Demek ki, insanlar ile beraber iken yapamıyacağı hareketleri, yalnız başına olduğu zaman da yapmamalıdır. Âlimlerden ba'zısı bunu murâkabeden saymışlardır.

Ba'zı hâller vardır ki, insanların yanında yapılamaz. Fakat yapılması da zarurîdir. Büyük ve küçük abdest bozmak böyledir. Bu ve bunun gibi ihtiyâçları tenhâda, bildirilen âdabına uygun olarak yapmak hayâsızlık olmaz.

Bildirilen bu üç hayadan birinde noksanlığı bulunan kimsenin dînî hayâtına zarar gelir. Sâlih zâtlardan birisi buyurdu ki: "Allahü teâlâ kalblere ba'zı cezalar verir. Allahü teâlâ hiçbir kalbi, ondan hayayı çekip almaktan daha şiddetli bir ceza ile cezalandırmamıştır. Kalbinden haya duygusu gitmiş olan bir kimse, çirkin bir iş yapacağı zaman, onu bu işten alıkoyacak bir mâni kalmamıştır."

Sâlih bin Abdülkuddûs diyor ki: "Hayası az olan bir kimsede, hiç hayır yoktur. Sen hayanı muhafaza eyle. Çünkü haya, insanın asâletine delâlet eder."

Haya, kıymetli bir güzellik elbisesidir. Bu elbiseyi giyen kimse, çok yüksek mertebelere kavuşur.

Vefâ: İyi geçinmek, yardımlaşmaktır. Sözünde durmak, hakkını gözetmek olduğu da bildirilmiştir. Öyle güzel bir haslettir ki, çok kimse onu kaçırır, az kimse onu bulur, iyi hasletlerin en büyüklerindendir.

Birisi, büyüklerden bir zâta gelerek nasihat isteyince buyurdu ki: "Açıkta ve gizlide, Allahü teâlâdan kork. Mümkün olduğu kadar hayırlı işler yap. Sana birşey emânet eden kimsenin emânetini zayi etme. Karşındaki kimse seni sevindirse de üzse de, dâima doğru konuş. Eğer böyle yaparsan, kalbini ve bedenini istenmiyen şeylerden rahata kavuşturmuş olursun."

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Eğer etrâfını başkalarının zararından korumak, hayâtın boyunca kederden uzak, rahat olmak, rızkında ve iyiliklerinde gelişme görmek istiyorsan, senin ahdini, mîsâkını muhafaza eden kimsenin ahdini zayi etme. Birisine birşeyi hibe edeceğini söyledikten sonra, bu sözünden dönme!"

Dostluk ve kardeşlik vefa ile devam eder. Safa (gönül hoşluğu), cefâ (eziyet ve incitmek) ile yok olur. Eğer övgünün, medhin meyvelerini toplamak istiyorsan, ahde vefayı kendine huy edin. Vefâsı olmayanın hayası yoktur."

Edîblerden birisi, oğluna nasihat ederek buyurdu ki: "Oğlum! Eğer şerefin zirvesine çıkmak istiyorsan, ahde vefa göster. Vefâ ile doğruluk, ikiz kardeş gibidir. İkisinin de neticesi iyilik ve din güzelliğidir. Bir kimsede bu iki haslet birlikte bulunursa, bu iki haslet, o kimse için kötü hâllere karşı kal'a olurlar."

Cimrilik: Allahü teâlâ cimriliği zemmedip kötülemiştir. Bu husûsta âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler çoktur.

Resûlullah (s.a.v.); **"Allahım! Cimrilikten sana sığınırım,"** buyurmuştur.

Başka bir hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Cimrilik, dünyâya rağbetin, cömertlik de zühdün meyvesidir."**

Yahyâ bin Zekeriyyâ (a.s.) bir defasında İblîs'e rastladı. "Ey İblîs! Bana söyle, insanlardan en çok kimi seviyorsun ve onlardan en çok kime kızıyorsun?" deyince, İblîs şöyle cevap verdi: "Bana göre insanların en sevimlisi, cimri mü'mindir. En çok kızdığım da, günahkâr fakat cömert olan kimsedir."

Yahyâ aleyhisselâm, İblîs'e bunun sebebini sorunca, İblîs; "Mü'minin cimriliği benim için kâfidir. Günahkâr fakat cömert olana gelince, Allahü teâlânın, onu cömert olduğundan dolayı affedeceğinden korkuyorum. Eğer bu suâli sen değil de bir başkası sorsaydı, cevap vermezdim" dedi.

Cimrilik; verilmesi îcâb edeni vermemektir. Verilmesi îcâb eden şeyi veren, cimrilikten kurtulur. Vermesi vâcib olan ve vâcib olmayan yerlerde vermeyi zor görmek de cimriliktir.

Cimri, vermesi îcâb eden yerde vermemeyi, mala düşkün olmayı tercih eder. Gönül rızâsı ve hoşluğuyla vermekten çekinir. Verdiği zaman malının tükeneceğinden, vefâtından sonra çoluk-çocuğunun aç kalacağından, hattâ ileride kendisinin bu duruma düşeceğinden endişe eder. Cimriliğin altında; mal sevgisi, uzun emel ve çoluk-çocuk sevgisi yatmaktadır.

Cimrilik, insanın parayı sevmesinden de hâsıl olabilir. Ba'zı kimseler vardır ki, çok malı, parası vardır. Çoluk-çocuğu da yoktur ki onlar için biriktiriyor denilsin. Hâl böyle iken, malının zekâtını vermez. Başka ihtiyâç sahiplerine yardımda bulunmaz. Hattâ kendi ihtiyâçları için bile harcamaz. Onun bütün rağbeti, en büyük arzusu ve en çok lezzet aldığı şey, paralarını yanında ve elinde görmektir. Kalbi bundan zevk alır. Öleceğini bilen ve bütün mallarının, mirasçılarına kalacağını bilen bir kimsenin bu derece gaflet içinde bulunmasına, mala, mülke bu kadar gönül vermesine ne kadar şaşılır.

Îsâr: Kendi muhtaç olduğu malı, muhtaç olan başkasına verip, o malın yokluğuna sabretmesidir. İyi huyların çok kıymetlisidir. Âyet-i kerîmeler ile medh olunmuştur. Cömertlik derecelerinin en yükseğidir, Îsâr hasletine sahip olan kimse, muhtaç olmakla beraber, başkasını kendisine tercih eder.

Bir defasında Resûlullah efendimize biri gelmişti. Hâne-i saadetlerinde, gelen kimseye yedirecek birşeyleri yoktu. Bunun üzerine Ensârdan bir zât, gelen kimseyi evine götürdü. Onun da evinde az bir yemek vardı. O yemeği getirdi. Yemeğe başlıyacakları sırada kandili söndürdü. Misâfir yemek yiyor, ev sahibi de elini götürüp getirerek yer gibi yapıyordu. Yemeğin hepsini misâfire yedirdi.

Diğer taraftan, Cebrâil aleyhisselâm, o Sahâbinin misâfirine yaptığı Îsârı, Resûlullah efendimize haber verdi. Sabah olup Peygamber efendimizin huzûruna geldiklerinde, Peygamberimiz (s.a.v.) o zâtı, yaptığı isardan dolayı tebrik edip, duâ ettiler.

Îsâr, Resûlullah efendimizin güzel âdet-i şerîfelerinden idi. Eshâb-ı Kirâmın ileri gelenlerinden Hazreti Huzeyfe şöyle anlatır: "Yermük muharebesinde idi. Çarpışmanın şiddeti geçmiş, ok ve mızrak darbeleri ile yaralanan müslümanlar, düştükleri sıcak kumların üzerinde can vermeye başlamışlardı. Bu arada ben de, güç belâ kendimi toparlayarak, amcamın oğlunu aramaya başladım. Son anlarını yaşayan yaralıların arasında biraz dolaştıktan sonra, nihâyet aradığımı buldum. Fakat ne çâre!.. Kanlar içerisinde yatan amcamın oğlu, göz işâretleri ile bile zor konuşabiliyordu. Daha evvel hazırladığım su kırbasını göstererek dedim ki: "Su istiyor musun?" Belli ki istiyordu. Çünkü dudakları hararetten adetâ kavrulmuştu. Göz işâreti ile de; "Çabuk, hâlimi görmüyor musun?" der gibi bana bakıyordu. Ben kırbanın ağzını açtım, suyu kendisine doğru uzatırken, biraz ötede yaralıların arasında hazret-i İkrime'nin sesi duyuldu: "Su! Su! Ne olur, bir tek damla su olsun su!" Amcamın oğlu Haris, bu feryadı duyar duymaz, göz ve kaş işâretleriyle suyu hemen Hazreti İkrime'ye götürmemi istedi. Kızgın kumların üzerinde yatan şehidlerin aralarından koşa koşa Hazreti İkrime'ye yetiştim ve hemen kırbamı kendisine uzattım,

İkrime hazretleri elini kırbaya uzatırken Hazreti Iyâş'ın iniltisi duyuldu. "Ne olur bir damla su verin. Allah rızâsı için bir damla su!" Bu feryadı duyan Hazreti İkrime, elini hemen geri çekerek, suyu Iyâş'a götürmemi işâret etti. Suyu o da içmedi. Ben kırbayı alarak şehidlerin arasından dolaşa dolaşa Hazreti Iyâş'a yetiştiğim zaman, son nefesinde Kelime-i şehâdeti söylediğini duydum. Benim getirdiğim suyu gördü. Fakat vakit kalmamıştı. Başladığı Kelime-i şehâdeti ancak bitirebildi. Derhâl geri döndüm, koşa koşa Hazreti İkrime'nin yanına geldim; kırbayı uzatırken bir de ne göreyim! Onun da şehîd olduğunu müşâhede ettim. Bârî dedim amcamın oğlu Hazreti Hâris'e yetiştireyim. Koşa koşa ona geldim; ne çâre ki, o da ateş gibi kumların üzerinde kavrula kavrula rûhunu teslim eyleyip şehîd olmuştu. Hayâtımda birçok hâdise ile karşılaştım. Fakat hiçbiri beni bu kadar duygulandırmadı. Aralarında akrabalık gibi bir bağ bulunmadığı hâlde, bunların birbirine karşı bu derece fedakâr ve şefkatli hâlleri, gıpta ile baktığım en büyük îmân kuvveti tezahürü olarak hafızama adetâ nakşoldu..."

Resûl aleyhisselâmın komşusu bir ihtiyâr kadın vardı. Kızını Resûl aleyhisselâma gönderdi. "Namaz kılmak için örtünecek bir elbisem yok. Bana, namazda örtünecek bir elbise gönder" diye yalvardı. Resûl aleyhisselâmın o anda başka elbisesi yoktu. Mübârek arkasındaki entariyi çıkarıp, o kadına gönderdi. Namaz vakti gelince, elbisesiz olduğu için mescide gidemedi. Eshâb-ı Kirâm, bu hâli işitince; "Resûl aleyhisselâm o kadar cömertlik yapıyor ki, gömleksiz kalıp, mescide cemâate gelemiyor. Biz de herşeyimizi fakirlere dağıtalım" dediler. Allahü teâlâ, hemen İsrâ sûresinin 29. âyetini gönderdi, önce Habîbine; **"Hasislik etme, birşey vermemezlik yapma"** buyurup, sonra da; **"Sıkıntıya düşecek ve namazı kaçıracak, üzülecek kadar da dağıtma! Sadakada ortalama davran"** buyurdu. O gün, namazdan sonra, hazret-i Ali, Resûlullahın yanına gelip; "Yâ Resûlallah! Bugün, çoluk-çocuğuma nafaka yapmak için sekiz dirhem gümüş ödünç almıştım. Bunun yarısını size vereyim. Kendinize entari alınız" dedi. Resûl aleyhisselâm çarşıya çıkıp, iki dirhem ile bir entari satın aldı. Geri kalan iki dirhem ile yiyecek almağa giderken gördü ki, bir a'mâ oturmuş; "Allah rızâsı için ve Cennet elbiselerine kavuşmak için, bana kim bir gömlek verir?" diyordu. Almış olduğu entariyi bu a'mâya verdi. A'mâ, entariyi eline alınca, misk gibi güzel koku duydu. Bunun, Resûl aleyhisselâmın mübârek elinden geldiğini anladı. Çünkü, Resûl aleyhisselâmın bir kere giydiği herşey, eskiyip dağılsa bile, parçaları da misk gibi güzel kokardı. A'mâ duâ ederek; "Yâ Rabbî! Bu gömlek hürmetine benim gözlerini aç." dedi. İki gözü hemen açıldı. Resûl aleyhisselâmın ayaklarına kapandı.

Resûl aleyhisselâm oradan ayrıldı. Bir dirhem ile bir entari satın aldı. Bir dirhem ile de yiyecek satın almağa giderken, bir hizmetçi kızın ağladığını gördü. **"Kızım, niçin böyle ağlıyorsun?"** buyurdu. Bir yahudinin hizmetçisiyim. Bana bir dirhem verdi. "Yarım dirhem ile bir şişe ve yarım dirhem ile de yağ satın al" dedi. Bunları alıp gidiyordum. Elimden düştü. Hem şişe, hem de yağ gitti. Şimdi ne yapacağımı şaşırdım" dedi. Resûl aleyhisselâm, son dirhemini kıza verdi. **"Bununla şişe ve yağ al, evine götür"** buyurdu. Kızcağız; "Eve geç kaldığım için, yahudinin beni döveceğinden korkuyorum" dedi. Resûl aleyhisselâm; **"Korkma! Seninle birlikte gelir, sana birşey yapmamasını söylerim"** buyurdu.

Eve gelip, kapıyı çaldılar. Yahudiye olanı biteni anlatıp, kıza birşey yapmaması için şefaat buyurdu. Yahudi, Resûlullahın ayaklarına kapanıp; "Binlerce insanın baş tacı olan, binlerce arslanın, emrini yapmak için beklediği ey koca Peygamber! Bir hizmetçi kız için, benim gibi bir miskinin kapısını şereflendirdin. Yâ Resûlallah! Bu kızı senin şerefine azâd ettim. Bana îmânı, İslâmı öğret. Huzûrunda müslüman olayım" dedi. Resûl aleyhisselâm, ona müslümanlığı öğretti.

O da müslüman oldu. Evine girdi. Çoluğuna-çocuğuna anlattı. Hepsi müslüman oldu. Bunlar, hep Resûlullahın sallallahü aleyhi ve sellem güzel huylarının bereketi ile oldu.

İmâm-ı Hasen ve Hüseyn ile Abdullah bin Ca'fer (r.anhüm), Medîne-i münevvereye giderlerken yiyecekleri kalmadı. Sahrada olduklarından, yiyecek birşey alınacak yer de olmayıp, açlık ve susuzluktan iyice bunaldılar. Sonra; "Allaha tevekkül ettik" diyerek, yola devam ettiler. Biraz ilerlemişlerdi ki, ovanın ortasında bir karaltı gördüler. Ona doğru gittiler. Siyah bir çadır vardı, içinde kimse olup olmadığını anlamak için selâm verdiler. Çadırda bir kadın vardı. Kadın selâmlarını aldı. İyi karşıladı. Bu üç zâtın, dünyâya rağbetleri olmadığını anladı. Kadına; "Hiç yiyeceğin var mı?" diye sordular. "Bir keçim var. Kendiniz sağın için" dedi. Birisi sağdı. Her biri, birer çanak içtiler. Sonra kadına; "Başka yiyeceğin var mı?" diye sordular. Kadın; "Keçiyi kesin, yiyin." dedi. Abdullah bin Ca'fer (r.a.), keçiyi kesti, pişirdi. Üçü beraber yediler. Allahü teâlâya hamd ettiler. Atlarına bindiler. Kadına; "Medîne-i münevvereye geldiğinde muhakkak bize uğra. Biz seyyidlerdeniz. Hâşimîlerdeniz" diyerek, yola koyuldular. Bir zaman sonra kadının kocası geldi. Keçiyi görmeyince, ne oldu diye sordu. Kadın olup biteni anlattı. Kocası üzüldü. "Biliyorsun o keçiden başka birşeyimiz yok. Şimdi ne yapacağız?" diyerek, kadını azarladı. Kadın; "Allahü teâlâ rahimdir, kullarını aç bırakmaz. Böyle kıymetli zâtlar gelip de, onları misâfir etmeden göndermek insafa sığmaz" dedi. Daha sonra kadın, kocası ile Medîne-i münevvereye birşeyler alıp satmak için gittiler. Hikmet-i ilâhî, Bâb-ı selâm önünden geçerken Hazreti Hasen'e rastladılar. Hasen (r.a.) kadını ve kocasını huzûruna çağırttı. Kadına; "Beni tanıdın mı?" dedi. Kadın; "Hayır" dedi. "Bir zamanlar senin evine üç kişi gelmiştik. Bize süt ikram etmiştin. Bir de keçini kesmiştik. Onlardan biri benim" dedi. Bunlara çok ikramda bulundu. Yanında fazla birşeyi olmadığından, Beyt-ül-mâl emînine bir adam gönderip, bin dirhem gümüş ve yüz koyun borç istedi. Getirdiler. Bunların hepsini kadına bağışladı. "Bizi ma'zur görün" buyurdu. Bu karı-kocanın yanlarına adam vererek, Hazreti Hüseyn'e gönderdi. Hazreti Hüseyn de bunları iyi karşılayıp, yanında bulunandan ikram etti. Fazla birşeyi olmadığından, Beyt-ül-mâl emîninden bin dirhem gümüş ve ikiyüz koyun borç istedi. Hepsini kadına verip, özür diledi. Yanlarına adam verip, Abdullah bin Ca'fer'e (r.a) gönderdi. Abdullah (r.a.); "İki İmâma uğradınız mı?" buyurdu. "Evet" dediler. "Keşke daha önce bana uğrasaydınız. Onların yanında dünyâ malı bulunmaz. Belki sıkıntı çekmişlerdir" dedi. Bunlar imamların yaptıkları ikramları söylediler. Abdullah (r.a.) da, ikibin dirhem gümüş ve dörtyüz koyun verdi. Mezkûr karı-koca, yediyüz koyun ve dörtbin dirhemi alıp, sevinerek evlerine döndüler.

Ebü'l-Hasen Antâkî (r.a.) şöyle anlatır: "Bir gece bir köyde arkadaşlarımızla birlikte oturuyorduk. Biraz ekmeğimiz vardı. Fakat hepimize yetecek nisbette değildi. Ekmekleri dilimleyip ortaya koyduk. Hepimiz ekmeklerin etrâfında oturduk. Bu sırada lâmba söndürüldü.

Biraz sonra yemek işinin tamam olduğu tahmin edilip, sofra kaldırılmak üzere lâmba yakıldığında bir de ne görelim. Herkes: "Ben yersem diğer arkadaşlar aç kalır" endişesiyle, ekmekten hiç yememişti."

Yalan söylemek: Yalan söylemek, pek bayağı ve aşağı bir iştir. Dünyâda zilleti gerektiren şeylerin en büyüğüdür. Âhırette ise zelîl ve rüsvây olmayı îcâb ettiren pek fenâ birşeydir.

Yalan, münâfıklığın en büyük alâmetlerindendir. Ahlâkın düşüklüğünü gösteren kuvvetli bir delîldir. Yalancıya hiçbir zaman güvenilmez. Yalancı, konuştuğu zaman doğru konuşmaz. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Münafığın alâmetleri üçtür. Konuştuğunda yalan söyler. Bir**

va'dde bulunduğu zaman va'dinde durmaz, kendisine birşey emânet edildiğinde hıyânet eder."

"Sözün âfeti yalan söylemektir."

"Hatâların en büyüğü, yalan konuşmaktır."

Resûlullaha (s.a.v.); "Mü'min korkak olabilir mi?" dediler. **"Evet olabilir" buyurdu.** "Mü'min cimri olabilir mi?" dediler. Yine **"Evet olabilir"** buyurdu. "Mü'min yalan konuşabilir mi?" dediler. Buna; **"Hayır"** buyurdu.

Hikmet sahibi büyük zâtlar, "Dilsiz olmak, yalan söylemekten iyidir" demişlerdir.

Ahnef bin Kays (r.a.) buyurdu ki: "Akıllı ve şerefli bir mü'min yalan söylemez. Gıybet ve hıyânet etmez."

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Hiçbir kimse, mizah yaparken yalan söylemeyi terketmedikçe îmânın hakîkatine kavuşamaz."

Buhterî; "Ne ciddi ne de şaka hâlinde yalan söylemek insana yakışmaz" buyurdu.

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Sultan, yalancı birine bir iş verirse, bu kimsenin zararı sultânın idâresine te'sîr eder."

Lokman Hakim oğluna nasihatinde; "Ey oğul! Kim yalan konuşursa, onun kıymeti gider" buyurdu.

Yezid bin Meysere (r.a.) buyurdu ki: "Ağacın dibine dökülen su, ağacı yeşerttiği gibi, yalan da kötülükleri sulayıp, onların yeşermesine ve büyümesine sebep olur."

Meymûn bin Mihrân (r.a.) buyurdu ki: "Akıllı kimse, yalancı kimsenin sevgisine aldanmasın. Onun va'dine güvenmesin. Doğru konuştuğu bilinen bir kimsenin yalan söylemesi mümkündür. Fakat yalancılıkla tanınmış birisinden doğru konuşmasını beklemek pek mümkün değildir."

Yalan, güzelliğin ayıbı, lekesi, noksanı ve iyi ahlâkın âfetidir. Hıyânetin delîlidir. Yalan, çok kötü bir huydur. Doğru sözü az olanın, arkadaşı da az olur.

Hazreti Ali, yalanın serap gibi olduğunu bildirmiştir. Yalan ile mürüvvetin bir kişide bir araya gelmiyeceğini bildirmiştir.

Süleymân bin Sa'd (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse benim ile arkadaşlık etse ve arkadaşlığımızın devam edebilmesi için kendisine bir şart söyleyebileceğimi başka birşey istemediğini söylese, ona yalan söylememesini şart ederdim."

Mûsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâya niyazında; "Yâ Rabbî! Hangi kulunun ameli daha hayırlıdır?" diye suâl edince, Allahü teâlâ buyurdu ki: "Dili yalan konuşmayan, kalbi günah ile meşgûl olmayan ve zinâ yapmayan."

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın katında en büyük hatâ, dilin yalan söylemesidir, en kötü pişmanlık da, kıyâmet günündeki pişmanlıktır."

Lokman Hakim buyurdu ki: "Yalancılıkla tanınan kimsenin ilk cezası, konuştuğu zaman sözünün tasdik edilmemesidir."

İbn-i Mugterr (r.a.) buyurdu ki: "Yalancı kimse ile beraber olmaktan sakın. Eğer onunla birlikte bulunmak mecbûriyetinde kalırsan, söylediklerine inanma. Bununla beraber, kendisini yalancı kabûl ettiğini de ona bildirme. Çünkü böyle yaparsan, sana biraz muhabbeti varsa onu da bırakır."

İnsanın yalan konuşmak hafifliğinde bulunmasının sebeplerinden ba'zıları şunlardır: Bir menfaatin bulunması ve bir zararın giderilmesinin sözkonusu olması, insanı aldatıp yalan konuşmasına sebep olabilir. Düşmanından intikam almak düşüncesi de yalan söylemeye sebep olabilir. Bu kısım, yalan çeşitlerinin en şiddetlilerindendir. Çünkü bunda taşkınlık vardır. Güzel konuşmuş olmak düşüncesi de yalan konuşmayı meydana getiren sebeplerdendir. Böyle yapmak mahlûku râzı etmiş olsa bile, mahlûkâtı yaratan Allahü teâlâyı gadablandırır. Böyle bir şeyi akıl kabûl etmez, din buna müsâade etmez ve mürüvvet de bunu hoş karşılamaz.

Üç yerde yalan konuşmaya ruhsat, izin verilmiştir. Birincisi; harbde ve her zaman din düşmanlarının zararlarından korunmak ve müslümanları korumak için. İkincisi; iki müslümanı barıştırmak için, birinden diğerine iyi lâf götürmek. Üçüncüsü; hanımları idâre etmek için. Bunlara ruhsat verilmiştir. Fakat gıybet ve nemîmeye izin yoktur.

Aşağıdaki bildirilen durumların benzeri olan hâllerde de yalan söylemek caiz görülmüştür. Resûlullah (s.a.v.) ile Hazreti Ebû Bekr hicret ederlerken, Hazreti Ebû Bekr, Resûlullah efendimizin arkalarından yürüyordu. Bir grup kimse ile karşılaştılar. O kimseler, Peygamber efendimizi tanımıyorlar, Hazreti Ebû Bekr'i tanıyorlardı. Hazreti Ebû Bekr'e; "O kim?" diye sordular. O da onun Resûlullah (s.a.v.) olduğunu söylemedi. Anlarlarsa zarar vermelerinden, O'nun mübârek kalbini incitmelerinden endişe ederek; "Bu, bana yol gösteriyor" buyurdu.

O kimseler bu sözü, normal yol göstericisi olarak anlamışlardı ve Hazreti Ebû Bekr'in sözü bu ma'nâda yalan idi. Fakat o, bu sözü söylerken; "Bize, hidâyet, kurtuluş yolunu gösteren zât" ma'nâsını kasdetmiş olduğundan, hakîkatte yalan söylememiş idi.

Yine şöyle anlatılır: Bilindiği gibi, Abbasî halîfelerinden Me'mûn, bir ara Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğunu söyleyip, herkesi de böyle söylemeye teşvik etmiş, hattâ zorlamıştı.

Âlimlerden birini de bu şekilde zorlamıştı. O zât; "Tevrat bir, Zebur iki, İncîl üç ve Kur'ân-ı kerîm dört" dedi. Bunları söylerken de parmakları ile bir, iki, üç diye işâret ediyordu. Böylece, elinin dört parmağını göstererek; "Bunların hepsi mahlûktur" dedi. Böylece kurtulmuş oldu.

Aslında o zât, Kur'ân-ı kerîm için değil, göstermiş olduğu parmakları için mahlûktur demişti. Bunun için hakîkatte yalan söylemedi. Fakat onlar yanlış anladılar.

Me'mûn, daha sonra bu yanlış düşüncesinden tövbe edip, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk değil, kadîm olduğunu söylemiştir.

Doğruluk: Yalancılık ne kadar çirkin ve sahibini zelîl eden bir huy ise, doğruluk da o nisbette güzel, sahibini i'tibâr sahibi ve azîz eden çok iyi bir huydur. Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Doğruluk, sözün süsüdür"

Doğruluk insanı korkulardan, belâlardan korur. Yalan, insana bir anlık emniyet sağlıyor gibi görülse bile, sahibini tehlikelere götürür ve alçaltır. Yalan hastalık, doğruluk ise şifâdır. Doğru konuşmak, kardeşlerine, dostlarına yardım etmek ve her ân Allahü teâlâyı hatırlamak olup mürüvvettendir."

Doğru konuşmak için, çok konuşmaktan sakınmalıdır. Âlimler buyurmuşlardır ki: "Kendisini ilgilendirmeyen mevzûlarda çok konuşan kimse, doğru konuşmaktan, başkalarının; "Bu kimse her zaman doğru konuşur" şeklindeki intibalarından mahrûm kalır. Çünkü yerli yersiz, doğru yanlış çok konuşan kimse, mutlaka yalan söz söyler. Hele, birşeyler konuşmuş olmak ve boş durmamak için konuşanlar, yalandan kurtulamazlar."

Lokman Hakim oğluna buyurdu ki: "Oğlum! Doğruluğa sımsıkı yapış. Yalandan uzak dur."

Zâhidlerden bir zât buyurdu ki: "Her kimde şu dört haslet bulunursa, Allahü teâlâ onun hatâlarını iyiliğe çevirir. Bu hasletler; doğruluk, ni'mete şükür, haya ve güzel ahlâktır."

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "İnsanları, doğruluktan daha güzel birşey süsleyemez."

Sabır bütün hayırların, doğruluk kurtuluşun, ni'metlere şükretmek bereketlerin anahtarlarıdır. Kimde bu hasletler bulunursa o en yüksek ma'nevî mertebelere kavuşur.

İbn-ül-Mugter (r.a.) buyurdu ki: "Araştırma yaptığında, doğruluğun şecaatle, yalanın da korkaklık ile beraber olduğunu görürsün."

Hilm: Hilm, rûhun sakin olması, kızmamasıdır. Yumuşak huylu olmaktır. Yüksek bir haslettir. Allahü teâlânın, insana büyük bir ihsânıdır. Hilm kimde bulunursa, onu hem dünyâda ve hem de âhırette yüksek mertebelere kavuşturur.

Resûlullaha (s.a.v.); "Hilm nedir?" diye suâl edildiği zaman; **"Sabırdır"** buyurdular.

Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmak, güzel ahlâktan olan sabır ile ele geçmektedir. Hilm ise, sabrın en yüksek derecesidir. Hilm, Allahü teâlânın sıfatlarındandır. Allahü teâlâ, kendisine karşı gelenlerin azgınlığını, kötülük yapanların kötülüğünü ve zâlimlerin zulmünü gördüğü, onlardan intikam almaya kadir olduğu hâlde, intikam almakta acele etmiyor. Pişman olup tövbe edenlerin, boyun bükenlerin hatâlarını affediyor. Kendisine sığınanları boş çevirmiyor. Çünkü O, çok ihsân ve iyilik sahibidir.

Nahl Sûresi 61. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer Allahü teâlâ, zulümleri** (günahları) **sebebiyle insanları** (hemen) **hesaba çekiverseydi, yeryüzünde kımıldıyan tek bir canlı bırakmazdı"** buyuruldu.

Allahü teâlâ, Peygamberlerini (aleyhimüsselâm) hilm sahibi olmakla övmüştür. Hilm.sâhibi olmak, kızmamak, yumuşak davranmak, az kimselerde bulunan çok yüksek bir haslettir. Birisi, Resûlullah efendimize gelerek; "Yâ Resûlallah! Bana nasihatte bulunun" deyince, Peygamber efendimiz; **"Kızma"** buyurdu. O kimse ikinci defa nasihat istedi. Yine; **"Kızma"** buyurdu. Üçüncü defa nasihat isteyince, bu defa da; **"Kızma"** buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: "Mü'min bir kimse, hilmi ile, gündüzleri oruç tutup, geceleri namaz kılan kimsenin derecesine ulaşır."

Esmâî; "İnsanların en hazır cevaplısı, kızmayan kimsedir" demiştir.

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Hayr; malı, çoluğu-çocuğu çoğaltmakta değil, hilmi ve ilmi çoğaltmaktadır."

Îsâ bin Hammâd'ın (r.a.) bildirdiğine göre, Leys bin Sa'd (r.a.) ilim öğrenmek isteyenlere, ilim ile meşgûl olanlara; "İlimden önce hilmi öğreniniz. Hiçbirşey, ilim ile hilmin beraber bulunması kadar güzel değildir" buyururdu.

Lokman Hakim buyurdu ki: "Üç şey, üç şey ile beraber bulunduğu zaman anlaşılır. Hilm, kızgınlık zamanında; kahramanlık, harb zamanında; doğruluk, ihtiyâç zamanında anlaşılır."

Büyükler demişlerdir ki: "Kızgınlığın izzetinden sakın. Çünkü o, sonunda seni özür dileme zilletine düşürür. Kulun, Allahü teâlânın gadabına en yakın olduğu zaman, kızdığı zamandır."

Hazreti Ali (r.a.) buyurdu ki: "Hilm sahibi kimsenin, hilminin bereketi olarak kavuştuğu ihsânların ilki; herkesin, ona sıkıntı veren kimseye karşı hilm sahibine yardımcı olmalarıdır."

Âlimler; "Eğer hâlim (hilm sahibi) değilsen, halim olmaya gayret et. Çünkü bir kavme benzemek isteyen kimse de o kavimden sayılır." buyurmuşlardır.

Selmân-ı Fârisî (r.a.), Hazreti Ali'ye; "Beni Allahü teâlânın gadabından uzak tutacak olan şey nedir?" diye sorduğunda, Hazreti Ali; "Hiç kızma" buyurdu.

Affetmenin lezzeti, kızmanın, intikam almanın lezzetinden daha tatlıdır. Çünkü affın lezzetininin sonu, güzel neticedir. İntikam lezzetinin sonu ise, kötü neticedir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İlim, öğrenmekle; hilm de, hilm sahibi olmaya çalışmakla elde edilir. Kim hayrı isterse, ona hayr verilir. Kim de şerden sakınırsa, şerden korunur."**

Hazreti Ömer buyurdu ki: "Dört şeyi severim. Bunlar; bulunca iktisâd etmek, gücü yeterken affetmek, kızgınlık zamanında hilm göstermek, her zaman Allahü teâlânın kullarına yardımcı olmak."

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "İlm ve adâlet, sabra götürür. İlim, adâlet ve sabır da, hilme götürür. Bütün işlerinde hilme yapış. Çünkü hikmet, hilm ile tamamlanır. Mürüvvetin şartı olan hasletlerin sende toplanması, hilm ile mümkündür. Haklı olsun haksız olsun, özür dileyenin özrünü kabûl etmelidir. Çünkü özür, pişmanlık alâmeti, pişmanlık da tövbe demektir."

Özür dilemek, özür dileyenin haya sahibi olduğunu gösterir. Haya ise îmândandır. Bir kimsenin suçunu görmezlikten gelmek, şerefin zirvesidir, özür dilemesini istemek, hilmin âfetlerindendir. Özür dilemek, hilm sahipleri yanında ne iyi bir şefaatçidir.

Adâlet: Adâletin hakîkati, herşeyi lâyık olduğu yere koymak, lâyık olduğu yere ulaştırmaktır. Adâlet öyle birşeydir ki, kalbler ona ısınır, onu kabûl eder, onunla rahat olur, onunla huzûr bulurlar.

Nisa sûresi 135. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Ey mü'minler! Hak üzere durup, adâleti yerine getirmeğe çalışan hâkimler ve Allah için doğru söyleyen şâhidler olun..."**

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ katında kadri en büyük olan, adâletli devlet başkanıdır."**

"Rabbim bana, gizlide ve açıkta ihlâsı, rızâ ve gadap halinde adâleti, zenginlik ve fakirlikte iktisâdı tavsiye buyurdu.

Din, adâletle kuvvet bulur, insanlar huzûr içinde olur. Memleketler ma'mûr olur. İnsanların hâlleri ıslâh olur. Yardımlaşma çok olur. Yollarda korku bulunmaz. Ticâret gelişir. Rızıklar bollaşır. Umûmî ve husûsî emniyet meydana gelir. Zulümden daha sür'atli bir şekilde umûmî ahvâli bozan birşey yoktur. Yakın çevresinde âdil olan idârecinin, uzak çevresinde de durumu iyi olur. Bunun için; "Zamanın en faziletlisi âdil idârecilerin zamanıdır" denilmiştir.

İdarecilerin en hayırlısı, sabırlı olan, adâleti tercih eden, hakkı kabûl eden, insanların fâidesine olan şeyler için canla başla çalışandır. Âdil bir idâreci, ilme hürmet, âlime ikram eder. Nasihati kabûl eder. Tekebbürden uzak, tevâzu üzeredir. Cimrilik göstermez. İdârecilik emânetini yerinde ve doğru olarak kullanır. İnsanlara karşı merhametlidir. Kötü kimseleri insanlara musallat etmez.

Hikmet sahipleri, insanların en üstününün; hükümlerinde adâletli, ihsânı çok ve sözünde hikmet bulunan kimse olduğunu söylemişlerdir.

Adâlet, sâdece idârecilere, devlet başkanlarına mahsûs birşey değildir. Bilakis adâlet, herkese, her zaman lâzım olan bir sıfattır. Çünkü insan, çoluk-çocuğu, malı, akrabaları, komşuları, arkadaşları ve görüştüğü kimseler hakkında, yaptığı işlerde, alışverişinde, hâsılı bütün işlerinde adâleti gözetmesi lâzımdır.

Zulüm ve haksızlık: Fitneleri çeken, mihnetlere sebep olan, memleketleri, malı, mülkü perişan eden çok kötü bir âfettir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Hazreti Ali'ye; **"Yâ Ali! Mazlûmun duâsından sakın. Çünkü mazlûm, Allahü teâlâdan hakkını ister. Allahü teâlâ ise, hiç kimseyi hakkından alıkoymaz"** buyurdu.

Hasen-i Basrî hazretleri buyurdu ki: "Üç kimse vardır ki, Allahü teâlâ kıyâmet günü onlara nazar etmez ve onları tezkiye de etmez. Onlar için acı bir azap vardır. Bunlar; zâlim devlet başkanı, cimri olan zengin, kibirli olan fakirdir."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Sizden biriniz, mazlûm bir kişinin dövüldüğü yerde durmasın. Çünkü Allahü teâlânın la'neti, o mazlûmu müdâfaa etmedikleri için, orada hazır bulunanların üzerine iner."**

Hazreti Ömer, vâlilerinden birine buyurdu ki: "Mazlûmun âhını almaktan kork. Çünkü mazlûmun duâsı kabûl olunur."

Zühd: Zühd, şüpheli olmak korkusuyla mübahların fazlasından sakınmak, ihtiyâtlı davranmak, dünyâya düşkün olmamak demektir. Dünyâda kalb ve beden rahatının, âhırette ise saadet ve ni'metlere kavuşmanın sebebidir.

İbrâhim bin Edhem (r.a.), zühdün; farz, selâmet ve fazilet olmak üzere üç derecesinin bulunduğunu bildirip, şöyle izah etti: "Farz olan zühd, haramlardan sakınmak. Selâmet olan zühd, şüphelileri terketmek. Fazilet olan zühd ise, helâl olanlardan yetecek miktarı alıp, birçoğunu terketmektir."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Dünyâya rağbet etme ki, Allahü teâlâ seni sevsin. İnsanların ellerinde bulunana rağbet etme ki insanlar seni sevsin."**

"Bir kimseye susmak ve dünyâya karşı zühd (dünyâya rağbet etmemek) **verildiğini görürseniz, o kimseye yaklaşınız."**

"Allahü teâlâ bir kulu hakkında hayr murâd edince, onu dünyâda zâhid kılıp, âhırete rağbet ettirir ve ona nefsinin ayblarını gösterir."

Ebû Süleymân-ı Daranî (r.a.) buyurdu ki: "Zühd, birçok şekillerde olur. Bize göre zühd, insanı Allahü teâlâdan alıkoyan herşeyi terketmektir."

Büyüklerden birine; "Bize ne oluyor ki, ölümü istemiyor ve ondan hoşlanmıyoruz. Hâlbuki o, bize mutlaka gelecektir" deyince, o zât buyurdu ki: "Siz ölüme hazırlanmadınız. Dünyânızı ma'mûr, âhıretiniza harâb ettiniz. Elbette ki, ma'mûr olan yerden harâb olan yere gitmek istemezsiniz. Ama isteseniz de, istemeseniz de, ölüm birgün mutlaka gelecek, sonsuz olan âhıret yolculuğuna başlayacaksınız. Hakîkat bu kadar açık bir şekilde meydanda iken, hâlâ dünyâya düşkün olanlara ne kadar şaşılır."

Ver'â: İslâmiyetin yasak ettiği haramlardan ve helâl olduğu şüpheli olan şeylerden sakınıp, İslâmiyetin emri olan şeyleri, herkese fâideli işleri yapmak, kusurlu ve gevşek olmaktan sakınmaktır.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Ver'a sahibi ol ki, insanların en âbidi olursun."**

Dininizin direği, temeli, vera'dır."

"Hiçbir şey vera' gibi olamaz."

Hâris-i Muhasibî (r.a.) buyurdu ki: "Tâatin aslı vera', vera'nın aslı takvâ, takvânın da temeli nefs muhâsebesidir."

Sabır: Sabır, takvâ sahiplerinin mertebelerinin en üstünü, mü'minlerin derecelerinin en yükseğidir. Kendisine yapışanları hayırlı işlere götürür. Zararlı işlerden çevirir.

Nefsin arzu ve isteklerine uymanın neticesi kötü işler olduğu gibi, sabra sarılmanın neticesi de hayırlı işlerdir. Sabır, Allahü teâlânın sıfatlarındandır.

Allahü teâlâ, sabrı yarattı. Sabrı, Peygamberlerine (aleyhimüsselâm) ve velîlerine mahsûs kıldı. Sonra, Cennete girmelerine vesile olması için, kullarından dilediğine sabır ni'metinden ihsânda bulundu. Sabırlı kullarını övdü. Onlara kat kat ecir verileceğini bildirdi.

Zümer sûresi 10. âyet-i kerîmesi sonunda meâlen; **".. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir"** buyuruldu.

Ra'd sûresinin 22, 23 ve 24. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruldu ki: **"Rablerinin rızâsını kazanmak için sabredenler, namazı** (bildirilen vakitlerinde ve âdabına riâyet ederek) **kılanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve aşikâre infâk edenler** (Allah yolunda harcayanlar), **kötülüğü iyilikle savanlar** (var ya), **işte âhıret saadeti onlar içindir. O saadet, Adn Cennetleridir. Onlar atalarından, zevcelerinden ve zürriyetlerinden** (soylarından) **sâlih olanlarla beraber o Cennetlere girecekler. Melekler de her kapıdan yanlarına vararak; "Sabrettiğiniz için, size selâm olsun. Âhıret saadeti ne güzeldir" diyeceklerdir."**

Bekâra sûresi 155 ve 156. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyuruldu ki: "... (Ey Habîbim) **Sabredenlere** (lütf ve ihsânlarımı) **müjdele. Onlar** (sabredenler) **öyle kimselerdir ki, kendilerine bir musibet geldiği zaman** (teslimiyet göstererek); **"Biz Allahın kuluyuz ve** (öldükten sonra da) **yine O'na döneceğiz" derler."**

Sabır öyle bir temeldir ki, iyilikler ondan dallanır. Tâat ve îmân onun üzerine kurulur.

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Sabır îmândandır. Başın bedendeki durumu ne ise, sabrın da îmândaki yeri odur."

Lokman Hakîm oğluna buyurdu ki: "Ey oğul! Altın, ateşle tecrübe edildiği gibi, kul da belâ ve musibetlerle tecrübe edilir. Kulun derecesi, bunlara olan sabrı nisbetinde anlaşılır."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâ husûsunda kendisinden aşağıdakilere, âhıret husûsunda ise kendisinden üstün olanlara bakanlar şâkir** (şükredici) **ve sâbir** (sabredici) **diye yazılır."**

Takvâ sahibi zâtlar bildirdiler ki: Sabır, ikiye ayrılır. Biri günâh işlememek için sabretmektir. İkincisi, dertlerin, belâların acılarına sabretmek, bağırıp çağırmamaktır. İslâm bilgilerini öğrenirken zahmet çekmeye ve ibâdetleri şartlarına uygun olarak yapmaya sabretmek de çok kıymetli olup, böyle sabredenlere Cennette altıyüz derece verileceğini âlimler bildirmişlerdir.

Akıllı kimse, Allahü teâlânın haram kıldığı şeyleri yapmama husûsunda sabır göstermeyi zor görmez. Çünkü haramlarda bulunan lezzet, helâl edilmiş olan mübahlarda fazlasıyla mevcûttur. Buna rağmen ba'zı kimseler haramların görünüşlerine aldanarak, onlarda lezzet var sanmakta, haramlara ve şüphelilere dalarak hakîkî lezzetten uzaklaşmaktadır.

İnsanın başına gelen sıkıntılara sabretmesi, îmânının kemâlini gösterir.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ben bir kulumun bedenine veya malına veya çocuğuna bir musibet veririm ve o kul da buna sabrederse, kıyâmet gününde onu hesaba çekmekten haya ederim."**

Sabır izzet kapısı, sabırsızlık illet kapısıdır.

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Sana bir musibet geldiği zaman sabretsen de, sabretmesen de Allahü teâlânın takdîri yerine gelir. Eğer sabredersen, Allahü teâlânın takdîri yerine gelir ve sen sevâb kazanırsın. Şayet sabretmezsen, Allahü teâlânın takdîri yine yerine gelir. Fakat sen hem kendini üzmüş, hem de sevâbtan mahrûm kalmış olursun. O hâlde sen her zaman sabret ki, her durumda kârlı çıkasın."

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"İstemediğiniz durumlara sabretmedikçe, istediklerinize ulaşamazsınız. Arzu ettiğiniz şeyleri terketmedikçe, umduklarınıza erişemezsiniz."**

"Amellerin en üstünü, nefsin istemediği şeylerdir. Bu da Allahü teâlânın haram kıldığı, yasak ettiği şeyleri yapmamak için sabır göstermektir."

"Sabrederek ferahlığı beklemek ibâdettir."

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Sana gelen bir musibete sabırsızlık göstermen, gelen o musibetten daha ağırdır. Sabırsız kimse, dünyâda kendisini helak eder. Âhırette ise ecrini kaybeder."

İbn-i Semmâk (r.a.) buyurdu ki: "İnsana bir musibet gelir, o da sızlanmaya, sabırsızlanmaya başlarsa, musibeti iki tane olur."

Allahü teâlâya itaat: Hazreti Ebû Bekr buyurdu ki: "Allahü teâlânın hoşnut olduğu işleri yapmak sûretiyle Allahü teâlâdan kork. Takvâya sarılmak sûretiyle de O'na itaat eyle."

Büyüklerden birisi buyurdu ki: "Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmak, dünyâ ve âhıret kazançlarının toplamıdır."

Kulun, Allahü teâlâya olan tâatini mükemmel bir şekilde yapabilmesi için, dünyâ sevgisinden ve dünyâ ile alâkalı bağlardan kurtulması lâzımdır, insan dünyâdan uzaklaştıkça, Allahü teâlâya yaklaşır. Ma'nevî kirlerden uzaklaşıp, melekût âlemine yükselir.

Abdullah bin Mübârek (r.a.) buyurdu ki: "Îmânın aslı, Resûlullah efendimizin getirmiş olduğu şeylerin hepsini tasdik etmektir. Bunları tasdik eden kimse, bunlarla amel eder. Ya'nî Allahü teâlâya itaat eder. Ebediyyen Cehennemde yanmaktan kurtulur."

Büyük âlimler, Allahü teâlânın ni'metlerine üç şeyle kavuşulacağını, bunların; çok şükretmek, tâata yapışmak ve günahlardan sakınmak olduğunu bildirmişlerdir.

Allahü teâlâ, üç şeyi, üç şey içinde gizlemiştir. Rızâsını tâatte, gadabını günahlarda, velîleri de kulları arasında gizlemiştir. Bunun için hiçbir tâati basit görme. Olur ki o tâat, Allahü teâlânın rızâsına vesile olan tâattır. Hiçbir günâhı küçük görme. Olur ki, küçük gördüğün o günah, Allahü teâlânın gadabına sebeb olabilir. Hiçbir kimseyi de hor görme ki, o kimse de Allahü teâlânın velî kullarından biri olabilir."

Allahü teâlâ dünyâyı, âhıret saadetini kazanma yeri yapmıştır. Âhıret yolculuğunda, dünyâ binek gibi kullanılmalıdır. Bir hadîs-i şerîfte; **"Dünyâ ne güzel binektir. Ona binin, o sizi âhırete ulaştırır"** buyuruldu.

Akıllı ve zekî olan herkes, gayet açık olarak anlar ve bilir ki, dünyâ, âhıret saadetini kazanmaya, âhıreti ma'mûr etmeye vesiledir. Burada ömrünü, asıl olan bu maksada uygun olarak değil de, gelip geçeceği bir yolcunun konak yeri gibi olan dünyâyı ma'mûr etmek için harcayan kimse, elbette ki âhıretteki sonsuz saadetten mahrûm olur.

Tâat işlemekte esas olan şartlardan birisi odur ki, tâat hemen yapılmalı, özürsüz olarak geciktirilmemelidir.

Resûlullah efendimiz, Hazreti Ali'ye buyurdu ki: **"Dünyâdan nail olduğun** (eline geçen) **şeylerle sevinme, kaçırdığın şeyler için üzülme. Amel etmediği hâlde âhırette saadete ve mükâfata kavuşmak istiyenlerden, uzun emel sebebiyle tövbeyi geciktirenlerden olma."**

Kul, uzun emel sahibi olduğu müddetçe kötü ameller yapar.

Tâatın şartlarından birisi, riyayı terketmektir. Hazreti Ali; "Hiçbir hayırlı ameli riya ile yapma" buyurdu. Hazreti Ali yine buyurdu ki: "Allahü teâlâyı tanıyan, O'na itaat eder. Şeytânı tanıyan ona âsî olur. Hakkı, doğru yolu tanıyan, O'na tâbi olur. Dünyâyı tanıyan, onu terkeder. Ya'nî haramları, mekrûhları ve şüpheli şeyleri terkeder. Dünyâya kıymet vermez ve ona düşkün olmaz. Âhıreti tanıyan da, onu kazanmanın yollarını arar." Bu hasletler pek kıymetli ise de, bunları kendinde toplayan pek azdır.

Lokman Hakim oğluna nasihatinde buyurdu ki: "Ey oğul! Allahü teâlânın râzı olduğu şeylerden bahsedenlerle birlikte bulun. Eğer sen onlardan daha bilgili isen, ilmin ile onlara fâideli olursun. Onlar senden daha bilgili ise, sen onların bilgilerinden istifâde edersin. Böyle olunca, eğer Allahü teâlânın rahmetinden ve ihsânından onlara birşey gelirse, onlarla birlikte o rahmet ve ihsâna sen de kavuşmuş olursun.

Allahü teâlânın hoşnut ve râzı olduğu şeylerden bahsetmiyen kimselerle beraber olma. Böyle kimselerle beraber olma hâlinde, eğer sen âlîm isen, onlar bu ilminden istifâde edemiyecekleri için, ilimle onlara fâideli olamazsın. Şayet ilim sahibi değilsen, seni büsbütün câhil yaparlar. Bu hâllerinden dolayı, onlara Allahü teâlânın la'neti ve gadabı gelecek olursa, sen de onlarla birlikte helak olursun."

İtaat sahibi kimsenin vasıflarından birisi de odur ki, Allahü teâlânın kazasına boyun eğer. Böyle bir kimse, kendisine gelen ve kendisinden ayrılan birşeyde nefsine pay ayırmaz. Meydana gelen herşeyin, Allahü teâlânın dilemesi ve takdîri ile olduğunu bildiği için gönlü rahattır.

Günahlardan sakınmak: Günahlar, Allahü teâlânın ni'metlerinin gidip, azâbının gelmesine sebep olur. Zarar ve pişmanlık getirir, dünyâda insanı utandırır. Âhırette azâba düşmeye sebep olur.

Günah işleyenler dâima korku ve gönül rahatsızlığı içindedirler. Emniyet ve rahat içinde olamazlar. Kötülük işleyen kimse, dâima zelîldir, azîz olamaz. Dâima kötülenir, sevilmez. Her zaman kötü bir kimse olarak tanınmaktan kurtulamaz.

Fudayl bin Iyâd (r.a.); "Allahü teâlâyı tanıdıktan sonra O'na isyanda bulunan kimseye çok hayret ediyorum" buyurmuştur.

İlim ve fazileti: ilim, pek yüksek bir kazançtır. Âlim, Allahü teâlânın isimlerinden bir isim; ilim ise sıfatlarından bir sıfattır. Fakat Allahü teâlânın ilmi, insanların ilmi gibi değildir. Aralarında sâdece isim benzerliği vardır. Çünkü insanların ilmi çalışmakla, başkasından öğrenmekle, düşünce ve tecrübe ile olmaktadır. Allahü teâlâ ise böyle şeylerden münezzehtir. O'nun ilmi ezelîdir. Yedi kat yerde ve yedi kat gökte ne varsa hepsini bilir. Hiçbir şey O'nun ilminin dışında değildir.

Peygamberlerin ilmi de, çalışmakla, başkasından öğrenmekle elde edilmiş değildir. Onların bilgileri, Allahü teâlâ tarafından kendilerine bildirilmiş olup, diğer bütün insanların ilimlerinden farklıdır.

İlim öğrenmek, her müslümana farzdır. Bunda gevşek davrananların hiçbir mazereti kabûl edilmeyecektir. Bir müslümanın, kendisine lâzım olan din ve dünyâ bilgilerini en doğru bir şekilde öğrenip, bunları tatbik etmesi elbette lâzımdır, ilim öğrenmek nasıl ki mutlaka mühim ise, o ilmin doğrusunu öğrenmek de o derece mühimdir. Bir müslümanın müslümanlığı, bunları bilip yapmakla tamâm olur.

Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"İlim taleb etmek, her müslümana farzdır"** buyurdu. Başka bir hadîs-i şerîfte de buyurdu ki: **"Din bilgisi öğrenmek, her müslümana farzdır, öyleyse onu öğreniniz ve öğretiniz. Câhiller olarak ölmeyiniz."**

Her müslümanın, kendisine lâzım olan ilimleri öğrenmesi lâzım olduğu gibi, âlime de, ilmiyle herkese fâideli olmak için gayret etmesi lâzımdır. Kendisinden ilim taleb edeni men etmesi uygun değildir.

İlim, amelden öncedir. Birşey bilinir, bundan sonra bu bilgiye uygun amel yapılır. Bunun için, ilim amelden önce gelmektedir. Fakat îmân böyle değildir, îmân, ilimden de öncedir. Peygamberler, insanları önce îmân etmeye, bunu kabûl edenleri de, ilim öğrenip amel etmeye da'vet etmişlerdir.

İlmin kâmil olması için ba'zı şartlar vardır. Niyeti, başka niyetlerin karışmasından kurtarıp ihlâsa kavuşturmalı, bâtını ma'nevî kirlerden temizlemeli, ilme, Allahü teâlânın rızâsı için yönelmeli, ilim öğrenmek sevâbını Allahü teâlâdan beklemeli, gösterişten, övünmekten uzak durmalıdır.

Allahü teâlâ için olan, ebedi saadete kavuşturan ilimleri öğrenirken; takvâ sahibi, ilmiyle âmil olan hakîkî İslâm âlimlerini seçmeli, bunlar bulunamazsa, bunların kitaplarını okuyarak aynı

şekilde istifâde etmeye çalışmalıdır. İlim için bütün gücü ve gayreti ile çalışmalı, tevâzu sahibi olmalıdır. İlim sebebiyle öne geçmek, herkesten alâka görmek ve gösteriş yapmak niyetinden vazgeçmelidir.

İlim öğrendiği âlimin huzûrunda sükût edip, edeb ile dinlemeli, suâl sorarken güzel sormalı, hocasına i'tirâzı ve onunla mücâdeleyi terk etmelidir, öğrendiği ilim ile amel etmeli, gevşeklik göstermemelidir. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, bildiği ile amel edene, bilmediklerini öğrenmeyi ihsân eder."**

Hazreti Ali buyurdu ki: "Din âlimleri sayı bakımından en az, fakat kadr ve kıymet bakımından en üstün kimselerdir."

Resûlullah efendimizin hadîs-i şerîflerinden ba'zıları:

"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, yalvarışını işitmek için ona belâ ve musibet verir."

"Nefsler, kendilerine iyilik edene sevgi ve kötülük edene de b**uğz etme tabi'ati üzere yaratılmıştır."**

"Mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır."

"Mü'minin firâsetinden korkun. Çünkü o, Allahü teâlânın nûru ile bakar."

"İstişare eden pişman olmaz."

"İstediğin gibi yaşa. Ama mutlaka öleceksin. İstediğini yap. Ama mutlaka karşılığını göreceksin."

"Allahü teâlâ, tevâzu eden kimseyi yükseltir, kibirli kimseyi de alçaltır."

"Âlimler ve hikmet sahipleri ile oturup kalk. Kötülük ve günah işleyen kimselerden uzak kal."

"Yalnız olmak, kötü kimse ile oturmaktan daha iyidir."

"Kul kardeşine yardım ettiği müddetçe, Allahü teâlâ o kuluna yardım eder."

"Mücâhid, Allahü teâlâya itaat husûsunda nefsi ile mücâdele edendir."

"Ey insanlar! En doğru söz, Allahü teâlânın kelâmıdır. En güvenilir tutunulacak şey, takvâdır. En hayırlı yol, Muhammed'in (aleyhisselâm) **yoludur. En şerefli söz, Allahü teâlâyı anmaktır, işlerin en hayırlısı azîmetlerdir. İşlerin en kötüsü, dinde sonradan meydana çıkarılan ve dinden olmayan bid'atlerdir. En güzel yol, Peygamberlerin yoludur. En güzel ölüm, şehidlerin ölümüdür. En kötü dalâlet, hidâyete kavuştuktan sonraki dalâlettir. En hayırlı amel, faydalı olandır. En kötü körlük, kalb körlüğüdür. Veren el, alan elden hayırlıdır. Az ve yeterli olan şey, çok fakat, Allahü teâlâyı unutturan şeyden hayırlıdır. En kötü pişmanlık, kıyâmet günündeki pişmanlıktır. Hikmetin başı, Allahü teâlâdan korkmaktır. En hayırlı zenginlik, gönül zenginliğidir. Kalbe ilkâ olunan** (konulan) **şeylerin en hayırlısı yakîn'dir. İçki büyük günahtır. En kötü kazanç ribâdır** (faizdir). **En kötü yiyecek, yetimin malını yemektir, işlerin özü, neticeleridir. En kötü rivâyet, yalanı rivâyet etmektir. Gelecek olan** (olacağı muhakkak olan) **herşey yakın sayılır. Mü'minin sövmesi fısktır. Mü'min kardeşinin etini yemek (onu gıybet etmek), Allahü teâlâya karşı gelmektir. Kim birisini bağışlarsa, Allahü**

teâlâ da onu bağışlar. Kim kızgınlığını yenerse, Allahü teâlâ onu mükâfatlandırır. Allahü teâlâ, kendisine âsî olana azâb eder. Ben Arabın en fasihiyim (sözü açık ve düzgün olup hatâdan uzak olan kimsesiyim)**. Bana cevâmi'ul-kelim** (az bir söz ile çok şeyler anlatmak husûsiyeti) **verildi."**

---

1) El-A'lâm cild-3, sh. 106

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 393

3) Mu'cemü matbûât-il-Arabiyye sh. 522

4) Keşf-üz-zünûn sh. 822

5) Ez-Zehâir vel-a'lâk fî edeb-in-nüfûs ve mekârim-il-ahlâk. (Süleymâniye Kütüphânesi) Hacı Mahmûd kısmında 1725 numaralı kitap.)

BÂMÎ (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Kureyş'dir. El-Bâmî diye meşhûrdur. Bâm, Mısır'ın Saîd bölgesinde bir beldedir. Nisbeti Mahzûmî'dir. 810 (m. 1407) senesinde Kâhire'de doğdu. 885 (m. 1480) senesinde Kâhire'de vefât etti. Saîdiyye Türbesi'ne defnedildi.

Doğum yeri olan Kâhire'de büyüdü, ilk tahsilini orada yaptı. Kur'ân-ı kerîmi, "Umde", "Minhâc", "Tenbîh" kitaplarını ve nahivden "Elfiye" kitabını ezberledi. Bu kitapları Celâlüddîn Bülkînî, Veliyyüddîn Irâkî, Şemsüddîn bin Deyri ve başka âlimlerin huzûrunda okudu. Kâyâti ve Venâî'nin derslerine devam etti. Bu iki zâttan fıkıh ilmini ve diğer dînî ilimleri öğrendi. Irâkî'nin "Cem'ul-Cevâmî" şerhi, Venâî'nin yanında okuduğu kitaplardandır. İbn-i Kadîd'in yanında nahiv ilmi öğrendi. Onun derslerinden çok faydalandı. Yine Şemsüddîn Şettenûfî'nin yanında nahiv Veliyyüddîn Bâki ve Şemsüddîn Bermâvî'nin yanında da fıkıh ilmi öğrendi. İbn-i Mecdî'den ferâiz ilmini öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Aralarında Cemâlüddîn Abdullah Hanbelî, İzzüddîn bin Cemâ'a, Fahrüddîn Dendîlî, Şerefüddîn bin Kevîk ve başka âlimlerin bulunduğu bir grup hadîs âlimi ona icâzet verdiler. Venâî, ders okutmak, Kâyâti de, hem fetvâ vermek, hem de ders okutmak için icâzet verdi. 865 (m. 1460) senesinde hacca gitti. Hac esnasında, çeşitli yerlerden gelen âlimlerle görüştü. Onların ilimlerinden de istifâde etti. Dînî ilimleri zamanın büyük âlimlerinden okumuş, onlardan icâzet almış olan el-Bâmî, hac dönüşünde ders okutmaya başladı. Birçok kimse ondan ilim tahsil etti. Talebeleri arasında büyük âlimler de vardı. Zeynüddîn Zekeriyyâ, ondan "Tenbîh" kitabını okuduğunu söylerdi.

İkâmet ettiği yer olan Cevderiyye'de, babasının yerine Şerîfiyye Medresesi müderrisliği yaptı. Amr Câmii'nde Nûruddîn Münâvî'nin yerine, Abdüllatîf Mescidi'nde Zeynüddîn Bûticî'den sonra, ayrıca Mısır'da Bedrüddîn bin Kattân'dan sonra müderrislik yaptı. Bunlardan daha başka yerlerde de müderrislik yaptığı oldu. Kâyâti'nin yerine bir müddet ders vermiş, bu vazîfesinden ayrılınca, yerine oğlu geçmiştir.

Çok hayır sahibi, herkes tarafından sevilen bir kimse idi. Kanâat ve iffet sahibi idi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Feth-ül-Mün'im ve Şerhi": Fıkıh ilmine âit bir kitaptır. "Hâşiyetü alâ şerh-il-Buhârî": Kirmânî'nin Buhârî'ye yazdığı şerhin açıklamasıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 316

2) Ed-Dav-ül-Lâmi' cild-7 sh. 48

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2 sh. 210

BÂÛNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Ahmed bin Nasır bin Halîfe bin Ferah bin Abdullah bin Yahyâ bin Abdürrahmân olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. Bâûnî nisbetiyle tanınır. Bâûn, Aclun yakınlarında bulunan Havran köylerinden birisidir. 777 (m. 1375) senesinde Safd'da doğdu. 870 (m. 1465) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine Kâsiyûn dağı eteğinde bir bahçeye defnedildi. Cenâze namazında devlet ricalinden çok kimseler bulundu.

Bâûnî, doğduğu yer olan Safd'da büyüdü, orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şihâbüddîn Ahmed bin Hasen el-Ferînî'den kırâat ilmini okudu ve ondan Minhâc'ın bir kısmını ezberledi. Bülûğ çağına yaklaştığı zaman, babasıyla birlikte Şam'a gitti. Orada Şerîf el-Gazzî ve başka âlimlerden fıkıh okudu. En-Nûr el-Enbârî'den fıkıh, Arabca, lügat ve edebi ilimleri tahsil etti.

Bâûnî, 804 (m. 1401) senesinde Mısır'a gitti. Es-Serrâc el-Belkînî'den bir sene ilim tahsil etti. Kemâlüddîn ed-Demîrî'den onun eserlerini okudu. Bu sırada el-Irâkî ve Heysemî'nin derslerini dinledi. Mısır'da birçok âlim ve faziletli kimselerin derslerinde ve sohbetlerinde bulundu. Daha sonra memleketi olan Safd'a döndü. Burada vakûr ve temiz bir hâlde ömrünü geçirdi. Cemâlüddîn Şerâihî, Takıyyüddîn Sâlih bin Halîl bin Sâlim, Âişe binti İbni Abdülhâdi, Şemsüddîn Ebû Abdullah bin Muhammed Ali'nin yanında ilim öğrendi.

Bâûnî, babası görevden ayrılınca, onun yerine kadılık vazîfesini yürüttü. Benî Umeyye Câmi hatîbliğini ve Şemisatiyye Medresesi'nde başmüderrislik vazîfesini yaptı. Ona, mahkeme sır kâtipliği teklif edildiği hâlde kabûl etmedi. Bütün vezirler ve emirler ısrar etmesine rağmen, bu görevi kabûl etmedi. Yerine kardeşinin ta'yin edilmesini sağladı. Bu vazîfelerden başka, birçok devlet kademelerinde çalıştı.

El-Bâûnî; sûreti güzel, uzun boylu, heybetli, fesahat ve belagat sahibi, güzel ahlâklı, mütevâzi, nesir ve şiirde çok kabiliyetli, güzel yazı yazan bir zât idi. Asrında Şam beldesinde yetişen ediblerin sultânı idi. Şiir yazmada ve edebî san'atları yerine getirmede son derece mehâret sahibi idi.

Makrizî onun hakkında şöyle demektedir. "O, kulağa hitâb eden, edebiyatın bütün dallarında son derece yüksek ve şiiri güzel söyleyen ve yazan bir zât idi."

Ömrü boyunca birçok eserler yazmıştır. Bunların en başta geleni Cevherî'nin "Es-Sıhhâ" adlı eserine yazdığı muhtasardır. Bunun yanında Dîvân-ı Hutab ve Resâil, Dîvân-ı şiir, el-Gays-ül-hatîn fî vasf-i âzâr-il-fatin, Ukuden li-Ebkâr min benât-il-Efkâr, Minhât-ül-lebîb fî Sîret il-Habîb ve Yenâbî-ül-ahzân adlı eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 10

2) El-A'lâm cild-1, sh. 30

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 20

4) Ed-Dav-ül-Lâmi' cild-1, sh. 26

BEDREDDÎN HALÎFE

Fâtih Sultan Mehmed Hân devri âlim ve velîlerinden. Asıl adı Ali Aksarâyî'dir. Alâeddîn Halîfe adıyla da bilinmektedir. Doğum ve ölüm yeri ve târihleri, kaynaklarda bildirilmemektedir. Fâtih Devrinde vefât etmiştir. Hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur.

Önceleri asker idi. Cüneydî tarikatından olduğu da söylenir. Şeyh Ebdâl Alâeddîn'in tavsiyesi ile Halvetiyye tarikatına girdi. Uzun zaman mücâhede ve riyâzet çekti. Tasavvuf yolunda bulunanlara has terbiye usulleriyle, kalbi kötü huylardan temizlendi. Ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu. Dünyâya hiç düşkünlüğü yoktu. Haram ve şüphelilerden çok kaçan sâlih bir insandı.

Bedreddîn Halîfe, Şeyh Alâeddîn'in vefâtından sonra, büyük halîfesi Şeyh Sinân'ın hizmetine girdi. Tarikat silsilesi bakımından Şeyh Sinân'a bağlandı. Önce Şeyh Alâeddîn Ebdâl'i tanımasına rağmen, seyr ve sülûkunu (tasavvuf yolundaki ilerlemesini) Şeyh Sinân'dan tamamladı. Daha sonra İstanbul'a geldi. Burada büyük bir zaviye yaptırdı. Bu zaviyesinde talebelerinin terbiyeleriyle meşgûl olurdu. Onun vesilesiyle pekçok kimse Halvetî tarikatına girdi ve bu yolda hayli mesafe aldılar.

Kendisi şöyle bir hâdise anlatır: "Bir zamanlar iksir elde etmek için çok uğraştım, (İksîr; eski zamanlarda bazı ma'denleri, altın veya gümüşe çevirmek ve birçok hastalıkları tedâvi etmek özelliğine sahip olduğu sanılan cevher.) Bu uğurda çok para harcadım. Malımı-mülkümü kaybettiğim gibi, yüzbin akçe de borca girdim. Yolumu değiştirmeme rağmen, borçtan bir türlü kurtulamadım. Se'âdet kimyası ve hidâyet iksiri olan hocam, benim çok sıkıntılı olduğumu anladı. Durumu benden sorup öğrendi. Bu işe çok meraklı olduğumu anlayınca; "İksîr elde etmek çok zor bir iştir. San'atla, hünerle olmaz, İlâhî fütuhat cevherine ulaşamamış olan kimse, iksir elde edemez. İşte iksir böyle olur" dedi. Yerden bir avuç toprak aldı. Toprağı bir müddet avcunda tuttuktan sonra yere attı. Bir de baktım ki, hepsi hâlis altın olmuş. O altınları alıp kuyumculara götürdüm. Hepsi, bunların hâlis altın olduğunu söylediler Herkes bu altını almak istedi. Altınları, o zamanki en yüksek fiata sattım. Aldığım para ile borçlarımın hepsini ödeyip, bu sıkıntıdan kurtuldum."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 369

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 11

BERMÂVÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdüddâim bin Mûsâ bin Abdüddâim bin Fâris bin Muhammed en-Nuaymî el-Askalâni el-Bermâvî el-Kâhirî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddin'dir. 763 (m. 1362) senesi Zilka'de ayı ortâlarında Berme'de doğdu. 831 (m. 1428) senesi Cemâzil-âhır ayının onikisinde Beyt-ül-makdîs'de vefât etti. Ebû Abdullah el-Kuraşî'nin medfun bulunduğu yer civarına defnedildi.

Bermâvî. Önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babası çocuk okutur, onların terbiyesi ile meşgûl olurdu. Birmâvî genç yaşta; İbrâhim bin İshâk el-Âmidî, Abdürrahmân bin Ali İbni Kâri, el-Burhân bin Cemâa, İbn-i Fasîh, et-Tenûhî, İbn-i Şeyha'dan hadîs ilmini tahsil etti. El-Bedr-üz-Zerkeş'in derslerine devam etti ve onun ba'zı eserlerini yazıp tashih etti. El-Belkînî'nin derslerinde hazır bulundu. El-Ebnâsî, İbn-i Mülakkan el-Irâkî ve başka âlimlerden istifâde etti. Fakir olmasına rağmen, ilim aşkı ile çok çalışıp, derin bilgilere sahip bir âlim oldu. Celâl bin Ebi'l-Bekâr ile beraber bulundu. Bermâvî, el-Belkînî, el-Ahnâî'nin yerine

vekâleten kadılık yaptı. Sonra bu vazîfeden ayrılıp, talebe yetiştirmeye başladı. Talebenin yetişmesi husûsunda çok gayret gösterirdi. Talebeler ondan çok istifâde etti. Her sene talebeye okuyacakları yerleri gösterip, taksim eder, sene sonuna gelince de ziyâfet verirdi.

Necm bin Hıcâ'nın da'veti üzerine Dımeşk'a gidip, onunla birlikte Zerkeşî'nin dersinde bulundular. Bermâvî, Dımeşk'a gelince, orada çok izzet ve ikram gördü. Kâdılık vekâletinde bulunup, hutbe okudu ve Şihâb el-Gazzî'nin yerine Dâr-ül-adl'de fetvâ makamına geçti. Sonra Ravâhiyye, Emîniyye Medreselerinde ders verdi. Talebeler ondan çok istifâde ettiler ve ona bağlandılar. Bir senede; et-Tenbîh, el-Hâvî, el-Minhâc adlı eserlerin tamâmını okuttu. Oğlunun vefâtı sebebiyle Dımeşk'dan ayrıldı. Yola çıkarken İbn-i Hicâ, ona azık ve para yardımı yaptı. Ayrıca Kâhire'de meârif yetkililerine mektûp yazıp, ilgi gösterilmesini istedi.

Bermâvî Kâhire'ye gidince, çok ilgi ve i'tibâr gördü. Orada fetvâ verme, ders okutma ve eser yazma işine devam etti. Çok kimseler ondan istifâde ettiler. Talebelerinin çoğu, o hayatta iken üstün derecelere kavuştular. Bermâvî Müeyyidiyye Medresesi'nde fıkıh dersleri, Mensûriyye Medresesi'nde ise tefsîr dersleri verdi. Daha sonra Hacca gitti. Bir müddet Mekke'de kaldı ve orada ilim yaydı.

Bermâvî, Hirevî'nin vefâtından sonra Kudüs'e da'vet edilip, es-Selâhiyye Medresesi'nde ders vermesi istendi. Bermâvî, bu isteği yerine getirerek, Kudüs'e gidip yerleşti. Orada bulunan âlimler ondan çok istifâde etti. Vefâtına kadar orada kaldı.

Bermâvî, fıkıh, usûl ve Arab dili ve edebiyatında derin âlim idi. Çok güzel hattı (yazısı) vardı. Güzel ahlâk sahibi idi. Vakûr ve tevâzu sahibi olup, az konuşurdu. Talebe yetiştirmeyi, onlarla meşgûl olmayı çok severdi.

Et-Takî bin Kâdı Şühbe onun hakkında; "Küçüklüğünde o, el-Bedr bin Ebi'l-Bekâ'nın yanında bulundu. Onun hizmetinde yetişti. Fıkıh, hadîs, nahiv, usûl ilimlerinde üstün dereceye çıktı. Mısır'da ikâmet edip, hocası el-Belkînî daha hayatta iken fetvâ vermeye başladı. Çok talebe yetiştirdi. El-Mahlî, el-Münevî, el-Ubâdî, yetiştirdiği talebelerdendir. Kâhire, Mekke, Dımeşk ve Beyt-ül-makdîs'de hadîs dersleri verdi. Kendisinden; Kâhire'de Zeyn Rıdvan, Mekke-i mükerremede Takî bin Fahd, Dımeşk'da İbn-i Nâsirüddîn hadîs-i şerîf dinleyip rivâyette bulundular" demektedir.

Hâfız Tâcüddîn bin el-Garâbîlî el-Kerîkî de onun hakkında; "İmamların büyüklerinden biri olup, engin bir ilim denizi idi. Zamanının bir tanesi idi. Tevâzu sahibi ve hayırlı bir zât olup, ilmin inceliklerine vâkıf idi. Çok faydalı eserler yazdı" demektedir.

Şemseddîn Sa'îdî şöyle anlatır. "Bermâvî'ye Faslı birisi geldi ve; "Yâ efendi! Sen çoluk-çocuk sahibisin. Talebelerin de çok, fakat senin belli bir gelir kaynağın yok. Benim maksadım ise, sana yardımı olsun diye kimya ilmini öğretmek istiyorum. Bunu öğrenirsen, talebelerine ve fakirlere ihsânda bulunursun" dedi. Bermâvî de ona: "Bu iş için duâmız; bizden yana Allahü teâlâ seni bolca mükâfatlandırsın" dedi. Bunun üzerine o kişi; "Bu işi yapabilmek için biraz para lâzımdır" dedi. Bermâvî onun ihtiyâcı olan parayı ona verdi. Faslı da gidip, ihtiyâcı olan maddeleri alıp geldi. Bermâvî ona; "Gerekli olan hazırlığını yap, şu odaya gir ve yapacağını yap, sonra bize getir" dedi. Faslı odaya girince, Bermâvî talebelerine; "Bakınız, şimdi o, saçı ve sakalı yanmış olarak dışarı çıkacak" dedi. Bermâvî daha sözünü henüz bitirmemişti ki, adam; "Yandım!" diye bağıra bağıra dışarı çıktı. Yüzü ve sakalı yanmıştı. Faslı; "Yandı" dedi. Bermâvî

ona; "Yüzü ve sakalı yakıp kavuran kimyaya bizim ihtiyâcımız yoktur. Sen yoluna devam et" dedi. Faslı hemen oradan ayrıldı."

Bermâvî birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- En-Nebzet-ül-elifiyye fil-usûl-il-fıkhıyye, 2-Şerhu Mebhec-ür-Râid bi davâbi-i ferâid, 3- El-Lâmi-us-Sabih alel-Câmi-üs-Sahîh (Dört cild), 4- Cem-ül-ıddeti li fehm-il-umdeti, 5- Şerhu hutbet-il-minhâc lin-Nevevî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10 sh. 132

2) Ed-Dav-ül-Lâmi' cild-7 sh. 281

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7 sh. 197

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2 sh. 186

5) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 547, 958, 959 cild-2, sh. 1561, 1881, 1923

6) Brockelmann Gal-2 sh. 95 Sup-2 sh. 113

BEYCÛRÎ (İbrâhim bin Ahmed)

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Ahmed bin Ali bin Süleymân bin Selîm'dir. Nisbeti; el-Beycûri, el-Kâhirî ve el-Mısrî olup, künyesi Ebû İshâk ve lakabı Bürhâneddîn'dir. Beycûrî diye tanınmaktadır. 750 (m. 1349) senesinde Mısır'da Menûfiyye'nin köylerinden Beycûr'da doğdu. 825 (m. 1422) senesi Receb ayının ondördünde Cumartesi günü vefât etti.

Menûfiyye'nin Beycûr köyünde doğup orada yetişen Beycûrî, daha sonra Kâhire'ye geldi. Orada ilim tahsiline başladı. Kur'ân-ı kerîmi ve başka ba'zı kitapları ezberledi.

Cemâleddîn-i Esnevî ve Bülkınî'den fıkıh ilmini tahsil etti. 777 (m. 1375) senesinde Haleb'e giderek, Şihâbüddîn-i Ezraî'den okudu. Daha başka âlimlerin de sohbetlerinde bulunup kendilerinden ilim öğrendi. Fıkıhdan başka, usûl ve nahiv ilimlerinde de ihtisas yapıp ilerledi.

İlim tahsilini tamamlayıp şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olarak yetişince, çeşitli yerlerde dersler vererek talebe yetiştirmeye başladı.

Alâüddîn İbni Hatîb-in-Nâsıriyye şöyle anlatır: "Ben Mısır'da Nâsıriyye ve Sâbikıyye medreselerinde Beycûrî ile birarada çok bulundum. Kendisinden çok şeyler okudum. Çok ders aldım. Orada, benim gibi ders alan daha nice talebe vardı. Talebelerine fıkıh ilminin inceliklerini, geçmiş büyük âlimlerin sözlerini anlatırdı. Kendisi fakir idi. Vazifesi de, tanınacak, meşhûr olacak bir vazîfe olmadığı hâlde, sohbetinde hazır bulunanlar çok olur, istifâde etmeye çalışırlardı."

O zamanda, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini en iyi bilen âlim olarak tanınan Beycûrî, herkes tarafından sevilir, sayılır ve hürmet görürdü.

Kendisi ve babasının nafakasını te'min için, az bir ücretle kitap yazarak, istiyenlerin kitaplarını çoğaltırdı. Büyük bir cild kitabı iki ayda yazardı. Her gece, o günkü yazdığını kontrol eder, yanlışlık olup olmadığına bakardı.

Cemâleddîn-i Taymânî şöyle anlatır: "Beycûrî, akranı arasında fıkhı en iyi bilen, Hâfızası en kuvvetli olan idi. Beycûr'da fazilet bakımından diğer insanlardan yüksek olan üç büyük zâttan birisi idi," Fıkıh ilmini yaymakta diğerlerinden ileride idi. Gurâbiyye, Nâsıriyye, Hoşkademiyye ve Sâbikıyye gibi medreselerde ders verdi. Birçok büyük zâtlar ondan ilim öğrendi. Burhâneddîn bin Hıdr, Zeynüddîn-i Sendebîsî, Celâlüddîn-i Mahallî ve Abbâdî bunlardandır.

Dînimizin emirlerini harfiyyen yerine getirmekte çok gayretli olan Beycûrî, çok hayır ve hasenat sahibi bir zât idi. Kendisi zengin olmamakla beraber, iyilik ve ikramları pekçok idi. Ahlâkı güzel, yumuşak huylu, halim, selim bir zât idi. Çok saf ve temiz bir kalbe sahip idi. Gayet mütevâzi idi. Nefsin arzu ve isteklerine uymaz, devamlı olarak hayırlı ameller yapardı. Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, Selef-i sâlihînin yolunda yürürdü.

Giyim ve Kuşam husûsunda normali aşmaz, orta yollu hareket ederdi. İnsanlarla uğraşmaktan, onların başlarında âmir durumunda olmaktan devamlı olarak kaçınır, kendisine böyle bir vazîfe teklif edildiğinde kat'iyyen kabûl etmezdi. Dünyâya düşkün olanın yanına gidip gelmez, böyle bir kimse ile münâsebet kurmazdı. Kendisi, kitapları mütâlâa etmekten ve talebe okutmaktan hiç usanmazdı. İmâm-ı Nevevî'nin Ravda kitabına ve başka kitaplara kısa ve çok faydalı haşiyeler yazdı. Yazısı çok güzel idi.

Ömrünün sonuna doğru bütün meşgûliyetleri terkeden Beycûrî, vakitlerini devamlı olarak Kur'ân-ı kerîm okumaya ve talebelerine ayırdı. Hergün Kur'ân-ı kerîmi bir defa hatmeder, hatmedemediği günlerde de tamâmına yakın bir kısmını okurdu.

Vefâtında herkes üzüntüye gark oldu. Çünkü onun yerini tutacak birisi kalmamıştı.

---

1) Ed-Dâv-ül-Lâmi cild-1, sh. 17

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 7

3) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 439

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 169

BEZZÂZÎ

(Bkz. Kerderî)

BİKÂ'Î (İbrâhim bin Ömer)

Şafiî fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Ömer bin Hasen-ir-Rübât bin Ali bin Ebî Bekr el-Bikâ'î'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, Burhâneddîn lakabı ile tanınırdı, İbn-i Uveycân diye de anılırdı. Takriben 809 (m. 1406) senesinde, Suriye'nin Bikâ' kasabasının Harberûh köyünde dünyâya geldi. Orada yetişip büyüdü. Sonra Dımeşk'a gelip yerleşti. Bir müddet oradan ayrılıp, Kudüs'e ve Kâhire'ye gitti. Orada Tâceddîn bin Bahâdır'dan nahiv ve fıkıh ilimlerini okudu. İbn-i Cezerî'den, "Kırâat-i aşere"yi Bekâra sûresine kadar kırâat eyledi. Takıyyüddîn el-Hısnî, Tâcüddîn el-Garâbilî, Ammâd bin Şeref, Şerefüddîn-i Sübkî, Alâ-ül-Kalkaşendî, Kâyânî, Hâfız İbn-i Hacer, Ebü'l-Fadl el-Magribî gibi birçok âlimden ilim tahsil etti. Çeşitli ilimlerde çok yükseldi ve akranlarından üstün oldu. 885 (m. 1480) senesi Receb ayının dokuzunda ciğerlerinden hastalanarak, akşam vakti Şam'da vefât etti. Sabah olunca Câmi-i Ümeyye'ye getirilip, namazı orada kılındı. Sonra, Şam'ın dışında bulunan Hemuriyet kabristanına defnedildi.

Bikâ'î hazretleri, çok âlimden ilim tahsil etti. İzzeddîn bin Furât'ın yanında "Hadîs-i İbn-i Mes'ûd"un ikinci cildini okudu. Sonra Dimyat ve İskenderiyye'ye gitti. Bir süre başka memleketlerde de kaldı. Daha sonra hacca gidip, Mekke-i mükerremede kaldı. Bir müddet sonra oradan ayrılıp, Tâif ve Medîne-i münevvereyi de ziyâret etti. Oradan da deniz yolu ile sefere çıktı ve Zâhir Çakmak'ın bulunduğu kaleye gidip, hadîs ilmi tahsil etmek istedi. Fakat ba'zı sebeplerden Emîr Çakmak onu kaleye almadı.

Bikâî, asrındaki âlimler içinde, Allahü teâlânın Kitabı ve Resûlullahın (s.a.v.) sünneti ile en çok amel edeniydi. Takıyyüddîn-i Sübkî diyor ki: "Ben, onun yanında kırk yıl kaldım Onun, Kitâbullahtan ve sünnet-i Resûlullahtan kıl kadar ayrıldığını hiç görmedim. Devamlı onlarla amel ederdi."

Eserleri çoktur. Başlıcaları şunlardır:

1- Nazm-üd-dürer fî tenâsüb-il-ây ves-Süver fî tefsîr-il-Kur'ân "Münâsebât-i Bikâî ve "Tefsîr-ül-Bikâî" diye de meşhûr olan bu tefsîrini, 861 (m. 1456)'de yazmaya başlamıştı. Yarısına kadar yazdıktan sonra, birçok âlim tarafından takdîr edilmesine rağmen, ba'zılarının da ileri-geri konuşmalarına ve hattâ ba'zı hâdiselerin ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Nihâyet 885 (m. 1480) târihinde tamamlayabilmiştir. Bu, kendi tarzında emsalsiz bir tefsîr olup, Kur'ân-ı kerîmin sûreleri ile âyet-i kerîmeleri arasındaki münâsebetleri, irtibâtları göstermiş ve böylece Kur'ân-ı kerîmin sırlarından ba'zılarının anlaşılmasına hizmet etmiştir. Bu eserin, büyük bir ilmî kudretin ve yüksek bir feyzin mahsûlü olduğunda hiç şüphe yoktur, iki cild olup, bir nüshası Nûr-i Osmaniye Kütüphânesi 242 numarada mevcûttur.

2- Müsâ'ıd-ün-nazar lil-eşrâfi alâ makâsıd-is-süver: Her sûrenin. İsmiyle müsemmâsı arasındaki uygunluğu gösteren bir eserdir. Bir nüshası Bağdatlı Vehbi Efendi Kütüphânesinde 96 numarada mevcûttur.

3- El-Feth-ül-Kudsî fî âyet-il-Kürsî: Âyet-el-Kürsî'nin tefsîridir. 879 (m. 1474) senesinde Kâhire'de tamamlanmıştır.

4- Ünvân-ül-Ünvân: "Ünvân-üz-zemân" kitabının hülâsası, özetidir.

5-El-Akvâm-ül-kavîme hükm-in-nakli minel-kütüb-il-kadîme.

6- Eşvâk-ül-eşvâk min masâri'ul-uşşâk: "Masâri'ul-uşşâk" kitabının muhtasarıdır.

7- Ahbâr-ül-cihâd fî feth-ıl-bilâd, 8-El-Bâha fî ilm-il-Hısâb vel-mesâha, 9-Sırr-ur-rûh: İbn-i Kayyım'ın "Kitâb-ür-rûh"undan ihtisar edilmiştir. Matbûdur. 10- Lü'b-ül-Arab bil-meysîr (fil-câhiliyye): Londra'da basılmış bir eserdir. 11- Ahsen-ül-kelâm-il-müntehâ min zemm-il-kelâmi lil-Hervâ, 12- Esed-ül-Bikâ'in-nâhise fî mu'tedi'l-Mekâdise, 13-El-Esfâr an eşride-til-esfâr 14-Eş'âr-ül-va'î bi-eş'âr-il-Bikâî, 15-Eşillâ'ül-bâr a'lâ İbn-ül-Habbâz, 16- El-İtlâ' fî huccet-il-vedâ', 17- İzhâr-ül-asr li esrâri ehl-il-asr fil-vefeyât: Hicrî 850 senesinden 870 senesine kadar vefât eden âlimleri anlatmaktadır. Bu eser, hocasının "Enbâ-ül-gumr" adındaki eserine zeyl, ilâvedir. 18- El-A'lâm bi-Seney-il-hicreti ilâ eş-Şam 19- İnâret-ül-küfr bimâ hüvel hakkı fî keyfiyet-iz-zikr, 20-El-Izâm bi-fethı esrâr-it-tezehhüdi vel-ezân, 21- Beyân-ül-icmâ' alâ men'ıl-ictimâ' fî bid'at-il-gınâ ves-simâ', 22- Tahzîr-ül-ibâd min ehl-il-inâd bid'at-il-ittihâd fî redd-il-füsûs ve emsâlihâ, 23- Tedmîr-ül-ârız fî takbîh-il-İbn-il-Fârid, 24- Tehdîm-ül-erkân min leyse fil-imkân ebde'a min-mâ kâme, 25- Cevâhir-ül-bihâh fî nazm sîret-in-Nebiyy-il-muhtâr: Bunu, sonra kendisi şerh etmiştir. 26- Hayr- uz-zâd-il-müntekâ min kitâb-il-i'tikâd lil-Beyhekî, 27-Del âlet-ül-Bürh ân al â en leyse fil-imkân ebde'a min-mâ-kâne, 28- Delâil-ül-Bürhân-il-kavîm alâ tenâ-sübi âyât-il-Kur'ân-il-azîm fî muhtasar-id-dürer, 29- Delâil-ül-Bürhân li-münsafâ'l-ihvân alâ tarîk-ıl-Îmân, 30- Ref-ül-lisân an arâis-in-nizâm fil-arûz vel-kavâfi, 31- Es-Seyf-ül-mesnûn-il-limâ alel-müft-il-Meftûn bil-ibtidâ', 32- Şerhu cem'ıl-cevâmi' li es-Sübkî fil-fürû', 33- Ed-Davâbit vel-işârât li-eczâi ilm-il-kırâat, 34- Azmü vesîlet-il-isâbe fî san'at-il-kitâbe, 35-Ünvân-üz-zemân fî tezâcim-iş-şüyûh vel-akrân, 36-El-Kavl-ül-ma'rûf, 37- El-Kavl-ül-müfîd fî usûl-it-tecvîd, 38- Kifâyet-ül-kârî, 39-Mâlâ yestagnî anh-ül-insân min medh-il-lisân, 40-En-Nüket vel-fevâid alâ şerh-il-akâid:

Sa'deddîn et-Teftâzânî'nin eserinin şerhidir. 41- En-Nüket-il-vefiyye alel-Elfiye: Irâkî'nin hadîs ilmine dâir yazdığı "Elfiye" kitabının şerhidir.

Bunlardan başka daha birçok risaleleri de vardır.

Kitâb-ül-Müvânese adlı eserinden ba'zı bölümler:

Bekr bin Abdullah el-Müzenî buyurdu ki: "İbrâhim aleyhisselâmı ateşe atmak istedikleri zaman, bütün mahlûkat dediler ki: "Yâ Rabbî! Halîlin ateşe atılıyor. Bize izin ver de, onun için yakılan ateşi söndürelim." Bunun üzerine Allahü teâlâ onlara: O benim halîlimdir. Benim yeryüzünde ondan başka halîlim (dostum) yoktur. Hem ben onun ilâhıyım. Onun benden başka ilâhı yoktur. Eğer sizden yardım isterse, ona yardım edin. Yoksa onu kendi hâline bırakın" buyurdu. İbrâhim aleyhisselâm ateşe atıldığı zaman Allahü teâlâ ateşe meâlen; **"... Ey ateş! İbrâhim'e karşı serin ve selâmet ol!"** (Enbiyâ-90) buyurunca, ateş o gün, şark ve garb ehline serin oldu."

Afv el-A'rabî anlattı: "Hasen-i Basrî'ye: "Gece teheccüd namazı kılmaya kalkanların durumu nedir?" diye sorulunca; "Onlar Allahü teâlâ ile beraberdirler. Allahü teâlâ, onlara nûrundan bir nûr verir" buyurdu.

Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Dünyâ geri dönüp gitmekte, âhıret ise gelmektedir. Fakat her ikisinin de talibleri vardır. Siz, âhıreti istiyen, onun için çalışanlardan olunuz. Dünyâ peşinde koşanlardan olmayınız. Dünyâya kıymet vermiyenler (Dünyâdan sâdece zarurî olan ile yetinenler), yeri yaygı, toprağı yatak, suyu tayyib (helâl ve temiz bir rızık) edindiler. Cenneti istiyen, nefsinin arzu ve isteklerinden uzaklaşır. Cehennemden kaçınmak isteyen ise, haram olan şeylerden korunur. Dünyâya kıymet vermiyenlere belâ ve musibetler hafif gelir. İnsanlar, onlardan bir kötülük görmeme husûsunda emîndirler. Onların kalbi mahzûndur. İhtiyâçları hafiftir."

Kümeyl bin Ziyâd anlatır: "Birgün Ali bin Ebî Tâlib ile beraber gidiyorduk. Bu sırada Ali bin Ebî Tâlib bir kabristana döndü ve; "Ey kabir ehli! Bizim yanımızda haber olarak şunlar var: Mallarınız vârisler arasında taksim edildi. Çocuklarınız yetim kaldı. Ya sizin yanınızda ne var?" dedi. Sonra bana dönerek; "Ey Kümeyl! Eğer şimdi onlara cevap vermeleri için izin verilseydi, şöyle cevap verirlerdi: Şüphesiz, en hayırlı hazırlık ve azık takvâdır" dedi ve ağlamağa başladı. Daha sonra; "Ey Kümeyl! Kabir amellerin sandığıdır. Ölünce herşey ortaya çıkar. Neler olacağı o zaman görülür" buyurdu.

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Gençliğinde iyi ibâdet edene, Allahü teâlâ yaşlı olduğu zaman hikmet verir. Bu husûs, Enbiyâ sûresi yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesi ile beyân buyurulan husûstur."

Muhammed bin İbrâhim, babasından şöyle nakletti: "Ali bin Ebî Tâlib'e dünyâdan soruldu. Hazreti Ali; "Uzun mu, yoksa kısa mı anlatayım?" buyurunca, "Kısa olarak, ey mü'minlerin emîri" dendi. O zaman Hazreti Ali; "Dünyânın helâli hakkında hesâb, haramı hakkında azâb vardır" buyurdu.

Katâde (r.a.) anlattı: "Mûsâ (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Yâ Rabbî! senin gazâbının ve rızânın alâmeti nedir?" Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Size iyilerinizi âmir yaptığım zaman, bu rızâmın alâmetidir. Kötülerinizi âmir yaptığım zaman, bu da gazâbımın alâmetidir" buyurdu."

Süfyân bin Uyeyne buyurdu ki: "Bize şu haber ulaştı: Gecenin evveli olunca, semâdan bir münâdî şöyle seslenir. "Haydi ibâdet edenler kalksın!" O zaman âbidler kalkar, Allahü teâlânın dilediği kadar namaz kılarlar. Sonra yine bir münâdî; "Allahü teâlâdan af ve mağfiret istiyenler nerede?" diye seslenir. Onlar da Allahü teâlâdan af ve mağfiret istemek için duâ ederler. Fecir doğduğu zaman, yine bir münâdî; "Haydi gâfiller kalksın!" der. Onlar da yataklarından, ölülerin kabirlerinden tenbel olarak kalkması gibi kalkarlar. Gece ibâdetle meşgûl olanın, gözleri uykusuzluktan sönük, fakat kalbi sevinçlidir."

İbn-i Abbâs buyurdu ki: "Müslüman bir kadıda şu üç şeyin bulunması uygun değildir Kin, hased ve hiddet."

Lokman Hakim buyurdu ki: "Üç kimse, üç yerde bilinir. Hilm sahibi kimse kızgınlık zamanında, kahraman harbde, arkadaş ve gerçek dost ihtiyâç zamanında."

Muhammed bin Selâm şöyle buyurdu: "Seninle dostluğu ihtiyâç zamanında olan kimseyi, kendine arkadaş ve dost edinme. Çünkü, onun sana olan ihtiyâcı bitince, dostluk ve arkadaşlığı da biter."

Ebüdderdâ (r.a.) buyurdu ki: "Üç şey beni güldürdü. Üç şey de ağlattı. Beni güldüren üç şey şunlardır: 1-Ölüm kendisini istiyen kimsenin, dünyâda uzun emel sahibi olması, 2- Akıllı olup da, kendisinden akla uygun işlerin sâdır olmadığı kimse, 3- Rabbinin kendisinden râzı olup olmadığını bilmediği hâlde gülen kimse."

Süfyân-ı Sevrî şöyle anlattı: "Lokman Hakîm'e; "Hangi ameline daha çok güveniyorsun?" diye sorulunca;

"Mâlâya'nîyi (fâidesi olmayan şeyleri) terketmeme" cevâbını verdi."

Muhammed bin Selâm anlatır: "İlim ehlinden birisi buyurdu ki: "Sana fâide vereceğini bildiğin yerde yalanı terket. Çünkü yalan, senin için zararlıdır. Sana zarar vereceğini bildiğin yerde ise, doğruluğa yapış, zira o sana fâide verir."

İbrâhim bin Edhem buyurdu ki: "Zühd üç çeşittir, 1- Farz olan zühd, haramlardan sakınmaktır. 2- Fazilet olan zühd, helâl olan şeylerden zarûret miktarı kullanmaktır. 3- Selâmet olan zühd ise, şüphelilerden sakınmaktır."

Rebî' bin Heysem şöyle buyurdu: "Bedenin hastalığı günâhtır, ilacı ise istiğfardır. Şifâsı da günahlara dönmemektir."

Ebû Hazm buyurdu ki: "Allahü teâlâya yaklaştırmayan her ni'meit musibettir."

Ömer bin Hattab (r.a.) buyurdu ki: "İlim öğreniniz, ilim için sekinet ve hilm öğreniniz. Kendisinden ilim öğrendiğiniz kimyese tevâzu ediniz."

Hazreti Ömer, Ebû Mûsel-Eş'arî'ye (r.a.) şöyle yazdı: "İnsanların, sultanlarından nefret ettikleri olur. Böyle bir nefretten Allahü teâlâya sığınırım. Cezayı, akşam olmasına bir saat bile kalsa infaz et. İki iş karşına çıkar da; bunlardan birisi Allah için olan bir iş, diğeri dünyâya âit bir iş olursa, sen Allahü teâlâ için olanı tercih et. Zîrâ dünyâ fâni, Allahü teâlâ ise bakîdir. Fâsıkları korkut. Müslümanların cenâzesinde hâzır bulun. Onlara kapını aç. İşleri ile bizzat ilgilen. Çünkü sen de onlardan birisin."

Dâvûd bin Reşîd şöyle buyurdu: "Dört şey, köleyi efendi yapar. Bunlar, edeb, doğruluk, fıkıh ve emânettir."

Hazreti Ebû Bekr, halife olunca minbere çıkıp, Allahü teâlâya hamd ve senadan sonra şöyle buyurdu: "Ey insanlar! iyi biliniz ki, en akıllı kimse, takvâ sahibi olandır. En ahmak olan da fâcirdir (günah işliyendir). Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz."

Hazreti Ömer halife olunca, minbere çıkıp şöyle buyurdu: "Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz ve onunla amel ediniz. Böyle yaparsanız, Kur'ân-ı kerîm ehlinden olursunuz. Amelleriniz tartılmadan önce kendinizi tartınız."

Osman bin Affân (r.a.) şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Allahü teâlâdan korkun. Çünkü takvâ ganîmettir. Ey zekî insan! Nefsini (Allahü teâlânın râzı olduğu şeylerle) süsleyen ve ölümden sonrası için sâlih amel yapan, Allahü teâlânın nûrundan, kabirdeki karanlık için bir nûr edinendir." Ali bin Ebî Tâlib de (r.a.) şöyle buyurdu: "Ey insanlar! Hayatta iken iyi işler yapınız. Böyle yaparsanız, âhırette muhafaza olunursunuz. Çünkü Allahü teâlâ, Cennetini kendisine itaat edenlere va'detti. Cehennemi ile de kendisine âsî olanları tehdid etti."

Dâvûd bin Beşîr (r.a.) buyurdu ki: "Îsâ aleyhisselâm; "Dünyâyı istiyen kimse, deniz suyu içen kimse gibidir. Deniz suyundan içen, ne kadar içse susuzluğa kanmaz. İçmeğe devam eder ve sonunda ölür. Dünyâ da talibine böyledir" buyurdu.

Muhammed bin Ka'b buyurdu ki: "Allahü teâlâ bir kulu hakkında hayır murâd edince, onu dünyâya karşı zâhid yapar. Dinde fakîh kılar ve ona kendi ayıplarını görmeyi nasîb eder." Râbi'a-i Adviyye buyurdu ki: "İnsanlar, kalblerini dünyâ sevgisi sebebiyle Allahü teâlâdan alıkoydular. Eğer, dünyâ sevgisini kalblerinden alabilselerdi, melekût âleminde dolaşırlardı."

Ahmed bin Hâlid Acurî şöyle anlattı: "Hakimlerden birisine; "Ahmaklığın en ileri derecesi nedir?" diye sorulunca; "Kötü kimselerin yaptıklarını yaparak iyilerin derecelerine kavuşmayı istemek, doğru yolda olanlara kızıp bâtıl yolda olanı sevmektir" diye cevap verdi. "Cehâletin alâmeti nedir?" diye sorulunca: "Zenginliği sevmek, uzun emel sahibi olmak, dünyâya çok düşkün olmaktır" diye cevap verdi."

Ahmed bin Kays'a, mürüvvetin ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: "Mürüvvet; dinde âlim olmak, belâ ve musibetlere sabretmek, gazâb zamanında hilm (yumuşaklık) göstermek, gücü yeterken affetmek, ana-babaya iyilik etmektir."

Bilâl bin Saîd şöyle buyurdu: "Ey ebedî yolun yolcuları! Sizler, yok olmak için yaratılmadınız. Sizler, sâdece bir evden, bir eve göç edersiniz. Nitekim siz, sulblerden rahmlere, buradan dünyâya, dünyâdan kabirlere, kabirlerden mevkıfe, mevkıfden ya ebedî Cennete veya Cehenneme gidersiniz."

İbn-i Mübârek anlattı: "Ömer bin Abdülazîz'e, en faziletli cihâdın ne olduğu sorulunca; "Nefsin arzu ve istekleri ile cihâddır" buyurdu.

Hasen bin Hilâl şöyle anlattı: "Hakimlerden birisi şöyle dedi: Dînin emir ve yasaklarına uyan kimselerle beraber olmak, kalbden günah kirlerini giderir. Mürüvvet sahibi ile oturup kalkmak, iyi ahlâka delâlet eder. Âlimlerle beraber olmak, kalbleri açar. Zamanın dâima değiştiğini bilen, zamana uymaz."

Muhammed bin Hüseyn anlattı: "Hakimlerden birisi oğluna şöyle nasihatte bulundu: Ey oğlum! Hayır bir işi geriye atmaktan, sonra yaparım demekten sakın. Çünkü böyle yapmak, o hayır işin yapılmasına mâni olur. Hayır işin zamanı geçince, bir daha geri dönmez. Uzun emel

sahibi olmaktan sakın. Çünkü uzun emel senden öncekilerin helakine sebep olmuştur. Âhıret yolculuğuna her ân hazır ol. Sözle ve fiille acele etme.”

Esmâî (r.a.) buyurdu ki: “Öyle anlar var ki, o zaman bir sözü sarfetmek zararlı olur. Onun için sözün nerede ve ne zaman söyleneceğini çok iyi bilmelidir.”

---

1) Mu’cem-ül-müelifîn cild-1 sh. 71

2) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 101, 111

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 339

4) El-A’lâm cild-1, sh. 56

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 21-22

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 81, 104, 210, 382, 602 cild-2, sh. 1090, 1184, 1365, 1575,

7) İzâh-ül-meknûn cild-1 sh. 102, 152, 678

8) Brockelmann Sup-2 sh. 177

9) Ahwardt Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9 sh. 225

BİSÂTÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mısır’da yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden ve Kâdı’l-kudât. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Osman Naîm et-Tâî el-Bisâtî el-Kâhiri olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemseddîn’dir. Bisâtî diye tanınmıştır.

760 (m. 1359) senesi Cemâzil-evvel ayında Garbî Mısır’da bulunan Bisât’ta doğan Bisâti, daha sonra Kâhire’ye yerleşti. Orada yetişti. Meşhûr âlimlerden oldu. 842 (m. 1439) senesi Ramazân-ı şerîf ayının 13. günü Cum’a gecesi Kâhire’de vefât etti.

Bisât’ta doğup büyüyen Şemseddîn Ebû Abdullah Bisâtî ilim tahsiline orada başladı. Kur’â’n-ı kerîmi ve İbn-i Ebî Zeyd’in risalesini ezberledi. Onsekiz yaşında Kâhire’ye göç etti. İlim öğrenmeye orada devam etti. Daha önce öğrendiği ilimleri, amcasının oğlu Süleymân bin Hâlid bin Nü’aym’a dinletirdi. Devamlı ilim ile meşgûl oldu. Nûreddîn el-Cellâvî el-Magribî’nin talebeleri arasına girdi. 12 sene bu zâtın sohbetlerine devam etti. Fıkhî ve aklî ilimleri okudu. Aradaki mesafe uzak olmasına rağmen, hocasının sohbetlerine yürüyerek gelip giderdi. Hocası olan zât, vefâtına yakın Bisâtî’yi çağırarak, İzzeddîn bin Cemâ’a’nın derslerine devam etmesini vasıyyet etti. Bisâtî de bu vasıyyete uyarak İbn-i Cemâ’a’nın derslerine devam etti.

Ayrıca, Şemseddîn Ebû Abdullah er-Rekrâkî, Şemseddîn el-Gamârî, Şihâbüddîn bin Hâim, Nûreddîn ed-Demirî, Ebnâsî, İbn-i Haldûn, Zeynüddîn-i Irâkî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. İlim öğrenmekte çok gayretli idi” Tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, lügat, me’ânî, beyân, mantık, hikmet, cebir, tıb hey’et, hendese, hesap ve daha başka ilimlerde âlim oldu. İlimde çok yükseldi. Asrının büyük âlimi oldu. Bir defasında; “Yirmi senede yirmi ilim öğrendim” demiştir.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra talebe okutmaya başlayan Bisâtî; Medrese-i Cemâleddîn-i Estâdâr’da, Berkûkıyye, Şeyhûniyye ve başka medreselerde ders verdi. Türbe-i Melik-in-Nâsır Medresesi’nin meşîhatinde (idâreciliğinde) bulundu. 823 (m, 1420) senesinde, Mısır diyarının kadılığına getirildi Bu vazîfeden hiç azledilmedi.

Bisâtî hazretleri, bir taraftan kadılık vazîfesine devam ederken, diğer taraftan talebe okutmaya devam etti. Çok talebe yetiştirdi.

Emîr Tatar, Bisâtî'yi çok sever ve hürmet ederdi. Her sefere çıktığında, onu da mutlaka yanında bulundururdu.

Bir sene hacca giden Bisâtî hazretleri, hacdan sonra memleketine dönmeyip, mücavir olarak kaldı. Bir müddet orada ikâmet etti. Devamlı, ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. İlim talebinde olanlara çok kitap okuttu. Birçok kimse ondan istifâde etti.

Ebü's-Se'âdât bin Zâhire, Bisâtî'yi şöyle medheder. "Bisâti, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, mütevâzi, yumuşak huylu, yüksek bir zât idi. Çok ince kalbli idi. Allahü teâlânın muhabbeti ile çok gözyaşı dökerdi Her işinde çok ihtiyâtlı davranırdı. Bir işe başladığı zaman, çıkabilecek aksi ihtimâlleri de gözönüne alır, ona göre tedbir alırdı. Gösterişe düşkün olmaktan uzak idi. Her haliyle örnek alınacak bir zât idi."

Dünyâya düşkün değildi. Çok sâde yaşamayı severdi. Sazlardan hazırlanmış bir yatakta uyurdu. Onun gözünde dünyâ zînetlerinin bir değeri yoktu.

842 (m. 1439) senesi Ramazân-ı şerîf ayının 13. Cum'a gecesi Kâhire'de vefât etti. Bâb-ün-Nasr'da cenâze namazı kılınıp, Saîd-üs-Sü'adâ türbesi yakınındaki Beni Cemâ'a türbesinde, hocası İzzeddîn bin Cemâ'a'nın yanına defn olundu. Definden sonra, büyük âlim İbn-i Hacer-i Askalânî. İzzeddîn bin Cemâ'a ile Bisâtî'nin kabirleri arasında durup; "Ben şimdi, iki ilim deryasının arasında bulunuyorum" demiştir.

Bisâtî hazretleri, tanınmaktan, parmakla gösterilmekten hoşlanmadığı için, kabrine alâmet, olarak taşlarla işâret yapılmamasını, alem olan taşların dikilmemesini vasıyyet etmiştir. Vefâtından sonra, aynen vasıyyet ettiği gibi yapıldı.

Bisâtî'nin cenâzesi gasledilirken (yıkanırken), hafiften bir yağmur yağmaya başladı. Definden sonra bu yağmur şiddetlendi. Herkes, yağan rahmet-i ilâhinin Bisâti hazretlerinin hürmetine olduğunu anladılar.

Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed Bisâtî, çeşitli ilimlere dâir kıymetli eserler tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: Metali'ul-envâr (mantık), Şifâ-ül-galî (fıkha dâir olup, tamamlanmamıştır.), Tevdîh-ül-ma'kûl ve tahrir-ül-menkûl (Bu da tamamlanmamıştır). Hâşiyetü alel-Mutavvel, Hâşiyetü alâ şerh-ıl-Muvâkıf (kelâm), Mugnî (fıkıh), Hâşiyetü alâ Şerhi levâmi'ıl-esrâr, Redd-ül-vâfir, Ravdat-ül-mecâlis, Şerh-ül-Elfiye li-İbn-i Mâlik, Şerh-ül-bedî'iyye, Şerh-ut-Tâiyye, Kıssat-ül-Hıdr (a.s.), El-Mefâhıre beyn-ed-Dımeşk vel-Kâhire, Mukaddime fil-kelâm, Mukaddime fil-usûl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 291

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7 sh. 5

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 32

4) Şezerât-üz-Zeheb cild-7, sh. 245

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 192

6) El-A'lâm cild-5, sh. 332

7) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 462

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 339, 357

9) Neyl-ül-ibtihâc sh. 300

10) Keşf-üz-zünûn sh. 475, 1117, 1256, 1327, 1628, 1716, 1717, 1751, 1758, 1893

BİSTÂMÎ

Hadîs, tefsîr, fıkıh) târih âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Ali bin Ahmed bin Muhammed el-Antakî el-Hanefî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Antakya'da doğdu. 858 (m. 1454) senesinde Bursa'da vefât etti.

Bistâmî, Kâhire'de ilim öğrendi. Tasavvuf yolunda Bâyezid-i Bistâmî hazretlerinin yoluna mensûp olup, Hanefî mezhebinde idi. Hadîs, tefsîr, fıkıh ve târih ilimlerinde mütehassıs idi. Allahü teâlânın ism-i şerîflerine dâir derin ve ince bilgilere sahip idi. Garip ve duyulmamış bilgilere merakı çok idi. Bu yüzden birçok memleketleri gezdi, istediği garîb bilgileri topladı. Dolaştığı bu yerlerde birçok âlim ve velî ile görüştü. Onların hizmetlerinde bulunmakla şereflendi. İstediğini elde ettikten sonra, Bursa'ya gelip yerleşti. Burada Şemsüddîn Fenârî ile görüştü. Ondan çok garip ve herkes tarafından bilinmiyen derin bilgileri öğrendi. Bistâmî, Bursa'ya sâdece ziyâret için gelmesine rağmen, burası hoşuna gidince, yerleşmeye karar verdi.

Bistâmî, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Fevâih-ul-miskiyye fil-Fevatîh-il-mekkiyye: Bistâmî'nin en büyük eseridir. Yüzden fazla ilmi ihtivâ etmektedir. Bu eser tamamlanmamıştır. 2- Şems-ül-âfâk fî ilm-il-hurûf vel-evfâk, 3- Edeb-ül-merid ve âid, 4-El-Hediyyet-ül-müntehabe fil-edvîyet-il-mücerrebe, 5- İrtiyâd-ül-envâh fî riyâd-il-efrâh, 6- Ezhâr-ül-âfâk fî esrâr-il-hurûf vel-evfak, 7- Bahr-ül-vukûf fî ilm-il-evfâk vel-hurûf, 8- Tevârih-ül-latife vel-âsâr-il-acîbe, 9- Cevâhîr-üd-dürer ve fevâhir-il-gurer, 10-Harâid-ül-mülûk fî fevâid-üs-sülûk, 11-Dürret-ül-fünûn fî kurret-ül-uyûn, 12-Ed-Dürret-ül-lâmia fil-evdiyet-iş-Şâfiiyye, 13- Dürer-ül-fevâid ve gurer-ül-avâid fî menâkıb-il-aktâb, 14-Ed-Dürer fil-havâdîs ves-siyer, 15-Ravdat-ül-esrâr, 16- Gâyet-ül-İ'lâm fî rü'yet-in Nebiyye aleyhîssalâtü vesselâm, 17- Kimyâ-is-se'âdet-ir-Rabbâniyye, 18- Levâic-ül-eşvâk fî devâic-ül-ehdâk, 19- Simyâ-is-se'âdet-is-Sâdât-ir-rûhâniyye fî şerh-i esmâillah-il-hüsnâ, 20- Murâfık-ül-muvâfik fil-mevâiz, 21- Misbâh-ül-envâr fî hediyyet-il-leyli ven-nehâr, 22-Miftâhu ebvâb-is-se'âdet, 23-Nazm-üs-sülûk fî târih-il-hulefâ vel-mülûk

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 184

2) Zeyl-i Şakâyık-ı Nu'mâniyye sh. 67

3) El-A'lâm cild-3, sh. 331

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 531

BURHÂNEDDÎN EBÛ İSHAK MAGRİBÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi İbrâhim bin Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin Yûsuf bin Atıyye (veya Atiyye bin Yûsuf) bin Cemil el-Magribî el-Kuhûkî el-Lekkânî el-Kâhiri el-Ezherî'dir. Künyesi Ebû İshâk ve lakabı Burhâneddîn'dir. 817 (m. 1414) senesi başlarında Kuhûkiyye'de doğdu. 896 (m. 1490) senesi Muharrem ayının 9. günü Pazartesi akşamı vefât etti.

Kuhûkiyye'de yetişen Ebû İshak Magribî, ilim öğrenmek husûsunda çok gayretli idi. Hatîb-ül-Vezîrî'nin babası, İbrâhim bin Osman'dan Kur'ân-ı kerîm okudu. Kur'ân-ı kerîmi ezberledikten sonra, hocası ona Manzûme-i Gâfikıyye ve daha başka ba'zı risaleleri ezberletti.

Buradaki tahsilini tamamladıktan sonra Kâhire'ye giden Ebû İshak Magribî Câmi'ul-Ezher'in yakınında bir yerde yerleşti. Şemseddîn bin Mûsâ el-Lekkânî'den okudu. Bunun yanında da ba'zı risaleleri ezberledi. Daha sonra, Zeynüddîn Tâhir, Ahmed el-Becâî el-Magribî, Ebü'l-Kasem en

Nüveyri gibi âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Onlardan çok istifâde etti. Şihâbüddîn el-Becâî, Ebû Abdullah er-Râfî gibi âlimlerden Arabî ilimleri okudu. Çeşitli ilimlerde âlim oldu. Bilhassa fıkıh ilminde yükseldi. Takvâ sahibi, âlim, sâlih, mübârek bir zât idi. Hacca gitti. Dönüşünde fıkıh okutmaya başladı. Çeşitli medreselerde çok ders verdi. Çok talebe yetiştirdi. Bir taraftan da kadılık vazîfesi yaptı.

Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine hakkıyla vâkıf olan Ebû İshak el-Magribî, Arabî lisânına vâkıf ve âşinâ idi. Bununla beraber ilmi ile övünmez, kendisini kimseden üstün görmezdi. Son derece yüksek olan tevâzuu, kibarlığı, iltifâtı, yanına gelenlere ilgisiz davranmaması, cömertliği, yüksek asâlet ve şahsiyeti ve daha bunlar gibi nice güzel hasletleri kendisinde toplaması hasebiyle, insanlar tarafından beğenilip takdîr edilmiştir.

Arabî ve diğer ilimlerde otorite kabûl edilen Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed hazretleri, Sultan Eşref Kayıtbay tarafından Sirâcüddîn bin el-Hariz'den sonra kadılık makamına getirildi. Adâletle hüküm verirdi. Verdiği hükümlerin adâlete uygun olmasında ve bu hükmün tatbikinde gayet cesur, gayretli ve şiddetli idi. İnsanlar ondan çok istifâde etti. İlim öğretmek husûsunda çok gayretli ve fedakâr idi. Gece-gündüz demez ilim öğretir, arzu edenlere hiç bir karşılık istemeden kitaplarını emânet olarak verirdi. Ba'zan hediye ederdi.

9 Muharrem 986 (m. 1490) Pazartesi günü akşamı Mısır'da, Kâhire'de vefât etti. Ertesi günü Meşhed-i Hâfil'de cenâze namazı kılınıp, Sa'îd-üs-Sü'adâ türbesinde defn olundu. Cenâze namazında zamanın sultânı da bulunup, vefâtına çok üzüldüğünü bildirdi.

---

1) Ed-Dav-ül-Lâmi' cild-1, sh. 161

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 358

BURHÂNEDDÎN-İ HİREVÎ (Haydar bin Muhammed)

Sa'deddîn-i Teftâzânî'nin yüksek talebelerinden. İsmi, Haydar bin Muhammed Hirevî'dir. Lakabı Burhâneddîn olup, "Haydarât-üş-Şîrâzî" diye de tanınırdı. Sonraları "Rûmî" nisbetiyle anıldı. Doğum târihi belli değildir. Herat ve Şîrâz şehirlerinde birçok âlimden ilim tahsil etti. Zamanının büyük âlimi Sa'deddîn-i Teftâzânî'den ders aldı. Arab dili ve edebiyatında pek mahirdi. Belagat, beyân ve me'ânî ilimlerinde çok yükseldi. Tefsîr, kelâm ve ferâiz ilimlerinde büyük bir âlim idi. Teftâzânî'nin "Keşşâf" tefsîrine yaptığı haşiyeye, o da bir haşiye yaptı. Kazvînî'nin "îzâh" kitabını, şerh etti. Onun yaşadığı zamanlarda diyâr-ı Rûm denilen Anadolu'ya geldi. Burada çok ilim okuttu. Allâme Muhyiddîn el-Kâfiyecî, kendisinden çok ilim aldı. "Ferâiz-i Sirâciyye" kitabına da bir Şerh yaptığı rivâyet edilmekle beraber, ele geçmemiştir. 820 (m. 1417) senesinde vefât etti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 92

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 549

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 145

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 83

5) Keşf-üz-zünûn sh. 112, 1247, 1479, 1894

BUSAYRÎ

Hadîs âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin İsmâil bin Selîm bin Kaymaz bin Ömer eş-Şihâb el-Kettânî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Busayrî nisbesi ile meşhûr oldu. 762 (m. 1360) senesinde Mısır'da Busayr şehrinde doğdu. 840 (m. 1436) senesinde Hüseyniyye'de vefât etti ve oraya defnedildi.

Busayrî, doğduğu yer olan Busayr'da büyüdü. Orada Kur'ân-ı kerîmi, kırâata uygun olarak, Ömer bin Şeyh Îsâ'dan okudu ve ezberledi. Sonra hocasının işâretiyle babasının rızâsını alarak Kâhire'ye gitti. Nûr-ül-Âdemî'den fıkıh ilmi okudu ve onun ilminden istifâde etti. El-İzz bin Cemâ'a'dan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyh Yûsuf el-Enbâî'den fıkıh okumaya devam etti. Et-Tekıyy bin Hâtem, Tenûhî, Bülkıynî, el-Irâkî, el-Heysenî gibi âlimlerden hadîs ilmini öğrendi. Ömrü boyunca hocalarının ilim meclislerine devam etti. Bu arada ondan da; İbn-i Fehd gibi birçok meşhûr âlimler ders aldı, ilim öğrendi. Hüseyniyye İmamlığına ta'yin oldu. Orada yerleşti. Çok güzel yazısı var idi. Kitapları kendi el yazısı ile yazardı. Birçok kitapları ve kendi hazırladığı eserlerini kendi güzel hattıyla yazdı.

Sâlih, faziletli, sakin, çok ibâdet eden, Kur'ân-ı kerîmi çok okuyan, insanları biraraya toplayan bir zât idi.

Hadîs ilmiyle ilgili birçok eserler yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- İlhâf-ül-Hıyre biz-Zevâid-i el-Mesâil-il-Aşere, 2- Zevâid-i Sünen-i İbn-i Mâce alâ kütüb-i Hâfız el-Hamse, 3- Zevâid-i Nevâdir-il-usûl lil-Hakîm et-Tirmizî, 4- El-Kavâid-ül-Müntekî li zevâid-i Sünen-il-Beyhekî, 5-Tuhfet-ül-Habîb lil Habîb biz-Zevâidi fit-tergîb vet-terhîb. Bu eserini müsvedde olarak yazmış, kendi güzel yazısıyla yazamadan vefât etmiştir. Vefâtından sonra oğlu bu kitabı yazmıştır.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1-sh. 251, 252

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 175

3) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 956

4) El-A'lâm cild-1 sh. 104

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 124

6) Brockelmann Gal-2, sh. 67 Sup-2, sh. 71, 72

BÛŞÎ (Ali bin Ahmed)

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Ahmed el-Bûşî el-Ensârî el-Mısrî el-Hânikî olup, künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Nûreddîn'dir. Hatîb ve Bû'şî diye tanınır.

790 (m. 1388) senesinden sonra Kâhire'de doğup, orada yetişen Bûşî, 856 (m. 1452) senesi Rebî'ul-evvel ayının beşinci gününe rastlayan Pazartesi günü Mısır'da Kalyûbiye köylerinden olan Hânikâh'da vefât etti.

İlim tahsiline, çocukluğunda Kur'ân-ı kerîmi öğrenip bilâhare ezberlemekle başlayan Ebü'l-Hasen Bûşî (r.a.), bundan sonra Minhâc-ül-Fer'î, Cem'ul-Cevâmi', Elfiye-i İbn-i Mâlik ve daha başka risaleleri ezberledi. Zekiyyüddîn Ebû Bekr el-Meydûmî, Takıyyüddîn bin Abdülbâri, Zeynüddîn el-Kumnî, Veliyyüddîn Irâkî, Beycûrî, Şemsüddîn bin Ammâr, Şemsüddîn bin Abdürrahîm ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kırâat, nahiv, usûl, sarf, mantık, me'ânî ve beyân ilimlerinde çok yüksek âlim oldu. Çok tanındı. Buna rağmen ilmi,

öğünmesine ve kibirlenmesine sebep olmadı. Faziletli, yüksek bir zât idi. Birçok âlim ondan ders alıp istifâde etmişlerdir. Kâdı Şemseddîn el-Vennâî ve daha başka birçok âlim ondan ilim öğrenmişlerdir. Birkaç defa hacca gitti. Kendisine Mısır kadısı olması teklif edildi ise de, kabûl etmeyip çekindi.

Önceleri Hatîb, daha sonra Bûşî diye meşhûr olan Ebü'l-Hasen Ali bin Ahmed hazretleri; fakîh, âlim, hayr ve hasenat sahibi, mütevâzi, kanaatkar, bütün işlerinde etrâfındakilere kolaylık gösteren, Selef-i sâlihînin yoluna sımsıkı bağlı, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan çok kıymetli bir zât idi. Güzel ahlâk sahibi idi. Herkes ondan râzı idi. Ondan şikâyetçi olan yok idi. Herkese iyilik eder, herkesle iyi geçinir, tatlı dil ve güleryüz gösterirdi. İnsanlar ondan çok istifâde etti.

5 Rebî'ul-evvel 856 (m. 1452) Pazartesi günü akşamı veya Salı günü sabaha karşı, Hânikâh beldesinde vefât etti. Cenâze namazı çok kalabalık oldu. Kendisini tanıyanlar, vefâtına çok üzüldüler.

Şerh-ül-envâr isimli onbir cildlik bir kitap yazmış olup, bu kitap fıkıh ilmine dâirdir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 178

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 22

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 733

BÜLKÎNÎ (Sâlih bin Ömer)

Hadîs, tefsîr, kelâm ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Sâlih bin Ömer bin Rislân bin Nusayr bin Sâlih olup, nisbeti el-Kinânî, el-Askalânîdir. Aslen Belkîne'dendir. Lakabı Alemüddîn, künyesi ise Ebü'l-Bekâ'dır. 791 (m. 1389) senesinde Cemâzil-evvel ayının onüçüncü Pazartesi gecesi doğdu. 868 (m. 1463) senesinde Receb ayının beşinde kadı iken yine Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı, ertesi günü Hâkim Câmii'nde, İbn-i Şihne Kâdı el-Hanefî tarafından kıldırıldı. Cenâze namazı ve defnedilmesi çok kalabalık oldu. Babasının kabri yanına defnedildi. Günlerce Kabri ziyâret edildi ve rûhuna Kur'ân-ı kerîm okundu. Böyle büyük bir âlimin vefâtına herkes çok üzüldü. Vefât ettiğinde, onun yerini tutacak derecede büyük bir âlim yok gibiydi.

Kâhire'de babasının yanında büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. 799 (m. 1396)'da küçük yaşta olmasına rağmen babasının medresesinde hatimle namaz kıldı. Bu hâl, o zaman yaygın bir âdet idi. Bunun yanında "Umde", "Elfiyet-ün-nahv", babasının "Tedrîb" kitabını ve "Minhâc" isimli kitapları da ezberledi. Ezberlerinin bir kısmını babasına ve büyük âlim Zeynüddîn Irâkî ve diğer âlimlere okudu. Ba'zan babasının huzûrunda da fetvâlar verirdi. Babasının derslerinde bulunurdu. Hattâ "Tedrîb" isimli eseri okurken onun yanlışlarını düzeltirdi.

Az bir dünyalıkla geçinir ve idâre ederdi. Gayet zekî olup, çok çabuk ezberleme kabiliyetine sâhib idi. Fıkıh, usûl-i fıkıh, Arabca, hadîs ve diğer dînî ilimleri öğrenmekle meşgûl oldu. Bu ilimlerin çoğunda kardeşinden istifâde etti. Hattâ kardeşinin eserlerini kendi el yazısıyla yazdı ve onun huzûrunda okudu. Mecdüddîn Bermâvî, Beycûrî, Şemseddîn Gârakî'den fıkıh ilmi; İzzeddîn bin Cemâ'a'dan usûl ilimlerini; Settanûfî'den nahiv ilmini öğrendi. Veliyyüddîn Irâkî ve İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Yine bu iki âlimden, babasının yazdığı "Mehâsin-ül-ıstilâh" adlı eseri okudu. İbn-i Hacer'in isteği üzerine, Tenûhî ve ba'zı âlimler ona icâzet verdiler.

814 (m. 1411) senesinde hacca gitti. Hicaz'da Hâfız Cemâleddîn bin Zâhire gibi büyük âlimlerle karşılaştı. Onlardan da istifâde etti. Buradan Dimyat'a gitti. Geniş bilgi sahibi olana kadar kardeşinin derslerine devam etti. Hirevî'nin kadılığa getirilmesinden sonra ders okutma ve fetvâ verme izni verildi. Meşhed-i Hüseynî'de hatîblik vazîfesinde bulundu. Meşhûr hadîs kitabı Sahîh-i Buhârî'yi Emîr inal Saslây'ın yanında okudu. Buhârî'nin tamâmını okuyup bitirdiğinde, Emîr İnâl ona hil'at giydirdi. Hattâ mühürdarlık görevine getirilmesi husûsunda yardımcı oldu. Kardeşinden sonra da Demnehûr kasabası kadılığı vazîfesine ta'yin edildi. Genç yaşta Melikiyye Medresesi'nde fıkıh dersi vermeye başladı.

Kardeşi vefât ettiğinde, onun yerine Haşâbiyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Bu medresenin idâresi de ona verildi. Derslerinde büyük âlimler de bulunurdu, ölünceye kadar bu vazîfede bulundu. Sultan Zâhir onu Mısır'dan çıkartmak istemiş ise de, buna fırsat ve imkân bulamadı. 826 (m. 1423) senesinde, Veliyyüddîn Irâkî'nin vazîfesinden ayrılışından sonra, Mısır diyârı Şafiî kadılığına ta'yin edildi. Birkaç defa bu vazîfeden ayrıldı. Fakat daha sonra tekrar getirildi. Hattâ bu durumun yedi defa tekerrür ettiği söylenmektedir. Mısır'da ba'zı medreselerde hadîs ve fıkıh dersleri okutur, hem de bu medreselerin işlerine bakardı. Kanbehiyye, Şerîfiyye ve Haseniyye medreseleri bunlardandır. Bu vazîfelerinin yanında Baybarsiyye hânekâhı ve Hâkem Câmii'ne de bakardı.

Zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrenen Bülkînî de çok talebeler yetiştirdi. Öğrendiği ilimlerin yayılmasına çalıştı. Daha genç yaşında va'z eder, suâllere fetvâlar verirdi. Böylece birçok insanı aydınlatır, onların müşkillerini hallederdi. Fetvâları her tarafa yayıldı. Her taraftan ve her tabakadan birçok kimse derslerinde bulunurdu. Hattâ, büyük zâtlardan çoğu onun talebesi olmuştu. İsmi ve şöhreti her tarafa yayılarak meşhûr oldu.

Büyük bir âlim ve fakîh idi. Çok kuvvetli bir hafızaya sahip idi. Birşeyi çok çabuk kavrar ve çok güzel konuşurdu. Sâlih kimseleri çok sever, onlara yakınlık gösterirdi. Büyük ve küçük herkes tarafından sevilirdi. Hoş sohbet bir kimse idi. Âlimlerle olan ilmî münâzaralarında, îzâhlarıyla, anlaşılamayacak kapalı bir nokta bırakmazdı. Bundan dolayı böyle yerlerde, kendisi de âlim olan kardeşi hep onu öne sürerdi, İlmî ve dînî mes'elelerde, devlet adamlarından hiç çekinmezdi. Yumuşak kalbli idi. Kendisinden özür dileyenleri hemen affederdi. Ölünceye kadar güzel ahlâk üzere yaşadı. Mütevâzî olup, kendini hep kusurlu görürdü. Yemesinde, içmesinde ve giyim kuşam husûsunda sâde idi. Çok müdâra ederdi. (Müdârâ; dînî korumak için dünyalık vermektir.)

Şemseddîn Sehâvî anlatır: "Ben Bülkînî'den çok şeyler okudum. Derslerinde çok bulundum. Bana ders okutmak ve fetvâ vermek husûsunda icâzet verdi. Beni yanına çağırır, diğer kimselerden önde tutardı."

Yazdığı kıymetli eserlerden birkaçı şunlardır: 1- Cevher-ül-ferd fimâ yühâlifü fih-ıl-harr-il-abd, 2- El-Kavl-ül-müfid fî iştirât-it-tertîb beyne kelimetey et-tevhîd, 3- Et-Tecerrûd vel-ihtimâm bi cem'i fetâvâ-el-vâlidi. Şeyh-ül-İslâm 4- Tefsîr-ül-Kur'ân-il-kerîm. 5-El-Gays-ül-Câri alâ sahîh-il-Buhârî: iki cilddir. 6- Et-Tezkire 7- El-Kavl-ül-makbûl fimâ yüddeû fihi bil-mechûl, 8-Tuhfet-ül-emin.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 9

2) El-A'lâm cild-3, sh. 194

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 312

4) El-Keşf-üz-zünûn sh. 345, 363, 389, 444, 619

BÜRZÜLÎ (Ahmed bin Muhammed)

Kırâat, hadîs, tasavvuf ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Mu'tel'dir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Ebü'l-Fadl ve Ebü'l-Kâsım künyelerini aldı. Beluvî, Kayrevnî, Bürzülî nisbet edildi. Şeyhülislâm lakabı verildi. 844 (m. 1440) yılında yüz yaşını geçmiş olarak vefât etti. Mezarı Tunus'tadır.

Küçük yaştan i'tibâren temel din bilgilerini ve âlet ilimlerini öğrenen Şeyhülislâm Bürzülî, zamanının en meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Şemseddîn Muhammed bin Merzûk'tan fıkıh ve hadîs ilmini, hadîs râvîleri ve kırâat rivâyetlerini öğrendi. Sâlih ve zâhid olan Ebü'l-Hasen Batrinî'den birçok ilimleri, Kur'ân-ı kerîmin yedi türlü okunuşunu öğrendi. Ebü'l-Hasen Batrinî'nin (r.a.) yanında kaldığı zaman zarfında tasavvufta yetişip, olgunlaştı. Hocası, Mâdî bin Sultan vasıtasıyla, Ebü'l-Hasen Şâzilî hazretlerine ulaşan tarikat silsilesine istinaden, ona, öğrettiği ilimlerde ve tasavvufta icâzet verdi. Kendi el yazısı ile yazıp, tasdik eyledi. Fakîh Ebû Abdullah bin Arefe'nin yanında otuz sene kaldı. Ondan; hadîs, fıkıh usûl ve mantık ilimlerini öğrenip icâzet aldı. İbn-i Hâce diye tanınan Ahmed bin Mes'ûd Belensî'den hadîs ve kırâat ilimlerini öğrenip, onun huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi baştan sora yedi kırâat şekline göre okudu. Din ve Fen ilimlerinde mütehassıs Ebû Muhammed Abdullah Beluvî'den hadîs ve kırâat ilimlerini öğrendi. Bu zâtın yanında on sene kalıp; ferâiz ve matematik ilimlerinde mütehassıs oldu. Reîs-ül-Hâfız ve Kâdı Ahmed bin Haydere Tevzerî'den, Ebü'l-Abbâs Mûminânî ve kardeşi Ebû Zeyd Abdürrahmân'dan, Burhâneddîn Şamî Şafiî ve Ebû İshak İbni Sadîk Ressâm'dan ilim öğrenip, değişik ilimlerde icâzet aldı. Yaklaşık kırk sene ilim tahsili ile uğraştı. İbn-i Arefe'nin ilminin ve yolunun vârisi oldu. Hadîs fıkıh, kırâat ve diğer ilimlerde zamanının ileri gelen âlimleri arasına katıldı. Zamanında Kuzey-batı Afrika müslümanlarının fıkıhta İmâmı oldu. Çok uzak yerlerden gelip, ondan fetvâ alırlardı. Mâlikî mezhebine göre fetvâ verir, insanların müşkillerini hâllederdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde, bulunur, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenmelerini ve öğrendiklerine göre amel etmelerini söylerdi.

Tilmsan (Batı Cezayir), Magrib (Fas) ve Tunus'ta birçok kimseye ilim öğretip feyz verdi. Nice günahkârların tövbe etmesine, kâfirlerin müslüman olmasına vesile oldu. Güzel ahlâkı, Selef-i sâlihînin gidişatına uygun doğru yolu, Allahü teâlânın yaratıklarına olan merhameti, derin ilmi ile insanlara örnek oldu. Çok Kur'ân-ı kerîm okur, çok ibâdet ederdi. İnsanlara, Resûl-i ekremin (s.a.v.) parlak yoluna tâbi olmaları için durup dinlenmeden emr-i ma'rûf yapar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretirdi. İnsanlara olan merhametinin çokluğundan, onları Cehennem ateşinden kurtarmak, Cennet ni'metlerine kavuşmalarına vesile olmak için çırpınırdı. Tunus'ta İbn-i Tafracîn Medresesi'nin müderris ve idâreciliğine ta'yin edildi. 815 (m. 1412)'de Ebû Mehdî Îsâ Gabrînî'nin vefâtından sonra Zeytûne Câmii'nin İmâm-hatîbliğine getirildi. Bu câmide Cum'a namazından sonra insanlara fetvâ verirdi. Hac için Mekke-i mükerremeye giderken Kâhire'ye uğradı. 806 (m. 1403) senesinde Kâhire'de, Ahmed bin Yûnus ve daha birçok âlime ilim öğretip, icâzet verdi. Ondan ilim öğrenenler arasında Hâfız İbn-i Hacer-i Askalânî, İbn-i Nâcî, Abdürrahmân Seâlebî, Muhammed bin Ahmed Azûm Kayrevânî ve hocası İbn-i Merzûk'un torunu gibi âlimler vardı.

Birçok kıymetli eserin müellifi olan Bürzülî'nin en meşhûr eseri, Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerinde kaynak kitaplardan sayılan ve "Dîvân-ı Bürzülî" adıyla tanınan "Câmi-i mesâil-il-ahkâm fimâ nüzile bil-müftîn vel-hukkâm" ismindeki eseridir. "Nevâzil-ül-Bürzülî" adı verilen "El-

Hâvî fil-fetâvâ"sı ve hocalarının hayatını ve hâllerini anlattığı altı risale halindeki "Fihrist" adlı kitaplar, onun eserleri arasındadır.

---

1) Dürret-ül-hicâl cildi sh. 282

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 286

3) Zeyl-ül-ibtihâc sh. 225

4) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tûnusiyyîn cild-1, sh. 115

5) El-Bustân fî zikr-il-evliyâ ve ulemâ bi-Tilmsan sh. 150

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 158

CELÂLEDDÎN MAHALLÎ

Tefsîr, fıkıh, kelâm, usûl-i fıkıh, nahiv ve mantık âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin İbrâhim bin Ahmed bin Hâşim Mahallî olup, lakabı Celâleddîn'dir. 791 (m. 1389) senesinde Kâhire'de doğdu. 864 (m. 1459) senesinde vefât etti.

Kâhire'de yetişen Celâleddîn Mahallî, burada Kur'ân-ı kerîm ve çeşitli ilmî kitapları okudu. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve Arab dili ve edebiyatını, Şemsüddîn Bermâvî'den öğrendi. Baybarsiyye denilen yerde Şemsüddîn Bermâvî'nin yanında kaldı. Ondan çok istifâde etti. Fıkıh ilmini; Beycûrî, Celâleddîn Belkînî, Velî el-Irâkî'den, usûl ilmini; İzzeddîn bin Cemâ'a'dan, nahiv ilmini; İbn-i Hişâm'ın torunu Şihâbüddîn Uceymî'den ve Şemsüddîn Şetnûfî'den, ferâiz ve hesâb ilimlerini; Nâsırüddîn bin Enes Mısrî'den, mantık, cedel, meânî, beyân, arûz ve usûl-i fıkıh ilmini; Bedrüddîn Aksarayî'den öğrendi. Tefsîr ve diğer ilimlerde meşhûr olan Bisâtî'den çok istifâde etti. Bisâti'nin yanında kaldı. Alâüddîn Buhârî'den de istifâde eden Celâleddîn Mahallî, ona, çok fazla hürmet gösterdi. Celâleddîn Mahallî; Nizâmüddîn Sayrâmî, Şemseddîn bin Deyri ve diğer Hanefî âlimlerinin, Mecdüddîn Berâmî, Şemseddîn Irâkî ve diğer Şafiî âlimlerinin ve Şihâbüddîn Ahmed Magrâvî el-Mâlikî'nin derslerinde hazır bulundu. Ayrıca Kemâlüddîn Demîrî, Şihâbüddîn İbni İmâd, Bedrüddîn Tanbedî ve birçok âlimlerin ilim meclislerinde bulundu. Hadîs ilmini Velî el-Irâkî ve Hâfız İbni Hacer'den öğrenmiştir. Velî el-Irâkî'nin Elfiye şerhini okuyan Celâleddîn Mahallî'ye, bu şerhi okutması için icâzet verilmiştir.

Aklî ve naklî ilimlerde akranlarından çok ileride olan Celâleddîn Mahallî, geçimini manifaturacılıktan sağlıyordu. Daha sonra, yerine dükkânda duracak birini buldu. Yine arasıra dükkâna gidip gelirdi. Kendisini eser yazma ve ders okutma işine verdi. Cem'ul-Cevâmi', Verekât, Minhâc-ı Ferî ve Berde kitaplarına şerhler yaptı. Bu şerhlerinin kısa ve anlaşılır olmasına dikkat etti. Hacca dâir bir eser yazdı. Âlimler, onun eserlerini okumak için çok gayret gösterdiler. Şemsüddîn Bâmî, onun yazmış olduğu eseri Venâî'den dinledi. Onun bu eserini beraberinde Şam'a götürdü. Celâleddîn Mahallî'nin eserlerini ilk defa Şam'a götüren Şemsüddîn Bâmî olmuştur. Hattâ talebelerine, Celâleddîn Mahallî'nin eserlerini yazmalarını ve okumalarını emretmiştir.

Celâleddîn Mahallî, ilimde derin bilgi sahibi olması ile meşhûrdur. Ondan pekçok kimse ilim öğrenmiş. Fazîlet sahibi kimseler, ondan ilim öğrenmek için uzak beldelerden yanına gelmişlerdir. Birçok kimse ondan icâzet alıp, daha o hayatta iken ders vermişlerdir.

Celâleddîn Mahallî, az hadîs-i şerîf rivâyet etti. Büyük âlimler onun derslerini dinledi. Şemsüddîn Muhammed bin Abdürrahmân Sahâvî, ondan ilim öğrendiğini söylemiştir. Celâleddîn Mahallî 844 (m. 1440) senesinde Şihâbüddîn Kevrânî'nin yerine Berkûkiyye Medresesi'nde fıkıh

dersleri verdi. Müeyyidiyye Medresesi'nde de müderrislik yaptı. Ona kadılık vazîfesi teklif edildiği hâlde kabûl etmedi.

O, çok zekî idi. Kâmiliyye Câmii'nin İmâmı, onun meşhûr âlim Venâî ile olan ilmî bir sohbetine rastladığını, Celâleddîn Mahallî'nin konuşmalarını çok beğendiğini ve takdîr ettiğini söylemektedir, ince dînî mevzûları çok kolay çözer ve anlaşılabilecek şekilde anlatırdı.

Celâleddîn Mahallî, büyük-küçük herkesin hürmetini, takdîr ve sevgisini kazanmıştı. Vekar sahibi idi. İlimdeki yüksekliği her tarafa yayıldı. Uzak memleketlerden fetvâ almak için ona gelirlerdi. O, fakirlere ve muhtaçlara devlet tarafından yardım yapılması için gerekli teşebbüslerde ve tavsiyelerde bulunurdu.

Celâleddîn Mahallî, birkaç defa hacca gitti. Daha sonra yakalandığı bir hastalıktan vefât etti. Bab-ün-Nasr kapısında bulunan musalla taşının önünde, kalabalık bir cemâat cenâze namazını kıldı. Babasının ve dedelerinin bulunduğu kabristanda, hayatta iken tahsis etmiş olduğu kabre defnedildi. Onun vefâtına herkes çok üzüldü. Dîne olan hizmetinden dolayı, herkes onu hayırla andı. Vefâtından sonra, bir talebesi onun için bir mersiye yazdı.

Celâleddîn Mahallî birçok eser yazmıştır: Yazdığı eserlerden bâ'zıları şunlardır: 1-El-Envâr-ül-mudiyye fî medh-i hayr-il-Beriyye (s.a.v.), 2-Teshîl-ül-fevâid fin-nahvi, 3-Tefsîr-ül-Kur'ân-il-Kerîm: Celâleddîn Mahallî, İsrâ sûresine kadar tefsîr etti. Kalan kısmın tefsîrini Celâleddîn Süyûtî tamamladı. Onun için bu tefsîre, Tefsîr-i Celâleyn (iki Celâleddîn'in yaptığı tefsîr) denir. 4-El-Cehr bil-Besmele, 5-Şerh-ül-İ'râb an-Kavâid-il-İ'râb, 6-Şerhu cem'ıl-cevâmi' lis-Sübkî (Usûl-i fıkha dâir bir eser), 7-Şerh-ül-verakât li İmâm-il-haremeyn, 8-Kenz-üz-zehâir fî şerh-ıt-tâiyyeti, 9-Kenz-ur-râgıbîn fî şerhi minhâc-it-tâlibîn lin-Nevevî fil-Fürû', 10-Menâsik-ül-Hâcc, 11-Kitâb fil-cihâd, 12-Hâşiyet-ün-alâ şerhi Câmi'ul-Muhtasar, 13-Hâşiyet-ün-alâ cevâhir-il-Esnevî, 14-Şerh-uş-Şemsiye fil-mantık, 15-Tekmîl-ül-mekâsıd li İbn-i Mâlik (Nahiv ilmine dâir bir eserdir), 16-Muhtasar-ut-tenbîh liş-Şîrâzî (Şafiî fıkhına dâir bir eserdir.)

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 311

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 39

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 303

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 202

CEVCERÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülmün'im bin Muhammed bin Muhammed bin Abdülmün'im bin İsmâil'dir. Nisbeti el-Cevcerî'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. 821 (m. 1418) yılında Cevcer'de doğdu 889 (m. 1484) yılında vefât etti.

Cevcerî, babasının vefâtından sonra, küçük yaşta iken Kâhire'ye dedesinin yanına gitti. Yedi yaşına kadar Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Orada Minhâc-ül-Ferî adlı eseri ezberledi. Kâhire'de çeşitli zâtlardan değişik ilimleri okudu. Hanavî, Şi'b-üs-Sehâvî ve Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî'den nahiv ilmini öğrendi. Arab dili ve edebiyatını Bedrüddîn bin Serbedar'dan okudu. Şerefüddîn es-Sübkî, el-Venâî, Muhyiddîn Kâfiyecî ve İbn-i Mecdî'den fıkıh ilmini tahsil etti. İbn-i Hümam, Alem-ül-Belkînî, Hâfız bin Hacer ve Mahallî gibi âlimlerden çeşitli ilimleri öğrendi. Onun ilim öğrenmede gayreti o derece yüksek oldu ki, Menâvî'den Tenbîh'i, Hâvî'yi, Behce'yi ve Minhâc'ı bir kerede okudu. Mahallî'den Şerh u Cem'ul-Cevâmi'yi yine Menâvî'den Beydâvî tefsîrini okudu.

Değişik zâtlardan, me'ânî, beyân, muhtasar, mantık okudu. Şihâbüddîn Ebşiti'den kâfiye ve arûz okudu. İbn-i Mecdî'den ferâiz ve hesap ilmini tahsil etti. Şemnî ve Kâfiyecî'den tefsîr okudu. Zeynüddîn ez-Zerkeşî'den Sahîh-i müslim'i, Kâdı Sa'düddîn bin ed-Dîrî'den Şifâ adlı eseri okudu.

Kendine has bir yazı şekli vardı. Çok zekî ve sür'at-i intikâle sâhib idi. Ona birçok âlim, ders okutma ve fetvâ verme husûsunda icâzet verdi. Bundan dolayı birçok hocası hayatta olmasına rağmen fetvâ verirdi. Hattâ üstadı Mahallî, onu seçilmiş kişilere ders okutmak üzere gönderirdi. Menâvî ona, ders okutmak ve fetvâ vermek husûsunda izin vermişti. Cevcerî, kadılık da yaptı. Bu kadar meşgûliyetleriyle beraber, ticâretle de uğraşırdı.

Ondan, birçok seçilmiş kimse ilim öğrendi. Sonunda Kâhire'ye başkadı oldu. Ondan; el-Huleybî, İbn-i Garîbe, Sa'düddîn Zehebî, el-Kemâl-ül-Gazâ gibi âlimler ilim tahsil ettiler. Onun ders halkası daha da genişledi ve Ezher Medresesi'nde ders ve fetvâ verdi.

O, duyduğu bir fetvâyı yazma husûsunda sür'atli bir zekâya sâhib idi. Araştırılmadan verilen bir fetvâya hemen muhalefet ederdi. Ehil olmayan kişiler tarafından yazılan eserleri incelemeden kabûl etmezdi. Birgün Tâcüddîn eş-Şamî adında bir zâtın yazdığı eseri inceledi ve onun hakkında; "Bu eseri inceledim, bâblarını ve fasıllarını gördüm, satırlarındaki yazılı olanları düşündüm. Allah onun fâidesini devam ettirsin ve eserlerini çoğaltsın" diye duâ etmiştir.

İzzüddîn Hanbelî onun hakkında; "O, dînî mes'eleleri de dünyâ mes'elelerini de iyi bilirdi. Sorulan husûsları açıklamakta ve konuyla ilgili delîl getirmekte sür'atli idi. O, çok tevâzu sahibi, sevdiğini Allah rızâsı için seven bir zât idi. Bir yere giderken, binek ile değil de, yürüyerek gitmeyi tercih ederdi. Günlük işlerinde, nefsinin sevmediği işleri yapardı. Gücü yettiği kadar, fakirlere, garîblere yardım ederdi. Birçok kerre hacca gitti. Orada 869 (m. 1464) senesinde mücavir olarak kaldı. Birçok kişilere orada ilim öğretti. Onun kadılık ve ilimdeki şöhreti orada da yayıldı. 889 (m. 1484) senesinde Receb ayının onikisinde Çarşamba günü vefât etti. İkindi namazından sonra Meşhed'deki Ezher Câmii'nde cenâze namazı kılındı. Şabb-i Taib Zaviyesi bahçesine defnedildi. Onun vefâtına, orada bulunan bütün insanlar çok üzüldü" demektedir.

Cevcerî, birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Teshîl-ül-mesâlik fî şerhi Umdet-üs-sâlih, 2-Şerh-i kasîdet-ül-hemziyye fil Medâih-in-Nebeviyye lil-Busayrî, 3-Şerh-ül-İrşâd li İbn-il-makrî fî fürûi fıkh-ış-Şâfiî, 4-Şerhu münferice, 5-Şerhu İrşâd-ül-Hâvî fil-fürû' 6-Şerhu Şüzûr-üz-zeheb li İbn-i Hişâm fin-nahv.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 260

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 123

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 212

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 69 cild-2, sh. 1030, 1167, 1349

CEZÛLÎ

(Bkz. Muhammed Cezûlî)

CİYLÎ

(Bkz. Takıyyüddîn Ciylî)

ÇELEBİ HALÎFE (Cemâleddîn Muhammed bin Mahmûd Aksarâyî)

Osmanlı evliyâ ve ulemâsının büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Mahmûd'dur. Meşhûr Cemâleddîn-i Aksarâyî'nin torunlarındandır. Amasya'da doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. Cemâl Halvetî ve Çelebi Halîfe lakabları ile meşhûr oldu. Dedelerinin memleketi olan Aksaray'a nisbetle Aksarayî, dedesi Cemâleddîn Aksarayî'ye nisbetle de Cemâlî denildi. 899 (m. 1493) yılında Mekke-i mükerreme yolunda vefât edip, Hisa veya Tebük korusu denilen yere yakın, hacıların uğrak yeri olan bir yere defnedildi.

Tamamen ilmî bir çevrenin içinde dünyâ'ya gözlerini açan Muhammed bin Mahmûd Cemâlî, yakın çevresinden temel bilgileri öğrendi. Amasya ve Aksaray'da ilim tahsil edip, zamanının fen ve din âlimleriyle görüştü. Sa'düddîn Teftâzânî'nin (r.a.) "Muhtasar-ül-me'ânî" adlı eserini okurken, kalbine aşk ateşi düşüp, Alâeddîn Halvetî'nin halîfelerinden Şeyh Abdullah'ın sohbetine dâhil oldu. O sırada Alâeddîn Halvetî de Karaman'a geldi. Elini öpüp, o mübârek zâtın feyz ve bereketinden istifâde eyledi. Alâeddîn Halvetî ve çok geçmeden de Şeyh Abdullah'ın vefât etmesi üzerine, Karaman'dan Tokat'a gitti. İbn-i Tâhir Halvetî'nin meclisine dâhil oldu.. İbn-i Tâhir veya Tâhirzâde nâmıyla tanınan bu mübârek kimse, Allah aşkıyla yanıp tutuşur, yanına gelenlerin de bu ateşte yanmalarını arzulardı. Çelebi Halîfe'ye de, iyi yetişmesi için riyâzetler çekip, nefsini terbiye etmesini tavsiye etti. O da açlık ve sıkıntılar çekti. Arkadaşları, uzun süren halvet ve açlığa dayanamayıp kaçtılar. Fakat o, sabredip, sonunda hocasının feyz ve himmetine kavuştu, duâsını aldı. Çok geçmeden, İbn-i Tâhir'in vefât etmesi üzerine Erzincan'a gitti. Pir Muhammed Behâeddîn Erzincânî Halvetî ile görüştü. Orada fazla kalmayıp, Seyyîd Yahyâ Şirvânî'nin sohbetine kavuşmak için yoluna devam etti. İki gün yol gittikten sonra, Seyyîd Yahyâ Şirvânî hazretlerinin vefât ettiğini öğrenip, Erzincan'a geri döndü. Yahyâ Şirvânî'nin (r.a.) halîfelerinden olan Pir Muhammed Erzîncanî'nin hizmetine girdi. Erzincan'a 868 (m. 1464) senesinde varmıştı. Orada bir müddet kaldıktan sonra, ilimde ilerleyip, tasavvufta yüksek derecelere ulaştı. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi naklî ilimlerde ve aklî ilimlerde âlim oldu. Hocası tarafından, memleketindeki insanlara bildiklerini öğretmesi ve hocaları yoluyla Resûlullahtan (s.a.v.) aldığı feyzi yayması vazîfesiyle gönderildi. Amasya'ya gidip yerleşti. İnsanlara Allahü teâlânın dînini, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkını, Selef-i sâlihînin yolunu anlatmaya başladı. O sırada Fâtih Sultan Mehmed Hân pâdişâh, oğlu Bâyezîd de Amasya vâlisi idi. Şehzâde Bâyezîd, Çelebi Halîfe Muhammed Cemâleddîn Efendi'ye çok iltifât eder, talebelerine ve dergâhına ihsânlarda bulunur, duâlarını taleb ederdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefâtından önce de duâ etmesi için haber gönderip, duâsının kabûlüne vesile olması için de fakirlere sadaka dağıttırmıştı. Her şehzâde gibi, Bâyezîd Çelebi de, babasından sonra pâdişâh olmak, kendisine verilen onca emeğin karşılığını vermek istiyordu. Çünkü her şehzâde sultan olmak için yetiştirilir, nasîbi olan sultan olurdu. Çelebi Halîfe, herkese karşı iyi niyet ve hüsn-i zan sahibi, ilim ve tasavvuf ehli Şehzâdeyi kırmadı. Onun için duâ ve niyazda bulundu. Allahü teâlânın kerâmet sahibi evliyâsından olan Çelebi Halîfe'ye, Şehzâde'nin sultan olacağı vakit ilham edildi. Çelebi Halîfe, Şehzâde Bâyezîd'e gönderdiği haberde; "Otuzüç gün sonra büyük bir hâdise olacak ve kırk gün sonra da sultan olacak" buyurdu. Gerçekten de, otuzüç gün sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân vefât etti. Şehzâde Bâyezîd, Vezîr-i a'zam Karamanî Mehmed Paşa'nın da'veti ile İstanbul'a gelip, Allahü teâlânın dînini ehl-i küfre yaymakla, insanlara huzûr ve saadet dağıtmakla meşgûl olan ordunun ve devletin başına geçti. Vazifeyi oğlu Yavuz Sultan Selim Hân'a devredinceye kadar, tam bir adâletle memleketi idâre etti. Koca Mustafa Paşa'yı vezîr ta'yîn etti. Koca Mustafa Paşa da,

İstanbul'da bir dergâh ve câmi yaptırmıştı. Sultan Çelebi Halîfe'yi İstanbul'a da'vet etti. O da İstanbul'a gelip, emrine verilen Koca Mustafa Paşa dergâhına yerleşti. İstanbul'da yıllarca hizmet verip, pekçok talebe yetiştirdi. Pâdişâh ve devlet adamlarından çok yakınlık görmesine rağmen, onların yanına hiç gitmezdi. Rabbiyle meşgûl olur, tâliblerine zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretmekle uğraşırdı. Sultan Bâyezîd Hân, pâdişâh olduktan sonra da iki defa onu ziyârete gelmiş, Çelebi Halife ve talebelerinin duâlarına mazhar olmuştu. Sultan Bâyezid, ilmine ve faziletine ve duâsının kabûl olduğuna yakînen inandığı Çelebi Halîfe'yi, kırk talebesi ile birlikte Medîne-i münevvereye gönderdi. O sırada İstanbul'da sık sık zelzeleler oluyor, vebanın önü alınamıyordu. Sultan, o mübârek kimsenin ve talebelerinin, Medîne-i münevverede Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûrunda, duâ etmelerini, memleketin veba illetinden kurtulması için Resûl-i ekremin (s.a.v.) şefaatini istemelerini arzu etmişti. Onlar şehirden ayrıldıktan bir müddet sonra, İstanbul vebadan kurtuldu. Ama onlar, yollarına devam ettiler.

Çelebi Halîfe'nin en gözde talebesi Sünbül Sinân Efendi, o sıralarda Mısır'da idi. Hocası tarafından Mısır'a gönderilmiş, senelerdir Anadolu'ya ilim erbâbı yetiştiren Mısır, Anadolu'da yetişen bir büyüğün feyz ve bereketiyle ilk defa nurlanmıştı. Sünbül Sinân Efendi, Mısır Memlûklü Sultânı Kaçmaz'ın hürmet ve iltifâtına mazhar oldu. Sultan Kaçmaz'ın yaptırdığı câmide va'z verdi. Mısır ulemâsının takdîr ve iltifâtını kazanıp, orada üç sene hizmet etti. Hocasının Mekke-i mükerremede buluşmak arzu ettiğini bildiren mektûbunu alınca, Mekke-i mükerremeye gitti. Orada, Çelebi Halîfe'nin yolda vefât ettiğini öğrendi. Çelebi Halîfe, vefâtından önce vasıyyetnamesini yazmış, kendisinin hacıların yol güzergâhına defnedilmesini, Sünbül Sinân Efendi'nin kendi yerine geçip, Koca Mustafâ Paşa dergâhında talebe yetiştirmesini, kızı Safiye Hâtun'un da Sünbül Sinân Efendi'ye nikâh edilmesini bildirmişti. Vasıyyetine aynen riâyet edildi. Sünbül Sinân Efendi, İstanbul'a gelip, otuzyedi sene insanlara doğru yolu, Allah aşkını anlattı. Hocasının kızı Safiye Hâtun'la evlendi, İstanbul'un meşhûr evliyâsından Merkez Efendi'yi yetiştirdi. Çelebi halîfe'nin bir diğer talebesi de Şa'bân-ı Velî'nin mürşidi, Hayreddîn-i Tokâdî idi.

Çelebi Halîfe Cemâleddîn Muhammed Efendi, yetiştirmiş olduğu pekçok talebe yanında, birçok kıymetli eser de yazdı. Bu eserlerden başlıcaları şunlardır: "Tefsîr-i sûre-i Fâtiha", "Şerhu erba'îne hadîsen kudsiyyen", "Şerhu Hadîs-i erba'în-i Nebevi", "Zübdet-ül-esrâr", "Cevâhir-ül-kulûb", "Risâle-i etvâr", "Risâle-i sad kelime-i Sıddîk-ı ekber", "Risâle-i fakriyye".

Çelebi Halîfe Cemâleddîn, Osmanlı Devleti'nin içtimaî bünyesinde çok etkili oldu. Yahyâ Şirvânî'nin (r.a.) halîfelerinden Pir Muhammed Erzincânî yoluyla aldığı Halvetî feyzini pekçok kimseye saçtı. İsmine nisbetle yoluna "Cemâliyye" denildi.

Cemâl Halvetî'nin, Resûl-i ekreme (s.a.v.) uzanan silsilesi şöyledir: Çelebi Halîfe Cemâl Halvetî (Cemâliyye), Pîr Muhammed Erzincânî, Seyyîd Yahyâ Şirvânî, Muhammed bin nûr Halvetî, Tâcüddîn İbrâhim Zâhid Geylânî, Rükneddîn Muhammed Sencâsî, Ziyâüddîn Ebû Necîb-i Sühreverdî, Ebû Ali Rodbârî ve Mimşâd Dîneverî, Cüneyd-i Bağdadî, Sırrî-yi Sekatî, Ma'rûf-i Kerhî, İmâm-ı Ali Rızâ ve Dâvûd-i Tâî'den almıştır. Bunlardan Dâvûd-i Tâî, Habîb-i Acemî vasıtasıyle Hasen-i Basrî'den almış, Hasen-i Basrî de, Kümeyl bin Zeyyâd vasıtasıyla Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn'den, onlar da Hazreti Ali ve Muhammed Mustafa'dan (s.a.v.) almıştır. İmâm-ı Ali Rızâ da baba ve dedeleri vasıtasıyla Hazreti Ali'den, o da, Resûlullahdan (s.a.v.) feyz almıştır.

Halvetîlik, Türk toplumu ve insanı üzerinde bir hayli müessir olmuş, toplumun her kesimine hitâb etmesi, onun bağlılarını çoğaltmıştır. Buna bağlı olarak da, birçok şube ve kollar ortaya çıkmıştır.

Cemâleddîn Muhammed bin Mahmûd Aksarâyî, Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah Efendi kısmı, 1084 numarada kayıtlı "Şerhu Erba'îne hadîsen Kudsiyyen" adlı eserinin mukaddimesinde buyurdu ki; "Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun. Yaratılmışların en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma, O'nun temiz ve yüksek âline ve eshâbına salât ve selâm olsun. Önceden beri, kırk hadîs-i kudsî ve kırk hadîs-i şerîfi açıklamayı arzuluyordum. Bu arzuma uygun olarak topladığım hadîs-i şerîflerle bu kitabı yazdım. Yazmış olduğum hadîs-i şerîflerdeki esrârı açıkladım. Bizden önce gelen âlimlerin yaptığı gibi, kırk hadîs-i şerîf ve hadîs-i kudsî topladım. Onlara uyarak, o büyük âlimlerin halleriyle hallenmek ve onlara benzemek istedim. Bu işe, Allahü teâlânın ihsânına kavuşmak arzusu ile giriştim ve O'ndan yardım istedim. Ortaya çıkan bu kıymetli eseri, Arab ve Acem'in sultânı, herkese karşı ihsân sahibi, karanlıkta parlayan ay gibi adâlet dağıtıcısı, kılıcı ile Allahü teâlânın dîninin yayıcısı, ilim ve kelam sahibi Sultan Bâyezîd bin Muhammed Hân zamanında yazdım. Allahü teâlâ onun zaferlerini devamlı eylesin. Düşmanlarına karşı gücünü ve kuvvetini, zayıf ve kimsesizlere de mürüvvet ve ihsânını kat kat yüksek eylesin. Devletini dâim kılsın.

Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde buyurdu ki: **"Bana bir karış, yaklaşana, ben bir arşın yaklaşırım; bir arşın yaklaşırsa, ona bir kulaç yaklaşırım; bana yürüyerek gelene, ben koşarak gelirim."**

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kim bir kavme benzerse, o kavimden olur."** Başka bir hadîs-i şerîfte; **"Kim ümmetim için dinine âit kırk hadîsi hıfzederse, Hak teâlâ onu kıyâmet gününde fakîh, âlim olarak haşreder"** buyuruldu.

Hadîs-i kudsîlerde buyuruldu ki: **"Sâlih kullarım için, Cennette hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir beşer kalbine gelmiyen şeyler** (ni'metler, mükâfatlar) **hazırladım."**

"Ben, ortaklıktan en müstağni olanım. Kim bir amel işler de onda benden başkasını bana ortak yaparsa; onu ortak kıldığı ile baş başa bırakırım."

"Ben kulumun zannına göreyim; beni zikrettiği yerde ben onunlayım (rahmetim, tevfîk ve inâyetim onunla beraberdir)**."**

"Oruç benim içindir. Onun mükâfatını, karşılığını ben veririm."

"Şüphesiz ben, zulmü kendime ve kullarıma haram kıldım. Dikkat ediniz! Birbirinize zulüm etmeyiniz."

"Her kim benim veli kullarıma düşmanlık ederse, muhakkak ben ona harp açarım. Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir amel ve ibadetle bana yaklaşamaz. Kulum bana, yaptığı nafile ibâdetlerle de yaklaşır. Nihâyet onu severim. Bir kere de onu sevdim mi, artık o kulumun işittiği kulağı, göreceği gözü, şiddetle kavrıyacağı eli ve yürüyeceği ayağı olurum. (Onu fenâ şeyleri dinlemekten, helâl olmıyan şeylere el uzatmaktan, fenâ yolda yürümekten korurum). **Eğer benden birşey dilerse onu verir, bana sığınırsa muhakkak onu himâye ederim."**

Ey Âdemoğlu! Seni kendim için, eşyayı da senin için yarattım. Hâlbuki sen, benden kaçıyorsun."

"Ey kullarım! Benim hidâyet ettiklerimden başka hepiniz sapıklıktasınız. O hâlde benden hidâyet isteyiniz. Ben de size hidâyet edeyim."

"Ey kullarım! Benim doyurduklarım hâriç, hepiniz açsınız. Öyleyse, benden sizi doyurmamı isteyiniz. Ben de sizi doyurayım."

"Ey kullarım! Benim giydirdiklerim dışında hepiniz çıplaksınız. O hâlde benden sizi giydirmemi isteyiniz. Ben de sizi giydireyim."

"Ben, benim için kalpleri kırık olanların yanındayım."

"Benim kazama râzı olmıyan, benden gelen belâ ve musibete sabretmiyen, benim ni'metlerime şükretmeyen benden başka Rab arasın."

"Ey Âdemoğlu! Sen beni gizlice zikredersen, ben de seni öylece zikrederim. Beni bir cemâat içinde anarsan, ben de seni, yanında zikrettiğin kimselerden daha hayırlı bir cemâat içinde yâd ederim."

"Benim için birbirini sevenlere, benim için biraraya gelip oturanlara, benim için birbirini ziyâret edenlere muhabbetim vâcibdir."

"Allahü teâlâdan başka ilâh olmadığına, ihlâsla ve samimiyetle şehâdet eden olmasaydı, Cehennemi dünyâ ehli üzerine musallat ederdim. Bana ibâdet eden olmasaydı, bana âsî olanlara bir göz açıp kapayacak kadar mühlet vermezdim."

"Ben yere ve göğe sığmam, fakat vera' ve takvâ sahibi mü'min kulumun kalbine sığarım."

Şerh: Allahü teâlâ, yere ve göğe, bütün sıfatları ile tecellî buyurmadı. Fakat, Allahü teâlâdan başkasına kul ve köle olmaktan kurtulmuş olan mü'min kulunun kalbine, bütün isimleri ve sıfatları ile tecellî buyurdu. Böyle bir kul, nûr deryasına gark olur. Bu sebeble, Âdemoğlu, vera' ve takvâ sahibi olmak sûretiyle cenâb-ı Hakkın esmasının tecellîgâhı olmaya gayret göstermelidir.

"Ey Âdemoğlu! Dünyâ sevgisini kalbinden çıkar. Çünkü ben, benim sevgimle dünyâ sevgisini bir arada bulundurmam."

Şerh: Dünyâ sevgisi zulmettir. Zulmetten çık! Tâ ki, sana muhabbetimin nûru ile tecellî edeyim. Dünyâ sevgisi ile ölmüş olan kalbini dirilteyim ma'nâsınadır.

"Ey Âdemoğlu! Sabret, tevâzu sahibi ol seni yükselteyim. Bana şükret ki, sana (olan ni'metlerimi) **arttırayım. Benden af ve mağfiret dile ki, sana merhamet edeyim. Sılâ-i rahm yap ki, ömrünü arttırayım. Susmanı uzun yaparak benden afiyet iste."**

"La ilahe illallah kal'amdır. Oraya giren azâbımdan kurtulur."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kanâat eden muhtaç olmaz. Hasedi terkeden rahat bulur. Haramı terkeden, dîninde ihlâs sahibi olur. Gıybeti terkedenin muhabbeti zâhir olur, iyilikleri çok olur. İnsanlardan uzakta kalan, onlardan gelecek sıkıntı ve cefâlardan kurtulur. Sözü, konuşması az olanın, aklı kâmil olur. Allahü teâlânın verdiği az rızka râzı olan, Allahü teâlânın katında bulunana güvenmiş olur."**

_____

1) Şakâyik-i nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 284

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 105

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 51

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1036 (dipnot)

5) Hediyyet-ül-ârifîn cild-2, sh. 257

6) Amasya Târihi (Hüseyn Hüsâmeddîn), cild-1, sh. 321

7) Tâc-üt-tevârih

8) Tomar-ı turûk-ı âliyyeden Havetîlik silsilenamesi (Sâdık Vicdânî), İstanbul 1338-1341

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 995, 1070

10) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 7

11) Şerhu Erba'îne hadîsen Kudsiyyen. Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah Efendi kısmı No: 1084

12) Nefehât-ül-üns tercümesi sh. 579

ÇELEBİ SULTAN MEHMED

Osmanlı Devleti'nin beşinci sultânı, kırâat ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, tasavvuf ehli. Dedesi Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın vefât ettiği sene, 791 (m. 1389) senesinde veya daha önce Bursa'da doğdu. Babası Osmanlı Devleti'nin dördüncü pâdişâhı Yıldırım Bâyezîd Hân'dır. Annesi ise, Germiyanoğlu Süleymân Şah'ın kızı Devletşah Hâtun'dur. Bundan sonraki Osmanlı pâdişâhlarının hepsi bu soydandır. Osmanlı Devleti'ni ikinci defa yeniden kurmuş, ilk defa Resûl-i ekremin (s.a.v.) Medîne-i münevveredeki komşularına her sene düzenli hediye göndermek şerefine nail olmuştur. Otuzüç senelik bir ömürden sonra, 824 (m. 1421) senesinde Edirne'de vefât edip, Bursa'da defnedilmiştir.

Çelebi Sultan Mehmed Hân, Kosova meydan muharebesi ve dedesi Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın vefâtının hemen sonrasında dünyâya geldi. Bütün şehzâdeler gibi, Mehmed Çelebi'ye de çok ihtimâm gösterildi.

Devrin en gözde âlimlerinden hocalar ta'yin edildi. Şemseddîn İbni Cezerî'nin oğlu Ahmed bin Muhammed Cezerî, Arabca ve kırâat ilimlerini öğretti. Sofu Bâyezîd nâmıyla tanınan İmâmüddîn Ali Çelebi de, diğer aklî ve naklî ilimleri öğretti. Bursa kadısı Bedreddîn Koca Mahmûd Çelebi ve Molla Fenârî'den Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrenen Mehmed Çelebi, eniştesi Emîr Sultan'dan feyz aldı. 795 (m. 1393) senesinde Amasya'nın fethi için giden orduya kumanda edip, daha sonra da Amasya beylerbeyi oldu. Orada her yönden yetişmesi için, elden gelen bütün gayretler gösterildi. Hocası Sofu Bâyezîd, Mehmed Çelebi'nin yanından hiç ayrılmadı. Ona her husûsta yardımcı oldu. Din ve fen bilgilerini arttırmasına, idârecilikte ilerlemesine yardım etti.

Amasya'ya varışında; halk, ümerâ ve ulemâ tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanan Mehmed Çelebi, Amasya'da ellidört senedir hüküm süren Kutlu Şah sülâlesinin hükümetine son verdi. Amasya'nın en nüfuzlu sülâlelerinden olan Gümüşlüzâde, Sungurzâde, Turumtayzâde ve Hılfetzâde sülâleleri mensûplarının yardımlarını gördü. Kutlu Şah sülâlesi taraftan ba'zı nüfuzlu kimseleri başka taraflara göçürüp, mecbûrî ikâmete tâbi tuttu. Mehmet Çelebi'nin en büyük yardımcıları, hocası Sofu Bâyezîd, Lalası Ali ve Yakut Paşa, Yahşî Beyzâde Bâyezîd Paşa, Taşanzâde Ahmed, Hacı Beyzâde Kâsım, Osman Paşazâde Hasen beylerdi. Mehmed Çelebi,

Amasya'da tam bir düzen kurup halkla ünsiyet peyda ettiği, ulemâ ve ümerânın sevgi ve saygısını kazandığı bir sırada, Timur Hân'ın Erzurum taraflarına yaklaştığı haberi geldi. Amasya halkı, aradıklarını Osmanlı'da bulmuşlar, onların kendilerini huzûra kavuşturabileceğine, din ve dünyâ saadetini onları desteklemekle bulacaklarına inanmışlardı. Mehmed Çelebi, halktan aldığı yardım ve destekle ordusunu güçlendirip, babasının da'veti üzerine Ankara tarafına hareket etti. Amasya'da yerine Yakut Paşa'yı vekîl bıraktı. 804 (m. 1402) senesinde, Ankara yakınlarındaki Çubuk ovasında, Timur Hân'la Yıldırım Bâyezîd arasında yapılan savaşta büyük yararlıklar gösteren Mehmed Çelebi, Sırp Prensinin kaçması, Tatarların ve ba'zı beylerin Timur Hân'a iltihak etmesi neticesinde; Osmanlı ordusunun bozulması ve babası Yıldırım Bâyezîd Hân'ın esîr edilmesi üzerine, Amasya tarafına yöneldi. Yolda önüne başka engeller çıkması üzerine, Bolu'ya gitti. Bolu'da bir müddet ortalığın yatışmasını bekledi. Fedailer gönderip, babasını Timur'un elinden kurtarmaya çalıştı. Ama muvaffak olamadı. Amasya ile tamamen irtibâtı kesilmiş, Amasya, Kutluşahzâde Yakut Paşa'nın elinde kalmıştı. Ancak Timur Hân, âdeti üzere Anadolu'daki her bölgeyi o yerin eski beyine tevdi ettiği gibi, Amasya'yı da Kara Devlet Şah'a vermişti. Kara Devlet Şah, Osmanlılardan önce Ankara'ya hâkim olan Melik Nâsıreddîn Bahtiyar Bey'in oğlu idi. Ancak, halk ondan hiç hoşlanmıyor, başında yine Osmanoğlu'nu görmek istiyordu. Kara Devlet Şah'ın eşkiyavâri yönetimini kimse istemiyordu. Amasya ileri gelenleri, beyler ve âlimler beraber olup, çevre kazalarla birlikte Kara Devlet Şah'ı topraklarına sokmadılar. Kara Devlet Şah da, Timur Hân'a mektûp yazıp durumu arzetti. Timur Hân da, oğlu Muhammed'i, hocası Nu'mâneddîn Abdülcebbâr ile birlikte Amasya'ya gönderdi. Kâfi miktarda bir orduyla Amasya'ya gelen Timur'un oğlu Muhammed, Amasya ulemâsını toplayıp, hocasının suâllerine cevap verebilirlerse, şehrin cezadan kurtulacağını söyledi. Yakut Paşa, Amasya'dan ayrılıp Bolu'ya giderek, Mehmed Çelebi'ye durumu arzetti. Sorulan suâllere, Amasya âlimlerinin ileri gelenlerinden Pîr İlyâs, tam bir vukûfiyetle cevap verdi.

Amasya halkı, sefer masraflarını hemen ödeyip, Timur Hân'ın ordusunu geri gönderdi. Ancak Timur Hân, Şücâeddîn Pîr İlyâs gibi bir âlimden kendi ülkesinde istifâde etmek istiyordu. Bir ferman gönderip, Pîr İlyâs ve yeğeni Şemseddîn Ahmed Çelebi'yi Şîrâz'a getirmelerini söyledi. Oğlu da, ordusuyla beraber onları alıp götürdü. Pîr İlyâs'ın yeğeni Gümüşlüzâde Celâleddîn Abdürrahmân Çelebi, Amasya müftîsi oldu. Şâdgeldi Bey de Amasya emîri oldu. Hâl böyle iken de, Kara Devlet Şah tehlikesi ortadan kalkmış değildi. Amasya ileri gelenleri ve âlimlerden Müftî Abdürrahmân Çelebi, Tokatlı Kara Sinân, Muslihzâde Abdülhay, Mehmed Şah ve Hılfetzâde Hasen Çelebi'den müteşekkil bir hey'et toplandı. Amasya emîri Şâdgeldi Bey ve Amcazâdesi Mustafa Beyzâde Îsâ Bey de bu hey'ete başkanlık ettiler. Yapılan toplantılar neticesinde, yanında Amasya ileri gelenlerinden birçoğunu da toplamış olan Şehzâde Mehmed Çelebi'nin, Bolu'dan Amasya'ya da'vet edilmesi kararlaştırıldı. Amasya ileri gelenleri, daha önce başlarına geçenlerden çok çektikleri, dînî ve millî duyguları çok yüksek olduğu için, herşeye rağmen Osmanoğlu Mehmed Çelebi'yle bir anlaşma yapmayı da kararlaştırdılar. Bâyezîd Paşa'nın eniştesi olan, Enişte Asayiş Bey başkanlığında bir hey'et Bolu'ya gönderildi. Amasya halkının, "Dînimize muhalif iş işlemeyip, bize zulmetmeyeceksin, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaatli olacaksın" teklifini cân-u gönülden kabûl eden Şehzâde Mehmed Çelebi, Amasya'ya doğru yola çıktı. İsfendiyâr Bey, yeğeni Yahyâ Bey'i gönderip, Mehmed Çelebi'nin Amasya'ya hareketine mâni olmak istedi. Ancak Yahyâ Bey, Mehmed Çelebi'nin öncü kuvvetleri karşısında tutunamadı. Mehmed Çelebi Osmancık'a yaklaşınca, taraftarları bir tertîb ile Kara Devlet Şah'ı öldürdüler. Amasya halkı, Mehmed Çelebi'yi Amasya Boğazı'nda karşıladı. Orada tertîb edilen bir ziyâfette, Amasya kadısı Gümüşlüzâde Abdürrahmân Çelebi, daha önce Amasya

ileri gelenlerinin aldığı kararı tekrar hatırlattı. Mehmed Çelebi'den, Allahü teâlânın rızâsı, millet ve devletinin bekâsı, halkının huzûru için çalışacağına, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, fakir-fukara ve sâir teb'asını gözeteceğine dâir söz aldı. Mehmed Çelebi de bu teklifleri memnuniyetle kabûl etti. Çünkü onun da düşüncesi bunlardan başka birşey değildi. Amasya'ya yerleşip, sultanlığını ilân etti. Mehmed Çelebi, bu sırada onyedi yaşında idi. Sultanlığını ilân etmesi üzerine Çelebi Sultan Mehmed adıyla anılmaya başladı. Kardeşlerinin herbiri bir yerde sultanlığını ilân etmişti. Şehzâde Süleymân Çelebi Edirne'de, Îsâ Çelebi Balıkesir ve Bursa'da, Mûsâ Çelebi Kütahya'da saltanatını ilân etti. Her tarafta eski beylikler yeniden ortaya çıktı. Anadolu bölük-pörçük oldu. Timur Hân, İzmir'e kadar Anadolu'yu fethetti. 806 (m. 1403) yılında Amasya ve havâlisini hâkimiyeti altına alan Çelebi Sultan Mehmed Hân, Timur Hân'a bir elçi ile mektûp gönderip, bağlılığını arzetti. Timur Hân da, Çelebi Sultan Mehmed'i yanına da'vet etti. Timur Hân'dan çekinen Çelebi Mehmed geleceğini bildirip, Timur Hân'ın elçisiyle beraber yola çıktı. Yolda kendi beylerine baskınlar düzenletip bu durumda hareketinin imkânsız olduğunu söyleyerek geri döndü. Timur'a bir mektûp yazıp özür diledi. Timur Hân da, ona sahip olduğu yerlerin hükümdârlığını verip, hükümdârlık alâmetlerinden olan taç, kemer ve hil'at gönderdi. Çelebi Sultan Mehmed de, Timur Hân ve kendi adına para bastırdı.

Çelebi Sultan Mehmed, Amasya'da çok kısa bir zamanda teşkilâtını kurdu. Beşyüz kişilik bir orduyla girdiği Amasya'da, yapılan çalışmalar sonunda, güçlü bir ordu yetiştirdi. Her kesimden halk, asker olmak için yarış ediyor, Osmanoğlu'nun emrinde cihâda katılmak için çırpınıyordu. Ulemâ, ahâliyi devamlı teşvik ediyor, Çelebi Sultan Mehmed'e yardımcı olmaya da'vet ediyordu. Halkın dînî ve millî şuuru fevkalâde idi. Herkes, her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapıyor, birlik ve beraberliğin bozulmaması için elinden gelen her fedâkârlığı yapıyordu. Kimse kimsenin hakkına ve hukukuna riayetsizlik etmiyor, herkes Allahü teâlânın emir ve yasaklarını gözetiyordu.

Çelebi Sultan Mehmed, hocası Sofu Bâyezîd vâsıtasıyle devamlı olarak âlimlerle irtibâtta bulunuyor, zaman zaman ulemâ meclislerine gidiyor, ders ve sohbetleri ta'kib ediyordu.

Ahâli, sultanlarını çok seviyor, onun peşinde Allah rızâsı için canlarını feda etmekten çekinmiyorlardı. Bilhassa Seyyîd Yahyâ Şirvânî'nin (r.a.) halîfesi Şücâeddîn Pîr İlyâs'ın ve talebelerinin de teşviki ile halk, Osmanlı devletinin ilk günlerinde olduğu gibi adetâ birbirine sımsıkı bağlanıp, bir asker-millet vücûda geldi. Böyle bir ordunun verdiği güvenle, Çelebi Sultan Mehmed, Osmanlı Devleti'ni yeniden bir bayrak altında toplamaya azmetti. Kardeşlerine haber gönderip, birleşmeye veya toprakları kendi aralarında pay edip, birbirleriyle çatışmamaya da'vet etti. Ancak Şehzâdelerin herbiri kendisinin sultan olduğunu söylüyor, kendi bayrağı altında toplanılmasını arzu ediyordu.

Çelebi Sultan Mehmed, çetin çalışmalarla, ordu ve silâh işini halletmiş, halka verilen güven, dînî ve millî şuurla birlik te'min edilerek, para mes'elesi de halledilmişti. Ahâlinin çok sevip saydığı Defterdar Celâl Çelebi, mâlî durumu düzeltmek için yeni yeni tedbirler aldı. Şâdgeldi Paşa'nın darbhânesinde, Magribî İlyâs oğlu Bedreddîn Mahmûd Çelebi tarafından gümüş akçeler kesildi. Altın ve gümüş yerine geçerli olmak üzere, "Çâvîk" veya "Çav" denilen kâğıt paralar da, Çâvîkçi nâmıyla meşhûr Buhârâlı Hoca Şemseddîn Mehmed Çelebi tarafından basıldı. Para mes'elesini de böylece halleden Çelebi Sultan Mehmed, Bursa'da bulunan ağabeyi Îsâ Çelebi'ye müracaat ederek, Anadolu'nun taksimini teklif etti. Kardeş kavgasından vazgeçelim, herkes kendi başına bölgesini idâre etsin dedi. Ancak bu teklifi reddedildi. Bunun üzerine Ulubad mevkiinde yapılan savaşı kazanan Çelebi Mehmed, Bursa'ya girerek, orada

hükümdârlığını ilân etti 807 (m. 1404). Îsâ Çelebi ise, Yalova yolu üzerinden Bizans İmparatoru'nun yanına kaçtı. Şehzâde Emîr Süleymân'ın isteği üzerine Îsâ Çelebi Edirne'ye gönderildi. Emîr Süleymân, Îsâ Çelebi'yi mühim bir kuvvetle Anadolu'ya gönderdi. Bursa'yı almak isteyen Îsâ, halkın muhalefeti ile karşılaştığından şehri yaktı. Çelebi Mehmed ile yaptığı ikinci muharebede de mağlup olunca, yanına kaçtığı İsfendiyar Bey'le anlaşarak, beraberce Ankara'yı almak üzere harekete geçtiler ise de, Çelebi Mehmed'e mağlup olup, Kastamonu tarafına çekildiler.

Bir müddet sonra Îsâ Çelebi, Aydınoğlu Cüneyd Bey'in yanına gitti ve onun aracılığı ile Saruhan ve menteşe Beyleri ile anlaşarak, talihini bir kere daha denemek istedi. Yine mağlup oldu. Bu defa Karamanoğlu'na iltihak etti. Neticede, Îsâ Çelebi bir müddet sonra yakalanarak ortadan kaldırıldı.

Îsâ Çelebi'nin öldürülmesinden sonra, Çelebi Mehmed Anadolu'da yalnız kaldı. Bundan sonra, kardeşinin kuvvetlenmesinden endişe ederek Anadolu'ya gelen Emîr Süleymân ile mücâdele etti.

Emîr Süleymân, Çelebi Mehmed'in elinden birçok yerleri aldığı gibi, Aydınoğlu Cüneyd Bey ile Menteşeoğlu İlyâs Bey'e hâkimiyetini kabûl ettirdi. Çelebi Mehmed, onu yeniden Rumeli'ye döndürmek için kardeşi Mûsâ Çelebi'yi Rumeli tarafına geçirtti. Mûsâ Çelebî'nin faaliyetlerini öğrenen Süleymân Çelebi, Rumeli'ye geçti ve ilk anda Mûsâ'yı mağlup etti ise de, sonradan onun baskınına uğrayarak hayâtını kaybetti. Çelebi Mehmed Bursa'yı hâkimiyeti altına alırken, Mûsâ Çelebi de bu sırada Edirne'de hükümdârlığını ilân etti. Mûsâ Çelebi, Anadolu'da kardeşinin kuvvetli olduğunu bildiği için, orayla alâkadar olmayıp, Bizans ile meşgûl oldu ve bir kısım yerleri onlardan aldı. Bu arada ileride büyük bir isyan çıkaracak olan Şeyh Bedreddîn'i kadıasker yaptı. Şeyh, bu sûretle nüfuzunu artıracak mevkiye sahip oldu. Bir ara İstanbul'u muhasara eden Mûsâ Çelebi tehlikesine karşı, İmparator, Çelebi Mehmed'i Rumeli'ye da'vet etti.

Çelebi Mehmed, Üsküdar'a gelerek İmiparator ile görüştü. 814 (m. 1411)'de İnceğiz mevkiinde kardeşi ile yaptığı muharebeyi kaybettiğinden İstanbul'a çekildi ve gemilerle Anadolu tarafına geçerek, yaralı bir hâlde Bursa'ya geldi. Bir yıl sonra, Mûsâ Çelebi ile yaptığı mücâdelede de muvaffak olamadı.

Mûsâ Çelebi'nin ümerâsına karşı sert davranması, onları Çelebi Mehmed ile anlaşmaya mecbûr etti. Yeni plâna göre, Çelebi Mehmed üçüncü defa Rumeli'ye geçti. Kendisine katılan Sırp despotu ve ba'zı ümerâ ile birlikte Tuna'ya çekilmekte olan Mûsâ Çelebi üzerine yürüyen Çelebi Mehmed, Çamurlu-Derbend mevkiinde meydana gelen muharebede, Mûsâ Çelebi'yi mağlup etti. Mûsâ Çelebi, yaralı olarak kaçarken yakalandı. Vefâtı üzerine Bursa'ya nakledilip, babasının türbesine defnedildi Daha sonra Orhan Çelebi'yi de yakalatan Çelebi Mehmed, Edirne'de, bütün devletin hükümdârı olduğunu ilân etti.

Çelebi Mehmed Rumeli'de bulunduğu sırada, Karamanoğlu Mehmed Bey, Bursa'yı bir ay kadar muhasara etmiş, Mûsâ Çelebi'nin cenâzesinin geldiğini duyunca, şehri ateşe vererek memleketine dönmüştü. Aydınoğlu Cüneyd Bey de, bu sıralarda Ohri'den kaçarak Aydın'a gelmiş ve Ayaslug'u (Selçuk'u) muhasara edip, sancak beyini öldürtmüştü. Bu sebeple Çelebi Mehmed Anadolu'ya dönünce, önce Cüneyd Bey üzerine yürüyüp, Çandarlı eliyle; Menemen, Kayacık ve Nif kalelerini aldı. Ayrıca İzmir'de feth olundu. Çelebi Mehmed, Aydınoğlu Cüneyd Bey'in annesinin ricası üzerine Cüneyd'i affederek, Niğbolu Sancakbeyliğini verdi. İzmir kuşatması

esnasında Menteşe Beyi de Osmanlılara tâbi olduğu gibi, Midilli, Sakız ve Foça'daki Ceneviz kolonilerinin elçileri gelip, bağlılıklarını arzettiler. Daha sonra Teke Beyi de tâbi oldu.

Bu şekilde işlerini yoluna koyan Çelebi Mehmed, aynı yıl Bursa'ya gelerek, Germiyan ve Candar beyliklerinden takviye alıp, Karaman seferine, çıktı. Akşehir, Beyşehir ve Seydişehir kasabalarını aldıktan sonra, aynı zamanda halasıoğlu olan Karamanoğlu Mehmed Bey'i de mağlup etti. Bundan sonra Konya'yı kuşattı ise de, mevsim elverişsizliğinden dolayı Karamanoğlu ile sulh akd ederek geri döndü. Ancak Mehmed Bey, rahat durmayıp, Beyşehir ve Seydişehir'e saldırdı. Çelebi Mehmed, ikinci defa Karamanoğlu üzerine gitti ve Konya ovasında yapılan muharebede, Mehmed Bey'i bir kere daha mağlup etti. Bu sırada pâdişâh rahatsızlandığından, yine sulh akdedildi. Mehmed Bey, gerektiğinde Osmanlı ordusuna yardım göndermeyi de kabûl etti ki, bunu Eflâk seferinde yerine getirecektir.

Çelebi Mehmed, Anadolu'da Türk birliğini sağlama çalışmalarını sürdürürken, hıristiyanlarla da dost geçinme politikası güdüyordu. Osmanlılara tâbi olan Eflâk Prensi, taht mücâdelelerinden istifâde ile üç yıldır vergiyi kesmişti. Kendisine voyvodalıkta rakip çıktığından zor durumda idi. Rakibi Dan, Osmanlılara müracaat ederek, yardım istemiş, Mirçe ise Macar kralı Sigismund'a müracaat ederek, Osmanlıların kendisine yardım etmesini sağlamasını istemişti. Ancak Çelebi Mehmed, Sigismund'un teklifini reddedip, Candar ve Karaman beyliklerinden yardım alarak, Tuna'yı geçip Romanya topraklarına girdi. Macar-Eflâk ordusunu mağlup eden Çelebi Mehmed, Mirçe'yi yeniden Osmanlılara tâbi kıldı.

Osmanlılar, Erdel'e de birkaç defa akın düzenlediler. Neticede, Macar ülkesi baştanbaşa çiğnendi. Bu sûretle Osmanlılar, Balkanlar'da ve Adriyatik'te nüfuzlarını kuvvetlendirdiler.

Bundan sonra Çelebi Mehmed, Anadolu'da kuvvetlenmiş bulunan İsfendiyar Bey'le mücâdele ederek, Sinop'u muhasara etti. Çaresiz kalan İsfendiyar Bey, Osmanlı Devletinin yüksek hâkimiyetini tanıdı. Ayrıca oğlu Kâsım'ın istediği; Kastamonu, Tosya, Çankırı ve Kalecik'i pâdişâha verdi. Bunu müteakib Çelebi Mehmed, daha önce Osmanlılar'da bulunan Samsun'un alınmasını arzu etti. Müslüman ve kâfir olmak üzere ikiye ayrılmış olan Samsun'un kâfir kısmını Biçeroğlu Hamza Bey kuşattı. Kale halkı, şehri ateşe verip kaçtılar. Şehir zahmetsiz ele geçti. Müslüman Samsun'u bizzat muhasara eden Çelebi Mehmed'e karşı koyamıyan İsfendiyaroğlu Hızır Bey, şehri teslim edip babasının yanına döndü.

Çelebi Mehmed devrinin en önemli iç hâdisesi, Şeyh Mahmûd Bedreddîn'in isyanıdır. Mûsâ Çelebi zamanında Edirne'de kadıaskerliğe ta'yin edilmiş ve Çelebi Mehmed'in cülusunu müteakib, 1.000 (bin) akçe aylık ile İznik'te ikâmete mecbûr edilmişti. Şeyh Bedreddîn, Edirne'de, sonra İznik'te te'lîfatla meşgûl olup, kendisini ziyârete gelenlere telkinâtta bulunuyordu. Edirne'ye gelmeden önce, Anadolu'da ün kazanmıştı, İznik'te boş durmayan Şeyh, adamlarından Börklüce Mustafa'yı Aydın taraflarına gönderip, şii vatandaşlar arasında propaganda yaptırıyordu. Ayrıca Torlak Kemâl adındaki adamı da, daha önceden Manisa taraflarında faaliyet gösteriyordu. Şeyh Bedreddîn, Börklüce Mustafa'nın hareketinin genişlemesi üzerine, hacca gitmek bahânesiyle, önce Sinop'a oradan Kefe'ye ve nihâyet dana önce tanıştığı Eflâk prensinin yanına gitti. Deliorman taraflarına giderek, şiîlerin meskûn olduğu bölgeleri gezdi. Oralarda bâtınî sapık fikirlerini yaydı. Şeyh Bedreddîn İslâm'a uymayan zararlı fikirler ortaya atıyor, haram olan husûsların helâl olduğunu ileri sürüyor, isyan hislerini körüklüyordu. Neticede ilk isyan, Karaburun'da başladı ve daha sonra Manisa'da kendini gösterdi ve az

zamanda genişledi. Börklüce Mustafa'nın çıkardığı isyan, Amasya vâlisi Şehzâde Murâd ile Bâyezîd Paşa tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı. Börklüce yakalanarak katlolundu.

Manisa tarafındaki Torlak Kemâl de aynı akıbete uğradı. Şeyh Bedreddîn, Bâyezîd Paşa tarafından yakalanarak, Serez'de bulunan pâdişâhın huzûruna getirildi. Şeyhin durumu ulemâ tarafından tedkîk olunduktan sonra, Ehl-i sünnete uymayan i'tikâd üzere olmak ve cemiyet nizâmını bozmakla suçlu bulunarak, Sa'düddîn Teftâzânî hazretlerinin talebelerinden Heratlı Molla Haydar'ın fetvâsıyla Serez pazarında asıldı ve malları vârislerine bırakıldı. Böylece İslâm ittihadını tehdit eden önemli bir tehlike ortadan kaldırılmış oldu.

Şeyh Bedreddîn isyanı bu şekilde bastırıldıktan sonra, Çelebi Mehmed, yeni bir isyan tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bu tehlike; Ankara Meydan Muharebesi'nde babası ile birlikte Timur'a esîr düşüp Semerkand'a götürülen, Düzmece Mustafa da denilen kardeşi Mustafa idi. Uzun müddet kendisinden haber alınamıyan Mustafa, bir müddet sonra geri dönüp, Karaman topraklarında kaldıktan sonra, Rumeli'ye geçti. Osmanlı tahtına oturmak niyetinde olan Mustafa, Eflâk voyvodasının ve Niğbolu Sancakbeyi Aydınoğlu Cüneyd Bey'in yardımıyla faaliyete geçip, Selanik ve Teselya'da saltanat iddiası ile adam toplamaya başladı. Fesadın büyümesine mâni olmak için, Çelebi Mehmed hemen harekete geçti ve ağabeyisi Mustafa Çelebi'nin kuvvetlerini Selanik civarında mağlup etti. Cüneyd ile birlikte Mustafa Çelebi, Selanik kalesine sığındı. Çelebi Mehmed, ertesi sabah mültecileri istedi ise de, Selânik'in Rûm vâlisi, İmparatorun müsâadesi olmadan teslim edemiyeceğini beyân ile özür dilemiş ve nihâyet İmparator da Çelebi Mehmed hayatta oldukça bunları salıvermiyeceğini yemîn ile taahhüt etmiş olduğundan, pâdişâh da Selanik muhasarasını kaldırdı. Pâdişâh, anlaşma mucibince Mustafa Çelebi için her sene İmparator'a önemli miktarda akçe ödeyecekti. Mustafa Çelebi vak'ası 823 (m. 1420) senesinde vukû' bulmuştu.

Bu vak'ayı müteakib Çelebi Mehmed, İstanbul'u resmen ziyâret ederek, İmparator tarafından karşılandı ve Üsküdar'da İmparator'a veda edip, İzmit üzerinden Bursa'ya geldi. Bir müddet sonra da Gelibolu yolu ile Edirne'ye döndü.

Pâdişâh, Edirne'de iken çıkmış olduğu avda rahatsızlandı. Nüzûl illetinden kurtulamıyacağını anlayan Çelebi Mehmed, vezirleri; Bâyezîd, İbrâhim ve Hacı İvaz Paşaları da'vet ederek, gizlice görüşüp, büyük oğlu Amasya vâlisi Murâd'ın hemen da'vet edilmesini istedi. Kısa süren hastalıktan sonra pâdişâh, 824 Cemâzil-âhır'inde (Haziran 1421) vefât etti. Çelebi Mehmed'in vefâtı, son derece gizli tutuldu. Cesedi tahnit edilerek sarayda muhafaza edildi. Şehzâde Murâd'ın Bursa'ya gelişine kadar, 40-42 gün pâdişâhın vefâtı gizlendi. Cesedi Bursa'ya getirilerek, Yeşil Türbe'ye defnedildi.

Osmanlı Devleti'nin ikinci kurucusu kabûl edilen Çelebi Mehmed, ne kardeşi Mûsâ Çelebi gibi sert, ne de diğer kardeşi Emîr Süleymân gibi yumuşak ve kayıtsız idi. Ma'kul hareket eden, sabırlı, azîm ve irâde sahibi, sözüne ve va'dine sâdık, nâzik, vakûr ve ciddî bir hükümdâr idi. Yalnız dostuna değil, düşmanlarına da kendisini sevdirerek, i'timâd telkin etmiş ve saydırmıştı. Onun hakkında Osmanlı târihlerinden başka, yabancı kaynaklar da iyi şehâdette bulunmaktadırlar. Küçük ve büyük 24 muharebede bulunarak, 40'a yakın yara aldığı rivâyet edilmektedir. Emellerinin en başında, babası zamanındaki yerlerin geri alınması geliyordu ki, bu gaye için çalışmış ve büyük ölçüde muvaffakiyet elde etmiştir. Zamanının yerli ve yabancı kaynakları, onun dirayetinden, sebâtkârlığından, iyi ahlâkından ve daha birçok meziyetlerinden bahsetmektedirler.

Çelebi Mehmed, kısa ömrünü savaş alanlarında geçirmiş olmasına rağmen, memleketin i'mârına da önem vermiştir. Bursa'da yaptırdığı; câmi, medrese, imâret ve Yeşil Türbesi önemli san'at eserleridir. Câmiinin karşısında yüksekçe, bir mevkide kendi türbesini yaptırdı. Türbenin karşısına düşen medresesi, bugün müze hâline getirilmiş olup, Bursa medreseleri arasında Sultaniye adı ile meşhûr idi. Bunlardan başka; Edirne'de Emîr Süleymân tarafından inşâsına başlanan ve Mûsâ Çelebi tarafından devam ettirilen Ulu Câmii'nin (Câmi-i Atîk'in) tamamlanması da ona nasîb olmuştur. Çelebi. Mehmed, câmiye vakf olmak üzere Edirne'deki bedesteni yaptırdı. Amasya'da Şehzâde türbesini yaptırdı. Oğlu Şehzâde Kâsım, burada medfûndur. Edirne'deki Eski Saray'ın da Çelebi Mehmed tarafından inşâsına başlandığı rivâyet edilmektedir.

Çelebi Mehmed'in en önemli hizmetlerinden birisi de, Mekke ve Medine halkına her sene Sürre alayı göndererek mâlî yardımda bulunma âdetini başlatmasıdır.

Sultan Mehmed'in en büyüğü Sultan İkinci Murâd olmak üzere; Mustafa, Kâsım, Ahmed, Yûsuf ve Mahmûd adında altı oğlu ile yedi kızı vardı. Kendisinden sonra tahta büyük oğlu Şehzâde Murâd çıkmıştır.

Ömrünü, Allahü teâlânın dînine hizmet etmek, insanlara Resûl-i ekremin örnek ahlâkını tanıtmak, Selef-i sâlihînin güzel yolunu yaymak için kuvvetli bir devlet kurmaya feda eden Çelebi Mehmed, halkının kendisinden beklediğini fazlasıyla yerine getirdi. Memlekette birlik ve dirliği te'sis etti. Ülkesini çeşitli sosyal te'sislerle süsleyip, halkının maddî ve ma'nevî refahı için çalıştı. Her Osmanlı sultânı gibi, medeniyetin; beldelerin ta'miri, insanların madden ve ma'nen huzûra kavuşması demek olduğunu çok iyi bilen Çelebi Mehmet, insanları rûhen terbiye eden ulemâ ve evliyâya, hürmette kusur etmeyip, onları memleketine celbedici tedbirler aldı. Âlimlere meclislerinde yer verip, ulemâ meclislerinde i'tibâr gördü. Zamanının büyüklerinin ilim ve feyzlerinden istifâde etti. Halkının maddî yönden refaha kavuşması, onların huzûr içinde işlerini yapabilmeleri için, âdil emirler, ilimde âlim, amelde üstün kadılar ta'yin etti. Memleketindeki refahtan diğer müslümanlara pay vermek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek komşularının duâlarını almak için, her yıl onlara hediyeler gönderme âdetini çıkardı. Sürre alayı adı verilen bir hey'et, Osmanlı hac kâfilesinin önünde bu hediyeleri götürüyordu. Altın para vesâir hediyeler, develere yüklenirdi. Çok güzel bir şekilde süslenen bu develere, pâdişâhın hediyeleri yanında, paşaların ve diğer müslümanların hediyeleri de yüklenirdi. Bu âdet, ilk defa, Çelebi Sultan Mehmed zamanında başlayıp, Birinci Cihan Harbi'nde Hicaz'la irtibât kesilinceye kadar devam etti. Verilen hediyelerle Mekke ve Medine'deki, mübârek yerlerin ta'mir ve bakımı, fakirlerin yiyecek ve giyeceği te'min edildi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 78

2) Neşrî (Cihânnümâ) sh. 350

3) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 235

4) Âşıkpaşa-zâde sh. 140

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 989

6) Amasya Târihi (Hüseyn Hüsâmeddîn) cild-3, sh. 130

7) Beheşti sh. 35

8) Münseât-üs-selâtîn cild-1, sh. 143

9) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 309

DEHLEVÎ (Seyyid Muhammed bin Ca'fer)

Hindistan'da yetişen Çeştiyye evliyâsının büyüklerinden. Çerağ-ı Dehlevî Nasîruddîn Mahmûd'un en büyük talebelerinden, halîfelerindendir. İsmi, Muhammed bin Ca'fer'dir. Seyyid olup, Hazreti Hüseyn evlâdındandır. Aslen Mekkelidir. Mekkeli olduğu için Mekkî, Seyyid olduğu için Hüseynî, Çeştiyye yolunun büyüklerinden olduğu için Çeştî ve Dehlî'de yetişip orada vefât ettiği için de Dehlevî nisbetleri ile tanınmış ve daha çok Dehlevî diye meşhûr olmuştur.

Kaynak eserlerde doğum târihine rastlanamayan Seyyid Muhammed Dehlevî, 891 (m. 1486) senesinde Dehlî şehrinde vefât etti. Vefâtında yüz yaşını geçmiş idi. Türbesi orada tanınmaktadır.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek âlim olan Dehlevî hazretleri, tasavvuf yolunda da çok üstün derece ve makamların sahibi idi.

Kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir. Bahr-ül-me'ânî (Bu eserinde; tevhîd hakîkatlerinden, tevhîd ehlinin bilgilerinden ve ma'rifet sırlarından bahsetmekte olup, bu kıymetli yazılarını okuyan adetâ kendinden geçmektedir. Bu kitabında, Dekâik-ül-me'ânî ve Hakâik-ül-me'ânî isimlerinde kitaplar yazacağını da bildirmekte ise de, bu kitapları yazıp yazmadığı tesbit edilememiştir). Bundan başka Penç nikât (Beş nükte), Rûhun Beyânı hakkında bir risale ve Bahr-ül-ensâb isimli risaleleri de vardır. Bahr-ul-ensâb'da, Ehl-i beytten daha sonra gelenlerin, ya'nî Seyyid veya Şerîf olanların, Peygamber efendimize kadar olan neseblerini bildirmekte, bu arada kendi baba ve dedelerinin isimlerini de zikretmektedir.

Bahr-ül-me'ânî isimli eserinde buyuruyor ki: "Uzun seneler, zâhirî ilimler üzerine çok çalışıp gayret ettim. Fakat asıl maksaddan gâfil idim. Ne zaman ki, tasavvuf büyüklerinin, hakîkî İslâm âlimlerinin sohbetlerine kavuştum, İşte ondan sonra ilerlemeye başladım. Son otuz senedir bu yolda ilerlemeye gayret ediyorum. Allahü teâlânın ihsânları ile çok şeylere kavuştum. Otuz senedir diğer insanlar gibi konuşmaya tövbe ettim. Söylediğim her kelimenin, âhırete yarar sözler olmasına dikkat ediyorum."

Yine bu kitapta; ebdâl, evtâd, aktâb, efrâd diye bilinen evliyâullah ve diğer Allah adamlarının sayıları, isimleri, mertebeleri zikrleri, ömürleri, hâlleri ve kısımları gayet açık ve geniş olarak öyle güzel anlatılıyor ki, daha güzel anlatılması düşünülemez. Bunlar hakkında diyor ki: "Hepsi ile ayrı ayrı görüştüm. Herbirinden çok fâideler elde ettim. Hepsinin makamlarını, mertebelerini de müşâhede ettim.

Ey dostum! Bu yüksek zâtların adedi. belli değildir. Sayılan pekçoktur. Bunlar, insanların gözlerinden saklıdırlar. Ancak seçilmiş, üstün kimseler onları görebilir ve anlıyabilir."

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 214

2) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 166

3) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 142

DERVİŞ AHMED SEMERKANDÎ

Mâverâünnehr bölgesinde yetişen âlimlerden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed, nisbeti Semerkandî ve lakabı Derviş'dir. Semerkand'da Zeynüddîn Hâfî'nin derslerinde yetiştiği için Semerkandî diye nisbet edilmiştir.

Doğum ve vefât târihleri tesbit edilemeyen Derviş Ahmed, dokuzuncu asrın sonlarında vefât etti. Zâhirî ilimlerde Zeynüddîn-i Hâfî'nin derslerinde yetişip, kalb ilimlerinde ve tasavvuf yolunda da Hâce Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetlerine devam etmekle ilerledi. Zeynüddîn-i Hâfî, Derviş Ahmed'i çok sever, himâye eder, yetişmesi için husûsî ihtimâm ve i'tinâ gösterirdi. Ahmed Semerkandî, burada zâhirî ilimleri tahsîl ederken, diğer taraftan Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetlerini kaçırmamaya gayret ederdi. Bir zarûret sebebiyle sohbete gidemezse, hocasının sohbet ve hizmetlerinden mahrûm kaldığı için çok üzülürdü. Bu acı ve üzüntülerini, Fârisî bir mektûbunda yana yakıla, uzun uzun anlatır. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri ile de görüşüp, onun da ma'nevî feyz ve bereketlerine kavuşan Derviş Ahmed, Hirat'ta bir câmide va'z ederdi.

Sözlerini yanlış anlayanlar, insanları onun va'zına gelmekten men etmeye çalıştılar. Böylece va'zına devam eden, sâdece yedi sekiz kişi kaldı. Bu hâle çok üzülen Derviş Ahmed, bu günlerde Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri ile karşılaştı. Ona hâlini, içinde bulunduğu zor durumu anlattı. Ubeydüllah-i Ahrâr (r.a.); "Gamçekme, var git, falan mescidde va'z vermeye başla. Öyle anlıyoruz ki, pek yakın bir zamanda va'z meclisiniz, eskisinden çok daha kalabalık olacaktır" buyurdu. Bu habere çok sevinen Derviş Ahmed, kendisine söylenen câmide va'z vermeye başladı. Birkaç gün sonra, va'za gelenler o câmiye sığmaz oldu. Daha büyük bir câmiye geçmek îcâb etti. O câmide de aynı hâl vâki olup, kalabalıktan içeriye girmek mümkün olmayınca, bu şekilde, daha büyük birkaç câmi dolaşıldı. Va'za koşanlar o kadar çok idi ki, herkes çok sıkışık vaziyette otururdu. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ın, ma'nevî feyz, himmet, tasarruf ve bereketleri ile, Derviş Ahmed'in va'zına koşanlar, büyük bir câmiye dahî sığmaz oldular.

Derviş Ahmed Semerkandî hazretleri, sohbetlerinde devamlı olarak; Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Bekr-i Şiblî, Ebû Hafs-ı Haddâd, Ebû Osman Hayrî gibi büyük zâtlardan, tasavvuf büyüklerinden anlatırdı. Çok güzel söz söylerdi. Hitâbeti kuvvetli, sözleri hikmetli idi. İnce ma'nâlardan, tasavvufî hakîkatlardan anlatırdı. Derin mes'eleler üzerinde konuşurdu.

Birgün yine böyle ince ma'nâlardan anlatırken, bir kimse ayağa kalkıp; "Böyle hiç kimsenin anlıyamadığı sözleri anlatmanızda ne ma'nâ var?" dedi. Derviş Ahmed buna dedi ki: "Bir kimse, bu taifenin yüksek sözlerini anlıyamıyorsa, herkesin de anlıyamadığını nereden anlıyor ki? Tasavvufî hakîkatlerden hiç haberi olmayan birinin aşağılığı, başkalarının yüksekliğine mâni değildir."

Tasavvuf ehlinin büyüklerini iyi anlıyan kimseler, Derviş Ahmed'in va'zlarına çok kıymet verirler, çok istifâde ederlerdi. Anlıyamadıkları sözler olursa, i'tirâz etmezler, "Derviş Ahmed boş söz konuşmaz. Çünkü o, kendi irâdesi ile konuşmuyor" derlerdi.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 81

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 150

DİMYÂTÎ (Muhammed bin Osman)

Fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Osman bin Sadaka bin Ali bin Muhammed bin Muhlisuddîn'dir. Dimyâtî diye meşhûr olmuştur. 852 (m. 1448) senesinde Atıyye kasabasında doğdu. Kaynaklarda ölüm târihi ve yeri bildirilmemektedir.

Şafiî mezhebinde olup, dedeleri daha önceden Kâhire'ye gelmiş idi. Küçük yaşta iken Dimyat'a geldi. Burada Kur'ân-ı kerîmi ve Minhâc kitabını ezberledi. Şihâbüddîn Cedîdî'nin derslerine uzun müddet devam etti. Fakîh Alemüddîn'in ve başka âlimlerin derslerinde de bulundu. Sonra Kâhire'ye gelip, Şeyh Midyen Zaviyesi yakınında bulunan İbn-i Bektemir Zâviyesi'ne yerleşti. Burada bulunan âlimlerin derselerine devam ederek, "Verdiyye" kitabını ve İbn-i Mâlik'in "Elfiye" kitabının yarısını ezberledi. İbn-i Kâsım'ın ve Fahreddîn Osman Maksî'nin derslerinde bulundu. Cem'ul-Cevâmi'" kitabını okudu. Fıkıh ilmi öğrendi. Bir miktar da; İbâdî Bedreddîn bin Kattân ve Cevcerî'den okudu. Bekrî'den Minhâc haşiyesini, Kemâleddîn bin Ebî Şerîften Şerh-i Akâid ve haşiyelerini okudu. Cem'ul-Cevâmi' şerhini ve Beydâvî tefsîrini dinledi. Kâfiyeci'den Nûr sûresinin tefsîrini okudu. Ebû Hâmid Televânî'den, birkaç defa Kâşifet-ül-Kerb adlı lügat kitabını ve diğer eserlerini okudu. İmâm-ı Kâmiliyye, Bedreddîn Hasen A'rac'ın yanında; usûl, fıkıh, ferâiz, hesâb ve başka dersler okudu.

Şemseddîn Sehâvî diyor ki: "Nûhbe" şerhini ve "Buhârî" kitaplarını okudu. Yazı yazma derslerime devam etti. Eserlerinden birçoğunu da bizzat kendi yazısı ile yazdı. Celâleddîn Kumsî, Şihâbüddîn Hicâzî ve Şihâbüddîn Şâvî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Yûsuf el-Acemî, İbn-i Kattân, Maksî ve Ebû Hâmid ders okutma husûsunda ona icâzet verdiler. Ba'zı âlimler ise, fetvâ verme husûsunda icâzet verdiler. Çok akıllı, ağır başlı ve iffet sahibi bir âlim idi."

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 145

EBNÂSÎ (İbrâhim bin Mûsâ)

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mûsâ bin Eyyûb el-Ebnâsî, el-Maksî el-Kâhirî'dir. Künyesi, Ebû İshâk ve Ebû Muhammed olup, lakabı Burhâneddîn'dir. Daha çok Ebnâsî diye tanınmıştır. İbn-i Hacer-i Askalânî'nin hocalarındandır.

725 (m. 1325) senesinde Mısır'da sahil şeridinde bulunan Ebnâs isimli küçük bir köyde doğdu. 802 (m. 1400) senesi Muharrem ayında, hacdan dönerken yolda vefât etti. Uyûn-il-Kasb denilen yerde defn olundu.

Genç yaşında Kâhire'ye gelen Ebnâsî, burada ilim tahsiline başladı, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Başka ba'zı mühim eserleri de ezberleyince, ilim öğrenmeye çok hevesli olduğu ve bu husûsta çok gayretli olduğu anlaşıldı. Mısır'daki Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden olan Veliyyüddîn el-Menfelûtî ve Esnevî'den fıkıh okudu. Bunlardan başka; Vâdiyâşî, Meydûmî, Muhammed bin İsmâil Eyyûbî, Ebû Nu'aym Si'ridî, Ahmed bin Kâsım Harran ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlim öğrendiği âlimlerin çoğundan icâzet aldı. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve Arabî ilimlerde derin âlim oldu.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra ders vermeye başlayan Ebnâsî (r.a.), Sultan Hasen Medresesi, Âsâr-in-Nebeviyye Medresesi ve daha başka medreselerde ders verdi. Câmi'ıl-Maksî'de hatîblik yaptı. Aynı zamanda ders de okuttu. Bir müddet Sa'îd-üs-Sü'adâ Medresesi'nin meşihat makamında bulundu. Oranın idâreciliğini yaptı. Sonra buradan ayrılıp, Kâhire dışında bulunan bir hânegâha yerleşti. Orada talebe okutmakla meşgûl oldu.

Talebelerine çok iyilik ve ikramlarda bulunurdu. Onları bir araya toplar, fıkıh okuturdu. Yemeği beraberce yerlerdi.

Talebelerinin çoğu, ilimde çok ilerleyip, meşhûr âlimlerden oldular. İbn-i Hacer-i Askalânî, Veliyyüddîn-i Irâkî, Cemâleddîn bin Zâhire ve İbn-ül-Cezerî bunlardandır. Kendisinden ilim öğrenen zâtlar sayılamıyacak kadar çok idi. Şemsüddîn el-Beşbisî, Zeynüddîn eş-Şenvânî, Burhâneddîn el-Kelimşâvî, Ebnâsî hazretlerinin en son talebelerindendir.

İbrâhim bin Mûsâ el-Ebnâsî hazretleri, güzel ahlâk sahibi idi. Herkesle iyi geçinirdi. Gösterişten, giyim-kuşama düşkün olmaktan uzak, gayet sâde bir hayat yaşayan, çok mütevâzî bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Külfetli iş yapmaktan uzak idi. Masraf ve süslenmede mübalağa yaparak öğünenler gibi hareket etmek onda yoktu. Yaşayışı gayet rahat ve huzûr içinde idi. Fakirleri sever ve onlarla beraber bulunmaktan hoşlanırdı. Menkıbe ve kerâmetleri çoktur. Birçok güzel hasletlerin kendisinde bulunduğu nâdir şahsiyetlerden biri idi.

Bir ara Mısır diyarının kadılığına ta'yin olunan Ebnâsî (r.a.), mes'ûliyetinin ağırlığından korkarak kabûl etmek istemedi ve bir yere gizlendi. Gizlendiği sırada Kur'ân-ı kerîmi açtı. Açınca, ilk olarak; **"Ey Rabbim! Zindan bana, bunların beni yapmaya çağırdıkları işten daha hayırlıdır."** (Yûsuf-33) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Bundan, kadılığı istememesinin isâbetli olduğunu anladı. Kur'ân-ı kerîmi kapayıp, doğruca Münyet-ül-Mi'râc diye bilinen yere gitti. Orada günlerce saklandı. Kimseye görünmedi. Onu bulamayınca, kadılığa İbn-i Ebi'l-Bekâ isminde bir zâtı ta'yin ettiler. Ebnâsî, bundan sonra ortaya çıktı ve beldesine döndü.

Mutlak vera' sahibi, müslümanların müftîsi olan Ebnâsî, zamanında Mısır diyârında bulunan âlimlerin üstadı olarak tanınırdı. Câmi'ul-Ezher'de müderris idi. Fazilet sahibi üstün bir zât olarak bilinir, büyük-küçük herkes, onu çok severdi. Âlimler ve diğer insanlar arasında çok meşhûr oldu. İnsanların onun hakkındaki i'tikâdı çok güzel idi.

Birçok defa hacca gidip geldi. Bir sene, hacdan sonra memleketine dönmeyip, Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Orada hadîs-i şerîf, kırâat ve başka ilimler okuttu. Sonra memleketine dönerken, 802 (m. 1400) senesi Muharrem ayının sekizine rastlayan Pazartesi günü, yolda, Kefâfe denilen konaklama yerinde vefât etti. Yıkanıp, kefenlendikten ve cenâze namazı kılındıktan sonra, Uyûn-il-kasb denilen yere kadar taşındı ve orada defn olundu. Kabri orada bilinmekte ve tanınmaktadır. Hacılar, oradan geçerken kabrini ziyâret edip, rûhâniyetinden istifâde etmektedirler. Aynı yerde, hac emîri Bahâdır Cemâleddîn en-Nâsırî'nin kabri de bulunmakta olup, ikisi aynı türbededir.

Ebnâsî hazretlerinin talebelerinden, sâlih ve fâdıl bir zât olan Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el-Eslemî, hocasının, Bülkînî diye tanınan zâta şu menkıbeyi anlattığını haber veriyor Ebnâsî, Allahü teâlânın izniyle, kabirde bulunan mevtâların sözlerini işitirdi. Birgün bir kabristana gitmişti. Orada yeni bir mezar gördü. Bu yeni mezarın sahibinin kim olduğunu sormak üzere, mezarın yanına varıp selâm verdi. Selâm verdiği şahıs, ya'nî kabirdeki kimse, iniltili bir şekilde; "Ey Efendim! Bu râfizînin kabri yanında niçin duruyorsunuz?" dedi. Ebnâsî hazretleri böylece, kabir sahibinin dünyâda iken, Eshâb-ı Kirâma düşman olanların yolunda olduğunu bu bozuk i'tikâdının, cezasını çekmekte olduğunu anladı.

Bu hâdiseyi nakleden Şihâbüddîn el-Eslemî diyor ki: "Ebnâsî (r.a.), bunu Bülkînî'ye anlatınca, bunun te'sîri ile Bülkînî'nin yüzü kıpkırmızı oldu. Gözyaşları akmaya başladı. Bir taraftan da; "Ben inandım. Bu hâdise doğrudur. Bu hâdise, senin ne kadar yüksek bir zât olduğuna çok açık bir delîldir" diyordu."

Bir defasında, bir mes'ele hakkında Ebnâsî hazretlerinden bir fetvâ istenmişti. O da cevâbını orada bulunan birine yazdırıp, suâli soran kimseye verdi. Daha sonra, fetvânın yazılışında bir yanlışlık olduğu, bu sebeble fetvânın yanlış anlaşılacağı ortaya çıktı. Hemen fetvâyı götüren kimsenin arkasından onu tanıyan birisini gönderip, fetvâyı geri getirmesini emretti. Giden kimse ne kadar aradıysa da, fetvâyı götüreni bulmak mümkün olmadı. Ebnâsî hazretleri de bu hâle çok üzüldü.

Aradan çok az bir zaman geçmişti ki, fetvâyı götüren kimse gelerek, fetvânın yazılı olduğu kâğıdı denize düşürdüğünü, tekrar yazılmasını istirhâm etti. Ebnâsî bu hâle çok sevinip, Allahü teâlâya hamdetti. Sonra, fetvâyı bizzat kendisi yazarak o kimseye verdi. Bu hâdiseye şâhid olanlar, fetvâyı taşıyan kimsenin fetvâyı denize düşürmesinin, Ebnâsî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladılar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 117

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 172

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 13

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 437

5) El-A'lâm cild-1, sh. 75

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 19

EBÛ BEKR EL-CERÂ'Î

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve büyük müfessirlerden. İsmi belli olmayıp, Ebû Bekr künyesi ile meşhûrdur. Babası Zeyd ile, kardeşi Ömer-ül-Mâdî de, aynı künyeler ile tanınırdı. Lakabı Takıyyüddîn idi. Nesebi, Ebû Bekr bin Zeyd bin Ebî Bekr bin Zeyd bin Ömer bin Mahmûd el-Hasenî el-Cerâ'î ed-Dımeşkî es-Sâlihî'dir. "Cerâ'î" nisbeti ile meşhûr oldu. Cerâ', Nablus'un köylerinden olup, takriben 825 (m. 1422) senelerinde orada dünyâya geldi. 842 (m. 1438) senesinde Şam'a geldi. Kâdılık vazîfesinde bulundu. Kıymetli eserleri vardır. 883 (m. 1478) senesinde Şam'da vefât etti.

Ebû Bekr Cerâ'î, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini Yahyâ el-Abdûsî'den okudu. Ayrıca ondan "Umde", tefsîre dâir "Uzeyri", fıkıhta "Hırakî" ve "Nizâm-ül-mezheb", "Milha" İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sinin ba'zı bölümlerini, "Cem'ul-Cevâmî"nin üçtebirine yakınını, "Elfiye-i Şa'bân-i Âsârî"nin tamâmını ve daha başka eserleri okudu. 842 (m. 1438) senesinde Dımeşk'a (Şam'a) gelip, Takıyyüddîn bin Kandes'ten fıkıh ilmini tahsil etti. Ondan hiç ayrılmadı ve icâzet aldı. Fıkıh, usûl, ferâiz, Arabîyât, me'ânî ve beyân ilimlerinde ondan çok istifâde etti. Hanbelî âlimlerinden Şeyh Abdürrahmân bin Süleymân ile de devamlı bulundu. Şemseddîn es-Sîlî'den ve başka âlimlerden ferâiz bilgilerini okudu. Devamlı ilimle meşgûl oldu ve çok yükseldi. Nihâyet Şam'daki Hanbelî mezhebi âlimlerinin fâzıllarından, üstünlerinden oldu. Ders ve fetvâ vermekte ve herkese faydalı olmakta çok ilerledi. Kâdı yardımcılığı yaptı. Kıymetli kitaplar yazdı. Bunlardan birisi, "Gâyet-ül-matlab fî ma'rifet-il-mezheb" kitabıdır. Bu eserini, İbn-i Müflih'in fürû'âta (fıkhî mes'elelere) dâir yazdığı eserini ve Hırakî'nin eserini kısaltarak, bir cild hâlinde hazırladı. Ayrıca bir eseri de, "Hılyet-üt-tarrâz fî hıll-il-elgâz"dır. Bunda da, Şafiî âlimlerinden Cemâleddîn-i Esnevî'nin kitabından çok faydalandı. Biri de, "Et-Terşîh fî beyânı mesâil-it-tercîh" kitabıdır.

Ebû Bekr Cerâ'î, Ba'lebek'te Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Şam'a gelince, hocası Takıyyüddîn'e tâbi olarak, hadîs dinlemek husûslarında Şemseddîn-i Sehâvî'ye de arkadaş oldu. Kendi kendine

çok kitap mütâlâa etti. 861 (m. 1456) senesinden sonra Kâhire'ye geldi. Orada kaldığı az süre içinde, ba'zı âlimlerin yanına gidip onlardan istifâde etti. Seyyid Nesâbe, Şeyhülislâm Bülkînî, Celâleddîn-i Mahallî gibi âlimlerden çeşitli "Müsned"leri okudu. Hepsinden icâzet aldı. Takıyyüddîn el-Hısnî'den ve Kâdı İzzeddîn'den az miktarda mantık ve başka ilimleri okudu. Kâdı İzzeddîn ona, kendisinin nâibliğini (yardımcılığını) yapmasını teklif etti. Aralarındaki sevginin kopmasından korktuğu için kabûl etmedi. İbn-i Hümâm'ın, derslerinde hazır bulundu. Ondan, Mısırlı birçok âlim, ilim tahsil etti. Kâhire'de çok fetvâ verdi. Çok hac yaptı. 875 (m. 1470) yılında yaptığı hacdan sonra bir müddet Mekke'de kaldı. Burada da çok ilim tahsil etti. Orada, Müsned-i Ahmed İbni Hanbel'in tamâmını, Necmeddîn bin Fehd'in huzûrunda okudu. Müsned'in isnâdlarını nazım hâline getirmiştir. Bu "Kaside"sine şu beyit ile başlamaktadır:

"Bizi hidâyete ulaştıran Allahımıza hamd olsun!
O, bize nice ni'metler ihsân etti."

Şemseddîn Sehâvî diyor ki: "O, büyük bir âlim, sözleri fasih, dînine çok bağlı, kimseye sıkıntı vermeyen, insanların ihtiyâçlarını gidermeye çalışan, ilim ve amel ile nefsini terbiye etmeye uğraşan bir zât idi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 62

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-11, sh. 32, 33

3) Şezerât-üz-Zeheb cild-7, sh. 337, 338

EBÛ BEKR ES-SAKKÂF

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Abdürrahmân es-Sakkâf'tır. Kerâmet sahibi bir zât idi. 831 (m. 1427) senesinde vefât etti. Çok kerâmetleri görüldü. Ebû Bekr es-Sakkâf talebelerine, çölde acıktıklarında, henüz fırından yeni çıkmış sıcak ekmek ikram ederdi.

İki kişi, Terim şehrine, ileri gelenlerden birkaçını ziyâret maksadıyla gitti. Bir Cum'a günü idi. Önce Ebû Bekr es-Sakkâf'ı aradılar. Onu câmide ibâdetle meşgûl iken buldular. Fakat o, güneş sararıp batıncaya kadar câmiden çıkmadı. O iki kişi, onu beklediler. Bu esnada çok acıktılar. O zaman es-Sakkâf onların yanına geldi ve bir örtü uzatıp: "Bunun içindekini alınız" buyurdu. Onlar da örtüyü alıp açtılar, içinde fırından henüz çıkmış sıcacık bir ekmek buldular ve doyuncaya kadar yediler. Geriye az bir şey kaldı. Onu da Ebû Bekr es-Sakkâf yedi.

Ba'zı kimseler, ziyâret maksadıyla Terîm'e geldiler. Canları kavrulmuş buğday ve et istedi. Ebû Bekr es-Sekkâf'ın huzûruna çıktılar. Onun, canlarının istediği yiyecekleri getirip ikram ettiğini gördüler. Ba'zısı yağmur suyundan istedi. Ebû Bekr es-Sakkâf hizmetçisine dönüp; "Kabı al, en güzel su kanalından doldur getir" dedi. Hizmetçi gitti, dediği sudan doldurup getirdi. Ziyâretçiler suyu içtiler ve suyun son derece tatlı ve lezzetli olmasına çok şaşırdılar.

Ebû Bekr es-Sakkâf, birisinin bir kadınla evlenmek istediğini duyunca; "Bu adam, o kadınla değil de, o kadının annesi ile evlenecek. Annesi evlidir. Kocası onu boşayacak, o zaman bu kişi bu kadını nikahlıyacak" buyurdu. Dediği gibi oldu.

Birgün hava kararıp, her taraftan şimşekler çaktı. Çok şiddetli yağmur yağmaya başladı. Herkes bütün vadilerin su ile dolup aktığını zannetti. Ebû Bekr es-Sakkâf; "Falan vadide hiç su akmıyor" buyurdu. Gidip baktılar, dediği gibi olduğunu gördüler.

Birisi, Ebû Bekr es-Sakkâf hakkında ileri geri konuştu. Es-Sakkâf; "Bu kişinin iki ay sonra gözleri görmez olur. Vefâtından sonra da evi zorla alınır" buyurdu. Orada bulunanlar târihi yazdılar. Dediği gibi, iki ay sonra o kişinin gözleri kör oldu ve evi, vefâtından sonra zorla alındı.

Vâlinin biri, dergâhın hizmetçilerine âit bir malı zorla alıp götürdü. Onlar da Ebû Bekr es-Sakkâf'ı vesile ettiler ve yardım istediler. Sabah olunca, vâli gasbettiği şeyleri gönderdi ve haklarını helâl etmelerini istedi. Böyle yapmasının sebebini sorduklarında; "Bana şöyle bir zât geldi. Yaptığım işin doğru olmadığını ve aldığımı geri vermedikçe dönmiyeceğini söyledi. Beni korkuttu. Ben de derhâl aldığım malları iade ettim. Sahiplerinden rızâ ve helâllik taleb ettim" dedi.

Bir talebesi, yanında hanımı olduğu hâlde bir vadide yolunu kaybetti ve şiddetli bir şekilde susadılar. O talebe, hocası Ebû Bekr es-Sakkâf'ı vesile etti ve yardım istedi. O esnada uyudu. Rü'yâsında, atına binmiş bir hâlde hocasını gördü ve hocası ona; "Seni unutacağımızı mı zannedersin? Hoca talebesini unutmaz" dedi. O esnada uyandı. Karşısında, elinde su kırbası olan birisi duruyordu. Getirdiği suyu içip, kaplarını doldurdular. Sonra da o kişi, gidecekleri yolu ta'rîf etti.

Ahmed bin Ali Habbânî, bayram masrafını te'min etmek için Terîm'e geldi. Yolda Ebû Bekr es-Sakkâf ile karşılaştı. Ebû Bekr es-Sakkâf, ona ihtiyâcını sorunca; "Çoluk-çocuğuma sarfetmek için üç dirheme ihtiyâcım var" dedi. Es-Sakkâf da; "Çok geçmeden aradığını bulacaksın" buyurdu. Nihâyet Erciş denilen yerde, Ali bin Mûsâ adında biri ihtiyâcı olan üç dirhemi verdi. Ahmed bin Ali, oradaki dostlarından da istedi ise de, üç dirhemden fazlasını bulamadı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 262

EBÛ BEKR İBNİ HILLİKÂN

Şafiî Mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Ali bin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed bin İbrâhim bin Ebû Bekr'dir. El-Meşhedî el-Kâhirî nisbetiyle de bilinir. 770 (m. 1369) senesinde Kâhire'nin Meşhed-i Hüseyn mevkiinde doğdu. 855 (m. 1451) senesinde Kâhire'de vefât etti. Orada Sûfiyye kabristanına defn edildi. Soyu, Ca'fer bin Yahyâ bin Hâlid bin Bermek'e kadar ulaşır.

Kâhire'de Meşhed-i Hüseyn denilen yerde büyüdü. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İmâm Fahruddîn el-Belbesî'den, Kur'ân-ı kerîmi kırâat-ı seb'a üzere okudu. İmâm Fahruddîn el-Belbesî ona, kırâat-ı seb'ayı okutmak üzere izin verdi. Fıkıh ilmini Ebü'l-Feth el-Belkînî ve diğer âlimlerden tahsîl etti. Arabcayı Şemsüddîn Acemî'den öğrendi. Şemsüddîn Şatnufî ile uzun süre beraber kalıp, onunla ilmî mütâlâalarda bulundu. Vesimî'nin yanında bulunarak, ondan güzel yazı yazma üzerine ders aldı ve yazısını güzelleştirdi. Zamanında yaşayan Tenûhî, Ebnâsî, Zeftâvî, Halâvî, Süveydâvî, Gamârî, Merâgî, İbn-üş-Şeyha gibi âlimlerden çeşitli ilimleri tahsil etti.

Ebû Bekr ibni Hıllikân, ilk önce sarayda hizmetçilere ders verme husûsunda gayret sarf etti. Onun tedris halkasından çok kişiler yetişti. İbn-i Haldûn'un kâtipliğini yaparak ve birçok eserleri eliyle yazarak geçimini te'min etti. Bir süre Ezher yakınında göçebelerle beraber kaldı. Celâlüddîn Belkînî'ye nikâh akidlerinde vekîllik yaptı. İki defa hacca gitti. Birincisinde annesiyle birlikte gitmişti. Annesi orada vefât etti. Ebû Bekr İbni Hıllikân, ba'zı çok zarurî hâllerde, oğlu ile birlikte Şam'a ticâret için gitti.

Ondan, ileri gelen birçok kimseler hadîs dersi dinledi. Buhârî ve Şifâ'yı ondan okudular. Ebû Bekr İbni Hıllikân, hayır sahibi, sakin, mütevâzî, yapılan iyiliklere fazlasıyla karşılık veren bir zât idi. Onun "Musannef fî Sınâat-iş-Şühûd", "Menseh" ve "Kasîdet-ün-fil-Kâ'be" adlı eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 67

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-11, sh. 52

EBÛ BEKR SÜYÛTÎ

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Muhammed bin Sâbıküddîn Ebû Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî'dir. Celâleddîn Abdürrahmân-ı Süyûtî'nin babasıdır. Asıl ismi belli olmayıp, "Ebû Bekr" künyesi ile tanınırdı. Lakabı "Kemâleddîn", künyesi ise "Ebü'l-Menâkıb" idi. "Süyûtî" nisbeti ile meşhûr oldu. Takriben 804 (m. 1401) senesi Zilka'de ayında Süyût beldesinde dünyâya geldi ve orada yetişti. Fıkıh, usûl, kelâm, nahiv, sarf, me'ânî, beyân, ferâiz, hesâb, mantık ve vesaik (vesîkalar) ilimlerinde derin bilgiye sahipti. Kâhire'ye gitmeden önce, memleketinde kadılık yaptı. Bundan bir müddet sonra Kâhire'ye gitti. Allâme Kayâtî'den hiç ayrılmayıp, ondan çok ilim tahsîl etti. Fıkıh, usûl, kelâm, nahiv, i'râb, me'ânî ve mantık ilimlerini ondan öğrendi. Allâme Kayâtî, 829 (m. 1425) senesinde ders vermesi husûsunda ona icâzet verdi. Şeyh Bâkır ve Hâfız İbn-i Hacer'den hadîs ilmini aldı. İbn-i Hacer ile "Sahîh-i Müslim"i okudu. O, bunu 827 (m. 1423) senesinde Şeyh Burhâneddîn bin Hıdr'ın hattı ile zabt etmişti. Kur'ân-ı kerîmi, Şeyh Muhammed Cîlânî'den okudu. Yine Şeyh İzzeddîn el-Kudsî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Çok ilim toplayıp, her birinde mütehassıs oldu, her ilimde yükseldi. Çok güzel yazı yazardı. Terki (devlet adamlarının emir ve hükmünü bildiren yazı) san'atında nihâyete ulaşmıştı. Onun inşâ'daki (yazısının güzelliğinde) yüksekliğini gören her kimse, bunu ikrâr ederdi. Asrının bütün âlimleri, bundaki üstünlüğü, kabûl etmişlerdi. Uzun seneler ders okutup fetvâ verdi. Kâhire'de kadılık yapan birçok kimselerin yardımcılığında bulundu. Her yönüyle övülen bir yaşayışı vardı, iffet ve nezâket sahibiydi. Şeyhûniyye Câmii'nde fıkıh derslerini okutmak üzere ta'yin edildi.

Tûlûniyye Câmii'nde hatîblik yapardı. Kendi yazdıklarından hutbe okurdu. Kâdı'l-kudât Şerefüddîn Menâvî, onun yazdığı hutbeleri kendisinden isteyip, kaledeki hâdiseli zamanlarda bunlarla hutbe îrâd ederdi. Halife Müstekfâ-billah'a İmâm oldu. Onun yanında çok i'tibâr görür ve kendisine ta'zim, hürmet ve saygı gösterilirdi. Ondan başka hiçbir kimse bu iltifâta kavuşmamıştı. 855 (m. 1541) senesi Safer ayının ikinci gecesi, akşam ezanı vaktinde vefât etti. Cenâze namazını, Kâdı'l-kudât Şerefüddîn Menâvî kıldırdı. Kabri, Karâfe kabristanında Şemsüddîn İsfehânî'nin yanındadır. Vefâtı üzerine birçok mersiyeler yazıldı.

Oğlu Celâleddîn-i Süyûtî diyor ki: "Kâdılardan birisinden işitmiştim. Onun anlattığına göre, birgün babam, şehrin eşrafından birisini ziyârete gitmiş. Akşama kadar onun yanında kalmış. O kadar çok susamış ki, susuzluğundan nerede ise bayılacak hâle gelmiş. Bunun üzerine demiş ki: "Bugün dolaştık durduk, içecek bir soğuk su dahî ikram eden olmadı. Keşki, bu vaktimi ibâdet ile geçirmiş olsaydım. Bizim için daha çok iyilikler hâsıl olurdu."

Mekke kadılığına ta'yin edildiği rivâyet edilmekle beraber, bu husûstaki haberler ittifâk hâlinde değildir. Herkesin yanında büyük bir yeri vardı. Dindar bir zât olup, kadı iken hüküm verme husûslarında çok araştırma yapardı. İzzet ve şeref sahibi olup, tek başına bulunmaktan

çok hoşlanırdı. Kendisine yapılan eziyetlere çok sabırlı idi. Kur'ân-ı kerîm kırâatına (okumasına) çok düşkündü. Her Cum'a bir hatim tamamlardı.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1-Şerh-i elfiye Haşiyesi: İbn-ül-Mûsânnifîn "Elfiye Şerhi"ne yaptığı haşiyedir, 2-Şerh-i Adûd Haşiyesi: Buna "Şerh-ül-Akâid-il-Adûdiyye" de denir. Bundan çok az şey yazmıştır. 3-Edeb-ül-kazâ Haşiyesi, 4-Risâletün alâ i'râbi kavl-ü-minhâc, 5-Ecvibetü i'tirâzât-ı İbn-il-Mukrî alel-Hâvî: İbn-i Mukrî'nin "Hâvî'ye olan i'tirâzlarının cevaplarıdır.

Ayrıca onun, "Kitâbün fis-sarf' ve "Kitâbün fit-tevkî" adında iki eseri daha vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 72

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 441, 442

3) Keşf-üz-zünûn sh. 95-96

4) Ed-Dav-ül-lâmi cild-11, sh. 72, 73

EBÜ'L-ABBÂS KUDSÎ (Ahmed bin Abdullah)

Kudüs'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Abdullah bin Muhammed bin Dâvûd bin Amr bin Ali bin Abdüddâim el-Kenânî'dir. Aslen Kenan diyârından olup, Kenânî, Makdisî ve Mecdelî nisbetleriyle tanınırdı. Nesebi, İmâm-ı Mâlik hazretlerine kadar ulaşmaktadır. Ebü'l-Abbâs Kudsî diye meşhûr oldu. Lakabı Şihâbüddîn'dir. 809 (m. 1406) senesinde Mecdel'de dünyâya gelip, orada yetişti. 870 (m. 1465) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltıncı günü Mısır'da vefât etti. Karâfet-i Sugrâ kabristanına defnedildi.

Memleketinde, Abdullah bin Huld'un yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi, Kur'ân-ı kerîmin tecvidini, "İbn-i Ebî Beyd" diye meşhûr olan Şemseddîn Muhammed bin Mûsâ'dan ve Mecdel kadısı Cemâleddîn Mahmûd bin Harûn'dan okuyup öğrendi. "Minhâc" kitabını ezberledi. Ayrıca; hadîs, sarf, nahiv, mantık ve hesâb (matematik) ilimlerine dâir çok kitabı okuyup ezberledi. Ezberlediği bu eserleri birçok âlime arzedip dinletti. İlim tahsili için, ilk önce memleketinden Gazze'ye, sonra Rumeli'ye, sonra Beyt-i Makdis'e (Kudüs'e), sonra Kâhire'ye ve daha sonra da Mekke'ye geldi. 844 (m. 1440) senesinde Mekke'de kaldı. Bu şehirlerin herbirinde; fıkıh, usûl, kelâm, Arab edebiyatı, ferâiz, hesâb, arûz ilimleriyle meşgûl oldu. Şihâbüddîn Ahmed bin Âmir (Kettânî lakabı ile meşhûr), İbn-i Ebî Beyd, Burhâneddîn İbrâhim bin Ramadan el-Basîr gibi birçok âlim ona icâzet verdiler. Dımeşk'da Alâüddîn-i Buhârî ile karşılaştı. Onun derslerini dinledi. Dâima, onun ders halkasının en arkasında otururdu.

Ebü'l-Kâsım Nüveyri'den de çok çeşitli ilimleri öğrendi. Bundan ve Alâüddîn-i Kâbûnî ile Hanefî âlimi Nâsıruddîn-i lyâsî'den de Arabîyât bilgilerini okudu. Fıkıh, usûl-i fıkıh, nahiv, lügat ve hadîs ilimlerinde, Rislân'dan çok istifâde etti. Ayrıca o zât, ona çok va'z ve nasihat ederek Allahü teâlânın emirlerini bildirirdi. İzzeddîn-i Kudsî, İbn-i Kâdı Şühbe Harîrî, Şihâbüddîn bin Âyid, Şemseddîn el-Mahmerâ, Bulkînî, Şerefüddîn-i Sübkî, Cemâleddîn-i Emşâtî gibi âlimlerden çeşitli ilimleri aldı. Emşâtî'den; arûz bilgilerini öğrendi. Kayâtî ve Vanâî'den de; fıkıh, Arab edebiyatı, usûl-i fıkıh, kelâm ve daha başka ilimleri tahsil etti. "Kırâat-ı erba'a-i aşere" hakkında yazılmış ba'zı kitapları, Şemseddîn-i Kabâkâbî'den dinleyip öğrendi. Abbâdî, Ebü'l-Esbât Remli, Şemseddîn-i Mekkînî ve Ammâd bin Şeref gibi âlimlerden de çeşitli ilimleri okuyup öğrendi.

Tâceddîn bin Garâbîlî'den hadîs ilmini öğrendi. Şeyh İbn-i Hacer ile uzun zaman kalıp, hadîs ilmine dâir çok mes'eleyi okudu. Onun imlâ (yazdırma) derslerinde de bulundu. Mekke'de

Zeyneddîn bin lyâs'dan da hadîs-i şerîf dinledi. Ayrıca ondan, Ebî Amr'ın kırâatini da okumuştu. Ebü'l-Feth Merâgî, Muhib bin Nasrullah Bağdadî, Bisâtî, Zeyneddîn-i Zerkeşî, Kubâbî, Tedmirî, İzzedîn-i Kudsî, Sa'd bin Dîrî, Âişe-i Hanbelî gibi âlimlerden de çok hadîs-i şerîf dinledi.

Velhâsılı o Mısır'da, Şam'da, Mekke'de ve daha başka şehirlerde bulunan asrının âlimlerinin çoğundan ilim aldı. Buralara nice kerreler gidip geldi.

İzzeddîn bin Furât ve daha birçok âlim, ona icâzet verdiler.

Mekke'de, kırâat âlimlerinden Şeyh Muhammed Geylânî ile karşılaştı. Ondan da çok ilim tahsil etti. Bu ilimde çok yükseldi. Kâyâtî, Vanâî, İbn-i Kâdı Şühbe, Bulkînî, Abbâdî ve daha birçok âlim, ders ve fetvâ vermek husûsunda ona izin verdiler. Onun; tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, edebiyat ilimlerine dâir ezberlediği birçok kitaplar ve bölümler vardır. Hadîs-i şerîfleri bilmekte, sahih ve zayıf olduklarını ayırmakta pek mahirdi. Okuduklarını hemen ezberlerdi. Bunun için birçok meclislerde va'z ve nasihat verirdi. Her ilimde zamanının bir tanesiydi.

İzzeddîn-i Kudsî diyor ki "Onun va'z ve nasihat vermedeki derecesi o kadar yükseldi ki, Zeyneddîn-i Kureşi'den sonra benim va'z kürsüme, onun gibisi çıkıp va'z etmemişti."

İbn-i Ebî Azibe diyor ki: "Onun ezberledikleri, Zeyneddîn-i Kureşî'den daha çoktu."

Şeyh İbn-i Hacer diyor ki: "O, Kudüs'de ilimle çok meşgûl oldu. Çok zekî olup, okuduklarını ve işittiklerini hemen ezberlerdi. Sözleri herkes tarafından beğenilip kabûl edildi. Va'z ve nasihat vermekte pek mahirdi. Yanına çok kimseler toplanırdı. O, Hanefî âlimlerinden Ebü'l-Bekâ' bin Ziyâ'dan çok nakillerde bulunurdu, İnsanların ondan istifâdesi çok oldu. Birçok talebesi oldu. Fetvâlarını, yazıp verirdi. Mescidde va'z ettiği için, halk ve ba'zı âlimler, yanında toplanırdı."

Herkes tarafından sevilir ve medhedilirdi. Şam halkının çoğu onu tanır, hürmet ve saygı gösterirlerdi. Kendisine ba'zı memleketlerin kadılığı teklif edilmesine rağmen kabûl etmedi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 300

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 363, 366

EBÜ'L-BEKÂ EL-BEKRÎ

Fıkıh ve usûl âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân'dır. Künyesi Ebü'l-Bekâ, lakabı Celâleddîn'dir. Celâl Bekrî ismiyle tanınmıştır. 807 (m. 1404) senesinde Dehnût'da doğdu. 891 (m. 1486)'de vefât etti. Doğduğu yerde ilim tahsiline başladı. Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra fıkıh ilmi öğrenmeye başladı. Vâsıtî'nin fıkıh ilmine dâir "Tahrîr" adlı eserini ezberledi. Ayrıca diğer ba'zı fıkıh kitaplarını da okuyup, nahiv ilmini öğrendi. Fıkıh ilmini, dedesi Ahmed bin Muhammed'den öğrendi. Dedesinin vefâtından sonra Mısır'a gidip yerleşti. Mısır'a gittiğinde henüz yeni bülûğ çağına girmişdi. Orada Takî bin Abdülbârî ed-Darir'den, sonra Sıbt İbni Lebân'dan fıkıh okudu. Yine bu zâttan, usûl ve hadîs ilmini öğrendi. Sahih-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i defalarca okudu. Ayrıca Zeki Meydûmî, Zeyn el-Kumnî, Şemseddîn Bermâvî'den fıkıh okudu. Veliyyüddîn Irâkî'nin verdiği fıkıh derslerine katıldı. Kâyâtî'den de usûl ilmine dâir ders aldı. Bu zâttan "Cem'ul-Cevâmi"yi okudu. Fıkıh ilminde, fıkıh bilgilerini ezberlemek ve öğrenmekte, fıkıh usûlünde ve Arabcada çok ilerleyip, meşhûr oldu. İki defa hacca gitti. Mücavir olarak Mekke'de kaldı.

Kudüs'e de gidip, mescid-i Aksâ'yı ziyâret etti. Bir ara kadı nâibliği, sonra İskenderiyye'de kadılık yaptı. Daha sonra bu vazîfeden alındı. Bunun üzerine Kâhire'ye döndü. Ders ve fetvâ

vermekle meşgûl oldu. Daha sonra Ebü'l-Feth bin Kâyâti'nin vefâtı üzerine Baybarsiyye Medresesi meşihatlığı (baş müderrisliği) yaptı. Asrında, bilhassa Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ezberlemesiyle meşhûr olmuştur. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerindeki ilmiyle emsallerini geçmiştir. Bu vasfından dolayı hürmet görmüş ve hâli takdîr edilip sevilmiş bir zât idi. Eserleri şunlardır: "Şerh-ül-Minhâc", "Şerh-i Ravd", "Şerh-i Tenkîh-ül-Lübâb", "Behcet-ür-râgıbîn", "Şerh-i Tedrîb", "Şerh-i Muhtasar-ı Tebrîzî". Sahîh-i Buhârî'yi de şerh etmeye başlayıp, bir miktar şerhetmiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 134

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 284

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1626

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 214

5) El-A'lâm cild-6, sh. 194

EBÜ'L-BEREKÂT EL-ASKALÂNÎ (Ahmed bin İbrâhim)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi ve tarihçi. İsmi, Ahmed bin İbrâhim bin Nasrullah bin Ahmed bin Muhammed bin Ebü'l-Feth bin Hâşim bin İsmâil el-Kenânî el-Askalânî el-Mısrî'dir. Lakabı "İzzeddîn" ve künyesi de "Ebü'l-Berekât" idi. Aslen Askalân beldesindendir. 800 (m. 1398) senesi Zilka'de ayında Kâhire'de doğdu ve bu şehirde yetişti. Fıkıh âlimi ve tarihçi idi. Mısır'da Sâlihiyye Medresesinde Hanbelî mezhebi reîsliği onunla nihâyet buldu. Kadirî tarikatına mensûb idi. Kâhire'de Kâdılık vazîfesine ta'yin edildi. Yaşayışı, herkes tarafından medhedildi, övüldü. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Çok ilim sahibi olup, kıymetli eserleri vardır. 876 (m. 1471) senesi Cemâzil-evvel ayında Kâhire'de vefât etti.

Ebü'l-Berekât Askalânî, yeni doğduğu sırada babası vefât etmişti. Onu, annesi büyütüp yetiştirdi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip, tecvidini ve "Muhtasar-ı Hırakî'yi" Zerâtîtî'den okudu. Bu eserin tamâmını, Kâdı Mecdüddîn Sâlim'e, ba'zı bölümlerini de âdeti üzere Şemseddîn-i Şâmî'ye, sonunu da Ebü'l-Fadl bin İmâm-ı Magribî'ye arz edip dinletti. Ayrıca İbn-i Mâlik'in "Elfiye"si, "Tûfî", Beydâvî'nin "Tavâlî"si, Şüzûr-iz-zeheb" ve "Milha" adındaki eserleri de Ebü'l-Fadl'a arz etmişti. "Milha"nın yarısını bir gecede ezberlemişti.

Fıkıh ilmini, Mecdüddîn-i Sâlim'den, Alâüddîn bin Muglî'den, Muhib bin Nasrullah'dan ve daha birçok âlimden okuyup öğrendi. Arab dili ve edebiyatına âit ilimleri de, Şemseddîn Busayrî'den ve birazını da Şatnûfî ve başka âlimlerden öğrendi. Tefsîr ilmini, Şemseddîn bin Dîrî'den okudu. Ba'zı mes'eleleri, Burhâneddîn-i Beycûrî'den sorup öğrendi. Bisâtî'nin ilim meclislerinde tek başına bile hazır bulunuyordu. İbn-i Mezrûkî'nin, Abdüsî'nin, Celâleddîn Belkînî'nin derslerinde onların yardımcılığını yapardı. Bunlarla birlikte, Mecdüddîn, Şemseddîn-i Bermâvîyîn, Bedreddîn bin Demâminî, Takıyyüddîn-i Fâsî, İzzeddîn bin Cemâ'a gibi daha birçok âlimden istifâde etti. İzzeddîn bin Cemâ'a'nın; me'âni, beyân, hadîs ve daha başka derslerine çok gidip ta'kib etti. Şemseddîn-i Irâkî'nin ferâiz ve başka derslerinde hazır bulundu. İlm-i vakt, târih ve diğer ilimleri de Şihâbüddîn-i Berdînî'den, Makrîzî'den ve Aynî'den aldı. İzzeddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî'den de; tefsîr, Arabîyyât, usûl-i fıkıh, kelâm, me'ânî, beyân, mantık, hikmet ve diğer ilimleri okudu. Bu zâttan istifâdesi çok yüksek oldu. İbn-i Sâig'den de yazarak çok şey aldı. Zeyneddîn Ebû Bekr el-Hâfî'nin zikir telkini ile beraber tasavvuf yoluna meyledip, hırka giydi. Burhâneddîn-i el-Kâvî'nin sohbetlerinde bulundu. O da, dayısı Cemâleddîn Abdullah'dan ve annesi Âişe'den bu hırkayı giymişti. Keza Şemseddîn Zerâtîtî, Şemseddîn-i

Şâmî, İbn-i Mısrî, İbn-i Baytar, Şeref İbni Küveyk ve Şeref Yûnus Vâhî, Şihâbüddîn-i Vâsıtî, Tarrâyînî gibi âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Sehâvî'nin hocasından da hadîs-i şerîf dinledi. Veliyy-ül-Irâkî, Halîl-ül-Kuraşî, Zeyn-üz-Zirkeşî, Cemâleddîn bin Fadlullah, Kemâleddîn bin Hayreddîn, Muhib bin Nasrullah el-Fâkûsî, Tâceddîn-i Şerâbîsî ve daha birçok âlimden de hadîs-i şerîf dinleyip ilim öğrendi. Zeyn-ül-Irâkî ve Ebû Bekr Merâgî, Cemâleddîn bin Zâhire, İbn-i Cezerî ve daha birçok âlim, ona icâzet verdiler.

Hocası Mecdüddîn Sâlim'in kadılığında ona yardım ederdi. Bu sırada daha 17 yaşında idi. Orada, kadı yardımcılığına kadar yükseldi. Hocası ona, yardımcılık elbisesini giydirdi. Hocasına Cemâliyye ve Hasîniyye medreselerinde de yardım ederdi. Hattâ bu derslerde, şehrin vâlisi de bulunurdu. Ondan daha büyük âlimlerin orada hazır bulunmasına rağmen, vâli onu hep önde tutardı. Yine, Hasîniyye'deki Câmi-i Melik'deki hutbeleri, İbn-i Baba Câmii'ndeki hadîs derslerini ve bundan sonra da Eşrefiyye (Barsbay) Medresesi'ndeki fıkıh derslerini buna okuturdu. Bunlardan başka, daha birçok dersleri okutmak işini ona havale etmişti. Sefer için kadılık vazîfesinden ayrıldığında, bu vazîfeyi ona verirdi. Ayrıca o, İbn-i Muglî'nin de kadılık vazîfesinde yardımcılığını yaptı.

Askalânî, ilk defa 815 (m. 1412) senesinde hacca gitti. Sonra 853 (m. 1449) senesinde tekrar hac yaptı. O sene, Medîne-i münevverede Seyyid Afîfüddîn el-Îcî ile buluştu. Ondan, Ravda-i mutahheranın yanında söylediği "Kasîde"sini dinledi. O da Askalânî'nin burada yazdığı "Kaside"yi ondan dinledi. İki haccı arasında ve bundan sonra pekçok kerreler Beyt-ül-mukaddesi (Mescid-i Aksâ'yı) ve Halîlürrahmân Mescidi'ni ziyâret etti.

Bu ziyâretleri sırasında, Kubâbî ile de karşılaştı. O, kendisine icâzet verdi. Remle'de Şihâbüddîn İbni Rislân ile bir araya geldi. Ondan "Zühd" manzûmesini okuyup öğrendi ve onun düzeltilmesi husûsunda kendisine izin verildi. Ona hürmet ve saygıda çok rağbet gösterdi, iki kerre Şam'a gitti. Birincisinde, o beldenin hâfızı İbn-i Nâsıruddîn ile karşılaştı. Çok ikramlarda bulundu. İkincisinde, Burhâneddîn Bâ'ânî ile karşılaşıp, nesir olarak yazdığı eserlerini, kendi lafzından ona dinletti. Câmi-i Benî Umeyye'nin İmâmı, Zeyneddîn Abdürrahmân bin Şeyh Halîl el-Kâbûnî ile de buluştu. Yine Dimyat ve Mahille'ye gelince de, bu beldelerin ve köylerinin birçok büyük âlimi ile karşılaşıp, birbirlerinden istifâde ettiler. Şâirleri ile müzâkerelerde bulundu. Onların topladığı, te'lîf ve tasnif ettiği eserlerinden çok faydalandı. Onlardan nazım veya nesir olarak çok eser hazırladı. Onun bu hali kendisini meşhûr etmişti. Bu şöhretinden sonra, evi âlim ve fâzıllarla dolup taşmaya başladı.

Bedreddîn Bağdâdî'den sonra, Kâhire'de Hanbelî kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfelerine ilâveten Sâlihiyye, Eşrefiyye-i Kadime, Nâsıriyye, Câmi-i İbn-i Tûlûn, Şeyhûniyye ve Câmi-i Ezher gibi medreselerdeki derslerini de yürüttü. Talebelerine ve kendisine gelip gidenlere karşı tevâzu ve ünsiyette o kadar çok ileri gitmişti ki, bunda kendisini geçen olmadı. Eserlerinin çokluğu ile beraber, iffetine, asâletine ve güzel huylarına dâir çok şey bildirildi. Ayrıca o, Mısır'da ve başka yerlerde kadılık yaptı. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kendinden büyük âlimler de, ondan hadîs-i şerîf dinlediler.

Askalânî; mescid, medrese, sebîl, sarnıç ve her türlü hayır ve hasenat cinsinden daha birçok şeyler yaptırdı. Onun evinde, muhtaçlardan pekçok kimseler toplanır, o da onların ihtiyâcını gidermeye çalışırdı.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1-Nazmü usûl-i İbn-ü-Hâcib ve tavdîhihî, 2-Muhtasar-ül-muharrer fil-fıkıh, 3-Tavdîh-ül-Elfiye ve şerhuhâ, 4-Tenbîh-ül-ahyârı mâkile fil-menâmî minel-eş'âr.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 205, 206, 207

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 144

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 321

4) El-A'lâm cild-1, sh. 88

EBÜ'L-FADL HATÎB (Muhammed Kemâl)

Hadîs ve Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdülazîz bin Kâsım bin Abdürrahmân el-Kemâl en-Nevîrî'dir. Hâşimoğulları sülâlesine mensûptur. Nisbeti Mekkî, künyesi Ebü'l-Fadl olup, Ebü'l-Fadl el-Hatîb diye meşhûr olmuştur. 827 (m. 1424) senesi Rebî'ul-evvel ayında Mekke'de doğdu. 873 (m. 1469) senesi Ramazan ayında Kâhire'de vefât etti.

O doğmadan sekiz gün önce, babası vefât etti. Büyük kardeşinin yanında büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Daha sonra ezberledi. Ebû Amr'ın huzûrunda ders dinledi. Mûsâ el-Megrâvî'den "Minhâc" kitabını okudu. Mekke'de Cemâleddîn bin Ebû Yezîd Semerkandî Hanefî'nin Cemâlüddîn Bengâlî Hindî ve Burhânüddîn Bengâlî Hindî'nin yanında nahiv ve fıkıh usûlü dersleri aldı. Ebû Sa'r Hanbelî, Ebü'l-Meâlî Sâlihî, Ebü'l-Feth Merâgî, Takıyyüddîn bin Fehd ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi, ilim öğrendi. Yirmidokuz yaşında iken Tedmerî, Kabâbî, Necmeddîn bin Hacî, İbn-i Nâzır es-Sâhibe, Tâcüddîn bin Berdes ve kardeşi Alâüddîn, Kılvetâti, Şemseddîn Şâmî ve ba'zı âlimlerden icâzet aldı.

844 (m. 1440) senesinde ilim öğrenmesi için, kardeşi onu Kâhire'ye götürmüştü. Daha sonraları kendisi yalnız olarak gitti. Kâhire'de Kâyâtî, Venâî ve bunlar gibi büyük âlimlerden; fıkıh nahiv, hadîs dersleri aldı. Seyyid Fahreddîn Şîrâzî'den akâid ilmi öğrendi. İzzeddîn Hanbelî, Şemseddîn Muhammed bin Ebi'l-Hayr Menüfî'den de ilim öğrendi. Medîne-i münevverede Muhib Mutrî, Şihâbüddîn Cerîrî. Ebü'l-Kâsım Nevîrî'den usûl-i fıkıh, nahiv, sarf, mantık, dersleri aldı. Hattâ, Nevîrî'den çok istifâde etti ve onun fıkıh derslerinde bulundu. Sirâcüddîn Ömer Bilbîsî ile berâber, İbn-i Cemâ'a'nın "El-Mensek-ül-Kebîr" adlı eserini ve şerhini İzzeddîn Abdüsselâm Bağdadî, Kemâleddîn bin Hümâm, Selâmullah, Nûreddîn el-Bûşî gibi büyük âlimlerden okudu. Hâfızası çok kuvvetli ve çok zekî idi. Ders okutmak ve fetvâ vermek husûsunda çok âlimlerden icâzet aldı. Şeyh Midyen, Seyyid Safiyyüddîn îcî ve Seyyid Afifüddîn Îcî ile arkadaşlık yaptı. 849 (m. 1445) senesinde üçüncü defa Kâhire'ye geldi. Bu gelişinde ekseriya Kemâleddîn bin Barizî ve Bedreddîn Bağdâdî'nin derslerine devam ederdi. Ba'zı yerlerde hatîblik vazîfesinde de bulundu.

Ebü'l-Fadl'ın kardeşleri de âlim kişilerdi. Fakat Ebü'l-Fadl onlardan daha meşhûr oldu. Efdâliyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Mekke'den Kâhire'ye gelişinde çok rahat etti. Devlet adamlarından çok i'tibâr gördü. Makam sahiblerinden gelen hediyelerin yanında, her günlüğüne bir dirhem maaş tahsis edildi. Sultan da ayrıca hediyeler verdi. Ezher'de vâ'izlik yaptı. Çok güzel ve te'sîrli konuştuğundan, va'zları çok kalabalık olurdu. Derslerine ve sohbetlerine, âlimler ve devlet büyükleri katılırdı. Burada Ünü fazlalaştı, makamı, yükseldi. Sâlihlerle, faziletli kimselerle, âlimlerle beraber olmak onun âdeti idi. Şemseddîn Sehâvî diyor ki: "Beni çok sever ve yakınlık

gösterirdi. Çok tevâzu sahibi idi. Beni, kardeşi Ebü'l-Kâsım gibi severdi. Mü'minleri çok sever, münâfıklara çok fazla kızardı. Çok hayır işlerdi."

Birkaç defa Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Buradan Şam'a ve başka şehirlere de gitti. Her gittiği yerde büyüklüğünü takdîr eder, saygı gösterirlerdi. Gittiği yerlerde hadîs-i şerîf rivâyet eder, va'z eder, ders okutur, fetvâ verirdi. Her mecliste konuşur, Sahîh-i Buhârî'den ba'zı hadîs-i şerîfleri açıklardı. Zamanının büyük âlimlerindendi. Hâfızası çok kuvvetli olup, aynı zamanda çok zekî idi. Çok güzel yazı yazar, güzel konuşurdu. Konuşmalarında çok serbest ve rahat olup, hiç tutulmazdı. Âlimler ve halk tarafından hürmet edilir ve sevilirdi. Heybetli olmakla beraber, mütevâzi idi. Çok cömert idi. Herkesin hatırını sorar, gönlünü alır, insanlarla dost olurdu. Yanına gelenlere, makamı ile de yardımcı olurdu. Talebelerinin iyi yetişmesi için çok çalışırdı.

Ona Mısır diyarının kadılığı teklif edildiyse de, kabûl etmedi. Zâten buradaki şöhreti kadılıktan daha yüksek idi. İbn-i Mulakkîn'den sonra Şâfiîlerin müderrisliğinde bulundu. Rûhu çıkacak âna gelinceye kadar şuurunu kaybetmedi. Vefât edinceye kadar herkese nasihat ederdi. Vefât edince, çok kalabalık bir topluluk cenâze namazını kıldılar. İmâm-ı Şafiî'nin yakınına defnettiler. Sahîh-i Buhârî'ye şerh yazmıştır. Bunun yanında, hutbe kitabı ve daha başka eserleri vardır.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 32

EBÜ'L-HASEN SÜYÛTÎ (Muhammed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Hasen bin Mutahhir bin Îsâ'dır. Lakabı Salâhaddîn, künyesi Ebü'l-Hasen olup, nisbeti Süyûtî'dir. 783 (m. 1381) senesinde Mısır'ın Asyût kasabasında doğdu. 859 (m 1455) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Memleketi Asyût'ta büyüdü. Önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi Verş kırâatine göre Şerefüddîn Abdülazîz bin Muharriz bin Ebi'l-Kâsım Tahtâvî'den okudu. Ebû Emr kırâatini ise Şihâbüddîn Düveynî'den okudu. Düveynî'den bir miktar nahiv ilmi de öğrendi. Daha sonra babası, 800 (m. 1397) târihinden önce oğlunu Mısır'a götürdü. Umde kitabını Zeynüddîn Irâkî'den iyice okuyup öğrendi. Sonra Zeynüddîn, Irâkî'nin huzûrunda okuyarak icâzet aldı. Babası, oğlunu tekrar memleketine götürdü. Bir müddet burada ikâmet ettikten sonra, 806 (m. 1403) senesinde ailece Kâhire'ye geldiler. Şehir dışında bir yere yerleştiler.

Ebül'l-Hasen Süyûtî burada; fıkıh, hadîs, usûl, nahiv, me'ânî ve beyân ilimlerinde Veliyyüddîn Irâkî'nin derslerine devam etti. Irâkî'nin Emâlî kitabını yazdı. Yine Nûreddîn Ademî, Şemseddîn Bermâvî, Burhâneddîn Beycûrî'den de fıkıh ilmi tahsil etti. Nahiv ilmini Şemseddîn Şettanûfi ve Şemseddîn İbni Hişâm'dan, arûz ve edebiyatla ilgili diğer ilimleri de Bedreddîn Demâminî'den tahsil etti. Âcurimiyye kitabının az bir bölümü hâriç, diğer bölümlerini Demâminî'den okudu. İzzeddîn bin Cemâ'a'nın derslerinde de bulunan Ebü'l-Hasen Süyûtî, Ebû Dâvûd ve İbn-i Mâce adındaki hadîs kitaplarının çoğunu İbn-i Cezerî ve Zeynüddîn Kımenî'den okudu. Hizb-un-Nevevî'yi de Yahyâ bin Muhammed Şâzilî'den okudu. Çeşitli ilimlerde büyük âlim oluncaya kadar, ilimle meşgûl olmaktan geri durmadı. Edebiyat ilimlerinde büyük âlim oldu.

Ebü'l-Hasen Süyûtî, güzel yazı yazardı. Kendisi ve başkaları için pekçok kitap yazdı. 835 (m. 1431) senesinden sonra Asyût'daki medreselerin idâreciliğini yaptı. Bu medreseler Şerîfiyye, Fâiziyye, Bedriyye ve Hudayriye medreseleridir. Karakoca Hasenî Medresesi'nde de hatîblik ve imamlık yaptı. İbn-i Hacer onu över ve sözlerini dinlerdi. Veliyyüddîn Irâkî, Ebü'l-Hasen'e;

"Fazilet sahibi bir kimse" derdi. Şemseddîn Sehâvî diyor ki: "Ben, Ebü'l-Hasen Süyûtî ile defalarca beraber bulundum. Hocamız İbn-i Hacer'den ders okurken, ben de dinledim. Şiirlerinden ba'zı bölümler yazdım, İbn-i Fehd ve diğer ba'zı arkadaşlarımız da yazdı"

İlki 826 (m. 1423) senesinde olmak üzere, defalarca hacca gitti. Zaman zaman Mekke-i mükerreme de mücavir olarak ikâmet etti. Dımeşk'a gidip Kudüs'ü, Halîl İbrâhim (a.s.) makâmlarını ziyâret etti. Sa'îd, Kûs, İskenderiyye ve daha başka şehirlere de gitti. Gittiği yerlerin âlimlerinden istifâde edip, tâliblerine de ilim öğretti. Ebü'l-Hasen Süyûtî, çok hayr ve hasenat işleyen, fazilet sahibi bir zât idi. İnsanlardan uzak durur, halkın arasına pek karışmazdı. Güzel ahlâklı olup, temiz ve güzel giyinirdi.

Zamanının en büyük âlimlerinden ders alan ve en kıymetli âlimleri yetiştiren Ebü'l-Hasen Süyûtî, pek kıymetli eserler de yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Matlab-ül-edîp fil-edeb vet-târîh, 2-Riyâd-ül-elbâb ve Mehâsin-ül-âdâb, 3-El-Merc-ün-nadr vel-erc-ül-Itr, 4-Ercûzetün fil-hayl, 5-Şerh-ül-erba'în-in-Neveviyye, 6-Nazmü nühbet-il-fiker, 7-Fadlu Salât-il-Cemâati, 8-Fadl-üs-seyf aler-remyi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 113

2) El-A'lâm cild-6, sh. 57

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 199

4) Ed-Dav-ül-lâmi cild-7, sh. 177, 178

EBÜ'L-LUTF HASKEFÎ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Mensûr bin Zeyn-ül-Arab el-Haskefî el-Makdisî'dir. Lakabı Şemseddîn olup, "Ebü'l-Lutf" künyesi ile meşhûr oldu 819 (m. 1416) senesinde, Diyarbakır'a bağlı Hısn-i Keyfâ'da (Bugünkü Hasankeyf'de) dünyâya gelmiş olup, kendi beldesinde "İbn-ül-Hısnî" künyesi ile tanınırdı. Doğum yerinde büyüyüp yetişti. Kudüs (Beyt-ül-makdîs), Kâhire ve Haleb şehirlerinde birçok âlimden ilim tahsil etti. Fıkıh, nahiv, sarf, edebiyat, şiir ve daha birçok ilim dallarında mütehassıs bir âlim olarak yükseldi. Birçok eserleri vardır. 859 (m. 1455) senesi Cemâzil-âhır ayının onuncu günü Kudüs'de vefât etti.

Ebü'l-Lutf Haskefî, daha küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi Necmeddîn-i Acemî el-Merâzî'den okudu. İmâm-ı Âsım, İmâm-ı Nâfi' ve İbn-i Kesîr rivâyetlerini, onun ve İbn-i Musabbir'in huzûrunda okudu. O sırada yanında, Zeyneddîn Âbdürrahmân bin Hallâl da vardı. Çok kimseler, Ebü'l-Lutf'un kırâatından istifâde ettiler.

Nahiv ve sarf ilimlerini, Celâl bin Halvâî'den ve Hasankeyf kadısı El-Hâc Zeyneddîn Abdürrahmân'dan öğrendi. El-Hâc Zeyneddîn de ondan mantık ilmini okudu. Yine o, Hısn-ı Nûr'da Kâdı'l-kudâtlık yapan Şafiî âlimi Hatîb Cemâleddîn Hasen bin Ali'den mantık, şiirde arûz ve kâfiye bilgilerini tahsil etti. Kudüs'de Sirâcüddîn-i Rûmî'den, Kâhire'de Kâfiyecî'den mantık ve "Şerh-i Akâid-i Adûdıyye"nin bir bölümünü muhtasar olarak okuyup öğrendi. Ayrıca Kâfiyecî'den, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin "Şerh-i Mevâkıb"ından iki mevkifini (bölümünü) de okumuştu. Hey'et (astronomi), hendese (geometri), hesâb (matematik) ve diğer fen ilimlerini de, meşhûr fen âlimi Kıvâmüddîn-i Şîrâzî'den tahsil etti. Safiyyüddîn Abdülmü'min el-Ermevî'nin "Edvar" kitabını, Musul kadısının oğlu El-Hâc Zeyneddîn Tâhir'den okudu. Beyân, me'ânî ve bedî' ilimlerini de, Haleb'de Şifahıyye Medresesi'nin müderrisi Alâüddîn Ali el-Kürdî'den öğrendi.

Fıkıh ilmini, Haleb'de Câmi-i kebîrin İmâmı olan Ubeyd-ül-Bâbî'den ve Kudüs'de Zeyneddîn Mâhir'den okudu. Zeyneddîn Mahir de, ferâiz ve hesâb bilgilerini ondan öğrendi. Ayrıca o, usûl-i fıkıh ile beraber; fıkıh, nahiv, tefsîr, hadîs ve tasavvuf ilimlerine âit derin bilgileri, Şihâbüddîn bin Rislân'dan öğrendi.

Haleb'de Hâfız Burhâneddîn'den, Kudüs'de Şemseddîn bin el-Mısrî'den, Şihâbüddîn bin Hâmid'den, Takıyyüddîn-i Kalkaşendî'den ve Kâhire'de İbn-i Hacer-i Askalânî'den pekçok hadîs-i şerîf dinleyip öğrendi. Şemseddîn-i Usayrî ve daha başka âlimler, ona icâzet verdiler.

Haskefî'nin Haleb'e gelişi, 835 (m. 1431) senesinde idi. Sonra memleketine döndü. 838 veya 839 (m. 1435) senelerinde Haleb'e geldi. Oradan Kudüs'e geldi ve buraya yerleşti. Hacca gitti. Birçok kere Kâhire'ye gidip geldi Kudüs'de Salâhiyye Medresesi'nde müderris yardımcılığı yaptı. Kâhire'de Şemseddîn Esnevî ile karşılaştı. Onun, nesir ve nazım olarak yazdıklarını dinleyip, pek beğendi. Ona ikram ve iltifâtlarda bulundu.

Ebü'l-Lutf Haskefî, yüksek faziletlere ve çok çeşitli meziyetlere sahip olan bir zât idi. Hattı, yazı yazması çok güzeldi. Tezyinat, süslemeler yapmakta pek parlak bir san'ata sahipti. Cild yapma san'atında o kadar yükselmişti ki, bu işte herkesi hayrette bırakırdı. Binlerce cildin arasında onunkini başkalarından ayırmak, hiç de zor olmazdı. Edebiyatta üstün bir yeri olup, çok güzel şiirleri, kasideleri vardır. Şiirlerinde Şecî' san'atını pek mehâretle kullanırdı. Bütün bunlarla beraber o, lütuf ve kerem sahibi olup, insanları iltifât ile karşılaması ve âdâb-ı muaşeretteki üstün vasıfları sayılamayacak kadar çok ve güzeldir. Bu bakımlardan kendisi, "Ebü'l-Lutf künyesi ile meşhûr olmuştu. Bütün sözlerinde ve yazılarında gayet fasîh (açık) bir ifâdesi, emsallerinin üstünde bir üslûbu vardı. Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1-Tahkîk-ül-kelâm fî mevkıf-il-me'mûm vel-İmâm, 2- Ref'-ul-Hicâb fî zebâihi ehl-il-kitâb ve münâkehâtihim, 3-Şeceretün fî ilm-in-nahv, 4- Şeceretün fî ilm-is-sarf.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11 sh. 65

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 220, 222

3) El-A'lâm cild-6, sh. 288

EBÛ MUHAMMED EL-YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Âbdürrahmân bin Osman el-Mu'terid el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Âlim, kâmil, tevâzu ve ihlâs sahibi, gönlünü Allahü teâlâyâ vermiş bir zât idi. 830 (m. 1426) senesinde vefât etti.

Ebû Muhammed el-Yemenî, Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Bu husûsta bir benzeri yok idi. Kur'ân-ı kerîmi eline aldığı ânda, onu bir titreme ve korku alır, ancak okumaya başlaması ile bu titreme ve korku sona ererdi. Abdullah-i Yemenî'ye "Nedîm-ül-Kur'ân-ı" (Kur'ân-ı kerîmin arkadaşı, dostu) dendi. Ebû Muhammed el-Yemenî şöyle dedi: "Beni kendisine yaklaştıracak bir ibâdet yolu üzerinde olmayı Allahü teâlâdan istedim. O da bana, kendi kitabını, ya'nî Kur'ân-ı kerîmi okumamı nasîb etti."

Bir talebesi şöyle anlatır: "Birgün Abdullah-i Yemenî'nin yanında idim. Bir kadıncağızın feryâd ettiğini ve doğum zamanı geldi dediğini duyduk. Ebû Muhammed; "Yâsîn sûresini okusun. İnşâallahü teâlâ selâmet bulur" dedi. Biraz sonra da; "Şimdi o kadıncağız bir erkek evlâdı dünyâya getirdi. İsmini de Ali koydu" buyurdu. Bir ara gidip ne olup bittiğini sorduğumda, hakîkaten hocamın bildirdiği gibi olduğunu öğrendim."

Kendisi şöyle anlatır: "Rü'yâmda kendimi Allahü teâlânın huzûrunda iken gördüm. Her tarafı bir nûr kaplamıştı. Huzûrda; Muhammed aleyhisselâm, hocam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, hocam Fakîh Ahmed bin Ömer ez-Zeyla'î, Ebü'l-Gays bin Cemîl ve velîlerden birçok zât bulunuyordu. Orada bir halı vardı ve herkes nalınlarını çıkarıp onun etrâfına toplanmıştı. Ayağımda nalın olduğu hâlde bana; "Halıya bas" dendi. Buyurulduğu gibi yapıp, oraya oturdum. Daha sonra Ebü'l-Gays kalktı ve bana bir elbise giydirmek istedi. Fakat Resûl-i ekremin (s.a.v.) işâretiyle yerine oturdu. Server-i âlem (s.a.v.) mübârek elleriyle başıma beyaz bir tülbend koydu. Daha sonra Ebü'l-Gays bin Cemîl bir takye giydirdi. Orada bulunanlar da tekbîr getirdiler."

Yine şöyle anlatır: "Birgün hocam Ebü'l-Gays'ın kabrine gidip bir ihtiyâcımı arzettim. Ne zaman ki başımı kaldırıp baktığımda, kabir parmaklıkları arasında; "Maksadın olacak, olacak" diye yazılı bir mektûp gördüm."

Kendisi anlatır: "Atâ isminde birinin evinde misâfir idim. O, çoluk-çocuğuna vâlinin zarar vereceğini söyledi ve onun hakkında şikâyette bulundu. O zaman ben, Resûlullahı (s.a.v.) vesile ettim. O'ndan yardım istedim. Resûl-i ekrem (s.a.v.); "İşte ben yanındayım" buyurdu. Sabahleyin vâlinin azli haberi geldi."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Rü'yâmda bana bir kâğıt parçası verildi ve; "Günahlarını buna yaz" dendi. Kâğıt genişledikçe genişledi. Sonra da; "İşte biz, senin ne kadar günâhın var ise hepsini affettik denildi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2 sh. 122

EBÛ NASR PÂRİSÂ

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Muhammed el-Hâfız-ı Buhârî olup, Muhammed Pârisâ hazretlerinin oğludur. Künyesi Ebû Nasr, lakabı Hâfızüddîn'dir. 865 (m. 1460) senesinde vefât etti. Kabri Belh şehrindedir. Din ilimlerinde ve tasavvuf ilminde çok yüksek derecede bir âlim ve büyük bir evliyâ idi. Babasından feyz ve ilim almıştır. Görülmemiş bir tevâzuya sâhib idi. İlmini ve tasavvufdaki üstün hâllerini hep gizlerdi. Kendisine bir suâl sorulduğu zaman, kitaba bakalım der, kitaplara bakar cevap verirdi. Kitabı eline alıp açar açmaz, sorulan suâlin cevâbı bulunan yer çıkardı. Ba'zan da bir iki sahife yakını çıkardı.

Ebû Nasr Pârisâ hazretlerinin sohbetinde ve hizmetinde bulunan Pîr Halta ismiyle tanınmış bir zât ondan şu beyti nakletmiştir.

"Sabırla kanâati kendine yol tut;
Bu derdi huy edinenler elem çekmez."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 435

2) Reşehât sh. 92

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 143

EBÛ YAHYÂ (Abdürrahmân bin Muhammed)

Tilmsân'da yetişen tefsîr ve hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Ahmed Şerîfdir. Künyesi Ebû Abdullah, nisbeti Tilmsânî olup, Ebû Yahyâ adıyle

meşhûr olmuştur. 757 (m. 1356) senesinde Ramazan ayının ondokuzunda doğdu. 826 (m. 1423) senesinde Receb ayında vefât etti.

Ebû Yahyâ'nın doğacağını, babası rü'yâsında görmüştü. Bir kimse ona rü'yâsında; "Bir oğlun doğacak, okuyup âlim olacak. Sen onun âlim olduğunu göreceksin" dedi. Hakîkaten de öyle oldu. Doğum gecesi, babası çok sadaka dağıttı. Fakîh Ebû Zeyd Abdürrahmân bin Haldûn ve fakîh Kâdı Ebû Yahyâ bin Sekkâf da babasıyle beraber sabahladılar. Çocuk doğunca, bu iki âlimden her biri, çocuğa kendi isminin konulmasını istedi. Bunun üzerine her iki âlimin arzusunun yerine gelmesi için birinin adını, öbürünün de künyesini çocuğa isim olarak koydular. İsmi, Abdürrahmân, künyesi de Ebû Yahyâ oldu.

Babası, çocukları içerisinde onu çok sever ve çok iyi yetişmesini isterdi. Annesi Şerîfe hanım da bu oğlunu çok sever, ondan ayrılmaya dayanamazdı. Eğer herhangi bir sebeple ayrılırsa, sabredemez, hemen oğlunun yanına dönmek isterdi. Annesi, Ebû Yahyâ'ya hâmile iken, şöyle bir rü'yâ gördü: "Çok güzel bir kuş, elbisesinin yakasından içeri girer. Aşağı doğru inerek, alt tarafından (ya'nî eteğinin altından) çıkar gider. Ebû Yahyâ'nın annesi ise, çok fazla susar, su içmek ister. Kendisine su dolu bir kap verilir. O da bu sudan içer. O sırada o kuş gelir, su kabının üzerine konar ve o kadar içer ki, neredeyse kap tamamen boşalacak hâle gelir." Uyandığında rü'yâsı bir âlime anlatılınca, o da; "Senin bir oğlun dünyâya gelecek. Bu çocuk, büyüdüğünde âlim olacak" diye ta'bir eder. Gerçekten de böyle olur.

Ebû Yahyâ, ilk tahsilini babasından yaptı. İbn-i Hâcib'in "Aslî" kitabını ve İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvatta adlı hadîs kitabını okudu. Derslerinde çok gayretli olup, hemen hepsini ezberlerdi. Daha babası hayatta iken ders vermeye başladı. Babasının vefâtından sonra büyük kardeşi Abdullah'tan ilim tahsil etti ve çok kitap okudu. Ayrıca büyük âlim Ebû Osman Ukbânî'den İbn-i Hâcib'in "Aslî" adlı kitabını, "Cümel-ül-Hûncî"yi okudu. Bu zâtın tefsîr derslerine devam etti. Üstâd Abdullah Hayatı Gırnâtî'den ez-Züccac ve el-Mukarrib kitaplarını okudu. Ebü'l-Kâsım bin Rıdvan'dan "Sahîh-i Müslim" ve Kâdı Iyâd'ın "Şifâ" kitabını okudu ve icâzet aldı. Daha pekçok âlimden ilim tahsil etti. İlminin yüksekliği ve güzel hâlleri her tarafa yayıldı. Âlimler bile onun ilme olan düşkünlüğüne hayret ederlerdi. Fakîh Ebû Yahyâ Matgarî; "Ben doğuda ve batıda çok âlimlerin sohbetlerinde ve derslerinde bulundum. Ebû Abdullah ve iki oğlu gibilerini ne duydum, ne de gördüm." demektedir.

Büyük kardeşi Abdullah, şiddetli şekilde hastalanınca, Ebû Yahyâ'ya kendi yerine geçmesini ve talebelere ders okutmasını emretti. Fakat edebinden, bu işe ehil olmadığını söyleyerek kabûl etmedi. Ancak ağabeyinin ısrârı üzerine, 784 (m. 1382) senesinde bu isteğini yerine getirdi. İlimde çok yüksek derecelere yükseldi. Çok talebe yetiştirdi. Tasavvuf ilminde de çok yüksek hâllere ve ma'nevî makamlara kavuştu. Her türlü ilimde âlim idi. Bid'atlerden uzak olup, dosdoğru yol olan Ehl-i sünnet ve cemâat yolunda idi. Feth sûresinin ilk âyetlerinin tefsîrini okuyanlar, ilminin yüksekliğini anlarlar. Ağabeyi Ebû Muhammed Abdullah, bu tefsîr eline geçince onu inceledi. Kardeşinin ilminin yüksekliğini görerek, şöyle yazdı: "Allahü teâlâ seni muvaffak eylesin. Tefsîrini çok güzel yazmışsın. Tefsîrini yazarken büyük âlimlerin tefsîrlerine müracaat etmişsin. Yazdıkların daha güzel anlaşılır ve ikna edici olmuş. Hepsini hakîkat temelleri üzerine yazmışsın."

Ebû Yahyâ'dan pekçok âlim ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Şeyh Ebû Zeyd Câderî, Allâme İbni Zâgû, Şeyh Ebû Abdullah Kaysî. Allâme İbn-i Zâgû onu çok över ve kitaplarında ondan nakiller yapardı. Ebû Yahyâ, ilmin inceliklerini ve hakîkatlerini bilmede çok

yüce bir mertebede idi. Âlimlerin önde geleni, zâhir ve bâtın ilimlerinde allâme, tefsîr âlimlerinin büyüklerinden idi.

---

1) El-Bustân fî zikr-il-evliyâi vel-ulemâ-i bi-Tilmsân sh. 127

2) Ta'rîf-ül-halet cild-2, sh. 208

EMÎR SULTAN

Osmanlıların kuruluş devrinde yaşıyan, tefsîr, hadîs, kelâm âlimi ve mutasavvıf. İsmi, Muhammed bin Ali el-Hüseyni el-Buhârî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 770 (m. 1368) senesinde Buhârâ'da doğdu. 833 (m. 1430) senesinde Bursa'da veba hastalığından vefât etmiştir. Türbesi, Bursa'da kendi ismiyle anılan câminin yanındadır. Türbesini ziyâret edenler, mübârek rûhundan feyz almaktadırlar. Seyyid olup, soyu Hazreti Hüseyn'e dayanır.

Çeşitli ilimlerde söz sahibi olan Emîr Sultan, dînin emirlerini yerine getiren nâdir insanlardandı. Âlim ve ilim menbâı olan ve Buhârâ'da yetişen Emîr Sultan, ilim öğrenmek için Mekke ve Medine'ye gitti. Hac vazîfesini yerine getirdikten sonra, niyeti Medine'ye yerleşmekti. Ancak orada gördüğü bir rü'yâ üzerine, fikrini değiştirdi ve Bursa'ya yerleşti.

Ona, Buhârâ'da doğduğu için Muhammed Buhârî, Seyyid olduğu için "Emîr Buhârî", Yıldırım Bâyezîd Hân'ın dâmâdı olduktan sonra da "Emîr Sultan" denilmiştir.

Bursa'da, Şemseddîn Fenârî'den ders aldı. Şemseddîn Fenârî ona şerefli el yazısı ile diploma yazarak verdi. Başta Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân olmak üzere, Bursalıların sevgisini kazandı. Emîr Sultân'ı çok seven, Sultan Bâyezîd Hân, bu sevgisinin alâmeti olarak kızını onunla evlendirdi. Bu evlilikten çocukları dünyâya geldi. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân'a, Abbasî halîfesi tarafından "Sultân-ı İklîm-i Rûm" ünvanı verildiğinde, Pâdişâha Emîr Sultan kılıç kuşatmıştı. Devrinin en üstün velisi olan Emîr Sultan, "Kerâmetler Sultânı" diye de anılmıştır. Zamanındaki Osmanlı sultanları ona hürmet eder, bir sefere çıkacaklarında, huzûruna gelip mübârek duâsını alırlardı. Onun eliyle kılıç kuşanırlardı. Emîr Sultan, hayâtı boyunca, din ve vatan için yapılan gazâları teşvik etti. Talebelerine bu işlerin kudsiyetini devamlı anlatırdı. Vefâtından sonra da ma'nevî yardımlarının serhat boylarındaki gaziler tarafından görüldüğü devamlı anlatılagelmiştir.

Emîr Sultan çok gayret göstermesine rağmen, Timur-Yıldırım çarpışmasının önüne geçemedi. İki müslüman-Türk ordusunun birbirleri ile savaşmasını istemiyen Emîr Sultan, sonucun ne olacağını da çok iyi biliyordu. Ankara Savaşı'nın başlamasına çok az bir zaman varken, eşi Hundi Hâtun'un isteği üzerine, Allahü teâlânın izniyle bir ânda cepheye vardı. Orada Sultan Bâyezîd Hân ile görüşmesine rağmen, kararından dönmeye niyetli olmayan Pâdişâhı, savaştan vazgeçiremedi. Emîr Sultân'ın ikâz ettiği şekilde, savaş Yıldırım Bâyezîd'in aleyhine sonuçlandı.

Menkıbeleri: Emîr Sultan hazretlerinin kerâmetleri ve menkıbeleri pek çoktur. Ba'zıları şöyle anlatılır:

Emîr Sultan Buhârâ'da iken, muhterem pederleri ile birgün bir tenhâ yerde sohbet ediyor ve bir âyet-i kerîmenin tefsîri hakkında konuşuyorlardı. O sırada kalbi mahzûn, çok çocuk sahibi, borçlu, belâya mübtelâ olmuş bir kişi gelip, perişan hâlini; "Buhârâ'da bir bahçem vardı. Onun mahsûlü, her sene çoluk çocuğumun nafakasını karşılıyor ve ben de helâlinden geçiniyordum. Takdîr-i ilâhî, birgün bir fırtına esti. Bahçemde bulunan taze ağaçları ve yeni bitmiş sebzelerin

çoğunu kuruttu. Bu durumda geçinmeğe gücüm olmadığı için, çoluk çocuğumu terk ettim. Ey Resûlullahın (s.a.v.) evlâdı! Allahü teâlânın zayıf ve biçâre kulu olan bana, inâyet gözüyle bak. Ayağına düştüm, bana yardımcı ol" diye anlattıktan sonra, yüzünü Emîr Sultân'ın babası Ali'nin ellerine sürdü. Emîr Sultân'ın mübârek pederi; cenâb-ı Hakkın eski varlığına yeniden kavuşturacağını söyliyerek, onu teselli etti. O ânda Emîr Sultan hazretleri, o ihtiyâra merhamet etmeyi ve şefkatli davranmayı aklından geçirdi. O gece Emîr Sultan, muhtaç ihtiyârın bahçesine gizlice varıp, gönülden Allahü teâlâya duâ ederek yalvardı ve; "Ey ni'metler veren ve rızkları taksim eden Allahım! Bu fakirin ağaçlarını ve diğer bitkilerini eski canlılığına kavuştur" deyip, mübârek ellerini yüzlerine sürdü. Daha sonra o fakirin bahçesinde bulunan ağaçlar yeşerdi ve ekili olan sebzeler canlandı. Sabah olunca, ihtiyârın kalbine, ilhâm-ı ilâhî geldi ve hemen bahçesine gitti. Bahçesine girdiği zaman, bahçesinde bulunan ağaçların çiçeklenmiş, taze yaprakları çıkmış ve sebzelerin de canlanmış olduğunu gördü, ihtiyâr adam bu durum karşısında hayrete düştü. Bahçenin bir köşesinden bostana baktı ve; "Ey rızkı veren ve mahlûkatı yaratan Allahım! Yalvarmam ve niyazım sanadır. Bana bu garip sırrı bildir. Yoksa bostanıma hazret-i Hızır mı geldi de, bahçemin ağaçları ölü iken hayat suyunu içip yeşerdi?" dedi. O esnada Emîr Sultan, bahçenin bir köşesinden göründü, İhtiyâr durumun hakîkatini anlayıp, hemen Emîr sultân'ın ellerine sarılmak istediğinde, o gözden kayboldu. Emîr Sultân'ın duâsı bereketiyle, bahçesinin ağaçları, diğer sebzeleri yeşerip, evvelki gibi meyveli olduğuna şükr etti. İhtiyâr, Allahü teâlânın kudretine hayran kalıp, hemen Buhârâ halkına gitti ve başından geçenleri onlara anlattı. Buhârâ halkı gelip bahçenin hâlini görünce, hayret ettiler. Bu kerâmet üzerine, hepsi gelip, Emîr Sultan hazretlerinin mübârek elini öpüp duâ talebinde bulundular.

Penç kalesi, Süleymân Şah zamanında mücâhid gaziler tarafından alınmak istenir. Mezkûr kaleyi top ve tüfekle günlerce muhasara altında tutarlar. Bu sırada yirmiden fazla gâzî, orduya azık getirmek için, Penç kalesinin ilerisindeki Lince vilâyeti taraflarına giderlerken, yolda bol miktarda ganîmet ele geçirdiler. Bu ganîmetin verdiği sevinç içinde yollarına devam ederlerken, karşılarına yediyüz kadar düşman askeri çıktı. Gazilerin sayısı az olduğu için onlara teslim oldular. Düşman askerleri bunları alıp, Lince'ye yedi gün mesafe uzaklıkta ve deniz kenarında bulunan Papa Suntüres kalesine hapsettiler. Bu kalenin ta'mire ihtiyâcı vardı. Bu yüzden esîr müslümanları ta'mir için gündüz çalıştırırlar, gece hapsederlerdi. Bu esîrlerin içinde, Ahmed Zâza isminde bir zât vardı. Bu zât şöyle anlatır: Beni ve altı arkadaşımı bir papaza hizmet için verdiler. Papaz hergün bize; "Gelin bizim dînimize girin. Sizi evlendirelim. Elinize para verip, sizi rahat ettirelim" diye teklifte bulunurdu. Sonunda papaz bizi, hıristiyan yapamayacağını anlayınca, bizim yanımıza gelmez oldu. "Canın Cehenneme ey papaz!" diyerek, yedi yıl papaza hizmet ettik. Günlerden, düşmanlarımızın yortu dedikleri birgün idi. Hizmetinde bulunduğumuz rahip ile birkaç papaz aralarında konuşup, içki içtiler. Bir süre sonra sarhoş olup akılları başlarından gitti ve yere yıkılıp kaldılar. Ben, boğazımda ve ayağımda zincirlere bağlı halkalar olduğu hâlde hapishânede yatıyordum. Gece yarısı rü'yâmda; "Emîr Sultan geliyor" dediler. O ânda yeşil bir elbise giymiş nûrânî yüzlü bir zâtın bana doğru yöneldiğini gördüm. O zât yanıma geldi, elini boğazımdaki zincire uzatıp, boğazımdan çıkardı. Bana; "Ey mahpus! Şimdi kâfirlerden sen ve arkadaşların kurtuldu. Hemen vatanınıza gidiniz" dedi. Hemen uyandım. Boğazımdaki zincirin çıkmış olduğunu gördüm. Allahü teâlâya hamd edip, yanımda yatan arkadaşlarımı uyandırdım ve onların ayaklarındaki ve boynundaki zincirleri çıkardı. Onlara gördüğüm rü'yâyı anlattım ve; "İnşâallah, şimdi serbestsiniz, isterseniz bana tâbi olunuz" dedim. Onlar da; "Sana, itaat ettik ve uyduk" dediler. Onlara; "Gelin şimdi papazlar ne hâldedir onları görelim" dedim. Onlar da râzı oldular ve yukarıya çıktık. Papazlar kendilerinden geçmiş bir hâlde yatıyorlardı.

Kılıçları duvarda asılı idi. Hemen arkadaşlarımla o kılıçları alıp, papazları öldürdük. Kale kapısına varınca, nöbetçiyi de öldürerek dışarıya çıktık. Kıyıda, gemiye bağlı bir sandal duruyordu. Sandalın içinde sarhoş birinin uyuduğunu gördük. Onu da öldürdük ve sandalla oradan uzaklaşmaya başladık. Allahü teâlâya şükrederek, yedi gün yedi gece kürek çekip bir kıyıya ulaştık. Sandalın içinde bir kap sirke ile altı tane ekmek vardı. Kıyıya varıncaya kadar onunla idâre ettik. Karaya çıktıktan sonra, topladığımız otları yemeğe başladık. Su bulamadığımız için, iki arkadaşımız susuzluktan öldü. Bir gölün kıyısına vardığımızda, su içmeyeli üç gün olmuştu. Gölden su içeriz zannettik, fakat gölün etrâfı yırtıcı hayvanlarla dolu idi. Korkumuzdan su içmeden yolumuza devam ettik. Halsiz, çaresiz bir hâlde, birbirimize dayanak olarak bir akarsuyun kıyısına vardık. Orada su içtik ve biraz istirahat ettik. Orada açlıktan bir arkadaşımızı kaybettik. Dört kişi kalmıştık. Yolumuza devam ettik. Ben, Emîr Sultan'ın yardımı ile bir yere ulaşıp kurtulacağımıza inanıyordum. Bir süre sonra Düzân kalesine vardık. Orada kimse bize, siz kaçakmısınız demedi ve bizi tutuklamaya kalkmadı. Görenler bize acıyarak, ekmek ve yiyecek verdiler. Kaleye varıp, kale komutanına hâlimizi bildirdik. O da bizi yedirip içirdikten sonra, Semendere iskelesine gönderdi. Herbirimiz oradan vatanlanmıza gittik. Çocuklarımızı sağ bulduk. Bir süre çocuklarımızla kaldıktan sonra, Emîr Sultan hazretlerinin kabrini ziyârete gitmek için bir yerde buluştuk ve Bursa'ya gittik. Orada Emîr Sultan'ın türbesini ziyâret ederek, nezrimizi yerine getirdik."

Emîr Sultan Bursa'ya geldiği zaman, Keşiş dağında riyâzete çekilmiş ve insanların ihtiyâçlarını gidermekle tanınan siyah elbiseli hıristiyan dînine mensûp görünen bir rahip vardı. Yalnız başına Cebel kalesinde oturur, senenin son ayında Bursa'ya inerdi. Bir ay boyunca boş ve tenhâ bir köşede otururdu. Bu esnada, doğudan ve batıdan gelen ve muhtelif hastalıklara tutulmuş kimseler, onun duâsı ile şifâya kavuşacaklarına inanarak, ona müracaat ederlerdi. Meselâ gözleri kör olanlar, dilsiz olanlar, her türlü hastalık sahipleri ona giderlerdi. Rahip bir duâ okur, gözü kör olanların gözleri açılır, kötürüm olanlar ayakları üzere kalkardı. Bir ay Bursa'da kaldıktan sonra, tekrar dağdaki yerine çıkar ve devamlı ibâdetle meşgûl olurdu. Emîr sultan Bursa'ya gelince, rahibin bu hâlini duydu ve onunla konuşmak için yanına gitmek istedi. Birgün râhib odasında otururken, kapısını çaldı. Keşiş hemen kapıyı açtı ve; "Safa geldin, ey Emîr Buhârî" dedi. Emîr Sultan; "Sen benim Emîr olduğumu nereden bildin?" diye rahibe sordu. Râhib de; "Senin ceddîn Muhammed Mustafâ (s.a.v.), rü'yâmda senin buraya geleceğini ve adını bana bildirmişti" dedi. Emîr Sultan, rahibe; "Neden îmân etmiyorsun? Neden buradan çıkıp, müslümanların arasına karışmıyorsun?" dedi. Bunun üzerine râhib; "Ceddîn Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) önünde îmâna gelip, Kelime-i Şehâdeti getirdim" dedi. Emîr Sultan ile râhib bir süre sohbet ettikten sonra, birbirleriyle vedâlaşarak ayrıldılar.

Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân, müslümanların ibâdet etmeleri için, Bursa'nın güzide bir yerinde câmi yaptırmak istedi. Bu durumdan vezirini de haberdar etti. Bugünki Ulu Câmi'nin yeri uygun görüldü ve arsa sahiplerine mülklerinin bedelleri verildi. Herkes gönül rızâsıyla arsalarını verdiler. Fakat câminin inşâ edileceği yerde ihtiyâr kadıncağızın bir evi vardı. Bu kadıncağız; "Ben evimi satmam" diye diretti. Ona; "Bize bu ev mutlaka lâzım" denildi ise de, hiçbir kimsenin sözünü dinlemedi. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân da o kadının yanına gidip, durumu anlattı ise de, kadını fikrinden döndüremedi. Sonra Sultan, dîvânı toplayarak bu husûsu görüştü. Dîvânda, Emîr Sultan hazretlerine durumun bildirilmesi ve ona göre hareket edilmesi kararına varıldı. Sultan Bâyezîd, Emîr Sultan'ın huzûruna giderek durumu anlattı ve; "Sizin hizmetinize muhtacız, yoksa câmi-i şerîf yapılamaz" dedi. O gece ihtiyâr kadın rü'yâsında, mahşer günündeki hâlini

gördü. Herkes Muhammed Mustafâ'dan (s.a.v.) şefaat umup, Cennet tarafına gidiyorlardı, ihtiyâr kadın da onlar gibi Cennete gitmek istedi. Fakat yürümeye gücü olmadığı için, Arasat meydanında yapayalnız kaldı. Bunun üzerine ihtiyâr kadın feryâd etmeye başlayınca, zebanîler ona; "Niye ağlıyorsun?" diye sordular, ihtiyâr kadın; "Müslüman taife Cennete gitti. Ben kaldım, onun için ağlarım" dedi. O sırada gâibden bir ses; "Eğer sen de Cennete gitmek istersen, Yıldırım Bâyezîd Hân'a evini sat, inat etme, yoksa muannidlerden (inatçılardan) olup, ehl-i nâr (Cehennemlik) olursun" dediği ânda, ihtiyâr kadın hemen uyandı. Uyandığı zaman, evinin bir nûr ile kaplanmış olduğunu gördü.

"Elhamdülillah ben de Cennet ehli oldum" diyerek sabaha kadar ibâdetle meşgûl oldu. Sonra gönül rızâsı ile evini satarak, câminin yapılmasına vesile oldu.

Emîr sultan, babasının vefâtından sonra, genç yaşta iken hac mevsiminde Mekke'ye, oradan da Medine'ye gitti. Niyeti, ceddi olan Resûlullahın (s.a.v.) mübârek kabirlerine yakın bir yere yerleşmek ve ömrünün sonuna kadar orada kalmak istiyordu. Medine'ye geldiği zaman, kalacak bir yer bulamadı. Seyyidler için ayrılmış bir oda olduğunu duydu ve oraya gitti. Orada bulunanlar, seyyid olduklarını ve odanın kendilerine tahsis edildiğini söyliyerek, Emîr Sultan'ı odaya almak istemediler. Emîr Sultan Onlara; "Ben de seyyidim" dedi. Onlar; "Senin seyyid olduğunu burada kim bilir? Seyyid olsaydın hâlinden belli olurdu" dediler. Emîr Sultan onlara; "Ben de burada, Allahın garîb bir kuluyum. Bizim yolumuzda gurûr ve kibir yoktur. Gelin beraber kâinatın efendisi Resûlullahın (s.a.v.) türbesine gidelim. Selâm verelim. Hangimizin selâmına cevap verirse, onun nesebinin sahih olduğu belli olsun" dedi. Bu teklif üzerine, onlar türbeye dahî gitmeden, yüzlerini Resûlullah efendimizin türbesine dönerek; "Esselâmü aleyke, yâ ceddî!" dediler. Fakat hiçbirine cevap "gelmedi. Emîr Sultan, ihlâs ve şevkle; "Esselâmü aleyke, yâ Ceddî!" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) mübârek sesiyle; "Ve aleyküm selâm, yâ veledi!" diye cevap verdi. Bunun üzerine orada bulunanlar, görünüşte fakîr ve hakîr Emîr Sultan karşısında büyük bir mahcubiyet duydular ve af dilediler.

Emîr Sultan hazretleri, Medîne-i münevvereye yerleşmek ve ömürlerinin sonuna kadar orada kalmak niyetinde iken, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında Peygamberimizi (s.a.v.) ve Hazreti Ali'yi yanyana oturmuş hâlde gördü. O da gidip edeble yanlarına diz çöküp oturdu. Hazreti Ali ona; "Ey Oğlum! Sana cenâb-ı Hak tarafından ceddîn Muhammed'in (s.a.v.) sünnetini, takvâ yoluyla öğretmen için Rum iline gitmen işâret olundu. Senin önünde, ilerliyen nûrdan üç kandil belirecek, o kandiller nerede gözünden kaybolursa orada kalacaksın. Mezarın da orada olacak" dedi. Emîr Sultan uykudan uyanınca; "Demek ki takdîr-i ilâhî böyle" diyerek yola çıktı. Hazreti Ali'nin dediği gibi, üç kandil ona kılavuzluk etti. Bursa'ya geldiği zaman, önündeki nûrdan üç kandil, pınar başında üç servi civarında fakirler için tahsis edilmiş eski bir kilisenin yanında durdular. Böylece Emîr Sultan Bursa'ya yerleşti.

Emîr Sultan Bursa'ya geldiği zaman, Yıldırım Bâyezîd Hân Macarlarla savaşıyordu. Düşman kuvvetleri, Osmanlı ordusuna büyük zayiat verdiriyorlardı. Bu esnada bir genç, yaralıların yaralarını sarıyor, ba'zan da ellerini açıp duâ ediyordu. Kolundan yaralanan Yıldırım Bâyezîd, bu genç askerin gayretle ve mehâretle yaraları sardığını görünce, o gence karşı kalbinde bir yakınlık hâsıl oldu. Yanına kadar giderek; "Benim de kolumda yara var, yaramı sar" deyince, Emîr Sultan cebinden bir mendil çıkarıp; "Buyurun Pâdişâhım, sizin yaranızı da bu mendil ile sarayım" dedi. Sabah olunca, sarılan bütün yaraların iyi olduğunu, askerlerin ayağa kalktıklarını Yıldırım Bâyezîd Hân'a haber verdiler. Yıldırım Bâyezîd de merak edip kendi yarasını açarken, kolundaki

mendilin, hanımının nişanlı iken kendisine hediye ettiği mendilin yarısı olduğunu gördü. Akşam yaraları saran askerin, yanına getirilmesini emretti. Fakat o kimseyi bulamadılar.

Yine Niğbolu Kalesi'nin fethinde günlerce kanlı çarpışmalar oldu. Kale bir türlü feth edilemedi. Hücumların en şiddetli ânında, bir genç, kale kapısını ardına kadar açtı. Yıldırım Bâyezîd ve askerleri kaleye girdiler. Kaledekiler, bu durum karşısında teslim olmak mecbûriyetinde kaldılar. Zaferden sonra bu genci aradılar, bir türlü bulamadılar. Yıldırım Bâyezîd Hân, Rumeli fethinden sonra Bursa'ya gelmeyip Edirne'de konakladı.

Bu sırada Yıldırım Bâyezîd'in kerîmesi (kızı), rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; "Oğlum Muhammed Buhârî ile evlen, sakın sözüme uymamazlık etme" buyurdu. Temiz rûhlu, edeb ve haya sahibi Hundi Fâtıma Sultan, rü'yâsını kimseye söyliyemedi. Ertesi gün yine Resûl-i Ekremi (s.a.v.) rü'yâda gördü. Server-i âlem, ona; "Eğer âhırette benden şefaat etmemi istiyorsan, Muhammed Buhârî ile evlen" buyurdu. Hâlbuki Hundi Fatıma Sultân'ın, Rumeli Beylerbeyi Süleymân Paşa ile evleneceği söylenmekte idi. Emîr Sultan, zâhiren fakir ve garîb bir kimse idi. Hundi Sultan, bu çaresizlikler içinde bunalıp, duâ etti. "Acaba Emîr Buhârî'nin bundan haberi var mı?" derdi. Kiminle ve nasıl haber gönderebileceğini düşünüyordu. Sonra kendisi gibi edeb ve haya sahibi hizmetçisine rü'yâsını anlattı ve durumu Emîr Sultân'a bildirmesini söyledi. Hizmetçisi gidip durumu Emîr Sultân'a anlatınca, o; "Bizim de malûmumuzdur. Nikâhımız, Allahü teâlâ tarafından kıyıldı. Dînimiz üzere burada da kıyılması gerekir. Durumu Hundi Fâtıma Sultân'a iletin" dedi. Bunun üzerine Emîr Sultan, dünürler gönderip sultânın kızını istedi. Fakat Vâlide Sultân kızını vermek istemeyip, işi zora sürerek, dünürlere; "Emîr Sultân'a söyleyin, kırk deve yükü altın getirirse kızımı ona veririm" dedi. Emîr Sultan hazretleri de; "Sultan vâlidemiz develeri göndersinler, isteklerini yerine getirelim, istediği altınları gönderelim" deyince, sarayı bir telâş aldı. Bu işe kimsenin aklı ermedi. Böyle fakir bir dervişin kırk deve yükü altını nasıl vereceğini, şaşkınlıkla karşıladılar. Saraydan kırk deveyi Emîr Sultân'a götürdüler. Emîr Sultan, develerle birlikte Nilüfer çayının kenarına gitti. Develeri getirenlere; "Heybeleri doldurun, sizler de istediğiniz kadar alın. Aldığınız altın olsun" buyurdu. Kimisi şüphe ederek birşey almadı. Kimisi de heybeleri ve keselerini doldurdular. Kırk deveden meydana gelen kervan saraya girince, Emîr Sultan; "Boşaltın, istediğiniz altın olsun" dedi. Heybeler boşaltılınca, hepsi altın oldu. Kimi kendisi için de almadığı, kimisi de yolda aldıklarını döktüğü için çok pişman oldu. Emîr Sultan ile Hundi Fâtıma Sultân'ın evlenmelerine karar verilince, Fâtıma Sultan, kendi el işlemesi gömlek ve çamaşırları Harem ağası ile Emîr Sultân'a gönderdi. Emîr Sultan, bohça geldiği zaman bir odada mangal yakmış, talebeleri ile sohbet etmekte idi. Harem Ağası içeri girip; "Vâlide Sultân'dan" diyerek, bohçayı Emîr Sultân'a verdi. Bohçayı bir kenara bırakan Emîr Sultan, onların sıhhat ve afiyetleri için duâ etti. Sonra bohçayı açıp, içinden bir mendil aldı. Mendilin içine birkaç köz parçası koyup, mendili kapadı. Tebessüm ederek Harem Ağası'na; "Vâlide Sultân'a selâm söyleyiniz. Biz fakir dervişlerin, zât-ı şahânelerine hediyesi ancak böyle köz parçaları olur. Kabûl etmelerini arz ederim" dedi. Harem Ağası, orada bulunanların şaşkın bakışları arasında oradan ayrıldı. Harem Ağası yolda giderken, mendilin yanıp yanmadığını merak etti; fakat mendilden duman dahî çıkmadığını gördü. Saraya kadar kendisini zor tuttu. Hediyeyi Vâlide Sultân'a teslim etti. Mendil sarayda olanların merakları arasında açıldı. Mendilin içinden ateş taneleri değil, gözleri kamaştıran elmas parçaları çıktı. Bu durumun, Emîr Sultan hazretlerinin kerâmeti olduğu anlaşıldı. Nikâh haberi Edirne'ye ulaşınca, Yıldırım Bâyezîd, Kapıkulu askerlerinden kırk askeri Süleymân Paşa'nın emrine vererek, Emîr Sultân'ın ve Hundi Hâtun'un başlarını getirmesi için

Bursa'ya gönderdi. Süleymân Paşa Bursa'ya gelince, Vâlide Sultân'dan onları istedi. Vâlide Sultan vermeyince, kırk asker, Vâlide Sultân'ın sarayına saldırdılar. Vâlide Sultan, onların bu saldırısından korktu. Emîr Sultan onun bu hâlini görünce, ona; "Bu dehşet ve korkunuz nedir? Allah aşkına söyleyin" dedi. Sonra Vâlide Sultân'a "Şu yayı alın ve oku gerin. Ben bakayım siz atın" dedi. Vâlide Sultan; "Ben ok atamam" deyince, Emîr Sultan; "Siz oku takın, o kendiliğinden gider" dedi. Bunun üzerine Vâlide Sultan, pencereden askerlere karşı oku kirişe koyup, bıraktı. Yeşil ok, parlayarak gidip kırkına saplandı. Onlar derhâl oradan kaçtılar. Vâlide Sultan; "Yâ Emîr Sultan! Niye oku sen atmadın da bize attırdın?" diye sorunca, Emîr Sultan; "Eğer oku biz atmış olsaydık, hem o askerlerin, hem de Osmanoğullarının nesilleri helak olurdu. Onun için bu işi size yaptırdık" dedi.

Pâdişâhın, Emîr Sultân'ın ve kızı Hundî Sultân'ın öldürülmesi için Bursa'ya asker gönderdiğini duyan Molla Fenârî, Yıldırım Bâyezîd'e şu mektûbu yazdı:

"Mektûbuma, dâima kullarına acıyıcı olan Allahü teâlânın adıyla başlarım. İnsanların en âcizi olan ben, Türk ve İslâm memleketlerinin koruyucusu, Osmanoğullarının övündüğü ve Hak uğruna savaş edenlerin başkanı, İslâm dîninin ve müslümanların yardımcısı olan, Pâdişâhımın ömrünün uzun olmasını ve evlâdının çoğalıp kıyâmete kadar şan ve şerefle yaşamasını Rabbimden niyaz ederim.

Sultânımızın şunu bilmesi gerekir. Bizim Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafâ'dan (s.a.v.) önce, Îsâ aleyhisselâm, kendine inananlardan üç kişiyi Hak dîne da'vet için bir beldeye göndermişti. Fakat oranın halkı, onları yalanlayıp öldürdüler. Bu cinâyeti işledikten sonra, sevinerek evlerine gittiler. Cenâb-ı Hak onların bu davranışlarından râzı olmadı ve Cebrâil aleyhisselâma, o belde üzerinde yürekleri parçalayıcı, korkunç ve keskin bir sesle haykırmasını emretti. Cebrâil aleyhisselâm haykırınca, orada bulunanların hepsi bir anda öldü. Böyle büyük bir felâkete düşmemek için Allahü teâlâya sığınırız.

Şimdi bizim de Sultânımızdan bir ricamız vardır. Dün öldürülmesini emrettiğiniz Emîr Sultan, Resûl-i ekremin (s.a.v.) neslinden hürmete değer bir insandır. Bu zât gibi temiz kalbli, Peygamber neslinden bir kişi, zamanımıza kadar Anadolu'ya ayak basmamıştır. Buna benzer aslı temiz bir kimseyi elleri hediyeler dolu da'vetçiler göndererek Buhârâ'dan Anadolu'ya getirmeye çalışsa idiniz, sizin için ebedî bir şeref olurdu. Böyle yapmadığınız hâlde, ma'nevî irâde üzerine yurdumuza gelen bu zât dolayısıyla Peygamber efendimize (s.a.v.) yakınlık kazanırsanız, sizin dünyâ ve âhıret saadetiniz artacaktır.

Şunu da bildireyim ki, bu dâmâdınız, Peygamber efendimizin (s.a.v.); **"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının nebileri gibidir"** buyurduğu kimselerdendir. Bizim böyle seyyidlerden gördüğümüz feyz eserlerini, Hazreti Muhammed'den sonra kimse göstermemiştir. Eğer bir daha onun başını kestirmek için asker gönderirseniz, bütün yurdumuzun felâketi olacağından şüphemiz yoktur. Son ferman sultânımızındır."

Aradan günler geçtikten sonra Bursa'ya dönen Osmanlı ordusunu ve sultânı karşılayanlar arasında Emîr Sultan da vardı. Yıldırım Bâyezîd, onunla selâmlaşınca, harb meydanında yaralıların yaralarını ve kendi yarasını saranın bu genç olduğunu anladı. Sultan, ona şifreli olarak; "O el çabukluğu ne idi?" diye sordu. Emîr Sultan **"Allahın kuvvet ve yardımı, o bi'at edenlerin vefa ve sadâkatlerinin üzerindedir"** (Feth-10) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Yıldırım Bâyezîd; "Ya o mendilin yarısı ne oldu?" diye sorunca, Emîr Sultan; "Babacığım, o

mendilin yarısı cebimdedir. Bendeniz dâmâdınız Muhammed Şemseddîn" dedi. Yıldırım Bâyezîd Hân atından inerek onunla kucaklaştı ve gözyaşlarını tutamıyarak ikisi de ağladılar.

Balıkesir tarafından Alacapazar denilen bir yerde, Ali Fakî isminde meşhûr bir vâ'iz vardı. Senede bir kere Bursa'ya gelir. Emîr Sultan hazretlerini ziyâret eder, mübârek sözlerini işitir ve hayır duâlarını alıp, giderdi. Bu vâ'iz, kitapların birinde bulunan bir hadîs-i şerîfe i'timâd etmedi. Emîr Sultân'ın sohbetine gittiğinde, hiçbir şey sormadan, kafasındaki düşünce Emîr Sultan'a ma'lûm oldu. Emîr Sultan ona doğru bakarak; "O hadîs-i şerîf sahîhdir" buyurdu ve şöyle anlattı: "Birgün Kâ'be-i şerîfin yanında Mekkeli kâfirler toplanıp ceddim Muhammed aleyhisselâma: "Eğer sen hak peygamber isen, Hacer-ül-esved'e işâret et, taş ikiye ayrılıp içinden bir yiğit çıksın. Sarışın, gayet güzel konuşsun ve elbisesi güzel olsun. Sonra o yiğit senin risâletinin hak olduğuna şehâdet etsin. Biz ancak o zaman müslüman oluruz" dediler. Resûl-i ekrem (s.a.v.) de; **"Bugün burada çoğunuz yok. Yarın hepiniz hazır bulunun. İnşâallah îmân etmenize sebeb olur"** buyurdu. O gece Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Esselâmü aleyküm yâ Muhammed! Allahü teâlâ sana selâm ediyor ve buyurdu ki: "Benim Habîbim o mu'cize için üzülmesin. İzzetim, azametim ve celâlim hakkı için, istenen o şahsı, yetmiş sene evvel o taşın içinde yarattım ve terbiye edip, besledim. Şimdi duâ etsin, ben o kimseyi taşın içinden çıkaracağım" dedi. Ertesi gün Mekkeli müşrikler ve müslümanlar Kâ'be-i şerîf etrâfında toplandılar. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Hacer-ül-esved'e eliyle işâret etmesiyle, taş ikiye ayrıldı ve içinden gayet güzel, sarışın ve temiz elbiseli bir genç çıktı. Orada bulunanlardan ba'zıları bu hâli görünce îmânla şereflendiler. Bir kısmı sihirdir deyip küfür üzere olan hâllerine devam ettiler. Sonra ceddim Muhammed aleyhisselâm buyurdu ki: **"Bu yiğidin üç gün ömrü vardır. Bu gece nikâh edip evlendirin. Ondan yüksek bir zürriyet kalsın,"** Hemen genci evlendirdiler. O yiğit, aradan üç gün geçmesine rağmen ölmedi. On gün olup da ölmeyince, ba'zı Eshâb, Resûl-i ekremin huzûruna gelip; "Yâ Resûlallah! Siz yalan söylemezsiniz. Fakat o yiğit ölmedi" dediler. Resûl-i ekrem de (s.a.v.) onlara; **"Ben o haberi, kardeşim Cebrâil aleyhisselâmın işâreti ile söyledim"** buyurdu. O ânda Cebrâil aleyhisselâm geldi ve Allahü teâlâdan selâm getirerek; "Yâ Muhammed! O genç, nikâh gecesi arpa unundan üç tepsi ekmek hazırlatmıştı. Tam Besmele çekip yemeğe başlayacağı zaman, kapıya bir fakir gelip yiyecek birşeyler istedi. Onlar da ekmeklerin bir tepsisini o fakire verdiler. Fakir çok sevinerek evine gitti. O fakirin üç gündür birşey yememiş iki yolcu arkadaşı da vardı, içlerinden birisini de o gence, yiyecek birşeyler istemek için gönderdiler. O genç ona da bir tepsi ekmek verdi. Bunun üzerine diğeri de gidip, o gençten yiyecek birşeyler istedi. Ona da son kalan ekmeği verdiler. O gece açlığı tercih ettiler. Onun için Allahü teâlâ; "Birinci tepsi için on yıl ömür verdim, ikinci tepsi için yirmi yıl ömür verdim. Üçüncü tepsi ekmek için de otuz yıl ömür verdim" buyurdu" dedi.

Sultan İkinci Murâd Hân'ın otuzbin akçe değerinde bir atı vardı. At, yanına kimseyi yaklaştırmıyordu. Birgün Sultan Murâd, Emîr Sultan'ın yanına gelerek; "Biz sizin için bir at almıştık. Siz nasıl isterseniz öyle yapalım. Atı getirecek birisini verin de atı size gönderelim" dedi. Bu arada Emîr Sultan'ın yanında bulunan talebelerinden, Hacı Baba denilen bir zât vardı. Sultânın sözü üzerine; "Ah! Hocam bu hizmeti bana verse de, o atı ben alıp gelsem, atın tımar ve bakım işlerini yapsam" diye kalbinden geçirdi. Emîr Sultan hazretleri ona dönerek; "Ey Hacı Babam! Gidin o ata söyleyin ki: "Senin şimdiki sahibin, Allahü teâlânın emrine mu'ti olup, fermanına mahkûm olmuştur. Sen dahî sahibine tâbi olup, Allahü teâlânın emrine itaat edip, kötü huylardan vazgeçer misin?" Bakalım ne işâret eder?" dedi. O da hemen atın yanına gidip, hocası Emîr Sultan'ın dediklerini söyleyince, at üç defa başını önüne eğip kaldırdı. O, hemen

hocasının yanına gidip durumu arz etti. Bunun üzerine Emîr Sultan; "Hacı Baba, o, kötü huylarını terk etti. Siz ondan kaçmayın, onu tımar edin" dedi. Hacı Baba da o atın yanına hiç korkmadan yaklaştı. Emîr Sultan hazretleri o ata binip, Cum'a günleri câmiye giderdi. Hacı Baba da, hergün o ata binerek pazar işlerini görürdü. O atı bir kenara bağlar, çarşıya giderdi. O at, yanına yaklaşmak isteyen ba'zı kimselere saldırır, onları öldürmek isterdi. Onlar, o attan canlarını zor kurtarırlardı. Daha sonra bu saldırdığı kimselerin bid'at sahibleri olduğu anlaşıldı. Atın yanından Ehl-i sünnet i'tikâdında olan biri geçse, ona başını eğip, sakin sakin dururdu. Bu hâli o kadar meşhûr olmuştu ki, çarşı halkı o atı görünce, bid'at sahiplerine yanına yaklaşmamaları için tenbîhte bulunurlardı.

Birgün sohbet esnasında bir zât, Emîr Sultan'a, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râca çıkmasının cismânî mi, yoksa rûhanî mi olduğunu sordu. Emîr Sultan hazretleri buyurdu ki: "Ceddim Resûl-i ekrem (s.a.v.), mi'râca bedeniyle çıktı. Mekansız, zamansız, cihetsiz, sıfatsız olarak Allahü teâlâyı gördü. Gözsüz, kulaksız, vasıtasız, ortamsız olarak Rabbi ile konuştu. Bu husûsta kimsenin şek ve şüphesi olmasın. Bunun doğruluğu, Necm sûresinde bildirilmiştir. Resûl-i ekrem için cümle melâike ve bütün mahlûkat salevât getirirler. Böyle yüksek bir zâtın mi'racında, bedenen veya rûhen olmasında şüpheye gerek yok. Bu beden, göz ve kulaklar, günde bir defa değil, dörtyüz kere mi'râc yapabilir. Buna şüphe etmemek gerekir. Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde; **"Ey Habîbim, sen olmasaydın, hiçbir şeyi yaratmazdım"** buyuruyor. Bu hadîs-i kudsî, bunun doğru olduğunu gösterir.

Birgün Emîr Sultan talebelerine ders veriyordu. Dersde; **"Şeytan onlara va'd eder, onları uzun emel ve kuruntulara düşürür. Şeytanın kendilerine va'd ettikleri, aldatmadan başka birşey değildir."** meâlindeki Nisa sûresi yüzyirminci âyet-i kerîmesinin tefsîrini şöyle yapıyordu: Bizim yolumuzda gaflete yer yoktur. Şeytanın aldatması kuvvetlidir. Avvâmı başka yoldan aldatır. Sâlihleri başka yoldan aldatır. Âlimleri başka yoldan aldatır. Nitekim işitmişsinizdir ki; Mûsâ aleyhisselâmın ümmetinden olan Bel'âm bin Bâûrâ, İsm-i a'zamı biliyordu. Onun her duâsı kabûl oluyordu. Bulunduğu Belka şehrinin vâlisi Belâk, Mûsâ aleyhisselâmın askerinin şehre girmemesi için duâ etmesini istedi. Ölüm ile tehdit etti. O da can korkusu ve halkın verdiği dünyâ malına aldanarak, Mûsâ aleyhisselâma karşı duâ etti. Mûsâ aleyhisselâmın askeri tarafından öldürüldü. A'râf sûresinde, soluyan köpeğe benzetildi. O sırada mecliste bulunanlardan bir zât, Emîr Sultan'a; "Sultanım, ba'zı âlimler şeytanın aldatmasından kurtulmamışlarsa, biz nasıl kurtuluruz?" dedi. Bunun üzerine Emîr Sultan şu kıssayı anlattı: "Birgün Hasen-i Basrî, bir yerde ibâdet ediyordu. O sırada şeytan elinde bir yularla oradan geçiyordu. Hasen-i Basrî onu yanına çağırdı ve; "Yâ mel'ûn, bu yularlar nedir?" diye sordu. Şeytan da; "Yâ Hasen! Bu yularları, halkın güçlü olanlarının başına vururum. Bunlar benim mahkûmum olur. Kendi başlarına hareket edemezler" dedi. Hasen-i Basrî; "Yâ mel'ûn! Bu yularlardan bize de var mıdır?" diye sorunca, şeytan; "Bu yularlardan sana yok" dedi.

Emîr Sultan hazretleri, devamlı olarak sazdan örülmüş hasır üzerinde otururdu. Mübârek dudakları devamlı hareket ederdi. Şu şiiri sık sık söylerdi:

Eğer gönlün benimle olursa,
Yemen'de olsan bile yanımdasın.
Eğer gönlün benimle değilse,
Yanımda olsan bile uzaktasın.

Dinle bak Hak ne hoş söyledi.
Zebur'unda Davud'a buyurdu.

Düşman ol önce nefs belâsına,
Ondan, bana uymakla kurtulasın.

Gel şimdi sen de düşman ol nefsine,
Zayi eyle onu her ne dilerse,
Eğer bu işte atarsan riyayı,
Kendine rehber kıl evliyâyı.

Eğer anlarsan budur sana ol,
Nefsinin şerrinden halâs ol,
Nefsinin muradından uzak dur.
Düşersen eğer şeytana uzak dur.

Şeyh-ül-İslâm, Emîr Sultan'dan icâzet (diploma) aldıktan sonra, Câmi-i Kebîr'de va'z verirdi. Birgün va'z vermek için yine kürsüye çıkmıştı. Emîr Sultan hazretleri bir talebesini, birşeyler almak için çarşıya göndermişti. Bu talebe, Şeyh-ül-İslâm'ın va'z vereceğini duyunca, kendi kendine; "Gidip va'zı dinliyeyim, Şeyh-ül-İslâm'ın hayır duâsını alayım" diye düşünerek Câmi-i Kebîr'e gitti. O ânda câmide zelzele olmaya başladı. Cemâatin bir kısmı dışarıya kaçtı. Fakat, dışarıda zelzele olmadığını gördüler. Bu durumdan haberi olan Şeyh-ül-İslâm, murâkabeye daldı. Sonra cemâate dönüp; "İçinizde Emîr Sultan'ın hizmeti ile emr olunan kim ise, çabuk câmiden dışarı çıksın. Yoksa bizi helak ettirecek" dedi. Talebe hemen dışarı çıktı. Câminin sallanması durdu. Bu talebe işini görüp dergâha gitti. Emîr Sultan'ın huzûruna girdi. Talebe selâm verdi. Emîr Sultan başını kaldırıp, sâdece talebeye baktı. Selâmına cevap vermedi. Talebe, hocasının heybetinden düşüp bayıldı. Ayılınca, Emîr Sultan ona; "Ey oğlum! Dünyevî ve uhrevî ihtiyâçlarınız karşılanmadı mı ki, başkalarından yardım beklersiniz. Bir kimse hocasından çeşit çeşit ni'metlere kavuşurken, gidib başkasından yardım istemesi, ona suâl sorması, ilim öğrenmesi, hem ayıp, hem gevşekliktir" buyurdu.

Emîr Sultan hazretlerinin yayı ve bir de oku vardı. Bunlar, gazâda kullanılmak üzere asılı dururdu. O yaya ok koydukları zaman, kırk ok çıkar, kırk kişiye isâbet ederdi. Her nereye atmak isterse, bir talebesinin eline verir, o tarafa atmasını emr ederdi. Şeyh-ül-İslâm'ın da hazır bulunduğu birgün, Emîr Sultan okunun ve yayının getirilmesini istedi. Getirilen ok ve yayın Şeyh-ül-İslâm'a verilmesini emr buyurdu. Yay ile ok, Şeyh-ül-İslâm'a verildi. Emîr Sultan ona; "Oku doğuya doğru at. Ok nereye düşerse, mezarımız orası olsun" buyurdu. Şeyh-ül-İslâm, emirleri üzerine oku attı. Ok, şimdiki türbenin olduğu yere düştü. Orası, o zaman ağaçlık ve yeşillik idi. Hâlbuki ok atılan yer ile, düştüğü yer arası çok uzak idi. Atmak ile oraya gitmesi mümkün değildi. Zîrâ okun atıldığı yer ile düştüğü yer arasındaki mesafe, üç ok atımlık idi. Orada bulunanlar, bu işin Emîr Sultan'ın kerâmeti olduğunu anladılar.

Emîr Sultan hazretlerinin türbesi, vefâtından sonra yapıldı. Türbeyi yapan zât, rü'yâsında Emîr Sultan'ı gördü. O zâta; şurayı şöyle yap, burayı şöyle yap diye, türbesi bitinceye kadar, her gece rü'yâda emir verdiler. O zât, türbe yapımını bitirdikten sonra, bir daha Emîr Sultan'ı rü'yâsında görmedi.

İznikli âlim bir zâtın oğlu, birgün uzun bir süre kalmak için Emîr Sultan hazretlerinin türbesine geldi. Altı gün sonra, oradan ayrılmaya karar verdi. Emîr Sultan'ın talebeleri ona; "Efendim, siz uzun zaman kalacaktınız. Niye şimdi gidiyorsunuz?" diye sordular. O da; "Benim bir ihtiyâcım vardı. Kırk yıl çile çeksem o muradıma kavuşamazdım. Emîr Sultan hazretlerinin rûh-ı şerîflerini vesile edip, uzun süre i'tikafta kalmak için buraya gelmiştim. Fakat Emîr Sultan'ın himmeti yetişip feyzi nehirler gibi aktı. O muradıma altı günde kavuştum. Bunun için şimdi gidiyorum" dedi. **Şiir:**

Gene dinle bu sözü sen, ey server,
Gamı sev, zikr üzeredir rehber.
Gel ey mü'min! Terk eyle riyayı,
Cân-ı gönülden sev evliyâyı.

Kişi severse bunlardan birisini,
Hem de sevmiş olur cümlesini.
Birisini râzı edersen gönülden,
Hepsi râzı olur cân-ı gönülden.

Emîr Sultan hazretlerinin çok talebesi vardı. Ba'zı talebeleri gündüzleri oruç tutar, geceleri de sabaha kadar namaz kılarlardı. Haftada bir gün Emîr Sultan hazretlerine gelip, ihtiyâçlarını ondan alırlardı. Aldıkları ile bir hafta boyunca idâre ederlerdi, ihtiyâçları bitince, yine gelir alırlardı. Birgün bu talebelerinden birisi, yine Emîr Sultan'ın huzûruna geldi. Onun elini öptü. Emîr Sultan talebesine; "Bulunduğunuz yerdeki müslümanlar iyiler mi? Hâlleri nasıldır?" diye sordu. Talebe; "Sizin himmetinizle, sıhhat ve selâmetteler, duâcınızdırlar" deyince, Emîr Sultan elini cebine soktu ve bir akçe çıkardı. O talebesine verdi ve; "Bizden onlara selâm söyle, biz hayatta olduğumuz müddetçe bu akçe ile yetinsinler. Bize duâ etsinler. Başkalarına muhtaç olmasınlar" dedi. O talebe, o bir akçeyi alıp, arkadaşlarının yanına geldi ve onlara; "Emîr Sultan hazretlerinin size selâmı var" dedi. Hepsi selâmı ayakta alarak; "Sultan hazretleri ne buyurdular?" diye sordular. Bunun üzerine o talebe; "Emîr Sultan hazretleri bir akçe verdi ve; "Ben ölünceye kadar bununla iktifa etsinler, kimseye muhtaç olmasınlar" buyurdu" dedi. Bu söz üzerine hepsi dünyâ malından soğudular. Kimseden birşey almaz oldular. Pencerelerinde bir kutu vardı. Kimin ihtiyâcı olursa, o kutunun içinden bir akçeyi alır, iftar için herkese bir miktar ekmek ve üzüm alıp, onunla oruçlarını açarlardı. Ertesi gün o akçe yine yerinde dururdu. Emîr Sultan vefât edinceye kadar böylece ihtiyâçlarını karşıladılar. O akçe yerinden hiç eksilmedi.

O zamanın ileri gelen âlimlerinden Ali hoca şöyle anlatır. "Birgün bir köylü Emîr Sultan'ın huzûruna gelip; "Sultânım, bir sıkıntım var. Başım dertte, bana bir duâ yazın ve himmet edin" dedi. Beni işâret edip; "Yazıyoruz" dedi. Ben de duâyı yazdım. Emîr Sultan ve yanında bulunan talebeleri kime duâ yazsa, Allahü teâlânın izni ile şifâ bulurdu. Hattâ öyle olurdu ki, sar'a hastaları gelse, şifâ bulup giderlerdi, ölünceye kadar bir daha hasta olmazlardı."

Dûyi Halîfe adıyla meşhûr bir zât vardı. Ona; "İlmi kimden tahsil ettin?" diye sorulduğunda; "Üstadım Emîr Sultan hazretleridir. Birgün, babam ve birçok kişi ile Emîr Sultan hazretlerini ziyârete gitmiştik. Mübârek nazarlarına kavuşup, elini öptük. Babama bakıp; "Oku" buyurdular. Babam Kur'ân-ı kerîm okumaya başladığında, orada bulunanların birçoğu kendinden geçip ağladılar. Ondan sonra babamın bütün çocukları çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurlardı. Hattâ kız kardeşlerim bile bizim gibi okurdu" dedi. **Şiir:**

Gene Resûlullahı dinle ey can!
Ne buyurdu bu ümmete o sultan;
Kim bir mü'minin cân-ı gönülden,
Giderirse üzüntüsünü onun gönlünden.

Hak teâlâ gör ona ne verir;
Kıyâmet üzüntüsünü ondan giderir.
Gel bu öğüdü kabûl eyle,
Menkıbe geldi, yine onu dinle.

O zamanda yaşamış bir zât anlatır: Bir gece rü'yâmda şöyle gördüm: Bursa'nın uzak kasabalarından birkaç kişi: "Bursa'da bir evliyâ var. Allahü teâlânın izniyle ne hacetin varsa verirmiş" diye yola çıktılar. Ben de yatakta yatıyordum. Ben onların dediklerini duyunca, onlara

katılarak, biz de duâsını alalım diye beraberce Bursa'ya gittik. Dergâha girip Emîr Sultan'ı görünce bayılmışım. Aklım başıma gelince, ayağa kalkacak takati bulamadım. Emekliye emekliye Sultan hazretlerinin yanına vardım. "Sultânım, beni talebeliğe kabûl edin" dedim. "Kabûl eyledik" diyerek mübârek elleri ile sırtımı sığadılar. Heyecanla uyandım. Rü'yâmı anneme anlattım ve ta'bir etmesini istedim. Annem; "Sen hemen o evliyânın yanına koş, himmetine kavuşarak duâsını al" dedi. Ben hemen yola çıktım. Bir grup insanın, rü'yâmdaki gibi; "Gidip Emîr Sultan'ı ziyâret edelim. Onun duâsını alalım" diye yürüdüklerini gönlüm. Ben de onlara katıldım. Rü'yâmdaki gibi, sırayla dergâha girip huzûrlarına çıktık. Emîr Sultan'in mübârek nazarlarına kavuşunca, aklım başımdan gitti. Düşüp bayıldım. Aklım başıma gelince, ayağa kalkamayıp, emekliyerek ayak uçlarına kadar gittim. "Bizi talebeliğe kabûl buyurun Sultânım" dedim. O da; "Biz seni talebeliğe kabûl edeli kırk yıl oldu." buyurdu.

Ali Efendi isimli bir zât şöyle anlatır: "Emîr Sultan hazretleri, birgün beni Balıkesir'e göndermek istediler. Kalbimden şöyle geçirdim: "Acaba Balıkesir'e varıp gelinceye kadar vaktimi nasıl geçireyim?" Hemen kalkıp tesbihlerini getirip elime verdiler ve; "Gidip gelinceye kadar bu tesbîhle meşgul ol" buyurdular. Tesbihi alıp yola düştüm. Balıkesir'e Cum'a vakti vardım. Emîr Sultan'ın îkâz için gönderdiği hoca efendinin hutbesine yetiştim. Sonra ona bozuk düşüncelerini ve doğrusunu anlattım. Fakat o beni dinlemedi ve kendi düşüncesinde ısrar etti. Geri dönerken, akşam karanlığında bir köye girdim. Köye girdiğim sırada, dere kenarındaki kumluk bir yere bastım ve kayarak düştüm. O esnada tesbîh elimden düştü. Ne kadar aradım ise bulamadım. Yolculuk bittiğinde, ağlıyarak Emir Sultan hazretlerinin huzuruna girdim. Buyurdular ki: "Yâ Oğlum! Yolculuğun nasıl geçti, hâlin nasıldır?" Ben de; "Sultânım içim yanıyor. Karanlıkta ayağım kaydı, tesbihi suya düşürdüm" dedim. Bunun üzerine Emîr Sultan; "Yâ Oğlum! Onun için niye üzülürsün? Biz onu suya düşürmedik" dedi ve cebinden tesbihi çıkararak verdi."

Emir Sultan, Medine'den yola çıkıp Bursa'ya doğru gelirken, yolda bir beyin oğlu, Emîr Sultan'ı gördü ve kalbi ona talebe olmaya meyl etti. Hemen silâhlarını bırakıp, Emîr Sultan'ın yanına gitti. Ondan kendisini talebeliğe kabul etmesini istirhâm etti. Emîr Sultan onu talebeliğe kabul etti. Bir süre sonra bir yol kavşağına vardılar. Oranın yerlisi olan bir kişi, yolun birinde, geçit vermeyen bir ejderhânın (büyük bir azman yılan) olduğunu söyledi ve o yoldan gitmemelerini tenbih etti. Emîr Sultan'ın önünde giden kandil o yolu gösterdiği için, o yoldan ilerlediler. Bir süre sonra yol kenarında bir ejderhânın uzandığını gördüler. Ejderhâ, sanki avını bekler gibi değil de, şerefli bir misafiri bekler bir hâlde idi. Emîr Sultan hariç, herkes ürkek bir hâlde ve endişe içinde yürüyorlardı ve; "Acaba ejderhâ ne yapacak? Kafileden kimlere saldıracak?" soruları zihinlerini kurcalıyordu. Kafilenin önünde bulunan Emîr Sultan ejderhâya yaklaştığı vakit, ejderhâ derhâl Emîr Sultan'ın devesinin ayaklarına kapanarak; "Hoş geldiniz Şeyhim! Emrinizdeyim!" dedi, Kâfiledekiler bu durumu hayretler içinde seyrettiler. Fakat onlara yolda katılan bey oğlu, bu duruma pek inanmadı. O sırada ejderhâ, derhâl onun üstüne atladı. Beyzade; "Aman Allahım! Yâ Emîr bana yardım deyince, Emîr Sultan ejderhâya bırakması için işaret etti. Bunun üzerine ejderhâ, derhâl geri dönerek oradan uzaklaştı. Böylece, gene kalbindeki şüphe gitmiş oldu.

Emîr Sultan'ın kafilesi, Sakarya nehri kenarında bulunan bir bahçede konaklamıştı. Bahçede her çeşit meyva var idi. Fakat talebelerden birinin canı hurma istedi. O sırada talebenin önünde bir hurma ağacı yükseldi. Üzerinde olgun meyvaları vardı. Ama talebe, olup biteni bir türlü anlamadı. "Acabâ eskiden burada mıydı? Yoksa ben bunu görmedim mi?" soruları zihnini

kurcaladı. Bunu fark eden Emîr Sultan; "Canın hurma yemek istiyordu, işte hurma, al ye!" buyurdu. Bunun üzerine talebe, bu durumun hocasının kerameti olduğunu anladı.

Şeyh Sinân şöyle anlatır. Henüz daha küçük yaşta idim. Babamla berâber bahçemize kavun, karpuz ektik. Ne kadar çabaladık ise de, ektiği kavun ve karpuzlar bir türlü istediğimiz gibi yetişmedi. Birgün bostanda, üzüntülü bir şekilde oturuyordum. Babam ise köye dönmüştü. O sıra âniden, bir at üstünde, yeşil kaftanlı bir zât peydâ oldu. Benden çekirdek istedi. Ben de verdim. Çekirdeği alıp tarlaya saçtı. Bir ânda tarla çimlendi kavun, karpuz yetişti. Benden bir karpuz istedi. Ben de koparıp verdim. Karpuzu ikiye böldü. Yarısını kendisi aldı, diğer yarısını da babama vermemi tenbih etti ve; "Bana Emîr Sultan derler. Söyle babana, seni Bursa'ya, benim yanıma getirsin" dedi. Ben de; "Bâşüstüne, emrinizi yerine getiririm" dedim. Yeşil kaftanlı zât, bir ânda kayboldu. Bir müddet sonra babam geldi. Kavun, karpuzları yetişmiş olarak görünce şaşırdı ve; "Ey oğul! Tarlaya Hızır mı geldi? Yoksa Allahü teâlânın sonsuz kudretinden bir hikmet ve sırrın tecellisi mi oldu? Çünkü, mevsim henüz ekinlerin büyüme zamânıdır. Ama hikmetse, bostan yetişmiş durumdadır" dedi. Sonra Allahü teâlâya duâ etti. Ben babama, Emîr Sultan'ın dileklerini ve tenbihini aktardım. Babam da; "Başım, gözüm üstüne!" diyerek, beni Bursa'ya Emîr Sultan hazretlerinin huzûruna götürdü. Huzûra vardığımızda, çok yorulmuş ve karnımız acıkmış idi. Emîr Sultan, hanımına yemek hazırlamasını söyledi. Önümüze bulamaç yemeği geldi. Yemek çok lezzetli idi. Hayâtımda öyle bir yemek yediğimi hatırlamıyorum. Uzun müddet Emîr Sultan'ın hizmetinde bulundum. Sonunda; "Fesat ehlini ıslâh eyle. Himmet ve inâyetle müslümanlara nasihat et. Tâ ki, senin Kur'ân-ı kerîme dayalı doğru yolunu duyanlar da, yaptıkları hatâlarından dönsünler" diyerek bana hilâfet verdi."

Sarı Yûsuf şöyle anlatır: "Birgün Bursa'da, Emîr Sultan'ın huzûrunda oturuyorduk. Emîr Sultan sohbet ediyordu. O ânda hiç başıma gelmeyen birşey geldi. Aniden uykum geldi. Öyle oldu ki, göz kapaklarımı kaldıramadım. Bu durumu fark eden Emîr Sultan; "Biraz uyu" diyerek bana izin verdi. Ben de uyudum. Bir süre sonra korkulu bir rü'yâ görerek uyandım. Emîr Sultan'ın elinde bir kalkan vardı. Tekrar uyuya kaldım. Yine korkulu bir rü'yâ görerek uyandım. Emîr Sultan'ın elinde aynı kalkan duruyordu. Uykum kaçtı ve merakla Emîr Sultan'a kalkanı neden tuttuklarını sordum. Emîr Sultan şöyle cevap verdi: "Kırım'da bizi seven bir zât var. Şu ânda gönlümüze yönelmişti. Bu meclisde uyumandan hatırı incindi. Sana doğru ok attı. Ben de kalkanla engel oldum. Yine attı, tekrar oka mâni oldum. Sonra o, senin bizim müsâademizle uyuduğunu anlayınca, pişman olup, okun sana değmediğine şükretti."

Emîr Sultan, birgün öğle namazını kılmak için evinden dışarı çıktı. Talebeleri de onu ta'kib etti. İçlerinden Mûsâ Baba; "Sultânım! Ne olaydı, şurada bir su aksaydı da müslümanlar namaz için abdest alsaydı" dedi. Bu sıra Emîr Sultan, asasına dayanmış tefekkür ediyordu. E'ûzü Besmele çekerek, asasını yerinden oynattı. Oradan coşkun bir su fışkırdı. Bunun üzerine talebeler, Allahü teâlâya hamdü sena ettiler.

Emîr Sultan birgün abdest alırken, yanına bir talebesi geldi. Talebesine nereden geldiğini sordu. Talebe de, şehirden geldiğini söyledi. Emîr Sultan; "Bizim için ne diyorlar?" diye sorunca; "Kimyaya mâliktir, diyorlar" cevâbını verdi. Bunun üzerine Emîr Sultan; "Kimya odur ki, akan su saf altın olur" dedi. Daha sözlerini bitirmeden, kollarından akan sular altın oldu. Emîr Sultan; "Sözümüz hikâye tarîkiyledir, murâd değildir" deyince de, tekrar su oldu.

Hoca Kâsım adında bir Bursalı Tüccâr, Emîr Sultan'a bir sarık hediye etti. O da, tüccâra bir miktar para verdi. Hoca Kâsım, o parayı alarak kesesine koydu. Hoca Kâsım çarşıda gezerken,

otuzbin dirheme satılan büyük bir elmas gördü, onu almak istedi. Fakat kesesinde o kadar çok para olmadığını bildiği için üzüldü. Sonra aklına, kesesindeki paraları saymak geldi. Paraları sayınca, otuzbin dirhemden fazla olduğunu hayretle gördü. Hemen o elması aldı. Aynı gün elmastan anlayan bir yahudi, o elmasa yüzotuzbin dirhem verince, Hoca Kâsım da yahudiye o elması sattı. Bunun Emîr Sultan'ın bir kerâmeti olduğunu anlayan Hoca Kâsım, Emîr Sultan için bir dergâh yaptırdı.

Yavuz Sultan Selîm, Yenişehir'de bulunduğu sırada Bursa'ya gelerek, atalarının kabirlerini ziyâret etti. Emîr Sultan hazretlerinin türbesine gelip, onun rûhâniyetinden yardım dilerken, Emîr Sultan hazretlerinin kabrinden; "Yâ Selîm! Üdhulû Mısra İnşâallahü âminin! (Ey Selîm! İnşâallah Mısır'a emniyet içinde giriniz!)" diye bir nidâ işitildi. Duyanlar; "Müjdeler olsun pâdişâhım! Size Mısır'ın fethi müjdelendi!" dediler.

Yıldırım Bâyezîd'in Ankara Savaşı mağlubiyetinden sonra, Amasya'da bulunan Şehzâde Çelebi Mehmed, birgün Molla Ali'yi huzûruna da'vet edip dedi ki: "Yâ Molla Ali! Meydana gelen hâdiseden ibret aldın mı? Babam Yıldırım Bâyezîd'in başına gelen musibet ve belâların sebeplerini düşünebiliyor musun? Görüyorsun ki, herbirimiz bir yere ayrıldık. Kardeşim Mûsâ Çelebi, Îsâ Çelebi'nin üzerine yürüdü ve Bursa'da tahta oturdu. Kardeşim Süleymân Çelebi ise Edirne'de tahta oturdu. Düşman bizden korkarken, şimdi biz âleme maskara olduk. Özellikle Edirne'de oturan kardeşim Süleymân Çelebi'nin fitne ve fesadından korkulur. Din ve devlete taşıdığım iyi niyet ve gayret, bu olaylar karşısında beni daha da hassas kıldı. Gel seninle taç ve taht düşüncesini terk ederek hacca gidelim!" Çelebi Mehmed hem söylüyor, hem ağlıyordu. Akşam ikisi de istihâreye yattı. Çelebi Mehmed rü'yâsında dedesi Murâd-ı Hüdâvendigâr'ı gördü. Yanında Emîr Sultan vardı. Ona bir kılıç, bir de eğerlenmiş at vererek; "Haydi yiğidim! Din esâslarını ikâme eyle!" dediler. Çelebi, ata binmek istemediği hâlde, çaresizlik içinde binmek zorunda kaldığını ve Gelibolu istikâmetine hareket ettiğini gördü. Molla, aynı gece rü'yâsında Bursa'da olduğu ve Çelebi Mehmed'i tahtın üstünde, Mûsâ Çelebi'yi ise tahtın altında gördü. Bunun üzerine Mehmed Çelebi, Bursa'ya hareket etti ve Osmanlı tahtına geçti.

Talebelerinden Yahyâ isimli bir zât şöyle anlatır: "Düşman ile yapılan savaşlardan birine katılmak istedim. Bunun için de Hocam Emîr Sultan'dan izin aldım. Hocam, bana; "Bu gittiğin gazâdan başka gazâya gitmeyesin" diye tenbîhde bulundu ve benim için hayır duâ etti. Düşmana karşı yapılan savaşa katıldım. Bu savaşta düşmanı yendik ve çok miktarda ganîmet elde ettik. Aradan zaman geçti. Arkadaşlarım, bana; "Bir gazâya daha gidelim, sen hayırlı bir kişisin, aramızda bulun" dediler. Ben onlara; "Hocam iki defa savaşa katılmama izin vermedi" dememe rağmen, onlar ısrar ettiler. Onların ısrarına dayanamıyarak yola çıktık. Yolda kalabalık bir düşman topluluğu ile karşılaştık. Onlarla savaştık. Bu savaşta kimimiz şehîd oldu, kimimiz esîr düştü. Ben esîr düşenler arasında idim. Bizi bir kaleye götürüp, zindana attılar. Ben, hocamı vesile ederek Allahü teâlâya yalvarıyordum. Birgün kale kapıcısının bir yakını, beni yanına getirtti. Yanındaki adamları çıkardı. Başbaşa kaldık. Benden hocam Emîr Sultan'ı sordu. Kendisinin îmân etmiş olduğunu söyledi. Sonra bana; "Bundan sonra sana düşman elbisesi versinler, çekinmeden giy. Ben de onlara; "Bu esîr, bizim dînimize girdi, buna zahmet vermeyin diyeyim. Sen, hiç olmazsa tenhâ yerlerde Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl olursun" dedi. Ben de onun dediklerini kabûl ettim. Tenhâ yerlerde Allahü teâlâya yalvarıyordum ve hocamı da düşünüyordum. Birgün oturduğum yerde, kulağıma çeşitli gürültüler geldi. Bir alay askerin yaklaştığını sandım. Kalbimden de; "İnşâallah, kurtuluş zamanı gelmiştir" diye geçiriyordum. O sırada beni bir elin tuttuğunu gördüm. Fakat elin kime âit olduğunu tahmin edememiştim.

Birden kendimi Bursa'da buldum. Düşman diyârında iken günlerden Cum'a idi. Bursa'daki müslümanların Cum'a namazı için câmiye gittiklerini gördüm. Bulunduğum yer, hocamın dergâhına yakın bir yer idi. Karşı tarafta birkaç kişi; "Bu, filân değil midir?" diye söyleşiyorlardı. Beni ismimle hatırladılar, fakat üzerimdeki düşman kıyâfeti onları şaşırtmıştı. Gidip durumu Emîr Sultan'a anlattıklarında, o şöyle buyurmuş: "O, bizim dostlarımızdan olup, yedi yıldır düşman elinde esîr idi. Kurtulması için Allahü teâlâya yalvarıyordu. Biz de elimizi uzatıp, Allahü teâlânın yardımı ile kurtardık. Gidip onu yanıma getirin." Onlar gelip, beni Emîr Sultan'in huzûruna götürdüler. Emîr Sultan hazretlerinin eşiğine yüz sürdüm ve teşekkür ettim. Ondan sonra uzun yıllar bu dergâhın hizmetinde bulundum.

Hacı Bayram-ı Velî, Emîr Sultan ile sohbet etmek için talebelerinden bir kısmı ile Bursa'ya gitti. O sırada Emîr Sultan'ın Bursa kalesi kenarındaki evleri harabeye döndüğü için, ustalar tarafından ta'mir ediliyordu. O esnada marangozlar ellerinden büyük bir ağacı düşürdüler. Emîr Sultan'ın mübârek bakışları düşen ağaca ilişince, ağaç boşlukta kaldı. Hacı Bayram-ı Velî bu olaya şâhid oldu ve içinden; "Herhalde Emîr Sultan, bana kerâmetlerinden birini göstermek istedi" diye geçirdi. Emîr Buhârî ona; "Biz, bununla size kerâmet göstererek evliyâdan biri olduğumuzu isbatlamak istemedik. Kale kenarında çocuklar oynuyorlardı. Ağaç onların başına düşüp ezilmesinler diye bunu yaptık. Gayemiz, çocukları büyük felâketten kurtarmaktı" dedi. Çocuklar oradan kaçtıktan sonra ağaç yere düştü. Hacı Bayram-ı Velî, daha önce hatırından geçenlerden dolayı Emîr Sultan'dan özür diledi.

Yahyâ Halîfe diye tanınan bir vâ'iz vardı. Bu zât şöyle anlatır: "Ben, nerede bir velî kulun olduğunu duysam, derhâl oraya gidip ona hizmet ederdim. Nihâyet Emîr Sultan'ın talebelerinden Sinân Halîfe'nin yanına gittim. Kendisine; "Size muradım, elinizde tövbeye erişip nefs-i emmâreden kurtulup nefs-i mutmeinneye kavuşmak ve kalbimi temizlemektir" dedim. O da bana; "Bursa'da Emîr Sultan'ın kabrine gideceksin, orada tövbe eli sana nasîb olacak" dedi. Derhâl oradan ayrılarak, hiç dinlenmeden Bursa'ya gittim. Emîr Sultan hazretlerinin kabrine vardım. Emîr Sultan'ı, kabrinin üzerinde oturur hâlde gördüm. Hürmetle selâm verip, elini öptüm ve tövbe ettim. Sonra gözümden kayboldu. Ben de muradıma eriştim, dünyâ ve âhıret saadetine kavuştum."

İznik'te medfûn bulunan velîlerden Eşrefoğlu Abdullah, sağlığında bir iş için Bursa'ya gitmişti. Fakat fırsatı olmadığı için, Emîr Sultan'ın kabrini ziyâret edememişti. İznik'e geri dönerken, yolda Halîl Paşa, oğlu İbrâhim Paşa'yı gördü ve ona; "Siz, her hâlde Bursa'ya gidiyorsunuz. Emîr Sultan hazretlerinin kabrini ziyâret ettiğinizde, selâmımı iletmenizi sizden rica ediyorum" dedi. İbrâhim Paşa, Bursa'ya girer girmez Emîr Sultan'ın türbesinin bulunduğu yere gitti, İki rek'ât namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra Emîr Sultan'ın türbesine girdi ve; "Sultânım! Eşrefoğlu Abdullah, size selâm söyledi" dedi. O ânda türbeden; "Ve aleykesselâm" sesi geldi. Orada bulunanlar bu duruma çok şaşırdılar, İbrâhim Paşa diyor ki: "Bu heybetli sesten dolayı bir süre kendime gelemedim."

Mücâhid Bahâdır şöyle anlatır: "Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında bir sefere katılmıştım. Bir kale muhasara edilmişti. İslâm askerleri düşman kalesine tırmanıyorlardı. Ben de bir yerden burçlara doğru tırmanmaya başladım. Kale burcuna yaklaştığım sırada, önüme bir kaya parçası çıktı. Bu kaya parçası yüzünden yerimden oynıyâmıyordum. O sırada aklıma Emîr Sultan geldi ve cân-ı gönülden; "Ey Emîr Sultan! Bana yardım eyle! Beni bu belâdan kurtar!" diye yalvardım. Birdenbire karşımda bir nûr şelâlesi gördüm. İçinde de yeşil elbiseler giyinmiş bir zât belirdi. Bana engel olan taşın üstüne geldi. Üsündeki elbisesini sarkıtıp; "Ey Gâzi!

Elbiseye tutun! Sakın korkma!" dedi. Ben de; "Yâ Allah!" deyip, tutundum ve engeli aşmış olarak kendimi kalenin içinde buldum. Emîr Sultan hazretlerinin elini öpüp, ayağının tozuna yüzümü sürmek istediğimde gözümden kayboldu. Nereye gittiğini de anlıyamadım."

Emîr Sultan hazretleri için yazılan bir şiir:

Gerçi âşıklara salâ denildi.
Derdi olan gelsin dermanı buldum.
Ah ile vah ile cevlân ederken,
Canımın içinde cânânı buldum.

Akar gözlerimden yaş yerine kan,
Zerrece görünmez gözüme cihan.
Deryalar nûş edip, kandırmaz iken,
Âşıklar kandıran ummanı buldum.

Âşıklar meydana doğru varırlar,
Erenler cem olmuş, verir alırlar.
Cümle velîler, dîvân dururlar,
Hakka mahbûb olan sultânı buldum.

Açılmış dükkânlar kurulmuş pazar,
Canlar mezad olmuş dellâl de gezer.
Oturmuş ümmetin berâtın yazar,
Cevâhir bahş olan dükkânı buldum.

Emîr Sultan ne hoş pazar imiş,
Âşıklar meydan edip gezer imiş.
Cümlenin maksudu ol dîdar imiş,
Hakka karşı duran dîvanı buldum.

Emîr Sultan hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın yolunda olan bir kimsenin kalbinde, Allahü teâlâya kavuşmaktan başka bir arzu bulunmaz."

Bursalı Ahmed Paşa'nın Emîr Sultan için yazdığı methiye şöyledir:

Ey âlem-i velâyete Sultân olan Emîr,
Ve mülk-i Rûmâ rahmet-i Rahmân olan Emîr,

Muhibb-i Hak olur sana candan muhib olan,
Devlet bize muhabbetin olmuş şehâ hemin.

Kim bakarsa revzana açılur canı gül gibi,
Zira mezârın oldu deri Cennet-i Berin.

Ne aktı Rûma bir ulu derya senin gibi,
Ne âleme getürdi, Buhârâ senin gibi.

Can mülkünü muhabbetin ârâyiş eyledi,
Kimdir cihanda memleket ârâ senin gibi.

Göstermeye yer ehline didâr-ı nûrunu,
Âyine verdi Allahü teâlâ senin gibi.

Çok evliyâ bu tahta kadem bastılar velî,
Kim kıldı şer' haddîni icra senin gibi.

Ey nâm-ı a'zamın deri gencine-i şifâ,
Dil derdine kim ide müdâvâ senin gibi.

Bu methiyenin açıklaması şöyledir: "Ey velîler âleminin sultânı olan ve Anadolu'ya rahmet olarak gönderilen Emîr. Seni candan seven Allahü teâlânın sevgili kullarından olur. Ey rûhumuzun şahı, bize muhabbetin devlettir. Bahçe durumundaki kabrini kim ziyâret ederse, kalbi gül gibi açılır. Zîrâ türben Cennet kapısına benziyor. Sen bir ummânsın, senin gibisini ne

Anadolu, ne Buhârâ gördü. Senin gibi Hak sevgisi ile kalb süsleyeni hiç kimse gösteremez. Allahü teâlânın kudsiyâtını görmemiz için senin yüzünün nûru bize aynadır. Velilik makamına oturanların çoğu, senin makamına erişemedikleri için, dinin emirlerini en iyi şekilde tatbik edemediler. Ey azgın nefslerine uyan günahkarlara şifâ hazînesi olan büyük Emîr. Doğru yolu göstermenle âcizlerin ızdırâbını dindirdin."

---

1) Kitâbü Cevâhirnâme

2) Menâkıb-ı Emîr Sultan, Üniversite Kütüphânesi No: 6412

3) Hulâsat-ül-vefeyât v-8

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 59

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1041

6) Tuhfet-ül-ahbâb cild-1, sh. 33

7) Yâdigâr-ı Şems sh. 4

8) Menâkıb-ı Emîr Sultan, Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd kısmı No: 4564

9) Zübdet-ül-menâkıb Üniversite Kütüphânesi No: 2370

10) Menâkıb-ı Emîr Sultan, Bâyezîd Umûmî Kütüphânesi No: 3832

11) Tam İlmihâl Şeddet-i Ebediyye sh. 1004

12) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 70

13) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 159

14) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi sh. 76

15) Vefeyâtnâme (Baldırzâde) v-3

16) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 109

ERZİNCANLI ABDÜRRAHMÂN EFENDİ

Anadolu evliyâsının büyüklerinden. Erzincan'da bilinmeyen bir tarihte doğup, lüzumlu ilimleri tahsîl ettikten sonra, Erdebîl taraflarına gidip, Safiyyüddîn Erdebîlî'nin torunlarından Alâeddîn Ali'ye talebe oldu. Orada uzun zaman kalıp, maddî ve ma'nevî ilimlerde kendisini yetiştirdi. Hâl ve hareketlerini, söz ve işlerini, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkına göre düzeltmek için büyük gayret gösterdi. Hocası vasıtasıyla, Safiyyüddîn Erdebîlî yolundan aldığı feyzlerle kemâle geldi. İnsanlara doğru yolu göstermek, Allahü teâlânın güzel dînini öğretmek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) örnek ahlâkını yaymak vazîfesiyle, hocası tarafından Anadolu'ya gönderildi. Amasya'nın batısında bir dağ başına yerleşti. Kimseye birşey söylemeyip, kimseyle irtibât kurmadı. Fakat Allah yolunun âşıkları, onu arayıp bulmakta gecikmediler. Akın akın ona geldiler. Kısa zamanda birçok talebe yetiştirip insanların dünyâ ve âhırette huzûra kavuşmaları için büyük gayret gösterdi. Vazifeli olduğu bölgeyi nûrları ile aydınlattı. Nice ölü kalbleri diriltip, kurumuş gönülleri suladı. İnsanların gönüllerine Allah aşkını nakşedip, birbirlerine karşı şefkat ve muhabbetle davranmalarına, memleketin huzûr ve sükûna kavuşmasına vesile oldu. Hicrî dokuzuncu asrın sonlarında vefât etti.

Erzincanlı Abdürrahmân Efendi'nin birçok kerâmetleri görüldü. Bütün İslâm evliyâsı gibi, onun da en büyük kerâmeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet edip, bildiklerini insanlara öğretmek için, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmasıydı. Kerâmetlerinden ba'zıları şöyledir:

Bir sabah ibâdet ile meşgûl olduğu odasından çıkıp, talebelerine; "Misâfir gelecek, yiyecek birşeyler hazırlayın" buyurdu. Hâlbuki, dergâhta yemek yapacak hiçbir şey yoktu. Talebeleri durumu arzettiler. Bunun üzerine o mübârek zât, dergâhtan dışarı çıkıp, çevresine baktı. Karşı tepeden bir ceylan sürüsünün dergâha doğru koşmakta olduğu görüldü. Yanındakilere dönüp; "Bu ceylanlar, misâfirlerimize ziyâfet olmak için birbirleriyle yarışarak geliyorlar" dedi. Ceylanlar önüne gelince; "Bizim misâfirimiz için canını feda edecek olan öne çıksın" dedi. En öndeki ceylan, fırlayıp ileri çıktı. Talebeler, o ceylanı tutup kestiler. Yemek hazırlandığı sırada misâfirler geldiler, ikram edilen yemeği yediler. Allahü teâlâya ibâdet için güç ve kuvvet kazandılar.

Yine bir sabah Abdürrahmân-i Erzincânî hazretleri, odasından dışarı çıktı. Çok üzüntülü idi. Talebeleri, üzüntüsünün sebebini sordular. "Erdebîl'deki Safiyyüddîn Erdebîlî'nin talebeleri, bu zamana kadar temiz i'tikâdlı, Resûl-i ekremin (s.a.v.) yolunda, bid'atlerden sakınıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet eden, kötülüklere meydan vermeyen kimselerdi. Ama şimdi, doğru yoldan ayrıldılar. İnançlarına bid'at pislikleri karıştırdılar. Şeytan, onları büyüklerin yolundan saptırdı" buyurdu. Çok geçmeden, Erdebîl tarafından bir haber geldi. Safiyyüddîn Erdebîlî'nin torunlarından Cüneyd oğlu Haydar'ın, Ehl-i sünnet i'tikâdından, Selef-i sâlihînin yolundan ayrılarak sapıttığı haberi verildi. Haydar, Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin (r.anhüm) ba'zılarına dil uzatmış, padişahlık da'vâsına kalkışmıştı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 78

2) Tâc-üt-tevârih

EŞREFZÂDE-İ RÛMÎ

Anadolu'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Eşref bin Muhammed Mısrî olup, babasının ismi ile şöhret buldu. Babası Eşref efendi, Mısır'dan İznik'e göç etti. Abdullah, İznik'te doğdu. Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi ve dâmâdı oldu. 889 (m. 1484)'de İznik'te vefât etti.

Babasının terbiyesi altında büyüyen Abdullah, önce İznik'te bulunan medreselerde çeşitli âlimlerden ders alarak, zamanın zâhirî ilimlerinde üstün başarılar elde etti. Sonra Bursa'ya giderek Pâdişâh Çelebi Mehmed'in medresesine girdi. Burada tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimleri üzerinde söz sahibi olan âlimler derecesine yükseldi. Bu medreseden me'zûn olunca, orada müderrislik yapan hocası büyük âlim Alâeddîn Ali hazretlerinin yardımcısı oldu. Çelebi Mehmed Hân Medresesi'nde bir müddet ders veren Abdullah, tasavvuf yoluna meyletti. Nefsini terbiye etmek, kalb aynasını cilalamak için kendi kendine uğraşmağa başladı. Bu yolda bir hoca bulmanın şart olduğunu düşünerek, kitaplarını dağıttı ve Bursa'da bulunan Emîr Sultan'ın huzûruna gitti. Talebesi olup, hizmetiyle şereflenmek istediğini bildirdi. Emîr Sultan, Abdullah' ın tasavvuf yolunun aşkıyla yandığını görünce, onu evliyânın büyüğü Ankara'daki Hacı Bayram-ı Velî'ye gönderdi. O da Ankara'ya gidip, yeni hocasına tam teslim oldu.

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri, Abdullah'daki kabiliyeti keşfederek ona nefsini terbiye edecek vazîfeler verdi. Yaşı kırkın üzerinde ve büyük bir âlim olduğu hâlde, hocasının emirlerine "Başüstüne" diyerek sarıldı. Kendisine verilen hela temizleme vazîfesini, bütün gayretiyle yapmağa başladı. Nefsinin isteklerini terkedip, istemediklerini yapmak için büyük çaba sarfetti. Bu şekilde riyâzet ve mücâhedeye devam eden Abdullah, seneler sonra buyurdu ki: "Hocam Hâcı Bayram-ı Velî'ye onbir sene hizmet etmekle şereflendim. Bu kadar zaman zarfında

hocamın: "Üstadın huzûrunda lüzumsuz konuşmak edebe aykırıdır" sözü üzerine, huzûrunda bir kelime dahî konuşmadım. Ancak sordukları suâllere kısa ve öz olarak cevap verir, edebe, ziyâde dikkat eder idim." Eşrefoğlu Abdullah, onbir sene içinde pekçok imtihandan geçti. Yaptığı güç işlerden hiç şikâyette bulunmadı.

Onun bu sabrı, hocasına olan muhabbeti ve hürmeti üzerine, Hâcı Bayram-ı Velî, kızı Hayrünnisâ'yı ona nikâh ederek zevceliğe verdi. Bir müddet daha hizmete devam eden Eşrefoğlu Abdullah, hocasından izin alarak "Bayramiyye tarikatı"nı yaymak üzere İznik'e gitti. Orada kendi iç alemiyle başbaşa kaldı. Hocasından ayrı kalmaya ve onun hasretine fazla dayanamadı. Ayrıca, yükseldiği tasavvuf makamlarının daha ziyâde olması için tekrar Ankara'ya döndü. Hâcı Bayram-ı Velî, dâmâdını, tasavvuf yolunda derecelerinin ilerlemesi için tekrar İznik'e gönderdi. Orada kırk gün nefsini terbiye etmesi için halvete girmesini, sonra Ankara'ya gelmesini emretti. O da İznik'e gidip geldikten sonra, hocasının; "Hama şehrinde Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından Şeyh Hüseyn Hamevî'nin huzûruna gidip, Kadirî yolunu öğreniniz" emrini aldı. Bu emri yerine getirmek üzere hazırlığa başladı. Hanımını ve biricik kızı Züleyhâ'yı bir merkebin üzerine bindirerek, Hacı Bayram-ı Velî ile vedâlaştı. Günlerce zahmetli ve yorucu yolculuktan sonra, Hama'ya yeni hocasının huzûruna vardı. Hüseyn Hamevî, bu yeni talebesinin önce nefsini terbiye etmek üzere kırk gün halvet için bir hücereye koydu. Eşrefoğlu Abdullah, Hama'da da sıkı bir riyâzet ve mücâhedeye tâbi tutuldu. Kırk gün içinde Hüseyn Hamevî, Abdullah'a ziyâde teveccühlerde bulundu. Abdullah kırkıncı günü hücreden çıkartıldığında, büyük bir vecd hâli içinde kendinden geçmiş, gözleri kapalı ve hareketsiz bir hâlde olduğu görüldü. Kendisini melekler âlemini seyretmenin lezzetinden ayırdıklarında; "Bize kıydınız" diyerek gözlerini açtı. Bu kırk günlük imtihanı başarıyla veren Abdullah, tasavvufta pek yüce mertebelere çıkmış olarak icâzetname aldı. Hüseyn Hamevî'nin halîfesi olarak Rumeline (Anadolu'ya) Kadirî yolunu yaymak üzere vazîfelendirildi. Hüseyn Hamevî, Abdullah'ı Anadolu'ya uğurladıktan bir müddet sonra, arkasından baktı ve; "Abdullah-i Rûmî koca bir deniz imiş. Bizde bulunan herşeyi çekip sinesine aldı" buyurdu.

Çocukları ile birlikte Ankara'ya giden Abdullah-i Rûmî, kayınpederi Hacı Bayram-ı Velî'nin yanında bir müddet daha kaldıktan sonra İznik'e gitti. Orada bir dergâh kurarak, talebelerine ders vermeğe, Kadirî yolunu yaymak için çalışmalara başladı. Talebelerinin nefsini terbiye etmek için, riyâzet ve mücâhedeler yaptırmağa, gurûr, kibir, ucb gibi kalb hastalıklarından kurtarmağa büyük gayret gösteriyordu. Bu şekilde gayretli çalışmaları çevreden işitilmeğe başlandı. Bursa'dan, İstanbul'dan ve diğer vilâyetlerden akın akın gelip talebesi olmakla şereflenmek istiyenler çoğaldı. Hattâ Sadr-ı a'zam Mahmûd Paşa, onun talebesi olmak isteğinde bulundu. Onun yoluna girdi. Abdullah-i Rûmî hazretleri, talebeleri arasında en ileri olan Abdürrahîm-i Tirsî'yi yerine halîfe, vekîl bıraktı. Onu, kızı Züleyhâ ile nikahladı. Abdürrahîm-i Tirsî, hocası ve kayınpederi Abdullah-i Rûmî'ye çok bağlı idi.

Abdullah-ı Rûmî, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın İstanbul'u fethinden önce "Müzekkin-Nüfûs" isimli bir kitap yazdı. Bu kitabını okuyan herkes çok beğendi. Bundan ayrı olarak Tarîkatnâme, Delâil'ün-nübüvve, Fütüvvetnâme, İbretnâme, Mâzeretnâme, Elestnâme, Nasîhatnâme, Hayretnâme, Münâcaatnâme, Cinân-ül-cenân, Tâcnâme, Esrâr-ut-tâlibîn gibi eserleri vardır. Dîvânında pek güzel şiirler, kasideler bulunmaktadır, Yûnus Emre'nin şiirleri tipinde şiirler söylemiştir. Şiirlerinde, "Rûmî" mahlasını kullanmaktadır. Halk arasında çok söylenen "Tövbeye gel" şiiri meşhûr olmuştur ki, şöyledir:

Ey hevâsına tapan,
Tövbeye gel, tövbeye.
Hakka tap, Haktan utan,
Tövbeye gel, tövbeye.

Nice nefse uyasın,
Nice dünyâ kovasın,
Vakt ola usanasın,
Tövbeye gel, tövbeye.

Nice beslersin teni,
Yılan çiyan yer anı,
Ko teni, besle canı,
Tövbeye gel, tövbeye.

Sen dünyâ-perest oldun,
Nefsin ile dost oldun,
Sanma dirisin, öldün,
Tövbeye gel, tövbeye.

Sen teni, sandın seni,
Bilmedin senden teni,
Odlara yaktın canı,
Tövbeye gel, tövbeye.

Gör bu müvekkelleri,
Yazarlar hayrı, şerri,
Günâhtan gel sen beri,
Tövbeye gel, tövbeye.

Ey miskin Âdemoğlu,
Usan tutma âlemi,
Esmeden ölüm yeli,
Tövbeye gel, tövbeye.

Ölüm gelecek nâçar,
Dilin tadını şaşar,
Erken işini başar,
Tövbeye gel, tövbeye.

Göçer bu dünyâ kalmaz,
Ömür payidar olmaz,
Son pişman, âsî kalmaz,
Tövbeye gel, tövbeye.

Tövbe suyuyla arın,
Deme gel bugün yârın,
Göresin Hak dîdârın,
Tövbeye gel, tövbeye.

Eşrefoğlu Rûmî sen,
Tövbe kıl erken uyan,
Olma yolunda yayan,
Tövbeye gel, tövbeye.

Eşrefzâde Abdullah-i Rûmî, "Müzekkin-Nüfûs" isimli eserinde, Ebülleys-i Semerkandî'den naklen buyurdu ki:

Bir târihte Bağdad'da, zengin olanlar hacca gidiyorlardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) aşkıyla yanan bir fakîr de, o sene hacca gitmeye niyet etmişti. O zenginlerin kâfilesiyle, hacca gitmek için yola çıktı. Kâfile hareket etmeden önce, herkes eşi-dostu ile helâllaştı. Şehir dışına çıkıldığında, zenginlerden biri, bir fakirin de hacca gittiğini görünce; "Bineğin yok, azığın yok. Sen hacca nasıl gideceksin? Bari cebinde birkaç bin altının var mıdır?" diye alay etti. Fakîr, bu

zenginin alaylı sorusuna çok üzüldü ve; "Allahü teâlâ ne güzel vekîldir. Mahlûkâtın rızkını o vermektedir. Hepimiz O'nun verdiklerini yiyoruz" diyerek, zenginin bulunduğu yerden mahzûn bir şekilde ayrıldı. Hac vazîfelerini yapana kadar da o zengine hiç görünmedi. Herkes Mekke-i mükerremeden, Medîne-i münevvereye yola çıktıkları zaman, o zengin, fakiri sağ sâlim tekrar karşısında görünce hayret etti ve; "Komşu, sen de buraya kadar gelip hac vazîfeni yapabildin mi?" diye sormaktan kendini alamadı. Fakîr de; "Allahü teâlâya sonsuz hamd-ü-senâlar olsun ki, yüzümüzün karasına bakmayıp, bu mübârek makamı ziyâret etmeyi nasîb etti. Geldim, Beyt-i şerîfi tavaf ettim. Sağ sâlim dönüyorum" dedi. Zengin; "Hacı efendi! Acaba sana da berât verdiler mi?" diye sordu. Fakîr; "Bu ne berâtıdır ki?" dedi. Zengin; "Beyt-i şerîfi ziyâret edenlere, Cehennemden azâd olduğuna dâir berât kâğıdı verilir" diyerek, koynundan herhangi bir kâğıt çıkarıp fakiri aldattı. Fakîr, berât kâğıdının kendisine verilmediğine o kadar üzüldü ki, derhâl geriye dönüp Harem-i şerîfe geldi. İki gözü iki çeşme hâlinde, kanlı yaşlar akıtarak çok inledi. Allahü teâlâya kırık bir gönülle duâlar etmeye, yalvarmağa başladı: "Ey âlemleri yaratan yüce Rabbim! Sen herşeye kadirsin, ganî bir pâdişâhsın ki, ihsânların bütün kullarına her ân yağmaktadır. Kullarının bir kısmına berât vermişsin ki, Cehennemden azâd olup orada incinmeyeler. Bu fakîr kuluna berât verilmedi. Yoksa bu garîb kulun azâd olmadı mı?" deyip bayıldı. Baygın hâlde iken, ma'nâ âleminden yanına bir kimse gelip; "Ey fakîr! Başını kaldır ve şu berâtını alıp arkadaşlarına yetiş!" diyerek elindekini ona verdi. O ânda fakîr kendine gelerek ayıldı. Elinde, dünyâ kâğıtlarına hiç benzemiyen, yeşil renkli nûrdan yazıları olan ve misk gibi kokan bir berât kâğıdı vardı. Kâğıdı defalarca öpüp başına koyan fakirin sevincinden neredeyse aklı gidecekti. Şükür secdesine kapandı. Ömründe hiç görmediği o berâtı, yüzüne ve gözüne sürdü, bağrına bastı ve koynuna sokarak arkadaşlarına yetişmek için hızlı adımlarla yürümeğe başladı. Arkadaşları, geriden fakirin geldiğini görünce gülüşmeğe başladılar. Yanlarına soluk soluğa gelen fakire alayla; "Cehennemden azâd olma berâtını alabildin mi?" diye sordular. Fakîr de koynundan berâtını çıkararak; "İşte! Rabbimizin ihsânı olan berâtım!" diyerek, misk kokulu berâtını zengine sunuverdi. Herkes yerinde donakalmıştı. Berâtı alan zengin, nûrdan yazılarla fakirin Cehennemden azâd olduğunu okuyunca, aklı başından gidip, atından aşağı düştü. Bir süre yerde baygın yatan zengini zor ayılttılar. Kendine gelen zengin, kâğıdı öpmeğe, misk kokusunu koklamağa başladı. Kendi kendine de; "Vah, vah benim boşa geçen ömrüme! Keşke ben de bu fakir gibi sâdık bir fakîr olsa idim. Onun kavuştuğu bu saadete ben de kavuşsaydım. Bu fakîr, sadâkati sebebiyle bu mertebelere ulaştı. Ben ise zenginliğim sebebiyle gurûra kapıldım ve bundan mahrûm oldum. Bütün malımı versem, bu kâğıttakilerin bir noktasını alamam" diyerek âh eyledi. Gözlerinden kanlı yaşlar döktü. Fakîr; "Hacı efendi! Berâtım sende kalsın. Saklat Ben öldüğüm zaman kefenimin arasına koyun ki, kabrimde suâl meleklerine onu göstereyim" dedi. Hacı efendi berâtı büyük bir i'tinâ ile koynuna koydu. Uzun yolculuktan sonra evlerine ulaştılar. Zengin olan hacı, berâtı sandığına koydu. Aradan günler geçti. Zengin, ticâret için başka memlekete gittiğinde, fakîr vefât etti. Yıkayıp kefenlediler, fakat berâtını bulup kefenin içine koyamadılar. Fakirin cenâzesini kabre defnettiler. Ancak birkaç ay geçtikten sonra, zengin ticâretinden döndü. Fakiri sorduğunda; "Sizlere ömür! Sen gittikten sonra vefât etti" dediler. Zenginin sanki dünyâsı başına yıkıldı. Çok ağladı ve; "O zavallının bende pek kıymetli bir emâneti vardı. Onu yerine getiremedim. Böylece vasıyyetini yapamamış oldum. O âhırete göçtü, berâtı ise bende kaldı. Berâtını yanına koyamadım" dedi. Hemen sandığın yanına varıp ağzını açtı. Fakat berâtı koyduğu yerde bulamadı. Tekrar tekrar aramasına rağmen yine bulamadı. "Kabrine gidip bakayım. Olaki, birisi berâtı alıp ona vermiştir" dedi. Kazma kürek alarak kabre gitti. Mezârını açmak istedi. O anda bir ses; "Kabri açma! Biz ona o berâtı verdik, dışarıda

bırakmadık!" dedi. Nereden geldiği belli olmayan bu ses karşısında zengin, düşüp bayıldı. Ma'nâ âleminde fakiri gördü. Fakîr; "Ey hacı efendi! Allahü teâlâ sana selâmet versin. O berât bana verildi. Hamdolsun. Münker ve Nekîr meleklerine gösterdim. Onu görünce sorgu suâl bile etmediler. Bu berâtı almama hacdan dönerken sen sebep olmuştun. Cenâb-ı Hak senden râzı olsun" deyip kayboldu. Zengin ayıldığında, doğru evine gidip, fakîr için hatimler okuttu. Yemekler pişirtip, yetimleri, fakirleri doyurdu."

Eşrefoğlu Abdullah-i Rûmî'nin söylediği şiirlerden ba'zıları şöyledir:

DÜNYÂ

Bu dünyâ bir ejderhâdır bil ki sen,
Bu ejderhâyı niçin seversin sen.

Bu dünyâ ağulu bir yılandır,
Cefâsı çok, safâsı hep yalandır.

Bunun ağusunu şeker sanırlar,
Anın için buna hep aldanırlar.

Kime ki parmağıyla ağu verdi.
Ona sonra taşıyla ağu verdi.

Kimin ki yüzüne şu'le bıraktı,
Onu sihrile sonra od'a yaktı.

Kime ki bir saatlik yoldaşlık etti,
Onu gör ki sonra nice yuttu.

Buna gönül verenler oldu mahzûl,
Bunu terk eyleyenler oldu makbûl.

Buna çün dedi. Fahr-i âlem,
Buna niçin aldana akıllı âdem.

Bu dünyâ cîfedir, çirkin kokulu,
Binlerce mekrûhiyle içi dolu.

Bunun kokusunu burnun duyaydı,
Damağında dimağın söküleydi.

Lâkin hasta olduğundan duymazsın,
Onun için dünyâya sen doymazsın.

Getir at dünyâyı dünyâ itine,
Ne aldandın bunun sen lezzetine.

Madem ki derdin var, dermanın iste,
Dünyâ sevgisi seni etti hasta.

Eğer hasta olmasa idi, canın,
İşiteydi bu sözleri kulağın.

Abdullah-i Rûmî, Kelime-i tevhîdi söylemenin ehemmiyeti hakkında şöyle buyurdu:

Baş verip, tevhîdi, bırakma zinhar,
Can verip, tevhîdden ayrılma ey yâr.

Tevhîd olur zîrâ sermâyen senin,
Can içindedir esas mâyen senin.

Tevhîdi, sakın terketme ey azîz,
Tevhîd için gönlünü eyle temiz.

Her kimin ki tevhîdi, yok, canı yok,
Can mıdır o can ki, onda îmân yok.

Tevhîd eden kalbdir, o yanılmayan,
Tevhîd edenlerdir nârda kalmayan.

Tevhîd eden kalbe Hak şâhid ola,
Tevhîd eden gözler uyanık ola.

Tevhîd edeni od'a yakmıyalar.
Boynuna onun zincir takmıyalar.

Tevhîd edenden kaçar şeytân-ı la'în,
Tevhîd eden olur mekrinden emîn.

Tevhîd ehlidir, Hakka doğru giden,
Tevhîdi bırakandır o eğri giden.

Her amel ki kılasın tevhîd ile,
Zerre ile tamamen yer gök dola.

Eşrefoğlu Rûmî'nin sen yâ Ganî,
Can içinde muhkem et tevhîdini.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 17

2) Müzekkin-Nüfûs

3) Menâkıb-il-Eşrefiye

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 406

EŞ-ŞÂB-ÜT-TÂİB (Ahmed bin Ömer)

Vâ'iz, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Ahmed bin Îsâ el-Ensârî olup, eş-Şâb-üt-tâib adıyle meşhûrdur. 767 (m. 1366) senesinde Zilhicce ayının onyedisinde Kâhire'de doğdu. 832 (m. 1429) senesinde Receb ayında Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında defnedildi. Cenâze namazı çok kalabalık oldu.

Kâhire'de büyüdü. Zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Nahiv ilmi ile meşgûl oldu. Şafiî mezhebine göre yetişti ve âlim oldu. Bülkînî, İbn-i Mülakkîn, İzzeddîn bin Küveyk; Mâlikî âlimlerinden Gumârî, İbn-i Haldûn, Şemseddîn bin Mekîn Mısrî onun ilim öğrendiği âlimlerdendir.

Tasavvufa ve tasavvuf büyüklerine karşı sevgisi vardı. Hüseyn Habbâz'dan Şâzilî tarikatını öğrendi. Hüseyn Habbâz, Yakut Habeşî'den, o da Ebü'l-Abbâs Mürsî'den, o ise Ebü'l-Hasen Şâzilî'den bu tarikatı öğrenmişti. Alâüddîn Ali Hüseynî'den de Kadirî tarikatını öğrendi. Hicaz ve Yemen diyârına da gitti. Buralarda fazla kalmadı, iki sene sonra geri döndü. Ezher'de ve bunun dışındaki ba'zı yerlerde, belirli zamanlarda insanlara va'z eder, nasihat verirdi. Güzel ve te'sîrli konuşur, tarikatı hakkında şiirler okurdu. Bu hâllerinde çok zarif ve mütevâzi idi. Zevîle kapısı hâricinde, bir zaviye yaptırdı. Kısa zamanda insanlar tarafından sevildi. Bulunduğu yerdeki bütün insanlar onu büyük bilir, hürmet gösterirlerdi.

Kudüs'ü de ziyâret etti. Bir müddet de burada va'z etti. Buradan Dımeşk'a gidip, oraya yerleşti. İki nehir arasında bir zaviye yaptırdı. Burada belirli zamanlarda va'z ve nasihat ederdi. Dımeşk ahâlisi tarafından çok sevildi.

İbn-i Hacer Askalânî de bu zâtı şöyle anlatmaktadır. "Bir miktar fıkıh ilmi tahsil etti. Birçok şehirleri gezdi, iki defa Yemen'e gitti. Birkaç kere Irak'a ve Hısn-i Keyfe'ye gitti. Birkaç kere hacca gitti. Bir müddet de Dımeşk'da ikâmet etti. Hâfızası kuvvetli olup, çok şey ezberlemişti. Çok te'sîrli ve güzel konuşurdu. Halk tarafından çok sevilirdi. Ba'zı yerlerde zaviyeler yaptırdı."

Zâd-ül-mesîr kitabını kısaltarak, "Lübb-üz-zâd" adını verdi. Ba'zı tefsîrlere haşiyeler de yazmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 28

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 50

3) Enbâ-ül-Gumr cild-3, sh. 424

4) Brockelmann Gal-2, sh. 120 Sup-1, sh. 149

FAHREDDÎN ACEMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh, kelâm ve tefsîr âlimi. Osmanlı devletinin ikinci Şeyhülislâmı, İran'dan Anadolu'ya geldiği için Acemî denilmiştir. Doğum yeri ve târihi, kaynaklarda bildirilmemektedir. 865 (m. 1460) senesinde Edirne'de vefât etmiştir. Dâr-ül-hadîs Câmii önüne defnedilmiştir.

Fahreddîn Acemî, önce memleketinde zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. Büyük İslâm âlimi Seyyîd Şerîf Cürcânî'den de ilim öğrendi. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Molla Fenârî'nin oğlu Muhammed Şah'ın hizmetinde bulundu. Burada Muhammed Şah'a muîd (asistan) oldu. Bir müddet ba'zı medreselerde müderrislik (Profesörlük) yaptı. Sultan Murâd Hân zamanında, 834 (m. 1430) senesinde Şeyhülislâm Molla Şemseddîn Fenârî'nin vefâtı üzerine, Edirne'de Şeyhülislâm oldu. Günlük otuz akçe maaş bağlandı. Sultan Murâd Hân, onun maaşını otuz akçeden daha fazlaya artırmak isteyince kabûl etmedi. "Beyt-ül-mâl'den (devlet hazînesinden) aldığım otuz akçe bana yetiyor, ihtiyâçlarımı karşılıyor. Daha fazlasına ihtiyâcım yok. Beyt-ül-mâl'den daha fazla almak helâl değildir" diyerek, ma'zeret bildirdi.

Dînî ilimleri çok iyi bilirdi. Vera' ve takvâ sahibi idi. Allahü teâlânın rızâsı olan bir işte, kınayanın kınamasından asla çekinmezdi. Her yerde, hakkı ve hakîkati çekinmeden söylerdi. Hadîs ilmini Mevlânâ Haydar Hirevî'den öğrendi. Bu zâttan Sahîh-i Buhârî adındaki meşhûr hadîs kitabını okudu ve icâzet aldı. Haydar Hirevî de, Sa'düddîn Teftâzânî'den icâzet almıştı. Fahreddîn Acemî'den de, Osmanlı âlimlerinden Hocazâde Sahîh-i Buhârî'yi okudu ve icâzet aldı.

Sultan İkinci Murâd Hân ve Fâtih Sultan Mehmet Hân zamanında, otuz sene fetvâ işlerini güzel bir şekilde idâre etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında, hurûfî mezhebine mensûb ba'zı sapık kimseler Fâtih'in hizmetine girdiler. Fâtih, ilme ve ilim adamlarına değer verir, onları sarayında korurdu. Âlimlere hürmet eder ve onlara geniş imkânlar sağlardı, işte bundan istifâde etmek isteyen hurûfî bozuk i'tikâdındaki ba'zı kimseler, yaldızlı sözler ve hilelerle sultânın gözüne girdiler. Fâtih bunları sevmiş, hattâ sarayda onlara bir de oda tahsis etmişti. (Hurufilik, İran'da Fadlullah Tebrîzî'nin kurduğu bozuk bir yoldur. Aslen Esterâbâd şehrindendir. Karâmitâ adlı sapık bir fırkanın üyesiydi. Fadlullah Hurûfî, 796 (m. 1393) senesinde Timur Hân'ın oğlu Mîrân Şah tarafından öldürüldü ve adamları dağıtıldı. Bunlardan ba'zı kimseler Anadolu'ya kaçtılar. Bektaşî tekkelerine sığındılar. Kendilerini gizleyerek, câhilleri aldatmağa başladılar. Çünkü Bektâşîlere ve tekkelere o zaman çok hürmet ediliyordu. Böylece kendilerini gizlediler. Bunların çalışmalarıyla daha sonraları Bektaşî tarikatı bozuldu. Bektaşî adını bu dinsiz hurûfîler kendilerine mal ettiler. Bugün halk arasında Bektaşî adı altında anlatılan hikâyeler, hurûfîlere âittir. Hakîkî Bektâşîler, temiz ve müslümandırlar. Bektâşîyiz diyen hurûfîler ise, namaz kılmazlar, içki içerler, bıyıklarını kesmezler. Hakîkî Bektâşîlerin bu sapıklarla ilgisi yoktur.)

Fâtih'in sarayında bir müddet rahat bir şekilde yaşadılar. Ancak iç yüzlerini gizliyorlar idi. Bu adamların bozuk yolda olduklarını, Vezîr Mahmûd Paşa anlamıştı. Fakat Fâtih Sultan Mehmed'e bunlar hakkında birşey söylemeye cesâret edemiyordu. Bu hurûfîleri, Fahreddîn Acemî'ye anlattı. Fahreddîn Acemî ile Mahmûd Paşa anlaştılar. Mahmûd Paşa, evinde bir da'vet tertîb etti. Da'vete, hurûfî yolunda olan sapıklar da çağırıldı. Fahreddîn Acemî de perde arkasına saklanmış, onları dinliyordu. Sohbet ilerleyince, Mahmûd Paşa, hurûfîleri çok sevdiğini söyledi. Veziri kendilerinden zanneden bu kimseler de, kendi fırkalarının iç yüzünü anlatmaya başladılar. Sapıklıklarını ve küfürlerini açıkladılar. Hattâ, "Allahü teâlâ (hâşâ) Fadlullah'a hulul etmiştir" dediler. Bunu duyan Fahreddîn. Acemî, daha fazla dayanamadı. Hemen ortaya çıkarak, bu sapıkların üzerine atıldı. Hurûfîler kaçarak, sultânın sarayına sığındılar. Fahreddîn Acemî de peşlerinden koştu. Sarayda bunları yakaladı. Hâdiseden haberi olmayan Fâtih Sultan Mehmed, Şeyhülislâma karşı edebinden hiç sesini çıkarmadı. Fahrüddîn Acemî, bu işi burada hâlletmek istiyordu. Hemen câmiye gitti, halkı câmiye çağırdı. Çok kalabalık toplandı. Fahreddîn Acemî hazretleri minbere çıkıp, bu kimselerin sapık ve dinsiz olduklarını isbât etti. Bunların kötü yolda olduklarını ve hemen idâm edilmeleri lâzım geldiğini söyledi. Mahkeme kurulup, idâm edilmelerine karar verildi. Halkın ibret alıp, böyle sapıklara fırsat vermemeleri için, büyük bir kalabalık önünde cezaları infaz edildi. Çünkü bu sapıkların reîsi ve fırkalarının kurucusu Fadlullah'ın yeryüzünde Allahın temsilcisi, hattâ insan sûretindeki şekli olduğunu söylüyor ve başkalarını da kandırmaya çalışıyordu. Bütün hurûfîler tesbit edildi. Hepsi yakalanıp idâm edilerek, Osmanlı toprakları bu sapıklardan temizlendi.

Hastalandığında, Molla Ali Tûsî ziyâretine geldi. Fahreddîn Acemî'den nasîhat istedi. O da; "Halkın sırtından kânun kamçısı eksik edilmesin" dedi. Ya'nî kanunların uygulanmasında kimseye ta'viz verilmesin demek istedi. Bir daha konuşmadı ve vefât etti. Edirne'de Üç Şerefeli Câmi yanında bir medrese yaptırdı. Kaynaklarda, eserlerinden bahsedilmemektedir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 81

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 5, 6, 7

3) Nefehât-ül-üns sh. 671

12. CİLD
FAHREDDÎN RÛMÎ

Yıldırım Bâyezîd devri âlim ve sûfîlerinden. Bolu'ya bağlı Mudurnu kasabasında ikâmet ederdi. Kaynaklarda, hayâtı hakkında fazla bilgi verilmemektedir. Doğum târihi, doğum ve vefât yeri bildirilmemektedir. 864 (m. 1460) senesinde vefât etti. Mezarının, Yıldırım Bâyezîd'in Mudurnu'da yaptırdığı câminin kapısı yakınında olduğu söylenir.

Dînî ilimlerde âlim olup, çok ibâdet ederdi. Zühd ve vera' sahibi idi. İnsanlardan uzak, kendi halinde yaşardı. Halkın arasına fazla karışmazdı. Takvâsı çok fazla idi. Dînî ilimlerle meşgûl olmayı çok severdi. Mudurnu'da hem halkı irşâd eder, onlara din ve dünyâ saadetinin yollarını gösterir, hem de ilimle meşgûl olurdu.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Ed-Duâvât-ül-me'sûre fî amel-il-yevm vel-leyl: Gece ve gündüz okunacak kıymetli duâları bildirmektedir. 2- Müştemil-ül-ahkâm: Bu kitapta fetvâlar vardır. Bir nüshası Yeni Câmi Kütübhânesi'nde mevcûttur. 3- Ferâid-ül-leâlî:

içinde tasavvuf ve kelâm mevzûları vardır. Oğlu, İbn-i Fahreddîn adıyle tanınmış olup, "Esrâr-ı Muhammediyye" adında bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 55

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 69

FÂTİH SULTAN MEHMED HÂN

İstanbul'u fetheden Osmanlı sultânı. Din ve fen bilgilerinde âlim, kerâmetler sahibi ve velî. 835 (m. 1432) senesinde Edirne'de doğdu. Babası altıncı Osmanlı Pâdişâhı Murâd Hân olup, annesi Hümâ Hâtun'dur. Ba'zı gayr-i müslim tarihçilerin Fâtih'in annesi hakkında söyledikleri, yalan ve iftiradan ibârettir. Fâtih'in annesinin özbeöz Türk ve müslüman kızı olduğu, ilgili mahkeme kayıtları ve Bursa'daki Muradiye Câmii'nin yüz metre kadar doğusunda bulunan Hâtuniyye Türbesi'nin 853 (m. 1449) senesinde yazılmış olan kitabesinin okunması ile isbatlanmıştır. Hümâ veya Hadîce Âlime Hümâ Hâtun, İsfendiyaroğulları da denilen Candaroğullarına mensûptur. Fâtih Sultan Mehmed Hân. Önce Manisa'da sancak beyi oldu. Ondört yaşında babasının yerine ilk defa pâdişâh oldu. 855 (m. 1451) yılında kesin olarak Osmanlı tahtına oturdu, İstanbul'u fethetti. 886 (m. 1481) yılında vefât edip, Muhyiddîn Ebü'l-Vefâ hazretleri tarafından kıldırılan cenâze namazından sonra, İstanbul'da yaptırdığı Fâtih Câmii'nin bahçesindeki türbesine defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren tahsiline ve yetişmesine çok ehemmiyet verilen Şehzâde Mehmed, devrin en mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Daha küçük yaşta iken, hocası meşhûr din ve fen âlimi, zâhirî ve batınî ilimlerde mütehassıs Akşemseddîn hazretlerinin terbiyesine verildi. Zamanın evliyâsından Hacı Bayram-ı Velî, Sultan Murâd Hân'ın ziyâretine geldi. Yanında talebesi Akşemseddîn de vardı. Sultan Murâd Hân ile sohbet ettiler. Murâd Hân, bu mübârek zâtın feyzinden, küçük şehzâdesi Mehmed'in de istifâde etmesini istedi. Şehzâde Mehmed'i de bulundukları yere getirdiler. Her İslâm sultânı gibi, Sultan Murâd da, İstanbul'u fethetmeyi düşünüyor, hazırlığını ona göre yapıyor, Resûlullahın (s.a.v.) müjdesine mazhar olmak istiyordu. Gönlünden geçen duyguları, huzûrunda bulunmakla şereflendiği Allah dostuna, Hacı Bayram-ı Velî'ye açtı. "Aceb Kostantiniyye'nin fethi kime müyesser olacak?" dedi. İşi ve meşgalesi aklı fikri ve düşüncesi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olan büyük velî Hacı Bayram-ı Velî (r.a.); "Fethi görmek, şu çocuk (Şehzâde Mehmed) ile, şu bizim köseye (Akşemseddîn'e) müyesser olacaktır" buyurdu. Bu sözler ve açık kerâmetle çok duygulanan Sultan Murâd Hân, Hacı Bayram-ı Velî ile istişâre edip, Akşemseddîn'i şehzâde Mehmed'e hoca ta'yin etti. Akşemseddîn, şehzâdenin herşeyi ile bizzat ilgilendi. Şehzâde Mehmed, idâri yönden tecrübe kazanması için, Manisa'ya Sancak beyi ta'yin edildi. Orada da ilim tahsil etmesine çok ehemmiyet verildi. Molla Ayas gibi zamanın meşhûr âlimleri, şehzâdeye husûsî ders verdiler. Şehzâde Mehmed, daha çok teknik ile ilgili şeylere heves ettiği ve hocaların da baskısına ma'rûz kalmadığı için, ilimde çok mesafe katedememişti. O senelerde hacca gitmiş olan ilk Şeyhülislâm Molla Fenârî, Mısır'da büyük âlimlerin derslerinde yetişmiş olan hadîs, tefsîr ve fıkıhta yüksek âlim olan Molla Gürânî'yi Anadolu'ya getirmişti. Sultan Murâd'a takdim edilen Molla Gürânî, ilk önce Bursa'da müderrisliğe ta'yin edildi. Daha sonra da, Şehzâdeyi korkutması için eline bir sopa verilip Manisa'ya gönderildi. Şehzâde Mehmed'in mizacının sertliğini, Molla Gürânî'nin tatlı-sert eğitim metodu yendi. Şehzâde Mehmed, dört elle ilme sarılıp, dinlenirken de teknik işlerle uğraşmaya başladı. Güzel bir eğitimden geçip, matematik, hendese (geometri), hadîs, tefsîr, fıkıh, kelâm ve târih

ilimlerinde yetişti. Arabca, Farsça, Latince, Sırpça ve Yunanca'yı öğrendi. İdâre ettiği memleketlerden kim gelirse gelsin, ona kendi diliyle hitâbetme imkânına sahip oldu. Öğrenmiş olduğu din bilgileri ile, kendi hayat tarzını, kânun ve nizâmını tanzim etti. Fen ve teknik bilgilerle, istikbâlde yapacağı savaşları, bilhassa İstanbul'un fethini kolaylaştıracak teknikler geliştirmeye çalıştı, ilk havan topunu döküp, İstanbul'un fethinde kullandı. Târih ve coğrafya bilgilerinde kendisini yetiştirip, geçmiş hükümdârların başlarından geçen şeyleri öğrenerek tecrübe kazandı. Dünyâ cihangirlerinin hayatlarını dikkatle inceleyerek, bunların doğru ve yanlış hareketlerine hakkıyla vâkıf oldu. Bu hâdiselerin muhâsebesi neticesinde, plânlı ve sistemli hareket etme fikrinin lüzumuna kesin olarak bağlandı. Kudretli bir asker olduğu kadar, geniş görüşlü bir fikir adamı olarak yetişti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, şehzâdeliği ve padişahlığı zamanında, fıkıhta Molla Hüsrev'den, tefsîrde; Molla Gürânî, Molla Yegân ve Hızır Bey Çelebi'den, matematikte; Ali Kuşçu, kelâmda; Hocazâde ve Alâeddîn Ali Tûsî gibi âlimlerden ilim öğrendi. Ayrıca Anconalı Giriaco'dan batı târihini okudu.

Küçük yaşta Manisa sancakbeyliğine gönderilen Şehzâde Mehmed, 848 (m. 1444) senesinde Edirne'ye çağırıldı. Devletin, Anadolu ve Rumeli'den iki taraflı baskıya ma'rûz kalmasıyla, ömrünü savaş meydanlarında geçirmesinden dolayı rahatsızlanan Sultan Murâd, oğlu Şehzâde Mehmed'i tahta geçirmek istiyordu. Sultan Murâd, batılı devletlerle yapılan Edirne-Segedin muahedesinden sonra ikide bir Osmanlı topraklarına tecâvüz edip müslümanları rahatsız eden Karamanoğlu İbrâhim Bey'in üzerine gitti. Edirne'de oğlu Şehzâde Menmed'i bıraktı. Oğlunun yanına tecrübeli paşalar verdi. Sultan Murâd, müslüman bir hükümdârın üzerine yürürken; İslâm âlimlerinden fetvâ almayı ihmâl etmedi. Şafiî mezhebi âlimlerinden İbn-i Hacer-i Askalânî, Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Deyrî, Mâlikî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Tûnisî, Hanbelî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Bağdadî, yine Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Bağdadî ve Amasya kadısı Abdürrahmân bin Mehmed Muslihî'den fetvâlar aldı. Bunlardan birçoğu; Allahü teâlânın rızâsı için küffâra karşı cihâd eden, Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran ve bu müslüman devlete karşı küffâr ile işbirliği yapan Karamanoğlu İbrâhim Bey'in katline fetvâ verdiler. Bu âlimlerden Amasya kadısı hâriç, hiçbiri Osmanlı ülkesinde yaşamıyordu, içlerinden Hanefî mezhebi âlimi Sa'deddîn-i Deyrî, İbrâhim Bey'in tövbe etmekle canını kurtarabileceğini bildirmiş, diğerleri ise doğrudan doğruya katline fetvâ vermişlerdi. Sultan Murâd Hân, bu fetvâların îcâbı olarak, Karaman ülkesine sefere çıktı. İbrâhim Bey, Konya'yı terkedip Taşeli (içel) taraflarına çekildi. Hey'et gönderip özür diledi. Anlaşma taleb etti. İbrâhim Bey'in hanımı olan Sultan Murâd Hân'ın kızkardeşinin şefaatiyle sulh yapıldı. Sultan Murâd Hân, Edirne'ye dönmeyip, Manisa'ya çekildi. Ancak Sultan'ın, yerini çocuk yaştaki Şehzâde Mehmed'e bırakarak tahttan çekildiğini haber alan Avrupa devletleri, leş bulmuş karga gibi Osmanlı topraklarını ta'cîz etmeye başladılar. Hepsi bir araya gelip, bir haçlı ordusu meydana getirdiler. Sultan Mehmed, bir mektûpla durumu babasına bildirdi. Sultan Murâd Hân da, kırkbin kişilik bir orduyla Anadolu Hisarı'na geldi. Kiralanan Ceneviz gemileriyle, orduyu Rumeli'ye geçirdi. Sultan Mehmed'i, Vezîr-i a'zam Çandarlı Halîl Paşa'yla birlikte Edirne'de bırakan Sultan Murâd, ordunun başında Varna'ya hareket etti. 28 Receb 848 (m. 10 Kâsım 1444) târihinde yapılan Varna Savaşı, Osmanlı ordusunun tam bir zaferiyle neticelendi. Sultan Murâd, tekrar Edirne'ye dönüp, bir sene kadar orada oğlu ile beraber kaldı. 849 (m. 1445) yılında oğlu Mehmed'i Edirne'de bırakıp, kendisi tekrar Manisa'ya gitti. Ancak Zağanos Paşa ile Çandarlı Halîl Paşa arasında cereyan eden ba'zı hâdiseler sebebiyle, Sultan Murâd Edirne'ye

gelerek, tekrar devletin başına geçti. Sultan Mehmed de Manisa'ya gönderildi. Sultan Mehmed, babasının 855 (m. 1451) senesinde vefâtına kadar Manisa vâlisi olarak kaldı. Babasının vefâtıyla, gönderilen haber üzerine Edirne'ye gelip, tahta çıktı. Sultan Mehmed, daha 19 yaşında idi. Daha önceden saltanat tecrübesi olduğu gibi, babasının yanında seferlere de katılmış ve çok iyi bir kumandan olarak yetiştirilmişti. Saltanat değişikliği dolayısıyla fırsattan faydalanmak isteyen Karamanoğulları üzerine bir sefer yaptıktan sonra, artık kangren hâline gelen Bizans mes'elesini halletmek üzere bütün gayretini bu konuya verdi. Rumeli Hisarı'nı yaptırıp, Yıldırım Bâyezîd'in karşı kıyıda yaptırdığı Anadolu Hisarı ile beraber boğazı kesti. 856-857 (m. 1452-1453) kışını, Edirne'de harp hazırlıkları ile geçirdi. 857 (m. 1453) baharında, Sultan Mehmed Hân, ordusuyla Edirne'den çıktı. İstanbul çevresinde fethedilemeyen Bizans topraklarını fethetti. Bizanslılar, tehlikenin yaklaştığını hissedip, dostlarından yardım istediler. Haliç'e zincir gerip, girişi kapattılar.

Şehzâdeliğinden beri bir ân önce İstanbul'u fethetmek, hazret-i Peygamberin müjdesine mazhar olabilmek arzusu ile tutuşan Sultan Mehmed, bu büyük mes'elenin derhâl halline çalışıyordu. Bu sebeple, askerî târihin kaydettiği ilk büyük ateşli silâhlar ve toplar ile, ordusunu karşıkonulmaz bir kuvvet hâline getirdi. İstanbul muhasarasında, donanmayı Beşiktaş'tan kara yolu ile Haliç'e indiren teknik bir dehâya ve çeşitli muhasara makinelerine, seyyar kulelere sahip oldu.

Haliç üzerinde; Kâsımpaşa tarafından başlamak üzere, boş fıçılar üzerine kalaslar bağlatarak, beşbuçuk metre eninde bir köprüyü, Kâsımpaşa-Ayvansaray arasına inşâ ettirdi. Bu çalışmaları gören Bizanslılar, Osmanlı askerlerinin su üstünde yürüdüğünü zan ederek, sihir yapıldığına hükmettiler. Sultan Mehmed Hân, İstanbul'un fethine hazırlanırken, fethin bütün plânlarını, önceden en ince teferruatına kadar hazırladı. Zamanına kadar yapılmamış olan en ağır topları döktürdü. O zamana kadar ateşli silâhlar, atıştan sonra soğumaya terk edilir, bu arada bir hayli zaman kaybedilirdi. Sultan Mehmed Hân, kızgın toplara zeytinyağı döktürerek, namluları soğutmuş, insanlık târihinde ilk defa "Yağ ile makina soğutmayı" başarmıştır. Sultan Mehmed Hân'ın teknik buluşu, bununla da kalmamaktadır. Havan topunun balistik hesaplarını yapmış, plânlarını çizmiş ve böylelikle, "Dik mermi yollu" ilk silâhı keşfederek, İstanbul'un fethinde havan topunu kullanmıştır.

Sultan Mehmed Hân, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) zamanından kendi zamanına kadar, İstanbul fethini hedef alan bir İslâm ordusunun başında bulunuyor ve bu fethin gerçekleşmesi için gerekli olan yüksek vasıflara sahip bulunuyordu. Yüksek vasıfların sahibi olan Sultan Mehmed Hân'a, daha Manisa'da şehzâde iken, hocası büyük velî Akşemseddîn, İstanbul'u fethedeceğini müjdelemişti. Hazret-i Peygamberin; **"İstanbul muhakkak fethedilecektir. Bu fethi yapacak hükümdâr ve ordu ne iyidir"** hadîs-i şerîfi, onu fevkalâde bir şevke getirmişti.

Kaynakların belirttiğine göre, pâdişâh, hep İstanbul'un fethini düşünüyordu. Evliyânın işâretleri, keşif ve kerâmet sahiplerinin sözleri ile, o, bu fikri tamâmiyle benimsemişti. Pâdişâhın gece-gündüz huzûru kaçmıştı. Yatıp kalkarken, sarayında ve dışarıda gezinirken, kafası hep İstanbul'un fethi ile meşgûldü. Yalnız veya mâiyetiyle gezintiye çıktığında da, yine fethi düşünür, istirahat ve uyku bilmezdi. Elinde kalem ve kâğıt, dâima İstanbul'un haritası ile uğraşırdı. Yine bir gece aynı düşünce ile uykusu kaçmış, veziri Çandarlı Halîl Paşa'yı, gece yarısından sonra konağından sarayına çağırtmıştı. Böyle gece yarısı çağırılmaktan, bir hatâ yaptığı endişesiyle korkan yaşlı vezîr, pâdişâh'ın İstanbul'un fethi için oturup konuşmaya çağırdığını söylemesi

üzerine rahatlamıştı, İstanbul'un müstakbel fâtihi, böyle yerinde duramaz, yatağında yatamazken Bizans'ın hâli neydi.

Fetihden önce, İstanbul'u ziyâret eden Fransız seyyahı Bertrand de lâ Broguler, şunları yazmıştır: "Üsküdar'dan sandala binip İstanbul'a geçerken, Bizanslılar beni Türk (Müslüman) sandılar! Bu yüzden çok hürmet gösterdiler... Fakat karaya çıkınca, hıristiyan (Katolik) olduğumu farkettiler ve işte o zaman bütün davranışları değişti. Üstelik, âdet olandan da fazla vergi istediler. Çünkü onlar, Katoliklerden nefret ediyorlardı. Kılıcım belimde olmasaydı, hayâtım bile tehlikeye düşebilirdi. Bizanslı Rumların, Roma papalığına bağlı hıristiyanlara ne kadar düşman olduklarını bizzat yaşadım..." Aynı günlerde, bir Rum Metropolidi, va'zında; "Ey ortodokslar!.. Bütün ma'nevî işâretler artık, dünyâ hâkimiyetinin Osmanlılara geçtiğini gösteriyor.." diyor, İslâm âlemi ise, o gün, 900 yıldır Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek hadîs-i şerîflerini gerçekleştirecek mübârek asker ve mübârek emîri bekliyordu...

Bizans, asırlardır İslâm âlemi ve Osmanlı Devleti için bir fitne kaynağı olmuştu. Haçlı ordularını müslümanların üzerine onlar kışkırtmış, pâdişâh olamayan şehzâdelere onlar arka çıkmış, İslâm devletlerini karıştırmaya çalışmaktan geri durmamıştı. Gâzî Sultan Mehmed Hân, böyle bir yerin çıbanbaşı gibi orta yerde kalmasına dayanamıyor; "Ne sebep vardır ki, onun gibi menzîl-i şerîf ve makâm-ı latîf (İstanbul), bizim vatanımızın ortasında başkasının elinde buluna! Ve dahî padişahlık günlerimizde; kefere ocağı ve eşkiyalar yatağı ve isyancılar durağı ola!" diyordu.

Fetihten daha birkaç ay önce Bizans İmparatoru ölmüş, yerine Onbirinci Kostantin geçmişti. Bizans İmparatorluğu; Silivri ve Vize gibi birkaç kasaba ile, İstanbul'dan ibâret kalmıştı.

Sultan Mehmed Hân şöyle buyurdu: "Ya, biz Bizans'ı alırız, ya Bizans bizi!" 857 (m. 1453) yılı Rebî'ul-evvel ayı sonlarında (Nisan başlarında) İstanbul önlerinde karargâh kuran Sultan Mehmet Hân'ın ordusu, birkaç gün içerisinde hazırlıklarını yapıp taarruza geçti. Pâdişâh Sultan Mehmed Hân, bütün evliyâ ve ulemâyı yanına da'vet etti. Her hareketinde onlarla istişâre ediyor, ondan sonra karar veriyordu. Pâdişâhın en yakınında; Hâcı Bayram-ı Velî'nin halîfelerinden Akşemseddîn hazretleri ve Akbıyık Dede ile birlikte, ulemâdan Molla Gürânî ve Molla Hüsrev'den başka, daha birçok mübârek kimse hazır bulunuyordu. Savaş başladı. Bütün kalbler, bütün gönüller, Allahü teâlânın rızâsı için heyecana gark oldu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) dokuzyüz sene önceki müjdesine mazhar olmak iştiyâkıyla, bir daha, bir daha hücum edildi. Asker, kumandan sultan, âlim, evliyâ, kimse bıkmak bilmiyordu. Gönüllerinde tek düşünce; "Ya biz Bizans'ı alırız, ya Bizans bizi!" diyorlardı. Gemiler dağlardan "Allah Allah" sadâlarıyla yürütüldü. En büyük toplar, en yeni silâhlar, havanlar kullanıldı. Yer altından lağımlar kazıldı. Surlarda gedikler açıldı. Duâlar edildi. Bütün sebeplere yapışıldı. Gönüller bir ân önce Bizans'a girmek, Ayasofya'da ezan okuyup namaz kılmak ateşiyle yanıyordu. Çâre yok, imkân yok, Bizans alınamadı. Firenk kralları bir olup, gemiyle Bizans'a yardım yolladılar. Bizanslılar yardımdan kuvvet alıp, kiliseleri yıkarak, taşları ile kaleleri ta'mir ettiler. Sultan Mehmet Hân çok üzüldü. "Acaba mü'minlerin kanlarını boşa mı akıttım" diye düşündü. Çevresinden ba'zı kimseler; "Bir garîb dervişin sözüne bakıp, bunca iş işledin" dediler. Sultan Mehmed Hân, hocası Akşemseddîn hazretlerine danışmış, o da; "Kostantiniyye'yi evvelâ Sultan Muhammed Hân fetheyler" buyurmuştu. Sultan Mehmed Hân, işte bu yüzden Bizans'ın fethinde bu kadar ısrarlıydı. Pâdişâh, çevresindekileri yatıştırmak için, veziri Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa'yı gönderip; "Şeyh'e arzet bakalım, kalenin fethi ve düşmanın yenilmesi mümkün müdür?" dedi.

Akşemseddîn (r.a.) "Ümmet-i Muhammed'den bu kadar müslüman, bu kadar gâzî, bir kâfir kal'asına yöneldi. İnşâallah fetholur" diye cevap verip, fazla açıklamadı. Sultan Mehmed Hân, tekrar haber gönderip, zamânını bildirmesini arzu etti. Akşemseddîn hazretleri, murâkabeden sonra; "İşbu senenin Cemâzil-evvel ayının yirminci (29 Mayıs) günü seher vaktinde, falan taraftan taarruz etsinler! Ol gün İnşâallah feth ola!... Kostantiniyye, ezan sadâları ile dola" dedi. Gidip Sultan Mehmed Hân'a haber verdiler. Sultan, memnun ve mesrûr olup, yeni bir şevkle düşmana hücum etti. Plânlarını va'dedilen güne göre yaptı. Kimseye birşey hissettirmedi. Küffâra yeniden haber gönderip; "Ya müslüman olun kardeş olalım veya teslim olun haraç alalım" dedi. O gün geldi. Gecesinde bütün mücâhidler gusl abdesti aldılar. Sabahlara kadar namaz kılıp duâlar ettiler. Sultan Mehmed Hân da sabaha kadar namaz kılıp gözyaşı döktü. Duâ edip niyazda bulundu. Seher vakti ezan seslerini müteakip, sabah namazını eda ettiler. Hazırlıklarını tamamladılar. Sultan son defa orduyu teftiş edip, onları harbe teşvik etti. Onlara; "Şimdi parlak bir cihâd için birbirinizi teşvik ediniz, zafer için üç şart esastır. Niyetinizi hâlis edip, emirlere itaat ediniz. Ya'nî tam bir sükûnet ve intizâm ile verilen emirleri tam olarak icra edip, icra ettiriniz. Îmânınızın verdiği galeyan ile muharebeye koşunuz. Bu işte liyâkatinizi ortaya koyunuz. Zillet geride, Şehâdet ileridedir. Bana gelince, sizin başınızda döğüşeceğime yemîn ederim. Herkesin ne sûretle hareket ettiğini bizzat ta'kib eyleyeceğim" deyip, hücum emrinin boru ile birlikte başlayacağını bildirdi. Emîr verilip, cenk borusu çalındı. Allahü teâlânın rızâsı için cihâda niyet etmiş olan mücâhidler: "Ya Cennet, ya İstanbul" diyorlar, iki yerden başka bir makama gitmek istemiyorlardı. "Allah! Allah!" sadâları ile, Fetih sûresi okunarak; kösler, davullar çalınarak hücum başladı. Pâdişâh heyecandan yerinde duramıyor, fethin bir ân önce gerçekleşmesini arzu ediyordu. Herkes şehîd olmak için adetâ yarış ediyordu. "Allah! Allah!" sesleri cenk naraları ortalığı dolduruyordu. Yeni keşfedilen balyemez toplarının her gürleyişi, kalenin bir burcunu götürüyor, köhne Bizans'ı yerinden oynatıyordu. Ancak fetih bir türlü müyesser olmadı. Sultan Mehmet Hân yerinde duramıyordu. Akşemseddîn hazretlerini da'vet etti. Gidenler, çadırına girmeye cesâret edemediler. Çünkü o mübârek zât, rahatsız edilmemesini emir buyurmuştu. Sultan Mehmed Hân, bizzat kendisi gitti. Çadır sıkısıkıya kapatılmıştı. Çadırın bir kenarından baktı. Çadırın içinde hiçbir şey yoktu. Akşemseddîn (r.a.) kuru toprak üzerinde diz çökmüş, ellerini açmış Allahü teâlâya yalvarıyor, zamanın sahibini, en büyük evliyâsını imdâda göndermesini arzuluyordu. Sultan Mehmed Hân da elini açıp; "Âmin" dedi. Her ikisinin gözlerinden yağmur gibi yaşlar aktı. Sultan Mehmet Hân, oradan ayrılıp otağına doğru gelirken, Bizans surlarına baktı. İslâm askerinin önünde; beyaz elbiseli, yeşil sarıklı bir ordunun daha kaleye hücum ettiğini gördü. Başlarındaki kumandana dikkatle bakıp, vasıflarını zihnine yerleştirdi. Çok geçmeden Ulubadlı Hasan burçlara çıkıp, tekbîrlerle sancağı şerîfi dalgalandırdı. Osmanlı askeri, yeni bir şevkle saldırdı. Çok geçmeden, surlarda açılan gedikler gibi, şehrin kapıları da açıldı. Osmanlı askerleri akın akın şehre girdi. Aksaray'da toplanan Osmanlı kuvvetleri, küfrün merkezi olan Ayasofya taraflarına hep birlikte hücum ettiler. Halk, korku ve tereddüt içinde Ayasofyaya sığınmış, başta patrik olmak üzere, kapıları içeriden sıkı sıkıya kapatmışlardı. Türk askerleri, sıkıca kapatılmış olan Ayasofya'nın kapılarını zorla açarak içeri girdiler. Sultan, kendisini iki ay uğraştıran bu insan kütlesine karşı, insanlığın üstünde bir merhamet ve şefkat gösterdi. Bu arada ayaklarına kapanan İstanbul patriğini yerden kaldırmak âlicenaplığını gösteren Cihangir, patriği teselli edip; "Ayağa kalkınız! Ben Sultan Mehmed, hepinize söylüyorum ki, şu andan i'tibâren, artık ne hayatınız, ne de hürriyetiniz, husûsunda gazâb-ı şahânemden korkmayınız." dedi. Bir taraftan da, Ayasofya kulelerinde ezân-ı Muhammedî okunmaya başladı. Onsekiz bin âlemin efendisi, iki cihan serveri, Allahü teâlânın

Habîbi, sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın "Sallallahü aleyhi ve sellem" dokuzyüz sene önce haber verdiği mübârek fetih. "Şanlı emir"in kumandanlığında, "Şanlı ordu" tarafından gerçekleştirilmişti. Bizans'ın kalesi düşmüş, kutsal Ayasofya'nın haçları indirilmişti. İkindi namazı vakti idi. Ordu saf olup, gece aldıkları abdestle ikindi namazını kılmaya niyet ettiler. Fâtihler babası Fâtih Sultan Mehmed Hân, Ayasofya da ilk namazı kıldırdı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, insanlara zulmedilmemesini, kılıç kaldırmayana, aman dileyene el kaldırılmamasını emretti. Hemen o günde, âdil Osmanlı kadıları ve âlicenap Osmanlı askerleri, fakir fukarayı tesbit ettiler. Kimse aç ve açıkta bırakılmadı. Yanlışlıkla öldürülen Cenevizlilere diyetleri verildi. Müslüman olsun, kâfir olsun, herkesin huzûr ve rahatı te'mîn edildi. Kocası ölmüş kadınlar, bekâr askerlerle evlendirildi. Herkes dîninde serbest bırakılıp, kimseye baskı yapılmadı. "Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannâmesi"nin yayınlanmasından yüzyıllar önce, evrensel beyannamede bildirilenlerin daha a'lâsı, Osmanlı teb'asına tatbik edildi, İstanbul ta'mir ve îmâr edildi. Anadolu ve Rumeli'den müslümanlar göçürülüp yerleştirildi. Birkaç kilise ve manastır, medreseye çevrildi. Molla Zeyrek, Hocâzâde, Alâeddîn Tûsî, Molla Abdülkerîm gibi âlimlerin her birine birer medrese verildi. Akşemseddîn hazretlerinin kerâmetleriyle, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sancaktarı Ebâ Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin kabr-i şerîfi bulunup, orada türbe, câmi ve medrese inşâ edildi. Daha sonraları Fâtih Câmii ve Sahn-ı semân medreseleri yaptırıldı. Fâtih Câmii'nin Akdeniz ve Karadeniz cihetlerinde yapılan bu sekiz medresede, bugünkü ma'nâsıyla üniversite eğitimi verildi. Sahn-ı semân medreselerine talebe hazırlamak için, bugünkü liseler gibi "Tetimme" mektepleri inşâ edildi. Fâtih Câmii çevresinde büyük bir külliye meydana geldi. Çeşitli yerlerde vakıflar yapılıp, masrafları karşılandı. Her birinde bir dershâne ve ondokuz oda bulunan sekiz medreseden ve tetimmelerden meydana gelen bu külliyenin bânisi Fâtih Sultan Mehmed Hân, müderrislerden rica edip, kendisi için de bir oda ayrılmasını istedi. Fakat müderrisler bu isteğe; "Siz külliyenin kurucususunuz, ama önce imtihana girin, dânişmend (asistan) olun, tercih ettiğiniz ilim şu'besinde tez yapın, eser verin, sonra müderrisliğe erişin, ancak böylelikle ilim ocağında makamınız olur" cevâbını verdiler. Sultan Mehmed Hân da onları kırmayıp, imtihana girdi. İmtihanı kazandıktan sonra ona da bir oda verildi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, bu câmi ve medreselerden başka; daha birçok câmi, medrese ve köprü yaptırdı. Zamanında yapılan câmilerin sayısı üçyüzsekseni buldu. Kubbeler, ince ve zarif minareler, evliyâ kabirleri üzerine yapılan türbelerle, fethedilen memleketler, müslüman Türke tapulandı.

Memleketin her tarafını medreselerle süsleyen Fâtih Sultan Mehmed Hân, âlimlere büyük ikramlarda bulundu. Hürmet ve muhabbette kusur etmedi. En kıymetli âlimleri memleketine celbetti. Doğunun en büyük medreselerinden olan Semerkand'daki Uluğ Bey Medresesi müderrisi ve astronomi âlimi Ali Kuşcu'yu da'vet etti. Tebrîz'den İstanbul'a gelinceye kadar, her konağı için bin akçe hediye etti. Sık sık medreselere gidip, müderrislerin derslerini ta'kib eden Fâtih Sultan Mehmed Hân, zamanın en meşhûr müderrislerinden Hocazâde Muslihuddîn Bursevî ve Alâeddîn Ali Tûsî'nin, İmâm-ı Gazâlî ve İbn-i Rüşd arasındaki mes'eleleri inceleyip, kitap hâlinde yazmalarını istedi. Her ikisi de İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin haklılığını isbât edip, "Dînin akla üstünlüğünü" ortaya koydular.

Naklî ilimler yanında aklî ilimlere de ehemmiyet veren Fâtih Sultan Mehmed, İstanbul'da bir tıp fakültesi ve hastahâne inşâ ettirip, memleketin çeşitli yerlerinde hastahâneler açtırdı.

Ömrü boyunca Allahü teâlânın rızâsını kazanma gayretinden uzak kalmayan Fâtih Sultan Mehmed Hân, milletinin huzûr ve refahı için, Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin temel kânunu olarak mer'iyette kalan Fâtih Kânunnâmesi'ni hazırlattı. Pâdişâhın görüşleri alınarak, Vezîr-i a'zam Karamânî Mehmed Paşa tarafından hazırlanan bu çok önemli kanunnâmeyi, Nişancı Leyszâde Mehmed Çelebi kaleme aldı. Kanunî devrinde hazırlanan Kanunnâmede de bu eser esas alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin bütün temel müessese ve teşkilâtı, Fâtih devrinde en mükemmel hâle geldi. Onun için, asırlar boyu çok şeyler yazılıp, çizildi. Hakkında, Garp'ta ve Şark'ta çok şeyler söylendi. Tetkik edildikçe derinleşen, derinleştikçe deryâlaşan bu cihangirin, sayılamıyacak kadar çok vasıfları vardır.

Savaş meydanlarında kanının son damlasına kadar çarpışmak, ölümü hiçe sayarak, canını din ve devlet uğrunda çekinmeden feda etmek, milletimizin öz hasletlerindendir. İşte Fâtih Sultan Mehmed Hân, bu kahramanlardan sâdece birisidir. Onun, İstanbul'un kuşatıldığı günlerde, deniz savaşı esnasında gemilerinin mağlup edildiğini gördüğü zaman, beyaz ve şahlanan atını denize sürmesinin ma'nası pek büyüktür. Bu harekette, kahramanlık ile cesâretin, cengaverlik ile faziletin misâli görülmektedir. Allah yolunda her türlü sıkıntıya göğüs geren Fâtih Sultan Mehmed Hân, Trabzon seferi esnasında yanında bulunan Uzun Hasan'ın annesine, gönlündeki cihad aşkını çok güzel bir şekilde ifâde etmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Erzincan tarafına yürüdüğü zaman. Uzun Hasan elçiler yolladı. Elçiler, iki kişi idi. Biri öz anası Sârâ Hâtun, öteki ise tanınmış bir Şeyh idi. Gelip, "Bulgar Dağı" yanında buluştular. Gayet iyi armağanlar getirdiler. Pâdişâh dahî armağanları alıp, kabûl eyledi. Ziyâde alâka gösterdi. İkisini birlikte alıp, Trabzona doğru yola çıktılar. Bulgar Dağı'na tırmandılar. Sonra aşağı iner oldular. Öyle ki, Pâdişâh, bu dağın çok yerini yaya yürüdü. Hâsılı Trabzon'a varır oldular. Elçiler de birlikte idiler. İyice yorulan Uzun Hasan'ın anası, Sultan Mehmed'e; "Hey oğul!.. Bir Trabzon için, bunca zahmet çekmek niye?" dedi. Pâdişâh cevap verip; "Ey koca analık! Bu zahmetler, Trabzon için değildir. Bu zahmetler, İslâm dîni yolunadır ki, yarın âhıret gününde Allahü teâlânın huzûrunda utanmıyalım diyedir... Çünkü bizim elimizde "İslâm Kılıcı" vardır. Eğer bu zahmete katlanmaz isek, bize "Gâzî" demek yalan olmaz mı?" dedi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, yapacağı seferlerden en yakınlarını bile haberdâr etmez ve gizli kalmasına çok dikkat ederdi. "Sırrıma, sakalımın tek telinin vâkıf olduğunu bilsem, hepsini yolar atardım" sözü meşhûrdur. Böyle hareket etmeyi, muvaffakiyetinin başlıca sebeplerinden sayardı. Nitekim böyle hareket etmesinin neticesinde, İsfendiyar beyliğini ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kolayca ele geçirmişti.

Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan'la yapılan Otlukbeli Savaşı, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın komutanlık vasfını en iyi bir şekilde karakterize edebilecek mâhiyettedir. Doğuda büyük bir şöhrete sahip olan Uzun Hasan, birkaç saat içinde mağlup olmuş ve savaş meydanından kaçmıştı. Bu başarıda, savaş plânının iyi hazırlanmış ve iyi tatbik edilmiş olmasının büyük payı vardı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Doğu Türkleri ile temasa büyük önem vermiş, oğlu Sultan İkinci Bâyezîd Hân da Türk medeniyetini ilerletmek husûsunda babasını ta'kib etmiştir. Doğu Türklerinin Timur Hân devri medeniyeti denilen medeniyet hareketlerinin benzeri, Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde Osmanlılar'da tahakkuk etmiştir. Fâtih Sultan Mehmed Hân, batı

dillerinden birkaçını bilmesi sayesinde, Avrupa'yı çok iyi ta'kib etmiş, fakat Türklerin her husûsta Avrupalılar'dan üstün bulunması dolayısıyle, Avrupa'dan birşey alma ihtiyâcı duyulmamıştır.

Fâtih'in fetihleri yalnız büyük değil, mühim ve ma'nâlı olmuş, Osmanlı Cihan Devleti'nin temelleri bu fetihlerle atılmıştır. Babasından dokuzyüzbin küsur kilometrekare olarak aldığı Osmanlı toprağına; iki İmparatorluk, iki krallık, iki sultanlık, onbir prenslik ve dukalıktan meydana gelen onyedi devletin toprağını da ekleyerek, ikimilyonikiyüzondörtbin kilometre kare olarak oğluna devretmiştir.

Devrinde büyük âlimler ve san'atkârlar yetişmiş, mühim eserler vücûde getirmişlerdir. Pekçok ilim adamını dünyânın dört bir bucağından İstanbul'a getiren Fâtih Sultan Mehmed Hân, Arabca, Farsça ve Türkçe şiirler yazdı. Şiirde devrinin üstâdları arasında yer aldı. "Avnî" mahlasıyla edebî değeri yüksek beyitler, gazeller söyledi, İstanbul'un fethinden sonra, hocası Akşemseddîn'e hâlini arz edip, dervişlik taleb eden Fâtih; "Sen derviş olursan, müslümanların işlerini kim görür?" cevâbını aldı. Allah aşkı ile yanan kalbinin ateşini de şiirleriyle ortaya döktü. Vefâtından sonra bulunan dîvânının pek güzel gazellerle dolu olduğu görüldü. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

"Sevdüm ol dilberi söz eslemedün vay gönül,
Eyledin kendözüni âleme rusvay gönül.

Sana cevr eyleyemezsün nideyin hay gönül?
Cevre sabr eylemezsün nideyin hay gönül

Gönül eyvay, gönül vay, gönül eyvay gönül
Bilemedüm derd-i dilün ölmek imiş dermanı.

Öleyim dert ile tek görmeyeyin hicranı.
Mihnet-ü-derd-ü-game olmağ içün erzânı,

Avniya sencileyin mihnet-ü gam-keş kânı,
Gönül eyvay, gönül vay, gönül eyvay

İmtisâl-i "cihâd-ı fillâh" oluptur niyyetim.
Dîn-i İslâmın mücerred gayretidir gayretim.

Fazl-ı Hakk-u himmet-i cünd-i ricâlullah ile,
Ehl-i küfri serteser kahreylemektir niyyetim.

Enbiyâ vü evliyâya istinadım var benim.
Lutf-i Hakdandır behmân ümmîd-i feth-ü-nusretim

Nefs-ü-mâl ile nola kılsam cihanda ictihâd?
Hamdullah var gazâya sad hezârân rağbetim.

Ey Muhammed, mu'cizât-ı Ahmed-i Muhtâr ile,
Umarım gâlib ola a'dâ-yi dîne devletim.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'a isnâd edilen pekçok menkıbe vardır. Bunlardan biri, zamanın en büyüğü Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin İstanbul'un fethinde, Semerkand'dan yardıma gelmesi hadîsesidir. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu Hâce Muhammed Kâsım'dan şöyle nakledilmiştir: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir Perşembe günü öğleden sonra, aniden atının hazırlanmasını istedi. Atı hazırlanınca, atına binip Semerkand'dan sür'atle çıktı. Talebelerinden bir kısmı da ona tâbi olup, ta'kib ettiler. Biraz yol aldıkdan sonra, Semerkand'ın dışında bir yerde talebelerine; "Siz burada durunuz" buyurdu. Sonra atını Abbâs Sahrası denilen sahraya doğru sürdü. Mevlânâ Şeyh adıyla tanınmış bir talebesi, bir müddet daha peşinden gidip ta'kib etmişti. Abbâs Sahrâsı'na varınca, atının üstünde sağa-sola gidip geldi. Sonra da birden bire gözden kayboldu. Ubeydüllah-i Ahrâr (r.a) daha sonra evine döndüğünde, talebeleri nereye ve niçin

gittiğini sorduklarında; "Türk sultânı Sultan Muhammed Hân (Fâtih) kâfirlerle harbediyordu, benden yardım istedi. Ona yardım etmeye gittim. Allahü teâlânın izniyle galip geldi. Zafer kazanıldı" buyurdu. Bu hâdiseyi nakleden ve Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu olan Hâce Muhammed Kâsım, babası Hâce Abdülhâdî'nin şöyle anlattığını söylerdi: "Bilâd-ı rûm"a (Anadolu'ya) gittiğimde, Sultan Muhammed Fâtih Hân'ın oğlu Sultan Bâyezîd Hân, bana babam Ubeydüllah-i Ahrâr'ın şeklini ve şemâlini ta'rîf edip; "Semerkand taraflarından, şu şekil ve şemâle sahip, beyaz atlı bir zât, babama yardıma geldi" dedi. Ben de ta'rîf ettiği zâtın babam Ubeydüllah-i Ahrâr olduğunu ve beyaz bir atının olup ba'zan ona bindiğini söyledim. Bunun üzerine Sultan Bâyezîd Hân bana şöyle anlattı: "Babam Sultan Muhammed Fâtih Hân'dan duydum: "İstanbul'u fethetmek üzere savaştığım sırada, harbin en şiddetli bir ânında Allahü teâlâya yalvarıp, zamanın kutbunun imdâdıma yetişmesini istedim. Şeklini ve şemâlini ta'rîf ederek; şu şu vasıfta ve şu şekilde beyaz bir at üzerinde bir zât yanıma geldi. "Korkma!" buyurdu. Ben de nasıl endişelenmeyeyim küffâr askeri pekçok dedim. Ben böyle söyleyince, elbisesinin yeninden bakmamı söyledi. Baktım, büyük bir ordu gördüm, "İşte bu ordu ile sana yardıma geldim. Şimdi sen falan tepenin üzerine çık, kösün tokmağına üç defa vur. Orduna hücum emri ver" buyurdu. Emîrlerini aynen yerine getirdim. O da bana gösterdiği ordusuyla hücuma geçti. Böylece düşman hezimete uğradı, İstanbul'un fethi gerçekleşti." Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'u fethederken, cümle evliyânın ve rûhâniyetlerinin yardımını gördüğü apaçık bir hakîkattir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, fetih sonrasında vezirleri ile beraber hocası Akşemseddîn hazretlerinin ziyâretine gitti. Fâtih, hocasının huzûruna girdi. Fakat Akşemseddîn hazretleri hiç aldırış etmeyip, yerinden kalkmadı. Hâlbuki her zaman Fâtih Sultan Mehmed Hân için ayağa kalkardı. Genç pâdişâh hocasına karşı bir hatâ ettiğini zannedip, çok üzüldü. Sevdiklerinden birine durumu anlattı. O da Akşemseddîn hazretlerine bu hâlinin sebebini sordu. O büyük âlim; "Cenâb-ı Hakkın eski hakan ve sultanlara nasîb etmediği bir fethi gerçekleştiren bir pâdişâhda olması muhtemel gurûru terbiye etmek için bu hareketi yaptım" dedi. Bu haber kendisine ulaşınca, o yüce kumandanda sevinç alâmetleri görüldü. O zamana kadar öyle sevindiği görülmemişti. Bu hâlini şöyle îzâh etti: "Beni böyle görüp, İstanbul'un fethine sevinir sanmayın. Beni asıl sevindiren şey, Akşemseddîn'in benim zamanımda olmasıdır" dedi.

Akşemseddîn hazretlerine fetihten sonra; "Niçin gelecekten haber verip İstanbul'un fethedileceğini söyledin?" dediler. O da; Kardeşim Hızır (aleyhisselâm) ile birlikte şehrin fethinin ne zaman olduğunu ledünnî ilminden istifâde ile öğrenmiştik. Kale fethedilince, Hızır'ı (a.s.) gördüm. Fethedilen burçlardan birinin üstünde, ayaklarını aşağı sarkıtmış oturuyordu" diye cevap verdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Allahü teâlânın velî kullarını ziyâret edip, onların duâsını almayı, feyz ve bereketlerine kavuşmayı çok severdi. Her zaman onların ziyâretlerine ve hizmetlerine koşardı. Bir defasında, zamanın evliyâsından Vefâ-i Konevî'yi ziyârete gitmişti. Bu çok methedilen Allah dostunu hiç görmemişti. O mübârek kimsenin kapısına kadar bizzat gitti, içeri girmek için müsâade istedi. Abdüllatîf Makdisî hazretlerinin halîfesi olan Şeyh Muslihuddîn Vefâ Konevî, pâdişâhın kendisini ziyâretine müsâade etmedi. Bizans surlarını topla yıkan o yüce pâdişâh, bir garîb dervişin kapısını açtıramadan dönüp gitti. Adetâ ağlar bir hâli vardı. Şeyh Vefâ'nın talebeleri, gözlerinden yaşlar akan hocalarına sordular. "Efendim, neden pâdişâhı kabûl etmediniz? Hem siz üzüldünüz, hem de o üzüldü" dediler. Vefâ hazretleri, gözlerinden akan yaşları eliyle silerek; "Doğru söylersiniz. Ama inanıyorum ki, benim ona olan sevgim ve onun

bana olan ihtiyâcı, bize asıl vazîfemizi unutturacak kadar fazladır. Dostluğumuz ve sohbetimiz, birçok vatandaşın işinin yarım kalmasına sebep olacaktı. Şimdi anladınız mı sultânı niçin kabûl etmiyorum?" diye cevap verdi.

İlme ve Allah dostu ilim adamlarına âşık olan Fâtih Sultan Mehmed Hân, kadıasker Molla Alâeddîn'den bütün İslâmî ta'bir ve terimleri ihtivâ eden bir eser bulmasını rica etti. O zamana kadar bu mevzûda, derli toplu bir eser yazılmamış, değişik eserler içerisine serpiştirilmişti. O kitaplardan da bu bilgileri te'min etmek, bir hayli mesaî isteyen bir işti. Ancak, her ilimde kâmil bir İslâm âlimi, her ilimdeki ta'bir ve terimlerin istenildiği gibi açıklamasını yapabilirdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân gibi bir âlimin suâllerine de, Molla Câmî hazretlerinden başkası tam cevap veremezdi. Molla Alâeddîn de, sultâna arz edip; "Sizin suâllerinize ancak Horasan ulemâsından Molla Câmî hazretleri cevap verebilir" dedi. Sultan, daha önceleri de birçok defa methini işittiği Molla Câmî'yi bir mektûpla İstanbul'a da'vet edip, derdine derman olmasını arzu etti. O da, bir risale yazıp, Sultan Mehmed Hân'a gönderdi. "Eğer bu risalemizle gönlünüze su serpebilirsek, daha sonra da kendimiz geliriz" dedi. Daha sonra kendisi de yola çıktı. Konya'ya kadar geldi. Fâtih'in vefâtını haber alarak geri döndü.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, ba'zan tebdîl-i kıyâfetle şehirde dolaşır, halkının durumunu bizzat kendisi teftiş ederdi. Gündüzleri medreselerde dersleri dinler, geceleri de medreselerde kimin daha çok çalıştığını kontrol ederek, lâyık olanları mükâfatlandırırdı. Birgün, gece geç vakitte sarayının penceresinden medrese tarafına gözgezdirdi. Molla Hüsrev'in (r.a.) talebelerinin kaldığı bölümde bir odanın ışığı yanıyordu. Ertesi gün, daha ertesi gün baktı. Işık hergün sabahlara kadar yanıyordu. Sabahlara kadar ders çalışan bu talebeyi merak edip, Molla Hüsrev'den sordu. Muhyiddîn Manisavîzâde olduğunu öğrendi. "Bu talebe hiç uyumaz mı ki, sabahlara kadar ışığı yanar?" diye sordu. Molla Hüsrev de; "Efendim o, az uyur, çok çalışır" dedi. Emîr verip, Manisavîzâde'ye daha çok ihtimâm gösterilmesini istedi. Vezîr Mahmûd Paşa'nın inşâ ettirdiği medrese tamamlanınca, pâdişâhın emriyle Manisavîzâde oraya müderris ta'yin edildi. Daha sonra Sultan, Manisavîzâde'ye kadıaskerlik verdi. Bir müddet sonra Semânîye medreselerinden birine müderrisliğe ta'yin etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde, memleketin her tarafında, her karış toprağında, adâlet hâkim durumda idi. Kânun önünde bütün insanlar eşitti. Zengin ile fakir, sultan ile köylü aynı hakka sahipti. Gayr-i müslimlerin haklarına daha çok riâyet edilirdi. Onları kimse incitmezdi. Osmanlının bu adâletini gören hıristiyanlar, onlara adetâ âşık oldular. Bizans'ta kardinal şapkası görmektense, Osmanlı sarığı görmeyi tercih ettiler. Rahibeler, müslüman olup, Osmanlı kadınları gibi tesettürlü giyindiler. Osmanlıların, şehirlerini bir an önce fethetmesi için, kendi devletleri aleyhine casusluk yaptılar. Osmanlılar, Bizans İmparatoru'na en yakın olan kimselerden, Bizans prenseslerinden haber alıp, onları casus olarak kullandılar. Fetihten sonra da kendilerine yardım edenleri unutmayıp, en iyi mükâfatları verdiler. Onları en güzel, en âdil şekilde idâre ettiler.

İstanbul'un fethinden sonra, Osmanlı askerleri, Bizans hapishânelerini kontrol ettiler. En ücra bir mahzende iki papaz buldular. Alıp Fâtih Sultan Mehmed Hân'a götürdüler. Fâtih Sultan Mehmed Hân, onlara hapsedilmelerinin sebebini sordu. Papazlar; "Biz, Bizans'ın en ileri gelen papazları idik. İmparatorun zulüm ve işkencelerinden, yaptığı rezalet ve sefâhetten dolayı kendisini îkâz edip, sonunun yakın olduğunu söyledik. O da, bizim doğru sözümüze aldırmayıp, zulmüne devam etti, bizi zindanlara attırdı" dediler. Çağ açıp çağ kapayan, "Bizans'ı alıp gül-zâr yapan" Fâtih Sultan Mehmed Hân da düşündü. Papazları ölçüp biçti. Memleketini tarafsız olarak gezip görmelerini, Osmanlı Devleti hakkında da hüküm vermelerini istedi. Papazlar, ellerindeki

berâtla heryere girip çıktılar. Merak ettikleri her şeyi gördüler. Bir çarşıya girip, sabahın erken vaktinde birşeyler almak istediler. Siftah yapan bir dükkândan, komşuları siftah yapmadan ikinci birşey alamadılar. En ıssız yerlerde en kalabalık sokaklarda dolaştılar. Her tabakadan kimsenin yanına gidip sohbet ettiler. Ama hiç kimseden bir kötülük görmediler. Bir çarşıya girdiler Ezan okunmaya başladı. Kimse dükkânını kapatmaya bile lüzum görmeden, çarşıda kim varsa herkes câmiye gitti. Hepsi, mal ve para düşüncesinden uzak olarak, huşû' içinde namazlarını kıldılar. Hiçkimse, bir başkasının malına, canına, ırzına, namusuna zarar vermeyi aklından bile geçirmiyordu. İstisnasız herkes, Allah rızâsı için düşünüyor, Allah rızâsı için konuşuyor, Allah rızâsı için yaşıyor, devletinin bekâsı, sultânın ömrü, ordunun muzafferiyeti için duâ ediyordu. Sanki hepsi, aldıkları nefesten başka nefes almıyacakmış gibi, söyledikleri sözden başka söz söylemiyecekmiş gibi söz söylüyor, son sözünün de hayırlı olmasını arzuluyordu. Herkesin, birbirini son defa görüyormuş gibi bir hâli vardı. Böylece, kimse kimsenin hakkını yemiyor, kimseyi kırmıyor, kul hakkıyla Mevlânın huzûruna çıkmak istemiyordu. Ya'nî herkes, son nefesini kurtarmak, îmânlı ve günahsız olarak huzûr-ı ilâhîye çıkabilmek için çırpınıyordu. Papazlar, bütün bunları görüp, müşâhede ettiler. Bütün bu hâdiselerden dolayı şaşkınlığa düştüler. Kaç şehir dolaştıkları hâlde, bir mahkemeye tesadüf edemediler. Her kasabada kadı var, fakat da'vâ yoktu. Hırsızlık yok, katillik yok, namussuzluk yok, eşkiyalık ve dolandırıcılık yok, kötülük yoktu. Birkaç ay dolaştıktan sonra, şehrin birinde bir mahkemenin olacağını haber alıp, oraya koşuştular. "En sonunda Osmanlının aksak yönünü yakalayacağız" dediler. Zihinlerinde da'vâcıya ve da'vâlıya bir sürü suçlar yüklediler. Mahkeme kuruldu. Papazlar da, izin alıp, dinleyici olarak içeri girdiler. Da'vâlı ve da'vâcı geldi. Kâdı yerine geçip mes'eleyi dinledi. Adamlardan biri anlattı: "Efendim, bendeniz bu din kardeşimin tarlasını arzu ettiği fiyat üzerinden satın aldım. Birkaç sene ekip-kaldırdım. Fakat bu sene çift sürerken, sabanımın demirine birşey takıldı. Kazıp çıkardım. İçi altın dolu bir küptü. Küpü götürüp, daha önce tarlayı satın aldığım bu kardeşime vermek istedim. Ancak o; "Ben tarlayı, altı ve üstüyle sattım" deyip, kabûl etmedi. Hâlbuki o, toprağın altında küpün varlığından haberdâr olsaydı, bana orayı satmazdı" dedi. Kâdı efendi öbür kimseye söz verdi. O da; "Efendim, durum kardeşimin anlattığı gibi vâki oldu. Ancak, bendeniz ona, o tarlayı, altı ve üstüyle birlikte sattım. Onun ekip kaldırdığında bir hakkım olmadığı gibi, toprağın altında da bir hakkım olamaz" dedi. Papazların hayretle dinledikleri bu sözler, kadı için hiç de acâib gelmiyordu. Çünkü, İslâmiyeti hakkıyla yaşıyan bir İslâm toplumunda böyle işler, olmayacak şeyler değildi. Kâdı efendi, bu iki mübârek müslüman arasında hüküm vermekte güçlük çekmedi. Sorup soruşturdu. Birinin temiz ve sâliha bir kızı, diğerinin de sâlih bir oğlu vardı. Küpte bulunan altını onlara düğün masrafı ve çeyiz olarak kabûl edip, nikâhlarını kıydı. Tarlayı satan ve satın alan bu işten memnun olup, kadı efendiye duâlar ederek evlerinin yolunu tuttular. Papazlar da şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemez bir hâlde kadı efendinin yanından ayrıldılar.

Papazlar, seyahatlerine devam ettiler. İşinde gücünde çalışıp, kimseye yük olmamak, değil nâmerde, dosta dahî muhtaç olmamak, Allahü teâlâdan başkasına el açmamak için uğraşan müslümanların oturduğu, temiz ve güzel şehirleri gezip dolaştılar. Yine birgün, bir mahkemeye şâhid oldular. Kâdı efendinin evinde görülen da'vâda, da'vâcıya söz verildi. Mes'eleyi şöyle anlattı: "Bir hafta önce bu kardeşimden bir at satın aldım. Evime götürüp bakımını yaptım. Ancak birkaç gün sonra at rahatsızlandı. Atın daha önceden hasta olması mümkün olabileceği gibi, ben aldıktan sonra da hastalanması mümkün idi. Atı satın aldığım arkadaşa birşey diyemedim. Gelip durumu size arzedeyim ki, aramızı bulasınız diye düşündüm. Ancak o gün sizi bulamadım. Siz şehir dışına gitmiştiniz. Siz geri gelmeden de at öldü. Hükmünüzü taleb ederim"

dedi. Kâdı efendi düşündü. At ölmüş, onlar arasında da'vâ bitmişti. Suç kendisinindi. Atı satanı suçlayamazdı. Çünkü atın durumu ortaya çıkmamıştı. Öbürü de vaktinde müracaatını yapmıştı. Tek eksik taraf; kendisinin şehirde, vazîfe yerinde bulunmaması idi. O hâlde atın ücretini o ödemeliydi. Atın fiyatını öğrenip, kendi cebinden bedelini verdi. Böyle âdil bir kadı efendinin ve böyle âdil bir mahkemenin mevcûdiyetini küçük beyinlerine sığdıramayan Bizans papazlarının, hayretlerinden ağızları açık kaldı.

"Anadoluda bu kadar dolaştığımız yeter" deyip, İstanbul'a dönen papazlar, İstanbul kadısı Hızır Bey'in huzûrunda, Osmanlı Pâdişâhı Fâtih Sultan Mehmed Hân ile, bir hıristiyan arasında bir da'vânın görüleceğini duydular. Mahkemeye yetişmek için, eteklerini tutarak koştular. Varıp mahkemede hazır oldular. Koca Osmanlı Devleti'nin Sultânı, çağ açıp çağ kapayan İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Hân ve eli kesik bir hıristiyan mîmâr, kadı Hızır Bey'in karşısında ayakta bekleşiyorlardı. Fâtih Sultan Mehmed Hân, vazîfesine ihânet eden hıristiyan mîmârın elini mahkemesiz kestirmiş, hıristiyan mîmâr da, Kâdı Hızır Bey'e şikâyet etmişti. Papazlar, böyle birşeyin bu dünyâda mevcûdiyetine bir türlü inanamadılar. Parmaklarını ısırıp, rü'yâda olmadıklarını anladılar. Hızır Bey, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın elinin aynı şekilde kesilmesine hükmetti. Eğer mîmâr rızâ gösterirse, diyetle elinin kesilmesinden kurtulabilecekti. Hıristiyan mîmâr, bu adâlet karşısında ne yapacağını şaşırdı. Kendisinden af dileyip, hakkını helâl etmesi için ricada bulunan Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın ayaklarını mı, yoksa ellerini mi öpeceğini bilemedi. Kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Ömür boyu, çoluk-çocuğunun nafakasının te'mini şartıyla kısastan vazgeçti. Böylece pâdişâhın eli de kesilmekten kurtuldu. Hıristiyan mîmâra, ayrıca bir de ev hediye edildi. Herkes hâlinden memnun olup, birbirlerine haklarını helâl ettiler. Papazlar, bu insanların hâl ve hareketlerini hayranlıkla seyrettiler. Kendi kendilerine; "Bu müslümanlar, hatâları ile dahî hayır işliyorlar" dediler.

Papazlar, mahkeme haberini duyunca, acelelerinden çevrelerine bakamamışlardı. Fetihten sonraki İstanbul hayâtını da çok merak ediyorlardı. Müslümanların oturdukları, yeni yeni yerleşmekte oldukları mahallelere gittiler. Onların tam bir teslimiyet ve sükûnetle işlerini gördüklerini, tam bir temizlik ve titizlikle eşyalarını yerleştirdiklerini gördüler. İstanbul bambaşka olmuş, sanki, birkaç ay önceki Bizans gitmiş, yerine gökten bir İstanbul inmişti. Sokaklar pırıl pırıl, çocuklar cıvıl cıvıldı. Bu müslümanların çocukları bile başka oluyordu. Sanki büyümüşler de küçülmüşlerdi. Birbirlerini kırmadan, bağırıp çağırmadan, dövüşmeden oyun oynuyorlar, sokağı kirletmiyorlardı. Kim olursa olsun, büyüklerine saygı gösteriyorlardı."

Pâdişâh tarafından Osmanlı ülkesini gezip görmekle vazîfelendirilen papazlar, İstanbul'daki hıristiyan mahallelerini de görmeden edemediler. Bugünkü Fâtih Câmii'nin doğu taraflarına ve Fener'e doğru gittiler. Hıristiyanlar bile değişmiş, sokaklardaki pislik azalmıştı. Kimse kimseye zulmetmeye cesâret edemiyordu. Şikâyetlerini papazlar hallediyordu. Ama, zulüm gören bir de kadıya giderse hâlleri ne olacaktı? Zulmü kadar ceza görmekten onu kim kurtarabilirdi? Kâdı Hızır Bey, Pâdişâha bile ceza vermekten çekinmemişti. Herkes sessiz sakin işine devam ediyor, eskisi gibi içip içip, sokaklarda salyalarını akıtamıyorlar, naralar atamıyorlardı. Hıristiyanların en fakirine bile ev verilmiş, kimse aç ve açıkta bırakılmamıştı. Müslümanlar ise, zâten Allahü teâlâdan başka kimseye muhtaç olmazlardı. İstanbul'da herkes huzûr içerisinde idi.

Papazlar, bütün bunları gezip gördükten sonra, birkaç gün dinlenip düşündüler, izin isteyip pâdişâhın huzûruna çıktılar. Gördüklerini bir bir arz edip; "Bu millet ve devlet, böyle giderse, kıyâmete kadar devam eder" dediler. "Böyle bir ahlâk ve yaşayışa sahip olan insanların dîni,

elbette Allahü teâlânın hak dînidir" deyip, Kelime-i şehâdet getirdiler; "Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh" diyerek müslüman olmakla şereflendiler.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın adâlete ve adâlet adamı olan kadılara verdiği ehemmiyeti, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" müellifi çok güzel anlatmaktadır. Rumeli beylerbeyi olan Dâvûd Paşa, yaptığı bir işten dolayı Edirne kadısına şikâyet edilir. Kâdı efendi de, Dâvûd Paşa'ya adam gönderip, yapmakta olduğu o işten vazgeçmesi husûsundaki hükmünü bildirir. Dâvûd Paşa, hiç aldırış etmez. Kâdı efendi, bizzat kendisi Dâvûd Paşa'ya gider, O işten vazgeçmesini ihtar eder. Aralarında tartışma çıkınca, Davut Paşa, kadı efendiye birkaç defa vurur. Durum, Fâtih Sultan Mehmed Hân'a arzedilince, Hâkân-ı a'zam Sultan-ı muazzam Fâtih Sultan Mehmed Hân, şöyle emir verir. "Dînimizin hizmetçisi olan kadıyı döven, dîni tahkir etmiş olur. O hâlde, onun katli lâzımdır." Emrin acele yerine getirilmesini ister. Paşalar, beyler, kim varsa Dâvûd Paşa'ya şefaatçi olurlar. Böyle bir kumandanın öldürülmesini uygun görmezler. Pâdişâh vazgeçmez. Sonunda gidip Kadıasker Vildân Efendi'yi bulurlar. Durumu söyleyip fetvâ isterler. Kadıasker Vildân Efendi: "Eğer ki, kadı efendiyi kadılık makamında dövse idi, katli lâzım olurdu. Amma, kadı efendi yerinden kalkıp, Dâvûd Paşa'nın mekânına gitmiş olduğu için katli lâzım değildir" diye fetvâ verir. Fâtih Sultan Mehmed Hân da, Dâvûd Paşa'nın katlinden vazgeçip, bizzat kendisi değnekle döver. Bu hâdiseden sonra, Dâvûd Paşa tam dört ay yataktan kalkamadı. Dâvûd Paşa, tövbe edip pişman oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette kusur etmeyeceğine söz verdi. O günden sonra pâdişâhla aralarında yakınlık peyda olup, vezirlik payesine kadar yükseldi. İkinci Bâyezîd Hân zamanında da vezîr-i a'zam oldu.

---

1) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 565

2) Âşıkpaşa-zâde sh. 69

3) Mir'ât-ı kâinat cild-3, sh. 55

4) Feth-i Celil-i Kostantiniyye (Ahmed Muhtâr), İstanbul 1320

5) Târih-i Ebü'l-Feth (Dursun Bey) Târih-i Osmânî Encümeni mecmûası, cüz. 26, 28, sh. 42

6) Mecmûa-i münşeât-i Feridun Bey cild-1, İstanbul 1274, sh. 64

7) Devlet-i Osmâniyye târihi (Hammer), İstanbul 1330-1331 cild-3, sh. 46

8) Künh-ül-ahbâr cild-5, vr. 130

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1005

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 372

11) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 299

12) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 190

13) Reşehât ayn-ül-hayât (Murâd Kazvînî) sh. 229

14) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 104

15) Amasya Târihi cild-3, sh. 207

16) Tevârîh-i Âl-i Osman sh. 135

17) Neşrî sh. 209

18) Hevâdis-üd-dühûr cild-3, sh. 483

FERELİ ŞEYH SİNÂN EFENDİ

Fâtih Sultan Mehmet devri evliyâsından Abdüllatîf Kudsî'nin talebesi olan Şeyh Tâceddîn'in halîfelerinin büyüklerinden. 890 (m. 1485) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbirinci günü vefât etti. Kabri Fere'dedir. Sevenleri ziyâret etmekte ve feyz almaktadırlar.

Şeyh Sinân, Fere'den yola çıkarak, âlimleri ve Allah adamlarını ziyâret maksadıyla Bursa'ya geldi. Hacı Halîfe'nin zaviyesine gitti. Şeyh Sinân vera' ve takvâ sahibi idi. Dînin emir ve yasaklarına son derece bağlı idi. Hacı Halîfe, Şeyh Sinân'ın çok takvâ sahibi olduğunu görünce, talebelerine şöyle tenbîh etti: "Şeyh Sinân burada iken, tarikat âdabına aykırı bir iş işlememeye çok dikkat ediniz. Bu zâta hürmette kusur etmeyiniz."

Taşköprüzâde'nin dayısı Abdürrahmân bin Seyyid Yûsuf şöyle anlatır: "Şeyh Sinân bu zaviyeye gelince, Hacı Halîfe, bana ve arkadaşlarıma; "Şeyh Sinân'ın yanına gelmeyiniz" diye tenbîh ederdi. "Onun yanında bir kusur işlerseniz, o hareketinizden hatırı kırılabilir. Ömrünüzde ondan sonra hayr görmezsiniz" derdi. Hacı Halîfe'nin bir talebesi vardı. Bu talebe, bir tüccârın kızıyla evlendi. O zaman, zifaf gecesi dâmâda elbise giydirmek âdet idi. Bu tüccâr da, zifaf gecesinde dâmâdına yünden bir elbise giydirdi. Şeyh Sinân, Şeyh Hacı Halîfe ile beraber otururlarken, bu talebe onların yanına geldi. Kayınpederinin hediye ettiği elbise de üzerinde idi. Şeyh Sinân, yünden süslü elbise giyen bu talebeyi görünce çok hiddetlendi. Şeyh Halîfe'ye dönerek; "Her elbisenin bir giyicisi vardır. Her ilmin de erbâbı vardır. Niçin bu süslü zengin elbisesini giymesine müsâade ettin? Böyle tarikat âdabına aykırı iş yapmalarına niçin müsamaha ediyorsun? Burası müsamaha yeri değildir!" diye çıkıştı. Hacı Halîfe de; "Talebelerin giydiği elbiseyi bırakıp bu elbiseyi giymesi, sûfiliği terkettiğinden değildir. Kayınpederi olan tüccârdan utandığından giymiştir. Kusurunu affediniz" dedi. Şeyh Sinân bu özrü kabûl etmedi. O talabenin üzerindeki elbiseyi çıkartıp, önceden giydiği elbiseyi giyene kadar üzüntüsü geçmedi.

Şeyh Sinân tasavvuf yoluna girdiği yıllarda, ondört sene Ayasuluğ'lu Ahmed Çelebi'ye hizmet eyledi. Bu ondört sene boyunca çok şiddetli olarak mücâhede (nefsin istemediği, ona zor gelen, sıkıntı veren ağır şeyleri yapmak) ve riyâzetle (nefsin istediği, ona tatlı gelen şeyleri yapmamakla) meşgûl oldu. Fakat her ne hikmetse, bir türlü sülûk yolunda ilerliyemedi. O zaman Ahmed Çelebi; "Bizden sana nasîb yoktur" dedi. Daha sonra Şeyh Sinân'ın yolu Bursa'ya uğradı. Burada Şeyh Adüllatîf Kudsî ile karşılaştı. Şeyh Abdüllatîf hastalanmıştı. Şeyh Sinân, samimî bir kalb ile, ondört gün Şeyh Abdüllatîf'e hizmet eyledi. Bu hizmetinin bereketine, yüksek ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu.

Abdüllatîf hazretleri rahatsızlığı esnasında, Şeyh Sinân için icâzetname (diploma) yazın diye eski talebelerine üç defa emretmiş ise de, onlar icâzet yazmadılar. Sonunda Abdüllatîf Kudsî, Şeyh Sinân'ın ondört günde, ayın ondördü gibi olgunlaştığından talebelerinin habersiz olduklarını anladı. Onları, "Niçin yazmazsınız? Yoksa Allahın emrine râzı değil misiniz?" diye azarladı. Bunun üzerine talebeleri, emre uymak için icâzetname yazdılar. Abdüllatîf Kudsî, Şeyh Sinân'a; "Burda durma, önceki vatanına dön" diye emredince, Fere'ye doğru yola çıktı. Şeyh Sinân hazretleri Gelibolu'ya gelince, Şeyh Abdüllatîf'in vefât ettiğini işitti. Geri Bursa'ya dönmek istedi. Gelibolu âlimlerinden biri; "Hocanın emrine uy, vatanına varmayınca geri dönme" diye tavsiyede bulundu. Şeyh Sinân, Fere'ye gitti. Bir sene orada kaldıktan sonra, hocası Abdüllatîf'i ziyâret için Bursa'ya geldi. Hocasının mezarını ziyâret etti. O zaman kendisiyle beraber bir oğlu da gelmiş idi. Bu oğlu orada vefât etti.

Abdüllatîf Kudsî'nin ayağı ucuna defnedildi. Şeyh Sinân, yılda bir kere Bursa'ya gidip, büyük zâtların mezarlarını ziyâret eder, rûhâniyetlerinden feyz alırdı.

Şöyle anlatılır: Şeyh Sinân, Abdüllatîf Kudsî ile ilk karşılaşınca, yetiştirilmek üzere, hocası Abdüllatîf tarafından alıkonulmuştu. İşte bu anda, Şeyh Sinân tereddüt ettiğinde, Abdüllatîf Kudsî; "Biz senin için Kudüs'ten geldik, sen bizden kaçıyor musun?" demişti. Şeyh Sinân bu sözü duyunca, kalbi rahatladı ve kısa zamanda ma'nevî makamları geçerek, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretecek, doğru yolu gösterecek dereceye yükseldi.

Şeyh Sinân, Fâtih Sultan Mehmed Hân'la birlikte ba'zı savaşlara katıldı. Bu savaşlarda pekçok kerâmetleri görülmüştür.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 258

FERGÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Sarf, nahiv, me'ânî, beyân, usûl ve kelâm ilimlerinde de ihtisas sahibi idi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed bin Sabit bin Osman en-Nu'mânî olup, künyesi Ebü'l-Me'âlî'dir. Lakabı, Hamîdüddîn'dir. Fergânî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Tebrîz yakınlarında bulunan Merâga'da, 805 (m. 1403) senesinde doğdu. 867 (m. 1463) senesinde Dımeşk'daki Mu'îniyye Medresesi'nde vefât etti. Ertesi gün onun için Yelbiga Câmii'nde ve Sâlihiyye'de cenâze namazı kılınıp, Kâsiyûn dağı eteğindeki kabristana defn edildi.

Fergânî'nin çocukluğu Bağdad'da geçti. Orada, babasından ve Şerîfüddîn Abdülmuhsin el-Buhârî'den fıkıh ilmini öğrendi. 821 (m. 1418) senesinde, babasıyla birlikte Dımeşk'a gitti. Daha sonra Kâhire'ye gidip, orada da Şemsüddîn bin ed-Dîrî ve İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî'den fıkıh ilmi tahsil etti ve İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî'den Keşf-üs-sagîr adlı eseri okudu. Sonra tekrar 824 (m. 1421) yılında Dımeşk'a dönüp, oraya yerleşti. Alâüddîn el-Buhârî, Şerefüddîn Kâsım el-Alâî'den fıkıh ilmi okudu.

Alâüddîn el-Buhârî ile sekiz yıl beraber kalıp, onun derslerine devam etti, sohbetlerinde bulundu. Bu sekiz senelik zaman içinde, ondan zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Dımeşk'da Hüsâmeddîn bin İmâd'dan boşalan Hanefî mezhebi kadılığına ta'yin edildi. Defalarca hacca gitti. İlk hacca 818 (m. 1415) senesinde babasıyla beraber, sonuncusuna da 864 (m. 1459) senesinde gitti. Orada da birçok kimseler onun ilminden istifâde etti. İzziyye, Hâtuniyye, Mürşidiyye ve Seyfiyye medreselerinde müderrislik ve idârecilik yaptı.

Alâüddîn el-Buhârî müşkil bir mes'ele ile karşılaşınca, Şihâbüddîn Kurânî'ye; "Hamîdüddîn Fergânî gelinceye kadar sabret. O ikimizin arasında hakemdir" derdi.

Fergânî; sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve usûl ilimlerinde âlim ve bilhassa fıkıh ilminde ihtisas sahibi idi. Birçok eserler yazmıştır. Bu eserlerinin en önemlisi, Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklüğünü anlıyamayan İbn-i Teymiyye'nin i'tikâdî konulardaki sapıklıklarına reddiye olarak yazdığı er-Reddü alâ İbn-i Teymiyye fil-i'tikâdât adlı eseridir. Bunun yanında; Şerhu Kenz-üd-Dekâik-ı lin-Nesefî, Sirâc-ül-müstefid ve Gunyet-ül-müfîd adlı eserleri ve çeşitli konularla ilgili risaleleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 316

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 46

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 203

FETÂ'L-YEMÂNÎ (Ömer bin Muhammed)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Ubeyd el-Eş'arî ez-Zebîdî'dir. Neseb ve i'tikâd yönünden İmâm-ı Eş'arî hazretlerine bağlıdır. "Fetâ'l-Yemânî" lakabı ve nisbeti ile meşhûr oldu. Babasının lakabı da aynı idi. 801 (m. 1398) senesinde Yemen'in Zebîd beldesinde doğup büyüdü. Lakabı Sirâcüddîn ve künyesi de Ebû Hafs idi. 887 (m. 1482) senesi Safer ayında Yemen'de vefât etti. Abdullah ve Muhammed isminde iki oğlu, kendisinden sonra; Abdürrahmân ise, kendisinden önce vefât etmişti.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi öğrenip ezberledi ve çok çeşitli kitapları mütâlâa etti. İlk defa, beldesinin büyük fıkıh âlimi Muhammed bin Sâlih ile ders okumaya başladı. Onun çok duâsını aldı. Bu hocası, her duâsının kabûl olunduğu bir zât olarak tanınmıştı. Onun duâsının bereketiyle ve duâsının meyveleri olarak, kısa zamanda çok ilme sahip oldu. Emsalleri arasında pek yükseldi. Sonra Kemâleddîn Mûsâ bin Muhammed ed-Dicâ'î'den "Minhâc" kitabını okudu ve ondan meşhûr fıkıh kitaplarından çok şey dinleyip öğrendi. 826 (m. 1423) senesinde, İbn-i Acîl-il-Yemânî'nin beldesindeki Şeref bin el-Mukrî'nin yanına gidip, ondan "İrşâd" kitabını ve şerhini okudu. Hattâ kendisi de bunları nazım hâline getirdi. Hocası da, buna nazım ile çok güzel cevap vermiştir. Uzun zaman, bu hocasından ayrılmadı ve ondan çok istifâde etti. Hayâtında ilk defa ilmî yolculuk için memleketinden ayrıldı. Zebîd'in, bir günlük doğusunda bulunan bir beldeye geldi ve onun köylerinden birinde kaldı. Bir müddet orada bulunup, çok kimseler ondan istifâde ettiler. Sonra başka köye geçti. Bu köyde "Mişrâh" diye tanındı. O köyde, fıkıh ilminde yüksek olan bir hanımla evlendi. Uzun zaman burada kalıp, ilim öğretmek ve kitap yazmakla meşgûl oldu. Hocası hayatta iken, zamanı hep böyle geçti. Çeşitli beldelerden çok sayıda talebe gelip ondan ilim tahsil etti. Sultan Ali bin Tâhir, Yemen'i istilâ edip Zebîd şehrine hâkim olunca, bu beldenin bütün fakîhlerini (büyük âlimlerini) vakıflar idâresinde görevlendirdi. Fetâ'l-Yemânî'yi ise, en önde tutup, ona ikramlarda bulunarak, vakıflarda onu yüksek bir vazîfeye ta'yin etti. Buradan aldığı maaş kendisine ve çoluk-çocuğuna yetiyordu. O, bu vazîfesi ile beraber, Nizâmiyye'deki derslerinde Şemseddîn Yûsuf el-Mukrî'ye yardımcılık yapardı. Sonra kendisine, Hekâriyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesi verildi. Bu görevinde çok başarılı oldu. Talebeler ondan çok faydalandılar. Çeşitli beldelerden ona gelip ilim tahsil edenler arasında sayısız fakîhler yetişti. Talebeleri çok arttı. Çok uzak yerlerden ona fetvâ sormaya gelirlerdi.

Sultan Ali bin Tâhir, onu evkaf idâresi emirliğine ta'yin etti. O da, bu vakıf mallarını çok güzel idâre edip, ancak hakkı olanlara sarf etti. Ayrıca mescidde müezzinlik de yapardı. Âlimlerin ve halkın, ona çok hürmet ve saygısı vardı. Onun evkaf emirliği, Sultan İbn-i Tâhir'in vefâtına kadar devam etti. O vefât edince, kardeşinin oğlu Abdülvehhâb bin Dâvûd, Yemen'in idâresini eline aldı. Bu emîr, Evkaf idâresini ondan alıp, yerine başkasını ta'yin etti. O da bundan sonra, sâdece medresede ders okutmak, fetvâ vermek ve eser yazmak hizmetleriyle meşgûl oldu. Bu işlerine hiç ara vermedi. Hattâ zayıfladığından, yürümeye takati olmadığı zamanlarda, binek üzerinde ders okutmaya giderdi, İbn-i Atîfi'den sonra, Sultan Abdülvehhâb, onu kendi yaptırdığı medreseye ta'yin etti.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1- Mühimmât-ül-mühimmât fî ihtisâr-ir-Ravda: Esnevî'nin "Mühimmat" kitabının muhtasarıdır. Çok güzel bir ihtisar (kısaltma, özetleme) olup, onda "Ravda" kitabına âit olanlarla yetindi. Özellikle Esnevî'nin ele aldığı bahislerin üzerinde durdu. Ayrıca ona birçok ilâveler yaptı.

Çok kerreler, bu eser kendi yanında okundu. İfâdeleri mükemmel olup, mühim mes'elelerdeki nükteleri pek manidardır.

2- El-İbrîz fî tashîh-ıl-Vecîz.

3- El-İlhâm limâ fir-Ravdati li-Şeyhihî minel evhâm.

4- Envâr-ül-envâr li-amel-il-ebrâr: Erdebîlî'nin, fıkıh ilmine dâir yazdığı eserinin şerhidir.

5- Takrîb-ül-muhtâc ilâ zevâid-i Şerh-i İbn-il-Mülakkın alel-Minhâc.

6- Es-Safâde fî şerh-i Zevâid-il-acâle li-İbn-il-Mülakkın.

Onun, hocasını öven beyitleri de çok meşhûrdur.

Fıkıh ilminde, üstün bir yeri olan Fetâ'l-Yemânî'den, Yemen âlimleri çok istifâde ettiler. Yemen'de yetişen fakîhlerin çoğu onun talebeleri ve dostları arasından çıktı. Talebelerden zekî olanları, asrındaki meşhûr fakîhlere bu hocalarını tercih etmişlerdi. O, Yemen fakîhlerinin kutbu olmuştu. Ahlâkının güzelliği, şefkat ve merhametinin çokluğu, herkese iltifât gösterip tatlı dil ve güler yüzle karşılaması, onu bu dereceye yükseltmişti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 313

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 132, 135

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 794

4) Keşf-üz-zünûn sh. 187, 196, 613, 919

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 123, 610

FETHÎ (Hüseyn bin Hasen)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Hasen bin Hüseyn bin Ali bin Muhammed bin Hasen el-Gâzî bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Muhammed veya Ebû Abdullah, nisbeti Şîrâzî'dir. "Fethî" diye meşhûrdur. 814 (m. 1411) senesinde Şîrâz'da doğdu. Muharrem ayında, 895 (m. 1489) senesinde vefât etti.

Daha annesinin karnında iken, babası ile annesi Cüneyd el-Kâzerûnî'nin bulunduğu Şîrâz köylerinden olan Balyân'a gittiler. Kâzerûnî (r.a.), ona hayr ve bereketle duâ etti. Şîrâz'da büyüdü. Burada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İmâm-ı Nevevî'nin "Erba'în" adlı eserini, "Şâtıbiyye"yi, İbn-i Cezerî'nin "Ed-Dürre"sini, fıkıh ilminde "Hâvî" kitabını, İbn-i Hâcib'in "Kâfiye" ve "Şâfiye" kitaplarını ezberledi. Bir zaman vâ'izlerle beraber dolaştı. Sonra bundan vazgeçerek, İbn-i Cezerî'den kırâat öğrendi. Onun huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi, "Nahl" sûresine kadar okudu. İbrâhim bin Muhammed el-Hancî'nin derslerine devam etti. Onun huzûrunda, Nevevî'nin "Ezkâr" adlı eserinin muhtasarını ve daha birçok kitabı okudu. 827 (m. 1424) senesine kadar bu zâtın derslerine devam etti. Yine Seyyid bin Safi'den, Seyyid Nûreddîn el-İcî'nin oğullarından ilim öğrendi. Özellikle bu zâtın iki oğlundan çok istifâde etti. Bunlardan başka Kıvâmüddîn Muhammed bin Gıyâsel-Kâzerûnî'den de ilim tahsil etti. 830 (m. 1426) senesinde Şihâbüddîn Ebü'l-Mecd Abdullah bin Meymûn el-Kirmânî ile karşılaştı. Bu zât, "Şihâb-ül-İslâm" diye bilinirdi. Fadlullah Türpüştî'nin "Erba'în" kitabını ve başka kitapları okutmak için icâzet aldı. Hac ibâdetini yerine getirmek maksadıyla Hicaz'a gitti. Mekke ve Medine âlimlerinden çok istifâde etti. Medine'de Ravda-i Nebeviyye'de Cemâleddîn Ebü'l-Berekât Kâzerûnî'den birçok şeyler okudu. Yine orada Muhib el-Matari, Ebü'l-Feth el-Merâgî, Necmeddîn Sekkâkînî'den de ilim öğrendi.

"Bânet Suâd", "Bürde" kasidelerini, "Selâsiyât-ül-Buhârî"yi okudu. Nûreddîn Ali bin Muhammed el-Mahallî ve Zeynüddîn bin Iyâş ona icâzet verdiler. "Buhârî" kitabının bir kısmını Ebü's-Se'âdât bin Zâhireden okudu, hadîs-i şerîf dinledi. Cemâleddîn Muhammed bin İbrâhim bin Ahmed el-Mürşidî ile karşılaştı. Ondan "Şâtıbiyye", "Râiyye" ve Dânî'nin "Hutbet-üt-Teysîr" isimli kitabları okudu.

Daha sonra memleketine döndü. Orada Muhammed bin Şeref Abdürrahîm bin Abdülkerîm Cerhî'den "Selâsiyât-ül-Buhârî" okudu. Bir kısmını okutmak için icâzet aldı. Bundan başka İbn-i Cezerî'nin Erba'în kitabını okudu. Nevevî'nin "Erba'în" isimli hadîs kitabını dinledi. İkinci defa hacca gitti. 842 (m. 1438) senesinde Cemâleddîn Kâzerûnî'den "Muvattâ"nin bir kısmını, Sünen-i Nesâî'yi, "Kütüb-i Sitte" diye bilinen hadîs kitaplarını ve Kâdı Iyâd'ın "Şifâ" kitabının tamâmını okudu. 847 (m. 1443) senesinde Dâre Kutnî, hadîs kitabının tamâmını okudu. Bunların yanında İbn-i Seyyidinnâs'ın "Sîret-i Nebeviyye", Beyhekî'nin "Delâil-ün-Nübüvve" adlı eserlerini Ravda-i Nebeviyye'de okudu. Ahmed bin Hanbel'in "Müsned"ine yazılan "Zevâid"i de okudu. 843 (m. 1439) senesinde Mısır'a gitti. Kâhire'de Alâüddîn bin Hatîb Nâsırî'den hadîs dersleri aldı. Muhammed bin Nasrullah Hanbelî'den, Nesâî'nin "Sünen-i Sugrâ" isimli eserini okudu. Zeynüddîn Zerkeşî'den "Sahîh-i Müslim"i okudu. Mısır'da bunlardan başka daha birçok âlimden hadîs-i şerîf ve kırâat okudu. 844 (m. 1440) senesinde Kudüs'e gitti. Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Burada Kâdı Şemseddîn Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin el-Usr ona icâzet verdi.

Şemseddîn Muhammed bin Halîl'den de kırâat ilmi aldı. Zamanının büyük âlimi ve zahidi. Şihâbüddîn bin Rislân hazretlerinin sohbetlerine kavuştu. Bu büyük Velî'nin hizmetinde bulunarak, ma'nevî makamlara kavuştu, tasavvuf yolunda ilerledi. 844 senesi Şa'bân ayında Kâhire'ye geri döndü. Hac mevsiminde hacca gitti. Mekke ve Medine'de Takıyyüddîn bin Fehd, Zeynüddîn Emyûti, Şemseddîn Muhammed bin Yûsuf, Şemseddîn Muhammed Şüşterî'den hadîs-i şerîf dersleri aldı. Hicaz'dan Kâhire'ye gelip, bir müddet burada ikâmet etti. İbn-i Hacer Askalânî'nin derslerine devam etti. İbn-i Hacer'den "Emâlî" kitabını yazdı, rivâyetlerini ve eserlerini nakletme izni aldı. Dârimî'nin ve Dâre Kutnî'nin "Müsned"lerini, "Kütûb-i Sitte"nin bir kısmını, İmâm-ı Mâlik'in "Muvattâ" ve İmâm-ı Şafiî'nin "Müsned"ini okudu. "El-İntisâr li-İmâm-il-Emsâr" isimli kitabı da ondan dinledi. Hatîb-i Bağdâdî'nin "El-Kifâye"si, "Şerh-un-Nûhbe", "Tahrîc-ül-Keşşâf", "Bülûg-ül-Merâm" gibi eserler de okuduğu kitaplar arasındadır. İbn-i Hacer Askalânî onu çok severdi. İbn-i Hacer'den sonra birçok defa Kâhire'ye geldi. Orada Emîr Özbek Zâhirî'den çok iltifâtlar gördü. 888 (m. 1483) senesinde Beyt-ül-hitâbe'de ikâmet etti. Kulaklarından rahatsızlandı. Şam'a da seyahati oldu. Şam'da el-Burhân el-Bâûnî'den ilim öğrendi. Bir müddet de Mekke'de ikâmet etti. Oradan Hindistan'a gitti. Mekke, Medine ve Kâhire'ye son gidişinde, ondan ba'zı kimseler hadîs-i şerîf dinlediler. Pekçok kimse, ondan kırâat ilmi öğrendi.

Nâzik bir zât idi, çok iyilik severdi. İnsanların dîne uymayan işlerinde, onları tatlı bir şekilde ikâz ederdi. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfleri çok tatlı okurdu. Çok hadîs-i şerîf topladı. Kırâat ilminde çok derin bilgi sahibi idi. Kendi yazısıyla birçok kitap yazdı, ömrünün son zamanlarını büyük oğlunun yanında geçirdi. Bir müddet hasta olarak yaşadıktan sonra, Muharrem ayında vefât etti.

Allahü teâlânın kitabı Kur'ân-ı kerîmi okumaktan ve insanlara öğretmekten hiçbir zaman geri durmadı. Gecesini, gündüzünü, bütün vakitlerini ilim öğrenmek, ibâdet etmek, Kur'ân-ı kerîm okumak ve bildiklerini Allahü teâlânın rızâsı için insanlara öğretmekle geçirdi.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 139, 144

FETHULLAH ŞİRVÂNÎ

Kelâm, fıkıh, matematik ve astronomi âlimi. Siirt yakınlarında Şirvan'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Doğum yerinden dolayı Şirvânî nisbet edildi. 857 (m. 1453) yılında Kastamonu'da vefât edip, oraya defnedildi.

Anadolu'da temel din bilgilerini öğrenip, yardımcı ilimlere vâkıf olan Fethullah Şirvânî (r.a.), Şîrâz'a gidip Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinden ilim öğrendi. Din ve fen bilgilerinde kendisini yetiştirdi. Kelâm ve fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Semerkând'a gitti. Orada Timur Hân'ın torunlarından Uluğ Bey'in yaptırmış olduğu meşhûr medresede ders gördü. Kâdızâde-i Rûmî'den astronomi ve matematik bilgilerini en geniş şekilde öğrendi. Semerkand'da zamanın büyüklerinden feyz alıp tasavvufta da yetişti. Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkı ile içini süsleyip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla da amellerini güzelleştirdi. Memleket hasreti ağır basıp, Anadolu'da Allahü teâlânın dînine hizmet etmek gayesiyle Kastamonu'ya geldi. Orada Candaroğlu İsmâil Bey'in hürmet ve teveccühüne mazhar olup, bizzat İsmâil Bey'e ders vererek ilim öğretti. Orada yerleşti. Niksarlı Muhyiddîn Mehmed bin İbrâhim de, talebelerinin meşhûrlarındandı. İsmâil Bey, Niksarlı Muhyiddîn Mehmed için, Kastamonu'da İsmâil Bey Medresesi'ni yaptırdı. Memleketinde ilmin yayılmasına, İslâmiyetin öğrenilmesine yardımcı oldu.

Fethullah Şirvânî ile, doğu İslâm dünyasındaki yüksek matematik bilgileri, Anadolu'ya taşındı, Ali Kuşçu ile kemâle geldi. Ali Kuşçu da, Fethullah Şirvânî gibi Kâdızâde-i Rûmî'nin talebesi idi.

Birçok eserin yazarı olan Fethullah Şirvânî, her İslâm âlimi gibi, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için durmadan çalıştı. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Sa'dedîn Teftâzânî hazretlerinin "Telvîh" adlı eserine bir haşiyesi, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin (r.a.) "Mevâkıf"ının, Allahü teâlânın varlığı, birliği ve sıfatları ile ilgili "İlahiyat" kısmına bir haşiyesi, matematikten "Eşkâl-i te'sîse" şerhi ve "Çağmînî'nin şerhi"ne de bir haşiyesi vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 125

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 392

3) Tâc-üt-tevârih

4) Kâmûs-ül-a'lâm

FÎRÛZ ÂBÂDÎ

Tefsîr, fıkıh, hadîs ve lügat âlimi. İsmi, Muhammed bin Ya'kûb bin Muhammed bin İbrâhim'dir. Künyesi Ebû Tâhir olup, lakabı Mecdüddîn'dir. Fîrûz Âbâdî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Soyu Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'a kadar ulaşmaktadır. 729 (m. 1329) senesinde İran'ın Şîrâz civarında bulunan Fîrûz Âbâd'daki Kazarûn kasabasında doğdu. 816 (m. 1414) senesinde Yemen'de, Zebîd kadısı iken vefât etti. Oradaki Şeyh İsmâil Cibriti'nin türbesine defnedildi.

Çocukluğu, memleketi olan Fîrûz Âbâd'da geçen Fîrûz Âbâdî, yedi yaşındayken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve güzel yazı yazmayı öğrendi. Sekiz yaşına geldiği zaman Şîrâz'a gidip, orada babasından ve Abdullah bin Mahmûd bin Necm'den lügat ilmini ve edebî ilimleri tahsil etti. Daha

sonra Vâsıt'a giden Fîrûz Âbâdî, orada da Ebû Abdullah Muhammed bin Yûsuf el-Ensârî'den Sahîh-i Buhârî'yi ve Şihâb Ahmed bin Ali ed-Dîvânî'den Kırâat-i aşereyi okudu. Bağdad'da Tâcüddîn es-Sübkî ve Serrâc Ömer bin Ali el-Kazvînî'den çeşitli ilimleri okuyup öğrendi. Sagânî'nin "Meşârih"ini; Muhammed bin Akûlî, Nasrullah bin Muhammed bin es-Seketî ve Bağdad kadısı ve Nizamiye Medresesi müderrisi Şerefüddîn Abdullah el-Bektaş'dan okudu.

Daha sonra Dımeşk'a giderek, Takıyyüddîn Sübkî, İbn-ül-Habbâz, Muhammed bin İsmâil bin el-Hamevî, Ahmed bin Abdürrahmân el-Merdâvî, Ahmed bin Muzaffer en-Nablûsî gibi birçok zâtların derslerini dinleyip, istifâde etti. Ba'lebek, Hama, Humus, Haleb ve Kudüs gibi yerleri gezip, oralarda ilim meclislerinde bulundu. Kudüs'de; Alaî, Beyânî, Takıyyüddîn Kalkaşandî, Şems-üs-Süûdî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Kudüs'de on sene kadar kalıp, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Onun şöhreti ve fazileti her tarafta duyuldu. Ondan ilim tahsil etmek üzere gelenler çoğaldı. Kâhire'ye gidip, Behâ bin Akîl, Cemâlüddîn Esnevî ve İbn-i Hişam'la karşılaşıp ilmî mütâlâalarda bulundu. İzzüddîn bin Cemâ'a, Kalanisî, Muzafferüddîn Attâr, Nâsırüddîn Tûsî, Nâsırüddîn el-Fârikî, İbn-i Nübâte, Ahmed bin Muhammed el-Cezâiri gibi zâtlardan hadîs dinledi. Hadîs dinlemeye, öğrenmeye karşı çok arzu ve istek duyardı. Sahîh-i Buhârî'yi; Ezher Medresesi'nde Nâsırüddîn Muhammed İbni Ebü'l-Kâsım'dan, Sahîh-i Müslim'i; Mescid-i Aksâ'da, Beyânî'den ve Şam'da, Nâsırüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Cehbel'den okudu. Sahîh-i Müslim'in bir kısmını, Mescid-i Haram'da Ka'be-i muazzamanın yanında, Cemâlüddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed Abdülmu'tî'den okudu. Sünen-i Ebû Davud'u; Ebû Hafs Ömer bin Osman'dan, Ebû İshâk İbrâhim bin Muhammed bin Yûnus bin Kavas'dan, Sünen-i Tirmizî'yi; Necmüddîn Ebû Muhammed el-Bârizî'den, dinledi. Fîrûz Âbâdî, Sahîh-i Müslim'i çok aramasına rağmen elde edememişti. Şam'a uğradığında, Sahîh-i Müslim kitabını medresede gördü. Bir müddet emânet olarak vermesi için müderrisden kitabı istedi. Tek nüsha olması sebebiyle dışarıya verilemiyeceğini belirten müderris, kitabı medresede mütâlâa edebileceğini söyledi. Tam sekiz gün, sabahtan akşama kadar sekiz cild olan Sahîh-i müslimi mütâlâa ederek hatmeden Fîrûz Âbâdî'ye, müderris; "Bir defa okumakla sâdece bâb ve konularının öğrenilebileceğini belirtti ve bunu ezberlemek gerekir" dedi. Bunun üzerine Şeyh Mecdüddîn Fîrûz Âbâdî, müderrise; "Benimle meşgûl olabilir misin?" dedi. Müderris memnuniyetle meşgûl olacağını belirtti. "O zaman kitabı açıp beni dinleyin, ezberleyebildiğimi okuyayım" dedi. Müderris dinledi ve sekiz cildinin de ezberlenmiş olduğunu görünce şaşırıp; "Böyle bir zekâ ve hafızanın karşısında durulmaz" dedi.

Daha sonra Mekke-i mükerremeye gidip; Ziya Halîl-ül-Mâlikî, Yâfiî, Takıyyüddîn Harazî, Nûreddîn el-Kastalânî gibi zâtların derslerinde ve sohbet meclislerinde bulundu. Doğu ve batı memleketlerini, Rum ve Hind diyarlarını gezdi. Genç yaşında ismi ve şöhreti bütün dünyâya yayıldı. Gezdiği yerlerde birçok âlim ve faziletli kimselerle karşılaştı ve onlardan çok istifâde etti.

Anadolu'ya gelip, Yıldırım Bâyezîd ve Timur Hân ile tanışıp, onların iltifâtlarına ve ikrâmlarına kavuştu. Tebrîz Sultânı Şah Mensûr bin Şüca', Mısır Sultânı Eşref, Bağdad Sultânı İbn-i Uveys, Fîrûz Âbâdî'yi da'vet etmişler, onunla sohbetlerde bulunmuş ve birçok iltifâtlarda bulunmuşlardır. Hac için defalarca Mekke-i mükerremeye gitti. Bir defasında 796 (m. 1394) senesinde Yemen'e gitti. Sultan Şeyh Melik Eşref İsmâil, bu büyük âlimi sarayına da'vet etti. Ona çok ikram ve iltifâtta bulundu. Ona hediyeler ihsân etti. Kızıyla evlendirdi. Böylece Fîrûz Âbâdî yirmi sene Yemen'de kaldı. Melik Eşref İsmâil'in himâyesinde ilim yaymaya devam etti. Ondan çok kimseler istifâde etti. Birçok eserler yazıp, Melik Eşref İsmâil'e bir tabak üzerinde

takdim ederdi. Sultan, o tabağı altınlarla doldurarak iltifâtta bulunurdu. Yemen kadısı Cemâlüddîn er-Rûmî vefât ettikten sonra onu Zebîd kadılığına ta'yin etti.

Yemen'de bulunduğu sırada da, hac ibâdeti için defalarca Mekke-i mükerremeye gitti. Medîne-i münevverede mücavir olarak kaldı. Tâif ve başka beldeleri gezip, oradaki âlimlerle ve faziletli kimselerle sohbetlerde bulundu.

Yemen Emîri Eşref İsmâil, her sene Ravda-i mutahheraya, Resûlullah efendimize (s.a.v.) selâm ve ta'zimin tebliği için bir kişi gönderir idi. Bu kişiye Berid ismi verilirdi. Şeyh Mecdüddîn Fîrûz Âbâdî hacca niyet edince, Beridlik vazîfesinin kendisine verilmesini istiyen şu mektûbu Emîr Eşref İsmâil'e yazdı. "Gelmiş geçmiş halîfelerin âdetlerinden biri de, selâmlarının, Peygamberlerin efendisi Hazreti Muhammed efendimize (s.a.v.) tebliğ etmek üzere hac mevsiminde bir Berid göndermektir. Bu yıl o Berid ben olmak istiyorum. Allahü teâlâ beni size feda kılsın, bu isteğimi kabûl buyurun. Çünkü ben, bu şerefli hizmetten başka ne bir şey istiyor, ne de arzu ediyorum."

Emîr Eşref İsmâil de, kendi el yazısıyla şu cevâbı yazdı: "Sizin bu teklifiniz öylesine memnun edicidir ki, bunu dil ile ifâde etmek veya kalem ile yazmak mümkün değildir. Sen, şüphesiz ki bununla bize Allah için sanki bir ömür bağışladın yâ Mecdüddîn! Hiçbir şüphe kabûl etmiyen kesin bir yemînle diyorum ki: Dünyâdan ve bütün ni'metlerden ayrılmayı isterim, ama senden ayrılmayı asla istemem."

Takıyyüddîn el-Fâsî onun hakkında; "Onun çok güzel şiiri ve nesri vardı. Onun güzel şiirlerini dinlemek için çok kimse toplanırdı. Çok sür'atli yazı yazardı. Hâfızası çok kuvvetliydi. Hattâ o; "Hergün ikiyüz satır ezberlemeden yattığım vâki değildir" derdi. Mekke-i mükerremede Safa tepesinde bulunan evini medrese yapmıştı" dedi.

Hayâtını ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda sarf eden Mecdüddîn Fîrûz Âbâdî, lügat, tefsîr, hadîs ve edebî ilimlere âit kırktan fazla eser yazdı. Bunların en önemlisi, eserin adı anılınca, Fîrûz Âbâdî'nin akla geldiği "Kâmûs-ül-Muhît vel-Kâbûs-ül-Vesît" adlı, benzeri yazılmamış olan lügat kitabıdır. "El-Lâmi-ül-muallim-ül-îcâb el-Câmi'u beyn-el-muhkem-i vel-abâd" adında altmış cildlik eseri Fîrûz Âbâdî kısaltıp, iki cild hâline getirmiştir. Bu eseri Âsım Efendi Türkçeye tercüme etmiş, el-Okyanus el-Basît fî tercümet-ül-Kâmûs el-Muhît adıyla İstanbul'da basılmıştır. Bu kıymetli eserinden başka, ba'zı eserleri ise şunlardır: 1- Tenvîr-ül-Mikbas fî tefsîr-i İbn-i Abbâs, 2-Ed-Dürr-ün-Nâzım-ül-mürşid ilâ makâsıd-il-Kur'ân-il-a'zîm, 3- Şerhu Kutbet-ül-haşşâf fî şerh-i Hutbet-il-Keşşâf, 4- Şevârik-ül-esrâr-il-âliyyeti şerh-i Meşârik-ül-envâriyye, 5-Minah-ül-Bârî fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî (Yirmi cilddir.), 6- El-Îsâd bil Esâd ilâ Rutbet-il-ictihâd, 7- Uddet-ül-ahkâm fî şerh-i Umdet-ül-Hukkâm, 8- Tehyid-ül-Gâram ilel-beled-il-haram, 9-Ravdât-ün-Nâzır fî derecet-i Şeyh Abdülkâdir, 10-El-Vefiyye fî Tabakât-il-Hânefiyye, 11- Kitâb-üs-salât.

Kitâb-üs-salât adlı eserinden ba'zı bölümler:

Peygamber efendimize (s.a.v.) salât okumanın fazileti: Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin ellialtıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten Allah ve melekleri, peygambere salât ederler** (Şeref ve şânını yüceltirler). **Ey îmân edenler! Siz de ona salât edin ve gönülden teslim olun"** buyuruyor.

Evs bin Evs'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"En faziletli gün, Cum'a günüdür. Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmı Cum'a günü yarattı. Kıyâmet,**

Cum'a günü kopar. Cum'a günleri bana çok selâvat okuyunuz! Bunlar bana bildirilir." Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm; "Öldükten sonra da bildirilir mi?" diye sorduklarında; **"Toprak, Peygamberlerin vücûdunu çürütmez. Bir mü'min bana salevât okuyunca, bir melek bana haber vererek, ümmetinden falan oğlu filân sana selâm söyledi ve duâ etti, der"** buyurdu.

Hazreti Ali'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Bahil** (cimri), **yanında anıldığım hâlde bana salât okumayandır"** buyurdu.

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Unutmaktan korkan kimse, Resûlullaha (s.a.v.) çok salât okusun."

Şöyle anlatılır: Bir zât, Kâğıdı diye tanınan Ebû Câ'fer'i vefâtından sonra rü'yâsında gördü. Kâğıdî'ye; "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sorunca; "Allahü teâlâ, bana merhamet ve beni mağfiret eyledi" dedi. Sebebi sorulunca, şöyle cevap verdi: "Ben. Allahü teâlânın huzûrunda durduruldum. Allahü teâlânın emri üzerine melekler, günahlarımı ve Resûlullaha (s.a.v.) okuduğum salâtları hesapladılar. Okuduğum salâtları, günahlarımdan daha çok buldular. Bunun üzerine Allahü teâlâ, meleklere; "Ey meleklerim! Onu hesaba çekmeyin, onu Cennetime götürün" buyurdu.

Muhammed bin Sa'îd bin Mutarrif (r.a.) anlattı: Her gece yatağıma girdiğim zaman, muayyen miktarda Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât okurdum. Yine bir gece Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât okudum, o sırada uykum geldi ve uyudum. Rü'yâmda, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Oda kapısından teşrîf buyurunca, odanın içerisi aydınlanıverdi. Sonra bana; "Gel, bana çok salât okuyan o ağzını öpeyim" buyurdu. Bir müddet sonra uyandığımda, odada misk kokusunun yayıldığını gördüm."

Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: "Bir kimse Resûlullah efendimize salât okuyunca, o salâtın bereketi, salâtı okuyan o şahsa, oğluna ve torununa ulaşır."

İklîşî (r.a.) anlattı: "İmâm-ı Şiblî, Ebû Bekr bin Mücâhid'in yanına gelmişti. Ebû Bekr bin Mücâhid yerinden kalkıp, İmâm-ı Şiblî'ye sarıldı ve onu iki gözü arasından öptü. Ben, Ebû Bekr bin Mücâhid'e; "Efendim! Sen Şiblî'ye niçin böyle yapıyorsun? Hâlbuki Bağdad'da ona mecnun diyorlar. Siz de böyle söylerdiniz" dedim. Bunun üzerine Ebû Bekr bin Mücâhid (r.a.) şöyle buyurdu: Ben, Resûlullah efendimiz ona öyle yaptığı için böyle yaptım. Çünkü Resûlullah efendimizi rü'yâda gördüm. Şiblî'nin yanına varıp, onu iki gözünün arasından öptü. O sırada ben; "Yâ Resûlallah, Şiblî'ye niçin böyle yapıyorsunuz, ona böyle muâmelede bulunuyorsunuz?" diye suâl edince, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Evet, ona böyle yaptım. Çünkü o, namazdan sonra Tevbe sûresi yüzyirmisekizinci âyet-i kerîmesini, ondan sonra da bana salevât okuyor" buyurdu.

İmâm-ı Şiblî (r.a.) anlattı: Komşularımdan birisi vefât etmişti. Rü'yâmda onu gördüm. Allahü teâlânın ona nasıl muâmele ettiğini sordum. Bana şöyle dedi: "Ey Şiblî! Başıma çok korkulu işler geldi. Hesaba çekilip suâl sorulurken çok sıkıntı çektim. Kendi kendime; bu sıkıntı ve musibet bana nereden geldi? Hâlbuki ben, müslüman olarak rûhumu teslim ettim diye düşünürken, bana şöyle dendi: "Bu sıkıntı ve musibet, dünyâda iken dilini ihmâl etmen sebebiyledir." Bu sırada Münker ve Nekîr ismindeki melekler bana doğru gelirken, onlarla benim arama, hoş kokulu, yakışıklı bir şahıs girdi. Ona kim olduğunu sorunca, bana şöyle dedi: Senin

dünyâda iken, Resûlullaha (s.a.v.) okumuş olduğun çok salâttan yaratıldım. Her sıkıntıda sana yardım etmekle emrolundum."

Muhammed bin Saffâr anlattı: "Ebû Abbâs Ahmed bin Mensûr vefât edince, birisi babama geldi ve; "Dün gece rü'yâmda Ebû Abbâs Ahmed bin Mensûr'u gördüm. Şîrâz Câmii'nde mihrâbda duruyordu. Üzerinde güzel bir elbise vardı. Ona; "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sorunca; "Allahü teâlâ beni af ve mağfiret etti. Beni Cennetine koydu" dedi. Buna nasıl kavuştuğunu sorunca; "Dünyâda iken Resûl-i ekreme (s.a.v.) çok salevât okumam sebebiyle" dedi." Hâfız Reşidüddîn anlattı: "Mısır'da Ebû Sa'îd Hayyat diye anılan sâlih bir zât vardı, insanların meclislerine karışmaz, buralara gelmezdi. Fakat İbn-i Reşîk ismindeki zâtın meclisine devam ederdi. İnsanlar, ona bunun sebebini sorduklarında şöyle cevap verdi: "Rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana; "İbn-i Reşîk'in meclisine git. Çünkü o, meclisinde bana çok salevât okuyor" buyurdu.

Resûlullahı (s.a.v.) **sevmek:** Resûlullahın (s.a.v.) sevgisi, Allah yolunda kılıç ile muharebe etmekten daha üstündür. Resûlullahı (s.a.v.) sevmek, bu sevginin hakkını yerine getirmek, Resûlullaha (s.a.v.) ta'zimde bulunmak, îmânın şu'belerinin en büyüklerindendir.

Ebû Hafs Ömer bin Hüseyn Semerkândî'nin "Revnek-ül-mecâlis" adlı kitabında şöyle anlatılır: "Belh şehrinde, malı çok, zengin bir tüccâr ve iki tane de oğlu vardı. Bu tüccâr, bir müddet sonra vefât etti. Oğulları, malları aralarında taksim ettiler. Kalan mîrâs arasında, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) üç tane mübârek kılları vardı, iki oğul, bunlardan birer tane alınca, geriye bir tane kaldı. Bunun üzerine büyük oğul; "O kalan bir kılı ikiye bölelim" dedi. Küçüğü; "Hayır, o, Resûlullah efendimize (s.a.v.) âit mübâret bir kıldır. Onu asla kesip ikiye bölemeyiz" dedi. Büyük kardeş; "Öyleyse Resûlullahın (s.a.v.) bu üç mübârek kılını sen al. Onlara karşılık malların hepsini de ben alayım" dedi. Küçük kardeş bunu kabûl etti. Resûlullah efendimize (s.a.v.) âit mübârek kılları alıp, kendisine düşen malların hepsini kardeşine verdi. Ne zaman Resûlullah efendimizin (s.a.v.) o mübârek kıllarını görse, Resûlullaha (s.a.v.) salât okurdu. Günler sonra, büyük kardeşin malı bitti. Küçük kardeşin malı ise çoğaldı. Bir müddet sonra küçük kardeş de vefât etti. Sâlih zâtlardan birisi, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Resûlullah efendimiz (s.a.v), o zâta şöyle buyurdu: "İnsanlara söyle, Allahü teâlâdan bir dileği olan falancanın kabrine gitsin." O günden sonra insanlar, o küçük kardeşin kabrini ziyâret etmeğe başladılar. Hattâ büyük zâtlar, onun kabrinin yanından geçerken; "İşte bu kişi, Resûlullaha (s.a.v.) salevât okumanın ve O'nu sevmenin bereketi ile yükseldi" derlerdi.

Cum'a gecesi Resûlullaha (s.a.v.) **salât okumanın fazileti:**

Zeyd bin Vehb anlattı: İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Ey Zeyd bin Vehb! Cum'a gecesi olunca, Resûlullaha (s.a.v.) bin kere salât okumayı terketme."

Ebû Abdürrahmân Magribî anlattı: Bana şöyle bir haber ulaştı: Hallâd bin Kesîr, son nefeslerinde bulunuyordu. Başının altında, "Bu, Hallâd bin Kesîr için Cehennemden berâttır" diye yazılı bir kâğıt bulundu. Bunun üzerine çoluk-çocuğuna, o ne amel işledi diye sorulunca, onlar; "O, Resûlullah efendimize her Cum'a gecesi bin defa "Allahümme salli alâ Muhammedinin-nebiyyil ümmiyyi" diye salât okurdu" dediler.

Ca'fer-i Sâdık (r.a.) buyurdu ki: "Perşembe günü ikindi vakti olunca, Allahü teâlâ, gökten yere meleklerini indirir. Meleklerin yanında gümüşten sahîfeler ve ellerinde altından kalemler vardır. Ertesi gün güneş batıncaya kadar, Resûlullaha (s.a.v.) okunan salevâtları yazarlar."

Abdullah bin Meysere el-Kavârîri anlattı: "Kâtiplik yapan bir komşum vefât etmişti. Onu rü'yâmda gördüm. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sorunca; "Allahü teâlâ beni af ve mağfiret etti" dedi. Sebebini sorunca; "Ben ne zaman Nebî kelimesini yazsam, ondan sonra da mutlaka "sallallahü aleyhi ve sellem" de yazardım" dedi.

Muhammed bin Süleymân anlattı: Vefât ettikten sonra, rü'yâmda babamı gördüm. "Babacığım! Allahü teâlâ sana ne muâmelede bulundu?" diye sorduğumda; "Allahü teâlâ beni affetti" dedi. "Ne sebeple affetti" diye sorunca; "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bahsi geçtikçe, "sallallahü aleyhi ve sellem" yazardım" dedi.

İbn-i Salâh (r.a.) şöyle buyurdu: Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bahsi geçince, salât ve selâm söylemeye devam etmeli, çok tekrar etmekten bıkmamalı ve usanmamalıdır. Çünkü bunda, hadîs-i şerîf talebeleri, hadîs-i şerîf ezberleyenler ve hadîs-i şerîf yazanlar için pek büyük fâideler vardır. Bundan gâfil olan kimse, büyük bir nasîbden mahrûm kalır."

Allahü teâlânın ism-i şerîfi geçince de, "celle celâlühü" gibi ta'zim ifâdelerini söylemek gerekir.

Hasen bin Ali Attâr şöyle anlattı: "Ebû Tâhir Muhlis'e, Mekke-i mükerremede birşeyler yazdırmıştım. Yazdıklarına baktığımda, Resûlullah efendimizin ism-i şerîfleri geçtikçe, "sallallahü aleyhi ve sellem kesîran kesîran" diye yazıyordu. Niçin böyle yaptığını ona sordum. Bana şöyle dedi: "Ben gençliğimde hadîs-i şerîf yazarken, Resûlullah efendimizin mübârek ismi geçtikçe, "sallallahü aleyhi ve sellem" yazmazdım. Bir gece rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Resûlullahın (s.a.v.) huzûruna varıp selâm verdiğimde, mübârek yüzünü benden çevirdi. Ben ikinci defa diğer taraftan Resûlullaha doğru yöneldiğimde, yine mübârek yüzünü benden çevirdi. Üçüncü defa da Resûlullah (s.a.v.) benden mübârek yüzünü çevirince; "Yâ Resûlallah! Niçin mübârek yüzünü benden çeviriyorsun?" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu. "Sen yazarken, benim ismimi yazıyorsun da, bana salât okumuyorsun." işte o vakitten beri, ne zaman Resûlullahın (s.a.v) ism-i şerîfi geçse, salât ve selâm okurum ve kesîran kesîran, derim."

Hamza el-Kettânî anlattı: "Hadîs-i şerîf yazarken, "sallallahü aleyhi'yi yazdım. Fakat "ve sellem"i yazmadım. Birgün rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana; "Sana ne oluyor ki, bana salâtı tamamlamıyorsun?" buyurdu. O günden sonra, "sallallahü aleyhi ve sellem" diye yazmaya başladım."

Hadîs âlimlerinden Süleymân Harrânî şöyle anlattı: Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana; "Ey Süleymân! Hadîs-i şerîfte beni zikrettiğin zaman "sallallahü aleyhi" diyorsun, fakat "ve sellem"i söylemiyorsun. Hâlbuki "ve sellem" dört harftir, her harfe kırk sevâb vardır. Sen ise kırk tane sevâbı terkediyorsun" buyurdu. O günden sonra ikisini birlikte söylemeye başladım.

İbrâhim Nesefî anlattı: "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Tebessüm buyurmuyorlardı. Ben, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek elini öptüm ve; "Yâ Resûlallah! Ben hadîs ehlinden ve Ehl-i sünnet ve cemâattenim. Ben, garip birisiyim" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) bana tebessüm buyurdu ve; "Bana salât okuduğun zaman, niçin selâm da okumuyorsun?" buyurdu. Uyandıktan sonra, "Sallallahü aleyhi" dedikten sonra "ve sellem"i de yazdım.

Muhammed bin Kirmânî anlattı: Ebû Ali bin Şâzan'ın yanında bulunuyorduk. Bu sırada yanımıza tanımadığımız bir genç girdi. Bize selâm verdi. "Ebû Ali bin Şâzan hanginiz oluyorsunuz?" dedi. Beni işâret ettiler. Bunun üzerine o genç bana; "Resûlullahı (s.a.v.)

rü'yâmda gördüm. Bana Ebû Ali bin Şâzan'ı bul. Onunla buluştuğunuz zaman ona selâmımı söyle buyurdu" dedi. Sonra dönüp gitti. Bunun üzerine Ebû Ali bin Şâzan ağladı. "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bu iltifâtına kavuşmamı, hadîs-i şerîf okurken, Resûlullahın (s.a.v.) isminin her geçmesinden sonra, Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâm okumamdan biliyorum" dedi.

Kâdı Iyâd'ın naklettiğine göre; bir kimse, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) bizzat bahsettiği veya yanında Resûlullah (s.a.v.) anıldığı zaman, her mü'minin, Resûlullah efendimize (s.a.v.) hürmet göstermesi, hareket hâlinden sükûn hâline geçmesi, sanki hayatta iken Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda imiş gibi durması lâzımdır. Bu, Selef-i sâlihînin ve din büyüklerimizin âdetidir.

İmâm-ı Mâlik'in yanında Resûlullah (s.a.v.) anıldığı zaman, rengi değişir ve iyice ezilirdi. Bu durum, orada bulunanlara ağır gelirdi. Birgün ona bu husûs söylenince şöyle dedi: "Eğer siz benim gördüğümü görseydiniz, benim bu hâlimi hoş karşılardınız. Ben Muhammed bin Münkedir'i gördüm. O, hafızların seyyidi idi. Ona ne zaman bir hadîs-i şerîf sorulsa, ağlamağa başlardı.

Ca'fer bin Muhammed, güleryüzlü bir zât idi. Yanında Resûlullah (s.a.v.) anıldığı zaman, yüzü sararırdı. O, Resûlullahtan (s.a.v.) bahsettiği zaman abdestli olurdu.

Nehâî (r.a.) buyurdu ki: "Mescidde kimse olmadığı zaman; "Esselâmü alâ Resûlillah" de! Evde kimse olmadığı zaman; "Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillahissâlihîn" de."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 118

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 79

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 273

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 280

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 103

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 54

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 180

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 14, 90, 344, 594, 920 cild-2, sh. 1585, 1688, 1816, 1916

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

10) Ahlward; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-5, sh. 254

11) Brockelmann Sup-2, sh. 234

12) Kitâb-üs-salât; Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi No: 325

GAMRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Ahmed el-Vâsılî el-Gamri el-Mahallî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 786 (m. 1384) senesinde Mısır'ın Gamr denilen mahallinde doğdu. 849 (m 1445) senesi Şa'bân ayının sonlarında Mahallet-ül-Kübrâ denilen yerde vefât etti. Yaptırmış olduğu câminin yanına defnedildi.

Gamrî, doğduğu yerde ilim öğrenmeye başladı. Fakîh Ahmed ed-Demsîsî'den Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve ezberledi. Et-Tenbîh adlı eseri okudu. Memleketindeki diğer âlimlerin de sohbetlerinde ve derslerinde bulunan Gamrî, ilim öğrenmek için Kâhire'ye gitti. Orada Câmi'ul-Ezher Üniversitesi'ne girdi, fıkıh ilmini öğrendi. El-Mardinî'nin derslerini ta'kib etti. Daha sonra

yalnızlığı seçip, ibâdetle meşgûl oldu. Tasavvuf erbâbı ile görüştü. Ömer el-Vefâî el-Hâik Ahmed ez-Zâhid'in sohbetlerinde bulunarak kemâle erdi. Sonra hocaları onu, insanlara ilim öğretmekle görevlendirdiler.

Gamrî, birçok beldeleri dolaştı. Buralarda insanlara va'z ve nasihatlerde bulundu. Mahallet-ül-kübrâ denilen yerdeki Şemsiyye Medresesi'ne ilâveler yapıp genişlettirdi. Sağlam bir medrese hâline getirdi. Ayrıca oraya bir de câmi yaptırdı. Bu medrese ve câmide ders verdi. Hutbe okudu ve va'z ve nasihatte bulundu. Bölge halkı ondan çok istifâde etti. Kâhire'deki birçok câminin ta'mirine vesile oldu. Hocası Ahmed ez-Zâhid de onun yaptırmış olduğu imâretlerde ders verdi. Gamri'nin ismi, her tarafa yayıldı. Birçok ilim talibi, ondan ders almak için yanına geldiler. Ta'mir ettirdiği câmilerin yanlarına dergâhlar yaptırdı. Yaptırdığı yerler, Kur'ân-ı kerîm okunan, sohbet edilen, ibâdet yapılan yerler oldu.

Gamrî çok kere hacca gitti. Bir süre Mekke-i mükerremede kaldı. Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, bid'atten uzak duran ve şiddetle sakınan bir zât idi. Dünyâ malına düşkün değildi. Kendisine hediye olarak getirilen şeyleri fakirlere dağıtırdı.

Gamrî'nin birçok kerâmetleri görüldü. Bir gece hırsızlar, Gamrî'yi öldürmek için dergâha gelip kapıyı kırdılar. Gamrî yanında bulunan talebelerine ve sevdiklerine; "Onları ben karşılayacağım. Hiç biriniz çıkmasın" buyurdu. Dışarı çıkıp hırsızlara doğru bir nazar etti. O esnada hepsi feryâd ederek silâhlarını attılar ve tövbe ettiler.

Dergâhta kandillerin yakılması unutulduğu zaman, Gamrî kandillere eliyle işâret eder, kandiller yanmaya başlardı. Kerâmetlerini gören birçok kişi, kendinden geçti. Şeyh Zekeriyyâ onun yedi iklimdeki şeylere vâkıf olduğunu bildirdi.

Muhammed Gamrî, talebelerini; ihtiyârlar, orta yaşlılar ve gençler olmak üzere üç gruba ayırmıştı. Her grubun yeri ayrı idi. Bu gruplar birbirlerinin yerine gitmezdi. Sâdece Cum'a namazına giderlerken bir araya gelirlerdi. Bu arada bir hafta boyunca öğrendiklerini müzâkere ederlerdi. Muhammed Gamrî, kendisine talebe olmak istiyeni, kendi başına sormadan iş yapmıyacağına dâir söz aldıktan sonra talebeliğe kabûl ederdi. Bundan sonra talebe her işinde, her hareketinde tamamen hocasına tâbi olurdu. Kendi istek ve arzuları kalmaz, hocasının dediklerine uygun olarak yaşardı.

Sultan Çakmak, Sa'îd beldesinin emîri Kalak bin Ömer'i görevden aldığı gibi, zincire vurdurarak huzûruna getirtti. O esnada yolda, Muhammed Gamrî'nin talebelerinden biri, Saîd'de şalgam satıyordu. Hayvanı kaydı ve yere yıkıldı. O da; "Ey hocam Muhammed Gamrî! Bana yardım et!" diye seslendi. Zincirlerle bağlı olan İbn-i Ömer bu sözü duyunca; "Bu yardım istediğin zât kimdir?" diye talebeye sordu. Talebe de; "Bu zât benim hocamdır" dedi. Bunun üzerine İbn-i Ömer; "Ben de Muhammed Gamrî'ye sığınıyorum" dedi. Muhammed Gamrî, dergâhında olduğu hâlde, İbn-i Ömer'in sözünü işitti. Hemen üç talebesini yanına alarak Kâhire'ye gitti. İbn-i Ömer'i zincirlerle bağlı olarak gördü. Yanındaki talebesi İbn-i Nahhal'e; "Sen saraya git. Sultan İbn-i Ömer'e şiddet gösterip, öldürülmesini emrettiği zaman, şehâdet parmağını baş parmağının üzerine koy. Bunu yaptığın zaman, orada bulunanların nefesleri tıkanır. Sultan da boğulacak hâle gelecektir" dedi. İbn-i Nahhal, hocasının yanından ayrılıp saraya gittiğinde, Muhammed Gamrî'nin dediği gibi oldu. Bunun üzerine İbn-i Nahhal, şehâdet parmağını baş parmağının üzerine koydu ve bastırdı. O anda sultan dâhil, orada bulunanlar nefes darlığından kustular. Sultan, yaptığı işde bir hatâ olduğunu anlayıp, İbn-i Ömer'in bırakılmasını ve ona hediyeler verilmesini emretti. Bunun üzerine İbn-i Nahhal, hemen oradan

ayrılıp durumu hocasına bildirdi. Muhammed Gamrî de; "Bizim isteğimiz yerini bulmuştur" dedi. İbn-i Ömer'e bu durum, kimse tarafından bildirilmedi. Muhammed Gamrî dergâhına döndü ve beraberinde götürdüğü talebelerine; "Bu işi Allahü teâlâ için yaptım ve ben ölünceye kadar kimseye söylemenize izin vermiyorum" dedi.

Gamrî, birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- El-Kavâid-üs-Sûfiyye, 2- El-Hükm-ül-meşrût fî beyân-iş-şürût, 3-Menh-ül-minne fit-Telebbüsî bis-Sünne (dört cild), 4- El-Vasıyyet-ül-câmia, 5- Mehâsin-ül-hisâl fî beyâni vücûh-il-helâl, 6- En-Nusratü fî ahkâm-il-fıtrati, 7- El-Unvân fî tahrîmi muâserat-iş-Şübbân ven-nisvân, 8-Nûr-ül-iktîbâs, 9- Cevâhir-ül-esrâr fî ma'rifet-il-Ahcâr, 10- El-Hükm-ül-madbût fî tahrîmi ameli kavmi Lût, 11-El-İntisâr li tarîk-il-ahbâr, 12-Er-Riyâd-ül-müzehrâtü fî esbâb-il-magfirati.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 77

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 238

3) Şezerât-ül-zeheb cild-7, sh. 265

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

5) El-A'lâm cild-6, sh. 315

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild 1, sh. 162

7) Keşf-üz-zünûn cild 1, sh. 176, 674, cild-2, sh. 1186, 1860

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 87

9) Brockelmann Gal-2, sh. 167 Sup-2, sh. 150

GAZZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Abdullah bin Bedr el-Âmirî olup, künyesi Ebû Nuaym'dir. Lakabı ise Şihâbüddîn'dir. El-Gazzî nisbetiyle meşhûr olmuştur. 770 (m. 1368) senesinde Filistin bölgesinde bulunan Gazze'de doğdu, 822 (m. 1419) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Mekke-i mükerremede Muallâ kabristanına defnedildi.

Gazzî, Gazze'de büyüdü. Küçük yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Biraz büyüyünce, "Tenbîh" ve "Hâvî" adlı eserleri de ezberledi. Kâdı Alâüddîn Ali bin Halef bin Kâmil'den ders aldı. Ondan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Sonra Dımeşk'a gitti. İbn-üş-Şüreyşî ve Kâdı Şihâbüddîn ez-Zührî'den usûl-i fıkıh ve fıkıh ilmini tahsil etti. Bu esnada diğer ilimleri de öğrendi. Burhânüddîn es-Senhacî'den de çeşitli ilimleri tahsil etti. Daha sonra bir müddet Kudüs'e gidip, orada Takıyyüddîn el-Kalkaşendî'den de fıkıh ilmini öğrenip, fıkıh ilmînde yüksek derece sahibi oldu. Hadîs ilminde de, hasen hadîs-i şerîfler ve bununla ilgili mes'eleler husûsunda ilim tahsil etti.

Daha sonra tekrar Dımeşk'a gelen Gazzî, Şemsüddîn Ahnâî'den boşalan kadılığa ta'yin edildi. Bir müddet en-Nûri bimârhânesinde idârecilik yaptı. Eskiden ders okuduğu birçok medreselerde müderrislik yaptı. Yaşı ilerleyince, câmide oturup insanlara ders vermekle meşgûl oldu. Dımeşk'da fetvâ verme husûsunda o derece yükseldi ki, onun derecesinde fetvâ verecek bir kimse yoktu. Ömrünün sonuna doğru, İbn-i Nişvân'dan başka, fetvâ vermede onun yüksek derecesine yakın olan bir kimse kalmadı. Usûl-i fıkıh ve fıkıh ilminde, Dımeşk beldesinin iftihar vesilesi olmuştur.

Gazzî, Dımeşk'dan birçok kerre hacca gitti. Değişik zamanlarda, üç sene Mekke'de mücavir olarak kaldı. Ondan birçok kimseler ilim tahsil etti. Birçok talebelerine fetvâ verme husûsunda

icâzet verdi. Mekke'de iken birçok kimselere Muhtasar okuttu. İbn-i Mûsâ, onun yetiştirdiği talebelerin en tanınmışıdır.

El-Gazzî; borcuna çok sâdık, küçüklere karşı çok merhametli, ondan bir isteği olana mürüvvet ve geniş himmet sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu ve merhametli olduğu kadar, hayırlı bir işde acele eder, kötü bir iş gördüğü zaman, Allahü teâlânın rızâsı için çabuk gazâblanırdı. Akidesi düzgün olup, kalbinde kötülük bulunmazdı.

İbn-i Hacer-i Askalânî onun hakkında; "Arkadaşımız Mercânî, Gazzî'yi çok övdü ve medhetti. O, oğlu Muhammed'e fetvâ verme husûsunda icâzet verdi. Dımeşk'da fetvâ verme husûsunda ondan daha yüksek bir kişi yoktur" demek sûretiyle onu medh etmiştir.

İzzüddîn Abdüsselâm onun hakkında; "Melkâvî'nin dersine gidiyorduk. Gazzî ve el-Kebâbî gelmediği zaman, kömürü olmayan demirci gibi oluyorduk" demektedir.

Alâüddîn el-Buhârî ise, onun hakkında şöyle demiştir: "Acem diyarının ötesinde olan Mâverâünnehr'de bile onun şöhreti yaygınlaştı."

Takıyyüddîn bin Kâdı onun hakkında; "O, çok fasîh konuşan, zekî, cesâretli, görünüşü güzel, yolu güzel olan, hayırlı işde acele eden, Allah rızâsı için çabuk kızan bir zât idi" demektedir.

Gazzî, ömrü boyunca kıymetli eserler yazmıştır. Bu eserlerinin en kıymetlileri; İmâm-ı Sübkî'nin usûl-i fıkha dâir yazdığı "Cem'ul-Cevâmî" adlı eserine yaptığı şerhin yanında, "Telhîs-ül-Mühimmât alâ er-Ravdati fî fürû'ul-fıkh eş-Şâfii, Şerhu Minhâc el-Vüsûl ilâ ilm-il-usûl, Muhtasar-ı Vefeyât-ül-a'yân li-İbn-i Hillikân, Şerhu Umdet-ül-Ahkâm an Seyyid-il-Enâm, Şerhu el-Hâvî es-sagîr adlı eserleridir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 356

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 153

4) El-A'lâm cild-1 sh. 159

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 596, 626 cild-2, sh. 1832, 1835, 1879, 1915, 2018

HÂCE ABDULLAH EL-İSFEHÂNÎ EL-İMÂMÎ

Mâverâünnehr'de yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Hâce Abdullah-i İsfehânî'dir. İsfehân'da yaşadığı için, Abdullah İsfehânî olarak tanındı. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak tesbit edilememiştir. Fakat dokuzuncu asrın ikinci yarısında vefât ettiği bilinmektedir.

Büyük âlim Alâüddîn-i Attâr'ın (r.a.) talebelerindendir. Sünnet-i seniyyeye yapışmada ve dînin emirlerini yerine getirmede çok gayretli ve ihtiyâtlı idi. Çok kerâmetleri görüldü. Alâüddîn-i Attâr'ın (r.a.) sohbetine ilk kavuştuğu zaman, hocası ona şu meâlde bir beyit okudu:

"Senden eser kalmasın; olgunluk budur.
Kendini vahdette yok eyle; kavuşmak budur."

Sözlerin büyüğü, büyüklerin sözüdür. O büyüklerin sözünde Rabbanî te'sîr vardır. Hâce Abdullah-i İsfehânî bu beyti işittikten sonra, bütün gayretini ilim öğrenmeğe ve öğrendiklerine uymağa çalıştı. Bulunduğu yolun edeblerine uymağa çok dikkat ederdi. Çok cömert ve mütevâzi idi.

Seyyidlerin yükseklerinden birinin ısrar ve teşvîkiyle, Alâüddîn-i Attâr'ın (r.a.) yolunu anlatan gayet güzel bir risale yazdı.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 79

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 146

HÂCE ALÂÜDDÎN GONCDÜVÂNÎ

Buhârâ'da yetişen tasavvuf büyüklerinden. Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinin yükseklerindendir. İsmi, Alâüddîn, nisbeti Goncdüvânî'dir.

Buhâra'da Goncdüvan köyünde doğup yetişen Hâce Alâüddîn'in, doğum ve vefât târihleri ve hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunamamıştır. Dokuzuncu asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir. Mübârek kabri, Buhârâ'nın güneyinde bulunan Fîl-i Merze isimli beldenin ortasındaki bir tepeciğin üzerindedir.

Gençliğinde Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinden oldu. Behâüddîn-i Nakşibend vefât edinceye kadar, onun hizmet ve sohbetinde bulundu. Yanından hiç ayrılmadı. Şâh-ı Nakşibend vefât edince, Hâce Muhammed Pârisâ ve Ebû Nasr-ı Pârisâ hazretlerinin sohbetlerine devam etti.

Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek yolunda harcayan Alâüddîn-i Goncdüvânî, bu yolun edeb ve usûlüne uymakta son derece gayretli idi. Tasavvuf halleri kendisini o derece kaplamıştı ki, söz söylerken kendinden geçtiği olurdu.

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Tasavvuf ve hakîkat yolunda emek sarfedip uğraşanlar içinde, yükseklik bakımından, gördüğüm az kimselerden biri de Alâüddîn-i Goncdüvânî'dir. Zamanını o kadar kıymetlendirirdi ki, boşa geçirdiği bir ânı yoktur." Hâce Muhammed Pârisâ, yanlarında birkaç büyük âlim ile beraber sefere çıkacaklardı. Bu yolculukta, Alâüddîn-i Goncdüvânî'nin de beraberlerinde olmasını arzu etti. Hâce Alâüddîn, bu sırada doksan yaşlarında idi ve yolculuk meşakkatine tahammül edebilecek hâlde değildi.

Yakınları Hâce Muhammed Pârisâ'ya dediler ki "Efendim, Hâce Alâüddîn, yaşının ilerlemesi sebebiyle yolculuğa çıkacak hâlde değildir. Ondan bir hizmet beklenmez. Onu ma'zur görseniz..." dediler. Bunun üzerine Hâce Muhammed Pârisâ (r.a.) şöyle buyurdu: "O, öyle bir kimsedir ki, ondan hizmet diye birşey beklemiyoruz. Fakat onun yüzünü gördüğümüz zaman, yolumuzun büyüklerini hatırlıyoruz. Yüzünde o büyüklerin sıfat ve latifelerini görüyoruz. Onun bize bunu göstermekten daha büyük yardım ve hizmeti olamaz. Bu bize kâfi değil midir?"

Hâce Alâüddîn-i Goncdüvânî hazretleri, bir ân Allahü teâlâdan gâfil olmazdı. Kendisi şöyle anlattı: "Kendimi bildim bileli, uykuda olsun, uyanık iken olsun, bir serçe kuşunun başını suya sokup çıkaracağı zaman kadar bile gaflette olmadım." Nâdir insanlarda görülen, gayet derin kendinden geçme hâlleri vardı.

Muhammed Pârisâ (r.a) anlatır: "Buhâra'da bulunduğum sırada, Alâüddîn Goncdüvânî doksan yaşlarında idi. Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin kabrini ziyâret için Kasr-ı ârifân şehrine gittim. Ziyâretten dönerken, yolda Alâüddîn Goncdüvânî'ye rastladım. Bana dedi ki: "Ben de sizi, geceyi kabrin başında geçirir zannetmiştim. Buraya onun için geldim." Bu söz üzerine ona katıldım ve geri döndüm. Birlikte Kasr-ı ârifân'a geldik. Yatsı namazını beraber kıldık. Namazdan sonra; "Sizin gibi Hak yolunda bir merde bu geceyi uyumadan ihyâ etmek

(ibâdetle geçirmek) düşer" dedi. Kendisi de, yatsıdan sabah namazına kadar öyle bir kendinden geçme ve teveccüh haliyle diz çökerek oturdu ki, dizleri bile kıpırdamadı. İnsanın rûhunda kendinden geçme hâli olmadan, iki diz üstünde kımıldamadan sabaha kadar durması hiç kimsenin harcı değildir. Genç olmama rağmen, o gece o kadar yorgun ve halsiz düştüm ki, oturduğum yerde uyuyup kalmamak ve biraz açılmak için ayağa kalktım. Alâüddîn Goncdüvânî (r.a.) bana; "Ağırlığını atmaya mı çalışıyorsun?" dedi. Sonra yine murâkabeye vardı."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatır: "Semerkand'da müthiş bir göz ağrısına tutuldum. Kırk gün bu acıyı çektim. O zaman içime, Alâüddîn Goncdüvânî'yi görmek arzusu düştü. Üstün vasıflarını, hâllerini çok işitmiştim. Fakat mübârek yüzlerini görmek nasîb olmamıştı. Buhârâ'ya gittim. Namaz kılmak için bir mescide girdim. Mescidin köşesinde, nûr yüzlü ihtiyâr bir zât duruyordu. Gönlüm bu ihtiyâra kapıldı. Üç gün sohbetinden ayrılmadım. Üçüncü günü buyurdu ki: "Günlerdir gelip bizimle sohbet ediyorsun. Muradın nedir? Eğer bu adam şeyhtir, kerâmetini göreyim diye geliyorsan, bizde öyle şey arama! Ama sohbetimizi beğendiysen ve kendinde bir değişiklik hissediyorsan, sana ve bana mübârek olsun." Meğer bu zât, Alâüddîn Goncdüvânî imiş, bu sözlerinden sonra da, göz ağrılarım birden kesildi"

Hâce Alâüddîn Goncdüvânî, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'a nasihat ederek, buyurdu ki: "Tasavvuf yolunda ilerlemek için çok çalış. Bu çalışmayı asla bırakma ki, çalışmadan ele geçen şeyler, devamlı ve kalıcı olamaz."

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 60

2) Refehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 103

HÂCE HASEN ATTÂR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Alâüddîn Muhammed bin Muhammed Buhârî olup, Hâce Hasen Attâr diye tanınır. Silsile-i âliyye büyüklerinden Alâüddîn-i Attâr'ın (r.a.) oğludur. Anne tarafından dedesi, Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretleridir. Buhâra'da yetişen Hâce Hasen'in doğum târihi tesbit edilememiştir. 826 (m. 1423) senesi Zilhicce ayının onunda kurban bayramı gecesi Şîrâz'da vefât etti. Daha sonra Buhâra'nın Cağanyân nahiyesine nakledilerek, babası Hâce Alâüddîn'in yanına defn olundu.

Hasen Attâr daha çocuk iken, birgün bir mezarlık yanında diğer çocuklarla birlikte oyun oynarken, dedesi Behâüddîn-i Buhârî de oradan geçmekte idi. Hasen Attâr bir buzağıya binmiş, diğer çocuklar da onun etrâfında koşup, böylece eğlenmekte idiler. Behâüddîn-i Buhârî hazretleri durup Hâce Hasen'e teveccüh etti ve; "Yakın bir zamanda, bu çocuk bir bineğe biner, şevketli hükümdârlar da onun atının üzengisini tutarak yanında yaya olarak yürür" buyurdu.

Aradan zaman geçti. Hâce Hasen Attâr, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yükselerek, âlimlerin ve evliyânın büyüklerinden oldu. Herkes tarafından sevilir, hürmet edilirdi.

Bir zaman Bağ-ı zâgân taraflarına gitmişti. Orada Mirzâ Şâhruh'u ziyâret etti. Mirzâ, Hâce hazretlerine olan muhabbet ve bağlılığının çok olması sebebiyle ona çok ikramlarda bulundu. Ona bir at hediye etti. Koluna bizzat kendisi girip, ata bineceği yere kadar getirdi. Ata bindirdi. Mirzâ, onun bindiği atın üzengisinden tutarak biraz yürüdü ve uğurladı.

Hâce Hasen Attâr biraz sonra durup, Buhârâ taraflarına dönerek baktı ve Allahü teâlâya şükretti. Sonra da dedesi Hâce Muhammed Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin senelerce önce

söylediği sözü anlattı. Bu hâli görüp işitenlerin; Muhammed Behâüddîn-i Buhârî, Hâce Hasen Attâr ve diğer evliyâya olan muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Hâce Hasen Attâr hazretleri, zamanındaki evliyânın en büyüklerinden idi. Her kim ihlâs ile ona talebe olmak niyetiyle gelse, onunla müsâfeha ettiği ânda fâidesini hemen görürdü. Talebe o ânda kendinden geçer, aşka ve dünyâdan soğuma hâline kavuşurdu.

Talebelerinden birisi, hacca gitmek üzere yola çıkmıştı. Herât'a geldiğinde, sokaktan geçerken, bu talebenin cezbe (kendinden geçme) hâlinde olduğu herkes tarafından anlaşıldı. Her ân Allahü teâlâyı hatırlamaktan dolayı, çarşıda bağırıp çağıranlardan, dünyâdan, dünyâdakilerden zerre kadar haberi olmazdı. O talebenin bu hâlini görüp anlıyanlar, birbirlerine; "Bir zâtın talebesi böyle olunca, kendisi acaba nasıldır" diyerek, onlara gıbta ettiklerini bildirirlerdi.

Güzel ahlâkın bütün kemâlâtını kendisinde toplamış olan Hâce Hasen Attâr (r.a.), herkese hüsn-i muâmelede bulunur, hiç kimseyi gücendirmezdi. Talebelerinin ma'nevî terbiye ve yetişmeleri yükünü aldığı gibi, onların maddî ihtiyâçlarını da kendisi karşılardı. Başkalarının, hele talebe ve sevdiklerinin sıkıntıda olmaları, ona daha çok sıkıntı verirdi. Bu sebeple talebelerinden birisi rahatsızlanıp hasta olduğunda, onun sıhhate kavuşması, ondaki hastalığın kendisine geçmesi için duâ eder ve sıkıntıyı çekmeye râzı olurdu.

Bir defasında, hacca giderken Şîrâz'a uğramıştı. Şîrâz'ın ileri gelenlerinden bir zât da Hâce Hasen'in talebelerinden idi ve o günlerde çok ağır hasta idi. Hazret-i Hâce bu talebesini ziyâret etti. Onun, hastalığın te'sîri ve elem ile çok halsiz olduğunu görerek çok üzüldü. Allahü teâlâya duâ edip, bu hastalığın talebesinden alınıp kendisine verilmesini istedi. O ânda, o hasta zâtta iyileşme, sıhhat alâmetleri görülmeye başladı. Biraz geçince de tamamen iyileşti. Diğer taraftan Hâce Hasen hazretleri hastalanıp yataklara düştü. Yola devam edemeyip, Sîrâz'da kaldı. Bu hastalıktan orada vefât etti. Daha sonra Buhâra'nın Cağanyân nahiyesine nakledildi. Mübârek babası Alâüddîn-i Attâr'ın yanına defn olundu.

Hâce Hasen Attâr'ın, Hâce Yûsuf isminde bir talebesi olup, o da âlim ve evliyâ bir zât idi.

Hâce Hasen Attâr (r.a.), babası ve aynı zamanda hocası olan Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin tasavvufdaki yolunu anlatan bir eser yazmıştır. Bu kitapda buyuruyor ki: "Biliniz ki, Alâüddîn-i Attâr'ın ve onların silsilesi olan mübârek büyüklerimizin yolu Hakka ulaştıran yollar arasında murada en yakın olanıdır. Bunların yolunda, dünyâya âit bütün hicâblar (perdeler) kaldırılmıştır. Allahü teâlâ onlar için, mâsivâ denilen, Allahü teâlâdan başka olan şeylerin muhabbet ve sevgisini celâl sıfatıyla yakıp kül eder. Bunlar öyle büyüktür ve Allahü teâlânın öyle yüksek evliyâsıdırlar ki, başka yollarda, uzun zamanlarda ve çok zahmetler ile yolun sonunda ele geçen şeyler, bu yolda başlangıca yerleştirilmiştir.

Bu yolda bulunmak arzusunda olanlar, kendisinden bu yolun edeblerini öğrendikleri zâtı çok sevip, ona ve diğer büyüklere karşı her zaman edebli olmalıdır. Bu yolda ilerlemek için çok gayret etmelidir, ilerleme devam ettikçe, Allahü teâlâdan başka olan şeylere alâka ve bağlılık azalır. Bu hâlin meydana gelmesine, yokluk ve kendinden geçme denir. Bu alâka ve bağlılığın azala azala yok olması hâlinde de, Allahü teâlâdan başka hiçbir şeyin sevgisi kalmaz, işte bu hâle de fenâ denir.

Kalbe gelen vesveselerden kurtulmaya çalışarak tövbe ve istiğfar edip zikre devam etmelidir. Hiç gaflette bulunmamalıdır. Bir ân için gaflet gelecek olsa bile, hemen kendini

toparlayıp, gafleti gidermelidir. Yolda yürümekte, alış-veriş etmekte, yemekte, içmekte, yatmakta, uyumakta, hep gafleti terkedip, kalbi uyanık tutmalıdır. Bu hâller kendiliğinden hâsıl oluncaya kadar böyle uğraşmalı, her işi Allahü teâlâ için yapmaya gayret etmelidir. Böylece yapılan her iş, her hareket, zikr olur ve insan gafletten kurtulur."

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 75

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 138

HACI ABDULLAH

Evliyânın meşhûrlarından. Hacı Halîfe ismiyle de tanınmıştır. Doğum târihi bilinmemekte olup, 896 (m. 1490) senesinde vefât etti. Aslen Kastamonulu olup, orada yetişmiştir, önce zâhir ilimleri denilen ilimlerde yetişti. Sonra Fakih Şeyh Tâcüddîn İbrâhim bin Bahşî'nin sohbetine gidip, tasavvuf yoluna girdi. Tasavvufda yetişip, yüksek mertebelere kavuştu. Hocası, bu husûsta ona icâzet verdi. Hocasının vefâtından sonra da onun yerine geçip, irşâd vazîfesi yaptı.

Hacı Abdullah hazretleri, ilmi ve ma'rifeti kendinde toplamıştı. Mütevâzi, alçak gönüllü, güzel huylu, yüzünden saîdliği belli olan bir zât idi. Rü'yâ ta'birinde pek mahir idi. Hayır ve bereket aynası idi. İzzet ve kerâmet ehli idi. Âlim ve fâdılların sığınağı, fakirlerin ve sâlihlerin terbiyecisi idi. İri yapılı idi. Mütebessim ağzı, celalli ve cemâlli bir yüzü vardı.

Alâüddîn Fenârî kadıaskerlikten azl olununca, Hacı Abdullah hazretlerinin yanına gidip, tasavvuf yoluna girmek istedi. Bunun üzerine Hacı Abdullah ona hitaben buyurdu ki: "Bütün bağ ve engelleri kesip, bu yolda ilerleyen nihâyete kavuşur. Fakat i'tidâl üzere ilerlemek lâzımdır. Talebenin, kendisine rehber olan hocasının kerâmet ve vilâyetine bakması lâzım değildir. Onun hak yola götürücü ve Hakka kavuşturucu sağlam i'tikâd üzere yürütücü olduğuna inanmalıdır. Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellem bir şeye bakmak istediği zaman, o tarafa sâdece mübârek boynunu çevirerek değil, bütün bedeni ile dönüp bakardı. Resûlullahın (s.a.v.) bu hareketinde bir işâret vardır. Bunda talibin, matlûbuna erişmesi için bütün varlığı ile O'na yönelmesi gerektiğine işâret vardır. "Yine tasavvufda ilerlemek için, rehber olan âlimin emrine uymanın, riyâzetten daha önemli ve fâideli olduğunu bildirmiştir.

Bursa kadısı, faziletli Kâdızâde, birgün hocasının huzûrunda, Cebriye ve Sünnî mezheblerinden sordu. Hocası şöyle buyurdu: "Cebr, hakîkî ve taklîdî olmak üzere iki kısımdır. Hakîkîsi; bütün işlerini Allahü teâlâya ısmarlayıp, emir ve yasaklara uyduktan ve sebeplere yapıştıktan sonra, ihtiyârı bırakmaktır. Taklidisi ise; işlerini nefsin arzularına ısmarlayıp, nefsin şehvetlerine uyup, emir ve yasaklarda irâdesinin olmadığını; "Benim gücüm ve irâdem yoktur. Allahü teâlâ ezelde ne yazmışsa, o olur" demesidir. Bu küfürdür." Sonra buyurdu: "Birgün Resûlullah (s.a.v.) elinde iki kitapla Eshâbına geldi. Sağ elindeki kitap için; **"Bu kitap, Allahtandır. İçinde Cennetlik olanların isimleri vardır"** buyurdu. Diğer elindeki kitap için; **"Bu kitap, Allahtandır ve içinde Cehennemliklerin ismi vardır"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Madem ki öyledir, amel etmesek olur mu?" dediler. Resûl-i ekrem; **"Amel ediniz, çalışınız, herkes ne için yaratıldıysa, o iş ona kolay gelir."** buyurdu. Ya'nî Resûlullah demek istedi ki, Cennet ehlinin alâmeti vardır. Bu alâmetin bulunduğu kimse, Cennetliktir. Cehennem ehlinin de alâmeti vardır. Bu alâmetin bulunduğu kimse, Cehennemliktir. Sonra şöyle buyurdu: Cennet ehlinin alâmetini kazanman lâzımdır. Nitekim Resûlullahın Eshâbı böyle yaptı. Çok amel etmeğe çalışıp, ameli, kitaba güvenip terk etmediler. Hakîkate kavuşmuş olanların hâline erişirsen, ki

buna erişmek; Peygamber efendimizin (s.a.v.) şerîatine uymakla olur. O zaman; "Benim kudretim ve ihtiyârım yoktur, hepsi Allahü teâlâdandır" dersin. Ama sen de biliyorsun ki, geçmiş din büyükleri, dînin emirlerine uymak için çok çalıştılar, zor mücâhede ve çetin riyâzetlere katlandılar. Onların hâlleri böyle olunca, biz amel husûsunda nasıl çalışmayalım deriz? "Hacı Abdullah bu sözleri söyleyip bitirince, Molla Kâdızâde dedi ki: "Çok doğru söylediniz. Ben, Molla Sinân Paşa ve Molla Hasen Samsûnî bu husûsta çoktan beri konuşuyoruz. Molla Samsûnî der ki: Resûlullahın (s.a.v.) emrine uymaktan başka kurtuluş yolu yoktur. Bize lâzım olan şey, O'na tâbi olmaktır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 271

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Mecdî Efendi) sh. 254

HÂCI BAYRAM-I VELÎ

İstanbul'u, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın fethedeceğini müjdeleyen büyük velî. İsmi. Nu'mân bin Ahmed bin Mahmûd olup, lakabı Hacı Bayram'dır. 753 (m. 1352)'de, Ankara ilinin Çubuk çayı üzerindeki Zülfadl (Sol-Fasol) köyünde doğdu. Hâmid-i Aksarâyî'den (Somuncu Baba) feyz alarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde üstün derecelere yükseldi. Tasavvufta Bayramî tarikatını (yolunu) kurdu. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın hocası Akşemseddîn hazretlerini yetiştirip, kemâle getirdi. 833 (m. 1449) senesinde Ankara'da vefât etti. Türbesi, Hâcı Bayram Câmii'nin kenarında ziyârete açıktır.

Nu'mân, küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline başladı. Ankara'da ve Bursa'da bulunan âlimlerin derslerine katılarak; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi din ilimlerinde ve o zamanın fen ilimlerinde yetişti. Ankara'da Melike Hâtun'un yaptırdığı Kara Medrese'de müderrislik yaparak, talebe yetiştirmeğe başladı. Kısa zamanda, halk arasında sevilip sayılan bir kimse hâline geldi.

Birgün müderris Nu'mân'a, bir kimse gelerek; "İsmim Şücâ-i Karamânî'dir. Hocam Hamîdeddîn-i Velî hazretlerinin size selâmı var. Kayseriye da'vet ediyor. Bu vazîfe ile huzûrunuza gelmiş bulunuyorum" dedi. O da, Hamîdeddîn ismini duyunca; "Baş üstüne, bu da'vete icabet lâzımdır. Hemen gidelim" diyerek müderrisliği bıraktı. Şücâ-i Karamânî ile Kayseri'ye gittiler. Kayseri'de Hamîdeddîn-i Velî ile bir kurban bayramında buluştular. O zaman Hamîd-i Velî; "İki bayramı birden kutluyoruz" buyurarak, Nu'mân'a Bayram lakabını verdi. Hamîd-i Velî, Nu'mân ile başbaşa sohbetlere başlıyarak, onu kısa zamanda olgunlaştırdı. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derecelere kavuşturduktan sonra ona; "Hâcı Bayram! Zâhirî ilimleri ve bu ilimlerde yetişmiş âlimleri ve derecelerini gördün. Bâtınî ilimleri ve bu ilimlerde yükselmiş evliyâyı ve derecelerini de gördün. Hangisini murâd edersen onu seç!" buyurdu. Hacı Bayram da, velîlerin yüksek hâllerini görerek, kendisini tasavvufa verdi ve bu yolda daha yüksek derecelere kavuşmak için çalıştı. Hocasının teveccühleri ile zamanının en büyük velîlerinden oldu.

Hacı Bayram-ı Velî, hocası ile hacca gitti. Hac vazîfelerini yaptıktan sonra Aksaray'a geldiler. Orada hocasının 815 (m. 1412) senesinde "Halîfem, vekîlim sensin" emri üzerine, bu ağır vazîfeyi üzerine yüklendi. Aynı sene hocası vefât edince, cenâze işleriyle meşgûl olup, cenâze namazını kıldırdı. Aksaray'da vazîfesini bitirdikten sonra Ankara'ya döndü.

Ankara'da dînin emir ve yasaklarını insanlara anlatmaya, onlara doğru yolu göstermeye, yetiştirmeye başladı. Hergün pekçok kimse huzûruna gelir, hasta kalblerine şifâ bularak

giderlerdi. Talebeleri gün geçtikçe çoğalmaya, akın akın gelmeye başladılar. Kısa zamanda ismi her tarafta duyuldu.

İsmi Muhammed, lakabı Akşemseddîn olan bir genç, aklî ve naklî ilimlerde yetişip, Osmancık'da müderris olmuştu. Tıb ilmi üzerinde oldukça bilgisi vardı. Talebelerin dersini verdikten sonra, diğer vakitlerinde nefsini terbiye etmek için uğraşırdı. Ayrıca bu konuda kendisini yetiştirecek bir büyük velîyi de araştırıyordu. Ankara'dan gelen ba'zı kimselerden, Hâcı Bayram-ı Velî'nin medhini duyarak medreseyi bıraktı ve Ankara'ya geldi. Hâcı Bayram-ı Velî'yi kendi ölçülerine göre yaptığı incelemelerde yeterli bulmadı. Haleb'de, ismi Zeynüddîn olan bir kimsenin evliyâlıkta yüksek dereceler sahibi olduğunu işitti. Kararını vererek Haleb'e gitti. Zeynüddîn hazretleri ile görüşmeden önce bir gece rü'yâ gördü. Rü'yâsında, boynuna bir zincir takılmış ve zorla Ankara'da Hacı Bayram-ı Velî'nin eşiğine bırakılmıştı. Zincirin ucu ise Hacı Bayram'ın elinde idi. Bu rü'yâ üzerine, Akşemseddîn yaptığı hatâyı anladı ve hemen Ankara'ya geri dönmek için yola çıktı. Ankara'ya geldiğinde Hacı Bayram-ı Velî'nin talebeleriyle tarlada ekin biçmeye gittiğini öğrendi. Tarlaya gitti. Talebeler, aralarına yeni bir kimsenin geldiğini görünce, hocalarının mübârek yüzüne baktılar. Onun, o gence hiç iltifât etmediğini, dönüp bakmadığını görünce, onlar da iltifât etmediler. Akşemseddîn, onlarla birlikte ekin biçmeye başladı. Yemek vakti geldiğinde, insanların ve orada bulunan köpeklerin yiyecekleri ayrıldı. Hacı Bayram-ı Velî, talebeleriyle yemek yemeğe başladı. Yine Akşemseddîn'e hiç iltifât etmeyip, yemeğe çağırmadı. Akşemseddîn yaptığı hatâyı bildiği için, kendi kendine; "Ey nefsim! Sen, Allahü teâlânın büyük bir velî kulunu beğenmezsen, işte böyle yüzüne bile bakmazlar. Senin lâyık olduğun yer burasıdır" diyerek, köpeklerin yanına yaklaşıp, onlarla beraber yemeğe başladı. Hacı Bayram-ı Velî hazretleri, Akşemseddîn'in bu tevâzuuna dayanamayarak; "Ey köse! Kalbimize çabuk girdin, gel yanıma" buyurdu ve ona iltifât etti, kendi sofrasına oturttu. Sonra ona; "Zincirle zorla gelen misâfiri, işte böyle ağırlarlar" diyerek, onun gördüğü rü'yâyı, kerâmet göstererek anladığını bildirdi. Akşemseddîn, kabûl edildiğine çok sevindi ve hocasının gösterdiği kerâmetler ile ona bağlılığı daha da arttı. Artık hocasından hiç ayrılmadı. Sohbetlerini hiç kaçırmayarak, kalblere şifâ olan nasihatlerini zevkle dinlemeye başladı. Hacı Bayram-ı Velî'nin teveccühleri altında, kısa zamanda bütün talebe arkadaşlarının önüne geçti. Nefsini terbiye etmekte herkesten daha ileri gitti. Hattâ yedi günde bir kaşık sirke içerek yaşamaya başladı. Nitekim bu husûsta Hacı Bayram-ı Velî birgün; "Ey Köse! Bu şekilde riyâzet ve mücâhede ile, nefsin isteklerini yapmayıp istemedilerini yaparsan, nûr olursun, vefât ettikten sonra seni kabrinde bulamazlar" buyurdu. Hacı Bayram-ı Velî, Akşemseddîn'i bu şekilde çalıştırarak, evliyâlık makamlarının yüksek derecelerine çıkardı. Akşemseddîn'e icâzet (diploma) verdiğinde, ba'zıları; "Efendim! Sizden yıllarca okuyan talebelere hilâfet vermediğiniz hâlde, bu yeni gelen Akşemseddîn'i kısa zamanda hilâfet ile şereflendirdiniz?" dediler. Hacı Bayram-ı Velî de; "Bu öyle bir kösedir ki, bizden her ne görüp duydu ise hemen inandı. Gördüklerinin ve işittiklerinin hikmetini de bizzat kendisi anladı. Fakat yanımda yıllardır çalışan talebeler, gördüklerinin ve duyduklarının hikmetini anlıyamayıp bana sorarlar. Ona hilâfet vermemizin sebebi işte budur" diye cevap verdi.

Hacı Bayram-ı Velî, bu şekilde hem talebelerini yetiştiriyor, hem de belli saatlerde câmide insanlara va'z ve nasihat ediyordu. Herkes Hacı Bayram-ı Velî'nin va'zlarına koşuyor, ba'zı kerâmetlerini de görünce, ona daha çok bağlanıyorlardı. Bu şekilde Hacı Bayram'ın etrâfında pekçok kimsenin toplandığını gören ba'zı hased ediciler, Pâdişâh İkinci Murâd Hân'a; "Sultânım! Ankara'da Hacı Bayram isminde biri, bir yol tutturarak halkı başına toplamış. Aleyhinizde ba'zı sözler ederek, saltanatınıza kasd edermiş. Bir isyan çıkarmasından korkarız!" diyerek iftiralarda

bulundular. Bunun üzerine sultan, durumun tetkik edilmesi için iki kimse vazîfelendirip; "O kimseyi hemen gidip getirin. Emrimize baş kaldırıp isyan ederse, zincire vurarak getirin!" emrini verdi. Vazifeli çavuşlar, ellerinde pâdişâhın fermanı olduğu hâlde, Edirne'den kalkıp son sür'atle Ankara'ya doğru yol aldılar. Ankara'ya yaklaştıklarında önlerine; Yaşlı, nûr yüzlü bir kimse ile bir genç çıktı. Selâmlaştıktan sonra ihtiyâr zât; "Evlâtlarım! Nereden gelip nereye gidiyorsunuz?" diye sorunca, onlar da; "Ankara'da Hâcı Bayram isminde biri. Etrâfına adamlar toplayıp, Pâdişâhımıza başkaldırmış. Onu yakalayıp Derse'âdet'e götüreceğiz" dediler. Çavuşların bu sözünü bekliyen ihtiyâr zât; "O aradığınız Hâcı Bayram bu fakirdir" diyerek, kendisini gösterdi. Çavuşlar bir fermana baktılar, bir de Hacı Bayram-ı Velî'ye, aradıkları isyancı bu olamazdı. Veya bu nûr yüzlü, hoş sözlü zât, isyan edecek bir kimseye benzemiyordu. Hâcı Bayram-ı Velî'ye tekrar tekrar dikkatle baktıktan sonra, birbirlerine; "Gidelim. Sultânımıza gidelim. Bu zâtın ma'sûm olduğunu, söylenilenlerin yanlış olduğunu bildirelim" dediler. Fakat Hâcı Bayram; "Evlâtlar! Sizin geleceğinizi biliyorduk. Onun için yola çıkıp sizi bekledik. Pâdişâhımızın fermanı başımız üzerinedir. Haydi durmayınız, elimi zincirle bağlayınız ve bir ân önce buradan gidelim" buyurdu. Bu sözlere iyice hayret eden çavuşlar, "Sizi yanlış anlamışlar efendim. Size karşı edebsizlik etmeye haya ederiz. Hele zincire vurmak hiç yakışmaz. Madem ki emrediyorsunuz, arabaya buyurunuz gidelim" dediler. Hâcı Bayram ile yanındaki genç talebesi Akşemseddîn, çavuşlarla birlikte Edirne'ye doğru yola koyuldular. Hâcı Bayram-ı Velî, yol boyunca çavuşlarla sohbetler etti, onlara nasihatlerde bulundu. Günler sonra Çanakkale boğazından geçip, Edirne'ye geldiler. Sarayda Sultan İkinci Murâd Hân, söylentilere göre devletin selâmetine kasdeden ve tahtına göz diken bir eşkiya beklerken, karşısında: nûr yüzlü, kâmil bir velî gördü. Hayretini hiç saklamayarak, onu baş köşeye oturttu. Sohbete başladılar. Sultan Murâd, şehzâdeliğinden beri ilme pek meraklı idi ve büyük bir âlim olarak yetişmişti. Hâcı Bayram-ı Velî konuştukça, ilminin yüksekliğini, böyle kıymetli bir âlim ve evliyânın devlete baş kaldırmayacağını daha iyi anladı. Tâ Ankara'dan buraya kadar zahmet çektirip getirttiğine çok üzüldü, tanışmakla şereflendiği için de sevindi. Tasavvuftaki ba'zı müşküllerini Hâcı Bayram-ı Velî'ye sordu. Aldığı cevaplardan ziyadesiyle memnun oldu. Onun ilmine hayran kaldı. Onu apar topar yerinden getirttiği için, nasıl gönlünü alacağını bilemiyordu. Pekçok ihsânda bulunup, hediyeler verdi. Fakat Hâcı Bayram-ı Velî; "Sultânım! Bizim dünyâ malında gözümüz yoktur. Siz onları alıp, ihtiyâcı olanlara veriniz" diyerek nâzikçe red etti. Pâdişâh ısrar edince de; "Mutlaka ihsânda bulunmak istiyorsanız, talebelerimizin, devlete vereceği vergilerden muaf tutulmasını arzu ederiz" buyurdu. Pâdişâh da memnuniyetle kabûl etti. Hâcı Bayram-ı Velî'yi günlerce sarayda misâfir etti, izzet ve ikramda bulundu. Başbaşa sohbet ettiği günlerden birinde; "Allahü teâlânın izniyle, evliyânın himmet ve bereketleri ile İstanbul'u almak istiyorum. Rahmetli dedem Yıldırım Bâyezid Hân bu işe girişti. Fakat şimdiye kadar kesin bir netice elde edemediler. Devlet-i âl-i Osman'ın topraklarının ortasında bir Bizans devletinin olmasına hiç gönlüm râzı değil. Sevgili Peygamberimizin de (s.a.v.) medhettiği bu İstanbul bize lâzım. Bunu almak için de himmetinizi, yardımınızı bekliyorum" dedi. Murâd Hân bu sözleri söylerken, Hacı Bayram-ı Velî derin bir tefekküre dalmış hâlde dinliyordu. Söz bitince, tane tane şöyle konuştu; "Sultânım! Bu şehrin alınışı ne size, ne de bize nasîb olacak. İstanbul'u almak, şu beşikte yatan yavrunuz Muhammed'e (Fâtih Sultan Mehmed Hân'a) ve onun hocası, bizim Köse Akşemseddîn'e nasîb olsa gerektir" müjdesini verdi. Sultan Murâd Hân, bu müjdeye çok sevindi. Oğlu şehzâde Muhammed'e ve Akşemseddîn'e artık başka bir nazar ile bakmağa başladı.

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri Edirne'de bulunduğu müddet içinde, câmilerde va'z verip, halka nasihatlerde bulundu. Edirneliler de onu çok sevdiler. Onun hangi câmide nasihat

edeceğini öğrenip, oraya akın akın giderlerdi. Pâdişâh da onun Edirne'de kalmasını istiyordu. Fakat Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'ya talebelerinin başına dönüp, onları yetiştirmeye devam etmek istediğini bildirdi. O zaman Sultan Murâd, ondan nasihat istedi. Hacı Bayram, nasihat olarak buyurdu ki: "Teb'an içinde herkesin yerini tanı, ileri gelenlere ikramda bulun, İlim sahiplerine hürmet et. Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster. Halka yaklaş fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk. Hiç kimseyi küçümseme ve hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma, iyice yakınlık peyda etmedikçe, kimsenin arkadaşlığına güvenme. Cimri ve alçak insanlarla ahbablık kurma. Kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme. Seninle başkaları arasında bir toplantı akdedilir veya insanlarla aranızda ba'zı mes'eleler görüşülürse, yahut onlar bu mes'elelerde senin bildiğinin hilâfını iddia ederlerse, onlara hemen muhalefet etme. Sana birşey sorulursa, ona herkesin bildiği şekilde cevap ver. Sonra bu mes'elede şu veya bu şekilde görüş ve delîllerin de bulunduğunu söyle. Senin bu türlü açıklamalarını dinleyen halk, hem senin değerini, hem de başka türlü düşünenlerin değerini tanımış olur. Sana bu görüş kimindir? diye sorarlarsa, fakîhlerin bir kısmınındır, de. Onlar, verdiğin cevâbı benimserler ve onu sürekli olarak yaparlarsa, senin kadrini daha iyi bilir ve mevkiine daha çok hürmet ederler. Seni ziyârete gelenlere ilimden birşey öğret ki, bundan faydalansınlar ve herkes, öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umûmî şeyleri öğret, ince mes'eleleri açma. Onlara güven ver, ahbablık kur. Zira dostluk, ilme devamı sağlar. Ba'zan da onlara yemek ikram et. İhtiyâçlarını te'min et. Onların değer ve i'tibârlarını iyi tanı ve kusurlarını görme. Halka yumuşak muâmele et, müsamaha göster. Hiç bir kimseye karşı bıkkınlık gösterme, onlardan biri imişsin gibi davran." Bu nasîhattan sonra, küçük Fâtih'i kucağına aldı. Onun gözlerine bakarak, uzun uzun teveccühlerde bulundu. Sonra Sultan Murâd'ın verdiği fermanı alarak vedâlaştı, yola koyuldu. Hacı Bayram, önce Gelibolu'ya geldi. Orada Yazıcızâde Ahmed Bîcân ve Muhammed Bîcân kardeşler ile görüştü. Bir müddet onları yetiştirmek için orada kaldı. Onların Bayramiyye yoluna girerek, tasavvufta ilerlemelerine sebep oldu. Muhammed Efendi, yazmış olduğu eseri "Muhammediyye"yi hocası Hacı Bayram-ı Velî'ye takdim ettiğinde; "Ey Muhammed! Bu kitabı yazacağına, kalbinin nûrlanması için çalışsan, nefsini terbiye etmek için uğraşıp onu yola getirse idin daha iyi olmaz mı idi?" buyurduğunda, Muhammed Bîcân bir "Âhh!" çekti ki, o ânda kitabın açık olan sahifesi "Âhh"ın ateşinden kararıp simsiyah oldu. Hacı Bayram-ı Velî, kısa zamanda bu iki kardeşe icâzet (diploma) vererek, insanları yetiştirme vazîfesini verdi. Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'ya Sultan Murâd Hân'ın verdiği ferman ile geldi. Fermanda, Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin talebelerinin, yalnız ilim ile meşgûl olmaları için, onların vergi ve askerlikten muaf tutulduğu bildiriliyordu. Bunu duyan birçok kişi, vergiden ve askerlikten kurtulmak için Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi olduğunu söylemeye başladı. Bunlar o kadar çoğaldı ki, Ankara'nın mâlî ve askerî düzeni bozuldu. Bunun üzerine Sultan, Hacı Bayram-ı Velî'den talebelerinin bir listesini istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'nın Kanlıgöl mevkiinde bir çadır kurdu ve; "Bize intisâb edenler burada toplansın" diye ilân etti. Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi olduğunu söyleyen herkes, akın akın gelip meydanı doldurdu. Hâcı Bayram-ı Velî; "Dervişlerim, müridlerim! Bana intisâb eden talebelerimi bugün burada kurban etmem gerek. Canını, malını bana feda eden, çadıra girsin" buyurdu. Bütün talebeleri bir korku aldı. Bir uğultu yükseldi. Hacı Bayram-ı Velî de, elinde keskin bir bıçak ile çadırın kapısında beklemeye başladı. Bu sırada topluluktan, bir erkek ile bir kadın kalabalığı yararak doğruca çadırın içine girdiler. Arkalarından Hacı Bayram-ı Velî de girdi. Daha önceden çadıra koyduğu koyunu içeride hemen kesti. Kırmızı bir kan, çadırdan dışarı çıktı. Kanı gören herkes hemen kaçtı. Meydanda kimse kalmadı. Daha sonra dışarı çıkan Hacı Bayram-ı Velî buyurdu ki: "Anladık ki, bu kadar talebemiz

varmış. Bunlardan başka herkes, vergi vermek ve askerlik yapmak sûretiyle, devlete karşı olan borcunu ödemelidir."

Hacı Bayram-ı Velî, ömrünün sonuna kadar İslâmiyeti yaymak için uğraştı. Talebelerine ve sohbete gelen herkese, Allahü teâlânın emirlerini bildirip, yasaklarından kaçınmanın şart olduğunu anlattı. Hayatı, hep vera' ve takvâ üzere, haramlardan şiddetle kaçıp, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını dahî terketmekle geçti.

Hacı Bayram-ı Velî, son hastalığında talebelerini yanına çağırdı. Onlara nasihatte bulundu. Başucunda ve sağ tarafında en önde gelen talebelerinden Akşemseddîn, biraz gerilerde yine gözde talebelerinden Bıçakçı Ömer efendi bulunuyordu. Herkes Kur'ân-ı kerîm okuyup, sevâblarını hocalarına bağışlıyorlardı. Bir ara talebeler; "Acaba hocamız son hastalıklarında yerine kimi vekîl olarak bırakacak?" diye düşünürler iken, Hacı Bayram-ı Velî hazretleri gözlerini açıp; "Emîr! Su getir" buyurdu. Talebelerden biri koşarak bir bardak su getirdi. Hacı Bayram suyu alıp, yanında bulunan çiçek saksısının içine döktü. Tekrar yatıp gözlerini yumdu. Bir müddet sessiz ve dalgın bir hâlde bekledi. Sonra tekrar gözlerini açıp; "Emîr! Su getir" buyurdu. Yine bir bardak su getirdiler. Onu da alıp, saksıya döktü. Tekrar dalgınlaştı. Bir ara yine gözlerini açıp su istedi. O zaman Akşemseddîn; "Ömer! Suyu sen getir" dedi. Bıçakçı Ömer efendi, gidip bir bardak su getirdi. Suyu alan Hacı Bayram-ı Velî, biraz içip; "Kalanı sen iç ki, emânet-i kübrâya nail olasın" buyurdu. Ömer efendi de bu suyu içti. Hacı Bayram-ı Velî tekrar dalgınlaştı. Bir ara gözlerini açtı. Bütün talebelerine teker teker bakarak sessizce vedâlaştı ve "Eşhedü enlâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden Abdühü ve Resûlühü" dedi ve mübârek gözlerini yumdu. Talebeler, Akşemseddîn ve Ömer efendi'nin riyaseti altında cenâze hazırlığına başladılar. Bunu işiten bütün Ankaralılar, Hacı Bayram-ı Velî'ye karşı son vazîfelerini yapmak için koştular. Cenâze namazını Akşemseddîn kıldırdı. Bugünkü türbesinin olduğu yere defnettiler. Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin, Allahü teâlânın pekçok ihsânlarına kavuştuğunu, zamanının Kutb-i aktâbı olduğunu pekçok âlimlerimiz bildirmişlerdir.

Onun vefâtından sonra "Bayramiyye yolu"nu, talebelerinden Akşemşeddîn ve Bıçakçı Ömer efendi devam ettirdiler.

Hâcı Bayram-ı Velî'nin doğduğu Zülfadl (Sol-Fasol) köyünden bir genç askere çağırıldı. Yetim olan bu temiz genç, babasından kalma birkaç altınını, annesinden kalan hâtıra bilezik ve küpeleri emânet edecek bir kimse bulamadı. Hepsini küçük bir çekmeceye koyup, Hâcı Bayram-ı Velî'nin türbesine getirdi. Türbeyi ziyâret edip; "Yâ hazret-i Hâcı Bayram-ı Velî! Beni vatanî vazîfemi yapmak için çağırdılar. Annemden ve babamdan kalma şu hâtıraları emânet edecek bir kimse bulamadım. Bu küçük çekmeceyi zâtı âlinize emânet olarak bırakıyorum. Eğer askerden dönersem, gelir alırım. Şayet dönmezsem, istediğiniz bir kimseye verebilirsiniz!" diye münâcaat etti. Sonra çekmeceyi sandukanın kenarına koyarak ayrıldı. Aradan yıllar geçti. Gencin askerliği bitti ve emânetini almak üzere Hâcı Bayram-ı Velî'ye geldi. Ziyâretini yaptıktan sonra, çekmeceyi koyduğu yerde buldu. Hiç dokunulmamıştı. Orada türbeyi bekleyen türbedâra; "Bu çekmece benimdir. Askere gitmeden önce emânet bırakmıştım. Şimdi alıyorum" dedi. Türbedâr; "Tabî, alabilirsen al. Çünkü ben, bir defasında bu çekmecenin yerini değiştirmek istedim. Fakat bütün uğraşmalarıma rağmen yerinden bile oynatamadım. Bunda bir hikmet olduğunu düşünerek, bir daha elimi bile sürmedim" dedi. Genç, çekmecenin yanına gelip, Hâcı Bayram-ı Velî'ye teşekkür etti ve emânetini alarak köyüne döndü.

Hâcı Bayram-ı Velî'nin, Akşemseddîn ve Bıçakcı Ömer Efendi'den başka halîfeleri de vardı. Göynüklü Uzun Selâhaddîn, Yazıcızâde Muhammed ve Ahmed Bîcân kardeşler, İnce Bedreddîn, Hızır Dede, Akbıyık Sultan, Muhammed Üftâde hazretleri bunlardandır. Birisi de, dâmâdı Eşrefoğlu Rûmî (Abdullah efendi)dir.

Hâcı Bayram-ı Velî'nin talebelerine nasihatlerinden ba'zıları şunlardır:

"İnsanların fitnesinden kurtulmak istiyorsanız, çarşı ve pazarlarda sık sık bulunmayınız."

"Hiddet ve kin, hakîkatleri gören gözleri kör eder. Öfke, iyi düşünmeyi daraltır, yanıltır."

"Allahü teâlâya isyan yolunda, hiçbir kimseye yardım etmeyiniz."

"Küçük çocukları seviniz, başlarını okşayınız. Onları sevindiriniz ki, Peygamber efendimizin emrini yerine getirmiş olasınız."

"Çarşıda ve câmi avlusunda birşey yemeyiniz. Yol ortasında durmayınız. Ticâret erbâbının dükkânlarında uzun müddet oturmayınız."

"Hiçbir günâhı küçümsemeyin, çok çalışın. Boş gezenler, zengin dahî olsa, arkadaşları şeytan, kalbleri şeytanın konağı olur."

"Çok gülmeyiniz ki, kalbiniz kararmasın. Sakin ve ağırbaşlı olunuz ki, vekarınız bozulmasın."

"Nefsinizi dâima kontrol altında tutunuz. Onu boş bırakmayasınız ki, sizi ateşe sürüklemesin."

"Helâlinden kazanıp, ondan fakirlere cömertçe veriniz."

"Ölümü çok hatırlayınız, ölüm gelmeden hesabınızı yapınız. Tövbe ediniz ki, affa kavuşasınız."

"Âlim ve evliyânın kabirlerini ziyâret ediniz. Zîrâ o büyükler, kendilerini ziyâret edenlere şefaat ederler."

"Dünyâ gamından, nefsin sıkıştırmasından hafifleyip kurtulmak istiyorsanız, kabristanları sık sık ziyâret ediniz."

"Ayıp ve kusurlarını gördüğünüz arkadaşlarınızın, komşularınızın, sırlarını ifşa etmeyiniz. Çünkü gördüğünüz bu sırlar, size emânettir. Emânete hiyânet ise, çirkin bir harekettir."

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri, Yûnus Emre ile aynı asırda yasamışdır. Yûnus Emre'nin söylediği şiirlerin tarzında şiirler söylemiştir. Dilden dile söylenegelen şiirlerinin ba'zıları şöyledir:

N'oldu bu gönlüm, n'oldu bu gönlüm?
Derd-ü-gamınla doldu bu gönlüm.
Yandı bu gönlüm, yandı bu gönlüm,
Yanmada derman buldu bu gönlüm.

Yan ey gönül yan, yan ey gönül yan!
Yanmadan oldu derdine derman.
Pervane gibi, pervane gibi,
Aşk ateşiyle yandı bu gönlüm.

Gerçi ki yandı, gerçeğe yandı,
Rengine aşkın, cümle boyandı.
Kendinde buldu, kendinde buldu,
Matlûbunu hoş buldu bu gönlüm.

El fakru fahri, el fakru fahrî,
Demedi mi ol âlemler fahrî?
Fakrını zikrin, fakrını zikrin,
Mahv-u fenâda buldu bu gönlüm.

Sevâd-ı a'zam, sevâd-ı a'zam,
Bana gelipdür Arş-ı muazzam.
Meskeni cânân, meskeni cânân,
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm?

Bayram'ım imdi, Bayram'ım imdi,
Bayram ederler, yâr ile şimdi.
Hamd-ü-senâlar, hamd-ü-senâlar,
Yâr ile bayram kıldı bu gönlüm.

Bilmek istersen seni,
Can içinde ara canı.
Geç canından bul ânı,
Sen seni bil, sen seni.

Kim bildi ef'âlini,
Ol bildi sıfatını,
Anda gördü zâtını,
Sen seni bil, sen seni.

Görünen sıfatındır,
O'nu gören zâtındır,
Gayri ne hacetindir,
Sen seni bil, sen seni.

Kim ki hayrete vardı,
Nûra müstagrak oldu,
Tevhîd-i zâtı buldu,
Sen seni bil, sen seni.

Bayram özünü bildi,
Bileni anda buldu,
Bulan ol kendi oldu,
Sen seni bil, sen seni.

Benim maksûdum bu âlem,
Değildir, lâkin illâ Hû.
Bu benim derdime derman,
Değildir, lâkin illâ Hû.

Değildir ol, hûr-i gılman,
Ne Cennet, köşk, ne de Rıdvan,
Bu benim, gönlüme sultan,
Değildir, lâkin illâ Hû.

Ânın nakşı hayâlinden,
Cihan bir zerre olmuştur.
Nazar etsen o zerreden,
Görünmez, lâkin illâ Hû.

Bu Bayram'ı, eğer idrâk,
Edersen, sen bu âlemde.
Bu sının sırrına kimse,
Eremez, lâkin illâ Hû.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi sh. 77

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1429

3) Nefehât-ül-üns sh. 684

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

5) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 7

6) Menâkıb-ı Hacı Bayram-ı Velî

7) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 428

8) A History of Ottaman Poetry cild-1, sh. 299

9) Bedâyi-ül-vekâyî vr. 190

10) Osmanlı müellifleri cild-1, sh. 56

HACI PAŞA (Aydınlı)

Yıldırım Bâyezîd devri âlimlerinden. İsmi, Hıdır bin Ali bin Hattâb olup, Hâcı Paşa diye meşhûr oldu. Celalüddîn lakabı verildi. Aslen Aydınlıdır. Anadolu'da ilim tahsil ettikten sonra Mısır'a gitti. Büyük âlim Ekmelüddîn. Bâbertî'den yüksek din bilgilerini öğrendi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde âlim oldu. Mübârek Şah Mantıkî'den de aklî ilimleri tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde tahsilini ikmâl edip, faydalı eserler yazdı. Doktorların çâre bulmaktan âciz kaldığı bir hastalığa yakalandı. Tıb tahsiline başladı. Kısa zamanda zamanın en namlı doktoru oldu. Kâhire hastahânesine baş tabîb oldu. İlâçlar ve hastalıklar üzerine ihtisasını ilerletti. Memleketine döndü. Aydınoğulları beylerinden Îsâ Bey'in teveccühüne mazhar oldu. Îsâ Bey için "Şifâ-ül-eskâm ve devâ-ül-elâm" adlı eserini, Türkçe olarak da "Teshil" adlı muhtasar bir tıb kitabı yazdı. Timur'un tabîbleriyle karşılaştı. Aralarında rekabet iddiası oldu. Timur'un tabîbleri, onun ilminin üstünlüğü, tebâbetteki ehliyetini kabûl ve tasdik ettiler. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleriyle görüşüp, sohbet etti. İlim öğrendi. O mübârek zâtın iltifâtlarına mazhar oldu. 816 (m. 1413) yılı civarında vefât etti.

Ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînini öğrenmek, O'nun kullarına doğru yolu öğretmek için uğraştı. Öğrendiği tıb bilgilerini, Allahü teâlânın kullarını tedâvi etmekte kullandı. İnsanların hem rûh, hem de bedence sağlam olmaları, dünyâda ve âhırette huzûrlu olmaları için çalıştı. Birçok talebe yetiştirdi. Bahsedilen eserlerden başka, Kutbüddîn Râzî'nin "Şerh-i Metâli-ül-envâr" adlı eserine bir haşiyesi, İmâm-ı Beydâvî hazretlerinin "Tavâli" adlı eserine de bir şerhi vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 74

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1048, 1116, 1716

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1906

HÂDİRÎ (Muhammed bin Halîl)

Hadîs, nahiv, kırâat ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Halîl bin Hilâl bin Hasen el-Hâdırî el-Halebî'dir, Lakabı Nûreddîn olup, künyesi Ebü'l-Bekâ'dır. 747 (m. 1346) senesinde doğdu. 824 (m. 1421) senesi Rebî'ul-evvel ayının onunda, Cumartesi günü Haleb'de vefât etti. Namazını Burhâneddîn Halebî kıldırdı. Zâhiriyye Medresesi yakınına defnedildi. Cenâze namazı çok kalabalık oldu. İbn-i Hacer-i Askalânî; "Hâdırî'nin vefâtı Mısır'da duyulunca, Cemâzil-evvel ayının sonlarında Ezher Câmii'nde gıyabında cenâze namazı kılındı" demektedir.

Büyüyüp ilim öğrenme çağına gelince, çeşitli ilimlere dâir onbeş kitap ezberledi. Cemâleddîn bin Adîm, Şerefüddîn Mûsâ Ensârî, Hayder, Sirâcüddîn Hindî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. Ebû Abdullah Endülüsî ve Ebû Ca'fer Endülüsî'den nahiv ilmi öğrendi. Burhâneddîn

Halebî ve Şerefüddîn Ensârî ile beraber arkadaşlık yaptı. Bu iki zât ile beraber, bunların hocalarından çok istifâde etti.

Dımeşk'a gidip oranın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. İbn-i Emîle bunlardandır. Bu âlimden Sünen-i Ebû Dâvûd ve Sünen-i Tîrmizî'yi okudu. Birçok kere de Kâhire'ye gitti. Kâhire'de Veliyyüddîn Menfelûti, Cemâleddîn Esnevî, İbn-i Mülakkın, Celâleddîn Tenbânî'den ilim tahsil etti. Şemseddîn Askalânî'den kırâat ilimlerini okudu ve hadîs-i şerîf dinledi. Bu âlimden kırâat için icâzet aldı. Zeynüddîn Irâkî, Sadreddîn Yûsufî ve Kemâleddîn bin Acemî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Zeynüddîn Irâkî'den hadîs ilminde icâzet aldı.

Bir müddet Ebü'l-Velîd İbni Şıhne'nin yerine kadılığa vekâlet etti. Daha sonra da Sermîn kasabasında kadılık vazîfesine ta'yin edildi. 811 (m. 1408) senesinde Haleb'de vâli Demirtaş'ın yardımıyla Hanefî kadılığına getirildi. Burada fetvâlar verdi ve ders okutarak talebe yitiştirdi. Yaşayışı ve hâlleri güzel olup, herkes tarafından beğenilirdi. Çok keskin zekâlı idi. Hanefî fıkhını çok iyi bilirdi. Hattâ memleketinde parmakla işâret edilen büyük âlimlerden idi. Sultan Müeyyed onu çok sever, çok ikramlarda bulunur ve hürmet gösterirdi.

Muhaddis Burhâneddîn Halebî anlatır: "Şam'da ve Kâhire'de onun gibisini bilmiyorum. Çok mütevâzî ve dînin emirlerine çok bağlı bir zât idi. Cemâatle namazı hiç kaçırmazdı. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okur, çok nafile ibâdet yapar ve ilimle meşgûl olurdu. Nahiv, sarf, kırâat, hadîs ve Arabî ilimlerde çok büyük âlim idi."

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ut-tavdîh li-İbn-i Hişâm, 2-Şerh-uş-Şüzûr, 3-Şerhu Mugn-il-lebîb, 4-Mekârim-ül-ahlâk, 5-Muhtasaru Cilâ-ül-ifhâm, 6-Şerh-ut-tazrîf alet-Tasrîf, 7-Şerh-ül-fevâid-il-gıyâsiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 292

2) El-A'lâm cild-6, sh. 117

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 233

4) Enbâ-ül-Gumr cild-3, sh. 263

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 184

6) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 168

HAFÎD İBNİ MERZÛK

Cezayir'de bulunan Tilmsân şehrinde yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Merzûk olup, nisbeti; Acîsî, Tilmsânî ve Mâlikî'dir. Künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. Hafîd İbni Merzûk veya kısaca İbn-i Merzûk diye tanınmıştır. Tilmsân'ın meşhûr fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Merzûk Muhammed bin Ahmed'in torunudur. Bunun için Hafîd İbni Merzûk denilmiştir.

766 (m. 1364) senesi Rebî'ul-evvel ayının 13. Pazartesi gecesi Tilmsân'da doğdu. 842 (m. 1439) senesi Şa'bân ayının 14. Perşembe gecesi orada vefât etti. Cum'a günü Tilmsân'ın en büyük câmisi olan Câmi'ul-a'zam'da cenâze namazı kılınıp defnedildi.

İlk tahsiline, doğup yetiştiği Tilmsân şehrinde başlayan Hafîd İbni Merzûk, orada bulunan âlimlerden okudu. Daha sonra ilim öğrenmek için çeşitli yerlerde bulundu. İskenderiyye, Kâhire, Fas, Tunus, Mekke ve başka yerlerde; Behâüddîn ed-Demâminî, Nüveyri, Bülkînî, İbn-ül-

Mülakkın, Muhibbüddîn İbni Hişâm Sa'îd el-Ikbânî, Veliyyüddîn el-Mesmûdî, İbn-i Arafe, Ebü'l-Abbâs el-Kassâr, İbn-i Hayatî, Muhammed bin Mes'ûd es-Sanhâcî, Ebü'l-Fadl el-Hırâkî, Şemseddîn el-Gamârî, Kâmûs sahibi Fîrûz Âbâdî, İbn-ül-Haşşâb ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. Tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, tasavvuf, kırâat, lügat, beyân, arûz, nazm ve başka ilimlerde zamanının en önde gelen âlimleriden oldu. Aklî ve naklî ilimleri kendinde topladı.

Hafîd İbni Merzûk, birçok talebe yetiştirdi. Talebelerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: Se'âlebî, Ömer el-Kalşânî, Muhammed bin Abbâs, Nasruddîn ez-Zevâvî, Veliyyullah Hasen Ebrekân, Ebü'l-Berekât el-Gamârî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Abdürrahmân en-Nedrûmî, Ali bin Sabit, oğlu Muhammed bin Muhammed Merzûk ve daha başkaları.

Zamanında bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden olan Hafîd İbni Merzûk hazretleri, diğer âlimlerin İmâmı idi. Son derece müttekî, zühd ve vera' sahibi sâlih bir zât idi. Kendisi ve her işi bereketli idi. Her ilimde âlim, her fende mahir idi. Evliyâdan idi. İnsanların müftîsi idi.

Ehl-i sünnet i'tikâdında olup, Selef-i sâlihînin yolunda idi. Bu i'tikâdı yaymak için çok çalıştı. Fazilet sahibi büyük zâtların gözbebeği idi. Âlimlerin efendisi idi. Öyle yüksek idi ki, onun zamanında onun gibisi yoktu. Kendisi bid'atlere bulaşmadığı gibi, bid'at ehline karşı da çekilmiş bir kılıç gibi idi. Zor mes'elelerin çözücüsü, müşkillerin halledicisi idi. Kerâmetler sahibi idi. Birçok menkıbesi vardır. İnsanlar arasındaki yeri ve derecesi çok yüksek idi.

İlmin ma'deni, anlayışın kıvılcımı, saadetin kimyası idi. Söz söylemede de adetâ bir hazîne misâli idi. İlimde bir derya idi. Âlimler demişlerdir ki: "Şayet İmâm-ı Mâlik bu zâtı görmüş olsaydı; "Siz ilim ve velilik bakımından çok yükseksiniz. Buyurun, siz konuşun. Benim fıkhım sizden dinlensin" derdi."

Yüksek ahlâk, fazilet ve iyilik sahibi idi. Söylediği sözler hep hikmet dolu idi. Zulmet karanlıklarının aydınlatıcısı idi. Doğruların yardımcısı idi. Haklarında; "Onlar öyle kimselerdir ki, görüldükleri zaman Allahü teâlâ hatırlanır" buyurulan evliyâdan idi. Fas'dan Mısır diyarına kadar olan yerlerde bulunan insanların hepsi, Hafîd İbni Merzûk'un fazilet sahibi üstün bir zât olduğunda ittifâk etmişlerdi. Yüksekliği her tarafa yayıldı. Meclislerde onun üstünlükleri anlatılırdı.

Hafîd İbni Merzûk, çok tevâzu sahibi ve alçak gönüllü bir zât idi. Bir ara İstanbul'a gelip, altı ay kadar kalmıştır.

Talebelerinden İmâm-ı Se'âlebî şöyle anlatır: "Hafîd İbni Merzûk bizim hocamızdır. Tûnus'da yanımıza geldi. Burada bir müddet ikâmet etti. Kendisinden çok şeyler öğrendim. Huzûrunda İmâm-ı Mâlik'in Muvatta' isimli hadîs kitabını okudum. İmâm-ı Nevevî'nin Erba'îniyyât'ını bitirdim. Huzûrunda her hadîs-i şerîfi okuduğumda, huşû' içerisinde dinler sonra ağlamaya başlardı. Huzûrunda okuduğum kitapları bitirinceye kadar bu hâl böyle devam etti."

Yine talebelerinden Ebü'l-Hasen Kalsâdî şöyle anlatır: "Tilmsân'da âlimlerden, zâhidlerden, âbid ve sâlihlerden birçok zât gördüm. Bunların içinde en üstünü Şeyh-ül-fakîh, büyük âlim, meşhûr Ebû Abdullah İbni Merzûk hazretleridir. Her ilimde âlim idi. Fazilet sahipleri arasında derecesi çok yüksek idi. Gece ve gündüz bütün vakitleri; namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak, ilim öğretmek, fetvâ vermek ve kitap yazmakla geçerdi. Boş bir ânı yoktu. Ben huzûrunda; Sahîh-i Buhârî, ferâiz, İzâh-ül-Fârisî, Şer-ut-Teshil, Fer'î li İbn-i Hâcib, Teshîlü İbn-i Mâlik, Elfiye, Kâfiye, Minhâc-ül-Gazâlî ve daha başka birçok kitabı okudum. 842 (m. 1439)'da Şa'bân ayının

14. Perşembe gecesi vefât etti. Ertesi günü Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılındı. Cenâzesinde zamanın sultânı da bulundu. İnsanlar onun ayrılığına çok üzüldüler."

Hafîd İbni Merzûk hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Envâr-üd-derârî fî mükerrerât-il-Buhârî, Ravdat-ül-erib, el-Mefâtih-ül-merzûkiyye, Şerhu Kasîdet-il-Bürde, Envâr-ül-yakîn fî şer-hu hadîs-i Evliyâullah-il-müttekîn, el-Ayât-ül-vâdıhât. İzâh-üs-Sâlik, Tefsîru sûret-ül-İhlâs, Ravd-ül-behîc fî mesâil-il-Halîc, Akîdetü ehl-it-Tevhîd.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 50

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 317

3) El-A'lâm cild-5, sh. 331

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 191

5) Ta'rîf-ül-halef sh. 128

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 293

7) El-Bustân sh. 201

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 7, 74, 106, 143, 147, 480, 588, 592, cild-2, sh. 229, 230, 465, 784

HALEBÎ

Fıkıh, kelâm ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer el-Halebî olup lakabı Sirâcüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 850 (m. 1446) senesinde Edirne'de vefât etti. Oraya defnedildi.

Timur Hân, Haleb ve civarını fethedip geri dönerken, Muhammed bin Ömer el-Halebî'yi de beraberinde Mâverâünnehr'e götürdü. Zira o, âlimleri sever ve himâye ederdi. Halebî, oradaki âlimlerle görüştü ve onlardan çok istifâde etti. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Osmanlı pâdişâhlarından İkinci Murâd Hân ile görüştü. Ondan çok izzet ve ikram gördü. Sultan, onu oğlu Mehmed'e hoca ta'yin etti. Edirne'de onun için bir medrese yaptırdı. Bu medrese Halebî Medresesi diye meşhûr oldu. Halebî, adına inşâ edilen bu medresede uzun süre ders verdi. İlmî çalışmalarda bulundu ve çok eser yazdı. Çok serî yazardı. Onun el yazması olan kitapları çoktur. Halebî, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın saltanatının başlarında bu medresede müderris iken vefât etti.

Halebî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Menhec-üs-sedîd ilâ Kelimet-it-tevhîd, 2-Keşf-ül-Vâfiye fî şerh il-Kâfiye, 3-Hâşiye alâ şerh-il-Izzî.

El-Menhec-üs-sedîd ilâ Kelimet-it-Tevhîd adlı eserinden ba'zı bölümler:

Zikrin fazileti: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"O hâlde siz, bana itaat ve ibâdet ederek beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım, Ni'metlerime şükredin de, nankörlük yaparak küfre varmayın** (beni ve ni'metlerimi inkâr etmeyin)" buyuruyor (Bekâra-152). Allahü teâlâ, bu âyet-i kerîmede müslümanları iki şeyle mükellef kıldı; zikr ve şükür. Âyet-i kerîmede zikrin şükrden önce buyurulması, zikrin bizzat Allahü teâlâ ile meşgûliyetten, O'nun bizzat anılması ve hatırlanmasından, şükrün ise; Allahü teâlânın ni'meti ile meşgûl olunmasından dolayıdır. Zikir; dil, kalb ve a'zâlarla olmak üzere üç kısımdır.

Dil ile zikr: Allahü teâlâya hamd etmeye, O'nu ta'zime ve noksan sıfatlardan tenzihe (uzak tutmaya) delâlet eden lafızlardır. Eğer dil ile Allahü teâlâ zikredilirken, anılırken, kalb gaflet hâlinde olur, dilin yaptığı zikirden habersiz olursa, bu âdet olan zikr olur ki, avvâmın yaptığı zikr böyledir. Böyle bir zikrin meyvesi, sevâb kazanılmasıdır.

Kalb ile zikr: Ağızla söylemeyip, yalnız kalb ile yapılan zikirdir. Buna tasavvufda zikr-i hafî denir. Bu da yalnız zât-ı ilâhiyyenin zikridir. Yahut sıfatlarını düşünerek yapılır. Ni'metleri de düşünülürse, buna tefekkür denir.

A'zâlarla zikr: A'zâlarla, Allahü teâlânın beğendiği ve râzı olduğu işleri yapmak, yasak ettiklerinden sakınmaktır Bunun içindir ki, Allahü teâlâ namaza, zikr buyurdu.

Şöyle denilmiştir: "Zikr yedi çeşittir, ilki; gözün zikri olup, Allah korkusu için ağlamaktır, ikincisi; kulağın zikri olup, günah olmıyan iyi ve fâideli şeyleri dinlemektir. Üçüncüsü; dilin zikri olup, Allahü teâlâya hamdü senada bulunmaktır. Dördüncüsü; iki elin zikridir ki, fakirlere yardım ve bağışta bulunmaktır. Beşincisi; bedenin zikri olup, Allah yolunda çalışmaktır. Altıncısı; kalbin zikridir ki, Allahü teâlânın azâbından korkup, rahmetinden ümitli olmaktır. Yedincisi; rûhun zikri olup, Allahü teâlâya teslimiyet ve O'ndan gelen herşeye rızâ göstermektir."

Âyet-i kerîmedeki "Fezkirûnî" kavl-i şerîfi, bütün tâatleri, emri içerisine almaktadır. Aynı şekilde "Ezkurküm" kavl-i şerîfi de, Allahü teâlânın umûmî lütuf ve ihsân edeceği derecelere nazaran, bütün iyiliklerin ihsân olunacağına, hamd olmasını içine alır. Bu lütuf ve ihsânların en aşağı derecesi, dînin emirlerini yerine getirme gayreti içerisinde olan kimseler için, en büyük gaye ve maksuddur. Sonra rızâ makamı gelir ki, bu hakîkat ehlinin muradı olan bir derecedir.

Zikr ile ilgili ba'zı husûslar:

1-Allahü teâlâ çok zikredilmeli: Allahü teâlâ, Ahzâb sûresinin otuzbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten Allahın emrine boyun eğen bütün erkekler ve kadınlar,** (gereği üzere Allahı ve Peygamberini tasdik eden) **Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, ibâdete devam eden erkek ve kadınlar,** (iş ve sözlerinde) **sâdık erkekler ve sâdık kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevâzi erkekler ve mütevâzi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve kadınlar, Allahı çok zikreden erkekler ve kadınlar** (var ya)**, Allah bunlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."** buyuruyor.

2-Her zaman Allahü teâlâyı zikretmeli: Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzdoksanbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sağ duyulular o kimselerdir ki, ayakta iken, otururken ve yatarken** (dâima) **Allahı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı hakkında, Allahın varlığını tefekkür ederler ve şöyle derler: Ey Rabbimiz, sen bunları boşuna yaratmadın. Sen bâtıl şey yaratmaktan münezzehsin. Artık bizi Cehennem ateşinden koru"** buyuruyor.

3-Allahü teâlânın, ta'zim, sevgi ve bütün mühim işlerde O'ndan yardım istenilerek zikredilmesidir. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Hac ibâdetlerinizi bitirince, câhiliyet devrinde hacdan sonra toplanıp atalarınızı anarak öğündüğünüz gibi, hattâ daha kuvvetli bir zikirle Allahı anın. Çünkü insanların kimisi: "Ey Rabbimiz, bize** (nasîbimizi) **dünyâda ver" der. O kimsenin âhırette nasîbi yoktur"** buyuruyor (Bekâra-200).

Âlimler, burada birkaç husûsu zikretmişlerdir: 1-İnsan, babasını hürmet ve ta'zimle, baba ise oğlunu şefkatle anar. Allahü teâlâya yapılması lâyık olan ise ta'zimdir. 2-İnsan, zâhirde

babasından dünyâya gelmiştir. Hakîkatte ise, Allahü teâlânın kudreti ile var olmuştur. Bu sebeble insan, babasını sevdiğinden daha fazla Allahü teâlâyı sevmelidir. 3-İnsan, mühim işlerinde babasından yardım ister. Hâlbuki böyle işlerde, belâ ve musibetlerde yardım istenmeye Allahü teâlâ daha lâyıktır.

Zikrin hikmeti: 1-Kalbin mutmain olması: Allahü teâlâ, Ra'd sûresinin yirmisekizinci âyet-i kerîmesinde meâlen **"Bunlar, Allahın zikri ile kalblerî huzûra kavuşarak îmân edenlerdir. Evet bilin ki, ancak Allahı anmakla kalbler yatışır ve huzûr bulur"** buyuruyor.

2-Beşeri zulmetin gitmesi: Allahü teâlâ A'râf sûresinin ikiyüzbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahtan korkanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese dokunduğu zaman, Allahı ve azâbını düşünürler. Bir de hemen bakarsın ki, onlar doğru yolu bulup şeytanın vesvesesini atmışlardır bile"** buyuruyor. Ya'nî müttekîler, kendilerine şeytandan birşey isâbet edince ve onun vesvesesinin farkına vardıkları zaman, Allahü teâlânın emrini ve yasaklarını hatırlarlar. Doğruyu görüp, şeytanın vesvesesinden uzak kalırlar.

Allahü teâlâdan başka herşey karanlıktır. Bütün nûrlar, Allahü teâlâdadır. O'nu anıp hatırlamak, O'nun lütfettiği nûrlar ile kalbin aydınlanmasına, nurlanmasına, beşeri karanlıkların kalbden ve rûhdan gitmesine vesile olur.

Allahü teâlâ, zikrin faydalarını beyân buyurduğu gibi, zikirden yüz çevirmenin zararlarını da Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle beyân buyurmuştur: **"Her kim, Rahmânın zikrinden uzak kalırsa, biz ona şeytanı musallat ederiz. Artık bu ona arkadaştır."** (Zuhruf-36) Şöyle ki, şehvet, gadab, vehm, hayâl gibi şeylerin hepsi, insanı cismânî ve maddî şeylerle meşgûl olmaya da'vet eder. Allahü teâlâ ile meşgûl olmak, O'nu anıp hatırlamak, böyle maddî şeylerle meşgûl olmanın zıddıdır. Birşey iki zıd şeyden birine yakın olursa, diğerinden uzaklaşır, işte cismânî şeylere yakın olmak, rûhanî şeylerden uzaklaşmaya vesile olur.

Allahü teâlâyı zikretmek, pek şerefli bir iştir. Çünkü Allahü teâlâ, kulluk makamında meleklerin derecelerini beyân buyururken, onları zikretmeleri sebebiyle medheyledi ve Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Eğer Allaha ibâdet etmekten çekinir kibirlenirlerse, bilsinler ki, Rabbinin katında bulunan melekler hiç usanmıyarak, gece ve gündüz O'nu tesbih ederler"** buyuruyor. (Fussilet-38).

Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlânın şöyle buyurduğunu bildirdi: **"Ben kulumun, beni zannına göreyim. Kulum beni anınca, ben onunla beraber olurum. Eğer kulum beni nefsinde anarsa, ben de onu zâtımda anarım. Eğer beni bir cemâat içerisinde anarsa, ben de onu ondan daha hayırlı bir cemâat** (melekler) **arasında anarım."**

Tasavvufta esas, hazır ve uyanık bir kalb ile devamlı zikirdir. Bunun için zikrin hakîkati, herşeyi unutarak Allahü teâlâyı anmaktır. Ya'nî herşeyi Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11,, sh. 80

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 188

3) El-A'lâm cild-6, sh. 315

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 196

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 186

HALVÂÎ (Yûsuf bin el-Hasen)

Tefsîr, usûl, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Yûsuf bin el-Hasen bin Mahmûd olup, lakabı İzzüddîn'dir. Halvâî diye bilinir. 730 (m. 1330) yılında doğdu. 802 (m. 1400) yılında Cezîre'de vefât etti.

Aslen Saraylı olup, önce memleketinde ilim öğrendi. İlk tahsilini bitirdikten sonra, zamanının büyük âlimlerinden Celâleddîn Kazvînî, Behâeddîn Hûnecî, Adûdüddîn ve başkalarından ilim tahsil etti. Sonra Bağdad'a gitti. Orada, meşhûr hadîs âlimi Kirmânî'ye talebe oldu. Kirmanî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Buhârî şerhini ondan okudu. Çeşitli ilimlerde büyük bir âlim oldu. Tebrîz'e gelip, öğrendiği ilimleri okutarak talebe yetiştirmeye başladı. Tebrîz'de bir müddet ikâmet etti. O bölgede siyâsî karışıklıklar çıktı. Bunun üzerine Mardin'e gitti. Mardin vâlisi ona çok saygı gösterdi. İkramda bulundu. İlim öğretmesi için vazîfe verdi. Mardin âlimleri bile, ondan ilim öğrenmek için yanına gelirlerdi. Vâli, topraklarında yerleşmesini, daha önce yazmaya başladığı eserlerini tamamlamasını istedi. O da, Cizreye yerleşti. Vefâtına kadar burada yaşadı.

Büyük bir âlim ve muhakkik idi. Huyu ve görünüşü güzel olup, zühd sahibi idi. Çok ibâdet eder, dünyalık şeylerden yüz çevirirdi. Ancak kendine yetecek kadar yiyecek ve giyecekle idâre ederdi. Paraya pula hiç kıymet vermezdi. Kendini ilme vermişti. Devamlı ilim ile meşgûl olurdu, ilimden başka bir şeyle meşgûl olduğu görülmedi. Hiç boş durmaz, ya kitap yazar ya ders okutur veya bir kitabı mütâlâa ederdi. İbâdetlerini ve cenâb-ı Hakka karşı olan vazîfelerini hiç aksatmazdı. Günah işlemekten çok sakınırdı Dünyâ için üzüldüğü görülmedi. Hac vazîfesini yerine getirmek maksadıyla Mekke'ye gitti. Oradan Medine'ye gidip, Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. Medine'de bir sene kaldı. Kendisi şöyle anlatır: "Medîne-i münevvereye geldiğimde, mescidde minberin yanına oturdum. Ravda-i mutahherada, minberin yanında gözlerim kapalı otururken, minberi, zagferândan bir yer üzerinde gördüm. Gözlerimi açtım, minberi eski yerinde gördüm. Gözlerimi kapattım, bu sefer minberi zagferân üzerinde gördüm. Bu hâdise, birkaç kere tekrar etti."

Birçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "Şerh-ül-Minhâc", "El-Esmâ-ül-husnâ", "Hâşiyetü alel-Keşşâf', "Hâşiyetü alâ şerh-iş-Şâfiiyye" (Bu kitap sarf ilmine âittir).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13 sh. 292

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10 sh. 309

3) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 356

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2 sh. 379

5) El-A'lâm cild-1, sh. 224

HÂMİD-İ AKSARÂYÎ (Somuncu Baba)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Anadolu'da yetişen evliyânın ve âlimlerin büyüklerinden. "Somuncu Baba" lakabıyla tanındı. 750 (m. 1349) senesinde Kayseri'de doğdu. Babasının ismi Şemseddîn Mûsâ'dır. Tefsîr, fıkıh ilimlerinde ve tasavvufda çok yükseldi. Hızır aleyhisselâm ile sohbet ederdi. 815 (m. 1412) senesinde Aksaray'da vefât etti.

İlk tahsilini babasından aldı. Babasının vefâtından sonra Şam'a giderek, "Hankâh-ı Bâyezîdiyye" de ilim öğrendi. Tasavvuf yoluna girdi. Orada pekçok velîlerin sohbetlerine katıldı. Burada Üveysî olarak, ma'nevî yol ile Bâyezîd-i Bistâmî'den feyz aldı. Hâmid-i Aksarâyî, Şam'da

bir müddet ilim tahsilinde bulunduktan sonra, Tebrîz yakınlarında "Hoy" kasabasında bulunan Hâce Alâeddîn-i Erdebîlî hazretlerinin huzûruna gitti. Burada hocasına bütün gayretiyle hizmet ederek, ilim öğrendi. Tasavvuf yolunda üstün derecelere kavuştu. Alâeddîn-i Erdebîlî, birgün Hâmid-i Aksarâyî'ye; "Artık bizden öğrendiğin ilmi, Allahü teâlânın dînini, insanlara öğretmek üzere Anadolu'ya git!" buyurdu. Ona böylece, insanları yetiştirmek için icâzet verdi. Hocasının bu sözleri, ba'zı anlayışı kıt, hased edici, kimselerin, içlerinden Hâmid'e buğz etmelerine sebep oldu. Hâce Alâeddîn, Hâmid-i Aksarâyî'yi bütün talebeleriyle birlikte, "Şemseddîn-i Tebrîzî Makamı" denilen yere kadar uğurladı. Hâmid-i Aksarâyî veda edip yanlarından ayrılınca, hased edenlerin de bulunduğu topluluğa dönerek; "Hâmideddîn'in arkasından, gözden kayboluncaya kadar bakınız. Eğer dönüp bizden tarafa bakarsa, Anadolu'da onun ilminden istifâde ederler. Şayet bakmazsa, onun ilminden hiçkimse istifâde edemez" buyurdu. Orada bulunanlar merakla Hâmideddîn'in arkasından bakmaya başladılar. Bu hâli cenâb-ı Hakkın izniyle anlayan Hâmid-i Aksarâyî, gözden kaybolmadan önce iki defa arkasına baktı. Böylece onların hasedlerini giderdi. Büyük bir âlim ve veliyy-i kâmil olarak Kayseri'ye döndü.

Hâmideddîn hazretleri, Kayseri'de insanlara Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretmeye başladı. Talebeleri, ondan feyz almağa, hasta kalblerine şifâ olan nasîhatleriyle, sohbetleriyle şereflenmeğe başladılar. Hâmideddîn, birgün çok sevdiği talebelerinden Şücâ-i Karamânî'yi huzûruna çağırarak; "Ankara'da Nu'mân isminde bir müderris vardır. Onu bulup buraya da'vet ediniz" buyurdu. Şücâ-i Karamânî de hocasının emrini yerine getirmek için Ankara'ya gidip, durumu bildirdi. Müderris Nu'mân hazretleri; "Bu dâ'vete icabet lâzımdır" diyerek, beraberce Kayseri'ye geldiler. Kurban bayramı günü buluştukları için, hocası ona "Bayram" lakabını verdi. Müderris Nu'mân, Hâmideddîn hazretlerini görüp sohbetlerini dinleyince, onun ne büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu anladı. Kısa zamanda pekçok kerâmetlerini de görünce, daha çok bağlandı. Onun teveccühleri altında yetişmeğe başladı. Hocasından zâhirî ve bâtınî ilimler öğrenerek kısa zamanda büyük mesafeler katetti. Birgün hocası; "Hacı Bayram! Zâhirî ilimleri ve bu ilimlerde yetişmiş âlimleri ve derecelerini gördün. Bâtınî ilimleri ve bu ilimlerde yükselmiş velîleri ve derecelerini de gördün. Hangisini murâd edersen onu seç!" buyurdu. Hacı Bayram da, velîlerin yüksek hâllerini görerek, kendisini tasavvufa verdi ve bu yolda daha yüksek derecelere kavuşmak için çalıştı. Zamanının büyük velîlerinden oldu.

Hâmideddîn hazretleri, ma'nevî bir emir üzerine Tebrîz'e gitti. Tebrîz'den de Anadolu'ya gelip, Bursa'ya yerleşti. Hacı Bayram-ı Velî, sık sık Bursa'ya gelip hocasını ziyâret ederdi. Hâmideddîn hazretleri, Bursa'da bir ümmî gibi hareket edip, ilminin varlığını kimseye söylemedi.

Hâmideddîn, Bursa'da bir fırın yaptırdı. Fırınına merkebiyle dağdan odun getirir, onunla ekmekleri pişirirdi. Ekmek küfesini sırtına alarak; "Somun! Mü'minler somun!" diye söyler, geçimini bu yolla sağlardı. Halk, bu fırıncıya "Somuncu Baba" der ve onun pişirdiği ekmeğin lezzetine doyamazlardı. Somuncu Baba ekmek satmaya başlayınca, herkes peşinden koşar, ekmeğini kapışırlardı. Somuncu Baba'nın fırını, Molla Fenârî Mahallesinde, Ali Paşa Çınarı civarında olup, iki gözlü idi. Fırının bitişiğinde de, ibâdet ettiği bir odası vardı. Odanın kıble cihetinde de, nefsini terbiye etmek için kullandığı bir Çilehânesi mevcûd idi. Hâmideddîn hazretleri durumunu Bursa'da kimseye bildirmedi. Hep, halk içinde Hak ile olmağa gayret etti.

Somuncu Baba, birgün fırına ekmeklerini sürdü. Pişmesini beklerken, yanına Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân'ın dâmâdı Seyyid Emîr Sultan geldi. Elinde bir çömlek vardı. "Selâmün aleyküm baba!" dedi. O da; "Ve aleyküm selâm" diyerek birbirlerine bakıştılar. Başka hiçbir

kelime konuşmadan tanıştılar. Emîr Sultan, elindeki yemek çömleğini Somuncu Baba'ya verip, içindekinin pişirilmesini rica etti. Somuncu Baba, kabı alıp fırının ağzından içeri sürmek istediyse de, çömleği fırına sokamadı. Bir daha denedi, yine olmayınca, Emîr Sultan'a döndü ve; "Anladım ki bu çömleği fırına sen süreceksin!" dedi. Emîr Sultan; "Peki" diyerek çömleği aldı ve fırının gözünden içeri rahatlıkla sürdü. Fakat fırında hiç ateş yoktu. Somuncu Baba fırının ağzını kapattıktan sonra; "Birazdan pişer bekleyiniz" buyurdu. Bir müddet bekledikten sonra kapak açıldı. Fırında hiç ateş olmadığı hâlde yemeğin piştiğini gören Emîr Sultan, Somuncu Baba'nın büyük velîlerden olduğunu anladı. Orada tasavvuf üzerinde bir miktar sohbet ederek dost oldular.

Yıldırım Bâyezîd Hân, Niğbolu zaferinden sonra Bursa'da Ulu Câmi'yi yaptırmaya başladı. Câminin inşâsı sırasında, çalışan işçilerin ekmek ihtiyâcını Somuncu Baba te'min etti. Câminin yapılması bittikten sonra, bir Cum'a günü açılış merasimi yapılacağı ilân edildi. O gün başta Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, dâmâdı büyük âlim ve velî Seyyid Emîr Sultan, Molla Fenârî hazretleri, ulemâdan pekçok kimse ve Bursalılar Ulu Câmi'yi doldurdular. Yıldırım Bâyezîd Hân, câminin açılış hutbesini okumak üzere Emîr Sultan'a vazîfe verdiğinde, Emîr Sultan; "Sultânım! Zamanın büyük âlimi burada iken, bizim hutbe okumamız uygun değildir. Bu câmi-i şerîfin açılış hutbesini okumaya lâyık olan zât şu kimsedir" diyerek, Somuncu Baba'yı gösterdi. **"Şöhret âfettir"** hadîs-i şerîfini bildiği için, bundan titizlikle kaçınan Somuncu Baba, Pâdişâhın emri üzerine minbere doğru yürüdü. Emîr Sultan'ın yanına gelince; "Ey Emîr'im, niçin böyle yapıp beni ele verdiniz?" dedi. O da; "Senden ileride bir kimse göremediğim için öyle yaptım" cevâbını verdi. Cemâat hayret ederek bu konuşmaları dinliyor, Somuncu Baba'nın hutbesini merakla bekliyorlardı. Minbere çıkan Somuncu Baba, öyle bir hutbe irâd etti ki, o zamana kadar Bursalılar öyle bir hutbeyi hiç işitmemişlerdi. Bursalılar, ancak bundan sonra Somuncu Baba'nın büyüklüğünü anladılar. Somuncu Baba, hutbede; "Ba'zı âlimlerin, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrinde müşkilâtı, anlıyamadığı kısımlar vardır. Onun için bu sûrenin tefsîrini yapalım" buyurarak, Fâtiha sûresinin, yirmi ana ilim üzerine yedi türlü tefsîrini yaptı. Nice hikmetli sözler beyân eyledi ki, herkes hayretinden şaşırıp kaldı. Başta Molla Fenârî hazretleri; "Somuncu Baba, önce bizim Fâtiha sûresinin tefsîrindeki müşkilimizi kerâmet göstererek halletti. Onun büyüklüğüne, bu yedi çeşit tefsîr, âdil bir şâhiddir. Fâtiha'nın ilk tefsîrini cemâatin hepsi anladı. İkinci tefsîrini bir kısmı anladı, üçüncü tefsîri anlayanlar çok az idi. Dördüncü ve sonrakileri anlıyanlar içimizde yok idi" demekten kendini alamadı. Cum'a namazından sonra bütün cemâat, Somuncu Baba'nın elini öpmek, duâsını almak istedi. Cemâatin bu arzusunu kıramayan Hâmid-i Velî hazretleri, kapıda durdu. Ulu Câmi'in üç kapısından çıkan herkes; "Ben Somuncu Baba'nın elini öpmekle şereflendim" diyordu. Somuncu Baba, yine kerâmet göstererek, Allahü teâlânın izniyle her üç kapıda da aynı ânda bulunarak cemâate elini öptürmüştü.

Namazdan sonra evine giden Hâmid-i Velî'ye, Molla Fenârî; "Efendim! Bu günlerde Fâtiha sûresinin tefsîrini yapmak istiyordum. Fakat ba'zı anlıyamadığım yerler var idi. Bu hutbenizle, bilemediğimiz yerleri îzâh etmiş oldunuz. Medresede hizmetimiz karşılığında kazandığımız beşbin akçe paramız vardır. Şüphesiz helâldir. Kabûl buyurursanız bunları size hediye etmek istiyorum" dedi. O, kabûl etmedi. Bunun üzerine Molla Fenârî, Somuncu Baba'ya; "Talebeniz olmakla şereflenmek istiyorum" deyince, Somuncu Baba ona teveccüh ederek duâlarda bulundu. Molla Fenârî'nin, Somuncu Baba'dan aldığı feyz ile yazdığı tefsîrini bütün âlimler çok beğenmiş, asırlarca mu'teber bir tefsîr olduğunu açıklamışlardır.

Somuncu Baba, durumunun anlaşılması üzerine; "Sırrımız faş oldu, herkes tarafından anlaşıldı" diyerek, Bursa'dan gitmek istedi. Bir sabah erkenden. Gavas Paşa Medresesi'nden birkaç talebeyi yanına alarak yola çıktı. Somuncu Baba'nın Bursa'yı terketmekte olduğunu işiten Molla Fenârî, koşarak bir çınarın yanında arkasından yetişti. Gitmeyip Bursa'da kalması için çok yalvardı, ricalarda bulundu ise de kabûl ettiremedi. Sonunda, Bursalılara duâ etmesini istedi. Somuncu Baba, bu çınarın yanında Bursa'ya dönerek, feyizli, bereketli bir şehir olması ve yeşil olarak kalması için duâ etti ve vedâlaşarak ayrıldılar. Bursa'da bu çınarın bulunduğu bölgeye "Duâ çınarı" denildi.

Bursa'dan ayrılan Somuncu Baba, bugünkü Aksaray iline geldi. Burada ömrünün sonuna kadar İslâmiyeti yaymak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmek için uğraştı. Hem zâhirî, hem de bâtınî ilmi ile Aksaraylıların gönüllerinde erişilmesi güç olan mümtaz bir mevkiye erişti. Artık ona Hâmid-i Aksarâyî denilmeğe başlandı. Hacı Bayram'ı Velî ile hacca gittiler. Dönüşlerinde, Hacı Bayram'ı kendisine halîfe, vekîl ta'yin etti. İnsanları irşâd etmekle vazîfelendirdi.

Hâmid-i Aksarâyî hazretleri, birgün zirâatla uğraşan talebelerinden birine bir miktar tohum verdi ve: "Bu tohumların yarısını, tarlanızın bir kısmına sizin için, yarısını da tarlanızın bir kısmına bizim için ekiniz" buyurdular. Talebe tohumları ekti. Ekinlerin yetiştiği mevsimde tarlaya gittiler. Talebenin tarlasında fevkalâde güzel yetişmiş bir ekin vardı. Diğerinde hiç ekin bitmemişti. Hâmid-i Velî, talebesine dönerek; "Bu tarlalardan hangisi bizim, hangisi sizindir?" buyurunca, talebe son derece utandı ve kendi tarlasını göstererek; "Bu tarla sizindir efendim" dedi. O da, ekinlere bakarak; "Biz âhıret için çalışıyorduk. Acaba hangi günahımızdan dolayı dünyâmız ma'mûr olmaya başladı?" deyip, üzüntüsünü dile getirdi. Hocasının müteessir olduğunu gören talebe, hakîkati söyleyerek üzüntüsünü giderdi.

Yine birgün, yaşlı bir kadın huzûruna gelip; "Efendim! Benim bir ineğim vardı. Sabahleyin sığırtmaca ineği teslim ettim, fakat akşam ineğim dönmedi. Çok aradım, ineği bulamadım. Ne olur derdime çâre olunuz" diye yalvardı. Kadının bu üzüntüsüne dayanamayan Hâmid-i Velî; "Sen burada bekle. Biz etrâfı bir araştıralım, bulursak getiririz" buyurdu. Dışarı çıkıp, sağa sola araştırma yapmadan, hep bir istikâmette gitti. Kadın da onu gizliden ta'kibe başladı. Hâmid-i Velî, bugünkü türbesinin bulunduğu yere geldi. Orada ineğin otlamakta olduğunu görerek; "Ey mübârek hayvan! Niçin diğer hayvanlardan geri kaldın da bizi buraya kadar yordun?" deyince, inek lisâna gelip; "Bugün yavruma süt verecek kadar karnımı doyuramamıştım. Onun için burada otluyordum" dedi. Bu konuşmaları işiten kadın, Hâmid-i Aksarâyî'nin derecesinin üstünlüğünü anladı. Onu ençok sevenler arasında oldu.

Hâmid-i Aksarâyî hazretleri, 815 (m. 1412) senesinde, birgün dostları ve talebeleriyle helâlleşti. İki rek'at namaz kıldıktan sonra, uzun uzun duâ etti. Sonra Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Cenâze namazını Hacı Bayram-ı Velî kıldırdı. Geriye iki erkek çocuk bırakarak, bugünkü türbesinin olduğu yere defnedildi. Türbesi Aksaray kabristanının ortalarındadır. 1400 (m. 1980) senesinden i'tibâren, Aksaraylı Şahin Başer Bey'in gayretleriyle türbesi yeniden onarılarak bugünkü hâle gelmiştir. Somuncu Baba'nın çilehânesini ve türbesini ziyâret edenler, rûhâniyetinden fevkalâde feyz ve bereketlere kavuştuklarını, dünyâyı unuttuklarını söylemişlerdir. Onu vesile ederek Allahü teâlâya yapılan duâların kabûl olduğunu da bildirmişlerdir.

Hâmid-i Aksarâyî hazretlerini çok sevenlerden biri şöyle anlattı: "Aksaray'da me'mûr olarak vazîfe yapıyordum. Bir üst makama terfim ihtilaflı idi. Şeyh Hâmid-i Velî hazretlerine gittim. Türbesini ziyâret ederek, ona durumumu anlattım. Çilehânesinde iki rek'at namaz kıldıktan sonra eve geldim. Gece rü'yâmda Hâmid-i Velî'yi gördüm. Bana buyurdu ki: "Evlâdım, hiç üzülme, üst makama geçeceksin. Biz evliyâ kullar, senin o makama geçtikten sonra, istifâ edip, serbest olarak İslâmiyete hizmet etmeni, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara bildirmeni arzu ediyoruz" buyurdu. Hakîkaten, kısa bir zaman sonra bir üst makama geçme emri geldi ve istifâmı vererek İslâmiyete hizmet etmeye çalıştım."

Hâmid-i Aksarâyî hazretlerinin okuduğu kasideler, Aksaraylıların dillerinde dolaşmaktadır. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Biz ol âşık yiğitleriz,
Akıl, rüşd bize yâr olmaz.
Mey-i aşk ile sermestiz,
Bizler asla sarhoş olmaz.

Diriyiz dâim ölmeyiz,
Karanlıkta hiç kalmayız,
Çürüyüp toprak olmayız,
Bize gece gündüz olmaz.

Bizim illerde ay ve gün,
Sebat üzre durur dâim.
Televvün irişür âna,
Gehî bedr-ü-hilâl olmaz.

Bizim bahçedeki güller,
Dururlar taze, solmazlar,
Hazân olup dökülmezler,
Kış mevsimi bahar olmaz.

Şerbeti aşk için içtik,
Feragat mülküne göçtük,
Yanıp aşkınla tutuştuk,
Bize tahrûk-ü-târ olmaz.

İrelden Şems'in nûruna,
Vücûdun zerreden katre
Ne katre, ayn-ı bahr oldu.
Ona çukur kenar olmaz.

Bırak ey Hâmidâ vârı
Görem dersen sen ol yân,
Görecek ol tecellâyı,
Ondan üstün kemâl olmaz.

* * *

Senden dolu iki cihan,
Oldum Zuhurunda nihân.
Ger bulmayam seni ayan,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Şol gün ki mîzân kurula,
Hak huzûrunda durula,
Hizmetçi nâra sürüle,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Ağlarım işte zar ile,
Eyvah kaldım eller ile,

Tanışmadım sen yâr ile,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Hâmidî'nin gözü yaşı,
Doldurur dağ ile taşı,
Bilmem nidem garîb başı,
Yâ Rab n'ola hâlim benim?

Hâmid-i Aksarâyî hazretleri hakkında yazılan ba'zı kasideler de şöyledir:

Geldi Hâmid çü verdi Rûm'a ziya
Ölü kalbi diriltip etti ihya.
Hacı Bayram'a ândan oldu nazar,
Her kim âna erişti buldu rehâ.

Sa'îd-i nûr cezbesiyle sunup,
Câm-ı aşkı içirdi verdi safa.
Pertev-i nûr cezbesiyle ol er,
Ölü kalbi diriltip etti ihya.

Bursa'dadır şimdi iki gözlü fırının,
Bismillah diyerek hamuru yoğurun,
Elin değdikçe bereketlenir hamurun,
Piştikçe lezzetlenir o güzel somunun.

Küfelere koyarak yüklenirsin sırtına,
Ulu Câmi önünden inersin sahaflara
Somunlar, mü'minler! dersin Bursa halkına,
Âhıreti düşünüp yersin helâl lokma.

Fâtiha'yı yedi tefsîr edip açarsın,
Ulu Câmi içinde hikmetler saçarsın,
Hacı Bayram-ı Velî'nin de hocasısın,
Ârif-i billahsın, kutubsun, evliyâsın.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 74

2) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 425

3) Nefehât-ül-üns sh. 683

4) Aşıkpaşazâde Târihi sh. 201

5) Semerât-ül-fuâd sh. 7

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

7) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 54

8) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 72

HAMZA KARAMÂNÎ (Hamza Mahmûd)

Fâtih Sultan Mehmed Hân devri tefsîr âlimlerinden. İsmi, Hamza bin Mahmûd el-Karamânî'dir. Lakabı Nûreddîn'dir. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Karamânî, 871 (m. 1468) yılında vefât etti.

Asrının âlimlerinden, tefsîr, hadîs ve diğer dînî ilimleri tahsil etti. Din bilgileri ve fen bilgilerinin her birinde yüksek derecelere erişti. İlminin çokluğu ile temayüz ederek akranlarından öne geçti, ömrünü, ders okutup talebe yetiştirerek, fetvâ vererek, kitap yazarak geçirdi. Karaman'da müderrislik ve müftîlik vazîfesinde bulundu.

Allâme Kâdı Beydâvî'nin "Envâr-üt-Tenzîl" adındaki tefsîrine haşiye yazdı. Haşiyesine "Takşîr-üt-Tefsîr" adını verdi. Bu haşiye, âlimler arasında makbûl tutulmuştur. Karaman'da vefât etti, oraya defnedildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 81

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 120

3) El-Fevâid-ül-Behiyye sh. 69

4) Keşf-üz-zünûn sh. 190

HASEN BİN ABDÜRRAHMÂN ES-SEKKÂF

Tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf olup, Yemen diyârında bulunan Terim beldesinde yaşamıştır. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 813 (m. 1410) senesinde Terim beldesinde vefât etti. Zamanındaki evliyânın büyüklerinden olan Hasen Sekkâfın baba ve dedeleri de kendisi gibi âlim ve evliyâ zâtlar idi.

Hasen Sekkâf zamanında bulunan büyük âlimlerin derslerinde bulundu. Babası da büyük âlimlerden olduğu için, kısa zamanda yetişip meşhûr oldu. İsmi, her tarafta söylenmeye başlandı. Herkes tarafından sevilirdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Büyüklük ve evliyâlık hâlleri ve kerâmetleri, daha çocuk yaşta iken kendisinde görülmeye başlanan Hasen Sekkâfın, bir menkıbesi şöyle anlatılır: "Hasen Sekkâf çocuk iken, arkadaşları ile birlikte ormana gitmişlerdi. Ormanda farkında olmadan yollarını kaybedip, köylerinden uzaklaştılar. Bütün uğraşmalarına rağmen yollarını bulamadılar. Yanlarında bulunan azıkları da bitmişti. Açlık ve susuzluktan adım atamıyacak hâle gelip, bir yere çöktüler. Ba'zıları ayağa kalkamıyorlardı. Yürüyebilecek durumda olanlar da, diğerlerini bırakıp gidemiyorlardı. Bu sırada Hasen bin Abdürrahmân, bir ara arkadaşlarının bulunduğu yerden kayboldu. Biraz sonra elinde bir tepsi hurma ile geri geldi. Çocuklar, onun hurmaları nereden getirdiğini anlıyamadılar. Hurmaları yiyen çocuklar, yürüyebilecek duruma geldiklerinde; "Şimdi de yolu çıkartamayız. Ne yapacağız?" diye endişelenmeye başladılar. Bunun üzerine Hasen Sekkâf; "Benim arkamdan gelin, inşâallah köyümüze kolaylıkla ulaşırız" dedi. Çocuklar kabûl edip onun arkasına düştüler, bir zaman sonra köylerine ulaştılar. Çocuklar, o kadar uzak mesafeyi, bu kadar kısa zamanda nasıl yürüyebildiklerini anlayamadılar."

Hasen bin Abdürrahmân'ın, bir kimseye sekiz altın borcu vardı. Birgün, alacaklı olan kimse alacağını istedi. O ânda da Hasen Sekkâf'ın sâdece beş altını vardı. O da kızkardeşi Zeyneb'de emânet olarak duruyordu. Ondan beş altını aldı. Bir kese içinde getirip, alacaklıya verdi. Alacaklı, verilen altınları saydı. Kesenin içinde sekiz altın vardı. Tamam olduğunu söyleyip gitti.

Rivâyet edilir ki, birgün Hasen Sekkâfın evine kardeşinin oğlu Muhammed gelmişti. Bir müddet sohbetten sonra, Hasen Sekkâf kalkıp hanımının bulunduğu odaya geçerek, hanımına; "Haydi, zevcin için yemek hazırla dedi. Hanımı hayretle; "Benim zevcim ne demek? Benim zevcim sensin. Niçin başka bir zevcim varmış gibi söylüyorsun?" deyince, Hasen Sekkâf hazretleri buyurdu ki: "Benim vefâtımdan sonra sen, bu (kardeşim oğlu Muhammed ismindeki) zât ile evlenirsin." Hanımı birşey demeyip sustu. Bu hâdiseden sonra, aradan uzun müddet geçti. Hasen Sekkâf hazretleri vefât etti. Hanımı da o zât ile evlendi. Senelerce önce söylediği söz, böylece gerçekleşmiş oldu.

Hasen Sekkâfın talebelerinden Abdürrahmân el Hatîb şöyle anlatır: "Ben Hasen Sekkâfın sohbetlerinde ilk bulunduğum zamanlar, konuşmalarda geçen ba'zı mevzûları anlıyamazdım. Hattâ bir ara dersleri bırakmayı bile düşündüm. Nasıl olsa birşey anlıyamıyorum, en iyisi ömrümü harcamıyayım dedim. Bu düşünceler içinde iken, bir akşam sohbette bana; "Bir sıkıntınız mı vardır? Kalbinizde olanları lütfen bana söyleyin, çekinmeyin" dedi. Ben de düşündüklerimi ona arz ettim. Bunun üzerine bana; "Kalbinize böyle düşünceler geldiğinde bize haber verin. Kendi başınıza karar vermeyin. Kendi kendine karar veren helak olur" buyurdu. Ben de tövbe ettim. Hâlimi düzeltmeye, kalbimi toparlamaya çalıştım. Bundan sonra sohbetleri bana zor ve ağır gelmedi. Konuştuğu mes'eleleri çabuk kavramaya başladım."

Yine Abdürrahmân el-Hatîb anlatır: "Bir sene hac mevsiminde, gönlüme hacca gitmek arzusu geldi ve bu arzu bende çok şiddetlendi. Bu sırada, tanımadığım bir şahıs yanıma geldi. Seccadesini yere serdi. "Bunun üzerine gel" dedi. Ben de seccadenin üzerine geldim. Bir ânda kendimi Mekke-i mükerremede buldum. Hac vazîfelerini yerine getirmeye başladım. Arafat'ta vakfeye durduğumda, kalabalık arasında hocam Hasen Sekkâf'ı gördüm. Benim gelişim, aniden ve hiç anlıyamadığım bir şekilde olduğundan, hocama haber verememiştim. Bunun için kendisini orada görünce mahcub oldum ve hiç bir şey söyleyemedim. Kendimi ondan gizledim. Beni görmesin diye başka tarafa gittim. Hac vazîfesini bitirdikten sonra, kendi kendime; "Ben şimdi buradan Terim beldesine nasıl gideceğim? Aradaki mesafe çok fazla" diyerek endişelenmeye başladığımda, yine, hacca gelmeme vesile olan zâtı gördüm. Seccadesini yere serip, bana; "Haydi gel" dedi. Seccadenin üzerine geldim. Allahü teâlânın izni ile, yine bir ânda memleketime geldim.

Hocamın yanına vardığımda, beni görür görmez tebessüm edip; "Ey hacı! Haccın mübârek olsun. Gel bize hacdan anlat!" buyurdu. Ben çok mahcub bir hâlde durdum ve hiç bir şey konuşamadım. Benim mahcubiyetimi anlayıp, kendisi konuşmaya, sohbete devam etti. Ben daha sonra gizlice araştırdım. Hocam o sene zâhiren hacca gitmemişti. Terîm'den ayrılmamıştı. Fakat ben de kendisini orada gördüğüme göre, anladım ki, hocam kerâmet olarak her iki yerde de bulunmuştu ve insanlar da bunu farkedememişlerdi.

Birgün hocamız ile yalnız olarak başbaşa kaldığımızda, hacca nasıl gidip geldiğimi kendisine anlattım. "Peki sen Arafat'ta niçin bizden saklandın?" dedi. Ben de sebebini arzettim. Bunun üzerine bana buyurdu ki: "Seni Terîm'den Mekke'ye ve oradan da geri Terîm'e getiren şahıs bizim halîfelerimizden idi. Seni çok sevdiğimiz için onu biz gönderdik. O seccadeyi de ona biz vermiştik." Sonra bir seccade çıkardı. Baktım, bizim giderken ve gelirken üzerinde bulunduğumuz seccade idi. Bütün bunları, hocamın kerâmetleri olduğunu anladım."

Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf, birgün, evliyâdan Muhammed bin Hakem ismindeki bir zâtın kabrini ziyâret etmişti. Yanında da talebelerinden Abdullah bin Muhammed isminde birisi vardı. Bu talebe Hasen bin Abdurrahmân'dan, Muhammed bin Hakem'in rûhâniyetinin kabrinden kendilerine keşfolmasını, gösterilmesini istedi. O da kabûl etti. Bu sırada, Muhammed bin Hakem'in kabrinden güneş misâli bir nûr çıktı. Bu nûrun heybeti ile aklı başından giden talebe, bayılarak yere düştü. Evine götürüldü. Üç gün o hâlde kaldı. Üçüncü gün Hasen Sekkâf hazretleri o talebenin evine gitti. Şifâ için ba'zı âyet-i kerîmeler okuyup duâ etti. O talebe, bundan sonra kendine gelebildi.

Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf hazretleri, sıcak bir yaz günü sabahı, talebelerinden Ali bin Sa'îd er-Rahîle ile Terîm'in dışında bulunan kabristanı ziyârete gitmişlerdi. Öğleye yakın

zamana kadar orada kaldılar. Dönüşlerinde hava çok sıcak idi. Yerde bulunan kumlar kızmıştı. Kızgın kumların harareti insanın yüzüne vuruyor, baygınlık veriyordu. Ali bin Sa'îd, fazla sıcağın harareti ile bayılıp düşecek gibi oldu. Yürümeye takati kalmamıştı. Hocasına da birşey söyleyemiyordu. Onun bu hâlini anlayan Hasen Sekkâf; "Ayağını, benim ayağımı koyduğum yere koy. İzlerime basarak yürü" buyurdu. Bundan sonra o şekilde yürüyen talebe, hiç sıcaklık hissetmedi.

Hasen bin Abdürrahmân es-Sekkâf hazretlerinin bunlar gibi daha nice kerâmetleri vardır. Çok talebe yetiştirdi. Birçok kimsenin hidâyete kavuşmasına, doğru yolu bulmasına vesile oldu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 399

HASEN ÇELEBİ

Kelâm, usûl ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen Çelebi bin Muhammed Şah bin Hamza bin Muhammed bin Muhammed'dir. Anadolu'da yetiştiği için Rûmî nisbetiyle anılmaktadır. Lakabı Bedreddîn olup, İbn-i Fenârî diye tanınmaktadır. Meşhûr âlim Molla Fenârî'nin torunlarındandır. 840 (m. 1436) senesinde doğdu. 886 (m. 1481) senesinde Bursa'da vefât etti.

Zamanındaki meşhûr âlimlerden ilim öğrendi. Molla Fahreddîn, Molla Ali Tûsî ve Molla Hüsrev bu âlimlerdendir. Kelâm, me'ânî, Arabca, usûl-i fıkıh ve aklî ilimlerde büyük âlim olana kadar, ilim öğrenmeye devam etti. Bu âlimlerle beraber, babasından da ilim öğrendi. Hattâ, ençok babasından istifâde ettiği söylenir. Edirne'de Halebiyye Medresesi'nde müderris iken, amcasının oğlu Ali Fenârî, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kadıaskeri idi. Ondan; Mısır'a gidip, "Mugn-il-Lebîb" kitabını Magribli bir âlimden okumak için Sultan'dan izin istemesini rica etti. Mısır'da bulunan bir âlimin, Mugn-il-Lebîb kitabını çok iyi bildiğini duymuştu. Hasen Çelebi, Telvîh kitabına bir haşiye yazmıştı. Fâtih henüz hayatta iken, kitabını Fâtih'in oğlu İkinci Bâyezîd'e atfetmişti. Bu yüzden Fâtih, Hasen Çelebi'ye biraz kırgın idi. Mısır'a gitmek için izin isteyince; "Madem ki, o kadar aklına koydu, o hâlde gitsin" diye izin verdi. Müderrisliği bırakıp, talebeliği istemesine şaşırmıştı.

Hasen Çelebi, Fâtih Sultan Mehmed'den izin alınca, Mısır'a gitti. Mugn-il-Lebîb kitabının tamâmını Magribli o âlimden yazdı. Daha sonra yazdıklarını bu âlimin huzûrunda baştan sona okudu. Kitapta gerekli düzeltmeleri ve incelemeleri yaptılar. Magribli âlim, bu kitabın baş tarafına, Hasen Çelebi için icâzet yazdı. Yine Mısır'da İbn-i Hacer'in bir talebesinden Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Sahîh-i Buhârî'yi okutmak ve hadîs-i şerîf öğretmek için icâzet aldı. 870 (m. 1465) senesinde Şam'a gitti. Buradan Hicaz'a giden kâfile ile hacca gitti. Birkaç defa Kâhire'ye gittiği de bildirilmektedir.

Tekrar Anadolu'ya dönünce, Mısır'da yazdığı Mugn-il-Lebîb şerhini Sultan Mehmed Hân'a gönderdi. Sultan, bu kitabı inceleyince çok beğendi. Hasen Çelebi'ye olan kırgınlığı geçti, ilmini takdîr ederek, İznik Medresesi'nin müderrisliğini ona verdi. Daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris ta'yin etti. Hasen Çelebi, medresenin bir odasında kalırdı. Beş vakit namazı câmide kılardı. Medresede dersini bitirdikten sonra, Kâdızâde'nin medresesine gider, onu ziyâret ederdi. Ertesi gün de Kâdızâde onun yanına gelirdi. Birbirlerini çok severlerdi. Bu ziyâretleri devamlı yaparlar ve her işlerinde yardımlaşırlardı. Sultan Bâyezîd Hân'ın

padişahlığı zamanında, günlük seksen akçe maaşla Bursa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi, ölünceye kadar burada yaşadı.

Âlim, fazilet sahibi, sâlih bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Sert elbise giyer, alçak gönüllülüğünden hayvana binmezdi. Miskin ve fakirleri, Allah adamlarını severdi. Tasavvuf ehli âlimlerle sohbet ederdi. Dünyâdan yüz çevirmiş, âhırete yönelmişti.

Medresede iken yardımcısı olan Seyyid Çelebi anlatır: "Birgün seher vakti beni istedi. Odasının kapısında şiddetli şekilde ağlama sesleri duydum. Bu duruma çok şaşırdım. Başına büyük bir musibet geldiğini zannettim. Kapıyı çaldım, içeri girip selâm verdim. Oturmamı emretti. Ben de oturdum ve ağlamasının sebebini sordum. "Gecenin üçte birinden sonra, üzülmek için bir sebep bulamıyorum diye hatırıma geldi" dedi. Bununla ne demek istediğini sordum. "Üç aydır bize dünyalık bir zarar gelmedi. Âlimler demişlerdir ki: "Dünyâ malından zarar görmeyen âhıretten zarar ediyor demektir. Çünkü zarar âhırete yönelince, dünyalık şeyleri terkeder." Bunun için, âhıret işlerinde zarar ediyorum korkusuyla ağladım" diye cevap verdi. O ânda hizmetçilerden biri içeri girdi. Çok üzgündü. Hizmetçiye üzüntüsünün sebebini sordu. Hizmetçi şöyle cevap verdi: "Bana filân işi görmemi emretmiştiniz. Ben de sizin beyaz katırınıza bindim. Yolda katır düştü, öldü." Hasen Çelebi bunu duyunca; "Allahü teâlâya hamd olsun. Bana dünyâ zararı verdi" diye hamd etti. "Bu haberi bana sen müjdeledin ey hizmetçi (köle)! Ben de seni Allah rızâsı için azâd ettim" dedi.

Hasen Çelebi, birçok eser yazdı. Bunlar âlimler arasında makbûl ve mu'teber tutulurdu. Kitapları, talebe ve müderrislerin elinden düşmezdi. Ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Sadr-uş-şerî'ai sânî li vikâyet-ir-rivâye fî mesâil-il-hidâye, 2-Hâşiyetü alel-Mutavvel, 3-Hâşiye-tü alâ hâşiyet-il-Keşşâf li, seyyîd Şerîf, 4-Hâşiyetü alâ şerh-il-Mevâkıf, 5-Hâşiyet-üt-telvîh, 6-Ta'lîkatü alâ dürer-il-hukkâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 213

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 324, 325

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 204, 205

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 64

5) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 127

6) Et-Tabakât-üs-seniyye cild-3, sh. 109, 110, 111

7) Keşf-üz-zünûn sh. 350, 474, 496, 1199, 1479, 1891, 2022

HASEN EBRİKÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Mahlûf bin Mes'ûd bin Sa'd el-Müzîlî er-Râşidî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Teni esmer olduğu için, o beldenin lisânında Ebrikân denilmiştir. 807 (m. 1404) senesi Şevval ayının sonlarında Cezayir'in Tilmsân bölgesinde vefât etti.

Hasen Ebrikân, büyük âlim Masnûdî İbni Merzûk el-Hafîd'den ilim öğrendi. Babasının vefâtından sonra, başka beldelere gitti. Oralarda uzun müddet kaldı. Tahsilinin çoğunu Câbiye'de, Abdürrahmân Vaglisî ve talebesi olan âlimlerden tamamladı. Anadolu'da Ebû Abdullah Merrâkû-şî'den de ilim öğrendi.

Hasen Ebrikân, hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Mekke'de beş sene kaldı. Hasen Ebrikân Mekke'den dönünce, Tilmsân'a yerleşti. Burada İbrâhim Masmûdî ile görüştü. Yahyâ Metgari'nin yanında ilim tahsil etti. Hasen Ebrikân, Hûfi'nin ferâiz kitabını Îsâ Emziyâ'nın yanında okudu. Bu ferâiz kitabı üzerinde ba'zı açıklamalar yaptı. Ferâiz, hesâb ve fıkıh ilimlerinde söz sahibi oldu. İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini güzel bir şekilde okudu. Bunu okurken, Mekûdî'nin Elfiye şerhini mütâlâa etmekle yetindi.

Hasen Ebrikân'ın nakilleri sağlam, anlayışı çok yüksek idi. Gelişigüzel söylemezdi. Anlattıklarını karıştırmazdı. İlme ve ilim sahiblerine çok hürmet ederdi. O ders okuturken, kimse konuşmazdı. Talebelerin hiçbiri sağa-sola bakmazdı. Kendisinden Tensî, Ali Tâlûtî ve üvey kardeşi Sünûsî ve birçok âlim ilim öğrendi. Büyük âlim Sünûsî, Hasen Ebrikân'ın yanında kalıp, ondan çok istifâde etti.

Kardeşi Sünûsî, onun hakkında şöyle demektedir; "Çok âlim ve evliyâ gördüm. Fakat, hocam ve ağabeyim Hasen Ebrikân gibisini görmedim. O, Allahü teâlânın rızâsının olduğu işlerde kınayanın kınamasından korkmazdı. Gülmez, sâdece tebessüm ederdi. Müslümanlara çok merhametli ve şefkatli idi. Onların sevinmesi ile sevinir, üzülmesi ile üzülürdü. Allahü teâlâyı devamlı zikreder, bu husûsta asla gevşeklik göstermezdi. Büyük-küçük herkes, ona hürmet ederdi. İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve İbn-i Hâcib'in muhtasarını okuturken, derslerinde ben de bulundum. O, dersi, dinliyenler anlayıncaya kadar anlatırdı. Önce mes'eleyi ana hatlarıyla anlatırdı. Sonra o mes'ele ile alâkalı olarak şerhlerden nakiller yapardı. Sonra kendi söyleyecekleri varsa onları söyler, sonra meşhûr kaynak ve geniş kitaplardan nakiller yapardı. Böylece mes'elenin anlaşılmasını ve tahkîkini te'min etmiş olurdu. Onun derslerine büyük âlimler gelirdi. Onun nakillerini ve zekâsını takdîr ederlerdi. Muhammed bin Abbâs, Muhammed bin Accâr, Süleymân Buzeydî ve birçok âlim bunlardandır."

Hasen Ebrikân, ana-babasına ve akrabâlarına çok iyilik ederdi. Annesine hürmeti çok ileri seviyeye ulaşmıştı. Annesi vefât ettikten sonra, onun eşyâlarını sakladı. Bu husûsta şöyle buyurdu: "Hayır ve bereketi, ancak ana-babaya ve hocaya iyilikte gördüm." O bununla, Allahü teâlânın ebeveyne itaat etme emrini de yerine getirmiş oluyordu.

Hasen Ebrikân'ın zühdü pekçok idi. Çok az bir yemekle yetinirdi. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdet ederdi. Gece ve gündüz çok az uyurdu. Sâdece ölüm hastalığında yatağa yatmıştır. Vefâtına yakın, çocukları, akrabaları, hem yeri dar, hem de yattığı yatak sert olduğu için, ona geniş bir yer ve yumuşak bir yatak yapmaya karar verdiler. Karar verdikleri yeri ve yatağı hazırladıktan sonra, Hasen Ebrikân'dan oraya geçmesini istediler. O da onların bu sözüne muvafakat ederek, hazırladıkları geniş odaya ve yumuşak yatağa, onların yardımı ile geçti. Çünkü, kendi başına geçebilecek durumda değildi. O gece orada kaldı. Ertesi gün çoluk-çocuğuna ve akrabalarına üzülerek; "Beni eski odama ve sert yatağıma götürün. Çünkü dün gece, nefsim yatağın yumuşaklığını hissetti. Ömrümün sonunda beni, hayâtım boyunca kendisinden kaçtığım dünyâ evine koydunuz" dedi. Bunun üzerine onu hemen eski odasına götürdüler ve sert yatağa yatırdılar.

Hasen Ebrikân'ın vera'ı da çoktu. O, günahlardan çok sakınırdı. Yakınlarından birisinin haramlardan sakınma husûsunda gevşek davrandığı haberi ona ulaşınca; "Kur'ân-ı kerîm okuyan, Allahü teâlânın ve Resûlullahın (s.a.v.) emirlerini dinliyen kimseden günah sâdır olması çok garip ve şaşılacak bir iştir" buyurdu.

Hasen Ebrikân, akşam ile yatsı arasını ihyâ ederdi. Buna hiç ara vermeden ve gevşeklik göstermeden devam ederdi. Allahü teâlâyı zikre, özellikle Kur'ân-ı kerîm okumaya çok önem verirdi. O, sâdece Kur'ân-ı kerîmi okumakla yetinmez, aynı zamanda Kur'ân-ı kerîmi yazarak da bir senede hatim ederdi. Bu hâline, vefâtına kadar devam etti.

Hasen bin Mahlûf, mes'eleler hakkında derinlemesine tetkik ve tahkîk yapmadan konuşmazdı. Hattâ birçok âlim, o zaman onun fıkıh ilmindeki bu tetkik ve tahkîkini başkasında görmediklerini söylemişlerdir. O, mes'eleyi iyice tetkik etmedikçe, ne bir sözü tasdîk eder, ne de gelişigüzel bir söz söylerdi.

Zamanının âlimlerinden Muhammed bin Abbâs onun meclisine gelip, ilmî mes'eleler üzerindeki tahkîkini ve tetkikini görünce, çok beğenip, onun büyük bir âlim ve kâmil bir zât olduğunu söyledi, ibâdet, tâat ve vilâyet sahibleri onun yanına gelmiş olsalar, onun hâllerini kabûl ederlerdi. Çünkü onlar, onu bu husûslarda kendilerinden daha üstün bulurlardı. Sultan ve makam sahibi kimseler ona gelmiş olsalardı, Allahü teâlânın ona lütfettiği heybet ve yüksekliği görerek, kendilerini onun yanında pek küçük görürlerdi.

Birgün büyük âlim Muhammed bin Abbâs, Hûncî'nin "Cemel" adlı eserini okuturken, Hasen Ebrikân'ın hizmetinde bulunanlardan birisi bir mes'ele sormaya geldi. Bunun üzerine Muhammed bin Abbâs ona; "Biz bunları Hasen Ebrikân'dan soruyoruz, ondan öğreniyoruz" diyerek, Hasen Ebrikân'ı çok güzel vasfeyledi.

Sünûsî yanına girince, ona tebessüm eder ve ona; "Allahü teâlâ seni müttekî âlimlerden eylesin" diye duâ ederdi.

Hasen Ebrikân'ın pekçok kerâmetleri görülmüştür. Bunlardan bir kısmını, büyük âlim Sünûsî ile kardeşi Ali nakletmiştir. Menkıbelerinden ba'zıları şunlardır:

Hasen Ebrikân, birgün sahrada abdest alıyordu. Bu sırada büyük bir aslan ona doğru geldi ve yakınında bir yere çöktü. Hasen Ebrikân abdestini bitirince, aslana doğru yönelip; **"... Bak ki, şekil verenlerin en güzeli olan Allahın şânı ne kadar yücedir"** meâlindeki Mü'minûn sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinin son kısmını üç defa okudu. Aslan, onun karşısında, hayasından başını eğen birisi gibi duruyordu. Sonra aslan, kalkıp oradan ayrıldı.

Sa'îd bin Abdülhamîd Asnûnî şöyle anlattı: "Sıcak bir günde, hocam Hasen Ebrikân'ın huzûruna girmiştim. Büyük bir yorgunluk içerisinde görünüyordu. Vücûdunda terler vardı. Bana; "Şu içerisinde bulunduğum yorgunluk niçindir biliyor musun?" dedi. Ben; "Bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine bana; "Az önce burada oturuyordum. O sırada şeytan asıl sûretinde yanımıza girdi. Ben ona doğru kalkınca, önümden kaçmaya başladı. Ben, ezân-ı Muhammedî okuyarak onu kovalıyordum. Bir müddet onu kovaladım. Sonra kayboldu. Onun için bu hâldeyim" dedi.

Sünûsî anlatır: "Hocam, ağabeyim Hasen Ebrikân ile beraber şark taraflarından geliyorduk. Yolda, Cum'a isminde bir köye rastladık. Harabe bir hâlde idi. Halkı Tilmsân'a yerleşmişlerdi. Hatırımdan, bu köyü ta'mir edip yeniden kurmak geçti. Allahü teâlânın bu belde ahâlisini azâbla nasıl cezalandırdığını görüp ibret almak için köye girdik. Bu sırada bize doğru gelen bir kedi gördüm. Yakınımıza gelip oturdu. Bitkin bir hâli vardı. Bu arada ben kendi kendime; acaba bu köy tekrar ma'mûr hâle gelir mi? diye düşünürken, o kedi başını kaldırdı, gayet güzel bir ifâde ile; "Bu köy, kıyâmete kadar asla ma'mûr olmaz" dedi. Ben Hasen Ebrikân'a doğru baktım. "Doğru söylüyor" buyurdu.

İbrâhim bin Reddân isminde, büyüklerden bir zât şöyle anlattı: "Hacca giderken, yolda birkaç kişi bineğimi elimden almak istiyorlardı. Hâlbuki binek bana çok lâzımdı. Binek olmadan yola devam etmem çok zordu. Bunun üzerine, hocam Hasen Ebrikân'dan yardım istedim. O ânda hocamı karşımda gördüm. Elimden bineğimi almak istiyenlere yüksek sesle bağırdı. Onlar korkarak, bineğimi almaktan vazgeçtiler. Hocam, bir süre benimle Hicaz istikâmetine doğru yolculuk yaptı. Sonra bir ânda gözden kayboldu."

Ahmed bin Ya'kûb isminde bir zât şöyle anlattı: "Sultan beni hapsetmişti. Bunun üzerine ben duâlarımda, hocam Hasen Ebrikân'dan yardım istiyordum. Bir gece rü'yâmda Hasen Ebrikân'ı gördüm. Yanıma gelip, beni hapishâneden çıkardı. Benimle beraber Sultan Ebû Fâris'in yanına gitti. Sultan'ın yanında ba'zı kimseler vardı. Ben onları tanıyordum. Hasen Ebrikân, Sultân'a; "Senin bununla ne işin var? Onu serbest bırak" deyince, Sultan; "Onu serbest bıraktım" dedi. Uykudan uyanınca, yanımda bulunan arkadaşıma; "Bugün ben çıkıyorum" dedim. O da; "Nasıl biliyorsun?" diye sordu. Ben; "Hocam Hasen Ebrikân beni serbest bıraktı" deyip, rü'yâmı ona anlattım. Aradan birkaç saat geçtikten sonra, ismimle çağırıldım ve Sultan'ın yanına çıkarıldım. Onu rü'yâda gördüğüm şekilde buldum. Yanında rü'yâda, gördüğüm kimseler vardı. Sultan bana; "Dün gece gördüğüm rü'yâmda, hocam Hasen Ebrikân seni serbest bıraktı. Selâmetle git" dedi. Sâlimen ve hocamın bereketiyle hapis hayâtından kurtulmuş oldum."

Önde gelen talebelerinden Ahmed Hüseynî şöyle anlattı: "Hocam Hasen Ebrikân'ı tanımadan önce, servetim ve malım çok idi. Birgün Sultan Abdülvâhid bana, hem para cezası verdi. Hem de hapis edilmemi emretti. Hiçbir suçum yoktu. O zaman ben Hasen Ebrikân'ı tanımıyordum. Çünkü daha o sıralar, Hasen Ebrikân meşhûr olmamıştı. Ancak, dâmâdım âlim birisi olup, onun meclisine devam eder ve yanında ders okurdu. Onun için, benim durumumu Hasen Ebrikân'a arz etti. Bundan sonrasını dâmâdım şöyle anlattı: "Hasen Ebrikân, kayınpederimin işinin üzerinde durdu. Büyük câmiye gitti. Orada, ders veren ve Sultan'ın imamlığını yapan zâtla görüştü. Ona kayınpederimin durumunu anlatıp, Sultân'a söyleyip, onun hapisten çıkarılmasını istedi. Bunun üzerine Sultan'ın İmâmı olan zât, Hasen Ebrikân'a; "Efendim! Sultan sert birisidir. Ancak böyle bir teklifi, zât-ı âlinizin ismini söyliyerek yaparsam daha münâsip olur" dedi. O zaman Hasen Ebrikân ona; "Nasıl istersen öyle yap" dedi. Bunun üzerine o zât, o gün Sultan'ın yanına girdi ve şöyle dedi: "Burada sâlih bir zât var. Hüseynî denen şahsı, Allah için serbest bırakman için beni sana gönderdi" dedi. Sultan ona; "O zât kimdir?" diye sordu. Sultan'ın İmâmı şöyle cevap verdi: "O, sâlih birisidir. Ona Hasen Ebrikân denir" deyince, Sultan; "Şu Zir kapısında oturan zâtı mı diyorsun?" dedi. İmâm olan zât; "Evet, odur" dedi. Fakat Sultan; "Ona saçları adedince dayak attırmaya ve beşyüz dinar ceza almaya yemîn ettim" dedi. Sultân'ın İmâmı bunları duyunca, böyle bir işe karıştığından dolayı çok pişman oldu. Sonra Sultân'ın yanından çıktı. Hüseynî, beyaz, ince tabiatlı bir zât idi. Bir tek sopaya bile dayanamaz diye düşünen İmâm, durumu Hasen Ebrikân'a arzetti. Hasen Ebrikân buna çok üzüldü. Durumu, Allahü teâlâya havale etti. Sonra küçük bir kağıda birşeyler yazıp bana verdi ve; "Bunu kayınpederine götür ver. Dövmek için çıkardıkları zaman, onu yanında bulundurmasını, mümkün ise ağzına almasını söyle" buyurdu. Gidip durumu kayınpederime anlattım ve o kâğıdı verdim."

Ben de o kâğıdı sakladım. Başıma gelecekleri beklemeye başladım. O gün ve gece, bana dokunmadılar. Ertesi gün, Cum'a idi. Sabah güneş doğunca, beni dövmek için hücreden çıkardılar. Çıkarken Hasen Ebrikân'ın göndermiş olduğu kâğıdı kayışımın arasına gizledim. Sonra beni bağlayıp dövmek için avluya çıkardılar. Tam bana vuracakları sırada, sultan'ın sarayından;

"Onu hücresine götürünüz" diye bir ses duydum. Gardiyanlar hemen beni hücreme geri götürdüler. Ben hücremde büyük bir azâbın bekleyişi içinde idim. Malımı, çoluk-çocuğumu ve herşeyimi unutmuştum. Sultan, Cum'a namazını kılıncaya kadar hücremde kaldım. Ben böyle heyecanla beklerken, beni dışarı çıkardılar. Korku içerisinde çıktım, işkence etmek için çıkardıklarına hiç şüphem yoktu. Beni doğruca Sultân'ın huzûruna götürdüler. Sultan bana; "Evine emniyetle gidebilirsin, işkence korkun olmasın. Üzerinde herhangi bir borcun da yoktur" dedi. Bundan dolayı çok sevindim. Geri dönüp huzûrundan çıkarken, Sultân'ın birşeyler söylediğini işittim. Fakat bana söylediğini anlıyamamıştım. Tam dışarı çıkarken, Sultân'ın veziri kızarak bana bağırdı. Ağzı bozuk birisi idi. Bana; "Sultan seni çağırıyor. Sen ise gidiyorsun" dedi. Ben hemen korkarak döndüm. Sultan bana; "Seni Allah için serbest bıraktım. Bunu Allahü teâlâdan bil" dedi. Sonra yanındakilere dönüp; "Bunu niçin serbest bıraktığımı biliyor musunuz?" dedi. Onlar; "Hayır bilmiyoruz" dediler. Bunun üzerine Sultan kolunu açtı. Kolundan, kınında bulunan çok sağlam ve keskin bir bıçak çıkardı ve bize gösterdi; "Eğer Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı olmasa idi. Şimdi ben aranızda yoktum" dedi ve bunu şöyle açıkladı: "Cum'a namazında secdeye vardığımda, bu bıçak kolumdaki kınından çıktı. Sanki birisi, onu kolumdaki kınından çıkarmış, boynumu ve bütün damarlanmı kesmek için onu bana doğru çevirmişti. Fakat bu sırada Allahü teâlâ, lütuf ve ihsânı ile onu benden çevirdi. Allahü teâlâ o ânda kalbime, hapisteki o şahıs ve o sâlih zâtın onun hakkında ricada bulunduğu hâlde, ona yine işkence yaptırmakta inâd etmem sebebi ile bu bıçağın kınından çıktığını ilham etti. Ben o sırada, Allahü teâlânın beni ölümden kurtardığı için, şükür olarak, namazdan sonra hapisteki kişiyi salıvereceğime ve ondan herhangi birşey almamaya yemîn ettim." Bunları duyan meclistekiler, Sultân'ı ölümden kurtardığı için Allahü teâlâya hamd ettiler.

Buradan ayrıldıktan sonra, dâmâdım ile beraber Hasen Ebrikân'ın yanına gittik. Onu, Kassârîn kabristanında bulduk. Cum'a namazından dönüşte oraya uğramıştı. Âdeti üzere Cum'a namazlarını Ecâdir denilen yerde kılardı. Dâmâdımı görünce; "Ne haber, o işiniz nasıl oldu?" diye sordu. Daha beni tanımıyordu. Dâmâdım; "Efendim! Allahü teâlâ hacetimizi yerine getirdi. İşte hapiste bulunan kayınpederim bu zât idi. Allahü teâlâ onu oradan kurtardı" dedi. Ben de olanları Hasen Ebrikân'a anlattım. Bu haber üzerine o, Allahü teâlâya hamd etti. Kıbleye dönüp, Allahü teâlâya şükür için secdeye vardı. Secdede, ikindi ezanı okununcaya kadar kaldı. Hasen Ebrikân'ın yüksek hâllerini ve ondaki bereketi gördükten sonra, devamlı onunla beraber oldum. Ondan hiç ayrılmadım."

Abdürrahmân bin Tûmert anlattı: "Yüzümde bir hastalık meydana gelmişti. Aradan epeyce bir zaman geçtiği hâlde, bu hastalıktan kurtulamamıştım. Hastalık ilerliyordu. Artık hastalığın iyileşmiyeceğine kanâat getirmiştim. Cum'a günü Hasen Ebrikân ile karşılaştım. Ecâdir'de Cum'a namazını kılmış, bineğine binmiş bir hâlde evine doğru gidiyordu. Hemen onun yanına vardım ve selâm verdim. Ona hâlimi arzettim. Bunun üzerine Hasen Ebrikân yüzüme bakıp, yüzümün fecî durumunu gördü. Mübârek tükürüğü ile yüzümü sıvazladı. Yüzümdeki yaralar derhâl iyileşti ve hastalıktan hiçbir eser kalmadı."

Komşu ülkenin Sultânı Umâre Zedâlî, Sultan Ahmed'in topraklarına saldırarak eziyet ve sıkıntı veriyordu. Sultan Ahmed, daha önceleri bu durumdan birkaç defa Hasen Ebrikân'a şikâyette bulunmuştu. Yine birgün Sultan Ahmed, Hasen Ebrikân'ı ziyâret etmek için yanına gitmişti. Hasen Ebrikân, ona ne hâlde olduğunu sordu ve; "O adam ile alâkalı bir şey duydun mu?" dedi. Sultan Ahmed, duymadığını söyledi. Hasen Ebrikân bir müddet bekledikten sonra,

Sultan Ahmed'e; "Şimdi gidebilirsin. Allahü teâlâ hacetini giderdi" dedi. Sultan Ahmed evine gidince, birisi gelip, yapılan muharebede Umâre Zedâlî'nin başının kesildiği haberini verdi.

Muhammed Câmî şöyle anlattı: "Hacca gitmek için gemiye binmiştim. Fakat gemi kaptanı yolcularını yan yolda indirdi. Ben bu duruma çok üzülmüştüm. Uyku ile uyanık bir hâlde iken, rü'yâmda Hasen Ebrikân'ı gördüm. Bana; "Sabret, Allahü teâlâ senden bu sıkıntıyı giderecektir" dedi. Dediği gibi oldu ve rahata kavuştum. Kısa bir zamanda Mekke'ye vardım."

Allahü teâlâ, Hasen Ebrikân'a insanların bâtınlarındaki hâllerini gösterirdi. O şöyle derdi: "Ba'zısı var ki, yanıma domuz sûretinde girer. Yüzü ve dişleri domuzunkinden farksızdır. Ba'zısı yahudi sûretinde girer. Müslümanlara benzer tarafı, sâdece sarığıdır. Allahü teâlâdan hüsn-i hatime, dünyâ ve âhırette affetmesini dilerim."

Kendisi şöyle anlatır: "Babam ve dedem, sâlih ve evliyâdan idiler. Daha sabî, ya'nî küçük yaşlarda iken diğer çocuklarla oynardım. Oyun oynarken ba'zan avret mahallerimiz açılırdı. Ben bu hâlde dedem Sa'îd'in kabrinin yanına uğradığım zaman, dedemin kabrinden, benim hâlimi hoş görmediğini, bana kızdığını işitirdim."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Babamın bir bahçesi vardı. Ne gece, ne gündüz, hiçbir hırsızın oraya girmeye gücü yetmezdi. Hırsız oraya gireceği zaman, karşısına bir yılan çıkar, hırsız canını kurtarmaktan başka birşey düşünmez ve kaçardı. Ancak biz oraya gideceğimiz zaman, o yılan sakinleşir ve hiçbirimize zarar vermezdi."

Hasen Ebrikân'ın yakınlarından birisi şöyle anlattı: Birgün, Hasen Ebrikân'ın huzûrunda ders okuyorduk. Bu sırada Sultan Ahmed oraya geldi. Hasen Ebrikân ile görüşecekti, önce vezîri. Hesen Ebrikân'ın huzûruna girdi. Bizim ders okuduğumuzu gördü. Fakat Hasen Ebrikân'ın heybetinden onun yanına yaklaşamadı. Arkada durup kaldı. Sultan da mescidin kapısında bekliyordu. Hasen Ebrikân onların geldiğini gördüğü hâlde, dersi yarıda kesmedi. Hattâ onlardan tarafa bile dönmedi. Sultan ile vezir uzun müddet bekleyip, onun dersi kesmiyeceğini anlayınca, sessizce dönüp gittiler.

Yine Ramazân-ı şerîf ayında Hasen Ebrikân'ın yanında Sahîh-i Müslim'i okurken, Sultan Ahmed, Hasen Ebrikân'ı ziyârete gelmişti. Ben Sultân'ı görünce, edeben ayağa kalkmak istedim. Bu sırada Hasen Ebrikân bana; "Hadîs-i şerîfi kesme" diye bağırdı. Hasen Ebrikân yerinden hiç kıpırdamadı. Sultan ona doğru yaklaşıp elini öptü. Onun karşısına oturdu. Ders bitinceye kadar Hasen Ebrikân onunla konuşmadı."

Ahmed bin Hâlid Ya'kûbî şöyle anlattı: "Birgün Sultan Ebû Muhammed İbni Ebî Taşfin ile beraber Hasen Ebrikân'ı ziyârete gittik. Sultan, Hasen Ebrikân için, içerisinde pekçok mal bulunan bir bohçayı bir kenara bırakmıştı. Benim ondan haberim yoktu. Çünkü bohçayı Hasen Ebrikân'dan çekindiği için, eline vermeye cesâret edememişti. Biz oradan ayrıldıktan sonra, Hasen Ebrikân bohçayı görmüş. Sultan onu unuttu zannederek, arkamızdan birisiyle gönderdi. Gönderdiği kişi, durumu yanıma gelip bana anlattı. Benim haberim olmadığı için, bilmiyorum diyerek Sultan'a sordum. Sultan; "Evet. Onu bilerek, Hasen Ebrikân'ın onunla dilediğini yapması veya istediği yere dağıtması için bırakmıştım" dedi. Bunun üzerine ben, Hasen Ebrikân'ın yanına gittim ve durumu anlattım. Hasen Ebrikân bana; "Vallahi, bunu ne kabûl ederim, ne de başkalarına dağıtırım. Sultana söyle, onu istediği yere dağıtsın" dedi.

Hasen Ebrikân'ın ihlâsı bütün hareketlerinde görülürdü. Kendisi şöyle anlatır: "Bir şahısla dostluğumuz vardı. Arasıra onun dükkânına gider, bir süre otururdum. Bir Ramazân-ı şerîf

bayramı idi. Bayram günü onun yanına uğramadım. Sonra yanına vardığımda bana; "Bayramlarda âdet olduğu üzere, sizi yemek için bekledim. Fakat siz gelmeyince onları dağıttım" dedi. Onun bu sözünü duyduktan sonra, bir daha dükkânına gitmedim. Çünkü ben onunla Allahü teâlânın rızâsı için arkadaş olmuştum. Fakat o, benim dostluğumu, fakirlerin zenginlerden birşeyler faydalanabilmek için olan dostluklardan zannetmişti. Bu sebeble, niyeti hâlis olmadığı için ondan ayrıldım."

---

1) Târih-ül-halef cild-2, sh. 138

2) El-Bustân sh. 74

HASEN ES-SAMSÛNÎ (Hasen bin Abdüssamed)

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında yaşayan fıkıh, kelâm ve usûl âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Abdüssamed es-Samsûnî'dir. Karadeniz sahilindeki Samsun şehrine nisbetle Samsûnî denildi. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmeyen Samsûnî, 891 (m. 1486) yılında vefât etti.

Önce Kur'ân-ı kerîm okumasını ve Arabcayı öğrendi. Anadolu'daki âlimlerden ilim tahsil ederek, bilgisini arttırdı. Bundan sonra, daha fazla bilgi sahibi olmak maksadıyle İstanbul'a geldi. Molla Hüsrev hazretlerine talebe oldu. Molla Hüsrev'in yanında uzun müddet talebelik yaptı. Onun yanında aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ya'nî zamanının fen bilgilerini öğrendiği gibi, aynı zamanda dînî ilimleri (tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm gibi) usulleriyle beraber öğrenerek icâzet aldı. Bir medreseye müderris olarak ta'yin edildi. Burada bir müddet talebe yetiştirdi. Daha sonra İstanbul'daki Osmanlı medreselerinin büyüklerinden olan Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Buradaki vazîfesinden alınarak, Fâtih Sultan Mehmed'e hoca oldu. Sultan Fâtih'e dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini öğretti. Hâce-i sultânîlikten kadı-askerliğe getirildi. Bir müdded kadıaskerlik vazîfesinde bulunduktan sonra, ikinci defa Sahn-ı Semân müderrisliğine ta'yin olundu. Burada medrese talebelerine dersler okutarak, onların iyi yetişmelerine çalıştı. Medresedeki vazîfesinden, İstanbul kadılığına getirildi. Kâdılık vazîfesini çok güzel yapardı. Adâletinden herkes memnun ve râzı idi. Adâleti, övülecek mertebede idi. Yumuşak huylu ve İslâmiyete çok bağlı idi. Dînin emirlerine ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederdi. Haramlardan, şüpheli şeylerden şiddetle kaçınan, vera' ve takvâ sahibi bir zât idi. Hüsn-i hat san'atında çok mehâretli idi. Âlimler arasında kıymetli olarak bilinen, medreselerde talebelere okutulan bir çok değerli kitapları kendi yazısıyla çoğaltmıştır. O zaman matbaa olmadığı için, kitaplar hattâtlar tarafından yazılırdı. Kitapların yazılmasında değişik yazı şekilleri kullanılırdı. Kufi, sülüs, nesih, ta'lîk, rik'a gibi yazı çeşitleri, hat san'atında kullanılan yazılardır. Hasen Samsûnî'nin, "Sıhâh-ı Cevherî" isimli lügat kitabını kendi eliyle yazarak, Fâtih Sultan Mehmed'e hediye ettiği rivâyet edilir.

Âlim, fazilet sahibi, fakirleri ve miskinleri seven, onlara yardım eden bir kimseydi. Tasavvuf büyüklerini ve tasavvuf yolunda bulunanları severdi. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyetü alel Mutavvel, 2-Ta'lîkatü alet-Tavdîh: Usûl-i fıkha âit bir eserdir. 3-Hâşiyetü alâ Şerh-il-Adûd, 4-Havâşin alâ şerh-il-muhtasar li Seyyîd Şerîf.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 236

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 179

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 4

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 61

5) Keşf-üz-zünûn sh. 476, 499, 1856, 1893

HASEN HOCA

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişen velîlerden. İsmi, Hasen Hoca bin Yûsuf'tur. Balıkesir şehrinde doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 846 (m. 1442) senesinde hacdan dönerken, Kudüs'te vefât etti.

Bursa'da medfûn bulunan Seyyid Buhârî veya Emîr Sultan adıyla meşhûr olan Şeyh Ârif-i billah Seyyid Muhammed bin Ali Hüseynî'nin sohbetlerinde yetişti. Emîr Sultan'ın yanında yüksek derecelere ve hâllere kavuştu. Emîr Buhârî vefât edince, onun yerine irşâd vazîfesine başladı.

Şöyle anlatılır. Emîr Sultan vefât etmeden önce ağır hasta iken, talebeleri ve sevenleri kendinden sonra irşâd vazîfesi için bir kimseyi vazîfelendirilmesini istediler. O da; "Cenâb-ı Hakkın emr-i vâki olup ben vefât ettiğimde, filân kimseye gidin. O kimi gösterirse, o irşâd makamına geçsin" dedi. Emîr Sultan vefât edince, bu zâtın yanına gittiler. Durumu bildirdiler. O zât bunları yanından kovdu. İkinci defa gittiler ve Emîr Sultan'ın vasıyyeti olduğunu, bunun için rahatsız ettiklerini söylediler. Bu zât, Emîr Sultan hazretlerinin vasıyyetini kabûl etti. Yanına gelenlere; "Arş-ı a'lâya bakınız" dedi. Hepbirden baktılar. O kimsenin kerâmetiyle, Arş'da Seyyid Emîr Buhârî'yi oturuyor gördüler. Yanında da Hasen Hoca oturuyordu. Bu işâretten Emîr Sultan'ın yerine Hasen Hoca'nın irşâd makamına geçeceğini anladılar. Hasen Hoca, böylece Emîr Sultan'dan sonra halîfe olarak irşâd makamına geçti, insanlara Allahü teâlânın dînini, din ve dünyâ saadetini öğretti.

Hasen Hoca, âlim ve ârif bir zât idi. Takvâ ve vera' sahibi olup, günahlardan çok sakınan temiz bir kimse idi. Zühd sahibi idi. Ömrünü Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle geçirdi. Tasavvufa dâir "Mezîl-üş-Şükûk" adında bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 223

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 471

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 132

HASEN PAŞA (Hasen bin Alâeddîn Esved)

Yıldırım Bâyezîd Hân zamanında yetişen Osmanlı âlim ve devlet adamlarından. Kaynaklarda doğum târihi ile, doğum ve vefât yerleri bildirilmemektedir. Mevlânâ Alâeddîn Esved'in büyük oğludur. 841 (m. 1437) senesinde vefât etti. Kabri Bursa'da olup, Deveciler mezarlığı yanındaki medresenin avlusundadır.

İlk tahsilini, zamanının âlimlerinden olan babası Alâeddîn Esved'den yaptı. Daha sonra büyük âlim Molla Fenârî ile beraber Cemâleddîn Aksarâyî'den ilim tahsil etti. Cemâleddîn Aksarâyî, zaman zaman gizlice talebelerin odalarını teftiş ederdi. Bir defasında, teftiş esnasında Hasen Paşa'yı sedire yaslanmış kitap okurken, Mola Şemseddîn Fenârî'yi de diz çökmüş, bir kitabı mütâlâa edip, ona haşiyeler yazarken gördü. Bu hâdiseden, Molla Şemseddîn Fenârî'nin daha büyük âlim olacağını anladı. Gerçekten de öyle oldu.

Hasen Paşa bir ara devlet işlerinde de çalıştı. Sarf ilmine (Arabca fiil çekimlerine) âit "Merâh" adlı kitaba güzel bir şerh yazdı. Ayrıca nahiv ilmine (Arabca dil bilgisi kaidelerine) dâir "Misbâh" isimli kitabı da şerhederek, "İftitâh" adını verdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 55

HATÎBÎ (Hasen bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. Hasen bin Ali Hasen es-Serahsî el-Ebyürdî'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Hüsâmeddîn'dir. 761 (m. 1360) senesinde Ebyürd'da doğdu. 816 (m. 1413) senesinde Yemen'de Tâ'iz şehrinde vefât etti.

Dedeleri, Serahs'dan gelip Ebyürd'a yerleşmişti. Ebyürd'da doğup büyüdü. O ve babası hatîb olarak bilinirlerdi. Bunun için ona Hatîbi denildi. Daha küçük yaşta zamanının âlimlerinden ilim tahsiline başladı. Babası, onun aklî ilimlerle uğraşmayıp, din ilimlerine öncelik vermesini, daha sonra da aklî ilimleri öğrenmesini arzu ederdi. Din ilimlerini öğrendikten sonra, aklî ilimleri öğrenmesine de müsâade etti. Şark'ta yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden olan Sa'düddîn Teftâzânî hazretlerinin derslerine devam etti. Bu büyük âlimden çok istifâde etti. 783 (m. 1381) senesinde Bağdad'a gitti. Orada Şihâbüddîn Ahmed el-Kürdî'den fıkıh ilmine dâir Hâvî ve Gâyet-ül-Kusvâ kitaplarını okudu. Yine orada Şemsüddîn Kirmânî'nin derslerine devam etti. Bağdad'da bulunduğu süre içinde, bu iki âlim ve daha başkalarından ders alarak bilgisini arttırdı. 793 (m. 1391) senesinde Horasan üzerinden hacca gitmek istedi. Fakat ba'zı sebeplerle hacca gitmesi mümkün olmayarak, orada ikâmet etti. Horasan'da, Nûreddîn Abdurrahmân bin Efdalüddîn el-İsferâînî'den hadîs kitaplarının en kıymetlilerinden olan "Sahîh-i Müslim"i okudu. Bir ara Horasan'dan ayrıldıysa da, tekrar geri döndü. Buradan Kazvîn'e gitti. Orada Şerefüddîn Kazvînî'den ilim öğrendi. Nûreddîn Şalkânî'nin sohbetlerinde bulundu. Bu zât, keşf ve kerâmet sahibi olup, tasavvuf büyüklerinden biri idi. Ahmed bin Ebi'l-Fedâil Nasrullah Muhammed Kazvînî'den de hadîs-i şerîf ilimlerini tahsil etti. Horasandan İsfahan'a gitti. Orada Mahmûd Râşibânî'den matematikle ilgili ilimleri, astronomi ilmine âit "Tezkire" kitabını okudu. İsfehan'dan Buhâra'ya geçti. Şemseddîn Muhammed bin Celâlüddîn el-Hâfızî'den "Buhârî" hadîs kitabının baş tarafından bir miktar okudu. Buhâra'dan da Semerkand'a ve Türkistan'a gitti. Bu şehirlerde bulunan âlimlerle görüşüp, onlardan da istifâde etti. Semerkand ve Türkistan civarındaki başka şehirlere de gitti. Âlimlerden istifâde etmek için birçok şehri gezdi. Buralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. İlimde akranlarından çok ileri gitti.

784 (m. 1382) ve 814 (m. 1411) senelerinde iki defa hacca gitti. Son haccında, Harem-i şerîf civarında bir müddet ikâmet etti. Buradan da Yemen şehirlerinden olan Zebîd'e gitti. Zebîd ileri gelenleri tarafından, ona iyi muâmele gösterildi. Zebîd şehrinden Ta'iz şehrine gitti. Burada 816 (m. 1413) yılında hastalandı. Hastalıktan kurtulamayarak bir müddet sonra vefât etti. Cenâze namazına çok kalabalık bir insan topluluğu katıldı.

Süyûtî "Bugye"sinde Hatîbi için şöyle der: "Aklî ilimlerde büyük âlim idi. Mekke'ye, oradan Yemen'e gitti. Ba'zı medreselerde müderrislik vazîfesinde bulundu. "Rebî'ul-Cinân fil-Me'anî vel-Beyân" adlı bir kitap yazdı. Dînine çok bağlı, çok hayır ve hasenat yapan zühd sahibi bir kimse idi." Kâdı Beydâvî'nin "Metâli'ul-Envâr" kitabı üzerine yazdığı şerhi çok kıymetlidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 250

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 109

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 120

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 514

5) Keşf-üz-zünûn sh. 833, 1716

6) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 24

HAYÂLÎ (Şemseddîn Ahmed bin Mûsâ İznikî)

Osmanlı Devletinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mûsâ er-Rûmî olup, İzniklidir. Doğum târihi kesin olarak belli değildir. "Molla Hayalî" mahlası ile meşhûr oldu. Lakabı Şemseddîn'dir. Kendisine "Hayalî" mahlasının verilmesini tarihçi Âlî, "Künh-ül-Ahbâr"ın tab' edilmemiş kısmında şöyle anlatır: "İnceden inceye mütâlaaya ve nazikâne takrire (ders vermeye) mâlik olması sebebiyle, "Hayalî" diye meşhûr olmuştur." 886 (m. 1481) senesi civarında, 33 yaşında iken İznik'te vefât etti.

Babası kadı idi. İlk tahsilini babasında tamamladı. Devrinin meşhûr âlimlerinden Hocazâde derecesinde büyük bir âlim olarak temayüz etti. Sonra, Bursa Sultâniyye'sinde müderris olan Hızır Bey'in huzûruna gidip, talebesi oldu. Ayrıca derslerinde onun muavini (yardımcısı) idi. Aklî ilimlerdeki anlayışı o kadar yüksekti ki, akranları arasında parmakla gösterilirdi. Zekâsı çok keskin olup, en ince mes'eleleri bile hemen kavrardı. İlimlerin inceliklerini kavramada, asrının âlimlerinin en büyükleri arasında yer aldı. Çok ders okur, az yemek yerdi. Hep ilim ve ibâdetle meşgûl olup, bir ân bu hâllerinden ayrılmazdı. Yirmidört saatte bir defa yemek yerdi. En az ile iktifa ederdi. Son derece zayıf olduğundan, baş ve işâret parmakları ile pazusunu kavrardı. "Gece gündüz ibâdetten geri kalmazdı. Günde bir öğün idi. Saydıysan yediği." beyti onun hakkında söylenmiştir. Önce Filibe Medresesi'ne günde otuz akçe ile müderris olarak ta'yin edildi. Hac dönüşünden sonra, İbn-i Hatîb'in (Hatîbzâde'nin) vefâtı ile boşalan İznik Medresesi'ne ta'yini yapıldı ve maaşı arttırılıp 130 akçeye çıkarıldı. Hanefî fıkhında büyük bir âlim olan Hayalî, nahiv ilminde de yed-i tûlâ sahibi idi, çok derin bilgiye sahipti. Bu ilmi tahsîl için Mısır'a dahî gitmişti. Kelâm, fıkıh ve usûl ilimlerinde kıymetli eserlere haşiyeler yazdı.

Tasavvufta, Zeyniyye koluna bağlı olan Hayalî, tasavvuf ma'rifetlerine, hocası Şeyh Abdürrahîm Merzifonî vâsıtası ile kavuştu. Bu zât, ona Edirne'de Yeni Câmi'de (Câmii Cedîd'de) Kelime-i tevhîdi söylemek vazîfesini vermişti. Şeyh Abdürrahîm, Zeyneddîn Hafi hazretlerinin yoluna mensûptu. "Zeyniyye" adı verilen onun bu yolu, Zeyneddîn hazretlerinin baş halîfesi Abdüllatîf Kudsî'nin Bursa'ya gelip, talebe yetiştirmekle vazîfelendirilmesinden sonra yayıldı.

Bursa'da yetişen büyük âlimlerin çoğu bu yolu seçmişlerdi. (Zeynîler, Bursa'nın doğusunda bir yerdir ki, Zeyneddîn Hafi hazretlerinin baş halîfesi Abdüllatîf Kudsî Bursa'ya geldiği zaman, buraya yerleşmişti. Vefâtından sonra da buraya defn olundu. Mahalleye, bu yola mensûp zâtların meskeni ve husûsî kabristanı hükmüne girmiş olduğundan "Zeynîler" ismi verilmişti. Bu yolun mensûplarının hepsinin kabirleri, belirli bir geometrik şekli andırır biçimdedir. Molla Fenârî ile Hayâlî hazretlerinin mezar taşlarının da bu biçimde olması, onların da Zeyniyye yoluna mensûp olduklarını göstermektedir. Hayâlî'nin kabrini bugünkü ma'mûr şekliyle yaptıran, Sultan İkinci Abdülhamîd Hân'ın yakınlarından Hacı Ali Efendi'dir. Demir parmaklıkla çevrili lahdin alt yan taşlarında, ta'mirle ilgili bilgi verilmektedir. Zeynîler kabristanının bitişiğinde, Zeynîler Câmii de vardır.)

Belgratlı Muhtesibzâde Mehmed Efendi tarafından, onyedinci asır sonlarında Osmanlı Türkçesine çevrilen ve şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Hazîne Kütüphânesinde 1263 numarada kayıtlı resimli "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" tercümesinde, Molla Hayâlî şöyle anlatılır: "Mevlânâ Hayalî, büyük bir âlim, ilmiyle âmil, takvâ, zühd ve vera' sahibi bir zât olup, kadızâde (kadı oğlu) idi. Ba'zı ilimleri babasından okudu. Ondan sonra, o târihte Bursa'da Sultâniyye

Medresesi'nde müderris bulunan Mevlânâ Hızır Bey'in hizmetine girip, onun talebesi olmuştur. Daha sonra Hızır Bey, onun kızı ile evlenerek dâmâdı oldu. O sırada Gelibolu kadılığını, Hacı Hasenzâde adında bir zât yürütüyordu. Sultan Fâtih'in vezîr-i a'zamı Mahmûd Paşa, Gelibolu kadısı için; "Fazilet sahibi büyük âlimlerdendir" diye pâdişâha arzedip, Bursa Muradiye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edilmesini teklif etti. Pâdişâh da bunu kabûl edip, ta'yini tasdik ettikten sonra onu Bursa'ya gönderdi. Molla Hayâlî durumdan haberdâr olup, Mahmûd Paşa'ya bir mektûp yazdı ve içine bir şiirini koydu. Bu şiirinde, Hacı Hasenzâde'nin, bu derece büyük bir âlim olmadığını bildiriyordu. Mahmûd Paşa mektûbu okuduğunda, "Molla Hayalî, Hacı Hasenzâde'nin hâline vâkıf değildir. O, bu müderrisliğe lâyıktır" dedi. Bu târihte, İznik Medresesi müderrisi Hatîbzâde vefât etmişti. Ölüm haberi İstanbul'a geldiğinde, Vezîr Mahmûd Paşa, bu büyük âlimin ölümünü pâdişâha arz etti. Pâdişâh büyük âlimin vefâtı sebebiyle çok üzüldü ve; "Yerine, onun gibi yüksek bir âlim bulunup ta'yin edilsin!" diye Mahmûd Paşa'ya emir verdi. O mecliste, Mahmûd Paşa'nın hatırına Molla Hayâlî geldi. Durumu pâdişâha arz edip, onun hakkında bilgi verdi. Sultan Fâtih de; "Molla Hayalî, o kimse değil midir ki, "Şerh-i Akâid"e yazdığı hâşiyesiyle. İsmini duyurmuştur?" dediğinde, vezîr: "Evet, Pâdişâhım! O kimsedir" diye cevap verdi. Bunun üzerine Pâdişâh'ın; "Ben bilirim ki o kimse, bu medreseye lâyıktır" demesi üzerine, 130 akçe maaş ile, bu medresedeki müderrislik vazîfesini Molla Hayâlî'ye vermeyi kararlaştırdılar. Molla Hayâlî de, Filibe'den İstanbul'a gelip, Pâdişâh ile de konuştu, İznik Medresesi'ne ta'yin edildiği kendisine bildirilince; "Ben hacca niyet ettim. İnşâallah geldiğimde kabûl ederim" dedi vezîr Mahmûd Paşa; "Şimdi, önce varıp medresede bir müddet ders okutunuz, sonra Sultân'ın izni ile gidersiniz" diye teklif ettiğinde, Molla Hayalî; "Eğer Sultan Mehmed Hân saltanatını ve Mahmûd Paşa da vezirliğini verse, hacdan bu sene de caymam, mutlaka haccımı yaparım" dedi. Mahmûd Paşa durumu Pâdişâha arzettiğinde; "Niçin sıkıştırmadın?" diye sordu. Vezîr; "Sıkıştırdım. Fakat, vezirliğini dahî versen, hacdan vazgeçmem dedi" diye cevap verdi. Saltanat ile ilgili söylediği sözlerini Pâdişâha söylemedi. Sultan Fâtih Hân, bu duruma üzülüp; "Madem öyledir, hacdan dönünce bu medresede talebeye ders okutsun! Hacdan geldikten sonra Molla Hayalî, medresedeki bütün hizmetleri yürütsün!" diye emir verdi. Molla Hayalî, hacca gidip dönünce, mezkûr medresede müderris oldu. Çok geçmeden, daha 33 yaşında iken vefât etti."

Huzûrunda iki sene kalıp, ondan istifâde eden Mevlânâ Gıyâseddîn diyor ki: İznik'te, iki sene onun yanında kaldım. Onun dâima hüzünlü ve sükût eder bir vaziyette, ibâdetle ve ilimden ince mes'eleleri mütâlâa ile meşgûl olur hâlde görürdüm. Ancak ilimden bahsedildiği zaman konuşur ve gülerdi. Devrinin meşhûr âlimlerinden Hocazâde ile bir câmide buluşmuş, onunla ilmî bir konuda uzun bir mübâheseye başlamış ve ona galip gelmişti. Ömründe hiçbir mübâhesede (ilmî münâzarada) mağlup olmamış bulunan Hocazâde, onun vefâtından sonra dedi ki: "Hayâlî vefât edinceye kadar, münâzara ilmindeki üstünlüğünden, onunla hiçbir yerde karşı karşıya gelmeye cesâretim kalmamıştı. Yatağımda, hayâlimde hep onu görürdüm."

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-i Akâid haşiyesi: "Akâid-i Nesefiyye"nin şerhine yaptığı çok güzel bir haşiyedir. Molla Hayâlî'yi meşhûr eden bu hâşiyesidir. Bu zamanın âlimleri, şerh ve haşiyeleri ile kendilerini tanıtırlardı. O, bu eserini gayet veciz ve i'câz üzere yazmıştır. Zamanının zekî talebeleri, kelâm dersinin imtihanını, bu kitabı okuyarak verirlerdi. Hayâlî'nin bu şerhi, medrese talebesi elinde asırlarca bir ders kitabı olmuştur. Bu haşiye, yalnız talebe arasında değil, havvâs ya'nî yüksek âlimler arasında da pek makbûl ve

mu'teberdi. Bu eseri mütâlâa edenler, medh ve şerhe ihtiyâç duyulmaksızın bunun kıymetini takdîr ederlerdi.

2- Hâşiye-i Tecrîd haşiyesi: "Şerh-i Tecrîd-i kelâm" haşiyesinin baş kısımlarına yazılan haşiyedir.

3-Şerh-i Kasîde-i nûniyye: İstanbul'un ilk kadısı ve âlimlerin büyüklerinden Hızır Bey Çelebi'nin akâid ilmine dâir yazdığı "Kasîde-i nûniyye"sine şerh yazmıştır. Hızır Bey, Hayâlî'nin hocası ve dâmâdıdır. Büyük bir âlim olarak yetişince, hocasının manzûm eserini şerh ederken çok dikkat göstermiş ve faydalı bilgiler ilâve etmiştir. Bu yönü ile "Kasîde-i nûniyye" ne kadar meşhûr ise, bu şerhi de o kadar mühim görülmüştür.

4- Şerh-i Adûd haşiyesi: Kelâm ilmine dâir manzûm olarak yazılan "Akâid-i Adûdiyye" adındaki eserin şerhine yazdığı hâşiyesidir.

5- Şerh-i Mekâsıd için olan Ta'likası.

6- Vikâye haşiyesi: "Şerh-i Vikâyet-ir-rivâye fî mesâil-il-Hidâye" adındaki esere yazdığı haşiyedir.

7- Şadr-uş-Şerî'a haşiyesi.

Hayâlî'nin bizzat kendisinin eli ile yazdığı eserler de vardır. Bunlardan "Telvîh" adındaki eserin kenarına yazdığı ilâveler ile, Hayâlî'nin kendi hattı ile yazdığı "Beydâvî Tefsîri" böyledir.

Kendisinin Arabca, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde söylediği şiirlerden, bu dillere tam vâkıf olduğu anlaşılmaktadır:

"Devr-i râhında silsile-i zülfü dîr gören,
Cem' oldu kevrî teselsül devri cümleten."

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın:

"Hattın haddîn yüzünü tuttu, nitekim ey can!

Mısrâına, asrının diğer şâirleri gibi:

"Saf saf siyah zengî etrâf-ı Rûmu yeksan."

Mısrasıyla bir nazire söylemiş ve bunu tamamlamıştır.

Sultan Murâd Hân'ın vefât târihi üzerine, Hayâlî de şöyle söylemişti:

"Şeh-i Gazi Murâd bin Muhammed,
Ki, cümle Rûm-ü-Şâm olmuş idi, ram,
Güzer kıldı cihandan âna târih,
Mülk-i eshâb-ı Cennetde makam."

Hayâlî'nin ölümü çok teessür uyandırmış ve bu büyük âlime, nice şâirler mısra ve beyitleriyle üzüntülerini dile getirmişlerdir. Nitekim Kandî, Hayalî'nin vefâtı üzerine bir târih düşmüş ve;

"Sözü dilde, hayâli gözde kaldı"

demiştir.. Bundan başka, şu beyit de onun eseri için söylenmiştir:

"Hayâlî'nin hayâlini hayâl etmez müderrisler,
Hayâli de hayâl etmez, Hayâlî'nin hayâlini."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 187

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 343, 344

3) El-Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 43

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi sh. 158

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 972, 1014

HAYDARÎ (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs, usûl, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Haydar bin Süleymân bin Dâvûd bin Fellâh Zebîdî Dımeşkî'dir. Aslen Belkâ'dan olup, büyük dedesine nisbeten Haydarî adıyla meşhûr oldu. Lakabı Kutbüddîn, künyesi Ebü'l-Hayr'dır. 821 (m. 1428) senesinde Dımeşk köylerinden Beyt-ül-Lihyâ'da veya Beyt-ül-makdîs'te doğdu. 894 (m. 1489)'de Kâhire'de vefât etti.

Annesinin himâyesinde yetim olarak büyüdü. Annesi Takıyyüddîn Ebî Bekr bin Ali Harîrî'nin kız kardeşi idi. Kur'ân-ı kerîm okumasını eş-Şümûs el-Ezreî, İbn-i Kaysûn ve İbn-i Neccâr'ın yanında öğrendi. Tenbîh, Elfiyet-ül-hadîs ve Elfiyet-ün-nahv kitaplarını, İbn-i Hâcib'in muhtasarını ezberledi. Tenbîh kitabını Mısır'daki Hanefî kadılarının huzûrunda okudu. 836 (m. 1432) senesinde Diyarbakır'a gitti. Tenbîh kitabını, büyük âlimlerin hepsine okuduğu da söylenir. Muhib bin Nasrullah'ın yanında, Dımeşk'da Tenbîh kitabının başından bir miktar okudu. Takıyyüddîn bin Kâdı Şühbe'nin derslerinde bulundu. Yahyâ el-Kabâbî, Burhâneddîn bin Murahhil el-Ba'lî ve Alâeddîn bin Sayrafî'den fıkıh ilmi öğrendi. Alâeddîn bin Sayrafî'den usûl-i fıkıh ilmi de okudu. Kendisi; "Ben diğer âlimlerden ziyâde, Sayrafî'nin derslerinden daha çok istifâde ettim" derdi. Şemseddîn Muhammed Busravî ve Alâeddîn Kâbunî'den nahiv ilmi öğrendi. Kendi kendine hadîs-i şerîf öğrenmeye gayret etti. Kendi memleketinin âlimlerinden ve başka şehirlerden oraya gelenlerden hadîs-i şerîf dinledi. Memleketinin büyük âlimi Hâfız İbn-i Nâsırüddîn'den, yanında uzun müddet bulunarak çok istifâde etti, icâzet aldı. Necmeddîn bin Fehd'in derslerinde de uzun zaman bulundu. İkiyüz âlimden ders aldığı bildirilmektedir. 843 (m. 1439) senesinde Ba'lebek'e gitti. Burada Alâeddîn bin Berdes, Burhâneddîn bin Murahhil ve diğer âlimlerden ilim öğrendi. O sene hacca gitti. Mekke ve Medine'deki âlimlerin derslerinde bulundu. Kâhire'ye gitti. Orada büyük âlim İbn-i Hacer Askalânî'nin derslerine uzun zaman devam etti. İbn-i hacer'den; Ta'cîl-ül-Menfaa, Ta'lîk-ut-Ta'lîk, İsâbe ve diğer eserlerini okudu. İbn-i Hacer'den çok istifâde etti. Ba'zı eserlerini de bizzat yazdı. Kahire'de ayrıca, Muhib bin Nasrullah Makrizî, İbn-i Furât ve daha başka âlimlerden de okudu.

Ziyâret maksadıyla Kudüs'e de gitti. Orada Şihâbüddîn bin Reslân, Cemâleddîn bin Cemâ'a, Takıyyüddîn Ebû Bekr Kalkaşendî'den dersler aldı. Dimyat'da Şemseddîn bin Fakîh'den ve daha başka âlimlerden okudu. Burhâneddîn Halebî, Hâfız Kâbâbî, Tedmirî gibi büyük âlimlerden icâzet (diploma) aldı. İlk vazîfe olarak Dımeşk'da Dâr-ül-Hadîs-il-Eşrefiyye'de ders verdi. Aynı zamanda buranın baş müderrisliğinde bulundu. Beyt-ül-mâl vekâletinde, Şafiî kadılığında ve sır kâtipliği vazîfelerinde de bulundu. Şam vilâyetinin birçok işleri onun sayesinde düzene girdi. Bu sayede makamı yükseldi, malları çoğaldı. Birkaç defa Kâhire'ye gitti. Kâhire'de sultan tarafından çok iyi karşılandı. İkramlara kavuştu. Hattâ ikâmet etmesi için sarayında ona yer bile verdi.

Hakîkî müslümanların yoluna uymayan bozuk inanışlı kimseleri sevmezdi. Onlarla dâima mücâdele ederdi. Öğrendiği hadîs-i şerîfleri rivâyet ederdi. Şemseddîn Sehâvî 876 (m. 1471) senesinde ondan hadîs dinlediğini söyler. Ravda Câmii'nde hatîblik vazîfesine getirildi. Ayrıca memleketinde hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ders okuttu, çok talebe yetiştirdi. Ba'zı câmilerde hatîblik

ve vâ'izlik yaptı. Şam'da Gazâliyye, Azrâviyye medreselerinde müderrislik vazîfesinde bulundu. Garîblere, yoksullara, onların niyetlerine bakmadan çok ihsânlarda bulunurdu. Evinin yanında bir medrese yaptırdı. Ayrıca Karâfe'de İmâm-ı Şafiî'nin yakınında bir türbe yaptırdı. Çok çeşitli ilimlerde âlim bir kimse idi. Hattâ îbn-i Hacer'in vasıyyetinde belirttiği ileri gelen on kişiden biri idi. Bir müddet sonra kendisi kadılıktan ayrıldı. Vefât ettiğinde kendi yaptırdığı türbesine defnedildi.

Yazdığı kıymetli eserlerden bir kısmı şunlardır:

1-Şerh-ut-tenbîh: Tenbîh kitabı Şîrâzî'nin olup, fıkıh usûlüne dâirdir. Bu kitabına mecmâ'ul-Uşşâk adını verdi. 2-El-İktisâb fî telhisi kütüb-il-ensâb, 3-El-Lafz-ül-mükerrem bi Hasâis-in-Nebiyy-il-a'zam, 4-Şerhu Elfiyet-il-Irâkî: Hadîs ilmine dâirdir. Bu kitaba Süûd-ül-merâkî adını verdi. 5-Tabakât-üş-Şâfiiyye, 6-El-Berk-ül-Lemû' li Keşf-il-hadîs-il-mevdû, 7-Er-Ravd-un-nadr fî hâl-il-Hızır, 8- Zehr-ur-Riyâd, 9-El-Livâ-ül-Ma'lem fî mevâtın-is-salât alen-Nebî, 10-Bugyet-ül-mübtegî bi ta'yîni kavl-ir-ravdati yenbegî, 11-Tahrîr-ut-tefâsîl fî rivâyet-il-Mürselîn, 12-Tuhfet-ül-habâib bin-nehyi an salât-ir-regâib, 13-Takvîm-ül-Esl, 14-Es-Safâ bi tahrîr-iş-Şifâ, 15-El-Menhel-ül-Câr-il-mücerred min Feth-il-bârî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 237

2) El-A'lâm cild-7, sh. 51

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 118

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 215, 216

HAYREDDÎN HALÎL BİN KÂSIM

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanı Osmanlı âlimlerinden. Değerli âlimler yetiştiren meşhûr Taşköprüzâde ailesinin büyüklerinden. Bu aile, Cengiz'in İslâm ülkelerini istilâsıyla Anadolu'ya gelmiş ve Kastamonu'ya yerleşmiştir. Bu aileden Hayreddîn Halîl bin Kâsım, Taşköprü Medresesi'ne müderris ta'yin edilince, bu aileye Taşköprüzâde ailesi denilmiştir. Hayreddîn Halîl'in doğum yeri ve târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 879 (m. 1475) senesinde Kastamonu'nun Küre kasabasında vefât etti. Burada bulunan, Hızır Efendi'nin yaptırdığı câminin avlusuna defnedildi.

Önce memleketinde ilim öğrenmeye başladı. Daha sonra Bursa'ya gitti. Bir müddet Molla İbn-i Beşîr'den ilim öğrendi. Bursa'dan Edirne'ye gitti. Burada Molla Hüsrev'in kardeşinden ilim öğrendi. Fahreddîn Acemî'den de tefsîr ve hadîs ilimlerini tahsil etti. Edirne'den Bursa'ya geldi. Sultâniyye Medresesi müderrisi olan Şemseddîn Fenârî'nin oğlu Yûsuf Bâlî'den de bir miktar ilim öğrendi. Daha sonra Molla Muhammed Yegân'ın yanına gitti. Bu zâtın sohbetlerinde ve hizmetinde bulundu. Burada fazileti, güzel ahlâkı ve ilmi ile meşhûr oldu. O zaman Kastamonu beyi Candaroğlu İsmâil Bey idi. Taşköprü kasabasında Muzafferiyye Medresesi'ni yaptırmıştı. Molla Yegân'dan bu medreseye bir talebesini müderris olarak göndermesini istemişti. Muhammed Molla Yegân'da, Muzafferiyye Medresesi'ne Molla Hayreddîn Halîl'i müderris olarak gönderdi. İsmâil Bey, Hayreddîn Halîl'e günde 30 akçe maaş tahsis etti. Ayrıca Küre'de çıkarılan bakır ma'deninden de 50 (elli) akçelik tahsisat ayırdı. Hayreddîn Halîl, burada bir müddet rahat ve huzûr içinde talebe yetiştirdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Candaroğulları beyliğini Osmanlı topraklarına katınca, Küre'den kendisine tahsis edilen 50 akçe kesildi. Fâtih, İstanbul'da Sahn-ı

Semân medreselerini yaptırınca, Hayreddîn Halîl'i bir tavsiye üzerine bu medreselerden birine müderris olarak ta'yin etti. Fakat o, bu vazîfeyi kabûl etmedi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân da, Hayreddîn Halîl'i Taşköprü'deki Muzafferiyye Medresesi müderrisliğinden azletti. Bundan maksadı, Molla Halîl'e İstanbul'da Sahn-ı Semân Medresesi'nin müderrisliğini kabûl ettirmekti. Maddî bakımdan sıkıntıya düşmesine rağmen, vazîfe istemedi. Taşköprü ileri gelenleri, Molla Halîl'in sıkıntıdan dolayı İstanbul'a gitmek için yola çıkamadığını zannettiler. Kendi aralarında onbin akçe toplayıp getirdiler. Bununla yol ihtiyâcını giderirsin demek istediler. Fakat o, bunların hiçbirini kabûl etmedi. "Bana Allahü teâlâdan başkasından birşey istemek uygun değildir" dedi.

Daha sonra Küre kasabası halkı Taşköprü'ye geldiler. Bir hayli yalvardıktan sonra, Hayreddîn Halîl'i kasabalarına götürdüler. Burada her Cum'a günü va'z ve nasihat ederdi. İnsanlara, Allahü teâlânın dînini öğretirdi. Vefât edinceye kadar burada kaldı. Cenâzesi, va'z ettiği câminin avlusuna defnedildi.

Molla Hayreddîn Halîl, kırk sene Taşköprü'de Muzafferiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı Belagat, usûl, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde büyük bir âlim idi. İslâmiyete çok bağlı ve vera' sahibi idi. Temiz kalbli olup, temiz giyinirdi. Faydasız işlerden, gıybetten, dedikodudan ve boş sözlerden uzak dururdu. Mescidde çok Kur'ân-ı kerîm okur ve i'tikâf yapardı. Çok nafile namaz kılar ve devamlı oruç tutardı.

Abdurrahîm Merzifonî'nin talebelerinden Ali ismindeki bir kimse anlatır: "Abdurrahîm Merzifonî ile beraber, Bizanslılardan izin alarak İstanbul'a gitmiştik, İstanbul henüz fethedilmemişti. Hocam, İstanbul'da Ayasofya'da bulunan ba'zı papazlarla görüşüp konuştular. Bunlardan kırk tanesi müslüman oldu. Lâkin müslüman olduklarını gizlerlerdi. İstanbul fethedildiğinde onlardan altı kişi yaşıyordu. Şeyh Abdurrahîm İstanbul'dan dönerken, Taşköprü'ye uğradı. "Burada vera' sahibi, dînin emirlerine çok bağlı bir müderris vardır. Ziyâretine gitmek lâzımdır" dedi. Sonra ziyâretine gitti. Bir müddet görüştüler, sohbet ettiler. Daha sonra Şeyh Abdurrahîm veda edip ayrıldı". Bu zâtın, Abdurrahmân Erzincânî olduğu da söylenir.

Hoca-zâde'den nakledilir: Mevlânâ Hayreddîn Halîl, Bursa'da Sultâniyye Medresesi'nde görevli iken, dersleri çok güzel ve tatlı anlatırdı. Ben bile ders saatini bekler, onun anlatışını dinlemekten zevk alırdım. Eğer yaşı benden çok genç olmasaydı, ondan ders almak isterdim."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 139, 140

2) Künh-ül-ahbâr sh. 151

HEVÂRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed el-Husûsî el-Kâhiri olup, lakabı Esîrüddîn'dir. 760 (m. 1369) senesinde Kâhire'de doğdu. 843 (m. 1439) senesi Safer ayının onunda, Dımeşk'da vefât etti.

Hevârî, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından, İbn-i Mülâkkîn, el-Belkînî ve el-Ebnâsî'den fıkıh ilmini, Bedrüddîn bin Ebi'l-Bekâ, Şihâbüddîn en-Nihriri el-Mâlikî, el-Kanber, İzzüddîn İbni Cemâ'a'dan usûl ilmini öğrendi. El-Belkînî, Seyfüddîn es-Seyrâmî ve Hasen Medresesi'nde kalan Şirin el-Acemî'nin derslerini dinledi. Dımeşk kadısı Şihâbüddîn el-Kuraşî'den

tefsîr ilmini öğrendi. Arab dili ve edebiyatının inceliklerini; Muhibbüddîn bin Hişâm, el-Gamârî, Abdüllatîf el-Akfâsî, Şemsüddîn es-Süyûtî'den öğrendi. Behâüddîn Ebi'l-Bekâ es-Sübkî, ed-Diyâ el-Karmî, İbn-i Sâig el-Hanefî et-Tenûhî, İbn-i Mülâkkîn, el-Belkînî, el-Irâkî el-Heysemî, İbn-i Haldûn'dan hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Hevârî, daha küçük yaşta iken babası ile birlikte hacca gitti. Daha sonraları birçok beldeleri dolaştı. Birçok kere Dımeşk'a uğradı, İskenderiyye'deki Veyâkî Medresesi'nde ders okuttu ve idârecilik yaptı. Birçok ilimlerde söz sahibi olan Hevârî çok sayıda talebe yetiştirdi. Çok rahatsız olmasına rağmen, Dımeşk'a gidip Behâüddîn bin Hicâ'nın sohbetinde bulundu.

Hevârî el-Husûsî, fazilet sahibi, nükteli konuşan bir zât idi. Nazım ve nesir hâlinde eserler yazdı. Bin beyit hâlindeki şiirine, "El-İrtidâ fî Şürût-il-kadâ ve uhrâ fil-usûl" adını verdi. Fıkıh ilmine dâir birçok açıklamaları vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 91

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 256

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 194

HEVÂRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer el-Hevârî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 751 (m. 1350) senesinde Magrâve'de doğdu. 843 (m. 1439) senesinde Cezayir'in Vehrân şehrinde vefât etti.

Muhammed el-Hevârî, Bâce'de ilim öğrenmeye başladı. Daha sonra Fas'a giderek, orada ikâmet etti. Fas'ta Mûsâ Abdûsî'den, Kubâb ve Bicâye'de Ahmed bin Haris ve Abdurrahmân Vaglisî'den ilim öğrendi. Mısır'da el-Irâkî ile görüştü. Ondan ilim öğrendi. Garbta ve şarkta birçok memleketleri dolaştı.

Hevârî, Mekke ve Medine'yi ziyâret etti. Buralarda bir süre ikâmet etti. Sonra namaz kılmak arzusu ile Beyt-i Makdîs'e gitti. Oradan da Şam'a geçti. Şam'da Benî Ümeyye Câmii'nde ders okuttu. Seyahatleri sırasında birçok vahşî hayvanlar yanına gelir ve ona hiç zarar vermezlerdi. Daha sonra Vehrân'a gidip yerleşti. Kendisine ilim öğrenmek için gelenlere ilim ve ahlâk öğretti.

Muhammed Hevârî; velî, sâlih, ârif ve zâhid bir zât idi. Devlet adamlarıyla görüşmezdi. İlim meclislerinde Allahü teâlânın rahmetinin çok olduğunu söyler, îmân sahiblerini saadetle müjdelerdi.

Şöyle anlatılır: "Hevârad beldesinin yakınında Heza isimli bir yer vardı. Orada Seyyid Süleymân isimli bir âlim yaşıyordu. Bu âlim, durumunu anlatan ve ba'zı suâlleri bulunan yetmiş satırlık bir mektûp yazdı ve Muhammed Hevârî hazretlerine biri ile gönderdi. Gönderdiği kişiye; "Sakın mektûbun cevâbını almadan gelme" dedi. O kişi gidip mektûbu Muhammed Hevârî'ye verdi. Muhammed Hevârî, mektûbu getirene; "Bu mektûbun sahibi sen misin, yoksa getirici misin?" diye sordu. O kişi birşey anlamadı. Hevârî tekrar sorunca; "Ben mektûbu getirenim. Mektûp Seyyid Süleymân'ındır" diye cevap verdi. Muhammed Hevârî, mektûbu hiç açmadan, sorulan suallere satırı satırına cevap verdi."

Abdülhamîd el-Asnûnî şöyle anlatır: "Muhammed Hevârî, Vehrân beldesinde idi. Ben de onu ziyârete gittim. Selâm verip huzûruna girdim Selâmımı aldı. Ben de edeble yanına oturdum.

Benden başka yanlarında birkaç kişi daha vardı. Oradakilerden bir zat, Muhammed Hevârî'ye bir suâl sordu. O da; "Senin bu suâlinin cevâbını, çocuğu olmayan İbn-i Merzûk versin" buyurdu. Ben bu duruma çok şaşırdım. Zîrâ ben İbn-i Merzûk'u tanırdım ve iki tane çocuğu vardı. Durumu İbn-i Merzûk'a haber vermek istedim. Tilmsân'daki Şeyh Hasen hazretlerinin yanına gittim. Durumu ona arz ettim. O da bana; "Kimseye hiçbir şey söyleme. Sendeki bir sırdır. Onu sakla ve sahibine söyle" buyurdu Ben İbn-i Merzûk'un yanına gitmek istedim. Hava çok sıcaktı, öğle namazını kılmak ve biraz serinlemek için Munşar Medresesi'ne girdim. O sırada arkadan İbn-i Merzûk girdi ve bana; şeyh Muhammed hazretleri ne dedi?" diye sordu ben de durumu ona anlattım. O da; "Beni evlâdlardan kurtaran Allahü teâlâya hamd ederim" dedi. Daha sonra onun iki evlâdı vefât etti.

Seyyid Ali Tâlûtî şöyle anlatır: Sultan Ahmed halîfe olduğu zaman Sultan Ebû Fâris askerleriyle ona karşi savaşmak için yola çıkmıştı. Sultan Ahmed, hemen Hasen bin Mahlûf hazretlerinin yanına gitti ve; "Efendim! Sizin de bildiğiniz gibi, Sultan Ebû Fâris ordusuyla buraya geliyor. Ben üç şey üzerinde sizinle istişâre etmeğe geldim. Ben onu karşılamaya çıkayım mı? Yoksa burada, o gelene kadar bekliyeyim mi? Veya Hüney'ne giderek bir gemiye binip Endülüs'e mi gideyim? Bu durum hakkında siz ne buyurursunuz?" diye suâl etti. Hasen bin Mahlûf da; "Sultânım, ben sana ne söyliyeceğimi bilmiyorum. Fakat sen, bu müşkilâtını kendi yazın ile yaz, mühürle. Biz onu Muhammed Hevârî hazretlerine gönderelim. O size gereken cevâbı verir ve yol gösterir" dedi. Bunun üzerine Sultan, hemen denileni yaptı. Hasen bin Mahlûf da mektûbu bir talebesiyle, Muhammed Hevârî'ye gönderdi. O talebe, sonra olanları şöyle anlattı:

"Muhammed Hevârî hazretlerinin yanına vardığım zaman, daha ben birşey söylemeden ve mektûbu görmeden buyurdu ki: "Sultânın bizim nasihatlerimize ihtiyâcı yoktur. Sultân'ın yanından gelenlerin de nasihatlerimize ihtiyâcı yoktur. Bunun üzerine ben; Sultânın yanından gelmiyorum. Bu mektûbu size getirmemi Hasen bin Mahlûf hazretleri emretti" dedim. Muhammed Hevarî, hocamın ismini işitince çok sevindi ve; "Git söyle, sevinsin ve hiçbir yere gitmesin. Zîrâ ne o hayâtında Sultan Ebû Fâris'i görecek, ne de Sultan Ebû Fâris onu görecek" dedi. Ben hemen oradan ayrıldım. Hocamın yanına geldim. Durumu arz etmek isteyince; "Sendeki bir sırdır. Onu sahibi gelene kadar sakla. O sırrı ancak sahibine verirsin" buyurdu. Hocam ikindi namazından sonra beni Sultân'ın yanına gönderdi. Ben Sultân'a Muhammed Hevârî hazretlerinin söylediklerini söyledim. Sultan çok sevindi. Sultan, müjdeyi verdiğim için bana yirmi dînâr para verdi ve; "Eğer Allahü teâlâ bu belâyı benden def ederse, Hasen bin Mahlûf'a yüz dînâr vereceğim" diye adakta bulundu. Sultan Ebû Fâris yola çıkıp Neşvis dağının eteklerine geldiği zaman, adamları onu kötülediler ve yanından ayrıldılar Bunun üzerine Sultan Ebû Fâris, Tunus'a gitti. Bayram günü vefât etti. Halk bayram namazı kılmak için evinden çıktığı zaman, Sultan Ebû Fâris'in ölmüş olduğu haberini aldılar.

Yine Ali Tâlûtî şöyle anlatır: "Birgün ben Hasen bin Mahlûfun yanında oturuyordum. O sırada bir zât geldi. İçeri girmek için izin istedi. Hasen bin Mahlûf da içeri girmesine izin verdi. O zât Hasen bin Mahlûf'a yazılı bir kâğıdı okudu. O kâğıtta şöyle yazıyordu: "Muhammed Hevârî büyük bir evliyâ olup, kutubluk makamına yükselmiştir. Onun zamanın kutbu olduğunu, falan falan kimseler tasdik etmiştir." Ben bu kimsenin okuduklarına çok hayret ettim. Zîrâ bütün söyledikleri, Muhammed Hevârî'de mevcûddu."

Muhammed Hevârî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Es-Sehv vet-Tenbîh, 2-Et-Teshîl, 3-Et-Tibyân, 4-Tabsırat-üs-Sâil

_____

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 95

2) El-A'lâm cild-6, sh. 314

3) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 174

4) El-Bustân sh. 228

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 303

HEYSEMÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Ebî Bekr bin Süleymân el-Heysemî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, lakabı Nûrüddîn'dir. 735 (m. 1335) senesi Receb ayında doğdu. 807 (m. 1405) senesi Ramazan ayının yirmidokuzuncu gecesi vefât etti. Ertesi gün Kâhire'de Berkukiye kapısı dışına defnedildi.

Heysemî, daha küçük yaşta iken, kısa sürede Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Zeynüddîn Irâkî'nin sohbetlerinde bulundu. İbn-i Baba, Takıyyüddîn Sübkî, İbn-i Şâhid-ül-Ceyş'den ilim öğrendi. Zeynüddîn Irâkî onu çok sever, gerek yolculukta, gerek yolculuk hâricinde onu yanından hiç ayırmazdı. Hattâ hacca giderken bile beraberinde götürdü. Heysemî, Zeynüddîn Irâkî ile; Kâhire, Haremeyn, Kudüs, Dımeşk, Ba'lebek, Haleb, Humus, Hama, Trablus gibi yerlere gitti. Zeynüddîn Irâkî, kızını Heysemî ile evlendirdi. Zeynüddîn Irâkî, ona çok güveniyordu. Dımeşk'a göç ettiği zaman, hanımını ve çocuklarını onunla gönderdi, işlerini Heysemî'den başkasına emânet etmezdi.

Heysemî Mısır'da; Ebü'l-Feth el-Midumî'den, İbn-i Mülûk'dan, İbn-i Katruvan'dan, Şam'da; İbn-i Hibbân, İbn-i Hamevî, İbn-i Kayyım ez-Ziyâiyye ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyette bulundu.

Heysemî; takvâ sahibi, zâhid, ibâdet etmekten ve hocasına hizmet etmekten usanmayan, ilimde ikbâl sahibi, günlük işlerde insanlarla tartışmaktan ve münâkaşa etmekten kaçınan, hadîs ilmini ve hadîs âlimlerini çok seven, yumuşak huylu, hadîs-i şerîf yazmaktan usanmayan, çok hayır yapan bir zât idi. Hocası Zeynüddîn Irâkî'nin vefâtından sonra, onun yolunu devam ettirdi.

Ebü'l-Hasen Heysemî, hadîs ilmine dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Tertîb-üs-sikât İbn-i Hibbân, 2- Tahrîb-ül-bagıyye fî tertîbi ehâdîs-il-Hilye, 3- Mecmâ'ul-Bahreyn ez-Zevâid-il-Mu'cemeyn, 4- Maksâd-ül-a'lâ fî zevâid-i Ebî Ya'lâ el-Mevsilî. 5-Zevâid-i İbn-i Mâce fî kütüb-ül-hamse, 6- Mevârid-üz-zemân ilâ zevâid-i İbn-i Hibban, 7- Gâyet-ül-maksâd fî zevâid-i Ahmed, 8- Mu'cem-üz-zevâid Menbe'ul-fevâid: En önemli eseridir. Bu eserinde; Ebû Ya'lâ'nın müsnedinde, Bezzar'ın müsnedinde, Ahmed bin Hanbel'in müsnedinde, Taberânî'de ve Kütüb-üs-sitte'de bulunmayan sahih hadîs-i şerîfleri toplamış ve tertîb etmiştir. Bu eserden ba'zı bölümler:

Heysemî, Rebî bin Hırâs'dan şöyle rivâyet etti: "Abdullah bin Abbâs (r.a.), Hazreti Mu'âviye'nin huzûruna girmek için müsâade istedi. Kureyş büyükleri, Hazreti Mu'âviye'nin yanında bulunuyorlardı. Sağında Sa'îd bin As (r.a.) oturuyordu. Hazreti Mu'âviye; "Yâ Sa'îd! İbn-i Abbâs'a cevap veremeyeceği sorular soracağım" dedi. O da; İbn-i Abbâs (r.a.) gibi bir zât mı senin sorularını cevaplıyamıyacak?" diye karşılık verdi. İbn-i Abbâs (r.a.) içeri girip oturduğu zaman, Hazreti Mu'âviye ona; "Ebû Bekr (r.a.) hakkında ne dersin?" diye sorunca, İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle cevap verdi: "Ebû Bekr'e (r.a.) Allahü teâlâ rahmet eylesin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o, Kur'ân-ı kerîmi okur, gece ibâdet eder, gündüz oruç tutardı. Allahü teâlâdan çok korkardı. Dînini çok iyi bilirdi. Bâtıla meyletmekten berî idi. Herkese iyiliği emrederdi. Her hâle

şükrederdi. Sabah-akşam Allahü teâlâyı zikrederdi. Halkın menfaati için kendisini feda ederdi. Takvâ, kanâat, zühd, iffet, iyilik ve ihtiyâtta, Allah rızâsı için aza kanâatte, arkadaşlarından üstün idi. Kıyâmete kadar hâinlerin sevmediği kimseyi, Allahü teâlâ onun yerine ta'yin etti." Hazreti Mu'âviye; "Ömer (r.a.) hakkında ne dersin?" diye sorunca, İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle cevap verdi: "Ömer'e (r.a.) Allahü teâlâ rahmet eylesin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o, İslâmın dostu idi. Yetimlerin ve zayıfların gerçek koruyucusu idi. Halkın kalesi, insanların yardımcısı idi. İyi insanlar, onun etrâfında toplanırdı. Kötü söz karşısında vakûr idi. Gerek sıkıntı, gerekse bolluk içinde olduğu zaman, Allahü teâlâya şükr ederdi. Ülkeler feth edip, dîn-i İslâmı hâkim kılıncaya, Allahü teâlânın ism-i şerîfi, ülkelerde, yaylalarda, dağlarda ve köylerde anılıncaya kadar, Ömer (r.a.) vazîfesini sabırla yerine getirdi. Her ân Allahü teâlâyı zikr ederdi. Kıyâmete kadar hâinlerin buğz ettiği kimseyi, Allahü teâlâ onun yerine ta'yin etti." Hazreti Mu'âviye sonra; "Osman bin Affân hakkında ne dersin?" diye sordu. O da; "Allahü teâlâ Osman'a (r.a.) rahmet etsin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, İslama çok bağlı idi. Çok sabırlı bir asker idi. Geceleri Allahü teâlâyı zikr etmek için uykusuz kalır ve gözyaşı dökerdi. Ömrünü iyilik yapmakla geçirmiştir. Peygamber efendimizin iki kızını alarak dâmâdı olmuştur. Kıyâmete kadar kötülerin küfrettiği kimseyi, Allahü teâlâ onun yerine ta'yin etti" diye cevap verdi. Yine Hazreti Mu'âviye; "Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) hakkında ne dersin?" diye sorunca, İbn-i Abbâs (r.a.) şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ Ali'ye (r.a.) rahmet eylesin. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, o, hidâyet sancağı idi. Gece karanlığında şeref aydınlığı idi. Herkese öğüt verirdi. Takvâ denizi, akıl küpü idi. Şüpheli yollardan çok sakınırdı. Hac ve sa'y yapanın en üstünü idi. Peygamberler ve Muhammed Mustafâ (s.a.v.) müstesna, dünyânın en büyük hatîbi idi. Kadınların en hayırlısının kocası idi. Gözlerim onun gibisini görmedi. İki Peygamber torununun babası idi. Allahü teâlânın ve kullarının la'neti, kıyâmete kadar, ona la'net edenlere olsun." Daha sonra Hazreti Mu'âviye ona; "Talhâ ve Zübeyr (r.anhüm) hakkında ne dersin?" diye sordu. O da; "Allahü teâlâ her ikisine de rahmet etsin. Rabbime yemîn ederim ki, her ikisi de, iffetli, müslüman, madden ve ma'nen temiz, şehîd, âlim idiler" dedi. Hazreti Mu'âviye; "Abbâs (r.a.) hakkında ne dersin?" deyince, o, şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ Abbâs'a da rahmet eylesin. Beni yaratan Allaha yemîn ederim ki, o, Resûlullahın (s.a.v.) babasının kardeşidir. Allah dostunun gözbebeği idi. Amcaların efendisi idi. Bütün işlerde ileri görüşlü idi. İlmin süsüydü. Onu, görgüsü ve bilgisi yerinde olan Abdülmuttalib yetiştirdi. Kureyş'in askerlerinin en üstünü idi." Böylece Hazreti Mu'âviyenin bütün sorularını gayet güzel cevaplandırdı.

İbn-i Abbâs şöyle anlatır: "Peygamber efendimiz (s.a.v.), amcası Hazreti Hamza'nın katili Vahşî bin Harb'i İslâmiyete da'vet etti. Vahşî bin Harb, Peygamber efendimizin huzûruna geldi ve; "Yâ Muhammed! Sen beni nasıl İslama da'vet ediyorsun? Hâlbuki sen, adam öldürenin, şirk koşanın, zinâ yapanın azâba uğrayacağını, Cehennemde ebedî kalacağını söylüyorsun. Ben bunların hepsini yaptım. Bana da kurtuluş yolu var mı?" diye sordu. Bunun üzerine; **"Ancak tövbe eden ve îmân edip de sâlih amel işliyen kimseler müstesnadır. Çünkü bunların kötülüklerini Allah iyiliğe çevirir. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir"** meâlindeki, Furkan sûresi yetmişinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Vahşî bin Harb; "Yâ Muhammed! "Ancak tövbe eden ve îmân edip de sâlih amel işliyenler" hükmü çok ağırdır. Belki ben bunu yapamıyacağım" dedi. Bunun üzerine; "**Allahü teâlâ, şirki elbette affetmez. Dilediği kimselerin şirkten, ya'nî imansızlıktan başka günahlarını affeder"** meâlindeki, Nisa sûresi kırksekizinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu.

Vahşî bin Harb; "Yâ Muhammed! Anlıyorum ki, bu da Allahü teâlânın dilemesine bağlıdır. Beni affedip etmiyeceğini bilmiyorum. Bundan başka birşey yok mu?" diye sorunca; **"Ey** (günah işlemekle) **nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allahın rahmetinden** (sizi bağışlamasından) **ümid kesmeyiniz. Çünkü Allah** (şirk ve küfürden başka, dilediği kimselerden) **bütün günahları mağfiret buyurur. Şühpesiz ki o, çok bağışlayıcı ve merhametlidir"** meâlindeki, Zümer sûresi elliüçüncü âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Vahşî bin Harb, bu âyet-i kerîmeyi dinleyince; "Şimdi tamam!" diyerek müslüman oldu. Orada bulunan Eshâb-ı Kirâm: "Yâ Resûlallah! Vahşî'nin nail olduğuna biz de nail olduk değil mi?" diye sordular. Peygamber efendimiz (s.a.v.);

"Evet, bu bütün mü'minler içindir" buyurdu.

Hazreti Fâtıma'nın, babasının hâline ağlaması: "Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir gazâdan dönmüştü. Mescide girdi ve iki rek'at namaz kıldı. Her gazâdan döndükten sonra böyle yapar, sonra, önce kızı Fâtıma'ya (r.anhâ), daha sonra da hanımlarına uğrardı. Yine âdeti üzere namaz kıldıktan sonra, Hazreti Fâtıma'ya uğradı. Hazreti Fâtıma, babasını ağlıyarak kapıda karşıladı. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; **"Niçin ağlıyorsun?"** buyurdu. Hazreti Fâtıma da; "Yâ babacığım! Seni rengin solmuş, elbisen eskimiş bir vaziyette gördüm de onun için ağlıyorum" dedi. Bunun üzerine Server-i âlem (s.a.v.); **"Ey Fâtıma! Ağlama, Allahü teâlâ babanı bir vazîfe ile görevlendirdi. İstenilse de, istenilmese de, dünyâ üzerinde insanın yaşayabildiği her yere bu din yayılacaktır. Benim vazîfem de** b**unu te'min için çalışmaktır"** buyurdu.

Temîm-i Dârî şöyle rivâyet etti: "Resûl-i ekrem (s.a.v.), birgün şöyle buyurdu: **"Bu din, gece ve gündüzün hüküm sürdüğü her yere mutlaka ulaşacaktır. Allahü teâlâ, bu dînin şerefle veya zorla girmediği hiçbir şehir ve köy bırakmayacaktır. Allahü teâlâ, orada İslâm dînini ve müslümanları muzaffer, küfrü de zelîl ve hakîr kılacaktır."** Ben bunu kendi ailem içinde müşâhede ettim. Ailemden müslüman olanlar, hayra ve şerefe kavuştu. Küfürde ısrar edenler ise, zelîl ve hakîr kaldılar."

Hazreti Mu'âviye şöyle anlattı: "Birgün Babam Ebû Süfyân, binek hayvanının terkisine hanımı Hind'i alarak kırlara doğru çıktı. Ben de, onların önünde, eşeğimin üzerinde gidiyordum. O zaman çocuktum. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sesini işittik. Ebû Süfyân bana; "Mu'âviye, sen in de, Muhammed binsin" dedi. Eşeğimden indim. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bindi. Biraz önümüzden gitti. Sonra bize dönerek; **"Yâ Ebâ Süfyân bin Harb, yâ Hind bin Utbe! Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, birgün mutlaka öleceksiniz. Sonra dirileceksiniz. İyilik eden Cennete, kötülük yapanlar Cehenneme girecekler. Ben size hakkı söylüyorum. Siz ilk uyarılanlarsınız"** buyurdu. Sonra da; Fussilet sûresi birinci âyet-i kerîmesinden, onbirinci âyet-i kerîmesine kadar okudular. Ebû Süfyân; "Bitirdin mi yâ Muhammed?" dedi. Resûl-i ekrem de; **"Evet"** buyurdu. Sonra Resûl-i ekrem bineğinden indi. Ben, tekrar bindim. Hind bin Utbe, Ebû Süfyân'a döndü ve; "Bu sihirbaz için mi oğlumu bineğinden indirdin?" diye çıkışınca, Ebû Süfyân; "Hayır, vallahi O, ne sihirbaz, ne de yalancıdır" diye karşılık verdi."

Iyas bin Mu'âz'ın müslüman oluşu: "Abdüleşheloğullarından bir grup Mekke'ye geldi. Aralarında Iyas bin Mu'âz da vardı. Hazrec kabilesine karşı, Kureyş'le anlaşma yapmak için gelmişlerdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.), onların geldiğini haber alınca yanlarına gitti ve onlara; **"Sizi, aradığınızdan daha hayırlısına da'vet edeyim mi?"** buyurdu. Onlar; "O nedir?" diye sordular. Peygamber efendimiz de (s.a.v.); **"Ben, Allahü teâlânın Resûlü ve elçisiyim.**

Allahü teâlâ, beni kullarına gönderdi. Kullarını kendisine ibâdet etmek, O'na hiçbir şekilde şirk koşmamak üzere Allahü teâlâya îmâna da'vet ediyorum. Allahü teâlâ bana bir kitap indiriyor" buyurdu. Sonra onlara İslâmiyeti anlattı ve Kur'ân-ı kerîm okudu. En gençleri olan Iyas bin Mu'âz; "Ey kavmim! Vallahi bu, aradığımız şeyden daha hayırlıdır" dedi. Bu söz üzerine Ebü'l-Heysem, yerden bir avuç toprak alarak Iyas bin Mu'âz'ın yüzüne attı ve; "Sen bize karışma, biz başka şey için geldik" dedi. Iyas bin Mu'âz sustu. Server-i âlem de oradan ayrıldı. Abdüleşheloğulları da Medine'ye döndüler. Çok geçmeden Evs ile Hazrec arasında savaş yapıldı. Savaştan sonra Iyas bin Mu'âz vefât etti. Vefâtını, kavminden birisi şöyle anlattı: Iyas bin Mu'âz ölürken, Kelime-i tevhîd ve Tekbîr getiriyordu. Allahü teâlâyı tesbih ve tenzih ediyordu. Akrabâları da onun söylediklerini dinliyordu. Onun müslüman olarak öldüğünde şüpheleri yoktu. Mekke'deki toplantıda, Allahü teâlânın Resûlünün sözlerini duyunca, İslâmiyete ısınmış ve müslüman olmuştu."

Râbi'a bin Ubbâd şöyle anlatır: "Ben genç yaşta iken, babamla beraber Mina'da bulunuyorduk. Resûl-i ekrem (s.a.v.), Arab kabilelerinin konakladıkları yerlerde duruyor ve onlara; **"Ey falan oğulları! Ben Allahü teâlânın size gönderdiği elçisiyim. Size Allahü teâlâya kul olmanızı, O'na hiç birşeyi ortak yapmamanızı, O'nun dışında kulluk ettiğiniz bu putları terketmenizi, bana îmân edip, tasdik etmenizi, Allahü teâlânın bana vazîfe olarak tevdi ettiği dîni tebliğ edinceye kadar beni korumanızı emrediyorum"** buyuruyordu. Arkasında ise, kurnaz, saçlarını ikiye ayırmış, şaşı ve Aden kumaşından güzel bir elbise giymiş bir adam vardı. Resûl-i ekrem (s.a.v.) sözünü bitirdiği zaman, o; "Ey falan oğulları! Bu adam, Lât ve Uzza'yı, cin dostlarınızı terke, kendi getirdiği dalâlete da'vet ediyor. O'na uymayın. O'nu dinlemeyin" diyordu. Babama: "Babacığım, onu ta'kib edip de, söylediklerine karşı çıkan kimdir, öğrenelim" dedim. Babam da; "Bu, amcası Ebû Leheb'dir" dedi."

Hazreti Ali şöyle anlattı: **"Önce en yakın akrabalarını** (Allahın dînine da'vet ederek, kendilerine öğüd ver de, Cehennem azâbı ile) **korkut"** meâlindeki, Şuarâ sûresi ikiyüzondördüncü âyet-i kerîmesi nâzil olunca, Resûl-i ekrem beni yanına çağırarak; **"Ey Ali! Bir koyun budu al ve yemek yap. Sonra da Hâşimoğulları sülâlesini de yemeğe da'vet et"** buyurdu. Gelen misâfirler kırk kişi civârındaydı. Resûl-i ekrem onları yemeğe buyur etti ve yemeği ortalarına koydu. Aralarında bir kuzuyu tek başına yiyecek olanlar bulunmasına rağmen yiyip doydular. Sonra süt dolu bir maşrapa geldi. Hepsi kanıncaya kadar sütten içtiler. Sonra içlerinden biri; "Böyle bir sihir görmedik" dedi. Bunu söyleyen, Resûl-i ekremin (s.a.v.) amcası Ebû Leheb idi. Resûl-i ekrem, bana yine; **"Yâ Ali! Bir koyun budu ile yemek yap. Bir bakraç da süt hazırla"** buyurdu. Ben ertesi gün de söylenilenleri hazırladım. Yine Hâşimoğullarını da'vet ettik. İlk gün gibi, gelenler, et yemeğinden yediler ve sütten içtiler. Yemek ve süt, o kadar kişiye yetti ve arttı bile. İçlerinde biri yine; "Bugüne kadar Böyle büyük bir sihir görmedik" dedi. Resûl-i ekrem bana; **"Yâ Ali! Bir koyun butu ile bir tencere yemek yap. Bir bakraç da süt hazırla"** buyurdu. Ben yine emredileni yaptım. Sonra bana; **"Yâ Ali! Bana Hâşimoğullarını topla!"** buyurdu. Onları çağırdım. Onlar hazırlanan yemekten yediler ve sütten içtiler. Resûl-i ekrem (s.a.v.) onlara; **"Hanginiz, benim tebliğ ettiğim dîni yaymada bana yardım edecek?"** buyurdu. Bütün topluluk, ben dâhil susuyorduk. Server-i âlem sözünü tekrarladı. Bunun üzerine ben; "Ben yardım ederim yâ Resûlallah" dedim. O da; **"Sen mi yâ Ali? Sen mi yâ Ali?"** buyurdu. Ben, o zamanlar sülâlemin en çelimsiziydim.

Heysemî, İbn-i Sa'd'ın şöyle bildirdiğini naklediyor: "Babamdan duydum, şöyle anlattı: Resûl-i ekrem (s.a.v.), Medine'ye hicretleri sırasında, Ebû Bekr ile beraber bana geldiler. Resûl-i

ekrem (s.a.v.), Medine'ye en kısa yoldan gitmek istiyordu. Ben, Server-i âleme (s.a.v.); "Bu yol Rakûbe'den giden yoldur. Fakat bu yolda Mühânân denilen iki hırsız vardır. İsterseniz bu yoldan gidebiliriz" dedim. Fahr-i âlem (s.a.v.); **"Tamam, oradan gidelim"** buyurdu. Hemen yola çıktık. Yolda Mühânân denilen iki kişiye rastladık. Resûl-i ekrem onları çağırdı ve onlara İslâmiyeti anlattı. Onlar da müslüman oldular. Sonra Resûl-i ekrem onlara isimlerini sordu. Onlar; "Biz Mühânânız, iki sevimsiz kimseyiz" deyince, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Siz iki sevimli kimsesiniz"** buyurarak, Medine'ye gelmelerini emretti."

"Amcası Ebû Tâlib vefât ettiği zaman, Resûl-i ekrem Taiflileri İslama da'vet etmek için, yaya olarak Taife gitti. Onlar da'vetini kabûl etmediler. Çocuklar, mübârek bedenini taşladılar. Mübârek ayakları kanadı. Geri dönerken, bir ağaç gölgesinde istirahat edip, iki rek'at namaz kıldıktan sonra şöyle duâ etti: **"Allahım, ben kuvvetimin azlığını, insanların beni hakîr görmesini sana arz ediyorum. Sen, ey en çok merhametli olan! Senin verdiğin sıhhat ve afiyet, benim için en büyük ni'mettir. Gazâbına uğramaktan, ona düçâr olmaktan, karanlıkları aydınlatan, dünyâ ve âhireti nizâma koyan zâtına sığınırım. Ancak senin rızânı taleb ederim. Tâ ki, sen râzı ol. Güç ve kuvvet ancak senindir."**

Ebû Ümâme anlatır: "Resûl-i ekrem beni kendi kavmime gönderdi. Onları Allahü teâlâya îmân etmeye da'vet ediyor, İslâm dîninin esâslarını onlara arz ediyordum. Kavmimin yanına, develerini sularken ve sütlerini sağıp içerken vardım. Beni görünce; "Hoşgeldin yâ Ebâ Ümâme! Duyduk ki, sen de Muhammed'in dînine girmişsin" dediler. Ben onlara; "Ben Allaha ve Resûlüne îmân ettim. Resûl-i ekrem beni, size İslâmiyeti anlatmak için gönderdi" dedim. Sonra onlar, orada bir çanak yemek getirip, yemeğe başladılar. Bana da; "Buyur ye" dediler. Ben de; "Yazıklar olsun size! Ben size bu yediğinizi haram kılanın yanından geldim. Ancak bu, size, Allahü teâlânın emrettiği şekilde kesildiği zaman helâldir" dedim. "Onun söylediği nedir?" diye sorduklarında, onlara; **"Size şunlar haram kılındı:** (Eti yenen hayvanlardan boğazlanmaksızın ölen) **ölü hayvan, akmış kan, domuz eti, Allahdan başkası adına boğazlanan hayvan, bir de henüz ölmemiş iken yetişip kesmediğiniz boğulmuş, vurulmuş, yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından boynuzlanmış, canavar tarafından parçalanmış hayvanlar, dikili taşlar üzerinde** (câhiliyet devrinde taşlar için) **kesilenler, fal okları ile kısmet aramanız. İşte bunlar yoldan çıkıştır. Bugün kâfirler, dîninizi söndürebilmekten ümidlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın. Yalnız benden korkun. Bugün sizin için dîninizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki ni'metimi tamamladım ve size din olarak İslâmı ihtiyâr ettim. Her kim son derece açlık hâlinde çaresiz kalırsa, günâha meyil kastı olmaksızın, canını kurtaracak kadar haram etlerden yiyebilir. Çünkü Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir"** meâlindeki, Mâide sûresi üçüncü âyet-i kerîmesini okudum ve onlara İslâm dînini anlatmaya başladım. Onlar kabûl etmediler. Ben de onlara; "Yazıklar olsun size! Bari bana içecek az bir su verin. Çok susadım" dedim. Onlar bana su vermeyerek; "Seni susuzluktan ölüme terk edeceğiz" dediler. Başımda bulunan sarığı katlayıp, yastık yaptım. Başımın altına koyup, kızgın kumlar üzerinde yatıp uyudum. Uykumda birisi bana, cam kase içinde, insanların tatmadığı bir şerbet getirdi. Onu bana verdi. O şerbeti içtim, içer içmez de uyandım. O andan sonra ne susadım, ne de susuzluk diye birşey hissettim."

Misver bin Mahreme şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.), Eshâbının yanına geldi ve onlara; **"Allahü teâlâ, beni bütün insanlığa rahmet olarak gönderdi, İslâmiyeti yaymak için bana yardımcı olun. Benim sizi da'vet ettiğim şeyin aynısına da'vet ettiği zaman, Îsâ aleyhisselâma karşı ihtilâfa düşen havariler gibi birbirinize düşmeyin. Îsâ**

aleyhisselâma uzak olanlar onu fenâ tanıdılar. Bu husûsu Îsâ aleyhisselâm, Allahü teâlâya şikâyet etti. Bunun üzerine Allahü teâlâ, havarilere da'vet için gidecekleri kavmin dili ile konuşma kabiliyeti verdi. Bu hâdise üzerine Îsâ aleyhisselâm, havarilerine; "Bu, Allahü teâlânın sizden istediği bir iştir. Bunu hemen yerine getirin" dedi" buyurdu. Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Biz sana her husûsta yardımcı olacağız! Bizi istediğin yere gönder!" dediler. Bundan sonra, Eshâb-ı Kirâmdan Abdullah bin Huzeyfe'yi İran Kisrâsı'na; Salit bin Amr'ı, Yemâme Vâlisi Hevze bin Ali'ye; Âlâ bin el-Hadramî'yi, Hacer Vâlisi Münzir bin Savi'ye; Amr bin Âs'ı, Umman Meliki Cündeyoğulları Ceyfer ve Abbad'a; Dıhye-i Kelbî'yi, Bizans Kayseri'ne; Amr bin Umeyyet-üd-Damrî'yi, Habeş Hükümdârı Necâşiye; Hâtıb bin Ebî Belte'a'yı İskenderiyye Hükümdârı Mukavkıs'a; Şücâ bin Vehb'i de, Gassan Hükümdârı Haris bin Ebî Şemir'e gönderdi. Bu elçilerden birisi hâriç, hepsi Resûl-i ekrem hayatta iken geri dönmüşlerdi."

Bizans İmparatoru'na elçi olarak gönderdiği Dıhye-i Kelbî şunları anlattı: "Resûl-i ekrem benimle. Bizans İmparatoru'na bir mektûp gönderdi. Yanına girdiğim zaman, Resûl-i ekremin mektûbunu ona verdim. İmparator'un yanında kızıl suratlı, yumuk gözlü, uzun kafalı bir yeğeni vardı. "Allahın elçisi Muhammed'den, Rum ülkesinin sahibi İmparator Herakl'e..." cümlesiyle başlayan mektûp okununca, İmparatorun yeğeni kızgınca soluyarak: "Bugün bu okunmaz" dedi. Kayser; "Niçin?" diye sorunca, o; "Bir kere, önce kendi ismini yazmış. Sonra Rum ülkesinin sahibi diye yazmış da Rumların kralı yazmamış" dedi. Kayser ona hiç aldırmayarak, okumalarını emretti. Mektûbun tamâmının okunması bitince, İmparatorun yanında bulunanlar ayrıldılar. Beni yanına çağırıp, müsteşarı olan patriğe haber verdi. Patrik gelince, durumu ona anlattı ve mektûbu okuttu. Mektûbu dinleyen Patrik; "İşte beklediğimiz ve Îsâ aleyhisselâmın bize müjdelediği Peygamber" dedi. İmparator ona; "O hâlde şimdi ne yapmalıyız?" diye sorunca; "Seni bilmem, ben O'nu tasdik edip, O'na tâbi olacağım" cevâbını verdi. Heraklius; "Ben senin dediğin şeyi çok iyi biliyorum. Fakat O'na tâbi, müslüman olmaya gücüm yetmez. Çünkü hem hükümdârlığım gider, hem de beni öldürürler" dedi. Bunun üzerine yanlarından ayrıldık. Heraklius, Hazreti Peygamber (s.a.v.) hakkında araştırmaya başladı. Şam vâlisine emir verip, Peygamber efendimizin soyundan bir kişiyi muhakkak bulmalarını emretti. Bu arada kendisinin dostu olan ve İbrânice bilen Roma'daki bir âlime de mektûp yazıp bu mes'eleyi sordu. Roma'daki dostundan, bahsettiği zâtın âhır zaman peygamberi olduğunu bildiren bir mektûp geldi. Bu arada Şam vâlisi, ticâret için Şam'a gelen bir Kureyş kervanını buldu. Kervanda Ebû Süfyân da vardı. Şam vâlisi, Ebû Süfyân'ı Heraklius'a gönderdi. Heraklius, Ebû Süfyân'a; "Sizin memleketinizde peygamberlik da'vâsı ile ortaya çıkan kimdir? Bana anlat?" dedi. Ebû Süfyân; "Genç birisi!" dedi. Heraklius: "Aranızdaki soyu nasıldır?" diye sordu. Ebû Süfyân; "O, zamanın en iyi soylusudur. Soy bakımından en seçkinimizdir" dedi. Kayser; "Nasıl, doğru birisi midir?" diye sorunca, Ebû Süfyân; "Yalan söylediği görülmemiştir" dedi. Kayser; "İşte bir peygamberlik alâmeti. O'nun dînine girdikten sonra, beğenmiyerek veya kızarak dîninden dönen kimse var mı?" diye sordu. Ebû Süfyân; "Hayır, yoktur!" dedi. Kayser yine; "Bu da peygamberliğinin alâmetidir" dedikten sonra; "Arkadaşlarının arasında savaşırken, cepheyi terk ettiği olur mu?" diye sordu. Ebû Süfyân; "Hayır, savaştan korkmaz. Bir kere O bizi yendi, bir kere de biz O'nu yendik" dedi. Heraklius; "İşte peygamberliğinin delîllerinden biri daha!" dedi. Bu konuşma sona erince, beni tekrar yanına aldı ve bana; "Efendine söyle, ben onun gerçek peygamber olduğunu biliyorum. Fakat saltanatımı terk edemem" dedi. Patrik ise, daha önceleri her Pazar kilisede toplanan halka va'z ve nasihatte bulunuyordu. Fakat sonraları Pazar günleri halkın önüne çıkmamağa başladı. Ben onun evine gidip geliyordum. Bana birçok şeyler soruyordu. Yine bir

Pazar Patrik va'z vermeye gitmeyince, halk; "Ya bizim yanımıza gel veya biz gelip seni öldüreceğiz!. Biz bu Arab geldiğinden beri hâlini hiç beğenmiyoruz" diye haber göndererek, tehdid ettiler. Patrik bana; "Bu mektûbu al, efendine git ve O'na selâmımı söyle! Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allahın Peygamberi olduğuna şehâdet ettiğimi O'na haber ver. Ben O'na îmân ettim, O'nu tasdik ettim ve O'na tâbi oldum. Fakat bu adamlar bunu inkâr ettiler. Gördüklerini O'na anlat!" dedi ve dışarı çıktı. Halk, hemen patriği öldürdü."

Sa'îd bin Ebû Râşid şöyle anlatır: "İhtiyârlığımda, Bizans İmparatoru Heraklius'un, elçi olarak Resûl-i ekreme (s.a.v.) gönderdiği Tenûhî'yi gördüm. Ondan Heraklius'un Peygamberimize, Peygamberimizin de (s.a.v.) Heraklius'a gönderdiği mektûpları anlatmasını istedim. O da şöyle anlattı: "Resûl-i ekremin, Dıhye-i Kelbî ile gönderdiği mektûbu okuyan Heraklius, din adamlarının ileri gelenlerini yanına çağırdı ve kapıları kapalı bir yerde onlara şu konuşmayı yaptı: "Bildiğiniz gibi, Arabistan'daki bir kişi peygamber olarak ortaya çıktı. Bana gönderdiği mektûpta, üç şeyi kabûle da'vet ediyor. Dînine girmemizi teklif ediyor, bunu kabûl etmezsek cizye vermemizi istiyor. Bunları yapmadığımız takdîrde bizimle harb edeceğini bildiriyor. Allaha yemîn ederim ki, sizler de kendi kitaplarınızda okuduklarınızdan, O'nun şu anda bulunduğumuz toprakları alacağını biliyorsunuz! Gelin, ya onun dînine girelim veya topraklarımızda sulh içinde oturmamıza karşılık O'na cizye verelim." Bu konuşma üzerine oradakiler homurdanmaya başladılar. Bir kısmı salonu terk etmek istedi ise de, kapılar kapalı olduğu için çıkamadılar. İçlerinden biri; "Sen bizi, hıristıyanlığı küçük görmeye ve Hicaz'dan gelen şu Bedevîye köle gibi olmaya mı çağırıyorsun?" dedi. Kayser bu söz üzerine, onların bu vaziyette dışarı çıkmaları halinde fesat çıkaracaklarını ve saltanatının elinden gideceğini anladı. Onlara; "Benim biraz önce söylediğim sözler, sizlerin dînînize olan bağlılığınızı ölçmek içindi. Dînînize bağlılığınızı ve beni sevindiren davranışlarınızı gözlerimle gördüm" dedi. Daha sonra hıristiyan Arablardan birini çağıran Heraklius ona; "Bana Arabcayı iyi bilen ve sır saklayan birisini bul. Onunla şu Peygamberin mektûbuna cevap vereyim" dedi. Beni çağırdılar. Heraklius bana, kürek kemiği üzerine yazılmış bir mektûp verdi ve bana; "Bu mektûbu O'na götür! O'nun sözlerini dikkatle dinle! Sana söyliyeceği üç şeyi iyi ezberle. Dikkat et! Bana gönderdiği mektûptan hiç bahsedecek mi? Mektûbumu dinleyince, geceyi hatırlıyacak mı? iyice bak, O'nun sırtında seni şüpheye düşürecek birşeyler var mı?" dedi. Ben mektûbu alarak yola koyuldum. Tebük'e geldim. Resûl-i ekrem bir su başında Eshâb-ı Kirâmla oturuyordu. Oradakilere; "Sizin efendiniz nerededir?" diye sordum. Onlar da Resûl-i ekremi gösterdiler. O'nun yanına vardım ve mektûbu O'na verdim. Mektûbu alıp koynuna koydu.

Sonra bana; **"Sen nerelisin?"** diye sordu "Tenûhluyum" cevâbını verdim. **"Atânız İbrâhim'in dini olan Hanif dîninden misin?"** diye sorunca; "Ben bir kavmin elçisiyim. Elçisi olduğum milletin yanına dönme dikçe dinlerini de terketmeyeceğim" diye cevap verdim. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Sen sevdiklerine yol gösteremezsin. Fakat Allahü teâlâ, dilediğini hidâyete kavuşturur ve onları bilir. Ey Tenûhlu kardeşim! Ben İran Kisrâ'sına bir mektûp yazdım. O onu parçaladı. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ onu ve mülkünü çiğnetecektir. Sizin İmparatorunuza da bir mektûp yazdım. O, mektûba cevap vermedi. Kralın, insanların rahatlarını te'min ettiği müddetçe, onlar ona bağlı olacaklar"** buyurdu. Kendi kendime; "Bu, bana tenbîh edilen üç şeyden birinin cevâbıdır" diyerek, bir ok ile bu sözleri kılıcımın üzerine yazdım. Sonra Resûl-i ekrem mektûbu okuması için Mu'âviye'ye (r.a.) verdi. Mektûpta Heraklius; "Müttekîler için hazırlanmış olup, yeri ve göğü kaplayan Cennete beni çağırıyorsun. Cehennem nerede?"

diye yazmış. Bu söz üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Sübhânallah! Peki gündüz olunca gece nerededir?"** buyurdu. Bu sözü de ok ile kılıcımın üzerine yazdım. Mektûbun okunması bitince, Resûl-i ekrem (s.a.v.) bana; **"Hakkın var. Sen gerçekten bir elçisin. Eğer yanımızda sana hediye edebileceğimiz birşeyler olsaydı, seni mükâfatlandırırım. Fakat şu anda biz seferdeyiz. Yiyeceğimiz bile tükendi"** buyurdu. Bu sırada orada bulunanlardan birisi; "Ben onu mükâfatlandırabilirim" diyerek, torbasından Safûriye işi bir elbise çıkararak, bana verdi. Ben onun kim olduğunu sordum. Orada bulunanlar; "Osman bin Affân" dediler. Sonra Resûlullah (s.a.v.); **"Bu misâfiri kim ağırlayacak?"** diye sorunca, Ensârdan bir zât; "Ben" diyerek yerinden kalktı. Ben onu ta'kib ettim. Tam o meclisten uzaklaşacağımız sırada, Hazreti Peygamber (s.a.v.) arkamdan; **"Ey Tenûhlu!"** diye seslendi. Ben de geri dönüp yanlarına kadar yürüdüm. Mübârek sırtlarından kaftanını çıkararak; **"Buraya bak! işte sana sorulan burada"** buyurdu. Sırtına baktım, iki kürek kemiğinin arasında yuvarlak bir mühür vardı."

Ebû Bekr (r.a.) anlattı: "Resûl-i ekreme, Peygamberliği bildirildiği zaman, Acem kisrâsı, Yemen Vâlisi Bâzân'a bir mektûp gönderip; "Senin hükmün altında olan topraklar üzerinde peygamber olduğunu iddia eden birisi ortaya çıkmış. O'na bu iddiasından vazgeçmesini bildir, yoksa oraya, O'nu ve milletini öldürecek bir ordu gönderirim" diye yazmıştı. Bâzân'ın elçisi Resûl-i ekremin huzûruna geldi ve Kisrâ'nın bu sözlerini O'na nakletti. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ona; **"Beni, azîz ve celîl olan Allahü teâlâ göndermiştir. Eğer bu işi kendim için yapsaydım, bu da'vâdan vazgeçerdim"** buyurdu. Elçiler, o gün Medine'de kaldılar. Ertesi gün Server-i âlem (s.a.v.); **"Benim Rabbim, Kisrâ'yı öldürdü. Bugünden sonra Kisrâ yoktur. Kayser'i de öldürdü. Bugünden sonra, artık Kayser de yoktur"** buyurdu. Elçi, Resûl-i ekremin bu sözleri söylediği vakti, günü ve ayı yazdı. Sonra Bâzân'ın yanına döndü. Hakîkaten Kisrâ ölmüş, Rum Kayseri de öldürülmüştü."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 45

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5. sh. 200

3) El-A'lâm cild-4, sh. 266

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 70

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 727

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 957 cild-2, sh. 1400

7) Brockelmann Sup-2, sh. 82

HIZIR ÇELEBİ (Hızır Bey)

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hızır Çelebi bin Celâleddîn olup Sivrihisarlıdır. Nasreddîn Hoca'nın torunlarındandır. Babası Celâleddîn Çelebi, Sivrihisar kadısı idi. Sivrihisar, bugünkü Eskişehir'in ilçesi olabileceği gibi, Akşehir yakınlarında o devirde büyükçe bir kasaba olan bugünkü Sivrihisar köyü de olabilir. 810 (m. 1407) senesi Rebî'ul-evvel ayının birinde doğdu. 863 (m. 1458) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vefâ ile Zeyrek arasında, Unkapanı'na giden cadde kenarında defnedildi.

Küçük yaşta babasından ilim tahsîl etti. Daha sonra Molla Yegân'a talebe olup, aklî ve naklî ilimleri tamamladı ve kızıyla evlenip dâmâdı oldu. İbn-i Cezerî'den kırâat ilmini öğrendi.

Hızır Bey, zekâsının kuvveti ve çalışmasının çokluğu sebebiyle, birçok dînî ve fenni ilimlerde derin âlim oldu. Memleketi olan Sivrihisar'da kadılık ve müderrislik yaptı. Kimsenin bilemediği bilgileri bilmekte, Fenârî'den sonra eşi yoktu.

Fâtih Sultan Muhammed Hân'ın padişahlığının ilk senelerinde, Arabistan'dan bir zât gelip, çeşitli ilim ve fenlerden suâller sordu. Zamanının âlimleri tatmin edici cevaplar veremediklerinden, Fâtih'in canı sıkıldı. Bütün beyleri, paşaları ve vezirleri topladı ve: "Ülkemde bu adama cevap verecek bir ilim adamımız yok mudur? Çabuk olun, araştırın ve bana derhâl müsbet bir cevap getirin!" dedi. Vatan topraklarını iyi bilen vezirler, düşündüler ve Sivrihisar Medresesi'nde görev yapan Hızır Bey hatırlarına geldi ve Fâtih'e; "Sultânım! Ülkemizde Hızır Bey adında değerli bir âlimimiz var, emir buyurursanız, haberci gönderip onu buraya çağıralım" dediler. Sultan hemen; "Durmayın, kim varsa derhâl da'vet edin, gelsin" dedi. Bunun üzerine, Hızır Bey'i çağırmak üzere Sivrihisar'a üç kişilik bir hey'et gönderdiler. Hızır Bey, bu hey'etle İstanbul'a geldi. Hızır Bey, o zaman daha otuz yaşlarında ve asker kıyâfetinde bulunduğundan, yaş ve kıyâfeti, meşhûr âlimlere meydan okuyan zâtın alay edercesine gülmesine sebep oldu. Ancak, onun sorduğu bütün sorulara cevap verdi. Bundan sonra Hızır Bey suâle başladı. O kimse cevap veremeyip, mağlup oldu ve şu i'tirâfı yaptı: "Hızır Bey, İslâm âleminde benzeri pek az bulunan ilim adamlarınızdan biridir. Kendisinde öylesine bir hafıza ve zekâ var ki, karşısında durmak mümkün değildir." Bu durum Fâtih Sultan Mehmed Hân'ı fevkalâde memnun ettiğinden, ona; "Yüzümüzü ak eyledin, cenâb-ı Hak da iki cihanda senin yüzünü ak eyleyip, ilmini ve fadlını arttırsın" dedi. Fâtih'in, Hızır Bey hakkındaki muhabbet ve teveccühü günden güne arttı. Bursa'da ba'zı medreselerin müderrisliği kendisine verildi ve maaş bağlandı. Daha sonra Anadolu ve Rumeli'de ba'zı kadılıklarda bulundu.

Hızır Bey, İstanbul'un fethinde, ilk olarak İstanbul kadısı ve belediye başkanı olup, vefâtına kadar, ya'nî altı sene bu makamda kaldı. Adâlet ve hakkaniyetle işleri yürütüp, meşhûr oldu. İstanbul'da Hacı Kadın mescidini yaptırdı.

Hızır Bey'in ders halkasına, birçok âlim devam etti. İlim ve irfanından çok kimseler istifâde etti. İçlerinde, Mevlana Muslihuddîn Kastalânî, Ali Arabî, Hocazâde ve Hayâlî gibi meşhûr âlimler yetişti.

Bursa müftîsi Ahmed Paşa, Sinân Paşa ve Bursa kadısı Ya'kûb Paşa, Hızır Bey'in oğullarıdır. Üçü de; zekâları, ilim ve irfanları ile temayüz etmiş üstün kimselerdir.

Hızır Bey'in güzel ahlâkı, zühd ve takvâsı da, ilmi gibi yüksekti. Arab, Fars ve Türk edebiyatında da geniş bilgi sahibi olup, şairliği de vardı. Her üç dilde de kıymetli şiirler yazdı. Akaide dâir meşhûr "Kasîde-i Nûniyye"yi nazmetti. "Kasîde-i Nûniyye", talebesi Molla Hayâlî ve diğer âlimler tarafından şerh olundu. "İcâletü leyletin el-leyleteyn" adında Arabca bir Kasîde-i Nûniyyesi ve diğer ba'zı eserleri daha vardır. Arabca, Farsça ve Türkçe şiirleri de olup, şu beyt onundur:

Vermiş sabâ benefşeye peygâm-ı zülf-i yâr,
Ol lezzetin hevâsı dimâgındadır dahî.

İstanbul'un Anadolu yakasında, Molla Hızır Bey'in geniş arazisi bulunduğu için, buraya Kâdıköyü (Kadıköy) ismi verilmiştir.

Çok sevdiği mübârek bir zâta hitaben yazdığı bir beytinde; "Ey benim rûhumun dostu, senin cisminin (vücûdunun) gölgesi, vefâtımdan sonra kabir toprağına bir düşse; kabirdeki

kemiklerim, zerrelerim selâmına cevap verirdi" demektedir. Fârisî bir beytinde ise; "Aşk yetmişiki millet dışında kalan bir hâldir. Âşıklara kalabalık hâli tatlı olmayıp, onlar yalnızlığı isterler" demektedir.

Ebced hesabıyla ilk târih düşüren şâir ünvanına da sahip olan Hızır Bey, dünyâ çapında bir hâdise olan İstanbul'un fethi için şöyle târih düşürdü:

"Feth-i İstanbul'a nusret bulmadılar evvelûn,
Feth idüb Sultân Mehmed kıldı târih "Âhırûn".

Hızır Bey (Hızır Çelebi), adâleti ile ilgili hikâyeleri ile tanınır. Zamanında ilminin üstünlüğü, dindeki sebâtı, ahlâkındaki güzelliği ile meşhûr olan Hızır Bey, boyunun kısa olması dolayısı ile "İlim dağarcığı" adıyla anılırdı. Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek hadîs-i şerîflerinde methedilen Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'u alıp, halkını âdil idâresi ile şenlendirip şereflendirince, Hızır Bey'i şehre kadı ta'yin eyledi. Kâdılar, bugünkü belediye reîslerinin yaptıkları işleri de yaparlardı. Çünkü o zamanlar, nüfus ne kadar kalabalık olursa olsun, insanların mahkeme ile işleri pek az olurdu. Kimse kimseye kötülük düşünmez, komşu komşunun hakkına riâyet ederdi. Nitekim Fâtih'in, İstanbul'un fethinden önce tebdil-i kıyâfetle Edirne bedesteninde dolaşırken başından geçen hâdise meşhûrdur. Fâtih Sultan Mehmed Hân, bir sabah vakti, tebdîl-i kıyâfetle alışverişe çıktı. Yanında halk kıyâfetindeki vezirinden başka kimse yoktu. Girdiği dükkândan iki okka yağ istedi. Onu aldıktan sonra, beş okka da bal vermesini söyledi. Dükkân sahibi; "Efendim, ben siftahımı yaptım, balı da komşudan alın, o da siftah etsin" dedi. Öbür dükkâna gittiler. Oradan da ikinci birşey alamadılar. Böyle kaç dükkânı dolaştılar, hiçbirinden ikinci birşey alamadılar. Hızır Bey, komşunun değil hakkına, komşuya karşı ihsâna bu kadar riayetkar olan böyle bir milletin kadısı idi.

Hızır Bey, İstanbul kadısı ve belediye başkanı olarak vazîfeye başladıktan bir müddet sonra, bir hıristiyan mîmâr geldi. Hızır Bey'i buldu. Kâdı efendiye hâlini arzedip, pâdişâh Fâtih Sultan Mehmed Hân'dan şikâyetçi olduğunu söyledi. O zamanlar, Avrupa ülkelerinde değil kralı mahkemeye vermek, aleyhinde konuşmak bile, bir insanın kendi hayâtından olmasından başka bir ma'nâya gelmezdi. O günlerde, İspanya'da hıristiyanlar, binlerce müslümanı; kadın, ihtiyâr, çocuk demeden kılıçtan geçirmekteydi. Bir hıristiyan ise, bir müslüman devletinde, o devletin kadısına, devletin pâdişâhını şikâyet edebilme hakkını kendisinde bulabiliyordu. Hızır Bey, hıristiyan mîmârı dinledi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, bugünkü Ayasofya Câmii'nden daha yüksek kubbeye ve daha üstün mimarî husûsiyetlere sahip bir câmi yaptırmak istemiş ve o hıristiyan mimar da bu işe tâlib olmuştu. Ama bir hıristiyan olarak, müslümanların, meşhûr Ayasofya kilisesinden daha üstün husûsiyetleri hâiz bir esere sahip olmalarına gönlü râzı olmamıştı. Bu gayesini gerçekleştirebilmek için de, böyle bir câmiyi kendisinin yapabileceğini söyleyerek işe tâlib oldu. Câminin inşâatı başladı. Mısır'dan binbir zahmetle getirilmiş olan sütunların yüksekliklerini kısa tutmuş, dolayısıyle kubbenin yüksekliği de Ayasofya'dan alçak olmuştu. İnşâatın bitmesine yakın ziyârete giden Fâtih Sultân Mehmed Hân, sütunların kasıtlı olarak küçültülüp, meşhûr Ayasofya'dan daha üstün bir binanın yapılmaması gayreti güdüldüğünü anladı. Bu hâle çok hiddetlendi. Hıristiyan mimarın cezalandırılmasını emretti. Emîr yerine getirildi. Eli kesildi. Yüzlerce kilometreden binbir emekle gelen mermer sütunlar, hıristiyan gayreti ile kısaltılmış, Sultân'ın emri ve iyi niyeti ayaklar altına alınmıştı. Üstelik devletin kânun ve nizâmına uymak karşılığında zımmîlik hakkı bahşedilmiş olmasına rağmen, böyle bir yola tevessül etmişti. Bir mîmâr için el, herşeyden daha fazla lüzumluydu. Ama mâlesef, düşünmeden işlediği bir suça diyet olmuş, elsiz kalmıştı, iki çocuğu bir hanımı vardı.

Müslümanların hâlini, Osmanlıların adâletini bilenler, "Bu işte bir acelelik var, müslümanlar bu işi yapanı suçlu bulurlar, hele onların âdil kadıları, pâdişâhın bile gözünün yaşına bakmaz cezasını verirler" dediler. Hıristiyan mimar pek inanmadıysa da, ısrarlar karşısında dayanamayıp kadıya gitmeye karar verdi. İşte onun için, Hızır Bey'in huzûrunda bulunmaktaydı. Bütün bunları, âdil Osmanlı'nın âdil kadısına tek tek anlattı. Hızır Bey, tam bir sükûnetle hâdiseyi dinledi. Daha sonra soruşturup, mes'eleye vâkıf oldu. Şâhidlerle beraber, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ı, İmparatorların, kralların, beylerin taht ve mülkleri, iki dudağı arasından çıkacak bir çift söze bağlı olan Osmanlı pâdişâhını mahkemeye da'vet etti. Bildirilen saatte mahkeme teşkil edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân da o sırada teşrîf etti. Eli kesilen hıristiyan mîmâr ayakta duruyor, ürkek ürkek etrâfını seyrediyordu. Böyle bir mahkemeyi ilk defa görüyordu. Çünkü onların bildiği, güçlü olanın hâkim olmasıydı ve gücü yetene herşey mübahtı. Köhne Bizans, zayıf olan herkesin ezildiği, güçsüzün elinden ekmeğini kapanın kahraman olduğu, mahkemelerin değil suçluya ceza vermek, zulüm gören ma'sûmu cezalandırdığı bir yerdi. Böyle bir toplumdan bir kimse, Osmanlının âdil idâresini hayâl bile edemezdi. İstanbul Fâtihi Sultan Mehmed Hân, mahkeme salonu olarak kullanılan yere girince, baş köşede bulunan yere oturmak arzusuyla o tarafa doğru yöneldi. Pâdişâhın bu hâlini gören kadı Hızır Bey, hiç çekinmeden; "Oturma begüm!... Hasmınla yüzleşmek üzere, mahkeme huzûrunda ayakta dur!" dedi. Sultan, sözü ikiletmeden söylenilen yere geçti. Mahkemenin pâdişâhı Hızır Bey'di. Çünkü Hızır Bey'in şahsında, İslâmiyetin âdil hükümleri karşısında bulunmaktaydı. Hızır Bey; "Sen, Murâd oğlu Mehmed! Bu zımmînin elini kestirdin mi?" deyip söze başladı. Mahkeme neticesinde; "Sen, Murâd oğlu Mehmed! Mahkeme edilmeden bu zımmînin elini kestirdiğin için kısas olunacaksın! Senin elin de onunki gibi kesilecek! Eğer zımmîyi râzı edebilirsen, ölünceye kadar onun ve çoluk-çocuğunun maişetini te'min etmek karşılığında elini kesilmekten kurtarabilirsin!" dedi. Herkesle birlikte Pâdişâh da tam bir sükûnet içerisinde kararı dinledi. Hıristiyan mîmâr, bu ulvî karar karşısında daha fazla dayanamadı. Ağlayarak Pâdişâh'ın ellerine kapandı, ölünceye kadar maişetini te'min etmek karşılığında anlaştılar. Zâlimleri bile ağlatacak böyle bir adâletin, ancak hak bir dînin mensûpları tarafından icra edilebileceğini düşünen hıristiyan mîmâr, aile efradı ile birlikte müslüman olmakla şereflendi. O da yüce İslâm dininin yayılması için gayret eden kimseler arasına katıldı. Bu mahkemeden birkaç gün sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân, kadı Hızır Bey'i ziyâret' etti. Mahkeme esnasında gösterdiği adâlete teşekkür edip; "Eğer bana, bir suçlu gibi değil de, bir pâdişâh gibi muâmele etseydin, seni şu kılıcımla parçalardım" dedi. Hızır Bey de, pâdişâha mahkeme esnasındaki hâl ve hareketleri için teşekkür ettikten sonra; "Eğer padişahlığına güvenip, dînin emri olan hükmüme karşı gelseydin, seni bu arslanlara parçalattırırdım" dedi ve paltosunun iki eteğini çekti. Bakanlar, Hızır Bey'in eteği altındaki iki arslanın sert bakışlarını gördüler. "Böyle sultana, böyle kadı" demekten kendilerini alamadılar.

Osmanlı'nın adâleti, etrâfa öyle bir yayıldı ki, bütün hıristiyan kavimler, Osmanlı'nın teb'ası olma şerefine kavuşabilmek için birbirleriyle yarış ettiler. Bunun en açık delîllerinden biri de, Amerika'nın Utan bölgesinde yaşayan Normanlar'a âit kilise defterinde yazılı olan şu duâdır: "Yâ Rabbî! Osmanlının gücünü kuvvetini arttır ki, gelip bizi de kurtarsın... Bize din hürriyeti versin... Can ve mal emniyetimizi sağlasın... Âmin..." Ukrayna'da yaşayan Normanlar, dindaşları olan Rusların baskılarına dayanamayıp böyle duâ etmişler, bu duâlarını da âdetleri üzere kilise defterine yazmışlar ve hicrî onüçüncü asırda (m. 1800'lü yıllarda) Amerika'ya göçerken, bu defteri de beraberlerinde götürmüşler. Bugün bu defter, adı geçen sayfası açılmış olarak, Amerika'nın Utah bölgesindeki bir Norman kilisesinde teşhir edilmektedir.

Hızır Beyin yazmış olduğu "Kâside-i Nûniyye"nin tercümesi şöyledir:

Vasıfları ve şânı yüce, hükmü her türlü adâletsizlikten münezzeh olan Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun dînini bildiren Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'nın üzerine ve bulutlar bol yağmurları ile çayırları suladığı müddetçe, Peygamberin Ehl-i beytine, Eshâbına selâm olsun.

Bu kaside, İslâm akaidi olup, büyük günahkâr olan birisine âittir. Ben bu kasideyi, ihsân ve adâlet sahibi olan Allahü teâlâdan, kıyâmet günü mükâfatını görmek üzere hazırladım.

Allahü teâlâ Vâcib-ül-vücûd'dür. Bütün varlıklar ve asıl elemanlar, bu dünyâyı yapan ve onu düzenleyen, ezelî olan Allahü teâlânın varlığına şehâdet ederler. Allahü teâlânın zâtının, varlıklarla ortak hiçbir yönü yoktur. Allahü teâlâ herşeyi kuşatmıştır. Fakat, Allahü teâlâ mekândan ve zamandan münezzehtir. Allahü teâlâ diridir. O herşeyi işitir, herşeyi görür, herşeyi bilir. Allahü teâlâ, kelâm ve kudret sahibidir. Fakat bu kelâmı, telaffuz edilen bir ses değildir.

Hiçbir şey Allahü teâlânın irâdesi dışına çıkamaz. Mü'minler, Allahü teâlâyı Cennette göreceklerdir. İnsanın fiillerinin ve bu fiillerinden doğduğu zannedilen işlerin yaratıcısı Allahü teâlâdır. Gerçekte insanları iyi yola sevk eden ve onları dalâlete uğratan yine O'dur.

Allahü teâlâ, hidâyet ile bizlere peygamberler göndermiştir. Bu peygamberlerine mu'cizeler vermiştir. Hazreti Muhammed (s.a.v.) bütün peygamberlerden daha üstündür. O'nun mu'cizelerinden birisi, Osman bin Affân'ın (r.a.) şehîd edileceğini bildirmesidir. Ayın ikiye bölünmesi, mi'râca çıkması, Bedr savaşında düşmanın gözüne çakıl atılmış olması, Uhud savaşında İbn-i Nu'mân'ın gözünü yerine yerleştirmesi O'nun mu'cizelerindendir. En büyük mu'cizesi Kur'ân-ı kerîmdir. İnanmıyanlar, bütün zihnî güçlerini harcamalarına rağmen, Kur'ân-ı kerîmin en kısa bir sûresinin benzerini bile getirmekten âciz kalmışlardır. Resûl-i ekremin (s.a.v.) mi'râcı tamamen uyanık olduğu hâlde, rûh ve beden beraber olarak vukû' bulmuştur. Bu husûs, Kur'ân-ı kerîmde âyet-i kerîmeler ile ve Peygamberimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfleri ile sabit olmuştur.

Peygamberimizin (s.a.v.) getirdiği din, bütün dinleri nesheder. İcmâ' ile sabittir ki, Peygamberler yalan ve ahlâka aykırı olarak belirtilen şeyleri yapmaktan beridirler. Peygamberler meleklerden üstündür. Evliyânın gösterdiği kerâmetler haktır.

Peygamberlerden sonra insanların en üstünü hazret-i Ebû Bekr'dir. Çünkü o, Peygamberimizin (s.a.v.) getirdiği herşeye inanmakta akranlarını geride bırakmıştı. Hazreti Ebû Bekr'den sonra Hazreti Ömer-ül-Fâruk gelir. Zîrâ o, dînin yayılışında Peygamberimize (s.a.v.) en çok yardım edenlerdendir. Hazreti Ömer-ül-Fâruk'tan sonra, âlimlerin icmâ'ı ile Hazreti Osman'ın üstünlüğü için en ufak bir şüphe yoktur. Hazreti Osman'dan sonra Hazreti Ali gelir ki, soy olarak Peygamberimize (s.a.v.) en yakın olup, dâmâdları arasında özel bir yere sahipti. Allahü teâlânın Peygamberinin (s.a.v.) bütün arkadaşları hakkında ancak güzel ve saygılı sözler sarfet ve kötüleyicinin onlara karşı yönelttiği kötülüklerden sakın! Peygamberin bütün arkadaşları, din uğruna cömertçe canlanın verdiler ve İslâm dîninin en iyi destekçileri oldular.

Ey Allahım! Beni onların sevgisinden asla mahrûm etme! "Âmin" diyen, îmânın her türlü nefyinden ma'sûm olsun! Yeryüzü Nisan yağmuru altında yeşillendikçe, beni hayırla anan, ebedî olarak sevincin pırıltısını muhafaza etsin!

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2047

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî, Efendi) sh. 111

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 290

4) Hadikât-ül-cevâmi' cild-1, sh. 85

5) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 277

HIZIR ŞÂH MENTEŞEVÎ

Sultan İkinci Murâd Hân devri Osmanlı âlimlerinden. Babasının adı Abdüllatîfdir. Usûl ve kelâm ilimlerini iyi bilirdi. Aslen Menteşeoğulları (Muğla) vilâyetindendir. Doğum târihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 853 (m. 1449) senesinde Balat kasabasında vefât etti. Balat (şimdiki Aydın) ili, Söke ilçesi Akkoy bucağına bağlı bir köydü. Eski Miletos kalıntıları üzerine kurulmuştur. Büyük Menderes nehrinin ağzı yakınındadır.

İlk tahsilini memleketinde yaptı. Oranın âlimlerinden ba'zı dinî ilimleri de tahsil ettikten sonra Mısır'a gitti. Onbeş sene orada kalarak, yüksek tahsilini tamamladı. Molla Ali Tûsî'nin Anadolu'ya geldiğini duyunca, o da Anadolu'ya geldi. Ba'zı ilim meclislerinde Ali Tûsî ile ilmî sohbetlerde bulundu. Daha sonra Balat Medresesi'nde günlük onbeş akçe maaş ile müderris ta'yin edildi. Sultan Murâd Hân Bursa'ya bir medrese yaptırınca, bu medreseye elli akçe yevmiye ile Hızır Şâh'ı müderris ta'yin etmek istedi. Hızır Şah, yeni yapılan bu güzel medreseyi ve elli akçe yevmiye maaşı kabûl etmedi. "Ben onbeş akçe ile iyi geçiniyorum. Kanâat ile yaşıyorum. Daha fazla olursa gönlüm huzûrsuz olur. Âhırette onbeş akçe yerine elli akçenin hesabını vermek ağır olur" diyerek mazeretini bildirdi.

Hızır Şah'ın Balat'ta bir bahçesi vardı. Talebelerinin dersini bitirdikten sonra, lâzım olan eşyasını, elbisesini alır, merkebine biner, eline de bir kitap alır, okuya okuya bahçesine giderdi. Bahçeden gelirken de, yine kitap okuyarak gelirdi. Böylece zamanını değerlendirmiş, boşa geçirmemiş olurdu. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Kanâat sahibi olup, az bir dünyalıkla geçinirdi. Herkese tevâzu gösterir ve iyi muâmele ederdi. Dünyâdan yüz çevirmiş, âhırete yönelmiş idi. Dervîş Muhammed ve Zeynüddîn Muhammed adında iki oğlu vardı. Küçük oğlu Zeynüddîn Muhammed, Anadolu'da ba'zı yerlerde kadılık yaptı. Kâdı iken genç yaşta vefât etti.

Yazdığı kıymetli eserlerden birkaçı şunlardır: 1- Şerh-ül-mekâsıd li Sa'düddîn Teftâzânî: Kelâm ilmine âit bir eserdir. 2- Ta'likâ alâ şerh-ıt-tenkîh, 3-Ta'likâ alâ şerh-ıl-mevâkıf: Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin kelâm ilmine dâir eserine yazdığı ta'liklerdir. 4- Şerhu Tecrîd-il-kelâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 101

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 115

3) Keşf-üz-zünûn sh. 351, 497, 899, 1894

HİREVÎ (Muhammed bin Atâullah)

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Atâullah bin Muhammed olup, lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah'tır. Herat'ta doğduğu için nisbeti Hirevî'dir. 767 (m. 1365)'de doğdu, 829 (m. 1426) senesinde vefât etti.

Hirevî, aslen Rey şehrinden olup, meşhûr âlim Fahreddîn Râzî'nin soyundandır. Memleketinde Hanefî mezhebine göre yetişti. Daha sonra Şafiî mezhebine geçti. Seyyîd Şerîf Cürcânî, Sa'düddîn Teftâzânî ve başka âlimlerin derslerine katılarak ilim tahsil etti. Timur Hân ile karşılaştı. Semerkand ve Herat'da bulundu. Anadolu'ya Osmanlı Devletine geldi. Burada da bir müddet kalıp, 814 (m. 1411) senesinde Kudüs'e gitti. O sene hacca giderek, aynı sene Kudüs'e

geri döndü. Şam'a gidip, orada ikâmet etti. Orada şöhreti etrâfa yayıldı. Talebeleri de onun Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'i ezberlediğini, birçok ilimde, Şafiî ve Hanefî mezheblerinde büyük âlim olduğunu etrâfa yaydılar. Bundan maksadları, Kudüs-Şam Vâlisi Nevruz ile Hirevî'nin buluşmalarını te'min etmekti. Nevruz, Hirevî ile görüşünce, onun âlim bir kimse olduğunu gördü. Şihâbüddîn bin el-Hâim'den sonra onu Salâhiyye'de müderris olarak vazîfelendirdi. Nevrûz'un öldürülmesinden sonra, Müeyyed Kudüs'e Vâli olarak geldi. O da Hirevî'nin ilim sahibi büyük bir âlim olduğunu anladı ve ona çok hürmet gösterdi. Onu, Salâhiyye'deki müderrislik vazîfesinde bıraktı.

Mısır'a gitmek için izin istedi. Sultan izin verince, 812 (m. 1409) yılında Kâhire'ye geldi. Sultan ona ikramlarda bulundu. Çok iltifât etti. Hattâ sağ yanına oturttu, hediyeler verdi. Özel olarak hazırlanmış olan bir eve yerleştirdi. Evine altınlar, değerli kumaşlar gönderdi. Hergün için 200 (ikiyüz) dirhem maaş bağladı. Devlet ileri gelenlerinden birçok kimseler de Sultân'ın yaptığı gibi davrandılar. Onlar da çok ikramlarda bulunup, hediyeler verdiler. Sahîh-i Müslim kitabını, hem senetleriyle, hem metniyle, Sahîh-i Buhârî'yi de sâdece metnen ezberledi. Hattâ senetleriyle beraber onikibin hadîs-i şerîf ezberlemişti. Melik Müeyyed ona bir ilim meclisi ta'yin etti. Sahîh-i Müslim ve Sahîh-i Buhârî hadîs kitaplarını, bu hadîsleri rivâyet eden şahısların durumlarını çok iyi bilirdi. Kendisi ile Müslim arasındaki hadîs âlimlerini de iyi tanırdı. "Benimle Sahîh-i Müslim kitabının sahibi arasında yedi tane râvî var. Bunların hepsi de Nişâbûr şehrindendirler" derdi.

Kâhire'de bir müddet ikâmet ettikten sonra, Kudüs'e gitti. Orada Salâhiyye müderrisliği vazîfesinin yanında, Kudüs ve Halîlurrahmân'a bakmakla görevlendirildi. 821 (m. 1418) yılında sultanla buluştu. Sultan, önceden olduğu gibi ona çok ikramlarda bulundu. Hediyeler verdi. Devlet ileri gelenleri de aynı şekilde davrandılar. Az bir müddet sonra Celâlüddîn Bülkînî'nin yerine bakmakla görevlendirildiyse de, sonradan bu görevinden ayrıldı. Müeyyed'in ölümünden sonra Kâhire'ye gitti. 827 (m. 1424) yılında Cemâlüddîn Yûsuf Kerkî'nin yerine sır kâtibi ta'yin edildi. Bu vazîfede de fazla kalmayıp, Şafiî kadılığına getirildi.

Kudüs'te Salâhiyye'de ders okutmaya devam etti. O sene hacca gidip, tekrar Kudüs'e döndü. Kudüs'te kendini zühd ve ibâdete verdi. Tasavvuf yolunda olanların yaşayışı gibi sâde bir hayat yaşamaya başladı. Sultâna mektûp yazıp, oraya gelmek istediğini bildirdi. Böylece sultâna nasihat vermek istiyordu. Sultan ise, onun Kâhire'ye gelmesini uygun bulmadı. "Nasihatlerini mektûpla bildir. Eğer onlar gerçekten ders alınacak doğru bilgiler ise, ondan sonra izin veririm" dedi. Sultan Muhammed bin Atâullah, Hirevî'den mektûp beklerken, onun ölüm haberi geldi.

Kâdı İbn-i Şühbe der ki: "Hirevî, me'anî ilminde mehâretli idi. Bir çok metin kitaplarını ezberledi. Târihî hâdiseleri iyi bilirdi. Hoş sohbet, heybetli ve güzel görünüşlü idi. Şihâbüddîn bin Hacî'nin onu medhettiğini duydum. Onun Acem târihiyle ilgili anlattığı şeylere hayret ederdi."

Cemâleddîn Taymânî de şöyle der: "Zor ve anlaşılması güç kitaptan îzâh ederdi. Sahîh-i Müslim'i şerh etti. Kudüs'te bir medrese yaptırdı. Fakat medrese tamamlanmadan vefât etti."

Bedreddîn Aynî'nin bildirdiğine göre, fazilet sahibi ve çeşitli ilimlerde bilgi sahibi idi. Sa'düddîn Teftâzânî ve Seyyîd Şerîf Cürcânî gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Semerkand'da, Herat'ta ve daha başka şehirlerde çok hürmet ve ikram gördü. Timur Hân onu büyük bilir, hürmet ederdi. Onu sarayına çağırır, yapacağı işleri onunla istişâre ederdi. Mühim işlerinde onu çağırarak, fikrini sorardı. Hattâ ona, Timur Hân'ın veziri diyenler bile oldu. Nasır zamanında Kudüs'e yerleşerek orada yaşadı.

Ba'zı âlimler ise, onun hakkında şöyle demiştir: "Büyük bir âlim olup, uzun boylu, beyaz sakallı, güzel görünüşlü idi. Yazdığı eserleri ilminin çokluğuna, bilgisinin derinliğine delâlet etmektedir. Hakîkatleri çekinmeden söylerdi. Taassubu sevmezdi. Ba'zı kimseler onun hakkında çok dedikodu yaptıklarından hayâtı sıkıntılı geçti."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Takrîb-ül-ahkâm, 2- Et-Temhîs fî şerh-ıt-Telhîs lil-Câmi-il-kebîr: Hanefî fıkhına dâir bir eserdir. 3- Şerhu Mesâbîh-is-sünne lil-Begavî, 4- Şerhu Müslim. Bu eserine Fadl-ül-mün'im adını vermiştir. 5- Şerhu Meşârık-ıl-envâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 293

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 151, 155

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 189, 190

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 185, 186

5) El-A'lâm cild-6, sh. 269

HOCA-ZÂDE

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Mustafa bin Yûsuf bin Sâlih, künyesi Hoca-zâde'dir. Bursa'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 893 (m. 1488) senesinde Bursa'da vefât etti. Bursa'da Emîr Buhârî Türbesi civarında medfûndur. Babası, ticâretle meşgûl olan büyük servet sahibi bir tüccâr idi. Ailesi ve çocukları son derece bolluk ve refah içindeydi. Hoca-zâde, babasının mesleğini terk edip ilim öğrenmeğe yöneldi.

Babası bu isteğine râzı olmadı. Bu yüzden babasının gözünden düştü. Kardeşleri bolluk ve ni'metler içerisinde yaşadığı hâlde, Hoca-zâde sıkıntı ve yokluk içinde ilim tahsiline devam etti. Kitap almağa bile parası yoktu. Babası ona hiç yardım etmiyordu. Birgün Emîr Sultan hazretlerinin talebelerinden Şeyh Velî Şemsüddîn'nin sohbetinde, Hoca-zâde'nin babası Hoca Yûsuf diğer oğullarıyla birlikte bulunuyordu. Şeyh Velî Şemsüddîn hazretleri, diğer oğullarının güzel giyimli ve sevinçli, Mustafa adındaki oğlunun sefil giyimli ve üzüntülü olduğunu görüp, Hoca Yûsuf'a; "Bunlar kimdir?" diye sordu. Hoca Yûsuf; "Bunların hepsi benim oğullarımdır" dedi. Şeyh Şemsüddîn; "Bu oğulların sevinçli, bu oğlun neden üzüntülü?" diye sorunca, babası; "O benim istediğim ticâret yolunu terk edip, kendi isteğine gittiği için gözümden düştü" dedi. Şeyh Şemsüddîn, elbette bu çocuğun yaptığı doğrudur diye nasihat ettiyse de, Hoca Yûsuf kabûl etmedi. Babası gittikten sonra, Şeyh Şemsüddîn Hoca-zâde'yi yanına çağırıp; "Bu perişan hâline bakıp ilim yolundan ayrılma, çünkü doğrusu senin yaptığındır. Babanın düşündüğü doğru değildir" diye teselli edip, nasihat etti. Hoca-zâde birçok sıkıntılar içerisinde ilim tahsiline devam etti. Hoca-zâde, Kâdı Ayasoluğ'dan usûl, me'ânî ve beyân ilimlerini okudu ve onun hizmetinde bulundu. Daha sonra Hızır Bey bin Celâl'in hizmetinde yetişip, ondan aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hızır Bey bin Celâl onu Sultan Murâd Hân'a gönderip, medresede ders verebileceğini bildirdiyse de, Sultan seferle meşgûl olduğundan, gerektiği gibi onunla ilgilenemedi. Onu Kestelli kadılığına ta'yin etti. Daha sonra seferden dönünce, Bursa'da Esediyye Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Bu medresede altı sene ilim öğretti. Burada Şerh-i Mevâkıfı ezberledi. Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân tahta geçince, Bursa'dan İstanbul'a geldi. Fâtih, onu kendisine hoca ta'yin etti. Ondan, sarfla ilgili "İzzi" adlı eseri okudu. Sultân'a son derece yakın olması, ba'zı kimselerin hased etmesine sebep oldu. Hattâ Fâtih Sultan Mehmed Hân Edirne'de bulunduğu sırada, Vezîr Mahmûd Paşa, Hoca-zâde'nin kadıasker olmak istediğini Sultân'a bildirdi. Sultan

da; "Bizi sohbetinden mahrûm etmek mi istiyor?" diyerek üzüldü. Ancak, daha sonra onu Edirne'ye kadıasker olarak ta'yin etti.

Hoca-zâde'nin babasına, oğlunun kadıasker olduğu haberi ulaşınca önce inanmadı. Daha sonra haber yaygınlaşınca inandı. Diğer oğullarıyla birlikte oğlunu ziyâret etmek için, Bursa'dan Edirne'ye gitmek üzere yola çıktı. Babasının gelmekte olduğu haberini duyan Hoca-zâde, babasını âlimlerden ve Edirne eşrafından bir toplulukla karşıladı. Baba-oğul kucaklaştılar. Babası Hoca-zâde'den özür dileyip eski kusurlarının affını isteyince; "Olsun, siz öyle yapmasaydınız, biz böyle olmazdık" diyerek, babasına güzel muâmelede bulundu. Babası için çok güzel bir ziyâfet hazırladı. Ziyâfet sofrasının baş tarafına babasıyla beraber oturdu. Diğer ileri gelenler ve âlimler rütbelerine göre oturunca, kardeşlerine sofrada yer kalmayıp, fakirlik ve ihtiyâç hâlinde olmadıkları hâlde, hizmetçilerle birlikte ayakta kaldılar. Bu vesileyle, ilim ehline verilen önem ortaya konulmuş oldu.

Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed tarafından Bursa Sultaniye Medresesi'ne, daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi, İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed'in emriyle "Tehâfüt-ül-felâsife" adlı eseri yazdı. Sonra Edirne kadılığı ve İstanbul müftîliği yaptı. İznik müftîliğine ve müderrisliğine ta'yin edildi. Fâtih Sultan Mehmed vefât edinceye kadar İznik'de kaldı. Sultan İkinci Bâyezîd tahta geçince, İstanbul'a geldi. Bursa Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada iki ayağı ve sağ eli felç oldu. Sol eliyle yazı yazabiliyordu. Bu hâlde, Sultan İkinci Bâyezîd'in emriyle "Şerh-i Mevâkıf adlı esere bir haşiye yazdı.

İlme rağbeti fevkalâde olup, ilim öğrenmek için, gençliğinde servet ni'metinden mahrûm olmağı göze aldığı gibi, sonraları da, bir makamda bulunmaktan daha çok müderrislikle iftihar ederdi. Belki ilim öğrenmek ve öğretmeğe engel olur düşüncesiyle, mevki ve makamı zorla kabûl ederdi.

Molla Ali Tûsî, Acem diyarına gittiği zaman, Ali Kuşçu ile karşılaştı. Ali Tûsî, Ali Kuşcu'ya; "Nereye gidiyorsun?" dedi. O da; "Rum diyarına gidiyorum" dedi. Ali Tûsî ona; "Orada Hoca-zâde ile olan münâsebetine dikkat et" dedi. Ali Kuşçu İstanbul'a geldiği zaman, Hoca-zâde'nin de içinde bulunduğu âlimler onu karşıladılar. Ali Kuşçu sohbet sırasında, denizde görmüş olduğu med-cezîr hâdisesini anlattı. Hoca-zâde, med-cezîr hâdisesinin sebebini açıkladı. Sohbet devam etti. Konu, Timur Hân'ın huzûrunda Seyyîd Şerîf Cürcânî ile Sa'deddîn Teftâzânî'nin karşılıklı münâzarasına gelince, Ali Kuşçu, Teftâzânî tarafını tercih etti. Hoca-zâde ise; "Ben bu konuyu tahkîk ettim, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin haklı olduğu kanâatine vardım" dedi. Ali Kuşçu, Hoca-zâde'nin yazdığı husûsları mütâlâa etti.

Molla Abdürrahmân bin Müeyyed, Celâlüddîn ed-Devânî'nin hizmetine kavuşunca, Celâlüddîn ed-Devânî ona; "Hangi hediye ile geldin?" dedi. O da; "Hoca-zâde'nin Tehâfüt-ül-felâsife adlı kitabıyla geldim" dedi. Celâlüddîn ed-Devânî o kitabı mütâlâa etti ve dedi ki: "Bu konuda bir kitap yazmak benim fikrimde vardı. Eğer bu kitabı görmeden o kitabı yazsaydım, bu kitabın yanında sönük kalırdı."

Hoca-zâde'nin, Tehâfüt-ül-felâsife" adlı meşhûr eserinden başka, Hâşiye-i Şerh-i Mevâkıf, Hâşiye-i Şerh-i Hidâyet-ül-hikme, Şerhu Tevâli-ül-envâr, Şerh-ül-İzzi fit-Tasrîf, Hâşiyetü alet-Telvîh fil-usûl gibi birçok kıymetli eserleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 290

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi sh. 145

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 354

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 214

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 433

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 497 cild-2, sh. 1139, 1892

7) Brockelmann Sup-2, sh. 322

HOCENDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed'dir. Künyesi, Ebû Tâhir olup lakabı Celâlüddîn'dir. El-Ehâvî nisbetiyle bilinir. 719 (m. 1319) senesinde Türkistan'da bulunan Hocend'de doğdu. 802 (m. 1400) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Orada Uhûd şehîdlerinin bulunduğu yerde, kendi eliyle kazdığı kabre defn edildi.

Hocendî'nin annesinin adı Sâfiyye'dir. Annesine, doğumundan bir kaç gece önce, bir erkek çocuğu olacağı ve isminin Ahmed olacağı rü'yâsında müjdelendi. Babasının yanında büyüdü. Altı-yedi yaşlarına geldiği zaman, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babası onu, Şam'ın ileri gelen âlimlerinden Mevlânâ Ziyâüddîn'in emrine verdi. Mevlânâ Ziyâüddîn'den; fıkıh, Arabca, sarf, nahiv, ferâiz ilimlerini tahsil etti. Daha sonra Alâüddîn Burhan el-Hocendî'nin yanında uzun zaman kalıp, ondan da; sarf, nahiv, ferâiz ilmiyle ilgili eserleri okudu. Evhâdüddîn el-Münzirî'den; cebir, sarf, Arabca, arûz okudu. Annesinin dayısı olan Seyfeddîn el-Hüsâmi'den; onun "Dîvân" adlı eserini, ayrıca tıbla ilgili Zübdetü muhtasar-ül-Kânun ve Makâmât-ı Harîriyye adlı eserleri okudu. Hocend'deki diğer âlimlerden de ilim öğrendi.

Semerkand'a gidip, Allâme Şems-ül-Eimme bin Hamîdüddîn ez-Zerendî'nin derslerinde bulunup, ondan istifâde etti. Zamanındaki Semerkand'ın meşhûr âlimlerinin ve din büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Orada medfûn bulunan İbn-i Abbâs, Ebû Mensûr Mâtüridî gibi zâtların kabirlerini ziyâret edip bereketlendi.

Birçok büyük zevatın şereflendirdiği Buhârâ'ya gidip, Hân Medresesi'nde Sadr-üş-Şerîa ile karşılaşıp, onun sohbetinde bulundu ve ondan istifâde etti. Buhârâ'da; Seyfüddîn el-Azir'den kelâm, Alâüddîn el-Gâverî'den hadîs ilmi tahsil etti. Buhârâ'da bir sene kalıp, orada; Ebü'l-Hafs el-Kebîr, Şems-ül-Eimme Halvânî, Kerderî, Hâfizüddîn Kebîr, Ebû İshak Kelâbâdî gibi zâtları da ziyâret etti. Daha sonra Harezm'e gidip, orada onbir sene ikâmet edip, Tenkiyye Medresesi'nde; fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl, ferâiz gibi ilimleri tahsil etti.

Sonra Saray-Berke'ye giderek, Behâ-ül-Hatabî'nin sohbetinde bulunup, birçok zâtların kabirlerini ziyâret etti. Türkistan'daki Aksaray'a gidip, orada Kutb-ür-Râzî ile karşılaştı. Hâfızüddîn ve Sa'düddîn Teftâzânî ile karşılaşıp, ilmî mütâlâalarda bulundu.

Kırım ve Kefe'ye gidip, orada Ebü'l-Vefâ Osman el-Magribî eş-Şâzilî ile karşılaşıp, onun sohbetiyle şereflendi. Ondan feyz alıp, istifâde etti. Kırım'da iki sene kadar ikâmet etti. Buradan Dımeşk'a gidip, Şihâbüddîn İbn-üs-Serrâc, Behâüddîn Ebü'l-Bekâ, Hüsâm-ül-Mısrî, Seyyid Hasen el-Kaşgarî gibi zâtlarla karşılaşıp, onlarla sohbetlerde bulundu. Hicaz'a gidip, hac farizasını yerine getirip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Kabr-i şerîfini ziyâret ettikten sonra, Medîne-i münevverede yerleşmeye karar verdi.

Fakat daha sonra Kudüs'e gidip, birbuçuk ay kaldı. Kerîmiyye Medresesi'nde Alâüddîn Hâfız'ın hadîs derslerinde bulunup, orada Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Tekrar Dımeşk'a gelip, hacca giden kimselerle birlikte Hicaz'a gitmek üzere yola çıktı. Hac ibâdetini yapıp, Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret ettikten sonra, Medîne-i münevverede mücavir olarak kalıp kalmama husûsunda tereddüt etmişti. Rü'yâsında, yolculuğa çıkması husûsunda işâret edildi. Bağdad'a gitmek üzere yola çıktı. Hazret-i Ali'nin kabrini ve İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin kabrini ziyâret etti. Meşhed'de dört ay süreyle ikâmet edip, oradaki âlimlerle ilmî müzâkerelerde bulundu. Nihâyet Bağdad'a vardı. Müstensıriyye denilen yerde dörtbuçuk sene kalarak, orada ilim öğretmekle, fetvâ vermekle ve ilmî müzakerelerle meşgûl oldu. Birçok kişilere ilim öğretti. Bu arada Abdürrahmân el-İsferâînî'nin hizmetinde bulundu. Sohbetinden istifâde edip, zikir meclisinde bulundu. Hâlid el Kürdistânî'nin huzûrunda bulunup, ma'nevî kemâlât derecelerine ulaştı. Hâlid el-Kürdistânî ona; insanları iyiliğe sevk etmek, hayrı tavsiye edip, kötülüklerden sakındırma husûsunda icâzet verdi.

Sonra Kerbelâ'da Resûlullahın (s.a.v.) torunu Hazreti Hüseyn'in kabrini ziyâret edip, Medâin denilen yere giderek, Selmân-ı Fârisî ve Huzeyfe el-Yemânî'nin kabirlerini ziyâret etti. Oradan Medîne-i münevvereye gelerek, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yakınında bir yere yerleşti. Medîne-i münevverede kırk yıl kaldı. O zaman içerisinde ders okuttu ve fetvâ vermekle meşgûl olup, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker ile insanları hak yola sevk etti. Ondan; Kâdı Şerefüddîn Ali bin Muhammed bin Yûsuf ez-Zerendî, Şerefüddîn Ebü'l-Feth el-Merâgî gibi birçok zâtlar ilim tahsil etti.

İbn-i Hacer Askalânî onun hakkında; "O, Medîne-i münevverede kırk sene insanlara Allahü teâlânın dinini, hakîkati öğretmeye çalıştı, insanlar ondan dinlerini ve çeşitli ilimleri öğrendiler ve çok istifâde ettiler" dedi.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfi yakınlarında bulunan büyük zâtlardan birisi, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördü. Resûlullah efendimiz! "Filâna söyle, buradan ayrılıp yola çıkmasın. Bana çok salevât-ı şerîfe okuyor" buyurdu. O zât, Hocendî'ye gelerek rü'yâsını haber verdi ve salevât-ı şerîfe okuyup okumadığını sordu. Hocendî de, çokça salevât-ı şerîfe okuduğunu bildirdi ve oradan ayrılmadı.

Hocendî, ölümünden birkaç ay önce Medîne-i münevvereden göç etmeyi düşünmüştü. Birgün rü'yâsında, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) yanına gelerek; "Benim komşuluğumdan ayrılıyor musun?" buyurdu. Bunun üzerine korkarak uykusundan uyandı. Oradan ayrılmamak üzere kendi kendine söz verdi. Oradan vefâtına kadar ayrılmadı.

Birçok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Kasîdet-ül-Bürde, 2- Şerh-ül-Erba'în en-Nevevî, 3- Risâletün fî ilm-il-kelâm, 4- Firdevs-ül-Mücâhidîn, 5- El-Envâr-üt-tefridiyye fil-Erba'în-it-tevhîdiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 153

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 194

3) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1265, 1366

4) El-A'lâm cild-1, sh. 225

HÜSÂMEDDÎN HÜSEYN BİN HASEN

Fâtih Sultan Muhammed zamanında yaşamış âlimlerden. Aslen İran'ın Tebrîz şehrindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 880 (m. 1475) senesinde vefât etti. Kabri Edirne'de Şihâbeddîn Câmii avlusundadır.

Hüsâmeddîn Hüseyn'in hayâtı hakkında fazla ma'lûmât yoktur. Tahsili ve yetişmesi husûsunda kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. Âlim ve bildikleriyle amel eden sâlih bir zât idi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına son derece riâyet eder, haramlardan ve şüpheli şeylerden uzak dururdu.

Temiz ve güzel ahlâklı idi. İnsanların arasına fazla karışmaz, dâima ilimle ve kitaplarla meşgûl olurdu. Zamanını ilim ve ibâdetle geçirirdi. Bir kitabı alır, başdan sonuna kadar okur ve kitaplara haşiyeler yazardı.

Önceleri ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra Fâtih Sultan Muhammed Hân tarafından Fâtih Câmii civarında yaptırılan Sahn-ı semân medreselerinden Akdeniz cihetindeki (Marmara tarafındaki) Çifte Başkurşunlu Medrese'ye müderris olarak ta'yin edildi. Fâtih Sultan Muhammed onu çok sever ve sayardı. Fâtih, ara sıra Eyyûb Sultan hazretlerini ziyârete giderdi. Eyyûb semtine giden yol, Hüsâmeddîn Hüseyn'in evi önünden geçerdi. Fâtih buradan geçerken, yola çıkar, Fâtih'e selâm verir ve şerbet ikram ederdi. Fâtih de onun temiz kalbliliğine inandığından şerbeti içerdi. Bu hareketinden memnun olur, ona hediyeler verirdi.

Bir defasında Fâtih, cihâda gidiyordu. Âlimler de Sultân'ı uğurluyorlardı. Âlimler arasında, Nisa sûresinin; **"Ey îmân edenler! Allaha, Peygamberine îmân ediniz..."** meâlindeki 136. âyet-i kerîmesinin tefsîri hakkında sohbet oluyordu. Bir tarafta ise, mehter takımı olanca haşmetiyle marş çalıyordu. Gülbanklar gümbür gümbür etrâfı inletiyor, askerleri coşturuyordu. Müslümanlar, Allaha ve Peygambere inandıkları hâlde, neden bu âyet-i kerîmede **"Allaha ve Peygamberine îmân ediniz"** diye emrediliyordu. Acaba bunun hikmeti neydi? Sultan, Hüsâmeddîn'e dönerek; "Sen bu husûsta ne dersin?" diye sordu. O da; "Sultânım, bunun hikmetini demindenberi davullar, "Düm düm devam edin, devam edin" diye açıklıyorlar. Ya'nî, Allaha ve Peygambere îmânınızda devamlı olunuz demektir" diye cevap verdi. Bu cevap, Sultân'ın çok hoşuna gitti ve ona iltifâtlarda bulundu.

Hüsâmeddîn Hüseyn, birgün Sultân'ın elini öpüyordu. (Anne-babanın, âlimlerin ve adâletli sultanların elleri öpülür.) Sultan, her zamanki âdetinin aksine, elinin ayasını uzattı ve bununla ne kasdettiğini sordu. O da; "Ayasofya Medresesi müderrisliğini" diye cevap verdi. Ya'nî, çok dindar olan Hüsâmeddîn Sultân'ın elini öpünce, aya ve sûfi birleşmiş oldu. Sultân'ın bu nüktesini keskin zekâsıyla hemen anladı. Fâtih de onu Ayasofya Medresesi müderrisliğine ta'yin etti.

Hüsâmeddîn Hüseyn, dünyâ işlerine hiç ehemmiyet vermez, devamlı kitaplarla ve ilimle meşgûl olurdu. Medreseye bile hangi yollardan gidip geldiğine pek dikkat etmezdi. Hattâ bir seferinde yanlışlıkla Molla Arabî'nin medresesine girmişti. O anda Molla Arabî oturduğu yerde talebelere ders anlatıyordu. Hüsâmeddîn'in yanlışlıkla içeri girdiğini görünce, ona hürmeten ayağa kalkmıştı. Kitaplara çok düşkün olduğundan, maaşından para biriktirir, kitap alırdı. Bu sebeple kütüphânesinde pekçok kitabı vardı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 210

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 111

HÜSÂMEDDÎN PÂRİSÂ BELHÎ

İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Hâce Alâüddîn-i Attâr'ın yüksek talebelerinden ve halîfelerindendir. İsmi, Hüsâmeddîn Pârisâ Belhî olup, Mevlânâ Hüsâmeddîn de denir.

Hâl tercümesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Hüsâmeddîn Pârisâ, dokuzuncu asrın ikinci yarısında vefât etti. Kabri Belh şehrindedir.

Hâce Hüsâmeddîn, önceleri Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinden idi. Şâh-ı Nakşibend, bunun ma'nevî terbiye ve yetişmesini Hâce Alâüddîn-i Attâr'a havale etti. O da bundan sonra Alâüddîn-i Attâr'ın derslerine devam etti. O büyük zâtın huzûr ve sohbetinde bulunmakla kemâle gelip, zamanının evliyâsından oldu.

Dînimizin emir ve yasaklarına riâyet etmekte son derece gayretli ve titiz idi. Haramlardan çok sakınmakla birlikte, şüphelileri de terkederdi. Tam vera' ve takvâ üzere idi. Teheccüd, işrak ve duhâ namazlarını hiç terketmezdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatır: "Bir zaman hocam Ya'kûb-i Çerhî'nin sohbetinde bulunmak üzere yanına gidiyordum. Belh şehrinde Hüsâmeddîn Pârisâ'ya rastladım. Ben o zaman daha bu yolun başında idim. Bana; "Şayet bu yolda ba'zı kimseleri terbiye etmeniz, yetiştirmeniz îcâb ederse veya ba'zı kimseler bunun için size müracaat ederlerse, şunları hiç unutmayın: İnsanlar bu yolda çok kısa zamanda elde ettiklerini, başka yollarda, çok uzun zamanda ve çok uğraşmakla ele geçiremezler. Onun için bu yolu bilmeniz lâzımdır..." deyip, bu yolun husûsiyetlerini uzun uzun anlattı.

Oradan ayrılıp Taşkend'e geldiğimde, bu yolda bulunmak arzusunda olan ba'zı kimseler yanıma gelerek, bu yolun husûsiyetlerini anlatmamı istediler. Ben de, Hâce Hüsâmeddîn'in bana anlattıklarını onlara anlattım. Böylece, Belh şehrinde Hâce Hüsâmeddîn'in bana bu yolun husûsiyetlerini anlatmasındaki hikmet meydana çıkmış oldu. Bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğunu anladım."

Yine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri anlatır: "Hüsâmeddîn Pârisâ (r.a.), zamanını öyle değerlendirirdi ki, hiç bir ânını boşa geçirmezdi. Sabah namazından ikindiye kadar insanlara nasihat eder, onların suâllerine cevap verirdi. İkindi namazından sonra husûsî odasına çekilir, sabaha kadar ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu."

Mevlânâ Hüsâmeddîn Pârisâ Belhî buyurdu ki: "Yemeğe ve her hayırlı işe başlarken Besmele okumak lâzımdır. Terk olunmamalıdır. Her hayırlı işe Besmele ile başlamak, gafleti giderip, Allahü teâlâyı hatırlamaya vesîledir."

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 78

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 143

HÜSEYNÎ (Hamza bin Ahmed)

Kırâat, târih ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Hamza bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Abbâs Hüseynî'dir. Lakabı Şerîf İzzüddîn'dir. 818 (m. 1415) senesi Şevval ayında Dımeşk'da doğdu. 874 (m. 1469) senesi Rebî'ul-âhır ayında Kudüs'te vefât etti.

Dimeşk'da temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimleri öğrenip, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra Esnevî'nin "Tenbîh" ve "Tashîh"ini, "Minhâc", "Elfiyet-ül-hadîs", "Elfiyet-ün-nahv" ve "Eş-Şâtıbiyye" kitaplarını okuyup, ezberledi. Bu kitapları Alâüddîn Buhârî, Takıyyüddîn bin

Kâdı Şühbe'nin huzûrunda okudu. Kâdı Şühbe'den ve babası Bedrüddîn'den fıkıh ilmi öğrendi. Yine el-Mahyevî el-Kabâbî el-Mısrî'den de ilim tahsil etti. Bedrüddîn bin Zühre'nin derslerine devam etti. Kur'ân-ı kerîmin okunuş şekillerini ve usûllerini öğreten kırâat ilmini öğrendi. Yedi tane meşhûr kırâat âlimi vardır. Bu yedi âlimin hepsi değişik okuma usûlleri bildirmiştir. Bu kırâatler mütevâtir ve meşhûrdur. Bunun dışındaki kırâatler "Şaz kırâat" adını alırlar. Bunlara i'tibâr edilmez. Bu yedi âlimin rivâyet ettiği kırâatlere "Kırâat-i seb'a" denilmektedir. Hüseynî, Kur'ân-ı kerîmi "Gâfır" (bir adı da Mü'min'dir) sûresine kadar kırâat-i seb'aya göre, Şihâbüddîn bin Kaysûn'dan okudu. Yine Kur'ân-ı kerîmin tamâmını, ayrı ayrı kırâatlere göre, İbn-i Neccâr ve İbn-i Salefden okudu. Nahiv ilmini, memleketinde Alâüddîn Kâbûnî'den, Mekke'de; Kâdı Abdülkâdir ve daha başka âlimlerden öğrendi. Sarf (Arabca fiil çekimleri) ve mantık ilmini Yûsuf Rûmî'den, usûl-i fıkıh ilmini de Şirvânî'den öğrendi. İbn-i Nâsıruddîn, Şihâb bin Nâzır ve kendi memleketinin âlimlerinden hadîs-i şerîf dinledi. İlim öğrenmek maksadıyla defalarca Kâhire'ye gitti. Kâhire'de bir çok âlimden ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. Şemseddîn Sehâvî diyor ki: "Ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinlerken, bana arkadaşlık yaptı. Onun okumasını ben de dinledim. Yine onunla Dimeşk'da karşılaştım. Birkaç defa hacca gitti. Ba'zı seferlerinde Harem-i şerîfte mücavir olarak kaldı. Kâdılık vekâletinde bulunup, Imâdiyye Medresesi'nde ders okuttu. Benî Ümeyye Câmii'nde de görev yaptı. Velevî bin Kâdı Iclûn'un kızı ile evlendi. Fazilet sahibi ve birçok ilimde âlim idi. Mütevâzî, yumuşak huylu, herkesle iyi geçinen, çok akıllı bir kimse idi."

Kudüs'e gidip orada hastalandı. 874 (m. 1469) senesinde tâ'ûn (veba) hastalığından vefât etti. Şeyh Balad ve Şihâbüddîn bin el-Hâim'in kabirleri arasında bir yere defnedildi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Dimeşk'da da gıyaben cenâze namazı kılındı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: "El-İzâh alâ tahrîr-it-tenbîh lin-Nevevî", "Tabakât-ün-nühât vel-lügaviyyîn", "Zeylü alâ müştebeh-in-nisbe", "Bakâyâ-el-Habâyâ", "Habâyâ-ez-Zevâyâ liz-Zerkeşî", "El-Müntehâ fî vefeyâti İbn-i Nühâ", "Fedâilü Beyt-il-makdîs", "El-Evâil", "Ez-Zeylü alâ Tabakât-ı İbn-i Kâdı Şühbe".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4 sh. 77

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 163

3) El-A'lâm cild-2, sh. 276

4) Keşf-üz-zünûn sh. 490, 699, 1101

İBN-İ AFÎF

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin İbrâhim Ca'fer en-Nablûsî'dir. İbn-i Afif ismiyle tanınmıştır. 752 (m. 1351) senesinde doğdu, 813 (m. 1410)'de vefât etti. Meydûmî'den, ilim aldı. 775 (m. 1373) senesinde İbn-i Talâiyye'den bir miktar hadîs-i şerîf işitti. Ebü'l-Hasen Dârimî'nin Müsned'inden, içinde müselsel hadîslerin bulunduğu bir cüz'ü, ayn harfine kadar Ali bin Ahmed bin İsmâil el-Fevî'den okudu. Ebû Hafs İbni Emîle'den, İbn-i Sem'ûn'un "Emâlî" adlı eserini ve diğer eserleri okudu. Ebû Bekr Kalkaşandî'den de hadîs-i şerîf işitti. "Raşf-ül-müdâm fî vasf-il-hammâm" ve "Keşf-ül-kunâ" fî vasf-il-vedâ'" adlı iki eseri ve şiirleri vardır. Bir beytinin tercümesi şöyledir:

"Ayrılıkla tehdit ettikleri zaman, kalbim, zifirî bir karanlık içinde feryâd edip inlemeye başladı. Göz bebeğim, göz yaşlarımla ıslanıyor, eriyip, su olup akan ciğerim gibi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 176

2) El-A'lâm cild-5, sh. 7

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 738

İBN-İ AMMÂR

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ammâr bin Muhammed bin Ahmed el-Kâhirî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Yâser ve Ebû Şâkir'dir. Lakabı Şemseddîn olup, daha çok İbn-i Ammâr diye tanınır. 768 (m. 1367) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmisine rastlayan Cumartesi günü, ikindi ezanı okunurken Mısır'da Kâhire'de doğdu. Doğumu, 758 (m. 1357) veya 767 (m. 1365) senesi olarak da rivâyet edilmiştir. 844 (m. 1441) senesi Zilhicce ayının 14. Cumartesi günü, Kâhire'de vefât etti.

Babasının yanında ve himâyesinde büyüyüp yetişen İbn-i Ammâr, önce Kur'ân-ı kerîmi, daha sonra; Umde, Şâtıbiyye, Elfiyet-ül-hadîs ve Elfiyet-ün-nahv, Risâlet-ül-fer'ıyye, Muhtasar-ı İbn-i Hâcib ve bunlar gibi daha başka kitapları ezberledi. Ezberlediklerini; Takıyyüddîn Abdürrahmân bin Bağdadî, İbn-i Merzûk, Sadruddîn Münâvî, Ziyâüddîn Afifi, Nasrullah el-Kinânî, Bülkînî, Gamârî ve Nûreddîn ed-Demîri gibi âlimlere okudu. Karâfe'de meşhûr bir zaviyenin sahibi olan Veliyyüddîn Abdullah el-Cebertî'den icâzet (diploma) aldı. Fıkıh ilmini Ebû Abdullah İbni Arafe'den öğrendi. İlim öğrenmek maksadıyla, İskenderiyye ve başka yerlere gitti.

Tenûhî, Süveydâvî, Tâcüddîn İbn-ül-Fasîh, İbn-ül-Mülakkın, Muhibbüddîn bin Hişâm ve daha başka âlimlerden okudu. Hadîs, usûl, fıkıh, sarf ve nahiv gibi ilimlerde yüksek âlim oldu. Tasavvuf yoluna da intisâb edip, Muhammed Mugayribî ve Ebû Abdullah Muhammed ed-Dekkâlî'den feyz aldı. Zamanında bulunan âlimlerin ve evliyânın önde gelenlerinden oldu.

İlim tahsilini tamamlayıp müderris olan İbn-i Ammâr, çeşitli yerlerde talebelere ders vermeye başladı. Câmii Tûlûn, Müslimiyye, kubbet-üs-Sâlih, Berkûkiyye, Zâviye-i Cebertî ve daha başka medreselerde talebe okuttu. Bir müddet Amr bin As (r.a.) Câmii civarında kaldı. Mısırlılar kendisinden çok istifâde ettiler. Şemseddîn-i Medenî'den sonra bir müddet kadılık yaptı. 785 (m. 1383) senesinde hacca gitti. Kudüs'de bulunan Beyt-ül-makdîs'i de ziyâret etti.

İbn-i Ammâr (r.a.); güzel ahlâk sahibi, herkesle iyi geçinen, herkese yumuşaklık ve kolaylık gösteren bir zât idi. Sâlihleri, hakîkî İslâm âlimlerini çok severdi. İ'tikâdı düzgün olup, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında idi. Sözleri hâl ve hareketleri ile devamlı olarak emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı. Her ân Allahü teâlâya yönelmiş vaziyette idi. Çok duâ ve niyazda bulunurdu. Birçok güzel huyları kendisinde toplamış olan yüksek bir zât idi.

Kâdılık yaptığı müddetçe, hiçbir kimseden hiçbir hediye ve başka birşey kabûl etmedi. Bir hüküm verdiği zaman, o hükmü mutlaka yerine getirirdi. Bunu yaparken büyük ve küçük ayırımı yapmazdı.

844 (m. 1441) senesi Zilhicce ayının ondördüncü günü olan Cumartesi günü Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı Bâb-ün-nasr'da kılındı. Cenâze namazını İbn-i Hacer-i Askalânî kıldırdı. Cenâze namazı; çok kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Gökay türbesine defnedildi.

İbn-i Ammâr hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Ahkâm, zevâl-ül-mâni' an şerhi cem'ul-cevâmi', Şerhu Elfiyet-ül-Irâkî, Şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, Gâyet-ül-ilhâm fî şerhi Umdet-ül-İslâm, Kâfi fî şerh-ıl-mugnî li İbn-i Hişâm, Müntehe-el-merâm.

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 232
2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 74
3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 254
4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 203
5) El-A'lâm cild-6, sh. 311
6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 194
7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 364, cild-2, sh. 574, 614
8) Keşf-üz-zünûn sh. 407, 1170, 1288, 1754

İBN-İ ARABŞAH

Târih lügat, sarf, nahiv, hadîs, edebî ilimler ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin İbrâhim bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. "İbn-i Arabşah" veya "Acemî" diye meşhûr oldu. 791 (m. 1389) senesinde Dımeşk'da doğdu. 854 (m. 1451) senesinde Kâhire'de vefât etti ve oraya defn edildi.

Birçok diyarları dolaşıp, devlet adamlarıyla ve âlimlerle karşılaşmış olan İbn-i Arabşah, doğum yeri olan Dımeşk'da büyüdü. Orada Zeynüddîn Ömer bin el-Lebân el-Makrî'den Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Timur Hân, Şam'ı alınca, İbn-i Arabşah'ı, annesini, kardeşlerini ve kız kardeşinin oğlu olan Abdürrahmân bin İbrâhim bin Havlan ile birlikte Semerkand'a gönderdi. O sırada Semerkand, fethedilen memleketlerden getirilen tanınmış âlim, tabîb, fakîh ve san'atkârlar ile dolu idi. Burada, İbn-i Arabşah, yetişip ilim tahsîl etmesi için bir zemin bulmuştu.

İbn-i Arabşah, bir yandan Farsça, Türkçe ve Moğol yazısını öğrenirken, diğer tarafdan İdgutemur Medresesi'nde Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin derslerine devam etti. Onun talebelerinden olan Mevlânâ Hâcî'den sarf ve nahiv, Şemsüddîn Muhammed. El-Cezerî'den hadîs ve kırâat ilmini tahsîl etti. Muhammed el-Buhârî, Hüsâmüddîn el-Vâ'iz, Ahmed-ül-Kasîr'den de çeşitli ilimleri öğrendi. Âlim Urban Edhemî ile görüşerek, ondan Farsça ve Moğol dillerini öğrendi. Sonra tahsilini tamamlamak gayesiyle, Mâverâünnehr ve Çin sınırına kadar uzanan Türkistan seyahatinde; Burhânüddîn Endekânî, Kâdı Celâlüddîn es-Sirâmî gibi birçok âlimle karşılaşıp, sohbetlerinde bulundu ve onlardan istifâde etti. Sonra Harezm'e giderek Nûrullah ve Ahmed bin Şems-ül-eimme'den ilim tahsîl etti. Türkistan'da bulunan "Deşt" denilen beldeye giderek, orada Behâüddîn ez-Zâhir ve Mevlânâ Hâfızüddîn Muhammed bin Nâsırüddîn el-Bezâzî'den usûl ilmini ve fıkıh ilmini öğrendi. Orada dört yıl kadar kalıp; Şerefüddîn, Muhammed-ül-Bulgarî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Kırım'a gidip, orada edîb ve Şâir Abdülmecîd ile görüştükten sonra, Karadeniz üzerinden Osmanlı pây-i tahtı Edirne'ye geldi. Sultan Çelebi Mehmed'in sarayına girerek, birçok ikram ve iltifâta kavuştu. İznik Medresesi müderrislerinden olup, Karaman ve Mısır'da ilim tahsîl etmiş, tasavvuf mantık ve diğer aklî ilimlerde mütehassıs olan büyük âlim Molla Şemsüddîn bin Hamza el-Fenârî ve Burhânüddîn Haydar el-Havafi gibi âlimlerden ilim tahsîl etti.

İbn-i Arabşah Edirne'de bulunduğu zaman, Ebü'l-Leys-i Semerkandî hazretlerinin tefsîrini Arabcadan Türkçeye, "Câmi'ul-Hikâyât ve Lâmi-ur-Rivâyât" adlı eseri Farscadan Türkçeye tercüme etti. Edebiyattaki kudreti, ifâdede gösterdiği incelik ve birkaç yabancı dili bilmesi sebebiyle, Sultan Çelebi Mehmed Hân'ın iltifâtına kavuşup, Dîvân-ı Hümâyûn'da vazîfe aldı. Sultan Çelebi Mehmed'in husûsî kâtipliğini yapıp, civar devlet başkanlarına mektûplar yazdı. Bu

arada Burhânüddîn Haydar'dan Miftâh-ül-ulûm adlı eseri okumaya devam etti. 824 (m. 1421) senesinde Sultan Çelebi Mehmed'in vefât etmesi üzerine, on sene müddetle kaldığı Osmanlı ülkesinden vatanına dönmeye karar verip, ayrıldı. 825 (m. 1422) senesinde Haleb'e gelerek, orada üç sene kaldı. Daha sonra esas memleketi olan Dımeşk'a gitti. Memleketine vardığında, eski hemşehrilerinden onu tanıyan az kalmıştı. Hemşehrileri tarafından yabancı gibi karşılandığı için "Acemî" denilmiştir. Mescid-ül-Kasab'ın bir odasında, çok az kimse ile görüşerek münzevî bir hayat yaşadı ve eser yazmakla meşgûl oldu. Kâdı Şihâbüddîn Hanbelî'den Sahîh-i Müslim'i okudu.

İbn-i Arabşah, 832 (m. 1428) senesinde Hicaz'dan Dımeşk'a dönen Mevlânâ Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed el-Buhârî'ye talebe olup, ondan; tasavvuf, fıkıh, usûl, me'ânî, beyân ve diğer ilimleri öğrendi. Vefâtına kadar hocasından ayrılmadı. 841 (m. 1438) senesinde hocasının vefâtı üzerine, hac vecîbesini yerine getirmek üzere Hicaz'a, oradan da Mısır'a gidip, bir daha vatanına dönmemek üzere Kâhire'ye yerleşti. Kısa zamanda buranın âlimleri ve şâirleriyle yakınlık peyda edip, Sultan Melik ez-Zâhir Çakmak'la tanıştı. Sultan ona iyi muâmelede bulunup, iltifât etti. Orada bulunan âlimlerle ve şâirlerle münâzarada bulundu. Yüksek ilmi, ince zekâsı ile etrâfındakilere doğruyu anlatmaktan geri durmadı. Bu sebeple onu çekemiyenler çoğaldı. Onu çekemiyenlerden Burhânüddîn el-Bâunî'nin şikâyetleri üzerine hapse atıldı. Üzüntüsünden hastalanan İbn-i Arabşah, hapishânede beş gün kaldı. Hapisten tahliye edildikten oniki gün sonra vefât etti.

İbn-i Arabşah; âlim, faziletli, tevâzu ve iffet sahibi bir zât idi. O, nesir ve şiirde, lügat ilminde, güzel yazı yazmada, tatlı ve beliğ söz söyleme husûsunda zamanının bir tanesi idi. Onun sohbetinde bulunan, çok feyz ve lezzet alırdı. Arabca, Farsça ve Türkçeyi çok iyi bilirdi. Bu sebeple, ona Arab, Fars ve Türk dillerinin meliki denirdi. Yazmış olduğu eserlerin hemen hemen hepsini manzûm olarak yazmıştı. **Onun beyitlerinden ikisinin tercümesi:**

İstediğin gibi yaşa bu dünyâda,
Şan ile şöhret ile ulaş her murada.

Hayat ipi dâim durur askıda,
Ölümün hedefidir, koparılır birgün.

İbn-i Arabşah'ın; fıkıh, târih, tefsîr, ahlâk, sarf, nahiv ilimlerine dâir birçok eserleri vardır. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Ukûd-ün-nasîha, 2-Mir'ât-ül-âdâb: Me'ânî ve beyân ilminin esaslarını anlatan 2000 beyitlik manzûm bir eserdir. 3-Hitâb-ül-İhâb-in-Nakîb ve cevâb eş-Şihâb-üs-Sâhib, 4-Maraznâme, 5-Câmi'ul-Hikâyât tercümesi, 6-Ebü'l-Leys tefsîri tercümesi, 7-Ta'bîr-ül-Kâdirî tercümesi, 8-Tercümân-üt-terâcim bi müntehel-Arab fî Lügat-it-Türk vel-Acem vel-Arab: Lügat ilmine dâirdir. 9-Acâib-ül-Mahdûr fî Nevâib-üt-Temûr: Timur Hân'ın yaşadığı dönemdeki târihe dâirdir. 10-Te'lîf-üt-Tâhir fî Şeyh-il-Mâlik ez-Zâhir Ebî Sa'îd Çakmak: Mısır Sultânı Melik ez-Zâhir'in zamanını anlatan ve onu medh eden bir eserdir. 11-Fakîhat-ül-Hulefâ ve Mufâkahât ez-zürafâ: Ahlâka dâir yazılmış bir eserdir. 12-Ikd-ül-Ferîd fî ilm-it-tevhîd, 13-Gürret-üs-siyer fî Düvel-it-Türki vet-Tatar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 122

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 126, 131

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 280, 284

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 73

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 397, 714, cild-2, sh. 1128, 1152, 1198, 1646

6) Ahwardt. Verzechniss der arabische Handschriften cild-6, sh. 16 cild 7, sh. 377

7) Brockelmann Sup-2, sh. 24

8) De Slane, Catalogue des manuscrits arabes sh. 342

9) Mintana, Catalogue of arabic manuscripts sh. 488, 914

İBN-İ ARAFE (Muhammed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Arafe el-Vergamî et-Tûnusî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır, İbn-i Arafe diye meşhûr oldu. 716 (m. 1316) senesi Receb ayının yirmiyedisinde Tunus'ta doğdu. 803 (m. 1401) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördünde, Tunus'ta vefât etti.

İbn-i Arafe; fıkıh, usûl, kelâm, mantık, beyân ve başka ilimlerde âlim idi. Fıkıh ilmini; Kâdı Ebû Abdullah bin Abdüsselâm el-Hevârîden öğrendi. Usûl ve kırâat ilimlerini; Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed bin Hasen İbni selâme el-Ensârî'den okudu. Babası ve Ebû Abdullah el-Iylî İbni Sa'd bin Bezzâl, İbn-i Hârûn el-Ken'ânî, İbn-i İmrân bin el-Cübâb, İbn-i Süleymân en-Nabtî el-Fâsî, Ahmed bin Abdullah bin Muhammed er-Rasâfî'den hadîs-i şerîf dinledi. Aklî ve naklî ilimlerde Ustün bir dereceye yükseldi. Magrib'de fetvâ mercii (kendisine danışılan, fetvâ istenen) zât oldu. İlim öğretmekte herkesten öne geçti. Ders okutmaktan usanmazdı. Kuvvetli îmân sahibi olup, talebeye çok ihsân ve iyilikte bulunurdu, icâzet (diploma) verdiklerinin icâzetnamelerine; "Allahü teâlâ, beni ve bu diploma sahibini fâideli ilim ehlinden eylesin" diye yazdırırdı. Vefâtından sonra, orada onun gibisi görülmedi.

Çok talebe yetiştirdi. Seyyîd Şerîf, Ebü'l-Fadl es-Silâvî, Kâdı Ebû Mehdî Îsâ el-Gabrinî el-İmâm-ül-Ebî, El-Hâfız el-Berzelî, İbn-ül-Hatîb el-Kastînî, İmâm İbn-ül-Merzûk el-Hafîd, Ebü't-Tayyib İbni Alvân, Kâdı Ebû Abdullah el-Kaleşânî ve oğlu Kâdı Ebû Abdullah el-Kaleşânî, el-Hâc Ebü'l-Abbâs Kalkaşandî ve oğlu Kâdı Ebü'l-Abbâs, Kâdı Ebû Mehdî Îsâ el-Vânûgî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el-Vânûgî, Kâdı Ebü'l-Abbâs Ahmed, Şeyh Ebû Abdullah bin Kalıl, Hâfız Ebü'l-Kâsım el-Abdûsî el-Fâsî, İbn-i İkâb el-Cüzâmî, Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Besîlî, Kâdı Ebû Yûsuf Ya'kûb Zagbî, Emîr Ebû Abdullah Muhammed el-Hafsî, İbn-üs-Sultan Ebi'l-Abbas, Kâdı Ebü'l-Kâsım bin Nâcî, Ebû Yahyâ bin Akîbe el-Kâfsî, Edîb Ebû Abdullah bin Ca'l, Seyyîd eş-Şerîf es-Sakalî et-Tabîb, el-İmâm eş-Şerîf Acîsî, Müftî Ebû Abdullah Muhammed ez-Zeydûnî ve bunlar gibi daha birçok talebe yetiştirdi. Magrib âlimlerinin çoğu, onun veya talebelerinin talebeleridir.

İbn-i Cezerî, Tabakât-ül-Kurrâ kitabında onun hakkında; "O, Tunus'un hatîbi, âlimi, imâmı idi. Birçok ilim dalında mütehassıs oldu. Fıkıh, nahiv, tefsîr ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Magrib diyarında ondan faziletli bir zât görmedim" demektedir.

Salâh el-Ekfehesî onun hakkında; "İbn-i Arafe, fıkıh öğrendi. Usûl ve fürû', Arab dili ve edebiyatı, me'ânî, beyân, ferâiz, matematik, kırâat ilimlerinde üstün dereceye yükseldi. Vera', zühd ve takvâda zamanında onun gibisi yoktu, ilim ile meşgûl oldu. Talebe yetiştirdi. İnsanlar, akın akın onun ilim meclisine koştular ve çok istifâde ettiler. Magrib'de, onun gibi ilimleri kendinde toplamış birisi yoktu. Yakın-uzak her yerden fetvâ sormaya gelirlerdi" demektedir.

Şey Ebû Abdullah er-Rasâ' ise onun hakkında; "O, Şeyh-ül-İslâm, allâme bir zât olup, babası da âlim, kâmil, sâlih birisi idi. Oğluna ders verdi ve duâda bulundu. Medîne-i münevverede vefât ettiği gece dahî, teheccüd namazından sonra oğluna duâ etti.

Babası, teheccüd namazını kıldıktan sonra, Resûlullahın (s.a.v.) üzerine salât ve selâm getirir ve sonra da; "Yâ Resûlallah! Muhammed bin Arafe'yi himâyende bulundur" derdi. Bu duâ sebebiyle, İbn-i Arafe'nin üzerinde bereket alâmetleri zâhir oldu. Babası gönül ehli bir zât idi. Hatîb Veliyyullah Halîlî Mekkî ile görüşüp, sohbetlerinde bulundu. Oğlu için de duâ istedi" demektedir.

İbn-i Arafe, çok ibâdet ederdi. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibâdetlerin edeblerine dahî uymayı kendine vazîfe bilirdi. 750 (m. 1349) senesinde, Büyük Câmi'de İmâm ve hatîb oldu. 773 (m. 1371) senesine kadar bu vazîfede kaldı, ömründe, namazına mâni olacak hiçbir özrü olmadı. Çok hac etti. Dünyâ ve âhıret hayırlarını cem' etmiş (toplamış) idi. Her zaman, önceki âlimlerden bahseder, delîllerini Selef-i sâlihînden getirirdi.

Talebesi İmâm Ubey şöyle demektedir: "Bizim hocamızda, küçüklüğünden beri sûret ve kemâlin güzelliği vardı. Allahü teâlâdan çok korkardı. Ömrü boyunca "Yâ Rabbî! İslâm dîni üzere rûhumu al" diye duâ etti. Sevdiklerinden birine birşey verip; "Bunu evlâdına götür, îmân ile vefâtım için duâ etsin. Ümid ediyorum ki, Allahü teâlâ çocukların duâsını kabûl eder" buyururdu."

İbn-i Arafe, çok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-El-Muhtasar-ül-kebîr (Mâlikî mezhebi fıkhına dâir), 2-El-Muhtasar-üş-Şâmil, 3-Muhtasar-ül-fevâid, 4-El-Mebsût, (Fıkha dâir yedi cild), 5-Et-Turûk-ül-Vâdiha fî amel-il-münâsaha, 6-El-Hudûd, 7-El-Hidâyet-ül-kâfiye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 285

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 242

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 38

4) El-Bustân sh. 190

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 274

6) El-A'lâm cild-7, sh. 43

7) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1246, 1582, 1626

8) Brockelmann Gal-2, sh. 247 sup-2, sh. 347

İBN-İ BÂRİZÎ (Muhammed bin Muhammed)

Hadîs, nahiv ve edebiyat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Osman bin Muhammed bin Abdürrahîm bin İbrâhim bin Hibetullah bin Müsellim Ensârî el-Kâhirî'dir. Bağdad'daki Bâb-ı Ebrîz'e nisbeten Bârizî denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur. 786 (m. 1385) senesinde, Zilhicce ayının onbirinde Hama'da doğdu. 856 (m. 1452) senesi Safer ayının onaltısında Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazına gelenler çok kalabalıktı. Zamanın sultânı, devletin ileri gelenleri, kadılar ve âlimler cenâze namazında hazır oldular. İmâm-ı Şafiî'nin yakınındaki, babasının türbesine defnedildi. Böyle bir âlimin vefâtına herkes çok üzüldü. Vefât ettiğinde, yerini tutacak âlim yok gibi idi.

Hama'da babasının yanında büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasıyle beraber Kâhire'ye gitti. Memleketine dönünce, fıkıh ilmine âit olan Umde ve Temyiz kitaplarını ezberledi. Ebû Amr, Şemseddîn bin Zevîga ve Şemseddîn bin Kuvnisî'den ders okudu. Nahiv ilmini Şerefüddîn Muhammed Antâkî'den okudu. Babası Haleb kadısı olunca, oğlunu da beraberinde götürdü. Babası Haleb'de, onu büyük âlim Hâfız Bürhâneddîn'in derslerine gönderdi. Burada da Telhis

kitabını ezberledi. 815 (m. 1412) yılında, yine babasıyle beraber Kâhire'ye gittiler. Orada Veliyyüddîn Irâkî'den fıkıh ve hadîs, İzzeddîn bin Cemâ'a'dan da fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri aldı. Beydâvî'nin Minhâc'ını ve Temyiz kitabını okudu. Akâid, beyân ve me'ânî ilimlerinde İzzeddîn bin Cemâ'a'dan çok istifâde etti. Tavâli'ul-Envâr, Şerh-ül-mekâsıd ve Mutavvel kitaplarını okudu.

İbn-i Edîb'in talebelerinden, Bisâtî ve Alâüddîn Buhârî'den aklî ilimleri öğrendi. Alâüddîn Buhârî'nin derslerine uzun müddet devam etti ve ondan çok istifâde etti. Onun yanında, "El-Hâviy-üs-sagîr" kitabını, me'ânî, beyân ve tefsîr okudu. Sır kâtibi oluncaya kadar ondan ayrılmadı. Zeynüddîn bin Sâig, Yahyâ Acîbî, İzzeddîn Kudûsî'den ba'zı kitapları okudu. Takıyyüddîn Makrizî'den Buhârî ve diğer hadîs cüz'lerini okudu. Şam'a gelmeden, Cemâleddîn bin Şerâihî'den hadîs-i şerîf dinledi. Şihâbüddîn Ahmed bin Mûsâ Metbâlî, Nûreddîn Şalkâmî, İbn-i Cezerî, Vâsıtî, Yûnus Vâhî ve bunlar ayarındaki âlimlerden icâzet aldı. Edebiyat ilimleriyle de meşgûl oldu. Hattâ bu husûsta bir hayli mahir idi. Şiirde ve nesirde yed-i tûlâ sahibi idi. Bu sebepden, babası onun Kâhire'de sır kâtibliği vekîlliğine getirilmesini te'min etti. Babasının vefâtından sonra, bu vazîfeden ayrıldı. On ay kadar Harbiye nâzırlığı görevinde bulundu. 831 (m. 1427) senesinde Şam'da sır kâtibi olunca, ilim ile meşgûl olmak için daha çok zamanı oldu. Şihâbüddîn bin Hamza'nın yerine kadılık vazîfesine getirildi. Hocası Alâüddîn Buhârî ve talebeleri, kadılık yapmaktan çok çekinirlerdi. O da onlara; "Ben, Şam'da kadı olduğum şu zamanda, insanlar canlarından ve mallarından emîndirler. Kimseden zarar görmezler, zulme uğramazlar" derdi. Burada da fazla kalmadı. Kâhire'de iki sene sır kâtibliği yaptı. Tekrar Şam'a döndü. Şam'da Sirâcüddîn Humûsî'nin yerine kadılık yaptı. Emevî Câmii'nde de hatîblik yapardı. Sultan Zâhir tahta geçince, onu Kâhire'de sır kâtibi yaptı. Birkaç kerre ayrıldıysa da sonra tekrar bu vazîfeye getirildi. Ölünceye kadar bu vazîfede kaldı. Bu vazîfede iken, Dimyat kadılığını da vekâleten idâre etti.

Çeşitli dînî ve fennî ilimlerde mütehassıs, büyük bir âlim idi. Çok zekî, akıllı, iyi idâre kabiliyetine sahip idi. Ağırbaşlı, cömert ve herkesle iyi geçinirdi. Ahlâkı ve huyu güzel olup, çok mütevâzî idi. Fazilet sahiblerini, âlimleri sever, onlara çok ikramda bulunurdu, özellikle garîb kimselere çok yardım ederdi.

Kıymetli kitapları elde etme husûsunda çok gayret gösterirdi. Bunları elde etmek için, her fedâkârlığa katlanırdı. Kitaplarından faydalanmak isteyenlere, emânet olarak verirdi. Talebelerine çok ihsânlarda bulunur, onları çok severdi. Aylık veya yıllık olarak maaş verirdi.

Güleryüzlü, tatlı sözlü olup, hayır işlemede acele ederdi. Kimseye sıkıntı vermezdi. Hattâ bir kimse malını alıp kullansa, yese, ona bile kızmazdı. Kusurunu görmemezlikten gelir, daha sonra ona ihsânlarda bulunurdu. Zâlim ve inadcı bir kimse, haksız yere gâlib gelmeye, tahakküm etmeye kalkışsa, o zaman halîm (yumuşak huylu) kimselerin kızdığı gibi kızardı. Özellikle edebiyat, nahiv, me'âni, beyân, arûz ilimlerinde çok mahir idi. Çok ince ma'nalı şiir söyler, güzel ve edebî yazı yazardı.

Birkaç defa hacca gitti. 850 (m. 1446) senesinde hacca gittiğinde, talebelerini, fakirleri, âlimleri de beraberinde götürdü. Kâfilede tam dörtyüz kişi vardı. Bunların hepsinin ihtiyâçlarına te'min etti. Çok zayıf olduğu hâlde, haccın sünnetlerinin, vâciblerinin, farzlarının tamâmını yerine getirdi. Âdet olduğu üzere, Mekke ve Medine ahâlisine de çok ikramlarda bulundu. İnsanlar, ondan çok hayır ve iyilikler gördüler.

Şemseddîn Sehâvî anlatır: "Mekke" de bir miktar hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kâhire'de de hadîs-i şerîf rivâyet etti. Âlimler ondan çok hadîs-i şerîf dinlediler. Ben de çok şeyler okudum ve onun şiirlerinden yazdım. Hocamız İbn-i Hacer de onun sözlerini dinledi."

"İ'tirâdât alâ şerhi bedî'iyye İbn-i Hucce" adlı bir eseri olduğu bildirilmektedir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 236

İBN-İ BİNT-İL-AKSARÂYÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Yezîd bin Muhammed es-Serâî el-Acemî el-Kâhirî olup, künyesi Ebü's-Se'âdât'dır. İbn-i Bint-il-Aksarâyî diye bilinir. Babası Mevlânâzâde'dir. Bedrüddîn Mahmûd ve Emîr Yahyâ'nın babaları, Şemsüddîn el-Aksarâyî'nin torunudur. 790 (m. 1388) senesi Zilhicce ayının yirmiyedisinde, Kâhire'de doğdu. 859 (m. 1455) senesi Zilhicce ayının dördüncü Cum'a günü ikindi namazı vaktinde Harem-i şerîfte vefât etti. Kâ'be-i muazzama kapısı önünde cenâze namazı kılınıp, Benî Ziya kabristanında, Muallâ denilen yere defnedildi. Cenâze namazında kalabalık bir cemâat hazır bulundu.

İbn-i bint-il-Aksarâyî daha küçük iken, babası vefât etti. Anne tarafından dedesinin himâyesinde büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ve birçok ilim kitabını ezberledi. Dayısı Bedrüddîn'den fıkıh ve Arabî ilimleri öğrendi. Hidâye, Kâri-i Serrâc ile de Kenz kitabının tamâmını okudu. İbn-ül-Fenârî'den Telhîs'i, Muhammed bin Ahmed bin Abbâd bin Melikdâd'dan usûl ilimlerini okudu. Arabî ilimleri ve sarfı Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Muhammed'den öğrenip, huzûrunda Teshîl'i okudu ve yazdığı eserlerden de Şerh-ül-Hazreciyye, Şerh-ül-Bürde ve Hûd sûresinin tefsîrini okudu. Onunla birlikte İskenderiyye'ye gitti. İzzüddîn Cemâ'a'nın dokuz sene kadar derslerine devam ettiğinden, istifâdesi çok oldu ve çok ilim öğrendi. Aksarâyî, dersi ta'kib ve çalışkanlığı ve hizmetinin çokluğu sebebiyle hocası tarafından çok sevildi. Fen ilimlerini İbn-ül-Mecdî'den, kırâat ilmini Ebî Amr'dan öğrendi. İbn-i Ebi'l-Mecd ve İbn-ül-Küveyk, Tagrîbermiş Türkmânî'nin ve başkalarının hadîs-i şerîf derslerini ta'kib etti. Zeynüddîn el-Merâgî, Kemâlüddîn bin Hayr. Tâcüddîn bin Tûnusî ve başkalarından icâzet (diploma) aldı. İbn-i Merzûk, kendi hattıyla (yazısıyla) onu medhedip okuttuğunu, okutma selâhiyyetini verdiğini bildirdi. Ayrıca İbn-i Cemâ'a ve Serrâc da ona talebe yetiştirme izni verdiler. Aksarâyî, beldenin meşhûr âlimlerinden oldu. İbn-i bint-il-Aksarayî, dayısı Bedrüddîn'den sonra Müeyyidiyye Medresesi'nde tefsîr okuttu. Şemsüddîn Tefhenî'den sonra da Sargatmuşiyye Medresesi'nde hadîs ve fıkıh dersleri verdi. Mârdânî Câmii'nde fıkıh öğretti.

İbn-i bint-il-Aksarâyî, çok hacca gitti, ilk haccı 815 (m. 1412) senesinde oldu. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Orada İbn-ül-Cezerî'nin hadîs derslerini dinledi. Daha sonra İskenderiyye, Dımeşk, Haleb, Âmid ve başka yerlere gidip, oralardaki âlimlerle görüştü. 828 (m. 1425) senesinde Kıbrıs'ın fethi için giden orduda bulundu. Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. İbn-i bint-il-Aksarâyî, hadîs-i şerîf okuttu ve talebe yetiştirdi. İstifâde etmek için çok kimseler ona koştu. Eşrefiyye Câmii'nde imamlık yaptı. İbâdet ve ders vermekle meşgûl oldu.

859 (m. 1455) senesinde çıktığı hac yolculuğunda, Mekke-i mükerreme yakınında hastalandı. Çok meşakkat ve acı çekmesine rağmen, acele etti. Diğer hacılardan önce Mekke-i mükerremeye vardı. Kudüm tavafını ve sa'yini yaptı. Vefât ettiği güne kadar ihramını çıkarmadı.

İbn-i bint-il-Aksarâyî, güzel ahlâk sahibi, heybetli, çok saygı gören ve sevilen bir zât idi. Çok ibâdet eder, tanıdık veya tanımadık herkese ikramda bulunurdu.

İbn-i Hatîb, Nâsırıyye târihinde İbn-i bint-il-Aksarâyî'nin babasını anlatırken şöyle dedi: "O, Aksarâyî'nin kızından bir çocuk bırakıp vefât etti. İbn-i bint-il-Aksarâyî büyüdü, fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. İmamlık vazîfesi yaptı. Onunla Haleb'de karşılaştığımda, faziletli, şekli ve ahlâkı güzel bir kişi olarak gördüm"

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Ta'lîk alel-Keşşâf, 2- Haşiye alel-Hidâye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 29

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 115

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 201

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 235 cild-2, sh. 2038

İBN-İ BÜLKÎNÎ

Tefsîr, hadîs ve Şafiî Mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Rislân bin Nâsir İbni Sâlih el-Kâhirî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl, lakabı Celâleddîn'dir. İbn-i Bülkînî ismi ile tanınmıştır. 763 (m. 1362) senesinde Kâhire'de doğdu. 824 (m. 1421)'de Kâhire'de vefât etti. Babası âlim bir zât olup, ilim tahsiline babasından ders alarak başladı. Babası ona önce Kur'ân-ı kerîmi ezberletti. Bundan sonra da ilimde ba'zı mühim metinleri ezberledi. Sarf ve nahiv ilminde Muhtasar-ı İbn-i Hacîb'i, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve diğer ba'zı metinleri ezberledi. Bundan sonra babası ona fıkıh dersleri verdi. Hadîs ilminde de babasından ders alıp, Kütüb-üs-sitte denilen altı meşhûr sahih hadîs kitabının büyük bir bölümünü, İmâm-ı Beyhekî'nin Sünen-i Kübrâ'sını Şeyh Ali bin Eyyûb'den okudu. Ders aldığı hocaları; başta babası Hâfız Behâ Abdullah İbni Muhammed bin Halîl, Zeynüddîn Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed ve diğer âlimlerdir.

İbn-i Bülkînî, babasının kadılığa ta'yini sebebiyle, onunla birlikte daha küçük yaşta iken Dımeşk'a gitti. Son derece keskin bir zekâya ve üstün bir kavrayış gücüne sâhib idi. Hâfızası kuvvetli olup, dersleri kısa zamanda kavrardı. Dımeşk'da zamanının meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip icâzet almıştır. Ders aldığı hocalarından bir kısmı da şu zâtlardır İbn-i Emile, Salâhaddîn bin Ebî Amr, Bedreddîn bin el-Hebl, Şihâbüddîn bin Necm, Necmeddîn bin es-Sûkî, Zeyneddîn bin Nakîbî, Şihâbüddîn Ahmed bin Abdulkerîm el-Baglî, Şemseddîn Muhammed bin Muhammed Abdülmün'im el-Harrânî, Hâfız İmâd bin Kesîr, Ebû Bekr İbn-ül-Muhîb, Zeyn-ül-Irâkî, Tâcüddîn Sübkî, Ayrıca annesi tarafından dedesi olan Behâeddîn bin Ukay'den de icâzet almıştır. Daha sonra Haleb'e gitti. Defalarca kadılık vazîfesi yaptı. Babası ona, fetvâ ve ders vermesi için izin, icâzet verdi.

İlim öğrenmeye karşı büyük bir gayret sahibi idi. Bilemediği bir ilmî mes'ele işitince, o mes'eleyi iyice öğreninceye ve ezberleyinceye kadar istirahatini ve uykusunu terkederdi. İlme karşı bu kadar sevgi ve gayretine rağmen, hicrî 778 (m. 1376) senesinde hacca gittiğinde, ilimde ilerlemek niyetiyle zemzem içip, duâ etti. Hacdan döndükten sonra ilimde iyice derinleşip, mehâret kazandı. Babasının vefâtından sonra, Berkukiyye Medresesi'nde ve İbn-i Tûlûn Câmii'nde tefsîr dersleri vermeye başladı. Her Cum'a günü, babasının âdeti üzere kendi medresesinde sohbet meclisi kurardı. Mecliste Kur'ân-ı kerîm ve tefsîr okunurdu. Begavî tefsîrinden ders verir, dinleyenler not alırdı. Tefsîr dersi verirken, tefsîr ilminin bütün inceliklerinden bahseder, dinleyenler hayret içinde kalırdı. Haşabiyye Medresesi'nde, Câmi-i Amr'da, Hurûbiyye, Beştîliyye, Cühiyye ve Hicâziyye medreselerinde, İbn-i Tûlûn Câmii'nde fıkıh

dersleri, Eşrefiyye Medresesi'nde de hadîs dersleri vermiştir. Derslerde, önce kendisi dersi talebeye okur, izah ederdi.

Takıyy-ül-Mukrizî onun hakkında şöyle demiştir. "Ondan sonra fıkıh, usûl-i fıkıh, tefsîr, hadîs ve Arabcada onun gibi bir âlim daha yetişmemiştir. İffet sahibi, güzel yüzlü, nâzik, güzel konuşan, zekî, hafızası kuvvetli bir âlim idi. Babasının vefâtından sonra meşhûr oldu. Zamanında, fetvâ verme husûsunda en başta gelen âlimlerden idi. Sohbeti aranan, kitabeti sür'atli olan ve pekçok fetvâ vermiş olan bir zât idi. Bu bakımlardan, ondan sonra onun gibi bir âlim yetişmemiştir."

İbn-i Bülkînî, ömrünün son zamanlarında Dımeşk'da bulunduğu sırada, o bölgeler Tatar istilâsına uğramış, Dımeşk'a kadar yaklaşmışlardı. Bu sebeble İbn-i Bülkînî, Kâhire'ye gitmek üzere Dımeşk'dan ayrıldı. Bu yolculuğu sırasında hastalandı. Kâhire'ye sedye içinde ve bitkin bir hâlde girdi Birgün sonra da vefât etti. Cenâze namazı, Hâkim Câmii'nde büyük kalabalık tarafından kılındı. Tabutu, kalabalık sebebiyle parmak uçlarında taşındı. Tefsîr, fıkıh ve diğer ilimlerde pekçok eser yazmış olup, bir kısmı şunlardır:

1- Tefsîr, 2- Mecâlis-ül-va'z, 3- El-İfhâm limâ fî Sahîh-il-Buhârî min-el-İbhâm, 4- Münâsebât-ı Ebvâb-ı terâcim-il-Buhârî, 5- Beyân-ül-kebâir ves-Segâir, 6- Nehr-ül-hayât, 7- Hâvâşin aler-ravda. Son üç eseri, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtivâ etmektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 160

2) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 438

3) Zeyli Tabakât-il-huffâz sh. 282

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 166

5) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 106

6) El-A'lâm cild-3, sh. 320

İBN-İ CEMÂ'A (Muhammed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Usûl, hadîs kelâm, Arab dili ve edebiyatı ve diğer ilimlerde de büyük âlim idi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdülazîz bin Muhammed bin İbrâhim bin Sa'dullah bin Cemâ'a olup, aslen Hama'dandır. Babası gibi İbn-i Cemâ'a adıyle meşhûr oldu. 749 (m. 1349) senesinde Kızıldeniz kenarındaki Yenba şehrinde doğdu. 819 (m. 1416) senesinde Cemâzil-âhır ayında Kâhire'de veba hastalığından vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Bir ayda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Hergün iki hizb ezberlerdi. Sadreddîn Meydûmî ve dedesi İzzeddîn'den, Ebi'l-Ferec bin Kâri, Nâsıruddîn Harâvî ve Kalânisî'den ilim öğrendi. Ba'zı müsned ve mu'cem kitaplarını dinledi. Aklî ilimlere meraklı idi. Naklî ve aklî ilimlerle meşgûl olarak büyüdü, ilim öğrendiği meşhûr âlimlerden ba'zıları şunlardır: Serrâc Hindî, Ziyâeddîn Kırmî, Muhib Nâzır-ül-Ceyş, Rükneddîn Kırmî, Alâeddîn Seyrâmî, Cârullah Hattâbî, İbn-i Haldûn, Halâvî, Tâceddîn Sübkî ve kardeşi Behâeddîn, Sirâcüddîn Bülkînî. Alâeddîn bin Sagîr et-Tayyib.

Mısır ve Şam âlimlerinden pekçokları ona icâzet verdiler. Pekçok ilimde büyük âlim idi. Fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh, usûl-i hadîs, cedel, hılâf, nahiv, sarf, me'ânî, beyân, bedî', mantık, astronomi, tıb, kimya ve daha başka ilimleri ve san'atları bilirdi. "Dav-üş-Şems" adlı risalesinde; "Otuz kadar ilim biliyorum ki, zamanımdaki insanlar, onların adını bile bilmez" dediği

rivâyet edilir. İsmi ve şöhreti her tarafa yayıldı. Doğuda ve batıda pekçok şehirden onun ilminden istifâde etmek için gelirlerdi. Vefât ettiğinde, talebeleri içinde, ilmî bakımdan onun gibi âlim bir zât yok gibiydi, ömrünün sonlarında, daha fazla ibâdetle meşgûl olmaya başladı. Kötü ve çirkin şeylerden çok uzak durur, dilini muhafaza etmeye çok gayret ederdi. Her türlü ilimle meşgûl oldu. Ok atmasını, mızrak ve kılıç kullanmasını ve tıb ilmini de iyi bilirdi. Aklî ve naklî ilimlerde Mısır diyârında parmakla, gösterilen âlimlerdendi. Mısır âlimlerinin hepsi, onun talebesi yerindeydiler. İbn-i Cemâ'a'dan sayılamayacak kadar âlim ders aldı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: İbn-i Hümâm, İbn-i Hacer, Zeynüddîn Rıdvan, Seftî, İbn-i Aksarâyî, Takıyyüddîn Fâsî, Kayâtî, İbn-i Mûsâ Merrâkûşî, Burhâneddîn bin Haccâc Ebnâsî, Alemüddîn Bülkînî, Televânî ve daha birçokları, Talebelerine çok iyi davranır ve aralarında fark gözetmezdi. Onlara ikramlarda bulunurdu. Devamlı abdestli olurdu.

İnsanlık îcâbı abdesti bozulsa, hemen abdest alırdı. Tevâzu sahibi olup, halkın arasına karışırdı. Uzak bir yere gideceği zaman, merkebe binerdi. Giyiminde orta hâlli davranırdı. Ömrü boyunca hiç evlenmedi. Yanında üvey annesi vardı. Üvey annesine çok iyilik ve ihsânlarda bulunurdu. Uzakta olan talebeleri ile irtibâtı kesmezdi. Sempatik ve şakacı bir kimse idi.

İbn-i Hacer şöyle der: "Ben, 790 (m. 1388) senesinden vefâtına kadar İbn-i Cemâ'a'nın derslerine devam ettim. Beni çok sever, ben de ona çok hürmet ederdim. Ona "İmâm-ül-eimme" derdim."

İbn-i Cemâ'a, dînî ve fennî ilimlerde ve hattâ o zamana âit çeşitli san'atlara dâir pekçok kitap yazmıştır. Yazdığı eserlerin sayısının bin (1000) civarında olduğu bildirilmektedir. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Dav-üş-Şems fî ahvâl-in-nefs: Bu kitabında, kendi hayâtını anlatmaktadır. 2- Şerhu Cem'ıl-cevâmi', 3- l'ânet-ül-insân alâ ahkâm-is-sultân, 4- El-Emniye fî ilm-il-fürûsiyye, 5- El-Müsellesü fil-Lügati, 6-En-Necm-ül-lâmi', 7- Şerhu manzûme: Bu esere üç ayrı şerh yazmıştır. 8- Derc-ül-me'âlî fî şerhu Bed-il-emâlî, 9- El-Kevkeb-ül-vikâd fî şerh-ıl-i'tikâd, 10-Tahrir-ül-ahkâm fî tedbîri ehl-il-İslâm, 11- Şerhu Mutevvel: Bu esere üç ayrı şerhi vardır. 12- Müntehâbü nüzhet-il-elbâ, 13- Muhtasaru sîret-in-Nebeviyye, 14- Et-Tebyîn: İmâm-ı Nevevî'nin Erba'în kitabının şerhidir. 15- Lüm'at-ül-envâr, 16- Gâyet-ül-emânî fî ilm-il-me'anî, 17- El-Câmi': Tıb ilmine dâir bir eserdir. 18- Şerhu alel-Kavâid-il-kübrâ, 19- Hâşiyetü alâ şerhu minhâc-il-Beydâvî, 20- Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 21- Hâşiyetü alâ metn-il-minhâc, 22- Hâşiyetü alel-Adûd, 23-Hâşiyetü alel-Elfiye, 24- Hâşiyetü alet-Tavdîh li İbn-i Hişâm, 25- Hâşiyetü alâ şerh-ış-Şâfiiyye, 26- Muhtasar-ut-Telhîs, 27- Şerhu ulûm-il-hadîs li İbn-i Salâh, 28- Tahrîcü ehâdîs-ir-Râfi'i, 29- Şerh-ül-Menhel, 30- Kasd-ut-temâm fî ahkâm-il-hamâm, 31-El-Envâr fit-tıb, 32- El-Üsüs fî sınâ'at-it-debbûs, 33- Felek-us-subh fî ahkâm-ir-remh, 34- Hulâsat-ül-kavâid.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 111

2) El-A'lâm cild-6, sh. 56

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 171

4) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 548

5) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 139

6) Bugyet-ül-vuat cild-1, sh. 63

7) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 115

8) Keşf-üz-zünûn sh. 91, 118, 124, 169, 196, 202, 478, 577, 596, 718, 929, 1089, 1290

İBN-İ CEZERÎ (Şemseddîn Muhammed bin Muhammed)

Kırâat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Yûsuf el-Cezerî, ed-Dımeşkî, eş-Şîrâzî'dir. Şafiî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. "İbn-i Cezerî" diye meşhûr oldu. Ailesi, "Cezerî" nisbeti ile tanınırdı. Künyesi, Ebü'l-Hayr idi. Cezire, Musul'un yakınında bir beldedir. Lakabı Şemseddîn idi. 751 (m. 1350) senesi Ramazan ayının onbeşinde, teravih namazından sonra Şam'da dünyâya geldi. Mensûp olduğu aileden çok âlim yetişti. Herbirisi, zamanının bir tanesi idi. Çeşitli dînî ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişen Şemseddîn Muhammed Cezerî, "Şeyh Cezerî" diye de tanınırdı. Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd ve Timur Hân'dan çok iltifât gördü. Çok kitap yazdı. Timur Hân, Ankara Savaşı'ndan sonra onu Mâverâün-nehr'e götürdü. Bu diyarda onun ilminden çok istifâde ettiler. Onun **"Hısn-ül-hasîn"** adındaki duâ kitabı, Arabca ve Farsça şerhleri ile basılmış olup, çok kıymetlidir. Kırâat ilmine dâir eserleri de kıymetli ve pek meşhûrdur. 833 (m. 1429) senesi Rebî'ul-evvel ayının beşinci günü Cum'a namazı vaktinde Şîrâz'da vefât etti. Orada kendisinin yaptırdığı mezarına defnedildi.

İbn-i Cezerî'nin doğumu hakkında şöyle anlatılır: Babası Muhammed Cezerî, tüccâr idi. Kırk senelik evli olduğu hâlde çocuğu olmamıştı. Bir sene hacca gitti. Mekke-i mükerreme'de Zemzem kuyusunun başına varınca, Allahü teâlâdan âlim olacak bir erkek evlâd ihsân etmesini duâ ve niyaz ederek, Zemzem suyundan içti. Hacdan döndükten bir müddet sonra, bu evlâdı dünyâya geldi.

Şeyh Cezerî daha 14 yaşında iken, 764 (m. 1362) senesinde Kur'ân-ı kerîmin tamâmını hıfzetti, ezberledi. Ertesi sene, Kur'ân-ı kerîmin hatmi ile namaz kılmak şerefine kavuştu. Bir müddet hadîs ilmine çalıştıkdan sonra, Kur'ân-ı kerîmin muhtelif kırâat usûllerini tahsile başladı. Ba'zı meşâyıh ve âlimlere kırâatini arz etti. 768 (m. 1366) senesinde kırâat ilminde "Kırâat-ı Seb'a"yı öğrendi. Aynı sene içinde hac ibâdetini yapmak için Mekke-i mükerremeye ve oradan da Kâhire'ye gitti. Oradaki kırâat âlimlerinden de "Kırâat-ı aşere", "İsnâ-i aşere" ve "Selâs-i aşere"yi elde etti. Bu kırâat usûllerinde pek mahir oldu. Sonra Şam'a gidip, Dimyâtî'nin, Aberkûhî'nin ve Esnevî'nin talebelerinden ve İrkûmî'den hadîs-i şerîf dinleyip, Esnevî ve başka âlimlerden fıkıh ilmini okudu. Sonra tekrar Mısır'a gidip, orada usûl, fıkıh, me'ânî ve beyân ilimlerini kaynaklarından tahsîl ettikten sonra İskenderiyye'ye geçti. Orada İbn-i Abdüsselâm'ın talebelerinin derslerinde bulunup, onlardan hadîs-i şerîf dinledi. Çok âlimden ilim tahsil etti. 774 (m. 1373) yılında, Şeyhülislâm Ebü'l-Fidâ İsmâil bin Kesîr, fetvâ verebilmesi için ona izin verdi. 778 (m. 1376) yılında Şeyh Ziyâüddîn ve 785 (m. 1383)'de de Şeyhülislâm Bülkînî tarafından fetvâ vermeye me'zûn kılındı. Sonra Kur'ân-ı kerîm okutmakla meşgûl oldu. Önce Şam'da Benî Ümeyye Câmii'nde iki sene kırâat dersi verdi. Sonra Âdiliyye Medresesi'nin başmüderrisliğini yaptı. Daha sonra da Eşrefiyye'deki Dâr-ül-hadîs'in başmüderrislik makamına getirildi. Şeyh İbn-i Seyâr'dan sonra, Ümm-i Sâlih türbesi yanındaki medresenin idâreciliğine getirildi. Bu tedrisât dönemlerinde, birçok âlim huzûruna gelip ondan ilim tahsil etmişlerdir. Şihâb bin Hacı bunlardan birisi olup, dedi ki: "O, çok güzel ders verirdi."

Emîr Kutlu Bey ile araları açıldığından, birkaç kerre Mısır'a gidip geldi. Emîr Berkûk tarafından Şihâb-i Hasâbî'den sonra Tûte Câmii hatîbliğine ta'yin edildi. İbn-i Burhan bin Cemâ'a'dan sonra Selâhiyyet-ül-Kudsiyye Medresesi'nin müderrisliğine ta'yin edildi. 797 (m. 1394) senesi başlarına kadar bu vazîfede kaldı. Emîr Kutlu Bey ile aralarındaki ihtilâf yüzünden, bu vazîfesinden alınıp, Şam'da yaptırılan medresenin kırâat müderrisliğine ta'yin edildi. Orada

bir müddet ders okuttu. Birçok kimseler, ondan Kur'ân-ı kerîmi kırâat eylediler. Bir ara Şam Kâdılığına da getirildi.

İbn-i Cezerî, 798 (m. 1395)'de Mısır'dan ayrılıp İskenderiyye'den bir gemiye binerek, deniz yolu ile Anadolu'ya, Bursa'ya geldi. O zaman, Osmanlı pâdişâhı Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân idi. Âdil ve âbid bir zât olan Sultan Bâyezîd'in ilme ve âlimlere çok hürmeti ve derin saygısı vardı. Ona çok ikram ve ihsânlarda bulundu. Onun yanında birkaç sene kaldı. Bu zâtın geldiği, kısa zamanda her yerde duyuldu. Bursadan ve diğer şehirlerden birçok kimseler, ondan "Kırâat-i aşere"yi tahsil edip, bu ilimde yetiştiler. O, kırâat ve hadîs ilmini Anadolu'ya yaydı. Çok kimseler onun ilminden faydalandılar. 805 (m. 1402) yılında Timur ile Yıldırım Bâyezîd Hân arasında vukû' bulan Ankara Savaşı'ndan sonra, Timur Hân Bursa'ya kadar geldi. O da, ilme ve âlimlere çok değer verirdi. İbn-i Cezerî hazretlerini alıp, Mâverâün-nehr'e götürdü. Kaş şehrinde kaldı. Sonra Semerkand'a gitti. Her şehirde çok sayıda talebe, ondan kırâat dersi aldılar. Semerkand'da ders okuttuğu sırada, büyük âlim Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri ile buluştu.

807 (m. 1404) senesinde Timur Hân vefât edince, Mâverâünnehr'den çıkıp, Herat şehrine geldi. Sonra Yezd'e, oradan İsfehan'a, sonra da Şîrâz'a geldi. Her şehirde, her memlekette ilim tâlibleri, isteklileri. Şeyh Cezerî'den, Kur'ân-ı kerîmin kırâatinden kimisi "Kırâat-ı seb'a"yı kimisi de "Kırâat-ı aşere"yi öğrendiler. Kırâat ve hadîs ilimlerini her yere yaydı. Sonra Şîrâz Vâlisi Sultan Pir Muhammed tarafından, arzusu hilâfına olarak, Şîrâz ve etrâfının kadılığına ta'yin edildi.

Timuroğullarının hâkim olduğu birçok beldede kadılık yaptı. Sonra hacca gitmek niyetiyle bu görevinden ayrılıp, Basra'ya geldi. Oradan Yenbu'ya gidip, bir müddet ikâmet etti. Nihâyet 823 (m. 1420) yılının Rebî'ul-evvel ayında Medîne-i münevvereye geldi. Sonra da Mekke-i mükerremeye geçti. Çok kimseler yanına gelip, onun ilminden istifâde ettiler. Hac farizasını îfâ ettikten sonra, bir müddet daha bu mübârek beldelerde kaldı. Medîne-i münevverede kaldığı sıralarda, Şeyh-i Haremeyn Azîzüddîn Muhterem de, ondan kırâat ilmini okudu. O yıllarda Kur'ân-ı kerîmin kırâati, ya'nî okunması üzerinde, iki cildlik "Kitâb-ül-beşer fî kırâat-il-aşer" adındaki eserini te'lîf etti. Bu eserini ihtisar edip, kısaltıp, "Takrib" adını verdi. Ayrıca "Tahrîb-üt-teysîr fil-kırâat-il-aşere", "Tabakât-ül-kurrâ" ve "Tevârîh-ül-kurrâ" kitaplarını yazdı.

Belde-i Haremeyn'de birkaç sene kaldıktan sonra, Şîrâz'a döndü. Bir müddet sonra da Şam'a geldi. Kâhire'de kalabilmesi için kendisine izin verildi. Orada kalıp, Sultan Eşref ile çok sohbetlerde bulundu. Kendisine pekçok ikram ve iltifâtlarda bulunan Sultan, onu, Kâhire'de Kur'ân-ı kerîmin kırâatini ve hadîs-i şerîf okutup öğretmesi için yaptırdığı medreseye ta'yin etti. Bundan önce Kâtib Müeyyed bu vazîfeyi yürütüyordu. Onun Kâhire'ye gelişinde, Kâtib Müeyyed vefât etmişti. Şeyh Cezerî, bir müddet sonra, hacılarla beraber Mekke'ye gitti. Hacdan sonra deniz yolu ile Yemen'e gitti. Orada kendisinden birçok âlim kırâat öğrendi. Yemen vâlisi çok ikram ve ihsânlarda bulundu. Orada ticâret yaptı ve çok miktarda mal ile Mekke'ye döndü. Tekrar hac farizasını îfâ edip, oradan Şam'a geldi. Oradan da Basra'ya gelip, Şîrâz'a geçti. Vefâtına kadar burada kaldı. 833 (m. 1429) senesi Rebî'ul-evvel ayının başında, Cum'a günü öğle vaktinde, Eskâfiyyîn çarşısında bulunan evinde vefât etti ve burada kendisinin bina ettirdiği medresesine defnedildi. Cenâze namazında, görülmemiş bir kalabalık vardı. Eşraftan, âlimlerden ve halktan çok kimseler taşıyıp, tabutuna dokunmak şerefine kavuşmak için adetâ yarış ettiler. Bu hizmete ve şerefe kavuşamayan, ya'nî onun tabutunun taşınmasında bulunamıyanlar, bu hizmet ve son vazîfe ile şereflenenlere imrenerek, gıbta ile baktılar. Onun ölümü ile, İslâm âleminde kırâat ilminin bir binası harâb oldu.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır:

1- Kitâb-ün-neşr fil-kırâat-il-aşr: Bin beyitlik manzûm bir eserdir, İstanbul Nûruosmâniye Kütüphânesi 97 numarada mevcûttur, iki cilddir. 2-Tahbîr-üt-teysîr fil-kırâat: Bu eser, Dânî'nin, Kur'ân-ı kerîmin kırâatına dâir "Teysîr" ismindeki eserinin şerhidir. Nûruosmâniye Kütüphânesi 60 numarada mevcûttur. 3- Tayyibet-ün-neşr fil-kırâat-il-aşr: Kur'ân-ı kerîmin "Kırâat-i aşere", ya'nî on türlü kırâati hakkında tanzim edilip, 799 (m. 1396) senesi Şa'bân ayında tamamlanmış bulunan ve bin beyitten meydana gelen manzûm bir eserdir. 1282 (m. 1865) ve 1307 (m. 1889) senelerinde Kâhire'de neşredilmiştir. 4- Ed-Dürret-ül-mudiyye fî kırâat-il-eimmet-is-selâset-il-merdıyye: Üç büyük kırâat âlimine göre Kur'ân-ı kerîmin kırâatinden bahseden ve 241 (ikiyüzkırkbir) beyitten meydana gelen bir manzûme olup, "Tavîl" veznindedir. 823 (m. 1420)'de tamamlanmış, 1285 (m. 1868) ve 1308 (m. 1890) senelerinde Kâhire'de basılmıştır. 5- Gâyet-ül-mehere fiz-ziyâdet-il-aşere: Kur'ân-ı kerîmin kırâatine dâir bir manzûmedir. Ayasofya Kütüphânesi 39 numarada mevcûttur. 6- Müncid-ül-mukarrebîn ve mürşid-üt-tâlibîn: Kur'ân-ı kerîmin kırâat usûllerinin ehemmiyetini anlatan bir eserdir. Yedi fasıl üzerine tertîb edilmiştir. 7- Et-Temhîd fil-ilm-it-tecvîd: Kur'ân-ı kerîmin tecvidine dâir bir eser olup, 769 (m. 1367) senesinde tamamlanmıştır. 8- El-Mukaddimet-ül-Cezeriyye fit-tecvîd: Kur'ân-ı kerîmin kırâati hakkında, "Racaz" vezninde 110 (yüzon) beyitlik manzûm bir eserdir. 1282 (m. 1865) ve 1307 (m. 1889) senelerinde Kâhire'de neşredilmiştir. 9-Kifâyet-ül-ma'î fî tefsîr-i âyet-i (**Yâ ardubla'î**) Hûd sûresi 46. âyet-i kerîmesinin ezbere okuma tarzları hakkında bir risaledir. 10- Gâyet-ün-nihâye fî tabakât-il-kurrâ: Meşhûr kırâat âlimlerinin hâl tercümelerini ve kırâatlerinin hangi yollardan geldiğini anlatan bir eserdir. "Nihâyet-üt-dirâyât" kitabının ihtisârı, kısaltılmışı olup, 3 cild hâlinde neşredilmiştir, ilk iki cildi metin, üçüncü cildi fihristtir. 12- Mukaddimetü ilm-il-hadîs: Hadîs usûlü ilmine dâir bir eserdir. 13- El-Hidâye ilâ me'âlim-ir-rivâye: Kur'ân-ı kerîmin kırâat tarzının, okuyanlar tarafından ağızdan ağıza geçmesi hakkında, "Racaz" vezninde yazılmış 370 (ücyüzyetmiş) beyitten ibâret manzûm bir eserdir. 14- Akd-ül-le'âlî fil-ehâdîs-il-müselseleti bil-avâlî: Nâkil, mahdûd ve müselsel hadîslere dâir bir eserdir. 808 (m. 1405) senesinde Şîrâz'da tamamlanmıştır. 15- Er-Risâlet-ül-beyâniyye fî hakk-ı Ebeveyn-in-Nebî: Resûlullah efendimizin (s.a.v.) anne ve babasının müslüman olduklarını isbât etmek için yazılmış bir risaledir. Berlin Kütüphânesi 10343 numarada mevcuttur. 16- Zât-üş-Şifâ fî sîret-il-Mustafâ ve min ba'dihî minel Hulefâ: Şîrâz hükümdârı Pîr Muhammed'in talebi üzerine. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile dört halîfesinin (r.anhüm) hayatlarını anlatan ve sonunda, Yıldırım Bâyezîd Hân devrinin İstanbul'un, muhasarasına kadar olan târihi hakkında bir zübdeyi (özeti) ihtivâ eden, "Racaz" vezninde bir manzûme olup, 798 (m. 30 Eylül 1396) senesi Zilhicce ayında tamamlanmıştır. 17- El-Hısn-ül-hasîn min kelâmi Seyyid-il-mürselîn: Duâ olarak okunan hadîs-i şerîfleri bildiren bir eser olup, çok kıymetlidir. 1279 (m. 1862) ve 1315 (m. 1897) senelerinde Kâhire'de 1328 (m. 1910)'de Cezayir'de neşredilmiştir. 18-El-Mukaddime fimâ alâ kâri-il-Kur'ân en Ya'leme, 19- Muhtâr-un-nâsih bil-edillet-is-sahîha fil-mevâ'ız: Ahlâk ile ilgili hadîs-i şerîflerden meydana gelen bir va'z kitabıdır. 20- Ez-Zahr-ül-fâih: Çeşitli va'z ve nasihatlerini ihtivâ eden bir eseridir. 1305 (m. 1887) ve 1310 (m. 1892) senelerinde Kâhire'de basılmıştır. 21- El-İsâbe fil-avâzim-il-kitâbe: Tahrir, yazma san'atı ile ilgili küçük bir risaledir. 22- El-İbâne fil-umreti minel-civâne, 23- El-İclâlü vet-ta'zîm fî makâm-ı İbrâhim, 24- Erba'îne fîl-hadîs, 25- Esn-el-matâlib fî menâkıb-il-İmâm-ı Ali bin Ebî Tâlib (Kerremallahü vecheh), 26- Usûl-ül-kırâat, 27-El-İ'tirâz-ıl-mübdî li vehm-it-Tâc el-Kindî, 28- El-İ'lâm fî ahkâm-il-idgâm, 29- El-Elgâz Kasîdet-ül-hemziyye fil-kırâat, 30- El-Evleviyye fî ehâdîs-il-evveliyye, 31- El-Bidâye fî ulûm-ir-rivâye, 32- El-Beyân fî hatt-ı Osman, 33- Tezkiret-ül-ulemâ fî usûl-il-hadîs, 34- Et-Ta'rîf bil-mevlîd-iş-şerîf, 35- Et-Takrib fî

şerh-ıt-teysîr leh, 36-Et-Tekrîm fil-umreti minet-Ten'îm, 37-Tekmiletü zeyl-it-takyîd li ma'rifeti rüvvât-is-sünen vel esânid, 38- Et-Tevcîhât fî usûl-il-kırâat, 39- El-Cevhere fin-nahvi, 40-Haşiyetün alâ îzâh-ıl-me'ânî, 41- Ez-Zeylü alâ mir'ât-iz-zemân lin-Nevevî, 42-Şerhu minhâc-il-usûl-il-Beydâvî, 43- Ârif-üt-ta'rîf bil-mevlîd-iş-Şerîf leh, 44- El-Akd-üs-Semîn fî elgâz-il-Kur'ân-il-mübîn, 45-Gâyet-ül-münî fî ziyâret-il-münî, 46-El-Kasd-ül-Ahmed fî ricali Müsned-i Ahmed, 47- Elmaksad-ül-Ahmed fî hatmi Müsned-i Ahmed 48- Muhtasarun fî târîh-i İslâm, 49- El-Müsned-ül-Ahmed fimâ yeteallahü bi müsned-i Ahmed, 50- Mukaddimetün fil-hadîs, 51- En-Nihâye fî tabakât-il-kurrâ (Tabakât-ı Kübrâ), 52- Hidâyetün ilâ ulûm-id-dirâyet Manzûm bir eserdir. 53- El-Mevlîd-ül-kebîr Peygamberimizin (s.a.v.) hayâtını anlatan bir eserdir. Şeyh İbn-i Cezerî'nin, Ebü'l-Feth Muhammed Ekber, Ebü'l-Hayr Muhammed Asgar, Ebû Bekr Ahmed, Ebü'l-Bekâ İsmâil, Ebü'l-Fadl İshak adlarında beş oğlu ile; Fatıma, Âişe ve Selmâ adlarında üç kerîmesi (kızı) vardı. Hepsi Kur'ân-ı kerîmi tecvîd üzere okurlar ve hadîs-i şerîf ezberlerlerdi. Ne güzel bir temel ve kök ki, ondan böyle faydalı ve güzel dallar yetişmişti. Ne mutlu o çocuklara ki, böyle bir babaya sahip oldular. Ne güzel bir ocak ki, içindekilerin hepsi büyük insanlardır. Böyle meşhûr ve faziletli zâtların yetiştiği ev ne kadar şereflidir. Allahü teâlâ cümlesinden râzı olsun!

Hısn-ül-hasîn kitabından ba'zı bölümler:

Duânın kabûl olması için, Peygamberleri "Aleyhimüsselâm" ve sâlih kulları vesile etmelidir. "Sahîh-i Buhârî"deki hadîs-i şerîflerde böyle bildirildi.

Resûlullah (s.a.v.); **"Hayvanı kaçan kimse; Ey Allahın kulları! Bana yardım ediniz. Allahü teâlâ da size merhamet eylesin, desin!"** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte; **"Korkulu yerde, üç kerre; Ey Allahın Kulları! Bana yardım ediniz! demeli!"** buyuruldu. Bu duâ tecrübe edilmiş, neticesi görülmüştür. Bir hadîs-i şerîfte; **"Bir şeyden zarar gören, abdest alıp iki rek'at namaz kılsın! Sonra Yâ Rabbî! Senden istiyorum. Senin âlemlere rahmet olan Peygamberin Muhammed aleyhisselâmı vesile ederek sana yalvarıyorum. Yâ Muhammed! Dileğimi kabûl etmesi için Rabbime seni vesile ediyorum. Yâ Rabbî! O'nu bana şefaatçi et, desin!"** buyuruldu. Her müslüman namaz kılarken **(Esselâmü aleyhe eyyühen Nebiyyü!)** diyerek Resûlullaha seslenmektedir. Tevessüle inanmıyanlara cevap olarak yalnız bu yetişir. Evliyâya "Rabıta" yapmak, iyi göremiyen yaşlı kimsenin gözlük kullanmasına benzer. **"Vesile arayınız!"** âyet-i kerîmesi, Allahü teâlâdan feyz alabilmek için, büyük âlim aramak lâzım olduğunu göstermektedir. Büyük âlim, Resûlullahın vârisidir."

Müellif, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha (s.a.v.) salât ve selâmdan sonra şöyle der: "İşbu Hasîn kitabı, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek sözlerinden derlenmiştir. Mü'minler için yapılmış bir silâh, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek sözlerinden meydana gelmiş kıymetli bir kitaptır. Bu kitap, mü'minler için nasihattir. Onları, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sahih hadîs-i şerîflerinden seçtim. Bu kitap, her türlü şiddet ve sıkıntılara karşı güzel bir hazırlık ve kuvvettir. O, insan ve cinlerin şerlilerine karşı iyi bir kalkandır. Musibetlere ve zâlimlere karşı, bu kitabın içindeki, hedefine isâbet eden oklar gibi olan duâları kendime kal'a edindim, onunla kendimi korudum.

Muhtasar (kısa) olmakla beraber, Allahü teâlâdan bu kitabı faydalı kılmasını, onun vesilesi ile müslümanlardan belâ ve sıkıntıları gidermesini dilerim. Kitaba, ihtivâ ettiği mevzûlarla alâkalı bütün sahih hadîs-i şerîfler alınmıştır. Bu kitabımı tamamlayınca, bana öyle bir düşman musallat oldu ki, onu ancak Allahü teâlâ defedebilir. Onun için bu düşmandan kaçtım ve gizlendim. Hısn-

ül-hasîn kitabını kendime kal'a edinerek, onu okumaya devam ettim. Onunla kendimi korudum. Bunun üzerine rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Ben sol taraflarında bulunuyordum. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bana sanki; "Ne istiyorsun?" diye buyuruyordu. Ben; "Ey Allahın Resûlü! Bana ve müslümanlara duâ buyur" diye arz ettim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) mübârek ellerini kaldırıp, duâ buyurdular. Ben Resûlullahın (s.a.v.) mübârek ellerine bakıyordum. Resûl-i ekrem (s.a.v.) duâsını bitirince, ellerini mübârek yüzlerine sürdüler. Ben o ânda uyandım. O gece Perşembe gecesi idi. Pazar gecesi o düşman benden kaçıp uzaklaştı. Allahü teâlâ, bu kitapta Resûl-i ekremden (s.a.v.) bildirilen hadîs-i şerîflerin bereketi ile, benden ve müslümanlardan sıkıntıyı giderip, rahata kavuştura.

Duânın fazileti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Duâ ibâdettir"** diye buyurduktan sonra, şöyle devam etti: **"Rabbiniz buyurdu ki: Bana duâ edin, size karşılığını vereyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip, yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir."** (Mü'min-60)

Hiçbir sakınma takdîri değiştirmez. Fakat duâ, inmiş ve inmemiş olan şeylere fâide verir. Belâ iner, onu duâ karşılar, ikisi, kıyâmet gününe kadar mücâdele ederler. (Kazâ-i mu'allâk, Levh-i mahfûzda yazılıdır. Eğer o kimse, iyi amel yapıp, duâsı kabûl olursa, o kaza değişir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kader, tedbir ile, sakınmakla değişmez. Fakat kabûl olan duâ, o belâ gelirken korur."** Duânın belâyı def etmesi de, kaza ve kaderdir. Kalkan, oka siper olduğu gibi, su, yerden otun yetişmesine sebeb olduğu gibi, duâ da, Allahü teâlânın merhametinin gelmesine sebebdir. Bir hadîs-i şerîfte; **"Kazâ-i mu'allâkı hiçbir şey değiştiremez. Yalnız duâ değiştirir ve ömrü yalnız; ihsân, iyilik arttırır"** buyuruldu. Allahü teâlânın takdîrinin, ya'nî kaderin Levh-i mahfûzda yazılması kazadır. Bir kimseye takdîr edilen belâ kazâ-i mu'allâk ise, ya'nî o kimsenin duâ etmesi de takdîr edilmiş ise, duâ eder; kabûl olunca, belâyı önler. Ecel-i kazayı da, iyilik etmek geciktirir. Fakat Ecel-i müsemmâ değişmez. Ecel-i kaza; bir kimse, eğer iyi iş yapar, yahut sadaka verir, hac ederse ömrü altmış sene, bunları yapmazsa kırk sene diye takdîr edilmesi gibidir. Vakit tamam olunca, eceli bir ân gecikmez. Birinin üç gün ömrü kalmış iken, akrabasını, Allah rızâsı için ziyâret etmesi ile, ömrü otuz seneye uzar. Otuz sene ömrü olan kimse de. Ekrabasını terk ettiği için, ömrü üç güne iner.)

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ katında duâdan daha kıymetli birşey yoktur."** Ya'nî sözle yapılan ibâdet çeşitlerinden, duâdan daha üstün birşey yoktur. Çünkü duâ eden, duâ ederken Allahü teâlâya hamd ve senada bulunmakta, O'na yalvarmaktadır.

"Allahü teâlâ kendisinden istemiyene gazâb eder." Ya'nî kendisini Allahü teâlâya muhtaç görmiyerek, gerek söz ve gerekse lisân-ı hâl ile istemiyene Allahü teâlâ gazâb eder.

"Duâ mü'minin silahıdır." Ya'nî mü'min duâsı ile kendisinden ve başkalarından belâyı def eder.

"Duâ dînin direğidir." Ya'nî duâ etmekle, kul, kulluğunu izhâr etmektedir.

"Duâ, Göklerin ve yerin nûrudur." Ya'nî duâ, yerleri ve gökleri gaflet karanlığından kurtarıp, onları aydınlatıcıdır.

Kul duâ edince, Allahü teâlâ onun dileğini bu dünyâda aynı ile veya dileğinin yerine ondan daha güzelini karşılık olarak verir. Yahut büyük bir belâyı ondan def etmek sûretiyle verir. Bu isteği ya hemen verir, veya geciktirerek verir. Yahut Allahü teâlâ onun duâsını âhırete saklar.

Ya'nî onun duâsına âhırette bol karşılık verir veya onun günahlarından bir kısmını, o duâsı sebebiyle af ve mağfiret buyurur. Hülâsa; Allahü teâlâ, iyi amel yapanın ecrini asla zayi etmez.

Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde şöyle buyuruyor: **"Ben, kulumun beni zannına göreyim."** Ya'nî kulum, benim onu affedeceğimi ümîd ederse onu affederim. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ bir kulunun Cehenneme gitmesini emretti. Cehennemin kenarına kadar gelip durunca, o kul döndü ve; "Vallahi yâ Rabbî! Benim senin hakkındaki zannım gerçekten iyi idi" dedi.** (Bunun üzerine) **Allahü teâlâ; "Onu geri çeviriniz. Muhakkak ki ben, kulumun beni zannına göreyim" buyurdu.**

Yine bir hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ şöyle buyurdu: **"Kulum** (ona merhamet eylemem, yardım etmem, muvaffak kılmam için) **beni anarsa, ben onunla beraberim."**

Hadîs-i şerîflerde;

"Rabbini anan ile anmıyan kimsenin durumu, diri ile ölünün durumu gibidir."

"Kimi, şiddetli sıkıntı zamanlarında, Allahü teâlânın duâsını kabûl etmesi sevindirirse, genişlik zamanında çok duâ etsin."

En faziletli zikir: Hadîs-i şerîflerde buyurul'du ki: **"Allahü teâlâyı zikirden daha üstün bir sadaka yoktur."**

"Allahü teâlânın yollarda dolaşan melekleri vardır. Bunlar, Allahü teâlâyı zikredenleri ararlar. Allahü teâlâyı zikreden (anan) **bir topluluğu görünce, birbirlerine seslenirler. Geliniz, işte aradığınız** (burada) **derler. Onları, dünyâ semâsına kadar kanatları ile kuşatırlar."**

"Allahü teâlâyı zikreden bir topluluk oturduğu zaman, melekler onları kuşatırlar. Onları rahmet bürür. Onların üzerine sekînet iner. Allahü teâlâ onları, indinde bulunanlar arasında zikreder."

Mu'âz bin Cebel (r.a.) şöyle rivâyet etti: Birgün; "Yâ Resûlallah! Bana nasîhat eyle" dedim. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Gücün yettiği kadar takvâya sarıl. Her taşın ve ağacın yanında Allahü teâlâyı an. Gizli olarak yaptığın kötülük için gizli, açıktan yaptığın kötülük için açıktan tövbe et."**

Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Âdemoğlunu, Allahü teâlâyı anmaktan daha çok, Allahü teâlânın azâbından kurtaran bir amel yoktur"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm; "Allah yolunda cihâd da mı, Allahü teâlânın azâbından ondan daha kurtarıcı değildir?" diye sordular. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Evet, Allah yolunda cihâd da... Fakat parçalanıncaya kadar kılıç ile dinsizlere karşı cihâd ederse müstesna."**

"Âdemoğlundan herkesin kalbinde iki mekân vardır. Birisinde melek, diğerinde şeytan vardır. Allahü teâlâyı andığı zaman, bu, şeytanın hoşuna gitmez ve bir tarafa çekilir. O kimsenin kalbine birşey yapamaz. Allahü teâlâyı anmadığı zaman, gagasını onun kalbine koyar ve ona vesvese verir."

"Gâfil (alış-veriş ile ve başka işlerle meşgûl olmak sûretiyle Allahü teâlâyı anmaktan uzak kalan) **kimseler arasında Allahü teâlâyı ananlar, dinsizlerle muharebeden kaçan kimseler arasında sabredip muharebe eden kimseler mesabesindedir."**

"Bir kimse Allahü teâlâyı anmadan yürürse, üzerinde noksanlık olarak yürümüştür. Bir kimse Allahü teâlâyı anmadan yatağına girerse, üzerinde bir noksanlık olarak yatağına girmiştir."

"Bir dağ (diğer) **bir dağa** (o mahalde bilinen) **ismi ile** (hitabederek); **"Ey falan! Sana Allahü teâlâyı zikreden** (anan) **birisi uğradı mı?" diye seslenir. "Evet uğradı"** derse, (soru soran dağ, arkadaşı olan dağa böyle birisinin uğrayıp, onun için böyle bir hayırlı hâlin hâsıl olmasından) **sevinir.** (Hattâ ona hâsıl olan fâidelerden, kendisine de birazcık ulaşmasını ümîd eder. Böyle bir hâlin kendisinde hâsıl olmamasından dolayı da üzülür.)"

"Cennet ehli, sâdece dünyâda iken Allahü teâlâyı anmadan geçirdikleri vakitlerine hasret çekerler, (niçin Allahü teâlâyı anmadan o vakti geçirdik, diye) **pişman olup, üzülürler."**

Duâ âdabı: Duâ âdabından bir kısmı rükndür. Bunlar; Ehl-i sünnet i'tikâdında ve ihlâs sahibi olmaktır. Bir kısmı, haramlardan sakınmak gibi şartlardır. Bunların dışında kalanların bir kısmı müstehablar ve mekrûhlardır. Diğer bir kısmı da; yapılması, terkinden evlâ olanlardır.

Bu edebler ve şartlardan ba'zıları şunlardır: 1- Yemede, içmede, giyimde ve kazançta haramdan sakınmak. 2-İhlâslı olmak. 3- Duâdan önce sâlih amel yapmak. Şiddetli sıkıntı zamanında yaptığı sâlih ameli zikretmek. 4-Kirlerden ve pisliklerden temizlenmek. 5- Abdestli olmak ve kıbleye yönelmek. 6- Rükû' ve secdeli namaz kılmak. (Burada murâd, kılınan namazdan sonra yapılacak duâdır.) 7- İki dizler üzerine oturmak. 8- Duânın başında ve sonunda önce Allahü teâlâya hamd edip, Resûlullaha (s.a.v.) salevât okumak. 9- Ellerini açmak (ya'nî avuçlarını yummamak). 10- İki elleri kaldırmak. (Ya'nî elleri dizlerden uzaklaştırıp, semâya doğru kaldırmak. Çünkü semâ, duânın kıblesidir.) 11-Elleri omuz hizasına kadar kaldırmak. 12- Edeb üzere olmak (ya'nî zâhiren, bâtınen, söz ve fiille edeb üzere olmak). 13- Huşû' üzere olmak. Denilir ki, huşû' korku demektir. Zâhir odur ki, huşû'dan murâd, bâtının sükûnudur. Bâtının sükûn bulmasından, zâhirin sükûnu meydana gelir. Bunu şu hadîs-i şerîf te'yid etmektedir: Resûlullah (s.a.v.), sakalları birbirine karışmış birisini görünce; **"Kalbinde huşû' olsa idi, a'zâlarında da huşû' olurdu"** buyurdu. Allahü teâlâ, Mü'minûn sûresinin ilk iki âyetinde meâlen: **"Mü'minler muhakkak kurtulacaktır. Onlar, namazları huşû' ile kılanlardır" buyuruyor.** 14-Bütün a'zâları tezellül ve hudû' üzere olmak. Ya'nî bütün a'zâların hudû' (boyun eğme) ile beraber, sükûn üzere ve hareketsiz olması. 15- Namazda duâ edenin, gözlerini semâya kaldırmaması. 16- Allahü teâlâya, esmâ-i hüsnâsı ve yüce sıfatları ile duâ etmek. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"En güzel isimler, Allahü teâlânındır. O hâlde Allahü teâlâya bu isimlerle duâ edin. Allahü teâlânın isimlerinde ilhâd edenleri ya'nî isimleri değiştirenleri terk edin. Onlar âhırette yaptıklarının cezasını çekeceklerdir"** buyuruyor (A'râf-180). 17- Duâda edebî sözlerle duâ yapmaya zorlanmamalıdır. 18- Nâme yaparak duâ etmemek. 19- Peygamberleri (a.s) ve sâlih kimseleri vesile ederek duâ etmek. Çünkü onlar, hem Allahü teâlâya ve hem de kullarına karşı hakları en kâmil şekilde yerine getirmektedir. 20- Duâ ederken sesi alçaltmak. Ya'nî gizli olarak duâ etmektir. Gizli duâ etmek, Allahü teâlânın katında makbûldür. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Rabbinizi, yalvararak, gizli ve sessiz çağırınız"** buyuruyor (A'râf-55). 21-Duâ ederken, günâhını i'tirâf etmek. 22- Duâ ederken Resûlullah efendimizden (s.a.v.) bildirilen sahîh duâları tercih etmek. Çünkü Peygamber efendimizden bildirilen duâlar, başka duâlara hacet bırakmamıştır. 23-Güzel ma'nâ ve maksadları veya Allahü teâlâya senayı ihtivâ eden duâlarla duâ etmektir. 24- Duâ eden, önce kendisine, sonra ana-babaya ve diğer mü'minlere

duâ etmelidir. Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmın meâlen şöyle duâ ettiğini bildirdi: **"Ey Rabbimiz! Hesap kurulacağı kıyâmet günü, beni, ebeveynimi ve bütün mü'minleri bağışla."** (İbrâhim-41). Nûh aleyhisselâmın duâsı, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirildi: **"Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yer yüzünde bırakma."** (Nûh-28). 25- Eğer duâ eden İmâm ise, yalnız kendisine duâ etmemelidir. 26- Allahü teâlâdan azîmle istemektir. 27- İstekle duâ etmelidir. 28- Duâyı kalbden yapmalıdır. Duâ yaparken kalbi hazır bulundurmalıdır. (Ya'nî kalbi başka düşüncelerden temizlemelidir.) 29-Allahü teâlânın, duâsını kabûl edeceğini ümîd ederek duâ etmelidir. 30- Duâyı birkaç kere tekrar etmelidir. Duâyı en az üç kere tekrar etmelidir. 31- Dînen uygun olmayan birşey için duâ etmemelidir. 32- Tahaccür etmemeli. Ya'nî, Allahım beni af ve mağfiret et. Benden başkasını af ve mağfiret etme veya Allahım falancayı af ve mağfiret etme dememelidir. 33- Bütün hacetlerini istemelidir. 34- Duâ eden ve dinliyen âmin demelidir. 35- Duâ ettikten sonra ellerini yüzüne sürmelidir. 36- Duâ ederken acele etmemelidir.

En faziletli zikir, Kur'ân-ı kerîm okumaktır. Zikir, sâdece tehlîl, tesbîh ve tekbîrden ibâret değildir. Allahü teâlânın beğendiği ve râzı olduğu işleri yapan herkes zikretmiş olur.

Âlimler buyurdular ki: "Kul, Resûlullahtan (s.a.v.) bildirilen zikirlere, sabah, akşam ve muhtelif hâllerde ve vakitlerinde, gece veya gündüz devam ettiği zaman, Allahü teâlâyı çokça ananlardan olur."

Gece veya gündüz yahut bir namazın peşinden veya bunlardan başka zamanlarda zikir edenlerin (Allahü teâlâyı ananların), mümkün olduğu kadar aynı vakitlerde zikr edip, ihmâl etmemesi gerekir. Böylece, Allahü teâlâyı anmayı âdet hâline getirmiş olur.

Duânın kabûl olduğu vakitler:

Duânın, şu vakitlerde daha çok kabûl olacağı ümîd edilir. Kadir gecesi, Arafe günü, Ramazan ayında, Cum'a gecesi, Cum'a günü, gece yarısı, gecenin ikinci yarısında, gecenin ilk üçtebirinde, gecenin son üçtebirinde, seher vaktinde, Cum'a saatinde (Bu saatin vakti İmâmın hutbede minbere oturması ile Cum'a namazının eda edilmesine kadar olan zamandır denilmiştir. Bu vakit hakkında çeşitli rivâyetler vardır. İmâm-ı Nevevî (r.a.) buyurdu ki: "Sahîh ve doğru olan, Sahîh-i Müslim'de Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte sabit olandır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: "(Duânın kabûl olduğu vakit) **İmâmın minberde oturmasından, selâm vermesine kadar olan müddettir."** Hülâsa; duânın kabûlünün ümîd edildiği vakit tam belirli olmayıp, muhtelif vakitler arasında bulunmaktadır.) ezan ile ikâmet arasında, Allah yolunda cihâd için saf tutulduğu sırada, harb kızıştığı zaman, farz namazlardan sonra, secdelerde, (Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kulun Allahü teâlâya en yakın olduğu vakit, secde ettiği vakittir. O hâlde secdede iken çok duâ ediniz."**) Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra (bilhassa hatim ettikten sonra), Zemzem suyu içildiğinde, (İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Zemzem suyu ne için içildi ise, onun için olur. Eğer şifâ bulmak için içersen, Allahü teâlâ sana şifâ verir. Korunmak istiyerek onu içersen, Allahü teâlâ seni korur. Susuzluğunu gidermek için içersen, Allahü teâlâ senin susuzluğunu giderir."** İbn-i Abbâs (r.a.) Zemzem suyunu içerken; "Allahım senden fâideli ilim, bol rızık ve her hastalıktan şifâ dilerim" derdi.) meyyitin yanına gelindiği zaman, (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hastaya veya meyyitin yanına gittiğiniz zaman hayır söyleyiniz. Çünkü melekler, sizin söylediklerinize âmin derler."**) Horoz öttüğü vakit, (Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Horoz sesini duyduğunuz zaman, Allahü teâlânın fadlından** (lütuf ve

ihsânından) **isteyiniz. Şüphesiz horoz, meleği görmüştür"** buyuruldu. İbn-i Mâce ve İmâm-ı Ahmed'in rivâyet ettikleri hadîs-i şerîfte ise; **"Horoz sesini duyduğunuz zaman, Allahü teâlânın fadlından isteyiniz. Şüphesiz horoz, meleği görmüştür. Merkep sesini işittiğinizde, Allahü teâlâya sığınınız. Şüphesiz o, şeytanı görmüştür"** buyuruldu.)

Duânın kabûl olduğu yerler: Bunlar şerefli yerlerdir. Hasen-i Basrî (r.a.), Mekke-i mükerreme ehline gönderdiği mektûpta, Mekke-i mükerremede duânın kabûl olduğu yerleri şöyle bildirdi: "1- Tavafta, 2- Multezemde (Hacer-i esved'in bulunduğu köşe ile Ka'be-i muazzamanın kapısı arasında), 3- Mizahın altında (altın oluk), 4- Ka'be-i muazzamada ve onun içinde, 5- Zemzem kuyusunun yanında otururken veya Zemzem suyunu içerken, 6- Safa ve Merve'de, 7- Safa ile Merve arasında, 8-Tavâf edip iki rek'at tavaf namazı kıldıktan sonra, Makâm-ı İbrâhim'in arkasında, 9- Arafe günü Arafat'ta, 10- Bayram gecesi güneş doğuncaya kadar Müzdelife'de, 11- Minâ'da, 12- Şeytan taşlama ânında."

Duâları kabûl olanlar: Duâları kabûl olanlar şunlardır: 1- Çaresiz ve muhtaç olan, 2- Mazlûmun duâsı, 3-Babanın duâsı, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Üç duâ kabûl olur. Bunların kabûl olmasında şüphe yoktur. Bunlar; babanın duâsı, yolcunun duâsı ve mazlûmun duâsıdır"** buyuruldu. 4-Âdâletli devlet reîsinin duâsı, (Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"Üç kimsenin duâsı red olunmaz, 1-Adâletli devlet reîsinin duâsı. 2- İftar vakti oruçlunun duâsı. 3-Mazlûmun duâsı"** buyuruldu. 5- Sâlih kimsenin duâsı, 6- İtaatkâr evlâdın ana-babasına duâsı, 7- Yolcunun duâsı, 8- İftar vakti oruçlunun duâsı, 9- Müslümanın mü'min kardeşine gıyabında yaptığı duâ, (Böyle bir duâ, riyadan uzak ve ihlâsa daha yakındır.) 10- Başkasına zulmü kastederek veya akrabası ile alâkayı kesmeye götüren birşey ile duâ edilmediği veya "Duâ ettim de kabûl olmadı" demediği müddetçe, bir kimsenin yaptığı duâ kabûl olur.

İbn-i Cezerî "Mevlîd" kitabında buyurdu ki: "Ebû Leheb rü'yâda görülüp, ne hâlde olduğu soruldukta, kabir azâbı çekiyorum. Ancak, her sene, Rebî'ul-evvel ayının onikinci geceleri, azâbım hafifliyor, iki parmağım arasından çıkan serin suyu emerek ferahlıyorum. Bu gece Resûlullah dünyâya gelince, Süveybe ismindeki câriyem bunu bana müjdelemişti. Ben de sevincimden bunu azâd etmiş ve ona süt annelik yapmasını emretmiştim. Bunun için bu gecelerde azâbım hafifliyor dedi. Âyet-i kerîme ile kötülenmiş olan Ebû Leheb gibi azgın bir kâfirin azâbı hafifleyince, O yüce Peygamberin ümmetinden olan bir mü'min, bu gece sevinir, malını dağıtır, böylece Peygamberine (s.a.v.) olan sevgisini gösterirse, Allahü teâlâ ihsân ederek, onu Cennetine sokar.

Üstadım fetvâlarında diyor ki: Mevlîd cem'iyyeti yaparak, Kur'ân-ı kerîm ve Mevlîd-in-Nebî okumak, sonra yiyecek ikram etmek, sonra dağılmak, sünneti hasenedir. Bunu yapana ve orada bulunanlara sevâb verilir. "Yine Hâfız İbn-i Cezerî, Beyhekî'den alarak diyor ki "Resûlullaha (s.a.v.) Peygamber olduğu bildirildikten sonra, kendisi için akîka kurbanı kesti. Hâlbuki, dünyâya geldiğinin yedinci günü, dedesi Abdülmuttalib'in, kendisi için akîka kesmiş olduğunu biliyordu. Akîkayı tekrar kesmek de caiz değildir, ikincisini, kendisinin âlemlere rahmet olarak yaratılmış olduğuna şükür olarak kestiği ve böyle yapmaları için, ümmetine örnek olmak istediği anlaşılmaktadır. Nitekim, ümmetini teşvik için, kendine salevât okuduğu çok görüldü, bunun için, müslümanların, mevlîd gecelerinde toplanarak, mevlîd kasidesi okumaları, tatlı şeyler yedirmeleri, hayrat ve hasenat yapmaları, böylece o gecenin şükrünü yerine getirmeleri müstehâb oldu. "Sünen-i İbn-i Mâce" şerhinde; haram, yasak şeyler karıştırmadan mevlîd cem'iyyeti yapmanın sünnet-i hasene ve müstehâb olduğu bildirildi."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 291

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 204, 206

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 59

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 187, 188

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 401, 408, 1017

6) Kıyâmet ve Ahıret sh. 289, 290

7) Keşf-üz-zünûn sh. 53, 114, 128, 150, 152, 200, 211, 277, 290, 295, 389, 421, 484, 520, 621, 669, 743, 1105, 1118, 1132, 1150, 1179, 1194, 1323, 1497, 1617, 1699, 1799, 1803, 1859, 1910, 1952, 2028, 2042,

8) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 88, 394, 399, cild-2, sh. 55

İBN-İ ÇAKMAK (Muhammed bin Çakmak)

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Çakmak Emîr Nâsıruddîn Ebü'l-Me'âlî bin Zâhir'dir. Mısır sultanlarından Emîr Çakmak'ın oğlu olup, Çerkesdir. 826 (m. 1422) senesinde Kâhire'de doğdu. 847 (m. 1444) senesinde, Zilhicce ayının onikisinde, Cumartesi günü vefât etti. Amcasının türbesine defnedildi.

Önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kıymetli kitabları ezberledi. Kalbinde, ilme ve âlimlere karşı büyük bir sevgi vardı. Bu sevgi, âlimlere yaklaşmasına ve onlardan ilim öğrenmesine vesile oldu. Dînî ilimleri öğrenmekle meşgûl oldu. Fıkıh, ferâiz, tefsîr, hadîs, usûl, mantık ve Arabî ilimleri öğrendi. Çok zekî ve anlayışlı olduğundan, kısa zamanda bu ilimlerde büyük âlim oldu. Hattâ, zamanının âlimlerinin ileri gelenlerinden oldu. Babası sultan olunca, şöhreti daha da fazlalaştı. Bir müddet sonra devlet işleriyle meşgûl oldu. Fakat, ilimden aldığı zevki başka hiçbir şeyde bulamadığı için, ilme olan sevgisi zamanla iyice fazlalaştı ve kendini tamamen ilme verdi. Vaktinin çoğunu ilimle meşgûl olmak sûretiyle geçirirdi. Bir gün, Şemseddîn Sehâvî'nin hocasının yanında hadîs ilimlerini ve metinlerini; bir gün, Sa'deddîn Deyrî'nin yanında tefsîr ve fıkıh okur, bir gün de Râfiyecî'den diğer ilimleri öğrenirdi. Babası sultan olmadan önce ve sultan olduktan sonra, daha bir çok âlimden ilim öğrendi. Bununla beraber, dünyâ işleriyle de ilgilenirdi. At üzerinde harb ta'limleri yapardı. Çok akıllı, işlerinde tedbir sahibi olup, herkesi iyi idâre ederdi. Çok mütevâzî, hoşsohbet olan bir kimse idi. Herkese çok iyilik eder, kimseyi incitmek istemezdi. Bid'at sahiblerini, özellikle Eshâb-ı Kirâmı sevmeyenleri sevmez, onlara çok sert davranırdı. Büyük âlimlerle sohbet eder, onlardan istifâde ederdi. Âlimlerle aralarında zaman zaman ilmî konuşmalar olurdu. Onun evi fazilet sahiblerinin, âlimlerin toplanma yeri idi. Şerefeddîn Tenûhî, onun yanında ilim öğrendi. Yanında; Şam âlimlerinden İbn-i Tahân, İbn-i Berdes ve İbn-i Nâzir es-Sâhibe de bulunurdu. Bu âlimlerden, kendisi de ilim öğrenirdi. Zeynüddîn Kâsım el-Hanefî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin müsnedini ona rivâyet etti.

Şemseddîn Sehâvî; "Büyük âlim olan hocamız İbn-i Hacer Askalânî, Muhammed bin Çakmak'ı medhederdi" demektedir. Aynî onun hakkında diyor ki: "Büyük bir şöhreti vardı. Herkes ona hürmet ederdi. Birçok insan onun yanına gelir giderdi. Özellikle Şâfiîler ve Hanefî'ler, Cum'a günleri iki-üç defa gelirlerdi."

İbn-i Çakmak, 847 (m. 1444) senesinde rahatsızlandı. Rahatsızlığı o senenin yarısına kadar devam etti. Şevval ayında ise, durumu iyice ciddileşti. Rahatsızlığı günden güne arttı. Yemekten ve içmekten kesildi. Ana-babası hayatta iken vefât etti.

---

1) El-A'lâm cild-6, sh. 73

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 210

İBN-İ DEMÂMÎNÎ (Muhammed bin Ebî Bekr)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Arab dili ve edebiyatını da çok iyi bilirdi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ömer bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Süleymân bin Ca'fer el-Kureşî'dir. Lakabı Bedreddîn olup, İbn-i Demâmînî diye meşhûrdur. 763 (m. 1362) senesinde İskenderiyye'de doğdu. 827 (m. 1424) senesinde, Hindistan'ın Kelbercâ şehrinde vefât etti.

İskenderiyye'de; Behâeddîn bin Demâmînî, Abdülvehhâb Karavî ve başka âlimlerden, Kâhire'de; Sirâcüddîn bin Mülakkın, Mecdüddîn İsmâil Hanefî, Mekke'de; Kâdı Ebi'l-Fadl Nevîri, İbn-i Haldûn ve daha pekçok âlimden ilim tahsil etti. Kendi memleketinde de, zamanının büyük âlimlerinin derslerine uzun zaman devam etti. Hâfızasının kuvveti ve bir konuyu çabuk kavrama kabiliyeti ile, Arab dili ve edebiyatı ve fıkıh ilminde kısa zamanda mahir oldu. İskenderiyye'de ba'zı medreselerde ders verdi. Yine orada İbn-i Tûnusî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu. Buradan Kâhire'ye geldi. Kâhire'de kadılık yaptı. Ezher Câmii'nde nahiv okuttu. 800 (m. 1397) senesinde amcasının oğlu ile beraber Dımeşk'a, oradan da hacca gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, memleketi olan İskenderiyye'ye geri döndü. Burada İskenderiyye Câmii'nde hatîblik vazîfesi yaptı. Ayrıca ticâretle meşgûl olurdu. Bu sayede malları bir hayli çoğaldı. Ba'zı hâdiseler yüzünden İskenderiyye'den ayrılıp Sa'îd beldesine, buradan da Kâhire'ye gitti. Kâhire'de durumu iyileşti. Melik Müeyyed tarafından iyi karşılandı. Mısır Mâlikî kadılığına getirildi. 819 (m. 1416) senesi Şevval ayına kadar Kâhire'de ikâmet etti. Aynı sene tekrar hacca gitti. Hac ibâdetini yaptıktan sonra Yemen'e gitti. Yemen'de, Zebîd. Câmii'nde ders verdi. Zeynüddîn Ubâde ondan ilim öğrenenlerdendir, İbn-i Demâmînî, Zebîd'den deniz yoluyla Hindistan'a geçti. Hindistan'da çok iyi karşılandı ve hürmet gördü. Burada pekçok kimse İbn-i Demâmînî'den ilim öğrendiler. Vefât edinceye kadar burada yaşadı. Zehirlenerek öldürüldüğü söylenmektedir.

Edebiyat ile ilgili ilimlerde, şiir söylemede pek mahir idi. Hüsn-i hat (güzel yazı yazma) san'atında da usta idi. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-garîb fî haşiyeti mugn-il-Lebîb, 2- Mesâbîh-ül-Câmi', 3- Şerh-ut-Teshîl, 4- Şerh-ül-Hazreciyye, 5-Cevâhir-ül-buhûr fil-arûz, 6-Nüzûl-ül-gays, 7- El-Fevâkıh-ül-bedriyye, 8- Ayn-ül-hayât muhtasaru Hayât-il-hayvân lid-Demîri, 9- Feth-ur-Rabbânî fil-hadîs, 10- El-Uyûn-ül-gâmize, 11- Şems-ül-magrib, 12-Izhâr-ut-ta'lil-il-mugallak, 13- Dîvân, 14- El-Menhel-üs-safî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 115

2) El-A'lâm cild-6, sh. 57

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 174, 175

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 181, 182

5) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 287, 288

6) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 66

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 185

İBN-İ DEYRÎ (Sa'd bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh, tefsîr, kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Sa'd bin Muhammed bin Abdullah bin Sa'd bin Ebî Bekr bin Muslih bin Ebî Bekr bin Sa'd en-Nablusî el-Makdisî'dir. Künyesi Ebü's-Se'adât ve lakabı Sa'düddîn olup, İbn-i Deyrî diye tanınmıştır.

768 (m. 1367) senesi Receb ayının 17. Salı günü Kudüs'de doğdu. Doğum senesinin 766 olduğu da bildirilmiştir. 867 (m. 1462) senesi, Rebî'ul-âhır ayının 9. günü, Mısır'da bulunan Mısr-i kadîme'de vefât etti.

İlim öğrenmeye, daha çocuk yaşta babasının huzûrunda başlayan İbn-i Deyrî, Şeyh Hâfız ve başka zâtların dersîerine devam ederek, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ayrıca, Ebü'l-Berekât Abdullah en-Nesefî'nin, Kenz-üd-dakâik, İbn-i Hacîb'in Muhtasar, Kâdı Iyâd'ın Meşârik isimli kitaplarını ve başka kıymetli kitapları da ezberledi.

Hâfızası o derecede kuvvetli idi ki, normal bir kitabı oniki günde ezberliyebilirdi. Çok zekî idi. Babası, bunun yetişmesi için husûsî gayret ve i'tinâ gösterirdi. O da, çok çalışmakla babasının gayretlerini boşa çıkarmadı. Babasından ve Kemâleddîn-i Şüreyhî'den fıkıh öğrendi. Hamîdüddîn-i Rûmî, Alâüddîn bin Nakîb ve başka âlimlerin derslerine de devam etti. Şemsüddîn bin Hatîb, Ebü'l-Hayr bin Alâî, Muhammed ibn-ül-İmâd, İsmâil Kalkaşendî, Şihâbüddîn bin el-Mühendis, Zeynüddîn el-Kıbâbî ve başka âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan ilim öğrendi. Necmeddîn bin Keşkek, Sadrüddîn bin İzz ve başka âlimlerden icâzet aldı. Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinden Muhammed el Kırımî, Abdullah el Bistâmî, Sa'düddîn el-Hindî, Ebû Bekr el-Mûsûlî gibi velîler ile görüştü.

Dürer-ül-bihâr kitabının sahibi Şemsüddîn Ebû Abdullah Muhammed el-Konevî hazretleri ile karşılaştı. Bunlar gibi daha nice yüksek âlimlerin sohbetleriyle, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldi. İlim öğrenmek ve öğretmek arzusuyla; Şam, Kâhire ve başka yerlerde bulundu. İlim hazînelerinden bir hazîne oldu. İlminin artması, kibirlenmesine, öğünmesine sebep olmadı. Bilakis, ilmi arttıkça, tevâzusu ve hilmi (yumuşaklığı) arttı. Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkı ile ahlaklanmış bir zât idi. Kendisi Hanefî mezhebi âlimlerinden olmakla beraber, diğer mezheblerin fıkıh bilgilerini ve mezhebler arasındaki farklı hükümlerin inceliklerini de iyi bilirdi. Babası da yüksek âlim olduğu hâlde, kendisine sorulan müşkil suâlleri cevaplandırması için oğluna havale ederdi. Memleketinde bulunan Muazzamiyye, Çerkesiyye ve Mencekiyye medreselerinde ders verdi. İnsanlar onun derslerinden ve fetvâlarından pekçok istifâde etmişlerdir, ilimde çok yükselip, sanki babasını geçti, ilki 788 (m. 1386) senesinde olmak üzere, defalarca hacca gitti. Yine birçok defa Dımeşk ve Kâhire'ye gidip geldi. Babası Kâhire'de Hanefî kadısı idi. Babasının vefâtından sonra, 827 (m. 1424) senesinde Kâhire'ye tekrar geldiğinde, burada, Müeyyidiyye'de tasavvuf ve diğer ilimlerde ders vermesi için kendisine teklifte bulunuldu. Bundan başka, kadılık vazîfesi de kendisine verildi. İnsanlar, bu yüksek zâtın sözlerinden, davranışlarından, fetvâlarından ve yaptığı güzel hizmetlerden çok istifâde ettiler. Bundan sonra, Fahriyye Medresesi, Câmi'ul-Merdânî gibi yerlerde dersler verdi. Hanefî mezhebine dâir, unutulmuş ve anlaşılamıyan mes'eleler bu zâta suâl edilirdi. Kendisine vazîfe olarak verilen işi ve başka işleri, gayet i'tinâ ve dikkat ile, sağlam olarak, iffet üzere ve çok güzel bir şekilde yerine getirirdi. Bunun için herkes tarafından sevilir, beğenilir ve takdîr edilirdi. Çok yüksek bir âlim, mezhebini müdâfaa etmekte sağlam ve sarp bir dağ gibi olan kıymetli bir zât idi. Yaşı ilerleyip ihtiyârlayınca dahî, hafızasında ve hizmetlerinde bir aksama ve zayıflama

görülmedi, ilim ve fazilet sahibi zâtlar ile buluşup, ilmî konularda sohbet etmeyi çok severdi. Yüksek bir anlayış ve zekâya sahip idi. Bir şeyi anlatıyorsa, aksi isbât edilemiyecek şekilde onun delîllerini getirir, mesnedsiz konuşmazdı, ilimde çok ileri idi. Birçok hadîs-i şerîfi ezberlemiş idi. Konuşması gayet fasîh olup, tatlı dilli ve güleryüzlü idi. İslâmiyete uygun edebi, ahlâkı, yaşayışı ve kendini ilme vermesi ile; akranı olan zâtların hemen hepsinden ileride olmuş, onların öncüsü durumuna gelmişti. Herkesin gönlünü kazanmıştı. Âlim, câhil, idâreci, hâsılı herkes tarafından sevilip sayılan, hürmet edilen bir zât idi. Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan İbn-i Hümâm hazretleri, bir sene hacca gitmişti. Dönüşünde, şehre girer girmez daha evine gitmeden, doğruca Müeyyidiyye Medresesı'ne giderek İbn-i Deyri hazretlerinin yanına geldi. Onu ziyâret etti. Ondan sonra evine gitti.

Sa'düddîn İbn-i Deyri hazretleri, bulunduğu memlekette tanındığı gibi, başka memleketlerde de tanınıp sevilmekte idi. Memlûk sultanlarından Zâhir Çakmak'ın bir elçisi, Timûroğulları Sultânı Şahrûh bin Timur'a gelmişti. Şahrûh bu elçiye, geldiği memlekette bulunan İbn-i Deyri'nin hâlini sordu. O da, iyi ve sıhhatte olduğunu haber verince, Şahrûh çok sevinip, Allahü teâlâya hamd etti.

İbn-i Deyrî hazretlerinin talebeleri pekçok idi. Sözlerini dinlemek, sohbetlerinde bulunabilmek için, çevre beldelerden grup grup insanlar yanına gelirler, onun ilminden istifâde etmek için can atarlardı.

Kendisi; "İnsanların yaşları ilerledikçe, umûmiyetle mizaçları, sıcak kanlılıktan soğukluğa dönüşür" derdi. Hâlbuki kendisi böyle olmadı. Kendisinde bir soğukluk meydana gelmedi. Yaşı hayli ilerlemiş olduğu hâlde, yanaklarının kırmızılığı dahî kaybolmamıştı.

Kendisini seven dostları ile görüşür, dünyâya düşkün olan uygunsuz kimseler ile zarûret olmadıkça bir araya gelmezdi. Yapacağı işlerde, tanıdıkları ve dostları ile istişâre ederdi.

İnsanları ibâdete teşvik etmekte ve müslümanların îmânlarını bozmaya gayret edenleri reddetmekte çok gayretli ve şiddetli idi. Bu gayretinden dolayı, yapılan da'vetlere katılır, hazır bulunanlara İslâmiyete uymaya teşvik edici, düşmanlığı kötüleyici nasihatlerde bulunurdu. Hep iyi ve yüksek olarak tanındı ve i'timâdı sarsıcı hiçbir hâli görülmedi, ilmi pekçok idi. İlmini talebelerine öğrettiği gibi, ba'zı kıymetli kitaplar da yazarak, daha sonra gelecek olanların istifâde etmelerine de vesîle oldu. Yazdığı eserlerden ba'zılarının isimlerini şöyle sıralayabiliriz: El-Kevâkib-ün-nîrât, Tekmiletü şerh-ül-Hidâye lis-Serûcî, Şerh-ül-müsâyere, es-Sihâm-ül-mârika, Şerh-ül-akâid, el-Habs fit-töhmeti, Nu'mâniyye ve kasîdetü Muhammese fî medh-in-Nebî (a.s.). (Son iki eser manzûm hâldedir.)

Sa'düddîn İbn-i Deyrî hazretleri, saadet ve hizmet ile takriben bir asırlık ömür sürdükten sonra, 867 (m. 1462) senesi Rebî'ul-âhır ayında Mısr-i kadîme'de vefât edince, bir sal (taht-ı revân) ile ders okutmuş olduğu Müeyyidiyye'ye götürüldü. Orada yıkanıp kefenlendikten sonra, namazı kılındı. Namazında; zamanın sultânı, kadılar, emirler, a'yân ve eşraftan ileri gelenler ve diğer insanlardan çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Cenâzesi, daha sonra Zâhir Hoşkadem türbesine defn edildi. Vefâtı ile, onu tanıyanlar üzüntüye gark oldular. Ondan sonra, Müeyyidiyye Medresesi'ndeki vazîfesine oğlu Tâcüddîn Abdülvehhâb getirildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 213

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 249

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 306

4) El-A'lâm cild-3, sh. 87

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 78

6) Keşf-üz-zünûn sh. 896, 1522, 1667

İBN-İ EHDEL (Hüseyn bin Abdürrahmân)

Hadîs, kelâm, târih ve Şafiî fıkıh âlimi. İsmi, Hüseyn bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Ali bin Ebî Bekr bin Ali Ehdel bin Ömer bin Muhammed bin Süleymân bin Ubeyd'dir. Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Bedrüddîn, nisbeti Hüseynî olup, seyyiddir. İbn-i Ehdel diye meşhûrdur. 779 (m. 1377) senesinde doğdu. 789 (m. 1387) târihinde doğduğunu söyleyenler de vardır. 855 (m. 1451) senesi Muharrem ayının dokuzunda, sabahleyin Ebyât-ı Hüseyn'de vefât etti. Öğle namazından sonra cenâze namazı kılınarak, kendi yaptırdığı mescidin yanına defnedildi.

Doğum yeri olan Kahziyye, Yemen'de bir şehirdir. Burada büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Fıkıh ilmini öğrenmeye özel gayret gösterirdi. Daha âkil baliğ olmadan, ilim öğrenmek için Murâva'a'ya gitti. Fakîh Ali bin Adem Zeylaî'den fıkıh ilmi öğrendi. Ondan "Hâvî" fıkıh kitabını okudu. Birçok fıkıh kitaplarını mütâlâa etti. 798 (m. 1396) senesi Receb ayında, Ebyât-ı Hüseyn'e gitti. Orada Muhammed bin İbrâhim el-Hırdî ve Nûreddîn Ali bin Ebî Bekr el-Ezrak gibi büyük âlimlerden fıkıh ilmi öğrendi. Bilhassa bu zâtın derslerine çok zaman devam ederek, ondan me'zûn oldu. Fetvâ verme icâzeti aldı. Nûreddîn Ali bin Ebî Bekr, Yâfiî'den ilim öğrenen âlimlerdendir. El-İmâm Muhammed bin Nûreddîn el-Mevziî'den de ilim aldı. Buradan Zebîd şehrine gitti. Risâle-i Kuşeyrî'yi İbn-i Radâd'dan okudu. Ali bin Ömer el-Kureşî'den, İbn-i Atâullah'ın "Letâif' kitabını ve başka kitapları dinledi. Kâdı Cemâlüddîn Abdullah bin Muhammed Nâşirî ve onun babasının derslerine uzun zaman devam etti. Usûl-i fıkıh'da Cemâlüddîn'den "El-Lüm'a" kitabını okuyanlardandır. Yine Fakîh Ebû Bekr el-Hâderi'den de ilim tahsil ederek, ondan çok şeyler öğrendi. Muhammed bin Zekeriyya'dan nahiv ilmi öğrendi. Birçok âlimden kelâm ilmi tahsil etti. Birkaç kere hacca gitti. Ba'zılarında, Mekke'de Harem-i şerîf civârında ikâmet ederdi. Mekke'de; Cemâlüddîn bin Zâhire ve Takıyyüddîn el-Fâsî'den, Medine'de; Zeynüddîn el-Merâgî ve Ebû Hâmid el-Mutrî'den, Yemen'de; Mecdüddîn eş-Şîrâzî ve İbn-i Cezerî'den hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs, tefsîr, lügat, divanlar ve tasavvuf kitaplarını okudu. Böylece; fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl ve edebiyat ilimlerinin ıstılâhlarını ya'nî bu ilimlerde kullanılan terimleri ve Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru i'tikâdı iyice öğrendi. Tasavvufa dâir eserleri ve tasavvufcuların kullandığı terimleri iyice inceledi. Bir müddet Mekke'de ikâmet etti. Ondan Burhan bin Zâhire ve İbn-i Fehd gibi birçok âlim ilim öğrendiler.

Büyük bir âlim, fakîh ve müftî idi. Aklî ve naklî birçok ilimde çok bilgi sahibi idi. Peygamber efendimizin sünnetini kuvvetlendirici ve bid'atlerin kökünü kazıyıcı idi. Tasavvuf yolunda bulunanları ve İbn-i Arabî'yi severdi. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ders okuttu, fetvâlar verdi. Ebyât-ı Hüseyn'de fetvâ verme işi ona kalmıştı.

Kıymetli birçok eser yazan İbn-i Ehdel'in eserleri şunlardır: 1- Miftâh-ül-Kâri li Câmi'ıl-Buhârî, 2- Keşf-ül-Gıtâ an hakâik-it-tevhîd, 3-Akâid-ül-muvahhidîn, 4- Zikr-ül-eimmet-il-Eş'arîyyîn ve men hâlefehüm minel-mübtedi'în vel-mulhidîn, 5- El-Lüm'at-ül-Mukni'a fî zikri fırâk-ıl-mübtedi'a: Bu kitabında, doğru yoldan ayrılan 72 bozuk fırka hakkında ma'lûmat vermektedir. 6- Er-Resâil-ül-mardiyye fî nasri mezheb-il-Eş'ariyye, 7- Beyânü fesadı mezheb-il-haşeviyye, 8- Et-Tenbîh alet-Taharrüz fir-rivâyât, 9- El-Kifâye fî tahsîn-ir-rivâye, 10-Tabakât-ül-Eşâ'ire, 11- İddet-ül-mensûh minel-hadîs, 12- Metâlibu ehl-il-Kurbe, 13- El-Kavl-ün-Nadr, 14-

El-İşârât-ül-Vecîze ilel-Meânîl-garize fî şerh-ıl-esmâ-il-husnâ, 15- Kitâb-ür-ru'yeti, 16- Cevâbü mes'elet-il-kader: Bu kitabıyla Cebriye yolunda bulunanlara cevap vermiştir. 17- Beyânü hükm-iş-Şelh ven-nass alâ mürûkı İbn-i Arabî ve İbn-i Fârid ve etbâihimâ minel-mülhidîn, 18-Temhîd-ül-özr an-i'tizâri men lem ya'rif hâlehüm minel-müteahhirîn, 19- El-Kasîde-ül-Lâmiyye, 20-Muhtasaru târih-ıl-Yemen lil-Cündî 21- Tuhfet-üz-Zemen fî târih-i sâdât-il-Yemen 22- Muhtasaru târîh-il-Yâfi'î 23- El-Mutrib lis-Sâmiîn fî hikâyât-is-sâlihîn, 24- El-Bâhir fî menâkıb-iş-Şeyh Abdülkâdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 15

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 145

3) El-A'lâm cild-2, sh. 240

İBN-İ EHI'L-MENÛFÎ

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdülkâdir bin Osman el-Menûfî el-Kâhirî olup, künyesi Ebû Muhammed ve Ebû Ahmed'dir. İbn-i Ehı'l-Menûfî diye tanınır. 823 (m. 1420) senesi Rebî'ul-evvel ayında Eski Mısır'da bulunan Menûf şehrinde doğdu. Orada yetişti. 841 (m. 1437) senesi başında, babası ve amcasının yanlarında ve himâyelerinde olarak Kâhire'ye geldi. 889 (m. 1484) senesi Şa'bân ayının onuncu günü, Çarşamba gecesi orada vefât etti. Ertesi günü Gökay türbesine defn olundu.

İlim tahsiline, Kur'ân-ı kerîmi ezberliyerek başlayan İbn-i Ebi'l-Menûfî; fıkıh ilmine dâir Umde kitabını, usûl ve fürû'u fıkha dâir Minhâc kitaplarını, hadîs ve nahiv ilimlerine âit elfiye kitaplarını ve daha başka eserleri ezberledi. Ezberlediği bu kitapları; İbn-i Hacer-i Askalânî, Muhibbüddîn bin Nasrullah, Sa'düddîn İbn-üd-Deyrî, Aynî, Alemüddîn Bülkînî ve başka âlimlere dinlettirdi. Çeşitli âlimlere dinletmek sûretiyle, böyle daha nice kitap okumuştur. Birçok âlimden ilim öğrenip; hadîs, fıkıh, ferâiz, nahiv ve başka ilimlerde âlim oldu.

847 (m. 1443) senesinde hac yapmaya niyet etti. Hac mevsiminden çok önce yola çıktı. Ramazân-ı şerîf ayının başında Mekke-i mükerremeye vardı. Orada Ebû Ömer, Şemseddîn Muhammed Geylânî, Takıyyüddîn bin Fehd gibi âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Hac vazîfelerini çok güzel şekilde eda edip, sonra Kâhire'ye döndü.

Kâhire'de ilim ile meşgûl olmaya devam etti. Alemüddîn-i Bülkînî'nin kadılığı zamanında onun kadı vekîlliğini yaptı. İlim ile devamlı meşgûl olur, bundan hiç usanmazdı. Kitaplar çok uzun da olsa, bıkmadan yazardı. Bizzat kendi eliyle, kendisi ve başkaları için çok kitaplar yazmıştır. Meselâ İbn-i Hacer-i Askalânî'nin İsâbe isimli dört cildlik eserini eli ile yazdı. Yine İbn-i Hacer'in (r.a.) Feth-ül-bâri isimli eserini birkaç defa, ayrı ayrı yazdı. Bir defasında, Kur'ân-ı kerîmi eli ile yazdı. Bunlardan başka, ba'zı tefsîrden, ba'zı şerhler ve küçüklüğünde ezberlediği ba'zı risaleleri de bizzat kendi hattı (yazısı) ile yazarak çoğalttı.

İbn-i Ehı'l-Menûfî hazretleri, yaratılış olarak halim, selîm yumuşak tabiatlı bir zât idi. Kin ve düşmanlık gibi çirkin düşüncelerden uzak, saf ve temiz bir kalbe sahip idi. Yazı yazması gibi, hâlleri de güzel idi. Birçok fazileti kendisinde toplamış idi. Çok ibâdet ederdi. Geceleri teheccüd namazı kılar, zikir ve tesbih ile meşgûl olurdu.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 180

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 25

İBN-İ EMÎR HAC (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hasan bin Ali bin Süleymân bin Ömer bin Muhammed el-Halebî'dir. "İbn-i Emîr Hac" ve "İbn-ül-Müvakkıt" diye tanınırdı. Lakabı "Şemseddîn" idi. 825 (m. 1422) senesinde Haleb'de dünyâya geldi. Orada yetişip, ilimle meşgûl oldu. Kur'ân-ı kerîmi, İbrâhim Küfrâvî ve daha başka âlimlerden okuyup, ezberledi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Birçok eserin, ya tamâmını veya onların birer bölümünü ezberlemişti. Nevevî'nin dörtte birini, Ebû Leys Mukaddimesi, Muhtâr, Tasrîf-ül-İzzî Cürcâniyye, Ahîskesî'nin bir bölümü bunlardan ba'zılarıdır. Bunları, memleketinin âlimlerinden Nâsırıyye Câmii'nin Hatîbi'nin oğlu Hâfız Burhâneddîn Şihâbüddîn bin Ressam ve daha başkalarına arz etti. Fıkıh ilmini Alâüddîn-i Malatî'den öğrendi. Nahiv, sarf, me'ânî beyân ve mantık ilimlerini de, Alâüddîn-i Buhârî'nin talebelerinden biri olan Zeyneddîn Âbdürrezzâk'dan tahsil etmişti. Sonra Hama'ya gitti. Orada İbn-ül-Aşkâr'dan hadîs-i şerîf dinledi. Buradan da, Kâhire'ye geçti. Orada Şeyh İbn-i Hacer Askalânî'nin huzûrunda, Şemseddîn Sehâvî'nin ve başkalarının kırâatini dinledi. Ayrıca İbn-i Hacer'den "Elfiye-i Irâkî'nin şerhinden bir bölümünü ve başka eserleri okuyup dinledi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini İbn-i Hümâm'dan okudu. Her ilimde, emsalleri arasında çok yükseldi.

İbn-i Hümâm ve diğer âlimler, ders okutması husûsunda ona izin verdiler. Birçok kimse, ondan okumaya başlayıp istifâde etti. Fetvâ da verirdi. Çok kıymetli eserleri vardır. 879 (m. 1474) senesi Receb ayında Haleb'de vefât etti.

Eserlerinin baslıcaları şunlardır: 1-Şerh-ül-muhtâr: İbn-i Mevdûd Mûsulî'nin Hanefî fıkhına dâir yazdığı eserin şerhidir. 2- Bugyet-ül-mühtedî fî şerhi minyet-il-musâllî ve gunyet-il-mübtedî, 3- Dâ'ıyü menâr-il-beyân li Câmi'ıl-Mensekeyni bil-Kur'ân, 4- Zahîret-ül-fakr fî tefsîr-is-sûret-il-asr, 5-Ehâsin-ül-mehâmil fî şerh-il-avâmil, 6-Et-Takrîr vet-tahbîr fî şerh-ıt-tahrîr.

İbn-i Emîr Hac buyurdu ki: "Hocam İbn-i Hümâm; "Müctehid olmayanların, dört mezhebden birini taklîd etmesi lâzımdır" derdi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 274

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 211

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 208

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 328

5) Keşf-üz-zünûn sh. 358, 729, 824, 1623, 1829, 1887

6) Fâideli Bilgiler sh. 86

İBN-İ EZRAK

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ebî Bekr Ahmed bin Halife el-Hemedânî el-Hüseynî el-Yemânî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Lakabı Muvaffakuddîn ve Nûruddîn'dir. Aslen İran'da bulunan Hemadân şehrindendir. Daha çok İbn-ül-Ezrak diye tanınır. Kaynak eserlerde doğum târihi bulunamamıştır. 809 (m. 1407) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayının yirmibeşinde, Cumartesi günü Ebyât-ı Hüseyn isimli beldede vefât etti. Vefâtında seksen yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir.

Ebyât-ı Hüseyn isimli beldede yetişen İbn-ül-Ezrak, Fakîh Yahyâ el-Âmirî, İbrâhim bin Matîr ve başkalarından fıkıh öğrendi. Dayısı Ebû Bekr bin İmrân'dan ferâiz okudu. Bundan sonra

Yemen'de bulunan Zebîd beldesine göç etti. Orada, İmâm-ı Mâverdî'nin meşhûr Hâvî isimli fıkıh kitabını Ebû Bekr ez-Zebîdî'den okudu. Ayrıca İbn-ül-Cellâd'ın derslerinde bulunup, cebr ve başka ilimler okudu. Hacca gitti. Mekke-i mükerremede Afîfüddîn Yâfi'î'den ilim aldı. Sonra Zebîd'e döndü.

İlim öğrenmek husûsundaki üstün gayretleri neticesinde kısa zamanda yetişti. Fıkıh, ferâiz, riyâziyye, cebr, hesap ve başka ilimlerde âlim oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok mahir idi. Devamlı ilim ile meşgûl olur, çok kitap mütâlâa ederdi.

İlimde çok yükselip, zamanının büyük âlimlerinden olduktan sonra ders ve fetvâ vermeye başlayan İbn-ül-Ezrak, elli sene gibi uzun bir müddet bu hizmetini devam ettirdi. Onbeş sene kadar doğup büyüdüğü Ebyât-ı Hüseyn beldesinde kaldı. Bir müşkili olanlar, sohbetinde bulunmak istiyenler, yakın beldelerden yanına geldikleri gibi; Zebîd, Aden ve San'â gibi uzak beldelerden de gelenler olurdu. Bedrüddîn Hüseyn bin Abdürrahmân el-Ehdel, Ebü'l-Feth el-Merâgî ve Takıyyüddîn bin Fehd gibi âlimler, İbn-ül-Ezrak'ın derslerine devam edip ondan icâzet aldılar.

İbn-ül-Ezrak hazretleri, insanlarla meşgûl olmak, yakın ve uzak beldelerden gelen kimselerin suâllerine cevap vermek ve husûsî talebelerinin derslerini devam ettirmek gibi çok fazla olan meşgûliyetleri arasında ba'zı kıymetli eserler de te'lîf etmiş olup, bunlardan birkaçının ismi şöyledir: Nefâis-ül-ahkâm, Muhtasar-ül-mühimmât lil-Esnevî, Tahkîk-ül-Vâfî bil-İzâh-ış-Şâfiî, Bugyet-ül-hâiz fî şerh-il-ferâiz.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 200

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 44

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 85

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 727

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 268

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1965

İBN-İ ESED

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Esed bin Abdülvâhid bin eş-Şihâb Ebü'l-Abbâs bin Esedüddîn Ebü'l-Kuvve'dir. Nisbeti Emyûtî'dir. İbn-i Esed ismiyle meşhûr oldu. Ebü'l-Fazl Muhammed el-Atâî'nin babasıdır. 808 (m. 1405) senesinde Mısır'ın İskenderiyye şehrinde doğdu. 882 (m. 1477) senesinde hac farizasını yerine getirdikten sonra, yolculuk esnasında, Mekke-i mükerreme ile Medîne-i münevvere arasında bulunan ve Rabig denilen yerde vefât etti. Yine Mekke ile Medine arasında bulunan Safra vadisindeki Hadîde denilen yerde, Ahmed el-Kuravî el-Magribî'nin kabri yanına defn edildi. İskenderiyye'de doğan İbn-i Esed, annesi ve babasıyla birlikte Kâhire'ye gidip, oraya yerleşti. Orada Şemsüddîn en-Nahriri es-Sûdî'nin huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bununla birlikte; Umde, Şâtıbiyye, ed-Dımâsetü fil-Kırâat-is-selâseti lil-Câberî, İbn-i Cezerî'nin Tayyibe adlı eserini, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin Nûhbet-ül-fiker'ini, Elfiye, Minhâc adlı eserleri ve arûzda Hazreciyye, cebr ilminde Muknî adlı eserleri ezberledi. Bu ezberlediklerini Celâlüddîn el-Bülkînî ve Veliyyüddîn-i Irâkî gibi zâtların bulunduğu bir topluluğa arz etti. Minhâc adlı eseri, Burhânüddîn Beycûrî ve Şemsüddîn Bûsîri'den okudu. Şemsüddîn Bûsîrî'den ayrıca Elfiye ve şerhini okudu. Beycûri'den çok istifâde ederek öğrendiği fıkıh ilmini. Tantodaî'den de öğrenerek ilerletti. Ondan; Elfiye'yi, Câberiye üzerine yazdıklarını ve

Câmi'ul-muhtasarât'a yazdığı şerhi okudu. Alâüddîn el-Buhârî'den el-Hâviy-üs-sagîr adlı eseri dinledi. Burhânüddîn Ebnâsî'den fıkıh ve edebî ilimleri öğrendi. Şerefüddîn es-Sübkî'nin fıkıh derslerinde bulundu ve fıkıh usulüyle ilgili "Minhâc"ı okudu. Bedrüddîn en-Nisâbe'den akaide dâir şerh-ül-Akâid adlı eserle birlikte, onun yazmış olduğu eserleri, Sahîh-i Buhârî ve diğer hadîs-i şerîf kitaplarını okudu. İbn-i Hızır, Alem-ül-Bülkînî, Alâüddîn Kalkaşendî ve Menâvî'den fıkıh ilmi tahsîl etti. Menâvî'den Minhâc, Mahallî'den Şerh-ül-Minhâc, Cem'ul-Cevâmi' ve Bürde adlı eserleri okudu. İbn-i Hacer el-Askalânî'den el-İcâle'yi okudu. İbn-i Bülkînî'nin başkanlık ettiği bir cemâat ona fetvâ ve ders verme husûsunda izin verdi. Veliyüddîn Irâkî'den İbn-i Mâce'yi ve Emâlî'nin bir kısmını okudu.

El-Bisâtî'nin tefsîr derslerini de dinleyen İbn-i Esed, es-Serâc'dan Kâri-ül-Hidâye fî tefsîr-il-Begavî'yi okudu. Kayâtî, İbn-i Hümâm el-Mahallî'den usûl okudu. Nizâmüddîn es-Sirâmî'den kelâm ilmini tahsil edib, Şerh-i Mevâkıftan bir kısmını okudu. Şirvânî'den Şerh-ül-Akâid'i okudu. Abdüsselâm el-Bağdâdî'den mantık ve edebî ilimleri tahsil etti. Şemnî ve Alâüddîn Sirâmî'den me'ânî ve beyân okudu. Aklî ilimlerin çoğunu Kâfiyecî'den öğrendi. İbn-i Mecdî'den ferâiz ve hesab ilimlerini tahsil etti. Şeyh Midyen'den tasavvuf ilminin inceliklerini alıp, Zeynüddîn es-Sâig'den güzel yazıyı öğrendi. Kırâat ilmini Şihâbüddîn bin Nâim'den öğrenip, ondan Şâtıbiyye adlı eserle birlikte kırâat-i seb'ayı okudu. Mekke-i mükerremede Zeynüddîn bin Ayyaş ve İbn-ül-Cezerî ile karşılaşıp, onlardan kırâat ilmini öğrendi.

Sehâvî diyor ki: "İbn-i Esed, üstadım İbn-i Hacer el-Askalânî'den tam istifâde etti. Onun bütün rivâyetlerini ve eserelerini okuttuğu derslerine devam etti. Ondan Feth-ul-bârî'nin ve diğer eserlerinin bir kısmını yazdı."

İbn-i Hacer el-Askalânî onun hakkında; "O; İmâm, allâme, anlayış yönünden deniz gibi, fakihlerin iftihârı, ders okutanların önderi, usûl kâidelerini iyi bilen, âlimlerin en şereflisi, faziletlilerin bir tanesi, müslümanların müftîsi, kadıların en yükseğidir. Çok çalışkan ve gayretli olması sebebiyle ona Arabî ilimleri ve fıkıh ilmini öğretme husûsunda icâzet verdim. O, benim sohbet ve ilim meclislerimde çok bulunup, istifâde etti" diyerek methetmiştir.

İlk zamanlar çocuk okutmakla vakit geçirdi. Daha sonra hüsn-i kabûl görerek, çevresinde ilminden istifâde etmek üzere çok kimseler toplandı. Onun sohbetlerinden çok kimse istifâde etti. Daha sonra Câmi'ul-Hâkim'de imamlık yaptı. Orada cemâate Sahîh-i Buhârî ve Tergîb adlı eserlerden ders anlattı. Mısır'daki Zeyniyyet-ül-İstidariyye'de devamlı olarak İmâm olunca bu uygulamayı terk etti. Oraya göç etti ve yerleşti. Şefâtî'ye vekîl olarak kadılığa ta'yin edildi. Kâdılık görevine devamlı olarak verilmek istenince, kabûl etmedi. Bu yüzden birçok sıkıntılarla karşılaştı. Daha sonraları ilmî yönüyle çevresinde kabûl görünce, Şeyh-ül-Afâsî'nin tavsiye ve teşvikiyle Berkûkiyye Medresesi'nde, el-Bekâî'nin teşvikiyle Müeyyediyye Medresesi'nde kırâat ilmini okutmak üzere ta'yin edildi. Cemâleddîn Kalkaşendî'nin tavsiye ve teşvikiyle es-Sebâkiyye Medresesi'nde kırâat ilmini okutmakla görevlendirildi. Ayrıca Mısır'da, Kala denilen yerde hadîs ilmi okutmakla görevlendirildi. Bu arada Emîr Özbek'e gidip geliyor, onunla sohbet ediyordu. Emîr Özbek ez-Zâhirî zamanında bir müddet imamlık vazîfesi de yaptı. Onun için denilir ki: "Şafiî mezhebinde olduğu hâlde, sabah namazında Kunût duâsı okumayı ve Besmele'yi açıktan okumayı, Hanefî mezhebine uyarak terk etti."

Sehâvî diyor ki: "O, çok defalar hacca gitmiştir. 846 (m. 1442) senesinde hac ibâdeti esnasında onunla karşılaştım. Ondan hadîs ilmi okudum. Daha önce de Ebû Amr Medresesi'nde ve İbn-i Kesîr Medresesi'nde ondan ilim öğrendim. Onun huzûrunda pekçok kitap ezberledim ve

onunla mütâlâada bulundum. Onun ilminden istifâde edebilmek için, insanların koşarak geldiğini gördüm.” Ondan birçok kimseler ders alıp istifâde ettiler. Fıkıh, usûl, Arabca, sarf, nahiv ilimlerini öğrendiler. Kırâat ilminde o derece faydalı oldu ki, parmakla gösterilirdi.

Kala denilen yerde, birgün câminin kürsüsünde insanlara va’z ve nasihat ederken, aniden rahatsızlanıp bayıldı. Herkes onun vefât ettiğini zannetti. Onu oğlu, üzülerek sırtına alıp kürsüden indirdi. Sonra sıhhat bulup kendisine geldi. Konuşmasına devam edip bitirdi. Bu derece ilim öğretmeye önem verirdi. Bu hâdiseden bir ay kadar sonra, hac kâfilesiyle Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıktı. Mekke’ye varıp hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Medîne-i münevvereye dönerken yolda vefât etti.

İbn-i Esed hazretleri; İmâm, âlim, kırâat ilmindeki en ince mes’eleleri bilen, en zor sorulara cevap veren, ilmi ve ilim ehlini seven, kendinden daha az ilmi olan kimselerden dahî ilim tahsîl eden bir zât idi. O, çok tevâzu sahibi, vazîfelerinde dikkatli ve herkese karşı iyi davranan, yaşayışında ve harcamalarında iktisâd (tasarruf) yapan, fâideli gördüğü her kitabı alma husûsunda titizlik gösteren bir zât idi.

Ömrünün tamâmını, ilim öğrenmek ve öğretmekte sarf eden İbn-i Esed hazretlerinin; “Ganiyyet-üt-Tâlib fil-ameli bil-Kevâkib” adlı eseri, “Ez-Zeyl-ül-Mütrif min el-Eşref’ adlı Aynî’nin târihine yazdığı zeyl ve kırâat ilmine dâir “Şâtıbiyye” adlı esere yazdığı şerhi vardır.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi’ cild-1, sh. 227

İBN-İ EŞKÂR (Muhammed bin Osman)

Meşhûr hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Osman bin Süleymân bin Resûl bin Emîr Yûsuf bin Halîl bin Nûh el-Kerâdî’dir. Kerâd, Türkmen kabilelerinden bir kabilenin ismidir, İbn-i Eşkâr adıyla meşhûrdur. 780 (m. 1378) senesinde Kâhire’de Ergûn Zâviyesi’nde doğdu. Receb ayının onikisinde Salı günü, 863 (m. 1459) senesinde Kâhire’de vefât etti.

Babasının yanında büyüdü, iki sene Cemâleddîn İshak Eşkâr’ın derslerine devam etti. Bu zâtın hizmetinde bulunur, çocuklarına bakardı. Aynı zamanda ilim öğrenirdi. Kur’ân-ı kerîmi ve daha başka kitapları ezberledi. Zeynüddîn Irâkî’den de ders aldı.

Hadîs-i şerîf dinledi. Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim hadîs kitaplarını okudu. Yeşbek Zâhirî’nin yanında ilim öğrenirken, hocası dâima abdestli bulunurdu. Eğer insanlık icâbı abdesti sıkışırsa, abdest alıp gelene kadar ders okunmazdı. 823 senesinde İbn-i Cezerî’den ve daha pekçok âlimden icâzet (diploma) aldı. Seryâkûs’ta Nâsıriyye hânekâhı idâreciliği yaptı. Müstaîn Billâh’ın hanımının kız kardeşiyle evlendi. Bundan dolayı ondan çok ikram gördü, şöhreti arttı, makamı yükseldi. Nasır zamanında, Amr Câmii’ne bakmakla vazîfelendirildi. Hacca gidinceye kadar bu vazîfede kaldı. Melik Müeyyed zamanında ise, başka bir vazîfe verildi. Müeyyed zamanında hacca gitti. Buradan Kudüs’e giderken Beyt-ül-makdîs’i ziyâret etti. Kudüs’ten Şam’a gitti. Şam’dan tekrar Kâhire’ye geldi. Sultan Müeyyed onu sever ve sözünü dinlerdi. Sultâna olan yakınlığı sebebiyle, Mısır diyarının sır kâtipliği vazîfesine getirildi. Bir müddet bu vazîfeyi yaptı. Buradan ayrılınca, Seryâkûs’taki hânekâhın idâreciliği vazîfesine getirildi. 842 (m. 1438) senesinde Nûreddîn bin Müflih’in vefâtından sonra, hastahâne idâreciliğine ta’yin edildi. Emîr Zâhir Çakmak tahta geçtiğinde ise, askeriyyenin işlerine bakmak vazîfesi verildi. Bu vazîfede

iken tekrar hacca gitti. Birkaç defa hânekâh, hastahâne ve askeri işlere bakmakla görevlendirildi. Sonunda hânekâhdaki evine çekildi ve burada vefât etti.

Dînine çok bağlı devlet büyüklerindendi. Ağırbaşlı, akıllı, haşmet sahibi, vakûr idi. Herkesle iyi geçinir, müdârâ yapardı. (Müdârâ; dîni korumak için dünyalık vermektir.) Servet sahibi olmakla beraber, tutumlu idi. Yanında; fıkıh, usûl-i fıkıh, Arabca, akâid ve başka ilimlere dâir kitaplar okunurdu.

Şemseddîn Sehâvî; "İbn-i Eşkâr ile çok beraber bulundum. Ondan Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını dinledim" demektedir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 143

İBN-İ FEHD (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Abdullah bin Fehd'dir. Hâşimî sülâlesinden ve hazret-i Ali evlâdındandır. Lakabı Takıyyüddîn, künyesi Ebü'l-Fadl olup, İbn-i Fehd adıyla meşhûrdur. 787 (m. 1385) senesinde Mısır'da Sa'îd beldesinin Asfûn kasabasında doğdu. 871 (m. 1466) senesi Rebî'ul-evvel ayının yedisinde, Mekke'de Cumartesi sabahı vefât etti. İkindi namazından sonra Kâ'be yakınında namazı kılınarak, Muallâ kabristanına defnedildi.

İbn-i Fehd'in babası, annesine âit ba'zı malları almak için Mısır'daki Asfûn kasabasına gitti. Orada evlendi, İbn-i Fehd bu sebepten Asfûn'da doğdu. Sonra babasıyla 795 (m. 1393) senesinde Mekke-i mükerremeye geldi. Mekke'de; Kur'ân-ı kerîmi, Umde, Tenbîh, Elfıyet-ün-nahv ve Elfiyet-ül-hadîs kitaplarını ve Hâvî kitabının bir kısmını ezberledi. Bu kitapları bir grup âlimin huzûrunda okudu. Ebnâsî ve Cemâleddîn bin Zahîre'den ilim tahsil etti. İlim öğrenmeye ilk olarak 804 (m. 1401) yılında başladı. Kendi memleketinin âlimlerinden ve başka şehirlerden oraya gelen büyük âlimlerden çok hadîs-i şerîf ve diğer ilimleri öğrendi. Çok sayıda âlimden ders aldı. İbn-i Sadîk, Zeynüddîn Merâgî, Ebü'l-Yümn Taberî, Şemseddîn Garâkî, Şerîf Abdurrahmân Fâsî, Ebü't-Tayyib Sehûnî, Şihâbüddîn bin Müsbit, Cemâleddîn Abdullah Uryânî ve Ebû Hüreyre bin Nakkaş gibi âlimler de onun hocalarındandır. Medine'de; Merâgî, İbn-i Mezru', Abdürrahmân bin Ali Zerendî, Yemen'de; Mecdüddîn Lügavî, Muvaffak Ali bin Ebî Bekr Ezrak ve daha başka âlimlerden ilim tahsil etti. Yemen'e iki defa gitmişti. Pekçok âlim ona icâzet verdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Irâkî, Heysemî. Ayrıca; İbn-i Hacer Askalânî, İbn-i Zâhire, Şemseddîn Garâkî, İbn-i Selâme ve İbn-i Cezerî'den fıkıh ilmi öğrendi. Bu âlimlerden de fıkıh ilmi okutmak ve fetvâ verme icâzeti aldı. Bu husûsta çok yükseldi. Hadîs-i şerîf ilminde de mütehassıs idi. Çeşitli ilimlere dâir çok kitap yazdı.

Devamlı olarak kıymetli kitapları mütâlâa eder, ders verir veya kitap yazardı. Bununla beraber, ailesinin işlerini de ihmâl etmezdi. Kâ'be-i muazzamayı çok tavaf eder, çok oruç tutardı. Devamlı Zemzem suyu içerdi. Eğer Mekke hâricine çıkacak olursa, o zaman yanında Zemzem suyu taşırdı. Çocuklarına, hısım ve akrabalarına çok iyilik ederdi. Temiz kalbli, tevâzu sahibi idi. Yanına gelenlere çok iyilik ve ihsânlarda bulunurdu.

Pekçok kıymetli kitap yazdı. Bunların ba'zıları şunlardır, 1- El-İbâne mimmâ verede fil-Ci'râne, 2- İktitâf-ün-nûr bimâ verede fî cebeli sûr, 3-Behcet-üd-dimâse fîmâ verede fî fadl-il-mesâcid-is-selâse, 4- Te'mîlu nihâyet-it-takrîb ve tekmîl-üt-tehzîb bimâ li tezhibi cemea fihi tehzîb-il-kemâl, 5- El-Cenne bi-ezkâr-il-kitâb ves-Sünne, 6- Zeylü alâ tabakât-il-huffâz, 7-

Turûk-ül-İsâbe bimâ câe fis-Sahâbe, 8- Umdet-ül-müntehil ve belâgat-ül-mürtehil, 9- El-Metâlib-üs-seniyye, 10- El-Envâr-ül-bâhir-is-sâtı' min sîreti zil-burhân-il-kâtı', 11-Tuhfet-ül-ulemâ-il-etkıyâ bimâ câe fî kısas-ıl-enbiyâ, 12- Tuhfet-ül-eşrâf bi ma'rifet-i etrâf.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 291

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 281

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 205

İBN-İ FEHD (Ömer bin Muhammed)

Hadîs âlimi ve tarihçi. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Fehd el-Hâşimî el-Mekkî'dir. Künyesi Ebü'l-Kâsım olup, "İbn-i Fehd" diye meşhûr oldu. Lakabı Sirâcüddîn idi. 812 (m. 1409) senesi Cemâzil-âhır ayının sonlarında Mekke'de dünyâya geldi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı, ilim öğrenmek için; Mısır, Şam, Hama, Medine, Mekke ve daha birçok yerlere seyahatler yaptı. Hadîs ve târih ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Şafiî mezhebi fakîhlerindendir. 885 (m. 1480) senesi Ramazan ayında Mekke'de vefât etti.

İsminin Ömer olmayıp, "Muhammed" olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir, önce Kur'ân-ı kerîmi, sonra da babasının hadîs ilmine dâir yazdığı bir kitabı ezberledi. Hanbelî âlimi Hırakî'den ferâiz ilmini öğrenirken, okuduğu kitabı da ezberlemişti. Babası onu Şafiî âlimi olarak yetiştirdi. "Minhâc" kitabının ilk yarısını, İbn-i Mâlik'in "Elfi" adlı eserinin üçtebiri kadarını, Irâkî'nin "Elfiye" kitabının yarısını ezberledi, önce, onu babası okuttu. Mekke'deki birçok âlimin derslerinde onu hazır bulundurup, hadîs-i şerîf derslerini dinletti. Zeyneddîn Ebû Bekr el-Merâgî, Zeyneddîn Abdürrahmân ez-Zerendî, Cemâleddîn bin Zâhire, akrabası Kemâleddîn Ebü'l-Fadl Muhammed bin Ahmed, Ebü'l-Berekât, Zâhire bin Hüseyn, Fethuddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Mahsûnî, Zeyneddîn Muhammed bin Ahmed et-Taberî, Abdullah bin Sulh eş-Şeybânî, Şemseddîn bin Muhibbullah el-Makdisî gibi âlimlerin derslerinde hazır bulundu. Mekke'de; Veliyyüddîn Irâkî, İbn-i Selâme, İzzeddîn Muhammed bin Ali el-Kudsî, Abdürrahmân bin Tûlûbuğa, Şemseddîn Sami, İbn-i Cezerî, Necmeddîn bin Had, Cemâleddîn Muhammed bin Hüseyn el-Kâzerûnî Şerâfüddîn Ebû Abdullah el-Fâsî, Tâhir el-Hocendî gibi âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Birçok beldenin âlimleri ona icâzet verdiler. Bunlar Şam'dan; Şihâbüddîn bin Hacı Şihâbüddîn-i Hasbânî, Cemâleddîn bin Şerâyihî, Abdülkâdir-i Ermevî, Kudüs'den; Burhâneddîn bin Ebû Mahmûd, Bedreddîn Hasen bin Mûsâ el-Hibrâvî, Kâhire'den; Şerefüddîn ilmi Küveyk, İzzeddîn bin Cemâ'a, Celâleddîn-i Bülkînî, Cemâleddîn-i Hanbelî, Şemseddîn-i Bilâlî, İskenderiyye'den; Bedreddîn bin Demâmînî, Tâceddîn bin Tensî, Kemâleddîn bin Hayreddîn, Haleb'den; İzzeddîn el-Hâdırî, Humus'tan; Şemseddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed es-Sübkî, Hama'dan; İzzeddîn İbni Hatîb-üd-Dehşe, Ba'lebek'ten; Tâceddîn bin Berdes, Şemseddîn bin Yünûniyye, Zebîd'den (Yemen'den); Mecdüddîn-i Lügavî, Nefs-ül-ulvî, Muvaffakuddîn Ali bin Ahmed el-Hazrecî, Ahmed bin Ali bin Şaddâd, Te'az'dan; Cemâleddîn bin Hayyât ve daha başka birçok beldenin âlimlerinden icâzet aldı.

İlimle çok meşgûl oldu. Beldesinde az okudu. 835 (m. 1431) senesinin baharında Kâhire'ye gitti. Orada Rukb-ül-Mürî'nin sohbetlerine devam etti. Buradan Medîne-i münevvereye geldi. Orada üç gün kaldı. Fakat kimseden birşey işitmedi. Kâhire'ye gelişi, bunu ta'kib eden Muharrem ayının ondördüncü günü idi. Burada, Vâsıtî, Bedreddîn Hüseyn Bûsayrî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinleyip derslerinde bulundu. Büyük âlim İbn-i Hacer Askalânî'den hiç ayrılmadı.

Ondan çok ilim tahsil edip, kendisini yetiştirdi. O senenin Ramazan'ında Kâhire'den ayrılıp Şam'a geldi. Gazze'de Şemseddîn Memlûk-i Ayâsî'den, Halîlürrahmân'da Şemseddîn-i Tedmüri'den, Kudüs'de Zeyneddîn-i Kabâbî'den, Remle'de İbn-i Rislân'dan çok hadîs-i şerîf dinledi. Hâfız İbn-i Nâsıruddîn'den faydalanıp, ondan çok ilim almıştır. Onunla beraber memleketinden ayrılıp, Haleb'e gittiler. Bu zât, büyük hadîs âlimi olup, yüksek faziletlerle süslenmişti. O, hem seyyid, hem de şerîf idi. (Ya'nî Resûlullahın (s.a.v.) mübârek nesebindendir.) Babası da yüksek bir âlim idi.

İlim ve yaş bakımından kendisinin akranı olan âlimlerden ve büyük âlimlerden de ilim tahsîl etti. Şemseddîn-i Sehâvî'nin bütün kitaplarını kendisinden okudu.

İbn-i Fehd'den birçok âlim, çeşitli konulardaki hadîs-i şerîfleri dinleyip öğrendiler. O, Ehl-i beytin faziletlerini bildiren hadîs-i şerîfleri toplamıştı. Hadîs ilmini öğrenmek için uzun ve yorucu seyahatlerinde, ondan birçok kimse hadîs-i şerîf dinledi. Şam, Haleb ve diğer şehirlerde birçok âlimden yazarak da hadîs-i şerîf almıştı. Ondan birçok âlimler, çeşitli meşhûr hadîs kitaplarını okudular ve hadîs-i şerîf rivâyet ettiler. Herkes onu medheder, överdi. Te'lîf ve tahric ettiği eserler çoktur.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- İttihâf-ül-vera' bi ahbâri ümm-il-kurâ: Resûlullah (s.a.v.) efendimizin doğumundan, müellifîn zamanına kadar cereyan eden hadiseleri anlatır. 2- Bezl-ül-cehd fî men sümmiye bi "Fehd" ev "İbn-i Fehd", 3- Et-tebyîn bi terâcüm-it-taberiyyîn, 4- Tezkiret-ün-nâsî bi evlâd-i Ebî Abdullah-il-Fâsî, 5-Es-Sırr-üz-zâhiri bi evlâd-i Ahmed-in Nüveyrî, 6- Nûr-ül-uyûn bimâ teferreka minel-fünûn, 7- El-meşârik-ül-münîrefi zikr-i Benî-Zahîre, 8- Kitâb-ül-müdellesîn, 9- Zeyl-i Târih-i Mekke: Takıyyüddîn-i Fâsî'nin eserine zeyldir. 10- El-Lübâb fıl-elkâb.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 126, 130

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 318

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 794

4) El-A'lâm cild-5, sh. 63

İBN-İ FURÂT

Hadîs, târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahîm bin Muhammed bin Abdürrahîm bin Ali bin Hasen bin Muhammed bin Abdülazîz olup, lakabı İzzüddîn'dir. 759 (m. 1358) senesinde Kâhire'de doğdu. 851 (m. 1448) senesi Zilhicce'nin onaltısında, Cumartesi günü vefât etti. Bâb-ün-Nasr musallasında cenâze namazı kılındı. Sa'îd-üs-Suâdâ'da, Sâfiyye mıntıkası denilen yere defn olundu.

İbn-i Furât, Kâhire'de büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi, sonra Umde, Bidâye ve daha başka kitapları ezberledi. 771 (m. 1369) senesinde, bu ezberlediklerini, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden; Sirâcüddîn Hindî, Ekmelüddîn, Sadrüddîn Muhammed Hafîd, Alâüddîn Türkmânî, Şemsüddîn Trablusî, Ebû Bekr bin Tacir, Şemsüddîn Muhammed bin Sâig, Muhammed bin Şükri'nin, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden; Ziyâüddîn bin Sâdullah, Kazvînî, Kelâî, Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Ebnâsî, Muhammed bin Ahmed Şâmî; Bedrüddîn Hasen bin Alâüddîn Konevî, Sadrüddîn Münâvî, İsmâil bin Hızır, Muhammed bin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden; İbn-i Merzûk el-Kebîr, Şerefüddîn bin Asker el-Bağdâdî, Hamza bin Ali el-Hüseynî, Burhânüddîn Ahnâî, Ahmed bin Ömer bin Ali'nin, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden; Alâüddîn

Ali bin Muhammed Kemânî, Şemsüddîn Zerkeşî, Muhammed bin Abdullah el-Makdisî, Süleymân bin Ahmed Kenânî'nin huzûrunda okudu.

İbn-i Furât, fıkıh ilmini; Kâdı Şerefüddîn bin Mensûr ve Cemâlüddîn Malatî'den, nahiv ilmini Muhibbüddîn bin Cemâlüddîn'den, hadîs ilmini Zeynüddîn Irâkî'den öğrendi. Ayrıca; Şihâbüddîn bin Necmüddîn, Bedrüddîn bin Cûhî, İbn-i Umeyk, Şahtâbî, Beyânî, İbn-i Atâullah el Hanefî, Salâhüddîn bin Ebû Ömer, İbn-i Beşâre, Ahmed bin Abdülkerîm el-Ba'lî, İbrâhim bin Ahmed, Ahmed bin İbrâhim es-Sekenderi, Zitâvî, Kirâtî, Safdî, Tâcüddîn Sübkî, Kirmânî Sûkî Menhecî, Ali bin İbrâhim Seyhûnî'den icâzet (diploma) aldı. İcâzet aldığı hocalarının sayısı ikiyüzotuz civarındadır.

Sehâvî, onun hakkında şöyle demektedir: "Ben İbn-i Furât'ın yanında uzun müddet kaldım. Çok hadîs-i şerîf rivâyet etti. Ben de onları yazdım. Elhamdülillah, ondan benim kadar çok ilim öğrenen birini bilmiyorum."

İbn-i Hacer-i Askalânî onun hakkında; "Şam ve Mısır'ın büyük âlimleri ona icâzet (diploma) vermiştir. O, Mısır bölgesinin, danışma merciidir" demiştir.

Bukâî de onun hakkında şöyle der: "O, asâlet sahibi, kadılığı övülmüş, mazbut ve âlimler yetiştirmiş bir ailedendir. Yazdığı eserler, zekâsının keskinliğine delîldir."

İbn-i Furât; seçkin, fazilet sahibi, kendi hâlinde ve insanlardan uzak kalan, sakin tabiatlı, ağır başlı, hadîs ilminde güvenilir, doğru bir zât idi. Kendisine sorulan en zor mes'eleleri çözümlerdi ve onları açıklardı. Talebeler, uzak beldelerden ondan ders almak için gelirlerdi. Ondan ders alanlar, çoluk-çocuğuna yetecek kadar nafaka yardımı yapmak istedikleri zaman, bunu kabûl etmemiş; "Ben, ders verme karşılığı olarak ücret almam" demiştir. 811 (m. 1408) senesinde Emîn Trablusî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu. 826 (m. 1423) senesinde hacca gitti.

İbn-i Furât, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Tezkiret-ül-enâm fin-nehyi anil-kıyâm, 2-Nûhbet-ül-fevâid-il-müstenticeti min kitabı Ikd-ül-kalâid fî halli kayd-is-serâid, 3-Manzûmet-ül-fevâid.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 212

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 186

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 562

4) Brockelmann sup-2, sh. 11

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 127 cild-2 sh. 11

İBN-İ GÂNİM MAKDİSÎ (Abdüllatîf bin Abdürrahmân)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüllatîf bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Gânim el-Bedr es-Sa'dî el-Abbâdî el-Hazrecî el-Ensârî el-Makdisî'dir. İbn-i Benâne ve İbn-i Gânim diye meşhûr oldu. 786 (m. 1384) senesi Receb-i şerîf ayının yirmisinde, Cum'a gecesi Kudüs'de doğdu. 856 (m. 1452) senesi Rebî'ul-evvel ayı başında, Perşembe günü Bursa'da vefât etti. Kendisine âit olan dergâhdaki kabrine defnedildi. Kabri üzerine bir türbe yapıldı. Kabri ziyâret mahallidir.

Abdüllatîf Makdisî, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra babasından; sarf, nahiv, fıkıh, ferâiz, me'ânî, beyân, ilimlerini okudu. Daha sonra Abdülazîz el-Fernevî'den aklî ilimleri tahsîl

etti. Nasr et-Tûnusî'den "Minhâc"ı okudu. 815 (m. 1412) senesinde Magrib'e (Tunus'a) gidip, bir müddet orada ikâmet etti. 817 (m. 1414) senesinde hacca gidip, tekrar oraya döndü. Tunus'un meşhûr âlimlerinden olan İbrâhim el-Müserrâtî, Muhammed el-Magribî, Abdürrahmân bin el-Bennâ, Şerîf Ebû Yahyâ, Ebi'r-Rikâb, Ahmed bin Zagu, Fakîh Ya'kûb el-Ukbânî, Kâdı Ebû Abdullah Muhammed bin Merzûk ile görüşüp ilim öğrendi.

Abdüllatîf Makdisî tahsiline devam ederken, tasavvuf (gönül ilmi) zevki ile Şeyh Abdülazîz'in talebeleri arasına katıldı. Talebe yetiştirme izni (icâzeti) aldı. Allahü teâlânın velî kulu Zeynüddîn-i Hafi hacca giderken Kudüs'e gelince, Abdüllatîf-i Makdisi'nin evinde kaldı. Makdisî, ona büyük bir muhabbetle bağlandı. Elinden geldiğince ona hizmet ve hürmet etti. Böylelikle feyz ve bereketine kavuştu. Sohbetlerine âşık oldu. Hicaz'a hareketi sırasında, beraberinde bulunmak için izin vermesini rica etti. Zeynüddîn Hafi, o günlerde ona annesinin hastalığı sebebiyle izin vermeyip, Kudüs'te bıraktı. Hacdan dönüp tekrar Kudüs'e gelince, bu defa Abdüllatîfi yanına alıp, birlikte Horasan'a gittiler. Hocasının terbiye ve ta'limi ile halvette bulundu. Daha sonra hocasının emri ile Cam şehrine gidip, Şeyhülislâm Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin türbesinde kırk günlük çilesini tamamladı. Ondan sonra, onun işâreti ve talebe yetiştirme vazîfesi ile Şam'a, Kudüs'e ve oradan da Anadolu'ya geldi. Konya'ya uğradı. Burada medfûn olan üç büyük velîyi ziyâret ederek, onların halleriyle hâllendi. Bu durumu kendisi şöyle anlatır:

"Mevlânâ Celâleddîn'in türbesini ziyâret ettim. Kendimi üryan gördüm. Sonra Şeyh Sadreddîn Konevî hazretlerini ziyâret eyledim. Beni kendine çekti. Sonra da Şemseddîn Tebrîzî hazretlerini ziyâret ettim. Orada duâ ve namazdan sonra Bursa'ya azîmet ettim. Atımın üzerinde giderken, uyku arasında bana; "Ehl-i ma'rifet sana muntazırdır (beklemektedirler)." dendi. Şa'bân ayında Bursa'ya geldim. Oradaki âlim ve âriflerle Ramazan'a kadar halvette kaldım. Halvetteki ilk gecemde gaybdan bir ses duydum. "Bu, Cennetten bir cemiyyettir (topluluktur). Dünyâda bir benzeri yoktur" dendi."

Abdüllatîf Makdisî'nin hocalarının silsilesi şöyle olup, Hazreti Ali'ye ulaşmaktadır Abdüllatîf Makdisî, Zeynüddîn Hafi, Abdürrahmân Şîrsî, Yûsuf Acemî, Hasen Şimşirî, Mahmûd İsfehânî, Nûreddîn Netanzî, Ömer Sühreverdî, Necîb Sühreverdî, Ahmed Gazâlî, Ebû Ali Nessâc, Ebû Ali Kirkânî, Ebû Osman Magribî, Ebû Ali Kâtib, Ebû Ali Rodbâri, Cüneyd-i Bağdadî, Sırrî-yi Sekatî, Ma'rûf-i Kerhî, Ali bin Mûsâ Rızâ, Mûsâ Kâzım, Ca'fer-i Sâdık, Muhammed Bâkır, Zeynelâbidîn, Hüseyn bin Ali, Ali bin Ebî Tâlib (r.a.).

Abdüllatîf-i Makdisî, sohbet ve nasîhatleriyle talebelerine doğru yolu gösterdi. Kimseye zarar vermemeyi, herkese iyilik etmeyi bildirdi. Edebe dâir eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Emru bil-ma'rûf ven-nehyü anil-münker, 2- Tuhfet-ül-mevâhib fil-makâmât el-merâtıb, 3-Keşf-ül-i'tikâd fir-reddi alâ mezheb-il-ilhâd, 4- Şifâ-ül-müteellim fî âdâb-il-muallim vel-müteallim, 5- Manzûmetü nefhat-ül-eshâr ve rihlet-ül-esrâr alâ menhed-il-muhtâr ilâ meşhed-il-envâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 10

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 327

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 87

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 617

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 70

6) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 3090

7) Nefehât-ül-üns sh. 550

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 134, 376, 894, cild-2, sh. 1398, 1487

9) Brockelmann Gal-2, sh. 132

İBN-İ GARS

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Halîl'dir. Künyesi Ebü'l-Yüsr olup, İbn-i Gars ismi ile tanınmıştır. 833 (m. 1430) senesinde doğdu. 894 (m. 1489)'de vefât etti.

İlim tahsiline küçük yaşta başladı. Yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberlemeye başlayıp, dokuz yaşında tamamladı. Kur'ân-ı kerîmi kırâat ilmini Şihâb bin Mesdî'den öğrendi.

On yaşında iken ba'zı metinleri ve kitapları ezberledi. "El-Mecmâ' ", "El-Menâr", "Telhis", "Elfiye" gibi nahiv ve Arabcaya dâir metinler, ezberlediği şeylerdendir. Fıkıh ilmini; İbn-i Hümâm, İbn-i Deyrî ve Ebü'l-Abbâs Sesrî'den öğrendi. Arabcayı ve akâid ilmini Ebü'l-Fadl Magribî'den okudu. Ayrıca, İbn-i Hümâm ve onun talebesi Seyfüddîn Ali'den usûl-i din (akâid) ilmini öğrendi. Burhâneddîn Hindî ve diğer âlimlerden de me'ânî ve mantık ilmini öğrendi. Bunlardan başka, Sayrûnî, Emîn el-Aksarâyî gibi âlimlerden de ilim öğrenmiştir.

İbn-i Gars, zekâsının keskinliği ile tanınmış bir âlim idi. İbn-i Deyrî'ye vekâleten bir müddet kadılık yaptı. Bundan sonra Eşrefiyye türbesinde ve Bulak'da Câmi-i Zeynî'de Meşihatlık (başmüderrislik) yaptı. Bundan başka, Cemâliyyet-ül-Cedîde'de İbn-i Aksarâyî'den sonra fıkıh dersleri verdi. Daha başka yerlerde de ders vermiş olup, defalarca hacca gitmiştir. Mekke'de talebelere fıkıh dersi vermiştir. Yazmış olduğu eserler şunlardır: "El-Fevâkıh-ül-Bedriyye fil-akdiyyet-il-Hükmiyye": Bu eseri fetvâ husûsunda Risâle-i İbn-i Gars adıyla tanınmıştır. "Risâletün fit-temânig", Hâşiyetün alâ şerh-ıt-Teftâzânî lil-akâid-in Nesefiyye". Bu eserlerinden başka, şiirleri de vardır. İbn-i Gars'dan nakledilen bir şiirin tercümesi şöyledir.

"İnsanların tabiatı, huyları, değişik topraklara benzer. Yumuşak toprakla sert toprak bir değildir. Huyundan râzı olunulan insan azdır. Her topraktan altın çıkmaz."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 277

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 220

3) El-A'lâm cild-7, sh. 52

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 191

İBN-İ HACER-İ ASKALÂNÎ

Hadîs âlimlerinin büyüklerinden ve Şafiî mezhebinde meşhûr fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Ahmed olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Şihâbüddîn'dir. El-Kınânî, el-Askalânî, el-Mısrî ve el-Kâhirî nisbetleri vardır. 773 (m. 1372) senesi Şa'bân ayının onikisinde Kâhire'de doğdu. 852 (m. 1449) senesi Zilhicce ayının yirmisekizinde, Cumartesi gecesi Kâhire'de Vefât etti. Cenâze namazında sultan da bulundu. Halîfenin izni ile cenâze namazını el-Bülkînî kıldırdı. Karâfe kabristanında İmâm Leys bin Sa'd'ın kabrinin yakınına defnedildi. İbn-i Hacer, ilim, edeb ve fazileti ile meşhûr bir ailenin çocuğudur. Küçük yaşta iken kaybetmiş olduğu babası Nûreddîn, ders okutmaya ve fetvâ vermeğe icâzetli bir âlim idi. İbn-i Hacer, daha küçük yaşta iken annesini de kaybetti. Vasisi olan Mısır'ın büyük

tüccârlarından Zekiyyüddîn el-Harûbî'nin himâyesi altında büyüdü. Zekiyyüddîn el-Harûbî, 784 (m. 1382) senesinde hacca giderken onu da beraberinde götürdü.

İbn-i Hacer, dokuz yaşında iken "Muhtasar-üt-Tebrîzî" adlı eseri şerh eden Sadr-üs-Safti'nin yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Az bir süre sonra fıkıh ve sarf ilimlerini öğrenmeye başladı. Daha sonra uzun müddet, zamanın en meşhûr âlimlerinden ders aldı. El-Bülkînî, el-Bermâvî, İbn-i Mülakkın ve İbn-i Cemâ'a'dan hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Sadr el-Ebşîtî Şems bin el-Kattân'dan; fıkıh, Arab dili ve edebiyatını ve hesap ilimlerini öğrendi. Nûr el-Edmî el-Ebnâsî'nin fıkıh derslerini dinledi. Hümâm el-Harezmî, Kanber el-Acemî, Bedr bin et-Tanbedî, İbn-i Sâhib, Şihâbüddîn Ahmed bin Abdullah el-Bûsırî ve Cemâlüddîn el-Mârdânî'den ilim öğrendi. Lügat, Arab dili ve edebiyatının inceliklerini el-Gamârî ve Muhib bin Hişâm'dan, arûzu Bedr el-Beştekî'den, hat (yazı) ilmini Ebî Ali ez-Zeftâvî en-Nûr el-Bedmâsî'den, kırâat ilmini et-Tenûhî'den öğrendi.

İbn-i Hacer, 793 (m. 1390) senesinden sonra, bilhassa hadîs tahsili ile meşgûl oldu ve bu uğurda; Mısır, Suriye, Hicaz ve Yemen'e çok kerre ilmî seyahatler yaptı. Birçok edîb ve lisân âlimleri ile görüştü. Yemen'de Kâmûs-ül-muhît sahibi Mecdüddîn bin eş-Şîrâzî'den ve birçok âlimden ilim öğrendi. Şam, Gazze, Remle, Kudüs, Dımeşk ve başka yerlerde hadîs-i şerîf dinledi. On sene Zeyn-ül-Irâkî'den hadîs ilmini tahsil etti. Hocalarının hepsi, onu fetvâya ve ilim öğretmeye me'zûn kıldılar. Ya'nî bu husûsta diploma verdiler.

İbn-i Hacer-i Askalânî'nin hocalarının herbiri, zamanında ve sahasında üstün zâtlardı. El-Irâkî hadîs ilminde, el-Heysemî ilimlere dâir metin kitaplarını ezberlemekte, et-Tenûhî kırâat ilminde, el-Bülkînî çok ezber ve geniş ma'lûmâtıyla, İbn-i Mülakkın çok eser yazmakta, el-Fîrûz Âbâdî lügat ilminde, el-Gamârî Arab dili ve edebiyatında mütehassıs idi.

İbn-i Hacer, birçok ilmî eseri ezberledi. Râvîlerin hâl tercümelerini bilmede ve târih ilminde üstüne yok idi. Cemâliyyet-ül-cedîde Medresesi'nde hadîs dersleri okuttu. 814 (m. 1411) senesinde, buradan ayrılıp eser yazmakla meşgûl oldu. Baybarsiyye'de şeyhülislâmlık makamına getirildi. Daha sonra Müeyyidiyyet-ül-cedîde Medresesi'nde Şafiî fıkhını okuttu.

İbn-i Hacer, kendisine teklif edilen kadılık vazîfesini önce kabûl etmedi. Sonra Kâdı'l-kudât el-Bülkînî'nin ısrarına dayanamıyarak, 827 (m. 1423) senesi Muharrem ayının yirmiyedisinde kadı oldu. Mısır'daki kadılık vazîfesinden, birkaç defa ayrılıp, tekrar o göreve getirilmek sûretiyle yirmibir sene bulundu. Aynı zamanda muhtelif câmi ve medreselerde tefsîr, hadîs ve fıkıh okuttu.

Talebesi Sehâvî, ders okuttuğu yerler hakkında şöyle demektedir: "Hocam İbn-i Hacer birçok yerde ders okuttu. El-Haseniyye ve el-Mensûriyye'de tefsîr, el-Baybarsiyye, el-Cemâliyye, el-Haseniyye, ez-Zeyniyye, eş-Şeyhûniye, Câmi-i Tûlûn, Kubbet-ül-Mensûriyye'de hadîs, el-Harûbiyye, el-Bedriyye, eş-Şerîfiyye, el-Fahriyye, eş-Şeyhûniyye, es-Sâlihiyye, en-Necmiyye, es-Salâhiyye, el-Müeyyidiyye ve başka yerlerde fıkıh dersleri verdi. Bu yerlerin sayısı onaltıya ulaştı."

Zamanın en büyük hadîs âlimlerinden olan İbn-i Hacer'in dersleri çok büyük rağbet gördü. Mütehassıslar tarafından dersleri ta'kib edildi. İbn-i Hacer; Dâr-ül-adl'de müftî, Baybarsiyye Medresesi'nde müdür ve müfettiş, Ezher ve Amr İbni As câmilerinde hatîb ve Mahmûdiyye Kütüphânesi'nde hâfız-ı kütüb oldu. Sâdece o kütüphânede, ne kadar eser ve içinde ne bilgi varsa bilirdi. Şâir ve yazar olarak da takdîre mazhar olan İbn-i Hacer'in büyük bir edebî yönü

vardı. Eserleri yüzelliden fazladır. Bir çoğu, İslâmiyetin anlatılması öğretilmesi husûsunda gayet ehemmiyetlidir. Eserleri, o hayatta iken yayıldı. Hükümdârlar ve emirler, onun eserlerini birbirlerine hediye olarak gönderdiler.

İbn-i Hacer-i Askalânî, hâfız-ül-hadîs (yüzbinden fazla hadîs-i şerîf ezberleyen) idi. Bu büyük âlimin her sözü senet, sağlam bir vesîkadır. Bütün ilim dallarında söz sahibi idi. Hocası Hâfız el-Irâkî'ye, kendisinden sonra ilimde halef (yerine kimi) bıraktığı sorulduğunda; "İbn-i Hacer, sonra oğlum Ebû Zür'a, sonra da el-Heysemî" buyurdu.

Hâfız Takıyyüddîn Muhammed bin Muhammed bin Fehd onun hakkında: "İbn-i Hacer, faydalıyı taleb eden biri olup, zamanının âlimleri arasında tek idi. Bilhassa hadîs ilminde mütehassıs oldu. Kıymeti yüksek ve faydalı eserler yazdı. Eserleri, onun üstünlüğüne delîldir. Âlimler onun üstünlüğünde sözbirliği ettiler. O; İmâm, büyük âlim, hafız, muhakkik, kuvvetli îmân ve güzel ahlâk sahibi, konuşması tatlı, ta'birleri güzel, benzeri görülmeyen bir zât idi" demektedir.

Menhel-üs-Sâfi kitabının sahibi ise, onun hakkında şöyle demektedir: "Allahü teâlâ, İbn-i Hacer'e rahmet eylesin. O, zamanının hafızı idi. Doğu ve batıda tek hafız idi. Hadîs ilminde mü'minlerin hocası idi. Kendisiyle bu ilmin riyaseti son buldu."

İbn-i Münâvî eş-Şâfiî, "Yevâkit-ved-Dürer" adlı eserinde; "Şeyh-ül-İslâm Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl bin Hacer, zamanının bir tanesi idi. Zamânınında hadîs-i şerîf ilminin bayrağını dalgalandırdı. Asrının Zehebî'si idi. Ehl-i ilmin dayanak mercii oldu" demektedir.

İmâm-ı Süyûtî de onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Hacer, Şeyh-ül-İslâm, zamanının hafızı ve İmâmı idi. Kâdı'l-kudât idi. Eğer derslerinde bulunmayıp onun dilinden hadîs-i şerîf dinlememiş olsaydım, eserlerinden istifâde ederdim. Kendisinden çok istifâde ettim. Onun gibisini ondan sonra görmedim. İbn-i Hacer, heybetli ve vekar sahibi idi. Başkasını üzecek birşey konuşmaz, kendisine kötü davranana iyilikle muâmele ederdi. Kendi aleyhinde bulunan kimseye gücü yettiği hâlde mukâbelede bulunmazdı. Çok zekî, ilimde mehâretli, konuşması düzgün ve tatlı, sesi ahenkli idi. Çok oruç tutar ve çok ibâdet ederdi. Kendisinden önceki âlimlerin, sâlihlerin yolunda ve âdeti üzere bulundu."

İbn-i Hacer-i Askalânî, yüzelliden fazla eser yazdı. Bunlardan en önemlileri şunlardır. 1-Feth-ül-bârî li Şerh-il-Buhârî: Sahîh-i Buhârî'nin şerhi olan bu eser çok meşhûrdur. Bu eserini tamamladıktan sonra, beşyüz altın harcayarak büyük bir ziyâfet verdi. Çeşitli yerlerde baskısı yapılmıştır. 2-Tehzîb-üt-tehzîb, 3-Lisân-ül-mîzân, 4-Ta'cîl-ül-menfea, 5-Takrîb-üt-tehzîb, 6-El-İsâbetü fî temyîz-is-Sahâbe: Bu eserinde İbn-i Hacer, Eshâb-ı Kirâmın hayatlarını çok güzel anlatmaktadır. Bu eser, İbn-i Esîr'in "Üsüd-ül-gâbe" kitabından daha mükemmeldir. Dört cilddir. 1280 (m. 1863) senesinde Hindistan'da ve 1328 (m. 1910) senesinde Mısır'da ve Beyrut'ta basılmıştır. 7-Ed-Dürer-ül-kâmine, Dört cilddir. Sekizinci asırda yaşayan meşhûr, âlim, devlet adamı ve ileri gelenlerin hayatlarını anlatmaktadır, matbûdur. 8-Ref-ül-ısr, 9-Nüzhet-ül-elbâb fıl-elkâb, 10-Tebsîr-ül-müntebih, 11-Zehn-ül-Firdevs, 12-Müsned-ül-Bezzâz 13-El-Münebbihât alel-isti'dâdi liyevm-il-meâd gibi eserlerinden başka, bir dîvânı, târihle ilgili bir kitabı ve güzel hutbeleri vardır.

İbn-i Hacer-i Askalânî'nin "el-Münebbihât alel-isti'dâdi li yevm-il-meâd" isimli eserinden ba'zı bölümler (Muhammed Nevevî bin Ömer el-Câvî'nin bu eser üzerine yaptığı Nesâih-ül-ibâd adlı şerhden de faydalanılmıştır.):

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şu iki hasletten daha üstün birşey yoktur: Allahü teâlâya îmân ve müslümanlara** (söz, makam, mal veya beden ile) **faydalı olmaktır. Şu ikisinden de daha kötü birşey yoktur; Allahü teâlâya şirk koşmak ve müslümanlara** (bedenlerine ve mallarına) **zarar vermektir."** Allahü teâlânın bütün emirleri, neticede şu iki şeyden ibârettir: Allahü teâlâya ta'zim ve O'nun kullarına şefkattir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"**(ilmi ile amel eden) **âlimlerin meclislerinde bulununuz. Hakîmleri** (Allahü teâlâyı tanıyan, sözlerinde ve fiillerinde isâbetli olan âlimlerin) **sözlerini iyi dinleyiniz. Çünkü Allahü teâlâ, ölü toprağı yağmur suyu ile dirilttiği gibi, hikmet** (fâideli ilim) **nûru ile de ölü kalbi diriltir."**

Taberânî (r.a.), İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) şu sözünü rivâyet eder: "Büyüklerin meclisinde bulununuz, âlimlerden sorunuz, hakîmlerle oturup kalkınız." Âlimler üç kısımdır. Bunlar: 1-Allahü teâlânın bildirdiği hükümleri bilen âlimler. Bunlar fıkıh âlimleridir. 2- Ârif-i billâh olan âlimler. Bunlarla beraber olmak, kalbleri ma'rifetullah ile, sırları Allahü teâlânın celâl nûru ile aydınlatır. 3-Bu iki kısmı bilen âlimlerdir ki, bunlarla beraber olmak, insanı yüksek ve kıymetli hâllere kavuşturur. Nazarın verdiği fâide, sözün verdiği fâideden daha yüksektir. Bakışı fâide verenin, sözleri de fâide verir. Aksi de böyledir. Ya'nî nazarı fâide vermiyenin, sözü fâide vermez, te'sîr etmez.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetime öyle bir zaman gelecek ki, âlimlerden kaçacaklar. Allahü teâlâ da onlara üç belâ verecektir, 1-Allahü teâlâ, onların kazançlarından bereketi alacak. 2-Onlara zâlim bir sultan musallat kılacak. 3-Onların bir kısmı dünyâdan imansız ayrılacaklar."**

Ebû Bekr (r.a.) buyurdu ki: "Kabre azıksız, sâlih ameli olmadan giren, denize gemisiz girmiş gibidir."

Ömer (r.a.) buyurdu ki: "Dünyânın izzeti mal ile, âhıretin izzeti, sâlih amel iledir." Ya'nî, dünyâ işleri mal ile kuvvetli olur ve iyi gider. Âhıret işleri de sâlih amellerle kuvvet bulur ve iyi olur.

Abdülmu'tî Semlâvî nakletti: Resûlullah (s.a.v.) Cebrâil'e (a.s.) buyurdu ki: **"Bana Ömer'in iyiliklerini anlat."** Cebrâil (a.s.) "Denizler mürekkeb, ağaçlar kalem olsa, Ömer'in iyiliklerini anlatamazdı" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) yine Cebrâil'e; **"Bana Ebû Bekr'in iyiliklerini anlat"** buyurunca, Cebrâil (a.s.); "Ömer (r.a.), Ebû Bekr'in hasenatından birisidir" buyurdu.

Osman (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâ üzüntüsü, kalbde zulmet, âhıret üzüntüsü ise kalbde nûrdur." Ya'nî, dünyâ işlerine âit üzüntü kalbi karartır. Âhıret işlerine dâir üzüntü ise kalbi nûrlandırır. Allahım! Dünyâyı bize en büyük üzüntü kılma. Âmin.

Ali (r.a.) buyurdu ki: "Kim Cenneti taleb ederse, Cennet de onu taleb eder. Kim günah peşinde olursa, Cehennem onu ister." Ya'nî, âkil baliğ olan kimsenin mutlaka bilmesi lâzım olan fâideli bilgiyi öğrenmekle meşgûl olursa, bu bilgileri arar ve isterse, hakîkatte o kimse Cenneti, Allahü teâlânın rızâsını istemektedir. Kim de günah olan şeyleri isterse, hakîkatte Cehennemi ve Allahü teâlânın gazâbını istemektedir.

Yahyâ bin Mu'âz (r.a.) buyurdu ki: "Kerîm olan (işleri güzel olan kimse) Allahü teâlâya âsî olmaz. Dünyâyı âhırete tercih etmeyen kimse ise hakîmdir." Ya'nî kerîm kimse, takvâya

yapışmak, günahlardan korunmak sûretiyle kendisine ikramda bulunur. Hakîm, işlerinde isâbetlidir. Akl-ı selime muhalefetten sakınır.

Süfyân-ı Sevrî (r.a.) buyurdu ki: "Şehvetten (ya'nî nefsin arzu ve isteklerinden) dolayı işlenen günahların af olunması umulur. Fakat kibirden (üstünlük iddiasından, kişinin kendisini büyük görmesinden dolayı) yapılan günahların af ve mağfiret olunması pek zordur. Çünkü, şeytanın günâhının aslı kibirden idi. O, kendisinin Âdem aleyhisselâmdan üstün olduğunu iddia etmişti."

Zâhidlerden birisi buyurdu: "Kim gülerek günah işlerse, Allahü teâlâ onu, ağladığı hâlde Cehenneme atar. Çünkü böyle kimse, sonunda pişman olur. Allahü teâlâdan kendisini af ve mağfiret etmesini diler. Kim de, Allahü teâlâya karşı olan hayasından ve Allahü teâlâya karşı ibâdet ve tâattaki eksikliklerinden ve kusurlarından korktuğu için, ağlıyarak Allahü teâlâya tâatta bulunursa, Allahü teâlâ onu, sevinçli olduğu hâlde Cennetine koyar. O sevinçlidir, çünkü maksudu olan Allahü teâlânın affına kavuşmuştur." Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Günahları küçük görmeyiniz. Çünkü büyük günahlar, küçük günahlardan doğar." Ba'zan Allahü teâlânın gazâbı küçük günahlarda olabilir.

Kalb tabiblerinden olan evliyâdan birisi şöyle buyurdu: "Allahü teâlâdan daha yakın bir yardımcısı olduğunu zanneden kimsenin Allahü teâlâyı tanıması azdır. (Ya'nî Allahü teâlâdan başkasını kendisine daha yakın ve yardımcı olarak görürse, o kimse Allahü teâlâyı hakkıyla tanımamıştır.) Kim de nefs-i emmâresini en büyük düşman bilmezse, o kimse nefsini tanımamıştır."

Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: "Dil (kötü sözler söylemek sûretiyle) bozulursa, bundan dolayı insanlar sıkıntı duyar ve üzülürler. Kalb (riya ve benzeri hastalıklarla) bozulursa, o zaman melekler üzülür ve ağlarlar." Denildi ki: "Şehvet, sultânları köle yapar. (Çünkü, kişi sevdiğinin kölesidir.) Sabır da köleyi sultan yapar. (Çünkü köle, sabretmek sûretiyle muradına kavuşur.)"

"Kim günahları terkederse, kalbi incelir (nasihat kabûl eder ve boyun eğer). Yemesinde, giymesinde ve başka şeylerde haramı terkedip, helâlinden yiyen kimsenin zihni saf ve parlak olur. Böylece Allahü teâlânın, öldükten sonra diriltmesine delâlet eden yüce işlerine (ilkbaharda ağaçların ve yeryüzünün yeşermesi gibi) bakar, bunlar üzerinde düşünür. Allahü teâlânın kudretini, ilmini, kâinatın ve O'nun, herşeyin sahibi ve mâliki olduğunu müşâhede eder."

Denildi ki: "Aklın kemâli, Allahü teâlânın rızâsına uyup, gazâbına vesile olacak şeylerden uzak kalmaktır."

"İlmi ile amel eden fazilet sahibi için gariplik yoktur. Zîrâ böyle bir kimse, her yerde ikram ve hürmet görür. Memleketinden uzakta olsa bile, her yer ona vatandır."

"Kulun tâatle meşgûl olması, onun Allahü teâlâyı tanıdığına delâlet eder. Kulun tâatı arttıkça, Allahü teâlâyı tanıması da o derece artar. Tâat azaldıkça, ma'rifetullah da azalır. Zâhir, bâtının aynasıdır."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bütün günahların aslı dünyâ sevgisidir."**

Denildi ki: "Ahmakla arkadaşlık etmek, bereketsiz ve fâidesiz bir iştir." Ahmak; çirkinliğini bildiği hâlde, birşeyi, olması lâzım gelenden başka yapandır.

Taberânî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ahmağın sevgisini kes, at."** Ya'nî onunla beraber olma, zîrâ onun hâli çirkindir. Tabiatlar hırsız gibidir. Senin tabiatın, onun kötü hâlini çalabilir.

Tirmizî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Server-i âlem (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki haslet vardır ki, kimde bunlar bulunursa, Allahü teâlâ onu şükredici ve sabredici olarak yazar. Kimde bu ikisi bulunmazsa, Allahü teâlâ onu şükredici ve sabredici olarak yazmaz. Bu iki haslet şudur: 1-Kişinin dîni husûsunda, kendisinden yukardakine bakıp ona uyması, dünyâsı husûsunda, kendisinden aşağıdakine bakıp, Allahü teâlânın kendisine olan lütfundan dolayı hamdetmesidir. Allahü teâlâ böyle bir kulu şükredici ve sabredici olarak yazar. 2-Kişinin, dîni husûsunda kendisinden aşağıdakine bakması, dünyâ husûsunda kendisinden yukardakine bakması ve kaçırdığı şeyden dolayı üzülmesidir. Böyle bir kimseyi, Allahü teâlâ şükredici ve sabredici olarak yazmaz."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim geçim darlığından şikâyet ederek sabahlarsa, sanki Rabbini şikâyet etmiş olur.** (Hâlbuki sıkıntılar ve dilekler, yalnızca Allahü teâlâya arz olunur. Şikâyetler O'na yapılır. Bu da duâdan sayılır. Fakat, insanlara yapılan şikâyet, Allahü teâlânın taksiminden râzı olmadığına alâmettir.) **Kim dünyâ işleri için üzüntülü olarak sabahlarsa, Allahü teâlâya kızarak sabahlamış olur.** (Ya'nî dünyâ işlerine üzülen kimse, Allahü teâlâya kızar. Çünkü böyle kimse, Allahü teâlânın kazasından râzı değildir. O'ndan gelen belâ ve musibete sabredici değildir. Hâlbuki dünyâda olan herşey, Allahü teâlânın kazası ve kaderi iledir.) **Kim bir zengine zenginliğinden dolayı tevâzu gösterirse, dîninin üçtebiri gider.** (Dinde insanlara malı için değil de, ilmi ve salâhı için hürmet etmek mu'teberdir. Mala kıymet veren, ilmi ve salâhı küçültmüş olur.)"

Ebû Bekr (r.a) buyurdu ki: "Üç şeye, üç şeyle ulaşılmaz. 1-Zenginliğe hayâl ve arzu ile, 2-Gençliğe saçı kına ile boyamakla, 3-Sıhhate yalnız ilâçla ulaşılmaz. Bilakis, Allahü teâlânın şifâ vermesi ile ulaşılır."

Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlara sevgi göstermek aklın yarısıdır. Âlimlere suâl sormak ilmin yarısıdır. (Çünkü ilim, sormakla hâsıl olur.) Güzel tedbir (işleri, neticelerini hesaplayarak yapmak) geçimin yarısıdır.

Osman bin Affân (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâyı terk edeni, Allahü teâlâ sever. (Çünkü dünyâyı terketmek, riyayı ve övülmeyi terketmektir.) Günahlan terk edeni, melekler sever. (Çünkü, günah işliyen kimse, günahları yazan melekleri rahatsız eder.) Müslümanların malında, canında gözü olmayanı müslümanlar sever."

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâ ni'metleri içerisinde, müslüman olmak, ni'met olarak yeter. (Allahü teâlânın en büyük ni'meti, onların yokluktan varlığa çıkarması, küfrün karanlıklarından kurtarıp, İslâm ile şereflendirmesidir.) insana meşgûliyet olarak tâat yeter. Nasihat ve ibret olarak ölüm yeter (Çünkü ölüm, insanlar için en büyük vâ'izdir.)" Davûd aleyhisselâma Zebur'da şöyle vahyedildi: "Akıllı kimsenin üç şeyle meşgûl olması gerekir: 1-Sâlih ameller işlemek sûretiyle âhırete hazırlanmak. 2-Dünyâ hayâtı için lâzım ve kâfi olanı yerine getirmek. 3-Helâl kazanmanın lezzetine tâlib olmak."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Üç şey sahibini azaptan kurtarır. Üç şey helake götürür. Üç şeye, âhırette üç tane derece vardır. Üç şey de günahlara keffârettir. Sahibini azaptan kurtaranlar şunlardır: Gizlide**

açıkta Allahü teâlâdan korkmak. Fakir ve zengin iken, orta hâl üzere bulunmak. (Ya'nî zengin iken israf etmemek, fakir iken de fakirliğe rızâ göstermek.) **Rızâ ve gadab hâlinde adâlet üzere olmak.** (Ya'nî Allah için gadab ve Allah için rızâ göstermek.) **Helake götüren üç şey şunlardır: 1- Şiddetli cimrilik,** (Bu şekilde cimri olan kimse, Allahü teâlânın ve kullarının hakkını yerine getiremez.) **2- Tâbi olunan hevâ.** (Ya'nî nefsinin emrettiğine uymak.) **3-Kişinin kendisini beğenmesi.** (Ya'nî kişinin, nefsine kâmil gözüyle bakıp, Allahü teâlânın ni'metini unutması ve onun elinden çıkmıyacağını sanmasıdır.) **Âhırette üç derece şunlardır: 1- Selâmı yaymak.** (Ya'nî tanıdığına ve tanımadığına selâm vermek sûretiyle selâmı insanlar arasında yaymaktır.) **2- Misâfire ve aç olana yemek yedirmek. 3- İnsanlar uykuda iken, gece namaz kılmak,** (Ya'nî insanlar uykuda iken, teheccüd namazı kılmaktır.) **Günahlara keffâret olan üç şeye gelince, şunlardır: 1- Şiddetli soğuklarda sünnetlerine riâyet etmek sûretiyle güzelce abdest almak, 2-Cemâatle namaza devam etmek, 3- Namaz kıldıktan sonra, diğer namazı kılmak için beklemek."**

Cebrâil aleyhisselâm buyurdu ki: "Ey Muhammed! istediğin şekilde yaşa, mutlaka öleceksin, istediğin kimseyi sev, ondan mutlaka ayrılacaksın. İstediğini yap, mutlaka karşılığını göreceksin. (Çünkü kullar, amellerinin karşılığını mutlaka görecekler. Eğer hayır işlemişlerse, mükâfat, kötülük işlemişlerse azap göreceklerdir.)"

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ üç kimseyi kıyâmet günü Arş'ın gölgesinde gölgelendirir: 1- Meşakkatli vakitlerde** (şiddetli soğuk olduğu zaman) **abdest alanı, 2-** (Cemâatle namaz kılmak için) **karanlıkta câmiye gideni, 3-Aç kimseyi doyuranı."**

İbrâhim aleyhisselâma; "Allahü teâlâ seni, ne yaptın da kendisine halîl (dost) edindi?" diye suâl edilince; "Üç şey sebebiyle beni, Allahü teâlâ kendisine dost edindi: 1- Allahü teâlânın emrini, Allahü teâlâdan başkalarının emrine tercih ettim. 2- Allahü teâlânın benim için kefil olduğu rızkım husûsunda hiç endişe etmedim. 3- Sabah olsun, akşam olsun, misâfirsiz yemek yemedim" buyurdu.

Evliyâdan şöyle bildirilmiştir: "Üç şey gammı giderir: 1- Hangi ifâde ile olursa olsun, Allahü teâlâyı zikretmek (anmak). Meselâ; "La ilahe illallah lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" demek sûretiyle veya "Ey her kendisine nidâ edene yardım eden! Ey kendisine duâ eden her muhtaca icabet eden! Ey kendisini bütün dünyâya tercih edene kâfi gelen!" demek sûretiyle anmak. 2- Âlimler ve sâlihlerle görüşmek. 3-Dünyâ ve âhıret iyiliklerinden bahseden kimselerin sözlerini, yazılarını okumak."

Tabiînin büyüklerinden olan Hasen-i Basrî (r.a.), şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya ve kullarına karşı edebli olmayan kimsenin ilmine i'tibâr edilmez. Belâ ve musibetlere, insanlardan gelen sıkıntılara, günahlardan sakınıp, farzları yerine getirmenin meşakkatine katlanmayan kimsenin dindarlığı mu'teber değildir. Haramlardan ve şüphelilerden sakınmıyanın, Allahü teâlâ katında bir mertebesi ve yakınlığı yoktur."

İsrâiloğullarından birisi ilim tahsiline çıkmıştı. Bu haber onların Peygamberine (aleyhisselâm) ulaştı. O Peygamber (a.s.), o şahsa gidip; "Ey genç, sana üç şey tavsiye edeceğim ki, bu üç haslette, öncekilerin ve sonrakilerin ilmi vardır. Ya'nî sana bu üç şey kâfidir, 1- Gizlide ve açıkta Allahü teâlâdan kork. 2- Dilini, insanlar hakkında konuşmaktan tut. Onlardan sâdece hayrla bahset. 3- Yediğin ekmeğin helâl olmasına çalış. Yoksa o ekmeği yeme" buyurdu.

İsrâiloğullarından birisi çok ilim elde etmişti. Fakat ona ilmi fâide vermemişti. Allahü teâlâ, onların Peygamberine (a.s.); "Git ona şöyle de: Bundan daha çok ilim de elde etmiş olsan, şu üç şeyle amel etmedikçe, ilmin sana fâide vermez: 1- Dünyânın malını, mülkünü ve süsünü sevme. Çünkü sen, henüz sevâb yeri olan Cennette değilsin. 2- (Allahü teâlâ ve Resûlünün emirlerine karşı gelmek sûretiyle) şeytana uyma. Çünkü şeytan, mü'minlerin dostu değildir. 3-Allahü teâlânın kullarından birisine eziyet etme. Zira mü'mine eziyet etmek, mü'minin işi ve san'atı değildir" diye vahyetti.

Süleymân Dârânî Abdürrahmân bin Atıyye, Allahü teâlâya şöyle yalvarıyordu: "Allahım! Eğer bana günâhım sebebiyle azâb edeceksen, senden affını istiyorum. Çünkü senin affın, benim günahlarımdan daha geniştir. Allahım! Eğer cimriliğim sebebiyle, bana azâb edeceksen, senden keremini istiyorum."

Denildi ki: insanların en mes'ûd ve bahtiyarı, nerede olursa olsun Allahü teâlâyı anan kalbe, günahlardan uzak durmaya ve tâatleri yapmaya sabreden bedene, Allahü teâlânın kendisine verdiği rızka ve yaptığı taksime râzı olan kanâate sâhib olandır."

İbrâhim Nehâî buyurdu ki: "Sizden öncekiler şu üç şey sebebiyle helak oldular 1- Boş, dünyâ ve âhırete fâidesi olmayan şeyleri konuşmak, 2-Fazla yemek (kulluk vazîfesini yapmaya yetecek miktardan fazlasını yemek), 3- Fazla uyumak."

Yahyâ bin Mu'âz-ı Râzî şöyle buyurdu: "Dünyâ onu terketmeden önce, dünyâyı terk eden kimseye ne mutlu. (Ya'nî malı elinden gitmeden önce, onu hayırlı işlere sarf eden kimseye ne mutlu.) içine girmeden önce, kabrini bina edene (kabrinde kendisine arkadaş olacak sâlih amelleri işleyene), ölümle Rabbine kavuşmadan önce (emirlerine uyup, yasaklardan sakınmak sûretiyle) Rabbini râzı edene ne mutlu."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib; "Yanında Allahü teâlânın, Resûlünün ve evliyâsının sünneti olmayan kimsenin, yanında mu'teber hiçbir şey yok demektir" buyurdu. Bunun üzerine Hazreti Ali'ye; "Allahü teâlânın, Resûlullahın ve evliyânın sünneti nedir?" diye sorulunca, şöyle cevap verdi: "Allahü teâlânın sünneti, sırrı gizlemektir. Çünkü sırrı gizlemek vacibdir. Resûlullahın sünneti, insanlara karşı müdârâ etmektir. (Müdârâ; dîni korumak için dünyalık vermektir.) Evliyânın sünneti, insanlardan gelen sıkıntılara katlanmaktır."

Bizden öncekiler birbirlerine şöyle nasihatte bulunur ve birbirlerine şöyle yazarlardı: "Kim âhıreti için amel yaparsa, Allahü teâlâ onun din ve dünyâ işlerine kâfi gelir. (Allahü teâlâ, ona bütün işlerinde kâfi gelir.) Kim kalbini güzelleştirirse, Allahü teâlâ da onun dış görünüşünü güzelleştirir. (Zâhir, bâtına delâlet eder.) Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini yaparken, riya, ucb ve şöhretten uzak kalırsa, Allahü teâlâ onunla insanlar arasını ıslâh eder. (Ya'nî Allahü teâlânın sevdiği kimseyi insanlar da sever.)"

Hazreti Ali buyurdu ki: "Allahü teâlânın katında insanların en hayırlısı, nefsinin yanında insanların en kötüsü ol." Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî şöyle buyurdu: "Birisine rastladığın zaman, onu kendinden üstün görerek; belki o, Allahü teâlânın katında benden üstündür, derecesi daha yüksektir demelidir. Eğer küçük ise; bunun günâhı yoktur. Ben ise, Allahü teâlâya isyanda bulundum. Şüphesiz, Allahü teâlâ katında o benden daha hayırlıdır demelidir. Eğer büyük ise; o, Allahü teâlâya benden çok ibâdet etti demelidir. Eğer âlim ise; ona, bana verilmeyen ve benim kavuşamadığım şeyler verildi. O, ilmi ile amel ediyor, benim bilmediğim şeyleri biliyor demelidir. Eğer cahil ise; o, bilmediği için günah işledi. Ben ise bildiğim hâlde günah işledim. Hem ben,

hangimizin hüsn-i hatime (îmânla), hangimizin sû-i hatime (imansız) gideceğini bilmiyorum demelidir. Eğer kâfir ise; o, belki müslüman olur da iyi amel işliyebilir, ben ise (Allahü teâlâ korusun) onun eski hâline düşebilirim, demelidir."

İnsanlar arasında, onlardan birisi gibi ol! Şüphesiz Allahü teâlâ, kendisini başkasından farklı ve üstün göreni sevmez.

Allahü teâlâ, Üzeyr aleyhisselâma şöyle vahyetti: "Ey Üzeyr! Küçük bir günah işlediğin zaman, onun küçüklüğüne bakma. Kime karşı günah işlediğine bak. Sana ufak bir iyilik isâbet ettiği zaman, onun küçüklüğüne bakma, sana bu rızkı verene bak. Sana belâ ve musibet isâbet ettiği zaman, beni mahlûkuma şikâyet etme!"

Abdullah bin Mes'ûd buyurdu ki: "Allahü teâlânın farz kıldıklarını tam olarak yap. İnsanların en âbidi olursun. Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden sakın, insanların en zahidi olursun. Allahü teâlânın sana verdiği rızka rızâ göster, insanların en zengini olursun."

Sâlih Merkadî'den nakledildi: "O, bir beldeye uğramıştı. O beldeye; "Ey diyar! Nerede senin evvelki halkın? Nerede seni bina edenler? Nerede senin önceki sakinlerin? diye sorunca; sahibi görünmeyen bir ses ona şöyle dedi: "Onların eserleri kayboldu. Vücûdları toprak altında çürüdü. Amelleri boyunlarına asıldı."

Hazreti Ali buyurdu ki: "Bir kimseye iyilikte bulunsan, sen onun âmiri olursun. Eğer bir kimseden muhtaç olduğun birşeyi istersen, onun esîri durumuna düşersin." Çünkü nefsler, iyilik yapanı sevme tabiatı üzere yaratılmıştır. Hazreti Ali; "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum" buyurmuştur.

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Mu'âz buyurdu ki: "Dünyâ tam olarak terkedildiği zaman, tam olarak âhıret kazanılmış olur. (Çünkü dünyâ ile âhıret iki kefe gibidir.) Kim dünyâyı terkederse, âhıreti kazanır. (Ya'nî dünyâyı seven, âhıretten yüz çevirir.) Âhıreti sevmek, dünyâyı terk etmeye bağlıdır. Âhıreti terketmek, dünyâyı sevmek sebebiyledir."

Hamîd Lukâf'a birisi gelip; "Bana, dînim husûsunda fâide verecek birşey tavsiye et" dedi. Bunun üzerine Hamîd Lukâf buyurdu ki: "Mushaf kabı gibi dînin için bir kab edin ki, dînini kirlerden muhafaza etsin" dedi. "Dînin kabı nedir?" diye soruldu. Hamîd Lukâf: "Sana lâzım ve fâideli olmayan sözü terketmendir" dedi.

Lokman Hakim buyurdu ki: "Söz gümüş ise, sükût altındır." Bunun ma'nası şudur Hayırlı birşeye dâir konuşmak gümüş gibi ve güzel olunca, şer ve kötülüğe dâir sükût edip konuşmamak, güzellik ve kıymet husûsunda altın gibidir. Buyuruldu ki: "Hakkı söylemek husûsunda suskun olup konuşmayan, bâtılı konuşan ve anlatan gibidir."

Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) buyurdu ki: insanlar dört kısımdır: 1-Dili ve kalbi olmıyan. Bu; günahkâr, dünyâya aldanmış ve ahmak kimsedir. Böyle kimselerden olmaktan ve onlar arasında bulunmaktan sakın. Çünkü onlar, azâba uğrayacak kimselerdir. 2- Dili olup, kalbi olmayan kimse. Bu; hikmetli konuşur, fakat onunla amel etmez. Sâdece insanları Allahü teâlânın emirlerine da'vet eder. Kendisi ise bunları yapmaktan kaçar. Tatlı ve hoş konuşmalarıyla seni aldatmamaları için onlardan uzak dur. Yoksa onların günahlarının ateşi seni de yakar, kalblerinin pis kokusu seni öldürür. 3- Kalbi olup dili olmayan kimse; bu öyle bir mü'mindir ki, Allahü teâlâ onu mahlûkundan gizlemiştir. Ona nefsinin ayıplarını göstermiş, kalbini nûrlandırmış, insanlarla lüzumundan fazla görüşmenin sıkıntılarını, lüzumsuz konuşmanın kötülüğünü ona göstermiştir. Bu, Allahü teâlânın velî kulu olup, Allahü teâlâ onu muhafaza

buyurur". Böyle bir kimse ile beraber ol. Onun hizmetinde bulun. Böyle yaparsan, Allahü teâlâ seni sever. 4-Âlimdir. İlmi ile amel eder. Bu kimse, Allahü teâlâyı ve âyetlerini, azamet ve kibriyâsına delâlet eden delîlleri bilir. Allahü teâlâ onun kalbine, herkesin bilmediği ince ve derin ilimleri koymuştur. Onun kalbini böyle ilimlere açık kılmıştır. Böyle bir zâta muhalefet etmekten ve ona sırt çevirip ondan uzaklaşmakdan çok sakın. Onun nasihatlerini terk etmekten çok kork.

Sonra bil ki, zühdün aslı, her türlü haramlardan sakınmaktır. Zîrâ vera'ı olmıyanın (şüphelilerden sakınmıyanın) zühdü doğru olmaz."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Üç şey vardır ki, hıfzı kuvvetlendirir ve balgamı giderir: 1- Misvak kullanmak, 2- Oruç tutmak, 3- Kur'ân-ı kerîm okumak."

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) buyurdu ki: "Üç şey vardır ki, mü'minler için şeytana karşı kal'adır: 1- Mescid: Burası Allahü teâlâyı ananların ve meleklerin bulunduğu yerdir. 2- Allahü teâlâyı zikretmek. Bilhassa "La havle velâ kuvvete illâ billâh" demek. Zîrâ şeytan, Allahü teâlânın zikredildiğini, anıldığını işitince, gizlenir ve duraklar. 3-Kur'ân-ı kerîm okumak. Bilhassa Âyet-el Kürsî'yi okumak. Bu tecrübe edilmiştir."

Evliyâdan bir zât buyurdu ki: "Üç şey, Allahü teâlânın hazînesindendir. 1- Fakirlik, 2- Hastalık, 3- Sabır: Belâ ve musibetin acısını, ne Allahü teâlâdan başkasına ne de Allahü teâlâya şikâyette bulunmamaktır. Kazaya tam olarak rızâ göstermelidir. Çünkü kölenin, efendisinin hükmüne râzı olması gerekir."

Abdullah bin Abbâs'a (r.a.); "Günlerin, ayların ve amellerin en hayırlısı nedir? diye soruldu. O da şöyle buyurdu: "Günlerin en hayırlısı Cum'a günüdür. Çünkü Cum'a, günlerin efendisidir. Allahü teâlâ Cum'a gününü Muhammed aleyhisselâmın ümmetine ihsân eyledi. Ayların en hayırlısı Ramazân-ı şerîf ayıdır. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmi bu ayda indirdi. Kadir gecesi Ramazân-ı şerîf ayındadır. Bu ayda, farz olan oruç tutulur. Bu ayda yapılan nafilelerin sevâbı, farz sevâbı gibidir. Amellerin en hayırlısı, vaktinde kılınan beş vakit namazdır. Beş vakit namaz, diğer amellere açılan kapı mesabesindedir. Beş vakit namaz kılındığı zaman, diğer sâlih amelleri de yapmak nasîb olur. Beş vakit namaz kılınmazsa, diğer sâlih amelleri yapmak nasîb olmaz."

Hazreti Ali şöyle buyurdu: "Amellerin en hayırlısı, Allahü teâlânın kabûl ettiğidir. Ayların en hayırlısı, Allahü teâlâya tövbe-i nasûh ile tövbenin yapıldığı aydır. En hayırlı gün, îmânla ölerek dünyâdan ayrıldığımız gündür.

Denildi ki: "Allahü teâlâ bir kul hakkında hayır murâd ettiği zaman, onu dinde fakîh yapar, dünyâ sevgisini ve tama'ı kalbinden çıkarır. Ona kendi ayıplarını görmeyi nasîb eder."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bana dünyâda üç şey sevdirildi: Güzel koku, zevcelerim ve gözümün nûru olan namaz."** Allah için olan şeyler dünyâ olmaz. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında Eshâb-ı Kirâm vardı. Bu sırada Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) şöyle buyurdu: "Yâ Resûlallah! Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzüne bakmak. 2- Malımı, Resûlullahın yolunda infâk etmek. 3- Kızımın, Resûlullahın nikâhı altında bulunması." Ömer bin Hattâb (r.a.) şöyle buyurdu: "Doğru söyledin yâ Ebâ Bekr! Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- İyiliği emretmek, 2- Kötülükten men etmek, 3- Eski elbise giymek." Hazreti Ömer'in cübbesinde ondört yamanın olduğu rivâyet edilir. Hazreti Osman bin Affân da şöyle buyurdu: "Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- Açları doyurmak, 2- Çıplakları giydirmek, 3- Kur'ân-ı kerîm okumak." Hazreti Ali bin Ebî Tâlib de; "Doğru söyledin yâ Osman! Bana da dünyâda üç şey sevdirildi: 1- Misâfire hizmet, 2- Yazın şiddetli sıcakta oruç tutmak, 3-

Düşmanla savaşmak" buyurdu. Onlar bu hâlde iken, Cebrâil (a.s.) Resûlullaha (s.a.v.) geldi ve; "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ sizin sözlerinizi duyunca, beni size gönderdi. Bana, eğer dünyâ ehlinden olsam neyi sevdiğimi sormanı emretti" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; **"Neyi seversin yâ Cebrâil?"** diye suâl buyurdu. Cebrâil (a.s.); "Dalâlette olanlara (yolunu kaybetmişlere) doğru yolu göstermeği, Allahü teâlâya itaat eden ve O'ndan korkanlara yakınlık göstermeyi ve fakirlere yardım etmeği severim" buyurdu.

Yine Cebrâil aleyhisselâm şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ, kullarında üç şeyi sever, 1- Başkasının, Allahü teâlânın beğendiği işleri yapmasına imkân vermeği, 2- İşlediği günahlara pişman olduğu zaman ağlamayı, 3- İhtiyâç vaktinde sabretmeyi."

Evliyâdan birisi şöyle buyurdu: "Kim işlerinde aklına güvenip ona sarılır ve Allahü teâlâya güvenmezse, doğruya ulaşamaz. Malı sebebiyle kendisini müstağni gören, kendini başkasına ihtiyâcı yok kabûl edene malı kâfi gelmez. Gücünü mahlûktan alan, mahlûka güvenerek kendisini kuvvetli sayan, zelîl olur."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Allahü teâlâyı tanıyan, O'ndan başkasını sevmez. Dünyânın fânî olduğunu bilen, dünyâya rağbet etmez. Âhıreti dünyâya tercih eder ve Allah rızâsı için amel yapar."

Zünnûn-i Mısrî buyurdu ki: "Bir şeyden korkan, ondan kaçar. Birşeye rağbet eden, onu taleb eder, ister." Ya'nî Cenneti istiyen, ona yaklaştıran amel yapar. Cehennemden korkan, ondan muhafaza edecek amelleri yapar.

Zünnûn-i Mısrî şöyle buyurdu: "Dünyâdaki ve âhıretteki her hayrın aslı, Allah korkusudur. Dünyânın anahtarı tokluk, âhıretin anahtarı açlıktır."

Mâlik bin Dinar (r.a.) buyurdu ki: "Üç şeye, üç şeyle mâni ol. Tevâzu ile kibre, kanâat ile hırsa, nasihat ile hasede mâni ol." Hadîs-i şerîfte: **"Kadere îmân ile hased, bir kulun kalbinde birleşmez"** buyuruldu.

Resûl-i ekrem (s.a.v.), Ebû Zer'e (r.a.) buyurdu ki: **"Ey Ebû Zer! Sefîneyi yenile, tazele.** (Ya'nî her şeyde niyetini iyi yap. Senin için sevâb ve Allahü teâlânın azâbından kurtulmak nasîb olur.) **Çünkü deniz derindir. Azığını kâmil olarak al. Çünkü âhıret yolculuğu uzundur. Dünyâda yükünü hafiflet. Çünkü yokuşu çıkmak zordur. Ameli, sırf Allahü teâlâ için yap. Çünkü Allahü teâlâ bütün hâlleri bilicidir."**

Osman bin Affân (r.a.) buyurdu ki: "İbâdetin tadını şu dört şeyde buldum: 1- Allahü teâlânın farz kıldığı emirlerini yerine getirmek, 2- Allahü teâlânın haram kıldıklarından sakınmak, 3-Emr-i ma'rûf yapmak, 4- Kötülükten nehyetmek ve Allahü teâlânın gazâbından korkmak."

Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Cenneti istiyen, hayır işlere koşar. Cehennem ateşinden korkar. Nefsin arzu ve isteklerine tâbi olmaktan sakınır. Dünyânın mihnet, sıkıntı yeri olduğunu bilene, musibetler hafif gelir."

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Dört şey, kalbin zulmetindendir 1- Fazla yediğine aldırmadan yemek. 2- Zâlimlerle beraber bulunmak, 3- Geçmiş günahları unutmak. 4-Uzun emel sahibi olmak. (Zevk ve safa sürmek için, çok yaşamayı istemek.) Dört şey de kalbin nûrundandır: 1-Haram ve şüpheli yeme korkusundan aç kalmak, 2- Sâlihlerin sohbetinde bulunmak, 3- Geçmiş günahları, pişmanlıkla hatırlamak, 4- Emeli kısa tutmak."

Hâtim-i Esâm buyurdu ki: "Dört şey olmadan, dört şeyi iddia eden yalancıdır 1- Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden sakınmadan, Allahü teâlâyı sevdiğini iddia eden, 2- Fakirleri ve yoksulları aşağı görerek, Resûlullah efendimizi sevdiğini iddia eden. 3- Elinden geldiği hâlde fakirlere sadaka vermiyerek, Cenneti sevdiğini iddia eden, 4- Günahlardan sakınmadığı hâlde, Cehennem ateşinden korktuğunu iddia eden yalan söylemiştir."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şekûvetin alâmeti dörttür: 1- Allahü teâlânın katında** (adedi, yeri ve zamanı) **tesbit edilmiş olduğu hâlde, geçmiş günahları unutmak, 2- Kabûl edilip edilmediğini bilmediği hâlde, geçmiş iyilikleri zikretmek, anmak. 3- Kendisine verilen rızıktan râzı olmayıp, dünyâya tama' etmek sûretiyle, dünyâda kendisinden yukarıdakilere bakmak. 4- Allahü teâlânın verdiği ni'metlere şükretmeyip, sâlih amel husûsunda kendisinden aşağıdakilere bakmak. Allahü teâlâ buyurdu ki: "Ben onu dünyâdan men etmek ve tâat husûsunda ona yardım etmek sûretiyle, onu murâd ettim. Fakat o, ona verdiğime rızâ göstermemek sûretiyle beni istemedi. Ben de onu terk ettim** (ona yardımımı kestim)." **Se'âdetin alâmeti dörttür: 1- Pişmanlık ve istiğfar etmek sûretiyle geçmiş günahları hatırlamak, 2-Kusurlu olduklarını düşünerek, sanki hiç ondan öyle iyi işler meydana gelmemiş gibi kabûl ederek, geçmişte yaptığı iyilikleri unutmak, 3- Dîni husûsunda kendisinden yukarıdakine bakıp, ona uymak, 4- Dünyâ husûsunda kendisinden aşağıdakine bakıp, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği ni'metlere şükretmek."**

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Asıllar dört şeydir: 1- İlâçların aslı, az yemektir. 2- Edeblerin aslı az konuşmaktır. 3- İbâdetlerin aslı günah azlığıdır.** (Zira günahlar, Allahü teâlâya ta'zim olan ibâdetleri yok eder.) **4- Maksâd ve murâdların aslı sabırdır."** Denilir ki: Sabırla, murâd edilen, istenilen şeye kavuşulur. Takvâ ile demirler yumuşar.

Evliyâdan birisine ne hâlde olduğu sorulunca, şöyle cevap verdi: "Ben Rabbim ile muvafakat üzereyim. Ya'nî O'nun emirlerine uymaktayım. Nefsle muhalefet üzereyim. Ya'nî onun dediklerini yapmıyorum, insanlarla beraber nasihat üzereyim. Ya'nî onları iyi ameller işlemeye, kötü işlerden sakınmaya da'vet ediyorum. Dünyâ ile beraber zarûret üzereyim. Ya'nî dünyâdan bana lâzım olan zarurî miktarı alıyorum."

Abdullah İbni Mübârek buyurdu ki: "Hikmet ehlinden birisinin topladığı kırkbin sözden üç tanesi şudur: "Malına güvenme (malım var da bana artık bir sıkıntı ve helak gelmez deme). Mi'deni alamıyacağı kadar doldurma. Fâidesi olmıyan ilmi toplama."

Hâtim-i Esâm buyurdu ki: "Dört şeyin kıymetini dört kimse bilir. Gençliğin kıymetini yaşlılar, sıhhatin kıymetini hastalar, hayâtın kıymetini vefât etmiş olanlar, afiyetin kıymetini, belâ ve musibete uğrayanlar bilir."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Amellerin en zoru, şu dört haslettir 1-Gadab zamanında affetmek. 2- İhtiyâç vaktinde cömertlik yapmak. 3- Yalnız başına ve yanında kimse yok iken haramlardan sakınmak. 4- Zulmünden korktuğu veya affını ve ihsânını umduğu sultânın yanında hakkı söylemek."

Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"İnsanlardan beş kişiyi aşağı tutan, beş şeyde zarar eder. Âlimleri aşağı tutan, dînini öldürmüş olur. Sultanları aşağı tutan, dünyâ işlerini bozmuş olur.** (Zira sultanlar, dünyâ işlerini düzenler.) **Komşularını aşağı**

tutan, (onlardan gelen) **fâideleri yok eder. Akrabalarını aşağı tutan, onların sevgisini kaybeder. Zevcesini aşağı tutan, geçim güzelliğini kaybeder."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetime öyle bir zaman gelecek ki; beş şeyi sevecekler, beş şeyi unutacaklar. Dünyâyı sevecekler** (onunla meşgûl olacaklar), **âhıreti unutacaklar** (onun için sâlih amel yapmayı bırakacaklar). **Evlerini sevecekler** (Onun zîneti ile meşgûl olacaklar), **kabirlerini unutacaklar** (Onları aydınlatacak sâlih amel yapmayı terkedecekler). **Malı sevecekler** (onu yığmak için çalışacaklar), **fakat onun hesabını unutacaklar** (Allahü teâlânın o mal yüzünden kendisini hesaba çekeceğinden gâfil olurlar. Çünkü helâl malın hesabı, haramın azâbı vardır). **Çoluk çocuklarını severler, Cennetteki hûrîleri unuturlar. Nefslerini severler, Allahü teâlâyı unuturlar** (Nefslerinin isteklerine uyup, Allahü teâlânın emirlerini terkederler). **Onlar benden uzaktırlar, ben onlardan uzağım."**

Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: "Beş şey zulmet olup, bunların da beş aydınlatıcısı vardır: 1- Dünyâ sevgisi zulmettir. (Çünkü dünyâ sevgisi, insanı şüpheli şeylere, sonra mekrûhlara, sonra haramlara düşürür. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâ sevgisi her günâhın başıdır."** İmâm-ı Gazâlî de; "Dünyâ sevgisi her günâhın, dünyâya buğz da her iyiliğin başıdır" buyurdu.) Zulmet olan dünyâ sevgisinin kandili (gidericisi) takvâdır. 2- Günah zulmettir, bunun kandili tövbedir. (Çünkü Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kul bir günah işlediği zaman, kalbine siyah bir nokta konur. Kul Allahü teâlâdan af ve mağfiret istediği, tövbe ettiği zaman, kalbi temiz olur. Eğer günâha tekrar dönerse, o siyah nokta artar ve kalbini kaplar.")** 3- Kabir zulmettir. Onun aydınlatıcısı, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah"dır. (Resûlullah (s.a.v.); **"Kim ihlâsla "La ilahe illallah" derse Cennete girer"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! "La ilahe illallah"ı ihlâs ile söylemek nasıl olur?" diye sorduklarında, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kelime-i tevhîdin, sizi Allahü teâlânın haram kıldığı şeylerden menetmesidir."** Denilir ki: "Yedi şey kabri aydınlatır. İbâdette ihlâs, ana-babaya iyilik, akrabaya iyilik, ömrü günahlarla geçirmemek, nefsinin arzu ve isteklerine uymamak, tâat için gayret göstermek, Allahü teâlâyı çok anmak.") 4- Korkulu yerleri pekçok olduğu için, âhıret zulmettir. Onun kandili sâlih ameldir. 5- Sırat köprüsü zulmettir. Onun kandili yakîndir. (Ya'nî şeksiz ve şüphesiz olarak gaybe inanmaktır.)"

Osman bin Affân (r.a.) buyurdu ki: Beş şey muttekîlerin alâmetlerindendir: 1- Dindar kimselerle beraber olup, diline sahip olmak. 2- Pekçok dünyalığa kavuşunca, bunu akıbeti için iyi görmemek. 3- Dünyâdan az birşeye kavuşunca, onu fırsat ganîmet bilmemek. 4- Haram yeme korkusu ile, karnını helâl ile de fazla doldurmamak. 5-Herkesi helak olmaktan kurtulmuş, sâdece kendisinin günahları sebebiyle helak olduğunu sanmak.

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Şu dört şey olmasaydı, insanların hepsi sâlih olurlardı, 1- Dîni bilmemeye rızâ göstermek. (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, dünyâyı bilip, âhıreti bilmiyen her âlime buğz eder."**) 2- Dünyâya düşkün olmak. (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâya rağbet etmemek, kalbi ve bedeni rahatlatır. Dünyâya rağbet etmek ise, kalbi ve bedeni yorar."**) 3- İhtiyâcından fazlasını vermekte cimrilik göstermek. 4- Amelde riya yapmak."

Abdullah bin Amr bin As (r.a.) buyurdu ki: "Kimde şu beş haslet varsa, dünyâda ve âhırette mes'ûd olur 1- Her zaman "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" söylemek. (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her halükârda Allahü teâlâyı çok anınız. Çünkü, Allahü**

teâlâya, O'nu zikrden daha sevgili ve kulu, dünyâ ve âhıretteki her kötülükten kurtaran daha güzel bir amel yoktur.") 2- Başa bir belâ ve musibet gelince, "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn ve lâ havle velâ kuvvete illâ billâh-il-aliyyil azîm" demek. (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâyı zikretmenin dışında çok konuşmayınız. Çünkü Allahü teâlâyı anmanın dışında çok konuşmak, kalbi katılaştırır. İnsanların Allahü teâlâdan en uzak olanı, kalbi katı olanıdır."**) 3- Bir ni'mete kavuşunca, ni'mete şükür olarak "Elhamdülillahi Rabbilâlemin" demek. 4- Bir işe başlarken, "Bismillâhirrahmânirrahîm" demek. 5- Günah işlediğinde, "Estağfirullahel' azîm ve etûbü ileyh" demek. (Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Size hastalığınızı ve ilâcını bildireyim mi? Hastalığınız günahlar, ilâcı istiğfardır."**)

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"La ilahe illallah" demeye ve istiğfara yapışınız. Bu ikisini çoğaltınız. Çünkü şeytan; "İnsanları günahlarla helak ettim. Onlar ise, "La ilahe illallah"ı söylemek ve istiğfar etmekle beni helak ettiler. Ben bunu görünce, onları hevâları ile helak ettim. Onlar ise kendilerini doğru yolda sanıyorlar" der."**

Fakîh Ebü'l-Leys-i Semerkandî (r.a.) şöyle buyurdu: "Yedi sözü söylemeye riâyet eden, Allahü teâlânın katında ve meleklerinin yanında şerefli olur. Deniz köpüğü kadar da olsa, Allahü teâlâ, onun günahlarını af ve mağfiret eder, tâatin tadını duyar. Hayâtı da, vefâtı da hayr olur. Bu yedi söz şunlardır: 1- Her işe başlarken Bismillah demek, 2- Her işi bitirince Elhamdülillah demek, 3- Fâidesiz şeyler söylediği zaman istiğfar etmek, 4-Bir iş yapılmak istenince, inşâallah demek, 5- İstemediği bir şey başına gelince, "La havle velâ kuvvete illâ billâh-il-aliyyil azîm" demek. 6- Başına bir musibet gelince, "İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn" demek, 7- Gece-gündüz her zaman, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" demek."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Beş şeyden önce beş şeyi fırsat bil. 1- İhtiyârlıktan önce gençliği,** (Ya'nî ihtiyârlık sana gelmeden, kudretin varken, gücün kuvvetin yerinde iken sâlih amel yap.) **2- Hastalıktan önce sıhhati,** (Ya'nî sıhhatin varken hastalık gibi bir mâni çıkmadan sâlih amel yap.) **3- Fakirlikten önce zenginliği,** (Ya'nî muhtaç duruma düşmeden, ihtiyâcından fazlasını sadaka olarak dağıt.) **4- Ölümden önce hayâtı,** (Ölümden sonra fâidesini göreceğin şeyi fırsat bil. Çünkü ölen kimsenin ameli kesilir.) **5- Meşgûliyetten önce boş vakti."**

Abdullah-i Antâkî buyurdu ki: "Beş şey vardır ki, kalb katılaştığı zaman, onun ilâçlarındandır: 1- Sâlih kimselerin meclislerinde bulunmak. 2- Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını düşünerek okumak. 3- Karnını doyurmayıp, helâlden az birşey yemekle yetinmek. Helâl yemek, kalbi aydınlatır. 4- Allahü teâlânın kâfir ve günahkâr için hazırladığı acı azâbı ve tehdidini düşünmek. 5- Kendisini, Allahü teâlâya kulluk vazîfesini yapmakta âciz ve noksan görmek, bununla beraber Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını düşünmek. Bu tefekkür olup, bundan haya meydana gelir. (Tefekkür, insanda Allah korkusunu arttırır. Nefsi kınamaya ve ayıplamaya vesile olur.) Tefekkürden bir kısmı da şunlardır: 1- Allahü teâlânın seni, herşeyinle içini, dışını bildiğini, her ân O'nun seni gördüğünü düşünmek. 2- Dünyâ hayâtını, dünyâ hayâtının meşgûliyetlerinin çokluğunu, dünyâ hayâtının çok çabuk geçtiğini, âhıretin ve ni'metlerin devamlı olduğunu düşünmek. Bu tefekkürün meyvesi; dünyâya düşkün olmayıp, âhırete rağbet etmektir. 3- ölümün geleceğini, fırsat elden kaçtıktan sonra pişmanlık olacağını düşünmek. Bu tefekkürün meyvesi; uzun emel sahibi olmamak, amellerini düzeltmek, âhırete hazırlık yapmaktır.

Allahü teâlânın âyetlerini, kudret ve büyüklüğüne delâlet eden şeyler üzerinde düşünmeli, fakat Allahü teâlânın zâtını düşünmemelidir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü**

teâlânın âyetleri hakkında düşününüz. Allahü teâlânın zâtını düşünmeyiniz. Çünkü sizin buna hakkıyla gücünüz yetmez. (Bunu hakkıyla bilemezsiniz.)"

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gizlilik, gizli işleri muhafaza eder. Sadaka malları korur. İhlâs, amelleri korur. Doğruluk, sözleri korur.** (Yalancının sözü, Allahü teâlânın katında makbûl değildir. Evliyâdan birisi şöyle buyurdu: Dilsizlik, yalandan daha iyidir. Doğru konuşan dil, saadetin başıdır.) **Meşveret görüşleri korur."** Yine buyurdu ki: **"Meşveret,** (işin sonunda) **pişman olmaya karşı bir kale, kınanmaya karşı bir emandır."**

Resûl-i ekrem (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Mal toplamakta beş kötü şey vardır: 1-Mal toplarken karşılaştığı zillet ve meşakkat, 2- Mal toplarken, Allahü teâlânın zikrinden, O'nu anmaktan uzaklaşmak. 3- Topladığı malı elinden zorla birisinin almasından ve çalmasından korkmak, 4-Cimri ismini taşıması, 5- Mal ile meşgûl olurken, sâlihlerin meclisinden ve sohbetinden ayrı ve uzak kalmak. Malı hayır yerlere dağıtmakta beş güzel haslet vardır: 1- Beden, mal aramak ve onun peşinde koşmaktan kurtulur. 2- Malı muhafazayı bırakıp, kendisini Allahü teâlânın zikrine verir. 3- Malı soyan ve çalan kimsenin korkusundan emîn olur. 4-Kendisine kerîm ismi verilir. 5-Sâlihlerle beraber olma imkânı bulur."**

Hâtim-i Esâm (r.a.) buyurdu ki: "İşlerde acele etmek şeytandandır. Fakat beş şey müstesnadır. Bunlar, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnetlerindendir. 1- Eve misâfir gelince onu doyurmak, 2- Müslüman kardeşi öldüğü zaman onu techîz etmek, ya'nî yıkanması, kefenlenmesi ile meşgûl olmak, namazını kılmak ve defnetmek. 3- Bülûğ çağına gelen çocuğunu evlendirmek. 4- Zamanı gelince borcunu ödemek. 5- Günah işleyince tövbe etmek."

Muhammed bin Devrî (r.a.) buyurdu ki: "İblîs, şu beş şey sebebiyle şaki oldu: 1- Günâhını i'tirâf etmedi. 2-İşlediği günahtan dolayı üzüntü duyup pişman olmadı. 3- Nefsini kınamadı. 4-Tövbe etmeye azmetmedi. 5-Allahü teâlânın rahmetinden ümîd kesti. Âdem aleyhisselâm ise, şu beş şey sebebiyle sa'îd oldu: 1- Âdem aleyhisselâm, zellesini i'tirâf etti. (Âişe vâlidemiz (r.anhâ) buyurdu ki: Kul, günâhını i'tirâf edip tövbe edince, Allahü teâlâ onun tövbesini kabûl eder.) 2-Yaptığından dolayı pişman oldu. (Abdullah İbni Mes'ûd'un rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kul bir günâh işler de bundan dolayı pişman olursa, bu, onun için keffârettir."**)

3- Zellesinden dolayı nefsini kınadı. 4-Sebeplerine yapışarak derhâl tövbe etti. 5- Allahü teâlânın rahmetinden ümidini kesmedi."

Şakîk-i Belhî (k.s.) buyurdu ki: "Şu beş haslete sarılınız: 1- Allahü teâlâya ihtiyâcınız kadar ibâdet ediniz. (Ya'nî bütün gücünüzle ve imkânlarınızla ibâdet ediniz, demektir. Çünkü insan, Allahü teâlâya pekçok muhtaçtır.) 2-Dünyâdan, dünyâda kalacağınız kadar alınız. 3- Allahü teâlâya karşı, azâbına dayanabileceğiniz kadar günah işleyiniz. (Burada da ma'nâ; asla günah işlemeyiniz. Allahü teâlânın azâbına hiç kimse dayanamaz. Çünkü O'nun azâbı pek şiddetlidir, demektir.) 4- Kabirde kalacağınız kadar azık hazırlayınız. (Ya'nî, âhıret yolculuğu için azık hazırlayınız ve hazırlık yapmış demektedir. Burada ma'nâ; hem kabir, hem de kabirden sonrası için azık hazırlayınız, demektir. Burada sâdece kabrin zikredilmesi, âhıret yolculuğunun ilk konağı olduğu içindir. Meyyitin kabirdeki durumu hafif ve rahat olursa, ondan sonra da rahat olur. Meyyitin durumu kabirde iyi olmazsa, sonra da iyi olmaz.) 5- Cennet için, orada kalacağınız kadar sâlih amel yapınız. (Cennet ehlinin mertebeleri, dünyâda iken yapmış oldukları sâlih

amellere göre farklı farklıdır. Ameli en güzel olanın mükâfatı, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile en yüksek mertebeye nail olmasıdır.)

Yine buyurdu ki: "Aradığımız beş şeyi, beş şeyde bulduk: 1- Günahlan terketmeyi, duhâ namazında bulduk. 2- Kabrin aydınlığını, gece namazında bulduk, 3- Kabirde Münker ve Nekîr meleklerine cevap verebilmeyi, Kur'ân-ı kerîm okumakta bulduk. 4- Sırat köprüsünü geçmeyi, oruç tutmak ve sadaka vermekte bulduk. 5- Arş'ın gölgesinde gölgelenmeyi, yalnızlıkta bulduk."

Ömer bin Hattâb (r.a.) buyurdu ki: "Bütün dostları gördüm, fakat onlar arasında dili muhafaza etmekten faziletli bir dost görmedim. Bütün elbiseleri gördüm, fakat vera'dan (harama düşmek korkusu ile şüphelilerden sakınmaktan) daha üstün bir elbise görmedim. Bütün malları gördüm, kanâattan daha faziletlisini görmedim. Bütün iyi işleri gördüm, fakat nasihatten daha hayırlısını görmedim."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Zühd beş şeyden ibârettir: 1- Allahü teâlâya güvenmek, 2- Mahlûkattan uzak kalmak, 3- Amelleri yaparken ihlâs sahibi olmak, 4- Zühde tahammül etmek, 5-Elinde bulunan ile kanâat etmek."

Yahyâ bin Mu'âz (r.a.), bir münâcaatında (Allahü teâlâya yalvarıp, duâ ederken) şöyle buyurdu: "İlâhî! Geceler ancak sana yalvarmakla, gündüzler senin tâatin ile, dünyâ senin zikrin ile, âhıret senin affın ile, Cennet senin cemâlini görmekle güzel olur."

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şu beş şey, beş yerde garip olur.** (Ya'nî aralarında münâsebet bulunmaz.):

1-Mescid, namaz kılmayan kimseler arasında (yapıldığı zaman), **2- Kur'ân-ı kerîm** (îmân edip de onun ile amel etmiyen) **fâsıkın kalbinde, 3-Müslüman sâliha bir kadın, zâlim, kötü ahlâklı birisinin elinde, 4-Sâlih bir müslüman erkek, kötü ahlâklı düşük** (bayağı) **bir kadının elinde, 5- Âlim bir kişi, onun sözünü dinlemiyenlerin arasında."**

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Allahü teâlâ, altı şeyi, altı şeyde gizlemiştir. 1- Rızâsını, kendine tâatta, 2-Gazâbını, günahlarda, 3-Kadir gecesini, Ramazân-ı şerîf ayında, 4- Evliyâsını, insanlar arasında, 5-Ölümü, ömür içerisinde, 6- En faziletli namazı, diğer namazlar arasında gizlemiştir."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "Ni'metlerin en büyükleri altı tane olup, şunlardır: 1- İslâm dîni, 2-Kur'ân-ı kerîm, 3-Muhammed aleyhisselâm, 4-Âfiyet, 5-Ayıpların gizlenmesi, 6- Dünyâ işlerinde insanlara muhtaç olmamak."

Yahyâ bin Mu'âz (r.a) buyurdu ki: "İlim, amelin delîlidir, (İlimsiz amel olmaz.) Anlamak, ilmin kabıdır. Akıl, hayra götürür. Nefsin arzu ve istekleri, günahların bineğidir. Mal, kendini büyük görenlerin elbisesidir. Dünyâ âhıretin çarşısıdır." Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâda helâl kazanan kimseyi Allahü teâlâ hesaba çeker. Dünyâda haram kazanan kimseye ise azâb eder."**

Denildi ki: "Şu altı şey, bütün dünyâya bedeldir: 1-Lezzetli yiyecek, 2-Ana-babaya itaatkâr olan sâlih evlâd, 3- Allahü teâlâya ve kocasına itaat eden sâliha bir kadın, 4-Sağlam ve değişmiyen söz, 5-Kâmil akıl, 6-Sıhhatli beden."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Allahü teâlâdan korkmayan kimse, dilinin sürçmesinden kurtulamaz. Birgün Allahü teâlânın huzûrunda hesap vermekten korkmayan, harama ve şüphelilere düşmekten kurtulamaz. (Haramlar iki kısımdır: Birincisi; aslı haram olanlardır. Leş ve

kan gibi Bunlardan sâdece zarûret hâlinde, açlıktan ölecek durumda olan, ölmiyecek kadar yiyebilir, ikincisi; aslı, kendisi helâl olup, başkasının mülkü olduğu için haram olanlardır. Temiz su ve buğday gibi. Bunlar kişinin mülkü olmadıkça, ondan yemesi ve içmesi haramdır. Şüphelilerin üç mertebesi vardır: 1-Haramlığı kesin, fakat helâl olmasında şüphe vardır. Bunda haramın hükmü vardır. 2-Helâl olduğu kesin, fakat haramlığı şüpheli olanlardır. Bu kısımdaki şüpheli şeyi terketmek vera'dandır. 3-Haram ve helâl olabileceği muhtemel olan şeylerdir. Bunları da terk etmek gerekir. Amelini bozan şeylerden korumayan kimse riyadan kurtulamaz. Kalbini bozan şeylerden korunması husûsunda Allahü teâlâdan yardım istemiyen kimse, hasedden kurtulamaz. İlim ve amel bakımından kendinden yüksek olana bakmıyan kimse, ucbdan kurtulamaz. Yaptığı sâlih amelden dolayı nefsini öven ve medheden kimse şükrü unutur, ameli boşa gider. (Resûl-i ekrem buyurdu ki: **"Ucb, yetmiş senenin amelini boşa çıkarır."**)

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Kalbin bozulması altı şeyden dolayıdır: 1-Allahü teâlânın rahmetini umarak, tövbeyi terketmek, 2-İlmi ile amel etmemek, 3-Amelinde ihlâs sahibi olmamak, 4-Allahü teâlânın ihsân buyurduğu rızkı yiyip, şükür etmemek, 5-Allahü teâlânın taksimine râzı olmamak, 6-Vefât edenleri kabirlerine defn edip, onlardan ibret almamak." (Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kabir, âhıret konaklarının ilkidir. Ondan kurtulana, ondan sonrası daha hafif ve kolay, ondan kurtulamayana, ondan sonrası daha zor ve çetindir."**)

Yine Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Kim dünyâyı ister ve onu âhırete tercih ederse, Allahü teâlâ onu altı şeyle cezalandırır. Bunların üçü dünyâya, üçü âhırete âittir. Dünyâya âit olan üç ceza şunlardır: 1-Sonu gelmeyen emel sahibi olmak, 2-Kanâat sahibi olmamak, 3-İbâdetin tad ve lezzetini duymamak. Âhıretteki üç ceza ise şunlardır: 1- Kıyâmet gününün korkuları, 2-Şiddetli hesap, 3-Uzun süren üzüntü."

Ahnef bin Kays (r.a.) buyurdu ki: "Hasedci kimse için rahat yoktur." (Abdülmu'tî Semlânî, Bedrüddîn'den şöyle nakletti: Hased eden kimse şunlara mübtelâ olur 1- Herkes onu ayıplar, 2-Dâima üzüntülü olur, 3- Allahü teâlânın tevfîk kapısı ona kapanır, 4-Devâmlı musibete düçâr olur ki, başına gelen bu musibetten dolayı bir ecir ve sevâba da kavuşamaz. Sabır, belâ ve musibetin; tevâzu, kişinin hilm ve ilminin; alçak gönüllülük, ilim öğrenmenin; yaptığı iyilikleri saymayı terketmek, iyilik yapmanın; huşû', namazın süsüdür.)

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Boş sözü terk edene hikmet, boşuna ve fuzûli bakışı terk edene kalbin huşû'u verilir. (Huşû'un alâmeti; bir kimseye kızıldığı ve muhalefet edildiği zaman, bunu kabûl etmesidir.) Fazla yemeği terkedene, ibâdetin tadı; boş yere gülmeyi terkedene, heybet; mizahı terk edene güzel heybet; dünyâ sevgisini terkedene, âhıret sevgisi; başkasının ayıpları ile uğraşmayı terk edene, kendi nefsinin ayıplarını ıslâh etmek ihsân edilir."

Osman bin Affân (r.a.) buyurdu ki: "Ârîflerin alâmetlerinden ba'zıları şunlardır: Ârifin kalbinde korku ve ümid beraberdir. Dili dâima Allahü teâlâyı hamd ve sena ile meşgûldür. Gözleri haya ve ağlama ile doludur. İrâdesi, kendi isteklerini terk edip, Allahü teâlânın rızâsını gözetmekle meşgûldür."

Ali bin Ebî Tâlib (r.a.) buyurdu ki: "Huşû' bulunmayan namazda, fâidesiz sözden sakınılmayan oruçta, haram ve şüphelilerden sakınılmadan sahip olunan ilimde, cömertlik yapılmayan malda, hakkı gözetilmeyen kardeşlikte, devam etmeyen ni'mette, ihlâs bulunmayan duâda hayır yoktur."

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma Tevrat'ta şöyle vahyetti: Hatâların aslı üçtür, 1-Kibir, 2-Hased, 3-Hırs. Bunlardan altı şey doğar. Böylece hepsi dokuz tane olur. Altı şey şunlardır: Tokluk, uyku, rahat, malları sevmek, övgü ve medhi sevmek, başkan olmayı sevmek."**

Hazreti Ebû Bekr Sıddîk buyurdu ki: "Kullar üç sınıftır. Her sınıfın alâmetleri vardır. Bu alâmetlerle bilinirler. Birinci sınıfta olanlar, Allahü teâlâya azâbından korkarak ibâdet ederler, İkinci sınıfa girenler, Allahü teâlânın rahmetinden ümîd ederek ibâdet ederler. Üçüncü sınıf insanlar ise, sırf Allahü teâlâyı sevdikleri için ibâdet ederler. Birinci sınıfta bulunanların alâmeti üçtür: Kendilerine kıymet vermezler. Yaptıkları iyilikleri az görürler, işledikleri günahları çok görürler, ikinci sınıf insanların da alâmeti üç tanedir: Bütün işlerinde insanlara rehberdirler, insanlara çok cömertlik yaparlar, mallarını sadaka olarak verirler. Allahü teâlâ hakkında hüsn-i zan sahibidirler. Üçüncü sınıf insanların alâmeti de üçtür: 1-Sevdikleri şeylerden verirler. Allahü teâlânın rızâsından başka birşeye aldırmazlar. 2-Nefslerinin istemediği işleri yaparlar. 3-Bütün hâllerinde Allahü teâlâyı hatırlarından çıkarmazlar. Allahü teâlâ ile beraber olur, Allahü teâlânın emrini yerine getirir, yasaklarından sakınırlar."

Hazreti Osman bin Affân buyurdu ki: "Beş vakit namazı vaktinde kılıp devam eden kimseye, Allahü teâlâ dokuz şeyi ihsân eder: 1-Allahü teâlâ o kulunu sever, 2-Bedeni sıhhatli olur, 3-Melekler onu belâlardan muhafaza eder, 4-Evine bereket iner, 5-Yüzünde sâlihlerin siması (alâmeti) olur, 6-Allahü teâlâ o kulunun kalbini yumuşatır (böylece o kimse nasihati kabûl eder), 7-Kıyâmet günü sırat köprüsünü şimşek gibi geçer, 8-Allahü teâlâ onu Cehennem ateşinden kurtarır, 9-Allahü teâlâ onu Cennette evliyâsına komşu eder."

Hazreti Ebû Bekr Sıddîk buyurdu ki: "On haslet kendisinde bulunan kimse, bütün âfetlerden kurtulur. Müttekîlerin derecesine nail olur. Bu on şey şunlardır: 1-Devamlı doğruluk ve kanaatkar kalb, 2-Kâmil bir sabır ve devamlı olan şükür, 3-Dâimî bir fakirlik ve zühd, 4-Devamlı tefekkür ve açlık, 5-Devamlı hüzün ve Allah korkusu, 6- Devamlı meşakkat ve mütevâzi beden, 7-Devamlı yumuşaklık ve merhamet, 8-Devamlı sevgi ve haya, 9-Fâideli ilim ve devamlı onunla amel, 10-Devamlı îmân ve sabit akıl."

Hazreti Ömer bin Hattâb buyurdu ki: "Şu on şey, on şeysiz güzel olmaz: 1-Vera'sız akıl, 2-İlimsiz amel, 3- Allah korkusu olmadan matlûba ve maksuda ulaşmak, 4-Adâletsiz sultan, 5-Edeb olmadan, ilim ve şecaat gibi güzel hâller sahibi olmak, 6-Kalb sükûnu olmadan sevinçli olmak, 7-Cömert olmadan zengin olmak, 8-Kanâatsiz fakirlik, 9-Tevâzu sahibi olmadan, haseb ve neseb sahibi olmak, 10-Tevfîk olmadan (kulun işi Allahü teâlânın rızâsına muvafık olmadan) cihâd."

Hazreti Osman bin Affân buyurdu ki: "On şeyin zayi olması çok kötüdür. Bu on şey şunlardır: 1-Kendisine sorulmayan âlim, 2-Amel olunmayan ilim, 3-Kabûl edilmeyen doğru görüş, 4-Kullanılmayan silâh, 5-İçinde namaz kılınmayan mescid, 6-Okunmayan Kur'ân-ı kerîm, 7-Sadaka olarak verilmeyen mal, 8-Binilmiyen at, 9-Dünyâyı istiyende bulunan zühd ilmi, 10-Âhıret yolculuğu için hazırlık yapılmayan ömür."

Hazreti Ali bin Ebî Tâlib buyurdu ki: "İlim, en hayırlı mirastır. Edeb, en kazançlı kazançtır. Takvâ, (âhıret için) en hayırlı azıktır, ibâdet, en hayırlı sermâyedir. Sâlih amel, Cennet için en hayırlı vesiledir. Güzel ahlâk, en hayırlı arkadaştır. Hilm, işlerde en hayırlı vezîr ve yardımcıdır. Allahü teâlânın taksimine kanâat etmek, en hayırlı zenginliktir, ölüm, en hayırlı terbiye edicidir."

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Şu on şey, kimde bulunursa, Allahü teâlânın gazâbına vesile olur 1- Fakirlerde kibir, 2-Âlimlerde tama', 3-Kadınlarda haya azlığı, 4-İhtiyarlarda dünyâ sevgisi, 5-Gençlerde tenbellik, 6-Sultanlarda zulüm, 7-Harbe gidenlerde korkaklık, 8-Zâhidlerde ucb, 9-Âbidlerde riya, 10-Zenginlerde cimrilik."

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Afiyet on şeydedir. Bunların beşi dünyâda, beşi âhırettedir. Dünyâda olanlar şunlardır: 1-İlim, 2-İbâdet, 3- Helâl rızık, 4- Şiddet ve sıkıntılara karşı sabır, 5-Ni'mete şükür. Âhırette olanlar şunlardır: 1- Azrail aleyhisselâm ona merhamet ve lütuf ile gelir, 2-Münker ve Nekir ismindeki melekler kabirde onu korkutmazlar,** 3-(Kâfirlere Cehenneme gitmeleri emredildiği) **O en büyük korku zamanında korkmaz, 4-Günahları yok edilip, iyilikleri kabûl edilir, 5-Sırat köprüsünü, şimşek gibi geçip Cennete selâmetle girer."**

Evliyâdan birisi buyurdu ki: "Tövbe ettiği zaman akıllı kimseye şunlar gerekir: 1-Estağfirullahel'azîm demek sûretiyle dili ile istiğfar etmek, 2-Geçmiş günahlarına kalbi ile pişman olmak, 3-Bütün bedeni ile günahlardan sıyrılmak, 4-Ölünceye kadar Allahü teâlânın yasak ettiği şeylere dönmemeye azmetmek, 5-Âhıreti sevip (âhıret işlerine yönelip), dünyâya buğzetmek, 6-Az konuşmak, lüzumu hâlinde konuşmak, 7-Az yiyip, az içmek, 8- Kendini ilim ve ibâdete vermek."

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle buyurdu: "Yer hergün şunları söyler: Ey Âdemoğlu! Üzerimde çalışıp çabalasın, sağa sola gidip gelirsin. Hâlbuki dönüp dolaşıp bana geleceksin! Benim üzerimde Allahü teâlâya isyan edersin, yarın ise benim içimde azâb olunacaksın! Şimdi üzerimde gülersin, yarın benim içimde ağlıyacaksın! Şimdi üzerimde neş'elisin, fakat yarın içimde mahzûn olacaksın! Şimdi üstümde mal topluyorsun, yarın içimde topladığın bu malı Allah yolunda sarfetmediğin için pişman olacaksın! Şimdi üzerimde haram yersin, yarın seni kurtlar yer! Şimdi üzerimde kibirleniyorsun, fakat yarın içimde zelîl olacaksın! Şimdi üzerimde yürüyorsun, yarın bendeki bir çukura düşeceksin! Şimdi üzerimde, güneş ve ay ışığında yürüyorsun, yarın benim içimde, karanlıklar içine düşeceksin! Şimdi insanların toplandıkları yerlerde yürüyorsun, yarın yalnız başına olacaksın."

Resûlullah (s.a.v.), mescide giren kimsenin dikkat etmesi gereken husûsları bildirirken şöyle buyurmuştur: **"Mescide girerken sağ ayak ile girmelidir. Mescide girerken; "Bismillah ve selâmün alâ Resûlillah ve alâ melâiketihi. Allahümme ifteh lenâ ebvâbe rahmetike inneke entelvehhâb" demelidir. Kelime-i şehâdet getirmelidir. Namaz kılanın önünden geçmemelidir.** (Alış veriş bâbı) **Dünyâ işi ile uğraşmamalıdır. Dünyâ kelâmı konuşmamalıdır. İki rek'at namaz kılmadan** (mescidden) **çıkmamalıdır. Abdestsiz girmemelidir."**

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte,- Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namaz dînin direğidir. Yüzün süsü, kalbin nûrudur. Bedenin rahatı, semânın anahtarıdır. Mizanın ağırlığı, Rabbin rızâsıdır. Cehennem ateşine perdedir."**

İbn-i Abbâs (r.a.) rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) birgün İblîs'e; **"Ümmetimden kaç dostun var?"** buyurunca, İblîs; "Ümmetinden dostlarım on tane olup, şunlardır: 1-Zâlim devlet reîsi, 2-Malı nereden kazandığına aldırmayan zengin, 3-Emîri, zulmünde tasdik eden âlim, 4-Kibirli kimse, 5-Ölçü, tartı ve başka husûslarda hainlik yapan tüccâr, 6-Karaborsacılık yapan kişi, 7-Zinâ yapan kimse, 8-Faiz yiyen, 9-Malın nereden geldiğine önem vermeyen, 10- İçki içen ve

ona yardım eden kişi" dedi. Sonra Resûl-i ekrem, İblîs'e; **"Ümmetimden düşmanların kaç tanedir?"** buyurunca, İblîs şöyle dedi:

"Ümmetinden düşmanlarım şunlardır: Ey Muhammed, birincisi sensin. Ben sana kızıyorum. 2-İlmi ile amel eden âlim, 3-Kur'ân-ı kerîmin emir ve yasakları ile amel eden Kur'ân-ı kerîm hafızı, 4- Beş vakit namazda Allah için ezan okuyan müezzin, 5-Fakirleri, yoksulları ve yetimleri seven, 6-Merhamet sahibi, 7-Hakka tevâzu gösteren, 8-Allahü teâlâya tâatta bulunan genç, 9-Helâl yiyen, 10-Allah için birbirini seven iki mü'min, 11-Cemâatle namaza rağbet eden, 12-İnsanlar uyurken geceleyin namaz kılan, 13-Sözünde ve işinde kendisini haramdan uzak tutan kimse, 14-Kalbinde kin, hîle gibi birşey olmadan insanlara nasihat eden, 15-Cömert kimse, (Malının bir kısmını verip diğer kısmını bırakan, sehâ sahibidir. Malının en çoğunu veren cûd sahibi, zarûret hâline göğüs gerip, başkasını tercih eden Îsâr sahibidir.) 16-Dâimâ abdestli olan, 17-Ahlâkı güzel olan, 18-Allahü teâlânın rızık husûsunda verdiği va'di tasdik eden, 19-Mestûre dul kadınlara yardım eden, 20-Ölüme hazırlanan."

İbn-i Hacer-i Askalânî hazretlerinin, İsâbe fî temyîz-is-Sahâbe adlı eserinden ba'zı bölümler:

Hasen-i basrî şöyle anlatır: "İçlerinde Süheyl bin Amr, Ebû Süfyân ve Kureyş'in yaşlıları olduğu hâlde, müslümanlar Hazreti Ömer'in evine geldiler. Onları Hazreti Ömer'in kapıcısı karşıladı ve Süheyb, Bilâl, Ammâr (r.anhüm) gibi Bedr savaşına katılmış Eshâb-ı Kirâmın öncelikle içeri girmelerine müsâade etti. Sonra da; "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, efendim Ömer, Bedr savaşına iştirâk etti. Bundan dolayı, o savaşa katılanları çok sevmektedir ve bana böyle yapmamı tavsiye etmiştir" dedi. Bunun üzerine Ebû Süfyân; "Ben bugünkü gibi bir hâdiseye hiç rastlamadım. Hizmetçi, kölelere içeri öncelikle girmeleri için müsâade ediyor, biz asillere bakmıyor bile" dedi. Süheyl bin Amr da; "Arkadaşlar! Yüzlerinizde öfke alâmetleri görüyorum. Eğer kızıyorsanız, kendinize kızın. Onlar ve siz, birlikte İslâmı kabûle çağrıldınız. Onlar İslâmı derhâl kabûl ettiler. Siz ise ağırdan aldınız, geç kaldınız. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, din uğrunda sizden önce yaptıkları ile elde ettikleri fazilet, sizin bu kapıda öğünmekte olduğunuz şeref ve faziletten çok daha üstündür. Onlar bu fazîletleriyle sizlerden çok ilerideler. Siz kat'iyyen onların derecesine ulaşamazsınız. Siz şimdi savaşa katılın. Belki Allahü teâlâ sizleri de cihâd sevâbı veya şehidlikle mükâfatlandırır. Allaha yemîn ederim ki, Süheyl doğru söylemiştir. Allahü teâlâ, kendisine hemen inanan kulunu, inanmakta tereddüd ederek geciken kulu ile bir tutmaz" dedi ve Şam'a doğru yürüdü."

Hâlid bin Velîd (r.a.) son nefesinde; "Yeryüzünde muhacirlerden müteşekkil bir seriyyede geçirdiğim, sabah olur olmaz erkenden düşmana hücum etmeyi kararlaştırdığımız, soğuk, buzlu bir geceden daha çok hoşlandığım ve zevk aldığım hiçbir gece geçirmemişimdir. Siz de Allah yolunda cihâda önem veriniz" buyurdu.

Ebû Vâil şöyle anlatır: "Ölüm ânı geldiğinde, Hâlid bin Velîd (r.a.); "Ölüm saçan, çok tehlikeli sahnelerle dolu olan savaşlarda ölmek istemiştim. Fakat, yatağımda ölmem ezelde takdîr olmuş, elden ne gelir. "La ilahe illallah" demekten sonra en çok sevâb umduğum amelim, sabahleyin kâfirlere baskın yapmak için, göğün delinmişcesine yağan yağmur altında siperde geçirdiğim gecemdi. Ben öldüğüm zaman, atımı ve silâhımı muhafaza edin ve onları Allah yolunda savaşanlara verin" dedi."

Ebû Abs bin Cebr anlatır: "Resûl-i ekrem (s.a.v.), Eshâbını sadaka vermeye teşvik ettiği zaman, herkes gücü yettiği kadar sadaka olarak birşeyler getirdiler. Utbe bin Zeyd (r.a.) o gece

dışarı çıktı ve bir süre namaz kıldıktan sonra; "Allahım! Sadaka olarak vereceğim hiç malım yok. Ben de sadaka olarak kullarından şeref ve haysiyetime tecâvüzde bulunanları affediyorum" diye duâ etti. Sabahleyin Eshâbın arasında otururken, Resûl-i ekrem; **"Kendisine yapılan tecâvüzleri dün akşam bağışlayan nerede?"** diye sordu. Bunun üzerine Utbe bin Zeyd ayağa kalkıp, Resûlullahın (s.a.v.) yanına gitti. Resûlullah (s.a.v.) ona; **"Seni müjdelerim. Kudret ve irâdesiyle yaşadığım Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bu yaptığın bağış, makbûl olan sadakalar arasına kaydedilmiştir"** buyurdu.

Kays bin el-Ensârî anlatır: Kardeşlerimin malını çok harcıyorum diye, beni Resûl-i ekreme şikâyet ettiler. Ben; "Yâ Resûlallah! Ben hurmadan kendi payıma düşeni alıyor, Allah yolunda harcıyor ve arkadaşlarıma veriyorum" dedim. Resûl-i ekrem sırtımı sıvazlıyarak üç defa; **"Allah yolunda harca ki, Allahü teâlâ da sana versin"** buyurdu. Bu hâdiseden sonra bir savaşa katıldım. Ben o savaşta, akrabalarım arasında en zengini idim."

Ebû Hüreyre şöyle anlattı: "Birgün; "Hiç namaz kılmadığı hâlde Cennetlik olan birisi var. Kim olduğunu söyler misiniz? dedim. Orada bulunanlardan kimse bilmeyince, bana; "Kimdir o?" diye sordular. Ben de; "Abdüleşheloğullarından Usayram diye bilinen Amr bin Sâbit'dir" dedim. Orada bulunan Hüseyn (r.a), Mahmûd bin Esed'e; "Usayram'ın durumu nasıldı?" diye sordu. O da şöyle anlattı: "Kavminin müslüman olmasına karşı çıkmıştı. Uhûd gazâsında hakîkati gördü ve müslüman oldu. Sonra düşman saflarına girdi ve yaralanıp düşünceye kadar savaştı. Gazâ sonunda Abdüleşheloğullarından müslüman olanlardan birkaç kişi, harp meydanında kendi şehidlerini ararlarken, onu gördüler ve; "Allah, Allah! Bu Usayram, burada ne işi var? Müslüman olmak istemediği için biz ondan ayrılmıştık" dediler. Sonra ona; "Yâ Amr! Senin müslümanlar içinde ne işin var? Kendi kavmine acıdığın için mi buradasın, yoksa müslüman olmak istediğin için mi buradasın?" diye sordular. O da; "Müslüman olmak için geldim. Allahü teâlâya ve Resûlüne îmân ettim ve müslüman oldum. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ile beraber savaşa girdim. Yaralanıp düşünceye kadar çarpıştım" dedi. Az sonra da son nefesini verdi. Bu hâdiseyi Resûl-i ekreme (s.a.v.) anlattıklarında; **"O Cennetliktir"** buyurdu.

Amr bin As anlatır: "Birgün Resûl-i ekrem bana; **"Elbiseni giy, silâhını kuşan ve yanıma gel"** diye haber gönderdi. Söylediklerini yapıp, huzûruna vardım. Bana; **"Seni ordunun başında göndereceğim. Allahü teâlâ seni korusun ve sana ganîmet ihsân eylesin. Çokça ganîmet elde etmeni dilerim"** buyurdu. Bunun üzerine ben; "Yâ Resûlallah! Ben mal kazanmak için mü'min olmadım. Ben, sâdece İslâmiyete olan sevgimden dolayı müslüman oldum" deyince, buyurdular ki: **"Yâ Amr! İyi insan için helâl mal ne kadar güzeldir."**

İbn-i Ömer şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem, Mute savaşında Zeyd bin Hârise'yi kumandan ta'yin etti. Sonra da; **"Eğer Zeyd şehîd olursa Ca'fer, Ca'fer şehîd olursa, Abdullah bin Revâha komutan olsun"** buyurdu. Ben de o savaşta bulundum. Peygamber efendimizin (s.a.v.) dediği gibi oldu. Ca'fer bin Ebî Tâlib'i aradık şehidler arasında bulduk. Vücûdunda doksan küsur ok ve kılıç yarası vardı."

Uhûd gazâsında, Abdullah bin Cahş, Sa'd bin Ebî Vakkâs'a; "Duâ etmiyor musun?" dedi. Sonra her ikisi bir köşeye çekilip duâ etmeye başladılar. Sa'd şöyle duâ etti. "Ya Rabbî! Düşmanla savaşa başladığımda, karşıma güçlü kuvvetli birini çıkar. Onunla çarpışayım, onu yenip ganîmetini alayım." Abdullah bin Cahş bu duâya âmin dedi. Sonra kendisi şöyle duâ etmeye başladı: "Allahım! Beni güçlü kuvvetli iyi dövüşen birisiyle karşılaştır. Senin yolunda

dövüşeyim. Sonra o beni yensin. Tutup boynumu, burnumu ve kulaklarımı kessin ki, yarın sana kavuştuğum zaman, Sen; "Ne için burnunu ve kulağını kestiler?" diye sorarsan; "Senin ve Resûlünün yolunda kesildi" diye cevap vereyim. Sen de; "Evet doğru söyledin" diyesin." Sa'd diyor ki: "Abdullah bin Cahş'ın duâsı benimkinden daha hayırlı çıktı. Allah onun duâsını kabûl etti. Akşama doğru onu gördüm. Burnu ve kulağı bir ipte sallanıyordu."

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle anlatır: "Birgün Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kılık kıyâfeti eski ve kimsenin önem vermediği nice insanlar vardır ki, eğer duâ etseler, Allahü teâlâ onların duâlarını kabûl eder. Berâ bin Mâlik de bunlardandır"** buyurdu. Tûster savaşında müslümanlar dağılınca, oradakiler; "Yâ Berâ, Rabbine duâ et" dediler. Berâ bin Mâlik şöyle duâ etti: "Yâ Rabbî! Sana duâ ediyorum. Bizi zafere ulaştır ve beni Nebî'ne kavuştur." Berâ bin Mâlik o gazâda şehîd oldu."

Süleymân bin Bilâl anlatıyor: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Bedr gazâsı için yola çıktığında, Sa'd bin Hayseme ve babası, Peygamber efendimizle beraber gazâya katılmak istediler. Durumu Server-i âleme bildirdiler. Resûl-i ekrem, ikisinden birinin savaşa katılmasını emretti. Bunun üzerine kur'a çekmeye karar verdiler. Kur'adan önce Hayseme bin Haris, oğlu Sa'd'a; "Birimizin burada kalması gerekiyor. Sen karınla beraber kal" dedi. O ise; Eğer bu, Cennetten başka birşey için olsaydı seni kendime tercih ederdim. Fakat bu harpde şehîd olmak istiyorum" dedi. Sonra kur'a çektiler. Kur'ada Sa'd kazandı. Resûlullahla beraber Bedr savaşına katıldı ve şehîd oldu. Onu Amr bin Abduved şehîd etti." Urve (r.a.) anlatır: Zübeyr bin Avvâm müslüman olduktan sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v) müşrikler tarafından yakalanıp götürüldüğünü işitti. O zaman henüz oniki yaşında idi. Kılıcını sıyırarak, Mekke sokaklarında etrâfına dehşet saçarak dolaşıyordu. Elinde kılıç, Mekke'nin yüksekçe bir yerinde Resûlullah ile karşılaştı. Zübeyr bin Avvâm'ı gören Resûl-i ekrem ona; **"Bu hâlin ne?"** diye sorunca; "Senin yakalanıp götürüldüğünü duydum da..." diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; **"Peki ne yapacaktın?"** diye sorunca; "Sizi yakalayanı işte bu kılıcımla öldürecektim" dedi. Server-i âlem (s.a.v.) ona ve kılıcına hayır duâda bulundu ve **"Haydi evine git"** buyurdu. İşte Zübeyr bin Avvâm, Allah yolunda ilk kılıç çeken kimsedir.

Ebû Hüreyre şöyle anlatır: "Hazreti Ömer beni bir vazîfeye ta'yin etmek için çağırdı. Durumu bana söyleyince, ben o vazîfeyi kabûl etmek istemedim. Bana; "Senden daha hayırlı birisinin istediği bir vazîfeyi sen beğenmiyor musun?" dedi. Ben merakla; "Kimmiş o benden hayırlı olan?" diye sordum. O da; "Hazreti Ya'kûb'un oğlu Hazreti Yûsuf aleyhisselâm" dedi. Bunun üzerine ben; "Hazreti Yûsuf, Allahü teâlânın nebisi ve bir peygamberin oğludur. Ben ise Ümeyme'nin oğlu Ebû Hüreyre'yim. Bu husûsta beş şeyden korkarım" dedim. Hazreti Ömer; "Bu beş şeyi bana da söyliyebilir misin?" dedi. Ben de; "Bilmediğim bir şeyi söylemekten, hakkında hüküm olmayan bir husûsta karar vermekten, dövülmekten, malımın elimden alınmasından, namusuma sövülmesinden korkarım" dedim.

Hazreti Ali şöyle anlatır: "Resûl-i ekrem, Ensârdan bir kişiyi bir seriyyeye komutan ta'yin etti. Seriyye yola çıkarken, Server-i âlem onlara kumandanlarını dinlemelerini ve ona itaat etmelerini emretti. Askerler bir mes'ele dolayısı ile komutanlarını kızdırdılar. Komutan onlara "Odun toplayın" dedi. Askerler odun topladılar. Komutan; "Ateş yakın" dedikten sonra; "Resûl-i ekrem beni dinleyip, bana itaat etmenizi emretmedi mi?" diye sordu. Onlar; "Emretti" dediler. Bunun üzerine komutan; "O hâlde, girin ateşe!" dedi. Askerler birbirlerine bakıştılar ve; "Biz ateşe girmeyiz. Allahü teâlânın Resûlüne gideriz" dediler. Kumandanın öfkesi biraz sonra yatıştı. Medine'ye döndükleri zaman, bu hâdiseyi Resûl-i ekreme anlattılar. Resûl-i ekrem (s.a.v.);

"Eğer ateşe girselerdi, bir daha çıkamazlardı. Ancak meşrû olan husûslarda itaat etmek lâzımdır." buyurdu.

Muhammed bin Süfyân, babasından şöyle nakleder: "Harise bin Nu'mân'ın (r.a.) gözleri görmüyordu. Bu sebeple evi ile mescidi arasında bir ip germişti. Bir yoksulun mescide geldiğini duyduğu zaman, sepetinden birşey alır ve ipten tutunarak, yoksulun yanına kadar gider ve eliyle ona verirdi. Ailesi ona; "Biz yaparız, sen niye uğraşıyorsun?" dediği zaman, o şöyle cevap verdi: "Ben, Resûl-i ekremin; **"Yoksullara insanın kendi eliyle vermesi, onu kötü akıbetlerden korur"** diye buyurduğunu duydum."

Cehcah el-Gıfârî şöyle anlatıyor "Kavmimden İslama girmek istiyen bir toplulukla beraber Medine'ye gittim. Resûlullah (s.a.v.) akşam namazını kıldırıyordu. Namaz bitince Eshâb-ı Kirâma; **"Herkes yanındakini evine götürsün"** buyurdu. Mescidde benden ve Resûl-i ekremden başka kimse kalmadı. Ben iri ve uzun boylu idim. Beni de Resûl-i ekrem (s.a.v.) evine götürdü. Bana bir keçiden süt sağdı. Onu içtim. Yemek hazırladı, onu da yedim. Bir keçiden daha süt sağdı, onu da içtim. Böyle tam yedi keçiden süt sağdı. Hepsini de içtim. Ümmü Eymen; "Bu gece Allahü teâlânın Resûlünü aç bırakanı, Allahü teâlâ da aç bıraksın" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem; **"Sus yâ Ümmü Eymen! O rızkını yedi. Bizim rızkımızı ise Allahü teâlâ verir"** buyurdu. Sabah olunca yine mescidde toplandık. Herkes kendine yapılan ikramı anlatıyordu. Ben de; "Bana yedi keçinin sütü sağıldı, hepsini içtim. Bir tencere yemek yapıldı. Onu da yedim" diye anlattım. Resül-i ekrem (s.a.v.) gün boyunca bana İslâmiyeti anlattı. Akşam üzeri İslâmiyetin hak din olduğuna inanarak Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûrunda müslüman oldum. Akşam olunca yine Resûl-i ekremin arkasında akşam namazını kıldık. Namazdan sonra Resûlullah (s.a.v.) yine; **"Herkes misâfirini götürsün"** buyurdu. Yine mescidde Resûl-i ekremden ve benden başka kimse kalmadı. Resûlullah beni mübârek hânelerine götürdü. Bir keçiden süt sağdı. Onu içtim ve doydum. Ümmü Eymen; "Yâ Resûlallah! Bu bizim dünkü misâfirimiz değil mi?" dedi. Server-i âlem de; **"Evet"** dedi ve devamla; **"O, bu gece mü'min olarak yemek yedi. Dün kâfir olarak yemişti. Kâfir, yedi bağırsağını dolduruncaya kadar yer. Mü'min ise bir bağırsağını dolduruncaya kadar yer"** buyurdu.

Mâlik-üd-Dûr şöyle anlatır: "Hazreti Ömer, birgün dörtyüz dinarı bir keseye koyup kölesine verdi ve; "Bunu Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a götür ve orada biraz bekle, ne yaptığına bak" dedi. Köle para dolu keseyi Ebû Ubeyde'ye götürdü. Ona; "Mü'minlerin emîri bu parayla ihtiyâcınızı karşılamanızı söyledi" dedi. Ebû Ubeyde; "Allahü teâlâ ondan râzı olsun" diye mukâbelede bulunduktan sonra, câriyesini çağırarak, ona; "Şu yedi dinarı şu kimseye, şu beş dînârı falancaya, şu beş dînârı da filancaya götür" dedi ve bütün dinarları dağıttı. Köle, oradan ayrılıp Hazreti Ömer'in yanına geldi. Orada gördüğü hâdiseyi anlattı. Hazreti Ömer kölesine ikinci bir kese vererek; "Bu keseyi Mu'âz bin Cebel'e götür ve orada bekle, ne yaptığına bak" dedi. Köle, keseyi Mu'âz bin Cebel'e götürdü ve; "Mü'minlerin emîri bu paraları sana, ihtiyâçlarını görmen için gönderdi. Mu'âz bin Cebel de; "Allahü teâlâ ondan râzı olsun" diye mukâbelede bulundu. Sonra câriyesini çağırarak; "Şunu filân kimselere, şunu falan kimselere götür" dedi. O sırada hanımı paraları gördü ve; "Biz de muhtacız, bize de ayır" dedi. Kesede kalan son iki dînârı da hanımına verdi. Köle, Hazreti Ömer'in yanına dönerek bütün olanları anlattı. Hazreti Ömer bu duruma sevi-nerek; "Onlar, birbirlerinin kardeşidirler" dedi.

Ka'b bin Alkam şöyle anlatıyor "Resûlullah efendimizin sohbetinde bulunmuş olan Garafe bin Haris, bir hıristiyanın Resûl-i ekrem hakkında kötü sözler söylediğini duyunca, o hıristiyanı epey hırpalıyarak burnunu kırdı. Garafe bin Hâris'i derhâl Amr bin Âs'ın huzûruna götürdüler.

Amr bin Âs; "Biz onlara dokunmayacağımıza dâir söz vermiştik. Sen niye böyle yaptın?" diye sorunca, Garafe bin Haris; "Herhalde, onlara Resûl-i ekreme küfretsinler diye emân verilmedi. Bildiğim kadarıyla, onlara sâdece kiliselerine karışmayacağımıza, kiliselerinde rahatça ibâdet edebileceklerine, altından kalkamayacakları mükellefiyet yüklemiyeceğimize, onlara düşman saldırırsa yanlarında yer alacağımıza, kendi aralarında istedikleri gibi karar verebileceklerine, ancak bizim hükümlerimize tâbi olmak isteyenler hakkında, Allahü teâlânın ve Resûlullahın emrettiği şekilde hüküm vereceğimize, istemezlerse zor kullanmıyacağımıza dâir söz ve emân verdik" dedi. Bunun üzerine Amr bin Âs; "Söylediklerin doğru, haklısın" diye cevap verdi."

Sa'd bin Ebî Vakkâs anlatır. Resûl-i ekrem Medine'ye hicret edince, Cüheyne kabilesinden bir hey'et gelerek; "Bizim beldemize geldin. Bize te'minat ver ki, seninle ve kavminle iyi münâsebetler kuralım. Resûlullah (s.a.v.) onlara te'minat verdi. Onlar da müslüman oldular. Resûl-i ekrem, Receb ayında, yüz kişi olduğumuz hâlde bizi Kinâne kabilelerine baskınlar düzenlememiz için Cüheyne taraflarına göndermişti. Biz de oraya gidip, Kinâne kabilelerine birçok baskınlar düzenledik. Fakat, onlar bizden kalabalık oldukları için, Cüheyne kabilesine sığınmak zorunda kaldık. Onlar bizi himâye ettiler. Bize; "Haram ayda niçin savaşıyorsunuz?" diye sordular. Biz de onlara; "Haram ayda, mukaddes beldeden bizi çıkaranlarla savaşıyoruz" dedik. Daha sonra aramızda ne yapacağımıza bir türlü karar veremedik. Ba'zılarımız; "Durumu Resûlullaha (s.a.v.) bildirelim" dedi. Ba'zımız ise; "Burada bekliyelim" dedi. Birkaç kişi ve ben; "Kureyş kervanının yolunu keselim" dedik. Bunun üzerine grubumuz ayrıldı. Biz Kureyş kervanının yolunu kesmeye gittik. Bir kısmı Resûl-i ekreme durumu arzetmeye gitti. Durumu öğrenen Peygamber efendimiz (s.a.v.) öyle hiddetlendi ki, yüzü kıpkırmızı oldu ve; **"Yanımdan beraberce gittiğiniz hâlde, parçalanarak mı döndünüz? Sizden önceki kavimlerin helak oluş sebebi parçalanmaktır. Size, en hayırlınız olmamakla beraber, açlığa ve susuzluğa en dayanıklı olan birisini komutan olarak gönderiyorum"** buyurdu. Bize Abdullah bin Cahş'ı komutan olarak gönderdi. Abdullah bin Cahş, ta'yin edilen ilk seriyye kumandanıdır."

Urve bin Zübeyr anlatır: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), birgün Abdullah bin Cahş'ı yanına çağırdı ve; **"Sabah vakti olur olmaz yanıma gel. Silâhın da yanında bulunsun. Seni bir tarafa göndereceğim"** buyurdu. Sabah olunca, Abdullah bin Cahş, kılıcı, yayı, ok ve kalkanı yanında olduğu hâlde mescide geldi. Resûl-i ekrem sabah namazını kıldırdıktan sonra evine döndü. Abdullah bin Cahş, Server-i âlemi kapının önünde bekliyordu. Resûl-i ekrem, Muhacirlerden onunla gidecek birkaç kişi buldu. **"Seni bu kişilerin üzerine kumandan ta'yin ettim"** buyurarak bir mektûp verdi ve devamla; **"Git, iki gece yol aldıktan sonra mektûbu aç. Onda buyurulana göre hareket et"** buyurdu. Abdullah bin Cahş; "Yâ Resûlallah! Hangi tarafa gideyim?" diye sordu. Resûl-i ekrem **"Necdiye yolunu tut. Rekiyye'ye, kuyuya yönel!"** buyurdu. Abdullah bin Cahş, sekiz veya on kişilik bir birlik ile, iki gün sonra Melel mevki'ine vardıklarında mektûbu açtı. Mektûpta şunlar yazılı idi:

"Bismillâhirrahmânirrahîm, Bu mektûbu gözden geçirdiğin zaman, Mekke ile Tâif arasındaki Nahle vadisine ininceye kadar, Allahü teâlânın ismi ve bereketiyle yürüyüp gidersin. Arkadaşlarından hiçbirini, seninle birlikte gitmeye zorlamayasın! Nahle vadisindeki Kureyşîleri, Kureyşîlerin kervanını gözetip ve denetleyesin. Onların haberlerini bize bildiresin."

Abdullah bin Cahş (r.a.) mektûbu okuduktan sonra; "Bizler Allahü teâlânın kullarıyız ve hep O'na döneceğiz. İşittim ve itaat ettim. Allahü teâlânın ve sevgili Resûlünün emrini yerine getireceğim" diyerek, mektûbu öpüp başına koydu. Sonra arkadaşlarına dönerek; "Hanginiz

şehîd olmayı istiyor ve özlüyorsa, benimle gelsin. Gelmek istemiyen dönüp gidebilir. Hiç birinizi zorlayıcı değilim. Gelmeseniz de ben tek başıma gidip, Resûl aleyhisselâmın emrini yerine getireceğim" dedi. Arkadaşları hep birden; "Biz işittik. Allahü teâlâya, Peygamber efendimize ve sana itaat edicileriz. Nereye istersen, Allahü teâlânın bereketi üzere yürü" diye cevap verdiler. İçlerinde Sa'd bin Ebî Vakkâs hazretlerinin de bulunduğu küçük birlik, Hicaz'a doğru yol aldı ve Nahle'ye geldi. Bir yere gizlendiler. Oradan gelip geçen Kureyşîleri gözetlemeye başladılar. Bu sırada bir Kureyş kâfilesi geçti. Develer yüklü idi. Mücâhidler Kureyş kâfilesine yaklaşarak, onları İslâma da'vet ettiler. Kabûl etmeyince çarpışma başladı. Çarpışma sonunda birisini öldürdüler, ikisini esîr aldılar. Birisi atlı olduğu için ona yetişemediler. O kaçtı. Kâfirlerin bütün malları mücâhidlere kaldı. Mücahidler, malları ve esîrleri alarak Resûl-i ekremin huzûruna geldiler. Resûlullah efendimiz; **"Ben size haram, ayda savaş yapmanızı emretmedim"** buyurarak, mallara ve esîrlere dokunmadı. Mücahidler helak olacaklarını ve halkın kendilerini kınayacağını sandılar. Kureyşli kâfirler bu hâdiseyi duyunca; "Muhammed, haram aylarda kan döktü, esîr ve ganîmet aldı. Haram ayda savaşmayı helâl yaptı" dediler. Bunun üzerine; **"Sana haram olan ayda savaşın hükmü nedir diye soruyorlar. De ki; "O ayda savaş yapmak büyük günahtır. Fakat, küfür ve inkârla insanları Allah yolundan çevirmek, Mescid-i Haram'da tavaf ve namazdan alıkoymak, Peygamberi ve Eshâbını Mekke'den çıkarmak, Allah katında daha büyük bir günahtır. Allaha ortak koşmak fitnesi, müslümanların haram ayda yaptıkları savaştan da beterdir. Ey mü'minler, kâfirlerin gücü yetse, sizi dîninizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri durmazlar. Sizden kim dîninden döner de kâfir olarak ölürse, bu gibilerin yaptığı iyi şeyler, dünyâda da, âhırette de boşa gitmiştir ve onlar Cehennem ehli olup, orada ebedi olarak kalırlar"** meâlindeki, Bekâra sûresi ikiyüzonyedinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Bu âyet-i kerîme nâzil olunca, Resûl-i ekrem kervanı alıkoydu. Esîrleri fidye karşılığında serbest bıraktı. O zaman mü'minler; "Ey Allahın Resûlü! Bizi savaşa mı sokmak istiyorsun?" dediklerinde; **"Allaha ve Resûlüne gerçek îmân edenler ve vatanlarından hicret edip Allah yolunda savaşanlar** (var ya!) **işte onlar, Allahın rahmetini umarlar. Allah çok mağfiret ve rahmet edicidir"** meâlindeki, Bekâra sûresinin ikiyüz-onsekizinci âyet-i kerîmesi nâzil oldu."

Cessâme bin Müsâhik bin er-Rebî şöyle anlatır: "Hazreti Ömer beni Herakliyus'a elçi olarak göndermişti. Herakliyus'un yanına çıkınca, gösterilen yere oturdum. Üzerine oturduğum şeye o anda dikkat etmemiştim. Bir süre sonra oturduğum şeye baktığım zaman, altından yapılma bir iskemle olduğunu gördüm. Hemen ayağa kalktım. Herakliyus bu davranışıma şaşırarak; "Sana ikram olarak gösterdiğimiz bu yerden niye kalktın?" diye sordu. Ben de; "Resûlullahın (s.a.v.), bunun gibi şeylerden müslümanları nehyettiğini duyduğum için ayağa kalktım" dedim."

Muhammed bin Eslem şöyle anlatır. "Birgün Medine'ye gittim. Çarşıda işimi gördüm. Sonra evime geri döndüm. Elbiselerimi değiştireceğim sırada, Resûl-i ekremin mescidinde iki rek'at namaz kılmadığımı hatırlayıp; "Ben Resûl-i ekremin mescidinde iki rek'at namaz kılmadım. Hâlbuki Server-i âlem; **"Sizden kim Medine'ye gelirse, benim mescidimde iki rek'at namaz kılmadan geri dönmesin"** buyurmuştu" diyerek, tekrar Medine'ye gittim. Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde iki rek'at namaz kıldım."

İbn-i Büreyde el-Eslemî şöyle anlatır: "Birgün bir kişi, İbn-i Abbâs'a karşı epey ağır konuştu, İbn-i Abbâs bunun üzerine; "Sen beni kötülüyorsun, fakat bende şu üç güzel huy vardır: Birincisi; Allahü teâlânın kitabı olan Kur'ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîme öğrenince, bütün müslümanların da bunu öğrenmesini istiyorum.

İkincisi; Müslüman hâkimlerden birinin adâletle hüküm verdiğini duyduğum zaman, hâkime hiç işim düşmediği hâlde sevinirim. Sonuncusu da; bir müslüman beldesine yağmur yağdığını duyduğum zaman, benim hiç sulanacak tarlam, otlayacak hayvanım olmadığı hâlde sevinirim" dedi."

Ebû Râşid bin Abdürrahmân (r.a.) şöyle anlatır: "Kabilemiz adına yüz kişi, Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile görüşmek için gittik. Beraber geldiğimiz arkadaşlarım; "Ebû Mu'âviye, önce sen Peygamberin yanına git. Eğer ilgi görürsen bize haber ver, biz de yanına gidelim. Eğer ilgi görmez isen, hep beraber geri dönelim" diyerek, önce beni gönderdiler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna çıkınca; "İyi sabahlar yâ Muhammed" dedim. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Bu, müslümanların selâmı değildir"** buyurdu. Ben de; "Müslümanların selâmı nasıldır yâ Resûlallah?" diye sordum. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Müslüman, bir müslümanla karşılaştığı zaman, esselâmü aleyküm ve rahmetullah desin"** buyurdu. Ben de; "Esselâmü aleyke yâ Resûlallah" dedim. Resûlullah da; **"Aleyküm selâm ve rahmetullahi ve berekâtühü"** diyerek selâmımı aldıktan sonra; **"İsmin nedir? Kimsin?"** buyurdu. "Lat ve Uzza'nın kulunun oğlu Ebû Mu'âviye'yim" diye cevap verdim. Resûlullah (s.a.v.) bana; **"Sen, Rahmân olan Allahü teâlânın kulunun oğlu Ebû Râşid'sin"** buyurdu. Büyük izzet ve ikramda bulundu. Beni yanıbaşına oturttu. Cübbesini bana giydirdi. Ayakkabıları ile asasını bana hediye etti. Bunun üzerine ben de müslüman oldum. Yanındakiler, Peygamber efendimize (s.a.v.); "Yâ Resûlallah, bu zâta ne kadar ikramda bulundun?" diyerek hayretlerini belirttiler. Resûlullah (s.a.v.); **"Bu, kavminin ileri gelenidir. Size bir kavmin büyüğü gelirse, ona izzet ve ikramda bulunun"** buyurdu.

Ammâr bin Ebî Ammâr anlatır: "Birgün Zeyd bin Sabit (r.a.), bir yere gitmek için atına binecekti. Bunu gören İbn-i Abbâs hemen onun atının yularını tuttu. Zeyd bin Sabit; "Ey Resûlullahın amcasının oğlu, bineğimin yularını bırak" dedi. İbn-i Abbâs ona cevap olarak; "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle davranmamız emredildi" deyince, Zeyd bin Sabit; "Elini bana uzat" dedi. O da elini uzatınca, Zeyd bin Sabit, hemen İbn-i Abbâs'ın eline sarılarak öptü ve sonra; "Bize de, Peygamberimizin Ehl-i beytine bu şekilde davranmamız emredildi" dedi.

Hâkim bin Kays şöyle anlatır: "Babam ölmek üzere iken, bize şöyle vasıyyette bulundu: "Allahü teâlâya âsî olmaktan sakının. En büyüğünüzü, kendinize başkan seçin! Zîrâ büyüklerini seçen kimseler, babalarının yolunda yürümüş olurlar. Küçüklerini başkan seçen kimseler ise, bu davranışlarıyla başkaları arasında babalarını küçük düşürmüş olurlar. Mal kazanmaya ve onu çoğaltmaya bakın. Zîrâ mülk, cömertleri coşturur, nâmerde de muhtaç etmez, insanlara el avuç açmaktan sakının. Çünkü dilenmek, insanın baş vuracağı en son çâredir. Ben ölünce, arkamdan bağıra çağıra ağlamayın. Zîrâ Resûl-i ekremin (s.a.v.) arkasından da bağıra çağıra ağlanmadı."

Ebû Ca'fer el-Hatmî şöyle anlattı: "Umeyr bin Hubeyb bin Humâşa (r.a.), oğluna şöyle vasıyyet etti: Oğlum, kötü kimselerle sohbet etmekten sakın. Zîrâ onlarla sohbet etmek, insana hastalık getirir. Kim kötü kimselere karşı olgun davranırsa, kazançlı olur. Onlara karşı çıkanlar da pişman olur. Kötü kimselerden gelen az bir kötülükten kaçmayan, çoğuna râzı demektir. Sizden biri iyiliği emretmek ve kötülüğe engel olmak istediği zaman, gelecek eziyetlere karşı sabırlı olmaya ve sevâbını Allahü teâlâdan beklemeye kendisini alıştırsın. Kim yaptığı işin sevâbını azîz ve celîl olan Allahü teâlâdan beklerse, eziyet ona bir zarar vermez."

Ca'fer bin Abdullah şöyle anlatır: "Ben çocukken, yemek yerken onun bunun önünden yiyordum. Dedem Hâtem (r.a.) bunu gördü ve bana; "Oğlum! Şeytan gibi böyle yeme! Resûl-i ekrem (s.a.v.) sâdece kendi önünden yerdi" dedi."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatır: "Birgün Peygamber efendimiz (s.a.v.) mescide girdiğinde, Haris bin Mâlik (r.a.) yerde yatıyordu. Resûl-i erkemi görünce hemen kalktı ve toparlandı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ona; **"Yâ Haris! Geceyi nasıl geçirdin?"** diye sordu. O da; "Ey Allahü teâlânın Resûlü! Gerçek bir mü'min olarak" cevâbını verdi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Her gerçeğin bir hakîkati vardır. Senin sözünün hakîkati nedir?"** diye sorunca, o; "Artık dünyâ gözümde yok. Öyle ki, gündüzlerim susuz, gecelerim uykusuz geçiyor. Rabbimin Arş'ını görür gibiyim. Sanki birbirini ziyâret eden Cennet halkını ve feryâd eden Cehennemdekileri seyrediyorum" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Sen, Allahü teâlânın kalbini nurlandırdığı bir kimsesin. Seni anlıyorum, bu hâline devam et"** buyurdu. Diğer bir rivâyette ise, Haris bin Mâlik bu söz üzerine Resûl-i ekreme (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü, bana şehâdeti nasîb etmesi için Allahü teâlâya duâ et" dedi. Peygamber efendimiz de (s.a.v.) duâ etti. Müslümanlara cihâd etmeleri emredilince, ilk olarak ata binen ve ilk şehid düşen mü'min Haris bin Mâlik oldu.

İbn-i Ömer (r.a.) şöyle anlatır: "Birgün Peygamber efendimizin yanında oturuyordum. O sırada Ensârdan olan Harmele bin Zeyd, Resûl-i ekremin huzûruna girdi ve karşısına oturdu. "Ey Allahü teâlânın Resûlü! (eliyle dilini göstererek) îmân burada, (kalbini göstererek) nifak da buradadır. Münâfık olan, Allahü teâlâyı çok az hatırlar" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) karşılık vermeyince, Harmele bin Zeyd bu sözünü tekrar etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), onun dilinin ucundan tutarak; **"Yâ Rabbî! Buna doğru söyleyen bir dil, şükr eden bir kalb ihsân et. Buna, beni ve beni sevenleri sevmesini nasîb et. İşlerini hayra tebdil et"** diye duâ etti. Harmele bin Zeyd (r.a.); Yâ Resûlallah! Benim münâfık kardeşlerim var. Ben onların reîsiyim. Onları sana göndereyim mi?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kim bize senin gibi gelirse, sana af dilediğimiz gibi, onun için de af dileriz. Münâfıklıkda ısrâr edeni de Allahü teâlâya havale ederiz"** buyurdu.

Abdürrahmân bin Ebî Ukayl şöyle anlatır: "Sakîf hey'etiyle birlikte, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna geldim. Develerimizi kapının önünde çöktürdük. İçeri girerken, herkese kızgın kızgın bakıyorduk. Fakat dışarı çıkarken, sevmediğimiz kimse kalmadı, içimizden birisi; "Ey Allahın Peygamberi! Rabbinden kendin için, Hazreti Süleymân'ın (a.s.) saltanatı gibi bir saltanat isteseydin ya!" deyince, Peygamber efendimiz bu söze gülerek şöyle cevap verdi: **"Bana verilen, Allah katında Süleymân'ın saltanatından daha üstündür. Zîrâ, Allahü teâlâ gönderdiği her peygamberlere bir duâ hakkı, tanımıştır. Onlardan ba'zıları dünyâyı istemişler. Bunlara dünyâ verilmiştir. Bir kısım, isyan etmeleri sebebiyle kavmine bedduâ etmiştir. Kavmi de bu yüzden helak edilmiştir. Ben ise, Allahü teâlânın bana verdiği bu hakkı, kıyâmet günü ümmetime şefaat etmek için kullanacağım."**

Ka'b bin Adiy (r.a.) anlattı: "Hire hey'eti ile beraber Resûlullaha (s.a.v.) gelmiştik. Bize İslâmiyeti anlattı. Müslüman olduk ve memleketimize döndük. Çok geçmeden Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefât haberi geldi. Bu haber arkadaşlarımı şüpheye düşürdü. "Eğer O Peygamber olsaydı, ölmezdi" dediler. Ben, onların yanlış düşündüklerini anlatıp; "Ondan önce gelen peygamberler de ölmüştür" diyerek, İslâmiyetten ayrılmadım. Daha sonra Medine'ye gitmeye karar verdim. Hazreti Ebû Bekr'in yanına gelerek hâdiseyi anlattım. Beni, Mısır kralı Mukavkıs'a elçi olarak gönderdi. Mısır'a gittim ve geldim. Hazreti Ebû Bekr'in vefâtından sonra,

Hazreti Ömer de beni Mukavkıs'a elçi olarak gönderdi. O sırada, Rumlar ile yaptığımız Yermük savaşı devam ediyordu. Götürdüğüm mektûbu Mukavkıs'a teslim ettim. Mukavkıs; "Rumların, Arabları öldürüp hezimete uğrattığını biliyor musun?" dedi. Ben "Hayır" deyince, "Niçin?" dedi. Ben de; "Çünkü Rabbimiz, sevgili Peygamberimize (s.a.v.) İslâmiyeti bütün dinlere hâkim kılacağını va'd etti. O, va'dinden dönmez" dedim. O zaman Mukavkıs; "Hakîkaten Arablar, Rumları, Ad kavmi gibi kılıçtan geçirdiler. Peygamberiniz doğru söylemiş..." dedi. Bundan sonra Mukavkıs bana, Eshâb-ı Kirâmın (r.a.) ileri gelenlerini sordu. Onlar için hediyeler verdi. Resûlullahın (s.a.v.) amcası Abbâs'a (r.a.) da hediyeler gönderdi. Hazreti Ömer'e durumu bildirdikten sonra, onun emrine girdim. Hazreti Ömer devlet me'murlarına maaşlarını ta'yin ederken, benim maaşımı da Adiy bin Ka'boğullarının arasına yazdı."

Enes bin Mâlik (r.a.) anlatır: "Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Muâllak isminde bir zât vardı. Bu zât, başkalarıyla ortaklık kurarak ticâret yapardı. Dürüst ve takvâ sahibi idi. Birgün bu zât, ticâret için yola çıkmıştı. Karşısına silâhlı bir hırsız çıktı ve ona; "Neyin varsa çıkar, seni öldüreceğim" dedi. Ebû Muâllak; "Maksadın mal almaksa, al malların hepsi senin olsun" deyince, hırsız; "Ben, sâdece senin canını istiyorum" dedi. Bunun üzerine Ebû Muâllak; "Öyleyse bana izin ver de, namaz kılayım" dedi. Hırsız; "İstediğin kadar namaz kıl" deyince, Ebû Muâllak namaz kıldı ve üç defa şöyle duâ etti: "Ey gönüllerin sevgilisi, ey yüce Arş'ın sahibi, ey dilediğini yapan Allahım! Ulaşılmayan izzetin, kavuşulmayan saltanatın ve Arş'ını kaplayan nûrun için beni şu hırsızın şerrinden korumanı istiyorum! Ey imdâda koşan Allahım! îmdâdıma yetiş!" Ebû Muâllak duâsını bitirir bitirmez, elindeki kargıyı kulakları hizasında tutan bir atlı peyda oldu. O atlı hırsızı öldürdü. Sonra Ebû Muâllak'a döndü. Ebû Muâllak da;

"Sen kimsin? Allahü teâlâ, seni vâsıta ederek bana yardım etti" deyince, o atlı; "Ben, dördüncü kat semâ ehlindenim. Sen ilk duânı yapınca, semânın kapılarının çatırdadığını işittim. İkinci defa duâ edince, gök ehlinin gürültüsünü işittim. Üçüncü kere duâ edince, "Zorda kalan biri duâ ediyor" denildi. Bunu duyunca, Allahü teâlâdan, onu öldürmeye beni me'mûr etmesini istedim. Allahü teâlâ, benim isteğimi kabûl ederek; "Bil ki, abdest alıp dört rek'at namaz kılan ve duâ yapan kimseye, zorda kalsa da, kalmasa da yardım ederim" buyurdu" dedi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 20

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 270

3) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 209

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 36

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 616

6) İnbâ-ül-gumûr mukaddimesi

7) Tabsir-ül-müntebih mukaddimesi

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 7, 8, 12, 24, 69, 190, 254, cild-2, sh. 1052, 1295, 1317, 1604, 1936

9) De slane: Catalogue does manuscrits arabes cild-1, sh. 301, 381

10) Les manuserits arabes de l'escurial cild-3, sh. 85, 109

11) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-2, sh. 25 cild-7, sh. 96 cild-9, sh. 65

12) Brockelmann Gal-2, sh. 67 Sup-2, sh. 72

13) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 395, 591, 1017

14) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 27

15) Fâideli Bilgiler sh. 145, 312, 417, 439

İBN-İ HÂİM

Fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İmâmüddîn bin Ali Mısrî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn olup, İbn-i Hâim ismiyle tanınmıştır. 756 (m. 1355) senesinde Kâhire'de doğdu. 815 (m. 1412)'de vefât etti. Fıkıh ilminde Şafiî mezhebi âlimlerinden olup, bilhassa ferâiz (mîrâs) ilminde meşhûr oldu. Ayrıca hesab ilminde ve Arabcada âlim idi. İbn-i Hâtem'den, Cemâl-ül-Esyûtî'den ve Zeyneddîn Irâkî gibi zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Beyt-ül-makdîs'e gidip, orada ders ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. Salâhiyye Medresesi'nde tedris işini yürüttü. Kendisinden pekçok kişi istifâde etti. Geniş ilim sahibi, heybetli ve hakkı söyleyen sâlih bir âlim idi. Ferâiz ve hesâb ilminde asrının meşhûr ve son âlimlerinden idi.

Eserleri: 1- Kitâb-ül-Füsûl, 2- El-Cümel-ül-vecîz, 3- El-Ercüzet-ül-elfiyye: Bu üç eser, ferâiz ilmi ile ilgilidir. 4- El-Maûne, 5- El-Lem'ul-mürşid, 6- Muhtasaru Telhis "İbn-ül-Benâ": Bu son üç eser hesab ilmi ile ilgilidir. 7- El-manzûmet-ül-lâmiyye fil-Cebri vel-Mukâbele, 8- Gâyet-üs-süâl; bu eseri fıkıh ile ilgilidir. 9-Tahkîk-ül-ma'kûl vel-menkûl, 10-El-Lum'a, 11- Ez-Zevâbıt vel-Hisân fimâ yekûnu bih-il-lisân, 12- Et-Tıbyân fî garîb-il-Kur'ân, 13- El-Ukdet-ün-Nadîd fî tahkîki Kelimet-üt-tevhîd, 14- El-Bahr-ül-ıcâc fî şerh-il-Minhâc, 15- İbrâz-ül-hafâya fî şerh-il-vesâyâ.

---

1) Mu'cem-ül-mütllifîn cild-2, sh. 137

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 157

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 109

4) El-A'lâm cild-1, sh. 226

İBN-İ HALDÛN

Büyük İslâm tarihçisi, kırâat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi, devlet adamı, sosyolog. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed Hadramî'dir. 732 (m. 1332)'de Tûnus'da doğdu. Ebû Zeyd künyesini aldı. Veliyyüddîn lakabı verildi. Aslen Yemen'de Hadramut'tan olduğu için Hadramî, ailesi Tunus'a hicret etmeden önce Endülüs'te İşbiliyye şehrinde oturdukları için İşbilî nisbet edildi, iyi bir tahsîl görüp çeşitli ilimleri öğrenen, değişik yerlerde hizmetlerde bulunan ve mühim eserler yazan İbn-i Haldûn, 808 (m. 1406)'de Mısır'da vefât etti.

İbn-i Haldûn, çocukluk çağından olgunluk yaşına gelinceye kadar, babası Muhammed Vâbilî'nin nezâretinde yetişti. Ondan terbiye görüp, ilim öğrendi. İlk önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. O zamanın en meşhûr kırâat âlimi olan Şeyh Ebû Abdullah Muhammed bin Bezzâl-i Ensârî'den kırâat-ı seb'ayı öğrendi. Kırâat ilmine dâir Şâtıbiyye ve Râiyye kasidelerini ezberledi. Kur'ân-ı kerîmi yirmibir defa, yedi kırâat üzerine hatmetti. Arab dili ve edebiyatını; kırâat hocasından, babasından ve Muhammed el-Arabî el-Hasâyidî ile Muhammed Şevvaş el-Mezâzî ve Ebû Abbâs Ahmed bin Kassar'dan öğrendi. Edebiyat ilmini, ilm-i kelâm ve edebiyat mütehassısı olan Ebû Abdullah Muhammed bin Bahr'den okudu. Fıkıh ve hadîs ilmini; Şemseddîn Ebî Abdullah Muhammed bin Câbir, Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Ceyyânî ve Ebû Kâsım Muhammed Kusayr'dan öğrendi. Bunlardan başka, zamanın diğer meşhûr âlimlerinin de ilim meclislerine devam edip, bilgi, edeb ve faziletlerinden istifâde etti. Herbirinden icâzetnameler (diplomalar) aldı. Aklî ve naklî ilimlerde âlim oldu.

İbn-i Haldûn, ilimde şöhret ve fazilet sahibi olması sebebiyle, zamanındaki hükümdârlar tarafından takdîr edilip sevilerek, önemli vazîfelere ta'yin edildi. Yirmi yaşında iken Tunus hükümdârı Ebû İshâk'a kâtip oldu.

Fas hükümdârı Sultan Ebû İnan, onun sohbetlerine hayran kalıp, 750 (m. 1349)'de Fas'a da'vet ederek, nişancılığa, her türlü yazışma, kânun ve nizâmların tanzim ve tasdikine me'mur etti. Fas Sultânı'nın yakın adamlarından oldu. Fakat onun bu derece yükselmesini çekemeyenler sultâna çeşitli şikâyetlerde bulundular. Neticede suçsuz olduğu hâlde, 759 (m. 1360) senesinde hapse atılmasına sebep oldular. Fas Sultânı'nın vefâtına kadar hapiste kaldı. Sonra, ölen Sultânın vezîri onu hapisten çıkarıp eski görevine ta'yin etti. Fas'ın idâresi, Sultan Ebû Sâlim'in eline geçtikten sonra, hükümdâr ona; önce sekreterlik (nişancılık), sonra da zaptiye ve da'vâlara bakmak vazîfesini verdi. Sultan Ebû Sâlim'in ölümünden sonra, Vezîr Ömer bin Abdullah saltanata geçti. Bu vezirle aralarında soğukluk hâsıl olunca, İbn-i Haldûn, Fas'tan ayrıldı. Endülüs'e gitmek üzere yola çıktı. Endülüs Sultânı Ebû Abdullah bin Ahmer onu büyük bir alâkayla karşıladı. Bir müddet onun ilminden istifâde etti. Daha sonra Bicâye Sultânı Ebû Abdullah, onu yanına çağırdı, İbn-i Haldûn'u merasimle karşıladı. Sarayında bulundurup, memleketinin idâresini İbn-i Haldûn'a teslim etti. Bu sırada, dağlarda yaşayan Berberî eşkiyaları devlete karşı isyan hâlinde idiler. İbn-i Haldûn bizzat Eşkiyaların üzerine yürüdü. Ba'zan yumuşaklık ve şefkatle, ba'zan da şiddetle muâmelede bulunarak, âsî eşkiyaları hükümete boyun eğdirdi. Bicâye hükümetinin durumunu düzeltmek üzere iken Sultan Ebû Abdullah öldürüldü. Bunun üzerine, Tilmsan hükümdârı Ebû Hamun'un da'veti ile, 769 (m. 1371) senesinde Bicâye'de Biskra şehrine gitti. Burada da ba'zı görevlerde bulunduktan sonra, Benî-Tucin ilinde, "Selâmeoğulları Kalesi" adıyle tanınan şehre gitti. Devlet me'muriyetliklerini bırakarak, bir köşeye çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Bu kalede dört sene kaldı. Bu müddet içinde ilim alemince takdîr edilen mühim eseri "Mukaddime'yi yazdı. Buradan 780 (m. 1378)'de Tunus'a giderken, yazdığı eseri Tunus Sultânı Ebû Abbâs'a takdim etti. Tunus Sultânı, "Mukaddime"de ortaya koyduğu usûller çerçevesinde, bir de târih kitabı yazmasını rica etti. Bundan sonra da umûmî târihini yazdı. Hacca gitmek maksadıyla Tunus'tan çıkıp Mısır'a gitti. Kâhire'de talebelerin ricasıyla, Câmi-i Ezher'de ders okutmaya başladı. Kısa zamanda şöhreti yayılıp, Ezher Medresesi'ne müderris (profesör) olarak ta'yin edildi. 786 (m. 1384)'da da kadılığa ta'yin edildi, İki yıl kadar bu vazîfede kaldı. Âdil kararları ile herkesin sevgisini kazandı. Büyük bir İslâm hukukçusu olarak tanındı. Kendisini çekemiyenlerin şikâyetleri üzerine, sultânın huzûrunda onlarla muhakemeye çıktı. Hasımlarının iddiâlarını kesin delîllerle çürüttü. Bu hâdiseden sonra kadılığı bıraktı. Bir müddet daha ders okuttu. 781 (m. 1379)'de hacca gitmek istediğini bildirerek Mısır'dan ayrıldı. Bu ayrılışında, sultândan büyük ikram ve yardım gördü. Hac farizasını yapıp Mısır'a döndü. Timur Hân Şam'ı alınca, onunla da görüşüp, hürmet ve ikramına kavuştu. Ömrünün son yıllarını Mısır'da geçiren İbn-i Haldûn'a, Sultan Nasîreddîn Ferec devrinde de hürmet ve saygı gösterildi. Fazilet ve meziyyetleri takdîr olundu. Devlet adamları ve memleketin ileri gelenleri, ona saygı ve hürmette kusur etmediler. Sultan Sâlih'in türbesinde, fıkıh ve hadîs dersleri okuttu ve defalarca Mâlikî kadılığında bulundu. Kâdılığı esnasında Kâhire'de vefât etti. Nasr kapısı dışında Sofiyye kabristanına defn edildi. Kabri belli ve meşhûrdur.

Birçok memleketi gezip görmesi, çeşitli vazîfeler yapması, gördüğü ve yaşadığı siyâsî hâdiseler, İbn-i Haldûn'un ilmî hayâtı ve çalışmaları üzerinde mühim te'sîrler yapmıştır. Bu husûs, eserlerinde açıkça görülmektedir.

İbn-i Haldûn, sosyoloji ilminin kurucusu olarak tanınmıştır. O, sosyoloji ilmine; "İlm-i Tabiat-i Umran" adını vermiştir, insanların cemiyetler hâlinde birbirleriyle yardımlaşarak memleketleri îmâr etmelerini ve yaşayışları için gereken geçinme vâsıtalarını, sebepleri ve âletleri hazırlamalarını, "Umran" kelimesiyle ifâde etmiştir. Kendinden önce sosyoloji ilmine temas edenlerden farklı olarak, bu ilmin; siyâset, ahlâk, hitâbet ve başka ilim ve fen cümlesinden olmayıp, kendi başına bir ilim olduğunu ortaya koymuştur.

İbn-i Haldûn'un sosyoloji ilmi ile ilgili görüş ve düşünceleri, meşhûr "Mukaddime" kitabındadır. Bu kitap, yazdığı târih kitabının önsözü mâhiyetinde olup, iki büyük cild halindedir. İbn-i Haldûn, târih ilminde belli metodlar bulunmasını ve târih yazarlarının bu metodlara uymasını açıklamak için yazdığı "Mukaddime"sinde, milletlerin; aynı canlılar gibi doğup büyüdüğünü, çocukluk, gençlik ve olgunluk devrelerinden sonra ihtiyârlıyarak öldüklerini, târih sahnesinden silindiklerini belirtir. Ayrıca basitten başlayarak, birbirini ta'kib edecek şekilde zirâat, ticâret ve nihâyet sanayi' toplumları hâline geldiklerini kabûl eder ve geniş izahını yapar. Onun bu tasnifi, kendisinden asırlarca sonra gelen Avrupalı sosyologların tasniflerinden oldukça farklı ve daha mükemmeldir ve İslâm devletlerinin târihi seyrine daha uygundur. İbn-i Haldûn, milletlerin yükselmelerinin ve varlıklarının devamının, bir ân önce şehirleşmelerine bağlı olduğunu öne sürer. Çoban ve zirâatçi olarak kalan toplulukların, ticâret ve sanayi' ile uğraşanların kölesi gibi olacaklarını, ilimde, san'atta ve medeniyette yükselemiyeceklerini kuvvetli delîllerle ortaya koyar. Bu bakımdan; varlıklarını sürdürmek isteyen milletlerin, bir ân evvel ticârete ve sanayileşmeye yönelmelerini tavsiye eder.

İbn-i Haldûn, Kâtib Çelebî'den sonra Anadolu'da tanındı. "Mukaddime" tercüme edildi. Nâimâ, Pîrizâde Mehmed ve Ahmed Cevdet Paşa gibi Osmanlı tarihçilerinde İbn-i Haldûn'un te'sîrleri görüldü. Batı dünyâsı ise, İbn-i Haldûn'la ondokuzuncu asırlarda tanışabildi.

Eserleri: Yedi büyük cild hâlinde hazırlamış olduğu târihe âit "Kitâb-ül-iber" adlı eseri; onun hazırlamış olduğu bu târih kitabı, inceleme ve araştırma yönünden emsalsizdir. Bütün Avrupa tarihçilerinin birçok konularda müracaat ettikleri mühim bir eserdir. Bu eseri, Mısır'da yedi cild hâlinde basıldı. Bu târihin girişi olan "Mukaddime" adlı eseri meşhûrdur. Bu eserinde, cemiyetin çeşitli yönlerinden, antropolojiden, coğrafyadan, tıbdan ve diğer birçok konulardan bahsetmektedir. "Mukaddime"sinin ilk iki kısmı, Şeyhülislâm Pîrîzâde ve üçüncü kısmı da Cevdet Paşa tarafından ve daha sonraki yıllarda başka mütercimler tarafından tercüme edilerek yayınlandı. Târihinin bir kısmı da Sabîhî Paşa tarafından tercüme edildi. Bu eserleri ayrıca Avrupa dillerine de çevrildi. Bu kitaplarından başka, daha birçok eserleri vardır.

İbn-i Haldûn, meşhûr eseri "Mukaddime"sinde, devlet ve cemiyetlerin kemâl ve zevallerinin sebeplerini şöyle ifâde etmektedir:

"Güzel ahlâk ve güzel hasletler, devlet ve saltanat alâmetleridir. Kötü ahlâk ise, mülk ve devletin zevâline alâmettir.

Bir cemiyette güzel ahlâka i'tibârın çokluğu, o kimselerin meydana getirdiği devletin güçlülüğünü, refah ve saadetin çokluğunu gösterir. Kötü ahlâka i'tibâr ise, devlet ve idârenin ortadan kalkacağına, mülk ve saltanatın o cemiyetin elinden çıkarak, başkalarının hâkimiyetine gireceğine alâmettir.

İnsanların bir hayrı elde etmek veya bir kötülüğü gidermek için birbirlerine muhtaç olduklarını herkes bilir, insanlar, birarada yaşamak için yaratılmışlardır, İnsan, rûh ve bedenden

meydana gelen bir varlıktır. Akıllıdır. Bu husûsiyetleri sebebiyle insanın, hayır ve iyiliklere rağbet edip, kötülüklerden sakınacağı aşikârdır. Ancak insanı, kötülüklere ve bozuk işlere meylettirip, onlara düşkün hâle getiren şehevî ve gadabî kuvvetler de vardır. Bunlar nefsin kuvvetleridir. İnsan aklını kullanıp, tedbir ile kendisini doğru yola sevketmezse; nefsine mağlup olarak, şehevî ve gadabî kuvvetlerine esîr olması muhakkaktır."

İbn-i Haldûn, Mukaddime'sinin değişik yerlerinde Resûl-i ekremin (s.a.v.) mensûp olduğu Arab kavminden de bahsederek; "Arab kavmi, gerek yaratılış ve gerekse ahlâk bakımından mu'tedil bir mizaca sahip olup, beyazdırlar" demektedir.

İnsanların ilmi nereye kadar çıkabilir sorusuna da cevap veren İbn-i Haldûn; "Beşer ilminin çerçevesi, gaybî ilimlerin çerçevesi dışında olup, zâhirî ilimlerin kaideleri ve çalışma sistemleri ile gaybî bilgilerin tahsil edilmesi mümkün değildir" demektedir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 145

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 76

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 169

4) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 221

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 188

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1018

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 259

8) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 28

9) Tercüme-i Mukaddime-i İbn-i Haldûn, İstanbul 1275

İBN-İ HATÎB

Anadolu'da yetişen âlimlerden. İsmi İbrâhim olup, lakabı Tâcüddîn'dir. Hatîb oğlu diye meşhûr oldu. 864 (m. 1459) senesinde İznik'te vefât etti ve oraya defn edildi. İbn-i Hatîb, zamanının büyük âlimlerinden olan Mevlânâ Yegân'dan ders okudu. Bütün ilimleri tahsil edip, üstün derecelere yükseldi. Sultan Murâd Hân, onu müderris olarak çeşitli medreselerde vazîfelendirdi. Âlimlere hürmet ve hizmet, Osmanlı sultanlarının âdeti idi. İbn-i Hatîb daha sonra, sultânın fermanı ile İznik Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada ilim öğretip, binlerce talebe yetiştirdi.

Oğlu Muhyiddîn şöyle anlatır: "Büyük âlim Mevlânâ Yegân, bir hac yolculuğu esnasında İznik'e geldi. Babam hürmet ve ta'zim ile onu karşıladı. Onu en güzel evde misâfir etti ve bizzat hizmetinde bulundu. Ona ziyâfetler verdi. Birgün Mevlânâ Yegân'ı hamama götürdü. Çıkarken onun ayaklarını yıkadı. O zaman Mevlânâ Yegân; "Bârekallahü Mevlânâ Tâcüddîn" dedi. Bu ses, hâlâ kulaklarımdadır. Ben o zamanlar küçük idim. Fakat ne zaman hâdiseyi hatırlasam, Mevlânâ Yegân'ın heybetinden korkarım ve kalbim bir mum gibi erir."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 115

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 102

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 46

İBN-İ HATÎB DÂREYYÂ DIMEŞKÎ

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Süleymân bin Ya'kûb el-Ensârî'dir. İbn-i Hatîb ismiyle tanınmıştır. Künyesi Ebû Abdullah, lakabı Celâleddîn'dir. Şafiî mezhebindendir. Târih, lügat, nahiv ilimlerinde de âlim idi. 745 (m. 1344) senesinde doğdu. 811 (m. 1408)'de Kâhire'de vefât etti.

Zamanının âlimlerinden ilim öğrenip, çeşitli ilimlerde yetişti. Son derece keskin bir zekâya sâhib idi. Konuşma ve maksadını ifâde husûsunda da çok mehâretliydi. Bir mecliste, çeşitli ilimlerden bahis açıp konuşacak derecede geniş kültüre sâhib idi. Bu hâlini gören, onun bütün ilimlerde âlim olduğu zannına varırdı. İkna kabiliyeti çok yüksek olup, muhatablarını gayet rahatlıkla ikna ederdi. Edebiyatta o derece mehâretli idi ki, zamanında Şam'da bulunan şâirler, onun karşısında devamlı takdîr ifadelerini belirttiler. Ondan pekçok kimse ilim öğrenmiştir, ömrünün son zamanlarında tasavvufa yöneldi. Pekçok eseri vardır. Eserleri şunlardır, 1- "Şerhu Elfiyye": İbn-i Mâlik'in nahiv ilmi ile ilgili meşhûr Elfiye adlı bin beyitlik eserinin şerhidir. 2- "El-İmtag bil-İtbag", 3- "El-İmdâd fil-Ezdâd", 4- "Mahbûb-ül-kulûb ve mülâz-üş-Şevâz", 5- "Tavâf-ül-lisân bi-zarf-iz-zemân", 6- "Tahsîl-ül-edevât bi tafsîl-ül-vefiyât", 7- "Metâlib-ül-metâlib", 8- "Nihâyet-ül-emniyyât-fil-Kelâmi alâ hadîsi **"İnnemel a'mâlü bin-Niyât",** 9- "Tarh-ül-Hasas", 10- "Şerh-ül-Hulâsa". Ayrıca üçyüz beyitlik Ercüze denilen türde şiirleri vardır. Ba'zı şiirlerinin tercümesi şöyledir. "Bir kimse seni büyük bir sevgiyle severse, sen de ona çok muhabbet göster. Fakat kimsenin sana sevgisi, yerden göke kadar da olsa seni aldatmasın. Onun seni sevmesi, sende olan bir menfaati sebebiyle olabilir ve sendeki menfaati bitince, sevgisi de sona erebilir."

"Her nasihat edenin nasihatini kabûl et. Hattâ bu nasîhatçi nasihatinde gösteriş bile yapmış olsa, mürailik yapsa bile. Çünkü çok kerre, kendisi ilâca, tedâviye daha çok muhtaç olan bir tabîb, başkasına faydalı olur. Başkasını tedâvi eder."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 266

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 25

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 310

4) Keşf-üz-zünûn sh. 153

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 179

İBN-İ HATÎB-ÜD-DEHŞE

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Muhammed nûr el-Hemedânî el-Füyûmî el-Hamevî olup, künyesi Ebü's-Senâ'dır. Lakabı ise Nûreddîn'dir. 750 (m. 1349) senesinde Hama'da doğdu. 834 (m. 1431) senesi Şevval ayının yedisinde, Hama'da vefât etti.

Babası İbn-i Zâhir, Füyûm'dan Hama şehrine gelip yerleşti. Dehşe denilen yerde hatîblik yaptı ve "El-Misbâh-ül-münîr fî garîb-iş-şerh-il-kebîr" ismindeki iki cildlik eserini yazdı. Ebü's-Senâ Mahmûd burada dünyâya geldi ve yetişti. İbn-i Hatîb-üd-Dehşe, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve birçok kitabı okudu. Şihâb el-Merdâvî'den Sahîh-i Müslim'i, Kâsım ed-Darîr'den Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Kemâl el-Mearri ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Memleketinde bulunan büyük âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Mısır ve Şam'a ilim öğrenmek için gitti ve oralardaki âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlarla ilmî müzâkerelerde bulundu. Fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı, lügat ve başka ilim dallarında akranlarından öne geçti.

İbn-i Hatîb-üd-Dehşe, sefirlik ve Hama şehri hâkimliği yaptı. Daha sonra bu görevden ayrıldı. Hama'daki evi, ilim öğrenmek için gelenlerle dolup taştı. Çok talebe okuttu ve fetvâlar

verdi. İlmî çalışmalarla, eser yazmakla meşgûl oldu. Hama halkına ilim ve ahlâk öğretti. Şânı, şerefi ve ilimdeki üstünlüğü her tarafa yayıldı. İbn-i Hatîb-üd-Dehşe, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İgâset-ül-muhtâc ilâ şerh-il-minhâc lin-Nevevî, 2- Tuhfetü zeril erbi fî şekl-il-esmâi ven-Neseb, 3- Et-Takrib fî ilm-il-garîb (iki cild), 4- Tehzîb-ül-metâli' li tergîb-il-metâli' fî garîb-il-hadîs (beş cild), 5- Şerhu Elfiye-i İbn-i Mâlik, 6- Şerh-ül-Kâfiye li İbn-il-Hâcib (üç cild), 7- Şerh-ül-Vesîle, 8- Lübâb-ül-kût fî ihtisâri Şerh-ıl-Ezraî li Minhâc ven-Nevevî, 9- Vesîlet-ül-isâbe fî san'at-il-kitâbe, 10- El-Yevâkit-ül-mudiyye vel-mevâkit-üş-Şer'ıyye (doksan beyt).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 148

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 129

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 210

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 410

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 464, cild-2, sh. 1361, 1369

6) Brockelmann GaL 2 sh. 66 Sup: 2 sh. 70

İBN-İ HİCCÎ

Fıkıh ve târih âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Hiccî bin Mûsâ bin Ahmed es-Sa'dîd'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn'dir. 751 (m. 1350) senesinde doğdu. 816 (m. 1413)'de vefât etti. İbn-i Hiccî ismiyle tanınmıştır. Zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi, "Et-Tenbîh" ve benzeri kitapları ezberledi. Pekçok hadîs âliminden hadîs-i şerîf işitti. Çeşitli beldelerde bulunan âlimlerden icâzet aldı. Çok kitap okuyup inceledi. Fıkıh ilmini; babasından, Şeyh Şemseddîn bin Kâdi Şühbe, Kâdı'l-kudât Behâeddîn Ebü'l-Bekâ'dan ve diğer âlimlerden öğrendi. Zamanın âlimlerinden olan Ezrâ'î'den, Hasenî'den, İbn-i Kâdi ez-Zebdânî'den, İbn-i Hatîb Yebrûd'dan, el-İzzî'den, Kâdı Tâcüddîn Sübkî'den ve Şemseddîn Mûsûlî'den de ilim öğrendi. İbn-i Kesîr ve İbn-i Râfi'den de hadîs-i şerîf nakletti. Ebü'l-Abbâs el-İnân ve diğer âlimlerden de nahiv ilmini öğrendi.

İbn-i Hiccî, tahsilini tamamlayıp ilimde yetiştikten sonra, ders ve fetvâ verdi. Kâdı vekîlliği yaptı. Kendi güzel hattıyla (yazısıyla) pekçok kitabı yazıp çoğalttı. İbn-i Abdülhâdî'nin "Muharrev" adlı eserini şerh etti. İbn-i Kesîr'in ve diğer ba'zı âlimlerin târihine zeyl (ilâve) yazdı. Bu zeylinde zamanının meşhûr hâdiselerini yazmıştır. "Ed-Dâris min ahbâr-ül-medâris" ve "Mu'cem" adlı, hocalarının hayâtını anlatan eserleri vardır. Sâlih, hoş sohbet, dîne son derece bağlı, çok namaz kılan ve oruç tutan vakûr bir âlim idi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 188

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 269

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 116

4) Keşf-üz-zünûn sh. 277, 1122, 2019

5) El-A'lâm cild-1, sh. 110

İBN-İ HÜMÂM

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvâhid bin Abdülhamîd bin Mes'ûd es-Sivâsî el-İskenderî el-Kâhirî el-Hanefî olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. 788 (m. 1386)

senesinde İskenderiyye'de doğdu. 861 (m. 1457) senesi Ramazân-ı şerîfin yedisinde, Cum'a günü Kâhire'de vefât etti. O günün ikindi vakti cenâze namazı kılındı. Cenâze namazını Kâdı İbn-i Deyrî kıldırdı. Sultan ve devlet erkânı cenâzede bulundu. Karâfe'de İbn-i Atâullah'ın türbesi içine defnedildi.

İbn-i Hümâm'ın babası Sivas'ta kadı idi. Sonra Kâhire'ye giderek Hanefî mezhebi kadı vekîli oldu. Daha sonra İskenderiyye kadısı oldu. Orada Mâlikî mezhebi kadısının kızı ile evlendi. Bu izdivacdan İbn-i Hümâm doğdu, İbn-i Hümâm, babasından ve şehrindeki âlimlerden ilim öğrendi. Hidâye adlı eseri Kârî-ül-Hidâye diye tanınan Sirâcüddîn'den okudu. İbn-i Hümâm, ilim tahsili hakkında şöyle demektedir: "Birçok ilmî kitap okudum. Fıkıhsız olamıyacağını anladım. Bu yüzden hocam Sirâcüddîn'in yanında ve sonra da Seyyid İmâm Celâlüddîn'den fıkıh ilmini öğrendim." Arabcayı ve âlet ilimlerini (sarf, nahiv, lügat...) Cemâlüddîn Hamîdî'den, usûl ve diğer ilimleri Bisâtî'den, hadîs ilmini Ebû Zerâ'a Irâkî'den öğrendi. Cemâlüddîn Hanbelî ve Şemsüddîn Şami'den hadîs-i şerîf dinledi. Merâgi ve İbn-i Zâhire'den icâzet (diploma) aldı. Muhib bin Şahne'den de Kâhire'de istifâde etti ve onunla birlikte Haleb'e döndü. Ayrıca kırk büyük âlimden icâzet (diploma) aldı. Akranlarından çok ileri oldu. Tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, nahiv, kelâm, mantık ilimlerinde iyi yetişip büyük bir âlim oldu ve kıymetli eserler yazdı, ilim yaymağa koyuldu. Ondan çok kimseler istifâde etti. Dört mezhebin âlimleri ondan ilim öğrendi. Hanefî âlimlerinden Takıyyüddîn Şems, Zeynüddîn, İbn-i Kâsım ve Seyfüddîn, Şafiî mezhebinde İbn-i Hıdır, Münâvî ve Ververî, Mâlikî mezhebinden Ubâde, Tâhir ve Karâfî, Hanbelî mezhebinden de Cemâl bin Hişâm ondan ilim tahsil edenler arasındadır.

İbn-i Hümâm, tasavvuf ehlinin kavuştuğu mertebe ve makamlara da ulaştı. Keşf ve kerâmetleri görüldü. Bir müddet insanlardan ayrı kaldı. Âlimler kendisine yalvarıp; "Bu inzivân sona ersin, insanların senin ilmine çok ihtiyâcı var" dediler, İbn-i Hümâm, bir süre Mensûriyye, Eşrefiyye ve Şeyhûniyye medreselerinde fıkıh dersleri verdi. Mensûriyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi.

İbn-i Hümâm, çok tevâzu sahibi idi. Birgün Alâüddîn el-Buhârî'nin ilim meclisine geldi ve meclisin en arka tarafına oturdu. Bu durumu fark eden Alâüddîn, yerinden kalkıp yanına geldi ve; "Senin yerin burası değildir. Baş köşeye buyurun, bu kadar tevâzuya lüzum yoktur. Zira bizler senin derecen ile şeref duyarız. Meclislerde baş köşeye teşrîfini isteriz" dedi.

İbn-i Hümâm, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- Feth-ül-kadîr Hidâye adlı fıkıh kitabına yaptığı şerh olup, çok kıymetlidir. 2-Tahrîr: Usûl ilmine dâir bir eserdir. Bu eserin İbn-i Emîr Hac tarafından yapılan şerhi de çok kıymetlidir. 3- Zâd-ül-fakîr: Namazla ilgili mes'eleler hakkında yazılmıştır. 4- Şerhu bedî'un-nizâm İbn-i Sa'âti, 5- Fevâtih-ül-efkâr fî şerhi Remeât-il-envâr, 6- El-Müsâyerâtü fil akâid-il-münciyeti fil-âhıreh (Matbûdur). Ayrıca, "Sübhânallahi ve bi hamdihi"nin i'râbı hakkında bir risalesi vardır.

İbn-i Hümâm, Tahrir adlı eserinde buyuruyor ki: "Dört mezhebten birisine uymak vâcibdir. Bunlardan birine uymıyanın Ehl-i sünnetten olmadığında âlimler sözbirliği ettiler.

Bir işi bir mezhebe göre yaparken, başka bir mezhebi de taklid etmesi, iki mezhebde de bâtıl olacak birşey yapmamak şartı ile caiz olur. Abdest alırken, Şafiî mezhebini taklid ederek uzuvlarını ovmayan kimse, hanımına eli değince, Mâlikî mezhebine göre abdest bozulmadı diyerek namaz kılsa, bu namazı bâtıl olur. Çünkü, abdesti her iki mezhebe göre sahih değildir."

Feth-ül-kadîr kitabından ba'zı bölümler:

"Müftînin müctehid olması lâzımdır. İctihâd derecesine yükselmiş âlim olmıyan din adamı müftî olamaz. Müctehid olmıyan din adamı müftî yapılırsa, bunun, müctehidlerin bildirdiklerini okuyup, öğrenip, bunları söylemesi lâzımdır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 264

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 127

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 297

4) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 166

5) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 132

6) Fevâid-ül-behiyye sh. 180

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 201

8) El-A'lâm cild-6, sh. 255

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 236, 358, 882, 945 cild-2, sh. 1040, 1292, 1666, 2034

10) Brockelmann Gal-2, sh. 225 Sup-2, sh. 91

11) Tam ilmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 43, 114, 241, 782, 1018

12) Fâideli Bilgiler sh. 29, 136

13) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 30

İBN-İ HÜSBÂNÎ (Ahmed bin İsmâil)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Hadîs, ferâiz ve usûl ilimlerinde de âlim idi. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Halife bin Abdül'alâ Nablüsî'dır. Lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Abbâs olup, aslen Hüsbân'dandır. 749 (m. 1348) senesi sonlarında Dımeşk'da doğdu. 815 (m. 1412) senesinde Rebî'ul-âhır ayının onunda, Çarşamba günü Sâlihiyye'de vefât etti ve oraya defnedildi.

Babasının vefâtından önce ve sonra; fıkıh, fıkıh usûlü, ferâiz, Arabî ilimler ve hadîs ilmi ile meşgûl oldu. Babasından fıkıh ve ferâiz ilimlerini, Ebü'l-Abbâs Unâbî'den de Arab dili ve edebiyatını öğrendi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Bunlardan daha başka âlimlerden de ilim öğrenmiş ve fetvâ verme icâzeti almıştır. Memleketinde ve diğer şehirlerdeki âlimlerden çok hadîs-i şerîf dinledi. Bu maksadla Dımeşk'a ve Kâhire'ye gitti. Dinlediği hadîs-i şerîfleri yazardı. Alâeddîn Buhârî'nin talebelerinden, bunlardan başka İbn-i Emile, Salâh bin Ebî Amr, İbn-i Râfi' gibi pekçok âlimden bir hayli hadîs-i şerîf yazdı. Bir ara Haleb'e gitti. Orada Ömer bin Aydoğmuş ve Halîl bin Mahmûd'dan da hadîs-i şerîf dinledi. Bülkînî ve daha başka büyük âlimlerin ilim meclislerinde bulundu. Hadîs-i şerîf ilminde ve hadîs âlimlerinin isimlerini bilme husûsunda büyük âlim oldu. Kitap yazma işi onun âdeti idi. Pekçok kitabı kendi eliyle yazdı. Çeşitli ilimlerde akranlarından öne geçti. Çok zekî olup, çabuk yazar ve çabuk okurdu.

Eminiyye ve İkbâliye medreselerinde ders okuttu. Eşrefiyye Medresesi'nde hadîs dersi başmüderrisliği vazîfesinde bulundu. Dımeşk'da bir müddet kadılık yaptı. Dımeşk müftîsi ve hafızların büyüklerinden idi. Çok hadîs-i şerîf yazmış olmasına rağmen, az rivâyette bulundu. Zamanında siyâsi karışıklıklar olduğundan, hayâtı sıkıntı içinde geçti. Dımeşk'da Emevî Câmii'nde ders halkası vardı, İbn-i Hüsbânî'den, zamanındaki âlimler ve hadîs hafızları hadîs-i şerîf öğrendiler.

İbn-i Hacer şöyle anlatır: "Hocamız büyük âlim Bülkînî, İbn-i Hüsbânî'yi sever ve hürmet gösterirdi. Dımeşk'da o zamanda bulunan hadîs hafızlarının en büyüklerinden olduğunu söylerdi.

Ben onunla Dımeşk'da karşılaştım. Bana çok ikramda bulundu. Başka hiç kimseye vermediği kitap ve hadîs cüzlerini, bana âriyet (kullanıp geri vermek üzere emânet) olarak verdi. Sonra Kâhire'ye gitti. Dımeşk'da ondan bir miktar ilim öğrendim."

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Câmi'ut-tefâsîr, 2-Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 3-Ed-Dürr-ül-manzûm fî sîret-in-nebiyy-il-ma'sûm, 4- Tabakât-üş-Şâfiiyye, 5-Tertîbü tabakât-il-kurrâ liz-Zehebî, 6-Ta'lîku alel-Hâvî, 7- Şâfi'ul-ayyi fî tahrîci ehâdîs-ir-Râfiî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 164

2) El-A'lâm cild-1, sh. 97

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 237

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 108

5) Zeyl-i Tabakât-il-huffâz sh. 244

6) Tabakât-ül-müfessirîn cild-1, sh. 29

7) Enbâ-ül-gumr cild-2, sh. 523

İBN-İ HÜSEYN MERÂGÎ (Ebû Bekr bin Hüseyn)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Târih ve kırâat ilimlerini de iyi bilirdi. İsmi, Abdullah bin Hüseyn bin Ebî Hafs Ömer bin Muhammed bin Yûnus bin Ebi'l-Fahr bin Muhammed bin Abdürrahmân'dır. Kureyş kabilesinden Emevî ailesine mensûbdur. Künyesi Ebû Bekr, lakabı Zeynüddîn olup, İbn-i Hüseyn Merâgî adıyla meşhûr olmuştur. Osmânî de denilmektedir. 727 (m. 1327) senesinde Kâhire'de doğdu. 816 (m. 1414)'de Medine'de vefât etti. Bâki' kabristanına defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Uzun müddet Takıyyüddîn Sübkî'nin ve diğer âlimlerin derslerine devam etti. Esnevî'den de ilim tahsil etti. Esnevî'den fetvâ verme izni aldı. Şemseddîn bin Lebbân'ın derslerinde bulundu. Fahreddîn bin Miskîn'den ilim öğrendi. Sîret-i Nebeviyye ve Telhis kitaplarını okudu. Meydûmî'den "Müselsel", "Gaylâniyât" ve "Sünen-i Ebû Dâvûd"dan ba'zı bölümler okudu. Ebü'l-Ferec bin Abdülhâdî'den Sahîh-i Müslim'i; Nâsıruddîn Tûnusî Mâlikî'den Sünen-i Nesâî ve daha başka kitaptan okudu. Muzafferuddîn Attâr'dan Tirmizî'nin "Câmi'"ini, Abdülkâdir bin Mülûk Sânî'den Nesâi'nin taharet babını ve diğer bölümleri okudu. Bundan başka Nâsıruddîn Eyyûbî, Sâlih bin Muhtâr, Ahmed bin Keştagdî, Abdürrahmân bin Muammer Bağdadî gibi âlimlerden de ilim öğrendi. Ebü'l-Abbâs Haccâr, Ahmed bin Meziz Berzâlî, Müzzî, Eyyûb Kehhâl, İbn-i Ebi't-Tâib ve diğer âlimlerden icâzet aldı. Değişik yerlerde pekçok âlimden yalnız başına hadîs-i şerîf dinledi ve rivâyet etti. İbn-i Hacer, ondan kırk adet hadîs-i şerîf tahrîc etti. Necmeddîn bin Fehd de, onun icâzet aldığı ve hadîs-i şerîf dinlediği hocalarıyla, dinlediği hadîs-i şerîfleri tahrîc etti. 750 (m. 1349) senesinde Kâhire'den Medine'ye gitti ve oraya yerleşti. 757 (m. 1356) senesinde orada İbn-i Seb' ve Bedreddîn bin Ferhûn'dan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Medine'de evlendi, çocukları oldu. Yine orada; kadılık, hatîblik ve imamlık vazîfelerinde bulundu. Medine halkı, İbn-i Hüseyn Merâgî'den çok istifâde ettiler. Medine'ye ve Mekke'ye gidip orada ikâmet ettiği zamanlar, hadîs-i şerîf öğretirdi. 814 ve 815 (m. 1412) senelerinde Minâ'da, Ci'râne'de pekçok âlim ondan hadîs-i şerîf öğrendi. Burhan Kayrâtî, Abdürrahmân bin Hüseyn bin Abdullah Vâsıtî, Ahmed bin Yûsuf bin Melik Ru'aynî Gırnâtî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ali Endülüsî gibi âlimler ondan ilim öğrendiler. İbn-i Cezerî de ondan okumuş ve; "Bildikleriyle amel eden büyük âlim, zamanının bir tanesi, muhakkıkların önderi, müslümanların

müftîsi, müslümanların zîneti, müderrislerin büyüğü" gibi takdîr ifadeleriyle onu çok medhetmiştir.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır. 1-Tahkîk-un-nusreti bi telhisi meâlimi dâr-il-hicreti: Medine târihi ile ilgili bir eserdir. 2- Revâih-üz-zehr: Peygamber efendimizi anlatan bir eserdir. "Ez-Zehr-ül-bâsim fî sîreti Ebi'l-Kâsım" adlı eserin kısaltılmışıdır. 3- Menâfi-ül-hırz: "El-Hırz-ul-ma'd li-men fekade-el-veled" adlı eserin özetidir. 4- El-Vâfî bi tekmilet-il-Kâfî, 5-El-Umde fî şerh-ız-zübde.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 60

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-11, sh. 28, 29

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 120

4) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 23

5) Brockelmann Gal-2, sh. 172 Sup 2, sh. 221

İBN-İ IRÂKÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Abdürrahîm İbn-il-Hüseyn bin Abdürrahmân el-Kürdî er-Râziyânî el-Mısrî'dir. Künyesi Ebû Zür'a olup, lakabı Veliyyüddîn'dir. 762 (m. 1361) senesi Zilhicce ayının üçünde, Pazartesi günü seher vaktinde Kâhire'de doğdu. 826 (m. 1423) senesi Şa'bân ayının onyedisinde vefât etti. Babasının türbesinin yanına defnedildi.

Babası, onu daha küçük yaşta iken âlimlerin sohbetlerine götürdü. Küçük yaşta iken Kâhire'de; Ebü'l-Harem el-Kalânisî, Muhibbüddîn Ebü'l-Abbâs el-Hallâtî, Nâsıruddîn et-Tûnusî, Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed el Askalânî, İzzüddîn bin Cemâ'a, Cemâlüddîn bin Nebâte'nin, Dımeşk'da; Hâfız Şemsüddîn el-Hüseynî, Hâfız Takıyyüddîn bin Râfi', Muhaddîs Ebi's-Senâ el-Menbicî, Ebû Hafs eş-Şahtabî, Şerefüddîn Ya'kûb el-Harîrî, İmâdüddîn Muhammed bin Mûsâ, İbn-i Ümeyle, İbn-ün-Necm, İbn-ül-Hübel, İbn-üs-Sükî, Sitt-ül-Arab Hafîdet-ül-Fahr İbn-ül-Buhârî'nin, Beyt-ül-makdîs'te; el-Aradî, İbn-ül-Cûhî, Ebû Hafs Ömer bin Ali es-Süyûtî'nin sohbetlerinde babası ile birlikte bulundu.

Babasıyla Şam yolculuğundan dönünce, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Mısır'da Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, Behâüddîn bin Halîl, Zeynüddîn İbn-ül-Kârî, el-Harâvî, Behâüddîn İbn-ül-Müfessîr el-Bâcî ve birçok âlimden ilim öğrendi. 780 (m. 1378) senesinden sonra babasının arkadaşı Hâfız Nûreddîn el-Heysemî ile birlikte Dımeşk'a gitti. Burada Hâfız Ebû Bekr İbn-ül-Muhibbüddîn, Ebü'l-Hevl el-Cezerî Nâsıruddîn bin Hamza, Şemsüddîn ibn-üs-Sâfi'den ilim tahsil etti. Mekke-i mükerremeye de giden İbn-i Irâkî, orada Kemâlüddîn Ebü'l-Fadl en-Nüveyrî, Behâüddîn İbn-i Akîl en-Nahvî, Muhammed bin Ahmed bin Abdülmu'tî, Ahmed bin Sâlim el-Mekkî, Afîfüddîn en-Nişâveri, Cemâlüddîn el-Emyûtî'den, Medîne-i münevverede Bedrüddîn Abdullah bin Ferhun'dan hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Irâkî, babasının yanında, hadîs ve bu ilmin muhtelif kollarında yetişti. Babasından çok istifâde etti. Sirâcüddîn Bülkînî'den fıkıh dersleri aldı. Fıkıh ilmi ile ilgili haşiyelerini yalnızca "Ravda" kitabı üzerine yaptı. İbn-i Mülakkın ve daha başka âlimlerin yanında da ilim tahsili ile meşgûl olan İbn-i Irâkî, Nâsırıyye Medresesi'nde bir müddet Cemâlüddîn Esnânî'nin derslerinde bulundu. Ondan; Temhîd, Kevâkıb adlı eserlerin tamâmını ve Mühimmat adlı eserin bir kısmını dinledi.

Ebû Zür'a İbn-i Irâkî, usûl-i fıkıh, me'ânî, beyân ve diğer Arabî ilimleri Ziyâüddîn Abdullah Afifi el-Kazvînî'den öğrendi. Onun yanında Kâdı Beydâvî'nin Minhâc'ını ve Telhîs'in büyük bir kısmını okudu ve ondan çok istifâde etti. Arabî ilimleri, nahiv ilminde pek derin âlim olan Tunuslu Ebû Abbâs bin Abdürrahîm'den öğrendi. İbn-i Irâkî, hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh, me'ânî, beyân gibi ilimlerde yüksek derecelere ulaşınca, birçok hocası ona fetvâ ve ders verme husûsunda icâzet verdiler.

İbn-i Irâkî, ilimde her geçen gün ilerliyordu. Nihâyet çeşitli ilimlerde söz sahibi oldu. İlmî üstünlüğü ve kabiliyeti herkesçe kabûl edildi. Fazileti, zekâsı, güzel ahlâkı, hattının güzelliği, tevâzu'u, Allahü teâlânın emirlerine uyup yasak ettiklerinden sakınma husûsundaki dikkati çok idi. Sesi güzel idi. Çoluk-çocuğu fazla idi. Daha genç yaşta iken ders vermeye başladı Bu sırada babası hayatta ve hocaları çeşitli yerlerde bulunuyordu. Babası onun dersleri için şu ma'nâda bir mısra söylemiştir: "Ahmed'in dersleri, babasının derslerinden daha üstündür. Onun derecesi, babasının yanında çok yüksektir." Hattâ, İbn-i Irâkî fetvâ vermeye ve hutbe okumaya başlayınca, babası bu vazîfeleri bırakmıştır. Ebû Zür'a İbn-i Irâkî, Bibersiyye, Kânbihiyye, Karâsankariyye medreselerinde, Tûlûn Câmii'nde hadîs-i şerîf dersleri verdi. Cemâliyye-i Nâsırıyye'de müderrislik yaptı ve tasavvuf ile meşgûl oldu. 790 (m. 1388) senesinde İmâdüddîn Ahmed bin Îsâ Kerkî'nin yerine kadılık vekîlliği yaptı. Bu göreve 820 (m. 1417) senesine kadar devam etti. Sonra kendisini, fetvâ, ders okutma ve eser yazma işine verdi. Babasının vefâtından sonra, 822 (m. 1419) senesinde hacca gitti. Bu sırada talebelerine çeşitli eserlerini yazdırıyordu. Bir mecliste onun söylediklerini Zeynüddîn Rıdvan ve Takıyyüddîn bin Fehd yazdı. 824 (m. 1421) senesi Şevval ayının ortalarında Mısır bölgesi kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfeyi adâletle ve dürüst bir şekilde yürüttü. İbn-i Irâkî, asrının adâletle hüküm verme husûsunda önde gelen ve seçkin kadılarındandır. Güleryüzlü idi. İnsanlara karşı çok iyi muâmele ederdi.

Takıyyüddîn Fâsî onun hakkında şöyle demektedir: "Onun eserlerinden ve rivâyetlerinden çok nakiller yaptım. Hadîs ilminde ve diğer ilimlerde ondan çok istifâde ettim. O, asrımızın; ezberi, kitaplar üzerindeki açıklamaları ve fetvâları en çok olanıdır. Aynı zamanda onun kitaplar üzerine yapmış olduğu açıklamalar çok kıymetlidir. Tefsîr, hadîs, usûl-i fıkıh ve Arabî ilimlerde, bilhassa hadîs rivâyetinde çok yüksek derecelere çıktı. Dinlemiş olduğu hadîs-i şerîflerin çoğunu talebelerine nakletti. Derslerine devam edenlere pekçok şeyler yazdırdı. Babası onun parlak zekâsı için; "Onun zekâsı ve faziletleri çok ve insanların ihtiyâçlarını giderebilecek güçtedir. Tevâzu'u ve hayrı çok, kalbi temiz bir insandır" demiştir."

Bedrüddîn Aynî de şöyle demektedir: "İbn-i Irâkî, âlim ve fazilet sahibi bir zâttır. Usûl, fürû' ve hadîs-i şerîflerin şerhlerine dâir eserleri vardır. Fetvâ verme husûsunda mütehassıs idi. Mısır diyârında Şafiî âlimlerinin sonuncusudur."

Sehâvî ise onun hakkında şöyle demiştir. "İbn-i Irâkî ders verirken, o kadar fasih (açık), ağır ağır ve anlaşılır bir şekilde konuşurdu ki, bir kimse onun söylediklerini yazmak istese, biraz sür'atli olduğu takdîrde yazabilirdi. Babası, onun hadîs ilminde kendisinden sonra geldiğini söylemiş ve onu hafız olarak vasıflandırmıştır.

İbn-i Irâkî'nin talebeleri ve ondan ilim alanlar pekçoktur. Asrında ondan ilim almıyan âlim pek azdır."

İbn-i Irâkî, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Fihristi merviyyatihî alâ vech-il-ihîsar, 2- El-Beyân vet-Tevhîd limen ehrece lehu fit-teshîh (ilk yazmış olduğu eserdir) 3- El-Müstecâd fî mübhemât-il-metni vel-isnâd, 4-Tuhfet-üt-tahsîl fî zikri rüvât-

il-merâsil, 5- Ahbâr-ül-müdellisîn, 6-Ez-zeyl alel kâşif liz-Zehebî: Bu eserde Müzzî'nin Tehzîb'inde bulunup da Zehebî'nin almadığı zâtları almış, Ahmed bin Hanbel'in müsnedindeki hadîs ricalini de bu eserine ilâve etmiştir. 7- El-Etrâf bi evhâm-il-etrâf lil-Müzzî, 8- Tuhfet-ül-Vârid: Babasının hâl tercümesidir. 9- Şerhu nazmı vâlidıhi lil-iktirâh fil-istilâh, 10- Şerh-us-sünen li Ebî Dâvûd, 11- Şerh-us-sadr bi zikri leylet-il-kadr, 12- El-Ecvibet-ül-merdiyye anil esilet-il-mekkiyye, 13-Ed-Delîl-ül-kavîm alâ sıhhati cem'ıt-takdîm, 14- Cüz'ün fîl-farkı beyn-el-hükmi bis-sıhhati vel-mücebî, 15- Tenkîh-ül-lübâb lil-mehâmilî, 16-En-Behcet-ül-merdiyye, 17-Teshîh-ül-hâvî li İbn-i Mülakkın, 18- Et-Tevşîh lit-Tâc es-Sübkî, 19- Et-Tahrîr limâ fî minhâc-il-usûl minel ma'kûl vel-menkûl, 20- Şerhu en-Necm-ül-vehhâc, 21- Şerhu cem'ul-cevâmi', 22-Zeyl-i el-Vefeyât.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 270

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 336

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 173

4) Menhel-üs-Sâfî cild-1, sh. 312

5) El-A'lâm cild-1, sh. 148

6) Brockelmann Gal-2, sh. 66

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 12, 117, 324, 595, cild-2, sh. 1042, 1289, 1583, 1867

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 46, 54, 72, cild-2, sh. 83

İBN-İ İMÂM EL-KÂMİLİYYE (Muhammed bin Muhammed)

Tefsîr, hadîs, usûl ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ali bin Yûsuf bin Mensûr olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. İbn-i İmâm-ı Kâmiliyye diye meşhûr oldu. Cum'a günü, 18 Şevval 808 (m. 1405) senesinde Kâhire'de doğdu. 15 Şevval 864 (m. 1460) senesinde hacca giderken, Re'sü sugreti Hamîd denilen yerde vefât etti. Kabri oradadır.

İlim öğrenecek yaşa gelince, önce Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Kur'ân-ı kerîme âit ilimleri; Şihâbüddîn Benebî, Sa'düddîn Aclûnî, Garsuddîn Halîl Hüseynî ve başka âlimlerden öğrendi. Zerâtitî'den tecvîd ilmi öğrendi. "Tenbîh" kitabının bir kısmını, "Verdiyye" ve "El-Mülha" kitaplarının tamâmını ezberledi. Şümûs el-Bûsîrî, Bermâvî, İbn-i Hasen el-Beycûrî, Şihâbüddîn Tantedâî, Nâsıruddîn Bârenbârî, Şerefüddîn Sübkî gibi âlimlerden fıkıh öğrendi. Bu âlimler içerisinde en çok Şerefüddîn Sübkî'den istifâde etmiştir. Veliyyüddîn Irâkî ve Nûreddîn bin Lü'lü'nün derslerine devam etti. Nahiv, ferâiz, hesab ilimlerini Şemsüddîn Hicâzî'den öğrendi. Bu ilimleri, yukarıda adı geçen; Sübkî, Bârenbârî ve Nûreddîn Kımenî'den de öğrendi. Kâyâtî'den nahiv tahsil etti. Aynî'den kırâat ilmini ta'lim etti. Kâyâtî ve Venâî'den usûl-i fıkıh, yine Kâyâtî ve Bisâtî'den kelâm dersleri aldı. Bârenbârî ve İzzeddîn bin Abdüsselâm el-Bağdâdî'den mantık ilmi öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî'nin fıkıh, tefsîr, hadîs derslerine devam etti. İbn-i Hacer Veliyyüddîn Irâkî, İbn-i Cezerî, Bermâvî, Vâsıtî, İbn-i Nâzır es-Sâhibe, İbn-i Bürdes, Hicâzî ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Hattâ bu maksadla ba'zı şehirlere de gitmiştir. Mekke'de; Ebü'l-Feth el-Merâgî ve Takıyyüddîn Fehd'den, Kudüs'de; Takıyyüddîn Kalkaşendî ve başkalarından, Medîne-i münevverede de ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs-i şerîf dinlemeyi çok severdi. Hattâ bu husûsta rağbeti çok fazlalaştı. Bu arzu ile Kütüb-i sitte denilen altı meşhûr hadîs kitabını (Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn-i Mâce ve Neseî) dinledi.

Hattâ diğer hadîs cüzleri ve iki müsnedi baştan sona dinledi. İbrâhim Üdkâvî, Yûsuf Safi, Gamrî, Kemâlüddîn Meczûb gibi âlimlerle sohbet etti. Bu zâtlar, tasavvuf ehli kimseler olup, bunların yanında yüksek derecelere kavuştu.

Bermâvî, onun küçüklüğünü şöyle anlatır: "Çok zekî olup, anlayış ve bir mes'eleyi hemen kavrama kabiliyeti çok fazla idi. İlim tahsil ederken hocalarına sorduğu suâller, kabiliyetli bir talebe olduğunu göstermekteydi."

Hayâtında birçok talebe yetiştirdi. Kutbiyye'de muhaddislere ders verdi.

Celâlüddîn bin Mülakkın'ın vefâtından sonra, Kâmiliyye'de Şafiî fıkhı okuttu. Zeynel'âbidîn bin Menâvî'den sonra İmâm-ı Şafiî'nin medresesinin vakıfları idâreciliğinde bulundu. Kendisine böyle bir vazîfe verilmesinden dolayı çok sevindi. Sultan tarafından, Kudüs'ün Salâhiyye Medresesi'nde müderrislik yapması teklif olundu. Bu teklife cevap vermedi. Mısır'da Şafiî kadılığı yapması teklif edildi. Aksarâyî'nin ısrarlarına rağmen bu vazîfeyi de kabûl etmedi.

Birçok defa hacca gitti. Hac esnasında Mekke'de bir müddet kalırdı. Aynı şekilde Kudüs'e giderek, orada Beyt-i Makdîs'i defalarca ziyâret etti. Sâlih kimseleri, velîleri ve âlimleri ziyâret etmek maksadıyla Kuzey Afrika şehirlerine gitti. Çocukluğunda buralara babasıyla gitmişti. Aklı ve anlayışı çok fazla, hafızası kuvvetliydi. Sâlih kimselerle beraber bulunmayı çok severdi. İnsanların arasını bozan, fitne çıkaran geçimsiz kimselerden nefret eder, uzak dururdu. Doğru ve kuvvetli bir i'tikâda sahipti. Çok mütevâzî olup, gayet sâde yaşar, lüksten, gösterişten çok sakınırdı. Dînimizin emir ve yasaklarına çok bağlı olup, asla ta'viz vermezdi. Allahın rızâsı olmadığı bir şeyde, insanların rızâsına bakmazdı. Yanında haram işlenmesine mâni olurdu. Mâni olamaz ise, derhâl orayı terk ederdi.

Dînin yasak ettiği şeylerden son derece uzak durduğu gibi, insanlara da emr-i ma'rûf yapardı. Sâlih ameller, güzel hâller sahibi idi. Devlet adamlarından, makam sahiblerinden uzak durur, onlarla fazla görüşmezdi. Çok tatlı bir konuşması vardı. Mâlâya'nî (dîne ve dünyâya faydası olmayan) işlerden uzak dururdu. Fakirlere, yoksullara iyilik ve ihsânlarda bulunurdu, ömrünün sonlarına doğru talebeleri hayli çoğalmıştı, ihtiyâr ve bedeni zayıf olmasına rağmen, hacca gitmek için yola çıktı. Yolculuk esnasında vefât etti.

Eserlerinden birkaçı şunlardır: 1-Şerh-ül-Verekât li İmâm-il-Haremeyn: Fıkıh usûlüne dâirdir. 2- Şerhu alâ envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî, 3- Risâletü fî hayati Hızır, 4- Şerhu alel-Erba'în lin-Nevevî, 5- Şerhu alâ muhtasarı İbn-i Hâcib, 6- Şerh-ül-Buhârî lil-Halebî, 7- Şerh-ül-Umde, 8- Tabakât-ül-Eşâ'ire.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 231

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 93, 95

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 194, 547, 862

İBN-İ İVAZ DEMÎRÎ (Behrâm bin Abdullah)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Behrâm bin Abdullah bin Abdülazîz bin Ömer bin İvaz bin Ömer Sülemî Demîrî'dir. Lakabı Tâceddîn, künyesi Ebü'l-Bekâ'dır. 734 (m. 1334) senesinde doğdu. 805 (m. 1402) senesinde vefât etti. Kaynaklarda, doğum ve vefât yeri bildirilmemektedir.

Şeyh Halîl, Şerefüddîn Rahûnî, İbrâhim Kabîlî, Beyânî ve bir grup âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. İlim tahsîl etti. Buhârî'nin bir kısmını Ebü'l-Harem Kalânisî'den, tamâmını da Cemâleddîn Türkmânî Hanefî'den dinledi. Sünen-i Ebî Davud'u, Mekke'de Şeyh Halîl'den 760 (m. 1359) senesinde dinledi. Sünen-i Tirmizî'yi Cemâleddîn bin Hayr'dan, Kâdı Iyâd'in Şifâ kitabını; Şemseddîn Beyânî, Afîfüddîn ve diğer âlimlerden dinledi. Kendi mezhebinde büyük âlim oldu. Fetvâlar vererek insanların müşkillerini hallederdi. Şeyhûniyye ve diğer yerlerde müderrislik yaptı. Buralarda çok talebe yetiştirdi. Ahnâî, Cemâleddîn Bisâtî ve İbn-i Hayr'ın yerine kadı vekîlliği vazîfelerinde bulundu. İbn-i Hayr'ın vefâtından sonra ise, 791 (m. 1389)'de Mâlikî mezhebi kadılığı vazîfesine getirildi. Bir müddet geçince, Sultan Zâhir Berkûk tarafından kadılık vazîfesinden alındı. O da, bundan sonra kendini ilme ve talebe yetiştirmeye verdi. Vefât edene kadar bu hâl üzere yaşadı. Çok talebe yetiştirdi.

Zamanında Mâlikî mezhebinin büyük âlimlerinden idi. Hadîs ilminde sebt (güvenilir) ve naklettiği bilgiler sahih idi. Hâli ve gidişatı övülecek mertebede olup, güzel ahlâklı idi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu muhtasarı Şeyh Halîl: Hocasının eserinin şerhidir. Kendisi şöyle anlatır: "Rü'yâmda hocamı gördüm. Bana bir kâğıt verdi; "Yâ Behrâm! Muhtasar adlı kitabımın üzerine bir şerh yaz da, insanlar ondan istifâde etsinler" dedi. Daha sonra istihâre yaptım. Allahü teâlânın yardımıyla bu şerhi yazdım." Gerçekten de bu eserinden insanlar çok istifâde etmişlerdir. 2-Şâmil ve şerhi: Fıkıh ilmine dâir bir eserdir. 3- Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 4- Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 5- Dürret-ün-nesîme: Üç bin beyitlik bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 80

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 19

3) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 242

4) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 101, 102

5) Brockelmann Sup-2, sh. 99, 100

İBN-İ KAMER

Hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali Ca'fer bin Muhtâr el-Kâhirî'dir. İbn-i Kamer ismiyle tanınmış olup, künyesi Ebû Abdullah, lakabı Şemsüddîn'dir. 803 (m. 1401)'de doğdu. 876 (m. 1470) senesinde Kâhire'de vefât etti. İlim tahsiline başladığında çeşitli ilimlere dâir ana metinleri ezberledi. Zamanının âlimlerinden ders almak sûretiyle ilimde yetişti. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan, Bülkînî'den, Bermâvî'den, Veliyyüddîn Irâkî'den, Hâfız bin Hacer'den ilim öğrendi. Kendi memleketindeki tahsilinden sonra; Şam'a, Beyt-ül-makdîs'e Mekke'ye, Dımeşk'a, Haleb'e İskenderiyye'ye ve diğer ba'zı beldelere gitti. Gittiği yerlerde zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Bilhassa hadîs ilminde meşhûr oldu. Çeşitli medreselerde ders verdi. Ba'zı yerlerde de kadılık vazîfesi yaptı. Eserleri şunlardır: "Mu'în-üt-tüllâb fî ma'rifet-ül-Ensâb", "İltâf-ül-eşrâf bi zehr-il-etrâf".

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 313

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 176

3) El-A'lâm cild-6, sh. 288

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 297

İBN-İ KÂVÂN (Hüseyn bin Ahmed)

Tefsîr, usûl, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed olup, İbn-i Kâvân diye meşhûrdur. Memleketi Geylân'a nisbetle Geylânî denilmiştir. 842 (m. 1438) senesinde Geylân'da doğdu. 889 (m. 1484) senesinin Zilka'de ayının sekizinde, Cumartesi günü Mekke'de vefât etti. Sabah namazından sonra cenâze namazı kılınarak, Muallâ kabristanına defnedildi.

Geylân'da babasının himâyesinde büyüdü. Babası ona "Hâvî" kitabını okuttu. Hâvî kitabının tamâmını ezberlediği takdîrde, ona bin (1000) dinar vermeyi va'd etti. İbn-i Kâvân kitabın tamâmını ezberleyince, babası ona bin dînâr verdi.

Büyük âlimlerden Muhammed bin Hızır bin Muhammed Nişâbûrî, İzzeddîn Tâhir bin Muhammed bin Ali İsferâînî, Şemsüddîn Sâbûri ve Alâüddîn Tâvûsî'den ilim tahsil etti. Sarf, nahiv, hadîs, tefsîr gibi ilimleri İbn-i Hızır'dan öğrendi. Kelâm, Arabî dil bilgileri, me'ânî ve beyân ilimlerini Şeyh Muhammed Med'uv Sicistânî el-Hanefî'den öğrendi. Ferâiz, mantık, me'ânî ilimlerini Havâfî'nin talebelerinden el-Hümâm el-Kirmânî'den öğrendi. Mu'în bin Seyyid Safiyyüddîn el-İcî'den kelâm ilmi öğrendi. Nahiv, mantık, ilm-i hılâf ve münâzara ilmini de Muzaffer el-Kâzerûnî'den öğrendi. Mekke'de Kemâl bin Hümâm'dan ilim öğrendi. İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ını onun huzûrunda okudu. Babası tarafından, Kemâl bin Hümâm'ın kızı ile evlendirildi. İmâm-ül-Kâmiliyye'nin usûl, fıkıh ve hadîs derslerine devam ederek, usûl'de Minhâc kitabını ve şerhlerini ondan okudu. Yine fıkıh ilmine dâir "Minhâc" kitabının çoğunu da dinledi. Ebü'l-Fadl Magribî'den; usûl, mantık, arûz, kelâm dersleri, İbn-i Yûnus'dan; usûl, hesâb ve arûz dersleri aldı. 871 (m. 1466) senesinde Şam'a gitti. Dımeşk'da Bedreddîn bin Kâdı Şühbe'den fıkıh ilmini öğrendi. Zeynüddîn Hitâb'dan; fıkıh usûlü, kırâat ve hadîs ilmi aldı. Abdürrahmân bin Halîl el-Kâbûnî'den de hadîs-i şerîf dinledi. Haleb'de Şihâbüddîn el-Mer'âşî'den tefsîr ve tasavvuf dersleri aldı. Buradan da Kâhire'ye gitti. Orada Kâfiyeci'den me'ânî ve beyân ilmi öğrendi ve Keşşâf tefsîri ve başka kitapları okudu. Kâhire'den Medîne-i münevvereye döndü. Ebü'l-Ferec el-Merâgî'den hadîs-i şerîf dinledi. Mekke'de; Zeynüddîn Abdürrahîm el-Emyûtî, Seyyid İbrâhim bin Ahmed bin Abdülkâfî'den ders aldı. Böylece çok sayıda âlimin derslerine devam ederek, dînî ilimlerde mütehassıs bir âlim oldu.

Fazîlet sahibi idi. Birçok talebe yetiştirdi ve kıymetli eserlere şerhler yazdı. Çok fazla ibâdet ederdi. Mekke-i mükerremede bulunduğu zamanlar çok tavaf yapardı. Huşû' ve edeble çok nafile ibâdet yapar, faziletli olmayı ve fazîlet sahiblerini severdi. Gücü yettiği kadar onlara ikram ederdi. Zilka de ayının sekizinde genç yaşta, 889 (m. 1484) senesinde vefât etti. Cenâze namazını sabah namazından sonra Seyyid Mahyevî el-Hanbelî kıldırdı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Varâkat li İmâm-il-Haremeyn: Bu eser usûl-i fıkha dâirdir. 2- Şerhu Risâleti Adûd: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 3- Şerh-ül-Kavâid-is-sugrâ: Arabca dil bilgisi ve fiil çekimlerine dâir bir kitaptır. 4- Hâşiyetü alâ hutbeti tefsîr-il-Beydâvî, 5- Şerhu Erba'în lin-Nevevî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 312

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 136

İBN-İ KEBBEN (Muhammed bin Sa'îd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Sa'îd bin Ali bin Muhammed bin Kebben bin Ömer bin Ali bin İshak-el-Kuraşî'dir. Yemen'in Aden şehrinde doğup büyüdüğü için Adenî ve Yemenî nisbetiyle de anılmaktadır. Lakabı Cemâleddîn olup, İbn-i Kebben adıyla meşhûr olmuştur. 776 (m. 1374) senesinde Aden'de doğdu. 842 (m. 1438) senesinde Ramazan ayının yedisinde, Aden'de vefât etti.

Aden'de büyüdü. Çeşitli ilimleri orada tahsil etti. Aden kadısı Radıyyüddîn Ebû Bekr bin Muhammed Hubeyşî, Ali bin Muhammed Ak'aş Zebîdî, Afîfüddîn Abdullah bin Ali, Ebû Hatim Şahri, Ebû Bekr bin Muhammed Becelî, Ali bin Muhammed Cemî'î, Süleymân bin İbrâhim Kelbercî, Ebû Bekr bin Muhammed Firâ' Nahvî, Nefîs Alevî, Ebû Bekr bin Ali Yâfi'î ve Ali bin Muhammed bin Muhammed Şâfi'î'den Zebîd şehrinde ilim öğrendi. Hâvî ve Lümâ' kitaplarını; Abdüllatîf bin Ebî Bekr Şercî, Şihâbüddîn bin Reddâd, Ali bin Abdülazîz Mısrî, Şihâbüddîn Ahmed Halâvî, Muhammed bin Ali Nevîrî ve Ebû Bekr bin Muhammed Zebîdî'den okudu. 801 (m. 1398) senesinde hacca gitti. Mekke'de Ebnâsî ile karşılaştı. Bu zâtın derslerine devam ederek icâzet aldı.

Daha sonra 803 (m. 1400) senesinde İbn-i Sıddîk, Cemâleddîn Muhammed bin Sa'îd Busayrî, Nasrullah Osmânî ve Burhâneddîn Beycûrî ile buluştu. Bu âlimlerden ders aldı. Bu âlimler de Ebnâsî gibi İbn-i Kebben'e icâzet verdiler. Büyük âlim İsmâil Cebertî'nin sohbetlerinde bulunarak ondan feyz aldı. Ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu. İbn-i Şerâihî ve diğer âlimler de İbn-i Kebben'e icâzet verdiler.

Görüldüğü gibi, pekçok âlimden uzun zaman ilim öğrenen ve icâzet alan İbn-i Kebben, fıkıh ilminde büyük âlim oldu. Kendisi de talebe yetiştirmeye ve fetvâ vermeye başladı Aden'de kırk sene kadar kadılık vazîfesi yaptı.

Büyük bir âlim olup, fıkıh ilminde söz sahibiydi. Bunun yanında, pekçok ilimleri de bilirdi. Fazîlet sahibi idi. İlmin yayılması için çok gayret ederdi. Geceleri çok az uyur, ilmî kitapları müzâkere ederdi. Herhangi bir sebeble araları açılmış insanları barıştırırdı. Herkes hakkında hüsn-i zan beslerdi. Tasavvuf yolunda bulunanları severdi. Ders okutma, fetvâ verme ve hadîs-i şerîf öğretme bakımından, Yemen diyârında herkes ona i'timâd ederdi.

İbn-i Kebben şöyle anlatır: "829 (m. 1425) senesi Ramazan ayının ondokuzunda, Mensûr Abdullah Nasır Ahmed bin İsmâil'den, Kâdı Vecihüddîn Abdürrahmân bin Cemî'aya, benden bin (1000) dînâr, sebebsiz olarak alınması için bir emir geldi. Fakat Kâdı İbn-i Cemî', bu emri bana bir müddet bildirmedi. Ancak, bu durumu bana Ramazan bayramından sonra bildirdi. Bu bana çok ağır geldi. Ertesi gün sabaha kadar bekledim, öğle namazını kıldıktan sonra, kıbleye yönelmiş olarak Allahü teâlâya sığındım ve şöyle yalvardım: "Benim Resûlullahtan (s.a.v.) başka kimsem yoktur. Resûlullahın (s.a.v.) hürmetine himâye olunurum. Ey gözüm! Yaşlarını akıtma tut. Ey nefsim! Üzülme! Sabırlı ve tahammül sahibi kimsenin vasfı ne iyidir. Ey kalbim! Ağlayıp sızlama. Umulur ki, sana yarın müjdeler gelir." Beyitler bitince, bana ağır bir uyku geldi. Vergi kâğıdı da elimde idi. O sırada uyumuşum. Rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm, Eshâbından hazret-i Ebû Bekr ve hazret-i Ömer de (r.anhümâ) mübârek huzûrlarında idiler. Yanıma geldiler. Peygamber efendimizin sağ elini öptüm. Mübârek sağ elleriyle çenemin altından tutarak başımı kaldırdılar. Sonra ben, edebimden başımı önüme eğdim. Peygamber efendimiz ayakta duruyorlar idi. "Biz, senin hâlini düzeltmek, sıkıntını gidermek için geldik. Sen bana her gece bin salevât-ı şerîfe okumaya devam et" buyurdular.

Büyük bir ferahlık ve sevinçle uyandım. Bir gün geçmeden, Mensûr tarafından emirname geldi. Zulmen hapsedilenlerin bırakılmasını, sebebsiz yere kimseden vergi alınmamasını bildiriyordu. Benden de istenilen bu vergi kaldırıldı. Üçgün geçmeden de Mensûr vefât etti. Peygamber efendimize olan hürmetim, sevgim ve okuduğum salevât-ı şerîfeler hürmetine Allahü teâlâ benden bu vergi yükünü kaldırdı." Bu hâdiseyi; İbn-i Afif, Necmeddîn bin Fehd, İbn-i Hacer Askalânî ve Afîfüddîn Nâşirî de bildirmişlerdir.

İbn-i Kebben'in eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ed-Dürr-ün-nâzım fî şerhi Bismillâhirrahmânirrahîm. 2-Miftâh-ül-hâvî-el-mübîn anin-nusûsi vel-Fehâvî, 3- Et-Taleb fî keşf-il-kerb, 4-Er-Rakm-ül-Cemâlî fî şerh-il-leâlî Ferâiz ilmine dâir bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 33

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 250

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 191

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1035

İBN-İ KİRMÂNÎ (Yahyâ bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Yûsuf bin Ali bin Muhammed bin Sa'îd es-Sa'îdî, el-Kâhiri'dir. Lakabı Takıyyüddîn olup, "İbn-i Kirmânî" diye meşhûr oldu. Eshâb-ı Kirâmdan Hazreti Sa'îd bin Zeyd hazretlerinin soyundan olup, aslen Kirman beldesindendir. Bunun için Sa'îdî ve Kirmânî nisbetiyle anılırdı. 762 (m. 1361) senesi Receb ayında Bağdad'da dünyâya geldi. Babasından ve diğer âlimlerden ilim tahsîl edip, hadîs, tıb, târih ve edebiyat ilimlerinde yüksek bir âlim olarak yetişti. Mensûrî hastahânesinin başhekimliğine ta'yin edildi. 833 (m. 1430) senesi Cemâzil-âhır ayının sekizinde, tâ'ûn (veba) hastalığından Kâhire'de vefât etti.

Bağdad'da doğup büyüyen İbn-i Kirmânî, daha küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat ilminde, "Şâtıbiyye" ve İbn-i Hâcib'in "Kâfiye" ve "Şâfiiyye" adındaki eserleri ile "Tasrif-ül-İzzî" ve Fıkıhda "Hâvî" adındaki eserlerin hepsini, Hanefî mezhebi âlimlerinden ve babasının talebelerinden olan Celâleddîn Es'ad bin Muhammed'den okudu. Kur'ân-ı kerîmin çoğunu, i'râb ve terkibini (nahiv ilmi bakımından cümle tahlillerini) onun yanında mütâlâa etti. Yine o, Mâlikî âlimlerinden Şemseddîn

Muhammed bin Sa'îd'in yanında "Milha" kitabının bir bölümünü ezberledi. Kâtib Şemseddîn-i Râzî, Yezdî ve Şemseddîn-i Mâlikî'nin yanında kitabeti (güzel yazı yazma san'atını) öğrendi. İzzeddîn Ebû İshak ile edebiyat ilimlerini okudu ve ondan çok faydalandı. Onun bu sahadaki bütün bilgilerini topladı. Edebiyat bilgilerini ondan aldı. Aklî ilimleri de, Alâüddîn-i Benbîhî'den öğrendi. Mantık ilminin ba'zı kısımlarını Kâdı Alâüddîn-i Hirevî'den okudu. Tıb ve başka ilimleri de, Şemseddîn Muhammed Mahûlî ve Tabîb Ziyâüddîn'den, hey'eti (astronomiyi) Fahreddîn-i Nîlî'den, "Miftâh" kitabının ba'zı kısımlarını İzzeddîn Hancî'den, Beydâvî'nin "Tavâli" kitabını Sa'deddîn-i Şa'bânkârî'den, Semerkandî'nin "Âdâb-ül-bahs" kitabı ile "Tavâli' Şerhi"ni Mevlânâzâde'den okuyup öğrendi. Ayrıca ondan Mantıktan "Şemsiyye Şerhi"nin ba'zı kısımlarını okudu. Va'z ve hitâbet ilimlerini Cemâleddîn İbni Debbâg ile Cemâleddîn İbni Devâlîbî'den ve başka âlimlerden aldı. "Hâvî" kitabından bir konuyu, daha bülûğ çağına girmeden Nûreddîn Sâlih'den okumuştu. Yine o kitabın bir bölümünü Mekke'de Muhıbbüddîn-i Lügavî'den okudu. Ayrıca ondan lügat ilmini de okuyup öğrendi. Onun "Kâmûs"unun bir kısmı ile "Abbâb",

"Muhkem" ve "Cemî'u hatt-ıl-feteyân" kitaplarını da okudu. Birçok âlimin nazım ve nesirlerinden çoğunu yazdı. Onlardan çok istifâde etti.

Hazerde ve seferde babasından hiç ayrılmadı. Onunla beraber elliye yakın şehir dolaştı. 776 ve 777 (m. 1375) senelerinde, Mekke'de mücavir olarak kaldığı yıllarda babasıyla beraberdi. Timur Hân'ın Bağdad'a girmesinden sonra, babası ile beraber Şam'a geldi. Ondan "Kütüb-i sitte'yi, ya'nî meşhûr altı hadîs kitabını sayısız defalar dinlemişti. Onun huzûrunda Kur'ân-ı kerîmin i'râbını tamamladı. "Keşşâf ve "Beydâvî" tefsîrlerini birçok defalar okudu. Yine onun eserlerinden "Nukûd ve Rudûd" ile, Buhârî'nin bu kitaba yaptığı şerhini defalarca okudu. Bu şerhin ba'zı kısımlarını, İbn-i Hâcib'in nahivde "Kâfiye"sinin ve sarf ilmindeki "Şâfiiyye"sinin hepsini, "Minhâc-ül-aslî" kitabı ile Burhâneddîn-i İbrî'nin buna yazdığı şerhini, Beydâvî'nin "avâli" kitabı ile, Şemseddîn-i İsfehânî'nin buna yaptığı şerhini, mantıkta "Metali" kitabı ile, Kutbüddîn-i Tahtânî'nin şerhini, Hocası Adûd'un "Fevâid-i Gıyâsiyye" kitabı ile, onun "Ebyât-ül-bedî" üzerine yaptığı şerhini, "Makâmât-ı Harîriyye"nin bir kısmı ile, İbn-i Hâcib'in "Şerh-i Mufassal" hakkındaki bütün açıklamalarını, fıkıhta "Hâvi" kitabı ile; "Ta'lîk", "Ta'lîka" ve "Tûsî" gibi şerhlerini, dinleyip öğrendi.

Yine babasının Bağdad'da 12 seneye yakın ba'zı medreselerde ders okuttuğu senelerde, "Vecîz" kitabını ve onun şerhini, Sehâkî'nin "Miftâh" kitabını ve onun şerhlerinin çoğunu, özellikle hocası Adûd'un; "Muhtasar", "Mevâkıb" ve "Cevâhir" kitaplarına yaptığı şerhlerini dinleyip öğrendi.

Mekke'de; Cemâleddîn Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Abdullah-i Mu'ti'den, Mecdüddîn-i Lügavî'den, Nûreddîn-i Horasânî'den ve Bağdad'da da Nûreddîn Ali bin Yûsuf bin Hasen ez-Zerendî'den hadîs-i şerîf dinledi. 800 (m. 1397) senesinin başlarında Kâhire'ye geldi ve Sirâcüddîn-i Bülkînî'nin Câmi-i Hâkim'deki talebelerinin yanına yerleşti. Ondan hiç ayrılmadı. Onunla, İbn-i Abdüsselâm'ın "Kavâid" kitabı üzerine yapılan "Fevâid-ül-Cüssâm" kitabını okumaya devam etti. Onun fetvâlarının hepsini yazdı. O da, fetvâ ve ders vermek husûslarında ona izin verdi. Irâkî'den "Elfiye"sini okudu. Ve yine İbn-i Mülakkın'dan da ilim tahsil etti. Gamârî'nin huzûrunda "Matâli" şerhini ve başka eserleri okudu. Şam taraflarında bulunduğu sırada, Tâceddîn bin Berdes'den "Sahîh-i Müslim"i okudu.

Çeşitli ilimde çok yükseldi. Babasının ve başkalarının şerhlerinden istifâde ederek, "Buhârî'yi ve "Müslim"i şerh etti. "Ravda" kitabı ile İbn-i Kayyım'ın "Tuhfet-ül-mevdûd" kitaplarını ihtisar etti, kısalttı.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-Câmi'ıs-sahîh: "Sahîh-i Müslim" adındaki hadîs kitabının şerhidir. 2- Mecma'ul-bahreyn ve cevâhir-ül-habreyn fî Şerh-il-Buhârî: Sahîh-i Buhârî'nin 8 cildlik şerhidir. Babasının ve başka âlimlerin şerhlerinden istifâde ederek hazırlamıştır. 3- El-Muhtasar fî târih-i Mısr, 4- El-Maksûd fî tuhfet-il-mevdûd.

Babası hayatta iken, daha küçük yaşlarında ilim öğrenmek isteyenlere faydalı olurdu. Hanbelî âlimlerinden ve hocası olan Cemâleddîn bin Devâlîbî'nin oğlu Şihâbüddîn Ahmed'e nahiv ilmini o okutmuştu.

Şeyh İbn-i Hacer, "Mu'cem" adındaki eserinde diyor ki: "O, eskiden Kâhire'ye gelmişti. Şam'da oturdu. Daha önce Sultan Müeyyed'in hizmetinde bulundu. Bundan sonra, bir defa onunla beraber Kâhire'ye geldi. Bîmâristan nâzırlığına (hastahâne baş hekimliğine) ta'yin edildi.

Çok eser yazdı. Çok hızlı yazı yazardı. Birçok ilimde mahirdi. Yüksek faziletler sahibiydi. Vefâtından bir sene önce gözleri a'mâ, ya'nî görmez oldu. İhtiyâçlarını ailesi görürdü."

Makrizî diyor ki: "O, çeşitli ilimlerde yüksek bir zât idi. 800 senesinin başlarında Bağdad'dan Kâhire'ye geldi. "Sahîh-i Buhârî"ye yaptığı şerhi ile meşhûr oldu. Emîr Şeyh Mahmûdî ile sohbet etti. Onunla beraber Trablus'a gitti ve onun yardımcılığına ta'yin edildi. Ba'zı hâdiselerin zuhur etmesiyle, yine onunla birlikte Kâhire'ye döndü. Onun Mısır Sultânı olmasından sonra, Mensûrî hastahânesinin nâzırlığına ta'yin edildi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 230

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 259, 261

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 207

4) El-A'lâm cild-8, sh. 166

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 527

İBN-İ KUTLUBOĞA (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin Kutluboğa el-Büktemrî el-Mısrî el-Kâhirî'dir. Lakabı, "Allâme Seyfeddîn" idi. Takriben 798 (m. 1396) senesinde dünyaya geldi Hanefî mezhebindeki birçok âlimden ilim tahsil etti. "Kâri-ül-Hidâye" diye meşhûr olan Sirâcüddîn ve İbn-i Hümâm, onun en meşhûr olan hocalarındandır. Bilhassa İbn-i Hümâm'dan çok istifâde etti. Ezkâvî ile karşılaştığında, onun için duâ etmişti "Dav-ül-lâmi" adındaki eserin sahibi bu husûsu şöyle nakleder: "O, bir gece rü'yâsında Ezkâvî'yi gördü. Kendisine duâ etmesini, bu sûretle kalbinden dünyâ sevgisinin çıkmasını istedi. Ezkâvî, ona dedi ki: "Allahü teâlâ birşeyi dilediği zaman, o iş muhakkak olur. Bundan sonra da: "Uzletini, ya'nî insanlardan ayrı kalmanı çoğalt!" diye nasîhatta bulundu." Hocası İbn-i Hümâm da, onun hakkında dedi ki: "Allaha yemîn ederim ki, sen bir yere girip orayı vatan edinsen, hemen meydana çıkar, meşhûr olursun!" O, çeşitli medreselerde ders okuttu. Şöhreti her yere yayıldı. İsmi duyulmayan yer kalmadı. Çok talebesi oldu. Tefsîr, kelâm, fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı ilimlerinde asrının İmâmı, en büyük âlimi sayıldı. Çok eser yazdı. 881 (m. 1477) senesi Zilka'de ayının yirmidördüncü Pazartesi gecesi vefât etti.

Hocası Kemâleddîn İbni Hümâm, Şeyhûniyye Medresesi'nin meşihat makamında iken, onu kendisine nâib (yardımcı) seçmişti. Zeyneddîn-ül-istidâr Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Mensûriyye Medresesi'nde tefsîr dersini, eski Eşrefiyye Medresesi'nde de fıkıh derslerini okuttu. Celâleddîn-i Süyûtî ondan çok ilim öğrendi.

Hocası İbn-i Hümâm onun hakkında şöyle buyurdu: "O, Mısır diyarının muhakkik âlimidir. Bununla beraber, Selef-i sâlihînin bildirdiği doğru yoldan asla ayrılmadı. Çok ibâdet eder, hayır ve hasenatta bulunurdu. Dünyâya düşkün olanların yanına gidip gelmez ve onların yanında oturmazdı."

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1-Envâr-ut-tenzîl haşiyesi: Kâdı Beydâvî'nin tefsîrine yaptığı kıymetli bir haşiyedir. 2-Tavdîh haşiyesi: İbn-i Hişâm'ın Tenkih şerhine yaptığı haşiyedir. 3-Tavâli' haşiyesi: Kâlşâdî'nin eserine yaptığı haşiyedir. 4-Şerh-ül-akâid, 5-Şerh-ül-menâr Nesefî'nin eserinin şerhidir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 255

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 332, 333

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 231

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 210

İBN-İ KÜHEYL

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin Ali bin Ebü'l-Feth Becâî'dir. İbn-i Küheyl Tûnûsî ismiyle meşhûr olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. 802 (m. 1400) senesinde doğdu. 869 (m. 1465) senesinde vefât etti. Tûnus'da yetişmiş olan meşhûr âlimlerden olup, fıkıh ve tasavvuf ilminde âlim idi. Nahiv ilmini, Ebü'l-Hasen İbni Senât'den, mantık ve kelâm ilmini Übey'den, fıkıh ilmini; Kalşânî'den, Ebü'l-Kâsım Abdüsî'den, Ebû Yûsuf Ya'kûb Za'bî'den, Ebû Abdullah bin Merzûk Uceysî'den ve zamanının diğer âlimlerinden öğrendi. Ayrıca; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Mensûr'dan, Ebû Abdullah İbni Müsâfir'den, Ebü'l-Kâsım el-Endülüsî'den, Şerîf bin Abdullah Tilmsâni'den hadîs-i şerîf dinledi.

İbn-i Küheyl, hoş sohbet, sözüne güvenilen, sâlih ve evliyâ bir zât olup, eserleri şunlardır: "Mukaddemât" Fıkıh ile ilgilidir. "El-Vesaik-ül-asriyye": Vesîkalar ile ilgilidir. "Avn-üs-sâirin ilel-Hak": Bu eseri de tasavvuf ile ilgilidir, İbn-i Küheyl, meşhûr hadîs âlimi İbn-i Hacer Askalânî ile, 846 (m. 1442) senesinde karşılaşıp görüşmüştür. Onunla karşılaştığında, İbn-i Hacer Askalânî'yi medheden bir şiir söylemiştir. Bu şiirin tercümesi şöyledir:

"Feth-ül-bâri'yi (Sahih-i Buhârî şerhi) yazmakla insanlar arasında büyük bir i'tibâr kazandınız. Allahü teâlâ sizi korusun ve gayretinizi dâim kılsın ve kem gözlerden muhafaza eylesin."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 123

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 136

3) El-A'lâm cild-1, sh. 230

4) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 81

İBN-İ MECDÎ (Ahmed bin Receb)

Fıkıh, nahiv ve fen âlimi. İsmi, Ahmed bin Receb bin Tayboğa el-Mecdî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Mecdî ismiyle meşhûr oldu. 767 (m. 1366) senesi Zilka'de ayının başlarında Kâhire'de doğdu. 850 (m. 1446) senesi Zilka'de ayının onbirinde, Cumartesi gecesi Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Mecdî, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Minhâc, Hâvî, Elfive ve birçok kitapları okudu. Fıkıh ilmini; Bülkînî, İbn-ül-Mülakkın, Kemâlüddîn Demirî, Serâfüddîn Mûsâ bin el-Bâbâ, Şemsüddîn Irâkî'den, ferâiz ilmini; Takıyyüddîn bin İzzüddîn Hanbelî'den, Arabî ilimleri de Şemsüddîn Acemî'den öğrendi. İlim için çok çalıştı. Çok zekî idi. Fen ilimlerinde az bir zamanda üstün bir dereceye yükseldi. Matematik, astronomi, hendesede (Geometride) sözü senet oldu. Çok kimseler ondan ilim öğrendi. İbn-i Hıdır, Nûreddîn Verrâk Mâlikî, Serâfüddîn bin Cîân; Seyyid Ali, Şihâbüddîn Süceynî, Hiytemî, Bedrüddîn Mardânî, Zeynüddîn Zekeriyyâ, Bedrüddîn Hasen A'rec gibi âlimler dersini dinlediler ve ondan çok istifâde ettiler. Büyük hadîs âlimi Şihâbüddîn Kelûtâtî de onun dersini dinledi.

İbn-i Mecdî, Câmi'ul-Ezher yanındaki evinde ibâdetle meşgûl oldu. Talebeye ve fakirlere karşı çok merhametli idi. Canbekiyye Medresesi'nde başmüderrislik yaptı. Mütevâzî, emaneti koruyan bir zât idi. Nükteli konuşurdu.

Aynî, onun hakkında şöyle söyledi: "O, din ve fen âlimi idi. İnsanlara helâl ve haramı öğretti. Evinde inzivâya çekilip, ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu."

İbn-i Mecdî birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İrşâd-ül-hâir fil-ameli bi rub-id-devâir, 2-El-Kavl-ül-müfîd fî Câmi'ıl-usûl vel-mevâlid, 3-El-Menhel-ül-azb-üz-zülâl fî ma'rifeti hisâb-il-hilâl, 4-El-Faslü fil-ameli bil mukantarât, 5-Er-Risâletü fil-ameli bil ceyb, 6-Ed-Dav-ül-lâih fî vad-ıl-hutût alel-Fesâih, 7- Er-Rub-ül-mesîr, 8- Er-Rub-ül-hilâl, 9- Ma'rifet-ül-evsât, 10-İstihrâ-üt-tevârih ba'duha min ba'd, 11-Et-teshîl vet-takrîb, 12-Ed-Dürr-ül-yetîm fî sinâat-it-takvîmîn, 13-El-Kevâkib-ül-mudiyye fil-ameli bil mesâil-id-Düriyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 221

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 300

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 307

4) El-A'lâm cild-1, sh. 125

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 128

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 64, 577, 758

7) Brockelmann Sup-2, sh. 158

İBN-İ MELEK

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdüllatîf bin Abdülazîz bin Emînüddîn'dir. Lakabı İzzüddîn'dir. İbn-i Melek veya İbn-i Ferişte künyesiyle meşhûr oldu. İzmir yakınlarında bulunan Tire'dendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 801 (m. 1399) senesinde Tire'de vefât etti.

İbn-i Melek, zamanındaki büyük âlimlerden ilim tahsil etti. Zamanının bütün ilimlerini öğrendi. Özellikle dînî ilimlerde ihtisas sahibi oldu. Bütün ilimlerde üstünlüğünü kabûl ettirdi. İlmî ve faziletiyle kendini halka ve ileri gelenlere sevdirdi. En zor metinleri mütâlâa etmekte ve ilimlerin çoğunu ezberlemekte meşhûrdur. Aydınoğlu Mehmed Bey'e ders okutmuştur. Aydınoğlu Mehmed Bey, Tire'de hocası adına İbn-i Melek Medresesi diye bilinen medreseyi yaptırdı, İbn-i Melek, bu medresede vefât edinceye kadar müderrislik yaptı ve eser yazmakla meşgûl oldu.

İbn-i Melek hazretlerinin; usûl, fıkıh, hadîs ve tasavvufa dâir birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-i Meşârık-ı Şerîf: İmâm-ı Saganî'nin hadîs ilmine dâir Meşârık-ül-envâr'ın şerhidir. Birçok âlimler tarafından şerh edilmişse de, en meşhûru İbn-i Melek hazretlerinin şerhidir. Bu şerhin ismi, "Mübârek-ül-Ezher fî şerh-i Meşârık-ül-envâr"dır. 2-Şerhu Menâr-il-envâr Hâfızüddîn Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin, fıkıh bilgilerinin âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden nasıl çıkarıldığını anlatan fıkıh usûlüne dâir eserinin şerhidir. 3-Şerh-i Mecmâ'ul-bahreyn: Muzafferüddîn Ahmed bin Ali Bağdâdî'nin Hanefî fıkhına dâir meşhûr eserinin şerhidir. 4- Vikâye şerhi: Sadr-uş-Şeria'nın Vikâyet-ür-Rivâye fî mesâil-i Hidâye adlı eserinin şerhidir. Bu şerhi, oğullarından Ca'fer'e Vikâye'yi okuttuğu zaman yazmışsa da, hastalığı sebebiyle temize çekmeğe muvaffak olamamış, fakat sonra diğer oğlu Muhammed Efendi tamamlamış ve temize çekmiştir. 5-Şerhu Tuhfet-ül-mülûk: Ebû Bekr Râzî'nin Hanefî

mezhebinin fürû'atına dâir yazdığı eserin şerhidir. 6-Şerhu Mukaddimet-ül-fıkhiyye: Ebü'l-Leys-i Semerkandî'nin eserine yazdığı şerhdir. 7-Kitâbün min-et-Tasavvuf, 8- Kânûn-i Lügât-i ilâhî: Kur'ân-ı kerîmin mübârek lafızlarına dâir manzûm bir lügatçedir. 9-Münyet-üs-Sayyâdîn 10-Bedr-ül-vâ'izîn ve Zuhr-ül-âbidîn.

İbn-i Melek hazretleri, Menâr şerhinde buyuruyor ki: "Müctehidlerin bir din bilgisi üzerindeki sözleri birbirine uymadığı zaman, sonra gelen âlimlerin, bu bilgiyi müctehidlerin bildirmiş olduklarından başka türlü anlatmalarının bâtıl olduğu sözbirliğiyle bildirilmiştir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 11

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 66

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 107

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 329

5) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 342

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 617

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 231, 385, cild-2, sh. 168, 1820,

8) Brockelmann Gal-2, sh. 213

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 246, 1018

İBN-İ MUZAFFER (Abdülkâdir bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Ali el-Hüseynî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. İbn-i Muzaffer diye tanınır. 833 (m. 1430) senesi Şevval ayının onuncu günü, Hüseyniyye'de doğdu. 892 (m. 1487) senesinde vefât etti. Vefât târihi için başka rivâyetler de bildirilmiştir.

Doğum yeri olan Hüseyniyye'de yetişen İbn-i Muzaffer, önce Kur'ân-ı kerîmi, daha sonra; Umde, Şâtıbiyye, Tebrîzî ve daha başka eserleri okudu. İbrâhim el-Metbûlî ile sohbet etti. Fıkıh, fıkıh usûlü, hadîs, Arabî ilimler, tasavvuf ve daha başka ilimlerle meşgûl oldu. Şerîf-ün-nisâbe, İlmüddîn el-Bülkînî, İzzeddîn bin Abdüsselâm, Kemâleddîn bin Sîrîn ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Öğrendiği ilimlerden çok şey yazdı, ilimde yükseldi. Bülkînî'nin vekîli oldu. Bir müddet Bülkînî'nin yanında bulunup ihtisas yaptı, İlmini ilerletti. Âlim zâtlardan çok istifâde etti.

Bir taraftan ilim ile meşgûl olurken, diğer taraftan ticâretle de meşgûl oldu ve bu husûsta da ilerledi. Allahü teâlâ ona çok mal ihsân etti.

İlmî, edebî ve tasavvufî sahadaki üstünlükleriyle birlikte, aynı zamanda kuvvetli bir şâir olan İbn-i Muzaffer, hakiki İslâm âlimlerinin büyüklüklerini ve üstünlüklerini anlatan kıymetli şiirler de yazmıştır.

İbn-i Muzaffer Abdülkâdir bin Muhammed hazretleri, büyük âlim, fazilet sahibi bir zât olup, ilimde bir derya misâli idi. Anlayışı çok kuvvetli idi. Bir ara kadılık yaptı. İlmi ile herkese faydalı oldu. Birkaç defa hacca, ilim öğrenmek ve öğretmek maksadıyla Şam ve daha başka yerlere gitti. Şam'da Şafiî âlimlerinin meşhûrlarından İbn-i Kâdı Şühbe ile görüşüp sohbet etti.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Nazmu muhtasar-ı Ebî Şücâ', et-Tavdîh fî nazm-it-tenkîh, Sirr-ül-esmâ fî meb-hasi hurûfi vel-esmâ, Nazmu Nûhbet-ül-fikr li İbn-i Hacer.

_____

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 285

2) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 448

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 598

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 298

İBN-İ MUKRÎ (İsmâil bin Ebî Bekr)

Yemen'de yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Ebî Bekr bin Abdullah bin İbrâhim olup, İbn-i Mukrî diye meşhûrdur. Lakabı Şerefüddîn, künyesi Ebû Muhammed'dir. 754 (m. 1353) senesi Cemâzil-evvel ayının ortasında, Yemen'de Ebyât-ı Hüseyn denilen yerde doğdu. Aslen deniz sahilindeki Serce şehrindendir. 837 (m. 1434) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti.

Doğum yeri olan Ebyât-ı Hüseyn'de büyüdü. Buradan Zebîd şehrine gitti. Burada büyük âlim Cemâleddîn Reymî ve daha başka âlimlerden fıkıh ve diğer ilimleri öğrendi. Muhammed bin Zekeriyyâ ve Abdüllatîf Şercî gibi zamanın âlimlerinden Arab dili ve edebiyatı ile ilgili ilimleri öğrendi. Fıkıh, Arab dili ve edebiyatı ile diğer ilimlerde büyük âlim oldu. Şiir söylemekte de çok usta idi. Akranlarından daha ileri bir mertebeye yükseldi. Adı her tarafta duyuldu. Yemen Melikleri (sultanları) ona hürmet gösterirdi. Devlet ileri gelenleri ve halk tarafından çok sevilirdi. Sultan Eşref, Ta'iz'deki Mücâhidiyye ve daha sonra Zebîd'deki Nizâmiyye Medresesi'nin müderrisliğine İbn-i Mukrî'yi ta'yin etti. Buralarda çok talebe yetiştirdi. Şöhreti diğer İslâm beldelerine kadar yayıldı. Mısır'a sefir (elçi) olarak vazîfelendirildi. Bu zamanda Kâdı'l-kudât makamında, meşhûr âlim Mecdüddîn Şîrâzî bulunuyordu. Bu zât bir kitap yazdı ve zamanın sultânı Eşrefe gönderdi. Bu kitabın her satırı elif ile başlıyordu. Bu kitap, sultânın çok hoşuna gitti, İbn-i Mukrî de, "Unvânü şeref" adında bir kitap yazdı. Daha önce buna benzer bir kitap yazılmamıştı. Bu kitabın her yerinde fıkıh ilminden bahsolunuyordu. Bu kitap, Sultan Eşref zamanında tamamlanamadı. Yazma işi bittiğinde, İbn-i Mukrî, kitabını Eşref'in oğlu Nasır'a takdim etti. O kadar güzel bir kitap olmuştu ki, başta Sultan Nasır olmak üzere, o beldenin ve diğer beldelerin âlimleri tarafından çok takdîr edildi. Bu kitabında; târih, arûz ve nazım şekillerinden ve kâfiye çeşitlerinden de bahsolunmaktadır.

İbn-i Hacer Askalânî, "İnbâ"sında şöyle der: "Ben, 800 (m. 1397) ve 806 (m. 1403) senelerinde onunla buluştum. Bana, her defasında çok fazla yakınlık gösterdi. Sultan Eşref zamanında, ba'zı yerlerde kadılık vazîfesinde bulundu. Nasır zamanında da çok ikramlar gördü. 810 (m. 1407) senesinden sonra hacca gitti. Edebiyat ve şiir söylemede çok usta idi. Mekke'de ondan çok şiir dinledim."

Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Firâset sahibi olup, görüşleri hep doğru çıkardı. Hâlleri ve sözleri güzel olup, herkes tarafından sevilirdi. Yemen emirleri, onun görüşlerinden istifâde eder ve tavsiyelerine göre hareket ederlerdi. Devamlı eser yazmakla meşgûl olurdu. Pekçok ilimde âlim idi. Fıkıh âlimlerinin muhakkıklarından idi. Çok güzel şiir söylerdi. Fıkıh, Arabca, mantık, usûl ilimlerinde büyük âlim idi. Edebiyat, nazım ve nesirde ise yed-i tûlâ sahibi idi. Ya'nî çok büyük âlim idi. Dahî denecek derecede zekî idi.

Pekçok eseri olup, bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Ünvân-üş-Şeref-il-vâfî fil-fıkıh ven-nahv vet-târih vel-arûz vel-kavâfi, 2- Dîvân, 3- Bedî'iyye, 4- Mes'elet-ül-mâ-il-müşemmeş, 5- Muhtasaru Ravda lin-Nevevî, 6-El-Kasîdet-üt-tâiyye, 7- İrşâd: Şafiî fıkhına dâir çok güzel bir

kitaptır, ibâresi çok açık ve tatlıdır. Bu kitabı iki cild hâlinde şerhetmiştir. Şafiî âlimleri tarafından çok beğenilmiş, üzerine çok şerhler yazılmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 262

2) El-A'lâm cild-1, sh. 310

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 220

4) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 521

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 444

6) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 292

İBN-İ MÜLAKKIN (Ömer bin Ali)

Fıkıh, hadîs ve târih âlimi. İsmi, Ömer bin Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah el-Ensârî el-Vâdiyâşî el-Endülüsî et-Tekrûrî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Hafs'dır. Lakabı Sirâcüddîn'dir. İbn-ül-Mülakkın diye meşhûrdur. 723 (m. 1323) senesi Rebî'ul-evvel ayında Kâhire'de doğdu. 804 (m. 1401) senesi Rebî'ul-evvel ayının altıncı günü Kâhire'de vefât etti.

Babası Nûreddîn; Endülüs'ün Vâdiyâş şehrinden olup, kültürlü, Kur'ân-ı kerîm ve kırâat vecihlerini, lügat, nahiv gibi ilimleri bilen bir zât idi. Daha sonra babası, Garbî Afrika'da et-Tekrûr beldesine gidip yerleşti. Oranın halkına Kur'ân-ı kerîm, nahiv ve benzeri ilimleri öğretti. Sonra da Mısır'a gitti. Orada evlendi. Aradan çok geçmeden, ölümün anî gelişi ile, 724 (m. 1324) senesinde vefât etti. Oğlu Sirâcüddîn, o esnada bir yaşında idi. Vefâtından az önce, arkadaşlarından sâlih bir zât olan Şeyh Şerâfüddîn Îsâ el-Magribî'ye vekâlet verip, oğlu Sirâcüddîn için vasıyyette bulundu. Bu zât, Tûlûn Câmii'nde insanlara Kur'ân-ı kerîm okur, onlar da ezberlerdi. O sebepten de el-Mülakkın dendi. Daha sonra bu zât, Sirâcüddîn'in annesi ile evlendi. Sirâcüddîn'in ta'lim ve terbiyesi ile meşgûl oldu. Bu sebeple de, Sirâcüddîn, İbn-i Mülakkın diye anıldı, Îsâ el-Magribî, ona Kur'ân-ı kerîmi öğretti. Mâlikî mezhebi fıkhını öğrenmesini istedi. İbn-i Mülakkın, bunun yanında Şafiî mezhebi fıkhını iyi öğrendi. El-Minhâc kitabını okuyup ezberledi. İbn-i Seyyidinnâs ve Kutbüddîn el-Halebî'den okudu. Mısır, Haleb, Dımeşk'da birçok zâtlardan ilim öğrendi. Fıkıh ilmini; zamanının büyük âlimlerinden olan Takıyyüddîn es-Sübkî, Kemâlüddîn en-Neşâî, İzzüddîn bin Cemâ'a'dan, Arab dili ve edebiyatını; Ebû Hayyân el-Gırnâtî, Cemâlüddîn bin Hişâm, Şemsüddîn Muhammed bin Abdürrahmân'dan, kırâat ilmini; Burhânüddîn er-Reşîdî'den, Hadîs ilmini; Ebü'l-Feth bin Seyyidinnâs, Kutbüddîn el-Halebî, Ebû Abdullah es-Serrâc, Muhammed bin Gâlî, Zeynüddîn Abdürrahmân bin Abdülhâdî, Ahmed bin Küştagdî, Hasen bin Sedîdüddîn, Ahmed bin Ali bin Ömer el-Halebî, Ahmed bin Ali el-Müştûlî, Muhammed bin Ahmed el-Fârûkî, Sadruddîn Ebi'l-Kâsım el-Meydûmî, İbrâhim bin Ali ez-Zerzârî, Zeynüddîn Ebî Bekr bin Kâsım er-Rahbî, Alâüddîn el-Moğaltay'dan öğrendi. 770 (m. 1368) senesinde Dımeşk'a gitti ve Fahruddîn bin el-Buhârî'nin talebelerinden olan İbn-ül-Emile ve başkalarından okudu. Âlim ve kâmil bir zât olup, ders okutmaya, fetvâ vermeye başladı. Dâr-ül-hadîs-il-Kâmiliyye'de idârecilik yaptı. Zamanının en önde gelen âlimlerinden olup, hadîs-i şerîf ilmine çok hizmette bulundu. Husûsiyetle Şafiî mezhebi fıkhının inceliklerini öğretti.

Onun hakkında, Burhânüddîn el-Halebî; "O, her ilim dalında bilgi sahibi idi" buyurdu.

İbn-i Hacer de onun hakkında; "İnsaf ve güzel ahlâk sahibi olup, ilmî çalışmalarla meşgûl olan, güleryüzlü bir zât idi" demektedir.

İbn-i Mülakkın, üçyüzden fazla eser yazdı. Eserlerindeki ifâde, ders anlatırken olan ifâdesinden çok daha güzeldi. Son zamanlarına doğru, eserlerinin büyük bir kısmı yandı. Bu durum onu çok üzdü. Bu sebeple de hastalandı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ahbâru Kudâti Mısır, 2-İrşâd-ün-nebîh ilâ tashîh-it-Tenbîh li Ebî İshak eş-Şîrâzî, 3- El-İşârât ilâ mâ vakaa fil Minhâc minel Esmâî vel me'anî vel-lügat, 4- El-A'lâm fî şerhi umdet-il-ahkâm, 5- Emniyet-ün-Nebîh fîmâ yeridü alâ tashîh-it-Tenbîh li Ebî İshak, 6- İzâh-ül-İrtiyâb, 7- El-Bedr-ül-münîr fî tahrîci ehâdîs-iş-şerh-ıl-kebîr, 8-Et-Te'dîb fî muhtasar-it-Tedrîb fil-fıkh, 9- Târîh-üd-Devlet-it-Türkiyye, 10-Tuhfet-ül-Minhâc, 11- Tahricü ehâdîs-il-mühezzeb li Ebî İshak (2 cild), 12-Tezkiret-ül-Ahyâr bi mâ fil Bust minel Ahbâr fil-fürû', 13- Tezkiretü fî ulûm-il-hadîs, 14- Tercümânü Şa'bil îmân tashîh-ül-Hâvî fil-fürû', 15- Tashîh-ül-Minhâc lin-Nevevî fil-fürû', 16- Telhîs-ül-Vukûf alel-merkûf, 17- Cem'ul-Cevâmi' fil-fürû', 18- Hadâik-ül-Hakâik fil-hadîs, 19- Hulâsat-ül-bedr-il-münîr lehû, 20- Dürer-ül-Cevâhir fî menâkıb-iş-Şeyh Abdülkâdir, 21- Şerh-ül-erba'în lin-Nevevî, 22- Şerh-ül-Elfiye-i İbn-i Mâlik, 23- Şerh-ül-Hâvî sagîr lil-Kazvînî, 24- Şerhu Zevâid Câmi'ut-Tirmizî ales-Sahîhayn ve Ebî Dâvûd, 25- Şerh-ül-Umdeti liş-Şâşî, 26- Şerhu Muhtasar et-Tebrîzî, 27- Şerhu Minhâc-il-Vüsûl lil-Beydâvî, 28-Şevâhid-üt-Tavdîh fî şerh-il-Câmi' ıs-Sahîh lil-Buhârî, 29- Tabakât-ül-evliyâ, 30- Tabakât-ül-Muhaddisîn, 31-Avâlet-üt-Tenbîh, 32- Acâlet-ül-Muhtâc ilâ Tercih-il-Minhâc lin-Nevevî, 33-El-İddetü fî ma'rifeti ricâl-il-umdeti, 34-Ikd-ül-mezheb fî tabakât-ı cümlet-il-mezheb, 35- Ukûd-ül-Kümâm fî müteallikât-il-Hamâm, 36- Umdet-ül-Muhtâc fî şerh-ıl-Minhâc lin-Nevevî, 37- Gâyet-us-Sülfî Hasâis-ir-Resûl (s.a.v.), 38- Gâyet-ül-Fakîh fî şerh-ıt-Tenbîh li Ebî İshak, 39- Kitâbü aded-il-Fırâk, 40- El-Mugnî fî telhisi kitabi İbn-i Bedr, 41- El-Mukni' fî ulûm-il-hadîs, 42- El-Müntekâ min-el-Hulâsâti lil-Bedr-il-münîr, 43- Nüzhet-ül-ârifîn fî tevârih-il-mütekaddimîn, 44- Had-in-Nebîh fî şerh-ıt-Tenbîh.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 297

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 100

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 44

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 791

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 438

6) Tabakât-ül-evliyâ mukaddimesi

7) Keşf-üz-zünün cild-1, sh. 29, 60, 479, 559 cild-2, sh. 1104, 1672, 1750,

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 153, 391 cild-2, sh. 587, 816

9) Brockelmann Sup-2, sh. 110

İBN-İ MÜNÂVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Osman bin Muhammed bin İshak es-Selemî (veya Sellâmî) el-Münâvî (veya Menâvî) el-Kâhirî'dir. İbn-i Münâvî olarak tanınır. Annesinin ismi Hadîce, anne tarafından dedesinin ismi de Sirâcüddîn Ömer'dir. 813 (m. 1410) senesi Rebî'ul-evvel ayının onüçüncü günü, Mısır'da Kâhire'de doğdu ve orada yetişti. 887 (m. 1472) senesi Rebî'ul-evvel ayının sonuncu Cum'a günü, Kâhire yakınlarında vefât etti. Sa'îd-üs-sü'adâ kabristanında Kemâleddîn Muhammed Demîrî hazretlerinin kabrinin yakınında defn olundu.

İlk olarak Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen İbn-i Münâvî, bundan sonra; Umde, Elfiye-i İbn-i Mâlik isimli eserler ile, usûl ve fürû'u fıkha dâir Minhâc kitaplarını, Bürde ve Bânet Sü'âd

kasidelerini ve daha başka eserleri ezberledi. Bu ezberlediklerini Veliyyüddîn-i Irâkî'ye ve başka âlimlere dinlettirdi. Aklının ve zekâsının çokluğu, hafızasının kuvvetliliği ile tanınırdı. Okuduğu bir kitaptan hergün yüz satır ezberlerdi. Bânet Sü'âd ve Bürde kasidelerini yalnızca üç günde ezberledi. Buna çok sevinen babası, hediye olarak oğluna iki adet altın verdi. Babası da âlim ve müderris bir zât idi.

Çocukluğunda ona sihir yapılıp, şiddetli bir hastalığa tutuldu. İbn-i Münâvî'nin annesi, rü'yâsında Peygamber efendimizi gördü. Peygamber efendimiz ona, üzülmemesini, oğlunun iyileşeceğini bildirip, duâ buyurdular. Bundan sonra İbn-i Münâvî hemen iyileşti.

Fıkıh ilmini Mecdüddîn-i Birmâvî, Şemseddîn-i Birmâvî, Şerefüddîn-i Sübkî gibi âlimlerden öğrenen İbn-i Münâvî, ayrıca Veliyyüddîn-i Irâkî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan çok istifâde etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, hesap ve başka ilimlerde âlim oldu. İlim öğrenmekteki gayretli çalışmaları, akıl zekâ, hafıza ve anlayış kabiliyetinin fevkalâde olması sebebiyle dikkatleri üzerine çekti. Daha genç yaşta iken, sultan tarafından âmil (zekât toplama me'muru) olarak ta'yin edildi. Bu vazîfeyi çok güzel bir şekilde yerine getirdi. Daha sonra bu vazîfeden ayrılarak, sâdece ilim ile meşgûl olmaya başladı. Çok talebe yetiştirdi. Talebelerinin çoğu, zamânın büyük âlimlerinden oldular. Necmeddîn İbn-i Hacî, Burhâneddîn bin Haccâc el-Ebnâsî, Kâyâtî, Venâî ve Mahallî gibi zâtlar bunlardandır.

Kendisi ve kardeşi, babalarının vefâtından sonra çok genç yaşlarında ders ve fetvâ vermeye başladılar. Câveliyye, Sa'diyye, Sekriyye, Kutbiyyet-il-atîka, Mecdiyye, Meşhed-i Hüseynî, İftâ-i dâr-ül-adl ve daha başka yerlerde vazîfe yaptılar. Ders okuttular. Dayıları Celâleddîn İbn-ül-Mülakkın ve Alemüddîn Bülkînî'nin kadılık yaptıkları yerlerde onların vekîli oldular.

Hayriyye, Decviyye, Demenhûriyye, Kalyûbiyye ve Menûfiyye bölgelerinde kadılık vazîfelerinde bulunan İbn-i Münâvî'ye, dilediğini bir vazîfeye getirmek ve dilediğini vazîfeden azletmek salâhiyeti verildi.

İbn-i Münâvî hazretleri, yedi defa hacca gitti. Medîne-i münevverede Muhibbüddîn el-Matarî ismindeki âlim ile görüşüp, sohbetinde bulundu. İki defa Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. Orada da meşhûr âlim Şihâbüddîn bin Rislân ile görüşüp, sohbet etti. Kendisi büyük âlim olmakla birlikte, ilmini ilerletmek için İskenderiyye ve daha başka yerlere gidip, oralarda bulunan meşhûr âlimler ile görüştü.

Zeynüddîn Estâdâr, Bulak şehrinde bulunan ve kendi ismini verdiği medresesinin meşihat ya'nî idârecilik makamına İbn-i Münâvî'yi getirdi. Orada bu vazîfeyi yaparken, bir taraftanda aynı beldede bulunan Câmi'ul-Bârizî Medresesi'nin önde gelen müderrislerinden olarak vazîfe yaptı. Diğer insanlarla birlikte, fazilet sahibi yüksek zâtlar da onun sohbetlerinden, ders ve fetvâlarından istifâde ederlerdi.

Zekâsının ve anlayış kabiliyetinin çok üstün olmasıyla tanınan İbn-i Münâvî, gayet ağırbaşlı, işlerinde istikrârlı ve ihtiyâtlı hareket eden, çok tevâzu sahibi bir zât idi. Gösterişten, fazla masraflı olmaktan çok uzak idi. İsminin insanlar arasında yayılmasını, şan ve şöhret sahibi olmayı, nâm ve nişanının bulunmasını istemezdi.

İbn-i Münâvî, ba'zı kitaplara ta'lîk yapmış olup; Ukâz-il-muhtâc li tevdîh-ıl-Minhâc, Ebû Şücâ'nın kitabı ve Hâvî bunlardandır. Ebû Şücâ'nın kitabına yaptığı ta'lîki tamamlayamamış olup; "Şayet tamamlasaydı yirmi cild olurdu" denilmiştir.

Ed-Dav-ül-lâmi' kitabının müellifi olan Şemseddîn Muhammed Sehâvî, İbn-i Münâvî ile çok görüştüğünü, faydalı sözlerini, sohbetlerini dinlediğini ve söylediği şiirlerden ba'zılarını yazdığını bildirmektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 20

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 169

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 323

İBN-İ NÂSIRUDDÎN

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Muhammed bin Ahmed bin Mücâhid bin Yûsuf el-Kaysî el-Hamevî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. İbn-i Nâsıruddîn diye meşhûr olmuştur. Aslen Suriye'nin Hama şehrindendir. 777 (m. 1375) senesi Muharrem ayının başlarında Dımeşk'da doğdu ve orada yetişti. 842 (m. 1438) senesi Rebî'ul-âhır ayında şehîd edildi. Akîbe kabristanında, babasının yanına defnedildi.

İbn-i Nâsıruddîn, ilk defa Kur'ân-ı kerîmi ve birçok muhtasar eseri ezberledi. Selâhaddîn-i Akfehsî, Hâfız Burhâneddîn, İbn-i Hatîb-ün-Nâsıriyye, Cemâleddîn bin Zâhire, Ebû Hüreyre bin Zehebî, Muhammed bin Muhammed bin Abdullah, Reslân ez-Zehebî, Şihâbüddîn Ahmed el-Hüseynî, Bedrüddîn bin Kavvân, İbn-ül-Mülakkın gibi âlimlerin derslerinde bulunup, onlardan ilim öğrendi. Tenûhî, Ebü'l-Hayr bin Alâî ve Mu'înüddîn-i Mısrî'den icâzet aldı. Hadîs, fıkıh, nahiv, târih ve neseb (soy) ilimlerinde çok yükseldi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, öğrendiği yüksek ilimleri başkalarına öğretmeye başladı. Çeşitli yerlerde bulunup, talebelere ders verdi.

Dâr-ül-hadîs-il-Eşrefiyye Medresesi'nin meşihatında (başmüderrisliğinde) bulundu. Oranın idâreciliğini yaptı. Çok talebe yetiştirdi.

Allâme, İmâm (âlimlerin önderi, büyüğü), hafızası çok kuvvetli bir zât olan İbn-i Nâsıruddîn, çok haya ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Her türlü çirkin düşünceden, kin, düşmanlık ve hasedden uzak temiz bir kalbe sâhib idi. Hep tefekkür ederdi. Dâima düşünceli görünürdü. Gayet mütevâzi olup, kendisinde bulunan güzel hasletler sebebiyle herkes tarafından sevilen, sohbetlerinden zevk alınan yüksek bir zât idi. Herkesle iyi geçinir, kendisine gelenleri çok güzel bir sûrette karşılardı. Bir kimsenin bir sıkıntısı olsa, onunla yakından ilgilenir, insanlara fâideli olmaya gayret ederdi.

İbn-i Nâsıruddîn'de bulunan bu güzel vasıflar ve ilimdeki derecesinin yüksekliği sebebiyle, âlimler tarafından övülmüş, hakkında medhedici sözler söylenmiştir, İbn-i Hatîb-ün-Nâsıriyye, İbn-i Nâsıruddîn'i; temiz ahlâklı, Dımeşk'ın muhaddisi (hadîs âlimi), faziletli bir zât olarak bulduğunu bildirmektedir. Başka zâtlar da, onun; akıllı, zekî ve nâzik bir insan, ilim ehli arasında tevâzu sahibi bir zât olduğunu bildirmişlerdir.

İbn-i Nâsıruddîn hazretleri, sahip olduğu yüksek ilimleri talebelerine de okutmuş, bununla beraber birçok da kıymetli eser yazmıştır. Bu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir:

İftitâh-ül-kârî li Sahîh-il-Buhârî, Ukûd-üd-dürer, Redd-ül-Vâfir, Berd-ül-ekbâd, Şerhu Manzûmet-ül-ıstılâh, Bedî'at-ül-beyân, Tıbyân Şerh-i Bedî' at-ül-beyân, î'lâm, Serrâk vel-mütekellim, Keşf-ül-kınâ', Muhtasar-ı İ'râb-ül-Kur'ân, Mevlîd-ün-Nebevî, Reddü alâ İbn-i

Teymiyye, İmlâ-ül-enfüs, Tevdîh-ül-müştebeh, Câmi'ul-âsâr fî mevlîd-il-muhtâr, Ref üd-desîse, Tabakât-üş-şüyûh, Lafz-ur-râik fî mevlîd-i hayr-ül-halâik, Minhâc-ül-usûl fî mi'râc-ir-Resûl, Minhâc-üs-selâme, Mevrid-üs-Sâdî fî mevlîd-il-Hâdî, Neşr-ün-ni'me bi-zikr-ir-rahme.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild 10, sh. 236

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 103

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 243

4) El-A'lâm cild-6, sh. 237

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 193

6) İzâh-ül-meknun cild-1, sh. 19, 130, 173 cild-2, sh. 113

7) Keşf-üz-zünûn sh. 6, 158, 838, 942, 984

İBN-İ RASSÂÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Kâsım el-Ensârî et-Tilmsânî et-Tûnûsî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır, İbn-i Rassâî diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 894 (m. 1489) senesinde vefât etti.

İbn-i Rassâî; Ahmed ve Ömer Kaleşâniyyîn, İbn-i İkâb, Ebü'l-Kâsım el-Berzâlî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Fıkıh, usûl, kelâm, Arabî ilimler ve mantıkta üstün dereceye yükseldi. Zeytûne Câmii'nin İmâm ve hatîbliğinde bulundu. Fetvâ verdi. Mahalle, Enkiha, Cemâ'a'da kadılık yaptı. Daha sonra; fıkıh, kelâm, Arabî ilimler ve mantık ilimleri okutup, çok talebe yetiştirdi.

İbn-i Rassâî, kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-esmâ-in-Nebeviyye, 2- Müntehâ Şerh-il-Buhârî libn-i Hacer, 3-Tezkiret-ül-muhıbbîn fî esmâi Seyyid-il-mürselîn, 4- El-Hidâyet-ül-Kâfiye li beyân-il-hakâik el-İmâm İbn-i Arafe el-Vâfiyetü fil-fıkh, 5-Tuhfet-ül-ahyâr fî fadl-is-Salâti alen Nebiyy-il-muhtâr (s.a.v.), 6- El-Lem'u vet-Takrîb fî tertîbi ây-ı mugn-il-Lebîb, 7- Muhtasar feth-ül-Bâri Şerhu Sahîh-il-Buhârî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 137

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 287

3) El-Bustân sh. 283

4) Neyl-ül-ibtihâc sh. 829

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 216

İBN-İ RECEB ET-TÛHÎ (Ahmed bin Muhammed)

Şafiî fıkıh, hadîs ve usûl âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Receb et-Tûhî el-Kâhiri'dir. Lakabı Şihâbüddîn olup, İbn-i Receb diye bilinir. 847 (m. 1443)'de Tûh'da doğdu. 893 (m. 1488) yılında Mekke'de vefât etti.

İlk tahsilini Tûh'da yaptı. Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrenip, ezberledi. Şafiî fıkhına dâir Minhâc kitabını, Tenkîh, Elfiyet-ül-hadîs ve Elfiyet-ün-nahv kitaplarını okudu. Bilgilerini arttırdıktan sonra; el-Mülha, eş-Şâtıbiyye, Cem'ul-Cevâmi' ve daha başka ba'zı kitapları okudu. Bu kitapları, Şümnî, Aksarayî gibi âlimlerin huzûrunda okudu. Şâtıbiyye kitabının tamâmını Şemseddîn bin Himşânî'nin huzûrunda okudu. Önceleri, âlimlerle görüşmek, onlardan ilim alarak

bilgisini artırmak maksadıyla Kâhire'ye defalarca gidip geldi. Daha sonra ise Kâhire'ye yerleşip, orada ikâmet etti. Yine birkaç kere hacca gitti. Hac esnasında bir ay kadar Mekke'de ikâmet ederdi. Böylece Hicaz âlimlerinden, ayrıca değişik İslâm ülkelerinden hacca gelen âlimlerden de istifâde ederdi. En-Neşâvî, Kumsî, Yûsuf el-Acemî'nin torunu ve oğlu Zeynüddîn el-Kummî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi.

İlim öğrendiği meşhûr âlimlerden ba'zıları şunlardır: El-Celâl el-Bekrî, Ebü's-Se'âdât, el-Mahyevî, eş-Şeref el-Bermekînî, Zeynüddîn Zekeriyyâ el-Ebnâsî ve kardeşi, Abdülhak, Alâüddîn el-Hısnî, İbn-i Ebî Şerîf ve Cevcerî, Fahreddîn ed-Deymî, Zeynüddîn Ca'fer ve Mâlikî âlimlerinden Senhûrî.

Fıkıh, hadîs, usûl, kırâat, ferâiz ve tasavvuf ilimleriyle meşgûl oldu. Lisân ile ilgili ilimlerden; Arabca, sarf, beyân, me'ânî ilimleriyle uğraşıp, âlimlerden ders aldı. Aklî ilimlerden de; mantık, hesâb ve benzeri ilimleri öğrendi.

Uzun zaman muhtelif ilimlerle meşgûl olup, meşhûr âlimlerden ilim tahsili neticesinde, artık kendisi de derin bilgi sahibi âlim oldu.

Mısır'da Bâsıtıyye'de imamet vazîfesinde bulundu. Yine orada ve başka yerlerde hatîblik de yaptı. Bu vazîfeleri esnasında, Bâsıtıyye ve diğer yerlerde dersler okutarak, çok sayıda talebe yetiştirdi. Dav-ül-lâmi' sahibi Sehâvî der ki: "Benden Elfiye şerhini defalarca okudu. Yine Elfiye kitabının sahibinin kendi şerhini de okudu. Benden okuyan ba'zı kimselerden de ayrıca okudu. Kütüb-i sitte'yi rivâyet etti. Eserlerimden ba'zı bahisleri bizzat kendisi yazdı. Yazdığı kasidelerle beni medhetti. Kasidesini bizzat kendi ağzından duydum. Daha başka âlimleri de medhettiğini bizzat duydum. Birçok kerre hacca gitti. 892 (m. 1487) senesi hac mevsiminde, bir müddet Mekke'de mücavir olarak kaldı. Mekke'de Arabca ve fıkıh dersleri okuttu. Benden İstiâb kitabını okuyup, hastalanıncaya kadar iki ay derslerime devam etti."

893 (m. 1488) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Muallâ kabristanına defnedildi. Cenâze namazına çok kalabalık bir topluluk katıldı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Nazmü Cem'ul-Cevâmi': Takıyyüddîn Sübkî'nin usûl-i fıkha dâir eserinin nazm hâline çevrilmiş şeklidir. 2-Nazm-ül-verekât: İmâm-ül-Haremeyn'in eserinin nazım hâline getirilmiş şeklidir. Bu da usûl-i fıkha dâirdir. 3-Nazmü Minhâc-it-tâlibîn: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 4- Nazmü Nûhbet-il-Fiker Hadîs usûlüne dâir bir eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 117

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 121

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1875, 1937, 2006

İBN-İ REDDÂD (Ahmed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Serrâc el-Kurâşî el-Bekrî et-Teymî el-Mekkî ez-Zebîdî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn idi. "İbn-i Reddâd" diye meşhûr oldu. 748 (m. 1347) senesinde Mekke'de doğdu ve orada büyüdü. Birçok âlimden ders okudu. İlim tahsili için Yemen'e gidip, Zebîd denilen beldeye yerleşti. Resûlî Devleti Sultânı Eşref İsmâil bin Efdâl'in yakınlarından oldu. Sultan, onu yanından hiç ayırmadı. Şöhreti her tarafa yayıldı. Ayrıca o, Şeyh İsmâil bin İbrâhim Cebertî'nin de sohbetlerine devam etti. Tasavvuf bilgilerini ondan aldı. Tasavvuf ilminde çok yükseldi. Bu ilme dâir birçok eserler yazdı.

813 (m. 1410) senesinde Mecdüddîn-i Şîrâzî'nin vefâtından sonra kadılık vazîfesine ta'yin. Edildi. Herkes ona gelip, ilminden çok istifâde ettiler. 821 (m. 1418) senesi Zilka'de ayında Yemen'de vefât etti.

Fıkıh ilmini önce babasından okudu. Mekke'de ba'zı büyük âlimlerin derslerine devam edip, hadîs-i şerîf öğrendi. Dımeşkli âlimlerden Ebû Bekr bin Muhıb, Ömer bin Ahmed el-Cürhümî, Muhammed bin Muhammed bin Dâvûd el-Makdîsî, Muhammed bin Ahmed bin Safiy el-Gâzulî ve daha birçok âlim ona icâzet verdiler.

Hazrecî, "Târih-i Yemen" adındaki eserinde diyor ki: "O, çeşitli ilimlerde yüksek bir âlim idi. Meşhûr bir fakîh olup, fesahat ve belagat sahibi idi. İlmiyle âmil olup, kâmil ve kerîm bir zât idi. Çok cömert olup, eline geçeni ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Yumuşak huylu olup, çok ibâdet ederdi. Âlimleri ve evliyâyı sık sık ziyâret ederdi. Çok kerâmetleri görüldü. Sultan Eşref'in yanında çok i'tibâr gördü. Çünkü Sultan Eşref onu çok severdi. Herkes tarafından da çok sevilirdi. Hakîkat ve tarikat bilgilerine dâir çok eser yazdı, İsmâil Cebertî, Ebû Bekr bin Ebi'l-Kâsım Ali bin Ömer bin Ehdel, babası ve amcası ile, amcasının babası Ali Muhammed, Şeyh Abdülkâdir gibi tasavvuf âlimleri, ona hırka giydirip, icâzet verdiler."

Onun, "Mûcib-ür-rahme", "Mebsût" ve "Muhtasar" isimlerinde kıymetli eserleri vardır: ilk eseri hadîs ilmi hakkında olup, iki cild halindedir. Son iki eseri, tasavvuf ilmi hakkındadır. Ayrıca şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 178

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 260-262

3) El-A'lâm cild-1, sh. 104

4) Tabakâtü Sülehâ-i Yemen sh. 164, 269, 292,

İBN-İ REKBÛN (Ali bin Hüseyn)

Hanbelî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Hüseyn bin Urvet-ül-Meşrıkî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. İbn-i Rekbûn diye meşhûr oldu. 758 (m. 1357) senesinde Dımeşk'da doğdu. 837 (m. 1434) senesi Cemâzil-âhır ayının onikisinde, Pazartesi günü Dımeşk'a bağlı Mescid-i kadem denilen yerde vefât etti. Cenâze namazında büyük bir cemâat hazır bulundu.

İbn-i Rekbûn, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Fıkıh ilmini öğrenip, üstün bir dereceye yükseldi. Kemâlüddîn bin Nehhûn, el-Mahyevî Yahyâ bin Rahabî, Ömer bin Ahmed Cürhümî, Şemsüddîn bin Ahmed, İbn-i Muhammed bin Ebi'z-Zehr Tarâyifî, İbn-i Şemsüddîn Muhammed bin İskenderî, İbn-i Sıddîk, Ebi'l-Mehâsin Yûsuf bin Sayrâfi, Muhammed bin Muhammed bin Dâvûd ve başkalarından hadîs-i şerîf ilmini tahsil etti. Dımeşk civarında Mescid-ül-kadem'de ibâdetle meşgûl oldu. Çocuklara ders okutup, ilim ve edeb öğretti. Bunun yanında kıymetli eserlerinin te'lîfiyle meşgûl oldu. Buhârî'nin bâbları üzere Müsned-i Ahmed İbni Hanbel'i tertip etti. "El-Kevâhib-üd-Dürârî fî tertîbi müsned-il-İmâm-ı Ahmed alâ Ebvâb-il-Buhârî" diye isimlendirdi. Sonra onu yüzyirmi cüz hâlinde şerh etti. Çok kimseler ondan ilim öğrendi. Câmi-i Ümeyye'de hadîs-i şerîf dersi okuttu.

İbn-i Rekbûn, zühd ve verâ' sahibi idi. Yalnızlığı seçip, ibâdetle meşgûl oldu. Aza kanâat eder, kazandığına güvenmezdi. Uzun emelli değildi. Kimseden birşey kabûl etmez, alın teriyle kazandığı şeyden yerdi. Çok sabırlı idi. Kendisine yapılan eziyet ve sıkıntılara karşı sabretti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 74

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 214

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 222

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 731

5) El-A'lâm cild-4, sh. 280

İBN-İ RESLÂN (Ahmed bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Reslân bin Nasir bin Sâlih bin Şihâb bin Abdülhâlık bin Muhammed bin Müsâfir el-Bülkînî el-Mahallî olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 767 (m. 1366) senesinde Bülkin'de doğdu. 844 (m. 1440) senesinin Cemâzil-evvel ayı, onüçüncü Pazartesi günü ikindi vaktinde, el-Mahalle'de vefât etti. Sabiha kabristanına defn edildi. Cenâze namazını oğlu Ömer kıldırdı.

İbn-i Reslân henüz beş yaşında iken, babası vefât etti. Annesi ile birlikte el-Mahalle denilen şehire yerleştiler. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Kâhire'deki amcası Sirâcüddîn'in yanına gitti. Orada tahsiline devam edip, el-Umde, el-Muharrer ve İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ezberledi. Minhâc'dan ba'zı bölümleri okudu. Ferâiz ilmi ile ilgili mes'eleler çözdü. Fıkıh usûlü okudu. Sâlihiyye imamından ve Muhıb bin Hişâm'dan nahiv ilmini öğrendi. El-Ebnâsî ve Kâdı Nâsıruddîn bin el-Müylâk, el-Bedr et Tanbezî'nin derslerinde bulundu. Şihâbüddîn el-Ezrâî'den okudu. Ebi'l-Yümn bin el-Kuveyk el-Mu'în Abdullah el-Fersîsî ve İbn-ül-Mülakkın'dan hadîs-i şerîf dinledi. 784 (m. 1382) senesinde el-Mahalle şehrine döndü. Orada kadılık yapan el-İmâd el-Bârînî'den fıkıh ilmini tamamladı. Kâdı el-İzz Abdülazîz bin Süleymân'ın yerine vekâleten kadı nâibliğinde bulundu. Bir ara Kâhire'ye amcaoğlu Celâlüddîn el-Bülkînî'nin yanına gitti. El-Mahalle başkadılığı yaptı. Ferâiz ilmine dâir kitap yazdı. Eserine er-Ravdat-ül-Erîda fî kısm-il-farida" adını verdi.

İbn-i Reslân, fıkıh ilminde mahir, vakûr, akl-i selim sahibi bir zât olup, "Dehâ" diye vasfedildi. İlmi, güzel ahlâkı ve adâleti sebebiyle, otuzdan fazla kimse onun sebebiyle müslümân oldu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 176

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 253

İBN-İ SÂLİH

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Sâlih bin Osman bin Muhammed bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'ssenâ olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Sâlih olarak meşhur olmuştur. Nisbeti el-Mahyevi'dir. Ona Sıbt-üs-Süûdî de denilmektedir. 820 (m. 1417) senesinde Mısır'da, Kahire civarındaki Hüseyniyye'de doğdu. 863 (m. 1459) senesinde Kahire'de vefât etti ve orada defn edildi.

Hüseyniyye'de doğan İbn-i Sâlih hazretleri, orada büyüdü ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Orada "Umde", "Minhâc" ve "Cem'ul-Cevâmi' " adlı eserleri, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, Hanâvî'nin "Mukaddime"sini ve Telhis" adlı eseri ezberledi. Ezberlediklerini İbn-i Hacer-el-Askalânî ve Muhib bin Nasrullah ve Mecdüddîn el-Bermâvî gibi zâtlara arz etti. Onlar da ona icazet verdiler. Kayâtî'den; fıkıh, sarf ve usûl ilimlerini tahsil etti. Fıkıh ilmini ve fıkıh usûlünü el-Venâî'den de okudu.

Kelâm ilmini Şemnî'den, Arabi ilimleri Hanâvî'den tahsil eden İbn-i Sâlih hazretleri, Fakîh en-Nisâbe'den de fıkıh ilmini öğrendi. Uzun müddet; İzzüddîn bin Abdüsselâm el-Bağdâdî ve Alâüddîn es-Sırâmî'den de me'ânî, beyân ve sarf ilimlerini okudu. Mantık ilmini Ebü'l-Kâsım en-Nüseyrî'den okudu. Bunların hâricinde, diğer ilimleri de başka âlimlerden tahsil etti. Edebî ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. Zamanının edîb ve şâirleri onunla boy ölçüşemez hâle geldiler. Normal konuşurken dahî, kafiyeli ve şiir şeklinde konuşurdu. Nesirleri de me'ânîye uygun idi.

İbn-i Sâlih, daha sonraları Kahire'de Eşrefîyye Medresesi'nde fıkıh dersi okutmakla görevlendirildi. Bu arada ba'zı mescid ve camilerde hadîs ilmini de okutuyordu. Mencekiyye Câmii'nde hatîb olarak da görev yapan İbn-i Sâlih hazretleri, gayet zekî olup, hâdiseleri çok sür'atli idrâk ederdi. Kuvvetli bir hafızaya sâhib olan bu zât, hoşsohbet olduğu gibi, boş söz konuşmaktan da çok sakınırdı.

İlim öğrenmek ve öğretmekle ömrünü geçiren İbn-i Sâlih hazretlerinin, Akâid-i Nesefî'yi manzum olarak yazdığı bir eseri vardır.

---

1) Mu'cemül müellifin cild-2., sh. 111

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 114, 115

İBN-İ SAYRAFÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden, ismi, Ali bin Osman bin Ömer bin Sâlih Dımeşkî'dir. İbn-i Sayrafî ismiyle tanınmış olup, künyesi Ebü'l-Hasen lakabı Alâeddîn'dir. 778 (m. 1376) veya 773 (m. 1371) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 844 (m. 1440) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Şam'da büyüyüp yetişti, önce Kur'ân-ı kerimi ezberledi. Sonra ilim tahsili yaptı.

Şihâb el-Melkâvî'den ve Şeref el-Izzî'den fıkıh ilmini öğrendi. Fıkıh ilminde ve usûl-i fıkıhda yetişti. Ayrıca hadîs ilminde de zamanının âlimlerinden ders aldı. Fıkıh, usûl-i fıkıh ve hadîs ilimlerinde ilerledi. Sonra Kâhire'ye gitti. Orada Bülkînî'den ve Irâkî'den fıkıh ve hadîs dersleri aldı. Izz bin Cemâ'a'dan usûl ilmine dâir ders aldı. Kemâl bin Nehâs, İbn-i Ebi'l-Mecid, İbn-i Kavvâm, el-Bedr Hasen bin Muhammed'den hadîs-i şerif dinledi. Sonra Şam'a döndü, ömrünün sonuna doğru tanınıp, meşhur oldu. Benî Ümeyye Câmii'nde ders vermeye başladı. Şâmiyyet-ül-Berâmiyye'de ve Dar-ül-Eşrefiyye'de fetva ve ders verdi. Ayrıca çeşitli eserler yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Netâîc-ül-fiker fî tertibi mesâil-il-Minhâc: Dört cilddir. 2- El-Vüsûl ilâ mâ fir-Râfiî minel-usûl, 3- Zâd-üs-sâirin ve nüzhet-ün-nâzirîn fî fıkıh-ıs-sâlihîn: Dört cilddir. 4- Kitâb-ül-hutâb: Bir cilddir.

İbn-i Sayrafî, ömrünün son günlerinde bir müddet kadı vekilliği yaptı. Dînin emirlerine son derece bağlı, sâlih, mütevazı, dünyâya düşkün olmayan bir zât idi. Kabri Dımeşk'da Sûfiyye kabristanındadır.

---

1) Mu'cem ül-müellifîn cild-7, sh. 147

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7. sh. 252

3) Keşf-üz-zünûn sh. 145

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1. sh. 732

İBN-İ SÛDÛN

Hanefi mezhebi fıkıh âlimi, edîb ve şâir. İsmi, Ali bin Sûdûn el-Yeşbegavî el-Kâhirî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 810 (m. 1407) senesinde Kâhire'de doğdu. 868 (m. 1464) senesinde Receb ayında Dımeşk'da vefât etti. Ferâdis kabristanına defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Okuyup yazma çağına gelince, önce Kur'ân-ı kerimi okumasını öğrendi. Kur'ân-ı kerim ile ilgili ilimleri Şihâbüddîn Nu'mânî'den tahsil etti. Daha sonra diğer dini ilimleri tahsil etmeye başladı. "Kenz" kitabını ezberledi. Sa'düddîn Deyrî'nin de aralarında bulunduğu bir grup âlimin huzurunda "Kenz" ve "Akîdet-ün-Nesefi" kitaplarını okudu. Celâlüddîn el-Hısnî, Şihâbüddîn Ebşîtî ve Şihâbüddîn Havvâs'tan aruz ilmini okudu. Vâsıtî ve Zeynüddîn Zerkeşî'den hadîs-i şerif dinledi. Hattâ Sahîh-i Müslim ve daha başka hadîs kitaplarındaki hadîsi şerifleri dinledi. Zamânının âlimlerinin derslerine devam ederek, çeşitli ilimlerde hayli bilgi sahibi oldu. Birkaç defa hacca gitti. Ba'zı savaşlara katıldı. Yine değişik zamanlarda çeşitli camilerde imamlık vazifesinde bulundu. Müslümanların ibâdetlerini yapmalarında onlara yardımcı oldu. Edebiyat ilmiyle de meşgul oldu. Bu ilme karşı merakı ve kabiliyeti fazla olduğundan, kısa zamanda meşhur oldu. Şemseddîn Sehâvî der ki: "Ben ondan, 853 (m. 1449) senesinde ba'zı şiirler yazdım. Bir söylediğini, başka bir yerde söylemezdi. Edebiyat sahasındaki şöhreti her tarafa yayıldı. Zarif kimseler onun dîvânını öğrenmek hususunda birbirleriyle yarış ederlerdi, "Ömrünün sonuna doğru Şam'a gitti ve orada vefât etti. Eserlerinin ba'zıları şunlardır.: 1- Nüzhet-ün-Nüfûs, 2- Kurret-ün-Nâzır ve Nüzhetül-Hâtır, 3- Dîvân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 106

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 229

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 307

4) Keşf-üz-zünûn sh. 803,1325, 1949

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 734

İBN-İ ŞIHNE EL-KEBÎR

Hanefi mezhebi âlimlerinden, ismi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüsâmeddîn Mahmûd bin Şihâbüddîn Gâzî bin Eyyûb bin eş-Şıhne Mahmûd bin Hatlû el-Halebî'dir. Aslen Türk olup, Haleb şehrindendir. Künyesi Ebü'l-Velîd olup, lakabı Muhıbbüddîn idi. Oğlunun ismi de "Muhammed" idi. Hem kendisi, hem de oğlu "İbn-i Şıhne" diye meşhur oldu. 749 (m. 1348) senesinde Haleb'de dünyâya geldi ve babasının himayesinde orada büyüdü. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kitapların metinlerini ezberledi. Önce memleketinin büyük âlimlerinden ilim tahsiline başladı Sonra Dımeşk'a ve Kâhire'ye gitti. Buralardaki meşhur âlimlerden ilim aldı. Tefsîr, fıkıh, usûl, ferâiz, edebiyat, şiir, nahiv, târih ilimlerinde büyük bir âlim olarak yetişti. Fetva verir ve ders okuturdu. Önce Haleb'de, sonra da Dımeşk'da Hanefi kadılığına ta'yin edildi. Sultan Zahir Berkûk, 793 (m. 1390) senesinde bu beldeyi de ele geçirince, onunla beraber Kâhire'ye geldi. Bir müddet sonra, onun himayesinden ayrılıp, Haleb'e döndü. Haleb, Melik Nâsır'ın eline geçinceye kadar burada ikâmet etti. 813 (m. 1410) senesinde oradan ayrılıp, tekrar Kâhire'ye geldi. 814 senesinde Dımeşk'a dönüp, Sultan Nasır ile sohbet etti. Bundan sonra, bir müddet Haleb kadılığında kaldı. Dımeşk'daki medreselerde ders okuttu. 815 (m. 1412) senesi Rabî'ul-evvel ayının oniksinde, Haleb'de vefât etti. Cenaze namazında çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Cum'adan sonra namazı kılınıp, kalede Bâb-ı Makâm'ın dışında Iştaktemir türbesine defnedildi.

İbn-i Hacer Askalânî diyor ki "Çocukluğundan i'tibâren ilimle çok meşgul oldu. Mütehassıs ve pek mahir bir âlim olarak yetişti. Fıkıh, edebiyat ve daha çeşitli ilimlerde temayüz etti. Kâhire'den Haleb'e döndüğü zaman, ilimle meşgul olmaktan ve ders okutmaktan hiç geri kalmadı. Çok ilim neşr etti, yaydı. Bu vasıfları ile beraber, o, ilim için gidip gelmekten hiç usanmaz ve yorulmazdı. Yüksek gayret sahibi olup, güzel ve üstün şiirleri ile, hat san'atının bütün inceliklerini tebarüz ettiren (gösteren) yazısı vardı. Onun ilimdeki hizmeti büyüktü. Sünneti seniyyeye pek bağlı olup, bu yolda olanları çok severdi. Ehl-i bid'atı hiç sevmezdi. Çok şiiri vardır."

Talebelerinden İbn-i Hatib-i Nâsırıyye diyor ki: "Hocamız İbn-i Şıhne, Cemâli güzel, akıllı, yumuşak huylu, güleryüzlü ve tatlı sözlü, gayretli, çalışkan bir insan idi. Büyük bir âlim, fazilet ve zekâ sahibi bir zât olup, bilhassa edebiyatta; nazım ve nesir türünde çok güzel, üstün eserleri vardır. Çeşitli ilim dallarında geniş ve derin bilgisi vardı. Ben onun huzurunda, me'ânî ve beyân ilimlerinden bir miktar okudum.

Onunla çok bulundum. Aramızda husûsî bir sohbet, yakınlık vardı. Fıkıh, tefsîr ve çeşitli ilimlerde çok kitap yazdı."

Burhâneddîn-i Halebî diyor ki: "Yazısının güzelliği, sözlerinin latif ve tatlı oluşu ile beraber; fıkıh, edebiyat ve ferâiz ilimlerinde çok yükseldi. Zekâsı parlaktı. Latif ve kıymetli eserleri vardır."

Makrizî diyor ki: "O, Haleb, Dımeşk ve Kâhire'de fetvâ verdi ve ders okuttu. Hadîs-i şerîf okuyup öğrenmeyi ve bu ilimle meşgûl olanları çok severdi. İlimde, yüksek bir makama erişti. Zamanın bütün insanları, onun bu hâline hayret etmişlerdi.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır.

1- Ravd-ül-Menâzır fî ilm-il-evâili vel-evâhır: Bu eser, Ebü'l-Fidâ'nın insanlık târihi ile ilgili muhtasar eserinin muhtasar bir şekli olup, o buna, zamanına kadarki olayları da ilâve etmiştir. 2- Evdâh-ud-delîl vel-ebhâs fimâ yahıllü bihil-mutallakat-is-selâs, 3-Şerh-ül-keşşâf: Zemahşerî'nin meşhûr "Keşşâf tefsîrinin şerhi olup, tamamlayamamıştır. 4- Sîret-ün-Nebî (s.a.v.), 5- El-Mübtegî fî ihtisâr-i ravd-ıl-menâzır, 6- Manzûmetün fî elfi beytin: Çeşitli ilimleri anlatan bin beytlik bir manzûm eserdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 295

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 3, 6

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 113, 114

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 180

5) Keşf-üz-zünûn sh. 157, 202, 920, 921, 1629

İBN-İ TAGRÎBERDÎ

Fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Yûsuf bin Tagrîberdî bin Abdullah ez-Zâhirî olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. Lakabı Cemâlüddîn'dir. 813 (m. 1411) senesi Şevval ayında Kâhire'de doğdu. 884 (m. 1470) senesi Zilhicce ayının beşinde yine orada vefât etti.

Doğduğu zaman, babası, Sultan Melik-üz-Zâhir Berkûk'un hizmetçilerinden idi. Sonra Haleb ve Şam vâlisi oldu. Babası 815 (m. 1412) senesinde vefât etti. Daha küçük iken, babası vefât eden Ebü'l-Mehâsin, enişte lerinden Nâsirî bin el-Adîm'in sonra Celâlüddîn Bülkînî'nin

yanında yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Elfiye, nahiv ve Îsâgûcî mantık kitabını okudu. Fıkhı; Şemsüddîn ve Alâüddîn er-Rumeyn el-Aynî, Ebi'l-Bekâ bin Dıyâ Mekkî eş-Şumnî'den tahsil etti. Birçok âlimlerden ilim tahsil etti. Aruzu en-Nevâcî'den, Makâmât-ül-Haririyye'yi Kıvâmüddîn el-Hanefî'den; tıp bilgilerini Selâmullah'dan, bedî' ve ba'zı edebiyat türlerini Şihâbüddîn bin Arabşâh'dan öğrendi. Mekke-i mükerreme kadısı Ebi's-Se'âdât bin Zâhire'nin derslerinde bulundu. Şiirlerinden yazdı. Kâhire'nin ve başka yerlerin şâirlerinin şiirlerini inceledi, İbn-i Hacer Askalânî'nin derslerinde bulunup, ondan çok istifâde etti. Asrının meşhûr âlimlerinden Aynî ile görüşüp, ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Tahân, İbn-i Berdes, İbn-i Nâzır-üs-Sâhib ders aldığı hocalarındandır. Zeynüddîn Zerkeşî, İbn-i Fürât ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı.

İbn-i Tagrîberdî, çok defa hacca gidip geldi. İlk haccı 826 (m. 1422) senesinde oldu. Kıymetli eserler te'lîf etti. Eserlerinden birincisi ve en meşhûru Mısır Târihi'dir. Bu târih, 857 (m. 1453) senesine kadar olan vak'aları, komşu milletler de dâhil olmak üzere, mühim zâtların tercüme-i hâllerini ilâve ederek nakleder. Tashihli nüshası 860-862 (m. 1456)-üz-zâhire fî mülûki Mısr vel-Kâhire" adı ile tertîb edilip, Juynboll ve Matthes tarafından tab olundu. 2-Mevrîd-ül-latâfe fî men vetiy-es-saltanate vel-hilâfe: Peygamberimizin (s.a.v.) hayâtı ile Eshâb-ı Kirâmın isimlerini ve 842 (m. 1438) senesine kadar Mısır hükümdârları ile vezirlerinin adlarını ihtivâ eder. 3-Havâdis-üd-Dühür fî medel eyyâm-i veş-şühûr, 4-El-Menhel-üs-Sâfî vel-müstevfî ba'del vâfî fî terâcim-il-a'yân, 5-Helyet-üs-sıfât fil esmâ-i ves-sınâat, 6- Es-Sekr-ül-Fâdıh vel-Itr-ul-Fa'ıh, 7-El-Kevâkıb-üz-Zâhire min-en-nücûm-iz-zâhire, 8-Nüzhet-üz-Zay fit-Târih.

Mısır Sultânı'nın Fâtih Sultan Mehmed Hân'a yazdığı mektûpları bu zât kaleme aldı. Ebü'l-Mehâsin, kitaplarını ve tasnif ettiği eserlerini, vefâtından önce kendisi için yapılmış olan, türbesinin de bulunduğu medreseye vakfetti. Kulunç rahatsızlığına tutuldu. Vefâtına yakın ağrı ve acısı çok şiddetlendi. Vefât edince, Eşref İnal türbesi yakınında kendisi için yapılan kısma defnedildi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 282

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 305

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 317

4) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 304, 690 cild-2, sh. 1884, 1901, 1933, 1942

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 560

6) Catalogue des manuscrits arabes cild-1, sh. 292

7) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 67

8) Brockelmann Sup-2, sh. 39

İBN-İ TAKIYYÜDDÎN SÂLİHÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ebî Bekr bin Dâvûd ed-Dımeşkî es-Sâlihî'dir. Künyesi Ebü'l-Ferec olup, lakabı Zeynüddîn'dir. İbn-i Dâvûd ismiyle meşhûr oldu. 782 (m. 1380) senesinde Dımeşk'da doğdu. 856 (m. 1452) senesi Rebî'ul-evvel ayının son Cum'a gecesi Kudüs'de vefât etti. Muzafferiyye Câmii'nde Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılındı. Dergâhının kapısında, önceden kendisi için hazırladığı kabrine defnedildi, İbn-i Takıyyüddîn, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra İbrâhim bin Şemsüddîn Muhammed ve Alâüddîn bin Lihâm'dan fıkıh ilmini tahsil etti. Tasavvuf ilmini babasından aldı ve

onun vasıtasıyla bu yolun edebini öğrendi. 805 (m. 1402) senesinde de Trablus'da "Edeb-ül-Mürîd vel-Murâd" adlı eseri dinledi. Babasından, Şihâbüddîn bin Nâsih'den ve Beyt-ül-makdîs'de hânekâhı olan el-Bistâmî'den icâzet (diploma) aldı. Dımeşk'da Muhibbüddîn Sâmit'in hadîs-i şerîf dersinde bulundu. Buhârî ve başka hadîs-i şerîf kitaplarını dinledi. Cemâlüddîn bin Serâihî'den ve Bâ'lebek'de Tâcüddîn bin Bürdes'den hadîs-i şerîf dinledi ve icâzet (diploma) aldı. Hâfız İbn-i Nâsırüddîn'in derslerine devam etti. Babasının Hanâbile Câmii yanındaki dergâhına halef oldu. Orada ilim ve edeb öğretti. Sohbetlerinden çok kimseler istifâde ettiler. Çok defa hacca gitti. Beyt-ül-makdis'i ziyâret etti. Birçok yerleri dolaştı.

İbn-i Takıyyüddîn. büyük bir âlim olup, aklı tam ve tedbir sahibi idi. Emri ma'rûf ve nehy-ı münkere çok önem verdi. Hayra teşvik eder, doğruluktan ayrılmazdı. Eserleri çok faydalıdır, Allahü teâlânın emirlerine çok önem verirdi. Asîl ve tevâzu sahibi idi. Çok güzel hattı vardı. Vakûr olup, sohbetleri çok te'sîrli olurdu. Çok kimseler, ilminden istifâde ettiler. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerin önemine dâir, iki cild olarak "Kenz-ül-ekber" kitabını yazdı. Diğer eserleri şunlardır: 1-El-İnzâr bi vefât-il-Mustafâ el-Muhtâr (s.a.v.), 2-Tuhfet-ül-İbâd ve edillet-ül-evrâd fî şerh-id-Dürer-il-müntekâ, 3-Tesliyet-ül-vâcim fit-Tazin-il-Hâcim, 4- Feth-ül-Hallab fil-hassi alâ mekârim-il-ahlâk, 5-Mevâkı-ül-envâr ve meâsir-ul-muhtâr, 6-Nüzhet-ün-nüfûs vel-efkâr fî havâs-in-nebât vel-Hayevân vel-eşcâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 128

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 62

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 288

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 530

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 369, 733, cild-2, sh. 1513

6) Brockelmann Sup-2, sh. 151, 171

İBN-İ TENESÎ (Ahmed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi âlimlerinden. Usûl ve Arabî ilimleri çok iyi bilirdi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Atâullah İskenderânî'dir. Sahâbe-i Kirâmdan Zübeyr bin Avvâm'ın soyundan olduğu da söylenir, 740 (m. 1339) senesinde İskenderiyye'de doğdu. 801 (m. 1399) senesinde, Ramazan ayında Kâhire'de vefât etti.

Önce kendi memleketinde ilim öğrendi. Zamanının meşhûr âlimlerinin derslerine devam etti. Çeşitli ilimlerle uzun zaman meşgûl oldu. Bilhassa Arab dili ve edebiyatında çok fazla bilgi sahibi idi. Şöyle ki, meşhûr nahiv kitaplarına şerhler yazdı. 781 (m. 1379) senesinde memleketinde kadılık yaptı. Ba'zı sebeblerle bu vazîfeden ayrılıp, birkaç defa tekrar aynı vazîfeye ta'yin edildi. Daha sonra Kâhire'ye geldi. Burada ilmi ve fazîletleri yayılarak meşhûr oldu. Hâşiyet-ül-müdevvene kitabının sahibi İmâm-ı Ebû Mehdî Vânûgî ve Tenesî'den ilim öğrenen âlimlerdendir. 794 (m. 1392) senesinde Kâhire'de Mâlikî kadılığına ta'yin edildi. Çocuklarını ve ailesini de buraya getirdi.

Çok akıllı ve zekî idi. Ticâretle de uğraşırdı. Bu vesile ile çok zengin oldu, malı mülkü çoğaldı. Makam ve mevkide gözü yoktu. Ancak ehli olmayanların kadılık makamına geçmemesi ve insanlara hizmet etmek niyetiyle vazîfe aldı. Herkesle çok iyi geçinir, herkes de onu severdi. İyi kalbli ve iffet sahibi idi.

Dînin emir ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederdi. Az ve öz konuşur, lüzumsuz yere konuşmazdı. Hiç bir kimseyi sözleri ve hareketleri ile üzdüğü görülmedi. Kâdılığı zamanında herkes emniyet ve huzûr içinde yaşadı, insanlar onun kıymetini ölünce anladılar. Vefât ettiğinde, yerine kadı olarak İbn-i Haldûn getirildi.

Eserleri daha ziyâde Arab dili ve edebiyatına dâir olup, ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ut-Teshîl, 2-Şerhu Muhtasarı İbn-i Hâcib, 3-Şerh-ül-Kâfiye li İbn-i Hâcib. 4- Tekmîl-ül-mekâsıd li İbn-i Mâlik.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 153

2) El-A'lâm cild-1 sh. 225

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 192

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 5

5) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 63

İBN-İ ŞIHNE ES-SAGÎR (Muhammed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd İbni Şihâbüddîn Gâzî bin Eyyûb bin Hüsâmeddîn Mahmûd (Şıhnei Haleb) bin Hatlû bin Abdullah es-Sekafi el-Halebî'dir. Babası ve dedeleri gibi "İbn-i Şıhne" diye meşhûr oldu. Çünkü büyük dedelerinden Hüsâmeddîn Mahmûd, Haleb şehrinin şıhnesi, ya'nî asayiş ve zabıta me'mûru idi. 804 (m. 1401) senesi Receb ayında Haleb'de dünyâya geldi. Annesi de, Halebli Mûsâ isminde bir zâtın soyundandır. Haleb'de doğup büyüyen İbn-i Şıhne, önce memleketinde Şemseddîn Gâzî'nin yanında ilim tahsiline başladı. Sonra babası ile beraber Mısır'a gitti. Burada ve Şam'da, birçok âlimden çeşitli ilimleri tahsil etti. Birçok âlim ona icâzet verdi. Hanefî mezhebinin fıkıh bilgilerinde asrının en büyük âlimlerinden oldu. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazdı. Ayrıca târih ilminde de büyük bir üstâd idi. 836 (m. 1432) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra Mısır'a gitti. Orada iken, 857 (m. 1453) senesinde sır kâtipliğine ta'yin edildi. Bu vazîfede az kaldı. Bir ara Beyt-ül-makdîs'e (Kudüs'e) gönderildi. 862 (m. 1457) senesine kadar orada kaldı. Oradan Haleb'e dönmesine izin verildi. Sonra Mısır'a döndü. 866 senesinde tekrar sır kâtipliği görevine getirildi. Ayrıca bu vazîfesine ilâveten Hanefî kadılığı da kendisine verildi. 877 (m. 1472) senesinde bu vazîfesinden ayrıldı. Çok sıkıntılarla ve şiddetli elemlerle karşılaştı. Felç hastalığına yakalandı. Kâhire'de Şeyhûniyye Hânekâhının şeyhliğini, idâreciliğini yaparken vefât etti. 890 (m. 1485) senesi Muharrem ayının onaltıncı Çarşamba günü, Bâb-ı Nâsır'da cenâze namazı kılındı. Zâhir Berkûk'un yanına defnedildi.

İlim tahsili için, daha on yaşını tamamlamadan, babası ile memleketlerinden ayrılıp Mısır'a doğru sefere çıktılar. Şam'da Şihâbüddîn-i Bâbî'nin, Kâhire'de Berdînî'nin yanında okuyup icâzet aldı. Az bir müddet İbn-i Tâceddîn ve Abdullah-i Şerîfî'nin yanında kalıp, çok güzel olan hattı (yazısı) ile onlardan dinlediklerini yazdı. Sonra Haleb'e döndü. Orada Alâüddîn-i Gülzî'nin yanında Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Usûl-i dînde (kelâm ilminde) "Umdet-ün-Nesefî"yi ve başka eserleri, Kırâate dâir İbn-i Cezerî'nin "Tayyibe" adındaki eserini, hadîs ve siyer ilimlerinde Irâkî'nin iki "Elfiye"sini, fıkıhta "Muhtâr" ve sonra "Vikâye"yi, ferâizde "Yâsımîniyye"yi, usûl-i fıkıhta "Menâr" kitabını, nahivde "Milhâ", "Elfiye" ve "Şüzûr-üz-zeheb" kitapları ile, İbn-i Hişâm'ın "Tavdîh"inin ba'zı kısımlarını, İbn-i Mu'tî'nin "Elfiye"sini, mantıkta "Tecrîd-i

Şemsiyye"yi, me'ânî ve beyân ilimlerinde "Telhis" ile babasının ve başkalarının büyük ve uzun manzûmelerini ezberledi. Şemseddîn Sehâvî dedi ki: "O, birşeyi çabuk ezberlemekte çok sür'atli olup, bu sahada parmakla gösterilecek kadar yüksekti. Çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Şöyle ki; hadîs ilmine dâir yazılmış bin beyitlik bir manzûmeyi, ya'nî "Elfiye"yi 10 günde ezberlemişti. Hemen nahivde bir "Elfiye"ye başlayıp, onun yarısını da beş günde ezberledi. Bunun ikinci yarısını da, kolayca ezberledi. Ezberlediklerinden ba'zılarını amcası Ebü'l-Büşrâ ile İzzeddîn-i Hâdirî ve Bedreddîn bin Sellâme'ye arz etti. Bunun üzerine amcası, onu medheden, öven beyitler söyledi.

İzzeddîn-i Hâdirî ve Bedreddîn bin Sellâme'den de fıkıh ilmini öğrendi. İbn-i Sellâme'den faydalanması daha çok oldu. Ondan usûl-i din (kelâm), usûl-i fıkıh ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Mantıktan da "Tecrîd-i Şemsiyye"yi, müellifi Ahmed Cündî'den okudu. Bedreddîn bin Sellâme'nin ona yardımı çok oldu ve uzun zaman ondan ayrılmadı. Ayrıca bu iki âlimden, amcası Ebü'l-Büşrâ'dan ve Şihâbüddîn bin Hilâl gibi başka âlimlerden; Arabîyi, dil ve edebiyat ilimlerini de öğrendi. İbn-i Hilâl'dan "Hâcibiyye" kitabını okudu. Zekâsının kuvveti, İbn-i Arabî'nin zekâ derecesinden daha fazla idi. Vefâtına kadar da zekâsından birşey kaybetmedi.

İbn-i Şıhne, o zamanlarda beldesinin en büyük hadîs âlimi olan Hâfız Burhâneddîn'in yanında uzun zaman kaldı. Ondan hadîs-i şerîf dinleyip, öğrenmişti. Ondan istifâdesi çok oldu. Hadîs-i şerîf dinlemek için başka beldelere gitmedi. Fakat ondan az hadîs-i şerîf tahrîc etti. (bildirdi). Çünkü bu sırada, mantık ilmi ile daha çok meşgûl oluyordu. Nâsıriyye Câmii hatîbinin oğlu Alâüddîn ile sihri akrabalık kurdu, onun kızı ile evlendi. Ondan çok faydalandı ve çok şey yazdı. Şeyh İbn-i Hacer Askalânî Âmid'e (Diyarbakır'a) geldiği zaman da, ondan bir miktar ilim tahsil etti. İbn-i Hacer, 820 (m. 1417) senesinde ona icâzet verdi. Ayrıca ona; Ba'lebek'ten Burhâneddîn bin Mürhıl," Kâhire'den Şihâbüddîn-i Vâsıtî, "Şâbb-üt-tâib" diye tanınan Şihâbüddîn de icâzet verdiler. Kendi memleketinde Şihâbüddîn Ebû Ca'fer bin Acemî, İbn-i Seffâh, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed bin İbrâhim eş-Şâhid gibi âlimlerin derslerini dinleyip hadîs-i şerîf öğrendi. Hama'da, amcası ile hacca giderken karşılaştığı Nûreddîn Mahmûd İbni Hatîb-i Dehşe'den de ilim aldı. 834 (m. 1430) senesinde Kâhire'ye geldi. O zaman Şam'da, Âlâüddîn bin Sellâm ve Şihâbüddîn bin Habbâl ile karşılaştı. İbn-i Habbâl ile çok hâtıraları vardır. Ona birçok mes'eleler hakkında suâl edip, tatmin edici cevaplar aldı.

İbn-i Şıhne ilim öğrenmek için; Haleb, Kâhire ve Şam civârındaki ba'zı beldelerde bir süre ikâmet etti. Dolaştığı yerlerdeki birçok âlimden icâzet aldı. Aruz ve nazım ile çok az meşgûl oldu.

İbn-i Şıhne, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin menâkıb'ını anlatan Harezmî'nin "Câmi-i Mesânîd-i İmâm-ı Ebi Hanîfe"sini, Zeyneddîn Kâsım'ın bizzat kendisinden dinledi. Uzun zaman ondan istifâde etti. Ayrıca Bedreddîn bin Ubeydullah'dan da, küçük oğlunun bu iki hocasından ders alması esnasında okuduklarını dinlemek sûretiyle istifâde etti. Ayrıca bu âlimden, kâtibiyle konuşarak, mektûplaşarak ve ona gelip giderken, daha başka şekillerde de istifâde etti.

İbn-i Şıhne'nin ta'yin edildiği ilk vazîfe, kardeşi Abdüllatîf ile beraber, babalarının bıraktığı İştakmeriyye, Cerdekiyye, Halâviyye ve Şâzbahtıyye medreselerindeki dersleri okutmak oldu. Bu, babasının vefâtından önce olmuştu. 820 (m. 1417) senesinde, İştakmeriyye Medresesi'nde tek başına ders okutmaya başladı.

Tâceddîn bin Hâfız, Sultan Melik el-Müeyyed'e onun Kadıasker olmasını teklif etti. Sultan da, ordusu ile Haleb'e geldiğinde, bu teklifi kabûl etmesiyle, memleketi olan Haleb'e kadıasker

olarak ta'yin edildi. Haleb kadısı Yûsuf-i Kûfî'nin oğlundan sonra da, Şâzbahtıyye Medresesi'ne müderris oldu. Sonra 836 (m. 1432) senesinde memleketinde Hanefî kadılığına getirildi. Ancak onun bu göreve ta'yini, Sultan Eşrefin ordusu ile Haleb'e gelmesinden sonra gerçekleşti. Sonra Sultân'ın sır kâtipliğine ta'yin edildi. Buna ilâveten Zeyneddîn bin Rüssâm'ın yerine Mısır ve civarı zımmîlerinin işlerine de bakıyordu. Hem çalışkanlığı ve hem de Velvelî Sıftî'nin yardımı ile bu vazîfe kendisine verilmişti. Çünkü o, daha önce evlendiği İbn-i Hatîb-i Nâsıriyye'nin kızının ölümünden sonra, Sıftî'nin kızı ile evlenmişti. Yine o, ordunun, kalenin ve Câmi-i kebîr'in işlerini de beraberce yürütüyordu. Keza Câviliyye ve Haddâdiyye medreselerindeki dersleri ile imamlık ve hatîblik vazîfelerini aksatmadan idâre ederdi. O, emsalleri arasındaki bu yüksek vasfı ile, Haleb diyârının bu kadar çok işini yürütmekten zevk duyardı. Bu hâl, onun büyüklüğünü ve şöhretini daha da çok arttırdı. Şöhreti her yerde duyuldu. Kâdılık, müderrislik, nâzırlık ve müftîlik vazîfeleri çok uzun süre devam etti. Bu hizmetlerinde çok sıkıntılar çekti. Hattâ bir ara, Mısır'dan Kudüs'e gönderildi. Tekrar memleketine ve Mısır'a dönmesine izin verildi. Sultan Eşrefin sır kâtipliğine ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu hizmetlerine devam etti.

Hadîs dersleri, fıkıh, usûl ve diğer ilimleri okuttu. Çok talebe yetiştirdi. Va'z ve nasîhatları çok te'sîrliydi. Çok fetvâ verirdi. Bir müşkil ile karşılaşan herkes, hemen ona müracaat eder, fetvâ isterlerdi. Kıymetli eserler yazdı. Başlıca eserleri şunlardır:

1-Tabakât-ül-Hânefiyye: Muhtelif sayıda cildler hâlinde basılmıştır. 2-Nüzhet-ün-nevâzır fî ravd-ıl-menâzır: Babasının "Târih"ine bir şerh gibi hazırladığı bir eserdir. 3-El-Müncid-ül-mugîs fî ilm-il-hadîs, 4- Nihâyet-ün-nihâye fî şerh-ıl-Hidâye: Burhâneddîn-i Mergınânî'nin, Hanefî fıkhında meşhûr olan "Hidâye" kitabının şerhi olup, "Gusl" babına kadardır. Beş cild hâlinde veya daha azdır. 5-Menâkıb-ı Nu'mâniyye: İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit'in menkıbelerini içine almaktadır. 6-Sîret-ün-Nebeviyye, 7-Tenvîr-ül-menâr: "Envâr" kitabının muhtasarıdır. 8-Muhtasar-un-Neşr: İbn-i Cezerî'nin kırâat çeşitlerine dâir yazdığı "Neşr" kitabının muhtasarı, kısaltılmışıdır. 9-El-Cem'u beyn-el-Umde; Akâid (kelâm) ilminde meşhûr bir eser olan "Umde" kitabı ile, "Şerh-ı Akâid" kitabının arasını birleştirmiş olup, uzun ve çok faydalı bir kasidedir. 10-Tertîbü mübhemât-ı İbn-i Beşkuvâl alâ esmâ-is-Sahâbe: Hocasının işâreti ile başladığı bu eserini 826 senesinde tamamladı. 11-Menzûmetün ayniyye-tün fî salât-il-vüstâ: "Salât-ı vüstâ" hakkında, âlimlerin sözlerini beş beyit hâlinde toplayıp, ondan sonra bunları şerh edip bir kitap hâline getirdi. 12-El-Kelâmü alet-Telhîs: Bu eserini tamamlayamamıştır. 13-Elfiyetün fil-ferâiz: "Şerhu mîet-ü-ferâiz" adı verilen bu eser, babasının "Elfiye"sinden, ferâiz ilmine dâir yüz beytin şerhidir. 14-Elfiyetün fî aşeret-i ulûm: "Mecmû" adı verilen bu eser, çeşitli mevzûlar hakkında yazılmış manzûm bir te'lîftir. 15-El-Erba'în: Hadîs hocalarından topladığı kırk hadîs-i şerîfi yazdığı bir eserdir. 16-Ed-Dürr-ül-müntehab fî târih-i memleketi Haleb: Bu eser, başkalarına da nisbet edilmektedir. Ayrıca İbn-i Şıhne'nin "Mecâlisün min tefsîr-i İbn-i Kesîr" adında bir eseri daha vardır.

Sözleri ve yazıları fasîh ve beliğ olup, gayet açık ve anlaşılır bir tarzda idi. Aklı ve zekâsı fevkalâde olup, zihni ve anlayışı çok kuvvetli idi. Nazım ve nesir olarak yazmada gayet sür'atli olup, bütün edebî san'atları pek mahir bir şekilde kullanırdı. Lügat ve diğer edebî ilimlere hâkimiyeti pek fazla idi. Hadîs ilmi ile uğraşmayı ve hadîs âlimlerini çok severdi.

Kuvvetli bir mantığa sahip idi. Adâb-ı Muaşerete riâyeti ve sohbetleri çok güzeldi. Sözleri, gönülleri cezbederdi. Latif ve nâdir olan nükteler sahibiydi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 294

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 295, 305

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 349

4) El-A'lâm cild-7, sh. 51

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 213

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1826, 1866, 1868, 1949, 1950, 2036

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 121 cild-2 sh. 78, 574

İBN-İ VEFÂ (Ali bin Muhammed)

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Vefâ el-Kuraşî, el-Ensârî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. İbn-i Vefâ ismiyle meşhûr olmuştur. Tefsîr, fıkıh, tasavvuf ve edebiyat ilimlerinde âlim olup, evliyâ bir zât idi. 759 (m. 1358) senesinde Kâhire'de doğdu. 807 (m. 1404)'de Ravda'da vefât etti.

İbn-i Vefâ daha küçük yaşta iken babası vefât etti. Babası vefât etmeden önce, oğlu İbn-i Vefâ'yı ve diğer oğlu Ahmed'i, dostlarından sâlih bir zât olan Şemseddîn Muhammed Zeylâî'ye bıraktı. Bu zât, İbn-i Vefâ'yı ve kardeşini büyütüp, terbiye etti. Fıkıh ilmi öğrenmelerini sağladı, iki kardeş, gayet iyi bir tarzda tahsil görüp, güzel ahlâklı olarak yetiştiler.

İbn-i Vefâ onyedi yaşına geldiğinde, evliyânın meşhûrlarından olan babası Muhammed Vefâ'nın yerine irşâd makamına oturdu. Kısa zamanda babası gibi meşhûr olup sevildi. Talebeleri ve sevenleri günden güne arttı. Sohbetleri herkes tarafından anlaşılacak şekilde tatlı ve te'sîrli idi. Çok zarif ve güzel giyinir, yaşayışı ve ahlâkı ile insanlara örnek olurdu. Mâlikî mezhebinden ve Şâzilî tarikatından idi. İmâm-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle demiştir: "Evliyânın sözlerinden (eserlerinden) çok okudum. Ondan daha âlimi ve sözlerinden daha delîllisini, sağlamını görmedim.

İbn-i Vefâ, geceleyin evinden çıkıp, Ravsa denilen yere giderdi. Şehirden çıkarken sur kapılarına yaklaşınca kapılar onun kerâmetiyle açılırdı. Sonra kapanırdı. Şehrin vâlisi, bir gece şehri dolaşırken kapıların açık olduğunu görerek nöbetçiye; "Neden açık!" diye sordu. Nöbetçi; "İbn-i Vefâ hazretleri çıkmak için gelince, kapılara işâret ediyor, kapılar da açılıyor" dedi. Vâli durumu görüp anlayınca, onun büyüklüğünü anlayıp sevenlerinden oldu.

İbn-i Vefâ (k.s.) hacca gitmişti. Bu sırada susuzluk başgösterdi. Hacılar susuzluktan neredeyse telef olacaklardı. Bunun üzerine İbn-i Vefâ'ya gelip durumu anlattılar. O da; "Yâ Rabbî! Susuzlara kereminle, lütfunla su ihsân eyle" diye başlayan bir şiir okuyup, duâ etti. Duâsı üzerine bolca yağmur yağdı. Su ihtiyâcı karşılandı.

İbn-i Vefâ'nın ikâmet ettiği ev, sultanların makamı gibi idi. Vezîr İbn-i Zeytün onun bu hâlini ayıplar, kendi kendine; "Dünyâ ehline hiçbirşey bırakmadı" derdi, İbn-i Vefâ bu sözü işitince; "Dünyânın belâ ve musibetini, âhıretin de azâbını, dünyâya düşkün olanlara bıraktık" demişti.

Eserleri: 1- El-Bahis alel-hâlis fî ahvâl-il-havvâs, 2- Tefsîr-ül-Kur'ân, 3-El-Kevser-ül-mütterig minel-ebhâr-ilerbag, 4- Şiirlerinin toplandığı Dîvân'ı, 5- Mefâtih-ül-hazâin-ül-âliyye, 6- Müveşşihât, 7- Kitâb-ül-vasayâ, 8- El-Masâmi-ür-Rabbâniyye.

İbn-i Vefâ hazretlerine, Şâziliyye tarikatının mensûplarının güzel elbise giymelerinin ve lezzetli yiyecekler yemelerinin sebebi sorulup, Selef-i sâlihîn böyle giyinip, böyle yemezdi

dediklerinde; "Onların güzel elbise giyinmelerinin sebebi, Allahü teâlânın kendilerine ihsân ettiği ni'metlere râzı olup göstermek için ve insanlara zengin görünmek için idi. O zamanda insanların bir kısmının eski giyinmeleri, halkın elinde olanlara bakıp, fakir ve muhtaç durumda olduklarını göstermek için idi. Fakat Selef-i sâlihîn eski elbise giyip, lezzetli yiyeceklere düşkünlük göstermediler. Onların zamanında gaflet içinde olan insanlar, dünyalık kazanmak için hırsla çalışıyorlardı ve görünüşlerini süslemeye gayret ediyorlardı. Ellerindeki dünyalıkla servetle iftihar ediyorlardı. Selef-i sâlihîn zamanlarındakiler, gaflet ehline muhalefet ettiler. Eski elbise giydiler yavan yediler. Böylece gaflet ehline uymaktan sakındılar. Ama Şâziliyye tarikatı mensûpları, zamanlarındaki fakirlerin hâllerine baktılar; zenginlerin kendilerine acıyıp yardım etmeleri ve böylece dünyalığa kavuşmak için eski elbise giyiyorlardı, İşte Şâziliyye tarikatı mensûpları da, o dünyâya düşkünlük gösteren fakirlere muhalefet göstererek, yeni ve güzel elbiseler giydiler. Halka zengin gözüktüler."

İbn-i Vefâ'nın (k.s.) kıymetli eserleri ve şiirleri vardır. Vasıyyetleri birkaç cild kitap halindedir. Kendisine ilâhî feyz geldiği zaman üç gün içinde birkaç cild tutan vasıyyetlerini yazmıştır. Bu vasıyyetlerinden ba'zı bölümler şöyledir:

"Dünyâ dertlerine mübtelâ olan din kardeşini tedbirsizlikle suçlayıp, kınama. Çünkü o, ya mazlûmdur; Allahü teâlâ sonunda onu kurtaracaktır. Ya da günah işlemiştir; başına gelen musibetler günâhına keffârettir. Yahut da Allahü teâlâ, onu yüksek derecelere ve makamlara ulaştırmak için onu dünyâ dertlerine mübtelâ kılmıştır."

"Devamlı elde kalmayacak olan birşeyin varlığı ile övünmek ve kendi başına da gelebilecek bir şeyden dolayı başkasını ayıplamak ahmaklıktır. Çünkü pek iyi bilirsin ki, başkasının başına gelen senin, senin başına gelen şey de başkasına reva görülebilir. Bunu iyi düşün!"

"Dünyânın zevkleri ve lezzetleri boştur. Bunlara kavuşmak için dînini dünyâya değişenler, dîninden ta'viz verenler, rüşvet vererek çerçöp satın almaya çalışmış sayılırlar. Hazreti Ömer (r.a.) birgün yanındaki eshâbı ile giderken, onları bir çöplüğün yanında uzun müddet durdurdu. Kokusundan rahatsız olup; "Bizi neden burada durdurdunuz? dediler. Bunun üzerine Hazreti Ömer çöplüğü göstererek buyurdu ki: "İnsanların kavga ederek elde etmek istedikleri dünyâ (ya'nî haram ve mekrûhlar) işte budur."

"Kâmil şükrün hakîkati; Allaha yaptığı şükrün, yine Allahtan geldiğini kulun idrâk etmesidir."

"İnsanlara yol gösteren hidâyet rehberleri, Allahü teâlânın hıfz ve emânında, koruması altındadırlar. Onların ağlaması ve sızlaması kendileri için değildir. Kendilerine tâbi olanlar içindir. Ya hareketleriyle onlara nasıl amel edeceklerine dâir örnek olurlar veya onlara şefaat taleb ederler."

"Keşf (kerâmet), herşeyi bilen Rabbinden; perdeler ise nefsinden gelir. O hâlde keşfe kavuşmak için nefsinden yardım isteme, çünkü nefs, gittikçe zulmete batırır. Allahtan sıdk ile istediğin zaman vermez diye korkma. Çünkü Allahü teâlâ, sıdk ile ihlâsla isteyene bol bol verir."

"Muhabbet sıfatı; cimri, yumuşak olmayan, aceleci ve âsî kullara verilmez."

"Allahü teâlâ kuluna inâyette bulunmak istediği zaman, şakilerin şekavet sebebini, saadet sebebine çevirir. Kul günah işler, pişman olur, utanır ve yalvarır. Rabbinden uzak kalmanın, rızâsına kavuşamamanın acısını tadar. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmanın kıymetini anlar, daha

çok şükreder. Daha çok iyilik yapmaya çalışır ve rahmet deryasına dalar. Bunun aksi ise, felâkete gider. Allahü teâlâ dilediğiyle hükmeder.”

“Kötü din adamı (dînî dünyâ isteklerine âlet eden, herkesin îmânını bozan), İblîs’den (Şeytandan) daha zararlıdır. Çünkü, İblîs vesvese verdiği için, mü’min bir kimse onun düşman olduğunu bilir. İblîs’in isyan etmiş, sapıtmış bir düşman olduğunu asla unutmaz. İblîs’e uyduğu takdîrde âsî bir kul olacağını anlar, günâhına derhâl tövbe eder. Rabbinden af diler. Kötü din adamları (ulemâ-i sû’) ise, hak ile bâtılı karıştırarak, hevâ ve heveslerine, nefslerinin arzusuna göre hüküm verirler. Böylece doğru yoldan ayrılırlar. Kendilerine uyanların da yaptıkları boşa gider, iyilik yaptıklarını zannettikleri hâlde dalâlete düşerler. Kötü din adamlarından Allaha sığın ve onlarla bir arada bulunmaktan sakın! Sâdık, iyi ve sağlam din âlimleriyle birlikte bulun.”

Tanınmak ve âfet olan şöhreti istemiyorsan, dünyâdan yüz çevir.” “Nefs, kalbin hükmünü kabûl ettiği andan i’tibâren isyandan kurtulur, huzûra kavuşur. Nefs, kalbin hükmünü kabûl etmedikçe, kendi şirk ve küfrü nisbetinde, münâkaşa ve mücâdelesi devam eder...”

“Allahü teâlâ bir kuluna ilim ve ma’rifet ihsân ettiği zaman, insanlar o kul hakkında ikiye ayrılırlar:

1-Melek seciyeli, yumuşak tabiatlı ve itaatkâr olanlar,

2-Hased edici, şeytanî seciyeli olanlar.

Ey doğruyu arayan kişi! Allahü teâlânın ilim vererek seçtiği evliyâ kullarına muhtaç olduğunu bil. Onlara hürmetkar ol ki selâmete kavuşasın. Sakın onlara buğz edip haset eyleme ki, böylece nefse ve şeytana teslim olmaktan kurtulasın ve rahmetten mahrûm kalmayasın.”

“Akıllıların sana sefih demeyeceği, câhillerin de seninle alay etmeyeceği şekilde giyin.”

“Bütün hâllerinde, sana yardımcı olacak ve kemâle götürecek arkadaşı seç.”

“Âlim ve kerîmin gadabından, lâimin (kınayıcının) ve zâlimin zararından korunacak kadar edebli ol.”

“Devamlı tâat üzere olmanı sağlayan i’tikâd (Ehl-i sünnet i’tikâdı) üzere ol.”

“Haktan başka birşeyi seçmeyecek ve sapmayacak kadar hakkı bilmek sana kâfidir.”

“Bâtıldan sakınmanı sağlayacak kadar bâtılı tanıman sana yeter.”

“Başkasının sözlerini ve hâllerini iyiye te’vil etmek mümkün ise, kötü te’vil yapmayacak ve hücum edenlerin hücumunu delîlsiz kabûl etmeyecek kadar hüsn-i zan sahibi ol.”

“Allahü teâlânın merhameti vardır diyerek isyana kalkışma, kahrından da korkarak ümitsizliğe düşme.”

“Allahü teâlâyı unutmuş ve zulmet içinde kalmış kimseler ile arkadaşlık yapmak büyük bir felâkettir.”

“Nefs, mü’minin bineğidir. O hâlde, nefsin uyması emredilen ilâhî emirlere uy. Nefsi kötü ahlâktan men eyle. Serkeşliği âdet edinmemesi için dikkatli ol. Çünkü böyle binekle esas memleketine (âhırete) döndüğün zaman çok yorulursun. Cennet ile Cehennem arasında gidip geldiğinde, taşkınlık yaptığından dolayı pişman olursun, iyi bil ki, kurulmuş köprüden geçmek için hazırlanan kimsenin bineği nefsdir. Eğer nefs serkeşlik, taşkınlık yaparsa, binicisini

istenmeyen hâllere düşürür. Eğer nefs yumuşak ise (ıslâh olmuş ise), biniciyi maksadına ulaştırır. Böyle kimse, Cehennemden uzaklaşıp, Cennete giden kurtulmuşlardan olur."

"Bir zâlime kalben meyleden kimseyi fitne ateşi sarar. Böyle kimse, ancak Allahü teâlânın yardımı ile kurtulur."

"Zâlime kalben hizmet etmek, hizmet etmenin dehşetlisi en kötüsüdür."

"Zâlime kalben meyledip de selâmetle kurtulan bir kimseye, sanki Hazreti İbrâhim'in ateşten kurtulma mu'cizesine benzer bir kerâmet verilmiştir."

"Hakîkî matlub birini çekerse, kabûl ederse, ona hiçbir şey mâni olamaz."

"Nefs günah deryasına dalmışsa, üzüntüler nasıl kalkar, nasıl yok olur? Tövbe ederek Rabbini râzı edecek, Rabbine dönmek için çırpınan ve zahmetlere katlanan kul nerede?"

Seninle elbisen arasına, vücûduna; karınca, sinek, pire, bit girmesini istemezsin, hattâ böyle birşey olursa, elbiseni sırtından çıkarıp attığın da vâki olur. Nasıl olur da hakîkatin ile (asıl maksad ile) arana başka birşeyin girmesine râzı olursun?"

"Sakın Allahü teâlânın lütfuna mazhar olmuş ve senden üstün kılınmış bir kimseye hased etme. Çünkü hasedin sebebiyle Allahü teâlânın gadabına uğrayabilirsin. Çehren değişip, kötü akıbetlere düşebilirsin. Nitekim Âdem aleyhisselâma hased edip, böbürlenerek secde etmeyen İblîs, mel'ûn oldu.

İblîs'in bu hâlinde senin için bir ihtar vardır. Şöyle ki: Hakka da'vet eden gerçek bir rehber gördüğün zaman, sakın ona hased etme ve ona itaat etmekten kaçınma, ona uy! Böyle yapmadığın takdîrde, menfi hareketin sebebiyle, sendeki râzı olunulan güzel sıfatların tamamen silinip, gadabı celbeden kötü sıfatlara düşmene sebeb olur. Fakat Ehl-i sünnet i'tikâdında olan (yetişmiş ve yetiştirebilen) bir hidâyet rehberine tâbi olman, senin şeytanî sûretini melek sûretine çevirir. O zaman gerçek kulluk zirvesine doğru yükselmeğe başlarsın."

"Ey Âdemoğlu! Sen iyi sıfatlara sahip olduğun müddetçe, aslından ayrılmamış olursun, iyi sıfatların yerini kötü sıfatlara terk edersen, sendeki insanî vasıf şeytanî sûrete döner..."

"Dünyâ serveti öyle acâib bir şeydir ki, elde etmek için çekilen zahmet ve devamlı yorgunluk, huzûru kaçırır. Elden gittiği zaman da büyük üzüntüye sebeb olur. Mü'min kul, ancak yüzünün akıyla Rabbine kavuştuğu zaman rahat bulur."

"Dünyâ pâdişâhları, âhıret pâdişâhlarına muhtaçdırlar. Bu, daha dünyâda apaçık görülmektedir. Âhıret pâdişâhları, dünyâda zâhidlerdir, dünyâya düşkün olmayanlardır. Onlar, Allahü teâlânın ihsânına kavuşmuşlardır. Dünyâya düşkün olan dünyâ ehlinin yanlış yolda oldukları, ölümden sonra (âhırette) bütün fırsatlar elden kaçınca belli olacak. Fakat o zaman, artık fırsat kaçmış, iş işden geçmiş olacaktır. Nasihati kabûl eden rezaletten kurtulur."

"Şehvetin esâretinden kurtulmuş olarak bir kulübede oturman, şehvetin esâreti altında bulunup, büyük bir sarayda oturmandan daha hayırlıdır. Çünkü nefsin esâreti altında bulunursan, mahcûb ve mahrûm kalırsın."

"Ma'rifet (tanıma) nisbetinde muhabbet, muhabbet nisbetinde de yakınlık olur."

"Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun kalbini, râzı olduğu kullarının sevgisiyle doldurur."

"İnsanoğlu, ne zaman kalbini Allahü teâlâdan başka birşeye bağlarsa, zelîl ve rezîl olur. Çünkü kölesine köle olmuştur (kendi emrine verilen şeylere köle olmuştur)."

"Kalbini Rabbine bağlayan kimse azîz olur. Çünkü kendini asıl gayesine döndürmüş olur."

"Sana Allahü teâlâyı unutturan, gaflete düşüren herşey düşmandır. Düşmanı terkedip Allahü teâlâya sığınan kimse, bütün varlığı ile Rabbine dönmüştür."

"Ey kişi! Kalbinde Allah sevgisinden başka birşey olmadığı zaman, bil ki çok zenginsin."

"Eğer bir kimse sana kaba ve ağır muâmele ederse, sakın sen, onun içinde bulunduğu aşağı dereceye düşüp de aynı şekilde muâmele etme. Bilakis, şerefli kimseye yakışan sıfatlarla muâmele etmeğe gayret göster. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurdu: **"De ki, herkes bulunduğu hâl ve niyetine göre iş yapar, O hâlde, kimin yolca daha doğru olduğunu Rabbin daha iyi bilir."** (İsrâ-84)

"Seni asıl maksaddan (Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktan) alıkoyan bir şeyin muhabbeti ile meşgûl olduğun müddetçe, kötü ahlâktan kurtulduğunu iddia etsen de, bu, doğru bir iddia olmaz."

"Sabit ol ki; yetişesin, gelişesin. Çünkü, kök salmadan önce devamlı yeri değiştirilen bir ağaç; yetişip, büyüyemez."

"Allahü teâlâ kimin kalbini kendi sevgisi ile doldurursa, artık o kimsenin kalbi başka birşeyle meşgûl olmaz. Çünkü o, zâhiri ile halkla, bâtını ile de Allahü teâlâ iledir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 231

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 21

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 70

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 727

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 22

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1, sh. 434

İBN-İ ZÂGÛ

Tilmsân'da yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân et-Tilmsânî olup, İbn-i Zâgû diye meşhûrdur. 786 (m. 1384) yılında doğdu. 845 (m. 1441) yılında vefât etti.

İbn-i Zâgû, Magrib'de (Kuzey Afrika'da) yetişmiş büyük âlimlerden olup, Ebû Osman Sa'îd el-Ukbânî, Seyyid Ebû Yahyâ eş-Şerîf ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Birçok âlim de ondan ders aldı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Yahyâ bin Yüdeyr, Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Mâzûnî, el-Hâfız et-Tûnûsî, İbn-i Zikrî, Ebü'l-Hasen el-Kalsâdî.

Kalsâdî, "Rihlet" adlı kitabında şöyle anlatır: "İbn-i Zâgû, bizim hocamız idi. Ondan çok şeyler öğrendik. O, fıkıh konularını iyi bilen büyük bir âlim idi. Faydalı ve kıymetli kitaplar yazdı. Ders vererek talebe yetiştirdi. Tefsîr ilminde zamanındaki insanların en bilgilisiydi. Çok güzel, tatlı ve te'sîrli konuşurdu. İlim bakımından, akranlarından ve arkadaşlarından üstün idi. Hadîs, usûl, mantık ilimlerinde büyük âlimdi. Tasavvuf ilminde de büyük âlim olup; doğru hâller, keşfler sahibi idi. Zühd ve ibâdetinin çokluğu darb-ı mesel hâline gelmişti. Âhırete yönelmiş olup, dünyâdan yüz çevirmişti. Dünyânın süslerinden, gösterişlerinden uzak durur, fakat güzel ve

temiz elbise giyerdi. Allahü teâlâ ona, Kur'ân-ı kerîm okuması, öğretmesi, ilim okutması, kitap yazması ve ders vermesinden dolayı bol karşılıklar ihsân eylesin. Neseb bakımından; gökyüzündeki güneş gibi, asâlet bakımından; gece karanlığında yıldızların görülmesi gibi idi. Çok güzel ahlâklı idi. Âlimler, devlet adamları ve halk tarafından çok sevilir ve saygı gösterilirdi. Îsâr sahibi ve duâları kabûl olunan bir zât idi."

Tenbekti diyor ki: "Duâsının kabûl olunduğunu, güzel hâllerini, onun mübârek duâsı ile hâlimin iyileştiğini görünce, onun sohbetlerine devam ettim ve yanına çok gidip geldim.

Huzûrunda, memleketimi bile unutturan çok fâideli sohbetlerini dinledim. Susamışları suya kandıran feyz deryası olan sohbetlerinde çok şeylere kavuştum. Çok hizmetinde bulundum. Beni evlâdı gibi bilir ve severdi. Ondan Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını ve Sahîh-i Müslim'in başından "Vesâyâ" bahsine kadar okudum."

Ya'kubiyye Medresesi'nde, kış mevsiminde; tefsîr, hadîs, fıkıh okuturdu. Yaz mevsiminde; usûl, Arabî dil bilgileri, beyân, hesap, ferâiz, geometri dersleri, Perşembe ve Cum'a günleri de; tasavvuf (ahlâk) dersleri verirdi. Vakitlerini ilim öğretmek ve kitap yazmakla değerlendirirdi. Hâlleri, hareketleri, ahlâkı ve huyları övülecek mertebede idi.

63 yaşında veba hastalığından, Rebî'ul-evvel ayının onunda, Perşembe günü vefât etti. Ertesi günü Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılınarak defnedildi. Cenâze namazına, yüksek tabakadan ve halktan çok kimseler katıldılar. Böyle büyük bir âlimi kaybettiklerinden dolayı çok üzüldüler. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Mukaddime fit-tefsîr, 2-Tefsîr-ül-Fâtiha, 3-Et-Tezyîlü aleyhi fî hatm-it-tefsîr, 4-Müntehâ et-Tavdîh fî amel-il-ferâiz, 5-Şerh-ut-Telhîs, 6-Letâif-ül-minen 7-Eş-Şerîf alel-mağfireti vel-İhyâ, 8-Akdiyetü muhtasarı Halîl, 9-Şerh-ut-Tilmsâniyye: Bu eseri, ferâiz ilmini anlatan bir eserdir. 10-Ecvibe-i fıkhıyye, 11-Fetâvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 116

2) Neyl-ül-İbtihâc (Ed-Dîbâc kenarında) sh. 78, 79

3) El-Bustân sh. 41, 43

4) Ta'rîf-ül-Halef cild-1, sh. 46

5) El-A'lâm cild-1, sh. 227

İBN-İ ZAHÎRE

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali'dir. Künyesi Ebü't-Tayyib olup, lakabı Muhibbüddîn'dir. Nisbeti el-Kuraşî el-Mahzûmî olan bu zât, İbn-i Zahîre diye meşhûr olmuştur. Annesi Ümm-i Gülsüm bint-il-Afîf Abdullah bin et-Takıyy-ün-Narrârî'dir. 825 (m. 1422) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 885 (m. 1480) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Kâ'be-i muazzamanın Hacer-ül-Esved tarafında kılınan cenâze namazından sonra, Mekke'deki Muallâ kabristanında babasının yanına defn edildi.

İbn-i Zahîre Mekke'de büyüdü ve orada; Kur'ân-ı kerîmi, Nevevî'nin Erba'în adlı eserini, Akâid-ün-Nesefî'yi İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini, Hâvi, Minhâc ve Telhis ile, kırâat ilmine dâir Şâtıbiyye adlı eseri ezberledi. Bu ezberlediklerini; Muhammed el-Magribî eş-Şâzilî, Ahmed el-Ahnâî, Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî, Zeynüddîn bin Ayyaş Ebû Şiar-il-Hanbelî, Muhammed bin İbrâhim el-Acemî, es-Sefetî, İbn-i Aksarâyî gibi zâtlara arz etti. Bu eserlerle ilgili olarak ona icâzet verdiler. İbn-ül-

Cezerî'nin derslerinde ve sohbetlerinde bulundu. Şihâbüddîn el-Mürşidî, Ebü'l-Meâlî es-Sâlihî Ebü'l-Feth el-Merâgî, Takıyyüddîn bin Fehd, Cemâleddîn Kazrûnî gibi zâtlardan Mekke-i mükerremede ve Medîne-i münevverede hadîs-i şerîf dinledi. Takıyyüddîn el-Fâsî, İbn-i Selâme, Nûreddîn el-Mahallî, Şemseddîn eş-Şâmî, El-Kabâbî, Tedmirî gibi, muhaddislerden hadîsle ilgili icâzet aldı. Babasından ve Kemâleddîn el-Esyûtî'den fıkıh ilmini tahsil etti ve onlar da ona fıkıh okutmak ve öğretmek husûsunda izin verdiler. Şemsüddîn bin Abdülazîz Kazrûnî'den "Hâvî" adlı eseri, Şemsüddîn el-Ekfeksî'den, onun yazmış olduğu "El-İ'lâm ve Tenvîr-üd-Deyâcir bi ma'rifeti Ahkâm-il-muhâcir" adlı eseri karşılıklı mütâlâa ederek okudu.

Me'ânî ve beyân ilimlerini; Şemseddîn bin Sâre, Ehdel, İbn-i Hümam, Ebü'l-Fadl el-Magribî ve Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî'den tahsil etti. Usûl-i fıkhla ilgili Minhâc ve Esnevî şerhini, Ebü'l-Kâsım en-Nüveyrî'den, diğer Arabî ilimleri de zamanının âlimlerinden tahsil etti. Mahmûd en-Navafî'den akâidle ilgili Akâid-i Nesefî'yi öğrendi. Balatansî'den tasavvufun inceliklerini öğrendi ve ondan; İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin Minhâc-ül-Âbidî adlı eserini, bütün incelik ve maksadlarını mütâlâa ederek okudu.

847 (m. 1443) senesinde, Necmüddîn bin Fehd'in işâretiyle babasına vekâleten Mekke kadılığına ta'yin edildi. Babasının vefâtından sonra, müstakil olarak kadılık vazîfesini yürüttü. Yed-i emînlik görevi de yaptı. Çeşitli vazîfelerden sonra Cidde kadılığına ta'yin edildi. Cidde kadılığından ayrıldıktan sonra, bir daha devlet kademesinde vazîfe almayıp.ölünceye kadar ilim öğretmekle ve fetvâ vermekle meşgûl oldu.

O; faziletli, zekî, ağırbaşlı, cömert ve emîn bir zât idi. Ömrünün ekseri kısmını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren İbn-i Zahîre'nin, "El-Fezâil-ül-Bâhire fî mehâsin-ül-Kâhire" adlı eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 153

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 190

3) El-A'lâm cild-1, sh. 230

İBN-İ ZEYN (Muhammed bin Zeyn)

Kırâat, nahiv ve edebiyat âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Zeyn bin Muhammed bin Zeyn'dir. Lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah'dır. İbn-i Zeyn diye bilinir. 760 (m. 1359) senesinde Nehrâriyye'de doğdu. 845 (m. 1441) senesi Rebî'ul-evvel ayında, hacdan dönünce vefât etti.

Aslen Tantalı olup, Mısır'ın batısında bir yer olan Nehrâriyye'de büyüdü. Kur'ân-ı kerîm okumasını öğrenip, ezberledi, ilim öğrenmek maksadıyla Kâhire'ye geldi. Burada Şâtıbiyye, Tenbîh ve Elfiyye kitaplarını ezberledi. Ezher Medresesi'nin büyük âlimi Fahruddîn Bilbîsî'den kırâat-i seb'anın tamâmını, yirmibir rivâyetiyle beraber okudu. Kırâat ilminde ve Şâtıbiyye kitabını okutmak için bu âlimden icâzet aldı. İzzüddîn Kalyûbî ve Şemsüddîn Garâkî'den fıkıh ilmi öğrendi. Ebnâsî'nin derslerine uzun müddet devam etti. Bedrüddîn Zerkeşî, Kemâlüddîn Demirî ve başka âlimlerden de ilim öğrendi. Ömer Havlânî'nin derslerine devam ederek, ondan nahiv ilmi öğrendi. Ezher Câmii'nde, Tâcüddîn Muhammed Sindebîrî'den Sahîh-i Buhârî kitabını dinledi. İki defa hacca gitti. Ba'zı eserleri nazm hâline çevirdi. Şiir yazmada ve istediği zaman şiirlerinde cinas san'atını kullanmada çok kabiliyetli idi.

Güzel ahlâklı, sâlih ve zâhid bir zât idi. Çok hayır işlerdi. Evliyâya mahsûs hâller ve kerâmetler sahibi idi. Ondan, sayılamayacak kadar çok kimseler kırâat ilmi öğrendiler. Şihâbüddîn bin Cüleyde ve Zeynüddîn Ca't'er Senhûri, ondan kırâat ilmi alan zâtlardandır. Yaşlandığı zaman kulakları ağır işitir oldu. Talebeleri ondan ders alırlarken, dudaklarının hareketlerinden doğru veya yanlış okuduklarını anlardı. Sâlih ve zekî bir kimse idi. İbn-i Fehd ve Bukâî de, onun söylediği şiirleri yazmışlardır.

Çok cömert idi. Eline geçen herşeyi, dostlarına ve ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Daha sonraları ise fakir düştü. A'mâ bir kadınla evlenmişti. Hanımı, onu devamlı Kur'ân-ı kerîm okumaya teşvik ederdi.

Bir zamanlar şiirleriyle Peygamber efendimizi medhederdi. Sonra bunu terkederek, başka şiirler söylemeye başladı. Birgün Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Peygamberimiz onun elinden tutmuştu. Uyandığında çok ağır hasta oldu. Sâlih insanlardan birisi, yine Peygamber efendimizi (s.a.v.) medhetmesini tavsiye etti. O da eskiden olduğu gibi Peygamber efendimizi şiirleriyle övmeye, O'nun güzel hâllerinden, üstün meziyetlerinden bahsetmeye başladı. Bu hareketinden sonra, Medine'de bulunan ve İbn-i Reyhan denilen biri gelerek şöyle anlattı: "Ben, Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördüm. Bana; "Muhammed bin Zeyn'e selâm söyle. Ondan râzı olduğumu bildir" buyurdu. O da Peygamber efendimizi (s.a.v.) medhetmeye devam etti.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Kasîdetü Yûsuf aleyhisselâm: Bin beyttir. 2-Dîvân, 3-Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik: Nazm şeklindedir. 4-Manzûmetü fîl-kırâat.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 14

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 246

3) Keşf-üz-zünûn sh. 153, 373

4) El-A'lâm cild-6, sh. 133

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

İBN-İ ZİYÂ (Muhammed bin Ahmed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Tefsîr ve usûl ilimlerini de iyi bilirdi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Sa'îd bin Muhammed'dir. Aslen Sâgân beldesinden olup, İbn-i Ziyâ adıyle meşhûr olmuştur. 789 (m. 1387) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. Zilka'de ayında, 854 (m. 1450) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Mekke'de büyüdü. Cemâleddîn Emyûtî'nin derslerine devam etti. Babasından, Muhibbüddîn Ahmed bin Ebi'l-Fadl, Ali bin Ahmed Nevîri, İbn-i Sadîk Nevîrî, Zeynüddîn Merâgî ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Birkaç defa Kâhire'ye gitti. Orada; Şerefüddîn bin Kuveyk, Cemâleddîn Hanbelî, Şemseddîn Zerâtîtî, Şemseddîn Şâmî ve daha pekçok âlimden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Hüreyre bin Zehebî, Ebü'l-Hayr bin Alâî, Rislân Zehebî, Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Irâkî, Heysemî, İbn-i Kavvâm, Tenûhî ve bir grup âlim, İbn-i Ziyâ'ya icâzet verdiler.

Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Önce, Ebû Amr kırâatini Şemseddîn Halebî'den okudu. Sonradan, Muhammed Sa'îdî'nin huzûrunda, Kur'ân-ı kerîmi kırâat-ı seb'aya göre okudu. Ya'nî, bu âlimden de kırâat ilimlerini öğrendi. Babasından Mekke'de fıkıh ilmi öğrendi. Mescid-i

Haram'da, İbn-i Sa'âtî'nin Mecma'ul-bahreyn kitabını babasından okudu. Babası da, bu kitabı Ebü'l-Fütûh Mes'ud'dan okuyup icâzet almıştı. O da, kitabın yazarı İbn-i Sa'âti'den almıştı. Kâhire'de de, İzzeddîn bin Cemâ'a ve Necmeddîn Sekkâkînî'den; usûl, me'ânî ve beyân ilimlerini öğrendi. Şemseddîn bin Ziyâ Senâmî, Şihâbüddîn Ahmed Gazzî Şâmî ve Şemseddîn Bermâvî'den de ilim öğrendi. Çeşitli ilimlerde âlim bir zât oldu. Babasına vekâleten Mekke kadılığı vazîfesinde bulundu. Babasının vefâtından sonra Mekke kadısı oldu. Daha sonra Mescid-i Harâm'a ve hisbe (belediye teşkilâtı) işlerine bakmakla vazîfelendirildi. Bir müddet bu vazîfeleri yürüttükten sonra, ikisinden de ayrıldı. Pekçok âlim İbn-i Ziyâ'dan ilim öğrendi. Mahyevî Abdülkâdir Mâlikî bunlardandır. Şemseddîn Sehâvî'ye de icâzet vermiştir.

Fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatında ileri gelen âlimlerden idi. Çok güzel yazı yazardı. İlmi mes'eleleri mütâlâa etmeyi çok severdi. Ebü'l-Hayr bin Abdülkavî anlatır. "Elli senedir İbn-i Ziyâ'yı tanıyorum. Ne zaman yanına gitsem, ya ilmî bir mes'eleyi mütâlâa ediyor, kitap yazıyor, hadîs-i şerîf öğretiyor, ders veriyor veya fetvâ veriyordu. Hiç boş durmazdı."

Yazdığı, kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Meşra'fi şerh-ıl-mecma': Dört cilddir. İbn-i Sa'âtî'nin, Hanefî mezhebinde meşhûr ve dört metin kitabından biri olan Mecma'ul-bahreyn kitabının şerhidir. 2-El-Bahr-ül-amîk fî menâsik-il-hâc beyt-il-atîk: Bu kitap üç cilddir. Haccın yapılışını ve edeblerini bildirmektedir. 3-Tenzîh-ül-Mescid-il-Harâm an bid'i cehelet-il-avvâm, 4-Şerh-ul-Vâfî: Bu esere, büyük ve küçük olmak üzere iki ayrı şerhi vardır. 5-Mukaddimet-ül-Gaznevî: ibâdetlere dâir bir kitaptır. İsmi, "Ed-Diyâ-ül-Ma'nevi" olup, iki cilddir. 6-Şerh-ül-Pezdevî: Usûl-i fıkha dâir bir eserdir. 7-El-Mütedârik alel-Medârik fit-tefsîr, 8-Eş-Şâfî fî ihtiyâr-il-Kâfî, 9-En-Nüketü ales-Sahîh fil-hadîs.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 15

2) El-A'lâm cild-5, sh. 332

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 84

4) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh. 75

5) Keşf-üz-zünûn sh. 225, 438, 1022

6) Brockelmann Sup. 2, sh. 222

İBN-İ ZUGDÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Dâvûd bin Selâme el-Yezleteynî et-Tûnûsî el-Kâhirî olup, künyesi Ebû Abdullah ve Ebü'l-Mevâhib'dir. 820 (m. 1417) senesinde Tunus'ta doğdu. 881 (m. 1476) senesinde Kâhire'de vefât etti. Karâfe'deki eş-Şâziliyye kabristanına defnedildi.

İbn-i Zugdân, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok ilmî eserleri okudu. Arab dili ve edebiyatını; Ebû Abdullah er-Remlî, Ömer eş-Şelşânî, Ömer el-Berzelî ve başkalarından, fıkıh ilmini; İbrâhim el-Ahdarî'den, mantık ilmini; Muhammed el-Mûsulî'den, hadîs ilmini; İbn-i Hacer'den öğrendi. 842 (m. 1438) senesinde Kâhire'ye gitti. Tasavvuf erbâbıyla görüşüp, onların sohbetlerinde bulundu. Evliyânın büyüklerinden Yahyâ bin Ebi'l-Vefâ ile görüşüp, bereketli sohbetlerine kavuştu. Hikmetli sözler konuşmaya başladı. Mâlikî mezhebinde idi.

El-Münâvî onun hakkında; "İbn-i Zugdân; gönül ehli, sözleri ma'nâlı vera' sahibi, ilim ve irfan hazînesi, zâhidlerin önderi idi" demektedir.

İbn-i Zugdân, çoğu zaman cezbe hâlinde olur, kendisini Allahü teâlânın sevgisi kaplardı. Câmi'ul-Ezher'in bitişiğindeki minare yanında ikâmet eder, ibâdet ve tefekkürle vaktini geçirirdi. İbn-i Zugdân'ın sözleri, şiirleri, kasideleri, sohbetlerde okunurdu. Bunları dinleyen herkes, ma'nevî coşkunluğa dalardı, İbn-i Zugdân, kendisini çekemiyenlere, yumuşak ve güzel muâmele ederdi. Bir defasında onu tutup dövdüler. Dövenlerin babalarını çok seviyordu. Bu sebepten başından kan aktığı hâlde gülerek; "Siz benim efendilerimsiniz, ben de sizin hizmetçinizim" dedi.

İbn-i Zugdân, Peygamber efendimizi (s.a.v.) sık sık rü'yâsında görürdü. Gördüğü rü'yâları kendisi şöyle anlatır:

"Bir gece Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda gördüm ve; "Ey Allahü teâlânın Resûlü! Birçok kimse, sizi rü'yâda sık sık gördüğüme inanmıyorlar" dedim. Mübârek elini kalbimin üzerine koydu ve; "Ey evlâdım, gıybet haramdır. Sen, **"Ey mü'minler! Zannın çoğundan sakınınız! Çünkü, zannın ba'zısı günah olur. Birbirinizin kusurunu araştırmayın! Birbirinizi gıybet etmeyin!"** (Hucurât-12) meâlindeki âyet-i celîlesini okumadın mı?" buyurdu. O günlerde, yanımda bir cemâat oturmuş, başkalarının aleyhinde konuşup dururlardı. Sonra Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Eğer başkasının gıybet etmesini dinlemek mecbûriyetinde kalırsan, İhlâs ve Mu'avvezeteyn sûrelerini oku. Hâsıl olan sevâbı, gıybeti edilenlere hediyye eyle. Çünkü gıybet ile sevâb, ikisi de birbirlerini ta'kib ederler ve Allahü teâlânın izni ile denk olurlar."

Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana dedi ki: "Uyuyacağın zaman beş defa E'ûzü Besmele oku ve sonra şöyle duâ et: "Ey Allahım! Muhammed'in hakkı için, Muhammed'in yüzünü şu anda ve gelecekte bana göster." Bunu dediğin zaman, ben sana görünürüm ve asla gecikmem."

Resûl-i ekremi (s.a.v.) yine rü'yâda gördüm ve; "Ey Allahın Resûlü, beni bırakma" dedim. Resûlullah buyurdu ki: "Biz, Kevser havuzuna gelip, orada kana kana su içinceye kadar seni bırakmayız. Çünkü sen, Kevser sûresini okuyup, bana salât ve selâm getiriyorsun. Salât ve selâmın sevâbını sana hibe ettim. Kevser sûresinin sevâbını ise, senin için bekletmekteyim. "Estağfirullahel'azîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyhi ve es'elüh-üt-tevbete vel-magfirete innehü hüvet-tevvâbürrahîm" sözünü, amelinde riyakarlık olduğu veya sözün herhangi bir bencilliğe kaçtığı zaman tekrarla."

Resûl-i ekrem (s.a.v.) rü'yâmda bana; "Sen yüzbin kişiye şefaat edeceksin" buyurdu. Ben de; "Ey Allahın Resûlü! Hangi amelimle bu mertebeyi elde ettim?" diye sorunca, buyurdu ki: "Benim üzerime okuyup, sevâbını bana hediye ettiğin salât ve selâm ile bu mertebeye eriştin."

Bir kere, zikrimi tamamlamak için Resûlullaha okuduğum salât ve selâmlarda acele ettim. Okuduğum salât ve selâm bin adet idi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) rü'yâmda; "Acelenin şeytan işi olduğunu bilmezmisin?" diye beni azarladı ve buyurdu ki: "Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammed derken, yavaş yavaş, harflerin üzerine basa basa söyle. Ancak vakit daralmış ise, o zaman biraz acele edebilirsin. Sana öğrettiğim bu şekil, faziletli şeklidir. Başka şekillerde getirilen salât ve selâm yine kabûl olunur. En iyisi, salatın başlangıcında bir kere de olsa, tam ma'nâsı ile, yavaş yavaş salât ve selâmın tamâmını getirmelisin, noksan bırakmamalısın." Sonra Resûl-i ekrem (s.a.v.), bana tam salât ve selâmın şeklini şöyle ta'lim buyurdular "Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammedin kemâ salleyte alâ seyyidinâ İbrâhîme ve alâ âli seyyidinâ İbrâhîme ve bârik alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammedin kemâ bârekte alâ seyyidinâ İbrâhime

ve alâ âli seyyidinâ İbrâhime fil âlemin, inneke hamîdün mecîd. Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtühü." Bir gece yine rü'yâmda, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Senin bir ihtiyâcın var ise ve onun yapılmasını diliyorsan, Seyyidet Nefîse'ye (Resûlullahın (s.a.v.) pak neslinden gelen bir veliyye hâtundur) bir kuruş olsa dahî adakda bulun. O zaman senin ihtiyâcın giderilmiş olur."

Bir zaman Resûlullahı rü'yâmda görmez oldum. Sonra yine görmeğe başladım. Bunun üzerine ben: "Ey Allahın Resûlü! Benim günâhım ne idi ki, bana görünmez oldunuz?" diye sordum. Buyurdular ki "Sen bizi rü'yâda görecek kimselerden değilsin; zîrâ sen, sırlarımızı başkalarına ifşa ediyorsun." Gerçekten ben gördüğüm rü'yâlarımdan ba'zılarını yanımda bulunan bir şahsa anlatmıştım. Bundan böyle Allahü teâlâya tövbe eyledim. Tövbe ettikten sonra, yine Resûl-i ekremi (s.a.v.) rü'yâmda görmeye başladım.

Bir keresinde Resûl-i ekrem (s.a.v.) rü'yâmda bana; "Ey Muhammed! Bu gaflet ve bu uyku neden? Neden bizden böyle uzaklaştın? Neden Kur'ân-ı kerîm okumayı terk eyledin? Kur'ân-ı kerîm okumayı bırakıp da, yalnız zikirle meşgûl olman ne için? Hergün, bir cüz'ün dörtte biri olursa da Kur'ân-ı kerîm oku. Hergün, bundan az okumamağa dikkat et" buyurdu.

İbn-i Zugdân'ın talebelerinden ba'zıları şöyle demektedirler. (O günden sonra İbn-i Zugdân, Kur'ân-ı kerîm okumasını terk etmedi. Ba'zı âyet-i kerîmeleri tekrar tekrar okur, üzerinde durur ve ağlardı. Göz yaşları yanaklarından ve mübârek sakalı üzerinden akardı. Onun huzûrunda konuşmaya kimse muktedir olamazdı. Zîrâ, vecd hâli ve çok ağlaması, herkesi susmağa mecbûr kılardı."

Rü'yâmda Resûlullah efendimize (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Sana bir defa salevât-ı şerîfe getirene Allahü teâlâ on defa salevât-ı şerîfe sevâbı verir. Acaba bu keyfiyet, kalben diyen kimselere mi mahsûstur?" diye sordum. Buyurdu ki: "Hayır, bana salevât-ı şerîfe okuyan, gâfil de olsa bu fazilete nail olur. Allahü teâlâ, dağlar gibi melekler yaratır. Bu melekler, salevât-ı şerîfeyi okuyana duâ eder." Yine bir rü'yâmda, Server-i âlem (s.a.v.) buyurdu ki: "Sakın hased edenlerden korkma, zîrâ onlar sana hile kurmağa çalışırlarsa, mutlaka Allahü teâlâ da onlara, kendilerinin tuzaklarına benzer bir tuzak kurar. Çünkü Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde öyle buyurmuştur."

İbn-i Zugdân buyurdu ki: "Kötü arkadaşları terketmek istersen, ilk önce kendindeki kötü ahlâkı terk et. Nefsin, sana herkesten daha yakındır. En yakına emri ma'rûf yapmak daha önce gelir."

"Dünyalık peşinde koşanlar, dünyâya sımsıkı sarılıyorlar. Hâlbuki her nefes alışta ondan uzaklaşmaktadırlar, ileriyi göremediklerinden kördürler."

"Zenginlikle fakirlik, birbirlerine karşı övündüler. Zenginlik, fakirliğe dedi ki: "Sen kim olursan, ben, Allahü teâlânın vasfıyım." Fakirlik, zenginliğe şu cevâbı verdi: "Ben olmasaydım, senin vasfın bilinmiyecekti. Benim tevâzum olmasaydı, senin kıymetin artmayacaktı ve yükselmeyecekti. Ben ubûdiyyetin nişânesiyim."

"Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâsında görmek istiyen bir kimse, gece ve gündüz, aşk ile tutuşup, O'na salevât-ı şerîfe getirmeli ve O'nunla birlikte evliyâyı da sevmelidir. Eğer Resûlullah ile birlikte evliyâyı sevmezse, Resûlullahın kapısı kendisi için kapalı olur. Çünkü evliyâ, insanların efendileridir. Onlar kızarlarsa, Allahü teâlâ da onlar kızdığı için gazâba gelir. Resûl-i ekrem de böyledir. Evliyânın sevmediğini, Resûlullah da sevmez, onlar kızdığı için, Resûlullah da kızar."

"Haber aldığımıza göre, kıyâmet gününde, ismi Muhammed olan kimseleri Allahü teâlânın huzûruna getirirler. Hak teâlâ, Muhammed isimli kimseye; "Bana isyan ederken, hiç isminden de utanmadın mı? Hâlbuki senin ismin, Habîbimin ismi idi. Fakat ben, sana azâb etmem. Zîrâ sen, Habîbimin ismi ile isimlendirilmişsin. Git ve Cennete gir" buyurur."

"Zâlim ile arkadaşlık eden zâlimdir. Zîrâ zâlimle beraber bulunmak, Allahü teâlâdan gâfil olmak ve nefsinden râzı olmak hastalığını ortaya çıkarır. Hemen bunun arkasından da şeytan ile oturmak husûsu ortaya çıkar."

"Dünyâ sevgisi ile bir arada yapılan ibadet, kalbi meşgûl etmekten ve a'zaları yormaktan başka birşey değildir. Böyle bir ibâdet, ne kadar çok olsa da yine az sayılır."

"Talebe çok zaman, hocasına "Neden?" dediği için ni'metlerinin arttırılmasından mahrûm kalmıştır."

"Gösteriş bulunan her amel, makbûl amel değildir. Zira Hak teâlâ; "Sâlih ameli kabûl ederim" buyuruyor. Her kim yapmış olduğu amelini gösteriş niyetiyle yaparsa, onun ameli Allahü teâlânın huzûruna ulaşmaz. Yapanın yanında kalır."

"Ey kişi, evliyânın sohbetinde bulun. Eğer onların sana hiç faidesi yok ise de, kıyâmet gününde senin ellerinden tutarlar. Kendilerine arkadaş olanların, dünyâda da musibet yükünü yüklenirler. Üzüntü ve hüzünlerini paylaşırlar."

İbn-i Zugdân, birçok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Kavâninü hükm-il-işrâki ilâ sufiyyeti cemî' il-âfâk, 2- Bugyet-üs-süâl an merâtib-i ehl-il-kemâl. 3- Silâh-ül-vefâiyye bi sügril İskenderiyye, 4- Ferh-ül-esmâ' bi rühas-is-simâ', 5- Mevâhib-ül-me'ârif, 6- Şerhu hükm-il-atâiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 5

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 66

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 335

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 209

5) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-5, sh. 61

6) Brockelmann Gal-2, sh. 253 Sup-2, sh. 152

7) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 67

İBN-İ ZUKKÂÎ

Kırâat ve astronomi âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Behâdır bin Ahmed bin Abdullah el-Kuraşî en-Nevfelî el-Gazzî olup, lakabı Burhânüddîn'dir. 745 (m. 1344) senesi Rebî'ul-evvel ayında Gazze'de doğdu. 816 (m. 1414) senesi Zilhicce ayında Kâhire'de vefât etti. Bâb-ün-Nasr civarına defnedildi.

İbn-i Zukkâî, Gazze kadısı el-A'lâ Ali bin Halef, nûr Ali el-Fevî'den ve birçok âlimden ilim öğrendi. Kırâat ilmini Şemsüddîn el-Hakrî'den, fıkıh ilmini Bedrüddîn el-Konevî'den ve tasavvuf yolunu Abdülkâdir-i Geylânî'nin torunlarından olan Ömer Geylânî'den öğrendi. Aynı zamanda şâir ve edîb idi. Astronomi ilminde de âlim olan İbn-i Zukkâî, seyahat etmeyi çok severdi. Bu yüzden çok seyahat edip birçok yer gördü. Herşeye ibret nazarı ile bakardı.

İbn-i Zukkâî, haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Çoğu zaman kimse ile görüşmeyip uzlete çekilirdi. Bitkilerde bulunan fâideleri çok iyi bilirdi. Bu husûsta mütehassıs oldu. Tabibler gibi, ağrılara iyi gelen bitkileri ve otları söylerdi, ilâç yapmakla geçimini te'min ederdi. İlâç yapmak için otları incelerdi. Bunun için seyahatlerde bulundu.

Şeyh Muhammed el-Karmî şöyle anlatır: "Birgün evimde yalnız iken duâ edip, Allahü teâlâdan, bir evliyâ kulu eliyle bana bir gömlek göndermesini niyaz ettim. Çok geçmeden kapı çalındı. Açıp baktığımda İbn-i Zukkâî'yi gördüm ve elinde bir gömlek vardı. "Buyurun, bu gömleği size hediye olarak getirdim" dedi ve gömleği vererek ayrıldı. O zaman bu zâtın, Allahü teâlânın sevgili bir kulu olduğunu anladım."

İbn-i Zukkâî, âlim ve şâir bir zât olup, dîvânları meşhûrdur. Vefâtına üç sene kala şiir yazmayı bıraktı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Kasîde-i Tâiyye (Beşbin beyttir), 2-Levâm-ül-envâr fî sîret-il-ebrâr, 3-Dîvânü Şi'r.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 89

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 130

3) El-A'lâm cild-1, sh. 64

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 115

5) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 482, 485

6) Brockelmann Gal-2, sh. 237

7) Ahlwardt. Verzeichiss der arabischen Handschriften cild-7, sh. 87

İBN-İ ZÜHRE (Muhammed bin Yahyâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Tefsîr ilminde de büyük âlim idi. İsmi, Muhammed bin Yahyâ bin Ahmed bin Dugre bin Zühre olup, lakabı Şemseddîn, nisbeti Dımeşkî'dir. 757 (m. 1357) senesinde Habrâd'da doğdu. 848 (m. 1444) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde Trablus'ta vefât etti.

Trablus'ta büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi ve tamâmını ezberledi. Sonra Umde, Tenbîh, Minhâc ve İbn-i Mu'tî'nin "Elfiye" adlı eserini ezberledi. Necmeddîn bin Câbî, Şemseddîn bin Kâdı Şühbe, Şemseddîn Sarahdî, Şerefüddîn Gazzî, Sadreddîn Yûsufi Şerîşî ve daha başka âlimlerden fıkıh ilmi öğrendi. Zeynüddîn Kuraşî'den tefsîr ilmini, Şihâbüddîn Zührî'den usûl ilmini, Sarahdî'den Arabî dil bilgilerini öğrendi. İbn-i Sadık, Kemâleddîn bin Nehhâs, İbn-i Kavâlih ve Muhibbüddîn Sâmit'ten hadîs-i şerîf öğrendi. Bülkînî, Zâhir Berkûk ile beraber Trablus'a gelince, onunla da görüştü. Hocası İbn-i Câbî'nin vefâtından sonra, Emevî Câmii'nde ders okuttu. Bu bölgede siyâsî karışıklık olduğundan, bir müddet zor durumda kaldı. Buradan Aclûn'a gitti. Daha sonra Dımeşk'a döndü. Dımeşk'den de tekrar Trablus'a gelerek, buraya yerleşti. Burada ders verdi ve çok talebe yetiştirdi. Talebelerine hadîs-i şerîf öğretti ve hatîblik yaptı.

Birkaç defa hacca gitti. 836 (m. 1432) senesinde Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. İlmi ile amel eden büyük âlimlerden idi. Dînin emir ve yasaklarına son derece bağlı idi. Fıkıh ilminde, kendi memleketinin en büyük Şafiî fıkıh âlimi idi. Elli sene insanlara ilim öğretti. Çeşitli tabakalarda pekçok insan ondan istifâde etti.

Burhâneddîn Sevbînî, Bâlâtansî ve Takıyyüddîn bin Fehd, İbn-i Zühre'den ilim öğrenen âlimlerdir. Talebelerine ilim öğretmek için çok gayret eder ve onlara çok iyi davranırdı. Trablus'ta Mensûrî Câmii'nde uzun zaman hatîblik vazîfesinde bulundu. Trablus ve diğer şehirlerdeki insanlar onu büyük bilir ve saygı gösterirlerdi, duâsını almak isterler, duâsıyle bereketlenirlerdi. Çok uzak yerlerden ondan fetvâ almaya gelirlerdi. Giyim kuşamında orta hâlli davranırdı. Pekçok güzel huyları kendinde toplamıştı.

Yazdığı kıymetli eserlerinden birkaçı şunlardır: 1-Şerh-ut-Tenbîh: Dört cild olup siyâsî kargaşa esnasında yandığı söylenir. 2- Şerh-ut-Tebrîzî: Üç cilddir, 3-Feth-ül-Mennân fî tefsîr-il-Kur'ân: On cilddir. 4- Ta'lîkâtü alâ şerh-ır-Ravda: Sekiz cilddir. 5-Hâşiyetü alâ ravdat-it-tâlibîn lin-Nevevî, 6-Şerh-ül-azîz alel-Vecîz lil-Gazâlî, 7-Ta'lîkât: Tezkire şeklinde büyük bir kitap olup, içinde; fıkıh, hadîs, tefsîr, va'z ilimleri bulunmaktadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 98

2) El-A'lâm cild-7, sh. 139

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 70

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

5) Keşf-üz-zünûn sh. 438

İBRÂHİM BİN HÜSEYN SARRÂF TENNÛRÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Hüseyn Sarraf'dır. Tennûrî diye meşhûr olmuştur. Sivaslı olduğu bilinen İbrâhim Tennûrî hazretlerinin, doğum târihi bilinmemektedir. 887 (m. 1482) senesinde Kayseri'de vefât etti. Kabri Kayseri'dedir.

Konya'da Molla Sarı Ya'kûb'dan ilim tahsil etti. Sonra onunla birlikte Kayseri'ye gitti. Hundî Hâtun Medresesi'nde, Molla Sarı Ya'kûb'un vefâtından sonra müderris oldu. Kendisi Şafiî mezhebinde idi. Bu medresenin vakfiyesinde, gerek müderrisin ve gerekse talebelerin Hanefî mezhebinde olmaları şart koşulduğundan, bu medresenin müderrisliğinden ayrıldı. Kendi hâlinde bir kenara çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. Zaman geçtikçe, Allah sevgisi ile içi yanar oldu. Kur'ân-ı kerîm güzel bir sesle okunurken dinlese; ağlamaya başlar, içinden bir âh eder ve bayılırdı, İlâhî cezbenin te'sîri ile, tasavvufa yönelme isteği fazlalaştı. Erdebil sûfîlerine ulaşmayı çok arzu etti. Bu sırada Akşemseddîn hazretlerinin ismini ve medhini duyup, ona talebe olup, hizmetinde bulunmaya karar verdi. Akşemseddîn hazretleri Beypazarı'nda bulunuyordu. Beypazarı'na gitti. Şeyh'in Göynük'e gittiğini öğrenince, o da Göynük'e gitti ve hizmetine tâlib oldu.

Akşemseddîn hazretleri, orada insanlara va'z ve nasihat ediyor ve onların derdlerine derman oluyordu, İbrâhim Tennûri, bundan sonrasını şöyle anlattı: "Onun sohbet meclisinde, bir köşede oturup dinledim. Mecliste bulunanların herbiri, bedenî bir hastalığıyla ilgili suâl sorup, suâline uygun bir cevap alıp gidiyordu. Herkes gitti. Akşemseddîn hazretleriyle başbaşa kalınca; "Rûhî hastalıklardan hiç soran yok, herkes bedenî hastalıklardan soruyor" buyurdu. Kalkıp onun önüne diz çöktüm. Akşemseddîn hazretleri bana; "Sana kim derler, nerelisin ve adın nedir?" diye sorunca, ben de Kayseri'de müderris olduğumu bildirdim ve; "İçime bir ateş düştü, gizli derdime bir derman ümidiyle geldim" dedim. Bunun üzerine Akşemseddîn hazretleri; "Bize ne hediye getirdin?" buyurunca, utandım ve terledim. "Çok fakir olduğum için birşey getiremedim" dedim. Bunun üzerine; "Benim hediye dediğim dünyâ malı değildir. Allahü teâlâdan sana ulaşan hâller nelerdir?" buyurunca; "Kara bir yüzle size geldim" dedim.

Bu hâlden sonra, bana halvette kalmamı emretti. Olgunluk ve üstünlük sofrasındaki ni'metlerle gönlümü doyurdu. O gece ibâdet edip uyudum. Rü'yâmda dörtyüz hâl gördüm. Sabah olunca, bu dörtyüz hâli birer birer hatırladım. Hâlbuki daha önceki zamanlarda, namaza durduğum zaman hangi sûreyi okuyacağımı unuturdum. "Bu hâl (gelişme ve huzûr), Şeyh Akşemseddîn hazretlerinin bereketindendir" diye inandım. Diğer talebeleriyle birlikte geceleri ibâdet ederek geçiriyorduk. Diğer talebeler halvette; yemekten, içmekten ve uyumaktan kendilerini alıkoyuyorlardı. Bana ise her gece çeşitli yemekler, ekmek ve bir miktar su gönderiyordu. Ma'nevî sofradan doyurduğu gibi, zâhir hâlde bile doyuruyor idi. Uzun müddetten sonra bu derece riyâzet çekenler (aç, susuz ve uykusuz) duranlar arasında, kendimde insanın hayvanlık yanının ağır bastığını anlayıp, bu derece yeme ve içme, bu makama yakışmaz diye düşündüm. O gece yemek yemedim ve ibâdetle meşgûl oldum, önceki gecelerde bulunan hâller bu gece görülmedi. Bu durum Akşemseddîn hazretlerine ma'lûm olunca, bana; "Kendi başına iş yapmak dervişin işi değildir. Bu çeşit hareketler, dervişe uygun değildir. Şeytanın vesvesesiyle hareket ettin. Hocan ve terbiye edicin olan kişi, senin ahvâlini senden daha iyi bilir iken, onun muradına muhalif olmak uygun, değildir" buyurdu. Halvete girdiğim 87. gece, Berât gecesinde, içimden biberli bir pilav yemek geçti. Akşam olunca Akşemseddîn hazretleri beni da'vet etti ve istediğim pilavdan bir tabak ikram edip; "Beni yanında yok farzet ve benden utanma, istediğin gibi ye" dedi. Ben de emre uyarak, bir tabak pilavı yedikten sonra, Şeyh hazretlerinin emriyle halvetten çıktım."

İbrâhim Tennûrî hazretleri, kendine yeni gelen talebeyi, Allahü teâlânın rızâsına kavuşuncaya kadar gündüzleri çalıştırır, geceyi ise ibâdet etmek sûretiyle ihyâ ettirirdi. Birçok mücâhededen ve riyâzetten sonra, tasavvufî hâller zuhur etmeye başlayınca halvet emrederdi.

Rivâyet olunur ki: Akşemseddîn hazretleri hayatta iken, İbrâhim Tennûrî Kayseri'de talebe yetiştirmekle meşgûl olduğu zamanda, "Kabz" (tasavvufdaki sıkıntılı olma) hâli vâki oldu. Onu gidermek için çalıştı. Fakat gideremeyince, Şeyh Akşemseddîn'le görüşmek üzere yola çıktı. Yolda gider iken, bir gece rü'yâsında Akşemseddîn hazretleri ona emredip; "Sıcak bir tandır üzerine oturup terlemen gerekir" dedi. Ertesi gün İbrâhim Tennûrî, sıcak bir tandır üzerine oturup, tepeden tırnağa terledikten sonra, kabz hâli, "Bast" (tasavvufdaki rahatlama ve sevinçli olma) hâline döndü ve sıkıntıdan kurtuldu. Akşemseddîn hazretleriyle karşılaşınca, rü'yâsını anlattı. Şeyh Akşemseddîn bunu hoş karşılayıp, kabz hâli olunca böyle yapmasını tavsiye etti. Bundan sonra İbrâhim Tennûrî, yetiştirdiği talebeler kabz hâline girdiklerinde, sıcak tandır üzerine oturtur, çok su içirmekle onu iyice terletirdi. Bu usûlle bast haline döndürüp irşâd ederdi. Bu yüzden Tennûrî diye meşhûr oldu.

Rivâyet olunur ki: İbrâhim Tennûrî çoğu zaman tasavvufda istiğrak (kendinden geçme) hâline girer ve kendi evlâdını bilmez; "Bu kimdir?" diye sorardı.

İbrâhim Tennûrî hazretlerinin tasavvuf hâl ve derecelerini bildiren "Gülzâr" adlı eseri çok kıymetlidir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 247

2) Nefehât-ül-üns sh. 688

3) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 576

İBRÂHİM KEREKÎ (İbrâhim bin Mûsâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Tefsîr, kırâat, usûl, Arab dili ve edebiyatını da iyi bilirdi. İsmi, İbrâhim bin Mûsâ bin Bilâl bin İmrân bin Mes'ûd bin Demec'dir. Lakabı Burhâneddîn olup, Kerekî adıyle meşhûrdur. 776 (m. 1374) senesinde Ürdün'ün doğusunda bir şehir olan Kerek'te doğdu. 853 (m. 1449) senesinde Ramazan ayında Kâhire'de vefât etti.

Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babası, Kerekî daha küçük iken 785 (m. 1384) senesinde vefât etmişti. O zaman meşhûr ve yaygın bir âdet olduğu üzere; Umde, Şâtıbiyye, Elfiyet-ül-hadîs, Elfiyet-ün-nahv, Minhâc ve Nazmü Kavâid-il-i'râb kitaplarını ezberledi. Umde kitabını Alâeddîn Fâkûsî'nin huzûrunda, Minhâc kitabını da Bedreddîn Mahmûd Aclûnî'nin huzûrunda okudu. Yine bu âlimden İmâm-ı Nevevî'nin Ezkâr ve Rıyâd-üs-Sâlihîn adlı eserlerini okudu. Bülkînî ile oğlu Celâleddîn'in huzûrunda da okumuş, bu iki âlimin derslerinde bulunmuştur. Elfiyet-ül-hadîs ve Kavâid-ül-i'râb kitaplarını da ba'zı âlimlerin huzûrunda okudu. Kırâat ilminde; Nâfi', İbn-i Kesir, Ebû Amr kırâatlerini Şihâbüddîn İbn-i Müsbit Mâlikî'den okudu. Bilbîs'de Sirâcüddîn bin Hüleys'den kırâat okudu. Kâhire'de Şâtıbiyye kitabını, Ezher İmâmı Fahreddîn Bilbîsî'ye arzetti. Tûlûn Câmii İmâmı Takıyyüddîn Askalânî'den kırâat-i seb'ayı okudu. Dımeşk'da da, Hamza ve Kisâî kırâatlerini, yine kırâat-i seb'anın tamâmını ba'zı âlimlerden okudu. Yine büyük âlim Ebû Abdullah Magribî Tevrîzî'den; kırâat, nahiv, mantık ve sarf ilimlerini öğrendi. Şemseddîn Habîb Bilbîsî, Burhâneddîn Beycûrî, Veliyyüddîn Irâkî, Bedreddîn Tanbezî'den fıkıh ilmi öğrendi. Beyt-i Makdîs'te de; Şemseddîn Kalkaşendî, Şemseddîn bin Hatîb ve Zeynî Kimenî'den fıkıh dersleri aldı. Sahîh-i Buhârî'yi; Takıyyüddîn Muhammed Mahyevî, İbn-i Sadîk, Tenûhî, İbn-i Baytar, Kemâleddîn Ömer Acemî Irâkî ve Heysemî gibi büyük âlimlerden dinledi. Ba'zılarından hadîs-i şerîfler yazdı. Sahîh-i Müslim'i de; Şihâbüddîn bin Mühendis ve Şemsüddîn Deyri'den okudu. Sirâcüddîn Bülkînî ve Şemseddîn Bermâvî'nin derslerine de devam etti. Zeynüddîn Irâkî ona icâzet verdi.

İbrâhim Kerekî, kırâat ve Arabî ilimlerde çok talebe yetiştirdi. 826 (m. 1423) senesinde, Sa'îd-üs-süadâ hânekâhında Cemâleddîn Bedrânî ondan Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Bilbîs'de ve başka yerlerde ilim meclisi vardı. Derslerine devam edenlerin çokları, onun huzûrunda ezberlerini arzederlerdi. Şihâbüddîn bin Esed, Zeynüddîn Abdülgânî Heytemî ve Burhâneddîn Fâkûsî, kırâat-i seb'ayı öğrendiler. Şemseddîn Sehâvî de, İbrâhim Kerekî'nin huzûrunda Umde kitabını okuduğunu söyler. Bilhassa kırâat, Arabca ve fıkıh ilimlerinde önde gelen âlimlerdendi. Bikâî, "Mu'cem"inde onu medhetmiştir. 808 (m. 1405) senesinde Kâhire'ye yerleşti. 827 (m. 1424) senesinde Mısır'da Muhallâ bölgesinde kadılık yaptı. 829 (m. 1426) senesinde de Menûf beldesinde kadılık vekâletinde bulundu. Daha sonra Kâhire'ye döndü ve orada vefât etti.

İbrâhim Kerekî, kırâat, fıkıh, Arabca ve diğer ilimlerde kıymetli kitaplar yazdı. Ba'zıları şunlardır: 1-El-İs'âf fî ma'rifet-il-kat' vel-İsti'nâf, 2-Lahzat-üt-tarf fî ma'rifet-il-vakf, 3-Nüket aleş-Şâtıbiyye, 4-El-Âletü fî ma'rifet-il-vakf vel-İmâle, 5-Half-ür-remz fî vakfi Hamza ve Hişâm alel-hemz, 6-Dürret-ül-kâri-il-mecîd fî ahkâm-il-kırâati vet-tecvîd, 7-Şerhu Elfiyeti İbn-i Mâlik, 8-İ'râb-ül-mufassal minel-Hucurâti ilâ âhır-il-Kur'ân, 9-Mirkât-ül-Lebîb ilâ ilm-il-e'ârib, 10- Nesr-ül-Elfıye, 11-Şerhu Füsûli İbn-i Mu'tî, 12-Muhtasar-ül-Verekât, 13-Hâşiyetü alâ tefsîr-il-Kâdı Alâeddîn Türkmânî, 14-Muhtasar-ur-ravda, 15-Şerhu Tenkîh-il-Lübâb, 16-Mezâhib-ül-kurrâ-is-seb'a.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1 sh. 118

2) El-A'lâm cild-1, sh. 75

3) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-1 sh. 22

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 175

İBRÂHİM MASMÛDÎ

Tilmsânda yetişen âlim ve velîlerin büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed Masmûdî Tilmsânî'dir. Künyesi Ebû İshak'dır. Doğum târihi ve vefât yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. Aslen Sanhâca'dandır. 804 veya 805 (m. 1402) senesinde vefât etti. Tilmsân sultanlarına âit "Ravda-i Âli Zeyyân"da medfûndur.

Sanhâca'da büyüdü, ilim öğrenecek çağa gelince, Fas'ın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Zamanının büyük fıkıh âlimi Mûsâ Abdûsî, meşhûr âlim Muhammed İbilî bu âlimlerdendir. Ebû Abdullah Şerîfin yanında uzun zaman çeşitli ilimleri tahsil etti. Ebû Abdullah'ın vefâtından sonra Taşfîniyye Medresesi'ne gitti. Orada büyük âlim ve kadı, Sa'îd Ukbânî'den ilim öğrendi. Devamlı ilimle, ibâdetle meşgûl olurdu. Vera', zühd ve takvâ sahibi idi. Herkese çok iyilik ederdi. İlim müzâkere etmeyi çok severdi. Sahâbe-i Kirâmın ve İslâm âlimlerinin yoluna çok bağlı idi. Siyer ilmini, önceki ve sonraki âlimlerin hâllerini, hayatlarını çok iyi bilirdi. İbn-i Merzûk el-Hafîd'in hocalarındandır.

Kerâmetler ve hâller sahibi idi. İslâmiyete çok bağlı olup, duâları kabûl olunurdu. Kerâmetleri çoktur. Talebelerinden biri anlatır: "Ben hocamın evinde idim. Odada bizden başka kimse yok idi. Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Tecvîd dersi okutan hocalar gibi, elindeki çubukla vakf yerlerini (durulacak yerleri) işâret ediyordu. Kendi kendime; "Acaba hocam niye böyle yapıyor? Herhalde cinlerden biri Kur'ân-ı kerîm dersi alıyor" diye hatırımdan geçti. Hemen o anda; "Yâ Muhammed!. Ba'zı âlimlerden, cinler Kur'ân-ı kerîm okur ve tecvîd dersi alırlar" buyurdu.

İbrâhim Masmûdî'nin talebelerinin büyüklerinden Ebû Abdullah bin Cemîl anlatır: "Birgün bana bir mes'ele soruldu. Ben, bu husûsta âlimlerin meşhûr kavline uymayı uygun bulmadım. Ancak bu husûsta sıkışınca, âlimlerin meşhûr olan kavillerine uymaya mecbûr kaldım. Mes'eleyi araştırdım. Bu işte İbn-i Habîb'e âit bir cevaz buldum. Sonra onu taklid ettim. Daha sonra annemi ziyârete gittim. Üzerime bir taş düştü ve bana çok fazla acı verdi. Bu hâdiseyi, meşhûr kavli terkedip, meşhûr olmayanı taklid etmemin cezası olarak telakki ettim. Bunu benden başka kimse bilmiyordu. Daha sonra acılar içinde hocamı ziyâret ettim. Bana; "Neyin var?" diye sordu. "Bir şeyim yok, cezamı çekiyorum" dedim. Bana hemen; "Taklid edip, İbn-i Habîb'e uyanlara günah yoktur" dedi. Hâlbuki benim İbn-i Habîb'i taklid ettiğimi kimse bilmiyordu. Bu, onun en büyük kerâmetlerindendir."

Şöyle anlatılır: "İbrâhim Masmûdî'nin bulunduğu şehrin etrâfında kale olduğundan, akşam belli bir saatte şehrin kapıları kapatılırdı. Birgün kapının kapanma zamanına yetişemeyip dışarıda kaldı. Daha sonra şehirde gezerken görüldü."

İbrâhim Masmûdî beyaz tenli ve uzun boylu idi. Güzel temiz elbise giyerdi, ilkbahar gelip çiçekler açınca, çiçeklerin çeşitlerine, renklerine, yaratılışındaki hikmetlere dikkatlice bakardı. O anda kendini vecd ve hâl kaplardı. Çiçekleri koklar ve Lokman sûresinin; **"İşte bu gördükleriniz, Allahü teâlânın yarattıklarıdır. Haydi gösterin bakalım, Allahü teâlâdan başkası ne yaratmış?"** meâlindeki onbirinci âyet-i kerîmesini okurdu.

---

1) El-Bustân sh. 64

2) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 16

İBŞÎTÎ (Ahmed bin İsmâil)

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Ebî Bekr bin Ömer bin Büreyde olup, lakabı Şihâbüddîn İbşîtî'dir. 810 (m. 1407) senesinde Mısır'da doğdu. 883 (m. 1478) senesi Ramazân-ı şerîfin dokuzunda, Cum'a günü vefât etti. Cennet-ül-Bâki' kabristanında İmâm-ı Mâlik'in (r.a.) kabrine yakın bir yere defnedildi.

Ahmed bin İsmâil, Kur'ân-ı kerîmi, doğduğu yer olan İbşît'te öğrendi ve ezberledi. İbn-i Savvâf, İbn-i Hamîd ve İbn-i Kutb'dan fıkhı, Rumeysî'den kırâat ilimlerini tahsil etti. 820 (m. 1417) senesinde Kâhire'ye gidip, Câmi'ul-Ezher Medresesi'ne girdi. Orada Burhânüddîn el-Bicûri. Şemsüddîn el-Bermâvî, Veliyyüddîn el-Irakî'den fıkıh okudu. İzzüddîn bin Abdüsselâm'dan mantık ilmini, Şihâbüddîn Ahmed es-Sanhacî, Şemsüddîn eş-Şantûfi, el-Mahallî, Muhibbüddîn bin Nasrullah, Şerâfüddîn Sübkî'den nahiv ilmini öğrendi. Veliyyüddîn el-Irâkî, Hâfız İbn-i Hacer ve başka âlimlerin hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Böylece; fıkıh, usûl, Arabî ilimler, ferâiz, hesab (matematik), arûz, mantık ve başka ilimlerde de üstün bir dereceye yükseldi. Ders okutmaya başladı. Çok kimseler onun ilminden istifâde ettiler. El-Bekrî, el-Cevherî, yetiştirdiği âlimlerdendir.

İbşîtî, zühd ve vera' sahibi olmakla ve çok ibâdet etmekle tanındı. Uzleti seçti, ihtiyâç içinde yaşadı. Elinde birşey olmamakla birlikte, herkese elinden gelen yardımı yaptı. Evinde bir hasır dahî yoktu. Kuru yerde yatardı, Îsâr sahibi idi. Ya'nî kendisi muhtaç olmasına rağmen, eline geçen herşeyi ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. 757 (m. 1356) senesinde hacca gitti. Resûlullahın (s.a.v.) Medîne-i münevveredeki Kabr-i şerîfini ziyâret etti ve orada kaldı. Medîne-i münevveredeki müslümanlar onun ilminden çok istifâde ettiler. İbşîtî, çok kerre hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Daha sonra Medîne-i münevvereye döndü.

İbşîtî, Medîne-i münevverede hadîs-i şerîf dersi okunan bir mecliste iken, kendisinden ders vermesi istendi. O, Ebi'l-Ferec Merâgî gibi büyük bir âlimin o mecliste bulunması sebebiyle, ders vermekten haya etti ve ders vermedi. Bir rivâyete göre de, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrundaki edebi sebebiyle ders vermekten kaçındığı bildirildi.

İbşîtî vefât ettiğinde, cenâze namazında büyük bir cemâat hazır bulundu. Medine halkı, vefâtı sebebiyle çok üzüldü.

Bukâî onun hakkında şöyle dedi: "Fazilet sahibi, ilimde mahir, zâhid ve Şafiî mezhebinde idi. Sonradan Hanbelî mezhebine geçti. Yirmi seneden fazla Medîne-i münevverede kaldı, İlminden herkes istifâde etti."

Çeşitli ilim dallarına dâir birçok eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Nâsih-ül-Kur'ân ve Mensûhuhû, 2- Şerh-ur-rahbiyye, 3- Şerhu tasrifi İbn-i Mâlik, 4- Şerhu minhâc-il-Beydâvî, 5- İtkân-ür-râid fî fenn-il-ferâiz, 6-Şerhu Kavâidi. İbn-i Hişâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 163

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 235

3) El-A'lâm cild-1, sh. 97

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 337

İSHAK FAKÎH

Kütahya'da yetişen âlimlerden. 750 (m. 1349) yılından önce doğduğu tahmin edilen İshak Fakîh'in, doğum yeri ve hayâtı hakkında pek az ma'lûmât vardır. Lakabı Cemâleddîn'dir. Babasının adı Hacı Halîl Hayrullah'dır. 825 (m. 1422) yılından sonra Kütahya'da vefât edip, kendi yaptırdığı medrese ve câminin yanındaki türbesine defnedildi.

Aklî ve naklî ilimleri ehil kimselerden öğrenip, birçok ilimde söz sahibi oldu. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde yetişti. Kütahya'ya hâkim olan Germiyanoğullarına nasihatlerde bulunup, onların hâl ve hareketlerini İslâmiyete uydurmalarına yardımcı oldu. Osmanlılarla Germiyanoğulları arasında dostluğun pekişip kaynaşmasına çalıştı. Kütahya'da kadılık yaptı. Germiyanoğlu Süleymân Şah, kızını Yıldırım Bâyezîd Hân'a verince, gelini Bursa'ya götüren Germiyan hey'etine başkanlık etti. Bursa'da zamanın büyükleri ile görüştü. Koca Kâdı nâmıyla ma'rûf, Bursa kadısı Mahmûd Efendi'nin sohbetlerinden çok istifâde etti. İki müslüman-Türk devletinin Bizans'a karşı birlik ve beraberlik içinde bulunmaları ve birbirlerine yardımcı olmaları için faaliyetlerde bulundu. 825 (m. 1422) yılında Kütahya'da, bugünkü İshak Fakîh mahallesinde bir külliye inşâ ettirdi. Bir mescid, bir dershâne, yedi oda ve bir kütüphâneden müteşekkil olan külliyenin yanında bir de türbe yaptırdı. Bugün bu medrese, yol geçtiği için ortadan kaldırılmıştır. Mescid kısmı, İshak Fakîh Câmii adıyle ibâdete açıktır. İshak Fakîh, yaptırmış olduğu bu külliyeyi, ilim erbâbına vakfetti.

İshak Fakîh yaptığı vakfı ve akarını, bir vakfiye ile açıkladı. Vakıf şartlarının da yazılı olduğu bu vakfiyenin başında buyuruldu ki:

"Hamd ve sena, ol Allahü azîmüşşâna mahsûsdur ki; kalblerimizi îmân nûru ile aydınlatıp, sinelerimizi hidâyeti kabûle açık ve vâsi (geniş) kıldı. Cevâmü'ul-kelim (az sözle çok ma'nâ ifâde etmek kudreti) ile Kur'ân-ı kerîm kendisine verilmiş ve dîni (İslâm dîni), sâir dinleri çeşitli huccet ve delîller ile nesh etmiş olan Hazreti Muhammed'le, kendisine ihlâs ile tâbi olan âli (Ehl-i beyti) ve Eshâbının üzerine salât ve selâm olsun. Hamd ve sena, salât ve selâmdan sonra, şüphe yokdur ki, dünyâ ve içinde sakin olanlar yok olmaya ma'rûzdur. Dünyâ hayâtı, bulutlar gibi sür'atle geçmektedir, İns ve cinden hiçbirine dünyâ bakî değildir.

Dünyânın meta'ından gümüşü elem ve hüzün, altını ise yakıcı ateş, izzet ve şerefi zillet demeğe şayan ve gurûrlanması ar (utanç), rahatı azâb, sevinci şer, ma'mûresi harab, ni'meti şiddet ve ızdırap, sıhhati meşakkat, mal ve mansıbı kötülük, devletinin encamı hasret ve nedâmetden ibârettir. Âhıret ise, cenâb-ı Hakka ve âhıret gününe îmân ile ittika yolunu tutanlar için mahz-ı hayr ve bakî olup, ni'met ve devletinin bekâsı sonsuz ve ebedîdir. Buna kavuşmak ise, ancak, îmân ve amel-i sâlih işlemek, amellerinde hayır ve hasenat tohumlarını saçmakla mümkün ve müyesser olur. Nitekim, Resûl aleyhisselâm; **"Dünyâ, âhıretin tarlasıdır"** buyurmuştur. Âlim, âmil ve fâzıl olan cenâb-ı vâkıf İshak Fakîh bin Hacı Halîl, işin böyle olduğunu bilip, dünyâya ibret gözüyle bakınca; dünyâsında âhıreti için hazırlanıp, dünyâsında âhıreti için azıklandı ve öldükten sonra ameli kesilmeyenlerin yoluna gitmeyi murâd eyledi. Kendisi, malının en güzel ve en helâlinden, Kütahya beldesinde vâkıfa mensûp mahallede, binası yüksek bir mescid-i şerîf ve ma'bed-i münîfı ve vefâtından sonra kendisine türbe olmak üzere mezkûr mescid bitişiğinde ufak bir zaviye ve mescidin yanında yedi hücre ve geniş bir avlu ve dershâne denilen yüksek kubbeyi müştemil bir medrese ve mezkûr avlunun bitişiğinde müderrislerle talebe için vakfedilen kitapların muhafazası için bir hücre ya'nî kütüphâne bina ve inşâ eyledi ve cümlesini; satılma, hîbe, kiraya verme, rehin, değiştirme ve bozulma olunamayacak bir şekilde vakf-ı sahihi şer'î ile vakf eyledi. Bunu işittikten sonra, her kim tebdil ederse (değiştirirse), günâhı ancak tebdil edenlere âittir. Muhakkak cenâb-ı Hak, sem' ve alîm

sıfatlarıyla muttasıfdır. Cenâb-ı Hakkın ve meleklerin ve bütün insanların la'neti, bu vakfı değiştirene olsun. İşâret edilen vakf, mezkûr mescid ve medrese ve zaviyenin mesâlih ve masrafına, geçen sultanlar tarafından eline verilen ve mülknâme denilen senedlerle vâkıfa temlik edilip, vâkıfın bu sûretle mâlik olduğu emlâk-ı sahîhasından olan köylerini vakf eyledi."

---

1) Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi. Mücedded Anadolu Defteri No: 608 sh. 296

2) Kütahya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Afyon Vakıf Defteri No: 2, sh. 24

3) Âşıkpaşa-zâde Târihi

4) Târihten Bir Yaprak sh. 26

İSKENDERÂNÎ (Ömer bin Yûsuf)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ömer bin Yûsuf bin Abdullah bin Muhammed bin Halef bin Gâlî bin Muhammed bin Temîm el-Afifi el-Kabâyilî ellahmî el-İskenderânî olup, künyesi Ebû Ali'dir. Lakabı ise Sirâcüddîn'dir. Biselkûnî diye de bilinir. 761 (m. 1360) senesi Şa'bân ayında İskenderiyye'de doğdu. 842 (m. 1438) senesinde İskenderiyye'de vefât etti.

Ömer bin Yûsuf, küçük yaşta dedesi ile birlikte İskenderiyye yakınında Biselkûn köyüne gitti. Dedesinin vefâtına kadar orada kaldı. Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrenip, bir günde Bekâra sûresinin tamâmını ezberledi (elli sahife). Daha sonra babası onu Sagra'ya götürdü ve kendisi Biselkûn'a döndü. Bu sırada İskenderânî henüz on yaşına girmemişti. Orada ilim öğrenip, er-Risâle, eş-Şâtıbiyye, İbn-i Mâlik'in Elfiye adlı eserini ezberledi. Ezberini dinlettirdi. Fıkıh ilmini; Şihâbüddîn Ahmed bin Sulh bin Hasen Lühâmî, Şemsüddîn Muhammed bin Ali Fellâhi'den, nahiv ilmini; Şemsüddîn Muhammed, Mensûr bin Abdullah Magribî'den, usûl-i fıkhı; Şemsüddîn Muhammed bin Ya'kûb Gamarî'den, kelâm ilmini el-Mahyevî'den, me'ânî ve beyân ilimlerini, Serrâc Ömer bin Nebve Tantedâvî'den öğrendi. Kur'ân-ı kerîmin kırâat şekillerini Sagra'daki Câmi'ul-Garbî hatîbi Vecîhüddîn Abdürrahmân bin Nâsıruddîn'den okudu ve icâzet (diploma) aldı. Muhammed bin Yûsuf el-Küfrâî de ona icâzet verdi. Amcası Şihâbüddîn Ahmed'in huzûrunda kırâat vecihlerini okudu. Okutmak üzere icâzet aldı. Ferâiz ilmini; Şemsüddîn Ebî Abdullah Muhammed'den öğrendi. İlm-i ferâize dâir Kifâyet-ün-Nâhıd adlı eseri okudu. Fetvâ vermeye ve ders okutmaya izin aldı. Mâlikî mezhebine dâir mes'eleleri öğrendi. Fıkıh, usûl, nahiv ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi.

Ebü'l-Kâsım Abdülazîz bin Mûsâ, onun ilmini medhetti ve; "Hadîs, kırâat, tefsîr, fıkıh, ferâiz ve her ilmi okutmaya ehil bir zâttır" buyurdu İskenderânî, 835 (m. 1431) senesinde gözlerinden rahatsız oldu. Gözleri çok az görürdü. El-Bukâî onun; allâme, sağlam ve güvenilir bambaşka bir insan, mürüvvet sahibi, akıllı bir zât olarak gördüğünü bildirdi. Muvattâ'yı Karârî'den dinledi. Rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) görüp, ba'zı sûreleri okudu. Resûlullah da ba'zı yerlerini düzeltti, İskenderânî, Kâhire'ye birçok kerre gidip geldi. Orada Zeynüddîn Irâkî ile görüştü. Şifahî icâzet aldı. Bülkînî, İbn-ül-Mülakkın, Ebnâsî, İbn-üş-Şıhne, Tenûhî, Şihâbüddîn Cevherî, Fâhrüddîn Osman bin Muhammed ve başkaları ona icâzet (diploma) verdiler.

İskenderânî, öğrenmek ve öğretmek sûretiyle ilmin yayılmasına çok gayret gösterdi. Çeşitli ilimlere dâir eserler yazdı. Ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-ür-râid fil-ferâiz (172 beyt), 2-Tefsîr-i sûret-in-nebe' ilâ âhır-il-Kur'ân, 3- Şerhu Tuhfet-ür-râid, 4-El-Cevherât-üs-Semîne fî mezhebi âlim-il-medîne (600 beyt), 5- El-Cevherât-ül-müzehrâ fî hatm-it-tezkira, 6- Kaside aleş-Şâtıbiyye.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 5

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 142

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 792

4) Neyl-ül-ibtihâc sh. 196

İSMÂİL BİN EBÜ'L-HASEN

Şafiî mezhebi fıkıh, âlimi. İsmi, İsmâil bin Ebü'l-Hasen bin Ali bin Îsâ olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Nisbetleri ise; el-Bermâvî el-Kâhirî'dir. 749 (m. 1348) senesinde doğdu. 870 (m. 1465) senesi Cemâzil-evvel ayının ondördüncü günü vefât etti.

Babası, o doğmadan önce vefât etti. Yetim olarak büyüdü, ilimle meşgûl olup, fıkhı, İbn-ül-Bâziglî en-Nihrîrî'den okudu. Sonra Kâhire'ye gitti. Oradaki büyük âlimlerin derslerini dinledi. Sirâcüddîn Bülkînî bunlardan biri olup, onunla görüştü, ders okudu. Onun husûsî talebelerinden oldu. Bülkînî onu ve annesini Bedîriyye Medresesi'ne, Sâlihiyye kapısı mevkiinde bir yere yerleştirdi.

El işi olarak yaptığı ba'zı şeyleri oğluna verip, onun da satmasıyla geçimlerini sağlamaya başladılar. Birgün nasrânî (hıristiyan) birisi gelip, İsmâil bin Ebü'l-Hasen'in sattığı şeylerden aldı. Aralarında yazılı bir anlaşma yaptılar. O anlaşma metni sonuna; bu, Allahü teâlânın falan fakir kuludur diye yazdı. Hıristiyan bunu görünce; "Şimdi hatâ ettiniz. Ehl-i kitaptan olan bir kişi için fakir demeniz doğru değildir. Biz zengin kişileriz, malımız-mülkümüz vardır. Siz fakir olan kişilersiniz. Hâliniz ma'lûm" dedi. O nasrânî, avvâmdan biri olup, İsmâil bin Ebü'l-Hasen'in yazdığı sözün ma'nâsını anlıyacak durumda değildi, İsmâil bin Ebü'l-Hasen anlatır: "Ondan ayrılıp eve geldim. O gece rü'yâmda Îsâ aleyhisselâmı gördüm. Semâdan yere indi. Üzerinde beyaz bir elbise vardı. Kendi kendime; "Eğer üzerindeki elbise Cennet elbisesi ise dikişsiz olması lâzım" dedim. Elimle elbiseye dokundum. Ona; "Siz, nasârânın Allahın oğludur dedikleri Îsâ aleyhisselâm mısınız?" diye sordum. Cevaben buyurdu ki: "Sen Kur'ân-ı kerîmi okumadın mı? Allahü teâlâ Mâide sûresi onyedinci âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"And olsun ki, "Allah, o, Meryem'in oğlu Mesîh'dir" diyenler şüphesiz kâfir olmuştur."** Yetmişikinci âyetinde meâlen; "**Şüphesiz ki, "Allah, Meryem'in oğlu Mesîh'dir" diyenler küfr etmiştir. Hâlbuki Mesih** (Hazreti Îsâ) **şöyle demişti: "Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allaha ibâdet edin.**

Kim Allaha ortak koşarsa, ona Allah Cennetini haram etmiştir; ve barınacağı yer de Cehennemdir. Zâlimlerin hiçbir yardımcısı yoktur." Tevbe sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen **"Hıristiyanlar da; "Mesih** (aleyhisselâm) **Allahın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla uydurdukları sözleridir ki, daha önce küfredenlerin** (melekler, Allahın kızlarıdır diyenlerin) **sözlerine benziyor. Allah, onları kahretsin. Haktan bâtıla nasıl çevriliyorlar"** buyuruluyor." Sonra uyandım. Sabahleyin o nasrânî geldi ve; "Allahü teâlâdan başka ilâh yoktur. Muhammed (s.a.v.) O'nun kulu ve Resûlüdür", diye Kelime-i şehâdet getirdi. Sâlih bir müslüman oldu. Onun neden, niçin böyle olduğunu bilmiyorum. Ancak, o gece rü'yâmda gördüğüm Îsâ aleyhisselâmın bereketi ile olduğunu anladım."

İsmâil bin Ebü'l-Hasen, el-Bülkînî'nin derslerini dinlemekle üstün bir dereceye yükseldi. Fazilet sahibi büyüklerden oldu. Zühd ve vera' sahibi idi. İbn-ül-Kâri, Ebî Talhâ el-Harâvî'den hadîs-i şerîf dinledi. Kâhire yakınındaki Hâmile Medresesi'nde ders okuttu: Mısır'daki Câmi-i Amr

da hutbe okudu. Çok kıymetli eserler yazdı. Birçok ilim dalında söz sahibi oldu. Onun ilminden çok kimseler istifâde ettiler. Zeynüddîn Rıdvan, İbn-i Hıdır, el-Bukâî bunlardan olup, hadîs-i şerîf dinlediler.

Takî bin Kâdı Şühbe, Tabakât'ında; "O, Esnevî'den ilim öğrendi. Uzun zaman da el-Bülkînî'nin derslerine devam etti. Çok ilim dalında bilgi sahibi oldu. Emsallerinden öne geçti. Fıkıh ilminde meşhûr oldu. Çok kimseler ondan ilim aldı" demektedir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 295

İSMÂİL BİN İBRÂHİM EL-CEBERTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin İbrâhim bin Abdüssamed el-Cebertî'dir. Lakabı Şeyh-ül-İslâm ve Hâdiy-ül-enâm'dır. 722 (m. 1322) senesinde doğdu, 805 (m. 1402) senesinde Zebîd şehrinde vefât etti. Bâb-ı Sihâm kabristanına defnedildi. Ma'nevî hâller ve kerâmetler sahibi idi. Zebîd halkı onu çok büyük bilir ve saygı gösterirlerdi.

İsmâil bin İbrâhim, icâzet-i mutlaka ile Ebû Muhammed Kâsım bin Asâkir'den ve Ebû Bekr bin Muhib'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Tasavvuf yolunu, Sirâcüddîn Ebû Bekr bin Muhammed Sûfî'den öğrendi. Kendisi ise; Ahmed bin İbrâhim bin Yûnus, Ömer bin Ahmed el-Cevherî; Muhammed bin Ahmed el-Mizze, Muhammed bin Ahmed bin Sûfî, Muhammed bin Muhammed bin Dâvûd, Muhammed bin Muhammed İvaz ve daha birçok âlime icâzet (diploma) verdi.

İsmâil el-Cebertî, çok hayır sahibi, çok ibâdet eden, ağırbaşlı ve güzel ahlâklı, temiz ve güzel giyinen bir zât idi. Yâsîn-i şerîf sûresini devamlı okurdu. Talebelerine ve tanıdıklarına, devamlı Yâsîn sûresini okumalarını tavsiye ederdi. "Yâsîn sûresi, insanın her türlü sıkıntıdan korunmasına, ihtiyâçlarının giderilmesine sebep olur" derdi, önceleri çocuklara öğretmenlik yapardı. Daha sonraları kendini tamamen ibâdete verdi. Büyük âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Ma'nevî makamlara kavuştu. Muhyiddîn-i Arabî'yi ve eserlerini çok severdi. Talebelerine de bu eserleri okumayı tavsiye ederdi.

Selâhaddîn el-Hirevî, Zebîd şehrini askerleriyle kuşatmıştı, İsmâil el-Cebertî, sultâna giderek, Selâhaddîn'in yenileceğini ve kendilerinin savaşı kazanacaklarını müjdeledi. Söylediği aynen oldu.

Eş-Şercî onun hakkında; "İsmâil el-Cebertî, evliyânın büyüklerindendir. İlmi ile amel eden bir zât idi. "El-İnsân-ül-kâmil" kitabının sahibi olan hocam Abdülkerîm el-Cîyelî buyurdu ki: "Yemenli sâlih bir zât ile, Allahü teâlânın sevgili kullarından birinin yanına gittik. Orada; "Zamanın büyüğü kimdir?" diye sordum. O zât cevaben; "Zamanın büyüğü, İsmâil el-Cebertî'dir" dedi."

Birisi, İsmâil el-Cebertî'nin arkasında cemâat olup, namaz kıldı. Namazda, cebindeki paranın çoluk-çocuğu için yetip yetmiyeceğini düşündü ve bu sebeple de okuması gereken ba'zı duâları unuttu. Namaz bitince, İsmâil el-Cebertî ona dönüp; "Yavrum, namazda cebindeki paranın hesabı ile meşgûl iken ba'zı duâları okumayı unuttun. Bundan sonra namazına çok dikkat et" buyurdu.

Ya'kûb el-Mehâî, işi îcâbı çok sefere giderdi. Deniz yolculuğundaki tehlikelerin çok olması sebebiyle, yolculuklarından şikâyette bulundu. İsmâil el-Cebertî ona; "Tehlike ile karşılaştığında; ey ehl-i Yâsîn diyerek Allahü teâlânın sevgili kullarından yardım iste" buyurdu. Denizde yolculuk

ederken, tehlikelerle karşılaştığında buyurduğu gibi yaptı. Her defasında tehlikeden korunmuş oldu.

İsmâil el-Cebertî, bir defasında yerinden doğrulup, eliyle bir tarafı işâret ederek, yüksek sesle haykırdı. Bir zaman böyle kaldı. Birkaç gün sonra Ya'kûb el-Mehâî yolculuktan döndü. Gemi ile gelirken fırtına çıktığını, denizin kabarıp, batma tehlikesi geçirdiklerini, o esnada; "Ey ehl-i Yâsîn! Ey Allahü teâlânın sevgili kulu İsmâil bin İbrâhim imdâd eyle!" diye bağırdığını, o zaman denizin sükûnet bulduğunu ve kurtulduklarını haber verdi. Kurtuldukları zamanın, tam İsmâil bin İbrâhim'in yerinden kalktığı zaman olduğu anlaşıldı.

Abdürrahîm el-Emyûti şöyle anlatır: "Ben, önceleri İsmâil el-Cebertî'nin büyüklüğünü anlamadığımdan, onun hakkında şânına uygun olmayan ba'zı şeyler hatırımdan geçti. Bir gece uyku ile uyanıklık arasında iken, İsmâil el-Cebertî'nin beraberinde ba'zı kimselerle yanıma geldiğini gördüm. O esnada bütün vücûdumda, takat getiremiyeceğim acılar peyda oldu. Az kalsın ölecektim. Daha sonra onlar yanımdan çıkıp gittiler. O gece ve gündüzü, o acılar içinde kıvrandım, ikindi vakti birisini gönderip, İsmâil el-Cebertî'den yardım istedim. Yanıma geldi. O zaman sanki bende hiçbir şey yokmuş gibi ayağa kalktım. Derhâl kendisinden özür diledim, Allahü teâlâya da tövbe edip, bir daha sevgili kulları hakkında kötü zanda bulunmamak üzere sözverdim."

Hasen el-Hebel şöyle anlatır: "Bir zaman hasta oldum. Bu hastalığım uzun zaman sürdü. Ben de Allahü teâlâya iyi olmam için duâ ettim ve bundan sonra hiçbir mahlûka bağlılığım olmıyacak diye sözverdim. İsmâil el-Cebertî benim ziyâretime geldi ve bana; "Sen, Allahü teâlânın mahlûkâtından hiç birine bir bağlılığım olmıyacak diye mi konuştun?" diye sordu. Ben de; "Evet efendim" dedim. O zaman; "Allahü teâlânın sevdiklerine bağlanmalı" buyurdu, kalktı ve çıktı. O esnada ben, sanki hiçbir şeyim yok gibi kalktım. Onunla birlikte kapıya kadar yürüdüm."

Fakîh Ali bin Osman el-Mutayyib, İsmâil el-Cebertî'yi çok severdi. Bütün işlerini ona danışır, sıkıntılarını arzederdi. Bir defasında oğlu Fakîh Muhammed çok hastalandı. Yine gelip, oğlunun bu hâlini arzedip duâ istedi. O zaman İsmâil el-Cebertî; "Oğlunuz insâallah iyi olacak, fakat bir başkası hastalanacak" buyurdu. Kısa bir zaman sonra oğlu hastalıktan kurtuldu. Fakat Ali bin Osman el-Mutayyib hastalandı, İsmâil el-Cebertî'nin sözünün, vefâtına işâret olduğunu anlayıp, vasıyyetini yazdı. Kefenini hazırladı, kabrini kazdırdı. Çok geçmeden de vefât etti.

Birisi, Aden vâlisi Abdüllatîf el-Irâkî'yi rü'yâsında gördü. Irâkî ona; "Zamanın büyüğünü görmek istermisin?" dedi. O da; "Evet" deyince; "O budur" dedi ve birden İsmâil el-Cebertî göründü.

İmâm eş-Şercî anlatır: Fakîh Abdürrahmân bin Zekeriyyâ, evliyânın büyüğünü tanıyan bir zât idi. Buyurdu ki: "Şu zamanda Şam'da, Yemen'de, Irak'ta ve Haremeyn'de İsmâil el-Cebertî'nin bir benzeri yoktur."

İsmâil el-Cebertî, birgün Fakîh Ebû Bekr bin Ebî Harb'le bir yerde karşılaştı. Fakîh'te bir takım hâller başlayıp, hisleri kayboldu. Bir zaman öyle kalıp, daha sonra eski hâline döndü. Dedi ki: "Ey İsmâil el-Cebertî! Senin büyüklüğünü ben bilemem, ancak Allahü teâlâ bilir. Vallahi çok kimsede olmayan üstünlükler sende vardır."

Hasen es-Sucî anlatır. "Ben Sultan Sa'düddîn'in ve müslümanların işine çok önem verirdim. Habeş diyârında, kâfirlerin müslümanlara hücum edip zarar verdiğini öğrendim. Ben,

İsmâil el-Cebertî'nin yanına gider mes'eleleri arzederdim. Bir gece onun yanına gittim. Kalbimden, müslümanların içinde bulundukları sıkıntılı durum geçti. O zaman İsmâil el-Cebertî, iki defa; "Gelmen sana faydalı oldu" dedi. Daha sonra evime gidip, sabah namazı vaktine kadar uyuyamadım. Yâsîn sûresini okudum. O esnada hafif bir uyku geldi. İsmâil el-Cebertî'nin, kâfirlerin karşısına çıktığı ve onların bütün silâhlarını aldığı gözümün önüne geldi. Hafif uyku hâlim geçti. Kalkıp abdest alıp, sabah namazını kıldım ve İsmâil el-Cebertî'nin yanına gittim. Selâm verdim. Bana ne gördüğümü sordu. Ben de anlattım. Birkaç gün sonra, Sultan Sa'düddîn'in kâfir ordusuna karşı zafer haberi geldi."

İsmâil el-Cebertî'nin, vefâtından sonra da kerâmetleri görüldü. Kâdı Fahrüddîn en-Nûrî el-Mekkî şöyle anlatır: "Vefâtından sonra, İsmâil el-Cebertî'yi rü'yâmda gördüm. Ben Mescid-i Harâm'da uyuyordum. O esnada bana şöyle buyurdu: "Vallahi ben, sizin zannettiğiniz gibi ölü değilim. Ni'metler içindeyim Rabbimin katında Peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle birlikteyim."

Allahü teâlânın sevdiği kullarından biri anlatır: "Birgün, İsmâil el-Cebertî'nin kabrine uğradım. Onu bir örtü üzerinde ve etrâfında bir cemâat olduğu hâlde Yâsîn-i şerîf sûresini okurken gördüm. Ona; "Efendim, şimdi siz kabirdesiniz. Hâlbuki siz, sizi sevenlere, dünyâda olduğu gibi, kabirde de Kur'ân-ı kerîm okuyorsunuz" dedim. O da: "Evet, dediğin gibidir" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 358

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 282

3) Enbâ-ül-gumr cild-2, sh. 272

İZNİKÎ (Ebü'l-Fazl Mûsâ)

Osmanlı evliyâ ve ulemâsından. İsmi, Mûsâ bin Hacı Hüseyn olup, künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Eserlerinde İznikî nisbetini kullandığı için, İznik'te doğup yerleştiği tahmin edilmekte ve doğum târihi bilinmemektedir. 838 (m. 1434) senesinde vefât etmiştir.

İslâm âlimlerinin birçokları gibi, Ebü'l-Fazl Mûsâ İznikî de (r.a.), pek mütevâzî bir hayat yaşamış, bu yüzden de hayâtı hakkında pek az bir ma'lûmât elde edilebilmiştir. Daha çok eserlerinden elde edilebilen bilgilerden; memleketinde temel din bilgilerini öğrendikten sonra otuz sene seyahat edip ilim tahsil ettiği anlaşılmaktadır. Zamanın ilim merkezlerinden olan Bursa ve İznik'te ilim öğrenen Ebü'l-Fazl İznikî, hac için Hicaz'a gitti. Orada Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin talebelerinden büyük âlim ve evliyâ Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin sohbetleri ile şereflendi, ilimde ilerledi, tasavvufta üstün derecelere yükseldi. Kelâm, fıkıh, tefsîr, tasavvuf ve ahlâk bilgilerinde mütehassıs olup, nefsini terbiye eyledi. Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkı ile ehlâklandı. Herkesin örnek alacağı kâmil bir insan oldu. Allahü teâlânın güzel dînini, Selef-i sâlihînin doğru yolunu öğretmek vazîfesiyle Anadolu'ya gönderildi. Emîr Sultân nâmıyla tanınan, evliyânın büyüklerinden Şemseddîn Muhammed Buhârî (r.a.), Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân ve oğlu Mehmed Çelebi ile, daha sonra da İkinci Murâd Hân'la görüştü. Osmanlı Devleti'nde vazîfeli devlet adamlarına nasihatlerde bulundu. Engin bilgisi, güzel ahlâkı, herkese karşı şefkat ve merhameti ile insanlar tarafından çok sevildi. Gençliğinde ilim dağarcığına doldurduğu bilgileri, ihtiyârlığında dağıtmaya başladı. Çok iyi bildiği Arabca ve Farsça ile, bu dillerde yazılmış olan pek kıymetli eserleri Türkçeye tercüme etti. Bu tercümelerinde, eserleri

aynen tercüme etmek yerine, kendi anladıklarını, hitâb ettiği insanların anlıyabilecekleri şekilde yazdı. Dolayısıyla ortaya çıkan tercüme eser, tercümeden çok te'lîf gibi bir eser olurdu.

Tercüme ve te'lîf ettiği eserleri çok akıcı bir üslûbla yazar, okuyanları celbederdi. Eserlerinden, Arabca, Farsça ve Türkçe'ye tam anlamıyla hâkim olduğu anlaşılmaktadır.

Daha çok İznik'te ikâmet edip, orada ilim öğretmek ve feyz neşretmekle meşgûl olduğu anlaşılan Ebü'l-Fazl İznikî'den kimlerin ilim öğrendiği bilinmemektedir. Emîr Buhârî (r.a.), Timûrtaş Paşazâde Umur Bey ve Çandarlızâde İbrâhim Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi gibi devrinin ileri gelenleri için yaptığı tercümelerden, onlarla talebelik ve hocalık münâsebetlerinin bulunabileceği aşikârdır.

Ebü'l-Fazl Mûsâ bin Hacı Hüseyn İznikî'nin, bilinen eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1) "Münebbih-ür-râkıdîn", tasavvuf ve ahlâk bilgilerini ihtivâ eden çeşitli eserlerden istifâde edilerek te'lîf edilmiş olan bir eserdir. Mes'eleler; aklî ve naklî delîllerle ve akıcı bir üslûbla mes'eleler îzâh edilmektedir.

2) "Kitâb-ül-Mi'râc", Arabca olarak te'lîf edilmiş bir eserdir. Çeşitli kitaplardan istifâdeyle Resûl-i ekremin (s.a.v.) mi'râca nasıl çıkarıldığı ve orada cereyan eden hâdiseler, akıcı bir üslûbla Arabca olarak anlatılmıştır.

3) "Kısâs-ül-Enbiyâ" adıyla Türkçe olarak yazdığı eserde; Âdem aleyhisselâmdan, Muhammed aleyhisselâma kadar, gelmiş geçmiş bütün Peygamberlerin (a.s.) kıssalarını ve hayatlarını anlatmaktadır. Bu eser, hicri altıncı asır âlimlerinden İshak Sa'lebî'nin "Arâis-ül-mecâlis" adlı Arabca eserinden tercüme edilmiştir. İlk defa Türkçe'ye tercüme edilen ve "Kısâs-ı Enbiyâ" kitaplarının başında gelen bu eser, akıcı bir üslûb, sâde bir dille yazılmıştır.

4) "Enfes-ül-cevâhir" adlı Türkçe tefsîrini yazarken, Ebü'l-Leys-i Semerkandî ve Hâzin-i Bağdâdî'nin eserlerinden istifâde etmiştir. Daha çok Ebü'l-Leys-i Semerkandî'nin tefsîrinden istifâde ile yazılan bu eser, "Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-Leys" adıyla meşhûr olmuştur.

5) "Tercüme-i Fasl-i hitâb" adlı eseri, hocası Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin "Fasl-ül-hitâb" adlı eserinden tercüme etmiştir. Timûrtaş Paşazâde Umur Bey'in arzusu üzerine tercüme ettiği bu eserde, tasavvuf bilgilerinin incelikleri anlatılmıştır.

6) "Hısn-ül-hasîn fî menhec-iddîn" adlı eserini, İbn-i Cezerî'nin (r.a.) "Hısn-ül-hasîn" adlı kitabından, Emîr Buhârî (r.a.) için Türkçe'ye tercüme etmiştir. Çok güzel duâları da ihtivâ eden "Hısn-ül-hasîn" kitabına eklediği nasîhat bölümleriyle, eser daha da güzelleşmiştir.

7) "Zâd-ül-ibâd": Farsça'dan Türkçe'ye tercüme ettiği bu kıymetli eserde de, tasavvuf bilgilerinin inceliklerini anlatmaktadır. Çandarlızâde İbrâhim Paşa'nın oğlu Mehmed Çelebi için, Ebû Bekr bin Muhammed Seylânî'nin "Necât-üz-zâkirîn" adlı eserinden tercüme etmiştir.

Ebü'l-Fazl İznikî'nin şairlik yönü pek olmamakla beraber, eserlerinde yer yer kendi şiirlerini de kullanmıştır. Bu şiirlerinde "İznikî" mahlasını kullanmaktadır.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 480

İZZEDDÎN MAKDİSÎ (Abdüsselâm bin Dâvûd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdüsselâm bin Dâvûd bin Osman bin Abdüsselâm bin Abbâs'dır. Aslen Ürdün'ün Selt şehrindendir. Nisbeti Makdisî olup, İzzeddîn Makdisî adıyla

meşhûr olmuştur. 772 (m. 1370) senesinde Aclûn ile Habrâd arasındaki Kefe-rülmâ isimli kasabada doğdu. 850 (m. 1446) senesinde Kudüs'te, Ramazan ayının beşinde vefât etti.

Doğum yeri olan Keferülmâ'da büyüdü. Önce Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. Babasının amcası olan Şihâbüddîn Ahmed bin Abdüsselâm'dan ba'zı dersler aldı. Sonra bu zâtla, beraber, Mahmûd bin Ali Hilâl Aclûnî'nin yanına, Kudüs'e gittiler. Burada az zamanda Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kitapları ezberledi. Hâfızası, zekâsı çok kuvvetli idi. Bedreddîn Mahmûd bin Ali bin Hilâl Aclûnî'nin yanında ders okudu. Kısa bir müddet içerisinde fetvâ verme ve ders okutma izni aldı. Buradan, Bedreddîn Aynî ile beraber bir yıl sonra Kâhire'ye gittiler. Orada Sirâcüddîn Bülkînî ve Sirâcüddîn İbni Mülakkın'ın derslerine devam etti. Bedreddîn Mahmûd Aclûnî ile beraber Dimyat, İskenderiyye, Sünbât şehirlerine gittiler. Sünbât'ta, oranın kadısı Fahreddîn Ebû Bekr Harrânî ile buluştular. Sonra Kâhire'ye oradan da Kudüs'e geldiler. Gazze'de, kadı Alâeddîn Ali bin Ali bin Halef Sa'dî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Sonra memleketlerine döndüler. Selt, Kerek, Aclûn, Hüsban ve Câl şehirlerine Bedreddîn Mahmûd Aclûnî'nin sohbetlerinde bulundu. 797 (m. 1394) senesinde Bedreddîn Mahmûd vefât edince, Dımeşk'a geldi. Hadîs, fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı, aklî ve naklî ilimleri Dımeşk âlimlerinden öğrendi. Pekçok âlimden de hadîs-i şerîf öğrendi. 800 (m. 1397) senesinde hacca gitti. Medîne-i münevverede, Süleymân Sakkâ'dan Ebû Müshir'in "Nüsha"sını dinledi. Mekke-i mükerremede de İbn-i Sıddîk ve ba'zı âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Sonra Dımeşk'a döndü. Pekçok âlimden ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Ahmed bin Dâvûd Kattân, Ahmed bin Ali bin Yahyâ Hüseynî, Ebû Bekr bin İbrâhim Makdisî, Abdülkâdir bin İbrâhim Urmevî, Abdürrahmân bin Zehebî, Muhammed bin Ali bin İbrâhim Bezâî, Yûsuf bin Osman bin Ömer Avfî.

Şam ve civârında siyâsî karışıklıklar ve savaşlar olduğundan, 836 (m. 1432) senesinde Mısır'a gitti ve Kâhire'ye yerleşti. Burada büyük âlim Bülkînî'nin fıkıh derslerine devam etti. Zeynüddîn Irâkî'den de hadîs-i şerîf dersleri alırdı. Ondan "Emâlî" kitabını yazdı. Heysemî, Tenûhî, Zeynüddîn bin Şeyha, İbn-i Ebi'l-Mecd, Halâvî, Süveydâvî gibi âlimlerden de hadîs-i şerîf dinledi. Nâsıruddîn bin Furât, Muhammed bin İsmâil Kalkaşendî ve bir grup âlim ona icâzet verdiler. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan da ilim öğrendi. O, zamanının aklî (fennî) ilimlerini de Şihâbüddîn Harirî'den öğrenmişti. Bir ara Celâleddîn Bülkînî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu. Kemâleddîn Şümnî'den sonra Cemâliyye Medresesi'nde hadîs-i şerîf dersi müderrisliği yaptı. Harûbiyye'de fıkıh dersleri verdi. Şemseddîn Bermâvî'den sonra Beyt-i Makdîs'de, Salâhiyye Medresesi'nin idâreciliğini yaptı. Nehrâniyye kadılığı vazîfesinde de bulundu.

Kâhire'de Beyt-ül-makdîs'de ve diğer yerlerde pekçok âlim İzzeddîn Makdisî'den hadîs-i şerîf dinlediler.

Pekçok insan onun ilminden istifâde etti. Gerçekten büyük bir âlim idi. Keskin zekâlı idi. Çok te'sîrli ve güzel konuşurdu. Kur'ân-ı kerîmi çok güzel okurdu. Hâfızası kuvvetliydi. Târih bilgisi çok idi. Doğru i'tikâdlı idi. Çok cömert idi. Şemseddîn Sehâvî ondan icâzet almıştır.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 203

KÂDI İBN-İ ŞÜHBE

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Muhammed bin Ömer bin Muhammed bin Abdülvehhâb olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Bedruddîn'dir. Kâdı İbn-i Şühbe diye meşhûr oldu. 798 (m. 1395) senesi Safer ayının ikisinde, Çarşamba günü fecir

vaktinde Dımeşk da doğdu. 874 (m. 1470) senesi Ramazân-ı şerîfin onikinci Cum'a gecesinde, Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanındaki yakınlarının yanına defnedildi.

İbn-i Şühbe, Dımeşk'da yetişti. Birçok ilim kitabını ezberledi. Babasının önceden gördüğü bir rü'yâ sebebiyle Minhâc'ı da ezberledi. Babasından ve başka âlimlerden fıkıh öğrendi. Kâhire'ye gidip ilim meclislerinde bulundu. Fıkıh ilminde üstün bir dereceye yükseldi. Minhâc kitabına iki şerh yazdı. Büyük olanı "İrşâd-ül-muhtâc ilâ tevcîh-il-Minhâc", diğeri de "Bidâyet-ül-muhtâc"dır.

İbn-i Şühbe ders okuttu. Çok kimseler ondan okuyup istifâde ettiler. Zâhiriyye, Nâsırıyye, Takviyye, Mücâhidiyye, Cevâniyye, Fârisiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Şâmiyye'de Necm bin Hicân'ın yerine geçti. Fetvâ makamına geçip hüküm verdi. 839 (m. 1435) senesinden vefâtına kadar kadılık makamında kaldı.

Kâdı İbn-i Şühbe Şam'daki fakîhlerin sonuncusu idi. Şam halkı kendisiyle hep övünüp iftihar ettiler. Âlim, kâmil, cömert ve heybetli bir din büyüğü idi. Yazdığı eserlerden biri de "Ed-Dürer-üs-Semîn fî sîret-i Nûreddîn"dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 105

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 155

3) El-A'lâm cild-6, sh. 58

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. ?

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 731, cild-2, sh. 1569, 1875

6) Brockelmann Sup-2, sh. 25

KÂDIZÂDE-İ RÛMÎ (Selâhaddîn Mûsâ Paşa)

Matematik, astronomi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mûsâ Paşa bin Mehmed bin Kâdı Mahmûd Efendi'dir. Dedesi Mahmûd Efendi, uzun zaman Bursa kadılığı yapması sebebiyle Koca Kâdı adıyla tanınırdı. Babası Mehmed Efendi de genç yaşta Bursa kadılığına getirildi. Fakat çok geçmeden vefât etti. Ailenin büyük oğlu olması dolayısıyla, adının sonuna "Paşa" kelimesi eklenerek, "Mûsâ Paşa" denilen Kâdızâde'ye "Selâhaddîn" lakabı verildi. Dede ve babasına nisbetle "Kâdızâde", Semerkand'a Anadolu'dan gittiği için de "Rûmî" denildi. Muhtemelen 738 (m. 1337) yılında Bursa'da doğan Kâdızâde-i Rûmî'nin doğum yeri ve târihi ihtilaflıdır. 824 (m. 1421) senesinde Semerkand'da vefât etti.

Kâdızâde-i Rûmî, babası Mehmed Efendi'nin vefâtından sonra, büyük babası Koca Mahmûd'un himâyesinde büyüdü. Ondan ve talebelerinden ilim öğrendi. Molla Fenârî'den (r.a.) fıkıh, matematik ve astronomi ilimlerini tahsil etti. Bursa'da tahsilini tamamladı. Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin (r.a.) nâmını duyunca, ondan ilim öğrenmeye azmetti. Yirmibeş yaşlarında iken, 764 (m. 1362) yılında Horasan taraflarına gitti. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinden kelâm ve fen ilimlerini öğrendi. Astronomi ve matematikte ilerledi. Mâverâünnehr taraflarına gitti. Semerkand'da, Timur Hân'ın oğlu Şahruh'tan büyük i'tibâr gördü. Şahruh'un oğlu Uluğ Bey'in hocalığına ta'yin edildi. Uluğ Bey'e, Türkistan ve Mâverâünnehr bölgesinin idâresi verilince, Semerkand'ı kendisine merkez yaptı. Hocası Kâdızâde'ye büyük ihtimâm gösterip, onun için bir medrese ve rasadhâne inşâ ettirdi. Her talebe için bir oda ve her müderris için bir dershâne yaptırdı. Medreseye müderrisler ve müderrislerin başına Kâdızâde'yi ta'yin etti. Başmüderris olan Kâdızâde, medresenin ortasındaki kare şeklindeki sahada müderrisleri toplar, onlara ders

verirdi. Onlar da kendilerine ayrılan dershânelerinde talebelerine îzâh ederlerdi. Bu müderrislerle beraber, Uluğ Bey'in bizzat kendisi de Kâdızâde'nin derslerini dinlerdi. Bu medresede; yüksek din bilgileri, matematik ve astronomi ilminin incelikleri öğretilirdi. Uluğ Bey, medrese yanında yaptırdığı rasadhânenin müdürlüğüne de, meşhûr astronomi âlimi Gıyâseddîn Cemşîd'i getirdi. Kâdızâde-i Rûmî'ye, orada da vazîfe verdi. Gıyâseddîn Cemşîd, Nâsıreddîn Tûsî tarafından hicrî yedinci asırda Merâga rasadhânesinde hazırlanan Zîc-i İlhânî'nin yetersiz olduğuna, ba'zı yanlışlıkların düzeltilmesi gerektiğine inanıyordu. Ancak ömrü vefa etmeyip, rasadhânenin açılışından kısa zaman sonra vefât etti. Rasadhâne, Kâdızâde-i Rûmî'nin emrine verildi. Kâdızâde-i Rûmî, rasadhânede yaptığı gözlemlerle, Uluğ Bey Zîc'ini hazırlamağa başladı. Ancak ömrü vefa etmeyip, Zîc'i tamamlayamadan vefât edince, rasadhânenin müdürlüğüne Kâdızâde'nin genç talebesi Ali Kuşçu getirildi. Ali Kuşçu, yaptığı uzun çalışma ve gözlemler neticesinde, hocasının başladığı "Zîc'i Uluğ Bey" adındaki gök cisimlerinin hareketlerine dâir takvimi tamamladı.

Semerkand'da, Uluğ Bey'den başka daha birçok talebe yetiştiren Kâdızâde-i Rûmi, meşhûr matematikçi Fethullah Şirvânî ve Fâtih devri âlimlerinden Ali Kuşcu'ya hocalık etti. Fethullah Şirvânî, tahsilini tamamladıktan sonra, Anadolu'ya gitti. Memleketi Kastamonu'da yerleşti. Kastamonu hâkimi Çandaroğlu İsmâil Bey'in iltifâtına mazhar oldu. Kastamonu Medresesi'nde; astronomi, matematik, kelâm ve mantık ilimlerini okuttu. Burada ilim öğretirken, hocası Kâdızâde-i Rûmî'nin "Şerhu Eşkâl-üt-te'sîs" adlı eserini şerh etti. Kâdızâde'nin diğer talebesi Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in vefâtından sonra hacca gitmek behânesiyle Semerkand'dan ayrıldı. Tebrîz'de Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasan'dan büyük i'tibâr gördü. Uzun Hasan tarafından Fâtih'e elçi olarak gönderildi. İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın büyük iltifâtlarına mazhar oldu. Elçilik vazîfesini tamamladıktan sonra İstanbul'a geri dönmeye râzı oldu. Tebrîz'e gidip, aile efradı da dâhil ikiyüz kişilik bir toplulukla geri döndü. İstanbul'a gelişinde büyük merasimle karşılandı. Devrin uleması, onu yolda karşılamak için Üsküdar'a geçti, ilme ve âlime hürmeti ve dîn-i İslama hizmetiyle meşhûr olan Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'a gelinceye kadar, her konağına 1000 (bin) akçe verilmesini emretti. Ali Kuşçu da, İstanbul'u fetheden ve Resûlullahın (s.a.v.) medhine mazhar olan o mübârek kumandana, ilm-i hesâb (matematik) ilmine dâir "Muhammediye" adlı eserini takdim eyledi. Vefâtına kadar Ayasofya Medresesi'nde ders verdi.

Kâdızâde-i Rûmî'nin bu iki talebesi vasıtasıyla, yüksek matematik ilmi, batı Türkleri arasında (Anadolu'da) da yayıldı. Kâdızâde'nin; Uluğ Bey, Fethullah Şirvânî ve Ali Kuşçu adındaki bu üç talebesi de birçok talebe yetiştirip, faydalı eserler yazarak, öğrendikleri ilimleri insanlara öğretmeye gayret ettiler.

Kâdızâde ve talebeleri, gök cisimlerinin kendi mihverleri etrâfındaki hareketlerini incelerken, zamanında bilinen yüksek matematiğin en son geliştirilen kaidelerini daha da geliştirerek uyguladılar. Astronomi ile ilgili fizik kurallarını da, astronomiye ilk olarak tatbik ettiler. Hazırlamış oldukları "Zîc-i Uluğ Bey", tertîb ve mükemmeliyet yönünden Ortaçağın en üstün astronomi cetveli idi. Uzun seneler, astronomi ile uğraşan ilim adamlarının ilk müracaat kitabı oldu. Bu kıymetli eser, ancak 1060 (m. 1650)'de Londra'da yayınlanan bir makale ile Avrupalılar tarafından tanınabilmiştir. Bu makale, 1256 (m. 1840)'den sonra da Fransızcaya tercüme edilmiştir.

Kâdızâde-i Rûmî Selâhaddîn Mûsâ Paşa'nın yazmış olduğu eserlerden başlıcaları şunlardır:

1- Muhtasar bir aritmetik kitabı olan ve Allâme Selâhaddîn Mûsâ imzasını taşıyan "Muhtasar fil-Hisâb".

2- Osmanlı medreselerinin temel kitaplarından olan Câmi'ıl-Mahmûd Harezmî'nin "El-Mülahhas fil-hey'e" adlı astronomiye dâir eserinin şerhi olup, çeşitli kütüphânelerde birçok yazma nüshaları olan bu eser, üç-dört defa basılmıştır.

3- Muhammed bin Eşref Semerkandî tarafından, Öklid'in (Euclides) "Kitâb-ül-usûl"ünde bahsedilen mevzûlara dâir yazılan ilk geometri çizimleri ve üçgenlerin niteliklerine dâir "Eşkâl-i Te'sîs" adlı eserin şerhi. Bu eser de Osmanlılarda çok meşhûr olup, birçok yazma nüshaları mevcûttur ve baskısı da yapılmıştır.

4- Gıyâseddîn Cemşîd'in "Risale fil-istihrâc-il-ceyb derece-i vahide" adlı eserini şerheden Kâdızâde-i Rûmî, bu eserinde, bir derecelik yayın sinüsünü bulma usûlünü, kitabın aslından daha iyi ve basit bir şekilde, devrinde bilinen matematik kaidelerinden daha ileri bir seviyede hesap şeklini ortaya koyarak açıklamıştır. Bu kıymetli eserde, bir derecelik yayın sinüs değerinin, yarıçap bir birim alındığında; 0,017452406437 olduğu gösterilmiştir ki, bugünkü ile aynıdır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 196

2) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 291

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 407

4) Âsâr-ı bakiye (Sâlih Zeki) cild-1, sh. 190

5) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 150

6) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 275

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 319

KÂFİYECÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Süleymân bin Sa'd bin Mes'ûd er-Rûmî'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Nahiv ilmine dâir "Kâfiye" adlı eser ile çok meşgûl olduğundan dolayı, Kâfiyecî diye meşhûr olmuştur. İzmir'e bağlı Bergama'da, 788 (m. 1386) senesinde doğdu. Mısır'ın Kâhire şehrinde, 879 (m. 1474) senesinde vefât etti. Kâhire'deki Eşrefiyye Medresesi yakınında, kendisi için ölmeden önce yaptırdığı türbeye defnedildi.

Memleketinde büyüyen Kâfiyecî, ilim tahsili için birçok yerlere gitti. Molla Fenârî, Burhânüddîn Emîr Haydar el-Hâfi, Şeyh Vâcid, İbn-i Ferişteh, Hâfızüddîn Bezzâzî, Abdülvâhid el-Kutâî gibi büyük zâtlardan, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sonra Şam'a gidip, orada ilim okutmakla meşgûl oldu. Hicaz'a gidip, hac vazîfesini yerine getirdikten sonra, Kudüs'e döndü. Daha sonra Melik Eşref Barsbay zamanında Kâhire'ye geldi. İnsanlardan uzak olarak Berkûkiyye'de senelerce kaldı. Orada Bisâtî, İbn-i Hacer el-Askalânî ve başka zâtlarla karşılaşıp ilmî sohbetlerde bulundu. Bir müddet Muhibbüddîn el-Eşkâr'ın yanında kaldı. İbn-i Esed, Bedrüddîn Ebü's-Se'âdet, el-Bülkînî gibi âlim zâtlarla birlikte, Melik Zâhir Çakmak da gelip, onun sohbetlerinden istifâde etti. Kâfiyecî, 842 (m. 1438) senesinde Hasen el-Acemî'nin ayrılmasıyla boşalan Eşref Şa'bân dergâhında müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Âlâüddîn Rûmî'nin yerine, onun dergâhında ders okutmakla meşgûl oldu. İbn-i Hümâm'dan sonra Şeyhûniyye Medresesi başmüderrisliğine getirildi. Mısır'da Hanefî kadısı olarak görevlendirildi. Ders okutmak,

fetvâ vermek ve eser yazmak husûslarında çok yükseldi. Onun üstünlüğünü herkes kabûl ediyor ve ilmî üstünlüğü karşısında boyun eğiyordu. Bu sebeple, şöhreti her tarafta duyuldu. Onun eserleri, talebeleri ve fetvâları her tarafa yayıldı. Ondan çok kimseler ilim tahsil edip yetiştiler. Talebeleri daha onun sağlığında iken yükseldiler, zamanlarının ve çevrelerinin ileri gelenleri oldular. Takıyyüddîn el-Hasenî ondan ilim tahsil eden zâtlardandır.

Âlim, fâzıl, ilmiyle âmil olan Kâfiyecî; iffet sahibi, temiz kalbli, düşmanlarına karşı dahî yumuşak huylu ve merhametli idi. Elinde bulunanları bekletmeyip, hemen sadaka olarak verirdi. Çok cömert ve ikram sahibi idi. Kur'ân-ı kerîm okunduğu zaman âyet-i kerîmelerin ma'nâsını düşünür ve çok ağlardı. Komşu ve arkadaşlarıyla çok iyi geçinir, onlara hüsn-i muâmelede bulunurdu.

İlmî yönden asrının allâmesi ve zamanının bir tanesi idi. Aklî ve naklî ilimlerin hepsinde yüksek idi. Hadîs ve tefsîr usûliyle; tefsîr, kelâm, nahv, sarf, me'ânî, beyân, mantık, felsefe, heyet (astronomi), hendese (geometri), hikmet, cedel ve münâzara ilimlerinde benzeri yoktu. Fıkıh, tıb ve edebî ilimlerde özel ihtisas sahibi idi. Ona, zamanında yaşadığı devlet adamları ve Osmanlı sultanları iltifât ve ihsânlarda bulunurlardı.

Kâfiyecî hakkında İmâm-ı Süyûtî şöyle der: "Onun yanına ilk gittiğimde, "Zeydün Kâimün" terkibinin i'râbını yapmamı söyledi. Ben de; "Derse ilk başlamış çocuk yerine koyup soru soruyorsun" dedim. "Bu terkibde senin bilmediğin yüzonüç mes'ele vardır. Onun için soruyorum" dedi ve anlatmaya başladı. Ben, bu konu hakkında hiçbir şey bilmediğimi anladım. Bunun üzerine, ilim öğrenmek için ondört sene yanında kaldım. Her gidişimde, yeni bir mes'ele öğrendim.

Hayâtını ilim okumak ve okutmakla geçiren Kâfiyecî'nin, çeşitli ilimlere dâir yüzden fazla eseri vardır. Bu eserlerinin en önemlileri şunlardır: 1- Şerhu Kavâid-ül-kübrâ li İbn-i Hişâm, 2- Envâr-üs-se'âde şerh-u Kelimet-iş-şehâde vel-Esmâ-ül-Husnâ, 3-Muhtasar-ül-Müfîd fî ilm-it-Târih, 4-Hâşiyetü alâ şerh-ıl-Hidâye, 5-Telhîs-ül-Câmi'ul-kebîr, 6-Risâletün fîl-İstisnâ, 7-Şerhu Tehzîb-ül-mantık vel-kelâm, 8-Temhîd fî şerh-it-Tahmîd, 9-Muhtasar fî ilm-il-irşâd, 10-Et-Teysîr fî ilm-it-tefsîr, 11-Telhîs alâ Tefsîr-il-Beydâvî, 12-Telhîsu Şerhu Mevâkıf, 13- Muhtasar fî ilm-il-Eser, 14- Hall-ül-Eşkâl fî mebâhis-il-eşkâl fil-Hendese, 15-Menâzil-ül-ervâh.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 51

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 259

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 326

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 85

5) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 117

6) El-A'lâm cild-6, sh. 150

7) Ferâid-ül-behiyye cild-4, sh. 169

8) Miftâh-us-se'âde cild-1, sh. 454

9) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 87, 123, 409

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 194, 484, 517

11) Brockelmann Gal-2, sh. 114

KALKAŞENDÎ (Ahmed bin Ali)

Fıkıh, târih ve edebiyat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Abdullah el-Fezâri olup, nisbeti Kalkaşendî'dir. Kalkaşend, İskenderiyye yolu üzerinde, Kâhire yakınındaki Kalyûbiyye nahiyesinin köylerinden biridir. Karkaşend de denilmektedir. Kalkaşendî'nin lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Şafiî mezhebi âlim ve kadılarındandır. 756 (m. 1355) senesinde Kalkaşend'de doğdu. 821 (m. 1418) senesi Cemâzil-âhır ayının onunda, Cumartesi günü Kâhire'de vefât etti.

Meşhûr bir aileye mensûbdur. Kalkaşendî'nin babaları ve dedeleri âlim olduğu gibi, oğulları da büyük âlimlerden idiler. Kalkaşendî, küçüklüğünden i'tibâren ilim ile meşgûl olarak yetişti. İyi bir terbiye aldı. Önce Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Küçük yaşta İskenderiyye'ye gitti. Burada uzun zaman devrinin meşhûr âlimlerinden fıkıh ve diğer yüksek din bilgilerini öğrendi. Bunun yanında âlet ilimlerini de (sarf, nahiv, bedî', beyân, iştikak v.s.) öğrendi. Yirmi küsur yaşında iken, büyük âlim İbn-i Mülakkın, Şafiî mezhebine göre fetvâ verip ders okutması ve kendisinden rivâyette bulunması için ona icâzet (diploma) verdi. Zamanının büyük âlimlerinden ve İbn-i Şeyha'dan hadîs-i şerîf öğrendi. Fıkıh ve edebiyat ile ilgili ilimlerde çok büyük âlim oldu. Meşhûr altı hadîs kitabını, İmâm-ı Şafiî ve İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in müsnedlerini talebelere okutmak için icâzet (diploma) aldı. Kâhire'de uzun müddet kadılık vazîfesinde bulundu. Bir taraftan da müderrislik yaparak çok talebe yetiştirdi. Hem müderrislik, hem de târihî araştırmalar yapardı. Bilhassa Arab kabileleri ve bunların yaşadıkları coğrafî bölgeler üzerinde araştırmalar yaptı. Geniş kültürlü olup, yazı yazma kabiliyeti çok fazla idi. Arabî dil bilgilerinde ve Arab edebiyatında çok bilgi sahibi idi. Mısır Memlûkleri'nin merkez inşâ dîvânında devâdar (sultânın genel sekreteri) olarak uzun zaman vazîfe yaptı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Subh-ül-E'şâ fî kavânîn-il-inşâ: Ba'zı kaynaklarda Sınâat-il-inşâ veya kitâbet-il-inşâ diye de geçmektedir. Bu kitap yedi (veya ondört) cilddir. Yazı san'atının inceliklerini ve usûllerini bildirmektedir. Eskiden devletler arası münâsebetlerdeki yazışmalar için, kâtiplere örnek olarak yazılmıştır. Kalkaşendî, bu eserinde devlet arşivlerinden de istifâde etmiştir. Bilhassa Ortaçağ'daki İslâm devletlerinin birbiriyle olan yazışmalarında kullanılmış birçok vesîkayı kitabında toplamıştır. Yazı san'atına âit ne varsa bu kitabına almış, pekçok şeyi de ilâve etmiştir.

İnşâ san'atı ile uğraşanlara lâzım olan hâller, haberler, eserler ve diğer bilgileri ihtivâ etmektedir. Kitap yedi kısım olup, her kısım bir cilddir. Bir babında, yazı (hat) ilmine âit bilgileri anlatmaktadır. Bunların çoğunu Yâkût-i Musta'simî'den alarak bildirmektedir. Kitabın bir bölümünde; harflerin yazılış şekli, kalemin kullanılması, yazarken hangi taraftan başlanacağı, harflerin nasıl daha kolay yazılacağı bildirilmektedir. Yine bu kitabında; kavimlere âit bilgilerden, milletlerin âdetlerinden, dînî ve fennî ilimlerden, hayvanlardan, tabiat hâdiselerinden bahsedilmektedir. Bir bölümünde de; çeşitli İslâm devletlerinden,- gayr-i müslim millet ve devletlerden, buraların coğrafi durumlarından bahsedilmektedir. Sultanlar arasındaki mektûplaşmalardan misâller verilmektedir. 2-Nihâyet-ül-Ereb fî ma'rifeti kabâil-il-Arab (veya ensâb-il-Arab):

Adından da anlaşılacağı gibi, Arab kabilelerinden ve bunların bulunduğu coğrafi yerlerden bahsetmektedir. 3-Kalâid-ül-Cümân, 4-El-Kevâkib-üd-Dürriyye fî menâkıb-il-bedriyye, 5-Dav-üs-subh-il-müsfîr, 6-Câmi'ul-Muhtasarât: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 7-Hilyet-ül-Fadl ve zînet-ül-kerem fil-Mefâhereti beyn-es-Seyfi vel-Kalem, 8-Kasîdetün fî medh-in-Nebî: Peygamber efendimizi medh eden manzûm bir eserdir. 9-Künh-ül-Murâd fî şerhi Bânet Suat: Ka'b bin Züheyr'in yazmış olduğu "Bânet Suat" kasidesinin şerhidir. Kendisi, bu eser hakkında şöyle

demektedir: "Ben, Bânet Suat kasidesine bir şerh yazdım. Ona "Künh-ül-Murâd fî şerhi Bânet Suat" ismini verdim. Allahü teâlâ bana, o kasidede daha önce vâkıf olmadığım ma'nâları yazmamı nasîb eyledi."

Subh-ül-E'şâ fî kavânin-il-inşâ adlı eserden ba'zı bölümler:

İlk önce Halîfe diye isimlendirilen Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) âhırete teşrîf buyurmalarından sonra halîfe olup, Halîfe-i Resûlullah (Resûlullahın halîfesi) diye ona hitâb edildi. O, ilk önce halîfe olarak seçilmiştir. Yerine halîfe olarak Hazreti Ömer seçilmiştir. Halifelik vazîfesine karşılık, Beyt-ül-mâl'den belirli miktarda bir maaş almıştır. Vefâtı yaklaşınca, Beyt-ül-mâl'den aldıklarının geri iadesini vasıyyet etmiştir.

İlk önce Emîr-ül-mü'minîn diye isimlendirilen Ömer bin Hattâb'dır (r.a.). Askerî'nin bildirdiğine göre, Beyt-ül-mâl'i ilk kuran Ömer bin Hattâb'dır (r.a.). Fakat Askeri, başka bir yerde Hazreti Ömer'in, Hazreti Ebû Bekr tarafından Beyt-ül-mâl'de vazîfelendirildiğini bildirmektedir. Buna göre, Beyt-ül-mâl'i ilk kuran Hazreti Ebû Bekr'dir.

İlk taç giyen, Fars krallarından Sahihak'tır. Rivâyet edildiğine göre, o Nemrud'dur. İbrâhim aleyhisselâm onun zamanında yaşamıştır.

İslâmda ilk önce vezîr ismi, Abbasî halîfelerinden Seffak'ın veziri Ahmed bin Süleymân'a verilmiştir.

Vezirlerden ilk önce Sâhib lakabı İsmâil bin Abbâd'a verilmiştir. Şöyle ki: İsmâil bin Abbâd, üstâd İbn-i Amîd ile birlikde kalırdı. Bu sebebten ona Sâhib İbni Amîd derlerdi. Ona bu isimle hitâb edildiği için, sonraları ona sâdece Sâhib dendi. Daha sonra, zamanla vezirlere de bu lakabla hitâb edilmeye başlandı.

İslâmda ilk kadı Hazreti Ömer'dir. Hazreti Ebû Bekr halîfe iken, onu kadı ta'yin etmişti. Hazreti Ömer bir sene kadılık yaptı. Hiç kimse bir da'vâ için gelmedi.

Kıyasta ilk hatâ eden şeytandır. Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurulduğu gibi şöyle dedi: **"Ben ondan daha hayırlıyım."** (A'râf-12). Hâlbuki o bilmedi mi ki, toprağın cevherine atılan birşey artar ve gelişir. Ateşe atılan birşey ise yanar.

İlk önce semânın ve yıldızların inceliklerinden bahseden İdrîs aleyhisselâmdır.

Nahiv ilmini ilk ortaya koyan Emîr-ül-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib'in emri ile Ebü'l-Esved ed-Düelî'dir. Mishaflara da ilk noktayı o koymuştur.

Usûl-i fıkha dâir ilk önce eser yazan İmâm-ı Şafiî'dir. Bu husûsta "Risale" ismindeki eserini yazdı.

Fıkıh ilmine dâir ilk eser yazan Mâlik bin Enes'tir (r.a.). Bu eserin ismi Muvatta'dır.

Aruza dâir ilk eser yazan Halîl bin Ahmed'dir. O, aynı zamanda lügata dâir ilk eser yazarıdır. Bu kitabının ismi "Ayn"dır.

İlk kalem ile yazı yazan Âdem aleyhisselâmdır. İdris aleyhisselâm olduğa da rivâyet edilmiştir.

Arabca ile ilk önce yazı yazan Hûd aleyhisselâm olduğu söylenmiştir İsmâil aleyhisselâm olduğu da söylenmiştir.

İslâmiyete ilk harb dîvânı kuran Halîfe Ömer bin Hattâb'dır (r.a.)

İlk hamam inşâ ettiren Süleymân aleyhisselâmdır. Süleymân aleyhisselâm, hamamı cinlere yaptırmıştır.

İlk kâğıdı yapan Yûsuf aleyhisselâmdır. Başkalarının da yaptığı söylenir.

Sabunu ilk yapan Süleymân aleyhisselâmdır.

Kırmızı elbiseyi ilk giyen Kârûn'dur. Kârûn, elbiselerini uzun yaptırıp kendini beğenerek kibirlenen bir kimsedir.

İlk önce zırh yapıp giyen Dâvûd aleyhisselâmdır.

Kur'ân-ı kerîme mısḥaf ismini ilk önce veren Ebû Bekr-i Sıddîk'tır (r.a) Kur'ân-ı kerîmi topladığı zaman bu ismi vermişti.

Peygamber efendimizin (s.a.v.), mübârek isimleri ile ilk isimlenen Muhammed bin Hatîb'dir. Hicretin ilk senesinde Habeşistan'da doğduğu zaman bu isim ile şereflendi.

Resûlullah efendimizden (s.a.v) sonra Ahmed ismi ile ilk isimlenen arûz ilmini ortaya koyan Halîl'in babasıdır. Bunun için ona Halîl bin Ahmed denmiştir.

İlk önce ata binen İsmâil aleyhisselâmdır. İsmâil aleyhisselâmdan önce atlar vahşî idi. Onlara binilmezdi. İsmâil aleyhisselâm onları terbiye etti ve bindi, İsmâil aleyhisselâmın oğulları, atların terbiyesini İsmâil aleyhisselâmdan öğrendiler. Bu yüzden Arablar ata binmesini en iyi bilenlerdir.

İlk önce silâh edinip, cihâd eden Süleymân aleyhisselâmdır. Askerî, böyle söylemiştir.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ilk sancak verdiği zât, amcası Hamza'dır (r.a.). Bu sancak beyaz idi.

İslâmda ilk bayrak, Huneyn muharebesinde kullanıldı. Bu bayrağı Resûlullah efendimiz (s.a.v.) yapmıştır. Bayrağın rengi siyah idi.

Resûlullah efendimizin (s.a.v) mübârek elleri ile ilk katledilen meşhûr ve azgın müşrik Ubey bin Haleftir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onu hafif olarak yaralamıştı. Fakat o, bundan çok şiddetli acı duydu. Ona durumu sorulunca; "Bende bulunan acı, eğer yeryüzündekilerde olsa idi, şüphesiz onlar bundan dolayı ölürlerdi" derdi.

Şam'da hastalar için ilk hastahâneyi Velîd bin Abdülmelik yapmıştır.

Mısır'da ilk hastahâneyi yaptıran Ahmed bin Tûlûn'dur. Bunu Fustat'da yaptırmıştır. Günümüze kadar sağlam olarak kalmıştır.

Emmâ Ba'dü (ya'nî, şimdi gelelim mevzûmuza) ifâdesini ilk önce söyliyen Dâvûd aleyhisselâmdır.

İlk önce "Merhaba" diyen Seyf bin Zıyezen'dir. Bunu Resûlullah efendimizin (s.a.v.) dedesi Abdülmuttalib'e söylemiştir.

"Canım sana feda olsun" ifâdesini ilk önce Abdullah bin Ömer (r.a) söylemiştir. O bunu, Resûlullah efendimize (s.a.v.) söylemiştir. Resûlullah efendimiz bir fitneden bahsetmişlerdi. Abdullah bin Ömer (r.a.); "Canım sana feda olsun yâ Resûlallah! Ne yapayım?" demişti. Bu sözü ilk önce Hazreti Ali'nin söylediği de rivâyet edilmiştir. Bir muharebede, Amr bin Vüdde el-Âmirî

mübârezeye da'vet edince, Hazreti Ali; "Canım sana feda olsun yâ Resûlallah! Bana izin verir misin?" demiştir. Bundan sonra müellifler, eserlerinde bu ifâdeyi kullanmışlardır.

İlk önce "Allahü teâlâ ömrünü uzun etsin" diyen, Ömer bin Hattâb'dır (r.a.). Hazreti Ali, Hazreti Ömer'in huzûrunda, adâlet husûsunda beğendiği bir söz söylemişti. Bunun üzerine Hazreti Ömer ona; Doğru söyledin. Allahü teâlâ ömrünü uzun eylesin" buyurmuştur.

"Allahü teâlâ sana yardım eylesin" ifâdesini, ilk önce Hazreti Ömer, Hazreti Ali'ye buyurmuştur.

İnsanlar arasında neseb bakımından en şereflisi, Hazreti Hasen ile Hz Hüseyn'dir. (r.anhümâ). Çünkü Resûlallah efendimiz (s.a.v.) onların dedesidir.

İslâmda yetmişbeş sene kadılık yapan, Süreyh bin el-Hâris el-Kindî'dir. Hazreti Ömer onu Kûfe'de kadı yaptı Hazreti Ömer'in halifeliği müddetinde ve ondan sonra kadılığa devam etti. Bu müddet zarfında, bir ara çıkan fitneden dolayı üç sene kadılık yapmamıştır. Bunun hâricinde kadılık vazîfesini icra etmiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 317

2) El-A'lâm cild-1, sh. 177

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 8

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 149

5) Miftâh-us-se'âde cild-1, sh. 86, 225, 292

6) Enbâ-ül-gumr cild-3, sh. 178

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1070, 1985

8) İzâh-ül-meknûn cild-1 sh. 421

KALKAŞENDÎ (Ali bin Ahmed)

Hadîs, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin İsmâil bin Muhammed bin İsmâil bin Ali'dir. Lakabı Alâeddîn, künyesi Ebü'l-Fütûh'dur. Nisbeti Kahiri olup, aslen Kalkaşend'dendir. 788 (m. 1386) senesinde Zilhicce ayında Kâhire'de doğdu. 856 (m. 1452) senesinde Muharrem ayı başında, ishal hastalığından vefât ettti. Namazını Ezher'de Menâvî kıldırdı. Mevlüd türbesine defn edildi.

Kâhire'de babasının yanında büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ve ba'zı kıymetli kitapları ezberledi. İbn-i Mülakkın'dan, Bülkînî ve oğlu Celâleddîn'den, Beycûrî, Şemseddîn Bermâvî ve akrabası Mecdüddîn'den ve bir grup âlimden fıkıh ilmi öğrendi. Bunların yanında Zeynüddîn Kumnî ve Telvânî'den de fıkıh öğrendi. Zeynüddîn Irâkî'nin derslerine uzun zaman devam etti, hadîs-i şerîf öğrendi. Elfiyet-ül-hadîs kitabının çoğunu okudu. Emâlî kitabının çoğunu da yazdı. Daha sonra da Zeynüddîn Irâkî'nin oğlu Veliyyüddîn Irâkî'den ve İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Kırâat ilimlerini Ezher İmâmı Fahreddîn Bilbîsî'den, Tenûhî'den, sonra Zerâtînî'den öğrendi. Usûl, me'ânî, beyân, mantık ve bunun gibi birçok ilimleri İzzeddîn bin Cemâ'a'dan öğrendi. Bu âlimin derslerine uzun zaman devam etti. Hattâ Mısır'da Yeni Câmi'deki derslerine yayan giderdi. Yine çeşitli ilimlerde Bisâtî'nin derslerine devam etti. Büyük âlim Şeyh Kanber'in derslerine de devam eden Kalkaşendî, Şettenûfi ve başka âlimlerden Arabî ilimleri tahsîl etti. Ferâiz ilimlerini Şemseddîn Garâkî'den okudu ve dînî ilimleri öğrendi. Şihâbüddîn bin Hâim'den hesâb ve cebir ilmi öğrendi. Bir miktar da Cemâleddîn Mârâdânî'den ilim öğrendi. Hattâ

Oklides'in kitabını da okudu. İbn-i Maglî el-Hanbelî'den usûl-i fıkıh, hadîs ve Arabca dersleri aldı, hadîs-i şerîf dinledi. Bundan başka; Heysemî, İbn-i Hatim, Tenûhî, İbn-i Ebi'l-Mecdüddîn, Lalâvî, Decvî, Şerefüddîn bin Küveyk, Cemâleddîn Abdullah Askalânî, Şümûs eş-Şâmî, Hâbetî, Muhammed bin Kâsım Süyûtî, Şemseddîn Metbûlî gibi birçok büyük âlimden hadîs-i şerîf öğrendi.

811 (m. 1408) senesinde hacca gitti. Bir müddet Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Mekke âlimleriyle görüşerek, onlardan istifâde etti. Mecdüddîn İsmâil Zemzemî'den arûz ilmi öğrendi. Mekke ve Medîne âlimlerinden Cemâleddîn bin Zahîre, Cündî, Zeynüddîn Merâgî, Zeynüddîn Taberî, İbn-i Selâme, Ebü'l-Hasen bin Abdülmu'tî, Kemâleddîn bin Zahîre, Nûreddîn Mahallî, Cemâleddîn Kazrûnî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. 834 (m. 1430) senesinde Şam'a gitti. Şam hafızı Nâsıruddîn ve Alâeddîn Buhârî'nin derslerine devam etti. Alâeddîn Buhârî'den "Nüzhet-ün-Nazar" ve "Fâdihat-ül-Mülhidîn" kitaplarını okudu. Alâeddîn Buhârî'den icâzet aldı. Beyt-ül-makdîs ve İbrâhim aleyhisselâmın makamlarını ziyâret etti. Kudüs âlimlerinin çoğundan da icâzet aldı.

Zamanın ilim merkezlerini gezen ve buralardaki âlimlerden ilim tahsilinde bulunan Kalkaşendî, dînî ve fennî ilimlerde çok büyük âlim oldu. İlmi ve faziletleri her tarafa yayıldı ve parmakla işâret edilir oldu. Uzun bir müddet Saymeriyye'de ikâmet etti. Burada Nûreddîn Kumnî ile tanıştı. Dâvedâr-ı kebîr (sultânın genel sekreteri) tarafından Tûlûn Câmii müderrisliğine ta'yin edilinceye kadar sıkıntı içinde yaşadı. İmâm-ı Şafiî'nin yakınındaki Selâhiyye Medresesi'nde de müderrislik yaptı. Televânî'nin vefâtından sonra, medresenin idâre işleri ona verildi. Eşrefiyye'de kütüphâne idâreciliğinde de bulundu.

Kayâtî'nin vefâtından sonra, Şeyhûniyye'de fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi. İbn-i Hacer'in vefâtından sonra da, Tûlûn Câmii'nde hadîs-i şerîf müderrisliği vazîfesine getirildi. Yine Haseniyye Medresesi'nde kırâat dersleri okuttu. Kendisine Şam'da Şafiî kadılığı teklif edildiyse de, bunu kabûl etmedi.

Kalkaşendî'den pekçok talebe ilim öğrendi. Bunların içinde âlimler ve her seviyeden insanlar vardı. Yetiştirdiği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Nûreddîn Bilbîsî, Şihâbüddîn Kûrânî, Bedreddîn Ebü's-Se'âdât Bülkînî, Ni'metullah Cehri, Burhan bin Zahîre, İbn-i Ebü's-Süûd, Celâleddîn bin Emâne, Necmeddîn bin Kâdı Aclûn Senhûrî.

Fıkıh ve fıkıh usûlü, Arabca, me'anî, beyân, kırâat ve diğer ilimlerde söz sahibi büyük âlimlerden idi. Çabuk okur ve çabuk yazardı. Okuması ve yazması çok güzeldi. Münâzara ve mübâhasede mahir idi. İzzeddîn Kenânî der ki: "Mübâhase husûsunda ondan daha mahir bir kimse görmedim." Çok mütevâzî olup, herkesle iyi geçinirdi. Geceleri çok ibâdet eder, teheccüd namazı kılardı. Ramazan aylarının tamâmını i'tikâfla geçirirdi. İ'tikâdı çok düzgün olup, güzel huyları kendisinde toplamıştı.

Ramazan'da et yemezdi. Sirke, bal, bakla ve peynir gibi yiyeceklerle iktifa ederdi. Yirmi sene, sarımsak ve buna benzer kokulu şeyler yemedi. Şemseddîn Sehâvî şöyle der: "Ben, bir müddet Ali bin Ahmed'in derslerine devam ettim. Ondan çok istifâde ettim. Benim ba'zı kitaplarımın başına takriz yazdı. Beni kardeşinden önde tutardı."

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 161

KALSÂDÎ (Ali bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Kuraşî'dir. Endülüs'de yetişmiş olup, Kalsâdî adıyle tanınmaktadır. Lakabı Nûreddîn, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 815 (m. 1412) senesinde Endülüs'te Basta şehrinde doğdu. 891 (m. 1486) senesinde, Kuzey Afrika'da Becâye şehrinde, Zilhicce ayında vefât etti.

Basta'da büyüdü. Orada Kur'ân-ı kerîmi, meşhûr kırâat imamlarından İmâm-ı Nâfi'nin kırâatini, İmâm-ı Verş rivâyetine göre fakîh Azîz'den okudu. Daha sonra Muhammed Kusturlî ve Fakîh Ca'fer'den hesâb (matematik), ferâiz ve fıkıh ilmi öğrendi. Fakîh Ebû Bekr Beyyâz'dan Arabî ilimleri, Manzûme bin Beri'den Nâfi' kırâatini okudu. Üstâd Muhammed bin Muhammed Beyânî ve Ali Karâbâkî'den fıkıh ve nahiv ilimlerini öğrendi. Daha sonra Menekeb şehrine gitti. Buranın hatîbi olan Ebû Abdullah Becelî'den ve Ebü'l-Hasen Âmiri'den nahiv ve fıkıh ilimleri tahsil etti. 840 (m. 1436) senesinde Tilmsân'a gitti. Burada Ebü'l-Fadl Meşeddâlî ile beraber Şeyh Ahmed bin Zâgû'nun derslerine devam etti. Muhammed bin Merzûk ve Ukbânî'den; tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, ferâiz ilimlerini öğrendi. İbn-i Zâgû'dan da, bu ilimlerle beraber; matematik, geometri, beyân, me'âni, mantık ilimlerini okudu. Ebü'l-FadL Meşeddâlî'den, büyük âlim İmâm-ı Gazâlî'nin "Mustasfâ" adlı eserini okudu. Ayrıca İbn-i Merzûk Sûfî, Yûsuf bin Süleymân, Allâme Muhammed bin Neccâr ve başka âlimlerden de ilim öğrendi. Uzun zaman ilim tahsili ile meşgûl oldu. Bilhassa ferâiz ve matematik ilimlerinde yüksek bir mertebeye ulaştı. Hattâ bu ilimlere dâir Tilmsân'da kitap da yazdı. 847 (m. 1443) senesi sonunda Tilmsân'dan Tunus'a gitti. Burada Kâdı Muhammed bin Ukâb'dan; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini okudu. Tunus'ta daha başka âlimlerden de ders aldı. 850 (m. 1446)'da Tunus'tan Kâhire'ye geldi Buradan hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra Kâhire'ye döndü ve orada ikâmet etti. Kâhire'de pekçok kimse Kalsâdî'den ilim öğrendi ve onun eserlerini yazdı. Böyle olmakla beraber, Kâhire'de; İbn-i Hacer, Ebü'l-Kâsım Nevîri, Ebü'l-Feth Meragî Celâleddîn Mahallî ve diğer büyük âlimlerin derslerine devam etti. Özellikle aklî ilimleri tahsil ederdi. Sâlih bir zât idi. Bukâî der ki: "852 (m. 1448) senesinde, rivâyetlerini ve eserlerinin tamâmını rivâyet etmek üzere bana icâzet verdi."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-El-Kânûn fil-hesâb, 2-Keşf-ül-cilbâb fî ilm-il-hesâb, 3-Eşref-ül-mesâlik ilâ mezheb-il-İmâm-ı Mâlik, 4-Bugyet-ül-mübtedî ve gunyet-ül-müntehî, 5-Takrîb-ül-mevâris ve müntehâ-el-Ukûl vel-bevâhis, 6-Tenbîh-ül-insân ilâ ilm-ü-mîzân, 7-Şerh-ül-Ecrûmiyye, 8- Şerhu Îsâgûcî, 9-Şerh-ut-telhîs fil-me'ânî vel-beyân, 10-Şerh-ut-Tilmsâniyye, 11-Şerh-ül-kasîdet-il-Hazreciyye, 12-Keşf-ül-esrâr an ilmi hurûf-il-gubâr, 13-Şerh-ül-Kuşeyrîyye, 14-Gunyet-ün-necât, 15-En-Nasîhatü fis-siyâset-il-âmme vel-hâssa, 16-Hidâyet-ül-enâm fî şerhi muhtasarı kavâid-il-İslâm, 17-Hidâyet-ün-nezzâr fî tuhfet-ül-ahkâm vel-esrâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 230

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 14

3) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 209

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 737

KALŞÂNÎ (Ömer bin Muhammed)

Hadîs ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Muhammed bin Abdullah olup, nisbeti el-Bâcî et-Tûnûsî'dir. Künyesi Ebû Hafs'dır. Kalşânî diye meşhûrdur. Aslen Tunus'un "Bâce" kasabasındandır. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmiyen Kalşânî, 848 (m. 1444) senesinde vefât etti.

Babasından, Kâdı Ebî Mehdî el-Gabrînî'den, el-İmâm el-Ebey'den, el-İmâm Muhammed bin Merzûk'dan ve bunlardan başka zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Eş-Şerîf es-Saklî'den tıb ilmi öğrendi. Tunus'ta Cemâ'a kadılığı vazîfesinde bulundu. Fıkıh, hadîs, tefsîr, mantık, me'ânî, beyân ve Arabî dil bilgilerini okuttu. Birçok âlim ondan ilim öğrendi. Oğlu, Şeyh Abdülmu'tî bin Hasîb, Şeyh Sâlih er-Rusâ', Şihâbüddîn el-Ebedî, İbrâhim el-Ahdârî bunlardandır. Önceleri babası gibi, kendi memleketinde Enkeha denilen yerde kadılık yapardı. Ebü'l-Kâsım Kusentînî'nin ölümünden sonra Cemâ'a kadılığı vazîfesine getirildi. Burada ölünceye kadar vazîfe yaptı.

Derslerinde, çok güzel ve açık konuşurdu. Meclisine gelen âlimler ve âlim olmayanlar ondan istifâde ederlerdi. Kalşânî, Tunus'ta yetişen âlimlerin büyüklerinden, muhakkik ve hafızların ileri gelenlerindendir. İbn-i Hâcib'in kitabına, çok güzel ve mükemmel bir şerh yazdı. Bu şerhinde, birçok büyük âlimin sözlerini nakletti. Bu eseri; ilminin genişliğini, anlayışının kuvvetini ve büyüklüğünü göstermektedir.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ut-Tavâli', 2- Dekâik-ül-fehm fî mebâhis-il-ilm, 3-Şerhu alâ İbn-i Hâcib.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 312

3) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 196

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 793

KARACA AHMED (Şemseddîn Ahmed)

Yıldırım Bâyezîd Hân zamanında yetişmiş Osmanlı âlimlerinden. Lakabı Şemseddîn'dir. Doğum târihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 854 (m. 1450) senesi Şa'bân ayının ortalarında, Bursa'da vefât etmiştir.

Zamanının âlimlerinden ilim tahsilini tamamladıktan sonra, ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra Yıldırım Bâyezîd zamanında Bursa Medresesi müderrisi oldu. Zamanının çoğunu ilimle meşgûl olmaya ayırırdı. Çok çalışmak sûretiyle yüksek mertebelere ulaştı. Birçok ilimde âlim oldu. Muhtasar kitaplar üzerine haşiyeler yazdı. Kitaplarından talebeler çok istifâde ettiler.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ şerh-ır-risâlet-il-esîriyye: Mantık ilmine dâir bir eserdir. 2- Hâşiyetü alâ haşiyeti şerh-ış-Şemsiyye li Seyyid Şerîf, 3-Hâşiyetü alâ haşiyeti şerh-ış-Şemsiyye lit-Teftâzânî, 4- Hâşiyetü alâ şerh-ıl-akâid.

Bir de Sultan Orhan Hân zamanında yaşamış Karaca Ahmed adında bir âlim vardır. Aslen İranlıdır. İran'da bir vâlinin oğlu idi. Allahü teâlânın sevgisi kendini kaplayarak, ilâhî aşka tutuldu. Memleketini terkedip Anadolu'ya geldi. Akhisar yakınlarında bir yere yerleşti. Muhtemelen bugünkü Ahmedli kasabasında vefât edip, oraya defnedildi. Doğum yeri, doğum ve vefât târihleri kaynaklarda bildirilmemektedir. Kabri orada olup, meşhûrdur. Sevenleri ziyâret etmekte ve feyz almaktadırlar. Onun hürmetine yapılan duâlar kabûl olmakta, hastalar şifâ bulmaktadır. Ahmedli kasabasında herkes tarafından bilinmekte ve hürmet edilmektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 51

2) Kâmûs ul a'lâm cild-5, sh. 3623

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 33, 288

4) Keşf-üz-zünûn sh. 207

KARA YA'KÛB İBNİ İDRÎS NİĞDEVÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin İdrîs bin Ya'kûb'dur. Lakabı Kara'dır. 789 (m. 1387) senesinde Niğde'de doğdu. Larende'de (Karaman'da) 883 (m. 1478) Rebî'ul-evvelin sonlarına doğru vefât etti. Kabri Larende'dedir.

Kara Ya'kûb, ilk tahsilini Niğde'de yaptı. Arabca üzerindeki bilgileri ve din ilimlerindeki üstünlüğüyle tanındı. Sonra Şam, Kudüs ve Kâhire'ye giderek ilmini arttırdı. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. **"Vatan sevgisi îmândandır"** hadîs-i şerîfi mucibince Anadolu'ya döndü. Larende'ye yerleşti. Ömrünün sonuna kadar burada müderrislik yaptı. Sarı Ya'kûb ile birlikte Molla Fenârî'den de ilim tahsil ettiler. İkisi Molla Fenârî'nin en yüksek talebeleri idi ve; "Bunlar benim talebelerimdir" diye, Sarı ve Kara Ya'kûb ile övünürdü.

Kara Ya'kûb ba'zı eserlere şerh ve haşiye yazdı. "Mesâbih" kitabına bir şerh yazdı. Sonra "Hidâye"ye de bir haşiye yazdı. Ayrıca "Eşrak-ut-tevârih" isimli bir kitap te'lîf etmiş olup, Hazreti Âdem'den (a.s.), Resûlullaha (s.a.v.) kadar olan peygamberlerin (a.s.) hayatlarını ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hayat ve hâllerini geniş olarak anlatmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 84

2) Tâc-üt-Tevârih

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 397

KAYÂTÎ (Muhammed bin Ali)

Fıkıh, usûl ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ya'kûb bin Muhammed'dir. Lakabı Şemseddîn, künyesi Ebû Abdullah'dır. Yaklaşık olarak 785 (m. 1383) senesinde Behensâriyye'nin köylerinden olan Kayât'da doğdu. Muharrem ayının onsekizinde, 850 (m. 1446) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Kur'ân-ı kerîmin bir kısmını memleketinde okudu. Sonra babası onu Kâhire'ye götürdü. Amcası Muhammed Nâsırî orada idi. Amcasının yanında Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okudu. Minhâc kitabını, İbn-i Hâcib'in usûl kitabını, Elfiyet-ün-nahv, Teshil kitaplarını ezberledi. Bu kitapları bir grup âlimin huzûrunda okudu. Bülkînî'nin, Ebnâsî'nin ve İbn-i Mülakkın'ın derslerine devam etti. Amcasından fıkıh ve ferâiz ilmi öğrendi. Amcası, ferâiz ilminde çok büyük âlimdi. Ayrıca Şemsüddîn Garâkî, Takıyyüddîn bin İzz Hanbelî, Şihâbüddîn el-Amilî'den de ferâiz öğrendi. Fıkıh ilmini Şemsüddîn Kalyûbî, Bedrüddîn Tanbedî, Nûreddîn Âdemî'den öğrendi. Bu iki âlimden usûl-i fıkıh ve nahiv ilmi de öğrendi. Kanber el-Acemî'den de usûl ilmi öğrendi. Kutb-ül-ebrukûhî ve Hümâm Acemî'nin derslerine devam etti. Sarf, nahiv ve usûl dersleri aldı. Hümâm Acemî'den Keşşâf kitabını da okudu. Şettanûfî'den, İzzeddîn bin Cemâ'a'dan da uzun zaman ilim öğrendi. Bisâtî'den ve Alâüddîn Buhârî Kâhire'ye geldiğinde ondan; mantık, cedel, usûl, me'ânî, beyân ve bundan başka aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hattâ sefere çıkıncaya kadar ondan ayrılmadı. İlimde ileri bir mertebeye yükseldi. O zamanda, onun seviyesinde başka bir âlim yok gibiydi. Ebnâsî ve Venâî ile beraber Dimyât'a gittiler. Orada bir müddet kaldıktan sonra tekrar geri döndüler.

Ba'zı kırâat âlimlerinden Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğrendi. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan ve Cemâl Abdullah el-Hanbelî'den hadîs-i şerîf dinledi. İbn-i Hişâm'ın Sîret adlı eserini okudu. Şihâbüddîn Vâsıtî ve Veliyyüddîn Irâkî'nin derslerine devam etti. İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs-i şerîf aldı. Bülkînî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Zeynüddîn Irâkî, İbn-i Mülakkın, Takıyyüddîn Decvî, Bedrüddîn Tanbedî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Bütün ilimlerde büyük bir âlim oluncaya kadar çok gayret gösterdi. Sâlih Câmii'nin medresesinde ders verirdi. Buradan ayrılıp bir müddet sonra Müeyyidiyye'de ve Nûreddîn Kumnî'den sonra Berkûkiyye'de hadîs-i şerîf müderrisliğinde bulundu. Bundan sonra da Eşrefiyye'de Şafiî fıkhını okuttu. Emîr Çakmak onu Kâhire'de Şafiî kadılığına getirinceye kadar, Şerefüddîn Sübkî'den sonra Gurâbiyye müderrisliğinde bulundu. Buradan ayrılarak vakıfların idâresine baktı. Vakıflara âit malları, binaları güzelce ta'mir ettirdi. Vakıf gelirlerinin güzel bir şekilde gerekli yerlere harcanmasını te'min etti. Bu vazîfesinin yanında Venâî'den sonra Şeyhûniyye ve Selâhiyye'de fıkıh dersleri okuttu. Buradan da Baybarsiyye müderrisliği vazîfesine getirildi.

Kayâtî, zamanının büyük âlimlerindendi. Çok araştırıcı, keskin zekâlı, ilmî mes'eleleri çok iyi bilen, müşkil mes'eleleri halleden bir âlim idi. Devamlı olarak ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl oldu. Çeşitli beldelerden birçok kimse, ilim öğrenmek için ona gelirlerdi. Çok fazla talebe yetiştirdi. Daha hayatta iken, talebeleri büyük âlimlerden oldular, içlerinde çeşitli yerlerde vazîfe alanlar ve fetvâ verenler vardı.

Kayâtî, çok akıllı, dindar, tevâzu sahibi idi. Yumuşak huylu, güzel ahlâklı idi. Kâhire'de vefât ettiğinde, cenâze namazına; sultan, âlimler, devletin ileri gelenleri ve çok kalabalık bir cemâat katıldı. Sa'îd-üs-süadâ türbesine defnedildi. Böyle büyük bir âlimin vefâtına insanlar çok üzüldüler ve ağladılar.

Birçok kıymetli eser yazmış olan Kayâtî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Minhâc, 2- Zeyl-ül-mühimmât, 3- En-Nüket alâ kût-il-kulûb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 61

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 212

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 268

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1873

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 196

KARÂFÎ (Muhammed bin Ahmed)

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ömer bin Şeref olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Lakabı ise Şemsüddîn'dir. 801 (m. 1399) senesi Ramazân-ı şerîfin son on günü içinde Kâhire'de doğdu ve 867 (m. 1463) senesinde orada vefât etti. Karafe kabristanına, dedesinin türbesi yakınına defnedildi. El-Karâfî diye bilinir. Ârif-i billâh İbn-i Ebî Cemre'nin torunudur.

Karâfî, Kâhire'nin Derb-is-selâmî denilen mahallesinde büyüdü. Babasının yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. El-Umde, er-Risâle, eş-Şâtıbıyye, Elfiyyet-ül-Irâkî, İbn-i Mâlik'in Elfiyesi, el-Milha, el-Hâcibiyye, Gâlib-üt-teshîl adlı eserleri okudu. Nahiv (gramer) bilgisini; babası Nâsırüddîn el-Bârenbârî ve başkalarından, fıkıh ilmini; Cemâlüddîn el-Akfehsî, Şemsüddîn ed-Defri'den, usûl ilmini; el-Mecd el-Bermâvî, es-Sanhâd'den, ferâiz, hesâb ve hadîs ıstılâhları ilmini; İbn-i Hacer'den öğrendi. El-Bisâtî'nin derslerinde çok bulundu. Fıkıh, nahiv, usûl, me'ânî

öğrendi. Ondan çok istifâde etti. Hüsn-i hattı (güzel yazı yazma san'atları) İbn-üs-Sâig'den öğrendi. Şerefüddîn İbn-ül-Küveyk, Cemâlüddîn ibn-ül-Hanbelî, İbn-i Fadlullah, Şemseddîn Şâmî, İbn-ül-Beytâr, İbn-ül-Mısrî ez-Zerâtitî, İbn-ül-Cezerî, Nûreddîn Fûyî, Zerkeşî, Veliyy-ül-Irâkî, Necm bin Hacî, el-Kemâl bin Hayr ve başka âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. İskenderiyye'ye ilmî istifâde için çok defa gidip geldi. İki defa hac etti. Orada mücavir olarak kaldı ve Cemâlüddîn eş-Şeybî'den hadîs dinledi. 833 (m. 1429) senesinde Dımeşk'a geldi. Orada Hâfız İbn-i Nâsıruddîn ile görüştü. Daha sonra Beyt-ül-makdîs ve Dimyât'a gidip geldi. Birçok âlimden icâzet aldı. Fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatında ve başka ilim dallarında üstün dereceye yükseldi.

Es-Sehâvî onun hakkında; "Karâfî'nin ifâdesi tatlı olup, hüsn-i hat sahibi olmakla birlikte, üstün bir zekâsı vardı. Aklı tam, tevâzu sahibi, sıkıntılara karşı sabırlı idi. Hocası el-Bisâtî'den sonra, onun yerine kadı nâibliğinde bulundu. Hâl ve harekâtı çok güzel idi. El-Fahriyye Medresesi'nde ve el-Berkûkiyye Medresesi'nde ders verdi ve Mâlikî mezhebi fıkhını okuttu. Amr İbni As Câmii'nde hutbe okudu. Çok talebe yetiştirdi. Fetvâlar verdi. Dinde sağlam olması sebebiyle fetvâlarına çok i'timâd edildi" demektedir.

Mâlikî mezhebinde Mısır'da onun benzeri, kendisine halef birisi görülmedi. Vefâtından sonra her sene başında, kabri yanında Buhârî'den seçmeler okunur, insanlar bunu dinlemek için gelir, onu ziyâretle bereketlenirlerdi. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Cürûmiyye: Buna ed-Dürer-ül-mudîeti adını verdi. 2-Kürrâsetün fî mes'eleti ihdâs-il-Kenâis, 3- Şerhu alel-Milha (tamamlayamadı).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 304

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 27

3) Neyl-ül-İbtihâc sh. 316

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 203

KAZRÛNÎ (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Mahmûd bin İbrâhim bin Ahmed olup, aslen Kazrûn'dan olduğundan Kazrûnî denilmektedir. 757 (m. 1356) senesi Zilka'de ayının onyedisinde, Cum'a gecesi Medine'de doğdu. 843 (m. 1440) senesi Şevval ayının yirmiikisinde, Medine'de vefât etti. Cenâze namazı Ravda-i şerîfde kılınarak Bâki' kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta babası vefât ettiğinden, onu amcası İzzüddîn Abdüsselâm büyüttü. "Hâvî" kitabını ve bunun muhtasarı olan "Umde" kitabını ezberledi. Medine'deki âlimlerden ve oraya gelen İzzüddîn Ebû Ömer bin Cemâ'a gibi âlimlerden ilim öğrendi. Nesâî'nin Sünen-i Sugrâ'sının çoğunu da yine ondan dinledi. Afîfüddîn Yâfiî ve Afifüddîn Mutri'den, Cemâlüddîn Emyûtî, Celâleddîn Hocendî, İbn-i Sadîk, Şemsüddîn Ebû Abdullah Süşterî, Sa'dullah İsferâînî, Zeynüddîn Irâkî, Zeynüddîn Merâgî, Abdullah bin Ferhûn, Yahyâ bin Mûsâ el-Kusentînî, Yûsuf bin İbrâhim el-Bennâ, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Medenî gibi birçok âlimden "Hâvî" ve "Umde" kitaplarını okudu ve dinledi. Yine memleketinde bir grup âlimden dînî ilimleri tahsil etti. Irâkî'den hadîs ilmini; Cemâlüddîn Muhammed bin Şihâb, Ahmed bin Zeyn Abdürrahmân Şâmî, Tâcüddîn Abdülvâhid bin Ömer Ensârî'den de nahiv ilmini öğrendi. İlim öğrenmek maksadıyle Mısır ve Şam'a gitti. Behâüddîn Ebü'l-Bekâ Sübkî'den; fıkıh, Arabca öğrendi. Ayrıca Sirâcüddîn Bülkînî ve

Burhan Ebnâsî'nin derslerine devam etti. Haleb'de, Şihâbüddîn el-Ezre'î'den de bir miktar ilim öğrendi. Behâüddîn Ebü'l-Bekâ ve Bülkînî, fetvâ ve ders okutma husûsunda ona icâzet verdiler. Medine âlimlerinden Şerefüddîn İsmâil bin Mukrî, "İrşâd-ül-Gâvî fî mesâlik-il-Hâvî" ve şerhini, Ravda, Rekâik, Bedîiyye ve daha başka eserlerini rivâyet etme husûsunda ona icâzet verdi. Şu zâtlardan da icâzet aldı: Şemsüddîn Kirmanî, İbn-i Kavâlîh, Kemâl bin Habîb, Muhammed bin Hasen el-Hârisî, İbn-i Kâdı Şühbe, İbn-i Emsile, Salâh bin Ebî Ömer, Ahmed bin Sâlim el-Müezzin, Afîfüddîn en-Neşâverî, Burhan el-Kayrâtî.

Hadîs-i şerîf rivâyet etmeye, fetvâ vermeye ve ders okutmaya başladı. Birçok âlim onun derslerinden faydalandı. Medine'nin fakîhi ve âlimi oldu. Bu sebeple Zeynüddîn el-Merâgî şöyle derdi: "Kazrûnî'nin ders okutmaya başlaması ve talebelerle meşgûl olması ile, bize farz-ı kifâye olan ders okutmak mes'ûliyeti üzerimizden kalktı. "Necmüddîn Sekkâkinî de, oğluna icâzet verdiğinde onu şöyle vasıflandırdı: "O, Şeyh-ül-İslâm ve insanların müftîsi idi. Dînî ve aklî ilimleri kendisinde toplamış olup, usûl ve fürû' ilimlerinde çok büyük âlim idi. Ravda-i Nebeviyyenin yüce himmet sahibi müderrisi idi."

812 (m. 1409) senesinde, Ebû Hâmid Matarî'nin vefâtından sonra Medîne-i münevverede kadılık yaptı. Bir ara hatîblik vazîfesinde bulundu. Sonra tekrar kadılık yaptı. Kâhire'ye gidişinde onun yerine amcasının oğlu Takıyyüddîn bin Abdüsselâm Kazrûnî kadılık vekâletinde bulundu. Ölünceye kadar; ders okutmak, ibâdet etmek ve nefsinin ıslâhı ile günlerini geçirdi.

İbn-i Hacer, "Enbâ-ül-gumr" kitabında diyor ki: "Medîne-i münevverenin en büyük âlimi idi. Zamanında onun ayarında bir âlim yok idi. Birkaç kere Kâhire'ye gitti. Birçok âlimden ilim öğrendi. Ondan da pekçok âlim ilim aldı. Çok fazla ibâdet ederdi. Teheccüd namazını yolculukta bile kaçırdığı görülmedi. Ancak vefât ettiği gece kılamadı."

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardandır: 1- Muhtasar-ül-Mugnî lil-Bârizî, 2- Şerhu Muhtasar-it-Tenbîh li Îsâ el-Becelî, 3- Şerhu alâ şerh-ıt-Tenbîh, 4- Kitâb-üt-tefsîr: Bu tefsîrini yazarken, İmâm-ı Kurtubî'nin tefsîrini örnek almıştır. Tefsîrinde: âyet-i kerîmelerin hükümlerini, âyet-i kerîmelerin açıklamasıyla ilgili hadîs-i şerîfleri ve âyet-i kerîmelerin nüzûl sebeplerini de açıklamıştır. 5- Bahrus-se'âde fıl-ahlâk vel-edeb, 6- Şerhu fürû'i İbn-il-Haddâd.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 17

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 96

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 194

KERDERÎ (İbn-ül-Bezzâz Muhammed Kerderî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Şihâb bin Yûsuf el-Kerderî, el-Büreykînî el-Hârezmî'dir. Kerderî ve Bezzâzî nisbetleriyle meşhûr oldu. Müncid lügat kitabında Bizzâz denilmektedir. Aslen, Harezm'in Kerder köyündendir. "İbn-ül-Bezzâz" diye de tanınırdı. Lakabı Hâfızüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir, İlim tahsiline memleketinde başladı. Dört sene kadar İbn-i Arabşâh'ın yanında kaldı. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini ondan tahsil etti. Ondan çeşitli eserleri okudu. Kâdı Sa'düddîn bin Deyrî ile karşılaşıp, ondan ilim öğrendi ve onunla, birlikte Kâhire'ye gitti. Orada bulunan Emîn Aksarâyî, onu, kendisi ve cemâati için alıkoydu. Bir ara Kırım'a ve Eflak'a gidip, iki sene kadar buralarda kaldı. Hac yaptıktan sonra vatanına döndü. Daha sonra Osmanlı ülkesine geldi. Bursa'da Molla Şemseddîn Fenârî ile sohbet etti. "Bezzâziyye" adındaki fetvâ kitabı çok meşhûr ve mu'teberdir. "Menâkıb-ı

İmâm-ı Ebî Hanîfe" kitabı da meşhûrdur. Ayrıca onun, "Şerhu Muhtasar-ı Kudûrî" adında bir eseri daha vardır. 827 (m. 1424) senesi Ramazan ayı ortalarında Mekke'de vefât etti.

Kâdı Sa'düddîn, onun hakkında diyor ki: "Kerderî, zekî âlimlerden idi." Hanefî mezhebinin kıymetli fetvâ kitaplarından birisi olan "Bezzâziyye" hakkında, Ebü's-Sü'ûd Efendi'nin şöyle dediği anlatılır: Ebü's-Sü'ûd Efendi'ye; "Niçin mühim mes'eleleri toplayıp bu konuda bir kitap te'lîf etmiyorsun?" denildiğinde, o da; "(Bezzâziyye) kitabı mevcûd iken, sahibinden haya ederim. Çünkü o, bu konudaki mühim mes'eleleri lâyık-ı vechile ihtivâ eden kıymetli bir mermûa-i şerîfedir" buyurdu.

Muhammed Kerderî (Bezzâzî), "Bezzâziyye" fetvâsında buyuruyor ki: "Gümüş ve altın şekiller ile süslenmiş kapdan yemek, içmek caizdir. Fakat, elini, ağzını gümüşe, altına değdirmemek lâzımdır. İmâmeyn, böyle kapları kullanmak mekrûhdur dedi, Kürsîyi (kanepeyi) ve hayvan semerini tadbîb etmek (altın ve gümüş şeritler ile süslemek) caiz ise de, altın ve gümüş bulunan yerlerine oturmamak lâzımdır. Mıshafın cildini tadbîb etmek caizdir. Fakat, altına gümüşe dokunmamak lâzımdır."

"Toprak ve sudan biri temiz ise, karışımları olan çamur temiz olur. (Buna göre, temiz toprak ile gübre karışımı temiz kabûl edilir. Çünkü buna, ihtiyâç vardır.)"

"İmâmın; sabah, Cum'a, bayram, teravih, vitr namazlarında ve akşam ile yatsının ilk iki rek'atlarında yüksek sesle okuması, İmâmın ve yalnız kılanın öğle ve ikindi farzlarında ve akşamın üçüncü, yatsının üçüncü ve dördüncü rek'atlarında hafif sesle okumaları vâcibdir. Hafif sesle okuyanı bir iki kişinin işitmesi mekrûh olmaz. Sesli okumak, çok kişinin işitmesi demektir."

"Kurban etini, koyunların zekâtı niyeti ile fakire verse zekât olmaz."

"Zekâtı başka şehre göndermek mekrûh ise de, akrabaya veya kendi şehrinde fakir müslüman bulamazsa, başka şehire göndermek caizdir. Zekâtı, borcu olana vermek, fakire vermekten daha iyidir."

Elinde emânet bulunan kimse, sahibi ölürse, emâneti vârislerine verir. Vârisleri yoksa, Beyt-ül-mâl'a verir. Beyt-ül-mâl'a verince zayi olacak ise, kendi kullanır veya Beyt-ül-mâl'dan nasîbi, hakkı olanlara verir."

"Kalbim gâfil diyerek, duâyı terk etmemelidir. Kalbine geleni duâ etmek, ezberlediği duâyı okumaktan efdaldir. Yalnız, namazda okunacak duâları ezberlemelidir. Sünnet olan ibâdetleri yapmak, duâ etmekten efdaldir. Vâ'iz, İmâm, cemâate öğretmek için, sünnet olarak bildirilen duâları sesli okur. Cemâat de, sessiz tekrar eder. Cemâat öğrenince, İmâm da sessiz okumalıdır. Sesli okuması bid'at olur."

"İbâdetleri yapan kimse, îmânında şühhe eder ve günâhım çoktur, ibâdetlerim beni kurtarmaz diye düşünürse, îmânının kuvvetli olduğu anlaşılır, îmânının devam edeceğinden şüphe eden kâfir olur. Böyle şüphe etmeği beğenmezse, mü'min olduğu anlaşılır."

"Kur'ân-ı kerîmden bir miktar ezberledikten sonra, fıkıh öğrenmek lâzımdır. Çünkü Kur'ân-ı kerîmin hepsini ezberlemek farz-ı kifâyedir. Lâzım olan fıkıh bilgilerini öğrenmek ise, farz-ı ayndır. Muhammed bin Hasen buyurdu ki: Her müslümanın haramları, helâlları bildiren ikiyüzbin fıkıh bilgisini öğrenmesi lâzımdır. Farzlardan sonra ibâdetlerin en kıymetlisi, ilim ve fıkıh öğrenmektir."

"Allahü teâlânın ismini işitince ve söyleyince, "Celle celâlüh" veya "Teâlâ" yahut "Tebâreke", "Sübhânallah" diyerek saygı göstermek vâcibdir. Tekrar edince de, yalnız söylemeyip, Allahü teâlâ demek müstehabdır. Ya'nî, Allahü teâlânın isminden sonra ta'zîm, saygı gösteren bir kelime de söylemelidir."

"Babası hasta olan kadın, bakacak kimse bulunamazsa, zevcinden izinsiz gidip, babasına hizmet eder. Zimmî baba da böyledir. Zengin olan oğul, zengin olan babasına bakmaya mecbûr değildir."

"Fısk (günah olan şey) anlatan şiir dinlemek mekrûhdur. Günah işlemeği düşünmek günah olmaz, işlemeğe karar verirse, yalnız karar vermek günâhı yazılır, işlemek günâhı yazılmaz. Küfr ve küfre sebep olan şeyler böyle değildir. Bunlara karar verince imansız olur. Kâfir olan anaya ve babaya hizmet etmek, nafakalarını vermek, ziyâretlerine gitmek lâzımdır. Küfre sebep olan şeyleri yaptıracaklarından korkulursa, ziyâretlerine gitmemelidir. Kâfirlerle birlikte yiyip, içmek, bir iki kerre caizdir. Her zaman ise, mekrûh olur. Ücret karşılığı, şarap yapmak için üzüm sıkmak mekrûhtur."

"Fakirlere zekât vermek için zenginlerin vekîli olan kimse, topladığı zekâtları birbirleri ile karıştırınca, hepsi kendi mülkü olur. Fakirlere kendi malından sadaka vermiş olur. Zenginlerin zekâtları verilmiş olmaz. Zenginlerden aldıklarını onlara ödemesi lâzım olur. Fakirler, önceden bu kimseye izin vermiş olsalardı, onların vekîlleri olarak toplamış olur, fakirlerin mallarını birbirleri ile karıştırmış olurdu ve zekâtlar verilmiş olurdu."

"Birisi aç olup, yemek için leş dahî bulamayana, kolumdan kes de yiyerek ölümden kurtul dese, kesmesi caiz olmaz. Zarûret hâlinde de, insan eti helâl olmaz."

"Kapalı yerde iken zelzele olursa, oradan açık bir yere kaçmak müstehâbdır."

"Alış-veriş bilgisini öğrenmiyenin ticâret yapması haramdır. İmâm-ı Ebû Leys de (r.a.) böyle buyurmuştur. İmâm-ı Muhammed Şeybânî'ye (r.a.), zühd hakkında bir kitap yaz dediklerinde; zühd için bey' (alış-veriş) bilgisi yetişir buyurdu.

"Tegannî ile, şarkı söyler gibi Kur'ân-ı kerîm okuyana sevâb verilmez."

"Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam" adlı eserden ba'zı bölümler:

Ca'fer bin Rebî anlattı: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin yanında beş sene kaldım. O, ekseriyetle konuşmazdı. Fakat fıkıh ilminden birşey sorulunca açılır, vadi gibi akardı."

İsmâil bin Ebû Füdeyk anlattı:

"İmâm-ı Mâlik'i, İmâm-ı a'zamın elinden tutmuş beraberce yürürlerken gördüm. Mescide varınca, İmâm-ı Mâlik'in mescide girerken İmâm-ı a'zamı öne geçirdiğini ve; "Bismillâhirrahmânirrahîm. Burası eman yeridir. Yâ Rabbî! Beni azâbından kurtar" dediğini duydum.

Muhammed bin Tarif anlattı: Biz, büyük âlim Vekî'nin yanında bulunuyorduk. Bize şöyle dedi: "Fıkıh bilmeden, sâdece hadîs-i şerîf bilmeniz size fâide vermez. Ebû Hanîfe'nin talebelerinin meclisinde bulunmadıkça fıkıh âlimi olamazsınız."

Yahyâ bin Âdem buyurdu ki: "İmâm-ı a'zamın fıkıhdaki sözleri hep Allah içindir. Eğer onun sözüne dünyâdan birşey bulaşmış olsa idi, bu kadar hasedcilerin çokluğu ile beraber onun sözleri her tarafa yayılmazdı."

Âsım bin Yûsuf; İmâm-ı Ebû Yûsuf'a; "İnsanlar, ilimde senin önüne geçecek birisinin olmadığında ittifâk etmektedirler" deyince, İmâm-ı Ebû Yûsuf ona şu cevâbı verdi: "Benim ilmim, İmâm-ı a'zamın ilmi yanında, Fırat nehrinin yanında küçük bir dere gibidir."

Esed bin Amr anlattı: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), geceleyin Kur'ân-ı kerîm okur ve çok ağlardı. Gece ağlamasını komşuları da işitirdi ve ona acırlardı. Rivâyet edilir ki, vefât ettiği odada Kur'ân-ı kerîmi yedibin defa hatmeylemişti."

Saymerî, Ebû Yûsuftan nakletti: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe, her gün ve gecede Kur'ân-ı kerîmi bir kerre hatmederdi. İmâm-ı a'zam çok cömert idi. İlim husûsunda pek sabırlı idi. Hiç kızmazdı. Yirmi sene yatsının abdesti ile sabah namazını kıldığına şâhid oldum. Diğer talebeleri kırk sene böyle kıldığını söylemişlerdir."

Şüca' bin Muhammed, Ebû Yûsuf'un şöyle dediğini nakletti: "Babam vefât ettiği zaman, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin derslerini kaçırırım korkusu ile babamın cenâzesine gidemedim. Onu komşu ve akrabalara bıraktım."

İmâm-ı Ebû Yûsuf, önceleri çok fakir idi. Fakat ba'zı zamanlar müstesna, gece-gündüz İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin meclisinden ayrılmazdı. İmâm-ı Ebû Yûsuf'un hanımı ve çocukları, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye gidip içinde bulundukları geçim sıkıntısını anlatınca, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe onlara nasihat edip; "Bu günler, sizin için geçim sıkıntısı geçirdiğiniz günlerinizdir. İnşâallah ileride umduğunuzdan kat kat fazlasına kavuşacağınız günler gelecektir" buyurdu. Aradan günler geçti. Onlar için çok kapılar açıldı. Ebû Yûsuf'a sâhib olduğu malı mülkü sorulduğunda; "Hepsini bilmiyorum. Bildiğim, sâdece yediyüz katır ve üçyüz tane atım vardır" buyurdu.

İmâm-ı Ebû Hafs şöyle buyurdu: "İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye bakan, onun sâdece ilim için yaratılmış olduğunu görürdü. Bununla beraber o, sâlih bir zât idi. Dilini muhafaza ederdi. Güzel ahlâk, edeb, vekar ve akıl sahibi idi."

İmâm-ı Şafiî şöyle buyurdu: "On sene İmâm-ı a'zamın talebesi Ebû Muhammed'in meclisinde bulundum. Onun sözlerinden bir deve yükü kadar yazdım. Eğer o, kendi seviyesinde konuşsa idi. Onun sözlerini anlamazdık. Fakat o bize, bizim anlıyacağımız şekilde konuşurdu."

Abdullah İbni Mübârek'e ilk önceki hâli soruldu. O da şöyle anlattı; "Birgün kardeşlerim ile beraber bahçemizde idik. Meyveler getirmiş, onları yemiş, gece geç vakte kadar içmiştim. Çalgı çalmaya da çok meraklı idim. O sırada çalgı çalıyordum. Bir ağacın üzerinde bir kuş peyda oldu. Hem ötüyor, hem de insan gibi konuşuyordu, **"Îmân edenlere, vakti gelmedi mi ki, kalbleri Allahın zikrine ve inen Kur'ân'a saygı ile yumuşasın ve bundan önce kendilerine kitap verilmiş, sonra üzerlerinden uzun zaman geçip de kalbleri katılaşmış ve çoğu fıska dalmış bulunanlar gibi olmasınlar"** meâlindeki Hadîd sûresi onaltıncı âyet-i kerîmesini okuyunca, ben de; "Evet vallahi öyledir" dedim. O ânda elimde bulunan çalgı âletini kırıp attım ve tövbe ettim, işte bu, benim önceki halimdir."

Buhârî ve Müslim, şu hadîs-i şerîfi rivâyet ettiler: **"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman Cebrâil'i çağırır. Ben falancayı seviyorum, sen de onu sev buyurur. Cebrâil de onu sever ve semâda şöyle nidâ eder: "Allahü teâlâ falancayı seviyor, siz de onu sevin" der. Semâdakiler de onu sever. Sonra yerdekiler de onu sever."**

Ebû Muhammed Abdülhak şöyle buyurdu: "İlmiyle amel eden âlimlerden ve evliyâdan çok kimseler görüldü, insanlar onları medhettiler. Onlar hayatta iken de, vefât ettikten sonra da,

insanların gönüllerinde yaşadılar. Onlardan bir kısmının cenâzelerinde pekçok kimse bulundu. Pekçok kimse onları kabirlerine kadar uğurlayıp, lâzım gelen hizmeti yaptılar. Bir kısmında, insanlardan başka, melekler ve cinnilerin mü'minleri bulundu." Bu husûsu teyid eden hâdiselerden birisi şudur "Resûlullah (s.a.v.), Sa'd bin Mu'âz'ın cenâzesinin peşinden, melekler çok kalabalık olduğu için, parmaklarının ucuna basarak yürüyorlardı." Ahmed bin Hanbel vefât edince, adedleri sayılamayacak kadar kalabalık bir topluluk cenâze namazını kıldı. Onun vefât ettiğini haber alanlar, her taraftan gelip cenâze namazına katıldılar. Rivâyet edilir ki, o gün Ahmed bin Hanbel'in cenâzesindeki kalabalığı ve o gün insanı hayrette bırakan şeyleri gördükleri zaman, binlerce yahudi ve hıristiyan müslüman olmuştur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 223

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 183

3) El-A'lâm cild-7, sh. 45

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 37

5) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 187

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 185

7) Keşf-üz-zünûn sh. 242, 1229, 1636, 1681, 1837

8) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanife(r.a.)

KIRÎMÎ

Osmanlı devri âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdullah'dır. Kırımî nisbesiyle meşhûr olmuştur. Aslen Kırımlı olan bu zâtın, doğum târihi bilinmemektedir.

879 (m. 1474) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii civarında, oğlu Muhyiddîn Efendinin Molla Kestel Câmii yanında yaptırdığı mescidinde medfûndur.

Kırım'da doğup büyüyen Kırımî, o beldenin meşhûr âlimlerinden "Fetvâ-i Bezzâziye" sahibi Hâfızüddîn Muhammed Bezzâzî'den ve Mevlânâ Şerefüddîn Kırımî gibi zâtlardan, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sultan İkinci Murâd Hân zamanında Osmanlı ülkesine geldi. Pâdişâh tarafından Merzifon Medresesi'nde müderris olarak ta'yin edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında İstanbul'a geldi. Onun sohbet meclisinde bulundu. İlim tedrisiyle vazîfelendirildi. Dilediği yerde va'z eder, ders verirdi. Yûsuf bin Cüneyd gibi birçok zâtlar ondan ilim tahsil etti.

Pâdişâh, sohbet meclislerinde onu yanından ayırmaz, ba'zan İstanbul dışına giderken de onu götürürdü. Bir defasında, Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere yola çıktığında, Mevlânâ Seyyid Ahmed Kırımî'yi de kâfilesine aldı. Yolculuk esnasında, Seyyid Ahmed Kırımî'ye; "Kırım'da 600 müftî, 300 müellif ve musannif vardır. O kadar bereketli ve faydalı zâtlar var iken, Kırım için; âşıkların kalbi gibi harâb oldu diye söyleniyor. Bunun sebebi nedir?" diye sorunca, Mevlânâ Seyyid Ahmed Kırımî:

"Harâb olubdur ol âbâd gördüğün gönlüm,
Gamla dolubdur şad gördüğün gönlüm."

diyerek cevap verdi ve devam ederek; "O diyarda kötü bir vezîr meydana çıktı ve bütün ilim ehlini incitti. Onun için âlimlerle süslü olan o belde viran oldu. Çünkü âlimler, bir yerde kalb mesabesindedir. Civârındakilerin sıhhati, âfeti ve kötülüğü onlara bağlıdır. Kalbde olan

rahatsızlık diğer uzuvlara sirayet ettiği gibi, âlimlerin bozulması da çevresinde bulunanlara sirayet eder" diyerek sözünü bitirdi.

Arabca, Farsça ve Türkçeyi iyi bilen, tefsîr, hadîs ve edebî ilimlerde derin bilgi sahibi olan, ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Seyyid Ahmed Kırımî hazretlerinin birçok eserleri vardır. Bu eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ şerhu Akâid-ün-Nesefî lit-Teftâzânî, 2- Misbâh-ut-ta'dil fî keşfi envâr-ut-tenzîl: Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsîri üzerine yazılmış haşiyedir. 3- Haşiyetti alel-Mutavvel lit-Teftâzânî fil-me'ânî vel-beyân, 4- Haşiyetü alet-Telvîh, 5-Şerhu Miftâh-ül-gayb, 6- Gülşen-i Raz şerhi: Farsça olarak yazılmıştır. 7-Hâşiyetü Lübbül bâb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 297

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 101

3) El-A'lâm cild-1, sh. 159

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 192, 475 cild-2, sh. 1146, 1545, 1546

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 141

KİLVETÂTÎ (Ahmed bin Osman)

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Osman bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdullah'dır. Lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Feth olup, Kilvetâti adıyla meşhûr oldu. Kulûtâtî de denilmektedir. Aslen Kirman şehrindendir. 762 veya 766 (m. 1364) senesi Ramazan ayında doğdu. 835 (m. 1432) senesi Cemâzil-evvel ayının ondördünde Kâhire'de vefât etti.

Babasının arkadaşı Şemsüddîn bin er-Riffâ ona hadîs-i şerîf ilmini sevdirdi. Zamanındaki hadîs âlimlerinin yanına giderek, onlardan hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs-i şerîf öğrenmeye ilk defa 779 (m. 1377) senesinde başladı. Nâsıruddîn Harâvî, Afifüddîn Nesâvî, Takıyyüddîn bin Hatem'den, İbn-i Savvâfın talebeleri; Hâccâr, Venâî'den, Debbûsî'nin talebelerinden, Necîb ve Fahruddîn'in talebelerinden ve kendi akranlarından bile hadîs-i şerîf öğrendi. Bu husûsta çok gayret etti, her fedâkârlığa katlandı. Büyük hadîs kitaplarını birkaç defa okudu. Hattâ Sahîh-i Buhârî'yi altmış defadan fazla, altmış kadar âlimden okuduğu rivâyet edilir. Bunun yanında daha birçok mu'cemler, müsnedler ve hadîs cüzleri okudu. Irâkî ve oğlundan, İbn-i Hacer Askalânî'den, Türkmânî ve İbn-i Salâh'ın yazdıkları usûl-i hadîs kitaplarını okudu. "Ta'lîk-ut-Ta'lîk" ve "Etrâf-ül-Müsned" adlı kitapları da okudu.

Hadîs-i şerîf, fıkıh, Arabca ve kırâat ilimlerini öğrenmek husûsunda çok hırslı idi. İlminin çokluğunu ve gayretini gören hadîs âlimlerinden birçoğu, ona hadîs okutma icâzeti (diploma) verdiler. İcâzetlerinde; âlim, fâdıl, muhaddislerin biriciği, müderrislerin başı, seyyid-ül-Mürselîn'in sünnetinin hizmetçisi gibi üstün meziyetlerle onu medhettiler. En fazla hadîs-i şerîf ilmiyle meşgûl olan Kilvetâti, diğer dînî ilimlerde de büyük âlim idi. Fıkıh ilmini; İzzeddîn er-Râzî, Şemseddîn bin Ahî'l-Câr, Bedrüddîn bin Hâsbek, Ekmelüddîn, Cemâleddîn et-Tebânî gibi âlimlerden öğrendi. Bir grup âlimden kırâat ilimlerini aldı. Arabî ilimlerle de uzun zaman meşgûl oldu. Şihâbüddîn es-Sanhâcî, el-Gimârî, Abdülhamîd Trablûsî ve diğer âlimlerden Arabî ilimleri öğrendi.

Dînin emir ve yasaklarını yerine getiren, takvâ ve hayır sahibi, çok ibâdet eden bir zât idi. Ömrünün çoğu, yokluk ve sıkıntı içinde geçti. Kâri-ül-Hidâye Sirâcüddîn'den sonra hadîs-i şerîf

okutmakla vazîfelendirildi. Sahîh-i Müslim'i birkaç sene okuttu. 834 (m. 1430) senesinde rahatsızlandığından, Şemseddîn Reşîdî, onun yerine getirildi.

Ömrünün sonuna doğru kulakları ağır işitir oldu. Ondan; Menâvî, İbn-i Hassan, İbn-i Kamer, Tagrî Bermeş el-Fakîh gibi büyük âlimler ilim öğrendiler. Tagrî Bermeş el-Fakîh; "Biz ondan daha büyük hadîs âlimi görmedik" dedi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Muhtasar-un-nâsih vel-mensûh lil-Hâzimî, 2-Muhtasar fî ulûm-il-hadîs, 3-Muhtasaru Tehzîb-il-kemâl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 311

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 378, 380

3) Enbâ-ül-gumr cild-3, sh. 483, 484

4) Brockelmann, Sup-2, sh. 72

KOÇHİSÂRÎ (Ali bin Mûsâ)

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişen Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Mûsâ bin İbrâhim er-Rûmî olup, lakabı Alâeddîn, nisbeti Koçhisârî'dir. 750 (m. 1349) senesinde doğdu. 841 (m. 1437) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İslâm âlimlerinin en büyüklerinden, Allâme Sa'deddîn Teftâzânî ve Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin derslerine ve ilmî mübâhaselerine uzun zaman devam etti. (Mübâhase, birkaç âlimin bir araya gelip, karşılıklı olarak ilmî bir mes'eleyi müzâkere etmeleridir.) Böylece bu iki âlimden, ba'zı zor suâllerle bunların cevaplarını defterine yazardı. Târihte, Seyyîd Şerîfle Teftâzânî'nin, bilhassa Timur Hân'ın huzûrunda yaptıkları münâzaralar çok meşhûrdur. Alâeddîn Koçhisâri, ilme çok meraklı olduğundan, birçok şehir gezdi. Buralardaki âlimlerle görüştü.

Alâeddîn Koçhisârî'nin, o zamanki çeşitli ilimlere dâir, içerisinde kapalı ve müşkil suâller bulunan bir risalesi vardır. Şakâyik kitabının yazarı Taşköprüzâde, o risaleyi babasının yardımıyla çözebilmiştir.

Celâleddîn Süyûtî şöyle anlatır: "Mevlânâ Alâeddîn, kendi memleketinde ilim tahsil edip, yüksek derecelere çıktıktan sonra, Acem (İran) diyârına gitti. Oranın büyük âlimlerinden de ilim öğrendi. 828 (m. 1424) senesinde Kâhire'ye gitti. Kâhire'de Eşrefiyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesinde bulundu. 829 (m. 1425) senesinde, hac ibâdetini yerine getirmek maksadıyla Mekke'ye gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi ziyâret etti.

Hac vazîfesini îfâ ettikten sonra Anadolu'ya geldi. Birkaç sene Anadolu'da kaldı. 834 (m. 1430) senesinde Kâhire'ye gitti. Kâhire'ye ikinci gidişinde burada fazla kalmadı. Deniz yoluyla Anadolu'ya döndü. 839 (m. 1435) târihinde Mısır'a gitti. Eskiden olduğu gibi ilimle meşgûl oldu. Hastalanarak uzun bir müddet evinde kaldı. Daha sonra iyileşti. Evindeyken, sedirden düşüp hafızasını kaybetti. 841 (m. 1437) senesinde vefât etti.

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1) Es'iletü Alâeddîn, 2) Hâşiyetü alâ şerh-ıs-Sa'd lil-miftâh, 3-Şerhu Evrâd-iz-Zeyniyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 248

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 731

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 59

KUTBÜDDÎN-İ İZNÎKÎ (Muhammed bin Muhammed Rûmî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Rûmî'dir. "Kutbüddîn-i İznîkî" diye meşhûr oldu. İznik'te doğdu. Doğum târihi belli değildir. Zamanının birçok âliminden ders okudu. Dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini Mevlânâ Hasen Paşa'dan öğrendi. Her ilimde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Ahlâken yüksek, faziletlerle mücehhez (süslenmiş), zühd ve vera' sahibi idi. Tasavvuftan büyük haz, pay aldı. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuştu. Fıkıh ve ahlâk ilimlerini kendinde topladı. Bilhassa Timur Hân, din ilimlerindeki yüksekliği sebebiyle karşılaştığında ona çok saygı göstermiştir. 821 (m. 1418) senesi Zilka'de ayının sekizinci günü, İznik'te vefât etti. Halîl Paşa Câmii bitişiğindeki türbesinde medfûndur.

Kutbüddîn-i İznîkî'nin oğlu Muhammed İznîkî de derin âlim idi. Kendisi ve oğlu, çok kıymetli eserler kaleme aldılar. Türkçe olarak yazdığı "Râhat-ül-kulûb" ile "Mukaddimet-üs-salâh" kitapları, eserlerinden en önemli olanlarıdır. Tefsîri ve başka eserleri de vardır. Birinci eseri Ayasofya, ikincisi de Nûruosmâniye kütüphânelerinde mevcûttur.

Kutbüddîn-i İznîkî, "Mukaddimet-üs-salâh" kitabında buyuruyorki: ilim, farz-ı ayn ve farz-ı kifâye olmak üzere ikiye ayrılır:

Farz-ı ayn: Her müslümanın bülûğa erdikten sonra bilmesi ve öğrenmesi gereken ilimdir, öğrenmezse, namazı terk edene nasıl azâb edilirse, ona da öyle şiddetli azâb edilir.

Farz-ı kifâye: Bir beldede veya bir şehirde bir kişi bilirse, farzın yerine getirdiği ilimdir. Diğer kişilere farz olmaz. Eğer öğrenemezlerse de günahkâr olmazlar.

Bu fakîr gördü ki, bu farz-ı ayn olan ilimde latîf şekilde kitaplar düzmüşler ve yazmışlar. Ama, bunların kimi Arabî ve kimisi Fârisîdir. Her kişi onları mütâlâa edip ma'nâsını çıkaramaz ve okuyup öğrenirlerse de çabucak unutur, veya ma'nâsına gönlü yatmaz O zaman diledim ki, bu farz-ı ayn olan ilimde Türkçe bir mukaddime yazayım, tâ ki mübtedilere (âkil baliğ olmaya yakın kız ve oğlanlara) öğreteler. Tâ ki, gönlüne ve i'tikâdına, dînimizin emrini tutmak ve müslümanlık kaydına riâyet etmek yerleşsin. Baliğ olduktan sonra bunun içindekilerle amel edeler.

Farz-ı ayn olan ilimde âlimler ihtilâf etmişlerdir: Kelâm âlimleri şöyle dediler: "Farz-ı ayn olan, Hak teâlânın birliğini ve sıfatlarını delîlleriyle bilmektir." Fakîhler dediler ki: "İlm-i fıkıhtır. Zîrâ Hak teâlânın farz ettiği şeyleri bildirir. Helâl ve haramı bilmek fıkıhla hâsıl olur." Tefsîr ve hadîs âlimleri şöyle dediler "Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerin ma'nâsını bilmektir. Zîrâ din ilmi, bunlardan çıkmıştır." Tasavvuf âlimleri dediler ki: "Kişi kendi hâlini ve makamını ve nefsin âfetlerini ve nefsin ne sıfatlarla bezenip kâmil olduğunu ve ne sıfatlarla mertebeden düşüp helak olduğunu bilmektir. Ebû Hanîfe, kâmil fıkıh budur demiştir." Şimdi bunların her birisinin maksûdu, mühim gördükleridir. Ebû Tâlib Mekkî şöyle dedi: "Farz-ı ayn olan ilim odur ki, İslâm onsuz tamâm olmaz. O da beş şeydir: Biri; Allahü teâlâyı bir ve Muhammed aleyhisselâmı hak Resûl bilmektir. İkincisi; beş vakit namazın şartlarını ve rüknlerini bilmektir. Üçüncüsü; oruç, ne ile tamâm olur bilmektir. Dördüncüsü; zekâtın farzlarını bilmektir. Beşincisi; haccın şartlarını bilmektir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"İslâm binası beş şey üzerine kurulmuştur."** Böylece hakîkat şudur ki, mutlaka ilim öğrenmek her müslüman erkeğe ve kadına farzdır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.); **"İlmi taleb etmek, her müslüman erkeğe ve kadına farzdır."** buyurmuştur. Burada farz olan ilim, ilmihâl bilgileridir.

Birkaç mes'eleyi bildirelim ki, namaz kılanlarda çok vâki olur. Mecmûz şerhinde kaydedilmiştir "Bir kişi, şüphelenip bir vakit namazı kılıp kılmadığını bilmezse, eğer namazın vakti içinde şüphelendiyse eda etmeli, eğer vakti çıktıktan sonra şüphelendiyse kılması lâzım olmaz. Namaz kılarken kaç rek'at namaz kıldığını bilmezse, eğer ilk defa şüphelendiyse tekrar kılar, şayet birkaç defa şüphelendiği var ise, şüphe ettiği rek'attan az kıldığını kabûl edip, onun üzerine tamamlar. Meselâ bir rek'at mı yoksa iki rek'at mı kıldığını bilemezse, bir rek'at kılmış kabûl edip, bir rek'at daha kılar." (Nûruosmâniye Kütüphânesi Hâmidiyye kısmı No: 550/1 Varak 18 a)

Yine Kutbüddîn-i İznîkî "Râhat-ül-kulûb" kitabında buyurdu ki:

Allaha hamd olsun ki, bize, evliyâyı ve âlimleri sevmeyi nasîb etti, gönlümüzü onlara bağladı. Peygamberlerin en üstününe selâmlar olsun ki, O, Resûllerin İmâmı ve hem de Peygamberlerin sonuncusudur. O, Muhammed Mustafâ'dır ki, dünyâda ümidimiz O'nadır, âhırette O'ndan şefaat umarız. O'nun yüksek mertebede olan Ehl-i beytine ve Eshâbına selâm olsun! Onlara uyanlar hidâyet üzeredirler. Bütün evliyâya ve âlimlere uyanlar, İslâmiyetin hem zâhiri hem de bâtını üzere dururlar. Gerçek talibler ki, dâima halvette ve hem ibâdette dururlar. Mü'minler ve sâlihler ki, gece-gündüz Hak yardımıyla Hak yolunda dururlar ve hem tâatta dururlar.

Ey kardeşim! Bir kişinin senin katında haceti (ihtiyâcı) olsa, sen o haceti bitirirsen, Allahü teâlâ senin yetmiş türlü dünyâ ve âhıret hacetini giderir.

Eğer bir kişi bütün yer ehli kadar ibâdet etse ve bütün gök ehli kadar tâat etse, imânı Ehl-i sünnete uygun değilse kabûl olmaz. Zîrâ amelin kabûl olunması ve îmânın dürüst olması, takvânın şartıdır. Takvâ, Allahtan korkmaktır. Allahı bilmeyince, O'nun azametini ve celâlini anlamayınca, Allahtan korkmak hâsıl olmaz. Dînin ve îmânın aslı ve ilmin temeli, Allahü teâlâyı bilmek ve birliğini kalb ile tasdîk etmektir. Şöyle ola ki, eğer başını keserler ise ve bütün varlığını alırlar ise râzı olasın; Allahü teâlânın birliğini gönülden çıkarmayasın.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 133

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 58, 59

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1031 (37. baskı)

4) İslâm Ahlâkı (Cennet Yolu ilmihâli) sh. 165

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât kenarında) cild-1, sh. 37

6) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 357

KÜFEYRÎ (Muhammed bin Ahmed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Mûsâ bin Abdullah el-Küfeyrî el-Aclûnî ed-Dımeşkî'dir. Aslen Aclûn beldesinden olup, sonra Dımeşk'a yerleştiğinden "Dımeşkî" nisbetiyle tanındı. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 757 (m. 1356) senesi Şevval ayının başlarında Dımeşk'ın (Şam'ın) Küfeyr köyünde doğdu. Sonra Dımeşk'a gelip yerleşti. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Birçok âlimden ders okudu, hadîs-i şerîf dinledi. Hadîs, fıkıh ve daha başka ilimlerde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Çok hac yaptı. Bir kerresinde Mekke'de mücavir kaldı. Bir defa Rekbe kadılığında kadı yardımcılığı yaptı. Kâdı Şühbe'den çok istifâde etti. Çok kıymetli eserleri vardır. 831 (m. 1428) senesi Muharrem ayının onüçüncü günü Dımeşk'da vefât etti.

İlim tahsiline başladığında, "Tenbîh" kitabının tamâmını ezberledi. Dımeşk'a gittikten sonra, İbn-i Emîle'den "Sünen-i Ebî Dâvûd"un bir kısmını, İbn-i Kavâlîh'ten "Sahîh-i Müslim"i, Muhibbüddîn-i Sâmit'ten, Yahyâ İbni Yûsuf er-Rahbî'den ve daha başka âlimlerden çeşitli eserleri okudu. Birçok âlim, ona icâzet verdi. Zührî, İbn-i Süreyşî, İbn-i Câbî, Şihâbüddîn-i Gazzî gibi âlimlerin yanında ilimle meşgûl oldu. Gazzî ile uzun zaman kalıp, çok istifâde etti. Ondan dinlediği hadîs-i şerîfleri tahric etti, kaynak eserlerdeki yerini gösterdi. Böylece ondan ilim öğrenen topluluğun içinde yer aldı. Daha gençliğinden i'tibâren, fıkıh mes'elelerini ezberlemekle meşhûr oldu ve fıkıh ilminde çok yükseldi. Bu ilimde, meşhûr âlimlerin arasında yer aldı. Alâüddîn bin Ebi'l-Bekâ'dan ve ondan sonrakilerden, emir ve yasakların hikmetleri husûsunda çok faydalandı. Bu yüksek ilminin yanında, kadılık (hâkimlik) mesleğinde de pek mahirdi.

İ'tikâdda, İmâm-ı Eş'arî hazretlerinin yolunda olup, sağlam bir îmâna, tertemiz bir kalbe sahipti. Cemâli ve boyu çok güzel, güler yüzlü, sakalı sık, heybetli ve vakûr, talebelerine ve başkalarına karşı mütevâzi (alçak gönüllü), yapmacık hareketlerden hoşlanmayan bir zât idi. Ders okutur ve fetvâ verirdi. Kendisi ve başkaları için eliyle çok kitap yazdı.

Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1-Et-Telvîh ilâ ma'rifet-il-Câmi'-is-Sahîh-il-Buhârî: Beş cildlik bir eserdir. Bu eserini, Bedrüddîn-i Zerkeşî, Kirmânî ve İbn-i Mulakkın'ın şerhlerinden istifâde ederek hazırlayıp, kendisi de çok faydalı ilâvelerde bulundu. Çok kıymetli bir şerhtir. 2-El-Müntehab-ül-muhtâr fî ahkâm-il-muhtâr: Muhtasar bir eserdir. 3-Zehr-ür-ravd ve Mu'în-ün-nebîh alâ ma'rifet-it-tenbîh: Süheylî'nin eserinin muhtasarıdır. 4-Nüket-it-tenbîh: Dört cildlik bir eserdir. 5-Ayn-ün-nebîh fî şerh-ıt-tenbîh "Tenbîh" kitabının başka bir şerhidir. 6-El-Kevkeb-üs-sâri fî ihtisâr-il-Buhârî. Bunlardan başka çok güzel şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 23

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 111, 112

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 196

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 186, 187

KÜTAHYALI ABDÜLVÂCİD EFENDİ

Tefsîr, hadîs, edebiyat, astronomi, ferâiz ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdülvâcid bin Muhammed bin Muhammed'dir. Horasan'da Meşhed (Tûs) şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Doğum yerinden dolayı Meşhedî nisbet edildi. Germiyanoğullarının başşehri olan Kütahya'ya gelerek yerleştiği için, Kütahyalı ma'nâsına Kütahyevî denildi. 838 (m. 1434) senesinde vefât edip, yıllarca ders vermekle şereflendiği Kütahya'daki Demirkapı (Vâcidiyye) Medresesi'nin bahçesine defnedildi.

Molla Abdülvâcid Efendi, zamanın meşhûr âlimlerinden, Horasan ve Mâverâünnehr'in âleme nûr saçan ilim kaynaklarından çeşitli ilimleri tahsil edip; tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi naklî ilimlerde, astronomi gibi aklî ilimlerde âlim oldu. Allah dostu evliyânın sohbetlerinde bulunup, nefsini terbiye ederek, mübârek kalbini Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.) aşkıyla doldurdu. Selef-i sâlihînin (r.anhüm) mübârek yoluna tam olarak uymak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkıyla şereflenmek için gayret sarfetti. Arzularına kavuşunca; insanlara doğru yolu göstermek, müslümanlara ilim öğretmek ve onların mes'elelerini halletmek için Diyâr-ı Rûm'a (Anadolu'ya) geldi. O zaman Germiyanoğulları'nın hâkimiyetinde bulunan Kütahya'ya yerleşti. Oranın beyi, Germiyanoğlu

Süleymân Şah'tı. Süleymân Şah, memleketine böyle büyük bir âlimin gelmesinden dolayı çok memnun oldu. Onu, Demirkapı Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Kütahya Osmanlılara geçince de aynı vazîfesine devam etti. Demirkapı Medresesi, Germiyanoğlu Ya'kûb Bey'in Kumandanlarından Mübârrizüddîn Umur bin Savcı tarafından, 717 (m. 1314) senesinde yaptırılmıştı. Abdülvâcid Efendi, vefâtına kadar bu medresede müderrislik yaptı. Aklî ve naklî ilimlerde pekçok talebe yetiştirdi. Arabî ilimlerde, edebiyat, şiir ve astronomi ilminde meşhûr oldu. Ders vermekte olduğu Demirkapı Medresesi'nde bir de rasadhâne kurdu. Medresenin eski adı unutulup, müderrisinin adıyla anıldı. Vâcidiyye Medresesi adı verildi. Hanefî mezhebine göre fetvâ verdi. Devlet adamlarına ve diğer insanlara nasihatlerde bulunup, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye gayret etti. Pek kıymetli eserler yazdı. Hanefî fıkhına dâir "Şerhu Kitâb-in-Nihâye fî ilm-il-hidâye", astronomiye dâir Çağminî'nin "Mülahhâs" adlı eserine bir şerhi ve Muhammed Şah Fenârî'nin ezberlemesi için yazdığı, astronomi ilminin namaz vakitleri ile ilgili bölümüne, ilm-i usturlaba dâir manzûm bir eseri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 66

2) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 632

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 204

LÜTFULLAH TOKÂDÎ (Molla Lütfî)

Din ve fen âlimi. Aslen Tokatlı olduğu için Tokadî nisbet edildi. Doğum târihi ve İstanbul'a nasıl geldiği bilinmeyen Molla Lütfî, "Tazarrûnâme" sahibi Sinân Paşa'nın talebesi ve Fâtih'in musahibi olmakla tanınırdı. 900 (m. 1494) yılında İstanbul'da vefât edip, Eyyûb Sultan semtindeki Defterdar Mahmûd Çelebi Câmii yanındaki türbesine defnedildi.

Arabî ve edebî ilimleri Sinân Paşa'dan, matematik ve fen ilimlerini Ali Kuşcu'dan tahsil etti. Devrinde, Türk ilim âlemine şeref veren âlimlerden oldu. Hocası Sinân Paşa'nın sayesinde Saray Kütüphânesi me'mûrluğuna ta'yin edildi. Burada, birçok âlimin elde edemediği en nadide eserleri mütâlâa etmek sûretiyle, muasırlarına karşı üstünlük elde etti. Hoşsohbet olması ve ilminin çokluğu sayesinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın sohbet meclisine dâhil oldu. Daha sonra hocası Sinân Paşa ile birlikte Sivrihisar'a gitti.

Fâtih Sultan Mehmed'in vefâtından sonra İstanbul'a döndü. Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanında; Bursa'daki Sultan Murâd Hân, Filibe ve Edirne Dâr-ül-Hadîs medreselerine, daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı Semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada Uzun seneler müderrislik yaptı. Devrin allâmesi olan İbn-i Kemâl gibi âlimleri ders halkasında yetiştirdi.

Molla Lütfî, hergün ders başlamadan önce bir hadîs-i şerîf okuyup, onu Şerh ve îzâh ederdi. Yine böyle bir hadîs-i şerîfi okuduktan sonra, bir münâsebetle; "Hazret-i Ali (r.a.) bir harpde okla yaralandı. Ok çıkarılamadı ve cerrahlar tarafından çıkarılmak istenince de, acısına dayanamadı. Okun, namazda iken çıkarılmasını arzu etti. Hazreti Ali namaz kılarken ok çıkarıldı. Hazreti Ali, hiç acı hissetmediğini söyledi, işte, namazın hakîkati budur. Bizim kıldığımız ise, eğilip bükülmedir" dediği meşhûrdur.

Molla Lütfî, her sabah hayvanına binip medreseye gelir, hayvanını kendi eliyle yemler ve medresenin kapısındaki halkaya bağlardı, ikindi namazına kadar medresede ders okuturdu,

ikindiden sonra hayvanına biner, Şeyh Ârif-i billah İbn-ül-Vefâ hazretlerinin dergâhına giderdi. Orada akşam ezanına kadar Sahîh-i Buhârî okuturdu.

Lütfullah Tokâdî hazretleri Bursa'da müderris iken, birgün arkadaşlarıyla birlikte Uludağ'a çıktılar. Orada bir müddet oturdular. Bu sırada, çevre köylerin birinden, elinde bir hayvan yuları ve sırtında çantası bulunan bir adam geldi. Molla Lütfî, biraz düşündükten sonra arkadaşlarına; "Bu adam, İbn-i Kül'ün kasabasındandır. Hayvanını bu dağda kaybetti. Şimdi hayvanını arıyor. Onun çantasında; yarım ekmek, biraz peynir, üç tane soğan vardır" dedi. Arkadaşları, bu sözlere hayret ettiler. Sonra adama varıp; "Sen nerelisin? Burada ne arıyorsun?" diye sordular. O da, "Ben İbn-i Kül'ün kasabasındanım, bu dağda hayvanımı kaybettim. Onu arıyorum" dedi. Çantasında olanları çıkarttırdılar. O çantada; yarım ekmek, bir miktar peynir ve üç adet soğan olduğunu gördüler. Bu duruma son derece şaştılar.

Molla Lütfî, ilmî yönden eksik oldukları hâlde eksikliklerini bilmiyenleri tenkid eder, eksikliklerin telâfisini arzu ederdi. Açık sözlü bir zâttı. Dîni siyâsete âlet etmek istiyenleri. bu sûretle mevki, ikbâl peşinde olanları çekinmeden tenkid ederdi. Bu yüzden kendisine düşman olanlar çoğaldı. Kendisine yapılan iftira ve ithamların sonunda idâm edildi.

Molla Lütfî, hayâtı boyunca birçok eser yazdı. "Hâşiyetü Şerhu Metali", "Hâşiyetü şerhu Miftâhı Seyyîd Şerîf', yüz çeşit ilmin mevzûlarını ta'rîf eden "Mevzûat", Seyyîd Şerîfe (r.a.) sorduğu yedi suâlini içine alan "Es-Seb'u Şidâd" adlı eserleriyle birlikte "Haşiye alâ şerh-in-Nesefiyye", Risale fî tahkîk-il-Îmân", "Risale fil-ilm-il-âdâb", "El-Metâlib-ül-İlâhiyye" ve hendeseye dâir Arabca "Ta'zif-ül-mezbuh", eserlerinden ba'zılarıdır. Güzel şiirler de yazan Molla Lütfî'nin şiirlerinden biri şöyledir:

Geçmedi aşkdan heves nidelim?
Olmadık ona destires nidelim?
Hele biz vasfın iltimas idelim,
Can bağışlar eğerçi bir nefesin
Bize irmez o bir nefes nidelim?
Lütfî'yi Kârban-ı vaslından, irmez avâze-i ceres nidelim?
Öldürmeyince mihr-ü-vefâ eylemem demiş,
Ger eyler ise mihr-ü-vefâ öldürün beni.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 312

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 295

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 154

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 23-24

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 839-840

6) El-A'lâm cild-5, sh. 242

7) Kevâkib-üs-Sâire cild-1, sh. 301-302

8) Tâc-üt-Tevârih (ulemâ kısmı)

MAGNİSAVÎ-ZÂDE

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinin büyük âlimlerinden. İsmi, Mevlânâ Muhyiddîn Muhammed'dir. Magnisavî-zâde diye meşhûr oldu. 888 (m. 1483) senesinde vefât etti. Zamanının âlimlerinden okudu ve Molla Hüsrev'in ders verdiği Ayasofya Medresesi'ne talebe

oldu. Medresenin en üst bölümündeki odasında, geceler boyu kandilini yakar, ders çalışırdı ve çalışması sabah namazına kadar sürerdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın medreseye ilgisi büyük olup, fırsat buldukça medreseleri dolaşır, okutulan dersleri dinler, talebe ile meşgûl olurdu. Geceleri kalkar, saray penceresinden zaman zaman medreseleri gözden geçirir, hücrelerde bulunan talebeden hangisinin lâmbası geç vakitlere kadar yanar diye merak ederdi. Molla Hüsrev'in müderris bulunduğu kısımdaki talebelerden birinin, sabaha kadar uyumadığını ve bu hâlin aylarca devam ettiğini gördü. Merak edip, birgün Molla Hüsrev ile görüşürken şöyle sordu: "Talebeniz arasında en zekî, en çalışkan ve istikbâl va'deden hangisidir?" Molla Hüsrev de; "Muhyiddîn Magnisavîzâde'dir Sultânım" deyince, Fâtih tekrar sordu: "Ondan sonra kimdir?" Molla Hüsrev; "Yine Magnisavîzâde'dir" dedi. Sultan Fâtih; "Medresenizde iki tane mi Magnisavîzâde bulunur?" diye sorunca, Molla Hüsrev; "Hayır Sultânım, bir tanedir. Lâkin bin talebeye bedeldir. Çok zekî ve çok çalışkandır. Okuduğu bütün dersleri ezberlemiştir. Şu ânda müderrislik yapacak durumdadır. Zekâ ve Hâfıza gücü fevkalâde, sür'at-i intikâl ve mantık kuvveti yerindedir.

Mütâlâa ettiği kitaplar hakkında üstün bilgi sahibidir" dedi. Sultan Fâtih; "Medresenin en üst bölümünde, şu karşıdaki hücrede hangi talebeniz kalır?" diye sordu. Molla Hüsrev, hücrelere dikkatle bakta ve Sultân'ın işâret ettiği hücrenin Magnisavîzâde'ye âit olduğunu anlayınca; "Magnisavîzâde'ye âittir" dedi. Sultan tekrar sordu: "Peki bu talebe sabaha kadar hiç uyumaz mı?" Molla Hüsrev; "Az zaman uyur, çoğu vaktini ders mütâlâası ile geçirir. Bu sebeple okuduğu eserleri ezberlemiş ve hafızasına nakşetmiştir" dedi. Magnisavîzâde'nin bu hâlinden, Fâtih Sultan Mehmed Hân çok memnun oldu. Onu takdîr ve tebrik etti.

Vezîr Mahmûd Paşa, İstanbul'a Medrese-i Ulyâ adında bir medrese yaptırdı. Fâtih Sultan Mehmed ile görüşerek, bir müderris ta'yinini istedi. Sultan öteden beri unutamadığı ve çalışmasını çok beğendiği Magnisavîzâde'yi tavsiye etti. Mahmûd Paşa, Molla Hüsrev ile görüşüp, Muhyiddîn Magnisavîzâde'nin bu medreseye ta'yin edilmesinin uygun olup olmadığını sordu. O da; "Hiç tereddüt etmeden medreseyi ona teslim edebilirsiniz" dedi. Magnisavîzâde'nin ilk dersinde, başta Molla Hüsrev ve Hatîbzâde olmak üzere birçok âlim hazır bulundular. Dersten sonra Molla Hüsrev şöyle dedi: "Hayâtımda tatlı ve doyurucu iki ders dinledim. Biri, Sultan Medresesi'nde Muhammed Şah Fenârî'nin, diğeri de şimdi dinlediğim Magnisavîzâde'nin dersidir."

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Magnisavîzâde'yi Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin etti. Çok geçmeden de İstanbul Kadıaskerliğine getirdi. Sultan, Rumeli tarafına olan seferinde, Magnisavîzâde'yi de beraberinde götürdü. Beraberinde daha pekçok ilim adamı da vardı. Yolda ilmî müzâkere ve müşâhedelerde bulundular. Sultan Fâtih, bu sohbetleri büyük bir dikkatle ta'kib etti. Bir ara Magnisavîzâde'ye Arabca altı mısralık bir beyt okuyup, ma'nâsını ve arûzun hangi ölçüsünde olduğunu sordu. Magnisavîzâde, bunun cevâbını daha sonra yazıp arzederim diyerek, cevap vermekte zorluk çekti. Fâtih, Arab edebiyatını bilememenin noksanlık olduğuna dikkat çekerek, beraberindeki Nişancı Hoca Sirâcüddîn'i çağırıp, beytin ma'nâsını ve bahrini sordu. Sirâcüddîn Hoca, Arab dili ve edebiyâtında üstün bir derecede olduğundan, beytin tahlilini yapıp, güzel bir ma'nâ verdi. Vezin ve bahrini söyledi. Fâtih, bu etrâflı îzâh şekline hayran kalıp, memnuniyetini bildirdi. İstanbul'a dönüşde, Magnisavîzâde'yi kadıaskerlikten azledip, Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin etti.

Sultânın maksadı, Magnisavîzâde'nin bu konu üzerinde de çalışma yapmasını sağlamaktı. Zekâ ve ilmiyle isim yapan Magnisavîzâde, İkinci Bâyezîd Hân tarafından tekrar kadıasker yapıldı. Vefâtına kadar bu vazîfede kaldı. Bir Ramazan iftar sofrasının başında, tam ezan okunduğu bir sırada, henüz iftarını açmadan kendisine bir fenâlık geldi. Oradaki bir sedir üzerine uzandı. Oruçlu bir hâlde âhırete göç etti. Mevlânâ Kâsım anlatar: "Bir Ramazan akşamı, evinde iftar yemeğinde idik. Biraz rahatsız olduğunu ve bizim yemeği yememizi söyleyip, istirahate çekildi. Biz yemeği yedik. Hizmetçilerinden biri gelip, rahatsızlığının arttığını söyledi. Gidip baktığımızda, vefâtının yaklaştığını anladık. Derhâl Yâsîn-i şerîf sûresini okuduk ve sûrenin bitmesiyle birlikte rûhunu teslim etti."

Magnisavîzâde'nin aklî ilimlere dâir küçük bir risalesi vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 208

2) Vefeyât-ül-a'yân kenarı sh. 213

3) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 339

MAKDİSÎ (Muhammed bin Halîl)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Halîl bin Yûsuf bin Ali bin Ahmed bin Abdullah Bilbîsî'dir. Nisbeti Remlî, künyesi Ebu Hâmid'dir. 817 veya 819 (m. 1416) senesinde, Ramazan ayının sonlarında Remle'de doğdu. 888 (m. 1483) senesi Safer ayının onbirinde, Pazar günü Kâhire'de vefât etti. Ertesi gün cenâze namazı kılınarak Sa'îd-üs-süadâ kabristanına defnedildi. Aslen Bilbîs'dendir. Babası muvakkit olduğundan, İbn-i Muvakkit de denilirdi.

Remle'de büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra Nevevî'nin Erba'în'ini, Irâkî'nin Elfiye'sini, Cem'ul-Cevâmi', Elfiyet-ün-nahv ve Lâmiyye kitaplarını ezberledi. Bu ezberlediği kitapları, büyük âlimlerin huzûrunda okudu. Bu âlimlerin en büyüğü Şihâbüddîn bin Rislân idi. Babasının vefâtından sonra, Remle'de bu büyük âlimin derslerine devam etti. Daha sonra da Beyt-ül-makdîs'te ilim öğrendi. Birçok âlimin derslerinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf ezberledi. Zeynüddîn Mahir el-Hâvî, İzzeddîn Abdüsselâm Kudsî'nin derslerinde bulundu. İzzeddîn Abdüsselâm'dan, "Câmi'ul-muhtasar" kitabının hac bölümünü okudu. Selâhiyye Medresesi fakîhlerinden Burhâneddîn Arabî ve medresenin şeyhi Cemâleddîn bin Cemâ'a'dan da ilim öğrendi. Ebû Kâsım Nüveyri'nin yanında; İbn-i Hişâm'ın "Tavdîh" kitabını, Sirâceddîn Rûmî'nin yanında da; mantık kitabı olan "Îsâgûcî" kitabını okudu. Şemseddîn Kabâkâbî'den ise; Irâkî'nin "Elfiye"sini ve "Miftâh-ül-kenz" isimli kitapları okudu. Daha başka âlimlerden de hadîs-i şerîf öğrendi ve ilim tahsil etti. Ebû Abdullah Hakemi Magribî ve Şihâbüddîn Vâsıtî'den icâzet aldı.

844 (m. 1440) senesinde Kâhire'ye gitti. Kâdı Nâsıruddîn bin Hibetullah Bârizî'nin sohbetinde bulundu ve derslerine devam etti. Daha sonra Kâhire'ye yerleşti. Büyük hadîs âlimi İbn-i Hacer Askalânî'nin de derslerine devam etti. Ondan "Nûhbe" kitabı ile, Irâkî'nin "Elfiyet-ül-hadîs"ini ve daha başka birçok kitabı okudu. Sonra Bâsıtiyye'de "Sahîh-i Buhârî"nin tamâmını okudu. Kâhire'ye yerleşti. İbn-i Hacer Askalânî ve Kayâtî, Alâeddîn Kalkaşendî, İbn-i Mecdî, Şihâbüddîn Havvâs, Şirvânî, Aynî gibi âlimlerden; nahiv, fıkıh usûlü, arûz, akâid ve tefsîr ilmine dâir kitaplar okudu. İzzeddîn bin Abdüsselâm Bağdâdî'nin ve Zeynüddîn Tâhir'in yanında da çeşitli ilimlere dâir kitaplar okudu ve ilim öğrendi. Yukarıda adı geçen âlimlerin hâricinde; İbn-i

Tahhân, İbn-i Berdes, Zerkeşî, İbn-i Mülakkın, Alemüddîn Bülkînî, Burhâneddîn Sâlihî, Nûreddîn Bârenbârî, Şemseddîn Tenkizî gibi âlimlerden de ilim öğrendi. Birçok âlimden de icâzet aldı.

853 (m. 1449) senesinde hacca gitti. Zeynüddîn Abdülbâsıt'ın sohbetlerinde bulundu. Mekke-i mükerremede; Ebü'l-Feth Merâgî, Takıyyüddîn bin Fehd, Zeynüddîn Emyûtî, Burhâneddîn Zemzemî'den, Medîne-i münevverede de; Abdullah Süşterî, Ebü'l-Ferec Kazrûnî, Tâcüddîn ve Abdülvehhâb bin Sulh'dan ilim öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî, Aynî, Şümnî ve Aksarâyî de ona icâzet verdiler. Çeşitli ilimlerde yüksek derecelere ulaşan Makdisî, arkadaşları arasında "Şeyh-i Fadıl" diye anıldı. Bundan sonra hep bu lakabla tanındı.

Kâhire'ye ilk geldiğinde, Sa'îd-üs-süadâ hânekâhına yerleşmişti. Zeynüddîn İstâdâr ona, Bulâk'da, İbn-i Hacer'in tavsiyesi ile hadîs-i şerîf okutma vazîfesini verdi. Ömrünün çoğu sıkıntı içinde geçti. Sonra durumu biraz düzeldi. Birçok sıkıntılara rağmen ders vermeye devam ederdi. Yazı kabiliyeti ve isteği çok fazla idi. Hattâ pekçok kitabı kendi eliyle yazdı. Dînin emirlerine bağlı bir zât idi. Şihâbüddîn bin Rislân'ın sohbetlerinden çok istifâde etti. Güzel şiir de söylerdi. Şiirlerinden bir beytin tercümesi şöyledir: "Allahım, her zaman affını umarım. Bu günahkâr kuluna lütuf ve kereminle merhamet eyle. Gizli ve aşikâre olarak kullarına yaptığın merhametinle bana da merhamet eyle."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Minhâc, 2- Şerh-ül-Behce, 3-Şerhu Cem'ıl-Cevâmi'. Bunlardan başka daha birçok kitaplara şerhler yazdı. Yazdığı şerh ve haşiyeler çok kimseler tarafından okunup, beğenilmiştir, ömrünün sonuna doğru bir defa daha hacca gitti ve hac yolculuğunda birçok şiirler terennüm etti.

Zamanındaki âlimler, onu ve eserlerini övmüşler ve takdîr etmişlerdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 292

2) El-A'lâm cild-6, sh. 117

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 234

MAKDİSÎ (Muhammed bin Ahmed)

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Sa'îd el-Makdisî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Makdisî nisbetiyle meşhûr oldu. Hanbelî mezhebi âlimlerinden idi. 771 (m. 1369) senesinde Nablus'un Kefr-i tebul köyünde doğdu. 855 (m. 1451) senesi Safer ayının ondördünde, Perşembe gecesi Mekke'de vefât etti. Ertesi gün cenâze namazı kılınıp, Muallâ mezarlığına defnedildi.

Makdisî, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi ezeberledi. 789 (m. 1387) senesinde Dımeşk'ın Selâhiyye kasabasına gitti. Orada Takıyyüddîn bin Müflih, Cemâlüddîn Abdullah, Alâüddîn ibn-ül-Lehhâm ve Şihâbüddîn Fundukî'den fıkıh dersleri aldı. 791 (m. 1389) senesinde de Haleb'e giderek, orada "Umdet-ül-ahkâm" ve "Muhtasar-ül-Hırakî" adlı eserleri ezberledi. Bu iki kitabı ezberinden Şerefüddîn bin Feyyâz'a okudu ve ondan fıkıh öğrendi. İbn-i Sıddîk'tan hadîs-i şerîf dinledi. Makdisî, Haleb'de kadılık vazîfesi yaptı ve Câmi'ul-kebîr'de halka va'z ve nasihatte bulundu.

Şemsüddîn Makdisî, 812 (m. 1409) senesinde Beyt-ül-makdîs'e gitti. Orada 818 (m. 1415) senesine kadar kaldıktan sonra Dımeşk'a gitti. Hac vazîfesini yerine getirmek için, birçok kere Mekke-i mükerremeye gitti. Medîne-i münevverede bir süre kalarak, orada Cemâlüddîn bin

Zahîre'den hadîs-i şerîf dinledi ve ondan dinlediği hadîs-i şerîfleri bir cüz hâlinde yazdı. 852 (m. 1448) senesinden i'tibâren Mekke'de oturan Makdisî, Seyyid Sirâcüddîn Abdüllatîf el-Fâsî'nin ölümünden sonra Hanbelî mezhebi kadılığına ta'yin edildi.

Makdisî hazretleri; İmâm, mezhebinin mes'elelerini iyi bilen ve hemen hatırlıyabilen, hattı çok güzel, mütevâzî, güzel ahlâklı, iffet ve nezâket sahibi, ilerlemiş yaşına rağmen cemâate devam eden, kadılığındaki davranışları herkesçe beğenilen bir zât idi.

Şemsüddîn Makdisî, birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Eş-Şâfî, 2- El-Kâfi, 3- Keşf-ül-gumme bi teysîr-il-hulki li hâzih-il-ümme, 4- El-Mesâil-ül-mühimme fîmâ yahtâcü ileyh-il-âkid fil-Hutab-il-Müdlihe, 5-Sefînet-ül-ebrâr-il-câmi'a lil-âsâr vel-ahbâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 264

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 286

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 309

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 992 cild-2, sh. 1492

5) Brockelmann Sup-2, sh. 224

MERDÂVÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Süleymân bin Ahmed bin Muhammed es-Sa'dî ed-Dımeşkî es-Sâlihî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı Alâüddîn olup, Merdâvî diye tanınır. 818 (m. 1414) senesinde Filistin'de bulunan Merdâ şehrinde doğdu ve orada yetişti. 885 (m. 1480) senesi Rebî'ul-evvel ayının altısında, Cum'a günü Dımeşk'da bulunan Sâlihiyye'de vefât etti. Ravda beldesi yakınında bulunan Sifh-i Kasyûn'da defnedildi.

Doğum yeri olan Merdâ beldesinde yetişen Merdâvî, orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve Şihâbüddîn Ahmed bin Yûsuf'dan fıkıh öğrendi. Genç yaşında oradan ayrılarak Dımeşk'a gitti. Orada Ebû Amr Medresesi'ne yerleşti. Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin İbrâhim et-Trablûsî, Takıyyüddîn bin Kundüs, Zeynüddîn Abdürrahmân Ebî Şa'r, İbn-i Nâsıruddîn, Ebü'l-Kâsım en-Nüveyri, Şemseddîn-i Seylî, Ebü'r Ravh Îsâ el-Bağdâdî, Hasen bin İbrâhim es-Safdî, Zeynüddîn bin Tahhân ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Bu âlimlerin huzûrlarında; Mukni', Elfiyetü İbn-i Mâlik, Muhtasar-ı Tûfi, Buhârî ve daha başka kitapları okudu. Hacca gittiğinde memleketine dönmeyip, Harem-i şerîfte bir müddet mücavir olarak ikâmet etti. Oradaki âlimlerin derslerinde bulundu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, hesap, sarf, nahiv ve Arabî ilimlerde yüksek âlim oldu.

Kâdı-ül-Harameyn Mahyevî el-Hasenî el-Fâsî, Bedrüddîn es-Sa'dî ve daha başka âlimler ondan ilim öğrenip çok istifâde etmişlerdir.

İnsanlar, Merdâvî'nin eserlerinden çok istifâde etmişlerdir. Bilhassa fıkıh ilminde yüksek, hafızası çok kuvvetli, zekâsı keskin, büyük bir zât idi. Çeşitli ilimlerde, ma'rifet ve mehâret sahibi idi. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Vera' sahibi idi. Güzel ahlâkı kendisinde taplamış idi. Îsâr sahibi idi. Başkalarını kendisine tercih eder, kendisinin ihtiyâcı olduğu şeyi, başka ihtiyâç sahiplerine verirdi. Gayet mütevâzî, alçak gönüllü ve çok iffetli idi. Kimseye zarar vermezdi. Dünyalık şeylere meyletmezdi. Dünyâya düşkün olanların yanlarına gitmezdi. Mâlâya'nî ile ya'nî fâidesiz boş şeyler ile kat'iyyen vakit geçirmezdi.

Zamanındaki büyük zâtlar, önde gelenler, onu ziyâret etmek ve ondan istifâde etmek üzere ziyâretine gelirler, sohbetlerinde bulunurlardı.

Birkaç defa hacca gitti. Defalarca Beyt-ül-makdîs'i ziyâret etti. İyilik, ihsân ve ikramları pekçok idi. İnsanlar arasında tanınıp meşhûr oldu.

Ebü'l-Hasen Ali bin Süleymân el-Merdâvî hazretlerinin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: El-İttisâf (veya insaf), Künûz-ül-husûn, Tahrîr-ül-menkûl fî temhîdi ilm-il-usûl, et-Tahbîr fî şerh-ıt-Tahrir (Bu kitap, bir önce zikredilen kitabın şerhidir), el-Menhel-ül-azb-ül-karîr fî mevlîd-il-Hâdî el-Beşîr-in-Nezîr, Tenkîb-il-müşbi' fî tahrîm-il-mukni' fî usûl-il-fıkh.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 225

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 102

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 340

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 736

5) El-A'lâm cild-4, sh. 292

6) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 134, 331 cild-2, sh. 389, 450, 594

7) Keşf-üz-zünûn sh. 357

MES'ÛD BEY (Şîr Hân Makbûlullah Dehlevî)

Hindistan evliyâsından. İsmi Şîr Hân, lakabı Makbûlullah, mahlası Mes'ûd Bey'dir. Dehlevî nisbet edildi. Hindistan'ın en büyük hükümdârlarından Fîrûz Şâh'ın akrabasından ve ümerâsındandı. İlim, mal-mülk, makam ve mevki sahibi idi. Şeyh Rükneddîn bin Şeyh Şihâbüddîn'i gördü. Allah aşkı galip gelip, malı-mülkü, makamı, mevkiyi terketti. Şeyh Rükneddîn'in garip bir talebesi, Allah yolunun bendesi oldu. Dünyâ ile irtibâtını kesti. Malı-mülkü, dünyâ düşkünlerine, onları sevenlere bıraktı. Kendisi, yalnız ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Onun sekr hâli, Allah aşkından dolayı sarhoşluğu başkasına benzemezdi. Allah aşkından akan gözyaşlarının her damlası, kor gibi düştüğü yeri yakardı. Çeştî yolunda, hakîkat sırlarını bunun gibi ortaya döken olmadı. Tasavvuf ve tevhîd bilgilerine dâir çok eserler yazdı. "Temhîdât" ve "Mir'ât-ül-ârifîn" adlı eserleri bunlardandır. "Yûsuf-ü-Züleyhâ", "Dîvân-ı şi'r", "Manzûmât-i Fârisiyye" adlı eserlerinde şiirleri toplandı. Dîvânında birçok kasideler vardır. Şiirlerinde "Mes'ûd" mahlasını kullandı. 836 (m. 1432) senesinde vefât edip, Dehlî'de Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî'nin türbesi yolunda, Şeyh Rükneddîn'in kabri yanına defnedildi. "Mir'ât-ül-ârifîn" adlı eserinde, rûh hakkında şöyle buyurmaktadır: "Allahü teâlâ, rûhun sırrını ve nasıl olduğunu, bütün varlıklardan gizlemiştir. Akıl idrâki ve göz hissi ile onu kimse bilemedi ve göremedi. Allahü teâlânın, İsrâ sûresi seksenbeşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sana rûhtan soruyorlar. Rûh, Rabbimin yarattığı varlıklardan biridir diye cevap ver"** buyurması, rûhun var olduğunun ifadesidir. Allahü teâlâ aynı âyet-i kerîmenin devamında meâlen; **"Size ilimden pek azı verildi"** buyurarak, rûhu görmek istemekten menetmektedir.

Rûh, eserleri ile belli olmaktadır ama, akıl onu idrâk etmekten âcizdir. Onun mâhiyetinden, özünden konuşmak zordur. Çünkü o, sözün had ve ölçüsünün dışındadır. Hakîkate ermiş âlimler derler ki; rûhu tanımak, rûhla olur. Akıl mumu ma'rifet nûru ile yanıp ışık saçmayınca, rûh bilinemez. Şâirin dediği gibi:

Ben cisimle değil, rûhla insanım." Herkes, kendi keşfi ölçüsünde rûhdan bahsetmiştir. Benim kalbime doğan, rûhun latîf birşey olmasıdır. Zâtı gizli, eserleri zâhirdir. Tasarrufu, cismle, bedenle alâkalı yedi sıfatla anlaşılır. Bedenden ayrılması ile, bedene olan tasarrufları kesilir.

Rûhun en büyük fazilet ve olgunluğu; Hak teâlâ zâtı ile gizli, eserleri ile zâhir olduğu gibi, rûhun da zâtı olarak örtülü olmasıdır. Rûh, hayat eseri ile meşhûrdur. Vücüddaki tasarrufları yedi sıfatla anlaşılmaktadır. Vücüddan ayrılmasıyla, bu tasarrufları da gider. O hâlde, cesedde ki tasarruflarından, varlığı anlaşılmaktadır.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 176

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 420

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1648

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 312

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 321, cild-2, sh. 460

METBÛLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Ali bin Ömer el-Ensârî el-Metbûlî olup, lakabı Burhânüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 877 (m. 1473) senesinde Kudüs'e giderken, yolda Südûd denilen köyde vefât etti. Vera', takvâ ve zühd sahibi olan Metbûlî'nin çok kerâmetleri görüldü. Metbûlî, eski Kâhire'nin el-Hüseyniyye mevkiindeki Emîr Şerefüddîn Câmii'nin yakınında leblebicilik yapardı.

Metbûlî, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâsında çok görürdü. Rü'yâlarını annesine anlatırdı. O da; "Er o kimsedir ki, Resûlullah (s.a.v.) ile uyanık iken görüşür" derdi. Bir zaman sonra, Resûlullahı (s.a.v.) uyanık bir hâlde iken görüp konuştuğunu haber verdi. Annesi; "İşte evlâdım, şimdi sen erlik mertebesine kavuştun" dedi.

Metbûlî, Birket-ül-hâc mevkiinde bulunan dergâhın ta'miri için, Resûlullah (s.a.v.) ile istişârede bulundu. Resûlullah (s.a.v.) ona hitaben; "Ey İbrâhim! O dergâhı ta'mir et. Allahü teâlânın izni ile o dergâh; hacılar, yolcular ve misâfirler için çok güzel bir barınak olacaktır. Doğu tarafından Mısır'a gelen her çeşit belâya da kalkan ve siper olacaktır. Burası ma'mûr olduğu müddetçe, Mısır da ma'mûr olacaktır" buyurdu.

Metbûlî, Birket-ül-hâc mevkiine yakın yerde hurma ağaçlarını dikerken, birkaç yerde kuyu açtırdığı hâlde su bulamadı. Bu husûsta da Resûlullahtan izin istedi. Resûlullah da (s.a.v.) buyurdu ki: "İnşâallahü teâlâ, yarın sana Ali bin Ebî Tâlib'i gönderirim. O da sana, hazret-i Şuayb'ın vaktiyle koyunlarına su verdiği kuyusunu gösterir." Ertesi gün, Metbûlî, kuyunun yerini gösteren ba'zı alâmet ve işâretleri gördü. Orasını kazdırdı. Hazret-i Şuayb'ın kuyusuna rastladı ve bu kuyuyu açtı. O kuyu hâlâ açıktır ve istifâde edilmektedir.

Metbûlî birgün, çok ibâdet eden, çok hayır ve hasenatta bulunan, herkesin hâlini övdüğü bir talebesine; "Evlâdım, çok ibâdet etmene rağmen dereceni düşük olarak görüyorum. Umulur ki, baban senden râzı değildir" buyurdu. Talebe de; "Evet efendim, babam benden râzı değildir" dedi. Bunun üzerine Metbûlî; "Babanın mezarını tanıyorsan, kalk oraya gidelim, ziyâret edelim. Belki senden râzı ve hoşnûd olur da, ameline uygun yüksek mertebelere çıkmış olursun" buyurdu. Gencin, "Peki efendim" demesi üzerine, beraberce kabristana gittiler. Bundan sonrasını, Yûsuf el-Kürdî şöyle anlatır: "Allahü teâlâya yemîn ederim ki, kabristana gidip o gencin babasının mezarını ziyâret ettiğimizde, babası başını kabirden çıkardı ve başındaki toprakları sağa sola saçtı, sonra doğruldu. O zaman Metbûlî; "Ey Allahü teâlânın kulu! Bu sâlih kimseler, oğlun hakkında, senin hakkını helâl etmeni istemek için geldiler. Tâki o, kavuşamadığı ma'nevî derecelere yükselsin" buyurunca, babası; "Siz şâhid olunuz ki, ben ondan râzı oldum ve

hakkımı helâl ettim" dedi. Metbûlî de; "Şimdi siz, rahatça mezarınıza giriniz" buyurdu. O gencin babası, kabrine girip uzandı. Bu kabir, Hüseyniyye'deki Şerâfüddîn Câmii'nin yakınında idi."

Bir kadın Metbûlî'ye gelip, yana yakıla ağlıyarak, oğlunun Frenkler tarafından esîr edilip götürüldüğünü, onun kurtarılmasını istedi. Metbûlî, derhâl Bismillah deyip duâ etti ve; "İşte oğlun geliyor" buyurdu. Kadıncağız, biraz öteden gelen oğluna doğru koşup boynuna sarıldı. Metbûlî, yanındaki talebelerine dönüp; "Yavrularım, şâhid olunuz ki, Allahü teâlânın bu asırda duâları ânında kabûl olan kulları vardır" buyurdu.

O zamanda yaşıyan İbn-i Bakarî adlı bir kişi, birisine zulm edip, o kimse ve çocuklarının sütünü sağdıkları ineği gasbetti. O mazlûm kişi, gelip durumu Metbûlî'ye arzetti. Metbûlî de hemen merkebine bindi ve İbn-i Bakarî'nin evine gitti. İbn-i Bakarî, Metbûli'yi görür görmez yaptıklarına pişman oldu ve gasbettiği malı geri gönderdi.

Talebeleri çölde acıktıklarından, canları, çeşitli kaplar içinde çeşitli yiyecekleri istedi. Metbûlî onlara, temizliklerini yapıp, daha sonra gelmelerini söyledi. Talebeler geri döndüğünde, hocalarının yanında kendileri için hazırlanmış, çeşitli porselen kaplar içinde arzuladıkları yiyecekleri buldular. Yûsuf el-Kürdî dedi ki: "Biz o yiyeceklerden yedik. Daha sonra hocamız ayrıldı. Biz de sofrayı yayılı bir hâlde bırakıp ayrıldık"

Metbûlî, bir şahısla görüştüğünde, o şahsın ne kabahatler işlediğini bilirdi.

Sultan Kayıtbay zamanında kıtlık oldu. Metbûlî'nin dergâhına beşyüz kişi geldi. Metbûlî, hergün bunlara ölçek ölçek hamur yoğurtup, katıksız yavan ekmek verdi. Bir zaman geldi. Oradakiler Metbûlî'den katık istediler. O da hizmetçisine emredip; "Hurmalığın ortasındaki hasırı kaldır ve ihtiyâç kadar parayı oradan al" buyurdu. Hizmetçi gidip baktığında, hasırın altında; yukarıdan aşağı doğru oluk gibi akan altın ve gümüşler gördü, ihtiyâç kadar alıp, gelen misâfirler için onunla katık aldı. Bir ara dergâhın hizmet işleriyle uğraşan bu hizmetçi, Metbûlî'ye; "Efendim, mademki bu kadar zenginsiniz, müsâade buyurun da bu paradan fakirlere bol bol verelim" dedi. Metbûlî; "İhtiyâç kadar vardır" buyurdu. Daha sonra hizmetçi, parayı gördüğü yere gidip baktığında, hiç bir şey göremedi. Orasını kazdığı hâlde, yine hiçbir şey bulamadı.

Ba'zı kimseler, Metbûlî'nin aleyhinde konuşup, olmıyacak uygunsuz şeyler söylediler. Üstelik kadıya şikâyet ettiler. Metbûlî, kadı huzûrunda hâdiseyi anlatınca, o iftiracı kimseler, mahkemeyi terkedip sahralara çıktılar. Az zaman sonra da, onların hıristiyan oldukları işitildi.

Malına ve makamına güvenip başkalarına zulmeden birisi, Metbûlî'ye dil uzattı ve; "Varsın Şeyh beni üflesin" diye alay etmeye başladı. O kişinin bu küstahlığını işiten Metbûlî, haber gönderip; "Ben üfürükçü değilim. Ancak okumu hangi hedefe yöneltirsem tam isâbet eder" buyurdu. O esnada helaya girmiş bulunan o kişi gecikince, adamları helanın kapısını açtılar, hela çukuruna yüzünü koymuş bir şekilde can verdiğini gördüler.

Metbûlî'nin Mısır'da öğle namazını kıldığını hiç kimse görmediği için, ba'zı kimseler ileri geri konuştular. O kimselerden biri Şam'a gitti ve oranın Beyaz Câmii'nde Metbûlî'nin namaz kıldığını gördü. Câminin imamına, onunla ilgili ba'zı şeyler sordu, İmâm da, Metbûlî'nin hergün burada öğle namazını kıldığını söyledi. Bu hâli öğrenen kişi, yaptıklarına pişman olup tövbe etti.

Bir kadın, duâ etmesi için oğlunu alıp Metbûlî'ye geldi. Metbûlî buyurdu ki: "Hırsız olan kimseler, benim yanıma gelmesinler." Kadın bu sözlere çok kızdı. Çocuğunu alıp, götürdü.

Dergâhtan ayrıldıktan sonra, bu çocuğun birşeyler çalmış olduğu meydana çıktı ve Metbûlî'nin sözünün doğruluğu anlaşıldı.

İbrâhim el-Metbûlî, birgün, bir su kenârında olan birisinin ziyâfetine gitti. Ev sahibi misâfirlere hizmet etmekle meşgûl iken, üç yaşındaki çocuğu suya düştü. Fakat kimse farkında olmadı. Çok sonra haberi oldu. Telâşla Metbûlî'ye koşup durumu anlattı. O da; "Şimdi doğruca Zâhir Câmii'nin karşısındaki köprüye gidiniz, orada olması lâzım" buyurdu. Hemen oraya gittiler ve orada buldular. O çocuk, uzun seneler yaşadı.

İbrâhim el-Metbûlî bir bahçeye girdiğinde, o bahçenin ağaçları ve otları kendisine seslenir, fayda ve zarar olabilecek şeyleri söylerlerdi.

Necm-ül-Gazzî şöyle anlatır: "Kâdı'l-kudât Şeyhülislâm Kemâlüddîn et-Tarîl, neseb olarak Türk idi. Kemâlüddîn, çocukluğunda ez-Zeydâniyye denilen yerde güvercinlerle oynardı. Birgün, İbrâhim el-Metbûlî talebeleri ile birlikte oradan geçerken, kuşlarıyla oynamakta olan Kemâlüddîne dönüp; "Şeyhülislâm Kemâlüddîn'e merhaba" buyurdu. Talebeleri, hocalarının o çocuğa latife yaptığını zannettiler. Çocuk, o günden i'tibâren oyunu terkedip, Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. İlim tahsîl etti. İbrâhim el-Metbûlî'nin talebelerinden olup da yaşayanlar, o gencin, çok önceleri hocalarının müjdelediği, fakat kendilerinin anlıyamadığı büyük âlim Şeyhülislâm Kemâlüddîn olduğunu gördüler." Şeyh Zekeriyyâ (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlânın evliyâ kullarından birini sizinle birlikte cemâatle namazda görmediğiniz zaman, onun hakkında kötü söylemeyiniz. Allahü teâlânın öyle velî kulları vardır ki, beş vakit namazlarını kendi memleketlerinden başka yerlerde kılarlar. Ba'zısı; Cum'a namazını Mekke-i mükerremede, Medîne-i münevveredeki Resûlullahın (s.a.v.) mescidinde, ba'zısı; öğleyi, ikindiyi, akşamı Beyt-ül-makdîs'de, ba'zısı; yatsıyı, sabah namazını Cebel-ül-maktan'da kılarlar İbrâhim Metbûlî ve ba'zıları da, Remle'deki Câmi'ul-ebyâd'da kılarlar, Şeyh Cemâlüddîn Yûsuf el-Kürdî şöyle anlatır: "Bir gece, memleketim olan Hısn-i Kehf şehrindeki aile efradımı özledim. Metbûlî'ye, ikindi namazından sonra bu arzumu arzettim. Bana; "Allahü teâlânın izni ile senin dileğin yerine gelecektir" buyurdu. Câmideki halvethâneme girip, ikindiye mahsûs dersimi okudum. Kendimi, Hısn-i Kehf'de gördüm. Konu-komşu gelip, hâl ve hatırımı sordular. Evimize girdim. Anneme ve babama selâm verdim. Onların yanında bir müddet kaldım. Köy câmiinde hutbeler okudum. Sonra, hocam Metbûlî'yi görmeği arzuladım. Annem ve babamdan izin isteyip, şehrin dışında bir yere çıktım. O esnada kendimi Berket-ül-hâc'daki halvethânemde buldum. Dışarı çıkıp arkadaşlarıma selâm verdim. Hiç kimse, bana yolculuktan dönen kişi muâmelesi yapmadı. Onlara dokuz aydır ayrı olduğumu ve seferden geldiğimi söylediğimde, o esnada hocam Metbûlî gelip; "Yavrum, yanındaki sırları herkese söyleme" buyurdu. Daha sonra vâlidem Mısır'a geldi ve hocama; "Efendi eğer güzel hatırınız olmasaydı, bir seneye kadar biz Yûsuf'u kolay kolay bırakmazdık" dedi. "Yıllarca yapılacak şeylerin bir ânda yapılması çok görülmüştür. Allahü teâlâ, Peygamberlerin sonuncusu Muhammed aleyhisselâmı, Mi'râc gecesi bir ânda göklere götürüp getirdi. Döndüğünde, yatmış olduğu yerin soğumamış olduğunu gördü. Allahü teâlâ, zamanı genişletmektedir. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Şeyh Yûsuf el-Kürdî şöyle anlatır: "Bir zaman Benî Haram kabilesi mensûpları, Benî Vâil kabilesinin şerrinden (zararından) kaçarak, İbrâhim el-Metbûlî'ye geldiler ve dergâha yerleştiler. Bunun üzerine Metbûlî bir elçi gönderip, Benî Haramlılarla barışmalarını teklif etti. Onlar da; "O, talebeleriyle dağlarda bol bol gezip dursun. Böyle işlere burnunu sokmasın. Zîrâ biz, düşündüğümüzü yapacağız" diye bildirdiler. Bunun üzerine Metbûlî hiddetlendi ve; "Rabbime

yemîn ederim ki, bu ândan kıyâmete kadar, bu kabile baş olamayacaktır" buyurdu. Şa'rânî dedi ki: "Zamanımıza kadar bu kabile dağıldı ve başkalarının esâretinde yaşadı."

El-Matariye civarında, koyun otlatan çobanlarla Metbûlî'nin talebeleri arasında anlaşmazlık oldu. Bunun üzerine çobanlar, Mısır'dan gelmekte olan İbrâhim Metbûlî'nin üzerine köpeklerini salıvermek sûretiyle intikam almak istediler. Boyunları demir halkalı ve çivili olan on kadar çoban köpeği, Metbûlî'nin üzerine saldıracakları sırada, onu görünce saldırmak yerine munisleştiler ve kuyruklarını sallamaya başladılar. Sonra da geri dönüp kendi sahiplerine saldırdılar ve onları yaraladılar. Daha sonra köpekler, Metbûlî'nin yanına gelip, hizmetinde bulundular.

İbrâhim el-Metbûlî buyurdu ki: "Tekebbür etme, tevâzu sahibi ol. Böylece yüksek mertebelere kavuşursun." "Kalbini dünyâ muhabbetinden temizle ki, kalbine îmân kanalları açılsın. Kalbini temizlemiyenin kalbine îmân kanalları açılmaz."

"San'atı olmayan kişiyi sevmem. Zîrâ herkesi dilenmekten kurtaracak şey, onun san'atıdır."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 243

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 85

3) El-A'lâm cild-1, sh. 52

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 83

MEVLÂNÂ ALÂÜDDÎN ÂBİZÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Mü'min Âbizî olup, lakabı Alâüddîn'dir. Kûhistân'a bağlı Âbiz köyünde doğup yetişti. Buraya nisbetle Âbizî denilmiştir. Doğum târihi kat'î olarak tesbit edilememiştir. 892 (m. 1487) senesi Rebî'ul-evvel ayının ortalarında, bir Cumartesi günü vefât etti. Kabri Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin kabri yakınındadır.

İlk zamanlarda, Afganistan'ın kuzeybatısında bulunan Heri (şimdiki ismi Hirat) beldesinde zâhirî ilimleri tahsîl etmekle meşgûl iken, Sa'düddîn-i Kaşgârî'yi tanıdı. Bundan sonra, o büyük zâtın rûhlara hayat veren te'sîrli sohbetlerinde ve hizmetlerinde bulunarak evliyâlık yolunda ilerlemeye çalıştı.

Bir taraftan Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin sohbetlerine devam ederken, diğer taraftan zâhirî ilimleri okumaya devam etmekle bırakmak arasında tereddüt içinde idi. Her ân o zâtın yanında bulunmak, hiç ayrılmamak, gönlünü başka şeylerle meşgûl etmemek arzusunda idi. Bu düşünceler ile şehirden dışarı çıkıp, Emîr Fîrûz Şah Medresesi'ne vardı, içeri girip mihraba oturdu. O sırada içeride kimse yoktu. "Hep sohbete devam eyle, rahata kavuş!" diyen bir ses duydu. Bu sözden, zâhirî ilimlerle bu kadar meşgûl olmasının kâfi geldiğini, bundan sonra bütün gayreti ile tasavvuf yolunda ilerlemeye çalışması lâzım olduğunu anladı. Dışarı çıkıp giderken, evliyâdan Necmeddîn Ömer isimli bir zâtın bulunduğu köye vardı. Köyde o zâtı gördü. Gönlünden; "Acaba bu husûsta bu zât bana ne tavsiyede bulunur" diye düşünerek, Necmeddîn Ömer'in yanına yaklaştı. Necmeddîn Ömer buna; "Biraz önce medresenin mescidindeyken sana söylediğim sözü duymadın mı? içinde hâlâ tereddüt mü var?" dedi. Bu söz karşısında hayretler

içinde kalan Alâüddîn Âbizî, bu ânda herşeyden alâkayı kesip, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgârî'ye teslim olmaya kat'î karar verdi ve doğruca o büyük zâtın yanına vardı.

Sa'düddîn-i Kaşgârî, bu sırada câmide bir köşeye çekilmiş, yalnız başına oturup murâkabe ile meşgûl olmakta idi. Mevlânâ Alâüddîn, büyük bir edeble yaklaşıp, hürmetle oturdu. Sa'düddîn (r.a.) başını kaldırıp, biraz önceki sözleri o da söyledi. "Verimi olmayan tahsili bırakıp, bu büyük ni'meti elde etmeye bak!" buyurdu. Gönlünde bulunan şüphe ve tereddüt bulutları zâten sıyrılıp kalkmış olan Alâüddîn Âbizî, bu sözü duymakla çok değişti, içinde, insanı Allahü teâlâya kavuşturan bu yolda, bu büyük zât vasıtasıyla ilerlemek, herşeyiyle ona teslim olmak arzusu kuvvetlendi ve şimdi bütün kalbi ile bu büyük zâta âşık olduğunu hissetti.

Bundan sonra Mevlânâ Sa'düddîn'in sohbet ve hizmetinde bulunmaktan hiç ayrılmadı. Ondan aldığı feyzlerin bereketi ile ma'nevî derecelere, yüksek olgunluklara kavuştu. O büyük zâtın talebelerinin en önde gelenlerinden ve hizmetinde en çok bulunanlardan oldu. Her ân Mevlânâ Sa'düddîn'in ma'nevî terbiyesi ve koruması altında idi.

Alâüddîn Âbizî, birgün hastalanmıştı. Hastalığın te'sîri ile öyle hâlsizleşti ki, hareket edecek takati kalmadı. Başında bulunanlar, o gece vefât edeceğini zannettiler. Hastalığın verdiği şiddetli elem ile kendinden geçmiş olan Alâüddîn Âbizî, o hâlde uyuyakaldı. Rü'yâsında hocası Sa'düddîn hazretlerini gördü. Hocası buna bir duâ öğretti. Bu duâyı okuyarak uyandı. Hocasının öğrettiği bu duâ bereketi ile, üzerinde hastalıktan hiçbir eser kalmadığını hissetti. Abdest alıp sabah namazını gayet dinç ve rahat olarak kıldı.

Evliyâdan Abdülkebîr Yemenî isimli bir zât, ilk zamanlarında Arab ve Acem diyarlarında yirmi sene müddetle seyahat etmişti. Bu seyahatleri sırasında Mevlânâ Alâüddîn Âbizî ile de tanıştı. Birbirleriyle yakından alâkalanırlardı. Abdülkebîr Yemenî seyahati bırakıp, Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfte mücavir olarak kalmaya başladı. Orada yerleşti. Çeşitli memleketlerden, seyahatleri sırasında tanıştığı zâtlardan Harem-i şerîfe gelenler onun yanına da uğrarlar, sohbetinde bulunurlardı.

Alâüddîn Âbizî (r.a.), bir defasında Harem-i şerîfte Abdülkebîr Yemenî ile buluştu. Abdülkebîr Yemenî, Alâüddîn'e; "Zulüm nedir?" diye sordu. O da; "Birşeyi, lâyık olduğu yerden başka biryerde kullanmaktır. Gönül, hakkı anmak yeridir. O hâlde, gönüle, cenâb-ı Hakdan başka birşeyin zikrini, düşüncesini, muhabbetini koymak zulüm olur" dedi. "Zikir nedir?" diye sordu. O da; "Tevhîd kelimesidir" dedi. Abdülkebîr; "Bu tevhîd kelimesi ibâdettir" deyince, Alâüddîn; "O hâlde siz söyleyin zikir nedir?" dedi. Bunun üzerine Abdülkebîr Yemenî; "Zikir, Allahü teâlâyı tanımanın mümkün olmadığının bilinmesidir. Bilgisizliğe yönelmektir. Namaza; "Ma'rifetini (Kendisini tanımayı) bilmekten âciz olduğum Allahü teâlâya ibâdet ediyorum" diye niyet etmelidir" buyurdu.

Bundan sonra memleketi olan Hirat'a dönen Alâüddîn Âbizî'ye, birgün, hayâtında görmediği bir hâl oldu. Kendinden geçti. Sanki şuurunu kaybetmişti. Bu anlıyamadığı hâlde iken, hocası Sa'düddîn-i Kaşgâri'yi gördü. Hocası ona; "Aman bu hâlini kaybetme, sıkı tut. Abdülkebîr'in; "Bilgisizliğe yönelmelidir." dediği hâl, işte bu hâldir" dedi. Hâlbuki o, Abdülkebîr'in sözünü hocasına hiç söylememişti. Bu hâdiseden bir zaman sonra, Mevlânâ Alâüddîn yine Harem-i şerîfe gelmişti. Oradaki bir menkıbesini kendisi şöyle anlatır: "Harem-i şerîfte bulunduğum zamanlarda, gönlümü Kâ'be-i şerîfe o kadar kaptırmıştım ki, başka hiçbir yerde duramaz olmuştum. Birgün tavaf ederken, hafiften bir rüzgâr çıktı. Rüzgâr sebebiyle Kâ'be'nin örtüsü az bir şekilde kalktı ve duvardan bir kısmı göründü. O ânda bana öyle bir hâl oldu ki,

kendimden geçip, yere yıkıldım. Bir zaman sonra kendime geldiğimde, kalkıp doğruca Abdülkebîr Yemenî'nin yanına gittim. Bu hâlimi ona anlatmak istedim. Ben daha birşey söylemeden bana şöyle dedi: "Senin Kâ'be ile ne işin var? Sen Kâ'be'ye değil, onun sahibi olan Allahü teâlâya gönül ver. O Allahü teâlâ ki, evvel O'dur, âhır O'dur, zâhir O'dur, bâtın O'dur ve O'ndan başka hak ma'bûd yoktur." Daha bunun gibi, tasavvufa âit nice güzel şeyler söyledi. Onun teveccüh ve iltifâtları sebebiyle, çok yüksek hâllere kavuştum."

Yine birgün Abdülkebîr Yemenî (r.a.), içlerinde Alâüddîn Âbizî'nin de bulunduğu, yüksek âlimlerden meydana gelen bir cemâate sohbet ediyor, tasavvufî hakîkatlerden anlatıyordu. O sırada oraya gelen ve tasavvuf büyüklerinin sözlerini inkâr etmekle tanınan, kaba ve câhil bir kimse yine i'tirâz etmeye yeltendi. Orada bulunanlar bu kimseyi ihtar ettiler ise de, o yine susmadı. "Tasavvuf ehlini medhederken çok mübalağa ediyorsunuz. Kalbime şüphe geliyor. Onlara cevap istiyorum. Niye beni susturmak istiyorsunuz?" gibi sözler söyledi. Buna çok üzülen Abdülkebîr Yemenî celallenerek; "Şüphen neymiş söyle?" dedi. Fakat o kimse ağzını bile açamadan yüzüstü yere düştü. Onu bir kilime sarıp dışarı çıkardılar. Biraz sonra acıklı bir şekilde can verdi.

Daha sonra sohbet esnasında, Alâüddîn Âbizî'nin kalbinden şöyle bir düşünce geçti: "Allah adamları, kerem ve ihsân sahibidirler. O adam ise bu büyükleri anlayamayan zavallı birisi idi. Affetseler daha iyi olmaz mı idi?" Abdülkebîr Yemenî, onun bu düşüncesini anlayıp buyurdu ki: "Ey Alâüddîn! iki tarafı çok keskin olan bir kılıcı, kabzasından duvara sağlam bir şekilde yerleştirseler, gâfil bir kimse de sür'atle gelerek o kılıca kendisini çarpsa ve böylece boynu kopsa, o kılıcın bunda ne kabahati vardır. Evliyâ çekilmiş kılıç gibidir. Ona çarpan helak olur. Evliyâya dil uzatan kimse, o kılıca çarpan kimse gibidir. Evliyâya dil uzatan, sıkıntı veren kimseyi evliyâ affetse bile, Allahü teâlâ affetmez ve cezasını mutlaka verir."

Alâüddîn Âbizî, Abdülkebîr Yemenî'nin yanında bir müddet kaldıktan sonra, hocası Sa'düddîn Kaşgârî'nin yanına döndü. Onun sohbetlerinde bulundu. Onun vefâtından sonra, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin sohbetlerine devam etti. Mevlânâ Câmî, bu kıymetli talebesini çok sever, onun yaratılışını; temiz, pak bir toprağa benzetirdi.

Mevlânâ Alâüddîn Âbizî, tasavvuf yolunda yetişip kemâle geldikten sonra, medreselerde, tekkelerde talebe okutmak, ders vermek yerine, küçük çocukları okutmaya başladı. Böylece büyüklük ve yükseklik hâllerini gizler, kendisini setrederdi. Kendisi şöyle anlatır: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri Heri'ye teşrîf ettiği zaman, ona olan hürmet ve muhabbetlerimi arzetmek üzere ziyâretine gittim. Bana; "kimsiniz? Ne ile meşgûlsünüz?" diye sordu. "Efendim, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin fukarasından bir fakirim. (Talebesiyim diyemediği için bu ifâdeyi kullanmaktadır.) Küçük talebelere muallimlik yapıyorum" dedim. Bunun üzerine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri: "Mektep hocalığı, muallimlik yapmak büyük ve kıymetli bir iştir. Onun birçok fâideleri vardır" buyurup, bundan sonra, Sâ'düddîn-i Kaşgârî'nin üstünlüklerinden anlattı. Aralarındaki muhabbet ve yakınlığı bildirip, bana da teveccühde bulundu."

Mevlânâ Alâüddîn (r.a.), kerâmetler, faziletler ve yüksek hâller sahibi yüksek bir velî idi.

Büyük oğlu Gıyâseddîn şöyle anlatır: "Bir yaz günü, yatsı namazından sonra, uyumak üzere odama çekilmiştim. Ayın ilk günleri idi. Ortalık ay ışığı ile aydınlanmış idi. Evimizin bitişiğinde bir ev vardı ki, içi bomboş görü nüyordu. O evde, ses ve ışık yoktu. Bir ara bu evden ba'zı sesler geldiğini hissettim. Ne olabileceğini merak edip, bir kenardan o evin içine baktım, içeride, gölge hâlinde, karşılıklı oturan bir erkekle bir kadının konuşmakta olduklarını gördüm.

Sonra gelip yatağıma yattım, uyudum. Sabahleyin namazdan sonra, babam Mevlânâ Alâüddîn ile görüştüğümüzde bana; "Komşu evine bakıp içindekileri seyretmek caiz değildir. Yandaki evden duyulan sesin ne olduğunu araştırmak ve anlamaya, çalışmak senin vazîfen değil ki" buyurdu.

Mevlânâ Alâüddîn hazretleri, sohbetlerinde kendiliğinden pek birşey söylemez, umûmiyetle hocalarından ve diğer büyüklerden naklederek konuşurdu. Hikmetli sözlerinden ba'zıları şöyledir:

"Biz yoktuk. Allahü teâlâ vardı. Allahü teâlânın varlığı, hem ezelî, hem de ebedîdir. Ya'nî O, hiç yok olmayacaktır."

"Size mezarda fâidesi olmayacak herşeyle alâkanızı kesiniz. Dervişlik, elenmiş ve üzerine hafif su dökülmüş toprağa benzer. Ne üzerine basanın ayağını incitir, ne de o ayağa toz bulaştırır. Bu ta'rîf, dervişliğin kendisinin değil, sıfatının ta'rîfidir. Hakîkatte dervişlik, her zaman ve her işinde Allahü teâlâyı unutmamaktır."

"Allahü teâlâdan gâfil olmayan, O'nu unutmayan Cennettedir."

"Talebeye üç şey çok lâzımdır. Birincisi; her ân abdestli bulunmak, ikincisi; bulunduğu hâli çok iyi korumak. Üçüncüsü ise; yiyip içtiğinin helâlden olmasına dikkat etmektir."

"Zâhirî ve bâtınî bütün saadetlerin, rahatlıkların hepsi, Resûlullah efendimize (s.a.v.) tâbi olmakla ele geçer. O'na uymak nisbeti ne ise, huzûr ve saadet de o nisbettedir. Bu yolda ilerlemek, kabiliyet ile, gayret ve isteğin bir araya gelmesiyle mümkündür."

"İnsanoğluna verilen mükellefiyet ve mes'ûliyet, mahlûklardan hiçbirine verilmemiştir, insanın, ba'zı ibâdet ve tâatları yapmasıyla iş bitmez. Bunlarla beraber, kulluğa sımsıkı sarılmak, söz söylemekte, yemek yemekte, hattâ etrâfına bakınmakta fevkalâde dikkat etmek lâzımdır. Çünkü, her sözünden ve her hareketinden mes'ûldür ve hepsi için Allahü teâlâya hesap verecektir."

"Bir kimseye bir sıkıntı ve üzüntü geldiği zaman, eğer nefsi kuvvetli ise, o kimse üzülür, müteessir olur ve ızdırap çeker. Şayet o kimsenin Allahü teâlâya yakınlığı varsa, kendisine gelen sıkıntı ve üzüntüler sebebiyle hiç üzülmez ve müteessir olmaz."

"İçinde hakîkî aşk acısı bulunmayan kimseye, bu yolda ilerlemek nasîb olmaz."

"Allahü teâlânın velî kulları, meclislerinde bulunan kimseleri ma'nevî yönden fâidelendirirler."

"Ağzına helva veren kimse ile, ensene tokat atan kimse arasında fark gözettiğin müddetçe îmânın kemâle gelmiş değildir."

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 187

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 258

MEVLÂNÂ BEHÂÜDDÎN BİN ŞEYH LÜTFULLAH

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Hacı Bayram-ı Velî hazretleri'nin önde gelen talebelerinden ve halîfelerinden olan Lütfullah Efendi'nin oğludur. İsmi, Mevlânâ

Behâüddîn bin Şeyh Lütfullah'dır. Doğum târihi kaynaklarda bulunamamıştır. 895 (m. 1490) senesinde Edirne'de vefât etti.

Zamanındaki büyük âlimlerden ilim öğrenerek yetişen Mevlânâ Behâüddîn, daha sonra Hâcezâde Muslihuddîn Mustafa bin Yûsuf'un hizmetine girdi. Kısa zamanda yükselerek, Hâcezâde'nin ders vekîli oldu. Önce gelen hakîkî İslâm âlimlerinin yaptıkları gibi edebe riâyet ile ilmini arttırdı ve büyük âlimlerden oldu.

İlminin çokluğu ile beraber, fazilet ve güzel hâllerde de çok üstün idi. Vakitlerinin çoğunu ilim ve ibâdete tahsis etmiş idi.

İlimde çok yükselip, insanlara fâideli olacak, ders verecek hâle gelince, Balıkesir Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bundan sonra Bursa'da, Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından İstanbul'da yaptırılan Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin edildi. Bir müddet sonra, bu vazîfeye Magnisâvîzâde'nin ta'yin edilmesi ile, tekrar Bursa'daki vazîfesine döndü. Bir zaman sonra, kendisini sırf ibâdet ve tâata vermek, başka hiçbir şeyle meşgûl olmamak istedi. Bunun için müderrislik vazîfesini bırakıp, Balıkesir'de yerleşti. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşamayı tercih etti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Edirne'de büyük ve mükemmel bir medrese yaptırıp tamamlayınca, bizzat kendisi, ilk müderris olarak o medreseye Mevlânâ Behâüddîn'i ta'yin etti. O da böylece bu kıymetli vazîfeye tekrar başlamış oldu. 895 (m. 1490) senesinde vefât edinceye kadar, burada vazîfe yaptı, insanlar ondan çok istifâde ettiler.

Rivâyet olunur ki, Mevlânâ Behâüddîn hazretleri, Edirne'de birgün evliyâ zâtlardan birisine rastladı. O zât Mevlânâ'ya; "Yolculuk zamanı yaklaştı. Âhırete göç etmek zamanı geldi. Devamlı olarak âhıret hazırlığında bulunmalı değil mi?" diye hitâb etti. Mevlânâ tebessüm ederek; "Evet" ma'nâsına başını salladı.

Bu konuşmadan sonra evine gelen Mevlânâ, vasıyyetini yaptı. Yedi gün hasta yattıktan sonra vefât etti. Onu sevenler, vefâtına çok üzüldüler.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Arabî) cild-1, sh. 219

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 213

MEVLÂNÂ BEHÂÜDDÎN KIŞLÂKÎ

Buhârâ'da yetişen hadîs âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Behâüddîn Kışlâkî'dir. Buhârâ yakınlarında bulunan Kışlak köyünde doğdu. Buraya nisbetle Kışlâkî denilmiştir. Daha çok Behâüddîn Kışlâkî diye meşhûr olmuştur.

Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilemeyen Kışlâkî'nin, dokuzuncu asrın başlarında vefât ettiği bilinmektedir.

Çevresinde bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak yetişen Kışlâkî, ilimde yükselerek, zamanında bulunan âlimlerin önde gelenlerinden oldu. Bundan sonra, talebe okutmak, ders vermek sûretiyle hizmete başlayan Kışlâkî (r.a.), Şâh-ı Nakşîbend Muhammed Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin hocalarındandır.

Behâüddîn-i Buhârî hazretleri, tasavvuf yolunun daha başında iken, Nesef beldesinde tesadüfen Mevlânâ Behâüddîn Kışlâkî'yi gördü. Bundan sonra onun sohbet ve hizmetine can atar oldu.

Kışlâkî hazretleri, Şâh-ı Nakşîbend Behâüddîn-i Buhârî'yi daha ilk gördüğünde; "Sen öyle yükseklerde uçacak bir kuşsun ki, bu yolda senin arkadaşın ve uçuş yoldaşın Ârif Dikgerânî olsa gerektir" dedi. Bu söz üzerine Şâh-ı Nakşîbend, Mevlânâ Ârif'i bir an evvel görmek iştiyâkıyla yanmaya başladı. Onun bu hâlini anlayan Kışlâkî, bu sırada köyünde, tarlasında çift sürmekte olan Ârif Dikgerânî'yi yanlarına getirmeyi düşündü ve Behâüddîn-i Buhârî'ye; "Gönlün Mevlânâ Ârifi çok çekiyorsa, çağırayım gelsin" buyurdu. Sonra evinin damına çıkarak; "Ârif, Ârif, Ârif!" diye üç defa seslendi. Bu sırada Mevlânâ Ârif tarladan gelip, öğle namazını kılmış, namazdan sonra yakınları ile sohbet ediyordu. Allahü teâlânın izni ile, Kışlâkî'nin kendisine seslendiğini duyup, yanındakilere; "Beni, Mevlânâ Behâüddîn Kışlâkî çağırıyor. Hemen gitmeliyim. Sizler evlerinize dönebilirsiniz" dedi. Acele ile yola çıktı. Aralarında ikibuçuk günlük mesafe vardı. Bu mesafeyi çok kısa zamanda aldı. Kışlâkî ile Behâüddîn-i Buhârî hazretlerinin bulundukları yere geldi. Behâüddîn-i Buhârî ile Ârif Dikgerânî'nin ilk karşılaşmaları, Kışlâkî hazretlerinin vâsıtası ile bu şekilde oldu.

Kışlâkî hazretleri, dergâhına gelenlere, büyükler yolunda hizmete ihlâsla başlamanın ehemmiyetini anlatırdı. Bir defasında, yeni gelen bir talebesine bu durumu îzâh etmek için; "Mutfakta bir derviş var. Git onu gör" buyurdu. Bu yeni talebe mutfağa gittiğinde, sırtına odun yüklenip mutfağa taşıyan birisini gördü. Bu yeni talebe, böylece hafif ve ağır demeden, ne hizmet varsa hemen el atmak îcâb ettiğini, büyüklere hizmetin insana çok şeyler kazandıracağını anladı.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 49

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 78

MEVLÂNÂ KÂDI-ZÂDE KÂSIM

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Kâsım'dır. Kastamonu kadısının oğlu olduğu için, Kâdızâde diye meşhûr olmuştur. Riyaziye (Matematik) ilmindeki yüksek derecesinden ve derin bilgisinden dolayı, Riyaziyeci Kâsım diye de bilinir. Kastamonulu olan Molla Kâsım'ın doğum târihi bilinmemektedir. 899 (m. 1494) senesinde Bursa kadısı iken vefât etti.

Zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra, Mevlânâ Hızır Bey'in hizmetinde bulundu. Ondan da aklî ve naklî ilimleri tahsîl ettikten sonra, Tire'de İbn-i Melek Medresesi'ne müderris oldu. İlim tedrisiyle meşgûl iken, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın İstanbul'un fethinden sonra inşâ ettirdiği Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. Orada Şakâyik müellifînin babası Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretlerinin, Şerh-i Mevâkıf adlı eserini ondan okudu. Birçok talebe yetiştirdi. Daha sonra Bursa kadılığı ile vazîfelendirildi. Adâlet ve doğrulukla hüküm verip, şöhreti her yerde duyuldu. Onun adâlet ve fazileti dillerde darb-ı mesel olarak anlatılırdı. Bursa kadılığı vazîfesinden alınıp, tekrar Sahn-ı semân müderrisliğine getirildi. Sultan İkinci Bâyezîd Hân pâdişâh olunca, onun ismini ve şöhretini duyup, onu tekrar Bursa kadılığına ta'yin etti. Lâkin Molla Kâsım, bu vazîfeye gitmek istemedi. Pâdişâh; "Elbette gitmen gerekir"

diye emredince, emre uyarak gitti. Yine adâletle ve doğrulukla hüküm vermeye devam etti. Bursa'da adâletin gereğini yerine getirirken vefât etti.

Kâdızâde Molla Kâsım; nefsinin isteklerine boyun eğmeyen, yüksek akıl sahibi idi. Zekî, insaflı ve Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere idi. Fakirlere ve sâlih kimselere muhabbet besler, fakirlere yardım ederdi. Güzel ahlâk ile ahlâklanmıştı. Bütün ilimlerde yüksek derecesi olduğu gibi, matematik ilmine de vâkıf idi ve özel ihtisası vardı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 207

2) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

MEVLÂNÂ ŞÜKRULLAH (Şükrullah bin Ahmed)

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında yetişen Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Şükrullah bin Ahmed olup, nisbeti Rûmî'dir.

Doğum târihi ve yeri kaynaklarda bildirilmemektedir. 864 (m. 1459) senesinde vefât etti. 894 (m. 1489) senesinde vefât ettiğini söyleyenler de vardır. Şeyh Vefât türbesinde medfûndur.

Sultan İkinci Murâd Hân zamanında, faziletli, irfanı ve bilgisinin çokluğu ile övülen, devlet adamları ve halk tarafından sevilen bir kimse idi. Sultan Murâd Hân, Mevlânâ Şükrullah'ı çok sever ve i'timâd ederdi. Hattâ ba'zı mühim işleri ona havale ederdi. Bir defasında Osmanlılar Avrupa'da haçlılarla uğraşırken, Karamanoğulları da Osmanlı sınırına tecâvüz ettiler. Beyşehir'i alarak Isparta'ya kadar ilerlediler. Rumeli'de haçlılar yenilince, Osmanlılar Karamanoğulları ile olan anlaşmazlıklarını halletmek istediler. Derhâl Karamanoğulları üzerine ordu gönderildi. Zor durumda kalan Karamanoğlu İbrâhim Bey, memleketinin en yüksek âlimlerinden Mevlânâ Hamza Karamânî'yi, özür dilemek ve sulh yapmak için Sultan İkinci Murâd Hân'a gönderdi. Sultan da, 839 (m. 1435)'da Karamanoğlu İbrâhim Bey'in özrünü kabûl ettiğini bildirmek için Mevlânâ Şükrullah'ı gönderdi. Mevlânâ Şükrullah, Sultan Murâd Hân'ın vefâtından sonra, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında da aynı i'tibârı gördü. Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından da sevilirdi.

Hacca gittiği sırada, Mısır âlimlerinden de istifâde etti. Çeşitli dînî ve fennî ilimlerde âlim idi. Yazdığı eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Minhâc-ur-reşâd: Bu kitabını, o zaman bilinen 145 ilim ve fenden istifâde ederek yazdığını söyler. 2- Fütuhat fil-Cefr, 3-Câmi'ud-Duâvât, 4- Enîs-ül-ârifîn, 5-Şerhu Kasîdet-il-Emâlî, 6- Behcet-üt-tevârih: Bu kitabı, 861 (m. 1456) senesinde yazmıştır. 13 bölüm hâlinde tertîb etmiştir, 1. Bölüm; kâinatın yaratılışından bahseder. 2. Bölüm; Peygamberlerden aleyhimüsselâm bahseder. 3. Bölüm; Peygamberimizin (s.a.v.) nesebinden bahseder. 4. Bölüm; Peygamber efendimizin (s.a.v.) dünyâya teşrîf etmelerinden ve o andaki garîb hâdiselerden bahseder. 5. Bölüm; Peygamberimizin (s.a.v.) çocuklarını ve hanımlarını anlatır. 6. Bölüm; Aşere-i mübeşşere'den (r.anhüm) bahseder. 7. Bölüm; Sahâbe-i Kirâmın büyüklerinden bahseder. 8. Bölüm; âlimleri anlatır. 9. Bölüm; tasavvuf büyüklerinden bahseder. 10. Bölüm; hakimlerden bahseder. 11. ve 12. Bölüm; İran, Emevî ve Abbasî sultanlarından bahseder. 13. Bölüm; Osmanlı sultanlarından bahseder. Farsça olan bu eser, İranlı şâir Muhlis tarafından Türkçeye çevrilerek. Kanunî Sultan Süleymân Hân'a hediye edilmiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 303

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 114

3) Keşf-üz-zünun sh. 257, 258

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 353

MİDYEN BİN AHMED EL-EŞMÛNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Midyen bin Ahmed el-Eşmûnî olup, Mısır'da Nil nehrinin garb sahilinde bulunan Eşmûn beldesinde yetişti. Nesebi, Ebû Midyen Magribî hazretlerine dayanmaktadır. Doğum târihi tesbit edilemiyen Midyen bin Ahmed, 862 (m. 1457) senesinde vefât etti. Vefât târihinin 850 (m. 1446) olduğu da rivâyet edilmiştir.

Zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden olan Eşmûnî, Ahmed Zâhid hazretlerinin yüksek talebelerinden idi. Onun vefâtından sonra Muhammed Hanefî'nin talebeleri arasına girip tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı. Evliyânın yükseklerinden oldu. Onun ilminden ise birçok kimse istifâde etti. Üstünlüğü, yüksekliği başka memleketlere kadar yayıldı. Birçok faziletleri kendisinde toplamış idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Bir defasında dergâhında bulunan mescide bir minare yapılmıştı. Ustalar minareyi yapıp bitirdikten sonra, minare bir tarafa doğru eğrildi. Herkes minarenin yıkılacağını, yakında bulunan evlere zarar vereceğini zannedip telâşlandılar. Bu işten anlayan mühendisler oraya toplanıp incelediler ve nihâyet minarenin yıkılmasına karar verdiler. Bu sırada oraya gelen Eşmûnî (r.a.), sırtını minareye dayadı. Biraz yüklenince, minare yavaş yavaş doğruldu. Sonunda da tam düzgün hâle geldi. Orada toplanan insanların hepsi, bu hâli görüp hayretle seyrettiler. O minarede, daha sonra bir eğrilme hâli görülmedi. Hattâ bu minarenin, günümüze kadar durduğu bildirilmektedir.

Midyen bin Ahmed el-Eşmûnî'nin uzak bir yerden gelmiş bir talebesi vardı. Bu talebe birgün hocasına gelerek dedi ki: "Efendim, siz de münâsip görürseniz, ben memleketime gidip oradaki mallarımı satmayı, orası ile alâkayı kesip, burada tamamen sizin yanınıza yerleşmeyi istiyorum." Onun bu fikrini münâsip gören hocası, ona izin verdi. O da memleketine gitmek üzere yola çıktı. Memleketine vardığında, ineğini ve satılabilecek mallarını sattı. Bunların ücreti olan altınları bir keseye koyup, onu da sarığının arasına bağladı. Bundan sonra, hocasının yanına gitmek üzere yola çıktı. Bir gemiye bindi. Bir gün kadar gittikten sonra, üzerinde yol aldıkları Nil nehrinde bir fırtına çıktı. Çok şiddetli esiyordu. Bu esnada, o talebenin sarığı, şiddetli rüzgâr sebebiyle başından uçup nehre düştü. Böylece altınlar da gitmiş oldu. O talebe, bunda da bir hikmet bulunduğunu düşünerek yola devam etti.

Hocasının yanına geldiğinde, başından geçenleri ona anlattı. Bunları dikkatle dinleyen hocası, tebessüm edip, üzerinde oturmakta olduğu seccadenin bir köşesini kaldırdı. Oradan talebenin nehre düşürdüğü kesesini çıkarıp, talebeye verdi. Bunun gemiden nehre düşürdüğü kesesi olduğunu ve hâlâ ondan sular damlamakta olduğunu gören talebe hayretler içinde kalıp, bu hâlin, hocasının bir kerâmeti olduğunu anladı.

Rivâyet edilir ki, yaşlı bir kadıncağız, Midyen Eşmûnî'ye gelerek dedi ki: "Efendim. Benim sâdece otuz dînâr altınım var. Bunları size veriyorum. Siz de benim Cennete girmeme kefil olunuz." O da; "Böyle şey olur mu? Hem ben buna selâhiyetli değilim" buyurdu. Buna rağmen o kadın, otuz dînârı bırakıp gitti. O günlerde de vefât etti.

Kadının vârisleri Midyen Eşmûnî'ye gelip; "Onun size verdiği vekâlet sahîh değildi. O hâlde o altınları bize vermeniz lâzımdır" diyerek, altınları istediler. O da birkaç gün sonra vereceğini bildirdi.

Vefât etmiş olan kadın, rü'yâda vârislerine görünüp, herbirine dedi ki: "Bana olan lütuf ve fadlından dolayı, benim nâmıma Eşmûni hazretlerine teşekkür ediniz. Ben o altınları, kendisinin ve talebelerinin ihtiyâçlarını karşılamak üzere ona hediye etmiştim.

Bütün malım o altınlar idi. Hepsini, seve seve o zâta hediye ettim. Allahü teâlâ, o büyük zâta olan hürmet ve muhabbetim sebebiyle bana rahmet etti ve Cennetini ihsân etti. Sakın altınları geri almak için uğraşmayınız." Hepsi aynı rü'yâyı gören vârisler, Eşmûnî'den otuz altını istemekten vazgeçtiler. Durumu kendisine bildirdiler. Rivâyet edilir ki, Midyen Eşmûnî hazretleri, birgün dergâhının yakınında bulunan bir dereden abdest alıyordu. Bir ara takunyasının birini çıkarıp, doğu tarafına doğru fırlattı. Takunyayı öyle şiddetli bir şekilde fırlattı ki, orada bulunanlar nereye düştüğünü anlıyamadılar ve hocalarının niçin böyle yaptığına bir ma'nâ veremeyip, bir hikmeti olduğunu düşündüler. Bu hâdisenin üzerinden bir sene geçmişti ki, Midyen Eşmûnî'nin çok uzak doğu beldelerinden birinde bulunan bir talebesi, birgün Eşmûnî'nin dergâhına geldi. Elinde, Eşmûnî'nin bir sene önce o tarafa doğru attığı takunyası vardı. O talebenin anlattığına göre, Eşmûnî hazretlerinin bulunduğu beldeden çok uzakta oturuyordu ve bir de kızı vardı. Ahlâkı bozuk bir kimse, ıssız bir yerde bu kıza musallat olmak istedi. Çok zor durumda kalan o kız da; "Ey babamın üstadı, hocası olan zât! Bu kimsenin bana bir kötülük yapmasından beni koru. Bana yardım et!" diye imdâd istedi. Tam bu sırada, Eşmûnî hazretlerinin bulunduğu beldenin tarafından bir takunya gelip, şiddetle o ahlâkı bozuk kimseye çarptı. Neye uğradığını anlıyamayan o kimse, kaçıp gitti. O kız da böylece kurtulmuş oldu. İşte, bir sene önce atılan takunya bu idi.

İmâm-ı Şa'rânî'nin bildirdiğine göre, Muhammed Harîfiş ed-Dünûşerî, Muhammed Gamrî'nin talebelerinin ileri gelenlerinden idi. Bu zât diyor ki: "Hocamız Muhammed Gamri vefât edince, kime talebe olacağımızı birbirimize sorduk. Onun gibi bir zât bulabilmek çok zor idi. Evliyâlık yolunda bulunanlardan ba'zılarına suâl edip, kendileriyle istişâre ettim. Bana dediler ki: "Senin aradığın vasıfların kendisinde bulunduğu bir zât olarak Midyen Eşmûnî'yi tanıyoruz. Sen ona git." Bundan sonra Eşmûnî'nin yanına gittim. Avluda abdest almakta olduğunu söylediler. Oraya gittim. Orada, sarığı ve cübbesi büyük olan heybetli bir zât vardı.

Ortada; bir ibrik, leğen ve elinde havlu ile bekleyen başka bir kimse duruyordu. O bekleyen kimseye; "Eşmûnî nerededir?" diye sordum. O heybetli zâtı işâret ederek; "İşte budur" dedi. Ben o zâtı, vefât etmiş olan hocam Gamri'ye benzettim. O da büyük bir sarık ve cübbe giyerdi. O da abdest aldıktan sonra bir havlu ile kurulanırdı. Bu zât, görünüş i'tibâri ile hocama benziyor ama, evliyâlık yolundaki derecesi acaba nedir? Kerâmet sahibi bir velî midir? diye düşünerek, kalbimden bir beyti okudum. O beytin bir yerini bilerek yanlış okudum. Bundan sonra Midyen Eşmûnî (r.a.) bana dönerek; "O beyti öyle değil, şu şekilde oku!" diyerek, o beyti düzgün olarak okudu. Sonra da; "Sen kalkıp uzak memleketten buraya kadar gelirsin. Sonra da, şu âna kadar tam teslim olmamış bir kalb ile bizi imtihan etmeye mi kalkarsın?" dedi. Ben de; "Tövbe ettim" deyip, ellerine sarıldım. Ona talebe oldum. Allahü teâlânın izni ile, onun yanında çok fâidelere kavuştum." Buna benzer menkıbeler daha başka zâtlar için de anlatılmış, rivâyet edilmiştir.

Rivâyet edilir ki, Sultan Çakmak bir ara mâlî bakımdan çok zayıflamış, askerin yiyeceğini te'min etmekte bile zorluk çekmeye başlamıştı.

Midyen Eşmûnî'nin yanına bir adamını gönderen Sultan Çakmak, onun duâsını ve bu zor durumda ondan yardım istediklerini bildirdi. O gelen kimseye büyük bir taş direk veren Eşmûnî, taşıyıcılar ile o taş sütunu sultâna gönderdi. Sultan o sütunu gördüğünde, Allahü teâlânın izni ile ve Eşmûnî hazretlerinin duâsı bereketi ile onun altın hâline döndüğünü hayretle müşâhede etti. O ma'deni satıp, parasını Beyt-ül-mâl'e koydu. Bu sebeple mâlî durumları düzeldi. Eşmûnî'nin bereketi ile rahatladılar ve ona çok duâ ettiler. Hürmet ve bağlılıkları da daha çok arttı. Büyük bir darlıktan böylece kurtulmuş olan Sultan Çakmak; "İşte hakîkî sultan bu büyüklerdir" dedi.

Rivâyet edilir ki, yaşı ilerlemiş bir kimse, Midyen el-Eşmûnî'ye gelerek dedi ki: "Ey efendim! Ben az bir zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek istiyorum. Fakat muvaffak olamıyorum. Bana yardımcı olur musunuz?" Eşmûnî bu kimseye bir odayı gösterip; "Burada ezberlemeye çalış" buyurdu. O da, odaya girip çalışmaya başladı. Sabah olduğunda, Kur'ân-ı kerîmin hepsini ezberlemişti. Bir gece gibi çok kısa bir zamanda, Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberlemesinin, Midyen Eşmûnî hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladı.

Eşmûnî'ye bir fıkhî mes'ele suâl edilse, cevap vermez, suâl edene; Îsâ ed-Darîr'in yanına gidip ona sormasını söylerdi, Îsâ ed-Darîr Eşmûnînin dergâhında bulunan ümmî bir zât idi. Yine birgün birkaç kişi gelerek, Eşmûnî'ye ba'zı fıkhî mes'eleleri suâl ettiler. Fakat bunların maksadları, suâlin cevâbını öğrenmek değil, Eşmûnî'yi imtihan etmek idi. Eşmûnî bunlara da aynı şekilde; Îsâ ed-Darîr'e gitmelerini, suâllerini ona sormalarını söyledi. Onlar ise; "Biz bu suâlimizin cevâbını senden başka kimseden istemeyiz" dediler. Eşmûnî (r.a.), bunların suâli kendisini imtihan etmek maksadıyla sorduklarını kalb gözüyle anlayıp, o kimselere buyurdu ki: "Bu suâlin cevâbı falan kitaptadır. O kitap sizde mevcûttur. O kitap, kütüphânenizde raf üzerindedir. O kitabın onuncu sayfasının yedinci satırında, suâlinizin cevâbı vardır." Bu sözleri hayretle dinleyen o kimseler, geri gidip baktılar; aynen Eşmûnî'nin ta'rîf ettiği yerde suâllerinin cevâbını buldular. Bundan, o zâtın kerâmet sahibi, büyük bir velî olduğunu anlayıp çok pişman oldular. Yaptıklarına tövbe ettiler.

Eşmûnî hazretlerinin dergâhına yakın bir yerde, yahudi bir doktor vardı. Bu doktor, zaman zaman dergâha gelip, orada bulunanları ücretsiz olarak muayene ederdi. Etrâftan ba'zı kimseler de; "Bu yahudi doktoru dergâhına niye sokuyor?" diye Eşmûnî'yi ayıplarlardı. Hattâ birgün, bu düşüncelerini ona söylediler. O da bunlara; "Siz o doktoru yahudi zannedersiniz. Fakat birkaç gün daha sabredin, bakalım ne göreceksiniz?" dedi. Bu hâdiseden az bir zaman geçmişti ki, o yahudi doktor müslüman oldu. Böylece Eşmûnî'nin, bu doktora niçin iltifât ettiği anlaşılmış oldu.

Midyen Eşmûnî hazretlerinin dergâhında, yazı işlerine bakan kâtip; "Hocamız bize her neyi haber verdi ise, o şey, Allahü teâlânın izniyle, aynen söylediği şekilde mutlaka meydana gelmiştir" dedi.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 101

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 249

MOLLA ABDÜLKERÎM EFENDİ

Osmanlı Devleti'nin altıncı şeyhülislâmı, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Balkan ülkelerine yapılan bir fetih hareketinde, Sultan İkinci Murâd Hân'ın

beylerinden Mehmed Ağa tarafından esîr edilen hıristiyan çocukları arasında Osmanlı başşehrine geldi. O sırada şehzâde olan Sultan Mehmed Hân'a hediye edildi. Sultan İkinci Bâyezîd zamanında şeyhülislâm oldu. 900 (m. 1495) senesinde vefât etti. Edirne'de yaptırmış olduğu sıbyan mektebinin bahçesine defnedildi.

Molla Abdülkerîm Efendi, Osmanlı payitahtına gelince, ehil kimseler tarafından yapılan zekâ testinde ilk derecelere girdi. Küfür diyarından kurtaran Mehmed Ağa tarafından, Şehzâde Mehmed Çelebi'ye (Fâtih) hediye edildi. Sarayda İslâm terbiyesine göre yetiştirilip, Türkçe öğretildi. Arabca ve Farsçaya vâkıf oldu. Meşhûr âlim Alâeddîn Ali Tûsî'den ilim öğrendi. Molla Fenârî'nin oğlu Muhammed Şah Fenârî ve Alâeddîn Tûsî'nin talebesi olan Sinân-ı Acemî'nin ilminden istifâde etti. Aklî ve naklî ilimlerde âlim oldu. İstanbul'un fethinden önce ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. İstanbul'un fethinden sonra, İstanbul'da açılan medreselerden birine, daha sonra da Sahn-ı semân medreselerine müderris ta'yin edildi. Daha sonra, 893 (m. 1488)'de, Molla Gürânî'nin vefâtından sonra şeyhülislâm oldu. 900 (m. 1495) senesinde vefât edinceye kadar bu vazîfede kaldı.

Molla Abdülkerîm Efendi, güzel ahlâkı, cömertliği ve insanlara olan şefkat ve merhameti ile çok sevildi. Pekçok talebe yetiştirip, avvâm ve havvâstan çok kimseye nasihatlerde bulundu. Pekçok günahkârın tövbe edip sâlih amel işlemesine, birçok kâfirin müslüman olmasına vesîle oldu. Herkes tarafından sevildi ve hürmet gördü.

Kitap yazmak için fazla vakit bulamayan Abdülkerîm Efendi, Sa'deddîn Teftâzânî'nin (r.a.) eserlerinden "Telvîh"in baş kısmına ve "Metâlî"ye haşiyeler yazdı.

Molla Abdülkerîm Efendi, esîr alınan Hıristiyan çocukları arasında payitahta getirilirken, atın üstüne atılan heybenin bir tarafını Fâtih devri vezîr-i a'zamlarından Mahmûd Paşa ile birlikte paylaşıyor, heybenin diğer gözünde Molla Ayas, tek başına dengeyi sağlıyordu. Daha sonraları Molla Ayas, onlarla bir araya geldiğinde; "Payitahta gelirken ağırlıkça sizin ikinize nasıl denksem, şimdi de ilim bakımından ikinize öyle dengim" der latife yapardı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vezîrlerinden Mahmûd Paşa'ya yakınlığı ile tanınan Molla Vildân anlatır: "Birgün Mahmûd Paşa, söz arasında beni çok sevdiğinden bahsetti. Ben de, onun Molla Abdülkerîm Efendi'ye olan ilgisinden bahisle; "Siz, benden çok Abdülkerîm Efendi'yi seversiniz" dedim. Mahmûd paşa da; "Evet, doğru söyledin" dedi. Ben de; "Molla Abdülkerîm sizin Cennete girmenize sebeb mi olacak ki, bu kadar seviyorsunuz?" dedim. Mahmûd Paşa da; "Cennete sokacak desem de olur. Çünkü o, benim günahlardan tövbe etmeme vesîle oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kapıcıbaşısı iken, bir günâha mübtelâ olmuştum. Bir sabah Abdülkerîm Efendi, evimizi şereflendirdi. Bir müddet sohbetten sonra, ayağa kalktı. Hürmet ve ta'zimle kapıya kadar yolcu ederken, Abdülkerîm Efendi bana döndü ve; "Dünyâ ve âhıretine yarar bir sözüm var ki, iyi dinleyip kötülüklerden sakınasın" dedi. Ben de; "Buyurun" dedim. Sözüne devamla; "Elhamdülillah, ilim sahibisin ve pâdişâhın da yakınlarındansın. Çok geçmeden vezirlik makamına yükseleceğin aşikârdır. Ne yazık ki, içini ve dışını günah pisliklerinden temizlemeye gayret etmezsin. Vezirlik makamı, akıllı kimselerin durağıdır. Osmanlı Devleti'nin yüce dîvânı, temiz insanların toplandığı bir yerdir. Gel kerem eyle, içini o günah pisliklerine bulama ve dalâlet çukurlarına düşüp debelenme!" dedi. O bana bu nasihatleri verirken, hava soğuk olmasına rağmen boncuk boncuk terledim. Hemen o ânda tövbe ettim ve onun bildirdiği doğru yoldan ayrılmadım" dedi. Ben de; "Gerçekten onu sevmek yalnız size değil, bize de vâcib oldu demekten kendimi alamadım."

_____

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 176

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 12

3) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)

4) Kâmûs-ül-â'lâm cild-1, sh. 3089

MOLLA AYAS

Osmanlı devri ulemâ ve evliyâsından. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın ilk hocalarındandır. Nerede, ne zaman doğduğu ve vefât târihi bilinmemektedir. Hocaları ve talebeleri ile olan münâsebetlerinden, dokuzuncu asrın ikinci yarısında vefât ettiği anlaşılmaktadır. Bursa'da vefât edip, Zeynîler kabristanına defnedildiği tahmin edilmektedir.

Küçük yaşta keskin zekâsı ile ilim meclislerine giren Molla Ayas, Ayasolug (Selçuk) Çelebisi adıyla tanınan Ayasolug kadısı oğlu Mehmed Çelebi'den ilim tahsil etti. Hocazâde Muslihuddîn Bursavi ile beraber ders görüp, ilim öğrenirlerdi. Daha sonra Bursa Sultan Medresesi müderrislerinden Hızır Bey'e dânişmend oldu. Din ve fen ilimlerinde tahsilini tamamladı. Genç yaşta iken ilimde kemâle geldi. Onun bu ilminden haberdâr olan Sultan İkinci Murâd Hân, şehzâdesi Mehmed'e hoca ta'yin etti. Birkaç sene Fâtih Sultan Mehmed Hân'a ilim öğreten Molla Ayas, Zeynüddîn Hafi hazretlerinin talebelerinden Abdüllatîf Makdisî'nin talebesi olan Tâcüddîn İbrâhim Karamânî'nin hizmetine girdi. Onun kalbelere şifâ, gönüllere deva olan mübârek bakışlarını üzerinde hissetmek, bulunmaz sohbetlerinden istifâde etmek için gayret gösterdi. Sıkı riyâzetler çekti, ilâhî cezbelere, feyzlere kavuştu. Ledünnî ilminde üstâd oldu. İnsanlara doğru yolu öğretmek vazîfesi verildi. Bursa'ya yerleşti. Ömrünün sonuna kadar orada kaldı. Pekçok talebe yetiştirdi. Talebelerinin geçimini de kendisi karşılar, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği maldan, ihtiyâç sahiplerine bol bol ikramda bulunurdu. Dünyâ ve dünyâ ehlinden ayrılıp, bütün varlığı ile Allahü teâlâya yöneldi. Vakitlerini ilim öğrenmek ve öğretmek, Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçirirdi. İnsanlara sık sık nasihatlerde bulunur, Allahü teâlânın dînini öğrenip, O'nun rızâsına kavuşmak için gayret etmelerini tenbîh ederdi.

Sultan Bâyezîd-i Velî ve Yavuz Sultan Selim Hân devri evliyâsının büyüklerinden olan Seyyîd-i Velâyet (r.a.) anlatır: "Hocam Âşıkpaşazâde Şeyh Ahmed'le beraber hacca gittik. (Âşıkpaşazâde Ahmed (r.a), Abdüllatîf Makdisî hazretlerinin halifesi idi.) Arafat'a doğru yaklaşırken, hocam bana; "Oğlum, Arafat'ta İmâmın sağında duran zamanın kutbudur. Dikkat et bakalım, onu tanıyabilecek misin dedi. Biraz sonra Arafat'a vardık. Namaz vakti gelince, İmâma en yakın yerde durduk, iyice baktım, İmâmın sağında duran zât, bizim Bursa'da bırakıp geldiğimiz Molla Ayas'tan başkası değildi. Molla Ayas'ın burada olabileceğini hiç hatırıma getirmediğim için, acaba o mu veya bir başkası mı diye düşünüp, hocama da durumu arz ettim. O da baktı. Ben de tekrar baktım. Gerçekten Molla Ayas'tan başkası değildi. Haccı ifâ edip Bursa'ya dönünce, bizi karşılamaya gelenlerden biri; "Arafat'ta Kutb-i zamanı gördün mü? Onun kim olduğunu bilebildin mi?" dedi. Ben de; "Gördüm, Molla Ayas idi" dedim. O gece şiddetli bir hastalığa yakalandım. Ölümün yaklaştığını hissettim. Sabaha doğru kendime geldim. Hocam Âşıkpaşazâde Ahmed'le (r.a.) beraber, Molla Ayas'ı ziyârete gittik. Evine girdik. Bizi karşılayıp buyur ettikten sonra, Molla Ayas, bana pek dikkatli baktı. Hocama; "Bu kimdir?" diye sordu. O da; "Bu benim oğlumdur efendim" dedi. Bunun üzerine Molla Ayas; "Bu, benim sırrımı gizlemeyip açığa çıkardı. Bu gece Allahü teâlâya bunun vefâtı için üç defa yalvardım. Fakat Resûlullahın (s.a.v.) rûh-i şerîflerinin şefaati bereketiyle helak olmaktan kurtuldu. Ben de

bunun, gerçekten Resûlullahın (s.a.v.) soyundan olduğunu anladım" dedi. Sonra yine bana dönüp; "Sırrı yaymak büyük tehlikedir. Böyle şeyleri yaymaktan sakınıp, gizlemek lâzımdır" dedi.

Molla Ayas, yetiştirmiş olduğu talebeler yanında, birçok kitaba haşiyeler ve tashihler yaptı. Kitaplarda görülen yanlışlıkları düzeltmeye çok önem verirdi. Bu işte tanındı. Evinde aynı kitabın birkaç nüshası bulunurdu. Bakanlar, herbirinin baştan sona tashih edilmiş, anlaşılmayan yerlerinin de açıklanmış olduğunu görürdü.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 189

2) Tâc-üt-tevârih. (ulemâ kısmı)

MOLLA CÂMÎ

Hirat'da yetişen âlim ve evliyânın en büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Nizâmeddîn Ahmed olup, lakabı Nûreddîn'dir. Câmi ve Mevlânâ nisbetleriyle meşhûr oldu. Anadolu'da Molla Câmi diye tanınmaktadır. 817 (m 1414)'de İran'ın Câm kasabasında doğdu. İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin soyundandır. Beş yaşında iken Muhammed Pârisâ hazretlerinin huzûruna götürülüp, teveccühüne mazhar oldu. Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgâri'den feyz alarak kemâle geldi ve irşâda me'zûn oldu. Çok kitap yazdı. "Nefehât", "Şevâhid-ün-nübüvve" kitapları meşhûrdur. Çok kerâmetleri görüldü. Fâtih Sultan Mehmed, onu İstanbul'a da'vet etti. Konya'ya kadar geldi. Fâtih'in vefâtını haber alınca geri döndü. Hirat'da Şeyh-ül-İslâm idi. 898 (m. 1492) senesi Muharrem ayının onsekizinci günü, Cum'a ezanı okunurken Hirat'da vefât etti.

Mevlânâ Abdürrahmân'ın babası Nizâmeddîn Ahmed, ilim ve takvâ sahibi idi. Haramlardan şiddetle kaçardı. Oğlunun da ilim ehli olması için Hirat'daki Nizâmiyye Medresesi'ne getirdi. O sırada Abdürrahmân Câmi henüz küçüktü, bülûğ yaşına gelmemişti. Fakat medresede; zekâsı, mes'eleleri anlamakta fevkalâde kavrayışı, hocaları ve arkadaşları üzerinde büyük bir te'sîr bıraktı. Tahsilinin başlangıcında, Muhtasar ve Telhis isimli kitaplar üzerinde çalışırken, daha önce gelen ileri sınıftaki arkadaşları Şerh-i Miftâh ve Mutavvel isimli kitapları okuyordu. Mevlânâ Abdürrahmân, kısa zamanda kendi kitaplarını bitirip, en ileri seviyedeki arkadaşlarının okuduğu kitapları okumağa başladı. Bu derece sür'atle arkadaşlarına yetişip onları geçmesi, herkesi şaşırttı. Nitekim hocaları; "Semerkand, Semerkand olalıdan beri, Molla Câmî'den daha zekî ve kabiliyetli bir kimse görmedi" demekten kendilerini alamadılar. Burada Hâce Ali Semerkandî'nin, Şihâbüddîn'in ve Mevlânâ Cüneyd-i Usûlî'nin derslerine devam etti. Din ilimlerinden başka, diğer fen ilimlerine de ilgi duyan Molla Câmi, Uluğ Bey zamanında Bursalı Kâdızâde Rûmî'nin matematik derslerine devam etmiştir. Bu sırada Hirat'da, meşhûr astronomi âlimi Ali Kuşçu ile görüştü. Ali Kuşçu, Molla Câmi'ye astronomi ilmine dâir gayet güç suâllerden birkaç tanesini sordu. O da hepsini, en ince ayrıntılarına kadar ayrı ayrı cevaplandırdı. Ali Kuşçu, bu cevaplara hayran kaldı. Bunun üzerine Ali Kuşçu'ya; "Sizin ilim hazînenizde bundan daha üstün bir nesne yok mudur?" diyerek latife etti. Ali Kuşçu ise; "Molla Câmi ile karşılaştıktan sonra, anladım ki, ondaki bilgiler normal yol ile elde edilen bilgilerden değildir. Allahü teâlânın ona olan bir ihsânıdır" demek zorunda kaldı.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmi, kısa zamanda aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Öyle ki, Hirat'da meşhûr olan beş âlimden birisi oldu.

Hirat'da Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretleri, hergün câmi kapısının önünde, namazdan önce ve sonra talebeleriyle sohbet ederdi. Molla Câmî'nin de yolu, o câminin önünden geçerdi. Sa'düddînî Kaşgârî ne zaman Molla Câmî'yi görse; "Bu gençte görülmemiş bir kabiliyet var. Onun hâline âşık oldum. Bu gencin, bu istidâdını boşa kullanmaması için onu yetiştirmeliyiz. Fakat bunu kendisinin taleb etmesi lâzım" buyururdu. Molla Câmi, birgün rü'yâsında Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretlerini gördü. Molla Câmî'ye, "Öyle bir sevgiyle bağlan ki, bırakmak mümkün olmasın" buyurdu. Bu rü'yâ, Abdürrahmân Câmî'ye pek fazla te'sîr etti. O anda Horasan'da idi. O gün hemen yola çıkıp, Hirat'a geldi ve Sadüddîn-i Kaşgâri'nin huzûruna girdi. Onun sohbeti ile şereflendi. Bu sohbette, kalbinde pekçok değişiklere şâhid oldu. Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin ba'zı kerâmetlerini görünce, ona bağlılığı daha da arttı. Zâhirî ilimlerin yanısıra, bâtınî ilimlerde de yükselmek için Sa'düddîn hazretlerine canla başla hizmet etmeye, onun teveccühlerine kavuşup, fevkalâde olgunluklara sahip olmaya başladı. Sa'düddîn-i Kaşgâri, Molla Câmî'nin ilk geldiği gün; "Rabbimize hamdolsun ki, Mevlânâ Abdürrahmân gibi bir şahin tuzağımıza düşmüştür. Artık bunu yetiştirmek, zayi etmemek lâzımdır" buyurdu. Artık hep onunla meşgûl olmaya başladı. Molla Câmî'nin, Sâ'düddîn-i Kaşgârî'nin talebesi olduğunu işiten Muhammed Câcermî; "Beşyüz yıldan beri Horasan toprağının bir benzerini yetiştiremediği bir ilim erbâbını, Mevlânâ Sa'düddîn-i Kaşgâri, bir teveccühte yolundan çevirdi ve kendi "Ahrâriyye" ismi verilen yoluna aldı" buyurdu. Mevlânâ Abdürrahîm ise; "Abdürrahmân Câmî, aklî ve naklî ilimleri bırakıp tasavvuf yoluna girene kadar, insanı zâhirî ilimlerden başka hiçbirşey kemâl derecesinde olgunlaştıramaz der idim. Fakat onun tasavvufa yönelişinden sonra, bu düşüncemin yanlış olduğunu anladım" dedi.

Abdürrahmân Câmî, Sa'düddîn-i Kaşgâri hazretlerinin emriyle tenhâ bir yerde halvet etmeye, nefsini terbiye için riyâzet ve mücâhede yapmaya başladı. Ya'nî, nefsinin isteklerini terkedip, istemediklerini yapmak için uğraştı. Vakitlerini, insanlardan uzak yerlerde Allahü teâlâyı zikretmek, namaz kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirdi. İnsanlardan öyle ayrılmıştı ki, adetâ insanlarla konuşmayı unuttu. Aylarca devam eden bu hâlin sonunda kalb gözü açıldı ve melekler âlemini seyretmeğe daldı. Daldığı bu âlemin tecellîleri onun gözünün önünde belirdi ve herşeyden sıyrılmış olarak kendini Allahü teâlâya verdi. O zaman anlıyamadığı bir arzu ile Kâ'be'ye doğru yollara düştü. Bir müddet gittikten sonra kendine gelip; "Ben hocamdan izin almadan nereye gidiyorum? İzinsiz ve rızâsız bir iş yapılır mı? Bu benim yaptığım doğru değildir, derhâl dönmeliyim" diyerek, hocası Sadüddîn-i Kaşgârî'nin huzûruna döndü. Bu hâdise üzerine Molla Câmî buyurdu ki: "Bu "Ahrâriyye" ismi verilen âlimler silsilesinin yoluna ilk girdiğim zamanlarda, bana nûr belirtileri görünmeye başladı. Hocamın emri üzerine bunlara iltifât etmeyip, o nûrun devamlı olmasını sağlamaya çalıştım. Şunu iyi bilmelidir ki; nûr, keşif ve kerâmetin meydana gelmesi, insanın tamâmiyle olgunlaştığına, nefsini terbiye ettiğine işâret değildir. Bunlara güvenmemelidir. Talebeye en üstün kerâmet, hocasının sohbetiyle pişmesi, onun teveccühleri altında nefsinden kurtulmasıdır."

Molla Câmî hazretleri birgün buyurdu ki: "Bize verilen bu kadar ihsânlar, hep Muhammed Pârisâ hazretlerinin bereketidir. Ben, beş yaşında idim. O sene Hâce Muhammed Pârisâ hacca gidiyordu. Yolu, bizim Câm kasabasına uğradı. Babam ve Câm'ın ileri gelen âlimleri, onu ziyâret etmek için huzûruna gittiler. Babam, beni de yanında götürmüştü. Babam onunla müsâfeha ettikten sonra, bana, elini öpmemi emretti. Öptükten sonra, Muhammed Pârisâ bana iltifât ederek bir meyva hediye etti. Teveccühlerine kavuştum. Aradan altmış yıl geçmesine rağmen, nurlu, mübârek yüzlerinin güzelliği hâlâ gözümün önünden gitmemektedir, işlerimin rast gitmesi, büyüklere olan muhabbet ni'metinin ihsân edilmesi, hep Muhammed Pârisâ

hazretlerinin teveccühleri ve duâları bereketiyledir. Bu "Ahrâriyye" yolunun büyüklerine olan sevgimin meydana gelmesine sebep olanlardan biri de Fahreddîn-i Luristânî'dir. Ben küçükken, bize teşrîf etmişti. Kur'ân-ı kerîm harflerini yeni öğrenmiştim. Beni kucaklarına oturtup, mübârek parmağıyla işâret ederek havada; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali gibi muhterem isimleri yazardı. Ben onları okudukça hayret eder; "Bu çocuğun, ileride bu yolun büyüklerinden olacağı umulur" der idi. Bana iltifât eder, şefkat gösterirdi. Onun bu merhameti, ona ve onun gibi olan büyüklere muhabbet etmeme sebep olmuştur. O zamandan beri bütün arzum, o büyüklerin muhabbetleriyle yanmak ve son nefesimde o muhabbet ile ölmektir."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretleri, Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin yıllarca sohbetinde bulunarak, onun teveccühleri altında yetişti. Onun halîfesi, vekîli oldu. Hocası, 860 (m. 1456) senesinde Hirat'da vefât etti.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, zamanındaki âlim ve evliyâ ile görüşür, onlarla sohbet eder idi. Bunlardan biri Muhammed Esed, biri Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleridir. Ubeydüllah-i Ahrâr ile dört defa buluştular, ilk görüş-melerinde Ubeydüllah-i Ahrâr'ın büyüklüğünü kabûl edip, ona bağlandı.

Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalıştı. Ayrı oldukları zamanlarda, mektûp ile haberleşirlerdi. Birbirlerini ziyâret ettiklerinde, sohbetlerinin ekserisi sükût içinde geçerdi. Fakat kalbden çok şeyler konuşurlar, dışarıdan seyredenler hiç konuşmuyor sanırlardı. Bir defasında Molla Câmî, Taşkend'e Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini ziyârete gitti. Orada onbeş gün kaldı. Umûmî olarak sohbetleri konuşmasız geçiyordu. Arada sırada Ubeydüllah-i Ahrâr ba'zı şeyler anlatıyordu. Fakat bu konuşulanları orada bulunanlar anlamıyorlardı. Bir ara Molla Câmî; "Efendim, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî'nin Fütûhât'ında ba'zı mevzûlarda müşkilimiz vardır. Bunların izahını istirhâm ediyorum" dedi. Hâce Ubeydullah emir buyurup Fütuhat kitabı getirildi. Anlaşılmıyan yerler gösterildiğinde; "Okuyun, dinleyelim!" buyurdu. Kitapdaki o mevzû, tane tane okundu. Sonra Ubeydullah hazretleri îzâh etti. Fakat bu îzâhı orada olanlar anlıyamadılar. Bu izahın anlaşılmadığını gören Hâce Ubeydullah; "Kitabı kapatınız!" buyurdu. Kapattılar. Bir müddet sessizlik hâkim oldu. Ubeydüllah-i Ahrâr murâkabeye vararak, başını göğsüne eğip tefekküre daldı. Sonra; "Şimdi kitabı açınız!" buyurdu. Açtılar ve okumaya başladılar. Bu defa, okudukça yazılanlar anlaşılmaya başlandı. Daha önce niçin anlayamadıklarına hayret ettiler. Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bir nazarı, himmeti ve duâları bereketiyle, anlaşılmayan mevzû, bir defa daha okununca anlaşılır hâle geldi. Nitekim Mevlânâ Abdürrahmân Câmî; "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr öyle bir kimse idi ki, bir bakışları ile hasta olan kalbleri ıslâh eder, kalbi havâtırdan (kötü düşüncelerden) o derece çabuk temizlerdi" buyurdu.

Ali bin Hüseyn anlattı: "Mâverâünnehr'de iken, bir gece rü'yâmda Hâce Ubeydullah'ı gördüm. Buyurdu ki: "Hirat'da Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'yi görenlerin, bize kadar zahmet edip gelmelerine lüzum yoktur. Hirat'da nûr deryası dalgalanırken, küçük bir ateş yakmak için Mâverâünnehr'e geliyorlar."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, 877 (m. 1472) senesinde Hicaz'a gitmek için yola çıktı. Her geçtiği şehirdeki âlimler onu karşılıyarak, ziyâret edip, hayr duâsını aldılar. Bilmedikleri müşkillerini sorarak, verdiği cevaplara hayran kaldılar. Bağdad'da Eshâb-ı Kirâm düşmanları ile yaptığı münâzaralarda hep galip geldi. Ba'zı insaflı olanların tövbe etmesine sebep oldu. Uğradığı yerlerde, sultanlardan, emirlerden ve halktan pekçok hürmet, izzet ve ikram gördü. Daha önce vefât etmiş büyüklerin kabirlerini ziyâret etti. Medîne-i münevvereye geldiğinde, Peygamber

efendimize (s.a.v.) olan muhabbetini dile getiren kasideler söyledi. Bu kasideler, okuyup anlıyabilenleri hayran bırakmaktadır.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Hicaz seferi esnasında bir A'rabî ile karşılaştı. Molla Câmî'nin güzel bir devesi vardı. O deve A'rabî'nin hoşuna gitti. A'rabî, kendi kafasına göre bir fiyat biçerek o deveyi satın almak istedi. Câmî, A'rabî'nin ısrârına dayanamıyarak onun istediği fiyata devesini sattı. A'rabî, kendi yükünü yükledi ve deveyi alıp gitti. Aradan on gün kadar bir zaman geçtikten sonra, o deve çölde kum fırtınasına tutulup öldü. A'rabî, Mevlânâ Câmî'ye gelip; "Bana hasta bir deveyi sattın" diyerek, küstahça sözlerde bulundu. Haddinden fazla edebsizlik etti. Molla Câmî, adama parasını geri vererek; "Deve nerede öldü?" buyurdu. O da; "Falan yerde, istersen gidip görelim" dedi. Molla Câmî, devenin öldüğü yere gitmeyi kabûl etti. Yola çıkmadan evvel, yakınlarından bir kimseye buyurdu ki: "Bu A'rabî'nin ölümü yaklaştı." A'rabî, Mevlânâ Câmî'yi tam devenin kum fırtınasına tutulmuş olduğu yere getirmişti ki, o anda yere düşüp can verdi.

Hac vazîfesini yaptıktan sonra Haleb'e geldiler. Orada da bütün halk onu saygıyla karşıladı. Pekçok ikramlarda bulundular. Oradan Tebrîz, Horasan ve Hirat'a gitti.

Molla Câmî hacdan dönünce, Hüseyn Baykara'nın kendisine tahsis ettiği bir medresede ders vermeye başladı. Arab diline ve edebiyatına büyük ilgi duyan Câmî, bu dilde birçok eser yazmıştır. Oğlu Ziyâüddîn Yûsuf için yazmış olduğu (El-fevâid-üz-Ziyâiyye fî şerh-il-Kâfiye) adlı Arabca gramer kitabı, müslüman Türkler arasında "Molla Câmî" adıyla çok tanınmıştır ve medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

Mevlânâ Abdürrahmân, Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin halîfesi, vekîli olduğu hâlde, önceleri tasavvuf edeblerini başkalarına bildirmekten çekinirdi. Buyurdu ki: "Hocalık yükü çok ağırdır. Bu yüke tahammül edemem." Ancak, bu ilmi öğrenmekte çok ısrar edenlere yardımcı olurdu. "Tâlib çok, fakat hakîkî sâdık olanlar çok az..." buyururdu.

Molla Câmî'nin sohbetinde bulunanlar, gam ve kederlerini unuturlar, neş'e ve ferahlık duyarlardı.

Sultanlara, vezirlere, vâlilere ve devlet büyüklerine yazdığı mektûplarda; onlara dâima iyiliği, hayrı, adâleti, halka şefkatle muâmeleyi tavsiye ederdi.

Hindistan'da Timûroğulları devletinin kurucusu olan Bâbûr Şah, Molla Câmî hakkında şöyle der: "Zamanında, zâhirî ve ma'nevî ilimlerde onun gibisi yetişmemiş gibidir. Onun övülmeye ihtiyâcı yoktur. Ancak adını anmak, bizim için kurtuluşa vesiledir."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, şöhret ve i'tibâr kazanmaktan kaçardı. Halkın Övmesine ve yermesine ehemmiyet vermezdi. Dâima namazda oturur gibi oturur, Hakka ve halka karşı hürmet göstermek yönünden böyle oturmayı tercih ederdi. Çok defa kuru toprak üzerine otururdu. Meclisine gelenler gam ve kederlerini unuturlar, neş'e ve ferahlık duyarlardı. Sofrasında misâfirsiz yemek yemez, hizmetini görenlerle beraber yemek yemekten zevk alırdı. Kendi ihtiyâcından fazlasını hayır işlerine sarfeder, ilim talebelerinin ihtiyâçlarını görürdü. Hirat'da ve Hıyâban şehirlerinde birer medrese, Cam şehrinde de bir câmi yaptırdı.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, bir defa okuduğu kitabı hiç unutmazdı. Onun için de bir daha bakma durumu olmazdı. Dünyâya meyletmez, âhıret hayâtına hazırlıkla meşgûl olurdu. Yatsı namazını kıldıktan sonra, bir saat kadar cemâatle sohbet ederdi. Daha sonra Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olur, namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okumakla vakitlerini değerlendirirdi. En fazla uykusu, gecenin üçte birinden az olurdu. Geri kalan zamanını ibâdet etmekle geçirirdi. Sabah

namazından sonra, işrâk vaktine kadar cenâb-ı Hakkın yarattıkları hakkında tefekkür, murâkabe ederdi. Öğleye kadar eser yazma, kitap mütâlâası üzerinde durur, öğleden sonra talebeleriyle meşgûl olurdu.

Molla Câmî, Ehl-i Beyt'e ve Eshâb-ı Kirâma âşık idi. Onlara kötü gözle bakanlara, uygun olmayan sözleri sarfedenlere derhâl cevaplarını verir, onları sustururdu. Bu sebeple Eshâb-ı Kirâm düşmanlarıyla hiç uyuşamadı ve onların dâima tenkidlerine ma'rûz kaldı. "Silsilet-üz-zeheb" ismindeki kitabında, i'tikâdnâme başlığı ile Ehl-i sünnet i'tikâdını, otuz bahiste çok güzel bir üslûp ile anlattı.

Molla Câmî, dîvânında, Türk hakanı Fâtih Sultan Mehmed Hân'a hitaben, onu övücü şiirler yazdı. Ayrıca onun oğlu Sultan Bâyezîd'i medheden kasideleri de bulunmaktadır. Fâtih için söylediği kasidelerden ba'zılarının Türkçeye tercümeleri şöyledir:

Ey kuzeyden esen rüzgâr! Ne hoş kokular getiriyorsun. Haydi arzuların kıblesi olan semte doğru es!

Ilık nefesine samimiyet kokularını karıştır. Ve hep ihlâs yolundan giderek hedefe ulaş.

Rica ve duâ denklerini Horasan'da bağladıktan sonra, Rum diyarına doğru yürü.

Yolda bu yolun usûl ve erkânını öğren. Büyüklerin yetiştiği dergâhın nerede olduğunu sor.

Oraya varınca yüzünü hizmetçilerin ayak tozlarına sür. İzin isteyip, yeri öperek huzûra gir.

O cihâd eri, gâzî pâdişâhın önünde hikmetler saçarak söze gir ve de ki:

"Ey mertebesi yüksek olan pâdişâh! Sana dünyâ mülkü, atalarından kalma bir mirastır.

Dünyâda pek az kimse, böyle büyüklük ve ihtişam tahtında senin gibi feyz verme olgunluğuna sahip olabilmiştir.

Sünnet-i seniyyenin her tarafa yayılması senin gayretinle oldu.

Küfür yuvaları, kiliseler, yine senin himmetinle câmiye çevrildi.

Harplerdeki isâbetli tedbirlerinle, küfür ve sapıklık kal'alarını kökünden yıktın.

Dâima şefkat ve merhamet tarafına yönelmiş, kötü huylardan temizlenmiş bir pâdişâhsın.

Seni kıskananların aksine, her türlü hikmet, şeref, yiğitlik ve cömertlik sıfatları sende toplanmış...

Cömertlikte derya gibisin, sanki altın ma'denisin. Hattâ deryadan da, altın ocağından da cömertsin.

Şu gök kubbenin zirvesi varoldukça ve dünyâ yerinde durdukça,

Allahü teâlâ, gönlüne uygun ihsânlarda bulunsun, dünyânın şerefi ayaklarının tozuna saçılsın, dilerim."

Ey etrâfa amber kokuları saçan seher rüzgârı! Mademki duâ ve sena demetleri diziyorsun,

Bu garip şiirlerden birkaçı o selîm akıllı edîb pâdişâha lâyık ola.

Sana emânet ettiğimiz bu garip armağanları sultânın meclisine götür.

Bu kıymetsiz hediyemi onun huzûru şerîflerine sunarken de ki:

"Karınca, muhabbet ve sadâkat yönünden, Süleymân aleyhisselâmın katına yarım çekirge ayağı gönderdi.

Nitekim, "Armağanlar, gönderenin değeriyle ölçülür" diyerek sözü bitirmeye bak.

Fazla ısrar etme, lütfen selâm ve hürmetimi söyleyerek kelâma son ver".

Ayrıca Sultan İkinci Bâyezîd hakkında da kasideleri vardır. Molla Câmî ile Osmanlı sultanları arasındaki bu alâka, Osmanlı sultanlarının ilim, tasavvuf, şiir ve edebiyata çok önem vermelerindendir.

Osmanlı sultanları, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretlerini çok sevdiler. Onun duâsına kavuşmak için can attılar. Bu sebeple Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu Anadolu'ya da'vet etti. Konya'ya geldiğinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefât haberini alınca geri döndü.

Osmanlılar, Molla Câmî'yi ne kadar çok sevdilerse, İran'daki Safevî şahları da o kadar çok düşmanlık ettiler. Eshâb-ı Kirâm düşmanları Horasan'a hücum ettikleri sırada, Molla Câmî'nin oğlu, babasının kabrini açarak, mübârek cenâzesini başka bir yere defnetti. Eshâb-ı Kirâm düşmanları Horasan'ı istilâ edip, Molla Câmî'nin kabr-i şerîfini açtıkları zaman, mübârek cenâzesini bulamadılar. Ona olan düşmanlıklarından, kabirde bulunan tahta parçalarını yaktılar. Şah İsmâil de, kendi devrinde Hirat'ı zaptettiği zaman şu emri verdi: "Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin nerede bir kitabı görülürse, kitabın üzerindeki Câmî ismindeki "Cim" harfinin noktasını kazıyıp, harfin üzerine nokta koyun. Bu sûretle Câmî ismi, Hâmî (olgunlaşmayan kimse) olsun." Bu hâdiselere Horasanlı âlimler çok üzüldüler. Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin yeğeni; "Yazıklar olsun, ülkeler fetheden Şah'ın insafına! O Câmî ki, bir ömür boyu cihan, onun kapısında köle olmuştur. Ne yazık ki, birkaç traşsız haydudun hatırı için. İsminin altındaki noktayı traş ettirdi de, hâmî yazdırayım derken hamlık etti" demekten kendini alamadı.

Mevlânâ Câmî'nin talebelerinden biri şöyle nakletti: "Bir zamanlar benim, bir müddet Sermazar şehrinde oturmam îcâb etti. Bu durumu gelip Mevlânâ Câmî'ye arzettim. Bana şöyle buyurdu: "Gayet münâsiptir. Burayı bırakıp acele ile oraya git! Giderken acele etmeyi sakın ihmâl etme. Fırsat ganîmettir ve bunda senin için nice gizli haberler vardır. "Ben, tekrar memleketime dönünce, bir takım engeller zuhur etti ve geciktim. Bir hafta sonra evime varınca, ne kadar kıymetli eşyam varsa hepsinin çalınmış olduğunu gördüm."

Molla Câmî'nin meclisine, birgün edebi kıt olan birisi geldi. Büyüklerin huzûrunda izin verilmeden konuşulmayacağını bilmiyordu. Zühdden takvâdan dem vurmağa, bilgiçlik taslamağa başladı. Bir müddet sonra sofra kuruldu ve yemek yenmeye başlandı. Sofrada tuz yoktu. O edebi az olan kimse, hizmetçiye; "Ben yemeğe tuz ile başlarım. Tuz getir" dedi. Onun bu hâline Molla Câmî üzüldü ve; "Ekmekte tuz vardır. Ona niyet eyle" buyurdu. Bu sırada ekmeği tek elle koparan birine de; "Ekmeği bir el ile koparmak mekrûhtur" deyince, Molla Câmî de; "Yemek esnasında başkalarının el ve ağızlarına bakmak, ekmeği tek el ile koparmaktan daha çok mekrûhtur" buyurdu. O kimseye bu söz de kâfi gelmemiş olacak ki, bir ara yine; "Yemek yerken konuşmak sünnettir" dedi. Molla Câmî de; "Çok konuşmak mekrûhtur" buyurdu. O edebi kıt olan kimse, artık yemek sonuna kadar hiç konuşmadı.

Bir kimse Molla Câmî'ye gelerek; "Bana öyle birşey öğretin ki, kalan ömrümde onu yaparak cenâb-ı Hakkın rızâsını kazanayım" dedi. Molla Câmî; "Hocam Sa'düddîn-i Kaşgârî'ye de aynı suâli sormuşlardı. Cevap olarak, mübârek elini sol göğsü üzerine götürüp, kalbini işâret

etti. Bununla meşgûl olun, kalbinizden kötü huyları çıkarıp, yerine iyi olan, beğenilen huyları yerleştirin demek istedi" buyurdu.

Molla Câmî'yi çok sevenlerden biri anlattı: "Mevlânâ Abdürrahmân Câmî ile hacca beraber gitmiştik. Bağdad'a geldiğimizde hastalandım. Her geçen gün hastalığımın arttığını hissediyor, öleceğimi sanıyordum. Mevlânâ hazretleri de ziyâretime hiç gelmemişti. Bunun için de ayrıca üzülüyordum. Aradan günler geçtiği hâlde, yataktan kalkamıyordum. Birgün arkadaşımızın biri koşarak yanıma gelip; "Mevlânâ Câmî seni ziyâret için geliyor" diyerek müjdeledi. Bu sevinçli haber, bende yatağımdan doğrulacak kadar bir kuvvet meydana getirdi. Yatağın içine oturup beklemeğe başladım. Derken odama girdi. Onun girmesiyle, loş olan odam birden aydınlanıverdi. Yatağımın kenarına oturdu. Hâlimi, hatırımı sordu. Buna cevap olarak; "Âşıkların ümid içinde yüz yıl bile bekliyeceğini" bir şiirle anlattım. Başını önüne eğip, gözlerini yumdu ve bir müddet murâkabeye vardı. O ânda benden bir ter boşanmaya başladı. Başını kaldırıp bana; "Terlemeğe başladınız, yatağa giriniz, İnşâallah tez zamanda iyi olacaksınız" buyurdu. Odamdan ayrılıp gittikten sonra, yatağa girdim. Yatakta beni şiddetli bir ter bastı. Terimi kurulamak için doğrulduğumda, hiçbir şeyimin kalmadığını gördüm. Mevlânâ Câmî hazretlerinin teveccühleri bereketi ile hastalıktan kurtuldum."

Geylanlı büyük velîlerden biri hastalandı. Her geçen gün hastalığının şiddeti artıyordu. Görenler; "Bu hastalıktan kurtulmak imkânsızdır. Mutlaka ölür" diyorlardı. Herkes ümidini kesmişti. Hastalığının iyice ağırlaştığı birgün, talebeleri, oğulları ve yakınları başında toplandılar. Artık vefâtını bekliyorlardı. Bir ara hasta gözlerini açtı. Yatağında doğrulmağa başladı. Etrâfındakiler hayretle hastaya bakıyorlardı. Çünkü, günlerce değil doğrulmak, bir taraftan bir tarafa dönemiyordu. Şimdi ise bir ânda yatağından doğruldu. Ayağa kalktı. Tamâmiyle iyileşmiş gibi hareket ediyordu. Oradakilere iyi olduğunu, hiçbir ağrı ve sızının kalmadığını söyleyince, ahbablan dağılıp evlerine gittiler. Herkes gidince, yakınlarından birine; "O kadar hasta idim ki, sanki rûhum bedenden ayrılmak üzere idi. O ızdıraplı ânımda, gözüme Mevlânâ Câmî hazretleri göründü. Yanıma oturup bana teveccüh etti ve iltifâtlarda bulundu. İyi olacağımı bildirerek kayboldu. Ben de, o gittikten sonra hemen ayağa kalktım. Hiçbir rahatsızlığımın kalmadığını gördüm" dedi.

Molla Câmî birgün bir kimseye; "Ne iş yapıyorsun?" diye sordu. O da; "Hamdolsun huzûrluyum. Sıhhat ve afiyette bulunduğum hâlde dünyâyı terkederek bir köşeye çekildim. Cenâb-ı Hakkın zikri ile meşgûl oluyorum" dedi. Molla Câmî buna cevap olarak; "Huzûr ve afiyet bu değildir. Huzûr ve afiyet, insanın nefsinin emmârelikten kurtulup, itminana kavuşmasıdır. Nefsi itminana kavuştur da, ister sakin bir köşede otur, isterse insanların arasında" buyurdu.

Mevlânâ'yı çok sevenlerden biri anlattı: "Eshâb-ı Kirâm düşmanlarından biri, Mevlânâ Câmî ile münâzara etti. Eshâb-ı Kirâm aleyhinde kelimeler sarfetti. Buna Mevlânâ Câmî öyle güzel cevaplar verdi ki, o Eshâb-ı Kirâm düşmanı, konuşacak tek kelime bulamayıp sustu. Fakat Mevlânâ hazretlerine buğz etmeye, ona gizliden düşmanlığa başladı. Biz bu adamın en kısa zamanda bir belâya uğrayacağını ve Eshâb-ı Kirâm efendilerimize dil uzatmanın cezasını ânında çekeceğine inanıyor ve bekliyorduk. O, biraz ötede duran atının yanına gidip, yemîni yiyip yemediğini kontrol etmek için, elini atın başındaki torbanın içine soktu. At, birden sahibinin şehâdet parmağını ısırıp kopardı. O kimse öyle bağırmaya, feryâd ve figâna başladı ki, herkes ne oluyor diye etrâfına toplandı. Biraz sonra yere yıkıldı ve büyük bir ızdırap içinde kasıla kasıla öldü. Doğrusu, cezanın bu kadar kısa bir zaman içinde verileceğini tahmin etmiyorduk."

Talebelerinden Şemsüddîn Muhammed Rucî anlattı: "İlkbahar mevsimiydi. Yağmurlardan sular çoğalmıştı. Birgün hocamız Mevlânâ Câmî ile Malan ırmağının kenarında oturuyor, hocamızın sohbetiyle şerefleniyorduk. Bir ara ırmağın üst tarafından, akıp gelmekte olan bir kirpi gördük. Kirpinin karnı üst tarafta olduğu hâlde, suların akıntısıyla sürüklenerek geliyordu. Belli ki ölü idi. Tam bizim önümüzden geçerken, hocamız Mevlânâ Câmî hazretleri elini uzatarak, ölü kirpiyi suyun içinden alıp inceledi. Hiçbir hayat belirtisi yoktu. Kirpinin dikenli sırtını okşadı. Bir müddet sonra kirpi kımıldamağa başladı ve ayağa kalktı. Canlanan kirpi, normal hâlde insanlardan kaçması lâzım iken, Mevlânâ Câmî'ye doğru gelip, ön ayaklarını ve başını havaya kaldırarak, hürmet gösterir gibi beklemeğe başladı. Kalkacağımız zaman, Mevlânâ Câmî, kirpiyi o hâlinden normal hâle getirdi. Kalkıp şehre doğru yürümeğe başladık. Fakat kirpi peşimizden gelmeğe başladı. Ancak şehre yaklaşınca peşimizi bıraktı.

Mevlânâ Câmî'nin talebelerinden biri anlattı: "Birgün hocamın mübârek cemâlini ve tatlı sohbetini arzulayarak huzûruna gitmek için yola koyuldum. Yolda giderken, karşıma fevkalâde güzel bir kadın çıktı. İkinci defa görmemek için gözümü başka tarafa çevirdim. Fakat elimde olmayarak başımı çevirip bir daha bakmak istedim. O anda yanımdan geçmekte olan odun taşıyan hamalın bir odunu gözüme çarptı, öyle acıdı ki, sanki gözüme ok saplanmıştı. Gözümden kan akmağa başladı. Yabancı kadına bakmanın cezasını hemen görmüştüm. Kan durduktan sonra hocamın bulunduğu mescide gittim. Yanındaki pekçok kimselere nasihat ediyordu. Bir kenara oturup dinlemeye başladım. Hocamın bir ara sohbetin mevzûsunu değiştirerek; "Birisi yolda gelirken, yanından geçmekte olan bir güzele bakmış. O anda bir el peyda olup, o kimsenin gözüne bir tokat vurmuş. Bu tokatın dehşetinden gözyaşları dinmemiş ve gözünden kan akıtmış. Hafiften bir nidâ gelip; "Bir kere harama bakmaya bir dokunmak kâfidir. Eğer sen bakmaya devam edersen, biz de dokunmamızı arttırırız" buyurmuş." Hocam bunu anlattıktan sonra, benden tarafa bakarak; "İnsan harama bakmaktan gözü korumalıdır ki, ona el uzatmasınlar" buyurdu.

Molla Câmî, 898 (m. 1492) senesi Muharrem ayının onsekizine rastlıyan Cum'a günü, dostlarının okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinledi ve son nefesinde Kelime-i şehâdeti getirdikten sonra vefât etti. Sultan Hüseyn Baykara, vezîri Ali Şîr Nevâî, âlimler, seyyidler ve bütün Hiratlılar Molla Câmî'nin evine koştular. Hazırlıklar bitirildikten sonra, büyük bir cemâat cenâze namazını kıldı ve hocası Sa'düddîn-i Kaşgâri'nin kabri yakınına defnedildi. Mübârek kabri ziyârete açıktı. Dünyânın dört bucağından gelen âşıkları, onu ziyâret ederek, mübârek rûhundan saçılan feyzlerden istifâde ederler. Türbesindeki kitabede şu yazılar okunmaktadır: "Hüvelbâkî, bakî olan ancak Allahü teâlâdır. Yeryüzünde olan herşey fânî'dir. Yalnız kerem sahibi olan Rabbimiz bakîdir... İlim ve hikmet sırlarına ermiş, bahçelerin hoş sesli bülbülü, kutbların en büyüğü, müslümanların gözlerinin nûru olan efendimiz Abdürrahmân Câmî "kuddise sirruh", Allahü teâlânın da'vetine uyarak, selîm bir kalb ile, meâlen **"Ey** (îmânda sebat gösteren, Allahı anmakla huzûra kavuşan) **itaatkâr nefs! Dön Rabbine,** (Cennette sana hazırladığı ni'metlere), **sen O'ndan** (sana verdiklerinden ötürü) râzı**, O da senden râzı olarak haydi gir** (sâlih) **kullarımın içine. Gir Cennetime.."** buyurulan (Fecr: 27, 28, 29. 30) emir gereğince, bu aldatıcı dünyâ tuzağından, zevk ve safa ile dolu Cennet köşklerine uçtu.

Câmî ki azm-i Cennet edip kıldı. Menzilin,
Bir ravza-i mükerreme kim ferşid-i semâ.

Kıl ki, kaza kitabesine bâbinin.
Târihi kim "Ve men dehalehü kâne âminen".

(**Ma'nâsı:** Câmî Cennete meyletmişti. Nihâyet zemini semâ gibi olan Cennet bahçelerine yerleşti. Kaza kalemi Cennet kapısına; "Buraya giren emniyette oldu" yazısını yazdı.) Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, vefâtında seksenbir yaşında idi. Yaşının sayısı, ebced hesabiyle "Ke's" kelimesinin harfleri kadardır. Ke's, Arabîde bardak, kadeh ma'nâsına olup, "Cam" dahî Fârisîde aynı ma'nâya gelmektedir. O asrın âlimleri, vefâtına çok üzüldüler ve hakkında ba'zı kasideler söylediler. **Söyledikleri kasidelerden biri şöyledir:**

"Kutb-i aktâb-ı dehr-i Câmî kim,
Nûr idi, aynı âleme güya.
Bu fenâdan olup çûru kerdân,
Etti menzilgâhın diyâr-ı bekâ."

Ma'nâsı: Mevlânâ Câmî, ki zamanının kutb-ı aktâbı, âlemi aydınlatan bir nûr, ışık idi. Bu fanî dünyâdan ayrılıp, hakîkî menzili olan sonsuz diyara gitti.

Buyurduğu güzel sözlerinden ba'zıları:

"Akıl dışında olan şeyler, keşif, müşâhede ve kalb gözü ile anlaşılır. Akıl bunları anlıyamaz. Nitekim, his uzuvları da, aklın anladığı şeyleri anlayamıyor."

"Seven o kimselerdir ki, sevgilisinden ne kadar düşmanlık görse, yine dostluğunu arttırır. Sevgilisinden başına binlerce sitem taşı gelse, onlar ancak aşk binasını sağlamlaştırır."

"İlim, sana zarurî oldukça kazanmaya çalış, sana gerekli olmayan bilgileri elde etmeye uğraşma, zarurî olan bilgiyi kazandıktan sonra da, onunla amel etmekten başka birşey isteme."

"Her kime şu beş saadet verilmiş ise, tatlı yaşayışın dizgini onun eline bırakılmıştır: 1- Vücûd sağlığı, 2-Güven, 3- Rızık genişliği, 4- Şefkatli ve vefalı arkadaş, 5- Feragat duygusu."

"Akıllılar, ölümle sona eren her ni'meti, ni'met olarak hesaba katmazlar, ömür, ne kadar uzun olursa olsun ölüm yüz gösterince, o uzunluğun ne faydası olur? Ni'metin değeri, sonsuz olmasında ve yok olmak tehlikesinden uzak bulunmasındadır."

"Üç zümreye, üç şey çirkin düşer Pâdişâhlara sertlik, âlimlere mal sevdası, zenginlere cimrilik."

"İhtiyarlık, gençliğin sonu ve neticesidir. Netice ise, başa bağlıdır. Gençliğini iyi geçirenin, ihtiyârlığının da iyi geçeceği umulur."

"Kötü kimse, başkalarının ayıplarını saymak isterken, kendini dile getirir."

"Bir kimse bütün ilimleri kendinde toplasa, Allahü teâlânın rızâsına uygun hareket etmedikçe kurtulamaz."

"Önceden Allahü teâlânın adını dile getirip, O'nu övmeden mübârek bir işe başlayan kimse, cılız bir kuş gibi uçmağa güç yetiremez. Gayesine ulaşmadan kanatları kırılır, bir daha kalkmayacak gibi yere düşer."

Mevlânâ Câmî, Nefehât-ül-üns kitabında diyor ki: Şeyhülislâm, Ahmed Nâmıkî Câmî buyurdu ki: "Evliyânın çektiği riyâzetlerin, sıkıntıların hepsini yalnız başıma çektim ve daha çok da çektim. Allahü teâlâ, evliyâya verdiği hâllerin, ihsânların hepsini bana verdi. Her dörtyüz senede, Ahmed isminde bir kuluna böyle büyük ihsânlar yapar ve bunu herkes görür." Ahmed Câmî'den, İmâm-ı Rabbânî "kuddise sirruh" zamanına kadar dörtyüzotuzbeş sene olup, bu zaman içinde evliyâ arasında bu büyüklükte, Ahmed isminde biri bulunmadı. Ahmed Câmî'nin haberi, büyük bir zan ile İmâm-ı Rabbânî'ye "radıyallahü anhüm" âit olmaktadır. Şeyhülislâm

Ahmed Câmî'nin; "Benden sonra, benim ismimde onyedi kişi gelir. Bunların sonuncusu, bin senesinden sonra olup, en büyüğü en yükseği odur" sözü de, bu zannı kuvvetlendirmekdedir.

Mevlânâ Câmî hazretleri, birgün Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin cinlerle ilgili bir yazısını şöyle îzâh etti: "Cinlerin babası Hünsâ'dır. Cinler ateş ve havadan yaratıldığı için göze görünmezler. Bunlara rûh da verilmiştir. Çok hafiftirler. Hızlı hareket ederler, insanların hafif çarpmalarından hemen ölürler. Bu sebeple ömürleri kısadır. Onlar hakîkî halleriyle insana görünseler bile, hemen kaçıp onun gözünden kaybolurlar. Bunları kaçmaktan alıkoymak için tek çâre, gözü onlara dikip, hiç sağa sola bakmamaktır. O zaman cin, göz hapsine alınmış olur. Bu durumdan kurtulmak için, oldukları yerde çeşitli hareketler yaparlar. Bu hareketleriyle insanı oyalarlar ve gözü bir ân üzerlerinden uzaklaştırıp kaçmaya çabalarlar. Bunların böylece hapsedilmesi, bize Allahü teâlânın ihsân eylediği ilham ile ma'lûm olmuştur. Cinlerin, ilim ve irfan sahibi olanları çok azdır. Ma'nevî incelikleri anlamakta da son derece kabiliyetsizdirler. Allahü teâlâya âit olan ilimlerde anlayışsız ve ahmaktırlar. Cinlerle oturup kalkmanın hiçbir faydası yoktur, sohbetleri zararlıdır. Çok kibirli olurlar ve serkeş hâldedirler. Bu sebeple, kendileriyle düşüp kalkanlara kibirli olmayı aşılarlar. Cinlerin, kibirlenme ve birbirlerini yenme, büyüklük taslama gibi sıfatları olduğu için, aralarında muharebe hiç bitmez, öldükleri zaman melekût âlemine götürmeyip, berzah âlemine indirirler, imansızları, Cehennemin soğuk yerinde azâb olunurlar."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Arabî, Fârisî, şiir ve nesir hâlinde yüze yakın eser yazdı. Bunlardan en kıymetlisi; "Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds" ve "Şevâhid-ün-Nübüvve" isimli kitaplarıdır.

Molla Câmî'nin birçok eseri vardır 1- Fâtihat-üş-Şebâb (dîvân), 2- Vâsıtat-ül-İkd (dîvân), 3- Hâtimet-ül-hayât (dîvân), 4- Bahâristan, 5- "Heft Evrenk" adı altında topladığı yedi mesnevîsi.

6- Nefehât-ül-üns min hadarât-il-Kuds: Bu eseri, Abdullah-i Ensârî'nin (Tabakât-ı Sûfiyye) adlı eserinin genişletilmesiyle meydana çıkmıştır. Farsça olup, altıyüzdört velînin hayâtı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Nefehât-ül-üns kitabının, Ali Şîr Nevâî tarafından Çağatay Türkçesine ve Lâmii Çelebi de bir takım ilâveler yaparak Osmanlı Türkçesine tercüme etmiştir.

7- Şevâhid-ün-Nübüvve: Bu eseri de, siyere dâir olup, Peygamberimizin (s.a.v.) hayâtını ve mu'cizelerini uzun anlatmaktadır. (Peygamberlik Mu'cizeleri) adı ile günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

8- Levâih: Tasavvufa dâir eseridir. Bunlardan başka meşhûr şâir İbn-i Fâriz'in tasavvufî kasidesinin şerhi, Vahdet-i vücûd hakkındaki kendi rubailerinin şerhi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sinin şerhi gibi manzûm eserleri vardır.

Şevâhid-in-Nübüvve kitabında buyurdu ki: "Muhammed aleyhisselâmın zerresini taşıdığı için, Âdem aleyhisselâmın alnında nûr parlıyordu. Bu zerre, hazret-i Havva'ya ve ondan da, Şît aleyhisselâma ve böylece temiz erkeklerden temiz kadınlara ve temiz kadınlardan temiz erkeklere geçti. O nûr da, zerre ile birlikte alınlardan alınlara geçti."

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, 1313'de Hindistan'da basılan Fârisî (Nefehât-ül-üns) kitabının başında buyuruyor ki: Tasavvuf yolunda nihâyete varanlar iki türlüdür: Birincisi; Resûlullahın (s.a.v.) izinde giderek kemâle erdikden sonra, insanları irşâd için, halk derecesine indirilmiş olan "Mürşid"lerdir.

İkincisi; yükseldikleri derecelerde bırakılıp, insanların yetişmesi ile vazîfeli olmıyan "Evliyâ"dır.

Tasavvuf yolunda yürüyenler de iki kısımdır: Birincisi; Allahü teâlâdan başka herşeyi unutup, yalnız O'nu istiyen müridlerdir. İkincisi; âhıreti, Cenneti istiyen taliblerdir.

Allahü teâlâyı irâde edenler, istiyenler de iki türlüdür: Biri, "Sûfî"ler olup, nefslerini temizleyip, nihâyetten birkaç şeye kavuşmuşlardır, ikincisi; "Melâmi"lerdir. Bunlar, sıdk ve ihlâs kazanmağa çalışır, ibâdetlerini ve hayratı gizler, sünnetleri, nafile ibâdetleri de çok yaparlar. Bu ibâdetlerin görünmesinden korkarlar. Bunlar çok kıymetli ise de, mahlûk ile meşgûl olduklarından, tevhîd makamına varamıyorlar. Melâmiler muhlisdir. Sûfîler ise muhlasdır.

Ahıretin talibleri dört türlüdür. Bunlar; zâhidler, fakirler, huddâm ve âbidlerdir.

Zâhid: îmânın nûru ve Hakka olan yakınlığı ile âhıretteki hâlleri müşâhede eder. Dünyâya meyl etmez, kötü görür. Onun yaldızlı ve gelip geçici süslerine iltifât etmez. Ondan yüzünü çevirip, bakî ve hakîkî olan Cemâl'e rağbet eder.

Fakîr: Dünyâ mallarında hiçbir şeye sahip değildir. Fakirler, dünyâ mallarını, Allahü teâlânın rızâsını taleb etmelerinden dolayı terk ettiler. Dünyâ mallarını terk etmelerinin üç sebebi vardır. Birincisi; âhırette hesabının hafiflemesini istemek ve cezadan korkmak. Çünkü helâl kazanılan malın hesabı, haram kazanılan malın cezası vardır: ikincisi; dünyâ malını terk, sevâbın fazla olmasına, neticede Cennete girmeğe vesiledir. Zîrâ fakirler, zenginlerden beşyüz yıl önce Cennete gireceklerdir. Üçüncüsü; dünyâ malını terk eden, gönül huzûru içinde ibâdet eder. Dünyâ meşgaleleri hatırına gelmez.

Hadimler: Fakir olanlardan, Hakkı taleb edenlerin hizmetini istiyenlerdir. Nitekim Dâvûd aleyhisselâma duyuruldu ki: "Beni taleb edeni görürsen, hemen ona hizmetçi ol." Hadimler, farz ibâdetlerini yaptıktan sonra, geri kalan vakitlerini fakirlerin işlerine sarfederlerdi. Tâ ki, âhıret işlerinde onların yardımlarına, imdâdlarına nail olsunlar. Bu hizmetleri nafile ibâdet kabûl ederler. Bunların yaptığı bu hizmetlerden muradı, âhıret sevâbıdır.

Abidler Devamlı Allahü teâlâyı zikreden ve O'na ibâdet edenlerdir. Tâ ki, âhıret sevâbına nail ve vâsıl olsunlar.

Yine aynı kitapta Hızır aleyhisselâm ile ilgili olarak buyurdu ki:

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ile Tebük harbini yaparken, ikindi namazını kıldıktan sonra iki beyt işittiler. Fakat şiiri söyleyeni göremediler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bu iki beytin söyleyicisi kardeşim Hızır'dır. Sizi övüyor"** buyurdu.

(Hızır aleyhisselâm, İbrâhim aleyhisselâmdan sonra yaşamış bir nebi veya velîdir. Zülkarneyn askerinin reîsi idi. Mûsâ aleyhisselâm ile yolculuk etti. Ümmet-i Muhammed'den değildir. Fakat rûhu ba'zı velîlere feyz vermiştir, öldükten sonra, rûhu insan şeklinde görünüp, garîblere yardım etmektedir.)

Hızır aleyhisselâm, güzel ahlâk sahibi, cömert ve insanlara çok şefkatlidir. Allahü teâlânın izni ile kerâmet ehli ve kimya ilmini bilicidir. Hak teâlânın bildirmesiyle, yeryüzündeki hazînelere muttalî'dir. Allahü teâlânın emri ile, ihtiyâç sahiplerinin işini görmeyi üzerine alır.

Hızır'ın (a.s.) asıl ismi, Bukyâ bin Melkan'dır. O, bir miktar kuru otun üzerine oturdu. Akabinde oturduğu kuru otlar yeşerdi. Ebû Hüreyre'nin (r.a) Peygamber efendimizden (s.a.v.) işittiği hadîs-i şerîfte; **"O, her nerede namaz kılsa, orası baştan başa yeşillik olur"**

buyuruldu. Bundan dolayı ona Hızır denildi. Hızır lafzı onun lakabıdır. Hızır lafzında üç lügat (okunuş) vardır. Bunlar Hazır, Hızr ve Hazr'dır. Ebü'd-Derdâ (r.a.) birgün Mekke-i mükerremede bir dağın üzerine çıktı. Orada, üzerinde sâlihlere âit alâmetler bulunan bir zât gördü. Sonra onun yanına giderek; "Bana nasihat et" dedi. O da; "Nasihat olarak ölüm sana kâfidir" dedi. Ebü'd-Derdâ (r.a.); "Daha fazla nasihat et" dedi. O da; "Gam (tasa) bakımından kabri düşünmek kâfidir". "Daha fazla nasihat et" deyince, o zât; "İkindi güneşi Arş-ı a'lâ üzerinde ne kadar kalır?" dedi. Bunun üzerine Ebü'd-Derdâ (r.a.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna gelip, bu hâli haber verdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"O zât, kardeşim Hızır'dır"** buyurdular.

Gürz bin Vebre (r.a.) anlattı: Bize, Şamlı olan bir arkadaşım geldi ve bir hediye getirdi. "Bu hediyemi kabûl et. Çünkü değerli bir hediyedir" dedi. Ben de; "Kardeşim, bu hediyeyi sana kim verdi?" diye sordum, dedi ki: "Bunu bana İbrâhim Temî (r.a.) verdi. İbrâhim Temî bana şöyle anlattı: "Birgün Kâ'be-i muazzamanın yanında oturuyordum. Cenâb-ı Hakkı zikr ile meşgûldüm. Yanıma bir kimse geldi. Selâm verdi ve sağ tarafıma oturdu. Şimdiye kadar onun kadar heybetli, elbiseleri bembeyaz ve kokusu güzel olan hiçbir kimse görmedim. Dedim ki: "Ey Allahü teâlânın kulu! Kimsiniz?" Bana; "Sana selâm vermek ve seninle cenâb-ı Hakkın muhabbeti hakkında konuşmak üzere geldim. Yanımda da bir hediyem var. İster misin onu sana vereyim?" dedi. Ben de; "O hediye nedir?" diye sordum. "Bu müsebbiât'tır ki, hergün güneş doğmadan ve batmadan evvel okumalısın. Onlar; Fâtiha, Âyet-el-Kürsî, Kâfirûn, İhlâs, Felâk ve Nâs sûreleridir. Arkasından da; Sübhânallahi velhamdülillahi velâ ilahe illallahü vallahü ekber, Allahümme salli ve sellim alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve eshâbihi ve alâ sâir-il-enbiyâi vel-mürselîn. Allahüm-magfir lî ve li-vâlideyye veli-cemî'ıl-mü'minîne vel-mü'minât vel-müslimîne vel-müslimât el-ehyâi minhüm vel-emvât, bi-rahmetike yâ Erhamerrâhimîn, Allahümme-f'al bî ve bihim, acilen ve acilen fid-dünyâ ved-dîn vel-âhıreti, mâ ente lehü ehlün velâ tef'al bina ve bihim yâ Mevlânâ mâ nahnü lehü ehlün inneke Gafûrun Halîm, Cevâdün Kerîm, Raûfün Rahim. Bunların herbirini yedi defa okumalısın." Ona sordum: "Bu hediyeyi sana kim verdi?" O da; "Muhammed aleyhisselâm verdi" dedi. Ben tekrar; "Bunun sevâbından ve faziletinden bana haber ver" dedim. Dedi ki: "Sen, Muhammed aleyhisselâm ile görüştüğün zaman O sana haber verir!" Artık bu anlatılanlara uyarak, hergün okumağa başladım. Bir gece rü'yâda melekleri gördüm. Beni alıp Cennete götürdüler. Orada çok büyük makamlar gördüm. Meleklere; "Bu gördüğüm makamlar kimindir?" diye sordum. Melekler; "Bu makamlar senin gibi amel eden kimselerindir" dediler. Sonra bana Cennetin meyvalarından yedirdiler, içeceklerinden içirdiler. O sırada Resûlullah efendimizin (s.a.v.) geldiğini gördüm. Beraberinde yetmiş saf nebi ile yetmiş saf melek vardı. Her saf doğu ile batının arası kadardı. Sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) bana selâm verdi ve müsâfeha etti. Ben de; "Yâ Resûlallah! Bu hadîs-i şerîfinizi, bana Hızır aleyhisselâm senden işittim, diye haber verdi" dedim. Peygamberimiz (s.a.v.) üç defa; "Hızır doğru söylemiştir. Hızır ne söylemiş ise o hakîkattir. Çünkü o, yeryüzünün en âlimi, ebdâl denilen evliyâ taifesinin reîsi ve Hak teâlânın ordusunda bir neferdir" buyurdu. Bunun üzerine; "Yâ Resûlallah! Bu fiili yapan herkese herşey verilir mi?" diye suâl eyledim. Buyurdu ki: "Allahü teâlâ onun büyük günahlarını affeder. Gadabını ondan kaldırır. Sol omuzunda bulunan meleklere, bir yıl onun günahlarını yazmamalarını emreder. Bununla ancak Allahü teâlânın saâdetli olarak yarattığı kimseler amel eder. Hak teâlânın şaki olarak yarattığı kimseler bununla amel etmez."

Yine Nefehât-ül-üns'de buyurdu ki: Sa'düddîn Hamevî (r.a.), birgün atı ile şehre giderken bir nehre rastladı. Ne kadar uğraştı ise de atı nehri bir türlü geçmedi. Çünkü at, suya bakınca kendini görüyordu. Sonra yanındakilere, suyu bulandırmalarını söyledi. Hizmetçi suya bir miktar

toprak atıp karıştırdı. Bundan sonra at sudan geçti. Bunun üzerine Sa'düddîn Hamevî hazretleri; "Mademki herkes kendini görür, öyle ise bu vadiden geçemez" buyurarak; "Ben" demenin, kendini bir varlık hissederek kibirlenmenin iyi olmadığını, tasavvuf yolunda yasak olduğunu, yoksa maksadın hâsıl olamıyacağını anlatmak istedi.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, "Mir'ât-ül-akâid" isimli manzûm eserini, Mesnevî vezninde yazmıştır. Bu eserinde, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) ve Ümmet-i Muhammed'in faziletini şöyle anlatmaktadır:

"Ümmet-i Ahmed ez miyân-ı ümem,
Bâşed ez cümle efdal-ü-ekrem.

Evliyâyı kez ümmet-i âyend,
Peyrev-i şer'ü sünnet-i âyend.

Rehrevân-ı reh-i Huda bâşend,
Bihter ez gayr-i enbiyâ bâşend.

Hassa âl-i Peygamber-ü-Eshâb,
Kez heme bihterend der her bâb.

Der miyân-i heme nebüd tahkîk,
Behilâfet keşi bih ez sıddîk."

Ma'nâsı: Peygamber efendimizin (s.a.v.) ümmeti, geçmiş bütün ümmetlerden efdaldir ve üstündür. Ümmet-i Muhammed içinden çıkan bütün velîler, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîflerine tam uyarlar ve sıkı yapışırlar. Onlar hidâyet yolunun en nadide yolcularıdır. Peygamberlerden "aleyhimüsselâm" sonra bütün mahlûkâtın en üstünüdürler. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın âli ve Eshâbı ise, her husûsta herkesten daha üstündürler. Bütün Eshâb-ı Kirâmın da en üstünü ve halifeliğe en lâyık olanı Ebû Bekr-i Sıddîk'tır."

"Vez pey'i an nebûd zan ahrâr,
Kes çü Fârûk lâyık-ı an kâr.

Ba'de Fârûk cüz be Zinnûreyn,
Kâr-ı ümmet neyaft. Zînet-ü-zeyn.

Bûd ba'd ez heme be ilm-ü-vefâ,
Esedullâh hâtim-ül-hulefâ.

Cüz be âl-i kirâm-ü-sahb-ı ızâm,
Silk-i dîn-i Nebî neyaft nizâm.

Nâmşan cüz be ihtiram meber,
Cüz be ta'zîm sûz-i sân meniger.

Manâsı: Ebû Bekr-i Sıddîk'tan (r.a.) sonra, nefslerinin esâretinden kurtulmuş olan Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) içinde, halifeliğe en lâyık olan Ömer-ül-Fârûk'tur. Ondan sonra Osman-ı Zinnûreyn'dir ki, başkası ile ümmetin işi zînet ve intizâm bulmadı. Bunlardan sonra ise ilm ve vefada Allahü teâlânın arslanı ve halîfelerin sonuncusu olan hazret-i Ali'dir (r.a.). Peygamber efendimizin (s.a.v.) Ehl-i beytinin ve Eshâb-ı kirâmının himmetleri ve gayretlerinden başka birşey ile, dîn-i İslâm intizâm bulmadı. Onlar öyle yüksek kimselerdir ki, isimlerini hürmetsiz olarak anma. Onlar tarafına, ta'zim etmeden dahî bakma.

"Hemerâ i'tikâd-ı nîkû kün,
Dil zi inkâr-ı sân beyksûkün.

Her husûmet ki, bûdeşan bâ hem,
Be teassüb mezen der anca dem.

Ber kes engüşt-i i'tirâz menih,
Dîn-i hod râyegân zi dest medih."

Ma'nâsı: Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsi hakkında iyi i'tikâd besle, onlar hakkında kalbine gelen kötü düşünceleri bertaraf et. Aralarındaki vâki olan olaylar hakkında da dilini tut. Kimseye i'tirâz etme ki, dînini yıkıp elden kaçırmayasın.

"Her ki şüd zehl-i kıble ber tü bedîd,
Ki be âverde-i Nebî girevid.

Gerçi şad bid'at-ü-hatâ vü halel,
Bîni ura zirây-i ilm-ü-amel.

Mekûn ûrâ be serzeniş tekfir,
Meşümâreş zi ehl-i nâr-ü-saîr.

Ver bibîni kesî zi ehl-i salâh,
Ki reved râh-i dîn sabâh-ü-revâh.

Ez menâhî şeved bekül yeksûy,
Be evâmir nihed beküllî rûy.

Küned ez farzhâ vü nâfilehâ
Sûy-i ubbâ revâne kâfilehâ

Be yakîn zehl-i Cenneteş meşümâr,
İmen ez sûy-i âhıreş megüzâr."

Ma'nâsı: Kim ki, Peygamber efendimizin (s.a.v.), Allahü teâlâ tarafından getirdiklerine inanır, sence kıble ehli olduğu anlaşılırsa, onun ilminde ve amelinde yüzlerce hatâ ve bozukluk görsen dahî, ona hakaret edip kâfirlikle suçlama ve Cehennemliksin deme. Bir kimsenin de sâlih olduğunu, gece-gündüz din yolunda çalıştığını, haramlardan ve yasaklardan kaçındığını, emredilenleri de tamâmiyle yaptığını, farz ve ziyâde nafile ibâdetler yaptığını görsen dahî, ona, muhakkak Cennetliktir deme. Son nefeste iyi bir hâl ile öleceğinden emîn olma.

"Meğer an kes ki ez Resûl-i Huda,
Şüd mübeşer be Cennet-ül-Me'vâ.

Gerçi der kes büved bean meşhûr,
An der an deh medar sân maksûr.

Sanki Cem'î zi âl-i pak sirişt,
Hem beşaret resîd san be bihist."

Ma'nâsı: Bir kimsenin Cennetlik olduğunu Peygamber efendimiz (s.a.v.) müjdelemiş ise, o istisnadır. Resûlullahın (s.a.v.), Cennet ile müjdelediği Aşere-i mübeşşere ismi verilen on kişi varsa da, sen Cennetle müjdelenenleri on kişiden ibâret sanma. Çünkü, Peygamber efendimizin (s.a.v.) pak ve mutahhar olan evlâdından bir cemâatin de Cennete girecekleri müjdelenmiştir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde; **"Fâtıma, Cennet kadınlarının seyyidesidir", "Hasen ve Hüseyn, Cennet gençlerinin seyyidleridir"** buyurdu.

Mevlânâ Câmî, yine aynı kitabın, "Kabir suâli ve kabirdekilerin hâlleri" babında buyuruyor ki:

"Her kira zîr-i hâk şüd menzil,
Dü firişteh be sûretî hâil.

Pîş âyend zi îzid-i müteâl,
imtihanlara ezu künend suâl.

Ki Hudâ-yitü vü Nebiyy-i tü kîst,
Zen heme dîn ki bûd dîn-i tu çîst.

Ger bigûyed cevâbeşan be savâb,
Birehed ez gam-ı azâb-ü-ikâb.

Füshât-i kabr-i ü biyefzâyend,
Revzeni ez bihişt bikşâyend.

Gerd ura lyân çi subh u çi şâm,
Ki kücâ dâred ez bihişt mekâm."

Ma'nâsı: Her kim vefât edip kabrine konulursa, iki korkunç sûretli melek, Allahü teâlânın emri ile o kimseyi imtihan için gelirler. Derler ki: "Senin Rabbin ve Peygamberin kimdir? Dînin nedir?" O kimse eğer bunlara doğru olarak cevap verebilirse, üzüntüden ve azâbdan kurtulur. Kabri genişletilir ve Cennetten bir pencere açılır. O kimse, Cennetteki makamını sabah akşam seyreder.

"Ver negûyed cevâbeşan der hor.
Âteşin gürz âyedeş ber ser.

Nâle-i ü be vakt-i gürz hori,
Bişneved cüz ki ademî vü peri.

Ademî vü peri eğer şinevend,
Heme ez hâb-ü-hor nefûr şevend.

Tengî-i güreş ançünân füşüred,
Ki dü pehlû-yi ü zihem güzered.

Biküşâyend revzeni zi sekar,
Tâ der an bingered beşâm-u sehar.

Cây-i hodra hibînedez dûzah,
Âvâh ez hâletî çünin âvsh."

Ma'nâsı: O kimse, suâl meleklerine doğru olarak cevap veremezse, başına ateşli bir topuz iner. Topuz başına inince o kimsenin iniltisini insanlar ve cinlerden başka bütün mahlûklar işitir. Eğer bu iniltiyi insanlar ve cinler işitecek olsaydı, hepsi de yemekten ve uyumaktan şiddetle kaçınırlardı.

Kabrin darlığı onu o kadar sıkar ki, iki yanı birbirine geçer. Gece-gündüz bakarak yerini görsün diye de, ona Cehennemden bir pencere açarlar. O pencereden Cehennemdeki yerini görür. Böyle bir hâle eyvahlar olsun.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 122

2) El-Fevâid-ül-behiyye sh. 86, 88

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 360, 361

4) Bedr-üt-Tâli cild-1, sh. 327

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 534

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 275

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 61

8) Nefehât-ül-üns sh. 455

9) Reşehât sh. 202

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1037

MOLLA FENÂRÎ (Mevlânâ Şemseddîn Fenârî)

Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislâmı ve zamanının müceddidi olan büyük İslâm âlimi. İsmi, Muhammed bin Hamza bin Muhammed bin Muhammed er-Rûmî el-Fenârî'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. 751 (m. 1315) senesi Safer ayında, Fenâr köyünde dünyâya geldi. Bu köyde doğduğu veya babasının fenercilik san'atıyle meşgûliyetinden dolayı "Fenârî" nisbetiyle meşhûr oldu.

Aklî ve naklî ilimlerde zamanının bir tanesi oldu. Alâüddîn-i Esved'den, Cemâlüddîn-i Aksarâyî'den ve Mısır'da Ekmelüddîn-i Bâbertî'den ilim almış, babası Muhammed Hamza'dan ve Şeyh Hamîdüddîn-i Kayserî'den de tasavvuf ma'rifetlerini elde etmiştir. Kendisinden de; İbn-i Hacer ve Kâfiyecî Muhyiddîn gibi meşhûr zâtlar icâzet alarak istifâde ettiler. İbn-i Hacer diyor ki: "Kâhire'ye geldiğinde, onunla görüşmek şerefine nail oldum. Kendisi bana tam bir yetki ile icâzet verdi."

İmâm-ı Süyûtî şöyle demektedir: Üstadım Şeyh Muhyiddîn-i Kâfıyecî, Molla Fenârî'nin derslerine katılıp, onun yardımcısı olduğundan, Molla Fenârî'yi övmekte pek ileri gitmişti. Niye "Fenârî" diye anıldığını sordum. Buna, onun fenercilik san'atıyle uğraştığını söyleyerek cevap verdi."

Bursa'da müderrislik ve kadılık yaptı. Sultan İkinci Murâd Hân'ın iltifât ve teveccühlerine kavuştu. Onu müftîlik ve kadılık mevkiinin en yüksek makamı olan şeyhülislâmlık vazîfesine ta'yin etti. Pâdişâhın her husûsta en hâs müşaviri oldu. Bu yüksek âlime karşı halkın gösterdiği hürmet ve saygı, fevkalâde idi. Câmi-i şerîfe giderken, halk onu görmek için toplanır, o fazîlet timsâlini görmekten büyük bir haz duyardı. Tefsîr, fıkıh, usûl-i fıkıh ve daha başka ilimlere dâir yazdığı çok kıymetli eserleri vardır. Mantık ilmine dâir olan "Îsâgûcî şerhi"ni bir günde yazıp tamamlamıştır.

834 (m. 1431) senesi Receb ayında Bursa'da vefât etti. Kabri, Bursa'da Keşîş dağı eteğinde, Maksem adı verilen semtte yaptırdığı mescidin yanındadır ve ziyâret edilmektedir. Kabri, Bursa'nın en yüksek semtinde bulunmaktadır. Câmiinin yanında bir de medresesi vardır. Ayrıca birçok hayır işleri de gerçekleştirmişti.

Fenârî, din ve fen bilgilerinde zamanının en meşhûr âlimi idi. "Mugnî" ve "Vikâye" kitaplarını şerh eden Mevlânâ Alâüddîn Esved ve Şeyh Cemâleddîn-i Aksarâyî ile zamanında bulunan diğer birçok büyük âlimden ders okudu. İlim tahsili için Mısır'a gidip, orada bulunan meşhûr Hanefî fıkıh âlimi Kemâleddîn-i Bâbertî'den de okudu. Mevlânâ Ahmedî ve Hacı Paşa da ona talebe arkadaşlığı yapmışlardı. Din ilimlerinin yanında; fizik, matematik ve astronomi de öğrendi. Tasavvufta yüksek dereceye kavuşmuştu, ilim tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönerek Bursa'ya yerleşti. Sultan Yıldırım Bâyezîd ve Çelebi Sultan Mehmed Hân zamanlarında, Bursa'da çok talebeye ders okutup, binlerce âlim yetiştirdi. Adı ve şöhreti her tarafta duyulup, sultanlar, kumandanlar ve büyük âlimler, kendisine hürmet ve i'tibâr gösterdiler. İlim ve irfan taleb edenler, her taraftan koşarak gelip, onun derslerine devam etmişlerdi.

822 (m. 1419) yılında, ilk defa Hicaz'a gidip hac yaptı. Hacdan dönerken. Mısır Sultânı Melik Müeyyid, Mısır'da kalarak ders vermesini rica etti. Bir müddet kalıp, ders okuttu. Birçok ulemâ ve evliyâ ile sohbet etmiş ve çeşitli mes'eleleri muhâsebe ve müzâkere etmişlerdir. Bu yolculuğu esnasında Kudüs-i şerîfi de ziyâret etmişti. Çelebi Sultan Mehmed Hân da'vet edince, Bursa'ya geldi. Bu haccında Medîne-i münevverede iken, orada vefât eden büyük velî Şâh-ı Nakşibend'in halîfesi Muhammed Pârisâ'nın cenâze namazında bulundu.

828 (m. 1424) yılında Sultan İkinci Murâd Hân, onu ilk şeyhülislâm olarak ta'yin etti. Bu vazîfeyi, adâlet ve hak üzere altı sene yaptı. Devletin mühim işlerinde, sultanlar ve devlet adamları kendisiyle istişâre ederek, ilminden ve isâbetli görüşlerinden istifâde etmişlerdi. Ders okutması yanında, fetvâ işlerini ve Bursa kadılığını da yürüten Molla Fenârî, bir mahkeme esnasında, Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân'ın şâhidliğini dahî kabûl etmemiştir. Şöyle ki: Mahkemede da'vâ konusu olan bir hâdisenin şahidi olarak pâdişâh'ın da dinlenmesi îcâbetmişti. Kâdı Molla Fenârî, huzûrunda duruşmaya çıkan Pâdişâh'ın şehâdetini, İslâmiyetin aradığı şâhidlik şartlarından biri kendisinde bulunmadığı için red etmişti. O da, namazlarda Pâdişâh'ın cemâatte görülmemesiydi. Çünkü dînimizde, cemâat ile namaz kılmayı terk edenin mahkemedeki şâhidliği makbûl değildir. Bunun üzerine Yıldırım Bâyezîd Hân hemen oturduğu sarayın yanına bir câmi inşâ ettirerek, beş vakit namazı, cemâati hiç terk etmeden kılmağa başladı. Bursa'da müderrislik ve kadılık yapan Molla Fenârî, kazzazlık (ipekçilik) yaparak da nafakasını te'min etmeye çalıştı ve kazandığı paralar ile çok hayrat ve hasenatta bulundu. Kale'de, Manastır mahallesinde ve Debbâglar semtinde olan mescidler ile, Pınarbaşı'ndaki Dâr-ül-hadîs, onun yaptırdığı eserlerdendir. Kudüs'te de bir medreseyi satın alıp, masraflarını, Anadolu'da yaptığı vakıfların gelirinden karşılamıştır. Vefâtında, çok para ve onbinden çok kitap bıraktı.

Molla Fenârî, bir ara Bursa'daki hizmetlerini bırakıp Konya'ya gitmişti. Karaman Beyi de ona çok iltifâtlarda ve ihsânlarda bulundu. Ders okutması için ricada bulundu. Orada da ders verip talebe yetiştirdi. Burada, Ya'kûb-i Asfâr ve Ya'kûb-i Esved gibi zâtlar ondan istifâde edip, ilimde yüksek dereceye ulaşmışlardı. Molla Fenârî, bu iki talebesiyle dâima iftihar ederdi. Karaman Beyi'nin kızı Gül Hâtun ile evlenerek, iki oğlu, iki kızı oldu. Sonra Osmanlı Sultânı'nın da'veti üzerine tekrar Bursa'ya geldi. Eski hizmetlerine devam etti. İki oğlu da, kendisi gibi âlim olarak yetişti. Onlar da Bursa'da kadılık yapmışlardır. Onun soyundan gelen Ali bin Yûsuf, İstanbul-Aksaray'da, Vatan caddesindeki kiliseyi câmi yapmıştır. İmâm-ı Îsâ Efendi, câmi'ye çok vakıf yaptığından, "Fenârî Îsâ" mescidi denilmiştir. Bu zât Bursa'da kadı iken, 903 (m. 1497) yılında vefât etmiştir. Ahfadından (torunlarından) Muhyiddîn bin Muhammed Fenârî, onüçüncü şeyhülislâm olup, Beykoz'a bağlı Dereseki köyünde ve Rumelihisârında birer mescid yaptırmış, 954 (m. 1547) senesinde vefât etmiştir. Kabri, Eyyûb Sultan'dadır.

Molla Fenârî, uzun zaman Bursa'da kalan ve Somuncu Baba diye tanınan Hâmid-i Aksarâyî'den de ilim ve feyz almıştır. Büyük bir velî ve yüksek âlimlerden birisi olan Somuncu Baba, önceleri Bursa'da yaptırdığı fırında pişirdiği ekmekleri satarak geçinirdi. O sırada Molla Fenârî de Bursa'da kadılık yapıyordu. Somuncu Baba'nın ilimdeki ve evliyâlıktaki üstünlüğünü bilenlerden idi. Sultan Yıldırım Bâyezîd. Niğbolu zaferinden sonra Bursa'da Ulu Câmi'yi inşâ ettirmeye başlamıştı. İnşâat sırasında, câmide çalışan işçilerin ekmek ihtiyâcını Somuncu Baba karşılamıştı. Câmi'nin inşâsı bittiğinde, açılış günü Cum'a hutbesini okumak üzere Pâdişâh'ın dâmâdı büyük âlim ve velî Seyyid Emîr Sultan hazretlerine vazîfe verilmişti. O gün orada, Molla Fenârî ile beraber büyük bir âlim topluluğu da vardı. Tam Cum'a vakti gelince, Emîr Sultan hazretleri; "Sultânım, zamanımızın büyüğü burada bulunurken, bizim hutbe okumamız edebe uygun değildir. Bu câmi-i şerîfin açılış hutbesini okumaya lâyık olan zât, şu kimsedir!" diyerek Somuncu Baba'yı işâret etti. Şöhretten son derece sakınan bu büyük velî, Pâdişâh'ın emri üzerine minbere doğru yürüdü. Emîr Sultân'ın yanına gelince; "Ey Emîr'im! Niçin böyle yapıp, benim hâlimi ele verdiniz?" dedi. Emîr Sultan da: "Sizden daha üstün bir kimse göremediğim için böyle yaptım" diye cevap verdi. Cemâat hayret içinde kalmıştı. Somuncu Baba'nın okuyacağı hutbeyi merakla baklemeye başladılar. Minbere çıkan Somuncu Baba, öyle güzel bir hutbe îrâd

buyurdu ki, o zamana kadar cemâat böyle bir hutbeyi hiç kimseden dinlememişlerdi. Hutbede; "Ulemâdan ba'zısının, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrinde müşkilâtı bulunmaktadır. Onun için, bugünkü hutbemizde bu sûrenin tefsîrini yapalım" buyurdu. Fâtiha sûresinin yedi türlü tefsîrini yaptı. Bu konuda nice hikmetli sözler beyân eyledi ki, herkesin hayreti daha da çok arttı. Bursa'da herkes, artık onun büyüklüğünü anlamıştı. Başta kadı Molla Fenârî; "Somuncu Baba, önce bizim bu sûrenin tefsîrindeki müşkilimizi halletti. O, bunun büyük bir kerâmetiydi. Çünkü, Fâtiha'nın birinci tefsîrini bütün cemâat anlamıştı, ikinci tefsîrini, cemâatin bir kısmı anladı. Üçüncüsünü anlayanlar çok azdı. Dördüncü ve sonraki tefsîrlerini, içimizde anlıyan yok gibiydi" demekten kendini alamamıştı.

Namazdan sonra hemen evine giden Somuncu Baba'yı ilk ziyâret eden Molla Fenârî oldu. Bu ziyâret sırasında ona; "Efendim, bu günlerde Fâtiha sûresinin tefsîrini yapmak istiyordum. Fakat anlıyamadığım ba'zı yerleri vardı. Bu hutbeniz ile, anlıyamadığım yerleri açıklamış oldunuz. Medresede, hizmetlerimizin karşılığında kazandığımız beşbin akçe paramız vardır. Helâl olmasında hiç şüpheniz olmasın. Kabûl buyurursanız, bunu size hediye etmek ve ayrıca sizin talebeniz olmakla şereflenmek istiyorum" deyince, Somuncu Baba ona teveccüh edip duâ eyledi. Molla Fenârî, çok feyz ve ma'rifetlere kavuştu. Yazdığı tefsîrlerinde bu ince ma'rifetleri beyân eyledi. Bir cild büyüklüğündeki "Fâtiha Tefsîri", bu ince bilgilerle doludur. Bu hâdiseden sonra büyüklüğü herkes tarafından anlaşılan Somuncu Baba; "Sırrımız ifşa oldu. Herkes bizi tanıdı" diyerek, Bursa'dan ayrılmak istedi. Bir sabah erkenden, Gaves Paşa Medresesi'nden birkaç talebeyi yanına alarak yola çıktı. Somuncu Baba'nın Bursa'yı terk etmekte olduğunu haber alan Molla Fenârî, koşarak bir çınarın yanında arkasından yetişti. Gitmeyip, Bursa'da kalması için çok yalvardı, ricalarda bulundu ise de, kabûl ettiremedi. Sonunda Bursalılara duâ etmesini taleb etti. Bu çınarın yanında Bursa'ya dönerek, feyizli ve bereketli bir şehir olması ve yeşil olarak kalması için duâ etti. Birbirine veda ederek ayrıldılar. "Duâ Çınarı" denilen bu ağaç, Bursa'nın Ankara yolu çıkışındadır.

Molla Fenârî, Tasavvufta Zeyniyye tarikatına mensûb idi. İpekçilikten çok iyi anladığından, kendisine yetecek kadar parayı sağlamak için bu işle uğraşır ve yiyeceği, giyeceği için lâzım olan parayı kendi emeği ile kazanırdı. Süslü elbiselerle dolaşmaktan hiç hoşlanmazdı. Gayet mütevâzi olarak giyinir, başında bir dolama ile dolaşırdı. Böyle giyinmesinin sebebini soranlara; "Elimin kazancı, daha fazlasına yetmiyor" diye cevap verirdi.

Şeyh Zeynüddîn-i Hâfî hazretlerinin en büyük halîfesi Şeyh Abdüllatîf-i Kudsî, Anadolu'yu şereflendirdiğinde, Molla Fenârî onun gelişini parlak bir manzûme ve güzel bir şiirle kutlamıştı. Zeynüddîn-i Hâfî de, aynı bahr ve vezinde bir karşılık söyleyerek, pekçok övücü sözler yazmış ve Molla Fenârî'ye göndermişti ki, bu şiirin sonu şöyledir:

"Dilerim ilâhî, sürüp gitsin onun ikbâli.
Cin, insan, herkes alsın ondan feyzini.

Ömrüne kurban olam, güçsüz şi'rim bu cevapta,
Hassân'ın şi'riyle. Hâtem cömertliği yanında.

Medhimse bir üstünlük kazandırmaz benden sana.
Hafif sayılırız elbet bütün şâirlerden daha.

Eğer bu sözlere derseler utanırım öyle,
Fenârîzâde övgüsüne İbn-i Gânim cevâbı diye"

Büyük İslâm âlimi Mevlânâ Şemseddîn Fenârî'nin ömrünün sonlarına doğru gözlerine perde geldi. Göremez oldu. Bir gece Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; "Tâhâ sûresini tefsîr eyle!" diye

buyurdukta; "Yüksek huzûrunuzda, Kur'ân-ı kerîmi tefsîr etmeye gücüm olmadığı gibi, gözlerim de görmüyor" demişti. Peygamberlerin tabibi olan Resûlullah efendimiz (s.a.v.) mübârek hırkasından bir parça pamuk çıkarıp, mübârek tükrüğü ile ıslattıktan sonra gözleri üzerine koymuştur. Molla Fenârî uyanıp, pamuğu gözlerinin üstünde bularak kaldırmış, görmeğe başlamıştır. Allahü teâlâya hamd ve şükr etmiştir. Pamuk ipliklerini saklayıp, öldüğü zaman gözleri üzerine konmasını vasıyyet etmiştir. Gözlerinin açılmasının bir şükrânesi olarak, 833 (m. 1429) senesinde Şam yolu ile ikinci defa hacca gitmiştir. Bu esnada Mısır'a ve Kudüs'i şerîfe de uğramış, birçok âlim ile sohbet edip, birbirlerinden istifâde etmişlerdir.

Molla Fenârî, "İskender Târihi"ni nazm eden Mevlânâ Ahmedî ve tıbda "Şifâ" kitabının sahibi tabîb Hacı Paşa ile birlikte, Mısır'da Ekmelüddîn-i Bâbertî'nin huzûrunda ders arkadaşı idiler. Birgün bir evliyâyı ziyârete gitmişlerdi. Bu zât, onlara bakıp. Mevlânâ Ahmedî'ye; "Sen vaktini şiirde harcarsın", Hacı Paşa'ya; "Sen ömrünü tıbda harcarsın", Molla Fenârî'ye de; "Sen de din ve dünyâ reîsliğini, ilim ve takvâyı birlikte bulundurursun" buyurdu. Gerçekten de, bu zâtın buyurduğu gibi oldu.

Sultânın veziri olan Hacı İvaz Paşa, bir konuda Molla Fenârî'ye kızmış bulunduğundan, gözleri görmez olunca, lâf olsun diye; "Dilerim ki, o amâ ihtiyârın namazını ben kıldırayım" demişti. Bu söz Molla Fenârî'nin kulağına ulaşınca; "Ol kimse câhildir. Cenâze namazını kıldırmayı beceremez. Cenâb-ı Hakkın kapısından ümidim şudur ki, bana hemen şifâ buyurup, onu a'mâ eyleye ve ben onun namazını eda edeyim" dedi. Çok zaman geçmeden Molla Fenârî. Allahü teâlânın lütuf ve ihsânına kavuşup, görmeyen gözü aydınlandı. Rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi görüp. O'nun mübârek tükrüğünün ve gözüne koyduğu pamuğun bereketiyle gözleri açıldı. Tam bu günlerdeydi ki, vezirin gözleri görmez oldu. Vezir, Molla Fenârî'den evvel vefât edip, cenâze namazını da Fenârî hazretleri kıldırdı.

Eserleri çok kıymetlidir. Başlıcaları şunlardır:

1- Ayn-ül-a'yân: Fâtiha sûresinin tefsîridir. Tefsîr ilminde de tam bir vukûfa sahip olan Molla Fenârî'nin bu üstünüğüne, "Fâtiha-i şerîfe" için yazmış olduğu bir cildlik tefsîri şahiddir. Bu tefsîr kitabının mukaddimesinde. İlm-i tefsîre, tefsîrin dayandığı ilimlere, müfessirlerin ta'kib edecekleri tertîb ve usûle dâir çok mühim bilgiler vardır. Bu kıymetli eser, tasavvuf ilminin birçok ince ma'ritelleri ile de süslenmiştir. İlim ve ma'rifet babında çok faydalı bilgileri ihtivâ etmektedir. Matbû' bir eserdir. 2-Füsûl-ül-bidâyi' fî usûl-iş-şerâyi': Fıkıh usûlüne dâir yazdığı çok kıymetli bir eser olup, otuz senede tamamlamıştır. Bu eserinde; "Menâr", "Usûl-i Pezdevî". İmâm-ı Râzî'nin "Mahsûl"ünü, İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ını ve diğer usûl kitaplarını toplamış ve şerh etmiştir. 3-Îsagûcî şerhi: Mantık ilmine dâir. bir günde yazdığı çok kıymetli şerhtir. Îsâgûcî'ye yaptığı bu şerhi, mantık ilmini çok güzel açıklamaktadır. Buna, birgün sabahleyin başlamış, güneş batarken bitirmiştir. Bu mantık kitabı, medreselerde uzun zaman ders kitabı olarak okutulmuştur. 1304 (m. 1886) yılında İstanbul'da basılmıştır. 4-En-mûzec-ül-ulûm: Yüze yakın ilme âit mes'eleleri ihtivâ eden ansiklopedik bir eserdir. Bu eser, oğlu Muhammed Şah tarafından şerh olunmuştur. 5-Ferâiz-i Sirâciyye şerhi, 6-Şerh-i Mevâkıb üzerine Ta'likât, 7-Esâs-üt-tasrîf, 8-Esmâ'il-fünûn, 9-Es'ile, 10-Risâletü ricâl-il-gayb, 11-Risâletün fî menâkıb-iş-Şeyh Behâüddîn-i Nakşibendî, 12-Şerhu Usûl-il-Pezdevî, 13-Şerhu Telhîs-il-câmi' el-kebîr: Fıkıh ilmine dâirdir. 14-Şerhu Telhîs-il-miftâh: Me'ânî ilmine dâirdir. 15-Şerh-ur-risâlet-il-esîriyye fil-mîzân, 16-Şerhu Fevâid-il-gıyâsiyye: Me'ânî ve beyân ilimlerine dâirdir. 17-Şerhu Mukatta'ât, 18-Şerh-ül-Mevâkıb: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 19-Hâşiyetün alâ şerh-ış-şemiyye: Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin eserine yaptığı kıymetli bir haşiyedir. 20-Hâşiyetün alâ dav'ıl-miftâh, 21-Şerh-

ül-Misbâh: Nahiv ilmine dâirdir. 22-Hâşiyetün alâ Şerhây-is-Seyyid ves-Sa'd lil-miftâh, 23-Uveysât-ül-efkâr fî ihtiyâri ülil-ebsâr: Aklî ilimlere dâir yazdığı bir eser olup, fen ilimlerinde zor problemlerin çözüm şekillerine karşı i'tirâzları inceler. 24-Misbâh-ül-üns beyn-el-ma'kûl vel-meşhûd fî şerh-i miftâh-i gayb-il-cem'i vel-vücûd: Sadruddîn-i Konevî'nin "Miftâh-ül-gayb" adındaki eserinin şerhidir. 25-Mukaddimet-üs-salât.

Bunlardan başka birçok metinlere, şerh ve haşiyeleri ve ta'likâtı var ise de, tedris, kadılık ve müftîlik işleriyle meşgûliyeti, eserlerinin çoğunu temize çekmeye müsâade etmeyip, müsvedde hâlinde kalmıştır.

"Ayn-ül-a'yân" adındaki tefsîrinden seçmeler:

Hazreti Ali buyurdu ki: "Her ilim, Kur'ân-ı kerîmde vardır. Fakat insanlar ondan âcizdirler."

Hazreti Hasen buyurdu ki: "Allahü teâlâ semâdan yüzdört kitap indirdi. Bunların içindeki bilgileri dört kitapta topladı. Bunlar; Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'ân-ı kerîmdir. Sonra bu dört kitabın içindeki bilgileri Kur'ân-ı kerîme koydu."

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte; **"İlim öğrenmek her müslümana farzdır"** buyuruldu. Hadîs-i şerîfte ilimden murâd, ilmihâl bilgisidir. Yâ'nî, dînin emirlerini yerine getirmekte her müslümana lâzım olan bilgilerdir. Allahü teâlânın varlığına, birliğine ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Peygamberliğine inanmak bunlardandır.

Şa'bî (r.a.) şöyle buyurdu: "(Bilmiyorum) demek, ilmin yarısıdır. Şüpheli olduğu vakit bilmiyorum diyen kimse, ilmi ile amel etmiş olur. Ona bilen kimse gibi sevâb vardır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 272

2) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 97

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 47, 50

4) Miftâh-üs-seâde cild-2, sh. 124

5) Devhat-ül-meşâyıh sh. 3-5

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 188, 189

7) El-A'lâm cild-6, sh. 110

8) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 166, 167

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1006, 1060

10) Kıyâmet ve Âhıret sh. 123

11) Eshâb-ı Kirâm sh. 339

12) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3436

13) Rehber Ansiklopedisi cild-5, sh. 328

14) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 390

MOLLA GÜRÂNÎ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından ve dördüncü şeyhülislâm. İsmi, Ahmed bin İsmâil bin Osman Gürânî'dir. Lakabı Şerefüddîn, Şihâbüddîn ve Molla Gürânî olup, Molla Gürânî lakabıyla tanınıp, meşhûr oldu. 813 (m. 1410) senesinde, Suriye'nin Gürân kasabasına bağlı bir köyde doğdu. Doğduğu yere nisbetle "Gürânî" denilmiştir. 893 (m. 1488) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Molla Gürânî, daha küçük yaşta iken kendi memleketinde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sarf, nahiv, beyân, me'ânî gibi âlet ilimlerini ve kırâat ilmini öğrendi. Bundan sonra ilim öğrenmek için Bağdad, Diyarbakır, Hıns ve Hayfa şehirlerine gitti. Onyedi yaşında iken de Şam'a gidip, bir müddet de oradaki âlimlerden ders alıp, ilim tahsili yaptı. Şam'dan Kâhire'ye gitti. Kâhire'de zamanın âlimlerinden ders alarak; kırâat, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini öğrendi ve bu ilimlerde icâzet aldı. O devrin en meşhûr âlimi İbn-i Hacer Askalânî'den hadîs ve fıkıh ilmine dâir eserler okudu. Bu hocasından okuduğu eserler arasında, Sahîh-i Buhârî ve fıkıh ilminde meşhûr eserler vardı. Hadîs ilminde İbn-i Hacer Askalânî'den icâzet aldı. Molla Gürânî bu minval üzere tahsilini tamamladıktan sonra; tefsîr, kırâat, hadîs ve fıkıh ilimlerinde değerli bir âlim olarak yetişti. Yavaş yavaş tanınmaya ve Kâhire'deki medreselerde ders vermeye başladı. Memlûk Devleti hükümdârlarının ve devletin ileri gelenlerinin kurdukları ilim meclislerine katılıp, münâzaralara girdi. İlmi ve fesahati, güzel konuşmasıyla kısa zamanda tanındı. Hattâ Kâhire'de herkese açık bir ders verdi. Bu dersini dinleyen âlimler, onun ilimdeki üstünlüğünü takdîr ettiler. Hocası İbn-i Hacer Askalânî ona icâzet verdikten sonra, Sahîh-i Buhârî'yi gayet güzel bir mehâretle okuttuğunu bizzat görüp, şâhid oldu. Bundan sonra hayatının bir bölümünü Kâhire ve Şam taraflarında geçirip İstanbul'a geldi. İstanbul'a gelişi, hayâtında başka bir safha olmuştur. Önce Şafiî mezhebinde idi. Sonradan Hanefî mezhebine geçti.

Molla Gürânî'nin İstanbul'a gelişi şöyle vukû' bulmuştur O devrin meşhûr Osmanlı âlimlerinden Molla Yegân hacca gittiğinde, Kâhire'ye uğradı. Orada Molla Gürânî'yi tanıyıp, onun dîne bağlılığını ve ilimdeki yüksek derecesini görünce, İstanbul'a getirmek istedi. Lütuf ve iltifât göstererek İstanbul'a gelmesini söyledi. O da bu teklifi kabûl edip, Molla Yegân ile birlikte İstanbul'a geldi. Meşhûr âlim Molla Yegân, hacdan dönüp İstanbul'a gelince, Sultan İkinci Murâd Hân'ın otağına gidip, bir sohbet yaptı. Sohbet sırasında Pâdişâh; "Gezip gördüğün yerlerden bize ne armağan getirdin?" diye sordu. Bunun üzerine Molla Yegân; "Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminde iyi yetişmiş bir âlim getirdim" dedi. "Şimdi nerededir?" deyince; "Bâb-üs-se'âde'de beklemektedir" dedi. Bunun üzerine Pâdişâh, onu içeri getirmelerini söyledi. Molla Gürânî içeri girip, selâm verdi. El öptü. Sohbet sırasında Molla Gürânî'nin konuşması ve hâli, pâdişâhın hoşuna gitti. Onu hemen dedesi Murâd-ı Hüdâvendigâr Gâzî'nin eski kaplıcadaki medresesine müderris olarak ta'yin etti. Daha sonra da Yıldırım Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Böylece bir müddet bu vazifeye devam etti. Bundan sonra da Sultan İkinci Murâd Hân, Molla Gürânî'yi oğlu Şehzâde Mehmed'in ya'nî Fâtih'in yetiştirilmesi ile görevlendirdi.

Şehzâde Mehmed (Fâtih), bu sırada Manisa'da emîr idi. Babası İkinci Murâd Hân, oğlunun (Fâtih'in) yetişmesi ve eğitilmesi için pekçok âlimi ona hoca olarak göndermişti. Fakat Şehzâde Mehmed, zekî ve celalli olduğundan, giden hocalar onu bir türlü derse yanaştıramamıştı. Bu sebeple pâdişâh İkinci Murâd Hân, oğlunu yetiştirecek heybetli bir muallim arıyordu. Molla Gürânî'nin heybetli ve vakûr bir âlim olduğunu görerek ve sert tutumunu duyup, bu iş için onu ta'yin etti. Onun iyi bir eğitimden geçmesini istediğini söyleyip, gerekirse dövebileceğini de işâret etti. Bunun üzerine Molla Gürânî, Manisa'ya gönderildi. Molla Gürânî, Şehzâde Mehmed'in (Fâtih'in) yetişmesi için ona ders vermeye başladı. Gördüğü gevşeklik karşısında, vakûr ve sert tutumuyla, Şehzâde Mehmed'in hırçınlığını yatıştırdı. Hattâ ders sırasında; "Darabtühû te'dîben" (Terbiye etmek, eğitmek için onu dövdüm) ma'nâsındaki Arabca cümleyi dil bakımından incelettirdi, tahlil ve tercüme ettirdi. Bu tutum karşısında Şehzâde Mehmed derslere devam edip, kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi hatmetti ve ilim öğrendi. Pâdişâh İkinci Murâd Hân, oğlu

Şehzâde Mehmed'in Kur'ân-ı kerîmi hatmettiğini öğrenince, çok sevinip, hocası Molla Gürânî'ye çok miktarda mal ve parayı hediye olarak gönderdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın yetişmesinde, Molla Gürânî'nin büyük emeği geçti. Bu bakımdan Fâtih, şehzâdeliğinden beri hocasını çok sever, saygı ve hürmette kusur etmezdi.

Babası İkinci Murâd'dan sonra tahta geçen Fâtih Sultan Mehmed Hân, Molla Gürânî'yi vezîr yapmak istedi. Molla Gürânî bu teklifi kabûl etmeyip; "Huzûrunuzda, size devlet işlerinde çok hizmet edenler vardır. Onların ciddî çalışmaları, sonunda vezirliğe, sadr-ı a'zamlığa kavuşmak ideallerine bağlıdır. Veziriniz onlardan başkası olursa, kalbleri muğber olur ve sultânımıza zarar gelir" dedi. Sultan bu sözü beğendi ve onu kadıasker yapmak istediğini bildirince, bunu kabûl etti. Kâdılığa başlayınca, ayrıca müderrislik görevini de yürüttü. Daha sonra Bursa evkaf idâresi vazîfesi ve kadılık vazîfesi ile Bursa'ya gönderildi. Bursa'da bir müddet bu vazîfeleri yaptı. Daha sonra ba'zı sebeplerle Anadolu'dan ayrılıp, Mısır'a gitti.

Molla Gürânî Mısır'a vardığında, Mısır Sultânı Kayıtbay'dan tam bir kabûl ve çok ikram, hürmet gördü. Bir müddet sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân, Mısır Sultânı Kayıtbay'a, Molla Gürânî'yi göndermesini rica etti. Kayıtbay, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın bu ricasını Molla Gürânî'ye bildirerek; "Gitme, ben sana onunkinden daha çok ikram ve ihtiram ederim" dedi. Molla Gürânî; "Evet inanıyorum, sizden çok fazla ikram gördüm. Ancak, benimle onun arasında baba ile oğul arasındaki gibi büyük bir sevgi vardır. Aramızdaki bu hâdise ise, bir başka şeydir. Bu sebepten o tabiî olarak ona meyl edeceğimi bilir. Eğer ona gitmezsem, sizin tarafınızdan gönderilmediğimi zanneder ve aranıza bir düşmanlık girebilir" cevâbını verdi. Sultan Kayıtbay bu cevâbı beğendi ve kendisine çok para ve yolda lâzım olabilecek eşyaları verip, büyük hediyelerle Fâtih Sultan Mehmed Hân'a gönderdi.

Molla Gürânî İstanbul'a gelince, Sultan ona çok hürmet gösterip, ikinci defa Bursa kadılığına ta'yin etti. Sonra yeniden Kadıaskerliğe ta'yin edildi. Bu arada müderrislik ve eser yazmakla da meşgûl iken, 885 (m. 1480) senesinde Şeyh-ül-İslâmlık makamına getirildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân ona; maaş, hizmetçi ve diğer yardımları yanında, çok hediyeler de vererek, ikram ve hürmet gösterdi. Sekiz sene Şeyh-ül-İslâmlık yaptı ve hakka, adâlete uymakta titizlik göstererek, gayet güzel bir şekilde vazîfesini yerine getirdi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'a çok nasihat eder, işlerinde yardımcı olurdu. Ona karşı duyduğu samimi sevgi ve alâka sebebiyle, yeri geldikçe tenkid etmekten, uyarmaktan çekinmezdi. Hattâ giydiği ve yediği şeylere dikkat etmesini, dâima dînin emirlerine uygun olmasını isterdi. Nasîhatlerini sert sözlerle söylemekten çekinmezdi.

Molla Gürânî; heybetli, vakûr, sarsılmaz bir ilim haysiyetine ve ahlâkına sâhib idi. Uzun boylu, gür sakallı, doğru ve açık sözlü idi. Vezirleri adlarıyla çağırır, Sultân'ın huzûruna girince, yüksek sesle selâm verip, müsâfeha yapardı. Da'vet edilmedikçe ve bayram günlerinden başka zamanlarda saraya gitmezdi. Bir defasında bir Arafe günü, Sultan, Molla Gürânî'ye bir haberci göndererek; "Yarın bayramı kutlamak üzere teşrîf etsin, geç kalmasın" diye haber yollamıştı. Molla Gürânî, gelen haberciye; "Yağışlı günlerdir, heryer çamur. Gelirsek, kılık kıyâfet değiştirmek îcâb eder. Yarın bizi bağışlasınlar. Biz uzaktan duâ ederiz. Bayramı uzaktan kutlayalım" dedi. Haberci dönüp bu sözleri pâdişâha iletince, Pâdişâh; "Bizim bayramımız, onların gelmesiyle mutlu olur. Herşeye rağmen gelmelerini bekliyoruz" dedi. Üzerlerinin çamur olmaması için de, sarayın selâmlığına kadar at ile girmesine izin verildi. Bunun üzerine da'veti kabûl etti. Molla Gürânî, devrin âlimlerine mütevâzî davranır ve onlara karşı kıskançlık

göstermezdi. Hattâ resmî vazîfelerde kendinden daha üst makamlara çıkan âlimleri takdîr ederdi. Müderrislikden resmen ayrıldıktan sonra da ilim öğretmeye devam etti. Pekçok âlim yetiştirdi. Osmanlı âlimleri arasında ahlâkının üstünlüğü, ilmî husûslarda ta'viz vermeyen ve ilme çok önem veren bir âlim olarak tanındı. Günlerini hep ders vermekle, kitap yazmakla ve ibâdetle geçirirdi. Bir defasında talebelerinden biri, bir gece onun konağında kalmıştı. Hocası Molla Gürânî, yatsı namazından sonra Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Başından başlayıp devamlı okurken talebesi bir müddet sonra uyuyakaldı. Sabaha doğru uyanınca gördü ki, hocası Molla Gürânî Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediyor, Mülk sûresini geçmiş, hatmetmek üzeredir. Sabah namazı vaktinde hatmi tamamladı. Sabahleyin o talebe bu durumu hizmetçilere anlatınca, hizmetçileri; "O, her gece böyle Kur'ân-ı kerîm okur ve bunu hiçbir sebeple terk etmez" demişlerdir. Molla Gürânî, ayrıca çok hayır ve hasenat yapmıştır. Dört câmi, bir Dâr-ül-hadîs medresesi, bir hamam ve binalar yaptırmıştır.

Molla Gürânî, vefât ettiği senenin bahar mevsiminde bir bahçe satın aldı. Kışa kadar o bahçede kaldı. Vezirler haftada bir bu bahçede ziyâretine gelirlerdi. Kış geldiğinde iyice hâlsizleşti. İstanbul'daki konağına göçtü. O günlerde bir sabah namazını kıldıktan sonra, kendisine bir yatak hazırlanmasını istedi. Yatak hazırlandı. Kuşluk namazını kıldıktan sonra Kıbleye dönerek, sağ yanı üzerine yatti. O gün, kendisinden Kur'ân-ı kerîmi, kırâat ilmini öğrenen hafızların yanında toplanmasını istedi. Bu arzusu üzerine, talebelerine haber gönderildi. Onlar da yanına toplandılar. Talebelerine; "Üstünüzde olan hakkımı ödeme zamanı bu gündür, İkindi vaktine kadar benim üzerime Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediniz, ikindiden fazla uzamaz" dedi. Hâfız talebeleri, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladılar. Vezirler durumu öğrenince, hemen yanına geldiler. Vezirler arasındaki Dâvûd Paşa, Molla Gürânî hazretlerini çok sevdiği için, hâlini görünce dayanamayıp, ağlamaya başladı. Molla Gürânî onun ağladığını görüp; "Niye ağlar dursun ey Dâvûd!" dedi. Dâvûd Paşa; "Sizi böyle zayıf görünce kendimi tutamadım" dedi. Bunun üzerine; "Ey Dâvûd, kendi hâline ağla! Ben dünyâda rahat ve huzûr içinde yaşadım. Allahü teâlâdan ümidim odur ki, ömrümün sonunda da, son nefesde de selâmet üzere olurum" dedi. Sonra vezirlere dönüp; "Benden Bâyezîd'e (İkinci Bâyezîd Hân'a) selâm söyleyin, namazımı bizzat kendisi kıldırsın ve borçlarımı, defnimden önce ödesin" dedi. Sonra; "Size vasıyyetim olsun! Beni kabrin yanına koyunca, ayağımı tutun ve beni kabrin başına çekin, sonra kabre koyun" dedi. Öğle namazını îmâ ile kıldı. Sonra; "İkindi ezanı ne zaman okunacak?" dedi. İkindi vakti gelince, müezzinin ezan okumasını bekledi. Müezzin, Allahüekber diye ezan okumaya başlayınca, Molla Gürânî hazretleri; "Lâilâhe illallah" diyerek vefât etti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, namazında bulundu ve borçlarını ödedi. Cenâze namazı çok kalabalık olup, İstanbul ahâlisi onun vefâtından dolayı gözyaşı döktü. Cenâzesi kabrin başına getirilince, vasıyyetine rağmen kimse ayağından tutup çekmeğe cesâret edemedi. Cenâzesini bir hasır ile kabrin yanına çektiler ve kabre indirip defnettiler. Kabri, Aksaray-Topkapı arasındaki eski tranvay yolunun sol tarafında bulunan kendi yaptırdığı câminin önündedir.

Arabca kaynaklarda "Diyâr-ı Rûm'un, Anadolu'nun âlimi" olarak zikredilen Molla Gürânî, kıymetli eserler yazmış olup, eserleri şunlardır: 1-Gâyet-ül-emânî fî tefsîr-i seb'il-mesânî, 2- El-Kevser-ül-cârî alâ rıyâd-il-Buhârî: Hadîs-i şerîf kitaplarının en kıymetlisi olan Sahîh-i Buhârî'ye yazdığı şerhdir.

3- Şâtibiyye kasidesinin Ca'berî şerhine güzel bir haşiye yazmıştır. 4- Keşf-ül-esrâr an kırâat-il-eimmet-il-ahyâr. 5-Şerh-i cem'ul-cevâmi': Usûl-i fıkha dâirdir. 6- Aruz ilmiyle ilgili bir kaside.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 166
2) El-A'lâm cild-1, sh. 97
3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1038
4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 241
5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 102
6) Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye cild-1, sh. 280
7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 135
8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 553, 646, 899; cild-2 sh. 1190, 1486
9) Tâc-üt-tevârih (ulemâ kısmı)
10) Osmanlı müellifleri cild-2, sh. 1
11) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 92
12) Brockelmann Sup-2, sh. 319
13) Devhat-ül-meşâyıh sh. 10
14) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 185

MOLLA HÜSREV

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve üçüncü Osmanlı şeyhülislâmı. İsmi, Muhammed bin Feramuz (Feramerz) bin Ali er-Rûmî'dir. Sivas ile Tokat arasındaki Kargın köyünde doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Babası, bir Fransız subayı iken müslüman olmuştur. Kızını Osmanlı emirlerinden Hüsrev adında bir zâta verdi. Babasının genç yaşta ölmesi üzerine, eniştesi Hüsrev Bey'in yanında kaldı ve büyüdü. Bu sebeple Hüsrev kayını diye çağırılırdı. Daha sonra kayını kelimesi kaldırılarak, Molla Hüsrev adıyla meşhûr oldu. 885 (m. 1480) senesinde İstanbul'da vefât etti. Namazı Fâtih Câmii'nde, kılındıktan sonra, Bursa'ya götürülüp, Emîr Sultan'ın doğusunda kendi yaptırmış olduğu medresenin bahçesine defnedildi. Mezar taşında, Menbâ-ı ilmü hüner, Vârisü ulûmu Hayr-ül-beşer, Fâzılı hurşidi. Eser, Sâhib-üd-dürer vel-gurer Mevlânâ Muhammed Hüsrev" kitabesi yazılıdır.

Burhâneddîn Haydar Hirevî ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra Edirne'de Şah Melik Medresesi'nde ve sonra da kardeşinin vefâtıyla boşalan Çelebi Medresesi'nde müderrislik yaptı. Sultan İkinci Murâd Hân devrinde Varna Savaşı'ndan önce, 832 (m. 1429) senesinde Kadıaskerliğe ta'yin edildi. Molla Hüsrev, Fâtih Sultan Mehmed Hân tahta geçince de bu göreve devam etti. Memleketi iç ve dışta huzûra kavuşturduktan sonra, Sultan İkinci Murâd Hân tahttan çekilmiş, yerine oğlu Fâtih Sultan Mehmed'i oturtmuştu Ancak düşmanlar, Sultan'ı çocuk yaşta görüp, bir takım huzûrsuzluklar çıkarmak istediler. Bunun üzerine İkinci Murâd tekrar tahta geçti ve Fâtih Sultan Mehmed'i Manisa'ya gönderdi, ilim adamlarından çoğu, birer behâne ileri sürerek, Manisa'ya gitmek istemediler. Molla Hüsrev, kadıaskerlikten istifâ ederek, Şehzâde ile birlikte Manisa'ya gitmeye karar verdi. Fâtih, onun bu kararını duyunca; "Vazifenize devam edin, zira memleketin size ihtiyâcı var" dediyse de, Molla Hüsrev hazretleri; "Tahttan ayrılıp Manisa'ya giderken sizi yalnız bırakmam uygun olmaz, müsâade buyurun geleyim" diyerek samimiyetini bildirdi ve birlikte Manisa'ya gitti. Fâtih Sultan Mehmed bu muhterem âlimden çok faydalandı ve ondan bir kısım ilimleri tahsil etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân tekrar tahta geçince, o da İstanbul'a geldi. İstanbul'da Galata ve Üsküdar kadılıklarına ta'yin edildi. Bu arada Ayasofya müderrisliğini de yürüttü. Bir ara Bursa'ya gidip bir medrese kurarak ilim öğretmekle meşgûl olduğu sırada, Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından İstanbul'a da'vet edilerek, İkinci Osmanlı şeyhülislâmı Fâhrüddîn-i Acemî'nin vefâtı üzerine, 865 (m. 1460)'de şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Molla Hüsrev, yirmi sene, adâlet ve hakkaniyetle şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü.

Fâtih Sultan Mehmed Hân, Molla Hüsrev'i çok takdîr ederdi. Molla Hüsrev'den söz ettiği zaman; "Zamanımızın Ebû Hanîfe'sidir." diyerek, teveccüh ve sevgisini belirtirdi. Bir defasında bir düğün yemeğinde, hocası Molla Gürânî'yi sağ yanına, Molla Hüsrev'i sol yanına alarak oturmak sûretiyle iltifâtta bulunmuştu.

Molla Hüsrev; orta boylu, gür sakallı, kıymetli elbise giyen, başında küçük bir sarığı olan, heybetli, tevâzu sahibi bir zât idi. Güzel ahlâk sahibi, vakûr, yüksek ilmiyle İslâm dînine uymakta gayretli ve titiz idi. Bu sebeple, halkın ve devlet adamlarının sevgisini ve hayranlığını kazanmıştır. Medresede derse gideceği zaman talebeleri onun evinin önünde toplanır, saygı ve ta'zimle onu medreseye götürür ve yine o şekilde evine getirirlerdi. Büyük âlim, yalnızlığı ve kendi işini kendisi görmeyi severdi. Konağında birçok hizmetçiler olduğu hâlde, Molla Hüsrev hiçbirini kendi hizmetinde kullanmaz, odasını kendisi süpürür, lâmbasını kendisi yakardı.

Molla Hüsrev, Edirne'de Şah Melik Medresesi'nde müderris iken, Sa'deddîn Teftâzânî'nin "Mutavvel" adlı eserine haşiye yazmıştı. Seyyid Ahmed Kırımî Edirne'ye geldiğinde, o beldenin ileri gelen âlimleriyle ilmî sohbetlerde bulundu. Molla Hüsrev, yazmış olduğu haşiyeyi Seyyid Ahmed Kırımî'ye götürünce, Seyyid Ahmed Kırımî, kitaba tenkid gözüyle bakıp, ba'zı yerlerine i'tirâz işâretleri koydu. Bu duruma üzülen Molla Hüsrev, Edirne'nin bütün âlimlerini, Seyyid Ahmed Kırımî'nin bulunduğu bir ziyâfete da'vet etti. Yemekten sonra kendinin ve Kırımî'nin sözlerini tahkîk edip, tatlı bir lisanla Kırımî'nin sözlerinin uygun olmadığını anlattı. Bunun üzerine Seyyid Ahmed Kırımî' Molla Hüsrev'in yazdığı sahife ve satırların doğru olduğunu tasdik edip, hatâsını i'tirâf etti. Böylece Molla Hüsrev'in ilmî üstünlüğü isbatlanmış oldu.

Molla Hüsrev, birçok talebe yetiştirmiş olan kıymetli bir fıkıh âlimi olduğu gibi, bir şâir olarak da tanınmıştır. Molla Hüsrev, önceki âlimlerin kitaplarından hergün iki yaprak yazmayı âdet hâline getirmişti. Vefât ettiği zaman terekesinde (geriye bıraktığı şeyler arasında) kendi el yazılarıyla yazılmış pekçok nefis eserler çıkmıştır. Ömrünü ilim öğretmek ve yazmakla geçiren Molla Hüsrev'in, birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerinin önemlileri şunlardır: 1- Dürer-ül-hükkâm fî şerh-i Gurer-il-ahkâm: Fıkha dâir olan, sık sık müracaat edilen bu en önemli eseri, bütün Türk Osmanlı medreselerinde şerhleri ile beraber ders kitabı gibi ta'kib edilmiştir. Molla Hüsrev, bu eserini 877 (m. 1472) senesinde yazmağa başlamış, 883 (m. 1477) senesinde bitirerek Fâtih Sultan Mehmed Hân'a takdim etmiştir. Kendi el yazısıyla Fâtih Sultan Mehmed'e hediye ettiği "Dürer" nüshası, İstanbul'da Köprülü Kütüphânesi'ndedir. 2- Şerh-ül-miftâh, 3- Şerhu Telvîh, 4- Şerhu Usûl-ül-Pezdevî, 5-Hâşiyetü Evâili Tefsîri Kâdı Beydâvî, 6- Hâşiyetü Mutavvel lit-Teftâzânî, 7-Mir'ât-ül-usûl fî şerh-i mirkât-ül-vüsûl, 8- Mirkât-ül-vüsûl fî ilm-il-usûl, 9-Nakîd-ül-efkâr fî redd-il-enzâr, 10- En'âm sûresi tefsîriyle ilgili risale, 11- Şerhu Telhis el-Miftâh lil-Kazvînî.

Molla Hüsrev, kıymetli eseri Gurer ve Dürer Mukaddimesi'nde şöyle buyurmaktadır:

"Dünyâ ve âhırette insanın şerefi ve iki âlemde üstün derecelere nail olması, ancak doğru i'tikâdda (Ehl-i sünnet i'tikâdında) olmak ve sâlih amel işlemesiyledir."

Allahü teâlâ, Peygamberimizi (s.a.v) Peygamberlerin sonuncusu ve en doğru yolu gösterici olarak gönderdi. O'ndan sonra da O'nun ümmetinden büyük âlimler yarattı. Bu âlimler de, O'nun bildirdiklerini, insanların anlıyacakları bir şekilde îzâh ettiler. Allahü teâlâ, bu âlimlerden dört mezheb imamını seçti. Bu büyüklerin ihtilâfını rahmet kıldı. Diğer fıkıh âlimleri de bu âlimlerin mezheblerine göre fetvâ verdiler. Allahü teâlâ, bu büyük âlimler arasında da, en büyük İmâm ve yüksek himmet sahibi, ümmetin ve dînin kandili İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sâbit'i seçti. Onun yaptığı hizmet sebebiyle, Allahü teâlâ onun makamını Cennetin en yüksek derecesinden eylesin. Şüphesiz ki, Ebû Hanîfe'nin dînî hükümlere dâir bildirdiği şeyler, dalgaları birbirlerine çarpan bir deniz, hattâ sapıklığın karanlığını gideren parlak bir kandildir."

Molla Hüsrev'in, Gurer ve Dürer kitabında rivâyet ettiği hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Çocuklarınıza namaz kılmasını öğretiniz, yedi yaşına gelince namazı emrediniz. On yaşına gelince, kılmazlarsa, döverek kıldırınız."

"Ameller, niyetlere göredir."

"İslâm dîni beş şey üzerine kurulmuştur. Bunlar: Allahtan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in O'nun Resûlü olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve hac etmektir."

"Bir kimse yabancı bir kadına şehvetle bakarsa, kıyâmet gününde onun gözlerine kurşun dökülür."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 122

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 279

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 342

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 187

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 211

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 135

7) Devhat-ül-Meşâyıh sh. 8

8) Gurer ve Dürer Mukaddimesi

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 91, 113, 474, 497, cild-2, sh. 1144, 1157

10) Brockelmann Gal-2, sh. 266

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1038

12) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 186

MOLLA VİLDÂN (Muhammed bin Yeklek)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, Osmanlı kadıaskeri. İsmi Muhammed bin Yeklek olup, Vildân lakabıyle meşhûr oldu. Doğum târihi ve yeri bilinmeyen Molla Vildân, 893 (m. 1488) senesinde vefât edip, İstanbul'un Vefâ semtinde Molla Gürânî Câmii civarına defnedildi.

Molla Vildân, asrının en meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip, en gözde medreselerde ders okudu. Fıkıh, tefsîr, kırâat, Arabî ilimler ve fen bilgilerinde yetişti. İlminin kıymeti takdîr edilip, Gelibolu'ya kadı ta'yin edildi. Gelibolu'da adâletle hükümler verip, Allahü teâlânın ihsân ettiği huzûr ve rahat içinde, insanların dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmaları için çalışmalarına yardımcı oldu. İlmi ve kabiliyeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyeti ile herkesin sevgisini

kazandı. Vezîr Mahmûd Paşa, bir vesile ile Molla Vildân'ı tanıyıp, takdîr etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân'dan rica edip, böyle kabiliyetli birinin İstanbul'a naklinin lâzım olduğunu arzetti. Molla Vildân, İstanbul'a geldikten bir müddet sonra kadıasker rahatsızlandı. Pâdişâh'ın emriyle Molla Vildân, Rumeli kadıaskeri ta'yin edildi. Molla Vildân, genç olmasına rağmen, bu vazîfeyi hakkıyla yürütüp, büyük-küçük herkesin takdîrini kazandı. Kadıaskerin hastalığı geçip, vazîfesine başlayınca Molla Vildân, Bursa'da Sultan Murâd Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Taliblerine ilim öğretip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Daha sonra Bursa kadılığına ta'yin edildi. Molla Vildân'ın ihlâsını, adâlet ve ilmini takdîr edip değerlendirmek isteyen Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu kadıaskerliğe ta'yin etti. Bir miktar kadıaskerlik yaptıktan sonra, ba'zı şikâyetler üzerine vazîfeden alındı. Sultan Bâyezîd Hân zamanında tekrar Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Uzun seneler Allahü teâlânın kullarına adâletle hizmet edip, tâliblerine doğru yolu gösterdi, insanlara nasihat edip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenerek, bildiklerine riâyet etmelerini tavsiye etti.

Molla Vildân'ın, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Dâvûd Paşa ile ilgili bir fetvâsı meşhûrdur Fetvâya sebep olan hâdise ve neticesi, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye"de şöyle anlatılır:

Rumeli beylerbeyi olan Dâvûd Paşa, yaptığı bir işten dolayı Edirne kadısına şikâyet edilir. Kâdı efendi de, Dâvûd Paşa'ya adam gönderip, yapmakta olduğu o işten vazgeçmesi husûsundaki hükmünü bildirir. Dâvûd Paşa, hiç aldırış etmez. Kâdı efendi, bizzat kendisi Dâvûd Paşa'ya gider. O işten vazgeçmesini ihtar eder. Aralarında tartışma çıkınca, Dâvûd Paşa, kadı efendiye birkaç defa vurur. Durum Fâtih Sultan Mehmed Hân'a arzedilince, Hakân-ı a'zam Sultân-ı muazzam Fâtih Sultan Mehmed Hân şöyle emir verdi:" "Şeri'atin hizmetçisi olan kadıyı döven, dîni tahkir etmiş olur. O hâlde onun katli lâzımdır" dedi. Emrin acele yerine getirilmesini istedi. Paşalar, beyler, kim varsa Dâvûd Paşa'ya şefaatçi oldular. Böyle bir kumandanın öldürülmesini uygun görmediler. Pâdişâh vazgeçmedi. Sonunda gidip, kadıasker Vildân Efendi'yi buldular. Durumu söyleyip fetvâ istediler. Kadıasker Vildân Efendi: "Eğer ki, kadı efendiyi kadılık makamında dövse idi; katli lâzım olurdu. Amma, kadı efendi yerinden kalkıp, Dâvûd Paşa'nın mekânına gitmiş olduğu için katli lâzım değildir" diye fetvâ verdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Dâvûd Paşa'nın katlinden vaz geçip, bizzat kendisi değnekle dövdü. Dâvûd Paşa, tam dört ay yataktan kalkamadı. Dâvûd Paşa, tövbe edip, pişman oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette kusur etmiyeceğine söz verdi. O günden sonra Pâdişâhla aralarında ünsiyet peyda olup, vezirlik payesine kadar yükseldi. İkinci Bâyezîd Hân zamanında da vezîr-i a'zam oldu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 215

2) Tâc-üt-tevârih cild-2 (hatime kısmı)

MOLLA YEGÂN

Osmanlı devrinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Yegân bin Armağan bin Halîl'dir. Molla Yegân diye meşhûr oldu. Aslen Aydınlı idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 857 (m. 1453) târihinde Bursa'da vefât etti. Vefât târihinin başka senelerde olduğuna dâir de rivâyetler vardır. Bursa'da Yıldırım İmâreti yanındaki mektebe defnedildi. Bugün mezarından eser yoktur.

Çocukluğu Aydın'da geçti. Orada temel bilgileri öğrendi. Aydın'daki âlimlerden öğrenebileceği bilgilere sahip olduktan sonra Bursa'ya gitti. Bursa'da Molla Fenârî'den ilim

öğrenip icâzet aldı. Bursa'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Kendi adıyla anılan Molla Yegân Medresesi'nde senelerce müderrislik yapıp, tâliblerine ilim öğretti. Molla Fenârî'nin vefâtından sonra, başmüderris ve Bursa kadısı oldu. Sultan İkinci Murâd Hân, bu kıymetli ilim adamını çok severdi. Ona sık sık ihsân ve iltifâtlarda bulunur, nasihatlerini dinlerdi. Hattâ Molla Fenârî'den sonra onu Osmanlı Şeyhülislâmlığına ta'yin ettiği söylenir. Buna göre Molla Yegân (r.a.), Osmanlı Devleti'nin üçüncü şeyhülislâmı olmaktadır. Molla Yegân'la Sultan İkinci Murâd arasındaki yakınlığa; Molla Gürânî'nin Bursa'ya getirilmesi hâdisesi en güzel örnektir. Bu hâdise şöyle olmuştu: Molla Yegân hacca gitmiş Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevveredeki mübârek yerleri ziyâret etmekle, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ayak bastığı yerlere ve kabr-i şerîfine yüz sürmekle şereflenmişti. Hac esnasında, Molla Gürânî ile tanıştı. Ondaki eşsiz ilmi, dinindeki olgunluğu ve güzel ahlâkını gören Molla Yegân, böyle bir âlimin ancak Osmanlı mülkünde kıymet bulacağını ifâde edip, Molla Gürânî'yi Bursa'ya da'vet etti. Beraberce Bursa'ya geldiler. Molla Yegân, Sultan Murâd Hân'ın huzûruna varınca, Sultan; "Onca yer gezip, gördün, bize ne hediye getirdin?" diye suâl etti. Molla Yegân da; "Tefsîr ve hadîs ilimlerinde yetişmiş bir âlim getirdim" cevâbını verdi. Molla Gürânî'yi getirip, Pâdişâh'a takdim etti. Pâdişâh da onun ilmini takdîr edip, Hüdâvendigâr Gâzî Medresesi müderrisliğine ta'yin etti. Daha sonra Manisa'da bulunan Şehzâde Mehmed'e (Fâtih'e) hoca ta'yin edildi.

Herkesin sevgisine mazhar olan Molla Yegân, keskin zekâlı ve yumuşak huylu bir zât-ı muhterem idi. Dîne uymakta, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını gözetmekte, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkı ile ahlâklanmakta, insanlara dînini öğretmekte çok ileri idi. Yüzü ak, boyu uzun ve sakalı gürdü. Çok cömert olup, Allahü teâlânın dostları ile yemek yiyip sohbet etmekten çok hoşlanır, onlar için nadide sofralarda lezîz yemekler hazırlatırdı. Fakir-zengin herkesi sofrasına da'vet eder, o sofradan herkes doymuş olarak kalkardı.

Ömrünü, ilim öğrenmek ve ilim öğretmekle, Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçiren Molla Yegân, pekçok talebe yetiştirdi. Yetiştirmiş olduğu talebeleri arasında; başta oğulları Yegânzâde Mehmed Paşa ve Yegânzâde Molla Sinâneddîn Yûsuf Bâlî olmak üzere; İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey, Karamanlı Küçük Ya'kûb, İbn-ül-Hatîb Molla Tâceddîn İbrâhim, Ayasolug Çelebisi Molla Mehmed, Molla Halîl Hayreddîn, Hacı Hasenzâde Molla Mehmed, Şeyhülislâm Efdalzâde Hamîdüddîn gibi âlimler vardı.

Daha çok talebe yetiştirmekle meşgûl olan Molla Yegân, kitap yazmaya pek fırsat bulamamış ba'zı meşhûr kitapların kenarlarına haşiyeler ve "Risâletün fîl-hulle" adlı bir eser yazmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 99

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 199

3) Tâc-üt-tevârih (Ulemâ kısmı)

4) Keşf-üz-zünûn sh. 861

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 211

MUHAMMED ASGAR CEZERÎ (Ebü'l-Hayr Muhammed bin Muhammed)

Kırâat âlimi. İsmi, Muhammed Asgar bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf el-Cezerî olup, künyesi Ebü'l-Hayr'dır. Meşhûr kırâat âlimi İbn-i Cezerî'nin (Şeyh Muhammed Cezerî'nin)

ikinci oğullarıdır. Birincisinin adı da "Muhammed" olduğundan, ondan ayrılması için buna "Muhammed Asgar" denilmiştir. 789 (m. 1387) senesi Cemâzil-evvel ayında doğdu. Onun doğduğu sene, büyük kardeşi Ebü'l-Feth Muhammed Ekber, kırâat ilmini okuyup tamamlamıştı. 869 (m. 1464) senesinde vefât etti.

Babası Şeyh Muhammed Cezerî, "Tabakât-ül-kurrâ" adlı eserinde onu şöyle anlatır: "Bu oğlum, 789 (m. 1387) senesi Cemâzil-evvel ayında dünyâya geldi. O zaman Mısır'dan dönmüştük ve ağabeyi kırâatini tamamlamıştı. Bu oğluma da asrın âlimleri ve evliyâsı icâzet verdi. Sonra ben ve ağabeyisi ile Mısır'a hicret edip, asrın büyük kırâat âlimlerinden "Şâtıbiyye"yi ve diğer kırâat kitaplarını, Şam'a dönünce de "Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Ben Anadolu'ya geldiğim zaman, 801 (m. 1398) senesi idi. Bu oğlum da yanımdaydı. Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberleyip, hatm-i Kur'ân ile namaz kılıp, "Mukaddeme" ve "Cevhere" kitaplarını ezberledi. 803 (m. 1400) yılı Zilhicce ayında, bütün "Kırâat-i aşere"yi benden tamamladı. Sonra yine son hatminde, "Kırâat-i aşere"yi tekrar edip, 804 (m. 1401) yılı Zilhicce ayının dokuzuncu, ya'nî Arefe günü hatmini bitirdi. Günlerden Pazartesi idi. Sene 807 (m. 1404) idi. Sonra Şîrâz'a kadar benimle geldi. Orada da "Kırâat-ı aşere"yi eksiksiz tamamladı. Sene 809 (m. 1406) idi."

Muhammed Asgar Cezerî, Osmanlı Sultânı Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından "Nişancı" olarak ta'yin edilmişti. (İlk Osmanlı devlet teşkilâtında, nişancılık me'mûriyetinin vazîfe ve yetkileri, "Fâtih Kânûnnâmesi"nde geniş olarak yer almaktadır. Bu Kânûnnâme'ye göre, Merkezî idârede vezirlik, kadıaskerlik, başdefterdarlıktan sonra en büyük vazîfe, nişancılık idi. Devletin haricî muhâberâtına (haberleşmelerine) o bakmakta ve tuğra çekmekte idi. Pâdişâh adına yazılan ferman, berât, mensûrnâme, mektûp, âhidnâme, hüküm gibi devlet resmî evraklarının baş tarafına, pâdişâhın imzası demek olan "nişân"ı koymak, diğer bir ifâde ile tuğra çekmek bunun vazîfesi idi.) Büyük bir âlim ve çok güzel yazısı olan Muhammed Asgar'ın yazışma usûlünü iyi bildiğini, ahlâkının güzelliğini ve ilminin çokluğunu öğrenen Fâtih Sultan Mehmed Hân, onu devletin mühim işlerini yürütmekle görevli nişancısı yaptı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 62

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 58

MUHAMMED BİN AHMED

Tefsîr, hadîs, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin Haccâc el-Velevî es-Seftî'dir. 790 veya 796 (m. 1393) senesinde doğdu. 854 (m. 1451) senesinde, Zilhicce ayının başlarında Salı günü vefât etti. Cenâze namazını, Şafiî mezhebindeki hadîs âlimlerinden Münâvî kıldırdı. Süyûtîlerin akrabalarının bulunduğu türbeye defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi, Umde, Tenbîh, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve daha başka kitapları ezberledi. Bu kitapları bir grup âlimin huzûrunda okudu. Ebû Amr, Nâfi', Şerefüddîn Ya'kûb el-Cevşenî ve Şemsüddîn en-Neşevî de bu âlimler arasında idi. Fıkıh ilmini Celâlüddîn Bülkînî ve Beycûrî'den öğrendi. Şemsüddîn Şettenûfî ve Fethûddîn el-Bâhî ve daha başka âlimlerden nahiv ilmi tahsil etti. Daha sonra İzzeddîn bin Cemâ'a'nın derslerine devam etti. Ondan; fıkıh, hadîs, tefsîr, Arabca, mantık, me'ânî ve beyân ilimlerini öğrendi. Cemâliyye Medresesi müderrisi Hümâm Acemî'den, Hâvî kitabından ba'zı bahisler okudu. İzzeddîn bin

Abdüsselâm Bağdâdî'den aklî (fennî) ilimlere dâir birçok kitap okudu. Hadîs âlimi Alâüddîn Buhârî'nin derslerinde bulundu. İbn-i Hacer Askalânî'den Sahîh-i Buhârî ve başka hadîs kitaplarını okudu. Daha önce de hadîs hafızlarından Heysemî ve Takıyyüddîn Decvî'den; Sa'düddîn Muhammed bin Muhammed bin Muhammed el-Kumnî, Halâvî, Şihâbüddîn bin Nâsih, İzzeddîn bin Cemâ'a gibi hadîs âlimlerinden; Zeynüddîn Irâkî'den, Tenûhî'den hadîs-i şerîf dinledi. Şerefüddîn bin Kevîk'den de icâzet aldı. Celâlüddîn Bülkînî'nin yerine kadılık vekâletinde bulundu.

Birkaç defa hacca gitti. Ba'zı kereler Mekke'de ikâmet ederdi. Mekke ve Medine'deki büyük âlimlerle görüştü. Onlardan hadîs-i şerîf dinledi. Büyük âlimlerle beraber olmayı severdi. Bu âlimlerin sevgisini kazandı. Onlardan çok istifâde etti. 827 (m. 1423) senesinde Cemâliyye Medresesi müderrisliğine getirildi. Burada talebelere tefsîr dersleri okuttu. Yine orada 833 (m. 1429) senesinde tasavvuf dersleri verdi. Zâhir Çakmak ile aralarında muhabbet vardı. O, Âhur beldesinin vâlisi iken, Muhammed bin Ahmed'in yanına gelir, sohbetlerinde bulunur, yemeğini yerdi. Sultan olunca, yanından hiç ayırmaz oldu. Zâhir Çakmak, âlimleri seven, onların sözlerini dinleyen bir kimse idi. Yapacağı işlerde âlimlerle istişâre eder, onlara danışırdı. Sultan olunca da, Muhammed bin Ahmed'in ilminden ve sohbetlerinden istifâde etmek için, onu, 842 (m. 1438) senesinde Beyt-ül-mâl'ın idârecisi yaptı. Daha sonraki senelerde ise, giyim-kuşam işlerine bakmakla görevlendirdi. Malları bir hayli çoğalmasına rağmen, sıkıntı içinde yaşardı. Sultan tarafından 849 (m. 1445) senesinde de Mensûri Hastahânesine bakmakla vazîfelendirildi. Bu hastahânenin ve vakıflarının îmâr edilmesine çalıştı. Yine Cemâliyye Medresesi'nin binası ve vakıflarının ta'mir işiyle de ilgilendi. Buraya müderrisler ta'yin ettirerek, çok talebe yetişmesini te'min etti. İmâm-ı Şafiî Medresesi yakınındaki Selâhiyye Medresesi'nin müderrisliğini de yapardı. Önceleri o medresede zamanın âlimlerinden Kayâtî ders verirdi.

Başkadılık vazîfesinde de bulunan Muhammed bin Ahmed, Mekke'de ve Medine'de bulunan vakıf binâlarının ta'mirinde çok gayret gösterdi. Bunun için çok para harcadı. Vakıf gelirlerinin çoğalmasını sağladı.

Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurdu. Çok ibâdet eder, devamlı oruç tutar, teheccüd namazı kılardı. Özellikle Ramazan gecelerinde daha fazla ibâdet ederdi. Ramazan'da Ezher Câmii'nde her gece iki rek'at namaz kılar, bu iki rek'atta Kur'ân-ı kerîmin tamâmını okurdu. Allahü teâlâya yalvararak çok ağlardı. Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden çok sakınırdı. İhtiyâcı olanlara, fakirlere, kimsesizlere çok fazla yardım ederdi. Fıkıh âlimlerine ve talebelerine yardım eder, ihtiyâçlarını giderirdi. Her sene beş a'mâyı (körü) giydirir, ihtiyâçlarını karşılar, yüz dinar vererek hacca gitmelerini te'min ederdi. Çok güzel, te'sîrli ve yüksek sesle konuşurdu. Hâfızası çok kuvvetliydi. Onun yüksek makamından ve ilminden istifâde etmek için, fâzıl kimseler yanına gelirlerdi. Evinde ve başka yerlerde verdiği derslerinde bulunurlardı. Ondan tefsîr ve daha başka ilimlere dâir kitaplar okurlardı.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 118

MUHAMMED BİN AHMED FERGAL

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed Fergal'dir Çok kerâmetleri görüldü. 860 (m. 1456) senesinde, Mısır'ın güneyindeki Sa'îd şehrinde vefât etti. Ebî Tîc'deki dergâhında defnedildi. Belde halkınca kabri ziyâret edilmektedir. Kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır.

Bir hasta kadın vardı. Canı Hindistan cevizi istedi. Aradılar taradılar, Mısır'da bulamadılar. Üstelik Mısır, Hindistan cevizinin yetiştiği yer değildi. Muhammed Fergal bu durumdan haberdâr oldu ve Nakib Muhaymir'i çağırıp; "Ey Muhaymir! Şuraya git, orada bir ağaç bulacaksın. Ondan beş adet Hindistan cevizi kopar getir" buyurdu. Muhaymir oraya gidip ma'lûm ağacı buldu. Beş ceviz koparıp getirdi. Kadıncağıza gönderdiler. Aradan çok geçmedi; Muhaymir daha önce ta'rîf buyurulan yere gitti ise de, o ağacı bulamadı.

Bir defasında şeyh-ül-İslâm İbn-i Hacer Mısır'a geldi. Bu arada bir mes'ele sebebiyle Muhammed Fergal'e uğradı. İçinden; "Allahü teâlâ, ilim tahsilinde bulunmamış birine evliyâlık vermez. Verecek olsa, ilim de ihsân eder" şeklinde ba'zı şeyler geçti. O esnada, bu düşünceler Muhammed Fergal'e ma'lûm olup; "Kâdı efendi, olduğunuz yerde kalınız!" buyurup, onu tutup kuvvetli bir şekilde sarstı ve; "Allahü teâlâ, beni ihsânı ile velî olarak seçti ve ilim de nasîb etti" buyurdu.

Birgün Muhammed Fergal'in huzûruna hıristiyan râhiblerinden biri geldi. O anda canı kavun istedi. Kavun-karpuz mevsimi de değildi. Muhammed Fergal, kerâmet olarak bir kavun getirdi ve o kişi derhâl müslüman oldu.

Birgün Nakib Muhaymir'in kızını timsah kaptı. O ağlayarak Muhammed Fergal'in huzûruna gelip durumu anlattı. Muhammed Fergal de; "Hemen o timsahın kızını kaptığı yere git. Yüksek sesle; ey Timsah! Seni Muhammed Fergal çağırıyor de" buyurdu. Muhaymir gidip denileni yaptı. Timsah derhâl geri dönüp nehirden çıktı. Yollarda bir merkeb gibi yürüyüp, Muhammed Fergal'in yanına geldi. Halk bu duruma çok hayret etti. Timsah gelince, Muhammed Fergal demirciye emredip, onun dişlerini söktürdü. Sonra timsaha emredip, kızcağızı karnından çıkarmasını söyledi. Timsah, kızı canlı, fakat baygın bir durumda çıkardı. Bundan sonra o beldeden hiç kimseye zarar vermiyeceğine söz verip, ağlıyarak oradan ayrıldı ve nehire indi.

Birisi, Muhammed Fergal hakkında uygun olmayan sözler söyledi. Muhammed Fergal bunu işitince; "Kendisi için iyi etmedi" buyurdu. Kısa bir zaman sonra o kişinin dilinin tutulduğu işitildi.

Muhammed bin İnan anlatır: "Ben gençliğimde Muhammed Fergal'i ziyâret maksadı ile yola çıktım. O benim gelişimi, ben daha oraya varmadan talebelerine anlatmış ve; "Şu ânda Muhammed bin Hasen A'rec bizi ziyârete geliyor" diye buyurmuş."

Nasrânî (hıristiyan) bir kadının çocuğu hasta oldu. Bu kadının Muhammed Fergal'e hüsn-i zannı olup, onun büyüklüğüne inanırdı. Çocuğum hastalıktan kurtulursa, Muhammed Fergal'e bir halı vermeyi adadım dedi. Muhammed Fergal'e, bu kadının niyeti ve bütün yaptıkları ma'lûm oldu. Buyurdu ki: "Şimdi halının yününü hazırladılar. Yünü büktüler (eğirdiler) ve dokumaya başladılar.

Bitirdiler. Vermek üzere yola çıktılar. Şu ânda falan yere getirdiler. Şimdi de kapının önünde, biriniz çıkıp alsın." Dışarı çıkıp baktıklarında, halıyı kapının önünde buldular. Muhammed Fergal, halıyı getireni çağırtıp, ağırlayıp hediyeler verdi. "Yum gözünü" buyurdu. O kişi, kendini bir ânda memleketinde buldu.

Muhammed Fergal'den evleneceğinde fazla mehir istediler. O da; "Şu kuyunun başına gidin ve Muhammed Fergal'in emri var, bir kova altın, bir kova da gümüş vereceksin deyin" buyurdu. Gidip baktıklarında, orada bir kova altın, bir kova da gümüşün olduğunu gördüler. Bunun, Muhammed Fergal'in kerâmeti olduğunu anladılar.

Birgün İbn-i Zerâzîri, Muhammed Fergal'in ziyâretine geldi. Edeble elini öptü ve oturdu. O zaman Fergal buyurdu ki: "Birçok yerlere hükmeden biri olacaksın." Çok geçmeden sultan onu memleketin genel vâlisi olarak ta'yin etti.

Bir zaman Muhammed Fergal, Mısır'daki vâliye elçi gönderip, çiftçiler ile ilgili bir mes'elenin hallini istedi. Vâli, gelen elçinin yüzüne karşı Muhammed Fergal hakkında uygunsuz şeyler söyledi ve üstelik; "Git hocana söyle, iki yüzlü hîleci olmasın" dedi. Elçi geri dönüp, olanı biteni anlattı. Bunun üzerine Muhammed Fergal, parmağını toprağı delercesine yere götürdü. Çok geçmeden sultânın o vâliyi vazîfeden aldığı ve evinin de başına yıkılmasını emrettiği haberi geldi. Orası Tûlûnoğlu Câmii yanı olup, harap bir hâldedir.

Birisi Muhammed Fergal'in yanına geldi ve Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Bir aralık yanıldı. Fergal'den başka kimse yanlışını farketmedi ve; "Yanıldın" buyurdu. O kişi; "Sen hafız değilsin, benim yanıldığımı nasıl anladın" dedi. Muhammed Fergal de; "Semâya yükselen bir nûr görüyordum. Birden kesildi, İki nûr arasında bir ayrılma oldu. İşte o zaman yanıldığını anladım" buyurdu.

Buyurdu ki: "Evliyâ tasarruf sahibidir. Her kimin bir haceti olursa, kabrime gelsin, yüzüme karşı dursun, arzusunu bana söylesin. Allahü teâlânın izniyle onun hacetini gideririm."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 163

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 101

MUHAMMED BİN MÛSÂ (İbn-i Mûsâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Mûsâ bin Ali bin Abdüssamed bin Muhammed bin Abdullah el-Merrâkûşî'dir. Mekke'de doğup büyüdüğü için "Mekkî" de denilmektedir. Künyesi Ebü'l-Berekât ve Ebü'l-Mehâsin olup, lakabı Cemâleddîn'dir. "İbn-i Mûsâ" diye meşhûr oldu. Afîf-i Yâfiî'nin torunudur. Aslen Merrâkûş şehrindendir. 789 (m. 1387) senesi Ramazan ayının üçüncü günü Mekke'de dünyâya geldi ve orada yetişti. 823 (m. 1420) senesi Zilhicce ayının onsekizinde, Cum'a günü sabah namazından sonra Mekke-i mükerremede vefât etti. Birgün önce vasıyyetini yazmıştı. Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılınıp, Cennet-ül-muallâ kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ve daha birçok kitapların metinlerini ezberledi. İlim tahsili için çeşitli şehirlere seyahatlerde bulundu. İbn-i Mûsâ, hafızlığını tamamladıktan sonra; "Umde", "Tenbîh", kelâm ve usûl-i fıkıhta "Minhâc", nahivde "Elfiye" ve daha başka kitapları da ezberledi. Bunları âlimlere arz etti. Mekke'de Cemâleddîn bin Zahîre'den fıkıh ilmini okudu ve ondan çok istifâde etti. Ondan ve Şemseddîn el-Mu'îd'den Arabî dil ve edebiyat ilimlerini de öğrendi. Arab dili ve edebiyatı alanında üvey babası Halîl bin Hârûn el-Cezâirî'den de çok istifâde etti. Yine Medine'de Zeyneddîn el-Merâgî'den de fıkıh öğrendi. Ondan, bizzat fıkıh ilmine dâir yazdığı "El-Umde fî şerh-il-zübde" kitabını okudu. Bu zât, fetvâ vermek ve ders okutmak husûslarında ona izin verdi. Haremeyn'de (Mekke ve Medine'de) okutulan bütün dersleri ondan okuyup, bu husûsta ilmini arttırdı. İbn-i Cezerî de, fetvâ ve nazım olarak ders okutmada ona izin vermişti.

Hadîs ilmini Cemâleddîn bin Zahîre'den, Veliyyüddîn-i Irâkî'den ve Şeyh İbn-i Hacer'den öğrendi. Takıyyüddîn-i Fâsî'den de Selâhüddîn-i Akfehisî'den de çok faydalandı. İlim öğrenmek yolunda çok uğraştı ve yüksek mertebelere kavuştu. Fıkıh, usûl, ferâiz, hesâb, edebiyat, arûz, me'anî, beyân ve daha başka ilimlerle uğraşmaya devam etti ve emsalleri arasında çok yükseldi.

Nesîr ve nazım olarak edebî eser vermekte çok ilerledi. Hadîs ilmiyle meşgûl olması o kadar arttı ki, hadîs-i şerîflerin illetlerini, ilk ve sonraki râvîlerini çok iyi biliyordu. Hadîs-i şerîflerin metinlerini ezberlemekle beraber, âli ve nâzil olanlarını da birbirinden ayırıyordu. Hicaz bölgesinde onun derecesinde yüksek bir âlim çok azdı.

İbn-i Mûsâ, 814 (m. 1411) senesinden sonra çeşitli seyahatler yaptı. Birçok beldedeki âlimlerden ders okudu ve hadîs-i şerîf dinledi. Mekke'de İbn-i Sadîk, Medine'de Merâgî, Dımeşk'da Abdülkâdir Ermevî, Kâhire'de İbn-ül-Küveyk, İskenderiyye'de Kemâleddîn bin Hayreddîn, Bâ'lebek'de Tâceddîn bin Berdes, Haleb'de İbn-i Acemî'nin torunu Hâfız Burhâneddîn-i Halebî, Kudüs'de, Halîlurrahmân'da Meydûmî'nin talebelerinden bir cemâat, Humus'da, Hama'da, Gazze'de, Remle'de ve Yemen'de Mecdüddîn-i Lügavî gibi daha birçok âlimden ders okuyup hadîs-i şerîf dinledi. İlimde yüksek derecelere kavuştuktan sonra, bu seyahatlerinden dönüp Mekke'ye geldi. Mekke ve Medine'de uzun seneler fetvâ verdi ve ders okuttu.

Daha küçük yaşta iken İbn-i Haldûn, İbn-i Arefe, Nişâveri, İbn-i Hatim, Gıyâseddîn-i Âkûlî, Azîz-i Melîcî, Irâkî, Heytemî, Menâvî, İbn-i Mîlak, Tenûhî, İbn-i Ferhûn ve daha başka âlimler ona icâzet vermişlerdi.

Şiirleri de çoktur. Eserlerinden çok istifâde edildi. Birçok âlim onu medh ve sena eyledi. Bunlardan Fâsî, ona çok ta'zim eder, hürmet ve saygı gösterirdi. Onun hakkında dedi ki: "İbn-i Mûsâ, çeşitli ilimlerde emsalleri arasında çok yükseldi. Bilhassa Arab edebiyatında önde bulunuyordu. Çok güzel ma'nâları bulunan şiirleri vardı. Hadîs ilminde ise zamanında Hicaz'da onun bir benzeri yoktu. Topladığı ve te'lîf ettiği eserleri de çok güzeldi. Çok zekî olup, sür'atli yazı yazardı. İffet, siyânet (fakirleri koruma), hayır ve hasenat sahibi idi. Çeşitli ilimlerle ve bilhassa hadîs ilmiyle çok uğraşırdı. Nükteleri çok güzel olup, her müşkile cevap verirdi."

İbn-i Hacer de onun hakkında diyor ki: "Mürüvvet ve kanâat sahibi olup, belâ ve eziyetlere sabır gösterirdi. Yazdıklarını hep dağıtırdı. Konuşmalarında doğru söyler, mümkün mertebe az konuşurdu. Vakitlerini boş yere geçirmez, hiç kimsenin aleyhinde konuşmazdı.

Kıymetli şerhleri vardır. Başlıca eserleri şunlardır: 1- Şerhu Nûhbet-il-fikr fî mustalahı ehl-il-eser İbn-i Hacer'in "Mustalah-ül-hadîs" adındaki eserinin şerhidir. 2- Muhtasarun fî ulûm-il-hadîs, 3- Kitâbün fil-Mevzû'ât, 4- Kitâb-ün-fî târih-i Medînet-in-Nebeviyye: Bu eserini tamamlıyamamıştır. 5- El-Erbe'ûn fil-hadîs.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 65

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 183, 184

3) El-A'lâm cild-7, sh. 118

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 56, 58

MUHAMMED BÜLKÎNÎ

Tefsîr, hadîs, nahiv ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ömer bin Rislân bin Nusayr Kenânî'dir. Aslen Mısır'daki Bülkîne kasabasından ve meşhûr bir ailedendir. Künyesi Ebü's-Se'âde, lakabı Bedreddîn'dir. 819 veya 821 (m. 1418) senesinde doğdu. 890 (m. 1485) senesinde Mısır'da vefât etti. Cenâze namazı,

Hâkim Câmii'nde Celâleddîn Bekrî tarafından kıldırıldı ve medresesinin avlusunda dedelerinin yanına defnedildi.

Doğduğu zaman babası, kardeşi Alâeddîn ile beraber Mina'da idiler. Alâeddîn, burada bir erkek kardeşi olduğunu rü'yâda gördü ve bunu hayra yorumladı. Dedesi çocuğun doğumunu tebrik etmeye gelince, torununu sevdi ve hayr duâda bulundu. Anne ve babasının yanında büyüdü. 825 (m. 1422) senesinde daha çocuk iken, annesi ve babası hacca gittiler. Beraberlerinde çocuklarını da götürdüler. Yedi günlük tavaftan sonra, Sirâcüddîn Hüsbânî tarafından orada sünnet edildi. Annesi bir erkek çocuğu olursa, Mescid-i Nebevî'ye gümüş bir kandil vereceğini adamıştı. Burada adağını yerine getirdi.

Mısır'a döndüklerinde, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bu ezberiyle, daha 8-10 yaşında iken hatimle namaz kılardı. O zaman bu yaygın bir âdet idi. Daha sonra Umde kitabını ezberledi. Minhâc, Elfiyet-ün-nahv ve Muhtasar-ı İbn-i Hâcib kitaplarını okudu. Zeynüddîn Bûtîcî, Kayâtî, Venâî ve Alâeddîn Kalkaşendî'den ba'zı kitapları okudu. Bisâtî, Kayâtî, Şerefüddîn Sübkî, Mahallî ve Şirvânî'den usûl dersleri aldı. Kâfiyecî'den kelâm ilmini öğrendi. İbn-i Mecdî'den de ferâiz ve matematik ilimlerini öğrendi. İzzeddîn Abdüsselâm Bağdâdî'den; sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve mantık ilimlerini okudu. Bu ara ba'zı âlimlerden tasavvuf dersleri de aldı. Fakîh İbn-i Esed'den kırâat ilimlerini öğrendi. Ebu Amr, Nâfi' ve İbn-i Kesîr kırâatlerini okudu. İbn-i Hacer, Zeynüddîn Zerkeşî ve Ebü'l-Kâsım Nevîrî'den hadîs-i şerîf öğrendi ve ba'zı kitapları okudu. Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını hatmetti. 836 (m. 1432) senesinde ba'zı âlimler ona icâzet verdiler. Uzun müddet ilimle meşgûl oldu. Fıkıh, usûl, ferâiz ve diğer ilimlerde büyük âlim oldu. Babasının amcası ve Şerefüddîn Sübkî, fetvâ verme ve ders okutma husûsunda Bülkînî'ye icâzet verdiler. İlim tahsil ettiği, icâzet aldığı hocaları ve diğer âlimler onu pek medh ederlerdi. Tûlûn Câmii'ndeki derslerine; Sa'düddîn bin Deyrî, Bisâtî, Muhibbüddîn bin Nasrullah gibi büyük âlimler gelir, dinlerler idi. Bir ara Eşrefiyye'de hadîs müderrisliği yaptı. Sâlihiyye'de 841 (m. 1437) senesinde, babasının amcası yerine kadılık vekâletinde bulundu. Yine Ebyâr, Tantedâ ve Bilbîs'te de kadılık yaptı. Sonra da Kadıasker oldu. Ba'zı devlet kademelerinde vazîfe yaptı. Mensûriyye Medresesi'nde fıkıh dersleri okuttu.

Her ilimde âlim idi. Fıkıh, nahiv, usûl, münâzara ve diğer ilimleri iyi bilirdi. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Çok zekî olup, sâlih kimseleri çok severdi. Sâlihlerden hayatta olanları ve vefât etmiş olanların da kabirlerini ziyâret ederdi. İnsanlık îcâbı bir hatâ işlerse, hemen hatâsından dönerdi. Önceleri Ezher Câmii'nde ders verirdi. Daha başka yerlerde de ders verdiği oldu. Pekçok kimse ondan; tefsîr, hadîs, fıkıh, ferâiz, usûl, Arabca, me'anî, beyân, mantık ve diğer ilimleri öğrendiler. Derslerinde defalarca Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim kitapları okundu.

Bülkînî'nin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ tefsîr-il-Beydâvî, 2- Şerhu Mukaddimet-il-Hanâvî, 3- Hâşiyetü alâ habâyâ'z-zevâyâ liz-Zerkeşî: Şafiî fıkhına âit bir eserdir. 4- El-Muhâkemât.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 232

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 95

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 349

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 213

MUHAMMED CEZÛLÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Süleymân bin Ebî Bekr el-Cezûlî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Şerîflerdendir. Doğum târihi bilinmemektedir. Fas'ın Sus şehrinde doğdu. 870 (m. 1465) senesi Rebî'ul-evvel ayının onaltısında, zehirlenerek şehîd edildi. Fas'ın Fugal bölgesinde yaptırdığı câminin bahçesine defnedildi. Seneler sonra Merrâkûş'e nakl edilerek, onun için yaptırılan türbeye defn edildi. Türbesi günümüzde ziyâret mahallidir.

Muhammed Cezûlî, memleketinde bir süre tahsil gördükten sonra, Fas şehrine giderek, Saffârin Medresesi'nde tahsiline devam etti. Tahsilini tamamladıktan sonra tekrar memleketine döndü. Fakat tekrar memleketinden ayrılmak zorunda kaldı. Bu ayrılma hâdisesi şöyle anlatılır: "Muhammed Cezûlî'nin bulunduğu bölgede, iki kabile arasında şiddetli kavga olmuştu. Bu kavga sırasında bir genç öldürüldü. Her iki kabile, bu gencin kendileri tarafından öldürülmediğini iddia ediyordu. Aralarındaki bu iddialaşma o kadar ileri gitmişti ki, iki kabile tekrar kavga edecek duruma geldi. Bu sırada oraya gelen Muhammed Cezûlî, kan dökülmesini önlemek için, o genci kendisinin öldürdüğünü söyledi. O beldenin âdeti: bir adam öldüren kişi, kabileden kovulurdu. Onlar da bu âdet üzerine, Muhammed Cezûlî'yi aralarından çıkardılar. Bunun üzerine Muhammed Cezûlî oradan ayrılarak, Arabistan yarımadasına gitti. Orada uzun bir müddet kaldı; Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerini dolaştı. Buralarda çeşitli âlimlerin sohbetinde bulundu.

Bir süre sonra memleketine dönen Muhammed Cezûlî, Tit şehrinde bulunan Ebû Abdullah Muhammed'in sohbetlerine katılarak, Şâzilî tarikatına girdi. Ondört sene müddetle halvete (yalnızlığa) çekildi. Sonra talebe yetiştirmeye başladı. Talebelerinin sayısının onbinleri bulduğu rivâyet edilmektedir.

Şöyle anlatılır: "Muhammed Cezûlî, birgün bir kuyu başına abdest almak için uğradı. Kuyunun yanında su çekmek için kova ve ip yoktu. Ne yapacağını şaşırmıştı. Bir kız, onun bu hâlini yüksekçe bir yerden gördü ve ona şöyle dedi: "Sen kimsin ve niye şaşırdın?" Muhammed Cezûlî, onun kova getireceği ümîdi ile kendisini tanıttı ve hâlini bildirdi. Kız bunun üzerine ona; "İnsanlar seni hayır ve kerâmetle överler. Sen ise kuyudan bir su çıkarmaktan âciz kaldın ve şaşırdın" dedi ve gelip kuyuya seslendi. Allahü teâlânın izni ile su, kuyudan taşıp dışarıya akmaya başladı. Muhammed Cezûlî abdest aldıktan sonra kıza; "Sen bu kerâmete hangi amelin sebebi ile nail oldun?" dedi. Kız da şöyle cevap verdi; "Resûl-i ekreme (s.a.v.) salevât-ı şerîfeyi çok getirmekle ve salevât okumaya devam ederek nail oldum."

Muhammed Cezûlî, bu duruma hayret ederek; "Acaba hangi salevât-ı şerîfeyi okumaya devam etsem?" diye düşünmeye başladı. O gece, bu düşünceden dolayı uykusu gelmedi. Bu düşünce içerisinde yatakta yatarken, hanımı yatağından kalktı. En güzel elbisesini giyip, örtüsünü örtüp evden dışarı çıktı. Bunu görünce, hanımının bu saatte nereye gittiğini merak ederek arkasından dışarı çıktı ve gördü ki: Hanımı deniz sahiline ilerliyor. Önünde bir arslan; ardında bir arslan ona bekçilik ediyordu. Merakı daha fazla arttı. Hanımı deniz kıyısına gitti. Denizin ortasında, ıssız ve küçük bir ada vardı. Arslanlar denizin kıyısında yattılar. Hanımı ise su üstünde yürüyerek o adaya gitti. Orada abdest alıp, namaz kılmaya başladı, ibâdetini tamamladıktan sonra, yine su üzerinde yürüyerek kıyıya geldi. Arslanlar da kalkarak, biri önde, biri arkada yürümeye başladılar. Muhammed Cezûlî daha önce eve gelip, uyuyor göründü. Hanımı, eve gelip elbiselerini değiştirip, yattı. "Hanım bunu her gece mi yapıyor?" diye düşünerek, üç gece onu gözetledi. Hanımının her gece böyle yaptığını gördü. Üçüncü gecenin sabahında, bu durumu hanımına sordu. Hanımı ona; "Siz, bu işe şimdi mi vâkıf oldunuz? Uzun senelerdir ben böyle yapıyorum" dedi. Bunun üzerine Muhammed Cezûlî; "Acaba, bu kerâmete ne sebeple kavuştunuz?" diye sorunca, hanımı; "Resûl-i ekreme (s.a.v.) salevât-ı şerîfe okumayı

hiç bırakmadım. Bu yüzden buna kavuştum" dedi. Muhammed Cezûlî; "Devam ettiğiniz bu salevât-ı şerîfe hangisidir?" diye suâl etti. Hanımı cevap vermedi. Israr edince; "Bu gece istihâre edeyim, izin olursa, cevap veririm" dedi. Sabahleyin hanımı; "Açıkça söyliyeyim, haber vermeye izin yoktur. Ancak salevât-ı şerîfeleri topla, onların içinde varsa, "Vardır" diye haber veririm" dedi. Bunun üzerine Muhammed Cezûlî, birçok kitaplarda bulunan salevât-ı şerîfeleri topladı ve bir kitap yazdı. Hanımına, yazdığı bu kitabı okuduğu zaman, hanımı; "İçinde birkaç yerde vardır" dedikten sonra; "Bu kitabı okumaya devam edenin, Allahü teâlânın rahmetine kavuşacağına şüphe yoktur" dedi. Muhammed Cezûlî bu eserine, "Delâil-ül-hayrât ve şerâvârık-ül-envâr" ismini verdi. Bunun ma'nâsı; hayırlara delîller ve parlayan nûrlar'dır.

Muhammed Cezûlî'nin kabrinin nakli şöyle anlatılır: "Muhammed Cezûlî'nin kabrinin bulunduğu belde küffâr eline geçince, talebesinin talebesi, hocamızı orada bırakmıyalım diyerek kabrini açtırdı. Aradan yetmiş sene geçmişti. Kabrini açtıklarında, mübârek bedenini, nasıl defn edilmiş ise o hâlde olduğunu gördüler. Onu sevenlerden birisi, Muhammed Cezûlî'nin alnına parmağını bastırdı. Alnındaki kan dağıldı. Parmağını kaldırınca, yine toplandı. Sanki canlı bir insan idi. Oradan mübârek bedenini alıp, Merrâkûş'a getirip defnettiler. Kabrinin üzerine bir türbe yaptırdılar."

Muhammed Cezûlî'nin Delâil-ül-hayrât'tan başka ba'zı eserleri de vardır. Fakat en meşhûru bu eserdir. Hizb-ül-felâh ve Hizb-i Sübhân ed-dâim yazmış olduğu eserlerdendir.

Delâil-ül-hayrât'ta toplanmış olan salevât-ı şerîfelerden ba'zıları şunlardır:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve bârik alâ Muhammedin ve ezvâcihi ve zürriyyetihi kemâ bârekte alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme salli alâ Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme salli alâ Muhammedin-in-nebiyy-il-ümmiyyi ve alâ âli Muhammed."

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ salleyte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd, Allahümme ve terahham alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ terahhamte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd. Allahümme ve tehannen alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ tehannente alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd. Allahümme ve sellim alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ sellemte alâ İbrâhîme ve alâ âli İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin kemâ bârekte alâ İbrâhîme inneke hâmîdün mecîd."

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve eshâbihi ve evlâdihi ve ezvâcihi ve zürriyyetihi ve ehl-i beytihi ve eshârihi ve ensârihi ve eşyâihi ve muhibbihi ve ümmetihi ve aleynâ maahüm ecmaîne yâ erhamerrâhimîn."

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammedin ve alâ ehl-i beytihi."

---

1) Neyl-ül-ibtihâc

2) Brockelmann Gal-2, sh. 252

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1042

MUHAMMED EKBER CEZERÎ

Kırâat ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed Ekber bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Yûsuf el-Cezerî olup, künyesi Ebü'l-Feth'dir. Büyük kırâat âlimi İbn-i Cezerî'nin oğludur. İbn-i Cezerî'nin çocuklarından ikisinin ismi de Muhammed olunca, büyük oğluna Muhammed Ekber, küçük oğluna da Muhammed Asgar denildi. Muhammed Ekber, 777 (m. 1375) senesi Rebî'ul-evvel ayının ikisinde, Çarşamba günü doğdu. 810 (m. 1407) senesinde başgösteren tâ'ûn (veba) salgınında hastalanıp vefât etti.

Babası Şeyh Muhammed Cezerî, "Tabakât-ül-kurrâ" adındaki eserinde, bu büyük oğlunu şöyle anlatır: "Büyük oğlum Muhammed, Şam'da dünyâya geldi. Sekiz yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra "Şâtıbiyye" ve "Râiyye" ile benim "Hidâye" adlı manzûmemi ezberledi. Benden "Kırâat-ı aşare"yi öğrenmeye başlayıp, herbirinde üstün mehâretler gösterdi. Sonra Mısır'a gidince, onu da götürdüm. Bu ilimde, asrın âlimlerinden de Kur'ân-ı kerîmi kırâat edip, sonra fıkıh ve diğer ilimlerle meşgûl oldu. Çeşitli ilimlerden birçok kitap ezberledi. Meselâ, İmâm-ı Ebû İshâk'ın "Tenbîh" ve diğer eserlerini, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, Beydâvî'nin "Minhâc"ını, "Telhis-i Miftâh"ı ve üstadı Şeyhülislâm Bülkînî'nin usûl-i dîne (kelâm) ilmine dâir "Minhâc" adındaki kitabını ve Şeyh Irâkî'nin hadîs ilmindeki "Elfiye"sini ve daha nice kitapları ezberledi. Ezberlediklerini, asrının büyük âlimlerine birçok defalar okudu ve onlar da icâzet verdiler. Hocası Burhâneddîn-i Enbâşî, fetvâ ve ders vermesi için ona izin verdi. Ben Anadolu'ya gittiğim zaman, Şam'da olan vazîfelerimi o devam ettirdi. Tedrisât ve kırâat hizmetlerini o yerine getirdi. Ölünceye kadar, bu kıymetli vazîfe ve hizmete devam etti. 810 (m. 1407) yılında tâ'un hastalığından vefât etti."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 62

2) Miftâh-üs-se'âde cild-2, sh. 57

MUHAMMED İZNÎKÎ (Muhammed bin Kutbüddîn-i İznîkî)

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlimlerden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Kutbüddîn bin Muhammed er-Rûmî el-İznîkî'dir. Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından Kutbüddîn-i İznîkî'nin oğludur. Lakabı Muhyiddîn idi. İznik'de doğdu. Doğum târihi belli değildir. Devrinin meşhûr âlimi Molla Fenârî'den, din ilimlerini ve zamanının fen bilgilerini okudu. Her ilimde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Çok kitap yazdı. 885 (m. 1480) senesinde Edirne'de vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde büyük bir âlim olan Muhammed bin Kutbüddîn-i İznîkî, tasavvuf ilmi ile de meşgûl olmuş sâlih bir zât idi. Asrının fazilet, zühd ve vera' sahibi âlimleri arasında temayüz etmiş, emsalleri arasında pek yükselmişti. Fıkıh, tasavvuf ve fen ilimlerini kendisinde topladı. Sözleri pek te'sîrli idi. Tasavvuf ilminin inceliklerine âit çok yüksek bilgileri eserlerinde yazdı. Kendisini ve eserlerini pekçok âlim medhetti, övdü. Büyük İslâm âlimi Seyyid Abdülhakîm Arvâsî (k.s.): "(Miftâh-ül-cenne) ilmihâlinin yazarı sâlih bir zât imiş. Okuyanlara faydalı olur." buyurdu. İznik'de, kadılık, Sultan Orhan Medresesi'nde müderrislik ve müftîlik vazîfelerini de îfâ etmiştir.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1- Miftâh-ül-cenne: Türkçe bir eserdir. Her müslümana en önce lâzım olan ilmihâl bilgilerini, kısa ve öz olarak anlatmaktadır. "Mızraklı İlmihâl' ve "Cennet Yolu ilmihâli" adları ile de meşhûrdur. Okuyanlara çok faydalı olduğu asırlardır görülmüştür. 2-Mürşid-ül-müteehhilîn: Fıkıh ilminin münâkehât (evlilik) bilgilerini anlatan, evlilere en güzel rehber olan kıymetli bir eser olup, Türkçe olarak yazılmıştır, 3- Şerhu miftâh-ıl-gayb: Sadreddîn-i Konevî'nin tasavvuf ilmi ile ilgili eserinin şerhi olup, esrâr-ı ilâhiyyeye mahsûs olan çok ince bilgileri ihtivâ etmektedir. 4- Şerhu mişkât-il-mesâbîh: Begavî'nin "Mişkât" kitabının şerhidir. 5- Zübdet-üt-tahkîk ve nüzhet-üt-tevfîk: Tasavvufî hakîkatleri açıklayan, ma'rifetler, nasihatler ve amellerin neticeleri beyanındaki umûmî kaideleri anlatan bir eserdir. 6- Ta'bîr-ül-münîf vet-te'lîf-üş-şerîf. 7- Şerh-ül-füsus.

Muhammed bin Kutbüddîn-i İznîkî'nin "Miftâh-ül-cenne" adındaki kitabından seçmeler:

Îmânın sıfatları:

Ve dahî îmânın sıfatları altıdır:

1-) Âmentü billahi: Ben Allahü azîm-üş-şânın varlığına ve birliğine inandım, îmân ettim.

Allahü azîm-üş-şân, vardır ve birdir.

Şeriki ve nazîri yoktur. (Ortağı ve benzeri yoktur.)

Mekândan münezzehdir. (Bir yerde değildir.)

Kemâl sıfatlarıyle muttasıfdır. Kemâl sıfatları vardır.

Ve noksan sıfatlardan beridir.

Kemâl sıfatlar, Allahü azîm-üş-şânda bulunur. Noksan sıfatlar, bizlerde bulunur.

Bizlerde bulunan noksan sıfatlar, elsizlik ve ayaksızlık ve gözsüzlük ve hastalık ve sağlık ve yemek ve içmek ve bunlara benzeyen birçok şeylerdir.

Allahü âzîm-üş-şânda bulunan sıfatlar, yer ve gökleri ve (havada, sularda, yeryüzünde ve toprak altında yaşamakta olan) türlü mahlûkâtı yaratması ve aklımızın erdiği ve (aczimiz sebebiyle) birçoklarına ermediği, pekçok mahlûkları (yaratıkları) her ân varlıkta durdurması ve cümle mahlûkârın rızkını vermesi ve yine aczimizden dolayı burada zikrine bile kadir olamadığımız, kemâl sıfatlardır. Kâdir-i mutlakdır. Her varlık, Allahü azîm-üş-şânın kemâl sıfatlarından, bir eserdir.

Allahü azîm-üş-şân hakkında, bizlere bilmesi vâcib olan sıfatlar, yirmiikidir. Ve yirmiiki de, muhal sıfatları vardır.

Vâcib, lâzım demektir. Bu sıfatlar, Allahü azîm-üş-şânda bulunur. Muhal olanlar, bulunmaz. Muhal, vacibin zıddıdır. Var olamaz demektir.

Allahü azîm-üş-şân hakkında bizlere bilmesi vâcib olan sıfât-ı nefsiyye birdir **Vücûd**, ya'nî var olmaktır.

Allahü azîm-üş-şânın var olmasının naklen delîli; Allahü teâlânın, **"İnnenî enellâhü"** kavl-i şerîfidir. Aklen delîl ise; bu âlemleri halk eden (yoktan var eden) bir halık (yaratıcı), elbet mevcûttur, elbette vardır. Mevcût olmamak muhaldir.

Sıfât-ı nefsiyye demek; zât, Onsuz ve O, zâtsız tasavvur olunmaz, düşünülemez demektir.

A) Sıfât-ı zâtıyye: Allahü azîm-üş-şân hakkında, bizlere bilmesi vâcib olan sıfât-ı zâtıyye beştir:

1) Kıdem: Allahü azîm-üş-şânın varlığının evveli olmamak.

2) Bekâ: Allahü azîm-üş-şânın varlığının âhırı olmamak, buna vâcib-ül-vücûd derler. Naklen delîl; Allahü teâlânın Hadîd sûresinde, üçüncü âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; varlığının evveli ve âhiri olsa, sonradan var olmuş olup, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olan, başkasını yaratamaz. Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

3) Kıyâm binefsihî: Allahü azîm-üş-şân, zâtında ve sıfatlarında ve ef'âlinde, kimseye muhtaç olmamak. Naklen delîl; Muhammed aleyhisselâm sûresinin son âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; bu sıfatlar, O'nda olmamış olsa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

4) Muhalefetü lil-havâdis: Allahü azîm-üş-şân, zâtında ve sıfatında, kimseye benzememek. Naklen delîl; Allahü teâlânın Şûra suresindeki onbirinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; bu sıfatlar, O'nda olmamış olsa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

5) Vahdâniyyet: Allahü azîm-üş-şânın, zâtında ve sıfatında ve ef'âlinde şerîki ve nazîri yoktur. Naklen delîl; Allahü teâlânın İhlâs suresindeki birinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer ortağı olsa, âlem fenâ bulur, yok olurdu. Biri, birşeyin yaratmasını ve diğeri yaratmamasını dilerdi. (Âlimlerin çoğuna göre, **Vücûd** ya'nî var olmak da, ayrıca bir sıfattır. Böylece **(Sıfât-ı zâtıyye)** altı olmaktadır.)

B) Sıfât-ı sübûtiyye: Allahü azîm-üş-şân hakkında bizlere bilmesi vâcib olan sıfât-ı sübûtiyye sekizdir: Hayât, ilm, sem', basar, irâde, kudret, kelâm, tekvîn. Bu sıfatların ma'nâları budur ki:

1) Hayât: Allahü azîm-üş-şân, diri olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın Bekâra suresindeki ikiyüzellibeşinci âyet-i kerîmesinin baş kısmıdır. Aklen delîl; Allahü azîm-üş-şân, diri olmasa, bu mahlûkât, vücûda gelmezdi.

2) İlm: Allahü azîm-üş-şânın bilmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın Haşr suresindeki yirmiikinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; Allahü azîm-üş-şânın bilmesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

3) Sem': Allahü azîm-üş-şânın işitmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın İsrâ suresindeki birinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; işitmesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

4) Basar: Allahü azîm-üş-şânın görmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın yine İsrâ suresindeki birinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; görmesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

5) İrâde: Allahü azîm-üş-şânın dilemesi olmak. O'nun dilediği olur. O dilemezse, hiçbir şey olmaz. Varlıkları dilemiş, yaratmıştır. Naklen delîl; Allahü teâlânın İbrâhim suresindeki yirmiyedinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer dilemesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Aciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

6) Kudret: Allahü azîm-üş-şânın herşeye gücünün yetmesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın İmrân suresindeki yüzaltmışbesinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer gücü yetmese, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs, olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

7) Kelâm: Allahü azîm-üş-şânın söylemesi olmak. Naklen delîl; Allahü teâlânın Nisa suresindeki yüzaltmışdördüncü âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; eğer söylemesi olmasa, âciz ve nâkıs olurdu. Âciz ve nâkıs olmak, Allahü azîm-üş-şân hakkında muhaldir.

8) Tekvin: Allahü azîm-üş-şân hâlıkdır, yaratıcıdır. Her şeyi yaratan, yoktan var eden O'dur. O'ndan gayri yaratıcı yoktur. Naklen delîl; Allahü teâlânın Zümer suresindeki altmış-ikinci âyet-i kerîmesidir. Aklen delîl; yerlerde ve göklerde acâib-i mahlûkâtı vardır ve cümlesini yaratan O'dur. O'ndan başkası için (yarattı) demek küfr olur. İnsan birşey yaratamaz. Allahü teâlâ hakkında, muhal olan sıfatlar, bunların zıddıdır.

2-) Ve Melâiketihi: Dahî ben, Allahü azîm-üş-şânın meleklerine inandım, îmân eyledim. Allahü azîm-üş-şânın melekleri vardır. Onları nûrdan halk etmiştir. Cisimdirler. Yemezler ve içmezler. Onlarda erkeklik, dişilik olmaz. Gökten yere inerler ve yerden göğe çıkarlar. Ve bir hâlden bir hâle girerler. Göz açıp yumacak kadar, Allahü azîm-üş-şâna âsî olmazlar ve bizim gibi günah işlemezler. Onların içinde mukarrebler ve Peygamberler vardır.

Ve cümlesinin efdali (en üstünü), Cebrâil, Mikâil, İsrâfil, Azrail "aleyhimüsselâm"dır. Bu dördü, cümle meleklerin peygamberleridir. Ve onların her birisini, Allahü azîm-üş-şân, bir hizmete koymuştur. Kıyâmete kadar, başka bir hizmete nöbet gelmez.

3-) Ve kütübihi: Dahi, Allahü azîm-üş-şânın kitaplarına inandım, îmân eyledim.

Allahü azîm-üş-şânın kitapları vardır. Kur'ân-ı kerîmde bildirilen, yüzdört kitaptır. Yüzü küçük kitaptır. Bunlara "suhûf" denir. Ve dördü büyük kitaptır.

Tevrat, hazret-i Mûsâ aleyhisselâma, **Zebur**, hazret-i Dâvûd aleyhisselâma, **İncîl**, hazret-i Îsâ aleyhisselâma, **Kur'ân-ı kerîm**, bizim Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma nâzil olmuştur.

Yüz suhûftan, on suhûfu, hazret-i Âdem aleyhisselâma, elli suhûfu, Şit aleyhisselâma, otuz suhûfu, İdrîs aleyhisselâma, on suhûfu, İbrâhim aleyhisselâma inmiştir. Bunların cümlesini Cebrâil aleyhisselâm indirmiştir. Cümlesinden sonra, Kur'ân-ı azîm-üş-şân nâzil olmuştur. Kur'ân-ı azîm-üş-şânın nüzûlü (az az, âyet âyet) yirmiüç senede tamam olmuştur. Ve hükmü, kıyâmete kadar bakîdir. Nesh olmaktan (geçersiz olmaktan) ve tebdil ile tahrîfden (insanların değiştirmelerinden) mahfûzdur.

4-) Ve rusülihi: Dahî ben, Allahü azîm-üş-şânın Peygamberlerine "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" îmân eyledim.

Allahü teâlânın peygamberleri "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" vardır. Peygamberlerin evveli, Âdem aleyhisselâm ve âhiri, bizim Peygamberimiz hazret-i Muhammed Mustafâ "sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem"dir. Bu ikisinin arasında, çok Peygamber gelmiş ve geçmiştir. Onların sayısını Allahü azîm-üş-şân bilir.

Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" hakkında bizlere bilmesi vâcib olan sıfatlar beştir: Sıdk, Emânet, Tebliğ, İsmet, Fetânet.

1) Sıdk: Bütün Peygamberler sözlerinde sâdık olurlar. Her sözleri doğrudur.

2) Emânet: Onlar emânete hıyânet etmezler.

3) Tebliğ: Onlar, Allahü azîm-üş-şânın emrinin ve nehyinin hepsini bilip, ümmetlerine bildirir ve ulaştırırlar.

4) İsmet: Büyük ve küçük bütün günahlardan beri olmaktır. Hiç günah işlemezler, insanlardan ma'sûm olan, yalnız Peygamberlerdir.

5) Fetânet: Bütün Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât", şâir insanlardan daha akıllı olmaktır.

Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" için caiz olan sıfatlar beştir; Onlar, yerler, içerler, hasta olurlar, ölür, dünyâlarını değiştirirler. Dünyâya muhabbet etmezler.

Kur'ân-ı azîm-üş-şânda, ism-i şerîfleri bildirilen yirmibeş Peygamberdir. Bunları bilmek, herkese vâcibdir, dediler.

Peygamberlerin isimleri "aleyhimüssalevâtü vesselâm":

Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kûb, Yûsuf, Şuayb, Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Süleymân, Yûnus, İlyâs, Elyesa', Zülkifl, Eyyûb, Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ, Muhammed "salevâtullahi alâ nebiyyinâ ve aleyhim"dir. Bunlardan başka, Üzeyr ve Lokman ve Zülkar-neyn isimleri de, Kur'ân-ı kerîmde bildirilmiş ise de, bu üçünde ihtilâf olundu. Bunlara, âlimlerden kimisi nebîdir, kimisi velîdir, dediler.

Ve dahî, sana gereken, ilk Peygamber olan hazret-i Âdem "aleyhisselâm" zürriyetindenim ve âhır zaman peygamberi Muhammed "aleyhissalâtü vesselâm" dîninden ve ümmetindenim, elhamdülillah, demektir.

5-) Vel-yevm-il-âhıri: Dahî ben, kıyâmet gününe inandım, îmân ettim. Kıyâmet günü, kabirden kalkınca başlar. Cennete veya Cehenneme gidinceye kadar devam eder. Cümlemiz ölüp yine dirilsek gerekdir. Cennet ve Cehennem ve mîzân (terazi) ve sırat köprüsü, haşr (toplanmak) ve neşr (Cennete ve Cehenneme dağılmak), kabr azâbı, Münker ve Nekîr adındaki iki meleğin kabirde suâli hakdır. Ve olacaktır.

6-) Ve bil-kaderi hayrihi ve şerrihi minallâhi teâlâ: Dahî hayır ve şer, olmuş ve olacak şeylerin cümlesi, Allahü azîm-üş-şânın takdîriyle ya'nî ezelde bilmesi ve dilemesi ve vakitleri gelince yaratması ile ve levh-il-mahfûza yazmasıyla olduğuna inandım, îmân eyledim. Kalbimde, asla şek ve şüphe yoktur.

Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh ve dahî, i'tikâdda (ya'nî inanılacak şeylerde) mezhebim, (Ehl-i sünnet ve cemâat) mezhebidir. Ben bu mezhebdenim. Diğer yetmişiki fırkanın inançlan yanlıştır, bozuktur. Cehenneme gideceklerdir.

(Eshâb-ı Kirâmın "aleyhimürrıdvân" hepsini sevenlere "Ehl-i sünnet" denir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi âlim ve âdil idi. İnsanların efendisinin "sallallahü aleyhi ve sellem" sohbetinde, hizmetinde bulunmuşlar ve O'na yardımcı olmuşlardır. En az sohbette bulunanı bile, Eshâb-ı Kirâmdan olmıyan en yüksek velîden daha yüksektir. O İslâm güneşinin, O Allahü teâlânın habîbinin bir sohbetinde, bir teveccühünde hâsıl olan hâller, o mübârek nefesleri ve nazarları te'sîri ile zuhur eden kemâller, o huzûra, o yakınlık saadetine kavuşamıyanlara nasîb olmamıştır. Eshâb-ı Kirâmın hepsi "rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în" daha ilk sohbette, nefslerine uymaktan kurtulmuşlardır. Hepsini sevmekle emr olunduk.)

Amelde mezheb dörttür **İmâm-ı a'zam, İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in** "rahmetullahi aleyhim" mezhebleri.

Bu dört mezhebden, herhangi birini taklid etmek caizdir. Dördünün mezhebi de hakdır, doğrudur. Dördü de Ehl-i sünnettir. Biz, İmâm-ı a'zam mezhebindeniz. Bu mezhebde olanlara **"Hanefî"** denir.

Ve dahî, îmânın, bizde bakî kalıp çıkmamasının şartı ve sebebi altıdır:

Birincisi: Biz gaibe îmân eyledik. Bizim îmânımız gaibedir, zâhire değildir. Zîrâ biz, Allahü azîm-üş-şânı, gözümüzle görmedik. Lâkin görmüş gibi inandık, îmân ettik. Bundan asla şüphemiz yoktur.

İkincisi: Yerde ve gökte, insanda ve cinde ve meleklerde ve Peygamberlerde "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât", gaibi bilen yoktur. Gaibi ancak Allahü azîm-üş-şân bilir ve dilediklerini dilediklerine bildirir. (Gâib demek, duygu organları ile veya hesâb, tecrübe ile anlaşılmıyan demektir. Gaibi ancak O'nun bildirdikleri bilir.)

Üçüncüsü: Haramı haram bilip, i'tikâd etmek.

Dördüncüsü: Helâli helâl bilip, i'tikâd etmek.

Beşincisi: Allahü azîm-üş-şânın azâbından emîn olmayıp, dâima korkmak.

Altıncısı: Her ne kadar günahkâr olsa da, Allahü azîm-üş-şânın rahmetinden ümîd kesmemek.

Bu altı şeyden birisi, bir kimsede bulunmasa da, beşi bulunsa, yahut birisi bulunsa da, beşi bulunmasa, o kimsenin îmânı ve İslâmı sahîh değildir.

Ve dahî imansız gitmenin sebepleri, kırk kadar olup, şunlardır:

Evvelki: Bid'at sahibi olmak. Ya'nî i'tikâdı bozuk olmak. (Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru i'tikâddan çok az da olsa ayrılan, sapık veya kâfir olur. İnanması zarurî olan şeye inanmazsa hemen kâfir olur. İnanması zarurî olmayan şeyi inkâr etmek "Bid'at" veya "Dalâlet" olur. Son nefesde îmânsız gitmeğe sebep olur.)

İkincisi: Zaîf (Şüpheli olan) îmân.

Üçüncüsü: Dokuz a'zâsını doğru yoldan çıkarmak.

Dördüncüsü: Büyük günah işlemeğe devam etmek. (Bunun için, içki içmemeli, diğer bütün haramları işlememeye çok dikkat etmelidir.)

Beşincisi: Ni'met-i İslama şükrünü kesmek.

Altıncısı: Âhırete imansız gitmekten korkmamak.

Yedincisi: Haksız yere zulm etmek.

Sekizincisi: Sünnet üzere okunan ezân-ı Muhammedîyi dinlememek.

Dokuzuncusu: Anaya babaya âsî olmak.

Onuncusu: Doğru olsa bile, çok yemîn etmek.

Onbirincisi: Namazda, beş yerde, ta'dîl-i erkânı terk etmek.

Onikincisi: Namazı ehemmiyetsiz sanıp, öğrenmesine ve çoluk-çocuğuna öğretmeye önem vermemek ve namaz kılanlara mâni olmak.

Onüçüncüsü: Hamr (şarap) ve fazlası sarhoş eden her içkiyi az da olsa, içmek. (Bira içmek de haramdır.)

Ondördüncüsü: Mü'minlere eziyet etmek.

Onbeşincisi: Yalan yere evliyâlık ve din bilgisi satmak.

Onaltıncısı: Günâhını unutmak, küçük görmek.

Onyedincisi: Kibirli olmak, ya'nî kendisini beğenmek.

Onsekizincisi: Ucb, ya'nî ilim ve amelim çoktur demek.

Ondokuzuncusu: Münâfıklık, iki yüzlülük.

Yirmincisi: Hased etmek, din kardeşini çekememek.

Yirmibirincisi: Hükümetin ve üstadının İslâmiyete muhalif olmayan sözünü yapmamak.

Yirmiikincisi: Bir kimseyi tecrübe etmeden, iyi demek.

Yirmiüçüncüsü: Yalanda ısrar etmek.

Yirmidördüncüsü: Ulemâdan kaçmak. (Ehl-i sünnet âlimlerinin kitaplarını okumamak.)

Yirmibeşincisi: Bıyıklarını fazla uzatmak.

Yirmialtıncısı: Erkekler ipek giymek. Sun'î ipek ve atkısı ipek, çözgüsü pamuk olan caizdir.

Yirmiyedincisi: Gıybet etmekte ısrar etmek.

Yirmisekizincisi: Kâfir de olsa, komşusuna eziyet etmek.

Yirmidokuzuncusu: Dünyâ işleri için, çok gazâba gelmek, sinirlenmek.

Otuzuncusu: Ribâ, faiz almak ve vermek.

Otuzbirincisi: Öğünmek için elbisesinin kollarını ve eteklerini fazla uzatmak.

Otuzikincisi: Sihirbazlık, büyü yapmak.

Otuzüçüncüsü: Allahü teâlânın sevdiği kimseyi sevmemek ve İslâmiyeti bozmak için uğraşanları sevmek.

Otuzdördüncüsü: Müslüman ve sâlih olan mahrem akrabayı ziyâreti terk etmek.

Otuzbeşincisi: Mü'min kardeşine üç günden fazla kin tutmak.

Otuzaltıncısı: Zinâya devam etmek.

Otuzyedincisi: Livâtada bulunup tövbe etmemek.

Otuzsekizincisi: Ezanı, fıkıh kitaplarının bildirdikleri vakitlerde ve sünnete uygun okumamak ve sünnete uygun okunan ezanı işitince, saygı göstermemek.

Otuzdokuzuncusu: Münkeri (haram) işliyeni görüp de, gücü yettiği hâlde, tatlı dil ile nehy etmemek.

Kırkıncısı: Karısının, kızının ve nasihat vermek hakkına sâhib olduğu kadınların giyimine dikkat etmemek, açık-saçık gezmelerine ve kötülerle görüşmesine râzı olmak.

İftitâh tekbîrinin fazileti: Ve dahî, bir kimse iftitâh tekbîrini İmâm ile beraber alsa, sonbahar günlerinde, ağaçların yaprakları, rüzgâr estikçe ne şekilde dökülürse, o kişinin günahları da öylece dökülür.

Birgün, Resûlullah "sallallahü aleyhi ve sellem" namaz kılarken, bir kimse sabah namazında iftitâh tekbîrine yetişemedi. Bir köle azâd etti. Ba'dehu, gelip Resûlullaha (s.a.v.) şöyle dedi: "Yâ Resûlallah! Ben bugün iftitâh tekbîrine yetişemedim. Bir köle azâd ettim. Acaba iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olabildim mi?" Resûlullah (s.a.v.), hazret-i Ebû Bekr'e; **"Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîrinin hakkında?"** diye sordu. Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Kırk deveye mâlik olsam, kırkının da yükü cevâhir olsa, cümlesini fakirlere tasadduk etsem, yine imâm ile beraber alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam." Ondan sonra, **"Yâ Ömer! Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîrinin hakkında?"** dedikte, hazret-i Ömer; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Mekke ve Medine arası dolu devem olsa ve bunların yükleri cevâhir olsa, cümlesini fakirlere tasadduk etsem, yine İmâm ile beraber alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam" dedi. Ondan sonra; **"Yâ Osman! Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîri hakkında?"** dedikte, hazret-i Osman zinnûreyn; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Gece iki rek'at namaz kılsam, her birinde, Kur'ân-ı azîm-üş-şânı hatm eylesem, yine İmâm ile beraber alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam" dedi. Ondan sonra; **"Yâ Ali! Sen ne dersin, bu iftitâh tekbîri hakkında?"** dedikte, hazret-i Ali; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Magrib ile meşrık arası küffâr ile dolu olsa, Rabbim bana kuvvet verse, cümlesini kırıp katl eylesem, yine İmâm ile alınan iftitâh tekbîrinin sevâbına nail olamam" dedi.

Ondan sonra, Resûlullah (s.a.v.); **"Ey benin ümmet ve Eshâbım! Yedi kat yerler ve yedi kat gökler kâğıd olsa ve deryalar mürekkeb olsa ve bütün ağaçlar kalem olsa ve cümle melâike kâtip olsalar ve kıyâmete kadar yazsalar, yine imâm ile alınan iftitâh tekbîrinin sevâbını yazamazlar"** buyurdu.

Ve eğer, Allahü azîm-üş-şânın yarattığı melekler bu kadar mıdır? dersen, Resûlullah (s.a.v.) Mi'râc'a çıktığı gece, Cenneti ve Cehennemi ve beyt-i ma'mûru, melâike tavaf edip giderlerdi. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu: **"Yâ karındaşım, Cebrâil! Bu beyt-i ma'mûru tavaf edip giden melâike geri dönmüyor. Onlar, nereye giderler?"** Cebrâil "aleyhisselâm" dedi ki: "Yâ Habîballah! Ben halk olunduğum günden bugüne kadar, bu beyt-i ma'mûru tavaf edip giden melâikenin geri döndüğünü görmedim. Bir kere tavaf edene, (kıyâmete değin) bir daha nöbet gelmez" dedi.

Bir kimse namazda, E'ûzü ve Besmele okudukta, Allahü azîm-üş-şân, o kula, bedenindeki kılların sayısınca, sevâb verir. Ve bir Fâtiha-i şerîfe okudukta, Allahü teâlâ hazretleri, o kula kabûl olmuş hac sevâbı verir. Ve rükû'a vardıkta, Allahü azîm-üş-şân o kula, nice bin altın sadaka vermiş sevâbı ve rükû'da sünnet üzere üç kere tesbih ettikte, o kula, Allahü azîm-üş-şân hazretleri, gökten inen dört kitabı ve yüz suhûfu okumuş kadar sevâb verir. **(Semi'allahü limen hamideh)** dedikte, o kulu, Allahü azîm-üş-şân, rahmet deryasına gark eder. Secdeye vardıkta, o kula, Allahü azîm-üş-şân, insanlar ve cinnîler adedince sevâb verir. Secdede sünnet üzere üç kerre tesbîh ettikte, o kula, Allahü azîm-üş-şânın bahş ettiği fezâil çoktur. Amma, birkaçını beyân etmişlerdir:

Evvelki fazileti, Arş ve Kürsî ağırlığınca sevâb verse gerekdir. İkincisi, Allahü azîm-üş-şân o kulunu mağfiret etse gerektir. Üçüncü fazileti, o kul öldükte, Mikâil "aleyhisselâm" o kulun kabrine kıyâmete değin devam etse gerektir. Dördüncüsü, kıyâmet gününde, Mikâil "aleyhisselâm" o kulu mübârek kanadı üzerine alıp, şefaat etse ve Cennet-i a'lâya götürse gerektir.

Ve ka'de-i âhıreye oturdukta, Allahü azîm-üş-şân, o kula fukarâ-i sâbirîn sevâbı verir.

Fukarâ-i sâbirîn agniyâ-i şâkirînden (şükreden zenginlerden) beşyüz yıl evvel Cennete girse gerektir. Agniyâ-i şâkirin, onları görünce, ne olaydı da dünyâda iken, fukarâ-i sâbirînden olsaydık diye temennide bulunsalar gerektir.

Cennât-i âliyyât hakkında: Sekiz Cennetin, sekiz kapısı vardır ve sekiz de miftâhı (anahtarı) vardır. Evveli, beş vakit namaz kılan mü'minlerin îmânıdır. İkincisi, Besmele-i şerîfedir. Altısı dahî, Fâtiha-i şerîfenin içindedir. Sekiz Cennetin, evvelki, Dâr-ı celâl, ikincisi, Dâr-ı karâr. Üçüncüsü, Dâr-ı selâm. Dördüncüsü, Cennet-ül-Huld. Beşincisi, Cennet-ül-Me'vâ. Altıncısı, Cennet-i Adn. Yedincisi, Cennet-ül-Firdevs, Sekizincisi, Cennet-i Na'îm'dir.

Dâr-ı celâl, beyaz nûrdandır. Dâr-ı karâr, kırmızı yakuttandır. Dâr-ı selâm, yeşil zeberceddendir. Cennet-ül-Huld, mercandandır. Cennet-ül-Me'vâ, gümüştendir. Cennet-ül-Adn, altındandır. Cennet-ül-Firdevs, hem altından ve hem gümüştendir. Cennet-ün-Na'îm, kırmızı yakuttandır. Cennete giren mü'minler, ebedî orada kalırlar, hiç çıkmazlar. Orada olan hûrîlerin, âdetleri ve lohusalıkları ve yaramaz huyları yoktur, istedikleri her türlü yiyecek ve içecek hâzır olarak önlerine gelir. Pişirmek ve koparmak gibi şeylerden uzaktırlar. Başları üzerinde, kuşlar uçar. Mü'minler, köşklerinde oturur iken, bunları görür. Eğer sen dünyâda iken bana böyle yakın gelseydin, ben seni kebab ederdim, diye kalbine geldiği ânda, nûrdan tabak içinde henüz pişmiş olarak gelir ve onu yemeğe başlar. Kemiklerini bir yere yığar ve kalbine gelir ki, şimdi bu yine kuş olsaydı. Kalbine geldiği ânda, o evvelki gibi kuş olup, uçar gider.

Cennetin toprağı miskden ve binasının bir kerpici gümüşten bir kerpici altındandır.

Ve dahî, Cennette dört ırmak akar. Bunların menba'ı bir, akışı ayrı ayrı olup, her birinin lezzeti, birbirine uymaz. Onların birisi, safi su ve birisi hâlis süt ve birisi Cennet şerabı ve birisi de saf baldır.

Cennette Tûbâ ağacı vardır. Bu ağacın, kökleri yukarıda, dal ve budakları, aşağıya doğru sarkmaktadır. Bunun, dünyâda misâli, ay ve güneştir.

Ve dahî, Cennet ehli, yemek ve içmek tadını ve zevkini duyarlar ve lâkin ifrazat hacetini hissetmediklerinden, bu gibi beşeri ihtiyâç ve ızdırablardan beridirler.

Allahü teâlâ, Cennette mü'min kullarına hitâb edip: **"Kullarım! Benden daha ne istersiniz ki, vereyim. Siz zevk ve safâda olun"** söyleye. Kullar dahî, yâ Rabbî! Bizi Cehennemden âzâd eyledin ve Cennetine idhâl edip, bu kadar hûrî ve gılmân ve vildân verdin. Bunlardan ma'dâ, akla gelmedik ve gözler görmedik ve kulaklar işitmedik, bu kadar ni'metler verdin. Daha birşey istemeğe haya ederiz dedikde, Rabbül-âlemin yine hitâb edip; **"Kullarım! Sizin benden, bunlardan başka istiyeceğiniz var"** dedikte, kullar dahî, yâ Rabbî! Daha istemeğe yüzümüz yoktur. Ve hem de ne istiyeceğimizi bilmiyoruz dediklerinde, Rabbül-âlemin buyursa gerek: **"Kullarım! Dünyâda size bir mes'ele iktizâ edince, ne yapardınız!"** Onlar dahî, ulemâya baş vururduk ve o mes'eleyi öğrenip müşkilimiz hâl edilirdi dedikte, Hak sübhânehü ve teâlâ hazretleri, **"Şimdi dahî, öyle yapınız ve ulemâya danışınız, haber**

alınız! Ve her ne haber verirlerse, size vereyim" diye buyurdukta, ulemâ da; "Sizler Cemâlullahı unuttunuz mu? Dünyâda iken, derdiniz ki, Rabbimiz Cennette, mekândan münezzeh olduğu hâlde cemâlini bize gösterse gerek, diye arzu ederdiniz, işte onu isteyiniz" deyip, onlar dahî rü'yet-i cemâlullahı istediklerinde, Allahü azîm-üş-şân, mekândan münezzeh olduğu hâlde, cemâl-i bâkemâlîni gösterse gerek. Hak teâlânın cemâl-i pâkini gördükte, nice bin yıllar hayran kalsalar gerektir.

Ve dahi, Cennette kişi, köşkünde otururken, etrâfında pencere önlerinde meyveler vardır. Kullar, o meyveleri gördükte, uzanayım, o dalı çekeyim de, meyveyi koparıp, yiyeyim diye hatırına geldikte, oturduğu yerden kalkmağa ve dalı çekmeğe hacet kalmaz. Hemen oturduğu yere istediği dal önüne gelir, meyveyi koparır, ağzına koyar ve çiğneyip, henüz lezzet boğazına ulaşmadan, kopardığı yerden, bir daha biter. Ağzına koyduğunda, olgun ve lezizdir. Böylece (Rabbülizze), taze bitirse gerektir.

Fakirliğin sebebleri: Ve dahî, hadîs-i şerîfte şöyle gelmiştir. Peygamberimiz "aleyhisselâtü vesselâm" buyurmuştur ki: "İnsana yoksulluk, yirmidört şeyden gelir: 1-Zarûret olmadan ayakta bevl etmek. 2-Cünüb olarak taam yemek. 3-Ekmek ufağını, hor görüp basmak. 4-Soğan ve sarmısak kabuklarını ateşe atmak. 5-Büyüklerin önünce yürümek. 6-Babasını ve anasını adıyle çağırmak. 7-Eline geçirdiği ağaç ve süpürge çöpü ile, dişini karıştırmak. 8-Elini balçıkla yıkamak. 9-Bevl ettiği yerde, abdest almak. 10-Eşik üzerine oturmak. 11-Çanağı ve çömleği, yıkamadan taam koymak. 12-Esvâbını üstünde dikmek. 13-Aç iken soğan yemek. 14-Yüzünü eteği ile silmek. 15-Evinde örümcek bırakmak. 16-Sabah namazını kılınca mescidden ivedilikle (acele) çıkmak. 17-Pazara, erken gidip geç dönmek. 18-Yoksul kimseden ekmek satın almak. 19-Babaya ve anaya, kötü duâda bulunmak. 20-Çıplak yatmak. 21-Kap kacağı, örtüsüz bırakmak. 22-Çırağı, mumu üflemek. 23-Her şeyi, Bismillah demeden işlemek. 24-Şalvarını (pantalonunu) ayakta giymek. Bunların cümlesi yoksulluk getirir, mü'minlerin hazer etmesi lâzımdır.

Ve dahî, bir kimse sabah namazına erken uyanayım derse, yatacağı vakit, **"İnnâ a'taynâ"** sûresini okusa ve sonra (Yâ Rabbî! Beni sabah namazına vaktiyle uyandır) dese, Biiznillâhi teâlâ, o kimse, sabah namazına vaktiyle uyanır.

Ellidört farz:

Bir çocuk baliğ olduğu zaman ve bir kâfir "Kelime-i tevhîd" söyleyince, ya'nî **"La ilahe illallah Muhammedün resûlullah"** deyince ve bunun ma'nısını bilip inanınca "Müslüman" olur. Kâfirin günahlarının hepsi hemen affolur. Fakat, bunların her müslüman gibi, imkân bulunca, îmânın altı şartını, ya'nî Amentüyü ezberlemeleri ve ma'nâsını öğrenerek bunlara inanmaları ve "İslâmiyetin hepsini, ya'nî "Muhammed aleyhisselâmın söylediği emirlerin ve yasakların hepsini Allahü teâlânın bildirmiş olduğuna inandım" demeleri lâzımdır. Daha sonra imkân buldukça, bütün huylarda ve karşılaştığı işlerden farz olanları, ya'nî emir olunanları ve haram olanları, ya'nî yasak edilmiş olanları öğrenmesi de farzdır. Bunları öğrenmenin ve herhangi bir farzı yapmanın ve herhangi bir haramdan sakınmanın farz olduğunu inkâr ederse, ya'nî inanmazsa, ehemmiyet vermezse, îmânı gider. "Mürted" olur. Ya'nî bu öğrendiklerinden birini, meselâ emir ve yasaklarından birini beğenmezse, kabûl etmezse mürted olur. Mürted, **"La ilahe illallah"** demekle ve İslâmiyetin ba'zı emirlerini yapmakla, meselâ namaz kılmakla, oruç tutmakla, hacca gitmekle, hayrat ve hasenat yapmakla müslüman olmaz. Bu iyiliklerinin âhırette hiç faydasını göremez, inkârından ya'nî inanmadığı şeyden tövbe etmesi, pişman olması lâzımdır.

İslâm âlimleri, her müslümanın öğrenmesi, inanması ve tâbi olması lâzım olan farzlardan ellidört adedini seçmişlerdir. Ellidört farz şunlardır:

1-Allahü teâlâyı, bir bilip, O'nu hiç unutmamak. 2-Helâlinden yemek ve içmek. 3-Abdest almak. 4-Her gün beş vakit namaz kılmak. 5-Namaz kılacağı zaman hayzdan ve cünüblükten gusl etmek. 6-Kişinin rızkına, Allahü teâlânın kefil olduğunu, hak bilmek. 7-Helâlinden pak libâs (elbise) giymek. 8-Hakka tevekkül etmek. 9-Kanâat etmek. 10-Ni'metlerin mukabilinde, Rabb-i teâlâya şükr etmek. Ya'nî onları emir olunan yerlerde kullanmak. 11-Cenâb-ı Bârî'den gelen kazaya râzı olmak. 12-Belâlara sabr etmek. Ya'nî isyan etmemek. 13-Günahlardan tövbe etmek. 14-İhlâs üzere ibâdet etmek. 15-İnsan ve cin şeytanlarını düşman bilmek. 16-Kur'ân-ı azîm-üş-şânı huccet, sened tutmak, Onun hükmüne râzı olmak. 17-Ölümü hak bilmek ve ölüme hazırlanmak. 18-Allahü azîm-üş-şânın sevdiğini sevip, sevmediğinden kaçmak. (Buna Hubb-i fillah denir.) 19-Babaya ve anaya iyilik etmek. 20-Mâ'rûfu (iyiliği) emir ve nünkeri (yasak olanı) nehy etmek. 21-Akrabâyı ziyâret etmek. 22-Emânete hiyânet etmemek. 23-Dâimâ, Allahü teâlâdan havf edip, azâbından emîn olmamak. 24-Allahü azîm-üş-şâna ve Resûlüne itaat etmek. Ya'nî farzları yapıp haramlardan sakınmak. 25-Günahtan kaçıp, ibâdetle meşgûl olmak. 26-Müslümanlardan olan ulül-emre mutî' olmak. 27-Aleme ibret nazarıyla bakmak. 28-Allahın varlığını tefekkür etmek. 29-Dilini haram, fuhuş olan sözlerden korumak. 30-Kalbini Mâsivâdan pak etmek. 31-Hiçbir kimseyi, maskaralığa almamak. 32-Harama bakmamak. 33-Her hâlde sözüne sâdık olmak. 34-Kulağını fuhuş ve çalgı gibi münkerât dinlemekten korumak. 35-Farzları ve haramları öğrenmek. 36-Tartı, ölçü âletlerini, hak üzere kullanmak. 37-Allahü azîm-üş-şânın azâbından emîn olmayıp, dâima korkmak. 38-Müslüman fakirlerine zekât vermek ve yardım etmek. 39-Allahü azîm-üş-şânın rahmetinden, ümidini kesmemek. 40-Nefsinin hevâsına, ya'nî haram olan isteklerine tâbi olmamak. 41-Aç olanı Allah rızâsı için doyurmak. 42-Kifâyet mikdârı rızk (ya'nî yiyecek, giyecek ve mesken) kazanmak için çalışmak. 43-Malının zekâtını, mahsûlün uşrunu vermek. 44-Âdetli ve lohusa hâlinde bulunan ehline yakın olmamak. 45-Kalbini günahlardan pak etmek. 46-Kibirli olmaktan sakınmak. 47-Bâliğ olmamış yetimin malını hıfz etmek. 48-Genç oğlanlara yakın olmamak. 49-Beş vakit namazı vaktinde kılıp, kazaya bırakmamak. 50-Zulümle, kimsenin malını almamak. 51-Allahü azîm-üş-şâna şirk koşmamak. 52-Zinâdan kaçınmak. 53-Şarabı ve alkollü içkileri içmemek. 54-Yok yere yemîn etmemek.

Evlenmeğe dâir:

Ve dahî evlenmekde çok fâide vardır.

Evvelkisi, dînini hıfz etmiş olur. Ve huyu güzel olur. Ve kazancında bereket olur. Ve hem de, sünnet ile amel etmiş olur. Nitekim, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **Nikahlanınız, çok evlâdınız olsun. Zîrâ ben, kıyâmette ümmetimin çokluğu ile sâir ümmetlere iftihar ederim."**

Ve dahî zevc ve zevcenin, birbirlerine karşı olan haklarına riâyet etmeleri lâzımdır.

Ve dahî, bir kimse evleneceği zaman araştırarak, sâliha ya'nî dînine bağlı bir hanım bulup almalıdır.

Ve dahî bir kızı malından ve hüsnünden dolayı almaya Zîrâ, sonra zelîl olur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurur ki **"Bir kimse, malından veya güzelliğinden ötürü bir hâtun alsa, onun malından ve güzelliğinden mahrûm olur."**

Ve bir kimse, dîninden, ahlâkından ötürü bir hâtun alsa, Hak teâlâ, onun malını ve hüsnünü ziyâde eyler.

Avret (kadın), erinden (kocasından) dört mertebe aşağı olmak gereklidir. Biri; yaşı ve boyu, biri; hısımı ve akrabası. Dört şeyde, avret erinden ziyâde olmak gerek. Biri, güzel ola ve biri, edebli ola ve biri, huyu iyi ola ve biri, haramdan ve şüpheli şeylerden sakınıcı ola. Genç kızları, koca kimselere vermeyeler. Fesada sebep olur.

Ve dahî, nikâh için söz kesilmeden evvel, dünür olacak aileler hakkında ve evlenecek olan gençler hakkında iyice tahkîkat yapılmak, hem sünnettir ve hem de aralarındaki geçimin devamına sebep olur. Bunda üç fâide olduğu beyân olunmaktadır. Biri, ikisinin arasında, tâ ölünceye dek, muhabbet kesilmez, ikincisi, rızklarında bereket olur. Üçüncüsü, sünnet ile amel etmiş olur.

Nikâhdan sonra, erkek tarafı, kadın tarafına güzel ve kıymetli şeyler göndere, muhabbete sebeptir.

Gerdek gecesi, ziyâfet vermek, sünnettir.

İki rek'at nafile namaz kılıp duâ eyleye. O gece, her ne duâ ederse, makbûl olur. Güveyi görenler, kendisine bunu hatırlatırlar.

Ve dahî, Peygamberimiz "aleyhisselâm", bir hadîs-i şerîfinde buyurmuştur: **"Cennet ehlinin çoğu, fukara ve Cehennem ehlinin çoğu kadınlardır."** Bunun üzerine, hazret-i Âişe (r.a.) suâl eyledi ki: "Kadınların çoğu Cehennemde olmağa sebep nedir?" Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bunlar belâya sabr eylemezler ve on iyilik gördükleri kimseden, bir kemlik gördükte, o on iyiliği** (hemen) **unutup, bir kemliği dâima söyler. Ve dünyâ zînetlerini çok ziyâde severler ve âhırete çalışmazlar ve gıybeti çok ederler."**

Ve dahî, hazret-i Ali'den rivâyet olunur ki, birgün, Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûruna bir hâtun gelip, "Yâ Resûlallah! Bir ere varmak isterim, ne buyurursunuz?" dedi. Se'âdetle buyurdu ki: **"Erin hakkı, hâtunun üzerinde çoktur. Hakkından gelebilir misin?"** O hâtun; "Yâ Resûlallah! Erin hakkı nedir?" dedi. Buyurdu ki: **"Sen onu incitir isen, Allaha âsî olursun ve namazın kabûl olmaz."** O hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hangi hâtun, erinden izinsiz, evinden dışarıya çıksa, her adım. başına günah yazılır".** Hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu ki: **"Erine kötü söz söylerse, kıyâmette dilini ensesinden çıkarırlar."** O hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu: **Hangi hâtun ki, malı ola da, erinin hacetini bitirmeye, âhırette o hâtunun yüzü kara ola."** Ve o hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu: **"Hangi hâtun, erinin malından uğrularsa ve bir başkasına verirse ve eri ile helâlleşemezse, Allahü azîm-üş-şân, o hâtunun zekât ve sadakasını kabûl eylemez."** Hâtun dedi ki: "Daha var mı?" Resûl-i ekrem buyurdu: **"Hangi hâtun, erine sövse veya karşı gelse, tamu** (Cehennem) **içinde, dilinden asalar ve hangi hâtun çengi ve çalgı dinlemeğe varsa bir akçe verse, küçük yaşından beri kazanmış olduğu sevâb mahv ola ve üzerindeki libasları da'vâcı olup, bizi mübârek günlerde giymedi ve helâline karşı giymedi, haram yerlere gitti, dedikte, Hak teâlâ buyurur, böyle olan hâtunları bin yıl yaksam gerektir." O hâtun, bu cevapları işitince; "Yâ Resûlallah! Bu zamana gelinceye kadar ere varmadım, yine varmam" dedi.**

Bu kerre, Resûl-i ekrem (s.a.v.) saadetle buyurdu ki: **"Yâ hâtun! Ere varmanın sevâbını dahî haber vereyim de dinle! Hangi hâtun ki, eri ona, Allah senden râzı olsun dese, altmış yıl ibâdet etmekten yeğdir. Ve erine, bir içim su verse, bir yıl oruç tutmaktan efdaldir. Erinin döşeğinden kalktığı zaman gusl eylese bir kurban kesmişcesine sevâb bula. Ve helâline hile etmezse, onun için göklerde melekler tesbih ederler. Ve helâli ile oynasa, altmış kul âzâd etmekten hayırlıdır. Erinin rızkını muhafaza etse ve helâlinin akrabasına merhamet eylese ve beş vakit namazını kılıp, orucunu tutsa, bin kerre Kâ'be'ye varmaktan efdaldir."** Fâtıma-i Zehrâ (r.a.); "Bir hâtun helâlini incitse, hâli nice olur?" dedikde, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Bir hâtun, erine âsî olsa, Allahın la'neti onun üzerinde kalır, tâ ki eri ile helâlleşemeyince kurtulamaz ve erinin döşeğinden kaçsa, cemi** (bütün) **sevâbı gider ve erine karşı büyüklense, senden ne gördüm dese, Allahü teâlâ, ona ni'metini haram eyler. Erinin kanını dili ile yalasa, henüz erinin hakkını yerine getirmiş olmaz. Ve erinin izni ile açık saçık sokağa çıksa, erinin defter-i a'mâline, bin günah yazılır, izin verdiği için"** buyurdu. İzinsiz çıkıp giden hâtunların hâli nice olur, bundan kıyâs eyle!

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Fâtıma! Allahü teâlâ, bir kimsenin, bir kimseye secde etmesini emir buyursa idi, ben de hâtunun erine secde etmesini buyurur idim."**

Hazret-i Âişe dedi ki: "Yâ Resûlallah! Bana vasıyyet eyle!" Resûl-i ekrem buyurdu ki: **"Yâ Âişe! Ben sana vasıyyet ederim, sen de ümmetimin hâtunlarına vasıyyet eyle!**

Yarın kıyâmet gününde: önce îmândan, ikincisi, abdestten. Üçüncüsü, eri hakkında, suâl olunur. Hangi erkek ki, hâtununun yavuzluğuna sabr eylese, Hak teâlâ, ona Eyyûb Peygamber sevâbını vere. Bir hâtun dahî erinin yavuzluğuna sabr eylese, Âişe-i sıddîka mertebesini bula."

Ve dahî, **"Bir erkek, hâtununu dövse, kıyâmette, ben onun da'vâcısı olurum"** buyurdu.

Ma'sûmların ölümüne dâir: Bir ma'sûm çocuk ki, hasta ola ve ölüm döşeğine gire, Makâm-ı illiyyîn, ya'nî Cennet onun makamıdır. Oradan, üçyüzaltmış melek gele, saf saf olup, o ma'sûmun karşısında duralar ve: "Yâ ma'sûm! Müjdeler olsun sana, bugün o gündür ki, geçmiş olan, analarını ve dedelerini ve cümle komşularını, Hak teâlâdan dileyesin" deyip, yüz melek, başına bir şefaat tacı giydirip ve yüz melek dahî aşk tacı giydirip ve yüz melek dahî, gayret ve kuvvet gömleğini giydirip, altmış melek dahî gözünün perdesini ve hicabını kaldıralar. Cümle hicâblar kalkdığı gibi, tâ hazret-i Âdem'den beri, geçmiş mü'minlerin âba ve ecdâdların (babalarını ve dedelerini) göre. Onların ba'zısı için azâb hazırlanmış. Bunların, işbu hâllerini görünce ağlaya ve haykıra ve titreye. Ve bunu bilmeyenler can çekişir sanırlar.

Sonra, can alıcı melekler gelip, göreler ki, şefaat tacını ve gömleğini giymiş ve gözünün perdesi kalkmış, canını almağa kuvvetleri yetmeye ve; "Yâ ma'sûm! Hallâk-ı âlem sana selâm söyledi ve buyurdu ki; ben onu yarattım, yine bana gelsin. Zîrâ o can emânetini ben verdim, yine bana versin. Onun mukâbelesinde ona Cennet ve dîdâr vereyim. Eğer inanmazsan yüzünü çevirip, göklerden tarafa nazar eyle, görürsün." dediklerinde, o ma'sûm dahî, nazar edip melekleri ve Allahü teâlânın cemâlini müşâhede eyleye. Sevinçten cûşa gelip titreye ve kükreye ve kızara. Sıçrayıp, döşeğinde can vermeye atıla. Yine o azâb içindeki ecdâdları gözüne erişe, yine canını vermeye. Ve melekler deyeler ki, "Yâ ma'sûm! Niçin canını vermessin?" O ma'sûm

diye ki: "Ey melekler! Allahü teâlâya rica edin, akraba ve ecdadımı bana bağışlasın." Ferişteler diyeler ki: "Yâ Rabbî! Bu ma'sûm ile bizim hâlimiz sana ma'lûmdur". Hazret-i Allah "celle şânühû" hitâb ede ki: "İzzim hakkı için bağışladım." Yine melekler: "Yâ ma'sûm! Muştuluk olsun sana! Hak teâlâ îmânı olanların günahlarını bağışladı ve cümle ricalarını kabûl eyledi." dediklerinde, ma'sûm dahî şad olup, bu hâlde iken, Hak teâlâ Cennetten iki hûrî gönderip, onun anası ve babası sûretinde gelip, kollarını açarak diyeler ki: "Ey bizim oğlumuz, yahut kızımız! Bizimle gel, biz Cennette sensiz olamayız." Cennet elmalarından bir elma çıkarıp, ma'sûmun eline vereler, al diyeler. O ma'sûm, elmayı koklarken, hazret-i Azrail "aleyhisselâm", kendi gibi, bir güzel ma'sûm olup, filhâl canını ala.

Bir rivâyette, elmayı koklarken, canı elmaya yapışa ve melek-ül-mevt, ma'sûmun canını elmadan ala. Bu rivâyetlerin ikisi de caizdir.

Sonra melek-ül-mevt, o canı alıp gökleri seyr ettirip. Cennete götüreler. Orada, yeşil zebercedden bir sahra vardır. Ma'sûm oraya geldikte; "Beni buraya neden getirdiniz?" der. Melekler: "Yâ ma'sûm! Kıyâmet yeri vardır. Çok sıcaktır. İşbu sahrada, yetmişbin rahmet pınarı vardır. Hazret-i Resûl-i ekremin "aleyhisselâm" havzının başında durup nûrdan bardakları görünüz! Atânız ve ananız kıyâmet yerine geldiklerinde, bu bardakları su ile doldurup onlara verirsiniz ve onları tutup salıvermiyesiniz ki, Cehennem yoluna girmeyeler, azâb ve ikâb görmeyeler. Zîrâ, sizin duânız, Hak teâlâ katında makbûldür. Ve Cum'a geceleri, yer yüzüne inersiniz. O vakit Allahü teâlânın selâmını, ümmet-i Muhammed (s.a.v.) üzerine ululaştırasınız. Ve onların üzerine nûr veresiniz ve onların şükrleri berâtini Hak teâlâya götüresiniz" diye tenbîh ederler.

Pes, ma'sûmların canlarına, bu makamları seyr ettirip, tezce, yine getirip meyyitin başının ucuna koyarlar. Tâ namazı kılınıp, kabre girip, soru ve hesabı oluncaya kadar, o can, kabir üzere durur. Eğer, babası ve anası tövbesiz ölürlerse, kıyâmette oğlu ile onların arasında bir perde ola. O ma'sûm onları arayıp bulmaya, birbirlerine hasret kalalar. İşte mü'minlerin baliğ olmayan çocuklarının hâli böylecedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 153

2) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 185

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 124, 125

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât kenarı) cild-1, sh. 114

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 106, 182, 522, 1031

6) İslâm Ahlâkı (Cennet Yolu İlmihâli) sh. 165

7) Rehber Ansiklopedisi cild-10, sh. 357

8) Keşf-üz-zünûn sh. 201, 417, 843, 862, 871, 884, 890, 892, 1655, 1699, 1728, 1952

MUHAMMED PÂRİSÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd'dur. Lakabı, Hâfız-ı Buhârî ve Pârisâ'dır. 756 (m. 1355) senesinde Buhârâ'da doğdu. 822 (m. 1419) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. İlim öğrenmek için medrese tahsiline başlayıp, zamanının âlimlerinden ders alarak, hadîs ve fıkıh ilmini öğrendi. Bu ilimlerde yetişip âlim olduktan sonra, tasavvuf ilmini öğrenip, büyük bir evliyâ olarak yetişti.

Muhammed Pârisâ hazretlerinin tasavvufda hocası, evliyânın en büyüklerinden olan meşhûr İslâm âlimi Şâh-ı Nakşîbend Behâeddîn-i Buhârî'dir. Ona talebe olduktan sonra, sohbetlerine devam edip, himmet ve teveccühüne kavuştu. Böylece tasavvufda yüksek derecelere ulaştı. Zâhir ve bâtın ilimlerinde zamanının bir tanesi oldu.

Hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin sohbetine devam ettiği ilk sıralarda, birgün hocasının kapısına gelip, kapının önünde edeble beklerken Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin bir hizmetçisi içeri girer. Behâeddîn Buhârî (k.s.), ona kapıda kim var? diye sorunca, o da, "Pârisâ bir genç vardır" der. Bunun üzerine dışarı çıkıp bakar ve; "Sen Pârisâ bir genç misin?" buyurur. Bundan sonra onun ismi zâhir, dünyâya düşkün olmayan, dindar, ârif, âlim, müttekî ma'nâlarına gelen "Pârisâ" olarak söylenmiştir ve ismi Muhammed Pârisâ şeklinde meşhûr olmuştur. Hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "Bizim varlığımızdan murâd, Muhammed Pârisâ'nın yetişip ortaya çıkmasıdır" buyurmuştur. Kendisinden sonra, en yüksek talebesi olduğundan, yerine bıraktığı vekîllerden biri de o olmuştur.

Yine hocası ona, "Hâcegân yol ve hânedanından bana her ne ulaşmışsa, ne elde etmişsem, bu emânetlerin hepsini sana verdim. Kardeşimiz Mevlânâ Ârif de bunları sana vermiştir" buyurdu.

Muhammed Pârisâ hazretleri, birgün bir bahçede, havuz kenarında ayaklarını suya sarkıtmış oturuyordu. Orada oturduğu sırada Allahü teâlânın zikrine dalmış, kendinden geçmişti. Bu sırada hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleri oradan geçerken, onu kendinden geçmiş, adetâ baygın bir hâlde ve dünyâyı unutmuş derin bir murâkabeye dalmış olarak gördü. Onun bu hâlinden son derece duygulanıp, soyundu ve havuza girdi. Yüzünü suya sarkmakta olan ayaklarına sürerek; "Allahım bunun hürmetine bana rahmet et!" diye duâ etti ve talebesi Muhammed Pârisâ'ya pek yüksek bir iltifât gösterdi.

Muhammed Pârisâ zamanında, Semerkand'da Mirzâ Halîl Şah, Horasan'da da Mirzâ Şâhruh pâdişâh idi. Muhammed Pârisâ, Semerkand Pâdişâhı Mirzâ Halîl'e zaman zaman mektûplar göndererek, müslümanlara yardımcı olup, işlerine alâka göstermesini istiyordu. Mirzâ Halîl, bu mektûpları kendisi için ağır görmeye başladı. Hased edenlerin de tahriki ile, Muhammed Pârisâ'ya karşı hoş olmayan bir tavır aldı. Nihâyet adamlarından birini göndererek; **"Deşt** (çöl) **tarafına gitsinler! Orada bulunan nice kimseler onların bereketiyle müslüman olma şerefine ersinler."** şeklinde haber yollayıp, memleketinden çıkmalarını bildirdi. Muhammed Pârisâ hazretleri, bu haber üzerine gelen elçiye; "Tamam kabûl ettik Fakat önce büyüklerimizin kabirlerini ziyâret edeceğiz. Sonra da gideceğiz" dedi. Hemen atının hazırlanmasını istedi. Derhâl atını eğerleyip hazırladılar. Atına binip yola çıktı. Yanına, talebelerinden büyük bir kalabalık yaya olarak katıldı. Önce Kasr-ı Ârifan'a gidip, hocası Şâh-ı Nakşîbend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Hocasının kabrini ziyâret edip ayrıldıkları sırada, yüzünde bir azamet ve heybet belirmişti. Oradan Seyyid Emîr Gilâl hazretlerinin kabrini ziyâret için de Sûhârî'ye gitti. Orada da ziyâretini tamamlayınca, atını sürüp yola çıktı. Sûhârî yakınında bir tepeye çıkınca, tepe üzerinde durup, Horasan'a doğru dönüp bir beyt okudu. Okuduğu beytin tercümesi şöyledir: "Hepsini yerle bir et; böylece bugün meydanda er kimdir, anlasınlar!..."

Bundan sonra Buhârâ'ya döndüler. Tam bu sırada, Horasan pâdişâhı Mirzâ Şâhruh, Muhammed Pârisâ hazretlerinin gönlünü kırmış olan Semerkand pâdişâhı Mirzâ Halîl'e bir mektûp yazdı. Mektûbunda savaş ilân ettiğini bildirmekte olup; "Geliyorum, harp meydânına çık!" diye yazmıştı. Bu karar önce kendi halkına duyurulmak için câmilerde okunup ilân edildi.

Sonra da mektûbu Mirzâ Halîl'e gönderdi. Mektûbu' gönderdikten hemen sonra da üzerine yürüyüp, Mirzâ Halîl'i mağlup ederek öldürdü.

Muhammed Pârisâ hazretleri, iki defa hacca gitti, ilk hacca, hocası Behâeddîn-i Buhârî hazretleriyle birlikte gitti, ikinci defa, ömrünün son aylarında gitti. Hicrî 822 (m. 1419) senesi Muharrem ayında, hacca gitmek ve Peygamber efendimiz Muhammed aleyhisselâmın kabr-i şerîfini ziyâret etmek üzere Buhârâ'dan yola çıktı. Buhârâ'dan ayrılıken, talebelerinden biri veda sırasında; "Siz hacca gittiniz" demişti. Bu talebesine; "Gittik ve gittik!" buyurarak cevap verdi. Böylece, bu seferinde vefât edeceğine işâret etmişti. Nesef yolu üzerinden, büyüklerin mezarlarını ziyâret etmek üzere; Soganiyân'a (Cağâniyan), Herat'a, Tirmiz'e ve Belh şehirlerine uğradı. Vardıkları her yerde evliyâ kabirlerini ziyâret etti. Cam şehrine de uğramışdı. Burada yetişen meşhûr Mevlânâ Abdürrahmân Câmî, Nefehât-ül-üns adlı eserinde şöyle yazmıştır: "Muhammed Pârisâ'nın Cam şehrinden ayrıldığını hatırlarım. Mukayese ederek şöyle hatırlıyorum ki, 822 (m. 1419) senesi, Cemâzil-evvel sonu veya Cemâzil-âhır ayı başı idi. Babam, bir grup sâlih zâtla, Muhammed Pârisâ'nın ziyâretine gitmişti. Ben bu sırada beş yaşını henüz bitirmemiştim. Babam yanındakilerden bir kimseye beni omuzuna almasını söyledi ve beni de alıp ziyâretine gittiler. Huzûruna varınca, beni kürsüsünün önünde tuttular. Muhammed Pârisâ bana iltifât edip, bir şeker verdi. Bu hâdiseden sonra, altmış yıldan beri nûrlarının yayılması gözümdedir. İşte Hâcegan silsilesine ihlâsla bağlanmamın ve onlara muhabbetimin sebebi, Muhammed Pârisâ'nın bereketli nazarlarına kavuşmamdır. Ümîd ederim ki, bu bağlılığın bereketiyle, onları sevenler ve muhlisler zümresiyle haşrolunurum."

Cam şehrinden hareket edip Nişâbur'a ulaştı. Havanın sıcak, yolun da korkulu olması sebebiyle, yolcular arasında yola çıkıp çakmamak husûsunda konuşmalar oldu. Neticede yola çıkmaları geri kaldı. Bu sırada Muhammed Pârisâ hazretleri, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Dîvân'ını alıp açtı. Açtığı sahifede şu ma'nâda beyitler çıktı:

"Ey Hak âşıkları, ikballe yürüyün! Se'âdet burcuna yönelin dosdoğru! Bu yol, size Hakkın izniyle mübârek olsun; Şehirde, çölde, dağda ve suda!..."

Bundan sonra Mekke-i mükerremeye gitmek üzere Nişâbûr'dan yola çıktılar. Sohbet ederek selâmetle ve afiyet içinde Mekke'ye ulaştılar. Hac ibâdetini yaptılar. Bu sırada Muhammed Pârisâ hazretleri hastalandı. Veda tavafını sedye üzerinde yaptı. Sonra Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etmek için Medîne-i münevvereye doğru yola çıktılar. Yolda, uyku ile uyanıklık arasında Cüneyd-i Bağdadî hazretlerini gördüğünü ve kendisine çok müjdeler verdiğini anlatmıştır. Zilhicce ayının yirmiüçünde, Çarşamba günü Medine'ye vardılar. Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret edip, müjdelere kavuştu. Ertesi gün, Perşembe günü vefât etti. Bu sırada meşhûr Osmanlı âlimi Molla Fenârî Medine'de bulunuyordu. Cenâze namazını o kıldırdı. Kâfilesindeki talebeleri ve Medine halkı cenâzesinde bulundular. Cum'a gecesi Bâki' kabristanında, Eshâb-ı Kirâmdan Hazreti Abbâs'ın türbesi yanına defn edildi. Şeyh Zeyneddîn Havâfî Mısır'dan beyaz bir mermer taşı getirip kabrine dikmişti.

Oğlu Burhâneddîn Ebû Nasr şöyle anlatmıştır: "Babam vefât ettiği sırada yanında bulunamamıştım. Vefâtından sonra yanına geldim. Mübârek yüzünü açıp baktım. Gözlerini açıp bana tebessüm ediyordu. Üzüntüm ve ızdırâbım iyice arttı. Ayak ucuna geçtim, ayaklarını topladı."

Muhammed Pârisâ, kerâmetlerini çok gizlerdi. Fakat bir defasında, büyük hadîs âlimlerinden Şemseddîn Muhammed bin Muhammed-i Cezri, Mirzâ Uluğ Bey zamanında

Semerkand'a gelmişti. Mâverâünnehr'in hadîs âlimleri, hadîslerin senedlerini inceleyerek, tahkîk ve tashih ile uğraşıyordu. Hasedcilerden biri, bu zâta; "Muhammed Pârisâ'nın söylediği hadîs-i şerîflerin senetlerinin sıhhati tam ve ma'lûm olmadığı hâlde, Buhârâ'da çok hadîs nakleder. Onun senedlerini inceleseniz iyi olur" dedi. Durum Mirzâ Uluğ Bey'e bildirilince, o da, Buhârâ'ya bir haberci gönderip, Muhammed Pârisâ'dan Semerkand'a gelmesini rica etti. Muhammed Pârisâ hazretleri Semerkand'a geldi. Semerkand Şeyhülislâmı Hâce Usâmeddîn ve o asrın büyük âlimleri büyük bir meclis kurup, Muhammed Pârisâ'yı da çağırdılar. Hadîs mütâlâasına başlayınca, Hâce Usâmeddîn, Muhammed Pârisâ'dan kendi isnadlarıyla bir hadîs rivâyet etmesini rica etti. O da senedleriyle bir hadîs-i şerîf okudu. Şeyhülislâm, "Bu hadîsin sahîh olduğunda hiç şüphe yoktur, ama şu anda benim yanımda sabit değildir" dedi. Orada bulunan ba'zı hasedciler bu sözden hoşnut olup, birbirlerine gözle işâret ettiler. Muhammed Pârisâ, aynı hadîs-i şerîfi bir başka senedle okudu. Şeyhülislâm, yine önceki sözlerini tekrar etti. Muhammed Pârisâ hazretleri hangi isnadı söylese, bunu duymadım cevâbını alacağını görerek bir an susup murâkabe ettikten sonra, o şahsa dönerek; "Hadîs ehlinin kitaplarından falanın mesnedini sağlam tutup, onun senedlerini mu'teber sayar mısınız?" buyurdu. O da, "Evet, onun isnâdları (senedleri) tamamen mu'teber, güvenilir ve hadîs muhakkıklarındandır. Onda hiçbir ferdin şüphesi yoktur. Eğer sizin isnâdlarınız ona müsned olsaydı, isnadınızın sıhhatinde, hiç sözümüz kalmazdı" dedi. Bu söz üzerine Muhammed Pârisâ hazretleri, Hâce Usâmeddîn'e dönüp, "Sizin kütüphânenizin filân yerinde, falan kitabın altında, şu boyda, şu cildde bir kitap konulmuştur. Bahsettiğin hadîs-i şerîf, o kitabın falan sahifesinde yazılıdır" diyerek, sahifesini de belirtip, "Talebelerinizden birisini gönderin, hemen o kitabı getirsin" buyurdu. Hâce Usâmeddîn, kendisinin böyle bir kitabının bulunduğunda tereddüt edince, o mecliste bulunanlar da bu söze şaşmışlardı. Çünkü Muhammed Pârisâ hazretleri, onun kütüphânesini hiç görmemişti. Nihâyet bir talebesini gönderip, ta'rîf edilen kitabı bulup getirtti. Bahsedilen hadîs-i şerîfi, Muhammed Pârisâ hazretlerinin söylediği sahifede aynen buldular. Bunun üzerine, ilim meclisinde bulunan âlimler ve dinleyiciler şaşarak, Muhammed Pârisâ'nın büyüklüğüne hayran kaldılar. Hâce Usâmeddîn'in, bu hâdise karşısındaki hayranlığı hepsinden ziyâde oldu. Çünkü kütüphânesinde böyle bir hadîs kitabının bulunduğunu kendisi dahî iyice bilmiyordu. Bu hâdiseyi Mirzâ Uluğ Bey işitince, Muhammed Pârisâ'yı Buhârâ'dan Semerkand'a getirttiğine çok üzülmüştür. O mecliste bu kerâmetin zâhir olması üzerine, âlimler ve zamanın ileri gelenleri tarafından çok sevildi. Hürmet göstererek kendisine bağlandılar ve onun sohbetlerinde bulunarak feyz aldılar.

Talebelerinin en meşhûru, oğlu Ebû Nasr Pârisâ'dır. Onu zâhir ve bâtın ilimlerinde yetiştirip, tasavvufda yüksek derecelere kavuşturmuştur.

Eserleri: 1-Risâle-i kudsiyye, 2-Tuhfet-üs-sâlikîn, 3-Tahkîkât, 4-Fasl-ül-hitâb li vasl-il-ahbâb, 5-Menâsik-ül-hac, 6-Füsûs-ül-hikem şerhi, 7-Menâkıb-ı Behâeddîn Nakşîbend gibi kıymetli eserleri vardır.

Muhammed Pârisâ hazretleri buyurdu ki: "Üç kimse, Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlıyamaz. Birincisi; Arabîyi iyi bilmeyen ve tefsîr okumamış, ilmi olmıyan kimse. İkincisi; büyük bir günâha devam eden fâsık. Üçüncüsü, i'tikâd bilgilerinden birini yanlış anlayıp, anladığına uymadığı için hak sözü kabûl etmeyen bid'at sahibi. Çünkü bid'atin zulmeti kalbi karartır."

"İnsanı, Allahü teâlâdan uzaklaştıran perdelerin en zararlısı, dünyâ düşüncelerinin kalbe yerleşmesidir. Bu düşünceler, kötü arkadaşlardan ve lüzumsuz şeyleri seyretmekten hâsıl olur. Çok uğraşarak bunları kalbden çıkarmak lâzımdır. Faydasız kitap okumak, lüzumsuz şeyler konuşmak da bu düşünceleri arttırır. Bunların hepsi, insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Kalbin

hasta olması, Allahü teâlâyı unutmasıdır. Allahü teâlâya kavuşmak isteyenlerin bunlardan sakınması, hayâli arttıran herşeyden kaçınması, uzaklaşması lâzımdır. Allahü teâlâ, çalışmayan sıkıntıya katlanmayan, zevklerini, şehvetlerini bırakmayanlara bu ni'meti ihsân etmez."

"Îsâ aleyhisselâm gibi büyük bir peygamberin, gökten indirildiği zaman ictihâd ile çıkaracağı bütün ahkâm, Hanefî mezhebindeki ahkâma benziyecek, ya'nî İmâm-ı a'zamın ictihâdına uygun olacaktır."

"İnsanlar, ölüleri dirilteni büyük bildiğinden, Allahü teâlâya yakın olanlar, bunu yapmak istemeyip ölü kalbleri diriltmişler, talebelerinin ölü kalblerini diriltmeğe çalışmışlardır. Doğrusu da, kalbleri diriltmek yanında ölüleri diriltmenin hiç kıymeti yoktur. Hattâ abes, ya'nî faydasız şeylerle vakit kaybetmek olur. Çünkü ölüyü diriltmek, ona birkaç günlük ömür kazandırır. Kalblerinin dirilmesi ise, sonsuz hayâta (ebedî saadete) kavuşturur. Zâten Allahü teâlâya yakın olanların vücûdları kerâmettir. İnsanları Allahü teâlâya davet etmeleri Hak teâlânın rahmetlerinden bir rahmettir. Ölü kalbleri diriltmesi, harikaların en büyüğüdür, insanların selâmeti onların varlığı iledir. Mahlûkların en kıymetlisi onlardır. Allahü teâlâ, onlar ile rahmet yağdırıyor Onlar sebebi ile rızk gönderiyor. Onların sözleri devadır. Acıyarak bir bakışları şifâdır. Onlar celis-ı ilahidir. Allahü teâlânın lütufları, ihsânları, onların bulunduğu yerden eksik olmaz Yanlarında bulunanlar kötü olmaz. Onları tanıyanlar mahrûm kalmaz."

---

1) Hadikat-ül-verdiyye sh. 142

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1045

3) Reşehât sh. 82

4) Nefehât-ül-üns sh. 431

5) Hadikat-ül-evliyâ sh. 75

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi, (Mecdî Efendi) sh. 268

7) Umdet-ül-makâmât sh. 72

8) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 296

MUHAMMED REBHÂMÎ

Hindistan'da yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Rebhâmî'dir. Hayâtı hakkında bir bilgi yoktur. Dokuzuncu asrın sonlarında vefât ettiği, yazmış olduğu Fârisî kitaptan anlaşılmaktadır.

Muhammed Rehhâmî, Rıyad-un-nâsihîn ismindeki eserini, 835 (m. 1432) senesinde yazmıştır: Bu kitap, 1402 (m. 1981) senesinde İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından basılmıştır. Muhammed Rebhâmî bu eserini; çeşitli tefsîrler, akâid, usûl-i hadîs, fıkıh ferâiz, kırâat, tasavvuf, tıp, nasihat kitaplarını okuduktan sonra, onlardan faydalanarak yazmıştır. Bu okuduğu eserlerin sayısının dörtyüzkırkdört olduğu, Riyâd-un-nasihîn'in önsözünde bildirilmiştir.

Muhammed Rebhâmî, Rıyad-un-nâsıhîn'in önsözünde şöyle buyuruyor: "Bu eserimde, istifâde ettiğim islam âlimlerinin eserlerinin isimlerini zikrettim. Bu kitabımı okurken, anlaşılmayan birşey veya biryer olursa her bahsi, hangi kitaptan aldığımı, bildirdiğim için, o kitaba bakılabilir. Bu kitabım, bir mukaddime, beş kısım ve bir hatime üzere tertîb edip, ismini, Rıyad-ün-nâsıhîn (Nasihat edicilerin bahçeleri) koydum. 835 (m. 1431) senesinde Sultan Ebû Muzaffer Şâhruh zamanında yazdım. Allahü teâlâ mülkünü ve saltanatını uzun eylesin. İslam

dînine olan bağlılığı, temiz i'tikâdı sebebi ile onun zamanında din yeniden revaç ve kuvvet buldu. Allahü teâlâ ona iyi karşılıklar versin. Allahü teâlâ tevfîk ihsân eylesin. Yardımcımız olsun.

"Rıyâd-ün-nâsıhîn"den ba'zı bölümler:

Namazın ehemmiyeti: Sahîhayn ismi verilen, dîn-i İslâmın iki temel kitabında (Buhârî ve Müslim de) Câbir bin Abdullah'ın (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfte, Resûlullah, (s.a.v.) **"Birinin evi önünde nehir olsa, her gün beş kerre bu nehirde yıkansa, üzerinde kir kalır mı?** diye sordu. "Hayır, yâ Resûlallah!" dedik. **"İşte beş vakit namazı kılanların da, böyle küçük günahları affolunur"** buyurdu. İbn-i Cevzî, "Elmugnî" ismindeki tefsîrinde buyuruyor ki: "Ebû Bekr Sıddîk (r.a.) buyurdu ki: Beş namaz vakti gelince, melekler der ki: "Ey Âdemoğulları kalkınız! İnsanları yakmak için hazırlanmış olan ateşi namaz kılarak söndürünüz."

Müfessirlerin şahı Abdullah İbni Abbâs (r.a.) diyor ki, Resûl-i ekremden (s.a.v.) işittim. Buyurdu ki: **"Namaz kılmayanlar, kıyâmet günü, Allahü teâlâyı kızgın olarak bulacaklardır."**

Tefsîr-i Mugnî şöyle yazıyor: "Büyüklerden biri şeytana dedi ki: "Senin gibi mel'ûn olmak istiyorum, ne yapayım?" İblîs sevinip, "Benim gibi olmak istersen, namaza ehemmiyet verme ve doğru, yalan herşeye yemîn et. Ya'nî çok yemîn et!" dedi. Bunun üzerine o kimse. "Hiçbir namazı bırakmayacağım ve artık yemîn etmiyeceğim" dedi."

Zâdül-mukvîn kitabında diyor ki: "Eski âlimler yazmış ki, beş şeyi yapmıyan, beş şeyden mahrûm olur:

1-Malının zekâtını vermeyen, malının hayrını görmez.

2-Uşrunu vermeyenin, tarlasında, kazancında bereket kalmaz.

3-Sadaka vermeyenin, vücûdunda sıhhat kalmaz.

4-Duâ etmeyen, arzusuna kavuşamaz.

5-Namaz vakti gelince, kılmak istemiyen, son nefesinde Kelime-i şehâdet getiremez."

Namaza devâm, kalbin nûrlanmasına ve se'âdet-i ebediyyeye kavuşmağa vesiledir. Peygamberimiz (s.a.v.), **"Namaz nûrdur"** buyurdu. Ya'nî dünyâda kalbi parlatır. Âhırette sıratı aydınlatır. Allahın dostlarına, namazda neler oluyor, murâdlarına, namazda, nasıl kavuşuyorlar biliyor musunuz?

Hikâye: Horasan vâlisi Abdullah bin Tâhir, çok âdil idi. Jandarmaları birkaç hırsız yakalamış, vâliye bildirmişlerdi. Hırsızlardan biri kaçtı. Hiratlı bir demirci, Nişâbûr'a gitmişti. Bir zaman sonra, evine dönüp gece giderken, bunu yakaladılar. Hırsızlarla beraber, vâliye çıkardılar. Vâli; "Hapis edin!" dedi. Demirci hapishânede abdest alıp namaz kıldı. Ellerini uzatıp; "Yâ Rabbî! Günâhım olmadığını, ancak sen biliyorsun. Beni bu zindandan, ancak sen kurtarırsın. Yâ Rabbî! Beni kurtar!" diye duâ etti. Vâli, o gece rü'yâda dört kuvvetli kimse gelip, tahtını tersine çevirecekleri vakit uyandı. Hemen abdest alıp, iki rek'at namaz kıldı. Tekrar uyudu. Tekrar, o dört kimsenin, tahtını yıkmak üzere olduğunu gördü ve uyandı. Kendisinde, bir mazlûmun âhı bulunduğunu anladı. Nitekim **şiir:**

Binlerce top ve tüfek, yapamaz asla.
Gözyaşının seher vakiti yaptığını.
Düşman kaçıran süngüleri, çok defa.
Toz gibi yapar, bir mü'minin duâsı.

Yâ Rabbî! Büyük yalnız sensin! Sen öyle bir büyüksün ki, büyükler ve küçükler, sıkışınca, ancak sana yalvarır. Sana yalvaran, ancak muradına kavuşur.

Hemen o gece, hapishâne müdürünü çağırıp; "Bir mazlûm kalmış mı?" dedi. Müdür; "Bunu bilemem. Yalnız, biri namaz kılıp, çok duâ ediyor. Göz yaşları döküyor" deyince, onu getirtti. Hâlini sorup anladı. Özür dileyip; "Hakkını helâl et ve bin gümüş hediyemi kabûl et ve herhangi bir arzun olunca hana gel!" diye rica etti. Demirci; "Hakkımı helâl ettim ve hediyeni kabûl ettim. Fakat işimi, dileğimi senden istemeğe gelmem" dedi. Vâli; "Niçin?" diye sorunca, "Çünkü, benim gibi bir fakir için, senin gibi bir sultanın tahtını birkaç defa tersine çeviren sahibimi bırakıp da, dileklerimi başkasına götürmekliğim kulluğa yakışır mı? Namazlardan sonra ettiğim duâlarla, beni nice sıkıntıdan kurtardı. Nice muradıma kavuşturdu. Nasıl olur da, başkasına sığınırım? Rabbim, nihâyeti olmayan rahmet hazînesinin kapısını açmış, sonsuz ihsân sofrasını, herkese yaymış iken, başkasına nasıl giderim? Kim istedi de, vermedi? istemesini bilmezsen alamazsın. Huzûruna edeble çıkmazsan, rahmetine kavuşamazsın" dedi. **Şiir:**

İbâdet eşiğine, kim ki, bir gece baş kodu,
Dostun lütfu, açar ona, elbette binbir kapu.

Evliyânın büyüklerinden Râbia-i Adviyye (rahmetullahi aleyhâ), adamın biri, duâ ederken, "Yâ Rabbî! Bana rahmet kapısını aç!" dediğini işitince; "Ey câhil! Allahü teâlânın rahmet kapısı, şimdiye kadar kapalı mı idi de, şimdi açılmasını istiyorsun?" dedi. (Rahmetin çıkış kapısı, her zaman açık ise de, giriş kapısı olan kalbler, herkesde açık değildir. Bunun açılması için duâ etmelidir!)

İlâhî! Herkesi sıkıntıdan kurtaran yalnız sensin. Bizi dünyâda ve âhırette sıkıntıda bırakma! Muhtaçlara, herşeyi gönderen, yalnız sensin! Dünyâda ve âhırette hayırlı, fâideli olan şeyleri, bize gönder! Dünyâda ve âhırette, bizi kimseye muhtaç bırakma! Âmin.

Cum'a gününün fazileti: Allahü teâlâ, Cum'a gününü müslümanlara mahsûs kılmıştır. Cum'a sûresi sonundaki âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir: **"Ey îmân etmekle şereflenen kullarım! Cum'a günü, öğle ezanı okunduğu zaman, hutbe dinlemek ve Cum'a namazı kılmak için câmiye koşunuz. Alış-verişi bırakınız! Cum'a namazı ve hutbe, size, başka işlerinizden daha fâidelidir. Cum'a namazını kıldıktan sonra, câmiden çıkar, dünyâ işlerinizi yapmak için dağılabilirsiniz. Allahü teâlâdan rızık bekliyerek çalışırsınız. Allahü teâlâyı çok hatırlayınız ki, kurtulabilesiniz!"** Namazdan sonra, istiyen işine gider çalışır. İstiyen câmide kalıp; namaz, Kur'ân-ı kerîm, duâ ile meşgûl olur. Resûlullah efendimiz; (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir müslüman, Cum'a günü gusl abdesti alıp, Cum'a namazına giderse, bir haftalık günahları affolur ve her adımı için sevâb verilir."** Bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Günlerin en kıymetlisi Cum'a'dır. Cum'a günü, bayram günlerinden ve aşure gününden daha kıymetlidir. Cum'a, dünyâda ve Cennette mü'minlerin bayramıdır."** Bir hadîs-i şerîfte, **Cum'a namazı kılmıyanların kalblerini, Allahü teâlâ mühürler. Gâfil olurlar"** buyurdu. Yine bir hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse mâni yok iken, üç Cum'a namazı kılmazsa, Allahü teâlâ, kalbini mühürler. Ya'nî iyilik yapmaz, olur"** buyurdu. Ebû Ali Dekkak ölürken üç şey nasihat eyledi: "Cum'a günü gusl abdesti alınız! Her akşam abdestli olarak yatınız! Her hâlinizle Allahü teâlâyı hatırlayınız! Bir hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Cum'a günlerinde bir ân vardır ki, mü'minin o ânda ettiği duâ redolmaz"** buyurdu. Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Cum'a günü sabah namazından önce, "Estağfirullahel'azîm ellezi lâ ilahe illâ hüvel hayyelkayyûme ve etûbü ileyh" okursa, bütün günahları affolur"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.), **"Cum'a**

namazından sonra yedi İhlâs ve Mu'avvezeteyn okuyanı, Allahü teâlâ, bir hafta kazadan, belâdan ve kötü işlerden korur" buyurdu. Cum'a günü yapılan ibâdetlere, başka günde yapılanların, en az iki katı sevâb verilir. Cum'a günü işlenen günahlar da, iki kat yazılır. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Cumartesi günleri yahudilere, Pazar günü nasârâya verildiği gibi, Cum'a günü müslümanlara verildi. Bugün, müslümanlara hayır, bereket, iyilik vardır."**

Kesb ve ticâret: Kesb, helâl mal kazanmak demektir. Bütün ibâdetlerin kabûl olması, helâl lokmaya bağlıdır. Hadîs âlimi Ahmed bin Abdullah İsfehânî, "Hilyet-ül-evliyâ" kitabında diyor ki: "Büyüklerin çoğu buyurdu ki, ibâdetler on kısımdır. Dokuz kısmı helâl kazanmaktır. Bir kısmı da bildiğiniz bütün ibâdetlerdir." (O hâlde mü'minler helâl kazanmağa çalışmalıdır. Haramdan ve şüphelilerden kaçınmalıdır. Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Resûlullahın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu işittim: **"Allahü teâlâ güzeldir. Yalnız güzel yapılan ibâdetleri kabûl eder. Allahü teâlâ, Peygamberlerine emr ettiğini, mü'minlere de emr etti ve buyurdu ki, ey Peygamberlerim! Helâl yiyiniz ve sâlih, iyi işler yapınız! Mü'minlere de emr etti ki, ey îmân edenler! Sizlere verdiğim rızıklardan helâl olanları yiyiniz!"**

Resûl aleyhisselâm sözüne devam ederek buyurdu ki: **"Uzak yoldan gelmiş, saçı sakalı dağılmış, yüzü gözü toz içinde bir kimse, ellerini göke doğru uzatıp duâ ediyor. "Yâ Rabbî!" diye yalvarıyor. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, gıdası hep haram. Bunun duâsı nasıl kabûl olur?"** Ya'nî haram yiyenin duâsı kabûl olmaz buyurdu. İşte haramı, helâli, şüphelileri bilmiyen, bunları birbirinden ayıramayan, haramdan kurtulamayıp, ibâdetleri boşuna gider.

Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) buyuruyor ki: "Alış-veriş, ya'nî ticâret ilmini bilmiyen faiz yer." İmâm-ı Begavî, "Mesâbîh" kitabında bildiriyor ki: "Gasîl-ül-melâike" adı ile şereflenmiş olan Hanzala'nın oğlu Abdullah (r.a.), Resûl-i ekremin (s.a.v.) şöyle buyurduğunu nakletti: **Bile bile bir dirhem gümüş değerinde faiz yemek, otuz zinâdan daha çok günahtır."**

Mal, mü'minin yardımcısıdır. Çalışınız, helâl kazanınız! Öyle bir zamanda bulunuyorsunuz ki, muhtaç olursanız, dîninizi verip alırsınız. Dîni verip de yememek için, alınteri ile yemelidir. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Elinin emeği, alnının teri ile ye, dînini satıp yeme!"

"Helâle, harama dikkat ederek çalışıp kazanan kimseyi, Allahü teâlâ çok sever."

"Bir dirhem gümüş kıymetinde haram alan kimseyi, yirmibeşbin sene Cehennemde bırakacaklardır."

Muhit kitabında diyor ki: "Açlıktan ölmek üzere olan kimse, ölmüş köpek ile başkasına âit koyun eti bulsa, ikisi de haram ise de, başkasının malını yemeyip, köpeği yemesi lâzımdır. Köpek yok ise, başkasının malını, ölmiyecek kadar yiyebilir."

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir zaman gelecek ki, insanlar, yalnız malın, paranın gelmesini düşünüp, helâlini, haramını düşünmiyecekler."** "O hâlde, bir müslüman, her aldığını, helâl mı, haram mı düşünmeli, haram ise almamalıdır. Aldığı şeyde hakkı olanlara vermeği, fakirlere, garîblere yardım etmeği düşünmelidir. Çünkü insanların en iyisi, insanlara iyilik edendir, İnsanların kötüsü, insanlara kötülük edendir, İnsan kazandığına kanâat etmeli, Allahü teâlânın taksimine râzı olmalıdır. Hadîs-i şerîfte, **"Kanâat eden doyar"** buyuruldu. Allahü teâlâ, beş şeyi, beş şey içine koymuştur. Bu beş şeyi alan, içindekine

kavuşur: izzeti, şerefi, ibâdete; zilleti, sefâleti, günaha, ilmi, hikmeti, çok yememeğe; heybeti, i'tibârı, gece namaz kılmağa, zenginliği, kimseye muhtaç olmamağı da, kanâate tâbi kılmıştır.

Buhârî'deki bir hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki: **"İnsanın yediklerinin en hayırlısı, iyisi, bileği ile kazanıp yediğidir. Allahü teâlânın peygamberi Dâvûd aleyhisselâm elinin emeği ile kazanıp yerdi."**

Fârisî "Tezkiret-ül-evliyâ" kitabında diyor ki: "İbrâhim bin Edhem hazretlerine, "Falanca yerde bir genç var. Gece-gündüz ibâdet ediyor. Vecde gelip kendinden geçiyor" dediler. Gencin yanına gidip üç gün misâfir kaldı. Dikkat etti. Söylediklerinden daha çok şeyler gördü. Kendinin soğuk, halsiz, habersiz, gencin ise, böyle uykusuz ve gayretli hâline şaşıp kaldı. Genci, şeytan aldatmış mıdır, yoksa hâlis ve doğru mudur anlamak istiyordu. Yediğine dikkat etti. Lokması helâlden değildi. "Allahü ekber, bu hâlleri hep şeytandandır" deyip, genci evine da'vet etti. Kendi lokmalarından bir tane yedirince, gencin hâli değişip, o aşkı, o arzusu, o gayreti kalmadı. Genç, İbrâhim'e sorup; "Bana ne yaptın?" deyince; "Lokmaların helâlden değildi. Yemek yerken, şeytan da mi'dene giriyordu. O hâller, şeytandan oluyordu. Helâl yiyince şeytan giremedi. Asıl, doğru hâlin meydana çıktı" dedi. Haram yemek, kalbi karartır, hasta eder. Aynı kitapta Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyuruyor ki: "Kalbin kararmasının dört alâmeti vardır: 1-İbâdetin tadını duymaz. 2- Allah korkusu hatırına gelmez. 3- Gördüklerinden ibret almaz. 4- Okuduklarını, öğrendiklerini anlamaz, kavrayamaz."

Ebû Süleymân-ı Dârânî buyurdu ki: "Helâlden bir lokma az yemeği, akşamdan sabaha kadar namaz kılmaktan daha çok severim. Çünkü mi'de dolu olunca, kalbe gaflet basar, insan Rabbini unutur. "Helâlin fazlası böyle yaparsa, mi'deyi haram ile dolduranların hâli acaba nasıl olur?"

Sehl bin Abdullah-i Tüsterî buyuruyor ki: "Yolumuzun esâsı üç şeydir: Helâl yemek, ahlâk ve amelde Resûl-i ekreme tâbi olmak, her işi yalnız Allah için yapmaktır."

Risâle-i Kuşeyrîyye'de şöyle yazıyor: İbrâhim bin Edhem buyurdu ki: "Temiz ve helâl ye de, ister sabaha kadar ibâdet et, ister uyu ve ister hergün oruç tut. İster tutma."

Kimyâ-i se'âdet kitabında şöyle yazıyor: "Bu dünyâ, âhıret yolcularının bir konak yeridir. İnsana burada yiyecek ve giyecek lâzımdır. Bunlar ise çalışmadan ele geçmez. Her an mal kazanmak için uğraşan aldanmıştır. Hem âhıret için hazırlanmalı, hem de dünyâ ihtiyâçlarını kazanmalıdır. Fakat, bunları da, âhıret yolculuğuna lâzım olduğunu düşünerek kazanmalıdır.

Şiir:

Hırs peşinde bu yolda, çabuk koşan yorulur,
Halka tama' etmeyen, dâim sürûratda olur.

Hırs uğruna namusu, sakın elden çıkarma,
Zîrâ kanâat eden, gerçekten zengin olur.

Sen dünyâya gelmeden kalem ne yazdı ise,
Fayda zarar hakkında, kaza neyse odur.

Senin rızık berâtın, vaktinde yazılmıştır,
Ne kadar çabalasan, olacak olan olur.

Kendinin ve çoluk-çocuğunun ihtiyâçlarını helâlden kazanmak, kimseye muhtaç kalmamak, cihâd etmektir. Birçok ibâdetlerden daha sevâbtır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir sabah Eshâb-ı ile konuşurken, kuvvetli bir genç erkenden dükkânına doğru geçti. Eshâbdan ba'zıları; "Erkenden dünyalık kazanmağa gideceğine, buraya gelip birkaç şey öğrenseydi iyi olurdu." deyince,

Resûlullah (s.a.v.); **"Öyle söylemeyiniz! Eğer kimseye muhtaç olmamak ve ana, baba, çoluk-çocuğunu da muhtaç etmemek için gidiyorsa, her adımı ibâdettir. Eğer herkese öğünmek, keyf sürmek niyetinde ise, şeytanla beraberdir"** buyurdu. Bir hadîs-i şerîfte; **"Bir müslüman, helâl kazanıp, kimseye muhtaç olmaz ve komşularına, akrabasına yardım ederse, kıyâmet günü, ayın ondördü gibi parlak, nurlu olacaktır"** buyuruldu. Diğer hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Doğru olan tüccâr, kıyâmette sıddîklarla ve şehîdlerle beraber olacaktır."

"Allahü teâlâ, san'at sahibi mü'mini sever."

"En helâl şey, san'at sahibinin kazandığıdır."

"Ticâret yapınız! Rızkın ondadokuzu ticârettedir."

"Kendini başkasından sadaka istiyecek hâle düşüreni, Allahü teâlâ yetmiş şeye muhtaç eder."

Îsâ aleyhisselâm birine, "Ne iş yapıyorsun?" dedi. "İbâdetle vakit geçiriyorum" deyince; "Nereden yiyip geçiniyorsun?" buyurdu. "Herşeyimi kardeşim veriyor" deyince; "O hâlde kardeşin, senden daha kıymetli ibâdet yapmaktadır" buyurdu.

Ömer (r.a.) buyuruyor ki: "Çalışınız, kazanınız, Allahü teâlâ rızkımı çalışmadan gönderir demeyiniz! Allahü teâlâ gökten para yağdırmaz." Lokman Hakîm oğluna nasihat verirken "Çalış kazan! Çalışmayıp herkese muhtaç kalanların dîni ve aklı noksan olur ve iyilik etmekten mahrûm kalır ve herkesden hakaret görür" buyurdu. Büyüklerden birine sordular ki: "Özü sözü doğru olan tüccâr mı, yoksa geceleri namaz kılan, gündüzleri oruç tutan âbid mi yüksektir?" O da; "Emin olan tüccâr daha kıymetlidir. Çünkü, şeytanla her saat cihâd etmektedir. Şeytan alışta-verişte, tartmada onu aldatmaya uğraşmakta, o ise Allahü teâlânın emrini, rızâsını gözetmektedir" dedi. Ömer (r.a.) buyuruyor ki: "Alış-veriş ederken, helâl kazanırken can vermeği, başka şekilde ölmekten daha çok severim." İmâm-ı Ahmed İbni Hanbel'den sordular ki: "Hergün sabahtan akşama kadar câmide ibâdet edip Allahü teâlâ benim rızkımı nerden olsa gönderir diyen bir kimse nasıl bir adamdır?" Cevâbında buyurdu ki: "Bu kimse câhildir. İslâmiyetten haberi yoktur. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ benim rızkımı, süngümün ucuna koymuştur."** Yâ'nî rızkım, İsmâil dînine ve müslümanlara saldıran kâfirlerle harb etmekle gelmektedir." Görülüyor ki, harbde düşmandan alınan ganîmet ve sulhde harbe hazırlananların aldıktan ücret helâl rızıktır. İmâm-ı Evzâî, İbrâhim bin Edhem'i gördü ki, sırtında bir yığın odun götürüyordu. Ona; "Niçin bu kadar sıkıntı çekiyorsun? Kardeşlerin, seni hiçbir şeye muhtaç bırakmıyor" dedi. İbrâhim bin Edhem buyurdu ki: öyle söyleme, hadîs-i şerîfte buyuruldu ki, **"Helâl kazanmak için sıkıntı çekenlere Cennet vâcib olur."**

Hadîka'da, amelde iktisâd faslında diyor ki "Kesb, yaşamak için lâzım olan malları helâlden kazanmağa çalışmak demektir. Kendine, evlâdına ve ıyâline ve borçlarını ödemeğe lâzım olanları kesb etmek farzdır. Bunun için çalışan sevâb kazanır. Özürsüz terk edene azap yapılacaktır. Kendilerine nafaka verilmesi vâcib olanlara **"Iyâl"** denir. Borç ödemek farzdır, ödeyemeden vefât edenin, ödemek niyeti varsa, günahlı olmaz. Hadîs-i şerîfte; **"Beş vakit namazı kıldıktan sonra, çalışıp helâl kazanmak, her müslümana farzdır"** buyuruldu. Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" hepsi, çalışıp kazanmışlardır. Çalışmayıp câmide oturarak, Allaha tevekkül ediyorum diyene inanmamalıdır. Bu, çalışmağı terk ettiği için, günah işlemektedir. Sâlih değil, fâsıktır. Bunun kalbi, Allahü teâlâya değil, kulların mallarına bağlıdır, önce sebebe yapışmak,

sonra bu sebebin te'sîrini Allahü teâlâdan beklemek emr olundu. Muhtaç olduğu malı kazandıktan sonra, fazla çalışmayıp, ibâdet etmek caizdir. Bunun için, çalşmayıp ibâdet edene sû-i zan ve tecessüs etmemelidir. İkisi de haramdır. İhtiyâçtan fazla çalışıp, kazandıklarını senelerce saklamak mübahtır. Saklamayıp hayra, hasenata sarf etmek müstehabtır. Nafile ibâdetlerden daha sevâbtır. Hadîs-i şerîfte; **"İnsanların iyisi, insanlara fâidesi olanlardır" buyuruldu.** Öğünmek için, kibirlenmek için, ihtiyâçdan fazla kazanmak haramdır." Görülüyor ki, ehlinin ve ıyâlinin nafakalarını ve borçlarını ödemek için çalışıp, helâl kazanmak, nafile ibadetleri yapmaktan kat kat daha sevâbtır. Hadîs-i şerîfte; **"Eshâbım için fakirlik saadettir. Âhır zamandaki ümmetim için, zenginlik saadettir"** buyuruldu. **Beyt:**

Kemâl ehline göre, zenginlik kanâattir,
Mal, kabre kadar gider, sonra lâzım ameldir.

Zekât vermek: Emîr-ül-mü'minîn Ali (r.a.) rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) veda haccında buyurdu ki: **"Malınızın zekâtını veriniz! Biliniz ki, zekâtını vermiyenlerin, orucu, haccı, cihâdı ve imânı yoktur."** Ya'nî, zekât vermeği vazîfe bilmez, farz olduğuna inanmaz, vermediği için üzülmez, günâha girdiğini bilmezse imansız olur. Senelerce zekât vermiyenlerin zekât borçları birikerek, bütün malını kaplar. Malı kendinin sanıp, müslümanların o malda hakkı olduğunu, hatırına bile getirmez. Kalbi hiç sızlamaz. Bu mala sımsıkı sarılmıştır. Böyle kimseler, müslüman olarak tanınır. Fakat bunlardan, îmânını kurtaran pek nâdir olur. Zekât vermek, Kur'ân-ı kerîmin otuziki yerinde namazla birlikte emredilmektedir. Tövbe sûresi otuzdördüncü âyet-i kerîmesi böyle kimseler için olup, meâli şöyledir: **"Malı, parayı biriktirip zekâtını, müslüman fakirlere vermiyenlere çok acı azâbı müjdele!"** Bu azâbı bundan sonraki âyet-i kerîmede meâlen şöyle bildirmektedir: **"Zekâtı verilmeyen mallar, paralar, Cehennem ateşinde kızdırılıp, sahiplerinin alınlarına, böğürlerine, sırtlarına mühür basar gibi basdırılacaktır."**

Ey Mağrur zengin! Dünyânın çabuk, gidici malı, parası, seni aldatmasın! Bunlar, senden önce başkalarının idi. Senden sonra da başkasının olacak. Cehennemin şiddetli azâbını düşün! Zekâtını ayırıp vermediğin o mal, uşrunu vermediğin o buğday, hakîkatte zehirdir. Malın hakîki sahibi, Allahü teâlâdır. Zenginler, onun vekîlleri, me'mûrları, fakirler de ailesi, akrabası demektir. Vekîllerin, Allahü teâlânın borcunu fakirlere vermesi lâzımdır. Zerre kadar iyilik eden iyiliğini bulacaktır. Hadîs-i şerîfte! **"Allahü teâlâ iyilik edenlere, karşılığını elbette verecektir."** buyuruldu. Haşr sûresi dokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen, **"Zekâtını veren, elbette kurtulacaktır"** diye müjdelendi. Âl-i İmrân sûresi yüzsekseninci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlânın ihsân ettiği malın zekâtını vermeyenler, iyi ettiklerini, zengin kalacaklarını sanıyor. Hâlbuki, kendilerine kötülük yapmış oluyorlar. O malları, Cehennemde azâb âleti olacak, yılan şeklinde boyunlarına sarılıp, baştan ayağa kadar onları sokacaktır."** buyuruluyor. Elbasît ve Vasît tefsîrlerinde böyle yazılıdır. Kıyâmete ve Cehennem azâbına inanan zenginlerin, mallarının zekâtını, tarla mahsûllerinin, meyvelerinin uşrunu vererek, bu azâblardan kurtulmaları lâzımdır. Hadîs-i şerîfte, **"Zekât vererek, malınızı zarardan koruyunuz"** buyuruluyor. Tefsîr-i Mugnî sahibi diyor ki: "Kur'ân-ı kerîmde üç şey, üç şeyle beraber bildirildi. Bunlardan biri yapılmazsa, ikincisi kabûl olmaz. Peygambere (s.a.v.) itaat edilmedikçe, Allahü teâlâya itaat edilmiş olmaz. Anaya, babaya şükür edilmedikçe, Allahü teâlâya şükür edilmiş olmaz. Malın zekâtı verilmedikçe, namazlar kabûl olmaz."

Ey gaflet şarâbının sarhoşu! Dünyânın zevk ve sefâsı peşinde daha ne kadar koşacaksın? Bu kıymetli ömrü haramdan, helâlden mal yığmakta, ne zamana kadar ziyan edeceksin? Dînin

emir ve yasaklarına aldırış etmezsin! Azrail aleyhisselâmın gelip canını zorla alacağı, ecel arslanı pençesini sana takacağı, can verme acılarının başına geleceği, şeytanın, îmânını çalmak için kasd edeceği, dostlarının, vah vah öldü, siz sağ olun diye evlâdına ta'ziye edecekleri vakti düşün! Firak sesi gelip, bize yarayan birşey yapmadın. Hep beğenmediklerimizi işledin. Biz de sana senin bize yaptığın gibi yaparız, diyecekleri zamandan korkmuyor musun? Düşün, kabir ve âhıret suâllerine ne cevap hazırladın? Allahü teâlânın takdîrine ne behâne yapacaksın? Kendine acı! Suâle çekileceksin. Hâlbuki, verecek cevâbın yok. Cehenneme girersen, ateşine dayanamazsın. Kendine ve herkese öyle iyilik et ki, başkası yapınca, sen yaptın sansınlar. Kendine ve kimseye kötülük etme ki, başkası bir fenâlık yapınca sen yaptın sanmasınlar.

Sahîh-i Müslim'deki bir hadîs-i şerîfte; **"Ey Âdemoğlu! Benim malım, benim malım dersin. O maldan senin olan, yiyerek yok ettiğin, giyerek eskittiğin ve Allah için vererek, sonsuz yaşattığındır."** buyuruldu. Eğer malını seviyorsan, niçin düşmanlarına bırakıp da gidiyorsun. Sevdiğinden ayrılma, beraber götür! Hepsini vermezsen, bari kendini de bir vâris yerine koyup, hisseni âhıret yoluna gönder. Bunu da yapamazsan, bari zekâtını ver de azâbdan kurtul! Nükte: Hiratlı üstâd Hâce Abdullah-i Ensârî diyor ki: "Malı seviyorsan, yerine sarf et de, sana sonsuz arkadaş olsun! Eğer sevmiyorsan, ye de, yok olsun!"

Hikâye: Ferîdüddîn-i Attâr, Tezkiret-ül-Evliyâ kitabında diyor ki: Cüneyd-i Bağdadî, yedi yaşında idi. Mektepten gelince, babasını ağlıyor görüp sordu. Babası: "Bugün, zekât olarak, dayın Sırrî-i Sekati'ye birkaç gümüş göndermiştim, almamış. Kıymetli ömrümü, Allah adamlarının, beğenip almadığı gümüşler için geçirmiş olduğuma ağlıyorum" dedi. Cüneyd; Babacığım, o parayı ver, ben götüreyim" deyip, dayısına gitti. Kapıyı çaldı. Dayısı sorunca; "Ben Cüneyd'im. Dayıcığım kapıyı aç ve babamın zekâtı olan bu gümüşleri al!" dedi. Dayısı; "Almam" deyince, Cüneyd; "Adl edip, babama emr eden ve ihsân edip, seni serbest bırakan Allahü teâlâ için al!" dedi. Sırrî-yi Sekatî, "Babana ne emr etti ve bana ne ihsân etti?" dedi. Cüneyd-i Bağdadî; "Babamı zengin yapıp, zekât vermesini emr etmekle adâlet eyledi. Seni de fakîr yapıp, zekâtı kabûl etmek ve etmemek arasında serbest bırakmakla ihsân eyledi" dedi. Bu söz Sırrî-yi Sekatî'nin hoşuna gidip; "Oğlum! Gümüşleri kabûl etmeden önce, seni kabûl ettim" dedi. Kapıyı açıp parayı aldı.

Selâm vermenin fazileti: Fetâvâ-i Sirâciyye'de diyor ki: "Bir kimseye selâm verirken, cem' olarak vermeli, çok kimseye verir gibi vermelidir. Çünkü, mü'min yalnız değildir. Muhafaza melekleri ve Kirâmen kâtibîn adındaki iki melek onunla beraberdir.

Selâmün aleyküm demek, "Ben müslümanım. Benden sana zarar gelmez. Selâmettesin" demektir. Hadîs-i şerîfte; **"Tanıdığınız ve tanımadığınız müslümanlara selâm veriniz!"** buyuruldu. Müslüman olmıyana selâm verilmez. Onlar selâm verince, yalnız "Ve aleyküm" denir. Nikâhla alması ebedî haram olan onsekiz kadına selâm vermek caizdir. Selâmlarına cevap vermek farz-ı kifâyedir.

Zengine, zengin olduğu için selâm vermek caiz değildir. Zengin önce selâm verirse, cevap verilmesi farz olur. Büyüklerin çocuklara selâm vermesi caizdir.

Selâmda sünnet şöyledir ki, önce büyük küçüğe, şehirli köylüye, devedeki ata binmiş olana, attaki merkebde olana, merkeb üstündeki yaya yürüyene, ayakta olan oturana, az olan çok olana, efendi hizmetçisine, baba oğluna, ana kızına selâm verir. Rütbe ve ni'meti çok olan önce verir. Nitekim, mi'râc gecesi, önce Allahü teâlâ selâm verdi. İki müslüman, birbirine aynı anda selâm verirse, her ikisinin de, biribirine cevap vermesi farz olur. Birbirinden sonra selâm

verirlerse, ikincinin verdiği selâm cevap yerine geçer. Çok kimseye selâm verildiği zaman, bir kişi, hattâ bir çocuk cevap verince, ötekiler vermezse de olur.

Âdem aleyhisselâmdan, İbrâhim aleyhisselâma kadar, selâmlaşma birbirine secde etmekle olurdu. Sonra bunun yerine boyuna sarılmakla oldu. Muhammed aleyhisselâm zamanında, el ile müsâfeha sünnet oldu.

Abdullah bin Selâm (r.a.) buyuruyor ki: Resûl-i ekrem (s.a.v.) Medine'ye hicret buyurduğu zaman, mübârek ağzından ilk işittiğim hadîs-i şerîf şu idi: **"Birbirinize selâm veriniz! Birbirinize yiyecek ikram ediniz! Akrabanızın haklarını gözetiniz! Gece, herkes uyurken namaz kılınız! Bunları yaparak selâmetle Cennete giriniz!"**

Rıyâd-ün-nâsıhîn'de nakledilen hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"Gizli yapılan günâhın tövbesini gizli yapınız! Aşikâre yapılan günâhın tövbesini aşikâre yapınız. Günâhınızı bilenlere, tövbenizi duyurunuz!"

"Şarab içmek, büyük günahların en büyüğüdür. Bütün kötülüklerin anasıdır, başıdır."

"Ümmetimden üç sınıf insan vardır ki, Cehennem ateşi onları yakmaz. Kocasının emrine itaat eden kadın, ana ve babasına iyilik yapan evlâd ve Allahü teâlânın kullarına merhamet edenler."

Rubai:

Cennet sürûr yeridir ve neş'e makamıdır,
Bu eşsiz yer, annenin ayağı altındadır.
Allahın rızâsına kavuşmak istiyorsan,
Bil ki Allah rızâsı, anne rızâsındadır.

Baba gönlü yıkmaktan, çok fazla sakınmalı,
Dayağından, sözünden asla kırılmamalı,
Evlâd hükümdâr olup, cihan emrinde olsa,
O yine babasının emrinde bulunmalı.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1046

2) Riyâd-ün-nâsıhîn

MUHAMMED ŞÂH FENÂRÎ

Molla Fenârî'nin faziletiyle tanınmış oğlu. İsmi, Muhammed Şah İbni Mevlânâ Fenârî olup, diğer kardeşleri gibi babasının benzeridir. 830 (m. 1426) senesinde Bursa'da vefât etti. Kabri, Keşişdağı eteğinde babasının kabri yanındadır.

Muhammed Şah Fenârî, babası gibi âlim, kâmil ve onun sâhib olduğu ilimlere vâkıf, fazilet sahibi bir zât idi. 18 yaşında iken müderris oldu. Üstün bir zekâsı vardı. Daha babası hayatta iken, Bursa'daki Sultâniyye Medresesi'ne ta'yin edildi. İlk ders verdiği gün, o beldenin âlimleri ve fazilet sahibi kimseler hazır bulunup, dersini dinlediler. Çeşitli ilimlerde yapmış olduğu izahlara (açıklamalara) hayran kaldılar ve ilmî üstünlüğünü herkes kabûl etti. Molla Fahrüddîn el-Acemî onun dersinde muîd (yardımcı, asistan) idi.

Birgün, fısk ve fücur (günah işlemek) ile tanınan bir talebe, ders esnasında Muhammed Şah Fenârî'nin sözlerine i'tirâz edip, inâd ile uygun olmayan bir şekilde konuştu. Muhammed

Şah, Allahü teâlânın ihsânı olan ilmî kuvveti ile ona cevap verdi ve susturdu. Muhammed Şah dersten ayrılıp, muhterem pederi büyük âlim ve velîyyi kâmil Molla Fenârî'nin huzûruna çıktı. Dersteki hâdiseyi arzedip, fısk ve fücur ile meşhûr talebenin, hak (doğru) tarafına tâbi olmamasının ve inâd etmesinin ve kibirli hâlinin kendisini çok üzdüğünü bildirdi. O zaman Molla Şemsüddîn Fenârî hazretleri buyurdu ki: "Eğer o fâsık (günah işleyen) bir kişi olmasaydı, ilmi, irfanı ve fazileti yüksek olurdu. Bunların bereketi ile de, Allahü teâlânın kat kat lütuf ve ihsânlarına nail olurdu."

Muhammed Şah Fenârî'nin eserleri basılmamış olup, ba'zıları şunlardır. 1-Hâşiye-i Tefsîr-i Fâtiha, 2-Şerhu Risâle-i İsbât-ı Vâcib, 3-Risâle fî îmân-i Ebeveyn-in-Nebiyyi (s.a.v.), 4-Hâşiye-i Fusûl-i Bedâyi', 5-Şerhu esâs-is-sarf, 6-Hâşiye-i evâil-i mevâkif, 7-Hâşiye-i Şerh-i Tevâli-i İsfehânî, 8-Şerhu en-Mûzec-il-ulûm, 9-Hâşiye alâ Şerh-i ferâiz-i Sirâciyye, 10-Kitâbü ed'ıyye, 11-Hâşiye alâ Şerh-i Vikâye.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 56

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-4, sh. 75

MUHAMMED ŞÂZİLÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed eş-Şâzilî el-Mısrî el-Hanefî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Hz Ebû Bekr'in soyundandır. Küçük yaşta öksüz kaldı. Teyzesinin yanında büyüdü. San'ata verdiler. Fakat medreseye kaçtı. Medrese arkadaşlarından biri de, meşhûr muhaddis İbn-i Hacer Askalânî'dir. 847 (m. 1443) senesinde vefât etti. Mısır'da Berekât denilen yerdeki kabri meşhûr olup, ziyâret edilmektedir.

Muhammed Şâzilî, evliyâlıkta bütün makamları geçmiş, ilmiyle âmil, yüksek hâller sahibi bir kimse idi. İlim, amel, hâl, zühd ve Allahü teâlâya muhabbette pek ileri idi. Çok kimse onun vasıtasıyla hidâyete kavuşmuştur. Büyüklüğünü kimse inkâr edemezdi. Dünyânın her tarafından huzûruna gelenler, halledemedikleri mes'leleri suâl ederler, tatmin edici cevaplar alırlardı. Başka ülkelerden gelenlerle, onların lisânı ile sohbet ederdi.

Ebü'l-Hasen-i Şâzilî hazretleri buyurdu ki: "Benden sonra, Mısır'da Muhammed Hanefî ismiyle meşhûr bir zât gelecek, bu ülkenin fâtihi olacak, kendisi büyük şân sahibidir. O, benim beşinci halîfem olacaktır."

Kıymetli, şık elbiseler giyerdi. Huzûruna gelenlerin kalbinden geçenleri bilirdi. Büyüklüğüne inanmayanlar, huzûruna geldiklerinde mahcûb olurlar, tövbe edip talebesi olurlardı.

Ebü'l-Abbâs Sersî anlatır: "Muhammed Şâzilî okuldan (medreseden) çıkınca, çarşıda dükkânında oturur ve kitap satardı. Ona ba'zı kişiler uğrayıp; "Yâ Muhammed! Sen dünyâ için yaratılmadın" dediler. Bu söz üzerine dükkândan ayrıldı, kitapları ve elde ettiği gelirin hepsini terketti. Bundan sonra bir daha bunların ne olduğunu da sormadı. Sonra kendisine halvet (yalnızlık) sevdirildi. Halvete girdiğinde 14 yaşında idi. Yedi sene halvette kaldı, yeraltındaki odasından insanlar arasına hiç çıkmadı.

Ebü'l-Abbâs diyor ki: "Muhammed Şâzilî hazretlerine talebe olmuştum. Talebe iken, odasına her gidişimde izin isterdim; gir derse girer, sükût ederse geri dönerdim. Birgün gittiğimde sükût etti. Fakat buna rağmen ben içeri girdim. Baktım ki, kendisi bir köşede meşgûl,

yanında da büyük bir arslan duruyordu. Arslan edeble oturuyordu. Beni görünce, arslan sert sert baktı. Kendimi dışarı zor attım. Tövbe istiğfar edip, bir daha odasına izinsiz girmedim."

Muhammed Şâzilî, gaybdan bir nidâ işitinceye kadar bu halvetten çıkmadı. Bu ses üç defa şöyle diyordu: "Yâ Muhammed! Çık ve insanlara faydalı ol!" Üçüncüsünün sonunda; "Şayet çıkmazsan çıkmaya zorlanırsın" diye hitâb edildi. Muhammed Şâzilî; "Zorlandıktan sonra ayrılmaktan başka çâre yoktur" dedi. Muhammed Şâzilî sonrasını şu şekilde anlattı: "Kalktım ve zaviyeye gittim. Fıskiyede abdest alan bir cemâat gördüm. Onların bir kısmının başında sarı, bir kısmının başında da mavi sarık vardı. Bir kısmı maymun, bir kısmı hınzır, bir kısmı da ay yüzlü idi. Anladım ki, Allahü teâlâ, beni bu insanların akıbetlerine muttali kılmıştır. Onlara arkamı dönüp, bu husûsta Allahü teâlâya iltica ettim. Bunun üzerine insanların hâllerinden bana gösterdiği şeyleri gizledi ve onlardan birisi gibi oldum."

Muhammed Şâzilî hazretleri, ağaçlarla konuşur, ağaçlar da ona cevap verirdi.

Muhammed Şâzilî, çok pahalı elbiseler giyerdi. Evliyânın hâlleri hakkında bilgi sahibi olmayanlardan birisi, bundan dolayı ona kızdı ve şöyle dedi: "Evliyânın, sultanlara yakışacak böyle elbiseler giymekten uzak durması lâzımdır. Eğer bu zât gerçekten velî ise, onu bana verir; ben de onu satar, parasını çoluk çocuğuma harcarım." Muhammed Şâzilî toplantıdan ayrılınca, elbiseyi çıkardı ve; "Bunu filân kimseye verin. Satsın ve parasını çoluk-çocuğuna harcasın" buyurdu. Adam onu aldı, sattı ve; "Bu, Allah için verilen yardımdır" dedi. İkinci toplantıya gelişinde, o elbiseyi yine Muhammed Şâzilî'nin üzerinde gördü. Elbiseyi, onu sevenlerden birisi satın almıştı. O zaman adam şöyle dedi: "Bu (elbise), Muhammed Şâzilî'den başkasına yakışmaz." Bunun üzerine Muhammed Şâzilî, elbiseyi yine aynı adama hediye etti.

Yûsuf isimli bir şahıs, Muhammed Şâzilî hazretlerini sık sık ziyârete gelirdi. "Yemekte sofraya çok az ekmek konuyor, karnım doymuyor" derdi. Bir defasında ziyâretine gelirken, iki de ekmek alıp, bunları koynuna saklamıştı. Her zaman olduğu gibi, yine sofra kuruldu. Yine her zamanki kadar ekmek ve yemek kondu. Fakat o zât, ne kadar yediyse ekmeği bir türlü bitiremedi. Bitmediği gibi, hiç de eksilmedi. Muhammed Şâzilî hazretleri kendisine buyurdu ki: "İyi ye sofradan aç kalkma ki, iki ekmeğe ihtiyâcın kalmasın." O kimse çok mahcûb oldu. O iki ekmeği çıkarıp sofraya bıraktı. Tövbe istiğfar etti.

Evliyânın büyüklerinden olan Ali bin Vefâ, birgün bir düğün yemeğindeydi. Düğündekiler; "Ziyâfet, ancak Muhammed Şazilî hazretlerinin gelmesiyle tamam olur" dediler. Ziyâfet sahibi gidip onu da'vet etti. Muhammed Şazilî da'veti kabûl edip, düğünün yapıldığı evin kapısına geldiğinde, "Burada evliyâdan kim var?" diye sordu. Ziyâfet sahibi; "Ali bin Vefâ ve cemâati var" dedi. Muhammed Şazilî. Ev sahibine; "İçeri gir ve benim için izin iste. Çünkü bir yerde büyüklerden biri olduğu zaman, izin verilinceye kadar oraya girmemek fakirlerin edeblerindendir" dedi. Ali bin Vefâ izin verdi; onu ayakta karşıladı ve yanına oturttu. Sohbet ettiler. Sonra Muhammed Şazilî, Ali bin Vefâ'nın talebelerine; "Efendinize duâ ediniz. Çünkü onun Allahü teâlâya kavuşması yakındır" dedi. Söylediği gibi oldu. Bir gece Muhammed Şazilî, gaibden şöyle bir nidâ işitti; "Yâ Muhammed! Biz sana senden olana ilâve olarak Ali bin Vefâ'nın (r.a.) sâhib olduklarını da verdik." Muhammed Şazilî buyurdu ki: "Bunun, ancak Ali bin Vefâ'nın ölümünden sonra olacağını anladım. Abdülbâsıt mahallesindeki Ali bin Vefâ'nın evine talabelerinden birini gönderdim. O şahıs, oraya vardığında, Ali bin Vefâ'nın vefât ettiğini öğrendi.

Şemseddîn bin Ketîle dedi ki: "Muhammed Şâzilî'yi tanıtan ilk hâdise şudur: "Sultan Ferec bin Berkûk, bir sebebten dolayı halkın üzerine ok attırıyor; Muhammed Şazilî de buna karşı

geliyordu. Muhammed Şâzilî'nin arkasından askerler gönderdi, yanına getirtti. Ona sert sözler söyledi ve; "Bu memleket benim mi, yoksa senin mi?" diye sordu. Muhammed Şazilî de; "Bu memleket, ne benimdir, ne senindir. Kahhâr ve tek olan Allahü teâlânındır" dedi. Sonra gönlü kırık olarak kalkıp gitti. Akabinde Sultân'a bir hastalık ârız oldu ki, az kalsın ondan dolayı helak oluyordu. Hastalığın tedâvisinden bütün doktorlar âciz kaldı. Sultânın husûsî danışmanlarından durumu anlıyan ba'zıları, dediler ki: "Bu, Muhammed Şâzilî'nin kalbinin kırılmasındandır." Sultân'a, Muhammed Şâzilî'nin gönlünü almanın, ancak hastalığa çâre olabileceğini anlattılar. Bunun üzerine Sultan; "Hatırını almam için ardından adam gönderip getirtiniz" dedi. Komutanlar ona gittiler. Onu Mısır'ın dışında bir yerde buldular. Sultân'ın isteğini haber verdiler. O, Sultân'ın yanına gitmeyi kabûl etmedi. Gelenler, Muhammed Şazilî ile Sultan arasında tereddütte kaldılar, geri dönmediler. Sonunda Şazilî, Sultân'a acıdı. Ona, temiz ve helâl zeytin yağı ile pişirilmiş bir ekmek parçası gönderdi ve onlara dedi ki: "Ona, bu ekmeğin hastalığını iyileştireceğini söyleyin. Fakat bir daha büyüklere karşı edebi terk etmesin." Sultan gönderilen ekmeği yiyince, hemen iyileşti. O günden sonra, bu hâdise insanlar arasına yayıldı. Sultan, şükran borcu olarak, ona bir torba gümüş gönderdi. Gümüşü getiren, onu kürsüde va'z ederken buldu. Muhammed Şazilî, gelen kişinin yanındaki gümüşler bitinceye kadar, avuç avuç alıp insanlara attı. Bu olanlar Sultân'a ulaştı. Bunun üzerine Sultan, Muhammed Şâzilî'nin yanına gelip, ellerinden öptü. Muhammed Şazilî, ona şöyle buyurdu: "Kalk, şu kuyuya git. Ondan abdest suyu alarak şu fıskiyeyi doldur ki, kıyâmet günü bu senin için defterinde sevâb olarak bulunsun." Sultan elbisesini çıkardı. Bir kova doldurdu. Ona bu kova çok ağır geldi. Güçlükle çekebildi. Baktı ki, altın doluydu. Muhammed Şâzilî'ye durumu söyledi. O da, "Onu kuyuya dök ve yeniden doldur" buyurdu. İkinci ve üçüncü dolduruşunda da böyle oldu. Muhammed Şazilî buyurdu ki: "Kuyuya, bizim sudan başka bir şeye ihtiyâcımız yok de!" Sultan, Muhammed Şâzilî'ye gönderdiği şeyin ne kadar değersiz birşey olduğunu anladı.

Bir defasında imtihan etmek için, Mâlikî kadılarından biri ona gelmişti. Muhammed Şâzilî'ye onun, imtihan etmek maksadıyla geldiğini bildirdiler. Muhammed Şazilî; "Ben fakirlerin seccadesi üzerinde oturuyorum, gücü yeterse, istediğini sorsun" buyurdu. Kâdı, gelince sormaya başladı; ".....hakkında ne dersin?" dedi durakladı. Şazilî "Evet" dedi. O; ".....hakkında ne dersin?" dedi, durakladı. Şazilî "Evet" dedi. O, ".....hakkında ne dersin?" dedi. Yine durakladı. Şazilî "Evet (devam et)" buyurdu. Birçok defa aynı şeyi tekrarladı. Daha sonra kadı, "Sormak istediğim soruyu unuttum?" dedi. Sonra sarığını çıkardı, istiğfar etti. Evliyâyı inkâr etmiyeceğine ve onlara i'tirâz etmiyeceğine dâir söz verdi.

Kâhire dışındaki köylerin en uzağında olan bir talebesine, bulunduğu yerden seslendiğinde, talebesi cevap verir, "Gel dese", o talebe yola çıkar veya "Şöyle yap" dese, yapardı. Birgün batıdaki Kutur şehrinden, Ebû Takiyye'yi çağırmıştı. O, hocasının nidasını işitti ve Kâhire'ye geldi.

Onun dergâhının İmâmı, namaz için dergâha giderken yolda güzel bir kadın gördü ve ona baktı. Dergâha vardığında, Muhammed Şazilî, namazı kıldırması için başkasına emir verdi. İkinci namaz vakti girdiğinde yine böyle yaptı. Beş vakit namaz bu şekilde kılındı. Bu arada İmâmın kalbine, bu bakışını Allahü teâlânın Muhammed Şâzilî'ye bildirdiği düşüncesi geldi, istiğfar ve tövbe etti.

Evliyâdan bir zât, Muhammed Şazilî hazretlerinden izin almadan Mısır'a girdi. Kendisinde bulunan, büyüklük hâli ondan alındı. Sonra Allahü teâlâya istiğfar ederek, Muhammed Şâzilî'ye geldi. Kendisine eski hâli iade edildi. Bu hâli şöyle idi: Yanında büyük bir küfe bulunurdu. Elini

onun içine sokar ve ihtiyâcı olan herşeyi ondan çıkarırdı. Mısır'a izinsiz girdikten sonra, yine elini küfeye sokmuş, fakat hiçbir şey bulamamıştı.

İbn-i Temmâr isminde birisi, şefaat mevzûunda Muhammed Şâzilî'yi üzmüştü. O, evliyânın büyüklerinden Bistâmî adında bir zâtın talebesi idi. Muhammed Şazilî buyurdu ki: "İbn-i Temmâr ile bütün münâsebetlerimizi kestik. İsterse bin tane Bistâmî onunla birlikte olsun." Bir müddet sonra, sultan bir kısım görevlileri göndererek, İbn-i Temmâr'ın evini yıktırdı. Zamanımıza kadar harabe hâlinde kaldı.

Emîrlerden biri, Muhammed Şazilî hazretlerini öldürtmek istedi. Bir da'vette zehirli bir kaba yemek koyup, ona sundular. Şazilî hazretleri yemekten biraz yedi. Sonra zehirli olduğunu anladı. Kalktı ve bineğine binerek zaviyesine gitti. Orada kaplar karıştı. Emîrin iki oğlu geldi. Muhammed Şâzilî'nin kabından yemek yediler ve öldüler. Muhammed Şâzilî'ye zehirden hiçbir zarar erişmedi.

Muhammed Şazilî, birgün abdest alırken, kalbine bir hâl oldu. Odasında olduğu hâlde, nalınının birini alıp attı. Nalın havada uçup gitti. Hâlbuki odanın çatısında çıkacak bir delik yoktu. Hizmetçisine: "Eşi gelinceye kadar bu tek nalını yanına al" buyurdu. Bir müddet sonra, Şam'dan yanında birçok hediyelerle gelen bir adam, o tek nalını getirdi ve şöyle dedi: "Cenâb-ı Hak size hayırlar versin. Yolda iken hırsız göğsüme oturmuş, beni kesmek üzere idi. Kendi kendime; "Yâ efendimiz Muhammed! Yâ Hanefî!" dedim. Hırsızın göğsüne bir nalın gelip çarptı. Hırsız, baygın bir şekilde yere düştü. Sizin bereketinizle Allahü teâlâ beni o hâlden kurtardı."

Muhammed Şâzilî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) mezhebine göre cinleri okuturdu. Birgün bir işi dolayısıyla, akrabası Ömer'i onları okutmak üzere gönderdi. Ömer, onları Muhammed Şâzilî'nin evinde okuttu. Ömer şöyle anlatır: "Bir cinnî kadın, benimle evlenmek istedi. Muhammed Şâzilî ile müşavere ettim. "Bu, mezhebimizde caiz değildir" buyurdu. Bu mes'eleyi, cinnî kadınla birlikte yerin altına inerek, cinnîlerin meliklerine arzettim. Melik: "Muhammed Şâzilî'nin söylediklerine i'tirâz etmem" dedi ve cinnî kadına; "Onu getirdiğin yere geri götür" dedi.

Birgün sultânın sır kâtibi veya ileri gelen kâtiplerden İbn-i Bârizî, Muhamed Şâzilî'yi binek üzerinde ve yanında ümerândan bir toplulukla beraber gördü. Onu inkâr ederek; "Bu, evliyânın yolu değildir" dedi. Seçkin nâzırlardan biri ona; "İ'tirâz etme. Evliyânın çeşit çeşit hâlleri vardır" dedi. Fakat o yine; "Bu husûsu ona bildirmek için mutlaka birisini göndereceğim" dedi. Gönderilen kişi, Muhammed Şâzilî'nin huzûruna girip durumu haber verdiğinde, o buyurdu ki: "Üstadına git söyle ki, o, ebediyyen azledilmiştir." Bir süre sonra Sultan Müeyyed, sır kâtibine haber göndererek; "Evinden ayrılma" dedi ve sultan tarafından öldürülünceye kadar azledilmiş olarak kaldı.

Muhammed Şâzilî'nin bir koyunu çalındı ve altı ay kayıp olarak kaldı. Birgün Muhammed Şâzilî, hizmetçisine: "Ravza'ya git, filancanın kapısının çal. Evin sahibi çıkınca, altı aydır sende olan dişi koyunu getir, de" dedi. Hizmetçi gidip emredilenleri söyledi. Bunun üzerine, ev sahibi koyunu çıkarıp verdi. Muhammed Şâzilî buyurdu ki: "Bu, bizim sermâyemizdi. Bize iade edildi."

Muhammed Şâzilî, sadaka verecek birşey bulamadığı zaman, eshâbından ödünç alır; sonra cenâb-ı Hak ona para nasîb ettiği zaman onları öderdi. Bu şekilde aldığı borçlar 60 bin dirhem oldu ve bu, Muhammed Şâzilî'ye ağır geldi. Birgün bir kişi, elinde büyük bir kese ile geldi ve "Muhammed Şâzilî'de kimin alacağı varsa gelsin" dedi. Bütün borçlarını ödedi. Hazır

bulunanlardan hiçbiri bu kişiyi tanımadı ve Muhammed Şâzilî'ye suâl ettiler. O da; "Kudretin tecellîsidir. Allahü teâlâ bizim borcumuzu ödemek üzere gönderdi" buyurdu.

Muhammed Şâzilî'nin huzûrunda, İbn-i Fârıd'ın sözlerinden okudular. Şemsüddîn bin Ketîle bu sözlere meyletti. Muhammed Şâzilî bir ân ona bakınca, hisleri kayboldu, kendinden geçti ve rü'yâsında gördü ki, Ömer bin Fârıd dergâhın kapısında dikiliyordu. Ağzında, içi boş bir ağaç veya kamış vardı. Sanki onunla dergâhın kapısının eşiğinin altından su içiyordu. Sonra ayıldı. Muhammed Şâzilî buyurdu ki: Gördüğün doğrudur. Gözünle gördün yâ Şemseddîn!" Ve şöyle devam etti: Zamanımızda birçok yuvalar Ömer bin Fârıd'ı almadı (sığmadı). Ancak o bizim kapımızda durdu.

Muhammed Şâzilînin hanımı hastalanmıştı. Ölmek üzereydi. Yâ Seyyidî Ahmed! Yâ Bedevî! Rûhun benimle beraberdir (beraber olsun)" diye söyleniyordu. Rü'yâsında hazret-i Ahmed-i Bedevî'yi gördü. Ağzı ve burnu örtülüydü. Üzerinde, yenleri geniş ve göğsü enli (geniş) bir cübbe vardı. Yüzü ve iki gözü kızarmıştı. Kadına: "Nasıl olur da beni çağırır ve yardım istersin. Sen bilmiyor musun ki, şânı yüce olan büyüklerden bir zâtın himâyesindesin. Velîlerden birinin yanında olanların çağırmasına biz cevap vermeyiz. Yâ Seyyidî Muhammed! Yâ Hanefî! de. Allahü teâlâ sana afiyet versin" buyurdu. Kadın böyle söyledi ve sabah oduğunda hiç hastalığı kalmamıştı.

Talebelere, toprak kab içerisinde az yemek verdiğinden dolayı, bir yaşlı kadın Muhammed Şâzilî'ye kızdı. Onu inkâr ederek; "Yemeğin azlığı, onun velî olmadığını gösterir" dedi. Sonra gitti, içinde kuzu ve ördek eti olan bol yemek yaptı, dergâha getirdi. Muhammed Şâzilî, Yûsuf Kutûrî hazretlerine; "Ye!" buyurdu. Yemeğin hepsini tek başına yedi ve yine açlıktan şikâyet etti. Kadın onu evine götürdü. Orada yediğinden daha fazla yemek yediği hâlde, yine açlıktan şikâyet ediyordu. Muhammed Şâzilî, kadına buyurdu ki: "Bereket, çokluğunda değil, evliyânın yemeklerindedir." Bunun üzerine kadın istiğfar etti ve tövbekâr oldu.

Muhammed Şâzilî'ye bir adam geldi ve; Ey Efendim! Ben çoluk-çocuk sahibi, fakir hâlli bir kimseyim. Bana kimyayı öğret" dedi. Muhammed Şâzilî buyurdu ki: "Şu şartla: Yanımızda tam bir sene kalırsın. Her abdest bozduğunda, mutlaka abdest almalı ve iki rek'at namaz kılmalısın." Adam, kabûl edip bu şartlarda sebat gösterdi. Müddetin bitimine bir gün kalınca, Muhammed Şâzilî'nin yanına gitti. O da; "Yarın, hacetinizi yerine getiririz" buyurdu. Ertesi günü olunca, Muhammed Şâzilî ona: "Kalk! Abdest için kuyudan su doldur" buyurdu. Kuyudan bir kova doldurdu. Kovanın altınla dolu olduğunu görünce, "Ey Efendim! Şu ânda bir tek kuruş dahî isteğim kalmadı" dedi. Muhammed Şâzilî; "Onu yerine dök ve memleketine git. Gerçekten sen, her hâlinle kimya oldun" buyurdu. Memleketine döndü. İnsanları Allahü teâlâya da'vet etti. Bu hareketiyle büyük ni'metlere kavuştu.

Bir defasında, gece yarısında Muhammed Şâzilî'ye bir kişi geldi. Kapıda durdu. Muhammed Şâzilî ona; "Kimsin?" diye sordu. "Bir haramiyim" dedi. Muhammed Şâzilî; "Ne çalarsın, ne iş yaparsın? Meşgalen nedir?" diye sordu. Dedi ki: "Ey Efendim! Allahü teâlâya tövbe etmiştim. Günah işleyerek tövbemi bozdum." Muhammed Şâzilî ona; "İçeri gel. Sana korku yoktur" buyurdu. O kişi, tövbe etti ve tövbesi makbûl oldu. Ölünceye kadar Muhammed Şâzilî'nin dergâhına devam etti.

Fakir bir kimse ziyâretine geldiğinde, Muhammed Hanefî hazretlerini kıymetli ve süslü elbiseler içinde görünce; "Benim bildiğim evliyâ böyle elbiseler giymez. Bizim bu kadar ihtiyâcımız varken böyle kıymetli elbiseleri niçin giyer?" diye düşündü. Daha orada iken, bir grup

yabancı kimseler ziyârete geldiler. Hepsi de kıymetli elbiseler giymişlerdi. Elbiseleri de çok süslüydü. Fakat Muhammed Hanefî hazretlerininki, onlarınkinden daha güzel ve kıymetliydi. Bu kimseler gittikten sonra, o fakir kimseyi çağırıp buyurdu ki: "Gördün, böyle kimseler ziyâretimize gelmektedir. Benim ise onların karşısında ilim ehlini zelîl göstermem uygun olur mu? Onun için böyle giyindim. Yoksa bizim böyle şeylerde gönlümüz yoktur." O kimse, bu işin sebebini öğrenip, tövbe ve istiğfar etti. Bir daha büyüklerin işine karışmamaya söz verdi.

Muhammed Hanefî hazretlerinin bir komşusu vardı. Onu hiç sevmezdi. Devamlı onun aleyhinde konuşurdu. Ziyâretine gelenleri kapısından çevirerek; "Geldiğiniz zât, büyük kimse değil, o benim komşumdur, o sihirbazın biridir" derdi. Muhammed Hanefî hazretleri, defalarca ona nasihat ettiyse de bir fayda vermedi. Yine birgün, uzak bir yerden kalabalık bir grup insan ziyâretine geldi. Bu zât, hemen bunların önüne geçip, aynı şeyleri tekrar ederek, gelenleri geri çevirdi. Bunun üzerine Muhammed Hanefî hazretleri; "Yâ Rabbî! Yol kesicilerin cezasını ver" diye duâ etti. Kısa bir müddet sonra, o kimse hastalandı. Ağzına kan ve ciğer parçaları geldi. Ve o hastalıktan kurtulamayıp vefât etti.

Muhammed Şâzilî, Karâfe kabristanını ziyâret ettiği zaman, kabir ehline selâm verir; mezardakiler onun selâmına yüksek sesle cevap verir ve orada bulunanlar bunu işitirlerdi.

Muhammed Şâzilî, elini huysuz atın üzerine koysa, atta huysuzluktan eser kalmazdı. Hızır aleyhisselâm, defalarca Muhammed Hanefî'nin meclisine gelir ve onun sağında otururdu. Muhammed Şâzilî kalkınca, o da kalkar, Muhammed Şâzilî halvete girse, kapıya kadar onu ta'kib ederdi.

İmâm-ı Şa'rânî şöyle nakletti: "Muhammed Hanefî hazretleri ölüm hastalığında buyurdu ki: Kimin bir haceti olursa, kabrime gelsin; Onu yerine getiririm Çünkü sizinle benim aramda bir karış topraktan başka bir engel yoktur. Bir karış toprak onunla talebeleri ve dostları arasında engel olan kimse velî değildir."

Muhammed Şâzilî buyurdu ki: "Sakın velîlerin kerâmetini inkâra kalkışmayın. Zîrâ kerâmet, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler ile sabittir. Âdet dışı hâllerin olması, velîler için caizdir. Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebinin i'tikâdı böyledir. Çünkü, rivâyete göre İmâm-ı a'zâm Ebû Hanîfe, bir ara duâ etti ve kendisine semâdan bol yemeklerle dolu bir sofra indi."

"Velî, "La ilahe illallah" deyip, bunun şartlarını yerine getiren kimsedir. Bunun şartları; Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü sevmek ve dost edinmektir."

---

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, -sh. 157

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 88

3) Menâkıb-ı Şemseddîn Hanefî (Betnûnî)

MUHAMMED ŞÜVEYMÎ

Midyen Eşmûnî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Şüveymî'dir. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri bulunmayan Şüveymî, dokuzuncu asrın sonlarında vefât etti. Kabri, hocası Midyen Eşmûnî'nin kabri yanındadır. Kabrini ziyâret edenler, rûhâniyetlerinden istifâde etmektedirler.

Güzel hâller ve üstünlükler sahibi olan Şüveymî; gayet mütevâzî, velî bir zât idi. Hocası Midyen Eşmûnî'ye olan muhabbet ve bağlılığı pek ziyâde idi. Ona olan hürmet ve edebinin

çokluğundan dolayı, sohbette hocasının tam yanına oturmaz, biraz geride bir yerde otururdu. Hocasına olan muhabbeti o derece de idi ki, bir kimsenin ona sıkıntı vermesine, onu üzmesine ve onun hakkında uygunsuz düşünceler içinde bulunmasına kat'iyyen tahammül edemez ve hemen müdâhale ederdi. Bu kimse ister zengin olsun, ister fakir olsun, ister büyük olsun, ister küçük olsun, ister vâli olsun, ister çoban olsun hiç değişmez, hemen müdâhale ederdi. Elinde bulunan asası ile, o kimseyi dürterek îkâz ederdi. Onun bu hâlini bilenler, Midyen hazretlerinin yakınına bile oturmaya cesâret edemezlerdi.

Hocasının vefâtından sonra talebelere ders okutmaya başlayan Muhammed Şüveymî'den çok kimseler istifâde etmişdir. Talebelerine devamlı olarak; "Allahü teâlâyı çok hatırlayınız. Buna devam ederseniz O'ndan gâfil olmazsınız. Yâ'nî günahlara dalmazsınız. Böylece bütün ihtiyâçlarınız, bütün sıkıntılarınız hallolur" buyururdu.

Bir defasında, Muhammed Şüveymî'nin yanına biri gelerek, sıkıntıda olduğunu, bunun için kendisine yardımcı olmasını istedi ve çok yalvardı. Bu kimse, bir kadınla evlenmek istiyordu. O kadın ise bunu kabûl etmiyordu. Gelen kimsenin derdini dinleyen Şüveymî, ona ıssız bir odayı göstererek; "Buraya gir. Kapıyı kapat. Devamlı olarak o kadının ismini söyle!" buyurdu. Orada bulunanlar, ilk bakışta bir ma'nâ veremediler ise de, onun sözlerinde mutlaka hikmet bulunacağını düşünüp, neticeyi beklemeye başladılar.

O kimse, o kapalı odada gece-gündüz sevdiği kadının ismini tekrar etmeye devam ederken, bir müddet geçtikten sonra bir ara kapı vuruldu. O kimse bu işin neticesinin ne olacağını hiç bilmiyordu. Kapıya kulak verdiğinde, kendisi için odaya girdiği kadın şöyle diyordu: "Ben filan kadınım. Senin için geldim. Kapıyı aç!" Adam bu kadının önceki hâlini, bir de şimdiki hâlini düşündü. Birden kalbi değişti. "Madem ki iş böyledir. Madem ki sevdiğine. İsmini çok anmakla kavuşuluyor. O hâlde ben niye başka şeyler ile meşgûl oluyorum. Rabbimin ismini zikretmekle meşgûl olur, O'na ulaşmayı tercih ederim" diye düşündü. Kadını geri gönderip, kendisi Allahü teâlânın ismini zikretmekle meşgûl olmaya başladı. Böyle beş gün devam ettikten sonra kalb gözü açıldı ve evliyâlık yolunda ilerlemeye başladı.

Bu hâli görenler, Muhammed Şüveymî'nin o kimseyi, o ıssız odaya koymasının hikmetini böylece anlamış oldular.

Muhammed Şüveymî, nafakasını te'min etmek için Eşmûn beldesinde devecilik yapardı. Hasad zamanında, ücret ile istiyenlerin buğdaylarını taşırdı. Fakat, devesine başkaları gibi çok yük yüklemez, az birşey yüklerdi. Bu yüklediği az bir buğday un yapıldığında, diğerlerinin çok buğdayından daha bereketli olurdu.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 103

MURÂD HÂN GAZÎ (İkinci Murâd)

Naklî ve aklî ilimlerde âlim, ulemâ ve evliyâ dostu, velî, altıncı Osmanlı Sultânı. 806 (m. 1404) senesinde Amasya'da doğdu. Babası Çelebi Sultan Mehmed Hân olup, annesi ise; Dülkadiroğlu Süleymân Bey'in kızı Emîne Hâtun idi. Babasının vefâtı üzerine, onyedi yaşında iken sultan oldu. 855 (m. 1451) senesinde kırkdokuz yaşında iken Edirne'de vefât edip, Bursa'da defnedildi. Vefâtından sonra, oğlu Fâtih Sultan Mehmed Hân Osmanlı pâdişâhı oldu.

Küçük yaşta, asrının en seçme ilim adamlarının dersleri ve sohbetleri ile ilim tahsiline başlayan Şehzâde Murâd, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Ahmed İbni Arabşah'ın terbiyesine verildi. Molla Fenârî'den (r.a.) ilim öğrendi. Seyyid Şemseddîn Muhammed Buhârî'den (Emîr Sutan'dan) feyz aldı. Oniki yaşında iken, Amasya sancak beyi oldu. Hocası Sücâeddîn İlyâs Çelebi ile birlikte Amasya'ya gitti. Vezir Bâyezîd Paşa'nın kardeşi Sunguroğlu Melik İsmâil Bey'in nezâretinde, askerî ve idârî bilgilerini arttırıp, kabiliyetlerini geliştirdi. Amasya kadısı Müslihzâde Şemseddîn Muhammed Şah Efendi'den ve Amasya müftîsi Lâdikli Tâceddîn israfil Çelebi'den ilim öğrendi. Gümüşlüzâde Pîr Abdürrahmân Halvetî ve Celâleddîn Muhammed Erzincânî-i Mevlevi gibi büyüklerin sohbetleriyle yetişip, olgunlaştı. Ulemâ, ümerâ ve evliyânın işbirliği ile, Osmanlı tahtına lâyık bir veliahd oldu. Gönlü Allahü teâlânın aşkı ile yanıp, cihâd aşkı ile tutuştu. Azalarını ve vakitlerini güzel amellerle süsledi. Müslümanlara hizmet etmek, Allahü teâlânın kullarına doğru yolu göstermek için çırpındı, ilminin sapıtmasına sebep olduğu Şeyh Bedreddîn Samevnevî'nin halîfelerinden Dede Sultan adıyla anılan Börklüce Mustafa'nın İzmir yakınlarında isyan etmesi üzerine, Amasya vâlisi Şehzâde Murâd, isyanı bastırmakla görevlendirildi. Vezîr-i a'zam Bâyezîd Paşa ile birlikte varıp, Dede Sultân'ı yakaladılar. Dede Sultan, kandırdığı kimselerle birlikte Ayasoluğ'a (Selçuk'a) getirildi. Orada Dede Sultân, onu harikulade bir kudret sahibi olarak gören mürîdlerinin gözleri önünde öldürüldü. Börklüce Mustafa (Dede Sultan), ölürken, müridleri; "Yetiş Dede Sultân!" diye feryâd ederler, Dede Sultân'ın ölmeyeceğini iddia ederlerdi. Şeyh Bedreddîn'in diğer halîfesi Torlak Kemâl de, Manisa taraflarında yakalanıp diğer suçlularla beraber astırıldı. Bu arada, fitnenin başı olan Şeyh Bedreddîn de, Çelebi Sultan Mehmed Hân tarafından Balkanlar'da yakalanıp, Molla Hayreddîn Hirevî'nin verdiği fetvâ ile asıldı. Böylece büyük bir fitne bastırılıp, ekilmek istenen bâtınîlik ve dinsizlik tohumları temizlendi. Bu gibi sapık cereyanlara cevap veren ve Ehl-i sünnet i'tikâdını çok güzel bir şekilde anlatan Süleymân Çelebi'nin "Mevlîd"i her tarafa yayıldı. Bu ve benzeri sapıklıkları halkın zihninden sildi. Şehzâde Murâd, yine eski yerine, Amasya'ya döndü. Osmanlı Devleti'nde yeni bir fitne başgösterdi. Yıldırım Bâyezîd Hân'ın oğlu Şehzâde Mustafa, Semerkand'dan döndü. Çelebi Sultan Mehmed Hân'ın Anadolu'da birlik te'min etmek siyâsetinden rahatsız olan ba'zı beylerle anlaşıp, Rumeli'de baş kaldırdı. Edirne'yi ele geçirdi. Bu arada, kuvvetlerin parçalanmasından istifâde eden Osmanlı'ya tâbi ba'zı Anadolu beyleri, isyan ettiler. Amasya vâlisi Şehzâde Murâd ve lalası Hamza bey, onlara gerekli dersi verdiler. İsfendiyaroğullarından Samsun'u aldılar.

Amasya vâlisi Şehzâde Murâd, babası Çelebi Sultan Mehmed'in 824 (m. 1421) senesinde vefâtı üzerine Edirne'ye da'vet edildi. Ancak amcası Şehzâde Mustafa tehdidinden dolayı Anadolu'yu terketmeyip, Bursa'da Sultanlığını ilân etti. Kırk gün vefâtı gizlenen Çelebi Sultan Mehmed Hân da, Bursa'ya getirilip, Yeşil Türbe'ye defnedildi. Bizans tarafından serbest bırakılan amcası Mustafa Çelebi'nin kuvvetlerinin çokluğu sebebiyle, bir an ümitsizliğe kapılan Sultan Murâd Hân, Emîr Sultân'ın teşviki ile işe başlayıp, 822 (m. 1422) senesinde yapılan savaşlar neticesinde fitneyi bastırdı. Mustafa Çelebi'yi, Eflâk istikâmetine doğru kaçarken, Kızılağaç-Yenicesinde yakalatıp, Edirne'de astırdı.

Sultan Murâd Hân, 822 (m. 1422)'de, Osmanlı Devleti için büyük tehlike arz eden Bizans entrikalarına son vermek ve Peygamberimiz hazret-i Muhammed Mustafa (s.a.v.) tarafından va'd edilen ma'nevî müjdelere kavuşmak için İstanbul'u kuşattı. Bizans Kayseri, târihî entrikalara tekrar başvurup, Anadolu beyliklerini Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttı. Sultan İkinci Murâd Hân'ın küçük kardeşi Mustafa, Karaman ve Germiyan beylik kuvvetleriyle Bursa'yı kuşatınca, Osmanlı Sultânı Bizans'ta kâfi miktarda kuvvet bırakıp, Edirne'ye gitti. Anadolu'da

Candarlı Beyi, Avrupa'da da Eflâk Beyi ve Venedikliler ile Macarlar birleşip, iki taraftan Osmanlılar aleyhine harekete geçtiler. Edirne'den Bursa'ya geçen Sultan Murâd Hân, Bizans entrikalarına mâni oldu. Küçük kardeşi Mustafa yakalanıp, cezalandırıldı. Karaman, Eflâk beyleri ve Venedikliler ile andlaşma yapıldı. Candarlı İsfendiyar Bey itaat altına alınıp, kızı Osmanlı Sarayı'na gelin alındı, İstanbul kuşatmasını hızlandıran Osmanlılar, şehrin Venedik hâkimiyetine teslim edilebileceği ihtimâliyle, 827 (m. 1424)'de Bizanslılar ile andlaşma yaptılar. Ege ve Karadeniz kıyılarını Osmanlılar'a terkeden Bizanslılar, yıllık otuzbin düka altın haraç vermeyi de kabûl ettiler. Anadolu'da; İzmir, Menteşe ve Teke beylikleri Osmanlı hâkimiyetine geçti. Germiyan beyi Ya'kûb Bey, Edirne'de kendisine yapılan muâmeleden çok memnun olup, Sultan Murâd Hân'ı kendisine veliahd yaptı. Vefâtından sonra topraklarının Osmanlı Devleti'ne verilmesini vasıyyet etti. Ya'kûb Bey'in vefâtından sonra da, Germiyan Beyliği Osmanlı Devleti'ne katıldı. Venedikliler Selânik'i ele geçirince, Osmanlılar'a karşı Macarlar ile ittifâk kurdular. 830 (m. 1426)'da Batı Anadolu'dan hareket eden Türk denizcileri, Venedikliler'e âit Eğriboz, Modon ve Koron'a sefer yaptılar. Venediklilerin müttefiki olarak savaşa giren Macar kralı Sigismund, despotu ölmüş olan Sırbistan'a girdi. Güvercinlik mevkiinde Vidin Sancak Beyi Sinân Bey'in anî bir taarruzu ile perişan oldu. Ordusu dağıldı. Kral, canını zor kurtardı. Üç yıllık bir andlaşma imzaladı. Venediklilerin batı ve doğu devletleriyle ittifâk kurmasına rağmen; Sultan İkinci Murâd Hân 833 (m. 1430)'de Selânik'i fethetti. Venedik donanması, Gelibolu'da Türk donanmasına taarruz ettiyse de, müthiş bir bozguna uğradı. Osmanlı-Venedik harbine son veren Lapseki Andlaşması imzalandı. Buna göre; Selanik Osmanlılar'a verilip, Venedikliler yıllık vergiye bağlandı. Pâdişâh Edirne'ye dönünce, Hacı Bayram-ı Velî ile karşılaştı. O mübârek zâtın sohbetlerinde bulunup, feyz aldı. Bu mübârek zâtın talebesi Akşemseddîn'i sarayında alıkoyup, ilim ve feyzinden istifâde etti. Bilâhare oğlu Şehzâde Mehmed'e hoca ta'yin etti.

İtalyanlar'ın hakimiyetindeki Yanya'da, ahâli despot kavgalarından bıkmıştı. Yanyalılar, Selanik'te bulunan Osmanlı Sultânı İkinci Murâd Hân'a müracaat edip, Türk adâletine sığınarak hürriyet istediler. Rumeli Beylerbeyi Sinân Paşa, ahâlinin hürriyetine dâir Sultan Murâd Hân'ın fermanını getirince, şehrin anahtarı Osmanlılar'a teslim edildi. Böylece 835 (m. 1431)'de Yanya ve çevresi de Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu.

Balkanlar'da ahâlinin Osmanlı adâletini, kendi ırk, din, dil ve kültüründen olan idâreye tercihi, başta Papalık olmak üzere hıristiyan kral, despot ve prensleri telâşa düşürdü. Balkan milletlerinin Osmanlı idâresini tercih etmelerinin önüne geçmek için, içeride ahâliye zulüm edip, dışarıda da diğer devletlerle ittifâk kurdular. Türk'ü Türk'e düşürmek için, hâkimiyet mücâdelesindeki Anadolu beyliklerini Osmanlılar üzerine saldırtırken, Papa'nın da teşvikiyle büyük bir haçlı ordusu kurmak için hazırlıklara başladılar, İkinci Murâd Hân, 839 (m. 1435)'da Karamanoğlu İbrâhim Bey'i yola getirdikten sonra Rumeli'ye geçti. Sırp ve Eflâk hükümdârlarını yola getirdikten sonra da, akıncı Beyi Ali Bey'e Macaristan'ı vurmasını emretti. 841 (m. 1437)'de Ali Bey'in kırkbeş gün süren Macaristan akınında; Demir-kapı geçilerek, Erdel'e girildi. Akıncılar, Macar şehirlerinin askerî mevkilerini tahrip edip, yetmişbin esîr alarak, pekçok ganîmetlerle döndüler. Osmanlılar'a karşı düşmanca tavır alan Sırp Kralı Brankoviç'den, 843 (m. 1439)'de ülkesinin başşehri Semendire'nin anahtarı istendi. Brankoviç, Osmanlı teklifini kabûl etmedi. Osmanlıların taarruz harekâtını haber alan Brankoviç, Semendire'nin müdâfaasını oğluna bırakıp, Macar Kralı'nın yanına sığındı. Üç ay kuşatmadan sonra, Semendire kalesi fethedildi. Almanya İmparatoru ve Macaristan Kralı İkinci Albert, Semendire'yi kurtarmak için sefere çıktı. Macaristan seferi kumandanlarından İshâk Bey ve Osman Çelebi kumandasındaki Osmanlı

ordusuyla karşılaşan İkinci Albert'in askerleri, daha muharebeye tutuşmadan kaçmaya başladılar. Macar ordusunun müthiş bir bozgun havasıyla kaçışı, İkinci Albert'i de korkuttu. Albert, bu telâş içinde canını zor kurtardı. Bu seferden ürken Bosna Kralı Turko, yıllık yirmibin düka altını vergisini, yirmibeşbin düka altınına çıkardı. 841 (m. 1441)'de Belgrad kuşatılmışsa da, neticesiz kaldı. Bu neticesiz kuşatma, Avrupalıları ümitlendirip, yeni bir ittifâka heveslenmelerine sebep oldu. Macarların millî kahramanı Hunyadi Yanoş'un Bosna'ya girişi, Balkan hükümdârlarının ve Anadolu beyliklerinin Osmanlılar aleyhine birleşmesine sebep oldu. Bu sırada haçlılarla anlaşan Karamanoğlu İbrâhim Bey, Osmanlı topraklarına saldırdı. Karamanoğlu üzerine sefer lâzım oldu. Sultan Murâd Hân, Edirne'de oğlu Şehzâde Mehmed'i bıraktı. Oğlunun yanına tecrübeli paşalar verdi. Sultan Murâd, müslüman bir hükümdârın üzerine yürürken; İslâm âlimlerinden fetvâ almayı ihmâl etmedi. Şafiî mezhebi âlimlerinden İbn-i Hacer-i Askalânî, Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Deyrî, Mâlikî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Tûnusî, Hanbelî mezhebi âlimlerinden Bedreddîn-i Bağdadî, yine Hanefî mezhebi âlimlerinden Sa'deddîn-i Bağdadî ve Amasya kadısı Abdurrahmân bin Mehmed Muslihî'den fetvâlar aldı. Bunlardan birçoğu; Allahü teâlânın rızâsı için küffâra karşı cihâd eden Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran ve bu müslüman devlete karşı küffâr ile işbirliği yapan Karamanoğlu İbrâhim Bey'in katline fetvâ verdiler. Bu âlimlerden Amasya kadısı hâriç, hiçbiri Osmanlı ülkesinde yaşamıyordu, içlerinden Hanefî mezhebi âlimi Sa'deddîn-i Deyrî, İbrâhim Bey'in tövbe etmekle canını kurtarabileceğini bildirmiş, diğerleri ise doğrudan doğruya katline fetvâ vermişlerdi. Sultan Murâd Hân, bu fetvâların icâbı olarak Karamanoğulları ülkesine sefere çıktı. İbrâhim Bey, Konya'yı terkedip, Taşeli (İçel) taraflarına çekildi. Hey'et gönderip özür diledi. Andlaşma taleb etti. İbrâhim Bey'in hanımı olan Sultan Murâd Hân'ın kızkardeşinin şefaatiyle sulh yapıldı.

İbrâhim Bey'le anlaşan Sultan İkinci Murâd Hân, Anadolu'dan emîn olarak Rumeli'ye geçti. Sigismund'un gayr-i meşrû çocuğu olan Hunyadi Yanoş kumandasındaki haçlı ordusu, 847 (m. 1443)'de Tuna'yı aşarak Sofya ve Niş'i aldı. Yalvaç muharebesinde iki taraf da mukavemet gösterdi. Osmanlı ordusunu mağlup etmek gayesinde olan haçlılar, galip gelemeyince geri çekildiler. Macarlar'la 848 (m. 1444)'de on yıl süreli Segedin sulh andlaşması imzalandı.

Sultan İkinci Murâd Hân, Segedin andlaşmasından sonra; Hacı Bayram-ı Velî'nin İstanbul'u fethedeceğini işâret buyurduğu oğlu Mehmed (Fâtih) lehine; "Sağlığımda oğlumun padişahlığını göreyim" diyerek saltanattan çekildi. Sultan İkinci Murâd Hân: **"Varalım bir iki gün zikredelim Mevlâ'yı; bize mi ısmarladılar bu yalan dünyâyı"** deyip, Manisa'ya gitti. Osmanlı tahtına oniki yaşındaki ikinci Mehmed Hân'ın geçirilmesi, on yıllık Segedin sulh andlaşmasına rağmen, başta Papalık ve Macarlar olmak üzere, Avrupa devletlerini ümitlendirdi. Osmanlılara karşı birleşerek hazırlıklarını sür'atle tamamladılar. Hunyadi Yanoş, Segedin andlaşmasını bozarak, yanında Papalık kuvvetleri de olduğu hâlde büyük bir haçlı ordusuyla hareket etti. Oniki yaşındaki Sultan Mehmed Hân, ömrünün yirmisekiz yılını muharebe meydanlarında geçiren babası İkinci Murâd Hân'ı yaşından ümid edilemeyecek ifâdelerin bulunduğu târihî da'vet mektûbu ile tahta geçmeye çağırdı. "Sultan isen ordunun başına geç! Eğer ben sultan isem gel orduma kumanda et!" dedi. İkinci Murâd Hân, Manisa'dan Edirne'ye geldi. Tekrar kumandayı ele alarak, tecrübe, dirayet ve askerlerin içten bağlılığının verdiği kuvvetle Varna'da haçlılar'a karşı cephe aldı. Sultan Murâd Hân, o gece sabaha kadar gözünü hiç kırpmadı. Allahü teâlâya yalvardı. Gözyaşı döküp duâ etti:

"Sığındım sana kim ganîsin ganî,
Bu düşmana zebûn eyleme beni.

Kerîmsin lutfile keremin işle,
Rahimsin rahmetin bize bağışla.

Ümidim tutmuşum sana İlâhî,
Ki sensin cümle halkın pâdişâhı.

Eğer senden ere zerre inâyet,
Ede mecmû'u bu küffâr itâet

İlâhi, derdime derman kılıver,
Muhammed (a.s.) kavmine yardım ediver.

Asılsın Arş'a İslâmın kılıcı,
Çû sensin kuluna yardım kılıcı" dedi.

Muharebe başlamadan önce de iki rek'at namaz kıldı ve; "Yâ ilâhî! Mü'min kullarını benim günâhımın çokluğundan ötürü küffâr elinde zebûn etme! ilâhî! Habîb'in Muhammed aleyhisselâm hürmeti içün, O'nun ümmetini sen sakla ve Sen mensûr ve muzaffer eyle!" deyip duâ eyledi. Savaş başladı. Bir müddet sonra Kral Ladislas ve savaşın dînî yönden tertipcisi Kardinal Cesarini'nin başları kesildi. Ladislas ve Cesarini'nin başları birer mızrağa, Segedin sulh andlaşması da diğer bir mızrağa takılıp taarruza geçilince, Osmanlı târihinin en muhteşem zaferlerinden biri olan Varna Muharebesi kazanıldı. İkinci Murâd Hân, Balkanlar'da vaziyetin Osmanlılar lehine iyice kuvvetlendirilmesi için, ikinci defa Edirne'de Osmanlı Sultânı oldu.

İkinci Murâd Hân, ikinci hükümdârlığında ilk seferini, Mora despotu bulunan Bizans Kayseri'nin kardeşi Kostantin'in tecavüzkârâne faaliyeti üzerine Mora'ya tertîb etti. Despot Kostantin'den, Mora'da tecâvüzleri durdurması ve işgal ettiği araziden çekilmesi istendiyse de kabûl etmedi. Lüzumlu bilgiler toplanıp gelince, Turahan Bey kumandasında Akıncı kuvvetleri gönderildi. Sultan Murâd kumandasındaki asıl Osmanlı ordusu, 850 (m. 1446)'de Korent, Balyabadra'yı zaptetti. 851 (m. 1447)'de Arnavutluk isyanı bastırıldı.

Macarların millî kahramanı Hunyadi Yanoş, Varna Muharebesi mağlûbiyetinin lekesini silmek için, Macarlar'dan başka; Eflâk, Polanya, Erdel ve Almanya'dan kuvvet toplamıştı. Âsî Arnavutluk Beyi dönme İskender ile de ittifâk kuran Hunyadi Yanoş, kendisiyle işbirliği yapmıyan Sırbistan'ı işgal edip, Tuna'yı geçti. Osmanlı Sultânı Murâd Hân, haçlı ittifâkına karşı lüzumlu hazırlıkları tamamlayıp, Anadolu beyliklerinden de yardımcı kuvvetler aldı. Kosova'da düşmana karşı cephe alan Sultan Murâd Hân, Türk-İslâm an'anesince muharebeden önce andlaşma teklif edip; "Ya müslüman olun, kardeş olalım veya teslim olun haraç alalım. Sizi adâletle idâre edelim" dedi. Haçlılar kabûl etmedi. 852 (m. 1448) yılında Kosova meydanında yapılan meydan muharebesi üç gün devam etti. Osmanlıyı Balkanlar'dan atmak için yapılan son haçlı seferi olan bu savaşta, haçlılar onyedibin ölü verdiler. Seksenbin civârında askerleri esîr alındı. Haçlı kumandanı Hunyadi Yanoş, canını zor kurtardı, İkinci Kosova savaşı da Allahü teâlânın inâyetiyle, haçlıların hezimeti ve müslümanların zaferi ile neticelendi. 853 (m. 1449) senesinde hâin İskender (Gorpes Kastriot) üzerine gidildi. Ama İskender, dağlara çekilmiş olduğu ve Osmanlı taktiğini çok iyi bildiği için cezası verilemedi. 854 (m. 1450)'de ikinci bir sefer düzenlendi. Sultan Murâd Hân, bu ikinci Arnavutluk seferini tamamlayamadan, 855 (m. 1451) yılında Edirne'de vefât etti. Vefâtından önce birgün gezmeye çıkmıştı. Köprünün başında bir dervişe rastladı. Selâm verdi. Derviş, yaklaşıp; "Hey pâdişâhım! Tövbeye niyetlen, çünkü vâden yakındır!" dedi. Pâdişâh, dervişe teşekkür edip, duâlarda bulundu. Kendisine ölümü hatırlatanı çok sever, Allahü teâlânın rızâsı için yapılan nasihatleri can kulağı ile dinlerdi. Yanında bulunan

İshak Bey'e, dervişi sordu. Emîr Sultan'ın mürîdlerinden olduğunu söyledi. Emîr Sultan adını duyan Pâdişâh; "Bunda bir hikmet var" dedi. Tövbe-i nasûh eyledi. Yanındaki bey ve paşalarına dönüp; "Yarın mahşer gününde şahidim olun. İşte bütün günahlarıma tövbe ediyorum" dedi. Dervişe de izzet ve ikramda bulundu. Geriye dönüp sarayına geldi. Daha kapıdan girerken başına bir ağrı düşüp hastalandı. Her müslüman gibi hazırladığı vasıyyetnamesini çıkardı. Veziri Çandarlı'ya verdi. Vasıyyetnamesinde, kendisinden sonra oğlu Şehzâde Mehmed'in (Fâtih'in) sultan, Çandarlı'nın vezîr olmasını arzu ediyordu. Vefât edince Bursa'ya götürülmesini, orada medfûn olan büyük oğlu Alâeddîn Ali'nin yanına defnini istedi. "Vücûdumu doğrudan doğruya toprağa gömün. Cenâb-ı Hakkın rahmeti, yağmuru üstüme yağsın. Hükümdârlar gibi üstüme kubbe yapmayın. Mezarımın çevresine Kur'ân-ı kerîm okuyanların oturması için yerler yapsanız yeter. Cum'a günü defnolunmak arzumdur." dedi. Mekke ve Medine fukaralarına gönderilmek üzere ve türbesi için kendi öz malından bir miktar para ayırdı. Vasıyyetinin sonuna doğru da şöyle dedi: "Ve dahî vasıyyet eyledik ki: Bir yakut yüzüğümüz vardır: bir yanında deliği olup, 95.000 akçeye alınmıştır. Vezni (ağırlığı) bir miskâlden ziyâdedir. Onu (yüzüğü) satalar ve kabrimiz yanında Kur'ân-ı kerîm tilâvet edenlere sarf edeler. Tâ ki, tükeninceye dek... Ve dahî vasıyyet ederim ki: Bir elmas taşlı yüzüğümüzü dahî satıp, günde 70.000 kerre (Kelime-i tevhîd) çektireler. Bir nice 7 gün buna devam edeler. Eğer ki satılmazsa, rehn edeler. Badehu satıp borcumuzu ödiyeler..." dedi vezirlerini şâhid tutup, herbirine imzalattı. Üç gün hasta yattıktan sonra vefât edip, Hakkın rahmetine kavuştu. Vefâtı onüç gün gizlendi. Şehzâde Mehmed, Manisa'dan gelip, Edirne'de tahta geçti. Resûl-i ekremin (s.a.v.) va'dine ulaşmak ve dedesi Sultan Osman Gâzî'nin;

"Ertuğrul, Osman oğlusun,
Oğuz, Karahan neslisin,
Hakkın bir kemter kulusun,
İstanbul'u aç gülzâr eyle..."

emrini yerine getirmek için, Osmanlı sancağını eline alıp, "İ'lâ-yı kelimetullah"ı (Allahü teâlânın dînini) yaymak vazîfesini, daha ondokuz yaşında iken üstlendi. Cihâd bayrağını yeniden dalgalandırdı. Babasının vasıyyetini yerine getirip, Bursa'da Cum'a günü defneyledi.

Sultan İkinci Murâd Hân; ince rûhlu, hassas, lütufkâr, âdil, merhametli olup, sözüne sâdık, cesur ve tedbir sahibiydi. Kumanda kabiliyeti yüksek bir devlet adamıydı. Oniki yaşında, daha şehzâde iken başlayan muharebe hayâtı, vefâtına kadar devam etti. İlmî sohbetleri sever, âlimleri himâye eder ve onların ihtiyâçlarını karşılardı. Haftanın iki gününü ilim meclisinde sohbetle geçirirdi. Kendisinin de ilmi ve ibâdeti çok, vera' ve takvâsı pek fazlaydı. Tek kaygı ve düşüncesi; son nefesini îmân ile vermek, mahşer günü Allahü teâlânın huzûruna alnı açık, günahtan pak olarak çıkabilmekti. Nitekim oğlunu ve kızlarını evlendirdikten sonra, vezîri Çandarlı İbrâhim Paşa'ya dönmüş; "Koca Çandarlı! Bu dünyâda arzulanan nedir ki: Oğul evermek, kız çıkarmak; Bunları, Allahü teâlânın izniyle yerine getirdik. Geriye îmân ile gitmek kaldı" demişti.

Bursa, Edirne ve başka şehirlerde, yoksullar için imâret ve ulemâ için medrese yaptırdı. Edirne'de Muradiye Câmii, yanında imâret ve bir Mevlevihâne, inşâ ettirdi. Edirne Dârülhadîs'ini ve buna gelir olarak Tahtakale hamamını, Alacahamam, Üçşerefeli Câmii'ni yapıp bunları birçok vâkıfla destekledi. Bursa'da Muradiye semtinde; câmi, medrese ve imâret yaptırdı. Edirne'de Ergene civarında bir köprü yaptırıp, Uzunköprü kasabasını kurdu. Selanik ve İpsala'da da câmiler inşâ ettirdi. Her yıl Kudüs, Halîl-ür-Rahmân, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i

münevvere yoksulları için 35.000 altın gönderirdi. Ankara bölgesinde Balıkhisarı adlı büyük bir Subaşılığın köylerini; Mekke yoksullarına vakfetmişti. Bulunduğu şehirde, her yıl 10.000 altını kendi mübârek eliyle Seyyidlere paylaştırırdı. Cum'a sadakasını da, ölünceye kadar hiç kesmedi. Teb'asının hakkına da çok riâyet eder, kul hakkından pek sakınırdı. Babası Çelebi Sultan Mehmed Hân'dan kalma, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere fakirlerine, Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) komşularına hediye gönderme âdetini devam ettirdi. Bir sene Molla Yegân başkanlığında bir surre alayı gönderecek oldu.

Kendi şahsî parası, gönderilecek hediyeye yeterli gelmedi. Çandarlı Halîl Paşa'dan borç para aldı. Onu gönderip, Resûlullah efendimizin komşularına dağıttırdı. Meclisinde bulunan İranlı vezîr Fazl-ı Acemî, ba'zı hükümdârların halktan zorla vergi alıp hazînelerini güçlendirdiklerini, kendisinin de bu yolu denemesini söyledi. O yüce pâdişâh, hiddetlenip; "Bre! Sen bize dînimize aykırı iş mi yaptırmak istersin!" deyip, huzûrundan kovdu.

"Gerçi-kim haddim değildir buseni kılmak dilek,
Ârif olan çün bilir ânı ne lâzım söylemek."

gibi ustaca şiirler yazabilecek kadar kuvvetli bir şâir olan Sultan İkinci Murâd Hân, ilme ve âlimlere çok hürmet edip, Evliyâya izzet ve ikramda kusur etmediği için, memleketi âlim ve evliyâ yurdu oldu. Herkesin duâsını aldı. Pek kıymetli eserlerin yazılmasına, tercüme edilip, Türkçeye kazandırılmasına ve kıymetli ilim müesseselerinin inşâsına vesile oldu. Sultan İkinci Murâd Hân'ın devrinde, Kütahya, Vâcidiye Medresesi müderrislerinden Abdülvâcid Mehmed, 837 (m. 1434)'de Burhân-üş-Şeria'nın "Vikâye" adlı fıkıh kitabını, "Nikâye fil-ilm-il-Hidâye" adıyla açıklayıp, Sultan Murâd Hân'a takdim etti. "Bahname", Mûsâ bin Mes'ûd tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edilip, Murâd Hân'a takdim edildi. Tabîb Mü'min bin Mukbil, Sultan Murâd Hân adına, 841 (m. 1437)'de "Zaire-i Muradiye" adlı mufassal bir tıb kitabı yazdı. Yine devrinde, Mü'min bin Mukbil, toplum hekimliğinden ve göz hastalıklarından bahseden "Miftâh-ün-nûr ve hazain-üs-sürûr"u yazdı. Mücevherlerin çeşitlerinden ve husûsiyetlerinden bahseden "Cevâhirnâme"yi Türkçe'ye tercüme ettirdi. Karahisarlı Kâsım bin Mahmûd, Necmeddîn Dâye'nin "Mirsâd-ül-ibâd" adlı eserini tercüme etti. İbn-i Melek "Bahr-ül-hikem" adlı eseri, Balıkesirli Devletoğlu Yûsuf'un "Hidâye" ve "Vikâye" tercümeleri, Hatîboğlu'nun "Ferahnâme"si ile Serezli Nazmi'nin "Süleymân-nâme"si, "El-Bidâye ven-nihâye" adındaki İbn-i Kesir tercümesi, Yazıcıoğlu Ali Çelebi'nin "Selçuknâme"si, Yahyâ bin Mehmed'in "Minhâc-ül-inşâ"sı, İbn-i Arabşah Ahmed tarafından Farsçadan tercüme edilen "Câmi'ul-hikâyat ve lami'ur-rivâyat", Ömer bin Mezid tarafından derlenen "Mecmû'at-ün-nezâir", Kâdı Burhâneddîn Ahmed'in "İksîr-is-se'âdet'inin tercümesi Kurret-ül-ayn-it-tâlibin", tıbba dâir "Müfredât-ı İbn-i Baytar" tercümesi, "Tıbb-i Nebevi" tercümesi olan "Şifâ fit-tıb el-müsned alel-Mustafâ" ve Mehmed bin Mahmûd Şirvânî tarafından yazılan "Tuhfe-i Murâdî fî esnâf-il-Cevâhir", tıbba dâir "Kâmil-üs-sınaa" tercümesi, Ebü'l-Hayr Ahmed'in yazdığı "Saydale-i Ebî Reyhan", Muhammed bin Ebû Bekr'in "Şir'at-ül-İslâm" tercümesi, İbn-i Meddas'ın astronomiye dâir "Kavs-i kuzad"ı, Manyas kadısı Mehmed'in melek ve cinlerden bahseden "Acâib-ül-uccâb"ı, Sa'di Şîrâzî'nin "Bustân" tercümesi, Seyyid bin Mehmed Seyyid Hasen'in "Câmi'ul-lüga" kitabı, Gelibolulu Yazıcızâde Mehmed'in "Muhammediye"si, Şeyhî'nin "Hüsrev-ü-Şirin", İznikli Mûsâ'nın tercüme ettiği "Kâbusnâme" ve daha birçok kıymetli eser bu devirde te'lîf ve tercüme edilen kitaplar arasındadır. Bunca kitabın tercüme ve te'lîf edildiği Sultan Murâd Hân zamanında; ulemâdan Molla Şerâfeddîn Kırımî, Molla Hayreddîn Kırımî, Molla Ahmed Gürânî, Molla Alâeddîn Tûsî, Hızırşah Efendi, Evliyâdan;

Akşemseddîn, Hacı Bayram-ı Velî, Abdurrahîm-i Merzifonî Rûmî, Akbıyık, Pîr İlyâs, Kutbüddînoğlu gibi mübârek kimseler meşhûr olup, kerâmet ve hizmetleri zâhir oldu.

Osmanlı ilim ve kültür hayâtının yayılıp, yükselmesine çok büyük hizmeti geçen Sultan Murâd Hân, başta Bursa ve Edirne'de olmak üzere pekçok eser yaptırdı. Hayır ve hasenatının çokluğundan dolayı "Ebü'l-hayrât" diye yâd edildi.

Sultan Murâd Hân'ın Hacı Bayram-ı Velî hazretleri ile karşılaşması ve İstanbul'un fethinin müjdelenmesi:

Hacı Bayram'ın etrâfında pekçok kimsenin toplandığını gören ba'zı hased ediciler, Pâdişâh İkinci Murâd Hân'a; "Sultânım! Ankara'da Hacı Bayram isminde biri, bir yol tutturarak halkı başına toplamış. Aleyhinizde ba'zı sözler ederek, saltanatınıza kasd edermiş. Bir isyan çıkarmasından korkarız!" diyerek iftiralarda bulundular. Bunun üzerine Sultan, durumun tetkik edilmesi için iki kimse vazîfelendirip; "O kimseyi hemen gidip getirin. Emrimize baş kaldırıp isyan ederse zincire vurarak getirin!" emrini verdi. Vazifeli çavuşlar, ellerinde Pâdişâh'ın fermanı olduğu hâlde, Edirne'den kalkıp sür'atle Ankara'ya doğru yol aldılar. Ankara'ya yaklaştıklarında, önlerine yaşlı, nûryüzlü bir kimse çıktı. Yanında bir genç vardı. Selâmlaştıktan sonra, ihtiyâr zât; "Evlâtlarım! Nereden gelip, nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. Onlar da; "Ankara'da Hacı Bayram isminde biri, etrâfına adamlar toplayıp Pâdişâhımıza baş kaldırmış. Onu yakalayıp, Derse'âdet'e götüreceğiz" dediler. Çavuşların bu sözünü bekliyen ihtiyâr zât; "O aradığınız Hacı Bayram bu fakirdir" diyerek, kendisini gösterdi. Çavuşlar, bir fermana baktılar, bir de Hacı Bayram-ı Velî'ye. Aradıkları isyancı bu olamazdı. Bu nûryüzlü, hoş sözlü zât, isyan edecek bir kimseye benzemiyordu. Hacı Bayram-ı Velî'ye tekrar tekrar dikkatle baktıktan sonra, birbirlerine; "Gidelim. Sultânımıza gidelim. Bu zâtın ma'sûm olduğunu, söylenilenlerin yanlış olduğunu bildirelim" dediler. Fakat Hacı Bayram: "Evlâtlar! Sizin geleceğinizi biliyorduk. Onun için yola çıkıp sizi bekledik. Pâdişâhımızın fermanı başımız üzerinedir. Haydi durmayınız, elimi zincirle bağlayınız ve bir ân önce buradan gidelim" buyurdu. Bu sözlere iyice hayret eden çavuşlar; "Sizi yanlış anlamışlar efendim. Size karşı edebsizlik etmeye haya ederiz. Hele zincire vurmak hiç yakışmaz. Madem ki emrediyorsunuz, arabaya buyurunuz, gidelim" dediler. Hacı Bayram ile yanındaki genç talebesi Akşemseddîn, çavuşlarla birlikte Edirne'ye doğru yola koyuldular. Hacı Bayram-ı Velî, yol boyunca çavuşlarla sohbetler etti. Onlara nasihatlerde bulundu. Günler sonra Çanakkale boğazından geçip, Edirne'ye geldiler. Sarayda Sultan İkinci Murâd Hân, söylentilere göre devletin selâmetine kasteden ve tahtına göz diken bir eşkiya beklerken, karşısında nûryüzlü, kâmil bir Velî gördü. Hayretini hiç saklamıyarak, onu baş köşeye oturttu. Sohbete başladılar. Sultan Murâd, şehzâdeliğinden beri ilme pek meraklı idi ve büyük bir âlim olarak yetişmişti. Hacı Bayram-ı Velî konuştukça, ilminin yüksekliğini, böyle kıymetli bir âlim ve evliyânın devlete baş kaldırmayacağını daha iyi anladı. Tâ Ankara'dan buraya kadar zahmet çektirip getirttiğine üzüldü, tanışmakla şereflendiği için de sevindi. Tasavvufta ba'zı müşküllerini Hâcı Bayram-ı Velî'ye sordu. Aldığı cevaplardan ziyadesiyle memnun oldu. Onun ilmine hayran kaldı. Onu apar topar yerinden getirttiği için, nasıl gönlünü alacağını bilemiyordu. Pekçok ihsânda bulunup, hediyeler verdi. Fakat Hâcı Bayram-ı Velî; "Sultânım! Bizim dünyâ malında gözümüz yoktur. Siz onları alıp, ihtiyâcı olanlara veriniz" diyerek nâzikçe reddetti. Pâdişâh ısrar edince de; "Mutlaka ihsânda bulunmak istiyorsanız, talebelerimin devlete vereceği vergilerden muaf tutulmasını arzu ederiz" buyurdular. Pâdişâh da memnuniyetle kabûl etti. Hacı Bayram-ı Velî'yi günlerce sarayda misâfir etti. İzzet ve ikramda bulundu. Başbaşa sohbet ettiği günlerden birinde; Allahü teâlânın izniyle, evliyânın himmetleri bereketleri ile İstanbul'u almak istiyorum.

Rahmetli dedem Yıldırım Bâyezîd Hân bu işe girişti. Fakat şimdiye kadar kesin bir netice elde edilemedi. Devlet-i Âl-i Osman'ın topraklarının ortasında bir Bizans Devleti'nin olmasına hiç gönlüm râzı değil. Sevgili Peygamberimizin de (s.a.v.) medhettiği bu İstanbul bize lâzım. Bunu almak için de himmetinizi, yardımınızı bekliyorum" dedi. Murâd Hân bu sözleri söylerken, Hacı Bayram-ı Velî derin bir tefekküre dalmış olduğu hâlde dinliyordu. Söz bitince, tane tane! "Sultânım! Bu şehrin fethini görmek ne size, ne de bize nasîb olacak, İstanbul'u almak, şu beşikte yatan yavrunuz Muhammed'e (Fâtih Sultan Mehmed Hân'a) ve onun hocası, bizim Köse Akşemseddîn'e nasîb olsa gerektir" müjdesini verdi. Sultan Murâd Hân bu müjdeye çok sevindi. Oğlu şehzâde Muhammed'e ve Akşemseddîn'e artık başka bir nazar ile bakmağa başladı.

Hacı Bayram-ı Velî hazretleri Edirne'de bulunduğu müddet içinde câmilerde va'z verip, halka nasîhatlerde bulundu. Edirneliler de onu çok sevdiler. Onun hangi câmide nasihat edeceğini öğrenip, oraya akın akın gittiler. Böyle mübârek bir zâtın Edirne'yi terketmemesini arzu ettiler. Pâdişâh da, onun Edirne'de kalmasını istiyordu. Fakat Hacı Bayram-ı Velî, Ankara'ya talebelerinin başına dönüp, onları yetiştirmeye devam etmek istediğini bildirdi. O zaman Sultan Murâd, ondan nasihat istedi. Hacı Bayram, nasihat olarak buyurdu ki: "Teb'an içinde herkesin yerini tanı, ileri gelenlere ikramda bulun. İlim sahiplerine hürmet et. Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster. Halka yaklaş, fâsıklardan uzaklaş, iyilerle düşüp kalk. Hiç kimseyi küçümseme ve hafife alma. İnsanlığında kusur etme, sırrını hiç kimseye açma. İyice yakınlık peyda etmedikçe, kimsenin arkadaşlığına güvenme. Cimri ve alçak insanlarla ahbablık kurma. Kötü olduğunu bildiğin hiçbir şeye ülfet etme. Seninle başkaları arasında bir toplantı akdedilir veya insanlarla aranızda ba'zı mes'eleler görüşülürse, yahut onlar mes'elelerde senin bildiğinin hilafını iddia ederlerse, onlara hemen muhalefet etme. Sana birşey sorulursa, ona herkesin bildiği şekilde cevap ver. Sonra bu mes'elede şu veya bu şekilde görüş ve delîllerin de bulunduğunu söyle. Senin bu türlü açıklamalarını dinleyen halk, hem senin değerini, hem de başka türlü düşünenlerin değerini tanımış olur. Sana bu görüş kimindir? diye sorarlarsa, fakîhlerin bir kısmınındır, de. Onlar, verdiğin cevâbı benimserler ve onu sürekli olarak yaparlarsa, senin kadrini daha iyi bilir ve mevkiine daha çok hürmet ederler. Seni ziyârete gelenlere ilimden birşey öğret ki, bundan faydalansınlar ve herkes öğrettiğin şeyi belleyip tatbik etsin. Onlara umûmî şeyleri öğret, ince mes'eleleri açma. Onlara güven ver, ahbablık kur. Zîrâ dostluk, ilme devamı sağlar. Ba'zan da onlara yemek ikram et. İhtiyâçlarını te'min et. Onların değer ve i'tibârlarını iyi tanı ve kusurlarını görme. Halka yumuşak muâmele et, müsamaha göster. Hiçbir kimseye karşı bıkkınlık gösterme. Onlardan biri imişsin gibi davran." Bu nasîhattan sonra küçük Fâtih'i kucağına aldı. Onun gözlerine bakarak, uzun uzun teveccühlerde bulundu. Sultan Murâd Hân, ayrılık vakti geldiği zaman Hacı Bayram-ı Velî'ye bir ferman verip, talebelerini vergi ve askerlikten muaf tuttuğunu bildirdi. Yanına ehil kimselerden hizmetçiler verip, Ankara'ya kadar refakatlerini tenbîh eyledi. Hacı Bayram, önce Gelibolu'ya geldi. Orada Yazıcızâde Ahmed Bîcân ve Muhammed Bîcân kardeşler ile görüştü. Bir müddet onları irşâd etmek, yetiştirmek için orada kaldı. Onların Bayrâmiyye yoluna girerek, tasavvufta ilerlemelerine sebep oldu. Muhammed Efendi, yazmış olduğu eseri "Muhammediyye"yi hocası Hacı Bayram-ı Velî'ye takdim ettiğinde; "Ey Muhammed! Bu kitabı yazacağına kalbinin nûrlanması için çalışıp, nefsini terbiye etmek için uğraşarak, onu yola getirse idin daha iyi olmaz mı idi?" buyurduğunda; Muhammed Bîcân, bir "Âhh!" çekti. O ânda kitabın açık olan sahifesi, "Âhh"ın ateşinden kararıp simsiyah oldu. Hacı Bayram-ı Velî, kısa zamanda bu iki kardeşe icâzet (diploma) vererek, Gelibolu taraflarındaki kimseleri yetiştirme vazîfesini verdi. Ankara'ya döndü.

Hacı Bayram-ı Velî, ömrü boyunca Sultan Murâd Hân'a ve devletine duâ etti. Osmanlı Devleti dâhilinde birçok beldelere halîfelerini gönderip, tâliblerine ilim öğretmekle vazîfelendirdi.

---

1) Âşıkpaşa-zâde Târihi

2) Mir'ât-ı kâinat 6, kısım sh. 40

3) Münseât-ı selâtîn-i Feridun Bey

4) Tevârih-i Âl-i Osman (İbn-i Kemâl Paşazâde)

5) Gazâvât-ı Sultan Murâd Hân

6) Tâc-üt-tevârih

7) Amasya Târihi (Hüseyn Hüsâmeddîn)

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 99

9) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 314

MUSANNİFEK (Ali bin Mahmûd)

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve meşhûr âlim Fahreddîn-i Râzî'nin torunlarından. İsmi, Ali bin Mecdüddîn Mahmûd bin Muhammed bin Mes'ûd bin Mahmûd bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ömer eş-Şâhreverdî el-Bistâmî el-Hirevî eş-Şîrâzî el-Fahri el-Ömerî el-Bekrî'dir. Soyunun Hazreti Ömer'e kadar ulaştığını, dedesi Fahreddîn-i Râzî bildirmektedir. Tarihçiler ise, Hazreti Ebû Bekr'e ulaşır dediler. Lakabı Alâüddîn olup, "Musannifek" (Küçük yazar) diye meşhûr oldu. Aslen, İran'ın Horasan eyâletinin başşehri olan Hirat'ın Bistâm kasabasına yakın Şâhreverd köyündendir. 803 (m. 1401) senesinde bu köyde doğdu. 875 (m. 1470) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan hazretlerinin kabrinin yakınlarına defnedildi.

Doğduğu bölgenin birçok köy, kasaba ve şehirlerinde dolaşarak ilim tahsil eden Musannifek, daha küçük yaşlarında kitap yazmakla meşgûl oldu. Birçok ilimde mütehassıs âlim olarak yetişti. Büyük bir âlim, yüksek bir velî idi. Zeyneddîn Havâfî'nin halîfelerinden birisi tarafından, kendisine irşâd vazîfesi de verilmiştir. İlim ve amelde o kadar çok yükselmişti ki, zamanındaki âlimlerin reîsi, başı oldu. Sırtına aba giyerdi.

Musannifek, eserlerinden birisinde, nesebi (soyu) hakkında şu bilgileri vermektedir: "Dedelerimden İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî'nin bir oğlu olmuş, adını Muhammed koymuştu. İmâm hazretleri onu çok severdi. Eserlerinin çoğunu bu oğlu için yazdı. Oğlunun isminden, eserlerinin ba'zılarında bahsetmişti. Oğlu Muhammed, gençliğinin başlarında vefât etti. Vefâtından sonra onun da bir oğlu oldu. Adını yine babası gibi Muhammed koydular. O da ilimde babasının derecesine yükseldi. Sonra vefât etti. Arkasında, ismi Mahmûd olan bir oğlu kalmıştı. Yine bu da, ilimde ve amelde yüksek dereceye erişmişti. Sonra Hicaz'a gitmeye karar verdi. Hirat'tan çıkıp Bistâm'a varınca, bu şehrin halkı, kendisine çok ikram ve iltifâtlarda bulundu. Çünkü âlimleri ve özellikle Fahreddîn-i Râzî'yi çok seviyorlardı. Bunların aşırı hürmetleri ve iltifâtları sebebiyle buraya yerleşti. İsmi Mes'ûd olan bir evlâdı dünyâya geldi. Bu zât, ilim tahsili için çok uğraşmasına rağmen, babasının derecesine nail olamadı. Va'z ve nasihat vermekle meşgûl oldu. Başka yerlere de hiç gitmedi. Bunun da, ismi Muhammed olan bir oğlu oldu. Bu, memleketin insanlarının ilminden istifâde ettiği ve kendisine tâbi olunan bir dereceye yükseldi. Sonra onun bir oğlu oldu. Adı Mecdüddîn Mahmûd idi. O da, ilimde kendisine uyulan bir zât oldu. O, benim babamdır."

Musannifek, 812 (m. 1409) senesinde kardeşi ile beraber ilim tahsil etmek için Hirat'a geldi. İmâm-ı Teftâzânî'nin talebesi Molla Celâleddîn Yûsuf Evbehî'den ve Kutbüddîn-i Hirevî'den ders okudu. Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini, büyük âlim Abdülazîz-i Ebherî'den, Hanefî fıkhını da, İmâm Fasîhüddîn bin Muhammed'den okuyup öğrendi.

Daha sonra, memleketinden ayrılıp Anadolu'ya geldi. Konya'ya gelip müderrislik yaptı. Bu sırada kulakları az işitmeye başladı. Sonra İstanbul'a geldi. Sultan Fâtih ile buluşup sohbet etti. Fâtih Sultan Mehmed, onun için günlüğü 80 dirhem gümüş akçe maaş bağladı.

Şöyle anlatılır: Vezir Mahmûd Paşa'nın meclisinde, Mevlânâ Musannifek de otururken, Fenârî Hasen Çelebi geldi. Burada kaldıkları kısa müddet içerisinde, birbirleriyle sohbet etmeye başladılar. Fenârî Hasen Çelebi, o mecliste buluşuncaya kadar Musannifek ile hiç görüşmemişti. Vezîr, Musannifek'in eserlerini saymaya ve kendisini medhetmeye başladı. Hasen Çelebi de, bunları red ederek; "Küçük yaşta bu kadar eser yazılamaz" dedi ve onların çoğunda eski dinlerde bildirilen mes'elelerin yer aldığını söyledi. Vezîr, ona; "Siz Musannifek'i tanır mısınız?" diye sorunca, o da; "Hayır!" diye cevap verdi. Bunun üzerine vezîr işâret ederek; "İşte, bu zâttır!" dedi. Fenârî Hasen Çelebi, mahcûb oldu. Vezîr de dedi ki: "Utanma! Onun kulakları hiç işitmez."

Çok güzel ve hızlı yazı yazardı. Hat san'atındaki üstünlüğünü ve eserlerini bizzat kendisinin yazdığını, birçok âlim bildirmiştir. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-irşâd: 823 (m. 1420) senesinde 20 yaşında iken yazdığı bir eserdir. 2- Şerh-ül-misbâh: Nahiv ilmine dâir Matrizî'nin eserinin şerhi olup, 825 (m. 1422) senesinde yazdı. 3- Şerhu âdâb-il-bahs: Bunu da 826 (m. 1423) senesinde yazdı. Bu eserinde Resûl-i ekremin (s.a.v.) Peygamberliğinden bahsetmektedir. 4-Şerh-u lübâb: Bunu, 828 (m. 1425) senesinde yazdı. 5- Mutavvel haşiyesi: Bu eserini, 832 (m. 1428)'de kaleme aldı. 6- Şerh-ül-miftâh haşiyesi: Teftâzânî'nin bu eserini, 834 (m. 1430) senesinde şerh etti. 7- Telvîh haşiyesi: Bu eserini, 835 (m. 1431) senesinde yazdı. 8- Vikâye şerhi. 9- Hidâye şerhi: 839 (m. 1435)'da Hirat'a geldi. Bu iki eserini, o sene orada yazdı. 10- Şerh-ül-mesâbîh: Begavî'nin eserini, 848 (m. 1444) senesinde Anadolu'ya geldikten sonra, 855 (m. 1451) senesinde şerh etti. 11- Şerh-ül-miftâh: Yine Anadolu'ya geldikten sonra, Seyyîd Şerîf Cürcânî'nin eserini şerh etti. 12-Şerh-ül-metâli': Bunu da Anadolu'ya gelince yazdı. 13-Tefsîr-ül-Kur'ân: Birçok eserin sahibi olan Musannifek, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın arzusu üzerine Farsça olarak bir tefsîr yazmıştır. Bu tefsîrin adı, "Kitâb-üş-şifâ' fî tefsîr-i kelâm-illah-il-münezzeli min-es-semâ'"dır. Bu tefsîrinde, zâhirî ve bâtınî birçok hakîkatleri biraraya getirdiği için de, "Mültekay-ül-bahreyn" adı da verilmiştir. Keşf-üz-zünûn adındaki eserde, "Tefsîr-i Muhammediyye" ile "Mültekay-ül-bahreyn"in başka başka eserler olduğu gösteriliyor ise de; doğrusu, bu üç isimle yâd edilen tefsîr, değişik eserler olmayıp, tek eserdir. Alâüddîn Musannifek, Sultan Fâtih'e, zamanının usûlüne uygun olarak önce küçük bir risale hazırlayıp takdim etmek istemişti. Fakat Sultân'ın işâreti ile tefsîr hazırlayıp arz etti. Bu tefsîr-i şerîf, birçok mühim mes'eleleri ve mevzûları içine almaktadır. Gayet açık bir ibâre ile yazılmıştır. Hele mukaddimesinde, tefsîr kaidelerine âit pek kıymetli bilgiler vardır. Bunlar; Kur'ân-ı kerîmin nüzûlüne, inzalin îzâhına, Kur'ân lafzının ma'nâsına, Kur'ân-ı kerîmin kelâm-ı lafzî ve kelâm-ı nefsî i'tibâriyle ma'nâlarına, tefsîrin mâhiyetine, kırâat vecihlerini beyâna, Eshâb-ı Kirâm ile Tabiîn ve Müteehhirîn (sonraki âlimler) arasındaki müfessirlerin mertebelerine müteallikdir.

Ayrıca, bir bölümde de, bir takım kaideler zikredilmiştir. Bunlar da, Kur'ân-ı kerîmin lafızlarının zâhirî ma'nâsından ayrılıp, bâtınî ma'nâlar verilmesinin caiz olmadığına, ya'nî şer'î

nâssları, zâhirî ma'nâları vechiyle kabûl etmenin vâcib olduğuna ve daha başka mes'elelere âittir. Bu husûsta şer'î ve aklî delîller, çeşitli mütâlâalar ortaya konmuştur. Bilâhare E'ûzü-Besmele'nin ve müteakiben âyet-i kerîmelerin tefsîrine başlanmış, lisân, belagat, fıkıh, usûl, me'ârif ve letâif i'tibâriyle birçok şeyler yazılmıştır. Bundan başka eshâb-ı nüzûl gösterilmiş, sûrelerin faziletlerine dâir bilgiler verilmiştir. Bu tefsîrinde, ilm-i hılafa dâir de birçok husûslar yazılmıştır. Bu eserini tamamlayamamıştır. Birkaç cildden ibârettir. Sultan Fâtih'e nisbetle "El-Muhammediyye" diye isimlendirilmiştir. Bir nüshası Fâtih Kütüphânesinde (636) numarada, bir nüshası da Kütüphâne-i umûmî'de (296) numarada mevcûttur.

Bunlardan başka, Fahrulislâm Pezdevî'nin "Usûl"ünün bir kısmını ve 856 (m. 1452) senesinde "Keşşâf tefsîrini şerh etti. Ayrıca "Şerh-i Akâid haşiyesi" de vardır. Farsça olarak yazdığı eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1- Envâr-ül-ahlâk, 2- Hadâik-ül-Îmân, 3- Tuhfet-üs-selâtîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 240

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 319, 320

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi: (Mecdî Efendi) sh. 184

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 255, 260

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 40, 67, 113, 913 cild-2, sh. 185, 1708, 2036

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 37 cild-2, sh. 130

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 735

MÜBÂREK BUHÂRÎ

Evliyânın meşhûrlarından. Baba Şeyh Mübârek Buhârî ismiyle tanınmıştır. Hicri dokuzuncu asırda yaşamış bir âlimdir. Doğum ve vefât târihi kaynaklarda kaydedilmemiştir. "Silsile-i âliyye" denilen evliyânın meşhûrlarından olan seyyid Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Seyyid Emîr Hamza'nın talebesidir. Seyyid Emîr Külâl'in talebesi olduğu da rivâyet edilmiştir. Evliyânın meşhûrlarından olan Hâce Muhammed Pârisâ, Mübârek Buhârî'nin de sohbetinde bulunup feyz almıştır.

Bir menkıbesi şöyledir: Mübârek Buhârî hazretleri, birgün Muhammed Pârisâ hazretlerinin evine gitmişti. Muhammed Pârisâ (k.s.), ondan, oğlu Ebü'n-Nasr için duâ istedi. O da duâ için Fâtiha-i şerîfeyi okumaya başladı. Fakat daha bitirmeden dışarı çıkıp, kalan kısmını da dışarıda okuyup tamamladı. Bunun sebebini sorduklarında; "Ben Fâtiha'yı okumaya başlayınca, eve o kadar melek doldu ki, bana yer kalmadı zannedip dışarı çıktım" demiştir.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât sh. 69

MUHİBÜDDÎN EL-BAĞDÂDÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Nasrullah bin Ahmed el Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû Fadl olup, lakabı Muhibüddîn'dir. İbn-i Nasrullah ismi ile tanınmıştır. 765 (m. 1364) senesinde Bağdad'da doğdu. 844 (m. 1440) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İlim tahsiline Bağdad'da başladı. Müstensıriyye Medresesi başmüderrisi olan babası Şeyh Nasrullah'dan, Necmeddîn Ebî Bekr bin Kâsım ve Nûreddîn Ali bin Ahmed el-Mukrî'den hadîs

dersleri aldı ve hadîs-i şerîf dinledi. Bu ilimde yetiştikten sonra, babasıyla birlikte Kâhire'ye gitti. Mısır'da bulunan zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Mısır'da ilim aldığı hocaları; Sirâcüddîn Bülkînî, Zeynüddîn Irâkî, İbn-i Mülakkın'dır. Şam'da ise; Zeynüddîn bin Receb'den, Haleb'de Şihâb bin Merhal'den ilim öğrendi. Daha küçük yaşta âlim oldu. Zâhiriyyet-ül-Berkûkıyye Medresesi'nde ve diğer medreselerde müderrislik yaptı. Bir müddet İbn-i Maglî'nin yerine kadı vekîlliği yaptı. Kâhire'de Hanbelî kadılığı yaptı ve fetvâ verdi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde derin âlim idi. İnsanlar ondan çok istifâde etti.

Muhibüddîn el-Bağdâdî; fakîh, müftî, bilhassa Hanbelî mezhebi fıkıh bilgilerinde zamanının en meşhûr âlimi idi. Güzel ahlâka sahip, çok mütevâzî, vakûr, çok ibâdet ve tâat yapan sâlih bir zât idi. Allah korkusundan çok ağlar, geceleri ibâdetle geçirirdi. Selef-i sâlihînin yoluna uyma husûsunda çok titiz davranırdı. Eserleri şunlardır: 1- Muhtasar-ı Târih-i Hanâbile, 2- Zerkeşî'nin Tenkîh'i üzerine haşiyesi, 3- İbn-i Müleffak'ın fürû'una haşiyesi, 4- Fıkıhda Vecîz ve el-Muherrer üzerine haşiyeleri.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 195

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 250

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 233

4) Keşf-üz-zünûn sh. 549

5) El-A'lâm cild-1, sh. 264

MÜNÂVÎ (Muhammed bin İbrâhim)

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin İshak bin İbrâhim bin Abdürrahmân Sülemî'dir. Lakabı Sadreddîn, künyesi Ebü'l-Meâlî, nisbeti Münâvî'dir. 742 (m. 1342) senesinde Mısır'da doğdu. 803 (m. 1401) senesinde, Fırat nehrinin bir kolu olan Zap ırmağında boğularak vefât etti.

Doğduğu zaman, babası, İzzeddîn bin Cemâ'a'nın yerine kadılık yapıyordu. Annesi Kâdı'l-kudât Zeynüddîn Ömer Bistâmî'nin kızıdır. İyi bir çevrede yetişti. Kur'ân-ı kerîmi, Tenhîh ve daha başka ba'zı kitapları ezberledi. Meydûmî, Hasen bin Sûdeyd, İbn-i Abdülhâdî, Abdullah bin Halîl Mekkî, Muhammed bin Feyyûmî, İbrâhim bin Feyyûmî ve diğer âlimlerden hadîs-i şerîf öğrendi. Ebû Zür'a, beş cildlik eserinde, Münâvî'nin hocalarını anlatmaktadır. Genç yaşında kadılık vazîfesinde bulundu. Dâr-ül-adl'de fetvâ işlerini yürüttü. Şeyhûniyye, Mensûriyye ve Sekriyye medreselerinde müderrislik yaptı. "Mesâbîh" isimli hadîs kitabının hadîs-i şerîflerini tahric etti. Ya'nî senetlerini ve rivâyetlerini gösterdi. Değişik yerlerde bu kitabından dersler verdi. Daha sonra 791 (m. 1389)'de Mısır diyarının Şafiî kadılığına getirildi. Bu vazîfeden birkaç defa ayrılıp, yine geri döndürüldü. Tûlûn, Şafiî ve daha başka ba'zı câmilerde ders verirdi. Timur Hân Suriye'yi alınca, Münâvî, Emîr Nâsır'ın ordusuyla beraber Timur Hân'a karşı koymaya gitti. Fakat 803 (m. 1400) senesinde Timur Hân'a esîr düştü. Fırat nehri'nin bir kolu olan Zap suyunu geçerken, Paşa köprüsü yanında suya düştü ve kurtarılamıyarak boğuldu.

Münâvî'den pekçok âlim hadîs-i şerîf bildirdiler. İbn-i Hacer Askalânî de bunlardandır. İbn-i Cemâ'a gibi, kıymetli kitapları kütüphânesine toplamaya i'tinâ gösterirdi. Pekçok kitap topladı. Heybetli bir zât idi. İnsanlara çok iyilik ederdi. Devlet erkânı, âlimler ve halk tarafından büyük bilinir ve sevilirdi. Talebelere çok ikramda bulunur, onların bütün ihtiyâçlarını karşılardı. Kendisine karşı kusur işleyenleri görmemezlikten gelirdi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Keşf-ül-menâhic vet-tenâkîh fî tahrîci ehâdîs-il-mesâbîh: Adından da anlaşılacağı gibi, "Mesâbîh" isimli hadîs kitabının hadîslerinin tahricidir. 2-Câmi'ul-muhtasarât üzerine açıklamalar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 192

2) El-A'lâm cild-5, sh. 299

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 34

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 249

5) İnbâ-ül-gumr cild-2, sh. 181

MÜNÂVÎ (Yahyâ bin Muhammed)

Fıkıh, hadîs âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Mahlûf bin Abdüsselâm el-Haddâdî el-Münâvî el-Mısrî olup, künyesi Ebû Zekeriyyâ'dır. Lakabı Şerefüddîn'dir. 798 (m. 1396) senesi Zilhicce ayının ilk on günü içinde doğdu.

871 (m. 1467) senesi Cemâzil-âhır ayının ikisinde, Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazında sultan da hazır bulundu. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesi yakınına defnedildi.

Münâvî, Kâhire'de büyüdü. Daha küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ayrıca; Umde, Tenbîh, Milha, Elfiye, Minhâc ve başka eserleri iyice okuyup, zihnine nakşetti. Fıkıh ilmini el-Bermâvî, el-Irâkî'den öğrendi. Irâkî'nin derslerinde çok bulundu. Nahiv, ilmini eş-Şatnûfî'den; ferâiz, hesâb ve arûzu Nâsırüddîn el-Bârenbârî'den; hesâb ilmini özellikle İmâdüddîn bin Şerefden tahsil etti. İbn-ül-Hümâm'dan ilim öğrendi. İbrâhim el-Edkâvî, Seyyid et-Tabâkıbî ve Zeynüddîn el-Hâfî ve başka âlimlerle görüştü. Babası ile hacca gitti. Daha sonra da Veliyyüddîn el-Irâkî ile hacca gitti ve orada İbn-i Selâme, İbn-ül-Cezerî ve başka âlimlerden hadîs dinledi. Kâhire'de de Şerefüddîn bin el-Küveyk, Abdullah el-Hanbelî, İbn-i Fadlullah, Şemsüddîn eş-Şâmî, İbn-i Kâsım es-Süyûtî, Zeynüddîn İbni Nakkaş, el-Kumnî, eş-Şehb, el-Vâsıtî, el-Kelûtâtî, Nûreddîn el-Fûyî, Kemâlüddîn İbni Hayr, Bedruddîn Hüseyn el-Bûsirî'den ilim öğrendi. İzzeddîn bin Cemâ'a, Sadruddîn es-Süveyfi, Fahrüddîn eddendîlî, Bedruddîn ed-Demâmînî, el-Bûsırî, el-Beycûrî, el-Benhâvî, İbn-ül-Baytâr, İbn-üz-Zerâtitî, Ebû Abdullah ve başkaları ona icâzet (diploma) verdiler. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden oldu.

Münâvî, ilim öğrenmek ve öğretmekle, ibâdet ile meşgûl oldu. İlim ve amelde, zamanındaki âlimlerin önde gelenlerinden idi. Bilhassa fıkıhda üstün bir dereceye yükseldi. İlim taliblerine; fıkıh, kırâat, Arab dili ve edebiyatı, tefsîr, hadîs ve tasavvufu öğretti. Çok talebe yetiştirdi. Mısır'da kadılık vazîfesinde bulundu, fetvâlar verdi.

Münâvî, kuvvetli îmân sahibi, sâlih, çok ibâdet eden, sünnet-i seniyyeye bağlı, tevâzu ve kerem (cömert) sahibi, herkese iyilik eden bir zât olup, tasavvuf erbâbına bağlı talebeye takatinin üzerinde yardım eden bir büyük idi. Talebelerin elbisesini verir, gönüllerini hoş ederdi. Müsamahası çoktu. Dünyâ malına gönül bağlamadı. Vefât ettiğinde, cenâze namazı görülmemiş bir kalabalık tarafından kılındı. Şemsüddîn el-Cevherî ve birçok kimseler, vefâtı sebebiyle mersiyeler yazdılar.

Münâvî hazretleri zamanında, Ebü'l-Hayr Nehhâs isminde bir kimse vardı. O, halktan malların zekâtını ve uşrunu toplamak için sultan tarafından görevlendirilmişti. Fakat o görevini

kötüye kullanarak, halkın elinden malların büyük bir kısmını karz-ı hasen (ödünç) olarak zorla alıyordu. Fakat sonra ödemiyordu. Birgün Ebü'l-Hayr Nehhâs, Münâvî'nin yanına gelerek; "Sultânın selâmı var. Sizden onbeşbin dînâr karz-ı hasen (ödünç) istiyor" dedi. Onun gayesi, bu parayı sonra ödememek idi. O anda Münâvî'nin değil onbeşbin, onbeş dirhemi bile yoktu. Durumu Ebü'l-Hayr Nehhâs'a söyledi. Ebû Zekeriyyâ isminde, Münâvî'nin hizmetini gören bir talebesi vardı. Ona; "Sen bu gece İmâm-ı Şafiî'nin türbesine git. Yüzünü onun mübârek yüzüne çevir. Hüsn-i edeble dur ve; "Hizmetçiniz Yahyâ Münâvî, başına gelenleri size arz eder" de. Ne cevap işitirsen, iyice ezberle ve gelip bana söyle" dedi. O talebe, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin türbesine gitti ve hocasının dediklerini yaptı. Fakat İmâm-ı Şafiî'den hiçbir ses işitmedi. Bunun üzerine hocasının dediklerini bir daha tekrar etti. Yine birşey işitmedi. Daha sonra birkaç defa daha tekrar etti ise de, cevap alamadı. Sabahleyin hocasının huzûruna geldi ve durumu hocasına arz etti. Hocası bunun üzerine; "Allahü teâlânın izzeti ile yemîn ederim ki, ben bu mecliste, sana verilen cevâbı işittim. İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: "Yahyâ'ya de ki, onbeşgün sonra Ebü'l-Hayr Nehhâs, yalın ayak, elleri kolları bağlı olarak senin yanına gelecektir. Şu üç şey arasında serbest bırakılacaksın. İster öldürtürsün, ister dövdürürsün, istersen bu beldeden sürdürürsün" dedi." Bu olaydan onbeşgün sonra, sultan, Ebü'l-Hayr'ı elleri bağlı olarak Ebû Zekeriyyâ Münâvî'nin huzûruna gönderdi, öldürtmekte, dövdürtmekte ve sürgün etmekte serbest bıraktı. Yahyâ Münâvî de onu sürgün etti. Ebü'l-Hayr Nehhâs, ölünceye kadar sürgünde kaldı.

Yahyâ Münâvî, birgün Kâdı Şerefüddîn Ensârî'nin ziyâretine gitmişti. Evin dışarı kısmında oturdular. Kâdı Şerefüddîn, Yahyâ Münâvî'ye; "Burada çok miktarda kuş var. Bu kuşlar, gelip bizim kilimlerimizi ve kitaplarımızın üstünü kirletiyorlar. Biz ne yaptık ise çâresini bulamadık" dedi. Yahyâ Münâvî hazretleri başını kaldırıp kuşlara baktı ve; "Ey kuşlar! Buradan gidin ve bir daha buraya gelip kilim ve kitapların üzerini pisletmeyin" dedi. O ândan sonra bir daha Kâdı Şerefüddîn'in evinin üstüne kuşlar gelip konmadılar ve kilimleri ile kitaplarının üzerini kirletmediler.

Yahyâ Münâvî, birgün talebelerine ders veriyordu. Bir ara ders vermeyi keserek dışarıya çıktı ve atına bindi. Talebeleri de bineklerine bindiler ve onu ta'kib ettiler. Hânegâh denilen yerin yakınlarına geldiklerinde, bir geminin, karaya yakın bir yerde yan yatmış olduğunu gördüler. Yahyâ Münâvî, orada atından indi ve talebelerine kendisine yardım etmelerini söyledi. Talebelerinin yardımı ile gemiyi düzelttiler ve gemi normal yoluna devam etti. Sonra beraberce tekrar dergâha döndüler. Birkaç gün sonra Yahyâ Münâvî'nin talebelerinden bir kısmı seferden döndüler ve şöyle anlattılar Kızıldeniz'de gemiyle giderken bir fırtına koptu. Geminin içine sular doldu ve gemi yan yattı. Aramızdan biri, hocamız Yahyâ Münâvî hazretlerinden yardım istedi. O ânda fırtına durdu ve gemimiz düzeldi. Yolumuza devam ettik. O gün hocalarıyla deniz kıyısına giden talebeler, yaptıkları işin hikmetini anladılar.

Şeref Nûreddîn şöyle anlatır: Ben Kâhire'de iken, Yahyâ Münâvî'nin derslerini ta'kib ediyordum. O sene Kâhire'de tâ'ûn (veba) salgını vardı. O sırada, babamı ziyâret etmek için sefere çıkmağa niyet ettim. Fakat sonra kendi kendime; "Böyle bir durumda ben sefere çıkarsam, tâ'ûn salgınından kaçmış olur muyum?" diye düşündüm. Sonra bu mevzûyu Yahyâ Münâvî hazretlerine danışmaya niyet ettim. O gece rü'yâmda, bir duvarın arkasında durduğumu, duvarın önünden ba'zı kişilerin ok attığını, fakat duvarın bana siper olduğunu ve yerde bir kâğıt bulunduğunu gördüm. O kâğıtta yazılı olanı, şimdiye kadar ne okumuş, ne de işitmiştim. Kâğıtta şöyle yazıyordu: "Tâ'ûn hastalığına karşı seni koruyanlar, vazîfelerini yaptılar." Sabah olunca, Yahyâ Münâvî'nin huzûruna gittim. Ben daha birşey söylemeden bana; "Niçin babanı ziyâret için

sefere çıkmıyorsun?" Sen hemen yola çık. Zîrâ baban seni çok merak ediyor, sen sefere çıkmakla tâ'undan kaçmış olmuyorsun. Çünkü sen, sefere tâ'ûn hastalığından kaçmak niyeti ile değil de, babanı ziyâret niyeti ile çıkıyorsun. Biz öyle zannediyoruz ki, gideceğin yerde de tâ'ûn salgını vardır" dedi ve bana selâmet ile gidip döneceğime dâir müjde verdi. Sonra; "O rü'yânda görmüş olduğun kâğıttaki yazıyı daha önce görmüş müydün?" diye sordu. Ben de "Hayır" cevâbını verince; "O yazı, İbn-i Hacer Âskalânî hazretlerinin yazısıdır" dedi. Daha sonra ben, Yahyâ Münâvî ile vedâlaşıp yola çıktım. Bindiğim gemidekilerin çoğu yolda tâ'undan öldüler. Fakat ben, hiçbir rahatsızlık duymadım. Babamın yanına varınca, babam beni kucaklayıp öptü ve çok ağladı. Ben o güne kadar babamı o hâlde görmemiş idim. Sonra babamın yanından ayrılıp, sağ sâlim Kâhire'ye geldim. Tâ'ûn hastalığına hiç yakalanmadım.

Münâvî, vefâtına yakın; "İki cihanın efendisine (s.a.v.) kavuşmaktan başka arzum yoktur. Bütün emellerim buna bağlı olup, kurtuluşum bununladır" buyurdu.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Muhtasar-il-Müzenî, 2- Haşiye alâ şerh-ıl-Behcet-il-verdiyye, 3-Hâşiye alâ er-ravd-ül-ünf lis-Süheylî fis-Sîreti, 4- Telhîsu bezl-il-mâ'ûn fıt-tâ'ûn İbni Hacer el-Askalânî, 5- El-Fetâvâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 227

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 254

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 322

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 528

5) El-A'lâm cild-8, sh. 167

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 286

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 237, 627, 918 cild-2, sh. 1230, 1635

8) Brockelmann Sup-1, sh. 48

NÂŞİRÎ (Ali bin Ebî Bekr)

Şafiî mezhebi fıkıh ve târih âlimlerinden. İsmi Ali bin Ebî Bekr bin Ali bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ömer bin Abdürrahmân bin Abdullah el-Yemânî'dir. Zebîd şehrine nisbeten Zebîdî denildi. Lakabı Muvaffakuddîn olup, Nâşirî diye meşhûr oldu. 754 (m. 1353) senesinde Zebîd'de doğdu. 844 (m. 1440) senesi Safer ayının onbeşinde, Ta'iz'de vefât etti.

Doğum yeri olan Zebîd'de büyüdü. İlk tahsilini babasından yaptı. Hâvî kitabını ezberledi. Babasından, amcası Kâdı Ahmed'den, Fakîh Ebü'l-Meâlî bin Muhammed Ebi'l-Meâlî'den ilim öğrendi. Diğer amcası Muhammed bin Abdullah'dan "Muhezzeb" ve "Minhâc" kitaplarını okudu. Cemâleddîn Reymî ve bunlardan başka Zebîd âlimlerinden de ilim öğrendi. Cemâlüddîn Emyûtî, Ebnâsî, Zeynüddîn Irâkî, Merâgî, Nesîmüddîn Kazrûnî gibi büyük âlimlerle tanışıp, bunlardan da ilim tahsil etti. İzzeddîn bin Cemâ'a'dan "Erba'în" kitabını dinledi. Mecdüddîn Şîrâzi Yemen'e yerleşince, bu âlimden de ilim öğrendi.

Gençliğinde birçok defa hacca gitti. Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. Uzun zaman büyük âlimlerden ders alarak, kendisi de âlim oldu. 791 (m. 1389) senesinde Hays kadılığına getirildi. Daha sonra buradan ayrılarak, Zebîd şehri kadılığına getirildi. Burada Eşrefiyye Medresesi'nde müderrislik vazîfesinde de bulundu. Çok talebe yetiştirdi. Hâl ve hareketleri, gidişatı çok beğenildi. Zamanının sultânına, onun büyük ve değerli bir âlim olduğunu söylediler.

Yemen diyârının başkadılığına getirilmesini istediler. Sultan ise; "Biz onu Zebîdlilere bağışladık. Onu başka bir yere vermeyiz" diyerek, yerinde bıraktı. Muhammed Şîrâzî hacca gittiğinde, onun vazîfesini vekâleten yürüttü. Melik Eşref Ta'iz'deki medresesinin müderrisliğini de ona verdi.

Güzel ahlâklı, şahsiyet sahibi, mükemmel bir zât idi. Çok gayretli, çalışkan olup, güzel ve te'sîrli konuşurdu. Çok mütevâzi ve gidişatı güzel idi. Güler yüzlü ve neş'eli idi. Herkes tarafından sevilirdi. Dînî ilimlerde çok bilgi sahibi idi.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Fevâid-üz-Zevâid, 2- Ravdat-ün-Nâzır fî ahbâri devlet-i Melik Zâhir, 3- Muhtasar fî ziyâret-in-nisâi lil-kubûr, 4- Cevâhir-ül-müsemminât, 5- Dîvân, 6- Tuhfet-ün-Nâfi'.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 46

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 205

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 251

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 718, 732

NÂŞİRÎ (Osman bin Ömer)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırâat ve edebiyat ilimlerini de iyi bilirdi. İsmi, Osman bin Ömer bin Ebî Bekr bin Ali bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ömer bin Abdürrahmân bin Abdullah'dır. Yemen'deki Naşiri sülâlesinden olduğundan, nisbeti Naşiri olup, lakabı Afifüddîn'dir. 804 (m. 1401) senesinde doğdu. 848 (m. 1445) senesi Zilhicce ayının ondokuzunda, tâ'ûn (veba) hastalığından, İbbe (veya Âb) şehrinde vefât etti.

O henüz dört yaşında iken, babası vefât etti. Büyük âlim olan amcası Veliyyullah Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr Nâşirî'nin yanında az bir müddet kaldı. Bu amcasının vefât etmesi üzerine, öbür amcası Şeyh-ül-İslâm Şemseddîn Ali bin Ebî Bekr Nâşirî'nin yanına gitti, önce Kur'ân-ı kerîmin tamâmım ezberledi. Daha sonra henüz yirmi yaşına gelmeden, kırâat âlimi Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Eş'arî'nin yanında "Kırâat-i seb'a"yı okudu. Arab dili ve edebiyatı ile ilgili ilimleri; Şeyh İsmâil bin İbrâhim Bûme, İmâm-ı Makdisî ve diğer âlimlerden öğrendi. Hadîs ve fıkıh ilimlerini de zamanının büyük âlimlerinden öğrendi. Amcası Şeyh-ül-İslâm Şemseddîn Ali bin Ebî Bekr ve amcasının oğlu Şeyh-ül-İslâm Tayyib bin Ahmed Nâşirî bu âlimlerdendir. Kırâat, nahiv, fıkıh, hadîs, usûl ve diğer ilimleri öğrendiği hocaları da şunlardır: Nefisüddîn Alevî, asrının hadîs hafızı Şihâbüddîn İbni Hacer Askâlânî, Şerîf Takıyyüddîn Mâlikî, Vecîheddîn Berşekî, Fakîh Şerefüddîn İsmâil Mukrî, Fakîh Cemâleddîn bin Hayyât Mukrî, Şemseddîn Şer'abî. İlim öğrendiği âlimlerden icâzet aldı. Kırâat âlimlerinden Şemseddîn Muhammed bin Muhammed Cezerî Yemen'e geldiğinde, ondan da "Kırâat-i aşere"yi okudu ve icâzet aldı. Bir ara hacca gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. Bir müddet Mekke'de ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Yemen'e dönüşünde Zebîd medreselerinde müderrislik yaptı. Buradan Ta'iz şehrine gitti. Sultan Zâhir tarafından Zâhiriyye ve Mürşidiyye medreselerinde müderrislik yapmak üzere görevlendirildi. Burada pekçok talebe yetiştirdi. Aynı zamanda Zâhiriyye'de imamlık yapardı. 848 (m. 1445) senesinde burada siyâsî karışıklıkların çıkması üzerine, İbbe şehrine gitti. Şeyh Şihâbüddîn Ahmed bin Leys tarafından çok iyi karşılandı. Esediye Medresesi müderrisliği ve imamlığı vazîfesi de Nâşirî'ye verildi. Ahmed bin Leys, ona çok ihsânlarda bulundu ve maaş bağladı. Bunun yanında, Celâliyye de ba'zı medreselerin müderrisliği de ona verildi. Buralarda ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı.

Fakat İbbe (veya Âb) şehrine gelişinin üzerinden fazla zaman geçmeden, en verimli çağında vefât etti. Cenâze namazına pekçok insan katıldı. Böyle büyük bir âlimin vefâtına herkes çok üzüldü.

Fakîh ve muhakkik âlimlerden idi. Fıkıh, kırâat ve ferâiz ilimlerinde büyük âlim olmakla birlikte, edebiyat ve şiir söylemede mahir idi. Çok zekî olup, gayet güzel ve te'sîrli konuşurdu. Anlayışının kuvveti ve zekâsı ile meşhûr idi. Güzel huyları kendinde toplamıştı. Zühd sahibi olup, çok ibâdet ederdi. Bir şiirinin tercümesi şöyledir:

"Bana, ömrünü zayi ettin,
Muharrem ayı geliyor,
bu aya hazır ol dediklerinde,
ben de onlara derim ki:
Muharrem ayında uyumamak,
ibâdetle geçirmek, benim âdetimdir."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-El-Bustân-üz-zâhir fî tabakâtı ulemâi Beni Nâşir: Adından da anlaşılacağı üzere, Nâşirî ailesinden yetişen âlimlerin hayatlarından bahsetmektedir. 2-El-Hidâye fî tahkîk-ir-rivâye, 3-Ed-Dürrün-Nâzım fî rivâyeti Hafs an Âsım, 4- Şerh-ül-Hâvî 5- Şerh-ül-irşâd.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 265

2) El-A'lâm cild-4, sh. 211

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 134

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 656

5) Tabakâtü Sulahâ-il-Yemen sh. 113, 114, 316

NEVÂCÎ (Muhammed bin Hasen)

Şâir, edîb ve Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Ali bin Osman, nisbeti Nevâcî'dir. Lakabı Şemseddîn olup, Nevâcî adıyla meşhûrdur. 785 (m. 1383) senesinde Kâhire'de doğdu. 859 (m. 1455) senesi Cemâzil-evvel ayının onbeşinde, Salı günü Kâhire'de vefât etti.

Zamanının en büyük şâirlerinden olan Nevâcî, Ebnâsî Zâviyesi'nde büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi, "Umde", "Elfiye", "Tenbîh" ve "Şâtıbiyye" kitaplarını ezberledi. Tenbîh kitabını Ebû Bekr Şenvânî'nin yanında okudu. Kur'ân-ı kerîmi okuma usûllerini öğreten kırâat ve tecvîd ilmini; Şemseddîn Zerâtitî, Emîr Hac İmâm-ı Cemâliyye ve İbn-i Cezerî'den okudu. Hattâ bu âlimlerden kırâat-i seb'anın ba'zılarını da okudu. Kur'ân-ı kerîmden ezberlediği sûrelerin ba'zılarını, Zeynüddîn Irâkî ve daha başka âlimlerin huzûrunda okudu. Zeynüddîn Irâkî, Heysemî ve İbn-i Mülakkın bu husûsta ona icâzet verdiler. Fıkıh ilmini; Şemseddîn Irâkî, Şemseddîn Bermâvî ve Beycûrî'den, Arabî ilimleri; Şemseddîn Şettanûfi, İbn-i Hişâm Acîmî ve Alâeddîn bin Mugallâ'dan öğrendi. Nahiv ve diğer aklî ilimleri; İzzeddîn bin Cemâ'a ve Bisâtî'den, lügat ilmini de Nûreddîn bin Seyf Ebyârî'den öğrendi. Veliyyüddîn Irâkî'nin derslerine devam etti. Ondan Emâlî adlı eserini yazdı. Bu âlimden ve Nûreddîn bin Seyf Ebyârî'den, çok hadîs-i şerîf öğrendi. İbn-i Hacer Askalânî'den de hadîs ilmi tahsîl etti.

İki defa hacca gitti. Birincisi, 820 (m. 1417) senesinde Receb ayında idi. Tâ hac mevsimi gelene kadar Mekke'de ikâmet etti. Hac mevsimi gelince haccını yerine getirdikten sonra geri döndü. İkinci haccını, 833 (m. 1429) senesinde yaptı. "El-Gays-ül-münhemir fîmâ yef'alühü el-

hâc vel-mu'temir" adlı kitabında, hac ve umrenin âdabını ve yapılış usûlünü ve ikinci haccını anlatmaktadır.

Nevâcî; Dimyat, İskenderiyye ve birçok şehirlere gidip geldi. Edebiyat ile ilgili ilimlere meraklı ve kabiliyetli idi. Edebî ilimlerle meşgûl oldu. Hattâ bu husûsta zamanının ileri gelen meşhûr şâir ve edîblerinden oldu.

Ondan; Şihâbüddîn bin Esed, Bedreddîn Bülkînî, Muhibbüddîn Hatîb el-Mâlikî gibi birçok meşhûr kimseler ders aldılar. Lügat, Arabca ve edebiyat ilimlerinde zamanının büyük âlimlerinden idi. Diğer dînî ilimlerde de âlim idi. Hüsn-i hatta (güzel yazı yazmada) mehâretli idi. Kendisi ve başkaları için bizzat eliyle çok kitap yazdı. İbn-i Hacer Askalânî onu sever ve işlerinde yardımcı olurdu.

Cemâliyye ve Haseniyye'de hadîs-i şerîf müderrisliğinde bulundu. Şemseddîn Sehâvî de onun derslerinde bulunduğunu ve çok istifâde ettiğini söylemektedir.

Yazdığı eserlerin bir kısmı şunlardır: 1- Hulbet-ül-kümeyt, 2- Merâti'ul-gazelân fil-hisâni minel-gılmân, 3-Hâl-ül-izâr fî vasf-il-izâr, 4- Et-Tezkire, 5- Nüzhet-ül-elbâb, 6- Tuhfet-ül-edîb, 7-Eş-şifâ fî bedî-il-iktifâ, 8- Ravdat-ül-mecâlis, 9- El-hucce fî sirkati İbn-i Hucce, 10- Dîvân, 12- El-Matâli-üş-Şemsiyye fî medâih-in-Nebeviyye: ikinci hacca gidişinde Peygamber efendimizi (s.a.v.) medhettiği kasideleridir. 12- Te'hîl-ül-garîb, 13- El-Usûl-ül-Câmia, 14- Hâşiyetü alâ Tavdîhi İbn-i Hişâm, 15- El-Gays-ül-münhemir fîmâ yef'alühü el-hâc vel-mu'temir, 16-Ukûd-ül-leâli, 17- Es-Subûh vel-gubûk.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 203

2) El-A'lâm cild-6, sh. 88

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 295

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 229

5) Hüsn-ül-muhâdara cild-1, sh. 573

6) Keşf-üz-zünûn sh. 336, 722, 932, 1052, 1650

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 200, 201

NİĞDEVÎ (Ya'kûb bin İdrîs)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve müfessir. İsmi, Ya'kub bin İdrîs bin Abdullah'dır. Kara Ya'kub diye meşhûr oldu. 789 (m. 1387) senesinde Niğde'de doğdu. 833 (m. 1429) senesi Rebî'ul-evvel ayında Lârende'de (Karaman'da) vefât etti.

Ya'kub bin İdrîs, önce din ve fen bilgilerinde zamanının en büyük âlimi olan Şemsüddîn Fenârî'den ilim öğrendi. Şemsüddîn Hirevî'nin hadîs-i şerîf derslerinde bulundu ve Buhârî-i şerîfi dinledi. İlim öğrenmek için gece gündüz çalıştı. Fıkıh, usûl, nahiv, beyân, me'ânî, hadîs, tefsîr ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Emsallerini geçti. Çok genç iken hacca gitti. Haleb'e uğradığında, Nâsıriyye Medresesi müderrisi İbn-i Hatîb ile görüştü. İbn-i Hatîb onun ilmine, aklına zekâsına hayran kalıp, medhü sena ederek; "Anadolu'da yetişmiş büyük bir âlim" buyurdu. Ya'kub bin İdrîs, daha sonra Kâhire'ye gitti. Emîr Tatar'dan büyük ikram gördü. Ona bin dînâr hediye verildi.

Niğdevî, hac dönüşü Konya Lârende'ye (Karaman'a) gelip, orada ders okuttu. Fetvâlar verdi.

İbn-i Hacer onun hakkında; "O; fıkıh, usûl, Arabî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Mesâbîh şerhi ve Hidâye'ye haşiye yazdı" demektedir.

Ya'kub bin İdrîs'in yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İşrâk-ut-tevârih, 2- Haşiye alâ envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî, 3- Şerhu Mesâbîh-üs-Sünne, 4- Şerh-ül-Hidâye lil-Mergınânî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 241

2) Bugyet-ül-vuât cild-2, sh. 348

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 103, 142, cild-2, sh. 1699, 2037

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 207

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 226

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 542

7) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 282

NİZÂMÜDDÎN HÂMÛŞ

Bu hara'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hâce Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin talebesi ve Sa'düddîn Kaşgârî'nin hocasıdır.

İsmi, Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş'dur. Doğum ve vefât târihleri bulunamamıştır. Sekizinci asrın ortalarında doğup, dokuzuncu asrın ortalarında, doksan yaşlarında vefât ettiği bilinmektedir.

İlk zamanlarda lüzumu kadar zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra, tasavvuf yolunda ilerlemeye çalışan Nizâmüddîn-i Hâmûş, riyâzet ve mücâhede ile nefsini terbiye etmek için çok gayret etti. Nefsin istediği, beğendiği şeyleri yapmaz, ona zor gelen şeyleri çok yapardı. Bu yoldaki gayretlerinin neticesinde, kendisinde keşf ve kerâmet hâlleri görülmeye başladı.

Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn-i Buhârî hazretleri'nin en yüksek talebesi ve halîfesi olan Hâce Alâüddîn-i Attâr Buhârâ'ya gelmişti. Bunu haber alan Nizâmüddîn-i Hâmûş, onun sohbetlerinde bulunmak üzere huzûruna giderken, Mevlânâ Sa'îd ile karşılaştı. Mevlânâ buna; "Sizi gayet temiz görüyorum. Çeşitli merhalelerden geçip yükseleceğiniz zaman hâlâ gelmedi mi?" dedi. Bu söz ona çok te'sîr etti. Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetlerinde bulunmak arzusu arttı. Oraya vardığında, Hâce Alâüddîn onu görür görmez; "Sizi gayet temiz görüyorum. Çeşitli merhalelerden geçip yükseleceğiniz zaman hâlâ gelmedi mi?" dedi. Bu söz, yolda kendisine Mevlânâ Sa'îd'in söylediği sözün aynısıydı.

Zâten büyük bir arzu ve istekle gelmiş olan Nizâmüddîn, onu görür görmez bu kerâmeti ile de karşılaşınca, sevgi ve muhabbet ateşi içine düştü. O büyük zâtın sohbetlerinde bulunmakla duyduğu lezzeti, başka şeylerde bulamıyordu. Herşeyden yüz çevirip, sâdece o büyük zâtın sohbetlerinde bulunmaya, bu şerefli ve kıymetli sohbetlerden istifâde etmeye gayret etti. Bu teslimiyetinin meyvelerini kısa zamanda toplayıp, Hâce hazretlerinin en yüksek talebelerinden oldu. Zamanın en büyük âlim ve evliyâsından biri olarak yetişti.

Birçok fazilet ve üstünlüklerin kendisinde toplandığı, kerâmetler ve hârikalar sahibi çok yüksek bir zât idi. Namaz kılmak üzere bir mescide varsa, o anda da mescidin kapısı kilitli olsa, içeri girmek niyetiyle elini uzatınca, Allahü teâlânın izni ile kapı açılır ve rahatlıkla içeri girerdi. Sohbetinde bulunanlara, hocasından aldığı yüksek ilimleri anlatıp, çok fâideli olurdu, insanlar ondan çok istifâde ettiler.

Sohbetlerine devam edenlerden birisi şöyle anlatır: "Birgün Nizâmüddîn Hâmûş'un huzûrunda bulunuyorduk. Bir ara kalbime ba'zı uygunsuz düşünceler geldi. Keşif yoluyla bu hâlimi anlıyarak, bana döndü ve buyurdu ki: "Kalbini bu türlü düşüncelerden uzak tut. Hak ehli, Allahü teâlânın izni ile herkesin gönlünden geçeni bilebilirler. Allahü teâlâ ise herkesten iyi bilir. Vallahi kırk yıldır ihtilâm olmadım. Sebebi şu idi ki, birgün rûhâniyet âleminden bir cemâat yanıma gelerek, ihtilâm olmamaya gayret etmemi, her ihtilâm olmamda derecemden kaybedeceğimi söylediler. Bu sebepten kırk yıldır bu emre uymaktayım. Onyedi senedir de guslü îcâb ettirecek bir hâlim olmamıştır."

Mevlânâ Nizâmüddîn hazretlerinin hâli, evliyâlık yolundaki derecesi o kadar yüksek idi ki, huzûruna gelen bir kimsenin kalb hâlini Allahü teâlânın izni ile anlar, o kimse tasavvuf ehli, istidat sahibi bir kimse ise, onunla zühd ve takvâdan konuşurdu. Şayet gelen kimse bid'at ehli, fâsık bir kimse ise, ondan da sıkılır ve rahatsız olurdu. Onlar öyle büyük zâtlar idi ki, karşılaştıkları herkese o kimselerin durumlarına göre konuşurlardı. Birisi ile konuşacakları zaman, kalb gözleriyle o kimsenin durumunu kontrol edip anlarlar, ondan sonra o kimsenin durumuna göre konuşurlardı. Bunun için, insanlara göre konuşmaları farklı olurdu. Bu büyüklerden biri, sevdiklerinden birine buyurdu ki: "Tasavvuf ehlinin hâllerinden anlamıyan kimselerle karşılaştığımızda, onlarla basit mes'elelerden konuşuyoruz. Onlara bu yolun yüksek hâllerinden, kalb ma'rifetlerinden anlatmak istiyorum ve hattâ ba'zan bunun için kendimi zorluyorum, fakat istidâtları olmadığı için konuşamıyorum. Sizinle sohbet ederken de, ba'zan diğer insanlara olduğu gibi konuşmak istiyorum ve hattâ bunun için kendimi zorluyorum, ama onlara olduğu gibi konuşamıyorum."

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatır: "Mevlânâ Nizâmüddîn-i Hâmûş, güzellik ve letâfettte kemâl derecesinde idi. İnsanların hâllerinden, ahlâklarından çok müteessir olurdu. Sâde olmayı tercih eder, süslenmeden hoşlanmazdı. Kendini bir hiç kabûl ederdi. Kendisinden meydana gelen kerâmetlerin de, hocalarının ve diğer büyüklerimizin latife ve sıfatları olduğunu söylerdi. Çünkü bu büyüklerin âdetleri, gönüllerini benlik da'vâsından uzak tutmak idi."

Yine Ubeydüllah-i Ahrâr (r.a.) anlatır: "Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş, bizim memleketimiz olan Taşkend'e geldiği zaman, bizim misâfirimiz olurdu. Biz de bunu büyük ni'met bilir, hizmette kusur etmemeye çalışırdık. Yine birgün bizde misâfir iken bir ara; "Âh! Üzerime bir ağırlık çöktü. Galiba filân kimse geliyor diyerek, Şaş vilâyet tinden bir kimsenin ismini söyledi. Üzerine çöken ağırlık sebebiyle "La havle..." okumaya başladı. Biraz sonra söylediği kimse çıkageldi. Nizâmüddîn Hâmûş, gelen kimseye; "Hoş geldiniz. Beri gelin, nisbetiniz sizden evvel geldi" buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin büyüklerinden olan Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri, Hâce Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetlerinde bulunurdu. "Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetine kavuşunca Rabbimi tanıyabildim" buyurmuştur. Seyyîd Şerîf Cürcânî hazretleri, birgün Hâce Alâüddîn'e arzetti ki: "Efendim, bendenizi talebelerinizden birine havale edin. Sizden sonra onun sohbetlerine devam edeyim." Bunun üzerine onu, Nizâmüddîn Hâmûş'a havale etti. Seyyîd Şerîf Cürcânî, bundan sonra Mevlânâ Nizâmüddîn'in sohbetlerine devam etti.

Müslümanlar, bir bedenin uzuvları gibidir. Bir bedenin uzuvlarından birinde bir ağrı, sızı olunca; nasıl ki, bütün beden bu ağrı ve sızıyı hisseder, onun te'sîrinde kalırsa, Nizâmüddîn hazretleri de böyle idi. Talebelerinden, Mevlânâ'yı sevenlerden birisi bir sıkıntıya düşmüş olsa, o sıkıntıyı fazlasıyla Mevlânâ hazretleri de çekerdi.

Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş (r.a.) buyurdu ki:

"Susmak, konuşmaktan çok daha fâidelidir. Susmak ile ve hâl lisânı ile insanlara fâideli olamıyan, konuşmakla hiç fâideli olamaz."

"Büyüklerin huzûrlarında, sohbetlerinde bulunurken, uygunsuz düşüncelerin kalbe gelmemesine çok gayret ve dikkat etmelidir. Zîrâ bu büyükler, Allahü teâlânın izni ile o düşünceleri anlarlar ve bundan çok müteessir olurlar."

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 89

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 163

3) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 438

NÛREDDÎN KÂHİRÎ (Ali bin Abdürrahmân)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin İsmâil es-Sülûkâmî olup, künyesi Ebü'l-Hasen, lakabı Nûreddîn'dir. 746 (m. 1345) senesinde doğdu. 842 (m. 1438) senesi Muharrem ayında vefât etti. Doğum ve vefât yeri kesin olarak belli değildir.

Nûreddîn Kâhiri; Bülkînî, Ebnâsî ve Esnevî'den fıkıh ilmini; Külâî'den ferâiz ilmini öğrendi. Birçok âlimden Arab dili ve edebiyatını öğrendi. Ebi'l-Harem el-Kalânisî, Behâüddîn bin Halîl'den Buhârî-i şerîfdeki hadîs-i şerîfleri dinledi. Câmi'ul-Ezher'deki hadîs külliyesinde ders verdi. Nihraviyye'de Irâkî'nin yerine nâib oldu. Onun yerine hüküm verdi.

Nûreddîn Kâhirî; âlim, fazilet sahibi, çeşitli ilimlerde mahir bir zât idi. Zamanında herkesin çok istifâde edeceği eserler yazdı. Hac edip, çok defa Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Bedrüddîn Demirî ve başkaları onu övdüler. "Kitâbün fil vesaik" eserlerindendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 120

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 238

NÜVEYRÎ

Fen ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin İbrâhim bin Abdülhâlık en-Nüveyri olup, künyesi Ebü'l-Kâsım'dır. Nüveyrî adıyla meşhûr oldu. 801 (m. 1399) senesi Receb ayında, Mısır'da doğdu. 898 (m. 1493) senesi Cemâzil-evvel ayının dördünde, Pazartesi günü Mekke-i mükerremede vefât etti. Mescid-i Harâm'da cenâze namazı kılınıp, Muallâ kabristanına defnedildi.

Nüveyrî, Mısır'ın Nüveyrî köyündendir. Kâhire'ye yerleşti. Orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Muhtasar-ı İbn-i Hâcib, Elfiye, Şâtıbiyye ve birçok eserler yanında, Kur'ân-ı kerîmi on kırâat üzere okudu. Mekke-i mükerremede; İbn-ül-Cezerî'den, Zeynüddîn bin Iyâş ve başka âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Bisâtî'nin derslerini dinledi. Hirevî, İbn-i Hacer, Zeynüddîn Zerkeşî'den ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs, tefsîr, nahiv, sarf, arûz (şiir), mantık, me'ânî beyân, matematik, Astronomi, kırâat ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Bu ilimlere dâir eserler yazdı.

Nüveyri, çok defa hac etti. Mekke'de mücavir olarak kaldı. Gazze, Kudüs, Dımeşk ve başka yerleri dolaştı ve âlimlerle görüştü. Onlardan istifâdesi çok oldu. Çok kimseler de onun fetvâlarından istifâde etti. Din ve fen âlimi idi. Düzgün ve güzel konuşurdu. Çok zekî idi.

İnsanlara iyiliği öğretir, haram ve günahlardan sakındırırdı. Kuvvetli îmân sahibi, asîl, her haliyle üstün, talebeye ve muhtaçlara karşı son derece merhametli, tevâzu sahibi, herkese karşı ihsân ve iyiliği çok olan bir zât idi. Ticâret yaparak helâl kazanırdı. Kendisine Beyt-i Makdîs, Mısır, Şam kadılıkları teklif edildi. Fakat o kabûl etmedi. Mısır'da bir medrese yaptırdı. Hanbelî mezhebinde kendisine müracaat edilen bir zât oldu.

Hanbelî mezhebi kadılarından İzzeddîn, onun hakkında; "Onun bir benzeri görülmedi" dedi.

Nüveyrî bir beytinde, Aşare-i mübeşşere ile ilgili şöyle buyurdu: "Muhammed aleyhisselâmdan sonra Allahü teâlânın yarattıklarının en üstünleri; Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali, Sa'd İbni Ebî Vakkâs, Sa'îd bin Zeyd, Abdürrahmân bin Avf, Talhâ, Ebû Ubeyde bin Cerrah, Zübeyr bin Avvâm'dır (r.anhüm)."

Nüveyrî, birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Erûze fin-nahv ves-Sarf vel-arûz vel-Kavâfi, 2-Bugyet-ür-Râgıb şerhu muhtasarı İbn-i Hâcib, 3- Târih-ül-Hulefâ, 4- Tavdîh alet-Tenkîh lil Irâkî, 5- Tekmîl-üş-Şerh-ıl-Muhtasar feri, 6- Şerh-ül-ercûze, 7-Şerh-ül-Câmi-is-Sahîh lil Buhârî, 8-Şerhu Tayyibet-in-Neşrî lil-Cezerî, 9-Şerh-ül-mukaddimât-il-Kâfiye fin-nahv ves-sarf vel-arûz vel-Kâfiye, 10-Kasîde fî ilm-il-felek, 11- El-Kavl-ül-câz limen karee biş-Şâz, 12- Manzûme fil-kırâat-is-selâse.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 286

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 246

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 199

4) Brockelmann Sup-2, sh. 21

ÖMER MUHDÂR BİN ABDÜRRAHMÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ömer el-Muhdâr bin Abdürrahmân es-Sekkâf'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 833 (m. 1429) senesinde Terim denilen yerde, öğle namazının secdesinde iken vefât etti. Zenbil kabristanına defnedildi. Hâller ve kerâmetler sahibi olup, çok kerâmetleri görüldü. Tarla ve bahçesindeki mahsûlü korumak için bir bekçi bulundurmazdı. Kendisinden izinsiz olarak kim birşey aldı ise, hayvan olsun, insan olsun, derhâl başına bir belâ gelirdi. Bir karga gelip, ona âit olan hurma ağacına konup, hurmalardan yedi. Daha sonra da uçtu gitti. Çok geçmeden geri döndü ve orada öldü.

Talebesi anlatır: "Amcamın bir kızı vardı. Ba'zı kimseler gelip onu istediler. Fakat o, kimseyle evlenmeyi kabûl etmedi. Bu durumu gidip hocam Ömer Muhdâr'a anlattım. Buyurdu ki: "Doğrudur. O kimseyle evlenmiyecek. Ancak, seninle evlenecek ve bir oğlunuz dünyâya gelecek." Ben fakir bir kimse olduğum için, hocamın buyurduğu evlilik işine ihtimâl vermeyip, uzak gördüm. Aradan çok geçmeden kız benimle evlenmek istedi. Onunla evlendim. Bir oğlumuz dünyâya geldi."

Birisi gelip, hanımının zînetlerinin çalındığını Ömer Muhdâr'a bildirdi. O da; "Kim çaldı ise üç güne kadar getirsin. Yoksa ölecek" diye nidâ etmesini söyledi ve ayrıca; "Bu üç gün içinde zînetler getirilmezse, ölenin elbisesinde hanımının zînetlerini bulacaksın" buyurdu. O kişi, denileni yaptı. Üç gün sonra birisi öldü. Cebine baktıklarında zînetleri buldular.

Ömer bin Ali isminde birisi, Şahar vâlisi Abdullah bin Ahmed el-Hebî'nin zulm ettiğini Ömer Muhdâr'a söyleyip, şikâyette bulundu. O da; "İbn-ül-Hebî, Şahar'dan sırtında bir gömlekle

çıkacak. Bütün malı zorla elinden alınacak, yerine Yemen'den bir başkası geçecek" buyurdu. Çok geçmeden azledildi. Bir gömlekle şehirden çıkarılıp, Aden'e sürüldü.

Çöldeki köylülerden bir grup, Ömer Muhdâr'a âit bir deveyi çalıp, üzerindeki yiyeceği gasbettiler. Ömer Muhdâr, onların reîsine haber gönderip, deveyi üzerindeki eşya ile birlikte göndermesini söyledi. Reîs deveyi gönderdi, fakat eşya ve yiyecekleri göndermedi. Bunun üzerine Ömer Muhdâr buyurdu ki: "Yiyecekleri zorla alan o kimseyi iyi ta'kib ediniz. Biz zayıf olanları değil, iyice semizleşmiş olanları keseriz. Ya'nî kötülüklere bulaşıp, başkalarına zararı çok olan ve artak cezayı hak etmiş olanlara ceza veririz. O kişi yatsı vakti öldürülür." Aynen buyurduğu gibi oldu.

Ömer Muhdâr, talebelerinden birine, içinde para olan bir küp verdi. O talebe, ailesi için kendilerine yetecek kadarını alıp, ihtiyaçlarına sarfetti. Bu durum, aylarca devam etti. Birgün hanımı merakla, içinde olan parayı saymaya kalktı. Birkaç gün sonra talebe gidip, küpte para kalmadığını arzettiğinde, Ömer Muhdâr buyurdu ki: "İçindeki altınlar sayılmasaydı, daha nice seneler size yeterdi."

Ömer Muhdâr sevdiklerinden birisine, canının arzu ettiği şeyi sordu. O da taze hurma istediğini söyledi. Mevsim kış olup, hurma zamanı değildi. Ömer Muhdâr, o kimse ile kabristana gidip, ziyârette bulundu. O esnada yanına birisi geldi ve bir müddet onunla görüştü. O kişi; "Bu, arkadaşının yiyeceğidir" diyerek birşey verdi. Ömer Muhdâr da onu aldı ve sevdiği kişiye dönüp; "Bunu alınız" diyerek, canının arzu ettiği taze hurmaları verdi. Sevdiği kişi çok şaşırdı. Hocasının kabristanda görüştüğü kişiden ve taze hurmalardan birşey soramadı.

Ömer Muhdâr, kırk gün süren hac yolculuğunda birşey yiyip içmedi. Yürümekden hiç yorulmadı ve kuvvetinden hiçbir şey kaybetmedi.

Ömer Muhdâr, tek bir nefesde, Allahü tealânın el-Latîf ism-i şerîfini bin defa, el-Hâfız ism-i şerîfini de aynen bin defa okudular.

Birisi Ömer Muhdâr'a bir eziyet ve sıkıntı verdiğinde, mutlaka üç gün sonrasında başına bir musibet gelir, cezasını görürdü. Ancak, tövbe ettiğinde bu musibetten kurtulurdu.

Ömer Muhdâr'ın duâsı müstecâb olup, kabûl olurdu. Nice kimseler gelip duâ istediler ve maksadlarına kavuştular. Hasta birisi gelip duâ istedi. Çok geçmeden hastalıktan kurtulduğu görüldü. Bir kadıncağız, şiddetli bir başağrısına tutuldu ve hiçbir ilâç fayda vermedi. Ona haber gönderip duâ istedi. Afiyetle duâ ettiğinde, kadıncağız derhâl iyileşti, ağrıdan eser kalmadı.

Birisi gelip para kesesini kaybettiğini ve kazancının gittiğini söyleyip duâ istedi. "Onu alanı görüyorum. Falan yerde sana verecek" buyurdu. Dediği gibi oldu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 222

ÖMER RÛŞENÎ

Osmanlılar zamanında yetişen evliyânın büyüklerinden. Halvetiyye yolunda Rûşeniyye kolunun kurucusudur. İsmi, Ömer Rûşenî olup, Dede Ömer Rûşenî diye tanınmıştır. Halvetî yolunun ilen gelen âlim ve âriflerindendir. Aydın vilâyetinin Güzelhisar köyünde doğdu. Kaynaklarda doğum târihine rastlanmamıştır. Aydınlı olduğu için, şiirlerinde Rûşenî (Aydınlık) mahlasını, takma adını kullanmıştır. 892 (m. 1487) senesinde Tebrîz'de, Kur'ân-ı kerîm okurken vefât etti. Selçuk Hâtun tarafından kendisi için yaptırılmış olan dergâhta medfûndur.

Güzelhisar'da doğup yetişen Ömer Rûşenî, ilim tahsili için Bursa'ya geldi. Yeşil Câmi imâretinde bulunan medreseye yerleşti. Orada bir müddet zâhirî ilimleri tahsil ettikten sonra, içinde tasavvuf yoluna girme arzusu çoğalıp, Bursa'dan ayrılarak Karaman beldesine gitti. Seyyid Yahyâ Şirvânî hazretlerinin büyük kardeşi Alâüddîn Ali Aydınî'nin talebeleri arasına girdi. Daha sonra Şirvan'ın nahiyelerinden olan Bakü'ye giderek, Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî hazretlerinin sohbet ve hizmetine girdi. Kısa zamanda yükselerek hocasının önde gelen talebelerinden, nihâyet halîfelerinden oldu.

Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin sohbetlerine kavuştuktan sonra, kendisini ilme daha çok verdi. Çok sıkı riyâzetler çekti. Nefsin terbiyesi için çok gayret etti. Bunun için nefsin arzularını yapmazdı. Bu yoldaki gayret ve istidâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda çok yükseldi.

Hocasının vefâtından sonra, bir müddet Karabağ'da kaldı. Selçuklu sultanlarından Kerîm Hân'ın onu da'vet etmesi üzerine Tebrîz'e gitti. Orada kendisi için yaptırılan zaviyeye yerleşti. Vefâtına kadar orada hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. İlim ve feyz kaynağı oldu. Talebelerinin en yükseklerinden birisi, Halvetiyye yolunun kollarından olan "Gülşeniyye" kolunun kurucu olan ve Gülşenî diye tanınan İbrâhim bin Muhammed hazretleridir.

Dede Ömer Rûşenî hazretleri, Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve O'nun vârisleri olan hakîkî İslâm âlimlerinin tam bir âşığı idi. Sevgili Peygamberimiz için yazmış olduğu Türkçe ve Fârisî na'tları (O'nun vasıflarını anlatarak öven şiirleri) çok kıymetli olup, bu na'tlara pekçok şâir tarafından nazireler yapılmış, ya'nî aynen onun vezin ve kâfiyesi ile şiirler söylenmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.) **için yazdığı na't-ı şerîfi:**

Ey Risâlet bostanında harâmân serv kad.
Vay nübüvvet bahçesinde yasemîn bu lâle had.

Adı Ahmed bî adettir yâ Nebiyyallah velî.
Sen bir Ahmed'sin ki, senden görünür nûr-i ehad.

Sad aynın (gözün), mîm ağzın, dâl zülfün göreli,
Yâ Nebî, gitmez dilimden bir nefes zikr, hamd.

Konmadı Âyine-i bi rengine kerd gubâr,
Sîne-i bî gine ki gelmeyeyim ben hıkd ve hased.

Enbiyânın herbirinin var nihâyet ilmine,
Hak sana verdi ki, ilim ve hikmete yok had ve hudud.

Manzûm tasavvuf ta'rîfi:

Tasavvuf; "Terk-i da'vâdır" demişler,
Dahî; "Kitmân-ı ma'nâdır" demişler.

Tasavvuf; "Terk-i kîl-ü-kâle" derler,
Hemen "Vecd-ü -semâ-ü -hâle" derler.

Tasavvuf; "Hıfz-ı evkât'a demişler,
Tasavvuf; "Terk-i tâmât"a demişler.

Tasavvuf; babıdır bez-ü-atânın,
Tasavvuf; beytidir mikr-ü-vefânın,

Tasavvuf; bir hidâyettir Hudâdan,
Bunu ben söylemedim bil hevâdan.

Tasavvuf; dâim olmaktur mürâkıb,
Olup iste gece hâlin muhasip.

Tasavvuf; etmemekliktir tasalluf,
Hakkın emrine etmeyip tasarruf.

Tasavvuf; kalbi Hakka bağlamaktır.
Yüreğin aşk odiyle dağlamaktır.

Tasavvuf; hüsn-i hulk ile edebdir.
Velî, Hüsn-i edeb, i'tâ-yı Rabdır.

Tasavvuf; bilmekdir etvâr-ı kalbi,
Eridüp koymıya kalbinde kalbi.

Tasavvuf; yâr olup, bâr olmamaktır.
Gül-i gülzâr olup, har olmamaktır.

Cihanın Şahı (Abdullah-i Ensâr),
Demiş: Yâr ol velî bâr olma zinhar.

Düşüben aşk odına bî tekellüf,
Yanıp günü kül olmaktır tasavvuf.

Yanan bir şem'ıdır Hakkın tasavvuf,
Dememektir iyiye, yavuza "tüf".

İrâdettir demiş ba'zısı tasavvuf,
Demeyüp şeyhine, üstadına "yüf".

Kerâmet satmamaktır tasavvuf,
Hakkın işinde etmeyüp tasarruf.

Vefâ göstermedir mânendi Yûsuf,
Ganîmet bilmedir vakti tasavvuf.

Geçen ömür içün edip teessüf,
Cefâ eden keşan içün telettuf.

Demiş Zünnûn-i Mısrî kim tasavvuf,
"Kabûl-i şer"dir, terk-i tekellüf.

Demiş; Ma'rûf-i Kerhî kim tasavvuf,
Temellüktür, tahalluktur, telettuf.

Ebû Bekr-ü-Ömer der kim tasavvuf,
Ta'arruftur, ta'arruftur, ta'arruf.

Denilmiştir tasavvuf mâsebaktan,
Sükûn-i kalbdir, maduna Haktan.

Demiştir bu sözü Hamdûn Kassâr,
Mürîd-i Ebû Türâb Şeyh-i ebrâr.

Tasavvuf; oldur olup çeşm-i tayyar,
Ola ahvâl-i kalbi ayn-i seyyar.

Demişler bu sözü sâhib icabet,
Nedir dense tasavvuf? de: İnâbet.

Ebû Osman Mekkî'nin sözüdür
Tasavvuf zühd-ü-takvânın özüdür.

Demiştir kim tasavvuf Bişr-i Hafî
Eridüb etmedir gönlünü nâfî'.

Tasavvuftur diyen İbrâhim Edhem,
Tarikatta hakkın durmağı Muhkem.

Tasavvuftur denilmiş üns-ü-kurbet,
Arayenden sürünüp havf-ü-heybet

Tasavvuf; buğz-ı dünyâyı denîdir.
Bu sözü söyliyen bil "Rûşenî'dir.

Kitabında demiş sâhib-i tasavvuf,
Cemi'i (10) dur erkân-ı tasavvuf.

Tasavvuftur denilmiş safvet-i kalb,
Hudâdan gayriden kalbin edüp kalb

Tasavvuf halktan kaçmağa derler,
Öziyçün Hakka yol açmağa derler.

Kerâmet satmamaktır kerâmet,
Kerâmet denilmiş terk-i âdet.

Muhib, Mahbûbla ey sâhib-i saadet,
Görüp söyleşmedir keşf-ü-kerâmet.

Yine bir na't-ı şerîf:

Çün doğup tuttu cihan yüzünü hüsnün güneşi,
Kim ola sevmiye bu veçhile sen mahveşi.

Türk ve Kürd ve Acem ve Hind bilir bunu ki, sen,
Hâşimî'sin, Arabî'sin, Medenî'sin, Kureşî.

Sensin ol Pişt-ü-penah melek-ü-ins-ü-peri
Enbiyânın güzeli sevgilisi hûb-ü-hoşî

Parmağından akıtıp âb-ı revân bahş-ı revân,
Nice yüzbin kişiden ref idiser sen ateşi (susuzluğu).

Sen emîre kul olan, her ne kadar müdbir ise,
Bende-i makbil olur misl-i Bilâl-i Habeşî.

Dîk-i hikmetde pişirdi çü seni Sevgili Hak.
Cibril olsa, nola matbahının himyekeşî

Üzülür ırkı Ebû Cehl gibi ebter olur.
Sen Ebü'l-Kâsım ile her kim iderse güreşi.

Vedduhâ virdine velleyl okurum sünbülüne,
"Rûşenî" virdin okur küll-i gadât-ı ve işâ...

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

2) Tâcüt-üt-tevârih cild-2, sh. 539

3) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî sh. 3

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 69

PÎR İLYÂS

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şücâeddîn İlyâs'dır. Gümüşlüzâde diye de bilinir. Amasyalı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 813 (m. 1410) senesinde vefât etti. Amasya'da Sevâdiye denilen mahalledeki mezarlığın başında bulunan küçük tepe üzerindeki pirler türbesinde medfûndur.

Zamanındaki âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Beldesindeki âlimler arasında önemli bir yeri olan Pîr İlyâs, Amasya müftîliği vazîfesini yürüttü. Timur Hân Amasya'yı aldığı zaman, onu Türkistan'da bulunan Şirvan ahâlisinin istifâdesi için gönderdi. Ona ihtiyâcını karşılayabilecek kadar bir maaş verilmesini emretti. Pîr İlyâs'in Şirvan'a gitmesinden sonra, yeğeni Gümüşlüzâde Celâleddîn Abdürrahmân Çelebi Amasya Müftîsi oldu. Pîr İlyâs, Şirvan'da ilim öğretmekle meşgûl olduğu sırada, ârif-i billah Sadreddîn eş-Şirvânî'nin sohbetiyle şereflendi. Onun yanında kırk gün halvette kaldı. Halvet esnasında; riyâzet (nefsin istediği

şeyleri yapmamak), mücâhede (nefsin istemediği şeyleri yapmak) ile ve ibâdet etmekle meşgûl oldu. Daha sonra aslî vatana dönüp, oniki sene müddetle mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. Kemâle geldi. Zeynüddîn-i Hafi hazretlerinin şöhretini duyunca, Horasan'a gidip onun sohbetinde bulunmaya karar verdi. Bu sırada bir gece rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.); "Yâ İlyâs, Sadreddîn'e git, Sadreddîn'e git" buyurdu. Resûlullahın emriyle, Şeyh Sadreddîn Şirvânî'ye gitmeye karar verdi. Ona tekrar talebe olmak üzere yola çıktı. Şeyh İlyâs o beldeye yaklaştığı zaman, Sadreddîn Şirvânî hazretleri talebelerine; "Pîr İlyâs geliyor, onu karşılayın" buyurdu. Dergâha varıp, o mübârek zâtın önüne diz çöküp elini öptü. Bunun üzerine; "Ey Molla İlyâs, Resûlullahın (s.a.v.) yol göstermesi ni'metine herkes kavuşamaz" buyurdu ve onun gördüğü rü'yâyı bildiğini işâret etti. Bundan sonra Pîr İlyâs, Şeyh Sadreddîn Şirvânî'nin hizmetinde uzun müddet kalıp, mücâhede ve riyâzetle meşgûl oldu. Timur Hân'ın vefâtından sonra, 809 (m. 1406) senesinde, hocasının izniyle sıla-i rahm için memleketine döndü. Hocasının vefâtı haberini duyunca, Amasya'da Târiyye diye meşhûr olan Gümüşlü Câmii'nin yanında bulunan Gümüşlüoğlu Dergâhı'nda talebe yetiştirip, Allahü teâlânın yüce dînini, Resûlullah'ın (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmağa ve yaymaya başladı. Bu vazîfeyle meşgûl olurken Allahü teâlânın rahmetine kavuştu.

Nakl olunur ki; Pîr İlyâs hazretleri vefât ettiği zaman, yıkayan kişi, mübârek cesedini bir nehir kenarında teneşir üzerine koyup yıkamaya başladı. Bu sırada teneşirin bir ayağının bulunduğu yer çöküp cesedi yere düşmek üzereyken, Pîr İlyâs, mübârek elleriyle teneşirin bir tarafına yapışıp kendini düşmekten kurtardı ve teneşiri de düzeltti. Bu vesileyle, Allahü teâlânın sevgili kulları olan evliyânın ölmediğini ve dirilik alâmetlerinin onlardan her zaman zuhur edebileceğini bildirmiş oldu.

Timur Hân'ın âdeti, gittiği beldenin âlimlerini imtihan eder, kendi ilmî hey'eti tarafından sorulan sorulara cevap verdiği takdîrde o âlimi mükâfatlandırırdı. Amasya'ya geldiği zaman, o şehrin âlimlerini imtihana da'vet etti. İleri gelen âlimlerinden Pîr İlyâs, Timur Hân'ın oğlu Abdülcebbâr'ın başkanlığındaki hey'etin en zor gördüğü on soruyu cevaplandırıp mükâfata hak kazandı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 93

2) Amasya Târihi cild-1, sh. 188, 240 cild-3, sh. 166, 168, 183

3) Tâc-üt-tevârih

REMLÎ ŞÂFİÎ

Fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Hüseyn bin Hasen bin Ali bin Yûsuf bin Ali bin Raslân el-Makdisî er-Remlî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. İbn-i Raslân diye de bilinmektedir. 773 (m. 1371) senesinde Filistin'in Remle köyünde doğdu. 844 (m. 1440) senesi Şa'bân ayının ondördünde, Kudüs'te vefât etti. Ebû Abdullah el-Kuraşî'nin yanına defnedildi.

Şihâbüddîn Remlî, on yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. El-Kalkaşendî ve İbn-ül-Hâim'den el-Hâvî adlı eseri okudu. Daha sonra medresede bir müddet ders verdi. Sonra bu görevden ayrılıp, tasavvufla meşgûl olmaya başladı. Bir süre halvette kalıp, kimseyle konuşmadı. Halvetten çıkınca, birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve tasavvuf yolunun

büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Diğer ilimleri de tahsil eden İbn-i Raslân; fıkıh, usûl-i fıkıh ve Arabî ilimlerde İmâm oldu.

Ebü'l-Abbâs Remlî, ibâdete çok önem verirdi. Emîr Hüsâmeddîn Hasen, Kudüs'te bir medrese yaptırarak, oranın hocalığını İbn-i Raslân'a verdi ve günlük olarak on dirhem verilmesini kararlaştırdı. O ise bu görevi kabûl etmedi.

İbn-i Raslân, insanlara Allahü teâlânın sevgisini aşılardı. Gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdetle geçirirdi. Geceleri çok az uyurdu. Çok hayır sahibi idi.

Sehâvî onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Raslân'ın zühdü, vera'ı sünnet-i seniyyeye uyması ve akidesinin sıhhati husûsunda icma' (âlimlerin söz birliği) vardır. Zîrâ onun zamanında, bu konuda aksini söyleyen çıkmamıştır. Onu gören herkes iyiliğine şâhid oldular."

İbn-i Ebî Uzeybe şöyle anlatır: "İbn-i Raslân, duâları kabûl olunan bir zât idi. El-Alâ el-Buhârî ile İbn-i Ebi'l-Vefâ'nın ziyâfetinde bir araya geldiği zaman, el-Alâ ona çok ta'zimde bulundu. Yemekten sonra onun eline su dökmeye başladı. O da el-Alâ'ya duâ etti. El-Alâ ise, onun duâsına âmin deyip ağladı. İbn-i Raslân da onun eline su dökmek istedi ise de, o buna imkân vermemiştir. El-Alâ, onun gibisini görmediğini söyledi."

Münâvî, tabakât-ül-evliyâ kitabında şöyle anlatır: "Şihâbüddîn Remlî, "Ez-Zehed" adlı eserini tamamladığı zaman, deniz kenarına getirip, üzerine taş bağlıyarak denizin dibine attı ve; "Ey Allahım, eğer bu kitap, senin rızân için ihlâs ile halisane olarak yazılmış ise yukarıya çıkar, yoksa imha eyle" diyerek duâ etti. Biraz sonra kitap denizin dibinden yükselip, suyun yüzüne çıktı. Kitap hiç ıslanmamış ve bir harfi dahî silinmemişti."

Şöyle anlatılır: "Kâşif-ür-Remle, İbn-i Raslân'ın talebesi olan Muhammed el-Müşemmer denilen şahsı dövdü. O talebe, hocasından yardım istedi. Kâşif-ür-Remle, talebeye, "Eğer hocanda bir burhan (delîl) varsa, onu şu hurma ağacında göstersin" dedi. Hurma ağacı, onların önünde gövdesi üzerinde duruyor iken, birden yere yıkıldı. Kâşif-ür-Remle bu durumu görünce, derhâl İbn-i Raslân'ın huzûruna giderek tövbe etti ve ayaklarına kapanarak af diledi."

Kim onun kabri, ile Ebû Abdullah el-Kuraşî'nin kabri arasında istediği bir işi için Allahü teâlâya duâ ederse, cenâb-ı Hak tarafından duâsının kabûl edildiği söylenmektedir.

Hüseyn el-Kürdî, onu vefâtından sonra rü'yâsında gördü. "Allahü teâlâ sana nasıl muâmele etti?" diye sordu. O da cevaben; "Allahü teâlâ beni huzûrunda durdurup; "Ey Ahmed, sana ilim verdim! Onunla ne yaptın?" diye sordu. Ben de; "İlim öğrendim, öğrendiğimle amel ettim" dedim. "Doğru söyledin ey Ahmed! Benden ne dilersen iste" buyurdu. Ben de; "Benim cenâze namazımı kılanları mağfiret eyle" dedim. Allahü teâlâ; "Cenâze namazını kılanları ve cenâzende bulunanları mağfiret ettim" buyurdu" dedi.

Şihâbüddîn Remlî, çeşitli ilim dallarına dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1-Şerhu minhâc-il-vüsûl ilâ ilm-il-usûl li-Beydâvî, 2-Şerhu Milhat-il-i'râb, 3-Şerhu Sahîh-il-Buhârî: Üç cild olup, hac babına kadar gelmiştir. 4-Nazm-ül-kırâat-is-selâs ez-zâide ales-seb', 5-Safvet-üz-zebed, 6-Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd, 7-Tabakât-üş-Şâfiiyye, 8-Tashîl-ül-Hâvî, 9-İ'râb-ül-Elfiye, 10-Şerhu Ercûzet-iz-zebed, 11-Muhtasar-ur-Ravda, 12-Muhtasar-ül-Minhâc, 13-Muhtasaru Ebdeb-il-Kâdî lil-Gazzî, 14-Muhtasaru hayât-il-hayevân, 15-Muhtasar-ül-Ezbâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 204

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 282

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 248

4) El-A'lâm cild 1, sh. 117

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 321

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 154, 554, 626 cild-2, sh. 1006, 1797, 1817

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 330 cild-2, sh. 589

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1059

9) Brockelmann Sup. sh. 113

RIDVÂN AKABÎ

Kırâat, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Rıdvan bin Muhammed bin Yûsuf bin Selâme bin Behâ bin Sa'îd'dir. Künyesi Ebû Nâim ve Ebû Rıdâ, lakabı Zeynüddîn'dir. 759 (m. 1367) senesinde Münye-i Ukbe'de, doğdu. Hankâh-ı Şeyhû kasabasında büyüdü. Akabî, Kahiri, Sahrâvî ve Mukrî nisbet edildi. 852 (m. 1448) yılında Kâhire'de vefât etti. Emîr Kaçmaz türbesine defnedildi.

Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Rıdvan Akabî, zamanın en meşhûr âlimlerinden kırâat ilmini öğrendi. Yedi meşhûr kırâat âliminin herbirinin okuyuşlarına göre Kur'ân-ı kerîmi okumaya çalıştı. İmâm-ı Nâfi' kırâatinden başkasını tam olarak öğrendi. İmâm-ı Nâfi' kırâatini tamamlayamadı. Nûr Ebü'l-Hasen Ali Demirî Mâlîkî, Şemseddîn Gumarî, Zekiyyüddîn Ebü'l-Bereket, Si'ridî Mâlikî, Ebû Hayyân, Ya'kûb Cevşenî, Şemseddîn Neşvâ Hanefî, nûr bin Selâme, İbn-i Cezerî, İbn-i Zerâtîtî, Osman Bermâvî, Nâsıreddîn bin Keştagdî, Askalânî, İbn-i Kâsıh ve daha birçok âlimden kırâat ilimlerini öğrendi. Tahsili boyunca; Kâhire, Kudüs ve Hicaz'a gidip geldi. Gittiği yerlerin âlimlerinden istifâde etti. Kırâat ilminin yanında; fıkıh, usûl-i fıkıh, hadîs, kelâm, mantık, Arab edebiyatına dâir ilimleri de tahsil etti. Bilhassa hadîs râvîleri hakkında, Mısır'ın en ileri gelen âlimi oldu. Zamanın meşhûr âlimlerinden olan Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Sadreddîn Menâvî, İzz bin Cemâ'a, Sadreddîn îbşîtî, Şemseddîn Kalyûbî, Şemseddîn Irâkî, Şemseddîn Şatnûfi gibi büyüklerin sohbetlerinde ve derslerinde bulundu. Onların ilimlerinden istifâde edip, icâzet aldı.

Tahsilinin sonunda, birçok ilimlerde söz sahibi oldu. Kırâat ve hadîs ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Dört mezhebin inceliklerine vâkıftı. Şafiî mezhebine göre fetvâ verirdi. Kâhire ve çevresinin nikâh nâibliği ile vazîfelendirildi. Daha sonra Zeynüddîn Zerkeşî'nin yerine Şeyhûniyye Medresesi'nin idâreciliğine ta'yin edildi. Merc Câmii'nde hatîblik yaptı. Bu vazîfeleri esnasında ve günlük hayâtında insanlara nasihatlerde bulundu. Ehl-i sünnet i'tikâdına göre îmânlarını düzeltmelerini, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğrenerek onlara uymalarını, Selef-i sâlihînin doğru ve güzel yolundan ayrılmamalarını tavsiye ederdi. Kendisine herkes tarafından, her husûsta i'timâd edilirdi. Sözünde doğru, muamelâtında mütevâzî, ahlâkında güzel, ilminde çok cömertti. Dünyâ malına ehemmiyet vermezdi. Pek güzel hattıyla yazmış olduğu nadide eserleri, insanların birşeyler öğrenmesini ümîd ederek istiyenlere verirdi. Aza kanâat eder, eline geçeni fakirlere verir, Allah yolunda harcardı. Uzun ömründe, güzel ahlâkı hiç değişmedi. Selef-i sâlihînin güzel yolundan ayrılmadı. Çok namazlar kılar, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek için adetâ çırpınırdı. Herkese karşı yumuşak ve merhametli davranır, kimseyi kırmazdı. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Birçok kimseye, Allahü teâlânın mübârek kelâmını doğru olarak okumayı öğretmekle şereflendi.

Hadîs-i şerîflerle ilgili "El-Erbe'ûn-el-mütebâyine", târih ve âlimlerin hayatlarına dâir "El-Müntekâ min tabakât-il-fukahâ" ve "Tabakât-ül-huffaz-iş-Şâfiiyyîn" adlı kitaplar, yazmış olduğu eserlerden ba'zılarıdır.

Vefâtında, zamanın ileri gelenleri, devlet adamları ve âlimler hazır bulundular. Onun ölümüne üzülmeyen kalmadı. Bilhassa hadîs-i şerîf ilmiyle uğraşanlar en büyük dayanaklarını kaybetmişlerdi.

Pek güzel şiirler da yazan Zeynüddîn Mükrî, bir şiirinde şöyle buyurur:

"Ey yüce insan, Allahın kullarına acı.
Zayıf ve kimsesizlere acıyana da, en büyük acır."

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 227

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 369

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 166

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 53

5) El-A'lâm cild-3, sh. 27

RÛYÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Nasrullah bin Abdürrahmân bin Ahmed bin İsmâil el-Acemî'dir. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Celâlüddîn'dir. Er-Rûyânî nisbetiyle meşhûr oldu. Nesebi Eshâb-ı Kirâmdan Enes bin Mâlik'e kadar ulaşmaktadır. 766 (m. 1365) senesinde, İran'ın Taberistan taraflarında bulunan Rûyân beldesinin Kücûr kasabasında doğdu. 833 (m. 1430) senesinde Kâhire'de vefât etti ve orada defnedildi.

Memleketinde büyüyüp, orada çeşitli ilimleri tahsil etti. 800 (m. 1397) senesinde Kâhire'ye gitti. Orada da ulemânın ve meşâyıhın ileri gelenleriyle görüşüp, onlardan istifâde etti. Hikmet ve tasavvuf ilimlerinde yükseldi. Hat yazmada meşhûr oldu. Çok güzel yazı yazardı. Arabî ilimleri öğrendi. Arabca, Farsça ve Türkçe lisanlarını çok iyi bilirdi.

Kâhire'de devlet adamlarıyla ve zamanının ileri gelenleriyle karşılaşıp, onlardan çok fazla iltifât ve ihsân gördü, ilme olan bağlılığından, kıymetli kitapları topladı. Mensûriyye Medresesi'nde yüksek maaşla müderrisliğe ta'yin edildi. Halîlî dergâhının yanındaki evini vakfetti. Fakirlerin ve garîblerin kalabileceği zaviye hâline getirdi. Bu dergâh "Zâviyetü Nasrullah" diye meşhûr oldu. Zaviyeden yol tarafına, sâdece küçük bir pencere açtırdı. Orada, Muhyiddîn-i İbni Arabî'nin Füsûs-ül-Hikem ve diğer eserlerini okuttu.

Melik Nasır, ona bir ara sır kâtipliğini teklif etti. O ise kabûl etmedi. Buna benzer dört teklifte bulunmasına rağmen kabûl etmedi. Bunun üzerine Melik Nasır ile arası açıldı. Bundan dolayı çok üzüldü. Veba (tâ'ûn) hastalığına tutuldu ve bu hastalıktan vefât etti. Halîlî dergâhının yakınındaki dergâhına defnedildi.

Ondan, Şemsüddîn eş-Şirvânî gibi birçok zâtlar ilim öğrendi ve sohbetlerinde bulundu.

Nasrullah Rûyânî; çok fasih konuşan, araştırıcı, dünyâ mes'elelerini iyi bilen, ma'nevî ilimlerde yüksek dereceye sâhib bir zât idi. Fıkıh ilmini de bilirdi. Garîbleri ve fakirleri korur, onları yedirip giydirmeyi severdi. Ona ihtiyâç içinde gelenlerle ilgilenir, onların işlerini görür ve ihtiyâçlarını pazardan te'min ederdi. Elinde olanları dâima ihtiyâç sahiblerine dağıtmayı gaye edinmişti. Çevresindekilerle iyi geçinir, gerek hareketleri, gerekse sözleriyle kimseyi üzmezdi.

Çok edebli ve hoşsohbet idi. Fakirler için evini dergâh hâline getirmiş ve o dergâh için de büyük bir araziyi vakfetmişti.

İbn-i Tagriberdî onun için diyor ki: "Onun değişik ilimlerde birçok eserleri vardır. Kıymetli ma'denî eşyalar yapma san'atında da mahir idi. Bir defasında babası için, yılanın üzerine konulduğu zaman, ya öldüren veya kaçıran bir yüzük yapmıştı. Babası buna çok hayret edip, ona birçok hediyeler verdi. Bu nev'inden olarak, büyük bir arazisini de ona hediye etti. Şimdi o arazinin, Halîlî dergâhı yanındaki dergâhı için vakfolduğunu zannediyorum. Onun devlet erkânı yanında çok i'tibârı vardı."

Nasrullah-i Rûyânî'nin "Gunyet-üt-tâlib fimâ iştemele aleyhi el-Vehmi min el-Metâlib" ve "İ'lâm-üş-şühûd bi Hakâik-il-vücûd" adlı eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 96

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 198

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 206

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 493

5) El-A'lâm cild-8, sh. 30

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 103

13. CİLD
SA'DÜDDÎN-İ KAŞGÂRÎ

Türkistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden, Kaşgarlı olup, Nizâm-ı Hâmûş'un talebesi ve Molla Câmî'nin hocasıdır. 860 (m. 1456) senesinde vefât etti.

Sa'düddîn'in babası, ticâret yapmak için kervanlarla uzak memleketlere giderdi. Babası, küçük yaşdaki Sa'düddîn'i, çeşitli ülkeleri görüp, bilgi edinmesi için yanında götürürdü. Oğlunun iyi yetişmesi için hiçbir fedâkârlıktan çekinmezdi. Sa'düddîn, babasının verdiği din terbiyesi ile büyütülüyor, etrâfına örnek bir kimse olacak şekilde yetiştiriliyordu. Bir defasında, oniki yaşında bulunan Sa'düddîn, babası ile ticâret için sefere çıkmıştı. Bir kervansarayda konakladılar. Sa'düddîn, kervansarayın kapısında otururken, oraya bir grup tüccâr gelip, konuşmağa başladılar. Aralarındaki hesabı görebilmeleri için, birbirlerine bağırıp çağırmaları, uzun zaman devam etti. Derken çekişmeğe başladılar. Tüccârların bu hâlini seyreden Sa'düddîn, birden ağlamaya başladı. Tüccârlar, çocuğun hiçbir sebep yokken ağlamasına hayret edip sebebini sordular. Onların bu sorusuna Sa'düddîn; "Sizin yüzünüzden ağlıyorum. Sabahtanberi buradayım, dünyâ hırsı yüzünden kavga edip duruyorsunuz. Bir ân için olsun, Allahü teâlânın ismini anıp O'ndan bahsetmediniz. O'nun emir ve yasaklarından hiç konuşmadınız. Size acıdığım için ağlıyor, Cehenneme düşmemeniz için de duâ ediyorum" dedi. Tüccârlar, çocuğun bu hâline hayran oldular ve hepsi yaptıklarına tövbe edip, helâlleşerek işlerini bitirdiler.

Bu hâdiseyi işiten Sa'düddîn'in babası, oğlunun ileride büyük bir insan olacağını anlayıp, her fedâkârlığa katlanarak okutmağa başladı. Sa'düddîn, üstün zekâsı ile kısa zamanda; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi naklî ilimleri ve zamanın fen bilgilerini öğrendi. Bu ilimlerde derin âlim oldu ve kitaplar yazdı. Bu arada nefsini terbiye etmek için uğraşıyor, bir mürşide talebe olmak ihtiyâcını hissediyordu. Nihâyet Nizâm-ı Hâmûş hazretlerinin ismini işitip, huzûruna gitti. Kendisini talebeliğe kabûl etmesi için yalvardı. Talebeliğe kabûl olununca, çok sevinerek şükür secdesine

kapanan Sa'düddîn-i Kaşgârî, hocasının her emrini hemen yapar, hizmetiyle şereflenmeye can atardı. Burada da gayreti ile, kısa zamanda Nizâm-ı Hâmûş'un en önde gelen talebesi oldu. Hocasının sohbetleriyle olgunlaşıp yetişti ve halîfesi, vekîli olmakla şereflendi.

Sa'düddîn-i Kaşgârî anlattı: "Hocam Nizâm hazretlerinin sohbetiyle yıllarca şereflendikten sonra birgün, hacca gitme arzusu bende çok fazlalaştı. Hocama durumu anlattım ve izin istedim. Bana buyurdu ki: "Bu sene hacca giden kâfilelerin içine ısrarla baktığım hâlde seni göremiyorum." Bu söz üzerine "Peki" dedim. Fakat üzüldüğümü anlayınca da; "Üzülme! İnsâallah, birgün elbette gitmek nasîb olacak. Sen, yine de gördüğün rü'yâları Şeyh Zeynüddîn'e gidip anlat, o sana gereken cevâbı verir" diye de emrettiler. Ben yine, "Başüstüne efendim" diyerek Zeynüddîn Efendiye gittim. Zeynüddîn Hafi, Horasan'da meşhûr olan bir hoca idi, pekçok talebeleri vardı. Zeynüddîn hazretlerine durumumu ve gördüğüm rü'yâları anlatarak, hacca gitmek arzumu bildirdim. Zeynüddîn Efendi; "Sa'düddîn! Buraya kadar yorulup gelmişsin. Artık burada bizim yanımızda kal ve bizim talebemiz ol" dedi. Ben de, "Efendim! Benim hocam var ve hayattadır. Bir kimsenin üstadı var iken başka birine bağlanması uygun mudur?" dedim. Bu suâlime de; "İstihâre ediniz" diye cevap verdi. Ben; "Kendime güvenim olmadığı için, yapacağım istihâreye de i'timâd edemem" dedim. Zeynüddîn Efendi ısrar ile; "Sen istihâre et, biz de eder neticeye varırız" dedi. O gece istihâre namazı kıldım ve cenâb-ı Hakka duâ ederek uyudum. Rü'yâmda, Silsile-i âliyye isimli âlim ve evliyânın pekçoğu Hirat'a ziyârete gelmişler. Zeynüddîn Efendi de orada idi. O velîlerin, Zeynüddîn Efendiye karşı hâlleri soğuk idi. Kendi aralarında konuşuyorlar, ona hiç iltifât etmiyorlardı. Gece uyandığımda anladım ki bir kimsenin üstadı var iken başkasına bağlanması uygun değildir. Sabah olunca, Zeynüddîn Efendiye gittim. Daha ben konuşmaya başlamadan; "Yol birdir. Bütün yollar aynı noktaya çıkar. Sen yine eski yoluna devam et Eğer bir müşkilin olursa, bizden yardım isteyebilirsin. Sana yardıma hazırız" dedi. Meğer o da gece rü'yâsında, gayet büyük ve heybetli bir ağacın dalını kesmeye çalışmış, fakat bir türlü başaramamış. Bu rü'yâsına dayanarak, sabahleyin ben daha konuşmaya başlamadan böyle söylemiş. Böylece hem o sene hacca gidemedim, hem de hocamın kıymetini ve büyüklüğünü, her sözünün hikmetli olduğunu yakînen anladım. Derhâl hocamın huzûruna dönerek, hizmetine dört elle sıkıca sarıldım. Uzun bir zaman geçti. Hocam birgün bana; "Sa'düddîn! Senin hacca gitmenin zamanı geldi. Orada bize de duâ et. Resûlullah efendimize (s.a.v.) bizim için de şefaat dileğinde bulunup hürmetimizi arz et. Yolculuk esnasında, bir başkasına Allahü teâlânın kahrı senin vâsıtanla tecelli ederse, sakın bu gücü kullanayım deme!" buyurdu. Ben de; "Başüstüne efendim!" diyerek, hazırlığımı yaparak yola koyuldum. Hac vazîfelerimi yaptım. Geri dönüş yolculuğumda, hocamın haber verdiği hâl, bende zuhur etmeye başladı. Yanıma yaklaşan birini görsem, gözlerimden çıkan bir şua ile o kimse ânında kendinden geçer, bayılırdı. Eğer yanıma gelse helak olabilirdi. Bu hâl bende meydana çıkınca, insanlardan kaçmaya başladım. Yanıma gelmeye çalışanlara uzaktan işâret ederek, yanıma gelmemelerini tenbîh ederdim. Bu hâl benden gidinceye kadar, bir yere gizlenip, hiç dışarıya çıkmadım. Böylece hocamın kerâmetleriyle, insanlara zararlı olacak bir hâlimden kurtulmuş oldum."

Sa'düddîn-i Kaşgârî anlattı: "Murâkabeyi kendi iç âlemime dönüp kontrol etmeyi kediden öğrendim. Birgün bir kedinin, deliğin başında kılını dahî kıpırdatmadan beklediğini gördüm. Geriden ta'kib etmeye başladım. Kedi deliğin ağzında, farenin çıkmasını saatlerce hareketsiz bekledi. Bu sırada kendi kendime; "Ey kendisine dahi bir faydası olmayan Sa'düddîn!" Bir kedi, maksadına kavuşmak için bu kadar dikkatli olursa, sen kalbini temizleyip, Rabbinin emirlerini

yapmak ve yasaklarından kaçmakta niçin dikkatli olmazsın. Yazıklar olsun sana ey nefsim!" demekten kendimi alamadım. O günden sonra, bir ân dahi Rabbimi hatırımdan çıkarmadım."

Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin ileri gelen talebelerinden Mevlânâ Alâeddîn anlattı: "Hasta idim. Hocam ziyâretime gelmiş idi. Yatağımın kenarına oturup, sesli olarak benim üzerime Kur'ân-ı kerîm okudu. Sonra sessizce başını önüne eğerek murâkabe etmeye başladı. O sırada odamın tahtadan yapılmış tavanındaki bir delikten bir miktar toprak, hocamın başına saçıldı. Toprağın bir fare tarafından atıldığı belli idi. Hocam, bu hâle önce birşey demedi. Bu hâl üç defa tekrar edince, Sa'düddîn-i Kaşgârî başını yukarı kaldırarak; "Ey edebsiz fare!" deyip dışarı çıktılar. Bu durum beni oldukça üzdü. "Bu fare, Allahü teâlânın evliyâsı olan bu mübârek zâtı incitti. Dur bakayım bunun sonu neye varacak? Bu fareye gazâb-ı ilâhî gelecek ama nasıl?" diye düşünmeye başladım. Biraz sonra o deliğin kenarında bir kedi peyda oldu, beklemeye başladı. Yine aşağıya toprak dökmeye gelen fareyi bir ânda yakalayıp öldürdü. Yine beklemeye devam etti. Biraz sonra bir fare daha geldi. Onu da öldürdü. Bu şekilde o gün akşama kadar tam onsekiz fareyi o delikte öldürdü."

Sa'düddîn-i Kaşgârî'yi çok sevenlerden Pîr Ali anlattı: "Kaftancılık yapardım. Dükkânımda birgün çalışırken, vergi me'mûru geldi. Bir sürü hesap yapıp, sonunda benden öyle bir meblâğ istedi ki, onu ödemeğe gücüm yetmezdi. Bu verginin fazla olduğunu, benim san'atıma göre çok istendiğini anlatmak istedimse de kabûl ettiremedim. Me'mûr, bana hakaret etmeye başladı. Bu sırada hocam Sa'düddîn hazretleri dükkâna geldi. Me'mûru dinlemeğe başladı. Me'mûrun gittikçe hiddeti artıyordu. Hocam geldiği için, edebimden hiç cevap veremiyordum. Bir ara hocam me'mûrun yanına yaklaşıp; "Me'mûr bey! Lütfen dilinizi tutunuz. Kötü söz söylemeyiniz!" buyurarak, elini me'mûrun omuzuna koydu. O ânda, sanki tonlarca bir ağırlık adamın üzerine konmuş gibi me'mur yere yıkılıp, bayıldı. Bir müddet sonra hocam merhamet ederek, cemâl nazarıyla me'mûra baktı. O teveccühten sonra, me'mûr kıpırdamaya, kendine gelmeye başladı. Ayıldığında, büyük bir saygıyla hocamdan özür dilemeğe başladı. Hocam da onu affetti. Bu me'mûr, daha sonra hocamın yakın talebelerinden oldu."

Yine Pîr Ali anlattı: "Hanımım üç aylık hâmile idi. Hanımım, haberim yok iken çocuğu düşürmek için ba'zı çârelere başvurmuş. Fakat başvurduğu çâreler tam tersine netice verince, hanımım sancılar içinde kıvranmaya başlamış. Eve vardığında, vaziyeti hiç iç açıcı değildi. Başına, yakın akraba ve komşular gelmiş ağlıyorlar, ma'neviyâtını daha çok bozuyorlardı. Benim de yapacağım bir tedbir yok idi. Hemen mübârek hocamın huzûruna gittim. Yanında bir takım yüksek rütbeli kimseler vardı. Hiçbir şey söylemeden, bir kenarda beklemeye başladım. Bir müddet sonra o kimseler yanından ayrılıp gitti. Yalnız kaldığımızda, ben daha birşey konuşmadan hocam; "Hanımınıza gidip deyiniz ki; "Bu işi daha önce yine yapmak istemiştin. O zaman seni affetmiştik. Şimdi de affediyoruz. Eğer bir daha yapmak istersen, senin için kurtuluş yoktur." Hocamın kurtuluş müjdesini duyunca ferahladım. Müsâade alarak eve koştum. Evde durum bir ânda iyiye dönmüş, hanımım iyileşmişti. Hanıma durumu anlattım. Dedi ki: "Hocamız doğru buyurmuş. Daha önce yine böyle bir iş yapmış ve ölümden kurtulmuştum. Demek ki hocamızın himmeti bereketiyle kurtulmuşum. Şimdi de bir ânda iyileştiğimi hissettim. Hocamızın büyüklüğü karşısında yaptığım bu işten dolayı utanıyorum. Artık böyle bir iş yapmaktan cenâb-ı Hakka sığınırım" dedi.

Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin talebelerinden Alâeddîn anlattı: "Birgün memleketimde bulunan anne ve babamdan mektûp geldi. Beni evlendirmek için bir kız bulduklarını, acele gelmem îcâbettiğini yazıyorlardı. Fakat böyle bir da'veti annem-babam yaptığı için üzüldüm. Bir ara

hocam beni üzgün görünce sebebini sordu. Durumu anlatınca; "Madem ki annen ve baban çağırıyor, hemen gidiniz" buyurdu. Hocama veda ederek memleketime gittim. Söyledikleri kızla evlendim. Annem ve babam beni senelerce bırakmadılar. Hocamdan ayrı kalmanın üzüntüsü çok fazla idi. Buna rağmen hergün hocamı hatırlar, gözlerimi yumup onu düşünürdüm. Bu yönden hiç gaflete düşmüyordum. Memlekette, ne hikmet ise hükümet memuru bizi sık sık rahatsız ediyor, daha doğrusu zulm ediyordu. Zulümde aşırı gittiği birgün; "İmdâd yâ mübârek hocam! Allahü teâlânın izniyle himmetinizi istirhâm ediyorum!" diye hocamdan yardım istedim. O gece rü'yâmda hocamı gördüm. Elinde bir yay ile ok vardı. Bir ara karşıdan o zâlim me'mûrun geldiğini gördük. Hocam hemen elindeki oku yaya yerleştirip memura fırlattı. Ok, o zâlimin göğsüne saplandı. Uyandığımda artık bu zâlimden kurtulacağımı anladım. O günden sonra me'mûr bize gelmez oldu. Araştırdığımda, ânî olarak felç geçirdiğini ve artık yerinden kımıldayamaz hâle geldiğini öğrendim. Her zaman olduğu gibi, şimdi de hocamın yüzlerce kilometre uzaktaki bir himmeti ile kurtuldum."

Alâeddîn, memleketinde, başına gelen başka bir hâdiseyi de şöyle anlattı: "Birgün yüksek bir ağacın üzerine meyve toplamak için çıkmıştım. Bir ara ayağım kaydı, dengemi kaybettim ve düşmeğe başladım. O ânda hocam hatırıma geldi ve; "Yâ hocam, himmet!" dedim. Daha yere düşmeden bir elin beni sıkıca kavradığını ve yavaşça yere bıraktığını gördüm. Ayağa kalktığımda beni kurtaran eli görmek için etrâfıma çok bakındığım hâlde göremedim. Yine hocamın imdâdıma yetiştiğini anladım. Sonra anne ve babama giderek, hocama gitmek üzere izin vermeleri için çok yalvardım. Hâlime acıdılar. Müsâade ettiler. Hemen eve gittim. Zevcem ve çocuklarımla helallaşıp yola koyuldum. Hocama bir ân önce kavuşmak için yollardan uçar gibi gittim. Huzûruna geldiğimde, başımdan geçenleri daha anlatmadan: "Zâlimlere yaptığımız muâmele ile mazlûmlara yaptığımız muâmele elbette farklıdır" diyerek kerâmetlerini izhâr ettiler.

Yine talebesi Alâeddîn anlattı: "Sadüddbi hazretlerine yeni talebe olmuş idim. Arabî, mantık, kelâm, fıkıh gibi derslere ara verip, tasavvuf üzerinde çalışmamı emrettiler. "Başüstüne" deyip kendimi tasavvufa verdim. Fakat o sıralarda hadîs ilmi üzerinde bir hocadan ders alıyordum. Kendi kendime; "Hadîs ilmini okumak herhalde hocamın bu emri dışındadır, bunu öğrenebilirim" diye içimden geçti. Kitabı bitirmeye karar verdim. Bu kararımdan sonra, kitabı okutan hocanın yanına gitmek üzere evimden çıktım. Kapıdan çıkar çıkmaz, sanki ayaklarıma kalın zincirlerle büyük bir ağırlık bağlamışlar gibi adım atamadım. Ayaklarımı kaldırmak için sarfettiğim gayretlerden ter içinde kaldım. Ayaklarımı sürükleye sürükleye yürümeye başladım. Yolda bir köprü vardı. Oraya yaklaşırken şiddetli bir fırtına çıktı. başımdan takyemi alıp götürdü. Gözüme kum tanecikleri kaçtı. Dehşet içinde kaldım. Gitmekten vazgeçtim. Geriye döner dönmez fırtına kesildi, ayaklarımdaki ağırlık kayboldu ve başımdan uçup giden takyem önüme geldi. Hayret ettim. Anladım ki, bu iş hocamın emrine muhaliftir. Derhâl hocamın huzûruna koştum. Onu câmide murâkabe ederken buldum. Beni görünce gülümseyerek; "Söz dinleyen kurtulur" buyurdular."

Yine çok sevilen talebesi Alâeddîn anlattı: "Hocam Sa'deddîn hazretlerine teslim olmuş, onun hizmetiyle şerefleniyor, dertlere derman olan sohbetlerini can kulağı ile dinliyordum. Birgün, tasavvufta kabz hâli denilen müthiş bir sıkıntıya düştüm, bunalmaya başladım. Kalbim kararmaya başladı. Gönlüme, söylenmeyecek derecede kötü şeyler geliyordu. Beni gökyüzünden atıp parça parça etseler de, bunlar hatırıma gelmese diyordum. Çaresiz kaldım. Durumumu hocama anlatmak için huzûruna vardım. Daha birşey konuşmadan, bir eliyle göğsümden diğer

elinin şehâdet parmağıyla da ensemden bastırdı. O anda, hocamın kerâmeti olarak öyle müthiş birşey oldu ki, gönlümdeki bu düşünceler silindiği gibi, kalb gözüm açılıp, melekler alemini görmeye başladım. Elhamdülillah bendeki o sıkıntı kayboldu. Hocamın himmetiyle bu derdimden kurtuldum."

Tasavvufun yüksek hakîkatleri ile ilgili, işitip de anlıyamadığı ba'zı mes'elelerde müşkili olan bir kimse, müşkilini halletmek için bir rehber arıyordu. Diyar diyar dolaştığı hâlde, bir yol gösterici bulamadı. Birgün yolu Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretlerinin bulunduğu şehre geldi ve bir câmideki hocaya durumunu anlatıp; "Bu derdime çare olacak bir rehber arıyorum. Bu şehirde derdimin dermanı olacak Allahü teâlânın evliyâsından bir kimse var mıdır?" diye sordu. O da Sa'düddîn-i Kaşgârt'yi tavsiye edip, huzûruna götürdü. O kimse, Sa'düddîn-i Kaşgârî'ye daha birşey anlatmadan, onun teveccühleri, bakışları ile gönlünde birşeyler olmaya başladığını hissetti. İşitip de anlayamadığı şeyleri, şimdi görüyordu. Yakîni, arttı. Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin büyüklüğüne hayran oldu ve edeble elini öpmek için eğildiğinde; "Talebeniz olmakla şereflenmek istiyorum" diyebildi. Sa'düddîn-i Kastfârî; "Kabûl ettim" buyurarak, elini öptürdü. O kimse böylece, Sa'düddîn-i Kaşgârî'nin bir teveccühü ile derdine derman buldu ve hakikî saadete kavuştu.

Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretleri buyurdu ki: "Ey talebelerim! Biliniz ki, Allahü teâlâ bu kadar azamet ve büyüklüğü ile bizlere gayet yakındır. Bu sözü anlayamazsanız da, böylece i'tikâd edip inanmalısınız. Size lâzım olan odur ki, tenhâda ve açıkta edebi gözetiniz. Evinizde tek başınıza olduğunuz zaman dahi, ayağınızı uzatmayınız. Her ân Allahü teâlânın sizi gördüğünü biliniz ve ona göre hareketlerinizi düzenleyiniz. Kendinizi, zâhir ve bâtın edebi ile süsleyiniz. Görünüşteki zâhir edeb; Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından kaçınmak, dâima abdestli bulunmak, istiğfar eylemek, az söylemek, her işin inceliğini titizlikle yapmak, İslâm âlimlerinin eserlerini okumak gibi husûslardır. Bâtın edebi ise; yabancılarla düşüp kalkmamak, dünyâya bağlanmamak, Allahü teâlâyı unutturacak her türlü işten uzaklaşmaktır."

"Bir insanda bir kalb vardır. Oraya sâdece Allahü teâlânın sevgisi doldurulmalıdır. İnsan, her nefeste bir hazineyi kaybeder. Ancak cenâb-ı Hakkı, hatırladığı zamanlar bu hazîne kaybolmuş olmaz. Bu şuur insanda hâkim olunca, Allahü teâlâdan utanma duygusu da beraber gelir ve gafletten uyanır. Gönül, cenâb-ı Hakka yöneldiği zaman, içinde bir pencere açılır ve o pencereden, ilâhi feyz nûru girer. Bu nûr, doğudan batıya kadar her zerreye hayat verir. Yalnız penceresiz olan evler nasîbini alamaz."

"İnsanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran perdelerin en zararlısı, dünyâ düşüncelerinin kalbe yerleşmesidir. Bu düşünceler, kötü arkadaşlardan ve lüzumsuz şeylerle uğraşmaktan hâsıl olur. Çok uğraşarak bunları kalbden çıkarmalıdır. Allahü teâlâya kavuşmak isteyenlerin, bunlardan sakınması, hayâli arttıran herşeyden ictinâb etmesi lâzımdır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki; çalışmayan, sıkıntıya katlanmıyan, zevklerini, şehvetlerini bırakmıyanlara bu ni'meti ihsân etmez."

Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretleri, Hirat'ta, Mevlânâ Abdürrahmân Camî (Molla Câmî) isimli talebesini yetiştirerek, o zamânın meşhûr âlimler ve velîler grubuna dâhil eyledi Vefâtından sonra yerine halife, vekîl olarak bıraktı.

Sa'dûddîn-i Kaşgârî, 860 (m. 1456) senesi Cemâzil-âhır ayında, Çarşamba günü öğle vaktinde, Hirat şehrinde vefât etti.

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2570

2) Reşehât sh. 179

3) Nefehât-ül-Üns sh. 442

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 23

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 648, 1060

SA'ÎD UKBÂNÎ (Sa'îd bin Muhammed)

Müfessîr, kadı ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Saîd bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed'dir Endülüs'deki Ukbân kasabasına nisbetle Ukbânî nisbetiyle anılmaktadır. Künyesi Ebû Osman'dır. Aslen Endülüs'tendir (İspanya'dandır.) 720 (m. 1320) senesinde Tilmsân'da doğdu, 811 (m. 1408) senesinde orada vefât etti.

Memleketindeki büyük âlimlerden ilim öğrendi. El-İblî ve başka âlimlerden usûl ilimlerini, Hâfız Sattî'den de ferâiz ilmini tahsil etti. Ebû İnan Merînî ve İzzeddîn bin Cemâ'a'dan Sahîh-i Buhârî ile Müdevvene kitaplarını rivâyet etti. Onun zamanında Tilmsân'da pekçok âlim vardı. Bu sûretle pekçok âlimden istifâde etme imkânını buldu. Mâlikî mezhebinde büyük âlim oldu. Ondan da; oğlu Kâsım Ukbânî, İmâm Ebü'l-Fadl İbni İmâm, İmâm-ı Fadıl Ebü'l-Abbâs, İbn-i Zâgü ve Muhammed bin İkâb Cüzamî, İbrâhim Masmûdî, Ebû Yahyfi Şerîf, İmâm-ı Hucce İbn-i Merzûk el-Hafîd gibi âlimler ilim öğrendiler.

Sultan Ebû İnan zamanında, Becâye'de kadılık vazîfesinde bulundu. Bunun yanında Tilmsân, Merrâkûş, Hüneyn, Vehran kadılığında da bulundu. Kâdılık yaptığı senelerin, toplamı kırk sene civârındadır. Birçok dinî ilimde büyük âlim ve fakîh idi. Fazilet sahibi olup, Tilmsân'daki âdil ve büyük kadıların sonuncularından idi. Ona; "Akıl ve ilim sahiplerinin reîsi" denirdi. Dînî ilimlerin yanında, zamânının fen bilgilerini de çok iyi bilirdi. Matematik ve geometri sahasında mütehassıs idi. Adâletli olmaya çok dikkat ederdi. Bu bakımdan kadılık yaptığı şehirlerde herkes tarafından beğenilirdi. Tilmsân'da büyük câmide hatîblik vazîfesi de yaptı.

Kuzey Afrika'daki Mâlikî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Saîd Ukbânî, birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan birkaçı şunlardır. 1-Şerh-ul-Havfîyye: Çok güzel bir eser olup, Havfiyye kitabına bunun kadar güzel bir şerh yazılmamıştır. 2-Şerhu Cümel-il-hûncî, 3-Telhîsü İbn-il-Bennâ, 4-Akîdet-ül-Burhâniyye, 5-Tefsîru sûret-il-Feth vel-En'am, 6-Şerh-ül-Bürde.

---

1) El-A'lâm cild-1, sh. 101

2) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 161

3) El-Bustân sh. 106

SE'ÂLEBÎ (Abdurrahmân bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Mahlûf es-Se'âlebî el-Cezâyirî'dir. Künyesi Ebû Zeyd olup, "Se'âlebî" nisbeti ile meşhûr oldu. Aslen Cezayirlidir. 785 (m. 1383) senesinde doğdu. 875 (m. 1470) senesinde vefât etti. Doğum ve vefât yeri hakkında kaynak eserlerde bilgi yoktur.

Se'âlebî, ilimde huccet, senet olan bir âlim idi. İlminin üstünlüğünde ve hâllerinin iyiliğinde herkes ittifâk hâlinde idi. İlim ve amelde yüksek derecede bulunan Veliyyüddîn Irâkî, Hafîd bin Merzûk gibi birçok âlim onu medhettiler, övdüler.

Kendisi şöyle anlatır: "İlim tahsili için Cezayir beldesinden ayrılıp, 802 (m. 1399) senesinde Bicâye'ye geldim. (Bicâye, Fas ile Cezayir arasında bulunan, deniz kenarında bir şehirdir.) Orada bulunan; ilim, amel ve vera' sahibi olan, kendilerine uyulan yüksek âlimlerden birçoğu ile karşılaştım. Büyük fıkıh âlimi, zühd ve verâ' sahibi olan Abdürrahmân Vaglisî'nin yüksek talebeleri ile Şeyh Ebü'l-Abbâs Ahmed bin İdrîs'in talebeleri ile karşılaşıp, onlardan çok istifâde ettim. Emîrler, sultanlar Ebü'l-Abbâs, Ahmed bin İdrîs'i tanımıyorlar, o da onların yanına yaklaşmıyordu, ilimde kendisine tâbi olanlar, tasavvuf yolunda da ona bağlanmışlardı. Meselâ, Hâfız Ebü'l-Hasen Ali bin Osman el-Menkelâtî, Fakîh Ebû Rebî Süleymân bin Hasen, Ebü'l-Hasen Ali bin Muhammed el-Yelîleti, Ali bin Mûsâ, Ebü'l-Abbâs en-Nekâvesî gibi âlimler bunlardandır. Ben de bunların ilim meclisinde hazır bulundum. 809 veya 810 (m. 1407) senesinde Tunus'a geldim. Orada; zamanın bir tanesi Ebû Mehdî Îsâ el-Gabrinî, naklî ve aklî ilimleri kedinde toplayan Ebû Abdullah el-Ebî, Ebü'l-Kâsım el-Bürzülî, Ebû Yûsuf Ya'kûb ez-Zagbî ve daha başkalarından ilim tahsil ettim. Sonra doğuya doğru gittim. Mısır'da, Bilâlî'den "Buhârî"yi dinledim. Orada Şeyh-i Mâlikî Ebû Abdullah-i Bisâtî'nin meclisinde hazır bulundum. Şeyh-ül-Muhâddisin Velîyyüddîn-i Irâkî'nin derslerini çok ta'kib ettim. Ondan birçok ilimleri tahsil ettim. Bunların en önemlisi hadîs ilmi idi. Benim için çok şeyler anlattı ve bana icâzet verdi. Sonra Tunus'a döndüm. Tûnus'da, hadîs ilminde anlattıklarımın hepsini dinlediler ve ders okuduğum âlimlerden naklettiğim şeyleri, tevâzu, insaf ve hakkı i'tirâf ederek kabûl ettiler. Magrib âlimlerinden birisi, doğu taraflarındaki ilim tahsilinden, döndüğüm zaman, benim hakkımda; "Sen, hadîs ilminde zamanımızın bir tânesisin" diyordu. Üstadım Ebû Abdullah el-Ebî'nin yanında hazır bulundum. O da bana icâzet verdi. Sonra hocam İbn-i Merzûk da, 819 (m. 1416) senesinde Tunus'a geldi ve bir sene kadar orada kaldı. Ondan çok ilim öğrendim."

Kendisinden birçok kimseler ilim aldı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Muhammed bin Muhammed bin Merzûk el-Kefif, İmâm-ı Sünûsî, annesinin kardeşi (dayısı) Ali Tâlûti, Muhammed bin Abdülkerîm el-Mugûlî.

Çeşitli ilimlerde söz sahibi olan Se'âlebî'nin, yazmış olduğu eserlerden başlıcaları şunlardır: 1-Cevâhir-ül-hısân fî tefsîr-il-Kur'ân: Çok güzel bir tefsîr olup, "İbn-i Atıyye tefsîri"ne yaptığı birçok fâide ve ilâvelerle birlikte muhtasar hâle getirmiştir. 2-Ravdat-ül-envâr ve nüzhet-ül-ahyâr, 3-El-Envâr fî mu'cizât-in-Nehiyy-il-muhtâr, 4-El-Envâr-ül-mudî el-Câmi'u beyn-üş-şerî'ati vel-hakîkat (El-Envâr-ül-mudiyye fiş-şerî'ati vel-hakîkat), 5-Riyâd-us-sâlihîn, 6-Tukât-üd-dürer, 7-Ed-Dürr-ül-fâik-ül-müstemilü alâ envâ-ıl-hayrat vel-ezkâr vedde'avât, 8- El-ulûm-ül-fâhire fî ahvâl-il-âhıre (El-Ulûm-ül-fâhire fin-nazari bilumur-il-âhıre), 9- Şerhu muhtasâr-ı İbn-il-Hâcib, 10- El-İrşâd fî mesâlih-il-ıbâd, 11- Tuhfet-ül-ihvân fî i'râb-i ba'zı ây-il-Kur'an, 12- Câmi'ul-mühimmât: Fıkıh ilmine dâirdir. 13- Ez-Zeheb-ül-ibrîz fî garâib-il-Kur'ân-il-azîz, 14- Kutb-ül-ârifîn: Tasavvuf hakkındadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 192

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 152

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 173, 175

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 532, 533

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1163

6) Ta'rif-ül-halef sh. 68

SEMHÛDÎ (Abdullah bin Ahmed)

İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Ebi'l-Hasen Ali bin Îsâ bin Muhammed bin Îsâ Muhammed bin Îsâ olup, nisbeti Semhûdî'dir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerindendir. 804 (m. 1401) yılında Semhûd şehrinde doğdu. 866 (m. 1461) yılı Safer ayının 16'sında, akşam namazını kıldıktan ve Vâkıa sûresini okuduktan sonra, evinin yıkılmasıyla altında kalıp vefât etti.

Doğduğu yer olan Semhûd'da büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi, "Minhâc" kitabını, İbn-i Mâlik'in "Elfiye" kitabını ezberledi ve bir grup âlimin huzûrunda okudu. 20 yaşına gelmeden Mısır'a gitti. Mısır'da Meydûmî'den ve babası Zekiyyüddîn'den fıkıh ilmi tahsil etti. Ebû Hüreyre bin Nakkaş ve Behâeddîn bin Kattân'ın ilim meclislerinde bulundu. Bu iki âlimin derslerinden de nasîbi olan bilgileri topladı. 836 (m. 1432) yılında Kâhire'ye geldi. Burada Kayâtî'nin derslerine devam etti. İbn-i Nakîb'ın "En-Nüket" adlı kitabının tamâmını, onun huzûrunda okudu. Kayâtî, ders okutmak ve fetvâ vermek için ona icâzet verdi. Arabî dil bilgilerini el-Maballî'den okudu. Bu derslerinde İbn-i Aldl'in kitabını mütâlâa ettiler. Daha sonra ise, fıkıh ve fıkıh usûlünü, bunun yanında başka ilimleri okuyup öğrendi. Müeyyidiyye'ye gider gelirdi. Yine el-Vânî ve başka âlimlerden de ilim aldı. Ba'zı seneler' Mekke'ye gidip orada mücavir kaldığı zaman, Hicaz âlimleriyle görüşüp, onlardan da istifâde etti. Ebü'l-Câsım Nevîri ile buluşup, ondan ilim aldı. Mekke'de hac ibâdetini yerine getirirken, Şihâb bin Rislân ile karşılaşıp, onun ilminden de istifâde etti. Şihâb'dan, hac ibâdetine âit ba'zı mes'elelerde fetvâ vermesini, aydınlatmasını istedi. Kendisi âlim olduğu hâlde, fetvâ vermeyip, Şihâb bin Rislân'dan fetvâ istedi. Celâleddîn Bülkînî ve ondan sonra yerine geçen zâta vekâletim, memleketinde kadılık vazîfesinde bulundu. Babasıyla birlikte başka yerlerde bulunduklarında, şeyh Meydûnü" etin; ısrarlarına rağmen oralarda vazîfe almadı. Memleketi hâricinde verilen bu göreve i'tibâr etmedi. Vazife almayacağını kadıya bildirdi. Devrin âlimlerinden Kayâtî ve Münâvî de aynı şekilde kadılık vazîfesini kabûl etmediler. Hâlbuki kadılık yapmak isteyen daha başka birçok kimse vardı. Kendi hakkında bir suâl sorulsa, buna bile doğru bir cevap verecek durumu olmadığını söyleyerek özür beyân eylerdi.

Başka beldelerin insanlarının suâllerine ise, hiç cevap veremiyeceğini bildirirdi. Buna rağmen kadılığa ta'yin edilmesi üzerine, sâdece kendi memleketinde kadılık vazîfesi yaptı. Ders vererek talebe yetiştirdi. Memleketinde kadılık şartlarını iyice bilmediğini söyleyerek, 858 (m. 1454) senesinde vazîfeden; çekildi. Kâdı iken verdiği hükümlerin çoğunun, insanları anlaştırarak, aralarını bulmak olduğunu söylerdi. Allah rızâsı için uzak yerlere giderek, insanların aralarını sulh ederdi. Yine çeşitli yerlerden gelenleri misâfir eder, onların ihtiyâçlarını karşılardı. Vazifesinden ayrılıncaya kadar bu hâl üzere devam etti. Ders okutmak sûretiyle talebe yetiştirerek, evinde ibâdet ederek vakitlerini geçirirdi. Adeti olduğu üzere, dışarı pek çıkmazdı. Sâdece câmide cemâatle namaz kılmak için çıkardı. Hâttâ memleketinin çarşısı ufak olmasına rağmen, oranın durumunu bile bilmezdi.

Melik Eşref, askerleriyle Amîd'e (Diyarbakır'a) doğru giderken, o, Sâlih Câmii'nde idi. Cemâatin hepsi, Sultân'ı ve askerleri görmek için kalkıp dışarı çıktılar. O ise yerinden; hiç hareket etmedi. Böyle yapmak âdeti olup, ibâdet hâricinde başka şeylerle meşgûl olarak zamanını boşa geçirmezdi. Çok vera' ve takvâ sahibi idi.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 5

SEMNÂNÎ (Eşref Seyyid Emîr Cihângir)

Hindistan'da yetişen evli'yânın büyüklerinden. İsmi, Eşref Seyyid Emîr Cihangir bin Sultan İbrâhim es-Semnânî'dir. Doğum târihi bilinemeyen Semnânî, 808 (m. 1405) senesinde vefât etti- Kabri Cunpûr'un Keçünce köyündedir.

Aslen Semnân beldesinden olan Semnânî, Emîr Seyyid Ali Hemedânî ile beraber seyahat ederlerdi. Sonunda yolu Hindistan'a düştü ve Şeyh Alâ-ül-Hak'ın talebeleri arasına katıldı. Bundan önce de evliyâlık yolunda ilerleyip, keşf ve kerâmet sahibi olmuştu. Bu zâtın yanında, sohbet ve hizmetinde bulunmakla, daha yüksek makam ve hâllere kavuştu.

Hakîkat ve tevhîd ilmine dâir çok yüksek ma'nâlı sözleri vardır. Kâdı Şihâbüddîn Devletâbâdî ile aynı zamanda yaşamıştır. Aralarında mektûplaşırlardı. Beşârât-ül-mürîdîn, Sülûk-ül-âşıkîn ve Sekînet-ül-müştâkîn, Letâifü Eşrefi ve Mektûbât isimli kitapları olup, hemen hepsi tasavvufa dâirdir. Bunlardan başka, talebelerinden birisi, Semnânî'nin sözlerini toplayıp, Melfûzât isimli bir eser meydana getirmiştir.

Şihâbüddîn Devletâbâdî'ye yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki: "Azîz, olgun ve âlim kardeşim. Kâdı Şihâbüddîn! Allahü teâlâ kalbinizi yakîn nûrları ile ışıklandırsın. Bu derviş Eşrefin fakirane duâları kabûl buyurulsun. Ba'zı sözleri ihtivâ eden mektûbunuz geldi.

Allahü teâlâdan ilâhî bir inâyet, nihâyetsiz bir himâye ile ve bu büyüklerin iltifât ve teveccühleri ile, tasavvuf pınarından bir yudum, kalbe âit çeşmelerden bir içim tadan kimseye müjdeler olsun. Bunu en yüce bir deylet, en yüksek bir saadet bilmelidir. Zira ezelî bir inâyet, yardım olmazsa, bu şerefe kavuşulamaz. Bu, Allahü teâlânın büyük bir ihsânıdır. Bu bir yudumun derecesi, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin şu sözünden bir parça anlaşılabilir. O buyuruyor ki: "Bu ilimden nasîbi olmayanın akıbetinin kötü olmasından, ya'nî imansız gitmesinden korkarım. Nasîbin en azı; hakîkat ehlini tasdik ve tasavvuf ehlinin büyüklüğünü, teslim etmektir." Gizli şirk denizinin korkunç felâketlerinden kurtulmak, bu akidenin yardımı olmaksızın ele geçmez. Çeştiyye büyüklerinin yapageldikleri zikirlere devam ediniz. İnşâallah böylece ilerlemek narîb olur.

Bu mektûbumu size getiren Şeyh Radî'nin, Sultan İbrâhim ile görülecek bir işi vardır. İyi ahlâkınızdan dolayı ona yardım edeceğinizi ümîd ederiz. "Bir mü'minin kalbini sevindirmek deniz gibi, diğer ibâdetler ise damla gibidir" ve "Allah yolunda ayakları tozlananın cesedini, Allahü teâlâ Cehenneme haram kılar" müjdeleri gereğince, elinizden gelen yardımı yapacağınızı ümîd ederiz.

Zaman zaman kıymetli vakitlerinizi alan baş ağrıtıcı mektûplar yazıyorum, kusurumu bağışlayınız."

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 224

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 172

SENHÛRÎ (Ali bin Abdullah)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Abdullah bin Ali Natûbesî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen olup, lakabı Nûreddîn'dîr. Senhûrî diye meşhûr oldu. 814 (m. 1411) senesinde Mısır'da doğdu. 889 (m. 1484) senesi Receb-i şerîf ayının ondokuzunda, Çarşamba gecesi Kâhire'de vefât etti.

Senhûrî, doğduğu yer olan Natûbes'den Senhûr'a geldi. Burada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra da Kâhire'ye gidip, Ezher Medresesi'ne girdi. Şâtıbiyyeteyn, Elfiye, İbn-i Hâcib'in

Muhtasar'ı Şerh-ül-Adûd, Risale adlı eserleri ve başka birçok kitap okudu. Ezberlediklerini, âlimlerin huzûrunda tekrar etti. Kur'ân-ı kerîmin kırâat şekillerini öğrendi. Zeynüddîn Tâhir'den kırâat ilmi yanında; fıkha dâir Muhtasar-ı İbn-ül-Hâcib'i okudu. Zeynüddîn Ubâde'den fıkıh öğrendi. Ayrıca İbn-ül-Celâb, Muhtasar ve Risale adlı eserleri mütâlâa etti. Ebü'l-Kâsım Nüveyri, Ahmed Licâî, İbrâhim Zevâvî, Bisâtî, Yahyâ Uceysî, Ebû Abdullah Râî, Bedrüddîn Bin Tunusî, Vâvî Sinbâtî, Dımeşk kadısı Zeynüddîn Sâlim, Ebü'l-Fadl Bicâî, Ebü'l-Cûd, Şihâbüddîn Hanâvî, el-Ebdî ve başka âlimlerin derslerine devam etti. Ebü'l-Cûd'dan ferâiz, matematik; İbn-i Mecdüddîn'den Arabî ilimleri öğrendi. İbn-ül-Hümâm, Şumnî Tâhir, Kayâtî, Aksarayî, Serrâc ve Verûrî'den çok istifâde etti. Aksarâyî'den Beydâvî tefsîrini okudu. El-Ebdî'den mantık, Verûrî'den sarf, Kayatî'den Irâkî'nin Elfiye şerhini buldu. İlim meclislerine devamla, hadîs ve tefsîr öğrendi. İlimde derinleşti. Faziletler sahibi oldu. Hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Bu meyânda ders okuttu. Berkûkıyye Medresesi'nde Mâlikî mezhebi fıkhını öğretti. Eşrefiyye'de de ders verdi. Husâm bin Harîz, Senhûrî'yi ders okutması için yerine vekîl bıraktı. Dersinden çok kimseler faydalanıp büyük âlim oldular.

Senhûfî, Mâlikî mezhebinde yetişen âlimlerin büyüklerinin sonuncusu idi. Meclisinde birçok âlimler bulundu. Dersini dinlediler. Şerâfüddîn Yahyâ bin Cîân, Abdülhak Sinbâtî, âlim olan talebelerindendir. Senhûrî; âlim, fakîh sâlih bir zât idi. Fıkıh, nahiv ve usûl ilmini iyi bilirdi.

Ebü'l-Hasen Menûfî onun hakkında şöyle demektedir: "Zamanının büyüğü idi. Ondan çok kimseler istifâde ettiler. Hitâb, Halîl Şemsüddîn, Tetâî ve başkaları talebelerindendir."

İbn-i lyâs onun hakkında; "Kıymetli ilimlere dâir nefis kitaplar yazdı. Vefâtına yakın gözleri görmez oldu" dedi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu alel-muhtasar, 2- Serhan lil-Ecrûmiyye fil-Arabiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 138

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 249

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 208

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 737

SENHÛRÎ

Kırâat âlimi. İsmi, Ca'fer bin İbrâhim bin Ca'fer bin Süleymân bin Züheyr bin Harîz bin Ârif bin Padl bin Fâdıl el-Kureşî'dir. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 810 (m. 1407) senesinde Senhûr'da (Kâhire'de) doğdu. 894 (m. 1489) senesi Zilka'de ayında Kâhire'de vefât etti. Hûs Sûfîye denilen yere defn edildi.

Senhûrî, kalbine gelen bir ilham sebebiyle, aile muhitinden ayrılıp, Ebû Abdullah Gamrî'nin mahallesine gitti. Burada İbn-i Celîde'nin terbiyesinde yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra da Kâhire'ye gitti. Ezher Medresesi'ne girdi. Yedi kırâati Ebû Abdülkâdir ile Şihâbüddîn İskenderî'den; Şâtıbiyye, Teysir, v.b. kırâatle alâkalı eserleri okudu. Ayrıca Nûreddîn İmâm'dan, Kehf suresindeki hizbe (beşinci sahifesine) kadarki kısmı, Tâcüddîn. Tûhî'den de Ahkâf sûresine kadar, Ahkâf sûresinden i'tibâren sonuna kadarki bölümü de birçok âlimden okudu. Böylece, Kur'ân-ı kerîmin bütün kırâatini başka başka hocalardan okumuş oldu. Bir hatimde, ondört

kırâatin tamâmını okumayı da öğrendi. Sâtıbiyye'yi ve bunun iki şerhi olan Ca'beri ve Fâsî'yi çok okurdu.

Senhûrî, kırâat ilmini tahsil ettiği bütün hocalarından icâzet (diploma) aldı. Bununla beraber, kırâat ilminin yanında; hadîs, fıkıh ilimlerini ve bunların usûl bilgilerini de öğrendi. Aynı Zamanda güzel hat kabiliyeti vardı. Senhûrî, Ezher Medresesi'nde kırâat ilmine dâir dersler verdi. Ayrıca; Sarf, fıkıh, ferâiz, nahiv gibi ilimlerde ders verdi. Bu ilimlerde de mütehassıs idi. Birçok âlim onun derslerinde yetişti.

Ebü'l-Feth Senhûrî; temiz kalbli, fazilet sahibi, kâmil, zamanının bir tanesi olan bir zât idi. Kendisine tahsis edilen bir maaşla geçinirdi. Ömrünün sonlarına doğru bir gözü görmez oldu. Bir süre sonra da felç geldi. Bütün bunlara rağmen, ders vermekten ve kitap yazmaktan vazgeçmedi.

Kur'ân-ı kerîm tecvidine dâir "El-Câmi'ul-müfid" isimli esere yazdığı takrizde şöyle buyurmaktadır "Kur'ân-ı kerîmin okunmasına dâir, eşi bulunmaz değerde bu eserin muhtevâsını okudum ve anladım. Bunu; tam yeterli, bütün üstünlükleri ihtivâ edici, lüzumsuz bilgilerden uzak bir eser olarak buldum. Allahü teâlâ, bunda bulunan bilgileri toplayana, bütün hayırları ihsân buyursun ve Rabbine itaat ederi kişilere de bununla en yüksek dereceleri versin. Aynı şekilde; Bülkînî, İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî, İbn-üd-Deyrî, Şemnî, Muhyiddîn Kâfıyecî İzzüddîn Hanbelî, İskenderî ve İbn-i Attâr'ın ilimlerini de ihsân eylesin."

Senhûrî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Câmi'ul-Ezher-ül-müfid, 2- El-Câmi'ul-müfid fî sınâat-it-tecvîd.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 131

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 67

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 254

SENÛSÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Cezayir'de Tilmsân şehrinde yetişen tasavvuf büyüklerinden. Hadîs, kelâm, mantık ve kırâat âlimi. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Ömer bin Şü'ayb es-Senûsî et-Tilmsânî el-Hasenî olup, künyesi Ebû Abdullah ve Ebû Ya'kûb'dur. Şerîf olup, soyu hazret-i Hasen'e dolayısıyla Peygamber efendimize (s.a.v.) dayanmaktadır. Bunun için Hasenî diye nisbet edilmiştir. Anne tarafından Senûs isimli şerefli bir kabileye mensûb olup, buna nisbetle de Senûsî denilmiş ve bununla meşhûr olmuştur. 832 (m. 1428) senesinde doğdu. 895 (m. 1490) senesi Cemâzil-âhır ayının onsekizinde, Pazar günü Tilmsân'da vefât etti. Vefâtında 55 yaşlarında olduğuna dâir kayıtlara da rastlanmıştır.

Hayırlı, mübârek, fâdıl ve sâlih bir zât olarak yetişen Senûsî, ilk olarak babasından ders aldı. Daha sonra; Nasruddîn ez-Zevâvî, allâme Muhammed bin Tûmert, Seyyîd Şerîf Ebü'l-Haccâc Yûsuf bin Ebi'l-Abbâs, Ebû Abdullah el-Habbâk, Muhammed bin Abbâs, Ebü'l-Hasen Tâlütî, Ebû Zeyd Abdürrahmân es-Se'âlebî, İbrâhim Tâzî, Ebü'l-Hasen Kalsâdî, Hasen er-Râşidî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Bu âlimlerin yanlarında çok kalıp, onlardan istifâde etti. Kendilerinden ilim öğrendiği hocalarını çok sever, hürmette ve hizmette kusur etmezdi. İlim tahsil etmekteki bu üstün gayret ve edebi sebebiyle, kısa zamanda yükselerek, zamanında bulunan âlimlerin önde gelenlerinden oldu. Kendisine Şeyh-ül-allâme denildi. Hakikî İslâm âlimlerinin büyüklerinden, sâlih, âbid ve ârif bir zât oldu.

İbn-i Sa'd, Ebü'l-Kâsım ez-Zevâvî, İbn-i Ebû Midyen, Yahyâ bin Muhammed, İbn-ül-Hâc el-Beyderî, İbn-ül-Abbâs es-Sagîr, Veliyyullah Muhammed el-Kal'î, İbrâhim el-Vecdîcî ve fazilet sahiplerinden nice yüksek zâtlar ondan ilim öğrenmişlerdir. Ya'nî talebelerinin hemen hepsi de âlim ve fâzıl zâtlar idi. Şerîf Muhammed bin Yûsuf Senûsî, yaptığı bütün işlerin dinimizin hükümlerine uygun olmasına a'zami gayret gösterirdi. Zühd sahibi olup, dünyâya düşkün değildi. Allahü teâlânın muhabbeti ile ve bu muhabbetin elden gitmesi korkusu ile dolu idi. Firâseti kuvvetli idi. Yaptığı duâlar kabûl olunurdu.

İlimde, hidâyette, doğrulukta; güzel ahlâkta, zühd ve vera'da, haram ve çirkin idleri yapmaktan sakınmakta çok üstün derece sahibi idi. Zâhirî ilimlerde olduğu gibi, bâtınî ilimlerde de çok yüksek idi. Din ve dünyâ saadetine sebep olan ilimleri okuturdu. Her ân Allahü teâlâyı tefekkür ederdi. Bu hâl kendisini öyle kaplar idi ki, sanki âhıreti görüyor gibi hareket ederdi. Devamlı olarak hüzünlü idi, fakat asık suratlı ve çatık kaşlı değildi.

Senûsî hazretleri sohbet edip birşey anlattığı zaman, bütün fehm (anlayış) kapıları açılır, dinliyen herkes konuşulanları rahalıkla anlıyabilirdi. Hadîs-i şerîflerde Peygamberlerin vârisleri oldukları bildirilen hakîkî âlimlerden idi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde toplamış idi. Hâlleri latif, sözleri ve fiilleri tam doğru idi. Bâtınî tevhîd hakîkatleri ve tasavvuf hâlleri ile, zâhiri de, dünyâdan ve başka insanlardan uzak olup; devamlı sûrette ibâdet etmekle meşgûl idi. Bütün sözleri, her istiyene doğruyu gösteren kuvvetli bir ölçü idi. Allah korkusunun şiddetiyle göğsünün (kalbinin) inlediği, yanında bulunanlar tarafından işitilirdi. Ba'zan Allahü teâlâyı zikrederek kendinden geçer, böyle hâllerde yanında bulunanları bile tanıyamazdı.

Güzel ahlâk sahibi, gayet mütevâzî ve yumuşak kalbli idi. İnsanlara, hattâ her mahlûka karşı çok merhametli idi. Yanına gelenleri güleryüzle, tebessüm ederek karşılardı. Çocuklara çok iltifât ederek ve kolaylık göstererek muâmele eder, yolda yürürken bile bu iltifâtı gösterirdi. Büyüklere saygı gösterir, küçüklerle birlikte oturmaktan sıkılmazdı, iyilik, ikram sahibi olup, zayıfları gözetir, yardımda bulunurdu. Hiç kimseye i'tirâzda bulunmazdı. Gücü yettiği nisbette ihtiyâç sahiplerine yardımcı olurdu. Sevdiklerinden birinin sultâna bir işi düşse, bu işin kolayca halledilmesi için sultâna ricada, bulunur, bu husûsta sıkıntılara sabrederdi. Onu tanıyan herkesin kalbinde, onun büyüklüğünü kabûl ve onun heybeti vardı. İnsânlar, bereketlenmek ve sohbetlerinden istifâde etmek niyetiyle, kalabalık gruplar hâlinde onun ziyâretine gelirlerdi. Onu çok sevenlerden birisi, tanıdıklarına şöyle söylemiştir: "Zamanımızda Senûsî hazretleri gibi, zâhirî ve bâtınî ilimlerin tam bir şekilde kendisinde toplandığı ve bu ilimlerden birçok kimsenin faydalandığı çok yüksek bir âlimin bulunması, teaccüb olunacak, hayret edilecek bir hâldir. Böyle bir âlim ender, bulunur. Her kim o büyük zâta kavuşursa, dünyâ ve âhıretine çok faydalı olan büyük bir hazineye kavuşmuş gibidir. Onu zayi etmeden, (henüz sağ iken) kendisinden ilim öğrenmekte ve istifâde etmekte çok acele ediniz. Belki de yakın zaman sonra ondan mahrûm kalırsınız (o vefât eder) ve siz de bu zamanda, doğuda ve batıda onun gibi bir âlimi belki de bulamazsınız."

Bir zaman, Senûsî hazretlerinin bulunduğu beldede kıtlık meydana gelmişti. Zamanın sultânı ona haber gönderip, Hasen Ebrikân Medresesi'nde bulunan gıda maddelerinden istediği kadar alabileceğini bildirince, Senûsî hazretleri buyurdu ki: "Hakikî velî o kimsedir ki, şayet Cennet ve içinde bulunan sayısız ni'metler keşfolunup ona gösterilse, bunların hiçbirine iltifât etmez. Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye meyl ve i'timâd etmez. İşte bu hakîkî velînin hâlidir." Böyle söyledi ve sultânın teklifini kabûl etmedi. Kendisi de, böylece hakîki velînin hâlini göstermiş oldu.

Ebû Abdullah Senûsî hazretleri, va'z ve nasihatlerinde hep âlimlerden anlatır, onların sözlerini naklederdi. Kendinden hiçbirşey söylemezdi. Sohbetleri çok bereketli idi: Va'zlarında herkesin arzu ettiği öyle güzel mes'eleleri anlatırdı ki, sohbette bulunan herkes; "Sâdece benim için konuşuyor. Yalnız benim arzu ettiğim şeyleri anlatıyor" derdi. Sohbeti o kadar te'sîrli idi ki, sohbette bulunan herkes murâkabe hâline dalar ve kendisini âhıret düşüncesi kaplardı. Onun va'z meclisi hiç boş kalmazdı. Herkese hâline göre konuşur, o kimsenin istidâdı ne ise, o nisbette anlatırdı. Sohbet olmadığı zaman, dudakları devamlı Allahü teâlânın zikri ile hareket ederdi. "Hakîkî kulluk; tam bir gönül kırıklığı içinde, boynu bükük olarak ve emirlere tam itaat edip, yasak edilenlerden kaçınmaktır" buyururdu.

Senûsî hazretleri, zamanının en çok vera' sahibi olanı idi. Dünyâya düşkün olanlarla beraber bulunmayı, onlarla görüşmeyi ve onlara yakın olmayı hiç sevmezdi. Bir defasında talebelerinden birkaçı ile birlikte bir yerden geçiyordu: Süslü elbiseler giyinip, süslü atlara binmiş ba'zı kimselerin oradan geçmekte olduklarını gördü, "Bunlar da kim?" dedi. "Bunlar, dünyalık kimselerdir" dediler. Böyle hâllere düşmekten Allahü teâlâya sığındı ve başka bir yoldan yola devam etti. Başka bir zaman yine aynı kimselerle karşılaştı. Bu sefer yolunu değiştirmek imkânı yoktu. Bunun için, hemen bir duvarın arkasına geçti. Onları görmemek için oraya gizlendi. Onlar geçip gidinceye kadar oradan çıkmadı.

Dünyâya düşkün olanlarla görüşmediği gibi, onlardan bir hediye gelecek olsa, onu da kabûl etmezdi. Fevkalâde haya sahibi idi. En fazla Allahü teâlâdan haya ederdi. Bunca ni'metleri ihsân eden Allahü teâlâya karşı, O'nun râzı olmadığı, hattâ yasak ettiği bir işi işlemekten çok korkardı. İnsanların uygunsuz hâllerini görünce, hiç dayanamaz; "Nasıl böyle yapabiliyorlar?" diye teaccüb ederdi. Bu sebeble talebelerinden birine birgün; "Ey evlâdım! Vallahi, şayet mümkün olsaydı, ne kimse ile görüşürdüm, ne de kimsenin beni görmesine râzı olurdum. Hep kendi hâlimde, Rabbime ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdum. Lâkin insanlar, dînî bakımdan kendilerine fâideli olabilmem için yanıma gelirler. Bu sebeble, ben de onları men edemem" buyurmuştur.

Yumuşak huylu ve çok sabırlı bir zât idi. Başkalarından, kendisini üzecek, incitecek bir söz duysa, buna kızmadığı ve gücenmediği gibi, yüzünü dahi ekşitmezdi. Tebessüm ederek, güzel konuşmaya devam ederdi. Hiçbir kimseye kin tutmazdı. İ'tikâdı bozuk ve çeşitli uygunsuz hâlleri sebebiyle hiç sevmediği bir kimse ile karşılaşsa, ona da sevgisizliğini belli etmez, yine yumuşak ve neş'eli konuşurdu. Hattâ o kimse; "Bu zât beni çok seviyor" zannederdi.

Bütün mahlûklara karşı çok merhametli idi. bir defasında bir yerden geçerken, avcıların ve av köpeklerinin bir kurdun peşinde olduklarını gördü. Köpekler, kurdu yakalayıp, yere yıktılar ve kanlar içerisinde bıraktılar. Mahlûklara olan merhametinin fazlalığından bu hâle çok üzüldü ve; "La ilahe illallah. Vicdan buna nasıl dayanır?" diyerek ağlamaya başladı.

"İnsanın, yürürken bile yumuşak ve mülayim olması, önüne bakarak yürümesi, karınca gibi, yerde bulunabilecek ufak bir canlıya bile zarar vermemek için dikkatli olması gerekir" buyururdu. Bir defa, bir kimsenin merkebini dövdüğünü gördü, çok üzüldü; "Ey mübârek. Yumuşak huylu ol!" diyerek, onu dövmekten men etti. Mektepteki muallimlere, çocukları terbiye ederken onları dövmemelerini tenbîh ederdi.

Senûsî hazretleri, hiçbir zaman, hiçbir kimseye bedduâ etmemişti. Ancak bir defasında, bir evde çirkin fiillerin işlendiğini haber alınca buna sabredemedi. Çok celallendi ve o evde bulunanlara bedduâ etti. Çok kısa zaman sonra da ev boşaltıldı.

Senûsî'nin sözlerini anlıyamadıkları için, az da olsa ona i'tirâz edenler oldu ise de, çoğu vazgeçip tövbe etmişlerdir. Senûsî ölüm hastalığında iken, daha önce kendisine i'tirâzda bulunanlardan bir âlim gelerek özür diledi ve affını istedi. O da o âlimi affedip, duâ etti. Senûsî vefât edince, o âlim çok ağladı ve çok üzüldü. O büyük zâtın yüksekliğini anlıyabilmekte çok geciktiğini düşünerek çok üzülür, ne zaman Senûsî'nin ismi geçse hemen ağlardı.

Senûsî hazretleri, birbirine hasım olanların aralarını bulur, onları barıştırır, ihtiyâç sahiplerinin ihtiyâçlarını giderirdi. Birisi kendisine bir iş havale etse, onu geri çevirmez, o işi görmeye çalışırdı. Bir defasında, bir günde, hiç ara vermeden otuz tane mektûp yazdı. Bu kadar sıkıntıya girip, kendisini niçin yorduğu suâl edildiğinde; "Bir kimse benden bu işi yapmamı, istedi. Ben de onu kıramadım" buyurdu.

Kul hakkına girmekten çok sakınırdı. Yanına bir kimse gelse, o kimse oradan ayrılıncaya kadar onunla ilgilenir, ilgisiz kalmazdı. Kendisine bir iş havale edilince, o işi yapma müddeti bitmeden evvel mutlaka o işi tamamlardı.

Muhtaç olanlara çok sadaka verirdi. Evinde bulunanlara da, her zaman ve bilhassa açlık ve kıtlık zamanlarında çok sadaka vermelerini sık sık tenbîh ederdi. "Cennet ni'metlerine kavuşmayı arzu edenler, bilhassa pahalılık ve kıtlık zamanlarında çok sadaka versinler" buyururdu.

Her ân Allahü teâlâyı tefekkür ederdi. "İnsanlarla birlikte gülüyor görünüp, kalbi Rabbinin korkusuyla ağlayan kaç kişi vardır" buyurarak, asıl maksadın Allahü teâlâdan gâfil olmamak, O'nu unutmamak olduğunu bildirirdi. İşte bu hâl, âriflerin, evliyânın hâlidir.

Talebelerinden birisi Senûsî hazretlerine suâl etti ki: "Efendim! Niçin siz bu kadar çok korkulu hâlde bulunuyorsunuz? Devamlı Cehennem azâbından bahsediyorsunuz? Devamlı olarak yüzünüzün rengi sararmış bir hâlde oluyor?" Senûsî (r.a.) bu talebesine, bu suâle verdiği cevâbı kimseye anlatmaması şartı ile cevap verebileceğini söyledi. Talebe de kabûl edip, hocasının sağlığında kimseye anlatmamak üzere söz verdi. Bunun üzerine Senûsî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ, beni Cehenneme muttali kıldı. Cehennemi ve içinde ne varsa hepsini gösterdi. Cehennemden Allahü teâlâya sığınırız. İşte o zaman yüzümün rengi değişti. Cehennemin dehşetiyle bana mahzûnluk çöktü. O zamandan bu âna kadar yüzümün rengi değişmiş olarak duruyor. Cehennemi gören', ona muttali olan kimsenin hâli nasıl dur? Onu görmüş olan kimse gülebilir mi? Doyuncaya kadar yemek yiyebilir mi? işte bende bulunan ve senin suâl ettiğin hâlin sebebi budur." O talebe bundan sonra hocasına daha çok bağlandı ve o yaşadığı müddetçe bunu kimseye anlatmadı.

Senûsî (r.a.), Allah korkusunun fazlalığı, devamlı murâkabe hâli ve her an tefekkür etmesi sebebiyle, dünyâda sanki hapiste gibiydi. Dâvûd aleyhisselâmın yaptığı gibi, bir gün oruçlu, bir gün oruçsuz olurdu. Az bir yemek ile iftar ederdi. Oruçlu olmadığı günlerde de yiyecek birşey istemezdi. Ba'zan üç gün ve daha ziyâde, hiçbir şey yemeyip içmediği olurdu. Kendisine bir yemek verilse yer, yoksa böyle devam ederdi. Yiyecek birşeyler istemezdi. Oruçlu olduğu ba'zı günlerde; "Bugün oruçlu musunuz, yoksa oruçlu değil misiniz?" diye suâl edilince; "Ne oruçluyum. Ne de oruçlu değilim" derdi. Oruca niyetli olduğu için ve aynı zamanda kendisini hakiki oruç tutanlardan saymadığı için böyle söylerdi. "Oruçlu olup olmadığınızı bilemiyor musunuz?" diyenlere de cevap vermez, sâdece tebessüm ederdi.

Senûsî hazretlerinin talebeleri derler ki: "Biz, ondan daha güzel huylu bir kimse görmedik. Kimseye kızıp sinirlenmediği gibi, yüksek sesle bile konuşmazdı. Kendisine mahsûs olan, onunla tanındığı bir elbisesi yoktu. Gayet sâde bir şekilde giyinirdi."

Senûsî hazretlerinin geceki hâlini, hanımı şöyle anlatır: "Gecenin ilk kısmında bir miktar uyuyup, sonra kalkar, yüzünü semâya dönerek kendi kendine sitem eder ve; "Hem Cehennem azâbından korkuyorsun, hem de Cennete gideceği kendisine haber verilmiş bir kimse gibi uyuyorsun. Bu nasıl hâldir?" derdi. Sonra da fecre (sabaha) kadar ibâdet ve tâ'at ile meşgûl olurdu.

Namaz kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumak niyetiyle hep mescidde kalmak ister, hiç çıkmak istemezdi. Ölüm hastalığında mescide gidemez oldu. Yatağından çıkamıyacak durumda olduğu zaman bile namazını terketmedi. On gün hasta kaldı. Hastalığı ağırlaştığında kızı; "Gidiyorsun ve beni terkediyorsun" deyince; "İnşâallahü teâlâ yakın Zamanda Cennette buluşuruz" buyurdu Vefât ederken de buyurdu ki: "Hak sübhânehü ve teâlâ bizlere ve bizleri sevenlere, vefât ederken Kelime-i şehâdeti söylemeyi nasîb etsin, O'ndan bunu dileriz." Bundan sonra vefât etti. Vefâtından sonra etrâfa misk kokusu yayıldı ve insanlar bu güzel kokuyu hissettiler.

Senûsî hazretlerinin pekçok kerâmetleri görülmüştür. Talebelerine, kendisine muhabbeti olanlara; "Bir yerde daralıp, zor durumda kaldığınızda, bizden yardım isteyin. Allahü teâlânın izni ile sizin o isteğiniz bize ulaşır ve bî-iznillâh yardım ederiz" buyurdu.

Bir defasında, Senûsî'yi sevenlerden bir zât, evini kilitleyip bir yere gitmişti. Anahtarını kaybetti. Her ne kadar aradı ise de bulamadı. Evine gelip, elini kapalı kilidin üzerine koyarak; "Yâ Muhammed bin Yûsuf Senûsî bana yardım et. Seni vesile ederek Allahü teâlâdan yardım istiyorum" dedi. Daha sözünü bitirmeden, kapalı kilit açılıverdi.

Senûsî hazretlerinin âdeti şöyle idi ki, mescidinde sabah namazını kıldırdıktan sonra bir miktar zikir ile meşgûl olur, sonra talebelere ilim öğretirdi. Sonra evinden çıkıp sohbet için toplanmış olanlara bir müddet sohbet eder, daha sonra da içeri girip duhâ namazını kılardı. Sâdece duhâ namazında Kur'ân-ı kerîmden on hizb (elli sayfa) okurdu, öğle namazı vaktine kadar kitap mütâlâa eder (okur), sonra namazı kıldırırdı. Ba'zan duhâ namazından sonra odasına girer, akşama kadar hiç çıkmazdı. Yatsı namazından sonra bir müddet uyur, sonra kalkıp abdest alır, fecr vaktine kadar namaz kılmakla veya Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olurdu.

Rivâyet edilir ki, sıcak bir yaz günü, bir kimse çarşıdan bir miktar et alıp evine götürürken, Senûsî hazretlerinin mescidinin yanından geçiyordu. Bu sırada, cemâat namaza durmak üzere idi. İkâmet okunuyordu. O kimse, burada namazı kılıp, ondan sonra gitmek istedi. Sonra, etin kaybolma veya bozulma ihtimâli bulunduğunu düşünüp, tereddüt geçirdi. O kimse bu tereddüt içinde iken, namazın bir rek'ati kılındı. Nihâyet o kimse cemâate uydu ve namazdan sonra eti alıp gitti. Etin üzerindeki kanlar duruyordu ve hiçbir bozulma, işâreti görülmemişti Eve gelince pişirmek istediler. Tencereye koyup yatsı namazına kadar kaynattıkları hâlde, ette bir değişiklik görülmüyordu. Etin üzerindeki kanlar bile aynen duruyordu. Et aynen Senûsî'nin mescidine girerken bıraktığı hâlde duruyor, hiç bir değişme olmuyordu. O kimse bunda bir hikmet olduğunu düşünerek, Senûsî'nin yanına deldi. Ona bu durumu anlattı. O da buyurdu ki: "Yavrucuğum, ben Allahü teâlâdan ümid ediyorum ki, bana tâbi olup arkamda namaz kılanın etini ateşte yakmaz. Bu et bu sebeble yanmıyor (pişmiyor) olabilir. Lâkin sen bu hâli gizle. Hiçkimseye anlatma," O da Senûsî hayâtta iken bu hâdiseyi hiç kimseye anlatmadı.

Senûsî hazretlerinin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şunlardır: Ümm-ül-berâhîn (Akâid), Şerhu Ümm-ül-berâhîn (Bu kitap, bir önce zikredilen kitabın şerhidir.), Tevhîdü ehl-il-irfân, Ikd-ül-ferid fî halli müşkilât-it-tevhîd, Akîdetü ehl-it-tevhîd, Umdetü ehl-it-tevhîd vet-tesdîd fî şerhi Akîdetü ehl-it-tevhîd, Kitâb-ül-hakâik, Menhec-üs-sedid, Nusret-ül-fakîr, Mukarreb-ül-müstevfî, Şerh u esmâ-il-husnâ, Şerh-ut-tesbîh, Şerhu Îsâgûcî, Şerhu müşkilât-il-Buhârî, Şerh-uş-Şâtıbiyyet-il-kübrâ, Muhtasarı Ravd-ül-ünf, Şerhu cevâhir-il-ulûm, Tefsîr-ül-Kur'ân.

Âlim zâtlardan birinin bir yakını vefât etmişti. O âlim zât, vefât etmiş olan bu yakınını rü'yâsında görüp hâlini sordu. O da şöyle cevap verdi: "Elhamdülillah, Cennete girdim. Cennette, İbrâhim aleyhisselânun, küçük çocuklara Senûsı'nin "Akîde" isimdi kitabını "okuttuğunu, o kitabı levhalara yazdıklarını ve sesli olarak (açıktan) okuduklarını gördüm." Bu yakınının söylediklerini hayretle dinleyen o âlim zâtın, Senûsî hazretlerine ve kitaplarına olan muhabbet ve i'timâdı daha da arttı.

---

1) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 173

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 132

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 216

4) El-A'lâm cild-7, sh. 154

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 109, 448, 651

6) El-Bustân sh. 237

7) Neyl-ül-ibtihâc sh. 325

8) Keşf-üz-zünûn sh. 170, 1157, 1158, 1501, 1539, 1626

SEYFÜDDÎN MENÂRÎ

Nakşibend Muhammed Behâüddîn-i Buhârî'nin yetiştirdiği evliyânın büyüklerim den. Fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi, Seffüddîn Menârî'dir. Taşkend ile Sefnerkand arasında bulunan Ferket, kasabasına bağlı Menâr köyünde doğdu. Orada yetişti. Oraya nisbetle Mehârî denilmiştir. Kaynak eserlerde doğum ve vefât tarihleri kat'î olarak tespit edilememiş ise de, dokuzuncu asrın başlarında vefât ettiği bilinmektedir.

Seyfüddîn Menârî, Behâüddîn-i Buhârî'nin yüksek talebelerindendir. Sâh-ı Nakşibend bu yüksek talebesine husûsi ihtimâm ve sevgi gösterirdi. O da, Şâh-ı Nakşibend vefât edinceye kadar sohbet ve hizmetinden ayrılmadı. Sâh-ı Nakşibend hazretleri, vefâtına yakın bu kıymetli talebesine, kendisinin vefâtından sonra Alâüddîn-i Attâr'a bağlanmasını, onun hizmet ve himmet kanatları altında bulunmasını işâret etti. O da hocasının vefâtından sonra, Hâce Alâüddîn'in hizmetine girdi.

Seyfüddîn Menârî, ilk zamanlarında Hâce Hamîdüddîn'den fıkıh ilmi okuyordu. Lüzumu kadar fıkıh öğrendikten sonra, Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin sohbet ve hizmetine devam etmeye başladı. Hâce Hamîdüddîn ise, fıkıh ilmini ilerletmesi arzusunda olduğundan, onun bu ayrılışını hoş karşılamadı. Hattâ onu kötülemeye kadar gitti.

Seyfüddîn Menârî şöyle anlatır: "İlk hocam Hamîdüddîn vefât ederken yanında bulundum. Büyük bir ızdırap içinde idi. Ona dedim ki: "Çektiğiniz bu acı ve ızdırap nedir? Tahsil etmeyi bıraktığımızdan dolayı bizleri kötülediğiniz o ilim hazineleriniz nereye gitti?" Bunun üzerine;

"Bizden gönül istiyorlar. Ya'nî selim kalb istiyorlar; Bizde ise ondan eser yok. Izdırâbım bundandır" dedi."

Seyfüddîn Menârî, o zamanda bulunan himmet ehli velilerden idi. Bir defasında şöyle anlattı: "Eğer insan sıhhatte iken, kalb huzûruna varamıyacak ve ondan bir meleke elde edemiyecek olursa, hastalık vaktinde kuvvetler eksilmeye başlayınca huzûru bulmak son derece zor olur. Sâlih kimselerin böyle hastaları ziyârete gelmesi, hastaya rûhani bir kuvvet kazandırmak içindir. Bu yolda yükseklik iddiasında bulunan, birşey bildiğini zannedip parlak kelimelerle millete va'z ve nasihat edenlerin çoğunun âhırete intikâllerini gayet âciz ve dağınık gördüm. Böylelerinin bütün ilimleri, bu müthiş ânda silinip gidiyor. Elde edilmesi sunîlikle olan bu şeyler, çeşitli hastalıkların hücûmu ve insan tabiatının zaafı olan ölüm ânında hiçbir fayda vermiyor. Bilhassa şiddet ve mihnetlerin en büyüğü olan rûhun bedenden ayrılışı zamanında suntliğe hiç yer kalmaz."

Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin, Seyfüddîn isminde dört tane talebesi vardı. Biri mahbûb (sevilen), biri makbûl, biri makhûr (kahra uğramış) ve biri de merdûd (kovulmuş). Burada hâl tercümesini verdiğimiz Seyfüddîn Menârî, mahbûb (sevilen) olanı idi. Makbûl olan Seyfüddîn Hoşkan'ın, Sâh-ı Nakşibend'e (r.a.) bağlanması şöyle olmuş idi. Seyfüddîn Hoşkan, ticâret ile uğraşırdı. Birgün, ticâret maksadıyla, Buhârâ'dan, Harezm'e geldi. Orada Alâüddîn-i Attâr'ın (r.a.) sohbetine kavuştu. Sonra Buhârâ'ya döndü. Alâüddîn-i Attâr'dan aldığı feyz ile Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin sohbetine devam etti. Şâh-ı Nakşibend'den yolun edeb ve usûlünü öğrendi. Bu yola sımsıkı sarıldı.

Sâh-ı Nakşibend'in (r.a.) kahrına uğrayan Seyfüddîn ise, Seyfüddîn Bâlâhâne idi. Bu Seyfüddîn ile Muhammed Pârisâ'nın amcası Hüsâmeddîn Yûsuf Seyfüddîn Hoşkan, gece-gündüz beraber sohbet edip, birbirinden ayrılmazdı. Seyfüddîn Hoşkan, Şâh-ı Nakşibend'in yoluna girince, birgün Seyfüddîn Hoşkan'ın evinde toplandılar. Şâh-ı Nakşibend'in yüksekliği, kemâli üzerinde konuştular. Seyfüddîn Hoşkan, arkadaşlarına, kendilerinin de Şâh-ı Nakşibend'in yoluna girmeleri ve büyük saadete ermeleri için ısrarda bulundu. Seyfüddîn Bâlâhâne de şöyle anlattı: "Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerine rastladım. Üzerlerinde yeni bir hırka vardı. Gönlüm o güzel hırkaya meyletti. Kalbimden o hırkayı bana verse diye geçirdim. İçimden geçeni keşfedip, o hırkayı bana verdi. O zâtın evliyâlık yolunda kemâl derecede dolduğuna ben de şahidim. Lütfedip bana vâsıta olun beni Şâh-ı Nakşibend'in sohbetine eriştirin" dedi. Bunun üzerine, beraberce Şâh-ı Nakşibend'in huzûruna gittiler. Kabûl edilmesi için yalvardılar. Şâh-ı Nakşibend, bu yalvarmaları üzerine onu kabûl etti. Fakat bir müddet sonra, Seyülddîn Bâlâhâne, Şâh-ı Nakşibend ve birkaç talebesi ile beraber Buhârâ sokaklarından gidiyordu. Birden karşılarına yüksek tanınan, fakat Şâh-ı Nakşibend'in üstünlüğünü inkâr eden bir kimse çıktı. Şâh-ı Nakşibend (r.a.), yükseklikleri ve yaratılışları icâbı o kimseyi gayet nâzik ve güleryüzle karşıladı, iltifât etti. Hattâ birkaç adım da yanında yürüyerek uğurladı. Fakat Seyfüddîn Bâlâhâne, Şâh-ı Nakşibend (r.a.) geri döndüğü hâlde, birkaç adım uğurlama ile kalmayıp, o bid'at sahibi kimseyi ta'kib etti. Şâh-ı Nakşibend (r.a.), bu edebe uymayan işten dolayı çok müteessir oldu. Seyfüddîn Bâlâhâne geri dönünce; "O kimseyi uğurlamakta mübalağa gösterdin. Bu hatâ yüzünden kendini rüzgâra verdin. Belki Buhârâ'yı da harab ettin!" buyurdu. Şâh-ı Nakşibend'in (r.a.) bu üzüntüsünden, Seyfuddîn Bâlâhâne o gün öldü. Özbekistan taraflarından gelen ba'zı kimseler de Buhârâ ve çevresini yağmalayıp, her tarafı harâb ettiler: Birçok, ma'sûm insanı da öldürdüler.

Diğer Seyfüddîn ise; başlangıçta, Şâh-ı Nakşibend hazretlerini severdi. Ticâretle uğraşır, bütün zamanını para kazanmaya sarf ederdi. Bu sebeple kendisinde hasislik alâmetleri başgöstermişti. Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerini, talebeleri ile beraber evine yemeğe da'vet etti. Şâh-ı Nakşibend hazretleri dâima yemeğin sonunda tatlı veya meyve yerlerdi. Meyvesiz veya tatlısız ziyâfetlere ise, latîfe ederek; "Bu ziyâfetin demi yok" derdi. O günde yemek yenilip, yemeğin sonunda tatlı veya meyve gelmeyince; Şeyfüddîn'e latîfe yollu; "Verdiğin yemek demsiz oldu" buyurdu. Bu söz Seyfüddîn'e çok ağır geldi. Kalbinde Şâh-ı Nakşibend hazretlerine karşı bir soğukluk meydana geldi. Bu hâl, Şâh-ı Nakşibend hazretlerine de ma'lûm olunca, üzüldü ve hep parayı hesâb eden bu Seyfüddîn'e; "Nasıl, onikibin altın sermâyen olsa yeter mi?" buyurdu. Meğer, Seyfüddîn'in bütün maksadı, onikibin altın sermâye sahibi olmak imiş. Bundan sonra Seyfüddîn de dünyâ menfaatleri hırsına düşüp, sohbetlere gelmez oldu.

Birgün bu Seyfüddîn'i bir kervan ile giderken, konakladıkları çimenlik ve yeşillik üzerinde yuvarlanırken görmüşler. Dünyâ malına düşkün olmak hâli onu o kadar kaplamış ki, hem yuvarlanıyor, hem de "Oh! Oh! Birisine bağlanmamak ne tatlı, ne tatlı!" diye bağırıyormuş, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Bu Seyfüddîn ne nasîbsiz kimse imiş ki, Hâce Behâüddîn gibi bir zâtın sohbetlerinden ayrılıyor da, bundan zevk alıyor. Böylelerine yazıklar olsun!"

Yine Seyfüddîn Menârî anlatır: Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin sohbetinden uzaklaştırılanlardan birisi de, kız kardeşimin oğlu Şemsüddîn idi. Birgün Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin evine, hatırı sayılır misâfirler gelmişti. Şâh-ı Nakşibend (r.a.) bu Şemsüddîn'e; "Nehre git de suyu bu tarafa bağla" buyurdu. Şemsüddîn emri yerine getirmekte gevşeklik gösterdi. Biraz sonra da gelip, Şâh-ı Nakşibend'e; "Vücûdumda bir hâlsizlik meydana geldi. Su yoluna suyu bağlıyamadım" dedi. Bu ihmâl, Şâh-ı Nakşibend hazretlerini çok üzdü. "Mevlânâ Şems; Kendini boğazlayıp da su yerine kanını akıtsaydın. Senin için bu sözü söylemekten daha hayırlı olurdu" buyurdu.

Ondan sonra Şemsüddîn'e bir hastalık musallat oldu ki, çâresini bulamadılar. Bir ara benim yanıma geldi. Hâlini anlattı: Kendisine; "Hâce Alâüddîn-i Attâr'a (r.a.) git. Hâlini arz et. Senin için, Şâh-ı Nakşibend hazretlerine gidip, şefaat etmelerini rica et! Belki merhamet edip kabahatini bağışlar" dedim. Yeğenim Şemsüddîn, Alâeddîn Attâr'a gitmeyip, Muhammed Pârisâ'ya (r.a.) gitmeyi tercih ederek, onun yanına gitmiş, o da; "Senin derdin bizim tarafımızdan şifâya kavuşturulamaz. Senin başvuracağın yer, Alâüddîn-i Attâr'ın (r.a.) kapısıdır" demiş. Yeğenim Şemsüddîn yine gitmemiş. Gelip olanları bana anlattı. Ben de kendisine; "Ben sana Alâüddîn-i Attâr hazretlerine git demedim mi? Başka yol kalmadı...." dedim. Yine Alâüddîn Attâr'a (r.a.) gitmedi. Tekrar Muhammed Pârisâ'ya (r.a.) gitti. Bundan sonra, Şemsüddîn öyle hastalandı ki, insanları bile tanıyamaz hâle geldi. Çocuklarının isimlerini bile unuttu.

Sâdık talebelerin, şu üç edebe uymaları mecbûriyeti vardır. Hocasına makbûl sayılacak ne hizmet yapsa, bundan dolayı asla gurûra düşmemeli, nefse pay çıkarmamalıdır. Kendisinden makbûl olmıyan bir iş zuhur etse, ümitsizliğe düşmemeli, ayrılmayı asla aklına getirmemelidir. Hocasının verdiği emri muhakeme ve münâkaşa etmeden yerine getirmek için canla başla gayret etmelidir."

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî) sh. 63

2) Reşehât ayn-ül-hayât (Osmanlıca) sh. 110

SEYYİD ALÂEDDÎN ALİ SEMERKANDÎ

Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında Anadolu'da yaşıyan evliyâlardan. Nesebi, Resûlullah efendimize (s.a.v.) dayanır. Semerkand, Buhârâ, Taşkend gibi ilim merkezlerinde ilim öğrendi. Tefsîr, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde yüksek derecelere ulaştı. 860 (m. 1456) târihinde, bugünkü Karaman yakınlarındaki Zeyne köyünde vefât etti..

Seyyid Alâeddîn Semerkandî, senenin büyük bir kısmını oruç tutarak, gecelerini namaz kılarak, gündüzleri de talebelerine ders vererek geçirirdi. Kur'ân-ı kerîmî tecvîd üzere okur ve tefsîrini yapardı. Nefsini terbiye etmek için çok riyâzet ve mücâhede eder, nefsinin istediklerini yapmaz ve istemediklerini yapmak için uğraşırdı. Dünyâya hiç meyletmez, haramlardan şiddetle kaçıp, mübahların fazlasını dahî terkederdi. Cenâb-ı Hakkın kudreti ile tayy-i mekân eder sabah namazını Kâ'be'de kılıp, güneş doğmadan tekrar evine dönerdi. Sabah olunca, talebelerine zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretir onları en iyi şekilde yetiştirmek için uğraşırdı. Öğleden önce bir müddet kaylûle yaparak, sünneti îfâ ederdi.

Seyyid Alâeddîn hazretleri, "Bahr-ül-ulûm" isimli tefsîr kitabını, her gece Kâ'be'ye gidip, Makâm-ı İbrâhim'de yazardı. Her âyet-i kerîmenin tefsîrini yapmadan önce. Zemzem ile gusl abdesti alır, sonra tefsîre başlardı. Bu şeklide, meşhûr tefsîr kitabını uzun bir zaman içinde yazabildi.

Baba Cihangir Semerkandî tınlattı: "Birgün Semerkand'a, mecûsiliktch hıristiyan dînine geçmiş bir râhib geldi. Îsâ aleyhisselâm hakkında uygun olmayan şeyler söylüyor, onu (hâşâ) ilâhtır, diyordu. Pekçok bozuk ve bâtıl delîller göstererek, halkın i'tikâdını sarsıyordu. Üstelik sorduğu suâllere, âlimler dahî cevap veremiyordu. Bu rahip, Semerkand Sultânı Hâlid'e haber göndererek; "Âlimlerinizle münâzara etmek üzere geldim. Eğer beni herhangi bir âliminiz susturup mağlup ederse, müslüman olurum. Bütün servetimi de İslâmiyet için harcar, İslâmın yayılmasına yardım ederim. Şayet galip gelirsem, Semerkând'ın vergisini isterim" dedi. Sultan Hâlid, âlimleri toplayarak durumu anlattı. Onlar da; "Bir rahip nedir ki, cevap vermekte âciz kalalım. Onunla her zaman münâzaraya hazırız" dediler. Bir gün ta'yin ederek, câmide toplandılar. Rahip sorularını sordu. Fakat âlimler ikna edici bir cevap veremediler. Rahip gurûrla Sultân'ın huzûrûnda; "Gitmediğim memleket kalmadı. Sorularıma hiç kimse cevap veremedi ki, sizin âlimleriniz cevap versin!" gibi edebe uymayan ileri-geri lâflar etti. Sultan üzüldü. Bu sırada âlimlerden ba'zıları huzûra çıkıp; "Efendim! Bu rahibe ancak Seyyid Alâeddîn hazretleri cevap verir, onun üstesinden gelir. Yalnız o, şu anda kırk günlük bir halvete girdi. Nefs terbiyesi ile meşgûldür. Kolay kolay gelmez. Ancak din-i İslâmın nusreti için izin verilirse gelebilir" dediler. Sultan buna memnun oldu ve râhibden kırk günlük mühlet istedi. Hemen Seyyid Alâeddîn hazretlerine verilmek üzere bir mektûp yazdırdı. Bulunduğu yere mektûp gönderilmek üzere iken, saraya bir kimse girdi. Sultânın huzûruna çıkıp, bir mektûp sundu. Hâlid, mektûbu okudukça hayretten hayrete düşüyordu. Sevincinden cenâb-ı Hakka şükretmeğe başladı. Orada bulunan âlimler merak ederek sebebini sordular. Sultan, mektûbu getiren kimseye sesli olarak okuttu. Mektûbun başında, Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salevât ve Emîr Hâlid'e duâdan sonra yazıyordu ki: "Bu mübârek günde, büyük dedem, insanların ve cinnin Peygamberi ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bu fakire merhamet ederek göründüler. Buyurdular ki: "Evlâdım Alâeddîn! Halvetine son verdim. Allahü teâlânın kullarını irşâd etmek, onlara dîn-i İslâmın emir ve yasaklarını bildirmek için mağaradan dışarı çık. Allahü teâlânın izniyle pekçok kimsenin hidâyete kavuşmasına sebeb olacaksın. Türbemi ziyârete gelmeden

önce Semerkand'a git. Oraya ümmetimin âlimlerine eza ve cefâ veren bir rahip geldi. Ona lâzım olan cevâbı vererek hidâyete gelmesine vesile ol, ümmetimi de sıkıntıdan kurtar." Bu haberi size ulaştırmak üzere mektûp yazıp. Derviş Cihangir ile gönderiyorum. Sevinmeniz için böyle yaptım. Bugün biz de gelirdik, fakat Peygamber efendimizin (s.a.v.) "işâreti üzerine yarına kaldık."

Alâeddîn'den gelen bu mektûbu herkes hayretle dinliyordu. Mektûp bittiğinde tekbîr getirdiler. Seyyid Alâeddîn'in bulunduğu mağara ile Semerkand arası onyedi günlük yol idi. Bir günde bu yolun katedilip gelindiğini öğrendiklerinde, bütün âlimler; "Allahü teâlâ herşeye kadirdir" demekten kendilerini alamadılar. Ertesi günü sabah namazından sonra. Sultan Hâlid ve teb'ası, Seyyid Alâeddîn'i karşılamak üzere şehir dışına çıktılar. Kuşluk vakti sıralarında, başta Seyyid Alâeddîn hazretleri olmak üzere, arkasında pekçok evliyâ, grup hâlinde gürüldüler, Seyyid Alâeddîn beyaz bir âta binmiş, yeşil elbise giymişti. Diğer velîler, etrâfında ve arkasında ağır ağır yürüyorlardı. Öyle heybetli bir manzara idi ki, herkes heyecanlanarak ayağa kalkıp, o tarafa doğru hürmetle yürümeğe başladılar. Başta Sultan Hâlid olmak üzere, herkes atından inmişti. İki grup karşılaştıklarında, Sultân Hâlid, Seyyid Alâeddîn'in ellerinden öptü. O da Sultân'ın gözlerinden öptükten sonra; "Ey Sultan Hâlid! O rahip dostlarımızı üzmüş. Dedemiz, âlemlere rahmet olarak gönderilen Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) işâret buyurdular. Allahü teâlânın izniyle rahibin hidâyete gelmesine vesile olacağız" buyurdu. Cemâat büyük câmide toplandı. Rahibe haber gönderildi. Râhib gelip Seyyid Alâeddîn hazretlerini görünce, onun heybetinden titremeğe başladı ve; "Ben, Allahü teâlâya ve O'nun Resûlü Muhammed aleyhisselâmın Peygamberliğine inandım" dedi. Sonra gelip Seyyid Alâeddîn'in elini öptü ve; "Bu gece rü'yâmda zât-ı âlinizi gördüm. Bütün suâllerimi sorup, hasta kalbimin şifâsı olan cevaplarınızı öğrendim. Artık hiç şüphem kalmadı. Şimdi suâl sormama lüzum yoktur. İslâmiyetin hak din olduğunu anladım. Îmân edip müslüman olmakla şereflendim" dedi. Herkes hayret edip, ziyâde sevindiler, Seyyid Alâeddîn gülümseyerek, rahibe; "Şimdi tertemiz, günahsız bir müslaman oldun. Cenâb-ı Hak râzı olsun. Fakat dostlarımızın da istifâde etmesi için suâl sorunuz" buyurdu. Müslüman Olan kimse; "Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm; **"Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının Peygamberleri gibidir"** buyuruyor. Îsâ aleyhisselâm ölüleri diriltirdi. bu ümmetten böyle birşey olmuş mudur? Bunun izahını istiyorum" dedi. Bu sırada Sultan Hâlid'in sarayından bir hizmetçi gelip, Sultâna; "Efendim! Hasta olan kızınız rûhunu teslim etti" dedi. Bu haberi işitenler çok üzüldüler. Seyyid Alâeddîn ise, başını Önüne eğerek murâkabeye varip, Allahü teâlâya yalvarmağa, duâ etmeye başladı. Herkes Seyyid'in birşey söylemesini bekliyor, fakat cesâret edip suâl edemiyorlardı. Sultan Hâlid de aynı vaziyette bekliyordu. Bu hâl üç saatten fazla sürdü. Sonunda Alâeddîn hazretleri başını kaldırarak tebessüm etti ve; "Ey Sultan Hâlid! Kızınız, Allahü teâlânın izniyle sıhhate kavuştu. Şu ânda yemek yiyor. Sarayınıza gidiniz, bu hâli göreceksiniz" buyurdu. Bu haber herkesi heyecanlandırdı. Böylece Seyyid Alâeddîn, müslüman olan rahibin suâline kal (söz) ile değil, hâl ile (iş yaparak, göstererek) cevap verdi. Seyyid Alâeddîn vazîfesinin bittiğini belirterek, orada bulunanlarla ile vedâlaşıp, beraber geldiği velîler ile birlikte ayrıldılar. Onlar gittikten sonra, Sultan Hâlid, müslüman olan râhib ve halk, saraya doğru heyecanla yürüyerek, bir ân önce verilen haberin doğruluğunu öğrenmek istediler. Saraya yaklaştıklarında, ba'zı kimselerin Sultân'a müjde vermek için koştuklarını gördüler. Karşılaştıklarında, Sultâna; "Efendim! Kızınız vefât etmişti. Birkaç saat sonra tekrar dirildi. Hayret ettik. Size bu haberi müjdelemek için geldik" dediler. Sultan ve orada bulunanlar birbirlerine, bunun Seyyid, Alâeddîn'in büyük bir kerâmeti, himmeti ve bereketi olduğunu, onun, Allahü teâlânın katında derecesinin çok yüksek olduğunu söylediler. Sultan Hâlid'e müslüman olan rahip dedi ki: "Seyyid Alâeddîn hazretleri,

beni, asla tereddüde mecalim kalmayacak şekilde ikna etti, irşâd etti. Allahü teâlânın izni ve onun sebep olması ile, Elhamdülillah hidâyete kavuştum. Bu canım sağ oldukça dîn-i İslama bedenimle ve malımla hizmet edeceğim."

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin talebesi Molla Feridun anlattı: "Birgün hocam Seyyid Şerîf hazretleri ile bahçeye çıkmıştık. Orada: "Ey Feridun! Şu dağda, ricâl-i erbeîn denilen kırk büyük evliyânın bir toplantısı vardı. Haydi o makama ziyârete gidelim" buyurdu. Ben de; "Başüstüne efendim!" diyerek, peşinden yürümeğe başladım. Dağın üzerine çıktığımızda, pekçok rûhanî kimsenin orada toplanmış olduğunu, gördük. Herbiri edeble oturmuş bir kimseyi bekliyorlardı, içlerinden birine; Bunlar kimlerdir ve niçin bekliyorlar?" diye sorduk. O da; Ricâl-i erbe'înden biri vefât etti. Onlar, Kutb-i aktâb'ı (evliyâların en büyüğünü) da'vet ettiler. Onu bekliyoruz. O gelip vefât eden zâtın namazını kıldıracak ve içimizden birini de bu vazîfeye ta'yin edecek" dedi. "Şu anda Kutb-i aktâb kimdir ve nerede bulunmaktadır?" diye sorduk. O da; "Mekke-i mükerremededir ve ismi Seyyid Alâeddîn Semerkandrdir" diye cevap verdi.

Biz de oraya oturup beklemeğe başladık. Bir müddet sonra semâdan tekbîr, tesbih sesleri arasında nûr yüzlü velîler, gayet nurlu bir zâtı ta'kib ederek geliyorlardı. Belli ki, o zât Kutb-i aktâb' idi. Vere indiklerinde, hepimiz hürmetle ayağa kalkıp ta'zim ettik. Makamına oturduğunda, bizlere de oturmamızı işâret'etti. Bir müddet başını önüne eğip murâkabeye vardı. Sonra Âl-i İmrân sûresinin yüzseksenbeşinci âyet-i kerîmesinin meâlini okudu. **"Muhakkak her nefs ölümü tadıcıdır."** Sonra da tefsîrini yaptı. Hepimiz, hiç duymadığımız, hasta kalblere şifâ olan bu kıymetli sözleri işitmekle şereflendik. Nice hakîkatleri ve ince bilgileri öğrendik. Sonra bizden tarafa dönerek; "Cenâb-ı Hakkın rahmetine kavuşan merhumun makamına lâyık olan misâfir kardeşimiz gelmiştir, Rabbimizin izniyle onu makamına oturtalım ki, dostlarımızın beklemekten kalblerine bir eza gelmesin" buyurarak, beni oturduğum yerden kaldırıp, vefât eden zâtın boş duran seccadesine oturttu. Sevincimden ne yapacağımı şaşırdım. Orada olanların hepsi; "Şahidiz, işittik ve itaat ettik" dediler. Hocam Seyyid Şerîf de hayret etti. Seyyid Alâeddîn hazretleri, hocamın gönlünü alıcı sözlerde bulunarak; "Ey Seyyid. birâderim! Allahü teâlânın velî kullarına verdiği makamlar birer ihsândır. İnşâallah siz de bu cemâate dâhil olacaksınız. Henüz zamanı vardır" buyurdu. Daha sonra cenâze namazı kılındı. Beni artık yanlarında alıkoydular. Hocamla vedâlaşarak ayrıldık."

Seyyid Alâeddîn, ileri yaşlarında Mekke-i mükerremede bir miktar ikâmet etti. Medîne-i münevvereye ziyârete geldi. Resûlullaha (s.a.v.) olan aşkından dolayı oradan ayrılamadı. Yıllarca türbede hizmet etti. Birgün Resûlullah efendimizi (s.a.v.) baş gözü ile gördü. Peygamberimiz buyurdu ki: "Ey evlâdım Alâeddîn! Allahü teâlânın sana ihsân ettiği ilmi, ümmetime öğret ki, zayi olmasın. Sana verdiğim şu asâyı Anadolu tarafına at. Nereye düşerse, orada bulunan ümmetime îmân ve ibâdet bilgilerini öğret, sünnetimi ihyâ et." Seyyid Alâeddîn, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bu emrine hem çok sevindi, hem de Peygamberimizden ayrılacağı için çok üzüldü; Fakat ernir böyle olduğu için, "Başüstüne" deyip elindeki asayı Anadolu istikâmetine doğru attı. Asâ, Seyyid Alâeddîn'nin bir kerâmeti, Peygamber efendimizin de bir mu'çizeri olarak, Larende (Karaman) bölgesine düştü. Seyyid Alâeddîn ise, Allahü teâlânın izni ile, yanında evliyânın rûhları ile beraber, kısa zamanda Karaman'a asasının düştüğü yere geldi. O bölgede bulunan evliyâ onu karşıladılar. Karamanlıları Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere yetiştirmek için gece-gündüz durmadan dinlenmeden çalışmağa başladı.

Hâce Ârif anlattı: "Bir gece çok acâib bir rü'yâ gördüm. Öyle ki, hayretimden rü'yâda gördüklerimi unuttum. Sabahleyin ne gördüğümü düşünerek dışarı çıktım ve nehrin kenarına

kadar geldim. Abdest alıp, iki rek'at şükür namazı kıldım. Selâm verdiğimde, bir ses duydum. "Nereden geliyor?" diye bakınırken, havada bir seccade üzerinde oturan, yaşlı, nûr yüzlü bir kimseyi, kıbleye karşı oturmuş, bana seslendiğini gördüm. Buyurdu ki: "Ey Ârif! Ey kavminin en âdil insanı! Dünyâyı terketmek, hürriyete kavuşmak demektir. Kıyâmet günü, iyi bir makam elde etmek, dîn-i İslama hizmet etmekle mümkündür." Bu sözleri işitince, rü'yâda gördüğüm hâl hatırıma geldi ve; "Muhterem efendim! Rü'yâ âleminde gördüğüm anlaşılmaz şeyleri, zât-ı âlinizi görmekle hatırladım" dedim. O mübârek zât da; "Ey Hâce Ârif! Ben, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) torunu ve türbedârıyım. Bu zamanın "Kutb-i aktâb"ı olan Semerkandlı Seyyid Alâeddîn'im. Cenâb-ı Hakkın emri ile seni talebeliğe kabûl ettim. Acele ile yanıma gel ki, nasîbini alasın ve rü'yânın hakîkatine vâsıl olasın!" buyurdu. Ben de; "Ey evliyânın büyüğü! Gökyüzünün vefalı yıldızı! Ben ki, dermansız, mecalsiz bir fakirim. Medîne-i münevvereye nasıl gelebilirim? Oraya kavuşmak mümkünse, lütfedip himmet buyurur musunuz?" dedim. O da; "Ey Ârif! Allahü teâlânın izniyle arzuna kavuşacak, Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret etmekle şereflenecekseniz!" dedi ve gözden kayboldu. Gördüklerime inanamıyordum. Bunları nasıl görmüştüm? Derhâl evime gidip, bir odaya kapandım. Günlerce dışarı çıkmayıp, ibâdetle vakit geçirdim. Fakat zihnim hep bunlarla meşgûl idi. Nihâyet sekizinci günü, yine nehre abdest almağa gittim, önceki yere geldiğimde, heybetli ve korkunç bir arslanla karşılaştım.

Onu görenlerin korkudan dili tutulurdu. Ben de öyle oldum. Benim hareketsiz donup kaldığımı gören arslan, fasîh bir lisân ile; "Korkma! Sırtıma bin ki, seni kısa bir zamanda Medîne-i münevvereye ulaştırayım" dedi. Onun bu ifâdesinden, yüreğimdeki korku dağıldı. Üzerine bindim, beni Medine yakınlarında indirdi ve vedâlaşarak ayrıldık. Oradan büyük bir edeb ile, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûr-i şerîflerine geldim. Ellerimi açıp uzun uzun duâ ettim. Duâyı bitirince, yanımda daha önce nehirde karşılaştığım Seyyid Alâeddîn hazretlerini gördüm. Hemen mübârek ellerine sarıldım, öptüm, saygı ve hürmet gösterdim, Beni odasına götürdü. Maddî ve ma'nevî pekçok ihsânlarda bulundu. Teveccüh ederek, kısa zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturdu. Sonra bana; "Ey Ârif! Haydi seninle melekler âlemini gezelim. Asumana çıkıp seyredelim" dedi. Buna derecesiz sevindim. "Peki efendim!" derdemez, bana öyle bir teveccüh ve himmet ettiler ki, her ikimiz de gökyüzüne doğru yükselmeğe başladık. Yüce bir makama geldik. Allahü teâlânın sevdiği evliyâsının rûhları orada toplanmış idi. Onlar, "Merhaba ey üstâd-ı âlem!" dediler. Hocam da onlara cevap verdikten sonra, beni onlara ısmarladı, kendisi daha yüksek makamlara yükselerek gözden kayboldu. Aradan uzun bir zaman geçmişti. Hocamın gelmekte olduğu haber verildi. Geldiğinde, edeble elini öptüm. Bana; "Seni, Allahü teâlânın kullarını irşâd etmek, emirleri ve yasakları öğretmek için vazîfelendiriyorum" buyurdu. Orada bulunan evliyânın rûhları ile birlikte el açıp, benim için duâ ettiler. Sonra mübârek elleriyle gözümü mesh etti. O ânda yeryüzünde bulunan en büyük şeylerden, en küçüklerine kadar herşey gözüme görünmeğe başladı. Orada bulunanlarla musâfeha ettik. Bir anda tekrâr Medîne-i münevvereye geldik."

Seyyid Alâeddîn'in Karaman'a gelişini, talebelerinden Hâce Resûl şöyle anlattı: "Seyyid Alâeddîn hazretleri, Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabr-i şerîflerinde hizmetle şerefleniyordu. Bu fakir, henüz Semerkand'da bulunuyordum. Semerkand halkı, Seyyid Alâeddîn hazretlerinin kerâmetlerini, büyüklüğünü, Resûlullah efendimize olan muhabbetini anlatırlardı. Ona görmeden âşık olmuştum. Hizmetiyle şereflenip, talebesi olmak istiyordum. Fakat Medîne-i münevvere, memleketimize çok uzaktı ve gitmek için maddî bir güce de sahip değildim. Buna rağmen Seyyid Alâeddîn hazretlerinin aşkıyla yanıyor, bir an önce ona

kavuşmayı arzu ediyordum. Bir Cum'a gecesiydi. Çok ağladım ve Allahü teâlâya, gözyaşları arasında, kırık kalbimle duâ ettim. Seyyid hazretlerinden de, durumuma çâre için imdâd istedim. Tam o ânda, odamın dışından bir ses; "Ey Resûl! Haydi artık dışarı çık, arzuna kavuştun!" diyordu. Kulaklarıma inanamadım. Sür'atle dışarı çıktım. Karşımda nûr yüzlü, bakışları heybetli, yaşlı bir kimseyi arslana binmiş vaziyette gördüm. Önce korktum. Korktuğumu anlayınca; "Korkma evlâdım! Kavuşmak arzusuyla yandığın ve imdâd isteğinde bulunduğun kimseyim. Seni talebeliğe kabûl ettim. Gel, buraya otur!" diyerek, arslanın arkasını gösterdi. Arslana binince; "Gözlerini yum!" buyurdu. Yumdum, arslan sür'atle yürümeye başladı. Çok kısa bir zaman zarfında Medine'ye geldik. Hocam Seyyid Alâeddîn; "İşte burası, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabirleridir" buyurdu. Orada namaz kıldık, çok duâ ettik. Resûlullah efendimizden şefaat talebinde bulunduk. Sonra hocamın kaldığı odaya gittik. Orada büyük bir aşk ile hocamın hizmetine başladım. Cenâb-ı Hak yaptığım duâları kabûl etmişti. Bunun için Rabbime şükür secdesi yaptım. Yıllarca hocamın hizmetiyle şereflendim. Ricâl-i gayb ismi verilen evliyâ, hocamı ziyârete gelirler, onun sohbetiyle bereketlenirlerdi. Birgün hocam; "Ey Molla Resûl! Artık burada vazîfemiz tamâm oldu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), mübârek kabrinden çıkmış olduğu hâlde, Anadolu'ya gidip, oradaki müslümanlara yardımcı olma emrini verdi. Hemen hazırlan, gidiyoruz" buyurdu. O gün, pekçok evliyânın rûhları ve ricâl-i gayb ismi verilen evliyâ bölük bölük geldiler. Hızır aleyhisselâmın da bulunduğu bu meclise, Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) gelip, duâ buyurdular. Vedâlaşarak ayrıldık. Kısa bir zaman içinde, asanın istikâmetinde, evliyânın rûhlarının refakatinde, kısa zamanda Karaman'a geldik. Evliyânın rûhları ile vedâlaştık. Bu hâdiselerin hepsi gece olmuştu. Karaman'a geldiğimizde, sabah namazının vakti girdi. Abdest alıp namaz kılacaktık. Fakat bulunduğumuz yerde su yoktu. Etrâfta su aradım, bulamadım. Bunun üzerine hocam, elindeki asâyı yere vurunca, süt renginde bir su çıktı. O su ile abdest alıp, içtik, bal gibi tatlı idi. Namazımızı kıldıktan sonra, Karaman'da bulunan evliyâ bizi karşıladılar."

Seyyid Alâeddîn'in talebelerinden Ebü'l-Feth anlattı: "Bir iş için, Mısır'a gitmek üzere hocamdan izin istedim. Hocam da; "Bu yolculuğun sonunu tehlikeli görüyorum, istersen bu yolculuğa çıkma" buyurdu. Sonra benim çok istekli hâlimi görünce de; "Ey Ebü'l-Feth! Eğer çok istiyorsan git Fakat başın dara düşüp, bir tehlike ile karşılaşırsan, bizi hatırla ve şu duâyı oku" buyurarak, okunacak duâyı öğretti. Sonra mübârek ellerim açarak, selâmetle gitmem için duâ etti. Ben de ellerini öperek, hazırlık yaptım. Yol arkadaşlarımla Antakya'ya geldik. Orada bir gemiye binerek yola çıktık. O gece karşı taraftan bir rüzgâr esmeye başladı. Gittikçe şiddetlenen rüzgâr, gemiyi sağa sola sallamaya başladı! Dalgalar yükseldi. Gemi batmak tehlikesi ile karşılaştı. Gemi mürettebatı dâhil olmak üzere, hepimiz korkuya kapıldık. Herkes duâ, tövbe ve istiğfar etmeye başladı. Denize batma korkusu ile dermansız kalıp, kendimden geçmiş bir hâlde iken, hocamın; "Ey Ebü'l-Feth! Niçin nasihatimi dinlemiyorsun? Ne çabuk bizi ve öğrettiğim duâyı unuttun?" sesiyle irkildim. Hemen duâyı okuyup, "İmdâd, yâ hocam Seyyid Alâeddîn Semerkandî hazretleri, himmetinizi istirhâm ediyorum!" dedim. O ânda geminin gidiş istikâmetinden, sür'atle su üzerinde yürüyerek gelen bir kimse göründü. Herkes içinde bulunduğu durumu unutmuş olduğu hâlde, hayretle gelen kimseye bakıyordu. Yaklaşınca, yüz hatları belli oldu. Gelen, mübârek hocam idi. Bir sağa bir sola sallanıp duran geminin kenarından tutarak, denize hitaben; "Ey derya! Allahü teâlânın izni ile sâkinleş!" buyurdu. O ânda deniz sâkinlestiv dalgalar duruldu. Kurtulmuştuk. Hocam, herkesin hayret dolu bakışları arasında gözden kayboldu. Gemidekiler, bu gelen zâtın kim olduğunu birbirlerine soruyorlardı."

1) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 225

2) Câmi'il-menâkıb ve Câmi'il-Bevârih

3) Kitâb-ül-menâkıb

SEYYİD EMÎR BURHÂN

Evliyânın meşhûrlarından. Peygamberimizin (s.a.v.) soyundan olup, seyyiddir. Silsile-i âliyye büyüklerinden biri olan Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin büyük oğludur. Doğum ve vefât târihi bilinmemektedir. Fakat, hicri dokuzuncu asırda yaşadığı bilinmektedir.

Emîr Burhân'ın hocası, Behâeddîn Buhârî hazretleridir. Babası Seyyid Emîr Külâl onun hakkında; "Bu çocuk bizim burhâmmızdır (delîlimizdir)." buyurmuştur. Onun yetiştirilmesi için, talebesi Behâeddîn Buhârî hazretlerini vazîfelendirmiştir. Seyyid Emîr Külâl hazretleri, Behâeddîn Buhârî hazretlerine şöyle buyurmuştur: "Bir üstâd, çırağını yetiştirerek kemâl derecesine ulaştırsa, ister'ki, kendi eserini çırağında görsün ve çalışmalarının neticesinde onun yetişmiş olduğuna şâhid olsun. Şayet bir yanlışlık görürse, düzeltsin. İşte oğlum Burhan, şimdiye kadar tasavvufda eğitilmedi. Onun yetiştirilmesi işini üzerinize alın da, eserinizi görüp, itminân elde ettiğinize dâir bana güven versin."

Behâeddîn Buhârî (k.s.), hocasının bu emri üzerine Emîr Bürhân'ın bâtınına teveccüh edip, murâkabeye daldı. Fakat hocasının huzûrunda edebe riâyet ederek, tasarrufunu kesik kesik devam ettirerek, ardada bir durakladı. Seyyid Emîr Külâl hazretleri; "Ara vermeden tasarruf etmeye devam et" buyurdu. Bunun üzerine aralıksız tasarrufa devam etti. Emîr Burhan, birden bire değişip, tasavvuf hâllerine daldı. Bundan sonra yolu açılıp, tasavvufda yükseldi.

Emîr Burhan, şiddetli bir cezbe ve sekr sahibi idi. Mizacında insanlardan uzak ve yalnız kalma hâli hâkim idi. İç âlemini ve husûsî tavırlarını, kimse görüp bilmezdi. Ma'nevî kuvveti çok te'sîrli idi. Şeyh Nikrûz Buhârî şöyle demiştir: "Emîr Burhân'a ne zaman rastlasak, onun hâlinden ve bize te'sîrinden bâtınımız (iç âlemimiz) altüst olur, bomboş kalıp, perişanlığa düşerdik."

---

1) Reşehât sh. 43

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 124

3) Umdet-ül-makâmat sh. 62

SEYYİD EMÎR HAMZE

Evliyânın büyüklerinden. Peygamberimizin soyundan olup, seyyiddir. Silsile-i âliyye denilen evliyânın meşhûrlarından Seyyid Emîr Gilâl hazretlerinin ikinci oğludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 880 (m. 1475) senesinde vefât etti. Babası ona, kendi babasının ismi olan "Hamze" ismini koydu. Ona "Baba" diye hitâb ederdi.

Seyyid Emîr Hamze, küçük yaşta babasının sohbetlerinde bulundu. Daha sonra babası onu, yetiştirmesi için, talebelerinin meşhûrlarından olan Mevlânâ Ârif Dikgerânî'ye havâle eyledi. O da onu yıllarca çalıştırarak, ilimde ve tasavvuf hâllerinde zamânının bir tânesi olacak hâllerinde zamânının bir tânesi olacak şekilde yetiştirdi. Babasının vefâtından sonra, onun yerine geçip, yıllarca insanlara doğru yolu gösterdi. Ehl-i sünnet i'tikâdını anlattı. Talebeleri onun derslerine akın akın koşardı. Binlerce talebe, teveccühleri ile yetişti. En meşhûr talebeleri şunlardır: Mevlânâ Hüsâmeddîn Buhârî, Mevlânâ Kemâl Meydânî, Emîr Büzürk, Emîr Hard, Baba Şeyh Mübârek Buhârî, Şeyh Ömer Buhârî, Şeyh Ahmed Harezmî, Mevlânâ Atâullah Semerkândî, Hâce

Mahmûd Hamevî, Mevlânâ Hamîdüddîn Kermînî, Mevlânâ Nûreddîn Kermîni, Mevlânâ Seyyid Ahmed Kermînî, Şeyh Hasen Nesefî, Şeyh Tâceddîn Nesefî, Şeyh Ali Nesefî.

Hocam Mevlânâ Ârif bize derdi ki: "Yükünüzü çekecek bir dost isterseniz, bu çok az bulunur. Eğer yükünü çekeceğiniz birini ararsanız, bütün dünyâ size dosttur."

Seyyid Emîr Hamze'nin talebelerine vasıyyeti şöyledir: "Ey talebelerim! Bizim bulunduğumuz bu yol, sıdk ve doğruluk üzerine kurulmuştur. Muhterem babam Seyyid Emîr Külâl buyurdu ki: "İnsanların Hakka kavuşmaktan mahrûm kalmalarının sebebi, İslâmiyete tam uymadıklarındandır." Önce i'tikâdı düzeltmek lâzımdır. Şekten, şüpheden, bid'at ve dalâlette ve gayr-i meşrû olan herşeyden kalbi temizlemelidir. Bir kimsenin, anlamadan, mezheblerin ihtilâflarından ve ittifâklarından konuşması çirkin bir iştir. Bir kimse bu husûsta bilmeden konuşursa, cahilliğinin alâmetidir. Çünkü tasavvuf ehlinin yolu, yolların en aydınlığıdır. Hepsinden daha yakındır ve en nurlu olanıdır. Yolların en doğrusu ve en iyisidir. Necmeddîn Ömer Nesefî buyurdu ki: "Tasavvuf; kalbden, Allahü teâlânın sevgisinden başka herşeyi çıkarmaktır. Bedeni de, Allahü teâlânın emirlerine ve Resûlullahm (s.a.v.) sünnetine uymakla süslemelidir. Allahü teâlânın razı olduğu şeyleri yapmalı ve Resûlullahın (s.a.v.) sünneti üzere hareket etmelidir. Zamânımızdaki dalâlet fırkaları, tasavvufu yanlış anlayıp, yanlış yorumlayarak başka yollara sapmışlardır.

Tasavvuf ehli olanlar, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uyarlar. Ya'nî İlâmiyete uyarlar. Haram olan işlerden ve haram yemekten sakınırlar. İnsanların yükünü çekip, kimseye yük olmazlar. Şöhretten sakınırlar. Müslümanlara acıyarak, onlara yumuşak davranırlar. Dâima Allahü teâlâdan korkarlar ve günahlarının affedilmesi için yalvarırlar. Gıybet emezler. Dünyâya, dünyânın rahatlığına ve zînetine güvenmezler. Sâlihlerin ve Eshâb-ı kiramın yolunda ve onların ahlâkı üzere olurlar. Büyükleri inkâr etmezler ve bid'at ehline uymazlar. Bunlar Ehl-i sünnettir. Hak üzere olan cemâattir. Sakın onların sevgisini kalbinizden çıkarmayınız. Çünkü onların sevgisi, Allahü teâlânın ve Resulünün (s.a.v.) razı olmasına sebep olur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allah onların kalblerini takva için imtihan etmiştir. Onlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır."** buyurdu. (Hucurât-3). Bu taifenin hâlini öğrenmiş oldunuz. O hâlde onlara tâbi olunuz ve onlarla sohbet ediniz. Bid'at ve dalâlet ehli olan fırkalardan ve onlarla sohbet etmekten sakınınız ki, âhırette zarar etmiyesiniz. Bid'at sahibi olanları aşağılamak hususunda çok çalışmalı ki, Resûlullahın (s.a.v.) müjdesine kavuşulsun. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bid'at sahibini aşağılayanı, Allahü teâlâ büyük korkudan emin eder."**

Ey talebelerim! Dâima namaz vakti ne zaman girecek de namaz kılacağım diye bekleyin. Abdesti, namaz vakti girmeden alınız. Namazı huşu' ve hudû' ile kılınız ve Allahü teâlâdan korkunuz. Namaz vaktinde hiçbir şeyle meşgul olmayınız. Nitekim Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Vakit geçmeden namaza, ölüm gelmeden tövbeye acele edin"** buyurdu. Dâima tövbe ediniz. Resûlullah (s.a.v.); **"Günâhına tövbe eden, günâhı olmayan gibidir"** buyurdu. Gaflet uykusundan kendinizi uzak tutunuz ki, uyanık olasınız. Mümkün mertebe lüzumsuz konuşmayın. Sakın boş söz söylemeyin. Dâima namaz ve oruçla süslenmiş olunuz.

Elinizden geldiği kadar hiçbir mahlûka hakaret gözü ile bakmayınız. Çünkü o, Allahü teâlânın katında sizden daha makbûl olabilir. Birbirinizi çok seviniz. Sevdiğiniz kimse, Allahü teâlânın dostlarından bini olabilir. Buna çok dikkat ve gayret ediniz. Kimseye dünyâlık için ta'zim etmeyiniz ki, dîniniz dünyâ uğruna gitmesin. Zîrâ, dünyânın Allahü teâlâ katında hiç değeri

yoktur. Dünyâyı sevmek aşağılıktır ve her şeyden aşağıdır. Dininizi dünyâya feda etmeyiniz. Dînini başkalarının dünyâsı için satan ve bu yüzden Allahü teâlânın rahmetinden mahrûm kalan kimseden daha câhil bir kimse yoktur. Böyle kimse, hem dünyâda, hem de âhırette zavallıdır. Allahü teâlânın râzı olmasını düşünmeyip de insanların rızâsını düşünen, onların râzı olmasını arayan kimse, Allahü teâlânın gadabını istemiş olur.

Allahü teâlâ, insanları da ona karşı gadablandırır. Allahü teâlânın kendisinden râzı olmasını isteyip, insanların râzı olmasına bakmayan kimseden Allahü teâlâ râzı olur. İnsanları da ondan râzı ve hoşnud kılar.

Birisi size husûmet, düşmanlık ederse, onunla meşgûl olmayınız. Çünkü husûmetin sonu gelmez. Allah korusun, bu uğurda dininiz de elden çıkabilir! insanların sevgisine de aldanmayım?! Zîrâ -bu sevgileri devamlı değildir, insanların elinde olana tama' etmeyiniz. Allahü teâlânın size yerdiğine kanâat, ediniz. Çünkü tama' eden, dâima sıkıntı ve üzüntü içinde olur. Kanâat eden ise, her zaman neş'eli ve rahattır. **Beyt:**

"Beni kanâatle eyledi dâim azîz,
Husûmet ve tama'dan eteğim oldu temiz."

Namazı öyle kılınız ki, yalnız iken ve kalabalıkta iken namazdaki hâliniz değişmesin. İnsanların yanında iken çok yavaş kılmayın ki, bu kendini insanlar nazarında iyi göstermek olur. **Beyt:**

"Gizli şirk var riya ile tâatte,
Ya Hak için ol, ya ukbâyı iste."

İnsanlardan ve makamlarından yardım beklemekten ümîdi kesip, Allahü teâlâya bağlanmalıdır. Başkalarından yardım bekleyen kimse, insanlar yanında hor görülür. İnsanlara tama' etmeyi bırakan kimse, dünyâda da, âhırette de azîz ve mükerrem, Allah katında da derecesi yüksek olur. Yardımı Allahü teâlâdan isteyin. Birinin size karşı kusuru olursa, şikâyet etmeyin. Kabahati kendinizde arayın. Dâima özür dileyici olun. Kimsenin ayıbını aramayın. Nasihat kabûl eder görünen münâfıklara nasihat etmeyin. Onu ayıblarsamz, duymasın. Size düşman olur. Bir kimse yanlış konuşmuşsa, insanlar arasında yanlışını ona söylemeyin. Yalnız olduğu zaman ve nasihat kabûl edici olduğunu bilirseniz, o zaman söyleyin. Ama günahla ilgili ise, lütf ile, yumuşaklıkla söyleyin.

İnsanlardan bir sıkıntı gelirse, affedin. Karşılığında iyilik yapmaya bakın. Biri size ta'zim etmezse, sakın ondan dolayı hatırınız kırılmasın. Filân kimse bana saygı göstermedi gibi sözlerden çok sakınınız. Bir kimse size ta'zim eder ve sizden iyi olarak bahsederse, ona sevinmeyin. Bu söz üzerinde durmayın ve; "Benim iyi kalbim vardır" deyip kendinizi aldatmayın, insanların medhini ve zemmini (kötülemesini) aynı tutarsanız, felâket uçurumuna düşmezsiniz. Size bir acı haber gelir veya hasta olursanız, Allahü teâlâdan râzı olmaya dikkat edin ve Allaha hamd edin. Ne kadar hasta olsanız, ayağa kalkamayacak hâlde bulunsanız da, namazı kazaya bırakmayınız. İmâ ile kılınız. Eğer Allah korusun, kazaya kalırsa, en kısa zamanda kaza ediniz. Hastalığınızı, günahlarınıza keffâret biliniz. Zîrâ kula gelen belâlar, onlara sabır ve tövbe ile kalkar.

İnsanlar arasında iseniz, dinden söylediklerini dinleyiniz. Sözleri bozuksa, dinlemeyiniz. Size kötü söylerlerse, siz dilinizi tutun ve insafdan ayrılmayın. Birgün Mevlânâ Ârif Dikgerânî (r.a.) buyurdu ki: "Herkese karşı açık ve tatlı sözlü olun, riâyeti yerine getirin, takvâ sahibi olun,

dilinizi insanlardan koruyun, kibirlenmeyin, mütevâzi olun. Zelîl olmayın. Her işte orta yolda olun. Resûlullah (s.a.v.): "**İşlerin en hayırlısı, orta olanıdır"** buyurdu.

Önünüze bakın. Her tarafa, öteye beriye bakmayın. Her gördüğünüzle değil, îcâb edenlerle konuşun. Konuşmak îcâb ederse, yavaş konuşun. Birisi sizinle konuşursa, onu iyi dinleyin. Güldürücü sözler konuşmayın. Mecbûr olmadıkça insanlardan birşey istemeyin. İsterseniz, az isteyin. Hiç kimseye zulüm ve günahta yol göstermeyin. Evinizde iyi ahlâklı olun. Ağır söz söylerlerse, siz dilinizi koruyun. Düşünerek söz söyleyin. Hürmet ehli, kendisine hürmet gösterilenler sizi yanına çağırırsa, onunla mağrur olmayın. Dünyâ ve dünyâyı sevenlerden kaçın. Elden geldiği kadar ilmiyle amel eden âlimlerin sohbetinde bulunun. İlim öğrenmekten bir adım geri ve uzak durmayın. Zîrâ ilimsiz amel, şeytanın oyuncağı olur. İlminiz azsa, onunla amel edin, çoğalır.

Her işte esas, ilim ve takvâdır, imândan güzel hiçbir ni'met yoktur. Allaha ibâdetten daha iyi amel, iş yoktur. Ölümden iyi ibret yoktur.

Kendini; ucbdan (kendini beğenmekten), riyadan (gösterişten), tekebbürden (böbürlenmekten), hasedden (çekememezlikten), gıybetten (dedikodudan), bahillikten (cimrilikten), kin tutmaktan, düşmanlıktan ve nifaktan korumalıdır. Bunlar, kişinin kötülüğüne alâmettir.

İlmi, mevki için ve insanlardan kabûl görmek için öğrenmemelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Dünyâ maksadı için ilim öğrenen, Cennetin kokusunu alamaz"** buyurdu. İlmi, Allahü teâlânın tevhîdini öğrenmek için okumalıdır. Bilerek kulluk yapmalı, câhil kalmamalıdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.); **"İlim öğrenmek, her erkek ve kadın mü'mine farzdır"** buyurdu.

Dâima kalb temizliği ile meşgûl olmalıdır. Kalbini pisliklerden temizlemedikçe, hakîkî maksada kavuşulamaz.

Bütün iyiliklerin başı, dünyâyı terketmektir. Bütün kötülüklerin başı da dünyâ sevgisidir. Bununla birlikte, Serveti kâinat (s.a.v.); **"Dünyâ âhıretin tarlasıdır"** buyurdu. O hâlde dünyâda âhiret işleri yap ve dünyâya ve dünyânın ni'metlerine bağlanma! Dünyâ rahat yeri değildir. İbret yeridir. Bunun için Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.); **"Dünyâ ibret yeridir, ta'mir etme yeri değildir"** buyurdular.

"Dünyâ bir kulübedir ve biz onda misâfir,
iki cihanda bakî, sâdece Allahdır."

İhtiyâç mikdârı ile kanâat etmeli, geri kalanını vermelidir. İbâdet ve tâat için yeterli kuvvetin hâsıl olduğu kadarı Hle kifâyet etmelidir. Eğer bundan daha fazla dünyâ ve dünyâ ni'metleri ile meşgûl olursan, kendini felâkete atmiş olursun. Az yiyin, az uyuyun ki, ölüm pusudadır Ne zaman geleceği bilnmezi Şaton bunu hâtırınızdân çikarmayın. Haramdan sakinin, Haram yiyenlerle işleyenlerle oturmayın; Zirâ dünyâ ehli ile sohbet, kalbi karartır. Nitekim demişlerdir ki:

"Sâlihlerin sohbeti, seni de sâlih eder,
Zâlimlerin Sohbeti, seni de zâlim eder.

Eshâb-ı Kehf'in köpeği, köpek iken birkaç gün,
Gitti ve halas buldu, iyilerin peşinden.

Kötülerle az otur; kötülerin sohbeti,
Kirliliğe döndürür, bütün temizliğini,

Güneş o kadar parlak, hem o kadar büyüktür.
Ama küçük bir bulut, onu göstermez olur."

Demişlerdir ki, bir lokma haram yiyenin, ibâdetleri kırk gün perde arkasında kalır. Elbisesinde haramdan bir iplik bulunanın, o haram iplik o elbisede bulundukça, tâati kabûl olmaz. Yiyecek ve giyecek temiz olmazsa, namaz, oruç ve cihâdınız kabûl olmaz. Din yolunda mahreminiz olmayanla birlikte oturmayın."

Seyyid Emîr Hamze hazretleri, bu vasıyyetleri buyurduktan sonra, husûsî odalarına girip, üç gün üç gece, başını murâkabe yakasının içine çekti. Sonra başını kaldırıp buyurdu ki: "Âlemlerin Rabbine hamd olsun ki, yüksek babamıza geldiği gibi, bize de aynı müjdeler geldi." Bunları söyledikten sonra, Kelime-i şehâdet getirerek vefât edip, Hakkın rahmetine kavuştu.

Emîr Hamze hazretlerinin iki oğlu ve bir kızı vardı. Hepsi de babalarından feyz alarak, ilimde, ahlâkta yetişmiş, yüksek derecelere kavuşmuşlardı. Kızı Hâtun-ı Külan için; "Herkes oğlu ile iftihar eder, biz de kızımızla iftihar ederiz. Allahü teâlâ bize ne verdiyse, biz de kızımıza verdik." buyurmuştur. Bu kızı, her zaman Kur'ân-ı kerîm okurdu. Odaya girip bir işle meşgûl olunca, odası nûrundan, kandile ihtiyâç göstermiyecek derecede aydınlanırdı. Kilim dokusa, iplikler kendiliğinden düğümlenirdi. Bu işle uğraşırken namaza kalksa, onun çıkrığı kendiliğinden dönerdi. Gündüz olsa, demetleri kendiliğinden iplik olurdu. Bu hâlini, ancak sırdaşları bilirdi.

Emîr Hamze hazretlerinin bu kızının, Şehâbeddîn adında bir oğlu vardı. Emîr Hamze bu torununun yetiştirilmesi vazîfesini Mevlânâ Hüsâmeddîn'e verdi. Üç sene Mevlânâ Hüsâmeddîn'in huzûrunda kaldı. Bu müddet zarfında Hak teâlâ, ona çok ilim ihsân etti. Hocası Mevlânâ Hüsâmeddîn ona dedi ki: "Ey Mevlânâ Şehâbeddîn, eğer bundan sonra sen bize ders okutacaksan burada kal, yoksa bende, sana ders verecek güç kalmadı. Sonra Mevlânâ Hüsâmeddîn'in izni ile Sûhâra'ya döndü. İnsanlara nasihatle meşgûl oldu. Bütün vakti ilim ve âlimlerle geçerdi. Birgün halka va'z-ü nasîhattan sonra şöyle söyledi: Ey azîzler! Size bir vasıyyetim var. Onu kabûllenin ki, âhırette size faydası olsun. Nitekim Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Vakit geçmeden namaza, ölüm gelmeden tövbeye acele edin"** buyurdu. Ey dostlarım! Allahın emirlerini yerine getirmede eksiklik etmeyin.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namaz dînin direğidir. Namazını kılan dinini kurmuş, terk eden dînini yıkmış olur."**

---

1) Reşehât sh. 44

2) Umdet-ül-makâmat sh. 62

3) Agâhî Seyyid Emîr Külâl sh. 96 vd.

4) Hadaik-ül-verdiyye sh. 124

SEYYİD ŞERÎF CÜRCÂNÎ

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali Cürcânî el-Hüseynî el-Hanefî'dir. Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Peygamberimizin (s.a.v.) soyundan olduğu için "Seyyid Şerîf ismiyle tanınıp, meşhûr olmuştur. 740 (m. 1339) senesinde Cürcân şehrine, bağlı Tâku nahiyesinde doğdu. 816 (m. 1413) senesinde Şîrâz'da vefât etti. Türbesi Şîrâz'da, Savahan mahallesinde, Vâkib kabristanındadir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye başladı. İlk tahsiline Cürcân'da başladı, önce Arabcayı öğrendi. Sarf, nahiv ve belagat ilmine dâir Sekkâkî'nin "Miftâh-

ül-ulûm" adlı meşhûr eserini ve bu eserin şerhini, bu şerhi yazan Nûreddîn Tuvâsî'den okudu. Sirâcüddîn Ömer el-Buheymânî'den "Keşf" adlı tefsîrini ve Keşşâf tefsîrinden bir bölümü okudu. Kudbüddîn Şîrâzî'nin yazdığı Miftâh şerhini, onun oğlu Muslihuddîn bin Ebi'l-Hayr Ali'den okudu. Bundan sonra, aklî ilimleri öğrenmeye başladı. Tahsilini devam ettirmek üzere seyahatlere çıktı. Bu maksadla Hirat'a, Anadolu'ya ve Mısır'a gitti. Zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Mantık ilmiyle ilgili "Şerhu Metâlî" adlı eseri onaltı defa okuyup inceledi ve birçok hocanın açıklamasını, îzâhını dinledi. Ancak o, bu eseri iyice hazmedip, gayet net bir şekilde öğrenmeyi ısrarla istiyordu. Onaltı defa okuyup incelemesine rağmen tam anlıyamadığım görünce, bu eseri ve "Şerh-uş-Şemsiyye" adlı eseri, bizzat yazan zattan okumaya karar verdi. Bu maksadla Hirat'a gitti. Eserin yazarı Mevlânâ Kutbüddîn Şîrâzî'yi bulup, durumu anlatıp hâlini arzetti. Bu sırada Mevlânâ Ebû Abdullah Kutbüddîn Muhammed bin Muhammed er-Râzî et-Tahtânî oldukça yaşlanmıştı. Seyyid Şerîf Cürcânî'deki azmi görerek, kısa bir müddet eserini okuttu. Sonra kendisinin ihtiyârlamış olduğunu, bu sebeble fazla okutmaya takatinin kalmadığını söyledi. Fakat ona, en meşhûr talebesi Mübârek Şah el-Mantıkî'ye gitmesini, ondan okumasını tavsiye etti. Bu talebesine bir de mektûp yazarak, alâka göstermesini ve "Şerh-ül-Metâlî"yi kendisinden öğrendiği gibi, ona da bütün incelikleriyle okutmasını, öğretmesini emr etti.

Bunun üzerine, Mübârek Şah'ın yanına gitmek üzere Hirat'tan ayrıldı. Yolu Doğu Anadolu'ya uğramıştı. Burada zamanın büyük âlimlerinden olan Cemâleddîn Muhammed bin Muhammed Aksarâyî'nin şöhretini duydu. Karaman'a doğru yola çıktı. Karaman yakınlarında, bu zatın Kazvînî'nin "El-Îzâh" adlı eserine yazmış olduğu şerhi gördü. Eser üzerinde ba'zı incelemelerde bulundu. Orada bulunan ba'zı ilim erbâbı, Cemâleddîn Aksarâyî ile bizzat görüşmesini, ondan istifâde etmesini tavsiye ettiler. Bu tavsiye üzerine Aksaray'a gitti. Aksaray'a vardığında, Cemâleddîn Aksarâyî'nin vefât etmiş olduğunu öğrendi. Talebeleriyle tanışıp, sohbet etti. Sonra da Cemâleddîn Aksarâyî'nin en meşhûr talebesi olan Şemseddîn Muhammed Fenârî (Molla Fenârî) ile de tanışıp, birlikte Mısır'a gittiler.

Mısır'a varınca, Mübârek Şah'ın medresesini arayıp buldu. Mübârek Şah'a hâlini ve maksadını anlatıp, hocasının gönderdiği mektûbu verdi. Mübârek Şah, hürmetle ayağa kalkarak, mektûbu alıp öptü. Okuduktan sonra; "Seni okuturum. Fakat sâdece dinlemekle iktifa edeceksin. Dersde soru sormana ve konuşmana müsâade yok" dedi. Seyyid Şerîf Cürcânî buna râzı oldu. Bu sırada Mübârek Şah, Mısır'ın ileri gelenlerinden birinin çocuğuna "Şerhu Metâlî "yi okutuyordu. Böylece o da derse katılıp, dinlemeye başladı. Mevlânâ Mübârek Şah, bu kitabı gayet iyi ve üstün bir mehâretle okuyor, ağır mevzûları açıyor, mevzûları derinlemesine îzâh ediyor ve talebeye öğretiyordu.

Derslere bu şekilde devam eden Seyyid Şerîf Cürcânî, geceleri kendisine ayrılan medrese odasında derslerine çalışıyor, çok az uyuyordu. Mübârek Şah, geceleri medresede dolaşarak, talebelerinin durumunu teftiş ediyordu. Bir gece medresenin avlusunda dolaşırken, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin odasından onun sesini işitti. Okudukları "Şerhu Metâlî" kitabı üzerinde "Şerhde şöyle yazılı, hoca böyle söylüyor, ben de şöyle diyorum." diyerek, mes'elenin incelemesini yapıyordu. Hocası Mübârek Şah bunları işitince, çok sevindi ve son derece memnun oldu. Şâhid olduğu bu hâdiseden sonra, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin dersde konuşmasına ve soru sormasına müsâade etti. Bu husûsa Seyyid Şerîf Cürcânî çok memnun oldu. Derslere şevkle devam edip, okuduğu Metâlî şerhine, daha genç yaşında mükemmel bir haşiye yazdı.

Seyyid Şerîf Cürcanî, Mısır'da Mübârek Şah'dan Metâlî şerhinin yanısıra, aklî ilimleri de öğrendi. Ayrıca o sırada Mısır'da bulunan devrin meşhûr âlimlerinden naklî ilimleri okudu. O

zamanın en meşhûr âlimi olan Ekmelüddîn Bâbertî'den de, din ilimlerini öğrendi. Seyyid Şerîf Cürcânî, bu şekilde Kâhire'de dört sene kaldı. Bundan sonra Anadolu'ya gitti. İstanbul'u ve Bursa'yı ziyâret ettiği, oradan İran'a döndüğü kaynaklarda kaydedilmiştir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, ilim tahsilini tamamladıktan sonra memleketine döndü. Hükümdâr Celâleddîn Şah Şüca' bin Muzaffer, onu Sîrâz'da bir medreseye müderris ta'yin etti. Daha sonra hükümdâr Şah Şüca' ile yakından tanışıp, çok hürmet ve ikram gördü. Şah Şüca' ile yakından tanışması şöyle nakledilmiştir; Şah Şüca' ordusuyla Esterâbâd'daki Kasr-ı Zerd'e gelip, bir müddet orada kalmıştı. Bu sırada Seyyid Şerîf Cürcânî, kendi eserini hükümdâra takdim etmek üzere bir asker elbisesi giyip, hazırlandı. Şah Şüca' ile iyi görüşen ve zamanın en meşhûr âlimi olan Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin yanına giderek; "Ben garîb bir kimseyim. Ok atmakta mehâretliyim. Sultan ile görüşmemi sağlamanızı rica ediyorum", dedi. Bunun üzerine Sa'düddîn-i Teftâzânî onu yanına alıp, sultânın otağına götürdü. Kapıda beklemesini söyleyip, içeri gizdi. Onun hâlini sultâna anlattı. Sultan, Seyyid Şerîf Cürcâni'yi huzûruna çağırdı. "Ok atmakdaki mehâretini göster bakalım" dedi. Sultan böyle söyleyince, Seyyid Şerîf Cürcânî koynundan kendi yazmış olduğu bir kitabı çıkararak, "Benim oklarım ve mehâretim budur" diyerek, eserini sultâna verdi. Sultan Şah Şücâ' aynı zamanda ilim ehli bir kişi olduğundan, eseri alıp inceledi. Onun ilimde yüksek derecede bir âlim olduğunu görerek, çok ta'zim ve hürmet gösterdi. Çok miktarda para verip, elbise ve binek hayvanı hediye etti. Sultan Şah Şüca', Kasr-ı Zerd'den Şîrâz'a dönerken, Seyyid Şerîf Cürcânî'yi de yanında götürdü. Onu Şirâz'da yeni yaptırmış olduğu Dâr-uş-şifâ Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Seyyid Şerîf Cürcânî, bu medresede on sene müderrislik yaptı. Bir taraftan da kıymetli eserlerini yazdı. Zamanının en meşhûr âlimi olarak tanınıp sevildi.

Timur Hân, 789 (m. 1387) senesinde Şîrâz'ı fethedince, Seyyid Şerîf Cürcânî'ye çok hürmet gösterdi. Kapısına bir ok astırmak sûretiyle, emân alâmeti koydu. Onun evine sığınanlara da emân verdi. Timur Hân'ın bir veziri, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin faziletli büyük bir âlim olduğunu Timur Hân'a anlatmıştı. Timur Hân onunla karşılaşınca, kendisine bahsedilenden daha üstün bir âlim olduğunu görerek, hürmeti ve sevgisi arttı. İlminden istifâde etmek için, onu Semerkand'a da'vetetti. Bu da'vet üzerine Semerkand'a gitti. Timur Hân, fethettiği; İran, Irak, Suriye ve Anadolu gibi İslâm bölgelerinde bulunan zamanın seçkin âlimlerini Semerkand'a topladı. Başta Teftâzânî ve Seyyid Şerîf Cürcânî olmak üzere, çok değerli âlimler orada bulundu.

Timur Hân'ın âlimlere büyük sevgisi olduğundan, Sa'düddîn-i Teftâzânî ile Seyyid Şerîf Cürcânî'ye huzûrunda ilmî münâzaralar yaptırırdı. Timur Hân, Seyyid Şerîf Cürcânî'yi daha çok sevdiği için, münâzaralardan sonra; "Kabûl edelim ki, ikisi de din ve ma'rifet bilgilerinde aynıdır. O zaman Seyyid'in nesebi üstündür. Çünkü Resûlullahın (s.a.v.) soyundandır" derdi. Seyyid Şerîf Cürcânî, onsekiz sene Semerkand'da kalıp, Timur Hân'dan çok büyük alâka ve hürmet gördü. Semerkand'da kaldığı müddet içinde, medreselerde ders verip, yüzlerce kıymetli âlim yetiştirdi. Ayrıca çok değerli eserler yazdı. Timur Hân'ın vefâtından sonra, Semerkand ve Mâverâünnehr'de çıkan karışıklıklar sebebiyle, Semerkand'dan ayrılıp, Şîrâz'a döndü. Vefâtına kadar Cürcân'da kalıp, ders vermek ve eserlerini yazmakla meşgûl oldu. Burada da, vefâtına kadar pekçok âlim yetiştirdi ve kıymetli eserler yazdı.

Seyyid Şerîf Cürcânî, tasavvuf ilmini, evliyânın büyüklerinden olan Alâüddîn-i Attâr hazretlerinden öğrendi. Semerkand'da Timur Hân'ın medresesinde ders verdiği sırada, Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetine devam ederek, tasavvuf ilmini öğrenmeye başladı. Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetlerinde bulunmak için, soğuk, şiddetli kış günlerinde dahî, seher vaktinde kalkıp onun

medresesine gider, kapıda bekler, müsâade edilince içeri girerdi. Ona büyük bir sevgi ve derin bir muhabbetle bağlı idi. Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin teveccühleri ile kısa zamanda kemâle gelip, olgunlaştı. Tasavvuf, hâllerinde daha da ilerlemek için, hocasından bir sohbet arkadaşı istedi. Alâüddîn-i Attâr da onu, en başta yelen talebelerinden olan Nizâmüddîn Hâmûş'a gönderdi. Bu zâtın sohbetlerinden de çok istifâde etti.

Birgün Nizâmüddîn Hâmûş'un huzûrunda iken, tasavvuf da murâkabe denilen hâle dalıp, kendinden geçmişti Bu hâlde iken, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin başından sarığı düşmüş, Nizâmüddîn Hâmûş kalkıp sarığını alarak başına koymuş, hâlini sormuştu. Bunun üzerine Seyyid Şerîf Cürcânî; "Çok zamandanberi levh-i müdrikemin (hafızamın) nukûs-i ilmiyeden (ilimden) pak ve temiz olmasını istiyordum. Allahü teâlâya hamdolsun, sohbetiniz bereketiyle bu ma'nâ müyesser oldu. Az zamanda ma'lûmât endişesinden halâs olup, muradım hâsıl oldu. Onun lezzet ve zevkinin galebesinden kendimden geçtim ve benden böyle bir hâl sâdır oldu" demiştir.

Seyyid Şerîf Cürcânî, ilimdeki çok yüksek derecesine rağmen, asıl kemâlâta, Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin sohbetinde bulunduktan sonra, ondan feyz alarak kavuşmuştur. Bu hâlini bizzat şöyle ifâde etmiştir: "Hocam Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetine kavuşunca, Rabbimi tanıyabildim."

Seyyid Şerîf Cürcânî, talebelerine verdiği dersleriyle ve yazdığı eserleriyle, Selef-i sâlihînin yolunu ihyâ etti. Selef-i sâlihîne halef-i sâdıkîn oldu. Hem yaşadığı asırda, hem de sonraki asırlarda eserlerine müracaat edilen bir âlimdir. Sonraki asırlarda yetişen âlimler, onun talebelerinden ilim almakla iftihar etmişlerdir.

Talebelerinin en meşhûrları şunlar dır: Başta kendi oğlu Nûreddîn Muhammed gelmektedir. Diğer bir talebesi de, din ve fen ilimlerinde âlim olan meşhûr Osmanlı âlimi Mûsâ Paşa Kâdızâde Rûmi'dir. Fethullah Şirvânî; Kastamonu medreselerinde müderrislik yapmıştır. Seyyid Ali Acemî; bu zât da meşhûr talebelerindendir. Aslen İranlı olup, ilim tahsilini tamamladıktan sonra Anadolu'ya gelmiş, Bursa'daki Yıldırım Hân Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Fahruddîn Acemî; bu talebesi de, sonradan Anadolu'ya gelip, meşhûr Osmanlı âlimi Molla Fenârî'ye mu'îdlik (ders vekîlliği) yaptı. Ayrıca çeşitli medreselerde ders verdi. Sultan Murâd devrinde de Şeyhülislâm oldu. Hâce Alâeddîn Ali es-Semerkandî; bu talebesi de, ilimde yetiştikten sonra; Semerkand'da, Türkistan'da ve Hirat'ta müderrislik yaptı. Daha sonra Anadolu'ya gelip, Lârende'ye (Karaman'a) yerleşti.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin talebelerinden Afîfüddîn el-Cerhî, onun hakkında şöyle demiştir: "Asrının bir tanesi, âlimlerin sultânı, müfessirlerin iftihârı, ahlâk ve faziletin nümûnesi, çok mütevazi ve fakirlerin hâmisi idi."

Yine talebelerinin meşhûrlarından Kâdızâde Rûmî ve o devrin meşhûr âlimlerinden Gıyaseddîn Cemşid, Uluğ Bey, Mu'înüddîn-i Kâşî ve Alâüddîn-i Tûsî gibi âlimler, Seyyid Şerîf Cürcânî'ye, insanların üstadı ma'nâsına gelen "Üstâd-ül-beşer vel-akl-ül-hâdî aşer" ünvanını vermişlerdir. Yine âlimler arasında, ilimdeki üstünlüğünü ve i'timâd edilen bir âlim olması sebebiyle "Es-Seyyid-üs-Sened" ünvanıyla tanınmıştır.

Hicri dokuzuncu asırdan i'tibâren medreselerde verilen icâzetnâmelerdeki icâzet zincirinde ismi geçen âlimler arasında, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin ismi en önemli halkayı teşkil etmiştir.

Seyyid Serîf Cürcânî'nin yazdığı eserler, bütün İslâm dünyâsında tanınıp meşhûr olmuştur. Sarf, nahiv ve belagat ilmine dâir yazdığı Arabca ve Farsça eserleri, İslâm âleminin

medreselerinde, âlimlerin ve talebelerin elinde en başta gelen müracaat kitapları olmuştur. Nesilden nesile gelmiştir Eserlerinin yüzden fazla olduğu tesbit edilmiştir. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, tasavvuf, mantık, sarf, nahiv ve diğer ilimlere dâir eserler yazmıştır. Bir kısmı şunlardır: 1- Hâşiye-i Keşşâf: Keşşâf tefsîrinden, Fâtiha sûresine ve Bekâra sûresinin baştan yirmibeş âyetinin tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2-Tercümân-ül-Kur'ân: E'ûzü ve Besmele'nin ve Kur'ân-ı kerîmdeki kelimelerin Farsça açıklamasıdır. Bunlardan başka, Beydâvî ve Zehrâveyn tefsîrleri üzerine haşiye yazmıştır. 3- Hâşiyetün alâ Hulâsat-it-Tîbî: Şerefüddîn Hasen bin Muhammed et-Tîbî'nin yazmış olduğu "El-Hulâsa fî usûl-il-hadîs" adlı hadîs usûlü ile ilgili eserine yazdığı haşiyedir. 4- Mişkat-fll-Mesâbîh haşiyesi. 5- El-Muhtasar-ül-câmî' li ma'rifet-il-hadîs: Hadîs usûlü ile ilgilidir. 6- Şerhu muhtasar-ül-müntehâ haşiyesi: Usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Bu eseri, "Müntehassûli vel-emel fî ilmey-il-usûli vel-cedel" adlı eserinin bir muhtasarıdır. 7- Telvîh haşiyesi. 8-Ta'likâtün alet-Telvîh, 9- Şerh-us-Sirâciyye: Fıkıh bilgilerinden ferâiz ilmi ile ilgili olan "Ferâid-üs-sec-âvendî" adlı eserin şerhidir. 10-Hidâye haşiyesi: Meşhûr âlim Burhâneddîn Mergınânî'nin, Hanefî fıkhına dâir "Bidâyet-ül-mübtedî" adlı eserine kendi yazdığı "Hidâye" adlı meşhûr eserin hâşiyesidir. 11- Şerh-ül-Vikâye: Fıkıh ilmine dâirdir. 12- Hâşiyetün alâ şerh-ıt-Tecrid: Çok meşhûr bir eseri olup, Osmanlı devletinde bu eserin okutulduğu medreselere Hâşiye-i Tecrîd Medreseleri denilmiştir. Eser, kelâm ilmi ile ilgilidir. 13- Hâşiyetün alâ Metâli'il-enzâr: Kelâm ilmi ile ilgilidir. 14- Şerhu Mevâkıf: Bu kitap, İslâm medreselerinin yüksek kısmında, son zamanlara kadar okutulan bir fen kitabıdır. Kâdı Adûd yazmış, Seyyid Şerîf Cürcânî şerh etmiştir. Bin sahife kadar Arabca büyük bir eser olup, o zamanın bütün fen bilgilerini anlatmaktadır. Kitap, altı mevkıfe ayrılmış olup, her birinde mersadlar vardır. Dördüncü mevkıf, birinci mersad, üçüncü kısım, ikinci maksadda; yer küresinin yuvarlak olduğunu, altıncı maksadda da, batıdan doğuya doğru döndüğünü isbât etmekte, atom hakkında, maddenin çeşitli hâlleri, kuvvetler ve psikolojik olaylar hakkında kıymetli bilgiler vermektedir. 15- Hâşiyetün alâ şerhi metâli'il-envâr. Mantık ilmi ile ilgilidir. 16- Hâşiyetün alâ şerh-ış-Şemsiyye: Bu eser, "Hâşiyetün alet-tasavvurât vet-Tasdîkât" ve "Hâşiye-i Sugrâ" adlarıyla da tanınmıştır. 17-Mîr Îsâgûcî Esîruddîn el-Ebherî'nin "Îsâgûcî" adlı eserine yazdığı şerhdir. 18-Risâle-i kübrâ (el-kübrâ fil mantık): Farsça olup, mantık ilmine dâirdir. 19-Risâle-i Sugrâ: Mantık ilmi ile ilgilidir. 20- Risâletün fîlmantık: Farsça olup, meşhûr bir eseridir. 21-Tahkîk-ül-eşyâ: Eşyanın mâhiyetini anlatan bir risaledir. 22- Risâletün fî âdâb-il-bahs: "Risâlet-üş-şerîfiyye" adıyla da tanınan bu eser, mübâhase ve münâzarada uyulması gereken âdâb ve kaideler ile ilgilidir. 23- Hâşiyetün alâ şerhi nükrakâr İbn-i Hâcib'in yazdığı "Eş-Şâfiiyye" adlı eserin şerhine yazdığı haşiyedir. 24- Sarf-ı mîr: Sarf ilmine dâir olup, Farsçadır. 25- Şerh-ül-İzzi, İzzeddîn Abdülvehhâb bin İbrâhim ez-Zemânî'nin sarf ilmine dâir yazmış olduğu "İzzi" adlı meşhûr esere yazdığı şerhdir. 26- Hâşiyetün alâ şerh-ıl-Kâfiye, 27- Şerh-ül-Kâfiye, 28-Hâşiyetün âlel-Mutavvel, 29- Şerhu kasîdeti Bânet su'âd, 30- Ta'rîfât: Arabca lafzların, kelimelerin, terim ma'nâlarını ihtivâ eden kıymetli ve benzeri az bulunan meşhûr bir eserdir. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretleri, "Şerhu Mevâkıf adlı eserinin sonlarında ve "Şerh-ül-metâlî haşiyesi" adlı eserinin baş tarafında şöyle buyurmuştur: "Evliyânın sûretleri, öldükten sonra da talebesine gözüküp feyz verirler. Fakat, bunları görebilmek ve rûhlarından feyz alabilmek kolay değildir. Ehl-i sünnet i'tikâdında olmak, İslâmiyete uymak ve onları sevmek, saygılı olmak lâzımdır."

"Aklı olan, iyi düşünen bir kimse için astronomi ilmi, Allahü teâlânın varlığını anlamağa çok yardım eder."

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (r.a.) "Ta'rîfât" isimli eserinden seçmeler.

İhsân: Lügatte; hayırlı bir işi, yapılması gereken şekilde yapmak. Dindeki ma'nası: Allahü teâlâyı sanki görüyormuşçasına ibâdet etmektir. Her ne kadar sen Allahü teâlâyı görmesen de, Allahü teâlâ seni görmektedir.

İhlâs: Lügatte; tâatlerde riyayı terketmektir. Istılâhta; Kalbi, salasını gideren kirlerden kurtarmaktır.

İhlâs: Yapılan ameli Allahü teâlâdan başkasının görmesini istememektir.

Edeb: Hatâya düşmekten sakınılacak şeyi bilmek.

Irhâs: Dünyâya teşrîflerinden önce, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) zuhur eden harikulade hâller. Peygamber efendimizin (s.a.v.) dedelerinin alınlarındaki nûr böyledir.

Irhâs: Bir peygamberin peygamberliği bildirilmeden önce, onun peygamberliğine delâlet olan harikulade bir iş yapmaktır.

Irhâs: Resûlullah efendimizden (s.a.v.) peygamberliği bildirilmeden önce sâdır olan şeyler. Denilir ki, bunlar kerâmet kabilindendir.

İstikâmet: Tâati yapıp, ma'sıyetlerden sakınmak.

İlham: Feyz yoluyla, kalbe gelen şey. Denilir ki, daha önce bilgi olmadan kalbe gelen şey.

Ehlülhak: Ehl-i sünnet ve cemâat.

Me'sûr duâlar: Halefîn (sonra gelen âlimlerin), Selef-i sâlihînden, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Tabiînden (r.aleyhim) naklettikleri duâlar.

Ehl-ül-hevâ: Ehl-i kıble olup, i'tikâdları Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdında olmıyanlar. Cebriye, kaderiyye ve diğer dalâlet fırkaları böyledir.

Bid'at: Sahâbe-i Kirâm ve Tabiîn zamanında bulunmayan ve sert delîle dayanmıyan şey.

Teslim: Allahü teâlânın emrine boyun eğmek, i'tirâzı terketmek.

Teslim: Kazayı, rızâ ile karşılamak.

Tasavvuf: Hepsi çalışmak ve ciddiyet olan bir yoldur. Denilir ki, tasavvuf; beşeri sıfatları sakinleştirmek, nefsânî da'vâlardan uzaklaşmak. Resûlullaha (s.a.v.) uymaktır.

Takdis: Allahü teâlâyı yüce himmetine lâyık olmıyan şeylerden uzak ve temiz tutmak.

Takvâ: Tâat için kullanılırsa, ihlâs; ma'sıyyet için kullanılırsa, ma'sıyyet olan şeyi terk ve ondan sakınmak murâd olunur. Denilir ki, kulun mâsivâdan sakınması, dînin âdabını muhafaza etmek, Allahü teâlâdan uzaklaştıran her şeyden sakınmak, nefsin hazlarını terketmek, nefsini hiçbir kimseden daha hayırlı görmemek, Resûlullaha (s.a.v.) sözle ve fiille uymaktır.

Tevekkül: Allahü teâlânın katında olana güvenip, insanların elindekine güvenmemek.

Tövbe: Yapılan günaha ve benzerine bir daha dönmemeye azmetmek. Şöyle de denilmiştir Tövbe-i nasûh; açıkta ve gizlide, amelinde hiçbir iz bırakmıyacak şekilde ma'siyyeti terketmektir.

Sevâb: Allahü teâlânın rahmet ve mağfiretine, Resûlullahın (s.a.v.) şefaatine kavuşmaya veşîle olan şey.

Hadîs-i kudsî: Ma'nâ Allahü teâlâdan, lafız (sözler) Resûlullahtan olan hadîs-i şerîf. Ya'nî, Allahü teâlâ Resûlullaha (s.a.v.) bir ma'nâyı ilham ile veya rü'yâ ile haber verir. Resûlullah da (s.a.v.) bu ma'nâyı kendi irâdeleri ile haber verir.

Haya: Kınanmaya sebeb olacak şeyden sakınmak ve o şeyi terketmek iki çeşittir: 1- İnsanların yanında avret mahallini açmamak böyledir. 2- Allah korkusundan dolayı mü'mini ma'siyetlerden meneden haya. Buna îmânî haya denir.

Hâşi': Kalbi ve azâları ile Allahü teâlâ için tevâzu eden, kendisini aşağı tutan.

Huşû': Hakka boyun eğmektir. Denilir ki, kalbde bulunan devamlı korkudur. Yine denilir ki, kul kızdığı veya muhalefet edildiği veya ona red olunduğu zaman bunu kabûl ile karşılamak, huşû'nun alâmetlerindendir.

Riya: Allahü teâlâdan başkasının rızâsını gözetmek sûretiyle, amelde ihlâsı terketmek.

Zühd: Ehl-i hakîkatin ıstılâhında: Dünyâya buğzetmek, ondan yüz çevirmektir. Yine denilir ki, âhıret rahatını taleb ederek, dünyâ rahatını terketmek.

Şükür: Ni'mete karşılık yapılan iyiliğe şükür; dil ile veya el. İle veya kalb ile olur. Denilir ki, şükür iyiliğini zikretmek sûretiyle Allahü teâlâya senada bulunmaktır.

Sahâbî: Örfte Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görüp, sohbetinde bulunan kimsedir. Resûlullahtan hiç rivâyette bulunmasa da, yine sahâbîdir. Uzun müddet Resûlullahın sohbetinde bulunsa da sahâbîdir.

Tabîb-i rûhanî: İrşâd ve kemâle erdirmeye kadir olan, bu ilmi bilen.

Fütüvvet: Lügatte (sözlükte):

Cömertlik: Ehl-i hakîkatin ıstılâhında: Başkasını kendisine tercih etmek.

Fahr: İyiliklerini saymak sûretiyle, insanlara üstünlük göstermek.

Ferâiz: Terekenin (mirasın) hak sahibine nasıl taksim edileceğini bildiren ilimdir.

Ferah: isteğine ulaşmak sebebiyle kalbde hâsıl olan lezzet.

Küfrân: Ni'meti verenin verdiği ni'meti, inkâr veya ni'meti verene muhalefet husûsunda inkâr ma'nâsına gelen bir işi yapmaktır.

Murâkabe: Kulun, bütün hâllerinde Allahü teâlânın onu gördüğünü hatırından çıkarmaması.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 216

2) Bugyet-ül-vuâd cild-2, sh. 196

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 328

4) Ferâid-ül-behiyye sh. 125

5) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 167

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1067

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 728

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 41

9) Keşf-üz-zünûn sh. 12, 41, 139, 193

10) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2857

11) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 186

12) Reşehât sh. 160

13) Hadâik-ül-verdiyye sh. 149

SEYYİD YAHYÂ EŞ-ŞİRVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden, Halvetî, yolunun ileri gelenlerinden. Şirvan'ın, Şemah şehrinde dünyâya geldi. Babası Seyyid Behâeddîn-i Şirvânî, Şemâh'ın ileri gelen zenginlerinden idi. Yahyâ Şirvânî, 869 (m. 1464) senesinde Bakû'de vefât etti. Şirvanlı oduğu için "Şirvânî" diye meşhûr oldu.

Seyyid Yahyâ Şirvânî, fevkalâde cemâl, ahlâk ve edeb sahibi idi. Halvetî, yolunun kurucusu Ömer Halvetî'nin (r.a.) en yüksek talebesidir. Bu yolun yayılması, Seyyid Yahyâ Şirvânî ile olmuştur.

Seyyid Yahyâ Şirvânî, çocukluğunda dahi fevkalâde edeb ve ahlâk sahibi idi. Birgün arkadaşları ile oyun oynarken, evliyânın büyüklerinden İzzeddîn Halvetî'nin oğlu ile Sadreddîn Halvetî'nin dâmâdı olan Pîrzâde hazretleri onu gördüler. Çocuğu bir müddet seyr ettikten sonra, birbirlerine; "Allahü teâlâ bu çocuğa, dedelerinin edebini, olgunluğunu ve güzel huyunu ihsân etmiş. Duâ edelim de, Halvetî yolunun feyz ve ma'rifetlerine de kavuşsun" dediler. El açıp cenâb-ı Hakka yalvarıp, uzun uzun duâlar ettiler. O gece Seyyid Yahyâ, rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördü. Sevgili Peygamberimiz buyurdular ki: "Evlâdım Yahyâ! Halvetî yolunun büyüklerinden olan Sadreddîn'e git. Onun sohbeti ve hizmetiyle şereflen!" Sabah olunca, yaşının küçüklüğüne bakmadan, Sadreddîn Halvetî'nin huzûruna koştu. Onun terbiyesi altında ilim öğrenmeye başladı. Kısa zamanda hocasının feyz ve bereketleri ile, ilimde ve tasavvuf yolunda pek yüksek derecelere kavuştu.

Çok soğuk bir kış günü, Seyyid Yahyâ Şirvânî (r.a.) yatsı namazını kılmak için câmiye gitti. Fakat soğuktan ayakları uyuşup, ayağa kalkamadı. Bu hâlini duyan arkadaşları, gidip kollarına girerek evine götürdüler. Günlerce her ne ilâç kullandı ise, iyileşeceği yerde, ağrıları daha da arttı.

Bir gece hocası Sadreddîn, Seyyid Yahyâ'nin evlerinin bacasından içeri girdi. Seyyid Yahyâ'ya buyurdu ki: "Ne yatıyorsun oğul kalk ayağa!" Sonra elinden tutup ayağa kaldırdı. Seyyid Yahyâ'nın (r.a.) hastalığı tamamen iyileşti. Hocasının gelmesini ve Yahyâ'nın iyileşmesini bir hizmetçi kız gördü ve gidip Seyyid Behâeddîn'e haber verdi. Seyyid Behâeddîn eve geldiğinde; oğlunun rahatsızlığının geçmiş, hiç birşeyi kalmamış olduğunu gördü. Oğlu Seyyid Yahyâ'ya; "Bu senin hocan, âlim ve kerâmet ehli geçinir, neden düz yollar varken bacadan aşağı iner?" dedi. Seyyid Yahyâ da (k.s.); "Sebebi, yolların dikenli olmasıdır. Dikenler mübârek ayaklarını yara eder" dedi. Seyyid Behâeddîn yine; "Yollarda diken yok ki" dedi. Seyyid Yahyâ (r.a.); "Sizin inkâr dikenleriniz var ya!" diye cevap verdi. Bu söz üzerine Seyyid Behâeddîn, elinde olmıyarak oğlu Seyyid Yahyâ'nın peşine düşüp Sadreddîn Efendi'nin huzûruna gitti. İ'tirâzına tövbe etti. Sâdık talebelerinden oldu.

Sadreddîn Efendi de, Seyyid Behâeddîn'in nefsini kırmak için, bir sene Seyyid Yahyâ'nın emrini dinletmesini söyledi. Seyyid Yahyâ der ki: "Bu bir sene, bana öyle zor geldi ki, helak olacaktım." Bir sene sonra Sadreddîn Efendi, Seyyid Yahyâ'ya babasının emrini dinlemesini söyledi.

Seyyid Yahyâ Şirvânî, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Sadreddîn-i Hamevî'nin dâmâdı oldu.

Seyyid Yahyâ Şirvânî (k.s.), hocası Sadreddîn'in (r.a.) ölümünden sonra Bakû'ye gitti. Vefât edinceye kadar orada yerleşip kaldı. Orada, kıymetli sohbetleri ile kısa zamanda binlerce talebe yetiştirdi. Talebelerinin pek çoğu yüksek ilim ve ma'nevî derecelere kavuştu. Yüksek talebelerine icâzet (diploma) vererek ilim yaymaları için etrâfa gönderdi.

Seyyid Yahyâ Şirvanî (k.s.) devamlı oruç tutardı. Kırk gün halvette (yalnız) kalırdı. Kırk gün sonra çıkar, tekrar halvete girerdi. Dört-beş günde bir iftar ederdi.

"Üstâd, taliblere tövbe ve istiğfarı ve yolun edeblerini öğretmek için lâzımdır" buyururdu.

Mevlânâ Camî (k.s.), "Nefehât-ül-üns" kitabında buyurur ki: "Seyyid Yahyâ Şirvanî (k.s.), ömrünün sonlarında devamlı Allahü teâlâya ibâdet eder, altı ay yemek yemezdi. Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin oğlu Emîr Gülle birgün yemek pişirip getirdi. İftar etmelerini rica etti. Orada hazır olan talebelerini çağırttı. "Bismillah deyip başlayın" buyurdu. Kendisi bir kaşık aldı, kokladı ve yemeği geri koydu. Kaşık elinde bekledi. Talebeleri yemeği bitirdi. Yemek bitince; "Elhamdülillah" deyip, kaşığı bıraktı. Talebelerine; "Lokman Hakim nice seneler bir yemeğin kokusu ile yetinmişti. Ben dahi bu bir lokma yemeğin kokusu ile yetinsem yeridir" buyurdu.

Seyyid Yahyâ Şirvanî (k.s.) küçük yaşta iken, annesi ile beraber şehrin dışında gidiyorlardı. Aniden bir kimse geldi. Yahyâ Şirvânî'nin (k.s.) elinden tuttu. Havaya yükselip gözden kayboldular. Bu hâli gören annesinin içine korku düştü. Üzülüp ağlamaya başladı. Çaresiz kalıp, hiçbir yere de gidemedi. Şaşkınlık içinde ne yapacağını bilemedi. Bir de baktı ki, biraz sonra oğlu Seyyid Yahyâ Şirvanî (k.s.) yanında duruyor. Kavuşmanın sevinç şaşkınlığı ile oğluna; "Oğul nereye gittiniz? Ben üzüntüden helak olacaktım!" dedi. Seyyid Yahyâ da (r.a.); "Bir yere vardık. Orada bu dînin ileri gelenlerinden birçok kimse vardı. Beni ortalarına aldılar. Hepsi bana iltifât etti. Hayır duâ buyurdular, içlerinden biri ayağa kalkıp, bunu (Yahyâ Şirvânî'yi) bana satın dedi. Beni ona teslim ettiler. O zât bana, şimdi annenin yanına git. Ben seni yine bulurum dedi. Bunun üzerine kendimi burada buldum" dedi.

Kendisine, Allahü teâlânın uzun ömür vermesi için duâ edenlere derdi ki: "Beyimiz Halîl'e duâ edin ki, benim ömrüm onun yaşaması iledir." Hakîkaten o beldenin beyi Halîl Efendi vefât ettikten dokuz ay sonra da Seyyid Yahyâ Şirvanî hazretleri vefât etti. Vefâtlarına yakın altı ay hiç yemek yemedi, su içmedi. Hep ibâdetle meşgûl oldu.

En yüksek talebesi ve halîfesi Dede Ömer Rûşenî hazretleridir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (k.s.), büyük âlim ve mutasavvıf Dede Ömer Gülşenî'nin geleceğini keşf yoluyla ikiyüz sene evvel haber vermiş idi.

Tasavvufa dâir ba'zı te'lîf eserleri vardır. Ayrıca "Esrâr-ı Tâlibîn" ve "Vird-i Settar" da Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin (k.s.) kıymetli iki eseridir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdi Efendi) sh. 287

2) Nefehât-ül-üns sh. 574

3) Seyyid Yahyâ Şirvânî (Hoca-zâde Ahmed Hilmi) sh. 4

SIBT İBNİ ACEMÎ

Hadîs âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Halîl el-Halebî olup, künyesi Ebû İshak'tır. Lakabı ise Burhânüddîn'dir. 753 (m. 1352) senesi Receb ayının onikinci günü, Haleb civarındaki Cellûm'da doğdu. 841 (m. 1437) senesi Şevval ayının onaltısında, Haleb'de tâ'ûndan (Vebadan) vefât etti.

Sıbt İbni Acemî daha küçük yaşta iken, babası vefât etti. Ona annesi baktı ve yetiştirdi. Sonra annesi ile Dımeşk'a gittiler. Sıbt İbni Acemî, burada Kur'ân-ı kerîmin bir kısmım ezberledi. Daha sonra annesi ile Haleb'e gittiler ve oraya yerleştiler. Annesi orada, Sıbt İbni Acemî'yi Nâsırüddîn et-Tavâşî'nin "Mekteb-ül-eytâm"ına (yetimler mektebine) yerleştirdi. Sıbt İbni Acemî burada Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Ramazân-ı şerîfte, dedesine âit olan hânekâhda teravih namazlarını kıl dırdı. Hasen es-Sâyer el-Mısrî, Şihâb bin Ebi'r-Rızâ ve başka âlimlerin huzûrunda, birçok kerre çeşitli kırâatlere göre hatm-i şerîf okudu.

Sıbt İbni Acemî, fıkıh ilmini; Kemâlüddîn Ömer bin İbrâhim el-Acemî, Alâüddîn Ali bin Hasen el-Bâbî, Nûreddîn Mahmûd bin Ali el-Harrânî, İbn-i Attâr, Takıyyüddîn Muhammed, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed es-Safdî'den öğrendi. Şihâb İbni Ebi'r-Rızâ, el-Ezraî, Ahmed bin Muhammed bin Cemâ'a, Şerefüddîn el-Ensârî, el-Bülkînî, İbn-i Mülakkın ve başka âlimlerin fıkıh derslerine katıldı. Nahiv ilmini; Ebû Abdullah bin Câbir el-Endülüsî, Ebû Câ'fer, Kemâlüddîn İbrâhim bin Ömer el-Hâbûrî, Zeynüddîn Ömer bin Ahmed, Şemsüddîn Muhammed, İzzeddfn Muhammed bin Halîl el-Hâdirî,-Kemâlüddîn bin el-Acemî Zeynüddîn Ebû Bekr bin Abdullah'tan lügat ilmini; Mecdüddîn el-Fîrûz Âbâdî'den, bedî' ilmini; Ebû Abdullah Endülüsî'den, sarf ilmini; Cemâlüddîn Yûsuf el-Multî el-Hanefî'den, güzel yazıyı; Bedrüddîn Hasen el-Bağdadî'den, tasavvuf yolunu; Necmüddîn Abdüllatîf bin Muhammed bin Mûsâ el-Halebî, Ahmed el-Karia, Celâlüddîn Abdullah el-Bistâmi el-Makdisî, Sirâcüddîn bin Mülakkın'dan öğrendi ve bu zâtların sohbetlerinde bulundu. Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed bin Abdürrahmân el-Karmî ile görüştü ve ondan çok istifâde etti.

Hadîs ilmini Sadrüddîn el-Yûsufî ve Zeyn-ül-Irâkî'den öğrenen Sıbt İbni Acemî, birçok ilim kitaplarını mütâlâa etti. Ayrıca Kemâlüddîn bin el-Acemî, Şerefüddîn Hüseyn bin Habîb, el-Ezraî bin el-Acemî, Kemâlüddîn bin Habîb ve onun iki kardeşi Bedrüddîn ve Şerefüddîn, İbn-ül-Adîm, İbn-i Emîn, Şihâbüddîn bin Merhal, İbn-i Sıddîk ve daha yetmiş âlimden hadîs-i şerîf dinledi ve fen ilimlerini tahsil etti.

Sıbt İbni Acemî iki defa Mısır'a ilim öğrenmek için gitti. Birinci yolcuğu 780 (m. 1378) senesinde, ikinci yolculuğu 786 (m. 1384) senesinde oldu. Kâhire, Mısır, İskenderiyye, Dimyat, Tenis, Beyt-ül-makdîs, el-Halîl, Gazze, Remle, Nablus, Hama, Humus, Trablus, Ba'lebek, Dımeşk ve başka yerleri dolaştı. Dımeşk'da, Salâh bin Ebî Ömer ile görüştü. Muhibbüddîn es-Sâmit, Ebi'l-Hevî, İbn-i İrâd, Şemsüddîn bin Kâdı Şühbe ve kırka yakın âlimden ilim öğrendi.

Sıbt İbni Acemî, Kâhire'de; Cemâlüddîn el-Bâcî, Bedrüddîn bin Harbullah, İbn-i Zâfir, el-Harâvî, Takıyyüddîn bin Hâtem, et-Tenûhî ve kırk kadar âlimden, Mısır'da; Selâhüddîn Muhammed bin Muhammed bin Ömer, el-Belbîsî'den, İskenderiyye'de; Behâüddîn Abdullah bin ed-Demâmînî, el-Mahyevî el-Kuravî, Muhammed bin Muhammed bin Yeftehullah'dan, Dimyât'da; Ahmed el-Kattân'dan, Beyt-ül-makdîs'de; Şemsüddîn Muhammed bin Hâmid bin Ahmed, Bedrüddîn Mahmûd bin Ali el-Aclûnî, Celâlüddîn Abdülmün'im bin Ahmed el-Ensârî, Muhammed bin Süleymân bin Hasen'den, Halîl'de; Umeyr bin Necmüddîn el-Bağdâdî'den, Gazze'de; Gazze kadısı Alâüddîn Ali bin Halef'den, Nablus'da; Şemsüddîn Muhammed, Şühûd bin Abdülkâdir, İbn-i Osman'dan, Hama'da; Ebû Ömer Ahmed bin Ali el-Addâs, Şerefüddîn Muhammed bin

Hasen'den, Humus'da; Cemâlüddîn İbrâhim bin Hasen, Osman bin Abdullah el-Cezzâr'dan, Trablus'ta; Şihâbüddîn el-Meslek, Ahmed bin Abdullah er-Ravâkî'den, Ba'lebek'de; Şemsüddîn Muhammed bin Ali, İmâmüddîn İsmâil bin Muhammed'den ilim öğrendi.

Sıbt İbni Acemî, hadîs ilmi yanında, otuz kadar ilim dalında da söz sahibi idi. Bütün hocaları ona icâzet (diploma) verdiler. 813 (m. 1410) senesinde hacca gitti. Dönüşte Medîne-i münevvereye uğrayıp, Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Beyt-ül-makdîs'i dört defa ziyâret etti. Daha sonra Haleb civarındaki köyüne döndü. Borada ilim öğretmeye başlayıp, çok talebe yetiştirdi. Buhârî'yi altmış kereden fazla, Müslim'i de yirmi defadan fazla okudu ve okuttu.

Sıbt İbni Acemî; vera' ve akl-i selîm sahibi, güzel ahlâklı, mütevâz! ve güzel huyları kendinde toplamış idi. Hadîs-i şerîflere sonsuz bir muhabbet gösterirdi. Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) karşı tam bir muhabbeti vardı. Sükûnet ve vekar sahibi olup, hâl ve hareketleri ile çok kimseleri cezbeder, yanında toplar ve onlara İslâmiyeti öğretirdi. Dünyânın lüzumsuz işleriyle ilgilenmez, aza kanâat eder, çok ibâdet ederdi. Zühd sahibi olup, devamlı oruç tutardı, Yanına gelen herkese kolaylık gösterirdi. Gariplere, misâfirlere çok alâka gösterirdi. Zamanını ilimle ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Beldesinde ona kadılık vazîfesini teklif ettiklerinde, kabûl etmedi. Daha sonra, Hanefî ve Şafiî mezhebi kadılık vazîfeleri, talebelerine verildi. Talebeleri gelip, mes'elelerini hocaları Sıbt İbni Acemî'ye danıştılar. O da, onlara yol gösterdi, fetvâlar verdi.

Zamanında Haleb muhasara edildi. Kaledeki askerlerin müdâfaa gücü kalmadı. Halk endişe edip, çok korktular. Ba'zıları rü'yâlarında Sirâcüddîn Bülkînî'yi gördüler. Sirâcüddîn Bülkînî, onlara buyurdu ki: Haleb halkına hiçbir zarar gelmiyecek, Ehl-i sünnetin hadimi olan İbrâhim el-Muhaddis'in yanına gidip, ona "Umdet-ül-ahkâm" okumasını söyleyin. Onun okuması ile şehir tehlikeden kurtulacak. Allahü teâlâ müslümanları koruyacak." O kimseler, sabahleyin Sıbt İbni Acemî'ye (İbrâhim el-Muhaddis'e) gelip, rü'yâlarını anlattılar. O da, hemen buyurulduğu gibi, bütün talebe ve halkı toplayıp, Cum'a günü erkenden okumaya başladı. Müslümanların kurtuluşu için duâ etti. Çok geçmeden muhasara kalktı. Böylece müslümanlar korunmuş oldular.

Sıbt İbni Acemî, tâ'ûn hastalığına tutuldu. Yaşı oldukça ilerlemiş olmasına rağmen, hiçbir zaman aklını ve şuurunu kaybetmemişti. Kur'ân-ı kerîm okuyarak vefât etti. Emevî Câmii'nde cenâze namazı kılındı. Cebil'deki akrabalarının yanına defnedildi.

Sıbt İbni Acemî, birçok eserler yazdı. İbn-i Mâce'nin Sünen'i üzerine çok güzel ta'lik ve Sahîh-i Buhârî'ye muhtasar bir şerh yazdı. Okuyanların kolayca istifâde edeceği eserler tasnif etti. Ebû Davud'un Sünen'i üzerine de çok güzel şerh yazdı. Eserleri çok beğenildi. Yazdığı eserler üzerinde talebeleriyle münâzaralarda bulundu. Mîzân kitabı için ve Irâkî'nin Elfiye adlı eseri üzerine şerh yazdı. Irâkî'nin Elfiye'si de ilâve edilmesi gereken uygun beytler ekledi.

Sıbt İbni Acemî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Nûr-un-nebrâs alâ sîreti İbni Seyyid-in-nâs (İki cild), 2-Nakd-ün-nuksân fî mi'yâr-il-mîzân, 3-Et-Tebyîn li esmâ-il-müdellisîn, 4-Tezkiret-üt-tâlib-il-muallim bi men yukâl innehü muhdaram, 5-El-İgtibât bi men rama bil-ihtilâf, 6-El-Muktefi fî dabti elfâz iş-Şifâ, 7- Bell-ül-hemeyân fî mi'yâr-il-mîzân, 8-Nihâyet-üs-sûl fî ruvât-is-sittet-il-usûl, 9-Ta'lîk alâ Sünen-i İbn-i Mâce, 10-Et-Telkîn fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî (Dört cild), 11-Muhtasar-ül-Gavâmid vel-mübhemât.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 92

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 138

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 238

4) El-a'lâm cild-1, sh. 65

SIBT İBNİ HACER

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Yûsuf bin Şahin el-Cemâl'dır. Künyesi Ebü'l-Mehâsin olup, lakabı Cemâlüddîn'dir. İbn-i Hacer-i Askalânî'nin torunudur, önce Hanefî iken, sonra Şafiî mezhebine geçen Sıbt İbni Hacer, 828 (m. 1425) senesi Rebî'ul-evvel ayının sekizinci günü olan Pazartesi gecesi, yatsı namazı vakti Kâhire'de doğdu. 899 (m. 1493) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Sıbt İbni Hacer, dedesinin evinde çok ikram ve izzet görerek yetişmiştir. Dedesinden hadîs ilmini öğrendi. Ayrıca Kemâlüddîn bin Hayr'dan hadîs-i şerîf dinledi ve icâzet aldı. Şafiî mezhebine intisâb edince, Burhânüddîn bin Hıdır ve Bedrüddîn İbn-ül-Kattân'dan bir süre ilim öğrendi. Ayrıca Ebü'l-Cûd, Celâlüddîn el-Mahallî ve er-Reşidî'den çeşitli ilimleri tahsil etti. İzzüddîn İbn-ül-Fırât'ın derslerine bir ay devam etti. El-Âbidî'den arûz ilmini öğrendi. Zeynüddîn Şa'ban, İbn-i Ya'kûb Abdürrahîm el-Münâvî ve es-Süveyfî gibi birçok âlimin sohbetlerinde bulundu.

Sıbt İbni Hacer, Şerefüddîn Câmii'nde hatîblik, el-medreset-ül-Muyhiriyye'de açıldığı andan i'tibâren hocalık, Baybarsiyye ve Mensûriyye medreselerinde hadîs müderrisliği yaptı. Câmi'ul-Fekkâhîn'de ve İmâm el-Kerekî'nin ayrılmasından sonra, Sultânın huzûrunda hadîs okuma vazîfelerinde bulundu.

Sıbt İbni Hacer, 848 (m. 1444) senesinde hacca gitti. Hac dönüşünde Şafiî mezhebine geçti. Daha çok hadîs ilmiyle uğraşmaya ve dedesinin kitaplarını yazmaya başladı. Dedesi ona, Zehebî'nin Tabakât-ül-huffâz'ın yarım kalmış bir tertîbini verip, tamamlamasını istedi. O da bunu yaptı. Fakat, ancak dedesinin vefâtından sonra tamamlayabildi. Bu eserine, "Revnâk-ül-elfâz li mu'cem-il-huffâz" adını verdi.

Sehâvî, onun hakkında şöyle demektedir: "Sıbt İbni Hacer, dedesinden "Et-Takrib" ve diğer ba'zı kitapları okudu. Ondan "El-Emâlî"ye dâir ba'zı şeyler yazdı. Eserlerinden bir kısmını dedesiyle okudu. Dedesinden ayrıca Sahîh-i Buhârî'yi ve Nûhbet-ül-Fiker adlı eseri okudu. Bizimle beraber bir ay kadar İzzüddîn İbni Fırat'ın derslerine devam etti."

Sıbt İbni Hacer, çeşitli ilim dallarına dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Revnâk-ül-elfâz li mu'cem-ül-huffâz, 2-Ta'rîf-ül-kadr bi leylet-il-kadr. 3- El-Münteceb Şerh-ül-Müntehâb: Bu eser hadîs ilmine dâir olup, İbn-i Türkmânî'nin yazmış olduğu "Müntehâb" adlı eserin şerhidir. 4- Reviyy-üz-zemân bil-Hutâb alâ Hurûf-il-hecâ, 5- En-Nef-ül-âmm bi Hutâb-il-Âmm, 6-Minhat-ül-kirâmı bi şerhi Bülûg-il-merâm, 7-El-Meca'un-nefs li Mu'cemi ittibâ'i İbn-i İdrîs (Dört cild), 8-En-Nücûm-üz-zâhire bi Ahbâri Kudâti Mısır vel-Kâhire, 9-El-Fevâid-ül-vefiyye bi tertîbi Tabakât-üs-Sûfiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 304

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 313

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

4) El-A'lâm cild-8, sh. 234

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1932

6) Ahlwardt. Verzeichniss der arabischen Handsrhriften cild-9, sh. 309

7) De Slane Catalogue des manuscrifs arabes sh. 381

SİNÂN PAŞA

İstanbul'un ilk kadısı büyük âlim Hızır Bey'in oğlu. İsmi, Yûsuf bin Hızır Bey bin Celâlüddîn olup, lakabı Sinânüddîn'dir. Hoca Paşa şânı ile tanındı. 844 (m. 1440) senesi Receb-i şerîfin onaltıncı günü, İstanbul'da doğdu. Doğum târihi ve yerini başka bildirenlerde oldu. 891 (m. 1486) senesinde Edirne'de vefât etti. Eyyûb'e türbe kabristanına, diğer bir kayda göre de Gelibolu'da defnedildi.

Sinân Paşa'nın annesi, âlim Molla Yegan'ın kızıdır. Hem ana, hem de baba tarafından zamanının en büyük ilim adamlarını yetiştirmiş bir aileden olup, çok iyi bir tahsil gördü. Hocazâde, Hayalî, Kestellî, Hatîbzâde gibi âlimleri yetiştirmiş olan Hızır Bey, oğlunu da; din, fen ve edebiyat ilimlerinde yetiştirdi. Sinânüddîn, babasının muhitindeki ilmi sohbetlerle, genç yaşta iken geniş bilgiye sahip oldu. Latifî ile Kınalızâde tezkirelerinde; "Henüz baliğ olmadan minbere çıkıp, halka emr-i ma'rûf ve nehy-i münker eder idi. (Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirirdi)" diye bildirdiler.

Sinânüddîn yirmi yaşında iken, babası Hızır Bey vefât etti. Fâtih Sultan Muhammed Hân, onu önce Edirne'de bir medreseye, sonra da Sultan İkinci Murâd Hân'ın yaptırdığı Dâr-ül-hadîs'e müderris ta'yin etti. Daha sonra Sultân'ın teveccühünü kazanarak, İstanbul'da "Sahn müderrisi ve Hâce-i Sultanî" ya'nî Sultân'a Hoca oldu. Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân Sinânüddîn'e büyük bir teveccüh gösterip, huzûrundaki ilmî sohbetlerde bulundurdu.

Ali Kuşçu, İran'dan göç edip Sultân'ın koruyucu kanadı altına sığındığı vakit, Fâtih hocasının riyaziyedeki (matematikteki) bilgisini de genişletmesi için Ali Kuşçu'dan matematik öğrenmesini istedi. Sinânüddîn de Ali Kuşçu'nun derslerine devam eden talebesi Molla Lütfî'nin öğrendiği bilgileri kendisine tekrarlaması sûretiyle, riyaziye bilgisini tamamladı. Molla Lütfî, hergün Ali Kuşçu'dan okuduğu dersi, gelip hocası önünde anlatmakta idi. O da bu yolla matematik ilminin güç konularını çözmeyi başardı. Öyle ki, bundan sonra Kâdızâde-i Rûmî'nin Çagminî şerhine bir haşiye yazdı.

Fâtih, devlet işlerinde de bilgisinden faydalanmak için, hocasını 875 (m. 1470) senesinde vezir ta'yin etti. Saraydaki kütüphânesine bir Hâfız-ı kütüb ihtiyâcı için, Sinânüddîn'e uygun bir kimseyi sordu. O da, kendi yetiştirdiği talebesi Molla Lütfî'yi tavsiye etti. Bu sebeble, o kütüphânedeki kitaplardan da istifâdesi çok oldu.

Sinân Paşa, Sultan İkinci Bâyezîd'in cülusuna kadar, beş sene Sivrihisar'da kaldı. Sultan İkinci Bâyezîd Hân tahta geçince, yüz akçe yevmiye ile, Edirne Dâr-ül-hadîs müderrisliğine ta'yin olundu. Sinân Paşa, Edirne Dâr-ül-hadîsi'nde iken, Şerh-i Mevâkıf'ın çeşitli bölümlerine bir haşiye yazdı. Türkçe eserlerini de bu târihten sonra kaleme aldı.

Sinân Paşa, Fâtih devri kadıaskerlerinden Molla Mehmed'in kız kardeşi ile evlendi ve Mehmed ve Ahmed Çelebi adında iki oğlu olduğu bildirildi. Mehmed Çelebi, Mahmûd Paşa Medresesi'nde müderrislik ve daha sonra kadılık yapıp, genç yaşta vefât etti. Sinân Paşa'nın kardeşleri, Bursa müftîsi Ahmed Paşa ile Bursa kadısı Ya'kûb Paşa'nın her ikisi de âlim ve fâzıl kişiler olup, birçok eser yazdılar.

Sinân Paşa'nın keskin bir zekâsı, üstün bir anlayış kabiliyeti vardı. Çok kimseler onun bu kabiliyetini övdüler. Latifi onun hakkında: "Zihn-ü-zekâda bî bedel, fehm-ü-firâsette darb-ı mesel idi" dedi. O, bu kabiliyeti ile, aile çevresinde kolayca gelişme imkânı buldu ve genç yaşta geniş bir bilgiye sahip oldu. Mubâhase ve münâzaralarda emsalinden üstündü. Keskin ve cevval zekâsı sebebiyle, şüphe ve vehim tuzağına (felsefeye) tutulmaması için, babası sık sık onu ikâz ederdi. Bir gün, babası ile birlikte yemek yerlerken, Sinânüddîn'in, önündeki sahanın bakır olduğundan şüphe edecek kadar sözler sarfetmesi üzerine, babası ona bu hâlinin felâketine sebeb olacağını çok ağır bir şekilde anlattı. Bu şekildeki hareketin yanlış olduğunu anlıyan Sinânüddîn, daha sonraları tasavvufa (gönül ilmine) meyletti. Şeyh Ebü'l-Vefâ hazretlerinin talebelerinden oldu.

Sinân Paşa, son derece cömert ve derviş mizaçlı idi. Dünyâya değer vermez. Tasavvuf ehline büyük muhabbet gösterirdi. Herşeyini Allahü teâlânın yolunda harcardı. Vefâtında, evinde, onu yıkamak üzere suyu ısıtmak için odun bulunamadı.

Sinân Paşa, babasından sonra Hızır Bey Mektebi'nin (Molla Fenârî Mektebi'nin) Sinân Paşa kolunu te'sis etti. Tokatlı Molla Lütfî, Balıkesirli Sarı Gürz Muhyiddîn, Aydınlı Karabâlî, Tâcüddîn İbrâhim, Kâdızâde-i Rûmî'nin oğlu riyaziyeci (matematikçi) Mahmûd, Karasulu Bedreddîn Mahmûd, matematikçilerden Muhyiddîn Mehmed, Mevlânâ Abdurrahmân, Müeyyedzâde, Şeyh Hacı Çelebi gibi kıymetli talebeler yetiştirdi. Bunlardan Molla Lütfî, meşhûr İbn-i Kemâli'ye, o da Ebü's-Süûd gibi âlimlere icâzet (diploma) verdiler.

Sinân Paşa, her zaman ilim adamlarının bulunduğu bir meclis toplıyarak, ilmî mübâhaseler yapardı. Muslihuddîn Kastalânî, Hatîbzâde Muhyiddîn, Hocazâde, Zenbilli Ali Efendi gibi zâtlarla birlikte ilmî müzâkerelerde bulundu.

Sinân Paşa, edebiyatta da üstün olup, nazım ve nesir hâlinde eserler yazdı. Nesirleri seçili ve süslü idi. Buna "Sinân Paşa Üslûbu" dendi.

Eserleri: Sinân Paşa, riyaziye (matematik), hey'et, fıkıh, kelâm ve ahlâk mevzûlarına dâir Türkçe ve Arabca eserler yazdı.

Türkçe eserleri: 1- Tazarrûnâme: En tanınmış eseridir. Nesir hâlinde olup, içinde yer yer manzûm kısımlar vardır. Ders vermekten artan zamanını boşa geçirmeyip, birkaç ay içerisinde eserini yazdığını bildirdi. Münâcaata dâirdir.

2- Nasîhatnâme: Ahlâka dâir, ikinci nesir tarzındaki eseridir. Güzel ahlâk, ilmin faydası, kanâat, tâat ve tevekküle teşvik, sünnet ve âdâb-ı Nebeviyyeye ittibâ, sükûtu övme, tövbe ve sadakaya teşvik, ehlullahın medhi gibi mevzûlar vardır. Yer yer hikmetler anlatılır. Nasihatler verilir. Nasîhatnâme'ye, Ahlâknâme veya Meârifnâme de denmiştir.

3- Tezkiret-ül-evliyâ: Sinân Paşa, Nasîhatnâme'den sonra Tezkiret-ül-evliyâ'yı yazdı.

Arabca eserleri: 1- Haşiye alâ Şerh-ıl-Çagminî li Kâdızâde Rûmî (Hey'ete dâir), 2- Risale alâ evveli kitâb-it-Tehâreti minel-Hidâye, 3- Haşiye alel-Mevâkıfi fil-kelâm, 4- Beydâvî tefsîrine haşiye.

Tazarrûnâme'den ba'zı kısımlar:

"Ey gözlerin nûru, gönüllerin sürûru, başımızın tacı, ehl-i dilin mi'râcı! Gönül hânesinin ziyası, dil hastasının şifâsı!"

"Hayret denizine gark olanın elini alıcı, dalâlet vadisinde kalanı kurtarıcı, azmışlara yol gösterici, az istiyene bol gösterici! Bilmeyene bildirici, görmeyene gördürücü, doymayanı doyurucu, içmeyeni kandırıcı, Hak sarayının kapıcısı, gönül evinin yapıcısı!"

"İlâhî, kabûl senden, red senden. İlâhî! Şifâ senden, dert senden. Her kimi kabûl edersen, azîz edersin, her ne miktar hasis ise ve her kimi reddedersen hakîr edersin."

"İlâhî! Her neyi gülzâr ettinse onu yaptım,
Elime her ne sundun ise onu tuttum.

İlâhî! Gönlüm ateşine ne yaktın ise o tüter,
İlâhî! Vücûdum bahçesine ne diktin ise o biter."

"İlâhî! Her kişi merd-i aşk olmaz,
Değme kalbde derd-i aşk bulunmaz.

Aşk bir kimyadır, onun ma'deni can olur.
Aşk bir cevherdir, onun mekânı kan olur."

Meârifnâme'den ba'zı kısımlar:

Âlemi, Hakkın bir âyinesi bilmek gerek,
Ve ol âyinede onu muayene görmek gerek.

Cihan bağını, O'nun nesiminden bir nefha bilmek gerek
Ve onsekizbin âlemi O'nun vücûdunda bir şemme bilmek gerek.

Öyle olucak dünyâ kişiye hoş dar olur,
Ucdan uca gül-ü-gülzâr olur.

Her deminde bâd-ı sabâ can kokusun alır,
Her nefesde nesîm-i seher cânân kokusun alır.

Keman gördüğünce kaşların sanır,
İnci gördüğünce dişlerin sanır.

Amber gördükçe zülf-i müşh-bûsın enar,
Ar'ar gördükçe kadd-i dil-cüsın anar.

Gül gördükçe yüzün fikreder,
Şekker dattukca tatlu sözün zikreder.

Aşk geldikçe onun cûşıdır der,
Şevk geldikçe onun huruşıdır der.

Zehr olursa yâr elinden hoş gelir,
Şehd olursa gayrdan nahoş gelir.

Her neye baksa dostu onda görür,
Her kande giderse yârı kendi ile bilir.

Her nakışda ondan bir eser görür,
Her gözde ondan bir nazar görür.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 296

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 351

3) El-A'lâm cild-8, sh. 228

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 193

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 194

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 562

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 694

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 228

9) Brockelmann Sup-2, sh. 327

SİRÂCÜDDÎN BÜLKÎNÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Rislân bin Nasır bin Sâlih bin Abdülhâlık bin Abdülhak el-Kenânî el-Kâhiri'dir. Künyesi Ebû Hafs, lakabı Sirâcüddîn'dir. Aslen Askalanlı olup, tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, kelâm ilimlerinde âlim idi. 724 (m. 1324) senesinde, Mısır Vadisi köylerinden olan Bülkîn'de doğdu. 805 (m. 1403)'de Kâhire'de vefât etti. Kabri, Hirat'ta kendi yaptırdığı medresenin yanındadır.

Yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ve Şâtıbiyye, Muharrer, Kâfiye, Şâfiiyye, Muhtasar-ül-usûl adlı kitapları ezberledi. Bundan sonra, babası onu oniki yaşında iken ilim öğrenmesi için Kâhire'ye gönderdi. Orada ezberlediği kitapları, Takıyyüddîn Sübkî ve Celâleddîn Kazvînî gibi âlimlere dinletti. Zekâsının keskinliği, Hâfızasının kuvveti ve çabuk kavrayışlılığı ile tanındı. Sonra babası onu bir müddet yanına aldı. Bundan sonra da tekrar Kâhire'ye gidip, orada yerleştiler. Kâhire'de zamanın meşhûr âlimlerinden, bilhassa İzzeddîn bin Cemâ'a İbn-i Adlân'dan ilim öğrendi ve icâzet aldı. Bütün ilimlerde akranını geçinceye ve iyice yetişinceye kadar, Kâhire'de bulunan âlimlerden ders aldı.

İbn-ül-Kamâh, İbn-i Galî, Şihâbüddîn bin Keşta'dî, Ebü'l-Ferec bin Abdülhâdî, Hasen bin Sedîd, İsmâil bin İbrâhim et-Tiflisî, Abdürrahîm bin Şahid-ül-Ceyş Meydûmî, Ebü'l-İshâk İbrâhim Kutbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed bin Ömer Halebî'den hadîs-i şerîf dinledi.

Behâeddîn bin Ukayl'ın derslerinde çok bulunup, ondan çok istifâde etti ve bu hocasının kızı ile evlendi. Fıkıh ilminde hocası, Takıyyüddîn Sübkî'dir. El-Müzzî ve Zehebî'den, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali bin Cezerî'den, İbn-i Nebâta'dan ve diğer âlimlerden icâzet aldı. İbn-i Hacer Askalânî ondan, rivâyet etmiş olduğu kırk hadîs tahrîc etmiştir. Veliyyüddîn Irâkî de, onun rivâyet ettiği bir cüz'ü tahrîc etmiştir.

Babası ile beraber 740 (m. 1339) senesinde, daha sonra yalnız olarak hacca gitti. Beyt-i Makdis'i ziyâret etti. Bir müddet Kâmiliyye'de oturdu. Kâmiliyye Nâzırı'nın huzûruna çıkıp, kendisine bir ev verilmesini istemişti. Nâzır'ın yanında iken, tam o sırada Şâir Nasır da Kâmiliyye Nâzırı'nın yanına gelip, yazmış olduğu bir kasideyi okudu. O da şiiri dinledi. Bitince, Sirâcüddîn Bülkînî, Kâmiliyye Nâzırı'na; "Ben bu şiiri ezberledim" dedi. Nâzır, "Eğer gerçekten ezberlediysen sana bir ev vereceğim dedi. Şiiri ezberden baştan sona okudu. Nâzır ona bir ev verdi. Ayrıca ona imamet, fetvâ ve ders vermek üzere izin verdi. Ona çok hürmet ve ikram gösterdi. İbn-i Ukayl'a dâmâd olması sebebiyle, kadı vekîlliği yaptı. Haşabiyye'de, Câmi-i Ömer'de, Bediriyye Medresesi'nde, Hicâbiyye, Hurûbiyye, Bedriyye, Mâlikiyye medreselerinde ders verdi. İbn-i Tûlûn Câmii'nde tefsîr dersleri verdi. Behâeddîn Sübkî'nin yanında Dâr-ül-adl'de fetvâ verme vazîfesi yaptı. Bundan sonra da Şam kadılığı yaptı.

İbn-i Akil, Sirâcüddîn Bülkînî için; "O, fetvâ verme husûsunda zamanının en üstün âlimi idi. Şemseddîn Muhammed bin Abdürrahmân el-Osmânî Tabakât'ında onun için şöyle demiştir: "O, zamanının en büyük âlimi, imâmı idi. Fıkıh ilminde meşihat (reîslik), onunla sona erdi. İlimde coşan bir deniz gibi idi." İbn-i Hıccî de onun için; "Şafiî mezhebini, zamanında en iyi bilen âlim o idi. Dımeşk'da bize kadılık yaptı. Genç yaşlarında idi. Hâfızasının kuvveti, ibâresinin güzelliği, ilminin çokluğu ile insanlar arasında üstün oldu. Meşhûr âlimler, ilmini ve faziletim methettiler. Etrâfında çok talebe toplandı. Onun derslerinde yetişip, daha o hayatta iken, beldelerinin en meşhûr âlimleri oldular..." Ezraî de; "Şafiî mezhebinin delîllerini ondan daha iyi bilen birini

görmedim" demiştir Burhâneddîn Halebî de şöyle demiştir: "Onu, asrının biricik âlimi olarak gördüm. Fıkıh ilmini ve ahkam hadîslerini ondan daha iyi bilen bir kimse görmedim. Kurtubî'nin Müslim muhtasarını okuturken, defalarca derslerinde bulundum. Onu, Mâlikî mezhebinden bir zâtı okutuyordu. Dört mezhebin fıkıh âlimlerinden de huzûruna gelip dinleyenler vardı. Sâdece bir hadîs-i şerîfin açıklaması üzerinde sabah erkenden öğle vaktine kadar konuşur, izahlar yapardı. Çok kere öğle ezanı okunur, o hâlâ izahına devam ederdi." Bu hâli ilimdeki üstün derecesini gösterir. Zamanının hıfzı ençok ve ilmi en geniş âlimi olduğu husûsunda ittifâk vardı.

İlimde şöhreti her tarafa yayılmış olup, darb-ı mesel hâline gelmişti. Kendisine fetvâ sormaya gelenlere mutlaka cevap verirdi. Fetvâlarında isâbetli idi. İkindi namazından sonra oturur, akşam namazına kadar fetvâlarını ezberden yazardı. İlminin çokluğundan ve hafızasının fevkalâde kuvvetli olması sebebiyle, hiç kitaba müracaat etme ihtiyâcı duymazdı. Kendisine sorulan hiçbir fetvâyı, araştırmak üzere te'hir etmemiştir.

Heybetli, hilm ve himmet sahibi, vakûr, talebelerine ve etrâfında bulunanlara yardımcı idi. İnsanlardan gelen sıkıntılara katlanan, dostluğu iyi bir zât idi.

Alâeddîn Buhârî, İzzeddîn Senbâtî'nin şöyle dediğini nakletmişti: "Sirâcüddîn Bülkînî'den ders alan bir talebesi yanımıza gelmişti. Ondan hocasını sorduk. O, fıkıh ilminde büyük bir âlimdir dedi. Tefsîr ve hadîs ilminde de böyledir."

En meşhûr eserleri şunlardır. 1-Tercüman Şa'b-ül-Îmân, 2-Hâşiyetün alel-Keşşâf: Zemahşerî tefsîrinin haşiyesi olup, üç cilddir. 3-Ma'rifet-ül-Mülemmât bi redd-il-mühimmât: Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini ihtivâ eder. 4-El-Urf-üş-şer'î alâ Câmi'ıt-Tirmizî, 5-Zehr-ür-rebî': Me'ânî, beyân ve bedi' ile ilgilidir. Ayrıca şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 284

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 89

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 51

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 792

SİRÂCÜDDÎN HIMSÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ömer bin Mûsâ bin Hasen bin Muhammed el-Kureşî el-Mahzûmî el-Hımsî el-Kâhirî'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, lakabı Sirâcüddîn'dir. İbn-i Hımsî diye meşhûr oldu. 777 (m. 1375) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Hıms'da doğdu. 861 (m. 1457) senesi Safer ayında, Beyt-ül-makdîs'de vefât etti. Bâb-ür-Rahme kabristanına defnedildi.

Sirâcüddîn Hımsî, Kur'ân-ı kerîmi Alâüddîn er-Radînî'den öğrendi. İlmam, Minhâc, Aslî, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ve başka ilim kitaplarını okuyup, ezberledi, Minhâc'ı hocası Hıms İmâm-ı Şihâbüddîn Ahmed bin Hüseyn'in huzûrunda tekrar etti ve aynı zamanda fıkıh okudu. Serrâc, Bülkînî, Bedrüddîn bin Ebi'l-Bekâ gibi meşhûr âlimlerle görüştü. Ezberinde olan ilimleri arzetti. Bülkînî ile görüşmesi, 795 (m. 1392) senesinde oldu.

Sirâcüddîn Hımsî, 800 (m. 1397) senesinde babasıyla birlikte Dımeşk'a gitti. Orada Şerâfüddîn Şerişî ve Şihâbüddîn Zührî'den filan ilmini öğrendi. Zührî'den ve Zeynüddîn Ömer Kureşi'den, Şihâbüddîn bin Hıcâ'dan usûl ilimlerini, Antâkî Ebyârî'den Arab dili ve edebiyatını tahsil etti. Zeynüddîn el-Kureşî ve İbn-i Hâcibî'den ve Ba'lebek şehrinde İmâdüddîn bin Berdes'den de hadîs dersleri aldı. Babası ile birlikte, 804 (m. 1401) senesinde Hama'ya gitti.

Orada, Cemâlüddîn bin Hatîb ve Alâüddîn bin Muallâ'dan nahiv ilmini öğrendi. Daha sonra tekrar Dımeşk'a döndü. Cemâlüddîn Teymânî ve başka âlimlerin ilim meclislerine devam etti. Ayrıca Kâhire'ye gidip, Bülkînî'nin vefâtına kadar, aralıksız onun derslerini dinledi. Zeynüddîn Irâkî'den Elfiye'yi okudu ve icâzet (diploma) aldı. 807 (m. 1404) senesinde Şam'a döndü. Şemsüddîn Muhammed bin Muhammed Ahnâî'nin yerine vekâleten baktı. Sonra Trablus kadısı oldu. Daha sonra bu vazîfeden ayrılıp, Kâhire'ye gitti. Bülkînî'nin medresesinde ders okuttu. Kardeşi Bedrüddîn'in kızının, Celâlüddîn Bülkînî ile evlenmesi sûretiyle onunla akraba oldu. Bir müddet yanlarında ikamet etti. Fetvâ ve ders okutma izni aldı.

Sirâcüddîn Hımsî, çok defa hacca gitti. 823 (m. 1420) senesinde Mekke-i mükerremede mücâvir olarak kaldı ve İbn-i Cezerî'nin, Zeynüddîn Rıdvan'ın hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Sonra Yemen'e gitti. Teaz ve Zebîd'e uğradı. Buraları dolaştıktan sonra gen döndü. Celâlüddîn Bülkînî ile birlikte Şam'a gittiler. Bir müddet kalıp, İskenderiyye'ye döndüler. Bülkınî'nin vefâtından sonra, Veliyyüddîn Irâkî'nin yerine vekâlet etti. Dımeşk, Trablus ve Haleb kadılıklarında bulundu. Beyt-ül-makdîe'deki Selâhiyye Medresesi'nde başmüderrislik yaptı.

Sirâcüddîn Hımsî, çok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Tavdîh-ül-mübhem vel-mechûlü alâ minhâc-il-usûl lil-Beydâvî, 2-Ravdat-ün-nâzırin, 3- Zâd-ül-fakîr, 4- Sütûr-ül-a'lâm fî mebân-il-îmân vel-İslâm, 5-Şerh-ül-Minhâc lin-Nevevî 6-Eş-Şühüb-ül'âliyye, 7-Safvet-ül-esfıyâ fî hulâsat-il-evliyâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 4

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 139

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1 sh. 793

4) Brockelmann Sup-2, sh. 144

SİRÂCÜDDÎN-İ KAYSERÎ (Sirâc bin Müsâfir)

Anadolu'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Sirâc bin Müsâfir bin Zekeriyyâ bin Yahyâ bin İslâm bin Yûsuf el-Kayseri er-Rûmî el-Makdisî olup, lakabı Sirâcüddîn'dir. Anadolu'da Kayseri'de yetişen büyük zâtlardandır 795 (m. 1393) senesinde Meshed kasabasında doğdu. 856 (m. 1452) senesinde Kudüs'de vefât etti. Mescid-i Aksa yakınında bulunan ve Bâb-ür-Rahmet denilen yerde defnolundu.

Meşhed beldesinde yetişip büyüyen Sirâcüddîn, Acem beldesine gitti. Orada aklî ilimleri okudu. Dönüşünde, Molla Fenârî ile buluştu. Onun talebeleri arasına katıldı. Fıkıh, tefsîr, hadîs, sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve başka ilimleri öğrendi.

Şerh-ül-mûcma'isimli eseri, eserin müellifi olan İbn-i Feriştâ'nın huzûrunda okudu. Muhammed bin Ebîh'den ferâiz ve başka ilimleri öğrendi. İlimde yükselip, zamanında bulunan âlimlerin ileri gelenlerinden olunca, bir müddet talebelere ders okutmakla meşgûl oldu. Daha sonra ders okutmaktan ayrılıp, tasavvuf yolunda bulunmaya karar verdi. Bu yolun büyüklerinden birçok zât. İle görüştü. Ebû Bekr Zeynüddîn-i Hafi bunlardandır. Sirâcüddîn hazretleri, 828 (m. 1424) senesinde hacca gitti. Hac dönüşünde Kudüs'de yerleşti. Orada bulunanlar, onu tanımadıkları için pek alâka göstermediler. Fakat onu görmek için memleketinden ziyârete gelenlerin çokluğunu gördükçe, bu zâtın üstünlüğünü anladılar. Bir medresede ders vermesini teklif ve rica ettiler. O da kabûl edip, ders vermeye başladı, insanlar onun ilminden çok istifâde ettiler. Kelâm ve Arabî dersleri verdi. Ondan ilim öğrenip istifâde

eden talebelerinden Kemâl bin Ebî Şerîf diyor ki: "Bildiği şeyleri anlatmakta gayet rahat ve serbest idi. Derslerinde devamlı olarak nasihat edici sözler söylerdi. Zor mes'eleleri çözmekte çok mahir idi. Tedkîk ve tahkîki (inceleme ve araştırması) kuvvetli idi. Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini çok iyi bilir, çok güzel anlatırdı. Ders esnasında, bu ilimde daha önce mu'teber âlimler tarafından yazılmış olan kıymetli kitapları yanında bulundururdu. Fıkhî mevzûlarda, önce Hidâye şerhine bakardı. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ kitabını çok okurdu."

Anadolu'da bulunan vezirlerden birinin hanımı, bu zât için Kudüs'de bir medrese yaptırdı. Vefâtına kadar orada ders okuttu.

Sirâcüddîn-i Kayserî; dîni sağlam, iyilik ve ihsân sahibi, kıymetli bir zât idi. Devamlı olarak emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı. İffet ve haya sahibi idi. İnsanlara yük olmazdı. Bir işin kolayı, varsa, zorunu yapmak için kendisine zahmet vermezdi. Talebelerine iyilik eder, yardımda bulunurdu. Muhtasar-ı Câmi'ul-kebîr'i şerh etmiştir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 243

SÎRCÎ (Ahmed bin Yûsuf)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Yûsuf bin Muhammed bin Muhammed el-Hallûcî el-Mahallî el-Kâhirî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 778 (m. 1377) senesinde Mısır'ın Mahalle kasabasında doğdu. 862 (m. 1457) senesi Muharrem ayının onüçünde, Cum'a gecesi vefât etti. Câmi'ul-Ezher'de Cum'a günü ikindi namazından sonra cenâze namazı kılınarak, es-Sahrâ'da inşâ ettirdiği türbeye defnedildi.

Sîrcî, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi, Minhâc'ı ve diğer ba'zı eserleri ezberledi. Sonra Kâhire'ye giderek, fıkıh ve diğer ilimleri Ebnâsî, Bülkînî, Şemsüddîn Irâkî, Bedrüddîn Tanbezî'den öğrendi. Celâlüddîn Bülkînî'nin ve ba'zı âlimlerin derslerinde bulundu. Nahiv ilmini; İbn-i Haldûn, Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr'den, ferâiz ilmini; Şihâbüddîn Ahmed bin Şavir-el-Âmili ve Şihâbüddîn Ahmed bin Ebî Bekr'den öğrendi. Şihâbüddîn İbn-ül-Hâim, İbn-i Haldûn ve İbn-ül-Cezerî'den icâzet (diploma) aldı.

Sîrcî, hac farizasını yerine getirdikten sonra, Sâlihiyye Câmii'nde hatîblik görevine getirildi. Bu arada Câmi'ul-Ezher'de, Fîrûz en-Nâsurî vakfının idârecisi oldu. Tavganiyye ve Hicâziyye medreselerinde ders verdi. Sîrcî'nin yazısı çok güzel ve fıkhî ibârelerden birçoğu ezberinde idi. Kâhire'deki Şâfiî mezhebi kadılarının ileri gelenlerinden idi. Kalemi, lisânından daha kuvvetli idi.

Sîrcî, birçok eser yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Et-Tırâz-ül-müzehheb li Ahkâm-il-Mezheb; 2-Muhtasaru Şevâhid-il-Elfiye lil-Aynî, 3- El-Mürebbâa: Manzûm olarak yazılmış bir eserdir. Bu eser, ferâize dâir dört bölüm ihtivâ etmektedir. Sonra, bu eseri bir cild hâlinde şerh etti. Eser, 313 beyttir. Bu işin ehli olan birçok âlim, bu eseri çok medhedip, hakkında takrizler yazdılar. Bu âlimlerden birisi de İbn-ül-Hâim'dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 214

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 249

3) El-A'lâm cild-1, sh. 271

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1109

SÜLEYMÂN ÇELEBİ

Meşhûr Türkçe "Mevlid" kasidesinin yazarı. Bursa'da doğdu. Kaynaklarda Süleymân Çelebi'nin doğum târihine dâir bir kayda tesadüf edilmedi. Ancak, Süleymân Çelebi'nin Mevlid'i 60 yaşında yazdığı ve eserin 812 (m. 1409) senesinde bittiği, en eski olarak bilinen nüshasında mevcût bir beyte istinâd etmektedir. 825 (m. 1422) senesinde vefât ettiği bilindiğine göre, onun 752 (m. 1351) senesinde doğduğu neticesi çıkmaktadır. Sultan Birinci Murâd Hân'ın vezîrlerinden Ahmed Paşa'nın oğlu, Şeyh Mahmûd Efendi'nin torunudur. Mahmûd Bey, 738 (m. 1338) senesinde Sadr-ı a'zam Süleymân Paşa ile Rumeliye sal ile geçenlerdendir. Süleymân Çelebi, Bursa'da asrının ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil etti. Büyük bir âlim olarak, Sultan Yıldırım Bâyezîd zamanında Dîvân-ı hümâyûn İmâmı, sonra da Bursa'da onun inşâ ve ihyâ ettiği câminin İmâmı oldu. Resûlullah efendimize (s.a.v.) olan muhabbeti, "Vesîlet-ün-necât" isimli Mevlid kasidesini yazmasına vesile oldu. Eserini yazmasının sebebi olarak gösterilen hâdise hakkında; "Künh-ül-ahbâr", "Güldeste", "Tezkire-i Latifi" ve başka kaynaklarda geniş bilgi vardır. Süleymân Çelebi'nin vefâtı için düşürülen târih, "râhat-ı ervah"tır. Mezarı, Bursa'da Çekirge yolu üzerindedir.

İyi bir tahsil gören Süleymân Çelebi, Bursa'daki Ulu Câmi'nin baş imamlığına getirildi. Bu câmideki imamlığı sırasında, birgün İranlı bir vâ'iz, va'z ve nasihat ederken, Bekâra sûresinin ikiyüzseksenbeşinci âyet-i kerîmesinin meâl-i şerîfini; **"Biz Allahü teâlânın Peygamberlerinden hiç birinin artısını ayırd etmeyiz** (hepsine inanınz). **"Duyduk ve itaat ettik"** tefsîr ederken de, "Hazreti Muhammed ile Hazreti Îsâ arasında hiçbir farklılık, üstünlük yoktur" diye, kendi kafasına, bozuk inanışına göre tefsîr etti. Cemâat arasında bulunan bir kimse dayanamayıp, ayağa kalktı ve; "Ey câhil! Kendi kafana göre nasıl tefsîr edebilirsin? Sen bu ilimde çok gerilerdesin. Hiç Peygamberler "aleyhimüsselâm" arasında üstünlük farkı olmaz olur mu? Elbette Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm, bütün Peygamberlerden daha üstündür. Burada fark yoktur demek, nübüvvet ve risâlet yönünden fark yoktur demektir, üstünlükler, mertebeler yönünden değildir. Burada; "Birinin peygamberliğini kabûl edip, diğerini kabûl etmiyerek aralarında bir ayrılık gütmeyiz. Herbîrini kendi derecelerine göre peygamber olarak kabûl ederiz" buyurulmaktadır. Bundan, derece ve faziletleri aynıdır anlamı çıkmaz. Bunun isbâtı ise, yine Bekâra sûresinin ikiyüzelliüçüncü âyet-i kerîmesidir. Burada meâlen; **"Bu** (sûrede sözü geçen) **peygamberlerin bir kısmını, kendilerine verilen özelliklerle diğerlerinden üstün kıldık"** buyurulmaktadır. Görüldüğü gibi, bu iki âyet-i kerîme, bizim âlimlerimizin tefsîr ettiği gibi birbirlerini doğrulamaktadır. Hâlbuki, senin bozuk düşüncene göre birbirlerini tekzib etmektedir ki, hâşâ bu olamaz!" gibi pekçok sözler söyledi, pekçok delîller getirdi. Neticede İranlı vâ'iz, yanlış düşündüğünü kabûl etti. Bütün bunlara şâhid olan Ulu Câmi baş İmâmı Süleymân Çelebi, bu hâdiseden dolayı çok duygulanmış ve meşhûr Mevlid-i şerîfini yazmıştır. Mevlid-i şerîfinde, hep Ehl-i sünnet i'tikâdını anlatmıştır. Bu bozuk i'tikâdlı vâ'izin sözüne cevap olarak:

"Ölmeyüb Îsâ göğe bulduğu yol,
Ümmetinden olmak için idi, ol."

beytini söyledikten sonra, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) faziletlerini şöyle îzâh etmiştir:

"Dahî hem Mûsâ elindeki asa,
Oldu O'nun izzetine ejderhâ.

Çok temenni kıldılar Hakdan bunlar,
Kim Muhammed ümmetinden olalar.

Gerçi kim bunlar dahî mürsel durur.
Lâkin Ahmed efdâl-ü-ekmel durur.

Zira efdalliğe ol elyak durur.
Anı öyle bilmeyen ahmak durur."

Süleymân Çelebi, Mevlid'inde; Allahü teâlânın mutlak irâdesini, yoktan var ettiğini ve Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) hiçbir mahlûkda bulunmayan üstün, yüksek ve emsalsiz vasıflarını anlatır. Her kelimesinde, gönlü Resûlullah aşkı ile yanan bir mü'minin engin aşk ve muhabbet kokuları vardır. Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) diğer i) Eygamherlere olan bütün üstünlükleri, en kelimeler ve en veciz ifâdelerle anlatılmıştır.

Mevlid; **münâcaat** (Allahü teâlâya yalvarma), **velâdet** (Hazreti Peyamber'in doğumu), **risâlet** (Peygamberliğin bildirilişi), **mi'râc** (Göklere çıkışı. Cenneti ve Cehennemi görmesi), **rıhlet** (Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtı) ve **duâ** bölümlerinden ibârettir.

Söze Allahü teâlânın ism-i şerîfi ile başlayan Süleymân Çelebi, Âdem aleyhisselâmdan Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâma kadar bütün dedeleri olan Peygamberlerin alınlarında nûr parladığını ve bu nûrun Muhammed aleyhisselâma intikâl ettiğini anlatır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) doğuşuna geniş bir yer ayırarak, O doğarken annesinin neler duyup, neler gördüğünü, bu ânda bütün varlıkların engin bir neş'e içinde kaldıklarını, bütün zerrelerin O'nu büyük neş'e içinde karşıladığını söyler. Mevlid'de bundan sonra, Muhammed aleyhisselâma peygamberliğinin nasıl bildirildiğini ve mi'râc hâdisesinin nasıl olduğunu anlatır. Derin üzüntü içinde yazdığı rıhlet ve daha sonra duâ ile Mevlid'ini bitirir. Peygamber efendimizin (s.a.v.); her varlığın yaratılış sebebi, bütün yaratılmışların en şereflisi ve O'nu bütün Peygamberlere üstün kılan Allahü teâlâya şükürler etmektedir.

Eserde çok olgun fikirler ve kompozisyon bütünlüğü vardır. Mevlid, mesnevî şeklinden ziyâde, kaside şeklinde tertîblenmiştir. Ba'zı yerlere gazel parçaları da ilâve edilmiştir. Aruz vezni ile yazılmış, (fâilâtün, fâilâtün, fâilün) kalıbı kullanılmıştır. Yalnız bir yerde (Mefûlü, fâilâtü mefâîlü failün) kalıbına yer verilmiştir.

Kâfiyeler güzel ve sağlamdır. Süleymân Çelebi, Mevlid'in mısralarının mükemmel olması için çok titizlik göstermiş, bu sebeple Mevlid, üstün san'at sahibi dîvân şâirlerince dahî sevilip beğenilmiştir.

Mevlid'de hem olayların, hem de düşüncelerin anlatıldığı yerlerde, en kısa, en uygun ve mümkün olan en sâde anlatım şekli kullanılmıştır. Mevlid'de, hemen her türlü söz ve ifâde san'atına "rastlanır. Ençok cinas, teşbih ve tekrir gibi san'atlara önem verilmiştir. Bölümlerin ve kitabın bütünlüğüne titizlik gösterildiği kadar, her mısra'ın ayrı ayrı güzelliği de gözden kaçmamaktadır.

Mevlid, lirizm (içlilik) ve öğreticiliği (didaktizmi) iyice kaynaştırmış bir şiir kitabıdır. Kuruluktan uzak olduğu gibi, sırf coşkunluktan da ibâret değildir. Görünüşte kolay, fakat denendiğinde benzerinin yazılmasının çok zor olduğu görülür.

İran edebiyatında Mevlid türünde bir eser yazılmamıştır. Mevlid, Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) medh ve sena ederek, müslümanların gönlünde O'nun sevgisini harekete geçirdiğinden ve dîne bağlılıklarını arttırdığından, bunu okumak ve dinlemek nafile ibâdet olup, çok sevâbtır. Ancak İslâmiyetin haram ve yasak ettiği şekillerde ve şarkı söyler gibi veya çalgı aletleriyle beraber okunması yasaklanmıştır.

Mevlid gecesi, dînimizin kıymet verdiği bir gecedir. Mevlid, Arabcada doğum zamanı demektir. Kameri takvimdeki aylardan Rebî'ul-evvel ayının onbirinci ve onikinci günleri arasındaki geceye Mevlid gecesi denir. Çünkü bu gece, dünyâdaki bütün insanlara en son Peygamber olarak gönderilen Hazreti Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) doğduğu gecedir, İslâmiyette bu gece, Kadir gecesinden sonra en kıymetli gecedir.

Peygamberimiz (s.a.v.), nübüvvetten (peygamberliğinin bildirilmesinden) sonra, her yıl bu geceye ehemmiyet verirdi. Her peygamberin ümmeti, kendi peygamberlerinin doğum gününü bayram yaparlardı. Bu gün de, bütün müslümanların bayramı, neş'e ve sevinç günüdür. Dünyânın her yerindeki müslümanlar, bu mübârek gecede, Kur'ân-ı kerîm okuyarak, ibâdet ederek, mevlid okuyarak Allahü teâlâya yalvarırlar. Birbirlerini ziyâret ederek hediyeleşirler. Bu gece, Peygamber efendimiz doğduğu için sevinenler affolur. Bu gecede, Resûlullahın (s.a.v.) doğum zamanı görülen hâlleri okumak, dinlemek, öğrenmek, dinimizce makbûl ve mu'teber olur. Peygamberimiz (s.a.v.) kendileri de bunları anlatırlardı. Eshâb-ı. Kirâm da bir yerde toplanıp okurlar, bu hâlleri anlatırlardı.

Allâme Zahîrüddîn bin Ca'fer diyor ki: "Mevlid cem'ıyyeti yapmak, dînimizin güzel saydığı şeylerdendir. Sâlihleri toplayıp; salevât okumak, fakirleri doyurmak, her zaman sevâbtır. Fakat bunlara haram karıştırmak, çalgı, şarkı, raks gibi şeyler yapmak büyük günah olur."

Büyük âlim allâme İbn-i Battâh, el yazısı ile olan fetvâsında diyor ki: "Mevlid gecesinde sadaka vermek, müslümanları toplayıp caiz olan şeyleri yedirmek ve caiz olan şeyleri okutup dinletmek ve sâlih kimseleri giydirmek, bu geceye hürmet etmek olur. Bunları Allah rızâsı için yapmak caizdir ve çok sevâb olur. Bunları yalnız fakirler için yapmak şart değildir. Fakat, muhtaç olanları sevindirmek daha sevâb olur."

İmâm-ı Celâlüddîn Abdürrahmân bin Abdilmelik Kettânî diyor ki: "Mevlid günü ve gecesi, mübecceldir, mukaddestir, mükerremdir. Şerefi, kıymeti çoktur. Resûlullahın varlığı, vefâtından sonra, O'na tâbi olanlar için kurtuluş vesilesidir. O'nun doğumu için sevinmek. Cehennem azâbının azalmasına sebep olur. Bu geceye hürmet etmek, sevinmek, bütün senenin bereketli olmasına sebep olur. Mevlid gününün fazîleti, Cum'a günü gibidir. Cum'a günü. Cehennem azâbının durdurulduğu hadîs-i şerîfde bildirildi. Bunun gibi, mevlid gününde de azâb yapılmaz. Mevlid geceleri sevindiğini göstermeli, çok sadaka, hediye vermeli, da'vet olunan ziyâfetlere gitmelidir."

Mevlid merasimi, daha kaide haline gelmeden önce, Mekke-i mükerremede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) doğduğu ev ziyâret edilirdi. Mevlid merasimlerini ilk defa uygulayan tes'îd eden hükümdâr, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin eniştesi olan Erbil Sultânı Ebû Sa'îd el-Muzaffer Kükbûrî'dir. Merasim başlamadan önce, -hazırlıklar yapılırdı, İslâm ülkelerinden pekçok âlimler da'vet edilir, Rebî'ul-evvel ayı başlarında Sultân'ın huzûrunda toplanmış olurlardı. Şehrin sokakları süslenir, her taraftan gelen insanlarla şehir dolup taşardı. Herkese günlerce Sultan tarafından yemekler yedirilir, fakirlere sadakalar dağıtılırdı. Öksüzler, yetimler, evlendirilirdi. Mevlid gecesi akşam namazından sonra, Sultân'ın da bulunduğu büyük fener alayları düzenlenir, büyük bir kürsünün önünde toplanırlar, zamanın en büyük âlimleri va'z-ü nasîhat eder ve Resûlullah efendimizi (s.a.v.) anlatırlardı. Sonra Sultan Ebû Sa'îd Muzaffer, âlimleri, şanlarına uygun giydirir, çok kıymetli hediyeler verirdi. Sultan, bu gece için binlerce kese altın harcardı. Herkes bu gece bayram yapardı.

Osmanlılarda da mevlid gecesine çok hürmet gösterilir, kıymet verilirdi. O gün Sultan Ahmed Câmii'nde okunaçak mevlid-i şerîfe, daha önceki günlerde başta pâdişâh, sadr-ı a'zam, vezirler, şeyhülislâm, İstanbul kadısı, devletin ileri gelen erkânı, âlimler, evliyâ da'vet edilirdi. Mevlid gününde devlet erkânı resmî kıyâfetlerle câmide toplanırlar ve kendileri için ayrılan yerlere otururlardı. Diğer vazîfeli devlet erkânı da atlarına binerek, sarayın büyük kapısında bir düzen içinde bekleyip, pâdişâhı karşılarlar ve câmiye kadar refakat ederlerdi. Şeyh-ül-İslâm ve sadr-ı a'zamın önlerine, teşrîfatçıbaşı ve kesedar, getirdikleri buhurdanlıkları koyarlar, bu sırada câmide Kur'ân-ı kerîm tilâvet edilirdi (okunurdu). Pâdişâh gelirken, hünkâr mahfilinin penceresi açılır. Bunu gören herkes ayağa kalkar, hürmetle eğilirlerdi. Sonra herkes yerine oturunca, âlimler kürsüye çıkıp va'z ve nasihat ederler, bu arada buhurlar ikram edilir, cemâatin önlerine şekerler bırakılırdı. Va'z bitince, vâ'iz efendiye samur kürkler, kıymetli elbiseler giydirilir, sonra bir mevlidhân kürsüye çıkardı. O da bir miktar okuyup iner ve ona da hil'atlar, kıymetli elbiseler ihsân edilir, ikinci mevlidhân da bir miktar okurdu. Sonra Hicaz'dan Resûlullah efendimizin (s.a.v.) torunlarından gelen mektûp, müjdecibaşı tarafından sadr-ı a'zama takdim edilir, o da reîs-ül-küttâba verir ve pâdişâha arz edilirdi. Mektûp huzûrda okunur ve müjdecibaşına, reîs-ül-küttâba hil'atler giydirilirdi. Sonra Medîne-i münevvereden gelen hurmalar dağıtılır, hurmayı getiren ağaya ihsânlarda bulunulurdu. Üçüncü mevlidhân da kürsüye çıkınca, sadr-ı a'zamın, şeyh-ül-İslâmın, vezirlerin, ulemânın önlerine şeker dolu tabaklar koyulur, mevlid bittikten sonra tabaklar kaldırılır, pâdişâh saraya dönerdi. Bunun arkasından cemâat de önlerine bırakılan şekerleri alarak dağılırdı.

Süleymân Çelebi hazretleri, "Vesîlet-ün-necât" ismini verdiği Mevlid'ine Arabî olarak bir önsöz yazarak, şöyle buyurmaktadır "Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın ismiyle başlarım. Muhammed aleyhisselâmı bütün yaratılmışların sebebi, en şereflisi ve en azîzi yapan, makâm-ı Mahmûd ile şefaat hakkını vererek O'nu bütün Peygamberlerden üstün kılan, ismini onun ismiyle yanyana yazarak, hasedci şeytanın burnunu sürtüp, O'nun şânını yücelten Allahü teâlâya hamd-ü-senâlar olsun. Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlânın indinde çok makbûldür. Allahü teâlânın melekleri O'nun yardımcılarıdır. Ağaçlar, toprak ve taşlar, O'nunla konuştular. O'nu (s.a.v.) sevenler dünyâda ve âhırette sevilip kurtulurlar. O'na düşman olanlar kovulup, Cehenneme atılırlar. Bizi Muhammed aleyhisselâmın ümmeti yapmakla şereflendiren Allahü teâlâya hamd ederim. Şeriki ve benzeri olmayan, mekândan münezzeh bulunan Allahü teâlânın bir olduğuna şehâdet ederim. O, herkesin kendisine muhtaç olduğu, ibâdet ettiği ve yöneldiği Allahü teâlâdır. O, şânı yüce, kullarını merhametle bağışlayandır. Güzel ahlâk ve cömertlik gibi pekçok meziyetleri ortaya çıkaran, va'd edilen kıyâmet gününde, her tarafta şefaati kabûl edilir bir şefaatçi olan Muhammed aleyhisselâmın, Allahü teâlânın kulu, resûlü ve habîbi olduğuna şehâdet ederim. Allahü teâlâ, O'na seçilmişlerin en üstünleri olan temiz âline ve Eshâb-ı kirâmına sonsuz rahmet etsin."

Süleymân Çelebi hazretlerinin "Vesîlet-ün-necât" isimli Mevlid kitabı, muhtelif nüshaları karşılaştırılıp, mümkün olduğu kadar sadeleştirilerek ve ba'zı bölümleri de kısaltılmak sûretiyle aşağıya yazılmıştır.

I. BÖLÜM

Münâcaat

Allah âdın zikr edelim evvelâ,
Vâcib oldur cümle işde her kula.

Allah âdın her kim ol evvel ana,
Her işi âsân ede Allah ona.

Allah adı olsa her işin önü,
Hergiz ebter olmaya ânın sonu.

Her nefeste Allah âdın de müdâm.
Allah adıyla olur her iş temam,

Bir kez Allah dese aşk ile lisân,
Dökülür cümle günâh misl-i hazân.

İsm-i pâkin pak olur zikr eyleyen,
Her murada erişir Allah diyen.

Aşk ile gel imdi Allah diyelim,
Derd ile göz yaş ile âh edelim.

Ola kim rahmet kıla ol pâdişâh,
Ol Kerîmü ol Rahîmü ol ilâh.

Birdir ol birliğine şek yokdurur,
Gerçi yanlış söyleyenler çokdurur.

Cümle âlem yok iken ol var idi,
Yaradılmışdan ganî cebbâr idi.

Var iken ol, yok idi. İns-ü-melek,
Arş-ü-ferş-ü-ay-ü-gün hem nüh felek.

Sun' ile bunları ol var eyledi,
Birliğine cümle ikrâr eyledi.

Kudretin izhâr edip hem ol celîl,
Birliğine bunları kıldı delîl.

Ol dedi. bir kerre, var oldu cihan,
Olma derse mahv olur ol dem hemân.

Bari ne hacet kılavuz sözü çok,
Birdir Allah andan gayri tanrı yok.

Haşre dek ger denilirse bu kelâm,
Nice haşr ola bu, olmaya temâm.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile es-salât

Kitabı yazana duâ

Ey azîzler işte başlarız söze,
Bir vasıyyet kılarız illâ size.

Ol varıyyet kim dîrem her kim tuta,
Misk gibi kokusu canlarda tütü.

Hak teâlâ rahmet eyleye ona.
Kim beni ol bir duâ ile ana.

Her ki diler bu duâda buluna,
Fâtiha ihsân ede ben kuluna.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) nûrunun yaratılması:

Evvel andık ânı kim evveldir ol,
Evveline bulmadı hiç akl yol.

Evvelin ol evvelidir bî-gümân,
Âhirin hem âhiridir câvidân.

Çünkü Hak evvelliğin bildin ayan,
Dinle imdi kılayım sunin beyân.

Hak teâlâ ne yaratdı evvelâ,
Cümle mahlûkdan, kim ol evvel ola.

Mustafa nûrunu evvel kıldı var,
Sevdi ânı, ol Kerîm-ü-Kirdgâr.

Her ne dürlü kim saadet vardurur,
Yahşi huy u görklü âdet vardurur.

Hak âna verdi mükemmel eyledi,
Yaradılmışdan müfaddal eyledi.

Ândan oldu her nihân ü aşikâr,
Arş-ü-ferş-ü yerde gökde ne ki var.

Ger Muhammed olmaya idi, ayan,
Olmayacaktı zemin ü âsuman.

Hem vesile olduğıyçün ol Resûl,
Âdem'in Hak tevbesin kıldı kabûl.

Ger Muhammed gelmeyeydi âleme,
Tâc-i izzet ermez idi Âdem'e.

Nûh anınçün garkdan buldu necât
Dahi doğmadan göründü mu'cizât.

Cümle ânın dostluğuna adına,
Bunca izzet kıldı Hak ecdadına.

Ceddi olduğıyçün ânın hem Halîl,
Nârı Cennet kıldı ona ol Celîl.

Hem dahî Mûsâ elindeki asâ,
Oldu ânın hürmetine ejderhâ.

Ölmeyip Îsâ göğe bulduğu yol,
Ümmetinden olmak için idi, ol.

Çok temenni kıldılar Hakdan bunlar,
Kim Muhammed ümmetinden olalar.

Enbiyânın şeksiz ol sultânıdır,
Cümlesinin canı içre canıdır.

Gerçi kim bunlar dahi mürsel-durur,
Lâkin Ahmed ekmel-ü-efdal-durur.

Zira efdallığa ol elyak-durur,
Ânı öyle bilmeyen ahmak-durur.

Pes Muhammed'dir bu varlığa sebeb,
Cehd edip O'nun rızâsın kıl taleb.

Şer'ini tut ümmeti ol ümmeti,
Tâ nasîb ola sana Hak rahmeti.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) **nûrunun Âdem aleyhisselâmdan i'tibâren intikâli**

Hak teâlâ çün yaratdı Âdemi,
Kıldı Âdem'le müzeyyen âlemi.

Âdem'e kıldı ferişтehler sücûd,
Hem ona çok kıldı ol lûtf ıssı cûd.

Mustafâ nûrunu alnında kodu,
Bil, Habîbim nûrudur, bu nûr dedi.

Kıldı ol nûr ânın alnında karar,
Kaldı ânın ile nice rûzigâr.

Sonra Havvâ alnına nakl etdi bil,
Durdu ânda dahi nice ay ve yıl.

Şîs doğdu ona nakl etti bu nûr,
Ânın alnında tecelli kıldı nûr.

İrdi İbrâhim ve İsmâil'e hem,
Söz uzanır ger kalanın der isem.

İşbu resm ile müselsel, muttasıl,
Tâ olunca Mustafa'ya müntekıl.

Geldi çün ol Rahmeten lil-âlemin,
Vardı nûr ânda karâr kıldı hemin.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile şevk ile edin es-salât

II. BÖLÜM

Velâdet

Âmine Hâtun Muhammed ânesi,
Ol sadefden doğdu ol dür dânesi.

Çünki Abdullah'dan oldu hâmile,
Vakt erişdi hefte vü eyyam ile.

Hem Muhammed gelmesi oldu yakın,
Çok alâmetler belirdi gelmedin.

Ol Rebî'ül-evvel ayın nicesi,
Onikinci gece isneyn gecesi.

Ol gece kim doğdu ol Hayr-ül-beşer,
Anası ânda neler gördü neler.

Dedi gördüm ol Habîbin ânesi
Bir aceb nûr kim güneş pervanesi.

Berk urup çıkdı evimden nâgehân,
Göklere dek nûr ile doldu cihan.

Gökler açıldı ve feth oldu zulem,
Üç melek gördüm elinde üç alem.

Biri meşrık, biri magribde ânın,
Biri damında dikildi Kâ'be'nin.

İndiler gökden melekler saff-u saf,
Kâ'be gibi kıldılar evim tavaf.

Geldi hûrîler bölük bölük buğur,
Yüzleri nûrundan evim doldu nûr.

Hem hava üzre döşendi bir döşek,
Adı Sündüs döşeyen ânı melek.

Çün göründü bana bu işler ayan,
Hayret içre kalmış idim ben hemân.

Yarılıp divâr çıkdı nâgehân,
Üç bile hûrî bana oldu ayan.

Ba'zıları der ki, ol üç dilberin,
Âsiye'ydi biri ol mahpeykerin.

Biri Meryem Hâtun idi, aşikâr,
Birisi hem hûrîlerden bir nigâr.

Geldiler lûtf ile ol üç mah-cebîn,
Verdiler bana selâm ol dem hemîn.

Çevre yanıma gelip oturdular,
Mustafâ'yı birbirine muştular.

Dediler oğlun gibi hiç bir oğul,
Yaradılalı cihan gelmiş değil.

Bu senin oğlun gibi kadri cemîl,
Bir anaya vermemişdir ol Celîl.

Ulu devlet buldun ey dildârı sen,
Doğacaktır senden ol hulkı hasen.

Bu gelen ilm-i ledün sultânıdır,
Bu gelen tevhîd-ü-irfân kânıdır.

Bu gelen aşkına devr eyler felek,
Yüzüne müştâkdır ins-ü-melek.

Bu gece, ol gecedir kim ol şerîf,
nûr ile âlemleri, eyler latif.

Bu gece dünyâyı ol Cennet kılar,
Bu gece eşyaya Hak rahmet kılar.

Bu gece şâdân olur erbâb-ı dil,
Bu geceye can verir eshâb-ı dil.

Rahmeten lil-âlemîndir Mustafâ,
Hem şefi-ül-müznibîndir Mustafâ.

Vasfını bu resme tertîb etdiler,
Ol mübârek nûra tergîb etdiler.

Âmine eydür çü vakt oldu temam,
Kim vücûde gele ol Hayr-ül-enâm.

Susadım gayet harâretden kati,
Sundular bir cam dolusu şerbeti.

Kardan ak idi ve hem soğuk idi,
Lezzeti dahî şekerde yok idi.

İçtim ânı oldu cismim nûra gark,
Edemezdim nûrdan kendimi fark.

Geldi bir ak kuş kanadıyle revân,
Arkamı sığadı kuvvetle hemân.

Doğdu ol sâatde ol Sultân-ı dîn,
Nûra gark oldu semâvât-ü-zemîn.

Yaradılmış cümle oldu şâdıman,
Gam gidip âlem yeniden buldu can.

Cümle zerrâtı cihan edip nida,
Çağrışarak dediler kim merhaba.

Merhaba ey âli Sultan merhaba,
Merhaba ey kân-i irfan merhaba.

Merhaba ey sırr-ı fürkân merhaba,
Merhaba ey derde derman merhaba.

Merhaba ey bülbül-i bâg-ı Cemâl,
Merhaba ey âşinâ-yi Zül-celâl.

Merhaba ey mâh-ü-hurşîd-i Huda,
Merhaba ey Hakdan olmayan cüdâ.

Merhaba ey âsi ümmet melcei,
Merhaba ey çaresizler mencel.

Merhaba ey cân-ı bakî merhaba,
Merhaba uşşâka sâkî merhaba.

Merhaba ey kurret-ül-ayn-ı Halîl,
Merhaba ey hâs-ı mahbûb-i Celîl.

Merhaba ey rahmeten lil-âlemîn,
Merhaba sensin şefî-ül-müznibîn.

Merhabâ ey pâdişâh-ı dü cihân.
Senin için oldu kevn ile mekân.

Ey cemâli gün yüzü bedr-i münîr,
Ey kamu düşmüşlere sen destegîr.

Ey gönüller derdinin dermanı sen,
Ey yaradılmışların sultânı sen.

Sensin ol sultân-ı cümle enbiyâ,
Nûr-ı çeşmi evliyâ vü asfiyâ.

Ey risâlet tahtının sen hâtemi,
Ey nübüvvet mührünün sen hâtemi.

Çünkü nûrun rûşen etdi âlemi,
Gül cemâlin gülşen etdi âlemi.

Oldu zâil zulmet-i cehl-ü-dalâl,
Buldu bâg-ı ma'rifet ayn-i kemâl.

Yâ Habîballah bize imdâd kıl,
Son nefes didârın ile şad kıl.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât

Çünki ol mahbûb-i Rahmân-ü-Rahîm,
Kıldı dünyâyı cemâlinden naîm.

Birbirine muştulayı her melek,
Raksa girdi şevk ü şâdîden felek.

İşbu heybetden Amine hûb-rû,
Bir zaman aklı gidip geldi gerü.

Gördü gitmiş hûrîler hiç kimse yok.
Görmedi oğlun tazarru' kıldı çok.

Huriler aldı tasavvur kıldı ol,
Hayret içre çok tefekkür kıldı ol.

Çevre yanın isteyü kıldı nazar,
Gördü kim bir köşede Hayr-ül-beşer.

Şöyle Beytullâh'a karşı ol Resûl,
Yüz yere sürmüş ve secde kılmış ol

Secdede başı dili tahmid eder,
Hem getirmiş parmağın tevhîd eder.

Der ki, ey Mevlâ yüzüm tutdum sana,
Yâ İlâhî! Ümmetin vergil bana.

Çünki ben bu işleri gördüm ayan,
Kalmadı sabrım hemân düşdüm revân.

Geldi aklım gördüm ol sâhib-vefa,
Gözlerimin nûru oğlum Mustafâ.

Sürmelenmiş gözleri gör hikmeti,
Göbeği kesilmiş olmuş sünneti.

Yüzü nûru gün gibi hoş berk urur,
Çünki gördüm gönlüme geldi sürûr.

Kaynadıp nâr-ı muhabbet kanımı,
Alarak bağrıma basdım canımı.

Debrenür dudakları söyler kelâm,
Anlayamadım ne derdi ol hümâm.

Kulağım ağzına verdim dinledim,
Söylediği sözü ol dem anladım.

Hakka bağlayıp gönülden himmeti,
Der idi, kim ümmeti vâ ümmeti.

Tıfl iken ol diler idi ümmetin,
Sen kocaldın terk edersin sünnetin.

Ümmetim dedi sana çün Mustafâ
Ver salevât sen de âna bul safa.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile şevk ile edin es-salât

FASL

Mekke kavmi ululları bî-hilâf,
Kâ'be'yi ol gece kılarken tavaf.

Secde kıldı Kâ'be gördü hâs-ü-âm,
Düşmedi bir taşı hoş kıldı kıyâm.

Rükni, rükne Ka'be'nin verdi selâm,
Dediler kim doğdu ol Hayr-ül-enâm.

Kâ'be bir savt etdi ol dem nâgehân,
Dedi, doğdu bu gece Şems-i cihan.

Pak edip küfr ile putlardan Resûl,
Kurtarır beni müşriklerden ol.

Yalın ayak baş açarak saff-u saf,
Eyleyecek ümmeti beni tavaf.

Ol gece tabl-ı nübüvvet vurdular,
Ol gece şeytânı gökden sürdüler.

Nice puthâne nice deyr-ü-sanem,
Yıkılıp küfr ehline verdi elem.

III. BÖLÜM

Peygamber efendimizin (s.a.v.) **Risâleti ve mu'cizeleri**

Fahr-i âlem erdi çün kırk yaşına,
Kondu pes tâc-ı risâlet başına.

Dembedem avaz gelirdi yâ Emîn,
Seni kıldım rahmeten lil-âlemîn.

İndi Kur'ân-ı kerîm âyet âyet beyyinât
Zâhir oldu nice dürlü mu'cizât

Gerçi cümle nûr idi, ol pak zât,
İlle her uzvunda vardı mu'cizât

Evvelâ ol kim mübârek cisminin,
Gölgesi düşmezdi yere resminin.

Nûr idi. başdan ayağa gövdesi,
Bu ayandır nûrun olmaz gölgesi.

Hem mübârek başı üzre her zaman,
Bir bölük bulut olurdu sâyebân.

Her nere varsa bile varırdı ol,
Başı üzre dâima dururdu ol.

Ol mübârek gözlerinde mu'cize,
Nicedir ol dahî diyeyim size.

Nice kim önünde görürdü ayan,
Öyle ardında görürdü ol hemân.

İşitin hem ol mübârek burnunun,
Mu'cize nicedir onda bir görün.

Vahy için indikde Cibrîl-i Emîn,
Gökden ayrıldığı sâatde hemîn.

Cebrâil'in kokusun alırdı ol,
Vahy için indiğini bilirdi ol.

Debredecek dudağın ol mâh-veş,
Debrenirdi gökde hem kurs-ı güneş.

Dokunacak saçına bâd-ı sabâ,
Misk-ü-anberden dolar idi hava.

İnci dişleri şuasından gece,
iğne düşse bulunurdu ey hoca.

Sadr-ı nûrundan karanlık geceler,
Yolda yürürdü yiğitler kocalar.

Çün işâret kıldı ol mahbûb-ı Hak,
Parmağıyla aya, oldu iki şak.

Terlese'güller olurdu her teri,
Hoş dererlerdi terinden gülleri.

Dikdi hurmayı hem ol şâh-ı cihan,
Dikdiği saat yemiş verdi hemân.

Mu'cizâtı haşre dek dense müdâm,
Nice haşr olsa buna gelmez hitâm.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât,

IV. BÖLÜM

Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râcı

Gel beri ey aşk oduna yanıcı,
Kendisi ma'şûka âşık sanıcı.

Dinle gel mi'râcın ol Şahın ayan,
Âşık isen aşk oduna durma yan.

Bir düşenbih gecesi tahkîk haber,
Leyle-i Kadr idi, ol gece meğer.

Ol hümâyûn-baht u ol kadri yüce,
Ümmü Hâni hânesindeydi gece.

Ânda iken nâgehân ol yazı ak,
Cennet var dedi. Cebrâil'e Hak.

Bir murassa tâc al hulle kemer,
Hem dahî al bir Burâk-ı mu'teber.

Ol habîbime ilet binsin anı,
Arş'ımı seyreylesin görsün beni.

Cebrâil çün Cennete vardı revân,
Gördü kim bî-had burâk otlar hemân.

İçlerinde bir burâk ağlar katı,
Yimez içmez kalmamış hiç takatı.

Gözlerinden yaşı Ceyhun eylemiş,
Ciğerini derd ile hûn eylemiş,

Dedi Cebrâil nedir ağladığın,
Hüzn ile cân-ü-ciğer dağladığın?

Bâkî yoldaşın yiyip içip gezer,
Sen inilersin de canın ne sezer.

Dedi, kırk bin yıldurur kim yâ Emîn,
Aşkıdır bana yemek içmek hemin.

Nâgehân bir ün işitdi kulağım,
Gitdi aklım bilmezem solum sağım.

Yâ Muhammed diyerek çağırdılar,
Bir sada birle ki yürekler deler.

Ol zamandan bihnezem kim n'olmışam,
Ol adın ıssına âşık olmışam.

Yüreğim içinde eridi, yağım.
Âşık oldu görmeden bu kulağım.

Cenneti başıma aşkı dar eder,
Gece gündüz işim âh-ü-zâr eder.

Gerçi zâhir Cennet içre dururum,
Ma'nâda hasret azâbın görürüm.

Ger iremezsem visaline ânın,
İdiserim terkini cân-ü-tenin.

Cebrâil dedi. Burak'a, ey Burâk,
Verdi Hak maksûdumu kılma firak.

Kimde kim aşkın nişanı vardurur,
Akıbet ma'şûka ânı irgürür.

Gel berü ma'şûkuna irgüreyim,
Yüreğin zahmına merhem süreyim.

Aldı Cebrâil Burak'ı ol zemân,
Tâ cenâb-ı Ahmed'e geldi hemân.

Hak selâm etdi sana yâ Mustafâ,
Kim mübârek hatırın bulsun safa.

Dedi kim gelsin konuklarım ânı,
Arş'ımı seyreylesin görsün beni.

Dâim ister hazretimden her melek,
Arş ü Kürsî Sidre çarh-i nüh felek.

Cümlesi ânın yüzün görmek diler,
Ayağına yüzlerin sürmek diler.

İşbu gece bir gecedir ey Emîn,
Olacak ayn-el-yakîn hakk-il-yakîn.

Bu gece zâhir olur esrâr-ı Hak,
Gösterecektir sana dîdâr-ı Hak

Zemzemiyle doldu kevn ile mekân,
Arş'a vardı dediler, Fahr-i cihan.

Hem sekiz Cennet kapısın açtılar,
Yolun üstüne cevâhir saçdılar.

Gel gidelim hazrete yâ Mustafâ,
Muntazırdar anda eshâb-ı safâ.

Sana Cennetden getirdim bir Burak,
Da'vet-i Rahmândır ey nûr-ı Hak.

İşidip ânı Resûl oldu ferah,
Şâdlık geldi ve gamı gitdi terah.

Durdu yerinde hemân-dem Mustafa,
Koydu tâcı başına ol pür-safâ.

Çekdi ol demde Burak'ı Cebrâil,
Önüne düşdü âna oldu delîl.

Hoş Süvâr oldu âna şâh-ı cihan,
Açdı perrini Burak uçdu hemân.

Tarfet-ül-ayn içre Sultân-ı ümem,
Geldi Kuds'e erdi ve basdı kadem.

Enbiyâ ervahı karşı geldiler,
Mustafa'ya cümle ikram kıldılar.

Erdi ol dem Hakdan ervaha nida,
Kim kılalar Mustafâ'ya iktidâ.

Pes geçüp mihraba ol Hayr-ül-enâm,
Enbiyâ ervahına oldu imâm.

İki rek'at kıldı Aksâ'da, nemâz,
Öyle emr etmiş idi, ol bî-niyâz.

Gördüler nûrdan kurulmuş merdivân,
Merdivândan oldular göğe revân.

Erdiler evvel göğe bil-ihtirâm,
Kapı açıldı ve girdi ol hümâm.

Gördü gök ehli ibâdetde kamu,
Her biri bir dürlü tâatde kamu.

Kimi tesbih ü kimi tahmîd okur
Kimi tehlîl ü kimi temcîd okur.

Kim kıyâm içre kimi kılmış rükû',
Kimi Hakka secde etmiş bâ-huşû.

Kimisini aşk-ı Hak almış-durur,
Vâlih-ü-hayrân-ü-mest kalmış-durur.

Hep gök ehli cümle karşı geldiler,
Mustafâ'ya izzet ikram kıldılar.

Merhaben bik yâ Muhammed dediler.
Ey şefaat kânı Ahmed dediler.

Her biri kutluladı mi'râcını,
Dediler giydin se'âdet tâcını.

Bu kerâmetler ki Hak verdi sana,
Vermedi hiç kimseye önden sona

Ermedi evvel gelen bu devlete,
Kimse lâyık olmadı bu rif'ate.

Her ne haceti dilesen makbûldür,
Cümle maksûdun da senin mahsûldür.

Ol gece durmadı cevlân eyledi,
Öyle kim eflâki seyrân eyledi.

Her birinde türlü hikmet gördü ol,
Tâki vardı Sidre'ye erişdi yol

Cebrâil'in durağıdır ol makam,
Nüh felek tâ kim tutalıdan nizâm.

Kaldı Cebrâil makamında hemin,
Dedi âna Rahmeten lil-âlemin.

Bilmezem bu yolları ben nideyim,
Kim garîbem bunda kande gideyim?

Cebrâil dedi Resûle ey Habîb,
Sanma ki bu yerde sen seni garîb.

Senin için yaradıldı nüh felek,
İns-ü-cinn-ü-hûr-ü-Cennet hem melek.

Bunda hatm oldu benim cev'ân-gehim,
Maverasından dahi yok âgehim.

Bana böyle emr etmiştir Zü'l-celâl,
Açmayın ben bundan öte perrü bal

Ger gecem bir zerre kadar ilerü,
Yanarım başdan ayağa ey ulu.

Dedi Cebrâil'e ol Fahr-i cihan;
Pes makamında dur imdi sen hemân.

Çün ezelden bana aşk oldu delîl,
Yanar isem yanayım ben ey Halîl.

Lî ma'allah vakti benimdir hemân,
Tâ ki kurban eyleyem baş ile can.

Râh-ı aşkda kim sakınır canını,
Ol kaçan görse gerek cânânını.

Râh-ı aşkı sanma gâfil serseri,
Belki kemter nesnedir vermek seri.

Refref'in belirmesi

Söylenirken Cebrâil ile kelâm,
Geldi Refref önüne verdi selâm.

Aldı ol şâh-ı cihanı ol zaman,
Sidre'den götürdü ve gitti hemân.

Bir feza oldu o demde rû-nümâ,
Ne mekân var ânda ne arz-ü-semâ.

Kim ne hâlidir ne mâli ol mahal,
Akl ü fikr etmez o hâli fehm-ü-hâl.

Ref' olup ol Şaha yetmiş bin hicâb,
Nûr-i tevhîd açdı vechinden nikâb.

Her birisinden geçerken ileri,
Emr olurdu yâ Muhammed gel beri.

Çün kamusını görüp geçdi öte,
Vardı erişdi ol ulu Hazrete.

Şeş cihetden ol münezzeh Zü'l-Celâl,
Bî-kem-ü-keyf âna gösterdi cemâl.

Zâten ol Sultân-ı Mâ zâgal-basar,
Eylemişdi Hakka tahsis-i nazar.

Aşikâre gördü Rabb-ül-izzeti,
Ahıretde öyle görür ümmeti.

Bî-hurûf-ü-lafz-ü-savt ol pâdişâh,
Mustafâ'ya söyledi bî-iştibâh.

Dedi kim matlûb-ü maksûdun benim,
Sevdiğin can ile ma'bûdun benim.

Gece gündüz durmayıp istediğin,
N'ola kim görsem cemâlin dediğim.

Gel Habîbim sana âşık olmışam,
Cümle halkı sana bende kılmışam.

Ne muradın var ise edem reva,
Eyleyem bir derde bin türlü deva.

Mustafâ dedi, Eyâ Rabbi rahim,
Ey hatâ-pûş-ü-atârı çok kerîm.

Ol zaîf ümmetlerim hâli n'ola,
Hazretine nice anlar yol bula?

Gece gündüz işleri isyan kamu,
Korkarım ki yerleri ola tamu.

Yâ İlâhî hazretinden hacetim,
Budurur kim ola makbûl ümmetim.

Hak teâlâdan erişdi bir nidâ,
Yâ Muhammed ben sana kıldım atâ.

Ümmetini sana verdim ey Habîb,
Cennetimi onlara kıldım nasîb.

Yâ Habîbim nedir ol kim diledin,
Bir avuç toprağa minnet mi eyledin?

Ben sana âşık olunca ey şerîf,
Senin olmaz mı dü âlem ey latîf?

Zâtıma mir'ât edindim zâtını,
Bile yazdım adım ile adını.

Hem dedi kim yâ Muhammed ben seni,
Bilirim görmeğe doymazsın beni.

Lîk dîn emri tamâm olmak içün,
Ümmetin de bana yol bulmak içün.

Avdet edip da'vet et kullarımı,
Tâ gelerek göreler didârımı.

Sen ki mi'râc eyleyip etdin niyaz,
Ümmetin mi'râcını kıldım nemâz.

Her kaçan kim bu nemâzı kılalar,
Cümle gök ehli sevâbın bulalar.

Çünki her türlü ibâdet bundadır,
Hakka her türlü ibâdet bundadır,

Sıdk ile beş vakt olundukça edâ,
Elli vaktin ecrin eyler Hak atâ.

Mâ hasal ol anda doksan bin kelâm,
Sebk edip buldukda encâm-ü-hitâm.

Tarfet-ül-ayn içre ol Fahr-i cihan,
Ümmü Hânî evine geldi hemân.

Her ne vaki' oldu ise serteser,
Cümlesin eshâbına verdi haber.

Dediler ey kıble-i İslâm-ü dîn,
Kutlu olsun sana mi'râc-ı güzîn.

Biz kamumuz kullarız sen şâhsın,
Gönlümüz içinde rûşen mâhsın.

Ümmetin olduğumuz devlet yeter,
Hizmetin kıldığımız izzet yeter.

Duâ

Yâ İlâhî ol Muhammed hakkıçün,
Ol şefaat kânı Ahmed hakkıçün.

Sidre vü Arş-ı muallâ hakkıçün,
Ol sülûk-ü-seyr-i a'lâ hakkıçün.

Ol gece söyleşilen söz hakkıçün,
Ol gece Hakkı gören göz hakkıçün.

Sırr-ı fürkân nûr-i a'zam hakkıçün,
Kuds ü Ka'be Merve Zemzem hakkıçün.

Gözü yaşı hakkıçün âşıkların,
Bağrı başı hakkıçün sâdıkların.

Aşk odundan ciğeri biryân içün,
Derd ile kan ağlayan giryân içün.

Sıdk ile yolunda kâim kul içün,
Hazretine doğru varan yol içün.

Şol zaman kim müddet-i ömr-ü hayât,
Âhır ola ire hengâm-ı memat

Biz günahkâr âsî mücrim kulları,
Yarlıgayıp kıl günahlardan berî.

Afv edip isyanımız kıl rahmeti,
Ol Habîbin yüzü suyu hürmeti.

Sana lâyık kullar ile hemdem et,
Ehl-i derdin sohbetine mahrem et

Peygamber efendimizin (s.a.v.) **ahlâkı**

İşid imdi nice vermiş ol Celîl,
Mustafa'ya hulk-ı evsâfı cemîl.

Hulk idi dâim işi bu halk ile,
Halkı hod kul kılmış idi. hulk ile.

Rabbinin adını zâkirdi müdâm,
Her ne Hakdan gebe şakirdi müdâm.

Her kaçan yatsaydı ol Fahr-i cihan,
Bir hasır üzre yatardı ol hemân.

Hak dedi dağları altun eyleyem,
Dürlü ni'metlere seni doyuram.

Ol Habîbullah dedi, yâ zin-niâm,
Ümmetim-çün ben bu hâle râzıyâm.

Katlanırım onların-çün zahmete,
Ümmetimi eyle lâyık rahmete.

Her kemâlât ile kâmil şah idi,
Ânın içün ol Habîbullah idi.

Halk içinde adımız hâs eyledik,
Lâkin halvetde gönlümüz pas eyledik.

Ümmet oldur sünnetin terk etmeye,
Dimediği yere hergiz gitmeye.

Bugün ânın sünnetin terk ideriz,
Yarın ânda varıcağız n'ideriz.

Yâ İlahî saklagıl îmânımız,
Verelim îmân ile tâ cânımız.

Kabrimiz îmân ile pür-nûr kıl,
Mûnis-i gılmân ile hem hûr kıl.

Hem dahî mîzânımız eyle sakîl.
Cennete girmeğe lütfun kıl delîl.

Mustafâ'ya hem-civâr et yâ Kerîm,
Cennet-i Firdevs içinde yâ Kerîm.

Lütf ile göster bu dîdârını,
Ni'metinle toylagıl kullarını.

Nûr-i Ahmed izzetine ey Hudâ,
Eyleme bizi Muhammed'den cüdâ.

Bu kemâlât ile gör ol pak zât,
Bulmadı mevtden bu âlemde necât

Âşık isen sen eğer ey nig-nâm,
Aşk ile de essalâtü ves-selâm.

V. BÖLÜM

Peygamber efendimizin (s.a.v.) **vefâtı**

Gel berü eshâb-ü-ihvân-ı safâ,
Gel berü erbâb-ı irfân-u vefâ.

İşbu göynüklü sözü gûş edelim,
Derd ile âh ederek cûş edelim.

Akıtalım gözümüzden yaşları,
Tâzelensin bağrımızın başları.

Her ki ol Sultan içün yaş indire,
Yaşı ânın tamuyu söyündüre.

Gel berü sen dahi aşkın kıl beyân,
Vaktidir ger var ise göster nişân.

Pes bu nakl ile rivâyetdir haber,
Kim bu fâni mülkde ol Hayr-ül-beşer.

Bir zaman kıldı nübüvvet pâk zât,
Küfr mahv oldu ve dîn buldu hayat.

Altmışüç yaşına erdi çün Habîb,
Ol Şerîf ü ol Hasîb ü ol Nesîb.

Vakt erişdi dünyâdan kıla sefer,
Ol güneş yüzlü ve ol alnı kamer.

Mescid içre birgün ol Şâh-ı cihân,
Oturup olmuşdu hoş gevher-fişân.

Feth edip sırr-ı meânî sözlerin,
Bahr-ı tevhîdin saçardı dürlerin.

Geldi Cebrâil de Hakdan emr ile,
Söyledi ânda Resûle lutf ile.

Dedi sana Zü'l-Celâl etdi selâm
Der ki şöyle bilsin ol Hayr-ül-enâm.

Kim âna ben katı müştak olmuşam,
Cümle halkı ona bende kılmuşam.

Bu sözü çün kim işitdi el-Emîn,
Kalbi mahzûn oldu ol Şahın hemin.

Ol mükâhhal gözlerinden döktü yaş,
Cûş edip ağladı yer gök dağ-u taş.

Cebrâil gitti ve ol sâhib-vefâ,
Eyledi eve azîmet Mustafâ.

Hüzn ile girdi içeri evine,
Fâtıma andaydı geldi yanına.

Dedi Ey canım baba hâlin nedir?
Hasta mı oldun vücûdun nicedir?

Dedi kim, yâ Fâtıma yanar tenim,
Dosta ulaşmak diler canım benim.

Ol Habîbin gün gün artdı zahmeti,
Düşdü eshâba gam-u gussa katı.

Hastalıkdan soldu ol bağ-ı cemâl,
Ol kemâlde bedr iken oldu hilâl.

Hücreyi, eshâb ederlerdi tavaf,
Ağlaşırlardı durmadan saff-u saf

Çün nemâz vakti erişdi nâgehân,
Okudu cümle müezzinler ezan.

Ol ezanı işidip ol mâh-rû,
Durdu ve aldı nemâz içün vuzû.

Katına geldi ânın ol dem Bilâl,
Dedi kim, ferman nedir yâ zü'l-cemâl.

Ol Habîb dedi. Bilâl'e ey latif,
Bil ki oldum ben bugün gayet zaîf.

Ben varmaz isem ikâmet eylesin,
Yerime Ebû Bekr imamet eylesin.

Ağlayı aglayı ol derdli Bilâl,
Vardı eshâb katına hem çün hilâl.

Dedi. Ey yâran bilin bedr-i temam,
Cümlenize eyledi çok çok selâm.

Hem dahi Ebû Bekr İmâm olsun dedi,
Tâbi' olsun ona eshâbım dedi.

Çün işitdiler Bilâl'in bu sözün,
Her birisi toprağa vurdu yüzün.

Zâr-u figân ederek ağladılar,
Kanı ya ol servetimiz dediler.

Böyle çün emr etdi Ebû Bekr'e Resûl,
Mustafâ emrini ol kıldı kabûl.

Geçti mihraba Ebû Bekr-i hümâm,
İktida kıldı sahâbe-i Kirâm.

Çünki tekbîr etdi ve el bağladı,
Durmadı çözdü elini ağladı.

Cümle-i eshâb bile ağlasülar.
Mescide göz yaşlarını saçtılar.

Göz yaşını yenemeyip ol hümâm,
Olamadı anda eshâba imâm.

Ebû Bekr dedi İmâm ol yâ Ömer,
Kim özümden olmuşum ben bî-haber.

Sordu bildi ânı ol Hayr-ül-enâm.
K'olmadı Ebû Bekr eshâba İmâm.

Aynı gördü Mustafâ sabr etmedi.
Hem eser kıldı ol ayrılık odı.

Mustafâ dedi ki, tutun durayım.
Ol yaranlarım katına varayım.

Göreyim bir dahî ol yaranları,
Kim dahî görmek isterim onları.

Hem beni onlar dahî görmek ister,
Sohbetime dünyâda ermek ister.

Geliniz kim mescidime varalım,
Birbirimizi doyunca görelim.

Kim ölüm ayırırsa sizden bizi,
Dedi, dahî yaş ile doldu gözü.

Bu söz ile oda yaktı bunları,
Kıldılar çok zari ve figânları.

Ol Habîbin sağ elin tutdu Ali,
Sol elini İbn-i Abbâs ol velî.

Mescide geldi ve buldu hoş safa,
İktidâ Ebû Bekr'e kıldı Mustafâ

Çün sahabe hoş temam etdi nemâz.
Kıldılar ol bî-niyâza çok niyaz.

Hoş nemâzı kıldı ol Hayr-ül-enâm.
Döndü eshâba yönün verdi selâm.

Halikı zikr etdi evvel ol şefî
Dedi, oldur pâdişâh olun muti'

Hem bilin kim mâsivâ fânî-durur,
Dâim Allahdır kim ol bâkî-durur.

Ol gidenler bize yeter i'tibâr,
Kim bu yerde edemediler karar.

Hangi dil bu evde biryân olmadı.
Hangi göz bu derde giryân olmadı.

Bu sözü çün-kim sahâbî dinledi.
Her biri figân ederek inledi.

Ol şefaat ıssı ol sâhib-vefâ,
Âhıret şahı Muhammed Mustafâ.

Anda ashaba nasihat eyledi,
Hulkı lutfiyle onları toyladı.

Elveda olsun size dedi, dahî,
Eyledi eve azîmet ol sahî.

Tutarak geri Ali Abbâs ile,
Geldi eve cümle eshâbı bile.

Eve girdi gördü ol Şâh-ı cihan,
Dolmuş evin içi âh ile figân.

Fâtıma âh eyleyerek ağladı,
Babasının boynuna el bağladı.

Dedi, derdli yüreğimin çâresi,
Gitdi onulmaz bu bağrım yâresi.

Ağlayarak dedi. Ey canım baba,
Gönlümün şâdîsi cânânım baba.

Ölme sen, senin için ben öleyim,
Sen sağ ol, ben sana kurbân olayım.

Bir onulmaz derde uğratdın beni,
Vereyim ben yoluna cân-u teni.

Dedi kim yâ Fâtıma dinle sözüm,
Kokula boynumu bir dem ey kızım.

Dünyâyı terk etmeği kayırmazam,
Bilirim kim bunda bakî kalmazam.

Lâkin seni n'ideyim kaldın garîb,
Âşıkun hâli n'olur gitse habîb.

Bu yetimlik kutlu olsun başına,
Dahî hasret eşine yoldaşına.

Böyle deyip yaş ile doldu gözü,
Dedi, kanı ol iki körpe kuzu.

Yanıma gelsin Hüseyn ile Hasen.
Kim bu gönlüm gamın onlardır kesen.

Ol iki mâhı varıp getirdiler,.
Mustafâ'nın yanına yetirdiler.

Dediler kim ey dede n'oldun bugün,
Yüreğimizebizim vurdun düğüm..

Ey n'olaydı böyle görecek sizi,
Anamız doğurmamış olsa bizi,

İşbu hâl içreyken erdi Cebrâîl,
Dedi kim sana selâm etdi Celîl.

Sordu hâlini dahî hem ol Çalab,
Sor Habîbim ne kılar dedi, taleb.

Ümmetimi dilerem Hakdan dedi,
Dileğim Hakdan budur çoktan dedi.

Gece gündüz bu-durur hem himmetim
Kim bağışlaya bana Hak ümmetim

Geri Hakka vardı geldi Cebrâîl,
Dedi kim geri selâm etdi Celîl.

Hak teâlâ sana çok lutf işledi,
Ol günahkâr ümmetin bağışladı.

Dedi, maksûdum, bu idi Hakdan uş,
Hâtırım şimdi ziyâde oldu hoş.

Olduğunca ömrünıün hem müddeti,
Der idi kim ümmeti vâ ümmeti.

Hem kıyâmetde cemî'-i enbiyâ,
Çağrışıp nefsi vü vâ nefsî diye

İlle yüz urup Mahammed Hazrete,
Eyde kim vâ ümmetâ vâ ümmetâ.

Hem diye ey rahmeti çok rahmeti,
Bana ümmetsiz geretanez Cenneti.

Ümmet isen hizmeti eyle temâm,
Aşk ile de essalâtü ves-selâm.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât.

FASL

Ne se'âdet ne beşaret ne safâ,
Kim bize kıla şefaat Mustafâ.

Nâgehân ol peyk-i Hazret Cebrâil
İrdi ve dedi, selâm etdi Celîl.

Kara gussa donların giymişdi ol,
Anı öyle gördü ve sordu Resûl.

Dedi Cebrâil'e ey kardeş niçin,
Kara gussa donların giydin bugün.

Gördüğüm yokdu bu sûretde seni,
Böyle niçin kıldınız deyin bunu.

Dedi ki giydik seninçin yâ Emîn,
Son inişimdir yere dahî hemîn.

Vahy içün iner değilim bir dahî,
Vahy kat' oldu bugün Allah bakî,

Cümle gök ehli seninçin tutdu yas,
Kara donlar giydi cümle cinn-ü nâs.

Cebâil geldikte sonra emr ile,
Anda gelmiş idi Azrâil bile.

Taşradan içeriye kıldı nidâ,
Dedi kim yâ ehli beyt-i Mustafâ.

İzniniz var mı içeri girmeğe?
Ol mübârek hub cemâli görmeğe?

Fâtıma dedi ki, kimsin ey aceb?
Dedi, bir A'râbiyem ey hoş-edeb.

Ağlayı aglayı dedi, ey Arab!
Katı hastadır Resûl çeker taab.

Var işine ey karındaşım Arab!
Bunda biz ağlaşırız her rûz-u şeb.

Bir dahi dedi, selâm olsun size,
Ver içeri girmeğe destur bize

Ol Habîbin hâli nedir göreyim,
Ger icâzet olur ise gireyim.

Çün Muhammed sem'ine erdi nida,
Dedi kimdir taşradan eden sada.

Fâtıma dedi, bir Arabdır çağırır,
Yâ Muhammed deyü beni ün urur.

Dedi, Ahmed ey gözüm nûru benim,
Ol Arabdır kabz iden rûhum benim.

Ol gelendir hânümân eden harâb.
Ol gelendir mülk-ü-mâl eden yebâb.

Ol gelendir halka etdiren figân.
Ol gelendir göz yaşın kılan revân.

Gideren nûrunu şehlâ gözlerin,
Hem sarartan rengini gül yüzlerin.

Lal-veş dudakların rengin bozan,
Nice benven diyenin ömrün kesen.

Ayrılık oduna yakan canları.
Bırakan toprağa nâzik tenleri.

Yüzleri gül dilleri bülbülleri,
Tûti gibi ol latif oğulları.

Atâlardan analardan ayıran,
Ol durur ol taşra kapıda duran.

Ol durur ol seni benden ayıran.
Yüreğine dürlü hançerler vuran.

Adı Arzâil-durur gelsin beri,
Tur var av kapıyı girsin içeri.

Kimseden ol hiç destur istemez,
Benden artık kimseye böyle demez.

Fâtıma âna kapı açdı revân,
Ol melek girdi içeri ol zemân.

Meskenetle, hücreye girdi hemîn,
Lutf ile verdi selâm öpdü zemin.

Dedi, ol vaktin âna ol müctebâ,
Hoş geldiniz, ey emîn gel, merhaba.

Sordu kabz için mi geldin yâ melek?
Yâ ziyâret mi durur ancak dilek?

Dedi gelmişim ziyâret etmeğe,
Dahi kabz-ı rûh ederek gitmeğe.

Hak buyurdu ben sana olam muti'.
Sen ne dersen ânı tutam yâ Şefi',

Ger icâzet olsa kabz-i rûh idem.
Olmaz ise ben geri dönem gidem.

Ol melek bu sözü ederken beyân.
Ânı hem dinlerken ol Şâh-ı cihan.

Dedi, tâvûs-ı melek ol Cebrâil.
Yâ Muhammed sana müştakdır Celîl.

Çün bu sözleri işitdi Mustafâ,
Etmeğe azm eyledi ahde vefa.

Dedi, Azrail'e kim gel yâ melek,
İşlegil her neyise Hakdan dilek.

Geldiğin işi bitir dedi, ana.
Döndü söyledi eshâbından yana.

Çok nasihat kıldı bunlara Resûl,
Tâ ola asan cemî-i doğru yol.

Ümmetin te'kîd ile ısmarladı,
Her nasihat kim gerekdi hep dedi.

Hem dedi. Esbâba ol Hayr-ül-enâm,
Ümmetime kılasız benden selâm.

Biliniz ey âşıkân-ı Mustafâ,
Hakka erdi anda Cân-ı Mustafâ.

Mürg-ı kuds uçtu kafesden şâhvâr,
Gülistân-ı kudsde eyledi karâr.

Cebrâil üstünde durup derdi âh,
Bu cihanı terk edip gitdin e şâh.

Ah edip söyledi Ebû Bekr-i rızâ,
Hani yâ ol Mustafâ ve Murtazâ.

Zârı ile çağırıp derdi Ömer,
N'ideriz sensiz biz ey Hayr-ül-beşer?

Merd ile Osmân-ı ummân-ı hayâ;
Derdi hani şâh-ı cümle enbiyâ?

Hem Ali söyledi kim yâ Mustafâ,
Gitdi âlemden cemâlin zis safa.

Hasret ile der Hüseyn ile Hasen,
N'ideriz biz ey dede gitdin çü sen?

Gitdiniz siz, bizi kim okşayacak,
Kurretü ayni bize kim diyecek.

Fâtıma'yla Âişe kılıp figân,
Derler idi. El-amân ü el-amân.

Cümle er avret dahi zengin fakir,
Her biri bir derde olmuştu esîr.

Kimisinin gözleri giryân idi,
Kimisinin ciğeri biryân idi.

Bu firak oduna her kim uğradı,
Uğradığının yüreğin doğradı.

Dediler budur çü hâl n'itmek gerek,
Allah emrine hazır etmek gerek.

Hoş hazır edip yuyup götürdüler,
Mustafâ'yı kabrine getirdiler.

Üç gün anda kodular Peygamberi,
Tâ nemâzın kıla her ins-ü-perî.

Enbiyâ ervahı hâzır geldiler,
Yerler-ü-gökler melekler doldular.

Muttasıl üç gün nemâzın kıldılar,
Çün nemâzın kılarak dağıldılar.

Nice kim vâcibdi eyle kıldılar,
Hakkın takdîrine hayran kaldılar.

Döndüler cümle sahâbî câzi'ûn,
Dediler innâ ileyhi râci'ûn.

Geri dönüp çün eve geldi bunlar,
Hep sahâbî bir yere cem' oldular.

Mustafâ'yı bulmadılar ortada,
Canı bunların geri yandı oda

Geri gözyaşın revân eylediler,
Geri feryâd-ü-figân eylediler.

Dediler birbirine kim n'idelim,
Çünki Hak emri-durur sabr idelim.

Ger dilersiz bulasız oddan necât,
Aşk ile derd ile edin es-salât

VI. BÖLÜM

Duâ

Her beden kim yaradılır can bulur.
Gayetine ericek noksan bulur.

Her ki libas giydi yâhud gömleğin,
Âhır-ül-emr âna sardılar kefen.

Âh mevt senin elinden âh âh,
Ne gedâ kurtulur elinden ne şâh.

Fürkatinden âh Peygamberlerin,
Hasretinden âh ol Serverlerin.

Âh ol âlimlerin mevtinden âh,
Ah ol âriflerin fevtinden âh.

Fürkatinden âh yetim olanların,
Giryesinden kimsesiz kalanların.

Çün sefer kıldı cihandan Mustafâ,
Dünyâdan hiç kimse ummasın vefa.

Her ki geldi dünyâya gitmek gerek,
Bizde yol hazırlığın etmek gerek.

Mustafâ'dan ibret alın siz dahi,
Biriniz kalmayacak, Allah bakî.

Her ne denli çok yaşarsa bir kişi,
Âkıbet ölmek-durur ânın işi.

İmdi gel ölmeden eylen hazırlık.
Tâ ki hazretde yüzünüz ola ak.

Her kim ola âkıl-ü-devletli er,
Vâ'iz-u nâsih âna ölüm yeter.

Biliriz çünkim ölürüz akıbet,
Çürüyüp toprak oluruz akıbet

Bir yaramaz fi'li tagyir etmedik,
Âhıret babında tedbir etmedik.

İmdi gel isyanımız arz edelim,
Ağlamağa göz yaşın karz edelim.

Akıtalım gözümüzden yaşları,
Tazelensin bağrımızın başları.

Sad hezaren hasret-ü-hayf ile âh,
Ömrümüz isyan ile oldu tebâh.

Nefse oyup işledik bî-had günâh,
Bilmeyiz kim ne kılavuz yâ İlâh.

Cümlemiz isyanımızı bilmişiz,
Hazretine rahmet umup gelmişiz.

Kapına eksiklik ile geldik uş,
Yüzümüz kara elimiz dahi boş.

Bize ger rahmet kıl-u ger oda yak,
Gitmeyiz senin kapından bir ayak.

Ol Muhammed hürmetiyçün kim adun,
Ânın adıyla bile koşa kodun.

Halk-ı âlemden ânı ettin güzîn,
Kıldın ânı rahmeten lil-âlemin.

Bize ânın izzetine izzet et,
Fazlın ile cümlemize rahmet et

Dâima kullar işi isyan olur,
Pâdîşâhdan afv ile ihsân olur.

Ol ki bizden yaraşır kıldık anı,
Sen sana yaraşırın kıl yâ Ganî.

Rahmetinden ger bize ihsân ola,
Padişahlığına ne noksan ola.

Hem SÜLEYMÂN'ı fakire rahmet et.
Yoldaşın îmân-u yerin Cennet et

Rabbimden yüzbin sena ile selâm,
Mustafâ'nın rûhuna sabah akşam.

Olsun âline dahi eshâbına,
Tabiîn ensâr u hem ahbabına.

Ümmetinden râzı olsun ol mu'în,
Rahmetullâhi aleyhim ecme'în.

---

1) Tezkire-i Latifî sh. 55

2) Künh-ül-ahbâr cild-5, sh. 115

3) Sicil-i Osmânî cild-1, sh. 606

4) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 3620

5) A History of the Ottoman Petry cild-1, sh. 232

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1068

ŞÂKİR (Abdurrahmân bin Ali)

Tefsîr ve hadîs âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Ali bin İshak bin Muhammed bin Hasen bin Muhammed bin Ömer bin Abdülazîz bin Musl Temîmî'dir. Künyesi Ebü'l-Ferec olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 803 (m. 1401) senesinde Halîl'de (Ürdün'de) doğdu. 876 (m. 1472) senesi Şa'bân ayının dokuzunda, Cum'a günü Halîl'de vefât etti. Kendisi için önceden hazırladığı kabrine defnedildi.

Şâkir Ebü'l-Ferec Abdürrahmân bin Ali, Ebî Amr ve İsmâil bin Mervân'dan Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Minhâc ve İbn-i Mâlik'in Elfiye adlı eserini ezberledi. Babasından ve Şihâbüddîn bin Kuşelmîş'den fıkıh ilmini öğrendi. Arabî ilimleri ve ferâizi, Şihâbüddîn bin Hâim'den tahsil etti. Huzûrunda, nahiv ilmine dâir Simât, ferâize dâir Nefhât-ül-Kudsiyye adlı eserleri okudu. Şemsüddîn el-Basravî'den de fıkıh ve nahiv öğrendi. Babasıyla Tefsîr-ül-Begavî'yi okudu. Şihâb bin Nâsih'in sohbetlerinde bulunup, ilim ve edeb öğrendi. Ebi'l-Hayr bin Alâî'den Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. İbn-ül-Cezerî, Tedmîrî ve başkalarının hadîs-i şerîf derslerinde bulundu. Zeynüddîn el-Hâfî'nin sohbetlerinde yetişti.

Zeynüddîn Şâkir, 824 (m. 1422) senesinde Kemâlüddîn bin Hümâm ile birlikte hacca gitti. Çok defa ilim öğrenmek için Kâhire'ye gidip geldi. Memleketinde tefsîr ve hadîs ilimleri kürsü başkanlığı yaptı.

Abdürrahmân bin Ali, fazilet sahibi bir zât idi. Rü'yâsında İbrâhim Halîlullahı onyedi, Resûlullahı da (s.a.v.) yirmibeş defa gördüğü bildirildi. Muhammed, Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali isminde beş kıymetli oğlu olup, herbirisi sâlih kimselerdi.

El-Bikâî, onun hakkında şöyle demektedir: "Onu iyi bir kimse olarak gördüm. Sağlam karakterli, üstün biri idi"

Zeynüddîn Şâkir, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-İsâbetü fimâ ravah-üs-Sâdet-is-Sahâbe 2- Dürer-ün-nefâis fî milh-il-mecâlis fit-tefsîr alâ tarîkat-il-va'z, 3- Sahihayn'den yüz hadîsin şerhi, 4- Meded-ür-Rahmân fî esbâb-i nüzûl-il-Kur'ân, 5- Nazm-üz-zehâir fil-eşbâhı ven-Nezâir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 154

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 95

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 533

ŞEBRÎSÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdürrahmân'dır. Doğum, vefât târihleri ve yerleri bilinmemektedir. Çok kerâmetleri görüldü. Dokuzuncu asırda yaşamıştır. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Âlim, sâlih, vera' sahibi bir zât idi.

Şöyle anlatılır: Ebü'l-Feth Şemsüddin Muhammed Müzzî İskenderî anne karnında iken, babası Bedrüddîn Avfî, Allahü teâlânın sevgili kulu Abdürrahmân Şebrîsî'ye gelip, onun için duâ istedi. O da; "Merak etmeyin, hanımınız iki çocuk dünyâya getirecek, birisi yedi gün kadar yaşayıp vefât edecek. Onun için sabrediniz. Diğeri ise usun seneler yaşayacak. İsmini Ebü'l-Feth koyunuz. Allahü teâlâ ona çok hayır kapıları açacak" buyurdu. Abdürrahmân Şebrîsî'nin dedikleri aynen çıktı. Çocuğun babası kırk gün sonra bir ziyâfet hazırladı. Abdürrahmân Şebrîsî ve talebelerini da'vet etti. Yemeğe başka sâlih kimseleri de çağırdı. Sofrayı hazırlayıp önlerine getirdi. Abdürrahmân Şebrîsî sofradan bir hurma tanesi alıp onu ezdi. Biraz bal ile karıştırıp duâ

etti. Talebeleri de duâ ettiler. Bu yiyecekten çocuğa yedirdi. Yedi defâ Fatma'yı okudu. Çocuğu babasına verip buyurdu ki: "Bu yiyeceğin kalanını çocuğun annesine ver. Bundan yesin. Vefât eden yavrunuzun rûhunun da Arş tarafında döndüğünü görtyorum. Onun için de üzülmeyiniz" buyurdu.

Abdürrahmân Şebrîsî, birgün Ebü'l-Feth'e; "Yatsı namazında benim yanıma gel" buyurdu. O da gelip beraberce yatsı namazını kıldılar. Sonrada Kasyrın dağı eteğine gelip dağa ormandılar. Tepesine çıktılar. O zaman Abdürrahmân Şebrîsî, Ebü'l-Feth" dönüp buyurdu ki: "Aşağıda yanan meş'alelere bak, onları iyice say, unutma." Daha sonra da Berze köyüne geldiler. Orada Abdürrahmân Şebrîsî Ebü'l-Feth'e; "Dağda kaç meş'ale saydın?" diye sordu. O da; "Sekizyüz" deyince; "Bu yerler, oralarda medfun olan enbiyâ makamlarıdır" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 62

ŞEREFÜDDÎN KÂSIM EL-HANEFÎ

Târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Kâsım bin Kutluboğa bin Abdullah es-Südûnî el-Mısrî el-Hanefî'dir. Lakabı Zeynüddîn olmasına rağmen, Şerefüddîn diye de tanınırdı. Künyesi Ebü'l-Adl'dir. 802 (m. 1399) senesi Muharrem ayında Kâhire'de doğdu. 879 (m. 1477) senesi Rebî'ul-âhır ayının dördünde, Kâhire'de vefât etti.

Küçük yaşta babasını kaybeden Kâsım el-Hanefî, yetim olarak büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ve birçok eserleri ezberledi. Bunların ba'zısını İzzüddîn bin Cemâ'a'ya arz etti. Kırâat ilmini Zerâtî'den, fıkıh ilmini; "Kârî'ül-Hidâye" diye meşhûr olan Tâcüddîn, Mecdüddîn Rûmî, Nizâmüddîn Sîrâmî, İzzüddîn Abdüsselâm el-Bağdâdî, Abdüllatîf el-Kirmânî'den, usûl-i fıkhı; Alâüddîn Buhârî, Sirâcüddîn ve Şerefüddîn Sübkî'den, kelâm ilmini; Bisâtî ve Alâüddîn'den öğrendi. Hadîs ilmini; İbn-i Hacer-i Askalânî, İbn-i Cezerî, Şihâbüddîn Vâsıtî, Zeynüddîn Zerkeşî, Bedrüddîn Hüseyn Busayrî, Nâsıruddîn Fâkûsî, Tâcüddîn Şerâbişî, Takiyyüddîn Makrîzî'den öğrenip, hadîs-i şerîf rivâyet etti.

İbn-i Hümâm'ın derslerine de devâm eden Kâsım el-Hanefî, ondan çok istifâde etti. Vefâtına kadar İbn-i Hümâm'ın yanından ayrılmadı. İbn-i Hümâm'ın "Hidâye" kitabına yaptığı şerhin dörtte birini, "Tevhîdü Sadr-üş-Şerîja" kitabının bir bölümünü ve "Musâyere"nin tamâmını okudu.

Kâsım el-Hanefî, hocası Tâcüddîn Nu'mânî ile berâber Şam'a gitti. Şam'da, ondan Harezmî'nin "Câmi-i Mesânîd-i Ebî Hanîfe" adındaki eserinin tamâmını, İbn-i Salâh'ın "Ulûm-i hadîs"ini ve birçok âlimin eserlerini okudu. Tâcüddîn Nu'mânî ona, 823 (m. 1420) senesinde icâzet (diploma) verdi. Daha sonra İskenderiyye'ye giden Kâsım el-Hanefî, orada Kemâlüddîn bin Hayrüddîn ve Kâsım et-Tecûrî'nin derslerinde bulundu. Birkaç sefer hacca gitti. Birçok âlimden icâzet (diploma) aldı.

Kâsım el-Hanefî edebiyat ve şiir ile ilgili kitapların birçoğunu ezberledi. Hâfızasının ve zekâsının kuvvetliliği ile tanındı. Çok sayıda âlim, fetvâ vermek ve ders okutmak husûsunda ona izin verdi. İbn-i Dîrî, onu "Şeyh-ulâlem ez-Zekî" diye vasıflarıdırdı. Hocası İbn-i Hacer-i Askalânî de onu çok medhetti.

Zeynüddîn Ebü'l-Adl, ders okutmak ve fetvâ vermekte çok mahirdi. Zamanın birçok âlim ve fazilet sâhibleri ondan çeşitli ilimleri tahsil ettiler. Onlara Harezmî'nin "Câmi-i Mesânîd-i Ebî

Hanîfe" adlı eserini okuttu. Bağdâd'daki Müstensıriyye Medresesi'nde, Emîr Nasır Çakmak'ın da hazır bulunduğu bir mecliste İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin müsnedlerini okuttu.

Kâsım el-Hanefî; fıkıh, hadîs, kelâm, usûl ve birçok ilimde derin bilgi sahibi idi. Mezhebini çok iyi bilirdi. İfâdesi güzel, sözleri tatlı idi. Eserlerinin herbiri, onun; fıkıh, hadîs ve diğer ilim dallarında derin âlim olduğunu gösterir. Yirmi yaşında eser yazmaya başladı, önce İbn-i Ferah'ın "Kasîde"sini ve İbn-i Cezerî'nin "Manzûme"sini şerh etti. Irâkî'nin "Elfiye Şerhi"ne haşiye yazdı. Tefsîr-i Ebû Leys, Minhâc-ül-erbe'în, Cevâhir-ül-Kur'ân, Bidâyet-ül-Hidâye, Şifâ gibi, birçok kıymetli eserlerin hadîs-i şerîflerini tahrîc edip, risaleler yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır. 1-Şerh-ül-Mecma'ul-bahreyn, 2-Şerhu muhtasar-ül-menâr, 3-Şerh-ül-mesâbîh-is-sünne, 4-Şerhu Dürer-ül-bihâr, 5-Tâc-üt-terâcîm fî tabakât-il-fukahâ-il-Hânefiyye, 6-Mîzân-ün-nazar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 111

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-6, sh. 184, 190

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 326

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 830, 831

5) El-A'lâm cild-5, sh. 180

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 10, 80, 107 cild-2, sh. 1227, 1464, 1898

7) Ahlwardt, Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 438

8) Brockelmann Gal-2, sh. 82, Sup-2, sh. 93

ŞERÎF (Hasen bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Eyyûb bin Muhammed bin Hüseyn bin İdrîs Hüseynî'dir. Nesebi, Peygamber efendimizin (s.a.v.) torunu hazret-i Hüseyn'e dayanmaktadır. "Şerîf" adıyle meşhûr olmuştur. 767 (m. 1365) senesinde Kâhire'de doğdu. 866 (m. 1461) senesinde vefât etti.

Kâhire'de büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve ba'zı âlimlere okudu. Ebnâsî ve Beycûrî'den fıkıh ilmi tahsil etti. Bundan başka zamanının büyük âlimlerinden; Bülkinî, İbn-i Mülakkın, Bedreddîn Tanbezî, Cemâleddîn Taymânî ve daha başka âlimlerin derslerinde bulundu. Muhibbüddîn bin Hişâm ve Zeynüddîn Antâkî'den nahiv ilmi öğrendi. Halâvî, İbn-i Şihne, Zeynüddîn Irâkî, Takıyyüddîn Decvî ve İbn-i Hacer Askalânî'den de hadîs-i şerîf ve diğer dini ilimleri öğrendi. Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed ve ba'zı âlimlerden icâzet aldı. Uzun müddet ilim tahsilinde bulunarak, dini ilimlerde âlim oldu ve talebe yetiştirmeye başladı. Her tabakadan, sayılamayacak kadar çok kimse ondan ders okudular. Âlimler bile derslerine gelirlerdi.

Tanbeziyye türbesi idâreciliğinde, Hatirî Câmii müderrisliği ve Baybarsiyye idâreciliği vekâleti vazîfelerinde bulundu. Çok hadîs-i şerîf öğretti. İleri gelen zâtlar da ondan hadîs-i şerîf öğrenirlerdi. Bunlardan Kilvetâtî, Şeyh Muhammed Hanefî'nin zaviyesinde, ondan Nesâi'nin Sünen-i kübrâ adındaki hadîs kitabını okudu. Hattâ, şeyh ve çocukları da hadîs-i şerîf dinlerler idi. Cemâleddîn Bedrânî de bu âlimlerdendir.

İki defa hacca gitti, önceleri ticâretle uğraşırdı. Bu sebeble birkaç kere Dımeşk'a gitti. Hama ve Haleb'e de gitti. Kudüs'de Beyt-ül-makdîs'i ve İbrâhim aleyhisselâmın makamını

ziyâret etti. Oradan İskenderiyye'ye gitti. Bir müddet de kendi memleketinde talebe okutmak için ikâmet etti. Gözlerinden rahatsızlandığından, ilim mütâlâası ve kitap yazma işinde çok zorluk çekerdi. Hattâ çok nâdir olarak, güçlükle ders okuturdu.

Çok sabırlı olup, Allahü teâlâya devamlı çok şükrederdi. Fıkıh bilgisi çok fazlaydı. Dînin emir ve yasaklarına çok bağlı ve mütevâzi, temiz kalbli idi. Herkes tarafından sevilirdi. İlmî ve faydalı, güzel eserleri müzâkere etmeyi çok severdi. Talebelerin yetişmesi için çok çalışırdı.

Şemseddîn Sehâvî der ki: "Ben bir müddet Şerîfin derslerine devam ettim. Ondan fıkıh ve hadîs ilmi okudum. Hadîs-i şerîf okuduğum ilk âlim, bu zâttır."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-İbrîz 2-Nüzhet-ül-Kassâd fî şerhi manzûmet-il-iktisâd: Bu eser, akâid ilmine dâirdir. 3-Şerhu tenkîh-il-lübâb lil-Irâkî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 276

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 121

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 641

ŞEYBÎ (Muhammed bin Ali)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Ahmed el-Cemâlî el-Kuraşî el-Abderi olup, künyesi Ebü'l-Mehâsin'dir. 779 (m. 1378) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Mekke-i mükerremede doğdu. 837 (m. 1433) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmisekizinde, Cum'a gecesi Mekke-i mükerremede vefât etti.

Muhammed Şeybî; en-Nüveyrî, İbn-i Sıddîk Sadrüddîn el-Münâvî, Zeynüddîn Irâkî, Cemâlüddîn el-Emyûtî ve başka âlimlerin hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Cemâlüddîn bin Zâhira ve başka âlimlerden fıkıh öğrendi. Başka ilimlerle de meşgûl oldu. Edebiyatta pek mahir oldu. Güzel şiirler söyledi. En-Nişâbûrî, el-Münâvî, Tenûhî, Burhânüddîn bin Ferhun, Zeynüddîn Irâkî, Alemüddîn Süleymân, Meryem el-Ezraiyye ve başkaları ona icâzet (diploma) verdiler.

Muhammed Şeybî, önemli ilim merkezlerini dolaştı. Yemen'e gitti. Saygı ve i'tibâr gördü, ihsânlara kavuştu. Konuşması sohbetleri tatlı olup, usanç vermezdi. Kâ'be-i muazzamaya hizmette ve daha sonra da Mekke-i mükerreme kadılığında bulundu.

Takıyyüddîn bin Kâdı Şühbe, Tabakât'ında ondan bahsetti ve "Kâdı, âlim bir zât olup, Kâ'be hizmetlerinde bulundu. İlimle meşgûldü. Mısır, Şam ve başka yerlerdeki zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrendi" dedi. Başkaları da onu övdüler ve; "Faziletli, dindar, ağırbaşlı, akl-i selîm sahibi, cömert, alçak gönüllü, ilim sahibi bir zât olup, eserleri onun faziletine ve aklının üstünlüğüne delîldir" dediler.

Birçok eser yazan Şeybî'nin eserlerinden ba'zılar şunlardır, 1- Bedî'ul-cemâl fil-edeb, 2-Târîhu Mekke, 3-Timsâl-ül-emsâl (iki cild), 4- Dîvân, 5-Şerhu Hâvis sagîr lil-Kazvînî, 6-Eş-Şerâf-ül-alâ fî zikri makberat-il-Bâb-il-muallâ, 7- Tıyb-ül-hayât zeylü alâ Hayât-il-hayavân lid-Demîrî. 8-Kalb-ül-kalb, 9- El-lutfü fil-Kadâ, 10-Kitâbün fîmâ lâ yestehilü bil-in'ikâs (Üç cild).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 45

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 13

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 223

4) El-A'lâm cild-6, sh. 287

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 189

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 297

7) Brockelmann Sup-2, sh. 222

ŞEYH HÜSÂMEDDÎN MANKPÛRÎ

Hindistan'da yetişen tasavvuf büyüklerinden. İsmi Şeyh Hüsâmeddîn olup, Mankpûr şehrindendir. Şeyh nûr Kutb-i âlem'in halifesidir. Doğum ve vefât târihleri bulunamamış ise de, dokuzuncu asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir.

Şeyh Hüsâmeddîn, zamanında bulunan âlim ve velilerin önde gelenlerinden idi. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendisinde toplamış idi. Çok talebe yetiştirdi. İnsanlara çok fâideli oldu. Çok ibâdet ve tâat yapardı. Hergün sabah ile kuşluk vakti arası Kur'ân-ı kerîmden onbeş cüz okurdu. Talebelerinden birisi hocasından duyduğu hikmetli sözleri toplayıp, Refîk-ül-ârifîn isimli bir melfûzât (sözlerinin toplandığı) eser meydana getirmiştir. Bu kitapta bildirilen ve Şeyh Hüsâmeddîn hazretlerine âit olan kıymetli sözlerden ba'zıları şunlardır:

"Müridin (talebenin) pîrine (hocasına) olan itaati, elbisede bulunan yamanın elbiseye olan itaati gibidir. Pîrin sözüne tam itaat eden hakiki sâdık bir talebe, beyaz elbise üzerindeki beyaz yama gibi olup, elbisenin yıkanmasıyla yıkanır ve beyazlar. Pîre gelen her feyz ona da ulaşır ve bu talebe saadete ulaşır. Pîrin sözüne uymakta gevşek davranan talebe, ismen talebedir. Onun hâli, beyaz elbise üzerindeki siyah yama gibidir. Pîrin feyzi ona ulaşsa da, pek fâidesi olmaz."

Tasavvuf yolunda hocamdan hilâfet aldıktan sonra yedi sene çok açlık ve riyâzet çektim. Acıkınca su içer, meşgûl olurdum. Birgün çocuklarımdan birisi gelerek, çok acıktığını söyledi ve ağlamaya başladı. Allahü teâlâya duâ ederek; "Senin gibisi, benim gibisine elbette kâfi gelir" dedim. O zamana kadar bizim için hiçbir şey göndermemiş olan bir şahıs, hemen bir tabak yemek gönderdi. Başka bir kimse, epeyce peynir gönderdi. Bunları görünce; "Açlığa sabretmemiz bizim için daha fâideliydi. Böyle bir söz nasıl oldu da ağzımdan çıktı?" diyerek kendi kendime çok üzülüp esef ettim. Çok pişman oldum."

"Bir kimse kutupluk makamına da gelse, Kur'ân-ı kerîm okumayı terk etmemeli, günde en az üç cüz okumalıdır."

"Tama' (insanlardan birşey beklemek huyu) hastalık; insanlardan istemek, baygınlık; elinde olandan ihtiyâç sahiplerine vermemek ise ölümdür."

"Dünyâ gölge gibi, âhıret ise güneş gibidir. İnsan ne kadar gölgeye gitse, yine de gölgeyi yakalıyamaz. Fakat güneşe doğru gidince gölge de beraberinde gelir."

"Herkesle ol. İnsanlar arasında, bulun. Fakat hiçkimseye yük olma."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 182

2) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 581

ŞEYHÎ (Sinân Yûsuf)

Din ve fen âlimi, velî, Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinin talebelerinden. İsmi, Sinân bin Mecdüddîn bin Ahmed bin Seyyidî'dir. Doktor olduğu için, önceleri Hekim Sinân adı ile şöhret buldu. Şiirlerinde Şeyhî mahlasını kullandığı için, "Şeyhî" diye tanındı. Kütahya'da, Türkmen

asıllı tanınmış bir aileden dünyâya geldi Doğum târihi kesin olarak bilinememektedir. 834 (m. 1431) senesinde Kütahya'da vefât etti. Kabri, Kütahya'ya 7 km. uzaklıkta Çiftepınar köyü yakınlarındadır.

Şeyhi, ilk tahsile Kütahya'da başladı. O zamanlar Kütahya, kültür merkezlerinden biri idi. Devrinin tanınmış âlimi ve mutasavvıfı Ahmedî'den okudu. Tahsilini ve ilmini ilerletmek için İran'a gitti, İran'da diğer ilimlerle beraber; tasavvuf, fen ve tıb ilimleri tahsîl etti. İran'da büyük âlim Seyyid Serîf Cürcânî (r.a.) ile beraber okudu. Fıkıh, kelâm, tefsîr, tasavvuf, edebiyat, tıb ilimlerinde derin bilgiler kazanarak, İran'dan döndü. Dönüşte Ankara'da Hâcı Bayram-ı Velî ile görüşüp, ona bağlandı. Ve Şeyhî nisbetini aldı. Bundan sonra şiirlerinde "Şeyhî" mahlasını kullandı. Kütahya'ya geldikten sonra, bir attâr dükkânı açtı. Tıb üzerine çalışmaya başladı. O zaman Germiyan beyi olan İkinci Ya'kûb'a mersiyeler yazıp, nasihatlerdi bulundu. Onun husûsî doktoru oldu.

Çelebi Sultan Mehmed, Karaman seferi sırasında Ankara'da hastalandı. Tedâvi etmesi için, Şeyh Ankara'ya çağırıldı. Tedâvide başar gösterdiği için, taltif edildi. Ona Tokuzlu köyü tımar olarak verildi Bundan sonra Sultan Mehmed'in husûsî doktoru oldu. Böylece Osmanlı devletinin ilk "Reîs-i etibba'sı (pâdişâh doktoru) ünvanını aldı Şeyhî'nin Osmanlı hânedanı ile ilk teması, Emîr Sultan'a intisabı ile baş ladı. Emîr Süleymân, Şeyhî'deki şiire olan kabiliyeti görünce, onu şiire teş vik etti. Zamanın tanınmış şâiri Ahmedî ile her zaman istişâre ederdi. Latifi ile de sık sık buluşup görüşürlerdi. Fakat ömrünün çoğunu, Kütahya'da Germiyan Beyi ikinci Ya'kûb'un hizmetinde geçirdi. Ya'kûb Bey'in istişâre ettiği en yakını ve yardımcısı idi. Şeyhî, Ya'kûb Bey için birkaç kaside ve "Terci-i bend" yazdı.

Sultan İkinci Murâd Hân pâdişâh olunca, Şeyhî'nin Osmanlı sarayı ile irtibâtı daha da sıklaştı. "Hüsrev-ü-Şîrîn" mesnevîsini Sultan İkinci Murâd Hân'ın emri ile Nizâmî'den tercüme etmeğe başladı. Bin beyit kadar tercüme ettikten sonra, Sultan İkinci Murâd'a sundu. Tekrar memleketine döndü.

Şeyhî'nin tasavvufta yükselmesi ve tanınması, Hacı Bayram-ı Velî ile tanışmasından ve ona intisabından sonradır. Aynı zamanda Hacı Bayram-ı Velî'nin halîfesidir. Müstekimzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, Şeyhî'nin tasavvufta çok yükseldiğini nakletmektedir.

Şeyhî'yi, gerek şiirlerindeki san'at üstünlüğünden, gerekse Germiyan Beyi İkinci Ya'kûb ve İkinci Murâd Hân'dan gördüğü yakın ilgi ve ihsânlardan dolayı çekemeyip tenkid edenler olmuştur. Fakat, Şeyhî bunları hoş karşılamış, sükûn, tevekkül ve teslimiyetini bozmamıştır.

Şeyhî'nin bir "Dîvân"ı, "Hârnâme" ve "Hüsrev-ü-Şîrîn" isimli üç eseri vardır.

1- Dîvân: İstanbul kütüphânelerinde altı yazma nüshası olup, Fâtih-Millet Kütüphânesi Ali Emîrî kısmında, aslının aynısı mevcûttur. Dîvân'ındaki şiirlerinde Sa'dî Şîrâzî'nin te'sîri görülür.

2- Hârnâme: Şeyhî'nin bu mesnevîsi, Türk hiciv ve mizah edebiyatının şaheseridir. Şeyhi bu eserinde, zamanının Osmanlı sultanları olan Çelebi Sultan Mehmed ve İkinci Murâd Hân'a nasihat etmektedir. Pâdişâhlara; cömertlik, şecaat, adâlet, dîne bağlılık ve hizmetin yakıştığını söyler. Aruz vezni ile yazılmış olan "Hârnâme", dört kısımdan meydana gelmiştir. İlk oniki beyti tevhîd ve na'ttar. Yirmialtı beyitlik kısmı pâdişâhı över. Bundan sonraki kısımda ise, esas konuya geçerek; semiz, besili bir öküzün boynuzlarına imrenen bîçâre bir eşeğin, boynuz aramağa gidip, başına birçok hâdiseler geldikten sonra iki kulağı da kesilmiş olarak geri dönüşünü anlatır. Şeyhî, bu küçük mesnevîsinde; mesnevîde bulunması gereken bütün özellikleri, şaşılacak

derecede bir nisbet ve tenasüp ile göstermiştir. Tasvirlerin çok canlı oluşu, nezâket, incelik, mükemmel alay ediş kabiliyeti ile Türk mizah ve hiciv edebiyatında mümtaz bir yer almıştır.

3- Hüsrev-ü Şîrîn: Şeyhî'nin en kıymetli eseridir. Mesnevî şeklinde yazılmıştır. Bu eser, kendinden önce gelen şâirler arasında en güzel yazılandır. Şeyhi, "Hüsrev-ü-Şîrin"i İkinci Murâd Hân için yazmıştır, İkinci Murâd Hân'ın tahta geçmesi ile yazmağa başlamış, vefâtına kadar devam etmiştir. Altıbindokuzyüzkırkdört beyittir. Yediyüzyetmişbeş beyitlik ilk kısımda; duâ, münâcaat, tevhîd, na't, insanın yaratılışı ve Allahü teâlânın hikmetleri anlatılmıştır. Onbeş parçası mesnevî ve kaside şeklinde yazılmıştır. Esâs hikâye, onbir bölümdür. Yirmialtı gazel, Hüsrev ve Şîrîn'in dilinden yazılmıştır. Münâcaat ve yedi bendlik terci-i bendi vardır. Şeyhî, bu eserini bitiremeden vefât etmiştir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 128

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2894

3) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 74

ŞEYH NÛREDDÎN

Hindistan evliyâsının tanınmışlarından. İsmi, Şeyh Nûreddîn olup, nûr Kutb-i âlem diye meşhûrdur. Alâül-hak'ın oğlu, müridi ve halîfesi Şeyh Hüsâmeddîn Mankpûrî'nin hocasıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 813 (m. 1410) senesinde vefât etti. Kabri, Hindistan'da bulunan Pendûh şehrindedir. Babasının hânegâhında, babasının husûsî hizmetlerinde bulunur, O diğer talebelerin ihtiyâçlarının karşılanmasında onlara çok yardımcı olurdu. Çamaşırları yıkardı. O evin ilk hizmeti ona verilmişti. Sekiz sene müddetle o hânegâha odun taşıdı. Birgün ağabeyisi olan vezir A'zam Hân onu odun taşırken görüp, haline gıbta etti ve; "Kâdı Nûrî Bu ni'metleri yağmaladın, ya'nî hep sen aldın. Sana nasîb oldu." dedi.

Kutb-i âlem Sehy Nûreddîn, babasının huzûrunda kemâle geldikten sonra, ondan hilâfet aldı. Zevk, şevk, aşk, muhabbet, tasavvuf ve kerâmet sahibi, olgun ve yüksek bir velî idi. Babasından sonra talebeleri yetiştirmek, onları ma'nevî yönden terbiye etmek vazîfesini üzerine aldı. Çok kerâmetleri görüldü.

Bir defasında talebelerinden biri hacca gitmişti. Dönüşünde hocasının yanına gelip; "Efendim sizinle Bâb-üsselâm'da karşılaşıp görüştük" dedi. O da; "Dostlarım da biliyorlar ki, hiç evimden çıkıp bir tarafa gitmedim. İnsanlardan birbirine benziyenler çok olur" buyurup, mes'eleyi kapattı.

Daha sonra yalnız kaldıklarında, o talebe arzetti ki: "Efendim! Ben iyi biliyorum ki, Bâb-üsselâm'da sizinle görüştüm. Siz ise başka söylediniz. Şeyh Nûreddîn, bu talebesine tebessüm etti ve bu hâli kimseye anlatmamasını söyledi.

O talebe anladı ki, hocası kerâmet olarak hem memleketinde, hem de hacda bulunmuş ve bu hâli bir tek kendisi görmüştü. Hocası ise, bu hâlini gizliyerek ve başkalarının duymasını istemiyerek; "İnsanlardan birbirine benziyenler çok olur" demiş ve böylece mes'eleyi kapatmıştı.

Şeyh Nûreddîn hazretleri buyurdu ki: "Bizim bulunduğumuz tasavvuf yolunda üç esas vardır. 1. Hesaba çekilmeden evvel kendini hesaba çekmek. 2. **"İki günü aynı hâlde olanlar aldanmışlardır"** hadîs-i şerîfine uyarak, hep ilerlemeye gayret etmek. 3. Havâtin (kalbe gelen düşünceleri) yok etmek, gidermektir. Hep Allahü teâlâyı hatırlamaktır."

"Riyâzetin (nefsin arzularına uymamanın) sonu odur ki, kalbini aradığı zaman, Hakkın zikrinde ve hizmetinde bulsun, ister uykuda, ister uyanıklıkta olsun, aynen bir çocuk gibi olmalıdır. Çocuk birşeyin sevgisi ile yatıp uyuyunca, uyandığında hemen o şeyi arar."

"Cömertlikte güneş gibi, tevâzuda su gibi, tahammülde de toprak gibi ol. Halkın cefâsına katlan."

Nûr Kutb-i âlem hazretlerinin bir "Mektûbât'ı vardır. Son derece tatlı ve latif olup, dert ve muhabbet ehlinin diliyle yazılmıştır. Bu Mektûbât'tan bir kısım aşağıya yazılmıştır:

"Ömrüm boşa geçti. Ma'şûkun kokusunu almadım. Hayret sahrasında ve hasret meydanında başı boş top gibi döndüm durdum. **Beyt:**

"Bu ne biçim gece ki, sabah yaklaşmaz ona,
Bahtımın sabahı yok, sabahın günâhı ne?"

Yaş altmışı geçti, ok elden çıktı. Nefe-i emmârenin şerrinden kurtuluş olmadı. Elde hava, ciğerde ateş, gözde yaş kaldı. Pişmanlık ve mahcubiyetten başka kazanç, dert ve âhdan başka yol yok. Ne kadar çırpındıysak da maksada kavuşamadık. **Rubâî:**

"Murada erem dedim, hiç müyesser olmadı.
Yâr cefâsından pişman olur dedim, olmadı.

Dedim ki belki zaman, bana yardımcı olur.
Bahtım belki açılır, dediysem de olmadı.

Dünyâ aldanma yeri, nefs ziyânkâr, Hak ise çok gayretlidir. O hâlde kalbde nasıl neş'e olabilir. Allahü teâlâ Dâvûd aleyhisselâma vahyedip buyurdu ki: "Ey Dâvûdî Günahkârlara müjde ver ki, ben gafûrum (çok mağfiret ediciyim). Sıddîkları da korkut ki, ben gayurum (çok gayretliyim)."

Ey can kardeşim! Senelerce nefs-i emmâreye riyâzetler çektirdik. Buna rağmen onun şerrinden kurtulamadık. Âhırette kurtulmak için, nefsin hile ve tuzaklarına karşı çok uyanık olmalı, ondan Allahü teâlâya sığınmalıdır."

Yine onun Mektûbât'ında şöyle yazar: "Avvâm, zâhir temizliği için; havvâs (seçilmiş büyük zâtlar) ise bâtın temizliği için çalışır. Kıyâmet günü, dünyâda iken zâhir temizliği için çalışıp, bâtını temizliğe hiç ehemmiyet vermeyen kimseye Allahü teâlâ sitem eder ve buyurur ki: "Ey kulum! Senelerce insanların gördüğü yeri ya'nî dışını temizledin. Benim nazar ettiğim yeri (kalbini, gönlünü) ise temizlemek için bir ân uğraştın mı? Ömrünü nerelerde harcadın?"

Zâhirî (dış) taharet (temizlik), abdest bozmakla gider. Batın (kalb) temizliği ise, Allahdan gayrisini kalbe getirmekle bozulur. Gönlünü Allahü teâlâdan başkasına verme. O'ndan başkasının mührünü kalbine vurma!"

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 158

ŞEYHOĞLU SADREDDÎN MUSTAFA

Kütahya'da yetişen âlimlerden. 741 (m. 1340) yılında Kütahya'da doğdu. Devrinin âlimlerinden ilim öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerde kendisini yetiştirip, Germiyanoğulları Beyliği'nin merkezi olan Kütahya'da, ileri gelen âlimler arasında yer aldı. Germiyanoğlu Mehmed Bey'le ve yerine geçen Süleymân Şah'la yakınlıkları oldu. Onlarla sohbet edip, nasihatlerde bulundu. Süleymân Şah'ın kânun ve nizamlarını, yazışmalarını düzenleyip, tertip etti. Nişancısı (sekreteri)

ve defterdarı oldu. Süleymân Şah nâmına "Kâbusnâme" ve "Merzubannâme" adlı eserleri tercüme etti. Süleymân Şah'ın vefâtından sonra, Şah'ın dâmâdı ve Osmanlı sultânı olan Yıldırım Bâyezîd Hân'ın yanına gitti. Daha önce Germiyanoğlu hizmetinde bulunmuş olan Hoca Paşaoğlu Paşa Ağa'dan yardım gördü. Yazmış olduğu "Kenz-ül-küberâ ve mehekkü'l-ulemâ" adlı nasîhatnâmesini Paşa Ağa'ya takdim etti. Daha önce yazmış olduğu "Hurşidnâme" adlı eserini de Yıldırım Bâyezîd Hân'a takdim etti. 803 (m. 1400) yılından sonra vefât ettiği bilinen Şeyhoğlu Mustafa'nın nerede defnedildiği bilinmemektedir.

Adının bilinip, kendisinin buluna-ı madiği daha birkaç tercüme ve te'lîf eserin müellifi olan Şeyhoğlu Mustafa, "Kenz-ül-küberâ"yı, Necmeddîn Râzî'nin "Mirsâd-ül-ibâd" adlı eserinin beşinci babından Türkçe'ye tercüme etmiştir. "Mirsâd-ül-ibâd"daki ba'zı şiirleri çıkararak, kendi şiirleri ile ma'nâyı kuvvetlendirmiş, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri, söylenen sözlere delîl olarak getirmiştir. "Kenz-ül-küberâ"dan:

Değmelere mülk müyesser değil.
Kimseye devir musahhar değil.

Şükr senindir bu zemîn ve zemân,
Şimdi emîn ol ki bulasın emân.

Her ne kılarsan dükeli (cümle) hayır ve şer,
Akıbet, Allah onu sana tuşar (karşına çıkarır).

Tevâzu yüce yolludan iyidür.
Gedâ (fakir) ger (eğer) tevâzu kile huyudur.

Tevâzu kıl ve kibirden çok sakın,
Tevâzu kılar halkı, Hakka yakın.

Kıyında (çevrende) mücrim olsa bir günahkâr,
Çü suçun bildi onu kılma azar,

Ki ol dergâha çün mücrim gelesin,
Ne ettinse birine yüz bulasın.

Suç eyleyen çü suçun bile affet ey server,
Ki Allah affedicidir affedeni sever.

Resûlullah (s.a.v.); **"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının Peygamberleri gibidir"** buyurdu. Bilin ki, ilim, Hakka yakınlığa, Hakkı tanımağa vesile olur. İlim, Hakkın sıfatıdır. İlmin şefaatiyle nice yüksek derecelere kavuşulur. Ancak ilim ile korku beraber olmalıdır. Zîrâ, ilmin başı, Allahü teâlâdan korkmaktır. Hakîkî âlim, yaradanından korkandır. Kimin ilmi artarsa, Allahü teâlâdan korkusu da ilmi nisbetinde artar. Nitekim Resûlullah (s.a.v.); **"Sizin Allahü teâlâyı en iyi bileniniz, O'ndan en çok korkanınızdır"** buyurmuştur.

Her kim sizden daha âlimdir derin,
Mevlasından çoktur korkusu azîm.
Kimde kim ol korku yokdur ilim yok,
Fayda vermez az okusun yahut çok.

Allahü teâlâdan korkarım diyen pekçoktur. Ama Allahü teâlâdan korkmanın alâmeti, ilmi ile amel etmek ve bildiği ile Hak yolunda dosdoğru gitmektir. Kim ki ilmiyle amel etmez, onu dünyâ menfaatlerine âlet ederse; o, hakîkatte âlim değil, câhildir.

Hangi âlim kim bugün kılmaz amel,
Çok bilicidir deyü tutma emel.
Ne suâl et ondan ve ne ver cevâb,
Har (eşek) vardur yüklenip birkaç kitâb.

Yazı ve ilim, Peygamberlerin (a.s.) mîrâsıdır. Peygamberler (a.s.) iki türlü ilim miras bıraktılar. Biri zâhir ilmi ve biri de bâtın ya'nî kalb ilmidir. Zâhir ilmi, Peygamberimizin (s.a.v.) söz ve işlerinden, Sahâbe-i Kirâm aleyhimürrıdvan efendilerimizin bildirdikleridir. Tabiîn ve mezheb imamları da (r.a.), onlardan aldıkları ilme uydular, o ilmi okuyup öğrendiler, öğrendikleri ile amel ettiler. O mübârek kimselerin yolunda gittiler. Yüksek makamlara eriştiler. Allahü teâlânın sevgili kullarından oldular.

Onu kim bilürler idi gördüler.
Neye kim dilerler idi erdiler.

Tefsîr, hadîs ve ahbâr ya'nî Sahabe haberleri ile ilgili ma'lûmatlar ve Resûlullahtan (s.a.v) kalan diğer bilgiler, fıkıh ve kelâm bilgileri zâhir ilmine dâhildir.

İlm-i bâtın ise, hâl ilmidir. Bunda ibâre kısırdır, edebiyat kifâyetsiz kalır:

Cân-ı can sırrın ne bildün çünki sen can görmedün,
Kuş dilinden anlamazsın çün Süleymân görmedün,

Hergiz îmândan ne duydun çünki küfri bilmedün.
Kâfiri nerden bilürsin çün müslüman görmedün.

Mukallid kimseler vardır cihanda,
Ki resm-i ma'rifet tekrar ederler.

Ulûm-i bâtınîden remz-ü-nükte,
Her ne işitseler inkâr ederler.

Bilin ki, âlimler üç çeşittir Biri, ilm-i zâhir ile âlimdir. İkincisi, ilm-i bâtın ile âlimdir. Üçüncüsü ilm-i zâhir ve ilm-i bâtın ile âlimdir. Hem ilm-i zâhirde, hem de ilm-i bâtında âlim olanlar nâdirdir. Her asırda bunlardan beş tane bulunsa çok gelir. Onların bir tanesinin bereketi, şarka ve garba yetişir. Hele vaktin kutbu olanlar sayesinde, âlemde bulunanlar, onun himmetine sığınmakla emîn olurlar. İşte böyle âlimlerle Resûlullah (s.a.v.) övünmüş ve; **"Ümmetimin âlimleri, İsrailoğullarının Peygamberleri gibidir"** buyurmuştur. İşte Resûlullahın (s.a.v.) mirasçıları bu âlimlerdir.

Âlim-i zâhir olan müftî ve esfiyâ bunlar.
Zâhiri, bâtını bilen vâris-i enbiyâ bunlar.

Kutb-i zemân ve genc-i cihan ve halîl-i Hak,
Onlar-durur ki zâhir ve bâtın bilür bunlar.

Çün hâsıl oldu hulk-ı ilâhî bu ilm ile,
Hak izni ile her ne gerekse eyler bunlar.

Zâhir ulemâsı ise üç kısımdır: Müftîler, vâ'izler ve kadılar. Müftîler: firâset ehli, nazar ehli ve fetvâ ehli kimselerdir. Onlar da iki kısımdır: Birinci kısmı gönül ve dil ilmini bilir. Fetvâ verirken Allahü teâlâdan çok korkarlar. Tahsil ettikleri ilmi halka öğretirler. Âhırette kurtuluşları ve derecelerinin yükselmesi için dünyâ malına iltifât etmezler, Allahü teâlânın gönderdiği rızka kanâat ederler. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyetle afiyettedirler. Bunlar, Allahü teâlânın has kullarıdır. Nitekim Allahü teâlâ, Fâtır sûresi yirmisekizinci âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlâdan kulları içinde, ancak âlimler korkar"** buyurmuştur.

Çün şekl-i ulûmu halleyler,
Ol ilmiyle hoş amel eyler.
Kullarda çü oldu has bunlar,
Elbette bulur halâs bunlar.

Müttekîlerin ikinci kısmından olanların dilleri âlim, gönülleri câhildir. Gönüllerinde Allah korkusu ve hayâsı yoktur. Onların kalbleri ölmüştür. İlim öğrenmeği ve yaymağı, âhıret sevâbı

ve Allahü teâlâ rızâsı için yapmazlar. Dünyâ menfaati ve insanlar yanında makam ve mevki sahibi olmak için yaparlar. Yaptıkları işi de ilim ile yapmazlar, nefislerinin isteğine göre yaparlar. İlimlerini nefs ve hevalarının isteğine âlet ederler.

Kim uydura ilmini hevâya,
Her derdi erişmeye devâya,
Dili diri, gönlü ölmüş ola,
Merdûd-ı hakîkî olmuş ola.

Bunlar öyle kimselerdir ki, dinlerine riâyet eden, Allahü teâlâdan korkan âlimleri haysed ederler. Onların canlarına kasd ederler, onlara iftira ederleri iddiâ ettikleri şey üzerinde körü körüne inâd ederler. Karşılarındakilere eziyet verirler. başkasına söz hâkkı vermezler. Hak olduğuna bildikleri hâlde, hak sözü kabûl etmezler. Ağız kalabalığı ile hakkı bâtıl, bâtılı hâk göstermeğe yeltenirler. Dertleri, kendilerinin üstün olduğunu göstermekten başka birşey olmayıp, dîne faydasını, hakkın ve hakîkatin ortaya konmasını düşünmezler.

Ol münâfık, kim dili âlim-durur,
İlde hem müftî ve hem hâkim-durur.
Söyler ol sözler ki, yönü yöşü yok,
İşler o işler ki, aslâ hoşu yok.

Ehl-i İslâm arasında en büyük âfet, âlimlerin facir, zâhidlerin câhil, âbidlerin riyakâr olmasıdır. Günah düşkünü olan âlimler ve câhil zâhidler, uğursuzlukları ve din fakîri dervişler, kötülükleri ile dinlerini dünyâya satarlar.

Binbir hakâret ve alçaltılmalarla, zenginlerin ve beylerin konaklarına giderler, hor ve hakîr olarak dünyâ ululârının kapısına varırlar. İlimlerini onların dünyalıklarına değişirler. Emîr ve beylerin her dediklerini, her içlerini tasdik ederler. Onlar da böyle âlim, zâhid ve dervişleri faziletli bilirler. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını hatırlatmazlar. Üç-beş kuruş haram mal elde etmek için, yanlış şeye, doğru diye fetvâ verirler. Hâlbuki o paralar, canlarına ve îmânlarına düşmandır. Hattâ bunlar, öyle yaparlar ki, elde ettikleri Üç-beş kuruşu da, bey ve paşaların yakınlarına rüşvet olarak dağıtırlar, onların şefaatlerini taleb ederler. Onlar da, bu câhilleri âlim sanıp Allah adamı zannederler ve asıl Allah dostlarını hor görürler. Böylelikle de, o Allah dostlarının sohbetlerinden ve gönüllere şifâ olan mübârek sözlerinden mahrûm olurlar.

Düşman haberi ile cümle dosttan üzüldün,
Gör kimden üzüldün ve kimin ile düzeldin.

Dirlik suyun isteyen içip kandı hayâta,
Sen balçığa meyl ettin ve kum gibi süzüldün.

Âlim değildir her ki ol kılmaya ilmiyle amel.
Ömrü hebâ, sa'yi abes, aklı dağal (hileci), nefsi zagal (azgın).

İlim ve ibâdetten maksadı, dünyâ menfâati ejde etmek olan âlim ve âbidin, amellerinden kazancı, mal ve mevkiden başka birşey değildir. Onun için âhıret sevâbı yoktur. Bilakis böyle kimseler, Cehennem ateşinin ilk tutuşturucuları olacaklardır. Nitekim, Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Rabbî! Faydasız ilimden sana sığınırım"** buyurmuştur.

İlm kim sana menfâat vermez, Cehl,
Ol bilgiden üstündür hezâr (binlerce defa).

Faydasız ilim iki çeşittir: Biri; din ilmi de olsa, kendisiyle amel edilmeyen ilimdir, İlim, ancak sahibine faydalı olmak ile kıymet kazanır. Faydasız ilimlerden biri de; yıldız ve fal ilmi ile, felsefe adı altında, kendi sapık fikirlerini din gibi gösterip insanları kandırmaktır. Birçokları, felsefe ile uğraşarak doğru yoldan saptılar. Öyle ki, biz, ilm-i ma'rifet ve hakîkati biliriz diye

gurûrlandılar. Bilmezler ki; Allahü teâlâyı tanımak, kırâat ve rivâyet ile olmaz. Bilâkis, Allahü teâlâyı tanımak; Resûlullahın (s.a.v.) zâhirî ve bâtınî amellerine uymakla mümkün olur.

Hikmet-i aklî ve kıyâsî nedir?
Koyası hangi okuyası nedir?

Neylesin hey'et ve nücûm sana?
Çün hücum eyledi rücûm (taşlar) sana.

İlm-i vahyi ve dîn-i Rabbanî,
Sen anarsın Keşîş-i ruhbanî.

Mantık ve hikem ve kelâm kamu (cümlesi),
Mustafâ'dan beri (uzak) haram kamu.

Hikmet O'ndan hemîşe ar tutar (utana),
Ki Muhammed (a.s.) özge (başka) yâr tutar.

Onu kim bilse ne inâyettir,
Hikmet-i hûb (sevgi) ve ilmi gayettir (çoktur).

Mustafâ (s.a.v.) ilmine (Hazreti) Alî'den gir,
İlmi ayn (göz) eyleyen veliden gür.

Deme ol ilmi bu (Hazreti) Ali bilemez,
Hikmet oldur ki Bu Alî (İbn-i sinâ) bilmez.

Kâ'be'yi göz ile gören kandan (nerede)?
Kendini kendinden soran kandan (nerede)?

Er gibi rüzgar (gibi) koş gözün ile gör,
Bari görmez isen görenden sor.

Allahü teâlâdan korkan müslümanın faydasız ilimden ve bunun âfetinden uzak durmalı ve din ilmîni öğrenmeye ve öğretmeye ihlâs ile devam etmeli. Fetvâ verirken, ders okuturken, münâzara ederken; âhıret sevâbına, Allahü teâlânın mâsına, ilmîn yayılmasına ve hakkın ortaya konulmasına, dînin yayılmasına ve kuvvetlenmesine sebep olmayı niyet etmeli ve ihlâs ile amel etmelidir. Nefsini kötülüklerden temizleyip, hırs ve tama' bulaşığından arıtmalıdır. Âlimlerin hor ve hakîrliğinin kaynağı, hırs ve tama'dandır.

Ulemâ, hırs ve tama' çirkefine bulaştı bugün,
Bu i'tibârsızlık bunlara bilki boşuna gelmez.

Bu acebdir ki yaşlandıkça kocadıkça kişi,
Daha yiğit olur ol hırs ve işinden kalmaz.

Böylelerine en iyi nasihat; fetvâ vermeğe ehil olunca, ihtiyâtla hareket edip. Nefsin meyline göre ve garaz ile fetvâ vermemelidir. Eğer tasarrufuna verilmiş vakıf malları varsa, onları yerli yerince kullanıp, kendine harcamamalı, lokmasına haram karıştırmamalıdır. Çünkü, hırs ve tama, şehvet, riya ve hased, hep haram lokmadan doğar. Haram lokma yiyenin, ömrü boyunca ilim ve amel için çektiği sıkıntılar boşa gider.

Âlim olanlar, Resûlullahtan (s.a.v.) ve Selef-i sâlihînden sonra dîne karıştırılan bid'atlerden sakınmalı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmeli, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnet-i şerîfine tâbi olmalıdır. Mezhebi, Ehl-i sünnet mezhebi olmalı, önce gelen sâlih âlimlerin yolunda gitmelidir. Vakitlerini ve saatlerini vazîfe ile geçirmelidir. Bu şöyle olur: Fecirden kuşluk vaktine kadar bir hayır işte olmalı, kuşluk vaktinden öğleye kadar bir hayır işte olmalı, öğleden ikindiye kadar bir hayır işte olmalı, ikindiden geceye kadar ve geceden sahura kadar bu usûle devam etmelidir. Böylece, azîz ömrün sermâyesinden bir saat ve bir ânı, boş ve lüzumsuz şeylerle geçirmemiş olur.

Ömür hoş sermâyedir bilenlere,
Vay onu hayfin (haksızlıkla) yavu (kayıp) kılanlara
Allah adan zikr et ey dil subh-u şâm (sabah ve akşam),
Ondan olur bereket ve devlet tamâm.

Yatsı namazını kıldıktan sonra sözü terketmelidir. Ancak, mühim bir işi varsa ve dînî bilgileri mütâlâa ve tekrar ile meşgûl, olursa müstesnadır. Gecenin dörtte biri geçince, Allahü teâlâyı zikirle meşgûl olup, uyku galebe çalınca; Allah adını anarak, yüzü kıbleye karşı sağ yanı üzere yatmalı, gönlü ve dili ile şu duâyı okumalıdır:

"Allahümme innî eslemtü nefsî ileyke ve veccehtü vechî ileyke ve elce'tü zahri ileyke ve fevvadtü emri ileyke, ragbeten ve rehbeten ileyke, lâ melcee ve lâ mencee ve lâ makarra minke illâ ileyke âmentü bi-kitâbikellezî enzelte ve bi-rasûlikellezî erselte."

"Yâ Rabbî! Nefsimi sana teslim ettim, yüzümü sana çevirdim. Sana güvenip, dayandım. Rahmetini umarak, azâbından korkarak, işimi sana havale ettim. Senden başka sığınacak ve beni kurtaracak kimsem yok. Hepimiz sana döneceğiz. Yâ Rabbî! Senin indirdiğin kitaba, gönderdiğin Peygamberine îmân ettim."

Allahü teâlâyı anarak uyumalı, abdestsiz yatmamalıdır. Abdestli yatıp, zikr-i İlâhî ile meşgûl olan kimse uyuyunca, melekler rûhunu Arş altına götürürler. Orada zikir ve ibâdet ile meşgûl olur, gördüğü her rü'yâ da hak ve gerçek olur.

Çü sen uykuya varasın zikr ile,
Çıkar Arş'a rûhun ol fikr ile.

Ne kastın var ise muvâfık gelir,
Ne düş kim görürsen mutabık gelir.

Âlime çün bu uyku âdet ola,
Uykusu âlimin ibâdet ola.

Gecenin son vaktinde kalkmaya çalışmalı ve sünnet olan teheccüd namazını kılmalıdır. İki rek'atte bir selâm verilir. Kırâati uzun okumak daha faziletlidir. Eğer dilerse, geri yatar, sabah namazı vaktinde tekrar uyanır, tekrar abdest alıp, zikir ile meşgûl olur ve nefsinin arzularına set çeker, nefsi ile dâima cihad eder, onun isteklerine riâyet etmez.

Kime can iline hükümet gerek,
Ona nefsi ile husûmet gerek.

Nefsinin isteklerine muhalefet edip, Allahü teâlânın rızâsını dilemeli, nefs ve gönlünü terbiye ve pak eylemeli, rûhu ibâdet ve zikir ile cilâlandırmalıdır ki, gönlünün gayb âlemine açılması, ba'zı hakîkatlerden haberdâr olması ve sırlar keşfine mazhar olması mümkün olsun. Böylelikle de şu beyitlerde bildirilen üstünlüklerden nasîbsiz olmasın:

Çün gönüldür hazîne-i esrâr,
Taleb et ol hazîneyi ey yâr.

Sineni rûşen (aydın) eyle yokluktan,
Ki sana rûşen ola her ne ki var.

Devlet iklimine azîmet içün,
Himmet atına fikrün eyle suvâr.

Yâr (dost) edin i'tikâdın ve sıdkın,
Ki yolundan ıramaya (uzaklaştırmaya) ağyar,

Aklını şem' (ışık) ve aşkını mürşid,
Hissini cem et, aklını husyâr (akıllılık).

Nefsine bâr (zulm) verme dâd (adâlet) eyle,
Ki olasın bu yolda berhurdâr.

Dil yügrüklügün (çabukluğu) eder minbere çıkıp ol biri,
Der ki benim gibi bilen cümle diyar içinde yok

Gönlü çü câhil ve dili âlim ve şuh söyle kim,
Kapuda çok silâh var, hisar içinde kimse yok.

Söz onundur kim, bilir hikmeti,
İlâhî yola sarf eder himmeti.

Hasedden ırak ve tama'dan beri (uzak),
Cemâat yoldaşı ve sünnet eri.

Ne söylerse hem Hak için söyleye,
Ala halk elin, Hak yolun soylaya (naklede).

Celâl ve cemâl etdi çün Hak bedîd,
Vere halka hem korku ve hem ümîd.

Çü vâ'iz bu tertîb ile yol gide,
Yarar Arş fevkinde (üstünde) ger (eğer) va'z ede

Söz ki gönülden geçer öğden (övmekten) gelir,
Ögleri gökçeklere (iyilere) gökten gelir.

Çün pişire ve kurtara zihn ve dil,
Dem-bedem ol hona (sofraya) gelir Cebrâil (a.s.).

Menfaatli ilim öğren ey fakîh-i nigdân (âlim),
Tâ iki âlemde onun nef'i (tardı) da dest gir,

Öğren ve öğret, amel kıl bi-riyâ ve bi garâz.

Ta kavî keşf ede her sözden sana âlim-i habîr.
Kutlu bayram oldu sâkî sun beri hamr-ül-hayât (hayat iksiri),

Hadîm-ül-lezzât elinden canımız bulsun necât.
Dök sürahi kulkulundan ehl-i irfan eylesin,

Gah tebessüm gah terennüm gah hall-i müşkilât,
Hasta-dilven (gönlü hasta) bana sungıl (sun) kût-ı rûh (ruh gıdası) zîrâ kim,

Sen tabibin şerbetinden hâsıl olur tayyibât.
Âşık ve rindâne (aşk meydanına) gelgil (gel) kim bu meclis rindinin,

Günleri nevrûz-ı Iyddur (bahar bayramı),
dünleri Kadr ve Berât.

Bizde sarhoşluk çü senin vuslatundandır mâdem,
Hamnna tenler feda ve camına canlaı zekât.

Çü senin zâtındadır mecmû-ı eltâi (lütufların hepsi) ve hüner,
Ben nice şerh eyleyim, imkân senin temkin senin.

Lutf-i nazm ve lutf-i tab' ve lutf-i irfan lutf-i hatt,
Aferin eltâfina ve tab'ına tahsîn senin

Çün saâdetli gönüller tahtımı sultânısın,
Pes ne fahr ondan ki ola, Çin senin Maçin senin.

Hak gelicek çün olur bâtıl heba,
Bâtıl ölsün sen gel ey hak merhaba.

---

1) "Hurşid-nâme", Süleymâniye Kütüphânesi, Hâmidiye kısmı No: 50

2) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 121

3) Tezkire-i Sehî Bey, İstanbul 1325 sh. 55

4) Ferheng-nâme-i sa'di tercümesi (Kilisli Rifat) İstanbul 1340-1342, sh. 6

5) Kenz-ül-küberâ ve mehekk-ül-ulemâ

ŞİHÂBÜDDÎN AHMED SİVÂSÎ

Fıkıh ve tefsîr âlimi, mutasavvıf. İsmi, Ahmed bin Muhammed (veya Mahmûd)'dur. Doğum yeri ve târihi bilinmeyen Şihâbüddîn Sivâsî, Sivaslı bir kimsenin kölesi idi. Sivas'ta ikâmet ederdi. İlme karşı hevesini ve dinde gayretini gören efendisi tarafından azfid edildi. Zamanın ileri gelen âlimlerinden ilim tahsil edip; fıkıh, tefsîr ve diğer aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs oldu. Zeynüddîn Hâfi'nin (r.a.) halîfelerinden Ayasoluglu Mehmed Efendi'nin hizmetine girdi. Uzun bir zaman hocasının yanında kaldı. Tasavvuf yolunun terbiye usûllerinden geçti. Hocası onu kendi kavuştuğu hâllere ve makamlara kavuşturdu. Beraberce İzmir yakınlarındaki Ayasolug'a geldiler. O sıralarda o bölgeye Aydınoğulları hâkim idi. Aydınoğullarından izzet ve ikram gördüler. Niyetleri Tire'de yerleşmek iken, Aydınoğulları Beyi'nin ısrarı üzerine Ayasolug'u tercih ettiler. Senelerce Ayasolug'da kalıp, insanlara, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûlullahın (s.a.v.) güzel ahlâkını öğretmeye gayret ettiler. Hocasının vefâtından sonra birkaç sene daha yaşayan Şihâbüddîn Ahmed Sivâsî, pekçok kimseye ilim öğretip, hocaları vasıtasıyla Resûlullahtan (s.a.v.) aldığı feyzleri âleme saçıp aydınlattı, paslı gönülleri temizleyip parlattı. Yazmış olduğu kıymetli eserleri ile de, güzel ilminden insanların daha çok istifâde etmesini te'min eyledi. 800 (m. 1398) den sonra vefât edip, Ayasolug'tan Kuşadası'na giden yol üzerindeki bir türbenin yanına defnedildi. Sevenleri ve bilenler tarafından kabr-i şerifi ziyaret edilerek, feyzinden istifâde edilmektedir.

Yazmış olduğu eserlerden "Tefsîr-i Şeyh" ismiyle de meşhur "Uyûn-üt-te-fâsîr lil-fudalâ-is-semâsir" adlı tefsiri, "Risâlet-ün-necât min şerr-is-sıfât" adlı tasavvufa dâir eseri, "Cezab-ül-kulüb" adlı yine tasavvufa dâir eseri ferâiz ilminde "Sirâciyye şerhi" adlı eseri, Usûl ve ilmî ıstılahlara dâir "Riyâz-ül-ezhâr fî celil-il- eksâr" adlı eseri, nahivde "Şerh-ül-Misbâh lil-Makrazî" adlı eseri ve "Uyun üt-tevârih" adlı eseri bilinmektedir.

---

1) Şakâyik-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 55

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2. sh. 172. cild-4. sh. 309

3) Hediyyet-ül-ârifîn cild-1. sh. 118

4) Keşf-üz-zünûn sh. 895, 1185, 1248, 1709

5) Osmanlı Müellifleri cild-1. sh. 90

ŞÜCÂEDDÎN-İ KARAMÂNÎ

Osmanlılar devrinde Anadolu'da yetişen evliyadan. İsmi, Şücâeddîn'dir. Aslen Aksaraylı olup, Karamanı nisbetiyle meşhur olmuştur. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Çelebi Sultan Mehmed Hân ve İkinci Murâd Hân zamanlarında yaşadığı bilinmektedir. Edirne'de vefât etti ve orada Debbâglar mahallesindeki mescidi ve dergâhının bulunduğu yerde defnedildi.

Zamanının büyük evliyası Şeyh Hâmid-i Kayseri'nin (Somuncu Baba'nın) sohbetinde bulunup, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti ve feyz aldı. Yüksek derecelere kavuştuktan sonra, Edirne'de talebe yetiştirip, Allahü telâlanın yüce dînini ve Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmakla meşgul oldu.

Birgün Sultan ikinci Murâd Hân Edirne'de abdest tazelemek üzere çıktığı zaman ayağı kayıp düştü. O sırada nûr yüzlü bir kimse peyda oldu. Sultânı elinden tutup, o tehlikeli hâlden kurtardı ve aniden kayboldu. Daha sonra Pâdişâh, kendini tehlikeden kurtaran o zâtla görüşmek istedi. Edirne'nin bütün sâlih kimselerini huzuruna da'vet etti. Ancak, da'vet ettiği kimseler arasında aradığı zât yoktu. Nihâyet bütün Edirne halkını bir yere toplatıp, birer birer gözden geçirdikten sonra aralarında, elinden tutup kurtaran Şücâeddîn Karamânî'yi buldu. Ona hürmet edip, iltifat ve ihsanlarda bulundu. Debbaglar mahallesinde ona bir mescid ve bir dergâh yaptırdı. Talebelerine Muradiye evkâfından maaş bağlatıp, ihsanlarda bulundu.

Şücâeddîn Karamânî, kendi mezarının duvarını, kendi eliyle kerpiçden yaptı. Her kerpici, yerine üç defa İhlâs sûresi okuyarak koydu.

Kânûnî Sultan Süleymân Hân, Padişahlığı zamanında Edirne'ye geldiğinde, mescidini büyültüp câmi hâline getirdi. Oraya Kur'ân-ı kerim okuyan hafızlar, müezzin ve hatîb ta'yin etti. O sırada dergâhında vazifeli olan Cerrah-zâde Mustafa Çelebi Şeyh Şücâeddîn Karamanî hazretlerinin yaptığı duvarı yıktırmayıp, bereketlenmek için olduğu gibi bıraktı.

Şücâeddîn Karamânî, dergâhını ve mescidini büyütüp i'mâr eden mîmârın rü'yasına girip, onu İslama da'vet etti. O da ertesi gün İslâmı kabul edip hidâyete kavuştu, ismini "Hidâyet" olarak değiştirdi.

---

1) Şakâyik-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 94

ŞÜMÜNNÎ

Fıkıh, tefsir, hadis âlimi. Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Hasen bin Ali bin Yahya bin Muhammed bin Halef et-Temîmî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. Şümünnî diye meşhur oldu. 801 (m. 1399) senesi Ramazân-ı Şerif ayı sonlarında İskenderiyye'de doğdu. 872 (m. 1468) senesi Zilhicce ayının onyedisinde, Kâhire'de vefât etti.

Şümünnî, babasıyla birlikte Kâhire'ye geldi. İbn-ül-Kevîk, Cemâlüddîn Hanbeli, Sadrüddtn Ebşîtî, Takıyyüddîn Zübeyrî el-Füyî, Veliyyüddîn Irâkî, Şihâbüddîn Tarînî, Halîl Kuteşî, Şümûsü Şâmî, İbn-ül-Baytâr, Zerâtîtî, Nûreddîn Enbârî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Bülkînî, Irakî, Heysemî, Cemâlüddîn Reşidi, Takıyüddîn Decvî, Cevheri, Halâvî, Bedrüddin Nesâbe, Nâsıruddîn bin Fürât, Zeynüddîn Merâgî, Cemâlüddîn bin Zahîre gibi zamanın büyük âlimlerinden icâzet (diploma) aldı. Ebî Amr kırâat şeklini Zerâtîtî'den okudu. Ahmed Senhâcî ve Bisâtî'den; fıkıh, tefsir, hadis, nahiv, me'ânî, beyân, mantık ilimlerini öğrendi. Alâüddîn Buhârî'den çok istifade etti. Huzûrunda Telvih, Tavdîh gibi usûl-i fıkha dâir eserlerle, Hidâye adlı fıkıh kitabını ve Şerh-ul-miftâh'ı okudu. Nizâmüddîn Sayrâmî'den mantık ve Mutavvel'in tamâmını okudu. Onun derslerine devamla, aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Hanefi mezhebine geçmeden önce, Hidâye'yi okudu. Şümünnî 834 (m. 1480) senesinde Mâliki mezhebinden Hanefî mezhebine geçti. Arabi ilimleri; Şemsüddîn Şatnûfi, Şemsüddîn Acîmî'den, kelâm ilmini; Cânbekiyye Medresesi müderrisi İbn-i Hıdır Şah Rûmi'den, tıb ilmini; Şemsüddîn Muhammed Bilâderî'den öğrendi. Arûz, kâfiye, ferâiz, matematik, astronomi ilimlerini de tahsil etti. Büyük bir âlim oldu.

Şümünnî'den çok kimseler ilim öğrendi. Dersini dinlemek için meclisine koştular. Esyûtî, Sehâvi ve başka âlimler de dersini dinlediler. Şümünnî; zâhid, iffetli, mütevâzî, ahlâkı güzel, hâfızası kuvvetli bir zât idi. Herkesle görüşmezdi. Her mes'ele hakkında fetvâ vermezdi. Kendisine kadılık teklif edildiginde, kabul etmedi. "Bu sebble Allahü teâlânın huzurunda ne cevap

verirsin?" dediler. O da; "Allahü teâlâ bir cevap kapısı açar" buyurdu. Kendisine verilen hediyeleri kabul etmezdi.

Şümünnî çok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır 1- Menhec-ül-mesâlik ilâ Elfiyei İbn-i Mâlik (Nahiv ilmine dâir), 2- Evfâk-ul-mesâlik li te' diyet-il-menâsik, 3- Kemâl-üd-dirâye fî şerh-ın-Nikâye (Fıkıh ilmine dâir), 4-Şerhu nazmı nuhbet-il-ûkıh. fî mustalah ehl-il-eaer fî ulûm-il-hadîs, 5-Menzîl-ül-hafâ an elfâz-iş-Şifâ fis-Sirâtî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2. sh. 149

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 174

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 313

4) Bugyet-ül-vüât cild-1, sh. 375

5) El-A'lâm cild-1. sh. 872

6) Keşf-üz-zünûn cild-1. sh. 152, 202. cild-2, sh. 1054, 1935, 1971

7) Brockelmann Sup-1, sh. 92

TABBENÂVÎ (Ali bin Muhammed)

Mutasavvıf ve Mâliki mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin Muhammed olup, lakabı Nûreddîn'dir. Tabbenâvî adıyla meşhurdur. 800 (m. 1398) senesinde Kâhire'de, Ebû Heysem mahallesinde doğdu. 888 (m. 1483) senesinde Rabî'ul-evvel ayının onunda, Cum'a günü Kâhire'de vefât etti. Aynı gün Necm-i aynî türbesine defnedildi.

Kâhire'de büyüdü. Burhaneddîn Senhûrî'nin yanında Kur'ân-ı kerimi ve tecvîd ilmini, öğrendi. Ebû Amr'ın yanında da Kur'ân-ı kerim kıraati ta'limi yaptı. Yine bu âlimin yanında "Risâlet-ül-fer'iyye" adlı eseri ezberledi. Şemseddîn Muhammed bin Hüseyn Şernebâbilî'nin yanında, namaz vakitlerine dâir bilgileri öğrendi. Nâsıruddîn Tabbenâvî ve Kâhire'de de Şeyh Muhammed Küveys'in sohbetlerinde bulundu. Bu zât, evliyadan bir kimse idi. Şâfii âlimlerinden Mecdüddîn Bermâvi'nin yanında Fâkihânî'nin "Şerh-ur-risâie"sini okudu. Hattâ Bermâvi'nin derslerine uzun zaman devam etti. Onun yanında İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, İbn-i Hişâm'ın "Kavâid" adlı kitaplarını ve "Sahîh-i Buhârî"nin tamâmını okudu. Şemseddîn Bermâvî'den de ilim tahsîl etti. Zeynüddîn Ubâde ve Hanâvî'den fıkıh ve Arab edebiyatını öğrendi. Şemseddîn Haccâri'den Aynî' nin "Şerh-uş-Şavâhid" adlı eserini okudu. İbn-i Hacer'in yanında da, 831 (m. 1427) senesinden i'tibâren iki sene ilim öğrendi. Bersebây'da Eşrefiyye'ye yerleşti. Burada tasavvuf (ahlâk ilmi) ile meşgûl oldu. Daha sonra ise Emîr Cemil'in yanında ikâmet etti. Emîr Cemil, Tabbenâvi'yi çok severdi. Hattâ ona bir ev satın alıp hediye etti. Emîr Çakmak zamanında, ba'zı sebeplerden dolayı hapse atıldı. Hapiste bir müddet kaldı. Kendisini hapisten kurtarmak isteyenlere; "Canınızı sıkmayın. Hocam Nâsıruddîn, daha önceden bu duruma işâret etmiş ve bir müddet hapiste kalacağımı söylemişti" derdi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır. 1-Urcûzetü fil-Ceyb, 2- Vesîlet-ül-hadem ilâ ehl-il-halli vel-harem, 3- El-Hamy-ül-Ahmedî, 4- Er-Ribât-Üs-Samedî, 5-Urcûzetü fil-mîkât, 6- Râhat-ül-kulûb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 182

2) El-A'lâm cild-5, sh. 9

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 287

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 737

TÂCÜDDÎN İBRÂHİM KARAMÂNÎ

Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, İbrâhim bin Bahşî olup, lakabı Tâcüddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 872 (m. 1467) senesi Safer ayında Bursa'da vefât etti. Kabri, Zeynîler semtindeki hocası Abdüllatîf Makdisî'nin yanındadır.

Tâcüddîn İbrâhim, aslen Manavgat'ın Demirciler köyündendir. Babası Fakîh Bahsi diye meşhûr idi. Tâcüddîn İbrâhim, tahsilini Eğridir'de yaptı. Şeyh-ül-islâm'ın dâmâdı, Pîri Halîfe'den zamanın zâhirî ilimlerini öğrendi. Pîri Halife, hocasının Konya'ya yerleştiğini işitince, yanına Tâcüddîn İbrâhim'i de alarak onu ziyârete gitti. Abdüllatîf Makdisî'nin hizmet ve sohbetinde bulunup, onun teveccühüne mazhar oldular. Pîri Halife, tekrar Egridir'e dönmek için hocasından müsâade isteyince, hocası Abdüllatîf Makdisî; "Molla Tâcüddîn'i bizim yanımızda bırakınız" buyurdu. Pîri Halîfe, yalnız olarak Eğridir'e döndü. Daha sonra Abdüllatîf Makdisî, Bursa'ya gidip yerleşti. Tâcüddîn İbrâhim de hocasından ayrılmadı. Onun hizmetinde bulundu. Bu bağlılığı sebebiyle, ma'nevî dereceler elde etti. Talebe yetiştirme makamına yükseldi. Abdüllatîf Makdisî 866 (m. 1461) senesinde vefât edince, Tâcüddîn İbrâhim hocasının yerine geçip, insanlara emri ma'rûf ve nehyi münkerde bulundu. Hocasının kabrinin çevresini satin alıp, oraya dergâh, mescid ve hamam yaptırdı.

Sevdiklerinden Bostancı Dede şöyle anlatır: "Birgün Tâcüddîn İbrâhim Efendi'yi dergâhında bulamadık. Çok aradıktan ve araştırdıktan sonra, onu bir dağda, orman içinde ibâdetle meşgûl iken bulduk. Kendisi orada bir süre riyâzette kaldı." Bundan sonra Hâce Rüstem Kastamonî, oraya, Tâcüddîn İbrâhim'e sevgisi dolayısıyla bir dergâh yaptırdı. Orası ma'mûr bir yer oldu. Tâcüddîn İbrâhim'in hizmetinde bulunan Çanakçı Dede'nin; "Bir gece, orada bulunan talebelerine 110 kap yemek götürdüm" diye bildirmesi üzerine, vaktiyle orada çok kimsenin ilim ve edeb öğrendikleri anlaşılmaktadır.

Veliyyüddînzâde Ahmed Paşa onun hakkında; "Tâcüddîn, ma'nevî sırlar hazinesinin emînidir. Tâcüddîn, nûrlar bahçesinin süsüdür" demek sûretiyle, onu övmüştür.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 131

2) Nefehât-ül-üns sh. 555

3) Şakâyık-ı Numâniyye cild-1, sh. 120

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1607

TÂCÜDDÎN ZÂKİR (Abdülvehhâb-ı Mısrî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Ahmed bin Muhammed bin Abdullah bin İbrâhim'dir. Lakabı Tâcüddîn'dir. Künyesi Ebû Nasr olan Abdülvehhâb bin Ahmed, İbn-i Arabşâh diye meşhûr olmuştur. 813 (m. 1410) senesinde Türkistan'da bulunan Hâc-ı Tarhân'da doğdu. 922 (m, 1516) senesinde Mısır'da vefât etti. Bâb-ı Züveyle dışında, kendi dergâhı bahçesine defnedildi.

Abdülvehhâb-ı Mısrî, daha küçük yaşta iken babasıyla birlikte Tokat'a, sonra Haleb ve Şam'a gitti. Kur'ân-ı kerîmi okudu ve diğer ilimleri tahsil etti. Arabî ilimleri, fıkıh ilmini ve başka ilimleri babasından okudu. Babasının, Kâdı Şîhâbüddîn bin Habâl'dan okuduğu esnada, Sahîh-i Müslim'i dinledi. İbn-i Hacer el-Askalânî'den hadîs-i şerîf dinledi. Alâüddîn es-Sayrafi, el-Mahyavî

gibi zâtlar ondan ilim öğrendiler. 850 (m. 1446) senesinde, babasının sağlığında hac ibâdetini yerine getirdi. Ferâiz ilmini Şam'da Şihâbüddîn Ahmed el-Hımsî'den öğrendi ve bu ilimde özel ihtisas sahibi oldu. Şerîf bin Emîr'den güzel yazı yazmayı öğrendi. Sofiyye'den Şeyh Nûreddîn bin Halîl ile karşılaşıp, ona talebe oldu, ondan feyz alıp yükseldi. Bu arada Şeyh Takıyyüddîn Abdürrahîm el-Evkâcî'nin de sohbetlerine devam edip, ondan; Sahîh-i Buhârî, Şifâ, Avârif-ül-Meârif adlı eserleri okuyup, ma'nevî feyz aldı.

Dımeşk'da ve Kâhire'de bir müddet kadı vekîlliği yaptıktan sonra, 884 (m. 1479) senesinde Dımeşk'a kadı olarak ta'yin edildi. Kendisini çekemiyenlerin birçok şikâyetlerinden dolayı, Dımeşk'dan ayrılıp Kâhire'ye geldi Sargatr mışıyye "Medresesi müderrisi Selâhuddîn et-Trablûsî'den boşalan fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi ve oraya yerleşti. Yaşadığı beldenin insanları ona çok ikram ve lütufda bulundular. Zamanla cemâati çoğaldı. Gidip gelenlerle, onun sohbet meclisi dolup taşardı. Vefât edinceye kadar Sargatmışiyye müderrisliğine ve orada bulunanlara va'z ve nasihat etmeye, insanları hak yola da'vet etmeye devam etti.

Abdülvehhâb-ı Mısrî; âlim, fâzıl, vekar sahibi, kadılık görevinde çok dikkatli, âbid bir zât idi. Dâima abdestli bulunurdu. Yüzü, kalbinden taşıp gelen nûrlarla parlardı. Kendisini ahlâkî güzelliklerle bezemişti. Allahü teâlânın sevgili bir kuluydu. Yürüyenlerin ayak sesi duyulmasın diye, dergâhını siyah keçe ile döşemişti. Bu husûsu merak edip sormak isteyenlere şöyle derdi: "Dervişlerin yeri Hakkın huzûrudur. Orada ne yüksek bir ses duyulmalı, ne de çok sesli bir hareket olmalıdır."

Çok talebe yetiştirdi. Talebeleri son derece olgun ve nûr yüzlüydüler. Avvâm ve havvâs arasında onun üstünlüğünü kabûl etmeyen yok gibiydi. Sultanların ve vâlilerin yanında ne gibi bir arzusu olursa olsun, mutlaka yerine getirirlerdi.

Tâcüddîn Zâkir hazretlerinin birçok kerâmetleri ve ma'nevî hâlleri vardır. Onun bu hâl ve kerâmetlerini, İmâm-ı Şa'rânî hazretleri anlatırken buyuruyor ki: Tâcüddîn Zâkir'in hizmetçisi Abdülbasît Tehavî anlatır: Bir abdestle yedigün kaldığı olurdu. Ömrünün sonuna yakın, bir abdestle onbir gün kaldığı çok görülürdü.

Tûlûn Câmii'nde, bir takım kimseler, Tâcüddîn Zâkir hazretlerinin günlerce abdestinin bozulup bozulmadığını anlamak için, onu imtihan etmek istediler. Bir bahar günü Cîze'ye da'vet ettiler. Da'veti kabûl edip, gitti. Orada kendisine çok çeşitli yemekler ikram ettiler. Bu yemeklerden onlarla birlikte yedi. Sonra odasına çekildi. Bundan sonra onu gözetlemeye koyuldular. Gece-gündüz onu gözlerinden uzak tutmadılar. Gördüler ki, hiç abdestini bozmuyor ve abdest almıyor ve bu durum, tam dokuz gün sürdü. Tâcüddîn Zâkir onların bu hâlinden habersiz görünüyordu. Bir ara onların bu ta'kib işini yakından bilen biri, Tâcüddîn Zâkir hazretlerine yaklaşıp şöyle dedi: "Yâ Seyyidî! Bunlar seni abdest mes'elesi için imtihan ediyorlar. Bu kadar yemekten sonra durabilecek mi diye bakıyorlar." Bunun üzerine üzülüp, oradan ayrıldı. Memleketine gitmek üzere limana gitti ve bir gemiye bindi. İmtihan eden topluluk da peşinden başka bir gemiye bindiler. Ama, biner binmez gemileri battı ve boğulup gittiler. Bu durum kendine haber verilince; "Şimdiye kadar böyle bir hâdise ile karşılaşmamıştım. Allaha hamd olsun" dedi. Daha sonra bu sözünden üzülüp, 47 gün hasta yattı."

Şeyh Sâlih Şemsüddîn el-Mürsafî anlatır: "Bana Tâcüddîn Zâkir şöyle buyurdu: "Kırk yıldır yatsı abdesti ile sabah namazını kılarım. Fakat seccadem bundan sonra dürülecek." Kansu Gavri, Yavuz Sultan Selîm'le harb ettiği zaman onun Ramazan ayı boyunca bir abdestle kaldığı anlatılır.

Yirmibeş sene yanı ve sırtı üzerine yatağa yatıp uyumadı. Hasır üzerinde, diz üstü oturup uyurdu."

Kansu Gavri, Osmanlı Sultânı Yavuz Sultan Selîm'le harb etmek üzere hazırlandığı zaman, Şeyh Tâcüddîn Zâkir ve o beldenin ileri gelen zâtlarının kendisiyle beraber gelmelerini istedi. Kabûl etmediler. Kansu Gavri, onları kendisiyle birlikte Yavuz Sultan Selîm'e karşı harbe gitme husûsunda tehdid etti. Şeyh Tâcüddîn Zâkir; "Seninle beraber olamayız. Bizi öldürecek olsan dahî Yavuz'a karşı harbe gitmeyiz. Yavuz'un zaferi muhakkaktır" dedi ve buyurduğu gibi oldu.

Onun hikmetli sözlerinden ba'zıları:

"Kanâat, bir dervişin az katık ve az ekmek bulup yemesi, değildir. Asıl kanâat üç günde ancak birkaç lokma yemesidir. O da, canlılığını devam ettirebilmesi içindir. Daha iyisini yapmak isteyen, beş günde birkaç lokma ile yetinmeli."

"Bir talebe hocasını kalben sevip, onun izinde gidip tâbi olmadıkça, hakîkî talebe olamaz."

Abdülvehhâb-ı Mısrî hazretlerinin, kelâm, fıkıh, ferâiz, tasavvuf ilimlerine dâir yazdığı ve bir kısmı manzûm olan birçok eserleri vardır. Bu eserleri şunlardır: 1- Ravdat-ür-Râid fî ilm-il-Ferâid, 2- El-İrşâd-ül-müfid li-Hâlis-it-tevhîd, 3- Şifâ-ül-kelîm fî medh-i Nebiyy-il-kerîm, 4- El-Cevher-ül-mindâd fî ilm-il-Halîl bin Ahmed, 5-Delâil-ül-İnsâf fil-hilâfiyyât, 6-Feth-ül-Abîr min feth-il-Habîr fî ilm-it-Ta'bîr, 7- Manzûmetün fî Nahv (4000 beyitlik), 8- Letâif-ül-Hikem, 9-Keşf-ül-Kurûb (Ba'zı sâlih kimselerin hayatlarını anlatır), 10- Eşref-ül-Ensâb, 11- Eşref-ür-Resâil ve etrâf-ül-Mesâil, 12- El-Cevheret-ül-Vad'ıyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 219

2) El-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 97, 98

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 5

4) Keşf-üz-zünûn sh. 67, 620, 759, 920, 1056, 1405

5) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 257, 258

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 134

7) El-A'lâm cild-1, sh. 180

8) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 129

TAKÎ FÂSÎ (Muhammed bin Ahmed)

Hadîs, târih ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân'dır. Lakabı Takıyyüddîn, künyesi Ebû Abdullah olup, Takî Fâsî adıyle meşhûrdur. Aslen Faslıdır. 755 (m. 1373) senesinde, Rebî'ul-evvel ayında Mekke'de doğdu. 832 (m. 1429) senesi Şevval ayında Mekke'de vefât etti.

Mekke'de ve Medine'de büyüdü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Âdet olduğu üzere bu ezberiyle hatimle namaz kıldı. Yine Nevevî'nin Erbe'în kitabını, Umde ve Elfiye kitaplarını ezberledi. Bu kitapları, Mekke ve Medine âlimlerinin huzûrunda okudu. Mekke ve Medine'de; Şihâbüddîn bin Nâsih, Kâdı Nûreddîn Ali İbin Ahmed, Burhâneddîn bin Ferhûn ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlim tahsil etmek gayesiyle, birkaç kere Kâhireye gitti, ilk olarak 797 (m. 1394) senesinde gitmiş idi. Burada; Bülkînî, İbn-i Mülakkın, Irâkî, Heyiemî, Tenûhî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Yine aynı maksadla birkaç defa Dımeşk'a, Kudüs'e, Nablus'a, İskenderiyye'ye ve daha başka şehirlere, hattâ, Yemen'e bile gitti. Yerrfen'e ilk olarak 805 (m.

1402) senesinde gitmişti. Orada; Abdürrahmân bin Haydar, Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Dımeşkî ve diğer âlimlerden ilim öğrendi. Irâkî, Cemâleddîn bin Zahîr'den ve Şihâbüddîn bin Hacî'den hadîs ilmi öğrendi. Bu âlimler, ders okutmak için ona icâzet (diploma) verdiler. Fıkıh ilmini; Şerîf Abdürrahmân bin Ebü'l-Hayr Hasenî, Tâceddîn Behrâm ve Zeynüddîn Halef'den öğrendi. Bu âlimler de, fıkıh ilmi okutmak ve fetvâ verme husûsunda ona icâzet verdiler. Burhâneddîn Ebnâsî ve Şemseddîn Kalyûbî'den usûl-i fıkıh ve nahiv dersleri aldı. Takî Fâsî'nin derslerini dinlediği ve icâzet aldığı hocalarının sayısı beşyüz adede uluşmaktadır.

Daha çok hadîs ilmiyle meşgûl oldu. Çok kitap yazdı ve talebe yetiştirdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler ve hadîs-i şerîf öğrendiler. Fetvâlar verir, müşküleri hallederdi. Mekke, Medine, Kâhire, Dımeşk ve Yemen'de hadîs-i şerîf rivâyet etti ve eserlerini okuttu. Âlimler bile ondan hadîs-i şerîf öğrendiler. Hadîs, siyer ve târih ilimlerinde yed-i tûlâ sahibi idi. Ya'nî çok büyük âlim idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Fıkıh ve fıkıh usûlünü de iyi bilirdi.

İbn-i Hacer, "İnbâ" isimli eserinde, Takî Fâsî hakkında şöyle der: "Latîf, güzel ahlâklı, dînî ve dünyevî işleri iyi bilen bir zât idi. Çok fazla bilgi sahibi ve zekî idi. Herkesle iyi geçinir ve çok tatlı konuşurdu. Tatlı ve hoş sözleriyle insanların gönüllerini hoş ederdi. Mısır, Şam, Yemen ve diğer yerlerde ilim öğrenirken, beraber çok arkadaşlığımız oldu. Onu sever ve hürmet ederdim, ölümüne çok üzüldüm. Vefât ettiğinde, talebeleri arasında onun yerini tutacak seviyede bir âlim yok gibi idi."

Mekke-i mükerremede, Mâlikî kadılığı vazîfesinde bulundu. Büyük ve küçük birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Ikd-üs-Semîn fî târîh-il-beled-il-emîn: Mekke ve Medine tarihini anlatan bu eser, 8 cilddir. 2-Şifâ-ül-garâm bi ahbâr-il-beled-il-harâm, 3-Tuhfet-ül-kirâm bi ahbâr-il-beled il-harâm: önceki eserin özetidir. 4-Muhtasaru tahsîl-il-merâm, 5-El-Muknî min ahbâr-il-mülûk vel-hulefâ, 6-Zeylü kitâb-in-nübelâ liz-Zehebî, 7-Muhtasaru hayât-il-hayavân lid-Demîrî, 8-Sumt-ül-Cevâhir-il-fâhir. Bu eser bir cild olup, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayâtını anlatmaktadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 300

2) El-A'lâm cild-5, sh. 331

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 18-20

4) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 199

5) Neyl-ül-İbtihâc sh. 304

6) İnbâ-ül-gumr cild-3, sh. 429

TAKIYYÜDDÎN CİYLÎ (Abdülkerîm bin İbrâhim)

Bağdad'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torununun oğludur. İsmi, Abdülkerîm bin İbrâhim bin Abdülkerîm el-Ciylî el-Kâdiri olup, lakabı Takıyyüddîn'dir. 767 (m. 1365) senesinde Bağdad'a bağlı Ciyl kasabasında doğdu. 832 (m. 1428) senesinde vefât etti. Vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmiştir.

Hâl tercümesi hakkında kaynaklarda pek ma'lûmât bulunamıyan Abdülkerîm Ciylî hazretleri, Hanbelî mezhebi âlimlerindendir. Bilhassa hadîs, fıkıh ve tasavvufda çok yüksek ilimlere sahip idi.

Eserlerinde, Cebertî'den "Hocam" diye bahsettiği için, onun bir müddet, Zebîd bölgesinde kaldığı, Şerefüddîn İsmâil bin İbrâhim el-Cebertî'den ilim ve feyz aldığı, onun halîfelerinden olduğu anlaşılmaktadır.

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin ba'zı eserlerini şerh edip, onun tasavvufî keşflerinin ekserisini kabûl etmiştir. "İnsân-i kâmil" isimli eserinde, ondan nakil ve iktibaslar yapmıştır. Abdülkerîm Ciylî, ba'zı tasavvufî mevzûlarda Muhyiddîn-i Arabî'ye uymayan keşfler söylemiş ise de, bu hâl, onu tenkid etmek ma'nâsına gelmez. Tasavvuf ehlinin birbirlerine uymayan sözler söylemeleri, yükseldikleri derecelere ve keşflerine göredir. Onların sekr (tasavvuf sarhoşluğu) hâlinde iken söylemiş oldukları sözleri, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre te'vil etmek lâzımdır. Tasavvuf ehlinin böyle sözleri, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri bilgiler ile karşılaştırılıp, uygun ise kabûl edilir. Değil ise kabûl edilmez. Bununla beraber, o veli zât tenkid de edilmez. Ma'zûr sayılır. Onların tasavvuf sarhoşluğu içinde, Ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan birşey söylemeleri, müctehid olan bir İslâm âliminin ictihâdında yanılması gibi özür kabûl edilir. Bu büyükler, o andaki tasavvuf sarhoşluğu kendilerinden gidip, sahv (uyanıklık) hâli kendilerine gelince, zâten sekr hâlinde iken söylediği sözler uygun değilse derhâl tövbe eder, pişman olurlar.

Muhyiddîn Arabî hazretlerinin keşf olarak söylediği ba'zı sözlerin uygun olmadığı, diğer âlimler tarafından bildirilmiştir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, böyle sözlerinden dolayı Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kötülenemiyeceğini, onu büyük âlimler ve velîler arasında gördüğünü, "Mektûbât-ı şerîf isimli eserinde bildirmektedir.

Abdülkerîm Ciylî, yüksek dedelerinin yoluna sımsıkı bağlı olan, olgun ve kâmil bir velî idi. Allahü teâlânın ve Allahın dostlarının âşığı idi. Bu aşk ve muhabbet ile çok güzel şiirler söylemiştir. En meşhûru "İnsân-ı kâmil fî ma'rifet-il-evâhir vel-evâil" olmak üzere, çok kıymetli eserler yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: El-Kehfû ver-rakîm fî şerhi Bismillâhirrahmânirrahîm, Menâzır-ül-ilâhiyye, Sefer-ül-garîb, Hakîkat-ül-yakın, Merâtib-ül-vücûd, Şerhu müşkilât-il-Fütûhât-il-mekkiyye, Kemâlât-ül-ilâhiyye fis-sıfât-il-Muhammediyye, Nâmûs-ül-a'zam vel-kâmûs-ül-akdem, Kâ'be kav-seyn ve mültekâ en-Nâmûseyn, El-İsfâr, Kenz-ül-mektûm, Hakîkat-fil-hakâik, Dürret-ül-ayniyye fiş-şevâhid-il-gaybiyye, Nevâdir-ül-ayniyye fil-bevâdir-ü-gaybiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 313

2) El-A'lâm cild-4, sh. 50

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 610

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 79, 412 cild-2, sh. 148, 388, 681

5) Keşf-üz-zünûn sh. 181, 740, 1525, 1568, 1650, 1922

TAKIYYÜDDÎN HISNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Seyyid olup. Hazreti Hüseyn soyundandır. Mübârek silsilesi şüyledir: Ebû Bekr bin Muhammed bin Abdülmü'min bin Hurîz bin Muallâ bin Mûsâ bin Hariz bin Sa'îd bin Dâvûd bin Kâsım bin Ali bin Alevî bin Nâşib bin Cevher bin Ali bin Ebi'l-Kâsım bin Sâlim bin Abdullah bin Ömer bin Mûsâ bin Yahyâ bin Ali Aşgar bin Muhammed Takî bin Hasen Askerî bin Ali Askerî bin Muhammed Cevâd bin Ali Rızâ bin Mûsâ Kâzım bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Zeynel'âbidîn Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî

Talib (radıyallahü anhüm). Künyesi Ebû Bekr ve lakabı Takıyyüddîn'dir. Takıyyüddîn Hısnî diye tanınır. Havran köylerinden Hısn beldesinde doğup yetiştiği için Hısnî, seyyid olup, Hazreti Hüseyn'in soyundan olduğu için Hüseynî, sonra Dımeşk'a yerleştiği için de Dımeşkî diye nisbet edilmiştir. 752 (m. 1351) senesinde Hısn'da doğdu. 829 (m. 1426) senesi Cemâzil-âhır ayının ortalarında, bir Çarşamba gecesi Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat katıldı. Cenâze namazını kardeşinin oğlu Şemsüddîn kıldırdı. Tabutu, o zamandaki büyük zâtların omuzlarında taşındı. Dımeşk'in dışında bulunan Kubeybât'ta Kerîmüddîn Câmii'nin yanına defnedildi.

Zamanında bulunan büyük zâtların derslerine devam ederek yetişen Takıyyüddîn Hısnî (r.a.); Şerîşî, Zehri, İbn-ül-Câbî, Sarahdî, Şerefüddîn-i Gazzî, İbn-i Ganûm, İbn-i Mektûm, Sadrüddîn Yâsûfi, İzzeddîn Abdüsselâm el-Kudsî gibi âlimlerden ilim öğrendi.

İlim tahsîlini tamamladıktan sonra, talebelere ders okutmaya başlayan Takıyyüddîn Hısnî, dînimizin emirlerine son derece bağlı, olgun, yüksek bir velî idi. Verdiği sözü mutlaka yerine getirirdi. İlim öğretmekteki gayreti pekçok idi. Talebeleri bir araya toplayıp, onlara ders verirdi.

Dünyâ ni'metlerine düşkün olmayan, zühd sahibi bir zât idi. Her ân Allahü teâlâya yönelmiş vaziyette bulunurdu. Her hareketinin İslâmın emirlerine uygun olmasına çok dikkat ve gayret ederdi. Herkesin i'timâd ve sevgisini kazanmış idi. Devamlı olarak emri ma'rûf ve nehyi münker yapardı. Gayet mütevâzî, alçak gönüllü, ince rûhlu ve temiz kalbli bir zât idi. Talebeleriyle birlikte gezmeye çıkardı. Çok az konuşurdu. Vekar ve heybet sahibi idi. Lüzumu hâlinde kadılar ve devlet adamlarını dahî ikâz eder, onlar da onun ikâzlarını dikkate alırlardı.

Kul hakkına çok ehemmiyet verir, bilhassa talebelerini ve arkadaşlarını gözetirdi Başta aile efradı, talebeleri ve yakın akrabası olmak üzere, herkese karşı merhamet, iyilik, ikram ve ihsân sahibi, eli açık, cömert bir zât idi.

Bâb-üs-sagîr'de bir imâret yaptırmak için inşâata başladığında, herkes ona yardımcı oldu. Kısa zamanda bitirilen bu inşâat, onun zamanında ve daha sonra gelen zamanlarda bir ilim merkezi oldu.

İmâm-ül-allâme ve Sûfî-yi Ârif-i billâh diye tanınırdı ki, âlimlerin yükseği, önderi ve Allahü teâlâyı tanıyan tasavvuf büyüğü demektir.

Menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur Takıyyüddîn Ebû Bekr el-Hısnî hazretlerinin zamanında, İslâm askeri Kıbrıs adasını fethe gitmişti. Savaş başladı. Müslüman askerler, adanın yabancısı oldukları ve adayı iyi tanımadıkları için çok zayiat veriyorlardı. Harbe katılan askerler arasında, Takıyyüddîn hazretlerinin talebelerinden birkaçı da vardı. Bu asker talebeler, bir akşam bir araya gelerek, hep birlikte hocalarından yardım istediler. Sabah olduğunda düşman askerleri ile savaşırken, hocalarını da aralarında gördüler. Askerler ile birlikte düşmana karşı saldırıyordu. Nihâyet İslâm askeri harbi kazanıp, zafer ile memleketlerine döndüler.

Takıyyüddîn hazretlerinin talebelerinden harbe katılanlar, harb esnasında gördüklerini, hocalarının zaferin kazanılmasındaki üstün gayretlerini anlattılar. Harb esnasında memlekette bulunan talebeler ise hayret edip; "Nasıl olur? Hocamız bir saat bile buradan ayrılmadı" dediler. Her iki kısım talebe de hayret ettiler. Daha sonra anladılar ki, bu hâl, hocalarının bir kerâmeti idi. Hocaları Allahü teâlânın izni ile, hem memleketinde, hem de Kıbrıs adasında harbin içinde bulunmuştu. Büyüklerden, buna benzer daha nice hâdiseler nakledilmiştir.

Rivâyet edilir ki, bir sene Dımeşk'den ba'zı kimseler hacca gitmişlerdi. Medîne-i münevvereye vardıklarında, Takıyyüddîn Hısnî'yi orada gördüler. Mekke-i mükerremeye geçtiler. Orada da gördüler. Arafat'ta vakfeye durduklarında yine onu orada gördüler. Ya'nî Takıyyüddîn Hısnî, kendileriyle birlikte bütün hac vazîfelerim eda ediyordu. Onun, kendilerinden ayrı olarak hacca gelmiş olduğunu zannettiler.

Hac dönüşünde o kimseler, Takıyyüddîn hazretlerinin talebelerine gördükleri hâli anlattılar. Onlar da, hocalarının bir gün bile Dımeşk'dan ayrılmadığını, hep yanlarında bulunduğunu söylediler. Bu hâlin de, o zâtın bir kerâmeti olduğu, Allahü teâlânın izni ile, kerâmet olarak başka başka yerlerde görüldüğü anlaşıldı. Başka senelerde de aynı hâl vâki olmuştur.

Bir defasında bir şahıs, başka bir şahsa bir miktar süt satmıştı. Sütü satın alan şahıs bir hamal tutup, sütü evine götürmesini istedi. Hamal, süt tulumunu yüklenip, müşterinin evine doğru giderken, Seyyid Takıyyüddîn yolda bu hamalı gördü. Hamalın yanına varıp, süt tulumunu aldı ve bir köşeye boşalttı. Hâdiseyi merakla seyreden müşteri ve hamal, gördükleri hâl karşısında dona kaldılar. Zîrâ boşalan sütün içinden, ölü ve zehirli bir yılan çıkmıştı. Seyyid Takıyyüddîn hazretleri, kerâmet olarak bu hâli anlamış ve bunun için sütü boşaltmıştı.

Seyyid Takıyyüddîn (r.a.), ziyâretine gelenlere taze hurma ikram ederdi. Hâlbuki, her mevsimde taze hurma bulunmazdı. Bu ikrama kavuşanlar, taze hurmanın nereden geldiğini bilemezler, o zâtın bir kerâmeti olduğunu anlarlardı.

Evliyâlık yolunda çok Üstün olduğu gibi, fıkıh, hadîs ve başka ilimlerde de çok derin âlim olan Takıyyüddîn hazretleri, çok talebe yetiştirmiş, bununla beraber birçok kıymetli eser de telif etmiş olup, bunlardan ba'zılarının isimleri şöyledir. Şerhu Minhâc-üt-tâlibîn lin-Nevevî, Şerhu Muhtasar-ı Ebî Şücâ', Telhîs-ül-mühimmât, Kavâid-ül-fıkh, Şerhu Sahîh-i Müslim, Şerh-ut-Tenbîh, Şerh-ül-Esmâ-il-husnâ, Ehvâl-il-kubûr, Te'dib-ül-kavm, Seyr-üs-Sâlik, Kam'un-nüfûs, Defuş-şübeh.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 375

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1 sh. 81

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 188

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 74

5) Keşf-üz-zünûn sh. 203, 487, 491, 558, 1013, 1032, 1193, 1356, 1625, 1875, 1915, 2039,

TÂZÎ (İbrâhim bin Muhammed)

Endülüs'de yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ali et-Tâzî olup, künyesi Ebû Sâlim ve Ebû İshâk'dır. Endülüs'te Magrib-i Aksâ'da bulunan Taze şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Tâzî diye meşhûr oldu. Orada yetişti. Daha sonra yine Endülüs'de Magrib ile Tilmsân arasında bulunan Vehrân beldesinde yerleşti. 866 (m. 1461) senesinde Şa'bân ayının dokuzunda Pazar günü Tâze'de vefât etti.

İlim tahsiline, Kur'ân-ı kerîm ve kırâat dersi almakla başlayan Ebû Sâlim et-Tâzî, ilk olarak zamanının âlim ve evliyâsından olan Ebû Zekeriyyâ Yahyâ el-Vâzil'den okudu. Bu zât, Târî'ye husûsî iltifât gösterirdi. Tâzî ile birlikte okumaya gelen çocuklara, Tâzî'yi işâret eder "Bu sizin en efendi, üstün ve sâlih olanınızdır" diyerek, onun hâlini bildirirdi. Büyüklük hâlleri, daha küçük yaşta kendisinde belli olan Tâzî, hocası ve ailesi tarafından büyük bir ihtimâm ve dikkatle

yetiştirildi. Vehrân'a yerleştikten sonra, orada buluzıan âlimlerin derslerine devam edip, ilmini ilerletti. Tasavvuf yolunda; Şerefüddîn-i Dâî'den ve hocalarının silsilesi Ebû Midyen Magribî'ye, ulaşan Sâlih bin Muhammed ez-zevâvî'den feyz aldı. Ayrıca; Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el-Hevârî'den ve Mekke-i mükerremede Takıyyüddîn Şerîf Muhammed bin Ahmed, el-Hasenî el-Fâsî'den, Medîne-i münevverede Ebü'l-Feth bin Ebî Bekr el-Kuresî ve başka âlimlerden, Tûnus'da Şeyh-ul-İslâm Abdullah el-Abdûsî'den, (Ta'rîf-ül-halef kitabında, bu zâtın Abdullah el-Abdûsî degü, Abdülazîz el-Abdûsî olmasının daha kuvvetli ihtimâl olduğu, Abdülazîz el-Abdûsî'nin o vakitlerde Tûnus'da bulunduğu, Abdullah el-Abdûsî'nin ise Abdülazîz'in kardeşinin oğlu olduğu, devamlı olarak Fâs'da bulunduğu ve Tunus'a geldiğinin tesbit edilemediği bildirilmektedir.) Tilmsân'da Hafîd İbni Merzûk'dan ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Zamanında bulunan Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden oldu.

Hâfız Tenesî, İmâm-ı Senûsî, Ali Tâlûtî ve tasavvuf büyüklerinden Ahmed-i Zerrûk hazretleri, Tâzî hazretlerinin yetiştirdiği âlimlerdendir.

Hadîs, fıkıh, kırâat gibi ilimler ile birlikte, Arab dili ve edebiyatına vâkıf olmakta da çok yüksek olan Ebû Sâlim Tâzî hazretleri, âlimlerin İmâmı, söz ve şiir söyleyenlerin en beliğ olanı, zühd ve vera' sahiplerinin önde geleni olup veli, sâlih, ârif ve âbid bir zât idi. Şâirliği de çok kuvvetli idi. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) medheden çok güzel kasideler yazmıştır. Allahü teâlânın sâlih kullarından idi. Kur'ânı kerîm ilimlerinde İmâm derecesinde yüksek idi. Lisan (dil) ilminde öncü, hadîs ilminde hafız, fıkıh ilminin usûl ve fürû'unda söz sahibi idi. Akâid ilminde derin âlim idi. Müslümanların imâmı idi. Âlimlerin yüksek ilimlerini, evliyânın üstün hâllerini kendisinde toplamış idi.

Aklının kemâlinde, hilminin (yumuşaklığının) yüksekliğinde, ilminin çokluğunda, güzel ahlâkı ile ulaştığı derecelerin üstünlüğünde, herkesle iyi geçinmekte, akran ve emsalinin hepsinden üstün idi. Allahü teâlânın izni ile kerâmet olarak, insanların hâllerine vâkıf olurdu, insanların haklarına çok riâyet ederdi. Sâdece akıl ve ilimdeki üstünlüğünün darb-ı mesel hâline gelmiş olması, onun büyüklüğünü, üstünlüğünü göstermesi bakımından kâfidir.

Her tarafta meşhûr olan Tâzî hazretlerinin ilmi ve faziletleri günümüze kadar anlatılmaktadır. O zamanda ve daha sonra, büyüklüğü öyle tanındı ki, bir kimse başka bir kimsenin iyiliği hakkında fevkalâde mübalağa yapmak istese; "O, sanki İbrâhim Tâzî hazretlerine benziyor" derdi. Yine bir kimse bir mes'eleden dolayı sabredemeyip kızgınlıkla dolarsa, başkaları ona; "Keşke bu duruma sabretmek husûsunda, büyüğümüz İbrâhim Tâzî gibi olsaydın. Eğer onun gibi olsaydın, hiç kızmaz, bu hâle sabrederdin" derlerdi.

İbrâhim Tâzî hazretleri, insanlara hiç sıkıntı vermediği gibi, onlardan gelen sıkıntı ve eziyetlere de çok sabreder, hiç karşılık vermezdi. Başkaları onun bu hâllerini gördükçe; "Biz olsak bu hâle kat'iyyen sabredemeyiz" diyerek, onun hâline gıbta ederlerdi.

Tâzî (r.a.), Allahü teâlânın rızâsı için insanlara iyilik eder, Onlara da, iyilik etmelerini, başkalarına faydalı olmalarını tavsiye ederdi.

İnsanları idâre etmekte, yüzlerine gülmekte, onlara iyi muâmelede bulunmakta çok yüksek idi. Herkese açılmış, yayılmış olan iyilikleri ve güzel hâlleri ile insanların gönlünde taht kurmuş idi.

Basiret gözü ile insanların hâllerini anlar, herkese kabiliyet ve istida dına göre konuşurdu. Onları Allahü teâlânın yoluna da'vet eder, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri şekilde i'tikâdlarını

düzeltmeleri, Allahü teâlâya çok ibâdet ve tâat etmeleri ve O'nu çok zikretmeleri için nasihat ederdi.

Ebû Abdullah bin Sa'd, "En-Necm-üs-Sâkıb" isimli eserinde diyor ki: "İbrâhim Tâzî'nin (r.a.) Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldığı günlerde, kendisinden hadîs okudum. Buhârî ve başka hadîs kitaplarındaki hadîs-i şerîfleri okumaya başladığı zaman, okuyuşundaki güzellik ve ifâdesinin pürüzsüz olmasındaki tatlılık sebebiyle, insanlar onu dinlemek üzere etrâfında toplanırlardı. Kur'ân-ı kerîmi tilâvetindeki (okumasındaki) güzellik ve ahlâkının çok iyi olmasındaki tatlılık ve şirinlik sebebiyle, herkesin ısrar etmesi üzerine, o sene Ramazân-ı şerîfde Mescid-i Haram'da teravih namazını o kıldırdı.

Kalsâdî, "Fihrist"inde diyor ki: "Vehân" beldesinde, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer el-Hevârî'nin halîfesi mübârek büyüğümüz İbrâhim Tâzî ile bir müddet beraber kaldım. Hep hocasının sözlerini söylemeğe, kendisinden birşey söylememeğe çok dikkat ve ihtimâm gösterirdi. Şu söz, onun hocasından naklettiği kıymetli sözlerindendir "Âlime düşmanlık etme! Câhil ile fazla samimî olma! Ahmak ile de arkadaşlık yapma!"

İbrâhim bin Muhammed Tâzî hazretleri, şu ma'nâlarda şiirler söylemiştir: "Dünyâ ve onun süsleri hiçbir şey değildir. Dünyânın günleri sâdece emânettir. Dünyâyı tercih eden, emânet olan günleri gafletle geçiren kimseye akıllı denmez. Sermâyesini helak olacak olan şeye yatıran kimseye yazıklar olsun. Allahü teâlânın muhabbeti ve bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsına uygun yapmak gayreti, şereflerin en büyüğüdür.

Vekar ile ahlâklanmayı unutma. Kötü işlere bulaşmayı bırakıp, her ân Allahü teâlâyı an ve O'nu hatırından çıkarma ki, bu hâl her yaranın ilâcıdır. Susuzluk için saf sudan daha fâidelidir.

Ey kardeşim! Kimin takvâdan nasîbi varsa ve dünyâya düşkün değil ise; kerâmete, çok iyiliklere saadet ve hakîkî zenginliğe kavuşur. Öyle ise, dünyâ sevgisinden vazgeç. Dünyâya düşkün olmak, bütün günahların başıdır. Ona aldanma. Onun malı, mülkü, lezzetleri, görünüşleri hep aldatıcı, geçici ve yalancıdır. Sonunda yok olmak üzere hazırlanmıştır. Dünyâ hayâtı; oyun, eğlence ve süsten ibârettir. Dünyâ seni aldatmasın. Dünyâ, zâlim ve hîlekârdır. Bu gün senin olduğunu sandığın malların, yarın başkasının olduğunu görürsün.

İhlâslı birisi nasihat verirse kulak ver. Onu dinle ve onunla amel et. Böyle kimsenin nasihati, seni Rabbin rızâsına yaklaştırır. Allahü teâlâ bir kulundan râzı olursa, onu fadl ve lütfu ile, ebedî olarak kalmak üzere, sevinç ve saadet yeri olan Cennete koyar.

İnsan için, zamanın şartlarını ve hâlini çok iyi bilen, yüksek ilim ve yüksek hâl sahibi bir büyüğe uyması büyük bir ganîmettir. Böyle bir zâtı tanıyıp ona tâbi olmak, hizmetinde bulunmak, maksûduna ermek istiyen kimse için, te'sîri fevkalâde olan, kıymetli ve kuvvetli bir ilâç, bir kimyadır.

Dünyâ ve âhırette kurtuluş, âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâyı sevmek ve O'nu hatırdan çıkarmamakla mümkündür. Allahü teâlâyı anmak, kalbe, rûha ve dile hayat verir. Kişinin amellerinin en üstünü, Allahü teâlâyı anmaktır. O'nu anmak, en sağlam iptir. Buna sarılanlar, sıkıntılardan kurtulup rahata kavuşmuşlardır.

Emelim, gayem, muradım odur ki,
Herşeyi yaratan yüce Rabbimden;
Bütün günahlarımı affeylesin
Ve dâima, hep râzı olsun benden.

---

1) Ta'rîf-ül-hâlef cild-2, sh. 11

2) El-Bustân sh. 58

3) Zeyl-ül-ibtihâc sh. 54

TİLMSÂNÎ

Fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Abbâs bin Muhammed bin Îsâ el-Abbâdî olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Doğum târihi bilinmemektedir. 871 (m. 1467) senesi Zilhicce ayının onsekizinde, Beyrut'un yakınlarında bulunan Abbâd köyünde, tâ'ûndan vefât etti ve oraya defnedildi.

Tilmsânî; İmâm İbn-i Merzûk el-Hafûd, Kâsım el-Ukbânî ve birçok âlimden ilim tahsil etti. Kendisinden ise; el-Mâgûnî et-Tenisî. El-Kefif İbni Merzûk, es-Sünûsî, el-Venşerîsî, İbn-i Sa'd ve birçok âlim ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet ettiler.

Birçok âlim Tilmsânî'yi medhetmiştir. Kalsâdî, şöyle demiştir: "Tilmsânî; İmâm, fakîh ve muhtelif ilimlerde mütehassıs bir zât idi." Talebesi Mazuru de, hocası hakkında şöyle demektedir: "Bizim hocamız, İmâm, hafız, muhtelif ilimlerde mütehassıs olan Ebû Abdullah İbni Abbâs'tır."

El-Hatîb İbn-i Merzûk, onun hakkında; "Tilmsânî, bize faydası çok dokunan bir zât idi. O, mutlak âlim, meşhûr büyük İmâm Ebû Abdullah İbni Abbâs'tır" demektedir.

İbn-i Gâzî, Fihrist'inde, hocası el-Veryâclî'nin hayatını anlatırken şöyle demektedir: "Hocalarımdan birisi de, muhakkik âlim Ebû Abdullah İbni Abbâs'tır. Onun yanında "Şerh-it-teshîl" ve diğer ba'zı şeyleri okudum. Ba'zı fıkhî mes'eleleri öğrendim. Onun, ilimlerle dolu olduğunu gördüm."

Şeyh Zerrûk da onun hakkında; "O, Tilmsân'da zamanındaki hocalarının hocasıdır" demektedir.

Tilmsânî, çeşitli konulara dâir birçok eser yazmıştır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Lâmiyyet-il-ef âl fit-Tasrîf, 2- El-Urvet-ül-Vüskâ fî Tenzîh-il-enbiyâ an firyet-il-ilka, 3- Şerhu Cümel-il-Hûncî, 4- Tahkîk-ül-makâl ve Teshîl-ül-menâl fî şerhi Lâmiyyet il-ef'âl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 121

2) El-Bustân sh. 223

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 318

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 278

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 205

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 1536

TÎMÛR HÂN

Âlim ve evliyâ dostu, cihangir, dünyânın en büyük hükümdârlarından, aklî ve naklî ilimlerde âlim. Aslen Moğol ırkındandır. Dedelerinden biri, meşhûr Moğol hükümdârı Cengiz'in dedelerinden biri ile kardeştir. Babası, Taşkend ve çevresinde hükümrân olan Moğol Barlas aşireti reîslerinden Emîr Turagay, annesi Tekine Hâtun'dur. 736 (m. 1336) yılında Türkistan'da Şehr-i Sebz (Keş) yakınlarında Hoca Ilgar köyünde doğdu. Gürgân, Bahâdır, Emîr, Emîr-ül-

Kebîr, Kutbüddîn ve Sahib Kıran lakabları verildi. Cengiz soyundan bir prensesle evlenip, Küreken (Dâmâd) ünvanını aldı. Bir savaşta, bir ayağı topal ve bir eli çolak kaldı. 770 (m. 1368) senesinde Belh Emîri oldu. Otuzbeş sene hükümdârlıktan sonra, 807 (m. 1405) senesinde Otrar şehrinde vefât etti. Semerkand'da defnedildi.

Tîmûr Hân'ın babası Emîr Turugay, zamanı evliyâsının en büyüğü olan Seyyîd Emîr Külâl hazretlerinin talebesi, temiz, afif, sâlih bir müslüman idi. Cengiz Hân'ın kumandanlarından olan Tîmûr Hân'ın dedelerinden Karaçay Noyan, Cengiz Hân'ın oğlu Çağatay'ın yanında Türkistan'a gelmişti. Çocukları da Çağatay'ın devletine hizmet etmişler, hattâ emirlerine başkanlık etmişler, müslümanlıkla da şereflenmişlerdi. Emîr Turagay da, Çağatay Hânlığı'na hükmeden, hânı tahttan indirip tahta çıkaran emirler arasındaydı. Emîr Turagay, âlimleri ve Allah dostlarını çok sever, onların hizmetinde ve sohbetinde bulunmayı çok isterdi. Fırsat buldukça, Seyyîd Emîr Külâl hazretlerini ziyâret edip, ilim ve feyzinden istifâde ederdi. Oğlu Timur'a da, âlim ve sâlihlerle beraber olmasını, Allah dostlarını üzmemesini nasihat ederdi. Tîmûr Hân'a aklî ve naklî ilimleri ve kumandanlık bilgilerini, ehil hocaların elinden öğretti. Şeyh Şemseddîn Gülâl'i, Tîmûr Hân'a hoca ta'yin etti. Tîmûr Hân, babasının vefât etmesi ve emirler arasında geçimsizlikler ve memlekette anarşinin hâkim olması üzerine siyâsete karıştı. Dost ve düşmanını çok iyi seçen ve kuvvetli bir siyâset ta'kib eden Tîmûr Hân, birkaç kişilik bir aile çevresinden meydana gelen kuvvetlerini kısa zamanda çoğaltıp, birçok sıkıntılar çektikten sonra Belh emîri oldu.

Tîmûr Hân, Belh emîri olduktan sonra, hocası Şeyh Şemseddîn Gülâl'le beraber, Seyyîd Emîr Külâl hazretlerini ziyârete gittiler. Giderken, yolda yanında bir koyun götürmekte olan bir adama rastladılar. O da Emîr Külâl'i ziyârete gidiyordu. Beraberce, ikâmet ettiği köye vardılar. Fakat Emîr Külâl'in evini soracak hiçbir kimse bulamadılar. Onlar araştırırken, birden karşılarına biri çıkıverdi. Onları eve götürdü. Emîr Külâl hazretlerinin evine varınca, kendilerine yol göstermek için karşılarına çıkan ve eve götüren kimsenin Emîr Külâl olduğunu öğrendiler. Onun ellerine sarılıp; "Efendim affediniz, dışarıda karşılaştığımızda sizin Emîr Külâl hazretleri olduğunuzu anlıyamamıştık" dediler.

Emîr Külâl (r.a.); "Garîb ve kimsesiz bir Allah dostunu ziyâret için yola çıkan kimse, yolunu şaşırmaz, hatâ etmez" dedi. Yanlarında gelen kimse, koyunu bırakınca, hayvan birdenbire kaçmaya başladı. Adam da peşinden koşarken, Emîr Külâl hazretleri; "Kendini yorma, otur, O, şimdi kendisi geri gelir" dedi. Sonra gelen misâfirlerle cemâat olup namaz kıldılar. Namazdan sonra oturmuşlardı ki, kaçan koyun gelip, yanlarında bir yerde durdu. Bundan sonra Emîr Külâl; "Ey Şeyh Şemseddîn! Bir kimse Allahü teâlâya yönelir, onun rızâsını ararsa, Allahü teâlâ, onun her işini böyle rast getirir. O, rızâsını anyan kuluna kâfidir" buyurdu. Bu hâdiseyi görüp hayran olan Şeyh Şemseddîn ve Emîr Tîmûr, Emîr Külâl hazretlerine tam bir bağlılık ile bağlanıp, kendilerine himmet etmesini istediler. Emîr Külâl de, onları ma'nevî evlâtlığa kabûl ettiğini söyleyip, teveccüh etti. Emîr Timur'un yetiştirilmesini Şeyh Şemseddîn'e havale etti. O da Emîr Timur'un yetişmesinde titizlik gösterip, ona daha çok ihtimâm gösterdi.

Çok mütevâzî ve dervişane bir yaşayışı olan Tîmûr Hân, birgün, adamları ile birlikte yeşillik biryerde oturmuş, âlimlerin üstünlüklerinden ve velîlerin kerâmetlerinden konuşuyorlardı. O sırada biraz ötelerinden bir topluluğun geçtiğini gördüler. Tîmûr Hân soruşturup, o geçenlerin, Emîr Külâl hazretleri ve talebeleri olduğunu öğrendi. Hemen kalkıp, bizzat kendisi koştu. Edeble, o büyük velinin huzûruna vardı: "Efendim, himmet edip, meclisimizi şereflendirseniz, biz de sohbet ve nasihatlerinizden istifâde etsek" diye yalvardı. Bunun üzerine Emîr Külâl buyurdu ki: "Dervişlerin sözleri gizli olur. Bu bizim vazîfemiz değildir. Büyüklerin rûhâniyetinden bir işâret

olmadıkça, birşey söylemeyiz. Hiçbir zaman kendinden bir söz söyleme ve gâfil olma. Görüyorum ki, senin başına mühim bir iş çıkacak ve bunda muvaffak olacaksın" buyurdu Sonra yola devam ettiler. Evine varınca, zaviyesinde bir müddet durup, yatsı namazı vaktinde dışarı çıktı. Cemâatle birlikte yatsı namazı kıldı. Namazdan sonra bir müddet oturup, büyüklerin rûhâniyetine teveccüh etti. Sonra hemen, talebelerinden Şeyh Mensûr'u yanına çağırdı. Talebe, huzûruna gelince, ona dedi ki: "Hiç durma, sür'atle Emîr Timur'a git söyle, derhâl Harezm tarafına harakete geçsin. Eğer oturuyorsa hemen kalksın, ayakta ise harekete geçsin, hiç durmasın. Çünkü velîlerin "rûhâniyetleri, onun ve oğlunun bütün memlekete baştan başa hâkim olacağını bildirdi. Harezm'i alınca, Semerkand'a hareket etsin." Haberi götüren Şeyh Mensûr, sür'atle Tîmûr Hân'ın bulunduğu yere gitti. Tîmûr Hân'ı ayakta bekler hâlde buldu. Haberi aynen iletti. Tîmûr Hân, bu haberi alır almaz hiç durmadı, hemen ordusunu harekete geçirdi. O harekete geçip, gideceği yolun yarısına vardığı sırada, düşmanları Tîmûr Hân'ın çadırına hücum ettiler. Fakat o, çoktan yola çıkmış bulunuyordu. Tîmûr Hân, Harezm'e yürüyüp, orayı aldı. Sonra Semerkand'a yürüdü. Orayı da fethetti. Böylece her gün yeni bir zafere ulaşıp, hep muzaffer oldu ve işleri dâima iyi gitti.

Tîmûr Hân Semerkand'a yerleşince, Buhârâ'ya gitmeyi arzu etti. Bu sebeple Emîr Külâl hazretlerine haber gönderip; "Bizim Buhârâ'ya gelmemize müsâade ederler mi? Şayet izin verilmezse, kendilerinin Semerkand'a teşrîf etmelerini arzu ediyoruz, nasıl buyururlarsa öyle yapalım" dedi. Tîmûr Hân'ın bu arzusu üzerine, Emîr Külâl hazretleri; ne gelmesini, ne gitmeyi kabûl edemeyeceğini ve kendilerine duâ etmekte olduğunu söyledi. Bunları bildirmek ve Tîmûr Hân'la görüşmek üzere, oğlu Emîr Ömer'i vazîfelendirdi. Oğlunu gönderirken şöyle dedi: "Ey oğlum! Emîr Timur'a söyle! Eğer Allahü teâlânın râzı olduğu yolda yürümek istiyorsa, takvâdan ve adâletten asla ayrılmasın. Bunları kendisine şiar edinsin ki, kıyâmet günü kurtulabilsin! Yine şöyle ki, biz ve talebelerimiz, her zaman ona duâ etmekteyiz. Eğer dünyâya meyl ederse, bu duâların fâidesine kavuşamaz." Emîr Külâl hazretlerinin oğlu Emîr Ömer, Semerkand'a gidip, Tîmûr Hân ile görüştü. Babasının söylediği şeyleri aynen bildirdi. Birkaç gün sonra da, Buhârâ'ya dönmek üzere Tîmûr Hân'dan müsâade istedi. Ayrılırken, Tîmûr Hân ona; "Buhârâ ve çevresini sizin emrinize bırakayım, ne olur kabûl edin" dedi: Emîr Ömer; "Buna izin yok" dedi. Bunun üzerine Tîmûr Hân; "Öyleyse Buhârâ şehrini Emîr Külâl hazretlerine bağışlıyayım" deyince, Emîr Ömer yine; "Buna izin yok" dedi. Tîmûr Hân; "Hiç olmazsa Buhârâ yakınında ikâmet etmekte olduğunuz köyü size bağışlıyayım" diyerek, çok ısrarda bulundu. Emîr Ömer şöyle dedi: Babam, sizin için şöyle buyurdu: "Eğer, Allah adamı olan büyüklerin kalbinde bir yer kazanmak istiyorsa; takvâdan ve adâletten ayrılmasın. Kıyâmet günü Allahü teâlânın rahmetine kavuşmak bununla olur."

Tîmûr Hân, Emîr Külâl hazretlerinin nasihatlerini can kulağı ile dinleyip, takvâ ve adâletten ayrılmayacağına, dâima her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözeteceğine söz verdi.

Yedi senede Irak'ın kuzey ve güneyini zaptetti. Bağdad'a, müslümanların coşkun sevgi gösterileri ile girdi. Önceleri halk, Moğol korkusundan çok üzülüyordu. Tîmûr Hân'ı da, önceki Moğollar gibi çapulcu ve zâlim zannediyorlardı. Tîmûr Hân'ın sâlih bir müslüman, âlim ve evliyâ dostu olduğunu görünce, kısa zamanda herkes onu sevdi. Âlimler çevresinde toplandı.

Devrin büyükleri onun sarayında bir araya geldi. Kâdı Adûdüddîn Îcî'nin talebesi Sa'deddîn Teftâzânî ve Seyyîd Şerîf Cürcânî gibi büyükler, ondan himâye gördüler. Zâlim Moğol hükümdârı Hülâgu tarafından yakılarak ortadan kaldırılan İslâm kitapları ve öldürülen âlimler ile duraklama

gösteren din bilgilerini yeniden canlandırıp yaydılar. Emîr Külâl hazretlerinin talebelerinden Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî (r.a.) yetişip, feyziyle âlemi aydınlattı.

Timur Hân, İslâm ülkeleri arasında birliği te'min edip, ehl-i küfrü yerle bir etmek, Allahü teâlânın dînini yaymak niyetiyle, müslüman memleketlerin hükümdârlarına mektûplar yazıp, kendisine itaat etmelerini istedi. Hattâ bir kısmına para ve hediyeler de gönderdi. Kendisini Moğol devletinin vârisi olarak görüyor ve Moğolların hâkim olduğu yerlerde hâkimiyet iddia ediyordu. 791 (m. 1389) senesine kadar, İran ve Gürcistan'a seferler yaptı. Moğol prensi Toktamış'ı destekleyip, Altınordu devletine hükümdâr yaptı. Toktamış, ihânet edip, Timur'un topraklarına saldırınca, 792 (m. 1390) ve 793 (m. 1391) yıllarında Altınordu üzerine iki sefer düzenleyen Tîmûr Hân, İtil ırmağının doğusuna kadar olan yerlere sahip oldu. 802 (m. 1399)'de Hindistan üzerine bir sefer yapıp, Kuzey Hindistan'ı aldı.

İlme, âlimlere ve Allah dostlarına çok kıymet veren, onların ölüsüne ve dirisine hürmet gösteren, o büyüklerin talebelerine hizmetle şereflenen Tîmûr Hân, İslâmiyeti yıkmak, müslümanları doğru yoldan saptırmak istiyenlere karşı şiddetle muâmele etti. Yahudi olduğunu gizleyip, kendi sapık fikirlerini İslâmiyet diye yaymağa kalkışan, haramlara helâl deyip, kendini tanrı ilân etme cür'etini gösteren Fadlullah-i Hurûfi adındaki sapığı öldürten Tîmûr Hân, oğlu Mirânşâh'a verdiği emir üzerine, bütün Hurûfi tekkelerini ortadan kaldırdı. Hurûfi sapıklarının merkezi hâline gelen Esterâbâd şehrini tamamen dağıttı. Tîmûr Hân'ın 796 (m. 1393) yılında gerçekleştirdiği bu hayırlı hareket, Ehl-i sünnet müslümanlar arasında memnuniyetle karşılandı. Din, ırz ve namus düşmanı olan hurûfileri ortadan kaldırdığı için, bütün müslümanlar Tîmûr Hân'a duâlar ettiler. Anadolu'dan ba'zı şikâyetler geldi. Sultan Yıldırım Bâyezid'in ortadan kaldırdığı beyliklerin beyleri, Osmanlı sultânını Timur Hân'a şikayet ettiler. Hakkında olmadık şeyler söylediler. Timur Hân'ın önünden kaçan ba'zı beyler de gelip, Yıldırım Bâyezîd'e Timur'u kötülediler. İki müslüman-Türk hükümdârının arasını açtılar. Bunun üzerine Timur Hân, Anadolu'ya geldi ve Ankara yakınlarında Çubuk ovasında yapılan savaşta Osmanlı ordusunu yendi 805 (m. 1402). Yıldırım Bâyezîd Hân'ı da esîr etti. Ona çok iyi muâmele etti. Ancak Osmanlı Sultânı Yıldırım Bâyezîd Hân, hastalanarak Akşehir'de vefât etti. Tîmûr Hân da, Anadolu' yu eski sahiplerine havale edip, mümtaz âlimleri yanına alarak ülkesine döndü. Anadolu'da kendisine mukavemet edenlerden aldığı esîrleri, Safiyyüddîn Erdebîlî hazretlerinin torunu ve halifesi Alâeddîn Ali'nin şefaatiyle serbest bıraktı. Otuzbeş senelik hükümdârlığı neticesinde Çin'e ve Dehlî'ye kadar bütün Asya'yı, Irak ve Suriye'yi, İzmir'e kadar Anadolu'yu, aldı. Bütün hazırlıklarını yapıp, ikiyüzbin kişilik bir ordu ile Çin seferine çıktı. Otrar'a vardığı sırada hastalanıp, onsekiz gün sonra vefât etti. Onun ölümünden haberdâr olan bir Allah dostu; "Tîmûr öldü. Îmânı da birlikte götürdü" buyurdu. Bütün müslümanların arzu ettiği "Îmânla göçmek" ni'metine Timur Hân kavuşmuştu.

İlim sahibi olan, ilim sahiplerini çok seven Tîmûr Hân, fethettiği ülkelerden getirdiği âlimlere memleketinde çeşitli imkânlar sağladı, birçok medreseler yaptırdı. Başşehri olan Semerkand'ı yeniden i'mâr etti. San'at eserleri ile süsledi. Kendi yazdığı kânunlar ve tüzüklerle devletinde düzeni sağladı. Kendi târihini kendi yazdı. Çağatay lehçesinde yazdığı bu eserler, daha sonraları Farsçaya ve Avrupa dillerine tercüme edildi. Tîmûr Hân'ın, âdil, dindar, temiz bir müslüman olduğu herkes tarafından anlaşılıp öğrenildi. Ancak Osmanlı tarihçileri, Yıldırım Bâyezîd Hân'la yaptığı savaştan dolayı Tîmûr Hân'ı haksız olarak kötülemektedirler.

Tîmûr Hân, âlimleri devamlı meclisinde bulundurur, onların sohbetlerinden uzak kalmazdı. Seyyîdlere çok hürmet eder, evliyânın türbelerini ziyâret ederdi. Türkistan'ın büyük evliyâsı

Ahmed Yesevî hazretlerinin Yesi'deki kabri üzerine bir türbe yaptırdı. Behâeddîn Buhârî hazretlerinin dergâhına büyük hürmet gösterir, tozlarını yüzüne gözüne sürerdi. Bu husûsta, ikinci bin yılın yenileyicisi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Farûkî Serhendî hazretleri bir talebesine yazdığı mektûbunda (ikinci cild doksanikinci mektûb) şöyle buyurdu: "İdârecilerin kıymet verdikleri zamanlarda, İslâmiyet parlamış, âlimlerin yüksekleri, evliyânın büyükleri, herkesten sevgi ve saygı görmüştü. Devletten aldıkları kuvvetle, dînin yayılmasına çalışmışlardı, işittiğime göre, Sâhib Kıran Emîr Timur (aleyhirrahme), Buhârâ caddesinden geçerken, uzakta, birçok kimsenin halı silktiklerini görüp, merakla sormuş. Hâce Muhammed Behâeddîn-i Buhârî (k.s.) hânekâhı halıları olduğunu anlayınca, İslâmiyete olan sevgi ve saygısının çokluğundan, oraya yaklaşıp, halıların tozları içinde durmuş, misk ve anber sürünür gibi hânekâhın tozlarını yüzüne gözüne sürerek, Allah yolunda olanların feyz ve bereketleri ile şereflenmek istemiştir. Allahü teâlâya yakın olanlara karşı gösterdiği sevgi ve saygı sayesinde, îmânla gittiği umulur. İşittiğimize göre, Timur'un ölüm haberi duyulunca, o zamanda bulunan evliyâdan birisi (k.s.); (Timur öldü, îmânı da birlikte götürdü) buyurmuştur."

Tîmûr Hân'ın vefâtından sonra, oğulları ve torunları, devlete hâkim oldular. Birlik te'min edemeyip, devleti parçaladılar. Tîmûr Hân'ın oğlu Şahrûh, birliği nisbeten te'min etti. Şahrûh'tan sonra yerine oğlu Uluğ Bey geçti. Devlet yüz sene ancak devam edebildi. Tîmûr Hân'ın diğer oğlu Mirânşâh'ın torunlarından Bâbür Şah, Hindistan'a hâkim olup, Gürgâniye Devleti'ni kurdu. Dedesinin başlattığı hizmeti devam ettirdi. Müslümanların hâmisi durumunda olan Osmanlı Devleti, M. Reşîd Paşa ve yandaşlarının vâsıtası ile 1270 (m. 1853) yılında Rusya ile harbe sokuldu. Bu harbi, Hindistan'da yapacağı mezâlimi kolaylaştırmak için İngilizler plânlamış ve uşakları M. Reşîd Paşa'yı bu işte maşa olarak kullanmışlardı. Osmanlı askeri, Rusya karşısında ölüm-kalım mücâdelesi veriyordu. Bu sırada Bâbür'ün torunlarından Bahâdır Şah, Gürgâniye Devletinin hûkümdârı idi. 1274 (m. 1857) yılında, İslâmiyetin ve müslümanların en büyük düşmanı olan İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Rus savaşında yıpranmasından istifâde ederek, Hindistan'ı işgal ettiler. Bahâdır Şah ve çocuklarını, dedelerinden birinin türbesine götürdüler. Üç oğlu, bir İngiliz papazı tarafından baba ve annesinin ve ailenin diğer fertlerinin gözü önünde soyulup, tabanca ile öldürüldü. Çıplak hâlde cesetleri meydanlara asılıp, teşhir edildi. Hindistan'da Hıristiyanlığı yayamadıklarının acısını, o ma'sûmlardan çıkarmak isteyen papaz, Bahâdır Şah'ın önünde çocukların kanını içti. Bununla da kalmayıp, günlerce aç bıraktığı Bahadır Şah ve hanımına, kendi çocuklarının başlarından yapılan çorbayı içirtmeye kalkıştı. İngilizler, halka da çok zulüm edip, kendi sapık kültürlerini yaymak için çok gayret gösterdiler. Hindularla müslümanları birbirlerine kırdırdılar. Müslümanların arasına fitne sokmak için de, Vehhâbiler ve İsmâililer gibi Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı yapan sapıkları, Kâdiyanîlik (Ahmedîlik) gibi dinsizlik fırkalarını ve mezhebsiz kimseleri desteklediler. Daha sonra da idâreyi, İngiliz emellerine hizmet edebilecek Ehl-i sünnet düşmanı kimselere teslim ederek Hindistan'dan ayrıldılar. Emîr Timûr-i Gürgân'ın, Sultan Yıldırım Bâyezîd'e göndermiş olduğu mektûplardan birincisi:

"Azamet ve saltanatının nûrları her şeyin üzerine ışıldayan, ihata ve ihsânının eserleri kâinatın her tabakasını aydınlatan Allahü teâlâya hamd olsun! Mutlak olarak en şerefli din ile gönderilen, en yüksek faziletler ve en iyi ahlâk ile övülen Peygamberine salât ve selâm olsun! Yüksek Âline, kerîm Eshâbına ve kıyâmete kadar iyilikle olanlara tâbi olanlara en iyi duâlar olsun.

Gerçi şimdiye kadar emîr-i a'zam Timûr-i Gürgân'dan Arab olmayan emirlerin en âdili, düşmanlarına çekilmiş Allahın kılıcı ve rahmeti, kullarından sevdiklerinin işlerini görmek için

gönderilmiş, Allahın beldelerinin koruyucusu, Allahın kullarının yardımcısı, düşman ve münkirleri öldüren, gâzî ve mücâhidlerin sığınağı, müslümanların hududlarını kollayan, hakkın, dünyânın ve dînin celâli, Gâzî Bâyezîd Bahâdır Hân (Allahü teâlâ mülkünü dâim eylesin) ile zâhiren bir dostluk ve ahbablığımız, görüşmemiz hiçbir yolla müyesser olmadı. Haberciler ile mektûplar göndermek, ülfet kaideleri, dostluk akidlerini te'kîd eden hareketler olmadı. **"Bize itaat uğrunda mücâhede edenlere, biz elbette bize ulaşan yollarımızı gösteririz."** meâlindeki Ankebût sûresi 69. âyet-i kerîmesinin îcâbı olarak, biz de doğuda kâfirlerle gazâ, bagî ve şer taifeleri ile cihâdla meşgûlüz. Dînin alâmetlerini yüceltmek. Peygamberlerin efendisinin dînini en uzak yerlere, en ücra köşelere kadar yaymağa gayret ve cehd ediyoruz. Siz de batıda; sapık fırkalarla, dîne muhalif olanlarla ve hak dîni inkâr edenlerle, **"Allah kendi yolunda** (kısımları) **birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever"** meâlindeki Saf sûresi dördüncü âyet-i kerîmesi hükmünce, güzel çalışmalar, büyük gayretler gösteriyorsunuz. Bütün gayretinizi dîne yardım etmek, İslâmı kuvvetlendirmek, Allahın dîninin kaide ve esaslarını yaymaya harcamışsınız ve bu sebeple bütün mü'minler emniyet ve huzûr içinde, rahat ve isteklerine kavuşmuş hâlde yaşamaktadırlar.

Bu güzel haberleri duymakla, günbegün isteklerihize yardım edenler artmakta, maksud ve matlub sebepleri çoğalmakta, rahatlık ve emellere kavuşma ve emniyet içerisinde yaşama imkânları artmaktadır. Muhakkak ki, **"Allahın İslâm nûru ile kalbine genişlik verdiği kimse, Rabbinden bir nûr, hidâyet üzeredir."** meâlindeki Zümer sûresi 22. âyet-i kerîmesinde bildirilen zînetle süslenen Muhammed aleyhisselâmın dîninin mertebelerini ve İslâm dîninin esaslarını batıda; cihâd, gazâ ve harb ile yücelten ve **"Mü'minleri savaşa teşvik et"** meâlindeki Enfâl sûresi 8. âyet-i kerîmesine uymaya çalışan ve **"İslâmdan başka din arayanın dîni kabûl olunmaz"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 85. âyet-i kerîmesinin ma'nâsını kalbinde tutan her devlet sahibi, Hak teâlâdan te'yid, tevfîk ve çeşit çeşit saadet, yardım ve kerâmetler, iyilikler görsün, hergün o hânedanın cemiyeti daha parlak ve o ocağın ikbâl yıldızı daha yüksek olsun. Nitekim cenâb-ı Hak, Hadîd sûresinin 29. âyet-i kerimesinde meâlen; **"Muhakkak ki, iyilik ve üstünlük Allahın yed-i kudretindedir. Onu dilediğine verir"** buyurmuştur.

O memleketleri elinde tutana, en güzel duâlar, misk kokuları, güzel medihler ve temiz râyihaları bildiren bu mukaddimeler, muhabbet ve şefkatin çokluğunu bildiren birer hediye ve ithâftır. Dâima nusret bahçesinin parlaklığı sebebiyle ve; "Sâlihlerin duâsı kabul olunur" haberiyle, sâlih duâlar dilimizdedir. Kabûl, tevfîk ve inayet Allahü teâlâdandır.

Mükemmel bir müslümanlığın sıdk ve sadâkatinin icâbı olarak ve bildirilen muvafık ifâde ve uygun şartlara riâyetle, **"Sâdıklarla olun"** emrine uyarak, dostluk yollarında yürümek ve muhabbet zincirini harekete getirmek, muhakkak ki, iki tarafın da iyilik ve salâhını hâvidir. **"Doğru söz söyleyin ki, Allah size işlerinizi düzeltip muvaffakiyet versin"** mealindeki Ahzâb sûresi 70 ve 71. âyet-i kerimelerine ve "Teşebbüs et, hür olmak için" mısraına uyarak, aramızın iyi olması gerekir.

O azîzin nurlu kalbi bilir ki, cihan pâdişâhı Cengiz Hân, ezelî kaza gereğince, İran ve Turan memleketlerine müstevli olup, devlet güneşi saltanatın zirvesine ulaşınca, memleketlerini oğullarına taksim etti. İran memleketlerinden olan yerleri, kendi oğlu şehzâde Çağatay'a bıraktı. Bir müddet onun tarafından olan Ümerâ ve idareciler bu ülkeleri dirayetle ellerinde tuttular. Nihayet saltanata geçme sırası Mengü Hân'a gelip tahta oturunca memleketi idare işlerinde müstakil olunca, kardeşi genç Hülâgu'yu, memleketin sınır boylarında bulunan askerlerle İran

vilâyetlerine gönderdi ve o da memleketi ona teslim eyledi. O ve oğulları uzun zaman bu memleketlerde saltanat sürdüler ve o memleket sebebiyle biz dâima onlarla kavga ve çatışma hâlinde bulunduk ve defalarca muharebe ve cenk ettik. Nihayet bu memleket Cengiz Hân'ın hanedanından kurtuldu ve nesilleri bu diyardan kesildi. Gerçekten de onların memlekete ve insanlara çok zararları dokunmuştu. Yollar korkulu ve kapalı idi. Hac kafileleri ve tavaf taifeleri; **"Uzak yoldan gelsinler"** mealindeki Hac sûresi 27. âyet-i kerîmesi gereğince gitmek istediklerinde, o mübârek makâma varmaktan mahrum kalmışlardı. Yol kesiciler, yağmacılık ve çapulculuk yapmışlar, ayaklarını fesâd dâiresinin dışına uzatmışlardı. Tüccar ve iş erbâbı maişet te'mininden âciz kalmış, beldelerin ve insanların hâl ve yaşayış zinciri birbirine karışmış ve; **"Yoksa sıkıntıya düşenin duâsını kabul eden mi ?"** meâlindeki Neml Sûresi 62. âyeti kelimesindeki nidâ, memleketin her tarafında yayılmıştı. Hasen Tekritî adındaki bir Tekritli, insanların mallarını çaldı. Her taraftan müfsidler bir yerde toplandılar. Ahmed Celâyiri ona karşı koyamadı ve onu def edemedi. Hattâ o da eğlence, menhiyât ve gayr-i meşru işlerle meşgul olup, ayağını İslâm caddesinden dışarı çıkararak, şarkıcılar, oyuncular yetiştirdi. Fesâd ehlini kuvvetlendirmeyi lâzım bildi ve şu Arabca işaretten hiç ibret almadı:

Yırtıcı köpeği kapısında bağlayan,
Gören insanlar titrer bağın sallanmasından."

Bu mukaddimelere göre, İslâm pâdişâhı o büyük kahraman, geçmiş sultanların halefi, padişahlık burcunun yıldızı, ilâhi rahmet gölgesi, İlhanlı bahçesinin nûru, Cengiz Hân oğullarının gözlerinin ışığı Gıyâseddîn Sultan Muhammed Hân'ın (Allahü teâlâ mülkünü dâimi eylesin ve herkese ihsânını yağdırsın) huzûrunda bulunan şehzâdeler ve milletin emirleri geç kaldılar. Şunun için diyorum ki, İran ülkeleri Cengizoğullarından kurtulunca, memleketin her tarafına sahip çıkmak, ayağa kalkıp harekete geçmek ve o ülkeleri eşkiya elinden çekip alması lâzımdı.

Bunun üzerine ilk elde kalktım ve muzaffer askerîmle orayı alıp, saltanat çadırımın altına koydum. O memleketi zabtımın ve padişahlığımın daha ilk günlerinde, Dâr-ül-mülk olan Semerkand tarafından haber geldi ki, Toktamış şakisi memleketin sınır boyunda tahriblerde bulunmuş. Bu sebeble onu te'dîb edip, biraz okşamak için, dizginleri Dâr-ül-mülk tarafına döndürdüm. Oradan büyük orduyla Deşt-i Kıpçak'a ve Özbekistan'a hareket ettim. Duyduğunuz gibi üzerine yürüdüm. İlâhî yardımın bereketiyle onu te'dîb edip, iyi bir ders verdim. Kabilesi, yardımcıları, askeri, hizmet edicileri, ölüm toprağı ve kılıçların yemi oldu. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Bu, Rabbimin bir ihsânıdır"** (Neml-40), **"Zafer, ancak, Azîz ve Hakim olan Allahdandır"** (Âl-i İmrân-126) buyuruldu. Allahü teâlânın yardımıyla o hayırlı iş bitip, arzumuza kavuşunca, Toktamış'ın amcası oğlunu uzun zaman hizmetimizde bulundurduk. Mahremlerimiz ve güvenilir adamlarımızdan ve onun en büyük düşmanlarından olan Tîmûr Kutluğ adındaki bu şahsı yetiştirdim ve asker verip, Toktamış'ın üzerine gönderdim. Çağand vilâyetindeki İtil suyundan, Sağanak'tan, Nergis'ten ve Puvar'dan geçip, onların köklerini kazımalarını söyledim. Turan ülkeleri tarafından itil suyuna bakan kimse kalmadı.

Bir başka zaman, İran tarafına gitmeyi tasarladım ve gittim. Allahü teâlânın ihsanıyla, bir gidişte; Mazenderân, Geylân, Şirvan, Kürdistan, Lûristân, Şulistan, Huzistan, Fâris, Irakeyn, Hürmüz, Kirman, Gence, Mekrân, Diyarbekr ve Azerbaycan memleketleri elde edilerek kurtarıldı. Bekâra sûresi 247. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allah, mülkünü dilediğine verir. O'nun rahmeti ve ihsânı geniştir ve her şeyi hakkıyle bilicidir"** buyurulmuştur. Gürcistan ve Elburz dağının etrâfına, saadet ve mutlulukla geldim ve o diyar da topraklarımıza ilhak olundu. Asker toplama ilânı ve askerin ihtiyâçlarının hazırlığı, tertîbi, gerekli harb âletlerinin tanzimi

yapıldı ve bu haber Toktamış'ın memleketlerinin hâkimleri, vâlileri ve vilâyetleri, halkının kulağına gelince dağıldılar ve perişan oldular. Askerleri, o tarafta bizim tarafımızdan gönderilen Timur Kutluoğlana ilhak oldular. Ba'zıları kaçıp Kırım yakınındaki Kefe ve Acem sahillerine sığındılar. Allahın yardımı ve kolaylığı ile, onların hâlleri zevale yüz tuttu. En'âm sûresi 45. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Böylece o zulm eden kavmin kökü kesilmişti. Âlemlerin Rabbi olan Allaha hamd olsun"** buyurulmuştur."

Ayrıca bundan azîz oğlum Mirânşâh Gürân Bahâdır Hân, mektûbunu taşıyan Hacı Muhammed Kıssahân'ı, dostluk ve sadâkat izhân için sizin huzûrunuza göndermiş idi. Yolda o taraftan küffâr üzerine asker çekip, batıya hareket buyurduğunuzu işitti. Bu haberi duyanca geri döndü. O esnada tarafınızdan huzûrumuza elçiler gelirse, ba'zı haberciler gönderip ve dostluk temellerini genişletmeyi düşündüm. Şunu da yazayım ki, bundan önce Gürcistan hududunda iken, tarafınıza bir mektûp gönderilmiş ve o mektûbta ba'zı durumlar bildirilmiş idi. Ondan sonra şimdi Şirvan memleketlerinde kışlamış bulunuyorum. Ereş'in yanındayım. Ereş, şimdi Derbend ve Bâb-ül-ebvâb kalesinin hâkimidir. Bize bağlıdır ve husûsî adamlarımızdandır. Onu vesile ve vâsıta yaptım. Uygundur, hâlistir. Kızını, bizim çok sevdiğimiz oğullarımızdan birine verdi. Oğlunu yanımıza asker verip, hizmetimize sundu. Biz bunları kabûl ettik. Bu yaz Aladağ yaylasında yazı geçirip, sonra Şam tarafına gitmek niyetindeyim. Sizi de durumdan haberdâr etmek istedim. O tarafa yaklaşınca, dunum ve ahvâli, muhabbet gereği olarak inşâallah bize bildirirsiniz.

Şimdi Samurân nahiyelerinde ve güneyden Derbend'e bitişik olan Samur Suyu tarafında bulunmaktayım. Sizin tarafınızdan araziyi bilen tüccâr ve seyyahlar gelirse, her çeşit rüsumdan muaf tutarak, sizin asâr-ı sıdkınızın tezahürlerini gözleyeceğiz. Bizim dostluğumuzu kabûl ettiğiniz takdîrde, bunu kuvveden fiile getiresiniz. Sizin sadâkatiniz gerçekleşmez ise, Allahın yardımı ile büyük askerle sizin üzerinize yürürüz. Mukadderat neyse o olur, yardım Allahdandır. O'ndan yardım isteriz.

Bununla beraber duydum ki, Toktamış bize yâr olmak ve itaat etmek istemiyor ki, kaçtı, özü suyunu geçti. Kefe sahilindeki kaleler tarafına gitti. Onun yakalanması için olan hazırlık çalışmaları mükemmeldir. İnşâallahü teâlâ, onu tutup habs edersek, Frenk kâfirleri ile gazâ ve cihâd el verebilir. Bu taraftan biz, o taraftan siz, küfür ve zulümde direnenlerin defi için gerekeni yaparız, **"İşleri bitiren O'dur. Kulların işleri onun yed-i kudretindedir."**

Geçen sene Irak-i Arab taraflarına gittiğimizde, Şam vilâyeti büyükleri ve vâlileri ile birkaç temasımız oldu. Eski sultanlar usulünce ve geçmiş melikler âdetince, elciler ve güvenilir adamlar, çeşitli hediyeler ve tam bir ta'zimle Şam tarafına, asil melikleri yokluğunda zor ve hile ile Mısır vâlisi olan, asılsız Çerkez oğluna (Berkuk) gönderildi. O, hukuku tecâvüz ile saldırganlık edip, efendisinin oğlunu öldürerek yerine geçti. Arabca bir söz vardır "Ni" mete nankörlük edene Allahın la'neti olsun." İslâmın yayılmasına, müslümanların işlerinin düzene sokulmasına vâsıta olan zamanın İmâmı ve halîfesinin çocuklarını tutup bağlamış, eski Mısır melikleri kânunları ile zorluk ve şiddet göstermiş, geçmiş sultanların yapmadığı çirkin bir iş yapmıştır. Nitekim, duymuşsunuzdur: Elçileri sebebsiz yere, hiçbir behâne ileri sürmeden öldürdü. Böyle çirkin bir hareketi ve yakışık almayan işi, pâdişâh ve büyük olan bir kimseden, hiç kimse görmüş ve işitmiş değildir. Onlar elçidir. Elçiye zeval olmaz. Nitekim En'âm sûresi 102. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Elçinin işi, kendisine söyleneni bildirmektir"** buyurulmustur. Şevket sahibi kimseden bu şekilde hareket duyulmamıştır. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 85. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bu ahdi bozan kimsenin cezası, dünyâda rezîl olmaktır"**

buyurmuştur. Şimdi bu işin intikamı, Allahü teâlânın izniyle Deşt-i Kıpçak tarafını iyice hallettikten sonra, Şam tarafına gitmekle alınacaktır. Allahü teâlânın bereketli lütfu ile, o Çerkesoğullarını mükemmel bir terbiye edip, uygun olan şekilde kulaklarını çekeceğim ve; "Zulmedenin zulmü kendine döner" sözündeki incelik ortaya çıkacaktır. Sivas'ın kadıoğlusunun (Kâdı Burhâneddîn'in); "Pire nedir ki, kanı ne olsun; yarasa nedir ki, yağı ne olsun" sözünün ne demek olduğunu bildireceğim. O da aklını bozdu, bozuk, asılsız düşüncelere ihtimâl verdi. "Cinsi cinsine çeker" sözü gereğince, kıymetsiz Çerkesoğluyla dostluğa girmiş. Tuttuğu geçimsizlik yolu sebebiyle, "Kendi ölümünden bahsetmek" şerbetini tadacaktır.

Bu yazdıklarım, dostluk ve sevgimizin çokluğu sebebiyledir. Durumları siz de öğrenmiş oldunuz. İyi himmet ve gayretlerimize yardımcı olunuz. Zikr olunan, size karşı çeşitli münâsebet ve rızâmı gözetiniz. Unutmayınız. Dâima istiyorum; öyle sebebler ve istekler çıksın ki, tarafımıza elçiler ve mektûplar gönderesiniz. Hangi şekilde olursa olsun, elçi ve haberci gönderip, zât-ı şerîflerinin sıhhat haberlerini ve devlet işlerinin intizâmını bildirmekle bizleri sevindiriniz de, dostluğumuzu pekiştirsin. Daha yazmayayım. Vesselâm, aled-devâm, evvelen ve âhıran."

---

1) Tüzükât-ı Timur (Mustafa Rahmi tercümesi), İstanbul 1339

2) Zafernâme (Şerâfeddîn Ali Yezdî). Tahran 1336

3) Acâib-ül-makdûr fî nevâib-i Timur "Târih-i Timûr-i Gürgân" (İbn-i Arabşah'dan Nazmizâde Hüseyn Murtezâ tercümesi) İstanbul 1277

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 677, 1076

5) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 277

6) Âgâhî Seyyîd Emîr Gilâl (Mevlânâ Şihâbüddîn), Gulam Mustafa Hân neşri. Karaçi.

7) Düstür-ul-inşâ (Sarı Abdullah Efendi). Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı

UBEYDÜLLAH-I AHRÂR

Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenip yapmalarını sağlayan ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin onsekizincisidir. İsmi, Ubeydullah bin Mahmûd bin Şihâbüddîn'dir. 806 (m. 1403)'da Taşkend'de doğdu. 895 (m. 1490) senesinde Semerkand'da vefât etti. Babası, o zamanın büyük âlimlerinden evliyâ bir zât idi. Annesi ise Hazreti Ömer'in soyundandır.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri doğduğunda, kırk gün annesini emmemiştir. Annesi nifasdan temizlendikten sonra emmeye başlamıştır. Daha çocuk iken yüzünde öyle bir nûr parlardı ki, görenler hayran kalıp, ona duâ ederlerdi. Dilinden Allahü teâlânın ismi hiç düşmez, devamlı zikir ile meşgûl olurdu. Dedesi Hâce Şihâbüddîn, âlim ve evliyâ bir zât idi. Vefât edeceği sırada, torunlarını son olarak görüp vedalaşmak istedi ve onlarla tek tek vedâlaştı. Torunu Ubeydüllah-i Ahrâr'ı da görmek isteyip, babasına onu getirmesini söyledi. Yanına getirdiklerinde o zaman çok küçüktü. O yanına getirilince, beni yatağımdan kaldırın deyip, yatağı üzerinde oturarak, Ubeydüllah-i Ahrâr'ı kucağına aldı. Sarılarak ağladı ve şöyle dedi: "Benim istediğim çocuk budur. Ben, bunun büyük bir zât olduğu zaman hayatta olmam. Bunun âlemdeki tasarrufunu ve yaptığı hizmetleri göremem. Bu çocuğun şânı âlemi tutacak, İslâmiyete hizmet edecektir. Cihan pâdişâhları bunun emrine itaat edecekler. Bundan zuhur edecek işler, önceki âlimlerden zuhur etmemiştir." Daha birçok müjdeler verdikten sonra, tekrar bağrına basıp sarılarak, Ubeydüllah-i

Ahrâr'ın babası Mahmûd Şâşî'ye; "Benim bu oğlumu iyi gözet, gerektiği gibi yetiştirip terbiye et" diyerek vasıyyet etti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri daha çocuk iken, üstün hâllere kavuşmuş olup, kerâmetleri görülüyordu. Kendisi şöyle anlatmıştır:

"Mektebe gider, gelirdim. Gönlüm dâima Allahü teâlâ ile idi. Bir ân O'nu unutmaz, bir ân O'ndan gâfil olmazdım. Herkesi de kendim gibi sanırdım. Soğuk bir kış günü, kırlık bir yerden geçerken ayağım çamura battı. Kurtulmaya çalışırken ayakkabım düştü. O sırada bana bir gaflet arız oldu. Bu işle uğraşırken, Allahü teâlâyı anmaktan uzaklaştım hissine kapıldım. Karşıda köylü bir genç, çift sürüyordu; "Bak, şu genç bunca eziyyet içinde Allahı düşünüyor da, sen, ayağını çamurdan kurtarmak gibi küçük bir uğraşma yüzünden O'nu nasıl unutursun?" diyerek, hüngür hüngür ağlamaya başladım. Ben o zaman, herkesi kendim gibi her ân Allahü teâlâyı anmaktadır zannediyordum. Bülûğ yaşına erişinceye kadar, Allahü teâlâdan gâfil olanlar bulunduğunu anlayamamıştım. Zannediyordum ki, Allahü teâlâ, herkesi, kendisini düşünmek, hatırlamak, unutmamak için yaratmıştır. Sonradan anladım ki, Allahü teâlâdan gâfil olmamak, yalnız ba'zı kullara mahsûs ilâhi bir inâyet imiş. Ancak riyâzet ve nefs mücadelesiyle elde edilebilir, hattâ ba'zılarınca bununla bile elde edilemez bir keyfiyet imiş."

Amcasının oğlu Hâce İshâk da şöyle anlatmıştır: "Ben ve öbür çocuklar oyun oynarken, aramıza katılması için ona ne kadar rica etsek, kabûl ettiremezdik. Oynar gibi görünüp, bir kenarda durur ve kendi hâllerinde olurdu."

Yine kendisi şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda rü'yâda kendimi Şeyh Ebû Bekr-i Şâşî'nin mezarı yanında gördüm. Mezarın eşiğinde Îsâ aleyhisselâm vardı. Hemen ayaklarına kapandım. Elleri ile başımı kaldırıp; "Gam çekme! Seni ben terbiye edeceğim!" buyurdu. Rü'yâyı anlattığım zâtlar, tıb ilmi ile ta'bir ettiler. Ya'nî tıb ilminden nasîbim olacağını söylediler. Ben bu ta'bire râzı değildim. Tâ'birim şuydu: Îsâ aleyhisselâm, ölüleri dirilten bir Peygamberdir. Evliyâdan ihyâ sıfatına mazhar büyüklere de "İsevi meşreb" denirdi Madem ki, Îsâ aleyhisselâm bu fakirin terbiyesini üzerine aldılar, demek bana ölü kalbleri ihyâ sıfatı verilecek. Nitekim kısa bir zaman sonra, Allahü teâlâ bana öyle bir hâl ve kuvvet bahşetti ki, bende o ma'nâ, kemâliyle meydana geldi. Vâsıtamızla nice ölü kalbler, gafleti karanlığından şühûd ve huzûr ışığına çıktılar.

Hâlimin başlangıcında, rü'yâda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Gayet yüksek bir dağın eteğinde, Eshâbı ile topluluk hâlinde idiler. Beni görünce, elleri ile benim yaklaşmamı işâret etti ve buyurdu ki: "Beni bu dağın başına çıkar!" Ben de kendilerini omuzlarıma alıp, dağın tepesine çıkardım. "Ben sende böyle bir kuvvet bulunduğunu biliyordum. Fakat, başkaları da görsün ve bilsin diye sana bu işi yaptırdım" buyurdu.

Yine ilk zamanlarda, rü'yâda Hâce Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerini gördüm. Bâtınıma öyle tasarruf etti ki, ayaklarımda mecal kalmadı. Ondan sonra dönüp yürüyüverdiler. Ben de son gücümü sarf ederek, arkalarından koştum ve yetiştim. Geriye dönüp, "Mübârek olsun!" buyurdular.

Ubeydüllah-i Ahrar hazretleri yirmiiki yaşında iken dayısı Hâce İbrâhim, onu ilim tahsili için Taşkent'den Semerkand'a gönderdi, iki yıl müddetle Mâverâünnehr'deki büyük âlimlerin meclisinde bulunup ilim öğrendi. Yirmidört yaşında Hirat'a gitti. Beş yıl da oradaki büyük âlimlerden ilim öğrendi. Yirmidokuz yaşında iken memleketine döndü.

Tasavvuf ilminde hocası Ya'kûb-i Çerhî hazretleridir. Onun sohbetlerinde kemâle gelip, tasavvufda yükseldi. Vefâtından sonra da hocasının yerine geçti, insanlara rehberlik edip saadete kavuşturdu.

Yine şöyle anlatmıştır: "Bir ara bende öyle bir hâl oldu ki, büyük-küçük, hür-köle, her kiminle karşılaşsam, ayağına kapanır, tam bir kırıklık ve yalvarış ile ondan bana duâ etmesini isterdim."

İlk zamanlarımda idi. Vâlidemin bir tarlası vardı. Tarladan kalkan bir miktar buğdayı, çölde yaşayan bir Türk ile bana gönderdi. Ben buğdayı anbara koymakla meşgûl iken, buğdayı getiren o Türk, çuvallarını alıp gitmiş. Nereye gittiği ve hangi yoldan gittiği belli değildi. O anda, neden bu garîb ve zavallı kimseden bir duâ almadım diye üzüldüm, içime garîb bir ızdırap çöktü. Buğdayı olduğu gibi bırakıp, koşarak peşine düştüm. Yolun yarısında ona yetiştim. Tevâzu ile yalvararak, bana duâ etmesini istedim; "Beni gönlünüze alın! Hâlime bir inâyet nazarı ile bakın. Belki duânız ve himmetiniz bereketiyle Allahü teâlâ beni bağışlar, merhamet eder de yolum açılır" dedim. O Türk, hayret ederek bana; "Zannediyorum ki, Türk şeyhlerinin söyledikleri;

"Her kimi görsen Hızır bil,
Her geceyi kadir bil."

sözüne göre hareket ediyorsun, ama ben çölde yaşayan bir Türk'üm ki, elimi yüzümü yıkamayı bile lâyıkı ile bilmem. Senin istediğin şeyden ben haberdâr değilim. O bende yoktur." dedi. Sonra "Benim yalvarışıma bakıp, öyle bir teessüre kapıldı ve ellerini kaldırıp benim için öyle bir duâ etti ki, duâsının te'sîri ile o ânda bâtınımda, kalbimde fetihler, açılmalar hasıl olduğunu gördüm."

Yine şöyle anlatmıştır: "Küçüklüğümde, bende kuvvetli bir vahime, hayâlgücü vardı. Şöyle ki; yalnız başına evden dışarı çıkamazdım. Bir gece bana öyle bir hâl oldu ki, kalbim Ebû Bekr Şâşî'nin kabrini ziyâret etme şevki ile doldu. Hemen evden çıktım, kabri başına varıp, kabre karşı oturdum. Kalbime hiçbir korku gelmedi. Bir saat kadar böyle kaldım. Oradan Şeyh Hâvend Tâhûr'un kabrine gittim. Yine içimde bir vehm ve korku yoktu. Oradan Şeyh İbrâhim Kimyager'in kabrine, Şeyh Zeynüddîn Kûy-i Ârifan'ın kabrine gittim, içimde hiçbir korku yoktu. Bundan sonra artık bende, kabirlerde ve korkulu yerlerde, büyüklerin rûhâniyyetinin bereketiyle hiçbir korku hâli kalmadı. Bundan sonra artık hiç korkmadım. Taşkend'in bütün mezarlarını dolaşmayı âdet edindim. Mezarlar birbirinden uzak yerlerde idi. Bir gecede hepsini dolaştığım oluyordu. Bu sıralarda henüz baliğ olmuştum. Ev halkı benim geceleri böyle dolaşmamdan telâşa düşmüş olacaklar ki, peşimden süt kardeşimi göndermişler. Benim ne yaptığımı öğrenmek istemişler. Bir gece Şeyh Hâvend Tâhûr'un kabri şerîfinin yanında idim. Süt kardeşim çıkageldi. Yanıma gelir gelmez, elini üzerime koyup titremeye başladı. "Sana ne oldu?" dedim. "Gözüme garip şeyler görünüyor, az kaldı helak olacağım" dedi. Onu alıp, eve götürüp bıraktım. Ev halkına demiş ki "Artık ondan şüphelenmeyiniz. Ondan dolayı hoşnut olunuz. Biliniz ki o, bizden bambaşka bir hâle düşmüş. Karanlık gecede, on kişinin bir grup hâlinde sokulamayacağı mezarlar başında kimsesiz, sabaha kadar kalmaktadır." Ev halkı bunu öğrendikten sonra, benim bambaşka bir hâle tutulduğumu anlayıp, hakkımda başka ihtimâller düşünmediler.

Yine şöyle anlatmıştır: "İlk zamanlarımda, bir gece Şeyh Ebû Bekr Kaffâl'ın mezarının başına gidip, oturmuştum. Bu mezar o kadar heybetli ve korku verici idi ki, gündüzleri bile yanına yaklaşmaktan korkarlardı. Taşkend'de bir adam vardı. Bize karşı inâd ve muârız idi. Bize bir zarar yapmak için fırsat kollardı. Meğer o gece beni gözetleyip, ta'kib etmiş. Ben mezarın

başına varıp oturdum. Başımı eğip murâkabeye dalınca, beni korkutup dehşete düşürmek için, birdenbire bir nâra atarak üzerime doğru gelmeye başladı. Hiç aldırmadım ve murâkabemi ve oturuşumu hiç bozmadım. O kişi, benim bu hâlimi görünce utandı. Ağlıyarak önüme gelip, yüzüstü düştü. Benden özür diledi. Bundan sonra bizim dostlarımızdan oldu."

"Yine bir gece, Şeyh Zeyneddîn hazretlerinin kabri başında oturuyordum. Mezar, şehir dışında tenhâ bir yerde idi. Taşkend'de bir deli vardı. İri yapılı, uzun boylu birisiydi. O günlerde Taşkend'de birini öldürmüştü. Halk ondan korkar, onun olduğu yerden uzaklaşırlardı. Ben mezar başında iken. birdenbire o deli çıkageldi. "Kalk, buradan çık git" diye haykırdı. Ben ona hiç cevap vermedim. Oturuşumu bozmayıp, murâkabeme devam ettim. O bağırmaya devam etti. Ben yine aldırmadım. Mezarın yanındaki otları ve ağaç dallarını toplayıp bir demet yaptı. Sonra yakında bulunan mescide gidip, orada yanan lâmbadan elindeki ot ve ağaç demetini tutuşturup yanıma yaklaştı. Maksadı, elinde yanan ateşi başıma atmaktı. Bunu yapmak üzere yanıma yaklaşınca, bir rüzgâr esip elindeki ateşi söndürdü. Bağırıp çağırmaya başladı, delîliği iyice arttı. Fakat ben asla aldırmayıp, halimi bozmadım. Bu hâl sabaha kadar devam etti. Sabah olup gün ağarırken ortadan kayboldu. Taşkend'e gitmiş, sabahın erken saatinde Taşkend pazarını altüst etmiş, bir kişiyi de öldürmüş. Bunun üzerine halk da sopalarla üzerine hücum edip, onu öldürmüş."

"Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî hazretleri ve talebeleri, çarşı ve pazarda dolaşırken, halkın ve satıcıların gürültülerini işitmez, kulaklarına zikir sesleri gelirmiş. Onun gibi, ilk gençlik yıllarımda Allahü teâlâyı zikir, bana öyle hâkim olmuştu ki rüzgârın sesini ve iniltisini hep zikir gibi işitirdim... Bu sırada onsekiz yaşında idim."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, ilk gençlik yıllarından sonraki hâlini de şöyle anlatmıştır: "Mirzâ Şahrûh zamanında Hirat'ta idim. Hiç param yoktu. Başımda bir tülbentim (sarığım) vardı. O da parça parça idi. Bir parçasını düğümlesem, öbürü parçalanır ve sarkardı. Birgün pazar yerinden geçerken, bir dilenci benden bir şey istedi. Param yoktu ki vereyim. Bir ahçının önüne gittim. Tülbentimi çıkarıp; "Bu tülbent eski fakat temizdir. Kapkacak yıkadıkça kurulamaya ve silmeye yarar. Bunu al, şu fakire bir yemek ver" dedim. Ahçı, fakiri doyurduktan sonra, büyük bir edeble tülbenti önüme koyup geri verdi. Fakat ben kabûl etmedim, oradan ayrıldım."

"Çok kimseye hizmet ettim. Hiçbir şeyim yoktu. Atım ve merkebim yoktu) senede bir kaftan değiştirirdim ki, onun da pamukları dökülürdü. Her üç senede bir kürk ve bir hırka ile yetinirdim."

"Bir kış mevsimi Mevlânâ Müsâfir ile, sokağa bakan bir evde oturuyordum. Evin tabanı sokaktan alçaktı. Yağmur, su ve çamur eve dolardı. Sabahları câmiye gidip, namazı orada kılardık. Elbise ve çamaşırlarım o kadar zayıftı ki vücûdumun yarısı hiç ısınmazdı."

"Mirzâ Şahrûh zamanında, sarrafların başı olan bir zengin vardı. "Hâcegân" yoluna büyük bir muhabbeti vardı. Hâce Muhammed Pârisâ hazretlerinin de husûsi iltifâtlarına mazhar olmuştu. Ben, şehirde kimsenin yemeğini yemezdim. Bu zâtın da bütün tekliflerini kabûl etmedim. Nihâyet Ramazân-ı şerîf geldi. O sarraf bana gelip; "Bu Ramazan'da her akşam iftarı bende yapacaksın" dedi. Özür dileyip gelemiyeceğimi söyledim. Bunun üzerine; "Eğer bütün Ramazan her akşam iftarı bende yapmazsan, zevcem üç talak ile boş olsun!" dedi. Çaresiz kalıp, o şahsın sözünü yerine getirmek îcâb etti. O kişiden çok yardım ve alâka gördüm. Benim o sırada karşılık verecek gücüm yoktu. Sonradan zengin oldum. Fakat o kimse vefât etmişti. Ben de oğluna onbin dinar verdim. Ba'zı işlerini gördüm."

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Dayım Hâce İbrâhim, benim zâhirî ilimleri öğrenmem için çok alâka gösterdi. Bu maksadla Taşkend'den Semerkand'a götürdüler. Bu husûsta çok dikkat gösterdiler. Fakat ne zaman bu iş için gayrete geçseler, ben bir hastalığa tutuluyordum. Hastalığım geçince, tahsile başlıyordum. Bu sefer başka bir hastalık geliyordu. Böylece zâhirî ilimleri tahsile kadir olamıyacağımı anlayıp; "Beni kendi hâlime bırakın. Eğer daha ziyâde zorlarsanız helak olacağım" dedim. Dayım bu sözden son derece etkilenip, beni serbest bıraktı. Ben bir defa daha zâhir ilmini öğrenmeye yöneldimse de, şiddetli bir göz ağrısına tutuldum. Bu hâlim kırkbes gün sürdü. Nihâyet tamamen vazgeçtim."

Semerkand'ın meşhûr âlimlerinden Hâce Fadlullah Ebü'l-Leysî şöyle demiştir: "Biz Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kemâlini, üstünlüğünü anlıyamayız. Şu kadar biliriz ki, zâhirî ilimleri çok az okumuş. Böyleyken, Beydâvî tefsîrinden bize öyle suâller sordu ki, cevâbında âciz kaldık."

Ubeydüllah-i Ahrâr, zâhirî ilimlerde âlim olan Mevlânâ Ali Tûsî'ye; "Sizin yanınızda bizim konuşmamız edeben hatâ olur. Siz söyleyin, biz dinliyelim." Bu söz üzerine Mevlânâ Ali Tûsî, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine şöyle dedi: "Feyz kaynağından söz gelen bir huzûrda, asıl bizim söz söylememiz edebsizliktir!"

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, ilk zamanlarında Taşkend'den Semerkand'a ve Buhârâ'ya gitti. Buralarda ve diğer yerlerde Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden bir kısmıyla ve onların da meşhûr talebelerinden bir kısmıyla görüşüp, sohbetlerinde bulundu. Hâcegân yolunun diğer tabakasının büyüklerinden pekçok zâtla da görüşüp, sohbet etti. Horasan'a gitmeden önce, Seyyid Kâsım Tebrîzî hazretlerinin sohbetinde bulundu. Horasan'a gittikten sonra, bir defa daha Seyyid Kâsım Tebrîzî'nin sohbetine gitti. Bundan başka Hire'de bulunan evliyâ ve meşhûr zâtların da sohbetlerinde bulundu.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, hocalarından Seyyid Kâsım Tebrîzî'nin (k.s.) sohbetinde bulunmasını şöyle anlatmıştır: "Ömrümde, Seyyid Kâsım Tebrîzî'den (k.s.) büyük zât görmedim. Zamanın şeyhlerinden hangisine gitsem, bana bir nisbet hâsıl oluyordu. Fakat bu nisbetler bir müddet sonra geçiyordu. Seyyid Kâsım Tebrîzî'nin sohbetlerinde öyle bir te'sîr ve keyfiyet hâsıl oldu ki, elden bırakmak mümkün değildi. Huzûruna her gidişimde görürdüm ki; bütün kâinat, dâirenin merkezi misâli onun etrâfında dönüyor ve onda yokluğa kavuşuyordu. Seyyid Kâsım Tebrîzî, Hâce Behâeddîn Nakşibend hazretlerinin sohbetinde bulunmuş ve nisbetlerini o yoldan almış. Anlaşıldığına göre, "Hâcegân" yolunda idi. Bir kapıcısı vardı. Kimse ondan izinsiz huzûruna giremezdi. Kapıcıya şöyle tenbîh etmişti: "Buraya ne zaman Türkistanlı bir genç gelirse, ona mâni olma! Bırak istediği zaman benim yanıma girsin." Hergüri kapısına varırdım, izin verilmiş olduğu hâlde huzûruna iki-üç günde bir girerdim. Talebeleri, bana izin verildiği hâlde huzûrlarına niçin hergün çıkmadığıma hayret ederlerdi. Seyyid Kâsım hazretlerinin sohbetleri çok tatlı ve o kadar lezzetli idi ki, gelenler ayrılmak istemezdi. Sohbetin dağılma zamanı gelince talebelerine bir işâret verir, dağılmalarını bildirirdi. Beni hiçbir vakit huzûrundan kaldırmamıştı. Yakınlarına "Bâbu" diye hitâb ederdi. Bana; "Bâbu senin adın nedir?" diye sordu. Ubeydullah dedim, "İsminin ma'nâsını gerçekleştir" buyurdu.

Mevlânâ Fethullah Tebrîzî şöyle anlatmıştır: "Seyyid Kâsım'ın sohbetine çok devam ederdim. Tasavvufa öyle merak salmıştım ki, tasavvufa dâir ince mes'elelerin konuşulduğu bu mecliste sabahlardım. Gözüme uyku girmezdi. Bir defasında Seyyid Kâsım'ın sohbetinde otururken, içeriye Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr girdi. Seyyid Kâsım, onu büyük bir alâka ile

karşıladıktan sonra, garîb meârif ve acâib hikmetler konuşmaya başladılar. Dikkat ettim, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın her ziyârete gelişinde, Seyyid Kâsım gayr-i ihtiyâri en ince mes'eleleri ve sır bahislerini açardı. O zaman öyle hâller olurdu ki, başka zaman o şekilde olmazdı. Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr, Seyyid Kâsım'ın meclisinden kalkıp gittikten sonra, Seyyid Kâsım bana; "Mevlânâ Fethullah! Bu kâfilenin dili, sözleri gayet tatlıdır. Ama yalnız dinlemekle iş bitmez. Eğer himmet sahiblerinin temenni ettiği saadete kavuşmak istersen, bu Türkistanlı gencin eteğini bırakma! O, zamanın bir hârikası, devrânının bir tanesidir. Ondan çok büyük işler, tecellîler zuhur edecek ve dünyâ onun velâyet nûruyla dolacaktır." Seyyid Kâsım'ın bu sözlerinden, içime Ubeydüllah-i Ahrâr'ın kemâl ve olgunluk zamanına ulaşma arzusu düştü. Sultan Ebû Sa'îd zamanında, Ubeydüllah-i Ahrâr Taşkend'den Semerkand'a geldi. Hizmetine girdim. Kısa zamanda Seyyid Kâsım'in işâret ettiği üstünlükleri onda gördüm, anladım."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatmıştır: "Birgün Seyyid Kâsım hazretleri bana; "Bâbu! Bilir misin zamanımızda hikmet ve hârika niçin az zâhir oluyor? Çünkü bu zamanda batının tasfiyesi, kalbin temizlenmesi pek az insanda kalmıştır. Olgunluğa ulaşmak, bâtının tasfiyesi iledir. Bâtının tasfiyesi, kalbin temizlenmesi, helâl lokma yemekle mümkündür. Bu zamanda helâl lokma pek azdır. Batınını tasfiye etmiş insan da yok gibidir ki ondan ilâhî esrâr nasıl tecellî etsin?" Sonra kendisi ile ilgili olarak; "Elim tuttuğu zaman, takye diker onun parası ile geçinirdim. Felç geçirip elim tutmaz olduktan sonra, babamdan kalan kütüphâneyi satarak, ticâret sermâyesi yaptım ve onunla geçinmeye başladım" dedi.

Yine şöyle anlatmıştır: "Bir gece rü'yâmda, kendim büyük bir cadde üzerinde iken, birden Şeyh Zeyneddîn Hâfî'yi gördüm. Bir yol başında duruyordu. Beni tutup; "Gel seni bu yoldan kendi köyüme götüreyim" dedi. Gönlüm ana caddeyi bırakmak istemedi. Kabûl etmedim. Bu sırada ana cadde üzerinde beyaz at üzerinde Seyyid Kâsım gözüktü. "Bu cadde şehre gider, gel seni alıp şehre götüreyim" dedi. Beni atına aldı. Atının terkisine binince, şehre doğru ilerledi."

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın sohbetinde bulunduğu zâtlardan biri de, Behâeddîn Ömer hazretleridir. Bu hocası hakkında buyurdu ki: "Bana Horasan şeyhlerinden Behâeddîn Ömer'in tavırları gayet hoş gelirdi. Ekseriyetle oturup sohbet ederler, gelenlerin hâline münâsib muâmele eder, hiçbir sûretle kendini halktan üstün tutmazdı."

Ubeydüllah-i Ahrâr, dört sene bu hocasının yanında kalıp, sohbetlerine devam etti. Bundan sonra, en başta gelen hocası Ya'kûb-i Çerhî hazretlerine talebe oldu ve onun sohbetinde kemâle ulaştı. Bu hocası ile tanışmasını şöyle anlatmıştır: "Hire'ye gittiğim zaman, güzel yüzlü ve hoş kılıklı bir tüccâr ile tanıştım. Hâcegân yolunda olduğu anlaşılıyordu. Bu nisbeti kimden aldığını sordum. Ya'kûb-i Çerhî'den aldığını söyledi. Bana Ya'kûb-i Çerhî'nin büyüklüğünü ve üstün hâllerini anlattı. Bunun üzerine ya'kûb-i Çerhî'nin sohbetine kavuşmak için, ikâmet ettiği yer olan Helfetû'ya gitmek üzere yola çıktım. Çiganiyân'a varınca hastalandım. Yirmi gün orada kaldım. Bu sırada Ya'kûb-i Çerhî hakkında menfî sözler işittim. Seyahatime devam edip etmeme husûsunda tereddüde düştüm. Fakat bu kadar yol aldıktan sonra, geri dönülmeyeceğim düşünerek yola devam ettim. Ya'kûb-i Çerhî hazretlerinin huzûruna kavuşunca, bana büyük iltifât gösterdi. Bundan sonra bir başka gün tekrar ziyâretine gittiğimde, bu sefer sert ve haşmetli davrandı. Bunun sebebini; yolda iken aleyhinde bulunanların sözlerine bakarak huzûruna gidip gitmemek husûsunda tereddüde düşmüş olmamdan dolayıdır, diye düşündüm. Aradan bir saat geçmeden, bana tekrar çok lütuf ve iltifâtta bulundu. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretleri ile buluşmasını, sohbetine kavuşmasını ve münâsebetlerini anlattı. Sonra bana elini uzatıp; "Gel bî'ateyle" buyurdu. O anda yüzüne baktım yüzünde cüzzam

lekesine benzer bir beyazlık gördüm. Bu sebeble hemen bî'at edemedim. Bunu anlayıp, hemen elini geri çekti. Baktım, yüzü birden bire değişip, öyle güzel bir hâl aldı ki simasının güzelliğine hayran kaldım. Kalbimde hâsıl olan muhabbet sebebiyle, kucaklayıp sarılmamak için kendimi zor tuttum. Bu defa elini yeniden uzatıp; "Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn Buhârî hazretleri bu elleri tutup; senin elin, benim elimdir. Her kim senin elini tutarsa, benim elimi tutmuş olur" buyurdu. Sonra sesini yükselterek; "Bu el, Behâeddîn Buhârî'nin elidir, tutun!" buyurdu. Hemen mübârek ellerini tuttum. Bana, vukûf-u adedi. (tek sayı) üzere nefy ve isbât (La ilahe illallah) zikrini ta'lim etti. Sonra: "Bize hocamızdan gelen usûl budur. Eğer siz, talibleri cezbe yoluyla terbiye etmek isterseniz, edebilirsiniz" buyurdu.

Ubeydüllah-i Ahrâr, Ya'kûb-i Çerhî hazretlerinin sohbetinde üç ay kaldı. Ondan feyz alıp, tasavvuf hâllerinde yükseldi. Ondan icâzet aldı. İnsanları irşâd etmek (yetiştirmek) üzere vedâlaşıp ayrılırken, hocası ona, rabıta şartını anlattı ve: "Bu yolu ta'lim ederken dehşet hissi vermemeye dikkat et. Emaneti isteklilere ve isti'dâthlara ulaştır" buyurdu.

Ya'kûb-i Çerhî, talebesi Ubeydül-i lah-i Ahrâr hakkında şöyle buyurmuştur: "Bir talebe, bir büyüğün huzûruna gelince Hâce Ubeydullah gibi gelmelidir. Kandili takmış, fitili ve yağını hazırlamış, onun yanması için sâdece bir ateş tutmak gerekecek." Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri yirmidokuz yaşında iken, ilim tahsilini tamamlayıp, tasavvufda yüksek derecelere kavuşmuştur. Yirmidokuz yaşınaan sonra memleketine dönüp, helâl kazanmak için zirâatle ve insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl olmaya başladı. Kısa zamanda mahsûlleri o kadar bereketli oldu ki, idâresi için vekîl ta'yin etti. 1300'den fazla çiftliği vardı. Herbirinde üçbin amele çalışırdı. Allahü teâlâ onun mahsûlüne öyle bir bereket verdi ki, her sene sekizyüzbin batman zâhire uşr verirdi. Anbarlarına konulan mahsûl, her çıkardıklarında, koyduklarından fazla geliyordu. Bu hâli görenler, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine hayrân kalıp, daha çok bağlanıyorlardı. Kendisi bu husûsta; "Bizim malımız, fakirler içindir. Bunca malın hassası işte bu noktadadır" buyurmuştur.

Menkıbeleri ve kerâmetleri: Ubeydüllah-i Ahrâr, tenhâda olsun, kalabalıkta olsun, zâhirî ve batınî edeblere çok dikkat ederdi. Sabaha kadar hep iki diz üstü oturduğu çok olurdu. Hizmetinde olanlara ve herkese, ihsânları, lütufları çoktu. Meşakkati, zorluğu kendisi yüklenip, başkalarının rahatını, kendi istirahatine tercih ederdi. Ömrü boyunca kimseden birşey almayıp, verilen şeyleri kabûl etmemiştir. Büyüklerden bir zât, kendi eliyle beyaz kuzu yününden bir kaftan dikip, ona gönderdi. Bu hediyenin helâl maldan olmasına çok dikkat etmişti. Kaftan kendisine verildiğinde; "Bu kaftanı giymek caizdir. Fakat ben, ömrüm boyunca kimseden hediye kabûl etmedim. Bunu gönderen zâttan özür dileyin ve bu defa bu kaftanı, bizim hediyemiz olarak kendisine takdim edin" demiştir.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir defasında talebeleri ve sevenleriyle birlikte, büyük bir kalabalık hâlinde, şehre çok uzak olan bir araziden geçiyorlardı. Hava çok sıcaktı. Uzakta kara çadırlardan bir oba görünmüştü. Bu obadan üç kişi, hediye takdim etmek üzere yanlarına yaklaştı. Birisinin omuzunda semiz bir keçi, birinin de kucağında, tahtadan büyük bir çanak içinde yoğurt vardı. Bu üç kişiden oba reîsi olan kimse, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine yaklaşıp, getirdiklerini hediye olarak takdim etmek istediklerini bildirerek; "Bu keçi helâl maldır ve size vermek üzere ayrılmıştır. Yoğurt da pâkdır. Kabûl buyurmanızı istirhâm ederim" dedi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri; "Ben kimsenin hediyesini kabûl etmedim. Keçiyi yine sürüye kat Yoğurda gelince, parasını verip alabiliriz" dedi. Oba reîsi yoğurdun buralarda kıymeti olmaz, boldur. Kimse para ile yoğurt almaz. Lütfen kabûl buyurunuz" dedi. "Kabûl etmeyiz" buyurup,

hizmetçilerinden birine işâret edip, yoğurdu bir Şahrûh altınına satın aldırdı, önce kendisi yedi Sonra yanında bulunanların hepsine ikram ettiler.

Mevlânâ Abdullah Şergûlî şöyle anlatmıştır: "Ben küçük idim. Babam, Mevlânâ Nizâmüddîn'in muhlis talebelerinden idi. Mevlânâ Nizâmüddîn, ekseriyetle bizim eve teşrîf ederdi. Babam ona hizmet için meşgûl olurken, o ekseriyetle murâkabe yapar, başını önüne eğip otururdu. Bir defasında bu hâl üzere iken, aniden başını kaldırıp seslendi Babam hemen huzûruna koşup, bağırmasının sebebini sordu. Buyurdu ki: "Doğu tarafından bir zât zuhur etti. İsmi Hâce Ubeydullah'dır. O rûy-i zemini tuttu. O ne büyük şeyh, ne büyük zât olur." Mevlânâ Nizâmüddîn'den onun ismini işitince, hatırımda tutmuştum. Teşrîf etmesini bekliyordum. Sultan Ebû Sa'îd devleti zamanında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Taşkend'den Semerkand'a teşrîf etti. İlk defa karşılayıp, görmekle ve sohbetinde bulunmakla ben şereflendim. Bir müddet Semerkand'da kaldıktan sonra, Buhârâ'ya gitti." Ubeydüllah-i Ahrâr'ın, bütün ömrü boyunca tanıdıklarına ve tanımadıklarına, dost-düşman herkese yardım ve şefkati pekçok idi. Hiç kimseyi ayırd etmeden yaptığı iyilik ve hizmetler dillere destan idi. "Ben bu yolu, tasavvuf kitaplarından değil, halka hizmetten elde ettim. Herkesi bir yoldan götürürler. Bizi hizmet yolundan götürdüler. Hayır umduğum herkese hizmet ederim" buyurmuştur.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Semerkand'da Mevlânâ Kutbüddîn Medresesi'nde, iki-üç hastanın hizmetini üzerime almıştım. Hastalıkları arttığından, yataklarını kirletirlerdi. Ben onları elimle yıkayıp, çamaşırlarını giydirirdim. Bu hizmetim devamlı olduğu için, hastalıkları bana da geçti. Ben de yatağa düştüm. Bu hâlimle bile, birkaç testi su getirip, hastaların kirlerini yine ben yıkamaya devam ettim."

"Gençliğimde Herî'de idim. Seyyid Kâsım Tebrîzî'nin hizmetinde bulunuyordum. Kendisinin bir tas yemeğini bana verdi. "Ey Türkistanlı Şeyhzâde! Bu, bize kubbe olmuştur (Bununla diğer insanlar gibi gözüküyoruz). Yakında dünyâ da sana kubbe olur (Zengin olursun ve onunla hâllerin gizlenir)." Bu sözü buyurduklarında, benim dünyalık hiçbir şeyim yoktu. Son derece fakir idim.

Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Bu fakir, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin gece-gündüz hizmetinde iken, hiç esnediklerini görmedim, öksürük veya benzeri sebeblerle ağızlarından birşey çıkardığına şâhid olmadım. Sümkürdüklerini de görmedim, insanlar arasında veya yalnızken, bir defa bile bağdaş kurarak oturduklarını görmedim."

Otuzbeş yıl hizmetinde bulunan Mevlânâ Ebû Sa'îd de şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin üzüm, elma, ayva ve benzeri meyveleri yerken kabuklarını ağzından çıkardığını hiç görmedim. Sümkürdüklerine ve tükürdüklerine de şâhid olmadım. Ba'zan nezle ve grip olurdu. Bu hâllerinde bile tiksinti verecek bir davranışta bulunmazdı. Hiçbir uzvunda uygunsuz bir hâl, görenlere tiksinti ve rahatsızlık verecek bir davranışı görülmemiştir. Yalnız iken de, başkaları ile bir arada iken de, dâima edeb ve güzel' muâmele ile hareket ederdi."

Seyyid Abdülkâdir Meşhedî, Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ zamanında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetinde bulunmak üzere Semerkand'a gitti ve onun sohbetiyle şereflendi. Şöyle anlatmıştır: "Yatsı namazını kıldıktan sonra, bana buyurdu ki: "Emîr Mecd bizim misâfirimizdir. Bu geceyi bizimle birlikte ihyâ etmeyi istiyor. Biz ba'zı dostlarla oturmak isteriz. Sen gençsin, istirahat et." Dedim ki; "Eğer izin verirseniz, sizinle beraber olayım." "Eğer kendinde oturmağa güç bulursan olur" buyurdu. Ben de üç kişi ile birlikte o sohbet meclisinde bulundum. O gece sabaha kadar, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hâllerini gördüm. Devamlı iki diz üstünde, tevâzu

ile oturdu. Dizlerini hiç değiştirmedi. Hep hareketsiz oturdu, hiçbir uzvunu oynatmadı. Teheccüde kalktı, namazdan sonra yine aynı şekilde sabah namazı vaktine kadar vekar ile oturdu. Hiç hareket etmedi. Ben genç olmama rağmen, her saatte bir dizimi değiştirdim. Uyumamak için kendimi zor tuttum. Mir Mecd, Hâce hazretlerinin iltifât-ı şerîfleri bereketiyle az hareket etti. Sonra sabah namazını kılmak üzere kalktılar, yatsı namazı abdesti ile sabah namazını kıldılar."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kerem ve lütfu o kadar çoktu ki, talebelerinin ve sevenlerinin rahatını düşünür, bunun için kendisi mihnet ve meşakkat çekerdi. Mir Abdülevvel hazretleri şöyle yazmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr, talebeleri ile birlikte bir bahar mevsimi başında, Keş'e gitmek üzere yola çıkmışlardı. Bir gece yolda, bir dağ eteğinde gecelemeleri gerekti. Talebeleri hemen bir çadır kurdular. Akşam namazından sonra şiddetle bir yağmur başladı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri biraz sonra dışarı çıktı. Talebelerin ve hizmetçilerin çadıra girmesini söyledi. Bu emri üzerine hepsi çadıra girdiler. Başka bir çadır da yoktu. O gece sabaha kadar yağmur yağdı, seller aktı. Sabah namazını kıldıktan sonra, talebelerine ve diğer dostlarına; "Siz yağmur altında iken, ben çadırda durmayı tercih etmedim" buyurdu. Bunun üzerine, talebeleri anladılar ki, kendisinin Çadırda bulunması sebebiyle, edebinden yanına girib de geceleyemeyecek olan talebelerinin yağmur altında kalmalarını istememişti. Kendisi çadırdan uzaklaşıp, geceyi çadırın dışında bir yerde geçirmişti"

Bir defasında da, bir yaz mevsiminde talebeleri ile birlikde tarlalarından birine gitmişlerdi. O gün şiddetli bir sıcak, vardı. Tarlada sâdece bekçinin küçük bir kulübesi vardı. Talebeleri, onunla birlikte bu kulübeye girip gölgelenmekten haya ettiler. Edeblerinden girmediler. Başka gölgelenecek bir yer de yoktu. Sıcak iyice şiddetlenince, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri atını istedi. "Zirâat için sürülen yerleri görmek istiyorum" diyerek, atına binip oradan uzaklaştı. Güneşin yakıcı sıcağı dayanılmaz hâle gelince, bir derede başını gölgeleyecek kadar bir yerde, hava serinleyinceye kadar istirahat edip, hava serinleyince talebelerinin yanına döndü. Talebeleri sonradan anladılar ki, hocaları oradan uzaklaşıp, onların gölgelenmelerini istemişti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle anlatmıştır: "Gençliğimin ilk yıllarında, Mevlânâ Sa'deddîn Kaşgârî ile Herî'de idik. Panayır yerlerine gider, güreşenleri seyrederdik. Güreşenler üzerinde himmet ve teveccühümüzü denerdik. Himmet ettiklerimiz gâlib gelirdi. Sonra yenilene himmet ederdik. Bu defa o gâlib gelirdi. Birgün yine gitmiştik. Aramızdan kimse geçmesin diye el ele vermiştik. Güreş yerinin bir kenarına durduk. Güreşçilerden biri iri cüsseli idi. Onunla güreşecek olan ise zayıf biriydi. Mevlânâ Sa'deddîn'e; "Şu zayıfın gâlib gelmesi için himmet edelim. Sen himmet göster, ben de yardımcı olayım" dedim, iri vücûdlu pehlivan, zayıf pehlivanı yerdefi yere vuruyordu. Zayıf olana himmet etmeye başladık. O ânda, zayıf pehlivanda beklenmedik bir hâl oldu. Ellerini uzatıp karşısındaki koca pehlivanı havaya kaldırdı. Sonra başının üzerinde döndürüp sülüstü yere çaldı. Seyreden halkdan, müthiş bir nâra ve ağlık koptu. Herkes, bu beklenmedik neticeden şaşırmış bağırıyordu. Kimse, te'sîrin nereden geldiğini bilmiyordu. Baktım, Mevlânâ Sa'deddîn Kaşgârî'nin gözleri yumulu. Koluna dokunup; "Artık himmeti bırak, herşey olup bitti" dedim. Sonra oradan uzaklaştık."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir ilkbahar mevsiminde, Hirat'dan Taşkend'e gitmek üzere yola çıkmıştı. Akşam olunca, yolda bir talebesinin bulunduğu yere ulaşmış ve o gece orada misâfir olmuştu. Bu talebesi şöyle anlatmıştır: "Gece yatacağımız zaman bana; "Sen benim yattığım odada yat" dedi. Bunun üzerine onun yattığı odada, ondan uzak bir köşeye çekilip, orada geceledim. Gece yarısı ismimi söyleyip; "Uyuyor musun! Uyanık mısın?" dedi. Ben de;

"Uyumuyorum efendim" dedim. "Hemen kalk, kıymetli eşyalarını topla ve derhâl dışarı çık!" buyurdu ve kendisi de sür'atle dışarı aktı. Bu çevrede olanları da uyandır. Kıymetli eşyalarını toplayıp hayvanlara yüklesinler. Beni ta'kib edip peşimden geliniz?" dedi. Sür'atle uzak bir tepeye doğru yürüdü, biz de hemen toparlanıp onu ta'kib ettik. Tepeye çıkıp, üzerinde durdu. Biz de yanında durduk. Bizimle gelenler, bu duruma şaşırarak; "Sebeb nedir ki, geceyansı uykumuzu bölüp buraya geldik?" diyorlardı. Bir kısmı da ihmâl gösterip, gelmemişti. Biz tepe üzerinde iken, birdenbire korkunç bir sel geldi. Önüne gelen ağaç, kaya, duvar, ev ve ne varsa süpürüp götürüyordu. Ayrıldığımız ev de sel suları içinde kalmıştı. Bizimle gelmeyenler de sele kapıldılar. Kendilerini, selle uzun bir mücâdeleden sonra zor kurtardılar. Pekçok yeri harâb eden bu selin, o beldede bir benzeri görülmemişti. Sele kapılmaktan kurtulanlar, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bu kerâmetini görerek, onun büyük bir evliyâ olduğunu anladılar. Ona daha çok bağlanıp, sevdiler."

Talebelerinden Şeyh İyân da şöyle anlatmıştır: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleriyle, bir bahar mevsiminde yola çıkmıştık. Yolumuz, sel sularıyla dolup taşarak akan bir dereye rastladı. Karşıya geçmemiz îcâb etti. Talebeler karşıya geçmek üzere saz ve kamışlardan sal yapıp, birer birer sudan geçtiler. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de karşıya geçmek için sallardan birine bindi. Beni de yanına aldı. Hareketten biraz sonra, derenin ortasında suyun büyük bir hızla aktığı noktaya gelmiştik. Bindiğimiz salın kamışları çözülmeye başladı. Sular, bağlar gevşediğinden kamışları ve sazları sökerek salı dağıtmaya başladı. Ben çok korktum. Karşı sahile bir ok atımı kadar mesafe vardı. Suyun şiddetle aktığı yeri aşıp karşıya ulaşmamız mümkün değildi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bu hâle hiç aldırmadan oturuyordu. Kamışlar her ân biraz daha çözülüp dağılıyor, ben ise korkudan adetâ eriyordum. Hocamın yanında, onun rûhâniyyetine, tasarrufuna sığınıp, tevekkülle bekledim. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bu durum karşısında birdenbire "Allah!" diye bağırdı. Derin bir ürperti geçirerek, neticeyi bekledim. Bindiğimiz sal, suyun en şiddetli aktığı noktayı geçti. Sazlardan ve kamışlardan artık hiçbiri çözülmeden, sal karşı kıyıya ulaştı. Kıyıya gelince, hocam bana "Kalk" buyurdu. Kalkıp, sal üzerinden kıyıya atladım. Kendisi de Saîdan kıyıya indi Mübârek ayaklarını yere basar basmaz, su üzerindeki sal birdenbire bir çöp yığını hâline gelip, su üzerinde dağılıverdi"

Mevlânâzâde Nizâmeddîn anlatır: "Kış zamanıydı. Günlerin en kısa olduğu bir mevsimde, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleriyle bir köyden bir köye gidiyorduk, İkindi namazını yolda kıldık. Güneş solmaya başlamış ve ufuk çizgisine yaklaşmıştı. Menzilimiz gayet uzaktı ve bu vaziyette oraya gecenin geç saatlerinden evvel varmak ihtimâli yoktu. Etrâfta ise barmılacgk hiçbir yer yoktu. Her taraf bozkır. Kendi kendime düşünmeğe başladım: "Menzil ırak, vakit akşam, yol korkunç, hava soğuk, sığınılacak yer yok; hâlimiz ne olacak?" Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, atını hızla sürüp gidiyor ve hiçbir telâş eseri göstermiyordu, içimden bu düşünceler geçince, başlarını bana döndürdüler ve; "Yoksa korkuyor musun?" diye sordular. Sükût ettim. "Atını sıkı sürüp yol almaya bak! Belki güneş batmadan menzilimize ulaşırız" buyurdu. Böylece atlarımızı sıkı sürerek yol almaya başladık. Bir hayli yol aldıktan sonra, dikkat ettim ki, güneş sanki yerinde duruyordu. Ufka yakın bir noktada ve göğe çivilenmiş gibiydi Köye girer girmez, sanki güneş söndürülmüş gibi, birdenbire zifiri karanlık içinde kaldık."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğlu şöyle anlattı: "Taşkend'de iken, akrabamızdan bize komşu olan birisi vardı, hasta yatıyordu. Halam onu ziyârete gitmek istedi. Babam; "Ziyâret gerekmez" diyerek, ona engel oldu. Bu sırada Firket tarafından gitti. Halam, babamın gidişini fırsat bilip, biz ziyâret yapayım diyerek evden çıktı. Sokağa çıkar çıkmaz, karşısında babamı at

üzerinde gördü. Babam; "Hastayı ziyârete mi gidiyorsun? Sana da hastalığın geçmesinden korkmuyor musun? Hemen geri dön!" buyurdu. Halam hemen geri döndü. Fakat dönmesiyle birlikte, ateşi yükselip yatağa düştü. Bir müddet sonra babam Firket'den dönünce, halama; "Sana gitme dediğim hâlde hasta ziyâretine gidip hasta olmak nene gerek?" buyurdu. Halam, irfan sahibi bir kadın idi. Tövbe etti. Babamın iltifâtlarıyla yüksek derecelere kavuştu."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri. Taşkend'den Semerkand'a göçmeden önce, hizmetkârlarından birine, Semerkand'a gidip, kendisine birkaç kutu saf bal almasını emretmişti. Hizmetkâr gidip, emredildiği gibi balı satın aldı. Kutuları da gayet güzel bir şekilde sarıp, dönmeye hazırlandı. Tam döneceği sırada, tanıdığı bir esnafı gördü. Dükkânına gidip, onunla biraz konuşmak üzere oturdu. Bal kutularını da önüne koydu. Onlar konuşurken, güzel bir kadın içeri girdi Hizmetkâr, tanıdığı esnaf ile konuşurken, birkaç kere kadına şehvet nazarı ile baktı. Sonra da oradan çıkıp yola çıktı. Taşkend'e gelince, balları Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine götürdü. Kutuları koyunca, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri kaşlarını çatıp, bağırarak; "Ey saadetten mahrûm kimse, ben sana bal ısmarlamıştım! Sen bana şarap mı getiriyorsun?" dedi. Hizmetkâr; "Aman efendim, ben size emriniz üzere saf bal getirdim!" dedi. Bunun üzerin kutuları açıp baktılar ki, şarap dolu. Hizmetkâr, bu işin kadına bakması sebebiyle olduğunu düşünerek, hatâsını anladı ve tövbe etti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebelerinden ticâret işlerine bakan Mevlânâ Necmeddîn şöyle anlatmıştır: "Bir defasında büyük bir kervan hâlinde, develerimiz ticâret eşyası yüklü olarak dönerken, eşkiya yolumuzu kesti. Kervanda bulunanlar, eşkiyayı görünce büyük bir dehşete kapıldı. Mallarını gitmiş, kendilerini de esîr edilmiş olarak düşündüler. Ben içimden dedim ki; Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bana emânet edilmiş mallarını, cenk etmeden eşkiyaya teslim etmek talebelik şânına uymaz. Böyle bir hareket mertlik ve insanlıktan uzaktır. En iyisi, hocamın mallarını muhafaza etmek yolunda şehîd olmaktır. Böyle düşünerek, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin rûhâniyyetinden yardım istiyerek kılıcımı çektim. O ânda kendimi, hocam Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şeklinde gördüm ve eşkiya üzerine at sürerek, kılıç sallamaya başladım. Bir de baktım ki, eşkiya kervanı bırakmış kaçıyordu. Hâlbuki eşkiya bizden fazla idi. Benim maksadım şehîd olmaktı. Kervanda bulunanlar, bu hâle benden daha çok hayret etti. Kaldı ki, ben ömrümde cenk etmiş ve çarpışma nedir bilen bir insan değildim. Bu işin Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin tasarrufu ile olduğunu anladım. Huzûruna gittiğimde, hâdiseyi bütün teferruatıyla anlattım. Buyurdu ki: "Zayıflar, kuvvetli düşmanla karşılaştıkları zaman, kendi kuvvetlerinden geçerler ve büyüklerin rûhâniyyetinden yardım isterlerse, Allahü teâlâ onlara öyle bir kuvvet verir ki, onunla düşmanlarını yenerler."

Ubeydüllah-i Ahrâr zamanında, Taşkend'de şeyhlik iddiasında bulunup, irşâd makamına kurulmuş kimseler pekçoktu. Bunlar, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine karşı kıskançlık ve ayrılık gösterirlerdi. Neticede, hepsi tek tek silinip gittiler. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Bagistan'dan Taşkend'e gelip, talibleri irşâd ile meşgûl olduğu zaman, orada bir âlim vardı. Etrâfında çok talebe toplanmıştı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin tasarrufunu ve üstünlüğünü görünce, hasedinden çatlayacak hâle geldi. Birgün meclisine gidip, tasarrufu ile Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini te'sîr altında bırakıp, müflis göstermek istedi. Gözlerini Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine dikip, te'sîr altında bırakmak için bütün gayretini topladı. Altından kalkılmaz bir yük havale etmek istiyordu: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de, onun te'sîrini defetmeye koyuldu. Böylece bir saat geçti. Nihâyet Ubeydüllah-i Ahrâr ayağa kalkıp, o kişiye yaklaşıp yanında duran havluyu çekti ve yüzüne çarparak; "Aklı bozulmuş bir divâne ile ne uğraşıyorum" dedi ve oradan

uzaklaştı. Bu karşılık üzerine kendinden geçip yere yuvarlanan âlim, aklını bozdu ve bütün bilgisini kaybetti. Pazarlarda çini çıplak gezmeye kalkışacak kadar aklî dengesini kaybedip, perişan hâle düştü.

Ubeydüllah-i Ahrâr zamanında, bir kadı devamlı kapısına gelip, talebe olmak, onun yoluna girmek istiyordu Fakat Ubeydüllah-i Ahrâr ona hiç iltifât etmiyordu. O da, gayet melûl ve mahzûn bir hâlde gelip gidiyordu. Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin neş'eli bir ânında, yakın bir talebesi, o kadıdan bahsedip, talebe olmak istediğini arzetti. "Kâdı, boynu bükük, inâyetinizi bekliyor ve mahrûm kalmaktan çok üzülüyor." dedi. Ubeydüllah-i Ahrâr ona şöyle cevap verdi: "Ben, her kimin içinde büyüklük ve üstünlük arzusundan birşey sezsem, hattâ o üstünlük ve büyüklük arzusuna on yıl sonra bile kavuşacak olsa, ona Hâcegân yolundan (büyüklerin yolundan) bahsedemem." Talebelerinden ba'zıları, bu sözü söylediği günün târihini yazdılar. Aradan on yıl geçti. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de vefât etmişti. O kadı, on yıl sonra memleketinde hâkim ve reîs makamına çıktı. Bu hâlinden çok memnun idi ve kalbinde büyüklerin yoluna girmeye dâir hiçbir istek ve arzu kalmamıştı. O zaman Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebeleri, hocalarının onu neden kabûl etmediğinin hikmetini anladılar.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin yakınlarından biri, bir defasında haram bir işi yapmak üzere iken, Ubeydüllah-i Ahrâr birdenbire; "Ne yapıyorsun?" diyerek seslenip, onu ikâz etmişti. O kimse yerinden fırlayıp, kendine geldi ve haram işlemekten vaz geçdi. Biraz sonra Ubeydüllah-i Ahrâr evine gelip; "Allahü teâlânın yardımı olmasaydı, şeytana kapılmış gitmiştin!" buyurdu. Yine aynı kişi, bir gece şarap içmek istemişti. Bir yakınını, gece karanlığında kendisine şarap alıp getirmesi için göndermişti. Gönderdiği kimse şarabı alıp gelince, onun bulunduğu evin önünde durup' şarap testisini yukarıdan sarkıttığı bir sepete koydu. O da sepeti yukarı çekmeğe başladı. Çekerken, sepet duvara çarpıp ipi koptu, yere düştü ve şarap testisi kırılıp içindeki döküldü. Şarap isteyen kimse, bilinmesinden korkarak, sabahleyin erkenden kalkıp kırılan şarap testisinin parçalarını topladı. Bundan hemen sonra Ubeydüllah-i Ahrâr o kimsenin evine geldi. "Gece yukarı çektiğin testinin sesi kulağıma geldi. Eğer o testi kırılmasaydı, benim kalbim kırılacaktı ve bir daha seninle buluşmama imkân kalmayacaktı" buyurdu.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bir defasında, Hirat'ta talebelerinden birinin evine misâfir olmuştu. Geldiği sırada, ev sahibi, akşam yemeğini evinde bulunan misâfirler ile birlikte yemiş ve yeni sofradan kalkmışlar, yemekten sonra da bir akşam gezintisine çıkmak üzere hazırlanmışlardı. Büyüklere çok sevgisi ve muhabbeti olan ev sahibi, çok sevdiği ve büyük bir muhabbetle bağlı olduğu Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin, evine teşrîf etmesine çok sevinip, ellerine kapanarak karşıladı. Ev sahibinin Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine gösterdiği hürmet üzerine, evde bulunan misâfirler gelen zâtın kim olduğunu öğrenince, onlar da çok hürmet göstermişlerdi. Ev sahibinin, genç ve güzel yüzlü bir oğlu vardı. O akşam Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin teşrîf etmesi üzerine, gezmeye çıkamıyacaklarını düşünerek, süratim asarak yerinden bile kıpırdamadı. Edeb ve hürmet göstermedi. Ev sahibi, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine, misâfirlerin yeni yemekten kalktığını ve yemeğin bitmiş olduğunu, fakat evinde herşeyin mevcûd olduğunu arzederek, ne arzu ederseniz hazırlayalım, pişirelim dedi. Bu sırada ev sahibinin genç oğlu, gezintinin iptal edilmiş olmasından dolayı edebsiz bir tavır aldı ve; "Bu gurbetteki zâta, hazır bırşeyler getirin, yemek şimdi bitti. Bundan sonra kimsede yemek pişirecek mecal yok" dedi.

Ubeydüllah-i Ahrâr, gencin bu edebsiz hâlini görünce, yavaş bir sesle; Ey genç, güzelliğine mağrur olma!

Eğer bu akşam ben senin yüzünü kara etmezsem, vebali üzerime olsun!" dedi. Sonra da yüksek sesle; "Uzak yoldan geldim, açım, sıcak bir çorba istiyorum" dedi. Hemen mutfağa koşup, hazırlığa başladılar. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bir müddet sükût edip, o gencin gönlünü kendine çekti. Genç aniden yerinden fırlayıp, ızdırab ile yanına gelip, önünde diz çöktü. "Size ben hizmet edeyim" dedi. Ubeydüllah-i Ahrâr izin verdi. Genç hemen hizmete koyuldu. Yemek pişirmek üzere ocak başındakileri kaldırıp, kendisi ateş yaktı. Ateş yakarken, ateşin sıcaklığından yüzü kızarıp terledi. Elleri de is oldu. Yüzündeki teri silmek için elini birkaç defa yüzüne sürdü. Elindeki is karası yüzüne bulaşıp, böylece yüzü karardı. Babası ve diğer misâfirler, "Yüzün kara olmuş" dedilerse de, genç; "Nûr, o karadadır" deyip, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri için yemeği pişirip, önüne koyup ikram etmedikçe, yüzündeki karayı Bilmeyeceğini söyledi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine yemeği ikram ettikten sonra, gidip elini yüzünü yıkadı ve abdest aldı. Sonra da gelip, huzûruna oturdu, onunla birlikte yemek yedi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri Hirat'dan gidinceye kadar da yanından ayrılmadı.

Bir defasında, Ubeydüllah-i Ahrâr'in huzûruna Horasan'dan âşık bir kimse gelmişti. Bu kimse şarap içen, haram işleyen, sapık i'tikâdlı biriydi. O zamana kadar hiç gelmemişti. Gelip oturur oturmaz, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri onu azarlayıp, derhâl huzûrundan kovdu. Bu sırada orada bulunan talebesi Mîr Abdülevvel'in kalbinden; "Uzaktan garîb bir adam, ihlâs ve niyazla gelmiş, acaba onu neden hoşnut etmedi?" düşüncesi geçti. Ubeydüllah-i Ahrâr, hemen bu talebesinin kalbinden geçen düşünceyi anlayıp, buyurdu ki: "Bu kimseyi köpek ya vı asu sûretinde gördüm ve bu sebeple kovdum. Köpek yavrusuna bundan iyi muâmele yapılmaz." Bunun üzerine talebesi Abdülevvel, gelen adamın hâlini araştırıp, öğrendi. Adam fâsık, haramlara dalmış, içki içen, haramlara aldırmayan birisi imiş. O zaman hocasının o kimseyi, günahlara dalmasından dolayı köpek sûretinde gördüğünü ve kovmasının hikmetini anladı.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden "Mesh" ya'nî sûretinin değiştirilmesi, hayvan sûretine döndürülmesi kaldırılmıştır. Fakat bâtından, ma'nen sûretin değişmesi kaidinim amıştır. Bâtından sûretin hayvan sûretine çevrilmiş olmanın alâmeti, büyük günah işleyen kimsenin bu günahları işlemekten, bâtınının, kalbinin elem duymaması, işlediği haramlar sebebiyle müteessir olmaması, fısk ve isyan olan işlerde ısrar etmesidir. Bu öyle bir dereceye ulaşır ve işlediği büyük günahlardan dolayı kalbi o kadar kararır ki, artık tenbîh ve nasihat de yapılsa gafletten uyanmaz."

Mevlânâ Gilân Ziyâretgahî hazretlerinin oğlu Mevlânâ Burhâneddîn Muhammed şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Şeyh Şahin'in evinden çıktığı sırada, büyük birâderlerim Mevlânâ Abdürrahmân ve Mevlânâ Ebü'l-Mekârim önüne geçip, herbiri evine da'vet etti. Teşrîf etmesi için istirhâm ettiler. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr bana; "Sen niçin da'vet etmezsin?" buyurdu. "Bu arzu, gönlümde haddinden fazladır. Fakat ağabeylerimin yanında küstahlık etmedim" dedim. Bana, iki batman un ile çorba pişirmemi söyledi. "Bundan fazla birşey yapma" buyurdu. Emrini yerine getirdim. Köyün âlimleri, sahilleri ve fakirleri, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin teşrîfini duyar duymaz, grup grup evime gelmeye başladı, iki büyük sofa, gelenlerle doldu.

İki sofa arasındaki mabeyn de doldu. Yine gelenleri almadı. Bir kısmı da, dam saçağının altına ve evin dışına oturdu. Ben bu kalabalığı görünce, hatırımdan; "Bu kadar kimse geldi" diye geçti. Hâce Ubeydullah hazretleri bana tekrar; "İki batman undan başka birşey pişirme" buyurdu. Bir türlü, biraz daha pişireyim diyemedim. Son derece telâşlanıp, tereddüdde kaldım. Ben bu hâlde iken, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri başını kaldırıp; "Söyliyeceğimi söyledim.

Söylediğim gibi yap, fazla pişirme" buyurdu. Bu emri üzerine, çorba pişirip, büyük bir kaba doldurdum. O kabdan da, evde bulunan kâselere ve tabaklara doldurarak, iki sofada ve mabeynde oturan misâfirlere dağıttım. Komşulardan emânet tabak toplatıp, onlarla da dışarıda toplanmış olanlara çorba dağıttım. Herkese yetip, arttı. Emânet aldığım tabaklara da doldurup, sahiblerine gönderdim. Orada bulunanlar da, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kerâmetiyle yemeğin herkese yetip arttığını görerek, hayret ettiler. Böylece onu daha çok sevip, bağlılıkları arttı." Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Hirat'da, Mevlânâ Muhammed bin Mevlânâ Seyfeddîn adında, âlim bir komşumuz var idi. Bu zât, Mevlânâ Nizâmeddîn Şehîd'in akrabası idi. Zaman zaman ondan ilim öğrenir, istifâde ederdim. Bir Ramazan ayında, bu zât hastalanmıştı. Hastalığı o dereceye gelmişti ki, başka birinin yardımı olmadan, bir yanından diğer yanına dönemiyordu. Oğulları ve talebeleri; "Artık ölmek üzeredir" diyerek, kefen ve tabut tedârik etmeye başlamışlardı. Bir Cum'a günü, hastalığı son haddîne ulaşmış, iyice ağırlaşmıştı. O gün evlâdından ba'zısı da Cum'a namazına gitmişti. Evde bulunanlardan diğerleri de, cenâzeye hazırlık için bir işle meşgûl oluyorlardı. Herkesin bir işle meşgûl olduğu sırada, hastanın başında, bir hizmetçiden başka kimse kalmamıştı, öğle vakti yaklaştığı sırada aniden kapı çalındı. Hizmetçi gidip, kapı arasından bakınca; kırmızı yüzlü, kumral sakallı ve uzun boylu bir süvari gördü. Atından inip; "Uzak yoldan hastayı ziyârete geldim, müsâade edermisiniz?" diyerek, içeri girmek için izin istedi. Hizmetçi kapıyı açıp, onu içeri aldı. Gelen ziyâretçi hastanın başucuna varınca, hasta, gözlerini açıp baktı. Gelen zâtın üstü başı toz olduğundan, uzaktan gelen bir yolcu olduğunu anlayıp, işâretle; "Kimsin, nereden geliyorsun?" diye sordu. Gelen süvari; "Ben Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebesiyim, hocam beni sizi ziyâret etmek ve sıhhate kavuşacağınızı müjdelemek üzere gönderdi. Sabah namazını Semerkand'da hocam ile kıldım. Akşam namazında orada olacağım ve iftarı hocamla yapacağım" dedi. Hasta yatan Mevlânâ Muhammed, bu sözleri işitir işitmez kendinde bir kuvvet hissedip, kimsenin yardımı olmadan doğrulup, yatağı üzerinde oturdu. Gelen genç, odadaki dolap kenarında duran şerbeti alıp, hastaya bir bardak içirdi. Sonra veda ederek ayrıldı. Atına binip, sür'atle gözden kayboldu. Bu genç süvarinin gelip gittiği sırada, hastanın hanımı, hemen bitişiklerindeki komşunun evinde idi. Kendi evinde konuşulanları duyunca, genç atlı gider gitmez merakla evine koştu. Evine girince, ağır hasta yatan kocasının yatak üzerinde doğrulmuş oturmakta olduğunu ve önünde boş şerbet bardağını görünce hayret etti ve bunun nasıl olduğunu sordu. Kocası da, vukû' bulan hâdiseyi anlattı. Hasta olan o âlim, o gün ayağa kalkıp, ikindi namazını ayakta kıldı. Birkaç gün sonra da, tam bir sıhhate kavuştu. Tekrar ders vermeye ve ilim öğretmeye başladı."

Yine Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ın huzûruna ilk gelişimde, Mevlana Sa'deddîn Kaşgârî hazretlerinin oğlu Mevlânâ Hâce Kulan ile beraber idim. Senelerce sohbetinde ve hizmetinde bulunmakla şereflendim. Ba'zan sohbet sırasında bana hitâb ederek; "Niçin Horasan'a dönmüyorsun? Dön! Annen ve baban benim rahatımı bozuyor" buyururdu. Ben, başkaları arasında bu sözü işitince çok utanırdım. Nihâyet beraber geldiğim Hâce Kulan, Horasan'a dönmek üzere izin istemişti. Ona izin verip, bana da; "Sen de bununla birlikte sür'atle Horasan'a anne ve babanın hizmetine dön. Benim rahatımı bozuyorlar" buyurdu. Ben de onunla beraber Horasan'a döndüm. Annemin ve babamın yanına ulaşınca, hocam Ubeydüllah-i Ahrâr'ın kendileri hakkında buyurduğu sözü söyledim, ikisi birden ağlaşmaya başladılar ve; "Biz her namazdan sonra, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine teveccüh edip, seni göndermesi için ağlayıp, duâ ediyorduk" dediler. Bir müddet annemin ve babamın yanında kaldım. Sonra tekrar hocamın yanına dönmem için ağlayarak, yalvararak müsâade etmelerini

istedim. Onlar da izin verdiler. İkinci defa hocamın sohbetiyle şereflendim. Artık bundan sonra bir daha, Horasan'a git buyurmadı.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini sevenlerden bir zât şöyle anlatmıştır:

Benim bir hizmetçi kölem vardı. Ondan başka hiçbir kimsem ve hiçbir şeyim yoktu. Onu Semerkand'da kaybettim. Defalarca arayıp, gezmedik dağ ve sahra bırakmadım. Fakat ondan hiçbir eser ve haber bulamadım. Aciz ve şaşkın bir hâlde kaldım. Çünkü o, benim gücüm, kuvvetim, yardımcım idi. Ona şiddetle ihtiyâcım vardı. Birgün yine arazide dolaşarak onu arıyordum. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, talebelerinden büyük bir cemâatle oradan geçiyorlardı. Yanına yaklaşıp, atının başından tutup, derin bir ızdırap ile hâlimi arzettım. Boyun büküp yalvararak ve benim işimi siz hâlledersiniz diyerek ağladım. "Ben zirâatle uğraşan kimseyim, böyle şeyleri bilmem, aramak gerekir ki bulunsun" buyurarak tevâzu gösterdi. Sonra bir müddet susup, yakınımızda bulunan bir köyü göstererek; "Bu köyde aradın mı?" dedi. "Evet o köye defalarca gidip aradım" dedim. "Sen o köye bir daha git, inşâallah onu orada bulursun" buyurdu bonra atını sürüp yola devam etti. Ben de hemen o köyün yolunu tuttum. Köye yaklaşınca, bir de baktım ki, kölem kuru bir yere oturmuş, önünde içi su dolu bir testi, şaşkın, üzgün bir hâlde duruyordu. Onu görünce, gayr-i ihtiyâri; Neredesin be çocuk!" diye bağırdım. Dedi ki: "Ben evinizden çıktığım bir sırada, bir adam beni aldatıp yanına alarak Harezm'e götürdü Sonra beni köle olarak satti. Bugüne kadar onun beni sattığı adamın yanında hizmet etmekteydim. Bugün beni satın almış olan kimseye misâfir geldi. Bana, su doldur gel dediler. Ben de bu testiyi ırmaktan doldurup çıkardığım sırada, birdenbire kendimi bu kuru yerde buldum. Rü'yâ mı görüyorum, uyanık mıyım diye hayretler içerisinde burada düşünüp duruyordum" dedi. Bunun üzerine anladım ki, bunları hep Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin Kerâmeti sebebiyle gördüm ve kölemi buldum. Hemen orada bulduğum kölemi azâd ettim, serbest bıraktım Doğruca Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin yanına gittim. Talebesi olup, sohbetlerine devam ettim. Benim ona talebe olmam bu hâdise sebebiyledir."

Reşehât müellifi şöyle nakletmiştir Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hacca gitmesine mâni olunmuştu. Bu sebeple hacca gidememişti. Irak Şeyhülislâmı Mîr Abdullah, defalarca şöyle anlatmıştır: "Ben, Mekke'de Şeyh Abdülmu'tî'nin sohbetine kavuşmuştum. Bu zât, Kutb-ül-ârifîn Şeyh Abdülkebîr Yemenî'den sonra Harem-i şerîf ehlinin Arab ve Acemîn kendisine tâbi olduğu, feyzinden istifâde ettikleri bir evliyâ idi. Birgün Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin menkıbelerinden ve şeklinden, şemâlinden, Şeyh Abdülmu'tî' hazretlerine biraz anlatmıştım. Bunun üzerine bana dedi ki: "Ta'rîf ve anlatmaya lüzum yoktur. Ben burada Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleriyle çok sohbet ettim. Çok huzûrunda bulundum" dedi. Sonra Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hâllerini ve menkıbelerini öyle anlattı ki, sanki senelerce berâber kalmış gibi."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, zamânının sultanları üzerinde büyük bir te'sîre sâhib idi. Sultanlara sözü geçer müslümanların rahatı için onlara nasihat ederdi. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Eğer biz şeyhlik yapsaydık, zamanımızda hiçbir şeyh kendisine talebe bulamazdı. Fakat bize başka iş emredildi. Bizim işimiz, müslümanları zalimlerin şerrinden korumaktır Bu sebeple, pâdişâhlar ile görüşmek ve onların gönlünü avlamak, dilediğimiz istikâmete çevirmek bize vazîfe olmuştur. Allahü teâlâ bize öyle bir kuvvet verdi ki, eğer isteseydim, ilâhlık davasında bulunan Çin pâdişâhını bir mektubla öylesine te'sîr altında bırakırdım ki, sultanlığı terkedip, yalın ayak koşarak kapıma gelirdi. Bununla beraber biz, Allahü teâlânın bu husûsdaki takdîrini beklemekteyiz. Bizim makamımızda edebli olmak lâzımdır. Bu edeb de, kulun kendi irâdesini bırakıp, Rabbinin irâdesine teslim olmasıdır." Reşehât kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Birgün

Sultan Ahmed Mirzâ, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini Mâtürid köyünde ziyârete gelmişti. Huzûruna girince, geride iki dizi üzerine edeble oturmuştu. Ubeydüllah-i Ahrâr, ona çok iltifât etti. Buna rağmen Sultan Ahmed Mirzâ onun heybeti karşısında tir tir titriyor, alnından ter damlaları dökülüyordu." Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine birgün rü'yâsında şöyle denildi: "İslâmiyet, senin hizmetinle, mededinle kuvvet bulacak." Bunun üzerine bu iş, sultanları ve emirleri vâsıta etmeden yerine gelmez diyerek, zamanın sultânı ile görüşmek üzere Semerkand'a gitti. Bu yolculuğunda Mevlânâ Nâsırıddîn Etrârî de yanında bulunuyordu. O, şöyle anlattı: "O zaman Semerkand'da Mirzâ Abdullah sultan idi. Semerkand'a vardığımız zaman, Mirzâ Abdullah'ın beylerinden biri, Hâce Ubeydullah hazretlerini karşıladı. Ona dedi ki: "Bizim buralara kadar gelmekten maksadımız, sizin Mirzâ'nız ile görüşmektir." Karşılamaya gelen bey, edebsizce şöyle cevap verdi: "Bizim Mirzâ'mız, pervasız bir gençtir. Onunla görüşmek kolayca kabûl edilir bir iş değildir. Hem dervişlerin bu sultanla görüşmekte ne maksadları olabilir?" Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bu -sözden gadaba gelip buyurdu ki: "Bize Sultan ile görüşmek emredilmiştir. Ben buraya kendi kendime gelmedim. Sizin Mirzâ'nız eğer pervasız ise, onu değiştirip yerine pervâlı olan birini getirirler!" Bunun üzerine karşılamaya gelen o bey ayrılıp gitti. O gidince Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri onun ismini mürekkeple duvara yazdı. Sonra parmağını ağzında ıslatarak sildi.

"Bizim işimiz, o sultandan ve onun kumandanlarından beklenemez, gidelim!" dedi. O gün Taşkend'e döndüler. Bir hafta sonra, o karşılayan ve edebsizlik eden bey vefât etti. Bir ay sonra da, Türkistan'da Mirzâ Ebû Sa'îd zuhur edip, Mirzâ Abdullah'ı öldürüp, mülküne el koydu. Yerine sultan oldu.

Talebelerinin ileri gelenlerinden biri şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri ile Firket denilen yerde idik. Bir gün kâğıt ve kalem istedi. Kâğıt üzerine birkaç isim yazdı. Bu sırada "Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ" diye bir isim yazıp, cebine koydu. O sırada Ebû Sa'îd Mirzâ'nın hiçbir yerde nâmı ve nişanı yoktu. Yakınlarından biri sormaya cesâret gösterip; "Bir takım isimler yazdıktan sonra, Ebû Sa'îd Mirzâ ismine alâka gösterip, onu cebinize koydunuz. Bu isim kime âittir?" dedi. Buyurdu ki: "Bu o kimsedir ki; siz, biz, Semerkand, Taşkend ve Horasan, yakında onun teb'ası olsa gerektir." Pek kısa bir zaman sonra, Türkistan'dan Mirzâ Ebû Sa'îd'in sesi yükseldi. Meğer Mirzâ Ebû Sa'îd, rü'yâsında Ahmed Yesevî hazretlerini, görmüş. Rü'yâda Ahmed Yesevî hazretleri, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine Mirzâ Ebû Sa'îd için Fâtiha okumasını işâret etmiş, o da okumuştur. Yine bu rü'yâsında, Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ, Ahmed Yesevî hazretlerinden kendisine Fâtiha okuyan zâtın ismini sormuş ve sımasını zihninde tutmuş. Uyanır uyanmaz, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın kim olduğunu sorup araştırdığında; "Evet, Taşkend'de buyurduğunuz gibi bir azîz vardır" dediler. Hemen atına binip, maiyeti ile birlikte Taşkend'e doğru yola çıktı. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr Firket'e doğru yola çıkmıştı. Sultan onun Firket'e gittiğini duyunca, atını oraya doğru sürdü. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Sultân'ı Firket yakınlarında karşıladı. Sultân Ebû Sa'îd Mirzâ, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini uzaktan görünce; "İşte rü'yâda gördüğüm azîz!" diyerek, atından inip ayaklarına kapandı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de Sultân'a alâka gösterip, sohbet etti. Sultan, bu sohbetin cazibesi ile, Ubeydüllah-i Ahrâr'dan kendisi için Fâtiha okumasını istedi. "Fâtiha bir kere okunur" buyurarak, Sultân'ın gördüğü rü'yâya işâret etti.

Bu görüşmesinden sonra, Sultan Ebû Sa'îd Mirzâ'nın etrâfında çok asker toplandı. Bunun üzerine Semerkand'ı almak istedi. Durumunu Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine arzetmek üzere huzûruna tekrar geldi. Maksadını anlatıp, himmet istedi. "Ne niyet ile fethetmeyi istiyorsun?

Eğer İslâmiyeti kuvvetlendirmek ve teb'aya şefkat göstermek niyeti ile giderseniz, zafer sizindir" buyurdu. Sultan bu şartı kabûl edip, İslâmiyete hizmet edeceğine ve teb'aya merhamet ve şefkat gedeceğine söz verdi. Bunun üzerine; "İslâmiyete hizmet etmek şartıyla gidin, başarı sizindir" buyurdu.

Reşehât müellifi, bu hâdisenin devamını şöyle anlatmıştır: "Ubeydüllah-i Ahrâr, Ebû Sa'îd Mirzâ'ya; "Düşmanla karşılaştığınız zaman, ardınızdan bir karga sürüsü gelinceye kadar hücum etmeyiniz! Karga sürüsü gelir gelmez hücum ediniz!" buyurdu. Ebû Sa'îd Mirzâ'nın ordusu, Mirzâ Abdullah'ın ordusu ile karşı karşıya gelince, ilk hücum karşı tarafdan geldi. Ebû Sa'îd Mirzâ'nın ordusunun sol tarafını çökerttiler. Sağ taraftan da aynı şekilde hücum etmek üzere hazırlandıktan sırada, Ebû Sa'îd Mirzâ'nın ordusunun arkasından bir karga sürüsü göründü. Düşman üzerine doğru uçtu. Sultan ve askerleri, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin; "Arkanızdan bir karga sürüsü gelmeyince hücum etmeyiniz" buyurduğunu hatırlayıp, kerâmetini görünce, kalb-ileri kuvvet ve cesâretle doldu. Hep birden düşman üzerine hücuma geçtiler. İlk hamlede düşman saflarını yarıp, dağıttılar. Mirzâ Abdullah da atından düşüp, çamura battı. Atların ayakları altında ezildi. Sonra da başı kesilerek öldürüldü."

Hasen Bahâdır adında bir Türkmen oymağının reîsi şöyle anlatmıştır: "Sultan Ebû Sa'îd'in Semerkand'ı fethetmek üzere harekete geçtiğinde ben de vardım. Bir su kenarında iki ordu karşılaştı. Ben, Sultan Ebû Sa'îd'in yakınında idim. Askerîmiz, aşağı yukarı yedibin kişi civârında idi. Mirzâ Abdullah'ın ordusunun, hem askeri hem de silâhları çoktu. Bu arada, bizim askerlerimizden karşı tarafa katılanlar da olmuştu. Sultan Ebû Sa'îd, bu durum karşısında büyük bir ızdırâba düştü. Hayret ve dehşet içinde bana; "Hey Hasen! Söyle ne müşâhede ediyorsun?" dedi. Dedim ki: "Sultânım, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini görüyorum, önümüzde gitmektedir." Ben böyle söyleyince, Sultan Ebû Sa'îd; "Vallahi ben de Hâce Ubeydullah hazretlerini gördüm" dedi. Ben de Sultân'a; "Gönlünü hoş tut, düşmana karşı muzaffer olacağız" dedim. Sultan hücum emri verince, askerîmiz hepbirden hücum etti. Yarım saat içinde düşman perişan oldu. O gün Semerkand fethedildi. Mirzâ Abdullah da öldürüldü." Bu zaferden sonra Sultan Ebû Sa'îd, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden Semerkand'a teşrîf etmesini istirhâm etti. Sultân'ın istirhâmını kabûl edip, Taşkend'den Semerkand'a gitti. Bu sırada öldürülen Mirzâ Abdullah'ın akrabasından Mirzâ Bâbür'ün, büyük bir ordu ile Semerkand'a hareket ettiği haberi geldi. Sultan Ebû Sa'îd telâş ve ızdırâba düşüp, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine hâlini arzedip; "Benim bu orduya karşı koymam imkânsızdır. Ne yapayım?" dedi. O da, Sultân'ı teskin ve teselli edip, sükûnet içinde bulunduğu yerde düşmanı beklemesini tavsiye etti. Bu sırada Sultan Ebû Sa'îd'in yakınları, onu Türkistan'a kaçırmak ve orada saklamak üzere hazırlığa başlayıp, eşyâlarını develere yüklemişlerdi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri durumu öğrenince celallenip, yükleri develerden indirtti. Sultan Ebû Sa'îd'e; "Nereye gidiyorsunuz? Kaçıyor musunuz? Buna ihtiyâç yok! Müşkülünüzü burada hallederiz. Buna kefilim! Gönlünüzü hoş tutun. Bâbür'ü durdurmak bizim vazîfemizdir" buyurdu. Bu sözleri işitenlerden ba'zıları; "Hâce hazretleri bizi topyekûn kurban etmek istiyor" diye söylendiler. Sultan Ebû Sa'îd, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine bağlılığı ve güveninden dolayı onlar gibi düşünmedi ve Semerkand'da kalmaya karar verdi. Beyleri; "Biz bu kadar askerle koca bir orduya nasıl karşı koyabiliriz?" dedilerse de, Ebû Sa'îd'i ikna edemediler. Sultan Ebû Sa'îd, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın tavsiyesi üzerine, kalenin zayıf ve yıkık yerlerini hemen ta'mir ettirdi ve düşmanı bekledi. Nihâyet Mirzâ Bâbür'ün ordusundan Halîl Hindu isimli bir kimsenin kumanda ettiği bir öncü kuvvet geldi. Bu küçük kuvvet, büyük kuvvetten uzak olduğu için, şehirden üzerine hücuma geçilip, perişan edildi.

Yaklaşan Mirzâ Bâbür, Sultan Ebû Sa'îd'in iç kaleye çekilip, orada sıkı bir muhafaza altında olduğunu öğrenince, eski hisarda konakladı. Birdenbire hücuma geçmekten çekiniyordu. Aradan günler geçti, asker yiyecek sıkıntısı çekmeye başladı. Etrâfa yiyecek te'mini için gönderdiği askerlerin ba'zılarını Semerkandlılar yakaladılar. Bir taraftan açlık bir taraftan hastalık, Mirzâ Bâbür'ün ordusunu perişan ediyordu. O sırada bir de hayvan vebası hastalığı çıktı. Mirzâ Bâbür'ün ordusundaki bütün atlar bu hastalıktan öldü. Öyle oldu ki, at leşinin kokusundan o civarda barınılamaz oldu. Nihâyet Mirzâ Bâbür, Ebû Sa'îd Mirzâ ile anlaşma yapmaya râzı oldu. Bu iş için maiyetinden Mevlânâ Mehmed Muammâî adlı birini gönderdi. Bu elçi, Ubeydüllah-i Ahrâr ile uzun bir görüşme yaptı. Elçi; "Bizim Mirzâ'mız çok gayretli ve yüksek himmetli bir zâttır. Ne tarafa gitse, o tarafı almadan dönmez" dedi. Bunun üzerine Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri şöyle dedi: "Eğer Mirzâ Bâbür'ün dedesi Mirzâ Şahrûh'un kalbimizde olan sevgisi ve üzerimizdeki hakları olmasaydı, neticeyi görürdünüz! Ben, dedesi zamanında Hirat'ta idim. Onun zamanında çok iyilikler ve himâyeler gördük. Hakkını çiğnemeyiz!" Nihâyet elçi, anlaşma yapmak istediklerini bildirdi ve bunun için Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini Mirzâ Bâbür'ün yanına, anlaşmaya da'vet etti. Sultan Ebû Sa'îd, anlaşma için Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bizzat gitmemesini istirhâm yoluyla bildirdi. Yapılan istişâreden sonra, Mevlânâ Kâsım'ı anlaşma yapmak üzere gönderdiler. Böylece anlaşma sağlandı.

Bir defasında da Sultan Mahmûd, kardeşi Sultan Ahmed Mirzâ'nın bulunduğu topraklarda gözü olduğu için savaş açtı. Bu sebeple Semerkand şehrini kuşatmak için harekete geçti. Bu haber Semerkand'da duyulunca, Ubeydüllah-i Ahrâr bir mektûp yazıp, bu işten vazgeçmeğini bildirdi Bu mektûp şöyledir: "... Büyükler, Semerkand şehri için korunmuş belde demişlerdir. Kitaplarında da böyle yazmışlardır. Semerkand'a kasdetmeniz uygun olmaz. Bu fakîr, sizi çok sevdiğimden dolayı, vazîfemi yerine getirmek için bu işten vaz geçmenizi tavsiye ederim. Bu güne kadar nasihatlerimi kabûl etmediniz. Halkın arzularına uyup, bizim ikâzlarımıza aldırmadınız! Ne garîb bir vaziyeti Halk, kendi istekleri için çalışır. Ben ise senin için çalışıyorum. Semerkand'da fakir, muhtaç ve î sâlih insan pekçoktur. Onları daha fazla darıltmak ve incitmek doğru değildir. Yanık gönüllerin neye sebeb olduğu ma'lûmdur. Sâlihlerin ve mü'minlerin gönüllerini yaralamaktan çok korkmak lâzımdır. Sırf Allah için yaptığım bu isteği kabûl ediniz! Sen ve kardeşin, karşılıklı olarak birbirinize yardımcı olun ki, Allahın rızâsını ve inâyetini kazanasınız. Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, onları korumuştur. Hadîs-i kudsîde; **"Onlarla muharebe etmek, benimle cenkleşmektir"** buyurmuştur. Nice Hadîs-i şerîflerde de aynı hikmet bildirilmiştir."

Mirzâ Ebû Sa'îd'in komutanlarından olup, Mirzâ Mahmûd'a katılan bir emîre de şöyle bir mektûp gönderdi: "înâd ve muhalefetten dönünüz. Bilmez misiniz ki; yüzbin kişi, Hâce Abdülhâlık silsilesinden bir kişiyle başa çıkamamıştır. Onlara saldıranlar mağlub olur. Bu taife tasarruf sahibleridir ve Allahü teâlânın izniyle ne dilerlerse o olur."

Sultan Mahmûd Mirzâ, bu ikâzlara rağmen Semerkand'ı muhasaradan vazgeçmedi. Büyük bir orduyla Semerkand üzerine yürüdü. Ordusundan dört bini Türkmen muhafız idi. Semerkand Sultânı Ahmed Mirzâ, üzerine gelen bu kuvvete karşı duramayacak vaziyette idi. Kaçmak için Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden müsâade istedi. Ubeydüllah-i Ahrâr bu sırada medresede bulunuyordu. Sultân'a; "Siz kaçarsanız, bütün Semerkand halkı başsız kalır ve esîr düşer. Yerinde dur ve gönlünü hoş tut. Biz bu işe kefiliz" dedi. Sonra Sultan Ahmed Mirzâ'yı medreseye alıp, kendisi çıkış kapısının yanına oturdu. Kocaman bir de hurç getirtip, içine günlerce yetecek erzak doldurttu. Ondan sonra yüzleri Sultân'a gelecek sûrette eşiğe oturup, kendisini iknâya

çalıştı ve buyurdu ki: "Semerkand düşecek olursa, siz bu hurcu yanınıza alıp, ailenizle beraber, düşmanın gireceği kapının ters tarafındaki kapıdan çıkar, gidersiniz!" Sonra yakınları, Mevlânâ Seyyid Hüseyn, Mevlânâ Kâsım ve Mir Abdüleyvel ve Mevlânâ Ca'fer'i çağırttılar ve şöyle emir verdiler "Tez gidin, surların burcuna çıkın ve Sultan Mahmûd Mirzâ'nın askeri bozguna uğramadan benim yanıma gelmeyin! Faraza o asker mağlub olmazsa, siz de gelmeyin!" Mevlânâ Kâsım şöyle anlatmıştır: "Burcun üzerine çıktık ve murâkabeye vardık. Bir ân geldi ki, kendimizi göremez ve bulamaz olduk. Gördük ki, biz yokuz, ortada yalnız Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri var. Sanki âlem, Hâce hazretlerinin vücûdu ile dolmuştu."

Muharebede bulunmuş bir sipâhi de şöyle anlatmıştır: "Biz, bir alay süvari, Sultan Mahmûd Mirzâ askeriyle muharebe etmekteydik. Üstünlük düşman tarafındaydı. Ben arada bir, surların burcunda murâkabeye varmış olan azîzlere göz atıyordum. Başlarını göğüslerine dayamış sessiz ve hareketsiz oturuyorlardı. Muharebe uzun sürdü. Az kaldı ki, karşı taraf bizi dağıtıp perişan edecekti. Şehir halkı ümitlerini kaybetmiş, ne yapacağını bilemez hâle gelmişti. Bu sırada birdenbire, Kıpçak Çölü tarafından korkunç bir kasırga esmeğe başladı. Sultan Mahmûd ve ordusu ne yapacağını şaşırdı. Kimse gözünü açamaz oldu. İnsanlar ve hayvanlar devrilmeğe başladı. Çadır, karargâh, sancak ve eşya havada uçuşuyor, ba'zı adamlar bile kuru yapraklar gibi havaya savruluyordu. Bu sırada Sultan Mahmûd Mirzâ ve birkaç yakını bir hendeğe atlayıp, ancak korunabilmişti. Fakat bir dağ kenarında bulunan bu hendeğin üzerine de dağdan kopan büyük bir kaya parçası düşmüş ve içindekilerden çoğunu öldürmüştü. Kaya parçasının düşüşünden öyle korkunç bir ses çıkmış ki, Türkmen süvarilerinin atları ürküp boşanmış ve sahiplerini çiğneyerek kaçmaya başlamışlardı. Herkesin birbirini çiğneyip ezeceği bir ana-baba günü olmuştu."

Bu vaziyetten dehşete düşen Sultan Mirzâ Mahmûd, atına atlayıp kasırga istikâmetinde dört nala kaçmaktan başka çâre bulamadı. Ordusu da arkasından kaçtı. Bunun üzerine Sultan Ahmed Mirzâ, ordusunun başına geçti ve Semerkand halkı ile onların peşlerine düşüp, beş fersah kadar ta'kib etti. Ellerine geçeni kılıçtan geçirdiler. Çok mal ve silâh topladılar, İlâhî lütûfla kazanılan bu zafer karşısında, burç üzerinde murâkabeye varmış olanlar da Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin huzûruna döndüler. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de Sultan Ahmed Mirzâ'yı sarayına gönderdi. Kendisi de huzûr ve saadet içinde evine gitti.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin en meşhûr talebesi Mevlânâ Muhammed Kâdı, "Silsilet-ül-ârifîn" adlı eserinde ! şöyle bildirmiştir "Birgün Şeyh Mirzâ Ömer, Kıbçak Çölü sultanlarından Sultan Mahmûd'dan da yardım alarak, büyük bir orduyla Semerkand üzerine yürüdüğü haberi geldi. Bunun üzerine Semerkand Sultânı Sultan Ahmed Mirzâ, savaş hazırlıklarını tamamlayıp, karşı koymak üzere büyük bir orduyla yola çıktı. Ubeydüllah-i Ahrâr'a da yanlarında gelmesini rica etti. Ubeydüllâh-i Ahrâr da orduyla beraber gitti. Halk, Sultân'ın onu, sulh yapmak için yanında götürdüğünü zannetmişti. Ubeydüllah-i Ahrâr, kırk gün Sultan Ahmed'in ordusunda kaldı. Ordu, "Akkurgân" denilen yerde konaklamıştı. Sultan Ahmed, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine karşı askerlerden bir edebsizlik olmasın diye, orduyu geniş bir yerde topladı. Böylece orduyu Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin bulunduğu yerden biraz uzakta tutmuştu. Birkaç gün bu şekilde hareketsiz beklediler. Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr gadablanarak, Sultan Ahmed Mirzâ'ya; "Beni buraya niçin getirdin? Eğer savaş yapmak istiyorsanız, ben sipâhi değilim. Anlaşma yapmak istiyorsanız, neden geciktiriyorsunuz? Benim artık burada asker arasında durmaya mecalim kalmadı" dedi. Sultan Ahmed Mirzâ: "Benim bir kararım yok. Herşeyi sizin doğru olan reyinize bıraktım. Siz ne emrederseniz, biz ona uyarız" dedi. Bunun üzerine

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bir ata binip, yanına da yakınlarından bir cemâat alarak, karşı tarafta bulunan Şeyh Ömer Mirzâ'nın ve Sultan Mahmûd'un bulunduğu yere doğru hareket etti. Bunu haber alan her iki sultan da karşılamaya çıktılar. Yolun yarısında karşıladılar. Sonra Şahrûh'a gittiler. Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Mahmûd'a çok iltifât gösterdi. Konuşma sırasında hep ona bakarak konuştu. Bundan sonra, üç sultânın savaşmaktan vazgeçip, sulh yapmaları kararlaştırıldı. Anlaşma şartları da tesbit edildi, iki tarafın askerlerinin saf bağlaması, aralarına büyük bir çadır kurulması ve üç sultânın bu çadırda toplanarak Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin idâresi altında anlaşma şekli kararlaştınlacaktı. Bu şekilde anlaşma yapılması karara bağlanınca, Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Ahmed Mirzâ'nın yanına dönüp durumu bildirdi. Ertesi gün sabah vakti, Sultan Ahmed Mirzâ'nın askerleri, zırh giyinmeden, fakat silâhlarını kuşanmış olarak kararlaştırılan yere geldi. Saf hâlinde durdular. Ubeydüllah-i Ahrâr, diğer iki sultânı getirmek üzere Şahrûh'a gitti. Mirzâ Mahmûd'un, bu işden memnuniyeti yüzünden okunuyordu. Fakat Sultan Şeyh Ömer Mirzâ'nın hâlinde, garîb bir tutukluk ve ihtiyât vardı. Nitekim Ubeydüllah-i Ahrâr onları çağırdığında, Sultan Mahmûd şevkle dışarı çıktığı hâlde, Sultan Şeyh Ömer Mirzâ! hesaplı ve tedbirli bir tavır takınmış gözüküyordu. Onun bu tavrı üzerine, Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Mahmûd'u; ikâz edip, herhangi bir hileye karşı tedbirli olmasını söyledi. Peygamberimizin; **"Deveni bağla, sonra tevekkül et"** buyurduğunu bildirdi. Sonra karşı tarafın askerlerinde olduğu gibi, bunların askerlerini de zırhsız, fakat silâhlı olarak anlaşma yapılacak yere götürdüler. Böylece, üç pâdişâhın askerleri birbirleri karşısında saf tutup durdular. İçinde üç sultânın anlaşma yapacağı çadır da orta yere kurulacaktı. Çadır bize uzak, size yakın gibi bir anlaşmazlık çıktı. Münâzara uzadı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, öğle namazı için abdestini karşılıklı saflar hâlinde duran iki ordu arasında aldı. Sonra Sultan Ahmed Mirzâ'ya haber gönderip, "Ben tek kişiyim ve ihtiyârlık zaafı içindeyim. Sizin bu kadar meşakkatli yolunuza dayanmaya çalışmam, birbirinize girmemeniz içindir. Kuvvet, ancak bu kadar olur. Artık takatim kalmadı. Eğer bana i'timâdınız varsa, çekişmeyi bırakınız! Cadın nereye kurarlarsa kursunlar" dedi. Bunun üzerine Sultan Ahmed Mirzâ emir verip; "Mâni olmayın! Cadın nerede isterlerse orada kursunlar. Benim i'timâdım Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinedir" dedi. Nihâyet çadır kuruldu. Sultan Ahmed Mirzâ, maiyeti ile geldi. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri de Sut tan Mahmûd Mirzâ'yı ve Sultan Şeyh Ömer Mirzâ'yı getirdi. Sultan Ahmed Mirzâ onları karşıladı ve Ubeydüllah-i Ahrâr'ın işâretiyle Sultan Mahmûd Mirzâ ile kucaklaştı. Bundan sonra Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Şeyh Ömer Mirzâ'yı, ağabeyi Sultan Ahmed Mirzâ'nın yanına götürdü. Sultan Şeyh Ömer Mirzâ, ağabeyi Sultan Ahmed Mirzâ'nın elini öpüp, yüzüne gözüne sürerek ağladı. Bu manzarayı görenler de gözyaşlarını tutamadılar. Bundan sonra çadıra girdiler. Heybetli bir toplantı oldu. Her üç sultan da, bütün mes'elelerde anlaştılar. Artık birbirlerine kılıç çekmeyeceklerine ahdettiler. Ahîdnâme yazıldı ve üç sultan da imzaladı. Bu anlaşma gereğince Taşkend, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri vasıtasıyla, Sultan Ahmed Mirzâ'dan Sultan Mahmûd Mirzâ'ya geçti. Bundan sonra Fâtiha okundu. Sultanlar birbirlerine veda edip ayrıldılar.

Ubeydüllah-i Ahrâr bu üç pâdişâhı birbirleri ile barıştırıp sulhu sağladığı sırada, talebelerinden biri orada, tasavvufda bir hâl olan gaybet (kendinden geçme) hâline girip, şöyle keşfetmişti: "Bir meydanda üç azgın deve birbirlerini ısırmak ve parçalamak üzere iken, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri bunları yularlarından tutup yakalıyor ve birbirlerini ısırmalarına mâni oluyordu."

Bu anlaşmanın yapıldığı gün, halk, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin tasarrufundan ve te'sîrinden hayret ve dehşet içinde kaldı. Onun tasavvufda yükselmiş büyük bir evliyâ ve

mürşid-i kâmil olduğunu anlamışlardı. O gün anlaşma sağlanıp kan dökülmesi önlendikten sonra, Ubeydüllah-i Ahrâr, Sultan Mahmûd Mirzâ'ya; "Siz Taşkend'e gidin. Ben de başka bir yoldan gelir size ulaşırım" buyurdu ve talebeleri ile Taşkend'e dönmek üzere yola çıktılar. Yolda Mevlâna Muhammed Kâdı'ya şöyle buyurdu: "Bu işlere ne dersin? Bu vak'a, kitaba yazılacak şeylerdendir!"

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın torunu Hâce Muhammed Kâsım'dan şöyle nakledilmiştir: "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, bir Perşembe günü öğleden sonra, aniden atının hazırlanmasını istedi. Atı hazırlanınca, atına binip Semerkand'dan sür'atle çıktı. Talebelerinden bir kısmı da ona tâbi olup, ta'kib ettiler. Biraz yol aldıktan sonra, Semerkand'ın dışında bir yerde talebelerine; "Siz burada durunuz" buyurdu. Sonra atını Abbâs Sahrası denilen sahraya doğru sürdü. Talebeleri arasında Mevlâna Şeyh adıyla tanınmış bir talebesi, bir müddet daha peşinden gidip ta'kib etmişti. Bu talebesi şöyle anlattı: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri ile sahraya vardığımızda, atını sağa sola sürmeye başladı. Sonra birdenbire gözden kayboldu."

Ubeydüllah-i Ahrâr daha sonra evine döndüğünde, talebeleri nereye ve niçin gittiğini sorduklarında; "Türk Sultânı Sultan Muhammed Hân (Fâtih), kâfirlerle harbediyordu, benden yardım istedi. Ona yardım etmeye gittim. Allahü teâlânın izniyle gâlib geldi. Zafer kazanıldı" buyurdu.

Bu hâdiseyi nakleden ve Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu olan Hâce Muhammed Kâsım, babası Hâce Abdülhâdî'nin şöyle anlattığını nakletmiştir: "Bilâd-ı rûm'a (Anadolu'ya) gittiğimde, Sultan Muhammed Fâtih Hân'ın oğlu Sultan Bâyezîd Hân, bana, babam Ubeydüllah-i Ahrâr'ın şeklini ve şemâlini ta'rîf etti ve "O zâtın beyaz bir atı var mı idi?" diye sordu. Ben de ta'rîf ettiği bu zâtın, babam Ubeydüllah-i Ahrâr olduğunu ve beyaz bir atının olup, ba'zan ona bindiğini söyledim. Bunun üzerine Sultan Bâyezîd Hân, bana şöyle anlattı: Babam Sultan Muhammed Fâtih Hân bana şöyle anlattı: "İstanbul'u fethetmek üzere savaştığım sırada, harbin en şiddetli bir ânında, Şeyh Ubeydüllah-i Ahrâr Semerkandî'nin imdâdıma yetişmesini istedim. Şeklini ve şemâlini ta'rîf ederek, şu vasıfta ve şu şekilde ve beyaz bir at üzerinde bir zât yanıma geldi. "Korkma!" buyurdu. Ben de "Nasıl endişelenmeyeyim, küffâr çok" dedim. Ben böyle söyleyince, elbisesinin yeninden bakmamı söyledi. Baktım, büyük bir ordu gördüm, "İşte bu ordu ile sana yardıma geldim. Şimdi sen falan tepenin üzerine çık, üç defa kös vur ve orduna hücum emri ver" buyurdu. Emîrlerini aynen yerine getirdim. O da bana gösterdiği ordusuyla hücuma geçti. Böylece düşman hezimete uğradı, İstanbul'un fetih işi gerçekleşti."

Vefâtı: Talebesi ve "Reşehât" kitabının müellifi olan Ali bin Hüseyn şöyle anlatmıştır: "893 (m. 1488) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmidördünde, Pazartesi günü ikinci defa Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetine kavuşmakla şereflenmiştim. Sohbet sırasında; "Üç yıl dört ay sonra yaşım tam doksan olur" buyurdu. 895 (m. 1490) senesinde, Muharrem ayının başında hastalandı. Hastalandığı senenin Rebî'ul-evvel ayının sonunda, Cumartesi günü vefât etti. Hastalığı seksendokuz gün sürdü. Vefâtından oniki gün önce; "Eğer sağ kalırsak, beş ay sonra seksendokuz yaşım tamâm olup, doksana girerim. Ba'zı büyükler, ömrünün yıl sayısı ile hasta yattığı gün sayısı arasındaki uygunluğu; **"Bir günlük hastalık** (humma), **bir senenin keffâretidir"** hadîs-i şerîfinde buyurulan husûsa uygun olduğunu söylemişlerdir" buyurdu.

Talebelerinden Mevlâna Ebû Sa'îd Ubehî şöyle anlatmıştır: "895 (m. 1490) senesi Muharrem ayının yirmisinde Çarşamba günü, Hâce Ubeydullah hazretleri "Kefşir" mahallesinden kalkıp, "Kemânkerân" köyüne gitmek üzere yola çıktı. Yolda "Geçiyân" mahallesinde konaklayıp,

geceyi orada geçirdi. Perşembe sabahı Kemânkerân'a doğru yola çıktı. Hastalığı şiddetlenerek, yola devam edemedi. Cum'a sabahı Kemânkerân'a gitmek üzere yola devam etti. Yolda zaman zaman durup dinlendi. Cumartesi gecesi yatsı namazı Kemânkerân köyüne vardı. Yedigün orada kalıp, yedinci Cum'a günü, sabahtan i'tibâren akşama kadar hastalığı her saat arttı. Böylece üç ay hasta yattı. Bu hastalığı sırasında, namazlarını ilk vaktinde kılma husûsunda çok dikkat gösterdi. Hastalığının ve za'fiyetinin ağırlaşıp şiddetlendiği zamanlarda bile böyle idi.

895 (m. 1490) senesi Rebî'ul-evvel ayının sonunda, bir Cum'a günü hastalığı ağırlaştı ve can çekişme hâli Cum'a günü öğle vaktinde başlamıştı. Tam o sırada, Semerkand'da büyük bir zelzele oldu. O sırada câmide olan halk; "Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine birşey oldu" diyerek, Cum'a namazından sonra herkes Semerkand'dan Kemânkerân köyüne doğru yola çıktı. Vefât ettiği gün, akşam vakti hastalığı pek şiddetlenmişti. "Akşam namazının vakti girdi mi?" diye sordu. "Evet girdi" dediler. Akşam namazını îmâ ile kıldı. Yatsı vakti girdiği sıralarda, son nefeslerini veriyordu. Vefâtı sırasında huzûrunda bulunan talebelerinden Hâce Muhammed Yahyâ şöyle anlatmıştır: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin mübârek nefeslerinin kesilmesi yaklaştığı sırada, akşam ile yatsı arasında bir vakitde idik. Bulunduğu odada birkaç lâmba yaktilar. Ev son derece aydınlık olmuştu. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin iki kaşı arasından, birdenbire şimşek gibi bir nûr çıkıp öyle parladı ki, evde yanmakta olan lâmbalar, o nûr arasında sönük kaldı. Herkes bu nûru gördü. Bu nûr patladıktan sonra, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri son nefesini verip vefât etti. Vefât ettiği sırada da şiddetli bir zelzele oldu.

Sultan Ahmed Mirzâ, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hastalığının şiddetlendiğini duyunca, Cum'a sabahı bütün devlet erkânı ile Kemânkerân köyüne gitmek üzere yola çıktı. Akşam namazından sonra ulaşıp, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini son defa gördü. Vefât ettiği bu gecenin sabahı olan Cumartesi sabahı, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin cenâzesini Semerkand'a getirtti, öğle namazı vaktinde Kefşir mahallelerine getirilip, cenâzesi orada yıkandı, techiz ve tekfin edildi. Cenâze namazı kılınıp, defn edildi.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğulları, kabri üzerine bir kubbe ve yanına bir imârethâne yaptırdılar.

Talebeleri: Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin en başta gelen talebesi, Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid Bedahşî'dir. Halîfesidir. Bu talebesi, evliyânın büyüklerinden olan Ya'kûb-i Çerhî hazretlerinin kızının oğlu olup, torunudur. Hocası Übeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin kıymetli sözlerini "Mesmû'ât-ı Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid" adlı bir kitap yazarak toplamıştır.

Oğlu Muhammed; Zâhirî ilimde yüksek derecede âlim idi. İlk oğlu olup, tasavvuf ilmini babasından öğrenip kemâle ulaşmıştır. Bu oğlu, Hâcegân lakabı ile tanınmıştı.

Hâce Muhammed Yahyâ; küçük oğlu olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derecede idi. Babasından feyz alarak tasavvufta yükselmiştir. Babası, hayâtının son günlerinde onu yerine vekîl bırakmıştır.

Mevlânâ Seyyid Hasen; meşhûr talebelerinden olup, babası onu çok küçük yaşında iken Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetine getirmiştir. Geldikleri sırada, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın yanında bir tabak içinde bal görüp, hemen yemeye başlamıştı. Ubeydüllah-i Ahrâr ona; "Senin ismin nedir?" diye sorunca, balın tadına öylesine dalmıştı ki, "Adım Bal'dır" cevâbını verdi. Ubeydüllah-i Ahrâr tebessüm ederek buyurdu ki: "Bu çocukta tam bir kabiliyet var. Kendi ismini balın tadından dolayı unutup, balın lezzetine o kadar daldı ki, ismim Bal'dır dedi." Onu

kucaklayıp babasından aldı. Önce Kur'ân-ı kerîmi, ilk tahsîl için gereken bilgileri öğretti. Sonra Ubeydüllah-i Ahrâr, ona yüksek ilimleri öğrenmesini emretti. Bundan sonra da onu tasavvufda yetiştirip, yüksek derecelere kavuşturdu.

Mevlânâ Kâsım; en meşhûr ve çok sevdiği talebelerindendir. Hocasına tâbi olması tam idi. Bu husûsta örnek teşkil eden bir talebesi idi.

Mevlânâ Mîr Abdülevvel; talebelerinin meşhûrlarından olup, hocasına dâmâd olmakla şereflenmiştir. Tasavvufda yüksek derecelere kavuşmuştur.

Mevlânâ Ca'fer; tasavvuf hâllerine gark olmuş bir talebesi olup, âlim ve fâdıl bir zât idi.

Mevlânâ Burhâneddîn Hatelânî; bu talebesi, Semerkand'da parmakla gösterilen âlimlerden idi.

Mevlânâ Lütfullah Hatelânî; meşhûr talebelerinden olup, diğer talebesi Burhâneddîn Hatelânî'nin kızkardeşinin oğludur. Din ilimlerinde âlim idi.

Mevlânâ Şeyh; talebelerinin ileri gelenlerinden olup, senelerce hocasının ev ve dergâh işlerini görüp, hizmet etmiştir.

Mevlânâ Sultan Ahmed; meşhûr talebelerinden olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim idi.

Mevlânâ Ebû Sa'îd Evbehî, Mevlânâ Hâce Ali Taşkendî, Mevlânâ Nûreddîn Taşkendî, Mevlânâzâde Etrârî, Mevlânâ Nasîruddîn Etrârî ve Mevlânâ İsmâil Firketî de talebelerinin meşhûrlarındandır.

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebelerinden biri de, Abdullah-i İlâhi'dir. Simâv-hdır. İlim edindikten sonra, Semerkand'a ve Buhârâ'ya giderek feyz aldı. İcâzetle şereflenip, Ubeydüllah-i Ahrâr'a intisabı bulunan Emîr Ahmed-i Buhârî ile İstanbul'a geldi.

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bir talebesi de Abdullah-i Semerkandî'dir. Önce, Ya'kûb-i Çerhî'ye talebe olmuş ve Nizâmeddîn-i Hâmûş'dan da feyz almıştır. Uluğ Bey Medresesi'nde müderris idi.

Ubeydüllah-i Ahrâr'ın bir talebesi de Haydar Baba'dır. Kırk sene devamlı İstanbul Eyyûb Câmii'nde i'tikâf etti. Kanunî Sultan Süleymân bu zâtın üstün hâllerini işitince, Eyyûb Nişâncası ile Haliç arasında, Cezri Kâsım Paşa Câmii'ne inen yol üzerinde "Haydar Baba Mescidi"ni yaptırdı. Haydar Baba, 957 (m. 1550)'de vefât etti. Kabri, mescide girerken solda, sed üstündedir.

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Zamanımızda ehl-i irâdet, mürid (talebe) olma kabiliyetine sâhib olanlar azdır. Bir âlim, büyüklerden birine haber gönderip; "Burada mürîd olacak vasıflı insan azdır; sizin orada bu vasfı taşıyan kimseler varsa bize gönderiniz!" demiştir. Bu haberi alan büyük zât, bir mektûp yazarak şöyle cevap Vermiştir "Bahsettiğiniz vasıfta insanlar bizim burada yoktur. Eğer Şeyh isterseniz, istediğiniz kadar gönderelim!"

"Evliyânın meşhûrlarından olan Şiblî hazretleri, tasavvuf büyükleri yoluna girdiği sırada, babası Vâsıt şehrinin hâkimi (vâlisi) idi. Önce Muhammed Hayr'ın huzûrunda tövbe etti. Sonra Muhammed Hayr hazretleri onu Cüneyd-i Bağdadî hazretlerine gönderdi. Göndermesindeki sebep; Şiblî hazretlerinin, Cüneyd-i Bağdadî'nin akrabası olmasıydı. Böylece edebe riâyet etmiş oldu.

Şiblî, Cüneyd-i Bağdâdî'ye talebe olunca; önce ona yedi sene ticâret yapmasını ve bu ticâretten elde ettiği kazancını, o zamana kadar olan günahlarının affı için sadaka olarak

dağıtmasını emretti. Bunu yaptıktan sonra da, yedi sene de hela temizliği yapmasını emretti. Bunu da yaptı. Bu ondört seneden sonra onu tasavvufta yetiştirip, yüksek derecelere kavuşturdu."

Yine şöyle buyurmuştur: "Sehl bin Abdullah Tüsterî hazretleri, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için öyle riyâzet yapıp, zikre dalmıştı ki, birgün ağzından ve burnundan kan geldi. Yere düşen her damla kanı "Allah" yazıyordu. Bundan sonra hocası ona, tasavvufda her ân Allahü teâlâyı hatırlamak ve kendisini gördüğünü düşünmek gibi ma'nâlara gelen "Yâd-ı daşt" makamı üzere olmasını emretti." "İkindi namazından sonra öyle bir vakit vardır ki, o vakitte amellerin en iyisiyle meşgûl olmak lâzımdır. Ba'zıları demişlerdir ki: "O saatte amelin en iyisi muhâsebe, insanın kendini hesaba çekmesidir. Öyle ki, gece ve gündüz geçirdiği saatler içinde yaptığı işleri gözden geçirip, ne kadar zamanı tâat, ne kadar zamanı günâh işlemekle geçirmiş hesâb etmeli. Tâat ile geçirdiği zamanı için şükretmeli. Günâh ile geçen zamanı için de istiğfar etmelidir." Ba'zıları da şöyle demişlerdir: "Amellerin en iyisi, bir büyük zâtın sohbetine kavuşmak için gayret göstermek ve o zâtın sohbetinde, gönlünü Allahü teâlâdan başka herşeyden çevirmesidir" demişlerdir ki, en iyi amel, Allahü teâlâdan başka herşeyden yüz çevirip, Allahü teâlâya dönmektir."

Bigâneler, gâfil ve anlayışsızlar ile birlikde bulunmanın zararı husûsunda şöyle buyurmuştur: "Birgün Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerine, sohbet sırasında bir fütur, dağınıklık hâli gelmişti. Bunun üzerine; "Meclisimize bir bigâne, gâfil girmiştir. Bu hâl ondan dolayıdır. Onu arayıp bulunuz" buyurdu. Talebeleri iyice aradıktan sonra, böyle birini bulamadıklarını söyleyince; "Bastonların bulunduğu yere bakınız" dedi. Talebeleri oraya bakınca, oraya bir bigânenin asasını bırakmış olduğunu anladılar, o asayı oradan çıkarıp attılar."

Birgün Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebelerinden biri, gâfil bir kimsenin elbisesini giyip sohbetine gelmişti. Oturduktan bir müddet sonra, hocası; "Bu mecliste bir gâfilin kokusu geliyor" dedikten sonra, o talebeye dönüp; "Bu koku senden geliyor, yoksa bir gâfilin elbisesini mi giydin?" dedi. O talebe hemen dışarı çıkıp, o elbiseyi değiştirip geldi.

"İnsanların amelleri, işleri ve ahlâkı, cansız şeylere de te'sîr eder. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin bu husûsta çok keşfi vardır. Bu bakımdan, kötü işlerin işlendiği bir yerde yapılan ibâdet ile iyi işlerin işlendiği yerde yapılan ibâdet birbirinden kıymetçe farklıdır. Bunun içindir ki, Kâ'be'de kılınan iki rek'at, başka yerlerde kılınan namazın bin rek'atına bedeldir."

"Şeyh Ebû Tâlib-i Mekkî buyurdu ki: "Allahü teâlâdan başka hiçbir muradın kalmayıncaya kadar gayret göster. Bu muradın hâsıl olunca, işin tamamdır, isterse senden kerâmetler, hâller ve tecellîler hâsıl olmasın, gam değildir."

"Dervişlik; herkesin yükünü çekmek ve kimseye kendi yükünü çektirmemektir."

"Allahü teâlâdan gelen belâlara sabırlı, hattâ şükredici olmak lâzımdır. Zîrâ, Allahü teâlânın birbirinden acı belâları çoktur."

Yine şöyle buyurmuştur: "Birgün Mevlânâ Hâmûş hazretlerinin huzûruna gitmiştim. Yanında bulunanlarla ilmî mes'eleleri konuşuyordu. Ben de bir yere oturmuş, hiç konuşmuyordum. Bana dönüp; "Ne dersin, konuşmak mı daha iyi, susmak mı daha iyi?" dedi. Sonra da; "Bir kimse kendi varlığının kaydından (nefsinden) kurtulmuşsa, ne yapsa iyidir. Kurtulmamışsa, ne yapsa kötü." Ben, Mevlânâ Nizâmeddîn Hâmûş'dan bundan daha iyi bir söz işitmedim."

"Şeyh Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr, Tasavvufu şöyle ta'rîf etmiştir "Şimdiye kadar evliyâdan yediyüz zât tasavvufun ta'rîfi husûsunda çeşitli sözler söylemişlerdir. Bütün bu sözlerin özü şu noktada toplanır: Tasavvuf; vakti, en değerli olan şeye sarfetmektir."

"İnsanın kıymeti; idrâkinin, zekâsının, bu yolun büyüklerinin hakîkatlerini anladığı kadardır."

Talebelerine şöyle buyurmuştur: "Sizden hanginizin yirmi kerre, belki daha fazla tasarruf edildiği hâlde ve nisbet sahibi kılındığı hâlde, her dışarı çıktığında kaybetmemiş olsun? Size verilen veriliyor. Fakat siz onu muhafaza edemiyorsunuz. Eline bir nûr teslim edilen kişi, onu en kıymetli şeyi bilsin. Fânî varlığını tasfiye etsin, o nûr ile kendini karanlıkta aydınlatsın."

Yine şöyle buyurmuştur: "Benim birkaç günlük hayâtımı fırsat bilip Allahü teâlâya bağlanmayan sizler, ya benden sonra ne yapacaksınız? Bu fırsatı ganîmet bilin, bu ni'met elden giderse pişman olursunuz. Son pişmanlığın faydası olmaz."

"Zikir bir kazma gibidir ki, onunla gönülden yabancı duygu dikenleri temizlenir."

"İbâdet; emirlere uyup, amel etmek, nehyedilen şeylerden sakınmaktan ibârettir. Ubûdiyyet, kulluk da bu şekilde Allahü teâlâya yönelmektir." "İnsanın yaratılmasından murâd, kulluk yapmasıdır. Kulluğun özü de, her halükârda Allahü teâlâyı unutmamaktır."

"İlim iki çeşittir: Biri veraset ilmi, bin de ledün ilmidir. Veraset ilmi çalışarak elde edilir. Resûlullah (s.a.v.); **Kim bildikleriyle amel ederse, Allahü teâlâ ona bilmediklerini öğretir."** buyurdu. İlm-i ledün ise Allahü teâlânın ihsânıdır. Çalışmadan elde edilir, ilâhî bir mevhibedir. Kullarından dilediğine verir."

"Himmet etmek; Allahü teâlânın isimleri ile münâsebeti olan bir zâtın, kalbinde yalnız bir işin yapılmasını bulundurması demektir. Bu şeye teveccüh eder. Kalbine bundan başka hiçbir şey getirmez. Yalnız, o işin yapılmasını ister. Allahü teâlâ da o işi yaratır Allahü teâlânın âdeti böyledir. Kâfirlerin himmet etdikleri şeylerin de hâsıl oldukları görülmüştür. Allahü teâlâ, bana bu kuvveti ihsân etmiştir. Fakat, bu makamda edeb lâzımdır. Edeb de, kulun kendisini Hak teâlânın irâdesine tâbi etmesidir. Kendi irâdesine tâbi olmamak, Hak teâlânın fermanını beklemek lâzımdır."

"Çok açlık ve çok uykusuzluk, dimağı yorar. Hakîkatleri ve ince bilgileri anlamağı önler. Bunun için, riyâzet çekenlerin keşifleri hatalı olur."

"Biz bu yolu, tasavvuf kitaplarından değil, halka hizmetten elde ettik.

Herkesi bir yola götürürler. Bizi de hizmet yoluna götürdüler."

"Bizim yolumuzda, el helâl kârda gönül ise hakîkî yârdadır."

"Seyyidlerin bulunduğu bir memlekette ben oturamam. Zîrâ, Resûlullaha (s.a.v.) bağlı bir nesebten gelmenin şerefini taşıyanlara, lâyık oldukları ta'zimi gösterememekten korkuyorum."

"Söz, yüce bir şeydir. Zamanında ve yerinde olmalıdır."

"Söz söylemek, dilin gönülle, gönlün de Hak ile olduğu zaman makbûldür."

"Tasavvuf bilgilerinden maksad, kendini zorlamadan, uğraşmadan, her ân Allahü teâlâya teveccüh ve ikbâldir. Ya'nî, her ân Allahü teâlâyı hatırlamaktır."

Buyurdu ki: "Bütün hâlleri ve buluşları bize verseler, fakat Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını kalbimize yer-ileştirmeseler, hâlimi harâb, istikbâlimi karanlık bilirim. Eğer bütün harâblıkları, çirkinlikleri verseler ve kalbimizi Ehl-i sünnet i'tikâdı ile süsleseler, hiç üzelmem."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

2) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, 193 Mektûb

3) Reşehât sh. 229

4) Nefehât-ül-üns sh. 441

5) Umdet-ül-makâmât sh. 77

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 245

7) Şakâyık-ı Nu'maniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 269

8) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 437

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 650

10) Rehber Ansiklopedisi cild-17, sh. 182

11) Fevâid-ül-behiyye sh. 145

12) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 139

13) Mir'ât-i kâinat cild-3, sh. 61

14) Silsilet-ül-ârifîn, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd bölümü No: 2830 Varak, 28-b, 157-b, 178-a

15) Mesmû'ât, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi bölümü, No: 1715 Varak: 5-a, 24-a, 29-a.

16) Reşehât (Arabî) sh. 168

VÂNNÛGÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Osman bin Ömer et-Tûnusî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. El-Vânnûgî diye meşhûr oldu. 759 (m. 1358) senesinde Tûnus'da doğdu. 819 (m. 1416) senesi Rebî'ul-âhır ayında, Mekke-i mükerremede vefât etti. Muallâ kabristanında, Şeyh Ebi'l-Hasen eş-Şûlî'nin kabrine yakın bir yere defnedildi.

El-Vânnûgî, Tûnus'da büyüdü. Oradaki büyük âlimlerden Ebi'l-Hasen bin Ebi'l-Abbâs el-Batrînî ve İbn-i Arafe'den ilim öğrendi. Fıkıh, tefsîr, mantık, hesab, hendese ve cebir öğrendi. Ebi'l-Abbâs el-Kassar'dan Arabî ilimlere dâir çok kitap okudu. Başka âlimlerden de okuyup, tefsîr ilminde mütehassıs oldu. Fen ilimlerinde de üstün bir dereceye yükseldi. Üstün bir zekâsı, kuvvetli bir anlayış kabiliyeti olup, gördüğü şeyi bir daha unutmazdı.

Vânnûgî, ders okuttu, fetvâlar verdi. Hadîs-i şerîf ilmine dâir, talebelerine icâzet (diploma) verdi. Âlimler onun ilminin üstünlüğünü söylediler. Çok kitabı vardı, ihtiyâcı olanlara kitaplarını âriyet olarak verdi. Çok kimseler onun ilminden istifâde etti. Bir müddet Mekke-i mükerremede mücavir olarak, daha sonra da Medine'de kaldı ve bu meyanda ders okuttu. Fetvâlar verdi ve tasnif işiyle meşgûl oldu.

Vânnûgî'nin yazmış olduğu eserlerden bir tanesi de "Kitâb alâ kavâid-i İbn-i Abdüsselâm'dır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 289

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 3

3) Bugyet-ül-vuât cild-1, sh. 31

4) El-A'lâm cild-5, sh. 331

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 92

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 286

VEFÂ KONEVÎ

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Mustafa bin Ahmed'dir. Lakabı Muslihuddîn olup, Şeyh Vefâ ismiyle tanınmıştır, İbn-i Vefâ ve Ebü'l-Vefâ da denmiştir. Konya'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 896 (m. 1490) senesinde vefât etti. Türbesi İstanbul'da olup ismini ondan alan Vefâ semtindedir.

Vefâ hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişmiş büyük âlim ve evliyâ idi. İlk tahsilini yaptıktan sonra, Edirne'de Debbaglar Câmii, İmâmı Şeyh Muslihuddîn'e talebe oldu. Bir müddet bu hocasından ilim öğrenip feyz aldı. Sonra bu hocasının tavsiyesi üzerine Abdüllatîf-i Kudsî hazretlerinin sohbetlerinde bulundu. Hem din ilimlerinde, hem de fen ilimlerinde mütehassıs olarak yetişti. Tasavvuf ilminde ve hâllerinde de yetişip yükseldi.

Şeyh Vefâ hazretleri, bir ara hacca da gitmişti. Hacdan deniz yolu ile dönerken, yolda hıristiyan korsanları tarafından gemisi yağma edilip, kendisi de esîr edildi. Rodos adasına götürülüp hapsedildi. Zamanının gözüpek kahramanlarından Kahramanoğlu İbrâhim Bey tarafından, esîr alanlara para verilmek sûretiyle esâretten kurtarıldı. Hürriyetine kavuştu. İstanbul'a dönüşlerinde, şimdi kendi ismi ile anılan "Vefâ" semtine yerleşti. Vefâtına kadar burada yaşadı: İnsanlara doğru yolu göstermek, dinimizin emir ve yasaklarını bildirmek ile meşgûl oldu.

Sözleri gayet beliğ ve açık olup, dinliyenlerin kolaylıkla anlıyabileceği şekilde idi. Çok ibâdet ettiğinden, sohbetine gelenleri, ancak belli vakitlerde kabûl ederdi. Sohbetleri pek tatlı olup herkesin onu dinlemek ve yüzünü görmek için âşık olduğu bir zâttı. Sözleri hikmetli ve nükteli idi. Din husûsunda hiç ta'viz vermezdi. Bu husûsta titiz ve celalli idi. Dünyâya düşkün olanlara iltifât etmez, dervişlerle, dünyâya düşkün olmayanlar ile sohbet etmeyi severdi. Zamanının meşhûr kimseleri kapısına gelir, sohbetine kavuşmak için kabûl etmesini beklerlerdi.

Bir defasında, Fâtih Sultan Mehmed Hân kapısına kadar geldiği hâlde onunla görüşmemiştir. O da üzülerek, geri dönüp gitmiştir. Onunla görüşmemesinden dolayı kendisi de üzülmüş, hattâ gözlerinden iki damla gözyaşı yanaklarına inmiştir. Yanında bulunanlar; "Efendim neden pâdişâhı kabûl etmediniz? Hem siz buna üzüldünüz, hem de o üzüldü" dediler. Vefâ hazretleri, gözünden akan iki damla gözyaşını eliyle silerek; "Doğru söylersiniz. Ama inanıyorum ki, benim ona olan sevgim ve onun bana olan ihtiyâcı, bize asıl vazîfemizi unutturacak kadar fazladır. Dostluğumuz, sohbetimiz, birçok vatandaşın işinin yarım kalmasına sebeb olacak. Şimdi anladınız mı? Sultânı niçin kabûl etmiyorum?" demiştir.

Sultan İkinci Bâyezîd-i Velî de, onu çok severdi. İlminin, yaşayışının hayranı idi. Vefât ettiği zaman cenâze namazında bulundu. Hattâ o esnada, kefenini açıp, yüzüne bakarak, eskiden beri olan hasret ateşini bir parça gidermek istedi. Bir rivâyete göre de, kefenini açıp baktıklarında, Ebü'l-Vefâ yüzünü sağ eliyle kapatmıştır.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, kızını emirlerinden biriyle evlendirirken, nikâhı teberrüken Vefâ hazretlerinin yapmasını ve onun huzûrunda olmasını istedi. Vefâ hazretlerine hediye olarak kırkbin akçe göndererek durumu arzetmişti. Fakat Vefâ hazretleri kabûl etmedi ve: "Muhyiddîn Konevî Efendi vardır. Fakirdir, bu parayı ona verirsiniz. Bereketli bir zâttır. Onu getiriniz, bu işi o yapsın" buyurdu. Bunun üzerine o zâtı getirip, nikâhı kıydırdılar.

Bir bahar günü, Vefâ hazretlerine; mevsim güzel, hava çok hoş. Allahın rahmet eserlerini görmeniz için dışarı çıkmanızı istirhâm ederiz dediklerinde; "Bugün müsâade edin. Akşam, her zaman yediğimden bir lokma daha fazla yiyeyim de, dışarı çıkacak kuvvetim olsun" buyurdu.

Kendisine, şehrimize, şu kadar ağırlıktaki taşı kaldıran ve şu kadar ağır yük taşıyan birisi geldi dediklerinde: "Abdest ibriğini taşımak, ondan zordur" buyurdu. Bu ne doğru ve ne güzel bir cevaptır. Çünkü, ağır taşı kaldırma ve ağır yük taşımada nefsin hazzı vardır. Bunun için nefse kolay gelir. Abdest ibriğini taşımakta ise, nefse muhalefet vardır. Bunun için nefse daha zor ve daha ağır gelir.

Vefâ hazretleri, 896 (m. 1490) yılı Ramazan ayında Pazartesi günü vefât etti. Vefâ'da kendi adıyla anılan câminin sol tarafında defnedildi. Sonradan kabirleri üzerine, yeşil kubbeli bir türbe yapıldı. Türbeyi Sultan İkinci Bâyezîd Hân yaptırdı. Kabri, müslümanların ziyâret yeridir. Türbelerinin, duâ ve niyaz edilen penceresinde şu beyit okunmaktadır:

"Muktedây'ı ehl-i ma'nâ, Müslihuddîn Ebü'l-Vefâ,
A'yüri-i uşşâka hâk-i merkadidir Tûtiyâ."

Ma'nâsı:

Muslihuddîn Ebü'l-Vefâ, ma'nâ ehlinin, evliyânın uyduğu kimsedir. Mezarının toprağı, âşıkların gözlerine sürmedir.

Ebü'l-Vefâ hazretlerinin meşhûr (Tecrîd) kitabına, Hoca Sa'düddîn Efendi, geniş bir açıklama yaptığını (Tâc-üt-tevârih) adlı eserinde bildirmektedir. Astronomi ve Astroloji ilimlerine de vâkıf idi. Vefâ hazretleri adına Konya'da bir câmi, İstanbul'da ise; câmi, medrese, hamam, halvethâne ve türbe inşâ edilmiştir.

Şeyh Vefâ hazretlerinin eserleri şunlardır:

1- Makâm-ı Sülûk: Tasavvuf ile ilgili olup, Türkçe ve üçyüzdoksanaltı beyitlik manzûm bir eserdir. Tasavvufî, ahlâkî mevzûları şiir yoluyla anlatmıştır. Bu eseri, edebiyat ve şiir bakımından da kıymetlidir.

2- Şâz-ı irfan: Türkçe ve manzûm bir eserdir.

3- Evrâd-ı Vefâ: Beşyüzellialtı sahife civarında olup, nesir bir eserdir.

4- Rûznâme-i Vefâ: Bu eseri, Deftardar Ali Çelebi tarafından "Miftâh-ı rûznâme" adıyla şerhedilmiştir. Bunlardan başka eserleri de olduğu kaydedilmiştir.

Şeyh Vefâ hazretlerinin bir şiiri şöyledir:

"Bâl-ü-berden geçmişim bir dâneyim,
Yâneyim, ey şem-i rûşen yâneyim;
Düşmişem ışkın odına tâ ezel,

Kendi düşen ağlamaz, vardır mesel.
Tâ ebed yanmak bana oldı mahal,
Yâneyim, ey şem-i rûşen yâneyim.

Cümle uşşâka Vefâ matluptur,
Ehl-i aşk içre safâyı hûbdur.
Çünki yanmak âdeti mahbûbdur;
Yâneyim, ey şem-i rûşen yâneyim."

Bir başka şiiri de şöyledir:

"Evvel tevhîdi zikret, Sonra cürmünü fikret.
Var yoluna doğru git, Derviş olayım dersen.

Bir zât-ı kâmil ara, Gezme tozma avara.
Tamam sıra bu sıra, Derviş olayım dersen.

Gaflet ile çalışma, Çok gezmeye alışma.
Kem sözlere karışma, Derviş olayım dersen.

Rü'yâna yalan katma, Elden söz alıp satma.
Cellad önüne yatma, Derviş olayım dersen.

Her sözde inâd etme, Her mezbelede bitme.
Sapa yollardan gitme, Derviş olayım dersen.

Dostunda kusur görme, Ak yüze kara sürme.
Başına çorap örme, Derviş olayım dersen.

Hayrın bir ise binle, Vakt-i seherde inle.
Pend-i Vefâ'yı dinle, Derviş olayım dersen.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4688

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) cild-1, sh. 251

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 527

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 181

5) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 326

6) Nefehât-ül-üns sh. 559

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1001

VELİYYÜDDÎN (Ahmed bin Ahmed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Abdülhâlık bin Abdülhayy es-Süyûtî el-Kâhirî olup, lakabı Veliyyüddîn'dir. 813 (m. 1410) senesi sonlarında, Kâhire'deki Nâsıriyye Medresesi'nde doğdu. 891 (m. 1485) senesi Safer ayının onsekizinde, Pazar gecesi vefât etti. Ertesi gün kılınan cenâze namazına, çok kalabalık bir cemâat katıldı. Sa'îd-üs-süadâ Sûfiyyesi'nin mezarlığına defnedildi.

Veliyyüddîn Ahmed, Fakîh Hasen el-Amilî'nin yanında, Kur'ân-ı kerîmi, fıkıh ilmine dâir el-Umde ve el-Minhâc kitaplarını, ayrıca Cem'ul-cevâmi' ile Elfiyetü İbn-i Mâlik'i ezberledi. Bu ezberlerini Veliyyüddîn Irâkî'ye ve ba'zı âlimlere okudu. Cemâlüddîn Abdullah İbni Alâüddîn Ali el-Hanbelî'nin yanında da İbn-i Hişâm'ın "Es-Sîre adlı eserini ve diğer eserlerini başından sonuna kadar okudu. İbn-i Hacer el-Askalânî, İbn-i. Cezerî, İbn-i Mısrî, Zeynüddîn Zerkeşî, Mecdüddîn İsmâil, Şihâbüddîn el-Vâsıtî, et-Telvânî, İbn-i Tahhân, İbn-i Berdis ve birçok âlimden hadîs-i şerîf dinledi. Muhibbüddîn bin Nasrullah'dan Sahîh-i Buhârî'yi okudu. Şerefüddîn Sübkî'den fıkıh ilmini öğrendi. Ferâiz ilmini Ebü'l-Cûd el-Benbî'den öğrendi. Ayrıca; Mecdüddîn el-Bermâvî, Şemsüddîn el-Hicâzî, el-Vefâî, el-Kayânî, Burhânüddîn el-Ebnâsî el-Hınnâvî ve Alemüddîn Bülkînî'den de ilim öğrendi.

Veliyyüddîn Ahmed, ilmî tahsilini tamamladıktan sonra, Sahrîc Mencik'te imamlık, hocası Sübkî'den sonra Tabressiyye Medresesi'nde müderrislik, Cemâliyye Medresesi'nde hem tasavuf hocalığı hem de baş müderrislik vazîfesi yaptı. Ayrıca İbn-i Tûlûn Câmii'nde Necmüddîn bin Kâdı Aclûn'un isteğiyle fıkıh hocalığı, Nâsıriyye Medresesi'nde Ebü'l-Adl el-Bülkînî'den sonra hocalık ve Dâr-ül-Adl müftîliği yaptı. Sultânın önünde, Celâlüddîn İbn-ül-Emânet'in yerine hadîs-i şerîf okudu. Ayrıca birçok yerlerde idârecilik yaptı.

Veliyyüddîn Ahmed, tevâzu sahibi, akıllı, yaşamasında orta hâlli davranan, ibâdet yapmayı ve geceleri namaz kılmayı çok seven bir zât idi. Defalarca hacca gitti. En son olarak 870 (m. 1465) senesinde hacca gitmiştir. Emînüddîn el-Aksarâyî'nin ta'yiniyle kadı oldu. Bu vazîfede iken, vakıflar ile ilgili bir tetkik sonucu, bu vakıflardan hakkı olanlarla, hakkı olmayanları ayırdı. Bir süre sonra bu görevden azledildi. Vefât edinceye kadar bir vazîfe almadı.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 210

YAHYÂ ÎDİLÎ

Kuzey Afrika'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Kaynaklarda doğum ve ölüm târihleri ve yerleri bildirilmemektedir. Fakat hicrî dokuzuncu asırda yaşadığı bilinmektedir. Büyük velîlerden olduğuna pekçok âlim şehâdet etmiştir. Evliyânın büyüklerinden olan Vaglisiyye ve Kasîde-i Bürde şarihi, pekçok kıymetli eserin sahibi Abdürrahmân Sebbâg, Yahyâ İdilî'nin kutub denilen büyük evliyâdan olduğunu bildirmiştir. Onun fıkıh ve ahlâk ilimlerinde yüksek mertebede olduğuna şehâdet etmiştir.

Kerâmetleri: Bir mescid yapılacaktı. Mescidin kıblesini ta'yin ederken ihtilâf edildi. Ba'zı insanlar kıblenin bir yöne; ba'zıları da başka yönde olduğunu söylediler. Bunun üzerine Yahyâ İdilî, kıble tarafında bulunan dağa "Alçal!" diye seslenince, dağ alçaldı ve Kâ'be-i muazzama gözüktü. Orada bulunanların hepsi, Kâ'be-i muazzamayı gördüler.

Şeyh Zerrûk, Yahyâ Îdilî'ye çok hürmet ederdi. Çünkü bâtın (tasavvuf) ilmini ondan almış idi. Birgün bir kelimenin harfleri hakkında ihtilâf edildi. Hemzeli mi, yoksa hemzesiz mi olacak diye Yahyâ İdilî'ye sordular. O da hem-zeli olacak, dedi. Şeyh Zerrûk'un içinde az bir şüphe olup, böyle olduğuna tam kanâat getirememişti. Yahyâ İdilî. Şeyh Zerrûk'un başını okşayarak; "İşte Levh-i mahfûz, bak!" dedi. Allahü teâlâ, Zerrûk'un gözünden perdeyi kaldırdı ve Levh-i mahfûzu gördü. Yahyâ Îdilî'nin buyurduğu gibi idi.

Büyük âlim Tevâtî, talebelerinden birini zeytinyağı getirmesi için Yahyâ İdilî'ye gönderdi. Yahyâ İdilî, gelen talebeye bir miktar zeytinyağı verdi. "Hocanız Tevâtî'nin yanına varıncaya kadar kimseye birşey söylemeden götürünüz" dedi. Talebe, yolda ba'zı arkadaşlarına rastladı. Onlar o talebeye hâl hatır sordular. O da Yahyâ İdilî'nin sözünü unutarak onlarla konuştu. Becâye'ye geldiğinde bir de baktılar ki, kapların içinde sâdece zeytin kabukları var. Mes'eleyi hocaları Tevâti'ye anlattılar. Tevâti onlara; "Eğer tenbîhe uyup, sussaydınız, arkadaşlarımzla yolda konuşmasaydınız böyle olmazdı. Emre muhalefet ettiniz, böyle oldu" dedi.

---

1) Ta'rîf-ül-halef sh. 595

YA'KÛB-İ ÇERHÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenip yapmalarını sağlayan ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin onyedincisidir. İsmi, Ya'kûb bin Osman bin Mahmûd'dur. Gazne'de Cerh köyünde doğdu, doğum târihi bilinmemektedir. 851 (m. 1447) senesinde Hülfetû'da vefât etti. Burası, sınır köylerinden bir köy olup, kabri oradadır. Derin âlim ve veliyyi kâmil idi.

Ya'kûb-i Çerhî, önce Hirat'a gidip, bir müddet ilim tahsili yaptı. Sonra yine ilim tahsili için Mısır'a gitti. Orada Zeynüddîn Hafi ile birlikte, zamanının büyük âlimi Mevlânâ Şihâbüddîn Şhrvânî'den ve diğer âlimlerden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Sonra Buhârâ'ya gitti. Orada da âlimlerden ilim öğrenip, icâzet aldı. Zâhirî ilimlerde yetişdikten sonra tasavvuf ilmine yöneldi. Tasavvuf ilminde ve hâllerinde önce Şâh-ı Naksihcnd Behâeddîn-i Buhârî'nin, sonra da onun halîfesi Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetinde yetişti.

Kendisi şöyle anlatmıştır: "Buhârâ'nın âlimlerinden ilim tahsil edip icâzet aldıktan sonra memleketime dönmek üzere idim. İçimde Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yanına gitmek arzusu hâsıl oldu. Huzûruna varıp; "Beni hatırdan çıkarmayımz" diye yalvardım. "Tam gideceğin sırada mı bana geliyorsun?" buyurdu. "Gönlüm iştiyâkınızla dolu, sizi seviyorum" dedim. "Bu arzu ne sebepten geliyor?" dedi. "Büyük bir zâtsınız ve herkesin makbûlüsünüz" dedim. Bunun üzerine; "Bu sebep kâfi değil, daha makbûl birşey bulman lâzımdır. Halkın beni kabûlü şeytanî olabilir" buyurdu. Dedim ki: "Sahih bir hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ bir kulunu severse, onun sevgisini kullarının kalblerine düşürür, insanlar onu severler"** buyurulmuştur."

Bunun üzerine tebessüm etti ve buyurdu ki: "Biz azîzânız (azîzlerdeniz.) Bu söz üzerine kendimden geçer gibi oldum. Çünkü bu görüşmeden bir ay kadar önce, bir rü'yâ görmüştüm. Rü'yâmda bana; "Azîzân'ın müridi, talebesi ol" demişlerdi. Rü'yâyı unutmuştum. Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "Kiz azîzânız" buyurunca hatırladım. Tekrar; "Bana teveccüh ediniz, hatırınızdan çıkarmayınız" diye yalvardım. Buyurdu ki: "Bir gün Azîzân'dan (Ali Râmitenî'den (k.s.) böyle bir istekde bulunmuşlar. O da, birşeyin hatırda kalması için bir vâsıtaya ihtiyâç olduğunu söylemiş ve hatırlamaya vesîle olacak birşey istemişler." Bunu söyledikten sonra, bana mübârek takyesini hediye etti ve buyurdu ki: "Senin bana verecek birşeyin yok, şu takyeyi al, onu her gördüğünde bizi hatırla ve yanında bul."

Bundan sonra ayrıca tenbîh edip; "Bu yolculukta Mevlânâ Tâcüddîn Deştgûlegî'yi bulmaya gayret et. Çünkü o, Allahü teâlânın evliyâsındandır." buyurdu. Yola çıktıktan sonra, içime önce Belh şehrine, oradan da memleketime dönme arzusu düştü. Belh şehri ile Deştgûlek arası çok uzak idi. Yolculukta öyle vesileler oldu ki, birden kendimi Deştgûlek yakınlarında buldum. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin tenbihi hatırıma geldi. İşâretlerinden dolayı şaşırıp, hayran kaldım. Deştgûlek'e gidip, hemen Mevlânâ Tâcüddîn'in sohbetine can attım. Onun sohbetinde bulunduktan sonra, Behâeddîn-i Buhârî'ye geri dönüp ona teslim olmak arzusu beni sardı. Buhârâ'da bir meczub zât vardı. Onu bir yolda oturur gördüm. Ona dedim ki; "Ben gidiyorum!" Bana; "Hiç durma, çubuk git!" dedi. Oturduğu yerde toprak üzerine çizgiler çizdi. Kendi kendime, bu çizgileri sayayım, eğer tek çıkarsa gitmem gerektiğine işâret sa'yayım diye düşündüm. Saydım tek çıktı. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerine tekrar gitmeye karar verip, yola çıktım. Nihâyet Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin huzûruna kavuştum. Hâlimi arzettim. Bana zikretmemi ve zikirde teke riâyet etmemi bildirip; "Elinden geldiği kadar zikirde tek sayıya riâyet et" buyurdu ve böylece yolda karşılaştığım meczub zâtın yer üzerine çizdiği çizgilerin tek oluşuna işâret etti."

Ya'kûb-i Çerhî hazretleri, bir eserinde şöyle anlatmıştır: "Allahü teâlânın inâyetiyle bu fakirde erenler yoluna girmek arzusu doğup da fadl-ı ilâhiyye'ye, Allahü teâlânın yardımına kavuşunca, Buhârâ'da Hâce Behâeddîn-i Buhârî hazretlerine kavuşmak nasîb oldu. Onun kerem ve iltifâtları beni saadete garketti. Gördüm ki, mürşidim kâmil ve mükemmildir ve evliyânın en üst tabakasındandır. Çeşitli vak'alar ve gaybî işâretlerden sonra, Kur'ân-ı kerîmi açıp bir âyeti işâret tutmak istedim; meâlen **"O peygamberler Allahın hidâyetine eriştirdiği kimselerdir, sen de onların gittiği yoldan yürü..."** (El-En'âm 90) buyurulan âyet-i kerîme çıktı, bağlılığım kat kat arttı. Tereddüt içinde bulunduğum günlerden birgün idi. Evimin bulunduğu Fethâhâd'da, Şeyh Seyfüddîn'in kabrine doğru oturmuştum. İçimde öyle bir hrtına koptu ki, hemen Hâce Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin huzûruna kavuşmak için Kasr-ı Ârifân'a doğru yola çıktım. Kasr-ı Ârifân'a varıp, Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin evlerine yaklaştığım zaman, yola çıkmış, beni beklemekte olduğunu gördüm. Kana ihsânda bulundular, yanına oturttular. Namaz kıldıktan sonra sohbete başladılar. Heybeti beni öyle sarmıştı ki, konuşmaya mecalim kalmadı. Bu sohbet sırasında buyurdu ki: "İlim iki kısımdır. Kiri kalh ilmi; bu ilim, en fâideli olan ilimdir. Bu ilmi nebiler ve resûller öğretir. Diğeri lisan ilmidir. Bu ilim de Allahü teâlânın insanoğluna huccetidir. Ümîd ederim ki, bâtın ilminden sana bir pay erişsin. Yine nakledildi ki; "Sadâkat ehliyle oturduğunuz zaman, sulk (doğruluk) üzere bulununuz. Çünkü onlar, kalb casuslarıdır. Kalblerinize girerler ve himmetinize bakarlar. Biz, kendi kararımızla kimseyi kabûl edemeyiz. Böyle me'muruz. Bakalım bu gece bize ne işâret buyurulur. Eğer seni kabûl ederlerse, biz de kabûl ederiz" buyurdu.

Ömrümde o gece kadar çetin ve zor bir gece geçirmedim. Se'âdet kapısının açılmasını umarken, bu kapının yüzüme kapanmasından korktum. Sabah namazını Behâeddîn-i Buhârî hazretleri ile beraber kıldım. Namazdan sonra; "Sana müjdeler olsun, kabûl işâreti geldi. Biz insanları az kabûl ederiz. Kabûl ettiğimiz zaman da geç kabûl ederiz. Tâ ki gelenlerin nasıl geldiği.ve zamanının gelmiş olduğu belli olsun" buyurdu. Bundan sonra Şâh-ı Nakşibend hazretleri, silsilelerini Abdülhâlık Goncdüvânî'ye kadar gösterdi.

Bundan sonra nice zaman Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin hizmetinde ve sohbetinde bulundum, icâzet verdikleri güne kadar yanlarından ayrılmadım. Yanlarından ayrılıp, yola çıkacağım zaman; "Sana tarikat edebi ve hakîkat sırrı olarak bizden ne erişmişse, Allahü teâlânın kullarına ulaştır, götür. Bu, senin saadete kavuşmana sebeb olur" buyurdu. Ayrıca halîfesi Alâüddîn-i Attâr ile sohbet etmemizi emretti. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin vefâtından sonra, ben uzun müddet Bedehşan'da kaldım. Alâeddîn-i Attâr ise Çigâniyân'da bulunuyordu. Bana bir mektûp yazarak, Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin emrini hatırlattılar. Bundan sonra hemen Alâüddîn-i Attâr hazretlerinin yanına gittim ve vefâtına kadar sohbetlerinde kaldım. Vefâtlarından sonra memleketime döndüm."

Ya'kûb-i Çerhî, önce Behâeddîn-i Buhârî'nin, sonra onun seçkin talebesi ve halîfesi olan Alâüddîn-i Attâr'ın sohbetinde yetişip kemâle geldi. Hocası Alâüddîn-i Attâr'ın halîfesi olup, insanlara doğru yolu gösterdi. Onun en başta gelen talebesi ve halîfesi de Ubeydüllah-i Ahrâr'dır. Yâ'kûb-i Çerhî hazretlerinin yazdığı, Tebâreke ve Amme cüzleri tefsîri ve Fârisî "Risâle-i ünsiyye" adlı eserleri vardır. Bu eserleri Hindistan'da basılmıştır.

Ya'kûb-i Çerhî hazretleri, Şâh-ı Nakşibend Muhammed Buhârî hazretlerinin sohbetine kavuşmasını ve o büyük rehberden duyduklarının bir kısmını Farsça olarak bir risale hâlinde yazmış, bu risalesinde o büyükler yolunun edeb ve dîne bağlılıklarını halisane bildirmiştir. Bu risalenin bir bölümü şöyledir:

"Hazret-i Hâce Behâüddîn-i Buhârî buyurdu ki: Hadîs-i şerîfte; **"Abdestinizi toplayın** (iç ve dış temizliğini birleştirin), **Allahü teâlâ da sizin dağınıklılığınızı toplasın"** buyuruldu. Abdesti toplamaktan maksad, dış ve iç temizliğinin hâsıl olmasıdır. Dağınıklıktan ancak bununla kurtulunulur.

İç temizliği, kalbin; kin, çekememezlik (hased), insanlara düşmanlık, bahillik gibi kötü sıfatlardan ve Allah sevgisinden başka her sevgiden temizlenmesi ve Allah sevgisi ile rahatlamaktan ibârettir. Kalb, kötü sıfatlardan temizlenip, iyi sıfatlarla süslenince, düzeltilmiş olur. Bu dünyânın kötülüklerinden, ancak sâlim, doğru kalb ile kurtulunulabilir. Âyet-i kerîmenin meâli şöyledir: **"Kıyâmette mal ve evlâddan faide gelmez, ancak selim kalb getiren o gün Hakkın rahmetine kavuşur"** (Şuarâ-89) Bunun için demişlerdir:

Gayretinden kalb evimi gayriden eyledim hâli,
Senden gayriye yakışmaz bu hâne ki olsun mâli.

Bütün ibâdetlerden maksad, Allahü teâlâyı anmaktır, demişlerdir. Zikir, rûh; bütün ibâdetlerde beden gibidir. Hak teâlâdan gâfil olunca, ibâdetlerden beklenen fayda hâsıl olmaz. Zikir de, ihlâssız olunca, beklenen faydayı vermez. Resûlullah (s.a.v.) **"Hâlis ve muhlis olarak Lâ ilahe illallah... diyen Cennete girer"** buyurdu. "Bunun ihlâsla olması nasıldır?" dediklerinde; **"Bu kelimeyi söyleyenin, kendini haramlardan korumasıdır"** buyurdu. Ya'nî bu şekilde bu kelimeyi söylemekle kalb düzelir ve o kimsenin hâllerinde ve fiillerinde istikâmet hâsıl olur. Zâhir ve bâtın istikâmeti ele geçince de, sonsuz saadete kavuşmuş olur. Zâhirin istikâmette olması demek, dînimizin zâhir hükümlerinin hududuna, ya'nî emir ve yasaklara, büyüğü ve küçüğü ile riâyet etmektir. Bâtının, kalbin istikâmeti ise, hakîkî îmâna kavuşmasıdır. Yüksek hocamız, bu hakîkî îmânı, kalbi Allahü teâlâdan alıkoyan bütün fayda ve zararlardan temizlemektir, ifâdesi ile açıkladılar. Onlara, bu dünyâdan ayrılacakları vakit rahmet melekleri iner ve bu melekler ona; "Âhıretin azâbından korkma ve bu dünyânın rahatını kaçırdın diye üzülme. Size va'd olunan Cennetin müjdesi budur. Bu Cennette, sizin istediğiniz herşey vardır. Bütün bu ni'metler, sizin merhamet ve magrifet olunmanız yanında düşük, bunlar da Allahü teâlâyı görmeniz yanında aşağı kalır." Gafletle olan zikir bu kadar fayda sağlamaz. Belki büyük korku da olur. Denildi ki: "Allah deyip de, kalbi Allahü teâlânın hükümlerinden gâfil olanın hasmı, bu dünyâda da âhırette de Allahtır." Akşam ve sabah zikreden, zikredenlerden olur, gâfillerden olmaz. Hiçbir âyet ve hadîste, zikrin yüksek sesle olacağı tasrih edilmemiştir. Hep gizli, sessiz olması emr edilmiştir.

Her hâlde uyanık olmalıdır. Yerken, yatarken, konuşurken, yürürken, alış veriş ederken, abdest alırken, namaz kılarken, Kur'ân-ı kerîm okurken, yazarken, ders ve va'z verirken, bir göz açıp kapayacak kadar Hakdan gâfil olmamalıdır.

Birbirini inkâr etmiyen aynı yol erbâbının sohbetleri faydalıdır. Ama sohbet ve arkadaşlık haklarını gözetmelidir. Kâmil ve mükemmil bir zâtın bir bakışı, kalbi o kadar temizler ki, uzun riyâzetlerle buna kavuşmak pek zordur.

Tebrîz'de Şemseddîn'in bir nazarına kavuşan kişi,
Çile çekenlere güler, aşağı bulur bu işi,

Sohbetin sahih, doğru olduğunun alâmeti, onda kulun kalbine Rahmâni ve Rabbanî feyizlerin gelmesi, Allahü teâlânın sevgisinden başka sevgilerin kalbden silinmesidir. Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) birbirlerine; "Gelin bir miktar oturalım da îmân edelim" derlerdi. Ya'nî

beraber olup, Allahdan başkasını unutup, hakîkî îmâna kavuşalım derlerdi. Allah adamları, Allahü teâlânın sevgili kulları ile oturup kalkmanın, onlarla sohbet etmenin çok faydaları vardır.”

---

1) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1083

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 154

3) Nefehât-ül-üns sh. 436

4) Reşehât sh. 58

5) İrgâm-ül-merîd sh. 63

6) Hadikat-ül-evliyâsh. 73

7) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 93

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 546

YA’KÛB KARAMÂNÎ (Sarı Ya’kûb)

Fıkıh, kelâm, hadîs âlimi, yüksek hâller sahibi velî. İsmi Ya’kûb, lakabı Sarı’dır. Karamanoğulları Beyliği bölgesinde yaşadığı için Karamanî nisbet edildi. O vakitler Karaman bölgesinin merkezi olan Konya’da doğdu.

Doğum târihi belli değildir. 833 (m. 1429) senesinde vefât etti. Kabri, Konya’nın Lârende mahallesindedir.

Ya’kûb Karamânî tahsiline Konya’da başladı. Sonra tahsilini tamamlamak için Arab memleketlerine ve İran’a gitti. Kelâm ilmini öğrendi. Yüksek derecelere kavuştu, ilim öğrenmede çok gayretli idi. Kelâm mes’elelerinden birini okusa, o mes’elenin bütün teferruatını ayrıntıları ile araştırıp öğrenirdi. Dönüşünde Kara Ya’kûb’la beraber, muhtemelen Bursa’da Molla Fenârî’den okudu. Buralarda tahsilini tamamladıktan sonra, Konya’ya döndü. Karaman’da müderrislik yaptı. Kitap yazmakla meşgûl oldu. Fıkıh, kelâm, hadîs ilimlerinde âlim idi. Alçak gönüllü, mütevâzî, şerefli, iftihar edilecek, övülecek bir ahlâka sahip yüksek bir âlim idi. Kendisine bir mes’ele soranlara, o mes’elenin bütün inceliklerini, ayrıntılarını en ince teferruatı ile anlatır, soranlarda hiçbir şüphe bırakmazdı. Sohbetinde bulunanlar, ilim ve feyzinden istifâde ederek ayrılırlardı.

Dinin emir ve yasaklarını bildirmekte çok gayretli idi. Bursa’da, zamanın büyük âlimi Molla Yegân ile yüksek ilimler üzerinde sohbet etti. Kendisi Molla Yegân’a ba’zı hâllerini anlattı. Molla Yegân ona ikram ve ihsânda bulunup, çok hürmet etti.

Kendisi anlatır: “Rü’yâmda, Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. **“Âlimlerin etleri zehirlidir, kim koklarsa hasta olur. Kim yerse ölür.”** hadîs-i şerîfini sordum. Resûlullah (s.a.v.), bu hadîs-i şerîfin doğru olduğunu buyurdular.”

“Risâlei Menâsik-ül-hâc” isimli kıymetli bir eseri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 83

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 413

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 341

YAZICIZÂDE MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Meşhûr Muhammediyye adındaki eserin müellifi. İsmi, Yazıcızâde Muhammed Efendi olup, babası Yazıcı Sâlih'dir. Babası, devlet hizmetinde kâtip olarak çalıştı. Ârif, münevver bir zât olup, beşbin beyte yakın mesnevî tarzındaki ilm-i nücûma dâir "Şemsiyye" isimli eserini, Ankara'da Devlethan ailesinden İskender Paşa'ya ithaf etti.

Yazıcızâde Muhammed Efendi, muhtemelen Malkara köylerinden Kadıköy'de doğdu. Gelibolu'yu mekân tutup, 855 (m. 1451) senesi orada vefât etti. Mezârı Gelibolu'nun biraz dışında, İstanbul yolu üzerindedir. Yazıcızâde çeşmesinden ve hemen yakınında yüksekte kalan kardeşi Ahmed-i Bicân'ın kabrinden yüzelli adım kadar içeride, küçük türbe kısmınadır. Kabri, büyük bir zât olması ve eserlerinden Muhammediyye'nin şöhreti sebebiyle ziyâret mahallidir. Türbeye bitişik mescid kitabesinde: "Zîver gelip bir ehl-i dil söylendi bu târih-i tâm yaptı. Yazıcızâde'nin bu türbesini Şâh-ı cihan Sultân Abdülmecîd Hân ta'mir ettirdi" yazılıdır.

Yazıcızâde Muhammed Efendi ve kardeşi Ahmed-i Bicân, önce babalarından ders okudular. Daha sonra Muhammed Efendi, tahsilini kemâle erdirmek üzere birçok yerler dolaştı. İran ve Mâverâünnehr'e giderek, Haydar Hafi ve Zeynel Arab gibi meşhûr âlimlerden okudu. Arabca ve Farsçayı iyi öğrenip; terfsîr, hadîs, kelâm, fıkıh ilimlerinde yetişti. Tahsil hayatını kendisi şöyle anlatır:

"Hem üstadım benim Zeynel Arabdı,
Kim içi dışı ilim ile edebdi.

Çü himmet etti erdim ona ön ben,
Eriştim Haydar-ı Hafi'ye son ben.

Ara yerde çok ettim istifâde,
Hem ön, son kim ki ettiyse ifâde."

Yazıcızâde Muhammed Efendi, asıl ma'nevî feyzi, Allahü teâlânın evliyâsı Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinden aldı. Hacı Bayram-ı Velî, Sultan İkinci Murâd Hân'ın da'vetine uyarak Edirne'ye gitti ve orada bir müddet kaldı. Daha sonra Ankara'ya döndü. Gidiş ve dönüşte uğradığı Gelibolu'da Yazıcızâde Muhammed Efendi ve kardeşi Ahmed-i Bicân'ı gördü. Onlarla görüşüp, sohbetle irşâdda bulundu. Kısa zamanda ikisi de evliyâlık derecelerine kavuştular. Yazıcızâde Muhammed Efendi, eserinde hocasından hürmetle bahsederek şöyle dedi:

"Cihanın kutbu mâh-ı Hacı Bayram,
Cihanın şeyhi Şâh-ı Hacı Bayram.

Çü Şeyhim bu sözü işrâb kıldı,
Sözünü canıma mihrâb kıldı.

Selâmullah erişsin size yâ Şeyh,
Tükenmez himmet eylen bize yâ Şeyh.

Yazıcızâde Muhammed Efendi, bir ara Konya muzafferiyetini bildirmek için Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr Gâzî tarafından sefâretle Mısır'a gönderildi. Daha sonra Gelibolu'ya dönüp, ömrünü ibâdet ve tefekkürle geçirdi. Eserler yazdı, İ'tikâf ve inzivâ haliyle yaşadı. Gelibolu'da namazgah yöresinde, Hamza köyü sahillerinde büyük bir kayaya oyulmuş, birbiri içinden geçilen iki küçük hücrede ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. Bu hâlini şöyle bildirdi:

"Meğer günlerden birgün emr-i takdîr,
Oturmuştum Gelibolu'da sırra.

Elimi çekmiş idim cümle halktan,
Dilimde zikr idi, kalbimde zikrâ.

Eserleri ve husûsiyetleri: Yazıcızâde Muhammed Efendi, çok ibâdetle meşgûliyeti yanında, eserler de yazdı. Meşhûr "Muhammediyye" adlı eserini yazmadan önce, Arabca olarak "Megârib-üz-zeman"ı yazdı. Kardeşi Ahmed-i Bicân'a: "Şimdi sen dahî, bu kitab ki Megârib-üz-zeman'dır, Türkçeye çevir. Tâ kim bizim ilin kavmi maâriften ve envâr-ı ilimden fâide görsünler" diye ricada bulundu. O da Türkçeye çevirdi. Envâr-ül-âşıkîn adını verdi.

"Muhammediyye" ve "Envâr-ül-Âşıkîn", biri nazım ve diğeri nesir, Megârib'in Türkçeye tercümesidir. Yazıcızâde Muhammed Efendi, Megârib-üz-zeman ve Muhammediyye'sini, rü'yâsında hazret-i Peygamberi (s.a.v.) görmesi ve O'nun irşâd ve işâret vermesiyle yazdı. Bu durumu kendisi şöyle anlattı:

"Sana ol vermiş idi. bu kitabı,
Pes ilt ona geri iş bu kitabı,

O, cümle kâinatın âfitâbı (güneşi),
Çün emr etti bana düzdüm kitabı."

Yazıcızâde Muhammed Efendi, "Muhammediyye"si ile şöhret buldu.

"Muhammediyye", asırlardır Anadolu'da, Kırım'da, Kazan'da, Başkurt Türkleri arasında okundu ve elden düşmedi. Evliyâ Çelebi; "Nice binlerce âdemin Muhammediyye'yi ezbere bildiklerini" kaydeder. Anadolu'da her evde bir Muhammediyye nüshası vardı. Kış gecelerinde okunur, yer yer ağlanırdı. Suyu hiç kesilmiyen bir ırmak coşkunluğu içinde okundu. Her satırında Allahü teâlânın sevgisi, Resûlullahın (s.a.v.) aşkı, muhabbeti, Eshâb-ı Kirâm sevgisi anlatıldı. Kulun Rabbine olan acziyeti ve sevgisi dile getirildi:

"İlâhî, sen ganîsin ben fakîrem,
Kapında elleri bağlı esîrem.

Muhammediyye'nin müellif hattıyla olan nüshası, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşiv ve Neşriyat Müdürlüğünde 431/A numarayla kayıtlı olup, eser 853 (m. 1449) senesinde te'lîf edildi. Yakın zamanda Gelibolu'dan Ankara'ya götürüldü. Hâlen eser. Sultan İkinci Abdülhâmid Hân tarafından yapılan sedef kakmalı abanoz ağacından bir sandık içinde muhafaza edilmektedir. "Muhammediyye"nin diğer yazma nüshaları nesih hattıyla yazılmış ve harekelidir. Onaltıncı asırdan i'tibâren yazmalar çoğaldı. Sonraları çeşitli boylarda basıldı. İsmâil Hakkı Bursavî, Muhammediyye'ye iki cild hâlinde mükemmel bir şerh yazdı. Arabca olarak yazdığı diğer eserleri, Megârib-üz-zeman ve Şerh-ül-Füsûs-il-Hikem'dir. Megârib, Muhammediyye ve Envâr-ül-âşıkîn'in kaynağıdır. Kâtip Çelebi, Yazıcızâde'nin önce hadîs-i kudsîleri toplayıp şerh ettiğini, Hâcı Bayram-ı Velî hazretlerinin irşâdından sonra bu eseri yazdığını bildirdi. Eser, Mevzû' olarak beş bölüme ayrıldı. Kâinatın yaratılışı, Paygamberler, melekler, kıyâmet, makâm-ı a'lâda Hakkın kelâmına dâirdir.

Şerh-ül-Füsûs-il-Hikem ise, hacmi daha küçük olup, Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûs'unun muhtasar bir şerhidir. Ahmed-i Bicân, ağabeyinin bu eserini "Müntehâ" adıyla 870 (m. 1465) senesinde Türkçeye çevirdi. "Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha" adlı bir eseri daha vardır.

Muhammediyye'den ba'zı bölümler:

Peygamberimizin sıfatları:

Dinle amma ba'zı evsâfin, O'nun,
Tâ ki takrir edem eltâfın O'nun.

Orta boylu idi, ahsen kaâmeti,
Ne katı ebyad ne esmerdi katı.

Ne kıvırcık ne saçı uzun idi,
Cismi ahsen hey'eti me'zûn idi.

Hiç sinek konmazdı derler yüzüne,
Gölgesi düşmezdi yerler yüzüne.

Zîrâ nûrun yoktur asla sâyesi,
Kim ola evsâfin onun sâyesi.

Kim ki baksa yüzüne hayran idi,
Sanki yüzünde güneş seyrân idi.

Nice karşıdan göre durur idi,
Öyle ardından dahî görür idi.

Zîrâ nûrun önü ardı bir olur,
İçi dışı sâhib-üt-tedbîr olur.

Onun için, uyusa gözü O'nun,
Uyumazdı gönlü der özü O'nun.

Hem mübârek başı idi, müstedîr,
Cebhesinin sathı idi, müstenîr (parlak).

Gözleri siyah idi a'lâ-nazar,
Sürmeliydi ince mâ zâgal-basar.

Her gece sürme çekerdi gözüne,
Yattığı vakt resmi idi, kendüzine.

Kirpiği uzun, kaşı esna idi,
Kâ'be kavseyn idi. Ev ednâ idi.

Kara idi, hem sakalı sık idi,
Sanasın boynu gümüş ibrik idi.

Parmağı uzun idi, hemçün kalem,
Ne kadar vasf eylesem âciz kalam.

Var idi göğsünde biraz ince kıl,
Bir kılı kırk yar sözü ince kıl.

İki çiğninde biraz kıl var idi,
İçi dışı dopdolu envâr (nurlar) idi.

Terlese dürler (inciler) dökerdi dâneler,
Miskden eltâf idi, ol dürdâneler.

Ökçesinde az idi, lahmı (eti) O'nun,
Mu'tedildi lahmma şahmı O'nun.

Yürüse kuvvetle yürürdü katı,
Ansızın gören ederdi heybeti.

Kim otursa meclisinde bir nefes,
Gitmeğe etmezdi ömrünce heves.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) **ahlâkı:**

Çünkü bildin ba'zı evsâfin Resûlün ey ulu
Dinle gel ahlâkını gör niceydi güzel huyu:

Vermiş idi. Hak kemâl-i hüsn ile hulk-i azîm,
Halktan a'lâ idi, amma etmez idi, ol ulu.

Derdi Yûsuf ağ idi. benden velî ben şîrinem.
Birkez O'nu gören olmaz idi, asla kaygulu.

İki gözü arasında var idi. bir nûr O'nun,
Gözleri kara idi. bâdâmı süzme sürmeli.

Nice yüzü güzel ise, güzel idi, hulku da.
Yüzlerini cümle âlem ayağına sürmelü,

Hulku Kur'ân idi, zîrâ hep tutardı hükmünü.
Hem kemâlât ile zâtı olmuş idi dopdolu.

Menba-ı ahlâk idi, hulk ederdi âleme.
Ma'den-i eltâf idi, hâşâ kim eyledi gulû,

Halka ederdi tevâzu ger şerîfü ger vazî'.
Nefsf toprak gibi alçak gönüllü su gibi duru,

Cümleden, Allahı yigrek bilüben kokar idi.
Kendi nefsi içün kakıyıp olmaz idi, hiç adû,

Ger gazâb kılsa, kılardı Hak rızâsı içün onu.
Kibr-ü-kin, bugz-u adâvetten idi gönlü erû.

Gülmedi hem kahkaha eylemedi hiç nesneye.
Lûtf ile bensam idi, yüzü güleçti mâhrû.

Bir idi, katında O'nun Hak işinde cümle halk.
Kimseye yüzgürmez idi ger elû ger arkalu,

Kızdan artıktı hayâda, hilm ile mevsûf idi.
Kimseye lâ (Hayır) demedi, her kim ki gelse yalvaru.

Kendi ehli hâcetini bitirdi kendi hem,
Dâimâ fakirler ile otururdu ol ulu.

Çok taâm yemez idi, diler ise yer idi.
Söyleyip yemez idi, ucb ile tutmazdı hû.

Tutmadı peşgir önünde hiç mubâhı yimedi,
Balı helvâyı severdi anlamışlardı kamû.

Hem buyurmuştur dediler sirkeye ni'met-it-taâm.
Hem seridi, hoş görürdü hem kabak severdi O.

Hem severdi koyunu yağrın etiyle kolunu.
Arpa ekmeğin doyunca yememiştir ey amû.

Gah olurdu ol mübârek karnına bağlardı taş,
Tâ yürek salınmayıp olmaya açlıktan elû.

Bir iki ay evlerinde anmaz idi, od O'nun,
Nice günler aç geçerdi meğer olaydı su.

. . . . . .

Nalinin kendi yamardı, hem libâsun vasla ol.
Sadaka almaz idi hiç, eğer gelirse ermağan,

Alır idi. Eder idi, yerine ihsân geri.
Yerdi üç parmak ile, onu yalardı lutf ile,

Suyu üç kez Besmele ile Hamdele'yle dinlenü.
Hem severdi dâima sağ yanını işlerde ol,

Siyyemâ nal-ü-libâs giymekte yû alsa vuzû.
Sağ yanının üstüne yatardı istikbâl edip,

Her nefeste açılırdı O'na bin gaybî kapı.
Döşeği "ve yastığı sahtiyandı içi lîf,

Yatsa gece az uyurdu Hakka ederdi tapu.
Vitr ile onüç kılardı rek'ati dünle namâz,

Hiç seherde uyumazdı alırdı reng-ü-bû.
Gah murabba' otururdu, gah çökerdi dizini,

Mecma-ül-adâb idi, mehfî ayan yüzü sulu.
Tıybi severdi, kokusu kendinin etyab (en güzel koku) idi.

Ger mizah eylerse, hak söylerdi eltâf bahtulu.
Özr ederlerse kabûl ederdi özri lûtf ile.

Yok idi, asla katında hiç keremden sevgülü.
Etmedi hergiz itâb illâ merge ta'riz ile.

Hiç ehad (Hiç kimseyi) incitmedi, tasvir ile yâ Örtülü.
Rıfka emr eylerdi, af ve sulha halkı kındırıp,

Kazmaya ta kimsenin ardınca kimse hiç kuyu.
Terk edip dünyâyı ukbâ ihtiyâr etmiş idi.

Arz olurdu her mahalle ona ucmağlu tamu,
Hem binerdi nâkaya at-ü-katır hem merkebe,

Ardında kimse alırdı olur ise almalu.
Arpa bulamacına yahut paça sünügüne,

Da'vet etseler varırdı tiz durur idi, uru.
Gel bu ahlâkı işit gör sen de var mı birisi,

Pes nice ümmet olursun varsa göster gel beru.
Ne kadar varsa hazâyin Hak mefâtihin O'na,

Vermiş idi, almaz idi. Eylemezdi gam kayu.
Söylese cümle cevâmi' söyler idi. sözünü,

Her sözü üç kez der idi, tâ ki fehm da eyû.
Dursa zikrullah idi, otursa zikrullah idi,

Kimseye vermezdi gönlün canını illâ ki Hû.
Var mıdır bir lâhza tam anmayadı Sultânını,
Ancılayın kim sever sultânını illâ ki Hû.

Hazretinde ilm idi, hilm-ü-hayâ,
Sabr savn emn-ü-emânet bi riya.

Hürmet-ü-ta'zîm sekine i'tibâr,
Şevket-ü-izzet vekâr-u i'tibâr.

Meclisinde ref-i savt (yüksek sesle konuşmak) olmaz idi,
Mahzarında nesne fevt olmaz idi.

İlm ile fetvâ idi. O'nda kelâm,
Hilm ile takvâ idi. O'nda nizâm.

Çünkü kendi kâmil-i akvâ idi,
İşleri Eshâbının, takvâ idi.

Biri birine tevâzu mekrümet,
Uluya ta'zîm küçüğe merhamet.

Gelse muhtaç işleri Îsâr idi,
Hulk-u lutf, ihsân ile âsâr idi.

Nice olmasın bular sâhib kemâl.
Çün nazar kıldı keremden Zül-cemâl.

Kendinin mahbûbunu irsal edip,
Cebrâil ile kitâb inzal edip,

Bunlara ta'lim-i Kur'ân eyledi,
Bunlara tefhim-i furkân eyledi.

Pes severdi bunları gayet Resûl,
Öğretirdi ilm ile Ayet Resûl.

Yoklar idi, dâima Eshâbını,
Acar idi. bunlara ebvâbını (kapılarını).

Ululara izz ile ikram idi.
Küçüklere fazl ile in'âm idi.

Pes ederlerdi, O'na da bu Kirâm,
Gayretince izzet ile ihtiram.

Şöyle kim doymazlar idi, yüzüne.
Hiç usanmazlardı asla sözüne.

. . . . . .

Kanısı kim bulur idi. İ'tibâr.
Mâlini suya salardı oda kâr.

Kanısı kim eder idi. İktidâ.
Başını sânını kılardı feda.

Etmiş idi. bunları agâh Hak.
Kim Muhammed'dir Resûlullah hak.

Gönderüptir O'nu Rabbilâlemîn.
Ol muazzez canı Rabbilâlemin.

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 691

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdi Efendi) sh. 127

3) Vefeyât-ül-a'yân kenarı sh. 117

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 194

YILDIRIM BÂYEZÎD HÂN

Dördüncü Osmanlı pâdişâhı. Âlim ve evliyâ dostu. Üçüncü Osmanlı Sultânı Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın oğlu ve Çelebi Sultan Mehmed Hân'ın babasıdır. Annesi Gülçiçek Hâtun'dur. 761 (m. 1360) yılında Sultan Orhan Gâzî'nin vefât edip, Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın tahta çıktığı gün doğdu. Daha şehzâde iken gösterdiği cesâret ve kahramanlıklardan dolayı, "Yıldırım" lakabı verildi. Babasının Kosova meydanında şehâdeti üzerine, Osmanlı Sultânı, oldu. 805 (m. 1402) yılında Tîmûr Hân'a esîr olup, üzüntü ile nefes darlığı hastalığına yakalanarak, Akşehir'de vefât etti. Oğlu Mûsâ Çelebi tarafından Bursa'ya götürülüp, türbesine defnedildi.

Şehzâde Bâyezîd, küçük yaştan i'tibâren zamanın en mümtaz ilim adamlarından ilim öğrendi. Bursa kadısı Koca Mahmûd, Kadıasker Çandarlı Halîl, Karamanlı Molla Rüstem ve Molla Fenârî gibi âlimler, belli başlı hocaları arasındaydı. Meşhûr kırâat âlimi Muhammed Cezerî'den kırâat ilimlerini öğrendi. Babasının en seçme silâhşörlerinden askerlik eğitimi gördü. Osmanlının değerli kumandanlarından komutanlık dersleri aldı. Lalası Fîrûz Bey ile birlikte, 788 (m. 1386)'de Amasya'ya vâli ta'yin edildi. Şehzâde Bâyezîd, Amasya'ya vanhca, şehirde sulh ve sükûnu te'min etti. Daha önce mevcût olan karışıklıklar sebebiyle başka taraflara göç etmiş olanlar, tekrar Amasya'ya geldiler. Bunlar arasında Ebû İshak Kazrûnî'nin torunlarından Şeyh Şemseddîn Müeyyed Çelebi ve dâmâdı ve halîfesi Divriklizâde Şeyh Ali Yâr bin Şehsüvâr gibi ilim ve irfan ehli, gönül ve kerâmet sahibi mübârek kimseler de vardı. Şehzâde Bâyezîd, bu mübârek kimselerin ilim ve feyzinden istifâde için, eline geçen fırsatı değerlendirdi. Aklî ve naklî ilimlerde bilgisini arttırmaya, ahlâkını güzelleştirmeye, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yaymağa gayret etti. Aynı zamanda devletin kânun ve nizâmı da demek olan fıkıh bilgilerinde çok ilerledi. Babası Murâd-ı Hüdâvendigâr'ın emri üzerine, yerine Amasya beylerbeyi olarak ta'yin edilen

Hâcı Şâdgeldi Paşazâde Ahmed Paşa'yı bırakıp, yanına topladığı askerlerle babasının yanına gitti. Yanında çok sevdiği hocaları Şemseddîn Müeyyed Çelebi ve dâmâdı Ali Yâr Çelebi'yi de götürdü. Rumeli'de, Avrupa'dan toplanıp gelen haçlı askerleri ile 791 (m. 1389) yılında yapılan Birinci Kosova savaşına katıldı. Kardeşi Şehzâde Ya'kûb'la beraber büyük kahramanlıklar gösterdi. Babasının bir Sırplı tarafından savaş alanında şehîd edilmesi üzerine, devlet ileri gelenlerinin müşterek kararı ile Osmanlı tahtına çıktı. Allahü teâlânın dînini yaymak, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel yolunu bildirmek için cihâd bayrağını eline aldı. Baba ve dedelerinden kendisine mîrâs kalan cihâd aşkı, din gayreti, güzel ahlâk ve babasının bıraktığı güçlü ve disiplinli ordu, sağlam karakterli devlet adamları, haksızlığa, gayr-i meşrû işlere rızâ göstermeyen, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışan âlimler, Yıldırım Bâyezîd Hân'a büyük destek oldular. Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr, oğluna Anrasya'dan Yugoslavya'ya, Seydişehir'den Kosova'ya kadar, Asya ve Avrupa'da beşyüzbin kilometrekarelik arazi bırakmıştı. Otuz yaşındaki genç sultânın en büyük yardımcısı, babasının mirası olan Çandarlızâde Ali Paşa idi. Çandarlı Halîl Hayreddîn Paşa'nın oğlu olan Ali Paşa da, babası gibi kadıaskerlikten gelmiş, iyi bir tahsil görmüştü.

Sultan Yıldırım Bâyezîd, Anadolu birliğini bir an önce te'min edip, küffâr ile çarpışmak, Allahü teâlânın dînini daha çok kimselere duyurmak, yıllardır ızdırap içinde sıkıntı çeken, huzûr ve sükûna muhtaç Anadolu müslümanlarını rahata kavuşturmak için faaliyete geçti. Yıldırım lakabına uygun şekilde Anadolu'ya yaptığı birinci seferde, Batı Anadolu'daki beyliklerin bir kısmını aldı. İkinci seferde Konya'ya kadar ilerledi. Eniştesi Karamanoğlu Alâeddîn Ali Bey'le andlaşma yaptı. Karamanoğlu topraklarından bir kısmını Osmanlı topraklarına katıp, geri kalanını bıraktı.

Bizans İmparatoru Beşinci İoannes'in Bizans surlarını tahkim etmesine şiddetle karşı çıkan Yıldırım Bâyezîd Hân, altmış parça gemiden meydana gelen Osmanlı donanmasını hazırlatıp Ege denizine gönderdi. Ba'zı adaları fethetti. Bu arada Bizans İmparatoru öldü. Yerine, o sırada Bursa'da gözaltında bulunan oğlu Manuel geçti. Manuel, babasının öldüğünü haber alınca, bir gece sessizce Bursa'dan kaçmıştı. Sultan Yıldırım Bâyezîd, Bizans'ı ilk defa kuşatma altına aldı. 793 (m. 1391)'de yedi ay süren kuşatmada; kendini yıpratmamak, düşmanı azamî derecede hırpalamak gayesini güttü. Bizans'ı olgun bir meyva gibi avcuna düşürmek arzusundaydı. Ablukaya alarak, Bizans'ı zorlamak işine 799 (m. 1396) yılına kadar devam etti. Bu arada Rumeli topraklarına saldırıp sonunu hazırlamak için çırpınan Eflak (Romanya) Voyvodası Mirce üzerine bir sefer yapıldı. Mirce esîr edilip, Bursa'ya gönderildi. Rumeli'de durumu düzelten Sultan, Anadolu'ya geçti. Candaroğlu ülkesi olan Kastamonu'yu ve civarını fethetti. Sivas-Kayseri devleti hükümdârı Kâdı Burhâneddîn Ahmed'le araları iyice açıldı. Kâdı Burhâneddîn'le Çorumlu sahrasında yapılan savaşta Osmanlı ordusu savaşı kaybetti. Yıldırım Bâyezîd Hân'ın oğlu Şehzâde Ertuğrul, bu savaşta şehîd oldu. Bu sırada Rumeli'de Macar Kralı ile Eflak voyvodası birleşerek, Tuna üzerindeki Niğbolu kalesini uzun bir muhasara sonunda ele geçirdiler. Osmanlı kuvvetlerinin toplandığı haberini alınca da geri çekildiler. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân, 795 (m. 1393) baharında Anadolu'ya tekrar gitti. Kâdı Burhâneddîn'i işgal ettiği topraklardan çıkardı. Amasya'yı Osmanlı toprakları arasına katıp, oğlu Şehzâde Mehmed Çelebi'yi bu bölgeye vâli ta'yin etti. Tekrar Rumeli'ye geçti. Selanik ve Yenişehir fethedildi. Bu arada Şehzâde Süleymân Çelebi de Macar kralı Sigismund'la işbirliğine giren Bulgar kralı Şişman'ın üzerine yürüdü. Bulgar topraklarını ele geçirip, Osmanlı adâleti ile şenlendirdi. Böyle bir hâdiseyi hazmedemeyen Macar kralı Sigismund, Yıldırım Bâyezîd Hân'a bir elçi gönderdi. Osmanlıların elçiye karşı müşfik davrandıklarını, "Elçiye zeval yoktur" atasözüne her halükârda

sâdık kaldıklarını bilen Macar elçisi, elinden gelen küstahlığı gösterdi. Pâdişâhın huzûrunda edebsizlik edip, kralının ağzından; "Bulgaristan'ı hangi hak ve selâhiyetle işgal ettiniz?" diye sordu. Pâdişâh hemen bir Kur'ân-ı kerîm istedi. Getirilen Kur'ân-ı kerîmi, ayağa kalkarak, Besmele'yle eline aldı. Öptükten sonra sağ elinde tuttu. Sol eline de kılıcını aldı. Önce sağ elini kaldırıp, Kur'ân-ı kerîmi elçiye gösterdi ve; "Ey elçi! işte hak" dedi. Sonra kılıcını kaldırdı ve; "İşte selâhiyet! Başka sözün var mı?" dedi. Elçi ne söyleyeceğini bilemedi. Memleketine geri dönüp gitti.

Bizans İmparatorunun birinci kuşatma neticesindeki andlaşma şartlarından olan; İstanbul'da câmi yapılması, bir İslâm mahallesi te'sis edilerek kadı ta'yin edilmesi gibi hükümlere riâyet etmemesi üzerine, İstanbul ikinci defa kuşatıldı. 797 (m. 1395) yılında yapılan bu kuşatmayı haber alan papa ve Avrupa devletleri, birlik olup bir haçlı ordusu hazırladılar. Yüzbin kişilik haçlı ordusu, Vidin ve Orsova'yı işgal edip Niğbolu'yu kuşattı. Avrupa'nın ne kadar eli kılıç tutanı, kralı, prensi, papazı, keşişi varsa, hepsi toplanıp; Osmanlıyı Rumeli'den çıkarmak ve Anadolu'yu müslümanlara mezar yapmak gayesiyle harekete geçtiler. Sultan Yıldırım Bâyezîd'in daha İstanbul çevresinde uğraştığını düşünerek, başı bozuk bir düzenle Niğbolu önlerine geldiler. Haçlı ordusunda kimin ne yaptığı belirsizdi. Bastıkları her toprağı talan ediyor, yakıp yıkıyorlardı. Yüzbin kişilik haçlı ordusu, Doğan Bey'in müdafaasındaki Niğbolu kalesini muhasara etti. Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, bir gece düşman askeri arasından geçip, tek başına Niğbolu kalesine geldi. Kale burçları dibinde; "Bre Doğan! Bre Doğan!" diye bağırdı. Doğan Bey, Pâdişâh'ın sesini hemen tanıdı. Pâdişâh, gerekli olan talimatı verip, geri döndü. Ertesi gün yapılan savaşta, Allahü teâlânın yardımı ile Osmanlı ordusu tam bir muvaffakiyet elde etti. 798 (m. 1396)'de yapılan bu savaşta, Yıldırım Bâyezîd Hân yaralanıp düştü. imdâd-ı ilâhî yetişip, öldürülmekten kurtuldu. Bu esnada bir genç, yaralıların yarasını sarmakla meşgûldü. Fırsat buldukça da, ellerini açıp duâ ediyordu. Pâdişâh bu genci bir müddet hayranlıkla seyretti. Gence karşı bir yakınlık duydu. Gencin yanına kadar giderek; "Benim de kolumda yara var, yaramı sanver" dedi. Genç; "Buyurun Pâdişâhım, sizin yaranızı da bu mendille sarayım" dedi. Sabah olunca, sarılan bütün yaraların iyi olduğu, yaralı askerlerin eskisi gibi ayakta dolaştıkları görüldü. Pâdişâhı durumdan haberdâr ettiler. Pâdişâh da merak edip, kendi yarasını açtı. Sargıyı açarken, o gencin sargıda kullandığı mendilin, hanımının nişanlı iken kendisine hediye ettiği mendilin yarısı olduğunu anladı. Haber gönderip, o gencin bulunmasını istedi. Ancak o kadar aramalara rağmen bulamadılar. Rumeli'de bir kalenin fethi esnasında, günlerce kanlı çarpışmalar oldu. Kale bir türlü fethedilemedi. Hücûmların çok şiddetlendiği bir sırada, genç bir asker, kale kapısını omuzlayıp, ardına kadar açtı. Başlarında Pâdişâh, Osmanlı ordusu kaleden içeri girdi. Kale kolaylıkla fethedildi. Pâdişâh, kapıyı açan genç askeri arattırdı. Yine bulunamadı. Pâdişâh Rumeli'den döndü. Edirne'de konakladı. Baba ve dedelerinin İstanbul'un fethedilmesi, Kostantiniyye'nin açılıp gülzâr yapılması husûsundaki emirlerini yerine getirmek, Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) müjdesine mazhar olabilmek için hazırlıklar yaptı. Ertesi sene ilkbaharda Bizans'ı sıkıştırmak istiyordu.

Pâdişâh'ın Edirne'de konakladığı sıralarda, Bursa'da sarayda annesinin yanında bulunan kızı Hundî Fatıma Sultan, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) ona; "Oğlum Muhammed Buhârî (Emîr Sultan) ile evlen, sakın sözüme uymamazlık etme" buyurdu. Temiz rûhlu, edeb ve haya timsâli Hundî Fâtıma Sultan, kimseye birşey söleyemedi. Ertesi günü yine Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördü. Ona; Eğer âhırette benim şefaat etmemi istiyorsan, Muhammed Buhârî ile evlen" buyurdu. Hâlbuki Hundî Sultan'in bir paşa ile evleneceği

söyleniyordu. Hundî Sultan, çaresiz kalıp, terbiyesi ile meşgûl olan ihtiyâr dadısına hâlini anlattı. Emîr Sultan'la gidip konuşmasını söyledi. Dadı, Emîr Sultân'a varıp, hâli arzetti. O sırada genç bir delikanlı olan Emîr Sultan, mes'eleden haberdâr olduğunu, nikâhlarının bile kıyıldığını, ancak zâhiren yeniden bir nikâh kıyılması îcâb ettiğini, dünürler gönderip isteteceğini söyledi. Emîr Sultan, dünür gönderdi. Fakat Hundî Sultan'ın annesi Vâlide Sultan, kızını vermek istemeyip, işi zora sürdü. Dünürlere; "Emîr Sultan'a söyleyin, kırk deve yükü altın getirirse kızımı ona veririm" dedi. Emîr Sultan'a durum arzedilince; "Sultan vâlidemiz develeri göndersinler, isteklerini yerine getirelim. Arzu ettiği kadar altın gönderelim" dedi. Durum saraya bildirildi. Osmanlı sarayında tam bir telâş başladı. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Pâdişâhın haberi olmadan böyle birşeye teşebbüs, çok büyük bir cesâret işi idi. Ayrıca bu garîb derviş, kırk deve yükü altını nereden bulacaktı. Biraz da onu denemek maksadıyla, saraydan kırk deve gönderildi. Emîr Sultan, gelen develeri Nilüfer çayı kenarına götürdü. Devecilere kumları gösterip; "Heybeleri doldurun, kendiniz için de istediğiniz kadar alın. Aldığınız altın olsun" buyurdu. Heybeler doldurulup, saraya götürüldü. Develerin başındakilerden bir kısmı; "Bu kumları saraya ne cesâretle götürüyoruz" diye hayıflanıp, üstlerine başlarına yapışan kumları çırparken, bir kısmı da; "Bu mübârek kimsenin emrinde bir hikmet vardır" deyip, teslimiyet içerisinde yollarına devam ettiler. Saraya vardılar. Saray mensûplarının gözü önünde develerin yüklerini indirip, heybeleri döktüler. Heybelere doldurulan kumlar hep altın olmuştu. Emîr Sultan'ın Hundî Fatıma Sultan'la evlenmesine kimse birşey diyemez oldu. Karar verilip, iş kesinleşti. Vâlide Sultan, dâmâdı olan Emîr Sultan'a el işlemesi gömlek, mendil v.s. gibi hediyeler gönderdi. Hediyeleri kabûl eden Emîr Sultan, arasından bir mendil aldı. Önündeki mangaldan bir köz alıp, mendilin içine koydu. Hediyeleri getiren haremağasına verip; "Vâlide Sultân'a selâm söyleyiniz, biz fakir dervişlerin zâtıyye-i şâhâniyelerine hediyesi, ancak böyle köz parçaları olur. Kabûl etmelerini arz ederim" dedi. Saraya getirilip, mendil Vâlide Sultân'a teslim edildi. Mendili açtıklarında, kömürlerin göz kamaştıran birer elmas parçası hâline gelmiş olduklarını gördüler. Bütün bu hâllerden sonra nikahları kıyıldı. Nikâh haberi Edirne'ye ulaşınca, Yıldırım Bâyezîd Hân çok hiddetlendi. Kendisinden habersiz böyle birşeye nasıl cesâret edilebilirdi. Hemen kırk tane seçme asker ve başlarına bir kumandan verip Bursa'ya gönderdi. Emîr Sultan ve Hundî Sultan'ın getirilmesini istedi. Askerler Bursa'ya gelince, Emîr Sultan'ın kerâmeti ile geri dönüp gittiler. Molla Fenârî, pâdişâhın Bursa'ya asker gönderdiğini işitince, bir mektûb yazıp pâdişâha nasihatte bulundu. Emîr Sultan'ın sıradan bir kimse olmadığını, Resûl-i ekremin (s.a.v.) bir mübârek torunu olduğunu bildirdi. Pâdişâh bir miktar sâkinleşti. O sene Bizans'ı muhasara etti. Güzelcehisar'ı (Anadolu Hisarı) yaptırdı. Bata cebhesini düzene koyduktan sonra, Anadolu'ya geçti. Bursa'ya döndü. Şehrin girişinde pâdişâhı karşıladılar. Karşılayanlar arasında, Emîr Sultan da vardı. Pâdişâh, Emîr Sultan'ı görünce, Niğbolu muharebesi esnasında kolunu saran genç askeri hatırladı. Bu, ondan başkası değildi. Pâdişâh, yanına çağırıp; "O el çabukluğu neydi?" diye sorup, tanıdığını şifreli olarak sordu. Emîr Sultan da; **"Allahü teâlânın kuvvet ve yardımı, o bî'at edenlerin vefa ve sadâkatlerinin üzerinedir**" meâlindeki Feth sûresi onuncu âyet-i kerîmesini okudu. Pâdişâh tekrar sorup; "Ya o mendilin yarısı ne oldu?" deyince, Emîr Sultan; "Babacığım, o mendilin yarısı cebimdedir. Bendeniz dâmâdınız Muhammed Şemseddîn'im" dedi. Nice küffâra baş eğdirip, nice koca cüsselileri yere yıkan Yıldırım Bâyezîd Hân, Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği bu lütfu karşısında daha fazla dayanamadı. Atândan inip, dâmâdını kucakladı. Her ikisinin de gözlerinden yaşlar aktı.

Pâdişâh Yıldırım Bâyezîd Hân, Niğbolu savaşında aldığı ganîmetlerle, Edirne'de yaptırdığı gibi, Bursa'da da bir imâret, bir hastahâne, iki medrese yaptırdı. Ulu Câmi'yi inşâ ettirdi. Daha

sonraları da Ebû İshak Kazrûnî yolunda olup, Allahü teâlânın dînini yaymak aşkıyla yanıp tutuşan kimselerin barınması için bir zaviye inşâ ettirdi.

İstanbul'un fethinin kolaylaşması için, Anadolu birliğinin te'min edilmesi, kuvvetlerin birleşmesi lâzımdı. Her bey kendi etrâfında birleşilmesini istediği için, sulh yolu kapalı idi. Ayrıca Osmanlı ordusu batıda cihâd ile meşgûl olurken, bilhassa Karamanoğulları ve Candaroğulları beyleri, Osmanlı topraklarına saldırıp zulmediyorlardı. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân da, ilk önce Anadolu birliğini te'min etmeye gayret etti. Karamanoğlu Ali Bey'i daha sonra da oğlu Mehmed Bey'i yenip Konya'yı aldı. Kubadoğlu Cüneyd Bey'den Samsun'u aldı. Kâdı Burhâneddîn'in vefâtından sonra, halkın arzu ve isteği üzerine Sivas ve Kayseri'ye sahip oldu. Böylelikle Anadolu'nun yarıdan fazlası Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu. Mısır Sultânı Berkûk'un vefâtı üzerine, Memlûklerin himâyesinde olan Dulkadir-oğulları üzerine yürüdü. Elbistan'ı aldı. Malatya, Besni, Divriği gibi Memlûklere âit kaleleri işgal etti. Kuşatma altındaki Bizanslıların ba'zı hareketlere kalkışması üzerine, kuşatmayı daha da sıkıştırdı. Bizans'ın düşmesi an mes'elesi idi. Bu sıralarda Tîmûr Hân, Yıldırım Bâyezîd'e bir mektûp gönderdi. Anadolu'da Yıldırım Bâyezîd Hân'dan kaçan beyler, Tîmûr Hân'ı kışkırtıyorlardı. Tîmûr Hân'ın önünden kaçan beyler de boş durmadılar. Onlar da Osmanlı Sultânı yanında Tîmûr Hân'ı kötülediler. Tîmûr Hân mektûbunda; toprakları alınan beylerin topraklarının geri verilmesini ve kendisine karşı gelinmemesini bildiriyor, Anadolu toprakları üzerinde veraset hakkı iddia ediyor, "Gel birlik olalım, beraberce gazâ edelim. Daha önceden de, sen batıda, ben doğuda gazâ ediyoruz" diyordu. Yıldırım Bâyezîd Hân, Timur'un emrine girmek istemedi. Ordusuna çok güveniyordu.

Niğbolu'da kazandığı zaferi, İslâm askerlerinden müteşekkil Tîmûr ordusu karşısında da göstereceğini zannediyordu. Tîmûr Hân'ın mektûplarına çok sert cevaplar verdi. Tîmûr Hân'ın ordusu Sivas'ı aldı. Osmanlı ordusu Bizans'tan ablukayı kaldırıp, harp hazırlığına başladı. Emîr Sultan, böyle bir kardeş kavgasına karşıydı. Savaşın olmaması için elinden gelen gayreti gösterdi. Fakat kayınpederi Yıldırım Bâyezîd Hân'ı fikrinden vazgeçiremedi. İki ordu, Ankara yakınlarındaki Çubuk Ovası'nda karşılaştı. 805 (m. 1402) yılında yapılan savaşta, Osmanlı ordusu mağlup oldu. Anadolu tekrar eski sahiplerine iade edildi. Yıldırım Bâyezîd Hân, esîr oldu. Akşehir'de üzüntüsünden hastalandı. Tîmûr Hân, ona çok iyi muâmele etti. İzzet ve ikramda bulundu. (Demir kafese konduğu yolundaki iddialar tamamen uydurmadır.) Hastalığında Tîmûr Hân, en kıymetli doktorlarını gönderdi. Ancak vâdesi dolan Yıldırım Bâyezîd Hân, vefât etti. (Yüzüğünde bulunan zehiri içerek intihar ettiği hikâyesini, Bizans tarihçilerinin uydurduğu anlaşılmıştır.) Tîmûr Hân, Yıldırım Bâyezîd'in vefât ettiğini duyunca; "Yazık oldu. Büyük bir mücâhid kaybettik" dedi. Yıldırım Bâyezîd Hân'ın vefâtı üzerine, cenâzesi Bursa'ya gönderildi. Yakınları serbest bırakıldı. Yalnız bir oğlu Tîmûr Hân'ın yanında kaldı. Oğullarının herbiri bir yerde beyliklerini ilân ettiler. Çelebi Sultan Mehmed Hân, 816 (m. 1413) yılında Osmanlı birliğini yeniden te'sîs etti.

Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân, çevik, atılgan, kendisine güvenen bir tabiata sahipti, İslâm düşmanları, bu kahraman mücâhidi lekelemek için, "İçki içerdi" diye iftira ettilerse de, bunu bildiren hiçbir vesîka yoktur. Adâleti pek meşhûrdu. Hergün belirli bir zamanda, herkesin kendisini görebileceği bir yere gelir ve her taraftan gelen teb'asının şikâyet ve arzularını dinler, haksızlığa uğrayanların haklarını derhâl iade ederdi. Kâdıların hükümlerine kesinlikle karışmaz ve kimseyi karıştırmazdı. Âlimlerin, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildiren sözlerini canla başla kabûl ederdi. Evliyâya çok hürmet eder, âlimlerin meclisinde bulunurdu. Kendi çocuklarına ve halkına ilim öğretmeleri için, her taraftan âlimler getirtti. Onları teşvik edici tedbirler aldı. Her

tarafta ilim yuvalan kurdu. Haçlılarla yaptığı savaşlarda elde ettiği ganîmetleri, halkının refahı için harcadı. Birçok câmi ve imâret yaptırdı. Bunlardan biri de Bursa'da yaptırdığı Ulu Câmi idi. Güzel bir yer tesbit edip, orada câmi yaptırmayı çok arzu etti. Bu durumdan vezirini de haberdâr etti. Bugünki Ulu Câmi'nin yeri uygun görüldü ve arsa sahiplerine mülklerinin bedelleri verildi. Herkes gönül rızâsıyla arsalarını verdiler. Fakat câminin inşâ edileceği yerde ihtiyâr bir kadıncağızın da evi vardı. Bu kadıncağız; "Ben evimi satmam" diye diretti. Ona, "Bize bu ev mutlaka lâzım" denildi ise de, hiçbir kimsenin sözünü dinlemedi. Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân da, o kadının yanına gidip, durumu anlattı ise de, kadını fikrinden döndüremedi. Sonra Sultan, dîvânı toplayarak bu husûsu görüştü. Dîvânda, Emîr Sultan hazretlerine durumun bildirilmesi ve ona göre hareket edilmesi kararına varıldı. Sultan Bâyezîd, Emîr Sultan'ın huzûruna giderek durumu anlattı ve; "Sizin hizmetinize muhtacız, yoksa câmi-i şerîf yapılamaz" dedi. O gece ihtiyâr kadın rü'yâsında, mahşer günündeki hâlini gördü. Herkes Peygamberimiz Muhammed Mustafâ'dan (s.a.v.) şefaat umup, Cennet tarafına gidiyordu, ihtiyâr kadın da onlar gibi Cennete gitmek istedi. Fakat yürümeye gücü olmadığı için, Arasat meydanında yapayalnız kaldı. Bunun üzerine ihtiyâr kadın feryâd etmeye başlayınca, zebanîler ona; "Niye ağlıyorsun?" diye sordular, ihtiyâr kadın: "Müslüman taife Cennete gitti. Ben kaldım, onun için ağlarım" dedi. O sırada gâibden bir ses; "Eğer sen de Cennete gitmek istersen, Yıldırım Bâyezîd Hân'a evini sat, inâd etme, yoksa muannidelerden (inadcılardan) olup, ehl-i nâr (Cehennemlik) olursun" dediği anda, ihtiyâr kadın korkuyla uyandığı zaman, evinin bir nûr ile kaplanmış olduğunu gördü. "Elhamdülillah, ben de Cennet ehli oldum" diyerek sabaha kadar ibâdetle meşgûl oldu. Sonra gönül rızâsı ile evini satarak, câminin yapılmasına vesile oldu.

---

1) Mir'ât-ı kâinat cild-2, sh. 22

2) Amasya Târihi cild-3, sh. 142

3) Güldeste-i riyâz-ı irfan

4) Meşâhir-i İslâm cüz-19, sh. 576

5) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 94, 106, 115

6) Âşıkpaşa-zâde Târihi sh. 278

7) Düstûrnâme-i Enverî sh. 87

8) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 281

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 989

10) Menâkıb-ı Cevâhirnâme

YÛNUS EMRE

Tasavvuf ehli ve halk şâiri. Hayâtı ve kimliği hakkında kesin ma'lûmat yoktur. Şiirleri, asırlar boyunca zekvle ve hayranlıkla okunmuş, yalnız bizde değil, birçok ülkelerde de alâka uyandırmış bulunan müstesna bir şahsiyettir. 80 sene kadar yaşadığı, Eskişehir'in Mihalıççık kazasına bağlı Yûnus Emre köyünde, 843 (m. 1439) senesinde vefât ettiği ve buraya defn edildiği kaynakların tetkikinden anlaşılmaktadır. Vefâtı için başka târihler ve başka yerler de bildirilmektedir.

Ankara-Eskişehir demiryolunun kenarında bulunan türbesi, 1948 de yolun genişletilmesi için kaldırılmak istendi. Fakat bir türlü bu işte muvaffak olunamadı. Hattâ bir defasında, döşenen rayların sökülüp, sekiz metre geriye atıldığı görüldü. Bunun üzerine Yûnus Emre için bir türbe

yapılıp, kabrinin oraya nakline karar verildi. Yûnus Emre'nin yeni kabri, eskisinden 100 m. kadar ileride bir tepecikte yapıldı. Yeni kabrine taşıyacak beş kişilik heyet, kimseye haber vermeden ve hiçbir merasim yapmadan çalışacaktı. Karar verildiği üzere hareket edildi. Yalnız ertesi gün, Yûnus Emre'nin çevresine da'vetsiz, ilansız otuzbinden fazla insan kalabalığı toplandı.

Yûnus Emre'nin kabri i'tinâ ile açıldı. Bedeni, 700 seneden beri hiç bozulmamış bir hâlde, bir eli yüzünde, bir eli kalbinin üstünde, rahat bir şekilde uzanmış yatıyor görüldü. Mübârek bedeni oradan alındı, tabuta kondu ve kalabalığın elleri üzerinde, 100 metrelik mesafe tam üç saatte katedildi. Yeni mezarına defnedildi. Yûnus Emre'nin vasıyyeti şu idi:

"Beni Hocam'ın türbesinde, giriş yolu üzerine gömsünler!" Bundan muradı, şeyhini ziyârete gelenlerin, kendisini çiğneyip de geçmeleriydi. Bu, hocasına ne ölçüde bağlı olduğunu göstermektedir.

Yûnus Emre, bir işâret üzerine Tapduk Emre'nin yanına gitti. Otuz seneden fazla onun hizmetinde bulundu ve ondan feyz aldı. Hattâ ba'zı kaynaklar, Tapduk Emre'nin kızını Yûnus Emre'ye verdiğini, hem talebesi, hem de dâmâdı olduğunu kaydeder.

Yûnus Emre, Tapduk Emre'nin hizmetinde bulunurken, ma'nevî âleminde bir ilerleme olmadığını zannederek, üzüntüsünden dağlara, kırlara düştü. Yolculuğunda birgün iki kimseye rastgeldi. Onlarla arkadaş oldu. Her öğün bunlardan biri duâ eder, duâlarının bereketi ile bir sofra yemek gelirdi. Duâ sırası Yûnus Emre'ye geldi. O da duâ etti. Duâda, "Yâ Rabbî benim yüzümü kara çıkarma! Arkadaşlarım kimin hürmetine duâ ettiyse, onun hürmetine duâmı kabûl et!" dedi. Duâ bitince, iki sofra yemek geldi. Arkadaşları; "Kimin yüzü suyu hürmetine duâ ettin?" diye sordular. Yûnus Emre; "Önce siz söyleyin" dedi. Arkadaşları da; "Biz, Tapduk Emre'nin kapısında hizmet eden Yûnus'un hürmetine diye duâ ettik" dediler. Bunun üzerine Yûnus Emre durumunu anlayıp, tekrar Tapduk Emre'nin yanına döndü ve kapısının önüne yattı Tapduk'Emre'nin gözleri görmüyordu. Kapının önüne varıp, ayağı bir şeye takılınca; "Bu bizim Yûnus değil mi?" diye sordu ve onu kabûl etti. O andan i'tibâren Yûnus Emre, halkın dillerinden düşüremediği ilâhileri söylemeye başladı.

Senelerce hocasına dağdan odun taşıdı. Getirdiği odunlar ip gibi düzgün idi. Hocası buyurdu ki: "Ey Yûnus, bu ne iştir? Hiç eğri odun getirmiyormuşsun." "Efendim, bu kapıya eğri odun yakışmaz" cevâbını verdi.

Anadolu halkı tarafından Yûnus Emre öylesine sevilmiştir ki, bu sevgi, saygı ve hayranlık zenginliği için bir başka misâl göstermek zordur. Her balamdan milletimizi birbirine bağlayan ma'nevî ibrişim olmuştur. Onda, toplumumuzun iç yapısındaki aynî hisler, duygular ve değer yargılan vardır. Onu unutturmayan sebep budur. Anadolu'da Yûnus Emre'nin dîvânının bulunmadığı, ilâhilerinin okunmadığı ev yok gibidir.

Yûnus Emre, şiirlerini arûzla ve daha çok hece vezniyle yazmıştır. Şiirleri açık, derin ma'nâlı, samimî ve heyecanlıdır, ilâhî aşk, varlık, yokluk, hayat, ölüm mes'eleleri ve bunlara bağlı olarak, dünyânın fâniliği gibi mes'eleleri çok güzel bir şekilde şiirle anlatmıştır.

Yûnus Emre'den başka bu ismi kullanan birkaç şâir daha görülmüştür. Bunlardan bilinenlerden ikisi; "Aşık Yûnus" ve "Derviş Yûnus"tur. Bunların şiirleri de yanlışlıkla Yûnus Emre'ye mâl edilmiştir.

Yûnus Emre'de günü birlik konulara rastlanmaz; geçim -endişesi aile sıkıntısı, evlât acısı, yakınlarının şahsî ve ailevî mes'elelerine hemen hemen hiç yer vermez. O, insanlığın umûmî

kader çizgisi üzerinde durmuştur. Bunlar; kabir, ömrün geçişi, ölüm, Allahü teâlâya îmân ve yalvarma, dînî esaslar, insanın yalnızlığı, aşk, nasihatler ve hayatın gayesi gibi insanlığa has mes'elelerdir.

Her yerde, her seste, her renkte, her zaman Allahın varlığını idrâk eden Yûnus Emre, bu dilsiz varlıkların büyük tanıtışındaki gizli dilin hayranıdır.

Altındandır direkleri, Gümüştendir yaprakları, Uzadıkça budakları, Biter Allah deyû deyû gibi mısralarla, insanlara önce bulutsuz bir günün ışıklarıyla aydınlanmış bir ağaç gösterir, insanlar bu altın tablo karşısında hayran hayran bakınırken, o, ağacın dış güzelliğinden iç güzelliğine akarak, budaklarının uza-yışındaki sırrı anlatır. Varlıkların her zerresinde yaratıcıyı aramakla uğraşır. Bütün Allah âşıkları gibi, sevgilisine kavuşamama endişesini taşır.

Muradıma maksûduma ermezsem, Hayıf bana, yazık bana, vah bana. Kadir Mevlâm cemâlini görmezsem, Hayıf bana, yazık bana, vah bana diye feryâd edişi bundandır. Allahtan uzak kaldıkça, kalabalıklar içinde dahî kimsesiz olan insanın sonsuz garipliğini dile getirmekte, Yûnus'un şu şiiri yeter:

Acep şu yerde var m'ola,
Şöyle garîb bencileyin.
Bağrı başlı gözü yaşlı,
Şöyle garîb bencileyin.

Bir garîb ölmüş diyeler.
Üç günden sonra duyalar,
Soğuk su ile yuyalar,
Şöyle garib bencileyin.

Yûnus Emre'nin:

"Bâd-ı sabâya sorsunlar,
Cânân illeri kandedür?
Görenler haber versinler,
Cânân illeri kandedür?"

diye aradığı Allah sevgisine erdiğine, O'na yaklaştığını anlayınca;

Canlar canını buldum,
Bu canım yağma olsun.
Ballar balını buldum,
Kovanım yağma olsun!

diyerek sevincini coşkun bir şevk ile dile getirmiştir.

Onun, hiç bir yapmacığa sapmadan, bir san'at kaygısına düşmeden söylediği, sâde, külfetsiz, fakat güzel şiirlerine, bütün tasavvuf edebiyatında benzer şiirler bulmak kolay değildir. Şiirlerinde, tasavvufun söylenmesi güç fikir ve heyecanları, berrak bir su içindeymiş gibi hemen görülür.

Yûnus'un şiirlerinde İslâmî bir duyuş ve düşünüş sistemi olan tasavvuf ilmi hâkimdir. Fakat geri kalan herşey; dil, vezin, nazım şekli, hemen hemen tamâmiyle millîdir. Şiirleri tasavvufî olduğu için, yanlış ma'nâlara bile çekilmiştir. Yûnus Emre böyle şiirleri için diyor ki:

Yûnus bir söz söyledi,
Hiçbir söze benzemez.
Câhillerin içinde,
örter ma'nâ yüzünü.

Çok incelikler sezilen Yûnus Emre'nin şiirleri okundukça, insana yeniden okuma hevesi verir. Çünkü tatlı bir söyleyiş, ferahlık verici bir anlam ve kolay anlaşılır nasihatleri vardır. Temas ettikleri konular hemen hemen her insanı ilgilendirir. Yûnus Emre'nin çok şiirleri atasözü hâlini almıştır.

Dünyâ fâniliği hakkında:

Mal sahibi, mülk sahibi,
Hani bunun ilk sahibi?
Mal da yalan mülk de yalan,
Var biraz da sen oyalan.

Birçok şiirlerinde gönül kırmamağa dikkat edilmesini dile getirmiştir:

Durmuş kazan ye, yedir,
Bir gönül ele getir.
Yüz Kâ'beden yeğrektir,
Bir gönül ziyâreti..

İnsan gönlüne ve insanlara yakın olma, onlara hizmet etme duygusunu böyle ifâde etmektedir.

İslâm âlimlerine uyulmasını şöyle tavsiye etmektedir:

Bu yol gayet uzaktır.
Dünyâ ona tuzaktır.
Bu tuzağa uğrayan,
Komaya kılavuzun

İlimden, okumaktan maksadın Hakkı bilmek olduğunu da şöyle anlatır:

İlim, ilim bilmektir,
ilim kendin bilmektir.
Sen kendini bilmezsen,
Bu nice okumaktır.

Okumaktan maksad,
Hakkı bilmektir.
Okuyup bilmezsen,
Nasıl okumaktır.

Verenin-alanın yalnız Allahü teâlâ olduğunu, takdîre rızâ gösterilmesini şöyle anlatır:

Ne varlığa sevinirim,
Ne yokluğa yerinirim,
Aşk ile avunurum,
Bana seni gerek seni.

Çok konuşmayı da şöyle özetlemiştir:

Az lâf erin yüküdür,
Çok lâf hayvan yüküdür.
Yûnus Emre'de aşk,
Gerçek insanlık yoludur.

"Bu dünyâda öldür beni,
varıp orda ölmiyeyim,
birde aşksız olmıyayım"

diye niyazda bulunur.

Velhâsıl, çileli yoldan geçmedikçe, Allahü teâlâya kavuşamıyacağını anlamıştır. Çünkü huzûra çıkış ve bağışlanmada kesin bir emniyet yok. Ümit ve korku paralel yürüyor. Ayrıca;

Kitâb, Peygamber, Kâ'be, şiirlerinde büyük bir yer tutuyor. Hepsinin başında, Ehl-i sünnet inancına uygun bir îmân ve Muhammed aleyhisselâmın sevgisi vardır:

Araya araya bulsam izini,
izinin tozuna sürsem yüzümü,
Hak nasîb etse görsem yüzünü,
Yâ Muhammed, canım arzular seni.

gibi samîmi deyişlerinin yanında,

"Adı güzel, kendi güzel Muhammed"

gibi veciz anlatımları vardır. "Güzel Kâ'betullah"da, kıblegâhımız için söylenmiş nefis bir şiirdir.

Muhtevâ yönünden, Yûnus, Emre'nin şiirleri; ahenk, ma'nâ, mecaz, duygu, düşünce zenginliği ile yüklüdür. Bir kitap dolduracak derinliği ve genişliği olan sırları kolaylıkla söylemek, Yûnus Emre'de görülür:

"Ete kemiğe burundum,
Yûnus diye göründüm."

Yûnus Emre, şiirlerinde duran, oturan, tasarlayan değil de, dâima düşünen, gezen, konuşan, seyreden, çalışan, hareketli bir insan olarak görünmektedir. Yûnus Emre, yepyeni bir mecaz örgüsü kurmuştur. Bu yoldaki bilgilerini, hislerini, müşahhas eşya ve tabiata âit unsurlarla canlı bir hâle koymaktadır. Bu tesbih, istiare ve tasvir unsurlarını, herkesin çok iyi tanıdığı hemencecik gözönüne getireceği bahçe, ev araçlarından, onlara âit isim ve sıfatlardan seçmiştir. Tarla, ekin, ağaç, çiçek, meşe, çadır, yağ, balık, arı, kova,.." gibi, yalnız tabiatı bir vâsıta olarak kullanır.

Yûnus Emre, üçbin kadar şiir söylemiş, bunlar bir divân hâlinde toplanmıştır. Bu dîvân Molla Kâsım'ın eline geçtiğinde, bir su kenarında okur. Dine uygun bulmadıklarını yırtıp yırtıp suya atar. Böylece ikibin tane kadarını imha etmişti ki, şu beyitle karşılaştı:

Derviş Yûnus bu sözü eğri büğrü söyleme.
Seni sigâya çeken bir Molla Kâsım gelür.

Bu beyti okur okumaz, Yûnus'un kerâmet ehli erenlerden olduğunu anlar, dîvânı öpüp başına koyar. Fakat ne çâre ki, elde bin şiir kalmıştır:

Nazar eyle ilerü,
Pazar eyle götürü,
Yaradılanı hoş gör,
Yaradandan ötürü.

Yûnus Emre, Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm ile bütün yakınlarının, dört halifenin, hazret-i Peygamberin soyundan gelenlerin, bütün İslâm âlimlerinin ezelî asıladır. Hiçbir bani cereyana kapılmadığı gibi, onlar karşısında ahlâki nizâmı, din sevgisini ve gerçek tasavvufu koruyan kültür ve san'at şeddi olmuştur. İhlâs ile, herşeyi Allah rızâsı için yapmayı her zaman söylemiştir. Yûnus Emre için "Dervişlik", herkese faydalı olmak ülküsüdür. Şiirlerinde tembelliği, tufeyli ve faydasız olmayı kınamıştır:

Serî'at tarikat yoldur varana,
Hakîkat ma'rifet andan içerü.

diye, hakiki tasavvufu ta'rîf etmiştir. 811 (m. 1408) yılında Osmanlı Türklerine esîr düşen ve Anadolu'da 20 yıl kadar kalmış olan Transilvanyalı Mülbacher isimli Avusturyalı bir yabancı,

Yûnus Emre'ye âit şiirleri, ilâhileri duymuş, öğrenmiştir. Memleketine döndüğünde, Yûnus Emre'nin şahsiyetinde İslâmı anlatmış, kitaplar yayınlamış, yazılar yazmıştır. 937 (m. 1530) yılında büyük ün sahibi Avusturyalı tarihçi Hammer de, Yûnus Emre'ye âit şiirler ve ilâhilere yer vermiş, bundan sonra da Batı ülkelerinde Yûnus ismi çok yaygınlaşmıştır.

Eserleri: Yûnus Emre'nin bilmen iki eseri vardır 1- Risâlet-ün-Nushiyye: Mesnevî şeklinde arûz (Fâilâtün Fâilâtün Fâilün) vezniyle yazılmış, tasavvufî, ahlâki, dini bir eserdir.

2- Dîvân: Yûnus Emre Dîvânı'nın birçok yazma nüshaları vardır. Fakat bu divândaki bütün şiirlerin Yûnus Emre'nin olduğu söylenemez. Yûnus tarzında, daha sonraki şâirlerin yazdığı şiirler de karışmıştır. Taş basması nüshaları da vardır:

Yûnus Emre'nin şiirlerinden;

DOLAP

Benim adım dertli dolap,
Suyum akar yalap yalap,
Böyle emreylemiş Çalap,
Derdim vardır inilerim.

Ben bir dağın ağacıyım,
Ne tatlıyım ne acıyım,
Ben Mevlâya duâcıyım,
Derdim vardır inilerim.

Beni bir dağda buldular,
Kolum kanadım yoldular,
Dolaba lâyık gördüler,
Derdim vardır inilerim.

Dağdan kestiler bezenim,
Bozuldu türlü düzenim,
Ben bir usanmaz ozanım,
Derdim vardır inilerim.

Şol dülgerler beni yondu,
Her a'zâm yerine kondu,
Bu iniltim Hakdan geldi,
Derdim vardır inilerim.

Suyum alçaktan çekerîm,
Dönüp yükseğe dökerîm,
Görün beni neler çekerîm,
Derdim vardır inilerim.

Yûnus bunda gelen gülmez,
Kişi muradına ermez,
Bu fânîde kimse kalmaz,
Derdim vardır inilerim.

MEVLÂM

Dağlar ile taşlar ile,
Çağırayım Mevlâm seni. Seherlerde kuşlar ile,
Çağırayım Mevlâm seni.

Sular dibinde mâhiyle,
Sahralarda âhû ile,
Abdal olup yâ Hû ile,
Çağırayım mevlâm seni.

Gökyüzünde Îsâ ile,
Tûr Dağı'nda Mûsâ ile,
Elindeki asa ile,
Çağırayım Mevlâm seni.

Yûnus okur diller ile,
Ol kumru bülbüller ile,
Hakkı seven kullar ile,
Çağırayım Mevlâm seni."

YAĞMA OLSUN

Canlar canını buldum,
Bu canım yağma olsun. Assı (kârdan),
ziyandan geçtim,
Dükkânım yağma olsun.

Ben benliğimden geçtim,
Gözüm hicabına açtım,
Dost vaslına eriştim,
Gümânım yağma olsun.

İkilikten usandım,
Birlik hanına kandım,
Derd-i şarabın içtim,
Dermanım yağma olsun.

Varlık çün sefer kıldı,
Dost ondan bize geldi,
Viran gönül nûr doldu,
Cihanım yağma olsun.

Yunus ne hoş demişsin,
Bâl-ü-şeker yemişsin,
Ballar balını buldum,
Kovanım yağma olsun.

ŞEYH EŞİĞİNDE

Kılalım seyrân,
edelim cevlân,
Mest olup hayran,
şeyh eşiğinde.

Nice bir ülfet,
edelim uzlet,
Çekelim havlet,
şeyh eşiğinde.

Bıraktım ân,
istedim yân,
Kestim zünnârı,
şeyh eşiğinde.

Aldım himmeti,
geçtim zulmeti,
Buldum hayatı,
şeyh eşiğinde.

Yûnus'um elhak,
Dîdâr'a müştak,
Eriştim aşka,
şeyh eşiğinde.

DÜNYÂ

Bilirim seni, yalan dünyâsın,
Evliyâları alan dünyâsın.

Kaçan kurtulsa, kuş kurtulaydı,
Şahin kanadın, kıran dünyâsın.

Sevdiğim aldın, beni ağlattın,
Dönüp yüzüme, gülen dünyâsın.

Süleymân tahtın sen viran kıldın,
Ma'sûmlar boynunu buran dünyâsın.

İÇERÜ

Severim seni ben candan içerü,
Yolum vardır bu erkândan içerü.

Şerî'at tarikat yoldur varana,
Hakîkat ma'rifet andan içerü.

Beni bende demen, bende değilem,
Bir ben vardır bende, benden içerü.

Süleymân kuş dilin bilür dediler,
Süleymân var, Süleymân'dan içerü.

Tecellîden nasîb erdi kimine,
Kiminin maksudu bundan içerü.

Senin aşkın beni benden aluptur,
Ne şirin derd bu dermandan içerü.

Miskin Yûnus gözü tuş oldu sana,
Kapunda bir kuldur senden içerü.

ADI GÜZEL MUHAMMED (a.s.)

Canım kurbân olsun senin yoluna,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.
Gel şefaat eyle kemter kuluna,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.

Mü'min olanların çoktur cefâsı,
Âhırette vardır zevk-ü-sefâsı,
Onsekizbin âlemin Mustafası,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.

Yûnus neyler iki cihanı sensiz,
Sen hak Peygambersin şeksiz şüphesiz,
Sana uymayanlar gider imansız,
Adı güzel kendi güzel Muhammed.

EDEB

Nazar eyle ilerü,
pazar eyle götürü,
Yaradılanı hoş gör,
Yaradandan ötürü,

İlim meclislerinde
aradım kıldım taleb.
ilim geride kaldı,
ille edeb, ille edeb.

Ana rahminden
geldik pazara,
Bir kefen aldık
döndük mezara.

DEĞİL

Bir kez gönül yıktın ise,
Bu kıldığın namaz değil.
Yetmişiki millet dahî,
Elin yüzün yumaz değil.

Han erenler geldi geçti,
Bunlar yurdu kaldı, göçtü,
Pervaz urup Hakka uçtu,
Huma kuşudur kaz değil.

Yol oldur ki doğru vara,
Göz oldur ki Hakkı göre,
Er oldur ki alçakta dura,
Yüceden bakan göz değil.

Doğru yola gittin ise,
Er eteğin tuttun ise,
Bir hayır da ettin ise,
Birine bindir az değil.

Yûnus bu sözleri çatar,
Sanki balı yağa katar,
Halka mata'ların satar,
Yükü gevherdir tuz değil.

YÂ MUHAMMED (a.s.)

Arayı arayı bulsam izini,
izinin tozuna sürsem yüzümü,
Hak nasîb eylese görsem yüzünü,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Bir mübârek sefer olsa da gitsem,
Kâ'be yollarında kumlara batsam,
Hûb cemâlin bir kez düşte seyretsem,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Zerrece kalmadı kalbimde hîle,
Sıdk ile girmisem ben hak yola,
Ebû Bekr, Ömer, Osman da bile,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Ali ile Hasen, Hüseyn anda,
Sevgisi gönülde muhabbeti canda,
Yarın mahşer gününde ulu divânda,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Arafat dağıdır bizim dağımız,
Anda kabûl olur bizim duâmız,
Medine'de yatar Peygamberimiz,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

Yûnus medh eyledi seni dillerde,
Sevilirsin bütün gönüllerde,
Ağlayı ağlayı gurbet ellerde,
Yâ Muhammed canım arzular seni.

ÖLÜM

Ey yarenler ey kardeşler,
Ecel ere ölem birgün.
işlerime pişman olup,
Kendi özüme gelem birgün.

Yanlanma kona elim,
Söz söylemez ola dilim,
Karşıma gele amelim,
Nittim ise görem birgün.

Oğlan gider danışmana,
Saladır dosta düşmana,
Sol dört tekbîr namaz ile,
Ömrüm tamam kılam birgün.

Beş karış bezdürür donum,
Yılan çıyan yiye tenim,
Yıl geçe ubrula sînim,
Unutulup kalam birgün.

Başıma dikeler hece,
Ne erte bilem ne gece,
Âlemler ümidi, hoca,
Sana ferman olam birgün.

Yûnus Emre sen bu sözü,
Dahî tamam etmemişsin,
Tek yürüyeyim neyleyim,
Üstadıma gelem birgün.

BANA SENi GEREK SENİ

Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni.
Ben yanarım dünü günü,
Bana seni gerek seni.

Ne varlığa sevinirim,
Ne yokluğa yerinirim,
Aşkın ile avunurum,
Bana seni gerek seni.

Aşkın âşıklar öldürür,
Aşk denizine daldırır,
Tecellî ile doldurur,
Bana seni gerek seni.

Aşkın şarâbından içem,
Mecnun olup dağa düşem,
Sensin dün-ü-gün endişem,
Bana seni gerek seni.

Sûfîlere sohbet gerek,
Ahîlere ahret gerek,
Mecnunlara leyli gerek,
Bana seni gerek seni.

Yûnus'dur benim adım,
Gün geldikçe artar odum,
İki cihanda maksudum,
Bana seni gerek seni.

BİLSE GEREK

Müslümanım diyen kişi,
Şartı nedir bilse gerek.
Allahın buyruğun tutup,
Beş vakt namaz kılsa gerek.

Tanla durup başın kaldır,
Ellerini suya daldır,

Tamudan azâdlı oldur,
Kullar azâd olsa gerek.

Öğle namazın kılasın,
Her ne dilersen bulasın,
Tamudan azâdlı oldur,
Kullar azâd olsa gerek.

Ol ikindiyi kılanlar,
Arı dirlik dirilenler,
Oladır Hakka erenler,
Dâim Hakka erse gerek.

Akşam durur üç fariza,
Dağca günâhın arıda,
iyi amellerin sana,
Şemu cerag olsa gerek.

Yatsı namazın o hâzır,
Hâzırları sever Kâdir,
Îmânın eksiğin bitir,
Îmân piş-rev olsa gerek.

Her kim müslüman olmadı,
Beş vakt namazı kılmadı.
Bu ki müslüman olmayan,
Ol tamuya girse gerek.

Görmez misin Mustafâ'yı,
Nice bekledi vefayı,
Ümmet için ol safâyı,
Ümmet ona erse gerek.

Bekler ise din gayretin,
Vermegil nefse muradın,
Yûnus Nebi salevâtın,
Aşk ile değirse gerek.

Bu şiirin açıklaması şöyledir: "Müslümanım diyen bir kişi, müslümanlığın şartının ne olduğunu bilmesi ve Allahın emrini tutarak beş vakit namazı kılması gerekir. Tan ağarırken yatağından kalkıp abdest al. Nefse uyarak yatma, o senin düşmanındır. Onu öldür. Nefsin dâima ölü olması gerekir. Sabah namazını vaktinde kılarsan. Allahü teâlâ duâlarını kabûl eder. Böylece Âhırette şeref bulur, naz makamına ulaşarak, Hakkın yakınlarından olursun, öğle namazını kılarsan, Allahü teâlâdan dilediğin her şeye kavuşursun. Allahü teâlâya gerçekten kul olanların Cehennem ateşinden kurtuldukları gibi, sen de Cehennemden kurtulursun, ikindi namazını kılanlar, temiz bir hayat geçirerek Allahü teâlâya kavuşanlardır. Onlar bunu yaptıkça, dâima Hakka ulaşacaklardır. Üç rek'at farzdan ibâret olan akşam namazı, dağlar gibi günahları eritir, iyi amellerin, mezarını aydınlatacak birer ışık kaynağı olacaklardır. Yatsı namazını kılmadan yatma. Yatsı vaktinde namaza duranları, sonsuz kudret sahibi olan Allahü teâlâ sever, inandığını eksik bırakma, tamamla. Çünkü imânın âhırette rehberin olacaktır. Kim bu sözlerden öğüt alarak beş vakit namazını kılmazsa, bil ki tam ve gerçek müslüman olamaz. Cehenneme girer. Hazreti Peygamberin (s.a.v.) müslümanların namaz kılmaları husûsunda nasıl titizlik gösterdiğini görmez misin? Ümmetinden namaz kılanlar çeşitli ni'met ve güzelliklere erişecektir. Dindarlıktan bir fayda elde etmek istersen, nefsinin arzularına uyma! Ey Yûnus, sen de aşk ile Peygambere salevât getir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 78

2) Nefehât-ül-üns sh. 691

3) Rehber Ansiklepedisi cild-18, sh. 224

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1085

YÛSUF BİN HÜSEYN KIRMASTÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, Osmanlı müderris ve kadılarından. İsmi Yûsuf bin Hüseyn'dir. Kırmastî nisbetiyle meşhûr oldu. Bursa iline bağlı Kırmastî kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul'da 900 (m. 1494) senesinde vefât etti. Fâtih Câmii civarında medfûndur.

Yûsuf bin Hüseyn Kırmastî, zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil etti. Mevlânâ Hocazâde'nin uzun zaman hizmetinde bulundu. Arabî ve dînî ilimleri ondan öğrendi. Bu ilimlerde yüksek bilgilere sahip olup, akranlarından ve emsallerinden çok üstün oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, İstanbul'un fethinden sonra Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Daha sonra Bursa kadılığı yapıp, İstanbul kadılığı vazîfesine de ta'yin edildi. Kâdılık yaptığı zaman içinde, adâletle hüküm verdi. Kavga ve hasımlık da'vâlarında keskin kılıç gibi idi. Hakkı ve doğruyu söylemekten çekinmezdi.

Mevlânâ Kırmastî, birgün küçük sarıkla ve gündelik elbiseleriyle mescide girip namaz kıldı. Namazdan sonra Vezir İbrâhim Paşa tarafından ba'zı mühim mes'eleleri görüşmek üzere da'vet edildi. Allahü teâlânın huzûruna bu kıyâfetle vardım da, İbrâhim Paşa'nın huzûruna mı varmıyacağım deyip, alışılmış olanın hilâfına olarak gündelik elbise ile Vezir İbrâhim Paşa'nın huzûruna vardı. Vezir İbrâhim Paşa, alışılmamış olan bu kıyâfetle görünce, sebep ve hikmetini sordu. Mevlânâ Kırmastî cevaben; "Bütün kâinatın sahibi, yeryüzündeki meliklerin ve melâikenin sultânı olan, vezire ve yardımcıya ihtiyâcı olmayan Allahü teâlânın huzûruna bu kıyâfetle vardığım hâlde, dünyâ pâdişâhının vezirinin yanına gelirken bu kıyâfeti ve sarığı değiştirmeme gönlüm râzı olmadı. Onun için bu kıyâfetle geldim" dedi.

Bu güzel ve hikmetli söz, Vezîr İbrâhim Paşa'nın çok hoşuna gitti. Bu durumu, Sultan İkinci Bâyezîd Hân hazretlerine de anlattı. Sultan İkinci Bâyezîd'in de bu sözler hoşuna gidince, Molla Kırmastî hazretlerine hediyeler gönderip, sayısız ihsânlarda bulundu.

Molla Kırmastî, Fâtih Câmii civârında, bugün mevcûd olmayan bir mescid ve bir medrese yaptırmıştı.

Molla Kırmastî'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bunların ba'zıları şunlardır, 1- Şerh-i Mutavvel Haşiyesi, 2-Vikâye şerhi, 3- Zübdet-ül-Vüsûl ilâ İlm-ü-Usûl, 4-Kitâb-ül-Müntehab min el-me'ânî, 5- Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, 6-Şerh-i Kitâb-ül-vakf, 7- Risale fî fezâil-i Cihâd, 8-Elmedârik-ül-asliyye ilâ Makâsıd-ül-fer'ıyye, 9- Hidâyet-ül-merâm fî ilm-il-kelâm, 10- El-Beyân fî şerh-ı Tıbyan.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 224

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 294

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 365

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 228

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 136, 343, 859, 869 cild-2, sh. 1766, 1893, 2001, 2014,

7) Brockelmann Sup-2, sh. 322

YÛSUF MAHDÛM

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Yûsuf bin Ali Fâzıl Hüseynî'dir. Künyesi Ebü'l-Füyûzât olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 890 (m. 1485) senesinde Şirvan'da vefât etti. Evliyânın büyüklerinden Yahyâ Şirvânî'nin talebelerindendir. Hocası Yahyâ Şirvânî, ekseriyetle ona Mahdûm diye hitâb ettiği için, bu isimle tanındı. Talebeye âit bir hizmet durumu olduğu zaman, Yûsuf Mahdûm onu yapmak istediğinde, Yahyâ Şirvânî ona; "Siz oturun, sizinle sohbet edelim. Çünkü mahdûmun (kendisine hizmet edilenin) hizmet etmesi uygun değildir" derdi.

Yûsuf Mahdûm'un babası Ali Fâzıl, Şirvan'ın Kâdı'l-kudâti ve zamanın önde gelen âlimlerinden idi. Yûsuf Mahdûm, muhtelif ilimleri babasından öğrendi. Dokuz yaşında iken kırâat-ı seb'a ile Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bülûğ çağına geldiğinde, talebelere ders vermeye başladı. Sonra ilim öğrenmek ve hadîs-i şerîf dinlemek için çeşitli beldelere gitti. Dolaştığı bu yerlerde birçok âlimden istifâde etti. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminde mütehassıs oldu.

Yûsuf Mahdûm, ilmî tahsilini tamamladıktan sonra, Şirvan'a geri döndü. Burada senelerce ilim öğretmekle meşgûl oldu. Sabah namazından öğle namazına kadar kırâat ilmine, öğle namazından akşam namazına kadar da çeşitli konulara dâir dersler verirdi. Geceleri de ibâdet ile geçirirdi. Fakat ilâhî feyz ve ma'rifetlere kavuşamamasından dolayı çok üzülürdü.

Ziyâüddîn Mahdûm, mübârek bir gecede, ibâdet ve tâatler yaparak o geceyi ihyâ etti. Allahü teâlâya çok yalvarıp yakardı. Seher vakti bir ara uykuya daldı. Bu anda kendini, uzak ve büyük bir çölde gördü. Geniş ve kalın bir bulut da, parlayan güneş ışıklarının kendisine gelmesine mâni oluyordu. Yanında ne bineği, ne de arkadaşı vardı. Yolu da bilmiyordu. Bu karanlık çölde, korku ve dehşet ile şaşkın bir hâlde sağa-sola gidiyordu. Böyle sıkıntılı ve yolunu kaybetmiş bir hâlde iken, bir yönden öyle büyük bir nûr peyda oldu ki, güneşin ışığını bastırdı. O sırada Resûl-i ekrem (s.a.v.), etrâfında Eshâb-ı Kirâm olduğu hâlde, ona doğru geliyorlardı. Bunu gören Yûsuf Mahdûm, sevinç göz yaşları içerisinde yalvarırcasına; "Arz-ı hâlim sana ma'lûm benim sultânım" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ey Yûsuf! Maksuduna kavuşman, benim en kâmil vârislerimden ve evlâdımdan olan Seyyid Yahyâ'nın delâlet ve irşâdına bağlıdır." Yûsuf Mahdûm uykusundan uyanınca, Resûlullahın (s.a.v.) nasihati ile müşerref olmanın sevinç ve rahatlığı içerisinde idi. Fakat ne yerinde durmağa ne de bir yere gitmek için mecali vardı. O günü tereddüt içerisinde geçirdi. Akşam olunca, gecenin üçteikisini ibâdetle geçirdikten sonra, uyudu. Rü'yâsında bu sefer Yahyâ Şirvânî hazretlerini gördü. Yahyâ Şirvanî ona; "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek emirlerini aldıktan sonra, daha düşünmenin ve tereddüdün ne ma'nâsı var?" dedi. O anda uyanan Yûsuf Mahdûm, şu beyti okudu:

Baş açıp girdim bugün meydânı ışka ey gönül!
Elveda, yârana düştüm nâr-ı sevka ey gönül!

Sonra da medreseyi terk ederek yola çıktı. Çünkü Seyyid Yahyâ'nın dergâhına gitmedikçe rahat olamayacaktı.

Seyyid Yahyâ ise dergâhın avlusunda onu bekliyordu. Yûsuf Mahdûm'u görünce; "Hoş geldin yâ Mahdûm! Sana hizmet ve seni irşâd üzerimize lâzım oldu. Çünkü senin vesilen ile

Fahr-i kâinat efendimiz (s.a.v.), bu fakîre oğlum diye hitabı lâyık görmüşlerdir" diyerek kerâmet buyurdu.

Yûsuf Mahdûm, Seyyid Yahyâ Şirvanî tarafından dergâha kabûl edilince, kırk gün tek başına bir odada kaldı. Birçok riyâzet ve mücâhede ile yüksek mertebelere ve ma'rifetlere kavuştu. Seyyid Yahyâ hazretleri, Yûsuf Mahdûm'a hilâfet verirken, duâ sırasında şöyle buyurdu: "Kâmillerin mecaz olarak söyledikleri sözler pekçoktur. Bu yüksek yolu yaymak için etrâfa halîfelerini gönderirler. Fakat bir tanesi tam yetişmiş olur. Bizim tam olarak yetiştirdiğimiz sizsiniz. Sizin irşâd nûrunuz, bizim âhırete intikâlimizden yüz sene sonra, diyâr-ı Rûm'u (Anadolu'yu) aydınlatacak ve orada isminiz yayılacak. Bize bağlı bütün yollar kaybolacak, fakat sizin yolunuzun mensûpları, kıyâmete kadar devam edecektir." Sonra Yûsuf Mahdûm'u, Şehnâb şehrine talebe yetiştirmek için gönderdi.

Kâmil olan zâtlar kerâmete kıymet vermezler. Çünkü kuvvetli riyâzet, mücâhede ve çalışma ile, hıristiyan papazlardan da harikulade hâllerin görüldüğü ma'lûmdur. Ancak evliyâdan görülen kerâmetlerin birçok hikmetleri vardır. Yûsuf Mahdûm'un da böyle pekçok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: Yûsuf Mahdûm'un ekinde, hizmetlerini gören Sucu Muhammed Dede isminde bir zât vardı. Bunun çocuğu olmuyordu. Birgün Yûsuf Mahdûm'un huzûruna giderek; "Otuz senedir sizin hizmetinizde bulunuyorum. Bu müddet zarfında, bize hayırlı bir halef olacak bir oğlumuz olmadı. Sizden, bir çocuğumuz olması için duâ istirhâm ediyoruz" dedi. O sırada yağmur yağıyordu. Yûsuf Mahdûm, ona; "Dede, bize şu yağmur suyudan bir bardak su getir!" dedi. Muhammed Dede, bir bardak yağmur suyu getirince, Yûsuf Mahdûm hazretleri; "Bir Fâtiha-i şerîfe okuyalım. Fâtiha-i şerîfe ile çok kapalı kapılar açılır. Murâdlarına kavuşamamış olanlar, murâdlarına kavuşurlar.

Bu sudan üçer yudum içersiniz, inşâallah muradınıza nail olursunuz" buyurdu. Dede Efendi ile hanımı, Yûsuf Mahdûm'un Fâtiha-i şerîfe okuduğu yağmur suyundan üçer yudum içtiler. Bir süre sonra hanımı hâmile oldu. Ancak çocukları a'mâ olarak dünyâya geldi. Çocuğun gözünün açılması için çok doktora müracaat ettiler ve çok ilâç kullandılar. Fakat bir netice alamadılar. Sonra Dede Efendi, doğruca gidip durumu Yûsuf Mahdûm hazretlerine anlattı. O da; "O çocuk benim oğlumdur. O büyüyünce, inşâallahü teâlâ ilmi ile amel eden kâmil bir insan olacaktır. Onu bana getirin" dedi. Muhammed Dede, oğlunu Yûsuf Mahdûm'a getirdi. Yûsuf Mahdûm, çocuğun sağ kulağına ezân-ı Muhammedî okudu. O ânda çocuğun sağ gözü görmeye başladı. Sol kulağına ikâmet okuyunca, sol gözü de görmeye başladı. Çocuk büyüdüğü zaman, Yûsuf Mahdûm hazretlerinin buyurduğu gibi kâmil bir insan oldu.

Şöyle nakledilir: "Yûsuf Mahdûm'un dergâhında çok talebe bulunduğundan, su yetmiyordu. Bunun için bir yerden su getirilmesi gerekiyordu. Bu durum Yûsuf Mahdûm'a arz edilince; "Dergâhımızda âb-ı hayat gibi su varken, uzaktan su getirmeye ne lüzum var?" buyurup, ellerinde bulunan âsâsı ile dergâhın avlusunda münâsip bir yeri işâret etti. Orası kazıldığında, fazla derine inmeden, çok tatlı ve güzel bir su çıktı. Yûsuf Mahdûm, sonra şöyle buyurdu: "Talebeler belki her zaman su çekecek bir kap bulamazlar, bu sebeple zahmet çekebilirler. Ey su! Kuyunun ağzına yüksel!" buyurdu. Su, Allahü teâlânın izni ile tam kuyunun ağzına kadar geldi. Fakat bir damla bile tasmadı. Hâlen kuyu, ağızıyla su dolu haldedir. Kullanmakla hiç eksilmeyip, Şirvan halkının i'tibâr ettiği ve kıymet verdiği bir sudur.

Yûsuf Mahdûm buyurdu ki: "Tasavvuf büyükleri, Ehl-i sünnet âlimlerinin büyükleridir. Bunlar, Kitâb ve sünnet ile amel ederler. Hak üzere olmanın iki şahidi vardır. Biri sûrî, diğeri ma'nevîdir. Sûrî olan; emir ve yasakları yerine getirmek sûretiyle İslâm dînine uymak, Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkına uymak sûretiyle ahlâkını güzelleştirmektir. Ma'nevî kısmı ise; hocanın, talebeyi sûrî mertebesine çıkardıktan sonra, Resûl-i ekreme (s.a.v.) teslim etmektir. Hoca, talebesini ba'zan rûhanî ba'zan cismânî terbiye eder."

Yûsuf Mahdûm hazretlerinin Âdâb-ül-İrşâd ve Silsilet-ül-ervâh isminde iki eseri vardır. Âdâb-ül-irşâd, yirmidört fasıldan meydana gelmiştir.

---

1) Hediyyet-ül-ihvân, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı. No: 4587 Vr. 1

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 197

ZÂHİD (Ahmed bin Muhammed)

Evliyânın büyüklerinden ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Süleymân olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Lakabı Şihâbüddîn'dir. Zâhid diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 819 (m. 1416) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmi dördünde, Kâhire'de vefât etti. Yaptırdığı Mikas'daki câminin yanına defnedildi.

Zâhid, tasavvuf bilgilerini Kutbüddîn Dımeşkî el-İsfeheydi'den öğrendi. Şihâbüddîn bin İmâd'dan fıkıh ilmini tahsil etti ve eserleri okuyup çok istifâde etti. Şihâbüddîn Dımeşkî de ilim aldığı âlimlerdendi. Ebû Abdullah Gamrî, Midyen, Abdürrahmân bin Bektemir ve çok kimselere ilim öğretip, ilim ve edeb yoluna kavuşmalarına vesile oldu.

Zâhid, birçok yerlerde hayır ve hasenat olarak ilim yuvaları, câmiler yaptırdı. Elmaksem'deki câmisi en meşhûr olanıdır. Burada va'z edip ders verdi.

Aynî, târihinde ondan bahsetti ve şöyle dedi: "İsmi, Şihâbüddîn Ahmed Mısrî olup, Zâhid' adıyla meşhûrdur. İnsanlara va'z ederdi. Mikas'da bir câmi yaptırdı. Oraya defnedildi. Kabri, ziyâret mahallidir. Allahü teâlâ onun rûhâniyeti ile bize yardım eylesin. Âhırette de şefaatine kavuştursun. Ahmed bin Ebî Bekr bin Ahmed ez-Zâhid el-Mâdî başkasıdır."

Zâhid, vefâtına yakın bir kâğıda şunları yazdı: "Ben, fakîr Ahmed Zâhid derim ki Kelime-i şehâdetin ma'nâsına kalbiyle inanıp ve diliyle de söyliyen bir kimseyim, İslâm dîni dışındaki her din ve inanıştan ve Muhammed aleyhisselâmın bildirdiği Ehl-i sünnet ve cemâat fırkası dışındaki her fırkadan uzağım. Allahü teâlâya ve Allahü teâlâdan gelen şeylerin hepsine, O'nun muradına uygun imân ettim. Resûlü Muhammed aleyhisselâma ve Resûlullahdan (s.a.v.) gelen şeylere O'nun bildirdiği şekilde imân ettim. Aklıma, hatırıma gelen şeylerin hiç birisine Allahü teâlâ benzemez. Bu şehâdetimi Allahü teâlâya emânet bırakıyorum. Allahü teâlâ, kendisine emânet olarak bıraktığım bu güzel inanışım ile, muhtaç olduğum son nefesde yardım eder ve îmân ile gitmemi nasîb eder.

Ey kardeşlerim, size Allahü teâlâdan korkmayı, O'nun emirlerini öğrenmeyi ve öğrendiklerinizle amel etmenizi tavsiye ediyorum. Beni defnettiğinizde, başucumda Fâtiha ve Bekâra sûresini okuyunuz. Yâsîn ve Tebâreke sûrelerini de okuyup, hâsıl olan sevâbı bana hediye ediniz ve üç defa şöyle deyiniz: "Yâ Rabbî! Muhammed aleyhisselâmın ve O'nun Ehl-i beytinin ve Eshâb-ı kirâmının hürmetine bu meyyite azâb yapma." Arkamdan hayır ve hasenatta bulununuz. Talebelerim ve çocuklarım benim vârisimdir."

Zâhid, kendi eliyle yazdığı bir mektûbunun başında şöyle demektedir: "Elhamdülillahi alâ külli hâl. Ahmed Zâhid'den Şeyh Muhammed Gabrî'nin oğluna, Allahü teâlâ sana iyilikler versin. Mağfiret ederek, son nefesde hüsn-i hatime nasîb etsin. Allahü teâlânın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinize olsun. Allahü teâlâdan, size dünyâ ve âhırette yardım etmesini dileriz."

Başka bir mektûbunda da şöyle yazdı; "Allahü teâlâya hamd ve Resûlüne salâttan sonra; Ahmed'den, oradaki gönül ehli olan kardeşlerime. Allahü teâlâ onlara iyilikler versin. Kendisine itaatte yardım eylesin. Allahü teâlâ, fadlı ve rahmeti ile, tasavvuf erbâbını (gönül ehlini) üstün kıldı. O, dilediği şeye muktedirdir. Herkesin size muhabbet göstermesi, Allahü teâlânın fadl ve ihsânıdır. Hamd, Allahü, teâlâ içindir. O'na çok şükr ediniz. Devam üzere de ibâdet ediniz. Allahü teâlâ bizi ve sizleri âhırette sevdikleriyle birlikte bulundursun. İleride İnşâallahü teâlâ yanınıza gelip bir müddet kalacağım..."

Zâhid, birçok eserler tasnif etti. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Risâlet-ün-nûr imân, i'tikâd, fıkıh ve tasavvuf bilgilerini ihtivâ etmekte olup, dört cilddir. 2-Hidâyet-ül-müteallim ve umdet-ül-muallim: Fıkıh ve tasavvuf bilgilerini (güzel ahlâkı) ihtivâ etmekte olup, bir cilddir. 3 Bidâyet-ül-müsterşid, 4-Tuhfet-ül-mübtedî, 5-Lem'at-ül-müntehî, 6-Hidâyet-ün-nâsıh, 7-Hızb-ül-felâh en-Nâsıh, 8-El-Meniyyet-ül-vâride ibâdullah-iş-şâride, 9-El-Kevâkıb-üd-dürriyye, 10-Kifâyet-ül-müteabbid fil-ezkâr ved-Deâvât, 11-Manzûmet-üs-sittîn, 12-El-İrşâd li a'mâl-is-sahîha, 13-El-İ'tikâd, 14-Tuhfet-üs-silâk fî edeb-is-sivâk, 15-Hakk-ür-rakîk vel-meşyü fit-tarîk, 16-Nasîhat-ül-ulemâ li ihvânihim-ül-mü'minîn, 17-Hidâyet-ül-ahbâb fis-sıhhati vel-meâb, 18-Taleb-üz-zâd li yevm-il-miâd, 19-El-Uddetü ind-eş-şiddeti, 20-En-Nasîhatü fit-tergîb fiş saff-il-evveli, 21-Âdâbü şürb-il-mâ, 22-El-Kelâm alel-müskirât ve muhaddirha ve müskiruhâ, 23-Mukaddimet-ün-fil-fıkh, 24-El-Beyân-üş-Şâfiî fil-hacc-il-kâfi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 108

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 111

3) El-A'lâm cild-1, sh. 226

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 896 cild-2, sh. 1669, 2041, 2043

5) Brockelmann Sup-2, sh. 112, 149

ZEBÎDÎ (Zübeydî)

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Abdüllatîf bin Ebî Bekr el-Yemenî, eş-Şercî, ez-Zebîdî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn'dir. 812 (m. 1409) senesinde Yemen'in Zebîd beldesinde doğdu. 893 (m. 1488)'de Zebîd'de vefât etti.

Babası henüz o doğmadan önce vefât etmiş, ona babasının ismi verilmiştir. Muhaddis, fakîh, edîb ve şâir idi. Babası ve dedesi de âlim idiler. Âlimler yetiştirmiş bir sülâleye mensûbdur. Yemen'in meşhûr hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi Sirâcüddîn Abdüllatîf bin Ebî Bekr dedesidir. Kardeşi ile birlikte, En-Nefîs Alevî'den ve Takıyyüddîn Fâsî'den, ayrıca kendisi İbn-i Cezerî'den hadîs-i şerîf dinledi. Ondan Sünen-i Nesâî'yi ve Sünen-i İbn-i Mâce'yi, İmâm-ı Şafiî'nin Müsned'ini dinledi. Yine İbn-i Gezerî'nin "Udde" ve "Hısn" kitabını ondan dinledi. "Yesîr" adlı eseri, Ebü'l-Feth el-Merâgî'den dinledi. Zeyneddîn Berşekî'den de; "Şifâ", "Muvatta", "Umde"yi ve onun eserlerini dinledi. Kendisinden ise pekçok kimse ilim almıştır. İbn-ül-Esîr'in Kütüb-üs-sitte'yi ihtivâ eden "Câmi-ül-usûl" adlı eserini, "Teysîr-ül-Vüsûl" adıyla ihtisar eden (kısaltan) Hâfız Vecihüddîn İbn-Üd-Deybâ onun talebesidir. Takıyyüddîn Temîmî; "Zebîdî'nin

vefâtından sonra, Yemen âlimleri, hadîs rivâyetinde âli isnâd denilen rivâyet şeklinden bir derece kaybetti" demiştir.

Zebîdî'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tecrîd-i Sarih; hadîs-i şerîf kitablarının en meşhûru Sahîh-i Buhârî'nin muhtasarıdır. 2-Tabakât-ül-havvâs, 3-El-Fevâid ves-salât-ül-avâ'id, 4-Nüzhet-ül-ahbâb. Ayrıca şiirleri de vardır.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 214

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 150

3) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 268

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1303, 1938

5) El-A'lâm cild-1, sh. 91

ZERRÛK

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Hadîs ve tasavvuf ilimlerinde de âlim olup ismi, Ahmed bin Ahmed bin Muhammed Diri Îsâ el-Bernesî el-Fâsî'dir. Zerrûk ismiyle meşhûrdur. Künyesi Ebü'l-Fadl, lakabı Şihâbüddîn'dir. 846 (m. 1442) senesinde Fas'da doğdu. 899 (m. 1493)'da Batı Trablus'un Tekrîn nahiyesinde vefât etti. Doğmasından iki gün sonra annesi, beş gün sonra da babası vefât etti. Fıkıh ilminde âlim bir kadın olan ninesi, onu himâye edip büyüttü. On yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve terzilik san'atını öğrendi. Onaltı yaşında kırâat ilmini öğrendi. Bu husûsta Ali Sati'den ve Abdullah Fahhâr'dan ders aldı. Bundan sonra da tasavvuf (ahlâk) ilmini öğrendi. Risâlet-ül-kudsiyye ve Akâid-i Tûsî adlı eserleri Şeyh Abdürrahmân el-Meczûlî'den okudu. Yine bu hocasından Sahîh-i Buhârî'yi, Câmi'ut-Tirmizî'yi okudu ve fıkıh ilmini öğrendi. Ayrıca zamanın meşhûr âlimlerinden pekçok zâtın sohbetinde bulundu. İlim aldığı hocaları şu zâtlardır Şeyh-ül-İmâm Abdürrahmân es-Seâlebî, İbrâhim et-Tâzî, Şeyh Hulûlî, Sirâcüddîn es-Sagîr, Ahmed bin Sa'îd el-Habbâk, Hâfız et-Tensî, İmâm es-Senûsî, İbn-i Zekrâ, Ebû Mehdî Îsâ el-Mevâsî, Şark'da; Nûreddîn es-Senhûrî, Hâfız-ed-Demirî, Hâfız Sehâvî, Kutbüddîn Ebü'l-Abbâs, Ahmed bin Ukbe el-Hadramî, Şihâbüddîn Efişitî ve diğer âlimler, ilim öğrenmek için çok seyahat yaptı. Mısır'a gidip, Kâhire'de bir müddet ikâmet etti. Hacca gidip, bir müddet de Medine'de mücavir olarak ikâmet etti. Defalarca hacca gitti. Çok kerâmeti görülen evliyâ ve âlim bir zât idi. Kendisinden ilim öğrenen zâtlardan ba'zıları şunlardır: Şemseddîn Lekânî, Muhammed bin Abdürrahmân, Zeynedîn Tâhir el-Kasnetinî ve diğerleri.

Pekçok eser yazmış olup, bir kısmı şunlardır: 1-Kavâid-üt-tasavvuf, 2-İ'tinâ-ül-fevâid, 3-Şerhu Muhtasar-ı Halîl; Mâlikî mezhebi fıkıh bilgilerine dâirdir. 4-Te'sîs-ül-kavâid; tasavvuf ile ilgilidir. 5- Şerhu Hızb-ül-Bahr-ül-kebîr; Ebü'l-Hasen Şâzilî'nin Hızb-ül-bahr adlı eserinin şerhidir. 6-Şerh-ül-Hakâik ved-dekâik, 7-Şerhu Esmâ-ül-hüsnâ, 8-Şerhu Merâsıd; tasavvufla ilgilidir. 9-En Nasîhat-ül-kâfiye, 10-İânet-ül-müteveccihil-miskîn alâ tarik-il-feth vet-temkîn, 11-El-kavâid fit-tasavvuf, 12-Mush-ül-enfâ' 13-El-Cennetü lil-mu'tasım, 14-Uddet-ül-mürîd-üs-sâdık. Ayrıca hadîs ilmine dâir bir eseri, şiirleri de vardır. Buyurdu ki: "Hakka kavuşmak için yeryüzünün doğusunu ve batısını gezip dolaştım. Allahü teâlânın rızâsına ermek için, nefsin terbiyesinde bilinen her sebebe yapıştım. Mümkün olan her yola başvurdum. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için her neye sarılsam beni Allahü teâlâdan uzaklaştırdı. Nihâyet her husûsta Allahü teâlâya sığındım. Sonunda gördüm ki; sebeblere güvenmemek, mutlak olarak Allahü teâlâya teslim olmak lâzımdır."

_____

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 155

2) Neyl-ül-ibtihâc (Ed-Dîbâc-ül-müzehheb kenarında) sh. 84

3) El-Bustân fî zikri evliyâ-i ve ulemâ-i Tilmsân sh. 45

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 222

5) El-A'lâm cild-1, sh. 9

ZEYNEL'ÂBİDÎN KAYSERÂNÎ

Anadolu evliyâsının büyüklerinden. 750 (m. 1349) yılında Medîne-i münevverede Rasas mahallesinde doğdu. Babası Seyyid Ahmed Şemsüddîn Efendi olup, annesi ise, Seyyid İzzeddîn Hasen Rıfâî'nin kızı Sâdiye Hanım'dır. Nesebi, yirmidokuzuncu batında Hazreti Ali'ye ulaşmaktadır. Doğum yerine nisbetle Medenî, yerleştiği Kayseri şehrine nisbetle de Kayserânî denildi. 817 (m. 1414) yılında Kayseri'de vefât etti. Kabri, Burhâneddîn Tirmizî hazretlerinin türbesi içinde olup, ziyâret edilmektedir.

Seyyid Zeynel'âbidîn hazretleri, küçük yaşta babasından ve Medîne-i münevverenin meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Evliyâdan feyz alıp, olgunlaştı. Allahü teâlânın sevgili kullarının sohbetlerinde, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkı ile ahlâklanıp ezâlarını Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla süsledi. Çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden pek sakınırdı. Mübârek pederinin vefâtından sonra Anadolu'ya doğru yola çıktı. 800 (m. 1397) senesinde Kayseri'ye geldi. O sıralarda Sivas ve Kayseri dolaylarının beyi olan Kâdı Burhâneddîn Ahmed Bey yeni vefât etmiş, Kayseri şehri de Osmanlı Türklerinin âdil idâresi ile şereflenmişti. Kayseri halkı ve idârecileri, şehirlerine yeni gelen, Resûl-i ekremin (s.a.v.) bu mübârek torununa izzet ve ikramda bulundular. Zeynel'âbidîn hazretleri için bir dergâh ve ev inşâ ettiler. Yine Basra'dan gelip Kayseri'de yerleşen Seyyid Burhâneddîn Ahmed Efendi'nin mübârek kerîmesi Fâtıma Hanım ile evlendirdiler. Resûl-i ekremin (s.a.v.) iki kıymetli torunun ilim ve feyzinden istifâde için ellerinden geleni yaptılar.

Uzun boylu, buğday tenli ve güler yüzlü bir zât olan Seyyid Zeynel'âbidîn (r.a.), vefâtına kadar insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekten, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkını tatbik etmekten ve Selef-i sâlihinin mübârek yolunu yaymaktan bir ân geri durmadı. Allahü teâlânın sevgili kulları ile sohbet etmekten çok hoşlanır, sâlihlerle bulunmaktan zevk alırdı. Söz ve kerâmetleri dilden dile nakledilirdi.

Seyyid Zeynel'âbidîn hazretlerinin Fâtıma Hâtun'dan; Ahmed, Mûsâ ve Eyyûb isminde üç oğlu dünyâya geldi. Onlar da babalarının ilim ve feyzinden istifâde edip, üç günlük dünyâda, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya gayret ettiler. Her üçü de Kayseri'de yerleşip, orada vefât ettiler.

Zeynel'âbidîn hazretlerinin menkıbe ve kerâmetlerinden bir bölümü, sevenlerinden Ahmed Remzi Dede tarafından "Mir'ât-ı Zeynel'âbidin" başlıklı bir manzûmede anlatılmıştır. Sekiz kasideden müteşekkil olan bu manzûmenin ba'zı kıt'aları şöyledir:

Ehlullahın hâline vâkıf olan eshâb-ı dîn,
Feyz alıp fil-hâl elde eder irfan ve yakîn.
Arzulanan en üst menzile kavuşur şüphesiz,
Bende-i dergâh-ı ehlullâh olan merd-i güzin.

Yüksek âlimlere ayak basar iclâl ile,
Âsitân-ı evliyâya eyleyen vaz'ı cebin,

isimlerini yâd iden elbet bulur feyz-ü felah,
Zikreden evsâfını elbet olur gamdan emîn.

Ey muhibbî evliyâ! Ey teşne-i feyz-i Hudâ,
Coşar deryâ-yı rahmet zikredilirse sâlihîn.
Gel ziyâretgâhın olsun kabr-i Zeynel âbidîn,
Hâzihi Cennetü Adnin fedhulûhâ hâlidîn.

---

1) Müselsil (Es'ad-ül-medenî) Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi, No: 21377

2) Ravzat-ün-nediyye fî terâcim-i silsilet-it-tâhiret-il-Es'adiyye (Mustafa Rüşdî Efendi), Râşid Efendi Kütüphânesi. No: 21377/2

3) Bergüzâr-ı Ahmed Remzi Dede.

ZEYNÜDDÎN-İ HÂFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali el-Hâfî el-Hirevî'dir. Künyesi Ebû Bekr ve lakabı Zeynüddîn olup, daha çok Zeynüddîn-i Hâfî diye tanınır. Tasavvufda Halvetiyye yolunun kollarından olan Zeyniyye yolunun müessisidir (kurucusudur). 757 (m. 1356) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbeşinci günü, Horasan'da bulunan Hâf (veya Havâf) beldesinde doğdu. 838 (m. 1435) senesi Şevval ayının ikinci günü, Pazar gecesi Hirat'ta vefât etti.

Zeynüddîn-i Hâfî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Bu maksadla çok seyahat yaptı. Memleketi olan Horasan'dan başka Mâverâünnehr, Irak, Azerbaycan, Şam, Mısır, Hicaz ve başka yerlere gitti. Oralarda bulunan büyük âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Celâlüddîn Ebû Tâhir Ahmed el-Hocendî el-Medenî, Zeynüddîn-i Irâkî, Ebü'l-Berekât Ahmed Kazvînî, İbn-ül-Cezerî, Seyyid Şerîf Cürcânî ve daha birçok âlimden ilim öğrenip icâzet aldı. Kâhire'ye gelip, Zeynüddîn Abdürrahmân eş-Şebrisî ile buluştu. Sohbet etti. Tasavvuf yolunda, Nûreddîn Abdürrahmân Mısrî'den feyz aldı. Onun halîfesi oldu. Bizzat kendisi icâzet yazıp, bu kıymetli talebesini me'zûn eden Abdürrahmân Mısrî hazretleri, ona çok iltifâtlarda bulundu. Onu takvâ sahiplerine İmâm yapması için Allahü teâlâya duâ ederek, memleketi olan Horasan'a gönderdi.

Zeynüddîn-i Hâfî Şöyle anlatır. "Hocamın verdiği icâzeti alıp memleketime dönerken, icâzetnameyi Bağdad'da unuttum. Bağdad'da unuttuğumu da Horasan'a vardıktan sonra farkettim. Aradan uzun zaman geçtikten sonra, hocamın memleketi olan Mısır'a gittim. Oraya vardığımda, hocamın çoktan vefât etmiş olduğunu öğrendim. Büyük bir hüzün ile hocamın halvethânesine (husûsî odasına) girdim. Baktım, benim icâzetim orada idi. Hayret edip aldım. Okudum. Yazılar aynı idi. Biriki harften başka bir değişiklik yoktu. O zaman halvethâne bakımsız idi. Kapısı bile açık duruyordu. Bu icâzetname bana verdiği icâzetnamenin müsveddesi mi idi? Yoksa benim icâzetnamemi kaybedeceğimi ve uzun zaman sonra tekrar oraya geleceğimi keşf yoluyla bilip, yeni bir icâzetname yazarak oraya mı koymuştu? Bunu bir türlü anlıyamadım. Fakat, bu icâzetnamenin, uzun zaman bakımsız kalmış bir yerde sağlam olarak bulunması ve benim icâzetnameye kavuşmam, hep hocamın kerâmeti idi."

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek, âlim, ârif ve âbid bir zât olan Zeynüddîn-i Hâfî, zühd ve vera' sahibi, haram ve şüphelilerden çok sakınan, olgun ve kâmil bir velî idi. İlimde derya misâli idi. Sohbetleri hasta rûhların şifâsı idi. İlim taliblerinin sığınağı idi. Her hâli sünnet-i seniyyeye tam uygun idi. Dîn-i İslâmın yayılması için, herkesin bu kıymetli bilgileri öğrenmesi ve bunlarla amel ederek dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmalın için çok gayret ederdi. Bid'at, dalâlet ve sapıklıkların karşısında tam bir kal'a gibi dururdu. İlm-i yakîn ile insanları Allahü

teâlânın yoluna çağırır idi. Bu hizmetten yaparken, niyeti düzgün, kalbi hâlis, maksadı ihlâslı olduğundan; sözleri, sohbetleri insanlara çok te'sîrli olur, herkes o büyük zâttan istifâde ederdi. Baştan sona kadar, hidâyet ve istikâmet üzere ve sünnet-i seniyyeye tam bağlı idi. Evliyâdan birçok zâtlar ondan hep medh ile bahsedip, onu övmüşlerdir. Bu yolda kerâmetlerin en yükseği olarak bilinen sünnet-i seniyyeye tam bağlı olmakta eşi yoktu, insanlara çok fâideli oldu. Birçok kimsenin hidâyete kavuşmasına, Ehl-i sünnet âlimlerinin gösterdikleri doğru yola girmesine vesile oldu. Evliyânın büyüklerinden olan Hâce Muhammed Pârisâ hazretleri, Zeynüddîn-i Hafi'den medh ve sena ile bahseder, onun için; "Efendimiz, büyüğümüz" derdi.

Zeynüddîn-i Hâfî hazretleri şöyle anlatır: "Derviş-âbâd şehrinde bulunuyordum. Rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Bana Füsûs-ül-hikem kitabını okumamı işâret buyurdu. Bundan sonra Füsûs kitabındaki birçok mes'eleyi sordum, lütfedip izah buyurdular."

Hayâtının sonlarına doğru, Zeynüddîn-i Hafi hazretlerinde çok cezbe (kendinden geçme) hâlleri görüldü. Bir defasında, üç gün üç gece kendinden geçmiş hâlde kaldı. Bundan sonra sessizliği, susmayı tercih etti. Çok az konuştu.

Birgün talebelerinin yükseklerinden olan Ahmed Semerkandî'ye: "Birbiri ardınca gelip hiç kesilmeyen ve açık olarak görülen cezbelerin bulunduğunu hiçbir kitapta gördün mü veya hiçbir kimsede rastladın mı?" diye sordu. Bu söz, Zeynüddîn-i Hâfi'nin durumunu anlatıyordu. Derviş Ahmed çok kitap okumuş ve dervişlerden çok zâtın sohbelerinde bulunmuştu. Öyle ki, sohbetlerde büyüklerin sözlerini izah ederdi. Buna rağmen hocasının bu suâlini; "Hayır, görmedim efendim" diye cevaplandırdı.

Zeynüddîn-i Hâfî hazretlerinin, menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur. Kerâmetler ve faziletler sahibi, çok yüksek bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi. Abdüllatîf Kudsî Bursavî, onun yetiştirdiği talebelerinden ve halîfelerindendir.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 260

2) El-A'lâm cild-7, sh. 46

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2444

4) Nefehât-ül-üns tercümesi (Osmanlıca) sh. 547

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Arabî) sh. 76

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 91

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1089

ZEYNÜDDÎN-İ IRÂKÎ

Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahîm bin Hüseyn bin Abdurrahmân bin Ebî Bekr bin İbrâhim el-Kürdî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl olup, lakabı Zeynüddîn Irâkî'dir. Irakî ismiyle tanınmıştır. 725 (m. 1325) senesinde doğdu. 806 (m. 1404)'de vefât etti.

Zeynüddîn Irâkî, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Hâfızası pek kuvvetli idi. Sekiz yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bundan sonra "Tenbîh" adlı kitabı, "El-Hâvî" kitabının önce büyük' bir bölümünü, sonra tamâmım ve İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in "İlmâm" adlı eserini, günde dörtyüz satır olmak üzere tamâmını ezberledi. İlk öğrendiği ilim kırâat ilmi oldu. Bu ilmi, Nâsırüddîn Muhammed bin Ebi'l Hasen bin Abdülmelik'den öğrendi. Bu sebeble Takıyyüddîn Sübkî onun rivâyetini delîl olarak almıştır. Burhan er-Reşidî, Sirâcüddîn ed-Demenhûrî, Şihâbüddîn

Semin'den kırâat dersleri aldı. Fakat kırâat-i seb'ayı Mekke'de mücavir olarak kalan Takıyyüddîn Vâsıtî'den öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilmini; İbn-i Adlân Muhammed bin İshak el-Belbisî, Cemâleddîn Esnevî ve Şemseddîn bin el-Lebân'dan öğrendi. Esnevî, onun anlayışını, zekâsını methetti. Onun zihni kuvvetli idi derdi.

Irâkî'nin ilim öğrenmek husûsundaki gayretini gören İzzeddîn bin Cemâ'a ona hadîs ilmini öğrenmesini tavsiye etti. Bu teşvik üzerine, hadîs ilmini de öğrenmeye başladı. Kâhire'de Alâeddîn Türkmânî el-Hanefî'den, Mekke'de Selâhaddîn Alâi'den, Şam'da Takıyyüddîn Sübkî'den hadîs ilmi öğrendi ve bu husûsta ilmini oldukça arttırdı. Zamanının diğer âlimlerinden de ders aldı. Hicaz'da'da hadîs âlimlerinden ilim öğrendi. Hadîs ilminde en başta gelen hocası, Kâhire'de el-Meydûmî idi. Zeynüddîn Irâkî'nin hadîs ilminde diğer hocaları şu zâtlardır Ebü'l-Kâsım bin Seyyid-ün-nâs, Nâsırüddîn Muhammed bin İsmâil el-Eyyûbî bin el-Mülûk, Mısır'da; İbn-i Abdülhâdî, Muhammed bin Ali bin Abdülazîz el-Katrevânî, Mekke'de; Ahmed bin Kâsım el-Harrârî, Medine'de; el-Afîf-ül-Muttarî, Beyt-i Makdîs'de; Alâüddîn Halîl bin Îsâ el-Kaymeri, Dımeşk'da; İbn-ül-Habbâz, Sâlihiyye'de; İbn-i Kayyim ed-Diyâıyye, Şehâbeddîn el-Merdâvî, Haleb'de; Süleymân bin İbrâhim el-Muti'. Cemâleddîn İbrâhim İbni Şihâb. Bu hocalarından başka; İskenderiyye, Ba'lebek, Hama, Hıms, Trablus, Gazze ve Nablus'da da zamanın hadîs âlimlerinden hadîs ilmini öğrenmiştir. Yirmi yaşından i'tibâren, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kıymetli eseri "İhyâ-i ulûmiddîn"de yazdığı hadîs-i şerîflerin senetlerini tesbit etmeye başladı. Bu kıymetli çalışması kırkbeş sene sürdü. Çalışmasını "Tahricü ehâdîs-il-İhyâ" adlı bir eserde topladı.

Kâmiliyye Medresesi'nde Dâr-ül-hadîs kısmında, Zâhiriyye Medresesi'nde, İbn-i Tûlûn Câmii'nde hadîs dersleri müderrisliği yaptı. Defalarca hacca gitti ve Mekke'de mücavir olarak kaldı. Orada eserler yazdı. Bir müddet Medîne-i münevverede kadılık, hatîblik ve imamlık yaptı. Hicrî 788 (m. 1386) senesinde başladığı bu vazîfesine, üç sene beş ay devam etti. Sonra Kâhire'ye döndü. Ders meclisi kurup, hadîs-i şerîf yazdırdı.

Zeynüddîn Irâkî; nûr yüzlü, güzel sîmâlı, vakûr, az konuşan, tekellüfden, yapmacık hareketlerden uzak idi. Çok müttekî, takvâ ehli olup, ihtiyâçları için az bir şeyle yetinirdi. Bilhassa temizliğe dikkat eder. Bu husûsta çok titiz davranırdı. Haya sahibi ve hoşsohbet idi.

Talebelerinden Hâfız İbn-i Hacer şöyle anlatmıştır: "Bir müddet onunla kaldım. Geceleri kalkıp ibâdet ve tâat yapmayı hiç terk etmedi. Bu, onun devamlı yaptığı bir iş idi. Her ay üç gün oruç tutardı."

Zeynüddîn Irâkî ile uzun müddet beraber bulunan Burhâneddîn Hâlebî de şöyle demiştir: "Hadîs ilminde ondan daha âlim bir kimse görmedim. Bana Beydâvî tefsîrinde zikredilen hadîs-i şerîflerin tahrîci) senedlerinin tesbitini öğle ile ikindi arasındaki zaman içinde yaptığını söyledi, ilmi, hayası, tevâzu'u, takvâsı çok idi. Celalli, heybetli bir zât idi. Selef-i sâlihînin yolunda idi. Bütün vaktini, ya yazmakla, ya dinlemekle veya ibâdet ve tâatle geçirirdi. Geceleri de ibâdet ve tâatle geçirerek ihyâ ederdi."

Sahîh-i Buhârî'yi ve Sahîh-i Müslim'i bizzat Irâkî'den dinleyen Muhib İbni Eşkar, onun hakkında şöyle demiştir: "Hiç abdestsiz durmazdı. Abdest alması îcâb ettiği zaman, okumayı durdurur, abdest alır, tekrar okumaya başlardı. Üstün bir ahlâk ve edeb sahibi idi. Yüzü nûr gibi parlar, onu gören, sâlih bir zât olduğunu yüzünden anlardı. Nahiv, lügat, kırâat, hadîs, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde âlim idi. Bilhassa hadîs ilminde meşhûr olup, bu husûsta zamanının en

başta gelen âlimlerinden idi. Zihni kuvvetli, nakilleri çok sağlam idi. Kitapları ve cüzleri çok idi. Kâhire'de ondan daha çok kitabı olan birini görmedim. Güzel kasideleri ve şiirleri vardır."

İbn-i Cezerî de, "Tabakât-ül-kurrâ" adlı eserinde, onun hakkında; "Mısır diyârının hafızı, muhaddisi, büyük âlimidir" demiştir ve vefâtından sonra şu ma'nâda bir şiir söylemiştir: "Allahü teâlâ Irâkî'ye rahmet eylesin, benzeri az bulunurdu. O, ittifâkla yeryüzünün hafızı ve büyük âlimi idi. Allaha yemîn ederim ki, Irâkî gibi bir âlim bu beldede yoktur."

Takıyyüddîn Fâsî de, "Zeyl-üt-takyîd" adlı eserinde, onun için şöyle demiştir: "O, hafız, sağlam ve hadîs ilminin her dalında, fıkıh ilminde, Arabî ilimlerde âlim idi. Faziletler, üstünlükler sahibi, mütevâzî ve zarif bir zât idi. İlim aldığı hocaları ve işittiği hadîs-i şerîf pekçoktur. Ondan, Mısır diyarının ve diğer beldelerin âlimleri ilim öğrenmişlerdir. Onun ilimdeki üstünlüğü ve faziletini övmüşlerdir. Medine'den Mısır'a döndükten sonra, tasnifle meşgûl oldu. Dersleri ve ilim meclisleri çok faydalı olduğundan, hep methedildi." Selâhaddîn Akfehsî ise onun hakkında şöyle demiştir: "Hadîs ilminde metni ve senedi bilme bakımından meşhûr bir âlim idi. Fazilette ve üstünlüğü sebebiyle, Mısır diyarında parmakla gösterilen bir âlim idi. Hadîs-i şerîfleri ezberlemek ve nakletmekde sağlam, ilimde üstün bir âlim idi. Vera'ı, tevâzu'u, mürüvveti, ibâdeti ve diğer üstün hâlleri çok olan bir zât idi."

Zeynüddîn Irâkî'den pekçok kimse ilim öğrendi. Ondan rivâyet ve dirayet yolu ile ilim alan âlimler şu zâtlardır Başta İbn-i Hacer Askalânî, Şerâfüddîn el-Merâgî, İzzüddîn bin Fırat, Şihâbüddîn el-Hanâvî, Alâüddîn Kalkaşendî ve diğerleri. Oğlu Allâme Veliyyüddîn Ebû Zür'a Ahmed, âlim ve faziletli bir zât idi. Babasından sonra onun yerine geçti. O da Mısır'da benzeri az bulunan bir âlim idi.

Zeynüddîn Irâkî'nin vefâtından önceki sene, Nil nehrinin suyu kesilmiş, büyük bir kıtlık başlamıştı. Zeynüddîn Irâkî, suyun çoğalması ve bereket için duâ etti. Bir mecliste bir şiir söyleyip, yazdırdı. Sonra da halk ile istiskâ namazı kıldı. Gayet beliğ bir hutbe okudu. Duâsı bereketiyle, Nil nehrinin suyu yükselip akmaya başladı. Bu şiirinden iki beytin tercümesi şöyledir: "Nil'imizin suyu durdu diyen kimseye söylüyorum! Allahü teâlâdan ihsân ve yardım etmesini iste. Ey Allahım, sen günahları bağışlayan ayıbları örtensin. Sana yalvarıldığı zaman da sıkıntıları giderirsin."

Eserleri şunlardır: 1- Nazm-üd-dürer-is-seniyye fî sîret-iz-zekiyye, 2-El-Bâis alel-halâs min havadîs-il-kısâs, 3- Manzûmetü tefsîr-i garîb-il-Kur'ân, 4- Elfiye: Hadîs ilmine dâirdir. 5- Tahrîcü ehâdîs-ül-İhyâ: Bu eseri, İslâm âlimlerinin en meşhûrlarından olan Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin kıymetli eseri "İhyâ-i ulûmiddîn" kitabındaki hadîs-i şerîflerin tahrîci, kaynaklarının tesbitidir. İhyâ-i ulûmiddîn'de bulunan bütün hadîs-i şerîfleri tek tek araştırıp, kaynaklarını tesbit etmiştir. Bu eser, ihyâ ile birlikte beş cild hâlinde basılmıştır. Zeynüddîn Irâkî'nin bu çalışması, kırk seneden fazla sürmüştür. Ayrıca Beydâvî tefsîrindeki hadîs-i şerîflerin de tahrîcini yaptığı, kaynaklarını tesbit ettiği, Burhânüddîn Halebî tarafından bildirilmiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 204

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 55

4) Keşf-üz-zünûn sh. 24, 130, 135, 465, 2020

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 562

HİCRÎ ONUNCU ASRIN ÂLİMLERİ

ABBÂSÎ (Seyyid Abdürrahîm bin Abdürrahmân)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Seyyid Abdürrahîm bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Hasen bin Dâvûd bin Sâlim bin Me'âlî el-Abbâsî el-Kâhiri'dir. "Abbasî" diye meşhûr oldu. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Bedrüddîn'dir. Hem seyyid, hem de şerîf, ya'nî Hazreti Hasen'in ve Hazreti Hüseyn'in soyundandır. 867 (m. 1462) senesi Ramazan ayının ondördüncü günü Kâhire'de doğdu. Aslen Hama şehrindendir. 963 (m. 1555) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Abbasî, küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Ayrıca "Minhâc" kitabını, "Cem'ul-cevâmi", "Elfiye-i İbn-i Mâlik", "Telhis" ve "Metali" kitabından bir bölümü de erberlemişti. Emînüddîn Aksarâyî, Şemseddîn Ebû Abdullah Neşâî, Muhyiddîn Kâfiyecî, Muhibbüddîn İbni Şıhne, Şerefüddîn Mûsâ bin Iyd, Burhânüddîn Lâkânî, Sirâcüddîn Ömer Abbâdî, Şemsüddîn Ebû Abdullah Cevcerî, Celâleddîn Bekrî, Şemseddîn bin Kâsım, Fahreddîn-i Deymî, Burhânüddîn bin Zahîre, Muhibbüddîn bin Fers el-Busravî ve daha başka birçok âlimden ilim tahsil edip, hadîs-i şerîf rivâyeti dinledi. Câmi'ul-Ezher'de Sahîh-i Buhârî'yi İzzeddîn-i Sahravî ile Abdülhamîd Haristânî'den dinledi. Burada öğrendiklerini Bedrüddîn bin Ne'bân'ın huzûrunda tekrarladı. Sonra bu zât ile Radıyyüddîn Gazzî'den uzun zaman ayrılmadı.

Daha sora Şam'a gitti. Orada fıkıh, usûl ve kelâm ilimlerini Muhibbüddîn-i Busravî'den okudu. Uzun zaman onun yanında kaldı. Bu zât, yazdığı ve yanındaki eserlerin vefâtından sonra Abdürrahmân Abbasî'ye verilmesini vasıyyet etti. Yine Şerefüddîn bin Iyd'den; Arabî, mantık ve arûz ilimleriyle birlikte usûl-i fıkıh ve kelâm ilimlerini okudu. Bu ilimlerde çok yükseldi. Nâsıriyye, Zâhiriyye, Azrâviyye medreselerinde ders okuttu. Burada iken, Şam kadılarının târihini içine alan bir eser yazmaya başladı, fakat tamamlayamadı. Yine orada, İbn-i Mâlik'in "Elfiye" kitabını da şerh etmeye başlamıştı. 893 (m. 1488) senesinde Şam'da sır kâtipliğine ta'yin edildi. 895 (m. 1489)'de Şam'dan ayrılarak memleketine gitti.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye adlı eserde, onun hakkında şöyle deniyor "O, her ilimde derin ince bilgiye sahipti. Hadîs ilminde, her hadîs-i şerîfin râvilerinin silsilesini bilirdi. Târih, sohbet, edebiyat ilimlerinde tam ve mükemmel şekilde yetişmişti. İfâdeleri çok açık, yazısı ve şiirleri çok güzeldi. Tatlı bir çehresi olup, güleryürülü idi. Konuşması çok güzeldi. Herkesi hayrette bırakacak şekilde tatlı dilli idi. Mütevâzi olup, hiç kimsenin kalbini kırmazdı. Akıllı ve zekî bir kimse idi. Küçüklere şefkat gösterir, yaşlılara hürmet ve saygıda kusur etmezdi. Cömert idi. Mübârek ve makbûl bir zât idi."

Sultan Bâyezid zamanında, Mısır Sultânı Gavrî'nin elçisi olarak İstanbul'a geldi Beraberinde yazdığı Buhârî Şerhi de vardı. Bunu Sultâna takdim edip, hediye olarak verince, Sultan Bâyezid de çok ihsân ve ikramlarda bulundu. İstanbul'da inşâ ettirdiği medresede hadîs-i şerîf dersleri okutması için teklifte bulundu. Abdürrahmân Abbasi buna râzı olmayıp, vatanına dönmek istedi. Mısır'da Sultan Gavrî'nin devleti yıkılınca İstanbul'a geldi ve buraya yerleşti.

Kıymetli eserler yazdı. Başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ül-Buhârî: Bu eserini Kâhire'de iken yazmıştır. 2- Şerhu Mebsût: Bunu Anadolu'ya gelince yazdı, fakat tamamlayamamıştır. 3- Şerhun alâ makâmât-il-Harîrî, 4- Kıt'atün alel-irşâd: Şafiî fıkhına dâir bir eserdir. 5- Şerhu alel-Hazreciyye: Aruz ilmine dâirdir. 6- Şerhun alâ Şevâhid-it-tahlis, 7- Hâşiyetün alâ şerhu lâmiyyet-il-Acem: Selâhaddîn-i Safdî'nin eserine yaptığı bir haşiyedir. 8- Me'âhid-üt-tensîs fî şerhu Sevâhid-it-telhîs, 9- Nazm-ül-vişâh alâ Şevâhidi telhis-il-miftâh.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 410

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 459

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 563

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 161

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 335

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 205

7) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 178

ABDÜLKÂDİR ÇELEBİ BİN MUHAMMED

Osmanlı şeyhulislâmlarının onikincisidir. İsmi, Abdülkâdir'dir. Ispartalı (Hâmidli) Mehmed Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Abdülkâdir-i Hâmidî diye de bilinir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. Isparta'da doğdu. 955 (m. 1548) senesinde, Bursa'da 70 yaşını geçmiş olarak vefât etti. Kendi yaptırdığı mescid ve medresenin bahçesinde Mûsâ Baba kabrinin yanına defnedildi.

Fakir bir aileye mensûb olduğu için, ilk öğrenimini memleketinde yaptıktan sonra Bursa'ya geldi. Molla Rükneddîn Efendi'nin Bursa'da, Sultan Medresesi müderrisi olduğu zamanda ondan ilim tahsil etti. Geçim sıkıntısı münâsebetiyle Kânunî Sultan Süleymân Hân'ın yakınlarından Mustafa Ağa'ya ders verdi. Bu esnada dikkati çeken Abdülkâdir Çelebi, Mustafa Ağa'nın tavassutuyla İstanbul'daki el-Hac Hasen Ağazâde ve Dâvûd Paşa medreselerine ve daha sonra da Bursa'daki Sultaniye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. 927 (m. 1520) senesinde Bursa kadılığına, 929 (m. 1522) senesinde Muhyiddîn Çelebi'nin yerine İstanbul kadılığına, aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bu vazîfeyi 14 yıl müddetle yaptıktan sonra, doğruluğu ve nâmusluluğunu çekemiyenlerin hakkında çıkardıktan dedikodular sebebiyle görevinden emekliye ayrıldıktan sonra, hac kâfilesine dâhil olup, hac ibâdetini yerine getirip tekrar dönünce, hakkındaki dedikodular kaybolmuştu. 949 (m. 1542) senesinde şeyhülislâmlığa getirildi. Fakat hasta olması sebebiyle, üç ay sonra bu görevden de istifâ ederek tekrar emekli oldu. Bursa'da hayatını sürdüren Abdülkâdir Çelebi, orada bir mescid ve bir medrese inşâ eyledi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında üç ay müddetle şeyhülislâmlık görevini yürüten Abdülkâdir Çelebi'nin, özü sözü doğru ve çok cömert idi. Fıkıh ilminde ve diğer ilimlerde yüksek dereceye sahip olan bu zât, yazmış olduğu güzel şiirlerinde Kadrî mahlasını kullanırdı. Onun şiirleri beş beyitlik gazeller hâlinde idi. Âlim ve faziletli kimselere çok önem verir idi. Bu sebepten onun evi, âlimlerin toplandığı yer hâline gelmiş idi. Ahkâm-ı İslâmiyyeyi uygulamakta gayretli, âlim ve edîb bir zât idi.

Abdülkâdir Çelebi hazretlerinin fetvâlarının toplandığı "Fetâvâ-i kâdiriyye" adlı bir eseri ile, risaleleri vardır. Şiirlerinden meydana gelen manzûm eserleri de vardır.

---

1) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 345

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 441

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 21

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3086

5) Osmanlı Müellifleri

ABDÜLKUDDÛS

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Babasının ismi Abdullah'dır. Şeyh Safiyyüddîn'in soyundandır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 944 (m. 1538) senesinde Hindistan'daki Kenkûh şehrinde vefât etti. Kenkûh şehrinde medfûndur. Zamanının âlimlerinden naklî ve ma'nevî ilimleri tahsil etti. Şeyh Muhammed bin Ârif bin Ahmed Abdülhak'ın talebelerindendir. Mahdûm Şeyh Muhammed'den de feyz alıp yükseldi. Aynı zamanda Sühreverdî ve Çeştî büyüklerinden olan Kâsım Evdehî'den icâzet aldı. Derin âlim idi. Çeştiyye tarîkatinde kemâle gelmişti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin babası Abdülehad hazretlerinin hocası idi. Riyâzette meşhûr, kerâmette ma'rûf idi. Sıdk ve ihlâsla huzûruna gelen, maksadına kavuşur ve kâmil evliyâdan olurdu. Bâtınen Allahü teâlâ ile olduğu hâlde, zâhirde zirâatle, çiftçilikle meşgûl olurdu, ilim, amel, zevk, hâl, vecd ve sena sahibidir. Şeyh Abdülkuddûs'ün çok çocuğu oldu. Oğullarının hepsi âlim ve ma'nevî ilimlerde mütehassıs idiler. Bunlar arasında Şeyh Rükneddîn çok faziletli ve âlim bir zât idi. Onun oğullarından biri de Şeyh Abdünnebî idi. Ba'zı ilimleri tahsil etmiş, genç yaşta Harameyn'i ziyâretle şereflenmiş ve Mekke'de ba'zı âlimlerden bir müddet hadîs okumuştu. Memleketine dönüp meşhûr oldu ve bir ara sadr-ı a'zamlık yaptı.

Şeyh Abdülkuddûs birçok talebe yetiştirmiş, onun sohbetinde birçok evliyâ yetişmiştir. Birçok halîfeleri var idi. Bunlardan birisi Şeyh Burev idi. İlk zamanlar boyacı idi. Sonunda sohbete kavuşup yükseldi. Dervişlerin ve velîlerin hâllerine kavuştu. 982 (m. 1574)'de vefât etti. Halîfelerinden biri de Şeyh Abdülgafûr A'zampûri idi. Büyüklerden olup, hâl ve kerâmet sahibi idi. Derler ki: Resûlullah'ı (s.a.v.) rü'yâda gördü ve Resûlullah ona şu salevâtı öğretti: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âlihi bi-adedi. Esmâik-el-husnâ."

Şeyh Abdülkuddûs hazretlerinin birçok kıymetli eserleri vardır. Bunların en meşhûru "Envâr-ül-uyûn"dur. Yedi fen üzere tertîb edilmiştir. Birinci fende, Şeyh Ahmed'in (kuddisesirruh) menkıbelerini yazar ve ona olan büyük bağlılığını ve tutkunluğunu îzâh eder ve buyurur ki: "Her ne kadar ben Mahdûm Şeyh Muhammed'in talebesi isem de, onun ceddi olan Şeyh Ahmed'den (k.s.) daha çok feyz alıyorum."

Şeyh Abdülkuddûs hazretleri buyurdu ki: "Hâtıralar, vesveseler iki türlüdür. Birincisi ibtilâ ve imtihan için gelir. Bunlar günah olmaz. Yükselmeğe sebep olurlar, ikincisi sonsuz felâkete sebep olur." Oğluna yazdığı mektûpta buyuruyor ki: "Vaktin kıymetini bil! Gece ve gündüz ilim öğrenmeğe çalış! Her zaman abdestli bulun! Beş vakit namazı sünnetleri ile ve ta'dîl-i erkân ile, huzûr ve huşû' ile ve Peygamberimizin bildirdiği gibi kılmağa çalış! Bunları yapınca, dünyâda ve âhırette sayısız ni'metlere kavuşursun, ilim öğrenmek, ibâdet yapmak içindir. Kıyâmet günü, işten sorulacak, çok ilim öğrendin mi diye sorulmayacaktır, iş ve ibâdet de. İhlâs elde etmek içindir, ihlâs da, hakîkî ma'bûd ve kayıtsız şartsız var olan Allahü teâlâyı sevmek içindir."

Şeyh Abdülkuddûs hazretleri "Kudsiye" risalesinde, açlıkla ilgili olarak buyuruyor ki: "Açlık iki kısımdır. Süflî ve ulvî. Süflî olan bütün canlılarda vâki olup, hayvanî rûh, bu âlemin tabiatlarıyle birleşip bir vücûd, beden hâlini alıp, içinde hararet hâsıl olunca gıdaya muhtaç olur. İnsanlar ona açlık ateşi derler. Onun gıdası, su ve yiyecektir. Bu, süflî âlemden yukarıya çıkmaz. Ulvî olana gelince: **"Ben gizli bir hazîne idim; tanınmayı, bilinmeyi sevdim ve mahlûkâtı yarattım"** makamındaki bilinmeyen muhabbet denizinin dalgalanması ile Hakkın sıfatları anlaşıldı ve ehadiyet meydanında, Allahü ehad ibâresiyle tecellî eyledi. Bu makam, melekût âlemi ve insanî rûhun makamıdır. Bu makamda ma'rifet denen fâide ele geçer. Açlık sebebiyle

insan, Allahü teâlâya kavuşabilir. Bu husûsiyet diğer hayvanlara verilmedi. Her ne kadar insanlar açlık sebebiyle süflilerden; melekler ve rûhlar ulvîlerden iseler de, melekler ve rûhlar açlık ateşi taşımazlar. Bunun için bulundukları makamdan ileri geçemezler. Bu terakki, ateş işidir. Dert, muhabbet ve aşk yüküdür.

Açlık üç derecedir. Birinci dereceye açlık ateşi derler. Bunun gıdası su ve yemektir, ikinci dereceye derd, muhabbet ve aşk ateşi derler. Gıdası mâsivâdan kesilmektir. Üçüncüsüne mahbûb ve ma'şûk ateşi denir. Gıdası hüsn-i cemâl ve evsâf-ı kemâldir. **"Allah güzeldir, güzeli sever"** buyurmuştur.

Beyt:

O benzeri olmayan, âşık kendi hüsnüne,
Hüsnün temaşa ile bakar kendi kendine.

Abdülkuddûs hazretleri, mektûplarında inkisar, fakirlik ve son nefesteki korkudan bahseder. Şöyle ki: "Bir fırka Cennettedir, bir fırka Cehennemdedir" tehlikesi önümüzde iken, nasıl uyku uyunur? Çünkü ayak, yola girmiş durumdadır. **Şiir:**

Suyumdan ve gülümden kimse nişan vermiyor,
Benim bu müşkillerim dünyâda hallolmuyor.

İki yol heybetinden kalbim kan dolu benim,
Ah bunların hangisi benim yolum oluyor?

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Şeyh Abdülkuddûs'ün son zamanlarını anlatır ve buyurur ki: "Her saat, gaybet ve kendinden geçme hâli kendisini istilâ eder ve bu hâllere gömülürlerdi. O zaman biri, ondan bunun sırrını sordu. Cevâbında; "Çok zikr ettim. Şimdi Sultân-ı zikr zaman zaman beni istilâ ediyor ve beni benden çalıyor" buyurdu.

Muhammed Hâşim-i Kişmî hazretleri anlattı: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin inci saçan dilinden duydum, buyurdular ki: "Şeyhin oğulları Dehlî'de ilim tahsil ederlerken, babalarını çok görmek isterlerdi. Babalarının huzûruna; "Büyük bir işimiz var, huzûrunuza kabûl edilmek istiyoruz" diye yazarlardı. Şeyh Abdülkuddûs hazretleri ise; "Onların bizim yanımıza gelmesi, ilim öğrenmelerine gevşeklik ve durgunluk verir, bizim onların yanına gitmemiz lâzım" buyururlardı. O ihtiyâr ve kudretsiz hâllerinde Dehlî'ye giderlerdi."

Nakl olunur ki, Şeyh Abdülkuddûs hazretleri, Pâni-püt perkenesine bağlı Çehazpur'a teşrîf etti. Meşgûliyeti esnasında, birbiri ardınca; "Ey köy halkı, çabuk evlerinizden çıkınız. Eşyâlarınızı, hayvanlarınızı da çıkarın ki, yangın bütün köyü yakacaktır!" diye birkaç defa yüksek sesle bağırdı. Halk o zâtı eskiden beri tanıdıkları için, ağzından boş söz çıkmıyacağını bilirlerdi. Hemen emr olunanı yaptılar. Çoluk-çocuklarını, eşyalarını ve hayvanlarını çıkardılar. Bir saat geçmeden, yangın zuhur, etti ve bütün köyü yaktı. Şeyh Abdülkuddûs'ün sözünü tutmayanlar, pişman ve ziyânkâr oldular. Boyunlarını eğip, ona bağlandılar.

---

1) Ahbâr-ül-Ahyâr sh. 227

2) Siyer-ül-Aktâb sh. 227

3) Zübdet-ül-makâmat sh. 97

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 607

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 145

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 974

ABDULLAH BİN MUHAMMED BİN ABDÜRRAHMÂN

Mekke-i mükerremede yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed bin Abdürrahmân el-Eska', lakabı Ebû Ali'dir. Doğum târihi tesbit edilemiyen Abdullah bin Muhammed, Mekke-i mükerremede yetişti. 974 (m. 1567) senesinde, Cemâzil-evvel ayının onsekizinci günü orada vefât etti. Şebîke kabristanında bulunan meşhûr türbesindedir.

Abdullah bin Muhammed, zamanında bulunan büyük İslâm âlimlerinden ilim öğrenerek yetişti. Bir taraftan da tasavvuf yolunda ilerledi Zâhirî ve bâtınî ilimlerde asrının İmâmı, tasavvuf yolunda bulunanların da üstadı oldu. Mekke-i mükerremede veya Medîne-i münevverede bulunurdu. Çok kerâmetleri görüldü. Çok talebe yetiştirdi. Birçok kimse ondan istifâde etti. Allahü teâlânın izni ile, yanına gelen kimselerin gönüllerindeki düşünceleri anlar ve haber verirdi. Ba'zan dostlarına ve sevdiklerine, ileride başlarına gelecek ba'zı şeyleri haber verirdi. Ba'zan da çok uzak beldelerde meydana gelen hâdiseleri haber verirdi.

Basrî nisbeti ile meşhûr Seyyid Abdürrahîm el-Ehsâvî'nin bir kız çocuğu vardı ki, onu çok severdi. Bu kızcağız birgün vefât edip, Allahü teâlânın rahmetine kavuştu. Seyyid Basrî hazretleri o kadar çok üzüldü ki, bu üzüntüsü onun da vefâtına sebep olacak zannedildi. Üzüntüsünden duramıyordu.

Seyyid Basrî Abdullah bin Muhammed ile karşılaştıklarında, ondan duâ istedi. O da eliyle onun göğsünü sıvazlayıp duâ etti. Allahü teâlânın izni ile, Basrî'nin kalbinde bulunan o şiddetli üzüntü o ânda kayboldu. Abdullah bin Muhammed, ayrıca Seyyid Basrî'yi sâlih bir evlâd ile müjdeledi. Doğudan batıya kadar, zamanındaki bütün âlimlerin kendisiyle iftihar edeceği sâlih bir evlâdının olacağını haber verdi.

Bundan sonra Seyyid Basrî'nin hanımı hâmile oldu. Doğum ânı geldiğinde, Muhammed bin Abdullah hazretleri Seyyid Basrî'ye bir haberci gönderip, daha önce kendisine müjdelediği sâlih evlâdın doğmak üzere olduğunu bildirdi ve kendisini tebrik etti. Seyyid Basrî'nin çocuğu doğdu. Aynı gün Muhammed bin Abdullah'ın (r.a.) habercisi geldi. Aradaki mesafe çok uzak olduğundan, zâhirî olarak Abdullah bin Muhammed, Basrî'nin hanımının hâmile olduğunu bilmiyordu. Fakat doğumu tebrik için bir haberci göndermesi, habercinin ise, tam doğumun olduğu gün gelmesi, hep onun kerâmetiydi. Seyyid Basrî'nin bu evlâdı, ileride meşhûr olup tanınacak olan Şeyh Ömer el-Basrî idi.

Muhammed bin Abdullah hazretlerinin annesi vefât etmişti. Zamanla Annesini görmeyi çok arzu etti. Bu şiddetli arzu ile Allahü teâlâya duâ etti. Allahü teâlânın izni ile, uyanık olarak ve gayet açık bir şekilde annesinin âhıret ni'metleri içinde bulunduğunu gördü ve bu ni'metleri için Allahü teâlâya çok şükretti.

Kâdı'l-müslimîn ve İmâm-ül-müslimin diye meşhûr olan Kâdı Hüseyn Mâlikî, çocukluğunda şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Hastalığı çok ağır olup, vefât edecek zannettiler. Bu zâtın annesi, Muhammed bin Abdullah'ın büyüklüğüne inanan sâliha bir hanım idi. Hasta çocuğunu alarak, duâ istemek üzere Muhammed bin Abdullah'ın yanına getirdi. O sırada orada, evliyâdan Abdürrahmân bin Ömer el-Amûdî de bulunuyordu. Bir kadının hasta çocuğunu getirdiği, duâ talebinde bulunduğu kendisine arzedilince, daha çocuğu görmeden; Abdürrahîm Amûdî'ye çocuğu taşımasını (dışarıdan alıp getirmesini), bu çocuğun yaşıyacağını, herkese faydası dokunacak çok yüksek bir âlim olacağını söyledi. Çocuk getirildiği zaman da, duâ ve teveccüh

edip gönderdi. Bu sırada sene 967 (m. 1559) idi. Bundan sonra çocuk iyileşti. Hastalığından eser kalmadı. Bu çocuk, daha sonra yetişip, Muhammed bin Abdullah'ın bildirdiği şekilde zamanının en büyük âlimlerinden oldu.

Rivâyet edilir ki, Muhammed bin Abdullah, talebelerinden ba'zısına dedi ki: "Ben vefât ettikten uzun zaman sonra, kabrimin üzerine bir türbe yapılıp tamamlandığında, oğlum Ali'nin yakınlarına ta'ziyede (başsağlığı dileğinde) bulununuz. Çünkü o da aynı günde vefât eder." Nihâyet Abdullah bin Muhammed hazretleri 974 (m. 1567) senesinde vefât etti. Takriben elli sene sonra, kabri üzerine türbe yapıldı. Bu türbenin tamamlandığı gün, Abdullah bin Muhammed bin Abdürrahmân'ın Ali ismindeki oğlu vefât etti.

O büyük zâtın yukarıdaki sözünü dinlemiş olanlar, Ali ismindeki bu zâtın vefâtının, babası tarafından kerâmet olarak kırkyedi sene evvel târihi ile birlikte bildirildiğini böylece anlamış oldular.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 125

2) Nûr-üs-safîr sh. 258

ABDULLAH FÂKİHÎ (Abdullah bin Ahmed)

Şâfiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdullah bin Ahmed bin Ali el-Fâkihî olup, lakabı Cemâleddîn'dir. Nisbeti Mekkî'dir. Aynı zamanda, zamanının büyük nahiv âlimlerindendi. 899 (m. 1430) senesinde Mekke'de doğdu. 972 (m. 1564) senesinde yine Mekke'de vefât etti.

Abdullah Fâkihî'nin hayâtı hakkında kaynaklar fazla bilgi vermemektedir. Zamanının âlimlerinden dînî ve Arabî dil bilgilerini öğrendi. Bilhassa nahiv ilminde çok derin âlim oldu. Ba'zı kitaplara şerhler yazdı. Daha 17 yaşında iken, İbn-i Hişâm'ın "Katr-un-nedâ" adlı eserine, 916 (m. 1510) senesinde çok güzel bir şerh yazdı. Zamanında nahiv ilminde onun bir benzeri yoktu. Nahiv ilmindeki derin bilgisinden dolayı, "Zamanının Sîbeveyh'i" deniliyordu. Bir ara Mısır'a' gitti. Orada Ezher Câmii Medresesi'nde, "Katr-un-nedâ" isimli kitaba yazdığı şerhin ders olarak talebelere okutulduğunu gördü. Hocanın biri talebelere ders verirken, bir ibâreye takılıp kaldı, açıklayamadı. Abdullah Fâkihî, hocanın takıldığı o zor ibâreyi kolayca açıklayıverdi. Hoca ve talebeler, bu yabancı kimsenin ilmine hayran oldular. O zaman Abdullah Fâkihî kendini tanıttı. Bu kitabı şerh eden kimsenin kendisi olduğunu söyledi. Abdullah Fâkihî'yi genç biri olarak gördüklerinden, bunu kabûl etmediler. "Böyle bir kitabı senin gibi biri yazamaz" demek istediler. Bunun üzerine o da, kendisinin gerçekten bu kitabı şerh eden kişi olduğuna delîller getirdi. Hattâ orada Mekkeli ba'zı kimseler de vardı. Onlar da Abdullah Fâkihî'yi tasdik ettiler.

Abdullah Fâkihî'nin yazdığı eserlerin bir kısmı şunlardır: 1- Mücîb-ün-nedâ ilâ şerhi katr-ün-nedâ: Nahiv ilmine dâir olup, İbn-i Hişâm'ın eserinin şerhidir. 2- Fevâkih-ül-haniyye alâ mütemmimet-il-Âcurûmiyye, 5- Şerh-ül-milhat-il-i'râb lil-Harîrî

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 28

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 366, 367

3) En-Nûr-üs-safir sh. 249

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 472

ABDULLAH NİYÂZİ EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yaşamış Osmanlı âlim ve şâirlerinden. İsmi, Abdullah bin Şeyh İbrâhim Şibesterî'dir. Aslen İran'dandır. Şâir olup, şiirlerinde Niyâzî mahlasını (takma adını) kullanırdı. Abdullah Niyâzî Efendi'nin doğumu ve yetişmesi hakkında kaynaklar bilgi vermemektedir. 936 (m. 1530) senesinde vefât etti. Şakâyik tercümesinde, vefâtı Sultan Selim Hân'ın saltanatının ilk yılları olarak bildirilmektedir. Hâlbuki Rodos Adası, Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında 929 (m. 1523) senesinde fethedilmiştir. Buna göre vefâtı, Sultan Süleymân Hân'ın padişahlığının ilk yılları olmaktadır.

Abdullah Niyâzî Efendi, önce kendi memleketinde (İran'da) ilim tahsil etti. Arabî dil bilgilerinde ve aklî ilimlerde derin bilgi sahibi olduktan sonra memleketinden ayrıldı. İran'dan İstanbul'a geldi. Yavuz Sultan Selim Hân zamanında ona vazîfe verildi. Bu vazîfenin ne olduğu açıklanmamaktadır. Kanunî Sultan Süleymân Rodos adasını fethedince, altmış beyitlik bir kaside yazıp, Sultân'a takdim etti. Kaside, başından sonuna kadar, her beytin birinci mısrası Sultan Süleymân Hân'ın tahta geçişlerine, bir mısrası da Rodos kalesinin fethine târih düşüyordu. (Osmanlılar zamanında ebced hesabına göre şiirle târih düşürme san'atı yaygın ve meşhûrdur.)

Abdullah Niyâzî Efendi, muamma san'atına dâir bir risale yazdı. (Muamma: Bilmeceye benzer, kapalı, zor anlaşılır sözler, beyitler.) Bu risalede her kaidenin misâlinde, "Selîm" ismini koyduğu bildirilmektedir. Sohbetlerinde mülayim ve tatlı bir eda ile konuşurdu.

Güzel sûretli, uzun boylu, güzel ahlâklı idi. Ağır başlı ve vekar sahibi bir kimse idi. Şiir söylemede ve yazmada kabiliyetli idi. Rodos fethedilince, Sultan Süleymân Hân'a yazdığı kasidenin bizzat Abdullah Niyâzî Efendi'nin el yazısıyle yazılmış olanını Mecdî Efendi gördüğünü söylemektedir.

Abdullah Efendi'nin eserleri şunlardır: 1- Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Metali' şerhine haşiye, 2- Risâle-i muamma, 3- Nahiv ilmine dâir Kâfiye şerhi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 456

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 362

ABDÜLLATÎF (Pamuk Kadı)

Anadolu'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüllatîf olup, Pamuk kadı diye tanınmıştır. Kastamonu vilâyetindendir. Doğum târihi bulunamamıştır. 939 (m. 1532) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Kadir gecesi Edirne'de vefât etti.

Abdüllatîf Efendi, zamanındaki âlimlerden okuyup ilk tahsilini tamamladıktan sonra, Mevlânâ Muslihuddîn Yârhisârî ve Anadolu kadıaskeri olan İmâm Şeyh Mahmûd'un sohbet ve hizmetlerine girdi. İlim öğrenmekteki gayret ve istidâdının çokluğu sebebiyle, kısa zamanda yetişerek kemâle geldi ve medreselerde ders verecek, talebe yetiştirecek seviyeye ulaştı. Evvelâ Dimetoka Medresesi'nde müderris oldu. Bundan sonra; Edirne'de Ali Bey, İstanbul'da Eski İbrâhim Paşa, Kalenderhâne, Ebû Eyyûb-i Ensârî ve Mahmûd Paşa, Edirne'de Üç şerefeli, Manisa'da Manisa medreselerine müderris oldu. Bu medreselerde tam bir muvaffakiyet ile vazîfe yaptıktan sonra, Heşt Behişt (Sekiz Cennet) ünvanıyla tanınan Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris oldu. Bundan sonra, Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'ne müderris oldu. Burada da bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, kadılık yapması uygun bulunup, yine Edirne'de uzun müddet kadılık yaptı. Dînimizin emrettiği hükümlerin yerine getirilmesinde son derece gayretli bir şekilde çalışıp muvaffak olduktan sonra, kadılık mesleğinden ayrılmak istedi. Yalnız

kalıp, insanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşamayı, ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı tercih etti ve emekli oldu. 939 (m. 1532) senesinde Edirne'de vefât edip, Kâsım Paşa Câmii avlusunda Mîrim Çelebi yanında defnolundu.

Pamuk Kadı nâmıyla ma'rûf Abdüllatîf Efendi, haram ve şüphelilerden çok sakınan, zühd ve takvâ sahibi, çok ibâdet eden, duâsı makbûl bir zât idi. Temizliğe çok riâyet ederdi. Allahü teâlâya olan muhabbeti ve bu muhabbetin elden çıkmak endişesinden meydana gelen korkusu pek fazla idi. Bu muhabbet ve korku ile, huşû' ve hudû' içerisinde (tam bir tevâzu ve gönül kırıklığı ile) ibâdet ederdi. Gayet yumuşak huylu, hoş tabiatlı, pek latîf ve nazîf bir kimse idi. Zamanının zâhirî ve bâtınî ilimlerinde ihtisas yapmış, söz sahibi olmuştu. Bunlarla beraber, ilm-i ledün denilen, hikmet ve muhabbet-i ilâhiyyeye âit yüksek ilimde de çok ileri idi. Zamanının tamâmını ilim ve ibâdete ayırmış idi. Vaktinin hiçbir ânını zayi etmez, evinde bulunduğu müddetçe zikir ve tâat ile meşgûl olur, kitap mütâlâa ederdi. Beş vakit namazda câmiye gider, ba'zı zamanlarda da câmide i'tikâf hâlinde bulunurdu. Ya'nî câmiden çıkmadan, hep ibâdetle meşgûl olurdu.

Allahü teâlâya ve O'nun dostlarına karşı muhabbet kaynağı olan güzel meclisinde, âsî ve aşağı kimselerle, itaatkâr ve yüksek derece sahibi olanları hep hayır ile yâd eder, insanların, beğenilen, uygun olan iyi taraflarını söyler idi. Eğlenceye, alaya sebep olacak boş ve lüzumsuz sözleri söylemekten nefret eder, böyle yapmanın çirkin olduğunu anlatırdı.

Hep dünyâ ile meşgûl olan ve dünyâya düşkün olanlar ile hiç alâkadar olmaz, onlara rağbet etmezdi. Onlarla yakınlık ve beraberlik hâlinde olmanın, onların bitmeyen işleriyle, tükenmeyen sıkıntı ve gamlarıyla gamlanmak olacağını bildirirdi. Fâidesi, menfaati az olan dünyâ malının hevesiyle, saf ve pak kalbini doldurmaz idi. Âhırete yarar işleri yapmakta gayet ihtimâm ve hassasiyet gösterir, bu husûsta hiçbir zaman gevşek davranmazdı. Dünyâ ile âhıretin birbirine zıd olduğunu, biri memnun etmeye çalışılınca, diğerinin güceneceğini bildirirdi. Dünyâya düşkün olanların âhıretlerini harâb ettiklerini, âhıretini düzeltmeye gayret edenlere ise Allahü teâlânın dünyâyı hizmetçi kılacağını söylerdi.

Allahü teâlânın hidâyet ve yardımı ile, gözünden gaflet perdeleri kaldırılmış olup, bâtın hâli nûrlar ile dolu idi.

Rivâyet edilir ki, evliyâlık meclisinin parlak kandili, kerâmet âleminin bağı ve gülşeni olan İbrâhim Gülşenî hazretleri, Mısır'da bulunan Kâhire şehrinden İstanbul'a geldiği zaman, Mevlânâ Abdüllatîf Efendi ile karşılaştı. İlm-i ledün sahibi ve Hak âşığı olan bu iki zât, birbirlerine çok muhabbet ettiler. İbrâhim Gülşenî hazretleri, kerâmet olarak Abdüllatîf Efendi'ye vefât edeceği seneyi işâret edip, bu çok gizli sırdan haber vermişti. Aradan zaman geçip, Abdüllatîf Efendi Edirne'deki vazîfesinden ayrılarak ikinci defa Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'ne müderris oldu. Vefât ettiği senenin Ramazân-ı şerîf ayının ortasında, o aya âit olan ücreti kendisine verildiğinde; "İnşâallah biz, bu Kadir gecesi vefât etsek gerektir. Vakfın hakkı üzerimizde kalmasın" diyerek, üç günlük ücreti geri verdi. Bunu duyanlar, hayret ve üzüntüye kapıldılar. Pamuk Kadı, bildirdiği şekilde, Kadir gecesinde vefât edip, Kâsım Paşa Câmii'nin avlusunda defnedildi.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 233

2) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 359

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 459

ABDÜLLATÎF CÂMÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh Abdüllatîf olup, Şeyhülislâm Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin soyundandır. Bunun için Câmî diye nisbet edilmiştir. Kaynaklarda doğum târihi bulunamamıştır. 963 (m. 1555) senesinde Harezm'de vefât etti.

Abdüllatîf Câmî, aslen Horasanlıdır. Babası, Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan kimselerin Horasan'ı istilâ etmeleri sebebiyle oradan ayrılıp, Mâverâünnehr bölgesine hicret etmişdir. Âlim olan dedeleri ve babası, Semerkand ve Buhârâ'da çok talebe yetiştirmişdir.

Muhammed bin Sıddîk Hubûşânî'nin huzûr ve sohbetlerinde bulunarak yetişen Abdüllatîf Câmî, o büyüt zâtın feyzleriyle olgunlaşıp kemâle geldi. Zamanında bulunan âlim ve evliyânın önde gelenlerinden oldu. Takvâ sahibi, kerâmetler hazînesi, çok yüksek bir zât idi. İstikâmet sahibi olup, her hâli ve hareketi, dînimizin emirlerine tam uygun idi. Şöhreti her tarafa yayıldı.

960 (m. 1553) senesinde Anadolu'ya geldi. Zamanın pâdişâhı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân ile görüşüp, sohbet etti. Kanunî, bunun sohbetlerinden çok istifâde eder ve lezzet alırdı.

Rivâyet edilir ki, o zamanlarda Osmanlılarda Nakîb-ül-eşrâf Seyyid Muharrem Efendi idi. (Nakîb-ül-eşrâf olan zât, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek neslinden olanların her türlü işleri ile ilgilenip, onların kayıtlarını tutardı.) Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesinin ehemmiyeti icâbı, halifeden sonra gelen en yüksek mevkilerden sayılırdı. Diğer büyük zâtlar gibi, Abdüllatîf Câmi de Resûlullah efendimize (s.a.v.) ve O'nun temiz nesline âşık bir zât idi. Anadolu'da bulunurken, Kanunî Sultan Süleymân'a, Nakîb-ül-eşrâf Seyyid Muharrem Efendi'yi çok medhederek şöyle anlattı: "O, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) neslinden çok kıymetli bir zâttır. Eğer onların (Seyyidlerin) arzusu olmasaydı, Anadolu'ya gelmez idim." O bu sözleri ile Nakib-ül-eşrâflık müessesesinin ve Muharrem Efendi'nin ve dolayısıyle seyyidlerin mevkiini daha da yükseltmiş, onlara verilen kıymet ve i'tibârın daha da artmasına vesile olmuştur. Kendisi seyyidlere çok hürmet ederdi.

Abdüllatîf Câmî (r.a.), Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden âbid ve zâhid bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyâya hiç meyil ve i'tibâr etmezdi.

Birkaç defa hacca gitti. Bir sene hac dönüşünde, yolda düşman ve eşkiya tehlikesi olduğunu haber aldılar. Memleketlerine başka bir yoldan geldiler. Yolda gelirken, bir yerde mola verip; "Burada birkaç gün istirahat etmemiz îcâb ediyor" dedi. Yol arkadaşları kabûl edip, orada konakladılar. Fakat Hâce Selâhaddîn isminde bir vezîr ve yanındaki birkaç kişi, yola çıkmakta acele ettiler. Onlar yola çıkınca, geride kalanlardan birkaçı da, yola çıkalım diye Abdüllatîf'e arzettiklerinde, o yine acele etmedi acele edip, yola çıkanlar, yolda düşman eline düşüp şehîd edildiler. O büyük zâtı dinlememeleri sebebiyle, başlarına bu hâdise geldi. Abdüllatîf Câmî ise birkaç gün sonra yola çıktı. O tehlike de geçmiş idi. Sâlimen memleketlerine döndüler. Bunun gibi daha nice kerâmetleri görülmüştür.

---

1) Dekâik-ül-ahbâr. Süleymâniye Kütüphânesi Yazma Bağışlar kısmı. No: 1978 Varak: 105 b

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Atâî) sh. 72

ABDÜLMECÎD ŞİRVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülmecîd bin Veliyyüddîn İbni Alâüddîn Şirvânî'dir. Künyesi Ebü'l-Mehâmid olup, lakabı Nûrullah'dır. Şirvan'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. 972 (m. 1564) senesinden sonra Tokat'ta vefât etti. Kabri, vasıyyeti üzerine Kelkit ırmağının kıyısına yaptırıldı.

Abdülmecîd Şirvânî'nin babası Şeyh Veliyyüddîn. Şirvan bölgesinin en büyük velîsi idi. İlim, fazilet, zühd ve takvâda çok yüksek idi. İnsanlara va'z ve nasihat etmeyi ve ders verme yolunu seçmişti. **"İnsanların en hayırlısı, onlara faydalı olandır"** hadîs-i şerîfinin müşahhas (açık) bir nümûnesi idi. Mevlânâ Abdülmecîd daha genç yaşında iken, ilme ve âlimlere çok rağbet gösterirdi. Öyle bir mertebeye erişmişti ki, akranlarını ve emsallerini çok geçmişti. Şirvan bölgesinde herkes ondan fetvâ sorardı.

Abdülmecîd Şirvânî gece-gündüz hiç durmadan çalışırdı. Sâdece günde iki saat istirahat ederdi. Diğer yirmiiki saati talebelere ders vermek ve kitapları mütâlâa etmekle geçirirdi. Âlim, fazıl, takvâ sahibi bir zât idi. Mevlânâ Şehkubâd hazretlerinin derslerinde kemâle erdi. Hocası Şehkubâd vefât edince, onun yerine geçti ve insanlara nasihatlerde bulundu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) işâret büyurmaları ile, Kara Şems'i yetiştirmek için Şirvan'dan Anadolu'ya gelerek Tokat'a yerleşti.

Abdülmecîd Şirvânî, asîl, cömert, affedici, mazeretleri kabûl edici, sohbetleri tatlı, halîm, selîm, merhametli idi. Mevlânâ Abdülmecîd, kendine has bir üslûp ile, çok güzel va'z ve nasihat ederdi. Minberlerde ve kürsilerde, kalabalık cemâate, tasavvuf ve ibâdetle alâkalı mes'eleleri anlatırdı. Anlattıklarını, âlim, fâzıl ve tahsili olmayanların hepsi anlardı. Herkes onun va'z ve nasihatlerinden, öğrenmeği istediği bilgileri öğrenir, öyle ayrılırdı. Ramazân-ı şerîf ayında devamlı Mesnevî'den anlatırdı. Öyle tatlı Kur'ân-ı kerîm okurdu ki, yerdeki vahşi hayvanlar ve gökteki uçan kuşlar, onun okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek için etrâfına toplanırlardı.

Mevlânâ Abdülmecîd, başlangıçtaki hâllerini Kara Şems'e şöyle anlattı: önceleri Şirvan bölgesinin Şumâhî denilen kasabasında ders vermekle meşgûl idim. Talebelere birşeyler anlatmak husûsunda çok gayret sarfediyordum. Zâhirî ilimlere olan rağbetim ve onları öğrenme husûsundaki şevkim öyle artmış idi ki, gecelerimin çoğunu kitaptan mütâlâa ve okumakla geçirirdim. Bir mübârek gecede, mütâlâa ettiğim kitap hareket edip şöyle konuştu: "Ey Abdülmecîd! Ben senin Rabbin miyim ki, gece-gündüz bana bakıyorsun? Var git, bu bağlılığını Rabbine yap. Bu bağlılığı Rabbine yapman daha münâsiptir." Kitaptan bu sesi duyunca, derhal kitabı bir kenara koydum. Dağlara doğru gittim. Oralarda bir mağara buldum. O mağarada, tam dört sene gece-gündüz Allahü teâlâyı zikr ile meşgûl oldum. Bu esnada bana kerâmetler ihsân edildi. Abdest almak için dışarı çıktığım zaman, yırtıcı ve vahşî hayvanlar bana saldırmaz ve benden kaçmazlardı. Hattâ bana yaklaşırlar, abdest aldıktan sonra biriken suları içerlerdi. Ba'zı yerlerde uçardım. Bir ânda bir vadiden diğer vadiye geçerdim. Bu hâlleri, asıl maksad zannedip böyle kemâle erileceğini düşünüyordum. Bu sebepten, tasavvuf yoluna girmek istiyene bir mürşidin lâzım olmadığı şeklinde yanlış bir düşünce içerisinde idim.

Ben bu hâl içerisinde iken, Şirvan mıntıkasının mürşid-i kâmili Şehkubâd hazretleri de, talebeleri ile beraber bulunduğum mağaranın yakınındaki nehrin kenarına gelip yerleşmişler, ibâdet ve zikirle meşgûl oluyorlardı. Onların zikrettiklerini görüp, kalbimde onlarla beraber zikretmek düşüncesi hâsıl olunca, şeytan kalbime vesvese vererek; "Tâbi oldukları şeyh ümmîdir. Ona tâbi olanların çoğu da câhil kimselerdir. Bunlar arasına karışmaktansa, kendi başına oturup riyâzet ve nefs muhâsebesi yapmak, vahşî ve yırtıcı hayvanlarla yakınlık kurmak

daha iyidir" dedi. Fakat bu sırada Allahü teâlânın tevfîki ve inâyeti yardıma yetişti ve kendi nefsime: "Zâhirleri ile İslâmın emir ve yasaklarını yerine getirmeye çalışan, gece-gündüz Allahü teâlâyı zikir ile geçiren şu insanlar hakkında sû-i zanda bulunmak yakışmaz. Hele onların hâllerini bir gör. Mü'min olan, insanların hâllerini ve hareketlerini görmeden karar vermez" diyerek, onlara yakın bir yere gizlendim. Hâllerini ve hareketlerini, ne yaptıklarını iyice gördüğüm zaman, kalbimden önceki tereddüt ve şüphelerin hepsi gitti. Sonra yanlarına varıp, bir kenara oturdum. Mu'tad zikirleri bittikten sora, Kelime-i tevhîd söylemeye başladılar. Ben de elimde olmadan Kelime-i tevhîd söylemeye başladım. Ansızın bende vecd hâli meydana geldi, düşüp bayıldım. O zaman talebeleri, beni Şehkubâd hazretlerinin huzûruna götürmüşler. Biraz sonra kendime gelip gözümü açınca, başımın Şehkubâd hazretlerinin dizinde olduğunu gördüm. Derhâl Mevlânâ Şehkubâd'ın elini öptüm. Beni talebeliğe kabûl etmesini rica ettim. O beni talebeliğe kabûl edince, emrettiği şekilde hareket etmeğe başladım. Ondan sonra benden; önceki keşf ve kerâmetler kayboldu, içimde öyle bir ilim hâsıl oldu ki, o mağarada yalnız başıma mücâhede etmekle çok hatâlı bir yolda olduğumu anladım. Şehkubâd hazretleri, bir ânda beni içerisinde bulunduğum o karanlık durumdan çıkarıp, himmetleri ile kalbimi temizledi. Eğer hocam Mevlânâ Şehkubâd'ın sohbetleri ile şereflenmeseydim, Allahü teâlâ korusun çok aşağı derecelerde kalacaktım."

Şöyle anlatılır: "Birisi, insanlık îcâbı, Abdülmecîd Şirvânî hazretlerine muhalefette bulunmak sûretiyle, onun kalbini kırmıştı. O şahıs, akrabasını ziyâret behânesiyle birkaç gün Mevlânâ Abdülmecîd'in meclisinde bulunmadı. Bu zât, bu arada kendini yokladı, kendisinde ilâhî feyz ve bereketlerden hiçbir şey kalmadığını gördü. O gece bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında tamamen som altın dolu bir hazîneye rastladı. Hazînenin bulunduğu yere girdi. O sırada birisi, ona; "Bu hazîne senin iken, niçin, parasız pulsuz geziyorsun?" dedi. O da ona; "Evet öyle, fakat böyle basılmamış altınlarla pazara çıksam, belki bana onlarla birşey vermezler. Hattâ, sen bunu nereden aldın diye, beni yakalıyabilirler. Bunları, sikkehâneye götürüp sikke vurdurmam gerekir" dedi. Uyanınca, Sikkehânenin Mevlânâ Abdülmecîd'in dergâhı olduğunu anladı. Mevlânâ Abdülmecîd'den özür dilemek için yola çıktı. Tokat'a varınca, doğru onun bulunduğu mescide gitti. Mevlânâ Abdülmecîd, o sırada talebelerine ders veriyordu. O şahıs bir köşeye gizlenip, onu dinlemeye başladı. Bu sırada Mevlânâ Muhammed, o şahsın bulunduğu yöne doğru dönüp; "Bir hazîne altına sahip olduğunu kabûl edelim. Madem ki sikkesi yoktur, kendine güveniyorsan, sultânın çarşısına bir götür de gör, başına ne belâlar gelir bakalım" diyerek, o şahsın rü'yâsının ta'birini yapmış oldu. O şahıs hemen kalkıp, Mevlânâ Abdülmecîd'in ellerini öptü ve af diledi. Mevlânâ Abdülmecîd de onu affetti."

972 (m. 1564) senesinde, Tokat'ta şiddetli bir tâ'ûn salgını başlamıştı. Hergün çok sayıda insan vefât ediyordu. Fakat Abdülmecîd Şırvânî'ye bağlı olanların hiçbirine bu hastalık bulaşmıyordu. Tâ'ûn salgını, gün geçtikçe daha da artıyordu. Bunun üzerine şehir halkı; "Şeyh hazretlerinden duâ istiyelim. İnşâallahü teâlâ tâ'ûn salgını onun hayır duâları ile durur" dediler. Şehrin ileri gelenlerinden meydana gelen kalabalık bir cemâat, durumu Mevlânâ Abdülmecîd'e arzettiler. Bunun üzerine Mevlânâ Abdülmecîd şöyle duâ buyurdu: "İlâhî! Bu musibet bulutunu, kerem ve ihsân rüzgârınla def eyle." O ânda Allahü teâlânın izni ile tâ'ûn salgını durdu. O günden sonra, otuz sene Tokat şehrine tâ'ûn hastalığı isâbet etmedi. Tâ'ûn yüzünden Tokat halkı orayı terk etmeye karar vermiş iken, Mevlânâ Abdülmecîd'in duâsının bereketi ile, memleketlerini terk edip gurbette birçok eziyet ve sıkıntılarla karşılaşmaktan kurtuldular. Mevlânâ Abdülmecîd'in bu kerâmetini gören Tokat halkı, daha çok ibâdet etmeye başladılar. Ona

olan muhabbet ve sevgileri arttı. Kırk-elli gün süren tâ'ûn salgınında, hastalıktan binlerce kimse vefât etmişti.

Şöyle anlatılır: "Makam sahibi birisi, bir yolculuğu sırasında Tokat yolu üzerinde konaklamıştı. Bu sırada Tokat eşrâfının ileri gelenleri, hoşgeldin demek için yanına gittiler. Herkes o makam sahibine hoşgeldiniz deyip, duâlarda bulundu. Teşrîf ettiklerinden dolayı memnuniyetlerini belirttiler. Fakat o, kendisini beğenen, gurûr ve kibir sahibi birisi idi. Kendisini ziyârete gelenlere hiç iltifâtta bulunmadı. Bir müddet sonra; "Bizi karşılaması lâzım gelenlerin hepsi sizler misiniz?" diye sordu. Onlar da; "Evet efendim" diye cevap verdiler. Makam sahibi ısrarla; "Doğru söyleyin, beni ziyâret etmesi gereken başka kimse kaldı mı?" dedi. Orada bulunanlar; "Hayır efendim! Fakat sâdece takvâ sahibi ve kerâmet ehli velî bir zât kaldı. O da zâten dergâhından dışarı çıkmaz" deyince, kibir ve gurûr içerisinde çok kızıp; "O nasıl adamdır? Hemen, birkaç kişi gitsin, zorla da olsa onu bana getirsinler. Onun hakkından geleyim" diye emir verdi. Bunun üzerine orada bulunanlar, ona şöyle dediler "Efendim! Sizden daha önce gelen vezirler ve diğer devlet ileri gelenleri, onun bulunduğu dergâha varıp, ellerini öptüler, ona çok hürmet ve ikramda bulundular. Onun için size de lâyık olan, onu ziyâret edip ellerini öpmek ve hayır duâlarını almaktır." Onlardan bu sözleri duyan kibirli ve gurûrlu şahıs, daha çok kızdı. "Yarın onun dergâhına gidin, ona lâzım olan cezayı vereyim de siz görün" dedi ve orada bulunanları kovdu. Mevlânâ Şirvânî'yi sevenler, durumu ona bildirdiler. Zarar görmemesi için, makam sahibi şahsı ziyâret etmesini istediler. Mevlânâ Abdülmecîd onlara; "Sizler gam çekmeyin ve üzülmeyin. Bizim onun yanına varmamız, onun da bize gelmesi imkânsızdır" dedi. Sabah olunca, Mevlânâ Abdülmecîd'in cezasını vermek üzere, hizmetçileri ile beraber itaatsiz ve huysuz bir ata binip yola çıkan makam sahibi şahıs, bir müddet gittikten sonra, altında bulunan at onu yere vurdu. O şahıs orada vefât etti. Mevlânâ Abdülmedd'i sevenler ve ona bağlı olanlar, bu hâdiseyi ona haber verdiklerinde, o şu hadîs-i kudsîyi okudu: **"Benim bir velî kuluma düşmanlık eden, benimle harb etmiş olur."**

Mevlânâ Abdülmecîd'in vefâtından on sene sonra görülen kerâmetlerinden birisini talebelerinden bir zât şöyle anlatır: Mevlânâ Abdülmecîd daha hayatta iken, bende kelâm ilmi ile alâkalı ba'zı şüpheler meydana gelmişti. Ancak meclisinde ve sohbetlerinde, ondan hâsıl olan heybetten dolayı, ona bu suâllerimi arzedip cevâbını alma imkânı bulamadım. Her zaman, bundan sonraki meclislerinde sorarım der, bir türlü soramazdım. Mevlânâ Abdülmecîd âhırete intikâl edince, sorma fırsatını kaçırdığım için çok üzüldüm ve pişman oldum. 982 (m. 1574) senesinde hacca gitmek üzere yola çıktım. Şam'a geldiğim zaman, gece rü'yâmda, kendimi bir nehrin kenarında, hocam Mevlânâ Abdülmecîd'i de karşı kıyısında gördüm. Bir sebze bahçesinde, ağacın gölgesi altında, çok güzel bir sûrette olduğu hâlde oturuyordu. Ansızın bana seslenip; "Şüphelerini arz et ve cevaplarını al artık. Zamanı gelmiştir" buyurdu. Ben de derhâl yanlarına gittim ve şüphelerimi bir bir arzettim. O da herbirine, kalbe şifâ olan cevaplar verdiler. Onun sözlerinin ve cevaplarının lezzetinden, bende sekr hâli oldu. O sırada yattığım odada bulunanlar, vefât edeceğimi zannedip başıma toplanmışlar. Onların seslerini duyunca, yavaş yavaş kendime geldim. Rü'yâmda öğrendiğim şüphelerin cevaplarını, Allahü teâlânın izni ile aynen hatırladım."

Mevlânâ Abdülmecîd Tokat'taki tâ'ûn salgınından bir sûre sonra vefât etti. "Bizi sevenler kabrimizin üzerine türbe yapmak sûretiyle, bu âcizi diğer müslümanlardan ayırmasınlar" diye vasıyyet etmişti. Fakat Mevlânâ Abdülmedd'i çok seven zenginlerden ba'zıları kabrinin üzerine türbe yaptırmak istediler. Kubbe tamamlandığı gece temelinden yıkıldı. Birkaç kere kubbe

yaptılar ise de aynı şekilde yıkıldı. Bunun üzerine kabri belli olsun diye etrâfını taşlarla çevirdiler. Hâlen bu kabir Tokat halkı tarafından ziyâret edilmektedir.

Abdülmecîd Şirvânî buyurdu ki: "Felah (kurtuluş); istenmiyen durumlardan kurtulmak, matlûba ve maksûda ulaşmaktır. Felah iki şekilde olur. Birisi Cennette, Cennetin yüksek derecelerine kavuşmaktır. Bu, seçilmiş kimselerin hâlidir. Diğeri ise, zamansız ve mekansız, nasıl olacağı bilinmiyen bir şekilde Allahü teâlânın cemâli ilâhîsini görmektir. Bunu elde edebilmek için şu dört sebep vardır: 1- îmân. 2- Takvâ. Mürşid-i kâmilin işâreti ile nefsle mücâdele ve riyâzet yapılarak ahlâk güzelleştirilir. Günahlardan tamamen sakınılır. Allahü teâlâdan başka herşeyden tamamen yüz çevrilir. 3- Allahü teâlâya kavuşmak için vesîle aramaktır. Birinci vesile; Mürşid-i kâmilin terbiyesinde olmaktır, ikinci vesîle; hoca, talebesini Resûlullaha (s.a.v.) ulaştırıp, irtibâtını te'min etmesidir. Bu iki vesile ile, imânın ve takvânın kemâline erilir. İslâmın bütün emir ve yasaklarına ve tasavvuf yolunun bütün âdâblarına uyulur. Böylece talebede ma'rifetullah hâsıl olur. 4- Allah yolunda cihâd."

---

1) Hediyyet-ül-ihvân Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı, No: 4587

ABDÜLVÂSİ' BİN HAYREDDÎN HIDR DİMETOKÎ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülvâsi' bin Hayreddîn Hıdr Dimetokî'dir. Babası Osmanlı paşalarından idi. Edirne'nin kırk kilometre güneyinde bulunan Dimetoka'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 944 (m. 1537) senesinde vefât etti.

Küçüklüğünden i'tibâret ilim ile meşgûl olarak yetişen Abdülvâsi'; Mevlânâ Şücâ'uddîn-i Rûmî, Azârî, Efdal-zâde ve Mevlânâ Lütfî Tokâdî'den okudu. Sonra ilim öğrenmek için seyahate çıktı. Horasan beldelerinden Hirat'a vardı. Orada, Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin torunu olan büyük âlim Havâşî'den, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerh-ül-Adûdiyye kitabını ve başka kitapları okudu. İlim tahsilini tamamlayıp, zamanının önde gelen büyük âlimlerinden olan Abdülvâsi', bundan sonra memleketine döndü.

Bu sırada Osmanlı Sultânı Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh idi. Bu zâta çok ikram ve ihsânda bulundu. Ona, Edirne'de Ali Bey Medresesi'nde vazîfe verildi. Daha sonra sırasıyla; İstanbul ve Bursa kadılığı, Anadolu ve Rumeli kadıaskerliği vazîfelerinde bulundu. 929 (m. 1522) senesinde emekli oldu. Osmanlılar, ilme ve âlime çok kıymet verdikleri için, bu zâta, emekli olduğu zaman üçyüz akçe (takriben yedi reşâd altını) maaş bağlandı.

Devlete âit çeşitli vazîfelerde bulunmakta iken ilmî faaliyetlerini hiç aksatmadı, ilme çok hizmet etti. Hayır ve hasenat sahibi, eli açık, cömert bir zât idi. Eline geçenleri Allah rızâsı için sarf ederdi. Edirne'de bir mektep ve bir medrese, Bursa'da da bir mektep yaptı. Bundan sonra, bütün kitaplarını âlimlerin istifâdesi için Edirne'de vakfedip, malının hepisini de Allah rızası için dağıttı. Bir câriyesi vardı. Onu da serbest bırakıp, sâlih bir zât ile evlendirdi. Sonra hacca gitti. Hacdan sonra memleketine dönmeyip, Harem-i şerîfte mücavir olarak kaldı. Çoluk-çocuk, mal-servet gibi kendisini meşgûl edecek herşeyden uzaklaşıp, bütün vakitlerini ibâdet ve tâat ile geçirmeye başladı. Vefât edinceye kadar bu şekilde devam etti.

Abdülvâsi' hazretlerinin yetiştirmiş olduğu fazilet ve istidat sahibi talebelerinin hepsi, pâdişâh fermanı ile çeşitli medreselerde münâsib yerlere yerleştirilip, kendilerine müderrislik

vazîfesi verildi Abdülvâsi' bin Hayreddîn, aynı zamanda kuvvetli bir şâir olup, şiirlerinde Vâsi'î mahlasını (takma adını) kullanırdı.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 257

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 403

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 394

ABDÜLVEHHÂB-I ŞA'RÂNÎ

Mısır'da yetişen âlimlerin ve evliyânın en büyüklerinden. İmâm-ı Şa'rânî ve Kutb-i Şa'rânî lakabıyla meşhûr olup, Aliyy-ül-Havvâs'ın talebesidir. Nesebi; Abdülvehhâb bin Ahmed bin Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Zerka bin Mûsâ bin Sultan Ahmed Tilmsânî Ensârî'dir. Mısır'ın Kalkaşend kasabasında, 898 (m. 1493)'de doğdu. Nesebi, silsile hâlinde Hazreti Ali'ye ve Peygamber efendimize (s.a.v.) ulaşır. Dedesi Tilmsân Sultânı idi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimidir. Hadîs-i şerîfler üzerinde çok çalışarak, hadîs âlimi oldu. Aynı zamanda Aliyy -ül-Havvâs hazretlerinden tasavvufu öğrenerek, büyük velîlerden oldu. Pekçok kerâmetleri görüldü. Üçyüzden ziyâde eser yazdı. Zamanın kutbu olduğu bildirildi. 973 (m. 1565)'de Mısır'da vefât etti.

Abdülvehhâb'ı babası küçük yaşında ilim tahsiline verdi. Henüz yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sekiz yaşında iken, geceleri teheccüd namazlarını hiç terk etmeden kılmaya başladı. Bülûğ çağına gelmeden, gece namazında Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Bir işe başlayınca, en ince ayrıntılarına kadar iner ve o işi en iyi şekliyle yapardı. Çalışkanlığı ve anlayışı ile, hocalarının kısa zamanda gönüllerini fethederdi. Hocalarından okuduğu kitapları ezberlerdi. Genç yaşında, hadîs ve fıkıh ilimlerinde üstâd oldu. Tasavvuf yolunda da çok çalışarak, pekçok velinin feyz ve teveccühlerine kavuştu. Bunlardan en başta geleni Aliyy-ül-Havvas hazretleridir. Bundan başka feyz aldığı, sohbetiyle şereflendiği hocalarından ba'zılarının isimleri şöyledir: Muhammed Magribî, Muhammed bin Anan, Ebü'l-Abbâs Gamri, Nûreddîn Hasenî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ el-Ensârî, Ali Darîr, Ali bin Cemâl, Abdülkâdir bin Anan, Muhammed Âdil, Muhammed bin Dâvûd, Muhammed Servî, Nûreddîn Mürsâfi, Tâcüddîn Zâkir, Efdalüddîn ve daha pekçok evliyânın teveccühlerine, feyz ve bereketlerine kavuşan Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, pekçok talebe yetiştirdi. Etrâftan akın akın gelen talebeler medreseyi doldurur, onun eşsiz bir derya olan bilgilerinden istifâdeye çalışırlardı. Talebelerine hem zâhirî, hem de bâtını ilimleri öğretirdi. Hattâ kendisini çekemiyen ve aleyhinde olanlara rü'yâda görünür, onları îkâz eder, bozuk düşüncelerden korurdu. Böylece o kimselerin de istifâde etmesini sağlar, Cehennemde yanacak bir hâlden onları korumaya çalışırdı. Merhameti çok fazlaydı.

İmâm-ı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, zamanının kutbu idi. Allahü teâlâ, onun hürmetine belâları ve okmtıları kaldırırdı. (Kutb-i irşâd, Kayyûm-i âlemdir, herkese rüşd ve îmân onun vâsıtası ile gelir. Âlemin irşâdı ve hidâyeti için feyzlerin gelmesine vâsıta olur. İslâmiyeti korur. Dîn-i İslâm başı boş kalmaz. Din düşmanları pervasızca dîni yıkmağa, değiştirmeğe saldıramaz. Kutb-i irşâdın her zaman bulunması lâzım değildir, öyle zamanlar olur ki, âlem îmândan ve hidâyetten büsbütün mahrûm kalır. Kutb-i medar her zaman bulunur. Bunları kimse tanımaz. Hattâ ba'zan, kendileri bile kendilerini bilmez. Bunlara Kutb-i aktâb veya Kutb-i ebdâl da denir. Bunlar âlemde, dünyâda herşeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için feyzlerin gelmesine vâsıta olur. Rızıkların gönderilmesi, derdlerin, belâların giderilmesi, hastaların iyi olması, bedenlerin afiyette olması Kutb-i ebdâlin feyzleri ile olur. Her zaman, her asırda Kutb-i

ebdâlin bulunması lâzımdır. Hiçbir zaman bunsuz olamaz. Çünkü âlem, bununla nizâm bulmaktadır. Bunlardan biri ölünce, bunun yerine başkası ta'yin edilir.)

İmâm-ı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, insanların ve cinlerin yardımına koşardı. Darda, sıkıntıda olanların sığınağı ve ma'nevî doktoru idi. Birgün cinler huzûruna gelip, tevhîd ile ilgili yetmişbeş suâl gönderdiler ve "Ey Şeyhülislâm! Bizim âlimlerimiz bunlara cevap veremedi. Bunların hakîkatini insanların âlimleri ancak bilir" dediler. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onlara, "Keşf-ül-hicâb verrân an vechi es'ilet-il-cân" isimli bir kitap yazdı. Bu kitap, en meşhûr kitapları arasında sıyılır.

Abdülvahhâb-ı Şa'rânî hazretlerine, Allahü teâlânın öyle ihsânları vardı ki, saymakla bitmezdi. Bunlardan biri de; güneşin batışından doğuşuna kadar, ya'nî akşamdan sabaha kadar, cansız eşyanın ve hayvanların tesbihlerini duymak idi. Kendisi anlattı: "Birgün akşam namazını, haramlardan çok sakınan, hattâ şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını bile terkeden, hocam Emînüddîn'in arkasında kılıyordum. O ânda gözümden perde açıldı. Direk, duvar, hasır, döşenmiş taşların tesbihlerini duymaya başladım. Korktum. Sonra Mısır'da bulunan herşeyin, sonra etrâftaki devletlerin ve okyanuslardaki bütün mahlûkların konuşmalarını ve tesbih seslerini işitmeye başladım. Meselâ okyanustaki bir balık şöyle tesbih ediyordu: "Ey Cemâdâtın, hayvanların, bitkilerin, herşeyin rızkını veren Rabbim! Mahlûkatından hiç birinin rızkını unutmayan ve isyan edenden dahî ihsânını kesmiyen, sen, her noksan ve kusurdan münezzehsin." Namazı kılıp bitirdik. Sabaha kadar bu hâl bende devam etti. Çok korktum. Sabah olurken, Hak teâlâ merhamet edip, bu gibi şeyleri duymamı perdeledi. Ancak keşf yolu ile olan ilim bende kaldı, istediğim zaman, istediğim yeri görmek, gezmek ni'metini Rabbim bana ihsân etti. Bununla da îmânım kuvvetlendi" Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, bu hâdiseden sonra, istediği zaman gönül gözü ile bütün dünyâyı, bilhassa İslâm âlemini seyrederdi. Şehir, kasaba, köy ve ülkeleri aşar, Endonezya'dan Magrib'e, Türkiye'den Yemen'e kadar varır, ihtiyâç sahiplerine yardım ederdi. Bunların hepsinin, cenâb-ı Hakkın bir ihsânı olduğunu bildirirdi. Birgün buyurdu ki: "Kendimi bir vâsıta içinde gördüm. Bir ânda yeryüzünü dolaşıyordum. Bütün âlim ve evliyânın kabirlerinin üzerlerinden, Seyyid Ahmed Bedevî ve İbrâhim Düsûkî hazretlerinin kabirlerinin altından geçerek ziyâret ediyordum."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, birgün buyurdu ki: "Allahü teâlânın bana bir ihsânı da; kabirde olan büyük zâtların rûhlarının, bedenlerinin yanında olup olmadığını bildirmesidir. Evliyâ, kabirlerinde serbesttirler. Giderler, gelirler; üstadım Aliyy-ül-Havvâs da bu yolda idi. Bir kimsenin bir evliyâyı ziyârete gideceğini görseydi, ona: "Çabuk git. Çünkü o velî, filân yere gitmeğe hazırlanıyor" derdi. Bir defa İbn-i Fârıd hazretlerini ziyâret ettim. Gittiğimde, onu kabrinde bulamadım. Biraz sonra bana geldi ve: "Kusura bakmayın, bir iş vardı. Onu görmeğe gitmiştim" dedi. Üstadım Ali Bedrî derdi ki: "Şeyh Ebü'l-Abbâs Mürsî'yi, sâdece Cumartesi günü fecr doğmadan önce ziyâret ediniz. Çünkü o zaman kabrindedir. İbrâhim A'râc'ı, Cum'a gecesi akşamdan sonra, Yâkût-ı Arşî'yi Salı günü öğleden sonra, ben ölürsem, beni Cumartesi günü sabahdan sonra ziyâret edin."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Allahü teâlânın izniyle hiç bir mahlûkdan korkmazdı. Yılandan, akrebden, timsahdan, hırsızdan, cinden ve benzerlerinden korkmaz, ancak dînin emir ve yasaklarına uygun olarak onlardan uzak dururdu. Birgün buyurdu ki: "919 (m. 1513) senesinde Sa'îd'e (Portsaid'e) gidiyordum. Nehrin kenarından yedi kadar timsah beni ta'kibe koyuldu. Herbiri öküz büyüklüğünde idi. Beni merkeb üzerinde gören halk, yutulacağım diye feryada başladı, işte o zaman belimi doğrulttum ve suya, timsahların arasına indim. Hepsi çekilip kaçtılar. Sonra hayvanımın yanına geldim. Oradaki insanlar, bu hâli görünce hayret ettiler."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın bize pekçok ihsânları vardır. Bunlardan birisi de; Mısır'daki veya başka yerlerdeki talebelerime kalben seslendiğim zaman, derhâl yanıma gelirlerdi. Yanıma gelmeye karar veren bir talebem yola çıksa, ona kalben geri dön desem, o da dönerdi." İmâm-ı Zeynel âbidîn'in makamında kalan Abdullah Acemî, Hanefî âlimlerinden Sirâcüddîn Hanûtî, Şemsüddîn Hatîb Şirbînî ve tasavvuf yolunda bulunan pekçok kimseler, böyle kalben kendilerine hitabda bulunulan kimselerdendir.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye, cenâb-ı Hakkın ihsânlarından biri de, bir konuşmada veya yazıda geçen hadîs-i şerîfleri birbirinden ayırmasıdır. İçerisinde yanlış bulunan yazıdaki, yanlış olan sözleri hemen ayırır, o kelimeleri bir ölü gibi rûhsuz bulurdu. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin ikram ettiği yemeklere, Allahü teâlâ bereket ihsân ederdi. Bir defasında kendisine misâfir olarak ondört kişi geldi. Onlara bir ekmek ikram etti. Bu bir ekmeği, hepsi de yediler ve doydular.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, birgece terkedilmiş ve bakımsız bırakılmış olan bir evliyâ türbesinde uyudu. Bu türbe üzerinde bir kubbe, etrâfında da taşlar bulunuyordu. Taşların aralarında ise, büyük yılanlar vardı. Yılanlardan korktuktan için, insanlar bu mübârek zâtı ziyâret edemezlerdi. Yılanlar, o gece Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin etrâfında dolaşıp durdular. Abdülvehhâb hazretleri o büyük ve zehirli yılanları görüyor, kalbine zerre kadar bir korku getirmiyordu. Sabahleyin, o belde halkı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin o türbede yattığını öğrendiklerinde, hayretten dona kaldılar. Huzûruna çıkıp; "Biz, yılanların korkusundan, türbenin içine değil, etrâfına bile yaklaşamıyoruz. Siz orada nasıl yatabildiniz?" diye sordular. Onlara buyurdu ki: "Allahü teâlâ, yılanlara beni sokmaları için ilham etmedikçe, onlar beni sokmazlar. Yılana kudret lisânı ile; "Git falancayı sok!" denir. Yılan da o kimseyi, hasta yapmak veya kör etmek yahut öldürmek için sokar. Allahü teâlânın irâdesi olmadan, yılanın bir kimseyi sokması mümkün değildir."

Osmanlı pâdişâhı Sultan Selim Hân Mısır'ı zaptettiği zaman, Cum'a namazını Ezher Câmii'nde kıldı. Cum'a namazını kıldıran hatîb için yüz altın bağışladı. Bunu önceden öğrenen hatîb, o gün Cum'a namazını kıldırma sırası kendisinde olan diğer hatîb arkadaşından izin almıştı. Nöbetini devreden hatîb, diğer arkadaşının altınlara kavuştuğunu görünce, söylenmeye başladı. O sırada orada bulunan Abdülvehhâb-ı Şa'rânî aralarına girip, nöbetini veren hatîbe; "Üzülme! Allahü teâlâ bunu sana kısmet etmemiş" dedi. O da; "Rızkımın kesilmesine bu arkadaşım sebep olduğu için kızıyorum" dedi. Abdülvehhâb hazretleri de; "O sebep oldu görünüyorsa da, aslında sebep o değildir. Arkadaşın ilâhî kudretin bir âletidir. Aleti kim hareket ettiriyorsa, hüküm onundur. Yoksa âletin değildir. Senin böyle söylemen, sopa ile dövülüp de, sopayı vurana değil sopaya kızan adamın hâline benziyor. Hani sen her Cum'a hutbelerinde; "Vallahi veren de Allahü teâlâdır, alan da. Yükselten de Allahü teâlâdır, alçaltan da..." demez miydin? Şimdi niçin bunun tersine göre hareket ediyorsun?" deyince, o hatîb; "Üstadım! Huccet ve isbâtlarınla beni susturdun" diyerek oradan ayrılıp gitti.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri buyurdu ki: "Bir zamanlar evime, cinlerden biri gelmeye başladı. Bu cin bana doğru gelirken, vücûdumun bütün kılları diken diken olurdu. O ânda Allahü teâlânın ismini söylemeye başlardım. Cenâb-ı Hakkın ismini duyan cin, derhâl benden uzaklaşırdı. Hiçbir zaman ondan ne çekindim, ne de korktum. Aksine, gece yolumu kestiği zaman, ona selâm vererek geçip giderdim, insanın tabiatı cinden nefret ettiği hâlde hergün onları göre göre nefret etmez hâle geldim."

Kıtlık olduğu günlerde, cinlerden bir grup evime yerleşmişti. Onlara dedim ki: "Bu gösterdiğim ekmeklerden güzelce yiyiniz. Hiçbir müslümana sakın zarar vermeyiniz." Onların da

bana; "Başüstüne, emirlerinizi dinleyip itaat edeceğimize söz veriyoruz" dediklerini duyar idim. Cinlerden biri keçi kılığına girip, geceleri bizim odaya girer, lâmbayı söndürür ve gürültü çıkarırdı. Bu hâlden evdekiler korkuya -düştüler. Çocukların korkmaması için, bir gece sedirin altına saklanarak cinin gelmesini bekledim. Tam önümden geçerken, elimle bir ayağını yakaladım. Bağırmaya ve yardım istemeye başladı. Bunun üzerine ona; "Ey keçi kılığına girmiş olan cin! Bir daha evime girip çocuklanmı korkutmaya devam edecek misin, etmeyecek misin?" dedim. Tövbe ederek, bir daha gelmeyeceğine söz verdi. Buna rağmen ayağını bırakmıyordum. Ayağı elimde inceldi.-inceldi bir kıl inceliğini aldıktan sonra avcumdan çekilip gitti. Bu hâdiseden sonra o cin, evime gelmez oldu.

Yine birgün Kâhire kadısının körfezdeki evinde misâfir olarak bulunuyordum. Ev sahibi ile gece bir süre sohbet ettikten sonra yatmaya çekildik. Gece yarısı cinlerden bir grup odama girdi. Lâmbayı söndürdükten sonra, yatağımın etrâfında atlar gibi ses çıkararak dolanmaya başladılar. Onlara; "Allahü teâlânın kudretine yemîn ederim ki, eğer bana dokunursanız, hanginizi yakalarsam onu öldürmeden bırakmam. Bundan haberiniz olsun" dedim. Tekrar uyumağa başladım. Sabaha kadar yatağımın etrâfında at gibi koştular. Hiçbiri yatağıma dokunamadı.

Kâhire'nin Gamrî Câmii'ne bir gece abdest almak için gitmiş idim. Mevsim kıştı, hava oldukça soğuktu. Ortalık da çok karanlık idi. Abdestimi almağa başladığım bir sırada, manda büyüklüğünde bir cinin gelip, su havuzuna daldığını gördüm. Sular havuzda yükseldi ve taştı. Onu; "Abdest alıyorum, derhâl buradan uzaklaş!" diye îkâz ettim. Buna rağmen hiç aldırış etmedi. Cebimdeki bıçağı çıkardım, bir defa sapladım. Bağırarak kaçtı.

Ey kardeşim! Buna benzer cinlerle başımdan geçen hâdiseler çoktur. Bunları anlatmamdan maksadım, ba'zı okunacak duâları zamanında okumanız içindir. Gece veya gündüz yapacağın işlerde, kendini bunların şerlerinden nasıl koruyacağını bilmen içindir. Eğer ben de bu duâları bilmeseydim, diğer insanlar gibi görünmeyen bu yaratıklardan korkardım. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde buyurdular ki: **"Şayet biriniz rü'yâsından korkarak uyanırsa "E'ûzü bi-kelimat-illahit-tâmmât min gadabihi ve ikâbihi ve şerri ibâdihi ve min hemezât-iş-şeyâtîn ve en yahzerûn" diyerek bunları okumuş olsa, hiç bir zarara uğramaz."**

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri anlattı: "Hanımım Fâtıma, birgün felç geçirerek bütün duygularını kaybetmişti. Evdekiler ve kayınvâlidem, ne yapacaklarını şaşırmış, ağlamağa başlamışlardı. Hanımın mizacı bana benzerdi, dert ve belâlara sabretmesini bilirdi. Onun bu sabırlı ve tevekkül etmiş hâli bana oldukça te'sîr etti. Ne yapacağımı bilmiyordum. O düşünceli ânımda, kulağıma bir ses; "Evindeki boş olan odada bir küçük delik var. O deliğe bir örümcek yuva yapmış, bir sinek de bu tuzağa düşmüş bulunmaktadır. Sinek tuzaktan kurtulmak için çaba göstermekte, imdâd istemektedir. Eğer onu gidip kurtarırsan, biz de senin hanımını kurtarırız!" diyordu. Hemen boş olan odaya girdim. O deliği arayıp buldum. Hakîkaten bir sinek, sağa sola hareket ederek tuzaktan kurtulmaya çalışıyordu. Sineği, bir çöp ile delikten çıkararak kurtardım. Sonra hanımın odasına geldim. Hanımı, sapa sağlam ayakta duruyor gördüm. Burada da Rabbimizin ihsânlarına kavuşmuştuk. Hepimiz sevinçten ağlamaya başladık."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî anlattı: "947 (m. 1540) senesinin bir yaz günü, Kâhire'nin Nil nehri üzerindeki Hâkimi köprüsünün altında bulunan yaşlı bir velîyi ziyâret ettim. Selâm verdim, cevâbını verdi. Adımı sordu, "Abdülvehhâb" dedim. Bana; "Senelerden beri seni görmek arzusunda idim. Buyur otur" dedi. Yanına oturdum, el ele tutuştuk. Elimi öyle kuvvetlice sıktı ki,

neredeyse acıdan bağıracaktım. Bana; "Kuvvetimi nasıl buluyorsun?" diye sorunca; "Çok büyük bir kuvvete sahipsiniz" dedim. O zaman bana; "İşte bu kuvvet, gençliğimden beri yediğim helâl lokmalar sebebiyle hâlâ bizde mevcûttur. Hamurum helâl bir maya ile yoğrulmasaydı, bu günün günahlarına aldırmayan insanların vücûdları gibi, benim vücûdum da gevşek olurdu. Ey oğlum! Yüzkırküç yaşına geldim. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bugün insanlar her yönden değişmiştir. Hele bu son senelerde, dinlerinde ve emânetlerinde büyük bir eksiklik var. Bugün yakın akraban, hattâ öz kardeşin bile seni tanımamaktadır. Oğlun dahî sana başka bir gözle bakmakta ve yine öyle davranmaktadır, insanların birbirlerine muhabbetleri hiç kalmamış, dert ve belâlara karşı sabırlar eksilmiş, kaza ve kadere karşı boyun eğmek yerine gazâb hâkim olmuş, dinleri zayıflamıştır. Ey oğlum! Şimdi sana zamanımızın kötü ve yorgun insanlarını anlatmaktansa, sâlih insanlarını anlatmak daha iyi olacak" dedi. Ben de; "İyi olur" deyince, şöyle devam etti: "Zamanımızın en iyi kimseleri, geceleri kalkıp sabahlara kadar namaz kılan, sabah namazından sonra öğleye kadar Kur'ân-ı kerîm okuyup tesbihini çekerek Allahü teâlâyı zikreden, ikindiye kadar duâlarını yapan, akşama kadar hergün devam üzere olduğu duâları tekrar tekrar yapan, yatıncaya kadar da tövbe istiğfar ederek vaktini geçirenlerdir" dedi. Ona; "Böyle kimselerin görünürdeki bütün günahlardan temizlendiğini düşünsek, bu insanın, başkaları hakkında kötü düşünmesinin önüne geçebilir miyiz? Bu kimse, kendisini kıskananları bir dakika olsun görmek ister mi?" diye sordum. O da cevap olarak; "Bu, çok zayıf bir ihtimâldir. Bir insan, hayâtı boyunca durmadan ibâdet yapsa, kazandığı sevâbları terazinin bir kefesine koysa, bu kimsenin bir müslüman hakkında sû-i zannından meydana gelen günâhını da bir kefesine koysan, günah kefesinin ağır basacağını görürsün. Sâlih, iyi kimselerin hayattan boyunca yaptığı ibâdetler, bir defa yaptığı kötü düşünceden meydana gelen günâhı karşılıyamadığına göre, diğer insanların hâllerinin ne olacağını düşün!" diyerek sözlerini sona erdirdi. Veda ederek yanından ayrıldım."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin "El-Yevâkit vel-cevâhir" isimli kitabında yetmişbeş mevzû vardır. İmâm-ı Şa'rânî buyurdu ki: "Allahü teâlâya hamdolsun ki, bu kitabı bir aydan daha kısa bir zaman içinde yazmayı nasîb etti. Her konuyu yazarken, münâsip nakiller yapmak için, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin dört büyük cild olan "Fütûhât-ı Mekkiyye"sini baştan sona kadar okuyordum." Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin bu kitabı yazmasını, zamanın büyük âlimleri büyük bir kerâmet olarak kabûl ederler. Çünkü Fütuhat kitabı dört cilddir ki, yetmişbeş mes'ele için hepsi okunduğunda üçyüz kalın cild baştan sona bitirilmiş oluyor. Üçyüz cildi de bir ayda okumak mümkün değildir.

Âmir Bağdadî anlattı: "Önceleri; "Hiç kimse, bir ihtiyâcının hâsıl olmasında vâsıtaya muhtaç değildir. Bu sebeple, Allahü teâlâdan birşey isterken başkalarını vesile etmek, onun hürmetine ver demek olmaz" der idim. Velîlerdeki kerâmetlere de inanmazdım. Birgün rü'yâmda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördüm. Yanında Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri vardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek elini öpmek istiyordum. Fakat bana hiç iltifât etmiyor, huzûruna geldikçe yönünü benden çeviriyordu. Bir ara Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; "Ne olur, Peygamber efendimize bir arz et de, beni kabûl buyursun. Mübârek elini öpmekle şerefleneyim" diyerek yalvarmağa başladım. O kadar yalvardım ki, gözlerimden akan yaşlara dayanamadı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna varıp, beni işâretle birşeyler söyledi. Bunun üzerine beni çağırdılar. Huzûr-i şerîflerine kabûl ettiler. Uyandığımda, önceki düşüncelerimin ne kadar yanlış olduğunu anladım. Tövbe ettim ve sabahleyin Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin medresesine gittim. Talebesi olmakla şereflendim."

Habeşistanlı bir gayr-i müslim, Mısır'a gelmiş idi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin nâmını duyduğu için, onunla görüşmek istiyordu, İmâm-ı Şa'rânî onu kabûl etti. Habeşistan ile ilgili konuşmağa başladılar. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Habesistanı öyle anlatıyordu ki, en ince ayrıntılarına kadar îzâh ediyordu. O gayr-i müslim dinledikçe, yaşadığım yeri benden daha iyi biliyor diye hayret ediyordu. Dayanamayıp Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; "Siz Habeşistanlı mısınız?" diye sordu. O da; "Dünyâda nereyi görmek arzu etsem, Allahü teâlâ bana orayı gösterir. Bu, cenâb-ı Hakkın bana bir ihsânıdır" buyurdu. Bunu işiten gayr-i müslim, Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldu.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye hased edenlerden birisi, ona iftira etmek istedi. Şeyhülislâm Nasîruddîn Lukânî'ye gelerek çeşitli yalan ve iftiralar uydurdu. Şeyhülislâm da bu sözlere inandı. Bu haberi işiten Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şeyhülislâm'ın yanına gelerek, ondan Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini ihtivâ eden Kâsım Abdürrahmân'ın yazdığı Müdevvene'yi emânet olarak istedi. Şeyhülislâm da; "Al, okursun da, belki yaptığın kötülüklerden vaz geçersin. Dînin emir ve yasaklarına uyarak doğru yolu bulursun" dedi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî de; "İnşâallahü teâlâ öyle olur" buyurdu. Şeyhülislâm, talebelerinin birisine emredip, birkaç cild olan Müdevvene'yi kütüphâneden getirmesini söyledi. Cildler gelince, ileri gelen talebelerinden birine, cildleri Abdülvehhâb-ı Şa'rânî ile götürmesini emretti. İmâm-ı Şa'rânî ile talebe eve geldiler. Talebe kitabı bıraktıktan sonra gitmek istedi. Fakat İmâm-ı Şa'rânî, bu gece kalıp yarın sabah gitmesini söyleyince, talebe kabûl etti. Gecenin üçtebiri geçinceye kadar o talebe ile sohbet etti. Talebeye yatmasını söyleyip, kendi odasına geçti. Odasında çok az bir zaman durup, tekrar talebenin kaldığı odaya geldi. Onu uyandırıp, abdest aldırdı. Beraberce fecr vaktine kadar namaz kıldılar. Sonra sabah namazlarını kılıp, güneş bir mızrak boyu yükselinceye kadar Kur'ân-ı kerîm okudular. Sonra duhâ namazını kıldılar. Talebeye; "Şimdi hocanın yanına gidebilirsin. Getirdiğin bu kitapları da teslim edip, benim teşekkür ettiğimi bildirirsin" buyurdu. Talebe; "Peki efendim" diyerek, kitapları kucakladı. Fakat içinden de; "Bir geceliğine onu getirtip, hiç bakmadan geri götürmenin ne faydası var idi" demekten kendini alamadı. Talebe kitabı okumadığı için, içindeki yazılardan haberi yoktu. Talebe kitapları hocasına götürdüğünde, Şeyhülislâm Nasîruddîn, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin kendisiyle alay ettiğini sanarak kızdı. O sırada bir kimse gelip, Şeyhülislâma bir suâl sordu. Şeyhülislâm soruyu tam olarak cevaplandırabilmek için, Müdevvene'nin cildlerini karıştırmağa başladı. Her cildin başından sonuna kadar, sahifelerin kenarında Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin kendi el yazısı ile yazılmış lüzumlu açıklamalar ve kayıtların olduğunu gördü. Talebeyi çağırarak, bu geceyi kitaplara yazı yazmakla mı geçirdiklerini sordu. Talebe de yemîn ederek; "Efendim! Bu gece Abdülvehhâb-ı Şa'rânî benden yirmi dakikadan daha fazla bir zaman ayrılmadı. Sabaha kadar beraber namaz kıldık. Kur'ân-ı kerîm okuduk. Onun benim yanımda kitaplarla meşgûl olduğunu hiç görmedim" dedi. Talebesinden bu sözleri işiten Şeyhulislâm'ın, hayretinden aklı karıştı. Değil yirmi dakikada, yirmi günde bile bu cildler dolusu kitabı okumak mümkün değildi. Fakat hakîkat de gözünün önünde idi. Bütün cildler okunmuş, etrâfında îzâhlar yazılmıştı. Hemen Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hakkında düşündüğü kötü düşüncelere, ona söylediği sözlere pişman olup, tövbe istiğfar eyledi. Koşarak İmâm-ı Şa'rânî'nin evine gitti ve huzûruna kabûlünü istirhâm eyledi. Kabûl edilince tövbe ettiğini bildirdi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî de; "Maksadım, bu gece bana emânet olarak verdiğin kitaplardan hazırladığım bu muhtasarı senin öğrenmen idi" buyurdu. Bilindiği gibi, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerinin buna benzer pekçok kerâmetleri vardır ki, uzun zamanda yapılacak bir işi, çok kısa zamanda yapardı. Bu, evliyâda meydana gelen, tayy-i zaman (zamanın genişletilmesi) ismi verilen kerâmet çeşitlerinden biridir.

Yahyâ Varrâk anlattı: "Arkadaşlarımla hacca gidiyordum. Bindiğim hayvan çok zayıftı. Bir müddet gittikten sonra yoruldu ve yattı. Arkadaşlarımın beni beklememelerini, yola devam etmelerini söyledim. Onlar gittiler, ben de hayvanın dinlenmesini bekliyordum. Beklerken, aniden Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri yanımda peyda oldu. Hayvanı tutup kaldırdı ve bana tebessüm ederek kayboldu. Hayvanın üzerine bindim, öyle hızlı gitmeye başladı ki, arkadaşlarıma yetiştim. Üstelik, bu defa onların hayvanları bize yetişmek için uğraşıyorlardı. Bu durum hep devam etti. Kâ'be-i muazzamanın etrâfında tavaf ederken, yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerini gördüm. Tavaf müddetince yanımda idi. Sonra yine kaybettim. Hâlbuki o, o sene hacca gitmemişti."

Emîr Muhammed Defterdar anlattı: "Her gece yatsı namazından sonra, arkadaşlarla bir yerde toplanır, sohbet ederdik. Âlimlerin ilminden, velîlerin kerâmetlerinden anlatırdık. Birgün yine böyle toplanmıştık. Sohbet ânında söz, hâlen hayatta olan İmâm-ı Şa'rânî'ye geldi. Onun büyüklüğünü anlıyamayan ba'zıları, aleyhinde dedikodu etmeye başladılar. Ben de onlarla birlik olup, aleyhinde konuştum. O gece rü'yâmda, kalabalık bir ordunun Mısır'a bir iç karışıklığı düzeltmek için geldiğini gördüm. Ordu kumandanı, Mısır'ın Bâbunnasr denilen kapısında durdu ve; "Mısır'ın sahibi ile görüşüp, Mısır'ın anahtarını vermedikçe içeri girmeyiz" dedi. "Mısır'ın sahibi kimdir?" dediler. O da; "Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'dir" dedi. Kumandan, adamlarından birini gönderdi. İmâm-ı Şa'rânî'yi evinde bulamadılar. Oğlu Abdürrahmân'a durumu anlattılar. Abdürrahmân, babasının müsâade edeceğini söyleyerek anahtarı verdi. Rü'yâdan uyandığımda, yaptığım hatâyı anladım. Demek ki, bu zamanda Mısır'ın hakîkî sultânı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî idi. Sabah olduğunda, İmâm-ı Şa'rânî hazretlerine gidip talebesi olmakla şereflenmek istediğimi bildirince; "Talebe olmanız için ille anahtar mı vermek lâzımdır?" buyurarak, gece rü'yâda gördüklerimi bildiğini işâret etti. Onun bu kerâmetini de görünce, ona olan bağlılığım ziyâde oldu."

Şerefüddîn bin Emîr anlattı: "Hastalanmıştım. Ağrılarımın şiddeti, gün geçtikçe daha da artıyordu. Öyle ki, artık ölümümü bekler oldum. Günlerce uykusuzluğun verdiği bir hâlsizlik içinde, gözkapaklarım kapandı. Uyumağa başladım. Rü'yâmda, büyük bir nehirde yüzüyordum. Nehrin aşağı taraflarında bir köprü ve onun da aşağısında bir çağlayan vardı. Bu çağlayandan canlı bir kimse aşağıya düşse, normalde parça parça olurdu. Akan sular beni sürükleye sürükleye köprüye doğru götürüyordu. Eğer köprüde tutunacak bir yer bulamazsam, çağlayandan aşağı düşecektim. Bütün gayretime rağmen köprüye tutunamadım. Büyük bir korkuya kapıldım. Çağlayanın başına geldiğim ân, bir el beni tutup kenara çekti, ölümden kurtarmıştı. Elin sahibine baktığımda, zamanın en meşhûr âlimi ve velîsi Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'yi gördüm. Bana tebessüm ediyordu. Uyandığımda, hastalığımın geçtiğini, hiçbir derdimin kalmadığını gördüm."

Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerinin Mısır'ın Tanta şehrindeki türbesi başında, her sene belli bir günde toplantı yapılıp, mevlid okunur idi. Şeyh Sa'düddîn Sanâdîdî, İmâm-ı Şa'rânî'yi sevmez, onun büyüklüğüne inanmazdı. Hattâ onun pekçok kötü taraflarının olduğunu savunur, ilminin derinliğine inanmazdı. Ahmed Bedevî'nin türbesi başında mevlîd okunduğu bir sene, oraya İmâm-ı Şa'rânî ve Sa'düddîn Sanâdîdî de gelmişlerdi. Sa'düddîn, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin mevlide gelmesine şiddetle karşı çıkarak; "Böyle bir mevlidde, kendisinde pekçok kötü yanlar bulunan kimse nasıl bulunabilir?" demişti. Sa'düddîn, o gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'yi kucaklamış, bağrına basmıştı. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin de göğüslerinden süt akıyor, mevlide gelen herkes,

doyuncaya kadar onun sütünden içiyorlardı. Seyyid Ahmed Bedevî hazretleri de, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda idi. Ahmed Bedevî, oradakilere; "Bizden meded isteyen Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'yi ziyâret etsin" diyordu. Rü'yâdan uyanan Sa'düddîn, İmâm-ı Şa'rânî'nin büyüklüğünü anlıyarak, ona karşı olan bozuk i'tikâdını düzeltti ve onun en yakın talebelerinden oldu.

Muhammed bin Emîr isminde bir velî, Mekke'de hastalandı. Artık sonunun yaklaştığını anlayıp, vasıyyetini yazdı. Bir müddet sonra, kendisinde ölüm alâmetleri belirdi. Etrâfındakiler, devamlı Kur'ân-ı kerîm okuyor, hâsıl olan sevâbı ona bağışlıyorlardı. Muhammed bin Emîr hazretlerinin de devamlı dudakları kıpırdıyor, belli ki son ânında Allahü teâlânın mübârek ismini söyleyerek ölmek istiyordu. Bir ara gözleri kapalı olduğu hâlde, İmâm-ı Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'yi gördü. Sonra gözünü açtı ve yine İmâm-ı Şa'rânî'yi, duvardan içeri girip, karşısına geldiğini gördü. İmâm-ı Şa'rânî hazretleri, Muhammed bin Emîr'in elinden tutup; "Haydi kalk! Birşeyin kalmadı!" buyurdu. O ânda hasta, etrâftakilerin hayret dolu bakışları arasında ayağa kalktı. İmâm-ı Şa'rânî'nin himmeti ve teveccühleri bereketi ile, hastalığından bir ânda kurtuldu.

Evliyânın büyüklerinden Ömer Nebtitî'nin talebesi Abdullah, İmâm-ı Şa'rânî'nin büyüklüğünü çekemez, onu kıskanırdı. Abdullah, bir gece rü'yâsında sevgili Peygamberimizi (s.a.v.) gördü. Huzûrunda Hazreti Ali de vardı. Hazreti Ali'ye buyurdu ki: "Abdülvehhâb'a şu takyemi giydir. Ayrıca ona, mahlûkata tasarruf etmesini söyle. Başkalarına ise mâni ol."

Abdullah, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) bu sözleri işitince, yaptığı hatânın büyüklüğünü anladı. Uyandığında tövbe etti. Bir daha da İmâm-ı Şa'rânî'ye olan i'tikâdı bozulmadı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) zâhir ve bâtın ilimlerinde vârisiydi. Kendinden sonra gelen âlimler ve evliyâ, onu en güzel ifâdelerle medhettiler. Çok sayıda, pek kıymetli kitaplar yazdı. Bunların en kıymetlisi, dört mezhebin fıkıh ilmini bir araya topladığı "Mîzân-ül-kübrâ" isimli kitabıdır. Bu kitabın her bölümünde icmâ (ittifâk) ve ihtilâf edilen mes'eleleri yazmakta olup, uzun bir mukaddimesi vardır. Burada İslâm âlimlerinin, din imamlarının ve müctehidlerin büyüklüğünü, vasfını, ilim ve tasavvufdaki mertebelerini, aslında hepsinin aynı pınardan feyz aldıklarını, çok güzel ve uzun anlatmaktadır. Ayrıca "Envâr-ül-kudsiyye"si Tabakât-ül-kübrâ adlı eserinin kenarında basılmıştır. Tabakât'ı, Asr-ı se'âdetten, kendi zamanına kadar, dörtyüzden çok büyük âlim ve velînin hâllerini, kerâmetlerini, sözlerini bildiren kıymetli bir kitaptır. Ayrıca Ecvibet-ül-merdiyye, Ahlâk-üz-zekiyye vel-ulûm-ül-ledünniyye, İrşâd-ül-mugfelîn, Bahr-ül-mevrûd, Bürûk-ül-havâtıf, Tenbîh-ül-agbiyâ, Cevâhir ve dürer, Cevher-ül-masun ves-sırr-ül-merkum, Hukuku ihvet-il-İslâm, Dürer-ül-Gavvâs fî fetâvâ Seyyidî Aliyy-il-Havvâs, Ed-Dürer-ül-mensûre, Redd-ül-fukarâ an da'v-el-vilâyet-il-kübrâ, Sirâc-ül-münîr, Tahâret-ül-cism vel-füâd, Feth-ül-mubîn, Feth-ül-vehhâb, Ferâid-ül-kalâid, Kibrit-ül-ahmer, Keşf-ül-gumme, Letâif-ül-minem vel-ahlâk, Levâhık-ül-envâr-il-kudsiyye, Meâsır vel-mefâhır fî ulemâi karn-il-âşir, Meşârık-ül-envâr-il-kudsiyye ve daha birçok eserleri vardır.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, Mîzân-ül-kübrâ kitabını yazmadan önce, mütâlâa ettiği kitaplar hakkında buyurdu ki: "Ey kardeşim! Eğer Mîzân kitabımı nasıl yazdığımı öğrenmek istersen, söylediklerimi kabûl etmen lâzımdır. Belki birisi çıkıp; "Bu Mîzân sahibi, yeryüzünün çeşitli yerlerinde hadîs âlimlerinin hadîslerden yazdıkları ve fıkıh âlimlerinin mezheblerden kaleme aldıkları bütün bu kitapları nereden ve nasıl inceledi ki, hepsini Mîzân'ın iki mertebesine arz edebildi diyebilir. Böyle diyen, benim incelediğim, ezberlediğim ve velîlere, âlimlere şerh eylediğim kitapları iyice, dikkatlice okursa, herhalde bana haklısın der ve bildireceğim bu

kitapların mütâlâasında bana uyar. Bu kitaplar üç kısımdır: Metinlerin ezberlenmesi, onların şerhi ve zor yerlerinde âlimlere müracaat ederek kendi mütâlâa ettiklerim.

Birinci kısım: Ezberlediğim ve âlimlere ezber olarak arz ettiğim kitaplardır: Nevevî'nin Kitâb-ül-Minhâc'ı; İbn-i Makarrî'nin Kitâb-ür-ravd'ı; Ravda'nın Muhtasar'ı, hüküm babına kadar; din ve fıkhın usûlünde Cem'ul-Cevâmi' kitabı; İbn-i Mâlik'in nahivde Elfiye kitabı; me'ânî ve beyânda Telhîs-ül-miftâh kitabı; hadîs ilminde Irâkî'nin Elfiye kitabı; İbn-i Hişâm'ın nahivde Tavdîh kitabı; kırâat ilminde Şâtıbiyye kitabı ve diğer muhtasarlar.

İkinci kısım: Âlimlerden, şerhlerini kendilerinden okuduğum kitaplardır. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu kitapların hepsinin şerhlerini, âlimlerin huzûrunda, tekrar tekrar okudum. Karşılıklı konuşarak, takatim mikdarınca inceliyerek ve hâlime göre anlıyarak okudum. İbn-i Kâdı Aclûn'un Tashîh'ini, Mısır'da mevcûd şerhlerinin mütalaasıyla birlikte, âlimlerle on defa okudum. Ravd şerhini, müellifi, Seyyidimiz, efendimiz Şeyhülislâm Zekeriyyâ'dan tamamen okudum. Yine ondan; kendisinin Şerh-ül-Menhec'ini, Şerh-ül-Behcet-il-kebîr, Şerh-ut-Tahrir, Şerh-ut-Tenkîh, Şerhu Risâle-i Kuşeyrî, Şerhu âdâb-il-bahs ve âdâb-il-kaza, Şemseddîn-i Cevcerî'nin Buhârî şerhi, Ezrâî'nin Kitâb-ül-kût'u, Zerkeşî'nin bir el-Kıt'a ve tekmilesi, Minhâc üzerine Sübkî'nin bir kıt'ası, oğlunun Kitâb-üt-tevşîh'i, İbn-i Mülâkkın'ın Minhâc şerhi ve Tenbîh şerhi, İbn-i Kâdı Şühbe'nin Kebîr ve Sagîr şerhini okudum. Şerh-ur-Ravd'ı, Şeyh Şihâbüddîn-i Remlî'den okudum. Kitabın her bir dersi üzerine, Ravd şerhinin, Hadimin, Mühimmâtin ve Mühezzeb şerhinin ve başkalarının zevâidini yazardım. Hattâ üstadım, bu kitapları mütâlâamın sür'atinden hayret eder ve bana: "Sen o kitapların zevâidini buraya yazmasan, bu kitaplardan birini mütâlâa ettiğini sanmazdım" derdi. Şerh-ur-ravd kitabını, müellifi Şeyhülislâm Zekeriyyâ'dan okuduğum zaman, kırâat vaktinde mümkün olan bütün maddeleri onunla mütâlâa ederdim ve usûlünden olan bütün ibârelerini yazardım. Böylece, şerhde fâidelendiği şu kitapların usûlüne âit ilme sâhib oldum: El-Mühimmât, el-Hâdim, Şerh-ül-mühezzeb, el-Kıt'a, et-Tekmile, İbn-i Kâdı Şühbe ve Rafi'înin şerhi. El-Kebîr, el-Besît, el-Vesît, el-Vecîz, Fetâvâ-i Kaffâl, Fetâvâ-i Kâdı Hüseyn, Fetâvâ-i İbn-i Salâh, Fetâvâ-i Gazâlî ve diğerleri. Her ibâre nakledilip, ondan bir kısmını söylemeyince, Şeyhülislâma orasını hatırlatırdım. Ve Ravd' kitabı üzerine ilâve olarak zikrettiği oniki mes'eleye onu muttali' kılardım. Hâlbuki onlar, Ravda'da, bâblarından ayrı yerde zikr olunmuşlardır ve Şeyhülislâm, onları şerhine ilâve etmiştir. Yine birçok yerlerde, Zerkeşî'nin ve başkalarının Hâdim'deki bahislerini ona hatırlatırdım. Hâlbuki onlar, eshâbın, ya'nî mezhebdeki âlimlerin sözlerinden idiler. Şerhde onları ayıklardı.

İbn-i Mâlik'in Elfiye'sinin, İbn-i Münsâf, A'mâ, Basîr, İbn-i Ümm-i Kâsım, Mekvedî, İbn-i Ukayl ve Eşmûnî şerhlerini, tekrar tekrar Şihâbüddîn-i Hussâmî ve başkalarından okudum. Yine ondan, Hâlid'in Şerh-ut-Tavdîh'ini, Mugnî kitabını ve haşiyelerini ve daha başka kitapları okudum. Irâkî'nin Elfiye şerhini defalarca okudum. Yine Elfiye şerhini, müellifi Şihâbüddîn-i Remlî'den, Sehâvî şerhini, Gamrî Câmii İmâmı Emînüddîn'den okudum. Sonra bunu kısalttım. Celâl-i Süyûtî ve Zekeriyyâ şerhlerini de, yine bir defa ondan okudum. Aynı şekilde; İbn-i Salâh'ın Ulûm-i hadîs'ini ve Muhtasar-ı Nevevî'yi ondan okudum. Celâleddîn-i Mahallî'nin Cem'ul-cevâmi' şerhini ve onun haşiyesini (İbn-i Ebî Şerîfin'dir) Nûreddîn-i Mahallî'den okudum. Cildleri, tomarları evde unuttuğum zaman, haşiyeyi ve şerhi ona ezberden okurdum. Nûreddîn ise Haşiyeyi elinde tutardı ve ezberlemedeki sür'atime hayret eder, hüsn-i mütâlâasına şaşardı.

Adûd ve haşiyelerini, Abdülhak-ı Senbâtî'den okudum. Mutavvel ve muhtasarını, Karafe kapısında Şeyh-ül-allâme Aliyy-il-Acemî'den okudum. Haşiyelerini de okudum. Sehâvî'nin, İbn-i Kâsım'ın ve başkalarının Şâtıbiyye şerhlerini, Nûreddîn-i Cârihî ve başkalarından okudum.

Okuduğum tefsîrler: İmâm-ı Begavî'nin tefsîrini, Şeyhülislâm Şihâbüddîn-i Şişînî Hanbelî'den okudum. Keşşâfı ve haşiyelerini ve Beydâvî tefsîri ve Celâlüddîn-i Süyûtî haşiyesini, Şeyhülislâm Zekeriyyâ'dan bir defa okudum. Bunun üzerine İbn-i Zühre'nin tefsîrini, İbn-i Âdil'in tefsîrini, Kevâşî tefsîrini, üç Vahidî tefsîrini, Abdülazîz-i Dîrînî'nin üç tefsîrini, Sa'lehî tefsîrini, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin Dürr-ül-Mensûr adlı tefsîrini ve başkalarını mütâlâa eyledim. Benim kırâatimden, mezkûr Şeyhülislâm'ın Beydâvî tefsîrine bir haşiyesi meydana geldi.

Şihâbüddîn-i Kastalânî'nin Buhârî şerhini kendisinden okudum. Yine onun üzerine Kur'ân-ı azîmin tefsîrini mütâlâa ederdim. Bunu, Buhârî'de bulunan âyetler hakkında müfessirlerin neler buyurduklarını öğrenmek için yapardım. Yine onunla, Hâfız İbn-i Hacer'in, Kirmânî'nin, Aynî'nin, Bermâvî'nin ve başkalarının Buhârî şerhlerini mütâlâa eyledim. Yine ondan; İmâm-ı Nevevî'nin Müslim şerhini, Kâdı Iyâd'ın Müslim şerhini ve Şeyh Şihâbüddîn'in Müslim üzerine şerh olan bir kıt'asını (bir kısmını) okudum. Ebû Bekr İbni Arabî Mâlikî'nin Kitâb-ül-Ahvezî alâ şerh-ıt-Tirmizî'sini ve Mevâhib-ül-ledühniyye fî minhal-il-Muhammediyye kitabını ve diğer kitapları İmâm-ı Kastalânî'den okudum.

Üçüncü kısım: Kendi başıma mütâlâa ettiğim ve zor yerlerini anlamakta âlimlere müracaat ettiğim kitaplardır: Yukarıda adı geçen bütün kitapları, zamanın âlimlerinden okuyup iyice öğrendikten sonra, Şerh-ur-Ravd'ı onbeş defa, İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) Kitâb-ül-Ümm'ünü üç defa mütalaa ettim. Şafiî âlimlerinin, onun şerhlerindeki ve ta'liklerindeki ilâvelerini de beraber mütâlâa ederdim. Muhtasar-ı Müzenî'yi ve Şeyhülislâm Zekeriyyâ'nın bunu şerhini tekrar tekrar mütâlâa ettim. Hâvî'yi bir defa inceledim. İbn-i Hazm'ın Kitâb-ül-Muhallası'nı mütâlâa ettim. Bu kitap otuz cilddir. Yine aynı müellifîn Milel ve Nihâi kitabını, Muhyiddîn-i Arabî'nin Kitâb-ül-muallâfi, Muhtasar-ı mücellâ'sını, Mâverdî'nin Hâvî'sini mütâlâa ettim.

Bu kitap on cilddir. Aynı müellifîn Ahkâm-üs-sultâniyye'sini bir defa dikkatlice okudum. İbn-i Haddâd'ın Fürû'unu, İbn-i Sabbâg'ın Şâmil'ini, Ebû Muhammed Cüveynî'nin Udde'sini, Muhît ve Fürûk kitabını bir defa okudum. Râfiî'nin Kebîr ve Sagîr'ini bir defa mütâlâa ettim. Nevevî'nin Mühezzeb şerhini ve Sübkî'nin bunun üzerine bir kıt'asını elli defa kadar, Nevevî'nin Müslim şerhini beş defa, Mühimmât'ı ve zeyllerini iki defa, Hâdim'i iki defa, Ezrâ'î'nin el-Kût'unu, Tavassut ve Feth'ini bir defa, İbn-i Mülâkkın'ın Umde'sini, Accâle'sini ve Şerh-ut-Tenbîh'ini bir defa, Celâleyn tefsîrini otuz defa, Celâl-i Mahallî'nin Şerh-i Minhâc'ını on defa, Feth-ül-Bâri alel-Buhârî'yi bir defa, Aynî şerhini bir defa, Kirmânî şerhini üç defa, Bermâvî şerhini iki defa, Zerkeşî'nin Tenkîh'ini üç defa, Kastalânî şerhini üç defa, Kâdı Iyâd'ın Müslim şerhini bir defa, Fârisî'ninkini de bir defa, Begavî tefsîrini üç defa, Hâzin tefsîrini beş defâ, İbn-i Adil'inkini bir defa, Kavâşî'yi üç defa, İbn-i Zühre-i Mekkî'nin tefsîrini bir defa, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin adı geçen tefsîrini otuz defa Keşşâf tefsîrini, Tîbî, Teftâzânî, İbn-i Münir'i haşiyeleri ile üç defa mütâlâa ettim. Yine Keşşâfı, Ebû Hayyân'ın Bahr'ı, Sem'î'nin İ'râb'ı, Sefâksî'nin İ'râb'ı ile mütâlâa eyledim. Beydâvî tefsîrini, Şeyhülislâm Zekeriyyâ haşiyesi ile üç defa, yüz cildlik İbn-i Nakîb-i Makdisî tefsîrini, Vâhidî'nin üç tefsîrini, Abdülazîz-i Dîrinî'nin üç tefsîrini, son ikisini defalarca mütâlâa ettim.

Hadîs kitaplarından, şimdi burada müsned ve cüzlerini sayamıyacağım kadarını mütâlâa ettim. Meselâ İmâm-ı Mâlik'in Muvattâ'a, İmâm-ı Ahmed'in Müsned'i, Ebû Hanîfe'nin üç Müsned'i, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Sahîh-i İbn-i Huzeyme, Sahîh-i İbn-i Hibbân, İmâm Sa'îd bin Abdullah-i Ezdî'nin Müsned'i, Abdullah bin Humeyd'in Müsned'i, Gaylâniyyât, Müsned-i Firdevs-il-kebîr, Taberânî'nin üç Mu'cem'i, usûlde câmi' kitaplardan olan

İbn-i Esîr'in Cevâmi'ini, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin üç Cem'ini, Beyhekî'nin Sünen-i Kübrâ'sını mütâlâa ettim.

Sonra bunu ihtisar ettim. İbn-i Salâh buyurdu ki: "Sünnet hakkında delîller bakımından Beyhekî'nin Sünen-i Kübrâ'sından câmi' bir kitap yoktur. Sanki dünyânın hiçbir yerinde bir hadîs bırakmayıp, hepsini kitabına koymuştur. Bu kitap, bizim bu Mizan'da hadîslerin arasını bulmada, en çok yardımını gördüğüm kitaptır.

Lügat kitaplarından, Sihah-ı Cevherî, İbn-i Esîr'in Kitâb-ün-Nihâye'si, Kâmûs, Nevevî'nin Tehzîb-ül-esmâ vel-lügat'ını üç defa mütâlâa ettim.

Usûl-i fıkıh ve din kitaplarından yetmiş kadarını inceleyerek okudum. Ehl-i sünnet ve cemâatin, mu'tezîlenin, kaderiyyenin, tasavvuf ehlinden olduğunu iddia edenlerin durumlarını iyice öğrendim, yalancı tasavvufçu, tarikatçıları tanıdım.

Önceki ve Sonraki âlimlerin fetvâ kitaplarından isimlerini sayamıyacağım kadar okudum. Meselâ, Fetâvâ-i Kaffâl, Fetâvâ-i Kâdı Hüseyn, Fetâvâ-i Mâverdî, Fetâvâ-i Gazâlî, Fetâvâ-i İbn-i Haddâd, Fetâvâ-i İbn-i Salâh, Fetâvâ-i İbn-i Abdüsselâm, Fetâvâ-i Sübkî, Fetâvâ-i Bülkînî gibi. Bu son ikisi, birçok cilddir. Üstadım Şeyhülislâm Zekeriyyâ'nın Fetâvâ'sı, üstadım Şeyhülislâm Şihâbüddîn'in Fetâvâ'sı ve başkalarını mütâlâa ettim. Nevevî'nin Fetâvâ-i Kübrâsı ve Sugrâsı, Fetâvâ-i İbn-i Ferkâh, Fetâvâ-i İbn-i Ebî Şerîf ve başkaları gibi fetvâları inceledim. Sonra mütedahilleri, ya'nî birbirine girenleri bırakarak, hepsini bir cild hâlinde topladım.

Kavâid kitaplarından mütâlâa ettiklerim: İbn-i Abdüsselâm'ın Kavâid-ül-kübrâ ve sugrâ'sı, Kavâid-i Alâî, Kavâid-i İbn-i Sübkî, Kavâid-i Zerkeşî. Bu sonuncusunu sâdeleştirdim.

Siyer kitaplarından da çok okudum: Sîret-i İbn-i Hişâm, Sîret-i Kilâ'î, Sîret-i İbn-i Seyyid-in-nâs, Sîret-i Şeyh Muhammed Şâmî gibi. Sonuncusu siyerde en câmi', en büyük kitaptır.

Süyûtî'nin Kitâb-ül-mu'cizât vel-hasâis'ini mütâlâa ettim. Sonra ihtisar ettim, ya'nî bu kitabı kısalttım. Tasavvuf kitaplarından ise, şimdi sayısını veremiyeceğim kadar okudum. Meselâ Ebû Tâlib-i Mekkî'nin Kût-ül-kulûb'u, Hâris-i Muhasibî'nin Riâye'si, Risâle-i Kuşeyrî, Gazâlî'nin İhyâ'sı, Sühreverdî'nin Avârif-ül-me'arifi, üstadım Ahmed Zâhidî'nin Risâle-i Nûr'unu mütâlâa ettim. Bu sonuncusu iki cilddir. Üstadım Muhammed-i Gamrî'nin Mineh-ül-minne kitabını okudum. Bu kitap altı cilddir. Fütühât-ül-mekkiyye'yi okudum. On cilddir. Sonra onu kısalttım. İbn-i Hazm'ın Milel ve Nihâl'ini tekrar tekrar mütâlâa eyledim ve doğru ve bozuk bütün akideleri öğrendim.

Sonra himmet ve gayretimi, dört mezhebin diğer kitaplarını incelemeğe çevirdim. Mâlikîlerin ona göre amel ettikleri Müdevvenet-ül-kübrâ kitabını mütâlâa ettim. Sonra onu sâdeleştirdim. Sonra Sugrâ'sını inceledim, İbn-i Arefe'nin İbn-i Rüşd'ün kitaplarını, Tetâî'nin ve İbn-i Kâsım'ın şerhi risâle-i İbn-i Ebî Zeydûn'u mütâlâa ettim. Behrâm'ın, Tetâî'nin, İbn-i Hâcib'in ve başkalarının muhtasar şerhlerini inceledim. Zor yerlerini anlamada, İbn-i Kâsım Şemsüddîn-i Lekânî ve kardeşi Nâsıruddîn'e müracaat ederdim. Mezheblerindeki fetvânın üzerinde olduğu ilmi kavradım ve İmâm-ı Mâlik'in hüküm verdiği mes'elelerinde, diğer imamlardan ayrıldığı husûsları öğrendim.

Hanefî mezhebi kitaplarından, Kudûrî şerhi, Mecma'ul-bahreyn şerhi, Kenz şerhi, fetâvâ-i Kâdıhân, Manzûme-i Nesefî, Şerh-i Hidâye ve Hâfız Zeyla'î'nin Hidâye hadîslerinin tahrîrini okudum. Takıldığım yerlerde Nûreddîn-i Trablûsî, Şihâbüddîn bin Çelebi, Şemsüddîn-i Gazzî ve başkalarına müracaat ettim. Hanbelî kitaplarından, Şerh-ül-Hırakî ve İbn-i Batta'yı ve diğerlerini

okudum. Zor yerlerini Şeyhülislâm Şişînî Hanbelî ve Şeyhülislâm Şihâbüddîn-i Fetûhî ve başkalarından sorardım.

Bütün bu mütâlâalar, benimle Allahü teâlâ arasında idi. Allahü teâlâ vaktimi bereketlendirdi. Mütâlâa ettiğim kitaplardan şu anda hatırladıklarım bunlardır. Akran ve ahbablardan bu kitapları incelediğimde şüphe eden, bu kitablardan dilediğini bana getirsin, benimle okusun, her müşkilini, bir yere müracaat etmeden çözeyim. Muhakkak ki, Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Üstadım Aliyy-ül-Havvâs'dan (r.a.) duydum. Bir gün bir gecede, üçyüzaltmışbin hatm okudu. Bu onun bana söylediği sözüdür. Allah ondan râzı olsun! Celâlüddîn-i Süyûtî (r.a.) bildirir "Muhammed bin Cerîr-i Taberî, ölümünden evvel kullandığı mürekkebi hesâb etti. binsekiz rıtıl ağırlığınca ya'nî dörtyüzkırkbir kg. idi. Mühezzeb yahut Mühimmât'dan, bir gecede tam bir cüz'ü mütâlâa eder, zevâidini Ravda'daki dersimin üzerine yazardım. Akranımdan çoğu, ilimle meşgûl olmağı bıraktığımı sanıyorlardı. Çünkü üstâdlarının derslerinde hâzır bulunmuyordum. Hatta; "Filân kimse, ilimle meşgûl olmağa devam etseydi, şimdi Mısır'ın en büyük müftîlerinden olurdu" derlerdi. Ba'zı zamanlarda derslerinde bulunurdum. Ama bahis açmaz, konuşmaz, nakil olunanları bildiğim için, herhangi zor bir mes'ele sormazdım. O hâlde, ey kardeşim, âlimlerin bütün sözlerini kavramak istersen, sen de benim gibi bu kitapları mütâlâa eyle!

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'ye; "Tasavvuf yoluna nasıl girip ilerledin ve buna kimler sebep oldu?" diye bir suâl sordular. O da cevap olarak buyurdu ki: "Tasavvuf yolunu, önce Hızır aleyhisselâmdan ve üstadım Aliyy-ül-Havvâs'tan öğrendim, önce onlara tam olarak inanarak teslim oldum. Ne emrettilerse hepsini yaptım. Nefsimle senelerce mücâhede ettim. Nefsimin istemediklerini yaparak, onu terbiye ettim öyle ki, yalnız kaldığım zaman, odamın tavanına bir ip bağlar, onu boynuma takarak Rabbime ibâdet ederdim. Uykum geldiğinde yatmak isterdim. Fakat boynumdaki ip, uykuya mâni olurdu. Mecbûren ibâdete devam ederdim. Böylece nefsimin istemedikleri şeyleri yaparak, onu terbiye etmeye, yola getirmeye çabalardım. Haramlardan şiddetle kaçındığım gibi, mübahların fazlasını dahi terkederdim. Yiyecek birşeyim olmadığı zaman ot yer, yine kimseden birşey istemezdim. Vâli konaklarının ve sultan adamlarının evlerinin gölgesinden dahi geçmez, yolumu değiştirirdim, iyice incelemeden birşey yediğim olmadı, öyle bir hâle geldim ki, gelen yiyeceğe bakarak, onun helâl olup olmadığını, Rabbimin bana ihsân etmesiyle anlamaya başladım. Helâl olan yiyeceklerden temiz ve güzel bir koku, haram olanlardan kötü ve pis bir koku, şüphelilerden ise, haramlardakinden daha az bir koku hâsıl olmaya başladı. Bu alâmetlere göre hareket ettim. Bu şekilde elimden geldiği kadar dînin emir ve yasaklarına dikkat ettim. Cenâb-ı Hak da, bana ibâdetleri zevkle yapmayı ihsân etti. Kalb gözüm açıldı, yakin hâsıl oldu ve hakîkatin menbâ'ına eriştim. 947 (m. 1540) senesinde hacca gittiğimde, Kâ'be'nin altın oluğunun altında, Allahü teâlâdan ilmimi arttırmasını istedim. O ânda hâtifden bir ses duydum. Diyordu ki: "Sana, şimdiye kadar gelen müctehidlerin ve onlara tâbi olanların sözlerini tartıp anlıyan bir mizan verdim. Bu sana yetmez mi?" Bu sese karşı; "Yâ Rabbî! Yeter. Fakat, daha fazlasını isterim" dedim.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, Mîzân-ül-kübrâ isimli kitabında buyuruyor ki:

"Sünnet, ya'nî hadîs-i şerîfler, Kur'ân-ı kerîmi açıklamaktadır. Mezheb İmâmları, sünneti açıklamışlardır. Din âlimleri de, mezheb imamlarının sözlerini açıkladılar. Kıyâmete kadar da böyle olacaktır. Sünnet, ya'nî hadîs-i şerîfler olmasaydı sular, taharet, namazların kaç rek'at oldukları, rükû' ve secdede okunacak tesbihleri, bayram ve cenâze namazlarının nasıl kılınacağını, zekât nisabını, orucun, haccın farzlarını, nikâh ve hukuk bilgilerini, hiçbir âlim,

Kur'ân-ı kerîmde bulamaz ve öğrenemezdi. İmrân bin Hasîn'e birisi; "Bize yalnız Kur'ân'dan söyle" deyince; "Ey ahmak! Kur'ân-ı kerîmde, namazların kaç rek'at olduğunu bulabilir misin?" dedi. Hazret-i Ömer'e, farzların seferde kaç rek'at kılınacağını Kur'ân-ı kerîmde bulamadık dediklerinde; "Allahü teâlâ, bize, Muhammed aleyhisselâmı gönderdi. Biz, Kur'ân-ı kerîmde bulamadıklarımızı, Resûlullahtan gördüğümüz gibi yapıyoruz. O, seferde, dört rek'at farzları iki rek'at kılardı. Biz de öyle yaparız" buyurdu. Din imamlarının hiçbir sözü, İslâmiyetin dışında değildir. Çünkü herbiri hem hakîkatde, hem de şerî'atde âlimdirler."

İmâm-ı a'zam "rahmetullahi aleyh", kırk sene, yatsı namazının abdesti ile sabah namazı kıldı (ya'nî yatsıdan sonra uyumadı). İmâm-ı Şafiî; "Fıkıh bilgisinde, herkes, Ebû Hanîfe'nin çocuklarıdır" buyurdu. (Bu büyüklerin zevceleri de, Allahü teâlâya ibâdet etmeği, onun dînine hizmet etmeği zevk edinmişler, kendi haklarını ve zevklerini, Allah yolunda feda etmişlerdi. Eshâb-ı Kirâmın hepsi de, zevcelerinin arzuları ve izinleri ile, Allahın dînini yaymak için uzak yerlere cihâda gitmişler, çoğu şehîd olup geri dönmemişlerdi. Zevceleri de, bu sevâblara ortak oldukları için sevinmişlerdi.)

Mîzân'ın birinci cüz' kırkikinci sahifesinde; "Dört mezheb imamından sonra, hiçbir âlim, mutlak müctehid olduğunu söylemedi. Mezhebde müctehidler yetişti. Mutlak müctehid (Mezheb sahibi) yetişmedi. Evet, Kur'ân-ı kerîmdeki bilgiler, hükümler sonsuzdur. Fakat, kıyâmete kadar, bütün insanlara lâzım olacak ahkâmı, dört İmâm anlamış, bildirdikleri, kitaplara yazılmıştır. Şimdi, bir kimse, Kitâbdan ve sünnetden ahkâm çıkarabilirim derse, dört mezhebden birinde bulunmıyan yeni bir hüküm çıkarmasını isteriz. Bunu yapamaz. Halîfe Ömer bin Abdülazîz; "Eshâb-ı Kirâm ihtilâf etmeselerdi, dinde ruhsat, kolaylık olmazdı" buyurdu. Halîfe Hârûn-Ur-Reşîd, İmâm-ı Mâlike; "Senin kitaplarını çoğaltıp, her yere göndereceğim ve herkesin bunlara uymasını emredeceğim" deyince; "Yâ Halîfe! Böyle yapma, âlimlerin ihtilâfı, Allahü teâlânın rahmetidir. Hepsi hidâyet üzeredir. Her müslüman, dilediği âlime uyar" buyurdu.

Mizân-ül-kübrâ'nın önsözünde diyor ki: "Dört mezheb imamından sonra hiçbir âlim, mutlak müctehid olduğunu iddia etmedi. Yalnız İmâm-ı Muhammed bin Cerîr-i Taberî böyle iddiada bulundu ise de, kabûl edilmedi. Tasavvufun yüksek derecesine varmış olan ârif-i kâmiller, zevk ve vicdan ile ictihâd sahibi olurlar. Helâl olan şeyleri güzel kokuları ile, haramları da habis kokuları ile anlarlar. Bir ârif-i kâmilden feyz almadıkça, ictihâd derecesine yükselmek mümkün değildir. Bu dereceye yükselen velînin, bir mezhebi taklîd etmesine lüzum kalmaz. Onların Hanefî, Şafiî olduklarını söylemeleri, bu dereceye yükselmeden evvel, taklîd etmiş oldukları mezhebleridir. Vilâyet derecelerine yükselebilmek için, dört mezhebden birinin fıkıh bilgilerini doğru olarak öğrenmek lâzımdır. Bunun için, Ehl-i sünnet i'tikâdında olan ve o mezhebe bağlılığı bilinen sâlih bir zâtdan dinliyerek veya böyle birinin yazdığı ilmihâl kitabından okuyarak öğrenmek şarttır, İ'tikâdı bozuk, mezhebsiz bir din adamından dinliyerek veya ne olduğu belirsiz kimsenin yazdığı kitaptan okuyarak öğrendiğine uyan yahut dört mezhebden birini taklîd etmiyen sofi dalâlete düşer zındık olur. Başkalarını da yoldan çıkarmakta şeytanın yardımcısı olur. Bütün müctehidler, bir ârif-i kâmilden feyz alarak ictihâd makamına kavuşmuşlardır. Mürşid-i kâmiller, mutlak müctehid oldukları hâlde, talebelerine, dört mezhebden birini taklîd etmelerini emr ederler. Böylece, onların ilerlemeleri, yükselmeleri kolay olur. Ekseriya bir velî, bir mezhebe, onun delîlini bilerek uyar. Başkaları, onu o mezhebin ictihâdına uydu sanır. Aslında o, mezhebe değil, kendi ictihâdına uymaktadır." (İmâm-ı Gazâlî'ye, Nevevî'ye, Hâlid-i Bağdâdî'ye Şafiî ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye Hanbelî denilmesi ve Muhammed Şâzilî'ye, Ma'rûf-i Kerhî'ye ve İmâm-ı Ahmed Rabbanî'ye Hanefî denilmesi böyledir. Görülüyor ki, dört

mezheb İmâmı ve diğer müctehidler, Abdülkâdir-i Geylânî gibi büyük velîdirler. Yukarıda isimleri yazılı evliyâ da, İmâm-ı a'zam gibi mutlak müctehiddirler. Fakat, iş bölümü yapmışlardır. Bir kısmı, ictihâd yaparak ahkâm-ı İslâmiyyeyi yaymak, bir kısmı da irşâd yolu ile kalbleri, rûhları temizlemek vazîfelerini almışlardır. Dörtyüz senesinden sonra, ictihâda lüzum kalmamış, bindörtyüz senesinden sonra da, irşfid sahibi ârifler yetişmemiştir. Fakat, bunların ictihâdlarını, irşâdlarını bildiren kitapları dünyâya yayarak, İslâm dinini yenileyecek müceddidlerin yeryüzünde kıyâmete kadar mevcûd olacakları, hadîs-i şerîfler ile bildirilmiştir.)

"Fahr-i âlem (s.a.v.), yeryüzünün her tarafında, o zamandan bugüne kadar, ümmetinden harhangi biri ve hele, keşf, şühûd sahibleri çağırınca, imdâdlarına yetişir. Hızır aleyhisselâmın rûhu, çağıranlardan ba'zılarının imdâdlarına geliyor. Melekler, rûh (can) almak için, bir ânda, istediği zamanda ve yerde bulunuyor. Şâziliyye yolunun reîsi, Ebü'l-Hasen Ali Şâzilî'nin "kuddise sirruh"; "Her ân ve zaman, Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek yüzü, gözümün önündedir" buyuruyor."

"Mîzân'ın önsözünde buyuruyor ki: "Dört mezhebin imamları ve onları taklîd eden âlimlerin hepsi, her müslümanın dört mezhebden dilediğini taklîd etmekde serbest olduğunu ve haraç olduğu zamanlarda, başka mezhebin taklîd edileceğini bildirdiler. Allahü teâlâ, mü'minlerin dört mezhebe ayrılmalarını ve bunun, kulları için fâideli olacağını ezelde takdîr ve irâde buyurdu. Amelde mezheblere ayrılmaktan râzı olduğunu, Habîbi vâsıtası ile bildirdi. Böyle irâde etmeseydi, böyle olmazdı ve râzı olmasaydı, Resûlü, bu ayrılığın rahmet-i ilâhiyye olduğunu bildirmezdi. İ'tikâdda ayrılmayı yasak ettiği gibi, amelde ayrılmayı da yasak ederdi. Her işin bir "Azîmet" ya'nî güç tarafı ve "Ruhsat" ya'nî, kolay tarafı vardır. Bir işin bir mezhebde azîmeti vardır. Başka mezhebde ruhsatı bildirilmiştir. Azîmeti yapabilecek kimsenin, mezheblerin kolaylıklarını toplaması caiz değildir. Böyle yapmak dini oyuncak yapmak olur. Ruhsatlar, azîmeti yapmaktan âciz olanlar içindir. Âciz olmıyanın, kendi mezhebindeki ruhsatı da yapmaması iyi olur. Elinden geldiği kadar azîmetle amel etmelidir. Müctehid olmıyanların, bir mezhebi seçip, her işlerinde bu mezhebi taklîd etmeleri lâzımdır. Nazar ve istidlal yolu ile Nassdan hüküm çıkaracak dereceye yükselince, kendi ictihâdına tâbi olması lâzımdır, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'in, ilminizi imamlarınızın aldıktan kaynaktan alınız. Taklîdcilikte kalmayınız sözü, böyle olduğunu göstermektedir. İmâm-ül-Harameyn, "Muhît" kitabında; "Gücü yetenlerin, dört mezhebde azîmet olan yolda bulunmaları vera' ve takvâ olur. Çok iyi olur. Âciz olanların dört mezhebin ruhsatlarını yapması caiz olur. Fakat ruhsat için, o mezhebdeki şartlarına riâyet etmesi lâzımdır" buyurdu. İctihâd derecesinde olan bir âlimin, ya'nî delîlleri bulup, bundan hüküm çıkaran âlimin başkasını taklîd etmesi caiz değildir. Fakat avvâmın müctehidi taklîd etmesi vâcib olduğunu âlimler bildirmişlerdir. Müctehid olmıyan kimse, müctehidi taklîd etmezse, dalâlete düşer demişlerdir. Müctehidlerin hepsi, İslâmiyetten buldukları delîllerden hüküm çıkarmışlardır. Hiçbir müctehid, Allahın dininde kendi re'yi ile konuşmamıştır. Mezhebler, Kitab ve Sünnet iplikleri ile dokunmuş birer kumaş gibidir. İctihâd derecesine yükselmiyen herkesin, dört mezhebden dilediğini seçip, bunu taklîd etmesi lâzımdır. Çünkü mezheblerin hepsi, Cennete giden yolu göstermektedir. Mezheb İmâmlarından birine dil uzatan kimse, kendi cahilliğini göstermiş olur. Meselâ, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sabit (r.a.) hazretlerinin ilminin, vera'ının ve ibâdetinin çokluğunu ve ahkâm çıkarmaktaki titizliğini ve ihtiyâtlı davranışlarım, selef ve halef âlimleri söz birliği ile bildirmişlerdir. Böyle bir yüce İmâm için, Allahın dînine, kendi re'yi ve görüşü ile, Kitaba ve Sünnete muhalif bir söz karıştırdı demekten Allaha sığınmalıdır. Her müslümanın, mezheb İmâmlarına karşı edebli davranması lâzımdır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin derecesinin yüksekliğini, ancak keşf sahibi olan evliyânın büyükleri anlıyabilmislerdir.

"Mîzân-ül-kübrâ"da kırkbirinci sahifesinden başlıyarak diyor ki: "Din kardeşim, iyi düşün! Resûlullah (s.a.v.) Kur'ân-ı kerîmde icmâlen bildirilenleri, ya'nî kısa ve kapalı olarak bildirilenleri açıklamasaydı, Kur'ân-ı kerîm kapalı kalırdı. Resûlullahın vârisleri olan mezheb imamlarımız (r.aleyhim) hadîs-i şerîflerde mücmel olarak bildirilenleri açıklamasalardı, sünnet-i nebeviyye kapalı kalırdı. Böylece, her asırda gelen âlimler, Resûlullaha tâbi olarak, mücmel olanı açıklamışlardır. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin kırkdördüncü âyetinde meâlen; **"İnsanlara indirdiğimi onlara beyân edesin"** buyurdu. Beyân etmek, Allahü teâlâdan gelen âyetleri, başka kelimelerle ve başka sûretle anlatmak demektir. Ümmetin âlimleri de, âyetleri beyân edebilselerdi ve kapalı olanları açıklıyabilselerdi ve Kur'ân-ı kerîmden ahkâm çıkarabilselerdi, Allahü teâlâ Peygamberine, sana vahy olunanları tebliğ et derdi. Beyân etmesini emr etmezdi. Şeyhülislâm Zekeriyyâ (r.a.) **buyurdu ki:** "Resûlullah (s.a.v.), Kur'ân-ı kerîmde mücmel olarak bildirilenleri açıklamasaydı ve mezheb imamları (r.a.) kapalı olarak bildirilenleri açıklamasalardı, bunları hiçbirimiz anlıyamazdık. Meselâ Peygamber efendimiz (s.a.v.), abdesti nasıl alacağımızı hadîs-i şerîfleri ile bize bildirmeseydi, nasıl abdest alacağımızı Kur'ân-ı kerîmden çıkaramazdık. Namazların kaç rek'at olduktan ve orucun, haccın, zekâtın hükümleri ve keyfiyetleri ve nisâb mikdârları ve şartları ve farzları ve sünnetleri, Kur'ân-ı kerîmden çıkarılamazdı. Kur'ân-ı kerîmde mücmel olarak bildirilen hükümlerin hepsi böyledir. Ya'nî, bunlar hadîs-i şerîflerle bildirilmeseydi, hiçbirini anlayamazdık. Din âlimleri ile mücâdele etmek, nifak alâmetidir.

Çünkü âlimlerin delîllerini iptal etmek, red etmek için uğraşmaktır. Allahü teâlâ, Nisa sûresinin kırkaltıncı âyetinde meâlen; **"Onların îmân etmiş olmaları için, aralarındaki anlaşmazlıklarda, seni hakem yapmaları ve vereceğin hükme râzı olmaları, teslim olmaları lâzımdır"** buyurdu. Bu âyet-i kerîme, Resûlullahın hükmünden, İslâmiyetin emrinden sıkıntı duyanlarda îmân olmadığına alâmettir. Hadîs-i şerîfte, **"Resûlün yanında niza', cidal yapmayınız!"** buyuruldu. O'nun dîninin âlimleri ile niza' ve cidal yapmak, onların doğru olan ictihâdlarının çürük olduklarını göstermeğe kalkışmak, O'nunla (s.a.v.) cidal etmek demektir. Çünkü âlimler, Resûlullahın vârisleridir. Resûlullahın getirdiklerinin hepsine, hikmetlerini, delîllerini anlamasak bile, îmân ve tasdik etmemiz lâzım olduğu gibi, mezheb İmâmlanmızdan gelen bilgilere de, delîllerini anlamasak bile, İslâmiyete muhalif olmadıkları için Îmân ve tasdik etmemiz lâzımdır. Peygamberlerin hepsinin (a.s.) dinleri ihtilaflı, hattâ birbirlerine zıd hükümleri bulunduğu hâlde, hepsine îmân ve tasdik etmemiz lâzımdır. Böyle olduğunu, âlimlerimiz sözbirliği ile bildirmişlerdir. Mezhebler de, bunun gibidir. Müctehid olmıyanların, mezhebler arasında ayrılıklar bulunduğunu gördükleri hâlde, hepsine imân ve tasdik etmeleri lâzımdır. Müctehid olmıyan birinin bir mezhebi hatalı görmesi, o mezhebin hatalı olduğunu göstermez. O kimsenin hatalı olduğunu, anlayışının kıt olduğunu gösterir. İmâm-ı Şafiî, "Teslim olmak, îmânın yarısıdır" buyurdu. Rebî' hazretleri bunu işitince; "Hayır, îmânın hepsidir" dedi. İmâm-ı Şafiî, bu sözü kabûl eyledi. Yine İmâm-ı Şafiî; "Îmânı kâmil olan, usûl bilgilerinde söz yapmaz. Ya'nî, niye böyledir. Öyle değildir demez" buyurdu. "Usûl bilgileri nedir?" dediklerinde; "Kitâb ve sünnet ve îcmâ'-i ümmetdir" buyurdu. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin bu sözü gösteriyor ki, Rabbimizden ve Peygamberimizden gelen haberlerin hepsine, Rabbimizin bildirdiği gibi inandık demeliyiz. İslâm âlimlerinin bildirdikleri de bunun gibidir. Ya'nî imamlarımızın sözlerine, söz etmeden ve cidal etmeden inanırız demelidir. İmâm-ı İbn-i Abd-il-Berr bunun için; "İmamlarımızdan hiçbirinin, talebesine belli bir mezhebi iltizâm etmelerini ya'nî taklîd etmelerini emr ettikleri işitilmemiştir.

Diledikleri mezhebin fetvâlarına uymalarını söylemişlerdir. Çünkü, bütün mezhebler, Allahü teâlânın rahmetidir. Resûlullahın (s.a.v.) ümmetinden birinin belli bir mezhebi iltizâm etmesini emr buyurduğu, sahih veya za'îf hiçbir hadîs-i şerîfte bildirilmemiştir dedi.

İmâm-ı Karâfi buyuruyor ki: "Eshâb-ı Kirâm sözbirliği ile bildirdiler ki, hazret-i Ebû Bekr'den ve hazret-i Ömer'den fetvâ alıp da, bunları taklîd eden bir kimse, başka işlerini başka sahâbîlere de sorar ve öğrendiği ile amel ederdi. Huccet, delîl soran olmazdı. (Ya'nî, Tabiînden yeni îmân etmiş olanların, Eshâb-ı Kirâmdan yalnız birinin mezhebini taklîd etmesi mümkün değildi. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın mezhebleri tedvin edilmiş, büyük mezheb olarak kitaplara geçmiş değildi. Her zaman aynı sahâbînin yanında bulunup da, herşeyi ona sorup, işittiklerini yapmak da, pek az kimseye nasîb oldu. Rast geldikleri sahâbîye sorup, öğrenip, yapmak mecbûriyeti vardı. Zarûret olunca, her mezhebe uyulur. Tabiîn, delîllerini hiç aramazlardı.) Şimdi ise, yeni îmân edenlerin, aynı mezhebdeki âlimlerden huccet, delîl aramadan sorup, öğrenerek amel etmeleri, aynı mezhebde olan âlimleri bulamazlarsa, her âlimden sormaları, sonra bir mezhebi öğrenip bu mezhebi taklîd etmeleri lâzım olduğunu âlimler sözbirliği ile bildirmişlerdir. Bu icmâ'ı kabûl etmiyen inâdcının, kendine delîl bulması lâzımdır."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî buyuruyor ki: "Edillet-il-mezâhib" ismindeki kitabımı yazacağım zaman, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve talebelerinin ictihâdlarını çok inceledim. Herbirinin bir âyet-i kerîmeye, hadîs-i şerîfe veya Eshâb-ı Kirâmdan gelen habere dayandığını gördüm, İmâm-ı Mâlik ve İmâm-ı Ahmed ve İmâm-ı Şafiî gibi büyük müctehidler, İmâm-ı a'zamı çok övdüler. Başkalarının lehde ve aleyhde konuşmalarının hiç kıymeti yoktur. Çünkü, Mâlikî, Hanbelî ve Şafiî mezhebinde olanların, mezheblerinin imamının medh ettiklerini sevmeleri ve övmeleri lâzımdır. Sevmezlerse, kendi mezheblerine uymamış olurlar. Mezheb taklîd edenin, mezhebinin imamına uyarak, İmâm-ı a'zamı medh etmesi vâcibdir.

Ebû Mutî' diyor ki: "Küfe Câmii'nde İmâm-ı a'zamın yanında idim. Süfyân-ı Sevrî ve İmâm-ı Mukâtil ve Hammâd bin Seleme ve İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık ve başka âlimler geldiler. "Din işlerinde çok kıyâs yaptığını işittik. Bu senin için pek zararlı olur. Çünkü, ilk kıyâs yapan İblîs idi" dediler, İmâm-ı Ebû Hanife, sabahtan Cum'a namazına kadar bunlara cevap verdi. Mezhebini açıkladı, "Önce Kur'ân-ı kerîmde arıyorum. Bulamazsam, hadîs-i şerîflerde arıyorum. Yine bulamazsam, Eshâb-ı Kirâmın icmâ'larına bakıyorum: Burada da bulamazsam, ihtilâf ettiklerinden birini tercih ediyorum. Bunu da bulamazsam, kıyâs yapıyorum" dedi. Misâller gösterdi. Hepsi kalkıp, İmâm'ın elini öptü. "Sen âlimlerin efendisisin. Bizi affet! Bilmeden seni üzdük" dediler. "Allahü teâlâ, beni de, sizi de af buyursun" dedi.

Ey kardeşim! İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'ye ve onun mezhebini taklîd eden fıkıh âlimlerine dil uzatmaktan kendini koru! Câhillerin sözlerine ve yazılarına aldanma! O yüce İmâmın ahvâlini, zühdünü, vera'ını ve din işlerindeki ihtiyâtını, titizliğini bilmiyen dinde değişiklik yapanlara uyarak, onun delîlleri za'îfdir dersen, kıyâmette onlar gibi felâkete sürüklenirsin. Sen de benim gibi, Hanefî mezhebinin delîllerini incelersen, dört mezhebin de sahih olduğunu anlarsın! Mezheblerin doğru olduğunu, öğle güneşini görür gibi, açık olarak anlamak istersen, Ehlullah yoluna sarıl! Tasavvuf yolunda ilerliyerek ilminin ve amelinin ihlâslı olmasını başar. O zaman, İslâmiyet bilgilerinin kaynağını görürsün. Dört mezhebin de, bu kaynaktan alıp yaydıklarım, bu mezheblerin hiçbirinde, İslâmiyet dışında hiçbir hüküm bulunmadığını anlarsın. Mezheb İmâmlarına ve onları taklîd eden âlimlere karşı edebli, terbiyeli davrananlara müjdeler olsun! Allahü teâlâ, onları kullarına saadet yolunu göstermek için rehber, İmâm eyledi. Onlar, insanlara Allahü teâlânın büyük ihsânıdır. Cennete giden yolun öncüleridirler."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 218

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 372, 374

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 641, 642

4) El-A'lâm cild-4, sh. 180

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 134

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 266, 268, 392, 393, 396, 398, 422, 518, 519, 526, 657, 674, 750, 924, 978

7) Fâideli Bilgiler sh. 143, 147, 148, 149, 155, 156, 157

ABDÜRRAHMÂN BİN ALİ SEKKÂF

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ali Sekkâfdır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 923 (m. 1517) senesinde Yemen'de vefât etti.

Âlimlerin önde gelenlerinden, ârif ve evliyâ bir zât idi. Çok kimselerden ilim öğrendi. Tasavvuf yolunda üstün bir dereceye yükseldi. Çok kimseler de onun dersini dinleyip, kemâle geldiler. Çok keşf ve kerâmetleri görüldü. "Gurer" kitabının müellifi muhaddîs Muhammed bin Ali şöyle anlattı: "Rü'yâmda bana, Abdürrahmân Sekkâfın güzel hasletlerini söylediler. Onu çok medhettiler. Sabahleyin doğruca bulunduğu yere gittim. İçimden de; "Keşf ve kerâmet sahibi ise, ben daha söylemeden gördüğüm rü'yâdan haber verir" diye geçti. Onu, evinin kapısında beklerken gördüm. Gülerek beni karşıladı. Akşam gördüğüm rü'yâyı anlatıverdi. Abdürrahmân bin Ali Sekkâf'ın vefâtından sonra, ne zaman kabrini ziyâret etsem, ziyâretim esnasında Kur'ân-ı kerîm okurken bir yanlışım çıksa veya unuttuğum bir yer olsa, kabirden ses gelir, doğrusunu bana bildirirdi.

Terim Sultânı Muhammed bin Ahmed ile Şahar Sultânı arasında harp oldu. Abdürrahmân bin Ali, Terim Sultânı'nın muzaffer olacağını haber verdi. Dediği gibi oldu.

Abdürrahmân bin Ali'nin sevdiklerinden biri vefât etti. Definden sonra, telkin için kabrin başında durdu. Bir müddet sonra ayrıldı. Bulunanlar, telkin vermemesinin sebebini sordular. Buyurdu ki: "Her kişinin telkine ihtiyâcı vardır. Lâkin bunun ihtiyâcı olmadığı bana bildirildi."

Abdürrahmân bin Ali, birgün Mervân Mescidi'nde talebelerine ders okuturken, mescidin bir kenarına bir şeyin düştüğü görüldü. Oradakilerden birine; "Git, o düşen şeyi getir" buyurdu. O kişi de, düşen şeyi getirdi. Bu, üzeri mühürlenmiş bir zarf idi. Zarfı açtı ve icindekini okudu. Sonra da bir kâğıda cevâbını yazıp; "Bunu, gelen mektûbun düştüğü yere bırakın" buyurdu. Oraya koydular. Az sonra bir kuş gelip, o mektûbu aldı ve gitti. Talebeleri sebebini sordular. O da; "Sevdiğimiz Muhammed Ba'bâd bize haber göndermiş. Biz de cevâbını yazdık" buyurdu.

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 63

ABDÜRRAHMÂN BİN SEYDİ ALİ

Osmanlı âlimlerinden. Amasyalıdır. Babası, Seydî Efendi ismiyle meşhûr âlim bir zât olup, kadılık vazîfesi yapmıştır. Acem diyarından Anadolu'ya gelip yerleşmişti. Abdürrahmân bin Seydî Ali, Amasya'da doğdu. 983 (m. 1575) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Emîr Buhârî türbesi yakınında yaptırdığı mektebin yanındadır. Zamanının âlimleri arasında; zekâsının

üstünlüğü, çabuk kavrayışlılığı ve zihninin kuvvetli olmasıyla meşhûr idi. Talebelere ilim öğretmekte mehâretli, insanlara karşı yumuşak muâmeleli idi.

Asrının meşhûr âlimlerinden olan Müftî Ali Efendi'nin oğlu Molla Çelebi'nin medresesinde ilim öğrendi. Önce Mahmûd Paşa Medresesi'nde sonra Buna Sultâniyye Medresesi'nde Sa'dî Efendi'nin yanında ihtisas yapıp, ilimde yetişti. Bundan sonra; Bursa'da Bâyezîd Paşa, Ankara'da Cemâleddîn, Akşehir'de Yıldırım Bâyezîd medreselerinde müderrislik yaptı. Yine 942 (m. 1536)'de İznik'te Süleymân Paşa Medresesi'nde, 946 (m. 1539)'da Edirne'de Halebiyye ve İkinci Bâyezîd medreslerinde müderrislik yaptı. 953 (m. 1546) senesinde Haleb, bundan sonra da Bursa ve Mekke kadılığına ta'yin edildi 958 (m. 1551) senesinde ise Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 964 (m. 1556) senesine kadar bu vazîfede bulundu.

Hidâye adlı meşhûr fıkıh kitabının baş kısmına, "Tergîb-ül-edîb" adıyla bir haşiye yazmıştır. Hocası Sa'dî Efendi'nin Hidâye üzerine yaptığı ve diğer haşiyelerinde geçen kelimeleri bir lügat hâlinde toplamıştır, İstanbul'da Yeni Bahçe yakınında bir câmi, şimdi kabrinin bulunduğu yerdeki mektebi, biri Edirne'de ve biri de Bursada olmak üzere iki mescid yaptırmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 230

ABDÜRRAHMÂN BİN YÛSUF RÛMÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Yûsuf Rûmî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 954 (m. 1547) senesinde Bursa'da vefât etti.

Abdürrahmân Rûmî; âlim, sâlih bir zât idi. Bir müddet ders okutma işine ara verip, evine çekildi, ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. Sonradan bu hâlinden bahsedip, şöyle anlattı: "Edirne'de evime çekildim, ibâdetle meşgûl olup, kimseyle görüşmedim. Bu esnada hastalandım. Yanımda hizmet edecek kimseler yoktu. Bir gece duvar yarıldı ve içeri bir zât girdi. Hastalığım sebebiyle hizmetimi gördü ve gitti. Diğer geceler de aynen böyle devam etti. Ben hastalıktan kurtulunca, o zât; "Bundan sonra gelmem" dedi. Ben de; "Siz kimsiniz?" diye sordum. O da; "Beni tanımak istersen, şehirden ayrılan bir kâfileye katılırsın, o zaman beni bulursun" buyurdu. Ben de, bir zaman sonra şehirden ayrılan kâfile ile yola çıktım. Yolculardan bir kısmı, yolda güzel bir yere geldiğimizde: "Burası çok güzel bir yerdir. Bu civarda sâlih biri oturur" dediler. Kendi kendime hemen aradığım bu zâttır dedim ve oradaki köye yöneldim. O zâtı gördüm. Gülerek beni karşıladı. O gün yanında kaldım, ikindi namazını kılacağımız zaman, bana yüksek bir yeri gösterdi ve beraberce oraya çıktık. "Bu yer nasıl?" diye sordu. Ben de güzel olduğunu söyledim. Tekrar, "Buradan bak" dedi. Baktığımda Kâ'be-i muazzamayı gördüm. Gidip, orada cemâatle ikindi namazını kıldık. Namazı bitirdiğimizde Kâ'be gözümüzden kayboldu." Sevdiklerinden biri anlattı ki: "Vefâtından sonra bir gece, rü'yâmda Abdürrahmân Rûmî'yi gördüm. Bana dedi ki: "Bursa'da Seyyid Neccârî'nin evinde bir misâfir var. Beni ziyâret etmek istiyor. Gidip onu al ve kabrime getir." O gecenin sabahı derhâl gittim. O misâfiri buldum. Bir arzusunun olup olmadığını sordum. "Abdürrahmân Rûmî'nin kabrini ziyâret etmek istiyorum." dedi. Onu alıp Abdürrahmân Rûmî'nin kabrine götürdüm. Biraz sonra onun yalnız kalmak istediğini sezip, oradaki bir mescide girdim ve bekledim. Çok geçmeden, o ziyâretçi ile Abdürrahmân Rûmî'nin konuşmaları kulağıma geldi. Aynen hayattaki gibi konuşuyordu. Konuşması bitince mescidden çıktım. Kabrin yanına geldiğimde kimseyi bulamadım.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 64

ABDÜRRAHMÂN ECHÛRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed el-Echûrî el-Mısrî'dir. Lakabı Zeynüddîn olup, "Echûrî" nisbeti ile meşhûr oldu. Echûr, Mısır'da bir köydür. "Müfü'l-müslimîn" diye de tanınırdı. Doğum târihi belli değildir. 950 (m. 1553) senesinden sonra vefât etti.

Önce Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip, "Kırâat-ı erbe'a aşere" üzere Şeyh Şihâbüddîn Kastalânî'den okudu. Ayrıca bizzat huzûrunda, onun te'lîf ettiği eserlerinden "Mevâhib-i Ledünniyye"yi de okudu. Fıkıh ve başka ilimleri, Şeyh Şemseddîn Lâkânî'den ve onun kardeşi Şeyh Nâsıruddîn'den ve başka âlimlerden tahsîl etti. Birçok âlim ona, fetvâ vermesi ve ders okutması husûslarında icâzet (diploma) verdiler. Mısır'da müderrislik yaptı. Birçok talebeye ders okuttu. Ondan fetvâ soranlar çoktu. Bu bakımdan kendisine, "Müftî'l-müslimîn" (Müslümanların müftîsi) denmişti. Çok faydalı eserler yazdı.

Mâlikî fıkhına yazdığı "Şerh-ı Muhtasar-ı Şeyh Halîl" kitabı meşhûrdur. Uzak yerlere giden kervanlar, onun eserlerini tâ Magrib ve Tekrûr'a kadar götürmüşlerdi. Böylece eserleri çok yere yayılmıştır.

Şeyh Nâsıruddîn Lâkânî, ilim öğrenmek için yanına gelen gençleri, Echûrî'ye gönderirdi. Çünkü onun ilmi daha sağlamdı. Nakilleri daha çok hıfzederdi. Cömert huylu olup, az konuşur, boş sözler söylemezdi. Bütün a'zâlarını günah işlemekten korurdu. Çok Kur'ân-ı kerîm okur ve geceleri teheccüd namazı kılardı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî diyor ki: "Echûrî hastalandığı zaman, yanına gitmiştim, ölüm zamanı çok yaklaşmış, neredeyse canı boğazında olduğundan, eliyle suyu ağzına kadar götürecek kuvveti yoktu. O sırada, suâl sormak için bir şahıs geldi. Beni oturtunuz dedi. Biz de onu oturtup, yaslanması için arkasına bir şeyler koyduk. O şahıs, suâlini yazıp uzattı. Hastalığının çok şiddetli olmasına rağmen, şuuru ve aklı yerindeydi. Belki bu, bizim ona yazılı olarak sorduğumuz suâllerin sonuncusu idi. O gece vefât etti. Vefâtı, 960 (m. 1553) senesinden sonra oldu. Mezarı Karâfe kabristanında Câmi-i Mahmûd civârında, Yûsuf aleyhisselâm ile kardeşinin buluştuğu yerdedir. Kabri, herkes tarafından, bilinmekte olup, ziyâret edilmektedir."

Yine Şa'rânî diyor ki: "O, kabrinin bulunduğu yere uğradığı zamanlarda; "Ben bu yeri çok seviyorum" derdi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 167

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 329, 330

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 545

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 160

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 175, 176

ÂBİD ÇELEBİ

Osmanlı Devleti zamanında Anadolu'da yetişen âlimlerden. İsmi, Abdürrahmân bin Seyyid bin Yûsuf bin Hüseyn Hasenî'dir. 874 (m. 1469) senesinde doğdu. Birçok âlimden ilim tahsil ettikten sonra tasavvuf yoluna meyletti. Evliyâlıkta yüksek derecelere erişti. "Abid Çelebi" denilmekle meşhûr oldu. Te'lîf ettiği bir eseri yoktur. 954 (m. 1547) senesinde vefât etti.

Abid Çelebi; Bursa'da Mevlânâ Hasrû Medresesi müderrisi, Mevlânâ Muhyiddîn-i Samsûnî'den, Manastır Medresesi müderrisi Kâdı-zâde-i Rûmî'nin torunu Mevlânâ Kutbüddîn'den, "Vikâye" kitabına haşiye yazan Semâniyye müderrisi Ahî Çelebi'den ilim tahsil etti. Uzun zaman tasavvuf ilimleri ile meşgûl olup, ilâhî feyzlere nail oldu. Bundan sonra, Mevlânâ Ali bin Yûsuf Fenârî'nin ve Sultan Bâyezîd Hân'ın hocası olan Muarref-zâde'nin derslerinde de bulunup, ondan çok faydalandı, ilim ve ma'rifette nice feyzlere kavuştu. Muarref-zâde, o sırada Gelibolu Medresesi'nde müderrislik yapıyordu. Çok talebesi vardı, hepsine faydalı olmuştu. Muarref-zâde, birçok yerde kadılık yaptıktan sonra, 931 (m. 1524) senesinde Kefe kadısı iken vefât etti.

Abid Çelebi, büyük-küçük herkese karşı alçak gönüllü ve mahcûb tavırlı bir zât idi. Gayet cömert olup, muhtaçların işini görmekte çok gayretliydi. Elindeki malları fakirlere ve zayıf kimselere dağıtırdı. Dünyâ malına muhabbebeti yoktu.

---

1) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 311

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 395

ÂBİD ÇELEBİ (Abdülazîz)

Yavuz Sultan Selim Hân devri âlimlerinden. İsmi, Abdülazîz bin Seyyid Yûsuf bin Hüseyn olup, seyyiddir. Nisbeti Hüseynî'dir. "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" kitabının yazarı Taşköprü-zâde'nin dayısıdır. Abid Çelebi adıyla meşhûr olmuştur. Kaynaklarda doğum târihi ve yeri bildirilmemektedir. 931 (m. 1524) senesinde kadı iken Kefe kasabasında vefât etti.

Önce Muhyiddîn Muhammed Samsûnî'den ilim tahsil etti. O zaman Muhammed Samsûnî Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde müderris idi. Daha sonra yine Bursa'da Manastır Medresesi'nde müderris olan Kâdı-zâde'nin torunu Kutbüddîn Muhammed Efendi'den ilim öğrendi. İstanbul'da da Sahn-ı semân Medresesi müderrisi olan Vikâye kitabının şarihi Molla Ahî Çelebi'den, Ali bin Yûsuf Bâlî'den, Sultan Bâyezîd'in hocası Muarref-zâde'den de ilmi tahsil etti. Bir ara Gelibolu'daki medreseye müderris ta'yin edildi. Daha sonra ba'zı kasabalarda kadılık vazîfesinde bulundu. Kefe kadısı iken vefât etti.

Hâfızası kuvvetli ve çok zekî idi. Hoş sohbet, güzel ahlâklı ve çok cömert idi. Büyük ve küçük herkese karşı tevâzu ederdi. Fakirlere, yoksullara çok yardım ederdi. Uzun zaman kadılık yaptığından, kitap yazmakla pek meşgûl olamamıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 395

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 338

ACEMÎ (Hüseyn en-Nakkaş)

Osmanlılar zamanında yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn en-Nakkaş olup lakabı Hüsâmeddîn'dir. Acemî hisbetiyle meşhûrdur, İran'ın Tebrîz şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 964 (m. 1556) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Tebrîz'de büyüdü. Asrının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, fazilet, güzel ahlâk ve yüksek ilim sahibi oldu. Osmanlı Sultanı İkinci Bâyezîd Hân zamanında İstanbul'a geldi. Şeyh Muzafferüddîn Şirvânî, Mevlânâ Ya'kûb bin Seyyid Ali gibi zâtların ilim sohbetlerinde bulunup, istifâde etti. Daha sonra İkinci Sultan Bâyezîd'in padişahlığının sonuna doğru, Molla İdrîs ile

berâber hicaz'a gitti. Hac ibâdetini yerine getirip, 955 (m. 1548) senesine kadâ, Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı.

Aynı yıl Mekke-i mülterremeden İstanbul'a dönüp, bir medresede müderris olarak vazîfelendirildi. Bu medresede vazîfeli iken vefât etti.

Hüseyn Nakkaş el-Acemî, zamanındaki aklî ve naklî ilimlide yüksek âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Özellikle fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde ihtisas sahibi idi. Çok hadîs-i şerîf ezberlemişti. Târih ve menakıb konusunda da yüksek bilgi sahibi idi.

Allâme Devânî, Gıyâsâddîn Mensûr bin Sadreddîn Hüseynî ve Hüseyn Nakkaş el-Acemî, Tebrîz Sultânı'nın sohbet meclisinde bir araya geldiler. Tebrîz Sultânı, Allâme Devanî'ye Gıyâsüddîn Mensûr'u gösterip işâret etti ve; "Bunların, ilmî sohbet etmeye meyilleri vardır. Sizin, gayretinizle karşılıklı ilmî sohbette bulunsalar olmaz mı?" dedi. Celâleddîn Devam de cevaben; "Onlar meclis huzûrunda sohbet etsinler. Biz de onları dinlemekle şereflenelim" diyerek, Hüseyn Nakkaş el-Acemî'nin ilmî derecesinin üstünlüğünü anlatmak istedi.

Hüseyn Nakkaş el-Acemî hazretlerinin bir çok kıymetli kitap ve risaleleri vardır. Bu eserlerinin en kıymetlileri şunlardır. 1-Şerhu Kasîdet-ül-Bürde, 2-Risâletün fil-Edeb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 66

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 49

ACEMÎ (Muhyiddîn)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Muhyiddîn'dir. Acemî diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Edirne'de vefât etti. Kabri Edirne'de, Kâsım Paşa Câmii bahçesinde, Mirim Çelebi'nin kabrinin yanındadır. Vefât târihi de kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Sultan İkinci Bâyezîd devrinde yaşamış ve vefât etmiştir.

Molla Gürânî'nin ders halkasında yetişenlerdendir. Molla Gürânî'den aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, ilmî olgunluğa sahip olduktan sonra, ba'zı medreselerde müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Sahn-ı semân medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin olundu. Kısa zamanda ismi duyuldu, insanlara yüce dînimizin emirlerini bildirmek, yasaklarından sakındırmak için Edirne kadılığına ta'yin olundu. Orada, bu yüce ve mukaddes vazîfeye devam ederken vefât etti.

Muhyiddîn Acemî, hakkın söylenmesi ve kötülüklerin yasaklanması husûsunda son derece dikkatli, titiz ve ta'vizsiz idi. Hakkı ve doğruyu söylemekten asla çekinmezdi. Hüküm verdiği zaman adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkiyle ahlâklanmış olan Muhyiddîn Acemî, İslâm dîninin emirlerine uyma, haramlardan ve şüphelilerden kaçınma husûsunda çok dikkatli idi.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerh-i Ferâiz'ine yazdığı haşiyesi, Sadr-uş-Şeri'a adlı eserin şehîdlik babına yazdığı risalesi ve başka kıymetli risaleleri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümeni (Mecdî Efendi) sh. 318, 319

AHÎ-ZÂDE (Muhammed bin Nûrullah)

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. 930 (m. 1523) senesinde doğdu. 989 (m. 1581)'da vefât etti' Kabri, Ahî-zâde mescidi kabristanındadır. Annesinin babası Ahî Yûsuf Tokâdî Muhaşşî Ahî Çelebi'nin ismine izafeten "Ahî-zâde" ismi verilmiş ve bu isimle tanınmıştır.

İlimde iyi yetişmiş bir âlimdir. Önce Arab Çelebi ismiyle meşhûr Molla Şemsüddîn'den ilim öğrendi. Bundan sonra Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Molla Abdülbâkî'den ders aldı. Bundan sonra da, zamanın meşhûr âlimlerinden ve Sultan Süleymân Hân'a hocalık yapmış olan Molla Hayreddîn'e mülâzim, yardımcı müderris oldu. Bundan sonra Silivri'de Pîri Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bundan sonra sırasıyla; Edirne'de Câmi-i Atîk Medresesi'ne, Hayrabolu'da Rüstem Paşa, İstanbul'da Hayreddîn Paşa ve İznik'te Süleymân Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptı. Sonra Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi 974 (m. 1566) senesinde Haleb kadılığına, bir sene sonra da Bursa kadılığına, 978 (m. 1570) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi Bir sene bu vazîfede kaldıktan sonra, Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bundan iki sene sonra da Süleymâniye Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne müderris oldu. Evliyâyı, âlimleri ve sâlihleri seven, çabuk kavrayışlı, vakûr, hoşsohbet bir âlim idi.

---

1) Ikd-ül-manzûm (Vefeyât kenarında) cild-2 sh. 396

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 264

AHÎ-ZÂDE (Molla Mehmed)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Mehmed'dir. Babası Ahî Evren Cemâatinden olduğu için, Ahî-zâde diye meşhûr olmuştur. Birâderi Ahmed Efendi ile beraber hareket edip ondan ayrılmadığı için, "Ahaveyn" diye de bilinir. Konya'da doğmuş olan Molla Mehmed Ahî-zâde'nin doğum târihi bilinmemektedir. 974 (m. 1566) senesinde vefât etti. Konya'da zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, İsrâfil-zâde Fahreddîn Efendi'ye talebe olup, onun hizmetinde bulundu. Ondan çeşitli ilimleri tahsil edip, yüksek derecelere ulaştı. İlk olarak Konya'da bulunan Na'lıncı Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Edirne Taşlık Medresesi'ne nakl olundu. Bir müddet Büyük Rüstem Paşa'nın muhabbet ve iltifâtını kazanıp onun sohbetinde kaldıktan sonra, 956 (m. 1549) senesinde Edirne'deki Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. 968 (m. 1551) senesinde Haseki Medresesi'ne, 960 (m. 1553) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne ta'yin edildi. 962 (m. 1555) senesinde Edirne Bâyezîdiyye Medresesi'ne müderris oldu. Ba'zı hasedcilerin araya girmesi ile bu vazîfeden alındı. Rüstem Paşa'nın vefâtından sonra Sadr-ı a'zam Ali Paşa tarafından 971 (m. 1563) senesinde Süleymâniyye medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin edildi. Burada ilim öğretip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattığı sırada, fânî dünyâ hayâtından ebedî âleme göç etti.

Molla Muhammed Ahî-zâde, âlim ve faziletli bir zât idi. Herkes tarafından kabûl edilen ilmî üstünlüğü yanında, güzel ahlâk sahibi idi. Yumuşak huylu olup, hayır ve hasenat yapmayı severdi. Sahn-ı semân Medresesi müderrisi iken, ondört büyük âlim onun ders halkasında yetişti. Bunların herbirisi, derin âlim ve fazilet sahibi kimselerdi. Hoca Sa'deddîn Efendi, Sultân-üş-Şuarâ Bak! Efendi, Hüsrev Çelebi, Şakâyik mütercimi Edirneli Mecdî Efendi, Karamanî Muhyî Çelebi gibi faziletli ve âlim zâtlar bunlardandır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 57

AHÎ-ZÂDE

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Sinânüddîn bin Ahî'dir. Aslen, Aydın iline bağlı Güzelhisar kasabasından olup, doğum târihi bilinmemektedir. Ahî-zâde diye meşhûr olmuştur. 936 (m. 1529) senesinde Bursa'da vefât edip, orada defnedildi. Kabri Kükürtlü yolu üzerindeki kabristandadır.

Asrının âlimlerinden ilim tahsil etti. Molla Birgivî-zâde'nin hizmetinde bulunup, ondan ilim öğrendi ve istifâde etti. İran'a gidip, Celâlüddîn Devânî'den de ilim tahsil ettikten sonra, oradaki ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Bir müddet orada kaldı. Oraya yerleşmek niyetiyle ev sahibi olup, evlendi. Fakat, **"Vatan sevgisi îmândandır"** hadîs-i şerîfi gereğince, İstanbul'a döndü. İlmî üstünlüğü herkesçe kabûl edilen Ahî-zâde, İstanbul'da Murâd Paşa Medresesi'nde ve Üsküb'de İshâk Paşa Medresesi'nde müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Edirne'de Çelebi Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, Trabzon'a müftî ve müderris olarak ta'yin edildi. Orada çok zaman ilim öğretip, feyz verdi. Bu vazîfeden emekli olup, Bursa'ya döndü ve orada vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye sâhib olan Ahî-zâde, edebî ilimlerde, özellikle Arab edebiyatında ihtisas sahibi idi. Onun sohbetinde bulunan zevk alır, rûhu rahatlardı. Kimseyi incitmez ve sû-i zandan kaçınırdı. Karşısındakiyle konuşurken gayet tatlı ve yumuşak ifâdeler kullanırdı. Dâima güzel ahlâk üzere yaşardı. Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından kaçınır, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine sarılır ve bid'atten aslandan kaçar gibi kaçardı, İ'tikâdı, Ehl-i sünnet i'tikâdına, yaşayışı da İslâm dîninin emirlerine uygun idi.

Ahî-zâde, Sekkâkî'nin "Miftâh-ül-ulûm" adlı eserini şerh etmiştir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 465

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 105

AHMED BEHLÛL

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretlerinin ilim öğrendiği büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Ahmed Behlûl'dür. Doğum târihi ve yeri tesbit edilememiştir. 928 (m. 1521) senesinde Kâhire'de vefât etti. Karâfe dışında defnolundu.

Ahmed Behlûl hazretleri, o zamanda Mısır'da bulunan büyük âlimlerden ilim öğrenerek, onların derslerine devam ederek yetişti. Âlimlerin ileri gelenlerinden oldu. Hârikalar, kerâmetler sahibi, olgun ve yüksek bir zât idi.

İmâm-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Ahmed Behlûl hazretlerinin huzûrunda bir kitabı okuyup ezberliyordum. Bana Minhâc kitabını okumamı, ezberlememi söyledi ve; "Minhâc kitabı sana kâfi gelir. Diğeri ile uğraşmana lüzum yok, izin de yok" dedi. Bu günden sonra Minhâc'ı okumaya devam ettim. Bundan sonra da, önceki okuduğum kitaptan bir kelime dahî ezberlememe imkân olmadı."

Kalbinde dünyâ düşünceleri bulunmayan, devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl olan Ahmed Behlûl, tanınmaktan, meşhûr olup parmakla gösterilmekten hoşlanmaz, böyle şeyleri istemezdi. Hattâ vefâtından önce vasıyyet edip buyurdu ki: "Beni Karâfe kabristanına değil de, Karâfe'nin dışında bir yere defnedin. Kabrimin üzerine, sanduka veya türbe gibi şeyler de yapmayın. Böyle şeyler, benim kabirde rahat etmeme mâni olurlar. Bırakın kabrim sâde olsun, üzerimde

hayvanlar gezsin.” Ona dediler ki: “Efendim! Biz sizin için Batîha Câmii avlusunda bir kabir hazırladık. Oraya defnedeceğiz.” “Cenâzemi oraya taşımaya gücünüz yeterse öyle yapın” buyurdu. Vefât ettiği zurnan, cenâzesini defnetmeye götürmek istediklerinde, tabutu Batîha tarafına doğru götüremediler. O tarafa doğru gitmek istediklerinde, tabut çok ağırlaşıyor, hareket ettiremiyorlardı. Kendisinin daha önce bildirdiği şekilde Karâfeye doğru götürmek istediklerinde tabut hafifledi ve rahatça götürdüler. Bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

---

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 325

2) Tabakat-ül-kübrâ cild-2, sh. 105, 145

AHMED BİN ALEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Alevî bin Muhammed bin Ali bin Cuhdeb bin Muhammed bin Abdullah bin Alevî’dir. Yemen’de doğdu. Doğum târihi belli değildir. 973 (m. 1565) senesinde, Yemen’in Terim şehrinde vefât etti. Zenbil kabristanına defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Ahmed bin Alevî, kâmil bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü. Zâhid olup, aza kanâat ederdi. Kerâmetlerinden ba’zıları:

Talebelerinden birinin çocuğu vefât etti. O talebe buna çok üzüldü. Çocuğunu kucaklayıp, doğruca hocası Ahmed bin Alevî’nin huzûruna götürdü ve; “Efendim, Allahü teâlâya duâ edin de, ya bu oğlumu diriltsin veya benimde rûhumu alsın” dedi. Ahmed bin Alevî, Kâdı Muhammed bin Hüseyn’e dönüp; “Bunun için duâ etmek caiz midir?” buyurdu. O da; “Bir zararı ortadan kaldırmak veya bir iyilik sebebiyle caizdir” dedi. O zaman Ahmed bin Alevî talebesine; “Senin için hayırlı olan duâda bulunacağım. Yavrum! Kazaya rızâ gösterip sabredeceksin. Allahü teâlâ, bu yavruyu sana emânet olarak verdi. Şimdi de geri alırken sana çok sevâb, iyilik verecek, acıyarak doğru yolda ilerlemeni yükselmeni ihsân edecektir. Bu merhamete ve ihsâna kavuşabilmek için sabretmeli, O’nun yaptığını hoş görmelisin. Kızar, bağırıp çağırırsan, sevâba kavuşamazsın. O’nun emrine râzı olup, kazaya rızâ göstereceksin” buyurup, duâ etti. Talebe de; “Efendim, Allahü teâlânın takdîrine râzı oldum” dedi.

Ahmed bin Alevî, keşf sahibi idi. Sultan ve devlet adamlarından bir şey kabûl etmezdi. Devlet adamları, ba’zan kendilerinden olduğu belli olmasın diye tanınmıyan kimselerle hediye gönderdiklerinde, Ahmed bin Alevî bunu bilir, yine kabûl etmezdi. Bir defasında, çok sevdiği hoş kokulu öd ağacı gönderdiler, fakat o kabûl etmedi. Ba’zısı koyun, ba’zısı süt gönderirdi. O, hepsini geri çevirirdi. Bunların dışında, halktan olup da hediye getirenlerin hediyelerini kabûl eder, karşılık olarak da hediye verirdi. Hediyeleri ihtiyâç sahiblerine dağıtırdı.

Ahmed bin Alevî, bir defasında hacca niyet ederek yola çıktı. Deniz yoluyla giderken, avcuyla deniz suyundan alıp kabına koydu ve o sudan içti. Görenler. “Su tuzludur. Ondan nasıl içiyorsunuz?” dediler. O da; “Herkes ondan içmiyor mu?” buyurdu. O kişiler, onun kabında kalan sudan içtiklerinde, çok tatlı ve güzel bir su olduğunu anladılar.

Ahmed bin Alevî, çok defa Hızır aleyhisselâm ile de görüşürdü. Bir gün talebesi Muhtâr gelip, kendisiyle Hızır aleyhisselâmı görüştürmesini istedi. O da; “Yavrum, sen onunla karşılaşacaksın. Fakat görüşemiyeceksin” buyurdu. O talebe, Mi’câz diye meşhûr bir dağa gitti. Orada, bir köylü kılığındaki Hızır aleyhisselâm ile karşılaştı. Lâkin tanımadı. Ondan uzaklaştığında, köylü kılığına girmiş olan Hızır aleyhisselâm ona seslenip; “Ey Muhtâr! Senin

ihtiyâcını hocan Ahmed bin Alevî giderir. Benden ona selâm götür" dedi. Talebe "Ne olur durun, sizinle görüşmek istiyorum" dedi. Hızır aleyhisselâm da; "Hocan sana görüşemiyeceğini söylemişti!" buyurdu ve gayb oldu.

Ahmed bin Alevî, duâsı kabûl edilen bir zât idi. Kendisinden bir hacet için duâ istiyenlere duâ ettiğinde kabûl olur ve onlar arzularıha kavuşurdu. Kuraklık sebebiyle, yağmurun yağması için duâ istediler. Duâ edince, derhâl yağmur yağdı. Hastalıktan kurtulmak için duâ istediler. Duâ edince, kısa zamanda hastalıktan kurtuldular. Talebesi Ömer bin Ali, kuraklıktan kavrulmuş olan memleketi için duâ istedi. Ahmed bin Alevî: "Yavrum, falan gün inşâallah yağar" buyurdu. O talebe memleketine gidip, o gün yağmur yağacağını müjdeledi. Nitekim hocasının buyurduğu gün yağmur yağdı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 330

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 370

3) Nûr-üs-Safîr sh. 254

AHMED ES-SATÎHA EL-MISRÎ

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin ilim öğrendiği büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Ahmed es-Satiha el-Mısrî'dir. Aslen Mısır'da bulunan Beta beldesindendir. Doğum târihi ve yeri kat'î olarak tesbit edilememiştir. 942 (m. 1535) senesinde vefât etti. Garbiyye'nin karşısında bulunan Şibr'de, kendi zaviyesinde defnedildi.

Ahmed es-Satîha el-Mısrî (r.a.), kendilerine ulemâ-i râsihîn denilen büyük âlimlerden idi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî (r.a.), yirmi sene boyunca bu zâtın sohbetinde bulunduğunu pekçok gündüz ve gecede yanında kaldığını ve ona; "Ömrümde hiç kimseyi senin kadar sevmedim buyurduğunu bildirmektedir.

Devlet me'mûrlan ve vâliler de dâhil, herkes tarafından sevilip sayılan, hürmet edilen, onların yanında kadr-ü kıymeti bulunan bir zât idi. Sevdiklerinden birisinin devlet me'murlarına veya vâlilere bir işi düşecek olsa, bizzat kendisi gidip o işi hallederdi. İlminin çokluğuyla birlikte, evliyâlık yolundaki derecesi de çok yüksek idi. Çok kerâmetleri görülmüştür. Allahü teâlânın izni ile, huzûruna gelen kimsenin gönlündeki düşünceleri anlardı.

Gayet hoş sohbet, latife yapan, tatlı sesli bir zât idi. Gayet yavaş konuşur, sohbet edeblerine çok riâyet ederdi. Bu sebeple insanlar, yakın ve uzak yerlerden onun ziyâretine gelirler, sohbetlerinden istifâde etmeye çalışırlardı. Ziyâretine, sohbetine gelenlerin sayısı bilinmezdi. Gelen herkesle alâkadar olur, yanına gelenler ondan hoşnut ve rahat olarak ayrılırdı.

Kendisi zirâatle meşgûl olur, tarlalarını ekip biçerdi. Böylece, İslâmiyetin sâdece ibâdet etmeyi değil, çalışmayı da emrettiğini, yenilen lokmanın helâl olması için yapılan çalışmanın da ibâdet olup, sevâb verildiğini gösterirdi. Adım atmasından tarlasını sürmesine, konuşmasından susmasına ve gülmesinden giyim kuşamına kadar, her hâli dînimizin emrine uygun idi. Evliyâlık alâmetleri yüzünde belli idi. Üzerinde evliyâlık heybeti bulunmasına rağmen, zararlı ve aşırı olmamak üzere, şaka ve latife yapardı. Böyle yapmasaydı, heybetinden kimse yanına yaklaşmaya ve sohbetinde bulunmaya cesâret ve tahammül edemezdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Bir defasında, yanımda birkaç kişi ile birlikte onu ziyârete gittik, önce, yalnız olarak huzûruna girdim. "Yanında kaç kişi var?"

buyurdu. "Yedi kişi daha var efendim" dedim. Bunun üzerine çok iltifât ederek; "Desene burası vâlinin evi" dedi. Ya'nî; "Vâlinin huzûruna çıkar gibi, önce biriniz gelip, diğerlerinin de gelmesi için izin istiyor. Hep beraber niçin gelmiyorsunuz?" demek istedi. O akşam bizi misâfir etti. Bize çok güzel ziyâfet verdi. Sohbetinde bulunduk."

Allahü teâlânın velî kullarına hürmet edip edebli olanlar çok olduğu gibi, onlara karşı gelip, büyüklüklerini inkâr edenler de, az da olsa çıkmıştır. Ahmet es-Satiha el-Mısrî hazretleri zamanında da, haddîni bilmez bir kimse, kendisine o zâtınkine benzeyen bir külah alıp; "Ben de onun gibi olabilirim" düşüncesiyle, kibirli bir şekilde gidiyordu. Herşeyin, cübbe ve külah giymekle hallolacağını zanneden bu ahmak kimse, hizmetçinin yardımıyla ata binerken birden hayvandan düştü ve boynu kırıldı. Hatâsını anlayıp, acılar içinde kıvranırken; "Beni Ahmed Satîha hazretlerinin yanına götürün" diye inlemeye başladı. Bunu alıp Ahmed Satîha hazretlerinin yanına götürdüler. O kimsenin bu hâlini gören Ahmed Satîha, kerâmet olarak o kimsenin durumunu anladı ve tebessüm edip; "Öyle yapmakla bize zahmet verdin ve boynun kırıldı. Allahü teâlâya tövbe et! Boynun düzelir" dedi. O kimse, tövbe ve istiğfar etti. Ahmed Satîha da duâ ederek, bir miktar zeytinyağına ağız suyundan kattı ve o kimseyi getirenlere vererek; "Bununla o kimsenin boynunu yağlayın" buyurdu. Yağladılar ve Allahü teâlânın izni ile boynu iyileşti. Bu kimse, o eski düşünce ve hâllerinden vazgeçti. Gördüğü bu açık kerâmet ile, o zâtın büyüklüğünü anlayıp, huzûruna gitti ve hizmetine girdi. Ölünceye kadar da, Ahmed Satîha hazretlerinin sohbet ve hizmetinden ayrılmadı.

Bir defasında kadının biri, Ahmed Satîha hazretlerine musallat olmak istedi. O ânda, kadının dili tutuldu, gözleri görmez oldu ve o hâlde öldü.

Bir defasında, talebelerinden bir kısmıyla birlikte, Bulak şehrinden gemi ile bir yere gideceklerdi. Gemici kendilerine hiç yüz vermedi. Bunun üzerine o da talebeleri ile birlikte gemiden indi. Onlar iner inmez, geminin bir tarafı delinip, oradan su girmeye ve gemi o tarafa doğru yatmaya başladı. Gemidekiler çok korkup, bu hâlin, o zâta gerekli hürmeti göstermemeleri sebebiyle olduğunu anladılar ve derhâl gidip özür dilediler. Affetmesini iste yip, gönlünü aldılar. O da talebeleri ile birlikte gemiye döndü. Açılan delik kolayca kapatıldı ve gemi düzeldi. Rahatça yollarına devam ettiler.

Bir defasında, haddîni bilmez bir kimse, bir yandan yaban turpuna benzer dikenli birşey yiyor, bir yandan da Ahmed Satîha hazretleri ile alay ediyordu. Bu edebsizliğinin cezası olarak, boğazına bir diken takıldı ve o şekilde öldü.

Ahmed Satîha hazretleri, bir kızla evlenmek istedi. O kıza haber gönderi-lince, kız kabûl etmediği gibi, güzelliğiyle öğünerek çok da hakaretlerde bulundu. Daha bu uygunsuz sözlerini bitirmemişti ki, o ânda felç oldu. Ne yaptılar ise tedâvi edemediler ve o kız, o şekilde öldü.

Kötürüm olan bir kadın vardı. O kadının dört senedir devam eden bu hastalığına bir çâre bulamadılar. Nihâyet gelip durumu Ahmed Satîha hazretlerine arzettiler. O da, o kadının bulunduğu yere gitti. Bir miktar zeytinyağı istedi. Getirdiler. Bu yağın içine ağız suyundan bir miktar koyup, kadının bulunduğu tarafa gönderdi ve yağı vücûduna sürmesini söyledi. Kadın, o yağı vücûduna sürdü ve Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu. Tamamen iyileşti.

Bir defasında, Ahmed Satîha hazretleri, Menf beldesinde bir vâlinin yanında idi. Orada, bir suçlu kimsenin affı için şefaatte bulundu. Vâli de o kimseyi affettiğini bildirip, serbest bıraktı. Fakat Ahmed Satîha hazretleri oradan gittikten sonra, vâli verdiği sözden dönerek, o kimseyi

tekrar hapsetti. Bu hâlinin cezası olarak, vâlinin boynunda bir ur meydana geldi. O ur, vâlinin boğulmasına sebep oldu. Hiçbir çâre bulamadılar, vâli o gün öldü. İmâm-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Bir belde var idi ki, oranın ahâlisi Ahmed Satîha hazretlerinin büyüklüğünü inkâr ederler, ona karşı çıkarlardı. O da buna çok üzülürdü. Bu bozuk düşüncelerinin cezası olarak, o beldenin ahâlisi birbirine düştü. Aralarında, birbirlerini öldürme hâdiseleri ve nihâyet harb meydana geldi. Bu hâl şiddetlendi ve sonunda o belde harâb bir hâle geldi. Bu fakîr (Abdülvehhâb-ı Şa'rânî) o beldenin bu durumuna çok üzülerek hocama arzedip, bu beldeyi i'mâr etmesini, (aralarının düzelmesi için duâ etmesini) istirhâm ettim. Bana; "Bunlar münâfık kimselerdir. Birbirlerine düşmelerinde fayda vardır. Onlar öyle olmazlarsa, hepbirlikte müslümanlara zarar verirler" buyurdu. O belde, zamânımıza kadar harâb bir hâldedir.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 136

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 326

AHMED İBNİ KEMÂL

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. İsmi, Ahmed bin Süleymân bin Kemâl Paşa, lakabı Şemseddîn'dir. Dedesi Kemâl Paşa'ya izafeten "Kemâl Paşa-zâde" ve "İbn-i Kemâl" isimleriyle tanınmıştır. 873 (m. 1468) senesinde doğdu. Doğum yeri hakkında ihtilâf vardır. Ba'zı kaynaklarda Edirne'de, diğer bazı kaynaklarda da Tokat'da doğmuş olduğuna işâret edilmektedir. 940 (m 1534)'da İstanbul'da vefât etti.

Babası Süleymân Çelebi, devrinin tanınmış kumandanlarından biri idi. Amasya Muhafızlığı ve Tokat Sancakbeyliği vazîfelerinde bulundu. Me'muriyetten ayrıldıktan sonra, İstanbul'a geldi ve burada vefât etti. Babası Kemâl Paşa'nın Eski Odalar civârındaki türbesine defn edildi. Annesi, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanının meşhûr âlimlerinden İbn-i Küpeli'nin kızıdır. Dedesi Kemâl Paşa ise, Fâtih Sultan Mehmed Hân devri komutanlarından idi. Edirne ve İstanbul'da birçok vakıfları bulunmakta olup 875 (m. 1470) yılı başlarında vefât etti. Bir ümera ailesine mensûb bulunan İbn-i Kemâl Paşa, ailesinin nezâretinde iyi bir tahsil görmekle beraber, zamanın geleneği îcâbı, önce askerî sınıfa girdi ve sipâhi olarak İkinci Bâyezîd Hân'ın seferlerine iştirâk etti.

İbn-i Kemâl Paşa, ilimde yetişmesini bizzat kendisi şöyle anlatır: "Sultan İkinci Bâyezîd Hân ile bir sefere çıkmıştık. O zaman vezîr, Halîl Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa idi. Şanlı, değerli bir vezîr idi. Ahmed İbni Evrenos adında bir de kumandan vardı. Kumandanlardan hiçbiri onun önüne geçemez, bir mecliste ondan ileri oturamazdı. Ben ise, vezirin ve bu kumandanın huzûrunda ayakta, esas vaziyette dururdum. Bir defasında, eski elbiseler giyinmiş bir âlim geldi. Bu, kumandanlardan da yüksek yere oturdu ve kimse ona mâni olmadı. Ben buna hayret ettim. Arkadaşlarımdan birine, kumandandan da yüksek yere oturan bu zâtın kim olduğunu sordum. "Filibe Medresesi müderrisi, âlim bir zâttır. İsmi Molla Lütfî'dir." dedi. "Ne kadar maaş alır" dedim. "Otuz dirhem" dedi. "Makamı bu kadar yüksek olan bu kumandandan yukarı nasıl oturur?" dedim. "Âlimler, ilimlerinden dolayı ta'zim ve takdîr olunur, hürmet görürler. Geri bırakılırsa, bu kumandan ve vezîr buna râzı olmazlar" dedi. Düşündüm, "Ben bu kumandan derecesine çıkamam, ama çalışır gayret edersem, şu âlim gibi olurum" dedim ve ilim tahsîl etmeye niyet ettim. Seferden dönünce, o meşhûr âlim Molla Lütfî'nin huzûruna gittim. Sonra Edirne'deki Dâr-ül-hadîs müderrisliği bu zâta verildi. Ondan "Metali Şerhî"nin haşiyelerini (açıklama ve ilâvelerini) okudum."

İbn-i Kemâl Paşa, bu hocasından başka; Kestelli ismiyle meşhûr Muslihuddîn Mustafa Efendi, Hatîb-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi ve Muarrif-zâde Sinânüddîn gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenip, icâzet aldı. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde derin âlim olarak yetişti. Edirne'de Taşlık adıyla tanınan Ali Bey'in medresesine müderris olarak ta'yin edildi. Burada müderris iken, pâdişâhın emri ile "Tevârih-i Âl-i Osman" adlı târihini yazdı. Bundan sonra Usküp'te İshak Paşa Medresesi'ne ta'yin edildi. Burada Seyyid Şerîf Cürcânî'nin "Şerh-ül-Miftâh" adlı eserine bir haşiye yazdı. Kısa bir zaman sonra da Edirne'deki Halebiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Burada müderris iken de, "Risâlet-ül-kâfiye" adlı eserini yazdı. Bundan sonra da, Edirne'de Üç Şerefeli medreselerinde, daha sonra İstanbul'da Sahn-ı semân Medresesi'nde bir müddet müderrislik yaptı. Bu vazîfelerinden sonra, o zaman Osmanlı medreselerinden en yüksek derecede olan Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bundan sonra Edirne ve sonra da Anadolu kadıaskeri oldu. Bir müddet vazîfelerini yürüttükten sonra, Edirne'deki Dâr-ül-hadîs Medresesi'nde ve Sultan Bâyezîd medreselerinde bir müddet daha müderrislik yaptı. Çok âlim yetiştirdi. Onun derslerinde yetişen âlimlerden bir kısmı şu zâtlardın Sa'dî Çelebi, meşhûr âlim ve Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi, Sadr-ı a'zam Pîri Mehmed Paşa'nın oğlu Muhyiddîn Mehmed, Aşcı-zâde Hasen Çelebi, Müderris Mevlânâ Hidâyetullah, Vizeli Mevlânâ Abdülkerîm, Bağdad kadılığı yapmış olan Mehmed İbni Muhyiddîn Hasen, Bostan Efendi, Mehmed İbni Abdülvehhâb ve Kadıasker Abdüllatîf Efendi ve diğerleri.

İbn-i Kemâl Paşa, Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin vefâtından sonra, 932 (m. 1527) senesinde şeyhülislamlığa getirildi. Sekiz sene şeyhülislâmlık yaptı.

İbn-i Kemâl Paşa, bütün vaktini ilme veren âlimlerdendir, ilmi ile o kadar büyük bir şöhret kazanmıştı ki, zamanındaki birçok âlim ba'zı mes'elelerde ona başvururlardı. Hattâ bir kısım ulemâ, yazmış olduğu eserleri tashih (kontrol) maksadıyla ona gönderirlerdi. Onaltıncı asrın ilk yarısında, Osmanlı kültürünün en büyük mümessili olarak görülmektedir. Ahlâkı güzel, edebi mükemmel, zekâsı ve aklı kuvvetli, ifâdesi açık ve veciz olup, iki dünyâ faydalarını bilen ve bildiren, pek nâdir simalardan biri idi. Cinnîlere de fetvâ verirdi. Bunun için "Müftî-yüs-sekaleyn" (insanların ve cinnîlerin müftîsi) adı ile meşhûr oldu. Büyük bir âlim olduğu gibi, güçlü bir tarihçi, değerli bir edîb, kuvvetli bir şâir idi. Tasavvufta da ileri derece sahibi idi. Büyük velîlerin teveccühünü kazanmıştı. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında, Zenbilli Ali Efendi'den sonra Osmanlıların dokuzuncu şeyhülislâmı oldu. Bu makamda bulunduğu sürede, dâhilî ve hâricî, din ve mezheb düşmanlarına karşı ilmiyle ve yazdığı kitaplarıyla mücâdele etti. İbn-i Kemâl Paşa, Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı propagandasının te'sîriyle Doğu Anadolu'da yer yer büyümeye başlayan fitneye karşı, Ehl-i sünnet i'tikâdını bütün gayreti ile müdâfaa etmiş ve Kanunî Sultan Süleymân Hân'ı Safevîlere karşı mücâdeleye teşvik ettiği gibi, pâdişâhın Şah Tahmasb'a gönderdiği mektûpları da bizzat kaleme almıştır. Aynı zamanda, Hazreti Îsâ aleyhisselâmın Hazreti Muhammed'den (s.a.v.) daha efdal (üstün) olduğunu iddia eden İranlı Molla Kabız'ın iddialarının doğru olmadığını, alenî (herkese açık) bir mahkemede onu susturarak isbât etmiş ve yazdığı risalelerle Kabız'ın halk efkârında uyandırdığı tereddütleri de gidermişti.

Kefevî, İbn-i Kemâl Paşa için; "Ba'zı rivâyetleri ba'zılarına tercih edebilmesi bakımından, mezhebde (Hanefî mezhebinde) tercih sahibidir." demektedir. Ba'zı ulemâ da onun için; "Mısır'da İmâm-ı Süyûtî ne ise, İstanbul'da ve diğer beldelerde de İbn-i Kemâl Paşa odur. Her ikisi de asrın süsüdür" demişlerdir.

Anadolu Kadıaskeri sıfatıyla, Mısır seferinde Yavuz Sultan Selim Hân'ın yanında bulunmuş olan İbn-i Kemâl Paşa, pâdişâhtan büyük i'tibar görmüştür.

Mısır'da bulundukları sırada, orada kalmaları uzayınca, dîvân erkânı ve ileri gelenler, asıl vatanları Anadolu'ya, diyâr-ı rûm'a hasret kalıp, dönmeyi arzu etmişlerdi. Fakat bu arzularım Pâdişâh'a söyleyememişlerdi. İleri gelenlerden ba'zıları, o zaman yanlarında bulunan ve Anadolu Kadıaskeri olan İbn-i Kemâl Paşa'ya durumu anlattılar. Yavuz Sultan Selim Hân onu çok severdi. Çünkü İbn-i Kemâl Paşa, o zamanın en seçkin âlim idi. Ona dediler ki "Ne zamana kadar bu diyâr-ı gurbette hasret çekeceğiz? Bu durumu Pâdişâh hazretlerine bir arz edip, gitmeye meylettiremez misiniz?"

Birgün İbn-i Kemâl Paşa, Yavuz Sultan Selim Hân ile sohbet ederken, Pâdişâh askerlerin durumunu sorup; "Ortalıkta neler konuşuluyor?" dedi. İbn-i Kemâl Paşa da; "Pâdişâhım, yolda gelirken askerlerden biri bir türkü söylüyordu ve şöyle diyordu:

"Nemüz kaldı bizüm mülk-i Arab'da,
Nice bir dururuz Şâm-ü-Haleb'de,
Cihan halkı kamu ayş-ü-tarabda,
Gel ahî gidelüm Rûm illerine."

(Nemiz kaldı bizim bu Arab diyarında,
Şam'da ve Haleb'de niçin dururuz?
Cihan halkı hep şenlik içinde yaşamakta,
Gel kardeş, gidelim Rum diyarına.)

Bu şiir, Yavuz Sultan Selim Hân'ın çok hoşuna gidip; "Bundan sonra burada durmamızı gerektiren işler de kalmadı, döneriz" diyerek, İstanbul'a döneceğini bildirdi. Bundan bir gün sonra, Yavuz Sultan Selim Hân'a Kâ'be'nin anahtarı ve diğer mukaddes emânetler teslim edildi ve İstanbul'a dönmek için ordusuyla yola çıktı. Bu yolculukta bir sohbet sırasında, söz İbn-i Kemâl Paşa'nın hocası Molla Lütfî'den ve onun öldürülme sebebinden açılmıştı. Yavuz Sultan Selim Hân, ona hocası hakkında ba'zı şeyler sordu. O da hocasından bahisle, iftiraya uğrayarak öldürülmüş olup ve nükteden bir zât olduğunu söylemişti. Pâdişâh, İbn-i Kemâl Paşa'ya: "Sen de nükteli bir söz söylemez misin?" dedi. İbn-i Kemâl Paşa; "Geçen gün biz nöbetimizi savdık. Şimdi sıra yoldaşım Duâcımıza düştü. Şimdi onlar söylesin" dedi. Bunun üzerine Pâdişâh; "Yoksa o günki okuduğun kıt'a (şiir) senin mi idi?" dedi. O da; "Pâdişâhın doğru firâsetinin şehâdet ettiği gibidir (evet) diyerek, Pâdişâhı selâmladı. Bu hâdise üzerine, Yavuz Sultan Selini Hân İstanbul'a dönünce, çok sevdiği meşhûr ve mehâretli âlim İbn-i Kemâl Paşa'ya beşyüz altın hediye etti.

Mısır seferinde İbn-i Kemâl Paşa, Anadolu kadıaskeri olarak Pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân'ın yanında bohmuyordu. Bu yolculukları sırasında sohbet ederek yol alırken, bir ara İbn-i Kemâl Paşa'nın atının ayağından sıçrayan çamurlar, Yavuz Sultan Selim Hân'ın kaftanını kirletmişti. Pâdişâhın kaftanına çamur sıçrayınca, İbn-i Kemâl Paşa mahcûb olup, atını geriye çekerek özür dilemişti. Yayuz Sultan Selim Hân'ın ona dönerek; "Üzülmeyiniz, âlimlerin atının ayağından sıçrayan çamur, bizim için şereftir. Vasıyyet ediyorum, bu çamurlu kaftanım, ben vefât ettikten sonra kabrimin üzerine örtülsün" dedi. Bu vasıyyet, vefâtından sonra yerine getirildi. Bu hâdiseyi hatırlatan o kaftan, şimdi de Yavuz Sultan Selim Hân'ın kabri üzerinde, bir camekan içinde, târihî bir hâtıra olarak durmaktadır.

İbn-i Kemâl Paşa müderrislik, kadılık, kadıaskerlik ve şeyhülislâmlık gibi mühim vazîfelerde bulunmak sûretiyle, dîne ve devlete üstün hizmetler yaptı. Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân gibi iki Osmanlı pâdişâhı ile birlikte savaşlara da katıldı. Hem ilmen, hem de fiilen hizmet etti. Peygamberimizin (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın yolu olan Ehl-i sünnet i'tikâdının yayılmasında ve buna muhalif olanların ilmen ve fiilen susturulmalarında büyük hizmetler yaptı.

Onun yaşadığı asır. Osmanlı devletinin en parlak devri olup, bunda onun da büyük hizmetleri oldu.

İbn-i Kemâl Paşa, 2 Şevval 940 (16 Nisan 1534) senesinde, bir Cum'a günü vefât etti. Edirnekapı'da surların dışında, Mehmed Çelebi zaviyesi denilen mıntıkada defn edildi. Talebelerinden Mısır kadısı Mehmed Bey, sonradan mezarının etrâfına kalın taştan duvar şeklinde bir parmaklık sed yaptırdı. Edirnekapı mezarlığındaki kabri. Boğaz Köprüsü Çevre Yolu yapılırken, etrâfındaki kabirler nakl edilmiş, kendi kabri, târihî eser olarak on metre beri alınmıştır. Vefâtında, ilimler İbn-i Kemâl ile gitti ma'nâsında; "îrtehal-el-ulûm bil-Kemâli", "Kabri Ahmed mudâm ola pürnûr", "Ol bârigâha vardı İbn-i Kemâl Paşa" mısraları, ebced hesabında vefât târihini göstermektedir. Kefeni için; "Hiye âhır-ül-libas (son elbisedir)", kabri için; **"Hazâ makâm-ı Ahmed (Bu Ahmed'in** makamıdır)" ibâreleri ile, ebced hesabına göre vefât târihi düşürülmüştür. Vefât edeceği sırada; "Ey bir olan Allah, bizi korktuğumuzdan kurtar!" ma'nâsında; "Yâ Ehad, neccinâ mimma nehâf' demiştir. Bu son sözündü de, ebced hesabına göre vefât târihini gösterdiği sonradan anlaşılmıştır. **Eserleri:** İbn-i Kemâl Paşa, ekserisi muhtelif risaleler olmak üzere, üçyüz civarında eser yazdı. Bu eserlerinden çoğu yazma olup, 36 tanesi Ahmed Cevdet Paşa tarafından yayınlandı. 1-Fetvâları; insanlar arasındaki muâmeleleri, ahlâk ve âdet konularını açıklayan fetvâlarıdır. Bu fetvâları toplanıp, fıkıh kitaplarının tertîbi gibi, konulara göre tertîb edilmiştir. Fetvâlarının toplandığı kitaplar değişik kütüphânelerde yazma olarak mevcûttur. En geniş fetvâ kitabı, İstanbul Belediye Kütübhânesi'ndedir. 2-Tagyîr-üt-tenkîh; usûl ilmine dâirdir. 3-Risâle-i mümeyyize ve Tecrîd-üt-tecrîd; kelâm ilmine dâirdir. 4-Müferric-ül-kulûb; akâidle ilgilidir. 5- Felah şerhi merâh; nahiv ilmine dâirdir. 6- Beydâvî haşiyesi ve Saffât sûresine kadar yazdığı tefsîri. 7- Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Keşşâf şerhine ve Miftâh şerhine haşiyesi. 8- Meşârik-ül-envâr şerhi. 9-Hadîs-i erbe'în şerhi. 10- Nigaristan (Farsça), 11- Mühît-ül-lüga; Arabcadan Faracaya lügattir. 12- Tevârih-i Âl-i Osman; on cild olup, en meşhûr eserlerindendir. 699-433 (m. 1299-1526) seneleri arasındaki 234 yıllık hâdiseleri yazmıştır. Son cildi Zafer nâme-i Sultan Süleymân adıyla meşhûr olmuştur. Aynı eser, Fransızca (Mohaçnâme) adıyla basılmıştır. 13-İslâh ve îzâh; me'ânî ilminde bir metin şerhi. 14- Telvîh haşiyesi. 15- Molla Hâce-zâde'nin Tehâfüt adlı eserine haşiye. 16- Risâle-i münîre. 17-Mühimmât-ül-müftî fî fürû'-ıl. Hânefiyye: Hanefî mezhebinde bir müftînin bilmesi lâzım olan bilgileri bu kitapta toplamıştır. 18- El-Îzâh fî şerhi ıslâh-il-Vikâye, 19- Hidâye şerhi, 20- Molla Câmî'yi esas alarak yazdığı, 7777 beyitlik "Yûsuf ile Züleyhâ" adlı manzûm bir eseri, ayrıca Arabca, Farsça ve Türkçe şiirleri vardır. Kasîde-i Bürde'yi de manzûm olarak tercüme etmiştir.

İbn-i Kemâl Paşa, kıymetli eserlerinden başka, yine târihe dâir olmak üzere, Mısır seferi sırasında, Yavuz Sultan Selim Hân'ın emriyle İbn-i Tagriberdi'nin, "En-Nücûm-üz-zâhire fî mülûki Mısır vel-Kâhire" adlı Arabca eserini de Türkçe'ye tercüme etmiştir. Yavuz Sultan Selim Hân'ın ölümü üzerine yazdığı mersiyesi, yıllarca dilden dile dolaştı.

Bu mersiyesinden bir bölüm:

"Azmde nevcivân hazmde pîr,
Sâhib-üs-seyf-ü-sâhib-üt-tedbîr.

Az müddette çok iş etmiş idi.
Sayesi olmuş idi, âlem gir.

Şems-i asr idi, asrında Şemsin,
Zılli memdûd olur, zamanı kasîr.

Tâc-ü-tahtıyle fahreder beyler,
Fahrederdi ânınla cân-ü-serir.

Hayf Sultan Selîm'e hayf, diriğ.
Hem kalem ağlasın ona, hem tîg."

Ayrıca darb-ı mesel hâlini almış kıt'a ve beyitleri vardır. Nitekim:

"Mansıbda bir ola dahî ger âlim-ü-câhil,
Zâhirde müsâviyse hakîkatte bir olmaz.
Altun ile faraza ki beraber çek ile seng,
Vezn içre bir olmak ile kıymette bir olmaz."

Kıt'ası ile;

"Sakla kurt enciğin derin oysun,
Besle kargayı gözlerin oysun."

Beyti bunlardandır.

Bir başka şiiri de şöyledir:

"Kısmetindir gezdiren yer yer seni,
Arş'a çıksan, akıbet yer yer seni.

Eline nefsinin verip kazma,
Yoluna kimsenin kuyu kazma.

Her ki gayrın yolunda kazdı kuyu,
Kendi düştü kuyuya yüzü koyu."

"Nâ ehil olur muârız-ı ehl,
Her Ahmed'e bulunur Ebû Cehl.

"Göz yum cihandan aç, gözünü kendi hâline,
Sen göz yumup açınca, bu dünyâ gelir gider."

"Ölümden kurtuluş yoktur cihanda,
O derdi çekmez olmaz ins-ü-canda.

Kişinin ömrü çünkim âhır ola,
Yeğ oldur kim gazâ yolunda öle."

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın "Levh-il-mahfûz ve Ümm-ül-kitâb" ismindeki eserinden bir bölüm:

Ra'd suresindeki: **"Allahü teâlâ, dilediğini siler. Dilediğini değiştirmez. Ümm-ül-kitâb O'ndadır"** âyet-i kerîmesinde, Levh-i mahfûz bildirilmektedir. Ümm-ül-kitâb, ezelî olan kelâm-ı ilâhînin ismidir. Melekler, bunu anlıyamaz. Zamanlı değildir. Ya'nî burada zaman yazılı değildir. Allahü teâlâdan başka, kimse bilmez. Hiç yok olmaz. Levh-i mahfûzda ise, değişiklik olur. Bunu melekler görür, insanın, işine göre, ömrü ve rızkı değişir, iyiler kötü, kötüler iyi olarak değiştirilebilir. Böylece, birine ölümüne yakın iyi işler yaptırıp, son nefeste îmânla gönderir. Başkasına kötü amel işletip, imansız gönderir. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) her zaman; **"Allahümmeyâ mukallibelkulûb, sebbit kalbi alâ dînik"** duâsını okurdu (ki, Ey büyük Allahım! Kalbleri iyiden kötüye, kötüden iyiye çeviren, ancak sensin. Kalbimi, dîninde sabit kıl, ya'nî dîninden döndürme, ayırma! demektir). Eshâb-ı Kirâm "aleyhimürrıdvân" bunu işitince; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Sen de dönmekten korkuyor musun?" dediklerinde; **"Mekr-i ilâhiden, beni kim te'min eder?"** buyurdu. Çünkü, hadîs-i kudsîde; **"İnsanların kalbi, Rahmânın kudretindedir, Kalbleri, dilediği gibi çevirir"** buyurulmuştur. Ya'nî, Celâl ve Cemâl sıfatları ile, kötüye ve iyiye çevirir. Levh-i mahfûza ilk olarak **"Benden başka Allah yoktur. Muhammed benim resûlümdür ve habîbimdir ve herşey benim mahlûkumdur.**

Herşeyin Rabbiyim, Halikıyım" yazıldı. Sonra, Peygamberleri ve kıyâmete kadar gelecek insanların iyileri sa'îd olarak, kötüleri de şaki olarak yazıldı.

Kader değişmez. Kaza, kadere uygun olarak meydana gelir. Kaza, hergün çok değişip, sonunda kadere uygun olunca yaratılır. Kazâ-i mu'allak şeklinde, yaratılacağı yazılmış olan birşey, kulun iyi ameli ile değişip yaratılmaz. Evliyâ, kaderi anbara, kazayı ölçeğe benzetmiştir.

(Kâmûs'da, kaza kelimesinde diyor ki: "Kaza, kaderin husûsî bir kısmıdır. Kader, anbara doldurulmuş buğday gibidir. Kaza ise, onu ölçerek vermek gibidir. Ömer (r.a.), Şam'a geldi. Şehirde veba hastalığı olduğunu işitince, şehre girmedi. "Allahü teâlânın kazasından kaçıyor musun?" dediklerinde; "Allahü teâlânın kazasından, kaderine kaçıyorum" buyurdu ki, kader, kaza şeklini almadıkça değişebilir. Kader, maaş bordrosu gibidir. Kaza ise, bu maaşın dağıtılmasıdır. İbn-i Esîr dedi ki: "Kazâ ve kader, birbirinden ayrılmaz. Çünkü, kader temel gibi, kaza da üstündeki bina gibidir". Kader kelimesinde diyor ki: "Kader, Allahü teâlânın, olacak şeyleri ezelde bilmesidir. Kaza, kaderde bulunan şeyleri, zamanı gelince yaratmasıdır.")

İmâm-ı Gazâlî, (İhyâ-ül-ulûm) kitabında buyurdu ki: "Kazâ-i mu'allak, Levh-i mahfûzda yazılıdır. Eğer o kimse, iyi amel yapıp, duâsı kabûl olursa, o kaza değişir." Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kader, tedbir ile, sakınmakla değişmez. Fakat kabûl olan duâ, o belâ gelirken korur."** Duânın belâyı defetmesi de, kaza ve kaderdendir. Kalkan, oka siper olduğu gibi, su, yerden otun yetişmesine (ve havanın oksijen gazı, canlının hücrelerindeki gıda maddelerini yakıp hararet meydana gelmesine) sebep olduğu gibi, duâ da, Allahü teâlânın merhametinin gelmesine sebeptir. Bir hadîs-i şerîfte; **"Kazâ-i mu'allakı, hiçbirşey değiştiremez. Yalnız duâ değiştirir ve ömrü, yalnız, ihsân, iyilik arttırır"** buyuruldu. Allahü teâlânın takdîrinin, ya'nî kaderin, Levh-i mahfûzda yazılması kazadır. Bir kimseye takdîr edilen belâ kazâ-i mu'allak ise, ya'nî, o kimsenin duâ etmesi de takdîr edilmiş ise, duâ eder, kabûl olunca, belâyı önler. "Ecel-i kazâ"yı da, iyilik etmek geciktirir. Fakat, "Ecel-i müsemmâ" değişmez. Ecel-i kaza denilen; meselâ bir kimse, eğer iyi iş yapar, yahut sadaka verir, hac ederse ömrü altmış sene, bunları yapmazsa kırk sene diye takdîr edilmesi gibidir. Vakit tamâm olunca, eceli bir ân gecikmez. Birinin üç gün ömrü kalmış iken, akrabasını Allah rızâsı için ziyâret etmesi ile, ömrü otuz seneye uzar. Otuz yıl ömrü olan kimse de, akrabasını terk ettiği için, ömrü üç güne iner. "Lübâb-üt-te'vîl" (ya'nî Tefsîr-i Hâzin) kitabında diyor ki: Takdîr, ezelde Levh-i mahfûzda yazılmıştır. Sonradan birşey yazılmaz. Ya'nî, Levh-i mahfûzda olacak değişiklikler ve ömürlerinin artması ve kısalması da, ceffelkalem (ya'nî ezelde) yazılmıştır ki, buna kazâ-i mu'allak denir. Allahü teâlânın, kaderi, ya'nî ezelde ilmi nasıl ise, Levh-i mahfûzdaki değişiklikler, ona uygun olur. Ömer (r.a.) yaralanınca, Ka'b-ül-ahbâr buyurdu ki: "Ömer (r.a.) daha yaşamak isteseydi, duâ ederdi. Zîrâ onun duâsı elbette kabûl olur." işitenler şaşınp; "Nasıl böyle söylüyorsun? Allahü teâlâ: **"Ecel, bir ân gecikmez ve vaktinden önce gelmez"** buyurdu" dediklerinde: "Evet, ecel hâzır olduğu vakit gecikmez. Fakat. Ecel hâzır olmadan önce, sadaka ile, duâ ile, amel-i sâlih ile, ömür uzar. Zîrâ Fâtır sûresinde; **"Herkesin ömrü ve ömürlerin kısalması hep yazılıdır"** buyurulmaktadır" dedi.

Her sene, (Şa'bân ayının onbeşinde Berât gecesinde) o senede olacak şeyler, ameller, ömürler, ölüm sebebleri, yükselmeler, alçalmalar, ya'nî herşey Levh-i mahfûzda yazılır.

Dâvûd aleyhisselâmın yanına iki kişi gelip, birbirinden şikâyet etti. Dinleyip karar verip giderken, Azrail (a.s.) gelip; "Bu iki kişiden, birincisinin eceline bir hafta kaldı, ikincisinin ömrü de bir hafta önce bitmişti, fakat ölmedi" dedi. Dâvûd (a.s.) şaşıp, sebebini sorunca; "İkincisinin

bir akrabası vardı. Buna dargın idi. Bu, gidip onun gönlünü aldı. Bundan dolayı, Allahü teâlâ, buna yirmi yıl ömür takdîr buyurdu" dedi. (Emâlî kasidesi altmışikinci beytinde; "Öldürülen kimsenin eceli, münkatı' değildir." Ya'nî, o ânda, ömrü ortadan kesilmiş değildir. Kâmûs mütercimi Ahmed Âsım Efendi, bu beyti şerh ederken diyor ki: "Ehl-i sünnete göre, öldürülen kimsenin, o ânda eceli gelmiştir, ömrü ortadan kesilmemiştir. Herkesin eceli bir tanedir.") Görülüyor ki, müslüman olan ve dînimize uygun akrabayı ziyâret çok lâzımdır. Hiç olmazsa haftada veya ayda bir ziyâret etmeli, kırk günü geçirmemelidir. Uzak memlekette ise, mektûpla gönlünü almalıdır. Dargın, kinli ise de vazgeçmemelidir. Akrabası gelmezse, cevap vermezse de, giderek veya hediye, selâm göndererek, yahut mektûp ile yoklamaktan vazgeçmemelidir. Allahü teâlâ, müslüman olan ve sâlih olan akrabayı ziyâreti emr ediyor.

(Doktor bulmak ve ilâç bulmak da, takdîre bağlıdır. Allahü teâlâ, takdîrine göre sebepleri yaratmaktadır. Çok eskiden bilindiği gibi, bir yeri kesilen insanın eceli gelmedi ise, damarı bağlanır, ilâç verilir, ölmez. Eceli gelmiş ise, damarı bağlıyacak biri bulunamaz, kanı akar, mikrop kapar, ölür. Yürek adalesi bozuk olan ağır hastaya, ölmek üzere olan bir başkasının sağlam yüreği takılıp takılmaması da, ecelin gelip gelmemesine bağlıdır. Kalbin değiştirilmesi de hastayı muhakkak iyi yapmıyor, çoklarının ölmesine sebep olmaktadır.

Kıyâmette herkes, öldüğü zamandaki şekli, boyu ve organları ile mezardan kalkacaktır. Herkesin kuyruk sokumu kemiği değişmiyecek, başka a'zâ, organlar, bu kemik üzerine yeniden yaratılacak, rûhlar bu yeni bedenlerini bulup, te'alluk edeceklerdir. Rûhların bu başka bedenlere te'alluk etmeleri, tenasüh değildir, insanın bedeni, organları dünyâda da değişiyor. Kırk yaşındaki insanın eti, yağı, derisi, kemikleri başkadır. Çocukluğunda bulunanlar başkadır. Fakat o, hep aynı insandır. Çünkü insan, rûh demektir. Beden değişiyor ise de, rûh değişmez, insanın parmak izi de hiç değişmez. Hiçbir insanın parmak izi, başkasının parmak izine benzemez. Bir insanın parmak uçlarındaki çizgilerin şekli, doğmadan önce, rûh bedene te'alluk ettiği sıralarda teşekkül eder. İnsan ölüp çürüyünceye kadar hiç değişmez. Beşbin yıllık mumyalarda aynen kaldıkları görülmüştür. Parmak ucundaki çizgilerden herbiri, yanyana dizilmiş deliklerden meydana gelmiştir. Her delikcikten, ter sızmaktadır, insan birşeyi tutunca, sızan ter, o şey üzerinde çizgilerin şekli gibi yapışıp kalır. Teri boyayan bir ilâç sürünce, o kimsenin parmak izi, o şey üzerinde görünür. Büyük âlim, İmâm-ı Muhammed Gazâlî, Fârisî "Kimyâ-i sa'âdet" kitabının sekseninci sahifesinde diyor ki: "Bir insanın çeşitli yaşlarındaki bedenleri başka başka oldukları gibi, aynı boy ve şekilde, fakat başka zerrelerden yapılmış bir bedenle kabirden kalkacaktır.")

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın Kur'ân-ı kerîmin secâvendleri (ya'nî durakları) için yazdığı şiir aşağıdadır:

Cim: Caiz geçmek ondan, hem reva, durmak fakat, evlâdır sana!

Ze: Caiz, onda dahî durdular, geçmeği, daha iyi gördüler.

Ti: Mutlaka durmak nişanıdır, nerde görsen, orda hemen dur!

Sat: Durmakta ruhsat var dediler, nefes almağa izin verdiler.

Mim: Lâzım durmak burada elbet, geçmede, küfrden korkulur pek!

La: Durulmaz! demektir her yerde. Durma hiç! alma hem nefes de! Bu tertîble oku. İtmam et! Sevâbın cümleye ihsân et!

Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretlerinin 934 (m. 1527) senesinde yazdığı kırk hadîs-i şerîf, 979 (m. 1571) senesinde Seyyid Pîr Muhammed Nitâî tarafından Türkçeye çevrilmiştir. 1316 (m. 1898)'da İstanbul'da basılan bu tercüme onsekizinci hadîs-i şerîfde; **"Bir işinizde şaşırırsanız, ölmüşlerden yardım isteyiniz!"** buyuruldu. Şeyhülislâm Ahmed Efendi, bu hadîs-i şerîfi açıklarken diyor ki:

"Rûhun bedene bağlanması, kuvvetli bir aşk ile olmuştur. İnsanın ölmesi, rûhun bedenden ayrılması demektir. Fakat, rûh ayrıldıktan sonra, bu aşkı bitmez. Rûhun bedene olan sevgisi, kuvvetli çekmesi, öldükten sonra uzun zaman bitmez. Bunun içindir ki, ölülerin kemiğini kırmak, mezarı üstüne basmak yasaktır.

Bir insan, kuvvetli, olgun ve te'sîri çok olan bir zâtın mezarı yanında durup, o toprağı ve o zâtın bedenini düşünse, o zâtın rûhunun, bedenine ve dolayısı ile, o toprağa bağlılığı olduğundan, bu iki rûh karşılaşır. Gelen insanın rûhu, o zâtın rûhundan çok şeyler edinir ve güzelleşir, olgunlaşır, işte bu fâideden dolayı, kabir ziyâretine izin verilmiştir. Bundan başka sebebler de yok değildir."

Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa, El-Münîre kitabında diyor ki: "Tasavvufda rehberlik yapan kimseye ve ona talebe olacak kimseye ilk vâcib olan şey, İslâmiyete uymaktır, İslâmiyet, Allahü teâlânın ve Resûlünün (s.a.v.) emir ve yasak ettiği şeyler demektir. Peygamberimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat şeri'ate uymıyan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan sapdırıcı biliniz!"**

Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa, Şerh-i hadîs-i erbe'în kitabında; **"Sünnetimi terk edene şefaatim haram oldu"** hadîs-i şerîfini şöyle açıklamaktadır:

Bu hadîs-i şerîfte sünnet demek, **İslâmiyet yolu demektir. Çünkü, mü'min** kimse, büyük günah işlese de, şefaatten mahrûm olmaz. Hadîs-i şerîfte, **"Büyük günah işliyenlere şefaat edeceğim"** buyuruldu. Resûlullahın (s.a.v.) Hak teâlâdan getirdiği şerî'ate tâbi' olmak lâzımdır. Bunu terkeden, şefaate kavuşamaz.

Ahmed İbni Kemâl Paşa "Kitâb-ül-ferâid"de diyor ki: "Ebû Umâme'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Başkalarına benzeyenler bizden değildir. Yahudilere ve hıristiyanlara benzemeyiniz! Yahudiler parmakları ile işâret ederek, Hıristiyanlar elleri ile işâret ederek, mecûsîler de eğilerek selâm verir"** buyuruldu."

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın "Risâle-i Münire" adlı eserinden ba'zı bölümler:

Amel: Kulların amelleri üç çeşittir: 1- Farz, 2- Fazilet, 3- Ma'siyet. Hepsi de kulun kesbi, ya'nî kazanması, edinmesi iledir.

Farz: Allahü teâlânın emri, dilemesi, sevmesi, beğenmesi, kazası, kaderi, yaratması, hükmü, bilmesi, tevfîki ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Fazilet: Allahü teâlânın emri ile değildir. Fakat dilemesi, sevmesi, beğenmesi, kazası, kaderi, yaratması, hükmü, ilmi, tevfîki ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Ma'siyet: Allahü teâlânın emri ile değildir; fakat dilemesi iledir, sevmesi ile değil fakat kazası iledir. Beğenmesi ile değil, takdîr ve yaratması iledir. Tevfîki ile değil, fakat bilmesi ve Levh-il-mahfûza yazması iledir.

Bunun gibi, Allahü teâlâ mahlûkatın amellerini, ecellerini, rızıklarını, sıhhat ve hastalıklarım, neş'elerini ve kederlerini, günah ve iyi işlerini, onları yaratmadan önce (yarattığında ne yapacaklarını ilm-i ezelîsi ile bilerek) Levh-il-mahfûza yazmıştır. Göklerde ve yerde bulunan cinler, insanlar, melekler ve şeytanlar bir araya gelse, bu işlerden birini değiştiremezler.

Namaz: Müslümanlara îmândan sonra farz olan ilk şey, beş vakit namazdır. Çünkü, namaz dînin direği ve âhıret amellerinin başıdır. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Herşeyin bir direği vardır: dinin direği de namazdır. Herşeyin bir yıkıcısı vardır: dinin yıkıcısı da namazı terketmektir"** ve **"Kıyâmet günü kulun amelinden ilk suâli namazdandır. Namaz suâlinden kurtulursa, kurtulmuştur. Kurtulamazsa, zarar, ziyan ve büyük tehlikededir. Namazında bir eksiklik olursa, Allahü teâlâ buyurur ki, bakın kulumun nafilesi var mı? Böylece farzlarındaki kusur ve eksiklikler nafilelerle giderilir. Sonra diğer amelleri de böyle olur"** buyurdu. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Amelleriniz tartılmadan önce, siz tartınız. Hesaba çekilmeden önce, kendinizi hesaba çekiniz"** buyurdu. Bunun ma'nâsı şöyledir: "Amellerinizi şeri'at terazisi ile tartınız. Dînimize uygun iseler, Cennet size vâcib olur. Dînimize uymazsa, Cehennem size vâcibdir. Bütün amellerinden önce namaza dikkat eyle. Kıldığın namaz, Allahü teâlânın katında kabûl edilen âhıret amellerinden sayılır mı, sayılmaz mı? Diğer amellerini de buna kıyâs eyle. Nitekim Allahü teâlâ, Ankebût sûresi kırkbeşinci âyetinde meâlen; **"Sana vahy olunan Kur'ân-ı kerîmi oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, insanı, fahşa ve münkerden uzaklaştırır"** buyuruyor.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu âyet-i kerîmenin izahında; **"Namazın kendisini fahşa ve münkerden** (ya'nî günah ve kötülüklerden) **men etmediği kimsenin namazı, Allahü teâlâdan uzaklığından ve Allahü teâlânın ona düşman olmasından başka birşeyini arttırmaz"** buyurdu.

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu: "Namaz kılıp, namazının kendisini günah ve kötülüklerden men etmediği kimsenin namazı, namaz değil, vebaldir."

İlim: Her müslümana, erkek olsun, kadın olsun, ilim öğrenmek farzdır. Farz olan bu ilim, nefs-i emmâreyi ıslâh eden ilimdir. Bu ilim ikiye ayrılır:

1- İ'tikâda âit bilgilerdir: Bu da tevhîd ve sıfat ilmidir. Ya'nî Allahü teâlânın zâtına, birliğine, sıfat-ı selbiyye ve sübûtiyyesine ve inanılacak şeylere âit bilgilerdir.

2- Amele âit bilgilerdin Farz, vâcib, sünnet, nafile, helâl, haram, mekrûh, şübheliler ve kalbin kötü huylardan vazgeçip iyi huyları elde etmesine dâir ahlâk (tasavvuf) bilgileridir. Bu bildirilenlerin hakkını veren ya'nî bunları hakkıyla yerine getirenin, ilmi tamâm olur, kalbinde yakîni artar. O, faydalı ilim, bâtın ilmi veya mükâşefe ilmi denilen ilmi elde etmiş olur.

Mü'minlerin hepsi, ma'rifet, yakîn, tevekkül, muhabbet, rızâ, havf, recâ ve îmân sahibidirler, îmânın, kuvvetinde başkalarından farklı olabilirler. Meselâ bir memlekette iki sâlih kimse olsa, bunlardan biri yakîn bakımından diğerinden ileri olsa, birincisinin diğerine uyması gerekir. Çünkü sâlihler, yakînde eşit olmazlar. Fakat İslâmiyet ve akla âit şeylerde eşit olurlar. Ey kardeşim! Bu dünyâda doğru yolda olmak, dünyâdan îmân ile çıkmak ve kıyâmet günü Cennete girmek istiyorsan, Allahü teâlânın ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) sözlerine uy. Allahü teâlâ, Sebe' sûresi otuzdördüncü âyetinde meâlen; **"De ki, ya biz, ya siz hidayet üzere, yahut açık dalâletteyiz"** buyuruyor. Bu âyet-i kerîmenin açıklaması şöyledir: Ey

Habîbim, sen onlara de ki, birimiz hidâyet üzere, diğeri dalâlettedir. Ya'nî ben hidâyet üzereyim, siz dalâlettesiniz. Bu âyet-i kerîme, bir kimsenin arkadaşını kasd edip, ikimizden birimiz yalan söylüyoruz, demesi gibidir. Âyet-i kerîmede takdim (öne alma) ve te'hir (sona alma) vardır; açıklaması: Ben hidâyet üzereyim, siz açık dalâlettesiniz **demektir dediler.** Nitekim âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **"Benden size hidâyet** (ya'nî Peygamber, kitâb ve dîn) **gelince, bu hidâyete uyanlarınız sapıtmaz ve şaki olmaz. Zikrimden yüz çevirirseniz, geçiminiz dünyâda dar olur.** (Çünkü böylelerinden kanâat kalkar.) **"Onu, kıyâmet günü kör olarak haşrederiz. Der ki, yâ Rabbî! Benim gözlerim görürdü, beni niçin kör olarak haşreyledin?" Allahü teâlâ der ki: Sen de böyle yaptın, sana gelen âyetlerimizi unuttun. Bugün de sen unutulursun"** (Tâhâ: 123-126). Âyetleri unuttun demek; gözünü onlardan yumdun, onları görmedin, onları bakmadan terkettin, bugün sen de, rahmet ve mağfiretimizden unutulursun, demektir.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Size iki şey bıraktım. Onlara yapışırsanız, doğru yoldan sapmazsınız. Biri Allahü teâlânın kitabı, diğeri benim sünnetimdir."** işleriniz ve sözleriniz Allahü teâlânın kitabına ve Resûlünün sünnetine uygun olursa, hidâyet ve tevfîke kavuşanlardan olursunuz. Böyle olmazsanız, sapık ve şakî olursunuz.

Ben âlim değilim, işlerimi ve sözlerimi İslâmiyete uygun nasıl yaparım dersen, cevâbında deriz ki, âhıret yolunu senden iyi bilen bir âlime uy. Onun yaptığı gibi yap. Nitekim Allahü teâlâ bunu emrediyor. Nahl sûresi kırküçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bilmiyorsanız, bilenlere sorunuz"** buyurdu. Ya'nî, âhıret işlerinden birşeyi bilmediğiniz zaman, bunu iyi bilenlere sorunuz.

Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uyduktan sonra lâzımdır ki, dışını bunlara uymakla süslendirdiğin gibi, kalbini de, kalb hâllerini elde etmekle zînetlendiresin. Bu ise, kalbin doğruluğunu, sağlamlığını, güzel ahlâkını, sebeblerini, alâmetlerini, kuvvetlilik derecesini ve zayıflığını gösterir. Aynı zamanda kalb hastalığını, kötü ahlâkını, sebeblerini, alâmetlerini, kuvvetliliğini, zayıflığını ve kurtuluş çârelerini bildirir.

Sâlih amel: Allahü teâlâ, cinleri ve insanları ancak kendine ibâdet etmeleri için yarattı. Bunun için Allahü teâlâ, Zâriyât sûresi ellialtıncı âyetinde **meâlen "Cinleri ve insanları, ancak bana ibadet etmeleri için yarattım"** buyuruyor, insanların Allahü teâlâya ibâdeti, ancak sâlih amelleri ile olur. Sâlih ameller ise, ancak güzel ahlâktan meydana gelir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Mü'minlerden îmânı kâmil olanlar, ahlâkı güzel olanlardır"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Bana en sevgiliniz ve kıyâmette bana en yakınınız, ahlâkı iyi olanınızdır."** Allahü teâlânın yarattığı her şey, kemâline ulaşması içindir. İnsanın kemâli ise, ma'rifetullahtır. Ma'rifet semeresi ise. Allahü teâlâya ibâdet etmektir.

Sıhhat ve doğruluk bakımından kalbin en aşağı mertebesi; Allahü teâlâyı ve Peygamber efendimizi (s.a.v.), annesinden, babasından, çocuklarından ve malından daha çok sevmektir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Beni anasından, babasından, çocuklarından ve bütün insanlardan çok sevmiyeniniz mü'min olamaz."**

"Üç şey vardır ki, bunları yapan îmânın tatlılığını bulur:

1-Allahü teâlâyı ve Resûlünü, herşeyden çok seven.

2-Allahü teâlânın sevdiklerini, Allahü teâlâ sevdiği için seven.

3-Allahü teâlâ onu küfürden kurtardıktan sonra, küfre dönmekten, Cehenneme atılmaktan tiksindiği gibi tiksinen."

Ma'rifetullah: Kalbin sıhhat ve selâmetinin alâmeti, huzûrunun ancak ma'rifetullahla olmasıdır. Ma'rifetullah ise, ancak din bilgilerini öğrenmek ve tatbik etmekle mümkündür. Nitekim Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Ra'd sûresi yirmisekizinci âyetinde meâlen; **"Îmân edip, kalbleri Allahü teâlânın zikri ile itminan bulanlar. Uyanınız, dikkat ediniz! Kalbler, ancak Allahü tealanın zikri ile itminan bulur"** buyuruyor.

Kalbin hastalık ve bozukluğunun alâmeti, kalbin ma'rifetullahdan lezzet almaması, yahut da ma'rifetullahı gideren şeylerden lezzet almasıdır. Nitekim mi'desindeki hastalığın alâmetini toprak yemekten lezzet almakta bilen, dünyâ ni'metlerinden et, ekmek ve diğer tatlıları yemekten kaçınır.

Ey din kardeşim! Allahü teâlâ sana iyilikler versin! Ma'rifetullah ile olan kalbin lezzetini bilmek istesen bilemezsin. Çünkü bu, tatmak ile anlaşılır. Bildirme ile anlaşılmaz. Fakat bunları sana misâl olarak anlattım. Zevkini şuna benzetebilirsin. Memleketin ileri gelen adamlarından birinin gayet akıllı, düzgün yaratılışlı, güzel ahlâklı, insanlar arasında ilmi ve ameli ile tanınmış çok güzel bir kızı olsa, sana haber gönderip, kızımı sana vermek istiyorum dese, kalbinde bir zevk hâsıl olur. Hâlbuki sana bildirilen Allahü teâlânın cemâli, celâli, azameti, kibriyâsı bundan daha çoktur. Bir hadîs-i kudsîde: **"Yerlere, göklere sığmam, müttekî ve iyi kulumun kalbine sığarım"** buyuruldu.

İmâm-ı Gazâlî (r.a.) "Kitâb-ül-erbe'în fî usûl-iddîn" kitabında der ki: "Ârifin dünyâda, Rabbini tefekkürden aldığı lezzet, bütün lezzetlerden üstündür. Çünkü lezzet, arzu miktarıncadır. Arzunun derecesi ise, arzu edilenin uygunluğu ve güzelliğine göredir. Nitekim kalbler için en uygun şeyler, arzu ettiğini tanımak ve bilmektir. Özellikle insanın rûhu, hakîkatlerin karargâhıdır. Bunun gibi, bilinmesi gereken şey ne kadar kıymetli olursa, ona âit bilgi de öyle lezzetli olur. Allahü teâlâdan kıymetli, şerefli ve büyük yoktur, işte bunun için, Allahü teâlânın zâtına, sıfatlarına, mülk ve melekûtuna âit bilgiler, kalbde diğer bütün şeylere âit olan lezzetlerden lezzetlidir. Çünkü **bunlardaki arzu,** bütün arzulardan üstündür. Bunun için kalbde, diğer arzulardan sonra meydana gelir. Arzular içinde sonra gelenler, öncekilerden kuvvetlidir. Nitekim kalbde ilk arzu, yemek arzusudur. Sonra cima arzusudur. Yemeği, bunun için terkeder. Bundan sonra, makam ve başkanlık arzusudur. Şuarâ sûresi seksensekizinci âyetinde meâlen; **"O gün mal ve evlâd fayda vermez. Ancak Allahü teâlâya kalb-i selim getiren fayda bulur"** buyurulur. Ya'nî bozuk i'tikâdlardan arınmış, kin, kıskançlık, nifak, bid'at, nefsinin arzularına uymak ve insanların elinde bulunan şeylere göz dikmek gibi kötü sıfatlardan kurtulmuş kimseler demektir. Kalbini bu sıfatlardan temizliyen kimse, parasını iyi yerde harcar, fakirleri doyurur. Allah yolunu bildiren mektebler ve binalar yaptırır. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâda zâhid olanın** (ya'nî dünyâya kıymet vermiyenin) **kalbine, Allahü teâlâ hikmet akıtır ve dili hikmet söyler, dünyâ hastalığının tama', ilâcının vera' olduğunu bilir. Onu dünyâdan Cennete sâlim olarak gönderir."**

Sâlih olmak: Peygamber efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinde geldi ki; nafileler, nafile amel yapmağa uygun olanlar tarafından işlenir. Nafile amel işlemenin en aşağı derecesi, sâlih olmaktır. Sâlih olmak ise, günahlardan uzaklaşıp, farz, vâcib ve sünnetleri ihlâs ile yaptıktan sonra ele geçer. Zîrâ nafile amel yapan, fâsık olursa, onda ihlâs bulunmaz. Namazı kendisini Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Namaza kalkıp da, Fâtiha suresindeki meâlen; **"Yalnız sana**

ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım bekleriz” buyurulan âyet-i kerîmeyi okuduğu zaman, ya’nî biz bütün uzuvlarımızla sana şükrederiz, tâatimizi yalnız sana yaparız der, ama kendisinin hâli, tâatini şeytana tahsis etmekle, küfrân-ı ni’mette bulunup, böylece sözü ameline uymaz. Nitekim, Kût-ül-kulûb kitabında der ki: “Bir kul namazında: **“Yalnız sana ibâdet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz”** dediği zaman, Allahü teâlâ ona; “Yalan söyledin ey kulum! Yalnız bana tapmıyor, yalnız benden yardım dilemiyorsun. Yalnız bana ibâdet etseydin, nefsinin arzularım, benim rızâma tercih etmezdin; yalnız benden yardım dileseydin, başkalarından yardım istemezdin” der.”

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki:

“Günahlarına tövbe eden, bir daha işlemezse, hiç günah işlememiş tâbidir.”

“Günahlarına istiğfar eden ve ısrarla günah işliyen, Allahü teâlâ ile alay etmiş gibidir.”

“Pişman olmaksızın dil ile yapılan tövbe, yalancıların tövbesidir.”

Âlim: ilmi ile amel edene âlim denir, ilmi ile amel etmiyene âlim denmez. Çünkü, ilminin kendisine faydası olmayan, câhille eşittir, Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Benden önce gelen peygamberlerden her birinin ümmetinden havarileri** (yardımcıları) **ve eshâbı vardı. Onun sünnetine yapışırlar, emrine uyarlardı. Onlardan sonra kötü insanlar yerlerine gelir, yapmadıklarını söylerler. Emr olunmadıkları şeyi emrederler. Onlarla eliyle döğüşen mü’mindir. Dili ile mâni olan mü’mindir. Kalbi ile yaptıklarını beğenmiyen, onlara buğz eden mü’mindir. Bunlardan başkasında hardal tanesi kadar îmân yoktur.”**

Bid’at ehli: Bid’at sahiblerini tanımak istersen, şu hadîs-i şerîflere dikkat eyle:

“Sözlerin en iyisi, Kur’ân-ı kerîmdir. Yolların iyisi Muhammed aleyhisselâmın yoludur. İşlerin kötüsü, sonradan çıkanlardır. Sonradan çıkanların, uydurulanların hepsi bid’attir. Sapıklıktır. Sapıklar ise Cehennemdedir.”

“Bizim işlerimizde olmıyan (ya’nî dinde olmıyan) **bir şeyi sonradan çıkaran merdûddur.”**

“Ümmetim bozulduğu zaman, sünnetime yapışana, yüz şehîd sevâbı verilir.”

“Allahü teâlânın ve Resûlünün beğenmediği bir bid’at çıkarana, onunla amel edenlerin günâhı verilir. Onların günâhından ise birşey azalmaz.”

“Bir kimse dinde kötü birşey çıkarırsa, bu kötü şeyin günâhı ve kıyâmete kadar onunla amel edenlerin günâhı ona verilir.”

“Ehl-i sünnet ve cemâatten (Resûlullahın ve Eshâbının yolundan) **bir karış ayrılan İslâmdan çıkar.”**

Sünnet: Sünnet kelimesi birkaç ma’nâya gelir:

1- Kur’ân-ı kerîm için kullanılır.

2- Peygamber efendimizin (s.a.v.) bütün fiillerine, işlerine ve sözlerine denir.

3- Peygamber efendimizin (s.a.v.) işlerinden bir işe, sözlerinden bir söze denir.

4- Peygamber efendimizin (s.a.v.) işlerinden ve sözlerinden çıkarılan ilme denir. (Ya’nî İslâmiyete sünnet denir.)

Sünnet-i hüdâ ve Sünnet-i zevâid: Peygamber efendimizin (s.a.v.) amel veya söz şeklinde ibâdet olarak yaptıklarına (Sünnet-i hüdâ) denir. Âdet olarak yaptıklarına (Sünnet-i zevâid) denir. Yeme, içme ve giyme husûsunda yaptıkları bu kısımdandır. Sünnet-i hüdâlardan birini terkeden, günaha girer. Sünnet-i zevâidden, ya'nî âdetten birini terkeden günaha girmez. Çünkü, bunları saymak ve zabtetmek mümkün değildir. Kullanma husûsunda olduklarından, çokturlar.

Emr-i ma'rûf ve Nehy-i münker (iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırmak)**:**

Allahü teâlânın la'netine müstehak olmamak ve âhırette azâba düşmemek için âlimlerin emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmaları lâzımdır. Nitekim Allahü teâlâ Bekâra sûresinin 159 ve 160. âyet-i kerîmelerinde meâlen buyurdu ki: **"Kitap ile insanlara bildirdikten sonra, gönderdiğimiz açık âyetleri ve hidâyeti gizleyenlere Allahü teâlâ ve bütün mahlûkat la'net eder. Ancak tövbe edip, sâlih amel edenlerin ve bildirenlerin tövbelerini kabûl ederim. Ben ziyâdesi ile tövbe kabûl edici ve rahîmim"** buyuruyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"İlim öğrenip de bildirmeyenin ağzına, kıyâmet günü ateşten gem vurulur."**

"Bir kavim günah işleyip, aralarında onlara nehy-i münker yapacak kimse bulunur da, nehy-i münker yapmazsa, Allahü teâlâ hepsine azâb eder."

"Küçüklerimize acımıyan, büyüklerimizi saymıyan, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmıyan bizden değildir."

"Allah yolunda cihâdın yanında bütün iyi işler, büyük bir deniz yanında bir damla su gibidir. Bütün iyilikler ve Allah yolunda cihâd da, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yanında, büyük bir denize göre bir damla su gibidir."

"Sizden biriniz bir münker (dinde kötü ve günah olan şey) **görürse, eli ile mâni olsun. Eli ile yapamazsa dili ile engel olsun. Bunu da yapamazsa, kalbi ile bunu beğenmesin. Bu ise îmânın en zaifidir."**

Hülâsa kitabında der ki: "Bir kimse bir kimsenin üzerinde bir dirhemden çok necâset görse ve kalbine; "Bunu kendisine söylersen, temizliği ile meşgûl olacak" düşüncesi gelirse söyler. "Sözüme aldırmıyacak" düşüncesi gelirse söylemez. Emr-i ma'rûf da bunun gibidir. Sözünü dinleyeceklerini bilirse, söylemesi lâzım olur. Yoksa olmaz."

İmâm-ı Serahsî buyurdu ki: Emr-i ma'rûf; (bir kimse bir münker görse, kendisi de bu münkeri yapan birisi olsa, kendisine bu münkeri nehyetmesi lâzım olur. Durumu müstesna olmadan) mutlak olarak vâcibdir. Çünkü münkerlerden sakınmak muhakkak lâzımdır.

"Fetâvâ-i Sugrâ" kitabında der ki: "Zararı kuvvetle umulsa, da, yahut muhakkak zarar geleceğini bilse de emr-i ma'rûf yapmak lâzımdır."

"Kimyâ-i Se'âdet"te İmâm-ı Gazâlî emr-i ma'rûf ve nehy-i münker faslında buyurur ki: "Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker kesin olarak lâzımdır. Bütün Peygamberler bunun için gönderilmiştir. Bunu yapmamaktan korkulur ve insanlar arasından kalkarsa, dinin şiârı ve hakîkati bozulur.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kadınlarınız taşkınlık yapınca, gençleriniz fâsık olunca, siz nasıl olursunuz?"** "Bu olur mu yâ Resûlallah?" dediler. **"Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan kötüleri olacaktır"** buyurdu.

"Bundan kötü ne olabilir yâ Resûlallah?" dediler. **"Evet, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapmadığınız zaman nasıl olursunuz?"** buyurdu. "Bu hiç olur mu?" dediler. **"Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan kötüleri olacaktır"** buyurdu. "Bundan kötüsü hangisidir?" dediler. **"Ma'rûfu münker, münkeri ma'rûf gördüğünüz zaman nasıl olursunuz?"** "Bu da mı olacaktır yâ Resûlallah?" dediler. **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, bundan kötüsü olacaktır"** buyurdu. "Bundan büyük hangi kötülük olur?" dediler. **"Münkerle emir, ma'rûftan nehyettiğiniz zaman nasıl olursunuz?"** buyurdu. "Bu da olacak mıdır yâ Resûlallah?" dediler. **"Evet, olacaktır"** buyurdu.

"Kût-ül-kulûb" kitabında, Abdullah-i Mekkî buyurur ki: İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu: "Bir zaman gelecek, o zaman insanlar Peygamberlerin sünnetlerini öldürecek ve kendi çıkardıkları bid'atleri diriltecekler, yaşatacaklardır. Sünnetler ortadan kalkacak, bid'atler yayılacaktır."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte; **"Bir zaman gelecektir ki, o zamanın insanları arasında âlimler ölü gibi olur. Onlara bakmazlar. Kıymet vermezler. Bugün münâfıklar, mü'minler arasında nasıl gizli ise, o zaman mü'minler, münâfıklar arasında öyle gizli olurlar"** buyurdu.

Îsâ aleyhisselâma; "Fitne bakımından insanların en şiddetlisi hangisidir?" denildiğinde; "Âlimin aşağılanmasıdır. Âlimin aşağılanmasıyla, âlem de aşağılanmış olur" buyurdu.

Selef-i sâlihîn âlimlerinden ba'zısı buyurdu ki: "Bir âlimin aşağılanması, bir geminin batması gibidir. Onun batmasıyla çok insanlar boğulur."

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu: "Âlime, kendine uyanlar için korkular vardır. Âlim yanlış bir iş yaparsa, ona uyanlar da onu yapar. Böylece her tarafa yayılır. Allahü teâlânın dîninde bir bid'at çıkarıp. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bütün insanlara delîl ve evliyânın yolu olan sünnetine uymayıp, bu bid'atle Allahü teâlânın kullarını Allah yolundan saptıran kimse kadar büyük günahkâr bilmiyorum."

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Dünyânın şerefi mal ile, âhıretin şerefi ameller iledir."

Her nasihat edenin yanında oturmayın; sizi beş şeyden beş şeye çağıranın yanında oturunuz:

1- Kibirden alçak gönüllülüğe,

2- Nefsin arzularından tâate,

3- Dünyâ sevgisinden zühde,

4- Şübheden yakîne,

5- Riyadan ihlâsa çağıranların yanında bulunun."

"Mü'min o kimsedir ki, kendi için sevdiğini, din kardeşi için de sever."

"Vera' sahibi ol, insanların en çok ibâdet edeni olursun; kanâat sahibi ol, insanların en şükredeni olursun; kendin için sevdiğini insanlar için de sev, mü'min olursun."

"Âlimi seven, beni sevmiş olur; beni seven, Allahü teâlâyı sevmiş olur; fâsıka ikram eden, dînin yıkılmasına yardım etmiş olur."

"Bid'at sahibini kötü bileni,

Allahü teâlâ, kıyâmet gününün korkularından korur."

"Bir zengine, zenginliğinden dolayı tevâzu edenin, dininin üçte ikisi gider."

"Dünyâ sevgisi, bütün günahların başıdır."

Fahr-ül-İslâm Ali Pezdevî, "Usûl-i Fıkıh" kitabında der ki: Îmânın fürû'unda asıl, namazdır. Namaz dinin direğidir. Beden ni'metinin şükrü için emrolunmuştur."

Namaz kılan, fakat kemâl üzere kılmıyanlar, dört büyük günah işlemiş olurlar:

1- Kıyâmda Kur'ân-ı kerîmi ısrarla tertil üzere okumağı terkederler. Kur'ân-ı kerîmde tertîl vâcibdir. Vacibi ısrarla terketmek ise büyük günahtır.

2- Rükû'dan sonra dik durmağı ısrarla terkederler. Bu ise sünnet-i müekkede olup, ısrarla terki büyük günah olur.

3- İki secde arasında oturmağı ısrarla terkederler. Bu da sünnet-i müekkede olup, ısrarla terki büyük günahtır.

4- Alın ve burunları üzerinde secdf yapmağı terkedip, sâdece burunlarını secdeye korlar. Yalnız burun üzerine secde mekrûhdur. Mekrûhda ısrar ise büyük günahtır.

Müslümanlara ma'rûfu emir, münkeri nehy etmemiz vâcibdir. İnâd ve inkâr edenlere karşı da sabretmemiz lâzımdır.

Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfleri dinlemiyenler için, Allahü teâlâ, A'râf sûresi yüzyetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Cehennem için, cinlerden ve insanlardan çok kimseler yarattık. Kalbleri vardır, anlamazlar. Gözleri vardır, görmezler. Kulakları vardır, işitmezler. Onlar hayvan gibidir, hattâ daha da aşağıdırlar"** buyuruyor. Çünkü hayvanlar öyle yaratıklardır ki, Allahü teâlânın ilham etmesiyle, fayda ve zararı hissedebilecek kabiliyettedirler.

Böyle insanlar, kıyâmet günü gelince ağlarlar, inlerler ve Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîf va'zlarını dinlemediklerine çok pişman olurlar. Kendilerini ayıplayıp, açık ziyanda görürler. Sonra hepsi Cehenneme gönderilir. Allahü teâlâ, bu gibilerin hâllerini beyânla, Mülk sûresi onuncu âyetinde meâlen; **"Onlar, dünyada Peygamberlerin sözlerini işitip, yahut aklımızı kullanarak düşünüp kabûl etseydik Cehennemlik olmazdık, derler"** buyuruyor. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Akıllı o kimsedir ki, kendini, ne için yaratıldıysa ona yaklaştırır. Allahü teâlânın kendisine emrettiklerini yapar. Ahmak o kimsedir ki, nefsinin arzularına uyar ve Allahü teâlâdan Cennet diler."

"Bir kimse kırk yaşını geçer de, iyiliği kötülüğünden çok olmazsa, Cehenneme hazırlansın."

"Allahü teâlânın kulundan uzaklaşmasının alâmeti, kulun mâlâya'nî, lüzumsuz şeylerle meşgûl olmasıdır."

"Dünyâ mü'minin zindanı, kâfirin Cennetidir."

"Dünyâsını seven âhıretine, âhıretini seven dünyâsına zarar verir. Devamlı olanı, geçici olana tercih ediniz."

"Size geniş, doğru bir yol bıraktım. Gecesi gündüz gibidir. O yolda giden kurtulur. Terkeden sapıtır ve helak olur."

"Sizin için dünyâdan çok korkuyorum. Size kapısını açar ve sizi helak eder."

Allahü teâlâ, Hûd sûresi onbesinti âyetinde meâlen; **"Dünyâ hayâtını ve süsünü isteyenlere, dünyâda çalışmalarının karşılığını verir, çalışmalarından birşey eksiltmeyiz",** onaltıncı âyet-i kerîmede meâlen; **"Onlar için âhırette ateşten başka bir şey yoktur, dünyâda yaptıkları işe yaramaz, atılır. Amelleri, de bâtıl olur"** buyuruyor.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu:

"Ateşle su bir kapta bulunamadıkları gibi, dünyâ ve âhıret sevgisi de bir mü'minin kalbinde bir arada bulunamaz."

"Îmân çıplaktır, örtüsü takvâ, meyvesi ilim, süsü hayadır."

Sana lâzım olan, sözünün ve işinin İslâmiyete uygun olmasıdır. Çünkü İslâmiyete uymadan olan amellerin hepsi bid'attir. Nitekim Allahü teâlâ En'âm sûresinin 153. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Doğru yol budur. Bu yolda olunuz! Fırkalara bölünmeyiniz!"** buyurdu.

Ve yine Haşr sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Peygamberin size verdiklerini alın, yasak ettiklerinden sakının. Allahü teâlâdan korkun. Allahü teâlâ şiddetli azâb edicidir."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki:

"Mü'minin işitip amel ettiği veya başkasına öğrettiği hayırlı bir söz, bir senelik ibâdetten hayırlıdır."

"Bir sünnetin yapılması veya bir bid'atin tanınması için ümmetime benden bir hadîs gösterene, Cennet vâcib olur."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 981

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 381

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 238

4) Fevaid-ül-behiyye sh. 21

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 238

6) Keşf-ül-zünûn sh. 41, 54, 109, 227, 451, -871, 1689, 1871

7) Risâle-i Münîre (Ahmed İbni Kemâl)

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3885

9) Devhat-ül-meşâyıh sh. 16

10) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 585

11) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 31

12) Meşâhir-ül-İslam cild-4, sh. 1550

13) Târihu âdâb-il-lügat-il-Arabiyye cild-3, sh. 252

14) Amasya Târihi cild-3, sh. 224

15) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 141
16) Süllem-ül-vüsûl Vr. 20 b
17) Mecellet-ün-nisâb Vr. 47 a
18) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 180
19) Künh-ül-ahbâr Vr. 229 b.
20) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 345
21) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 197
22) Eslâf sh. 7
23) Osmanlı Târih ve Müerrihleri sh. 19

AHMED ŞEYBÂNÎ

Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Mecdüddîn bin Tâc-ül-Efâdıl bin Şemseddîn Şeybânî'dir. İmâm-ı a'zam hazretlerinin en yüksek talebelerinden olan İmâm-ı Muhammed Seybâni'nin soyundandır. Hüseyn Nâgûrî'nin talebesidir. Hindistan'da Nârnûl beldesinde doğup yetişti. Doğum târihi tesbit edilememiştir. Onsekiz yaşında iken Ecnür'e gidip, orada yerleşti. 927 (m. 1521) senesi Safer ayının yirmibeşinci günü vefât etti. Hocasının kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Kâdı Mecdüddîn'in yedi oğlu vardı. Hepsi de takvâ sahibi, âlim, dinimizin emirlerine bağlı kimseler idi. Bunların en büyüğü Ahmed olup, ilim ve amelde diğerlerinden üstün idi. Talebe iken, hocasından ilim öğrenmekle birlikte, başka âlim zâtların sohbetlerinde de bulunurdu. Arabî ve Fârislyi çok güzel konuşurdu. Sultan ve vâlilerin yanlarında bulunur, hürmet ve i'tibâr görürdü.

Genç yaşta Hâce Hüseyn Nâgûrî'nin talebesi oldu. Hocasının huzûrunda, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Ecmîr'e gidip yerleşti. Orada yetmiş seneden fazla kaldı. Dünyâya düşkün olmaktan, haramlara ve şüphelilere düşmekten uzak bir şekilde, nefsin isteklerine muhalefet ederek, ibâdet ve tâat ile meşgûl olarak yaşardı. Haramlara düşmekten son derece sakınır, takvâ üzere bulunurdu. Tasavvuf yolunda ilerlemiş olup, yüksek derece sahibi idi. Dünyâya düşkün olmamakla birlikte, dünyâya düşkün olanlardan da uzak idi. Sohbetinde bulunanlara; dinimizin hükümlerini, tasavvuf yolunda bulunmanın husûsiyetlerini ve bu yola âit ince bilgileri anlatırdı. Meclisi, Süfyân-ı Sevrî hazretlerinin meclisi gibi idi. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde, ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmede çok gayretli idi. Zengin, fakir, tanıdık ve yabancı, herkese karşı, fitne çıkarmadan emr-i ma'rûf yapardı ve bu husûsta hiçbir zaman gevşeklik göstermezdi.

Ahmed Şeybânî, küçüklüğünde akrabaları ile birlikte alışveriş için Mendev beldesine gitmişti. Şeyhülislâm olan, Şeyh Mahmûd Dehlevî ismindeki zât da orada idi. Cemâat ile namaz kılındı. Namazda Mahmûd Dehlevî de vardı ve en ön safta başka âlim zâtlar ile birlikte bulunuyordu. Mahmûd Dehlevî, namaza dururken iftitah tekbîrini İmâmdan önce aldı ve bu hâl Ahmed Şeybânî'nin dikkatini çekti. Namazdan sonra, başka âlim zâtların bu hâli Şeyhulislâm'a söylemekte gevşek davrandıklarını görünce çok hayret etti. Nihâyet dayanamayıp, Mahmûd Dehlevî'ye; "Sizin bu namazınız olmadı, İmâmdan evvel tekbîr aldınız" dedi. Bu hâli öğrenen Şeyhülislâm, bu çocuk yaşta, fakat dînini bilen ve çok uyanık olan Ahmed Seybânî'ye teşekkür edip, namazını iade etti.

Ahmed Şeybânî hazretleri, öğünme vesilesi sayılabilecek gösterişli elbiseler giymez, ekseriya başında külah bulunurdu. Namazlarda sarık sarardı. Cum'a ve bayram günlerinde, sünnet olduğu için ve dünyâ ehlinden yanına gelenler olursa onlara karşı da heybetli olmak, İslâmın şerefini, vekarını korumak için kıymetli elbise giyerdi. "Din ehlini dünyâ ehline aşağı göstermemelidir. Zîrâ dünyâ ehli, görünüşe bakarlar" buyururdu.

Sohbetlerinde, "Allahü teâlâ buyurdu ki... Resûlullah efendimiz buyurdu ki..." gibi ifâdeleri, ehemmiyetine binâen tam bir azamet ve heybetle söylerdi ve böyle söylemesi, insanlara çok te'sîrli olurdu.

Fakirlere, tasavvuf yolunda bulunanlara çok hürmet ederdi. Hayvanına binmiş olarak giderken, böyle zâtlardan birini görse, hayvanından iner ve o zâtın geçmesini bekler, ellerini bağlamış olarak hürmetle dururdu.

Huzûrunda gıybet olan birşey konuşulsa, hattâ lüzumsuz birşey söylense buna asla müsâade etmez, derhâl; "Baba sus!" diyerek îkâz ederdi. Talebelerin, hocalarının ismini söylemekte dikkat ettikleri edeb üzere, birisi onun ismini hürmetle söylese, o da bunu duysa, hemen gözleri yaşarır ve kendisini aşağılayarak; "Ahmed kim oluyor ki, o zarardadır" derdi.

Ahmed Şeybânî hazretlerinin, Peygamber efendimize (s.a.v.) olan muhabbet ve aşkı pekçok idi. Ona bir kimse gelerek; "Rü'yâmda Resûlullah efendimizi gördüm" dese, derhâl kendisini toparlar, o kimsenin karşısında ayakta durur, elleri bağlı olarak, büyük bir hürmet ve edeb ile anlatmasını beklerdi. O kimse anlattıkça, ellerine, ayaklarına kapanır, o zâtın elbisesini yüzüne gözüne sürerdi. O kimse; "Filân yerde gördüm" derse, o yere gider, orayı öper, yüzünü sürerdi. Orada bir taş varsa, taşı yıkar, suyunu içer, o suyu gülsuyu gibi elbisesine sürerdi.

Ahmed Şeybânî hazretleri Ecmîr'de bulunurken, birgün dostlarına; "Bu birkaç gün içinde, bu şehre celâl nazarı vardır. Bir belâ ve musibet gelmesi yakındır. Müslümanların şehirden çıkmaları lâzımdır" buyurdu. Acele hazırlıklar yapılıp, Ahmed Şeybânî, müslümanlardan bir cemâat ile, 927 (m. 1516) senesinde bir Pazar günü Ecmîr'den çıktı. Bundan sonra gelen ilk Cumartesi günü, din düşmanları Ecmîr şehrini istilâ edip, şehrin altını üstüne getirdiler. Ahmed Şeybânî ile birlikte şehirden çıkamamış olan birçok müslümanı şehîd ettiler. Bu istilâdan beş gün evvel Ecmîr'den ayrılmasının, onun bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

Ahmed Şeybânî hazretleri Ecmîr'e geldiğinde, onsekiz yaşında idi. Çıktığında ise, doksan yaşına yaklaşmıştı. Ecmîr'den ayrıldıktan sonra, doğum yeri olan Nârnûl'de kaldı. Üç-dört sene sonra birgün, bir meczûb kimse gelerek; "Ahmed Şeybânî! Seni göğe çağırıyorlar. Hocanın huzûruna git!" dedi. O da, o gece rü'yâsında buna benzer şeyler görmüştü. Hemen hazırlanıp, hocasının memleketi olan Nâgûr'a geldi.

Nâgûr'a geldikten birkaç gün sonra hastalanan Ahmed Şeybânî, hastalığı ağırlaşıp ölüm hâli yaklaşınca, ellerini kaldırarak namaza başlıyormuş gibi tekbîr aldı ve kendinden geçti. Bu hâlde iken, "Allahü ekber" diye diye rûhunu teslim eyledi. Hocasının bulunduğu kabristanda, hocasının kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Ahmed Şeybânî hazretleri, gece yarısı geçtikten sonra kalkıp, hâce Mu'înüddîn hazretlerinin türbesine gider, orada teheccüd namazını kılıp, kuşluk vaktine kadar zikir ve tesbîh ile meşgûl olurdu. Bu arada hiç konuşmazdı. Kuşluk vaktinde duhâ namazını kıldıktan sonra, talebelerine ilim öğretir, ders verirdi. Bundan sonra, sünnet olduğu için kaylûle yapar (öğle üzeri bir miktar uyur), kalktıktan sonra öğle namazını kılar, sonra ikindiye kadar yine zikir ve tesbih

ile meşgûl olurdu, ikindi namazından sonra meclisinde bulunanlara Tefsîr-i Medârik'den okur, anlatırdı. Allahü teâlânın imân sahipleri için Cennette hazırladığı ni'metlere ve din düşmanları için Cehennemde hazırlanan sonsuz azâba âit haberleri okuyunca çok ağlar, bu ağlaması sebebiyle gözleri kızarırdı.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 190

ALÂEDDÎN EFENDİ

Osmanlı devletinin altıncı şeyhülislâmı. Fıkıh, hadîs, tefsîr âlimi. İsmi, Ali Arabî olup, lakabı Alâeddîn'dir. Haleb'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 901 (m. 1495) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyüb'de İdrîs Köşkü yakınında defnedildi.

Alâeddîn Efendi, ilk tahsilini Haleb'de yaptıktan sonra Anadolu'ya geldi. Molla Gürânî, Kâdı Hızır Bey ve Fahreddîn Acemî'den ders aldı. Önce Edirne'de Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Mevlânâ Fahreddîn-i Arabî'nin ders vekîli olduktan sonra, Bursa Kaplıca Medresesi müderrisliğine getirildi! Halvetiyye büyüklerinden Alâeddîn Halvetî'nin sohbetlerini dinledi. Ondan ilim ve edeb öğrenerek, tasavvuf yoluna girdi. Onunla birlikte Manisa'ya gitti. Müderrislik hayâtına oradaki bir medresede devam etti. Daha sonra İstanbul'a dönen Alâeddîn Efendi, Semâniyye medreselerinden Başkurşunlu Medreseye müderris oldu. 900 (m. 1494) senesinde Sultan İkinci Bâyezîd Hân tarafından şeyhülislâmlığa getirildi. Alâeddîn Ali Efendi, Sultan İkinci Murâd, Fâtih Sultan Mehmed ve oğlu Sultan İkinci Bâyezîd devirlerini gördü.

Alâeddîn Efendi'nin çok çocuğu oldu. Her çocuğuna bir âlimin ismini verdi. Çocukları, onun vefâtından sonra önemli vazîfelere ta'yin edildiler. Alâeddîn Efendi, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilmine tam vâkıftı. Faziletli bir zât idi. Uzun boylu, güzel ahlâklı ve üstün bir karakteri vardı. Derslerini, "Telvîh" isimli, baştan sona kadar ezberlediği kitaptan okuturdu. Üstün hâller ve kerâmetler sahibi idi. Kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

Alâeddîn Ali Efendi Manisa'da iken, bir vakit yaylaya çıkmıştı. Birisi ziyâretine geldi ve karşısında oturdu. Alâeddîn Efendi ondan rahatsız olup dedi ki: "Senden pis bir koku geliyor. Sebebini iyi düşün." O da kalkıp, her yanını yokladı. Birşey bulamayıp tekrar otururken, koynundan bir risale (küçük kitapçık) düştü. Alâeddîn Efendi; "O nedir?" diye sordu. Risaleyi alıp baktığında, içinde İslâm dînine aykırı çok sözlerin olduğunu gördü. Bunun üzerine; "O pis kokular, bu sözlerin olduğu kitaptanmış" buyurdu. O kişiden karşı çıkmak gibi bir hâl sezince; "Eğer bunu yok etmezsen, zarara uğrayacağını haber veriyorum" dedi. O sırada uzaktan yangın çıktığı görüldü. O kişi oraya bakınca; "Eyvah! Bu ateş benim evimde" diyerek acele ve üzüntü ile evine koştu ve o risaleyi evini yakan ateş içine fırlatıp attı. Alâeddîn Efendi, torunlarından birinin hastalanıp döşeğe düştüğü sırada, halvethânede âhıreti düşünüyordu. Hastanın babası halvethâne kapısını çalıp, çocuğun ölüme yaklaştığını haber verdi ve hastanın yanına gelmesi için pekçok yalvardı. Yakarışları fayda vermeyince, babasına ısrar ederek, hücreden çıkarıp ölüm döşeğindeki hasta yanına götürdü. Alâeddîn Efendi, ateşin te'sîriyle yeşile dönen hastanın yastığı dibinde, yanmağa hazır bir mum gibi bir süre oturup murâkabeye vardı. Sonra da şifâ âyetlerini okudu ve duâ etti. Duâsı kabûl oldu ve hasta o ânda ayağa kalktı. Alâeddîn Efendi çocuğun eline yapışıp, evden dışarı çıkardı. Çocuk, sanki hiç hastalanmamış gibi idi. Çocuk, dedesi Alâeddîn Efendi'den sonra uzun seneler yaşadı.

Alâeddîn Ali Efendi, aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Tefsîr, hadîs ve fıkıhta mütehassıs oldu. Kışın soğuğundan etkilenmezdi. Kalbinin Allah demesini talebeleri duyardı. Hergece gusl abdesti alır ve yüz rek'at namaz kılar, hafif bir uykudan sonra teheccüd namazına kalkar ve sabaha kadar kitap okurdu. Molla Mehmed Samsûnî, yetiştirdiği müderrislerdendir. Alâeddîn Arabî'nin bir oğlu da Bâbek Çelebi olup, müderris idi. Molla Kerez-i Karamanî de, Alâeddîn-i Arabî'nin ders vekîli idi. Sonra müderris oldu.

Alâeddîn-i Arabî, bir fetvâsında; "Bir değirmene nöbetçi olanlar, değirmenin ocağında ekmek pişirmekle değirmeni tutuşturup, değirmenin binası bunların terkleriyle yanıp gitse, ocağı değirmen sahibinin izniyle yakmışlarsa, zarara sebeb olanlara bu zararı ödemeleri lâzım olur mu?" suâline cevâb olarak; "Eğer kasdla etmedilerse, lâzım olmaz" buyurdu.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Havâşin-alel mukaddimât-il-erbe'a, 2-Ta'likâtün alet-Tavdîh fî usûl-i fıkh, 3-Hâşiye alâ şerhu akâid-in-Nesefî lit-Teftâzânî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, 149

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 171

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 5

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 739

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3170

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 498 cild-2, sh. 1146

7) Fevâid-ül-behiyye sh. 146

8) Devhat-ül-meşâyıh sh. 12

ALÂÜDDÎN ALİ FENÂRÎ (Alâüddîn Ali bin Yûsuf)

Osmanlı devletinde yetişen âlimlerin büyüklerinden ve Şemsüddîn Fenârî'nin torunlarından. İsmi, Ali bin Yûsuf Bâlî bin Şemsüddîn Muhammed Fenârî'dir. Osmanlı devletinin ilk şeyhülislâmı Molla Fenârî'nin oğlu Molla Yûsuf'un çocuğudur. "Alâüddîn" lakabı ve dedesinin "Fenârî" nisbeti ile meşhûr oldu. Bursa'da doğup büyüdü. Doğum târihi bilinmemektedir. 903 (m. 1497) senesinin sonlarına doğru Bursa'da vefât ettiği rivâyet edilmektedir. Dedesi Molla Fenârî'nin kabrinin yanına defnedildi.

Alâüddîn Fenârî, ilimle meşgûl olmaktan çok zevk duyardı. Gençliğinde İran'a gitti. Hirat şehrindeki âlimlerden ders aldı. Sonra Semerkand ve Buhârâ'ya gidip, oradaki âlimlerden de okudu. Her ilimde derinleşti. Hattâ, kendisini orada müderris yaptılar. Sonra memleketini çok özledi ve Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın ilk zamanlarında tekrar Anadolu'ya geldi. Büyük âlim Molla Gürânî, Pâdişâh'a; "Senin saltanatın, ancak Molla Fenârî hazretlerinin evlâdından biri yanında bulunmakla tamâm olur" demişti. Alâüddîn Ali Anadolu'ya ayak basınca, durumunu Pâdişâh'a bildirdi. Âlimleri çok seven Fâtih Sultan Mehmed Hân da, onu Bursa'daki Manastır Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Sonra da, Sultan İkinci Murâd Medresesi'nde vazîfelendirdi. Ardından Bursa kadısı, en sonra da kadıasker yaptı. On yıl bu yüksek mevkide kalarak, ilmin ve âlimlerin şerefini korudu. Pekçok âlim, onun yüksek himmetiyle, lâyık oldukları şerefli hizmetlerin zirvesine ulaştı. Bir süre sonra kadıaskerlik vazîfesinden ayrıldı ve emekli oldu.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân pâdişâh olunca, Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Sekiz yıl bu vazîfede kaldı. Sonra bu vazîfeden ayrılıp, vatan-ı aslîsi olan Bursa'ya döndü. Burada günlerini ders okutmak ve ibâdet etmekle geçirip, Cum'a ve Salı günlerinin dışında hergün ders verir, son derece gayretle çalışırdı) senenin üç mevsiminde, Keşîş Dağı eteğinde, hâlen Kâdı Yaylası denilen yerde bir ev yaptırıp, orada oturmağı âdet edinmişti. Derslerini de burada okuturdu. Ancak kışın şiddetli zamanında şehire inerdi. Öyle ki, kar yağmaya başlar, fakat o bulunduğu yerden ayrılmazdı. Dâima ilimle meşgûl olurdu. Yatakta yatmazdı. Uyku bastırınca duvara dayanır, önünde kitap dururdu. Uyanınca kitaba bakardı. Bu kadar çok ilim sahibi olmasına rağmen, çok kitap yazamadı. Çünkü vakitlerinin çoğunu, kadılık ve ders okutmak hizmetlerinde geçirdi Sâdece nahivde "Kâfiye şerhi"ni ve bir de, matematikte "Tecnîs"in bir kısmının şerhi olan bir risaleyi yazdı. Matematik, ilminin her dalında mahir idi. Kelâm, usûl, fıkıh, belagat ilimlerinde pek derin bir âlim idi. Akıllı, edebli ve vakûr idi.

Alâüddîn Ali, tasavvuf ilmiyle uğraşmaktan da büyük haz duyardı. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecelere eriştikten sonra, tasavvufta mürşid-i kâmil derecesine yükselmiş olan Şeyh Hacı Halîfe'nin huzûruna gidip, ona talebe oldu. Bu zât, Zeyniyye yolunun büyüklerinden idi. Vefâtına kadar onun yanından ayrılmadı ve böylece yüksek ma'rifetlere kavuştu.

Vakitlerinin çoğunu talebelerine ders okutmakla, ilmi mütâlâalarla geçirirdi. Yüksek talebelerinden birisi ile "Mutavvel" kitabını okumaya başlamışlardı. Her satırında birçok mes'eleye temas edildiğinden, mütâlâaları uzayıp gitti. Günde iki-üç satırdan fazla okuyamıyorlardı. Okunan yerleri, kuşluk vaktinden ikindi namazına kadar izah ederdi. Bu minval üzere altı ayda, kitabın yarısına kadar gelebilmişlerdi. En sonunda talebesine; "Molla! Bu kitabın okunma usûlü budur" dedi ve bundan sonra hergün ikişer yaprak okutmakla, kitabın diğer bölümlerini kısa zamanda tamamladı. Bu talebe derdi ki: "Bedîî (edebî) san'atlarına geldiğimizde, bu san'atların her birine Farsça beyitlerden pekçok örnekler gösteriyordu. Ben de o sırada; "Ne çok Fârisî beyitler ezberlemişsiniz" dedim. O da; "Acem (İran) talebelerinin âdetleri şöyledir ki, hergün ikindi namazından sonra toplanıp, şiir üzerinde müzâkere ederlerdi. Bunlar, o günlerde ezberlediğimiz şiirlerdir, İran'dan döndüğüm günlerde, ezberlediğim şiirleri kontrol etmiştim de, onbin gazeli bulmuştu" cevâbını verdi."

Birgün yanındakilere buyurdu ki: "Cenâb-ı Hakdan üç dileğim vardır: Evli-barklı olarak evimde ölmemi, hastalığımın pek uzun sürmemesini ve îmânla rûhumu teslim etmemi istiyorum." Talebelerinden ba'zı âlimler dediler ki: "O evde, ondan önce kimse ölmedi, öğle namazını kıldıktan sonra hastalanıp, ikindi ezanı okunurken ömrü tamâm oldu. Böylece iki arzusu yerine geldi. Umulur ki, üçüncü duâsı da kabûl edilmiş ola!"

Yazmış olduğu şiirlerinde "Gammî" mahlasını kullanmıştır.

Oğlu Muhammed Çelebide, ilim ve fazilet sahiplerinden olup, 957 (m. 1550) senesinde vefât etti. Bunun lügat ilmine dâir "Lisân-ül-hikmet" adında Arabca ve Farsça ile karışık olarak yazılmış bir lügatı ve Molla-zâde'nin "Hidâye şerhi" kitabına yaptığı haşiyesi vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 264

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 739

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 18, 19

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 139, 140

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümeni (Mecdî Efendi) sh. 199

6) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 278

7) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 501

8) Güldeste-i riyâz-i irfan sh. 245

ALÂÜDDÎN YETÎM

Osmanlı devletinde yetişen âlimlerden. İsmi, Alâüddîn olarak bilinmekte ve akranları arasında "Yetîm" lakabı ile tanınmaktadır. Aydın vilâyetindendir. Sultan Murâd Hân zamanında büyük bir veba (tâ'ûn) salgını başgöstermiş, akrabasının hepsi vefât etmişti. Sâdece bir halası kalmıştı. Alâüddîn de yetim kalmıştı. Bülûğ yaşına kadar halasının yanında kalıp, terbiye gördü. Sonra Tire'ye gitti, ilk din bilgilerini ve yazıyı orada öğrendi.

Alâüddîn Yetîm, halasının vefâtından sonra Bursa'ya gidip yerleşti. Ba'zı müderrislerin hizmetinde bulunup, onlardan ilim ve feyz aldı. Kur'ân-ı kerîmin kırâatini öğrendi. Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerini inşâ ettirdikten sonra, Alâüddîn Yetîm de bu medreseye gelip, derse başladı. Sonra Tire kasabasına gitti. Mevlânâ Kâdı-zâde, orada müderrislik yapıyordu. Onun hizmetine girip, derslerine devam etti. Müderris Kâdı-zâde de onunla ilgilenip, çok ilim öğretti. Fâtih Sultan Mehmed Hân, Kâdı-zâde'yi İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin edince, Alâüddîn Yetîm de onunla beraber İstanbul'a geldi.

Hocası Kâdı-zâde, Bursa'da kadı oluncaya kadar ondan hiç ayrılmadı. Kâdı-zâde, bu yüksek talebesine de bir vazîfe verilmesi için, onu İstanbul'a Sultân'a göndermek istedi. Fakat Alâüddîn Yetîm bunu kabûl etmedi. Bursa'da küçük bir evde oturdu. Vefâtına kadar hiç evlenmedi. Bütün ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek için harcadı. Herkese ders verir, kimseden ücret almazdı. Hergün isteyenlere; sarf, nahiv, hadîs, tefsîr ve daha birçok ilimden ders okuturdu. O, her ilimde mahir ve mütehassıs idi. Allahın rızâsını kazanmaktan başka bir maksadı yoktu. Resmî bir vazîfe kabûl etmedi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Dünyâ işleriyle meşgûliyeti, ancak nafakasını te'min edecek kadardı.

Taşköprü-zâde, "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" adındaki eserinde diyor ki: "Ben, ondan sarf ve nahiv ilimleri okudum. Kendisinden, bülûğ çağından i'tibâren hiçbir namazını geçirmediğini işittim. O, hiç evlenmedi. Asla harama yaklaşmadı. 90 yaşını geçtiği hâlde, ağzından bir dişi eksilmemişti. Gözleriyle, en küçük yazıları bile okuyabiliyordu. Çok güzel yazı yazardı. Eski kitapları satın alıp, cildlerini ta'mir ederdi. Böylelikle, cildcilik san'atıyle de uğraştı ve bu yolla çok kitap topladı. O, 920 (m. 1514) senesinde vefât etti. Yine ondan, gençliğinde Sultan Murâd Hân'ı gördüğünü işittim."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 345, 346

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 378

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 573

ALİ BİN ABDÜLAZÎZ

Osmanlı dev letinde yetişen büyük âlimlerden. İsmi, Ali bin Abdülazîz bin Hüsâmeddîn bin Hâmid'dir. Babası, Haleb kadılığından emekli olup, Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde vefât eden Umm-i Veled-zâde Efendi'dir. Baba ve dedelerinin herbiri, Osmanlı devletinin meşhûr âlimlerinden ve devlet adamlarından idi. 930 (m. 1523) senesi sonlarında doğdu. Daha küçük

yaşta iken asrının yüksek âlimlerinden Muhaşşî Sinân Efendi'nin ve Hâfız Acem'in hizmetlerine ve derslerine devam edip, ilim sahibi oldu. Sonra Arab-zâde Abdülbâk! Efendi'nin dergâhına devam edip, Sahn-ı semân müderrisi Sâlih Efendi'nin yardımcılığında bulundu. Çivi-zâde Efendi'den istifâdesi çok oldu. Muhyiddîn Efendi'nin derslerinden de hiç ayrılmadı. Bundan sonra Bursa'da Ferhâdiyye Medresesi'ne, daha sonra Bâyezîd Paşa Medresesi'ne, sonra İstanbul'da Ceddî Medresesi'ne, ondan sonra Herargrad'da (bugünkü Razgrad) İbrâhim Paşa Medresesi'ne, sonra Bursa'da Hançeriyye Medresesi'ne müderris oldu.

Bir müddet müderrislik vazîfesini bırakıp, bir köşede, kendi kendine ilimle meşgûl oldu. Nihâyet, 967 (m. 1559) senesinde Rodos Sultâniyesi münhal olduğunda müderris ta'yin etmek üzere imtihan yapıldı. Bu imtihanda, Kepenkçi Medresesi'nden ayrıları Bozan-zâde ile Ali bin Abdülazîz'den "Hidâye" adındaki fıkıh kitabının "Kitâb-ül-gasb" kısmını okuyup, bunun üzerine bir risale yazmaları istendi. Her ikisinin yazdığı risale beğenilip tercih edildi. Fakat Bozan-zâde, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin mülâzimi (yardımcısı) ve gözdesi olduğundan, hürmeten kendi hakkından vazgeçip, onun ta'yin edilmesini sağlamış oldu. 969 (m. 1561) senesi Safer ayında emekliye ayrılan Eyyûb Sultan Medresesi müderrisi Celâl-zâde Sâlih Efendi'nin yerine ta'yin edildi. 970 (m. 1562) senesi Zilhicce ayında Çivi-zâde yerine Sahn-ı semân müderrisi olup, 974 (m. 1566) senesi Zilhicce ayında Ahî-zâde Efendi yerine Şehzâde Medresesi'ne ta'yin olundu. 976 (m. 1568) senesi Receb ayında, Mehmed Paşa'nın hocası Mahmûd Efendi yerine Süleymâniye medreselerinin birine ta'yin edildi. 980 (m. 1572) senesi Safer ayında, Hâcegi-zâde yerine Haleb şehrinde bulunan Zaviye'ye ta'yini yapıldı. Burada ilim ve irfan yaymaya devam etti. Aynı senenin Zilhicce ayında, Haleb'de vefât etti. Haleb'de, Ebüssü'ûd-zâde Muhammed Efendi'nin yanında medfûndur.

Onun, "Risâle-i Kalemiyye" "Risâle-i Seyfiyye" ve "Risâle-i Şem'ıyye" adında kıymetli eserleri vardır. Ayrıca, Ebüssü'ûd Efendi'nin "Kasîde-i mîmiyye"sine yazdığı nazireleri ve daha başka kıymetli şiirleri de vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 177, 178

ALİ BİN CEMÂL NEBTÎTÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Cemâl Nebtîtî'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. 901 (m. 1495) senesinde, Mısır'da vefât etti. Dergâhının yanına defnedildi.

Ali bin Cemâl, evliyânın önde gelenlerinden Ebü'l-Abbâs Gamrî'nin talebesidir. Ondan ilim ve edeb öğrendi. Büyük bir âlim oldu. Zor işleri kolaylıkla çözerdi. Himmet ve gayreti çok idi. Talebelerinin yetişmesi için çok gayret gösterirdi. Keşf ve kerâmetleri görüldü.

Ali bin Cemâl, hocası Ebü'l-Abbâs Gamrî, Muhammed bin Anan, Muhammed Münir, Ebû Bekr Hadîdî ve Muhammed Adl ile birlikte hacca gitti. Ay ışığının da olmadığı karanlık bir gecede, hurma yerlerken, içlerinden Ebû Bekr Hadîdî dedi ki: "Kimse arkadaşından bir tane dahî fazla yememeye dikkat etsin." Böylece hurmaları bitirdiler, önlerindeki hurma çekirdekleri sayıldığında, hepsinin aynı miktarda hurma yediği, birinin diğerinden bir hurma dahî fazla yemediği anlaşıldı.

Gamrî Câmii'nin İmâmı Emînüddîn dedi ki: "Ali bin Cemâl, hocası Ebü'l-Abbâs Gamrî'ye çok bağlıydı. Onu çok severdi. Bir defasında hocası Rif'e geldi. Oradan bir kafes aldı ve onu Ali bin Cemâl'e emânet bıraktı. Bir müddet sonra kafesi istedi. Ali bin Cemâl, o kafesi bir başkası ile

gönderme imkânı olduğu hâlde göndermeyip, derhâl hazırlığını yaptı. Kafesi başının üstüne aldı. Nebtît'den Kâhire'ye kadar yürüyerek getirdi. Hocasına teslim edip, duâsını aldı."

Ali bin Cemâl, her yıl Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere halkına elbise, hububat ve şeker dağıtırdı. Verdiği şeylerin gizli tutulmasını ve verdiğini hiç kimseye bildirmemelerini isterdi. Birisi, onun verdiğini birine anlatsa, bir daha ona birşey vermezdi. Ali bin Cemâl, kendi malını, talebelerine gelen hediyelere karıştırırdı. Sanki onların içinde kendi malı yokmuş gibi onları talebelerine taksim ederdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî dedi ki: "Bu zâtla ancak bir defa görüşebildim. Benim için şöyle duâ etti: "Allahü teâlâ seni kıyâmet günü korusun." Allahü teâlâdan niyazım, bu zâtın benim için yaptığı duâyı kabûl etmesidir."

Ali bin Cemâl, Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü. Bu durum, onun veli olduğuna delîldir. Ali bin Cemâl buyurdu ki: "Hızır aleyhisselâm, kendisinde üç haslet bulunan kimse ile görüşür. Eğer bu üç haslet yok ise, meleklerin ibadetini yapsa da yine onunla görüşmez. Üç haslet şunlardır: Birincisi; kişinin her hâliyle sünnet-i seniyyeye uyması. İkincisi; kalbinde Müslümanlara karşı kin, düşmanlık, hased ve diğer kötülükleri beslememesi. Üçüncüsü; dünyaya düşkün olmamasıdır.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 188

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 125

ALİ BİN EMRULLAH

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. Tefsîr, hadîs, fıkıh âlimidir. Dedesi Abdülkâdir Hâmidî, sakalına kına kullanmakla meşhûr olduğu için Kınalı-zâde denmiştir. Abdülkâdir Hâmidî, Fâtih Sultan Muhammed Hân'ın hocalarındandır. Ali bin Emrullah, 916 (m. 1516) senesinde Isparta'da doğdu. Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli şehirlerinde kadı ve kadıasker olarak vazîfe yaptı. 979 (m. 1571) senesinde Edirne'de vefât etti.

Kınalı-zâde Ali Efendi, ilk tahsiline akrabası olan Kadri Efendi'den ders alarak başladı. Sonra İstanbul'a giderek, Mahmûd Paşa Medresesi'nde Müderris Sinân'dan, Atîk Ali Paşa'da Merhaba Efendi'den, sonra da Sahn-ı semân Medresesi'nden Kul Sâlih Efendi'den ders aldı. Kur'ân-ı kerîmi ve pekçok hadîs-i şerîf ezberledi. Yazı (hat) san'atında usta olup, te'sîrli bir hitâbete ve üstün bir hafızaya sahipti. Tahsilini mükemmel bir şekilde tamamladıktan sonra, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi tarafından Edirne'de Hüsâmiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Daha sonra Bursa'da Hamza-bey Medresesi'nde, Kütahya'da Rüs-tempaşa Medresesi'nde, İstanbul'da çeşitli medreselerde ve Süleymâniye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bu vazîfelerinden sonra da; Şam, Kâhire Bursa kadılığı, 978 (m. 1570)'de İstanbul kadılığı, 979 (m. 1571)'da Anadolu kadıaskerliği yaptı. Arabca ve Farsçada; edebiyat, tefsîr ve hadîs ilminde emsalsizdi Tefsîr metinlerini anlamakta güçlük çekenler, müşkillerini halletmek için ona müracaat ederlerdi. Şam'da ve Mısır'da görevli bulunduğu sırada, görüştüğü Arab âlimleri dahi bu zâtın Arabcada derin, bilgi sahibi olduğunu görmüşler ve istifâde etmek için ona müracaat edip, ilminin yüksekliğini medhetmişlerdir. Arabca, Farsça dillerinde ve Osmanlıca Türkçesi'nde derin bilgisi olup, bu dillerde şiirler yazmış ve şiirleri bir divanda toplanmıştır. Oğlu Hasen Çelebi, "Tezkiretr-üş-Şuarâ" adlı eserinde, babası hakkında şöyle bir hâdiseyi nakleden "Birgün dostları ile dinlenmek üzere bir bahçeye gittiler. Orada arkadaşlarından biri "Bahâristan" kitabını gösterip;

"Ali Efendi, bu kitabı okudunuz mu?" diye sordu. O da; "Hepsi ezberimde" deyince; "Öyleyse oku bakalım" dediler. Kitaptaki şiir ve hikâyeleri sonuna kadar okuyunca, arkadaşları buna şaşıp, hayran kaldılar."

Kınalı-zâde Ali Efendi, fen ve hikmet ilminde de iyi yetişmişti. Ayrıca felsefeyi de incelemiş, fakat felsefecilerin bozuk fikirlerine kapılmamıştır. Ahlâk ilmi üzerine çalışmış, bu husûsta yazılan eserleri inceleyip, İslâm ahlâkını esaslı bir şekilde yazmıştır. Kıymetli eserler yazan ve ilmi çalışmalar yapan Ali Efendi, 979 (m. 1571) yılında, Ramazan ayının altına günü Edirne'de vefât etti. Cenâze namazında, başta âlimler olmak üzere, büyük bir cemâat hazır bulundu. Cenâze namazı Câmi-i Atîk'de kılındıktan sonra, Edirne-İstanbul yolu üzerindeki "Vaki Nâzır" adı ile meşhûr kabristanda defnedildi. **Eserleri:** 1- Ahlâk-ı A'lâî, 2- Tecrid haşiyesi, 3-Mevâkıf haşiyesi, 4- Dürer ve Gurer'e yaptığı haşiye, 5. Kalemiyye Risalesi, 6- Sayfiyye Risalesi, 7- Tefsîre ve vakfa dâir risaleleri, 8-Arabca, Farsça, Türkçe şiirlerini içine alan "Divân"ı, 9-Tabakât-ı Hânefiyye (İmâm-ı a'zam hazretlerinden İbn-i Kemâl Paşa'ya kadar.)

Kınalı-zâde Ali Efendi, daha çok "Ahlâk-ı A'lâî" adlı eseriyle tanınmışdır. Bu eserini, 972 (m. 1564) yılında Şam'da vazîfeli bulunduğu sırada, Suriye Beylerbeyi Ali Paşa adına te'lîf ederek, ona izafeten, eserinin adını "Ahlâk-ı A'lâî" koymuştur. Bu eseri hazırlarken; "Ahlâk-ı Nâsırî", "Ahlâk-ı Celâlî", "Ahlâk-ı Hüseyn" ve İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhyâ-i ulûmiddîn", "Eyyühel-Veled" adlı eserlerini inceleyip, nakiller ve izahlar yapmıştır. Bu kitabının önsözünde şöyle yazmaktadır: "İncelediğim ahlâk kitapları Arabca idi. Şöyle düşündüm: Keşke, hikmet-i ahlâkı tamamen içine alan Türkçe bir kitap yazılmış olsaydı. Bunu gerçekleştirmek için gerekli incelemeleri ve çalışmayı yaptım ve müsait bir zamanı bekledim. Nihâyet zaman, zemin müsait oldu ve bu eser meydana geldi."

Yine önsözünde şöyle yazmaktadır "Hikmet ve fazilet sahibi kişiler tarafından bilinen bir hakîkat vardır. O da: Ahlâk ilminin tedbîr-ül-menzilinin (ev idâresi âdabı) ve siyâset-i medînesinin (sosyal terbiyesinin) inceliklerine erişmeyen insan rûhu, hakîki olgunluğu elde edemez. Se'âdet ve ma'rifete ulaşamaz."

Ahlâk-ı A'lâî kitabı, bir mukaddime ve üç bölümden ibârettir. Mukaddime kısmında, esas bölümlerin iyi anlaşılması için temel bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde (ahlâk ilmi) iyi ve kötü huyların kaynakları ve kötü huylardan kurtulma çâreleri, ikinci bölümde (ev idâresi âdabı), üçüncü bölümde de (sosyal terbiye) anlatılmıştır.

Ali Efendi, bu eserinde diyor ki: "İnsanın hakîkî saadete kavuşması iki şeyle gerçekleşir: Birincisi; doğru bir i'tikâda (Ehl-i sünnet i'tikâdına) sâhib olmak, ikincisi; sahih amelleri yapmak ve güzel ahlâka sahip olmak. Bunları elde etmek için de, önce bunları iyice öğrenmek, sonra da öğrendikleriyle amel etmek lâzımdır, İ'tikâd mahalli olan kalb; bâtıl, bozuk inançlarla dolmuşsa ve adî, kötü huylarla kirlenip kararmışsa, insan, fazilet sahibi olan ve saadete kavuşan kimselerin derecesine yükselmekten son derece uzaktır. Böyle kimselerin kalbleri, ulvî âlemin feyzlerine kapalıdır."

Kınalı-zâde Ali Efendi'nin "Ahlâk-ı A'lâî" kitabı defalarca basılıp, asırlarca ahlâk kitaplarına kaynak olmuş ve Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar medreselerde ve liselerde okutulan ahlâk derslerinde temel kitap olmuştur. Ahlâk-ı A'lâî ve yukarda bahsedilen ahlâka dâir kitaplar ve İslâm âlimlerinin çeşitli eserleri incelenip, Türkçe olarak "İslâm Ahlâkı" adında bir kitap hazırlanmıştır. Hazırlanan kitap, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır.

Ahlâk-ı A'lâî isimli kitapta buyuruluyor ki:

Ahlâk bilgilerini öğrenmek, istekle olur. Zor ile olmaz. Her istekli iş de, iki şeyi öğrenmekle yapılabilir. Önce, o işin ne olduğunu iyice anlamak lâzımdır. Sonra, o işin kazandıracağı fâideleri bilmek gerekir. Bir de, her ilmi kolay anlayabilmek için, ba'zı yardımcı bilgileri önceden öğrenmek, usûl hâlini almıştır. Biz de, başlangıçta, bu üç konuyu, üç bahis içinde açıklayacağız. Başlangıca ayrıca iki ek de yapacağız.

Birinci bahis: İslâm ahlâkı üçe ayrılır:

Birincisi; insan yalnız iken, başkasını düşünmeden, işlerinin iyi veya kötü olduğunu anlatan ilme "İlm-i ahlâk" denir, insan yalnız olduğu zaman da, bu işleri, bildiği gibi yapar. Meselâ yumuşak huylu, cömerd, utangaç insan, yalnızken de, başkaları yanında da, hep öyledir, "İlm-i ahlâk", insanın böyle hiç değişmiyen işlerini öğretir.

İkincisi; insanın ev içinde, çoluk çocuğuna karşı hareketlerini inceler. Buna "Tedbîr-i menzil" ve "Ev idâresi âdabı" denir.

Üçüncüsü; insanın cem'ıyyetteki vazîfelerini, hareketlerini bildirir. Buna "Siyâset-i medîne", ya'nî "İctimâ'î" veya "sosyal" terbiye denir.

"Ahlâk-ı Nâsırî" kitabında diyor ki: insan, iyi veya kötü her işini bir sebeple yapar. Bu sebep, ya tabî'îdir. Yahut bir emre, bir kânuna uyarak yapar. Tabî'atı icâbı olan şeyler, aklı ve düşüncesi ve tecrübeleri sonucu yaptığı işlerdir. Böyle işleri, zamanla ve cem'ıyyetin te'sîri ile değişmez, ikinci sebep olan emr, kânun ise, ya bir cemâatin, bir milletin müşterek düşüncesinden doğar. Buna "Rüsum" ve "Âdet" denir. Yahut bir tanınmış âlim, tecrübeli, otorite sahibi kimse tarafından ortaya konur. Peygamberler, evliyâ ve krallar, diktatörler böyledir. Peygamberler, evliyâ ve âlimler tarafından bildirilen, Allahü teâlânın emirleri de üçe ayrılır Birincisi; herkesin ayrı ayrı, yalnız olarak uyması lâzım olanlardır. Bunlara (Ahkâm) veya (ibâdetler) denir, ikincisi; insanlar arasında karşılıklı uymaları lâzım olan emirlerdir. "Münâkehât" ya'nî evlenme işleri ve "Mu'âmelât" ya'nî alış-veriş işleri, böyledir. Üçüncüsü; memleketleri, cem'ıyyetleri içine alan emirlerdir. Bunlar, "Hudûd" ya'nî "Hukukî" ve "Siyâsî" işlerdir. Bu üç ilmin hepsine "Fıkıh" bilgisi denir. Fıkıh bilgileri ve bu işleri düzenliyen emirler, memleketlere, milletlere göre ve zamanla değişir. Bunları ancak Allahü teâlâ değiştirir, işte, Allahü teâlânın dinlerde yaptığı neshler, değiştirmeler, böyle emirlerde olmuştur. Meselâ, Âdem aleyhisselâm zamanında insanların çoğalması lâzımdı. Bunun için, bir erkeğin kendi kız kardeşi ile evlenmesi helâl idi, caiz idi. İnsanlar çoğalınca, buna lüzum kalmadı. Haram oldu.

İkinci bahis: Şimdi ahlâk ilminin fâidelerini, neye yaradığını bildirelim: insan etrâfını, meselâ yerleri, gökleri ve yıldızlar dediğimiz, milyarlarca gök cisminin boşlukta döndüklerini, asırlar boyunca çarpışmadıklarını, yeryüzünde sıcaklık, basınç, hava, su miktarlarının, yapılarının, hareketlerinin tam hayâta uygun olarak ayarlanmış olduğunu, insanların, hayvanların, nebatların, cansız maddelerin, atomların, hücrelerin, kısaca lise ve üniversitelerde okunan, tedkîk edilen sayısız varlıkların yapılarındaki ve hareketlerindeki nizâmı, düzeni, uygunluğu görerek, bunları yapan, yaratan, kudretli, bilgili bir sahibin bulunduğunu, ister istemez kabûl etmek, inanmak zorunda kalır. Aklı olan kimse, kâinattaki bu azameti, bu intizâmı görerek, hemen Allahü teâlânın varlığına inanır. Müslüman olur. (Nitekim 1966 senesinde müslüman olan İsveçli felsefe profesörü, gazetecilerin suâllerine karşılık olarak; "İslâm

kitaplarını tedkîk ederek, hak yolu anladım. İslâm âlimlerinin büyüklüğünü kavrayabildim, İslâm dîni olduğu gibi anlatılsa, bütün dünyâda aklı olan herkes seve seve müslüman olur" demiştir.)

Bir insan, tabî'atı ve kendini inceliyerek, hemen müslüman olduktan sonra, İslâm âlimlerinin kitaplarından, Muhammed aleyhisselâmın hayâtını ve güzel ahlâkını da öğrenirse, îmânı kuvvetlenir. Ahlâk bilgisi öğrenerek, iyi ve kötü huyları, fâideli ve zararlı işleri anlar, iyi işleri yapıp, dünyâda olgun, kıymetli bir insan olur. İşleri düzeninde ve kolaylıkla hâsıl olur. Dünyâda rahat, huzûr içinde yaşar. Kendisini herkes sever. Allahü teâlâ ondan râzı olur. Âhırette de, Allahü teâlânın merhametine, mükâfâtlarına kavuşur. Tekrar bildirelim ki, saadete kavuşmak için, iki şey lâzımdır. Mes'ûd ve bahtiyar kimse, bu iki şeye kavuşan kimsedir. Bu iki şeyden birincisi; doğru ilim ve îmân sahibi olmaktır. Bu da, fen derslerini ve Muhammed aleyhisselâmın hayâtını, ahlâkını öğrenmek ile ele geçer. İkincisi; iyi huylu, iyi hareketli insan olmaktır. Bu ise, fıkıh ve ahlâk ilimlerini öğrenmek ve bunlara uymakla olur. Bu ikisini elde eden kimse, Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşur. Çünkü Allahü teâlâ, sonsuz ilim ile herşeyi bilicidir. Meleklere ve Peygamberlere çok ilim vermiştir. Onlarda hiç ayıp, kusur ve çirkin hiçbirşey yoktur, insanların ilmi ise, pek az ve inanışları, ya bozuk veya kötü huylar ile bulaşmış ve kötü işler ile kirlenmiştir. Bunun için insanlar, Allahü teâlâdan ve meleklerden ve Peygamberlerden pek uzak, onlara kavuşmak şerefinden çok mahrûmdur. İnsan, fen bilgilerinde, tabî'ati incelemekte tenbel ve câhil kalarak, hakikî îmâna, i'tikâda kavuşamazsa ve Muhammed aleyhisselâmı doğru tanıyarak îmânını kuvvetlendirmezse, sonsuz kötülükte ve sıkıntıda kalanlardan olur. Eğer, hakîkî îmâna kavuşursa, nefsine uyarak İslâmiyete, ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarına sırt çevirmekle, saadete kavuşmaktan ve Allahın rahmetinden, acımasından, sonsuz mahrûm kalmaz. Fakat, yaptığı kötülükler kadar azap görür, yanar ve Allahü teâlânın rahmetine kavuşması güç olur.

Îmânı olduğu için, sonunda yine rahmete kavuşur. Cehennem ateşi, kötülüklerinin kirlerini temizleyip, onu Cennete girmeğe lâyık şekle sokar.

Görülüyor ki, bütün saadetlerin, rahatlıkların başı, dürüst îmân sahibi olmaktır. Herkesin, kalbini yanlış inançlardan, şüphelerden kurtarmağa çalışması lâzımdır. Bir kimse, doğru îmâna kavuşur ve ahlâkı güzel ve işleri iyi olursa, yüksek rûhlara, ya'nî Peygamberlere ve Evliyâya ve meleklere benzer ve onlara yaklaşır. (Maddenin çekimi kânunu gibi, aynı cinsden olan şeyler birbirini çektiği için, oraya çekilir. Dağ kadar büyük mıknatısın veya yüksek gerilimli elektro-magnetik alanın bir iğneyi çekmesi gibi, onu yükseklikliere çekerler.) Sırat köprüsünü şimşek gibi hızlı geçer. Cennet bahçelerinde, kendine uygun ve rûhuna elverişli ni'metler içinde, sonsuz rahat edenlerden olur. **Beyt:**

Âlim-ü-âmil olanlar, çekmez azâb-ı elîm.
Cennete hem kavuşurlar, zâlikel fevz-ül'azîm!

Ahlâk ilmi, rûh sağlığı bilgisi demektir. Tıb ilminin, beden sağlığı bilgisi olmasına benzer. Çünkü, kötü huylar, rûhun hastalıkları ve kötü işler, bu hastalıkların alâmetleri, arızalarıdır. Ahlâk ilmi çok şerefli, pek kıymetli, en lüzumlu bir ilimdir. Çünkü, rûhun kötülükleri bu ilim ile temizlenebilir. Rûhun iyi huylarla süslenmesi bununla müyesser olur. Kötü olmıyan rûhlar, ahlâk ilmi sayesinde güzel ahlâk sahibi olur. Kirlenmiş, hasta rûhlar da, bu ilim yardımı ile temizlenir, iyi ahlâka kavuşur, iyi, temiz rûhlar da, bu ilim bereketi ile temizliğini arttırır, yerleştirir.

Huy değişir mi? insanın huyunu bırakıp, başka huylu olması mümkün müdür? Bu konu üzerinde çeşitli sözler, birbirine uymıyan fikirler varsa da, hepsi üç sırada toplanabilir:

1- İnsanın huyu hiç değişmez. Çünkü huy, insan gücünün değiştiremiyeceği bir varlıktır.

2- Huy iki türlüdür. Birisi insanla birlikte yaratılmıştır. Bu huy değiştirilemez. İkincisi, alışkanlıktır. Buna, âdet denilir. Bu huy değişebilir.

3- Ahlâkın hepsi sonradan elde edilir ve değiştirilebilir. Haricî te'sîrlerle değişebilirler.

İslâm âlimlerinin çoğu, bu üçüncü söz üzerinde birleşmektedir. Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" dinleri, bu sözün doğruluğuna dayanmaktadır. Tasavvuf büyüklerinin, din âlimlerinin talebesini terbiye için koydukları usûller, bu sözün ışığı altında işlemektedir.

İnsanlar hangi huya elverişli olarak dünyâya gelmektedir? Bu da, içinden çıkılamamış bir sorudur. Âlimlerin çoğuna göre, insanlar iyiliğe, yükselmeğe elverişli olarak doğar. Sonra, nefsin kötü istekleri ve güzel ahlâkı öğrenmemek ve kötü arkadaşlarla düşüp kalkmak, kötü huyları meydana getirir. Hadîs-i şerîfte; **"Herkes, müslümanlığa elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları sonra anaları babaları yahudi, hıristiyan ve imansız yapar"** buyuruldu. **Beyt:**

Kendi elinle bozuyorsun kendini!
Yoksa, halik güzel yaratmıştı seni.

Ba'zılarına göre, insanın rûhu pis olarak dünyâya geldi. Rûhun kendisi temiz idi ise de, bedenle karışınca, bedenin ihtiyâçları onu yoldan saptırmıştır. Allahü teâlânın hidâyet, iyilik nasîb etdiği kimseler, doğdukları gibi pis kalmayıp, iyiliğe dönerler dediler.

Ba'zıları da; rûh, yaratılışta ne iyi, ne de kötü değildir. Sonradan her iki şekle de dönebilecek hâldedir dedi. İyi huyları, güzel işleri öğrenen kimse saadete, kemâle kavuşur. Kötüler arasında kalıp, kötü huy, çirkin işler öğrenen de, şaki, kötü olur dediler.

Eski Yunan tabîblerinden Calinus'a göre, insan rûhu üç çeşittir. Bir kısmı iyi, ikincisi kötü yaratılmıştır. Üçüncüsü, her ikisi de değildir. Fakat, sonradan her ikisi de olabilir. Yaratılışı iyi olan insan azdır. Yaratılışta kötü olup, hep kötülük yapmak istiyenler, daha çoktur. Kötüler arasında kötü, iyiler arasında iyi olabilen kimselerin sayısı, öncekiler arasındadır dedi. Buna göre, ba'zı kimsenin huyu değişebilir. Çok kimsenin ise değişmez.

Âlimlerin çoğuna göre, herkesin huyu değişebilir. Hiçbir kimsenin huyu, yaratılıştaki gibi kalmaz. Sonradan değişebilir. Huylar değişmeseydi, Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" getirdikleri dinler boş ve lüzumsuz olurdu. Âlimlerin sözbirliği ile koymuş olduktan terbiye ve ceza usûlleri abes olurdu. Bütün ilim adamları, çocuklarına ilim ve edeb vermiş ve terbiyenin fâide sağladığı her zaman görülmüştür. O hâlde, huyun değiştiği güneş gibi meydandadır. Şu kadar var ki, ba'zı huylar pek yerleşmiş, rûhun hâssası gibi olmuştur. Böyle huyları değiştirmek, yok etmek pek güç olur. Böyle ahlâk, ençok, câhil, kötü kimselerde bulunur. Bunu değişdirmek için ağır riyâzet ve çok mücâhede lâzımdır. Nefsin isteklerini yapmamak için çalışmağa "Riyâzet" denir. Nefsin istemediği şeyleri yapmağa "Mücâhede" denir. Cahiller, ahmaklar, huy değişmez diyerek, nefisle mücâhede ve riyâzet etmiyorlar. Kötü huylarını temizlemiyorlar. Böyle kabûl edip de, herkes kendi havasına bırakılırsa, suçlulara ceza verilmezse, insanlık kötülüğe gider. Bunun için, Allahü teâlâ kullarına acıyarak, onları terbiye etmek, iyi ve kötü huyları öğretmek için Peygamberler "aleyhimüsselâm" gönderdi. Bu mu'allimlerin en yükseği olarak, habîbi olan Muhammed aleyhisselâmı seçti. O'nun dîni ile, önce göndermiş olduğu bütün dinleri değiştirdi. O'nun dîni, bütün dinlerin sonuncusu oldu. Böylece iyiliklerin hepsi, terbiye usûllerinin cümlesi O'nun parlak dîninde yer almıştır. Aklı olanların, iyiyi kötüden ayırabilenlerin, bu dinden elde edilmiş olan ahlâk kitaplarını okuyarak, öğrenerek ve işlerini buna göre düzenliyerek, dünyâda

ve âhırette rahata ve huzûra, saadete, kurtuluşa kavuşması ve böylece aile ve cem'ıyyet hayâtının düzenine yardım etmiş olması lâzımdır, insanın birinci vazîfesi de budur.

Üçüncü bahis: İslâm ahlâkını üçe ayırmıştık. Bunları iyi anlamak için, yardımcı olan şeyleri açıklıyalım. Her ilmin, her fennin kolları vardır. Her kolun birleştiği noktaları bulunur ki, bu noktalarda, o ilmin bütün kolları tek birşey olur. İşte bu tek nokta, o ilmin mevzûudur. Meselâ, tıb ilminin çeşitli kolları vardır. Fakat her kolu, insan cesedinin hastalık ve sağlığında birleşir. Bu da, bu ilmin mevzûu demektir. Bir ilmi kolay öğrenmek için, mevzûunu anlamak lâzımdır. Ahlâk ilminin mevzûu, insanın rûhudur. Rûhu, kötü huylardan temizlemeği ve iyi huylar ile süslemeği öğretir. Bunun için, önce rûhu, sonra iyi ve kötü huyları öğrenmek lâzımdır. **Beyt:**

Kötülüğü öğrendim, kötü olmak için değil,
Kötülüğü bilmiyen, düşer içine, iyi bil!

Rûhu, mümkün olduğu kadar tanıtabilmek, onun görünen ve görülmiyen kuvvetlerini açıklamak ve saadetinin ve felâketinin nelerde olduğunu anlatmak için, üç makam yazıyoruz:

Birinci makam: rûh nedir? Dinde rûh adı verilen varlığa eski Yunan filozofları ve onların taklidcileri, (Nefs-i natıka) veya kısaca Nefs de demişlerdir. (Hâlbuki, tasavvuf ve ahlâk bilgilerinin mütehassısı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, nefsin, kalbin ve rûhun birbirinden farklı varlıklar olduklarını ve "Nefs-i natıka" nefsin ismi olduğunu bildirmektedir.) İsrâ sûresinin seksenbeşinci âyetinde; **"Sana rûhdan soruyorlar. Rûh, Rabbimin yarattığı varlıklardan biridir diye cevap ver"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, rûhun ne olduğunu anlatmağı yasaklamaktadır. Bunun içindir ki, evliyânın büyüklerinden ve İslâm âlimlerinden çoğu, rûhun ne olduğunu konuşmaktan kaçınmışlardır. Fakat Kur'ân-ı kerîmden anlaşılıyor ki, rûhun yalnız hakîkatini, ne olduğunu konuşmak yasaktır. Yoksa hâssalarını, özelliklerini anlatmak yasak değildir. Bunun için, âlimlerin çoğu, talebeye ve soranlara, rûhun cism olmadığını, bir "Cevher-i basît" olduğunu söylediler. Aklın erdiği bilgileri anlıyan, his organlarından beyne gelen duyguları alan, bedendeki bütün kuvvetleri hareketleri idâre eden, kullanan hep odur. Tasavvuf büyüklerinin çoğu ve kelâm âlimlerinin bir kısmı, böyle söylemişlerdir. (Rûh hakkında geniş bilgi almak istiyenin, Şafiî mezhebi âlimlerinden Şeyh Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî'nin (Avârif-ül-me'ârif) kitabını ve İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî'nin (Mektûbât) kitabını okuması tavsiye olunur.)

Rûh'ün yukardaki ta'rîfini, altı madde içinde açıklayacağız:

1- önce rûhun var olduğunu bildirelim. Rûhun varlığı meydandadır. Belli olan şeyi isbât etmeğe lüzum yoktur, insana en belli olan şey, kendi varlığıdır, insan bir ân kendini unutmaz. Uykuda iken, sarhoş iken de, rûh kendisini unutmaz, insanın kendi kendini tanıması için birşey isbât etmeğe lüzum yoktur. Fakat, rûh madde midir, madde değil midir? Kendi kendine var mıdır, başka şey ile mi bulunur? gibi ve daha başka özelliklerini isbât etmek caizdir. Çoğu meydanda ise de, hatırlatmak lâzımdır. Bunun içindir ki, aşağıdaki beş madde bildirilmektedir.

2- Rûh, cevherdir. Ya'nî kendisi vardır. Rûha Fârisî dilinde "Can" denir. Hayvan ölünce, canı çıktı denir. Rûhu bedeninden ayrıldı demektir. Her mahlûk, ya cevherdir, yahut arazdır. Varlıkta kalabilmesi için, başka bir mahlûka muhtaç değilse, kendi kendine var ise, buna "Cevher" denir. Varlıkta kendi kendine durmayıp, başka birşeye muhtaç ise, "Araz" veya "Sıfat" denir. Madde ve cism, birer cevherdir. Bir cismin rengi, kokusu, şekli ise arazdır, özelliktir. Renk, cisim ile vardır. Cisim olmazsa, renk olamaz. Cevher, iki türlüdür. Biri, "Mücerred" ya'nî maddî olmıyan varlıktır. Ağırlığı, şekli, rengi ve his organlarına te'sîri yoktur, ikincisi maddedir.

Mücerred olan cevher, his organları ile duyulmaz, parçalanamaz. Akıl ve rûh böyledir. Madde ise, his olunur ve parçalanabilir. Cisim, maddenin şekil almış hâlidir. Rûhun, cevher olduğu birçok yoldan isbât edilmiştir. En kısası şöyledir ki, araz ya'nî hâssa, bir cevher üzerinde bulunur. Cevher, arazı taşımaktadır. His olunan, düşünülen herşeyi rûh almakta, taşımaktadır. Bunun için rûh cevherdir, araz değildir. Araz, araz üzerinde de bulunabilir. Meselâ sür'at, ya'nî hız, harekette bulunur diyerek, bu isbâtı kabûl etmiyenler de vardır.

3- Rûh, basittir. (Basît) demek, parçalanamaz, ayrılamaz demekdir. Bunun karşılığı, bileşik ya'nî "Mürekkeb" olmaktır. Kimyanın basît dediği elementler, bu ta'rîfe göre bileşik oluyor. Çünkü, atomlarına veya moleküllerine ayrılabilmektedirler. Rûhun basit olduğu şöyle anlaşılır ki, basît olduğu bilinen şeyi, rûh kavramaktadır. Rûh, mürekkeb ya'nî bileşik olsaydı, parçalanabilseydi, basît olan birşey bunda yerleşmezdi. Çünkü, rûh parçalanırsa, bunda yerleşen basît şey de parçalanmak lâzım gelir. Basît olan şey ise, parçalanamaz.

4- Rûh, cisim değildir. Eni, boyu ve yüksekliği olan cevhere, ya'nî şekil almış maddeye "Cisim" denir. Cisimde yerleşen şeylere cismânî denir. Araz, ya'nî özellikler, cisimlerde bulundukları için, cismânîdirler.

5- Rûh anlayıcı ve idâre edicidir. Rûh evvelâ kendini bilir. Kendini bildiğini de bilir. Göz vâsıtası ile renkleri, kulak ile sesleri kavrar. Sinirleri çalıştırır. Kaşları hareket ettirir. Böylece, bedene iş yaptırır. Böyle işlere, "İhtiyârî" ya'nî istekli işler denir.

6- Rûh, his organları ile duyulmaz! Cisim ve cismânî olan şeyler his olunur. Rûh, cisim ve cismânî olmadığı için, his olunmaz.

İkinci makam: insan ölünce, rûhu ne olur? insan ölünce, cesed çürüyünce, rûh yok olmaz, ölmek, rûhun bedenden ayrılması demektir. Rûh, bedenden ayrılınca, mücerred ya'nî maddî olmıyan âleme karışır. Hiç yok olmaz. Bütün din adamları ve bütün felsefeciler ve müteassıb olmayan fen adamları böyle söylemiştir. Yalnız tabî'atcılardan pek az bir kısmı, bu sözbirliğinden ayrılmış, doğru yoldan kaymıştır. Bunlar, Allahü teâlânın yer yüzünde halîfesi olan insanı, çöldeki otlara benzettiler. İnsan ot gibi biter, büyür, yok olur. Rûhu ebedî kalmaz dediler. Böyle söyledikleri için "Haşâşî"ler, ya'nî "Otcular" adı ile anıldılar. Felsefeciler ve bütün din adamları, bu otcuların bozuk düşüncelerini muhtelif delîllerle çürüttüler.

Rûh, bir san'at sahibi kimseye benzer. Beden, bu kimsenin elindeki san'at âletleri gibidir. Rûh, bir süvari, binici kimseye de benzer. Beden, bunun atı gibidir. İnsanın ölmesi, rûhun bedenden ayrılmasıdır. Bu da, san'at adamının âletlerinin yok olmasına, binicinin hayvanının elinden gitmesine benzer.

Üçüncü makam: Rûhun kuvvetleri vardır. Bu kuvvetler, bitki ve hayvanların kuvvetleri gibi değildir. Nebatların ve hayvanların da, kendilerine göre rûhları vardır. Her canlıda "Bitkisel rûh" vardır. Doğma, büyüme, beslenme, zararlı maddeleri dışarı atma, üreme ve ölme gibi canlılık işlerini (bitkisel rûh) yapar. Bu işler, insanlarda ve hayvanlarda ve bitkilerde de yapılmaktadır. Bu işlerin nasıl yapıldığı tabî'at bilgisi derslerinde öğrenilmektedir. Bunlarda büyüme, bütün hayat boyunca yapılmaz. Belli bir miktara vardıktan sonra, bu iş durur. Bu miktar, insanlarda ortalama yirmidört yaşına geldiği zamandaki miktardır. Yağlanmak, şişmanlamak, büyümek değildir. Beslenme ölünceye kadar devam eder. Çünkü, gıda almadan yaşanamaz.

Hayvanlarda ve insanlarda, bitkisel rûh bulunduğu gibi, "Hayvanî rûh" da vardır. Bunun yeri yürektir, istekli hareketleri yaptıran bu rûhtur.

İnsanlarda ayrıca bir rûh daha vardır ki, rûh deyince yalnız bu anlaşılır. Aklı kullanmak, düşünmek ve gülmek gibi şeyleri yapan bu rûhtur.

İnsan rûhu, yalnız insanlarda bulunur. Bu rûhun da iki kuvveti vardır. İnsan bu iki kuvvetle hayvanlardan ayrılmaktadır. Bu iki kuvvetden birisi, idrâk edici olan "Kuvve-i âlime" denilen bilici kuvvet, ikincisi, "Kuvve-i âmile" denilen yapıcı kuvvettir. Bilici kuvvete "Nutk" ve "Akıl" denir. Bu kuvvet ikiye ayrılır. Biri, "Hikmet-i nazarî" olup, "Tecrübî" ilimleri, ya'nî fen bilgilerini elde etmeğe yarıyan kuvvettir, ikincisi, "Hikmet-i amelî" olup, "Ahlâk" ilimleri ile âlim olan kuvvettir. Tecrübî ya'nî fen bilgileri edinen kuvvet, maddenin hakîkatini anlamağı sağlar. Ahlâk bilgileri edinen kuvvet, iyi huyları ve yararlı işleri, kötü huylardan ve çirkin işlerden ayırır.

İlm-i ahlâk ve İslâmiyette moral eğitimi: Rûhun hâllerini ve işlerini bildiren ilme "Ahlâk ilmi" denir, insan yalnız başına iken, rûhunun hâlleri ve işleri dokuz bâb olarak bildirilmiştir.. (Biz bunlardan yalnız altı babı aldık.)

Birinci bâb: Burada huyların çeşitleri, iyi ve fenâ şeyler bildirilecektir. Huy, rûhun melekesi, ya'nî alışkanlığı demektir. Rûh bu alışkanlığı ile, düşünmeğe lüzum kalmadan iş yapar. Yerleşmiş olan huya "Meleke" denir. Geçici olan huya "Hâl" denir. Meselâ gülmek, utanmak, birer hâldir. Cömerdlik, cesâret birer melekedir. Ahlâk, ya'nî huy deyince, meleke anlaşılır. Arasıra hayr işlemek huy değildir. Her zaman hayr işlerse, cömerd huylu denir. Her zaman, fakat kendini zorlıyarak yaparsa, yine cömerd huylu olmaz. Kolaylıkla, seve seve yaparsa, huy denir.

Huy, iyi veya kötü iş yapmağa sebep olur. Yahut da, iyi ve kötü olmıyan şeye sebep olur. Birincisine "Fazilet" veya iyi ahlâk denir. Cömerdlik, şecaat ya'nî yiğitlik, yumuşaklık böyledir, ikincisine "Rezalet" veya kötü ahlâk denir. Hasîslik ve erkekler için korkaklık böyledir. Üçüncüsüne fazilet de, rezalet de denmez. "San'at" deniliyor. Terzilik, çiftçilik böyledir. Bu kitapta birincisi ve ikincisi incelenecektir.

Rûhun iki kuvveti vardır. Birincisi, "Müdrike" ya'nî anlama kuvveti idi. Bu kuvvete, "Nutk" ve "Akıl" demiştik. Rûh bu kuvveti ile, aklın erdiği şeyleri anlar, ikincisi, "Hareket" ettiren kuvveti idi. Her iki kuvvet de ikiye ayrılır. Bu dört kuvvetten çeşitli işler meydana gelir. Bu işler akla uygun, güzel, noksan olmaktan ve aşırı olmaktan kurtulmuş olursa, bunları yapan huy fazilet olur. Noksan veya aşırı olan işleri yapan huy, rezalet olur. Aklın nazarî kuvveti iyi olursa, o huya "Hikmet" denir, ikinci kuvveti olan yapıcı kuvveti iyi olursa, o huya "Adâlet" denir, insanî rûhun, hareket kuvvetinin şehvanî kuvveti iyi olursa, o huya "İffet" denir. Gadabî kısmı iyi olursa, o huya "Şecaat" denir, iyiliklerin başı, bu dört huydur. Adâletin azı çoğu olmaz. Diğer üçünün aşırı ve noksan olmaları, rezalet olur. Hikmetin aşırısı "Cerbeze" ya'nî, ukalâlıktır. Noksan olması ise; "Belâdet", ya'nî kalın kafalılıktır. Adâletin aşırısı ve noksanı olmaz. Yalnız zıddı, tersi olur ki, bu da "Zulm"dür. İffetin aşırısı "Fücur" ya'nî sefâhettir. Noksan olması ise, "Humûd" ya'nî durgunluktur. Şecaatin aşırısı "Tehevvür" ya'nî saldırmaktır. Noksanı, korkaklıktır. Ahlâkın bu çeşitleri, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhya" kitabında böyle ta'rîf edilmiştir. (Abdülganî Nablusî'nin "Hadîkat-ün-Nediyye" kitabında da uzun yazılıdır. Bu kitap, Arabî olup, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından ofset yolu ile bastırılmıştır.) Ba'zılarına göre, hikmet, iffet ve şecaat bir araya gelince "adâlet" olur.

Cerbeze huylu kimse, rûhun kuvvetini ve aklını, hîle, dedikodu, maskaralık yapmak için kullanır. Belâdet huylu kimse, hakîkatleri anlıyamaz. İyi, kötü şeyleri birbirinden ayıramaz. Tehevvür huylu kimse, kendini tehlikelere atar. Kuvvetli düşmanla döğüş-meye kalkar. Korkak olan da, sabr edemez. Dayanamaz. Hakkını arayamaz. Fücur huylu olan kimse, yemekte,

içmekte ve evlenmekte mekrûhlara ve haramlara sapar. Çirkin, kötü işlerden zevk alır. Humûd huylu olan kimse de, helâl olan zevkleri, meşrû olan arzuları terk eder. Böylece, ya kendi helak olur. Yahut nesli kesilir.

İnsanlarda bulunan bütün iyi huylar yukarıda bildirilen dört iyi ana huydan doğar. Herkes bu dört huy ile öğünür. Hattâ, soyu ile, yakınları ile öğünen kimseler, bu huylar bulunduğu için öğünürler.

İkinci bâb: Burada, dört esas iyi huyun kısımları bildirilecektir. Ana huylardan türeyen iyi huylar, sayısız denilecek kadar çoktur. Bunların herbirini anlatmağa insan gücü yetmez. Burada, İslâm ahlâkçılarının üzerinde durdukları, meşhûrlarını bildireceğiz.

Hikmetten, yedi iyi huy meydana gelmektedir:

Birincisi (Zekâ)'dır. Zekâ, bir melekedir. Bir alışkanlıktır. Bu kuvvet yardımı ile, insan, bilinen şeylerden, bilinmiyenleri çıkarır. Delîlleri bir araya toplayarak, aranılan şeyleri bulur. Bu melekeyi kazanmak için, bilinen şeyler yardımı ile bilinmiyenleri bulmağa çalışmak, matematik, geometri problemleri çözmek lâzımdır.

İnsanların zekâları çeşitli miktardadır. Zekânın en üstün derecesine "Dehâ" denir. Zekâ "Test" usûlü ile ölçülür. Yirminci asrın tanınmış psikologlarından Amerikalı Terman diyor ki: Test usûlü ile zekâ ölçmesi, ilk olarak Osmanlılarda yapıldı. Osmanlı orduları büyük bir hızla Avrupa'da ilerliyor. Orta Avrupa'nın kilidi olan Viyana elden gidiyordu. Viyana gidince, batı Avrupa'nın da müslümanların eline geçmesi çok kolay olacaktı. Osmanlılar Avrupa'ya İslâm kültürünü getiriyor. İlim, fen, ahlâk ışıkları, Hıristiyanlığın kararttığı, uyuşturduğu yerlere, zindelik, insanlık, huzûr, saadet saçıyordu. Asırlarca, diktatörlerin, kapitalistlerin, papazların baskısı altında inleyen, barbarlaşan Avrupa, İslâm adâleti ile, İslâm ilimleri ile, İslâm ahlâkı ile, insan haklarına kavuşuyordu. Avrupa diktatörleri ve öncelikle hıristiyan kiliseleri, Osmanlı ordularının ilerlemesini önlemek için son gayretlerini harcıyorlardı. Bir gece, İstanbul'daki, İngiliz sefiri, Londra'ya târihî mektûbunu yolladı. Buldum!... Buldum!... Osmanlı ordularının ilerleme sebebini buldum! Onları durdurmanın yolunu buldum diyor. Şöyle yazıyordu:

"Osmanlılar, ele geçirdikleri her yerde, din, ırk farkı gözetmeksizin, seçtikleri çocukların zekâlarını ölçüyor, ileri zekâlıları ayırarak, medreselerde okutup, İslâm terbiyesi ile yetiştiriyorlar. Bunlar arasından da seçtiklerine, sarayda Enderun denilen yüksek okulda, o zamanın en ileri bilgilerini veriyorlar, işte, Osmanlı siyâset adamları, başkumandanları, böyle seçilen, yetiştirilen keskin zekâlı şahsiyetlerdir. Sokullular, Köprülüler, böyle yetişmiştir. Osmanlı akınlarını durdurmak, hıristiyanlığı kurtarmak için biricik çâre, Enderun mekteplerini ve medreseleri dağıtmak, onları içerden yıkmaktır." Bu mektûptan sonra, hıristiyan misyonerleri ve dinlerin düşmanı olanlar, yalan propaganda ve yaldızlı va'dlerle avladıkları câhilleri, Osmanlı devletinin kilit noktalarına yerleştirmeğe ve bu kuklaların eli ile; medreselerden fen, ahlâk derslerini, hattâ, yüksek din bilgilerini kaldırmağa, müslümanları câhil bırakmağa uğraştılar. Bu sinsi kampanyalarında, tanzîmattan sonra tam başarı sağladılar."

İkincisi; Sür'at-i fehmdir. Buna "Sür'at-i intikâl" de denir, ihtiyâç olunca, lâzım olan şeyi hemen anlıyan melekeye denir. Birşey işitince, onun aksini, tersini de hemen anlar. Zekâ, düşünmede ve incelemede, ya'nî fikirde ve nazarda olur. Ya'nî bilinen şeyleri inceleyip, bunlardan bilinmiyen bir sonuç elde eder. Sür'at-i fehm ise, fikirden ve nazardan, başka şeylerde olur.

Üçüncüsü; zihin açıklığıdır, istediği şeyleri çabuk anlamak, elde etmektir.

Dördüncüsü; dikkat etmektir. Rûh, keskin, tiz olur. Düşünceler mâni olmayıp, istediği şeye yönelmektir.

Beşincisi; Te'akkuldür. Lüzumlu şeyleri öğrenirken, herşeyin, haddîni, sınırını aşmamaktır. Ya'nî lüzumlu olanı terk etmez, lüzumsuz olanla da meşgûl olmaz, vaktini öldürmez.

Altıncısı; tehaffuz, ya'nî unutmamaktır. Rûhun, akıl erdirdiği, anladığı bilgileri unutmamasıdır.

Yedincisi; tezekkürdür. Hâfızadaki bilgileri, her istenilen zamanda hatırlamaktır.

Şecaatten hâsıl olan iyi huylar onbirdir:

1- Ağır başlı olmaktır, övülmekten sevinmez, söğülmekten üzülmez olmaktır. Fakirlerle zenginleri eşit tutar. Tatlıyı acıyı ayırd etmez. Ortamın değişmesi ile ve korkulu sıkıntılı hâller karşısında çalışması sarsılmaz.

2- Necdet, ya'nî yiğitliktir. Korkulu hâllerde, sıkıntılı işlerde sabr ve sebat etmektir. Bu zamanda bağırıp çağırmaz. Uygunsuz iş yapmaz.

3- Himmet sahibi olmak, gayretli olmaktır. Bu dünyânın mevkii, rütbesi, yükselmesi, alçalması gözünde olmaz.

4- Sebattır. Maksada kavuşmak için çalışırken, karşılaşılan sıkıntılara katlanmak, dayanabilmektir.

5- Hilmdir. Rûhun sakin olması, kızmamasıdır. Yumuşak huylu olmaktır.

6- Sükûndur. Vatanı, dîni ve milleti korumak için yapılan muharebelerde gayret ve mukavemet gösterip, düşmanına alay ettirmemektir.

7- Şehâmettir. İyi işler yapmak, yüksek mertebeler ele geçirmek istemektir. Hayr ile anılmak, sevâb kazanmak ister.

8- Tahammüldür. Güzel huylar, iyi işler edinmek için çalışmaktan yılmamaktır.

9- Tevâzudur. Dünyâ rütbelerinde kendinden aşağı olanlara büyüklük göstermemektir. Çünkü, eline geçenler, Allahü teâlânın lütfu ve ihsânıdır. Kendi elinde birşey yoktur. Mevkî ve servet sahiplerinin tevâzu göstermeleri iyi olur. Sevâb olur. Bir menfâate kavuşmak veya bir zarardan, korunmak için tevâzu göstermeğe tebasbus, ya'nî yaltaklanma denir. Dilencilerin tevâzuları böyledir. Günahtır.

10- Hamiyyettir. Dîni, milleti himâye etmekte, korumakta, şerefini savunmakta, tenbellik etmeyip bütün gücü ile uğraşmaktır.

11- Rikkattir. İnsanlardan gelen sıkıntılardan üzülmemektir. Bunlardan dolayı işlerinde ve hareketlerinde değişiklik olmamalıdır. İyilik yapmasını durdurmamalıdır.

İffetten oniki iyi huy meydana gelir:

1- Hayadır. Haya, kötü iş yapınca utanmaktır.

2- Rıfktır. Rıfk, İslâmiyete uymaktır. Kelimenin ma'nâsı, acımak, iyilik etmek demektir.

3- Hidâyettir. İyi huylu olmağa çalışmaktır.

4- Müsâlemettir. Fikirler ayrıldığı, sözler çoğaldığı zaman, münakaşa etmemek, sertliği, bölücülüğü, ayınalığı istemeyip, uyuşmak, barışmak istemektir.

5- Nefse hâkim olmaktır. Şehvet zamanında nefse uymamak, irâdesine hâkim olmaktır.

6- Sabırdır. Kişi haramdan sakınıp, nefsin, kötü isteklerini yapmamaktır. Böylece, sonu pişmanlık olan lezzetlerden yüz çevirir. Sabır ikiye ayrılır. Biri, günah işlememek için sabır etmektir. Şeytan ve insanın kendi nefsi ve kötü arkadaşlar, insana günah işletmek isterler. Bunları dinlemeyip sabır etmek çok sevâbtır. Burada bildirilen sabır, işte bu sabırdır, ikincisi: dertlerin, belâların acılarına sabredip, bağırıp cağırmamaktır. Çok kimse, sabır deyince yalnız bu sabrı anlar. Bu sabır da sevâbtır. Ya'nî sabrın ikisi de farzdır.

7- Kanâattir. Nafakada, ya'nî yime, içme, giyinme ve barınacak yerde zarûret miktarına râzı olup, daha çok istememektir. Yoksa, mal ve para biriktirmek için, birşey almamak demek değildir. Bu huya taktir derler ki, kötü huydur. Aklın da, İslâmiyetin de beğenmediği birşeydir. Kanâat ise, iyi huydur ve çok sevâbtır, (ölmemek, bir uzvu telef olmamak için lâzım olan şeye "Zarûret" denir. Nafaka için ve bedeni sıkıntıdan korumak için lâzım olan şeye "İhtiyaç" denir, ihtiyâçtan fazla olup, hoşa giden, tatlı olan ve insanın kıymetini, şerefini korumaya yarayan şeylere "Zînet eşyası" denir. Zînet eşyasını, övünmek, başkalarına gösteriş, üstünlük sağlamak için kullanmağa "Tefâhur" denir. Zarûret ve nafaka eşyasını te'min etmek farzdır. Nafakadan fazla olan ihtiyâç eşyasını te'min etmek sünnettir. Zînet caizdir. Tefâhur haramdır.)

8- Vekardır. İhtiyaçlan ve kıymetli şeyleri elde ederken sür'at ve acele etmeyip, yavaş hareket etmektir. Vekar, ağır başlı olmaktır. Yoksa, fırsatı kaçıracak, menfaatini kaptıracak şekilde uyuşuk olmak değildir.

9- Vera'dır. İslâmiyetin haram ettiği şeylerden sakınmak ve emr ettiği şeyleri, herkese yarar işleri yapmaktır. Kusurlu ve gevşek olmaktan sakınmaktır.

10- İntizâmdır. İşleri bir sıraya, düzene koyarak yapmaktır.

11- Hürriyettir. Malı, parayı helâldan kazanmak ve iyi yerlere vermek, herkesin hakkını gözetmektir. Hürriyet, başı boş olup, her istediğini yapmak demek değildir.

12- Sehâvettir. Parayı, malı, hayırlı, iyi yerlere dağıtmaktan lezzet almaktır. İslâmiyetin emr ettiği yerlere seve seve vermektir. Sehâvet, cömerd olmak demektir, iyi huyların en yükseklerindendir. Âyet-i kerîmelerle ve hadîs-i şerîflerle övülmüştür. Sehâdan birçok iyi huylar doğar. Bunların sekizi meşhûrdur:

1- Keremdir. Herkese fâideli işleri, para yardımı yapmasını sevmektir.

2- Îsârdır. Kendi muhtaç olduğu malı, muhtaç olan başkasına verip, yokluğuna kendisi sabr etmektir, iyi huyların çok kıymetlisidir. Âyet-i kerîmeler ile medh olunmuştur.

3- Afvdır. Düşmandan veya suçludan intikam almağa, karşılığını yapmağa gücü yeter iken, yapmamaktır. Kötülüğe iyilikle karşılık etmek, afvdan daha iyi olur. **Beyt:**

Kötülüklere karşı kolay olur kötülük,
Kötülük yapanlara, iyilik yapmak mertlik!

4- Mürüvvettir. Muhtaç olanlara, lâzım olan şeyleri vermektir. Başkalarına iyilik etmesini sevmektir.

5- Vefâdır. Tanıdıklara, arkadaşlara geçim işlerinde yardımcı olmaktır.

6- Müvâsâttır. Tanıdıkları, arkadaşları ni'metlerine ortak kılmak, iyi geçinmektir.

7- Semahattır. Vermesi lâzım ve vâcib olmıyan şeyleri, seve seve vermektir.

8- Müsâmeha etmektir. Terk etmesi lâzım olmıyan şeyleri, başkasına fâideli olmak için terk etmektir. Başkasının kabahatini görmemezlik demektir.

Adâletten oniki huy doğmaktadır:

1- Sadâkattir. Arkadaşını sevmektir. Onun iyiliğini, rahatını istemektir. Onu zarardan korumaktır. Onu sevindirmeğe çalışmaktır.

2- Ülfettir. Bir topluluğun, din ve dünyâ düşüncelerinde, inançlarında birbirlerine uygun olmalarıdır.

3- Vefâdır, iyi geçinmek, yardımlaşmaktır. Sözünde durmak, hakkını gözetmektir de dediler.

4- Şefkattir. Başkalarına derd, felâket gelmesinden üzülmektir. Herkesin sıkıntıdan kurtulmasına çalışmaktır.

5- Sıla-i rahmdir. Akrabayı, yakınlarını gözetmek, ziyâret etmek ve yardım etmektir. Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte: **"Putları, tapınılan heykelleri kırmak için ve akrabaya iyilik etmek için gönderildim"** buyurdu.

6- Mükâfattır. İyiliğe karşı iyilik etmektir.

7- Hüsn-i şirkettir. Alış-verişte, hakkı gözetip adâlet eylemektir.

8- Hüsn-i kazadır. Herkesin, herşeyde hakkını gözetip, başa kakmamak ve pişman olacak iş yapmamaktır.

9- Teveddüddür. Teveddüd, muhabbet demektir. Arkadaşlarını sevip, hediye vermek, kendini sevdirmektir.

10- Teslimdir. İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını ve İslâm ahlâkını, kendine tatlı gelmese dahî, kabûl edip râzı olmaktır.

11- İbâdettir. Yoktan var eden ve her ân görünür görünmez kazalardan, belâlardan koruyan ve her ân çeşitli ni'metler, iyilikler vererek yetiştiren Allahü teâlânın emir ve yasaklarını yerine getirmektir. Ona hizmette kusur etmemeğe çalışmaktır. Allahü teâlânın sevgisine kavuşmuş olan Resûllere, Nebilere, Velîlere, Âlimlere benzemeğe özenmektir.

12- Tevekküldür, insan gücünün dışında olan ve diğiştirilmeyecek olan üzücü hâdiseleri, olayları, ezelde takdîr edilmiş, yazılmış bilip, üzülmemek, Allahü teâlâdan geldiğini düşünerek, seve seve karşılamaktır.

Takvâ: İslâmiyetin yasakladığı şeylerden, ya'nî haramlardan sakınmak demektir. Takvâ, emirleri yapmaktan daha kıymetlidir.

Yukarıda sayılan iyi huylardan birkaçı bir araya gelerek, yeni güzel bir huy hâsıl olur.

Üçüncü bâb: Burada kötü ahlâk bildirilecektir, iyi huyların anası, temeli dört iyi huy idi. Kötü huyların başı da dörttür.

1- Rezalet, hikmetin zıddıdır.

2- Cübn, korkmak, yüreksiz olmak demektir. Şecaatin zıddıdır.

3- Fücur, nefse uymak, günah işlemek demektir, iffetin zıddıdır.

4- Cevr, zulümdür. Adâletin zıddıdır.

İnce düşünülürse, her iyi huyun zıddı, karşılığı olan sayısız kötü huy vardır. Çünkü iyilik demek, tam orta yol demektir. Ortanın sağında, solunda olmak, iyilikten ayrılmak olur. Ortadan uzaklığı kadar, iyiliği azalır, iki nokta arasında, yalnız bir doğru çizgi vardır. Bundan başka geçen sonsuz sayıda çizgilerin hepsi eğridir. Doğrudan uzaklaştıkça eğrilikleri artar. Bu misâlden anlaşılıyor ki, hak yol birdir. Sapık, bozuk yollar ise, çoktur. Hattâ sonsuzdur. Doğru yola kavuştuktan sonra, orada kalmak, oradan hiç çıkmamak çok zordur. Hûd sûresinde; **"Emr olunduğun doğru yolda bulun!"** âyet-i kerîmesi indiği zaman, Allahü teâlâya yakın olanların reîsi, sevilenlerin, seçilmişlerin başı, iyi huyların hazinesi, gelmiş ve gelecek bütün insanların her bakımdan en iyisi, üstünü olan Muhammed Mustafâ (s.a.v.) efendimiz; **"Hûd sûresi, sakalıma ak düşürdü"** buyurdu. Âyet-i kerîmede emr olunan istikâmeti yerine getirebilmek için, Peygamberler, Veliler, Sıddîklar şaşkına dönmüşlerdir. Bu korkudandır ki, Efdâl-i kâinatın (s.a.v.) mübârek sakalına ak düşmüştür. Doğru yolda bulunabilmek çok güç olduğu için; **"Sırat köprüsü, kıldan ince, kılınçtan keskindir"** buyuruldu. Fâtiha-i şerîfe sûresinde, **"Doğru yola kavuşturmasını Allahü teâlâdan dileyiniz!"** buyuruldu. Mü'mine bu dünyâda, doğru yola yapışmak lâzımdır. Kıyâmet günü, sırat köprüsünden geçebilmek için, dünyâda, ilimde ve amelde doğru yolda bulunmak gerektir.

Evliyânın büyükleri buyuruyor ki, Muhbir-i Sâdık, (ya'nî hep doğru söyleyici) (s.a.v.) kıyâmetteki ni'metlerden ve azâblardan her ne haber verdi ise, onların hepsi insanın bu dünyâda kazandığı huyların, ahlâkın ve amellerin sûretleridir. Oradaki görünüşleridir. Ahlâkta ve amelde doğru yolda bulunmanın, oradaki sûreti, görünüşü de, sırat köprüsüdür denildi. Dünyâda doğru yolda bulunanlar, İslâmiyetten ayrılmayanlar, orada sırat köprüsünü, rüzgâr esmesi, şimşek çakması gibi çabuk geçecek, ma'rifetler ve olgunluklar Cennetlerine ve iyi amellerin bahçelerine kavuşacaklardır. Burada, din yoluna uymakta gevşek davrananlar, orada sırat köprüsünü düşe kalka geçeceklerdir. İslâmiyetin gösterdiği doğru i'tikâddan ve amellerden ayrılanlar, sağa, sola sapanlar, sırattan geçemeyip Cehennem ateşine düşeceklerdir.

Kur'ân-ı kerîmde, Zuhruf sûresinin otuzaltıncı âyetinde, **"Nefsine uyarak, Allahü teâlânın dîninden yüz çevirenlere, dünyâda bir şeytan musallat ederiz"** buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeye bakarak, ba'zı âlimler dedi ki, hayr ve kemâl işleri yaptıran melekeyi, bir melek hâsıl eder. Ortadan saptıran, kötülük yaptıran melekeyi de bir şeytan hâsıl eder. İkisinden biri, kıyâmette o insana arkadaş olur. O hâlde herkes, kendi huyuna ve ameline bakarak, âhıretteki arkadaşının nasıl olacağını anlıyabilir.

Orta yol deyince iki şey anlaşılır. Birisi, herkesin anladığı gibi, birşeyin tam ortasıdır. Dâirenin merkezi, kutru böyledir, ikincisi, izâfî, takdîri orta olmaktır. Ya'nî, belli birşeyin ortasıdır. O şeyin ortası olduğu için, herşeyin ortası olmak lâzım gelmez. Ahlâk bilgisinde kullanılan, bu ikinci ortadır. Bunun için iyi huy, herkese göre değişik olur. Hattâ, zamanla ve yerle de değişir. Birinde güzel olan bir huy, başkasında iyi olmıyabilir. Bir zamanda iyi denilen bir huy, başka zamanda iyi olmayabilir. O hâlde iyi huy, tam ortada olmak değil, ortalamada olmaktır. Kötü huy da, bu ortalamanın iki tarafına ayrılmaktır, **"İşlerin en iyisi, onların ortasıdır"** hadîs-i şerîfi de bunu bildirmektedir. Bundan dolayı, her iyi huya karşı, iki kötü huy bulunur. Dört ana iyi huya karşılık da, sekiz ana kötü huy olur:

1- Cerbeze olup, hikmetin aşırı olmasına denir. Huyu ve işleri incelemek, anlamak kuvvetini, lüzumsuz yerlerde kullanmaktır. Hile yapmak, aldatmak, haram işleri geliştirmek gibi. Rûhun fen kuvvetini (Ya'nî aklı) aşırı kullanmak cerbeze olmaz. Kötü olmaz. Din bilgilerini, fen bilgilerini ve matematiği ilerletmek için, ne kadar çok inceler, araştırırsa, o kadar çok iyi olur.

2- Belâdet, eblehliktir. Aklı kullanmamaktır. Ahmaklık da denir. Kalın kafalılıktır, öğrenmesi ve işlemesi kusurlu olur. İyiyi kötüden ayıramaz. Âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler, ilmi çok övmüştür. Sayılmakla bitmez.

3- Tehevvürdür. Çabuk kızmak demektir. Şecaat iyi huyunun aşırı olmasıdır. Akıllı tanınan kimselerin beğenmiyeceği işler yapmağa kalkışmaktır. Rûhunu veya bedenini boş yere yorar.

4- Cübndür, korkaklık demektir. Şecaatin lüzumundan az olmasıdır.

Korkmak caiz olmıyan yerde korkaklık gösterir.

5- Fücurdur, iffetin aşırı olmasıdır. Dünyâ lezzetlerine düşkün olur. İslâmiyetin ve aklın beğenmediği taşkınlıkları yapar.

6- İffetin az olması Humûd, ya'nî miskinliktir. İslâmiyetin ve aklın izin verdiği arzularını bırakmaktır. Bedeni, kuvveti gider. Hasta olur. Nesli tükenir.

7- Zulümdür. Adâletin sınırını aşmaktır. Başkasının hakkına saldırmaktır. Başkasının malına, canına, namusuna zarar verir.

8- Haysiyetsizliktir. Kendisine karşı yapılan zulüm, işkence ve hakaretleri kabûl eder. Adâletin noksan olmasıdır. Adâlette bütün iyilikler toplandığı gibi, zulümde de, kötülükler toplanmıştır. Bunun içindir ki, ba'zı âlimler, gönül incitmiyen şeyler günah olmaz dedi. Meselâ, Abdullah-i Ensârî (k.s.) buyurdu ki:

Hak yolcuları hiç gönül kırmaz, Bundan başka şeyler günâh olmaz!

Ba'zı sapıklar, bu büyük zâtın sözünü iyi anlıyamadı, başkasına kötülük yapma da, kendine ne yaparsan yap sandı. Böylece, ibâdetleri bırakıp, her günâhı işleyip, kimseye zararımız yok diye de övündüler. **Beyt:**

İster kâfir ol, ister Kâ'beyi yak,
istersen şerâb iç, yalnız kırma kalb!

diyerek İslâmiyetten ayrıldılar. Hâlbuki, dînin haram ettiği herşey zulümdür, ister başkasına, isterse kendi kendine yapılması haram olan herşey zulümdür. Zâlimler, ekseriya malı, mülkü, mevkii çok olanlardır. Mazlûmların çoğu da, fakirlerdir. Orta hâlli olanların çoğu, adâleti gözetenlerdir.

İyi huyların hepsi ortalama miktarlardır. Herbirinin aşırı veya az olması, birer kötü huy olur. Bu çeşitli kötü huylar için, belki her lisânda, isim bile bulunmaz. Fakat, düşünülürse, ne demek oldukları kolay anlaşılır.

İnsanda bulunması güzel olan iyi huylardan ba'zısı vardır ki, ne kadar çok olursa, iyiliği de o kadar artar sanılır. Hâlbuki öyle değildir. Her iyi huyun bir sınırı vardır. O sınırı aşınca, iyilik gider, kötülük olur. İyi huyun az olmasının kötülük olacağı ise, kolay anlaşılır. Şecaat ve sehâvet bunlara misâldir. Bu iki iyi huyun aşırı, fazla olanları tehevvür ve israftır. Câhiller, hele, İslâm ahlâkını bilmiyenler, israf edeni, çok cömert sanır ve överler. Tehevvür edenlere de, çok cesur kahraman derler. Hâlbuki, korkak ve hasis olana hiçkimse, kahraman ve cömert demez.

İnsanda bulunması güzel olan iyi huylardan ba'zısı da vardır ki, az olunca iyi sayılır. Aşırı, çok olunca, kötülüğü belli olur. Tevâzu böyledir, insanda kibrin bulunmaması demektir. Bunun noksan olması tezellüldür. Tezellülü, tevâzudan ayırmak güçtür. Hattâ çok kimse, dilencinin zilletini, âlimin tevâzuu ile karıştırır. Çünkü, kibirsizlik onda da çoktur. Onu da çok iyi sanır.

Dördüncü bâb: iyi huylara benzeyen kötü huyları ve bunların iyi huylardan nasıl ayrılacağını bildireceğiz. Çok kimse, hâlis altını, pirinc denilen sarı ma'denden ayıramaz. Mavi boncuğu, mücevher sanır. Bunun gibi, kötü huyu iyi sanır. Bunun için ahlâk ilmini iyi öğrenmek, işlerdeki saklı olan ayıpları, kusurları görebilmek, iyiyi kötüden ayırmakta usta olmak lâzımdır.

1- Hikmete benzeyen kötü huyu bildirelim: Akıl ölçülerinden, fen bilgilerinden veya tasavvuf ma'rifetlerinden birkaçını ağızlardan kaparak (veya gazeteden, mecmû'a ve radyodan duyarak), bunları ötede beride söyleyen, münâkaşalara kansan kimseleri, akıllı, bilgili, fen adamı, mütehassıs ve mürşid sananlar az değildir. Hâlbuki bu kimse, söylediği problemlerden birinin çözümünü, ma'rifetlerden hiçbirinin ma'nâsını bilmez. Bunun âlimlere, mürşidlere ve fen adamlarına benzemesi, papağanın insan gibi konuşmasından fazla değildir. Çünkü, hikmet denilen huy, insanın kafasında, rûhunda olur. Eserleri, nûrları his organları ile duyulmaz. Birçok ilerici vardır ki, hikmetten ve kıymetten haberi yoktur. Bilgisiz ve kötü huyludurlar, ilim ve ahlâk ile bir ilişiklikleri de yoktur. Ağızlarından iyi huylu bir söz çıkmaz. Fakat arkalarında şık elbise taşırlar. Mevkî sahiplerinin karşılarında eğilmesini iyi bilirler.

2- İffete benzeyen kötü huy da vardır: Kötü iş yapmazlar. Şehvetlerinin arkasında koşmazlar. Ağır başlı, faziletli, ilim ve ahlâk sahibi görünürler.

Dillerde medh olunur, her yerde saygı gösterilir. Malı çok olanlar arasında ve mevkî sahipleri yanında sözleri kırılmaz. Kendilerine gelen hediyelerin ardı kesilmez. Adak, zekât paraları önlerine yığılır. Farz ve sünnetleri yapmakta gevşektirler. Başkalarının yanında, nafile ibâdetleri yapmaktan, bedenleri za'îf olmuştur. Nefs-i emmâreleri ise, pek kuvvetlenmiştir, insanlar arasında emîn, Allah nazarında hâindirler. Sahte tarikatçılar ve dünyâya düşkün din adamları böyledir.

Ba'zı köylüler, şehirdeki yemekleri yemez. Ba'zıları da, parasına kıyâmayıp kıymetli gıda almaz. Bunları gören, kendilerini derviş sanır. Kanâat ve iffet sahibi görünürler. Bunlar, kanâatsiz ve iffetsizdir. Yaptıkları hep gösteriştir, yalandır.

3- Sehâya benziyen kötü huy da şöyle olur: Malı alınteri ile kazanmamış, mirasa konmuş veya çeşitli haram yollarla elde etmiştir. Malın kıymetini bilmez. Haramlara, lüzumsuz yerlere dağıtır. Aklın ve İslâmiyetin beğenmediği kötü yerlere saçar. Ahmaklar, bunu cömert sanır. Hâlbuki, bunda sehâ denilen iyi huy yoktur. Mal kazanmak, dağa yük çıkarmak gibidir. Mal dağıtmak, yuvarlak taşı, dağdan aşağı bırakmağa benzer. Fakirlik, çok kimsenin iyi adam olmasına engel olur. Çok kimse, fakirlik sıkıntısı ile îmânını elden kaçırmış, mürted olmuştur.

İyi anladım, uzun tecrübe ile:
Adam ilimle ölçülür, ilim de mal ile!

Malı helâlden, temiz olarak kazanmak güçtür. Helâl yoldan, kanâatten fazla mal kazanan az olur. Helâl mal damla damla, haram mal ise, sel gibi akarak gelir. Mal dağıtmakta sehâvet iyidir, israf ise, kötüdür, haramdır. Sehâ demek, sehâ huyunu kazanmak, cimrilik denilen kötü huydan kurtulmak için vermek demektir. Dünyâdan birşey ele geçirmek için ve nefsin kötü arzusuna kavuşmak için vermeğe sehâ denilmez.

4- Şecaate benzeyen kötü huy da şöyledir: Şecaat göstermesi, şecaat huyunu kazanıp, tehevvür ve korkaklık kötü huylarından kurtulmak için değildir. Dünyâ malını, mevkiini ele geçirmek için tehlikeye atılır. Yahut şöhret kazanmak ister. Mal toplamak için, müslümanların yolunu keser, hayvanlarını kapar, evlere girer. Bunları yapabilmek için tehlikelere atılır. Bunlar arasında yakalananlar, işkencelere katlanarak, hattâ mallarını, canlarını vermeği göze alarak, suç ortaklarını ele vermemeği şecaat sayarlar. Hâlbuki, bu alçaklarda şecaatin kokusu bile yoktur. Şecaat sahibi kimse, aklın ve dînin beğendiği şeyi yapmak için ortaya atılır. Sevâb kazanmak ister. Şecaat güzel huyuna kavuşarak Allahü teâlânın rızâsına ulaşmağı sever. Kurdun, kaplanın saldırmaları da bir kahramanın hücumuna benzer ise de, şecaatle ilgileri yoktur. Kuvvetleri ve yaratılışları îcâbı, saldırarak zarar yaparlar, iyi düşünce ile ve hayr yapmak, sevâb kazanmak için ileri atılmazlar. Kendilerine dayanamıyan zaîflere hücum ederler. Silâhlı ve kuvvetli bir kimsenin, silâhsız, çıplak, aç bir kimseye saldırması da böyledir. Bu ise, şecaat olmaz ve şecaat demek; aklı, fikri ve bilgisi ile saldırmayı uygun görmek, dünyâ kazancını düşünmeyip, rûhunda şecaat iyi huyu bulundurmağı, tehevvür ve korkaklık kötü huylarından kurtulmayı istemek demektir. Böyle kimse, zararlı, çirkin iş iglemektense, ölmeyi tercih eder. Şerefle ölmeyi, şerefsiz yaşamaktan üstün tutar. Hayr ile anılmayı, yüz karası ile yaşamağa değişir. Şecaatte, yaralanmak ve ölmek tehlikeleri olduğu için, önceden tatlı olmayabilir. Fakat sonunda, dünyâ ve âhıret kazançlarının ve zaferin lezzeti ile sonsuz tatlı kalır. Hele İslâmiyeti korumak, Resûlullahın (s.a.v.) parlak dînini yaymak için can vermek lezzeti, dünyâ ve âhıret lezzetlerinin hiç birinde bulunmaz. Nitekim Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin yüzaltmışdokuzuncu âyetinde meâlen; **"Allah yolunda canlarını verenleri ölü sanmayınız! Onlar diridir. Rablerinin ni'metlerine kavuşmuşlardır"** buyurmuştur. Şecaati medh eden hadîs-i şerîfler sayılamıyacak kadar çoktur. Cihâddan kaçmak, insanı ölümden kurtarmaz, ömrü uzatmaz. Düşman karşısında kalmak da, insanı öldürmez, yok etmez. Ecel, ileri ve geri gitmez, insanın ömrü değişmez. Çok olur ki, kaçmak ölüme sebeb olur. Düşmana karşı dayanmak da, zafere ve selâmete kavuşturur. Hazret-i Muâviye (r.a.) diyor ki: "Sıffin muharebesinde kaçmağa niyet etmiştim. "Sabr eyliyen, belâdan kurtulur" şiiri hatırıma geldi. Şiire uyarak sabr ettim, dayandım. Allaha şükür, kaçmaktan kurtuldum. Bu sabrım sayesinde hilâfete kavuştum."

Şecaatin temeli, Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak, O'na tevekkül etmek, O'na güvenmektir. Allahın arslanı, şecaat nehirlerinin kaynağı, vilâyet bahçesinin gülü olan hazret-i Ali, Sıffin muharebesinde, hücum sırasında, başı açık, kolları sıvalı koşar ve şu beytleri okurdu:

Ölümden kaçmak, iki gün doğru olmaz,
Ecel geldiği gün ve gelmediği gün.

Ecel geldiyse kaçmak fâide vermez.
Gelmedi ise, tedbir olmaz hiç uygun!

Malını, mevkiini kaybettiği için veya düşman eline esîr düştüğü için intihar eden, ya'nî kendini öldüren ahmaklarda şecaat değil, korkaklık vardır. Şecaat sahibi olan, sıkıntılara, acılara göğüs gerer, dayanır, sabreder. Bu ahmaklar ise, ölmekle sıkıntıdan kurtulacaklarını sanırlar. Bunlar çok câhildir, ölünce daha çok sıkıntılara, acılara düşeceklerini bilmiyorlar, İslâm dininde intihar etmek, başkasını öldürmekten daha büyük günahtır. Şiddetli azâb çekecektir. Aklı gittikten sonra intihar eden böyle değildir, ölmek değil, sıhhat ve afiyet istemelidir.

5- Adâlete benzeyen kötü huy da vardır. Bu, iffete benzeyen kötü huya yakındır. Adâlet iyi huyundan mahrûm, kötü bir kimse, bulunduğu yerlere adâleti öven levhalar asar. Adâlet üzerinde konuşur. Bu konuda fıkralar yazar. Daha kötüsü,- adâleti gerektiren vazîfeleri, kürsîleri

tutar. Gösteriş olarak âdillerle düşer kalkar, içleri zulüm, kin, intikam ile doludur. Adâlet ise, huyları ve hareketleri dîne ve akla uygun olmak demektir. Görünüşü, içi gibi olmaktır. Herkesin yanında, yalnız iken olduğu gibi bulunmaktır, iki yüzlülük, adâlet değil, münâfıklıktır. **Beyt:**

İbâdet, temiz niyetle olmak gerek,
Birşeye yaramaz, içi boş çekirdek.

Beşinci bâb: Şimdi, adâletin ne olduğunu bildirelim: Adâlet, iyi huyların en şereflisidir. Adil kimse, insanların en iyisidir. Adâlet; birlik, eşitlik demektir, iki şeyin ya kendileri veya özellikleri eşit olur. Benzeyen yerlerinde birleşmişler demektir. Demek ki adâlet, birlikten, vahdetten doğmaktadır. Vahdet, birlik ise, en şerefli bir sıfat, en üstün bir hâldir. Çünkü, bütün varlıklar bir varlıktan meydana gelmiştir. Âlemde rastlanan her birlik, hakîkî biricik varlığa benzemektedir. Her varlık, o bir olan varlıktan olduğu gibi, her birlik, o birdendir, ölçme, karşılaştırma işlerinde, eşitlik gibi şereflisi, kıymetlisi yoktur. Mûsikide bu konu daha geniş incelenmektedir, işte bunun için, iyiliklerin en şereflisi, adâlettir. Adâlet, ortada olmaktır. Ortadan ayrılanda adâlet vardır demek, yanlış olur.

Üç yerde adâletin bulunması lâzımdır:

1- Bir malı, bir ni'meti bölerken adâlet ile bölmek lâzımdır.

2- Muamelâtta, alış-verişte adâlet lâzımdır.

3- Ukûbâtta, ceza vermekte adâlet lâzımdır. Bir kimse, birisine korku verse, saldırsa, o kimseye de, öyle yapılması lâzımdır. (Fakat, bu karşılığı ancak hükümet yapar. Kendisine saldıran kimse, buna karşılık yapmamalı, bunu emniyete, mahkemeye haber vermelidir. Müslüman, hem İslâmiyete uyar, günah işlemez. Hem de kânuna uyar, suç işlemez.) Adâlet olunca, herkes korkusuz yaşar. Adâlet, korkusuzluk demektir.

Adâlet nedir? Bunu insan aklı ile bulmak çok güç olduğu için, Allahü teâlâ, kullarına acıyarak, memleketleri korumak için, bir ölçü âleti gönderdi. Bu ilâhî ölçü ile, adâleti ölçmek kolay oldu. Bu ölçü, Peygamberlerin getirdikleri dinlerdir. İslâmiyete "Nâmûs-i ilâhî" de denir. Bugün ve kıyâmete kadar kullanılması emr olunan ilâhî ölçü, Muhammed aleyhisselâma gönderilen ölçüdür. Bu birinci ölçüden sonra, bir de ikinci ölçü verilmiştir. Bu da, sözü geçen hâkimdir. Hâkim, lâzımdır. Çünkü, insan, medenî olarak yaratılmıştır. Ya'nî, öyle yaratılmıştır ki, birbirleri ile karışmak, bir arada yaşamak, yardımlaşmak zorundadırlar. Hayvanlar, medenî yaratılmadı. Ya'nî şehirde birlikte yaşamak zorunda değildirler, insan nâzik, zayıf yaratıldığı için, pişmemiş yemek yiyemez. Yiyeceğinin, giyeceğinin, barınacağı yerin hazırlanması lâzımdır. Ya'nî, san'atlara ihtiyâcı vardır. Bunun için de, araştırmak, düşünmek, incelemek, deney, tecrübe yapmak, çalışmak lâzımdır. Demek ki, fen, san'at, insanlığa yaratılış îcâbı lâzımdır.

İnsanlar bir araya gelince, açıkgözler, başkasının hakkına saldırır. Zulüm edenler olur. Çünkü, her nefs, istediğine kavuşmak ister. Tatlı olanı almaya uğraşır. Bu şeyleri isteyen birkaç kişi çekişmeğe başlar. Bir leşe toplanan köpeklerin birbirlerine hırlamaları gibi, aralarında döğüşme başlar. Bunları ayırmak için, kuvvetli bir hâkim lâzım olur. Alış-verişte, herkes kendi yaptığının daha kıymetli olduğunu söyler. Yapılan şeylerin karşılıklı değerlerini adâletle ölçmek lâzım olur. (Eşyanın değerlerini karşılıklı ölçen şey, altın ile gümüştür. Ya'nî paradır. Altın ile gümüşe (Nakdeyn) denir. Her milletin kullandığı kâğıt liralar, şimdi hep altın karşılığıdır.) Eşyanın değerlerini altın ve gümüşle, adâleti gözeterek ölçecek âdil bir hâkim lâzımdır. Sözü

geçer olan bu hâkim de, hükümettir. Âdil bir hükümet, zulmü, işkenceyi önler. Allahü teâlânın emrettiği adâleti sağlar. Eşyanın değerlerini, adâletle tesbit eder.

Demek ki, insanlar arasında adâleti sağlamak için üç şey lâzımdır. Nâmûs-i Rabbanî, hâkim-i insanî ve dinâr-i mizanî. Bunların en kuvvetlisi, en büyüğü, nâmûs-i Rabbanî olan İslâmiyettir. Dinler, Allahü teâlânın adâleti sağlamak için gönderdiği kânunlardır. Hâkimlerin adâleti sağlamaları için, bu ilâhî kânunları gönderdi. Allahü teâlâ, Hadîd sûresinde; **"Onlara kitab ve terazi gönderdik ki, bunlarla adâleti yerine getirsinler"** buyuruyor. Burada, kitab, din demektir. Çünkü din, Kur'ân-ı kerîmdeki emir ve yasakların ismidir. Terazi de, altına işârettir. Çünkü altın, ağırlıkla ölçülür. Kur'ân-ı kerîmin emir ve yasaklarını beğenmiyen dinsizdir ve münâfıktır. Hâkimi, hükümeti dinlemeyen âsîdir.

Altıncı bâb: "Ahlâk-ı alâî" kitabının altıncı babında güzel ahlâkın çeşitleri bildirilmektedir. Burada bunlardan yalnız adâlet bildirilecektir. Adâlet üçe ayrılır:

Birincisi, Allahü teâlâya kulluk etmektir. Allahü teâlânın merhameti, ni'metleri, ihsânları her mahlûka yayılmıştır. Ni'metlerinin en büyüğü, kullarına doğru yolu göstermesidir. Hakları yok iken, hepsini en güzel şekilde yaratmıştır. Sonsuz, sayısız ni'metler, iyilikler vermiştir. Böyle bir sahibe, yaratana ibâdet etmek, O'nun ihsân ettiği ni'metlere şükür etmek elbette lâzımdır. Adâlet için sahibinin hakkını gözetmek îcâb eder. Her insanın yaratanına karşı borçlu olduğu bu kulluk hakkını ödemesi vâcibdir.

Adâletin ikinci kısmı, insanların hakkını gözetmektir. Hükümete, âmirlere, kânunlara itaat, âlimlere hürmet, emânetlere vefa, alış-veriş haklarını eda, va'dlerini îfâ lâzımdır.

Üçüncüsü, geçmişlerin haklarını ödemektir. Bu da, onların borçlarını ödemek, vasıyyetlerini yerine getirmek, vakıflarını korumak, ölmüşlerin bıraktığı hayrat ve hasenatı devam ettirmekle olur.

İyilik edene, mal ile, hizmet ile karşılığı yapılır. Bunu yapamayan, hamd ve sena, teşekkür ve duâ eder. Karşılık yapmıyanın başına kakılır. Kötülenir. İncitilir. Çünkü iyiliğe karşı, iyilik yapmak, insanlık vazîfesidir. Böyle olunca, her iyiliği yapan, en büyük iyilik olarak, yok iken var eden, en güzel şekli veren, lüzumlu uzuvları, kuvvetleri, sapa sağlam ihsân eden, herbirini bir ahenk ile, bir düzenle işleterek sıhhat veren, akıl ve zekâ bahş eden, çoluk-çocuk, ev, geçim eşyası, yiyecek, içecek, giyeceklerimizi yaratan yüce sahibe, bu ni'metleri sebebsiz, karşılıksız ihsân eden ve her ân yok olmaktan, düşmandan, hastalıktan koruyan ve bize hiç ihtiyâcı olmayan, sonsuz kuvvet, kudret sahibi olan Allaha şükür etmemek, kulluk hakkını ödememek ne büyük kabahat, ne çok zulüm ve ne alçak bir durum olur? Hele, O'na ve ni'metlerin O'ndan geldiğine inanmamak veya bunları başkasından bilmek en büyük zulüm, en çirkin yüz karası olur. Bir kimseye her ihtiyâcı verilse, her ay yetecek para, gıda hediye olunsa, bu kimse, o ihsân sahibini her yerde herkese nasıl över. Gece-gündüz onun sevgisini, teveccühünü, onun kalbini kazanmağa uğraşmaz mı? Onu dertlerden sıkıntılardan korumaya çalışmaz mı? Ona hizmet edebilmek için, kendini tehlikelere atmaz mı?

Bunları yapmasa, o ihsân sahibine hiç kıymet vermese, herkes onu kötülemez mi? Hattâ, insanlık vazîfesini yapmıyor diye cezalandırılmaz mı? iyilik eden bir insanın hakkı böyle gözetiliyor da, her ni'metin, her iyiliğin hakîki sahibi olan, hepsini yaratan, gönderen Allaha şükretmek. O'nun beğendiği, istediği şeyleri yapmak niçin lâzım olmasın? Elbette, en çok O'na şükretmek, ençok O'na itaat etmek, kulluk etmek lâzımdır. Çünkü, O'nun ni'metleri yanında

başkalarının iyilikleri, deniz yanında damla kadar bile değildir. Hattâ, başkalarından gelen iyilikleri de, yine O göndermektedir.

Allahü teâlânın ni'metlerini kim sayabilir?
Ni'metlerinin milyonda birine kim şükredebilir?

İnsan, Allahü teâlâya karşı lâzım olan şükür borcunu nasıl yapmalıdır? Ba'zılarına göre, birinci vazîfe, Allahü teâlânın varlığını düşünmektir. Mesnevî:

Hamd olsun, ni'metleri bol Allaha.
Önce, varlık ni'meti verdi bana!
İhsânlarını saymağa güç yetmez,
Güç de, her üstünlük de lâyık ona!

Ba'zılarına göre, ni'metlerin O'ndan geldiğini anlamalı ve dil ile hamd ve sena etmelidir.

Ba'zılarına göre, birinci vazîfe, O'nun emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmaktır.

Bir kısmı da, insan önce kendini temizlemeli. Böylece, Allahü teâlâya yaklaşmalıdır dedi.

Ba'zıları, insanları irşâd etmeli, doğru, iyi olmalarına çalışmalıdır dedi.

Ba'zıları da, insanın belli bir vazîfesi olmaz. Her çeşit insanın kendine göre başka başka vazîfeleri olur dedi. Sonra gelenlere göre, insanın Allahü teâlâya karşı vazîfesi üçe ayrılır Birincisi, bedeni ile yapacağı işlerdir. Namaz, oruç gibi. İkincisi, rûhu ile yapacağı vazîfedir. Doğru i'tikâd etmek (Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri gibi imân etmek, inanmak) Üçüncüsü, insanlara adâlet yapmakla, Allaha yaklaşmaktır. Bu da emâneti korumak, nasihat etmek, insanlara İslâmiyeti öğretmekle olur. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, ibâdet üçe ayrılır. Doğru i'tikâd, doğru söz ve doğru iş. Bunlardan son ikisinde, açık olarak emr edilmemiş olanlar, zamana ve şartlara göre değişir. Allahü teâlâ, Peygamberleri vâsıtası ile değiştirir. İbâdetleri, insanlar değiştiremez. Peygamberler "aleyhimüsselâm" ve bu büyüklerin vârisleri olan, Ehl-i sünnet mezhebinin âlimleri, ibâdetlerin çeşitlerini ve nasıl yapılacaklarını ayrı ayrı bildirmişlerdir. Herkesin bunları öğrenmesi ve ona göre hareket etmesi lâzımdır.

Bu fakire göre, sözün doğrusu, yukarıda bildirildiği üzere, doğru i'tikâd, doğru söz ve amel-i sâlih, birinci vazîfedir.

İslâm âlimleri ve tasavvuf büyükleri buyurdular ki: insana vâcib olan birinci vazîfe; îmân, amel ve ihlâs sahibi olmaktır. Dünyâ ve âhıret saadetleri, ancak bu üçüne kavuşmakla elde edilir. Amel, kalb ile ve dil ile, ya'nî söz ile ve beden ile yapılacak işler demektir. Kalbin işleri, ahlâktır, ihlâs, amelini ya'nî bütün işlerini, ibâdetlerini, yalnız Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşmak için yapmak demektir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 34

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 164

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 34

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 984

5) İslâm Ahlâkı sh. 6-51

ALİ BİN HÜSEYN

Evliyânın büyüklerinden. Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin oğludur. İsmi, Ali bin Hüseyn Vâ'iz bin Ali Kâşifi olup, lakabı Safiyyüddîn ve Fahrüddîn'dir. Safî adı ile meşhûrdur. Mevlânâ Safiyyüddîn

diye de tanınır. Kaynak eserlerde, hâl tercümesi hakkında teferruatlı ma'lûmât bulunamıyan Mevlânâ Safî, Sa'düddîn-i Kaşgârî hazretlerinin büyük oğlu Hâce Gîylân'ın dâmâdı, Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin de bacanağı idi. 867 (m. 1462) senesinde Hirat'da doğdu. 939 (m. 1533) senesinde orada vefât etti.

Mevlânâ Safî'nin babası Hüseyn Vâ'iz (r.a.), Hirat'ta vâ'iz idi. Mevlânâ Safî, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Ehl-i sünnet âlimlerinin en büyüklerinden olan Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden feyz alarak tasavvuf yolunda ilerledi. O büyük zâtı ziyâret etmek için, Hirat'tan Semerkand'a gelirdi. Bir seferinde Hâce hazretlerinin yanında dört sene kaldı.

Babasının 910 (m. 1504) senesinde vefât etmesinden sonra, onun yerine geçip, Hirat Câmii'nde va'z vermeye başladı. Uzun müddet bu vazîfeye devam etti. Birçok eser yazdı. Fârisî eserleri arasında Reşehât kitabı çok kıymetlidir. Arabîye ve Üçüncü Murâd Hân zamanında 993 (m. 1585) yılında, Muhammed Şerîf-i Abbasî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir. Türkçesi çeşitli târihlerde basılmıştır. 1291 (m. 1874) senesinde İstanbul'da yapılan taşbasması harekeli olup, sonunda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Arabî "İrâde-i cüz'iyye" kitabı ve kenarında, yine Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin "Rabıta" risalesinin Arabîsi ve ayrıca Türkçesi ve yine onun "Âdâb-ı tarikat" risalesinin Türkçesi ve Fârisî "Silsile-i âliyye"si ve ayrıca İsmâil Hakkı Bursevî'nin "Huccet-ül-bâliga" risalesi ve "Hatm-i Hâcegân" ve Niyâzî Mısrî'nin "Suâl-cevap" risalesi ve Şeyh Sâdık Efendi'nin "Abdestin âdabı" ve "İnsan-ı, kâmil" ve Edirne müftîsi Feyzi Efendi'nin "Ayn-ül-hakîka" adındaki çok kıymetli kitapları ve hazret-i Ali'nin "radıyallahü anh" kırk sözü ve tercümeleri vardır. Reşehât tercümesinin bu baskısı bir hazînedir. Eline geçip okuyan, dünyânın en talihli insanlarından sayılmaktadır. Zâhir ve bâtın ilimlerinde kâmil ve dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mâhir olan Abdühakîm Efendi; "Reşehât okumak, insanın ihlâsını arttır." buyurdu. Reşehât'tan başka; Mahmûd-u Ayaz, Letâif-üt-tavâif, Hırz-ül-emân ve Enîs-ül-ârifîn isimli eserleri de zikredilmekte ise de, son iki eserin ona âit olmadığı da bildirilmiştir.

Reşehât ayn-ül-hayât kitabından ba'zı kısımlar: "Dâima Allah adamları ile beraber olmak, onların sohbetlerinde bulunmak, aklın ziyâdeliğine sebeptir."

"Tasavvuf yoluna taklid ile girenler sonunda mutlaka tahkîke (hakîkate) kavuşur."

"Evliyânın mübârek sözleri, Muhammed aleyhisselâmın peygamberlik hakîkatinden yayılmış olan nûrlardır. Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere ta'zim ve hürmet lâzım olduğu gibi, evliyânın sözlerine de edeb ve hürmet ile ta'zim etmek lâzımdır."

"Bir kimse, evvelki ve sonraki ilimleri tahsil etmiş olsa, son nefesinde o ilim o kimseye yardımcı olmayıp, bütün malûmat, hafızasından idrâkinden gider. Yiğitlik ve ganîmet odur ki, hiç olmazsa hergün bir miktar, bir köşeye oturup, Allahü teâlâyı tefekkür etmek, O'nu zikretmek lâzımdır. Allahü teâlânın zikri, kalbde meleke hâline gelmelidir ki, son nefeste O'nu hatırlasın ve o zamanki sıkıntıdan kurtulsun."

"İnsanlar ihmalkârlık ve tenbelliklerinden dolayı; (yarın şu hayırlı işi işliyelim) derler. Düşünmezler ki, bugün, dünkü günün yarınıdır. Bugün ne işlediler ki, yarın ne işliyecekler?" "Tasavvuf yolu ve bu yolun büyükleri o kadar kıymetlidirler ki, bunlara tâbi ve talebe olan dervişlerden birinin ismi bir duvarda yazılı olsa, o duvarın yanından, ceketini düğmeliyerek ve edebte geçmek lâzımdır."

"Kişinin kıymeti, tasavvuf yolunun yüksek hakîkatlerini anladığı kadardır."

"Dil gönlün, gönül rûhun, rûh insanın hakîkatinin, insanın hakîkati ise Hak teâlânın aynasıdır."

"Sözün güzeli odur ki, dinleyen, o sözün güzelliği ile kendinden geçer. Böylesine güzel söz de, Allahü teâlânın velî kullarının sözleridir."

"Her ân Allahü teâlâyı hatırlamak ve anmak bir kazma gibidir ki, o kazma ile gönül yolunda bulunan dikenlerin (kalbe gelen lüzumsuz ve uygunsuz düşüncelerin) kökünü kazırlar. Böylece bu yolda ilerlemek için mâni kalmaz."

"İbâdet; emredilenlerle amel edip yasak edilenlerden sakınmaktan ibârettir."

"İnsanı Allahü teâlâdan uzaklaştıran perdelerin en zararlısı, dünyâ düşüncelerinin kalbe yerleşmesidir. Bu düşünceler, kötü arkadaşlardan ve lüzumsuz şeyler seyretmekten hâsıl olur. Çok uğraşarak, bunları kalbden çıkarmalıdır. Fâidesiz kitap okumak, lüzumsuz şeyler konuşmak, bu düşünceleri arttırır. Kadın ve kadın resimlerine şehvetle bakmak, şarkı, çalgı dinlemek, bu düşünceleri kalbde yerleştirir. Bunların hepsi insanı Allahü teâlâdan uzaklaştırır. Kalbin hasta olması, Allahü teâlâyı unutmasıdır. Allahü teâlâya kavuşmak istiyenlerin, bunlardan sakınması, hayâli arttıran herşeyden kaçınması lâzımdır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki, çalışmıyan sıkıntıya katlanmıyan, zevklerini, şehvetlerini bırakmıyanlara bu ni'meti ihsân etmez."

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3182

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 743

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 984, 1106

4) Keşf-üz-zünûn sh. 903

5) Reşehât-ayn-ül-hayât

ALİ BİN MEYMÛN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Meymûn bin Ebî Bekr bin Ali bin Meymûn bin Ebî Bekr bin Yûsuf bin İsmâil bin Ebî Bekr el-Hâşimî el-Kureşî el-Magribî el-Gamârî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 854 (m. 1450) senesinde doğdu. Doğum yeri belli değildir. 917 (m. 1511) senesinde Şam'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine, hiçbir şahsın mülkü olmayan Mecdeli Meûş denilen yere defnedildi.

Ali bin Meymûn, İşbiliyyeli Muhammed'in oğludur. Babası, İbn-i Meymûn diye tanınır. Endülüs'te ve Fas'ta zamanın âlimlerinden okudu. Fas'ta ilimle meşgûl oldu. Ders okutup talebe yetiştirdi. Bir müddet kadılık yaptı. Daha sonra tasavvuf büyüklerinden İbn-i Arefe el-Kayrevânî ve Ebi'l-Abbâs Ahmed et-Tûzî Debbâsî'nin sohbetlerinde yetişti. Mısır'a gitti. Hac vazîfesini yaptıktan sonra, Şam'a geldi. Orada çok kimseleri irşâd etti. Hak yolu gösterdi. Sonra Bursa'ya gidip, bir zaman kaldı. Tekrar Şam'a dönerek, irşâd vazîfesine devam etti. İslâmiyete uymakta çok titiz davranırdı. Buyurdu ki: "Yanıma gelen Sultan Bâyezîd de olsa, İslâmiyetin bildirdiği şekilde davranırım." Kim olursa, olsun, ziyâretine gelenlere ayağa kalkmaz, kendisi için de kalkılmasını istemezdi.

Ali bin Meymûn, talebelerini yetiştirmede çok titiz davranırdı. Yanına bir ilim sahibi gelse, ona hürmeten altına bir koyun postu koyardı. Bid'atten son derece kaçar ve kimsenin kınamasından çekinmezdi. Dâima hakkı söylerdi. Heybetli olup sert bir mizaca sahipti. Talebelerinin en ufak gevşekliğine müsamaha etmez, gördüğü her eksikliği hemen düzeltirdi. Hiç

bir resmî vazîfe kabûl etmedi. Devlet adamları ve halktan asla hediyye almadı. Bununla birlikte, hergün yirmi kadar talebesine yemek çıkarırdı. Bir kimsenin kendisini övdüğü veya kötülediği veya câhildir, fâsıktır, bid'at sahibidir dediğini, haber alsa önem vermez, çok kerre de sükût eder ve o sözleri te'vil ederdi. Çok kıymetli söz ve vasıyyetleri vardır.

Buyurdu ki: "Hâlinin ondadokuzu susmak, biri de konuşmak olsun."

"Ev, ancak içinde olana fayda verir."

"Kendin müflis (iflâs etmiş) iken, tüccârın malını, parasını saymakla meşgûl olma. Hakîkatleri karıştırma." "Kendisine kurtuluşa ermiş bir kimsenin nazarı (bakışı) erişip de iflah olmayan kimseye şaşarım!"

"Sizden biriniz, kendi gözündeki parçayı görmez de, din kardeşinin gözündeki çöpü görür."

Ali bin Meymûn'un çok kerâmetleri görüldü. Bunlardan ba'zıları şöyle anlatılır: Bir zaman iki kişi ders okumak için geldi. Ali bin Meymûn, onları talebeliğe kabûl etti. Bir müddet sonra birisi gitmek istedi. Arkadaşı her ne kadar kalmasında ısrar etti ise de, o yine gitmekte kararlı göründü ve gitti. Aradan çok geçmeden ağlıyarak geri döndü. Arkadaşı sebebini sorduğunda; "Ben falan yere gittim. Ali bin Meymûn hazretleri ile karşılaştım. Onu çok heybetli gördüm ve korktum. Tekrar geri geldim" dedi. O talebe, tahsilini tamamlayıncaya kadar oradan ayrılmadı.

913 (m. 1507) senesinde, Dımeşk'a epey zaman yağmur yağmadı. Kuraklık devam ettiği için, insanlar ve hayvanlar perişan oldular. Ali bin Meymûn, Dımeşk'da bulunan talebesine bir mektûp yazdı. Dımeşk'daki talebesi Seybây isminde bir zât idi. O mektûp ile beraber Emevî Câmii'ne geldi. Ramazân-ı şerîfin dördünde Cum'a günü idi. O mektûbu, Dâr-ül-adl müftîsi Kemâleddîn bin Hamza, Şafiî kadısı İbn-i Ferfûr, Mâlikî kadısı Hayrüddîn, Hanbelî kadısı Necmeddîn bin Meflâh'a okudu. İçinde, ba'zı âyet-i kerîmelerin ve hadîs-i şerîflerin tefsîri vardı. Onlar da onu, bütün fıkıh âlimlerine ve kadılara naklettiler. Evkaf malıyla yemek hazırladılar. Selef-i sâlihînin âdeti üzere yağmur duâsına çıktılar. Ali bin Meymûn hazretlerinin talebesi olan Seybây, mektûptaki yazıyı okudu ve hüngür hüngür ağladı. Tam o esnada, Allahü teâlânın izniyle yağmur yağmaya başladı. Her yer suya kandı.

Alvân Hamevî şöyle nakletti: Dımeşk'ın eşrafından, aynı zamanda ilimde ve ders okutmada önde gelen âlimlerinden birisi dedi ki: "Ne zaman ki Ali bin Meymûn hazretlerine tâbi oldum. Himmeti ile yüksek ma'nevî derecelere yükseldim."

Alvân, Tuhfe kitabında anlatır: Mecdeli Meûş, Ali bin Meymûn hazretlerinin ikâmet ettiği köy olup kabri de buradadır. Bir zaman o köyün civarındaki asmaların hepsi kurudu, üzümler helak oldu. Birgün Ali bin Meymûn bağa girdi ve duâ etti. Allahü teâlânın izni ile asmalar yeşerdi ve üzüm verdiler.

937 (m. 1530) senesinde, birkaç âlim, Ali bin Meymûn'un kabrini ziyâret etmek istediler. Aralarından birisinin kalbine; "Kerâmetini görmediğimiz bir kimsenin kabrini ziyârete gidiyoruz" diye geçti. Kabrin yanına vardıklarında, bir avcıyı köpeğiyle birlikte bir geyiği kovalarken gördüler. Geyik, kabrin yanında durdu. Başka yere gitmedi. Avcı da gelip onu yakaladı. Orada bulunanlar, bu kabrin yanına gelmiş bir hayvanı bırakmasının iyi olacağını söylediler. Avcı dinlemeyip, geyiği yakaladı, daha sonra da kesip etini pişirdi ve yedi. Çok geçmeden de hastalanıp öldü. Cenâzesini yıkadıklarında, avcının etlerinin parça parça olduğunu gördüler.

Alvân Hamevî anlatır: "Hama şehrinde vâ'iz idim. Ben de diğer vâ'izler gibi, va'zımı kâğıda yazar okurdum. Birgün Ali bin Meymûn hazretleri yanıma geldi ve buyurdu ki: "Ey Alvân, artık va'zını kâğıda bakmadan yap." Ben eski âdetim üzere yine kâğıttan okudum. Tekrar aynı şeyi söyledi. O Allahü teâlânın velî kulunun duâsıyla, kâğıda bakmadan daha güzel va'z etmeye başladım."

Ali bin Meymûn, birçok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Beyân-ül-ahkâm fis-seccâdeti vel-hırkati vel-a'lâm, 2- Beyânü gurbet-ül-İslâm, 3- Ta'zîm-üş-şeâir min-el-cevâmi' vel-mesâcid vel-menâsir, 4- Tenbîh-ül-gabî fî tenzihi İbn-i Arabî, 5- Tenzlh-üs-Sıddîk an vasf-iz-zendîk, 6- Risâlet-ül-ihvân min ehl-il-fıkh ve hamelet-il-Kur'ân, 7- Er-Risâlet-ül-Meymûniyye fî tevhîd-il-Cürûmiyye, 8-Sefînet-ün-necât, 9-Şerhu erbeîn en-Neveviyye, 10- Şerhu Mukaddimet-ül-Cezûliyye, 11- Akd-üş-Şeref fit-târihiyye, 12- Gurbet-ül-İslâm fil-Haleb veş-Şam, 13- Keşf-ül-emâre fî hakk-ıs-seyyâre, 14- Mebâd-is-sâlikîn ilâ makâmât-il-ârifîn, 15- Müteh-it-taleb fî eş'âr-il-Arab, 16- Mevâhib-ür-Rahmân fî keşfi avret-iş-şeytân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 251

2) El-A'lâm cild-1, sh. 271

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 188

4) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 271

5) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 495

6) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 101

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 741

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 357

9) Nefehât-ül-üns sh. 682

10) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 261, 498, 992, cild 2, sh. 1488, 1901

11) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 297, 329 cild-2, sh. 573

12) Brockelmann Sup- 2, sh. 153

ALİ BİN MUHAMMED BEKRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ahmed bin Muhammed el-Bekrî es-Sıddîkî olup, Künyesi Ebü'l-Hasen'dir. Doğum târihi ve yeri belli değildir. 952 (m. 1545) senesinde Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabri civarına defnedildi.

Ebü'l-Hasen, fıkıh, hadîs, tefsîr ve diğer ilimleri; Kâdı Zekeriyyâ, Burhânüddîn İbni Ebi'ş-Şerîf ile başkalarından, tasavvuf yolunu; Şeyhülislâm Radıyyüddîn el-Gazzi ve Şeyh Abdülkâdir Deştûtî'den öğrendi. Din ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi.

Ebü'l-Hasen'in babası Kâdı Celâlüddîn, Abdülkâdir Deştûtî'yi sevenlerden biri idi. Gavrî isminde birisi, ona haksızlık yaptı. Kâdı Celâlüddîn de, hakkını korumak için Abdülkâdir Deştûtî'ye başvurdu. Gavrî'yi, yaptığı işten dolayı şikâyet etti. Deştûtî de; "Ey Celâlüddîn, hakkını aldığımda, bana oğlun Ebü'l-Hasen'i hizmet etmesi için vereceksin" dedi. O da kabûl etti. Neticede, oğlu Ebü'l-Hasen'i onun hizmetine verdi. O sırada Ebü'l-Hasen, fazilet sahibi, ilme âşık bir genç idi. Abdülkâdir Deştûtî'nin huzûruna geldiğinde, Deştûtî ona; "Ey Ebü'l-Hasen, Şam'dan sana ders verecek ve seni irşâd edecek hocan gelinceye kadar bundan böyle kimseden ders

okuma” buyurdu. O da emrine uydu. Aradan bir zaman geçince, Ebü’l-Haseri oradaki hocalardan ders okumak istedi. Bu husûsta Abdülkâdir Deştûtî’den izin istedi. O da tekrar; “Olmaz! Hocan yakında Şam’dan gelecek” buyurdu. Çok geçmeden Şeyhülislâm Radıyyüddîn Gazzî Kadirî geldi. Abdülkâdir Deştûtî’ye selâm verdi. Öteden beri aralarında muhabbet vardı. Abdülkâdir Deştûtî, Ebü’l-Hasen’e dönüp; “Kalk ey Ebü’l-Hasen! İşte bu zât, Şam’dan geleceğini söylediğim hocandır” buyurdu. O da kalkıp hürmet etti. Abdülkâdir Deştûtî, Radıyyüddîn Gazzî’ye dönüp; “Ebü’l-Hasen’e ilim öğretirsiniz” buyurdu ve Ebü’l-Hasen’e de onunla beraber gitmesini, derslerini dinlemesini tenbîh etti. Ebü’l-Hasen, gece-gündüz onun yanında kalıp, derslerini dinledi. Daha sonra da, hocasının emriyle Mısır’daki diğer âlimlerin derslerinde bulundu. Ebü’l-Hasen, hocasının sohbetlerinde bulunup, terbiyesinde yetişip, ilim, edeb ve güzel ahlâk sahibi olunca, birgün hocası onu çağırdı ve; “Ey Ebü’l-Hasen, şimdi senden birşey istiyorum. Merkebine bineceksin. Bir elinde çörek, diğer elinde soğan olduğu hâlde, bunları yiyerek Câmi’ul-Ezher Medresesi’ne gideceksin. Daha sonra da dönüp yanıma geleceksin” buyurdu. Ebü’l-Hasen, hiç tereddüt etmeden hocasının emrini yerine getirdi. Geri döndüğünde, hocası; “Ey Ebü’l-Hasen, artık Mısır ikimizi almaz oldu. Birimizin buradan ayrılması îcâb ediyor. Kemâle gelmiş bir zât olarak burada kalacaksın” buyurdu ve Mısır’dan ayrılıp Şam’a gitti.

Ebü’l-Hasen, çok kıymetli eserler yazdı, kasideler söyledi. Bir kasidesinde özetle şöyle dedi:

“Ey gaflet uykusuna dalmışlar! Artık uykudan uyanınız. Şimdi uyuyacak zaman değildir. Ey kerîm olan Allahü teâlâdan yüz çevirenler! Siz O’ndan yüz çevirip haddi aşıyorsunuz. Allahü teâlânın sayısız ni’metleri içindesiniz. Dünyânın parasına, malına, mülküne kalbinizi bağlamayın. Birgün gelip, herşey yok olup, elinizden çıkacak. Ancak Allahü teâlâ ve O’nun sevdiği, beğendiği ameller kalacaktır. Nerede o azgın, taşkın Fir’avnlar? Öyle ki, ovalara ve çöllere sığmayan orduları vardı. Nerede o gelmiş geçmiş krallar, hükümdârlar? Nerede onların medhedicileri? Nerede onların siyah bayrakları ve sancakları? Nerede o dünyânın doğusuna ve batısına sahip olan İskender? (Üçüncü İskender, Kur’ân-ı kerîmde Zülkarneyn adıyla bildirilen mübârek bir zâttır. Peygamber veya evliyâdandır. Doğuya ve batıya gittiği için Zülkarneyn denildi. Yâfes soyundan idi. Hızır aleyhisselâm, bunun kumandanlarından ve teyzesinin oğlu idi. Birinci ve ikinci İskenderlerden önce idi. Hazret-i İbrâhim ile görüştü. Duâsını aldı. Avrupa ve Asya kıt’alarına mâlik oldu.) Nerede ilim irfan sahipleri? Nerede vefalı dostlar, kardeşler, yakınlar? Onların yaşadıkları yerleri gez gör ve onlardan haber sor. Neticede hepsinin öldükleri haberini alırsın. Ümmetlerden nicesi toprak altında olup, kalbleri de hasret ile doludur. Onlar himâye (koruma) altında idi. Onlar ve yaşadıkları vakitler de ölüp gitti. Zaman, esef ederek onlar için ağlamakta ve yaşlar dökmektedir. Dün onların hepsi evlerinde yaşamakta idi. Bu gün ise, toprağın altında kemik ve toz yığını hâlinde bulunurlar. Dünyâ durdukça salât ve selâm, Muhammed aleyhisselâmın ve âlinin üzerine olsun.”

Ebü’l-Hasen’in yazdığı eserlerden ba’zıları şunlardır: 1-Hâşiyetü alâ şerh-ıl-mahallî, 2-Risâlet-ül-Ehâdiyye, 3-Şerh-ur-Ravd, 4-Şerh-ül-Âdâb, 5-El-Kenz fî şerh-il-Minhâc lin-Nevevî, 6-El-Matlab fî şerh-il-Minhâc, 7-El-Mugnî şerh âhar alel-Minhâc, 8-Nebzetü fî fedâil-in-nısfı min Şa’bân.

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 208

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 292

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 744

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 194

ALİ HAVVÂS BERLİSÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve yeri hakkında bir bilgi yoktur. 941 (m. 1534) senesinden sonra vefât etmiştir. Ümmî idi. Okuma-yazması yoktu. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler üzerinde, âlimleri hayrette bırakan pek kıymetli açıklamalarda bulunurdu. Söylediği bir şey aynen olurdu, işleri hakkında ona danışmaya gelenlere, daha durumlarını söylemeden, onlara yanına ne için geldiklerini söylerdi. Onlara yap, yapma, sabret veya yolculuğa çık gibi lâzım gelen tavsiyeyi yapardı. Danışmaya gelen şahıs, Ali Havvâs Berlisî'nin bu sözlerine hayret eder, "Ona benim durumumu kim söyledi?" derdi. Ali Havvâs hazretlerinin müzmin hastalıklar, cüzzam, felç gibi hastalıklar için garîb tedâvi usûlleri vardı. Tavsiye ettiği şeyi kullananlar, ondan şifâ bulurlardı. Ali Havvâs, sucu, ahcı gibi insanlara fâideli san'at sahiblerine çok hürmet ederdi. Âlimlere ve devlet ileri gelenlerine hürmet eder, âlimler gelince ayağa kalkar, onların ellerini öperdi. "Bu bizim onlara karşı dünyâdaki edebimizdir. Âhırete varınca, oradaki edebimizi Allahü teâlâ bize öğretecektir" buyururdu.

Büyük zâtlardan Muhammed bin Anan şöyle dedi: "Mısır'ın ve köylerinin dörtteüçü Ali Havvâs hazretlerinin tasarrufu altında idi. Hâl sahibleri, onun izni olmadan Mısır'a giremezlerdi. Dünyânın muhtelif bölgelerinde iş başında olanları, kimin ne zaman sultan olacağını ve ne zaman bu işten düşeceğini Allahü teâlânın izni ile bilirdi."

Ali Havvâs'a (r.a) bdrgün birisi uğradı. Gelen kişi, ma'nevî terakkî ve ilerleme hâlinde idi. Ali Havvâs ona bakıp; "Ondaki bu hâller yakında koybolur" buyurdu. Nitekim dediği gibi oldu. O şahsın yanına hâl sahiblerinden bir zât uğramıştı. O şahıs, o zât oradan ayrılınca, onu küçültücü sözler söylemişti. Hakkında konuştuğu hâl sahibi o zât, tekrar onun yanına dönünce, o şahıs, ayaklarını ona doğru çevirdi. O ânda, ondaki bütün iyi hâller kayboldu. Ali Havvâs buyurdu ki: "Evlâdım, edeb olmayınca, insanda böyle iyi hâller kalmaz." O şahıs, hayâtı boyunca, bir daha önceki hâllerine kavuşamadı.

Ali Havvâs, önceleri dolaşarak, sabun ve temizlik malzemeleri satardı. Sonra zeytin satmaya başladı. Zeytinciliğe birkaç sene devam etti. Daha sonra bu işi de bırakıp, sepet örmeğe başladı. Vefâtına kadar bu işi yaptı. Ali Havvâs'ın birgün gözleri şişmişti. Bununla beraber, yine sepet örmeğe devam ediyordu. Onu sevenlerden birisi ona bir miktar para getirip; "Efendim, buyurun bunları harcarsınız, gözleriniz iyileşinceye kadar istirahat edersiniz" dedi. Ali Havvâs onun paralarını almadı ve; "Şu hâlimle kendi kazancıma güvenemiyorum, başkasının kazancına nasıl güvenebilirim?" buyurdu.

Ali Havvâs Berlisî, zâlimlerin ve onlara yardımcı olan kimselerin yemeklerini yemezdi. Onların verdiği parayı, kendisinin ve çoluk-çocuğunun ihtiyâçları için harcamazdı. O paraları, dul kadınlara, iş yapamıyacak durumda olan yaşlılara, çalışıp gücü yetmiyenlere ve zor durumda olanlara taksim edip, verirdi. Allahü teâlânın izni ile, herkese simalarına, makamlarına göre değil, kalblerindeki duruma göre muâmele ederdi. Birgün, Ali Havvâs'ın yanına nûr yüzlü birisi uğramıştı. Ali Havvâs ona doğru baktı ve şöyle buyurdu: "Allahım! Bizi kötü hâle düşmekten muhafaza buyur." Sonra şöyle devam etti: "Şüphesiz, Allahü teâlâ bir kulu hakkında hayır murâd edince, nûru onun kalbine koyar. Fakat dış görünüşü bakımından diğer insanlardan birisi gibidir. Allahü teâlâ, bir kulu hakkında hayır murâd etmezse, o şahsın kalbinde bulunanı yüzüne çıkarır. Kalbini ise karanlık kılar."

Ali Havvâs (r.a) mescidleri süpürür ve helaları temizlerdi. Süprüntü ve çöpleri, münasip yerlere kadar yüklenip götürür, onları oraya atardı. Bu işleri, her Cum'a günü Allah rızâsı için yapardı. Allahü teâlâ, Nil nehrinin hizmetini Ali Havvâs'a ihsân etmişti. Nil nehrinin taşması ve azalması, toprakları sulaması, onun duâsı ile olurdu. Bütün bunları, Allahü teâlâya kalben teveccüh etmek sûretiyle yapardı. Zamanın büyük zâtlarından Muhammed bin Anân'a sultan veya daha başka devlet kademelerinde işi olan birisi geldiği zaman, onu Ali Havvâs'a gönderir ve; "Buralarda onun tasarrufu vardır. Bizim tasarrufumuz yoktur. Senin ihtiyâcını ancak o giderir" derdi.

Birgün Muhammed bin Anân'a bir kadın gelip; "Oğlumu asmak için Kantarat-ül-Hacib denilen yere götürdüler" diyerek hâlini arz etti. Bunun üzerine Muhammed bin Anan; "Hemen Ali Havvâs'a (r.a.) gidin" dedi. O şahsın annesi, derhâl Ali Havvâs'ın yanına gitti. Durumu ona anlattı. Ali Havvâs hazretleri o kadına; "Sen onun yanına git İnşâallah o îdâm edilmeden, sultânın adamlarından biri gelir" dedi. Kadın oğlunun yanına gitti. Ali Havvâs'ın dediği gibi, oğlu asılmak üzere iken, sultânın adamlarından birisi gelip, kadının oğlunu serbest bıraktı.

Muhammed bin Anan, bir gece rü'yâsında, Mısır üzerine büyük bir belâ indiğini gördü. Bir talebesini gönderip, rü'yâsını Ali Havvâs'a bildirdi. Ali Havvâs şöyle buyurdu: "Müjde haberi yok. Fakat bereket olacağı umulur." Bir müddet sonra Canbolat isminde birisi geldi. Ali Havvâs'ı yakaladı. Onu bağlayıp, çok hakaret etti ve Mısır sokaklarında, elleri bağlı olduğu hâlde dolaştırdı. Muhammed bin Anan, öğle namazını kıldıktan sonra, Mısır üzerinde olan o belânın kalkmış olduğunu gördü. Yanındakilere; "Gidiniz, bakınız! Ali Havvâs ne durumda?" dedi. Onlar Ali Havvâs'ın bu acıklı hâlini gördüler. Bu durumu Muhammed bin Anân'a haber verdiler. Muhammed bin Anan durumu öğrenince; "Allahü teâlâya hamdolsun ki, bu ümmet içerisinde, ümmetin belâ ve musibetlerini yüklenecek olanları da yarattı dedi ve şükür secdesine vardı.

Ali Havvâs, meyva ağaçları çiçek açtığı zaman, onlara zarar verecek bir durum olunca, o gece uyumaz, göz yaşları döker, Allahü teâlâya, meyvalara zarar verecek o hâlin kalkması için yalvarırdı.

Ali Havvâs, müezzinin okuduğu ezanı duyduğu ân, olduğu yerde sarsılır, Hak teâlânın heybet ve azametinden titreyerek, erir gibi olur ve huzûr-i kalble tam bir huşû' içinde müezzinin da'vetine icabet ederdi.

İmâm-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Ali Havvâs (r.a.) ile on sene beraberliğimiz oldu. Fakat bu on sene bana bir saat gibi geldi. Onun pek kıymetli sözleri vardır. Bunların çoğunu "El-Cevâhir ved-Dürer" isimli kitabımda yazdım.

Ali Havvâs'ın kendisine sorulan suâllere verdiği cevaplara, büyük âlimler hayran kalmıştır. Onun verdiği cevaplara hayranlıklarını ifade eden âlimlerden ba'zıları şunlardır: Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Şiblî, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Remlî, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden Nâsıruddîn Lekânî, Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Fütûhî."

Sâlihlerden birisi, bir sene hacca gitmek için, gelip Ali Havvâs'tan izin istedi. Ali Havvâs ona, hacca gitmemesini, orada kin ve düşmanlıkla karşılaşacağını bildirdi. Bunun üzerine o zât, Ali Havvâs'ın nasihatini dinlemiyerek, hacca gitmek üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Mekke-i mükerremeye girdiği zaman, günlerden Cum'a idi ve İmâm hutbe okuyordu. Ayağa kalkarak, orada bulunanlara; "Ey Mekke ahâlisi! Cum'anız bâtıldır. Zîrâ, Cum'anın şartlarından biri de,

hutbe dinleyenlerin en az kırk kişi olmasıdır. Burada ise, ancak uzaktan gelen yolcular vardır" dedi. Öğle vakti şiddetli sıcak dolayısıyla, halkın Kâ'be duvarlarının gölgesine sığınmış olduklarını fark etmedi. Onun bu sözleri çevrede duyulunca, büyük bir gürültü oldu ve hutbenin yeni baştan okunmasına karar verildi Bu olay sırasında Kâ'be'de bulunanlar arasında Kutub ve Ebdallerle birlikte, kimsenin tanımadığı Allahü teâlânın velî kulları da bulunuyordu. Bu sebepten dolayı, bu zât, hac farizasını yerine getirip Mısır'a döndüğü vakit, Ali Havvâs onun üzerinde buğz ve adavet izleri taşıdığını, çehresinin donmuş, rûhsuz bir buz parçası gibi olduğunu gördü. O zât Ali Havvâs'a; "Hacca gitmememi, gittiğim takdîrde kin ve düşmanlık taşıyarak döneceğimi söylemiştiniz. Şayet ben bu sene hacca gitmeseydim, Mekke ahâlisinin bu hac mevsimindeki Cum'aları bâtıl olurdu" dedi. O ânda bir şey söylemeyen Ali Havvâs, sonra; "O adam bu karşılığı verince anladım ki, olay sırasında orada hazır bulunan Kutub ve Velîlerin mevcûdiyeti, ilâhî buğz ve adavet izlerinin bu zât üzerinde yerleşmesine sebep olmuştur" buyurdu. Daha sonra Ali Havvâs, bu kişi için; "Hoş olmayan bir hâlde bu adamın ölmesinden korkuyorum" derdi.

Ali Havvâs muhtaç olup, Allahü teâlâdan bir istekte bulunacaklara şöyle tavsiyede bulunuyordu: Çarşamba günleri ikindi vakti, Melik Zâhir'in Câmii'ne gidiniz. Orada sedir ağacı vardır. Onu sulayınız ve şöyle hitâb ediniz: "Ey Allahü teâlânın velileri! isteklerimizin yerine gelmesinde yardımcı olunuz. Allahü teâlâ da sizlerin isteğini yerine getirir." Gerçekten sıkıntıda olup da, Ali Havvâs'ın nasihatlerim tutanların istekleri, Allahü teâlânın katında kabûl olurdu. Ali Havvâs'ın bu tavsiyelerini duyan bir âlim; "Nasıl olur da bu şeyh, putlara tapan kavimler gibi, halkı o ağaca gönderip taptırıyor ve konuşturuyor?" diye söyledi. Bu sözü Ali Havvâs'a bildirilince, o şöyle buyurdu: "Ben bu sırrı ifşa etmemek için, bu insanları ağaç sulamak behânesiyle oraya gönderiyorum. Hâlbuki, Çarşamba günleri ikindi namazında o ağacın altında velîler toplanır, namaz kılarlar. Haceti olanlar ağaca seslendikleri zaman, bu seslenişleri orada bulunan velîler topluluğunca duyulur ve o kişilerin hacetlerini yerine getirirler. Ağaç, velîler ile haceti olanlar arasında bir vâsıta veya bir işâretten başka birşey değildir. Zîrâ o inkâra, şu yönü iyice bilir ki, Allahü teâlâ, ağacı, insanların hacetlerini yerine getirecek bir durumda yaratmamıştır."

Ali Havvâs, bir takım istek ve hacet sahiblerini, Ezher Câmii kapısında turp satan bir kişiye gönderirdi. Bu zât da, kendisine gönderilen kişilerin işini hemen görürdü. Birgün Ali Havvâs hazretlerinin yanına, boğazına sülûk yapışan bir kişi geldi. Bu sülûk, kan emmekten balık iriliğine ulaşmıştı. Ali Havvâs, derhâl onu câmi kapısında turp satan zâtın yanına gönderdi ve ondan bir demet turp satın alarak, yemesini tavsiye etti. O kişi hemen gidip, ondan bir demet turp aldı. Bu turptan biraz yedi ve aksırmaya başladı. Bu aksırma ile sülûk, boğazından düştü. Ali Havvâs hazretleri, dükkânını erken saatlerde açar, ikindi vaktine kadar çalışır, vakit olunca da; "Şimdiden sonra gece kıyâmı için hazırlanmalıyım" diyerek, dükkânını kapatırdı. Ali Havvâs, sabah erken vakitte dükkânın kapısını açarken şöyle duâ ederdi: "Ey Allahım! Kullarına yararlı bir iş yapmaya niyet ettim." İnsanların ihtiyâcı olan; yağ, un, tahin, pirinç, bakla, sepet gibi şeyleri satardı. Alışverişte müşterilerden birinin kendisine inanmadığını anlayınca, tartı ve ölçüyü fazla tutardı. Müşterisinin kendine inandığını ve güvendiğini anlayınca da, o kişinin hakkını altın tartar gibi, tam tamına tartar verirdi. Bir kimse kendisinden bir dirhemlik birşey satın alır, parasını vermeyi unutur veya vermezse, evine kadar o müşteriyi ta'kib eder, hakkını ister ve şöyle derdi: "Bizler, bu davranışımızla insanlara hakların büyüklüğünü, ehemmiyetini gösteriyoruz ki, onlar ödemede ihmalkâr olmasınlar. Kıyâmet gününde kendilerini mihnet altında bırakmamak için hakkımızı istemekle, kendilerine karşı samimî davranmış oluyoruz. Çünkü

dünyâda iken göz yumduğumuz haklarımızı, kıyâmette nefslerimiz taleb edebilir.” Ali Havvâs, önceleri kumaş ticaretiyle uğraşan bir zâtı gördü. Bu zât, ticâreti bırakıp, şeyhlik yapmaya başlamıştı. Ali Havvâs ona; sen ilk san’atına ve işine dön. Zira bu, senin için daha iyi, kalbin için de daha temiz bir iştir” dedi. Fakat o zât, bu nasihati dinlemedi. Kendi bildiğine göre hareket etti. Bunun üzerine, Ali Havvâs, bu kişinin dünyâyı sevmesi, fakat ondan mahrûm olması için duâ etti. Allahü teâlâ Ali Havvâs hazretlerinin duâsını kabûl etti. O kişi, öyle bir duruma geldi ki, kazancından ne yiyebildi, ne de sadakasını verebildi. Kendisine verilen emrin sırrını anlamadığı için, bütünü ile telef oldu. Bu kimse, her ticâret kervanında onbeşbin dinarlık mal götürüp getiriyordu. Halk ona cimri sûfi diyordu.

Ali Havvâs, bir fakirin; “Allah için eski bir elbise, Allah için ufak birşey, Allah için az döküntü hurma, Allah için yeni birşey verin” diye seslendiğini duyduğu zaman, o fakirin üstünde bulunan eski elbiseleri çıkarır, ona yeni elbise giydirir ve şöyle derdi: “Ben bu kişinin bu şekilde feryadını, ya’nî Allah için şunu bunu verin diye seslendiğini duyunca, utancımdan etlerimin eridiğini hissettim. Şayet bu kimse üstümdeki herşeyimi isteseydi, hepsini ona verirdim. O ânda duyduğum tadı kimse duyamaz.”

Bir kimse Ali Havvâs’a; “Bana izin veriniz, sizin için bir türbe hazırlıyayım. Vefât ettiğiniz zaman oraya gömülürsünüz” dedi. Fakat Ali Havvâs bunu kabûl etmedi. Ali Havvâs vefât ettiği zaman, Kâhire’deki Hâkim Câmii’nde cenâze namazı kılındı. Bu sırada çok şiddetli yağmur yağdı. Talebesi Abdülvehhâb-ı Şa’rânî, kardeşi Efdalüddîn’e; “Ali Havvâs hazretleri nereye gömülecek söyler misiniz?”diye sordu. O da; “Fetihler kapısı dışında Şeyh Berekât’ın zaviyesine defn olunacaktır” dedi. Tabutun oraya götürülmesine Şeyh Şerâfüddîn Sagîr adında bir zât karşı çıktı ve İmâm-ı Şafiî’nin kabrinin yakınlarına bir yere defn edilmesini söyledi. Efdalüddîn, Abdülvehhâb-ı Şa’rânî’ye; Sakın birşey söyleme. Bu kalabalığa, Hazreti Süleymân’ın emrindeki cinler dahî katılsa bu cenâzeyi denilen yere götüremez” dedi. O sırada kalabalığın arasından bir takım sacları kazınmış genç ve güçlü kimseler ortaya çıkarak, tabutu kaptıkları gibi, doğruca ilk gömülecek yer olan Fetihler kapısına götürüp, oraya defnettiler.”

Ali Havvâs’a; “Avvâmın, ma’nâsını anlamadan Kur’ân-ı kerîm okumaları hakkında ne dersin?” diye sorduklarında; “Okudukları Kur’ân-ı kerîmin her harfi için onlara on sevâb vardır” buyurdu.

Ali Havvâs buyurdu ki: “Bir kimse Allahü teâlânın yardımına kavuşursa, ömrünün çok az miktarı, başkasının ömrünün bin senesine bedeldir. Eğer bir kimse, Allahü teâlânın yardımına kavuşamazsa, bin sene bile yaşasa, bütün ömrü, yardıma kavuşanın ömrünün zerresi bile olmaz.”

“Dünyalık istemek için vâlinin kapısına giden Sâlih bir kimse ne kötüdür. Eğer başkasının bir işine yardımcı olmak için gitmiş ise, çok iyi bir kimsedir.”

“Ziyâretçinin, ziyâret ettiği kimseyi ziyâreti, Allahü teâlâ ile meşgûliyetine mâni olacaksa, gitmemesi, Allahü teâlâya karşı olan edebdendir.”

“Ziyâret eden, ziyâret ettiği kimsede gördüğü ayıp ve kusurları kimseye söylemeyip, onda gördüklerini saklıyabilecekse, ziyârete gitmesi edebdendir. Eğer gördükleri ayıp ve kusurları muhafaza edemeyip başkalarına söyliyecekse, ziyâreti terketmesi daha iyidir.”

"Sevdikleriniz ve başkalarından, kendileri için ayağa kalkılmasını arzu etmiyenleri gördüğünüzde onlar için ayağa kalkınız. Kim kendisi için ayağa kalkılmasını istiyen kimse için ayağa kalkarsa, bilmeden ona kötülük etmiş olur, hakkı olmadan ona hürmet etmiş olur."

"Tasavvuf büyükleri, kabirlerinden talebelerine yardımcı olurlar."

"Talebenin, çirkin de olsa, kalb hastalıklarını, bağlı olduğu zâta anlatması gerekir. Çünkü bağlı olduğu zât, ona o hastalığın çâresini gösterir. Eğer talebe, tabiatında bulunan utanma hissinden dolayı hastalığım hocasına söylemezse, o hastalığı ile vefât etmesi muhtemeldir."

"Allahü teâlâ kullarından birisine cinleri göstermeyi murâd edince, o kimsenin gözünden perdeyi kaldırır. O kimse cinleri görür. Allahü teâlâ ba'zan cinne, bize görünmesini emreder. Onları baş gözü ile görürüz. Cinler ba'zan kendi sûretlerinde, ba'zan beşer (insan) sûretinde, ba'zan da başka sûretlerde olurlar. Cinler, melekler gibi istedikleri şekle girebilirler."

"Allahü teâlânın sana verdiği hâlden kaçma. Çünkü hayır, Allahü teâlânın, senin için seçtiğindedir. Allahü teâlâ, kullarını kendisine kulluk etmeleri için yaratmıştır. Bu sebeble kuluna, ancak onun iyiliğine olan şeyi verir."

"Düşmanlarına, onlara bildirmeden iyilik yapmak, kişinin kemâlindendir. İşte bu, Allahü teâlânın ahlâkı ile ahlâklanmaktir. Çünkü Allahü teâlâ, düşmanı olarak bildirdiklerine de devamlı iyilikte bulunmaktadır."

"İslâmiyetin başlangıcı teslimiyet, îmânın başlangıcı ise rızâdır. En kıymetli amel edebdir. İmânın âfeti, inkârdır. Amelin âfeti, tenbelliktir. İlmin âfeti, iddia sahibi olmaktır, irfan sahibinin âfeti, kendini kabûl ettirmeğe çalışmasıdır. Aklın âfeti, zulüm yollarına düşmesidir. Sevginin âfeti, şehvet yolunu tutmasıdır. Sabrın âfeti, Allahü teâlâdan başkasına şikâyette bulunmaktır. Zenginliğin âfeti, tama'dır. Azîzliğin âfeti, kibirdir. Cimriliğin âfeti isrâftır. Tevazu'nun âfeti, Allahü teâlâdan başkasının önünde eğilmektir. Dünyânın âfeti, şiddeti istektir. Sözün âfeti, noksanlıktır. Adâletin âfeti, intikam duyguları taşımaktır."

"Dîn âlimlerinine dil uzatmaktan sakının. Çünkü onlar, Allahü teâlânın isim ve sıfatlarının kapıcılarıdır. Velîleri inkârdan sakının. Zîrâ onlar, Allahü teâlânın zâtının kapıcılarıdır."

"Fıkıh âlimleri talebeye muayyen bir mezhebe; hakîkat âlimleri de bir velîye yapışmağı emr ederler. Bu, yolu kısaltmak içindir. Çünkü dînin menbaı elin ayası, müctehidlerin mezhebleri ve velîlerin tarîkatleri parmaklar gibidirler. Bir mezheb veya tarîkatle meşgûl olma zamanları, parmakların bogumları gibidir. El ayasına ulaşmak istiyen, önce parmakların boğumlarına temâs eder."

"Âlimlerin her sözü, İslâmiyetin asıllarından bir asla dayanır. Çünkü bu söz, ya bir âyete, bir hadîse, bir esere veya aslı sahîh olan sahih bir kıyâsa dayanır. Lâkin sözlerin ba'zısı; âyetlerin, haberlerin ve eserlerin ma'nâsı açık olanlarından alınmıştır. Sözlerin kimisi yakın, kimisi daha yakın, kimisi uzak, kimisi daha uzak olur. Hepsinin de aslı İslâmiyettir. Çünkü onlar, İslâmiyetin nûrunun şuâlarından alınmıştır."

"Ey Oğlum! Bilmiş ol ki, sünnet, Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini açıklayan beyânlardır. Çünkü, Resûl-i ekrem (s.a.v.), bize Kur'ân-ı kerîmin hükümlerini, mübârek sözleri ile bildirendir. Kurân-ı kerîmde, Necm sûresinin 3 ve 4. âyet-i kerîmelerinde meâlen: **"O boşuna konuşmaz. Hep, vahy olunanı söyler"** Nisa sûresi 54. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahın kitabına ve Resûlün hadîslerine müracaat edin!"** buyuruluyor."

"Âlim, müctehidlerin ve mukallidlerin sözlerini kitâb ve sünnetle karşılaştırıp herbir sözün kaynağını bilmeyince, bize göre onun ilimdeki makamı kâmil olmaz. Bilince de işte burada avvâm mertebesinden çıkar ve âlım ismine hak kazanır. Âlimler için ük makam burasıdır. Sonra buradan derece derece yükselir, hattâ Kur'ân-ı kerîmin bütün hükümlerini ve edeblerini Fâtiha sûresinden çıkarır. Sonra buradan da yükselir. Kur'ân-ı kerîmin bütün hükümlerini, müctehidlerin ve kıyâmete kadar onların mezheblerindeki âlimlerin bütün sözlerini, dilediği herhangi bir harften çıkarır. Sonra bundan daha ileri ve olgun olan bir dereceye yükselir. Bize göre kâmil âlim, işte budur."

"Bütün velîlere göre müctehid imâmların hiçbir sözü, İslâmiyetin dışına çıkmaz. Nerede kaldı ki, Kitâb, Sûnnet ve Sahabenin sözlerinin esâsını bildikleri hâlde, keşfleri doğru olduğu, rûhen Resûlullahın (s.a.v.) rûhu ile berâber olup delîllerden durakladıklarını O'na arz edi, keşf sâhipleri arasında bilinen şartlarla uyanık ve karşı karşıya; "Yâ Resûlallah, bu senin sözlerinden midir?" diye sordukları halde, kendilerinin İslâmiyetten çıkmaları nasıl mümkün veya söz konusu olsun? Aynı şekilde, Kitâb ve Sünnetten anladıklarını, kitaplarına geçirmeden ve onlarla amel etmeden herşeyi Resûlullahdan (s.a.v) sorarlardı ve; "Yâ Resûlallah! Biz bu âyetten böyle anladık, filân kimsenin bildirdiği şu hadîs-i şerîfinizden şöyle anladık. Siz bunu uygun buluyor musunuz, bulmuyor musunuz?" derlerdi. Onun sözü ve işâreti ile amel ederlerdi. Müctehidlerin, bildirdiğimiz keşflerinde ve rûhen O'nunla birlikte bulunduklarında bir kimse duraklarsa, ona deriz ki, şübhesiz bu, evliyânın kerâmetleri cümlesindendir. Müctehid imamlar evliyâ olmasalardı, hiçbir zaman yeryüzünde bir velî bulunmazdı. Şüphesiz, mertebeleri, müctehid din imamlarının makamlarından daha aşağıda olan çok evliyânın, Resûlullah (s.a.v.) ile birçok defa bir araya geldikleri ve asrının ileri gelenlerinin bunu doğruladıkları meşhûrdur."

"Müctehidlerin ve onlara uyan büyük âlimlerin her sözünün senedi, Resûlullaha (s.a.v.), sonra Cebrâil aleyhisselâma varır. Sonra da, zâhirî ve bütün sened yoluyla her türlü noksanlıktan münezzeh olan Allahü teâlâya ulaşır."

"Kulun îmânı, dînimizin büyüklerinin yolunda ilerlemekle kemâle kavuşur.

"Sünnet bize Kur'ân-ı kerîmdeki icmâlleri bildirmeseydi, âlimlerden hiçbiri, fıkıhdaki sular ve abdest bahislerindeki hükümleri çıkaramaz, sabah namazının farzının iki, öğle, ikindi ve yatsının farzlarının dört, akşam namazının farzının üç olduğunu bilemezdi. Aynı şekilde hiçbir kimse, kıbleye dönüldükte, yapılan duâda, iftitahda ne söyleneceğini bilemezdi. Tekbîrin nasıl olduğunu, rükû' ve secde tesbihlerini, ta'dîl-i erkânı, teşehhüde oturdukta ne okunacağını bilemezdi. Aynı şekilde, bayram namazlarının nasıl kılınacağını, cenâze ve istiskâ namazlara gibi daha bir çok şeyleri kimse bilemezdi."

"Ey kardeşim, tehâret, ancak bedenin uzuvlarının zâhiren, bâtınen; temizlik, güzellik, paklık ve nûrluluğunu arttırmak için emir olunmuştur."

"Allahü teâlâyı zikr etmek, dil zikri ve huzûr (gönül) zikri olmak üzere iki çeşittir."

Namaz kılanın, rükû'dan kalkarken "Semi'allahü limen hamideh" demesi, rükû'un yakınlık mertebelerinin ilki olmasındandır. Kırâatte, ayakta durduğu müddetçe, Allahü teâlânın, kulunun hamdini kabûl edip etmiyeceğini bilmekten uzaktır. Rükû'a eğilince, secdelerin huzûruna yaklaşmış olur."

"Resûlullaha (s.a.v.) nafile sadakayı emretmesi, bedenlerimize gelecek belâların geri çevrilmesi, giderilmesi içindir. Çünkü farz olan zekât, mal ve rûhu temizleyici; nafile sadaka da,

maddî ve ma'nevî kir, pislik ve kötülüklerden temizleyicidir. O hâlde nafile sadaka vermeyip, farz olan zekâtın noksanlarını tamamlamıyanın bedeni, vücûda eziyet veren hastalıklara düçâr olur."

Emre uyarak farz olan zekâtını vermiyen, câhillerin en câhillerindendir. Çünkü Allahü teâlânın ona zekât vermeği emretmesi, ihsânı ile, malını arttıracağını dilemesindendir. O hâlde zekât verenin, verdiği zekât için kendi nâmına sevinmesi, memnun olması gerekir, üzülmesi, dertlenmesi değil."

"Müslümanın içinde; hainlik, kin, hîle, aldatma, çekememezlik, kıskançlık ve müslümanlardan birine karşı kibir, büyüklenme, böbürlenme bulunduğu hâlde kıldığı namazları kabûl olmaz. Zîrâ namaza, cemâate gelip de, içinde bunlardan biri bulunan, bu namazda, kalbini, Hak teâlânın huzûrunda toplayamaz. Hadîs-i şerîfte; **"Birbirine buğz ve düşmanlık eden iki kimse barışmadıkça amelleri göğe çıkmaz"** buyuruluyor."

"Ramazan orucu, bir seneden diğer seneye kadar, şeytanın insan vücûduna giriş yollarını kapatmak için emrolunmuştur. Eğer oruçlu, orucu kusursuz olarak eda ederse, şeytan ona vesvese ve diğer hilelerle zarar veremez."

"Kulun haccının kabûlü ve üzerine rızâ hil'atı konmasının alâmeti, hacdan Muhammed aleyhisselâmın ahlâkı ile dönmesi, hemen hiç günâha yaklaşmaması, kendini Allahü teâlânın hiçbir mahlûkundan yüksek görmemesi ve ölünceye kadar, dünyâ işlerinden hiçbirisine dalmaması, zahmet etmemesidir. Haccının kabûl olmadığının alâmeti ise, hacdan dönüşte evvelki hâli üzere bulunmasıdır."

"Mescidler, Allahü teâlânın huzûr meclisleridir. Allahü teâlânın huzûrunda cemâatten önce gidip oturmak, hiçbir suç ve günah işlemeyen, günahtan uzak veya yaptıklarına pişman olarak kesin tövbe etmiş, velâyet mertebesine kavuşmuş, amellerini gizli tutan, Hak teâlâ tövbelerini kabûl etmiş olan bâtınî keşf sahibi gibi, ancak Allahü teâlâya yakın olanların işidir."

"Geçim sıkıntısı çeken fakir, yön belirtmeden Allahü teâlâdan helâl rızk istesin." (Ya'nî yön ta'yin etmek; "Allahım benim rızfam için falanı vâsıta kıl" gibi düşüncelerdir.)

"Birşey yapmak istiyorsan, sana yakışanı yap. İnsanlar, birşey vermediğin için seni cimrilikle itham etmesinler, bu yüzden sana karşı çıkmalarına meydan verme. Çünkü velî olmanın şartlarından biri de şudur Bu gibileri, yanlarında bin dinar olsa da bunu bir fakire verseler, verdikleri paranın onların nazarındaki kıymeti, toprak üzerinde bulunan bir çakıl taşından daha kıymetsizdir."

"Ramazan orucu tam bir aydır. Ya yirmidokuz gün veya otuz gün olur. Oruç; Hazreti Âdem'in, Cennetteki ağacın meyvesinden koparıp yemesinin kefaretidir. Hak teâlâ, buna keffâret olarak oruç tutmasını emretmiştir."

"Şayet biriniz kendisini ilâhî huzûrda hissederse, yalnız kendi nefsi için duâ etmemeli, başkası için de himmet ve çabasını esirgememelidir. Yapacağı duâların çoğu, mü'min kardeşleri için de olmalıdır."

"Ramazân-ı şerîfin son on gününde, gece ibadetinden geri kalmayınız. Hattâ bütün Ramazan gecelerini ibâdetle geçiriniz. Çünkü Kadir gecesi bu aydadır."

"Farz, vâcib gibi dini her emir, Allahü teâlâ ile birlikte bulunmaya vesiledir. Günah, mekrûh gibi nehy edilenler ise, Allahü teâlâ ile kul arasında birer perdedirler."

"Şuna yemîn ederim ki, talebeler Allahü teâlânın dünyâyı yarattığı günden yok edeceği güne kadar, hocalarının huzûrunda kor hür ateş üzerinde otursalar, doğru yola girmeleri için yol gösterip, engelleri ortadan kaldıran hocalarının haklarını ödeyemezler."

"Allahü teâlânın kendisine yakın öyle kulları vardır ki, şayet bunlardan biri, şaki ve âsi olan bir topluluğa uğrayıp selâm vermiş olsa, o âsi topluluk Allahın azâbından korunmuş olur. Yine insanların hacet ve isteklerini yerine getirmek için, Allahü teâlâ, kendine yakın ba'zı kullarını bu iş için vazîfelendirmiştir. Bu gibi vazîfeliler, insanların istek ve hacetlerini gizlice görürler ve onların sıkıntılarını zâhiren yerine getirmek için, bulundukları yerlerdeki sâlih ve velî kişilere gönderirler. Bu sûretle içinde bulundukları gizliliği saklayarak, cenâb-ı Haktan, gördükleri bu işten ötürü korunmalarını niyaz ederler. Yine Hak teâlânın öyle kulları vardır ki, yollarda ve çarşılarda insanlara sebil olarak su içirirler. Bu gibi kişilerin elinden bir yudum su içmiş olanlar, eninde sonunda Allahü teâlâya ulaşan yollardan bir yola intisâb ederler."

"Dünyâ ve âhıret ihtiyâçlarının kul üzerinde eksilmesi veya duraklamasının yegâne sebebi, o kişinin tövbe ve istiğfarlarını yapmaması ve bırakmasıdır."

"Çoğunlukla bolluk ve ni'metler içinde bulunanlar, bu ni'met değişmedikçe bunun kıymet ve değerini anlayamazlar."

"Allahü teâlânın kulları elinde bulundurduğu ni'met ve rızıklarda, bir takım değişiklikler olmaktadır. Zamanımızda hiçbir kimse, eski kanâat sâhibleri gibi, Allahü teâlâ tarafından kendisine ihsân edilen rızka kanâat etmemekte, kendisine yeterli bulmamaktadır. Bir kimse bir velînin yoluna girdiği zaman, onun sözlerini dinlemeli, onun nasihatlerine karşı çıkmamalıdır. Çünkü velî, talebesini ona fâide sağlayacak bir işte kullanıldığı gibi, en kestirme yolu da gösterir. Talebesinin kendisine zarar verecek bir işi yapmasına da mâni olur."

"Allahü teâlâ kullarına, bilinen rızıkların dağıtımını sabah namazından sonra, ma'nevî rızıkların dağıtımını da ikindi namazından sonra yapar. Bu iki vakitte uyumak, bunun için sizlere yasak edilmiştir."

"Rızık, sahibini istek ve ısrarla arar ve onu bulmaya çalışır. Rızkın sahibi de, rızkını arar. Lâkin bu arama işi nöbetledir. Birisi durunca, diğeri harekete geçer, İkisi aynı anda birbirlerini aramazlar."

"Allahü teâlânın sevgili kullarından bir fakîr, namaz ânında nasıl Allahü teâlâ ile birlikte bulunuyorsa, yemek esnasında da Alalhü teâlânın huzûrunda ve O'nunla birlikte bulunmadan ve yemek yemenin tat ve lezzeti ile münâcaatan lezzetini aynı anda birleştirip duymadan, olgunluğa erişmiş sayılmaz. Zîrâ kemâle erişenlerde, bu iki lezzet ve duygunun biri, diğerini etkileyip gizleyemez. Bu durum ve tutumda olan kimseler, bir anda iki lezzeti tattıklarından, Allahü teâlâya şükürde bulunurlar."

"Bu dünyâ evinde, kendi ihtiyâcından çok birşeyi Allahü teâlâdan istiyenlerin, uzağı görüşü körleşmiş demektir. Bir kimse, Allahü teâlânın kendisine vermiş olduğu zarurî hacetlere karşılık, O'na şükürde bulunacak bir gücü gösteremezse, ihtiyâcından fazla istemiş olduğu şeylere karşı Allahü teâlâya şükürde bulunabilir mi?"

"Allahü teâlânın rızâ ve hoşnutluğunu kazanmak için, dünyâ ni'metlerinden aza kanâat eden kullarının amelleri az olsa da, cenâb-ı Hak böyle kullarından hoşnut olur."

"Zulüm ve eza gören din kardeşinin kalbini, sabır tavsiye ederek güçlendiren bir kimse, ona yardım etmiş sayılır."

"Allah için kardeşini ziyâret etmeye gidecek bir kimsenin yürümeye gücü varken, binecek bir vâsıta bulmak için ziyâreti geciktirmesi doğru değildir."

"Dünyâda Allahü teâlâdan haya edenlere, kıyâmet gününde Allahü teâlâ onları azarlamaktan ve gazâb etmekten haya eder."

"Allahü teâlâya kavuşturan yola da'vet edenler, fâsık kimselere dahî kaba ve fana olmamalılar. Onlara rıfk ile muâmele edip, ihsân ve kerem göstererek gönüllerini hoş tutmaklar ki, kendilerine yönelsinler. Ancak bu meyil gerçekleştikten sonra nasihatte bulunsunlar."

"İki hasımdan birinin önce davranıp selâm vermesi, aralarındaki düşmanlığın silinip yok olmasına sebep olur. İki düşman kimseyi barıştıracak en kestirme yol selâmlaşmadır."

"Suç işleme tat ve lezzeti bir insanın kalbinde yer ettiği sürece, Allahü teâlâ için yaptığı tâatinin ona bir faydası yoktur. Çünkü, koyu karanlığa benzetilen şehvet ve günahlar, tâat nûrunun kalbe girmesini engellemiş olur. Rabbin meclisinde oturmak için, bu nûrun kalbe girip yerleşmesi gerekmektedir."

"İyi amel yapmanın şartlarından biri de, yapmış olduğu amelle, Allahü teâlânın yarattığı diğer insanlardan daha üstün olduğu zannına kapılmamaktır. Kişi, ameliyle kendisini diğer insanlardan daha farklı görmüş olursa ve bu sebeple Allahü teâlâya şükür ederse, güzel ve iyi amel çerçevesinden çıkmış olur."

"Kibir, gurûr ve övünme gibi duygular, insanın içinde çuvaldız gibi saplıdırlar. İnsanın kibirlenmesi, kendinde gördüğü faziletlerden ileri gelir. Ancak bir kimse, Hak yolundan bir yola intisâb ettiği takdîrde, bütün bu faziletlerin, kesinlikle ve gerçek olarak Allahü teâlâda bulunduğunu anlar. Kendisinde bulunan herşeyin, Allah tarafından emânet olarak verildiğini görür."

"Sırat köprüsünde yürümek haktır. Bu yürüyüş, dünyâ evinde, ya'nî burada yapılmaktadır. Burada yürüyüşünü İslâmiyetin emir ve yasaklarına uygun olarak yapan kimse, âhıret günü çok ince olan Sırat köprüsünden geçmeyi kolayca başarmış olur. Akıllı bir kimse, dünyâ hayatındaki amel ve fiillerinde, söz ve akidelerinde doğru yürüyen, nefsini her türlü suç ve kabahat işlemekten alıkoyan bir suç işlediği zaman, vakit geçirmeden tövbe ve istiğfar eden, yaptığına derhâl pişman olan kimsedir.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 193

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 150

3) Mizân-ül-kübrâ

4) Uhûd-ül-kübrâ

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 233

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 978

7) El-Cevâhir ved-dürer

ALİ KAZVÂNÎ

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında Suriye'de yaşamış olan evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Muhammed Kazvânî'dir. 888 (m. 1483) senesinde Hama'da doğdu. 955 (m. 1548) senesinde Mekke-i mükerreme ile Tâif arasında vefât etti. Seyyid Ali bin Meymûn Magribî'nin talebelerindendir.

Şöyle anlatılır: Bugün Suriye'de olan Hama şehrinde, Seyyid Ali adında büyük bir zât vardı. Ali Kazvânî bu zâtın talebesi idi. Hama şehri o zaman bağlık, bahçelik, yeşillik bir yerdi. Birkaç kimse beraberce yolda giderken, önlerine bir arslan çıktı. Yollarına devam edemediler. O kâfilede bulunanlar Hama'ya geri gelip, Seyyid Ali hazretlerine arslandan şikâyetçi oldular ve; "Bizim yolumuza çıkıp, geçip gitmemize mâni oluyor" dediler. Arslanın zararından kurtulmak için himmet ve yardımlarını rica ettiler. Seyyid Ali; "O arslan yolunuza çıkarsa, ona karşı ezan okuyunuz. İnşâallahü teâlâ ezanı işitince size birşey yapmadan çeker gider" dedi. Onlar tekrar yola çıktılar. Yolda arslan yine önlerine çıktı. Seyyid Ali'nin emri üzere ezan okudular. Fakat arslan, yerinden ayrılmadı. Dönüp tekrar durumu Seyyid Ali'ye bildirdiler. Yine; "Ezan okuyun" dedi. Bunun üzerine yola çıktılar. Arslanın yakınına gelince ezan okudular. Fakat arslan, bu defa da yerinden hiç kıpırdamadı. Durumu tekrar Seyyid Ali hazretlerine bildirdiler. Bunu duyan Seyyid Ali'nin talebesi Ali Kazvânî, elinde olmadan yerinden kalkıp, arslanın yanına gitti. Arslanın yanına yaklaşıp karşısına geçince, o anda arslan, oradakilerin gözünden kayboldu. Yer mi yuttu, yoksa eriyip gitti mi kimse bilemedi. Bu durum, Ali Kazvânî'nin hocası Seyyid Ali tarafından işitildi. Kerâmetini izhâr etmek, Seyyid Ali'nin yanında kusur sayılırdı. Bu bakımdan Ali Kazvânî'ye kırılıp; "Kerâmet göstermekle sen bizim yolumuzu ifşa eyledin (açığa çıkardın) diyerek, bir daha dergâha gelmemesini söyledi.

Ali Kazvânî, üzgün bir hâlde memleketini terkedip, batı tarafına gitti. Onun vefâtından sonra Şeyh Seyyid Ali'nin halîfesi olan Şeyh bin Arafa hazretlerinden Seyyid Ali'nin talebelerine mektûp getirdi. Mektûpta; "Cenâb-ı Hakkın kapısından hiç kimse kovulmaz. Hocamız Seyyid Ali'nin, Ali Kazvânî'yi kovmaktan maksadı, terbiye ve hâlini düzeltmesi içindi. Siz niçin kabûl etmiyorsunuz?" diye yazıyordu. Bunun üzerine, Şeyh Seyyid Ali'nin halifelerinden Şeyh Ulvân Hamevî, Ali Kazvânî'yi talebeliğe kabûl edip irşâd eyledi. Ali Kazvânî, Şeyh Ulvân'ın terbiyesi ile ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu. Bir müddet bu şekilde devam etti. Ondan çok kimse istifâde etti. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Burada hac ibâdetini yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti ve orada vefât etti.

Ali Kazvânî hazretleri, insanların kalblerinden geçenleri ve düşüncelerini bilirdi. Tarikat hâllerini anlatan güzel bir kitap yazdığı ve mutasavvıflarca çok makbûl tutulduğu bildirilmektedir.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır. 947 (m. 1540) senesinde, Mekke-i mükerremede hac farizasını yerine getirirken, yirmi gün kadar Ali Kazvânî ile beraberliğimiz oldu. Yine 953 (m. 1546) senesinde hacca gittiğimde, hac mevsimi boyunca onun ile beraberdim. Onun sözlerinden, nasihatlerinden, tevhîd ilmine dâir derin sohbetlerinden çok faydalandım. Tarikata dâir birkaç eseri vardır. Bana ba'zılarını gösterdi. Ali Kazvânî, insanlar arasında makamını gizlerdi. Bu husûsu bana gizlice şöyle dedi: "Burası, Mekke-i mükerreme. Allahü teâlânın beldesidir. Kim burada iyi hâl ile görünürse, insanlar onun yanına koşuşurlar. Onu Allahü teâlâ ile beraber olmaktan alıkoyarlar. İşte bu sebepten dolayı, Mekke-i mükerremeye girdiğim zaman, dünyâyı seven birisi olarak göründüm, onlardan sadaka istedim. Onlar da, bu dünyâyı seven birisi deyip, benden uzaklaştılar. Ben de, daha fazla Rabbime ibâdet etme imkânı buldum."

Ali Kazvânî buyurdu ki: "Dînin edeblerine riâyet etmeden, yolunun kâmil olduğunu iddia edenin delîli yoktur."

"Kendisini fazla medheden kimse, başkasını da aynı derecede kötüler. Başkasını fazla kötüleyen, kendisini fazla metheder."

"Allahü teâlâyı taleb ve O'nun rızâsını isteme husûsunda samimî ve doğru olan, Allahü teâlâdan başkasının terkine aldırmaz."

Ali Kazvânî, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zdan şunlardı: 1-Za'd-ül-mesâkîn ilâ menâzil-is-sâirin, 2-Dîvân-üş-şi'r, 3- Keşf-ül-kinâ' an vech-is-semâ, 4- Nesr-ül-cevâhir fil-mugâfereti beyn-el-bâtın vez-zâhir, 5-El-Kenzüddânî fî zübded-it-tasavvuf.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 28

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 201

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 196

4) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 180

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 523

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 745

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 947

8) Ahwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-6, sh. 112

9) Brockelmann Sup-2, sh. 462

ALİ MAHALLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali Mahallî'dir. 901 (m. 1495) senesinde Mısır'da vefât etti. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir.

İlim ve irfan sahibi olup, Allahü teâlânın sevgili kullarından idi. Çok kerâmetleri görüldü. Geçimini kendi te'min ederdi. Kurutulmuş balık, kavun, karpuz, hurma, yasemin ve gül satardı.

Birgün ona bir talebe gelip, çok muhtaç olduğu için birşeyler istedi. O da; "Bulabildiğin kadar bana kurşun getir" buyurdu. Talebe, kurşunu bulup getirdiğinde: "O kurşunu ateşe at, erit" buyurdu. Talebe denileni yaptı. Kurşun eridikten sonra, Ali Mahallî yerden bir mikdar toprak alıp onun üzerine ekti. Sonra da "Bismillah" deyip, onu salladı. Kurşunun altın kesildiği görüldü ve onu ihtiyâç sahibi talebeye verdi.

Dimyat'ın ileri gelenlerinden birisi, onun hakkında ileri geri konuşup kötüledi. Üstelik haber de gönderip, Mahallî'yi imtihan etmek istedi. Bunun üzerine Ali Mahallî, o tarafa dönüp baktı. Çok geçmeden o kişinin ölüm haberi geldi.

Hüseyn Ebû Ali adında bir zât, talebesiyle ona selâm gönderdi. Ali Mahallî selâmı aldı ve buyurdu ki: "Getirdiğin selâma karşılık sana hediye verelim." Elini denize sokup, bir sele dolusu mücevher çıkardı. Fakat o talebe bu hediyyeyi kabûl etmedi. "Benim ve hocamın böyle şeylere ihtiyâcı yok" diye özür diledi. Ali Mahalli, o mücevher dolu sepeti tekrar denize bıraktı.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 188

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 108

ALİ MÜTTEKÎ EL-HİNDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Abdülmelik Hüsâmeddîn bin Kâdı Hân el-Kâdirî eş-Şâzilî'dir. Lakabı, Alâüddîn'dir. Müttekî diye meşhûr olmuştur. Babası, Hindistan'daki Canpur'dan Burhanpûr'a geldi. Babası da ilim sahibi olup, Şah Bâcin-i Çeştî'nin talebesidir. Ali Müttekî, 888 (m. 1483) senesinde doğdu. Mekke-i mükerremede 975 (m. 1567) senesinde vefât etti ve oradaki Cennet-ül-Muallâ kabristanına defnedildi.

Yedi-sekiz yaşlarında iken, babası Burharıpûr'da vefât etti. Babasının vefâtından sonra bir müddet ticâretle uğraşıp, çok para kazandı. Ticâretle meşgûl iken, Allahü teâlânın hidâyet buyurması ile dünyâ malının geçiciliğini anladı. Şeyh Abdülhakîm bin Şah Bâdn-i Çeştî'nin sohbetine kavuştu. Çeştî büyüklerinin yolundan feyz aldı. Bundan sonra da tasavvufda yükselmek için Mültan tarafına gidip, Şeyh Hüsâmeddîn Müttekî'nin sohbetiyle şereflendi. Onun sohbetinin bereketiyle, ilimde ve tasavvuf yolunda ilerledi, iki sene içinde Beydâvî tefsîrini ve Ayn-ül-ilim kitabını onun huzûrunda okudu. Mekke ve Medine'ye gidip, orada Şeyh Ebü'l-Hasen Bekrî'nin sohbet ve ilim meclislerinde bulundu ve onun talebelerinden oldu. O sırada Mekke ve Medine'de bulunan diğer âlimler ve velilerle de görüşüp, onlardan istifâde etti. Şeyh Muhammed bin Muhammed Sehâvî'den, Kadirî ve Şâzilî yollarından hilâfet aldı. Bir müddet Mekke-i mükerremede kaldı, ibâdet ve ilim öğretmekle meşgûl olup, insanlara doğru yolu gösterdi. Ayrıca hadîs ve tasavvuf ilimlerinde kıymetli kitaplar ve risaleler yazdı. Resûlullâhın (s.a.v.) sünnet ve hadîslerini araştırması, hayâtının sonuna kadar devam etti. Gece-gündüz hadîs kitaplarının te'lîf, tashih ve karşılaştırmasıyla meşgûl olurdu.

Onun hakkında derler ki: "İncelikleri anlamada, gizli ve derin ma'nâları bulup çıkarmada o dereceye gelmişti ki, hâlini, o şerefli ve mübârek beldede bulunan âlimler hayretle takdîr ederlerdi. Zamanında, fakîhlerin büyüğü ve Mekke âlimlerinin baş tâcı ve hadîs ve fıkıh ilimlerinde üstâd olan İbn-i Hacer Askalânî hazretleri bile, ba'zı hadîs-i şerîflerin ma'nâsını anlamada güçlük çekip tereddüt ettiği zaman, Ali el-Müttekî hazretlerinin fıkıh bâblarına göre tasnif ettiği İmâm-ı Süyûtî'nin Cem'ul-Cevâmi' adlı eserinde, o hadîs-i şerîfi hangi baba koyduğuna bakar, böylece karine ve kıyâs ile onun ma'nâsını anlardı. İbn-i Hacer Askalânî, çok defa kendisini Ali Müttekî hazretlerine nisbetle talebe gibi görür ve biz onun talebesiyiz derdi. Daha sonra Ali Müttekî hazretlerine tasavvuf yolunda tâbi olup, hilâfet hırkasını giydi. Ali Müttekî, ilmiyle amel eden, çok ibâdet edip şüpheli ve haramlardan sakınan ve evliyânın meşhûrlarından bir zât idi.

Onu sevenlerden Fakîhî şöyle demiştir: "O, hayâtını devam ettirecek kadar çok az birşey yer, mümkün olduğu kadar insanlardan ayrı ve uzak kalır idi. O çok az konuşur ve çok az uyur idi"

Bu sözleri açıklamak için, Nûr-üs-Safîr adlı eserin müellifi Muhyiddîn Abdülkâdir Ayderûsî şöyle der: "Anladım ki, tasavvufun esası dört şey üzerinedir. Az yemek, az konuşmak, az uyumak ve insanlardan uzaklaşmaktır. Bu konuda ba'zıları da şöyle demişlerdir "Hayırlı azık evdedir. Onun anahtarı açlıktır. Kötü azık da evdedir. Onun anahtarı tokluktur."

Bu konuda Yahyâ bin Mu'âz hazretleri şöyle buyurdu: "Eğer açlık çarşıda pazarda satılsaydı, âhıreti isteyenlerin ondan başkasını satın almamaları gerekirdi."

Ali Müttekî hazretlerinin ilimdeki üstünlüğünü ve tasavvufdaki yüksekliğini zamanının bütün âlimleri ve ileri gelenleri kabûl ederdi. Gerek ilim öğreten âlimler, gerekse ilim öğrenen talebeler, onun eserlerinden çok faydalanmışlardır.

Tasavvufda yüksek derece sahibi olan Ali Müttekî hazretlerinin birçok kerâmetleri, onu sevenlerce nakl edilmiştir.

Onun talebelerinden biri, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi rü'yâda gördü ve dedi ki: "Yâ Resûlallah! Bu zamanın en faziletlisi kimdir?" Resûlullah (s.a.v.) efendimiz de; "Senin hocandır" buyurdu. "Daha sonra kimdir?" diye sorunca; "Hindistan'da bulunan Muhammed bin Tâhir'dir" buyurdu. Sonra rü'yâsını hocası Ali Müttekî'ye anlatmak üzere geldiğinde, rü'yâsını anlatmadan önce, Ali Müttekî hazretleri; "Senin gördüğün rü'yâyı ben de gördüm" buyurarak rü'yâsını anlattı.

Şeyh Ali Müttekî hazretlerinin vefâtından oniki veya ondört sene sonra, kardeşinin oğlu Ahmed vefât etmişti Onu, Ali Müttekî hazretlerinin yanına defn etmek istediler. Bu sebeple Ali Müttekî hazretlerinin kabrini açtıkları zaman gördüler ki, mübârek vücûdu çürümemiş, kefeniyle tertemiz duruyordu. Hâlbuki, Mekke toprağı ölüyü üç-dört ay içerisinde çürütürdü.

Ahbâr-ül-Ahyâr kitabının müellifi Abdülhak Dehlevî şöyle anlatır: "Bu fakir, bir zaman Mekke-i mükerremede idim. Şeyh Ali Müttekî'nin talebesi olan Abdülvehhâb'ın hizmetinde ve sohbetinde bulunuyordum. Zaman zaman Ali Müttekî hazretlerinin kabrini ziyâret ederdim. Birgün ziyârette hâlimi arzedip, kendilerinden sevindirici bir haber istedim. Bir gece rü'yâda gördüm ki, Şeyh hazretleri makamında bir dîvânda oturmuş, fakîr de huzûrunda ayakta duruyordum. Ona hâlimi şöyle arz ettim: "Talebeniz Şeyh Abdülvehhâb'ın sohbetinde bulunuyorum. Fakiri ona ısmarlayınız da, bana daha çok iltifât ve inâyet buyursun. Bu isteğimi kabriniz başında iken de arz etmiş idim!" Söylediklerimi dinledikden sonra; "İnşâallahü teâlâ maksadınız hâsıl olacaktır" buyurdu.

Ali Müttekî, İmâm-ı Süyûtî hazretlerinin Kitâb-ül-Arf-il-verdî fî Ahbâr-il-Mehdî, Cem'ul-Cevâmi', Ikd-üd-dürer fî Ahbâr-il-Mehdiyy-il-Muntazar adlı eserlerindeki hadîs-i şerîfleri tasnif ederek yazdığı "El-Burhân fî alâmât-il-Mehdî-yi âhır zeman" adlı kıymetli eserinde, âhır zamanda Mehdî aleyhisselâmın geleceğini uzun anlatmaktadır. Mehdî aleyhisselâmın birçok alâmetini yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- Kıyâmet kopmadan önce, Mehdî (a.s.) muhakkak gelecektir. Ebû Sa'îd-el-Hudrî'den rivâvet edilen hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Benim ümmetimden Mehdî gelecektir. Eğer ömrü uzasa da kısalsa da, yedi, sekiz veya dokuz yıl saltanat sürecektir. Daha Önce zulümle dolu olan dünyâyı, adâletle dolduracaktır. Semâ yağmurunu indirecek, yer bereketini çıkaracak, daha önce görülmemiş bir biçimde, ümmetim onun zamanında rahata erecektir."**

2- Mehdî (a.s.) yeryüzünün zulüm ve fitnelerle dolu olduğu bir zamanda gelip, yer yüzünü adâletle dolduracaktır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki; **"Âhır zamanda, ümmetimin başına sultanlardan şiddetli belâlar gelir. Öyle ki, yerler müslümanlara dar gelir. O zaman Allahü teâlâ, daha önce zulümle dolu olan dünyâyı adâletle dolduran, benim soyumdan birisini gönderecektir. O zaman gökyüzü yağmur damlasını esirgemiyecek, yer de bereketlenecektir. O, dünyâda yedi, sekiz veya dokuz yıl hüküm sürecektir."**

Başka bir hadîs-i şerîfte de; **"Kıyâmet kopmadan önce, Allahü teâlâ, benim evlâdımdan birini yaratır ki, ismi benim ismim gibi** (Ya'nî Muhammed), **babasının ismi benim babamın ismi gibi olur ve dünyâyı adâletle doldurur. Ondan önce dünyâ zulüm ile dolu iken, onun zamanında adâlet ile dolar"** buyuruldu.

3- Hazreti Mehdî'nin ismi Muhammed ve Hazreti Fâtıma soyundan olacaktır. Hadîs-i şerîfte de buyuruldu ki: **"Mehdî'nin adı Muhammed'dir. Mehdî benim soyumdandır ve Fâtıma'nın evlâdındandır."**

4- Hazreti Mehdî'nin fizikî özellikleri hakkında, hadîs-i şerîfte; **"Mehdî benim evlâdımdandır. Yüzü nurlu, alnı açıktır. Burnunun üst tarafı yüksekçedir. Yeryüzünü adâlet ve doğrulukla doldurur. Nitekim o**ndan önce dünyâ zulüm ve cefâ ile dolu olur. **Yedi sene yeryüzüne mâlik olur"** buyuruldu.

5- Hazreti Mehdî gelmeden önce, fitne fesâd çok olacaktır. Hakem bin Uyeyne'den rivâyet edilir O dedi ki: Ben Muhammed bin Ali'ye dedim ki: "İşittiğimize göre sizden (Peygamberimizin soyundan) bir zât çıkıp, bu ümmet arasında adâlet yapacak." O dedi ki: "Biz de insanların umduğunu ummaktayız ve ümid ediyoruz ki, dünyâda bir gün bile kalsa, Allahü teâlâ o günü uzatır, tâ ki bu ümmetin umduğu olsun. Ancak, ondan önce fitneler görülecektir. Bu fitnelerin içinde en şerlisi, bir kişinin mü'min olarak akşama ermesi, ama sabah kâfir olarak kalkması, mü'min olarak sabahlayıp, kâfir olarak akşama ulaşmasıdır."

6- O zaman açıkça Allahü teâlâyı inkâr eden kişiler çok olacaktır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Açıkça Allahü teâlâ inkâr edilmedikçe Mehdî'ye bî'at edilmez."**

7- Hazreti Mehdî çıkacağı zaman, sünnetler unutulup bid'atler yaygınlaşmış olacaktır.

Hadîs-i şerîfte; **"Kıyâmete yakın mü'inlerin kalbi ölüm, açlık, fitneler, sünnetlerin kaybolması, bid'atlerin yaygınlaşması, emr-i bil ma'rûf ve nehy-i anil münkerin terkedümesi gibi sebeplerle zayıfladığı zaman, benim evlâdımdan Muhammed bin Abdullah'la** (Mehdî) **cenâb-ı Hak sünnetleri ihyâ eder. Onun adâlet ve bereketiyle, mü'minlerin kalbi ferahlar. Acem ve Arab milletleri arasında ülfet ve muhabbet yerleşir. Bu durum bir müddet devam ettikten sonra, o vefât eder"** buyuruldu.

8- Hazreti Mehdî, Îsâ aleyhisselâmla buluşacak, Îsâ (a.s.) onun arkasında namaz kılacaktır.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Mehdî, bu ümmettendir ve Îsâ'ya İmâm olacaktır."**

Celâlüddîn Süyûtî hazretlerinin Cem'ul-cevâmi', Câmi'ul-kebîr ve Câmi'us-sagîr adlı kitaplarındaki, Peygamber efendimizin (s.a.v.) söz ve fiillerini fıkıh bâblarına göre tertip etmiş olduğu Kenz-ül-Ummâl fî sünen-il-akvâl vel-ef âl adlı eserindeki hadîs-i şerîflerde buyuruluyor ki:

"Îmân; Allaha, Meleklerine, Kitaplarına, Resûllerine, Cennet ve Cehenneme, Mîzâna, öldükten sonrtu dirilmeye, kadere inanmaktır."

"Allaha îmân, lisânla ikrâr, kalble tasdik, erkânla ameldir."

"Îmânın en efdali güzel ahlâktır."

"Kur'ân-ı kerîmin sâir sözlere üstünlüğü, Rahmânın mahlûkâta üstünlüğü gibidir."

"Dünyâda rıfk gösteren, âhırette faydasını görür."

"Ey Ebü'd-Derdâ! Muhakkak senin üzerinde bedeninin hakkı vardır. Ehlinin hakkı, Rabbinin hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver. İftar et, oruç tut, namaz kıl, uyu, ehline yakın oL"

"Zühd, kalbe ve bedene rahatlık verir, dünyâya rağbet ise, düşünce ve hüzün verir."

"Akrabaya sadaka vermek, ecir bakanından iki kattır."

"Mü'min kardeşini sevindirene mağfiret vâcib olur."

"Allaha en sevimli amel, müslümanı sevindirmektir, İster onun gamını gider, ister onun borcunu öde, ister onun karnını doyur (açlığını gider)."

"Allahü teâlâ bir kulunu ni'metlendirirse, o ni'metinin eserini kulunun üzerinde görmek ister."

"Cennete muttali oldum, gördüm, ki, oranın ehlinin çoğu fukaradır. Cehenneme muttali oldum, gördüm ki oranın ehlinin çoğu kadınlardır.

Şeyh Ali Müttekî, Magrib âlimlerinin büyüklerinden olan Şeyh Ahmed Zerruk'un "Usûl-üt-tarîka" risalesine bir şerh yazmıştır. Bu risalenin başında buyuruyor ki: "Yolumuzun esası beştir: 1- Gizli ve aşikâre Allahü teâlâdan korkmak, 2- Söz ve hareketlerimizle sünnet-i seniyyeye uymak, 3-Berâberlikte veya ayrılıkta insanlardan birşey beklememek, 4-Bolluk ve sıkıntıda Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak, 5- Genişlik ve sıkıntıda Allahü teâlâya sığınmaktır. Haramlardan sakınmağa; Allaha dönmek ve O'ndan korkmakla, sünnete; Resûlullaha uymak ve güzel ahlâkla, insanlardan birşey beklememeye; Allahü teâlâya güvenip tevekkül etmekle, Allahü teâlânın rızâsına; kanâat ve teslimiyetle kavuşulur. Gayret edenin derecesi yücelir. Allahü teâlâya hürmet edenin hürmeti korunur, iyi hizmet edene iyilikler verilir, zarûretleri gözetenin hidâyeti devam eder. Ni'meti gözünde büyük tutan, ona şükür eder, ni'mete şükür edenin ni'meti arttırılır."

"Günlük işlerde beş esas vardır: Kişi emre uymak için ilmi, hakîkati görebilmek için Allah adamlarının sohbetini, kendini korumak için nefsin isteklerini terk etmeyi, huzûru için vaktini zikir ve ibâdetle geçirmeyi, yanılmaktan kurtulmak için nefsini kötülemeyi istemelidir."

Ali Müttekî hazretleri, hayâtı boyunca birçok kıymetli eserler yazmıştır. Eserlerinin sayısı, Arabî ve Fârisî olmak üzere yüzü aşkındır. İlk olarak yazdığı eseri "Mübeyyin-i Tarîk" risâlesidir. Bu eseri yazmaya ilhamla emr olundu. "Mecmûâ-i hükm-i kebîr", faydalı ve kıymetli bir eseri olup, bütün tasavvuf kitaplarında yazılanların hülâsasıdır. Diğer eserlerinden ba'zıları şunlardır, 1- Kenz-ül-Ummâl sünen-ül-Akvâl vel Ef'âl. 2- Muhtasar-ı Kenz-ül-Ummâl, 3- Minhâc-ül-Ummâl fî sünen-il-Akvâl, 4- El-Mevâhib-ül-Aliyye fil-Cem'i beyn-el-hükm-il-Kur'âniyye vel-Hadîsiyye, 5- Cevâmi'ul-Kelim fil-Mevâiz-il-Hikem, 6- İrşâd-ül-irfân ve ibâret-ül-Îmân 7- El-Burhân-ül-Celî fî ma'rifet-ü-Velî, 8- Er-Rakk-ül-Merkûm fî gâyât-il-ulûm, 9-El-Burhân fî alâmât-il-Mehdî âhır zeman, 10- Telhîs-ül-beyân fî alâmât-il-Mehdî âhır zeman, 11- El-Hikem, 12-Muhtasar-ün-Nihâye; İmâm-ı Cezerî'nin hadîs-i şerîf lügatı olan en-Nihâye fî garîb-il-hadîs adlı eserinin htilâsasıdır. 13- Ni'am-ül-Mi'yâr vel-Mikyâs li ma'rifet-il-merâtib-in-nâs, 14- Er-Rütbet-ül-Fâhire fî nesâih-ü Mülûk, 15- El-Unvân fî sülûk-ünnisvân, 16- Hidâyetü Rabbî inde fakd-il-Mürebbî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 59

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 379

3) Keşf-üz-zünûn sh. 561, 597, 675, 1989,

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 746, 747

5) El-A'lâm cild-4, sh. 309

6) Nûr-us-Safîr sh. 283

7) Ahbâr-ül-Ahyâr sh. 249

8) Brockelmann Sup-2, sh. 518

ALİ ŞEVNÎ MISRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Ali, lakabı Nûreddîn, nisbeti Şevnî'dir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 944 (m. 1537) senesinde Mısır'da vefât etti. Kâdiriyye Medresesi'nin kapısında bulunan Kubbe-i mücâvereye defnedildi. Ali Şevnî hazretleri, Resûl-i ekreme (s.a.v.) çok salevât okurdu. Çok kerâmetleri görüldü. Âlim, kâmil, zâhid olup, takvâ ve vera' sahibi bir zât idi.

Şöyle anlatılır: "Birgün Mısır'dan gelen misâfirini uğurlamak için bir gemiye binmişti. O anda gemi denize açılmaya başladı. Ali Şevnî de gemideydi. Ne yaptıysalar, gemiyi kıyıya yanaştıramadılar. Allahü teâlâya tevekkül etti. Gemi Mısır'a gelince, kıyıya yanasti. Ali Şevnî, bunun üzerine Mısır'a yerleşti. Magrib'e dönmedi."

Kendisi şöyle anlatır: "Ben küçükken, Şevnî'de çobanlık yapardım. Resûl-i ekreme (s.a.v.) salevât-ı şerîfe okumayı çok seviyordum. Yanımda bulunan yiyecekleri diğer çoban arkadaşlarıma verir, onlara şöyle derdim: "Siz bu yiyecekleri yiyin, sonra hep birlikte Resûlullah efendimize (s.a.v.) salevât-ı şerîfe okuyalım." Onlar yemeklerini yedikten sonra, bütün günümüzü salevât-ı şerîfe okumakla geçirirdik."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Bir gece şöyle bir rü'yâ gördüm: Beyaz ve çok güzel bir yer üzerinde, Ali Şevnî önde, ben arkada yürüyorduk. Yerden semâya kadar yükselen burçlar vardı. Aniden, semâdan bir zincir sarkıtıldı. Zincir gümüşten olup, ucunda bir su kovası duruyordu. Su kovasının içinde süt gibi bir sıvı vardı. Ağız hizâzına gelince, önce Ali Şevnî o tastan içti. Sonra artanını bana verdi. Ben de içtim. Tadı baldan daha lezzetli idi. Bir süre sonra Şevnî hazretleri benim yanımdan ayrıldı ve gözden kayboldu. Ben bir süre daha gittim. Aynı şekilde altın bir zincir semâdan indi. Ucunda, eni boyu birer karış olan dört köşeli birşey vardı. Bunun üç gözü bulunuyordu. Her gözde başka başka şeyler yazıyordu. Üsttekinde; "Bu göz, Allahü teâlâdandır", ortadakinde; "Bu göz Arş'tandır", alttakinde; "Bu göz, Kur'ân-ı kerîmdendir" diye yazıyordu. O ânda içime gelen his ile, orta gözden içtim. Sonra geri dönerek Şevnî hazretlerinin yanına geldim. Ona olanları anlattım ve; "Orta gözden içtim" dedim. Bunun üzerine o; "Ey Abdülvehhâb! Ahlâkın rahmet olacak" buyurdu. Bu hâdiseye çok sevindi. Ertesi gün rü'yâmı anlatıca, rü'yâdaki gibi tâ'bir etti."

Ali Şevnî, herkesle iyi geçinirdi. Sohbetleri çok güzel idi. Hiç kimseyi kırmaz ve incitmezdi. Huyu ve ahlâkı herkese örnek idi. Herkese ikramda bulunurdu. Tebessüm, yüzünden hiç eksik olmazdı. Müslümanlardan birinin başına bir belâ gelse, çok üzülürdü. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) devamlı rü'yâsında görürdü..

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, şöyle anlatır: "Rü'yâmda şöyle gördüm: Birisi Mısır sokaklarında şöyle bağırıyordu: "Resûlullah (s.a.v.) Nûreddîn Şevnî'nin yanındadır. Kim orada bulunmak

isterse, Süyûfiyye Medresesi'ne gitsin" Ben de hemen oraya gittim. Medresenin giriş kapısında Ebû Hüreyre'yi (r.a.) gördüm. Ona selâm verdim, ikinci kapıda, Mikdâd bin Esved'i (r.a.) gördüm. Ona da selâm verdim. Sonra Ali Sevnî'nin odasının kapısına geldim. Ali Şevnî'yi gördüm, fakat Resûl-i ekremi (s.a.v.) göremedim. Daha sonra dikkatle bakınca, Resûlullahı da gördüm. Selâm verdim. Selâmımı aldı ve; "Hoşgeldin" buyurdu. Bana sünnet-i seniyyesinden ba'zı husûsları ısrarla tavsiye etti. Uyandıktan sonra rü'yâmı Ali Şevnî'ye anlattığım zaman, çok ağladı ve sakalı göz yaşları ile ıslandı."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Bir gece rüyamda İmâm-ı Şafiî'yi gördüm. Bana; "Beni ziyâret etmediğiniz için, seni, Nûreddîn Trablûsî'yi ve Nûreddîn Şevnî'yi ayıplıyorum" dedi. Ben de; "İnşâallah hemen sizi ziyâret edeceğiz" dedim. Bu sırada İmâm-ı Şafiî bana; karpuz, taze süt ve yumuşak ekmek getirdi ve; "Bunları ye!" buyurdu. Sabah olunca, rü'yâmı hemen Nûreddîn Trablûsî'ye anlattım. Bunun üzerine o, derhâl ziyâret için yola çıktı. Sonra Nûreddîn Şevnî'ye gittim. Rü'yâmı ona da anlattım. Onun yanında Şerîf Avar isminde bir zât vardı. O; "Bunlar boş sözlerdir, İmâm-ı Şafiî gibi bir zât, sizi kendisini ziyâret etmediğiniz için nasıl ayıplar?" dedi. Şerîf Avar o gece rü'yâsında benim söylediklerimi doğrulayan biri rü'yâ görmüş ve hemen Ali Sevnî'nin yanına gelip durumu anlattı ve İmâm-ı Şafiî'nin rü'yâsında ona şöyle dediğini söyledi: "Mısır'da Şevnî olmasaydı, belâ ve musibet inerdi."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Ali Şevnî'yi, vefâtından sonra rü'yâmda gördüm. Kabri çok genişti. Üzerinde ipekten yeşil bir yorgan vardı. İkibuçuk sene sonra tekrar rü'yâmda gördüm. Bana; "Beni ört, çünkü çıplağım" dedi. O gece oğlum vefât etti. Oğlumu Nûreddîn Şevnî'nin yanına defnettik. Defin esnasında, Nûreddîn Sevnî'nin kabrinin bir kısmı açılmıştı. Ali Şevnî'nin bedeninin, toprak üzerinde çıplak olarak durduğunu gördüm. Kefeni çürümüştü. Fakat bedeni, nasıl defnedilmişse o hâlde duruyordu. Hâlâ sırtından kan damlıyordu. Onun üzerini bir bez ile örttüm.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 195

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 171

ALİ ŞÎR NEVÂÎ

Türklerin meşhûr âlim, şâir ve edebiyatçılarından. İsmi, Ali Şîr bin Gıyâseddîn Muhammed olup, lakabı Nizâmüddîn'dir. Çağatay Türklerindendir. Babası, Kiçkine Bahâdır ve Kiçkine Bahşı diye tanınan Gıyâsüddîn Muhammed, Tîmûroğullarından Ebü'l-Kâsım Bâbür Şah ve Sultan Ebû Sa'îd'in hizmetinde bulunmuş olan emirlerden idi. Ali Şîr Nevâî, 844 (m. 1441) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onyedinci günü, şimdi Afganistan'da bulunan Hirat şehrinde doğdu. 906 (m. 1500) senesinde orada vefât etti.

Ali Şîr'in babası Gıyâseddîn Kiçkine, oğlunun terbiye ve eğitimine çok önem vermişti. Küçüklüğünde mektebe giderken, Sultan Hüseyn Baykara ile mekteb arkadaşı idi. Aynı zamanda süt kardeşi oldukları kaynaklarda zikredilmektedir. Bu iki Arkadaş birbirleriyle sözleşip, ikisinden hangisi devletin idâresine geçerse, diğerini unutmamak, hizmet etmek üzere karar vermişlerdi.

Ali Şîr, bir müddet Horasan'da, sonra Semerkand'da bulunup ilim tahsil etti. Aradan epey zaman geçtikten sonra, Sultan Hüseyn Baykara Hirat'ta tahta geçince çocukluğunda Ali Şîr ile yaptığı sözleşmeyi unutmayıp, onu araştırdı. Semerkand'da bulunduğunu haber aldı.

Mâverâünnehr meliki olan Sultan Ahmed Mirzâ'ya haber gönderip, Ali Şîr'in Hirat'a gönderilmesini istedi.

Sultan Ahmed Mirzâ'nın yardımıyla Hirat'a gönderilen Ali Şîr, Sultan Hüseyn Baykara tarafından fevkalâde bir şekilde karşılandı. Derhâl mühürdârlık ve daha sonra da vezirlik vazîfesi verildi.

Ali Şîr, vakitlerini ilim öğrenmek, kitap okumak ve ilmi tetkiklerde bulunmakla geçirirdi. Öyle ki, makamı, âlimler ve edîbler cemiyeti hâline gelmiş idi. Edîb ve şâirlere ve bütün ilim, san'at ve hüner sahiplerine yardım ederdi. Böylece maârif ve sanayinin gelişmesine yardımcı oldu.

Sultan Hüseyn, çocukluktan arkadaşı ve yüksek ilim sahibi olan Ali Şîr'i çok sever, hürmet ederdi. Hattâ, Hirat'ta bulunmadığı zamanlar, yerine onu vekîl bırakırdı. O da sultan bulunmadığı zamanlar sultâna vekâlet eder, onun adına fermanlar çıkarırdı.

Böyle bir müddet devam ettikten sonra, bu işlerden usanıp istifâ etmek istedi ise de, Sultan Hüseyn ondan ayrılmak istemediği için istifâsını kabûl etmedi. Fakat ayrılmakta çok ısrar ettiği için, onu saraydaki vazîfeden muaf tutup, Esterâbâd şehrinin vâliliğine ta'yin etti. Ali Şîr Nevâî, orada da çok durmayıp istifâ etti ve Hirat'a dönüp inzivâya çekildi. Sâdece ilim ile meşgûl olmaya başladı. Bu arada Sultan Baykara ile de irtibâtını kesmeyip görüşür, dâima ona muhabbet ve iltifât gösterirdi. Vazifeden ayrıldıktan sonra da sultânın en çok i'timâd ettiği ve yaptığı işlerde kendisiyle istişâre ettiği bir zât olarak kaldı.

Ali Şîr, çok kuvvetli bir şâir idi. Kendisi Türk olup, Türkçe şiirler söylerdi. Arabî ve Fârisî lisanlarına da hakkıyla vâkıf idi. Fârisî şiirleri de pek makbûl olduğundan, "Züllisâneyn" (iki dil sahibi) ismiyle de tanınırdı. Türkçe şiirlerinde Nevâî ve Fârisî şiirlerinde Fânî mahlasını kullanmıştır. Arabî ve Fârisî lisanlarını kendi ana dili gibi bilip, bu dillerin edebî inceliklerine de hakkıyla vâkıf olduğundan, onlardan da istifâde ederek, Türk dili ve edebiyatını bulunduğu seviyeden daha üstün seviyeye getirmek için çok gayret etti.

Aklı, zekâsı, hafızası pek kuvvetli olan Ali Şîr Nevâî, duygulu ve ince bir kalbe sahip idi. Lisânın, edebiyatın inceliklerini gayet ustalıkla ve çok iyi kullanırdı. Fevkalâde güzel şiirler söylemiştir. Türkçe şiirlerini dört dîvâna taksim edip, birini çocukluğunda, ikincisini gençliğinde, üçüncüsünü olgunluğunda ve dördüncüsünü de ihtiyârlığında söylediği şiirlere tahsis etmiştir. Dîvânlarında toplam 37.000 beyt vardır.

Şairliği yanında, ilim ve edebiyatta da yüksek olup, üstâd denilmeye lâyıktır. Türk dili ve edebiyatı üzerine çok çalışıp, çok kıymetli eserler vermiştir. Kendisinden önce Türk dili üzerine o kıymet ve sağlamlıkta eser yazan bulunmadığı gibi, kendisinden sonra da uzun zaman, o kadar ciddî ve sağlam eser yazılmamıştır. Eserleri çağatay şivesinde olduğundan, şimdi kolay anlaşılamaz ise de, ehli tarafından gayet iyi anlaşılmaktadır.

Hayrat ve iyilikleri de çok olup, birçok medreseler ve binalar yaptırmıştır. Pek büyük ve mükemmel olan kütüphânesini dâima ilim sahiplerine açık tutardı. Mevlânâ Abdurrahmân Câmî ve başka âlim ve evliyâ zâtlarla dostluğu ve sohbetleri vardır.

Yalnız ilim ve ebebiyâtta değil, bilhassa vezirlik ve vâlilik yaptığı sıralarda, memleketin i'mârı ve teknik bakımdan gelişip ilerlemesine çok gayret etmiştir. Sultânın da kendisine çok yardım etmesiyle, çok çalışıp gayret ederek, Hirat'ın bir ilim ve edebiyat merkezi hâline

gelmesine sebep oldu. Diğer âlim ve velîler arasında, o zamanın en meşhûr evliyâsından olan Molla Câmî hazretlerine karşı ayrı bir muhabbet ve bağlılığı vardı.

İlim, edebiyat ve şiirdeki üstünlüğü ve hizmetlerinin çokluğu sebebiyle, haklı bir şöhrete kavuşan Ali Şîr Nevâî, herkes tarafından sevilip sayılan, örnek bir şahsiyet oldu. Meclislerin adamı idi. Ya'nî onun bulunduğu meclislerde herkes susar, kimse onun bulunduğu yerde kendisini konuşmaya selâhiyetli görmezdi. Kültürüne köklü hizmetlerde bulunan, dînini, dilini, milletini, vatanını çok seven büyük bir âlim ve büyük bir fikir adamı idi.

Sultan Hüseyn Baykara, Hirat'ın kuzeyinde bulunan geniş bir araziyi Ali Şîr'e hediye etmişti. O da bu arazi üzerinde kendi ismini taşıyan bir mahalle kurdu. Burada güzel ve büyük bir ev, câmi, medrese, hân, dergâh, hastahâne ve bir Dâr-ül-huffaz yaptırdı. Bu yerler şimdi de Küçe-i Ali Şîr ismiyle tanınır. Maddî durumu müsait ve kendisi de çok iyilik, hayır ve hasenat yapmaya meyilli olduğundan, insanların hizmeti için çok bina yaptırdı. Hirat'ta Horasan ve başka yerlerde Allah rızâsı için yaptırdığı hayır eserlerinin sayısı üçyüzyetmişi bulmaktadır. Ayrıca bu hayır kurumlarının devam etmesi için de, birçok malını bu eserlerin bakımı için vakfetti. Din ilimlerinin öğrenilmesine çok sevinir, yardımcı olur, destek sağlardı. Tasavvuf ehline karşı çok muhabbetli idi. Allahü teâlânın emirlerine uymakta çok gayretli ve hassas idi. Din büyükleri ile birlikte sohbet etmekten büyük lezzet alırdı. Sohbetleri o kadar tatlı ve fâideli idi ki, o zamanda ve daha sonra gelenler, tatlı ve hoş bir sohbeti anlatmak için, kısaca "Nevâî sohbeti" ta'birini kullanırlardı.

Çeşitli ilimlere dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Garâib-üs-sıgar (çocuklukta yazdığı şiirler), 2) Nevâdir-uş-şebâb (gençlikte yazdığı şiirler), 3) Bedî'ul-vasat (olgunluk devresinde yazdığı şiirler), 4) Fevâid-ül-kiber (yaşlılığında yazdığı şiirler). Bu dört kısımda 37.000 beyt bulunup, ayrıca 27.500 beytlik bir dîvânı daha vardır. 5) İskendernâme, 6) Târih-ül-enbiyâ (Türkçe), 7) Hayret-ül-ebrâr, 8) Seb'a-i seyyare, 9) Sedd-i İskenderî, 10) Sirâc-ül-müslimîn, 11) Seyf-ül-hâdî ve rakâbet-ül-münâdî, 12) Ferhâd ve Şirin, 13) Lisân-üt-tayr, 14) Leylâ ve Mecnûn, 15) Mecâlis-ün-nefâis, 16) Mahbûb-ül-kulûb fil-ahlâk, 17) Mîzân-ül-evzân (Türkçe), 18) Nazm-ül-cevher (Türkçe), 19) Hamset-ül-mütehayyirîn, 20) Tuhfet-ül-mülûk (Fârisî), 21) Münşeât (Türkçe), 22) Muhâkemet-ül-lügateyn. (Bu eseri Farsça ve Türkçe arasında edîbâne ve münekkıdâne bir mukayese olup, Türk dilinin Farsçadan daha zengin ve daha mükemmel olduğunu isbât etmek düşüncesiyle yazılmıştır.)

905 (m. 1499) senesi sonlarında Astarâbâd seferinden dönen Sultan Hüseyn Baykara'yı karşılamaya çıkan Ali Şîr, yolda kalbinden rahatsızlandı. Sultan Hüseyn, onu bizzat kendi tahtırevanında Hirat'a getirdi. 906 (m. 1500) senesinde, altmış yaşlarında iken, kendi sarayında (evinde) vefât etti. Sarayı civarında yaptırdığı Kudsiye Câmii yanında, kendisi için önceden hazırlattığı türbeye defnedildi.

Ömrünü, vakitlerinin hepsini, kıymetli, güzel ve fâideli işlere harcetmek, bayağılıktan ve basit işlerden sakınmak, Ali Şîr Nevâî'nin başlıca husûsiyetlerinden idi. Güzel ahlâk sahibi, çok kıymetli bir zât idi. İhlâs sahibi olup, her yaptığı işi yalnız Allahü teâlânın rızâsını düşünerek yapardı. Büyük servete, zenginliğe sahip idi ve servetinin hepsini hayırlı ve fâideli işler için kullanırdı. Otuz küsur senelik me'mûriyet hayâtı boyunca, devletten hiç maaş almamış, üstelik devlete her sene çok miktarda para vererek, yardımda bulunmuştur. Kaynaklarda zikredildiğine göre, kendi memleketinden ayrılıp ilim tahsili için gittiği başka memleketlerde parasız kalıp sıkıntı çektiği bildiriliyor ise de, bu sıkıntısı, parası olmadığı için değil, servetinden uzak kalıp, o

anda istifâde imkânı olmadığı için kullanamadığındandır. İlminin çokluğu yanında, mimarlık ve hattâtlıkta da mehâret sahibi olup, bu sahalarda da kıymetli eserler vermiştir.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3195

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 739

3) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 183

ALVÂN HAMEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Atıyye bin Hasen bin Muhammed bin Haddâd Heytî Hamevî Şâzilî olup, Alvân diye meşhûrdur. 873 (m. 1468) senesinde doğdu. Doğum yeri belli değildir. 936 (m. 1530) senesi Cemâzil-evvel ayında Hama'da vefât etti. Va'z ettiği yer civarına defnedildi.

Alvân Hamevî, Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri Şemsüddîn Muhammed bin Dâvûd Şâzilî'den okudu. Hama şehrinde Nûreddîn Ali bin Zühre Hımsî'den Buhârî'nin ba'zı bölümlerini dinledi. Kutb-ül-Haydari, Burhânüddîn Nâcî, Bedrüddîn Hasen bin Şihâbüddîn Dımeşkî, İbn-üsselâmî Halebî, İbn-ün-Nâsih Trablûsî, Fâhruddîn Osman Deymî, Mahmûd bin Hasen bin Ali Bezûrî ve başkalarından ilim öğrendi. Tasavvuf yolunu Seyyid Şerîf Ebi'l-Hasen Ali bin Meymûn Magribî'den öğrendi.

Alvân Hamevî, 924 (m. 1518) senesinde Hama şehrinde vâ'izlik yaptı. Diğer vâ'izler gibi va'zını kâğıttan okuyordu. Birgün va'z ettiği câmiye Ali bin Meymûn uğradı. Bir müddet dinledikten sonra; "Ey Alvân, bundan böyle kâğıda bakmadan anlat" buyurdu. Alvân buna önem vermeyip, tekrar kâğıttan okudu. Ali bin Meymûn yine önceki sözünü tekrar etti. Üçüncü defa da söyleyince, Allahü teâlânın izniyle öncekinden daha güzel olarak, kâğıda bakmadan dersini anlattı. Hocası ona İmâm-ı Gâzâli'nin ihyâ kitabını mütâlâa etmesini emretti.

Alvân Hamevî, 924 (m. 1518) senesi Şevval ayında, Mekke-i mükerremede Temim Medresesi'nde Şeyh Tâcüddîn'den ilim ve edeb öğrenip, icâzet aldı. Âlimler onu medhettiler. Alvân Hamevî, ilim ile amelin beraberce yapılmasını bildirirdi. Çok kimseler ondan ve eserlerinden istifâde etti. Alvân Hamevî, Şeyh Zeynüddîn bin Şemma'ın hadîs-i şerîf derslerinde de bulundu ve üstün bir dereceye yükseldi.

Alvân Hamevî, Şam civarında yetişen evliyânın büyüklerinden ilim, amel ve irşâd bakımından zamanının en meşhûrlarından oldu. Çok kerâmetleri görüldü. Oğlu Muhammed Şemsüddîn, "Tuhfet-ül-Habîb" ismindeki kitabında bu kerâmetleri yazdı.

Alvân Hamevî, bir gece yatsı namazından sonra talebeleriyle sohbet ederken, lâmbanın yağı bitti. Bir talebe kalkıp yağ koymak istedi. O esnada lâmba söndü. Alvân Hamevî, talebesine; "Yavrum, sen yerine otur. Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, yağı olmayan bir lâmbanın yanmasını isteseler, derhâl yanar" buyurmasıyla, lâmba yandı ve sabaha kadar ışık verdi.

Talebelerinden biri, kâfileyle Mısır'a giderken, hayvanı yoruldu. Kâfiledekiler onu beklemeyip, yollarına devam ettiler. O talebe de yalnız kaldı. Üstelik yağan yağmur ile iyice ıslandı. Sıkıntılı zamanlarda Allahü teâlânın sevgili kullarından yardım istemeyi hatırladı ve hocası Alvân'ın ismini söyliyerek Allahü teâlâya yalvardı. Ânında hocasını karşısında gördü. Hocası ona hâl ve hatırını sordu ve yere çökmüş hayvanına dokundu. Hayvan derhâl kalktı.

Yükünü yükletti. Talebesini de hayvana bindirdi. Hayvan, kısa zamanda önden giden kâfileye yetişti.

Talebelerinden biri, bir ticâret gemisiyle yola çıktı. Yol esnasında fırtına çıkıp, gemi batma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Gemidekiler çok korktular. Gemide bulunan talebesi, hocası Alvân Hamevî'yi vesile edip yardım istedi. Derhâl rüzgâr ve dalgaların hızı kesildi. Gemi selâmetle yoluna devam edip, sahile yanaştı.

Sultân Süleymân Hân'ın Rodos Fethi sırasında, Alvân Hamevî'nin beyaz bir at üzerinde harbe katılıp yardım ettiği, kalenin kapısını açtığı görüldü. Bu durum, vezîr ve ileri gelenlere haber verilince, oraya gittiler ve kapının açık olduğunu gördüler. Hep birlikte kapıdan içeri girdiler. Alvân Hamevî, etrâfındaki bir toplulukla birlikte namaz kılıyordu. Daha sonra hâdiseyi gören birisi Hama'da Alvân Hamevî ile karşılaşınca ağladı. Alvân Hamevî ona; "Yavrum, gördüğün şeylerden kimseye bahsetme" buyurup, kerâmetinin ifşasını istemedi.

Hırsızlardan birkaçı, gece karanlığında Alvân Hamevî'nin kabrinin bulunduğu kabristana girdiler. Kabri tarafına baktıklarında, çok kuvvetli bir nûr gördüler. Etrâfta, kandil ve lâmba gibi bir aydınlatıcı yoktu. Bunu gören hırsızlar, derhâl tövbe ettiler.

Alvân Hamevî'nin sevdiklerinden birini, zâlim bir vâli haksız yere hapsetti. Ellerine ve ayaklarına zincir vurdu. Çaresiz kalan o kişi, Allahü teâlânın sevdiği bir zât olan hocasını hatırlayıp yardım istedi. Çok geçmeden ellerini ve ayaklarını çözüp salıverdiler.

Alvân Hamevî, bir Ramazan ayında talebelerinden birine buyurdu ki: "Ben yarın va'z için mescide gittiğimde, üç yahudi mescid kapısına gelir, ikisi gider biri kalır. O, kapıdan va'z dinler ve neticede müslüman olur. Kalbime, bu meclisteki birinin vefât edeceği ve bir yahudinin de müslüman olacağı geldi. Ben, Allahü teâlâdan o müslümanın da yaşamasını ve o yahudinin de müslüman olmasını istedim."

Sabah olduğunda, Alvân Hamevî mescide geldi. Kürsiye çıkıp va'za başladı. Akşam buyurdukları aynen vâki oldu.

Alvân Hamevî, Bursa'ya Ali bin Meymûn'u ziyârete geldiğinde, hocası, talebelerini yetiştirme vazîfesini ona verdi. Talebeler, ilim sahipleri, ileri gelenler mescide toplandılar. Ali bin Meymûn, mescidin kapısında durup, gelenlere; "İçeri giriniz; ilim, irfan ve hakîkat bilgilerini ondan dinleyiniz. Evet, işte bu, ilim öğreneceğimiz kişidir" buyurup, sevinç ve neş'e ile ellerini dizlerine vurdu.

Ali bin Meymûn, başka bir zamanda Alvân Hamevî hakkında buyurdu ki: "Bu zâta bağlanınız, Sultânlar onun kapısına gelir, saygı ve hürmet gösterir. Allahü teâlâ onun şânını her yere yayar. Kalblere onun sevgisini yerleştirir." Aynen buyurduğu gibi oldu.

Oğlu Muhammed, "Tuhfet-ül-Habîb" kitabında dedi ki: "Çok kimseler babamdan ilim ve edeb öğrendiler. Bunların her biri âlim, kâmil oldu." Oğlu Muhammed Ebü'l-Feth ve Muhammed Ebü'l-Vefâ da bu âlimlerden idi. Ömer Hamevî Eskâf el-Akîbî de ondan ilim öğrendi.

Yine oğlu "Tuhfet-ül-Habîb" kitabında dedi ki: "Babam, ölüm hastalığına tutulmazdan önce vefât edeceğini haber verdi ve bize yapılacak işleri ta'rîf etti. Vefâtından az önce de teyemmüm etti. Sonra namaza başladı. Fâtiha-i şerîfeyi okurken; **"İyyâke na'bûdü ve iyyâkenesteîn"** âyet-i kerîmesini okurken vefât etti. Vefâtı Şam'da duyulunca, Emevî Câmii hatîbi hutbede onun faziletlerini söyledi. Herkes ağladı."

Alvân Hamevi, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İss-il-mekâsıd fî ta'zim-il-mesâcid, 2-El-Emr-üd-Dirâsi fil-ahkâm-ü-müte'allikâti bil medârisi, 3-Bedi'ul-me'ânî fî şerhi akîdet-iş-Şeybânî, 4-Tuhfet-ül-ihvân fî mesâil-il-Îmân, 5-Tuhfet-ül-ihvan min-es-sûfiyyeti bil-keşf, 6-Tuhfet-ül-Habîb, 7-Takrîb-ül-fevâid ve teshîl-ül-mekâsıd, 8-El-Cevher-ül-mahbûb bil-huliyyi, 9- El-Mesbûk fî tarîk-is-Sülûk, 10-Dîvân-ül-Hutab, 11-El-Sirr-ül-meknûn, 12-Es-Seyf-ül-Kâtı', 13-Garâis-ül-gurer, 14-Feth-ül-Latîf bi esrâr-it-tasrîf, 15-Fasl-ül-hitâb fimâ verede an Ömer bin Hattâb, 16-Keşf-ül-hicâb 17-Keşf-üz-zeyn, 18-Keşf-ül-gâib, 19-Mücellâl-ül-Hâzin anil Mahzûn fî menâkıb Seyyid Ali bin Meymûn, 20-Misbâh-ül-Hidâye, 21-Nasâih-ül-mühimme, 22-Nefehât-ül-kudsiyye 23-Nesemât-ül-eshâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 150

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 217

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 742

4) El-kevâkıb-üs-sâire cild-2, sh. 206

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 191

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 266, 616, 997, cild-2 sh. 1142, 1234, 1596, 1968

AMASYALI SEYDÎ HALÎFE

Anadolu'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. İsmi, Şeyh Seyyidüddîn Ali-el-Halvetî'dir. Amasyalı olup, doğum târihî bilinmemektedir. 940 (m. 1533) senesinde Amasya'da vefât etti. Hocası Şeyh Habîb Karamânî'nin dergâhı bahçesine defn edildi.

Halvetî tarikatının büyüklerinden Şeyh Habîb Karamanî hazretlerinin halîfelerindendir. Şeyh Habib'in Amasya'deki dergâhında ona intisâb edip, ondan feyz aldı ve yüksek derecelere kavuştu. Hocasının vefâtından sonra onun yerine geçip, insanlara hak ve hakîkati anlattı. Allahü teâlânın dininin emirlerini öğretip, yasaklarından sakındırmakla meşgûl oldu. Devamlı olarak haramlardan ve şüphelilerden kaçınırdı. Hattâ nefsin istemediği şeyleri yaparak onu terbiye etmeye çalışırdı. Geceleri devamlı olarak ibâdet etmekle, namaz kılmakla ve gündüzleri oruç tutmakla meşgûl olurdu.

Kerâmetler sahibi olan Seydî Halîfe'nin vefâtı ânında yanında bulunan, güvenilir bir kimse anlatır: "Rûhu bedenden ayrılmak üzere iken, Cennet-i a'lâda kendi yüksek makamım görüp, bir ân evvel kavuşmak aşkı fazlalaştı. Allahü teâlâya; "Rûhumu hemen kabz edip, geciktirmeden beni o yüce makamına ulaştır" diye duâda bulundu. Seydî Halife'ye gördüklerini sorduğumda; "Cennet-i a'lada hûrîler ve gılmanlar bana makamımı gösterip, Allahü teâlânın benim için hazırladıklarına da'vet ettiler. Onun için o tarafa yöneldim" diye buyurdu ve rûhunu teslim etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 433

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 121

3) Amasya Târihi cild-1, sh. 243

ARAB ÇELEBİ (Ahmed bin Molla Hamza)

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hadîs, tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Molla Hamza er-Rûmi olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Arab

Çelebi diye tanınır. Doğum târihi bilinmemekle beraber, 950 (m. 1543) senesinde İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde vefât etti. Orada kendi yaptırdığı mescidin bahçesinde defnolundu.

Dinin temel ilimlerini zamanının büyük âlimlerinden okuduktan sonra, Mûsâ Çelebi'nin hizmetine girdi. Mûsâ Çelebi, büyük âlim Efdâl-zâde'nin oğlu olup, o zamanlar Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris olarak vazîfe yapıyordu, İkinci Bâyezîd Hân'ın pâdişâhlığı zamanında, ilmini ilerletmek gayesiyle Mısır'a giden Arab Çelebi, bir müddet Kâhire'de bulunup, büyük âlimlerden hadîs ilmini tahsil etti. Âlimlerin huzûrunda, meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabını okudu. Birçok âlimden icâzet aldı Fıkıh ve tefsîr ilimlerinde de derinleşip çok yükseldi Arab dili ve edebiyatının inceliklerine daha iyi vâkıf olmak için, fesahat ve belagatı çok iyi bildiren Mutavvel ve Mufassal isimli eserleri okudu. Hendese, fizik, kimya, biyoloji gibi fen ilimlerini bu ilimlerde mütehassıs olan âlimlerden öğrendi. İlim tahsilini tamamlayıp, zâhirî ve bâtınî, aklî ve naklî ilimlerde kemâle geldikten sonra Anadolu'ya geldi. İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde yerleşti. Orada Eyyûb Sultan Medresesi yakınında Kâsım Paşa'nın kendisi için yaptırdığı medresede müderris oldu. Ömrünün sonuna kadar bu medreseden ayrılmadı.

Arab Çelebi; âlim, ârif, zâhid, kâmil, vera' ve takvâ sahibi bir âlim idi. Sıkıntılar karşısındaki sabrı dillere destan idi. İçindeki ilim öğrenme aşkı çok fazla idi. Bu aşk, Mısır'a ve diğer yerlere gittiği zamanda çektiği sıkıntıları zevke çevirdi. Çok cesur ve azîmli idi. Başladığı işi bitirmeyince rahat edemezdi. Rahatlığı, ilim ve ibâdet yolundaki sıkıntıda arardı. Sünnet-i seniyyeye sımsıkı sarılmış idi. Şüpheli olan işlerden son derece sakmırdı. Allah korkusundan çok ağlardı. İ'tikâdı sağlam, cömert, her işinde âhıreti düşünen olgun bir derviş idi.

Zamanını Kâdı Beydâvî'nin tefsîrini ve mu'teber fıkıh kitaplarını okumak ve okutmakla geçirirdi. "Âlim ilme doymaz" sözü gereğince, gece-gündüz ilmini artırmak için gayret ederdi. Zamanındaki insanlar, onun hem din, hem de fen ilminden çok istifâde ettiler. Pekçok talebeler yetiştirdi.

Sadruşşeri'a'ya yazdığı haşiye çok kıymetlidir. Yazdığı bu haşiye, zamanının ilim ehli tarafından makbûl ve kıymetli sayıldı, beğenildi.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 280

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 143

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 481

AŞÇI-ZÂDE HASEN ÇELEBİ

Osmanlı devletinde yetişen âlimlerden ve dîvân şâirlerinden. İsmi, Hasen Çelebi olup, "Aşçı-zâde" lakabı ile meşhûr oldu. Gelibolulu olup, doğum târihi belli değildir. Fazilet ve ma'rifet sahibi, ilim ve hikmet kaidelerini iyi bilen her ilimde mahir olan yüksek bir âlim idi. Sözleri gayet fasîh ve belîğ idi. Yumuşak huylu, lütuf ve ihsânları bol ve cömert idi. Güleryüzlü bir kimse olduğundan, herkes onun meclislerinde bulunmaktan büyük bir zevk alırdı. Tabiatı, yaratılışı hoş, sözleri tatlı ve güzeldi. Zamanının eşsiz zâtlarından birisi olup, Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik ve Bursa'da kadılık yaptı. Sonra tekrar medrese hizmetlerine iade edildi. Ağır ve şiddetli bir hastalık olan nekrîse yakalanınca emekli oldu. 942 (m. 1535) senesinde vefât etti. Bursa'da Zeynîler tekkesinde medfûndur.

Aşçı-zâde, devrindeki birçok âlimden ders alıp, çeşitli ilimleri okudu. İlim ve fazilette çok yükseldi. Karamânî Kerez Seydî'ye talebe oldu. Daha sonra, Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân'ın

medresesinde iken, hocasının mu'îdi (yardımcısı) oldu. Bu hizmetinden sonra, sırasıyla; Gelibolu, Tokat ve İznik medreselerinde müderrislik yaptı. Bundan sonra da Edirne'de Üç Şerefeli medreselerinin birinde ve sonra Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris oldu. Çok kimseler ondan ilim ve feyz alıp, çok istifâde etti. Daha sonra Bursa kadılığına ta'yin edildi. Uzun müddet adâletle hüküm ederek, beldeyi şenlendirip şereflendirdi. Sonra bu vazîfeden ayrılıp, ikinci defa Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris oldu. Şiddetli nekrîs hastalığına müptelâ olup, emekliye ayrıldı. Bir müddet sonra da vefât etti.

Riyâzî, Sehî ve Latifi tezkirelerinde şiirlerinden örnekler vardır. Şu iki beyt onun şiirlerindendir:

Geldükçe tîr-i sineme dîl murgı şad olur.
Şad olmasun mı, her birisi kol-kanât olur.

Ma'nâsı: "Sevgilinin oku sineme saplandıkça gönül kuşu şad olur, nes'elenir. Şad olmasın mı ki, okların herbiri kol-kanât olur."

Nice tahrir ideyin vasfını derd-ü elemin,
Bağrı yufka kâğıdun gözleri yaşlı kalemin.

Ma'nâsı: "Derdin, üzüntünün özelliklerini nasıl yazayım ki, kâğıdın bağrı yufka (üzüntüye tahammülsüz), kalemin de gözü yaşlıdır (dertten bahsedilince hemen ağlamaya başlıyor)."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 457

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 119

3) Tezkîre-i Sehî Bey

4) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 291

ÂŞIK EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında Edirne'de yaşamış büyük velîlerden. Adı, Mûsâ veya Mehmed'dir. Büyük velî İbrâhim Gülşenî hazretlerinin halîfesidir. Âşık Efendi adıyla meşhûr oldu. Aslen Edirne yakınlarında Âhûr köyünde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Küçükpazar yakınındaki Şah Melik zaviyesinde talebe yetiştirirken, 975 (m. 1567) senesinde vefât etti. Zaviyenin yakınına defnedildi.

Şeyh Âşık Efendi, önce bir müddet ilim öğrendi. Daha sonra Yavuz Sultan Selim Hân ile beraber Mısır'ın fethine gitti. Mısır'da iken, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin meclisine katıldı. Burada Şeyh Kerîm ile konuşurlarken, İbrâhim Gülşenî kulağına bir kere "Hû", deyip ona teveccüh eyledi. O nefesin te'sîriyle, kalbine aşk ateşi (Allahü teâlânın sevgisi) düştü. Bir süre kendinden geçmiş bir hâlde Mısır'da gezinip durdu. Devamlı şu beyti söylerdi:

Serikûye (ma'şûkun mekânına) ki sehv ile nola basma kadem âşık?
Ser-ü-pây (baş ve ayak) fikrin etmez, neylesin hem mest hem âşık?

Daha sonra, Edirne hacıları hac dönüşü Mısır'a uğradılar, İbrâhim Gülşenî hazretlerinden, Edirne'ye halkı irşâd etmek için bir talebesini göndermesini rica ettiler. İbrâhim Gülşenî hazretleri; "Hemşehriniz Âşık Efendi'yi gönderelim" dedi. Hemen Âşık Efendi'yi çağırttı. Teveccühleriyle yüksek ma'nevî makamlara kavuşturup, tarikatını yayması için icâzet verdi. Hacılarla Edirne'ye gönderdi.

Edirne'ye gelen Âşık Efendi, burada Küçükpazar yakınında Şah Melik zaviyesine yerleşti ve talebe yetiştirmeye başladı, İbrâhim Gülşenî hazretleri, daha kendisi hayatta iken, insanları yetiştirmek için iki tane halîfesini başka şehirlere göndermişti. Banlardan biri, Edirne'ye giden Âşık Mûsâ Efendi, diğeri de Diyâr-ı Bekr'e gönderilen Sarı Saltuk'tur. Sarı Saltuk'a, Sâdık Efendi de denirdi.

Şeyh Âşık Efendi, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin vefâtından sonra, Edirne'de yirmibeş sene zühd ve takvâ ile talebe yetiştirdi. Çok kimsenin doğru yola girmesine ve sâlih bir mü'min olmasına vesile oldu. Civar şehirlere de talebeler gönderip, oralardaki insanları da irşâd ederdi. Aşık Efendi; ilim ve irfan sahibi, dînî ilimleri iyi bilen, Hak âşığı bir kimse idi. Vefât edince yerine talebelerinden Abdülkerîm Efendi halîfe oldu. O da, 992 (m. 1584) senesinde vefât etti.

Âşık Efendi'nin çok kerâmetleri görüldü; biri şöyle idi: Aşık Efendi hac etmek ve İbrâhim Gülşenî'yi ziyâret etmek niyetiyle Mısır'a gitmişti. Bir mecliste, sohbet etmesini rica ettiler. Israrlara daynamayıp sohbette bulundu. Bulundukları yer, yüksek bir çardağın üstü idi. Dervişlerden biri kendi kendine; "Aşağı atlamak, göklere çıkmak gibi zor bir şey" diye düşündü. Böyle düşünen kimse, sohbetin te'sîriyle kendinden geçti, kendini aşağı attı. Hiçbir yerine birşey olmayıp, ayak üstü yere düştü. O derviş; "Kendimi aşağı attığımdan haberim yoktu. Sanki bir kuşun kanatları üzerinde yere inmiştim" derdi.

Aşık Efendi, bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında Kâ'be'ye da'vet olundu. Da'vet üzerine hemen hazırlanıp yola çıktı. Kâ'be'ye giderken Mısır'a uğradı. Kendi kendine; "Eğer Gülşenî zaviyesine uğrarsam, bir müddet orada kalmam gerekir, içeri girmeden, dışarıda duâ edip geçeyim" diye aklından geçirdi. Bulak iskelesine geldi. Meğer İbrâhim Gülşenî hayatta imiş, Âşık Efendi'yi karşılamaya dervişler göndermiş. Dervişler onu alıp, bir bahçeye götürdüler. O bahçeye girince, orada İbrâhim Gülşenî'yi gördü, İbrâhim Gülşenî, Âşık Efendi'ye; "Senin zaviyeye gelmen haccını geciktirir. Haccın gecikmesin diye biz seni karşılamaya çıktık" buyurdu. Âşık Efendi de; "Benim maksadım, sizin mezarınızı ziyâret. Etmekti. Fakat bizzat sizi görünce çok şaşırdım" diye özür diledi. (O zaman İbrâhim Gülşenî hayatta değildi.) Gülşenî; "Madem ki senin niyetin hac etmekti. Hemen ihramını giy" deyip, bir ihram verdi. Şaşkınlık içinde uyanan Âşık Efendi, kendini yatağında yatıyor buldu. Bu rü'yâ üzerine Âşık Efendi, hemen hacca gitmek için hazırlıklarını tamamladı. 30 kadar derviş ve Yeniceli Kerîm Efendi ile Mısır'a gitti. Mısır'a vardıklarında, İbrâhim Gülşenî'nin oğlu ve halîfesi Hayalî, dervişlerini Aşık Efendi'yi karşılamaya gönderdi. O dervişler onları alıp, rü'yâsında gördüğü bahçeye getirdiler. Hayâlî Efendi, tâ kapıya kadar çıkıp onları karşıladı. Hasretle birbirlerine sarıldılar. Ahmed Hayalî; "Eğer acele gitmek istiyorsanız, bu günlerde Hicaz tarafına bir gemi gidecek, siz birkaç gün bahçede kalıp istirahat edin. Burada her türlü ihtiyâcınız görülsün. Süveyş'den geçip hacca gidin" dedi. Âşık Efendi, hemen talebesi Kerîm Efendi'ye bakıp; "Rü'yânın bundan daha acâip bir şekilde gerçekleşmesi olur mu?" diye hayretini bildirdi Sonra Ahmed Hayâlî'ye; "Biz sizi merhum hocamız İbrâhim Gülşenî hazretleri olarak görmüşüz" dedi. O sırada Aşık Efendi'nin talebesi, hocasının gördüğü rü'yâyı anlatıyordu, İbrâhim Gülşenî'nin Âşık Efendi'ye ihram verdiğini anlatmamıştı. Ahmed Hayalî, o anda Aşık Efendi'ye bir ihram getirdi. Böylece rü'yâ, olduğu gibi gerçekleşmiş oldu. Bu hâdiseden, orada bulunanlar çok etkilendiler. Hattâ Âşık Efendi, memnuniyetinden o gün ihramı üzerinden çıkarmadı. Daha sonra hacca gitti. Hacdan dönüşte tekrar Mısır'a uğradı. Burada Ahmed Hayâlî'nin teklifi ile Müeyyidiyye Câmii'nde bir müddet va'z ve nasîhat eyledi.

Ahmed Hayâlî'nin talebelerinden Dede Bâlî adında bir derviş vardı. Bu derviş, Aşık Efendi'nin meclisinde dâima suâl sorar ve anlattıklarına i'tirazlarda bulunurdu. Bir gün Âşık

Efendiç Yâsîn sûresinin, **"Rahim olan ya'nî mü'minleri rahmetiyle murada erdiren Rabden doğrudan doğruya bir selâm vardır"** meâlindeki 58. âyet-i kerîmesini tefsîr ediyordu. Va'zı esnasında; "Allahü teâlâ, Cennettekilere selâm eder. Kimine melek vâsıtasıyle, kimine de ikram olarak (derecelerinin yüksek olması bakımından) vasıtasız olarak selâm eder" dedi. O anda Âşık Efendi duygulanarak ağlamaya başladı. "İnşâallah bize de vasıtasız olarak selâm eder" diye duâ etti. Bu sözleri dinlemekte olan Dede Bâlî, ne denilmek istenildiğini anlayamadı. Aşık Efendi'ye; "Cennet ehlini umûmî olarak söylediniz. Hâlbuki Peygamberlerden başkasına melek nasıl gelir? Hak teâlâ nasıl selâm verir? Nasıl olur da Cennetliklerin ba'zılarına ikram eder? Bu şekilde konuşmak sapıklıktır" gibi ba'zı uygunsuz sözler söyledi. Dede Bâlî Efendi'nin Âşık Efendi'ye karşı yaptığı bu hareketleri hocası Ahmed Hayâlî Efendi'ye bildirdiler. Bir talebesini çağırıp; "Âşık Efendi'nin va'zında anlattığı, Kâdı Beydâvî'nin tefsîrinde yazılıdır. Dede Bâlî gereksiz yere ileri geri söz söyleyip, azîz bir kimsenin sohbetinde huzûrsuzluk çıkarmasın. Eğer tekkede rahat edeyim diyorsa, ona göre davransın. Git ona haber ver" dedi. O anda çok kızgın bir hâlde idi. Ayrıca; "Aşık Efendi'ye de söyle, bizden Pîr'e (İbrâhim Gülşenî'ye) şikâyet etmesine izin vardır. Yoksa o haddîni bilmez dervişin yaptığı işe râzı olmuş oluruz. Hem Dede Bâlî'nin yanına git, şu kıt'ayı oku" dedi. **Kıt'a:**

"İster misin ki yerin ola tekke-i huzûr?
Benden bu pendi (nasihati) yürü kabûl eyle ey dede!
Buğz edip kimseye hışımla söyleme!
Bir söyleyenler iki işitir bu vakitte."

O talebe diyor ki: "Gittim, durumu Âşık Efendi'ye de bildirdim. Bu duruma hayret edip, çok istiğfar etti. Bu hayretinin sebebini sordum. Âşık Efendi; "Dede Bâlî'nin uygunsuz i'tirâzından dolayı bu gece hocamız İbrâhim Gülşenî'ye teveccüh ettim. Hayâlî Efendi'nin dervişlerinden biri meclisimizin huzûrunu bozdu, diye şikâyette bulundum. Senin bu haberin, benim bu hareketime cevaptır" dedi.

Daha sonra Dede Bâlî'nin yanına gittim. Ahmed Hayâlî'nin söylediklerini ona bildirdim. Emrettiği kıt'ayı da okudum. Dede Bâlî, o anda hüngür hüngür ağlamaya başladı ve şöyle anlattı: "Bu gece Pîr hazretleri (İbrâhim Gülşenî) beni orta yere çıkardı. Oradaki ba'zı kimselere emr etti, beni yatırdılar. Tabanlarıma ve sırtıma vurarak beni çok dövdüler. Şu anda bile o dayağın acısından hareket edecek hâlde değilim. Her tarafım şiddetli şekilde ağrıyor" dedi. Sırtını açıp, dayak izlerini bana gösterdi. Sopa vurulan yerler mosmor olmuştu. Çok özür diledi, ağlayıp sızladı, tövbe ve istiğfar etti. Gelip, özrünü hocamız Hayâlî Efendi'ye bildirdim. Dede Bâlî'nin hâlinin perişanlığını anlatıp, affetmesini rica ettim. Ahmed Hayâlî bana; "Git Âşık Efendi'den af dile. Dede Bâlî'nin işi ona havale edildi" buyurdu. Hemen hocamız Hayâlî Efendi'nin saâdethânelerinden çıktım, zaviyeye geldim. Âşık Efendi'ye Dede Bâlî'nin durumunu anlattım. Af edilmesinin kendisine havale edildiğini söyledim. Aşık Efendi şöyle buyurdu: "Onun tövbe ve istiğfar etmesi, yaptığı hareketin uygunsuzluğunu anlamış olması af yerine geçer. Biz onu affettik. Ancak Dede Bâlî'nin bize yaptığı uygunsuz hareketlerine karşılık, Yâsîn-i şerîf sûresinin; **"Ey günahkârlar! Sâlih mü'minlerden ayrılıp, yalnız kalınız"** meâlindeki 59. âyet-i kerîmesini okumuştum. Bunun için bir miktar zaviyeden çıkıp uzak olsun" dedi. Ben de gidip bu durumu Dede Bâlî'ye bildirdim. Dede Bâlî zaviyeden çıkıp, kırk gün müddetle hiç görünmedi. Daha sonra çıkıp geldi. Çok zayıflamış, sararıp solmuştu. Nerede ve nasıl riyâzet çektiğini araştırdık, kendisinden sorduk, fakat bir türlü cevap alamadık. Âşık Efendi'nin işâreti ile yedi gün halvete çekildi. Bundan sonra insanları doğru yola da'vet etmek için icâzet verildi. Sonradan Dede Bâlî Efendi, Anadolu'ya da gitti. Pek çok dervişle Bağdad'a gidip, orada vefât etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 195

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 282

3) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî sh. 470, 474, 547, 548,

ATÛFÎ (Hızır bin Mahmûd)

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hızır bin Mahmûd bin Ömer Atûfî olup, lakabı Hayreddîn'dir. Doğum târihi belli olmayıp, Merzifon'da doğdu. 948 (m. 1541) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb semtinde, hazret-i Hâlid'in (r.a.) civarında, meşhûr âlimlerden Hatîb Kâsımoğlu'nun yakınına defnedildi.

Hayreddîn Atûfî, zamanının büyük âlimlerinden okudu. Mevlânâ Bahtî Halîfe'den tefsîr ve hadîs ilmini, Amasyalı Mevlânâ Abdi'den me'ânî ilmini, meşhûr riyaziyeci Kâdı-zâde'nin torunu Kutbüddîn Muhammed'den riyaziye (matematik) ilmini, Bursalı Mevlânâ Hocazâde'den usûl ilmini ve Mevlânâ Efdal-zâde'den fıkıh ilmini öğrendi. Zamanının meşhûr âlimleri arasına katıldı. Din ve fen ilimlerindeki üstünlüğü sebebiyle, Sultan İkinci Bâyezîd Hân tarafından Saray-ı Hümâyûn muallimliğine ta'yin edildi. Daha sonra da câmilerde tefsîr ve diğer ilimleri okuttu. Evine çekilip, çeşitli ilim ve mevzûlarda kitaplar yazdı. Gerek ders okuturken ve gerekse eserlerini yazdığı sırada, Pâdişâh tarafından lâyık olduğu tahsisat (maaş) verilerek, şânına uygun muâmele gösterildi.

Hayreddîn Atûfî, birçok eser yazmıştır, İstanbul kütüphânelerindeki eserleri şunlardır: 1-Hâşiye-i Tefsîr-i Keşşâf, 2-Hâşiye-i Tefsîr-i Beydâvî, 3-Şerhu Meşârık-ı şerîf (El yazısı ile yazma nüshası Üsküdar Selîmağa Kütüphânesi'ndedir), 4-Şerhu Kasîde-i Bürde (Kendi eliyle yazma nüshası Ayasofya Kütüphânesi'ndedir), 5-El-Enzâr (Ba'zı hadîs-i şerîflerin şerhi beyânındadır), 6-Hısn-ül-âyât-il-Izâm: En'âm sûresinden ba'zı âyet-i kerîmelerin tefsîri hakkındadır. 7-Ravz-ül-insân fî tedâviri sıhhat-il-ebdân: Peygamberimizin (s.a.v.) tıbbından bahseder. Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a hediye ettiği, kendi eliyle yazma nüshası Enderûn-i Hümâyûn'daki Sultan Üçüncü Ahmed Hân Kütüphânesi'ndedir. 8-Kitâb-ül-Attâs, 9-Mir'ât-üt-te'vîl fimâ hüve enmûzec-üt-takvîl. 10-Mir'ât-ür-rü'yâ, 11-Hıfz-ül-Ebdân: Tıb ilmine dâir manzûm bir eserdir. 12-Cevherât-ül-Cenâniye fil-mesâil-il-Îmâniye, 13-Şerhu Îsâgûcî fil-mantık.

---

1) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 415

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 101

3) Şakâyik-i Nu'mâniyye cild-2, sh. 10

4) El-A'lâm cild-2, sh. 307

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 355

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 346

7) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3161

8) Ravz-ül-insân Süleymâniye Kütüphânesi Vehbi Efendi kısmı. No: 1392

9) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 208 cild-2, sh. 1063, 1332, 1480

BABA HAYDAR SEMERKANDÎ

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebelerinin yükseklerinden ve halîfelerinden. Baba Haydar Semerkandî diye tanınmıştır. Doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında kaynak eserlerde

ma'lûmât bulunamayan Baba Haydar, 957 (m. 1550) senesinde İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde vefât etti.

Baba Haydar hazretleri, küçüklüğünde asıl memleketi olan Semerkand'da Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin derslerine devam edip, yetişti. Hâce hazretlerinin yüksek halîfelerinden olarak me'zûn olduktan sonra, bir ara Mekke-i mükerremeye gitti. Harem-i şerîfte mücavir olarak epey müddet kalıp, daha sonra bir arkadaşı ile beraber İstanbul'a geldi. İstanbul'da Eyyûb Sultan Câmii'nde, kırk yıl müddetle devamlı i'tikâf yaptı. Kerâmetler ve faziletler sahibi, hocasına lâyık olgun bir talebe idi. Birçok güzel hâllerin kendisinde toplandığı yüksek bir velî idi. Baba Haydar hazretlerinin zamanında yaşayan, vera' ve takvâ sahibi sâlihlerden olan bir mübârek zât şöyle anlatır: "Bir Ramazân-ı şerîfin son on gününde, Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin Câmi-i şerîfinde, Baba Haydar ile ikimiz i'tikâf yaptık. Benim i'tikâfa girdiğimde, o zâten i'tikâf hâlinde idi. Beraber bulunduğumuz on gün içinde, iki bademden başka hiçbir şey yemedi. Az yemekte bu kadar ileri, çok yüksek bir zât idi. Onun bu hâlini görünce hayretler içinde kaldım. Onun bütün ânı ibâdet ve tâat ile geçmekte, başka şeylerle hiç meşgûl olmamakta idi."

İslâm halifelerinin yetmişbeşincisi ve Osmanlı pâdişâhlarının onuncusu olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Baba Haydar hazretlerinin üstün hâllerini ve büyük bir zât olduğunu öğrenince, Eyyûb Nişancası ile Haliç arasında, Cezri Kâsım Paşa Câmii'ne inen yol üzerinde, bu zâtın gönlünü ve duâsını almak için Baba Haydar Câmii'ni yaptırdı. Bu câminin inşaatı tamamlandıktan sonra buraya yerleşen Baba Haydar, bu mescidde cemâate imamlık yaptı. Vefât edinceye kadar bu vazîfeyi devam ettirdi. Vefâtı orada vukû' buldu. Bu mescidin avlusuna defn olundu. Kabri, bu mescide girerken solda, set üstündedir.

Bütün İstanbul ahâlisinin Baba Haydar'a karşı tam bir i'tikâd ve i'timâdları var idi. Onun yüksek hâl sahibi, mübârek bir zât olduğunu bilirler, hürmet ve muhabbet ederlerdi.

---

1) Mir'ât-ı kâinat cild-3, sh. 137

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 260

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 435

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069, 1092

5) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 285

BABA YÛSUF SİVRİHİSÂRÎ

Anadolu'da yetişen evliyâ zâtlardan. Doğum târihi bilinmemekte olup, 917 (m. 1511) senesinde vefât etti. Evliyânın meşhûrlarından Hacı Bayram-ı Velî'nin tarikatına mensûb idi. Bu yolda yetişmiş, edeb ve vekar ehli bir zât idi. Dînin emirlerine uyma husûsunda çok dikkatli davranırdı, insanlara va'z ve nasihat ederdi. Sözleri çok te'sîrli idi.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Bâyezîd Câmii'ni yaptırınca, bir Cum'a günü câminin açılışı için gelmişti. Baba Yûsuf Sivrihisâri'yi de da'vet etmişti. Baba Yûsuf' Sivrihisarî, namazdan sonra kürsüye çıkıp va'z etmeye başladı, öyle te'sîrli bir va'z yaptı ki, Pâdişâh ve câmide bulunan cemâat ağlamaya başladılar, ağlamalarıyla câmi inledi. Câminin açılışını seyretmek için gelip, dışarıda bekleyen hıristiyanlardan üç hıristiyan, Baba Yûsuf hazretlerinin te'sîrli sözlerinden ve cemâatin hepbirden ağlamasından çok etkilenmişlerdi. Bu üç hıristiyan, müslüman olmaya karar verdiler. Hemen câmiye girip. Baba Yûsuf Sivrihisâri'nin huzûrunda müslüman oldular. Bu

hâdiseyi gören Sultan İkinci Bâyezîd Hân, yaptırdığı Bâyezid Câmii'nin ilk açılışında böyle bir hâdisenin vukû' bulmasından dolayı çok sevinip memnun oldu. Müslüman olan üç hıristiyana, pekçok para ve mal hediye etti. Ayrıca vezirlerinin de vermelerini söyledi. Böylece müslüman olmakla şereflenen üç Hıristiyan, dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular, İkinci Bâyezîd Hân, Baba Yûsuf Sivrihisâri'yi çok sever, sohbetinde bulunurdu. O da Sultânı çok severdi. Baba ve oğulluk sözleşmesi yapmışlardı. Pâdişâh ona; "Hacca gideceğin zaman bana gel görüşelim" demişti. O da memleketine dönüp, bir müddet orada kaldı. Orada iken, rü'yâsında Kâ'be'de Hacer-i esved yanında manzûm bir kitap yazması işâret edildi. O zamana kadar şiir yazmamıştı. Bu rü'yâsından sonra şiir yazma kabiliyeti hâsıl oldu. Sonra hacca gitmek üzere hazırlanıp, Pâdişâh İkinci Bâyezîd Hân'ı görmek üzere İstanbul'a gitti. Pâdişâh ona bir miktar altın verip; "Bunlar helâldir. Kendi elimle kazandım. Bu altınları Resûl-i ekremin (s.a.v.) türbe-i mutahherasının kandillerine harcarsın. Mübârek türbesinin yanında dersin ki: "Yâ Resûlallah! Ümmetinin koruyucusu, günahkâr kul Bâyezîd sana selâm söyledi ve bu helâl altınları türbenin kandillerine yağ almak için gönderdi." Ve; "Bu hediyenin kabûlü için yalvarırsın. Ümîd ediyorum ki, senin vâsıtanla kabûl olunur" dedi. O da bu isteğini yerine getirmek üzere altınları alıp, vedâlaştı ve yola çıktı.

Baba Yûsuf hazretleri, Mekke'ye varıp hac ibâdetini yaptıktan sonra, bir sene Mekke'de mücavir olarak kaldı. Rü'yâsında Hacer-i esved yanında yazması emredilen manzûm kitabı yazdı. Çok güzel ve büyük bir kitap oldu. Allahü teâlâ ona, "orada daha önce hatırından geçirmediği ma'rifet kapılarını açtı. Bunları orada yazdığı kitapta topladı.

Bir sene sonra da Mekke'den Medine'ye gitti. Medîne-i münevvereye varınca, bir yün elbise giydi. Ellerini esîr gibi arkadan bağlattı. Yere yatıp yüzü koyu sürünerek ve şefaat dileyerek Resûlullahın (s.a.v.) mübârek türbesine yaklaştı. Türbenin kubbesi dışında değerli bir asâ vardı. Türbedâr onu dikkatle korurdu. Resûlullah (s.a.v.), rü'yâda Baba Yûsuf'a bu asâyı almasını, üç parça edip, bir parçasına Bursa'da Seyyid Emîr Sultan türbesine, bir parçasını Hacı Bayram-ı Velî'nin türbesine, bir parçasını da bir başka zâtın (Üçüncü zâtın ismi, bu hâdiseyi nakleden tarafından hatırlanamamıştır.) türbesine koymasını emir buyurmuştur. Bu emir üzerine asayı almak istediğinde, türbedâr mâni olmak istemiş, Peygamberimiz (s.a.v.) türbedâra vermesini işâret buyurmuş, o da asayı vermiştir. Baba Yûsuf hazretleri, İkinci Bâyezîd'in isteğini arzu ettiği gibi yerine getirip, asâyı da alarak İstanbul'a döndü. Asa husûsunda buyurulan emri aynen yerine getirdi.

İnsanlara va'z ve nasihat edip, saadete kavuşmaları husûsunda çok hizmetler yapan Baba Yûsuf Sivrihisârî, Yavuz Sultan Selim Hân'ın padişahlığının ilk sıralarında vefât etti. Kabri, Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesi çevresindedir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 376

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 598

3) Bedâyi'ul-vekâyi, varak 413a

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 41

BABA-ZÂDE

Osmanlı devrinde yetişen âlim ve velîlerden. Doğum târihi ve doğum yeri bilinmemektedir. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, çeşitli yerlerde müderrislik yaptı. Allahü

teâlânın rızâsı için öğrendiği güzel ilimleri, yine O'nun rızâsı için tâliblerine öğretmeye başladı. Ayasofya ve Eyyûb Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. İlmi, zühd ve takvâsı, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymaktaki gayreti, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnet-i şerîfine riâyette sebatı ile meşhûr oldu. Allahü teâlânın kullarına emr-i ma'rûf yapar, İslâm dînini, Selef-i sâlihînin doğru yolundan kıl ucu kadar ayrılmayan din âlimlerinden öğrenmelerini nasihat ederdi. Beş vakit namazı, hep Eyyûb Sultan Câmii'nde cemâatle kılardı. 990 (m. 1582) senesinde vefât edip, Eyyûb Sultan yakınlarında bir türbeye defnedildi.

Baba-zâde Efendi, namazda ta'dîl-i erkâna çok riâyet ederdi. Bilhassa nafile namazlarda tesbihleri çok uzatırdı.

Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınan Baba-zâde, mübahların birçoğunu da terk ederdi. Kâfir, bid'at sahibi ve fâsıklarla yakınlaşmaların, müslümanların nûrunu azaltacağını söylerdi.

Hüseyn Çelebi anlatır: Ba'zı kimselerle birlikte, o zaman kâfirlerin oturduğu Langa mahallesinden geçerek, Baba-zâde'nin huzûr-i şerîflerine geldik. Bir müddet sohbet buyurduktan sonra; "Değil kâfir mahallesine uğramak, kâfirin mumunun ışığının dokunduğu yerden geçmek bile îmân nûruna zayıflık verir. Yeniden eski hâlini alması için çok çalışmak gerektirir" dedi.

Bir akrabası anlatır: "Bir gece Baba-zâde Efendi, âdetlerinden daha erken bir vakitte kalktı. Hazreti Eyyûb el-Ensârî türbesine gitti. Türbedarı bulup, açtırmak ve bir müddet Kur'ân-ı kerîm tilâvet eylemek niyetiyle türbe kapısına yöneldi. Yaklaşınca, türbe kapısının açık, içeride de tanımadığı birçok kimsenin bulunduğunu gördü. "Acaba bunlar kimdir?" diye düşünürken, bir grup kimse daha geldi. Bunları da tanıyâmadı. Ama onlar, kendisini tanıdıklarını ifâde eden nazarlarla bakıyorlardı. Ehl-i gaybtan olduklarını işâret edip, Baba-zâde'nin de onlardan olduğunu müjdeledîler. Bu hâdise kendisine bir rü'yâ gibi geldi.

Bir kâğıt bulup, yazdı. Vefâtından sonra da bu hâli anlatan akrabası, bahsi geçen kâğıdı buldu ve Baba-zâde'nin yüksek hâllerini sevdiklerine anlatmakla şereflendi.

---

1) "Kitab-ı silsile-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekin" Süleymâniye Kütüphânesi, Şehîd Ali kısmı. No: 2819, vr: 144b

2) Târih-i silsile-i ulemâ, Süleymâniye kütüphânesi, Es'ad Efendi kısmı. No: 2142, vr. 212a

BÂBÜR ŞÂH

Hindistan'daki en büyük İslâm devleti olan Gürgâniyye Devleti'nin kurucusu, edîb, âlim ve tasavvuf ehli, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Zahîrüddîn Muhammed Bâbür'dür. 6 Muharrem 888 (m. 14 Şubat 1483) târihinde Özbekistan'ın Fergâna şehrinde doğdu. 5 Cemâzil-evvel 937 (m. 26 Aralık 1530) târihinde Agra'da vefât etti. Kabri, Kabil'dedir. Babası, dünyânın en büyük hükümdârlarından Emîr Tîmûr Gürgân Hân'ın oğlu olan Esterâbâd Fâtihi Miran Şâh'ın torunu Sultan Ebû Sa'îd'in oğlu, Fergâna hükümdârı Ömer Şeyh Mirzâ'dır. Annesi Çağatay Hanlığı'nın müessisi olan Çağatay Hân'ın torunu Yûnus Hân'ın kızı Kutluğ Nigâr Hanım idi.

İyi bir tahsil ve terbiye ile yetiştirildi. Hoca Kelân'ın terbiyesinde büyüdü. Türkçe'den başka, pek mükemmel sûrette Farsça, Arabca ve Moğolca öğrendi. Âlim ve evliyâ diyârı Türkistan'da, Ehl-i sünnet i'tikâdını ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerini öğrendi. Dedeleri Ebû Sa'îd ve Yûnus Hân, Silsile-i âliyyenin büyüklerinden Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (k.s.) sohbetinde bulundular. Fergâna hükümdârı Ebû Sa'îd, gönül sultânı Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (k.s.) duâsını aldı. Yûnus Hân da, bir bakışı şifâ olan, kalb ilimlerinin mütehassısı, gönüllerin sultânı olan o mübârek

zâtın teveccühünü kazandı. Bu mübârek kimselerin torunları Bâbür Şah doğunca, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine takdim edip, isim taleb ettiler. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri, Bâbür'e, dînin koruyucusu ma'nâsında Zahîrüddîn lakabını verdi. Ona, âlemlere rahmet olarak yaratılan, Allahü teâlânın habîbi, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) ism-i şerîfi olan Muhammed ismini verdi. Çok duâlar etti. Bâbür Şah, bu isimlendirme ve teveccüh sayesinde, çok büyük muvaffakiyetlere mazhar oldu. Kendisi de dâima bunun şükrünü yaptı. Daha sonraları çok tehlikeli, çetin ve maceralı hayâtını yazan Bâbür Şah; "Allahü teâlâ, lütfuyla işlerimi en müsait ve en mes'ûd bir şekilde tanzim etmiştir" derdi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyarak da, kendisine verilen ni'metlerin şükrünü eda ederdi. Bozkır kültürünün hâkim olduğu Türkistan'da; devrin örf ve âdetlerine göre mükemmel bir askeri ta'lim ve terbiye ile yetişti. Kılıç kullanmayı, ok atmayı ve ata binmeyi öğrendi. Eshâb-ı Kirâmın ve mücâhidlerin gazâlarını, kahramanlıklarını ve evliyâ menkıbelerini dinledi. Onların hâl ve hayatlarından ibret alarak, kumandanlık vasıflarını geliştirdi. Gençliğinden i'tibâren gazâlara katılıp, zaferler kazandı.

Fergâna bölgesinin emîri olan babası Şeyh Ömer Mirzâ, oğlu Bâbür'ü, kumandanlık ve devlet idâresinde bilgi ve tecrübesini arttırması için Endican vâliliğine gönderdi. Tahsiline burada da devam etti. Babası bir kaza neticesinde vefât edince; 5 Ramazan 899 (m. 10 Haziran 1494) târihinde Fergâna'ya emîr oldu. Genç yaşında mes'ûliyetli, tehlikeli ve maceralı bir mücâdele içine girdi. Amcası ve dayısı ile mücâdele etti. Tîmûroğulları, bağlı beylerden meydana gelen ve Semerkand'daki hükümdârın idâresinde bulunan bir devletti. Semerkand'daki hükümdârın gücsüzleşmesi, ba'zı kuvvetli beylerin güçlenmesine sebep oluyordu. Bâbür Şah da Fergâna emîri olduğu sıralarda, bölgeye hâkim Tîmûroğullarının zayıflaması sebebiyle, mirza denilen beyler arasında daimî çatışmalar oluyordu. Mahallî beyler arasında birlik yoktu. Bâbür Şah, Tatar ve Özbek melikleriyle onbir yıl mücâdele etti. Geçirdiği birçok tehlike ve maceralar, mukavemet ve azmini arttırdı. Ağır şartlarda, az sayıda kuvvet ve sâdık mâiyetiyle büyük işler başarmayı öğrendi. Şeybânîler'in işgalindeki Semerkand ve Endican'ı zabt etmeye çalıştı. 904 (m. 1498) ve 905-906 (m. 1499-1500) senelerinde teşebbüslerinde muvaffak olamadı. Mâlik olduğu herşeyini kaybetti. Sayılan çok az olan sâdık dostlarından başka herkes kendisini terk etti. Üç sene mâiyetiyle birlikte çok sefâlet ve sıkıntı çekti. Yiyecek, giyecek, silâh ve barınacak yer bulamadı. Bu sıkıntılı zamanlarda, mâiyetiyle birlikte ancak üç ekmek bulduğu olurdu. Soğuk havada harabeye girip, kuzu postuna bürünerek uyudu. Her an ölümle burun buruna geldi. Hep Hakka tevekkül eder, dâima abdestli olup, duâ ederdi. Allahü teâlâdan bir ân gâfil olmayıp, ibâdet ve zikr-i İlâhî ile meşgûl olurdu. Çok tehlike altında olduğu bir günde, abdest alıp namaz kıldı. Sonra da; "îster bir yıl yaşa, ister yüz, ne çıkar! Kalbleri fetheden bu saraydan ayrılma zamanı geldi!" deyip yattı. Çok geçmeden uyuyakaldı. Rü'yâsında, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin torunu Hoca Ya'kûb'u gördü. Ona; "Korkmayın, dedem Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri sizi unutmadı. Biraz sonra imdâdınıza koşacak, uyanın" diyordu. Gözlerini açtı. Düşmanları onun bulunduğu yere gelmişler, hileyle yakalayıp bağlamaya hazırlanıyorlardı. Aynı anda nal sesleri işitildi. Gelenler, Bâbür'ün iki sâdık kumandanı ve yirmi adamıydı. Tehlike savuşturuldu. Yardıma gelen adamları, rü'yâda Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerini gördüklerini ve yerini bildirerek gidip bulmalarını emrettiğini söylediler. Evliyânın, hayatta olduğu gibi, kabirde de feyz ve berekât saçtığı, tasarrufda bulunup, imdâda yetiştiği bir kerre daha görüldü. Buna, Bâbür Şâh'ın i'tikâdı tamdı. Çünkü isim hocası Ubeydullah-ı Ahrâr hazretleri; "Himmet etmek; Allahü teâlânın isimleri ile münâsebeti olan bir zâtın, kalbinde yalnız bir işin yapılmasını bulundurması demektir. Bu şeye teveccüh eder. Kalbine bundan başka hiçbir şey getirmez. Yalnız, o işin yapılmasını ister. Allahü teâlâ da o işi yaratır. Allahü teâlânın âdeti böyledir. Kâfirlerin himmet ettikleri şeylerin de

hâsıl oldukları görülmüştür. Allahü teâlâ, bana bu kuvveti ihsân etmiştir. Fakat, bu makamda edeb lâzımdır. Edeb de; kulun kendisini, Hak teâlânın irâdesine tâbi etmesidir. Hakkı kendi irâdesine tâbi etmemektir. Hak teâlânın fermanına muntazır olmaktır, irâdesi te'allûk edip ferman buyurunca, himmet etmektir" buyurmuş, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (r.a.) oğlu Hâce Muhammed Yahyâ da; "Tasarruf sahipleri üç nev' idir Bir kısmı, Allahü teâlânın izni ile her istedikleri zamanda, diledikleri kimselerin kalbinde tasarruf ederek, onu fenâ makamına eriştirirler. Ba'zısı, Allahü teâlânın emri olmadan tasarruf etmez. Emr olunan kimseye teveccüh ederler. Bir kısmı ise, kendilerine bir sıfat bir hâl geldiği zaman, kalblere tasarruf ederler" buyurmuştu. Bâbür Şâh'ın bu hâdiseden sonra, İslâm âlimlerine ve evliyâullaha olan muhabbet ve sevgisi daha da arttı. Hayattakilere hürmet ve ta'zim edip, teveccühlerini kazanmaya çalıştı. Âhırete intikâl etmiş olanların kabir ve türbelerini ziyâret edip, lüzumlu i'mâr ve ta'mirlerini yaptırdı. Bütün işlerini, onların buyurdukları ve kitaplarına yazdıkları gibi yaptı. İslâmiyetin cihâd farizasına sımsıkı sarıldı, İslâm hukukunu, adâlet ve ahlâkını duyurup hâkim kılmak için, dâima mücâdele etmeye azmetti. Küfür karanlığında boğulan Güney Asya'ya hak ve hakîkati götürüp, İslâm nûruyla aydınlatmayı ve bu iş için daha çok çalışmayı kafasına yerleştirdi. Genç yaşında uğradığı bütün felâketlere hep sabretti. Hiçbir zaman mücâdeleden yılmadı. Mümtaz bir şahsiyete sahip olması sebebiyle, adamlarının kalbini kazanmasını çok iyi bilirdi. Uğradığı felâketlere rağmen, her defasında etrâfında sâdık adamlar toplandı. Taşkend'de dayısının yanında bulunurken, Türk ve Tatarlar'dan bir ordu kurdu. Dünyânın en muhteşem sıra dağları olan Hindukuş'u aşıp, Kabil'e geldi. Şehri muhasara etti. Kan döküp, tahribat yapmak istemiyordu. Kabil'i elinde bulunduran Hâkim Mukim Argun ile müzâkere başlatıldı. Müzâkerenin uzatılması için, Bâbür Şah şaşalı bir askerî gösteri tertipledi. Birliklerini etrâfa yaydı. Rüzgâra karşı dalgalanan sancaklar, kulakları sağır eden kös sesleri arasında, kal'anın karşısındaki yüksek bir düzlükte resm-i geçit yaptırdı. Kâbillilerin hayranlıkla seyrettiği merasim, Mukim Argun'un şehri teslim etmesine sebep oldu. Kabil, silâh kuvvetiyle, katliam ve tahribat yapılarak değil, ince bir siyâsetle zabtedilmiş oldu. 910 (m. 1504)'de, Hindukuş'tan Gazne'ye kadar, hâkim ve hükümdâr oldu. Mukim Argun, Bâbür'ün tâbiiyyetine girince, mükâfatlandırdı. Bâbür Şah, teşkilâtlanmaya önem verdi. Yine toprakları tımarlara ayırarak, kendisiyle beraber gelen kumandan ve hânedan mensûplarına dağıttı. Şeybânî istilâsından kaçan; Semerkand, Hisar ve Fergâna ahâlisini iskân etti. Fars, Türk, Tatar, Hindu, Puştu lisânlarını konuşan ahâliye adâletle muâmele etti. Askerî teşkilâtı kuvvetlendirip, güçlü bir ordu kurdu, İslâmiyeti insanlara duyurdu.

Her tarafta İslâm hukukunu tatbik edip, adâleti te'min için gazâlara çıktı. 911 (m. 1505)'de İndus nehri sahillerine kadar ilerledi. Âsi kabile reîslerini cezalandırdı. Şeybânîler'in çekilmesiyle Horasan'a ilerledi. Hire'yi zabt edip, Belh şehrini hâkimiyeti altına aldı. 912 (m. 1506)'da Tîmûrlular hükümdârı Hüseyn Baykara'nın vefâtından sonra Hirat'a geldi. Yeğenleri Bediüzzemân ve Muzaffer Hüseyn tarafından çok iyi karşılandı. Hirat'ın ziyâret makamlarını, san'at ve mimari eserlerini, dinlenme merkezlerini gezdi. Evliyânın büyüklerinden Şeyh-ül-İslâm Abdüllah-i Ensârî hazretlerinin türbesini huşû' ile ziyâret etti. Abdullah-i Ensârî hazretlerinin; "Yâ Rabbî! Dostlarını öyle yaptın ki, onları tanıyan sana kavuşuyor ve sana kavuşmayan, onları tanımıyor. Yâ Rabbî! Her kimi felâkete düşürmek istersen, onu İslâm âlimleri üzerine atarsın" sözünü bir defa daha hatırladı. Ubeydüllah-i Ahrâr'ın (k.s.) talebesi, büyük âlim, edîb, veliy-yi kâmil Molla Câmî hazretlerinin türbesini ziyâret ederek, feyz aldı. Hirat'taki nadide kitaplar, işlemeli silâhlar, göz nûru dökülerek meydana getirilen motifler, san'at eserleri Bâbür Şâh'a çok te'sîr etti. Edebî hisleri uyandı. Hirat'ı zihnine nakş edip, yedi aydır ayrı kaldığı Kabil'e döndü.

Hirat'tan Kabil'e dönüşü pek çetin ve maceralı geçti. Mevsim kıştı. Kandehâr yolundan Heri-Rûd Dağı'na girdi. Kara gömüldü. Şiddetli bir fırtınaya tutuldu, ilerlemesine devam etti. Fırtınanın çok şiddetlendiği bir sırada, bir mağaraya rastladılar. Birlikler, karlar altında, bütün geceyi oldukları yerde, atlarının üstünde geçirdiler. Bâbür Şâh'a, mağaraya sığınması için çok ısrar ettiler. Askerleri dışarıda fırtına ve soğukta mücâdele ederken, sıcak bir barınağa girmek istemedi. Kederde ve tasada beraber olması, onu askerin gözünde daha da büyüttü. "Onların çektiği ızdırâbı ben de tatmalıyım. Dostlarla beraber ölmek düğündür" deyip, bulunduğu yere kürekle bir çukur açtı. Diz çökerek içine girdi. Askerleri de, fırtınadan korunmak için aynı yolu ta'kib ettiler. Uyandığında, başının üstüne karış karış kar birikmiş, kulakları donmuştu. Fırtına dinmiş, ortalık sakinleşmişti. Zerrin Boğazı'ndan Hindukuş'u geçip, Kabil'e geldi. Amcaoğlu Hân Mirzâ'nın isyanını bastırıp, şehre girdi. 913 (m. 1507)'de Kandehâr'ı zabt etti. Afganistan'a hâkim büyük bir İslâm devleti kurdu. Tîmûrlular hânedanının en büyük reîsi olduğunu ilân edip, "Pâdişâh" ünvanını aldı. Şeybânî Hân'ın Şah İsmâil Safevî'ye mağlup olup şehîd edilmesi üzerine, tekrar Mâverâün-nehr'e gitmek istedi. Bu sırada Şah İsmâil, Hirat'ı işgal edip, Ehl-i sünnet ahâlisine çok zulüm etti. Hutbede bu ümmetin en yükseği olan, müslümanların gözbebeği Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk ve Osmân-ı Zinnûreyn hazretlerine dil uzattırmaya, Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarına da hürmetsizlik ettirmeye kalkıştı. Hatîb, hutbede Hulefâ-i râşidînin isimlerini okuyunca, Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan askerler tarafından derhâl parçalandı. Şah İsmâil-i Safevî, Hirat Şeyhülislâmını çağırdı. İlk üç halîfeyi kötüleyerek tel'in etmesini istedi. Şeyhülislâm, sapıklık olan bu teklifi red edince, Şah İsmâil, bizzat ok atarak onu şehîd etti. Ağaca astırıp yaktırdı. Bid'at ve sapıklık bilmeyen, Sünnî bir müslüman olan Bâbür Şah, Safevî zulmüne son vermek istedi. 917 (m. 1511) senesinde Hisar ve Buhârâ'yı zabt edip, Mâverâünnehr'deki şehir ve kasabalara hâkim oldu. Aynı yılın Receb ayında, üçüncü defa Semerkand'a hâkim oldu. Moğolların ihânetine uğrayınca, Kabil'e çekildi. Mâverâünnehr'e Sünnî Özbekler hâkim olunca; zulüm ve tahribat durduruldu. Bâbür, 920 (m. 1514) senesinde tekrar Kabil'e döndü. Budizm ve mecûsîlik gibi putperestliğe inanan Racaların zulmü altında inleyen Hindistan'a İslâmiyeti götürmeye karar verdi. Kuvvetli bir ordu kurdu. Süvari ve ateşli silâhlar ile, 924 (m. 1518) senesinde Kunar ve İndus sahalarını emniyet altına aldı. 925 (m. 1519)'de İndus nehrini sallarla geçti. Pencab'a hâkim oldu. Pencab ahâlisine çok iyi muâmele etti. Askerlerin zulüm ve tahribat yapmasını şiddetle yasakladı. Hindistan'ın merkezi Dehlî'ye gönderdiği elçi, Lâhor'da tevkif edilince çok üzüldü. Pencab'ı teşkilâtlandırıp, ta'yinlerde bulundu. Kabil'e dönüp, hududlarını emniyete almaya ve ordu toplamaya başladı. Kandehâr'ı zabt etmesiyle, Amuderyâ ile İndus ve Belûcistan arasındaki bütün topraklara hâkim oldu.

Bâbür Şah, Afganistan'da kuvvetlenip, Hindistan'da taraftar topladı, İndus nehrini geçti. Kuzey Hindistan'a girdi. Lâhor'u zabt ile, bütün Pencab'ı adamları arasında taksim ederek tekrar Kabil'e döndü. 932 (m. 1525)'de beşinci ve sonuncu Hindistan seferine çıktı. İndus nehrini geçerken, bir kâtib kadrosu kurdurup, karşı sahile geçen kuvvetlerini tek tek kaydettirdi. Hindistan'a onikibin kişilik kuvvetle girdi. Pencab'daki kuvvetlerini topladı. Hindistan'ın merkezi Dehlî'ye hareket etti. Geçtiği yerlerdeki merkezleri teşkilâtlandırarak ilerledi. Lahor'daki saray kütüphânesinde bulunan İslâm âlimlerinin kitaplarına hayran kaldı. Bâbür Şah, uğradığı her yerde, insanların müslüman olmasında müessir olan gönül sultânı evliyâ ve âlimlerin kabir ve türbelerini ziyâret etti. Muvaffakiyeti için onların rûhlarından istimdâd edip, Allahü teâlâya duâ etti. Hindistan'ın zabtı için, batıdaki en büyük Türk-İslâm devleti olan Osmanlı Devleti ile münâsebet kurdu. O devrin en yüksek ateşli silâh teknolojisine sahip olan Osmanlı Devleti'nden topçu ustaları getirtti. Dehlî'ye hâkim olan İbrâhim Lodî'ye karşı harekete geçti. Pâni-püt'te,

İbrâhim Lodî'nin kendisinden çok üstün olan kuvvetlerini karşıladı. 933 (m. 1526) yılında, on-onbeşbin kişilik küçük, fakat muntazam bir ordu ile, yüzbin kişilik orduyu mağlubiyete Uğrattı, İbrâhim Lodî'nin öldürüldüğü, Bâbür'ün kazandığı Pâni-püt meydan muharebesinin, Hindistan'ın istikbâline büyük te'sîri oldu. Muharebede, Bâbür'ün askerî dehâsı, teşkilâtçılığı, ordudaki ateşli silâhları, topları, tecrübeli Türk ve Tatar cengâverleri, fillerle dolu düşman ordusunu darmadağın etmeye kâfi geldi. Bâbür, Pâni-püt zaferi sonrasında ilerlemesine devam ederek, Dehlî ve Ağra'ya girdi Mağluplara ve ahâliye âlicenaplıkla muâmele etti.

Meşhûr âlim Zeynüddîn Hafî hazretlerinin, aynı ismi taşıyan torununu yanından hiç ayırmayan Bâbür Şah, Dehlî'de ilk hutbeyi, dedesi gibi âlim olan Zeynüddîn Hafî'ye okuttu. Halka yapılan zulüm ve baskıları kaldırdı. Ülkede adâleti te'sis etti. İslâmiyete uymayan her türlü vergiyi kaldırdı. Halkının refah ve saadeti için çalıştı. Onun iyilikleri, bütün teb'asına te'sîr etti. Ahâli rahata kavuştu. Herkese iyi muâmele ederek, insanların gönlünde taht kurdu. Oğlu Hümâyûn kumandasındaki bir ordu, âsî Afgan emirlerini mağlup etti.

Bâbür Şah, Hindistan'ın fethinde ve İslâm dîninin yayılmasında büyük emeği geçen Dehlî Türk hükümdârlarından Kutbüddîn Aybek, Alâüddîn Mes'ûd Şah ve Gıyâseddîn Balaban'ın türbelerini ve onların yaptığı diğer âbideleri ziyâret etti. Hindistan fâtihlerinin rûhunu şad etti. Hindistan'dan aldığı ganîmetleri, kumandan ve askerlerine dağıttı. Kendisine refakat eden âlim, evliyâ, edîb ve san'atkârlara da hediyeler verdi. Semerkand, Kaşgar, Horasan ve Irak'daki şeyh ve âlimlere, Mekke ve Medine'nin azîz bekçilerine bol bol hediyeler gönderdi. Cömertliğinin mükâfatını ziyadesiyle görüp, çok duâ aldı. Eski başşehri Kabil'in bütün ahâlisine hediyeler gönderdi.

Bâbür Şah, Hindistan'da karşılaştığı üç amansız düşman olan hararet, rüzgâr ve tozla mücâdele etti. Agra yakınlarında bahçe kurdu. Bahçede büyük bir kuyu kazdırdı. Suyu akıtmaya yarayan çarklar kurdurdu. Havuzlar, hamamlar, evler yaptı. Bahçe ve çiçekliklerin plânını bizzat kendisi çizdi. Bu plâna göre hazırlanan bahçe, çok güzel ve simetrikti. Şehirde de, üç katlı büyük bir kargîr su deposu yaptırdı. Su, bu sarnıcın en üst katına çıkıyordu. Maiyeti de Bâbür Şâh'ın yaptıklarını diğer beldelerde yaptılar. Onun i'mâr çalışmalarını her tarafa yaydılar.

Hindistan'da fetihlere devam edip, emniyeti sağlamaya çalıştı. Mültan'ı ilhakla, hudutlarını İndus'tan Bihâr'a kadar ulaştırdı. 935 (m. 1527)'de Büyana kal'asını zabt etti. Bâbür'e karşı Afgan ve Hind Rajputları ittifâk edince, Rânâ Senkâ üzerine ilerledi. Kanvaha civarında, 934 (m. 1527) senesinde Rajput ordusuyla karşılaştı. Muharebe başladı. Bâbür'ün askerleri tarafından târihe şan veren destanı bir mücâdeleyle kahramanlıklar gösterildi. Ateşli silâhlara ve Osmanlı Sultânı tarafından gönderilen Mustafa Bey'in kumandasındaki top ve topçu' birliğine sahip Bâbürlü ordusu, mükemmel muharebe etti. Hindliler, daha top ve tüfeğe yabancıydılar. Zafer kazanılarak, Bâbür, "Gâzî" ünvanını aldı. Hindistan'daki Türk-İslâm idâresi kuvvetlendi. Şeyh Zeyn Hâfi'nin kaleme aldığı zafernâme, bütün müslüman hükümdârlara gönderildi. 935 (m. 1528)'de Şanderi'ye varıp, Rajputlar'dan şehrin teslimini istedi. Teklif kabûl edilmeyince, müstahkem şehir, muhasara ile Rajput ve Hindular'dan kurtarıldı. Aynı sene Luknov'a girdi. Gvvalyar'a kadar ilerledi. Zabt edilen beldelerin emniyet, i'mâr ve iskâniyle alâkadar oldu. 936 (m. 1529)'da Bengal hududlarında ordugâh kurup, mahallî hükümetleri itaati altına aldı. Ganj nehrini geçti. Bengâl'e hâkim oldu. Agra'ya döndü. Bâbür Şah, Bengal seferi neticesinde; Himalaya'dan Gwalyar'a, Şanderi ve Amuderyâ'dan Bengâle kadar hâkim oldu. Otuz seneyi aşan mücâdeleli hayâtı onu yıprattı. Sıhhati bozuldu. Bedahşan vâlisi olan büyük oğlu Hümâyûn'u Agra'ya çağırdı. Hümâyûn, burada hastalandı. Altı ay hasta yattı. Hümâyûn'un hastalığı Bâbür'ü

daha da üzdü. İyi olması için çok duâ ve niyazda bulundu. Hümâyûn iyileşince, devlet erkânını toplayarak, kendisinden sonra oğlu Hümâyûn'u hükümdâr yapmalarını bildirerek, onu veliaht ta'yin etti. Sıtma ve müzmin ishalden sıhhati iyice bozulan Bâbür'ün rahatsızlığı arttı. 5 Cemazil-evvel 937 (m. 26 Aralık 1530) senesinde, kırksekiz yaşında iken vefât etti. Önce Agra'da Nûr-Afson bahçelerine defn edildiyse de, vasıyyeti îcâbı daha sonra Kabil'e nakl edildi. Torunlarından Şah Cihan, 1056 (m. 1646) senesinde kabri üstüne muhteşem bir türbe inşâ etti. Vefâtında, onsekiz evlâdından dört oğlu ile üç kızı hayatta idi. Oğulları; Hümâyûn, Kamron, Askeri ve Hindal, kızları ise; Gülrenk, Gülçehre ve Gülbeden idi. Babasının vefâtından sonra, Hümâyûn Şah, Hindistan hükümdârı oldu.

Bâbür Şah, otuzaltı sene hükümdârlık yaptı. Hindistan'ı alıp, büyük bir İslâm devleti kurdu. Bâbürlüler, Tîmûroğulları veya Gürgâniyye denilen bu devlet, 933 (m. 1526) senesinden 1274 (m. 1858)'de Hindistan'ın İngilizler tarafından işgaline kadar ücyüzkırkbir sene hüküm sürdü. Doğudaki en büyük İslâm devleti Gürgâniyye idi. Doğu Asya ve Hindistan'da İslâm dîninin bekçisi idi. Gürgâniyye hükümdârlarının son zamanlarında, İngilizler Hindistan'a yerleşmeğe başladı. El altından Hindu kafirlerini müslümanlara karşı kışkırttılar. Sürekli fitneler çıkardılar, önce, Felemenk (Hollanda), Portekiz, Fransız ve İngiliz tüccârları ve büyük şirketleri sahil şehirlerine yerleştiler, ilk olarak Ferrûh Şîr Şah, bir İngiliz şirketine imtiyaz hakkı tanıdı, ikinci Şâh-ı âlem, Bingale bölgesini senede yirmidörtbin Ruble karşılığı İngiliz şirketine kiraya verdi. 1221 (m. 1806)'de Şâh-ı âlem vefât edince, İngiliz hükümeti, şirketin haklarını korumak behânesi ile işe karıştı. 1274 (m. 1858)'de Dehlî'de ihtilâl çıkarıp, Behâdır Şâh'ı Kalküte şehrine nakil ve habs ederek, Gürgâniyye devletine son verdi. Midhat Paşa'nın sebep olduğu Osmanlı-Rus harbi (93 Harbi) sırasında İngilizler, Hindistan'da rahat hareket etme imkânını buldular. 1294 (m. 1877) yılında Hindistan'ı, İngiltere krallığına bağladıklarını ilân etti. Midhat Paşa'nın İslâmiyete yaptığı zararların en büyüğü bu oldu. İngilizler, girdikleri bütün İslâm memleketlerinde yaptıkları gibi; İslâm âlimlerini, İslâm kitaplarını, İslâm mekteplerini yok ettiler. Tam din câhili bir gençlik yetiştirdiler. Hindûlarla müslümanları çarpıştırıp, milyonlarca müslümanın kılıçtan geçmesine sebep oldular. Çıkardıkları fitnelerden en kanlısı, 1274 (m. 1858) ve 1366 (m. 1947)'de Pakistan kurulurken oldu. Senelerce sonra memleketimizden ziyâret için giden bir zât 1391 (m. 1971) sonunda, Hind ve Pakistan seyahatinde Pâni-püt şehrinde, kapısı kilitli bir Kur'ân-ı kerîm mektebi görüp, niçin kapalı olduğunu sorunca; "1947'den beri kapalıdır. Bütün talebeyi ve şehirdeki binlerce müslümanın hepsini (m. 1947)'de Hindular öldürdü. Bir Ehl-i sünnet sağ kalmadı. Biz sonradan buraya geldik" demişlerdir.

Bâbür Şah; âlim, âdil, edîb, mücâhid ve iyi bir müslüman hükümdârdı. Vefâtından sonra, "Hazret-i Firdevs Mekânî" ve "Hazret-i Git-i sitânî (Cihan fâtihi)" diye yâd edildi. Devrinin büyük dâhisi, nâdir kabiliyet sahibiydi. Cesâreti, keskin zekâsı, ince, zarif, merhamet dolu bir kalbi vardı. Çok akıllıydı. Büyük bir devlet adamı ve kumandandı. Aklı, zekâsı, kahramanlığı ve yılmaz azmi ile tanınırdı, insan rûhuna sevgi ve saygı ile hitâb edip, çevresindekileri kendine bağlardı. Geçirdiği türlü tecrübeler, kabiliyetini arttırdı. Saâdetli ve felâketli bütün hâdiseleri tevekkül ile karşılardı. Kaza ve kadere rızâ gösterirdi. Allahü teâlâdan ümidini kesmezdi. Metanetliydi. Maiyetine, teb'asına merhamet ve şefkatle muâmele ederdi. Affetmesini severdi. Kendisine karşı gelen pekçok hânedan üyesi kumandan ve devlet adamını hemen affederdi. İslâmiyetin ve devletin bekâsı söz konusu olduğu anda, en şiddetli hareketlerden asla çekinmezdi. Rûh yüksekliği, berrak bir zekâsı çelik gibi bir irâdesi vardı. Herhangi bir işte bir hatâ görünce, onu hemen düzeltirdi. Spor yapardı. Kılıç kullanmakta, ok atmakta, ata binmekte mahirdi. Bütün bu

meziyetlerinin yanında, muazzam bir edebî dehâya sahipti. Edebiyat ve fikir çalışmaları bakımından, Türk edebiyatının en büyük şâir ve edîblerindendi. Hayâtını kendi yazdı. "Tüzük Bâbürî", "Bâbürnâme" veya "Vekâyî" adlı eser Çağatayca idi. Bu eserin edebiyat âleminde büyük yeri olduğu gibi, devrin orta Asya, Afganistan ve Hindistan târihi için de çok önemlidir, önce Farsça, sonra ise; İngilizce, Fransızca, Rusça, Felemenkçe, Hintçe, Almanca ve Türkiye Türkçesi'ne tercüme edildi. Türkçe nesrin şahikalarından olan "Tüzük Bâbürînin yazmaları, san'atkârlar tarafından nefis minyatürlerle süslendi. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin, Hanefî fıkhı üzerine Farsça olarak yazdığı "Risâle-i Vâlidiyye"sini, "Risâle-i Vâlidiyye tercümesi" adıyla şiir şeklinde Türkçeye çevirdi. Bu eserin tercümesini yaparken, Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin büyük tasarruflarına mazhar oldu. Bozulan sıhhati düzeldi. Yine Hanefî mezhebine âit fıkıh mes'elelerini ihtivâ eden "Mübeyyen"ini yazdı. Mesnevî tarzında yazılan bu eser, Bâbür Şah'ın fıkıh ilmindeki bilgisini de ortaya koymaktadır. Şiirdeki ustalığını, fıkıh bilgisindeki üstünlüğü ile birleştiren Bâbür Şah, fıkıhla ilgili manzûm eserlerinden başka, Türkçe pek kıymetli bir eser olan "Risâle-i Arûz"u yazdı. Bu eserinde beşyüzdört çeşit muhtemel durak gösterdi. Farsça ve Türkçe şiirlerinin toplandığı Dîvân'da; gazel, mesnevî, kıt'a, tuyuğ, rubai, müfred, müsenna gibi edebî çeşitler vardır. Bâbür Şah, bu eserlerde; Türkçe, Farsça, Arabca ve Moğolcayı pek hâkim bir şekilde kullandı. Çok güzel yazı yazardı. Onun yazılarından, "Hatt-ı Bâbürî" adı ile yeni bir yazı şekli ortaya çıktı.

Bâbür Şah; teşkilâtçılık, mücâhidlik, kumandanlık, âdillik, âlimlik, ediblik, şairlik, hattâtlık, İslâm hukuku, tasavvuf bilgileri, nebatat, hayvancılık, bahçecilik, mimarlık ve daha pekçok san'at, bilgi ve güzel ahlâkı kendinde toplayan bir hükümdârdı.

Torun'un oğlu Cihangir'in ta'biriyle; "Bâbür Şâh, nûra olduğu kadar fütuhata da yürüdü. Ama aslında ma'nâ âlemine dönüktü." Bu teşhis, onun şahsiyetini açıklamaya kâfidir.

Son derece mümtaz ve geniş bir kültüre sahip olan Bâbür Şah'ın sözlerinden seçmeler:

"Sana kötülük edeni kadere bırak.
Kader, intikamını daha iyi alır."

"İşlerin zamanında yapılması lâzımdır.
Vakitsiz yapılan iş, gevşek olur gevşek."

"Yaralı gönüllerin derdinden sakın.
Çünkü gönül yarası nihâyet zuhur eder;

Elinden geldiği kadar bir gönül yıkma.
Çünkü bir âh, bir dünyâyı altüst eder."

"İster yüz sene, ister bir gün kal.
Bu gönül aydınlatıcı köşkü terk edeceksin."

"Kötü adla yaşamaktansa,
İyi adla ölmek daha iyidir."

"İslâm uğrunda çölde âvâre oldum;
Kâfirler ile hep çarpıştım.
Kendimi şehîd etmeye azm etmiştim;
Allahü teâlâya şükür ki gâzi oldum."

"Cihangirlik, durmakla te'lîf edilmez;
Dünyâ, acele etmeyi bilenindir.
Her işte efendinin sükûnu yaraşır; Padişahlık müstesna."

"Dünyâya gelen herkes ölecektir!
Ebedî olarak kalan Allahtır.
Hayat meclisine giren herkes,

Ecel kadehinden içecektir.
Dirilik konağına gelen herkes,
Bu gam evinden elbet geçecektir.”

---

1) Bâbürnâme

2) Kâmûs-ül-a’lâm cild-2, sh. 1178

3) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî, cild-1, 106, mektûb

4) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 987

5) Eshâb-ı Kirâm, sh. 313

6) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 163

7) Cinâyât-ül-İngilizîn alel-beşer âmmeten ve alel-müslimîne hasseten (Muhammed Habîb el-Ubeydi, Beyrut 1916)

8) Es-Sevret-ül-Hindiyye (Fadlulhak Hayrabâdî) El-mektebet-ül-Mihriyye neşri, Çeştîyân-ı şerîf (Hindistan)

BAĞDÂDÎ-ZÂDE (Hasen bin Yûsuf Bağdâdî)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Hasen bin Yûsuf’tur. Bağdad kadısının oğlu olduğu için, Bağdâdî-zâde diye bilinir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 986 (m. 1578) senesinde Bursa’da vefât etti.

Zamanının âlimlerinden Hâfız Acem’in hizmetinde uzun müddet kalıp ilim öğrendi ve ondan istifâde etti. Daha sonra Kadri Efendi’nin ilim meclisinde bulundu. Rumeli kadıaskeri Muhyiddîn Efendi’den ilim tahsil etti ve ondan icâzet alıp, tedris ile vazîfelendirildi, ilk önce Dimetoka’da bulunan Abdülvâsi’ Efendi Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Daha sonra; İnegöl Medresesi’ne, Pîri Paşa Medresesi’ne müderris olup, 955 (m. 1548) senesinde Müeyyed-zâde Abdülvehhâb Çelebi’nin yerine İznik Orhâniye Medresesi’nde, 962 (m. 1554) senesinde Edirne’deki Üç Şerefeli Medresesi’nde, 967 (m. 1559) senesinde Mertlus Efendi yerine Sahn-ı semân Medresesi’nde müderris olarak vazîfe yaptı. 967 (m. 1559) senesi sonlarına doğru Muallim-zâde yerine Manisa müftîliğine ta’yin edildi. 970 (m. 1562) senesinde, Şehzâde Sultan Üçüncü Murâd’ın isteği üzerine bu vazîfeden alındı ve emekli oldu.

Daha sonra 980 (m. 1572) senesinde Nakib-ül-Eşrâf (Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin doğum ve ölüm kayıtlarını tutan müessesenin başı makamına ta’yin edildi. 984 (m. 1576) senesinde, ihtiyârlık ve zayıflıktan dolayı bu vazîfeden istifâ edip, tekrar emekli oldu. Bursa’da yerleşip, tâat ve ibâdetle meşgûl iken vefât etti.

Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi; nesebi sahih, şerefli, güzel ahlâklı, naklî ve aklî ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil, temizliğe son derece önem veren, nûr yüzlü bir zât idi.

Nakl edilir ki: Vefâtından birkaç gün önce, rü’yâsında Hazreti Hasen’i gördü. Hasen (r.a.) ona iltifât ve muhabbet gösterip da’vet etti. Ertesi gün Bağdâdî-zâde borçlarını ödeyip, vasıyyetini yazdırıp, herkesle helâllaştı ve âhıret yolculuğuna hazırlandı. Hazırlıklarını bitirdikten sonra vefât edip, Hakkın’rahmetine kavuştu.

---

1) Şakâyık-ı Nu’mâniyye zeyli (Atâî) sh. 247

BAHRAK (Muhammed bin Ömer)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden.

Hadîs, tasavvuf, nahiv, sarf ve tıb ilimlerinde de büyük âlimdir. İsmi, Muhammed bin Ömer bin Mübârek bin Abdullah Hımyerî el-Hadramî'dir. Bahrak adıyle meşhûr olup, lakabı Cemâleddîn'dir. 869 (m. 1465) senesi Şa'bân ayında Hadramût'ta doğdu. 930 (m. 1524) senesinde, Hindistan'da vefât etti.

Bahrak, Hadramût'ta büyüdü, önce Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha sonra "Hâvî" kitabını, usûl ilminde Bermâvî'nin "Manzûme"sini ve "Elfiyet-ün-nahv" kitaplarının tamâmını ezberledi. Zamanındaki Hadramût âlimlerinden de ilim tahsil etti. Fakîh Sâlih Muhammed bin Ahmed Ebâcirfil bunlardandır. Buradan Aden şehrine gitti. Büyük âlim Abdullah bin Ahmed Mahzem'in derslerine devam etti. Bu âlimden; fıkıh, usûl, Arab dili ve edebiyatı ve diğer ilimleri öğrendi. En fazla ilim öğrendiği zât bu âlimdir. Abdullah bin Ahmed, Mahzem'den; İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sini, İbn-i Hişâm'ın "Sîret'ini, "El-Hâviy-üs-sagîr" kitaplarının tamâmını okudu. Bunların yanında, diğer aklî ve naklî (dînî) ilimlerin de hepsini okudu. Fakîh Sâlih Muhammed bin Ahmed Ebâ Fadl'dan da ilim tahsil etti.

Daha sonra Zebîd şehrine gitti. Buranın âlimlerinden de ilim öğrendi. Zeynüddîn Muhammed bin Abdüllatîf Şercî'den hadîs ilmini, Fakîh Cemâleddîn Muhammed bin Ebî Bekr Sâig'den usûl ilmini öğrendi. Bu âlimden; tefsîr, hadîs ve nahiv ilmi de öğrendi. Ebû Zur'a'nın "Behcet-ül-verdiyye" kitabını da okudu. Seyyid Şerîf Hüseyn bin Abdürrahmân Ehdel'den de ilim tahsil etti. Zebîd'de tasavvuf yoluna girib, Şeyh Ebû Bekr Ayderûs ile sohbetlerde bulundu. Ebû Bekr Ayderûs'un sohbetlerinden çok istifâde etti. 894 (m. 1488) senesinde hacca gidince, Hâfız Şemseddîn Sehâvî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Erbe'înden çıkışını kendisi şöyle anlatır: "Zebîd'de erbe'în'e girmiştim. (Erbe'în; tasavvuf yolunda bulunanların 40 gün müddetle yalnız olarak bir yere kapanıp, ibâdet ve riyâzet ile meşgûl olmaları). Kırk günü tamamlamamıştım ki, vücûdumdaki organların hepsinin Allahü teâlâyı zikrettiğini işitiyordum."

Muhammed Bahrak, ulemâ-i râsihîndendi. Ya'nî İslâm âlimlerinin büyüklerindendi. Her türlü dînî ve ve fennî ilimde büyük âlimdi. Hadîs, tasavvuf, sarf, nahiv, hesâb, tıb, edebiyat, astronomi ve diğer ilimlerde çok kitap yazdı. Hadramût'da yetişen âlimlerin en büyüklerindendi. Nesir ve nazımda çok kabiliyetli idi. İlim öğrenmek ve İslâmiyetin emirlerini yerine getirmek için çok gayret gösterirdi. Ömrünü ilim öğretmek ve kitap yazmakla geçirdi. Zamanının süsü ve insanların doğru yolu bulması için Allahü teâlânın onlara bir lütfu idi. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Çok cömert olup, Îsâr sahibi idi. Kendisinin muhtaç olduğu bir şeyi, başka ihtiyâç sahiblerine verirdi. Hayır sahiplerini çok sever, kendisi de çok hayr ve hasenat işlerdi. Merhametli ve fazilet sahibi olup, Allahü teâlâya yönelmiş idi. Hadramût'un deniz sahilindeki Şahr şehrinde kadılık vazîfesinde bulundu. Verdiği hükümlerde hakkı ve adâleti gözetir, doğru yoldan ayrılmazdı. Kâdılığı herkes tarafından beğenilirdi. Sonradan kendi kendine kadılıktan ayrıldı ve Aden şehrine gitti. Burada herkes tarafından çok iyi karşılandı. Aden emîri Mercan da ona çok hürmet etti ve alâka gösterdi. Emîr Mercan vefât edince, Hindistan'a gitti. Hind Sultânı Muzaffer, Muhammed Bahrak'a çok ilgi gösterdi ve hürmet etti.

Tasavvufta da yüksek derecelere erişmiş olan Muhammed Bahrak, kerâmet sahibi büyük velîlerdendi. Bir keresinde Hindistan'da bir vezirin meclisinde idi. O mecliste bir Hind sihirbazı da vardı. Kendi dîninin üstünlüğünü göstermek ve orada bulunanların îmânlarını sarsmak için sihirbazlığını göstermeye kalktı. Oturduğu yerden yükselip, havada bağdaş kurup oturdu. Bu hareketi karşısında herkes hayretler içinde kaldı. Muhammed Bahrak bu duruma çok üzüldü.

Hemen Peygamber efendimizin (s.a.v.) rûhâniyetinden yardım istedi. Orada bulunan maymuna, sihirbazı imâ etti. Maymun, bu işâret üzerine yerinden fırlayıp, sihirbaza vurmaya başladı. Onu havadan yere indirinceye kadar vurmaya devam etti. Sihirbazın sihiri bozulup, rezîl oldu. Mecliste bulunanlar, bunu apaçık gördüler. Muhammed Bahrak'ın kerâmeti olduğunu anladılar, sihirbazın sihrine kanmaktan kurtuldular.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Esrâr-un-nebeviyye fî muhtasarı ezkâr-in-Nevevî, 2-Tecrid-ül-mekâsıd anil-esânîd veş-Şevâhid, 3-Tuhfet-ül-ahbâb, 4- Tertîb-üs-sülûk ilâ melik-il-mülûk, 5- El-Hadîkat-ül-enîka fî şerh-ıl-urvet-il-vüskâ, 6- El-Hüsâm-ül-meslûl alâ munkıdu Eshâb-ir-Resûl, 7- Hilyet-ül-benât vel-benîn fîmâ yahtâcü ileyhi min emr-iddîn, 8- El-Havâşiy-ül-müfide alâ ebyâtı Yâfi'î, 9-Zehîret-ül-ihvân min kitâb-il-istignâi bil-Kur'ân, 10- Ikd-üs-semîn fî ibtâl-il-kavli bit-takbîh vet-tahsîn, 11- Ikd-üd-dürer fil-Îmâni bil-kedâi vel-kader, 12-Akîdet-üş-Şâfiiyye fî şerhi kasîdet-il-Yâfi'iyye, 13- Feth-ül-ekfâl ve dürûb-ül-emsâl fî şerhi lâmiyyet-il-ef'âl, 14- Müt'at-ül-esmâ' bi ahkâm-is-simâ', 15- Mevâcib-ül-kudûs fî menâkibi İbn-i Ayderûs, 16- Tebşîrât-ül-hadrat-iş-şâhiyyet-il-Ahmediyye bi-sîret-il-hadrat-in- nebeviyyet-il-Ahmediyye, 17- Risâletün fil-hesâb, 18-Risâletün fit-tıb, 19- Manzûmetün fit-tıb, 20- El-Urvet-ül-vüskâ fil-cem'i beyn-eş-şerî'a vel-hakîka; Uzunca bir kasidedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 89

2) El-A'lâm cild-6, sh. 315

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 176

4) En-Nûr-üs-sâfir sh. 133, 134

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 230

6) Keşf-ül-zünûn sh. 1536, 1538, 1843

7) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 253

8) Brockelmann Sup-2, sh. 554

BAHŞÎ HALÎFE

Sultan İkinci Bâyezîd ve Yavuz Selîm devri âlim ve velîlerinin büyüklerinden. Akbilek Bahşî Halîfe adıyle tanınırdı. Amasya'ya bağlı bir kasabada doğdu. Doğum târihi ve vefât yerleri bilinmemektedir. 930 (m. 1523) senesinde vefât etti.

Önce, memleketinin âlimlerinden ders aldı. Sonra da zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha fazla bilgi sahibi olmak maksadıyla Arab ülkelerine gitti. Burada İmâm-ı Celâleddîn Süyûtî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, Şemseddîn Muhammed Sehâvî gibi büyük âlimlerden de çeşitli dînî ilimleri tahsil etti. Ayrıca tasavvuf büyükleriyle de görüştü. Onların sohbetlerinde ma'nevî hâllere ve makamlara yükseldi.

Çok fazla zühd ve takvâ sahibi idi. Dînî ilimleri iyi bilirdi. Devamlı nafile namaz kılar ve oruç tutardı. Kanâat sahibi olup, az bir dünyalıkla idâre ederdi. Sert ve kalın elbiseler giyerdi. Fıkıh ve tefsîr ilimlerinde yed-i tûlâ sahibi idi. Tefsîrlerin çoğunu ezbere bilirdi. Osmanlılar zamanında yetişmiş İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan Müftiy-yüs-sekaleyn İbn-i Kemâl Paşa, Bahşî Halîfe'den tefsîr ilmi okuyup, hadîs-i şerîf öğrenen âlimlerdendir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi yüksek dînî ilimleri talebelere okuturdu. Ayrıca insanlara va'z-ü-nasîhat eder, din ve dünyâ saadetlerinin yollarını gösterirdi. İlmî sohbetlerinde ba'zı âyet-i kerîmelerin faziletleri

hakkında söylediği sözler için; "Levh-i mahfûzda böyle yazılı olduğunu gördüm" der ve îzâh ederdi. Bu şekildeki cevaplarında hatâ ettiği hiç görülmedi.

Bahşî Halîfe, kırk sene müddetle ilmin yayılmasına çalıştı ve pekçok âlim yetiştirdi. Halvetî tarikatına mensûp idi. Tarîkatte hocası Cemâl-i Halvetî'nin halîfelerinden Muhyiddîn bin Muhammed Efendidir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizle rü'yâsında sohbet ederdi. Rü'yâlarını ve Peygamber efendimizle (s.a.v.) olan sohbetlerini anlatan ve bir benzeri olmayan çok güzel bir risale yazmıştır.

Akbilek Bahşî Halîfe'den başka, Bahşî Halîfe adında iki âlim daha vardır.

Birincisi; Kastamonu'nun Küre kasabasından olup, müderristir. Sultan İkinci Selîm'in şehzâdeliğinde hocalık yapmıştır. 951 (m. 1544) senesinde vefât etmiştir.

İkincisi; Balıkesir Kızılcatuzla'dan olup, 944 (m. 1537)'de Trablusşam kadısı oldu. Daha sonra Kudüs kadılığına getirildi. 966 (m. 1558) senesinde dürzîler tarafından şehîd edildi.

Akbilek Bahşî Halîfe'nin yazdığı eserler basılmamıştır. Ba'zıları şunlardır: 1- Mi'râc-ül-ulâ fî tefsîri sûret-il-İsrâ, 2- Tenbîh-ül-gabî fî rü'yet-in-Nebî (s.a.v.).

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 411

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 9, 10

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 211

BÂLÎ EFENDİ (Sekran)

Evliyânın büyüklerinden. Zâhir ve bâtın ilimlerinde âlim. Babası Amasyalı olup, Sultan İkinci Bâyezid Hân'ın oğlu Şehzâde Ahmed'in hocası idi. Yavuz Sultan Selim Hân tahta geçince, ba'zı yerlerde kadılık vazîfesi verildi. Tire'de kadı iken, oğlu Şeyh Bâlî doğdu. Bâlî Efendi'nin doğum târihi bilinmemektedir. Allah aşkı ile mest olduğu için, Sekran (sarhoş) lakabı verildi. 980 (m. 1572) senesinde, İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii'nde kılınan cenâze namazından sonra, vazîfeli bulunduğu Kurşunlu (Altuncu) zâviyesindeki türbesine defnedildi.

Bâlî Efendi, zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Kanunî Sultan Süleymân'ın hocası Hayreddîn Efendi'nin yanında tahsilini tamamlayıp stajını bitirdi. İlk defa İstanbul'da Kepenekçi Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Burada bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, Bursa'da talebe iken gördüğü bir rü'yâyı aynen yaşadı ve hayâtının akışı değişti. Rü'yâ ve hâdise şöyle idi: Rü'yâsında büyük bir caddeden gidiyordu. Birden, Allahü teâlâyı zikreden, tesbih ve tahlil getiren insanların seslerini duydu. Onların yanlarına yaklaştı. Nûr yüzlü ba'zı kimseler, halka hâlinde Kelime-i tevhîd okuyorlardı. Halkanın kenarında heybetli bir zât, murâkabe hâlinde oturuyordu. Başını kaldırınca Şeyh Bâlî'yi gördü. Onu da bu halkaya katılmaya da'vet etti. Şeyh Bâlî özür dileyerek; "Şu anda ilim tahsiline devam ediyorum. Eğer da'vete uyarsam, tahsilim yarıda kalır. Fakat tahsilimi bitirdikten sonra da'vetinize icabet edebilirim" dedi. O anda uykudan uyandı. Bu rü'yâsı, birkaç sene sonra İstanbul'da aynen vâki oldu.

Bir arkadaşıyla beraber, Ali Paşa zaviyesi yanından geçerken Kelime-i tevhîd sesleri duydu. Birkaç sene önce gördüğü rü'yâyı hatırladı. Elinde olmayarak hânegâhın (zaviyenin) içerisine girdi. Orada, rü'yâsında gördüklerinin aynısını gördü. Kenarda duran zât, onu yanına da'vet etti. Hadid sûresinin; **"Mü'minlerin kalblerine Allahü teâlânın zikri ve hakla nâzil olan Kur'ân-ı kerîmin tilâvetiyle huşû' ve mülâyemet vakti gelmedi mi?"** meâlindeki onaltıncı âyet-i

kerîmesini okuyup; "Bundan önce bize katılmak için tahsili ve dersleri behâne etmiştin. Artık behâne kalmadı. Bundan sonra senin için en faydalı olan bu işle meşgûl olmaz mısın?" dedi. Bâlî Efendi, hemen o anda, bu da'veti can-ü-gönülden kabûl etti. Şeyhin elinde, daha önce yaptığı hatâlarına tövbe etti. Bu zâtın kim olduğunu araştırınca, Ramazan Efendi olduğunu öğrendi. Ramazan Efendi'nin yanında; ahlâkını güzelleştirmek, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye etmekle meşgûl oldu. Zâhirî ilimlerindeki yüksekliklerine, batınî ilminin üstünlüklerini de ilâve etti. Ahlâkını Resûl-i ekremin (s.a.v.) yüksek ahlâkı ile süsleyip, a'zâlarını ibâdetle şereflendirdi. Kendisine verilen ni'metlerin şükrünü yapmak için büyük gayret sarfetti. Ramazan Efendi 963 (m. 1556) senesinde vefât edince, halîfesi olan Bâlî Efendi'ye talebeleri yetiştirmek vazîfesi verildi. Kendisi anlatır: "Birgün hocamın hizmetinde idim. Bir kimse gelip zamanın ileri gelenlerinden birinden selâm getirdi. Evliyânın büyüklerinden olan Muhyiddîn İbni Arabî hakkındaki görüşünü sordu. "Füsûs kitabı hakkında ne dersiniz?" dedi. Celallenen Ramazan Efendi; "Efendine söyle, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinden alıp veremediği ne? Hergün haram yemekle karnını dolduran bir kimsenin batınî sırlara ulaşması mümkün değildir. Sel gibi gözyaşı dökmeyenler, hakîkat denizinden inci-mercan toplamaya muktedir olamazlar. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri o kitabı yazarken, onbeş günde bir defa yemek yerdi. İ'tirâzı bıraksın. Muhyiddîn-i Arabî'nin (r.a.) adını söylerken, ağzını misk ve anber ile yusun. O mübârek kimsenin "Füsûs" adlı inceliklerle dolu kitabından da elini ve dilini çeksin. Gücünün yetmediğini bırakıp, anlayabildiği şeylerle uğraşsın" diye cevap verdi. Biz de yine sohbetlerine katılmış olmakla; "Efendim, o kimse bu husûsta mutaassıptır, olur ki size zararı dokunabilir" dedim. Ramazan Efendi; "Korkacak birşey yoktur. Gayesi meclis kurup, bizi tahkir etmektir, öyle bir şey olursa, işte şöylece ederiz" deyip, başını paltosunun içine çekti ve o anda ortadan kayboldu. Beni bir dehşet kapladı. Bir hayli zaman o hâlde kaldım. Bir saat kadar geçince, tekrar mübârek yüzlerini görebildim."

Meşhûr "Şakâyık-ı Nu'mâniyye" kitabına, zamanına kadar yaşayan âlimlerin hayatlarını da ilâve ederek zeyl yapan Atâî Efendi, babası Nev'î Efendi'den şöyle nakleder: "Bâlî Efendi'nin hâl ve sözlerini ihtivâ eden "Hasb-i hâl" isimli kitabı şiir şeklinde yazıp bitirince, Bâlî Efendi'nin huzûruna gidip, sohbetlerinde geçen bir sözlerini kitaba isim olarak vermeyi düşündüm. Bâlî Efendi'nin huzûruna varınca, daha kitabı çantamdan çıkarırken; "Molla Nev'î! Hasb-i hâl mi? Hasb-i hâl mi?" diye sorup, kerâmetlerini izhâr ettiler."

Bâlî Efendi, ba'zı sevdiklerinin cenâze namazını kılar, defnettikten sonra da mezarlarının başında telkin verirdi. Telkin esnasında yanında bulunanlar, mevtanın sesini diri gibi işitirlerdi.

Zamanın evliyâsından Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi, Bâlî Efendi'ye haber gönderip; önce gelen evliyânın kerâmetlerini açıklamadıklarını, kendisinin de onlara uymasını, heryerde kerâmet göstermemesini bildirdi. Bâlî Efendi de, kerâmet inkarcılarının çoğaldığını bildirip; "Evliyâ, müslümanlara yardım etmek ve zâlimlerin zulmünü defetmekle emir olagelmişlerdir, İşleri düzeltmek, yetki sahibi kimseleri ıslâh edip onlara nasihatte bulunmak, halktan bin kişiyi irşâd etmekten evlâdır" diye cevap verdi.

Bâlî Efendi, vefâtına yakın abdest aldı. Öyle gözyaşı döküyordu ki, görenler onun gözyaşları ile abdest aldığını zannederdi. O abdest ile, abdestli iken vefât etti.

Bâlî Efendi, Allahü teâlâdan başka kimseye boyun eğmez, mevki ve makam sahiplerinin yanlarına gitmez, da'vetlerini münâsip bir lisanla reddederdi. Rü'yâ ta'birinde çok ileri, cezbesi çok fazla idi. Serhatteki gazilere yardım için para gönderirdi. Güzel ahlâkı ile herkes tarafından

sevilirdi. Vefâtına yakın devamlı Allah aşkı ile sarhoş olduğu için, Sekran Bâlî Efendi de denilirdi. Bu yüzden vefâtına târih düşüren zamanının şâirlerinden Sâ'İ Çelebi şöyle dedi:

"Mâh-ı Zilka'de de sâkî-i ecel. Şeyh Bâlî'ye içirdi bir mey.
Geçti ol mest-i mey canı fenâ, Nâr-ı hasretle kodu dillere key.

Rıhletin kûş edip onun Sâ'i,
Dedi, târihini "Hey şeyhim hey" (980).

---

1) Kitâb-ı Silsile-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekîn (Münirî Efendi). Süleymâniye Kütüphânesi. Şehîd Ali kısmı. No: 2819, vr: 115a

2) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 259

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 208

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 80

BÂYEZÎD-İ VELÎ (Sultan İkinci Bâyezîd Hân)

Fıkıh, astronomi ve diğer ilimlerde âlim, hattât, âbid, velî, sekizinci Osmanlı Sultânı. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın oğludur. Annesi Gülbahar Hâtun'dur. 851 (m. 1447) senesinde doğdu. 886 (m. 1481)'da babasının vefâtı üzerine Osmanlı Pâdişâhı oldu. 918 (m. 1512) yılında padişahlıktan ayrılarak, yerini oğlu Yavuz Sultan Selim Hân'a bıraktı. Tahttan ferâgâtından bir ay sonra, İstanbul'dan bugün Bulgaristan sınırları dâhilinde olan Dimetoka'ya giderken yolda vefât etti. Cenâzesi İstanbul'a getirilip, kendi yaptırdığı Bâyezid Câmii yanına defnedildi. Daha sonra oğlu Yavuz Sultan Selim Hân tarafından mezarı üstüne türbe yaptırıldı.

Küçük yaştan i'tibâren tam bir ihtimâmla yetiştirilen Şehzâde Bâyezid, devrin en mümtaz âlimlerinin ilimlerinden istifâde etti. Daha yedi yaşında iken, Amasya Beylerbeyi Hadım Ali Paşa nezâretinde Amasya vâlisi oldu.

Amasya, Selçuklular devrinden beri önemli bir ilim ve kültür merkezi idi. Osmanlı pâdişâhlarından birçokları, şehzâdeliklerinde Amasya'da vâlilik yapmışlardı. Bir pâdişâh adayının yetişmesi için, bu vilâyette bütün şartlar müsaitti. O bölgede ötedenberi yetişen âlimler olduğu gibi, ihtiyâç duyulan sahalarda da hâriçten âlimler getiriliyordu. Şehzâde Bâyezid, Amasya'da çevresindeki üst seviyede devlet görevlilerinden olan lalası Hadım Ali Paşa, Nişancısı Kemâleddîn Ahmed Çelebi (Kemâl Paşa), def-tardân Hacı Mahmûd Çelebi-zâde Sa'deddîn Çelebi, dîvân kâtibi Sa'dî Çelebi nezâretinde ilmini arttırıp, idârecilik bilgilerini geliştirdi. Seyyid Sadreddîn Muhammed Horasanî ve Zeynüddîn Hafi hazretlerinin halîfelerinden Abdürrahîm Merzifon! gibi evliyâdan feyz aldı. Amasya müftîsi Zeynüddîn Halîl Çelebi'den ve vefâtını müteakip yerine geçen Gerçekoğlu Muslihuddîn Mustafa Efendi'den, yeni nişancısı Müeyyed-zâde Ali Çelebi'den, Çandarlı-zâde Tâceddîn İbrâhim Çelebi'den, Muslih-zâde Kâdı Şemseddîn Mehmed Çelebi'den, Cemâleddîn Aksaray! evlâdından Muhyiddîn Mehmed Çelebi ve kardeşinden, Selâhaddîn Mûsâ Çelebi'den, Hatîb Molla Kâsım'dan ilim öğrendi. Şeyh Hamdullah Âgâh'dan hat dersleri aldı. Seyyid Sadreddîn Muhammed'in oğlu ve halîfesi Seyyid İbrâhim Çelebi'yi, ikâmet yeri olan Amasya yakınlarındaki Yenice köyünde ziyâret edip, feyzinden istifâde etti. O mübârek zâttan "Babam" diye bahsederdi. Çelebi Halîfe adıyla meşhûr Cemâl-i Halvetî'nin ve Ebüssü'ûd Efendi'nin babası Yavsı Şeyh nâmıyla meşhûr Muhyiddîn İskilîbi gibi evliyânın büyüklerinin duâlarına kavuştu. Her ilimde bilgi sahibi oldu. Türkçeden başka; Arabca, Farsça ve Uygurcayı öğrendi. Mâiyyetine verilen kumandan ve cengâverlerden; silâh talimlerini, ata binmesini, ok atmasını öğrendi. İdârecilikte mahir hâle geldi. Daha şehzâdeliğinde birçok hayırlı işler yapıp,

birçok hayırlara vesile oldu. Garîblerin, kimsesizlerin duâsını aldı. Çelebi Halîfe, sultan olacağını Allahü teâlânın izniyle kırk gün önceden haber verdi. Çok duâ etti. Babası Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefâtı üzerine İstanbul'a da'vet edildi. Bâyezîd Hân gelinceye kadar, İstanbul'da bulunan oğlu Şehzâde korkut vekâleten tahta çıktı. Bu arada Konya vâlisi olan kardeşi Şehzâde Cem de, babasının vefâtından haberdâr oldu. Fakat kendisine taraftar olan Vezîr-i a'zam Karamanî Mehmed Paşa'nın öldüğünü de öğrenince Bursa'yı ele geçirdi. Kendi adına hutbe okuttu. Sultan Bâyezîd Hân ise, İstanbul'da tahta geçtikten sonra, babasının cenâzesinin kaldırılması ile meşgûl oldu. Ebü'l-Vefâ Konevî'nin imamlığında, müezzinlerin "Er kişi niyetine" nidâları arasında başlanan cenâze namazı, gözyaşları arasında bitti. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın tabutu, yeni pâdişâhın, paşaların, ulemânın, fakir ve zengin birçok kimsenin omuzlarında, kendi yaptırdığı Fâtih Câmii'nin kıble cihetine defnedildi.

Ba'zı zarurî işleri halleden Sultan Bâyezîd Hân, kardeşi Cem mes'elesini halletmek istedi. Cem Sultan tarafından gelen, memleketi paylaşma teklifini reddetti. Yapılan savaşta yenilen Cem Sultan, Mısır'a gitti. Memlûk Sultânı Kayıtbay'dan çok yakınlık gördü. Hac mevsiminde Hicaz'a gidip, haccetmekle şereflendi. Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret etti. Kâhire'ye geri dönünce, Karamanoğlu Kâsım Bey'in da'veti ve ba'zı fitnecilerin kışkırtmaları neticesi tekrar saltanat da'vâsına kalkıştı. Tekrar Anadolu'ya geldi. Bu teşebbüsünde de muvaffak olamayıp, Mersin taraflarına çekildi. Orada kendisine elçi gönderilip, Kudüs-i şerîfte ikâmet etmesi karşılığında, eski gelirlerinin tamâmının verilmeye devam edileceği bildirildi. Ancak Sultan Cem, devlet topraklarından hisse isteğinde ısrar etti. Üzerine Hersek-zâde Ahmed Paşa komutasında ordu gönderilince, çâreyi firarda bulup, Rumeli tarafına gitmek niyetiyle bir Rodos gemisine bindi. Ancak Rodos şövalyelerinin sahtekârlığı neticesi Rodos adasında hapsedildi. Sultan Cem, Rodos'ta çok sıkıntı çekti. Daha sonra şövalyeler tarafından Roma yakınlarında Papa'ya teslim edildi. Papa ve diğer Avrupa kralları, Cem Sultan'ı kendi arzuları doğrultusunda kullanmak istiyorlardı. O ise; "Şimdi ben Macaristan'a gitsem, onların askeri ile müslüman askeri üzerine kılıç çeksem, İslâm âlimleri, Allah korusun benim küfrüme fetvâ verirler. Ben dînimi, Osmanlı memleketine değil, cihan saltanatına bile değişmem" diye cevap verdi. Papa'nın emeli kursağında kaldı. Cem Sultan bu hâdiseden sonra, elini Hakka her açtığında; "Yâ Rabbi! Eğer bu din düşmanları, benim varlığımla müslümanların üstüne saldırmaya kalkışacaklarsa; beni o günlere eriştirme. En kısa zamanda canımı al" diye duâ ederdi. Napoli'de 900 (m. 1495) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmidokuzuncu günü, hamamda tellâk tarafından zehirlendi. Kelime-i şehâdet getirerek rûhunu teslim etti. Yanında bulunan adamlarından Sinân Bey, kimseye haber vermeden yıkayıp, sarığının tülbenti ile kefenledi. Cem Sultan, ölmeden önce cenâzesinin kâfir diyarında bırakılmamasını, ölüsünün müslümanlar aleyhinde kullanılmasına fırsat verilmemesini istemişti. Ancak adamları, ellerinden geleni yapmışlarsa da, ânında vefât haberini İstanbul'a ulaştırmaya muvaffak olamadılar. Aylar sonra İstanbul'a ulaşan haber neticesinde, cenâzesinin nakli için adam gönderilmiş, ancak Papa ve krallar, Cem Sultan'ın cenâzesini satmak için ellerinden geleni yapmışlardı. Bâyezîd Hân'ın italya'yı işgal ile tehdidi neticesinde, Napoli kralı tarafından Osmanlılara teslim edilen cenâze, Bursa'da defnedildi.

Böylece kapanmış olan Cem Sultan hâdisesi, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a rahat hareket etme imkânı verdi. Kardeşinin yaban ellerde rezîl olmaması ve kendi aleyhine kullanılmaması için ödediği yüklü paradan kurtuldu. Vakıf ve tımar, yeniçeri ocağının arttırılması gibi mevzûlarda yeni düzenlemelerde bulundu.

Cem Sultan hâdisesinin devam ettiği sıralarda, fırsatı ganîmet bilen ba'zı sınır komşuları, Osmanlı topraklarına saldırmaya yeltenmişlerdi. Ancak Sultan Bâyezîd Hân, Rumeli topraklarına yaptığı bir seyahatle, bu tür faaliyetlerin önüne geçti. 889 (m. 1494) yılında Kili ve Akkirman kalelerinin fethi niyetiyle yola çıkıp, Edirne'ye geldi. Edirne'de bir dâruşşifâ (hastahâne), câmi, medrese ve imâret inşâsı için emir verdi. Şehrin ileri gelen ulemâ ve evliyâsına bol bol ihsânlarda bulundu. Şehirde çıkan bir yangın sebebiyle zarar gören yerleri hemen ta'mir ettirdi. Buradan sefere çıkıp, Tuna'dan geçerek, Kili ve Akkirman'ı aldı. Ele geçen ganîmetleri gazilere dağıtıp, bir kısmı ile Edirne'de temeli atılan külliyesini yaptırdı. 891 (m. 1486)'de sınıra tecâvüz eden Boğdan Beyi'nin üzerine asker gönderilip, mesele halledildi. Bu arada Mısır-Memlûk sultânı ile arası bir hayli açıldı. Cem Sultan'a sâhib çıkmalarından ve hacılara yapılan hizmette Osmanlıların yardımının reddînden dolayı Memlûkler hakkında iyi düşünmez olmuştu. Ayrıca, Hindistan'daki müslüman Behmenî pâdişâhı Hâce Cihân'ın Osmanlıya gönderdiği elcisi, Memlûklerin Cidde vâlisi tarafından esîr alınıp, para ve hediyelerine el konulmuştu. Bu hâdise, bardağı taşıran son damla oldu. 890 (m. 1485)'da başlayan savaş, altı yıl devam etti. Savaş, iki tarafın denkliği ile neticelendi. Tunus Beyi'nin arabuluculuğu ile Adana-Tarsus bölgesindeki Ramazanoğulları toprakları Osmanlılara bırakıldı. Venediklilerin Karadağlılara saldırması üzerine, bizzat Pâdişâh, Mora seferine çıktı. Tahta çıktığından beri, donanma üzerinde ehemmiyetle duran Pâdişâh, bu ihtimâmının faydasını Mora'da gördü. Dört sene süren bu savaşlar esnasında; İnebahtı, Modon, Koron ve Draç kaleleri alındı.

Bu sıralarda doğu Anadolu ve İran'da ortaya çıkan İsmâil Safevî, Tebrîz'de şeyhliği şahlığa çevirmiş, Osmanlı topraklarına göz dikmişti. Bu gayesinin tahakkuku için, kendi bozuk fikirlerine inandırdığı kimseleri, Anadolu içlerine gönderdi. Halîfelerinden Şahkulu adında biri, bilhassa Eshâb-ı Kirâm düşmanı Türkmenlerin bulunduğu yerlerde bir hayli taraftar buldu. Başına topladığı çapulcularla Antalya'da faaliyet göstermiş, üstüne gönderilen Karagöz Ahmed Paşa'yı şehîd ederek Kütahya'yı ele geçirmişti. Hadım Ali Paşa ve Şehzâde Ahmed komutasında gönderilen kuvvetler, Şahkulu isyanını bastırdılar. Yapılan savaşta Şahkulu ve Hadım Ali Paşa öldü. Sultan Bâyezîd Hân da, Şah İsmâil'i iki ateş arasında bırakmak düşüncesiyle, Mâverâünnehr taraflarına hâkim olan Şeybânî hükümdârı Şeybek Hân'la haberleşip, Safevîlere hücum etmesini teşvik etti. Ancak, Trabzon vâlisi olan Şehzâde Selîm (Yavuz), bir an önce İran üzerine sefer düzenlenip zulme son verilmesini istiyordu. Bu hâdiseler sırasında, yaşlılığından dolayı nisbeten hareketsiz kalan Pâdişâh, oğullarından birine tahtı teslim etmek istiyordu. En büyük oğlu Ahmed Amasya'da, Korkut Antalya'da, Şehinşah Konya'da, Selîm Trabzon'da vâli olarak bulunuyordu. Oğullarından Şehzâde Ahmed'i yerine geçirmeyi düşünen Sultan Bâyezîd Hân, Şahkulu isyanında vezîr Hadım Ali Paşa refakatinde Şehzâde Ahmed'i vazîfelendirmiştî. Ancak şehzâdenin en büyük destekçilerinden olan Hadım Ali Paşa'nın şehîd olması işi değiştirdi. Merkezde Şehzâde Selîm taraftarları güç kazandı. Zaten yeniçeriler de onu istiyorlardı. Şehzâde Korkut çok seviliyorsa da, erkek evlâdı olmadığı için şansını kaybediyordu. Saltanat çekişmesi Şehzâde Selîm'in tahta da'vet edilmesi üzerine halledildi. Sultan Bâyezîd Hân, tahtını oğluna teslim ettikten sonra, daha önceden düzenlettirdiği Dimetoka'daki saraya gitmek üzere yola çıktı. Edirne'ye doğru yaklaşırken, Havsa yakınlarında bir köyde vefât etti.

Sultan Bâyezîd Hân. İlme ve âlimlere, velîlere, Allahü teâlânın sevgili kullarına çok hürmet eder, onlara ihsânlarda bulunurdu. Allahü teâlânın rızâsı için ilim öğrenen ve yine Allahü teâlânın rızâsı için insanlara nasihat eden âlimlerin, Allah adamlarının sözlerinden çıkmaz, onların nasihatlerini can kulağı ile dinlerdi. Kendisi de, devlet işlerinden arta kalan vakitlerinde hep kitap

mütâlâa etmek ve ibâdet etmekle meşgûl olurdu. Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında İstanbul'un ilim merkezi yapılması için başlatılan çalışmalar, Bâyezîd Hân zamanında da devam etti. Ülkesindeki ve diğer İslâm ülkelerindeki ba'zı âlimlere maaş bağlattı. Bunlar arasında Hirat'ta Hüseyn Baykara'nın ülkesinde bulunan Molla Câmî hazretlerine ve Nakşibendî yolunun merkezi olan Buhârâ'daki dergâhın şeyhine, her sene beşbin akçe gönderirdi. Kendi şahsî mülkünden verdiği hediye ve sadakalar da bir hayli yekûn tutardı. Molla Câmî hazretlerini ve Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğlunu İstanbul'a da'vet etti. Molla Câmî hazretleri, Bâyezîd Hân'a kasideler yazıp, "Silsilet-üz-zeheb" adlı pek kıymetli eserini ithaf etti. Fakat da'vete icabeti mümkün olmadı. Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin oğlu Hâce Abdülhâdî, İstanbul'a gelip, Sultan Bâyezîd Hân'la görüştü, İstanbul'un fethine katılan ma'nevî ordunun kumandanının kim olduğu mevzûunda konuşulurken, Bâyezîd Hân, babasından duyduğu gibi o mübârek zâtı ta'rîf edip; "Semerkand taraflarından imiş. Orada böyle mübârek bir kimse var mıdır?" diye sordu. Hâce Abdülhâdî de; "Ta'rîf ettiğiniz kimse, babam Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden başkası değildir, İstanbul'un fethine rastlayan günde, beyaz atına atlayıp, gözden koybolduğunu ve bir müddet sonra da geri dönüp; "Türk Sultânı Muhammed Hân, kâfirlerle harp ediyordu. Onun yardımına gittim. Gâlib geldi" buyurduğunu, orada bulunan talebeleri anlatırdı. Sizin söylediğiniz vasıflar da onda mevcût idi" dedi. Bâyezîd Hân, Hâce Abdülhâdî'ye çok hürmet ve iltifâtlarda bulundu. Duâlarına mazhar oldu.

Sultan Bâyezîd Hân, bilhassa Amasya'dan tanıdığı, ilim ve feyzinden istifâde ettiği Çelebi Halîfe'ye çok hürmet ederdi. Vezîr Koca Mustafa Paşa'nın bugün kendi adıyla anılan semtte yaptırdığı câmi ve dergâhı, Çelebi Halîfe'ye tahsis etti. İstanbul'da sık sık olan zelzeleden ve başgösteren veba felâketinden kurtulmak için, Çelebi Halîfe ve talebelerini Medîne-i münevvereye gönderdi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda duâ etmesini istedi. Ancak Çelebi Halîfe Üsküdar tarafına geçip şehirden ayrılır-ayrılmaz, bıçak keser gibi veba kesildi. Çelebi Halîfe yoluna devam edip, Şam yakınlarında vefât etti.

Bâyezîd Hân, daha şehzâdeliğinde başladığı i'mâr faaliyetlerine ömrünün sonuna kadar devam etti. Amasya'da yaptırdığı medrese, câmi ve zaviyeden sonra, Edirne'de dâruş-şifâ ve külliye, İstanbul'da Bâyezîd Câmii, medrese ve imâret, memleketin çeşitli yerlerinde daha birçok faydalı eserler, ilim yuvalan inşâ ettirdi. Bâyezîd Hân, İstanbul'da yaptırdığı câminin açılışında hazır bulundu. Zenbilli Ali Efendi'nin kardeşi meşhûr âlim ve vâ'iz Muhyiddîn Mehmed Çelebi'ye va'z ettirdi. Pâdişâh, câmide ilk namaz kıldıracak olan kimsenin, bülûğ çağından bugüne, bir defa dahî olsa ikindi namazının sünnetini terk etmemiş bir kimse olmasını arzu etti. Cemâate ilân edildi. Kimse çıkmadı. Pâdişâh, mecbûr kalıp; "Elhamdülillah, müddet-i ömrümüzde hiçbir vakit kaçırmadık" diyerek, imamete geçti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın, otuz seneden fazla süren saltanatı boyunca sulh ve sükûnu tercih etmesi, donanmayı yenileyip hazırlıklar yapması, kendisinden sonra başa geçen oğlu Yavuz Sultan Selim Hân'ın fasılasız cihâd ile meşgûl olmasına vesîle oldu. Bir taraftan devlet teşkilâtını sağlamlaştırarak halkın huzûr ve sükûnunu te'min etmek için uğraşırken, diğer taraftan doğudan batıya kadar müslümanların mes'eleleri ile ilgilendi.

İspanyol ve Portekizlilerin Endülüs müslümanlarına karşı giriştikleri katliâmlara karşı, Kemâl Reîs kumandasında bir donanma gönderilmesine teşebbüs edildi. Ancak çeşitli sebeplerle donanma gönderilemedi.

Ahlâkı ve fazileti sebebiyle İslâm alemince çok sevilen Bâyezîd Hân, vefât edince, Kâhire'de Memlûk Sultânı ve halk tarafından gıyabında cenâze namazı kılındı.

Bütün ömrü boyunca hep ilim ve ibâdetle vakit geçiren Bâyezîd Hân, "Adlî" mahlasıyla pek güzel şiirler yazdı. Bir dîvânda toplanan bu şiirleri yayınlanmıştır.

---

1) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 2

2) Târih-i Solak-zâde sh. 268

3) Amasya Târihi cild-3, sh. 222

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 13

5) Endülüs Târihi (Ziya Paşa) İstanbul 1304, cild-3, sh. 244

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1005, 1069

7) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 283

8) Tezkiret-üş-şuarâ (Kınalı-zâde hasen Çelebi) cild-1, sh. 78

9) Tuhfe-i hattâtîn sh. 140

10) Reşehât ayn-ül-hayât (Murâd Kazvînî) sh. 229

BÂZİLÎ (Muhammed bin Dâvûd)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Dâvûd bin Muhammed'dir. Lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah'tır. Bâzilî nisbetiyle meşhûr olmuştur. 845 (m. 1441) senesinde Mardin yakınlarında bulunan Cezîretü İbn-i Ömer (Cizre) denilen yerde doğdu. 925 (m. 1519) senesinde Hama'da vefât etti.

Cizre'de büyüdü ve Azerbaycan'a gidip orada zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Orada Hâviy-üs-sagîr, Akâid-ün-Nesefî, Aruz-ül-Endelûsî adlı eserleri ve mantık ilmine dâir Şemsiyye, nahiv ilmine dâir Kâfiye, sarf ilmine dâir İzzî gibi eserleri ezberledi. Aklî ilimleri; Molla Zâhir, Molla Muhammed Kancefânî, Mevlânâ Osman el-Bâvi'den, naklî ilimleri ise babasından tahsil etti. 890 (m. 1485) senesinde Şam'a geldi. 895 (m. 1489) senesinde hac ibâdetini yerine getirmek üzere Hicaz'a gitti. Hac ibâdetini ifâ edip, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi ziyâret ettikten sonra Hama'ya gelip yerleşti. Vefât edinceye kadar orada ilim öğretmekle meşgûl oldu.

Muhammed bin Dâvûd el-Bâzilî; zâhid, dünyâya gönül vermekten ve bel bağlamaktan uzak, gösterişe önem vermeyen, sâde yaşayış sahibi bir zât idi. Çok ibâdet eder, devamlı oruç tutardı. Uzun zaman ders okutmakla ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Fıkıh, târih ve usûl ilimlerinde ihtisas sahibi olan Muhammed el-Bâzilî'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserleri şunlardır: 1- Hâşiyetü alâ Çem'ul-Cevâmi'i lil-Mahallî, (Fıkıh usûlü ilmine dâir bir eserdir), 2- Gâyet-ül-merâm fî ricâl-il-Buhârî ilâ Seyyid-il-Enâm, 3- Kitâbü Mukaddimet-ül-Âcil li zâhiret-il-âcil, 4- Menâkıb-ı Ebü'l-Hasen el-Eş'arî, 5- Tuhfet-ül-merdiyye fil-mesâil-iş-Şâmiyye, 6- Bedî'ul-Bedî' fî medh-iş-şefî, 7- Tuhfetü zev-il-ereb fimâ yüraddü aleynâ min iştişkâli Haleb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 298

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 138

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 47

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 228

5) El-A'lâm cild-6, sh. 120

6) Keşf-üz-zünûn sh. 595, 1193, 1802

BEDREDDÎN (Mahmûd bin Abdullah)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. Kâdı ve müderris. İsmi, Mahmûd bin Abdullah (veya Ubeydullah) olup lakabı Bedreddîn'dir. Bedreddîn Mahmûd Efendi diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Kaynak eserlerde hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmat yoktur. 937 (m. 1530) senesinde Edirne vilâyetinde kadı iken vefât etti.

Diğer birçok âlim, gibi Bedreddîn Mahmûd da küçük yaşta ilim tahsiline başladı. O zamanın büyük âlimlerinden olan; Mevlânâ Lütfî, Şücâ'üddîn-i Rûmî ve Mevlânâ Müeyyed-zâde gibi zâtlardan ilim öğrendi. Büyük bir âlim olarak yetişti.

Âlimler arasında şânı yüksek, hürmet ve i'tibâr sahibi oldu. Evvelâ Bursa'da; Çendik Medresesi ve Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'nde, daha sonra İstanbul'da Eski Ali (veya Atîk Ali) Paşa Medresesi'nde ve bundan sonra Edirne vilâyetinde bulunan Üç Şerefeli medreselerinin ve daha sonra da İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris oldu. Bunlardan başka, değişik yerlerde büyük medreselerde müderris olarak vazîfe yaptı. İlim öğrenmek istidâdı bulunan yüzlerce talebenin, kendisi gibi ilimde yükselerek kemâle gelmelerine vesile oldu. Medreselerde uzun zaman vazîfe yaptıktan sonra, bir miktar da kadılık yapması uygun görüldü. Önce Haleb'de bir müddet kadılık yaptı. Daha sonra Edirne vilâyetine kadı olarak ta'yin edildi. Uzun müddet Edirne kadılığı yaptı. Hiç kimsenin hakkını yemeden, adâlet ile bu vazîfeyi yaptıktan sonra, dîn-i İslâmın hükümlerini en güzel ve doğru şekilde yerine getirmekte iken, 937 (m. 1530) senesinde vefât etti.

Medhedilen, beğenilen birçok güzel hasletin kendisinde toplandığı, mübârek bir zât olan Bedreddîn Mahmûd hazretlerinin, tatlı dilli ve güleryüzlü bir hâli vardı. İnsanlara fâideli olmaktan zevk alırdı. İnsanlar, onun sohbetlerinde bulunmaktan ma'nevî lezzet duyarlardı. Hayır ve hasenat sahibi, eli açık, çok cömert bir zât idi. Edirne'de bulunduğu sırada, bir câmi yaptırarak, büyük hayra vesile oldu.

Edirne'ye gitmesi şöyle rivâyet edilir: Bedreddîn Mahmûd (r.a.), Atîk Ali Paşa Medresesi'nde müderris idi. Zâten kendisi de, bu medresenin kurucusu olan Atîk Ali Paşa'nın azâdlılarından idi. Buradaki vazîfesinde on senesini tamamladığı sırada, Yavuz Sultan Selim Hân da Mısır seferinden dönüyordu. Bedreddîn Mahmûd, Sultânı karşılamak üzere Antakya'ya gitti. Orada kendisini önce Sultan Selim Hân'ın dâmâdı olan Ferhat Paşa gördü. Ferhat Paşa, çok sevdiği bu zâtı birden karşısında görünce, hayret ve latife ederek; "Burada ne arıyorsun? Niye geldin?" diye suâl eyledi. O da, latife ve nükte yoluyla şöyle cevap verdi. "Burada (Antakya'da) medfûn bulunan Habîb-i Neccâr hazretlerine, bulunduğum medresede daha kaç yıl kalacağımı suâl etmeye geldim." Ferhat Paşa bu cevaptan çok hoşlanıp, bu hâli Sultâna arzedince, o da bu latife ve nükteye memnun olup, Bedreddîn Mahmûd bin Abdullah'ı, Edirne'de bulunan Üç Şerefeli medreselerinden birine verdi. O da, bu yeni vazîfesine başlamak üzere Edirne'ye gitti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 467

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 11

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 227

BEDRÜDDÎN İBNİ GAZZÎ

Fıkıh, hadîs ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Abdullah bin Müferric bin Bedrüddîn bin Osman bin Câbir bin Fadl bin Dav'ül Gazzî'dir. Künyesi; Ebü'l-Fadl, Ebü'l-Berekât, Ebü'l-Cüd olup, lakabı Bedrüddîn'dir. İbn-i Gazzî diye meşhûr oldu. 904 (m. 1499) senesi Zilka'de ayının ondördünde Dımeşk'da doğdu. 984 (m. 1576) senesi Şevval ayının onaltısında Dımeşk'da vefât etti. Erselân türbesine defnedildi.

Bedrüddîn Gazzî, babasının himâyesi ve güzel terbiyesi ile yetişti. Babası ona ilk önce Allahü teâlânın ism-i şerîfini söylemeyi öğretti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Yine babasından; fıkıh, Arabî ilimler ve mantık okudu. Kırâat ilmini Bedrüddîn Sehhûrî'den, Takıyyüddîn Kâdı Aclûn'dan da fıkıh ve hadîs ilmini öğrendi. Dersteki üstün kabiliyeti sebebi ile, hocasını hayrette bıraktı. Hocası ona Şeyh-ül-İslâm lakabını verdi. Bedrüddîn Makdisî'den de hadîs-i şerîf dinledi. İlim ve edeb öğrendi. Daha sonra babasıyla birlikte Kâhire'ye gitti. Oradaki âlimlerden Kâdı Zekeriyyâ'nın derslerinde bulundu ve ondan çok istifâde etti. Bundan başka; Burhânüddîn bin Ebî Şerîf, Burhânüddîn Kalkaşendî, Kastalânî ve başkalarından ilim öğrendi. Beş sene kadar Mısır'da kalıp, âlimlerin derslerini dinledi. Hâfız Celâlüddîn Süyûtî'den icâzet (diploma) aldı. Hocaları hayatta iken fetvâ vermeye, ders okutmaya başladı. Evliyânın büyüklerinden Abdülkâdir Deştûtî, Muhammed Münîr Hânekî'nin sohbetlerinde bulunup, feyzlerine kavuştu. 921 (m. 1515) senesinde babasıyla Dımeşk'a döndü.

Bedrüddîn Gazzî, onyedi yaşında ders okutmaya başladı. Çok kimseler dersini dinledi. Vefâtına kadar gece gündüz ilimle meşgûl oldu. Çok ibâdet ederdi. Çeşitli vazîfelerde bulundu. Emevî Câmii ve İmâmet-ül-maksûre'de baş kurrâlık, Adiliyye, Fârisiyye, Şâmiyyet-ül-Berâniyye, Mukaddemiyye, Takviyye ve başka medreselerde müderrislik yaptı. Bir ara yalnızlığı tercih edip, uzlete çekildi, ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. Devlet adamları, ileri gelenler kapısına ilim ve duâ almak için gelirdi. Şam vâli vekîli Mustafa Paşa (Derviş Paşa), ziyâret edenlerden idi. Derviş Paşa, bir ziyâretinde; "Efendim, bizim hakkımızda ne duyuyorsunuz?" diye sordu. Bedrüddîn Gazzî; "Zulmediyormuşsun" buyurdu.

Kimseden birşey kabûl etmezdi. Kendisi talebeye karşı çok merhametli idi. İhtiyâçlarını karşılar, yardım ederdi. Fakirlere, yoksullara çok acırdı. Çok talebe yetiştirdi. Yüzden fazla eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i Garîb: İkiyüzbin beyitten fazla manzûm bir eserdir. Bu eserini kısaltıp, Kanunî Sultan Süleymân Hân'a takdim etti. Sultan, âlimlerine eseri gösterip fikirlerini sordu. Onlar da; "Sultânım, bize müsâade buyurun, bir araya gelip eseri inceleyelim. Noksanlık veya fazlalık, değişiklik bulursak size arz ederiz Eğer sünnet-i seniyyeye aykırı, dînimize muhalif bir nokta, bir harf, bir kelime, bir cümle bulamazsak, ihsân ve ikrama hak kazanmış olur. Zîrâ, zamanımızda kimsenin yapamadığı bir işi başarmış demektir" dediler. Kanunî Sultan Süleymân Hân; "Dediğiniz gibi olsun" dedi. Bunun üzerine âlimler; harf harf, kelime kelime, cümle cümle eseri incelediler. En küçük bir hatâ bulamadılar. Takdîrde neticeyi Sultân'a-arzettiler. Sultan Süleymân Hân, karşılık olarak Gazzî'ye çok hürmet edip, hediyeler verdi. 2- El-Merâh fil-mîzâh, 3- El-Metâli'-ül-Bedriyye fî menâzil-ir-Rûmiyye, 4- Cevâhir-üz-zevâhir, 5- Kasîdet-ür-Râiyye fil-mevâiz, 6- Dürer-ün-nadîd fî edeb-il-müfîd vel-müstefid, 7- Et-Tahsîs fî şerhi şevâhid-it-telhis, 8-Şerhu Cem'ıl-cevâmi', 9- Feth-ül-muglak.

Bedrüddîn Gazzî, bir şiirinde şöyle buyuruyor: "Yâ Rabbî! Senin benden râzı olman ve râzı olduğun şeye beni muvaffak kılman, benim tek maksadımdır. Eğer benim fakirliğimden râzı isen, o benim için zenginliktir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 270

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 403

3) El-A'lâm cild-7, sh. 59

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 153, 596, cild-2, sh. 1332, 1651

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 5, 314, 343, cild-2, sh. 105, 658

6) Brockelmann Sup-2, sh. 488

BEHÂEDDÎN MECZÛB EL-KÂDİRÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Behâeddîn Meczûb el-Kâdirî diye tanınır. Doğum târihi ve yeri kat'î olarak tesbit edilememiştir. 920 (m. 1514) veya 922 (m. 1516) senesinde Mısır'da vefât etti. Bâb-üş-Şa'riye denilen yerin yakınında defn olundu.

Keşf ve kerâmet sahibi olan âriflerin büyüklerinden idi. Keşflerinde hatâ ve yanılma görülmezdi. Keşfleri doğru çıkardı.

İlk zamanlarında Câmi-i Meydân-il-Kamh'da hatîblik ve aynı zamanda mahkemede vazîfe yapardı. Bir defasında, kadı nikâh akdi yaparken, o da şâhid olarak orada idi. Bu sırada nikâhı yapılacak olan erkek; "Bize şâhid olarak sıradan kimseleri değil, şühûd sahibi olan, ya'nî kalb gözü açılmış, kerâmet sahibi olan evliyâdan şâhidler getiriniz. Nikâh şâhidlerimiz öyle zâtlar olsunlar" dedi. O kimsenin bu sözü kendisine çok te'sîr eden Behâeddîn Meczûb, öyle olmadığı için çok mahcub oldu ve yüzünü kapadı. Derhâl oradan çıkarak yürümeye başladı. Bu hâlde, şehrin yakınında bulunan Mukattam dağına vardı. Hiçbir şey yemeden ve içmeden, orada üç gün kaldı. Tasavvuf yolunda bulunmak, bu yolda çok ilerleyip bu yolun yüksekliklerine kavuşmak arzu ve şevki ile çok ağlayıp, Allahü teâlâya yalvardı. Nihâyet, tasavvuf hâlleri kendisini kapladı. Bundan sonra dünyevî vazîfesinden ve meşgûliyetinden tamamen ayrılarak, kendisini tasavvuf yoluna verdi. Bu yolda ilerlemek için çok gayret gösterdi. Artık o, Allahü teâlânın ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ve bu yolun büyüklerinin aşk ve muhabbetlerinin kendisini sardığı, bu aşk ile kendinden geçmiş hâlde bulunan meczûb evliyâlardan birisi olmuştu.

Keşf ve kerâmetleri hertarafa yayıldı. Onun yüksek bir zât olduğunu âlim olanlar bildiği gibi, diğer insanlar da bilir, ona hürmet ve edeb gösterirlerdi.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 137

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 369

BEHÂÜDDÎN-ZÂDE (Muhyiddîn Muhammed bin Behâüddîn)

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Behâüddîn bin Lütfullah olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Behâüddîn-zâde ve Behâî diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 952 (m. 1545) senesinde Kayseri'de vefât edip, Hocasının hocası olan Şeyh İbrâhim-i Kayserî hazretlerinin yanına defn olundu.

Çocukluğundan i'tibâren tam bir edeb ve terbiye ile yetiştirilen Muhyiddîn Efendi, ilim öğrenmek çağına geldiğinde, ilk tahsilini zamanının âlimlerinden olan babası Behâüddîn bin Lütfullah'ın huzûrunda yaptı. Ayrıca; Mevlânâ Hatîb-zâde, Muslihuddîn Kastalânî ve Sultan

Bâyezîd Hân Gâzî'nin hocası Ma'rûf-zâde gibi devrin meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Bu mübârek zâtların bereketli sohbetlerinde bulunmakla, kısa zamanda yetişip ilim ve fazilette emsal ve akranından ileri geçti. Zâhirî ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yoluna yönelerek, Şeyh Muhammed İskilîbî'nin huzûr ve hizmetlerine vâsıl oldu. Bu yolda ilerlemek için çok gayret etti. **"Bize itaat uğrunda mücâhede edenlere,** (iç ve dış düşmanlarla savaşanlara) **gelince elbette biz onlara** (bize götürecek) **yollarımızı göstereriz"** (Ankebût-69) âyet-i kerîmesi mucibince, gayretlerinin mükâfatı olarak, tasavvuf yolunda da kemâle gelip, sonra parlayan sabah güneşi misâli etrâfı aydınlatmaya, feyz ve nûr saçmaya başladı. Evliyâlık derecelerinin yüksekliklerine, ma'nevî kemâlâta kavuştu. Talebeleri yetiştirmek üzere hocasından icâzet aldı. Bundan sona asıl vatanı olan Balıkesir'e yerleşti ve orada bir miktar irşâd ile meşgûl oldu. Talebe yetiştirdi.

Bu arada, Muhammed İskilîbî'nin talebelerinin en yükseği ve halîfesi olan Abdürrahîm Müeyyedî de, hocasının İstanbul'daki zaviyesinde talebe yetiştirmekle meşgûl idi. Onun da vefâtından sonra Muhammed bin Behâüddîn İstanbul'a gelerek onun yerine geçti. Buradaki zaviyede talebe yetiştirmeğe başladı.

Muhammed bin Behâüddîn, kendilerine Kutb-ül-aktâb denilen yüksek evliyâdan idi. Sohbetleri gayet tatlı idi. Dinliyenlerin gönlünü çeker, bağlananların kalblerini ma'nevî kirlerden temizlerdi. Allahü teâlânın ni'metlerinin kendisinde tecellî ettiği bir kimse idi. Mübârek sînesi ilim hazînesi idi. Dili hep hakkı söylerdi. Her sözü hikmet dolu idi. Mübârek vücûdu mutlak nûr idi. İslâmiyetin emir ve yasaklarını gözetmekte çok dikkatli ve gayretli idi. Bunun için çok çalışırdı. Hakkı, doğruyu söylemekten çekinmezdi. Hakkı ve bâtılı ayırmakta keskin kılıç gibi idi. Kimseden korkmazdı. Bu husûsta başkalarının ayıplamalarından çekinmezdi.

Aklî ilimlerde (fen ilimlerinde), naklî ilimlerde ve Arap dili üzerinde çok geniş ve tam ilme sahip idi. Tefsîr ve hadîs ilimleri üzerinde de çok geniş ihtisası vardı. Kelâm ilmi ile tasavvuf ilmini cem' etti. Kendisinde topladı, birleştirdi. Görünüşte bu iki ilim, birbirinden ayrı gibi idi. Bu ayrılık, tasavvuf âlimleri ile kelâm âlimlerinin bir mes'eleyi ifâde etmekte kullandıkları kelimelerin çeşitli ve değişik olmasından meydana geliyordu. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) Fıkh-ı Ekber'ini şerh ederek, kelâm ve tasavvufun ayrı gibi görünen kısımlarını pek güzel îzâh ederek açıkladı. Ayrı zannedilen yerleri ortadan kaldırdı. Behâüddîn-zâde Muhyiddîn Efendi, zühd ve vera' sahibi, olgun bir velî idi. Haram ve şüpheli şeylerden son derece sakınır, dînimizin emirlerine tam uyardı. Tasavvuf yolunun inceliklerine, edeplerine çok riâyet ederdi. Tasavvufa dâir çok risaleler yazmıştır. Allahü teâlânın emirlerini, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin sünnetim yaymak ve bu kıymetli bilgileri insanların öğrenerek iki cihan saadetine kavuşmaları yolunda çok gayretli ve fedakâr olup, kendisini bu yola adamış, vakfetmiş idi. Hakkı ve bâtılı ayırd etmekte ve bildirmekte pervasız ve korkusuz idi. Müftî Ali Çelebi Efendi, ömrünün sonlarına doğru hasta olup, gücü kuvveti kalmadı. Uzun zaman hasta yattı. Temsil ettiği müftîlik makamının, vefâtından sonra boş kalmasından korktu. Pâdişâhtan, yerine bu işi yapabilecek faziletli birisinin ta'yin edilmesi için ferman çıkarmasını istedi. Behâüddîn-zâde'nin i'tikâdının sağlam olduğunu, vera' ve takvâ üzere bulunduğunu, fıkıh bilgilerine tam vâkıf olup kendisine i'timâd ettiğini, yerini ancak onun doldurabileceğini bildirdi. Fetvâ makamını lâyıkıyle yürüteceğini haber verdi. Böylece Ali Çelebi'den sonra Behâüddîn-zâde müftî oldu.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye isimli meşhûr eserin sahibi olan ve Taşköprü-zâde diye tanınan Ahmed bin Mustafa Efendi (r.a.), İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderrislik yapmakta iken, başından geçen bir hâdiseyi şöyle anlatır: "Fâtih medreselerinde müderris olarak

çalışıyordum. Bir gece, gecenin üçtebiri geçtikten sonra teheccüd namazını kıldım. Bundan sonra uyumuşum. Rü'yâmda kendimi Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda gördüm. Başıma bir taç giydirdi. Bu rü'yânın te'sîri ve heyecanı ile ve büyük bir sevinç içerisinde yattığım yerden doğruldum. Abdest alıp, âdetim üzere Kâdı Beydâvî hazretlerihin tefsîrini mütâlaaya başladım. Bu mübârek ve saadet dolu gecenin sabahında gördüğüm rü'yâyı hiç kimseye anlatmadım. Sabah namazından sonra Behâüddîn-zâde hazretleri bir haberci göndermiş. Gelen haberci selâm verdikten sonra dedi ki: "Behâüddîn-zâde Efendi size selâm ediyor. İnşâallah pek yakın bir zamanda zâtı âlileri kadılık makamına getirilecektir. Bu gece gördüğü rü'yânın ta'biri budur dedi." Hâlbuki rü'yâmı kimseye anlatmamıştım. Anladım ki, Behâüddîn-zâde Muhyiddîn Efendi, gayb âleminden keşf yolu ile rü'yâmı anlamıştı. Bu vak'adan kısa bir zaman sonra kendisini ziyârete gittim. Gördüğüm rü'yâyı ve kendisi tarafından gelen habercinin naklettiği ta'biri anlattım. Rü'yâmın ta'birinin aynen öyle olduğunu bildirip, yakın zamanda kadı olacağımı müjdeledi. Bu sohbet esnasında ben, kadılığı taleb etmediğimi, mes'ûliyetinden korktuğumu söyledim. Bunun üzerine; "Kâdılık mesleğini taleb etme Bu mesleğe istekli ve hırslı olmak uygun değildir. Ama taleb ve rağbet etmediğin hâlde bu vazîfe verilirse, o zaman da reddetmeyip kabûl etmen gerekir" buyurdu. Bu çok güzel ve te'sîrli sözler gönlüme rahatlık verdi. Aradan çok zaman geçmemişti ki, bana Bursa kadılığı verildi. Behâüddîn-zâde'nin sözlerini hatırlayıp, bu vazîfeyi kabûl ettim."

Rivâyet edilir ki, Behâüddîn-zâde Muhammed Muhyiddîn Efendi zamanında ba'zı uygunsuz hâller zuhur etmiş idi. O da, sohbet meclislerinde meydana çıkan bu uygunsuz hâllerin, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin bildirdiği hükümlere uygun olmadığını, bu uygunsuzlukların derhâl yok edilmesini, ba'zı densiz kimselerin dînimize uymayan işler yapmalarına müsâade edilmemesi, bunlara mâni olunması gerektiğini söyledi. Onun bu sözleri, o uygunsuz kimselerin kulağına gidince, onlar bu zâta sinirlendiler. Hattâ öyle oldu ki, Behâüddîn-zâde'nin talebeleri, o uygunsuz kimselerin, hocalarına bir zarar vermelerinden endişelenmeye başladılar. Bu endişelerini kendisine arzettiklerinde, dil anahtarı ile söz kilidini açarak, şu mühim ve açık cevâbı verdi: "Sizin korku ve endişeniz bende yoktur. Ben, Allahü teâlânın izni ve koruması ile onların zararından korkmam. Eğer beni öldürecek olurlarsa şehîd olurum. Hapsederlerse, benim için uzlet ve halvet olur. Ya'nî orada yalnız başıma ibâdet ve tâat ile meşgûl olurum. Eğer beni bu beldeden uzaklaştırırlarsa, hicret etmiş olurum. Ya'nî bunların hepsi, Hakkı taleb edenler için saadettir. Hepsinin karşılığında nihâyetsiz sevâblar ve sayısız fâideler vardır." Onun bu sözlerini dinliyenler, dînimizin emirlerine ne kadar bağlı olduğunu, din gayretinin ne kadar çok olduğunu ve Allahü teâlânın rızâsını başka herşeyden üstün tuttuğunu böylece daha iyi anladılar.

Behâüddîn-zâde Muhammed Muhyiddîn Efendi, 951 (m. 1544) senesinde hacca gitti. Ertesi sene dönüşünde Kayseri'de vefât edip, hocasının hocası olan İbrâhim Kayserî'nin yanına defn olundu.

Behâüddîn-zâde'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu Esmâ-il-husnâ, 2- Şerhu Fıkh-ı ekber li Ebî Hanîfe (r.a.) 3- Tefiafir-ül-Kur'ân. Bunlardan başka tasavvufa dâir birçok risaleler de yazmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 483

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 427

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 344

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 293

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 120

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 238

7) El-A'lâm cild-6, sh. 60

8) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 29

9) Keşf-üz-zünûn sh. 1034, 1287

10) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 153

BEHÂYÎ ABDULLAH EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân, İkinci Selîm ve Üçüncü Murâd zamanı Osmanlı âlim ve kadılarından. Bayrâmiyye tarikatının büyüklerinden Şeyh Behâeddîn-zâde Mehmed Efendi'nin torunu Lütfullah Çelebi'nin oğludur. Behâyî Abdullah Efendi adıyle meşhûr oldu. 940 (m, 1533) senesinde doğdu. 996 (m. 1588) senesinde Mekke-i mükerreme kadısı iken vefât etti.

Gençliğinde ilim öğrenmeye kabiliyetli ve zekî idi. Uzun zaman Taşköprü-zâde'nin yanında ilim öğrendi. Aynı zamanda Taşköprü-zâde'ye dâmâd oldu. Sonra Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Abdülkerîm-zâde Efendi'nin hizmetinde bulundu. Daha sonra ise Ayasofya Medresesi müderrislerinden Emîr Hasen Çelebi'nin yanında tahsilini tamamladı. 957 (m. 1550)'de Ebüssü'ûd Efendi'nin yanında stajyer oldu. Bundan sonra müderrislik hayâtına başladı. Evvelâ Bursa'da Alançeriyye Medresesi müderrisi oldu. 967 (m. 1559) senesi Şa'bân ayında Tepegöz Hızır Efendi yerine Yıldırım Hân Medresesi'ne, 971 (m. 1563) senesi Cemâzil-âhır ayında Bosnevî Mehmed Efendi yerine Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 974 (m. 1566) senesi Cemâzil-evve'l ayında ise Mihrimâh Sultan Medresesi'ne ta'yin edildi. 976 (m. 1568.) senesi Şevval ayında Semâniyye medreselerinden Karadeniz cihetindeki (tarafındaki) Başkurşunlu Medrese'ye müderris oldu. 978 (m. 1570) Cemâzil-âhır ayında Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin yerine Yavuz Sultan Selîm Medresesi müderrisi oldu. 980 (m. 1572) senesi Safer ayında, Ümm-i Veled-zâde yerine Süleymâniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi.

Bundan sonra kadılık vazîfesine başladı. 982 (m. 1574) senesi Zilhicce ayında, Galata kadısı Mumcu-zâde Bâlî Efendi vefât etti. O sene Eyyûb kadılığı ve buraya bağlı olan yerlerle Galata kadılığı mevleviyyet oldu. (Mevleviyyet: Büyük kadı, Molla payesi ve vazîfesi) ilk önce Abdullah bin Lütfullah Efendi buraya ta'yin edildi. 987 (m. 1579) senesi Zilhicce ayında, Eyyûb kadılığı, Galata kadılığından ayrıldı. Burası İstanbullu Şah Efendi'ye verilince, o da Galata kadılığından ayrıldı. Yerine Arab-zâde Efendi ta'yin edildi. 988 (m. 1580) senesi Rebî'ul-evvel ayında Zekeriyyâ Efendi yerine Bursa kadısı oldu. 989 (m. 1581) senesinde Düğmeci-zâde yerine Edirne kadılığına ta'yin edildi. 991 (m. 1583) senesi Rebî-ül-âhırinde Ganî Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. Aynı senenin Zilhicce ayında, Anadolu kadıaskerliğine yükseldi. 992 (m. 1584) senesinde vazîfesinden alındı. 994 (m. 1586) senesinde tekrar Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene Zilkâ'de ayında İvaz Efendi yerine Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. 995 (m. 1587) senesi Rebî'ul-evvel ayında Abdülganî Efendi yerine Mısır kadılığına nakledildi. 996 (m. 1588) senesi Muharrem ayında Mekke-i mükerreme kadısı Mirzâ Mahdûm vefât edince, yeri boş kaldı. Abdullah Efendi, o sene Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene vefât edip, yerine Arab-zâde Efendi getirildi.

Abdullah bin Lütfullah Behâyî Efendi, ilim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi idi. Her işte Allahü teâlânın rızâsını gözetir, hiçkimseden çekinmezdi. Dünyâ menfaati için dînini vermez, başkalarının dînini kurtarmak için de çok gayret gösterirdi.

Anlatılır ki: O zaman Fevrî Efendi adında bir zât vardı. Osmanlıların Rumeli sınır boylarında olan Derâc adlı bir kasabada doğmuştu. 40 akçe ile bir müderris iken vazîfesinden ayrılmıştı. Şiddetli bir kış günü memleketine gitmek üzere yola çıkacağı zaman, Behâyî Abdullah Efendi'ye rastladı. Abdullah Efendi bu şiddetli kışta nereye gittiğini sordu. Fevrî Efendi; "Annem ve babam hâlen îmân etmediler. Küfür karanlığında bulunuyorlar. Onları İslâmiyete da'vet etmek için gidiyorum" dedi. Bunun üzerine Abdullah Efendi; "Be hey efendi! Hayırlı ve çok güzel bir işe niyetlenmişsin, ama önce nefs gelir. Bu şiddetli kışta nereye gidersin?" diye cevap verdi.

Oğlu Abdullah Efendi, 980 (m. 1571) senesinde doğup müderrislik ve kadılık vazîfelerinde bulundu. 1036 (m. 1626) senesinde vefât eyledi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 305, 306

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 363, 364

BEHİŞTÎ (Ramazan bin Abdülmuhsin)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Edîb ve şâir. İsmi. Ramazan bin Abdülmuhsin el-Vîzevî'dir. Behiştî diye tanınıp meşhûr olmuştur. Edirne vilâyetine bağlı Vîze kasabasında doğup yetişti. Doğum târihi tesbit edilememiştir. Daha çok Çorlu'da ikâmet etti. 979 (m. 1571) senesinde orada vefât etti.

Doğup yetiştiği şehirde, zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. Bu maksadla çeşitli yerlere gitti. Zamârınının büyük âlim ve fâdıllarından olan Muhaşşî Sinân Efendi'nin yanında dânişmend (yardımcı) iken, zamanındaki evliyânın büyüklerinden Merkez Efendi hazretlerinin talebeleri arasına girerek, o büyük zâttan feyz almaya başladı.

Merkez Efendi'nin sohbet ve hizmetinde yetişerek kemâle geldikten sonra Çorlu beldesine gitti. Orada yerleşti. Uzun seneler, imamlık, vâ'izlik ve hatîblik yaptı. Fesahat ve belagatı çok kuvvetli idi. İfâdesi çok güzel olup, herkes onun te'sîrli va'z ve sohbetlerinde bulunmak için can atardı. Şöhreti her tarafa yayıldı.

Çorlu'da kaldığı evin yanında bir tekke yaptırdı. Orada talebelere ders okuttu. Birçok kimse ondan istifâde etti. Vefâtına kadar, burada ilme ve ilim taliplerine hizmet eden Behiştî, 979 (m. 1571) ve başka bir rivâyetle 977 (m. 1569) senesinde vefât edince, tekkesinin avlusunda defn olundu.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi, çok mübârek bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyânın mevkiine ve malına düşkün değildi. Zühd ve vera' sahibi idi. İlim, irfan ve ma'rifetteki üstünlüğü ile birlikte, şiir ve edebiyattaki, kabiliyeti de fevkalâde idi. Arab edebiyatını çok iyi bilirdi. Şiirleri pek makbûldür.

Behişti (r.a.) ba'zı kıymetli eserler de yazmıştır. Sa'düddîn-i Teftâzânî hazretlerinin Şerh-i akâid isimli eserine ve Âdâb-ı mes'ûdî isimli esere haşiye yaptı. Şerh-i Miftâh'a ve Câmi' isimli esere de ta'lîk yaptı. Ayrıca; Cem Şah ve Âlem Şah isminde bir manzûm eseri ve yarısı nazım, diğer yarısı da nesir hâlinde olan Süleymân-nâme isminde eseri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 171

2) El-A'lâm cild-3, sh. 33

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1419

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 387

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 156

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 42

BİRGİVÎ

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Ali Birgivî'dir. Lakabı Zeynüddîn'dir 928 (m. 1521) senesinde Balıkesir'de doğdu. 981 (m. 1573)'de Birgi'de vefât etti. Türbesi, Aydın'ın Birgi kasabasında bir tepe üzerindedir. İlimdeki yüksek derecesinden dolayı İmâm-ı Birgivî ismiyle meşhûr olup, Türk âlimlerinin baş tacıdır. Hanefî mezhebinden olup, asrının en meşhûr âlimlerinden idi.

İmâm-ı Birgivî'nin babası âlim bir zât olup, müderris idi. Önce babasından ilim öğrendi. Babasının derslerinde yetişip, akranlarını geçti. Sonra yüksek ilimleri öğrenmek üzere İstanbul'a gitti, İstanbul'da bulunan meşhûr Semâniyye Medresesi müderrislerinden Ahî-zâde Mehmed Efendi'den, sonra da Kadıasker Abdürrahmân Efendi'den ders aldı. Büyük bir şevk ve gayretle ilim öğrenip, Semâniyye Medresesi'nden me'zûn oldu. Parlak bir başarı ile icâzet imtihanını vererek, müderrislik rütbesini kazandı. Bundan sonra bir müddet İstanbul medreselerinde müderrislik yaptı. Bu vazîfesi sırasında Bayrâmiyye tarikatının şeyhlerinden olan Abdürrahmân Karamânî'ye talebe olup, onun sohbetlerinde tasavvufda da yetişti. Daha sonra hocalarından Abdürrahmân Efendi'nin vasıtasıyla Edirne'de Kassâm-ı askerî (Mîrâs taksîm eden kadılık) vazîfesi yaptı. Bir müddet sonra bu işten de ayrıldı. Bundan sonra dünyâ işlerini tamamen bırakmak istemişse de, tasavvufda hocası Abdürrahmân Karamânî'nin ısrârı üzerine ders ve va'z vermeye devam etti. İkinci Selim Hân'ın hocası Atâullah Efendi, Birgivî'nin ilimdeki kudretini takdîr ederek, Birgi'de yaptırdığı medresenin müderrisliğine onu ta'yin etti. Bundan sonra orada, talebe yetiştirmek, va'z vermek ve kitap yazmakla ömrünü geçirip, büyük hizmetler yaptı. Orada yaşamış olduğu için "Birgivî" adıyla meşhûr oldu.

Haramlardan sakınmanın önemini ve dünyânın fâniliğini çok iyi anladığından, dînin emirlerini asla ta'viz vermeden açıklardı. Zamanın âlimleriyle, yazılı ve sözlü pekçok münâzaralara girerdi. Hak bildiğini, ilmî delîlleri ile söylemekten hiç çekinmezdi. Birgi'den İstanbul'a gelerek, Sadr-ı a'zam Mehmed Paşa'ya nasihatte bulunmuştur.

İmâm-ı Birgivî hazretleri, kıymetli eserler yazmış olup, en meşhûr eserleri şunlardır: 1- Tarîkat-ı Muhammediyye: Arabca, kıymetli bir eser olup, Ehl-i sünnet âlimleri arasında büyük bir i'tibâr görmüştür. Birçok âlim tarafından şerhedilmiştir. En meşhûr şerhleri; Abdülganî Nablûsî'nin yaptığı "Hadîkat-ün-nediyye fî tarîkat-il-Muhammediyye" ve Hâdimi'nin yaptığı "El-Berîka şerh-ut-tarîka"dır. Bu şerhlerden ba'zı kısımlar, İstanbul'da İhlâs Vakfı tarafından bastırılmıştır. Tarikat-ı Muhammediyye kitabı, Süleymân Fadl Efendi tarafından "Miftâh-ül-felâh" adıyla ihtisar edilmiş, kısaltılmıştır. Bu muhtasar da İhlâs Vakfı tarafından neşredilmiştir. Tarikat-ı Muhammediyye üzerine "İdrâk-ül-hakâyık fî tahrîci ehâdîs-i tarika" adlı bir eser daha yazılmıştır. Bu eseri de, 1050 (m. 1640) senesinde Mehmed Ağa Câmii İmâmı Ali bin Hasen yazmıştır. Tarikat-ı Muhammediyye'de bulunan hadîs-i şerîflerin tahkîki ve kaynaklarının tesbitiyle ilgilidir. Tarikat-ı Muhammediyye, ayrıca Osmanlıcaya da tercüme edilmiştir. 2-

Vasıyetnâme, "Birgivî Vasıyyetnamesi" adıyla meşhûr olmuştur. Asırlardan beri okuna gelmiş, çok çok kıymetli ve fâideli bir eserdir. Bu eseri, Konyalı Şeyh Ali Efendi tarafından şerh edilmiş ve bu şerhe de, Osmanpazarı müftîsi İsmâil Niyâzî Efendi tarafından bir şerh yazılmıştır. Bilhassa Kâdı-zâde Ahmed Efendi'nin bu esere yazdığı şerh meşhûr olup, defalarca basılmıştır. Birgivî'nin bu meşhûr eseri, Toktamışoğlu tarafından manzûm olarak Çağatay Türkcesine de çevrilmiştir. 3-Zuhr-ül-müteehhilîn: Bu eseri, kadınların hayz hâllerini bildiren bir kitap olup, çok kıymetlidir. Hanefî mezhebinde meşhûr âlim İbn-i Âbidîn, bu eseri "Menhel-ül-vâridîn" adıyla şerhetmiştir. Bu şerh, İhlâs Vakfı tarafından bastırılmıştır. 4-Ravdât-ül-cennât fî usûl-il-i'tikâd, 5-Risâletün fî beyânı rusûm-il-mesâhif-il-Osmâniyye, 6: Şerhu hadîs-ül-erbe'în, 7- Etfâl-ül-müslimîn, 8-Ziyâret-ül-kubûr, 9-Nûr-ül-ahyâ, 10-Cilâ-ül-kulûb, 11-Muaddil-üs-salât, 12-Îkâz-ün-nâimîn, 13-Dürr-ül-yetîm fî ilm-it-tecvîd, 14-Hâşiye-i Hidâye, 15-Imtihân-ül-ezkiyâ, 16-Risâletün fî usûl-ü-hadîs, 17-Ta'lîkât ales-Sadr-iş-şeri'a, 18-Risâletün minel âdâb, 19-Ulûmu âliyye'den bahseden manzûm bir risale, 20-Risâletün fî hurmet-it-tegannî ve vucûbi isti'mâ-il-hutab, 21-Sihâh-ı acemiyye (Farsçadır), 22-Tefsîru sûret-il-Bekâra- Bekâra sûresinin yarısına kadar yaptığı tefsîrdir, 23-İnkâz-ül-hâlikîn, 24-Şerhu lübâb-ül-elbâb fî ilm-il-i'râb lil-Beydâvî, 25-Dâfiat-ül-mübtediîn ve kâşfetü butlân-ül-mülhidîn, 26-Avâmil: Nahiv ilmiyle ilgili çok meşhur bir eseridir. Bu eser üzerine çok şerh yazılmıştır. Bu eser üzerine şerh yazan zâtlar, Gümüşhâneli Ebû Bekr bin Ya'kûb, Manisalı Halîl Nâimî, Filorinalı Mustafa Efendi, Abdüllatîf Harpûti, Kuşadalı Ahmed Efendi ve Şeyh Mustafa İbrâhim. 27-İzhâr: Bu eseri de nahiv ilminde meşhûr bir kitaptır. Asırlardan beri Arabca öğrenen talebelere okutulmuştur. Şerhleri ve tercümeleri vardır. Şerhleri şunlardır: Keşf-ül-esrâr, taleberinden Muslihuddîn tarafından yapılmıştır. Netâyic-ül-efkâr, Kuşadalı Mustafa bin Hamza tarafından yazılmış bir şerhdir. Feth-ül-esrâr, Ref'ul-estâr, Osmanpazarlı Niyâzî Efendi tarafından yazılmıştır. Miftâh-ül-merâm, Mehmed Feyzi Efendi tarafından yazılmış bir başka şerhidir. Hall-i esrâr-il-ahbâr alâ i'râb-il-izhâr, Zeyni-zâde tarafından yazılmış olup, "İzhâr mu'ribi" adıyla bilinir. Süleymân Feyzi Efendi, Bursalı Kasap-zâde İbrâhim Efendi ve Abdullah Eyyûbî tarafından da izhâr üzerine şerh (açıklama) yazılmıştır, izhâr kitabı, ayrıca Sâlihli Müftîsi Mehmed Lütfî Efendi ve Konya müderrislerinden Ali Şühûdî Efendi tarafından Osmanlıcaya tercüme edilmiştir. 28-Emsile-i fadliye: Sarf ilmine dâir olup, oğlu Fazlullah Efendiye izafeten bu adı vermiştir. Bu eserine kendisi ayrıca bir de şerh yazmıştır. 29-Kifâyet-ül-mübtedî fis-sarf; Ermenekli Süleymân Sırrı Efendi bu esere bir şerh yazmıştır.

İmâm-ı Birgivî'nin "Vasıyyetname" adlı eserinden bir bölüm şöyledir:

"Kardeşlerime, evlâdıma ve âhıret yolcularına vasıyyetimdir ki, Allahü teâlânın emrettiği şeyleri yapınız. Kazaya kalmış namazlarınızı kılınız, kalmış zekâtlarınızı veriniz. Oruçlarınızı tutunuz. Üzerinize farz oluyorsa hac yapınız. Her müslümanın öğrenmesi farz-ı ayn olan ilmihâl bilgilerini öğreniniz. Âlimlerin sohbetine devam ediniz. Güvenilir ve sağlam âlimlerin fetvâsıyla amel ediniz. Herkesin fetvâsıyla amel etmemelidir. Tegannî dinlememelidir. Allahü teâlânın ismi anıldığı zaman (Teâlâ ve Tebâreke) veya (Azze ve Celle), (Sübhânallah) (Cellecelâlüh) diyerek ta'zim ediniz. Resûlullahın ve diğer Peygamberlerin isimleri anıldığı zaman salevât getirmelidir. Yazarken de bunları açık yazmalıdır. Diğer âlimler ve meşâyıh anıldığı zaman, (rahmetullahi aleyh) demelidir. Hocasına da hürmet göstermelidir. Yol göstermek hâriç, hocanın önünden yürümemelidir. Ondan önce söze başlamamalı ve yanında çok konuşmamalıdır. Hizmetini severek yapmalıdır. Her yerde hocanın rızâsını gözetmelidir. İ'tirâz etmemeli, dövse veya bağırsa nasihat bilmeli, incinmemelidir. Hocasının yakınlarına da hürmet göstermelidir. Akrabayı ziyâret etmeli, sıla-i rahmi (akraba ziyâretini) terketmemelidir. Anne ve babanın da haklarını

gözetmeli, onlara karşı yüksek sesle konuşmamak ve kızgın bakmamalı, günah olmayan emirlerini yapmakdır. Dövmesine ve bağırmasına sabretmelidir. Karşılık vermemelidir. Komşuların haklarını da gözetmeli, kokulu bir yemek pişirince, bir miktarını komşulara vermelidir. Mümkün olduğu kadar komşuların ihtiyâcını görmeli ve zarara uğrarlarsa yardım etmeli ve iyilik gelirse sevinmelidir. Diğer din kardeşlerini de sevmelidir. Kusurlarını mümkün mertebe affetmelidir. Müdâhene etmemeli, dünyalık ele geçirmek için dîni vermemeli. Gerekirse müdârâ etmeli, dîni ve dünyâyı korumak için dünyâlık vermelidir. Müdârâ zararı gidermek için olur. Çok gülmekten, fâidesiz konuşmaktan sakınmakdır. Alışverişte dînin emirlerine uymalı ve cemâate devam etmelidir. Bid'atlerden sakınmalı. Misvak kullanmaya devam etmeli. Duâya, Allahü teâlâya hamd ve sena ile ve Resûlüne salât ve selâm ile başlamalıdır. Duâ ederken bütün mü'minlere duâ etmeli, anneyi, babayı ve iyilik gördüğü kimseleri de duâlarında anmakdır. Yalvararak ve gizli duâ etmelidir. Yalnız iken Allahü teâlâya yalvararak duâ etmeli. Acizliğini ve günahlarını düşünerek ağlamalıdır. Allahü teâlâdan istikâmet af, afiyet, rızâsını ve muvaffakıyyet istemelidir. Îmânın gitmesinden korkup, dâima hüsn-i hâtime (son nefeste îmân ile gitmeyi) istemeli, İslâm ni'metine her zaman şükretmelidir. Çoluk-çocuğuna ilmihâlini (lâzım olan din bilgilerini) öğretip, İslâmiyete uymayan şeylerden korumalı ve sakındırmalıdır. Çocukları yedi yaşında namaza başlatmalı, on yaşına girdiklerinde namaz kılmazlarsa döverek kıldırmakdır. Dâima istiğfar etmelidir.

İmâm-ı Birgivî'nin son nefes ve ölüme dâir vasıyyeti de şöyledir: Din kardeşlerime vasıyyetim odur ki, hastalığım artınca, ziyâretime geldiklerinde İhlâs sûresini okumayı bana telkin edip hatırlatsınlar. Allahü teâlânın rahmetini, recâya, ümîd etmeye dâir âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri hatırlatsınlar. Kelime-i şehâdeti söylemeyi telkin etsinler. Yanımda; **"La ilahe illallah Muhammedün resûlullah, eşhedü enlâ ilahe illallahü vahdehü lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü"** desinler. Söyle diye zorlamasınlar. Kelime-i tevhîdi söyledikten sonra başka birşey konuşursam, yeniden telkin etsinler. Söylemezsem o da yetişir. Tövbe etmeyi hatırlatsınlar. Ölünce başımı kazımayı, koltuk ve kasık kıllarımı yolmayı, bıyık kırkmayı, sakalım traş olmamışsa traş etmeyi, tırnak kesmeyi yapmasınlar. Çünkü burçlar öldükten sonra yapılmaz. Mümkün ise gusl ettirsinler. Buna imkân yoksa, abdest aldırsınlar. Buna da imkân yoksa, teyemmüm ettirsinler. Kıbleye döndürüp sağ tarafıma yatırsınlar. Yâsîn sûresini okusunlar, ölürken yanıma kadın ve çocuk koymasınlar. Ağlayıp, inleyip, feryâd etmesinler. Sâlih din kardeşlerim yanımda bulunsunlar Kalbleriyle teveccüh edip, bu fakir için selâmet ve şeytanın şerrinden kurtulmamı dilesinler. Rûhum kabzolunca gözlerimi kapayıp, çenemi bağlasınlar. Bir kaba buhur koyup, üç-beş veya yedi kerre etrâfımda döndürsünler.

Namaz iskâtı: İmâm-ı Muhammed'in ictihâdı ile yapılan namaz iskâtı husûsunda da İmâm-ı Birgivî'nin vasıyyeti vardır.

("Nûr-ül-İzâh"da ve bunun "Tahtâvî" haşiyesinde ve "Halebî" ile "Dürr-ül-muhtâr"da, namazların kazası sonunda, "Mültekâ"da ve "Dürr-ül-müntekâ"da ve "Vikâye'de, "Dürer"de ve "Cevhere"de ve başka kıymetli kitaplarda, orucun sonunda, vasıyyet eden meyyit için iskât ve devr yapmak lâzım olduğu yazılıdır. Meselâ, "Tahtâvî" haşiyesinde diyor ki: "Tutulmamış oruçların fidye vererek iskât edilmesi için nass vardır. Namaz oruçtan daha mühim olduğundan, şer'î bir özür ile kılınmamış ve kaza etmek istediği hâlde, ölüm hastalığına yakalanmış bir kimsenin, kaza edemediği namazlar için de, oruçta yaptığı gibi iskât yapılması husûsunda bütün âlimlerin söz birliği vardır. Namazın iskâtı olmaz diyen kimse câhildir. Çünkü, mezheblerin

sözbirliğine karşı gelmektir. Hadîs-i şerîfde; **"Bir kimse, başkası yerine oruç tutamaz ve namaz kılamaz. Fakat, onun orucu ve namazı için fakiri doyurur"** buyuruldu.)

İmâm-ı Birgivî'nin namaz iskâtı için bildirdiği vasıyyet şöyledir: "Yakın velîm olan, helâl kazançlı bir kimseden üçyüz akçe borç alsın. Tama'kâr olmayan iki fakir kimse bulsunlar. Beni sevenlerden olması daha iyi olur. Bunları yalnız biryere götürsünler. Üçünden başka orada kimse olmasın. O üçyüz akçeyi (gümüş veya altını) hesap edip kaç günlük namaza karşılık olursa, Muhammed bin Pîr Ali'nin o kadar namazı iskâtı için sana şunu verdim desin. O da elinç alıp, kabûl ettim desin. Gümüşü veya altını alana, aldığı paranın şer'an kendi mülkü olduğunu bildirsinler. O fakir diğerine, Muhammed bin Pîr Ali'nin namaz iskâtı için şunu sana verdim desin. O da eline alıp, kabûl ettim desin. Kendi malı olduğunu bilsin. Lütfedip o da yanındakine, yukarıda bildirdiğimiz şekilde versin. Böylece devredip tamamlasınlar. Doğum târihim hicrî dokuzyüzyirmidokuz Cemâzil-evvel'inin onuncu günüdür. Ölüm târihi ne zaman olursa, oniki yılını düşsünler. Ne kadar sene kalırsa, onun için devr etsinler. Vitr namazını bile hesap etsinler. Bir vakit namaz için beşyüzyirmi dirhem buğday hesâb etsinler. Namaz iskâtının devri tamâm olunca, birkaç devir de, verilmemiş zekâtlar için ve sadaka-ı fıtr için, birkaç devir de, kalmış kurbanlar ve adaklar için ve kul hakları için yapsınlar. Bundan sonra, gümüş veya altınlar hangi fakirde kalırsa, kendi güzel arzusu ile velî olan akrabama veya vasıyy-i muhtârıma, ta'yin ettiğim vasime hediye etsin. O da eline alıp, kabûl ettim desin. Sonra velî olan akrabam, yüz akçesini ayırıp, ellişer akçe olmak üzere bu iki fakire versin. Sevâbını bu fakire (bana) bağışlasın.

Bundan sonra iki kimse bulup, müslüman mezarlığında, sâlih bir kimsenin kabri yanında kabrimi kazdırsınlar. Kazmak için, asıl maldan yirmibeşer akçe versinler. Derinliği bir adam boyu, eni yarısı kadar olsun. Kabri kazıp tamamladıktan sonra, kıble tarafını kazsınlar. Bedenim sığacak kadar geniş ve derince olsun. Sonra kefen işine baksınlar. Orta bezden olup, isrâf etmesinler. Kefeni asıl maldan yapsınlar. Bundan sonra yıkamak üzere, yıkama tahtasına koysunlar. Etrâfımda buhur gezdirsinler. Bir sâlih kimse yıkasın. Sâlih biri de su döksün. Yanlarında başka kimse olmasın. Sünnet üzere yıkasınlar. Önce abdest aldırsınlar. Üçer defa yıkamaya dikkat etsinler. Suyu çok döküp isrâf etmemelidir. Saçımı ve sakalımı, hatmi ile, ısınmış su ile yıkasınlar. Üzerime son dökülen suya kâfur katsınlar. Yakın velîmiz lütfedip, kalan akçeden (paradan) yıkayana ve su dökene yirmibeşer akçe versin. Sonra kefene sarsınlar.

Bundan sonra cenâze namazımı kılmağa hazırlansınlar. Dostlarıma haber versinler. Namazımda bulunan cemâat üç safdan eksik olmasın, fazla olursa zararı yoktur. Yedi kişi de olsa üç saf olsunlar. Cenâzem getirilince, yüksek sesle zikr etmesinler. Kabrin yanına gelince, dostlarımdan sâlih bir kimse kabrime insin. Bu fakiri mezarın içine indirsinler. "Bismillahi ve alâ milleti Resûlillah" deyip lahdin içine koysunlar. Kıbleye indirsinler. Sonra kerpiç ile lahdin ağzını kapatsınlar ve "Yâ Rabbî! Bu ölüyü kabir azâbından koru" desinler. Kerpiç bulunmaz ise, kamış koysunlar. Ağaç, kiremit, hasır ve tabut koymasınlar. Kuru toprak üzerine koyup, sonra çukuru doldursunlar. Balık sırtı gibi yapsınlar. Bir karıştan yüksek yapmasınlar. Defn işi bitince, üzerime bir testi su döksünler. Su dökmeğe baş tarafımdan başlayıp, ayaklarıma kadar devam etsinler. Din kardeşlerimden birisi mezarımın başında dursun ve; "Yâ Rabbî! Kabri yanlarına doğru geniş eyle. Bu ölünün rûhuna yükseklik ve saadet ihsân eyle, ondan râzı ol" desin. Bir kişi de **"İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râciûn"** (Biz Allahın kuluyuz ve yine O'na döneceğiz) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okusun ve; "Yâ Rabbî! Bu ölü senin emrine rucû' etti, döndü. Sen kendisine rucû' edilenlerin hayırlısısın. Bu kimsenin etrâfındaki yeri, iki tarafından geniş eyle ve bu ölünün

rûhuna gök kapılarını aç ve onu güzel bir kabûl ile kabûl eyle. Münker ve Nekir'in suâllerine ve diğer suâllere karşı dilini sağlam ve doğru söyleyici eyle. Cevâbını kolay eyle" desin. Bundan sonra orada bulunanlara; "Kardeşiniz için mağfiret isteyiniz" desinler. Bütün bu işlerden sonra, oturup Kur'ân-ı kerîm okusunlar. Tebâreke ve yedi kerre İhlâs sûresini, Fâtiha ve Mu'avvezeteyn ve bunlardan sonra tekrar onbir defa İhlâs sûresini okusunlar. Âyet-el-kürsî, Yâsîn sûresi ve Bekâra sûresini sonuna kadar okusunlar. Bu okuduğumuz Kur'ân-ı kerîmi bütün ölülere bağışladık diye ağızdan söylesinler. Oruç, yemîn keffâretleri, Kur'ân-ı kerîm okuma ve duâ tamam olduktan sonra, yakın velîm lütfedip, kalmış olan yüzaltmış akçenin altmış akçesini, altmış fakire versin. Bu fakirin oruç keffâretine niyet etsin. Yüz akçesini de yüz fakire versin. Yemîn keffâretine niyet etsin.

Bundan sonra da telkin için sâlih ve âlim bir müslüman, mezarımın yanında kalsın. Yüzüme karşı ayakta dursun. Desin ki: "Ey Muhammed bin Meryem" Bunu üç defa söylesin. Sonra desin ki: "Dünyâdan şehâdet getirerek çıktığın ahdi hatırla. İbâdete, Allahü teâlâdan başka lâyık ve müstehak kimse yoktur, deyip şehâdet getirmeni hatırla. Allahü teâlâ birdir, ortağı yoktur. Elbette Muhammed aleyhisselâm Allahü teâlânın resûlüdür. Elbette Cennet vardır. Cehennem ateşi de vardır. Allahü teâlânın ölüleri diriltip, mahşer yerinde toplaması muhakkak vardır ve olacaktır. Muhakkak ki, Allahü teâlâ mezarlarda bulunan ölüleri diriltir." Sonra üç kerre; "Yâ Muhammed bin Meryem! "La ilahe illallah" de." Sonra üç kerre: "Yâ Muhammed bin Meryem! De ki Rabbim Allahü teâlâdır. Dînim İslâm dînidir. Peygamberim Muhammed aleyhisselâmdır" desin. Lütfedip ma'nâsını düşünerek yavaş yavaş okusun. Çabuk çabuk okuyup gitmesin. Sonra; "Yâ Rabbî! Sen bunu yalnız bırakma. Sen mâliklerin hayırlısısın" desin. Sonra dönüp evlerine gitsinler. Üzerime bina yapmasınlar. Çadır kurmasınlar. Nöbet tutmasınlar. Başucuma tanınması, hatırlanması ve duâya sebeb olması için büyükçe bir taş diksinler. Kabrim yıkılacak olursa, ta'mir etsinler. Üzerime toprak döküp, balık sırtı gibi yapıp, yeni gibi yapsınlar. Bir karış yüksek yapsınlar. Bid'at olan şeylerden kaçınsınlar.

Çoluk-çocuğuma vasıyyetim olsun ki, üzerime sesli ağlamasınlar. Allahü teâlâdan mağfiret ve rahmet istemelidir, öldüğüm günde, yedisinde, kırkında ve sene-i devriyesinde yemek pişirip ziyâfet vermesinler. Fakat sevâbını rûhuma hediye etmek üzere sadaka versinler. Çok ihsânda bulunsunlar. Allahü teâlâ kabûl eylesin. Paraları yoksa; ekmek, pirinç, yağ, tuz, soğan versinler ve ne yapabilirlerse, az olsun çok olsun, Allahü teâlâ için verip, sevâbını, kalbleriyle ve dilleriyle bu fakire bağışlasınlar. Duâ ederken beni hatırlasınlar, unutup gitmesinler. Yine çocuklarıma vasıyetimdir ki; dünyâya düşkün olmayalar, mal ve mevki, makam peşinde koşmayalar. Allahü teâlâya tevekkül edip, fâideli ilimleri öğrenmeye ve bunları yaymağa çalışsınlar. Sâlih ameller işlesinler ve takvâ üzere olsunlar, haramlardan sakınsınlar. Meâlen; **"Allahü teâlâdan korkanı, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette her darlıktan kurtarır. Ona düşünmediği yerden rızık verir. Allahü teâlâya tevekkül edene Allahü teâlâ yetişir. İhtiyâcını ihsân eder, başkasına muhtaç etmez."** (Talak: 3-4) buyurulan âyet-i kerîmeyi düşünerek okusunlar."

İmâm-ı Birgivî, "Tarîkat-i Muhammediyye" adlı kıymetli eserinde şöyle yazmaktadır:

"Tasavvuf; kalbi kötü huylardan temizlemek ve iyi huylar ile doldurmak demektir. Kalbi ıslâh etmek, herşeyden daha önemlidir. Çünkü kalb, bedende emrine itaat edilen ve her hükmü yerine getirilen bir hükümdâr gibidir. Vücûddaki uzuvlar onun emri altındaki hizmetçilerdir. Bunun için Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olursa, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olursa, bütün organlar bozuk olur. Bu** (et

parçası) **kalbdir.”** Ya’nî bu yürek denilen, et parçasındaki gönüldür. Bunun iyi olması, kötü ahlâktan temizlenmesi ve iyi ahlâk ile süslenmesiyledir.”

İmâm-ı Birgivî, bu eserinde kötü ahlâkı ayrı ayrı yazıp sebeplerini ve kurtulup çârelerini bildirmiştir. Bunlardan ba’zıları şöyledir:

Küfr: Helak edici şeylerin en büyüğü ve mutlaka helak edeni küfrdür. Küfr, dinde inanılması lâzım olan bir şeye inanmamaktır, imân, Muhammed aleyhisselâmın Allahü teâlâ katından getirip bildirdiği şeylerin hepsine kalb ile inanıp, dil ile de ikrâr etmeğe, söylemeğe denir. Küfr üç çeşittir.

1- Küfr-i cehlî: Bunun sebebi, âyet ve delîllere kulak vermemek, illtifat etmemek. (Ya’nî işitmediği ve düşünmediği için kâfir olanların küfrü, Küfr-i cehlî’dir.) Avvâmın küfrü gibi. Cehl ise, kalb âfetlerinin ikincisi olup, iki kısma ayrılır Birincisi; basittir. Böyle kimseler, insanı hayvandan ayıracak vasıfları kaybetmiş oldukları için şaşkındırlar. Çünkü hayvanlar, yaratıldıkları şeyde ileridirler. Hayvanlar, zararlı olanları da anlayıp ondan uzaklaşırlar. Cehl-i basit içinde olanlar, câhil olduklarını bildikleri hâlde, bu çirkin hâlden uzaklaşmazlar, ilme yaklaşmazlar. Îmân edilecek şeyleri ve farzlardan, haramlardan meşhûr olanları, lüzumu kadar öğrenmek farzdır. Bunları öğrenmemek haramdır. İşitip de ehemmiyet vermemek küfr olur. Cehlin ilâcı, çalışıp öğrenmektir. Cehlin ikincisi; cehl-i mürekkebdir. Bu ise; yanlış, sapık i’tikâd etmektir. Bu, cehl-i basitten daha fenâdır. İlâcı bilinmiyen bir hastalıktır.. Çünkü, böyle kimse, cehlini ilim ve kemâl sanmaktadır. Cehil ve rûh hastası olduğunu bilmez ki, ilâcını arasın. Ancak, Allahü teâlânın hidâyeti ile hastalığını anlayan bu dertten kurtulabilir.

2- Küfr-i cühûdiye. Küfr-i inâdî de denir. Bilerek, inâd ederek, imansız olmaktır. Kibirden, mevki sahibi olmayı sevmekten veya ayıplanmaktan korkma sebebi ile hâsıl olur. Fir’avn’ın ve yoldaşlarının küfrleri böyle idi. Allahü teâlâ, Fir’avn ve kavmi hakkında buyurdu ki: **“... Onlar** (îmân etmeyi) **kibirlerine yediremediler. Büyüklenen bir kavim idiler. Şöyle dediler; bizim, gibi iki insana** (Mûsâ ve Hârûn’a) **hiç îmân edermiyiz! Hele bir de kavimleri bize itaat** (hizmet) **edip dururken?”** (Mü’minûn: 46-47)

Riyasete, makama ulaşamama korkusuyla veya makamını kaybetme korkuşu da küfr-i inâdîde (inâd ederek küfürde) kalmaya sebep olur. Rum İmparatoru Herakliyüs da, tahtından ve saltanatından ayrılmak korkusu ile îmân etmedi. (Eshâb-ı Kirâmdan Dıhye (r.a.) ismindeki zât, Resûlullahın (s.a.v.) İslama da’vet eden mektûbunu Medine’den Şam’a, Herakliyüs’a getirdi. Herakliyüs, birgün evvel Mekke’den Şam’a gelmiş olan Kureyş kâfirlerinin ticâret kervanının reîsi Ebû Süfyân’ı sarayına çağırıp: “Medine’de birisinin peygamberlik iddia ettiğini işittim. Kendisi, tanınmış kimselerden midir? Yoksa, aşağı tabakadan mıdır? Ondan evvel, başkası da böyle iddiada bulundu mu? Dedeleri arasında, melik ve emîr olanlar var mıdır? Kendisine tâbi olanlar zengin midir, fakir ve aciz kimseler midir? Çalışmaları ilerliyor mu, geriliyor mu? Dînine girip de, sonra ayrılanlar oluyor mu? Sözünde durmadığı, yalan söylediği görüldü mü? Harblerinde gâlib midir, mağlûb mudur? Ebû Süfyân bunların cevâplarını bildirince; “Bu sözlerinin hepsi, O’nun peygamber olduğunu gösteriyor” dedi. Ebû Süfyân’ın küfründen ve hasedinden dolayı yalan söylediği de oldu. “Bir gece içinde, Mekke’den Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya götürüldüğünü söyledi” dedi. Herakliyüs’ün yanında olup, bunu işitenlerden biri lâfa karışıp: “Ben o gece Mescid-i Aksâ’da idim” dedi. O gece gördüklerini anlattı. Ertesi gün, Herakliyüs mektûbu okudu. Mektûba inandığını, Muhammed aleyhisselâma îmân ettiğini Dıhye’ye bildirdi. Fakat; “Îmân ettiğimi millete bildirmekten korkuyorum. Bu mektûbu falanca rahibe götür. O, çok şey bilir.

Onun da îmân edeceğini sanıyorum" dedi. Râhib, mektûbu okuyunca, hemen îmân etti. Oradakilere de îmân etmelerini söyledi. Kendisini öldürdüler. Dıhye, Herakliyüs'a gelip, olanları bildirdi. "Böyle yapılacağını bildiğim için îmân ettiğimi kimseye söylemedim" dedi. Resûlullaha mektûp gönderip, îmân ettiğini bildirdi. Başşehri olan Humus'a gitti. Orada kendisine bir adamından gelen mektûpta, Muhammed aleyhisselâmın peygamberliği ve muvaffakiyetleri bildirildi. İleri gelenleri toplayıp, mektûbu okutarak, kendisinin îmân ettiğini açıkladı. Hepsi karşı çıktılar. Îmân etmeyeceklerini ve reddettiklerini anlayınca, onlardan özür diledi. "Maksadım, dînimize olan bağlılığınızın kuvvetini anlamak idi" dedi. Bu sözü işitince, hepsi kendisine secde ettiler. Râzı olduklarını bildirdiler. Saltanatını kaçırmamak için, küfrü îmâna tercih etti. Müslümanlarla harb etmek için Mute denilen yere ordu gönderdi. Burada çok müslüman şehîd edildi. Resûlullaha Herakliyüs'ün mektûbu gelince; **"Yalan söylüyor. Nasrânî dîninden ayrılmadı"** buyurdu. Herakliyüs'a gönderilen mektûb-i nebevinin sûreti, "Buhârî"de ve "Mevâhib"de ve "Berîka"da yazılıdır.)

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"İki aç kurd, bir koyun sürüsüne girdiği zaman, yaptıkları zarardan, mal ve şöhret hırsının insana yapacağı zarar daha çoktur."

"İnsana zarar olarak, din ve dünyâ işlerinde parmakla gösterilmesi yetişir." Ya'nî, insanın din veya dünyâ işlerinde şöhret sahibi olması, dînine de, dünyâsına da çok zarar verir.

"Medh olunmağı sevmek, insanı kör eder ve sağır eder. Kabahatlerini, kusurlarını görmez olur. Doğru sözleri, kendisine yapılan nasihatleri işitmez olur."

Mevkî ve şöhret sahibi olmak arzusu, insanlarda üç şeyden hâsıl olur: Birinci sebep; nefsin arzularına kavuşmaktır. Nefs, arzularının, haram yollardan elde edilmesini ister. İkincisi; kendinin ve başkalarının haklarını zâlimlerden kurtarmak ve müstehâb olan, meselâ sadaka vermek için hayrat, hasenat yapmak için yahut mübah olan işler yapmak için, meselâ; iyi yemek, iyi giyinmek, iyi evlerde oturmak ve çoluk-çocuk sahibi olup, rahat ve mes'ûd yaşamak için veya mazlûmları zâlimlerden kurtarmak için, yahut ibâdetlerine mâni olacak şeylerden kurtulmak için ve İslâm dînine ve müslümanlara hizmet için mevkî sahibi olmak istenir. Bu niyet ile mevkiye kavuşurken, riya gibi ve hakkı bâtıl ile karıştırmak gibi, İslâmiyetin yasak ettiği şeyleri yapmazsa ve vâcibleri, sünnetleri terk etmezse, bunun mevkî sahibi olması caizdir, hattâ müstehabdır. Çünkü, caiz ve lâzım olan şeylere kavuşturucu sebepleri, vâsıtaları yapmak da, caiz ve lâzım olur.

Mevki sahibi olmayı istemenin sebeplerinden üçüncüsü; nefsini eğlendirmektir. Nefsi, maldan olduğu gibi, mevkiden de lezzet almaktadır. Arada İslâmiyete uymayan işler bulunmazsa, nefsi lezzet aldığı şeye kavuşturmak haram olmaz ise de, takvânın himmetin az olduğunu gösterir. Mevki elde ettikten sonra, insanların gönüllerini kazanmak için, riya ve müdâhene ve gösteriş yapmasından korkulur. Hattâ, münâfıklık ve hakkı bâtıl ile karıştırmak ve hattâ hile ve yalan gibi tehlikeli hâller de olabilir. Helâl ile haram karışık olan şeyi yapmamak lâzımdır. Mevki sahibi olmanın bu üçüncü sebebi haram değil ise de, iyi olmadığı için, ilâcını bilmek ve yapmamak lâzımdır. Önce mevkînın geçici olduğunu ve zararlarını, tehlikelerini düşünmelidir. Şöhretten ve hürmet toplayarak kibirli olmaktan kurtulmak için, İslâmiyette mübah olup, caiz olup, halkın beğenmediği işleri yapmalıdır. Bir zaman, bir emir, bir zahidi ziyârete gitmiş. Zâhid, emîrin ve etrâfındakilerin kendisine yaklaşmak istediklerini anlayınca,

ziyâfet vermiş. Kendisi, iri lokmaları, hırs ile çabuk çabuk yemeğe başlamış. Emîr bu hâli görünce, zahidi. beğenmiyerek, oradan ayrılmış. Zâhid, arkasından; "Elhamdüllillah! Rabbim beni kurtardı" demiş. Mevki sahibi olmak arzusunu gideren en kuvvetli ilâç, insanlardan uzlet etmektir. Din ve dünyâ için zarurî vazîfelerden başka, insanlar arasına karışmamalıdır. Hadîs-i şerîfte, bu ilâç tavsiye edilmektedir.

Kalb hastalıklarının en kötüsü olan küfrden, küfr-i inadının sebeplerinden biri de; insanların kötülemelerine, çekiştirmelerine, ayıplamalarına üzülmekdir. Küfr-i inâdîye sebep olan şeylerin üçüncüsü; insanlardan utanmak ve başkalarının kötülemelerinden, ayıplamalarından korkmaktır.

İnsanların kötülemelerinden ve ayıplamalarından korkmağa karşı ilâç olarak şöyle düşünmelidir Kötülemeleri doğru ise, ayıplarımı bana bildirmiş oluyorlar. Bunları yapmamağa karar verdim demeli, böyle kötülemelerden ferahlık duymalıdır. Onlara teşekkür etmelidir. (Hasen-i Basrî'ye, birisinin kendisini gıybet ettiğini haber verdiler. Ona bir tabak helva gönderip, "Sevâblarını bana hediye ettiğini işittim. Karşılık olarak bu tatlıyı gönderiyorum" dedi. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve birisinin kendisini gıybet ettiğini söylediler. Ona bir kese altın gönderip; "Bize verdiği sevâbları arttırırsa, biz de karşılığını arttırırız" dedi.) Yapılan kötüleme yalan ise, iftira ise, zararı söyliyene olur. Onun sevâbları bana verilir. Benim günahlarını, ona yüklenir demelidir, îftirâ etmek, gıybet etmekten daha fenâdır.

Kalb hastalıklarının biri de, övülmeyi sevmektir. Medh olunmağı sevmenin sebebi, insanın kendini beğenmesi, yüksek, iyi sanmasıdır. Medh olunmak, böyle kimseye tatlı gelir. Bunun hakiki üstünlük, iyilik olmadığını, olsa da geçici olduğunu düşünmelidir.

Kalb hastalıklarının en kötüsü olan küfrün üçüncü kısmı, küfr-i hükmîdir.

3- Küfr-i hükmî: İslâmiyetin imansızlık alâmeti dediği sözleri söylemek ve işleri yapmaktır. (Dinen ta'zimi, övülmesi gereken şeyleri tahkir etmek, küçümsemek ve dinen kötülenmesi, tahkir edilmesi gereken şeyleri övmek ve beğenmek, küfr-i hükmî'ye sebep olur.) Kendi küfrüne rızâ küfürdür. Başkasının küfrünü beğenmek de küfürdür. Küfrü (imânın gitmesini) gerektiren bir söz söylemek de küfre, imânın gitmesine sebep olur. O sözün küfür olduğunu bilmiyerek söylemek de, âlimlerin çoğuna göre küfürdür. Bunun gibi, küfre sebep olan işler yapmak da küfre düşürür.

Riya: Birşeyi olduğunun tersine göstermektir. Kısaca, gösteriş demektir. Âhıret amellerini yaparak, âhıret yolunda olduğunu göstererek, dünyâ arzularına kavuşmak demektir. Kısaca, dünyâ kazancına dini âlet etmektir. İbâdetlerini göstererek, insanların sevgisini kazanmaktır, ibâdet, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapılır. Başkasının muhabbetine, ihsânına kavuşmak için yapılan ibâdet, ona tapınmak olur. Allahü teâlâya ihlâs ile ibâdet etmemiz emr olundu. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlânın birliğine imân edenden ve namazı ve zekâtı ihlâs ile yapandan Allahü teâlâ râzı olur"** buyuruldu. Resûlullah (s.a.v.) Mu'âz bin Cebel'i, Yemen'e vâli olarak gönderirken; **"İbâdetlerini ihlâs ile yap. ihlâs ile yapılan az amel, kıyâmet günü sana yetişir"** buyurdu. Hadîs-i şerîflerde; **"İbâdetlerini ihlâs ile yapanlara müjdeler olsun. Bunlar hidayet yıldızlarıdır. Fitnelerin karanlıklarını yok ederler", "Dünyada haram edilmiş olan şeyler mel'ûndur. Ancak Allah için yapılan şeyler kıymetlidir"** buyuruldu. Dünyâ ni'metleri geçicidir. Ömürleri pek kısadır. Bunları ele geçirmek için dinini vermek ahmaklıktır, insanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz. İnsana Allah kâfidir.

Riyadan kurtulmak için, riyanın sebeplerini, zararlarını ve zıddı olan, riyayı yok eden şeyleri elde etmeye, sebeplerini ve fâidelerini bilmeye bağlıdır.

Riyanın, gösterişin sebepleri:

1- İnsanlar arasında makama, mevkîye, şerefe sâhib olma hevesi. Böylece insanların kendisini övmelerini, zemmetmemelerini ister.

2- Halkın elinde bulunan mallardan menfaatlenme arzusu.

3- Kötülenme eleminden ve câhil denilmekten kurtulma arzusu.

Allahü teâlâ, Kehf sûresi'nin 110. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Her kim Rabbine kavuşmayı arzu ederse, sâlih bir amel işlesin ve Rabbine yaptığı ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin."**

Hadîs-i şerîflerde; **"Başkalarına gösteriş için namazını güzel kılan, yalnız olduğu zaman böyle kılmıyan, Allahü teâlâyı tahkir etmiş olur", "Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir", "Dünyada riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü, ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyada kimler için ibadet ettin ise, sevâblarını onlardan iste denir", "Allahü teâlâ buyuruyor ki, benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin. İbâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder"** buyuruldu.

Riyadan kurtulmanın ilâcı iki kısımdır: 1- Riyayı kalbden tamamen çıkarmak, kökünü söküp atmak, riyaya sebep olan şeyleri gidermek ve riyanın tersi olan ihlâsı elde etmekle olur. Riyanın sebeplerinin aslı; dünyâ sevgisi, geçici lezzetler ve dünyâyı âhıret üzerine tercih etmektir. Âhıreti bırakıp dünyâyı tercih etmek, tam bir ahmaklık ve büyük bir akılsızlıktır. Çünkü dünyâ çok bulanık ve yok olması, zevâli sür'atlidir. Âhıret ise, berrak ve sonsuzdur. İnsanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz.

Ey akıllı kişi! Allahü teâlânın senin ibâdetini bildiğine kanâat getirmen ve başkalarının bunu bilip bilmediğini düşünmen lâzımdır. Allahü teâlâ kuluna kâfidir. Riyanın kötü neticelerini, zararlarını ve ihlâsın fâidelerini tekrar tekrar düşün. Amel bakımından riyanın ilâcı, açmaya lüzum olmadıkça amelin gizli tutulması ve riya kapısının kapatılmasıdır. 2- Riya olarak kalbe gelen şeyleri, o anda kalbden atmak ve ibâdet ederken riya olarak ârız olan şeyleri kaldırıp atmaktır. Bu bakımdan ibâdete başlarken kalbini iyice yoklamak ve riya olan düşünceleri kalbden çıkarmak ve ibâdeti tamamlayıncaya kadar buna azmetmektir. Fakat unutma ki, şeytan seni terketmez ve devamlı riya olan düşünceleri kalbine getirmeye uğraşır. Riya düşüncesi üç kısımdır: 1- İşlediği amelin insanlar tarafından bilindiğini bilmek veya böyle ümîd etmek. 2- İnsanların methetmelerine ve insanlar arasında üstün bir mevki elde etmeye özenmek. 3- Nefsin bunu kabûllenip ona meyletmesi ve gönlün hakîkaten buna bağlanmasıdır. Fakat sana yaraşan, bu üçünü de reddetmektir. Birincisi için; "Ey nefis, insanlardan sana ne! Senin hâlini bilseler ne olur, bilmeseler ne olur? Allahü teâlâ senin hâlini bilir. Başkasının bilmesinde ne fayda var?" diyerek reddeder. Kalbe gelen ikinci düşünceyi de, riyanın âfetlerini ve Allahü teâlânın gadabına sebep olacağını hatırlamak sûretiyle reddetmektir. İşte bu şekilde düşünmek, insanların methetmesine karşı kalbide bir isteksizlik meydana getirir ki, bu isteksizlik, kalbi riyayı kabûl etmeye sevkeder.

Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamayı istemektir, (ibâdet yapmak için çok yaşamayı istemek tûl-i emel olmaz.) Tûl-i emelin dört çeşit helak edici tehlikesi vardır 1- İbâdetleri vaktinde yapmazlar. 2- Sonra tövbe ederim diyerek tövbeyi terk ederler. 3- Kalbleri katı olur. Ölümü hatırlamazlar, va'z ve nasihatten ibret almazlar. 4- Dünyalık toplamaya hırslı olurlar ve dünyâ ile meşgûl iken âhıreti unuturlar. Tûl-i emel sahibi olanlar, yaşlanma ve hastalık korkusu ile, devamlı dünyalık toplamakla meşgûl olurlar. Öyleleri vardır ki, on sene yetecek kadar, ba'zıları elli sene yetecek kadar, bir kısmı da daha fazla veya daha az dünyalık mal toplar. Tûl-i emel sahibi, hep dünyâ malına ve mevkiine kavuşmak için ömrünü harcar. Âhıreti unutur. Yalnız zevk ve sefâsını düşünür. Çoluk-çocuğunun bir senelik ihtiyâcını hazırlamak, uzun emel olmaz. Bir senelik gıdaya (Havâciy-i asliyye) denir. Lüzumlu eşyadan sayılır. Nisâb hesabına katılmaz. Buna mâlik olan, zengin sayılmaz. Bekâr kimsenin kırk günlük gıda maddesi saklaması câizdir. Daha fazla saklamaları tevekkülü bozar.

Hadîs-i şerîflerde;

"İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir."

"İnsanların en kötüsü, ömrü uzun, ameli kötü olandır."

"Ölmek istemeyiniz. Kabir azâbı çok acıdır, ömrü uzun olup, İslâmiyete uymak büyük seâdettir."

"Müslümanlıkta beyazlaşan kıllar, kıyâmet günü nûr olacaktır." buyuruldu.

Tûl-i emelin sebepleri; dünyâ zevklerine düşkün olmak, ölümü unutmak ve sıhhatine, gençliğine aldanmaktır. Tûl-i emel hastalığından kurtulmak için, bu sebepleri yok etmek lâzımdır. Ölümün her an geleceğini düşünmelidir. Sıhhatin ve gençliğin, ölüme mâni olmadıklarını unutmamalıdır. Çok hastaların iyi olup yaşadıkları, çok sağlam kişilerin çabuk öldükleri her zaman görülmektedir. Tûl-i emel sahibi olmanın zararlarını ve ölümü hatırlamanın fâidelerini öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfte; **"Ölümü çok hatırlayınız. Onu hatırlamak, insanı günah işlemekten korur ve âhırete zararlı olan şeylerden sakınmağa sebep olur"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Bera' bin Âzib diyor ki: "Bir cenâzeyi götürdük. Resûlullah (s.a.v.) kabir başına oturdu. Ağlamaya başladı. Mübârek gözyaşları toprağa damladı. Sonra; **"Ey kardeşlerim! Hepiniz buna hazırlanınız"** buyurdu. (Ömer bin Abdülazîz, bir âlimi görünce, nasihat istedi. O da; "Şimdi halifesin, istediğin gibi emir edersin. Yarın öleceksin" dedi. Biraz daha söyle deyince; "Âdem aleyhisselâma kadar, bütün dedelerin ölümü tattı. Şimdi sıra sana geldi" dedi. Halife, uzun zaman ağladı.) Hadîs-i şerîflerde; **"İnsanlara vâ'iz olarak ölüm yetişir. Zenginlik isteyene kazâ ve kadere îman etmek yetişir.", "İnsanların en akıllısı, ölümü çok hatırlayandır. Ölümü çok hatırlayan insana, dünyada şeref, âhırette yüksek dereceler nasîb olur", "Allahü teâlâdan haya ediniz. Başkalarına kalacak olan şeyleri toplamakla vaktinizi kaybetmeyiniz. Kavuşamayacağınız şeyleri ele geçirmek için uğraşmayınız. İhtiyâcınızdan fazla binalar yapmakla hayâtınızı harcamayınız", "Evlerinizi haram malzeme ile yapmayınız. Dininizin ve dünyânızın harâb olmasına sebeb olur"** buyuruldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) çok sevdiği üsâme bin Zeyd'in bir ay sonra ödemek üzere yüz altına bir köle satın aldığını işitince; **"Siz buna hayret etmediniz mi? Üsâme tûl-i emel sahibi olmuş"** buyurdu. İhtiyâç maddelerinin veresiye de alınmaları caizdir. Bir hadîs-i şerîfte; **"Cennete girmek istiyen, uzun emel sahibi olmasın. Dünyâ işleri ile uğraşması ölümü unutturmasın. Haram işlemekte Allahtan haya etsin"** buyuruldu. Haram olan lezzetlerin içinde yaşamak için uzun emel sahibi olmak haramdır. Mübahlarla

lezzetlenmek için tûl-i emel sahibi olmak, haram değil ise de, iyi değildir. Çok yaşamağı değil, sıhhat ve afiyet ile yaşamağı istemelidir.

Kibir: Kendini başkasından üstün görmektir. Kendini ondan üstün görmekle kalbi rahat eder. Kibir kötü huydur. Halikını, Rabbini unutmanın alâmetidir. Kibrin aksine tevâzu denir. (Tevâzu, kendini başkaları ile bir görmektir. Başkalarından daha üstün ve daha aşağı görmemektir.)

Tekebbür edene, ya'nî kibir sahibi olana karşı tekebbür etmek caizdir. Allahü teâlâ, kullarına karşı mütekebbirdir. Allahü teâlâ, kibriyâ sahibidir. Kibir sahibine tekebbür etmek, sadaka vermek gibi sevâbtır. Kibir sahibine karşı tevâzu eden kimse, kendisine zulm etmiş olur. Bid'at sahiblerine ve zenginlere karşı da tekebbür etmek caizdir. Bu tekebbür, kendini yüksek göstermek için değildir. Onlara ders vermek, gafletten uyandırmak içindir. Harbde düşmana karşı tekebbür etmek sevâbtır. Sadaka verirken, neş'e ve sevinç ile karışık tekebbür etmek lâzımdır. Sadaka verenin tekebbür etmesi, fakîre karşı değildir. Verdiği malı küçültmektir. Mala kıymet vermediğini gösterir. Kendinden aşağı olanlara karşı bulunduğu mertebeden aşağı bir derecede tevâzu göstermek iyi ise de, bunun ifrata kaçmaması, ya'nî aşırı olmaması lâzımdır. Aşırı olan tevâzuya (Temellük) denir. Temellük, ancak üstada ve âlime karşı caizdir. Başkalarına karşı caiz değildir. Hadîs-i şerîfte; **"Temellük, müslüman ahlâkından değildir"** buyuruldu.

Kibir çeşitlerinin en kötüsü, Allahü teâlâya karşı kibirli olmaktır. Nemrûd böyle idi. Tanrı olduğunu ilân etti. Allahü teâlânın nasihat vermek için gönderdiği peygamberi ateşe atti. Fir'avn da böyle ahmaklardan biri idi. Mısır'da ulûhiyyetini ilân etti. Ben sizin güçlü tanrınızım dedi. Allahü teâlâ, nasîhat vermek için, Mûsâ aleyhisselâmı gönderdi. Buna inanmadı. Allahü teâlâ, onu denizde boğdu.

Resûlullaha (s.a.v.) karşı da tekebbür edenler çok işitildi. "Allahın gönderdiği Peygamber bu mudur?" dediler. "Bu Kur'ân, Mekke şehrinin ileri gelenlerine indirilseydi iyi olurdu" dediler. Bu tekebbürler, âciz, za'îf, elinden birşey gelmeyen, hattâ kendinden ve bedeninin yapısından bile haberi olmayan kulun kendi mâlikine, sahibine, kuvveti, gücü sonsuz olan Rabbine karşı bir savaş idi. Vaktiyle İblîs de, böyle tekebbür etti. Meleklere, Âdem aleyhisselâma karşı secde etmeleri emr olununca, toprağa karşı niçin secde edeyim? Ben ondan daha üstünüm. Beni ateşten, onu çamurdan yarattın diyerek, Rabbine karşı geldi.

Hadîs-i kudsîde; **"Allahü teâlâ buyuruyor ki, kibriyâ, üstünlük ve azamet bana mahsûsdur. Bu ikisinde bana ortak olanı Cehenneme atarım, hiç acımam"** buyuruldu. **"Kalbinde zerre kadar kibir olan Cennete girmeyecektir."** buyurdukta; "Güzel elbise giymeği ve temiz na'lın kullanmağı seven kimse böyle midir?" denildi. Cevâbında; **"Allahü teâlâ cemildir. Cemal sahiblerini sever"** buyurdu.

Yahudi âlimlerinin büyüklerinden iken, Resûlullah (s.a.v.) ile bir kerre konuşmakla, hak peygamber olduğunu anlayarak îmâna gelen Abdullah bin Selâm, sırtında odun demeti taşıyordu. Bunu görenler, o kadar çok malın, paran var iken, niçin bu zahmeti çekiyorsun dediklerinde; "Nefsimi kibirden kurtarmak için, Resûlullahdan (s.a.v.) işittim; **"Kalbinde hardal dânesi kadar kibir bulunan kimse Cennete giremez"** buyurdu" dedi.

Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, kıyâmet günü üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır: Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyliyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir"** buyuruldu. Ömer (r.a.) Şam'a gelince, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretleri, emrinde

olanlarla birlikte kaşıladı. Halîfe devesinden indi. Yerine kölesini bindirdi. Çünkü, kölesi ile nöbetleşe biniyorlardı. O saat, binme şurası köleye gelmişti. Kendisi yulan tuttu, su kenarından geçerken mestlerini çıkardı. Ayaklarını suya soktu. Şam ordusunun kumandanı olan Ebû Ubeyde; "Yâ Halîfe! Böyle ne yapıyorsun? Bütün Şamlılar, bilhassa Rumlar, müslümanların halîfesini görmek için toplandılar. Sana bakıyorlar. Bu yaptığını beğenmiyecekler" deyince; "Yâ Ebâ Ubeyde! Senin bu sözün, burada toplananlar için çok zararlıdır. İşitenler, insanın şerefini, vâsıtaya binerek gitmekte ve süslü elbise giymekte sanacaklar. Şerefin, müslüman olmakta ve ibâdet yapmakta olduğunu anlamayacaklar. Biz aşağı, bayağı insanlardık. (Acem şahlarının elinde esîr idik.) Allahü teâlâ, müslüman yapmakla bizleri şereflendirdi. Allahü teâlânın verdiği bu izzetten, bu şereften başka şeref ararsak, Allahü teâlâ bizi yine zelîl eder. Herşeyden aşağı eder" buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfte; **"Kıyâmet günü, dünyâdaki kibir sahibleri, küçük karınca gibi zelîl ve hakîr olarak kabirden çıkarılacaktır. Karınca gibi, fakat insan şeklinde olacaklardır. Herkes bunları hakîr göreceklerdir. Cehennemin en derin ve azâbı en şiddetli olan Bolis çukuruna sokulacaklardır. Buraya girenler, kurtulmaktan me'yûs oldukları için Bolis denilmiştir. Ateş içindegayb olacaklardır. Su istediklerinde, kendilerine Cehennemdekilerin irinleri verilecektir"** buyuruldu. Medine vâlisi olan Ebû Hüreyre hazretleri, odun demeti taşıyordu. Muhammed bin Ziyâd bunu tanıyarak, yanındakilere; "Yol verin, emîr geliyor" dedi. Gençler, vâlinin böyle tevâzusuna hayret ettiler. Hadîs-i şerîflerde; **"Önceki ümmetlerde kibir sahibi birisi, eteklerini yerde sürüyerek yürürdü. Gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, yer bunu yuttu", "Merkebe binmek, yün elbise giymek ve koyunun sütünü sağmak kibirsizlik alâmetidir"** buyuruldu.

Kibrin başlıca yedi sebebi vardır: İlim, ya'nî din bilgileri, ibâdet, neseb, cemâl, kuvvet, mal, mevki. Bu sıfatlar câhillerde bulununca kibre sebep olurlar.

İlim kibre sebep olduğu gibi, kibrin ilâa da ilimdir. Kibre sebep olan ilmin ilâcı çok zordur. Çünkü ilim, çok kıymetli bir şeydir. Bunun için, ilim sahibi kendini üstün ve şerefli sanır.

Kibre sebep olan ilmin ilâa iki şeyi bilmekle olur. Birincisi; ilmin kıymetli, şerefli olması, sâlih niyete bağlıdır. Cehâletten ve nefsinin hevâsından kurtulmak için öğrenmek lâzımdır.

İkincisi; ilmi ile amel etmek, başkalarına öğretmek ve bunları ihlâs ile yapmak lâzımdır. Amel ve ihlâs ile olmayan, ilim zararlıdır. Hadîs-i şerîfte; **"Allah için olmayan ilmin sahibi, Cehennemde ateşler üzerine oturtulacaktır"** buyuruldu. Mal, mevkî ve şöhret için ilim sahibi olmak böyledir.

Dînî, dünyâ kazanoına âlet edenler, din hırsızlarıdır. Hadîs-i şerîfte; **"Din bilgilerini dünyalık ele geçirmek için edinenler, Cennetin kokusunu duymayacaklardır"** buyuruldu. Fen bilgilerini, dünyâ menfaati için öğrenmek caizdir. Hattâ lâzımdır. Hadîs-i şerîfte; **"Bu ümmetin âlimleri iki türlü olacaklardır. Birincileri, ilimleri ile insanlara fâideli olacaktır. Onlardan bir karşılık beklemiyeceklerdir. Böyle olan insana, denizdeki balıklar, yeryüzündeki hayvanlar ve havadaki kuşlar duâ edeceklerdir, ilmi başkalarına fâideli olmayan, ilmini dünyalık ele geçirmek için kullananlara, kıyâmette Cehennem ateşinden yular vurulacaktır"** buyuruldu. Yerde ve gökte bulunan mahlûkların hepsinin tesbih ettiklerini Kur'ân-ı kerîm haber veriyor. **"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir"** hadîs-i şerîfindeki âlim, Resûlullahın yolunda olan, O'nun yoluna uyan din âlimi demektir. İslâmiyete uyan âlim, etrâfına ziya saçan ışık kaynağı gibidir. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kıyâmet günü bir din adamı getirilip, Cehenneme atılır. Cehennemdeki tanıdıkları etrâfına toplanıp, sen dünyada Allahın emirlerini bildirirdin. Niçin bu azâba düştün derler. Evet, günahtır yapmayın derdim, kendim yapardım. Yapınız dediklerimi de yapmazdım. Bunun için cezasını çekiyorum der."

"Mi'râc gecesi göğe götürülürken insanlar gördüm. Ateşten makaslarla dudaklarını kesiyorlar. Bunların kim olduklarını Cebrâil'e sordum. Ümmetinin hatîblerinden, vâ'izlerinden, kendilerinin yapmadıklarını yapınız diyenlerdir dedi."

Resûlullah (s.a.v.) Kâ'be'yi tavaf ediyorken, "Hangi insan daha kötüdür?" diye soruldu. **"Kötü olanı sorma! İyi olanları sor. Âlimlerin kötüsü, insanların en kötüsüdür"** buyurdu.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Kıyâmet günü azapların en şiddetlisi, ilmi kendisine fâideli olmayan din adamınadır."

"Cehennemde azap çekenlerden ba'zıları, kötü kokular yayar. Bu koku, diğerlerine ateşten daha fazla azap verir. "Sen ne günah işledin ki, böyle pis koku çıkarıyorsun?" denildikde; "Ben, din adamı idim. Bildiklerimi yapmazdım" der."

Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlânın ihsân ettiği ilmi, insanlara öğretmeyen kimseye, kıyâmet günü ateşten yular bağlanacaktır"** buyuruldu. Küçüklere, fâsıklara ve fâcirlere karşı kibirli olmamalıdır. Yalnız, tekebbür sahibine karşı tekebbür etmek lâzımdır. Bir âlim, câhili görünce; "Bu, bilmediği için günah işliyor. Ben ise bilerek işliyorum" demelidir. Bir âlimi görünce; "Bu, benden daha çok biliyor ve ilminin hakkını veriyor. İhlâs ile amel yapıyor. Ben böyle değilim" demelidir. Kendinden daha yaşlı bir kimseyi görünce; "Bu, benden daha çok ibâdet etti" demelidir. Gençleri görünce; "Bunların günâhı az, benim günahlarım çok" demelidir. Kendi yaşındakileri görünce; "Günahlarımı biliyorum, onun ne yaptığını bilmiyorum. Bilinen kötülükleri tahkîr etmek lâzımdır" demelidir. Bir bid'at sahibini veya kâfiri görünce; "İnsanın hâli son nefeste belli olur. Acaba benim hâlim ne olacak?" demeli, bunlara da tekebbür, etmemelidir. Fakat, bunları sevmemelidir.

Kibrin ikinci sebebi; ibâdetini beğenmektir. İbâdetin kıymetli olması şartlara bağlıdır. Çok ibâdet yaptığı için tekebbür etmemelidir. İbâdetin kabûl olması için, niyetin hâlis olması, ya'nî yalnız Allah rızâsı için yapılması lâzımdır. Bu ihlâsı elde etmek kolay değildir. Nefsi temizlemek takvâ ile olur. Takvâ, haramlardan sakınmak demektir. Nefsi temizlenmeyen kimsenin ibâdetlerini ihlâs ile yapması çok güçtür.

Kibrin üçüncü sebebi; neseb ve haseb ile övünmektir. Babalan ile, dedeleri ile övünmek ve tekebbür etmek, cahillik ve ahmaklıktır. Kabil, Âdem aleyhisselâmın oğlu idi. Ken'an, ya'nî Yâm da, Nûh aleyhisselâmın oğlu idi. Babalarının peygamber olması, bunları küfürden kurtaramadı. İnsanın övündüğü dedeleri, bir avuç toprak oldu. Toprak ile övünmek akla uygun olur mu? Onların sâlih olmaları ile övünmemeli. Onlar gibi sâlih olmağa, onların yolunda bulunmağa çalışmalıdır.

Kibrin dördüncü sebebi; güzelliktir. Bu, ekseriya kadınlarda görülür. Kadınların çoğu, güzellikleri ile tekebbür eder. Hâlbuki güzellik, insanda kalıcı değildir, çabuk gider. İnsana mülk olmaz. Âriyet olan şeyle tekebbür etmek ahmaklıktır. Zâhirin güzelliği, kalbin güzelliği ile, ya'nî iyi huyla birlikte olunca kıymetlidir. Kalbin temizliği de, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine uymakla belli olur. İnsan, kalbine, rûhuna, ahlâkına kıymet vermezse, hayvandan farkı olmaz. Hattâ

hayvanlardan aşağı olur. Pislikle dolu, bozulan, parçalanan bir makina olur. Her zaman beslenmesi, temizlenmesi, ta'mir edilmesi lâzım gelen harâb bir makinaya benzer. Böyle kimseye tekebbür etmek yakışır mı? Bunun, ancak tevâzu göstermesi lâzım olur.

Kibrin beşinci sebebi; gençlik ve kuvvettir. Genç ve kuvvetli olmakla tekebbür etmek de, cahilliktir. Hayvanların his organlarındaki kuvvetleri, insanlardan katkat fazladır. Hayvanların insanlara tekebbür etmesi lâzım olur. Hep kuvvetli kalacağını, hastalığa, tehlikeye kazaya yakalanmıyacağını kim iddia edebilir? Gençliğinden, gücünden, kuvvetinden, hattâ hareketinden, solumasından ayrılmayan kimse görülmüş müdür? Böyle geçici olan, devamı çok kısa olan ve hayvanlarla ortaklaşa bulunan şeylerle tekebbür etmek akla uygun olur mu?

Kibrin altıncı sebebi; mal ve dünyalıktır. Mal ile, evlâd ile, mevkî ve rütbe ile tekebbür etmek insana hiç yakışmaz. Çünkü bunlar, kendinde bulunan üstünlükler değildir. Gelip geçen, kendinde kalmayan, insandan çabuk ayrılan şeylerdir. Bunlar ahlâksızlarda ve kötü kimselerde bulunur. Hem de onlarda daha çoktur. Bunlar üstünlük olsalardı, bunlara kavuşmayanların ve kavuşup da ayrılanların, çok aşağı kimseler olmaları lâzım gelirdi. Mal, şeref vesilesi olsaydı, hırsızlıkların, az zamanda bile olsa, şerefli kimseler olmaları lâzım gelirdi.

(Hıkd) da, tekebbüre sebep olmamalıdır. Hıkd, lügatda kin tutmak, kin beslemek demektir. Kalbinden düşmanlık beslemektir. Kendisi ile aynı derecede olan veya daha üstün olan kimseye kızar. Birşey yapmak elinden gelmediği için, ona tekebbür eder, Tevâzu gösterilmesi lâzım olan kimseye tevâzu edemez. Onun haklı sözlerini, nasîhatlerini kabûl etmez. Herkese karşı, ondan daha üstün olduğunu göstermek ister. Ona eziyet verirse, özür dilemez.

(Hased) de, tekebbüre sebep olur. Başkasında bulunan ni'metlerin ondan ayrılarak kendisine gelmesini ister. Onun haklı olan sözlerini ve nasihatlerini red eder. Ondan birşey sorup öğrenmek istemez. Kendinden yüksek olduğunu bildiği hâlde, ona tekebbür eder.

Çok kimse, kibirli olduğunun farkında değildir. Bunun için, kibrin alâmetlerini bilmek lâzımdır, içeri girince, herkesin kendi için ayağa kalkmalarını sever. Yalnız olarak yürümeyip, arkasından başkalarının da gelmesini istemek. Yahut kendisi hayvan üstünde, talebelerinin yerde gitmelerini sevmek de kibir alâmetidir. Resûlullah (s.a.v.), Medine'nin Bâki' kabristanına gidiyordu. Birkaç kişi görüp, arkasından geldiler. Durarak, öne geçmelerini emir buyurdu. Arkalarından yürüdü. Sebebi soruldukda; **"Ayak sesini işittim. Kalbime kibirden bir zerre gelmemesi için böyle yaptım"** buyurdu. (Kendisine kibir gelmez. Eshâbına ders vermek için böyle yaptı. Ebüdderdâ diyor ki: "Kibirli kimsenin arkasında yürüyenlerin sayısı arttıkça bunun Allahdan uzaklaşması da artar.")

Üzerinde hakkı bulunanları, ya'nî tanıdıklarını ziyâret etmemek de kibir alâmetidir. (Kendinden aşağı olanları ziyâret etmek tevâzu alâmetidir.)

Yanına başkasının oturmasını istememek ve hastalarla birlikte oturmamak, evinin işini yapmamak, evine lâzım olan şeyleri satın alıp evine getirmemek ve kullanılmış elbisesini tekrar giymek istememek, hep kibir alâmetidir. (İş başında iş elbisesi giymek istememek de böyledir.) Fakirlerin da'vetine gitmeyip, zenginlerin da'vetine gitmek de tekebbürdür. Akrabasının ve çocuklarının muhtaç oldukları şeyleri te'min etmemek ve doğru sözü kabûl etmeyip münâkaşa etmek, kusûrunu, kabahatini bildirenlere teşekkür etmemek, herkesin yanında olursa riya olur. Hem yalnız iken hem de başkalarının yanında yaparsa kibir olur.

İsrâf: Malı, dînin ve mürüvvetin uygun görmediği yerlere dağıtmaya (İsrâf) veya (Tebzîr) denir. (Mürüvvet), fâideli olmak, iyilik yapmak arzusudur. (Fütüvvet) daha husûsi ma'nâya gelir ki, kötülük yapmamak, iyilik yapmak ve herkesin utanacak şeylerini örtmek ve kötülükleri affetmektir. Dine uymayan israf, haramdır. Mürüvvete uymayan israf, tenzîhen (hafif, az) mekrûhdur.

İsrâfın kötülüğü ve zararları: İsrâfın haram olduğu muhakkaktır. Kalbin hastalığıdır. Kötü bir huydur. Dînimizin, hasisliği ve cimriliği israftan daha çok kötülemesi, israfin cimrilik kadar kötü olmadığını göstermez. Hasisliğin daha çok kötülenmesi, insanların çoğu yaradılıştan mal biriktirmeği sevdiği içindir. Bunun gibi, âlimlerimiz, idrarın şaraptan daha pis ve daha çok haram olduğunu söyledikleri hâlde, dînimiz bevli, şarap kadar kötülememiş, şarap içenlere, ceza olarak seksen sopa vurulması emr edildiği hâlde, bevl için ceza emir edilmemiştir. Çünkü, insanlar şarap içmeğe düşkün oluyor, idrar içmek ise, kimsenin hatırına gelmiyor. İsrâfın kötülüğünü göstermek için, Allahü teâlânın; **"İsrâf etmeyiniz; Allahü teâlâ, israf edenleri sevmez"** meâlindeki kelâmı yetişir, İsrâ sûresinde de; **"Tebzîr etme! Tebzîr edenler, şeytanların kardeşleridir"** buyurdu: Şeytanın kardeşi de, şeytan olur. Şeytan isminden daha kötü bir isim yoktur. İsrâfı, bundan daha çok kötüleyen birşey düşünülemez. Allahü teâlâ, mallarını israf edenlere birşey vermeyiniz diye emr ederken, bunları en kötü bir isim ile adlandırıyor ve Nisa sûresinde meâlen; **"Mallarınızı sefihlere, alçaklara vermeyiniz!"** buyuruyor. Kur'ân-ı kerîmde Fir'avn'ı kötülerken; **"O, israf edenlerden idi."** buyuruyor. Lût aleyhisselâmın kavmini de; **"Bilakis siz, israf eden kavimsiniz!"** diye kötülüyor.

Doğru oldukları herkesçe bilinen iki temel, hadîs kitabı olan "Buhârî" ve "Müslim"de, Peygamberimiz (s.a.v.); **"Malı boş yere saçmayınız!"** buyuruyor. İmâm-ı Tirmizî'nin, Ebî Berze'den (r.a.) getirerek yazdığı hadîs-i şerîfte, Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesaptan kurtulamıyacaktır: Ömrünü nasıl geçirdi? İlmi ile nasıl amel etti? Malını nereden, nasıl kazandı ve nerelere harc etti? Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı?"**

İsrafın kötülüğünü gösteren delîllerden biri de, faizin haram olmasıdır. Faiz alıp vermek, büyük günahtır. Buna da sebep, insanların malını, alışveriş yaparken ziyan olmaktan korumaktır.

(Hamza Efendi'nin "Bey' ve şirâ" risalesinin şerhinde buyuruldu ki: On şey, son nefeste imansız gitmeğe sebep olur. 1-Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğrenmemek, 2-Îmânını, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre düzeltmemek, 3-Dünyâ malına, rütbesine, şöhretine düşkün olmak, 4-İnsanlara, hayvanlara, kendine zulm, eziyet etmek, 5-Allahü teâlâya ve iyilik gelmesine sebep olanlara şükür etmemek, 6-Îmânsız olmaktan korkmamak, 7-Beş vakit namazı vaktinde kılmamak, 8-Fâiz alıp vermek, 9-Dînine bağlı olan müslümanları aşağı görmek, bunlara gerici gibi şeyler söylemek, 10-Fuhuş sözleri, yazıları ve resimleri söylemek, yazmak ve yapmak.)

İsrâfın zararları: İsrâf edenlerin şeytana, Fir'avn'a ve Lût aleyhisselâmın kötü kavmine benzetilmesi ve Allahü teâlânın bunları sevmemesi ve bunlara sefih demesi ve âhırette azap çekmeleri, dünyâda aşağı, muhtaç duruma düşmeleri ve pişman olmalarıdır.

İsrâfın kötü olmasının birinci sebebi; malın kıymetli olmasıdır. Mal, Allahü teâlânın verdiği bir ni'mettir. Âhıreti kazanmak, mal ile olur. Dünyâ ve âhıret mal ile intizâm bulur, rahat olur. Hac, cihat sevâbı mal ile kazanılır. Bedenin sıhhat kuvvet bulması mal ile olur. Başkasına muhtaç olmaktan insanı koruyan maldır. Sadaka vermek, akrabayı dolaşmak, fakirlerin

imdâdına yetişmek mal ile olur. Mesridler, mektebler, hastahâneler, yollar, çeşmeler, köprüler yaparak, asker yetiştirerek insanlara hizmet de mal ile olur. Dînimiz; "İnsanların en iyisi, onlara fâidesi çok olanıdır" buyuruyor, insanlara yardım etmek için çalışıp para kazanmak, nafile ibâdet etmekten daha çok sevâbtır. Cennetin yüksek derecelerine mal ile kavuşulur. İmâm-ı Tirmizî'nin Ebû Kebşe-i Ensârî'den alarak bildirdiği bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, bir kuluna mal ve ilim verir. Bu kul da haramlardan kaçınır. Akrabasını sevindirir. Malından, hakkı olanları bilip verir ise, Cennetin yüksek derecesine gider"** buyuruldu. "Buhârî" ve "Müslim" kitapları, Abdullah İbni Mes'ûd'un (r.a.) haber verdiği şu hadîs-i şerîfi yazmaktadır **"İki şeyden birine kavuşan insana gıpta etmek, buna imrenmek yerinde olur. Allahü teâlâ bir kimseye İslâm ilimlerini ihsân eder. Bu da, her hareketini, bilgisine uygun yapar. İkincisi; Allahü teâlâ, birine çok mal verir. Bu kimse de malını, Allahü teâlânın râzı olduğu beğendiği yerlere harc eder."** Peygamberimiz (s.a.v.), Amr İbni As (r.a.) için; **"İyi kimseye, malın iyisi ne güzel yakışır"** buyurdu. Enes bin Mâlik (r.a.) için de; **"Yâ Rabbî! Buna çok mal ve çok çocuk ver ve bunlarla kendisini bereketlendir!"** diye duâ buyurdu. Ka'b (r.a.) malının hepsini sadaka vereceği zaman; **"Malının bir kısmını kendine bıraksan daha iyi olur"** buyurdu. Bunların hepsi, hadîs kitaplarında yazılıdır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde, mala (Hayırlı şey) ismini vermektedir ve Habîbine (s.a.v.) verdiği ni'metleri hatırlatırken; **"Sen malsız idin, sana, kimseye muhtaç olmıyacak kadar mal verdim"** buyurmaktadır.

Mezheb sahibi müctehidlerden, büyük âlim Süfyân-ı Sevrî buyuruyor ki: "Bu zamanda mal, insanın silâhıdır." (Ya'nî, insan canını, sıhhatini, dînini ve şerefini mal ile korur.) Medîne-i münevverenin yedi büyük âliminden biri olan Sa'îd bin Müseyyeb "rahimehullah" buyuruyor ki: "Borçlarını ödemek için ve ırzını, namusunu korumak için ve ölünce, geride kalanlara miras bırakmak için mal kazanmayan kimse, hayırsızdır." (Ya'nî kendine ve cem'iyyete zararlıdır.) Büyük âlim İbn-i Cevzî "Rahimehullah" buyurdu ki: "İyi niyetle mal kazanmak, mal kazanmamaktan iyidir."

Malı ve dünyalığı kötüleyen haberler de çoktur. Fakat, bu haberler, malı, dünyalığı değil, bunların zararlı kullanılmasını kötülemektedir. Meselâ, insanın azmasına, Allahü teâlâyı unutturmasına, ibâdete mâni olmasına sebep olan mal zararlıdır. Ölümü ve ölümden sonrasını unutturan mal da zararlıdır. Bu zararlar çok kimselerde kendini göstermektedir. Bu zararlardan kurtulan az olduğundan, malı kötüliyen haberler çok olmuştur. Görülüyor ki, mal, birbirine zıd iki şeye sebebdir. Hayr ve şer. Hayra, iyiliğe sebep olduğu için medh edilmekte olup; şerre, kötülüğe sebep olduğu için de kötülenmiştir.

Malın büyük bir ni'met olduğu anlaşıldı. Malı isrâf, Allahü teâlânın ni'metini hakîr görmek, ni'mete kıymet vermemek, ni'meti elden kaçırmak, kısaca küfrân-ı ni'met etmek, ya'nî şükür etmemek olur. Bu ise, ni'meti verenin düşman muâmelesi yapmasına, azarlamasına ve azâb etmesine sebeb olacak büyük bir suçtur. Ni'metin kıymeti bilinmeyince, hakkı gözetilmeyince elden gider. Şükür edilince ve hakkı gözetilince elde kalır ve artar. Cenâb-ı Hak, İbrâhim sûresi, yedinci âyetinde; **"Şükür ederseniz, verdiğim ni'metleri elbette arttırırım"** buyuruyor.

İsrafın çeşitleri: İsrâf, malı helak etmek, fâidesiz hâle getirmek, dîne ve dünyânın mübah olan işlerine fâideli olmıyacak şekilde sarf etmektir. Malı denize, kuyuya, ateşe ve elden çıkmasına sebeb olan yerlere atmak, onu helak etmektir. Kullanılmayacak hâle sokmak, kırmak, kesmek, ağaçtan meyveyi toplamayıp çürütmek, tarlayı hasâd etmeyip, ekinin helak olması, hayvanları soğuktan, düşmandan korunacak yere koymamak ve soğuktan, sıcaktan ve açlıktan

ölmelerini önliyecek kadar yedirmemek ve örtmemek de, helak etmektir. Bunların isrâf olduğu meydandadır.

Herkesçe bilinmiyen, hatırlatılması lâzım olan isrâflar da vardır. Meselâ, meyve ve ekin topladıktan sonra, bunları iyi saklamayıp, kendiliklerinden bozulmaları veya nem alarak çürümeleri veya kurd, güve, fare, karınca ve benzeri canlıların yemeleri hep isrâftır. Ekmek, et, etsuyu, peynir gibi gıdaların ve hurma, karpuz, soğan gibi meyvelerin ve kuru incir, kuru üzüm, zerdali gibi kuru meyvelerin ve buğday, arpa, mercimek gibi hubûbâtın ve elbise, kumaş, kitap gibi eşyanın, böylece isrâf edildikleri çok görülmektedir.

Yemek artıklarını dökmek, çatalı, kaşığı, tabağı, tası ekmekle veya parmakla sıyırıp yemeden önce, kapları ve parmakları yıkamak ve silmek isrâftır. Sofra bezi veya masa üstüne düşen ekmek ve yemek kırıntılarını toplamayıp atmak da isrâftır. Bu kırıntıları toplayıp, kedi, köpek, koyun, sığır, karınca, kuş, tavuk gibi hayvanlara yedirmek isrâf olmaz. "Müslim" kitabında, Câbir bin Abdullah (r.a.) diyor ki: Resûlullah (s.a.v.); **"Tabakları parmakla, parmağı ağızla siliniz!"** buyurdu. Bir kerre de; **"Şeytan, her işinizde sizinle beraber bulunur. Hattâ, yemekte bile. Birinizin lokması düşerse, onu alıp tozunu temizleyip yesin. O lokmayı şeytana bırakmasın! Yemek sonunda parmağını yalasın! Çünkü, bereketin hangi lokmada olduğu bilinmez"** buyurdu. Yine "Müslim" de, Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) yemek sonunda üç parmağını mübârek ağzı ile silerdi." Parmağı yalamak ve düşen lokmayı alıp yemek, insanı isrâfdan kurtardığı gibi, kibir ve riyayı giderir. Berekete kavuşturur. Bilhassa Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) efendisine uymak ve emrini yapmak şerefini kazandırır. Mevcûddan istifâdeye ve gelecek ni'metin artmasına sebep olur. Fasulye, pirinç, nohut gibi şeyleri yıkarken dökmek ve dökülenleri toplamamak isrâftır. Elbise, sarık, çorap, ayakkabı gibi giyim eşyasını iyi kullanmayıp, iyi saklamayıp çabuk eskitmek, onları yırtmak, yıkarken suyu, sabunu çok harcamak, lâmbayı, mumu (elektriği, hava gazını) boş yere yakmak, hep isrâftır.

Malı kıymetinden aşağı fiyatla satarak veya kiraya vererek ve kıymetinden yukarı fiyatla satın alarak veya kirâlıyarak aldanmak isrâf olur. Aldanarak alışverişe zarurî ihtiyâç olursa veya yardım, sadaka gibi niyetle böyle yaparsa isrâf olmaz. Meyyitin kefenini, miktar ve cins bakımından, dînimizde bildirilenden fazla yapmak isrâftır. Abdestte ve guslde, suyu sünnet olandan fazla kullanmak isrâftır. Ahmed İbni Hanbel, Abdullah İbni Ömer'den haber veriyor: Sa'd (r.a.) abdest alırken, Resûlullah (s.a.v.) gördü. **"Yâ Sa'd! Suyu niçin isrâf ediyorsun?"** buyurdu. "Abdest alırken de isrâf olur mu?" dedikde; **"Büyük nehirde de olsa, abdestte fazla su kullanmak isrâf olur"** buyurdu.

Doyduktan sonra fazla yemek de isrâftır. Yalnız, misâfir utanmasın diye taam sahibinin fazla yemesi ve orucu rahat tutmak için sahurda fazla yemek isrâf değildir.

Acıkmadan önce, günde ikinci defa yemek, isrâftır. Ahmed Ebû Bekr-i Beyhekî (r.a.) kitabında, Âişe (r.anhâ) buyuruyor ki: Günde ikinci defa yemek yiyordum. Resûlullah (s.a.v.) görünce; **"Yâ Âişe! Yalnız mi'deni doyurmak, sana her işden daha tatlı mı geliyor? Günde iki kerre yemek de isrâftandır. Allahü teâlâ, isrâf edenleri sevmez"** buyurdu.

Her istediğini yemek de isrâftır. İbn-i Mâce ve İmâm-ı Beyhekî ve Abdullah İbni Ebiddünyâ(r.a.) kitaplarında, Enes bin Mâlik'den (r.a.) haber veriyorlar ki: Resûlullah (s.a.v.) **"Her istediğini yemek isrâftandır"** buyurdu. Günde iki kerre yemek ve her istediğini yemek isrâf olması, doyduktan sonra veya hazm olmadan, acıkmadan tekrar yemek isrâf olur demektir.

Çünkü, gündüz ikinci olarak yemek, hele kısa günlerde ve çalışmayan kimseler için, çok kerre, tam acıkmadan yemek olur. Bir sofrada, her istediğini yemek de, doyduktan sonra yemek olur.

Sofrada yemek çeşitlerini lüzum yok iken arttırmak israftır. Fakat, bir yemekden usanıp, herbirinden biraz yiyerek ibâdet yapmak (meselâ oruç tutmak, helal kazanmak için çalışmak veya müslüman kardeşlerine yardım etmek gibi ibâdetler) için kuvvetlenmek düşüncesi ile veya sofrada misâfir bulundurmak niyeti ile olursa israf olmayacağı "Hulâsa" kitabında ve başka kitaplarda yazılıdır. Kitapların sözü, yemek çeşitleri, yalnız bu iki sebeple arttırılabilir demek değildir. Ziyan etmedikçe ve başka bozuk niyetle olmadıkça, lezzet ve zevk için arttırmanında caiz olduğunu, A'râf sûresinin otuzbirinci âyet-i kerîmesi ve Mâide sûresinin doksanıncı âyet-i kerîmesi göstermektedir. Bu iki âyet-i kerîmeye dayanarak, âlimlerimiz, her çeşit meyve yiyerek lezzet almağa caiz demişler ve Resûlullahın (s.a.v.) çeşitli meyve yediğini haber vermişlerdir. Abdullah İbni Abbâs (r.a.) için buyurulan; **"İstediğini ye, istediğini giyin! İnsanı yanlış yola götüren, israf ve tekebbürdür"** hadîs-i şerîfi "Buhârî"de yazılıdır.

Ekmeğin pişkin yerini ve içini yiyip, kenar ve kabuklarını atmak israftır. Bırakılan kısımları başkası veya hayvan yerse, israf olmaz.

Sofraya lüzumundan fazla ekmek koyup, sonra bunları, tekrar yemek için kaldırmamak israfdır. Ya'nî, yenmeyen ekmek parçalarını atmak ve riya, gösteriş, şöhret için fazla ekmek koymak israf olur.

Nefis yemekler yemek, kıymetli, yeni elbise giymek, yüksek, büyük binalar yapmak ve dînimizin sahibinin haram etmediği daha bu gibi şeyler, helâldan kazanıldığı, kibir ve öğünmek için olmadığı zaman israf değildir. Lüzumundan fazla olunca, tenzîhen (hafif) mekrûh olurlar. Âhireti kazanmak istiyenlere, lâzım olan ile kanâat edip, fazlasını sadaka vermek yakışır.

Sadaka vermekte de israf vardır. İmâm-ı Mücâhid buyuruyor ki: "Bir kimse, Allahü teâlânın emr ettiği yerlere dağ kadar altın harc etse, israf olmaz. Bir dirhem (yaklaşık beş gram) gümüşü veya bir avuç buğdayı, haram olan yere vermek israf olur." Hâtim-i Tâî, cömertliği ile meşhûrdur. Bi'setden önce ölmüştür. Çok verdiği için, "Malı israf etmekte hayır yoktur." dediklerinde; "Hayra verilen mal israf olmaz" demiştir. Mücâhid'in ve Hâtim'in sözlerine bakarak, sadakada israf olmıyacağını sanan olmuş ise de, böyle zannetmek yanlıştır. Bunun üzerinde durmak lâzımdır. Şimdi bunu açıklamaya çalışacağız:

Cenâb-ı Hak, Mü'minûn sûresinde, mü'minleri medh buyururken meâlen; **"Verdiğimiz rızklardan sadaka verirler"** diye de ta'rîf ediyor. Kâdı Beydâvî ve Zemahşerî ve Fahreddîn-i Râzî gibi büyük âlimlerin tefsîrlerinde ve daha birçok tefsîrlerde diyor ki: Âyet-i kerîmede (rızklardan) kelimesi, "Rızkların ba'zısını, bir kısmını" demek olup, "Sadaka verirken, haram olan israfdan sakının!" demektir. Bütün âlimlere göre, buradaki sadaka, malı hayra, dînimizin gösterdiği yola sarf etmektir. Allahü teâlâ, En'âm sûresi yüzkırkbirinci âyetinde meâlen; **"Ekini hasâd ettiğiniz zaman, fakirlerin hakkını verin ve israf etmeyin. Allahü teâlâ, israf edenleri elbette sevmez"** buyuruyor. Bu da; "Sadaka verirken israf etmeyin" demektir. Çünkü, Sabit bin Kays (r.a.), bir günde beşyüz ağacın hurmalarını toplayıp hepsini sadaka vererek evi için hurma bırakmayınca, bu âyet-i kerîme inmişdi. Yâ'nî; "Hepsini vermeyiniz" buyuruldu. Abdürrezzâk, Abdülmelik İbni Cüreyc'den haber veriyor ki: Mu'âz bin Cebel'in (r.a.) bir hurma ağacı vardı. Hurmalarını toplayıp hepsini sadaka verdi. Kendine birşey kalmadı. Hemen **"Fakat, israf etmeyin" meâlindeki** âyet-i kerîme geldi. İsrâ sûresi, yirmidokuzuncu âyetinde meâlen; **"Ey Habibim! Malını, kendine kalmayacak şekilde dağıtma!"** buyuruldu.

Câbir ve Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) buyuruyorlar ki: "Bir oğlan, Resûlullah (s.a.v.) efendimize gelip, ba'zı lüzumlu şeyleri saydı ve annem beni sana gönderip bunları istedi, dedi. Bugün bende bunların hiçbiri yok buyuruldukta, gömleğini bana ver dedi. Hemen, mübârek arkasından gömleğini çıkarıp çocuğa verdi ve evinde gömleksiz kaldı. Bilâl-i Habeşî ezan okuyunca, cemâat her zaman olduğu gibi Resûlullahı beklediler. Gelmeyince merak ettiler. Birkaçı evine bakıp, gömleksiz olduğundan gelemediğini anladı. O zaman, bu âyet-i kerîme geldi. "Buhârî" ve "Müslim"de, Ebû Hüreyre (r.a.) buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.); **"Sadakanın hayırlısı, ihtiyâcı olmıyanın verdiğidir"** buyurdu. İmâm-ı Begâvî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) haber veriyor ki: Resûlullah (s.a.v.) efendimize biri gelip; "Bir altınım var ne yapayım?" dedi. **"Bununla kendi ihtiyâçlarını al"** buyurdu. "Bir altınım daha var" dedi. **"Onunla da çocuğuna lâzım olanları al"** buyurdu. "Bir daha var" dedi. **"Onu da, ailenin ihtiyâçlarına sarf et"** buyurdu. "Bir altın daha var" dedi. "**Hizmetçinin ihtiyâçlarına kullan"** buyurdu. "Bir daha var" deyince; **"Onu kullanacağın yeri sen daha iyi bilirsin"** buyurdu. "Müslim"de, Câbir bin Abdullah (r.a.) buyuruyor' ki: Resûlullah (s.a.v.); **"Paranız ile, önce kendi ihtiyâçlarınızı alın. Artarsa, çoluk-çocuğunuzun ihtiyâçlarına sarf edin. Bundan da artarsa, akrabanıza yardım edin!"** buyurdu. "Buhârî"de, Resûlullah (s.a.v.); **"Kendisi veya çoluk-çocuğu muhtaç iken veya borcu var iken verilen sadaka kabûl olmaz. Borç ödemek, sadaka vermekten ve köle azâd etmekten ve hediye vermekten daha mühimdir"** buyurdu. Fıkıh âlimi Ebülleys Semerkandî'nin "Tenbîh-ül-gâfilîn" kitabında, İbrâhim bin Edhem "rahimehümullah" buyuruyor ki: "Borcu olan kimse, ödemedikçe, yağlı ve sirkeli taam yememelidir, "İbn-i Hacer-i Askalânî buyuruyor ki: İbn-i Battâl (r.a.); "Borcu olanların sadaka vermesi ve borcunu ödememesi caiz değildir. Bunu bütün âlimler söz birliği ile bildirmektedir" buyurdu. Taberânî ve birçok âlimler buyuruyor ki: "Âlimlerin çoğuna göre, bir kimsenin vücûdu sağlam olur, aklı başında olur, bir yere borcu olmaz ve evli olmayıp malsızlığa sabr edebilirse veya evli olup da, çoluk-çocuğu da sabr ederlerse, bu kimsenin bütün malını sadaka vermesi caiz olur. Bu saydığımız şartlardan biri eksik olursa, sadaka vermesi mekrûh olur. Ba'zı âlimler, sadakası kabûl olmaz" buyurdu. Ömer de (r.a.) böyle buyurdu.

Bu haberlerden anlaşılıyor ki, sadaka vermekte de isrâf olur. Borcundan çok malı olmayan veya çoluk çocuğu sıkıntıya sabr edemediği hâlde, bunların ihtiyâcını karşılayacak maldan fazlası bulunmayan veya sıkıntıya katlanamadığı hâlde, kendisi muhtaç olan kimsenin sadaka vermesi isrâf olur. Ödünç vermekte de böyle isrâf olur.

İsrafın ilâcı üçtür: 1-İlim ile ilâç: Anlattığımız zararlarını bilmek ve bunları düşünmektir.

2-İş ile, uğraşmakla ilâç: Malı dağıtmamaya gayret etmek ve güvendiği birine bu derdini anlatıp, malına ve harcamalarına dikkat etmesini, isrâfını görünce, kendine hatırlatmasını, hattâ zorla önlemesini rica etmektir.

3-İsrâfın sebeplerini söküp atmak. İsrâfın sebebleri altıdır: Birinci sebep, sefâhettir. Çok kimseyi isrâfa alıştıran budur. Sefâhet, kalb hastalıklarının otuzbirincisidir. Sefihlik, aklın az ve hafif olmasıdır. Buna sefâhet veya rekâket de denir. Aksine, tersine, rüşd denir ki, aklın kuvvetli, tamam olmasıdır. Allahü teâlâ; **"Mallarınızı sefihlere vermeyiniz!"** meâlindeki âyet-i kerîmeden sonra; **"Onların hâlinde rüşd görürseniz, mallarını kendilerine teslim, ediniz!"** meâlinde emr buyuruyor. Çok kimse, yaratılışda sefih olur. Bu kötü hâlleri, ba'zı sebeplerle zaman zaman artar. Çalışmadan, alınteri dökmeden eline mal girer, kötü arkadaşlar, bu, mala konmak için, dağıtmasına, saklamanın, arttırmanın erkeklik, yiğitlik olmadığına kandırır, isrâfa yol açarlar. Bunun içindir ki, kötü arkadaşlardan kaçmakla emr olunduk. Zengin

çocuklarının çoğu, böyle israfa alışmakta ve sefih olmaktadırlar. Sefâhati arttıran bir sebep de, insanların çok hürmet, saygı göstermesi, yüz vermesi, medh eylemesidir. Âmirlerin, zenginlerin, muallimlerin çocukları bu yoldan sefâhete düşmektedir.

İkinci sebep; israfı veya çeşitlerinden birkaçını tanımamaktır, israf olduğunu bilmez, hattâ cömertlik sanır. Lüzumsuz yere, yasak, zararlı yerlere verilen mal, cömertlik sanılır. Üçüncü sebep; riya ve gösteriş yapmaktır. Dördüncü sebep; gevşeklik ve tenbelliktir. Beşincisi; haya, sıkılmaktır. Altıncısı; dîni kayırmamak, dînimizi gözetmemektir. Bu altı sebebin ilâçlarını bildirelim:

Birincisi: Yaratılışda bulunan sefâhatin ilâcı güçtür. Bunun için dînimiz bunlara mal vermeği yasak etmiş, hicr eylemiş, ya'nî mallarını kullanmalarına izin vermemiştir. İsrâf eden sefihi hicr lâzımdır. Hâlbuki hicr, insanlık hakkını almak, hayvan, hattâ cansız gibi yapmaktır, ilâç kabûl edebileni kötü arkadaşlardan ayırmalı, akıllı ve tecrübeli kimselerin yanında bulundurmalıdır. İsrâfın âfetlerini duyurmalı, zor ile, hattâ azarlayarak, canını yakarak, mal dağıtmaktan vazgeçirmelidir.

İkincisi, cehlin ilâcını öğretmektir. Üçüncüsü: Riya kalb hastalığının dokuzuncusu olup, daha önce anlatıldı.

Dördüncü ilâç, gevşeklik ve tenbellik için olup, kalb hastalıklarının otuzikincisidir. Bunun kötülüğünü anlamak için, Vennecmi sûresi, otuzdokuzuncu âyet-i kerîmesinin; **"İnsan, ancak çalışdığının fâidesini görür."** meâl-i şerîfi yetişir. Resûlullah (s.a.v.) tenbellikten Allahü teâlâya sığınmış; **"Yâ Rabbi! Beni keselden** (tenbellikten) **koru!"** diye duâ ettiğini, Âişe (r.anhâ) ve Enes bin Mâlik, "Buhârî" ve "Müslîm"de bildirmişlerdir. Tenbelliğin ilâcı; çalışkanlarla konuşmak, tenbel, uyuşuk kimselerden kaçınmak, Allahü teâlâdan haya etmek lâzım geldiğini ve azâbının şiddetli olduğunu düşünmektir. Dînini iyi bilen ve her hareketi, bilgisine uygun olan sâlih kimselerle görüşmeli, günah işliyen, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymayıp, yalnız söz ile müslümanları okşayan, avutan yalancılardan, Ehl-i sünnet kitaplarındaki bilgileri öğrenmemiş câhillerden uzak olmalıdır.

İsrâf çok kötü bir huydur. Çirkinliği meydandadır. Kalbi, durmayıp karartan, kemiren, tehlikeli bir hastalıktır. Tedâvisi de pek güçtür. Bu sıfat kalbi kaplamadan önce, giderilmesi için ve bu felâketten kurtulmak için bütün ilâçlarına baş vurup uğraşmalıdır. Kurtarması için, cenâb-ı Hakka yalvarmalı, duâ etmelidir. Allahü teâlâ, çalışana, her güçlüğü kolaylaştırır. O, sığınılacak, güvenilecek, biricik yardımcı ve kurtarıcıdır.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 991

2) Şakâyik-i Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 179

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 123

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1284

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 255

6) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 374

7) Tarikat-ı Muhammediyye (Birgivî)

8) Vasıyyetname (Birgivî) sh. 41, 46

9) Eshâb-ı kirâm sh. 317

10) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 276

BOSTAN EFENDİ (Mustafa bin Muhammed Ali)

Osmanlılar zamanında, Anadolu'da yetişen İslâm ulemâsından. Hanefî mezhebi fıkıh, tefsîr ve kelâm âlimi. İsmi, Mustafa bin Muhammed Ali Tirevî er-Rûmî olup, lakabı Muslihuddîn'dir. Bostan Efendi ve küçük Mustafa Efendi diye tanınır.

Tireli Muhammed Ali nâmında servet sahibi bir tüccârın oğlu olan Bostan Efendi, 904 (m. 1498)'de İzmir yakınlarında bulunan Tire kazasında doğdu. 977 (m. 1569) senesi Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci Kadir gecesinde, İstanbul'da vefât etti. Ertesi günü Cum'a namazından sonra cenâze namazı kılındı. Cenâze namazını, Osmanlıların en büyük âlimlerinden olan onüçüncü Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi kıldırdı. Fâtih Câmii civarında bulunan Emîr Seyyid Ahmed Buhârî hazretlerinin zaviye ve türbesinin yakınına defn olundu.

Ailesi tarafından tam bir İslâmî terbiye ile yetiştirilen Bostan Efendi, ilim öğrenme çağına gelince, ilk olarak Sâdık Efendi ismindeki zâttan ders aldı. Kur'ân-ı kerîmi o zâtın huzûrunda ezberledi. Tecvîd ve kırâat ilimlerinde yetişti. Tireli Molla Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde bulundu. 923 (m. 1517) senesinde Derse'âdet'e (İstanbul'a) gelerek, genç yaşta ilim öğrenmek aşk ve şevki ile çeşitli medreselere devam etti. Muhyiddîn-i Fenârî, Ahmed İbni Kemâl Paşa, Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi gibi, devrin meşhûr büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Edirne'de Mevlânâ Şücâ'üddîn Efendi'den okudu. 935 (m. 1528) senesinde ilim tahsilini tamamlayıp kemâle geldikten sonra, Bursa'da Molla Yegân Medresesi'nde müderris oldu. Bundan sonra çeşitli vazîfelerde bulunduktan sonra, 944 (m. 1537) senesinde pâdişâh fermanı ile doğum yeri olan Tire'de Molla Arab Medresesi'nde müderris oldu. 949 (m. 1542)'da İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinden birinde görevlendirildi. 950 (m. 1543) sonunda, Hümâyûnnâme sahibi Ali Efendi'den boşalan Bursa kadılığına ta'yin olundu. 951 (m. 1544) ortalarında Edirne ve 952 (m. 1545) senesi Şa'bân ayında İstanbul kadısı oldu. Anadolu kadıaskeri ve on gün sonra da Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi'nin vefâtı üzerine Rumeli kadıaskeri oldu. O yüksek ve mes'ûliyeti ağır makamdaki vazîfesini hakkıyla ve lâyık olduğu şekilde, çok güzel olarak îfâ edip, 958 (m. 1551) ortalarında tekâ'üd (emekli) oldu.

Tekâ'üd olduktan sonra da kendisine çeşitli vazîfeler verilen Bostan Efendi, epey müddet müfettişlik yaptı. 977 (m. 1569) senesi Cemâzil-evvel ayında, Sipâhiler ağası vazîfesiyle yine müfettişliğe devam etti. Aynı sene Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci Cum'a gecesinde vefât edinceye kadar bu vazîfede kaldı.

Âlim, ilmiyle âmil, çok ibâdet eden, faziletler ve güzel hâller sahibi bir zât idi. Güzel ahlâklı idi. Birçok ilimde ihtisas sahibi idi. Kur'ân-ı kerîmi çok okur, her hafta bir defa hatmederdi.

Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinden feyz alarak, evliyâlık yolunda da ilerleyen Bostan Efendi, kerâmet sahibi bir velî idi. Vefât edeceği günü kerâmet olarak önceden haber vermiştir.

Güzel ahlâkı, dînimizin emirlerine tam uygun yaşayışı, bütün güzel huyları kendinde toplaması, aklının, zekâsının ve hafızasının kuvvetliliği ile herkesin kendisine gıbta edip imrendiği, pek yüksek, çok mübârek bir zât idi.

Me'mûriyeti zamanında kendisini çekemeyip hased edenler, ba'zı iftiralarda bulunmuşlar ise de, yapılan araştırma neticesinde, söylenilen sözlerin uydurma ve iftira olduğu anlaşıldığından, iftiracıların hepsi mağlup ve perişan olmuşlardır.

Bostan Efendi nâmıyla ma'rûf Mustafa bin Muhammed Ali'nin yazmış olduğu, eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Tefsîrü sûret-ül-En'âm, 2- Haşiyetün alel-ıslâh vel-İzâh, 3-Hâşiyetün alâ Sadr-iş-Şerî'a, 4-Risâletün fil-cüz'üllezî lâ yetecezzâ, 5-Risâlet-ül-kadâi vel-kader, 6-Necât-ül-ahbâb ve tuhfetü zevil-elbâb.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 385

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 435

3) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 202

4) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 376

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 129

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 280

7) El-A'lâm cild-7, sh. 240

8) Keşf-üz-zünûn sh. 191, 450

9) Brockelmann Gal-2, sh. 448 Sup-2, sh. 667

CELÂLEDDÎN-İ DEVÂNÎ

İslâm âlimlerinin meşhûrlarından. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. İsmi, Muhammed bin Es'ad es-Sıddîkî ed-Devânî'dir. Lakabı Celâleddîn'dir. 833 (m. 1426) senesinde, İran'ın Kazrûn şehrinin Devan nahiyesinde doğdu. 908 (m. 1502) senesinde, yetmişbeş yaşlarında iken vefât etti. Devan kasabası yakınlarında defn edildi. Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'ın soyundan olduğu için, kendisine "Sıddîkî" denilmiştir. İlk tahsilini, Kazrûn'da Câmi-i mürşid'de hadîs ilmi okutan babası Muhammed bin Sa'düddîn'den yaptı. Sarf, nahiv, edebiyat, fıkıh, tefsîr ilimlerini ve aklî ilimleri babasından öğrendi. Sonra Şîrâz'a gidip Hüseyn Lârî ve Hasen bin Bakkâl gibi o devrin meşhûr âlimlerinden de ilim öğrendi. Seyyid Safiyyüddîn Abdürrahmân Icî'den İmâm-ı Nevevî'nin "Erbe'în" adlı kitabını dinledi. Ebü'l-Mecîd Abdullah bin Meymûn Kirmânî'den müselsel hadîsleri dinledi. Rükneddîn Rûzbekânî, Ömer Şîrâzî ve Muhyiddîn Muhammed Ensârî Köşknârî'den de ilim öğrendi. "Enmûzec-ül-ulûm" adlı küçük ansiklopedik eserinde, hocalarının isimlerini zikretmektedir.

Celâleddîn-i Devânî, zamanının din ve fen ilimlerini tamamlayıp icâzet (diploma) aldıktan sonra, Karako yunlu hükümdârı Cihan Şah'ın Tebrîz'de yaptırmış olduğu Muzafferiyye Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonraki yıllarda Akkoyunlu hükümdârı meşhûr Uzun Hasen'in ülkesine giden Mevlânâ Celâleddîn-i Devânî, Şîrâz şehrindeki Medreset-ül-eytâm'da müderris oldu. Şîrâz'a yerleşti. Burada ilim ve irfan âşıklarına fen ve din ilimlerini okutarak, çok talebe yetiştirdi ve fevkalâde hürmet ve saygı gördü. Şöhreti her yere yayıldı. Kendi memleketinin halkı ondan ilim öğrendiği gibi, Anadolu'dan, Mâverâünnehr bölgesinden, Horasan'dan nice ilim âşıkı derslerine akın ettiler. Celâleddîn-i Devânî bir aralık Tebrîz'e gitti. Orada büyük âlim ve velî İbrâhim-i Gülşenî hazretlerinin sohbetine devam ederek, tasavvufta da yetişti. Uzun Hasen'in oğullarından Ya'kûb ve Murâd Bey'ler zamanında, fars bölgesi kadısı oldu. Bu büyük âlimin bir aralık Hindistan'a gittiği ve oranın sultânı adına ba'zı ilmî eserler yazdığı rivâyet edilmiştir. Celâleddîn-i Devânî hazretleri her ilimde söz sahibi idi. Özellikle kelâm ve mantık ilimlerine dâir yazdığı eserleri ile pek meşhûrdur. Eserleri, asırlarca İslâm ülkelerindeki medreselerde ders kitabı olarak okundu. Büyük İslâm âlimi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî, Mektûbât kitabında bu büyük âlimin yüksek derecesini bildirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri şöyle buyurmuştur: "... Mantığa dayanarak, akl ile, düşünce ile hâsıl olan imâna gelince, bu yoldan îmân elde edilebilir. Fakat elde edenler pek azdır. Allahü teâlânın varlığını bu yoldan isbât etmekte, Mevlânâ Celâleddîn-i Devânî gibi biri daha bulunduğunu bilmiyoruz. Çünkü, hem muhakkıkdır ve hem de sonra gelenlerdendir ve bu yüksek varlığı isbât etmek için çok uğraşmıştır. Böyle olmakla beraber, ondan sonra gelenlerden onun yazılarını açıklayanlar, onun ileri sürdüğü düşüncelerden, olaylardan yanlış veya kusursuz olanını görememişlerdir. Açıklarken, çok fikirleri değiştirmek zorunda kalmışlardır. Bundan anlaşılıyor ki, Peygamberleri "aleyhimüssalevâtü vetteslimât" taklîd etmeğe dayanmadan, yalnız istidlal ile îmân hâsıl edenlere yazıklar olsun! Allahü teâlâ, îmânın nasıl elde edileceğini bize gösteriyor. Âl-i İmrân sûresinin elliüçüncü âyetinde meâlen; **"Yâ Rabbi! Senin indirdiğine inandık, Resûlüne uyduk. Bizi şâhid olanlarla birlikte bulundur!"** buyuruyor."

Celâleddîn-i Devânî'nin İstanbul kütüphânelerinde tesbit edilebilen eserlerinin sayısı otuzbeşe ulaşmakta olup, bunlardan yirmisekizi Arabca, diğerleri de Farsçadır. Farsça şiirler yazdığı, kaynaklarda ifâde edilmektedir. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır: 1-Şerh-i Akâid-i Adûdiye, 2-Ahlâk-ı Celâlî (Bu eserin asıl adı Levâmi'ul-eşrâk fî mekârim-il-ahlâk'dır.) 3-Fâtiha ve Kâfirûn sûrelerinin tefsîri, 4-İsbât-ül-vâcib (Risâle-i kadîme), 5-Ef al-ül-ibâd, 6-Hakîkat-ün-nefs, 7- Risâle-üt-tevhîd, 8-Ta'rifü ilm-il-kelâm, 9- El-Es'ilet-üş-şerîf-ül-Kur'âniyye, 10- Arznâme, 11-Ennümûzec-ül-ulûm, 12- Erbeûn-es-sultâniyye, 13-Şerh-i rubâiyyât, 14- Şerh-ut-tehzîb, 15-Hâşiyet-üt-tasavvurât, 16- Heyâkıl-ün-nûr şerhi, 17- Tehzîb-ül-mantık şerhi, 18- Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerinde Fetevâ-i Envâr üzerine yaptığı haşiye, 19- Tefsîr-i kalâkıl (Kul ile başlayan 4 kısa sûrenin, Kâfirûn, İhlâs, Felak ve Nas sûrelerinin tefsîridir.)

Celâleddîn-i Devânî'nin, "Ahlâk-ı Celâlî" adlı ahlâk ile ilgili eseri Farsça olup, 1304 (m. 1882) senesinde Hindistan'da sekizinci baskısı yapılmıştır. İngilizceye de tercüme edilmiştir. Bu eserinden ba'zı bölümlerin tercümesi:

Konuşmanın edebleri: Fazla konuşmamalıdır. Zira çok konuşmak zihin hafifliği, akıl za'îfliğinin alâmetidir. Kişinin heybetini kırar, i'tibârını düşürür. Hazret-i Âişe buyurur ki: "Hiçbir sözü boş olmayan Resûlullah (s.a.v.), az, öz ve tane tane konuşurdu. Bir mecliste konuşsa, mübârek ağzından çıkan kelimeler sayılmak istense, sayılabilirdi." Âlimler demişlerdir ki, lüzumsuz çok konuşan bir kimseyi görürsen, bilki, aklı yoktur. Söyliyeceği sözü iyice düşünmeden dile getirmemeli, ağzından çıkarmamalıdır. Hikmet sahibleri; "Önce düşün, sonra söyle" demişlerdir. İhtiyâç, lüzum olmadan konuşmamalıdır.

Konuşurken gülmemelidir. Mecliste birisi konuşurken, sözünü kesip araya girmemelidir. Bir kimsenin anlattığı bir şeyi bilse de, bildiğini belli etmeyip, o kimse sözünü tamamlamalıdır.

Başkasına sorulan bir suâle cevap vermemelidir. Onun da bulunduğu bir topluluğa sorulursa, başkalarından evvel davranıp, cevap vermede acele etmemelidir. Bir kimse cevap verirken, kendisinin daha iyi bildiğini anlarsa, o kimsenin bitirmesine kadar beklemeli, sonra cevap vermeli ve kendinden önce konuşanı ayıplamamalıdır.

Kendisine birşey söylendiği zaman, söyliyenin sözü bitmeden, cevap vermeye başlamamalıdır. Yanında olan mubâhase ve tartışmalarda kendisi yoksa, ya'nî onu ilgilendirmiyor veya onun karışması istenmiyorsa, karışmamalıdır. Ondan gizli konuşuyorlarsa, kulak vermemelidir.

Mecliste olan büyüklerle kinâyeli konuşmamalıdır. Sesini ne çok yüksek ne de çok hafif çıkarmayıp, orta bir ses tonu ile konuşmalıdır. Söz zor anlaşılacak yere gelirse, misalle açıklamalı ve faydasız yere sözü uzatmamalıdır. Kısa ve öz anlatma yolunu seçmelidir. Ma'nâsı zor bilinen ve anlaşılması kolay olmayan kelime ve ifâdeler kullanmamalıdır.

Konuşurken, sövme, yerme gibi fuhuş bildiren sözlerden kaçınmalıdır. Eğer fahiş olan, ayıp olan birşeyi söylemeye mecbûr ve muhtaç olursa, kinâye ve kapalı ifâdelerle anlatmaya çalışmalıdır. Mürüvveti gideren, kişiyi aşağılayan, kin ve düşmanlığı celb eden sözlerden ve huylardan kaçınmayı vâcib bilmelidir.

Her yerde, oranın hâline göre konuşmalıdır. Konuşurken el, göz, kaş hareketleri yapmamalıdır. Ama bulunduğu yerin icâbı hafif işâretler olabilir. Doğru veya yanlış olsun, mecliste bulunanlara, bilhassa büyüklerin, yahut aksine sefihlerin yanında bilgiçlik taslamamalı, ben bunu kabûl etmem, ben buna muhalifim gibi sözler söylememelidir. Çok söylemenin fayda vermediği kimseye ısrar üzere olmamalıdır.

Münâzarada insaf yoluna ve şar tına riâyet etmelidir, ince sözleri anlamayana böyle ifâdelerle hitâb etmemelidir. Herkese akıl, anlayışı ölçüsünde söylemelidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu: **"Biz peygamberler topluluğu, insanlara anlıyacakları şekilde konuşmakla emr olunduk."** Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: "Hikmeti, ehli olmayan yanında söyleyip zayi etmeyin. Onlara zulm etmiş olursunuz."

Yakın veya uzaktan olan karşılıklı konuşmalarda, sert değil, lutf ile, okşayıcı şekilde konuşmalı, hareket, fiil ve sözlerinde hiç kimseyi taklid etmemeli, ayıplamamalıdır. Ürkütücü sözler söylememelidir.

Gıybetten, söz taşımaktan, iftiradan, yalan konuşmaktan ve bunları dinlemekten çok sakınmalı ve bu sakınmayı vâcib ve lâzım bilmelidir. Böyle kimselerin yanlarına, toplantılarına gitmemelidir.

Konuşmaktan çok, dinlemelidir. Hikmet ehlinden birine; "Siz niçin az konuşur, çok dinlersiniz?" dediklerinde; "Bana iki kulak bir ağız verildi" cevâbını vermiştir. Ya'nî iki dinle, bir konuş.

Hareket ve durmanın edebleri: Yürürken, çok acele gitmemelidir. Hafiflik alâmetidir. Çok yavaş yürümek de tenbellik alâmetidir. Kibirliler, böbürlüler gibi salınarak, kadınlar gibi de vücûdunu hareket ettirerek yürümemelidir. Orta hâlde olmalıdır. Akılsızlar gibi de, yürürken, ikide bir geri dönüp bakmamalıdır. Başını dâima önüne eğmeli ki, bu, üzüntü ve düşüncenin çokluğuna alâmettir.

Binekte (hayvanda veya başka vâsıtada) giderken de, i'tidâli korumalı, ne çok sür'atli, ne de çok yavaş gitmelidir.

Otururken ayağını uzatmamalı, bir ayağını diğer ayağı üzerine koymamalı (bacak bacak üstüne atmamalı), hoca ve baba dışında bir yerde diz üstünde oturmamalıdır. Bunların yerini tutan kimselerin huzûrunda da diz üstünde oturmalıdır. Başını dizi üstüne koymamalı, eline dayamamalıdır. Bu, üzüntü veya tenbellik, gevşeklik alâmetidir.

Boynunu yana fazla eğmemelidir. Lüzumsuz hareketlerden kaçınmalıdır. Meselâ sakalı ile saçı ile, diğer uzuvları veya elbisesi ile oynamamakdır. Parmağını burnuna veya ağzına sokmamalı, parmaklarını çıtırdatmamalı, esnememeli, gerinmemeli, tükrüğünü, balgamını,

sümüğünü de, sesini başkalarının duyacağı şekilde atmamak ve kıbleye doğru tükürmemeli, sümkürmemelidir. Elini ve yüzünü eteğiyle, elbisenin kol ağzıyla silmemelidir.

Bir meclise gidince, kendinden aşağı olanların veya yüksek olanların yerlerine oturmamalıdır. Ama meclisin büyüğü o ise, istediği yerde oturabilir. Anlamadan bu yerlerden birinde oturmuşsa, hâtırına geldiği zaman münâsib yere gitmelidir. Orada boş yer yoksa, hiç sıkıntı ve derd etmeden geri dönmelidir.

İnsanların yanında uyumamalıdır. Sırtüstü hiç yatmamalıdır. Hele uyurken horlayan buna çok dikkat etmelidir. Çünkü bu şekilde yatmak horlamayı arttırır. Eğer bir mecliste, kalabakkta uyku gelirse, mümkünse kalkıp gitmeli, değilse, bir hikâye, bir düşünce veya bir başka yolla def etmelidir. Oradakiler hep uyuyorsa, ya onlara uyup uyumalı, yahut kalkıp gitmelidir.

Kısaca, öyle hareket etmelidir ki, kimse ondan nefret etmemeli ve ona acımamalıdır. Ya'nî acınacak hâle düşmemelidir. Bu âdetlerden biri ona ağır gelirse, bunları yapmadığı zaman doğacak zarar ve ayıplamanın, bunlara katlanmaktan ağır ve çirkin olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

Yemek yemenin edebleri: önce elini, ağzını, burnunu yıkamalıdır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Yemekten önce elini yıkayan fakirlikten kurtulur."**

İlk lokmayı alırken Besmele ile yemeğe başlamak, yemeği bitirince "Elhamdülillah" demelidir. Ev sahibi ise, en önce yemeğe o başlamalıdır.

Elini, elbisesini, sofrayı, örtüyü kirletmemeli, elle yenilecek şeyleri üç parmakla yemeli, yerken ağzını açmamalı, büyük lokma almamalı, lokmayı ağzına akr almaz, çiğnemeden yutmamalı, normalden fazla da ağzında tutmamalıdır. Bir lokmayı yutmadan, ikinci bir lokmaya el uzatmamalı, dökülen kırıntıları toplamalıdır. Yemek esnasında parmağım yalamamalıdır. Ama yemek bitince yalayabilir. Hattâ o zaman yalamak sünnettir.

Yemeğin rengine bakmamalı yemeği koklamamak, yemeğin hep birinden yiyip, diğerlerinden yememezlik etmemelidir.

Eğer sofrada iyi bir yemekten az bulunursa, diğerlerini bırakıp hep onu yememeli, diğer arkadaşlarını kendine tercih etmelidir.

Önünden yemelidir. Ancak meyve tabağının diğer tarafından da alınabilir. Ağzına götürmüş olduğu kemik ve benzeri şeyleri, ekmeğin ve sofranın üzerine koymamalı, eğer yediği et veya lokmadan kemik çıkarsa, yavaşça ağzından çıkarmalıdır. Yemek yerken tiksindirici hareketlerden, sözlerden, hikâyelerden sakınmakdır. Ağzından çıkardığı bir şeyi kâseye, tabağa atmamalı, kısaca; öyle yemek yemelidir ki, tabağında yemek artsa, bir başkası tiksinmeden yiyebilmelidir. Misâfir ise, ev sahibinden önce yememeli, ama başkaları yemeğe başlamışsa, onlara uyup yemelidir. Aç da olsa, buna riâyet etmelidir. Ama evinde ve mahremlerinin olduğu yerde hemen başlayabilir.

Ev sahibi ise, misâfirler yemekten el çektikten sonra, yemekten el çekmekdir. Yavaş yavaş yemeli, eğer kimse yemeğe devam etmiyorsa, yalnız kalıp, utanandan bırakmamalıdır.

Yemek arasında su içmek îcâb ederse, rahat ve yavaş içmekdir. Ağzının ve boğazının sesi su içerken duyulmamalıdır. Dili ile dişlerinin arasından aldıklarını yutmalı, ama kürdanla aldıklarını uygun bir yere atmalıdır, insanları tiksindirmemelidir.

Ellerini yıkarken ve temizlerken, parmaklarını ve tırnak diplerini iyice yıkamalı, aynı şekilde dudaklarım, ağzını, dişlerini iyice temizlemeli, ağzının suyunu leğene atmamalıdır. Ağzını yıkadığı suyu dökerken, eliyle örtmelidir. Yemek yemeden önce el yıkarken, başkalarından öne geçmeye çalışmamalıdır.

Çocuk terbiyesi: Çocuk dünyâya gelince, yedinci günü ona isim koymalıdır. Düşünmeli, iyi bir isim koymalıdır. Çünkü rastgele bir isim konursa, ömür boyu ona sıkıntı verebilir. Bunun için çocuğa iyi isim koymaya dikkat etmek, çocuğun babası üzerindeki haklarındandır.

Süt emme zamanı bitince, terbiyesi ile meşgûl olmalı, kötü ahlâk ve huy edinmesine engel olmalıdır. Çünkü çocukların kabiliyetleri kemâl üzeredir. Tabiatının meyli ise kötülükleredir. Çabuk bozulabilirler. Bunun için iyi ahlâklı olmasına dikkat etmeli ve bunda bir sıra gözetmelidir. Çocukta ilk görülen, göze çarpan duygu hayadır. Hayanın çokluğu, fazilete işârettir. Çocukta haya hasleti görünce, daha çok ihtimâm etmelidir.

İlk terbiye, çocuğu kötü arkadaşlardan men etmek, alıkoymaktır. Çünkü, çocukların rûhu temiz bir ayna gibidir. Karşısında olanı hemen tutar, alır. Bundan sonra İslâmın şartlarını, dînin emirlerini ve sünnetin edeblerini öğretmeli ve bu öğretme işine devam etmelidir, öğrenmek istemezse müsamaha etmemeli, devam etmelidir. Gerekirse, azarlamalıdır. Fakat yaşı ve kabiliyeti de göz önünde bulundurmalıdır. Nitekim dînimizin hükmüne göre, yedi yaşında namazı öğretmeli, kıldırmalıdır. Eğer on yaşına gelir de kılmazsa, azarlamalı, hattâ dövmelidir, iyileri övmeli, kötüleri ayıplamalı ve böylece iyiliğe teşvik etmelidir. Kötülükten, çirkin işlerden men etmelidir, iyi bir iş yaparsa, onu övmeli, aferin demeli, kötü bir iş işlerse, ayıplayıp korkutmalıdır. Elden geldiği kadar açık sitem etmeli, yanlışlıkla yaptı, unutarak etti deyip, cür'etini arttırmamalıdır. Gizli birşey yapmışsa, yüzüne vurmamalı, haya perdesini yırtmamalıdır. Tekrar yaparsa, yalnız bir yerde, onu tembih etmeli, azarlamalıdır. Yaptığı o işin, çok çirkin olduğunu söylemeli, bir daha yapmaması için korkutmalıdır. Sık sık azarlamamakdır. Yoksa azarlamak, ayıplamak âdet hâline gelir, "İnsanlar yasaklara karşı meyilli ve haris olurlar" sözü gereğince, tekrar yapmaya koyulabilir. Bunun için iyi idâre etmelidir.

Çocuğun nazarında yemeyi, içmeyi, iyi elbise giymeyi önemsiz göstermeli, süslü elbiseler, renkli kumaşlar kadınların beğeneceği şeylerdir, erkekler böyle şeyleri sevmez demelidir. Hep yemeye, içmeye düşkün olmaması için uyarmalıdır.

Önce yemek yemenin edeblerini öğretmelidir. Yemek yemekten maksad, bedenin sıhhatini korumaktır, lezzet almak değildir demelidir. Yemek ve içmek ilâç gibidir ki, onunla açlık ve susuzluk giderilir demelidir, ilâç belli miktarda alındığı zaman faydalı olduğu gibi, yemek ve içmek de, açlığı ve susuzluğu giderecek kadar olursa faydalı olur demeli, çeşitli yemeklere alıştırmayıp, bir yemekle yetinmeye alıştırmalı, iştihasını zabt ettirmeli, istediğini değil, bulduğunu yemeğe alıştırmalı, lezzet ve zevklere önem vermemesini öğretmelidir. Zaman zaman çocuğa kuru ekmek vermeli, zaman olur ki, ona kalır demeli ve öyle alıştırmalıdır. Bu edebler, zengin olmayanlar içindir. Zenginler yaparsa daha iyi olur. Eti normal yedirmelidir. Yemekten hemen sonra mümkünse su içilmemelidir.

Her ne kadar alkollü içkilerden sakınmak herkese lâzım ise de, çocuklara akıllarına göre anlatıp, men etmek husûsunda çok söylemeli, rûha da, bedene de çok zararlıdır demelidir, insanın, kızgınlığını, sinirini, hayâsızlığını arttırır ve bu hâller onda meleke, alışkanlık hâline gelir demeli, böyle kimselerle düşüp kalkmaktan, arkadaşlık etmekten kesin olarak men etmelidir.

Çirkin sözleri, dînimize uymayan sesleri dinlemekten men etmelidir. Vazifelerini bitirmeden ve sıkıntı çekmeden yemeğini vermemelidir.

Kapalı ve gizli işlerden onu men etmeli ki, kabahate karşı cesâreti kırılsın. Gündüz ve gece çok uyutmamalı, yumuşak elbiselere alıştırmamalı, yaya yürütmeli, bineğe binmesini öğretmeli, oturma, kalkma ve konuşmanın edeblerini anlatmalı, kadınlar gibi süslenmemesini, vakti gelmeyince yüzük takmamasını, babasıyla ve dünyâ malı ile arkadaşlarına övünmekten men etmeli, yalan söylemekten sıkı men etmeli, doğru veya yalan yemîn etmemesini tembih etmelidir. Çünkü yemîn, herkes için kötü bir şeydir. Uygun olarak yapıkrsa da mekrûhtur. Ancak din için faydalı olursa, caizdir. Büyüklerin yemîn etmeye ihtiyâcı olsa da, çocukların hiç ihtiyâcı yoktur. Büyüklerin yanında susup oturmasını, sorulursa, kısa cevap vermesini öğretmeli, hep iyi konuşmayı âdet etmesini anlatmalıdır. Büyüklerin çocuklarına bu edebler daha çok lâzımdır.

İlim öğrenmeye çok teşvik etmelidir. Hoca dövse de, kayırmamalı, lüzumsuz yere çocuğu azarlamamalıdır. Dayağa ihtiyâç olursa, bir daha yapmaması için önce kuvvetli azarlamakdır.

Çocuğu cömerdliğe alıştırmalı, mal ve mülkü gözünden düşürmelidir. Çünkü para ve mal sevgisinin zararı, zehirden çoktur. İmâm-ı Gazâlî hazretleri, İbrâhim sûresi 35.nci; **"Yâ Rabbî, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut"** meâlindeki âyetinin tefsîrinde buyuruyor ki: Putlardan murâd, altın ve gümüştür. Ya'nî İbrâhim aleyhisselâm; "Beni ve çocuklarımı altına ve gümüşe tapmaktan, kalbimizi onlara bağlamaktan koru" diye duâ ediyor. Çünkü bütün kötülüklerin menşei; parayı, dünyâyı sevmektir.

Boş zamanlarında çocuklara oyun oynamak için izin vermelidir. Ama sıkıntılı ve zor oyunlar ve kötülüğe sebep olacak alışkanlıkları veren oyunlardan sakındırmalıdır. Bu edebler herkes için iyidir. Gençler için ise, daha iyidir. Anlama yaşına gelince, ona dünyâ malından esas maksadın, sıhhati korumak olduğunu anlatmalı, dünyâyı âhırete sermâye yapmayı tembih etmelidir.

Eğer ilim sahibi olacaksa, ilim tahsili için gerekli terbiye verilmelidir. San'at sahibi olacaksa, dînî vecîbeleri öğrenip yaptıktan sonra, o san'atla meşgûl etmelidir. Burada en iyisi, çocuğun tabiatine, ya'nî kabiliyetine bakmalı, durumunu incelemeli, neye istidâdı olduğunu sezmeli, kabiliyetinin hangi ilim ve san'ata daha yatkın olduğunu anlayıp, o tahsil ve san'ata vermelidir. Zîrâ hadîs-i şerîfte; **"Kişi ne için yaratılmışsa, o işi ona kolaylaştırılır"** buyuruldu. Herkesin her san'ata kabiliyeti olmaz. Belki herkesin bir san'ata istidâdı olur. Bunun altında derin bir sır vardır. Böyle olmasının sırrını, cemiyetlerin ayakta durması ve insanların düzenli, tertipli ve herbirinin ayrı işler görerek, birbirinin eksik taraflarını gidermesidir. Çünkü bir kimse bir san'ata istidâdlı ise, küçük bir gayretle onu öğrenir. O işe istidâdı yoksa, ona boşuna zaman verir, ömür tüketir. Eğer çocuğun bir san'ata karşı kabiliyeti yoksa, onu başka san'ata vermelidir. Bunda da, çocuğun o işi yapamayacağını iyice anlamalıdır ki, bir ümidsizliğe, başarısızlığa kapılmış olmasın. Bir san'atı öğrenince, geçimini ondan sağlamasını emretmelidir. Onun zevkini alıp daha iyi yapmaya çalışmalı ve o san'atın inceliklerini öğrenmeli, branşında ihtisas yapmakdır.

Çocuğa büyüklerin âdeti olan temiz, tayyib bir kazanç getirecek iş yaptırmalıdır. Baba veya anasından kendine ulaşana güvendirmemelidir. Çünkü babalarının malı, parası ile gurûrlanan, övünen çok zengin çocukları, san'at öğrenmekten mahrûm olmuşlardır ve durumları değişince sıkıntıya düşmüşlerdir.

Çalışma, kazanma ve bir ev idâre etmeyi başardığında, onu evlendirmeli ve onun kazancını ayırıp, ona vermelidir.

---

1) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, mektûb, 272

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 993

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 48

4) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-7, sh. 133

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 160

6) En-Nûr-us-safîr sh. 123

7) El-A'lâm cild-6, sh. 32

8) Keşf-üz-zûnün sh. 39, 184, 195, 853, 877, 1141, 1905, 2047

9) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 54

10) Ahlâk-ı Celâli sh. 201, 206, 214, 217, 218, 220, 223, 228,

11) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1824

12) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 133

13) Fevâid-ül-behiyye sh. 89

CELÂL TÂNÎSERÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. Doğum târihi bilinmemekte olup, 989 (m. 1581) senesinde vefât etti. Vefât ettiğinde doksanbeş yaşını geçmişti. Kabri, kendi memleketi Tânîser'dedir. Evliyânın meşhûrlarından olan Şeyh Abdülkuddûs hazretlerinin en başta gelen talebelerinden ve büyük halîfelerinden. Tasavvufda yetişip, üstün hâlleri kendisini öyle kaplamıştı ki, çok kerre sekr (tasavvuf sarhoşluğu) hâlinde olurdu. Namaz vakitlerinde, talebeleri ayılması için uğraşırlar "Hak, Hak" diyerek yanında Allahü teâlânın ismini yüksek sesle söyleyerek ayıltırlardı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, babası Abdülehad'dan (k.s.) şöyle nakletmiştir: "Şeyh Celâl Tânîserî'nin ölüm hastalığı, sekerât hâli günlerce uzadı. Öyle ki, bundan dolayı bir şaşkınlık, bir ızdırab hâsıl oldu. Onaltı gün sonra kendine gelince, talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Nizâm bu hâle üzüldüğü için; "Efendim, bu ne hâldir?" dedi. Bunun üzerine Celâl" Tânîserî coşarak şu beyti okudu:

"Vücûdundan fânî olan kimseler,
Harften sûretten, ma'nâya geçerler."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu hâdiseyi naklederek anlattıktan sonra ağlamış, gözyaşları mübârek yanaklarından akmıştır. Sonra da bir müddet, tam bir inkisar hâli ile başını önüne eğmiştir.

Celâl Tânîserî hazretlerinin, yazdığı birçok risaleleri vardır. "İrşâd-üt-tâlibîn" adlı risalesinde şöyle buyurmuştur: "Âşıklar, keşf ve kerâmet konaklarında durmak istemesinler. Daha yukarılara çıksınlar. Hiçbir şeye bağlı kalmasınlar. Herşeyden kesilerek ve uzaklaşarak, can çıkarcasına ilerlesinler. Bu da şöyle olur ki, ibâdetlere, zühde (dünyâya düşkün olmamaya), takvâya (haramlardan sakınmaya) ve riyâzete (nefsin isteklerine uymamaya) dikkat etsinler. Bunları vesile bilsinler. Az yemek yesinler, hattâ can çıkıncaya kadar uğraşsınlar. Ölmeden evvel ölüp (nefslerini tam ıslâh edip), Hakka kavuşsunlar. Kendini tasavvuf yolunda sananlar ve câhil

sûfiler (câhil tarikatçılar) bu husûsta hatâya düşüyorlar ve doğru yoldan çıkıyorlar. Bundan Allahü teâlâya sığınırız. Selef-i sâlihînden (radıyallahü anhüm ecmâîn) rivâyet edildi ki "Usulsüz vüsul (kavuşma) olmaz, usûl; dînin emirlerine ve tasavvufda bulunduğu yola uymaktır." Kur'ân-ı kerîm okumak ve din ilimleriyle meşgûl olmak en iyi iştir..."

---

1) Zubdet-ül-makâmât (Berekât-ı Ahmediyye) sh. 103

2) Umdet-ül-makâmât sh. 111

CELÂL-ZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerden ve büyük devlet adamlarından. Tosyalı Kâdı Celâleddîn'in oğlu olan Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim Hân zamanında devlet hizmetine girmiş ve Kanunî Sultan Süleymân devrinde kânunların tedvinindeki bilgisi, ilmî ve ahlâkî fazileti ile şöhret bulmuştur. "Koca Nişancı" diye anılırdı. Babası Kâdı Celâleddîn, medreseden yetişerek Rumeli tarafındaki kazalarda kadılık etmiş ve derecesi "Eşrâf-ı Kuzzât" rütbesine kadar yükseldikten sonra, kadılıktan çekilerek, emekliye ayrılmış ve 935 (m. 1528) târihinde vefât etmişti. Kâdı Celâleddîn, doğruluğu, yumuşak huylu ve mütevâzi olmasıyla kendisini sevdirmiş, zâhir ve bâtını (dış ve içi) ma'mûr, tertemiz bir zât olup, meşhûr hattât Amasyalı Hamdullah Efendi'den hat san'atını öğrendi. Kâdı Celâleddîn'in Mustafa, Sâlih ve Atâullah adlarındaki üç faziletli oğlunun en büyüğü olan Mustafa Çelebi, takriben 895 veya 896 (m. 1491) senesinde Tosya'da doğdu. İlk medrese tahsilini memleketinde gördükten sonra İstanbul'a gelip, Sahn-ı semân medreselerinde dânışmendliğe kadar çıktı. Dîvânî yazıdaki üstün kabiliyeti sebebiyle, Vezîr-i a'zam Pîri Mehmed Paşa ile Nişancı Seydî Bey'in kendisini himâye etmeleriyle, medrese hayâtından ayrılarak, genç yaşında devlet hizmetine alındı. Yavuz Sultan Selim Hân'ın iltifâtına mazhar olup, 922 (m. 1516) senesinde dîvân-ı hümâyûn kâtipliğine ta'yin edildi. Çalışkanlığı ve vazîfesini kavraması, ketum olması (sır saklaması) sebebiyle, Sultan Selim Hân da Celâl-zâde Mustafa Çelebi'ye i'timâd ederdi.

Yavuz Sultan Selim Hân, devlet erkânından mahrem (gizli) olarak ba'zı yerlere göndereceği emirleri, Mustafa Çelebi'yi çağırtarak kendisine yazdırırdı. Pâdişâh, şöyle yaz, böyle yaz diye emrettiği zaman, Mustafa Çelebi, dîvân kitabeti usûlüne ve derece teşrîfatına aykırı mütâlâalar yazmakta tereddüt ederek, Pâdişâh'ı ikna ederdi.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin dîvân muamelâtında yetişmesinde, ikinci hâmisi Nişancı Seydî Bey'in çok gayreti olmuştur. Bundan dolayı ni'met-şinâs (ni'metin kadrini bilen) Mustafa Çelebi, Seydî Bey hakkında: "Benim mürebbî, muallim ve üstadım idi. O, kânun-şinâs idi. Umûr-ı kalemiyyede (yazışma işlerinde) gayet mahirdi" demektedir.

Mustafa Çelebi, daha sonra hâmisi olan Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa'ya tezkireci (özel kalem müdürü veya mektûpçu) oldu. Tahkîki îcâbeden ba'zı mühim işlerde bulundu. Pîrî Paşa, Vezîr-i a'zam bulunduğu müddetçe, onun tezkireciliğini yaptı. 929 (m. 1523) senesi Şa'bân ayında Pîri Paşa emekliye sevk edilerek, yerine Rumeli Beylerbeyliği de üzerinde olarak, Enderun'dan hasodabaşı İbrâhim Ağa vezîr-i a'zamlığa getirildi. Nişancı Seydî Bey'in tavsiyesiyle Mustafa Çelebi, İbrâhim Paşa'ya da tezkireci oldu. Celâl-zâde, bunu şöyle anlatıyor "Maktul İbrâhim Paşa, harem-i Pâdişâhî'den ilk defa vezir-i a'zamlıkla çıktıkta, kâtiplerden ehl-i vukûf (işini bilen) bir kimse isteyip, hakîri (Celâl-zâde'yi) getirtip tezkireci edindi. Kendisinin ahvâl-i âleme (hükümet işlerine dâir durumlara) tecrübesi olmadığından, şikâyetçiler de sıkıştırırdı.

Durum aramızda gizlice ittifâk olundu. Eğer dînî mes'eleleri ilgilendiriyorsa kadıaskere gönderile, mâlî işleri ilgilendiriyorsa defterdara gönderile ve eğer kendisine âit vezâret ile alâkalı ise ben divit ve kaleme yapışırdım. O, hüküm yazılsın diye emrederdi."

Yavuz Sultan Selim Hân'ın Mısır'ı fethinden bir müddet sonra, Çerkeş beyleri halkı kışkırtıp isyana teşvik ederek, eski Çerkeş kölemen ocağını yeniden tüttürmek istemişlerdi. Halka adâlet gösterilmediğini ve birçok kimsenin de bu durumdan şikâyetçi olmalarını da bahâne olarak ileri sürüyorlardı. Bu şikâyetleri yerinde incelemek, tetkik ve tahkîk etmek üzere Vezîr-i a'zam İbrâhim Paşa'nın Mısır'a gitmesine lüzum görülmüş ve tezkireçi Celâl-zâde Mustafa Çelebi ile beraber, oldukça kalabalık bir hey'et ve beşyüz kadar yeniçeri ile ve deniz yoluyla, 930 (m. 1524) senesi Zilhicce ayının başlarında hareket etmişlerdi. Mevsimin sonbahar ve gün dönümü fırtınalarına tesadüf etmesi sebebiyle, ancak Rodos adası önlerine ve Marmaris taraflarına kadar gidilebilip, oradan karayolu ile Suriye üzerinden Mısır'a varılmıştır. Vezîr-i a'zam Kâhire'de durumu tahkîk etti. Memlûk sultanlarından Kayıtbay ve Kansu Gavri ile Mısır'ın ilk Osmanlı Beylerbeyi Hayır Bey'in tatbik ettikleri kânunları getirterek inceledi. Bunun üzerine hem hazîneyi ve hem de halkı koruyacak âdilâne bir kânun tertîb ettirdi. Bu yeni kânunun tedvininde (hazırlanmasında) Celâl-zâde'nin büyük hizmeti görüldü, İbrâhim Paşa onbir ay sonra, 931 (m. 1525) senesi Zilka'de ayında karayoluyla İstanbul'a geldi. Mustafa Çelebi, göstermiş olduğu hizmet ve liyâkatına karşılık olarak, aynı târihte katledilen Reîs-ül-küttâb Haydar Çelebi'nin yerine Reîs-ül-küttâb ta'yin edildi. Bu hizmette on sene bulundu ve seferlere iştirâk etti.

Kanunî Sultan Süleymân'ın Irakeyn (Irak-ı Acem ve Irak-ı Arab) seferinde Tebrîz'den Bağdad'a hareketini müteâkib, 941 (m. 1554) senesi Cemâzil-evvel ayında Nişancı Seydî Bey vefât etmiş ve makamı münhal (boş) kalmıştı. Bağdad'a girildikten sonra 28 Cemâzil-evvel ve 5 Aralık'ta, 180.000 akçe has ile Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Nişancılığa ta'yin edildi. (Nişancı; dîvân-ı hümâyûn toplantılarında ve husûsî müzâkerelerde, Osmanlının eski ve yeni devlet kânunlarını iyi bilmesi ve ayrıca şer'î ve örfi (hukukî) kânunların arasını te'lîf etmek kudret ve selâhiyetine hâiz olması sebebiyle, bu husûslar hakkında fikir ve mütâlâalarından istifâde edilen devlet kânunlarına âit hükümleri yazan ve vezirlere ve devlet büyüklerine (adamlarına) verilen menşur ve berâtları bizzat tahrir (yazarak) veya müsveddelerini tetkik ederek pâdişâhın ismini hâvi tuğrayı çekmek yetkisine hâ'iz olan zâta denirdi.) Celâl-zâde nişancılıkta 23 sene kaldı ve asıl şöhretini bu çeyrek asırda te'min etti. Devlet kânunlarında müracaat edilen yegâne merci oldu. Kendisini yetiştiren Seydî Bey'den daha fazla şöhret buldu. Devlet idâresine dâir bütün kânunlar onun elinden geçti ve onun tedbirleriyle hallolundu. Kanunnâmedeki ta'bir üzerine bihakkın "Müftî-i kânun" olup, "Koca Nişancı" diye meşhûr oldu. En muğlak (karışık) mes'elelerin halli için onun mütâlâası alınıyordu. Meşhûr Tâc-ı zâde Ca'fer Çelebi'den sonra Celâl-zâde kudretinde bir nişancı gelmemiş ve yapmış olduğu kânunlar, tahrirat (yazışmalar), ahkâm ve menşûrlardaki yazış tarzı, kendisinden sonra yarım asırdan ziyâde nümûne olmuştur. Celâl-zâde'nin yüksek vukûf ve mesâisine mükâfat olarak, nişancılık hasları, o târihe kadar hiçbir nişancıya nasîb olmayan 300.000 akçeye çıkarılmıştır.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, 964 (m. 1557) senesine kadar nişancılık makamında kaldı. Yaşı yetmişe ulaşmıştı. O târihte vezîr-i a'zam bulunan Dâmâd Rüstem Paşa'nın tavsiye ve ısrârı üzerine görevinden istifâ etti ve "Müteferrika başılık" rütbesi verildi. Yerine değerli bir zât olan Eğri Abdi-zâde Mudurnulu Mehmed Bey ta'yin olundu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Celâl-zâde'nin kıymet ve ehliyetini ve uzun yıllar devam eden hizmetini takdîr ettiğinden, Vezîr-i

a'zam Rüstem Paşa'ya rağmen, o târihe kadar emsali görülmemiş olan bir mükâfatla kendisini taltif etti. Nişancılığında almakta olduğu haslar ile emekli yaptı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın son seferinde müteferrika olması dolayısıyle, onun mâiyyetinde bulundu. Zigetvâr muhasarası esnasında Nişancı Eğri Abdi-zâde Mehmed Bey vefât ettiğinden, Celâl-zâde ikinci defa Nişancı ta'yin edildi. Kendisi, ihtiyârlığını ileri sürerek kabûl etmek istemedi ise de, kesin emir üzerine kabûle mecbûr oldu. Onun nişancılığa ta'yini esnasında Sultan Süleymân Hân vefât etmişti (22 Safer 974-8 Eylül 1566). Fakat vefât haberi pek gizli tutulduğundan hâriçten duyulmamıştı. Celâl-zâde, Pâdişâh'ın ölümünden haberdâr olmadığı için, nişancılık hil'atı giymek için otağ-ı hümâyûna girdiği vakit, hayatta zannettiği kadirşinas pâdişâhının öldüğünü anlayınca, kendisini tutamayarak ağlamaya başlamıştı. Fakat Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın ikâzı üzerine kendisini toplamış ve me'mûriyet hil'atını giydikten sonra, memnun bir hâlde sevinerek otağ-ı hümâyûn'dan dışarı çıkmıştı. Onun bu hâlini görenler, Pâdişâh'ın sıhhatte olduğu zannı ile şüphelerini giderdiler.

Mustafa Çelebi, ordu ile beraber İstanbul'a döndü ve Sultan İkinci Selim Hân zamanında da kısa bir müddet, ya'nî onüç ay kadar nişancılıkta bulunduktan sonra, 975 (m. 1567) senesi Rebî'ul-âhır ayında, yaklaşık 75 ilâ 80 yaşları arasında vefât etti. Eyyûb Sultan Nişancası'nda yaptırmış olduğu câminin bahçesine ve kendisinden evvel vefât etmiş olan kardeşi Sâlih Çelebi'nin yakınına defnedildi. Vefâtına Deli Kâdı'nın söylemiş olduğu manzûm târih, mezar taşına hâk edilmiş (yazılmış) olup, aynen şöyledir:

Celâl oğlu nişânî ki cihanın,
Fenâsın gördü azmetti bekâya.
Teni hâki olup aslına râti,
Karıştı rûh-ı pâki esfiyâya.
Yeri Cennet ola deyû melekler,
Feleklerden el açtılar duâya,
İşitip rûh-ı kudsî dedi târih:
İlâhî rahmet eyle Mustafa'ya!

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, câmiden başka, yine o civarda bir hamam ve Halvetiye tarikatı için bir tekke yaptırdı.

İlmî hayâtı ve eserleri: Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin; biri devletin kânun ve nizamlarına vukûfu, yeni kânunlar tanzim ve tedvini cihetinden, diğeri de ilmî faaliyeti ve ilmî şahsiyeti yönünden iki cephesi vardır. Mustafa Çelebi, Türkçe inşâdaki (yazmadaki) kudret ve mehâretinden başka, Arabca ve Farsçada da kalem sahibi, âlim ve şâir bir zât idi. Kaleme almış olduğu berât veya menşûrlardaki inşâ (yazma) san'atı kudreti, zamanına göre pek kuvvetlidir ve münşeâtı (yazmaları) senelerce nümûne olarak kullanılmıştır. Bilhassa Safevî hükümdârı Şah Tahmasb'a yazılan nâme-i hümâyûn ve pâdişâhın emriyle bilhassa Vezîr-i a'zam İbrâhim Paşa için kaleme aldığı Seraskerlik menşuru, kuvvetli kalem sahibi olduğunun en parlak nümûnelerindendir.

Latifî, Celâl-zâde'nin ilmî hayatı ve inşâ san'atındaki mehâreti hakkında, Tezkire'sinin matbû' nüshası üçyüzotuzaltıncı sahifesinde güzel bilgi vermektedir. Mustafa Çelebi, fevkalâde çok olan divân işlerinden dolayı, nişanalık zamanında eser te'lîf veya tercümesine pek vakit bulamamış, eserlerinin çoğunu, on sene devam eden emeklilik hayâtı esnasında yazmıştır. Nişancılıktan emekliye ayrıldıktan sonra, Eyyûb Sultan'da Nişancı mahallesindeki konağında oturdu. Zamanının âlim, şâir ve edîbleri, onu ziyârete gelip sohbet ederek, ilmî ve edebi mübâhase ve münâzarada bulunurlardı.

Celâl-zâde, uzun süren Reîs-ül-küttâblık ve nişancılığı zamanında çok adam yetiştirdi. Bunlar, gerek kendi zamanında ve gerekse sonradan devlet işlerinde mühim mevkiler işgal etmişlerdir. Kendisinin maiyetinde bulunmuş olan Nevbahar-zâde, Celâl-zâde'nin nişancılığı zamanında onun divitdârı idi. Sonradan sür'atle yükselerek, defterdar oldu. Defterdarlar, kânun üzere divân-ı hümâyûnda nişancının üst tarafında otururlardı. Bundan dolayı Nevbahar-zâde'nin, nişana Celâl-zâde'den daha yüksekte oturması îcâbediyordu. Fakat Nevbahar-zâde'nin; "Senelerce karşısında el kavuşturup durduğum devletlûnun üst tarafına oturmam, azl-i ihtiyâr ederim" demesi üzerine, keyfiyet, Kanunî Sultan Süleymân Hân'a arzedilmiştir. Pâdişâh, Nevbahar-zâde'nin bu kadirşinâslığına memnun olmuş ve bundan sonra nişana ve defterdardan hangisi kıdemli ise, o tekaddüm etsin (üst tarafta o bulunsun) diyerek, kânunu ta'dîl ettirmiş, değiştirmiştir.

Celâl-zâde Mustafa Çelebi, fevkalâde cömert bir zât idi. Muâsırı olan Tezkire sahipleri ve Atâî, eserlerinde onun hâlinden çeşitli örnekler kaydetmektedirler. Bundan başka, çok merhametli ve iyilik sever bir zât olduğunda da, zamanının âlimleri ve bütün halk ittifâk etmişlerdir. 965 (m. 1558) senesinde, Eyyûb Sultan'daki konağında kendisini ziyâret etmiş olan Mekke Emîri'nin elçisi Kutbüddîn-i Mekkî, Mustafa Çelebi hakkında; "Bu zât, huyunun güzelliği ve cömertliği ile o günkü insanların hepsinden üstün idi. Beni da'vet ile çok ihsânlarda bulundu. Ezcümle İstanbul'dan çıkacağım sırada bana; "Karadan mı, denizden mi gideceksiniz?" diye sordu. Ben de, denizden gideceğimi söyledim. "Niçin deniz tehlikesini tercih ediyorsunuz?" dedi. Ben de; "Elim dardır, onun için" diye karşılık verdim. Derhâl bana yüz altın liradan ziyâde para ile, gayet latif çuhalar ve güzel elbiseler verdi. Bir gece onun konağında yattım. Pek ziyâde ikram gördüm. Cenâb-ı Allah da onu azîz etsin, ona ikramda bulunsun, onun şânını yükseltsin!" diyerek, fevkalâde cömertliğini dile getirmektedir. Celâl-zâde'yi tanıyan ve meclislerine devam eden ve çeşitli hediyelerine kavuşan Latifi, Tezkire sahibi Âşık Çelebi ve Kınalı-zâde Hasen Çelebi gibi zâtlar da, onun ilmî kudretini uzun uzun medhettikten sonra, cömertlikte de zamanının en üstünü olduğunu, güzel ahlâk ile şöhret bulduğunu, ihsân ve ikramlarının bol, zayıfların ve fakirlerin hâmisi olduğunu yazmaktadırlar.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1-Tabakât-ül-memâlik ve derecât-ül-mesâlik: Bu eserini 964 (m. 1557) senesinde emekli olduktan sonra yazmıştır. Edebî san'atlarla süsleyerek kaleme aldığı bu eserine;

"Allah ismiyle ger başlansa nâme,
Se'âdet ola ünvan ol kelâme."

Beyti ile başlamakta, uzun bir mukaddimeden (önsözden) sonra, "Sebeb-i te'lîf-i kitâb" kısmında, kendi zamanına kadar yazılmış olan târihlerin devlet müesseseleri, askeri ve eyâlet teşkilâtları, İstanbul'daki müteaddit ve muhtelif te'sisler hakkında hiçbir ma'lûmât vermediklerinden dolayı bu eserini kaleme aldığını beyân etmektedir.

Eser, 30 tabaka ve 375 derece üzerine tertîb olunmuştur. Bu otuz tabakanın 20 tabakası saray, hazîne, merkez teşkilâtı, kapıkulu ocakları, geri hizmette istihdam edilmiş askeri ocaklar, donanma, eyâletler ile, İstanbul'daki dînî, ilmî ve içtimaî te'sisler ve sâireye âit olup, otuzuncu tabaka işe, Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanındaki vak'alara ve 966 (m. 1559) senesinde Süleymâniye Câmii inşâatının sonuna kadar gelmektedir.

"Tabakât-ül-memâlik"in baştarafında fihrist hâlinde zikredilen ve pek mühim olan 29 tabakayı ihtivâ eden cild, bugüne kadar ele geçmemiştir. Celâlzâde'nin oğlu Mahmûd Çelebi

tarafından yazılmış olan ve Hekimoğlu Ali Paşa kitapları arasında bulunan 778 ve 779 numaralı yazıları ve tehzîbleri güzel iki nüshadan 778 numaralı nüshasının 18. satırında, 29 tabakanın ayrı bir cild olarak yazılmış olduğu, kitabın kenarına aynı yazı ile yaldızlı olarak işâret olunmuştur. Fakat bu eser veya müsveddesine bugüne kadar rastlanmamıştır.

"Tabakât-ül-memâlik"deki tasvirler dikkate şâyândır. Çünkü bu tasvirler (vasıflandırmalar), o devirdeki kıyâfetleri, çadır, silâh ve sâir husûsları göstermeleri i'tibârıyle mühimdir ve ayrıca manzûmeleri de öyledir. Pâdişâhın solak denilen muhafız teşkilâtından, Mohaç muharebesinden bir gece evvel ordugahta yapılan serdengeçti kuvvetlerinin eğlence ve oyunlarından, kapıkulu süvarilerinden, yeniçeri, akına ve sâir askeri sınıfların ve otağ, sancak ve tuğraların vasıflarından bahsederken, o devrin askeri teşkilât ve teçhizatı hakkında bilgiler vermektedir. Mustafa Çelebi bu eserinde, türlü türlü terkiplerle anlattığı vak'aları canlandırmakta mehâret göstermektedir. Celâl-zâde, 965 (m. 1558) yılında İstanbul'a gelmiş olan Mekke Emîri'nin elçisi Kutbüddîn ile görüştüğü sırada söz, "Tabakât-ül-memâlik"e intikâl edince, ona; "Pâdişâhın hükmü altında 1200 kale var. Bu kalelerin herhangi birisini yücelikte ve dayanıklılıkta ve sağlamlıkta husûsî bir takım sıfatlar ve secî'lerle zikrettiğim zaman, başka bir kaleyi zikrederken o sıfat ve secî'leri tekrar etmedim" demiştir. Sehî Bey de "Tezkire"sinde aynı mütâlâayı kaydediyor. Tezkire sahibi Âşık Çelebi de, bu eserden sitayişle bahsetmektedir.

"Tabakât-ül-memâlik", tarihçi Âli ve Peçevî'nin kaynaklarındandır.

2- Mohaçnâme: Sultan Süleymân Hân'ın 932 (m. 1526) senesinde Macaristan kralı ile yapmış olduğu muharebeyi tasvir eden bu eser, ordunun Belgrad'a varışından i'tibâren tamamen "Tabakât-ül-memâlik"den alınmıştır. Üniversite Kütüphânesinde (2623) numarada bulunmaktadır.

3- Rodos Fetihnamesi: Bu eserini, "Tabakât-ül-memâlik"ten çok zaman evvel, tezkireri iken yazmış ve daha sonra ma'lûm üslûbu ile "Tabakât"a geçirmiştir. Eser, Kanunî Sultan Süleymân'ın, 929 (m. 1522) senesindeki Rodos adasının fethinden bahsetmektedir. Bu eserin Üniversite Kütüphânesinde (501, 833; 2599 ve 2628) dört nüshası olduğu gibi, Nûruosmâniye ve Üsküdar'da Selîm Ağa kütüphânelerinde birer nüshası vardır.

4- Fetihnâme-i Karaboğdân (Gazâvât-ı Sultan Süleymân): Bu eserinde, nişancılığı esnasında 945 (m. 1538)'de yapılan meşhûr sefere âit bilgiler vermekte olup, "Tabakât-ül-memâlik" adındaki eserine de tamamen almıştır. Birer nüshası, Ayasofya ve Süleymâniye kütüphânelerinde bulunmaktadır.

5- Selîmnâme (Meâsir-i Selim Hânî): Celâl-zâde, bu eserini, 964 (m. 1557) senesinde nişancılık vazîfesinden ayrıldıktan sonra yazmıştır. Selîmnâme, Yavuz Sultan Selim Hân'ın Trabzon vâliliğinden i'tibâren vefâtına kadar olan hayâtını ve başarılarını içine almaktadır. Eserde yazdıklarının birçoğunu Vezîr-i a'zam Pîrî Paşa'dan işitmiştir. Eser 23 fasıldır: 1- Sultan Selîm'in menâkıbı ve hasletleri, 2- Trabzon vâliliği zamanı, 3- O tarihlerdeki askeri durum ve vezirlerin ahvâli, 4- Sultan Selîm'in Gürcistan Seferi, 5- Oğlu Süleymân'a sancak istemesi ve Süleymân'ın Kefe sancağına ta'yini ve Sultan Selîm'in Kefe tarafına geçmesi, 6- Kırım Hân'ı Meneğli Giray ile görüşmesi ve Hân'ın oğlu Se'âdetgiray'ı yanına alması, 7- Sultan Selîm'in Akkerman'a gelerek babasıyla görüşmek istemesi ve bu sırada cereyan eden olaylar, 8- Anadolu'da Şahkulu isyanı ve Amasya Vâlisi Şehzâde Ahmed, 9- Şahkulu isyanını bastırmak üzere Vezîr-i a'zam Hadım Ali Paşa'nın Anadolu'ya gitmesi, 10- Sultan Selîm'in İstanbul'a doğru gelmek istemesi, 11- Yaptığı muharebede mağlup olan Sultan Selîm'in deniz yoluyla Kefe'ye

çekilmesi, 12- Bu hâdise üzerine Şehzâde Ahmed'in hükümdâr ilân edilmek üzere İstanbul'a da'veti ve bu sırada vukû'a gelen ahvâlin tafsili, 13- Sultan Selîm'in İstanbul'a da'vet olunarak hükümdâr ilân olunması, 14- Anadolu'ya geçen Sultan Selîm'in, Şehzâde Ahmed'le muharebesi, Ahmed'in katli ve Bursa'daki şehzâdelerle Sultan Korkud'un katileri, 15-İran seferi ve Çaldıran muharebesi, 16- Amasya kışlağındaki olaylar ve Dülkadiroğlu Alâüddevle üzerine kuvvet şevki, 17- Diyarbekr ve doğu; Anadolu'nun alınması. 18- Doğu Anadolu'da Şah İsmâil'in faaliyeti üzerine kuvvet şevki, 19- Mısır seferi, 20- İstanbul'a avdet, 21-Celâli hareketi ve Ferhad Paşa'nın o tarafa şevki, 22-Sultan Selîm'in vefâtı, 23- Ba'zı hikâyeler.

Selîmnâme'nin 3 Safer 998 (12 Aralık 1589) târihinde Mustafa Çelebi'nin oğlu Mahmûd Çelebi tarafından çoğaltılmış bir nüshası; İstanbul Arkeoloji Kütüphânesi'nde (362) numarada bulunmaktadır. Diğer nüshaları da Topkapı Sarayı Revan Köşkü kitapları arasında (1274) ve hazîne kitapları arasında (1415) numaralarda bulunduğu gibi, ba'zı Avrupa kütüphânelerinde de nüshaları vardır.

6- Mevâhib-ül-Hallâk fî merâtib-il-ahlâk: iyi ve kötü huyların fayda ve zararlarından bahseden bu eser, ellialtı bâb ve bir hatime üzerine tertîb edilmiştir. Celâl-zâde, bu eserini emekli olduktan sonra yazarak, Sultan Süleymân'a ithaf etmiştir. Eserin mukaddimesinde Esmâ-i husnâ(Allahü teâlânın isimleri) şerhi ve sonunda Peygamberimize (s.a.v.) salevât vardır. Mustafa Çelebi, bu eserinin ba'zı kısımlarını bizzat Tezkire sahibi Âşık Çelebi'ye okumuştur. Celâl-zâde'nin bu eserinde de kaleminin kudreti görülür. "Mevâhib-ül-Hallâk" üç pâdişâh (Süleymân, Selîm, Murâd) tarafından mütâlâa edildiği için "Enîs-üs-selâtîn" diye meşhûr olmuştur. "Mevâhib-ül-Hallâk"ın 964 (m. 1557) senesinde yazılmış bir nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde Âşir Efendi kitapları arasında (174) numarada bulunmaktadır. Diğer ba'zı kütüphânelerde de birer nüshası vardır. Kitap şu sûretle tertîb edilmiştir: Birinci bâb: Mertebe-i îmân, 2- Mertebe-i ahlâk, 3- Mertebe-i sıdk, 4- Mertebe-i ibâdet, 5- Mertebe-i ihlâs, 6- Mertebe-i duâ, 7- Mertebe-i haya, 8- Mertebe-i tevekkül, 9- Mertebe-i rızâ, 10- Mertebe-i emânet ve denâet, 11- Mertebe-i se'âdet, 12- Mertebe-i akl, 13- Mertebe-i şükr, 14- Mertebe-i sabr, 15-Mertebe-i uluvv-i himmet, 16-Mertebe-i edeb, 17- Mertebe-i tevâzu, 18- Mertebe-i afv, 19-Mertebe-i saltanat, 20- Mertebe-i vezâret, 21- Mertebe-i adl ve insaf, 22- Mertebe-i meşveret, 23-Mertebe-i şecaat, 24- Mertebe-i sehâvet, 25- Mertebe-i ilim ve suhan, 26-Mertebe-i pend-ü-nasîhat, 27- Mertebe-i ketm-i Esrâr, 28- Mertebe-i ismet, 29-Mertebe-i hilm, 30- Mertebe-i vefa, 31-Mertebe-i Merhamet-ü-şefkat, 32-Mertebe-i riâyet-i hukuk, 33-Mertebe-i azm, 34- Mertebe-i hazm, 35- Mertebe-i gayret, 36- Mertebe-i firâset, 37-Mertebe-i hayrat, 38- Mertebe-i teyakkuz, 39- Mertebe-i teenni, 40- Mertebe-i hıkd ve hased, 41- Mertebe-i mücâleset, 42- Mertebe-i igtinâm, 43- Mertebe-i sebat ve tereddüd, 44- Mertebe-i iz ve-zül, 45- Mertebe-i cidd-ü-cehd, 46-Mertebe-i sıhhat, 47- Mertebe-i batâlet, 48- Mertebe-i mezemmet ve gaybet, 49-Mertebe-i riâyet-i ahd, 50- Mertebe-i nef-ü-zarar ve kat-ı rahm, 51- Mertebe-i siâyet ve nemîmet, 52-Mertebe-i incâz-ı hâcât, 53- Mertebe-i siyâset, 54-Mertebe-i tama', 55- Mertebe-i tahareti 56-Bu bâbda Peygamber efendimize (s.a.v.) salevât bulunmaktadır.

Mustafa Çelebi'nin bu eserinde, her bâb îzâh edildikten sonra, o bâbla münâsebeti olan âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, kibâr-ı kelâm ve o bâbla alâkadar hikâyeler zikredilmek sûretiyle okuyan aydınlatılmaktadır. Okunması faydalı, ahlâkî güzel bir kitaptır.

7- Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî ve şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî: Celâl-zâde'nin bu eseri, siyer kitaplarından "Meâric-ün-Nübüvve fî Medâric-il-fütüvve" adlı Farsça eserin tercümesidir. Eserin müellifi 954 (m. 1547)'de vefât eden ve Molla Miskin diye meşhûr olan

Mu'înüddîn el-Hac Muhammed el-Fevâhî'dir. Celâl-zâde, "Meâric-ün-Nübüvve"yi, nişancı bulunduğu sırada tercüme etmiş olup, burada da kendisine mahsûs inşâdaki kudret ve san'atını göstermiş ve kitabına "Delâil-i nübüvvet-i Muhammedi ve Şemâil-i fütüvvet-i Ahmedî" adını vermiştir.

Eser, bir mukaddime, dört rükn ve bir hatime üzerine tertîb edilmiş olup, birinci rükn ya'nî birinci kısım; Nûr-i Muhammedi ve bunun ba'zı Peygamberlere intikâli ile, İsmâil Peygamber'e (a.s.) ve nihâyet sahibi olan hazret-i Muhammed'e (s.a.v.) intikâlini, ikinci rükn; Peygamber efendimizin (s.a.v.) doğumlarından bîsetlerine, ya'nî Peygamber olarak tebliğe me'mûriyetlerini, üçüncü rükn; vahy, hicret ve mi'râcı, dördüncü rükn de; hicretten vefâtlarına kadar olan vak'aları ve mu'cizeleri içine almaktadır.

"Delâil-i nübüvvet-i Muhammedî'nin birer nüshası, Süleymâniye Kütüphânesi'nde Fâtih kısmında (4289) ve Üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmaları arasında (4110) numaradadır.

8- Hediyyet-ül-mü'minîn: Celâl-zâde Mustafa Çelebi'nin risale şeklinde bir takım münâsip hikâyelerle tevhîdi. (bir Allah inancını), Peygamber sevgisini, cihâryâr-ı güzînin (Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali) vasıflarını, iyi ahlâkı, Allaha kalben bağlılığı ve en sonunda da hafîd-i Peygamberî, İmâm-ı Hasen ve İmâm-ı Hüseyn haklarındaki hürmeti beyân etmiş olup, kısmen mensûr (nesir) ve kısmen manzûmdur. 26 varak olan bu eserin nesih hatla yazılmış bir nüshası, üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmaları arasında (7204) numarada bulunmaktadır. Risalenin en sonunda "Nişanî Hakrâh-ı Mustafâ'dır" mısraı vardır.

9- Cevâhir-ül-ahbâr fî hasâil-il-ahyâr: Arab edîb ve müelliflerinden Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer bin İbrâhim el-Ensârî'nin, Yûsuf Peygamber (a.s.) kıssasına dâir olan "Zehr-ül-kimâm fî kıssat-ı Yûsuf aleyhisselâtü vesselâm" adındaki onyedi meclis üzerine tertîb edilen eserinin tercümesidir. Nefis bir nüshası Nûruosmâniye Kütüphânesi'nde (2356) numaradadır. Bu tercümeyi, yaşı yetmişi geçtikten sonra emeklilik hayâtında yapmış olduğunu kendisi anlatmaktadır.

Bu tercüme eser, 17 meclis (kısım) üzerine tertîb olunup, her meclisin sonu manzûmdur. Celâl-zâde bu tercümeyi, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın oğlu Şehzâde Selîm (Sultan İkinci Selim Hân) nâmına yapmıştır. Tercümenin son yaprağında, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın mühr-i şerîfleri vardır. Eserin yazısı güzel, cild ve kapağı fevkalâde san'atlıdır ve 350 sayfa kadardır. Tercümenin bir nüshası Tercüme-i zehr-il-kimâm" ismi altında Üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmaları arasında (787) numaradadır.

10- Kânunnâme: Celâl-zâde'nin nişancılığı zamanında hazırlanan kânunları hâvi olup, bir nüshası Süleymâniye Kütüphânesi'nde Âşir Efendi kısmında (1004) numarada bulunmaktadır. Yaya, müsellem, yürük, voynuk kanunlarıyla, çeltik kânunu ve müteferrik ikiyüze yakın yeni veya muaddel kânunları hâvidir. Nişancının, eski ve yeni kânunları şerh ve ta'dil sûretiyle tedvin ettiği kânunlara "Kânun-i cedîd" denilmektedir. Celâl-zâde'nin tertîb eylediği kânunlara âit madde veya fasıllar, kütüphânelerimizdeki kanunnâmelerde Koca Nişancı veya Celâl-zâde diye zikredilmektedir. Bunlardan Celâl-zâde'ye âit bir kanunnâme de Ayasofya Kütüphânesi'nde (2894) numaradadır.

11- Târih-i kale-i İstanbul ve ma'bed-i Ayasofya, 12- Mensûr, 13- Münşeât, 14- Divânçe. Bunlardan başka, Mustafa Çelebi'nin "Nişanî" mahlası ile yazdığı ba'zı manzûmeleri de

vardır. Türkçe, Arabca ve Farsça lisanlarında kuvvetli bir kaleme sahiptir. Şiirlerinden bir kısmı değişik eserlerinde ve ba'zı şu'arâ tezkirelerinde yer almaktadır.

Mevâhib-ül-Hallâk fî merâtib-il-ahlâk adlı eserden ba'zı bölümler:

Rakîb: Koruyucu ve herşeyi gözetici demektir. Allahü teâlâ, kullarını Rakîbdir. Hâllerini, alıp verdikleri nefeslerini bilir. Onları muhafaza eder.

Tasavvuf ehline göre murâkabe; kulun, kalbi ile Allahü teâlâyı zikredip, devamlı olarak Allahü teâlânın, kullarının hâllerine muttali olduğunu, görüp bildiğini hatırından çıkarmaması, her nefeste Allahü teâlânın azâbından ve cezasından korku üzere olmasıdır. Büyüklerden birisi; "Kulun, harama bakmamak ve günah işlememek için ne yapması lâzımdır?" diye sorduklarında; "Kul bir günah işleyince, Allahü teâlânın o hâline vakıf ve işlediği günâhı gördüğünü asla unutmamak sûretiyle günah işlemekten korunabilir" buyurmuştur.

Hikâye: İbn-i Ömer (r.a), köle bir çobana rastladı. Çoban koyunları otlatıyordu. Çobana, koyunlardan birini kendisine satmasını söyledi. Çoban; "Koyunlar benim değildir" dedi. Bunun üzerine İbn-i Ömer (r.a.); "Sen bana koyunu sat, sahibine kurt yedi dersin" dedi. Çoban; "Fakat Allahü teâlâ her yerde hâzır ve nâzırdır. O bizi görmektedir" deyince, İbn-i Ömer (r.a.), çobanı ve koyunları sahibinden satın aldı. Çobanı azâd ederek, koyunları o gence hediye etti.

Murâkabe sahibi, Allahü teâlâdan haya eder, günah işlemekten utanır. Allahü teâlânın azâbından ve cezasından çok korkar. Bu sebepten günahlardan çok sakınır. Allahü teâlânın herşeyden onu hesaba çekeceğini bildiği için, hiçbir nefesini zayi etmez, boşuna geçirmez. Dâima Allahü teâlâya tâatla meşgûl olur.

Hikâye: Sâlihlerden birisi vefât etmişti. Cenâzesini sabahleyin kaldırmalarına rağmen, çok kalabalık olduğundan, ancak ikindiden sonra defnedilebilmişti. O beldenin sâlihlerinden birisi, defnedilen zâtı rü'yâsında görüp, ne hâlde olduğunu sordu. O da şöyle cevap verdi: Allahü teâlâ beni af ve mağfiret eyledi. Pekçok ihsânlarda bulundu. Fakat çok çetin hesap verdim. Çünkü birgün oruçlu idim. Bir arkadaşımın anbarının önünde oturdum, iftar zamanı gelince o anbardan bir tane buğday alıp, ikiye böldüm. Tam yiyeceğim sırada, benim olmadığını düşünerek, iki parça buğdayı tekrar yerine koymuştum. Bu sebeple, kırdığım o bir tane buğday yüzünden sevâblarımdan alıp, o buğdayın sahibine verdiler.

Hikâye: Selmân-ı Fârisî (r.a.), gecelerini namaz ve ibâdetle geçirirdi. Çok namaz kılmaktan dolayı yorulduğu zaman, "Sübhânallah, Elhamdülillah, Allahü ekber, Lâ ilahe illallah" gibi tesbihle vakitlerini geçirmeye çalışırdı. Bundan da yorgunluk meydana gelince, Allahü teâlânın celâlini ve azametini (büyüklüğünü) düşünürdü. Bir müddet tefekkürden sonra, nefsine; "Epeyce dinlendik, rahatladık" der, tekrar namaza dönerdi. Gece bitinceye kadar bu şekilde meşgûl olurdu.

Hikâye: Hasen-i Basrî hazretleri Basra'da ders verir, va'z ve nasihat ederdi. Pekçok kimse onun meclisine, derslerine devam ederdi. Birgün Hasen-i Basrî'ye; "Efendim! Burada bir genç var. O sizin meclisinize, derslerinize gelmiyor" dediler. Hasen-i Basrî hizmetçisini gönderip, o genci huzûruna da'vet etti. Bunun üzerine o genç geldi. Hasen-i Basrî o gence; "Niçin meclisimize gelmezsin?" diye suâl etti. O genç de şöyle cevap verdi: "Her gece, sabah olunca zât-ı âlinizin meclisine, derslerine gideyim diye niyet ederim. Ancak sabah olunca, Kur'ân-ı kerîmden dört âyet-i kerîmeyi tefekkür etmekten fırsat bulup gelemiyorum." Hasen-i Basrî hazretleri o dört âyet-i kerîmenin hangileri olduğunu sordu. O genç şöyle dedi: "1- (Ey Resûlüm,

onlara) **de ki: Sizin canınızı almaya, vekîl kılınan ölüm meleği** (Azrail) **canınızı alacak, sonra döndürülüp Rabbinize götürüleceksiniz"** (Secde-11) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Vefâtım sırasında hâlimin nasıl olacağını düşünürüm. 2- **"Tâ ki, ben terkettiğim îmânı yerine getirip sâlih amelde bulunayım. Hayır** (artık dünyâya dönülmez), **müşriklerden her birinin söylediği bu sözler, söyleyene âit faydasız bir lâftır. Önlerinde ise bir mezar vardır. Diriltilecekleri güne kadar oradadırlar"** (Mü'minûn-100) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Kabrin darlığını hatırıma getirerek, orada hâlimin nasıl olacağından korkarım. Üçüncü olarak; **"**(Ey Resûlüm), **münâdînin yakın bir yerden çağıracağı günkü sözü dinle.** (O kıyâmet ahvâlinden sana ne büyük haberler vereceğiz)**"** (Kâf-41) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Bu nidayı duyduğum zaman hâlimin nice olacağını düşünürüm. Dördüncü olarak da; **"O gün gelince, Allahü teâlânın izni olmadıkça, hiç kimse konuşamaz. Artık insanlardan bir kısmı muazzebdir** (azâb olunan) **bir kısmı da bahtiyardır"** (Hûd-105) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefekkür ederim. Acaba sa'îdlerden mi, yoksa şakilerden mi olacağım, diye düşünürüm."

Mucîb: Allahü teâlâ, kendisinden dilekte bulunanların murâdını verir. İstiyenlerin dileklerini yerine getirir. Allahü teâlânın lutfünün kemâlindendir ki, istemeden de bol bol verir. Allahü teâlânın has, velî kullarına ma'lûmdur ki, Allahü teâlâ kullarının hacetlerini giderir. Fakat cenâb-ı Hak, ekseriyetle kullarına darlık, hastalık ve musibet vererek onları imtihan eder. Yahut başlarına gelen belâ, musibet ve zararlara sabretmeleri ile onların derecelerini arttırır.

Hikâye: Atâ-i Ezrak hazretlerine, hanımı, pazardan ba'zı ihtiyâçlarını te'min etmesi için iki dirhem verdi. Atâ-i Ezrak (r.a.) pazara varınca, "Efendim bana iki dirhem vermişti. Onlarla pazardan ba'zı ihtiyâçlarını alacaktım. Fakat iki dirhemi kaybettim. Şimdi ben efendime ne cevap veririm, benim hâlim nasıl olur?" diyerek ağlayan birisine rastladı. Atâ-i Ezrak (r.a.) elinde bulunan iki dirhemi o ağlayan şahsa verdi. Oradan ayrılarak mescide gitti. Akşam olunca, akşam namazını kıldıktan sonra, tanıdığı bir dostunun yanına gitti ve ona durumu anlattı. O dostu da fakir birisi idi. Atâ-i Ezrak hazretlerine evine götürmesi için vereceği birşeyi yoktu. Atâ-i Ezrak hazretlerine; "Şu yoncadan (bir çeşit ot) al. Un buluncaya kadar tandıra koyup, pişirir yersiniz. Şimdilik böyle idâre edersiniz dedi. Atâ-i Ezrak da yonca otu ile torbasını doldurdu. Evine bırakıp, hanımına görünmeden mescide gitti. Evdekiler uyuduktan sonra eve gitmeye niyet etti. Çünkü hanımının verdiği iki dirhem ile evin ihtiyâcını görmemiş, bir şahsı sevindirmişti. Bu yüzden de evde bir huzûrsuzluk çıkabilir, diye düşünmüştü. Ev halkının uyuduklarını tahmin ettiği bir zamanda eve gitti. Hanımının uyumadığını ve ekmek pişirmiş olduğunu gördü. Hanımına unu nereden bulduğunu sorunca, hanımı; "Senin getirdiğin torbadan aldım. Ne de güzel unmuş, bir daha hep bundan alın" dedi. Allahü teâlâ, onlara hiç ummadıkları bir şekilde o unu lütfetti.

Çok zaman olur ki, insan birinin ihtiyâcını gidermek için çok gayret sarf eder, fakat bu onun için mümkün olmaz. Allahü teâlâ, bu ihtiyâcı başka yoldan gönderir.

Hikâye: Büyüklerden birisi, birgün mescidde bir fakir gördü. Bu fakir devamlı aynı yerde oturup, hiç başka bir yere gitmiyordu. Mescide gelen o zât, onu gözetleyip, üç gün olunca, yanına gitti ve ona bir ihtiyâcı olup olmadığını sordu. O da ihtiyâçlarını söyledi. O zât, o fakirin ihtiyâçlarını te'min etmek için dışarı çıktı. Tam bir gün, o zât, o fakirin ihtiyâçlarını te'min etmek için uğraştıysa da ihtiyâçları te'min edemedi. Sonra tekrar dönüp mescide geldi. Biraz sonra kapı açıldı. Elinde o fakirin istedikleri bulunan birisi içeriye girdi ve şöyle dedi: "Hanımım bunları

benim için pişirmişti. Fakat birşeyden dolayı aileme kızdım. Bunları mescidde bulunanlara götüreceğim diye yemîn ettim. Alın bunları afiyetle yiyin."

Hikâye: Huzeyfet-ül-Mer'aşî anlattı: İbrâhim bin Edhem ile birlikte bir sefere çıkmıştık. Kûfe şehrine geldiğimizde, mescide girip namaz kıldık. Sonra İbrâhim bin Edhem bana; "Ey Huzeyfe acıktık" dedi. Ben; "Ne buyurursunuz?" diye suâl edince, kâğıt ile kalem istedi. Ben kâğıt kalemi verince, kâğıda Besmele-i şerîf ile üç beyit yazdı ve kâğıdı bana vererek; "Bunu al ve dışarı çık. Yolda ilk karşılaştığın kişiye ver" dedi. Ben yola çıkıp yürürken, bineğine binmiş olarak gelen birisine rastladım. Kâğıdı ona verdim. O şahıs kâğıdı okuyunca ağlamaya başladı. "Bunu yazan nerede?" diye sordu. Ben de; "Filan mescidde bulunuyor" dedim. Hemen bana bir kese verdi ve; "Bunları bu kâğıdı yazana ver" dedi. Sonra oradan biraz uzaklaştım. Orada bulunan birisine, o keseyi verenin kim olduğunu sordum. O da, o şahsın hıristiyan olduğunu söyledi. Ben keseyi götürüp, İbrâhim bin Edhem hazretlerine verdim, İbrâhim bin Edhem, o hıristiyanın bir müddet sonra geleceğini söyledi. O hıristiyan bir müddet sonra geldi. İbrâhim bin Edhem hazretlerinin elini öpüp müslüman oldu.

Gaffar: Allahü teâlânın kullarına olan mağfireti ile, onların günahlarını örtüp, fadlı ve rahmeti ile af buyurmasıdır. Bu ism-i şerîften kulun nasîbi şudur Mü'min olan başkasının ayıbını setredip, onları ifşa etmemelidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim bir mü'minin ayıbını örterse, Allahü teâlâ da kıyâmet gününde onun ayıbını örter."** Kabahatleri ve noksanlıkları görmemezlikten gelmek, dâima iyi şeyleri görmek güzel ahlâktır.

Şöyle rivâyet edilir: "Îsâ aleyhisselâm, havarileri ile birlikte bir yere gidiyordu. Yolda bir köpek leşi gördüler. Çok da fenâ kokmaktaydı. Havarilerin çoğu, köpek leşinin çok pis koktuğunu söylediler. Bunun üzerine Îsâ aleyhisselâm; **"Ne kadar beyaz dişleri varmış"** buyurdu. Ya'nî dâima iyi tarafları görüp, onlardan bahsetmeli, kötü ve ayıp tarafları görmemezlikten gelmelidir. Ancak, dînen bildirilmesi îcâbeden ayıpların bildirilip, müslümanların aynı duruma düşmelerini önlemek için olursa, mahzuru yoktur."

Yine haberde şöyle gelmiştir: **"Kıyâmet gününde, birisinin Cehenneme atılması için emrolunur. Cehenneme götürülürken, o şahıs Cehennem ateşinden kurtulma ümidi. İle üç defa geriye dönüp bakar. Allahü teâlâ o kulunu geri çevirir. Ona; "Üç defa geriye dönüp niçin baktın?"** buyurur. O da şöyle cevap verir "Yolun üçte birine geldiğimde **"... Gerçekten Rabbin cezayı çok çabuk verendir. Yine şüphe yok ki, o çok bağışlayandır ve çok merhametlidir."** (A'râf-167) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırladım. Yolun yarısına gelince; **"Ve bir günah işledikleri veya neftlerine zulmettikleri zaman, Allahü teâlâyı anarak hemen günahlarının bağışlanmasını istiyenleri,** (ki günahları Allahü teâlâdan başka kim bağışlayabilir?) **hem de yaptıkları günâha bile bile ısrar etmemiş olanlar** (var ya)**"** (Âl-i İmrân-135) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırladım. Ümidim daha da kuvvetlendi. Yolun üçte ikisine gelince; **"**(Ey Resûlüm, tarafımdan kavmine) **de ki: Ey** (günah işlemekle) **nefslerine karşı haddi aşmış kullarım! Allahü teâlânın rahmetinden** (sizi bağışlamasından) **ümidi kesmeyiniz. Çünkü Allahü teâlâ** (şirk ve küfürden başka dilediği kimselerden) **bütün günahları mağfiret buyurur"** (Zümer-53) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırladım. "Allahü teâlâ mağfiret ve rahmeti ile o kulu Cehennem azâbından kurtardı."

Vehhâb: Karşılıksız ni'metler verici, dâima ihsân edici demektir. Allahü teâlâ bize vücûd verdi. Kur'ân-ı kerîminde bize hitâb eyledi. O'nun yüce kelâmını işitmemiz için, onu anlamak için

kulak verdi. Yine Hakka da'vet edenlerin da'vetini kabûl etmemiz için, bize konuşma ni'metini verdi.

Razzak: Pekçok rızık verici demektir. Rızık, mahlûkların faydalandığı şeydir. Rızıklar zâhirî ve ma'nevî olur. Zâhirî rızıklar, yiyecekler, içecekler ve giyecekler v.b.dir. Ma'nevî rızıklar sayısızdır. Allahü teâlâ bunları kullarına ihsân eder. Kullar bunlardan faydalanırlar. Bütün fâideli rızıklar arasında iki rızık vardır ki, herkes ondan faydalanır. Merhum Şeyh Sa'dî, bunu Gülistân'ın başında şöyle bildirmektedir insanın içine çektiği her nefes hayâtın devamına, dışarı verilen nefes ise, vücûdun ferahlamasına ve rahatlamasına vesiledir. Her nefeste iki ni'met vardır. Her ni'metin şükrü ise vâcibdir.

Hikâye: Hâtim-i Esâm, birgün hanımına; "Sefere gideceğim, sana ne kadar nafaka bırakayım?" dedi. Hanımı; "Ne kadar yaşıyacaksam o kadar bırak" dedi. Hâtim-i Esâm; "Onu bilemem" dedi. Bunun üzerine hanımı; "Beni, ne kadar yaşıyacağımı bilene (Allahü teâlâya) havale et. O'na bırak" dedi. Sonra Hâtim-i Esâm, hanımına birşey bırakmadan yola çıktı. Bir müddet sonra, Hâtim-i Esâm'ın evinde bulunanlar, acıktıklarını, evde birşeyin bulunmadığını söylediler. Hâiim-i Esâm'ın hanımı; "Hatim rızık verici değildir. O, rızık vermezdi. O, sâdece verilen rızıktan yerdi. Üzülmeyin, rızkı veren Allahü teâlâ rızkımızı gönderir" dedi.

Allahü teâlâ kulları arasına, âlimler, pâdişâhlar, mürşidler, sadaka verenler, insanlara fâide veren kimseler koymuştur. Bunların hepsi rızıktır. İlme muhtaç olanlara âlimler yeter. İrşâda muhtaç olanlara mürşid-i kâmiller yol gösterirler. Yiyecek ve içeceği olmıyanların ihtiyâcını sadaka verenler giderirler. Adâlete muhtaç olan mazlûmlara âdil sultanlar fayda verirler. Diğer dilek sahiplerine de muhakkak bir yardım eden vardır.

Halîm: Allahü teâlâ Halîm'dir. Âsîlerin (kendisine karşı gelenlerin) isyanından (karşı gelmesinden), günahkârların yaptığı taşkınlıktan dolayı intikamda ve gazâbda acele etmez.

Müntekîm: Allahü teâlâ, düşmanlarından intikam alıcı, çirkin işleri beğenmeyin âsîlere azâb edicidir. Allahü teâlânın cezası çok çetindir.

Hikâye: Peygamberlerden birisine bir cemâat gelip, "Allahü teâlânın kullarından râzı olmasının alâmeti nedir?" diye, sordular. Allahü teâlâ o Peygamberine şöyle bildirdi: "Onların işlerini, onların iyilerine seçilmişlerine bırakırım. Ya'nî sultânlarını iyilerden eylerim. Gazâbımın alâmeti odur ki, onların işlerini onların kötülerine bırakırım. Ya'nî adâletten ayrılan kimseleri onların başlarında bulundururum."

Ba'zı büyükler; "Allahü teâlânın intikamı, bir zâlimi bir zâlime musallat etmektir" buyurdular, intikam iki kısımdır. Bir kısmı aniden ve çabuk olarak gelir. Diğeri te'hirli olarak sonradan gelir. Ârifler, aniden gelen intikamdan çok korkarlar.

Hâfid ve Râfi': Allahü teâlâ Hâfid ve Râfî'dir. Kâfirleri şekavet ile Hâfid eder (alçaltır). Mü'minleri îmân saadeti ile Râfi' eder (yükseltir). Evliyâsını ve dostlarını kendisine yaklaştırarak derecelerini yükseltir. Düşmanlarını kendisinden uzaklaştırarak, onlara korku ve dehşet verir. Kullardan kim nefsinin, şeytanın ve şehvetinin isteklerine uymaz, Allahü teâlânın emirlerine uyar ve yasaklarından sakınırsa, Allahü teâlâ o kulu mukarreb meleklerin derecesine yükseltir. Şehvetlerinin esîri olanları en aşağı derecelere indirir.

Mûsâvvir: Birşeyi, yok iken, ona sûret giydirip var etmektir. Meselâ, gök, yer, güneş, ay, dağlar, denizler, insanlar ve diğer canlılar daha önce yok idiler. Allahü teâlâ, onların herbirini kendilerine mahsûs sûretlerde yarattı. İnsanı da bir damla meniden yarattı. Cansız iken ona

hayat verdi. Konuşmaz iken onu konuşturdu. Onu diğer birçok güzelliklerle süsledi. Ona akıl ve anlayış verdi. Ondan bir takım emirleri yerine getirmesini, ba'zı şeylerden de sakınmasını istedi. Herkes, önce ne olduğuna bakıp, âciz ve muhtaç bir varlık olduğunu, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile şimdiki güzel hâle geldiğini asla unutmamalı. Allahü teâlânın emirlerine uymak sûretiyle, lütuf ve ihsânına kavuşmak için çalışmalıdır.

Reşîd: Mürşid ma'nâsındadır. Allahü teâlânın kulunu irşâd buyurması, kalbin hidâyete mazhar olmasıdır. Bu şekilde Allahü teâlânın hidâyetine mazhar olan kulları, tâat yolunu seçerler. Allahü teâlânın emirlerine muhalefetten sakınırlar. Günlük yaşayışlarında iyi hâl üzere bulunurlar. Tevekkül sahibi olurlar.

Allahü teâlâya ibâdet: Allahü teâlâya ibâdet, insanın saadete kavuşmasına vesiledir. Farzları ve vâcibleri yerine getirmek çok mühim ve lâzımdır. Allahü teâlânın nehyettiği (yasak kıldığı) şeyler ve günahlar, esâsında çirkin şeylerdir. Bunlardan çok şiddetli sakınmak lâzımdır. Allahü teâlâ, emirlerine itaat edenlere merhametini ve Cennetini va'd etmiştir. Âsîleri ise, Cehennem ve azâb ile tehdid buyurmuştur. Dünyâ, devamlı kalınacak bir yer olmayıp, fânidir. Dünyâ bir konaktır ki, gelen uğrar, geçer gider. Akıllı kimse, ibret ile bakarsa, dünyânın lezzetlerinin fânî olduğunu görür.

İhlâs: Kişinin yaptığı ameli, riyasız ve Allahü teâlâdan başkasından birşey beklemeden yapmasıdır.

Sabır: Gelen belâ ve musibetlere tahammül edip, sebat üzere olmaktır. Sabır gayet makbûl bir sıfattır.

Sırları gizlemek: Sırrını muhafaza eden, kötülüklerden korunur. Sırrı başkasına söylemekte pekçok zararlar vardır. Gizli sırlardan öyleleri vardır ki, o ortaya çıkınca baş gider. Böyle bir sırrı ifşa eden kimseye ne kadar ceza verilse yeridir. Sırları, sırrı açmaya lâyık olmayan dostundan gizle. Böyle bir dost, sımnı senin düşmanına açabilir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 7, 466

2) Tuhfe-i hattâtîn sh. 152

3) Peçevî Târihi cild-1, sh. 743

4) Künh-ül-ahbâr cild-2, vr. 167

5) Tezkiret-üş-şu'arâ (Hâsen Çelebi) v. 227

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 113

7) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 197

8) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 406

9) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 37

10) Selâniki Târihi sh. 51

CELÂL-ZÂDE SÂLİH ÇELEBİ

Osmanlı devleti zamanında Anadolu'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve devlet adamı. İsmi, Molla Sâlih bin Kâdı Celâl er-Rûmî olup, meşhûr kadılardan Mevlânâ Celâl'in oğludur. 899 (m. 1493) senesinde Volçitrin'de doğdu. Doğduğu zaman, babası Volçitrin kadısı idi. 973 (m. 1565) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Eyyûb Sultan Nişancası'nda, birâderi Mustafa Çelebi'nin yaptırdığı câminin bahçesinde, yol kenarında defnedildi.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, medrese tahsîlini tamamladıktan sonra, İstanbul'da İbn-i Kemâl Paşa'nın derslerine devam etti. Meşhûr hattât Şeyh Hamdullah'dan hat san'atını öğrendiği için, yazısı çok güzeldi. Bir taraftan ders okuyup, bir taraftan da hocası İbn-i Kemâl'in ba'zı eserlerini temize çekerdi. 926 (m. 1520) senesinde Kanunî Sultan Süleymân pâdişâh oldu. Celâl-zâde, İbn-i Kemâl'in yanından ayrılarak, Pâdişâh'in hocası Hayreddîn Efendi'ye talebe olarak kaydoldu. Aynı sene mülâzemete (stajyerliğe) nail olarak, Edirne'deki Sirâciyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi.

Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Edirne'de müderris iken, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Belgrad, Rodos ve Budin seferlerini yazarak, sultâna takdim etti.

930 (m. 1524) senesinde, İstanbul'daki Murâd Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Uzun süre bu medresede müderrislik yaptıktan sonra, Divanyolu'ndaki Haldûn Ali Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 943 (m. 1536) senesinde Sahn-ı semân müderrisliğine ta'yin edildi Burada Sultan Süleymân Hân'ın emriyle, "Fîrûz Şah" hikâyesini kısa zamanda 8 cild hâlinde Farsçadan Türkçeye çevirdi. Değişik medreselerde görev aldıktan sonra, 951 (m. 1544) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi.

Bu vazîfede ellibeş gün kaldıktan sonra, Mısır Beylerbeyi Haldûn Dâvûd Paşa'nın durumunu ve Mısır Evkafını tahkîk ve teftiş etmek üzere Mısır'a gönderildi. Bu görevi bitirdikten sonra, tekrar Haleb kadısı olması istenmiş ise de, o bu görevi kabûl etmedi. Bunun üzerine İstanbul'daki Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Daha bu göreve başlamadan, Şam kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra da Mısır kadılığına ta'yin oldu. 957 (m. 1550) senesinde emekliye ayrıldı.

Sâlih Çelebi emekliye ayrıldıktan sonra, Eyyûb Sultan'da birâderi Mustafa Çelebi'nin konağının yanında bir ev alarak, orada yaşamaya başladı. Ziyâretine gelenlerle ve talebeleriyle sohbet ederek ve ilmî mütâlâalarda bulunarak tatlı bir ömür sürdü. Eser te'lîf etmeyi de bırakmadı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Şehzâdesi Bâyezîd'in emriyle, Cemâleddîn Mehmed Avfî'nin, Büyük Selçuklu Devleti'nin veziri Nizâm-ül-mülk adına Farsça olarak yazdığı "Cevâmi'ul-hikâyât ve levâmi-ur-rivâyât" adındaki, târih ve ahlâka dâir eserini Türkçeye çevirdi. Bu eseri çok beğenen Şehzâde Bâyezîd'in; "Muradı ve meramı ne ise arzetsin!" diye haber göndermesi üzerine, Celâl-zâde Sâlih Çelebi, talebeleriyle bir arada bulunmak ve eser te'lîfine devam etmek arzusu ile Eyyûb Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edilmesini rica etti. Ricası kabûl edilerek, tekrar müderrisliğe ta'yin edildi. Bu görevde üç sene kaldı. Gözlerine perde indiğinden, 969 (m. 1561) senesi Safer ayında bu görevden affını istirhâm ederek emekliye ayrıldı.

Sâlih Çelebi, yüksek din ilimlerine vâkıf bir zât olup, bilhassa fıkıh ilminde mütehassıs idi. Nesir ve nazım vadisinde kudretli bir kaleme sahipti.

Ahlâkı, fazileti, dürüstlüğü ve hakşinaslığı ile kendisini tanıttı ve zamanının âlimleri arasında mevki sahibi oldu. Te'lîf ve tercüme sûretiyle çok kıymetli eserler yazdı.

Sâlih Çelebi, elli yaşını geçtiği hâlde, dînî çalışmalarına mâni olur diye evlenmedi ve hizmetçilerinden birisini evlâdı gibi büyütüp, yanında alıkoydu. Herkes bu çocuğu, onun hakîkî oğlu zannederdi. Daha sonra Mısır kadılığı esnasında, annesi tarafından verilen bir câriye ile evlenerek, bundan İshak adında bir oğlu oldu. Bu çocuğun on yaşlarında vefât etmesi, Celâl-zâde'yi çok müteessir etmiş ve bu üzüntüsü sebebiyle, manzûm olarak kısa bir zamanda "Leylâ ve Mecnûn" hikâyesini kaleme almıştır.

Sâlih Çelebi, yumuşak huylu, temiz kalbli, vefekâr ve birâderi Mustafa Çelebi gibi çok cömert idi. Gerek kadılığı zamanında ve gerek emekli bulunduğu zamanda, fakirlere, akrabasına ve civarındaki muhtaçlara yedirir, içirir, elbise ve para vermek sûretiyle yardım ederdi. Sanki fakirler babası gibiydi. Her gece sofrasında dostları ve talebelerinden misâfirleri bulunurdu.

Tezkire sahibi Âşık Çelebi, Sâlih Çelebi'nin mu'îdi (yardımcısı) Çorlulu Hatmi Çelebi vâsıtasıyle Celâl-zâde ile görüşmüş ve yüksek fazileti hakkında medh ve senada bulunmuştur. Sâlih Çelebi'nin "Sâlih" ve "Salâhı" mahlasıyle şiirlerini içine alan bir dîvânı vardır. Nesir vadisindeki kalemi şiirlerinden üstündür. Nesirlerinde daha sâde bir kalem kullanmıştır. Hüsn-i hattı, gençliğinde Amasyalı Şeyh Hamdullah'dan almıştır.

Eserleri: 1- Belgrat Fetihnamesi, 2- Rodos Fetihnamesi, 3-Târih-i Budin, 4- Târih-i Sultan Süleymân, 5- Fîrûz Şah menâkıbı tercümesi. 6- Târih-i Mısır, 7- Kitab-ül-muhtasar fî ahvâl-il-beşer, 8- Cevâmi'ul-hikâyât ve levâmi-ür-rivâyât, 9- Leylâ ve Mecnûn manzûmesi, 10- Dürer-i nesâyıh, 11-Miftâh şerhi haşiyesi, 12- Mevâkıb şerhi haşiyesi, 13- Vikâye şerhi haşiyesi, 14-İslâh-ül-İzâh haşiyesi, 15-Tagyîr-üt-tenkih" adlı esere talikâü. 16- Münşeât, 17- Dîvân.

Sâlih Çelebi'nin kabrinin ayak ucundaki taşında şu şiir vardır:

Dâr-ı dünyâ menzil-i fânî imiş,
Hep geçer mîr-ü-verir-ü-pâdişâh.
İrse ger takdîr-i Hayy-ı lâyemût,
Saçılır toprağa tohm-ı izz-ü-câh,
Avn-i Hak ile birâder-i ferîd,
Fazl-ü-irfân-ü-ulûm âna sipah.
Azm-i taref-ı âhıret kıldı bu dem,
Rahmeti Hakdan teâlâ lutf Hak.
Rıhleti sâlimi ma'lûm etmeğe, istedi.
Hakdan Nişanı pür günah.
Dedi, hatif bu duâ târihtir,
Kabr-i Sâlih Cennet ola yâ ilâh! (973)

Sâlih Çelebi'nin yazmış olduğu, Leylâ ve Mecnûn manzûmesinin naat kısmından bir bölüm:

Ne resûl ol ki fahr-i âlem,
Dürr-i yekdâne-i benîâdem.
Gerçi mülk-i Arabdan etti zuhur,
Şeş cihât-ı zemini tuttu, O nûr.
Dîn-i İslâmı kim ayan etti?
Küfür nâmını bînişan etti.
Oldu âhır zamanda ol yüzü gül,
Hâtem-ül-enbiyâ ve hatm-i Resûl.
Hak kelâmın ki aşikâr etti.
Okuyup halka dür nisâr etti.
Zâhir oldu şeâyîr-i İslâm.
Verdi kânûn-i şer'i âna nizâm.
Da'veti âm olup kamu halka,
İrdi âgazı garb ile şarka.

GAZEL

Âhır oldu ömür çün geçti hevâ şimden geru,
Nideyim el verdiğin dünyâ bana şimden geru?

Pirlik hemgamıdır erişti eyyâm-ı sükûn,
Su gibi dil tıflı akmaz her yana şimden geru.

Tâir-i kudsiydi nefs anda tecerrüd âlemin,
Cîfe-i dünyâ gamı düşmez âna şimden geru.

Ben cihan sevdalarından çektim el ey müddeî,
Serbeser-i kavgay-ı dehri al sana şimden geru.

Birgün agâh olmadın diş gibi geçti mâ medâ,
Sâliha hâlin nolur bari âna şimden geru?

NAAT

Acep hayrette kaldım ben, hidâyet yâ Resûlallah!
Ne tahsîl-i metâlib var ne tâat, yâ Resûlallah!

Halayık cümle yer yer hep huzûr-ı Hakka vardıkta,
Kerem kıl Sâlih'i etme melâmet yâ Resûlallah!

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 48

2) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 279

3) Tuhfet-ül-hattâtîn sh. 229

4) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 296

5) Latifi Tezkiresi sh. 218

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 5

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 423

8) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 200

9) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 372

10) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 155

11) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 216

12) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 109 cild-2, sh. 1893

13) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 548

14) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 198

CEMÂL HALÎFE

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Cemâleddîn İshak Karamânî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifînin kaydettiğine göre, 933 (m. 1526) senesinde vefât etmiştir. Evliyânın ve âlimlerin meşhûrlarından Cemâleddîn Aksarâyî'nin neslindendir. Aksaraylıdır. O zaman Aksaray, Karaman denilen bir bölgenin sınırları içinde olması sebebiyle, buralı olanlara da Karamanı nisbeti verilirdi. Cemâl Halîfe'ye de bu sebeple Karamanı nisbeti verilmiştir.

İlim tahsiline önce Aksaray'da başlayıp, bir müddet Cemâleddîn Aksarâyî Medresesi'nde okudu. Bundan sonra Konya'ya gidip, Konya medreselerinde ilim öğrendi. Zâhirî ilimlerde hocaları; meşhûr Osmanlı âlimi Kâdı-zâde, Mevlânâ Muslihuddîn Kastalânî ve Kestellî'dir. Ayrıca o devrin hat, yazı üstadlarından Yâkût-i Müstagsimî'nin nesih yazısını öğrenip, büyük ve meşhûr bir hattât olmuştur. Fâtih Sultan Mehmed Hân ona, İbn-i Hâcib'in meşhûr eseri olan nahiv ilmiyle ilgili "Kâfiye" adlı eserini yazdırdı. Bundan dolayı Cemâl Halîfe'ye çok hediye (para) verdi. O da bu parayla hacca gitmiştir.

Cemâl Halîfe, zâhirî ilimlerde yetiştikten sonra, bir müddet müderrislik yapmıştır. Cemâl Halîfe tasavvufda da yetişmiş ve tasavvuf hâllerinde yükselmiş bir zât idi. Tasavvuf ilminde hocası Şirvanlı Mevlâ Yahyâ'nın halîfelerinden ve Halvetî tarikatı şeyhlerinden Habîb Karamânî'dir. Asıl maksada ulaşmanın ve yükselmenin, bâtınî ilimleri öğrenmek ve bu yolda

çalışmakla olacağını anlayıp, bu yolda çok gayret göstermiştir. Çok riyâzet ve mücâhededen sonra, hocasından icâzet aldı. Bir müddet memleketinde insanlara hakkı, hakîkati anlattı. Daha sonra da İstanbul'a gitti. Sadr-ı a'zam Pîri Mehmed Paşa ona İstanbul'da bir zaviye yaptırdı. Vefâtına kadar orada insanlara doğru yolu anlatmakla meşgûl oldu.

Cemâl Halîfe, tefsîr ve tasavvuf ilminde mahir bir âlim olup, insanlara va'z ve nasihat ederdi. Va'z ve nasihatleri çok te'sîrli idi. Va'z ederken kendisini bir vecd hâli kaplar, ekseriya ağlar ve aşk ile bağırırdı. Ba'zan da kendisini öyle bir aşk hâli kaplardı ki, kürsüden düşerdi Ağlamaktan konuşamadığı da olurdu. Sözlerini duyanlar kendilerinden geçer, yaptıklarına pişman olurlardı. Nice günahkâr kimse, onun nasihatlerini dinleyerek tövbe etmiştir. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifi şöyle bir hâdiseye şâhid olduğunu yazmıştır: "Bir hıristiyan gördüm. Cemâl Halîfe'nin sözlerini uzaktan işitmişti. Hemen mescide gelip, onun huzûrunda müslüman olup, tevâzu ve güzel ahlâk sahibi oldu."

Çok ibâdet eder ve az yerdi. Kendi işlerini kendi görmeyi tercih ederdi. Yemeğini kendisi pişirir, çamaşırını kendi yıkardı. Çok temiz idi. Geceleri ibâdetle geçirir, Allahü teâlâya yalvarır, duâ ederdi. Zengin, fakir herkese aynı davranır, ayırım yapmazdı. Talebelerinden olan Taşköprü-zâde şöyle demiştir: "Vefâtına yakın ziyâretine gitmiştim. Nasihat istedim, buyurdu ki: "İrfan ehli kimselerin, zamânımızdaki tasavvufu bilmiyen safilere tâbi olmaması lâzımdır. Zamanımızda tasavvufu ve tasavvuf hâllerini bilen kimse kalmamıştır. Tevhîd ile ilhâdı birbirinden herkes ayıramaz. Şimdi sen, bulunduğun yolda devam et. Eğer kalbinde tasavvufa, meyl artarsa, dinin hududunu gözeten, emirleri ve yakları iyi bilip bunlara uyan bir tasavvuf ehlini ara. Çünkü tarikatın esâsı, dinin emir ve yasaklarına, bütün edeblerine tam uymaktır." Bana bu nasihatleri verdikten iki gün sonra vefât etti."

Cemâl Halife, kendi dergâhında vefât etti. Sütlüce mezarlığına defnedildi. Daha sonra buradan Pîrî Mehmed Paşa'nın yaptırdığı Koruklu Tekkesi'ne nakledilmiştir.

Cemâl Halîfe'nin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1- Nevâb; sarf ile ilgilidir. 2- Beydâvî tefsîrine haşiye, 3-Mücâdele sûresinden i'tibâren yazdığı tefsîr, 4- Hadîsü erbe'în şerhi, 5- Etvâr-ı sülûk risalesi, 6- Vahdet-i vücûd risalesi, 7- Arabca yazmış olduğu kasideleri. Bu eserleri yazma olup, basılmamıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 372

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 595

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 82

CERRÂH-ZÂDE

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muslihuddîn bin Alâüddîn'dir. Cerrâh-zâde diye meşhûr olmuştur. 901 (m. 1495) senesinde Edirne'de doğdu. 983 (m. 1575) senesinde yine Edirne'de vefât etti. Şeyh Şücâeddîn dergâhı bahçesinde medfûndur.

Edirne'de büyüyüp, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bir müddet Câmi'ul-Atîk Medresesi müderrisi olan Molla Lütfullah'tan ilim tahsil edip "Kitab-ül-Miftâh" adlı eseri ondan okudu. Daha sonra Allahü teâlânın lütuf ve hidâyetiyle tasavvufa yöneldi. Babası, onun tasavvufa girmesini teklif etti. İlk önce kabûl etmediyse de, daha sonra pişman olup tövbe etti. Babasının huzûrunda zikir ve mücâhedeyle meşgûl olup yükseldikten sonra, kerâmetler

hazînesi Hacı Çelebi diye meşhûr olan büyük velî Abdürrahîm el-Müeyyedî'nin sohbetine kavuşup ondan feyz aldı. 12 sene müddetle hizmetinde kalıp, kemâle geldikten sonra talebe yetiştirmek, Allahü teâlânın yüce dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla, babasının yerine Edirne'deki Şeyh Şücâeddîn dergâhında vazîfelendirildi. Birçok talebe yetiştirdi. Çevresinde bulunan insanlara feyz verip aydınlattı. Daha sonra İstanbul'da bulunan Şeyh Muhyiddîn dergâhında, yedi sene müddetle talebe yetiştirmek, insanlara va'z ve nasihat edip güzel ahlâkı anlatmakla meşgûl oldu. Muhyiddîn Ali bin Bâli, ondan feyz alıp yükselen zâtlardandır. Sonra tekrar Edirne'ye dönüp irşâd vazîfesini yürütürken, Hakkın rahmetine kavuştu.

Cerrâh-zâde'nin talebelerinden olan Muhyiddîn Ali bin Bâlî, Ikd-ül-manzûm isimli eserinde, hocasının tasavvuf yoluna ilk girişini şöyle anlatır: "Hocam Cerrâh-zâde'ye tasavvufa nasıl girdiğini sordum. Buyurdu ki: "İlk zamanlar tasavvufa karşı ilgim ve isteğim vardı. Bu istek gittikçe fazlalaşıyordu. Ba'zı geceler arkadaşlarla ve dostlarla toplanır sohbet ederdik. Bir gece toplantıda bulunanların hepsi uyuduğu zaman, uyku ile uyanıklık arasında bulunduğum sırada, aniden gök yüzünden şiddetli bir gürültü ve çeşitli sesler duyuldu. Başımı kaldırıp baktığımda, içinde bulunduğumuz evin üzerine büyük bir taşın düştüğünü ve tavanın delinip taşın evin içine indiğini gördüm. Taş, evin içinde yerin dibine girip kayboldu. Bu şiddetli gürültüyü duyan evdeki herkes uyandı. Gürültünün ne olduğunu birbirlerinden sorduktan sonra tekrar uyudular. Ben ise uyuyamadım, üzerimde bir hâl meydana geldi. Son derece heyecanlanıp korktum, kalbim duracak gibi çarpıyordu. Rahatlamak için oradan ayrıldım, fakat her geçen saat korkum ve heyecanım artıyordu. Nihâyet korku ve heyecan hâlim gidip, sâkinleştim. Aklım başıma geldiği zaman gördüklerimden aklımda hiçbir şey kalmamıştı.

Birgün babam beni çağırdı ve tasavvufa girmemi teklif etti. Onun teklifini önce kabûl etmek istemedim. Bu esnada gözümden perde kaldırıldı ve bana kabir ehlinin hâlleri gösterildi. Kabir ehlinin yanında sabaha kadar kaldım. Arkadaş ve akrabâlarım üzüntü ve sıkıntı içindeydiler. Ben onlara iltifât etmedim ve sözlerinden yüz çevirdim" dedi. Ali bin Bâlî dedi ki: "Ben ona kabir ehlinin halleriyle ilgili neler gördüğünü sordum. Cerrâh-zâde buyurdu ki: "Allah onlara rahmet etsin. Onları kabirlerinde, evlerinde oturdukları gibi oturur hâlde gördüm. Ba'zılarının kabri çok geniş, kendileri sevinçli, refah ve sürûr içindeler. Bir kısmı, oturduğu yerin darlığı yüzünden ayağa kalkamıyor. Ba'zısının kabirleri dumanla dolmuş, ba'zısının kabri ateşten kıpkırmızı idi. Ba'zılarını zayıf ve ızdırap içinde gördüm. Onlarla konuşup hâllerini ve ölüm sebeplerini sordum. Bana gelip duâ istiyorlardı. Bu sırada kendimi ba'zan İstanbul'da, ba'zan Bursa'da ba'zan da hiç bilmediğim başka yerlerde görüyordum. Bütün bu hâlleri hayretle seyr ettim. Bu hâl bir müddet devam etti. Daha sonra anladım ki, babamın evindeyim. Aynı hâlim devam ederken bir de baktım, bir kişi gelip elimden tuttu ve beni bir yere götürdü. Onunla beraber birçok garîb ve acâib yerlerden geçtikten sonra, bir dağın tepesine ulaştık. Orada bir zât oturuyordu. Adam beni o zât'a takdim edip, size talebe getirdim dedi. O zâtın önünde diz çöktüm. O zât benim sağ elimden tuttu ve bir işâret koydu. Başka bir şahıs getirildi. Ona da bana yaptığının aynısını yaptıktan sonra, bize kalkmamızı ve bir kulübeye girmemizi emretti. Oraya gittiğimiz zaman, o kulübenin kapısı bize açıldı. İçeriye baktık ki, oranın içi, isi ve dumanı olmayan kor ateşle dolu idi. İçeri girmekten çekindik. Fakat zor ile içeriye sokulduk. Arkamızdan kapı kapatıldı. Orada, vücûdumuzun ateş değmedik yeri kalmayıncaya kadar yandık. Sonra kapı açıldı ve çıkmamız emr edildi. Bizi getiren adam geldi. Daha önceki geldiğimiz yere götürdü. Bu hâl üzerimden gittikten sonra, babam odama geldi. Sıkıntılı olduğumu görüp, bu hâlimin

sebebini sordu. Ona başıma gelenleri anlattım. Babam cevâbında; "O gördüğün ateş, ilâhî muhabbet ateşidir. Bu gördüklerin, senin Hak yoluna gireceğine ve tasavvufu seven kişilerden olacağına delâlet eder" dedi. Babamın huzûrunda tövbe ettim. O andan sonra mücâhede (nefsin istemediklerini yapmak) ve zikirle meşgûl oldum.

İşte bu geceden sonra, kendimi küçük görme, kendimden geçme ve ba'zı hâller hâsıl olmaya başladı. Tasavvufa karşı meylim, isteğim ve Allahü teâlânın aşkının cezbesi fazlalaştı. Büyük bir teslimiyet ve sakinlik hâline girip, çok ibâdet etmeye başladım. Allahü teâlâ bana çok şeyler ihsân etti. Daha sonra beni, kerâmetler hazînesi, Allahü teâlânın velî kulu olan Hacı Çelebi diye meşhûr olan Abdürrahîm el-Müeyyedî'nin hizmetine verdi. Uzun zaman onun hizmetinde bulunup, zikir ve mücâhede (nefsin istemediklerini yapma) ile meşgûl oldum. Bana talebe yetiştirmek husûsunda icâzet verdi."

Ali bin Bâlî anlatır: "Hocasının huzûrunda meydana gelen hâllerini sordum, cevaben dedi ki: "Hocamın hizmetinde halvette iken, zikre ve Kelime-i tevhîd söylemeye devam ediyordum. Heybetli bir zât gelip, elleriyle, benim göğsümü yarıp, öyle bıraktı. Sonra göğsüm eski hâline döndü. Tekrar gelip, iki taraftan da vücûdumu yardı. Bu iş saatlerce sürdü. Bundan dolayı çok şiddetli acı ve ızdırap hissettim. Bundan sonra, tasavvufta fenâ denilen hâl bende hâsıl oldu. Sâkinleşince, bu hâlimi hocama arz ettim. Çok sevindi, bana matlûba kavuştuğumu müjdeledi. Bundan sonra bana talebe yetiştirme husûsunda icâzet verip, babama gönderdi."

Cerrâh-zâde, âlim, fâdıl, asrının bir tanesi ve zamanının iftiharı idi. Talebelerinin kalbine hitâb etmede büyük bir tasarruf sahibi idi. Sohbetinde bulunanlar kısa zamanda yükselirdi. Devamlı olarak insanlara hayrı tavsiye eder, va'z ve nasihatte bulunurdu. Çok ibâdet ederdi. Birçok kerâmetleri vardı. Bu kerâmetlerinden ba'zıları:

Talebelerinden Ali bin Bal! anlatır: "Onun sohbetinden sonra i'tikâfda bulunurdum. Birgün sabah namazını kıldıktan sonra, mescidde zikirle meşgûl iken, hocam Cerrâh-zâde de mescidin bir kenarında kıbleye yönelmiş olarak murâkabeye varmıştı. Ben onun, bir ân için bana iltifât edip baktığını düşündüm. Bu anda beni kuvvetli bir cezbe hâli kapladı. Benim üzerimde garîb hâller zuhur etti. Neredeyse kalbim duracaktı. Sonra bu hâlimin, onun tasarrufuyla olduğunun farkına vardım. Allahü teâlânın lütuflarına kavuştum."

Ahîzâde (Molla Muhyiddîn) anlatır: "Birgün bulunduğumuz beldeden bir yere gitmek üzere yola çıkmıştık. Çok sıcak bir hava vardı. Son derece sıkıntılı ve hararetli bir hâle düştük. Susuzluk son haddîne varmıştı. Kâfilede ise hiç su kalmamıştı. Bize suyun bulunduğu yeri gösterecek birisi de yoktu. Susuzluktan ve hararetten ölüm derecesine geldik. Bindiğim hayvandan indim ve hâlimi düşünerek oturdum. Birde baktım ki, uzaktan bir karaltı gözüktü. O karaltının bize doğru yaklaşan birisi olduğunu farkettik. Bize yaklaşınca, ayağa kalkıp onu karşıladık. Bizim yanımıza gelince, heybesini sırtından indirip, içinden birkaç tane karpuz çıkardı ve önümüze koydu. "Size Şeyh Muslihuddîn Cerrâh-zâde'nin selâmı var. Yola gidebilmeniz için bu karpuzları yiyiniz. Bundan sonra azıksız yola çıkmayınız buyuruyor" dedi. Adama nereli olduğunu ve ne için geldiğini sordum. Dedi ki: "Şu dağın ardındaki Şeyh Muslihuddîn Cerrâh-zâde'nin köyündenim. Bana; "Filân medresenin müderrisi Molla Muhyiddîn yoldadır. Şiddetli susuzluğa düşmüştür. Sizden biriniz şu karpuzları ona çabukça götürüp versin" buyurdu. O, filân yerde ikâmet etmektedir. Ben onun emrine uyup, sizin tarafınıza bunun için geldim" dedi."

Onun talebelerinden Osman Rûmî anlatır: "Bir gece mum yaktım. Onu odama getirip, direğin üzerine koydum, işime başladım. Uyuya kalmışım. Mum bitmiş, onun ateşinden direk

yanmış, neredeyse oda da yanmak üzereyken uyandım, ateşi söndürdüm. Allahü teâlâya şükrettim. Bu hâli kimse bilmiyordu ve kimseye de anlatmamıştım. Sabah olunca, hocam Cerrâh-zâde'nin sohbet meclisinde idim; beni azarladı ve; "Neredeyse evi yakacaktın. Bir daha böyle yapma. Uyanık ol. Bu işini gizli tut" buyurdu.

Yine Molla Muhyiddîn Ahî-zâde anlatır: "Edirne'de Atîk Medresesi'nde müderris idim. Benim yanıma bir derviş geldi. "Sana bir müjdem var. Ancak ailem ve çocuklarımın nafakası yok. Birşey vereceğini umarak geldim" dedi. Ondan neyi müjdeleyeceğini sordum: "Sen, büyük vezîr Rüstem Paşa'nın Hayrabolu'da yaptırdığı medresede müderris olacaksın. Haber sana filan saat gelecek" dedi. Onun geleceğe dâir vermiş olduğu habere inanmadım. Herhangi birşey de vermeden geri gönderecektim. Sonra bu haberin nereden çıktığını ve onun kim olduğunu sordum. "Ben, Şeyh Muslihuddîn Cerrâh-zâde'nin sevenlerindenim. Aile fertlerimin çok olduğunu, fakir olduğumu ve borçlarımı ödemekte sıkıntı çektiğimi ona arz ettim. Bana buyurdu ki: "Bu gece Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Bana Molla Muhyiddîn'in Atîk Medresesinden, Rüstem Paşa Medresesi'ne nakl olacağını haber verdi" buyurdu. Bu haber Cerrâh-zâde hazretlerine filân gün filân saatte ulaştı. Ben sizi bilmediğim ve tanımadığım hâlde size gönderdi. Bu haberi müjdele, umulur ki, size yardım eder ve ba'zı sıkıntılarınızı giderir" buyurdu. Onun emrine uyarak bu maksadla size geldim" dedi. Bundan sonra onun getirdiği habere inandım.

Ona birşeyler verdim. "Eğer senin dediğin gibi olursa, başka şeyler de veririm. Ba'zı zarurî ihtiyâçlarını gidermeyi söz veriyorum" dedim. Derviş yanımdan gitmişti. Ben olur mu olmaz mı diye tereddüt ederken, onun müjdelediği husûs, bildirdiği zamanda bana haber verildi."

---

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 263

2) Ikd-ül-manzûm (Vefeyât kenarında) cild-2, sh. 312

CEZÎRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Abdülkâdir bin Muhammed Ensârî Cezîri'dir. 880 (m. 1475) senesinde Mısır'da doğdu. 977 (m. 1570) senesinde Hama'da vefât etti.

Cezîrî, Fazilet sahibi bir zât idi. İbn-ül-Enbâbî adında birisi, bir mes'ele sebebi ile kendisini üzdü. Bu kişi, veli bir zâtın torunlarından idi. Cezirî, kırık bir kalb ile evine döndü. O gece duâ edip, kendisine yapılan haksızlığı dedesi Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine arzetti. Çok geçmeden, evinin kapısı çalındı. İbn-ül-Enbâbî'nin gece vakti kapıya geldiğini gördü. Kapıyı açınca, İbn-ül-Enbâbî özür dileyip ellerine sarıldı, ihtiyâcını gidereceğini söyledi ve gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlattı. Rü'yâmda hem Abdülkâdir-i Geylânî'yi hem de ceddim Enbâbî'yi gördüm. Abdülkâdir-i Geylânî bana; "Eğer deden İsmâil Enbâbî bu husûsta sana şefaat etmeseydi, yaptığın işten dolayı ceza görecektin" dedi. Dedem de dedi ki: "Şimdi, kalk, yastığının altındaki yılanı öldür." Bu korkuyla kalktım, yastığımı kaldırdığımda bir yılan gördüm ve onu öldürdüm. Hatâmı anladım ve bu vakitte sana geldim." İbn-ül-Enbâbî, tövbe etti. Tekrar tekrar özür diledi. Ertesi gün de Cezîrî'nin ihtiyâcını karşıladı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Dürer-ül-Ferâid-ül-münazzama fî ahbâr-il-hâc ve tariki Mekke el-muazzama, 2- Hulâsat-üz-zeheb fî fadl-il-Arab, 3- Umdet-üs-Safve fî hall-il-kahve, 4- Mecmû' fihi eş'âr ve mürâselât ve fevâid.

---

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 96

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 300

3) El-A'lâm cild-4, sh. 44

4) Brockelmann Gal-2, sh. 325

ÇİVİ-ZÂDE HACI MEHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Onsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. Babası Kanunî devri şeyhülislâmlarından Çivi-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi'dir. Aslen Muğla taraflarındandır. 937 (m. 1530) senesinde İstanbul'da doğdu. 995 (m. 1587) senesinde İstanbul'da vefât edip, Eyyûb Sultan civarında babasının yanına defnedildi.

İlk tahsilini babasından alan Mehmed Efendi, onüç yaşında iken babası ile birlikte hac yapmakla şereflenip, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâret şerefine kavuştu. Hac yolculuğu esnasında ba'zı fıkhi metinleri ezberledi. Vefâtına kadar babasının ilminden istifâde etti. 954 (m. 1547) senesinde babası vefât edince, onyedi yaşında zekî ve ilim sahibi bir gencin zayi olmaması için, bir hizmette vazîfelendirildi. Bu arada ilmini artırmak için zamanın ileri gelen âlimlerinden Pervîz Efendi, Taşköprü-zâde ve Karasili Hasen efendilerden ilim öğrendi. Daha sonra Anadolu kadıaskerliğinden emekli Ma'lûl Emîr Efendi'den ilim öğrendi. Rumeli kadıaskeri Abdürrahmân Efendi'nin hizmetine girdi. Ondan me'zûn olup, onun kelimesiyle (kızıyla) evlendi. 964 (m. 1557) senesinde Kâsımpaşa Medresesi'ne, sonra Süleymâniye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde Şam kadısı oldu. Bir sene sonra Kâhire, bir sene sonra da Bursa, 981 (m. 1573) senesinde Edirne kadılıklarına ta'yin edildi, iki sene sonra da İstanbul kadısı olup, yirmi gün sonra da Anadolu kadıaskeri oldu. İki sene sonra Rumeli kadıaskeri oldu. İki sene bu vazîfede kaldıktan sonra, 987 (m. 1579) yılında emekli oldu. İki sene sonra ikinci defa sadr-ı ulemâ oldu. 989 (m. 1581) senesinin son aylarında şeyhulislâm oldu. 995 (m. 1587) senesinde, ellisekiz yaşlarında vefât etti. "Çivi-zâde Efendi bu cihandan eyledi rıhlet" mısrasıyla vefâtına târih düşürüldü. Beş sene üç ay altı gün şeyhülislâmlık makamında bulundu.

Çivi-zâde Hacı Mehmed Efendi, ömrünü, Allahü teâlânın dînini öğrenip, insanlara öğretmeye vakfetmişti. Cömertliği, güzel ahlâkı, Selef-i sâlihînin yolundan gitmesi, onlar gibi olmaya çalışması ile tanınırdı. İnsanlara zulm edenlere hiç müsamaha göstermez, haksızlığa uğrayanların haklarını alıp, zulmü ortadan kaldırırdı. Pâdişâha ve sadr-ı a'zama gerekeni çekinmeden söyler, yanlışlığa meydan vermezdi. Bir vezîr-i a'zamın şeyhülislâmın ayağına gelmesi hâdisesi, ilk defa Çivi-zâde Hacı Mehmed Efendi zamanında vâki oldu. Sadr-ı a'zam Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ilk olarak bu şeyhülislâmı makamında ziyâret etmesi, daha sonraları âdet hâline getirildi. Çivi-zâde Efendi, fakir, zengin, pâdişâh, vezir, âmir, me'mur, bütün insanların sevgisini kazandı. İnsanlara sık sık nasihat eder, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatırdı. Kibir ve gurûrdan uzak durur, tevâzuyu elden bırakmazdı. Emrinde çalışanlara güzel muâmele eder, onların sıkıntılarını giderirdi. Âlim ve kadıların çocuklarının tahsiliyle ilgilenir, babalarından öğrendikleri bilgilerin heba olmamasına gayret gösterirdi.

Pekçok talebe yetiştiren Çivi-zâde, edîb ve şâir, aynı zamanda hattât idi. "El-Esbâh ven-nezâir" adlı esere ta'likatı vardır. Zamanındaki her devlet büyüğü gibi Çivi-zâde'nin de birçok hayır eserleri vardır. Zeyrek yakınlarında bir câmi ve medrese, kürkçübaşı Süleymânağa Câmii yanında da bir mescid yaptırmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 292, 386

2) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 72, 73

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 31

4) Tuhfe-i hattâtin sh. 444

ÇİVİ-ZÂDE MUHYİDDÎN EFENDİ

Osmanlı şeyhulislâmlarının onbirincisi. İsmi, Muhyiddîn Mehmed'dir. Babası, Müderris Çivi İlyâs Efendi'dir. Bu sebeple Çivi-zâde diye meşhûr olmuştur. 881 (m. 1476) senesinde Menteşe'de (Muğla taraflarında) doğdu. 954 (m. 1547) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında medfûndur.

Tahsil için İstanbul'a geldi. Tâcî-zâde Sa'di Çelebi, Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, Molla Mehmed Paşa ve Karabâlî gibi zâtlardan tahsil ve terbiye gördü. Karabâlî'nin medresesinde Mu'îd (yardımcı müderris) olarak vazîfe yaptı. İlimde olgunlaşıp yükseldikten sonra; Edirne Beylerbeyi Medresesi, Bursa Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa ve Ferhâdiyye medreselerinde müderrislik yaptı. Daha sonra Çorlu Medresesi, İstanbul Muhammed Paşa Medresesi ve Edirne Üçşerefeli medreselerinden birisinde ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik vazîfesini yürüttü. Çorlu Medresesi tamamlanıp, bu medreseye bir müderris ta'yin olunsun diye pâdişâh ferman buyurunca, bu vazîfe Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi'ye verildi. Çorlu Medresesi'nde müderris iken 934 (m. 1527) senesinde Mısır kadılığına ta'yin olunup, Allahü teâlânın dîninin emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakındırmak husûsunda gayret gösterdi. On yıl orada kaldıktan sonra 944 (m. 1537) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin olundu. 945 (m. 1538) senesinde Sa'dî Sa'dullah Efendi'nın vefâtı üzerine şeyhülislâm oldu. Bu vazîfeyi adâlet ve doğruluk üzere üç yıl dokuz ay yürüttü. Vermiş olduğu fetvâ ve kararlar gayet açık ifadeli ve kesin idi. Bu fetvâları verirken, kendini hatâdan korumak için, bütün kavilleri ve mezheplerin hükümlerini de yazardı. 948 (m. 1541) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alınıp, emekli oldu. Oğlu ile birlikte hac ibâdetini yerine getirip, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin kabr-ı şerîfini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. Tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin edildi. 952 (m. 1545) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bu vazîfeyi yürütürken de, herkesle iyi geçinip, kibirlenmekten uzak, mütevâzi bir hayat sürdü. Bu vazîfeye devam ederken vefât etti.

Çivi-zâde Muhyiddîn Efendi, âlim, faziletli ve kibirden uzak, tevâzu ve takvâ sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi, yüzü nurlu, hoş sohbet olup, güzel ahlâkı üzerinde toplamıştı. Bütün naklî ilimlerde yüksek derece sahibi ve fıkıh, tefsîr, hadîs ve usûl ilimlerinde özel ihtisas sahibi idi. Hanefî fıkhında son derece yüksek olup, sanki ikinci İmâm-ı Muhammed Şeybânî idi. İslâm dîninin hükümlerini yerine getirmekte âdil idi ve hakîkati ortaya koyardı. Bütün vakitlerini ilimle ve ibâdetle kıymetlendirirdi. **"Allahü teâlânın indinde en faziletliniz takvâsı en ziyâde olanınızdır."** (Hucurât-13) meâlindeki âyet-i kerîmesi mucibince, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için ibâdet eder, şüpheli, haram ve mekrûhlardan sakınırdı. Nefsinin arzularını yapmamakta ve istemediklerini yapmak husûsunda herkesten ileri idi. İyilikleri emr edip kötülüklerden sakındırma husûsunda, hakkı anlatmakta çok gayretliydi. Tarikatçı geçinen kimseleri ve bid'at ehlini sapıklıkla itham eder ve her vesile ile onları rencide etmekten çekinmezdi. Kâdılık zamanında adâletle hüküm ederdi. Hak ile bâtılın ayrılmasında keskin kılıç gibi idi.

Özellikle fıkıh ilminde, devrinin önde gelen âlimlerindendi. İslâmî ilimlerin çeşitli dallarına âit ba'zı mühim eserlere açıklamalar yazdığı gibi, şu eserleri vardır: 1- El-Îşâr fî Hall-il-Muhtâr: Hanefî fıkhına dâir bir eserdir. 2- Hüsn-ül-kâri fit-tecvid: Kırâat ve tecvîd ilmine dâirdir. 3- Fetâvâ-i Çivi-zâde, 4- Telvîh adlı meşhûr fıkıh usûlü kitabının bir bölümüne geniş açıklama yazmıştır. 5- Mîzân-ül-müddeiyyeyn fî ikâmet-il-beyyineteyn, 6- Risâletün fî tahrîri da'vâ el-mülk.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 496

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 303

3) El-A'lâm cild-6, sh. 40

4) Devhât-ül-meşâyih sh. 19

5) Kâmûs-ül-A'lâm cild-3, sh. 1902

6) Peçevî Târihi cild-1, sh. 32

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 446

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 268

DÂVÛD-İ HALVETÎ

Osmanlılar zamanında Mudurnu'da yetişen evliyâdan. Ali Bey adında bir zâtın oğlu olup, "Uzun Dâvûd" ve "Dâvûd-i Mudurnî" diye tanınırdı. Doğum târihi belli değildir. Halvetî şeyhlerinden Seyyid Yahyâ-i Şirvânî'nin yüksek talebelerinden Şeyh Habîb'in sohbetlerine devam edip, tasavvufun yüksek ma'rifetlerine kavuştu. Meczûb bir zât idi. İsfendiyâroğlu Kızıl Ahmed adında bir zât, Şeyh Davud'a bir mektûp yazarak, tasavvuf talebeleri arasında pek ma'lûm, başkalarına ise mestur (gizli) olan "devâir-i hamse"den bahseden bir eser yazmasını rica etmişti. Şeyh Dâvûd da, onun ricasını kabûl edip, devâir-i sülûktan yedi dâireyi açıklayan "Gülşen-i tevhîd" adında bir kitap yazıp gönderdi. Bu eser, Arabca ve Türkçe şiirlerle, tasavvufta cezbe ve sülûk hâllerini anlatmaktadır. Tasavvuf ehli arasında çok okunmuş ve uyulmuştur. Tasavvuftaki yüksek hakîkatleri anlatan kıymetli bir eserdir. Ayrıca halîfelerinden "Kâşifi" mahlaslı bir şâirin, Şihristânî'nin "Milel ve Nihâl" kitabı tarzında, "Tehzîb-ül-akâid ve müfîdet-ül-fevâid" isminde bir eseri de mevcûttur. Dâvûd-i Halvetî, 913 (m. 1507) sesinde Mudurnu'da vefât etti.

"Şakâyık-ı Nu'mâniyye" kitabının sahibi şöyle anlatır: Doğduğum andan bülûğ yaşına girinceye kadar dilim çözülüp konuşamamıştım. Birgün babam beni alıp, Şeyh Davud'a götürdü ve benim bu hastalıktan bir an önce kurtulmam için duâ etmesini rica etti. Tâhâ sûresi 25-28. âyet-i kerîmelerinde nieâlen: **"Ey Rabbim! Benim, göğsüme genişlik ver. İşimi kolaylaştır. Dilimden düğümü** (şu peltekliği) **çöz. Böylece sözümü iyi anlasınlar!"** buyurulduğu gibi duâ etti. Kendi mübârek ağızlarından, benim ağzıma birşeyler okudu. Dilim hemen çözüldü. Evimize döndüğümde annemi görünce; "Anacığım, artık ben konuşuyorum" diye seslendim."

Yine şeyhin dostlarından biri şöyle anlatır. "Ba'zı arkadaşlarımla Karaman diyârına seyahate çıkmıştık. Yolumuz susuz bir bozkıra uğradı. Susuzluk ve sıcak hava hâlimi perişan etmiş, helak olayazmıştım. Bu hâlde iken, karşıdan bir kalabalık topluluk göründü. Onlarda su bulabilirim ümidi. İle sevinmiştim. Yakınımıza geldiklerinde gördüm ki, meczûb bir derviş, zikrederek (Allah, Allah diyerek) yürüyordu ve elinde su dolu bir ibrik taşıyordu. Bana doğru bakınca, elindeki ibriği havaya fırlattı. Havadan yere düştüğünde, o ânda hararetim geçiverdi. Bu zâtın kim olduğunu araştırınca, kâfilenin reîsinin Şeyh Dâvûd ve meczubun da, talebelerinden

Şeyh Süleymân adında bir kimse olduğunu anladım. Hemen Şeyh'e koştum. Onun bu açık kerâmetini görünce, büyüklüğünü anlayıp ona talebe, oldum."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 374

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 415

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 324

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 597

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 69

DELİ BİRÂDER (Muhammed bin Durmuş)

Osmanlı devri âlim ve velîlerinden. 870 (m. 1465) senesinde Bursa'da doğdu. İsmi, Muhammed bin Durmuş'tur. Geyikli Baba türbesinde bulunup, onun zaviyesinde şeyhlik yaptığı için Gazâlî nisbet edildi.

"Mecnûn ki fenâ destini seyretti serâ ser,
Gamhâneme geldi, dedi: Hâlim ne birâder?"

şeklindeki bir beytinden dolayı "Deli Birâder" lakabı verildi ve bu lakabıyla meşhûr oldu. Yetmiş yaşını geçmiş olduğu hâlde, 941 (m. 1534) senesinde Mekke-i mükerremede vefât edip, orada yaptırdığı mescidin avlusuna defnedildi.

Zamanın âlimlerinden naklî ve aklî ilimleri öğrenerek yetişen Deli Birâder Efendi, Muhyiddîn-i Acemî'nin hizmetinde bulunarak icâzet aldı. Eksikliklerini tamamladı. Tasavvuf erbâbıyla görüşüp, kalbini tasfiyeye ve nefsini tezkiyeye çalıştı. Ahlâkını Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel huyları ile süsledi. Herkesin sevdiği, sohbetini dinlemeye can attığı bir kimse oldu. Deli Birâder Mehmed Efendi, güzel ahlâk ile donatılmış, serbest tabiatlı, ya'nî bir yerde uzun müddet kalmayıp, hareket ve değişikliği seven halîm-selîm bir zât idi. Temiz kalbli ve doğru i'tikâdlı, zarif bir kimse idi. Merasimli işlerden ve yapmacık davranışlarından hiç hoşlanmaz, herkesle iyi geçinirdi. İnsanlarla konuşurken, nükteli ve latif kelimeler kullanırdı. Şiir söylemeye kabiliyetli olup, şiirlerinde. Gazâlî mahlasını kullanırdı. Fârisî lisânını da çok güzel konuşur, tûti dilli dedikleri kimselerin onun yanında dilleri tutulurdu. İkinci Bâyezîd Hân'ın oğlu Şehzâde Korkut Manisa sancakbeyi iken onunla sohbet arkadaşı oldu. Beraber oturup kalkarlar, beraberce yer içerlerdi. Şehzâde Korkut ile birlikte Mısır'a gitti. Şehzâde Korkut'la beraber tekrar Anadolu'ya döndü. Şehzâde'nin vefâtına kadar ondan hiç ayrılmadı. Şehzâde Korkut vefât edince, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından Bursa'daki Geyikli Baba zaviyesinde vazîfelendirildi. Burada bir müddet ibâdet ve tâatle, riyâzet ve mücâhede ile meşgûl oldu. Daha sonra Anadolu kadıaskeri Kadri Çelebi tarafından, Agnâsî Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Sonra Bursa'da Bâyezîd Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Bundan sonra Sivrihisar'da, Akşehir'de de müderrislik ve kadı nâibliği yaptı. Sonra Amasya'daki Hüseyniyye Medresesi müderrisi oldu. Bilâhare İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vakıflarının idâresinde vazîfelendirildi. Buradan emekli olup, Beşiktaş tarafında uzlete çekilmeyi arzu etti. Bir câmi, dergâh ve bunlara gelir getirecek hamam inşâ etmeyi istiyordu. Onun bu hayırlı arzusundan haberdâr olan ve onu çok seven devlet erkânı, bu arzusunu gerçekleştirmek için aralarında para toplayıp verdiler. Pâdişâh Kanunî Sultan Süleymân Hân ve Vezîr-i a'zam İbrâhim Paşa da ihsânlarda bulundu. Bu esnada Edirne'de köprü inşasıyla meşgûl olan Mustafa Paşa, İstanbul'a dönmeden vefât edince, vârisleri Paşa'nın adına onbin akçe verdiler. Deli Birâder Efendi de, köprüye ve Mustafa Paşa'nın vefâtına şöyle bir şiirle târih düşürdü.

"Bildi merhum Mustafa Paşa,
Hakîkatte köprüdür bu dünyâ.

Yaptı bir köprü harcedip varın,
Ede ta kim bu ma'nâya imâ.

Dahî köprü tamâm olmadan,
Etti ona hücum sel-i fenâ.

Geçti merhum dediler târih,
Köprüden geçti Mustafa Paşa."

Bu şiiri okuyan merhum Paşa'nın hanımı, yüz altın daha hediye etti. Deli Birâder Efendi, toplanan paralarla arzusunu gerçekleştirdi. Halk, onun sohbetine hücum etti. Bu arada, hamamın da şifâ saçtığı, halk arasında yayıldı. Diğer hamamcılar, müşteri bulamaz oldular. Hamamcılar toplanıp şikâyetçi oldular. Deli Birâder Efendi de, fitne çıkmasına meydan vermemek için zaviyesini Ateş Baba isminde bir talebesine bıraktı. Pâdişâhtan da izin alarak Mekke-i mükerremeye gitti. Orada hac vazîfesini îfâ edip, Resûl-i ekremin (s.a.v.) makâm-ı mübârekesine yüz sürdükten sonra, Mekke'de yerleşti. Orada da bir mescid yaptırıp, yanında latif bir bahçe tanzîm ettirdi. İbâdet, tâat, insanlara nasihat ve dostlarla sohbet ederek vakit geçirdi.

941 (m. 1534) senesinde, birgün dostlarını da'vet etti. Onlara çeşitli ikramlarda bulundu. Bir müddet sonra rahatsızlanıp, dostlarından müsâade istedi. "Müsâadenizle azıcık uyuyayım, rahatsızlığım geçer" dedi. Bir müddet sonra uyanıp gözlerini açtı. "Ey ahbablanm! Elhamdülillah sohbetle geldik sohbetle gittik, ülfetle geldik ülfetle gittik" deyip, tövbe ve istiğfar eyledi. Arkasından Kelîme-i şehâdet söyleyerek rûhunu Hakka teslîm eyledi. Yaptırmış olduğu mescidin avlusuna defnedildi.

Deli Birâder Mehmed Efendi, Şehzâde Korkut ile beraber iken, "Dâfi'ul-gumûm ve râfi'ul-humûm" adlı bir eser yazdı. Güzel şiirler söyledi. Şiirleri, sevenleri tarafından bir dîvânda toplandı. Şiirlerinden ba'zıları:

Sanmayın kim diyâr-ı gurbette,
Kişi mesrûr olup safa sürmez;
Dûr olur gerçi kim ahbabından,
Hele a'dâ yüzün dahî görmez.

Beşiktaş'ta yaptırdığı hamamdan şikâyet edilmesi üzerine şu şiiri söyledi:

Dostlarım, hâlim n'ola bir hâne bünyâd eyledim.
Bir aceb kasr-ı emel hatırda âbâd eyledim.

Günde otuz akçenin dört aylığın bir haftada,
Harc-ı senk ve ücret bina ve ırgâd eyledim.

Çün beter bir iş değildir onu da vakf eyleyip,
Akıbet olmuş mübârek deyü âzâd eyledim.

Akşehir'e ta'yin edilişini de şöyle anlatır:

Bi-hamdillah edip lütf-i Huda sevk,
Muhabbed nûru verdi canıma şevk.

Tadıp bir çeşni dahi mezâkım,
Bir öz ki seyre düştü iştiyâkım.

Gözüme bir acîb sûret göründü,
Cemâlin arz edip dedi. "Gör şimdi".

Görücek bilmezem onu ne sandım,
Ki onunla cihandan usandım.

Perişan etti zülfün ol pîr-i şân,
Görüp cem'ıyyetim oldu perişan.

Meh-i rûh serayım edip hüveydâ,
Beni mehrinden etti mest-ü-şeydâ.

Olup bir subhdem şevkim ziyâde,
Ravh-ı vadiye azm ettim piyade.

Hazâni vakti idi. Akşehir'in,
Yeni ziyâlığı vaktiydi dehrin.

Kılıp ol vâdi-i hayrette seyrân,
Olup sun-ı Hudâ fikriyle hayran.

Anadolu kadıaskeri olan Kadri Efendi'den, kendisine vazîfe verilip verilmeyeceğini sorunca, "Payına düşmedi" sözüyle karşılaşan Deli Birâder Efendi, şu şiirini söyledi:

"Deminde yağmasa bârân-ı ihsân,
Letâfet-i sebzezârı taze olmaz.

Cihanda küçük ve büyük katında,
Keremden rast-ı terâveze olmaz.

Efendi lütfet ölçüp-biçmeği ko.
Metâ-ı himmete endaze olmaz."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 471

2) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 115

3) Tezkire-i Sehî, İstanbul 1325, sh. 86

4) Tezkire (Latifî) İstanbul 1314, sh. 254

DEMİRTAŞ MUHAMMEDÎ

Mısır'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Demirtaş Muhammedi diye tanınır. Tasavvufta, Halvetiyye yolunun ileri gelenlerindendir. Evliyânın büyüklerinden olan Ömer Rûşenî hazretlerinin talebelerinden ve İmâm-ı Şa'rânî hazretlerinin de hocalarındandır. Doğum târihi, doğum yeri ve hâl tercümesi hakkında kaynak eserlerde fazla ma'lûmât bulunamıyan Demirtaş Muhammedi (r.a.), Mısır'da Hüseyniyye beldesinde 929 (m. 1522) senesinde vefât etti. Kendi zaviyesinin bulunduğu yerde defnedildi.

Rivâyet edilir ki, Demirtaş Muhammedi, önceleri Sultan Kaytbay'ın yanında çalışıyordu. Onun adamlarından idi. Bir defasında Sultan Kaytbay, içinde dinarlar (paralar) bulunan bir keseyi Demirtaş'a verdi ve bu keseyi o zamanın evliyâsından olan Ahmed bin Akabe el-Hadramî hazretlerine götürüp vermesini söyledi. O da keseyi alıp o zâtın yanına geldi. O zât bu parayı kabûl etmek istemedi. O ise, keseyi kabûl etmesi için üsteledi. Hattâ bıktırıncaya ve usandırıncaya kadar ısrar etti. O da nihâyet keseyi eline aldı ve sıktı. Bunun üzerine, kesenin alt kısmından kan sızmaya başladı. Demirtaş Muhammedi'nin hayret dolu bakışları arasında, Ahmed bin Akabe el-Hadramî keseyi sıktıkça, altından kan sızıyordu. Sonra Demirtaş'a hitaben; "İşte sizin altınınız" buyurdu. Demirtaş, bu dehşet verici hâl karşısında dona kaldı. O büyük velînin açık bir kerâmetini görünce, kendisi bir tuhaf oldu. Adetâ aklı başından gitmişti. Getirdiği paranın uygun olmayan bir yoldan kazanılmış olabileceğini düşünerek tövbe etti. Bundan sonra da artık dünyâ işleriyle uğraşmamaya karar verdi. Sonra Sultan Kaytbay'ın yanına döndü ve

sultandan, kendisini serbest bırakmasını isteyip, istifâ ettiğini bildirdi. Bu isteğinin kabûl edilmesi için çok ısrar etti. Sultan da onun bu isteğini kabûl edip, kendisini serbest bıraktı ve dilediği yere gidip, dilediği işle meşgûl olabileceğini bildirdi.

Sultânın yanından ayrıldıktan sonra, tekrar Ahmed bin Akabe el-Hadramî'nin yanına dönen Demirtaş Muhammedî, artık o zâtın talebesi oldu ve o vefât edinceye kadar sohbet ve hizmetinden ayrılmadı. Ahmed bin Akabe'nin (r.a.) vefâtından sonra, tekrar böyle bir zât bulmak ve ona teslim olup, feyz ve bereketlerinden istifâde edebilmek için seyahate çıktı. Halvetiyye yolunun büyüklerinden olan Dede Ömer Rûşenî hazretlerinin yanına varıp, onun talebeleri arasına girdi. O büyük zâtın sohbet ve hizmetinde bulunmakla ve çok gayret etmekle, üstün derecelere, yüksek mertebelere ve kıymetli hâllere kavuştu.

Dede Ömer Rûşenî'nin yanında, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil edip, kemâlâta ve yüksek olgunluklara kavuştuktan sonra, talebelere ders okutmaya, insanlara, iki cihan saadetine kavuşmaları için lâzım olan bilgileri anlatmaya başladı. Mısır'da bulunan Hüseyniyye beldesindeki zaviyesinde kalır, orada talebelerine ders verirdi.

Demirtaş Muhammedi, kendilerine Selef-i sâlihîn denilen ilk iki asırda yaşıyan müslümanların yoluna tam uyan, i'tikâdı düzgün, yüksek bir zât idi. Elinin emeği ile geçinirdi. Zirâatle meşgûl olur, tarlalarını ekip biçerdi. Kazancının ihtiyâcından fazla olan kısmını ihtiyâç sahiplerine verirdi. Zaviyesinin yakınında bulunan bir bostanın gelirini, tamamen fakirlere verirdi. Bir defasında, bu bostanı beş senedir ektiğini, beş senedir bu bostanda yetişen şeylerin hiçbirinden yemediğini çünkü fakirlere vermek niyetiyle ektiğini ve bu sebeple ektiklerini tamamen ihtiyâç sahiplerine verdiğini bildirmiştir.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, hocalarından olan bu mübârek zâtı anlatırken, ba'zı geceler onun yanında kaldığını ve onda gördüğü yüksek hâlleri bildirmektedir. Demirtaş Muhammedî hazretleri geceleri ya hiç uyumaz veya çok az uyurdu. Uyumadığı geceler, namaz kılmakla, Kur'ân-ı kerîm okumakla, zikir ve tesbih ile meşgûl olurdu. Çoğu geceler devamlı Kur'ân-ı kerîm okur, tan yeri ağarmadan evvel hatim etmiş olurdu. Bir miktar uyuduğu gecelerde de, az bir uyku ile yetinir, hemen kalkıp abdest alarak, aynı şekilde ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu.

Onun evliyâlık yolunda yüksek derece sahibi, çok mübârek bir zât olduğu her hâlinden belli idi. Zâhirde, etrâftaki bahçelerde yetiştirilen meyveler gibi yetiştirmesine rağmen, onun bahçesinde yetişen meyveler o derece tatlı olurdu ki, Mısır'da o lezzette başka meyveye rastlamak mümkün olmazdı. Bütün diğer büyük zâtlarda olduğu gibi, bu zât da, bütün işlerinde o kadar tertipli, ciddî ve düzenli idi ki, görenler hayret ederler, bu zâta ibret ve gıpta ile bakarlardı.

Vefâtına yakın, malını, servetini üç kısma ayırdı. Bir kısım gelirini, bahçe ve zaviyesinin bakımı için, bir kısmını çocuklarının ihtiyâçları için ve bir kısmını da zaviyesinde kalan talebeler için harcanması şeklinde vasıyyette bulundu.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 147

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 9

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmincisidir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 970 (m. 1562) senesinde vefât etti.

Rûh ilimlerinde mütehassıs idi. Büyük âlim ve kâmil bir velî olan dayısı Kâdı Muhammed Zâhid'den ders alarak yetişti. Dayısına talebe olmadan önce, onbeş sene nefsinin isteklerinden kurtulmak için mücâdele etmiş ve insanlardan uzak yaşamıştı. Birgün ellerini açıp, acizliğini ve çaresizliğini Allahü teâlâya yalvararak arz etmişti. Aniden Hızır aleyhisselâm gelip; "Eğer sabır ve kanâat istiyorsan, Muhammed Zâhid'in hizmet ve sohbetine kavuşmakta acele et. O sana sabır ve kanâati öğretir" buyurdu. Hemen Muhammed Zâhid'in yüksek huzûruna varıp, orada ilim tahsil etti. Güzel terbiye görüp, kemâle geldi. Hocasının vefâtından sonra yerine geçip, Semerkand'da, doğru yoldan ayrılanlarla ve dîne sonradan sokulan bid'atlerle uğraştı. Bid'atleri yok etti. Çok velî yetiştirdi.

İnsanları Allahü teâlânın yoluna çağırmada çok gayret gösterdi. Talebelerinin terbiyesi husûsunda, insanüstü bir kuvvet ve gayrete sahipti. 970 (m. 1562) senesinde, ikinci binin yenileyicisi İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dünyâya gelmesinden bir sene önce, Büster kasabasının Dasferar köyünde vefât etti. İnsanları irşâd için yetiştirdiği yüksek talebeleri pekçok olup, en büyüğü oğlu Hâce Muhammed İmkenegî'dir.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 997

2) Umdet-ül-makâmât sh. 75

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 177

4) Reşehât zeyli sh. 5

5) Hadikât-ül-n'liyâ sh. 88

6) Behçet-üs-seniyye sh. 8

7) İrgam-ül-merid sh. 67

DEŞTÛTÎ (Abdülkâdir)

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdülkâdir, nisbeti Deştûtî ve lakabı Zeynüddîn'dir. Hicazî diye tanınan Bedrüddîn Muhammed bin Muhammed'in oğludur. Mısır'da, Nil nehri kenarında bulunan Cezire bölgesindendir. Doğum târihi bilinmeyen Deştûtî, 931 (m. 1524) senesinde Mısır'da vefât etti. Bâb-üş-şa'riyye'nin dış kısmında defn olundu. Vefâtının 934 (m. 1527) senesinde olduğu da rivâyet edilmiştir.

Diğer velî zâtlar gibi, Abdülkâdir Deştûtî de (r.a.), birçok faziletin kendisinde toplandığı, evliyâlık yolundaki derecesi çok yüksek bir zât idi. Menkıbe ve güzel hâlleri pekçok olup, apaçık kerâmetler ve hârikalar sahibi idi. Diğer insanlar arasında olduğu gibi, devlet adamları ve sultanlar arasında da heybet ve i'tibâr sahibi idi. Evliyâ arasında, "Sâhib-i Mısır (Mısır'ın sahibi, ma'nevî sultânı)" diye isimlendirildi.

İmâm-ı Şa'rânî'nin (r.a.) naklettiğine göre, Emîr Yûsuf bin Ebî Esba' şöyle anlatır: "Sultan Kaytbay, Fırat nehrine doğru bir sefer yapmak istemişti. Gelip, Abdülkâdir Deştûtî'den izin istedi. O da bu seferin münâsib olduğunu bildirip, sultâna izin verdi. Biz de sultan ile beraber yola çıktık. Yol çok uzak idi. Bir miktar gider, sonra mola verip dinlenirdik. Bu şekilde Haleb'e vardık.

Haleb'e ulaştığımızda, Abdülkâdir Deştûtî'nin orada bir zaviyede talebelere ders okuttuğunu öğrendik. Biz çok hayret edip, ne kadar çabuk geldi ki, diye hayretimizi bildirince, orada bulunanlar; "Siz neler söylüyorsunuz? O zât beş aydan beri burada bulunuyor ve talebelere ders okutuyor" dediler. Biz anladık ki, bu hâl, o büyük zâtın bir kerâmeti idi."

Abdülkâdir Deştûtî, Resûlullah efendimizin (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmın ve onların yolunda bulunan hakîkî İslâm âlimlerinin muhabbetleri ile yanıyordu. Bu aşk ile, bir sene, yalın ayak ve yürüyerek hacca gitmiştir.

İmâm-ı Şa'rânî hazretleri, Abdülkâdir Deştûtî hazretleri ile çok görüştüğünü, yirmi seneden fazla sohbetlerine devam ettiğini, sohbetlerine ilk kavuştuğunda, genç ve bekâr olduğunu bildirerek şöyle anlatır: "Bir defasında yanında bulunuyordum. Bana; "Allahü teâlâya tevekkül ederek evlen! Muhammed bin Annân'ın kızını al. O kız, sâliha bir kızdır. Sana münâsibdir" dedi. Ben dedim ki: "Efendim! Benim dünyalık bir şeyim yok ki, nasıl düğün yapıp evleneyim?" Bana; "Sana âit olan şu kadar para var ya, o, inşâallah sana yeter" buyurdu. Benim, kardeşimin oğlunda o kadar param vardı ve hocamla konuşurken o parayı unutmuştum. O, kerâmet olarak bunu anladı ve bana böyle söyledi.

Bu sırada öğle ezanı okunuyordu. Bir ara ortalıktan kaybolan hocam Deştûtî, bir zaman sonra geri geldi. Orada bulunan ba'zı kimseler, onu namaz kılarken görmedikleri için merak ediyorlardı. Onların bu tereddüt ve endişelerini kalb gözüyle anlayıp, bana; "Benim, namazı kılıp kılmadığımı merak ediyorlar değil mi? Hiçbir namazımı terkettiğimi hatırlamıyorum. Lâkin biz, namazımızı çeşitli yerlerde kılıyoruz. Bugünkü öğleyi nerede kıldığımızı Muhammed bin Anan biliyor. Ona sor" buyurdu. Daha sonra Muhammed bin Anan ile görüştüğümüzde, o günkü târihi söyleyerek, öğle namazını nerede kıldıklarını sordum ve hocamın sözünü hatırlattım. Buna cevaben; "Abdülkâdir Deştûtî doğru söylemiş. O namazı çeşitli yerlerde kılar. Kerâmet sahibi olduğu için, Allahü teâlânın izni ile bir ânda çeşitli yerlere gidebilir. O gün öğle namazını, İskenderiyye yakınlarında bulunan Remle beldesindeki Beyaz Câmi'de kıldı" dedi."

Bir kimsenin hidâyete kavuşmasının başka insanların elinde olmadığını, bize düşen vazîfenin, doğruyu anlatmak olduğunu, Allahü teâlâ o kimsenin hidâyete kavuşmasını murâd etmiş ise ve bunda da bizi vesile kılmış ise, bunun çok büyük ni'met olduğunu bildirirdi. "Her kim: saadeti, Allahü teâlâdan başka bir kimsenin elindedir dese, yalan söylemiş olur" buyururdu. Bununla beraber, evliyâlık yolunda ilerlemiş olan büyükler, açık olan kalb gözleri ve firâset nûrları ile, ba'zı kimselere hidâyet nasîb olacağını anlayıp, onlarla ilgilenir, alâkadar olurlar, dışarıdan gören ve bu inceliği anlıyamıyan başkaları da, bu hâle hayret ederler.

Abdülkâdir Deştûtî (r.a.), hıristiyan bir kimsenin yanına sık sık gider, o kimsenin yanında bir müddet kalırdı. Başkaları da, bu zâtın bu hâline hayret ederler, böyle bir zâtın, hıristiyan bir kimsenin yanına gidip gelmesine ma'nâ veremezlerdi. Bu durum bir müddet devam ettikten sonra, o hıristiyan kimse, Deştûtî'nin (r.a.) delâleti ile müslüman olmakla şereflendi. Müslüman olduktan sonra İslâmiyete çok güzel uydu.

Abdülkâdir Deştûtî hazretlerinin vefâtı yaklaştığında, ağlaması, ağlayarak ve sızlıyarak Allahü teâlâya yalvarması çok arttı. Kabirleri hazırlayan (kazan) kimseye; "İşini yapmakta acele et. Zira vakit çok yaklaştı" buyurdu. Ertesi gün de vefât etti.

İmâm-ı Şa'rânî (r.a.), Şeyh Sâlih Rıfâî'nin babasından naklederek haber verdiği bir menkıbeyişöyle anlatır: "Kar gölü kenarında, Deştûtî ile bir Cum'a günü, Cum'a namazı

kılacaktık. Ezan okundu. Cum'a namazının farzına başlayacağımız sırada, hocam Deştûtî'nin başını önüne eğerek) kolunun yeni ile gözlerini kapatarak ba'zı hareketler yaptığını gördüm. Bu hâle çok teaccüb ederek merak ettim. Bu düşünceler içinde namaza durduk. O düşünce bende hâlâ devam ediyordu. Namaz içinde birden kendimi, Mekke-i mükerremede, Harem-i şerîfde gördüm, İmâmın arkasında namaz kılıyordum. Namazdan sonra baktım. Orada hocam Deştûtî'yi göremedim. Sonra Kâ'be-i muazzamayı tavaf edip, sa'y yapılan yere çıktım. Orada çarşı kurulmuştu. Çarşıdan, üç tane ufak ufak karpuzlardan alıp cebime koydum. "Ben şimdi hocamın bulunduğu Mısır diyarına nasıl döneceğim?" diye merak ederek yürüdüm. Birkaç adım atmıştım ki, birden kendimi, hocamın namaz kıldırdığı câmide gördüm. Kendisi de orada idi. Beni görünce tebessüm etti. Ben daha hiçbir şey anlatmadan; "Yanında bulunanları (küçük karpuzları) gizle. Bu hâlini, ben hayatta olduğum müddetçe kimseye anlatma" buyurdu. Ben anladım ki, o, zâhiren başka yerlerde görünse bile hakîkatte mübârek yerlerde bulunuyor ve namazları oralarda kılıyordu. Ba'zan da, hem zâhiren hem de bâtınen gidip, namazını o mübârek yerlerde kılardı. Bu hâdiseden sonra, benim ona olan muhabbetim ve bağlılığım daha da arttı. Bu hâdiseyi de onun sağlığında kimseye anlatmadım."

Memlûk sultanlarından Sultan Kaytbay, Abdülkâdir Deştûtî hazretlerini çok sever, hürmet ve edebde kusur etmemeye çalışırdı. Atına binip giderken, yolda Deştûtî'yi görse, derhâl atından iner ve onu bindirirdi. Onun nasihatlerine uyar, bu sebeble de gayet rahat ederdi.

Sultan Kaytbay, ba'zan gazâlarında (muharebelerinde) zor durumda kaldıkça Deştûtî'den imdâd ister, o da, Allahü teâlânın izni ile askerin arasında görülür, düşmana hücum ederdi. Böylece, diğer askerlerin şevki artar, coşarak hamle yaparlar, nihâyet zafer elde edilirdi. Araştırdıklarında, Deştûtî'nin memleketinde bulunduğunu öğrenirler, harb meydanında aralarında bulunmasının, onun bir kerâmeti olduğunu anlarlardı.

Rivâyet edilir ki, Abdülkâdir Deştûtî (r.a.), birgün Sultan Kaytbay ile birlikte otururken, Deştûtî'nin elbisesine sinekler konmuştu. Latife yoluyla sultâna dedi ki: "Şu sineklere söyle de, benim üzerimden gitsinler." Kaytbay dedi ki: "Efendim! Sinekler benim sözümden ne anlarlar. Ben onlara nasıl anlatabilirim?" dedi. Bunun üzerine Abdülkâdir Deştûtî hazretleri buyurdu ki: "Sen nasıl sultansın ki, sineklere dahî sözün geçmiyor?" Ya'nî, bunu söylerken nükte yolu ile; "Dünyâ sultanlığına güvenme. Bu her ne kadar yüksek görünüyor ise de, sineklerin bile kendisine itaat etmediği bu sultanlığa sultanlık denir mi? Buna aldanıp gurûrlanmamak lâzımdır" demek istedi.

Bundan sonra; "Ey sinekler, üzerimden ayrılınız" dedi. Bu söz üzerine sinekler üzerinden ayrılıp gittiler.

Bu hâdiseden çok ibret alan Sultan Kaytbay, hakiki sultanların bu büyükler olduğunu, onlara tâbi olmakla şereflenen bir çöpçünün, o büyükleri tanımak nasîb olmayan sultanlardan kat kat daha kıymetli olduğunu daha iyi anladı.

Abdülkâdir Deştûtî'nin Allahü teâlâya ve Resûlullah (s.a.v.) efendimize olan aşkı, bağlılığı pekçok idi. Bu aşk ile adetâ yanıp tutuşur idi. Bu aşk ile, bir sene yavaş yavaş yürüyerek, yalın ayak, büyük bir edeb ve huşû' içerisinde hacca gitti. Harem-i şerîfe ulaştığında gözyaşları ile Kâ'be-i muazzama eşiğine kapandı ve eşiğe yanağını koyarak kendinden geçti. Öyle ki, üç gün kendine gelemedi.

Rivâyet edilir ki, Abdülkâdir Deştûtî'nin talebelerinden iki zât, birgün yemîn ederek bildirdiler ki: "Dün gece hocam benim yanımda idi." Yalan söylemiyecekleri iyi bilinen bu iki kimsenin, bu şey için yemîn etmeleri herkesi hayrette bıraktı. Bu mes'ele Celâleddîn-i Süyûtî hazretlerine arzedilince, o da Abdülkâdir Deştûtî'ye haber gönderip ve bu mes'eleyi de anlatarak hikmetini suâl ettiğinde, Abdülkâdir Deştûtî cevap olarak buyurdu ki: "Talebelerimden iki tanesinin öyle söylediğini bildiriyorsunuz. Dört tanesi de geceleyin yanlarında olduğumu bildirseler, doğru söylemiş olurlardı, yalan olmazdı." Celâleddîn-i Süyûtî (r.a.), Abdülkâdir Deştûtî'nin bu sözü üzerine buyurdu ki: "Her ikisi de yalan yere yemîn etmiş olmazlar."

Bundan sonra Celâleddîn-i Süyûtî, evliyânın hâlleri, tavırları, durumları hakkında bir risale te'lîf edip, orada evliyânın Allahü teâlânın izni ile bir ânda başka yerlerde görülebileceğini uzun uzun îzâh etti ve bu konuda, İbn-üs-Sübkî, Sadreddîn-i Konevî, Abdülgaffâr el-Kavsî ve Yâfi'î gibi meşhûr zâtların sözlerini de uzun uzun anlattı.

Abdülkâdir Deştûtî (r.a.) buyurdu ki: "Dünyâya âit olsun, âhırete âit olsun, bütün işlerinde Allahü teâlâdan başka hiçbir şeye iltifât etmemeni, O'ndan başka hiçbir şeye güvenmemeni sana tavsiye ederim. Bütün işler, Allahü teâlânın emri ve dilemesi ile olur. O hâlde sen, işleri takdîr edip yaratana dön. O'na yönel ve O'ndan başka hiçbir şeyin rızâsını O'nun rızâsından üstün tutma."

"Bir kimsenin kalbinde Allahü teâlânın heybeti, azameti, korkusu yerleşince, işlerin zorluğu, meşakkatli olması o kimseden uzaklaşır. Ya'nî, işler o kimseye meşakkatli ve güç gelmez. O kimse öyle bir hâle gelir ki, bütün belâ ve sıkıntılar, ona iki rek'at namaz kılmaktan daha ehven (kolay, hafif) gelir."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 138

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 95

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 300

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 299

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 129

DURSUN BİN HACI MURÂD

Kânunî Sultan Süleymân devri âlim ve müderrislerinden. Taşköprü kasabasından Hacı Murâd adında sâlih bir zâtın oğludur. Doğum târihi bilinmemektedir. 966 (m. 1558) senesinde vefât etti. 976 (m. 1568) senesinde vefât ettiğini söyleyenler de vardır.

Bir müddet zamanının büyük âlimlerinin hizmetinde bulundu. İlim öğrenmeye çok kabiliyetli idi. Hâşiyeci Sa'dî Efendi ve Kemâl Paşa-zâde'nin yanında dokuz sene ilim tahsil etti. Dînî ilimlerde hayli bilgi sahibi oldu. 942 (m. 1535) senesinde, Edirne'deki Beylerbeyi Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 945 (m. 1538) senesinde Kâdı Hüsâm Medresesi yaptırılınca, buraya müderris ta'yin edildi. 957 (m. 1550) senesi Receb ayında, Ebüssü'ûd-zâde Muhammed Çelebî yerine Güzelce Kâsım Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 963 (m. 1555) senesinde Şah Efendi yerine Üsküdar'daki Mih-rimah Sultan Medresesi'ne ta'yin edildi. 966 (m. 1558) senesinde, Kınalı-zâde Ali Efendi yeni kurulan Süleymâniye medreselerinden birine ta'yin edilince, Sahn-ı semân Medresesi'ndeki yeri boşaldı. Dursun bin Hacı Murâd Efendi, o zamanın büyük âlimlerinden olan Hâmid ve Abdülkerîm-zâde efendiler tarafından üç ilimden imtihan edildi. Bu imtihanı kazandığı gibi; tefsîr, Hidâye ve İbn-i Melek kitapları üzerinde risaleler yazdı.

Akranlarından daha fazla bilgi sahibi olduğunu isbatladı. Bunun üzerine, boş bulunan Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. O sene hastalandı. Bir müddet hasta yatuktan sonra. Zilhicce ayında vefât etti. Sahn-ı semân Medresesi'nde boş kalan yerine, Molla Efendi ta'yin olundu.

Fazilet ve ilim sahibi, sâlih bir kimse idi. Abdülbâkî ve Feyzî Abdullah adlarında iki oğlu vardı. "Sadruşşerî'a"ya haşiye yazmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 15

2) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 254

14. CİLD
EBÛ BEKR AYDERÛS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Abdullah Alevî Şâzilî olup, lakabı Ayderûs'tur. 851 (m. 1508) senesinde Aden'de vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Ebû Bekr Ayderûs, ilmi önce babasından ve sonra zamanın büyük âlimlerinden öğrendi. Sehâvî'nin hadîs-i şerîf derslerinde bulundu. Tasavvuf yolunu ve edebini, Allahü teâlânın sevgili kulu Cemâlüddîn Muhammed bin Ahmed Dehmânî Kayrevânî'den öğrendi. Şâziliyye yolunun büyük velîleri arasına girdi. Hocalarının silsilesi; Cemâlüddîn Muhammed, İbrâhim bin Mahmûd Mevâhibî, Muhammed Ebü'l-Fütûh (İbn-ül-Magribî), Ebû Abdullah Muhammed bin Hüseyn Teymî, Nâsıruddîn İbn-ül-Mübellik İskenderi, Tâcüddîn İbni Atâ İskenderi, Ebü'l-Abbâs Mürsî ve Ebü'l-Hasen Şâzilî hazretlerine uzanır.

Ebû Bekr Ayderûs, Yemen'de kahve çekirdeğinden kahve elde edip içenlerin öncüsü oldu. Bir seyahati esnasında, kahve ağaçlarının olduğu bir yere geldi. Çok miktarda olup, kimsenin dokunmadığı bu ağacın meyvesinden tattı. Beynin faaliyetini arttırdığını ve uyarıcı etki yapıp, ibâdette zindelik verdiğini gördü. Onu azık olarak ve içecek olarak kullanmaya başladı. Talebeleri de kahve çekirdeğini kavurup öğüttüler ve içecek olarak kullandılar. Kahve, Yemen'de yayıldı. Daha sonra Hicaz, Şam, Mısır ve başka memleketler de kahveyi öğrendiler.

Büyük âlim Ebü't-Tayyib Gazzî, kahveye dâir eserinde dedi ki: "Kahvenin ilk defa ortaya çıkışı, Süleymân aleyhisselâm zamanında oldu. Süleymân aleyhisselâm bir yere gitmek istediğinde, bir halıya biner, rüzgâra emrederdi. Sevdikleriyle birlikte olduğu hâlde, kuşlar da gölge ederek, istediği yere giderdi. Şehre indiğinde, ahâli hürmet ve saygı ile karşılar, hem sultan, hem de peygamber olan Süleymân, birgün bir şehre indi. Ahâliden kimse onu karşılamadı. Cinlere vezîr olan Demriyât'ı gönderip, sebebini öğrenmek istedi. Demriyât onları ağlarken buldu ve sebebini sordu. Ahâli de; "Bize bir hastalık isâbet etmişti de, o sebeple yeryüzünün sultânı ve Allahü teâlânın peygamberi olan Süleymân aleyhisselâmı karşılayamadık" dediler. Demriyât dönüp durumu Süleymân aleyhisselâma arz etti. Âsâf bin Berhıyâ, Süleymân aleyhisselâmın veziri olup, hakim ve çok akıllı idi. İsm-i a'zamı bilirdi. Duâsı makbûl idi. Allahü teâlâdan, Süleymân aleyhisselâma o kavmin hastalığına sebep olan şeyi ve ilâcını bildirmesini istedi. Duâsı kabûl olup, Cebrâil aleyhisselâm geldi ve Süleymân aleyhisselâma, emrindeki cinlere Yemen'den kahve çekirdeği getirmelerini, bunu kavurmalarını, suyla pişirmelerini ve suyla beraber o kavme içmelerini emret diye bildirdi. Süleymân aleyhisselâm da cinlere bu husûsta emir verdi. Onlar da buyurulanı yaptılar. O kavim Allahü teâlânın izniyle şifâ buldu. Hastalıktan eser kalmadı. Sonradan o kavim kahveyi unuttular."

Ebû Bekr Ayderûs'un kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır: Ebû Bekr Ayderûs, fıkıh âlimi Muhammed bin Ebî Bekr bin Sâig'in çocuklarının yanına uğradı. Onlar, koyunlarını, sulamak için bir kuyu başında duruyorlardı, insanların kuyunun suyunu bitirdiklerini gördü. Ebû Bekr Ayderûs hizmetçisine; "Kovayı al ve koyunları sula" buyurdu. Hizmetçi koyunları suladıktan sonra, diğer hayvanlar da suya kandılar ve insanlar su kaplarını doldurdular.

Yine birgün Haremeyn'den dönerken, Zeylâ denilen yere girdi. O zaman oranın hâkimi Muhammed bin Atîk idi. İttifâkla bildirildiğine göre, bu zâtın, kendisine çok düşkün olduğu hizmetçisi vefât etmişti. Ebû Bekr Ayderûs, ta'ziye ve sabr tavsiye etmek için Hâkim'in yanına vardı. Bu husûsta ona hiçbir şey fayda vermiyordu. Onu büyük bir üzüntü içinde gördü. Devamlı ağlıyordu. Ayderûs, hizmetçinin yüzünü açtı ve onu ismiyle çağırdı. Hizmetçi, Ayderûs'a cevap verdi. Allahü teâlâ, ona rûhunu iade etti. Hizmetçi kalkıp, hazırlanmış olan keşkekten onlarla beraber yedi. Uzun bir müddet daha yaşadı.

Ayderûs, fakirlere yardım etmek ve ihtiyâçlarını görmek için çok borç para isterdi. Hattâ borçları ikiyüzbin dinârı geçti. Bununla birlikte o, zâhiren ödeyememe korkusu içinde görünmüyordu. Sonunda ba'zıları onu kötülediler. O, şöyle buyurdu: "Rabbimle benim arama girmeyiniz. Ben bu şekilde aldığım parayı, O'nun rızâsından başka yere sarfetmedim. Rabbim, benim borcumu ödemeden, beni bu dünyâdan çıkarmıyacağını bana va'detti." Söylediği gibi oldu. Allahü teâlâ, kendi nezdinde ihsânı bol birinin vasıtasıyla, ölmeden önce onun borcunun ödenmesini kolaylaştırdı. Emîr Nâsıruddîn bin Abdullah, Ayderûs'un oğluyla parayı gönderdi. Sonra çarşıda; "Kimin Ebû Bekr Ayderûs'da alacağı varsa gelsin!" diye nidâ edildi ve bütün borçları ödendi. Bunun sebebi şu idi: Emîr Nâsıruddîn'in Sultan Mücâhid'in yanında büyük bir yeri vardı. Ba'zıları onu Mücâhid'e kötülediler ve onun yanında Emîr'in dedikodusunu yaptılar. Sultan Mücâhid, Nâsıruddîn'den yüz çevirdi ve onu yerinden azletmeye karar verdi. Nâsıruddîn, rü'yâsında Ebû Bekr Ayderûs'u gördü. Ebû Bekr Ayderûs ona; "Allahü teâlâ, bu nemmâma karşı sana yardım etsin" dedi. Ertesi gün, Ayderûs hazretlerinin durumu anlatan mektûbu geldi. Sultan mektûbu okuyunca, dedikoducuyu derhâl oradan uzaklaştırdı. Nâsıruddîn'e yeniden sevgi göstermeye ve i'timâd duymaya başladı.

Ebû Bekr Ayderûs, kişinin niyetini ve içinden geçirdiği şeyi haber verirdi. Birgün birisine; Rebî'ul-evvel ayında Haleb'e gittiğini, Kasırîn Caddesi'nde filancanın evinde kaldığını hatırlıyor musun?" dedi. O "Evet, siz o sene Haleb'de miydiniz?" dedi. Orada bulunanlardan ba'zıları, Ayderûs'un ne Şam'a, ne de Mısır'a (hiçbir yere) gitmediğini söylediler. O kişi, Allaha yemîn ederek, Ayderûs'un söylediğinin aynen vâki olduğunu söyledi.

Sâlih bir zât olan Ahmed bin Sâlim şöyle anlatır: "Muhammed bin Îsâ Bâncar, ba'zı hediyelerle birlikte beni Ebû Bekr Ayderûs'a gönderdi. Kendisine daha ilk selâm verişte, beni ve yanımda neler olduğunu söyledi. Ben hediyeleri ona anlatmadan; "Filancaya verin" buyurdular. Yanımdaki şeylerin ne olduğunu Allahü teâlâdan başka bilen yoktu."

Ömer bin Ahmed Amûdî yanıma geldiğinde, Ebû Bekr Ayderûs ona ikramda bulundu ve bu ikramında mübalağa gösterdi. Şeyh Ömer, yemeğin çokluğunu görünce, içinden bu isrâftır dedi. Bunun üzerine Ebû Bekr Ayderûs; "Size ikramda bulunduk, niyetimiz bu olduğu halde siz isrâftır dediniz" buyurdu. Amûdî istiğfar etti. Kalbinden geçenlere tövbe etti.

Talebeleri bir sıkıntı ve belâya düçâr olduklarında, Ebû Bekr Ayderûs'tan yardım isterler ve Allahü teâlâ onları bu vesileyle o dertten kurtarırdı. Nitekim, Âmir bin Abdülvehhâb'ın emirlerinden, Emîr Mercan bin Abdullah dedi ki: "Harpte San'a-i ûlâ denilen yerde idik. Düşman

üzerimize yüklendi ve arkadaşlarım dağıldı ve yaralandılar. Her tarafımızı düşmanlar çevirdi. Hocam Ebû Bekr'in ismini söyleyip, Allahü teâlâdan yardım istedim. Vallahi, güpegündüz ve ayan beyân gördüm ki, atımın perçeminden tuttu, onların arasından beni aldı ve evime ulaştırdı."

Dâvûd bin Hüseyn Habânî şöyle anlatır: "Bir yerde zâlim bir vâli bana eziyet etti. Günlerce "Yâsîn" sûresini, bu adamın bana olan şerrine son vermesi için Allaha yalvararak okudum. Sonra rü'yâmda gördüm ki, birisi bana; "Ey Ebû Bekr Ayderûs de!" diyordu. Böyle söyledim. Zâlimin bana olan zulmü sona erdi. Hâlbuki Ayderûs'u tanımıyordum. Onu suâl ettim. Onun Aden'de oturduğunu söylediler. Onun huzûruna vardığımda, başımdan geçenleri ben haber vermeden o bana haber verdi.

Seyyid Celîl Muhammed bin Ahmed Vatab şöyle anlatır: "Habeş diyarında geziyordum. Üzerime hırsızlar saldırdı. Katırımı ve onun üzerindeki şeyleri aldılar. Beni öldürmek istediler. Şeyh Ebû Bekr'in adını söyliyerek üç kerre; "Ey Ebâ Bekr Ayderûsî" diye seslendim. Bir zât çıkageldi. Onlara saldırdı. Katırımı ve üzerindeki şeyleri bana geri verdi ve; "Cenâb-ı Hakkın emânında olmayı istedin, kurtuldun" dedi.

Neîmân-ı Mehrî şöyle anlatır: "Hindistan'a giden bir gemiye binmiştim. Gemi bir yerinden su almaya başladı. Gemidekiler bağrışıyor ve ba'zıları kendi hocasının adını söyliyerek yardım istiyordu. Ben de hocam Ebû Bekr Ayderûs'u söyledim. Bana bir uyuklama geldi. O an hocamı gördüm. Elinde bir mendil ile gemideki çatlağın olduğu yere doğru yönelmişti, orayı gösteriyordu. Sevinerek uyandım. Avazımın çıktığı kadar bağırıyor ve üzüntüden kurtulmuş bir şekilde; "Ey gemidekiler sevininiz ve benden sorunuz" diyordum. Onlar benim bu sevincimi görünce, bu hâle rağmen niye sevindiğimi sordular. Onlara gördüklerimi haber verdim. Baktıklarında, çatlağın mendille sağlam bir şekilde tıkanmış olduğunu gördüler.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 65

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 263

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 39

4) En-Nûr-us-safir sh. 77

5) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 113

EBÛ BEKR BİN SALİM AYDERÛS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Sâlim bin Abdullah Ayderûs'dur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 992 (m. 1584) senesinde Hadramût köylerinden Aynât'da vefât etti.

Hadramût bölgesinde yetişen âlimlerin büyüklerinden olup, çok kerâmetleri görüldü. Talebelerinin hepsinin hatırından geçenleri bilirdi.

Talebelerinden biri Terim denilen yerde idi. Orada oturmak için bir ev yapmak istiyordu. Hocası Ebû Bekr Ayderûs ile istişâre etmeyi düşündü. Sonra hocasının gönderdiği bir haberci, ona evi yapması emri ile geldi. Habercinin Aynât denilen yerden çıkışı, onun istişâre etmeyi düşündüğü vakte tesadüf ediyordu.

Sevdiklerinden ba'zıları, gece kalkıp ibâdet edebilmek için kahve içiyorlardı. Birisinin kahvesi tükendi. Parası olmadığı için satın da alamadı. Hocası ona ağaç kabuğu gönderdi ve

ona; "Bundan pişir ve bir yerine birşey olursa bundan üzerine koy" diye haber gönderdi. O da böyle yaptı. senelerce buna devam etti.

Talebelerinden birisi, tüccârlarla birlikte Hindistan'dan dönüyorlardı. Maksadları, Nedr-ül-Mehâ denilen yere gitmekti. Rüzgâr muhalefeti sebebiyle çok yoruldular. Sonra Hindistan'a geri dönmeye ittifâkla karar verdiler. Talebe, rü'yâsında Hocası Ebû Bekr bin Sâlim Ayderûs'u gördü. O şöyle dedi: "Gemidekilere adakta bulunmalarını ve sevinmelerini söyleyin." Uyandı ve gördüklerini haber verdi. Gücü yettiği kadar herbiri adakta bulundu. Ondan sonra güzel bir rüzgâr çıktı. Onları Nedr-ül-Mehâ denilen yere ulaştırdı. Talebe Aynât'a geldiğinde, daha hiç bir şey söylemeden, hocası onların başına neler geldiğini haber verdi ve ona dedi ki: "İşte bu adağındır ve hattâ bu şöyle olmuştur. Filanca şunu adamıştır" diye uzun uzun anlattı.

Ebû Bekr bin Sâlim Ayderûs, bir zaman, hapiste olan Ömer bin Bedr Küseyrî'ye haber gönderip, hapisten kurtulacağını ve vâli olacağını müjdeledi. Çok geçmeden o hapisten çıktı ve Hadramût'a vâli oldu.

Bir köylü, devesini kaybetti, aradı bulamadı. Ebû Bekr bin Sâlim'in talebelerinden ba'zısı ona; "Hocamız senin devenin yerini bilir" dediler. Köylü geldi ve Ebû Bekr bin Sâlim'e talebelerinin kendisine söylediği şeyi haber verdi. O da talebelerini çağırdı ve durumu sordu. Talebelerden biri dedi ki: "Efendim, sizden işittim ki, dünyâ bizim iki elimiz arasındaki çanak gibidir diyordunuz. Bu köylünün devesi de dünyânın içindedir." Ebû Bekr bin Sâlim, talebesini bir daha bu şekilde konuşmaktan menetti ve köylüye; "Deveni filânca vadide ara, belki orada bulursun" buyurdu. Köylü devesini orada buldu.

---

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 265

2) Nûr-us-sâfir sh. 368

EBÛ BEKR KEFEVÎ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında Kırım'da yetişmiş âlim ve velîlerden. Babası el-Hac Hayreddîn, dînine bağlı ve hayırsever bir kişi idi. Kaynaklarda, Ebû Bekr Kefevî'nin doğum târihi bildirilmemektedir. 970 (m. 1562) senesinde, Kefe'de Abdi Çelebi adıyla bilinen zaviyesinde talebe yetiştirirken vefât etti. Zaviyenin bahçesine defnedildi.

Önce memleketi Kefe'deki âlimlerden dînî ilimleri tahsil etti. Tasavvuf ilimlerini de, Mısır'da Şeyh Şahin Mısrî ve Seyyid Ebü'l-Vefâ Kâdiri'den öğrendi. Ebû Bekr Kefevî, dînin emir ve yasaklarına uymaya çok dikkat ederdi. Haramlardan son derece uzak durur, şüpheli şeylerden kaçınırdı. Hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların çoğunu terkederdi. Çok mütevâzi olup, herkese karşı güleryüzle muâmele ederdi. Önceleri ticâretle uğraşırdı. Bu sebeple birçok memleket gezdi, uzun zaman memleketinden ayrı kaldı. Bir defasında, yine ticâret maksadıyla Mısır'a gitmişti. Mısır'da Şahin Mısrî ve Seyyid Ebü'l-Vefâ Kadirî tarikatına mensûb büyük zâtlarla tanıştı. Onların sohbetlerinde bulundu. Kalbi kötü huylardan ve nefsi de dînin beğenmediği isteklerden kurtulup olgunlaşıncaya kadar orada uzun zaman kaldı. Bu uzun süreli ayrılığı sebebiyle, memleketinde Ebû Bekr Kefevî'nin ölmüş olduğuna hükmettiler. Hanımını başka bir kimse ile evlendirmek istediler. Hâlbuki o sağ olup, Mısır'da idi. Bu durumu da kimse bilmiyordu. Hanımını evlendirmek için düğün hazırlıkları başladı. Düğünden bir gün önce, rü'yâsında hanımına göründü. Kendisinin hayatta ve sıhhatli olduğunu bildirdi. Ertesi gün Kefe sahillerine bir gemi geldi. Ebû Bekr Kefevî, gemiden çıkıp evine gitti. Düğün işleri de o anda sona erdi.

Memleketine, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etmiş olarak dönen Ebû Bekr Kefevî, buraya yerleşti. İnsanlara din ve dünyâ saadetinin yollarını göstermeye başladı. Şehir dışında, eski, yıkık, harabe hâlinde bir kilise vardı. Bu kiliseyi ta'mir ettirdi. Kısa zamanda etrâfına pekçok insan toplanarak, eski kilise yeni câmi oldu. Câmi etrâfında fakirler, yolcular ve talebeler için odalar yaptılar. Burası Abdi Çelebi Zaviyesi adıyle meşhûr oldu. Vefât edince yerine oğlu ve halîfesi Pîr Muhammed Efendi geçti. Pîr Muhammed Efendi'nin 990 (m. 1582) senesinde hayatta olduğu bildirilmektedir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 80

EBÜ'L-ABBÂS EL-GAMRÎ

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ömer el-Gamrî el-Mahallî el-Vâsıtî el-Kâhirî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs ve lakabı Şihâbüddîn'dir. Ebü'l-Abbâs el-Gamrî diye tanınmıştır. Aslen, Mısır'da Kâhire ile Dimyat arasında bulunan Mahalle beldesindendir. Doğum târihi ve yeri tesbit edilememiştir. Daha çok Kâhire'de ikâmet ederdi. 905 (m. 1499) senesinde orada vefât etti.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî, çok küçük yaşta iken, babası ile birlikte Mekke-i mükerremede Ebü'l-Feth el-Merâgî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Daha çocuk yaşta iken babası vefât etti. Kendisi ilim öğrenmek gayreti içinde yetişti. Ebû Cüleyde'nin yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi, İbn-i Hacer-i Askalânî hazretleri ile görüşüp, sohbetinde bulundu. Ders aldı. Bunlardan başka; Alemüddîn-i Bülkînî, Şâvî, Hicâzî ve İmâm-ül-Kâmiliyye gibi zâtlardan da ilim öğrendi. Birçok âlimden icâzet aldı. Eskiden ezberlemiş olduğu şeyleri (kitapları), 852 (m. 1448) senesinde Hayreddîn İbn-ül-Kasbî'ye dinletirdi. Durmadan çalışarak, zamanının büyük âlimlerinden oldu.

İlk önceleri Mahalle ve Kâhire beldelerinde tanındı. Daha sonra meşhûr olup, şöhreti her tarafa yayıldı. Birkaç defa hacca gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede bir miktar mücavir olarak kaldı.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî'nin yazı kabiliyeti pek fazla idi. Pekçok kitabı yazarak çoğaltmıştır, ilim ve ma'rifette; sağlam, kuvvetli ve dayanıklı bir dağ misâli idi. Vekâr sahibi, gayet ağırbaşlı ve heybetli bir zât idi. Çok hayır ve hasenat sahibi idi. Çok câmi ve mescid yaptırmakla tanınmıştır. Çeşitli yerlerde câmi ve mescid yaptırmış olup, bunların en tanınmışı, kendi adıyla bilinen ve kendisinin medfûn bulunduğu câmidir. Kerâmetleri pekçoktur.

Bir defasında, Ebü'l-Abbâs el-Gamrî'nin talebelerinden ba'zıları bir gemi ile yolculuk yapıyorlardı. Yanlarında, kendilerine lâzım olacak gümüş paraların bulunduğu bir büyük kese bulunuyordu. Deniz dalgalı ve fırtınalı olduğundan, gemi zorla yol alıyor, batacak gibi oluyordu. Para keseleri denize düştü. Fakat onlar bu hâli, Semmânûd nahiyesine vardıklarında anladılar. Hocaları olan Ebü'l-Abbâs da orada bulunmakta idi. Ona durumu arzettiler. O da gemi ile birlikte geri dönün. Falan yere vardığınızda ağı sarkıtın. İnşâallah keseyi orada bulursunuz" dedi. Dediği gibi yaptılar ve keseyi buldular.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî hazretlerinin oğlu olan Ebü'l-Hasen şöyle anlatır: "Bir defasında babam ile birlikte, bir mermer sütunu iki deveye yükledik. Mermer sütun çok ağır olduğundan, develeri yanyana durdurup, mermerin birer ucunu develerin sırtlarına koyup yola çıktık. Öyle bir köprüye geldik ki, ancak bir deve geçebilirdi. İkisinin birden sığması mümkün değildi. Ben ne

yapacağız diye düşünürken, tam köprünün ağzına geldiğinde babam, develerden birini köprüye soktu. Mermerin, diğer devenin sırtında olan ucunu da eline alıp, köprünün dış kısmında havada yürümeye başladı. Böylece gayet rahatça geçtiler. Ben de diğer deve ile beraber geçtim. Normalinde bir kimsenin, hem havada yürümesi, hem elinde bir devenin zor taşıdığı bir ağırlığın bulunması, hem de deve ile beraber mermeri karşıya geçirmesi mümkün değildi. Fakat, o kerâmet olarak, Allahü teâlânın izni ile bunu gayet rahat olarak yaptı."

Bir defasında Gamrî hazretleri, bulunduğu beldeden Zeftâ beldesine geçmek istemişti. Fakat arada nehir vardı ve karşıya geçmek için de bir vâsıta yoktu. Ebü'l-Abbâs el-Gamrî işâret etti. Bu sırada, nehirden bir timsah çıktı ve Gamrî'ye doğru yaklaştı. O da bu timsahın sırtına bindi ve rahatlıkla karşıya geçti.

Ba'zı kimseler, bir gemi ile Mahalle beldesinden başka bir yere yük taşıyacaklardı. Mahalle'nin bulunduğu yerde, kıyıya yakın suların derinliği gayet az olduğundan, gemiciler oraya pek yanaşmak istemezlerdi. Bu gemiciler ise, bilmiyerek geldikleri kıyıda yük de aldılar. Fakat hareket zamanı geldiğinde, gemiyi hareket ettiremediler. O geminin sahipleri, Gamrî hazretlerine gelerek dediler ki: "Ey Efendim! Gemimizi hareket ettirebilmemiz için başka bir gemiye ihtiyâcımız var. Lütfen bize yardımcı olur musunuz?" Ebü'l-Abbâs el-Gamrî bunlara hiç cevap vermedi. Kendisi namaz kılmakla meşgûl oldu. Gemiciler, tan yeri ağardığında gemilerinin yanında başka bir geminin bulunduğunu ve içinde bir kimse uyumakta olduğunu hayretle gördüler. Ebü'l-Abbâs el-Gamrî de gelerek, o gemiye geçip, uyumakta olanı uyandırdı. O kimse uyandığında, hayretler içinde etrâfına bakınarak; "Beni buraya kim getirdi. Ben, Sâkiye-i Ebî Şa're sahilinde idim" dedi. Orada bulunanlar, buna cevap verip; "Seni buraya işte bu büyük bir zât getirdi" diyerek, Ebü'l-Abbâs el-Gamrî'yi işâret ettiler.

Sonradan gelen gemi ile önceki gemiyi çekip, rahatlıkla yollarına devam ettiler. İkinci geminin çok uzak bir yerde bulunmasına rağmen, gemici uykuda olduğu hâlde oraya gelmesinin, Ebü'l-Abbâs el-Gamrî'nin bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

Ebü'l-Abbâs el-Gamrî, meclisinde günah işlenmesine, hele gıybet edilmesine ve insanların birbirleriyle sert konuşmasına, alay etmesine kat'iyyen izin vermezdi. Bir defasında orada bulunanlardan iki kişi, birbirlerine uygunsuz sözler söylüyorlardı. Bunların ikisini de eşyâları ile birlikte dışarı attırdı. Dünyâya düşkün olanlardan uzak durur, böyleleri ile görüşmezdi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed el-Gamrî'nin yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Es-Sihâm-ül-mârika, 2-Resâil-ül-Gamriyye, 3- Hall-üt-tılsım.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 121

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 324

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 25

5) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 161

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 417

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 137

EBÜ'L-ABBÂS HARÎSÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Yûsuf olup, künyesi Ebü'l-Abbâs Harîsî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 945 (m. 1538) senesinde Mısır'ın Dimyat bölgesinde vefât etti. Kabri orada olup, ziyâret mahallidir.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle dedi: "Otuz yıl kadar Ebü'l-Abbâs Hârisî ile birlikte oldum. Onun sohbetlerini dinledim. Bu zaman içinde, bir ân dahî boş durmadı. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle ve ibâdet etmekle geçirdi. Yedi vecih üzere Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sonra Muhammed bin Anân hazretlerinin sohbetlerine devam etti. Her emrini titizlikle gözetti ve hizmetinde bulundu. Kızını ona verip, akraba oldu.

Ebü'l-Abbâs Harîsî, evliyânın büyüklerinden Ali Mürsafî'den de ilim ve edeb öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. Talebe yetiştirdi. Çok kimseler, Ebü'l-Abbâs Harîsî'nin terbiyesinde dünyâ ve âhıret saadetine kavuştular. Onbinden fazla talebesi vardı. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmet göstermek ve kerâmetlerinin duyulmasını istemezdi. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: Bir defasında basur illetine tutuldum. Çok rahatsız oldum. Sıkıldım, daraldım. En sonunda derdimi Hârisî hazretlerine arzettim. Buyurdu ki: "İnşâallah yarın ikindi namazından sonra birşeyin kalmaz." Buyurduğu günün ikindi namazını kıldım. O hastalıktan bende hiç eser kalmadığını gördüm."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, onun hakkında şöyle dedi: "Ebü'l-Abbâs Hârisî çok hayır ve hasenat yapardı. Dimyat, Mahalle ve Mısır'ın başka yerlerinde çok câmi yaptırdı. Çok cömertti. Herkese güleryüz ve tatlı dil gösterir, gönüllerini alırdı. Hiç öfkelenmezdi. Zarif ve kibardı. Herkesle iyi geçinir, kimsenin kalbini kırmazdı. Çok kerre yalnız kalır, kimseyle, görüşmez, ibâdet ve tefekkürle meşgûl olurdu. Konuşması çok tatlıydı. Çok geceler, yatsı namazından sonra onun sohbetinde bulundum. Sohbeti sabaha kadar sürdü. Bu esnada hiç oturuşunu bozmadan oturdu. Hâlbuki ben, birçok defalar dizlerimin ağrımasından oturuş şeklimi değiştirdim."

Ebü'l-Abbâs Hârisî başkalarından gelen sıkıntılara karşı çok sabırlı idi. Kimseye karşılık vermez, sükût ederdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Vefâtından sonra onun kabrini ziyâret etmek istedim. O esnada Ümmü Hand Medresesi'nin damında idim ve onun kabrine doğru bakıyordum. Birden kabrinin üzerinde görünüp, bana doğru gelmeye başladı ve; "Sabretmelisin, sana bu lâzımdır" buyurdu ve kayboldu."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 170

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 327

EBÜ'L-LEYS ALİ (Aâeddîn Ali Menâvî)

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Alâeddîn Ali Menâvî'dir. Sadr-ı a'zam Iyas Paşa'nın hocası Ebü'l-Leys Efendi'nin kızkardeşinin oğlu olması sebebiyle, Ebü'l-Leys Ali diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve doğum târihi bilinmemektedir. 974 (m. 1566) senesinde vefât etti.

Devrinin birçok âlimlerinden ilim tahsil eden Alâeddîn Ali Menâvî, ba'zı medreselerde ders okuttuktan sonra, İnegöl'de İshâk Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 945 (m. 1538)'de Dâvûd Paşa Medresesi, 949 (m. 1542)'de Trabzon Sultanisi, 955 (m. 1548)'de Manisa'da Hâmid Efendi yerine Sultâniyye Medreseleri müderrisliği ve Manisa kadılığı görevlerini

yaptı. 958 (m. 1551) senesinde Taşköprü-zâde İstanbul kadısı olunca, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliği yaptı. 961 (m. 1553) senesinde, Ayasofya Medresesi müderrisi oldu.

Âlim, faziletli, derslerinden ve sohbetlerinden çok kimsenin faydalandığı zât olan Alâeddîn Ali Menâvî hakkında, Dâvûd-zâde Muhammed Efendi'nin vasıtasıyla Şam'dan İnegöl'e gelip, İnegöl câmii'nde va'z eden sâlih bir zât şöyle nakleder: "Şam'dan gelip, ziyâretçilerle oturup sohbet ettiğimiz esnada, Alâeddîn Ali Menâvî hazretleri şöyle anlattı: Ben uykudayken, Resûlullah (s.a.v.) bana; "Yâ Molla Ali! Sana, Nisan bulutu ve Süleymân aleyhisselâmın kuşu gibi bize devamlı hizmet eden İshak'ın medresesini ihsân eyledik" buyurdu; o şevkle uyandım, sabah olunca Kadıasker Kadri Efendi'nin makamına vardığımda, bana orada bulunanlar; "İnegöl Medresesi'ne müderris oldun" diye müjdelediler ve tebrik ettiler. Sonra İnegöl'de İshak Paşa Medresesi'ne müderris olunca, Allahü teâlâya şükür ve duâ edip secde ettim."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 109

EBÛ SA'ÎD BİN SUN'ULLAH

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Sa'îd bin Sun'ullahtır. Tebrîz'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 980 (m. 1572) senesinde İstanbul'da vefât etti. Şeyh Vefâ Câmii bahçesinde medfûndur.

Babasından ilim tahsil ettikten sonra, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin sohbetleriyle şereflenip, feyz aldı. Mevlânâ Abdürrahmân Câmî ile birlikte Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hizmetinde bulundu. Daha sonra talebe yetiştirmek üzere vazîfelendirildi. Horasan'dan Azerbaycan'a gidip, Allahü teâlânın yüce dînini ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmaya, yaymaya ve talebe yetiştirmeye başladı. 905 (m. 1499) senesinde, Safevî hânedanından olan Şah İsmâil ortaya çıkıp, İran'da Eshâb-ı Kirâm düşmanlığı ve sapıklık yaygınlaştığı zaman, Bitlis'e gidip, orada irşâd vazîfesini yürüttü. Daha sonra **"Vatan sevgisi imândandır"** hadîs-i şerîfi mucibince tekrar Tebrîz'e döndü. Ebû Sa'îd bin Sun'ullah hazretlerinin geldiğini duyan Şah Gümrâh onu öldürtmek maksadıyla çağırtıp, bâtıl inançları gereğince kendine secde etmesini emr etti. Ebû Sa'îd hazretleri Ehl-i sünnet i'tikâdında olduğu için bunu kabûl etmedi. Şah Gümrâh, onun heybetinden korktu ve öldürmeye cesâret edemeyip, perişan oldu. Veziri Mir Cemâleddîn İsfahânî'nin teskin etmesiyle o perişan hâlinden kurtuldu.

Ebû Sa'îd hazretleri, o beldenin âlimlerinden Mir Gıyâsüddîn Mensûr'un hizmetine kavuşup, ondan ve diğer âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Molla Ahmed Kazvînî, hac dönüşü Anadolu'ya gidince, Şeyh Ebû Sa'îd de büyük amcası Şeyh Azîz ile birlikte Anadolu'ya gitmek üzere yola çıktıklarında, Şah Tahmasb onları yakalatıp habs ettirdi. Onun mal ve servetine el koydu, bunları çok ucuza sattırdı. Onları idâm ettirmeye karar verdi. Ancak, ba'zı kimselerin yardımıyla, Ebû Saîd bin Sun'ullah hapishâneden kaçıp, Erdebîl'e gitti ve tehlikeden kurtuldu. Fakat amcası zaîf olduğu için onunla gelemedi. Erdebîl'de, iki sene Molla Hüseyn Erdebîlî'nin hizmetinde bulundu. 955 (m. 1548) senesinde, Kânunî Sultan Süleymân İran seferinde Erdebil'i feth edince, Pâdişâh'la birlikte Haleb'e gitti. Pâdişâh ona izzet ve ikram edip, ihsânda bulundu. Daha sonra Pâdişâh'la birlikte İstanbul'a geldi. 971 (m. 1563) senesinde hac ibâdetini yerine getirip, tekrar İstanbul'a döndü.

Ebû Saîd bin Sun'ullah hazretleri zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek, aklî ve naklî ilimlerde parmakla gösterilir idi. Çok cömert ve kerem sahibi idi. Temizliğe son derece önem verirdi. Sözü te'sîrli olup, herkes tarafından kabûl edilirdi.

Kâdı Beydâvi hazretlerinin tefsîrini Türkçeye tercüme etmiştir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 207

EBÜSSÜ'ÛD CÂRİHÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebüssü'ûd Cârihî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 930 (m. 1523) senesinde Mısır'da vefât etti. Amr bin As Câmii civarındaki kendi dergâhına defnedildi.

Ebüssü'ûd Cârihî, ilim ve edebi Şehâbeddîn Merhûmî'den öğrendi. Tasavvuf yoluna girdi. Hârika ve kerâmetler sahibi idi. Çok talebe yetiştirdi. Halktan ve devlet adamlarından çok hürmet gördü. Herkes ona hizmet edip, duâsına kavuşmak isterdi. Dergâhını ta'mir ederler, kiremit taşır harç getirirlerdi.

Ebüssü'ûd Cârihî, yer altında bir sığınak yaptı. Ramazân-ı şerîf ayının başında oraya girer ibâdet ve tefekkürle meşgûl olurdu. Çok az yer, yalnız Kadir gecesi bir tas su içerdi. Belbîs'den bir talebe geldi. Fakat Cârihî onu talebeliğe kabûl etmedi. Bunun üzerine talebe; "Ben uzak yerden geldim. Siz huzûrunuza kabûl etmediniz" dedi. O da; "Uzak yerden geldiğini söyliyerek bana minnet mi yüklüyorsun? Şimdi geldiğin yere dön, üç sene sonra gel" buyurdu. Cârihî, talebelerini çeşitli imtihanlara tâbi tutardı. Bir yıl imtihana tâbi tutmadığını huzûruna almazdı. Şemsüddîn Ebû Sîrî, Ebüssü'ûd Cârihî'nin ileri gelen talebelerinden idi. O şöyle bildirdi; "Cârihî, beni çok imtihana tâbi tuttu. Vefâtına kadar süren birçok imtihanından geçtim, ömrümde ona hiç i'tirâz etmedim."

Ebüssü'ûd Cârihî buyurdu ki: "Otuzüç yaşında idim. senelerce çalışıp öğrendiğim bilgileri ve güzel ahlâkı, insanlara öğretmek için çırpınıyordum. Tek kişi olsun, benden Allahü teâlâya kavuşturan yolu taleb etmiyordu. Gelenler, ancak şu sözleri söylemek için geliyorlardı: "Efendim bana zulmetti", "Hanımım beni üzüyor", "Hizmetçim kaçtı", "Komşum bana eziyet ediyor", "Ortağım bana hiyânet etti". Ben de bu sözler karşısında onlarla uğraşmak istemedim. Yalnızlığı seçtim. Bunun, benim için daha hayırlı olduğunu anladım. Ne kimse beni anladı. Ne de ben kimseyi tanıyabildim."

Çok zaman Ebüssü'ûd Cârihî'yi hâl kaplar, kendinden geçerdi. Birgün vâli ona, bir sepet içinde muz ve nar getirdi. Fakat o kabûl etmedi. Bunun üzerine vâli; "Bunu Allahü teâlânın rızâsı için getirdim" dedi. Cârihî de; "Niyyetin öyle ise, onu fakirlere vermen daha iyidir" buyurdu. Vâli, o muz ve nar sepetini alıp geri döndü. Evine gitti. Cârihî, vâli gittikten sonra, biri a'mâ, iki fakiri ona gönderip; "Muz ve nardan Allahü teâlânın rızâsı için bize veriniz" demelerini söyledi. O iki fakir de vâliye gidip, muz ve nar istediler. Fakat vâli onları kovdu. Hiçbir şey vermedi. Fakirler geri geldiler ve durumu Cârihî'ye söylediler. Bunun üzerine Cârihî, birini vâliye gönderip, şöyle söylemesini tenbîh etti: "Sen, muzun ve narın Allah için olduğunu söylerken yalan söyledin ve sen, Allah için bize birşey ver diyenleri de kovdun. Bundan sonra sakın bizim dergâhımıza gelme." Sonradan o vâlinin bedeninde bir hastalık meydana geldi ve çok geçmeden de öldü.

Ebüssü'ûd Cârihî, vefâtından önce bir talebesine şu tavsiyeyi yaptı: "Müridin olmasın. Şeyhlik yoluna tevessül etme. İmkân nisbetinde insanlardan uzak dur. Çünkü bu zaman kaçmak zamanıdır."

Münâvî onun hakkında şöyle dedi: "Cârihî'nin gece karanlığında yazdığı yazılar ile gündüz yazdıkları arasında hiç fark yoktu." Cârihî buyurdu ki: "Rabbinin ismini hürmetle ve O'ndan korkarak an."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 274

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 129

EBÜSSÜ'ÛD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinin en meşhûrlarından. Onüçüncü Osmanlı Şeyhülislâmı olup, tefsîr, fıkıh ilimlerinde ve diğer ilimlerde büyük âlim idi. İsmi, Ahmed bin Mustafa'dır. Bağdadlı İsmâil Paşa, yaptığı inceleme ve araştırma neticesinde. İsminin Mehmed değil Ahmed olduğunu tesbit etmiştir. İsminin Ahmed olduğu "Kâmûs-ül-a'lâm"da da yazılıdır. Ebüssü'ûd el-İmâdî ismiyle meşhûr olup. Hoca Çelebi ismiyle de tanınmıştır. 898 (m. 1413) senesinde doğdu. Ba'zı kaynaklarda İstanbul civarındaki Metris köyünde doğduğu kaydedilmiş ise de, kendi vakfiyesinde İskilip'de doğduğu yazılıdır. 982 (m. 1584) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri Eyyûb Sultan'da kendi yaptırdığı medresenin yanında, Eyyûb Câmii karşısındadır.

Ebüssü'ûd Efendi, âlimler yetiştiren bir aileye mensûb idi. Dedesi, meşhûr âlim Ali Kuşcu'nun kardeşi Mustafa İmâdî'dir. Dedeleri Türkistanlı olup, Semerkand'dan Anadolu'ya gelmişlerdir. Ebüssü'ûd Efendi'nin dedesinin babası Mehmed Kuşçu, Timur Hân'ın torunu olan Uluğ Bey'in yakını ve Doğancıbaşısı idi. senelerce Uluğ Bey'in hizmetinde bulunup, sevgisini kazanmıştı. Mehmed Kuşcu'nun oğulları Ali Kuşçu ve Ebüssü'ûd Efendi'nin dedesi olan Mustafa İmâdî, Uluğ Bey'in elinde yetişip ilim öğrenmişlerdir. Mustafa îmâdi. bilhassa tasavvufta yetişip ilerlemiştir. Uluğ Bey'in vefâtından sonra, Ali Kuşçu ve Mustafa İmâdi, aileleri ile birlikte Akkoyunlu devleti pâdişâhı Uzun Hasen'in yanına gittiler. Uzun Hasen onlara yakın alâka gösterdi. Onlarda, siyâsî ve ilmi faaliyetleriyle hizmet ettiler. Burada bulundukları sırada Ali Kuşçu, Osmanlı Sultânı Fâtih Sultan Mehmed Hân'a Uzun Hasen'in elçisi olarak gitmişti. Ali Kuşçu'ya çok iltifât eden Fâtih Sultan Mehmed Hân, onun İstanbul'a gelmesini ısrarla istedi. Uzun Hasen'den müsâade alan Ali Kuşçu, kardeşi Mustafa İmâdî ile birlikte İstanbul'a gelip yerleştiler. Fâtih Sultan Mehmed Hân, onların Tebrîz'den İstanbul'a yaptıkları yolculukları için, günlüğü bin akçe olarak hesaplatıp vermiştir. İstanbul'a geldiklerinde, Fâtih Sultan Mehmed Hân, Ali Kuşçu'yu Ayasofya Medresesi'ne müderris tayin etti. Mustafa İmâdî de, ilim öğretmekle meşgûl olan tasavvuf ehli bir âlim idi. İstanbul'a geldikten sonra, Ali Kuşçu, kızını kardeşi Mustafa İmâdî'nin oğlu Yavsı Muhyiddîn Mehmed'e nikahladı. Bu evlilikden Ebüssü'ûd Efendi doğdu.

Ebüssü'ûd Efendi'nin babası, hem amcası hem de kayınbabası olan Ali Kuşcu'dan ve kendi babası Mustafa İmâdî'den ilim öğrendi. senelerce süren bu tahsilden sonra, babası gibi o da tasavvufa yönelip zamanının meşhûr evliyâsından ve Akşemseddîn hazretlerinin halîfesi olan İbrâhim Tennûri'ye talebe oldu. Onun sohbetlerinde bulunarak, tasavvufda yetişti. Hocası İbrâhim Tennûrî'nin vefâtından sonra, onun halîfesi olduğu için yerine geçti ve İstanbul'da insanları irşâd etmekle meşgûl oldu. İkinci Bâyezîd Hân, ona büyük bir zaviye yaptırdı ve buraya

mülk vakfetti. İkinci Bâyezîd Hân, onun sohbetlerinden çok tad alırdı. Bu sebeble, ekseriya beraber bulunurlardı. Zamanının meşhûr devlet adamları ve âlimleri, "Hünkâr Şeyhi" lakabıyla da anılan Yavsî Muhyîddîn Mehmed İskilîbî'nin sohbetine gelirler, dergâhı dolup taşardı. Meşhûr tarihçi Hoca Sa'deddîn Efendi, bu hâli şöyle ifâde etmiştir: "Sultanların Şeyhi, Şeyhlerin Sultânı olmuş, herkesin gönlünü kazanmıştır."

Böyle bir zâtın oğlu olan Ebüssü'ûd Efendi, önce babasından ilim öğrendi. Onun terbiyesi altında yetişti. Ebüssü'ûd Efendi, küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayıp, çocukluk ve gençlik çağında babasından ders aldı. Babasından Hâşiye-i Tecrid'i, Şerh-i Miftâh'ı bütün haşiyeleri ile birlikte iki kerre ve Şerh-i mevâkıf'ı baştan sona tahkîk ederek, iyice okudu. Miftâh-ül-ulûm adlı meşhûr eserin metnini ezberledi. Babası, vefât edinceye kadar onun yetişmesi için gayret gösterip, ders vererek eğitip terbiye etti ve icâzet verdi. Babasından sonra;' meşhûr Osmanlı âlimlerinden Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'den, tefsîr ve hadîs ilimlerinde âlim ve kayınbabası olan Mevlânâ Seyyidî Karamânî'den ve meşhûr Osmanlı âlimi Müftiy-yüs-Sakaleyn İbn-i Kemâl Paşa'dan ilim öğrendi. Tahsilini tamamlayıp, ilimde yetiştikten sonra, zamanının Şeyhülislâmı olan İbn-i Kemâl Paşa'nın emri ile Çankırı Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Fakat bu vazîfeye gitmeden, o sırada İnegöl'de İshak Paşa Medresesi müderrisi Bursalı Şems Çelebi vefât ettiğinden, 922 (m. 1516) senesinde onun yerine ta'yin edildi. Bu sırada yirmialtı yaşlarında idi. Bu sırada Osmanlı Devleti, mühim hâdiselere ve önemli gelişmelere sahne oldu. Yavuz Sultan Selim Hân, Çaldıran'da Şah İsmâil'i ve Safevîleri Anadolu'dan çıkararak, Güneydoğu sınırlarının güvenliğini sağladı. Bir yıl sonra Mısır üzerine yaptığı sefer neticesinde, halifelik Osmanlılara geçti.

Ebüssü'ûd Efendi, İnegöl'deki İshâk Paşa Medresesi'ndeki müderrislik vazîfesinden 926 (m. 1520) senesinde alındı. On ay sonra 927 (m. 1521)'de İstanbul'da Dâvûd Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Aynı sene, Sa'dî Efendi yerine Mahmûd Paşa Medresesi'ne, 931 (m. 1524)'de İkinci Vezîr Mustafa Paşa'nın Gebze'de yaptırdığı medreseye ta'yin edildi. 932 (m. 1525)'de ise, Kireççi-zâde yerine Bursa Sultaniye Medresesi'ne ta'yin edildi. 934 (m. 1527) senesinde Abdüllatîf Efendi yerine Sahn-ı semân Müftî Medresesi müderrisliğine terfi olundu. Bu vazîfesi beş sene sürdü. Çok sayıda ve kıymetli âlimler yetiştirdi.

939 (m. 1532) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bursa kadılığı önemli mevkilerden idi. Bu vazîfede başarılı olan İstanbul kadılığına, İstanbul kadılığında muvaffak olan da Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edilirdi. Bundan sonra da şeyhülislâmlık makamına getirilirdi. Ebüssü'ûd Efendi, Bursa'da bir yıl kadılık yaptıktan sonra, İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesinde başarılı hizmetler yaptı. Bu vazîfesinde adlî işlerin tamâmına, belediye reîsliğine, denetleme ve ta'kib müesseselerinin tamâmına ve idâri işlerin bir kısmına bakıyordu. Ebüssü'ûd Efendi, bu vazîfesinde öyle serî ve çok çalışıyor, işleri öyle yürütüyordu ki, yanında çalışan kâtibler ona yetişemiyorlardı. Bu sebeple kâtiblerden bir grup günün yarısında, diğer bir grub da günün diğer yarısında işleri yetiştirmeye çalışıyorlardı, İstanbul kadılığı, ilmiye sınıfı için önemli bir mevkî idi. Ebüssü'ûd Efendi'nin İstanbul kadılığı vazîfesi üç sene sürdü. Bu zaman içinde fevkalâde başarı ve mehâretle kadılık yaptı. Bundan sonra, ilmiye sınıfı için en yüksek makamlardan sayılan kadıaskerlik vazîfesine ta'yin edildi. Normalde Anadolu kadıaskeri, sonra da Rumeli kadıaskeri olması gerekirken, bir rütbe atlanarak, 944 (m. 1537) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Sekiz sene bu vazîfede bulunarak, büyük hizmetler yaptı. Ebüssü'ûd Efendi, kadıasker ta'yin edilmeden önce gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlatmıştır: "Kadıasker olmadan bir hafta önce, rü'yâmda Fâtih Sultan Mehmed Câmii'nin mihrabında benim için bir seccade serilmiş olduğunu

gördüm. Halka İmâm oldum ve sekiz rek'at namaz kıldım. Bu rü'yâdan sonra kadıasker oldum. Meğer bu rü'yâ, kadıaskerlikte sekiz sene kalacağıma işâretmiş. Keşke kıldığım o sekiz rek'atlık ikindi yerine yatsı namazı kılmış olsaydım."

Ebüssü'ûd Efendi, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın sevip değer verdiği, pek kıymetli bir âlim idi. Kanunî, onu bütün seferlerinde yanında bulundurdu. 948 (m. 1541) senesinde Budin'in fethinde, kiliseden câmiye çevrilen bir câmide, Pâdişâh Kânûnî'ye ve orduya Cum'a namazı kıldırdı. Pâdişâhın emri üzerine, Budin'in ve Orta Macaristan'ın tapu ve tahrir işlerini yaptı. Mühim hizmetler yaptığı bu vazîfesinden sonra, 952 (m. 1545) senesinde Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'den sonra şeyhülislâm oldu. Bu sırada ellibeş yaşında bulunuyordu. Otuz sene şeyhülislâmlık yaparak, dîne ve devlete üstün hizmetler yaptı.

Ebüssü'ûd Efendi, şeyhülislâm olmasıyla ilgili bir rü'yâsını şöyle anlatmıştır: "Henüz daha medresede talebe iken, bir gece rü'yâmda Zeyrek Câmii'ne girdim. Câmi halk ile dolu idi. "Bu topluluk nedir?" dedim. "Resûl-i ekremin (s.a.v.) dîvân-ı se'âdetleridir (toplantılarıdır)" denildi. Hürmetle bir köşede durdum. Önümde de, o devrin müftîsi İbn-i Kemâl Paşa oturuyordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) mihrâbda oturuyordu. Sağ ve solunda Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz edeble ayakta duruyorlardı. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda da bir zât vardı. Kıyafetinden onu Arab zannetmiştim. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ile dizdize denilecek bir hâlde oturuyor ve konuşuyordu. Acaba bu zât kimdir ki, Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz ayakta oldukları hâlde, o, Resûlullahın huzûrunda oturuyor? diyerek hayret ettim. Konuşmalarını dinledim; Peygamber efendimiz (s.a.v.) Arabca konuşuyorlar, o zât ise Farsça söylüyordu. Peygamberimiz (s.a.v.) ona; "Yâ Mevlânâ Câmî, ben Arabca konuşuyorum, sen de Arabca konuş" buyurunca, Arab zannettiğim o zâtın Mevlânâ Abdürrahmân Câmî olduğunu anladım. Mevlânâ Câmî, Peygamberimize; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Bir hatâmdan dolayı sizden özür dilemiştim. Acaba özrüm makbûl olmadı mı?" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); "Ne yolla i'tirâz etmiştin?" buyurunca, şöyle dedi. "Sizi methetmek için yazdığım bir kasidemde; "Onun sırrına eremiyorum, O Arabdır, ben ise Acemim..." demiştim" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); "Beis yok, Farsça konuşman da makbûldür" buyurdu. Sonra Peygamberimiz (s.a.v.), Mevlânâ Câmî'ye hitaben; "Şu oturan kimseyi bilir misin?" diyerek İbn-i Kemâl Paşa'yı gösterdiler. Mevlânâ Câmî; "Bilmem yâ Resûlallah" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); "O, İbn-i Kemâl Paşa'dır ve hâlen ümmetimin müftîsidir" buyurdu. Sonra da beni göstererek; "Ya onun arkasında oturan şu kimseyi bilir misin?" buyurdu. Mevlânâ Câmî yine; "Hayır Yâ Resûlallah" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) "O, Ebüssü'ûd bin Yavsî'dir. O da ümmetimin müftîsî olsa gerektir." buyurdu. Bu sâdık rü'yâdan tam otuz yıl sonra, bu âcize fetvâ işleri vazîfesi verildi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân ve İkinci Sultan Selîm'in saltanatları zamanında 30 sene şeyhülislâmlık yaptı. Osmanlı şeyhülislâmları arasında ençok bu makamda kalıp hizmeti geçen Ebüssü'ûd Efendi'dir. Bu vazîfede bulunduğu sırada çok mühim hizmetler yapmıştır. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Ebüssü'ûd Efendi'yi çok sever ve her önemli işinde onun fetvâsına müracaat ederdi. Süleymâniye Câmii'nin temel atma merasiminde, mihrabın temel taşını Ebüssü'ûd Efendi'ye koydurtmuştur. Devrinde âlimler arasında bir mes'ele hakkında farklı hüküm ortaya çıksa, Kanunî Sultan Süleymân Hân, Ebüssü'ûd Efendi'nin tarafını tercih ederdi. Ebüssü'ûd Efendi, o devirde, devlet kânunlarını dînin hükümlerine uygun şekilde te'lîf etmiştir. Tımar ve zeametlere dâir mevzûlarda verilen kararlar, genellikle Ebüssü'ûd Efendi'nin fetvâlarına dayanmıştır. Mülâzemet usûlü de onun kadıaskerliği zamanında te'sis edilmiştir. Kanunî, arazi kanunnâmesini de Ebüssü'ûd Efendi'ye yaptırmıştır.

Kanunî Sultan Süleymân Hân 974 (m. 1566) senesinde vefât edince, cenâze namazını Ebüssü'ûd Efendi kıldırdı. Onun vefâtı üzerine bir de mersiye yazdı. Bu mersiyesi de, edebiyattaki yüksek derecesini göstermektedir.

Ebüssü'ûd Efendi, sekiz senede Sultan İkinci Selim Hân zamanında şeyhülislâmlık yaptı. Sultan İkinci Selim Hân, Ebüssü'ûd Efendi'ye çok hürmet edip, onu incitecek hareketlerden sakınırdı. Bu dönemde de pek mühim hizmetler yaptı. En mühim hizmetlerinden biri, Kıbrıs'ın fethi için fetvâ vermesi ve Kıbrıs'ın fethini sağlamasıdır. Bu ada, İslâmiyetin ilk zamanlarında Eshâb-ı Kirâm tarafından fethedilmişti. Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs üzerinde târihî bir hakka sâhib olması ve bir de o zaman Kıbrıs'a hâkim olan Venediklilerin, yapılan anlaşmayı bozarak deniz yollarına tecâvüz etmeleri sebebiyle, Kıbrıs'ın fethine fetvâ verdi.

Kuruluşundan beri durmadan gelişen Osmanlı Devleti büyüdükçe, geniş arazileri ve değişik kabileleri içine almıştı. Bütün bunların idâresinde, her devrin âlimleri pâdişâha yardımcı olmuşlar, aldıkları mühim vazîfeler ile hizmet etmişlerdir. Ebüssü'ûd Efendi, bu âlimlerin en başta gelenlerindendir. Zamanında en parlak dönemine ulaşan Osmanlı Devleti'nin bu başarısına büyük katkıları olmuştur.

Ebüssü'ûd Efendi, dînine bağlı, haramlardan ve şüpheli şeylerden son derece sakınan, Allah korkusu çok olan bir âlimdi. Güleryüzlü, tatlı dilli olup, latifeden hoşlanırdı. Etrâfında bulunanlara yumuşaklıkla muâmele ederdi. Çok ibâdet eder ve zâhidâne bir hayat yaşardı. Gayet temiz ve sâde giyinirdi. Heybetinden meclisinde kimse konuşmaz, onun konuşması hürmetle dinlenirdi. Devlet işlerini ve hizmetlerini mükemmel bir şekilde yürütmesi yanında, talebe yetiştirmek ve kıymetli eserler hazırlamakla da vakit geçirirdi. Meşgûliyetinin çokluğuna rağmen, talebelerine zamanında ve aksatmadan derslerini verirdi. Zeyrek civarında Çırçır'da bulunan konağında oturur, müslümanların işlerine bakardı. Belli zamanlarda Topkapı sarayına giderek pâdişâhı ziyâret ederdi. Bu ziyâretlerine giderken devamlı bugün Ebüssü'ûd Caddesi denilen caddeden gittiği, bu sebeple onun ismine izafeten bu caddeye Ebüssü'ûd Caddesi denildiği ba'zı kaynaklarda kaydedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde yetişmiş en büyük şeyhülislâmlardan birisi idi. Cinlere de fetvâ vermesiyle meşhûrdur. Eyyûb Sultan'da Yazılı Medrese adıyla tanınan medresede bulunduğu sırada, bir defasında cinler kendisinden fetvâ sormak üzere gelmişlerdi, içlerinden ba'zısı suâllerini sorarken, diğerleri de medresenin duvarlarına birşeyler yazmışlardı. Cinlerin bu duvarlara yazı yazmaları sebebiyle, o medreseye "Yazılı Medrese" ismi verilmiştir. Bu yazılar, daha sonra üzerlerine badana çekilmek sûretiyle kapatılmıştır.

Ebüssü'ûd Efendi, kendisine sorulan suâllere gayet hakimane cevaplar verirdi. Şeyhülislâmlığı dönemindeki fetvâlarının herbiri, bir kânun maddesi mahiyetindeydi. Bu fetvâları, "Fetâvâ-i Ebüssü'ûd" adlı bir kitapta toplanmıştır. Sorulan suâl manzûm ise, cevabı da kâfiye ve vezin bakımından suâle uygun olarak verirdi. Sorulan suâl nesir ve seçili ise, cevâbı da öyle olurdu. Suâl Arabca ise cevâbı da Arabca, suâl Farsça ise cevâbı da Farsça, Türkçe ise cevâbı da Türkçe olurdu. Çoğu gün binden fazla fetvâ verirdi. İki defa işlerin çokluğu sebebiyle, sabah namazından sonra sorulan suâllere cevap vermeye başlayıp, ikindi namazında bitirmiştir. Birinde 1412, diğerinde 1413 fetvâ verdiği tesbit edilmiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın, Yavuz Sultan Selim Hân'ın ve Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın fevkalâde sevgi ve iltifâtını kazandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın

Ebüssü'ûd Efendi'ye gönderdiği şu mektûp, ona karşı beslediği halisane duyguları dile getirmektedir. Mektûp özetle şöyledir:

"Hâlde hâldaşım, sinde sindaşım (yaşta yaşdaşım), âhıret karındaşım, Molla Ebüssü'ûd Efendi hazretlerine, sonsuz duâlarımı bildirdikten sonra, hâl ve hatırını suâl ederim. Hazret-i Hak, gizli hazînelerinden tam bir kuvvet ve daimî selâmet müyesser eylesin! Allahü teâlânın ihsânı ile, lütuflarınızdan niyaz olunur ki, mübârek vakitlerde, muhlislerinizi şerefli kalbinizden çıkarmayınız. Bizim için duâ buyurunuz ki, yere batasıca kâfirler hezimete uğrayıp, bütün İslâm orduları, mensûr ve muzaffer olup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşalar!... Duâlarınızı, yine duâlarınızı bekleyen, Hak teâlânın kulu Süleymân bî riya."

Ebüssü'ûd Efendi, başta muhteşem bir hükümdâr olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, ilimde Zenbilli Ali Efendi ve İbn-i Kemâl Paşa, İmâm-ı Birgivî gibi âlimlerin, edebiyatta Fuzûlî ve Bâki gibi şâirlerin, mimarîde Mîmâr Sinân, târihte Selânikli Mustafa ve Ali, Nişancı Mehmed, coğrafyada Pîri Reîs, denizcilikte Barbaros ve Turgut Reîs gibi meşhûr kimselerin bulunduğu bir devirde bulunmuş ve o da ilimdeki yüksek derecesi ve mehâretiyle şeyhülislâmlık makamında hizmet etmiştir. Bu devir, Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerindendir. İlimde, san'atta ve diğer birçok husûslarda en meşhûr kimseler bu devrede bir araya gelmiştir. Osmanlı Devleti, o devirde dünyânın yarısına hükmeden muazzam bir devlet idi. Devletin bu hâle gelmesinde, diğer Osmanlı âlimleri gibi, Ebüssü'ûd Efendi'nin de büyük emeği geçmiştir. Hattâ ençok emeği ve hizmeti geçen âlimlerdendir, ömrü boyunca Osmanlı Devleti'nde adâletin yerleşmesinde ve yaygınlaşmasında her türlü çalışmayı yapmış ve pek üstün gayretler göstermiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, yüksek bir âlim olduğu gibi, olgun bir velî idi. Tasavvuf ehline karşı olduğu iddiası asılsızdır. Nitekim, meşhûr tarihçi Peçevî, bu iddia sahiplerini şiddetle tenkid etmekte ve asılsız iddiâlarını ilmî olarak reddetmektedir. Ebüssü'ûd Efendi, tasavvuf ehil olmayan ellerde kalınca, dîne zarar getireceğini bildiği için, ehli olmayanlara sert davranıyordu ki, bu onun din gayretinin açık bir delîlidir. Nitekim, kendisine bu konuda sorulan bir suâle, "Allahü teâlânın ilmi, sonsuz bir derya gibidir. İslâmiyet bu deryanın sahilidir. Biz sahil ehliyiz. Meşâyıh-ı izam ya'nî tasavvuf büyükleri, o sonsuz deryanın dalgıçlarıdır. Bizim onlar aleyhinde söyleyecek herhangi bir sözümüz, olamaz" diyerek cevap vermiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, bütün bu meziyet ve üstünlükleri yanında, edebiyat ve şiir sahasında da yadigâr eserler bırakmıştır. Zamanının şâir ve edîbleri, yazdıkları nefis kasidelerle onu övmüşler, şânını dile getirmeğe çalışmışlardır. Kendisinin Türkçe, Arabca ve Farsça şiirleri vardır. Arabca şiirlerinden "Kasîde-i mimiyye"si en meşhûrudur. Sorulan ba'zı suâllere şiirle cevap verdiği de olurdu. Şiirlerinde daha ziyâde fikir hâkimdir, ya'nî âlimâne ve hâkimânedir. Meselâ;

"Eşk-i pür-hûn ser-be-ser tutdı cihan eknâfını,
Sîne-i sûzânım içre âteş-i hasret gibi."

Ve aynı kasidesinde;

"Âleme beyhude bakma, eyle im'ân-ı nazar,
Sun'i üstâd-ı ezelde, nâzır-ı ibret gibi.

Her biri zerrât-ı ekvânın lisân-ı hâl ile,
Keşfeder sırr-ı cihanı hâtik-i hikmet gibi."

Ebüssü'ûd Efendi, benzeri az yetişen bir âlim idi. Arabcaya ve Arab edebiyatına vukûfîyetini ve bu husûstaki ihtisasını zamanın âlimleri ve Arab şâirleri tasdik etmişlerdir. Arabcayı gayet güzel yazar ve güzel konuşurdu. Şemsî Paşa'nın yazdığı beşyüz beyitlik manzûm

"Vikâye"nin incelemesini yapıp, yanlışlarını göstererek nâzik ve zarif tarzda bir yazı ile iade etmesi meşhûrdur. Sorulan nükteli ve garip suâllere aynı tarzda ve aynı üslûpta cevaplar verirdi. Nüktedan birinin hazîne ma'nâsına gelen "Hızânetü" kelimesinin ve çanak ma'nâsına gelen "Kas'atü" kelimesinin fetha ile mi yoksa kesrâ ile mi okunur diye sorduğu soruya; "La teftah-ül-hızânete velâ teksîr-ul-kas'ate" diye cevap verdi. Burada, "hızâne"yi feth etme, ya'nî "fetha" ile okuma Kas'ayı da kesr etme, "kesre" ile okuma derken, "fetha" kelimesini açma ma'nâsında, "kesre" kelimesini de kırma ma'nâsında kullanarak; "Hazîneyi açma, çanağı da kırma" diyerek, san'atlı bir ifâde kullanmıştır.

Tefsîr ilminde de büyük bir âlim olduğu için, "Müfessirlerin hatîbi" ünvanı verilmiştir. Yine fıkıh ilmindeki yüksek derecesinden dolayı, âlimler arasında "Nu'mân-üssânî (İkinci Ebû Hanîfe)" lakabıyla ve "Müftiy-yüs-sekaleyn (cinlerin ve insanların müftîsi)" ve İbn-i Kemâl Paşa'dan sonra "Muallim sânî" lakabıyle tanınmıştır. Bütün ilimlerde mahir olup, bilhassa tefsîr, fıkıh ve Arabî ilimlerde mütehassıs idi. Asrında İslâm âleminde onun derecesinde bir âlim yetişmemiştir. Zamanında Hanefî mezhebinin reîsliği onda idi. İslâm hukukunda, usûl ve fürû' mes'elelerinde tam bir selâhiyete sâhib idi. Dört mezhebin fıkıh bilgilerine vâkıf idi.

Tîmûr Hân zamanında asrın en meşhûr iki âlimi olan Sa'deddîn Teftâzânî ile Seyyid Şerîf Cürcânî arasında, Arabî ilimlerin bir kolu olan me'ânî ilminde "temsili istihâre" ile ilgili yapılan dünyâca meşhûr bir münâzara, birgün Ebüssü'ûd Efendi ile o devrin meşhûr âlimi olan Hoca Hâfız Taşkendî arasında da mevzû olup, münâzara beş saat sürmüştü. Bu hâdise de Ebüssü'ûd Efendi'nin ilimdeki yüksek derecesini göstermektedir. Dînî hükümleri çok iyi bilen, sağlam karakterli, kimseye haksızlık etmeyen, hatır için asla söz söylemeyen, gayet tedbirli bir âlim idi. Devrin durumunu, şartlarını, halkın örf ve âdetlerini dikkate alır, işlerinde dînin emirlerinden asla dışarı çıkmazdı. Bütün bu vasıflarıyla üstün hizmetler yaptı.

Ebüssü'ûd Efendi, 25 Ağustos 1574 târihinde 84 yaşında iken vefât etti. İslâm âleminde çok tanınmış olduğundan, duyulduğu zaman büyük bir üzüntü ile karşılandı. Cenâze namazını Kadıasker Muhşî Sinân Efendi, Fâtih Câmii'nde kıldırdı. Cenâze namazı için o devrin âlimleri, vezirler, dîvân erkânı ve halk, büyük bir kalabalık hâlinde toplandı. Sultan İkinci Selim Hân. Ebüssü'ûd Efendi'nin vefâtından dolayı pek ziyâde üzülmüştür.

58 sene müddetle müderrislik, kadılık ve şeyhülislâmlık vazîfeleri ile, millete ve devlete çok hizmeti geçmiş, pâdişâhlar ve halk tarafından çok sevilmiş müstesna bir âlim idi. Yetiştirdiği âlimler, yaptığı mühim hizmetler ve yazdığı eserleri ile hem yaşadığı asırda, hem de sonraki asırlarda şükran ve rahmetle yâd edilen ve benzeri az yetişen bir İslâm âlimi idi.

Ebüssü'ûd Efendi'nin talebelerinden ve o devrin en meşhûr şâirlerinden olan Şâir Bâki Efendi, Ebüssü'ûd Efendi'yi metheden şu şiiri yazmıştır.

"Ser-i efâdıl-âfak müftî-i âlem,
Sipihr-i fazl-u kemâl, âfitâb-ı câh-ü celâl,

İmâm-ı saff-ı ef'âdıl, emîr-i hayl-i Kirâm,
Emîn-i dîn-ü-düvel hâce-i hûceste hısâl,

Ebû Hânîfe-i sânî Ebüssü'ûd ol kim.
Fezail içre olupdur efâdıl ona ıyâl."

Ebüssü'ûd Efendi: uzun boylu yanakları çukurca, buğday benizli, ak sakallı, nûrânî yüzlü, vakûr, heybetli idi. Gösterişten uzak bir şekilde giyinir, yiyip içmede, giyim ve kuşamda Eshâb-ı Kirâmın ve Tâbiîn'in yolundan ayrılmayan bir zât idi.

Ebüssü'ûd Efendi'nin İstanbul'da ve İskilip'te yaptırdığı hayratı vardır. İskilip'te, babası Muhyiddîn Mehmed İskilîbî'nin ve annesinin medfûn bulunduğu türbenin yanında bir câmi ve bir medrese, o civarda bir de köprü yaptırmıştır, İstanbul'da Eyyûb'de bir medrese yaptırdı. Kabri, bu medresenin yanındadır. Yine İstanbul'da Şehremini ve Ma'cuncu semtlerinde birer çeşme ve hamam yaptırmıştır. Ma'cuncu'da bir konağı ve Sütlüce'de bahçeli bir yalısı vardı. Tefsîrini bu yalıda yazmıştır.

Talebeleri, Osmanlı sultanlarından İkinci Selîm, Üçüncü Murâd ve Üçüncü Mehmed'in zamanlarında yetişen ilim adamlarının çoğunun hocasıdır. Bunlardan ba'zıları şu zâtlardır: Ma'lûl-zâde Seyyid Mehmed, Abdülkâdir Şeyhî. Hoca Sa'deddîn, Bostan-zâde Mehmed Sun'ullah Efendi, Bostan-zâde Mustafa, meşhûr şâir Bâki Efendi, Hâce-i sultan Atâullah, Kınalı-zâde Hasen ve Ali Cemalî Efendi'nin oğlu Fudayl Efendi gibi âlimler.

Ebüssü'ûd Efendi, kendi oğullarını da ilimde yetiştirmiştir. Dört oğlu iki kızı vardı. Oğullarından Mehmed Çelebi, ilimde yetişip, çeşitli medreselerde müderrislik, Şam vâliliği ve Haleb kadılığı yaptı. "Meylî" mahlası ile meşhûr olup, hattâtlığı ve şâirliği ile de tanınmıştır. Farsçada ve şiirde mehâretli idi. Farsça gazelleri vardır. Bu oğlu, kırk yaşında iken vefât etmiştir.

İkinci oğlu Şemseddîn Ahmed Çelebi, Taşköprü-zâde Ahmed Efendi'den ve babasından ilim öğrendi. Babasına muîd (yardımcı, asistan) oldu. Daha onyedi yaşında iken, Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Sahn-ı semân ve Şehzâde Medresesi'nde de müderrislik yaptı Bu oğlu da otuz yaşlarında vefât etti.

En küçük oğlu Mustafa Efendi'yi kendisi ilimde yetiştirip, icâzet verdi. Önce Sahn Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Edirne Selîmiyye Medresesi'nde de müderrislik yaptı. Selanik, Galata, Bursa, Edirne ve İstanbul kadılığı yaptı. Bundan sonra Anadolu kadıaskerliği, bir sene sonra da Rumeli kadıaskerliği yaptı. Hat san'atında mahir, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilminde âlim idi. Meşhûr fıkıh kitabı "Dürer"e haşiye yazmıştır. Bu oğlu da 43 yaşında vefât etmiştir. Oğullarından Mustafa Çelebi hâriç, diğerleri kendisinden önce vefât etmişlerdir. Kızlarından biri, şeyhülislâm Müeyyed-zâde Abdülkâdir Şeyhî'nin hanımı idi. Bu zât, Ebüssü'ûd Efendi'nin kız kardeşinin oğludur. Diğer kızı, yine şeyhülislâm olan Ma'lûl-zâde Mehmed Efendi'nin hanımı idi. Ba'zı kaynaklarda bir kızının daha olduğu ve onun da Ali Cemâlî Efendi'nin oğlu Fudayl Efendi'nin hanımı olduğu kaydına rastlanmıştır. Ebüssü'ûd Efendi'nin kardeşi Şeyh Nasrüddîn de âlim ve ehl-i tasavvuf bir zât idi. Önce İskilib'de, sonra İstanbul'da insanlara rehberlik ederek irşâd vazîfesi yapmıştır.

Eserleri: Ebüssü'ûd Efendi, tefsîr, fıkıh ilimlerinde ve diğer ilimlerde pekçok eser yazmıştır. Bu eserlerinden bir kısmı şunlardır:

1-İrşâdü akl-is-Selim; meşhûr tefsîri olup, kıymetli bir eserdir. Ebüssü'ûd Efendi yazdığı bu tefsîrde, "Keşşâf" tefsîri ile müfessirlerin başta gelen İmâm-ı Beydâvî'nin "Envâr-üt-tenzîl"ini kaynak olarak almıştır. Bu tefsîrlerden aldığı bilgiler yanına, yeni inceleme ve mütâlâalar da ilâve etmiştir. Evliyâ Çelebi, bu tefsîrden, "Seyehatnâme" adlı eserinde şöyle bahsetmiştir: "Üçbin ulemâdan ve binyediyüz kadar mu'teber tefsîrden istifâde etmek, feyz almak sûretiyle yazdığı tefsîr, hâlen âlimler arasında makbûl ve medhedilen bir tefsîrdir. Ona denk bir tefsîr yoktur." "Mir'ât-ı kâinat" müellifi Nişancı-zâde de bu tefsîr için: "Yazdığı güzel tefsîr-i şerîfi dünyânın en güzel tefsîrlerindendir" demiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, bu tefsîrini nasıl yazdığı hakkında yaptığı açıklamanın bir bölümünde, "Keşşâf" tefsîrinin ve İmâm-ı Beydâvî'nin "Envâr-üt-tenzîl" adlı tefsîrinin, yazılmış tefsîrlerin en meşhûru ve seçilmiş tefsîrler olduğunu belirttikten sonra; "Önceden bu iki kitabı okuyup incelemekle meşgûl olurken, bunların ihtivâ ettiği cevherlere, kıymetli bilgilere, diğer kitaplarda bulduklarımı da ilâve etmek sûretiyle, güzel bir uslûb ile tertîb etmek ve Allahü teâlânın lütfu olarak kalbime doğacak olan şeyleri de, Kur'ân-ı kerîmin şânına uygun bir şekilde ilâve edip Sultan Süleymân'ın hazînei şahânesine hediye etmeyi düşündüm. Lâkin seyahatlerim azmime mâni oldu. Yapılacak işin büyüklüğü beni tereddüde düşürdü. Aradan aylar ve yıllar geçti. Meşgûliyetin çokluğu, muharebelerde, seferlerde, beldelerde dolaşmam bu işe mâni oldu. Baktım ki fırsat elden gidiyor, ecel yaklaşıyor, hayat güneşi batmak, sönmek üzere, artık meşgalemin çokluğuna bakmadan arzu ettiğim kitabı yazmaya karar verdim. Allahü teâlâya sığınarak işe başladım" demektedir.

Ebüssü'ûd Efendi, bu tefsîri yazmaya başlayıp, Sâd sûresine kadar yazınca, Kanunî Sultan Süleymân Hân görmek istemişti. Yazılan kısım takdim edilince, büyük bir hürmetle karşıladı. Ebüssü'ûd Efendi'nin o zaman ikiyüz akçe olan meşihat yevmiyesini beşyüz akçeye çıkardı. Büyük ihsân ve ikramlarda bulunup, hil'at (elbise) giydirmişti. Bu tefsîr 973 (m. 1566) senesinde yazılıp tamamlanınca, Ebüssü'ûd Efendi'nin yevmiyesine yüz akçe daha ilâve edilerek altıyüz akçeye çıkarıldı. Tefsîr yazılıp tamamlandıktan sonra, Mekke'ye ve Medine'ye iki nüsha gönderilip, o zaman ilim öğrenmekte olan talebelerin istinsah etmesine, yazarak çoğaltmalarına izin verildi. Bu tefsîrin İstanbul kütüphânelerinde ve Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde bulunan kütüphânelerde çok sayıda yazma nüshaları vardır. 1275-1285 (m. 1858-1868) seneleri arasında, Bulak'ta müstakil olarak ilk baskısı yapıldı. Yine Bulak'ta 1289 (m. 1872) senesinde İmâm-ı Râzî'nin tefsîr-i kebîri "Mefâtîh-ül-gayb" kenarında ikinci baskısı yapıldı. Daha sonra 1307-1308 (m. 1889-1890) senelerinde, Kâhire'de müstakil olarak üçüncü baskısı yapıldı. Aynı yıllarda İstanbul'da Dâr-üt-tabâat-il-âmire matbaasında, yine İmâm-ı Râzî'nin tefsîri kenarında dördüncü baskısı yapıldı. 1372 (m. 1952) senesinde, Mısır'da beş cild hâlinde beşinci baskısı yapıldı. Ebüssü'ûd Efendi'nin. bu tefsîri üzerine şerh ve ta'likler, incelemeler yazıldı. Bu tefsîr, Mısır'da Câmi'ul-Ezher'de ders olarak okutulmuştur. 2-Ma'rûzât, 3-Hasm-ül-hılâf, fil-meshi alel-hıfâf, 4-Tehâfüt-ül-emcâd fî evveli kitâb-ül-cihâd, 5-Meâkıd-üt-tarâf fî evveli tefsîri sûret-il-fethi min-el-keşşâf, 6-Gamezât-ül-melîh fî evveli mebâhıs-il-kasr-ıl-âm minet-telvîh, 7-Tevâkıb-ül-enzâr fî evveli menâr-ül-envâr, 8-Ta'likatün alel-Hidâye; Burhâneddîn Mergınânî'nin "El-Hidâye" adlı meşhûr eserinin "Kitâb-ül-bey" kısmına yazdığı bir ta'likdir. 9-Fetvâlar Ebüssü'ûd Efendi'nin fetvâları, Bostan-zâde Muhammed bin Ahmed Efendi tarafından toplanmıştır. Bâblara ve fasıllara ayrılmıştır. 10-Kânunnâmeler: Ebüssü'ûd Efendi'nin fetvâ şeklinde tertîb ettiği kısımları ihtivâ eden bir eserdir. 11-Risâletü vakfünnuküd, 12- Galatât-ül-avvâm, 13-Tescil-ül-vakf, 14-Kânûn-ül-muâmelât, 15-Risâle-i mesh, 16-Münşeât, 17-Kıssa-i Hârût ve Mârût, 18-Tuhfet-üt-tullâb fil-münâzarât, 19-Risâletün fil-ed'ıyyet-il-me'sûre, 20-Mektûpları, 21-Şiirleri; Arabca, Farsça ve Türkçe şiirleri olup, Kasîde-i mîmiyye'si meşhûrdur. Kanunî Sultan Süleymân Hân için yazdığı Arabca mersiye en meşhûr şiiri olup, çok mükemmel bir mersiyedir. Bu mersiyesi o devrin Arab âlimlerinden Garseddîn Ahmed Halebî ve Şemseddîn Muhammed Halebî tarafından şerhedilmiştir.

Ebüssü'ûd Efendi, fetvâsında buyuruyor ki: "Bir tavuk boğazlanıp, içi ve gursağı çıkarılmadan, kaynar suda haşlasalar, yolsalar, yemesi helâl olmaz, haramdır. Kesip içi ve

gursağı çıkarılıp, içi yıkandıktan sonra haşlanırsa, tüylerine necâset bulaşmamış ise, yemesi helâl olur."

Ebüssü'ûd Efendi, fetvâsında diyor ki: "İmâm, âmel-i kesîr oluncaya kadar tegannî ederse, yahut üç harf ziyâde ederse, namazı fâsid olur. Tegannî, ırlamaktır, sesini hançeresinde terdîd edip, ya'nî tekrarlayıp türlü sesler çıkarmaktır."

Ebüssü'ûd Efendi, fetvâsında buyuruyor ki: "Bir köyde veya mahallede mescid olmayıp, cemâatle namaz kılmasalar, hükümet bunlara zorla mescid yaptırmalıdır. Cemâati ihmâl edenleri ta'zir etmelidir. Dokuzyüzkırk (m. 1533) senesinde bu husûsta her vilâyete emr gönderilmiştir. Murâd Molla Kütüphânesi'ndeki, Ebüssü'ûd Efendi fetvâsında; "**Suâl:** Namazda otururken, şehâdet parmağı kaldırmak mı, kaldırmamak mı daha iyidir? **Cevap:** Her ikisi de iyi demişlerdir. Fakat parmağı kaldırmamak daha iyi olduğu meydandadır."

Ebüssü'ûd Efendi'nin "Kaza ve Kader" risalesinin tercümesi şöyledir:

"Din bilgisi kuvvetli olan bir kimse, nefsine uyup, gece-gündüz günah işlese, tanıdıktan, kendisine emr-i ma'rûf ve nasihat ettiklerinde, bunlara karşı; "Benim içki içeceğimi, Allahü teâlâ ezelde takdîr edip, Levh-i mahfûzda yazmıştır. Onun için, ister istemez, bu günahları bana yaptırmaktadır" dese, ya'nî insan kaza ve kadere mağlûb bir hâldedir. Kaderi yerine getirmeğe mecbûr ve günah işlemekte ma'zûrdur dese, bu sözünü akl ve nakl ile isbâta kalkışarak dese ki: Allahü teâlâ, hiçbirşeyi yaratmadan önce, yapacağı şeyleri biliyordu. Bunlar, elbette meydana gelecektir. Yaratmıyacağı şeyleri de biliyordu. Bunlar da, elbette meydâna gelmiyecektir. İnsanlar, bunları hiç değiştiremez. Allahü teâlânın ezelî kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmde haber verdiği şeyler de, ister istemez meydana gelecektir. Âlimlerimizin büyüklerinden, Fahreddîn-i Râzî de böyle söylüyor. Yasin suresindeki; **"Onların îmân etmiyeceklerini ezelde söyledik"** ve Müddessir suresindeki; **"Onu yalnız yarattım, sonra çok mal, her işine hazır yardımcı çocuklar ve yüksek rütbe ve mevki verdim. Fakat o, bunları az görüp daha istedi ise de, arttırmadım. Çünkü, benim. Kur'ânıma ve Peygamberime inanmadı, inad etti. Sonra, onu Cehennemde** (Sa'ûd) **adındaki ateşten tepelere koyacağım", "Ebû Leheb'in elleri kurusun! Sonra kurudu"** âyet-i kerîmelerinde Allahü teâlâ, bir kimsenin îmân etmiyeceğini haber veriyor. Bunlar îmân ederse, kelâm-ı ilâhînin yanlış olmasına sebep olur, bu ise, olamaz. O hâlde bunlar îmân edemez. Bunun gibi, kâfirlerin îmân etmiyeceklerini biliyordu. Bunlar îmân ederse, ilm-i ilâhînin yanlış olması îcâb eder. Kâfirler îmâna gelemez. Demek ki, insanlarda ihtiyâr, irâde-i cüz'iyye kalmıyor.

Günah işliyen o âlim, Fahreddîn-i Râzî'nin bu sözlerini bitirdikten sonra dese ki: insan, bir işi yapmayı, yapmamaktan iyi görür ve yapar. Bu görüşü, tercihi, insandan değildir. O hâlde insan, işi yapmağa mecbûrdur. Nitekim, Fahreddîn-i Râzî, Bekâra sûresinin baş tarafındaki, **"Allahü teâlâ onların kalblerini mühürlemiştir"** âyet-i kerîmesinden de, cebr lâzım gelir. Çünkü, Allahü teâlâ, kalbde küf'r arzusunu yaratınca, insan kâfir olmağa mecbûr olur, dedi. Demek ki, insanın her hareketi, yaprakların sallanması, ayın, güneşin hareketi gibidir. Nitekim, onlar da, canlı imiş gibi hareket ediyor, insan da, ihtiyârı ile hareket ediyormuş gibi görünüp, mecbûrî hareket etmektedir. Nitekim Mûsâ aleyhisselâm, Âdem aleyhisselâma dedi ki: "Allahü teâlâ seni, kendi kudreti ile yarattı. Rûhundan sana verdi. Melekleri sana karşı secde ettirdi. Seni Cennete koydu. Sonra, insanlar senin yüzünden Cennetten çıktı." Âdem aleyhisselâm cevap verip; "Allahü teâlâ, seni Peygamber yaptı. Sana levhalar hâlinde Tevrat gönderip, herşeyi bildirdi. Tevrat bu levhalara ne zaman yazıldı?" deyince; "Seni yaratmadan önce" dedi. Bunun

üzerine, Âdem aleyhisselâm sorup; "Benim Cennette hatâ edip çıkarılacağım Tevrât'da yazılı mı?" deyince, "Evet" dedi. Âdem aleyhisselâm da; "O hâlde ben, Allahü teâlânın, kitabında yazdığını yaptım" diyerek, hak kazandığını bildiren hadîs-i şerîf de, sözümün doğru olduğunu gösteriyor, dese, bu kimseyi günah işlemesine bırakmak caiz olur mu? Yoksa bunu, i'tikâdından vaz geçirip, tövbe etmesi emr olunur mu?

Cevap: Bunu o hâlde bırakmamalıdır. Sözlerinden anlaşıldığı gibi, "İnsan günah işlemeğe mecbûr ve kötülüklerinde ma'zûrdur. İbâdetlere sevâb, günahlara azâb olmaz" diye inanıyorsa zındıktır. Hemen öldürülmesi lâzımdır. Eğer ibâdetlere sevâb, günahlara azâb vardır amma, insan bunları yapmağa mecbûrdur. Herkes kaza kader elinde esîrdir diye, günahlarına üzülüyorsa, bu bozuk i'tikâdını düzeltmesi emr olunur. Sözlerinin yanlış olduğu bildirilir ve doğrusu anlatılır. Cevap şöyle verilir: Yapılacak günahları, Allahü teâlâ, ezelde biliyordu. Fakat, insanın iyiliği, kötülüğü, Cennetlik, Cehennemlik olacağı, son nefeste belli olur. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **Bir kimse, bütün ömrünce, Cehennem ateşine götürecek günahlar yapar. Bu kimse, ömrünün son günlerinde, Cennete götürecek iyilikler yaparak Cennete gider."** Bu günah işliyen âlim, bu hâl üzere yaşayıp ömrü bu hâlde tamamlanacağını Allahü teâlânın bildiğini nereden anladı ki kendini, son nefese kadar günah işlemeğe mecbûr sanıp, iyi olmaktan ümidsiz bulunuyor. Birçok inâdcı, azgın kâfirlerin, son günlerinde îmâna geldiği çok görülmüştür. Kendinin de, böyle düzeleceğine niçin ihtimâl vermiyor. Niçin iyiliğe dönmüyor? Ölünceye kadar günah işliyeceği, kendisine bildirildi mi? Belli bir kâfirin bile, ebedî kâfir kalacağını, Allahü teâlânın bildiğini kimse söyleyemez. Kur'ân-ı kerîmde haber verilen kâfirlerin, küfre mecbûr olmaları ve bunların îmâna çağrılmaları, ellerinden gelmiyen bir işi istemek demek olacağı da, yanlış sözdür. Çünkü ilim, ma'lûma tâbidir. Allahü teâlâ, olacak şeyleri, olacağı için biliyor. Kur'ân-ı kerîmde haber verilen şeyler de, olacakları için bildiriliyor. Bir ressamın, at resmi yapması, at o şekilde olduğu içindir. Yoksa, atın o şekilde olması, ressam, öyle yaptığı için değildir. Allahü teâlânın ba'zı kimselerin îmâna gelmiyeceklerini bilmesi ve Kur'ân-ı kerîmde haber vermesi, onlar, kendi arzuları ile küfür üzere kalmağı niyet edip, îmân etmek istemedikleri içindir. Yoksa, bunların kâfir olması, Allahü teâlânın bunları kâfir bildiği ve haber verdiği için değildir. Eğer Allahü teâlâ bildiği için kâfir olmağa mecbûr kalınsaydı, Allahü teâlânın kendi yaratmasında da irâde, ihtiyâr sahibi olmayıp, mecbûr olması lâzım gelirdi. Çünkü, kendi yaratacaklarını da ezelde biliyordu. O hâlde bunlar, kendi irâde ve ihtiyârları ile kâfir oluyor. Allahü teâlâ, ezelde bildiği için, haber verdiği için kâfir olmağa mecbûr değildirler, îmâna çağırılmaları da, olmıyacak şeyi istemek değildir. Kur'ân-ı kerîme topluca imân etmek yetişir. Her yerine ayrı ayrı îmân etmek istenmiyor ki, Kur'ân-ı kerîmde yazılı kâfirlerin, kendi imansızlıklarına da îmân etmeleri lâzım gelsin.

İrâde ile yapılan işleri yapmak arzusunu, Allahü teâlânın yaratması da cebr olmaz. O arzuyu Allahü teâlâ yaratır ise de, insan kesb etmektedir. Allahü teâlânın irâdesi, birşeyi yalnız yaratmağa veya yalnız yaratmamağa mahsûs olmayıp, her ikisine de şâmil olduğu gibi, insanın irâdesi de böyledir. İşi yapmayı da yapmamayı da irâde edebiliriz. Ya'nî yapmayı istediğimiz anda, yapmamağı da istiyebiliriz. Bir işi yaparken, hiç kimse, bu işi yapmamak elimde değildi, demez. Âdem ve Mûsâ aleyhimüsselâm konuşması cebr göstermez. Mûsâ aleyhisselâm, bu kadar ihsân sahibinin emrine karşı, irâdeni kullanırken, neden dikkat etmedin demiş, Âdem aleyhisselâm da, işin yapılmasını irâde ve ihtiyâr edeceğimi, Allahü teâlânın ezelde bildiğini Tevrat'da okuduğun hâlde ve bu işden meydana gelecek nice fâideleri bildiğin hâlde, beni ayıplamak sana yakışmaz demiştir. Herşeyin doğrusunu Allahü teâlâ bilir."

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 301

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 398

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1002

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 183

5) Peçevî Târihi cild-1, sh. 52

6) Beyân-ül-hak sh. 932

7) Brockelmann Sup-2, sh. 651

8) Mir'ât-üt-hakikât cild-2, sh. 131

9) Fevâid-ül-behiyye sh. 81

10) Devhât-ül-meşâyıh sh. 23

11) Mir'ât-ı kâinât cild-2, sh. 131

12) Ikd-ül-manzûm (Vefeyât kenarında) cild-2, sh. 282

13) Kâmûs-ül-â'lâm cild-1, sh. 722

14) Menâkıb-ı Ebüssüûd (Menâkıb mecmûası). Süleymâniye Kütüphânesi. Es'ad Efendi kısmı. No: 3622

15) Keşf-üz-zünûn cild-1 sh. 65, 247, 898 cild-2 sh. 1219, 1481, 2036

ECE-ZÂDE MUHAMMED MUHYİDDÎN EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi Muhammed ve lakabı Muhyiddîn olup, Ece-zâde Muhammed Muhyiddîn Efendi diye tanınır. Ulemâdan Ya'kûb Efendi'nin oğludur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 924 (m. 1518) senesinde vefât etti. Vefât senesinin 939 (m. 1532) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir.

O zamanda bulunan âlimlerin büyüklerinden olan Mevlânâ Hatîbzâde'den okudu. Daha başka âlimlerin derslerinde de bulunarak, mükemmel bir şekilde yetişti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, İznik Medresesi'ne müderris oldu. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, kadılık mesleğine yöneldi.

Ece-zâde hazretlerinin ba'zı akrabaları rivâyet etmişlerdir ki; Yavuz Sultan Selim Hân, şehzâdeliği sırasında Trabzon'da sancakbeyi olarak bulunurken, Ece-zâde de orada idi. Birbirleri ile yakından tanışırlar, sohbet ederlerdi. Yavuz Sultan Selim Hân bu zâtı çok sever, iltifât ederdi. Ece-zâde yetişip kemâle geldikten ve bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, Yavuz Sultan Selim Hân'ın, babası Sultan Bâyezîd Hân'a tavsiye ve ricası ile Trabzon kadılığına ta'yin olundu. Bundan sonra çeşitli kasabalarda kadılık yaptı. Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh olunca, Ece-zâde'yi Selanik ve daha sonra da Bursa kadılığına ta'yin etti. Yine Yavuz Sultan Selim Hân, aynı zamanda bu zâtın kardeşi olan Zünnûn Çelebi'yi de Filibe kadılığına ta'yin etti.

Aklı ve zekâsı çok yüksek, zihni ve anlayış kabiliyeti çok kuvvetli, bir zât idi. Dînimizin emirlerine tam riâyet etmekte gayret ve sadâkat sahibi idi. Duâsı makbûl olanlardan idi. İslâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış olup, beğenilen, sevilen, rağbet edilen güzel sıfatları kendinde toplamış idi. Her hareketi gayet muntazam ve düzenli, her tavrı ölçülü ve seviyeli idi. Bütün hareketleri yerli yerinde idi. Geçmiş büyük zâtların güzel vasıfları ile vasıflanmış bir hâli vardı. Bu güzel hasletleri ile tanınıp sevilen, çok iyilik, ikram ve ihsân sahibi, makbûl bir zât idi.

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 342

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 404

EFDAL-ZÂDE (Hamîdüddîn Hüseynî)

Osmanlı Devleti'nin yedinci şeyhülislâmı. İsmi Hamîdüddîn bin Efdalüddîn el-Hüseynî'dir. Efdalzâde Hamid Efendi adıyle meşhûrdur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 903 (m. 1498) veya 908 (m. 1503) senesinde. Şubat ayında vefât etti. Eyyûb Sultan mezarlığına defnedildi.

Önce babası Efdalüddîn Efendi'den, sonra zamânının âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra da Molla Yegân'ın hizmetine girdi. Molla Yegân'ın yanında tahsilini tamamladı. Bursa Kaplıca'daki Sultan Murâd Hân Medresesi müderrisi oldu. Burada talebe yetiştirirken, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında vazîfesinden alındı. Hamidüddîn de İstanbul'a geldi. Fâtih Sultan Mehmed Hân birgün İstanbul'da gezerken, Efdal-zâde Hamîdüddîn'e rastladı. Fâtih'in yanında âlimler de vardı. Böyle ara sıra şehri gezmek Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın âdeti idi. Karşılıklı selâmlaştılar. Fâtih; "Sen Efdal-zâde değil misin? Ben seni tanıdım. Yarın dîvânda hazır ol" dedi. Ertesi gün vezirler Fâtih'in odasına girince, Efdal-zâde Hamîdüddîn'in gelip gelmediğini sordu. Vezirler de geldiğini söylediler. Görüşme sonunda, Bursa'daki Muradiye Medresesi'ne günlük elli akçe yevmiye ve imâretten de kâfi miktarda iaşe ile müderris ta'yin edildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın elini öptü ve duâsını aldı. Fâtih, Efdalzâde'ye ilimle daha fazla meşgûl olmasını tavsiye etti. Efdal-zâde de bundan sonra kendini tamamen ilme verdi. Hattâ çok çalışmasından dolayı sakalının döküldüğünü ve belinin büküldüğünü söylerler. Hidâye kitabını şerheden Ekmelüddîn'in şerhine haşiye yazdı. Daha sonra Fâtih Câmii etrâfında bulunan Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. Sahn-ı semân'da müderris iken. Ailesiyle civarda bulunan bir köye taşındı. Haftada dört gün medreseye gelir, normal derslerini verirdi. Medrese ile ikâmet ittiği köyün arası uzak olmasına rağmen, derslerini hiç aksatmazdı. Fâtih Sultan Mehmed bir gazâdan dönünce, âlimler karşılamaya çıktılar. Sultan. Efdal-zâde'yi görünce: "Duydum ki sen bir köyde otururmuşsun. Tâ o köyden İstanbul'a gelip, dört dersi büyük bir titizlikle okuturmuşsun. Sen üzerine düşeni yaptın. Biz de üzerimize düşeni yaparız" dedi. Oradaki âlimlere savaş ganîmetlerinden birer esîr, Efdal-zâde'ye ise iki esîr hediye etti. Daha sonra Efdal-zâde Hamîdüddîn, İstanbul kadılığına getirildi. Ba'zı kaynaklar. Efdal-zâde'nin İkinci Bâyezîd zamanında İstanbul kadısı olduğunu söylerler. Hattâ Edirne'de de kadılık yaptığı Kâsım Paşa'nın yaptırdığı câminin vakfiyesinden de anlaşılmaktadır.

Efdal-zâde, Sultan İkinci Bâyezîd zamanında, 901 (m. 1495)'de Osmanlı devletinin en yüksek ilmî makamı olan şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Yedi sene kadar bu vazîfede kaldı. Buna göre vefât târihi 903 (m. 1497) olmayıp 908 (m. 1503) senesi olmaktadır.

Dînî ilimler kadar, fennî ilimleri de çok iyi bilirdi. Hattâ, eğer çeşitli ilimlere dâir kitaplar kaybolsa bile, Efdal-zâde onların hepsini hafızasından yazabilir demişlerdir. Bu derece ilmi ile beraber, ahlâkı da çok güzeldi. Çok sabırlı olup, hiç kızmazdı. Bir seferinde bir kadın, bir adamdan da'vâcı oldu. Muhakeme sonunda kadın haksız çıktı. Buna tahammül edemeyen kadın, ileri geri konuştu. Efdal-zâde kadına dönüp; "Senin bu şekilde hareket etmekten maksadın hükmü değiştirmek ise, bu imkânsız, kanunlar neyi emrediyorsa o olur. Yok eğer benî kızdırmak istiyorsan, boşuna yorulursun" diye cevap verdi.

Efdal-zâde Hamîdüddîn, pekçok hayr ve hasenat işlerdi. Edirnekapı yolu üzerinde Üçbaş Mescidi'ni, Fâtih'de Keskin Dede Zâviyesi'nin yakınındaki Keskin Dede Mescidi'ni ve Şekerciler

Hânı yakınında da bir medrese yaptırdı, İstanbul vakıfları tahrir defteri kayıtlarına göre, medrese yapıldığında 200 000 akçe, çok sayıda kitap, medrese yanında; geliri 20 000 akçe olan 6 dükkân, Galata'da geliri 3440 akçe olan 3 dükkân ve dört mahzen ile ba'zı yerlerde odalar ve dükkânlar vakfetmişti. Bugünkü Malta'da olan Medrese yıkılmış ve yerine dükkânlar yapılmıştır.

Efdal-zâde, kıymetli kitaplar da yazmıştır. Ba'zıları şunlardır: 1-İsfehânî'nin Şerhu Tavâlî'si üzerine haşiye, 2-Hâşiyetü alâ şerhi muhtasar lis-Seyyid Şerîf, 5-Ecvibe-i müknia alâ şârih-i Hidâye liş-Şeyh Ekmelüddîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 84

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 191

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 38

4) Fevâid-ül-behiyye sh. 69

5) El-Kevâkıb-üs-sâire cild-1, sh. 186, 187

6) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 256

7) Devhât-ül-meşâyıh sh. 14

8) Et-Tabakât-üs-Seniyye cild-3, sh. 185, 196

9) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 222

10) Keşf-üz-zünûn sh. 1116, 1857

EHÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Yûsuf bin Cüneyd Tokadî olup, Ehî Çelebi diye meşhûrdur. Doğum târihi belli değildir. Tokat'ta doğdu. 905 (m. 1499) senesinde İstanbul'da vefât etti. Aksaray ile Topkapı arasında yaptırdığı câminin yanında medfûndur.

Ehî Çelebi, ilk tahsilini Merzifon'da yaptı. Merzifon Medresesi'nde müderris olan Seyyid Ahmed Kırimî'den okudu. Sonra Sultan Bâyezîd Hân'ın hocası Molla Selâhaddîn'den ve Molla Hüsrev'den ilim tahsil etti. İcâzet (diploma) aldıktan sonra, Bursa'da Molla Hüsrev'in yaptırdığı medreseye müderris oldu. Sonra Edirne'de Taşlık Medrese'ye, daha sonra İstanbul'da Kalenderhâne Medresesi'ne ve Mahmûd Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Çok talebe yetiştirdi. Bilâhare yine Bursa'da Sultan Medresesi'ne ta'yin oldu. Sonunda İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerine ta'yin edilerek, ilim âşıklarına bilgiler sundu. Bu vazîfede iken Allahü teâlânın rahmetine kavuştu. Oturmakta olduğu evin yakınlarında bir mescid yaptırdı. Sahip olduğu kıymetli kitaplarını, devrinin âlimlerine vakfetti. Ömrünü ilim ve ibâdetle geçirdi.

Ehî Çelebi, kıymetli eserler yazdı. Vikâye'nin Sadruşşeri'a şerhine haşiye yaparak, "Zahîret-ül-ukbâ" ismini verdi. Beydâvî haşiyesi meşhûrdur. "Hediyyet-ül-mehdiyyîn" kitabında, insanı küfre sürükleyen sözlerin ne olduğunu bildirdi. Bu eser, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır.

Hediyyet-ül-mehdiyyîn'den ba'zı bölümler:

Îmân bahsi: îmân ile İslâm birdir. Çünkü İslâm, İslâmiyetin bildirdiği hükümleri kabûl etmektir. Bu ise tasdikin kendisidir. Bu bakımdan, imân ile İslâm birbirinden ayrılamaz. Kâfirler ve ba'zı günahkâr mü'minler için kabirde azâb, müttekî mü'minler için ni'met ve mükâfat haktır. Münker ve Nekîr ismindeki meleklerin suâl sorması haktır. Haşr-ı cismânî diye meşhûr olan cesedlerin (toplanması) haktır. Kirâmen kâtibîn isimli meleklerin, kulların amellerini yazdıkları

defterlerin, mü'minlere sağ taraflarından, kâfirlere ise, sol ve arka taraflarından verilmesi ve amelleri sebebi ile hesaba çekilmeleri haktır. Kevser havuzu haktır. Delîli Kevser sûresi'dir. Sırat köprüsünden geçmek haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Onlar şimdi de mevcûtturlar. A'zâların kullar hakkında şâhidlik yapacakları haktır.

Allahü teâlâ, kendisine şirk (ortak) koşulmasını af ve mağfiret etmez. Bundan başka küçük ve büyük günah sahiplerinden dilediğini af ve mağfiret eder. Kulun işlediği küçük günahtan dolayı azâb görmesi, büyük günah işliyenin de, o büyük günâhı helâl saymadı ise affa uğraması caizdir. Günâhı helâl saymak küfürdür.

Peygamberlerin (aleyhimüsselâm), evliyânın, âlimlerin ve zühd sahibi kimselerin şefaat etmeleri haktır ve gerçektir. Tövbesiz bile vefât etseler, büyük günah işlemiş olan mü'minler ebediyyen (sonsuz) Cehennemde kalmaz.

Öldürülen bir kimse eceli ile ölmüştür. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) gönderilmesinin hikmeti, mü'minleri Cennet ve sevâb ile müjdelemek, kâfirleri ise Cehennem ve azâb ile korkutmaktır. Allahü teâlâ, Peygamberlerini mu'cizelerle te'yid eder (Onlara yardım eder). Peygamberlerin evveli Âdem aleyhisselâm, sonuncusu ve en üstünü Muhammed aleyhisselâmdır. Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Allahü teâlânın emirlerine uyarlar. Erkek ve dişi değildirler. Allahü teâlâ, kullarına peygamberleri vasıtasıyla kitaplar gönderdi. Bu kitaplarında, farzları, vâcibleri, yasak kıldığı şeyleri, güzel va'dlerini ve acı azablarını bildirdi.

Hiçbir veli, Peygamberin (a.s.) derecesine ulaşamaz. Velînin kerâmeti haktır. Peygamber efendimizden (s.a.v.) sonra insanların en üstünü Ebû Bekr-i Sıddîk'tır. Hazreti Ebû Bekr, Resûl-ı ekremi, gerek Peygamber olarak, gerekse O'nun mi'râcını hiç tereddüt etmeden tasdik etti. Hazreti Ebû Bekr'den sonra insanların en üstünü Hazreti Ömer'dir. Hazreti Ömer, da'vâlarda hak ile bâtılı birbirinden ayırdığı için ona Fârûk denilmiştir. Sonra Osmân-ı zinnûreyn (r.a.) gelir. Resûl-i ekrem (s.a.v.). Hazreti Osman'ı kerimeleri Rukiyye ve Ümmü Gülsüm ile tezvic eyledi. Bu sebeple ona, zinnûreyn (iki nûr sahibi) dendi. Sonra Hazreti Ali insanların en üstünüdür. Onların hilâfeti de bu tertip üzeredir.

Hayatta olanların, vefât etmiş olanlara duâ etmelerinde büyük fâideler vardır. Allahü teâlâ, duâları kabûl eder. Bu sebeble hacetleri giderir.

Peygamberler (aleyhimüsselâm) mukarreb meleklerden üstündürler. Meleklerin mukarrebleri beşerin avâmından, sâlihler de meleklerin avvâmından üstündür. Peygamber efendimiz, (s.a.v.) ve Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) birini hafife almak, onları basit görmek küfürdür.

Bir kimse küfür olduğunu bildiği hâlde, küfrü icâbettiren bir sözü, o sözün doğru olduğuna inanarak söylerse îmânı gider. Bir kimse, küfrü gerektiren bir sözü, inanarak söylemezse veya bilmeden söylerse, yine îmânı gider. Yüz sene sonra da olsa, bir küfrü yapmak için azmeden kimsenin, o ânda îmânı gider. Fakat bir gayr-i müslim, müslüman olmak için azmetse müslüman olmaz, insanı dinden çıkaracak bir şeyi konuşan kimseye gülenin îmânı gider.

Helâle haram, harama helâl olarak inanan kimsenin îmânı gider. Bir kimse kendisinin küfrüne rıza gösterirse îmânı gider.

"Allahü teâlâ gökte biliyor" denip, bununla Allahü teâlâya mekân (yer) nisbet etmek kasdedilirse, küfürdür. Allahü teâlânın küfürden râzı olduğuna inanmak, küfürdür.

Bir kimse başkasına zulüm ederken, zulme uğrayan ona; "Allahü teâlâdan korkmuyor musun?" dese, o da "Hayır korkmuyorum" dese, imansız olur. Mazlûm zâlime; "Yaptığın bu zulüm, Allahü teâlânın takdîridir" dese, zâlim de; "Bunu ben yapıyorum. Allahü teâlânın takdîri ile değil" derse îmânı gider.

Bir kimse, evliyânın rûhları burada hazırdır dese, imânı gider. (Burada rûhların hazır olacağına inanmak değil, rûhların hazır olduğunu söylemek küfürdür. Ya'nî rûhların hazır olduklarını bilmediği hâlde, hazırdır diyerek, gaybden haber verdiği için îmânı gitmektedir. Evliyânın rûhları. Allahü teâlâ gibi hazırdır demek küfürdür. Allahü teâlânın alîm, kadir ve mütekellim ve hazır olması gibi, hiç kimse alîm, kadir ve mütekellim ve hazır değildir.)

Sevâb umarak, haram olan birşeyi sadaka olarak vermek, küfürdür. Kendisine verilen sadakanın haram olduğunu bilerek, "Allah kabûl etsin" dese ve veren dahî "Âmin" dese ikisinin de imânı gider.

Bir kimse, Peygamberlere (aleyhimüsselâm) inandım, amma Âdem aleyhisselâm peygamber midir, bilmiyorum dese, îmânı gider.

Bir kimse, Âdem aleyhisselâm buğday yemese idi, biz şaki olmazdık dese îmânı gider.

Bir kimse; Resûlullah (s.a.v.) yemek yedikten sonra mübârek parmağını yalardı dese, bir başkası bu iş terbiyesizliktir dese, îmânı gider.

Bir kimse, Allahü teâlâ bana Cennet verirse, sensiz Cennete girmem dese, yahut filân ile Cennete girmeğe emr olunsam, girmem, yahut Allahü teâlâ bana Cennet verse istemem dese, bu sözler küfürdür.

Namaz beş vakitten fazla veya zekât nisabından fazla yahut oruç bir aydan fazla olsa, onlardan hiçbir şey yapmazdım demek küfürdür.

Meleklere dâir mes'eleler: Cebrâil ve Mikâil şâhidlik etseler, onların şehâdetlerini kabûl etmem yahut gökten melekler inse, şâhidliklerini kabûl etmem demek küfürdür. Meleklerden birisini ayıplamak küfürdür.

Kur'ân-ı kerîme dâir mes'eleler: Kur'ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîmeyi inkâr etmek yahut onunla alay etmek yahut onu ayıplamak, kötülemek küfürdür. Kur'ân-ı kerîmi, def veya bir çubuğun vuruşlarına göre ayarlıyarak, onların eşliğinde okumak küfürdür.

Namaz, zekât ve oruca dâir mes'eleler: Bir kimseye, gel namaz kıl deseler, o dahî kılmam dese, imansız olur demişler. Amma muradı, senin sözünle kılmam, Allahü teâlânın emri ile kılarım dese, imânsız olmaz. Namazı bile bile terkedip kazasını aklından bile geçirmeyip. Allahü teâlânın azâbından korkmıyan kimsenin îmânı gider. Abdestsiz olduğunu bile bile namaz kılan kimsenin îmânı gider.

Bir kimseye, zekâtını ver dense, o da vermiyeceğim dese, o kimsenin imansız olacağı söylenir. "Keşke Ramazân-ı şerîf orucu farz olmasa idi" sözü, hafife alarak, ağır ve meşakkatli görüldüğünden dolayı söylenirse küfür olur.

Zikirlere dâir mes'eleler: Bir kişi haram taam yerken Bismillah dese, îmânı gider. Bir kimseye lâ ilahe illallah de, dense, o da dememem dese, bu sözü, senin emrinle demem şeklinde te'vil olunamazsa, küfür olur. Ezan ile alay etmek küfürdür. Ezan, alay edilerek tekrar edilse küfürdür.

İlim, ulemâ ve sâlihlere dâir mes'eleler: Bir kimse, başkasına ey dinsiz dese, o şahıs da buyurun emrinizdeyim dese, imansız olur. Fakat sükût etse, îmânı gitmez. Bir kimse, bir müslümana kâfir dese, böyle söyleyen kimsenin îmânı gider. Bir kimseye küfrü gerektiren birşeyi emreden kimsenin îmânı gider.

Bir kimse beline siyah bir ip bağlayıp bu zünnârdır dese veya bunu kasdetse îmânı gider. Bir kimse, eğer bu iş böyle ise kâfir olayım derse, o anda îmânı gider.

Kerahatle alâkalı mes'eleler: Âlimin ve âdil sultânın elini öpmek caizdir. Fıkıh kitaplarına bakmak, onları mütâlâa etmek, geceleyin yapılan ibâdetten üstündür. Fıkıh dersi, Kur'ân-ı kerîm okumaktan üstündür. Âlim bir genç, âlim olmayan yaşlı bir kimseden üstündür. Niyet doğru olunca, ilim öğrenmek ve onunla amel etmek, bütün iyi amelleri yapmaktan daha üstündür. Çünkü onun fâidesi daha umûmîdir. İhtiyâç miktarı öğrendikten sonra daha fazlası ile meşgûl olmak, farzlarda herhangi bir eksikliği olmadığı zaman çok faziletlidir. Niyetin doğru olması demek, maksadın Allahü teâlânın rızâsı olmasıdır.

Âlimin câhil üzerinde hakkı ile, hocanın talebesi üzerindeki hakkı birdir. Bu haklardan bâ'zıları şunlardır: Onlardan önce söze başlamamak. Onlar hazır olmasalar bile, onların yerinde oturmamak. Onların sözlerini reddetmemek. Yürürken onların önüne geçmemek.

İbâdetlere dâir mes'eleler: Kişinin, gerek uyumak için yattığı zaman, gerekse, başka zamanlarda ayağını kıbleye uzatması mekrûhtur. Yemekten önce ellerini yıkamak sünnettir. Yemekten önce elleri yıkarken, önce gençler, sonra yaşlılar ellerini yıkarlar. Yemekten sonra önce ihtiyârlar, sonra gençler ellerini yıkarlar. Yemeğe başlarken, önce gençlerin ellerini yıkaması, yaşlıların yemek için gençleri beklememesi içindir.

İçerisinde Allahü teâlânın ism-i şerîfi bulunan bir kâğıda birşey koymak mekrûhtur. Allahü teâlânın ism-i şerîfinin, kâğıdın içinde veya dışında olması arasında fark yoktur. Farzdan sonra sünnet ile meşgûl olmak, duâ ile meşgûl olmaktan üstündür. Allahü teâlânın ism-i şerîfini duyanın ta'zim olarak celle celâlühü veya teâlâ yahut tebâreke veya sübhânehû demesi gerekir.

Kur'ân-ı kerîm, ezan, ikâmet, Cum'a veya iki bayramda hutbe okuyana, namaz kılmakta olan cemâate selâm verilmez. Selâm veren, selâmına cevap olarak verilen selâmı duymazsa, selâma cevap verenden, selâma cevap verme borcu düşmez. Selâm veren sağır ise, selâma cevap verenin dudaklarını hareket ettirerek selâm verdiğini o kimseye göstermesi lâzımdır.

İhtiyâr bir kadın aksırırsa veya selâm verirse, ona işitebileceği bir şekilde yerhamükellah denir ve selâmına cevap verilir. Aksıran kimse Elhamdülillah derse, yerhamükellah denir, yoksa denmez.

Güzel bir rü'yâ görülürse, Allahü teâlâya hamdedilir. Çünkü güzel rü'yâ görmek ni'mettir. Eğer hoşa gitmeyen Bir rü'yâ görülürse, onun şerrinden Allahü teâlâya sığınılır. Rü'yâ, istenirse, sâlih bir müslümana anlatılır, istenmezse anlatılmaz.

Bir kimse bir toplulukta bir kötülük görür, o topluluk da, onun sözü ile o kötülüğü terkedeceklerse, sükût etmesi caiz değildir. Eğer söylediği vakit o kötülüğü terk edemiyeceklerini bilirse, sükût edebilir. Bununla beraber, onları o kötülükten nehyetmek daha faziletlidir.

Evlâd hakkında şefkatli olmalı, onlara, bunu yaparsan yahut bunu yapmazsan güzel olur şeklinde söylemeli, onlara emir ile söylememelidir. Çünkü ba'zan çoluk-çocuk, emredilen işi yapmazlar da emre karşı gelirlerse, emre karşı gelmenin cezasını çekmeye müstehak olurlar.

Tırnakları Cum'a günü kesmek sünnettir. Tırnak çok uzun olduğu hâlde, Cum'a gününe kadar tehir etmek mekrûhtur. Çünkü, tırnağı uzun olan kimsenin rızkı dar olur. Resûl-i ekrem (s.a.v.), bir hadîs-i şerîfte; **"Cum'a günü tırnaklarını keseni, Allahü teâlâ, gelecek Cum'a gününe kadar ve üç gün fazlası ile belâlardan korur"** buyurmuştur.

Kişinin kendisine, çoluk-çocuğuna ve güç durumda bulunan ana-babasına lâzım olan şeyleri alabilmek için çalışıp kazanması farzdır.

Eğer malının çokluğu ile övünmeye vesile olmayacaksa, fazlasını kazanmak mübahtır.

Kabir üzerine oturulmaz. Kabirlerdeki yaş otları kesmek mekrûhtur. Çünkü bu otlar, Allahü teâlâyı tesbih etmektedir. Bu otlar sebebiyle, meyyitten azâb giderilir. Meyyit, onun sebebiyle yalnızlığını giderir. Kabirlerdeki kuru otları koparmakta mahzur yoktur.

Yalan söylemek üç yerde caizdir: 1-İnsanlar arasında sulh yapmak için, 2-Harbde, 3-Kadın ile kocasının arasını bulmak için.

Kişinin, müslüman olmayan annesinin ve babasının nafakasını te'min etmesi, onları ziyâret etmesi gerekir.

Yeme ve içmeye dâir mes'eleler Tuzluk ve sahanı ekmek üzerine koymak mekrûhtur. Eli ve bıçağı ekmekle silmek mekrûhtur. Yemekte isrâf etmek men olunmuştur. Tok iken yemek de böyledir. Ekmeğin içini yiyip, dış kısmını bırakmak mekrûhtur. Sıcak yemek yenmez ve koklanmaz. Yemek sonrasında elleri mendil ile silmeden önce parmakları yalamak, tabağı sıyırmak, yemeğe tuzla başlayıp tuzla bitirmek sünnettir.

Baba ile oğul çölde olup, beraberlerinde olan su, abdest için yalnızca birisine yetecek durumda olsa, öncelik babanındır. İçmek için ihtiyâç olduğunda, öncelik oğulundur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 286

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 226

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 292

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1085

6) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 381

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 410

8) Hediyyet-ül-mehdiyyîn

EMÂN PÂNİ-PÜTÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdülmelik, lakabı Emânullah, nisbeti Pâni-pütî ve Hindî'dir. Daha çok Emân Pâni-pütî diye tanınır. Hindistan'da Pânî-püt şehrinde yetişti. Doğum târihi tesbit edilemeyen Emânullah Pâni-püti, 957 (m. 1550) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci günü vefât etti.

Şeyh Hasen'in ve Muhammed Mevdûd Lârî'nin talebesidir. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna bağlı idi. Emânullah Pâni-püti (r.a.) bilhassa tasavvuf yoluna âit yüksek hakîkatleri, ince sırları açıklayıp beyan etmekte çok üstün idi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim idi. İfâde ve ikna kabiliyeti o derece idi ki, sohbetinde tasavvufa âit ma'rifetleri açıklamaya, izah etmeye başladığı zaman, en inadçı kimse bile ikna olur kabûl ederdi. Sözleri o kadar açık ve anlaşılır idi ki, dinleyenlerden birinin anlıyamaması, kabûl etmemesi düşünülemezdi. Tasavvuf ve vahdet-i vücûd ilimlerine dâir birçok kitap ve risale yazmış olup, bunlardan, onun bu ilmin inceliklerine ve hakîkatine ermiş olduğu anlaşılmaktadır, İsbât-ül-ehâdiyye ve Mevlânâ Abdürrahmân Câmî hazretlerinin Levâih isimli eserine yaptığı geniş ve uzun şerh meşhûrdur.

Emânullah Pâni-püti, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Ehl-i beytin, Eshâb-ı Kirâmın ve onların yollarında bulunan büyüklerin muhabbeti ile yanmakta idi. Meclisinde, bir kitaptan talebelerine ders okuturken, sokakta oynayan ve seyyidlerden olan bir çocuk görse, derhâl kitabı eline alıp ayağa kalkar ve o çocuk ayakta bulunduğu müddetçe oturmazdı.

Meclisinde dünyâ sözü konuşulmaz, lüzumsuz birşey söylenmez, dedikodu yapılmazdı. Vakitlerini, cenâb-ı Hakkı zikretmekle ve ilim tâliblerine ilim öğretmekle geçirirdi. Bu yolun büyüklerine son derece bağlı olup, devamlı o büyüklerin kitaplarını okuyup mütâlâa eder, talebelerine de o kitaplardan okuturdu. Talebelerini şeklî aşkdan men eder, ilim öğrenmenin de çok lüzumlu olduğunu söylerdi. Birisi talebe olmak arzusuyla huzûruna gelse, ona; "Birşeyler oku. İlim öğren. Bizim yolumuz budur" buyururdu.

Yemek yemek, uyumak gibi şeylerle pek alâkası olmayan Emân Pâni-pütî hazretlerinin, sırtını yere koyarak yatıp uyuduğu görülmezdi. Yemek yiyeceği zaman, sanki yemeğin tuzuna bakıyormuş gibi çok az yerdi. Talebelerine, bu yolun esâsının büyüklere teslimiyet olduğunu söyler, bunda gevşeklik göstermemelerini sıkı sıkıya tenbîh ederdi.

Emân Pâni-pütî, ibâdetlerde ve bilhassa namazda öyle huşû' içinde bulunurdu ki, namaza durduğu zaman yüzünün rengi değişir, ayakta durmaya mecali kalmazdı. Çoğu zaman namaza durup, Fâtiha'yı okumaya başladığında; "İyyâke na'büdü ve iyyâke neste'în" der, daha ileri devam etmeye mecali kalmayıp, bayılarak düştüğü olurdu.

Emânullah hazretleri, ba'zı eski dostlarını, bu yolda bulunan ba'zı tanıdıklarını ziyâret etmek için zaman zaman Dehlî'ye gelip, ziyâretlerde bulunurdu. Bir defasında yine Dehlî'ye gidecekti. Yola çıkacağı zaman talebelerine bakıp; "Bu defa inşâallah iki seferden biri olur?" buyurdu. Talebelerinin önde gelenlerinden olan Zekeriyyâ Ecvedehnî; "Sefer (yolculuk) esnasında dostlarınız, talebeleriniz de yanınızda bulunacaklar" deyince, buyurdu ki: "Eğer zâhirî bir sefer ise, dostlarla birlikte olur. Ama başka bir sefer ise, dostlarımı Allahü teâlâya ısmarladım. O'na emânet ettim." Bundan sonra evine girip herkesle ve hattâ herşeyle vedâlaştı. Öyle ki, okuduğu kitabı açıp baktı ve; "Senden çok haz ve lezzet aldım, çok fâidelendim" diyerek veda etti; Bu şekilde odaya ve duvarlara dahî veda ettikten sonra, aynı gün sıtmaya yakalandı. "Çok su ısıtın, yeni kaplar getirin ki, bugün bütün ömür düşünceleri gidiyor" buyurdu. Çok yemekler hazırlattı. O gün, Emânullah hazretlerinin de mensûbu bulunduğu Kâdiriyye yolunun müessisi (kurucusu) olan Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin vefâtının sene-i devriyesi idi. "Dostlardan önce ve önde gitmemeli" buyurup, o gün hazırlattığı çeşitli yemekleri, dostlarına ikram etti. Gayet neş'eli göründü. Ertesi gün kendisinde ölüm hâlleri görülmeye başladı. Bir ara "Tasavvuf büyükleri hazırlar ve bekliyorlar" buyurup, Kelime-i tevhîdi söyleyerek rûhunu teslim etti.

Emânullah hazretlerinin talebeleri pekçok olup, en önde gelenlerinden birisi Tâcüddîn bin Zekeriyyâ Ecvedehnî'dir. Güzel ahlâk ve ma'rifette, tasavvuf ve tevhîde âit kitaplar yazmakta hocasının yolunda idi. Diğerlerinden;

Şeyh Hüseyn Çeştî'nin yazısı güzel ahlâkı iyi olup, hâl ve zevk sahibi idi.

Mevlânâ Hüseyn Nakşî, gayet cömert, gönül sahibi, hoşsohbet, ahbablarının hatırını gözeten mübârek bir zât idi.

Diğer talebeleri de, güzel ahlâk sahibi, temiz kimseler idi.

Emânullah Pâni-pütî hazretleri buyurdu ki:

"Bize göre dervişliğin esâsı iki şeydir. Birincisi; ahlâkını, hâl ve hareketlerini Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olarak süsleyip, her ân edebe riâyet etmek, ikincisi ise; Resûlullah efendimizi ve O'nun Ehl-i beytini çok sevmektir."

"Muhabbetin tam ve olgun olmasının alâmeti, sevdiğinin yakınlarını, onunla alâkalı olanları da sevmektir. Hakîkî sevgi bunu îcâb ettirir. O hâlde Allahü teâlâyı çok sevmenin alâmeti Resûlullah efendimizi (s.a.v.) çok sevmek, O'na tâbi olmaktır. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.), Allahü teâlânın mahbûbu ya'nî sevgilisidir. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) çok sevmek, insanı, O'nun Ehl-i beytini de çok sevmeye sevkeder. Sevgilinin sevdiklerini de sevmek, sevginin gereğidir."

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 627

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 247

EMİN KÖSESİ (Leys-zâde, Yahyâ Çelebi)

Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Yahyâ Çelebi bin Emîn Hamza Nûreddîn olup, Emîn Kösesi ve İbn-i Leys (Leys-zâde) diye tanınır. 892 (m. 1487) senesinde İstanbul'da doğdu. Doğumuna, "Ammerehüllahü teâlâ (Allahü teâlâ ona ömürler versin) mısra'ını târih düşürmüşlerdir. 967 (m. 1559) senesinde, yetmişbeş yaşında iken vefât etti. Vefâtına şu mısra'lar târih düşürüldü.

"Yahyâ Çelebi gitti, şad ede Celîl onu." "Rahmetullahi rahimeh."

Emîn Kösesi, Sultan Bâyezîd-i velî zamanında pâdişâhın haraç emîni olan Nûreddîn Hamza Bey'in oğlu olup, çocukluğundan i'tibâren ilim tahsil ederek çok iyi yetişti. Fazilet ve kemâle rağbet edici idi. İstidâdının kuvveti kadar çok kitap okudu. Zâhirî ve bâtınî güzellikler ile süslü idi. Onuncu asrın ve Osmanlıların en büyük âlimlerinden olan Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin derslerine devam etti. O büyük zâtın yanında yetişti. Sonra Ali Cemâlî Efendi'nin kerîmesiyle (kızıyla) evlendi. Onun vefâtından sonra, yine büyük âlimlerinden olan Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretlerinin hizmetlerinde bulunup, ondan çok istifâde etti. Bir taraftan Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi dergâhına da devam etti. Bu iki büyük zâttan ilim tahsil edip, kemâle geldi. Zamanının önde gelen âlimlerinden oldu. Vezîr Ayas Paşa'ya muallimlik yaptı.

924 (m. 1518) senesi Şevval ayında, önce Bursa'da bulunan Kâsım Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi, iki sene sonra Şa'bân ayında, Eski İbrâhim Paşa Medresesi'ne, 930 (m. 1523) senesi sonlarında Bursa'da Rükneddîn-i Çelebi'nin yerine, Yıldırım Hân Medresesi'nde müderris oldu. Dört sene sonra Hümâyûnnâme sahibi olan Ali Çelebi'nin yerine Edirne'de Halebî

Medresesi'ne daha sonra da sırasıyla; Çorlu'da Ali Paşa Medresesi'ne, Pervîz. Efendi yerine, Edirne'de Dâr-ül-hadîs payesine, Sahn-ı semân medreselerinden birine ve nihâyet 946 (m. 1539) senesi sonunda Ayasofya Medresesi'ne ta'yin olundu. Ayasofya'ya ta'yin edilmesine; "Kâne Yahyâ müstehıkkan li-Ayasofya (Yahyâ, Ayasofya Medresesi'ne lâyık idi)" cümlesi târih düşürülmüştür. Yine Sahn-ı semân medreselerinden birinde, İstanbul kadılığından emekli olan Karasulu Hasen Çelebi'den boşalan yere ta'yin olundu. Aynı sene içinde, o sene vefât eden Kemâl Çelebi yerine, Bağdad Dâr-ül-İslâm kadılığına getirildi. Kâdılık vazîfesini adâlet ve insaf ile çok güzel îfâ edip 960 (m. 1553) senesinde tekâ'üd (emekli) oldu. Vazife ve meşgûliyetten uzaklaşıp, sakin bir şekilde yaşamayı tercih etti.

967 (m. 1557) senesinde, Süleymâniye medreselerinden Dâr-ül-hadîs-i Süleymâniye'nin inşâatı tamamlanıp talebe okuyacak hâle gelince, Kanunî Sultan Süleymân Hân, kendi yaptırdığı bu medreseye Yahyâ Çelebi'yi müderris ta'yin etti. 967 (m. 1559) Zilka'de ayında, buradaki vazîfesinden ayrıldı ve dört ay kadar sonra vefât etti.

Emin Kösesi diye tanınan Yahyâ Çelebi bin Emîn Nûreddîn Hamza, bilhassa tefsîr, hadîs, fıkıh ve târih ilimlerinde mahir, yüksek bir zât idi. İlimde sanki bir derya idi. Ders anlatma ve ifâde kabiliyeti pek fazla idi. İnsanlara fâideli olan bir muallim, kendisinden istifâde olunan çok kıymetli bir müderris idi. İbâdetlerinde olduğu gibi, giyim kuşamında da gösterişten uzak, ihlâs sahibi bir zât idi. Başkalarını hased etmeye sevkedici hâllerden uzak idi. Zerâfet sahibi olup, kibir ve kendini beğenme gibi kötü huylar onda bulunmazdı. Fakirlerle beraber bulunur, bunun için sıkılmazdı. Kendisinde topladığı birçok güzel hasletten dolayı ve isminin Yahyâ olması sebebiyle, ba'zı âlimler onu, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin yetiştirdiği, âlimlerin büyüklerinden olan Yahyâ bin Eksem hazretlerine benzetmişlerdir. Sohbetlerinde ve kendisiyle konuşmakta duyulan lezzet pekçok idi. Dînimizin emirlerini yapmakta ve Muhammed aleyhisselâmın bildirdiği güzel ahlâka tam tâbi olmakta o kadar gayretli, hassas ve ileri idi ki, akranlarından hiçbiri o dereceye ulaşamamıştır. Edeb ve vekar sahibi olmakta, günahlardan ve kötü ahlâktan sakınmakta hiçkimse ona yetişemezdi. Temiz lisânı, yalan ve uygunsuz sözlerden uzak idi. Ömrü boyunca, şaka ile de olsa bir meclisde boş konuştuğu duyulmamıştır. Güller ve kıymetli mücevherler misâli olan fâideli sözlerine, hiçbir zaman boş lâf karışmamıştır.

Bâtını gibi zâhiri (dış görünüşü) de pek güzel olup, gül-i ra'nâ renginde, ya'nî sarı ile kırmızı karışımı, kırmızıya yakın buğday benizli idi.

Âlimlere, sâlihlere ve fakirlere olan muhabbeti nihâyet derecesinde idi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve edebi ilimlerin her çeşidinde mehâret ve ihtisas sahibi olmakla beraber, aklî ilimlerde de ilmî kudreti vardı. Hadîs-i şerîfleri güvenilir râvîlerin bildirdikleri şekilde çok dikkatli bir şekilde ezberler idi. Hadîs ilmindeki derecesi, İbn-i Hacer hazretlerine çok yakın idi. Arabî ve Fârisî lisanlarına hâkimiyet ve vukûfiyeti pek fazla idi. Çeşitli ilimlere dâir öyle kıymetli risaleler yazmıştır ki, okuyup anlıyanlar; "Sübhânallah! Bu ne büyük bir zâttır ki, allâme-i cihan olan bir kimse ona talebe olamaz, ilmi o kadar çoktur" derlerdi.

Târih ilmine ve evliyâ menkıbelerine olan ma'lûmâtı da pek fazla olup, meclislerde lüzum oldukça anlatırdı. Hazînet-ül-beyân ve sefînet-ül-irfân isminde bir eseri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümeni (Mecdî Efendi) sh. 516

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 18

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 633

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 354

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 530

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 235

EMÎNÜDDÎN BİN NECCÂR

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Îsâ bin Neccâr ed-Dimyâtî el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-Cûd ve lakabı Emînüddîn'dir. Emînüddîn bin Neccâr diye tanınır. 845 (m. 1441) senesinde doğdu. 929 (m. 1522) senesi Zilka'de ayının yirmiyedisinde vefât etti.

Sâlih Bülkînî ve Takıyyüddîn-i Şemnî gibi zâtlardan ilim öğrenerek yetişen Emînüddîn bin Neccâr, zamanının büyük âlimlerinden oldu. Necmüddîn-i Gaytî, Bedreddîn-i Gazzî ve başka zâtlar da ondan ilim öğrendiler. Emînüddîn bin Neccâr, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil, veliyyi kâmil bir zât idi. Çok tevâzu sahibi, alçak gönüllü idi. Bilhassa a'mâ olanlara ve fakir durumda bulunanlara çok hizmet ederdi. Gece-gündüz demez, muhtaç olanların ihtiyaçlarını te'min için çırpınırdı. Zengin olanlardan zekât malları toplardı. Kendisi de fakir olduğu hâlde, bu zekât mallarından kendisi için hiç ayırmadan, hepsini ihtiyâç sahiplerine taksîm ederdi. Sûfîlere mahsûs elbise ve siyah bir cübbe giyer, pamuktan yapılmış bir sarık sarardı.

Meşhûr Câmi-i Gamrî'nin imamlığını yapardı. Yatsı namazından sonra bir miktar uyur, sonra kalkıp, imamlık yaptığı câmiye inerdi. Abdest alıp namaz kılmaya başlardı. Sabah namazı vaktinin girmesine takriben bir saat kala kürsîye çıkar sessiz olarak Kur'ân-ı kerîm okumaya başlar, sabah ezanı okununcaya kadar böyle devam ederdi. Ezan okununca artık sesini gizlemez, açıktan okumaya başlardı. Yaz ve kış bu âdetini hiç terketmezdi.

Kur'ân-ı kerîm okuması o kadar tatlı ve güzel idi ki, okuduğu zaman kalbleri, gönülleri cezbederdi. Okumasını dinleyenler, "Böyle güzel ve te'sîrli okuyan başka birini daha görmedik." derlerdi.

Bir defa kalede mübaşir olarak vazîfe yapan bir hıristiyan, bir sabah vakti Câmi-i Gamrî'nin yanından geçiyordu, içeride Kur'ân-ı kerîm okuyan Emînüddîn hazretlerinin sesini duydu. O okuyuş kendisine öyle te'sîr etti ki, adetâ kendinden geçti. Kalbinde bir genişlik ve yumuşama hissetti. Derhâl içeri girip, o büyük zâtın huzûrunda müslüman oldu. İslâmiyete bağlılığı pek güzel oldu. Devamlı olarak gelir, namazlarını Câmi-i Gamrî'de Emînüddîn hazretlerinin arkasında kılardı. Bu hâl, vefât edinceye kadar bu şekilde devam etti.

Emînüddîn bin Neccâr'ın bu güzel sıfatları, her tarafta yayılıp duyulmuştu, insanlar onun güzel sesiyle Kur'ân-ı kerîm okumasını dinlemek ve huşû' ile arkasında namaz kılmak için çok uzak yerlerden yanına gelirlerdi. Gelenlerin çoğu da, onun yanında bulunurken ağlamaktan kendilerini alamazlardı.

Câmi-i Gamrî'yi yaptıran, Ebü'l-Abbâs el-Gamrî; "Bu câmi bir beden, Emînüddîn hazretleri de o cesedin rûhu gibidir" buyururdu.

İnsanlara iyilik ve ihsânları da pekçok olan Emînüddîn bin Neccâr, çok yemek ikram eder, ziyâfet verir ve bizzat kendisi hizmet ederdi. Bununla beraber, heybet sahibi, vakûr bir zât idi. Onu tanımayan bir kimse, ilk gördüğünde heybetinin te'sîriyle korkup titremeye başlardı, insanlara karşı tatlı dil, güleryüz ve yumuşaklıkla davranması olmasaydı, hiç kimse kendisiyle beraber bulunmaya tahammül edemezdi.

Kütüb-i sitte denilen altı büyük hadîs kitabındaki ve başka kitaplardaki hadîs-i şerîfleri çok iyi bilirdi. Kendilerine ulemâ-i râsıhîn denilen büyük âlimlerden idi.

Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'a girdiği zaman, kendisine imamlık yapacak birini istediğinde, ittifâkla Emînüddîn hazretlerini gösterdiler. Sultan onu da'vet etti. O da gelip, Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'dan ayrılıp İstanbul'a dönünceye kadar ona imamlık yaptı.

Emînüddîn bin Neccâr, elliyedi sene imamlık vazîfesini devam ettirdi. Bu uzun zaman içinde, hiçbir vakit olmadı ki, ezan okunduğunda o zât abdestsiz bulunsun.

929 (m. 1522) senesi Zilka'de ayının yirmiyedinci günü hastalandı. Câmiye gelecek mecali olmadığı hâlde, kendini zorlayarak geldi. Akşam namazını kıldırdı. Namazdan sonra vefât etti. Bâb-ı Nasr dışında bulunan türbesine defn olundu.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 144

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 363

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 165

EMÎR AHMED-İ BUHÂRÎ

İstanbul'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Peygamber efendimizin (s.a.v.) torunlarındandır, ya'nî seyyiddir ve Buhârâlıdır. Tasavvuf yolunda yükseldi. İstanbul Fâtih'de yıllarca talebe yetiştirdi. 922 (m. 1516) senesinde vefât etti. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebesi idi. Onun hasta kalblere şifâ olan sözleri ile yetişti. Onun hizmetiyle şereflenip, teveccühlerine kavuştu. Ubeydüllah-i Ahrâr onu çok severdi. Onu nerede görse ayağa kalkar, ta'zim ve ikramda bulunurdu. Seyyid Ahmed, hocasının bu iltifâtlarından dolayı çok mahcup olurdu. Birgün hocasına; "Muhterem efendim! Bu fakir için gösterdiğiniz ta'zim, bizi çok üzmektedir" deyince, Ubeydüllah-i Ahrâr ona; "Size nasıl ta'zim etmiyelim ki? Sizi gördüğümüz zaman iki büyüğün azametini müşâhede etmekteyiz. Biri; Sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın neslindensiniz. Diğeri de; Hâce Mahmûd Fagnevî ceddînizdir" buyurdu. Seyyid Ahmed-i Buhârî, hocasının bu ta'ziminden utanarak, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın halîfelerinden Simâvlı Abdullah-i İlâhî ile Anadolu'ya geldi. Yolda Molla Câmî ile sohbet ettiler: Abdüllah-i İlâhî'ye tâbi olup, onun hizmetine girdi. Abdüllah-i İlâhî onu çok severdi. Dâima sağ tarafına oturturdu.

Ahdüllah-i ilâhî hazretleri, insanların olgunlaşmasını, îmânın vicdânîleşmesini sağlayan tasavvufta bir yol olan Nakşibendî tarikatını Anadolu'ya yaymağa başladı. Etrâftan pek çok talebeler akın akın ona koşmağa, feyzleri ile hasta kalblerine şifâ aramağa başladılar, işte böyle bir evliyânın terbiyesinde olan Seyyid Ahmed-i Buhârî, beş vakit namazda İmâm olur, arkasında hocası ve diğer talebeler namaz kılarlardı. Abdullah-i İlâhî buyurdu ki: "Simâv'da altı sene, Emîr Ahmed bize yatsının abdesti ile sabah namazını kıldırdı." Buradan da anlaşıldığı gibi, Ahmed Buhârî geceleri hiç uyumazdı. Sâdece kuşluk vaktinde, dağa oduna gittiğinde bir saat kadar kaylûle yapardı. Ahmed Buhârî buyurdu ki: "Hocam ile Simâv'da bulunduğumuz zaman, beş vakit namazda bizi imamete geçirirdi. İşrâk (kuşluk) namazından sonra, hocamın merkebini ve katırını alıp dağa çıkardım. Yüklediğim odunları, öğle namazına yetişecek şekilde eve getirirdim, öğle namazını kıldırdıktan sonra, çift sürmeğe giderdim. Yaz geldiğinde de ekinleri biçer, kaldırırdım. Diğer zamanlarda sırtımda çalı taşır, bağ ve bahçe duvarını onarırdım. İkindi namazından sonra da hocamın huzûrunda otururdum." Ahmed Buhârî hazretleri, geceleri hep ibâdet eder, gündüzleri oruç tutardı. Bid'atlerden şiddetle kaçınır, sünnet-i seniyyeye uymaya

çok dikkat ederdi. Dâima Allahü teâlâyı hatırlar, kalbi devamlı zikrederdi. Dünyâya hiç meyletmez, haramlardan kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Devamlı Allahü teâlânın huzûrunda olduğunu düşünür, ona göre hareketlerini düzeltirdi.

Ahmed Buhârî, Simâv'da bir müddet kaldıktan sonra, hocasından izin alarak hacca gitmeye karar verdi. Hocası ona on akçe yol harçlığı, binek olarak da eşeğini verdi. Yolda okumak üzere bir Kur'ân-ı kerîm ve Mesnevî aldı. Akşam namazını kıldırdıktan sonra, hocası ve arkadaşlarıyla vedâlaşarak yola koyuldu. Yolda, bir kimsenin çok ısrârı üzerine Mesnevî'yi ona verdi. O kimse de hediye olarak ikiyüz akçe vermek istedi. Almamak için çok uğraştı ise de, sonunda kabûl etmek mecbûriyetinde kaldı. Bir müddet daha gittikten sonra, bir konakta Kur'ân-ı kerîmini çaldılar. Kudüs'e kadar parası kendisine yetişti. Ahmed Buhârî buyurdu ki: "Kudüs-i şerîfte idim. Mescid-i Aksa İmâmı bize muhabbet edip, Kudüs medreselerinin birinde bize bir oda ayırdı ve orada günlerimi geçirmeğe başladım. Medresenin kayyımı (hizmetlisi) bize iki ekmek getirirdi. Birgün dedi ki: "Bu ekmek, odanın hissesidir." O zaman içime bir sıkıntı düştü. Vakıf ekmeğini yemeyi kabûl etmeyip; "İhtiyâcım yoktur, istemiyorum" dedim. Kayyım da; "Öyle söylüyorsun ama, görenler seni zengin zannederler ve odadan çıkarırlar. Ekmeği al, yemezsen bir başkasına verirsin" dedi. Ben de; "Senin olsun" dedim. Ondan sonra hatırıma; "Bir kazanç yolu olsa da ondan günde bir akçe gelir olsa ve onunla nafakamı te'min etsem" düşüncesi geldi. O anda içeri bir köylü girdi. Bana; "Efendim! Yazı yazmayı bilir misin?" dedi. "Biraz okumuşluğumuz var" dedim. Bir kitap göstererek; "Bunu yazarsan, her yaprağına bir akçe vereceğim, istediğin kadar yazabilirsin. Hepsi de kabûlümdür" dedi. Kalem, kâğıt ve mürekkep de getirdi. O kitaptan hergün bir yaprak yazardım ve bir akçe alır, onu nafakamda kullanırdım. Hiç kimseden sadaka almazdım. Bey gibi geçinip giderdim. Sonra artan paralarla hac yolculuğuna devam ettim. Mekke-i mükerremeye gittiğimde, hergün yedi defa tavaf yedi defa da sa'y yapacağıma nezr etmiştim. Sayı olarak kırkdokuz sa'y ediyordu. Gece yarılarına kadar devam ederdim. Gece yarısı Harem-i şerîfe karşı ayakta durarak duâ ederdim. Ba'zan da otururak duâda bulunurdum. Sonra tavafa devam ederdim. Hiçbir gün yatıp uyuduğumu hatırlamıyorum." Seyyid Emîr Ahmed-i Buhârî, bir sene kadar Kudüs-i şerîfte, bir sene de Mekke-i mükerremede kaldı. Hocası Abdullah-i İlâhî, Simâv'dan hacca gidenlere tenbîh ederek, Ahmed'in artık gelmesini buyurdu. Heberi alan Ahmed; "Başüstüne" diyerek, o sene hacılarla beraber Simâv'a geldi. Bir müddet daha Simâv'da hocasının hizmetinde bulunan Ahmed-i Buhârî, birgün hocasına; "Efendim! İstanbul evliyâsını merak eder dururum. Müsâade ederseniz, gitmek istiyorum" dedi. Hocası da; "Bizi de sık sık İstanbul'a da'vet ediyorlar. Vezîr, kadıasker Manisalı Çelebi, hediyeler ve haberciler göndermiş, gelmemi istemişler. Sen önce git, bize oradan haberler gönder. Durum nedir öğrenelim" buyurdu. Ahmed-i Buhârî hemen yola çıktı. Günler sonra İstanbul'a geldi.

Emîr Ahmed-i Buhârî hazretleri buyurdu ki: "İstanbul'a geldim. Fakat ne bir kimse beni tanırdı, ne de ben bir kimseyi. Vefâ'ya gittim. Şeyh Vefâ hazretlerinin câmiine vardım, ikindi namazını bir köşede kıldıktan sonra, beklemeye başladım. Şeyh Vefâ, mihrâb içindeki kapıyı açıp girdi. Talebelerine İmâm oldu. Namazdan sonra, talebeleriyle Allahü teâlâyı zikre başladılar. Sessizce, herkes kendi hâlinde cenâb-ı Hakkın ismini anıyordu. Onları uzaktan seyre daldım. Hocaları Vefâ hazretlerine bakmak isteyince, o da başını kaldırıp bana doğru bakıyordu. Zikrleri bitince, yerimden kalkıp, hocaları ile müsâfeha etmek istedim. Şeyh de yerinden kalkıp, bana doğru geldi ve beni kucaklayıp bağrına bastı. Epey zaman konuşmadan oturdum. Sonra talebelerine dönerek; "Seyyid Ahmed, bizim misâfirimizdir. Hak ve hukukuna riâyet ediniz" diyerek ayrıldı. O gece rü'yâ gördüm ki, Vefâ hazretlerinin câmiinin bir direğinde bir kandil

yanıyor. Fakat alevi parlak değildi. Benim de elimde bir mum vardı. Mumu o kandilden yakmak istedim. O kandilin yanına gittim. Elimdeki mumu yakmak için uzattım. O anda kandil ortadan kayboldu. Yerime geldim. Oturdum. Direğe baktığımda, kandil yine orada duruyor, sönük bir vaziyette yanıyordu. Tekrar mumu yakmak için gittim, yine kayboldu. Bu şekilde üç defa tekrar ettim. Mumu yakmaya muvaffak olamadım. Ertesi gün Vefâ hazretlerinin sohbetlerine katıldım. Bir gün daha orada kalıp, izin alarak ayrıldım. İstanbul'un durumunu bildirir bir mektûp yazarak, hocam Abdüllah-i İlâhî'ye gönderdim, İstanbul'un durumunu bildiren mektûpta; "Burada kişi gönül rahatlığında. Fakat hakîkatte dostun eteklerine yapışarak, huzûrunda olmak daha hoştur" sözü de yazılı idi. Abdullah-i İlâhî hazretleri, bu mektûptan bir müddet sonra İstanbul'a geldi. O sırada pâdişâh İkinci Bâyezîd idi. Vezîr Manisavî-zâde Muhyiddîn Mehmed Efendi, Abdullah-i İlâhî ve talebeleri için yer tahsis etti. Fakat bunu kabûl etmeyip, Zeyrek Câmii'nin boş ve viran hâle gelmiş medresesine yerleşti. Âlimler ve diğer insanlar, onun cana can katan sohbetlerine koştular. Ondan feyz aldılar. Abdullah-i İlâhî, Seyyid Ahmed-i Buhârî'ye burada icâzet (diploma) verdi. Avanos Bey'in oğlu Ahmed Bey, Rumeli'de Vardar Yenicesi'ne Abdullah-i İlâhî'yi da'vet etti. Abdullah-i İlâhî, yerine Seyyid Ahmed-i Buhârî hazretlerini vekîl bırakarak Vardar Yenicesi'ne gitti ve orada vefât etti.

Emîr Ahmed-i Buhârî, İstanbulluları irşâda, yetiştirmeğe başladı. Her taraftan talebeler huzûruna koşuyordu. Bereketli sohbetleriyle, talebelerin dünyâya meyilleri azalıyor, hidâyete kavuşarak, âhırete yöneliyorlardı. Talebeleri çoğalınca, Fâtih Câmii'nin batısında yakın bir yere mescid ve talebelerin kalacağı bir ev yaptırdı. Orada ders vermeğe başladı. Talebesi daha da çoğalınca, Balat'a yakın bir yerde, Galata'ya karşı birçok odalar yaptırdı. Talebeler, orada ikâmet ederek derslerine devam ettiler.

Talebeler, huzûrunda çok edebli otururlardı. Talebeleri dâima gösterişten uzak durur, kalben Allahü teâlâyı zikrederlerdi. Seyyid hazretleri, sohbetlerinde hiç dünyâ kelâmı konuşmazdı. Ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarından, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sözlerinden, âlimlerin hâllerinden başka şey anlatmazdı, İnsanların kalbinden geçenleri vilâyet nûru ile keşfederdi. Çok kimse arzusunu söylemeden cevaplarını alır, tatmin olur giderlerdi.

Seyyid Emîr Buhârî hazretleri, talebelerine, yollarının esaslarını şöyle bildirdi: "1- Ruhsatlardan sakınarak, nefse zor gelenleri yapmak, 2- Bid'atleri terketmek, 3- Sünnet-i seniyyeye sıkı sarılmak, 4- Gösterişten uzak olmak, 5- İnsanlarla ihtiyâç kadar görüşmek, 6- Az konuşmak, az yemek, az uyumak, 7- Geceleri ibâdet etmek, 8-Gündüzleri oruç tutmak."

Seyyid Ahmed-i Buhârî'nin dâmâdı Mahmûd Çelebi anlattı: "Oğlum Necmi Çelebi, şiddetli hastalığa yakalandı. Öyle ki, şehrin doktorları ilâç bulmaktan âciz kaldılar. Artık iyi olacağından ümidi kesmiştik. Yakınlarımızdan biri, Ahmed-i Buhârî hazretlerine duâ etmeleri için haber vermiş. Hemen gelip, hastanın yanına oturdular. Hastanın nabzı çok hafif atıyor, ölü gibi yatıyordu. Gözleri de kapalı idi. Seyyid Ahmed-i Buhârî, hastaya teveccüh etmeye, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Sonra duâ etti. O anda hasta gözlerini açtı. Emîr Buhârî'yi görünce, hemen doğrulup ellerini öptü. O da hastaya bir tesbih verip, istiğfar etmesi için emir buyurdu. Hasta bir iki günden sonra tam olarak sıhhatine kavuştu."

Seyyid Emîr Ahmed-i Buhârî, 922 (m. 1516) senesinde Cemâzil-âhır ayının bir Pazartesi günü, kuşluk vaktinde talebelerine vasıyyetini yaptı. Vasıyyetlerinden biri de; "Mezarımı mescidimin güneyindeki duvarın dibine kazınız. Yanındaki defne ağacını kesmeyiniz" idi. Talebeleriyle vedâlaştı ve onlara son nasihatlerini yaptıktan sonra, Kelime-i şehâdet getirerek

vefât etti. O gece ay tutulmuştu. Şeyh Kâsım Çelebi; "Bu gece ya Emîr Buhârî vefât etti veya etmesi çok yakındır" demişti.

Mahmûd Çelebi anlattı: Hocamız Seyyid Buhârî hazretleri vefât edince, mübârek bedenini bu fakîr yıkadım. Bir talebe arkadaşım da su döküyordu. Yıkama esnasında, üç defa mübârek gözlerini açıp, hayattaki gibi baktılar. Mezara indirip toprak üstüne koyunca, kıbleye doğru sağ yanı üzerine döndü. Orada olanlar hayret ederek salevât getirmeye başladılar. Mezârı kapandıktan sonra, talebe arkadaşlarım üzerini örtmek istediler. Bunun için de ağacı kesmeyi, onunla mezarın üzerini örtmeyi uygun gördüler. Ben müsâade etmedim. Onlar çok ısrar ettiler. Ben de; "Ben gideyim, siz bildiğiniz gibi yaparsınız" dedim ve oradan ayrıldım. Gittikten sonra ağacı kesmişler. Kabrin etrâfını duvar yapıp üzerini örtmüşler. Fakat bir müddet sonra, o taşların arasından aynı ağaç çıkıp, büyümeye başladı."

Mezarı, Fâtih Câmii'nin batısındaki mescidinin kenarındadır. Yol tarafına pencere açıldı. Ziyâret edenler. Onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmektedirler.

Anadolu kadıaskeri Ahmed Paşa'nın oğlu Hızır Bey Çelebi, Kaplıca müderrisi iken vazîfeden ayrılıp, Emîr Ahmed-i Buhârî hazretlerinin talebesi olmuştu. Hızır Bey Çelebi, hocasının vefât târihini şöyle düşürdü:

Zorlu imiş ayrılığın, pek zor, âh Şeyh, Nere gitti bilmem ki, Hakka eren Şeyh. Bu ayrılık, hasret, keder ve hâlete. Gönlüme dedim de târih. Dedi: "Vah Şeyh."

Lami'î Çelebi de şöyle söyledi:

Hani o hakîkat güneşi, Hakkın lütfu, ihsânı,
Tarikat yolunun kutbu, pâdişâhların mürşidi.

Işık salmıştı Buhârâ'dan doğarak Rûm üstüne,
iftiharıydı ecdadımın, şah idi, din mülküne.

Ahbabın yıldız gibi koydu, ay misâli batınca,
Gam bulutlarıyla dolu, yeryüzü olur kapkara.

Çünkü bu sevda buharı can dimağını kapladı,
Dil dedi, târih; "Ey Seyyid Ahmed-i Buhârî âh-vâh."

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 465

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 195

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 362

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

5) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 587

6) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 101

7) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 42

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 31

EMÎR HAYÂLÎ ÇELEBİ

Mısır'da yetişen evliyâ ve şâirlerden. Meşhûr velî İbrâhim Gülşenî hazretlerinin oğlu ve halîfesidir. İsmi Ahmed, lakabı Şemseddîn, künyesi Ebü's-Safâ olup, Emîr Hayâlî Çelebi adıyla meşhûrdur. 890 (m. 1485) senesinde Tebrîz'de doğdu. 977 (m. 1569) senesinde Mısır'da vefât etti.

Doğduğu zaman babasının hocası Dede Ömer Rûşenî (r.a.) hayatta idi. Bu çocuğun ileride velî bir kimse olacağını ve çok kimsenin ondan feyz alacağını firâsetiyle anlamıştı. Ahmed Hayâlî on yaşında iken, Şah İsmâil'in Tebrîz'i alması üzerine, babasıyle buradan hicret edip, önce Diyarbakır'a sonra Rakka, Haleb ve Antakya'ya geldiler. Buradan gemiye binerek Mısır'a geçtiler ve oraya yerleştiler.

İbrâhim Gülşenî'nin kırk icâzetli talebesi ve dört halîfesi vardı. Bunlardan biri de oğlu Ahmed Hayâlî'dir. (Diğer halîfeleri; Hasen Zarifi, Anadolu hisârında Durmuş Dede Tekkesi'nde medfûndur. Sâdık Ali Efendi, Diyarbakır'da Rûm Kapısı'nın yakınında medfûndur. Âşık Mûsâ Efendi ise, Edirne'de medfûndur.)

Daha çocukluğunda, Tebrîz'de Sultan Rüstem devrinde ba'zı haramiler ortaya çıkmış, geceleri evleri yağma ederlerdi. Kimse de onlara engel olamazdı. Tebrîz halkı İbrâhim Gülşenî'ye gelip, bu belânın kalkması için duâ istediler, İbrâhim Gülşenî: "Onların zararı bize dokunmayınca, onlar bu işlerine devam ederler" diye cevap verdi. O zaman bir bey, başka bir yere gitmişti. Hanımı, mücevherlerinin hepsini bir sandığa koyup, İbrâhim Gülşenî'ye emânet etti. Bunun yanında başkaları da kıymetli eşyalarını emânet bıraktılar. O gece bunu duyan haramiler, mücevherleri almak için İbrâhim Gülşenî'nin evini bastılar, İbrâhim Gülşenî'yi öldürmek için kılıçla saldırdılar. Fakat kılıçları hiç te'sîr etmedi. Sonra İbrâhim Gülşenî, çoluk-çocuğunu alıp dışarı çıktı. O zaman Ahmed Hayâlî çocuktu ve uyuyordu. Onu uyur olduğu hâlde bıraktılar. Ahmed Hayâlî'ye acıyan hizmetçisi de orada kaldı. Haramiler İbrâhim Gülşenî'ye emânet edilen hiçbir eşyayı yerinden kaldıramadılar. Bu duruma şaşırıp kaldılar. Hizmetçi onlara; "Kendiniz bu kadar denediniz. Ne efendimin ne de müslümanların emânetlerinden bir şey alamadınız. Hâlâ aklınız başınıza gelmedi mi?" deyince, ona saldırdılar. Bu gürültüye, uyumakta olan Emîr Ahmed Hayâlî uyandı. Evde olup biteni öğrenince; "Babam nerede?" diye bağırmaya başladı. O esnada İbrâhim Gülşenî, bir hizmetçinin eline bir sopa verip; "Git onları dışarı çıkar" dedi. Hizmetçi hemen; "Bismillah!" deyip eve girdi. O sopayla haramilere vurmaya başladı. Haramiler korkuya kapılıp kaçmaya başladılar. O sırada Ahmed Hayalî'nin eline bir bıçak geçti. Kaçan haramilerin arkasından fırlatınca, birinin ayağını yaraladı. O haraminin bir ayakkabısı düşüp, orada kaldı. Ertesi gün hâdiseyi duyan emânet sahipleri, gelip eşyalarının durumunu sordular. Eşyâlarına hiçbir şey olmadığını, hepsinin yerli yerinde durduğunu gördüler. Ama İbrâhim Gülşenî'nin talebelerinin ba'zı eşyâları çalınmıştı. Diğer kimselerin eşyâlarına birşey olmayıp, talebelerin eşyalarının zarar görmesinin hikmetini İbrâhim Gülşenî'ye sordular. "Yarın hepsi yakalanıp, birer uzuvlarının kesileceğine alâmettir" diye cevap verdi. Ertesi gün haramiler, gerçekten de yakalandılar. Kimi öldürüldü, kiminin ayağı, kiminin eli kesildi. Ama Ahmed Hayâli, ayağını yaraladığı kişi için; "Bu benim yaraladığım haramidir. Bunu serbest bıraksınlar" dedi. O adamı, daha henüz küçük olan Ahmed Hayâlî'ye bağışladılar. Cezalandırılmaktan kurtulan harami, hatâsını anlayıp tövbe etti ve dervişlerden oldu.

Şah İsmâil ve çevresinde toplanan çapulcular, Akkoyunlu Devleti'nin merkezi olan Tebrîz'i işgal etmeden önce, İbrâhim Gülşenî hazretleri bir rü yâ gördü. Rü'yâsında gözlerini kan bürümüş, işi-gücü insanlara zulmetmek olan Şah İsmâil ve çapulcularının, Tebrîz'i işgal ederek, her evi talan edip, yakıp-yıktıklarını gördü. Bu rü'yâdan sonra yakınlarına durumu anlattı. "Bu belâ gelmeden buradan gidelim" dedi. Talebeleri ve yakınları ile yola çıktılar. Bu sırada oğlu Emîr Ahmed Hayâli küçük bir çocuktu. Babası; "Evlâdım, korkuyor musun?" dedi. Ahmed Hayâli; "Madem ki sizinle beraberim; hiçbirşeyden korku ve endişe etmem" dedi. İbrâhim Gülşenî (r.a.); "Bizden ayrı olduğun zamanda da Allahü teâlâ seni korkudan muhafaza etsin. Arkana bakma,

İhlâs sûresini okumaya devam et" dedi. Bundan sonrasını Emîr Ahmed Hayâli şöyle anlatır: "Ondan sonra kalbim rahatladı. Artık hiç korku ve endişem kalmadı. İhlâs sûresini her okuyuşumda, kalbimde yeni bir nûr meydana gelirdi. Böyle hep beraber giderken, açık bir araziye geldik. Ben, babamın atının terkisinde idim. Babam benimle meşgûl olurken çok yoruluyordu. Ona bir hayli sıkıntı veriyordum. Kalbimden; "Keşke babamın yanında olmasaydım da rahat etseydi" diye geçirdim. Ben bu düşüncede iken, babam bana dönüp; "Ahmed, istersen birkaç gün bizden ayrıl. Sakın ha namazlarını terk etmeyesin. Su bulamazsan, yoldan biraz içeri git, su ve yiyecek bulursun. Düşmandan kurtulur, sonra da bana ulaşırsın" deyip, beni attan indirdi. Kendisi atını koşturup gitti. Gece karanlığında, büyük bir sahranın ortasında tek başıma kalakaldım. Kâh ayrılık üzüntüsü, kâh ne tarafa gideceğimi bilememenin şaşkınlığı içinde bocaladım. Bir müdded gittikten sonra, bir ateş gördüm. Ateşin yanına doğru yaklaştım. Bir köyün en son evinin ateşi olduğunu farkettim. Ev sahibine seslendim. Dışarı çıkıp beni içeri aldı. Kim olduğumu sordular. Kendimi tanıttım. Orada bulunanlar, babamın talebelerinden olduklarını söylediler. Bana çok hürmet ve iltifâtta bulundular. Sonradan onları ben de hatırladım. Onlar Tebrîz'e babamı ziyârete gelmişler; süt, kaymak gibi hediyeler getirmişlerdi. Babam da onlara hediyeler vermiş; "Siz garîbsiniz, ama oğlum Ahmed de sizin garîbinizdir" demişti. O zaman kimse bu sözden birşey anlamamıştı. Bu hâlin babamın bir kerâmeti olduğunu söyleyip, benim için ne yapacaklarını şaşırdılar. Ben de, annemin Tebrîz'den ayrılmadan önce, kuşağımın içine koyduğu, altın ve mücevherlerden birini çıkarıp ev sahibine verdim. Diğerleri bunu görünce, aralarında fısıldaşmaya, bana ters ters bakmaya başladılar. Hepsini para hırsı kapladı. Beni tutup elbisemi soydular. Eski bir elbise giydirdiler. Kuşağımdan çıkan otuz kadar altın ve mücevherimi alıp vermediler. Bana zarar verebileceklerinden korktum. Akşam olunca evden çıktım. Babamın gittiği tarafa doğru koşarak gittim. Onlar da peşimden çıktılar. Adımı söyleyip çağırdılar. Hangi tarafa gittiğimi bilemeyip geri döndüler. Bu sırada önüme beyaz bir kuzu çıktı. Onun peşine düştüm. Kuzuyu göremediğim zaman, hemen meleyerek yerini haber verirdi. Kalbim çok rahattı. Sabaha kadar böyle gittim. Bir çeşmeye vardım. Abdest alıp namazımı kıldım. Kuzu beni bekledi. Ona su verdim. Yine önüme düştü. Bir sahradan geçtik, öğleye doğru bir ormanlığa vardım. Su bulup namazımı kıldım. Kuzu ile beraber ben de ot yedim. İkindi vaktine kadar yine yola devam ettik, ikindi namazını da kılıp tekrar yola koyulduk. Yolda giderken, iki taze ekmek ve bir peksimet buldum.

Fakat sahibini bilmediğim için almak istemedim. Kuzu yanıma geldi. Peksimeti verdim, yemedi. Ekmeği uzattım yedi. Ben de peksimeti yedim. Sahibi gelirse ücret olarak külahımı veririm diye düşündüm. Akşam namazını kılıp, yoluma devam ettim. Birara kuzu yanıma geldi. Acâib sesler çıkararak bana sürtündü. Ben de onu okşadım, yüzünden gözünden öptüm. Tüyü çok yumuşak idi. Yatsı vakti oldu. Kuzu yolun bir kenarında durdu. Başı ile işâret edip gitti. Anladım ki, bu, Allahü teâlânın bir lütfu, ihsânıdır. Gözümden kayboldu. İşâret ettiği yöne gittim. Fakat kalbime asla korku gelmedi. Gece yarısı üç kimse önden gidiyordu. Onları görünce şüphelendim. Arkalarından yavaş yavaş gidip dinle dim. Biri benim hocam Muslihuddîn Efendi idi. Yanlarına varıp selâm verdim. Sesimden tanıdılar. Fakat elbiselerim değişik olunca şaşırdılar. Hâlimi sordular. Kuzudan başkasını anlattım. Yatsı namazı kılacaktık, su bulamadık. Babamın sözü aklıma geldi. Dağın arkasına dönersek su buluruz diye ısrar ettim. Hocam râzı olmadı. "Gece karanlığıdır. Biz yoldan sapmayız" dedi. Ben ağladım, yine i'tibâr etmediler.

Baktım dönmiyecekler; "Babam, bana abdest için su bulamazsan yolun bir tarafına git. Su ve yiyecek bulursun demişti. Siz gelmezseniz gelmeyin, ben gidiyorum" dedim, yoldan içerlere

gittim. Onlar dönmediğimi görünce geldiler. Bir müddet gittik. Bir çeşmeye rastladık. Orada ateş yanıyordu. Abdest aldık. Ateşte biraz ısındık. Ekmek parçaları bulduk. Yedik Cemâatle namazı kıldık. Biraz uyuduk, yine yola çıktık. Biraz gittikten sonra, otuz kadar süvari yolumuzu kesti. İçlerinden birisi ileri gelip hâlimizi sordu. Hocam Muslihuddîn; "Yolcuyuz. Kara Ahmed'e gidiyoruz. Kâfilemiz önden gitti; onlara yetişmek için acele gitmemiz lâzım" dedi. O kimse hocamı sesinden tanıdı, "İbrâhim Gülşenî'nin oğlunu gördünüz mü? Çünkü, onu bana emânet etmişti" dedi. Hocam da onu tanıdı. Beni gösterip; "İşte budur" dedi. Atından inip benimle müsâfeha etti. Bana atını verdi. Kendisi başka ata bindi. Hocam yaya yürüyordu. Ben; "Hocam yaya yürürken ata binmem" dedim. Bir at da hocama verdiler. Bana bir miktar harçlık ve bir de mendil verdi. "Eğer yolda size taarruz eden olursa, bu mendili gösterin, bu mendili bize Mirzâ Hasen verdi deyin, kimse size birşey yapamaz" dedi. Biz de yolumuza devam ettik. Babamın kâfilesine yetiştik. Babamın kâfilesini yolda râfızî eşkıyâları çevirmişler. Babamı sormuşlar. Fakat babamı görememişler. Onlar yollarına devam ederken, biz de yetiştik. Beraberce Diyâr-ı Bekr'e ulaştık."

Şah İsmâil'in adamları Diyâr-ı Bekr'de de rahat vermeyince, İbrâhim Gülşenî (r.a.) ve oğlu Ahmed Hayâli Mısır'a gittiler. Mısır Memlûklu sultânı ve halkından çok hürmet ve iltifât gördüler. Sultan Kansugavri, İbrâhim Gülşenî hazretleri için bir medrese yaptırdı. Senelerce orada insanlar, o mübârek zâtın ilim ve irfanından istifâde edip, feyzleriyle hayat buldular. Yavuz Sultan Selim Hân Mısır'a gelince, İbrâhim Gülşenî ile görüştü. Birbirlerine çok iltifât ettiler.

İbrâhim Gülşenî'nin 940 (m. 1533) senesinde tâ'ûndan vefâtından sonra, oğlu Ahmed Hayâlî babasının yerine geçti. Yedi gün halvette kaldı. Halvetten çıkıp, irşâd makamına oturdu. Babasının talebelerini ve sevenlerini, birlik ve beraber olmaya, bölünüp parçalanmamaya da'vet etti. Babasının halîfelerinden ve dervişlerinden hepsi gelip, kendisine bağlılıklarını bildirdiler. Üç gün geçince, yine pekçok kimse gelip, Ahmed Hayâlî'ye bağlılıklarını bildirdiler. Ancak tek tük ba'zı kimseler Ahmed Hayâlî'ye bağlanmamıştı, işte bunlardan Nahifi Halîfe şöyle anlatır:

"İbrâhim Gülşenî vefât edince, oğlu Ahmed Hayâlî'ye bağlanma husûsunda karar verememiştim. Hattâ kendi kendime; "Bir büyüğün elinde tövbe etmek ve ona bağlanmak yeter, İbrâhim Gülşenî'den sonra bir başkasına bağlanmam lâzım gelmez" dedim. Birgün rü'yâmda hocam Gülşenî'yi gördüm. Beyaz elbiseler giymiş ve beyaz sarık sarmıştı. Hatırımdan; "İbrâhim Gülşenî hayâtında iken siyah giyinir ve siyah sarık sarardı. Acaba şimdi neden böyle beyazlar giydi?" diye geçti. Hâtırımdan geçenleri anlayıp şöyle buyurdu: "O zaman o şekilde siyah giymemizin sebebi, bugün beyaz giymek içindir." Mübârek ellerini öpmek istedim. Yüzlerini çevirip; "Git, Emîr Ahmed Hayâlî'nin elini öp. Bundan sonra tasarruf onundur (bundan sonra talebelerin yetişmesi ona havale edilmiştir. Senin de ondan feyz alman lâzımdır)." buyurdular. Tekrar baktım, o beyazlar giyinmiş olarak gördüğüm zât, Emîr Ahmed Hayâlî oldu. Yanına varıp, kendisine bağlılığımı bildirdim. O anda rü'yâdan uyandım. Ona talebe olmaya niyet ettim. Sabahleyin hemen kalkıp yanına gittim ve beni talebe olarak kabûl etmesini rica ettim. Talebeliğe kabûl edip, gece gördüğüm rü'yâyı keşfettiler. Kulağıma; "Babamdan işâret almayınca bize gelmedin" buyurdular. Buna benzer hâller birçok kişinin başından geçti."

Emîr Ahmed Hayalî, 949 (m. 1542) senesinde hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirip. Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. 964 (m. 1556) senesinde Kudüs, Şam ve Haleb yoluyla İstanbul'a geldi. Burada altı ay kaldıktan sonra, tekrar Mısır'a döndü.

Ahmed Hayâlî'nin talebesi ve dâmâdı olan Muhyî Gülşenî anlatır: "960 (m. 1553) senesinde, Mısır'da nâib (kadı vekîli) idim. Orada Ahmed Hayâlî'nin elinde tövbe edip ona talebe olduktan sonra, vazîfemden vazgeçtim. Mahkemeye vardım, durumu anlattım. Üstadım olan Mısır kadısı Abdülbâkî Efendi, Ahmed Hayâlî'nin yanına geldi. Ahmed Hayâlî'ye; "Muhyî benim oğlumdur. Sizin kulunuz oldu. Sizden, mahkemeyi terk etmemesini, nâiblik vazîfesine devam etmesini rica ederim. Muhyî, sizinle zâhirî irtibâtımızdır. Ma'nevî durumumuzu siz bilirsiniz" dedi. Bunun üzerine hocam bana; "Yarın mahkemeye git" diye emretti. Ben; "Artık dervişlik mertebesine ulaştım. Başka işlerle uğraşmak istemiyorum, affediniz" dedim. Kızgın bir şekilde; "Sen bir de derviş olmuşsun. Yâ söz dinlersin veya bildiğin şekilde hareket edersin. Sen söz dinle" dedi. Bana acâib bir korku geldi. Titremeye başladım. Elimde olmadan; "Emîr Sultânımındır" dedim. "Emîr Allahü teâlânındır. Bir mazlûmu, isterse zimmî (müslümanların idâresinde yaşayan kâfir), isterse müslüman olsun, serbest bırak, ikisinin de kurtulmasına sebep olursun" buyurdu.

Hocam Ahmed Hayâlî'nin emrine uyarak, vazîfeli olduğum mahkemeye gittim. Biraz sonra bir hıristiyan geldi. Kendisine makam ve mevki sahibi bir müslümanın haksızlık yaptığını, bir başka hıristiyanla benzerliklerinden istifâde ile, onun bin altın borcunu kendisinden almak istediğini söyleyip şikâyetçi oldu. Adam gönderip borçlu ve alacaklıyı getirtti. Yapılan soruşturma ve tahkîk neticesinde, hıristiyanın haksızlığa uğradığı anlaşıldı ve bu yolda hüküm verildi. Müslüman, suçunun ortaya çıkması ile mahcûb olup utandı. Tövbe etti. Da'vâcı olan hıristiyan ile borç almış olan hıristiyan, tecellî eden İslâm adâletine hayran oldular, ikisi de Kelime-i şahadet getirerek müslüman oldular. Böylece hocam Ahmed Hayâlî'nin kerâmeti ortaya çıktı. Söz dinlememin bereketiyle, bir müslümanın tövbe etmesine, iki hıristiyanın da müslüman olmasına vesile oldum."

Muhyî Gülşenî anlatır: "961 (m. 1554) senesinde, zaviyede bir mevlid merasimi vardı. Hocam Ahmed Hayâlî beni, Mustafa Paşa'yı mevlide da'vet etmek için gönderdi. Mustafa Paşa, daha önce İbrâhim Gülşenî'nin talebesiydi. Sonra dünyâya meyl ederek dervişliği bıraktı. Yemen beylerbeyliğinden sonra Dâvûd Paşa'nın vefâtı üzerine, Mısır beylerbeyi olmuştu. Mustafa Paşa'nın yanına gidip, mevlid cemiyetine gelmesi için da'vet ettim. Bana tuhaf bir eda ile; "Bu sizin hocanızın halkı da'vet etmekten maksadı nedir?" diye sordu. Şöyle cevap verdim: "Üç şey içindir: 1-Talebe yetiştirmektir, insanlar, dünyâda ve âhırette birçok tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Bunları öğrenip, ona göre hazırlık yapmak lâzımdır. 2-Dünyâ ehlinin (günlük işlerle vakitlerini geçirenlerin) kulaklarına gaflet kurşunu akmıştır. Bu kurşun, buradan va'z ve nasihatle çıkmaz. Ancak evliyânın ateş gibi kelâmı o kurşunu eritir. Ya kurşun eriyip dışarı dökülür. Hak sözleri işitip temiz kalbli biri olur veya tamamen evliyâyı inkâr edip, o kurşun erir kalblerine dökülür, helak olurlar, insanlar da böyle münkirlerin şerrinden kurtulur. 3- Eğer hocamızın emrine uyup, hizmeti ile şereflenirsen, kabiliyetine göre feyz alır, istifâde edersin."

Bu sözlerimi duyunca Paşa; "Sen o tekkeye yeni gelmişsin. Ben o tekkenin inşâatında bile çalıştım. Türbenin alemini ben, Faik Paşa, Şücâ Paşa, Faik Bey ba'zı ileri gelenler tutup, binbir güçlükle yerine koyduk. Sen daha bu işte toysun" diye bağırıp çağırdı. Bu acâib tutumu karşısında ben; "Pekâla, bu tekkeye nice kimseler hizmet etmişlerdir. Bir kimsenin sonuna i'tibâr edilir" diye cevap verdim. Yanımda türbedâr Seydî Bey de vardı, İbrâhim Gülşenî'nin halîfesi olup, Mustafa Paşa ile beraber bulunmuştu. Bir acâib duâ edip Fâtiha okudu. "Gelirsen mes'ûd ve mutlu olursun, gelmezsen bedbaht bir kimse olursun" diye mırıldandı. Beraberce hocamız Emîr Ahmed Hayâlî'nin yanına geldik. Seyyid Bey durumu anlattı. Mustafa Paşa'nın bu

durumunu öğrenen Ahmed Hayalî; "Ok saplandı" dedi. Biz bu sözün hikmetini anlayamadık. Mevlid gecesi tekrar bir talebe gönderdi. Gelmediği gibi; "Beylerin ve paşaların tekkede ne işi var?" demiş. O talebe gelip durumu bildirdi. Hocamız Ahmed Hayalî; "Ne kötü emîr (idâreci)" buyurdu. Sonradan Mısır beylerbeyi olan Mahmûd Paşa, o zaman bey idi. Mevlid merasimine gelmişti. Ahmed Hayâlî'nin elini öptükten sonra; "Bize duâ ediniz de güzel emîr olalım" dedi. Ahmed Hayâlî Mahmûd Bey'e duâ etti ve duâsında; "Mahmûd Paşa'nın muradı için Fâtiha" dedi. Mahmûd Bey, o zaman paşa olmadığı hâlde, onu paşa diye söylemesine orada bulunanlar hayret ettiler. Gerçekten de Mahmûd Bey, daha sonra Mısır Paşası oldu. Böylece Ahmed Hayâlî'nin kerâmeti anlaşılmış oldu. Demek ki, evliyâya hizmet edenler dünyevî ve uhrevî pekçok faydalara kavuşuyorlar."

Emîr Ahmed, çok güzel ve te'sîrli konuşur, ince ma'nâları ifâde eden şiirler söylerdi. Şiirlerinin bulunduğu bir dîvânı vardır. Dîvânının nüshaları; Millet, Süleymâniye ve Fâtih kütüphânelerinde mevcûttur.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 201, 202

2) Terceme-i hâl-i İbrâhim Gülşenî (İstanbul 1289) sh. 23

3) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî sh. 72, 246, 247, 443, 469

FENÂRÎ-ZÂDE MUHAMMED ŞÂH EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Yûsuf bin Muhammed bin Fenârî'dir. Lakabı Muhyiddîn olup, "Muhammed Şah" diye meşhûr oldu. İlk Osmanlı şeyhülislâmı olan Molla Fenârî'nin soyundan olduğu için "Fenârî-zâde" diye anılırdı. 877 (m. 1472) senesinde Sultan Fâtih devrinde İstanbul'da doğdu. 929 (m. 1523) senesinde de, Rumeli kadıaskeri iken vefât etti. Şeyhülislâm Ali Cemâlî Efendi cenâze namazında hazır bulundu. Bursa'ya nakledilip, dedesi Molla Fenârî'nin kabri yanına defnedildi.

İlk tahsiline, babasından ders alarak başladı. Onun vefâtından sonra, Hatîb-zâde ve Muarref-zâde'nin yanında tahsiline devam etti. Tahsilini bitirince, önce Bursa'da Sultan Bâyezîd Medresesi'ne ta'yin edildi. 919 (m. 1513)'da İstanbul'da Semâniyye medreselerinden birine getirildi. Daha sonra, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından, sırası ile Bursa ve İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. 923 (m. 1517) senesinde Arabistan kadıaskeri oldu. Sonra Edirne kadısı ve 925 (m. 1519) senesinde de Anadolu kadıaskeri oldu. Hemen o sene Rumeli kadıaskeri yapıldı.

Hanefî mezhebinde büyük bir âlim ve fâzıl bir zât idi. Ahlâk-ı hamide (güzel ahlâk) sahibi olup, zekî ve çok cömert bir kimse idi. "Gammî" mahlası ile şiirleri vardır. Kıymetli ve mu'teber eserlere şerh ve haşiyeler yazdı.

Başlıca eserleri şunlardır: 1- Mevâkıf şerhi, 2- Şerhi ferâiz-i Sirâciyye haşiyesi, 3- Şerh-i Vikâye haşiyesi, 4- Şerh-i Metâlib haşiyesi, 5- Şerh-i Tevâli' haşiyesi, 6- Risâle-i İsbât-ı Vücûd şerhi: Celâleddîn-i Devânî'nin eserine yazdığı şerhtir. 7- Hidâye ve Kitâb-ı sîre risaleleri, 8- Fen ilimlerinin çeşitli meselelerine dâir yazıp Ali Paşa'ya verdiği bir kitap, 9- Hâşiye-i tecrid haşiyesi, 10- Mikyas hakkında bir risale, 11- Risâletün fî îmân-ı ebeveyn-i Nebi (s.a.v.), 12- Tefsîr-i Fâtiha haşiyesi, 13- Füsûl-i Beydâvî haşiyesi, 14- Şerh-i esâs-ı sarf, 15- Evâil-i Mevâkıb haşiyesi, 16- Enmûzec-ül-ulûm şerhi, 17- Kitâb-ı ed'ıyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 72

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 58, 59

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 167

4) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 342

5) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 183

6) Osmanlı müellifleri cild-2, sh. 15

7) Keşf-üz-zünûn sh. 843, 893, 1248, 1717, 1846, 1892

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 230

9) Güldeste-i riyâz-i irfan sh. 248

10) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 376

FENÂRÎ-ZÂDE MUHYİDDÎN ÇELEBİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının onüçüncüsü ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhyiddîn bin Mehmed bin Ali bin Yûsuf Bâlî bin Şemseddîn el-Fenârî'dir. İlk Osmanlı şeyhülislâmı Molla Fenârînin torunu olması sebebiyle Fenârî-zâde diye bilinir. Babası, Rumeli Kadıaskeri Mehmed Şah Efendi'dir. 851 (m. 1447) senesinde Bursa'da doğdu. 954 (m. 1548) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan Câmii civarında medfûndur.

İlk tahsilini babasından aldıktan sonra, Hatîb-zâde ve Efdal-zâde'den fıkıh ilmini, diğer naklî ve aklî ilimleri tahsil edip çok istifâde etti. Molla Hatîb-zâde'nin yanında mülâzım (stajyer) olarak müderrislik yaptı. İstanbul'da bulunan Ali Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bursa'daki Sultan Medresesi'ne müderris olduktan sonra Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderrislik vazîfesini yürüttü. Daha sonra 925 (m. 1519) senesinde Edirne ve 926 (m. 1520) senesinde İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. Adâlet ve doğrulukla hükmetti. İnsanları doğru yola da'vet edip, onların kurtuluş ve saadeti için çalıştı. 929 (m. 1522) senesinde Anadolu kadıaskeri olup hizmet ettikten sonra Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bu makamlarda 15 yıl müddetle doğruluk, adâlet ve dürüstlük üzere vazîfe yaptıktan sonra, 944 (m. 1537) senesinde bu vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Bu sırada hac ibâdetini ifâ etti. Bir sene Mekke'de mücavir olarak kalıp, orada tefsîr okuttuktan sonra, tekrar İstanbul'a döndü. 948 (m. 1542) senesinde şeyhülislâm olarak ta'yin olundu. 3 yıl 6 ay müddetle bu şerefli ve ulvî vazîfeyi yürüttükten sonra, 952 (m. 1545) senesinde ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle şeyhülislâmlık vazîfesinden kendi isteğiyle istifâ edip, ikinci defa emekli oldu. Vefât edinceye kadar tefsîr okutmaya ve eser yazmaya gayret sarf etti. İbâdet ve tâatla meşgûl iken vefât etti. Dreski ve Rumeli hisarında mescid yaptırdı.

Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, fakir ve sâlih kimselere çok muhabbet eden, sâlih kimselerle beraber bulunmaktan hoşlanan, âlim ve faziletli bir zât idi. Zâhid (dünyâya düşkün olmayan), vera' ve takvâ sahibi idi. Çeşitli faziletleri ve pekçok husûsiyetleriyle tanınan Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi; güzel ahlâk, haya, yumuşaklık ve vekar ile kendini süslemişti. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere ulaşmış ve ma'rifetullaha kavuşmuş idi. Alışverişte, helâl ve haram konusuna çok dikkat eder, kul hakkından sakınırdı. Eli harama dokunmamış, Allahü teâlânın huzûrunda eğildiğinden başka bir kimseye baş eğmemişti. Dâima abdestli bulunurdu. Konuştuğu zaman tatlı ve akıcı bir üslûbla konuşurdu. Hak ve hakîkati anlatmaktan çekinmez, büyük küçük herkese saygı ve sevgide kusur etmezdi.

Nakl edilir ki: Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, zamanının vezirlerinden Ayâs Paşa'ya bir hâdiseden dolayı kırılmıştı. Mekke-i mükerremede mücavir olarak bulunduğu sırada, Kâ'be-i muazzamanın eşiğine yüz sürüp, Allahü teâlâya Ayâs Paşa'nın helaki için bedduâ etti. Bedduâdan sonra, zikr edilen vezirin helak olacağı kendine ma'lûm olup, bu vezir helak oldu diye söyledi. Kısa zaman içinde vezirin öldüğü haberi duyuldu.

Hayâtının başından sonuna kadar ilim tahsil etmek, ilim öğrenmek ve eser yazmakla meşgûl olan Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi; Arabca, Farsça ve Türkçe dillerine hâkim idi. Mekke-i mükerremede mücavir iken tefsîr okuttuğunda, tefsîr ilmine dâir bir eser yazmaya başlamıştı. Ancak bu tefsîri tamamlıyamamıştır. Fıkıh ve tefsîr ilimlerindeki yüksek derecesi yanında şairliği de bulunan Fenârî-zâde Muhyiddîn Çelebi, şiirlerinde Muhyî mahlasını kullanmıştır. Fenârî-zâde'nin şu eserleri vardır 1-Fıkıh ilmine dâir Sadr-üş-Şerî'a'ya yazdığı ta'likâtı. 2- Hidâye'ye ta'likâtı, 3-Me'ânî ilmine dâir Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, 4- Dîvân (Şiirlerinin toplandığı eseri).

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 387

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 344

3) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6, sh. 4233

4) Devhat-ül-meşâyıh sh. 22

5) Osmanlı müellifleri cild-2, sh. 18

6) Tezkire-i Sehî Bey sh. 72

7) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 52

8) Fevâid-ül-behiyye sh. 183

9) Keşf-üz-zünûn sh. 1549

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 73

11) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 305

FETHULLAH EVDEHÎ

Hindistan da yetişen İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. Fethullah Evdehî diye tanınır. Dehlî âlimlerindendir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilememiş ise de, onuncu asrın başlarında vefât ettiği bilinmektedir.

Önceleri uzun seneler Dehlî Câmii'nde ders verip ilim öğretti. Bundan sonra Şeyh Sadreddîn Hakîm'in talebesi oldu. Onun yanında ve hizmetinde bulunup, tasavvuf yolunda ilerledi. Kalbi, Allahü teâlâdan başka herşeyin düşüncesinden temizlenip, bâtın ilminin yüksekliklerine kavuştu. Bu yolun büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Çeştiyye yolunda kemâle geldi.

İmâm-ı Rabbânî'nin babası Abdülehad hazretlerinin hocası olan Abdülkuddûs bin Abdullah, bu Fethullah Evdehî hazretlerinin talebesidir. Fethullah Evdehî, pekçok talebe yetiştirdi. Talebelerinin önde gelenlerinden olan Şeyh Kâsım Evdehî, hocasından ve diğer büyüklerden duyduğu şeyleri toplayarak, Âdâb-üs-sâlihîn isimli bir eser meydana getirdi. Bu eserde şöyle yazmaktadır "Bu Çeştiyye yolunun büyüklerinin, halîfelerine ve talebelerine vermeyi âdet edindikleri; seccade, tarak, tesbih, baston, makas, iğne, ibrik, kâse, tuzluk, leğen, güğüm, ayakkabı ve na'lın gibi şeylerin herbirinin ayrı bir ma'nâsı vardır. Seccade; tâat, ibâdet ve istikâmete (doğru yola sımsıkı sarılmaya), tesbih; kalbin cem'iyyetinde meydana gelen

dağınıklık ve perişanlığı toparlayıp, hakiki meşgûliyet ile meşgûl olmaya, tarak; şerrin, kötülüğün, çirkinlik ve fazlalığın defedilip atılmasına, baston; hakiki var ve bir olan Allahü teâlâya dayanıp, yalnız O'na güvenmeye makas; Allahü teâlâdan başka şeylerle olan meşgûliyetleri kesip, emelleri kısa yapmaya, iğne; sûret (görünüş) ile ma'nâyı birbirine iliştirmeye işâret ve alâmettir. Ama iğneyi ipliksiz vermezler. İbrik ve kâse; fukara ve misâfire ekmek ve su ikram etmeye, tuzluk, leğen ve güğüm; sofraya, ya'nî dervişlerin sofrasının ona havale edildiğine alâmettir. Ayakkabı ve na'lın; sağlam adım atmaya işârettir."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 174

FETTENÎ (Muhammed Tâhir)

Hindistan'da yetişen hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed Tâhir'dir. Lakabı Melik-ül-muhaddisîn'dir. Fettenî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Hindistan'ın Kücerât eyâletinde bulunan Fetten kasabasında, 910 (m. 1504) senesinde doğdu. 986 (m. 1578) senesinde Fetten yakınlarında Ücceyin denilen yerde Bevheriler (karamita fırkası) tarafından şehîd edildi. Fetten'de medfûndur.

Fetten'de büyüdü, henüz büluğ çağına gelmeden Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Onbeş sene müddetle ilim tahsiliyle meşgûl oldu. Birçok ilimlerde yüksek derecelere ulaştı. Zamanında Kücerât âlimleri arasında ondan daha yüksek kimse yoktu, özellikle hadîs ilminde yüksek ihtisas sahibi oldu. Sonra Harameyn'i ziyâret edip hac ibâdetini yaptıktan sonra; Şeyh Hasen el-Bekrî, İbn-i Hacer el-Heytemî, Ali bin Irak, Ali el-Müttekî ve Cârullah bin Fehd'den hadîs ilmini okuyup, hadîs-i şerîf nakl etti. Aden'e gidip, Şeyh Seyyid Abdullah el-Ayderûsî'den tasavvuf ilmini öğrendi ve ondan feyz alıp, ma'nevî derecelere kavuştu. Babası vefât ettiği zaman, ona çok mal ve servet miras kaldı. O malları, ilim tahsili yapan kimselere sarf etti.

Anlatılır ki: "Talebe okutan hocalara haber gönderip, çalışkan ve zekî olan talebelerin kendisine gönderilmesini isterdi. Hocaların gönderdiği talebeye; "Hâlin nasıldır?" diye sorar, eğer zengin ise; "Oku, ilim öğren, Allahü teâlâ feyzini arttırsın" diye duâ eder, fakir ise; "Oku, ilim öğren, maddî sıkıntılarını düşünme, senin ve bütün ailenin geçimini üzerime alıyorum. Gönlün rahat olsun, ilim tahsiline devam et" derdi. Fakirlerden ve güçsüzlerden kendisine gelen herkese bu şekilde yapardı. Onlara ilim tahsil etme vazîfesini verirdi. O kimselerden, çeşitli ilimlerde ihtisas sahibi birçok âlimler yetişti. Bütün malını bu şekilde sarf etti. Mekke-i mükerremeden döndükten sonra, sapık karamita fırkası mensûplarıyla münâzaralar edip, sapıklıklarından vazgeçirmeye çalıştı. Fakat kabûl etmediler. Onların küfürlerine hükmetti ve devrin sultânına fitnelerini önlemesi için şikâyete giderken, yolda çevrilip şehîd edildi.

Ali Müttekî hazretlerinin rü'yâsında, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz onun üstünlüğüne işâret etmiştir.

Anlatılır ki: Muhammed Tâhir Fettenî, ilim öğrenme çağında iken büyük sıkıntılara düştü. Eğer ilim tahsilini tamamlarsa, Allahü teâlânın rızâsı için ilmin yayılmasına çalışacağını va'd etti. İlimde yüksek dereceye ulaşınca va'dini yerine getirip, ders halkalında birçok büyük âlimler yetiştirdi.

Muhammed Tâhir el-Fettenî, ilmiyle âmil, geniş ilim sahibi, şüpheli ve haramlardan kaçınma husûsunda son derece dikkatli, sâlih bir zât idi.

Birçok kıymetli eserleri vardır. Bunların başlıcaları şunlardır: 1- Mecmâu bihâr-ül-envâr fî garâib-üt-Tenzîl, 2-Tezkiret-ül-mevzûat, 3- El-Mugnî fî esmâ-ir-ricâl ve letâif-ül-ahbâr, 4- Kifâyet-ül-müfarritîn fî şerh-iş-Şâfiiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 100

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 410

3) Keşf-üz-zünûn sh. 1599

4) El-A'lâm cild-6, sh. 172

5) En-Nûr-us-safîr sh. 323

FİKÂRÎ (Mehdî Şîrâzî)

Kanunî Sultan Süleymân devri tefsîr âlimlerinden. İsmi, Mevlânâ Mehdî Şîrâzî olup, Fikârî adıyle meşhûr oldu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. Filibe Medresesi'nde müderris iken 957 (m. 1550) senesinde vefât etti.

Zamanının büyük âlimi Mevlânâ Gıyâseddîn Mensûr bin Sadreddîn Hüseynî'den Şirâz'da ilim tahsil etti. Yine memleketinin âlimlerinden dînî ilimleri, Arabî dil bilgilerini, kelâm, mantık ve hikmet gibi ilimleri öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gelen Fikâri, burada da Mevlânâ Muhyiddîn Çelebi'nin talebesi oldu. Burada mülâzemet (stajyer müderris) rütbesini alan Fikâri, önce İstanbul'da Hoca Hayreddîn Medresesi'nde müderris oldu. Bir müddet burada müderrislik yaptıktan sonra, Dimetoka'daki medreseye müderris oldu. Buradan da Silivri'deki Pîrî Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Bir müddet de burada talebe yetiştirdi. Fikâri'nin bu medreselere hangi târihlerde ta'yin edildiği ve ne kadar zaman vazîfe yaptığı kaynaklarda bildirilmemektedir.

Mehdî Şîrâzî, en son olarak Filibe'de, İkinci Murâd Hân zamanı Osmanlı vezirlerinden olan Şahâbeddîn Paşa'nin yaptırdığı medresede müderrislik vazîfesinde bulundu. Burada talebe yetiştirmekte iken vefât etti.

Fikârî Mehdî Şîrâzî Efendi, edîb bir kimse idi. Aynı zamanda edeb sahibi ve güzel ahlâklı idi. Vaktini ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirirdi. Sabah, akşam, gece ve gündüz ilimle meşgûl olan Fikâri, aynı zamanda çok ibadet ederdi. Belagat ve beyân ilimlerinde (edebî ilimlerde) çok kabiliyetli idi. Şiir ve nesir yazmada yed-i tûlâ sahibi, ya'nî çok mehâretli idi. Hem Arabca, hem de Farsça, çok güzel ve ince ma'nâlı şiirler yazardı. Aruz san'atını çok ustalıkla kullanırdı. Hem Arabca ve hem de Farsça şiirler yazabilmek, Fikâri'nin bu iki dildeki bilgisinin çokluğunu ve bu dilleri kullanmakdaki ustalığını göstermektedir.

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alâ tefsîr-il-Beydâvî, 2- Hâşiyetün alâ ba'dı mevâdi-il-Keşşâf liz-Zemahşerî, 3- Hâşiyetün alâ şerhi Tecrid, 4- Şerh-ut-telhîs.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 28

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 511, 512

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 141

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1481

FUDAYL CEMÂLİ (Fudayl bin Ali Cemâlî)

Hanefî mezhebinde yetişmiş Osmanlı âlimlerinden. Meşhûr âlim Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin oğludur. İsmi Fudayl bin Ali bin Ahmed bin Muhammed Cemâlî'dir. 920 (m. 1514) senesinde İstanbul'da doğdu. 991 (m. 1583) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine, Zeyrek yokuşundaki babasının yanına defnedildi. Defnedilmesi esnasında mezarı kazılırken babasının ayakları ortaya çıkmış ve hiç çürümediği görülmüştür. Hâlbuki muhterem babasından 59 yıl sonra vefât etmiş idi.

Önce babasının talebelerinden Amasyalı Molla Sâlih'den ilim öğrendi. Sonra Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Emîr Şemseddîn ve Ebüssü'ûd Efendi gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra hacca gidip, hac vazîfesini yerine getirdi. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. 945 (m. 1538) senesinde Bursa Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'ne ta'yin edildi. 949 (m. 1542) senesinde Abdürrahmân Efendi'nin yerine Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. 951 (m. 1544) senesinde Cemâleddîn Muhammed Cürcânî'nin yerine Eyyûb Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Şeyhülislâm Ebüssü'ûd'un kızıyla evlendi. 956 (m. 1549) senesi Muharrem ayında, Hasen Bey yerine Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris oldu. 958 (m. 1551) Şevval ayında Niksârî Efendi yerine Ayasofya Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 960 (m. 1553) senesinden sonra kadılık mesleğine geçti. Emîn Kösesi yerine Bağdad kadısı oldu. 961 (m. 1554) senesinde Pervîz Efendi yerine Haleb kadılığına nakledildi. Daha sonra İstanbul'a geldiğinde, Hasen Bey yerine Şehzâde Medresesi'ne ta'yin edildi. 969 (m. 1561) senesi Rebî'ul-âhır ayında Arab-zâde Abdülbâkî Efendi yerine Mekke-i mükerrerce kadılığı ile taltif olundu.

971 (m. 1563) senesi Cemâzil-âhır ayında emekli oldu, yerine Nişancı-zâde getirildi. 982 (m. 1574) senesinde Sultan Üçüncü Murâd Hân tahta geçtiğinde, kadıaskerlik teklif etti ise de bunu kabûl etmedi. Fakat zaman zaman Sultan Murâd ona iltifât eder, hediyeler gönderirdi. Hattâ Fudayl Cemâlî'nin ölüm hastalığında Vezîr İbrâhim Paşa'yı gönderip hayr duâsını almıştır. 985 (m. 1577) senesinde Şa'bân Hamîd Efendi vefât edince, Fudayl Cemâlî'ye şeyhülislâmlık teklif edildiyse de, bu vazîfeyi de kabûl etmedi.

Fudayl Cemâlî Efendi, babası gibi büyük âlim idi. Vera' ve takvâ sahibi, sâlih bir zât idi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına çok bağlı idi. Ma'nevî hâller ve kerâmetler sahibi idi. Çok kerâmetleri görülmüştür. Humma ve benzeri hastalıklara okuduğu duâlar hemen te'sîrini gösterir, hastalar şifâ bulurdu.

Her nerede olsa, meclisin baş tarafına oturtulurdu. Yaz günlerinde bahçesi ziyâret yeri idi. Kış günlerinde ise evi, âlimlerin ve fazilet sahiplerinin toplanma yeri idi. Âlimlere, ilme ve kitaplara çok düşkün idi. Birçok kıymetli kitap yazdı. Yazdığı eserlerini ve kütüphânesinde bulunan kitaplarını Fâtih Câmii Kütüphânesi'ne vakfetti. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ta'likât alâ sahîh-il-Buhârî, 2- Mesâil-i Esviyâ, 3- Dımânât: Hanefî mezhebine göre fıkıh bilgilerini açıklamakta olup, dört cilddir. 4- Tenvî'-ül-usûl fî ilm-il-usûl, 5- Avn-ur-râid fî şerh-il-ferâid, 6-Hâşiye-i şerh-i şerîfi, 7- Ecvibe alâ câmi'ıl-fusûleyn, 8- Muhtasar-ı Kâfiye, 9- İ'ânet-ül-fârid fî tashîh-il-ferâid, 10-Hâşiye-i Vâfiye, 11- Vezâif fin-nahv.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 77

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 822

3) El-A'lâm cild-5, sh. 153

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 223

5) Osmanlı müellifleri cild-1, sh. 320

6) Şakâyik-i Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 275

7) Keşf-üz-zünûn sh. 503, 554, 1087, 1180, 1248

GUBÂRÎ

Osmanlı âlimlerinden ve dîvân şâirlerinden. İsmi Abdürrahmân'dır. Gubârî mahlası ile meşhûr oldu. Akşehirli olup, orada doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 974 (m. 1566) senesinde Mekke'de vefât etti. Önce memleketinde ilim tahsil etti.

Sonra İstanbul'a gidip, o devrin meşhûr müderrislerinden Ali ve Müslim Çelebilerden ders aldı. Ayrıca Şeyh Hamdullah-zâde Mustafa Dede'den sülüs ve nesih hattı yazmayı öğrendi. Gubârî denilen yazı çeşidinde de üstâd oldu. Bu sebeble "Gubârî" mahlasını aldığı söylenir. Bu mahlayı şiirlerinde kullanmıştır, ilim tahsilini tamamladıktan sonra, ba'zı medreselerde bir müddet müderrislik yaptı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Irak seferine ordu kâtibi olarak katıldı. Daha sonra tasavvufa meyli arttı. Şeyh Ahmed Buhârî zaviyesinde, Şeyh Abdüllatîf Efendi'ye talebe oldu ve tasavvufta yetişti. Şeyh Vefâ tekkesinde riyâzetini tamamladı ve bir müddet kendi memleketinde irşâd vazîfesi yaptı. Bundan sonra seyahate çıkıp, Mekke ve Medine'ye gitti. Bir müddet Mekke'de mücavir olarak kaldı. Anadolu'ya dönüşünde, Kütahya'da sancak beyi olan Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın küçük oğlu Şehzâde Bâyezîd'in hizmetine girdi. Onun oğlu Orhan Çelebiye muallim oldu. Şehzâde Bâyezîd ile Şehzâde Selîm arasında vukû' bulan hâdiselerden sonra bir müddet hapsedildi. Sonra serbest bırakıldı. Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından, Hac kâfilesi mahfil kadılığına ta'yin edildi. Kanunî Sultan Süleymân Hân bu vazîfeyi ona verdiğini şu mısrayı yazarak bildirdi: "Şimdi bildim kim imiş mahfile kadı olsun." O da bu mısranın altına şu mısrayı yazarak cevap vermiştir "Şöyle hizmet edeyin kâfile râzı olsun." Bu vazîfesi üzerine, hac kâfilesi ile Mekke'ye gidip birkaç sene orada mücavir olarak kaldı ve insanları irşâd ile meşgûl oldu. Orada vefât etti.

Gubârî, Vefâ'da bir hücrede kaldığı sırada, kapısının üstüne; "Vefâ semtinin hâli perişanı, ayaklar toprağı miskin Gubârî" ma'nâsında şu beyti yazmıştı:

"Şer-i kûy-ı Vefâ'nın hâksâri,
Ayaklar toprağı miskin Gubârî."

Eserleri: 1- Süleymânnâme; Kanunî Sultan Süleymân Hân devri olaylarını anlatmakta ve içinde Pâdişâhı medheden şiir yeralmaktadır. Bu eseri, Manisa Muradiye Kütüphânesi'nde eksik bir nüsha hâlinde vardır. 2- Şebistan-ı hayâl naziresi; edebî bir eser olup, İran şâirlerinden Fettâh-i Nişâbûrî'nin bu isimdeki mesnevîsine naziredir. 3- Misahât-nâme; Kâ'be ve Harem-i şerîfin ölçülerine dâir olup Birinci Mahmûd kütüphânesi'nde vardır. 4- Kâ'be-nâme; Kâ'be'nin medhine dâir bir manzûmedir. Manisa'da Çaşnîgir Kütübhânesi'nde bir nüshası vardır. 5- Yûsuf ve Zelîha; Mevlânâ Abdürrahmân Câmî'nin "Yûsuf-ü-Zelîha" adlı hikâyesine dâir yazdığı manzûm esere naziredir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 192

2) Tezkirât-üş-şu'arâ cild-2, sh. 712

3) Sicilli Osmanî sh. 311

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3256

HABÎB ÖMERÎ KARAMÂNÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh Habîb'in soyu, baba tarafından Hazreti Ömer-ül-Fârûk'a ve anne tarafından Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'a ulaşır. Doğum târihi belli değildir. Niğde'nin Ortaköy kasabasında doğdu, ilk tahsiline burada başladı. "Şerh-i Akâid" kitabını okuduğu sıralarda, daha çok ilim tahsil etmek ve ma'nevî feyzlere kavuşmak arzusu ile İran taraflarına gitti. Orada bulunan Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin dergâhına yerleşti. Oniki seneye yakın onun hizmetinde bulunup, yüksek ma'rifetlere kavuştu. Sonra hocasından izin alarak Anadolu'ya geri döndü. Bir süre Ankara'da kaldı ve Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin nurlu kabirlerini sık sık ziyâret ederek çok feyzlere kavuştu. Akşemseddîn hazretlerinin sohbetlerine de devam etti. Kayseri'de Şeyh İbrâhim ve evliyânın büyüklerinden Emîr-i Kayserî ile sohbetlerde bulundu. Mekke-i mükerremeye giderek Zeyniyye yolunun büyüklerinden Şeyh Abdülmu'tî ile dostluğunu ilerletti. Bu büyüklerin herbirinden nice feyzlere kavuştu.

Şeyh Habîb, takvâ ehli bir zât olup, dört mezhebe de riâyet ederdi. Üç defa hacca gitti. Seyahati çok severdi. Aydın, Sivas ve Anadolu'nun daha birçok şehrini gezdi. Bir ara İskilip'te oturdu ve orada Ebüssü'ûd Efendi'nin babası Şeyh Muhyiddîn-i İskilîbî ile dostluk kurdu. Çeşitli ilimlerde derin ve ince bilgilere sahipti. Çok kerâmetleri görüldü. Hiç kimse, onun bir yere uzanarak veya dayanarak uyuduğunu görmemiştir. Yalnız hastalığının çok ağırlaştığı bir hâlde iken, bir yere dayandığı görüldü. 902 (m. 1496) senesinde Amasya'da vefât etti. Kabri, Mehmed Paşa imâretinin avlusunda, Mehmed Paşa ile oğlunun kabirleri arasındadır.

Şöyle anlatılır: Şeyh Habîb, İran'da Seyyid Yahyâ'nın dergâhına gittiği zaman, kapının önünde talebelerinden ba'zısı ile karşılaşmış ve onlara; "Şeyhiniz beni bir günde Hak teâlânın sevgisine kavuşturabilir mi?" diye sormuştu. Talebelerinin önde gelenlerinden Hacı Hamza, onun bu suâline çok kızıp; "Senin bunda şüphen mi var?" diyerek öyle bir vurdu ki, Şeyh Habîb'in aklı başından gitti, uzun süre kendine gelemedi. Bu durumu haber alan Seyyid Yahyâ hazretleri, hemen Şeyh Habîb'i çağırtıp; "Dervişler gayretli olur. Sen onların kusuruna bakma ve sakın huzûrsuz da olma! Hem hüküm, senin i'tikâd ettiğin, inandığın hâl üzeredir" diyerek onu teselli etti, gönlünü alan güzel sözler söyledi. Ayrıca ona; "Şu pencerenin yanına gidip otur, orada gördüklerini gelip bize anlat!" diye de emretti. Şeyh Habîb de, bu emre uyarak denileni yaptı. İşâret ettiği yere varır varmaz, hakîkat âleminin bütün sırları kendisine açıldı. Melekler âleminin nice manzaraları, gözleri önüne serildi. O, bambaşka bir insan oluvermişti. Kalbinde dünyâ sevgisine dâir birşey kalmamış, yüksek ma'rifetlere kavuşmuş, dergâha geldiğinde gönlünden geçenlere erişivermişti. Bir anda fenâ makamına yükseldi. Bu hâdise ile hocasının büyüklüğünü anlayan Şeyh Habîb, oniki yıl onun hizmetinde bulunarak, daha nice yüksek hâllere kavuştu.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın şehzâdesi Şehinşâh Bey'in nişancısı şöyle anlatır: Şeyh Habîb ile beraber akşam namazını kılıyorduk. Bir akrep, secde yerinden geçip, safın bir tarafına gitti. Ne olduğunu bilemediğimden aklım karmakarışık oldu. Namazda huzûrum kaçtı. Namazdan sonra yemek getirdiler. Fakat akrep sanki kafamın içini sokuyordu. Hep onu düşünüyordum. Bir türlü yemeği yiyemiyordum. Gönlümden geçirdiğim bu düşünceyi Allahü teâlâ Şeyh Habîb'in kalbine ilham edince, bana; "O zavallı akrep bizim yanımıza geldi. Peygamber efendimizin (s.a.v.); **"İki karayı** (yılan ve akrebi) **gördüğünüzde öldürünüz!"** hadîs-i şerîfine uyarak, onu namazda iken öldürdük. Gönlünüzü meşgûl etmesin!" dedi. (Namazda yılanı ve akrebi öldürmek namazı bozmaz.) Böylece zihnimdeki kuşku ortadan kalkmış oldu. Benim âdetlerimden olduğu için, gönlümden geçirerek; "Eğer yemek helâl ise Bismillah" diyerek yemeğe başladım. Bunun üzerine Şeyh Habîb; "Helâldir, kuşkun olmasın!" dedi.

---

1) Bedâyi-ül-vekâyi sh. 309a, 412, 413a

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 540

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 282

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 58

5) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 109

HÂCE ABDÜLKEBÎR EVLİYÂ

Hindistan'da yetişen Allah dostlarının büyüklerinden. Ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Aslen Pâni-püt şehrindendir. Babası meşhûr âlim ve evliyâ Abdülkuddûs hazretleridir. "Şeyh-i kebîr", "Vâlâ pîr" lakabları verildi. Onuncu asrın ilk yarısında Pâni-püt şehrinde vefât etti.

Küçük yaşta, yüksek babası Abdülkuddûs hazretlerinin feyzlerinden istifâde etti. Sayılamayacak kadar çok kerâmetleri görüldü. Daha yürümeye başladığı zamanlarda, elinin hareketiyle elbisesinin kollarında bir arslan görünüp kaybolurdu. Talebesi olmakla şereflendiği hocalarından ve yüksek babasından kısa zamanda çok şey öğrendi. Zamanın ilim ve hâl sahipleri, onun büyüklüğünü kabûl ve tasdik ederler, hizmetinde bulunmayı şeref sayarlardı. Huzûruna gelenler, o mübârek zâtın heybetinden bir tek söz söyleyemeyip, başları önünde, geldikleri gibi giderlerdi. Allah dostları ile sohbet etmekten çok hoşlanır, sık sık ziyâfetler vererek fakirlerin gönlünü abr, insanları da sohbetleri ile şereflendirirdi. Dört oğlunun dördü de babalarına talebe olup, yüksek derecelere kavuştular.

İnsanlar, Hâce Abdülkebîr Evliyâ'ya talebe olmak için birbirleriyle yarış ederlerdi. Zengin, fakir, âmir, me'mûr, âlim, câhil, duyan herkes ona koşar, istifâde etmenin yollarını arardı. Birgün zamanın Dehlî Sultânı İskender bin Behûl Lodî, veziri Meyan Behûde bin Havas Hân ve Melik Muhammed Misvânî'yi yanına aldı. Üçü bir olup, kerâmet ve hâllerini duyup da ziyâretle şereflenemedikleri Hâce Abdülkebîr Evliyâ'ya gitmeye niyet ettiler. İçlerinde de bir şüphe vardı. Aralarında konuşup; "Herbirimiz değişik birşey arzu edelim. Bizim arzularımızı bilip de ikram ederse, onun büyüklüğü aşikârdır" dediler. Yolculuktan sonra birgün gece yarısı huzûr-ı âlilerine dâhil oldular. Hâce Abdülkebîr Evliyâ, misâfirlerine yemek ikram etti. Sultan İskender'in önüne ceylan eti, vezir Meyan Behûde'nin önüne yahni, Melik Muhammed Misvânî'nin önüne de tatlı koydu. Hepsinin de yeni pişmiş olduğu gözüküyordu. Herkesin önüne arzu ettiği yemekler gelmiş, hepsinin şaşkınlıktan ağızları açık kalmıştı. Onların bu hâlini gören Hâce Abdülkebîr Evliyâ; "Dostlar, hayrete ne hacet var? Allahü teâlâya tevekkül edip oturan fakir bir kulcağızını O, halka karşı asla mahcûb etmez" buyurdu. Misâfirler yemeklerini yediler. Bu zamana kadar gelip hizmetinde bulunamadıkları için çok üzülüp, özürler dilediler. Sultan, o mübârek zâtın hizmetçilerine rica edip yalvararak, iki köyü hizmetlerine vakfetti. Vezîr de bir köy bağışladı. Melik Muhammed ise, biricik kızını Abdülkebîr Evliyâ hazretlerinin nikahıyla şereflendirdi.

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 230

HÂCE ABDÜLVEHHÂB BUHÂRÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdülvehhâb'dır, Buhârî nisbetiyle bilinir. Seyyid Celâl Buhârî'nin torunlarındandır. Seyyid Celâl'in, Seyyid Ahmed ve Seyyid Mahmûd adında iki oğlu vardı.

Abdülvehhâb-ı Buhârî, Seyyid Ahmed'in oğullarındandır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 932 (m. 1526)'de Dehlî'de vefât etti. Kabri, Şah Abdullah'ın yanındadır. Hindistan'daki Mültan'da, Seyyid Sadreddîn Buhârî'den naklî ve ma'nevî ilimleri tahsil edip, yüksek derecelere kavuştu. Mültan'da bulunduğu zamanlarda, hocası ve enişte si Seyyid Sadreddîn Buhârî'den şu sözleri duydu: "Dünyâda iki büyük ni'met vardır. Bunlar, bütün ni'metlerden üstündür, lâkin insanlar bu iki ni'metin kıymetini bilmiyorlar. Onlara kavuşmaktan gâfil bulunuyorlar. Birincisi; iki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâmın mübârek vücûdunun, Medîne-i münevverede bulunmasıdır, ikincisi ise; Kur'ân-ı kerîmdir. Hak teâlâ, onunla söylüyor ve insanlar bundan gâfillerdir." O, bu sözleri duyunca, hocasının huzûrundan kalkıp, Medîne-i münevvereye gitmek için izin istedi ve Resûlullah (s.a.v.) efendimizi ziyâret yolunu tuttu. Bu saadetle şereflenip, tekrar memleketine döndü. Sultan İskender Lodî zamanında Dehlî'ye geldi. Sultan onun büyüklüğünü anlayıp, aşırı derecede iltifât gösterdi. Ona talebe oldu. Ta'zim ve hürmet etti.. Sultan'ın ona sevgisi, onu araması ve ona olan muhabbeti o derece idi ki, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Şemseddîn-i Tebrîzî ile olan muhabbeti gibi idi.

Dehlî'den ikinci defa Haremeyn'i ziyâret etmek üzere ayrıldı. Ziyâretle şereflendikten sonra, tekrar memleketine döndü.

İlim ve amel sahibi olan Abdülvehhâb-ı Buhârî hazretleri, hâl ve muhabbet ehlinden idi. Tasavvufun yüksek derecelerine kavuşmuştu. Bir tefsîri vardır. Kur'ân-ı kerîmin tamâmına yakınını, Resûlullahın (s.a.v.) medhi ve zikri ile tefsîr etmiştir. Orada aşk-ı ilâhî inceliklerinden ve muhabbetullah sırlarından çok şeyleri açıklamıştır. Tefsîrinin bir yerinde; **"Ey îmân edenler; namazlarınızda rükû' ve secde edin. Rabbinize ibâdet edin ve hayır yapın"** meâlindeki Hac sûresi 77. âyet-i kerîmesini tefsîr ederken buyurur ki: "En büyük hayır ve iyilik; söz, fiil ve hâlde Resûlullaha (sallallahü aleyhi ve sellem) uymaktır. Resûlullaha (s.a.v.) tam tâbi olmak için, kâmil bir zâtın sohbetinde bulunmak lâzımdır, öyleleri vardır ki, Allah adamlarından biri ile bir sohbette, ma'rifet ve saadete kavuşur. Kalbinde Allah sevgisi artar ve o zâtın kalbinden kendi kalbine feyz akar. Bu bir sohbet, onun ömrünü arttırıcı olur. O zâta olan muhabbeti, Allah ve Resûlüne olan muhabbetini arttırır.

Hâllerin kalbden kalbe geçişinin hikmetine gelince; Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı ülfet, rahmet ve keremle yarattı. Onu kendi ahlâkıyla ahlâklandırdı. Bu ahlâkdan biri şevk'tir. Resûlullah (s.a.v.), Allahü teâlâdan bildirerek buyurdu ki: **"Ebrârın beni görme şevki uzadı. Benim onları görme şevkim daha kuvvetlidir."** Demek ki, Resûlullahı (s.a.v.) bu ahlâkta kemâl üzere yarattı ve O, şevk sahiplerine müştak (âşık) oldu. O'nun şevki, şevk sahiplerinden kuvvetli oldu. Resûlullahın (s.a.v.) bu şevki, kalbden kalbe kıyâmete kadar, vârislerine ve tâbilerine zamanındaki gibi intikâl eder. Bu da, sohbet ve ülfetle (yakınlıkla) şevk sahiplerinden şevk sahiblerine geçmekle olur. Sohbet ülfet için, ülfet ni'met için, ni'met lezzet için, lezzet ise kavuşmak içindir. Kavuşmanın çeşitlerinin ve semerelerinin artmasının ise sonu yoktur. Yazı ve söz ile anlatılması ve anlaşılması çok zordur."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 221

HACI RAMAZAN

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. Kastamonuludur. Hacı Ramazan Efendi diye tanınır. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 920 (m. 1514) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kaynaklarda, hakkında fazla ma'lûmât yoktur.

Zamanında bulunan âlim ve evliyânın en büyüklerinden olan Kastamonulu Hacı Ramazan, çok ibâdet ederdi. Geceleri namaz kılmakla ve gündüzleri oruç tutmakla geçirirdi. İnsanlardan ayrı, kendi hâlinde bir yaşayışı vardı. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanardı. Allahü teâlânın hidâyet ve ihsânlarına mazhar olmuş olan yüksek zâtların üstünü, irfan sahiplerinin yükseği idi. İnsanlar onu mübârek kabûl edip, bereketlenmek için yanında ve sohbetlerinde bulunurlardı.

Rivâyet edilir ki, Hacı Ramazan'ın kızından olan bir torunu vardı. Bu çocuk, bir zaman şiddetli bir hastalığa yakalandı. Öyle ki, başında bulunanlar ve akrabâları, çocuğun rûhunu teslim etmek üzere olduğunu görerek, yaşamasından ümit kestiler. Bu sırada çocuğun annesi, babasına (Hacı Ramazan'a) giderek, oğlunun sıhhate kavuşması için Allahü teâlâya duâ etmesini rica eyledi. O da murâkabe yoluyla Allahü teâlâya teveccüh eyledi. Daha sonra kalbine gelen ilhamı kızına bildirip; "Murâkabede senin oğlunu (torunumu) namaz kılarken gördüm. Bu hâl, onun sıhhatine, yaşıyacağına ve sâlih bir kimse olacağına alâmet ve işârettir" buyurdu.

Hacı Ramazan'ın kızı bu habere çok sevinip, çocuğunun iyileşmesini beklemeye başladı. Bu hâdiseden bir gün sonra, bu çocukcağız hastalıktan şifâ bulup, hiç hasta olmamış gibi tamamen sıhhate kavuştu. Çocuğun bu hâline şâhid olanlar, ölüm hâlindeki bir hastanın bu kadar kısa bir müddette iyileşip sıhhate kavuşmasının normal bir hâdise olmadığını, bunun, o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anladılar.

Hacı Ramazan'ın memleketi olan Kastamonu'da vazîfe yapan müderrislerden birisi şöyle anlatır: "Bir arefe günü idi. Bakmakla mükellef olduğum kimselerin bayramlık ihtiyâçlarını ve eve lâzım olacak şeyleri almak için hiç param yoktu. Bu durumdan dolayı üzüntü içindeydim. Şehrimizin ileri gelenlerinden borcum olmayan kimse yoktu. Bu sebepten, onların birinden yardım istemek veya borç almak gibi bir imkânım da yoktu. Hepsine borcum olduğundan kimseye gitmeye cür' et edemedim. Bu hâlin verdiği ızdırabla, çaresizlik içinde ve kimin kapısına gideceğimi bilemez bir hâlde iken, istiğfar edip, Allahü teâlâya sığınıyor ve yalnız O'na güveniyordum. Tam bu sırada kapı çalındı. Bu sıkıntılı hâlde bizi arayan kim olabilir ki, diye düşünerek, hayret ve merakla kapıyı açtım. Kapıda Hacı Ramazan vardı. Selâm verip, kapıyı kendisinin çaldığını söyledi. Benimle merhabalaştıktan sonra, bana dürülmüş bir kâğıt vererek; "Bu kâğıdın içinde abîr (hoş kokulu otların terkibinden meydana getirilen ve sürülen bir çeşit koku) vardır. Onu sürersiniz, güzel koku sürünmek sünnettir" buyurdu. Ben daha kâğıdı açıp içindeki abîri koklamadan, o zâtın güleryüzlü hâli, misk ve anber misâli tatlı olan o sözlerini dinlemekle zâten rahatlayıp ferahlamıştım. Öyle büyük zâtları görmek, bir iki sözünü duymak bile insanı rahatlatıp kalbini ferahlatıyordu. O mübârek zât da, bu sıkıntılı hâlimde gelerek, kalb hânemi ıtr (güzel koku) ile kokulandırıp, beni çok sevindirdikten sonra, veda edip ayrıldı.

Ben içeri girip dürülü kâğıdı açtığımda, hayretler içinde kaldım. Çünkü kâğıdın içinde bir miktar abîr ve bundan başka iki büyük altın vardı. Öyle ki, bu altınlardan sâdece biri, bütün borçlarımı ödemeye, diğeri de bütün ihtiyâçlarımızı rahatlıkla almaya kâfi geliyordu. Hemen çarşıya gidip, borçlarımın tamâmını dağıttıktan sonra, lüzumlu olan ihtiyâçlarımızı da aldım. Hacı Ramazan hazretlerine çok duâ ederek evime döndüm. Demek ki, kerâmet olarak benim durumumu anlamış ve hiç belli etmeden de bana bu altınları vermişti. Onun daha böyle nice kerâmetleri görülmüştür.

Rivâyet edilir ki; Hacı Ramazanın ömrünün sonunda, hastalığı artıp vefâtı yaklaştığında, âlimlerden Şeyh Muhyiddîn Efendi isminde bir zât, onu ziyârete geldi. Söz arasında Hacı Ramazan Efendi, bu Muhyiddîn Efendi'ye hitaben buyurdu ki: "Hak celle ve a'lâ hazretlerinin

emri ile, ben herhalde yârın öleceğim. Namazımı sizin kıldırmanız uygun görülmüştür." Hakîkaten dediği gibi, ertesi gün vefât edip, mübârek rûhu melekût âlemine yükselince, vasıyyeti gereği namazını Muhyiddîn Efendi kıldırdı.

---

1) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 418

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 433, 434

HÂFIZÜDDÎN ACEMÎ

Osmanlı devrinde yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Âdil Çelebi olup, lakabı Hâfızüddîn'dir. Hâfız-ı Acemî diye de tanınır, İran'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 957 (m. 1550) senesi İstanbul'da vefât etti.

Hâfızüddîn, ilk tahsilini Tebrîz'de yaptı. Mevlânâ Yezîd'den ilim öğrendi. Onun derslerinde bulunmakla çok istifâde etti. Birçok ilim dallarında söz sahibi oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı, İran'da meydana gelen Şah İsmâil fitnesi sebebiyle, fesad ortamından ayrılıp Anadolu'ya geldi. Mevlânâ Müeyyed-zâde Abdurrahmân Efendi'nin ilim meclisine katıldı. Onunla ilmî müzâkerelerde bulundu. Kısa zamanda ilimdeki meziyet ve fazileti ortaya çıktı. Abdurrahmân Efendi, Hâfızüddîn'in ilim ve edebdeki bu üstünlüğüne hayran olup, onu Sultan Bâyezîd Hân'ın huzûrunda medh ve sena etti. Böylece Ankara Medresesi'ne ta'yinini sağladı. Hâfızüddîn, medresede ilim ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Hüsn-i hat (güzel yazı) sahibi idi. Çok serî yazardı. Güzel ve çok serî (çabuk) yazmada bir benzeri yoktu. Bir ayda Sadr-üş-Şeri'a kitabını yazdı. Medrese'de okuttu. Sonra Merzifon'da Çelebi Mehmed Medresesi'ne müderris oldu. Ders esnasında Seyyid Şerîfin Şerh-i Miftâh adındaki eseriyle meşgûl olup, bir kısmına haşiye yazdı. Bunun yanında, ba'zı eserlere de haşiye yazmakla meşgûl oldu. Daha sonra İstanbul'a geldi. Yaptığı haşiyeyi Müeyyedzâde'ye arz etti. O da bu eserini çok beğenip, takdîr ve tebrik eyledi. Yavuz Sultan Selim Hân; Mısır seferine çıktığında Amasya'ya uğradı. Orada Hâfızüddîn'i gördü, ihsân olarak İstanbul'da Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Medresede Seyyid Şerîfin "Şerh-ı Mevâkıf'ından bir kısmına haşiye (açıklamalar) yazdı. Sonra İznik'de Orhan Gâzî Medresesi'ne müderris oldu. Orada da kıymetli eseri Heyula'yı yazdı. Sonra da İstanbul'daki Sahn-ı semân medreselerinden Başkurşunlu Medrese'ye müderris ta'yin edildi. Orada Muhâkemât-ı Tecridiyye isminde bir kitap yazdı, İlm-i kelâma dâir mes'eleleri bildirdi. Ayasofya Medresesi'nde ders verdi. Burada "Medînet-ül-ilm" adlı eserini yazdı. Sonra yetmiş Osmanlı akçesi yevmiye ile tekâ'üd (emekli) oldu. Noktat-ül-ilm, Fihrist-il-ulûm, Meârik-ül-ketâib, Sebâ-i Seyyare, Tercüme-i Tîmûrnâme, Menâkıb-ı Ali bin Ebî Tâlib (r.a.), Nefeset-ül-masdûr gibi eserleri yanında, çok sayıda risale ve tâ'likâtı vardır. Ömür boyu gece-gündüz ilimle meşgûl oldu. Âlimler arasında i'tibarlı, her ilimde üstün bir zât oldu. Fazilet, sahibi ve vakûr idi. Edebiyatta da çok mahir olup, ince ma'nâlı şiirler söyledi. **Bir şiirinde şöyle dedi:**

"Âşıklarız, belâzedeler mübtelâlarız,
Âlemde bir muhabbete kalmış gedâlarız."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 272

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 318

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 26

4) El-A'lam cild-6, sh. 5

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 243

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 469

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 351, 901, 976 cild-2, sh. 1766, 1844, 1812

8) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 449

9) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 275

HAKÎM ŞAH MUHAMMED KAZVÎNÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muhammed, babasının adı Mübârek Şah'tır. Hakim Şah Kazvinî diye meşhûr olmuştur. Aslen İran'da bulunan Kazvîn şehrindendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir, İkinci Bâyezîd, Yavuz Sultan Selîm ve Kanunî Sultan Süleymân zamanlarında yaşamış, 928 (m. 1521) senesinde İstanbul'da vefât etmiştir.

Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Allâme Celâleddîn Devânî'nin uzun müddet hizmetinde kalıp ondan ilim öğrendi ve istifâde etti. Tabibler soyundan olan Hakim Şah, tıb ilminde de kendini yetiştirip mütehassıs oldu.

Mekke-i mükerremeye gidip, bir müddet orada mücavir olarak kaldı. Mevlânâ Müeyyed-zâde, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a ondan bahs edip, ilmî üstünlüğünü, tıb ilmindeki derecesini ve ahlâkî faziletini övdü. Bunun üzerine Pâdişâh İkinci Bâyezîd Hân, onu İstanbul'a da'vet etti. İstanbul'a Hekimbaşı ta'yin olundu. Yavuz Sultan Selîm pâdişâh olunca, onu sohbet meclislerinde bulundurup, fazlaca ikram ve iltifâtta bulundu. Kanunî Sultan Süleymân zamanına da yetişen Hakim Şah Kânûnî'nin ilk zamanlarında vefât etti. Kelâm, fıkıh, sarf, nahiv ve mantık ilimlerinde yüksek derece sahibi olan Hakim Şah, tıb ilminde de özel ihtisas sahibi idi. İlmi üstünlükleri yanında, ilmiyle âmil, faziletli ve güzel ahlâk sahibi olan Hakim Şah Muhammed Kazvînî'nin, birçok kıymetli eserleri de vardır.

Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Feth sûresinden i'tibâren yazdığı Kur'ân-ı kerîm tefsîri, 2-Keşf-ül-Hakâyık: İbn-i Hâcib'in nahiv ilmine dâir yazdığı Kâfiye'sinin şerhidir. 3-Hâşiyetü alâ Şerh-ıl-akâid-il-Adûdiyye, 4- Hâşiyetü alâ şerhi akâid-in-Nesefî lit-Teftâzânî, 5-Rabt-us-suver vel-âyât: Sûreler ile âyetlerin okuma şekilleriyle ilgilidir. 6- Şerhu Îsâgûcî fil-mantık, 7- Hâşiyet-i Şerh-i Hidâye, 8- Hayât-ül-Hayvan Tercümesi: Demîrî'nin bu eserinin, Farsça'dan Türkçe'ye tercümesidir. 9- Tezkiret-üş-şu'arâ: Ali Şîr Nevâî'nin Tezkiret-üş-şu'arâ'sına yazdığı zeylidir. 10-Şerh-ül-Mevâkıf, 11- Şerh-ül-Mûcizî (Tıb ilmine dâirdir), 12-Medâr-ül-fuhûl fî şerh-i Menâr-il-usûl, 13- Nasîhatnâme (Fârisî), 14- Hocazâde'nin Tehâfüt'üne yazdığı haşiyesi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 341

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 109

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 170

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 229

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1970

6) Keşf-üz-zünûn sh. 208, 388, 832, 1144, 1371, 1893

7) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 572

HALEBÎ (Muhammed bin Yûsuf)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf bin Abdürrahmân'dır. Lakabı Kemâleddîn, künyesi Ebü'l-Latîftir. Halebî nisbetiyle meşhür olmuştur. 874 (m. 1470) senesinde doğdu. 956 (m. 1549) senesinde vefât etti.

Haleb'de büyüdü ve ilim tahsilini orada yaptı. Osman Kürdî, Celâlüddîn Nasîbi ve başkalarından fıkıh ilmini tahsil etti. Ebü'l-Fazl bin Şıhne'den ilim öğrenip, ondan ve oğlu Esîr Muhammed'den ve Abdülberr bin Şıhne'den icâzet aldı. Hanefî mezhebi âlimlerinden Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, İbrâhim bin Ali Kalkaşendî, Kutbüddîn Muhammed Hayderî, Hâfız Fahrüddîn Osman ed-Dîrî, Cemâlüddîn Yûsuf bin Şahin ve başkaları da ona fıkıh ilmiyle ilgili icâzet verdiler. Bu arada tasavvufa da yönelip, Abdürrâzık Hamevî'den Kâdiriyye yolunun hırkasını giydi. Hocası Kâdı Hüseyn bin Şıhne'nin yerine kadı vekîlliği yaptı. Daha sonra insanlardan uzaklaşıp; güzel ve süslü elbiseler giymeyi terk ederek, fakirlerle ve tasavvuf ehliyle beraber bulunmaya başladı. Sultan Kansu Gavri'ye bu haber ulaşınca, ona bir mektûp yazıp, Haleb'de Şeyh-üş-şüyûh olmasını emr etti. Daha sonra Trablus'da Şafiî kadılığına ta'yin edildi. Sonra bu vazîfeden alınıp, Haleb kadılığına ta'yin edildi. Haleb kadılığını kabûl etmek istemedi. Bunun üzerine bu vazîfe Cemâlüddîn Kalkaşendî'ye verildi. Daha sonra Osmanlı pâdişâhı tarafından Haleb'deki Asrûniyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Haleb'de Evkaf Nâzırlığı (Vakıflar Bakanlığı) vazîfesini yürüttü. Bir müddet sonra Hâcibiyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Osmanlı pâdişâhı tarafından Mekke, Cidde ve civârına Şafiî kadısı olarak vazîfelendirildi. Mekke ahâlisinden olmayan ilk Mekke kadısı idi. Daha sonra bu vazîfeden 931 (m. 1524) senesinde alındı ve Haleb'de ilim tedrisiyle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Zamanının bir tanesi, âlim ve faziletli bir zât idi. Halk tarafından ve devlet adamları tarafından çok sevilip takdîr edilirdi. Kâdılık yaptığı müddet içinde, adâlet ile hareket etmek sûretiyle, Allahü teâlânın dînine hizmet etti. Hoşsohbet ve güzel ahlâk sahibi idi. Şiir husûsunda da gayretli idi.

Manzûmetün fil-Ehâcî adlı bir eseri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 127

HALEBÎ İBRÂHİM

Haleb'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim Halebî'dir. Halebî İbrâhim diye tanınır. 866 (m. 1461) senesinde Haleb'de doğdu. Orada yetişti. 956 (m. 1549) senesinde İstanbul'da vefât edip Edirnekapı kabristanında defnolundu. Boğaz Köprüsü yolu yapılırken, Edirnekapı kabristanı yakınında bulunan Sakızağacı kabristanına nakledildi.

İlk önce, doğup yetiştiği Haleb şehrinde bulunan âlimlerden okuyan Halebî İbrâhim, ilim öğrenmekteki gayret ve arzusunun çokluğu sebebiyle Şam'a, Mısır'a daha sonra İstanbul'a gitti. Oralarda bulunan meşhûr âlimlerin derslerine devam edip, yükseldi. Başta fıkıh olmak üzere; tefsîr, hadîs, ilm-i usûl, ilm-i fürû', kırâat gibi ilimlerde çok derin âlim oldu. Arab dili ve edebiyatına da hakkıyla vâkıf idi.

Zâhirî ilimleri tahsil ederken, bir taraftan da bulunduğu yerlerdeki tasavvuf büyüklerinin kalblere, rûhlara hayat veren kıymetli sohbetlerinde bulunarak, evliyâlık yolunda ilerledi. Böylece hem zâhirî ve hem de bâtını ilimlerde yetişip zamanındaki âlimlerin en önde gelenlerinden oldu.

İstanbul'a geldikten sonra, Fâtih Câmii'nde bir müddet imamlık ve hatîblik yaptı. Daha sonra da, Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden olan Sa'dî Çelebi'nin yaptırdığı Dâr-ül-kurrâ Medresesi'nde müderris oldu. Hemen hemen bütün fıkıh bilgilerini ve İslâm hukukunu ezbere bilirdi. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında İstanbul'da bulunan âlimler ve verdiği derslere devam eden talebeler, ondan çok istifâde etmişlerdir, İstanbul müftîsi ve kadısı ve Osmanlıların onuncu şeyhülislâmı olan Sa'dî Çelebi, fetvâlar husûsunda karşılaştığı müşkilatlarda Halebî İbrâhim hazretlerine müracaat ederdi.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden Mültekâ-ı Ebhur, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulurdu. Bu mübârek âlimi, zamanında bulunan ve daha sonra gelen Ehl-i sünnet âlimleri hep medhetmişler, kendisinden hürmet ve edeb ile bahsetmişlerdir.

Haramlardan, şüphelilerden ve dünyâya düşkün olmaktan uzak, dînimizin emirlerini yerine getirmekte çok gayretli, insanlardan ayrı, kendi hâlinde yaşayan pek üstün bir zât idi. Ya câmide veya evinde olur, başka hiçbir yerde bulunmazdı. Mübârek yüzünü görmekle bereketlenmek istiyen, onu ya mescidde veya mescide gidip gelirken yolda görürdü, ibâdet etmek, ilim öğrenip öğretmek, müzâkere etmek ve öğrendiği ilimleri kitaplara geçirmekten başka hiçbir şeyden zevk ve lezzet almazdı, ilmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden, fazîlet sahibi evliyânın büyüklerinden idi.

Yolda yürüdüğü zaman, uygunsuz kimseleri ve sokaktaki uygunsuz hâlleri görmemek için gözlerini kısar ve hep önüne bakarak yürürdü, insanlardan birini kötüleyerek konuştuğu ve âhırete yaramıyan dünyalık birşey söylediği işitilmemiştir.

Halebî İbrâhim hazretleri, birçok kıymetli kitap yazmıştır. Herbiri Halebî İbrâhim'in ilim ve faziletteki üstünlüğüne ve İslâm âlemine yaptığı hizmetlere birer âdil şâhid olan kitaplarından ba'zıları şunlardır: 1) Mültekâ-i Ebhur: Bu eseri, Kudûrî, Muhtâr, Kenz ve Vikâye gibi kıymetli fıkıh kitaplarının bir hülâsası olup, bütün fıkıh kaidelerini kolay ve akıcı bir üslûpla anlatmaktadır. Bu eseri, hemen hemen Ortadoğu'daki bütün İslâm ülkelerinde meşhûr olup, bilhassa Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuş ve Fransızcaya da tecüme edilmiştir. 2) Gunyet-ül-mütemellî fî şerhi Münyet-ül-musallî: Bu kitap, Sedîdüddîn-i Kaşgâri'nin "Münyet-ül-musallî ve gunyet-ül-mübtedî" adlı kitabının şerhi olup, bu kitabına "Gunyet-ül-mütemellî" ismini vermiştir. Bu eserinin bir adı da "Halebî-yi kebîr"dir. Daha sonra bu eseri, "Halebî-yi sagîr" adıyla yazdığı bir kitapta özetlemiştir. Bu eserinde, namaza âit fıkıh bilgilerini iyi bir tertiple ve anlaşılır bir şekilde îzâh etmiştir. Burhârieddîn-i Mergınânî'nin "Hidâye" adlı eserine, İbn-i Hümâm tarafından yapılan şerhini de kısaltarak yazmıştır. 3) Tabakât-ül-fukahâ: Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin hâl tercümesini anlatan, hem târih, hem de fıkıh ilmi bakımından önemli olan bu eserini, doksan yaşında iken yazmıştır. 4) Telhîs-ül-kâmûs li-Fîrûz-Âbâdî, 5) Dürret-ül-müvahhidîn ve riddet-ül-mülhidîn, 6) Er-Rehsu vel-vaks li-müstehıl-ir-raks, 7) Silk-ün-nizâm şerhu Cevâhir-ül-kelâm: Akaide dâirdir. 8) Şerhu Elfiyet-ül-Irâkî: Hadîs ilmine dâirdir. 9) Şerh-ut-tâiyye lil-Mukrî, 10) El-Kavl-üt-tâmında zikri vilâdetihî aleyhisselâm, 11) En-Ni'met-üz-zerî'a fî nusret-iş-şeri'a.

Halebî İbrâhim'in yazmış olduğu Halebî-yi kebîr kitabından seçmeler:

"Bir kimsenin özürsüz, sağlam iken kılmadığı namazları, hasta ve özürlü iken kaza etmesi caizdir."

"Dişler arasında yemek artığı kalıp, altı yıkanamazsa, gusl caiz olur. Çünkü, su akıcı olup, bu artıkların altına sızar. Fakat bu artıklar, çiğnenerek katılaşmış ise, gusl abdesti caiz olmaz. Doğrusu da budur. Çünkü, su, bunun altına sızmaz. Bunda zarûret ve haraç da yoktur."

"Secdeye yatarken, kamîs, ya'nî entari ve pantalon paçalarını yukarı çekmek mekrûhtur ve bunları yukarı çekip, kıvırıp da namaza durmak da mekrûhdur."

"Rükû'da sünnetlerden birisi de, topuk kemiklerini birbirine bitiştirmektir."

"Ayakkabılarını arkada bırakarak namaz kılmak mekrûhtur."

"Mahalle mescidinde, cemâat az olsa dahi, namazı burada kılmak, cemâati çok olan büyük câmide kılmaktan efdâldir. Mahalle câmiindeki cemâati kaçıranın, başka câmideki cemâate gitmesi efdâldir. Başka câmi cemâatine yetişemezse, yalnız kılmak için, mahalle mescidini tercih etmek efdâldir. Mahalle mescidinde İmâm, müezzin bulunmazsa, cemâatten biri bu vazîfeyi yapar. Başka câmiye gitmezler. Mahalle mescidinin İmâmı, yatsı namazını, beyazlığın gayb olmasını beklemeyip, daha erken, güneşin battığı yerde kırmızılık gayb olunca kılarsa, bununla birlikte erken kılmayıp, beyazlığın da gayb olmasını bekleyip, yalnız kılmak efdâldir. Mahallenin İmâmı fısk ile meşhûr ise, ya'nî büyük günah işliyorsa, başka mescidin cemâatine gitmelidir. Çünkü, mekrûhtan sakınmak, sünnet işlemekten daha önce gelir."

"Elhân ederek, mûsikî perdelerine uyarak tegannî eden İmâm arkasında kılınan namazı iade etmek (yeniden kılmak) lâzımdır."

"Hür kadının avuç içinden ve yüzünden ve ayaklarından başka bütün vücûdu avrettir. Çünkü, Peygamberimiz (s.a.v.); **"Kadın avrettir. Açık olarak çıkarsa, şeytan gözlerini çok açarak ona bakar"** buyurdu. Ayaklarına avret diyenler de oldu. Allahü teâlâ, Nûr sûresinde meâlen; **"Müslüman kadınlar, zînetlerini göstermesinler! İş yaparken zarurî açılanlar günah olmaz. Baş örtülerini yakalarına kadar örtsünler.** (Böylece, saçları, kulakları ve göğüsleri iyi örtülsün)" buyurdu. Âyet-i kerîmede (Zînet), ya'nî (süs)leri örtsünler demek, zînet takılan süslenen yerlerinizi örtün demektir. Açılması günah olmıyan zînet yerlerinin, yüz ile el olduğunu, Peygamberimiz bildirdi. Yine bu sûrede meâlen; **"Kadınlar ayaklarını yere vurarak yürümesinler ki, ayaklarındaki örtülü zînetlerin sesleri işitilmesin"** buyuruldu. Ayakların avret olduğu buradan anlaşılmaktadır."

"Yan yatarak ayakları birbirine bitiştirip, Kur'ân-ı kerîmi, içinden ezbere okumak veya yürüyerek, iş görerek, hamamda, kabir başında oturup okumak caizdir. Hamamda okuyabilmek için, hamamın temiz olması ve avret yerleri açık olanların bulunmaması lâzımdır. Kitap okuyan, yazan, iş yapan yanında Kur'ân-ı kerîm okumağa başlamak, onlar dinlemedikleri zaman günah olur. Câmide veya başka yerde, birkaç kişinin, aynı zamanda, yüksek sesle Kur'ân-ı kerîmi okumaları tahrimen mekrûhtur. Birinin okuyup, başkalarının sessizce dinlemeleri lâzımdır, işi olanların dinlemesi farz olmaz. Kur'ân-ı kerîmi dinlemek farz-ı kifâyedir ve okunmasından ve nafile ibâdetlerden daha sevâbtır. Kadın, Kur'ân-ı kerîmi kadından öğrenmelidir. Yabancı erkeklerden, a'mâdan bile öğrenmemelidir." Halebî-yi sagîr kitabından seçmeler "Abdestin edebleri (yapılırsa sevâb olup, yapılmazsa hiç günah olmayan şeyler):

1-Abdesti, namaz vakti girmeden önce almaktır, özür sahiblerinin vakit girdikten sonra alması lâzımdır.

2-Helâda taharetlenirken, kıbleyi sağ veya sol tarafa almaktır. Abdest bozarken, kıbleye önünü ve arkasını dönmek tahrîmen mekrûhtur. Ayakları açıp çömelmek edebdir.

3-Necâset bulaşmamış ise, su ile taharetlenmek edebdir. Necâset, dirhem miktârından (ya'nî miskalden, dört gram ve seksen santigramdan) az ise, yıkamak sünnettir. Dirhem miktarı bulaşmış ise, yıkamak vâcib, fazlasını yıkamak farzdır. Yıkamada aded yoktur. Temizleninceye kadar yıkamalıdır. Sol elin, bir veya iki veya üç parmağının içi ile yıkanır.

4-Tahâretlendikten sonra, bez ile kurulanmaktır. Bez yok ise, el ile kurulamalıdır.

5-Tahâretlendikten sonra, avret mahallini, hemen örtmektir. Tenhâda lüzumsuz açmak edebi bozar.

6-Başkasından yardım istemeyip, abdesti kendisi almaktır, istemeden su döken olursa, caizdir.

7-Kıbleye karşı, abdest almaktır.

8-Abdest alırken konuşmamaktır.

9-Her uzvu yıkarken, Kelime-i şehâdet okumaktır.

10-Abdest duâlarını okumaktır.

11-Ağzına sağ el ile su vermektir.

12-Burnuna sağ el ile su vermektir.

13-Burnu sol el ile temizlemektir.

14-Ağzı yıkarken, dişleri (Misvak) ile temizlemektir. Sağ el parmakları uzatılıp, baş parmakla küçük parmak misvakın altından, diğer üç parmak da üstünden tutarak, üç kerre sağ, üç kerre sol yandaki dişler üzerine hafifçe sürülür. Kuvvetle sürmemeli, dişleri bozar. Hafif sürülünce, dişleri ve diş etlerini kuvvetlendirir. Misvak, Arabistan'da bulunan Erâk ağacının dalından, bir karış uzunlukta kesilen parçadır. Erâk dalı bulunmazsa, zeytin veya başka dallardan da olabilir. Nar dalı olmaz. Misvak bulunmazsa, fırça da kullanılabilir. Bu da yoksa, sağ elin baş parmağını sağ yandaki dişler üzerine, ikinci küçük parmağını sol dişler üzerine üç kerre sürerek temizlemelidir.

15-Ağzı yıkarken, oruçlu değilse, ağzı çalkalamaktır. Boğazında gargara yapmak her zaman mekrûhtur.

16-Burnu yıkarken, suyu kemiğe yakın çekmektir.

17-Kulağı mesh ederken birer parmağı, kulak deliğine sokmaktır.

18-Ayak parmaklarını tahlil ederken, sol elin küçük parmağı ile tahlil etmektir.

19-Elleri yıkarken, geniş yüzüğü yerinden oynatmaktır. Dar, sıkı yüzüğü oynatmak ise lâzım olup, farzdır.

20-Su bol ise de, isrâf etmemektir.

21-Suyu, yağ sürer gibi az kullanmamaktır. Üç defada da, yıkanan yerden en az iki damla su damlamalıdır.

22-Bir kaptan abdest alınca, o kabı dolu bırakmaktır, ibriğin ağzını kıbleye karşı durdurmalıdır. Namaz kılacak bir yolcu, kıble cihetini, ibriğin ağzına bakarak kolayca anlar.

23-Abdest bitince veya ortasında (Allahümmec'alnî minettevvâbîn...) duâsını okumaktır.

24-Abdestden sonra (Sübhâ), ya'nî iki rek'at namaz kılmaktır.

25-Abdestli iken, abdest almaktır. Ya'nî namaz kıldıktan sonra, abdestli iken, yeni bir namaz için, bir daha abdest almaktır.

26-Yüzü yıkarken, göz pınarını, çapakları temizlemektir.

27-Yüzü, kolları, ayakları yıkarken, farz olan yerlerden biraz fazlasını yıkamak. Kolları yıkarken, avuca su doldurmalı, bunu dirseğe doğru akıtmalıdır.

28-Abdest alırken, kullanılan sudan, elbiseye, üste, başa sıçratmamaktır.

Abdest alırken, yapılması menhî, ya'nî yasak olanlar onikidir. Bunları yapmak haram veya mekrûhtur ki, şunlardır:

1-Helada, kırda abdest bozarken, kıbleyi öne, arkaya getirmemelidir. Kıbleye ve mıshafa karşı ayak uzatmak da mekrûhtur. Mısfah yüksekte ise, mekrûh olmaz. Ayrı birşeye sarılı mıshaf, mıska ile helaya girebilir.

2-Tahâretlenmek için, biri yanında avret yerini açmak haramdır.

3-Sağ el ile tahâretlenmemelidir.

4-Su olmadığı zaman, gıda maddesi ile, gübre ile, kemik ile hayvan gıdası ile, kömür ile ve başkasının malı ile, saksı, kiremit parçası ile, kamış ile ve yaprak ile ve bez ile, kâğıd ile taharetlenmek mekrûhtur.

5-Abdest alınan havuza tükürmemeli ve sümkürmemelidir.

6-Abdest a'zâsını, hududundan pek aşırı veya eksik olarak yıkamamalı ve üçten az veya çok yıkamamalıdır.

7-Abdest a'zâsını, taharette kuruladığı bez ile kurulamamalıdır.

8-Yüzü yıkarken, suyu yüze çarpmamalı, alın üstünden aşağı doğru dökmelidir.

9-Suya üflememelidir.

10-Ağzı ve gözleri sıkı kapamamalıdır. Dudağın görünen kısmında ve göz kapağında ıslanmadık az bir yer kalırsa, abdest' kabûl olmaz.

11-Sağ el ile sümkürmemelidir.

12-Baş, kulaklar veya enseden birini her defasında eli ayrı ayrı ıslatarak, birden fazla mesh etmemelidir. Her defasında ıslatmadan tekrarlanabilir.

Tenbîh: Zarûret, mecbûriyet olmadıkça aşağıdaki onbir şeye riâyet etmelidir:

1-İki eli çolak olan, tahâretlenemez. Kollarını toprağa, yüzünü duvara sürerek teyemmüm eder, Yüzünde de yara varsa, namazı abdestsiz kılar ve namazlarını terk etmez.

2-Hasta olana, zevcesi (hanımı), câriyesi, çocukları, kardeşleri abdest aldırır.

3-Taş ve benzerleri ile taharetlenmek, su yerine geçer.

4-Deli olan veya bayılan kimse, yirmidört saat ayılamazsa, iyi olunca, namazlarını kaza etmez. İçki, afyon, ilâç ile aklı giden, her namazı kaza eder. Yatarak başı ile imâ edemiyecek kadar ağır hastalığı yirmidört saatten çok devam eden kimseden, aklı başında olsa bile namaz sakıt olur.

5-Abdesthâneye girmek için, husûsî şalvar kullanmak ve başı örtülü girmek müstehabdır.

6-Helâya girerken elinde, Allahü teâlânın ismi ve Kur'ân-ı kerîm yazılı bir şey bulunmamalıdır. Birşeye sarılmış veya cebde olmalıdır. Mıska böyledir.

7-Helâya sol ayakla girip, sağ ayakla çıkmalıdır.

8-Helâda avret yerini, çömelince açmalı, konuşmamalıdır.

9-Avret yerine ve necâsete bakmamalı, helaya tükürmemelidir.

10-Helâda birşey yememeli, içmemeli, şarkı söylememeli, ıslık çalmamalı, sakız çiğnememelidir.

11-Hiçbir suya, câmi duvarına, kabristana ve yola abdest bozmamalıdır.

Abdestin farzları, sünnetleri, edebleri ve menhî, ya'nî memnu' olan şeyleri vardır. Abdestsiz olduğunu bilerek zarûretsiz namaz kılan kimsenin îmânı gider. Namaz kılarken abdesti bozulan, hemen omuzuna selâm verip, namazdan çıkar. Vakit çıkmadan abdest alıp, namazını baştan tekrar kılar.

"Kur'ân-ı kerîmi nağme ile, ya'nî sesi mûsikî perdelerine uydurarak okumak, harfleri bozmaz ise, âlimler mekrûh demiştir. Zîrâ fâsıkların nağmelerine teşebbüh ya'nî benzemektir. Eğer harfler değişir ise, haramdır. Okuması mekrûh olan birşeyi dinlemek de mekrûhtur. Okuması haram olan şeyi dinlemek de haramdır. Kur'ân-ı kerîmi tegannî ile okuyan hafızlara emr-i ma'rûf yapmak vâcibdir. İnadlarına, düşmanlıklarına sebep olacak ise bunları dinlememeli, orayı terk etmelidir, iş görenler ve yatanlar arasında yüksek sesle Kur'ân-ı kerîm okunursa, okuyan günaha girer. Kur'ân-ı kerîmi okunamıyacak kadar küçük harflerle yazmak böyle küçük Kur'ân-ı kerîm almak günahtır."

Halebî İbrâhim hazretlerinin yazdığı Halebî-yi kebîr isimli eserde, Kur'ân-ı kerîm okumakla alâkalı kısımda buyuruluyor ki:

Namaz dışında kırâat: Namaz caiz olacak kadar, ya'nî namazda okuyacak kadar lâzım olan miktarda Kur'ân-ı kerîmden âyet-i kerîmeler ezberlemek her mükellefe farz-ı ayndır.

Kur'ân-ı kerîmi mıshaf-ı şerîften ya'nî bakarak okumak, ezbere okumaktan daha faziletlidir. Böyle yapılınca gözler de ibâdet etmiş olur. Hem Kur'ân-ı kerîm okumak, hem de mıshaf-ı şerîfe bakarak okumak gibi iki ayrı sevâb bir araya gelmiş olur.

Kur'ân-ı kerîmi, ona olması gereken hürmet ve ta'zîmin fazlalığından dolayı, abdestli olarak ve kıbleye dönmüş olarak okumalıdır. Hattâ, Kur'ân-ı kerîm okurken en güzel elbiseyi giymelidir. Okuduğu sûre bitip diğer sûreye geçmediği ve dünyevî bir iş ve söz ile fasıla vermediği müddetçe, başlarken okuduğu E'ûzü besmele ile devam edip bitirir.

Muhammed bin Mukâtil (r.a.) buyurdu ki: "Berâe (Tevbe) sûresi yazıldığı ve bir önceki sûreye bitişik okunduğu zaman Besmele terkedilir. Fakat okumaya Berâe sûresinden başlanırsa, o zaman Besmele terk edilmez" Ebü'l-Kâsım Semerkandî (r.a.) buyurdu ki: "Bu husûsta sahîh olan Muhammed bin Mukâtil'in sözüdür."

Ba'zı âlimler buyurdular ki: "Bir kimse, Kur'ân-ı kerîmin hakkını eda etmek isterse, her hafta onu hatmetmelidir." Ayda veya kırk günde bir kerre hatmedilmesinin evlâ olduğu da bildirilmiştir.

Dârimî'nin Müsned'inde bildirildiğine göre, Eshâb-ı Kirâmdan Sa'd bin Ebî Vakkâs (r.a.) buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmin hatmi (bitirilmesi) günün evveline rastlarsa, melekler akşama kadar o kimse için istiğfar ederler. Kur'ân-ı kerîmin hatmi gecenin evveline (ya'nî akşama) rastlarsa, melekler sabah oluncaya kadar o kimse için istiğfar ederler."

Yatarken Kur'ân-ı kerîm okumak istenildiğinde (meselâ uyumak için yatağına yatınca) ayaklar bitiştirilmeli ve toplanmalıdır. Böyle yapınca okumakta mahzur yoktur. Böyle yapmak Kur'ân-ı kerîme ta'zim ve hürmet içindir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir müslüman yatağına gelip yatacağı zaman Kur'ân-ı kerîmden bir sûre okursa; Allahü teâlâ o mü'min için bir melek vazîfelendirir. Melek, o mü'min uyanıncaya kadar, ona eziyet verecek hiçbir şeyi yanına bırakmaz** (yaklaştırmaz)**."**

Yürümek ve çalışmak esnasında, şayet bu işler (yürümek ve çalışmak) kalbini meşgûl etmiyorsa, yürürken ve çalışırken Kur'ân-ı kerîm okumak caizdir. Eğer yürümek ve çalışmak kalbin Kur'ân-ı kerîm ile meşgûl olmasına mâni olursa mekrûh olur. Gusl abdesti alınan yerde ve pis olan yerlerde Kur'ân-ı kerîm okumak mekrûhtur.

Bir kimse, fıkıh ile alâkalı birşey yazan ve dinlemesi mümkün olmayan kimsenin yanında Kur'ân-ı kerîm okumaya başlasa, günâhı Kur'ân-ı kerîmi sesli olarak okumaya başlayanadır. Bunun için bir kimse, yatan kimselerin yanında sesli olarak Kur'ânı kerîm okumaya başlasa, günâha girer. Sessiz okuması lâzımdır.

Bir çocuk evde Kur'ân-ı kerîm okumaya başlasa, evde bulunan diğerleri de başka bir işle meşgûl oluyorlar iseler hüküm şöyledir: Şayet, çocuk okumaya başlamadan evvel onlar işe başlamışlar ise dinlemeyi terk etmekte ma'zurdurlar. Ancak, önce okuma başlamış ise, bu hâlde dinlemeleri, işe başlamamaları lâzımdır. Kur'ân-ı kerîm okunan yerde fıkıh (din dersi) okumak da böyledir.

Asıl olan, Kur'ân-ı kerîm okunurken dinlemenin farz-ı kifâye olduğudur. Çünkü Kur'ân-ı kerîmi dinlemek, ona hürmet ve iltifât içindir. Bu ise, bir kısım kimsenin dinlemesi ile hâsıl olmakta, yerine getirilmektedir. Nitekim bir cemâate selâm veren müslümana, o cemâatten birisi cevap verince, diğerleri için de kâfi gelmekte, selâm veren müslümanın hakkına riâyet edilmekte, hakkı yerine getirilmiş olmaktadır.

Kur'ân-ı kerîm okuyanın, ona hürmet ve ta'zim üzere okuması, hürmet ve ta'zimi bozacak şekilde okumaktan sakınması gerekir. Meselâ çarşı-pazarda, iş-güç yerlerinde Kur'ân-ı kerîmi dinlemesi mümkün olmayanların (ve dinlemiyecekleri bilinenlerin) yanında sesli olarak okumak, onun hakkını zayi etmek olur ki, o zaman okuyan kimse günahkâr olur. Rızıklarını te'min ettikleri işleri ile meşgûl olanlar, o anda, sesli olarak okunan Kur'ân-ı kerîmi dinliyemedikleri için ma'zûr olmakta, günahkâr olmamaktadırlar. Ders vermekle meşgûl olan veya fıkıh ilmi çalışan kimsenin yanında Kur'ân-ı kerîm okunması da böyledir. Dünyevî geçim zarûreti için çalışma esnasında, sesli okunan Kur'ân-ı kerîmi dinlememek özür olunca, dînî bir zarûret ve ihtiyâçtan dolayı (ilim öğrenmek için) dinliyememek elbette özür olur. Ancak buradaki özür, dersin, ilmî müzâkerenin, Kur'ân-ı kerîm okunmasından önce başlamış olması halindedir, önce Kur'ân-ı kerîm okunmaya başlamış ise, o hâlde dinlemek elbette lâzımdır.

Kur'ân-ı kerîm okurken, okuyanın hoca ve babası gibi, hürmete lâyık birisi gelince, Kur'ân-ı kerîm elinde olarak kalkması mekrûh değildir.

Kur'ân-ı kerîmi dinlemek, okumaktan daha faziletlidir. Çünkü dinlemekle farz yerine getirilmiş olur. Aynı şekilde Kur'ân-ı kerîm okumak, tatavvu (ya'nî nafile) ile meşgûl olmaktan daha faziletlidir.

Okunan yerde başka işle meşgûl olanlar bulunmazsa, güzel okumakla öğünmek ve riya gibi bir tehlike de yoksa, Kur'ân-ı kerîmi sesli olarak okumak, sessiz okumaktan daha faziletlidir.

Kâfire Kur'ân-ı kerîm âyetleri ve fıkıh bilgisi öğretmekte mahzur yoktur. Bu hâl onun hidâyetine, İslâm ile şereflenmesine vesile olabileceği ümîd edilir. Fakat kâfirin, Kur'ân-ı kerîme gusl abdesti almadan dokunması caiz değildir.

Kur'ân-ı kerîmi öğrenip sonra unutan kimse, büyük günah işlemiştir. Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Mescidden tozu toprağı çıkarmasına** (mescidi temizlemesine) **kadar ümmetimin ecir ve** (sevâbları) **bana arz olundu. Ümmetimin günahları da bana arz olundu. Kişinin, kendisine Kur'ân-ı kerîmden bir sûre veya âyet verilip** (onu ezberleyip) **de unutmasından daha büyük günah görmedim."**

Kur'ân-ı kerîmi öğrendiği hâlde unutmak demek, mıshafa bakarak okuyamıyacak hâle gelmek demektir.

Âyet-i kerîmeleri duvarlara ve mihrâblara güzel olmayan şekilde yazmayı âlimler hoş görmemişlerdir. Mıshaf-ı şerîfi tezyin etmekte (süslemekte) mahzur yoktur. Çünkü böyle yapmak, Kur'ân-ı kerîmi herkesin nâzarında büyültmek olduğundan iyi ve fâidelidir.

Mıshaf-ı şerîf çok okumak sûretiyle yıpranıp okunamıyacak hâle gelince, temiz bir beze sarılır ve ayak altı olmayan temiz bir yere gömülür.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 80

2) El-A'lâm cild-2, sh. 66

3) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 222

4) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 77

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 27

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 568

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 461 cild-2, sh. 23

8) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 308

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât-ül-a'yân kenarı) cild-2, sh. 110

10) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 492

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1009,

12) Keşf-üz-zünûn sh. 268, 617, 890, 1264, 1310, 1814, 2034

13) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 38

HALÎMÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülhalîm bin Ali'dir. Kastamonuludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 922 (m. 1516) senesinde, Yavuz Sultan Selim Hân ile birlikte gittiği Mısır seferi dönüşünde, Şam'da vefât etti. Orada, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin türbesine defnedildi.

Zamanın âlimlerinden ilim tahsil etti. Molla Alâüddîn-i Arabî'nin hizmetlerinde bulunup, ondan naklî ve ma'nevî ilimleri tahsil etti. Molla Alâüddîn-i Arabî vefât ettikten sonra, Arab diyârına gidip, orada çeşitli ilimleri tahsil ettikten sonra, hac ibâdetini yerine getirip İran'a gitti. O beldenin âlimleriyle de ilmî sohbetlerde bulundu. Sûfiyyenin ileri gelenlerinden Velî Şeyh Mahdûmî'nin hizmet ve sohbetinde bulunup, ondan feyz aldı. Daha sonra asıl memleketi olan Kastamonu'ya döndü. Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh olmadan önce, Trabzon'da vâli iken onu kendine hoca edinip, talebe oldu ve ondan feyz aldı. Gece-gündüz onun huzûrundan ayrılmazdı ve devamlı sohbetinde bulunurdu. Abdülhalîm Efendi'ye pekçok iltifât ve ihsânlarda bulundu. Allahü teâlânın inâyet ve ihsânıyle Osmanlı tahtına geçip pâdişâh olunca, onu kendine hoca edindi ve bol ihsânlarda bulundu. Yavuz Sultan Selim Hân ile birlikte Mısır seferine katıldı. Mısır seferi dönüşünde Şam'da hastalandı. Sultan Selim Hân onu ziyâret etti. Vefât edince cenâze namazında bulundu.

Nakledilir ki: Yavuz Sultan Selim Hân zamanında, Molla Şemseddîn diye bir saray hocası vardı. Teheccüd namazını kılan, iyi huylu bir zât idi. Yazması çok sür'atli idi ki, on günde bir mıshaf-i şerîfi yazıp bitirirdi. Yavuz Sultan Selim Hân, Mısır feth olununca, hocası Halîmî Efendi'ye buyurdu ki: "Şemseddîn bize Târih-i vassaf yazsın." Halîmî Çelebi, pâdişâhın emrini Şemseddîn Efendi'ye bildirdikten sonra, Şemseddîn Efendi yirmibeş gün mühlet alıp, Halîmî Çelebi'nin evinde yazmağa başladı. Halîmî Çelebi'yi ziyâret için gelen kimselerin rahatsız etmemesi için, bulunduğu odanın kapısını kilitleyip, sür'atle işe koyuldu. Yazma işiyle meşgûl iken, aniden yanında bir kimseyi oturur hâlde gördü. Korkup heyecanlandı. Bunun üzerine o kimse yaklaşıp, dizine yapıştı ve; "Korkma, biz de senin gibi insanız. Seni ziyâret için geldik" dedi. Molla Şemseddîn, kapıların kilitli ve pencerelerin demirli olduğunu görüp, bu kimsenin ricâl-i gaybden olduğunu anladı. Yazmayı bırakıp, sohbete başladılar, ilk önce şöyle sordu: "Arab diyârının tamâmı feth edilip Osmanlı topraklarına katılacak mı? Yoksa dönüşten sonra tekrar başka milletlerin eline mi geçecek?" O zât dedi ki: "Yavuz Sultan Selim Hân bu vazîfe ile vazîfelendirildi. Mübârek beldelerin (Mekke ve Medine'nin) hizmeti ona ve nesline verildi. Şimdi İslâm pâdişâhları arasında makbûl olan Âl-i Osman'dır. Selim Hân dahî evliyânın dışında değildir" dedi.

Molla Şemseddîn dedi ki: Sultan Selîm'in saltanat süresi uzun sürer mi" O kimse; "Üç yıl vakti vardır" dedi. Molla Şemseddîn tekrar sordu: "Konağında oturduğum Halîmî Efendi'nin sonu nicedir? Ya'nî ne zaman vefât eder?" O zât dedi ki: Şam'ı öteye geçemez, orada kalır." Şemseddîn Efendi dedi ki: "Ya benim ölümüm ne zaman olur?" O zât; "Kişiye kendi ölüm zamanını bilmek âdetullaha ters düşer. Hiçbir nefs nerede öleceğini bilemez" dedi. Şemseddîn Efendi; "Ricâl-ül-gayb, Allahü teâlânın bildirmesiyle bilebilirler. Lutf edip de beni uyarınız" dedi. Bunun üzerine; "Allahü teâlâ bilir, ama sen dahî Halîmî Çefebi ile aynı günde vefât edip, sizinle birlikte bir cenâze daha zuhur eder. Yavuz Sultan Selim Hân, üçünüzün de cenâze namazında hazır bulunur" dedi. Koynundan bir arâkiyye (tiftikten ince başlık) çıkarıp, Şemseddîn Efendi'ye; "Bu, Selim Hân'a hediyemizdir. Ona iletin" buyurdu. Bir daha çıkarıp; "Bunu da Halîmî Çelebi'ye veresin" dedi. Bunun üzerine Şemseddîn Efendi; "Bana bir hâtıranız olmaz mı" dedi. "Sana birşey hazırlamadım. Eğer kötü demezsen, başımdaki arâkiyyeyi vereyim" dedi. O zât, Şemseddîn Efendi'ye arâkiyyeyi verip; "Kitabını yaz bakayım, nice hızlı yazarsın göreyim" dedi. Şemseddîn Efendi yazmaya başladı. Gaybden gelen o zât hemen gözden kayboldu.

Bu durumları Hasen Can'a anlatıp, arâkiyyeyi Selim Hân'a ulaştırması için verdi. Hasen Can da arâkiyyeyi vermek üzere Selim Hân'ın huzûruna vardı. Olanları anlatıp, arâkiyyeyi Selim Hân'a verdi. Selim Hân arâkiyyeyi alıp, kokladı ve yüzüne saygı ile sürdü.

Pâdişâh Mısır'dan Şam'a doğru yola çıkınca, Halîmî Efendi hastalandı. Hekimlerin ilaçları da fayda etmedi. Yavuz Sultan Selim Hân onu zaman zaman ziyâret edip kalbini hoş tutmaya çalıştı. Üçüncü günde, Halîmî Çelebi vefât etti. Aynı gün, Molla Şemseddîn ve Pâdişâh'ın sarayından bir hoca da vefât etti. Üçünün de cenâze namazı aynı yerde kılınıp, Yavuz Sultan Selim Hân hazır bulundu.

Nakledilir ki: Yavuz Sultan Selim Hân Anadolu topraklarına ayak basınca, sık sık hocasını hatırlar; "Mevlânâ Abdülhalîm ile sefere çıktık, şimdi sâdece onun hatıralarıyla dönüyoruz" diyerek, saygı ve sevgisini dile getirdi.

Molla Abdülhalîm Efendi; ilim ve irfanı yüksek, ilmiyle âmil, fazilet sahibi bir zât idi. Dînî ve dünyevî faziletlerde yüksek derece sahibi, cömert, vefakâr, kerem sahibi ve halîm (yumuşak huylu) idi. Az konuşur, çok dinlerdi. Kusur aramaz, iyiyi ve doğruyu görmeye çalışırdı. Kimseyi arkasından çekiştirmez, herkesi bir takım meziyetleriyle değerlendirirdi. Fakîr ve kimsesizlere çok yardım ederdi. Bu sepeple, onun adı her tarafta duyulmuştu.

Onun şiirlerinden bir **beyt:**

Elime girmişti dün gece ol zülf-ü-düta,
Sanki destimde idi, Memleket-i Çin-ü-Hıta.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 385

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3065

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 124

4) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 610, 611, 612

HAMDİ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Hamdullah'dır. Fâtih'in hocası, Akşemseddîn'in en küçük oğludur. Hamdi Çelebi adıyle meşhûr oldu. 853 (m. 1449) senesinde, Bolu'nun Göynük kazasında doğdu. 914 (m. 1508) senesinde, Göynük'te vefât etti. Babası Akşemseddîn'in yanına defnedildi.

Akşemseddîn vefât ettiği zaman Hamdi Çelebi on yaşında idi. Üstün bir kabiliyeti vardı. Zamanın fen ve edebiyat bilgilerini iyi öğrendi. Din bilgilerinde üstün bir dereceye yükseldi. Bursa'da Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın yaptırdığı Yıldırım Bâyezîd Medresesi'nde müderris oldu. Mevlânâ Hayâlî ile sohbet etti. Âlim, kâmil bir zât idi.

Hamdi Çelebi daha annesinin karnında iken, Akşemseddîn, mübârek elini üzerine koydu ve; "Benim kâmil oğlum, fâzıl oğlum, şâir oğlum" dedi ve duâ etti.

Akşemseddîn'in evinin üst yanında bir pınar vardı. Akşemseddîn, orada Hızır aleyhisselâm ile buluşup, sohbet ederdi. Sonradan o pınarın adı Şeyh Hızır Pınan kaldı. Birgün Hamdi Çelebi'nin annesi, o pınara su almak için gitti. Orada bir pîr-i fânî belirdi ve kendisinden su istedi. Hâtuncağız nâmahrem diye çekindi. Fakat o kişi; "Ben, biiznillah doğacak olan oğluna duâ ve himmet eylemeğe geldim" dedi ve o da su verdi. Pîr suyu içti ve duâ etti. Eve gelince, başından geçen hâdiseyi beyi Akşemseddîn'e anlattı. Akşemseddîn tebessümle buyurdu ki: "O

Pîr-i fânî, kardeşim Hızır aleyhisselâmdır. Benim yakında doğacak âlim, kâmil ve şâir oğlum Hamdi'ye duâ ve ziyâret etmeğe gelmiş." Bu durumdan çok memnun olan hanımı, şükür secdesine vardı.

Akşemseddîn'in vefâtından sonra bir hayli maddî-ma'nevî güçlük ve zorluklarla karşı karşıya kalan Hamdi Çelebi, herşeye rağmen mükemmel bir tahsil yapmayı başararak, mekteplerden me'zûn oldu. Din ve fen ilimlerinde, şiir ve edebiyatta söz sahibi oldu. Bir aralık Bursa'da Çelebi Sultan Mehmed ve Yıldırım Bâyezîd medreselerinde müderrisliğe ta'yin edildi ise de, bir müddet sonra kendi isteği ile bu mesleği bıraktı ve Göynük'e çekilerek, kendini tamamen tasavvuf yolunda yetişmeğe ve mesnevîlerini hazırlamaya verdi. İnzivâya çekilmesine, bir gece rü'yâsında babası Akşemseddîn'in yaptığı nasihatler sebep' olmuştu. Babası ona; "Ey Hamdi, şimdiden sonra âhıret azığını hazırla. Allahü teâlânın velî kulu İbrâhim Tennûrî'ye teslim ol. Sohbetinde ve hizmetinde bulun!" dedi. Hamdi Çelebi, büyük bir aşk ve muhabbetle Kayseri'ye hocasının yanına gitmek niyetiyle yol tedârikinde iken, İbrâhim Tennûrî Bursa'ya geldi ve; "Seni bana gönderen, beni sana gönderdi. Şimdi sen benden evvel Kayseri'ye var. Sonra ben geleceğim" buyurdu. Hamdi Çelebi önden, arkasından da hocası Kayseri'ye gitti.

Hamdi Çelebi, hocasına sadâkatle hizmette bulundu. Ma'nevî derecelere yükseldi.

Göynük'de Sinân Halife adında ehl-i Kur'ân bir zât anlatır: "Onaltı, onyedi yaşında idim. Merhum Hamdi Çelebi'den okur ve ona hizmet ederdim. Birgün elbisesi keçeden bir derviş geldi ve; "Hamdi Çelebi'nin evi bu mudur?" dedi. Ben de: "Budur" dedim. O; "Varın haber edin, seni bir derviş ister deyin" dedi. Ben de haber verdim. Merhum Hamdi Çelebi geldi. Bu dervişi görünce çok hürmet etti. Musâfeha yapıp ağlaştılar. Üç gün üç gece sohbet ettiler. Hamdi Çelebi'nin bu dervişe hürmet ve hizmetine hayret ederdim. Üç gün sonra derviş gitti. Ben de; "Bu derviş kimdir?" diye sordum. Hamdi Çelebi dedi ki: "O, karındaşım Abdürrahmân Câmî'dir. Buralara gelmeden önce mektûbumuz varır gelirdi. Ayrıca karşılıklı görüşmek arzumuz çoktu. O bu beldeleri görmek arzu buyurmuş, tebdîl-i sûret edip, seyyah şeklinde gelerek, beni Bursa'da buldu. Oradan İstanbul'a gitti. Benim o esnada Göynük'e gitmem îcâb etti. Ayrılırken o; "İstanbul'dan dönüşümde Göynük'e inşâallah uğrarım, bir defa daha sohbet ederiz" diye va'd etmişti. O va'd üzerine Göynük'e uğradı. Yine Horasan'a gitti. Geldiğini ve gittiğini kimseye duyurmadı. Zira Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Mevlânâ Câmi hazretlerine nice defalar mektûplar gönderip; "Her konağına bin akçe vereyim ve envâ-i riâyetler ideyim" diye da'vet eyledi Fakat Mevlânâ Câmi Horasan'ı terketmedi.

Hamdi Çelebi, Dîvân edebiyatının Hamse sahibi, ya'nî beş mesnevî sahibi güzide şairlerindendir. Mesnevîleri arasında en çok "Yûsüf-ü-Zelîha"sı ve "Leylâ vü Mecnûn" mesnevîleri beğenildi ve meşhûr oldu. Bu ikisi ve diğer eserleri, kendi zamanlarında ve sonraki asırlarda zevkle okundu, özellikle "Yûsüf-ü-Zelîha"sı, dili ve üslûbu bakımından, o zamana kadar bu konuda yazılan eserlerin en güzeli olarak kabûl edildi. Bu eserinin önsözünde, bunu yazmasının sebebini açıklarken şöyle der:

Âdem oldur kim mevte kadir olur, Ancılayın kimse nâadir olur, Diri sanursun ânı, ölmüşdür, Canına cismi merkad olmuşdur.

Hamdî, ehl-i Bekâa'yı yâd eyle,
Hâtırın yâd ile şad eyle,

Bülbül-i bostân-ı vefa,
Şâhbâz-ı şikâr-gâh-i Baka,

Ya'nî, nûr-i beyâz-ı Meşrık-i Dîn,
Kutb-i irşâd şeyh Şemseddîn,

Tıfl-ü-ferzendim ona bu fakir,
Olmuş idi, za'îf hazret-i Pîr,

Bana eylerdi şefkatle nazar,
Hem der idi. bu oğlum olmasa ger,

Gider idim bu dâr-ı mihnetten,
Derd-i gamdan, belâ-yi gurbetten.

Akşemseddîn'in ona olan şefkat ve teveccühünü dile getirmektir. Ayrıca, Akşemddîn ile ilgili bir menkıbeye de işâret etmektedir.

Menkıbe şöyledir: Akşemseddîn hazretleri dâima derdi ki: "Şu küçük oğlum Muhammed Hamdi, yetîm, zelîl kalmasa, şu mihneti çok dünyâdan göçerdim." Birgün, Hamdi Çelebi'nin annesi, Akşemseddîn'e dönüp; "Göçerdim dersin durursun, ama yine de göçmezsin" deyince, Akşemseddîn; "Göçelim" buyurdu. Göynük kasabasında yaptırmış olduğu mescide girip, vasıyyetini yaptı. Yakınları ile helâllaştıktan sonra, Yâsîn sûresini okumaya başladı. Sünnet üzere yatıp, mübârek rûhunu Hâk teâlâya teslim eyledi. Yukarıda zikredilen manzûmenin ilk mısralarında Hamdi Çelebi, mübârek babasının bu kerâmetine işâret etmektedir.

Hamdi Çelebi hayâtının sonuna kadar yalnızlık içinde yaşadı. Umûmiyetle, eserlerinden kazandığı para ile geçimini te'min ederdi. Eserlerinde "Câmî'yi taklîd etmiştir" diyerek tenkid edenler çıkmışsa da, eserlerindeki üslub ve tasvirler orijinaldir ve çok güzeldir. Almış olduğu derin ve geniş muhtevâlı din, fen, edebiyat ve tasavvuf kültürünün etkisiyle olgunlaşmış olarak eser te'lîf etmiştir. Mesnevîlerinde, dînî, ahlâkî, tasavvufî konuları ve incelikleri pek güzel ve samimî bir üslûpla işlemiştir. Eserlerinde az da olsa tasannu (yapmacık) bir üslub ve zorlama göze çarpmaz. Pek kıymetli bir kültür yadigârı bırakmıştır.

Hamdullah Hamdi Efendi'nin eserlerinden bilinenler şunlardır: 1- Yûsûf-ü-Zelîha mesnevîsi, 2- Leylâ vü-Mecnûn mesnevîsi, 3-Tuhfet-üt-Uşşak mesnevîsi, 4-Kıyâfetnâme, Mevlid-i Nebi, Ahmediyye şiirlerini ihtivâ eden dîvânı, 5-Tasavvuf ile ilgili bir risale, 6-Mecâlis-üt-tefâsir adlı tefsîri.

Hamdi Çelebi'nin dîvânı ve mesnevîleri el yazması hâlinde olup, henüz basılmamıştır. Mesnevîleri, gazel ve kasidelerine tercih edilmekle beraber, sâde ve güzeldir, zevkle okunabilir. Yûsûf-ü-Zelîha mesnevîsindeki bir gazeli şudur:

Kâlû belâ'da ekdi çü tohum-ikbelâ-yi aşk,
Bitürdi âb-i derd ile ben bî-nevâ-yi aşk.

Çün hâsıl etti döğe döğe harmanımı derd,
Bir demde hâsılım yele verdi hevâ-yi aşk.

Gönlümü âşinâ edeli derd-i yâr ile,
Bigâne etti bana kamu âşinâ-yı aşk.

Benden selâmı kesdi, selâmet çün eyledi,
Dest-i melâmetiyle bana merhabâ-yi aşk.

Kalmadı gözde hâb eseri doldu âb ile
Bilmem kı, akıbet nidiser mâcerâ-yi aşk.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 267

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 250

3) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 69

4) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 309

HAMÎD BİN MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı Devleti'nin onbeşinci şeyhülislâmı. Onaltıncı şeyhülislâm olarak da kabûl edilir. Bu ihtilâf, Molla Yegân'ın şeyhülislâm kabûl edilip edilmemesinden ileri gelmektedir. Ba'zıları onu ikinci şeyhülislâm olarak kabûl ederler. Yenişehir kadısı Mehmed Efendi'nin oğludur. Esmâ-ül-müellifîn'de ismi Ahmed, babasının ismi de Ali olarak bildirilmektedir. Selçuklu sultanlarının saltanatgâhı olan Konya şehrindendir. Büyük dedesi Durûz Efendi diye meşhûrdur. Konya'da 900 (m. 1494) senesinde doğdu. 995 (m. 1587) senesinde İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı Fâtih Câmii'nde kılınıp, Eyyûb Sultan civarında defnedildi.

İlk tahsilini memleketinde tamamlayan Hâmid Efendi, 922 (m. 1516) senesinde yirmiiki yaşlarında iken İstanbul'a geldi. Çivi-zâde Mahmûd Paşa Medresesi müderrisi Sa'dî Efendi ve Aşcı-zâde Hasen Çelebi'den ilim tahsil etti. 925 (m. 1519) senesinde Sultaniye Medresesi müderrisi olan Kadri Efendi'nin hizmetinde bulundu. Bu âlimlerden de ilim tahsil ederek, 929 (m. 1522) senesinde onun yanına tezkireci (kâtip) oldu. 940 (m. 1533) senesi Safer ayında, mülâzemet (stajyer müderris) oldu. Aynı zamanda Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'ne, sonra Bâyezîd Paşa Medresesi'ne ta'yin edildi. Buradan Kütahya'daki Germiyanoğlu Medresesi'ne, buradan da Bursa'daki Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 948 (m. 1541) senesinde, Ebülleys Ali yerine Dâvûd Paşa Medresesi müderrisi oldu. O sırada onikinci Osmanlı şeyhülislâmı olan Çivi-zâde Mehmed Efendi'ye dâmâd oldu. 952 (m. 1545) senesinde, şehzâde hocası olan Ca'fer Efendi yerine Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 954 (m. 1547) senesinde, Ca'fer İmâdî yerine Manisa müftîliğine ta'yin edildi. Hâmid Efendi'nin ilk mühim vazîfesi budur. 955 (m. 1548) senesinde Şehzâde. Medresesi'ne müderris oldu. 956 (m. 1549) senesi Muharrem ayında, Kara Çelebi yerine Şam müftîliğine ta'yin edildi. 957 (m. 1550) senesinde de Celâl-zâde Sâlih Efendi yerine Mısır müftîsi oldu. 959 (m. 1552) senesinde bu görevinden alındı.

Bu ara hacca giden Hâmid Efendi, hac ibâdetini yerine getirdikten sonra İstanbul'a geldi. 960 (m. 1553) senesinin sonlarında, Fudayl Efendi yerine Ayasofya müderrisliğine getirildi. 961 (m. 1554) senesinde, Kara Çelebi yerine Bursa kadısı oldu. 963 (m. 1556) senesinde. İstanbul kadısı, 964 (m. 1557) senesinde ise, Abdürrahmân Efendi yerine Rumeli kadıaskeri oldu. On seneye yakın müddetle bu vazîfeyi güzel bir şekilde yürüttü. Rumeli kadı-askerliği dokuz sene üç ay sürdü. 974 (m. 1566) senesinde. Kanunî Sultan Süleymân tarafından Avusturya'ya sefer açılmıştı. Hâmid Efendi de bu; sefere katıldı. Zigetvâr kalesi fethedildi. Ancak bu sırada Kanunî Sultan Süleymân vefât etti. Yerine oğlu İkinci Selîm tahta geçti. Bu seferden dönerken, Belgrad'da İkinci Selîm tarafından Rumeli kadıaskerliğinden emekli edildi. Hâmid Efendi, dîne çok bağlı olup, asla ta'viz vermezdi. Bu husûsta da hiç kimseden çekinmezdi. Onu çekemeyenler, Sultan İkinci Selîm tarafından emekli edilmesine sebep oldular. Yerine Kâdı-zâde ta'yin edildi.

968 (m. 1560) ve 973 (m. 1565) senelerinde kadıaskerlere onar, bilâd-ı selâse (Eskişehir, Edirne, Bursa) kadılarına beşer, diğer kadılara da üçer mülâzım verme kânunu, Hâmid Efendi'nin kadıaskerliği zamanında çıkarılmıştır. 982 (m. 1574) Şevval ayında, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük âlimlerden olan, insanlara ve cinlere fetvâ veren Ebüssü'ûd Efendi vefât

edince, yerini dolduracak dirayetli ve bilgili bir âlim aradılar. Neticede Hâmid Efendi, Ebüssü'ûd Efendi yerine şeyhülislâm ta'yin edildi.

Hâmid Efendi, üç yıl, bir ay ve yirmidört gün, şeyhülislâmlık makamını güzel bir şekilde idâre etti. Şeyhülislâmlık süresinin ilk dört ayı, Sultan İkinci Selîm zamanında, geri kalanı ise Üçüncü Murâd zamanında geçti. Faziletli ve takvâ sahibi bir âlim idi. İlmi ve ahlâki bakımdan üstün bir zât idi. İstanbul'da bir mescid yaptırdı. Mescidin kenarında talebelerin kalması için odalar yaptırıp, buraya vazîfeliler ta'yin etti.

Hâmid Efendi'nin, "Fetâvâ-i Hâmidiyye" adında dört cildlik bir eseri vardır. Bu eseri, senelerce medreselerde okunmuştur.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 260

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 408

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 26

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 242, 243

HAMZA DEHRSEVÎ

Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Şeyhülislâm Hâce Behâüddîn Zekeriyyâ'nın soyundandır. İsmi Hamza olup, nisbeti Dehrsevî'dir. Doğum târihi ve yeri tesbit edilemiyen Hâce Hamza, Sultan Behlûl zamanından İslâm Şah zamanına kadar, uzun bir ömür yaşadı. 957 (m. 1550) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmibeşinci günü akşamı, akşam namazını kılarken, namaz içinde rûhunu teslim etti.

Rivâyet edilir ki, Hamza Dehrsevî, aslen Hindistan'da bulunan Nevher beldesinden olup, ilk zamanlarında vâlilerden birinin hizmetinde bulunuyordu. Yüksek derecede bir mevki vardı. Bunun için, gece, evinin etrâfında bekçi ve nöbetçiler bulunurdu. Birgece geç vakitte uyanıp dışarı baktığında, bekçiyi evin etrâfında dolanıyor gördü. O ânda kalbinde bir değişiklik hissetti. Kendisinin buna lâyık olmadığını düşündü. Kendi kendine; "Ben, benim kendisine hizmet etmeye çalıştığım zâta değil, benim ve benim hizmet ettiğim zâtın hakîki koruyucusu ve her ni'metin sahibi olan zâta, ya'nî Allahü teâlâya yönelir, O'nun dînine hizmet ederim. Kullarla benim ne işim var?" dedi. Bundan sonra evinden çıkıp, yola düştü. Bu düşünceler ile Ecmîr'e gelip, Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Şeyh Ahmed Mecd'in ve başka büyük zâtların sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf yolunda yetişip kemâle geldikten sonra, memleketine dönüp, bundan sonra da Nârnûl'dan altı kilometre mesafede bulunan Dehrsev beldesine yerleşti. Kendi asıl beldesine değil de Dehrsev'e yerleşmesinin sebebi, Dehrsev'de ba'zı kimselerin büyüklere karşı uygunsuz düşünceler içinde bulunmaları idi. Onların ıslâhına vesile olmak niyetiyle oraya yerleşti. Niyeti hâlis olduğundan, maksadı hâsıl olup, onun vesilesiyle o kimselerin hepsi düzelerek sâlih insanlar oldular. Oradaki insanlar, ondan çok istifâde ettiler. Talebelerinin zâhirî ilimleri, Arabî ve Fârisî'yi okuyup öğrenmeleri için iki ayrı hoca tuttu. Talebelerinin, hem ilmî ve hem de tasavvufî yönden yetişmelerini te'min etti.

Hamza Dehrsevî hazretleri, bereket, ni'met ve kerâmetler sahibi çok kıymetli bir zât idi. Vaktinin her ânını en güzel şekilde değerlendirirdi. Çok ibâdet ederdi. Kazancı, geliri pekçok idi. Gelirinin hepsini fakirlere, ihtiyâç sahiplerine dağıtır, kendisi için birşey saklamazdı. Talebeleri için harcadığı miktar, hanımı ve çocukları için harcadığından az olmazdı. Bir ihtiyâç sebebiyle, dünyâya düşkün olan ve dünyalığı bol olanlardan birinin kapısına gitmedi ve bir hizmetçisini de

göndermedi. Gelirinin çok olmasına rağmen, kendisi fakirler gibi yaşamayı tercih eder, bundan hiç çekinmezdi. Bir defasında Dehrsev'den Nârnûl'a gidiyordu. Giderken yolun kenarlarından odun toplayıp, sırtına yüklendi, ileri gidince, yolda, bu oduna ihtiyâcı olan fakir bir kimseyi gördü ve sırtındaki odunu o fakire verdi.

Diğer büyük zâtlar gibi, o da dünyâya düşkün olmaktan ve dünyâya düşkün olanlar ile birlikte bulunmaktan son derece sakınırdı. Dünyâya düşkün olanların bu hâllerine acıyarak ve çok üzülerek buyururdu ki: "Dünyâ, ateş gibidir. Ondan, birşey pişirip yiyecek kadar ve üşüyünce ısınacak kadar olan miktarı yeterlidir. Herkes bilir ki, ateşten bu kadar istifâde edilir, yine herkes bilir ki, ateşin bundan fazla olan miktarı yakar ve helak eder."

Hamza Dehrsevî'nin talebelerinden birisi şöyle anlatır: "Bir zaman hocam beni bir iş için Rigistan'a göndermişti. Yolda giderken, bir sahradan geçmem îcâb etti. Sıcak kum deryası misâli olan sahradan geçerken, bir ara çok susadım. Fakat su bulmak ihtimâlim de hiç yoktu. Bu hâl karşısında gönlüme geldi ki: "Eskiden evliyâ zâtlardan birisi talebelerinden birini bir yere gönderdiği zaman, o talebe yolda susayınca, su yerine süt bulur içerdi. Ben ise susuzluktan helak olmak üzereyim." Kalbim bu düşünceler ile meşgûl iken, uzakta koyunlarını otlatan bir çoban gördüm, ona yaklaşıp su istedim. Çobanın koltuğunun altında bir kırba (su kabı) vardı. Bana; "Bu civarda su bulamazsın. Ama. bu kırbanın içinde süt vardır. Arzu edersen buyur, iç" dedi. Kırbayı alıp sütten biraz içtim. Fakat biraz önce kalbime gelen düşüncelerden dolayı da üzülüp mahcûb oldum.

Yola devam ederken, bir ara yine susadım. Bu sefer, kum tepeleri arasında bir çukurda tatlı ve soğuk su bulunduğunu görüp, o sudan içtim. Bundan sonra rahatlıkla yoluma devam ettim."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 192

HASEN CAN

Yavuz Sultan Selim Hân'ın nedimi ve "Tâc-üt-tevârih" kitabının müellifi Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin babası. Hasen Can, Sultan Selim Hân'ın 920 (m. 1514)'de Çaldıran seferinde Tebrîz'den getirdiği Azerî Türklerindendir. Babası Müezzin Hâfız Mehmed, onun babası da Hâfız Cemâleddîn'dir. Kesin olmamakla beraber 896 (m. 1490) senesinde doğduğu tahmin edilmektedir. Babası, Akkoyunlu hükümdârı Ya'kûb Hân'ın saray Hâfızı idi. Çok güzel sesi vardı. Davudî sesiyle okuduğu Kur'ân-ı kerîm, dillere destan olmuştu. Yavuz Sultan Selim Hân daha Trabzon'da şehzâde iken, onun medhini işitmişti. Pâdişâh olunca, İran üzerine tertiplediği Çaldıran seferinden sonra eline geçirdiği Tebrîz'in âlimlerini ve san'at sahiplerini İstanbul'a götürmüştü. Bu âlimler arasında, sesinin güzelliği ile meşhûr olan İsfehanlı Müezzin Hâfız Mehmed ile oğlu Hasen Can da vardı. Sultan, Hasen Can'ın babasına çok yakınlık gösterdi. Onu sarayına alıp, nedimi ve musahibi yaptı. Babasının vefâtından sonra Pâdişâh'ın nedimi olan Hasen Can, meşhûr Osmanlı müverrihi (tarihçisi) ve Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin babasıdır. Hasen Can, Yavuz Sultan Selim Hân'ın büyük sevgisini kazanmış, Sultân'ın hizmetinden bir an ayrılmamıştı. Hasen Can'ın vefâtı, 975 (m. 1567) senesi civarındadır.

Hasen Can, Çaldıran seferi dönüşünden, vefâtı ânına kadar Sultan Selim Hân'ın yanından hiç ayrılmamış, onun mahremi, sohbet ve sır arkadaşı olmuştu. Çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Sohbetleri çok tatlı ve emîn bir kimse idi. Sultan ile uzun gecelerde sabahlara kadar hiç

uyumadan sohbet ederler, kitap okurlardı. (Nedim veya musâhib, pâdişâhların devamlı yanında bulundurduğu geniş ilim sahibi, sözünden, sohbetinden istifâde edilen veyahut zarif, nüktedân ve hazır cevap kimseler idi. Bunlar pâdişâhların i'timâdını kazanmış olup, dâima kendileriyle sohbet ederlerdi.) Hasen Can, uzun yıllar maiyetinde bulunduğu Osmanlı Sultânı Yavuz Selim Hân'ın birçok hâllerini, menkıbelerini ve ölümü ile neticelenen şîr-pençe hastalığının seyrini oğlu hoca Sa'deddîn Efendi'ye anlatmış, Sa'deddîn Efendi de, "Selîmnâme" adlı risalesinde, babasının anlattığı bu çok canlı ve bir Osmanlı hükümdârının husûsî hayâtına âit safhaları kaleme almıştır. "Selîmnâme", Sa'deddîn Efendi'nin "Tâc-üt-tevârih" kitabının sonuna eklenmiştir.

Hasen Can'ın oğlu Hoca Sa'deddîn Efendi, "Selîmnâme" adındaki eserinde, dedesi ve babası hakkında şu bilgileri nakletmektedir:

"Dedem Hâfız Mehmed Efendi, Akkoyunlu hükümdârı Ya'kûb Hân'ın devrinde [888-896 (m. 1478-1490)] Tebrîz'de yetişmiş ve onun saray Hâfızı olup, herkes tarafından çok sevilen ve hükümdârın gözdesi olan bir zât idi. Sultan Ya'kûb'un vefâtından sonra tahta geçen genç pâdişâh Rüstem Hân da dedemize pek fazla iltifât gösterip, onu sarayına almıştı. Rüstem Hân'ın vefâtından sonra, şehzâdeler arasındaki taht kavgaları sebebiyle devletin fetret devri başladı, parçalanıp yıkılmaya yüz tuttu. Bu sırada, babası Şeyh Haydar'dan kalan Hataylı tekkesinde şeyh olan Şah İsmâil, etrâfında toplanan müridleri ile Şirvan'a saldırdı. Eshâb-ı Kirâm düşmanlığını ilân edip, Ehl-i sünnet i'tikâdındaki birçok müslümanı öldürdü. 908 (m. 1502) senesinde, Tebrîz'de Safevî hükümetini kurdu. Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'e ve Eshâb-ı Kirâmın daha birçoğuna dil uzatıp sövmeye başladı. Câmilerde namaz kılmayı yasak edip, minberleri yıktırdı. Tutup yakalattığı bütün Ehl-i sünnet âlimlerini şehîd etti. Müslümanların mallarına, kadınlarına ve kızlarına saldırıp ellerinden aldı. Askerine dağıtarak, istedikleri gibi kullanmalarına izin verdi. Akla hayâle gelmedik daha nice kötülükler yaptı. Müslümanların bu perişan hâlini haber alan Yavuz Sultan Selim Hân, 920 (m. 1514) senesinde, intikamcı, sefih, alçak bir zındık olan Şâh'ın üzerine yürüyüp perişan etmeye karar verdi. Sultan Selim Hân'ın İran üzerine yürüdüğü sıralarda, dedem (Hâfız Mehmed Efendi), Tebrîz'de Molla Kemâleddîn-i Erdebîlî'nin tekkesine varıp hizmetinde bulundu. Babam Hasen Can dedi ki: "Hattâ o gün, ikindi namazını şeyh ile birlikte cemâatle kıldık, namazdan sonra Amme (Nebe') sûresi okundukta, Şeyh Erdebîlî hazretleri babamı yanına çağırıp buyurdu ki: "Hak teâlâ, sizi ve evlâdınızı, bu büyük belâdan koruyacaktır. Çünkü sizler Hâfız-ı Kur'ân olup, Hakkın kelâmını nâzil olduğu gibi korumaktasınız." Bunun üzerine babam (Hâfız Mehmed Efendi), Şeyh Erdebîlî hazretlerine: "Osmanlı Sultânı bu ülkeye ayak basmak üzeredir. Bu işin sonunun nereye varacağı görünüyor?" diye suâl etti. Şeyh hazretleri de: "Bu gelen Sultan öyle bir zâttır ki, kendiliğinden buralara gelmez. Bu bedbahtı (din ve namus düşmanı, alçak Şah İsmâil'i) te'dib etmek (cezalandırmak) için, Hak teâlâ tarafından me'mûr edilmiştir. Bütün evliyânın rûhları onunladır. Kendisi dahî, evliyâlıkta rütbe ve makam sahibidir" diye cevap verdi. Babam dedi ki: "Cezalandırmak için gelir buyurduğunuzdan anlaşılıyor ki, Şâh'ı tepeleyip mağlûb edecektir." Şeyh hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ daha iyisini bilir ki, büyük bir bozgun var. Fakat (Şah İsmâil) bu arada canını kurtaracaktır." Sonra olan oldu. Sultan Selim Hân, Çaldıran seferinde Şâh'ı ve askerlerini büyük bir bozguna uğrattı. Şah İsmâil perişan bir vaziyette, taht ve tâcını bırakarak harb meydanından kaçtı. Az bir mâiyetiyle canını zor kurtardı. Ehl-i sünnet düşmanı olan Şah İsmâil'in zulmünden kurtulan müslümanlar, rahat bir nefes aldılar. Osmanlı Sultânı Tebrîz'e gelip, bütün âlimlere ve san'at sahibi olgun kimselere pek ziyâde alâka ve iltifât gösterdi. Hepsini yanına çağırdı. Meğer daha şehzâde iken, babamın ilimdeki ve Kur'ân-ı kerîm tilâvetindeki üstünlüklerini işitmişler ki,

huzûruna da'vet ettiği âlimlere: "Kur'ân-ı kerîm kırâatinde edasının güzelliği ve Dâvûdî sesi ile meşhûr olan bir Hâfız. Mehmed-i Ya'kûb'u işitir idik. Acaba o da burada mıdır, yoksa vefât etmiş midir? Okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek istiyoruz" diye suâl edince, onun da hazır olduğunu haber verdiler. Kur'ân-ı kerîm tilâvetini dinleyince, hayranlığı bir kat daha arttı. Ona çok iltifât gösterdi. Ta'zim ve hürmette hiç kusur etmedi. Sonra babamı alıp İstanbul'a götürdü. Mahremine (yakın dostları arasına) aldı. Dâima beraberinde bulundurur, sohbetlerinden ayırmazdı. Sultan'ın musahibi (sohbet arkadaşı) oldu."

Hasen Can anlatır: "Sultan Selim Hân, birgün İran seferinde geçen bir hâdiseyi anlatırken demişti ki: "Biz, hiçbir sefere kendi görüş ve düşüncemizle karar vermedik. Görevlendirilmeden herhangi bir yere seferimiz olmamıştır." Bunun üzerine ben de, Kemâleddîn-i Erdebîlî'den işittiğim sözleri naklettim. Sözümü tasdik edip; "Molla Kemâleddîn denilen bu zât nasıl bir kimsedir?" diye suâl etti. Dedim ki: "Mevlânâ Celâleddîn-i Devânî'nin büyük ve en bilgili talebesi olup, din ve fen ilimlerindeki tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yoluna meyletti. Evliyâlıkta yüksek derecelere kavuştu. Fenâ mertebelerine ulaşıp, âlimlerin ve halktan herkesin kendisine inanıp bağlandığı ve çok talebesi bulunan bir tasavvuf ve ma'rifet ehli olmuştu, ibâdetle çok meşgûl olur, bir ân Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına itaatsizlik etmezdi. Dâima tâat üzere bulunurdu. Tefsîr ve hadîs ilimlerini mütâlaaya devam ederdi. Tefsîr-i Beydâvî'yi ve Sahîh-i Buhârî'yi yanından hiç ayırmazdı.

İbâdet eşiğinden başını kaldırmazdı. Âlimler arasında bir mes'ele hakkında ihtilâf zuhur edip çözmeye güçleri yetmezse, hemen ona başvururlar ve cevâbını alırlardı."

Hasen Can anlatır: "Merhum Cennet-mekân Pâdişâh hazretlerinin (Sultan Selim Hân'ın) âdet-i şerîflerinden biri de, çoğu gecelerini kitap okumakla geçirip, sabah namazına kadar uyumamalarıydı. Zaman zaman da bana okutup, kendileri dinlerlerdi. Ba'zan da, devlet ve saltanat işlerinden söz ederlerdi. Bir gece uyku bastırıp, sıhhatim de bir parça bozuk olduğundan, yatağıma uzanıp uyuyakalmışım. Sabah namazı vaktinde uyanarak namazımı kıldıktan sonra, hemen Sultân'ın hizmetine koştum. "Bu gece hiç görünmedin, ne yapıyordun?" diye sordular. "Birkaç geceden beri uykusuz kaldığım için, bu gece gaflet bastırıp hizmetinizden uzak kaldım" diyerek cevap verip, özür diledim. Bunun üzerine buyurdular ki: "Öyleyse şimdi anlat bakalım, bu gece nasıl bir rü'yâ gördün?" "Anlatılacak değerde bir rü'yâ görmedim" diye cevap verdim. Yine buyurdular ki: "Bu nasıl sözdür? insan bir gecenin tamâmını uyku ile geçirsin ve de hiç rü'yâ görmesin. Hayret doğrusu! Herhalde birşeyler görülmüştür." Sonra üzerinde durmayıp, başka konularda bir süre sohbet ettikten sonra tekrar buyurdular ki: "Saçma şeyler söyleme Hasen Can! Herhalde bu gece bir rü'yâ görülmüştür. Bunu benden gizleme!" Çok düşünmeme rağmen bir türlü rü'yâ gördüğümü hatırlayamadım. Yemîn ederek, anlatılmağa değer bir rü'yâ görmediğimi söyledim. Mübârek başlarını sallayıp; "Tuhaf şey!" dediler. Tekrar tekrar rü'yâmdan sormaları çok garîbime gitmişti. Sebebini de bir türlü anlıyamadım. Şaşırıp kalmıştım. Bir süre sonra, Kapı Ağasının oturduğu odaya bir iş için beni gönderdiler. Vardığımda gördüm ki, Hazînedârbaşı Mehmed Ağa, Kilercibaşı ve Saray Ağası ile töreleri üzere oturup konuşuyorlardı. Fakat Kapı Ağası Hasen Ağa düşünceli, şaşkın ve başını önüne eğmiş bir vaziyette gözü yaşlı oturuyordu. Gerçekten de o az konuşur, sakin, iyi huylu ve geceleri teheccüd namazına kalkan kişilerden biri idi. Fakat bu hâli, önceki davranışlarına hiç benzemiyordu. Bir yakını vefât etmiş sandım. "Ağa hazretleri, geçmiş olsun! Kalbiniz gamlı, gözünüz yaşlı görülür. Sebebi ne ola?" dediğimde; "Hayır, böyle bir durumum yok!" diye hâlini gizledi. Hazînedârbaşı dedi ki: "Kardeş, Ağa bu gece bir rü'yâ görmüş. Daha o uykunun

mahmurluğundadır.” Ben de dedim ki, “Allah rızâsı için söyleyin ki, devletlû Pâdişâhımız, elbette bir rü’yâ görmüşsündür diye hiç durmadan beni sıkıştırdı durdu. Herhalde bu türlü ısrar edip durmaları sebepsiz yere değildir. Ona iyi bir armağan olur, anlatınız!” Hasen Ağa ise anlatmaktan kaçınıp duruyordu. Üzerinde bir utanç hâli vardı. “Benim gibi yüzü kara günahkârın ne rü’yâşı ola ki, pâdişâh katında söylensin. Kerem edin, bana böyle bir teklifte bulunmayın!” diye anlatmaktan kaçınıyordu. Biz sıkıştırdıkça, Ağa, hayası çok bir kişi olduğundan; “Kerem eyleyin, vaz geçin!” diye yalvarırdı. Sonunda Mehmed Ağa dedi ki: “Niçin söylemezsin? Daha önce bize anlattığında, pâdişâha anlatmak için me’mur edildiğini söylemiştin ya! Gizlenmesi hıyânet olmaz mı?” deyince, çaresiz “kalıp, gizli kapaklı sırrın mührünü açıp dedi ki: “Bu gece rü’yâmda gördüm ki, bu eşiğinde oturduğunuz kapıyı hızlı hızlı çaldılar. Ne haber vardır deyip kapıya koştum. Gördüm ki, kapı biraz aralanmış dışarısı görünüyor, fakat bir adam sığacak kadar değildir. Bu aralıktan baktığımda gördüm ki, taş Harem dâiresi, başlarında tayselan (sank) bulunan Arab simasında nûr yüzlü kimselerle dolu. Ellerinde bayraklar, silâhlar ve başka âletler ile hazır vaziyette duruyorlardı. Kapı dibinde de dört nûr yüzlü kimse duruyordu. Onların ellerinde de birer sancak vardı. Pâdişâhımızın sancağı, kapıyı çalanın elindeydi. O zât, bana dedi ki: “Biz neye geldik, bilir misiniz?” Ben de;

“Buyurun” dedim. Dedi ki: “O gördüğün kişiler, Resûlullahın (s.a.v.) eshâbıdır. Bizi Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz gönderip, Sultan Selim Hân’a-selâm söyledi ve buyurdu ki: “Kalkıp gelsin ki, Haremeyn’in (Mekke ve Medine’nin) hizmeti kendisine verildi ve gördüğün bu dört kimsenin birisi Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, diğeri Ömer-ül-Fârûk ve bir diğeri de Osmân-ı Zinnûreyn’dir. Seninle konuşan ben de, Ali bin Ebî Tâlib’im (rıdvânullahi teâlâ ecme’în). Bunu hemen varıp Selim Hân’a söyle!” dedi ve gözümün önünden yok olup gittiler. Bana dehşetli bir hâl oldu. Terler içinde kalıp, sabaha kadar öyle baygın bir vaziyette yatıp kalmışım. Oğullarım, teheccüd namazına alışageldiğim üzere kalkmadığımı görünce, hasta olduğumu sanmışlar. Sabah namazı vakti geçmek üzere iken gelip beni uyarmak için vücûduma ellerini sürdüklerinde görmüşler ki, suya düşüp ıslanmış gibi yatıyorum. Elbisemi değiştirmek için yenilerini getirip, o sırada beni uyandırmışlar. Aklım başıma gelince, acele gelip namaza yetiştim. Fakat aklım hâlâ tam başımda değildi” diyerek, hem söylüyor, hem de ağlıyordu.

Ben, Pâdişâhın buyurduğu hizmeti bitirdikten sonra, dönüp şerefli makamına gelince, bu hizmeti sormadan, yine rü’yâmdan sorup buyurdular ki:

“Şu senin, bu gece sabaha kadar uyuyup, hiçbir rü’yâ görmediğine şaşılır!” Bunun üzerine ben de: “Pâdişâhım, rü’yâyı bu Hasen kulunuz görmedi ise de, bir başka Hasen kulunuz görmüş.

Emriniz olursa arz edeyim” dedim. Emîrleri üzerine Hasen Ağa’nın rü’yâsını aynen naklettim. Anlattıkça mübârek yüzü kızarmaya başladı ve nihâyet dayanamayıp, mübârek gözlerinden yaşlar boşandı. Rü’yâyı tamamlayınca: “Demek ki, o dert sahibinin safâ-i meşrebi (temiz bir hâli) varmış. Sen onu bize medhettikçe; “Zâten, ibâdet ederken gördüğün her kimseyi velî sanırsın zannederdik. Meğer sevmediğini medhetmez imişsin” diye buyurdular ve arkasından: “Ey Hasen Can! Biz sana demezmiyiz ki, biz hiçbir tarafa me’mûr olunmadıkça hareket etmeyiz. Ecdadımızdan herbiri evliyâlıktan nasîbini almışlardır. Herbirinin nice kerâmetleri vardır. İçlerinde, ancak biz onlara benzemedik” diyerek tevâzu’unu dile getirerek, hâlini gizlemeye çalıştı. Bu rü’yâdan sonra, Arabistan seferinin hazırlıklarına başlayıp, bütün tedbirlerini alıp, her türlü harp tedârikini te’min ettikten sonra sefere karar verdi. (Solak-zâde, bu konuda diyor ki: “Pâdişâha dahî o gece rü’yâsında, Hasen isminde bir şahıs vâsıtasıyle kendisine bir hizmetin görülmesi tebliğ olunacağı haber verilmişti.”)

Hasen Can anlatır: Mısır feth olunduğu günlerdi. Bir sabah, Yavuz Sultan Selim Hân bana şöyle buyurdu: "Bu gece rü'yâda Muhammed Bedahşî'yi gördüm. Yolculuk hazırlığında olup, bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelip, yolculuğa çıkacağını söyleyip bizimle vedâlaştı." Ben kulları ise, gençlik atılganlığı ile hemen rü'yâyı ta'bire giriştim ve; "Velîlerin görünüşte çıkacakları yolculuk, âhıret seferi olmak gerektir. Eğer vefât etmemiş ise, yakında vefât edeceklerine işârettir" dedim. Sultan Selim Hân karşılık vermedi. Ben de rü'yâyı böyle ta'bir ettiğim için pişmanlık duydum. Çok geçmeden Muhammed Bedahşî'nin ölüm döşeğinde Şam'ın ileri gelenlerini toplayıp; Yavuz Sultan Selim Hân'ın Allahü teâlâ katında övülmüş olduğunu haber vererek, Arab diyarının fethiyle Hak teâlâ katından vazîfelendirildiğini, bilcümle evliyânın, onun yardımcısı olduğunu bildirdi. Orada hazır olanlara ve olmayanlara, Sultânın emirlerine saygılı olmalarını tavsiye etmiş ve ayrıca: "Haremeyn-i muhteremeyne (Mekke-i mükerreme ve Medine-i münevvereye) hizmetleri ile başlara tâc olan Sultâna benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken, dünyâdan da sefer ettiğimi bildirin" diye vasıyyette bulunmuştu. Şam vâlisi, durumu Sultân'ın kapısına duyurmuştu. Bu sırada Sultan'ın hocası Halîmî Çelebi Efendi, Sultân'ın yanına geldi. Konuşurlarken Yavuz Sultan Selim Hân: "Şöyle bir rü'yâ görmüştüm. Hasen Can da böyle yorumlamıştı. Çoğunlukla rü'yânın gerçekleşmesi ta'birin şekline bağlıdır. Şimdi o velî zât, vefât etmiştir. Böyle olması ta'birden ileri gelmiştir. Siz hakem olun. Bu yönden cezalandırılmaya hak kazanmadı mı? Bu şekilde ta'birin cezası dayak değil mi?" dedi. Halîmî Efendi ise bana bakıp: "Senden böyle acemi davranış beklemezdim. Atılganlık etmişsin." Ben ise utancımdan başımı öne eğip dedim ki: "Vefât günü ile rü'yânın görüldüğü târih tesbit edilsin. Eğer rü'yâ daha önce ise ferman devletlû Pâdişâhımındır. Eğer iş aksi ise, gerçek budur ki, cezası caize (hediye) ihsânıdır." Halîmî Efendi bu sözlerimi doğru bulup, dedi ki: "Hasen Can kulunuzun görüşü akla uygundur. Gerçekte de değerli katınızda hoş karşılanmalıdır." Başlara taç olan Pâdişâh, Şam'dan gelen mektûbu gösterdi. Gördüğü rü'yânın, Muhammed Bedahşî'nin vefât ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca, kıymetli bir hil'at (elbise) ile tam ayar ikiyüz dinar altın bana ihsân buyurdu. Bunca lütuf, Muhammed Bedahşî'nin kerâmeti eseridir diyerek, azîz rûhuna duâlar eyledim."

Hasen Can, Yavuz Sultan Selîm'in vefâtını şöyle anlatır: "Sultân-ı Arab ve Acem, 926 (m. 1520) Şa'bân ayında eski saltanat merkezi Edirne'ye gitmeyi kararlaştırıp, vezirler ve dîvân erkânını, önceden, ordu-i hümâyûna lâzım olan pekçok ağırlıklar ve hazîne-i âmire ile yola çıkardılar. Ferhad Paşa'yı, beraber gitmek üzere alıkoydular. Hareketten evvel, birgün oturdukları köşkten çıkıp, sarayın eteğindeki bahçeye yürüyerek indiler. Gezintileri sırasında bir yokuşa çıkarken, ol dîn-i İslâm'ın koruyucusu, sırtlarında hissettikleri bir acıdan rahatsız olup, bu zavallı hizmetçilerine hitâb ederek: "Arkama güya bir diken batıp acıtır" buyurdular. Bu hakîr dahî: "Herhalde bahçedeki ağaçlardan düşüp gömleğe takılmış olmalı. Ferman buyurulursa görülsün" dedim. Buyurdular ki: "Caizdir." O anda iskemleci, taşımakta olduğu yaldızlı kürsüyü getirdi. Selim Hân da, kürsü üzerine oturdu. Mübârek yakalarından elimi sokup her ne kadar araştırdımsa da, birşey bulamadım. Mübârek arkalan gayet kıllı olduğu için, elimi sürmekle birşey hissedemedim. Ayağa kalkıp bir miktar gittikten sonra, acıdan şikâyetlerini tekrarladılar. Bu kere düğmelerini açıp baktım. Kılların arasından birdenbire gördüm ki, bir kıl başı kadar yer ağarıp, etrâfı kırmızı olmuş, üzerine dokununca; "İşte oldur" dediler. "Ne makûle nesnedir?" diye suâl buyurdukta, beyân ettim. Buyurdular ki: "Bir parça sık!" Ben dahî şehâdet ve orta parmaklarımla kenarından yokladım. Parmaklarımın arası sertleşmiş büyük bir gudde ile doldu. İrâdemi kaybedip; "Saâdetlû Pâdişâhım, bu büyük bir çıbandır. Henüz hamdır, olmadıkça zedelemek caiz değildir. Bir münâsip merhem koymak gerektir" dedim.

Meğer bu hâdiseden üç gün önce, bu bendelerinin, çıban eleminden rahatsız olup arka arkaya üç gün kendilerine hizmet şerefinden mahrûm olduğum hâtır-ı şerîflerinde kalmış imiş. Bu sözlerime karşı latife olmak üzere: "Biz çelebi değiliz ki, bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara müracaat edelim" dediler. Bu hâlle Kasr-ı saadete çıktılar. Ol geceyi acı ve ıstırap ile geçirdiler. Ertesi gün çıban olgunlaşsın için hamama gittiler. Bu bendelerinin hazır bulunmadığını fırsat bilip, kendi tellâkları olan Hasen adındaki hizmetçilerine iyice sıktırıp, çıbanı zedelemişler. Hamamdan geldikte ayaklarına kapandım. Hasen Can, sözünle amel etmedik amma, kendimizi helak ettik" buyurdular. Macerayı etrâflıca anlatınca, aklım başımdan gitti. Zaman geçtikçe ol sert madde azıtıp, taştıkça taştı. Pâdişâh Edirne'ye gitmeye karar verdiğinden, geri bırakılmayıp, Şa'bân ayının ikinci günü Edirne'ye doğru yola çıktılar. Hastalığı gitgide şiddetlendi, ilâç kabûl etmez bir hâl aldı.

Çorlu yakınında Sırt köyü nam mahalle inildi. Buraya indiklerinde, çıban öyle bir hâl aldı ki, akıntısını vücûdundan def etmeye Sultânın iktidarı kalmadı. Çaresiz, ol mahalde ikâmet ve karar ihtiyâr buyuruldu. Ve daha önce Edirne'ye varan erkândan Vezîr-i a'zam Pîrî Paşa ve Mustafa Paşa ve Beylerbeyi Ahmed Paşa, ordu-i hümâyûna da'vet olundular. Bunlar gelince askerin içine bir şüphe düşmesin diye, işlerin icâbına göre dîvân toplanıp, mansıplar dağıttılar ve terfi-i merâtib eylediler ve neş'eli görünerek, gizli kederlerini belli etmediler. Ve iki ay müddet, acılar içinde vakit geçirdiler.

Bu sırada asker arasında binbir türlü haber şayi' olup, yersiz bir takım hareketler olacağı alâmetleri belirince, vezirler bana haber gönderip, Sultan için nasıl bir çâre gerektiği sorulunca, ben de; askerin mübârek yüzlerini görmeye hasret kaldıklarını kendilerine arz edip, yalvarıp, yakararak otağ-ı hümâyûnun önüne çıkmalarını sağladım. Orada bir miktar vekar içinde durup yüzünü gösterdikten ve sipâhilerin hatırlarına düşen tereddüdü izâle ettikten sonra, geri dönerek yerlerine avdet buyurdular. Ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı, sır saklamaya iktidarı olmadığı için Edirne muhafızlığı behânesiyle o tarafa yolladılar. Çıbana hiçbir ilâç ve ihtimâm kâr etmediğinden, aynı sene Şevvâl'in dokuzuncu gecesinde rûhunu teslim edip, bu elemli dünyâdan Cennet bahçelerine doğru uçup gittiler.

Hastalığı sırasında ona hizmet etmek şerefinden bir an mahrûm olmadım. Geceleri sabahlara kadar, mum gibi için için yanarak karşılarında durur idim. Bir hizmeti olmadığı zaman, emr-i âlileri ile döşekleri yanında oturur idim. Kâh mübârek elleri elimde, kâh asîl ayakları dizimde idi. Cerrahlar ilâca giriştikleri sırada, kâh omuzuma dayanır, kâh cerrahların yaptıklarına bakmaya me'mûr eder, ancak bana i'timâd buyururlardı. Vefâtında Kur'ân-ı kerîm okumak ve Kelime-i şehâdeti telkinde bulunmak vazîfesini yalnız ben gördüm. Son nefesine kadar bir an yanından ayrılmadım. Hattâ son nefesini vereceği sırada, bu hakîre hitâb edip buyurdular ki: "Hasen Can, bu ne hâldir?" Ben hizmetçileri dahî dedim ki: "Sultânım, Allahü teâlâ ile olacak zamandır." Buyurdular ki: "Bizi bunca zamandan beri kimin ile bilirdin? Cenâb-ı Hakka teveccühümüzde kusur mu gördün?" Ben dahî dedim ki: "Hâşâ ki, bir zaman Allahü teâlânın adını anmayı unuttuğunuzu görmüş olam. Lâkin bu zaman başka zamanlara benzemediği için, ihtiyâten söylemeye cesâret eyledim."

Kısa bir an geçtikten sonra; "Yâsîn sûresini oku!" diye ferman buyurdular. Emr-i hümâyûnları gereğince, Yâsîn sûresini hatmettim. Benimle beraber okudular. İkinci defa okurken, **"Selâmün kavlen min Rabbirrahîm"** âyetine geldiğim zaman gördüm ki, mübârek dudaktan bu âyet-i kerîmeyi okuyarak hareket eder ve o anda, önce sağ şehâdet parmağını kaldırıp diğer mübârek parmaklarını sıkıp temiz rûhunu teslim etti.

Eli elimde idi. Mübârek bileğini tutmuş, nabzını dinliyordum. Nabzın durduğunu hissedince, o anda lâzım olan hizmetleri yerine getirmek üzere ayağa kalktım. Hakimbaşı Ahî Çelebi orada idi. Benim ne yaptığıma bakıyordu. Ayağa kalktığımı görünce: "Henüz hayat bâkidir. Ne için ayağa kalkarsınız?" diye beni oturtmaya kalkınca; "Bu eşiğe alnımı koyduğum andan bu âna kadar velînî'metimin hizmetinden bir lahza yüz çevirmemişim. Bu sıralarda yapılacak iş budur. Tabiblik etmenin zamanı geçti ve asıl cevher kaybolup gitti" dedim. Gerekli hizmetleri yerine getirdim."

---

1) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 602 vd.

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 119

3) Lütfî Paşa Târihi sh. 284

4) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 272

HASEN IRÂKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen Irâkî'dir. Doğum târihi bilinmeyen Hasen Irâkî, 930 (m. 1523) senesinde, aşağı Mısır'da Kevm denilen yerde vefât edip, Bâb-üş-Şa'riyye'nin dışına defnedildi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri, Tabakât-ül-kübrâ isimli meşhûr eserinde şöyle anlatır: "Hocalarımdan Ebü'l-Abbâs el-Harisî ile birlikte Hasen Irâkî'nin yanına gitmiştik. Hasen Irâkî bana dedi ki: "Bu yola girişimin ilk vaktinde olan bir hâdiseyi sana hikâye etmek, anlatmak istiyorum. Böylece sen, küçüklükten beri benim dostum arkadaşım gibi olmuş olursun." Ben de; "Peki efendim" deyip, kabûl ettim. Bunun üzerine şöyle anlattı; "Ben gençliğimde Dımeşk'da bulunuyordum. San'atkâr idim. Bir Cum'a günü arkadaşlarım ile birlikte, oyun oynamak, eğlenmek ve içki içmek üzere toplandık. Bu sırada, Allahü teâlâ tarafından bana bir nidâ geldi ki, gizliden duyduğum bu ses bana; "Sen bunun için, böyle şeyler yapmak için mi yaratıldın?" diyordu. Bunun te'sîriyle bende bir değişiklik hâsıl oldu. İçinde bulunduğum hâlden utanıp, pişman oldum. Orada bulunanları ve eski hâlimi terkedip, onların yanından kaçtım. Onlar ne olduğunu anlıyamayıp, peşime düştüler ise de, bana yetişemediler. Benî Ümeyye Câmii'ne varıp, içeri girdim. Orada, kürsî üzerinde bir şahıs va'z ediyordu. Ve hep, Hızır aleyhisselâmın hâlini anlatıyordu. Birden Hızır aleyhisselâma karşı bende aşırı bir muhabbet hâsıl oldu. O zât va'zını bitirip gitti. Fakat ben, Hızır aleyhisselâmın hasretiyle kalakaldım. Kendisiyle görüşmek arzusu bende kuvvetlenmişti. Öyle ki, secdeye kapanıp, o zât ile buluşup konuşmak nasîb etmesi için Allahü teâlâya durmadan yalvarırdım.

Bir akşam namazından sonra idi. Birden arkamda oturan bir zâtın omuzuma dokunduğunu hissettim. Bana; "Evlâdım. Allahü teâlâ yaptığın duâyı kabûl etti. Ben Hızır'ım. Benimle ne işin var? Bana ne diyeceksin ki, bu kadar şiddetli bir arzu, ile görüşmek istiyorsun?" dedi. Ben çok sevinip, benimle beraber evimize gelmesini rica ettim. Kabûl etti. Eve gittik. Eve vardığımızda; "Benim için, boş tenhâ bir yer bul, orada yalnız başıma kalayım" dedi. Ben de kendisine boş bir yer (oda) gösterip, orada kalabileceğini söyledim. Burada yedi gün, yedi gece kaldı. Bana zikrin, Allahü teâlâyı çok anmanın ve O'nu hiç unutmamanın ehemmiyetini anlattı. Buyurdu ki: "Sana benim yaptığım virdimi (devamlı yapmakta olduğum vazîfemi, zikrimi) öğreteceğim. İnşâallahü teâlâ buna devam edersin ve hiç terketmezsin. Bir gün oruç tutar, ertesi gün tutmazsın. Bu şekilde devam edersin. Her gece beşyüz rek'at namaz kılarsın." Ben de kabûl edip; "Peki" dedim. Beraber olduğumuz günlerde, ben geceleri onunla beraber beşyüz rek'at namaz kıldım.

Sonra da bu şekilde devam etmeye niyet ettim. Ben o zaman yakışıklı ve genç idim. Bana, insanların arasında fazla ihtiyâç olmadıkça bulunmamamı tavsiye etti. Beraber olduğumuz zamanlarda beni tam arkasına oturtur, ben de tavsiyelerine aynen uyardım. Güzel bir cübbesi ve güzel bir sarığı vardı. Yanında bulunduğu günler yedi gün olunca, gitmeye hazırlandı. Benimle vedâlaştı ve buyurdu ki: "Ey Hasen, hiçkimse ile seninle kaldığım kadar fazla kalmadım. Gücün yettiği müddetçe zikre devam et. Sen inşâallah uzun bir ömür yaşayacaksın." Hasen Irâkî hazretleri anlatmaya devam ederek, buyurdu ki: Hızır aleyhisselâmın bana öğrettiklerine aynen riâyet ettim. Bu riâyet bereketiyle, elhamdülillah çok ni'metlere, derecelere nail oldum. Onun haber verdiği gibi, hakîkaten ömrüm uzun oldu. Şu anda yaşım yüzyirmiyedi seneye ulaşmış bulunuyor.

Hızır aleyhisselâm benim yanımdan ayrıldıktan sonra, seyyah olup yollara düştüm. Hindistan'a ve Sîn (Çin) memleketine kadar gittim. Sonra Acem, Anadolu ve batı memleketlerine gittim. Elli sene devam eden seyahatten sonra Mısır'a döndüm. Mısır'da girmek istediğim bir bölgeye beni bırakmadılar. Bana mâni oldular. Midyen Metbûlî isminde âlim bir zât bana haber gönderip, mâni olunan yere girmek için ısrar etmememi, Karâfe'de ikâmet etmemi söyledi. Ben de kabûl ettim. Karâfe'ye gidip, metrûk (terkedilmiş) hâlde bulunan kubbe gibi bir yerde yirmi sene kaldım. Orada dünyâ, ihtiyâr bir kadın sûretinde gelip bana hizmet ederdi. Hergün iki parça yufka ekmek ve bir kap yemek getirirdi. Orada kaldığım müddetçe, kendisi ile (ihtiyâr kadın sûretindeki dünyâ ile) hiç konuşmadım. O da bana birşey söylemedi.

Yirmi sene önce girmek istediğimde bana mâni olduktan yere girmek için tekrar izin istedim. Birket-ül-Kar denilen yerde kalabileceğime dâir izin verdiler. Orada birkaç sene kaldım. Çok sıcak bir yerdi. Abdülkâdir Deştûtî hazretleri benim kaldığım o yerde bir câmi yaptırmak istiyor, bunun için benim başka bir yerde yerleşmemi istiyordu. Ben de oradan ayrılıp, bu Kevm beldesinde yerleştim.

Ey Abdülvehhâb, sana tavsiyem odur ki, hiç bir kimse ile çarpışma! Münâkaşa ve mücâdele yapma! Sana birisi birşey söylese, buna hakkı olmadığı hâlde söylemiş olsa dahî, sen peki deyip kabûl et! Senin ecrini, mükâfatını Allahü teâlâ mutlaka verir!" Ben Hasen Irâkî hazretlerinin anlattıklarını ibretle dinleyip, tavsiyelerine uymağa çok gayret ettim."

Rivâyet edilir ki, diğer büyük zâtlar gibi, Hasen Irâkî hazretleri de nefse muhalefet etmeye, nefsin arzularına uymamaya çok gayret ederdi. Bir kimse, ona hediye olarak yeni bir elbise getirseydi, o elbiseyi parça parça keser, sonra tekrar dikerdi. Böylece, yeni olduğu hâlde eskimiş gibi görünen elbiseyi giyerdi. Bu hâlini anlamak istiyenlere buyururdu ki: "Nefsim, eşyanın yeni olanlarını kullanmaya meylediyor. Elbiseyi kesip yamayarak, eski hâle getirip ondan sonra giyince, nefsin bu meyli kalmıyor. Böylece ona muhalefet etmiş oluyorum."

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 139

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 400

HASEN HÜSÂMEDDÎN UŞÂKÎ

Evliyânın büyüklerinden ve Uşâkîlik tarikatının kurucusu. İsmi Hasen olup, lakabı Hüsâmeddîn'dir. 880 (m. 1475) senesinde Buhârâ'da doğdu. Soyu Hazreti Hüseyn'e ulaşır. Hacı Teberrük isminde bir tüccârın oğludur. Anadolu'ya gelip, Uşak'ta yerleştiği için "Uşâkî" denildi.

Sonra İstanbul'a gelerek, Kâsımpaşa'da kendisi için yaptırılan dergâhta tâliblerine ilim öğretti. Hac farizasını îfâ ettikten sonra, dönüşünde 1003 (m. 1594) senesinde Konya'da vefât etti.

Hüsâmeddîn Uşâkî, ilk tahsilini babasının nezâret ve himâyesinde tamamladı. Babasının vefâtı üzerine ticâretle meşgûl olmaya başladı. Üzüntü içinde uyuduğu bir gece, rü'yâsında ona şöyle denildi: "Boş yere ticâretin zahmetini çekmek, hakîkat ehli için zarar ve ziyandır. Arzun âhıret ticâreti, ya'nî Allahü teâlâya kavuşmak olsun. Gayen sonsuz sermâyeyi elde etmek ise, dünyâ mallarından yüz çevirip, Anadolu'nun güzel şehirlerinden Uşak'ta oturan Seyyid Ahmed-i Semerkandî hazretlerine varıp teslim ol. Uzlet köşesine çekilip, dâima Rabbin ile ol! İşte bu ma'nevî işâretten ve almış olduğu emirden sonra kendinde bir başkalık hisseden Hüsâmeddîn Uşâkî hazretleri, bir an önce bu zâta kavuşmak arzusu ile yanıp tutuşmaya başladı. Babasından mîrâs kalan bütün mallarını, servetini ve kurulu ticâret düzenini kardeşi Mahmûd Çelebi'ye bağışlayıp, kalbinden dünyâ sevgisini uzaklaştırdı. Durmadan içini yakan aşk ateşinin te'sîri ile, yaya olarak Buhârâ'dan ayrılıp yola çıktı. Aylarca süren zahmetli ve meşakkatli yolculuklardan sonra, Erzincan vilâyetine geldi. O sırada Erzincan'da bulunan Seyyid Ahmed-i Semerkandî hazretleri ile karşılaşıp ona bağlanarak, sâdık bir talebesi oldu. Hakîkî rehber olan bu büyük âlime bağlılığının kuvveti sayesinde kemâle kavuşup, evliyâlığın yüksek derecelerine ulaştı. Seyyid Emîr Semerkandî hazretleri, kısa zamanda evliyâlık makamına yükselen Hüsâmeddîn-i Uşâkî'ye, aldığı ma'nevî emir üzerine hilâfetnâme verdi. Sonra Hüsâmeddîn-i Uşâkî, me'mûr edildiği Uşak şehrine giderek yerleşti.

Hocası Seyyid Ahmed-i Semerkandî'nin âhırete irtihâlinden sonra, onun yerine geçti ve talebe yetiştirmeye başladı. Kısa zamanda ismi güneş gibi parlamaya ve şöhreti çok uzaklara yayılmaya başladı. O sırada devrin pâdişâhı, Sultan İkinci Selim Hân idi. Pâdişâhın iki oğlundan biri olan Şehzâde Murâd, Manisa'da vâli idi. Şehzâde Murâd, Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretlerine, kendisinin sultan olup olmıyacağını anlamak üzere, bir mektûpla hizmetçisini Uşak'a gönderdi. Uşak'a varan haberci, doğruca Hüsâmeddîn-i Uşâkî'ye giderek, huzûra kabûl edilmesini rica etti. Huzûra kabûl edilen haberci, daha mektûbu Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretlerine vermeden ve ziyâreti hakkında birşey söylemeden, Uşâkî hazretleri ona; "Git' Şehzâdeye söyle. Hemen İstanbul'a hareket etsin. Filan gün saltanat tahtına oturacaktır" dedi. Haberci, hemen Manisa'ya dönerek müjdeyi Şehzâde'ye bildirdi. Şehzâde Murâd, vakit geçirmeden İstanbul'a hareket etti. Balıkesir'e geldiğinde, Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa'nın gönderdiği elçilerle karşılaştı. Elçiler, Sadr-ı a'zamın mektûbunu Şehzâde'ye verdiler. Mektûbu okuyan Şehzâde, bu mektûptan babası Sultan İkinci Selîm'in vefât ettiğini, Sadr-ı a'zamın ölüm haberini halktan sakladığını ve kendisini tahta çıkarmak üzere da'vet ettiğini öğrendi. İstanbul'a giderek, Hüsâmeddîn-i Uşâkî'nin haber verdiği zamanda, Sultan Üçüncü Murâd Hân nâmıyla tahta geçti.

Bu hâdiseden sonra, Sultan Murâd Hân'ın Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretlerine karşı sevgisi ve hürmeti daha çoğaldı. Onun kâmil bir zât olduğuna güveni bir kat daha ziyâdeleşti ve onu İstanbul'a da'vet etti. Bunun üzerine Hüsâmeddîn-i Uşâkî, Uşak'tan ayrılıp, İstanbul'a geldiğinde; Pâdişâh, erkânı ve büyük bir halk topluluğu tarafından hürmet ve ta'zim ile karşılandı. Aksaray civarında oturması için Hüsâmeddîn-i Uşâkî'ye bir ev tahsis edildi. Bir müddet orada kalan Hüsâmeddîn-i Uşâkî hazretleri, Pâdişâh'a yakınlığından istifâde etmek istiyenlerin verdiği sıkıntıdan dolayı Uşak'a dönmeye karar verdi. Yol hazırlıklarının yapıldığını haber alan Pâdişâh, bu büyük zâtın İstanbul'da kalması için ricada bulundu. Uşâkî hazretleri, Sultan Üçüncü Murâd Hân'ın ricasını kabûl edip, İstanbul'da kalmağa karar verdi. Pâdişâh'ın emriyle Kâsımpaşa civarında Hüsâmeddîn-i Uşâkî'nin adına bir dergâh inşâ edildi. Hasen Uşâkî

burada uzun zaman kalarak, çok talebe yetiştirdi. Sohbetlerinde çok kimseler kemâle geldi. Hilâfet verdiği talebelerini Anadolu'nun çeşitli yerlerine, halka doğru yolu göstermeleri için gönderdi.

Hasen Uşâkî İstanbul'a geldiği zaman, evliyânın büyüklerinden Ümmî Sinân hazretleriyle görüştü. Ümmî Sinân ona Halvetîlik tarikatında hilâfet verdi. Şeyh Ahmed-i Semerkandî ise, ona "Kübreviyye" ve "Nûr-i Bahriyye" yolunun hilâfetini vermişti. Hüsameddîn Uşâkî de bu yolları birleştirerek, Uşâkîlik tarikatını kurdu.

Âşık Edîb Efendi, Hüsâmeddîn-i Uşâkî hakkında bir beytinde şöyle demektedir:

Hüsâmî himmetiyle ejder-i nefsi zebûn eyler.
Medet ey pîr-i cânperver Hüsâmeddîn-i Uşâkî!

Şeyh Müştak Kadirî ise onun büyüklüğünü şu beytinde aksettirmektedir:

Eder bir anda vâsıl kûy-i yâre cümle muştâki,
Nigâh-ı Himmet eylerse Hüsâmeddîn-i Uşâkî.

Şöyle anlatılır: "İnsanların kalabalığından rahatsız olan Hüsameddîn Uşâkî, Pâdişâh'tan hacca gitmek ve Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâret etmek için izin istedi. Pâdişâh ona izin verdi. Sefere çıkmadan önce, oğlu Mustafa Efendi'ye hanımının hâmile olduğunu söyleyerek; "Bizim bu fânî âlemi terketmemiz yakındır. O saâdetli oğlumun ismini Abdürrahîm koy ve kendisinin ilim ve terbiyesi ile meşgûl ol" diye vasıyyette bulundu.

Hüsameddîn Uşâkî, hac farizasını yerine getirip geri dönerken, Konya'da rahatsızlandı ve orada vefât etti. Cenâze namazı Konya'da kılındı. Vasıyyeti üzerine İstanbul'a götürülmek üzere yola çıkarıldı. Konya vâlisi, yola çıkmadan önce Hüsameddîn Uşâkî'nin kokmaması için ilaçlatmak istedi. Fakat oğulları ve talebeleri buna karşı çıkarak, Uşâkî hazretlerinin kokmıyacağını söylediler ve ilâçlatmadılar. Mübârek bedeni, hiç kokmadan İstanbul'a getirildi şimdiki kabrinin bulunduğu yere defnedildi.

Bir zelzele yüzünden Hüsâmeddîn Uşâkî'nin türbe ve dergâhı harâb olmuş ve çökmüştü. Kabir, sokak zemininden çok aşağı kaymıştı. Yağmur suları kabre doluyordu. Zamanın Pâdişâhı Sultan İkinci Abdülhamîd Hân bir gece rü'yâsında onu gördü. Uşakî hazretleri sultâna; "Kabrimdeki mahzuru izâle ediniz" dedi. Sultan uyanınca, hemen yakını Hacı Ali Paşa'yı huzûruna çağırıp, rü'yâsını ona anlattı. Sultan Abdülhamîd Hân, dergâhın yerini bilmiyordu. Hacı Ali Paşa'ya dergâhın ve türbenin yerini bulmasını söyledi. Hacı Ali Paşa, Kâsımpaşa'da dergâhın ve türbenin yerini araştırarak, buldu. Dergâhın zelzeleden ve su baskınından sonra yıkık ve dökük bir hâlde olduğunu sultâna bildirdi. Sultânın emri ile, dergâh türbe yeniden yaptırılarak şimdiki hâline getirildi.

Şöyle anlatılır: "Kâsımpaşa'da, Uşâkî hazretlerinin dergâhı yakınlarında Ali Efendi isminde bir zât vardı. Ali Efendi misk satıcısı idi. Birşey tartarken, hak geçmesin diye çok dikkat ederdi. Ali Efendi Hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitmişti. Hacı olduktan sonra, Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret için Medîne-i münevvereye gitmek istedi. Fakat ayaklarındaki bir hastalıktan dolayı gidemedi. Bu duruma çok üzüldü. Bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; "Ağlama! Kâsımpaşa'da evlâdım Hüsâmeddîn-i Uşâkî'nin kabrini ziyâret et, onu ziyâret etmek, beni ziyâret gibidir" buyurdu. Sonra İstanbul'a dönen Ali Efendi, hergün işe giderken Uşâkî hazretlerinin kabrini ziyâret etmeği kendisine vazîfe ve âdet edinmişti. Vefât ederken bunu çocuklarına vasıyyet etti."

Hüsâmeddîn Uşâkî, çeşitli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Evrâd-ı kebir, 2-Hizb-üt-tesbîh, 3-Ahzâb-ı Usbûiye 4- Şerhu virdi Settâr.

---

1) Sefîne-i evliyâ cild-4, sh. 179

2) Mir'ât-ı İstanbul cild-1, sh. 529

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 995, 1003

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 23

HASEN MATRÂVÎ

Mısır'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hasen olup, nisbeti Matrâvî'dir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 916 (m. 1510) senesinde vefât etti.

Hârikalar ve kerâmetler sahibi evliyânın önde gelenlerinden olan Hasen Matrâvî, Karâfe Câmii'nde ikâmet ederdi. İnsanlar onu ziyâret etmek, sohbetlerinde bulunmak için uzak yerlerden yanına gelirlerdi. Yaşı ilerleyip, yüz yaşına yaklaşmış olduğu hâlde, geceleri kalkar, ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Bunu hiç aksatmazdı.

Rivâyet edilir ki, bir gece Hasen Matrâvî'nin abdest suyu bitmişti. Bu hâlde iken Allahü teâlâya teveccüh edip, yalvardı. Bir de ne görsün, tam o sırada hâl sahibi âriflerden bir zât havada uçuyor ve omuzunda da su kabı var. O zât Hasen Matrâvî'nin yanına indi. Omuzunda bulunan su kırbasını Nil nehrinden doldurmuş idi. O sudan yavaşça dökdü, Hasen Matrâvî de abdest aldı. Bundan sonra o zât tekrar havada yükselerek, oradan ayrılıp uzaklaştı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî hazretleri şöyle anlatır: "Hasen Matrâvî hazretleri, bu hâdiseyi bana anlattı ve sonra; "Evlâdım, Allahü teâlâya karşı yaptığı ibâdet ve tâatte, sâdık, doğru, samimî ve ihlâslı olan kimseye Allahü teâlâ mahlûkâtı hizmetçi kılar, itaat ettirir ve boyun eğdirir. Eğer benim geceleyin ibâdete kalkmam ihlâs ile olmasaydı, başka bir sepeble olsaydı, Allahü teâlâ bana evliyâsından birini göndermezdi" buyurdu.

Hasen Matrâvî hazretlerinin menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 399

HATTÂB RAÎNÎ

Hadîs, fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Hüseyn'dir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Hattâb Raînî diye meşhûr oldu. 902 (m. 1496) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde, Mekke-i mükerremede doğdu. 954 (m. 1547) senesinde batı Trablus'da vefât etti.

Hattâb Raînî, fıkıh ilmini ve diğer ilimleri, babası Hattâb-ı Kebîr, Ahmed bin Abdülgaffâr ve evliyânın büyüklerinden Muhammed bin Irak'dan öğrendi. Hadîs âlimlerinden Abdülkâdir Nüveyrî, Muhibbüddîn Ahmed bin Ebi'l-Kâsım Nüveyrî, Burhânüddîn Kalkaşendi, İzzüddîn Abdülazîz bin Fehd, Cemâlüddîn Sânî, Abdürrahmân Kâbûni ve birçok âlimden hadîs-i şerîf rivâyet etti. Hadîs ilminde çok yükseldi. İlim öğrendiği âlimlerin hepsi ona icâzet (diploma) verdiler. Ondan ise Abdürrahmân Tâcûrî, Muhammed Kaysî, oğlu Yahyâ Hattâb ve birçok âlim ilim öğrendi.

Hattâb Raînî, çok çeşitli ilimlerde mütehassıs idi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerinde derin bir âlim idi. Lügat bilgisi çok genişti. Sarf, nahiv, ferâiz ve hesap ilimlerinde de söz sahibi idi. Hicaz'daki Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin sonuncularındandır.

Ebû Abdullah Hattâb Raînî çok güzel eserler yazdı. Muhtasar-ı Halîl'e çok kıymetli bir şerhi vardır. Vefât ettikten sonra, büyük oğlu Yahyâ bunu dört cild hâlinde temize çekti. Bu eserinde, onun zekâsının yüksekliği ve mevzûlara hâkimiyeti açıkça görülür. Bu eser üzerine, onun yazdığından daha güzel bir şerh yazılmamıştır. Yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tahrîr-ül-kelâm fî mesâil-il-iltizâm, 2-Tahrîr-ül-mekâle fî şerh-ir-Risâle li İbn-i Gâzî, 3- El-Beşâret-ül-Henîe bi ennattâun lâ yedhulu Mekket-el-mükerremete velmedînete, 4- Tefrîh-ül-kulûb bil-hisâl-il-mükeffireti li mâ tekaddeme ve mâteahhere min-ez-zünûb 5- Tefsîr-ül-Kur'ân-ı kerîm (tamamlanmamıştır), 6- Umdet-ur-râvîn fî ahkâm-it-tavâin, 7- Kurret-ül-ayn bi şerh-il-verekât li İmâm-il-Haremeyn fil-usûl, 8- El-Kavl-ül-metin fî ennettâun lâ yehdul-ül-beled-el-emîn, 9- El-Kavl-ül-vâdıh fî beyân-il-revâih, 10- Mutemmimet-ul-âcûrûmiyye fî ilm-il-Arabiyye, 11- Mevâhib-ül-celîl fî şerhi muhtasar-uş-Şeyh Halîl fil-fürû' 12- Hidâyet-üs-sâlik-ül-muhtâc li beyân-il-mu'temir vel-hac, 13- Tahrîr-ül-kelâm, 14-Namaz vakitlerinin aletsiz olarak, felekî faaliyetlere göre bulunmasına dâir üç risale.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 230

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 242

3) El-A'lâm cild-7, sh. 58

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1628

5) Neyl-ül-ibtihâc sh. 337

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 183, 301, cild-2, sh. 121, 252, 704

7) Brockelmann Gal-2, sh. 387

HAYREDDÎN HIZIR BÂLÎ

Osmanlılar zamanında yetişen evliyâdan. İsmi, Hayreddîn Hızır'dır. Hızır Bâlî Efendi diye meşhûr olmuştur. Bugün Yugoslavya sınırları içinde bulunan Manastır'da doğduğu bilinmekle beraber doğum târihi bilinmemektedir. 970 (m. 1562) senesinde vefât etti.

İlk önceleri, bir küçük dükkânda güzel koku satmakla meşgûl idi. Bir gece rü'yâsında Sirozlu Kâtib-zâde isminde bir zâtı gördü. O zât ona, Halvetiyye yoluna girmesini emr etti. Bunun üzerine ertesi gün, dükkanındaki güzel kokuları dağıtıp dükkânını kapattı. Sirozlu Kâtib-zâde'nin hizmetine kavuşmak üzere yola çıktı. Şeyh Kâtib-zâde'nin huzûruna varınca, talebeliğe kabûl edildi. Huzûrunda hizmet ve sohbette bulunup yükseldi.

Halvette olduğu ilk zamanlarda, bulunduğu odanın kapısını nûr yüzlü bir zât açıp; "Kırklardan birisi vefât etti. Sizi onun yerine vazîfelendirelim" buyurdu. Bu zâtın emrine uyarak, istenilen vazîfeye tâlib oldu. Daha sonra o zâtın işâretiyle, Manastır'da bir câmi ve dergâh yaptırıp, insanlara Allahü teâlânın dînini ve peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmakla meşgûl oldu. Gece-gündüz demeden insanlara hak yolu anlatıp irşâd etmekte iken vefât etti.

Hızır Bâlî hazretlerinin yüksek hâlleri ve birçok kerâmetleri vardır. Çok güzel rü'yâ ta'bir ederdi.

Câmi ve dergâh yaptırmaya başladığı zaman, sâdece yedi dirhemi vardı. Ancak câmi ve dergâh tamamlandığı zaman, yetmişbin akçe harcadığı görüldü. Cenâb-ı Hak, niyet ve çalışmaları neticesinde, ihtiyâcı olan parayı bol bol ihsân etti. O zamanlar, geçimini te'min etmek için diktiği bağ ve bahçesinden başka birşeyi yoktu.

Devşirme usûlü ile saraya gelip yetiştirilen kişilerden birisi, bir rü'yâ görüp ta'birini Hızır Bâlî'den sordu. Hızır Bâlî rü'yâyı dinledikten, sonra; "Sen nikâhı düşmeyen birisiyle bilmeyerek evlenmişsin" buyurdu. Araştırıldığında, o kişinin evlendiği kadının, kendi kız kardeşi olduğu anlaşıldı. O kişi bilmeden düştüğü bu durum için tövbe edip kardeşini başka bir müslümanla evlendirdikten sonra, işlemiş olduğu günâhın keffâreti olarak hacca gitti.

Nakl edilir ki; Manastır şehrinin ileri gelenlerinden Mustafa Çelebi isminde birisi hacca gitmişti. Harem-üş-şerîfte Hızır Balî hazretlerini de tavaf ederken gördü. Hac dönüşü Manastır'a geldiğinde, onu karşılayanlar arasında Hızır Bâli de vardı. Mustafa Çelebi onu görünce, hemen elini öpüp ayağına kapanmak istedi. Bunun üzerine onu bir kenara çekip; "İnsan insana benzer, her gördüğünü söyleyen hatâ eder" diye nasîhat etti ve o hâli bildiğini işâret etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 78

HAYÂLÎ

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdülkerîm'dir. Hayâlî diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemekte olup, 930 (m. 1523) senesinde vefât etti. Babası Abdülkerîm Efendi'nin Edirne'de Sitti Sultan Câmii yakınında bina ettiği mektebin bahçesinde defn edildi.

Zamanının âlimlerinden Molla Azâri, Molla Lütfî ve Molla Kestelî gibi zâtlardan ilim tahsil ettikten sonra, Kalenderhâne Medresesi'ne müderris ta'yin olunup, ilim öğretmekle meşgûl oldu. İlmî yönden yükseldikten sonra, ba'zı yerlerde kadılık yaptı. Bu vazîfeyi adâlet ve doğruluk üzere bir müddet yürüttü. Yavuz Sultan Selim Hân zamanında defterdârlığa ta'yin edildi. Bu vazîfeyi de yüksek bir gayret ve titizlikle başarınca, Pâdişâh'ın iltifâtını kazandı. Fakat 920 (m. 1514) senesinde Amasya'da Yeniçeriler arasında çıkan fitneden dolayı bu vazîfeden alındı, tekrar kadılık vazîfesine döndü. İzmir kadısı oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın padişahlığının ilk zamanlarında, İzmir kadısı iken vefât etti.

Abdülkerîm Hayâlî Efendi; zekî, âlim, fasih bir lisâna sâhib idi. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek, konuştuğu zaman tatlı dilli ve ikna edici idi. Kendisine bir mes'ele sorulduğu zaman onun hükmünü açıklamakta geç kalmazdı. Tasavvur ve hayâl gücü fazla olduğu için, "Hayalî" diye anılmıştır. Kâdılık yaparken, hakkı ve hakîkati araştırır, adâletten şaşmazdı. Verdiği kararlarda kimseden çekinmezdi ve cesâretli idi. Sohbet esnasında hoşsohbet ve güleryüzlü olan Abdülvehhâb-ı Hayâlî Efendi'nin bu güzel vasıflarından başka, yüksek ilmî derecesi şairliği de vardı. Şiirlerinde Hayâlî mahlasını kullanırdı. Türkçe olarak yazdığı "Leylâ ve mecnûn" adlı manzûm bir eseri vardır. Onun beyitlerinden;

Harâb olubdur ol âbâd gördüğün gönlüm,
Gamla dopdoludur şâd gördüğün gönlüm.

Cihanda başına sultân iken benim servim,
Kul oldu sen şaha âzâd gördüğün gönlüm.

Hayret alır aklımı baksam gözüne kaşına,
Şad hezârân aferin ol sûretin nakkaşına.

Meşhedi taşını mecnûnun alâmeti sanma göz,
Senk-i mihnettir ki, yağdırdı zemâne başına.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 333

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 404

3) Tezkiret-üş-şu'arâ (Kınalı-zâde Hasen Çelebi) cild-1, sh. 353

4) Kâmûs-ül-A'lâm cild-3, sh. 2070

HUBBÎ MOLLASI (Muhammed bin Abdullah)

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Şâir. İsmi, Muhammed bin Abdullah'dır. Mahlası Vüsûlî olup, Hubbî Mollası ve Muhammed Vüsûlî Efendi diye tanınır. 930 (m. 1523) senesinde doğdu. 998 (m. 1589) senesi Receb ayının onsekizci günü, İstanbul'da vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebâ Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) türbesinin yakınında defnedildi. Müstakil türbesi vardır.

Vüsûlî'nin muhterem babası, Sultan Selim Hân şehzâde iken kapıcı başılığı yapardı. Ayrıca şehzâdenin terbiye edilmesi ve yetişmesi için de saraya sık sık girip çıkardı. Muhammed Vüsûlî, zamanındaki âlimlerden dînî ilimleri öğrendi. Sonra Saçlı Emîr Efendi ismi ile meşhûr âlimin derslerine devam etti. Bu arada Muhaşşi Sinân Efendi'nin derslerine de devam ederek olgunlaştı. Dînî ilimleri tahsil edip bitirdikten sonra, 949 (m. 1542) senesinde Haleb kadısı oldu. Sultan Süleymân Hân'ın padişahlığı zamanında Anadolu kadıaskeri olan ve Mirim Kösesi diye tanınan Muhammed Efendi'nin ve Şehzâde Sultan Selim Hân'ın tavsiyeleri ile, Bursa"daki Emîr Sultan Medresesi'ne müderris oldu. Oradan Eski İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 966 (m. 1558) senesinde müderrislikten ayrıldı. Konya'da bulunan Şehzâde Âlişân'ın yetişmesi için Konya'ya gitti. Şehzâde Âlişân Konya'dan Kütahya'ya gelince, Şehzâde ile beraber Kütahya'ya geldi. Germiyanoğlu Medresesi'ne müderris olarak ta'yin olundu. Aynı zamanda Mevlevîlik yolunu öğretmek ve Şehzâde Kerîm Efendi'nin hocalığını yapmak vazîfesi de ona verildi. Kerîm Efendi'yi çok güzel yetiştirdi. İlim ve edeb hazînesi hâline getirdi.

Hubbî Mollası Kütahya'ya geldiğinde, onu sevenler şu rubâ'îyi söylemişlerdir:

"Ne yerdir ki, ayak bastın,
Yüzüm orda kilim olsun.
Ne yoldur ki gölge yaptın,
Tenim orda toprak olsun."

974 (m. 1566) senesinde, Sultan Selim Hân'ın pâdişâh olduğu zaman, Mu'allim-zâde Efendi yerine Bursa kadılığına ta'yin olundu. Yine aynı senenin Zilhicce ayında, Hasen Efendi'nin yerine İstanbul kadısı oldu.

Hubbî Mollası (r.a.), ilimde nihâyetsizlik deryasının dalgıcı idi. Temiz kalbli, açık konuşan, sağlam i'tikâdlı, yumuşak huylu, lisânı kibar bir zât idi. Hüküm vermekte keskin kılıç gibi idi. Dört defa İstanbul kadısı oldu. Osmanlılarda bir talebe medreseden me'zûn olurken, bir kimse ilmî bir hüviyete kavuşurken, mühim bir vazîfeye başlarken ve bunlar gibi ba'zı mühim işlerde, bu işe işâret olarak sarık sarılır ve bu sarık sarmak merasim ile yapılırdı. Hubbî Mollası İstanbul kadısı iken, Pâdişâh'a yazılı olarak müracaat edip, bu sarık sarma merasiminin devletin resmî merâsimi hâline getirilmesini sağladı.

Hubbî Mollası (r.a.) İmâm-ı Tartûşî'nin "Sirâc-ı Vehhâc" isimli kitabını, akıcı bir lisân ile Türkçeye tercüme etti. Tophânede çok güzel bir câmi ile bir hamam yaptırdı, iki eseri de mimari bakımdan şaheserdir. Parmakkapı'da da yaptırmış olduğu mescid ve mektebi vardır.

---

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 127

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 311

HÜSEYN BİN ABDULLAH AYDERÛS

Evliyânın, büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Abdullah Ayderûs'tur. 861 (m. 1456) senesinde Yemen'de doğdu. 917 (m. 1511) senesinde Yemen'in Terim kasabasında vefât etti. Orada babasının yanına defnedildi.

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs seyyid olup, ilim, amel, cömertlik ve diğer güzel huylarda üstün bir dereceye sâhibdi. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Gece-gündüz Kur'ân-ı kerîm okur, ecdadının âdet-i şerîfesi üzere geceleri ihyâ eder, ibâdetle geçirirdi. Misâfirlere, fakirlere, kimsesizlere bol bol yedirir, içirir, yardım ederdi. Herkesin kardeşçe yaşamasını ister ve insanların aralarını ıslâh ederdi. Kur'ân-ı kerîmden Allahü teâlânın murâdını ve hadîs-i şerîflerden Muhammed aleyhisselâmın murâdını anlıyan bir zât idi.

Babası onun hakkında dedi ki: "Secdede iken yaptığım duâların çoğunda, Allahü teâlâdan bana sâlih ve âlim bir evlâd vermesini istedim, işte o evlât, bu oğlum Hüseyn'dir."

Kardeşi Ebû Bekr bin Abdullah Ayderûs onun hakkında dedi ki: "Kardeşim Hüseyn, bizden üstün ve cömerttir. Zira o, sıkıntı ve darlık hâlinde de yardım eder, elinde ne varsa verirdi. Biz ise imkânımız olduğu zaman yardım ederdik."

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs'un, ilim ve edeb öğrendiği hocalarından ba'zıları şunlardır: Fakîh Abdullah bin Ahmed Ebû Kesîr, Kâdı İbrâhim bin Zâhira, Fakîh Muhammed bin Abdürrahîm Eska, Fakîh Allâme Abdülhâdî Sûdî'dir.

Fakîh Abdullah bin Ahmed Ebû Mahzeme dedi ki: "Ben Hüseyn bin Ayderûs'dan daha akıllı, ileri görüşlü bir zât görmedim." Hüseyn bin Ayderûs, iki sene kadar Mekke-i mükerremede mücavir, olarak kaldı ve ceddi Muhammed aleyhisselâmın kabrini devamlı ziyâret etti. Çok kimseler, Hüseyn bin Ayderûs'u yazılarında ve şiirlerinde medhettiler. Özetle şöyle dediler "Âlimlerin, evliyânın onun üstünlüğü hakkında söyledikleri haberler kulaktan kulağa yayıldı. O, bereketli bir yağmur gibidir. Mal, mülk sahibi olanların cimrilik yaptığı bir zamanda o, bereket yüklü bir yağmur bulutu gibi muhtaçların imdâdına koşup yardım etti. İnsanlara dünyâ ve âhıret saadetini gösteren İslâm dînine sımsıkı bağlı ve Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini dilinden düşürmiyen bir zât idi. Kendinden önceki âlimlerin, velîlerin üstünlüklerine ve güzel ahlâkına vâris oldu."

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs'un çok kerâmetleri görüldü. Hüseyn bin Ayderûs'un talebesi olan Abdürrahmân bin Ali şöyle anlattı: "Bir Cum'a günü Hüseyn bin Ayderûs'un arkasında sabah namazı kılıyorduk. Birinci rek'atte secde sûresi'nin yarısını okudu. Ben de o arada çok daraldım, ikinci rek'atinde öbür yarısını okuması lâzım idi. Fakat o, ikinci rek' atte Fâtiha'dan sonra hemen İhlâs sûresini okudu ve rükû' etti. Ben ve diğer cemâatin hepsi bu duruma şaşırdık. Zîrâ her zaman, uzun bir sûrenin yarısını bir rek'atte, diğer yarısını da bir rek'atte okurdu. Namaz bittikten sonra, mihraba döndü ve tefekkürle meşgûl oldu. Güneş bir mızrak boyu yükseldikten

sonra duhâ namazı kıldı. Sonra bize bakıp buyurdu ki: "Cemâatte daralan bir kimse varsa, o zaman zammı sûreyi kısa okumak lâzımdır." O zaman anladım ki, o benim darda olduğumu anlamış ve onun için kısa olan İhlâs sûresini okumuş."

Hüseyn bin Abdullah'ın ba'zı talebeleri huzûruna gelip, mallarının azlığından ve nüfuslarının çokluğundan ve bu yüzden de geçim sıkıntısı çekmekte olduklarını söylediler ve hocalarından kendilerine bir yol göstermesini taleb ettiler. Bunun üzerine Hüseyn Ayderûs, dergâhın bir hizmetçisini huzûruna çağırdı ve ona dedi ki: "Bana bir miktar hurma ile, kuru üzüm ve buğdayla diğer erzaklardan getir." O da onun emrettiği bütün şeylerden bir miktar getirdi. Ayderûs onları aldı ve üzerine okuyup duâ etti ve talebelerine dağıttı. Onlar da götürüp, kendi erzaklarının arasına karıştırdılar. Çok az birşey, Ayderûs'un himmet ve bereketi ile onlara uzun zaman yetti. Onlar da hocalarının bereketinden olduğunu anladılar ve bir daha geçim sıkıntısı çekmediler.

Hüseyn Ayderûs'un talebelerinden olan Muhammed bin Ali, bir sebepten dolayı Şebâm beldesinde hapse atıldı. Hapiste iken hocasını vesile ederek, kurtulması için Allahü teâlâya yalvardı. Akşam o beldenin âmiri Ayderûs'u rü'yâsında gördü. Çok heybetli idi. Âmir korkuyla: "Ey efendim, sizin bize bir emriniz var mı?" diye sordu. O da; "Hapishânenizde bulunan Muhammed bin Ali benim talebemdir ve sen onu suçsuz olarak haps ettirdin. Onu hemen serbest bırakın. Derhâl benim yanıma gelsin" dedi. Bunun üzerine, sabah olur olmaz âmir gidip hemen onu hapisten çıkardı ve ona; "Hüseyn Ayderûs seni yanına ister" dedi. O bu duruma çok hayret etti. Kendi kendine; "Âmir acaba onu nerede gördü ?" diye düşündü. Hocasının huzûruna gelince, hocası ona tebessüm ederek; "Yavrum, onlar bizi rü'yâda gördüler" buyurdu.

Hüseyn bin Abdullah Ayderûs, bir şiirinde özetle şöyle dedi:

"Allahü teâlâyı zikretmek (anmak), hayâta tad ve güzellik verir. Allahü teâlânın râzı olduğu, beğendiği yola gir. O'nun emirlerine uy. Gayet edebli ol. Oyun ve eğlenceyi bırak, âhıret için çalış. Nefsinle mücâdele et. İşlerini sırf Allahü teâlânın rızâsı için yap. Doğru yolda bulunan âlimlere ve onların kitaplarına göre işlerini yap, onlara uy. Şunu unutma ki, dünyâda da âhırette de izzet ve şeref, Allahü teâlâya ibâdet etmekte, O'nun beğendiği ve râzı olduğu işleri yapmaktadır. Yoksa malda ve makamda değildir."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 405

2) Nûr-us-sâfir sh. 88

HÜSEYN BİN AHMEDÎ

Evliyânın büyüklerindendir. İsmi, Hüseyn bin Ahmed bin Hüseyn'dir. Aslen Halebli olup, Musul'a gelip yerleşmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. Mekke-i mükerremede 912 (m. 1506) senesinde vefât etti. Orada defnedildi.

Birçok kerâmetleri ve üstün hâlleri vardır. İbn-i Hanbelî onun kerâmetini şöyle anlatır: "Ben, Hüseyn bin Ahmed ile birlikte hacca gitmiştim. Mekke-i mükerremeye vardıktan sonra, Arafat'ta vakfeye durmuştuk. Beni yanına çağırıp buyurdu ki: "Benim ömrümün sonu yaklaştı. Bu mübârek topraklardan gitmek istemiyorum. Sana vasıyyetlerimi bildireyim." Az bir zaman sonra da vefât etti. Lâkin o sene Mekke-i mükerremede çok su sıkıntısı var idi. Onun cenâzesini yıkamak için suyu nereden bulurum diye düşünürken, yanıma yüksek sesle konuşan birisi geldi. Dedi ki; "Hüseyn bin Ahmed vefât mı etti?" Ben de "Evet" dedim. "Neden bu kadar düşünceli

duruyorsun?” deyince; “Ben yalnızım ve su sıkıntısı da var. Onun techîz ve tekfinini yalnız nasıl yaparım ve gasli için suyu nereden bulurum?” dedim. O kimse bana; “Sen burada bekle, bir yere ayrılma” dedi ve gitti. Aradan biraz zaman geçince, bir de baktım ki, o kimse, ellerinde birer testi su ve kefen bulunan bir toplulukla beraber geldi. Yanıma gelir gelmez hazretin cenâzesini yıkamaya başladılar, yakın bir kabristanda kabrini kazıp, beraberce defnettik. Bana hepsi ta’ziyette bulundular ve yanımdan ayrıldılar. Onların kim olduklarını ve nereden geldiklerini bilmiyordum.

Birkaç gece sonra, Hüseyn bin Ahmed hazretlerini rü’yâmda beyaz elbiseler içinde, bağ ve bahçeler arasında sevinçli olarak gördüm. Bana; “Allahü teâlânın rahmeti senin üzerine olsun. Sen beni sâlih kimselerle birlikte çok güzel techîz ve tekfin ettin” buyurdu.

---

1) Câmi’u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 405

HÜSEYN-İ MECZÛB

Mısır’da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hüseyn-i Meczûb diye tanınır. Evliyâlık hâlleri ile ve Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. Zamanında bulunan evliyâ arasında, devamlı olarak oruç tutan bir zât olarak tanınırdı. Doğum târihi bilinmemektedir. Hâl tercümesi hakkında kaynaklarda fazla ma’lûmat bulunamıyan Hüseyn-i Meczûb 920 (m. 1514) senesinde vefât etti.

Çok kerâmetleri görüldü. Susadığı zaman bir kuyunun başına gider ve; “Ey kuyu! Hüseyn susamış” derdi. Allahü teâlânın izni ile, kuyunun suyu bir anda yükselirdi. Hüseyn-i Meczûb o kuyudan kana kana içer, sonra kuyunun suyu yine eski seviyesine inerdi.

Rivâyet edilir ki, Hüseyn-i Meczûb’un bulunduğu beldede Ebû Kûre isminde değirmencilik yapan bir kimse ve hanımı vardı. Bunların çocukları olmuyordu. Birgün bu hanım, Hüseyn-i Meczûb’a haber gönderip, bir çocukları olması için duâ ederse ve bir çocukları olursa, sevâbını kendisine hediyye etmek üzere bir mevlid okutmayı nezrettiğini (adadığını) bildirdi. O da duâ etti. Hakîkaten o hanım hâmile oldu ve bir erkek çocuğu oldu. Fakat aradan geçen zaman içinde, o hanım yaptığı nezri unuttu. Birgün bu hânım, bir tavuk kızarttı. Efendisiyle birlikte yemek üzere sofraya geldi. Bu sırada tek gözlü bir kimse geldi. Tavuğu kapıp götürdü. Hüseyn-i Meczûb hazretlerinin de bir gözü görmezdi. Ya’nî sofradan tavuğu alıp giden kimse Hüseyn-i Meczûb’a benziyordu. Kadıncağız bu hâle çok teaccüb ederek geceledi. Sabah olunca, Hüseyn-i Meczûb bunların evine geldi. O hanıma dedi ki: “Sizi îkâz etmek için sofranızdan tavuğu ben aldım. Nezrinizi yerine getirmezseniz (mevlid okutmazsanız), çocuğunuzu da aynı şekilde alıp, giderim.” Nezrini hatırlayan kadıncağız, derhâl adağını yerine getirdi.

Hüseyn-i Meczûb’un talebelerine ders vediği dergâhında, gece bekçilik yapan, nöbet tutan bir talebesi vardı. Birgün akşam bu talebeye, sabaha kendisi için et yemeği hazırlamasını söyledi. O gün de dergâhta et bitmişti. Akşam vakti olduğundan, dışarıdan alıp getirmesi de mümkün değildi. Ne yapayım diye telâşlanırken, çaresiz beklemeye başladı. Nöbete devam etti. Geç vakit olunca, dergâhın önünde bir kimse göründü, önünde yüklü bir merkep vardı. O kimse bu nöbetçi talebeden, yükü indirmek için kendisine yardım etmesini istedi. Yükü indirdiler. Talebe yükte ne olduğunu sorduğunda, o kimse, dergâha taze et getirdiğini söyledi. Talebe de teşekkür edip sevindi. Hemen o etten, hocası için güzel bir yemek hazırladı. Sabah olup yemeği

ona ikram ettiğinde, hocası; "Akşam et yok diye epeyce telâşlandınız değil mi?" dedi. Hâlbuki bu talebe, merak ve endişesini hiç kimseye söylememişti.

Hüseyn-i Meczûb'a bir gün, hanımı tarafından olan akrabalarından birisi gelmişti. Ona; "Benim ecelim (vefâtım), Bâb-ı züveyle denilen yerde bulunan bir fakirin vasıtasıyla olacak" dedi. Sonra kendisini taşıyacak bir merkeb istedi. Merkebi hazırladılar. Bindi, o akrabası ile birlikte o dediği yere (Bâb-ı züveyle'ye) gittiler. Yol boyunca herhangi bir rahatsızlığı görülmedi. Oraya vardıklarında, dilencilik yapan, insanlardan ekmek isteyen bir fakir gördüler. O fakir bunları görünce, ayağa kalktı. Yanlarına gelip Hüseyn-i Meczûb'a bir tokat vurdu. Sonra Hüseyn-i Meczûb kendisini getiren kimseye tekrar geri götürmesini söyledi. Geri dönerken yolda vefât etti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 407

HÜSEYN VÂ'İZ-İ KÂŞİFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Ali el-Kâşifî el-Beyhekî es-Sebzevârî el-Hirevî olup, meşhûr "Reşehât ayn-ül-hayât" kitabının sahibi olan Ali Hirevî'nin babasıdır. Lakabı Kemâleddîn'dir. Kâşifi, Vâ'iz-i Hirevî, Veli Hüseyn Kâşifi gibi isimlerle tanınır. Şiirlerinde Kâşifi mahlasını (takma adını) kullanırdı. Aslen Horasan'da bulunan Sebzevâr beldesindendir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 910 (m. 1504) senesinde Hirat'ta vefât etti.

Zamanında bulunan âlimlerin derslerinde bulunarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle gelen Hüseyn Vâ'iz; tefsîr, hadîs, fıkıh, edebiyat ilimlerinde ve tasavvuf yolunda zamanının önde gelen büyüklerinden oldu. Sultan Hüseyn Baykara zamanında Hirat'ta vâ'iz idi.

Hayâtı hakkında kaynak eserlerde, teferruatlı ma'lûmat bulunamayan Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifi çok kitap yazmış olup, Fârisî dilde yazdığı Mevâhib-i aliyye tefsîri meşhûrdur. Bu tefsîre Tefsîr-i Hüseynî de denmektedir, İsmâil Ferruh Kırımî, 1246 (m. 1830) senesinde Türkçeye tercüme edip, Mevâkib ismini vermiştir. Ayrıca Muhammed bin İdrîs-i Bitlisî başka bir tercümesini yapmıştır.

Diğer eserlerinden ba'zılarının isimleri şunlardır: 1) Ahlâk-ı muhsinî (Bu kitap İngilizce'ye de tercüme edilmiştir), 2) El-Erbeîn fî ehâdîs-il-mev'ıza, 3) Esrâr-ı Kâsımî, 4) Envâr-ı Süheylî, 5) Bedâi'ul-eşkâr fî sanâyi'ıl-eş'ar, 6) Tuhfet-üs-salât, 7) Tuhfet-ül-âliyye, 8) Tefsîr-i sûre-i Yûsuf (bi-lisân-il-ırfan), 9) Cevâhir-ül-esrâr ve zevâhir-ül-envâr fî şerh-ı Mesnevî, 10) Cevâhir-ut-tefsîr li-tuhfet-il-emîr, 11) Er-Risâlet-ül-âliyye fil-ehâdîs-in-nebeviyye fî şerh-i Erbe'în, 12) Ravdat-üş-şühedâ, 13) Seb'at-ül-kâşife, 14) Fadl-üs-salât alen-Nebiyyi (s.a.v.), 15) Feyz-ün-nevâl fî beyân-iz-zevâl, 16) Levâih-ül-kamer, 17) Mir'ât-üs-safâ, 18) En-Nikâveti fî beyân-it-tilâveti, 19) Letâif-üt-tavâif, 20) Matla'ul-envâr.

Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin yazdığı Ahlâk-ı muhsinî isimli eserden ba'zı kısımlar:

Güzel ahlâkın alâmetleri: Hikmet sahipleri demişlerdir ki, güzel ahlâkın alâmetleri ondur: 1- İyi insanlara muhalefet etmemek, 2- Fedâkârlığı hep başkalarından beklemeyip, kendi nefsinden fedâkârlıkta bulunmak, 3- Hiç kimsenin aybını araştırmamak, 4- Bir kimsede uygun olmayan bir hâli gördüğü zaman onu iyiliğe te'vil etmek, sû-i zanda bulunmamak, 5- Kabahati olan bir kimse özür dilediğinde özrünü kabûl etmek, 6-Yapabildiği kadar muhtaçların ihtiyâçlarını gidermek, 7- İnsanlardan gelen eziyet ve sıkıntılara sabır ve tahammül etmek, 8- Kendi

ayıplarını görmek, kendi ayıplarını araştırıp onları düzeltmekle meşgûl olmak, başkalarının ayıplarıyla uğraşmamak, 9-Herkese tatlı dil, güleryüz göstermek, 10- İnsanlarla yumuşak konuşmak ve onlara yumuşak muâmelede bulunmak.

Eski zamanlarda sultanlardan biri, oğlunun süslü, zînetli ve kıymetli elbiseler giymiş hâlde gittiğini gördü. Ona dedi ki, "Ey oğlum! Senin giydiğin elbiselerin eşi, benzeri bulunur. Fakat sultanlar öyle elbiseler giymeli ki, başka kimse onun gibi elbise bulamamalıdır." Oğlu hayretle; "Babacığım, o dediğiniz elbisenin aslı nedir ki, benim şu giydiklerimden daha kıymetli ve daha süslü olsun?" deyince, babası çok güzel cevap verip; "O dediğim elbise, atkısı iyilik ve güzellikten, çözgüsü de adâletten dokunmuş kumaştan olmalıdır" deyince, oğlu buradaki ince ma'nâyı çok iyi anladı. Mehâretin, pahalı kumaşlardan süslü elbiseler giymekte değil, zâhirini ve bâtınını İslâmın güzel ahlâkı ile süslemekte olduğunu anladı. Güzel ahlâk sahibi olmaya, dinimizin emirlerine tam uygun yaşamaya gayret etti. Hakikî saadet ve rahatlığın İslâmiyete tam uymakla mümkün olduğunu, gösteriş ile ve haram işleyerek yapılan işin ve bundan zevk aldığını zannetmenin hakîkatte sıkıntı ve rahatsızlık olduğunu, kendi tecrübesi ile çok iyi kavramış oldu.

İyi kimselerle beraber bulunmak: Dâima hayır sahibi iyi kimselerin sohbetlerinde bulunmak, özü sözü doğru, fazilet ve kerem sahibi zâtlar ile beraber olmak, saadetin kimyâsıdır. Ya'nî insanı saadete kavuşturan en kıymetli sermâyedir. Dînine bağlı sultanların âdetleri öyle idi ki, onlar hiçbir zaman meclislerinden hikmet ve fazilet sahibi âlimleri eksik etmezler idi. Onlar ile meşveret etmeden, onlara danışmadan herhangi bir hüküm vermezlerdi. Bu sebeple saltanattan adâlet ve istikâmet üzere devam ederdi. Bu sultanların hemen hemen hepsi de ilim sahibi faziletli kimseler idi.

Büyükler buyurmuşlardır ki: "Sâlih dost, attâr (güzel kokular satan kimse) gibidir. Itriyattan sana birşey vermese dahî, hiç olmazsa güzel kokusundan nasîb alır, istifâde edersin. Sâlih olmayan, uygunsuz ve kötü arkadaş ise, demirci gibidir. Kendisiyle beraber bulunduğunda, seni demirci ocağına (ateşe) atmasa bile, dumanından ve buharından rahatsız olursun. İsi ve dumanı üzerine siner."

Hakîkî âlim ve ârif zâtlar bulunmadığı, bulunsa da beraber olup, sohbetinde bulunmak imkânı olmadığı zamanlar, bir meclisde bulunabilecek en güzel sohbet arkadaşı, büyüklerin kitaplarıdır. Bu musahipler (ya'nî büyüklerin kitapları olan sohbet arkadaşları), o meclislerde olanlardan hiçbir şey istemez. Onlardan dâima istifâde olunur. Onunla birlikte bulunan, bir sıkıntı, yorgunluk ve bezginlik hissetmez.

Haya: Haya üç kısımdır. Birincisi; insanın kendi ayıp ve kusurlarından dolayı utanmasıdır. Haya sahibi olan bir mü'min, gaflet ile işlediği kabahatleri düşünüp, pişman olmalı, üzülmeli, bunları kime karşı işlediğini düşünerek mahcub olmalı, utanmalıdır.

Hayanın ikinci kısmı; keremden hayadır. Kerîm olan bir zâtın yanına, acz ve ihtiyâç sahibi, zavallı bir kimse gelerek birşey isteyince, kerîm olan zâtın o zavallıyı eli boş olarak göndermekten haya etmesi, utanması, keremden hayadır.

Keremden haya sıfatının en yüksek derecesi ile muttasıf olan Allahü teâlâdır. Günahkâr bir kimse, samimiyetle suçlarını i'tirâf ederek, acz ve kırıklık ile el açıp boyun bükerek ve gözyaşı dökerek yalvarsa ve affını dilese; Allahü teâlâ o kulu eli boş döndürmekten haya eder ve o kulunun günahlarını affeder. **Beyt:**

Vararak ol yüce dergâha iltica eden,
Ne mümkün eli boş dönsün, affedilmeden.

Hayanın bu ikinci kısmına misâl olmak üzere şöyle bir hâdise anlatılır Abbasî halifelerinden Me'mûn zamanında çöllerde yaşayan bir köylü vardı. Bu köylünün mensûb olduğu kabile, kıtlık ve susuzluk sebebiyle çok bunalıp, sıkıntıya düştüler. O köylü bu zor şartlardan kurtulmak ve sulak bir yer bulmak ümidi. İle kabilesini terkedip yollara düştü. Nihâyet toprağı güzel ve suyu bol olan bir yere vardı. Oradaki tatlı ve serin sulardan kana kana içti. Bu su kendisine o kadar çok tatlı geldi ki, sudan bir kova doldurup halifeye götürmeye niyet etti. Aradaki mesafe çok uzak olmasına rağmen, bu suyun, tam halîfeye hediye edilecek güzellikte olduğunu zanneden köylü, testisini doldurup, yollara düştü. Epey müddet yola devam etti. Bu sırada Halife Me'mûn ma'iyetiyle birlikte bir yerden memleketine (Bağdad'a) dönüyordu. Köylü bu gelenin halife olduğunu anlayınca, derhâl yaklaşarak, halife ile görüşmek istediğini söyledi. Me'mûn; "Söyle bakalım. Ne istiyorsun?" dedi. O da; "Size kimsenin getirmediği bir hediye getiriyordum" dedi. Me'mûn, hayretle ve merakla;

"Hediyen ne imiş, görelim" dedi. Köylü testiyi uzatınca, hizmetçilerden biri bir maşrapa su doldurup halîfeye verdi. Halife köylünün durumunu ve maksadını iyi anladığından, onu üzmemek ve hayâl kırıklığına uğratmamak için, uzak yoldan gelmekle bozulmaya başlamış ve kokusu değişmiş olan bu sudan birkaç yudum içti. Köylüye de bu suyu getirmesinin sebebini anlattırdı. Sonra da ona bol miktarda para yardımında bulunup gönderdi. Köylü gittikten sonra, yanında bulunanlar, halîfeye; köylüye böyle muâmelede bulunmasının hikmetini suâl ettiler. O da şöyle cevap verdi: "Köylünün anlattıklarını siz de dinlediniz. O, en tatlı ve güzel suyun, getirdiği su olduğunu zannediyor. O kadar fevkalâde bir su olmadığını, üstelik getirdiği suyun da uzun yolculuk esnasında bozulup, koktuğunu da bilmiyor. Büyük bir ümid ile bize gelmiş. O sudan köylünün yanında sizlere de verseydim, suyun tatsızlığını siz sezdirecektiniz. O ise buna son derece üzülürdü. Eğer onu geri döndürmeyip birlikte Bağdat'a götürseydik, orada Dicle nehrini görünce, getirdiği bir testi suyun ne kadar ma'nâsız olduğunu anlayacak, daha fazla utanıp mahcûb olacaktı. Onun için böyle yaptım (ya'nî geri gönderdim). Ben ondan haya eder utanırım ki, bir fakir bana iltica edip, iyilik ve ihsâna kavuşmak ümîdi ile elini uzatıp yüzsuyu döksün de, ben onu eli boş ve gönlü kırık olarak geri göndereyim."

Hayanın üçüncü kısmı şudur ki: dînen ve aklen istenilmesi uygun ve münâsip olmayan bir işi işlemekten utanmalı, edebi, o isi işlemesine müsâade etmemelidir.

Sultan Mahmûd-i Gaznevî, birgün vezirlerine emir verip, halk içinde en ahmak kim ise bulunup getirilmesini istedi. Her tarafı araştırdılar. Çok yüksek bir çınar ağacının tam tepesine çıkıp, elindeki balta ile üzerine bastığı dalı kesmeye çalışan bir kimse gördüler. Bu kimse, kestiği dal ile beraber düşüp parçalanacağı için, böyle bir işi yapmakla bunun insanların en ahmağı olduğuna karar verip, o kimseyi sultânın huzûruna getirdiler. Sultan; "Bundan daha ahmak kimse vardır" dedi. Merakla; "Sultânım, bundan daha ahmak olan kimdir?" diye suâl ettiklerinde, sultan şöyle cevap verdi: "İnsanların en ahmağı, zâlim bir idârecidir ki, dâima zulme hazırlanır, hep teb'asına cevr-ü-cefâ etmekle kendi kendini perişan edip, askerinin kuvvet ve kudretini de yok eder. Hepsini takatsiz bırakır. Böylece mağlub olur ve bayrak hâkimiyetini de kaybeder. Hiçbir yerde heybet ve i'tibârı kalmaz. Hem kendini, hem etrâfım harâb eder. İşte bu, insanların en ahmağıdır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 34

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 316

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1960

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 76 cild-2, sh. 416, 674

5) Keşf-üz-zünûn sh. 398, 1305, 1574, 1648, 1896, 1916

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1016, 1097, 1104, 1107

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 348

IRÂKÎ-ZÂDE MUHAMMED

İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Irâkî-zâde Muhammed olup, Çerkezdir. Gençliğinde Cindi (yiğitler, pehlivanlar) taifesinin reîsi idi. Doğum târihi ve yeri bilinmemekte olup, 922 (m. 1516) senesinde Medîne-i münevverede mücavir iken vefât etti.

Irâkî-zâde Muhammed Efendi, ilk zamanlarında çok zengin idi. Malının haddi hesabı yoktu. Sultanlar gibi köşklerde yaşar, emrinde binlerce insan hizmet ederdi. Çok heybetli idi. Kendisine çok i'tibâr edilir, hürmet gösterilirdi. Tam debdebeli bir hayat yaşardı, ölçüye sığmayacak kadar mala sahip olmasına ve binlerce hizmetçisi bulunmasına rağmen, çok âdil ve cömert idi. Çok yüksek bir ahlâka sahip idi. Fakirleri gözetirdi. Emrindeki insanlara ihsânlarını bol bol yapardı. Bunun için herkes onu sever, sayardı. Tasavvufa girmeseydi, iyi bir devlet başkanı olacak karaktere sahip idi. İçinde bulunan tasavvuf yolunda ilerlemek arzusu, onu bu debdebeli hayattan çekti. O zamanda bulunan tasavvuf büyüklerinden Seyyid Ali bin Magribî'nin emrine ve hizmetine girdi. Çok sıkı, zahmetli, meşakkatli riyâzet çekerek, yüksek derecelere kavuştu. Dünyalık hazîneler yerine, gönlünü bitmez tükenmez hazîneler ile doldurdu. Hocası Seyyid Ali bin Magribî, Irâkî-zâde Muhammed'e önce çok sıkı riyâzet ile nefsini temizlemesini emreyledi. Uykuyu ve yeme-içmeyi o kadar azalttırdı ki, günlerce uyumaz, yemekleri de ayakta duracak kadar yerdi. Ba'zan birkaç gün hiçbir şey yemezdi. Bir defasında yaz mevsiminde, günler çok sıcaktı. Her taraf yanıp kavruluyordu.

Birgün susuz durmak mümkün değildi. Böyle bir zamanda hocası, Irâkî-zâde Muhammed'e yirmi gün su içmemesini söyledi. Hocasının emrini tutarak, yirmi gün su içmeyip, bu sıkıntıya tahammül etti. Yirmi gün sonra hararetinin ve ateşinin şiddetlenmesi sebebiyle aklı başından gitti ve olduğu yere yığılıp kaldı. Onun bu hâlini, hocası kerâmetler hazînesi olan Seyyid Ali bin Magribî'ye haber verdiler. Su içmesine izin vermesini istirhâm ettiler. "Susuzluk ateşinden ölecek hâle geldi" dediler. Seyyid Ali bin Magribî; "Ölürse emr-i Hak meydana gelmiş olur. Allahü teâlânın rahmetine kavuşur" dedi. Gelen kimseler su verilmesi için ısrar ettiklerinde, Ali bin Magribî; "Su vermek, Allah sevgisinin ateşinin ocağına su dökmektir" dedi ve su verilmesine müsâade etmedi. Ancak başına soğuk su dökmelerini söyledi. Bu emir üzerine Irâkî-zâde'nin başına soğuk su döktüler ve bedenine su serptiler. O zaman aklı başına geldi ve ayağa kalktı. Ayağa kalkması ve doğrulması öyle dehşetli bir hâlle oldu ki, birkaç gün sonra tasavvufta yüksek hâllere kavuştu. Allahü teâlânın cezbeleri kendisini kapladı. Bu aşk ateşi ile yanıp yakılırdı. Bütün bedeni, Allah yolunun ateşi ile doldu. Zühd ve takvâ ehli bir kimse oldu. Haramlardan ve şüphelilerden çok sakınırdı. Dünyâ malına zerre kadar kalbi meyl etmez, dünyâ malını aklına bile getirmezdi. Bütün vücûdu pür nûr idi. Mübârek vücûdu, karanlık gecedeki ay ışığı gibi etrâfını nûrlandırdı.

Hocası Seyyid Ali vefât ettikten sonra, Medîne-i münevverede mücavir oldu. Mukaddes yerlerde bulunmanın verdiği saadet ile yaşamakta, ibâdet ve tâat ile meşgûl olmakta iken vefât etti ve orada defn olundu.

_____

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 107

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 358

İBN-İ ABDÜLKERÎM (Abdülkerîm-zâde Muhammed Efendi)

Osmanlı devri âlim ve şâirlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülvehhâb bin Abdülkerîm Rûmi olup, Abdülkerîm-zâde diye tanınır. Doğum târihi bilinmeyen Abdülkerîm-zâde, Hanefî mezhebi âlimlerindendir. 975 (m. 1568) senesi Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci gecesinde, İstanbul'da vefât etti. Kabri Edirnekapı'da, Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın yanında idi. Boğaz Köprüsü çevre yolu yapılırken, İbn-i Kemâl Paşa'nın kabri ile birlikte on metre kadar geriye alındı.

Abdülkerîm-zâde Muhammed Efendi'nin baba ve dedeleri de âlim, âbid, fazilet sahibi zâtlar idi. Dedesi Abdülkerîm Efendi, Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında kadıasker ve müftî idi. Babası Abdülvehhâb Efendi de, Sultan Selim Hân zamanında defterdarlık vazîfesinde bulunmuş olup, o da âlim ve şâir bir zât idi.

Abdülkerîm-zâde, çocukluğunda ve gençliğinde, ailesi tarafından kâmil bir edeb ve terbiye ile yetiştirildi. Ahmed İbni Kemâl Paşa, Ebüssü'ûd Efendi, İsrâfil-zâde ve Çivi-zâde gibi zamanın en büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Çok sıkı riyâzet ve mücâhedeler ile tasavvuf yolunda da ilerlemeye gayret etti. Hem zâhiri, hem de bâtınî ilimlerde yükselerek kemâle geldi.

İlim öğrenmek husûsundaki gayreti ve istidâdı ve hocalarının yüksek ihtimâm ve hassasiyeti sebebiyle, ilimde çok yüksek derecelere çıkan Abdülkerîm-zâde, zamanında bulunan âlimlerin büyüklerinden olup, etrâfa nûr ve ışık saçan bir güneş misâli parlamaya başladı. Emsal ve akranından ileride oldu. Şöhreti etrâfa yayılmaya başladı. Fıkıh, tefsîr ve kelâm gibi naklî ilimlerle birlikte; nahiv, edebiyat ve Arabî ilimlerde de yükseldi. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Gelibolu'da Sarıca Paşa ve Edirne'de Taşlık medreselerinde müderrislik yaptı. Bu vazîfeleri asistanlık devreleri oldu.

Abdülkerîm-zâde, 951 (m. 1544) senesinde; Ebûssü'ûd Efendi ve Mirim Kösesi Muhammed Efendi tarafından çeşitli ilimlerde imtihana tâbi tutulan ilim erbâbı arasında bulundu. Bunlardan dört tanesi, diğer arkadaşları arasında ilim ve irfan bakımından çok yüksek derece alarak, muvaffakiyetle imtihanı kazandılar. Bu âlimlerden Abdülkerîm-zâde Muhammed Efendi, Kalenderhâne Medresesi'nde; Kara Abdürrahmân, Efdaliyye Medresesi'nde; Kâdı-zâde, Bursa'da Kaplıca Medresesi'nde; Vizeli Abdülkâdir Efendi, Yıldırım Hân Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildiler.

953 (m. 1546) senesi Şevval ayında, İznik'de bulunan Süleymâniye Medresesi'ne müderris olan Abdülkerîm-zâde, bir sene sonra Sahn-ı semân, iki sene sonra da Sultan Selîm medreselerine müderris oldu. 958 (m. 1551) senesi başında Haleb, aynı senenin Şevval ayında Şam kadısı olarak ta'yin edildi, iki sene sonra Mısır kadılığına ta'yin olundu. Burada iki sene vazîfe yaptıktan sonra, ikinci defa Haleb kadılığına ta'yin edildi. Haleb'den sonra bir müddet Bursa kadılığı yapıp, daha sonra da Anadolu kadıaskeri olarak ta'yin olundu. Bu makamda yedi

sene kaldıktan sonra 971 (m. 1563) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmibirinci günü tekâüd (emekli) oldu. 975 (m. 1568)'de, Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesi vefât etti.

İlimde bir derya misâli olan Abdülkerîm-zâde Efendi, ilmiyle âmil idi. Hâfızası çok kuvvetli olup, ezberlediği birşeyi kolay kolay unutmazdı, insanlara karşı gayet yumuşak huylu, merhametli ve cömert idi. İyilik, ikram ve ihsânları dillere destan olmuştu.

Talebelerinden birisi şöyle anlatır: "Birgün meclisinde oturuyordum. Hâlinden fakir ve ihtiyâç sahibi olduğu anlaşılan bir kimse içeri girdi. Hâl lisânı ile maddî sıkıntıda olduğunu, kendisine yardım edilmesini istiyor gibi bir durumu vardı. Abdülkerîm-zâde gelen kimsenin durumunu anlayıp, âdeti olduğu üzere hizmetçisini çağırarak; "Altmış akçe getir!" dedi. Hizmetçi dalgınlıkla altmış akçe yerine altmış altın getirip arzedince, orada bulunanlar mes'eleyi bilmedikleri için, altınları görünce şaşırdılar. Abdülkerîm-zâde (r.a.) ihsânının bolluğundan dolayı, altmış akçeye karşı çok yüksek bir meblağ olan altmış altını geri çevirmeyip, öylece fakire verdi. Fakir, teşekkür ve duâ ederek ayrılıp gitti."

Abdülkerîm-zâde, dînimizin her emrine hassasiyetle riâyet eder, çok mecbûr kalmadıkça müstehabları dahî terk etmezdi. Kütüphâneye abdestsiz olarak girmezdi. Allahü teâlânın isimlerini ve âyet-i kerîmeleri özel bir kalemle yazardı. Bu kalemi başka işte kullanmazdı.

Kâdı Beydâvî'nin Envâr-üt-tenzîl ismindeki tefsîrine "Tâhâ" sûresine kadar bir haşiyesi, Tecrîd'e bir haşiyesi ile, ba'zı kitaplara açıklamaları vardır. Üç dille şiir yazdı. Fakat Arabî olarak yazdığı şiirler daha mükemmeldir. İ'câz, fesahat ve belagat bakımından Arabî şiirlerinin, Türkçe ve Fârisî lisanıyla yazdıklarından daha üstün olduğu bildirilmektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 270

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 379

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 250

4) El-A'lâm cild-6, sh. 256

5) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 118

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 114

7) Keşf-üz-zünûn sh. 191, 380

İBN-İ ACÎMÎ (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ahmed'dir. Lakabı Şemseddîn olup, İbn-i Acîmî diye meşhûrdur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 938 (m. 1531) senesi Ramazan ayında, Kudüs'te Beyt-i Makdis'te vefât etti.

Şeyhülislâm Kemâleddîn Burhan, Şeyhülislâm İbn-i Ebî Şerîf, meşhûr hadîs-i şerîf âlimlerinden Hâfız Celâleddîn Süyûtî, Şeyhülislâm Kâdı Zekeriyyâ, Hâfız Şemseddîn Sehâvî gibi büyük âlimlerden ilim tahsîl etti. İbn-i Tûlûn onun hakkında şöyle dedi; "O, faziletli bir zâttır. İbn-i Acîmî, Nâsıruddîn bin Zerik'ten hadîs-i şerîf öğrendi. Daha sonra Anadolu'ya geldi. Burada çok iyi karşılandı. Tekrar memleketine döndü. Birkaç defa Dımeşk'a gidip geldi. Câmide va'z-ü-nasîhat etti. Müslümanlara din ve dünyâ saadetinin yollarını anlatırdı. Bir müddet Füsûs kitabından dersler verdi."

İbn-i Hanbelî de şöyle dedi: "İbn-i Acîmî, Haleb'e iki kere gitti. Şam'a da gitti. Şam'da ve Haleb'de insanlara va'z-ü-nasîhat eyledi. Başına siyah sarık sarardı. 929 (m. 1522) senesinde

buranın en büyük hadîs âlimi olan Zeynüddîn İbni Şemmâ' ile görüştü. Birbirlerine icâzet verdiler. (Her iki âlim birbirinin ilimdeki yüksek derecesini görerek, büyük âlim olduklarını bildirdiler.)

İbn-i Şemmâ' buyurdu ki: "İbn-i Acîmî'nin va'zında bulunan ve kendine güvendiğim birisi; İbn-i Acîmî'nin ezbere çok şeyler bildiğini, konuşmalarının pek tatlı olduğunu anlattı. İbn-i Acîmî, şüphesiz tefsîr ve hadîs ilminde mütehassıs idi. Müslümanlara nasihat ederdi. Onları, Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmaları husûsunda teşvik ederdi. O, evliyâ ve âlimleri över, her hâlde, her işte ve sözde, evliyâ ve âlimlere uymayı tavsiye ederdi. Tasavvuf yolunda olduklarını söyleyip de, dînin emir ve yasaklarını bilmeyen ve onlara riâyet etmeyen kimseleri kötüler, beğenmezdi. Böyle câhilce tarikat yolunda olduğunu söyleyenlerin yolunda bulunmaktan müslümanları sakındırırdı."

Yine İbn-i Hanbelî, İbn-i Acîmî hakkında şöyle der: "O, Haleb'de va'z ederdi. Cemâat onun va'zlarını dikkatle ve büyük bir istekle dinlerdi. Yine o zamanın âlimlerinden Ebû Yezîd Hîşî de, İbn-i Acîmî'nin üslûbunda va'z ettiği hâlde, insanlar İbn-i Admî'nin va'zlarına gösterdikleri ilgi kadar onun va'zlarına rağbet etmezlerdi."

İbn-i Acîmî'ye, ömrünün son senelerinde Beyt-i Makdîs idâreciliği verildi.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 230

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 11, 12

İBN-İ ALVÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Alvân Hamevî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. İbn-i Alvân da denir. Hama şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 954 (m. 1547) senesi Ramazân-ı şerîf ayı başında Hama'da vefât etti.

Din ve fen ilimlerini babasından öğrendi. Tasavvuf ilminin inceliklerini de babasından öğrenip, vefâtından sonra yerine geçti ve çok talebe yetiştirdi. İbn-i Alvân'da, küçüklüğünde anlayış ve hafıza zayıflığı vardı. Bir gece seher vaktinde, babasını bir hâl kapladı. Daha sonra bu hâli geçip, evden çıktı ve dışarıda büyükçe bir bakır kaptan abdest aldı. Bunu gören İbn-i Alvân, gidip babasının abdest aldığı kabdan arta kalan suyu içti. Bereketi hemen görülüp, o günden sonra anlayışı ve hafızası çok kuvvetlendi. Rahatsızlığı kalmadı. İbn-i Alvân, babasının vefâtından sonra Hama'da insanlara va'z ve nasihat etti. Din ve fen ilimlerini okutup, ders verdi. Ders esnasında kendisine sorulan sorulara kolaylıkla cevap verirdi. Çok güzel va'z eder, açık ve tatlı konuşurdu. Gazzî'nin babası Hama'ya gelince, İbn-i Alvân, o büyük âlimi karşılamak için talebelerini gönderdi. Onu dergâhında misâfir etti. Sonra Gazzî'nin babası, "Matali'ul-bedriyye" adlı eserinde İbn-i Alvân'ı çok medhetti. Herkes onu; çok ibâdet eden, hayır ve hasenat sahibi, âlim, kâmil, ecdadı gibi çok Kur'ân-ı kerîm okuyan, hayırlı eserler bırakan, güzel ahlâk sahibi bir zât olarak bilirdi.

İbn-ül-Hanbelî, eserinde, İbn-i Alvân ile görüştüğünü, ondan ilim öğrendiğini bildirdi. İbn-i Alvân iki defa Haleb'e geldi ve ilk gelişinde Eşrefiyye Medresesi'ne uğradı. O mecliste Şihâbüddîn Antâkî, Şemsüddîn Sefiri, İbn-il-Hanaciz ve başka âlimler de bulundular.

İbn-i Tûlûn, târihinde dedi ki: "İbn-i Alvân, 938 (m. 1531) senesinde, kardeşi faziletler sahibi Ebü'l-Vefâ ile hacca gitti. Dönüşte Dımeşk'a uğradı. Dımeşk dışındaki Mescîd-i Kasb'da

va'z etti. Kendisine sorulan suâlleri cevaplandırdı. Orada Dımeşk'ın ileri gelen âlimleri hazır bulundular. Kâdı Zeynüddîn, hazır bulunanlar arasında idi. İbn-i Alvân çok güzel hutbeler okudu ve şiirler söyledi."

İbn-i Alvân, ma'nevî üstünlük ve hâller sahibi idi. Çok kerâmetleri görüldü. Allah korkusundan titrer ve ağlardı.

İbn-i Alvân buyurdu ki: "Beni al, muhakkak ben senin için helâlim diyen şeyden başka birşey satın almadım."

Birgün evinin, merdiveninden tuttu ve buyurdu ki: "Evde olan şeyleri dışarı çıkarınız." Denileni yaptılar ve hep birlikte oradan uzaklaştıklarında, ev büyük bir gürültüyle çöktü.

İbn-i Alvân, kendisinden duâ istiyen bir topluluğa duâ etti. Hepsi maksadına kavuştu. Âsi, günahkâr bir topluluk için duâ etti. Topluca gelip tövbe ettiler.

İbn-i Alvân'ın yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-ül-Habîb, 2-Misbâh-ül-Hidâye, 3-Fetâvâ-üş-Şâfiî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 28

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 304

3) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 50

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 241

5) El-A'lâm cild-6, sh. 291

6) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 183

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 365

8) Brockelmann Sup-2, sh. 462

İBN-İ ARRÂK

Fıkıh, hadîs ve kırâat âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali bin Abdürrahmân bin Arrâk eş-Şâmî el-Hicâzî olup, lakabı Sa'düddîn'dir. 907 (m. 1501) senesi Zilhicce ayının yedisinde, Beyrut'ta doğdu. 963 (m. 1556) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Ali bin Arrâk, beş yaşında iken, iki senede Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Altı sene, babasının her Cum'a indirdiği hatme iştirâk etti. Hatm-i şerîflerin bereketi üzerinde görüldü. Çeşitli ilim dallarında çok kitap ezberledi. Kırâat ilmini, ilk önce babasının mümtaz (seçilmiş) talebeleri olan Şeyh Ahmed bin Abdülvehhâb ve Şeyh Mahmûd bin Hamîdân el-Medenî'den öğrendi. Sonra Hatîb Şemsüddîn Muhammed bin Zeynüddîn'den okudu. Kırâat, fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Bundan başka; ferâiz, matematik ve şiirde mehâret kazandı.

İbn-i Arrâk, ağır başlı ve vekar sahibi idi. Mescid-i Nebevî'nin hatîbliği vazîfesini üzerine aldı. Gayretli, iffet sahibi ve cömert idi. Dımeşk, Haleb ve başka yerlere gitti. Dımeşk'a uğradığında, babasının talebesi olan Şeyh Muhammed el-Îycî ile sohbet etti. Dımeşk'da iki ikâmeti esnasında Muhyiddîn İbni Arabî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Kabrin yanından ayrılmayıp, orada geceledi. Beyt-i Makdîs'i ziyâret etti. Oradan Mısır'a gitti. Medîne-i münevverede, Mescid-i Nebevî İmâm ve hatîbi iken vefât etti.

Birçok eser yazan İbn-i Arrâk'ın eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1-Tenzîh-üş-şerî'at-il-merfua anil ahbâr-il-şeri'at-il-mevduâ, 2-Tehzîb-ül-Ahvâl vel-A'mâl, 3-Şerhu Sahîh-i Müslim, 4-Şerh-ül-abâb fil-fıkh, 5-Es-Sırât-ül-müstekîm, 6-Neşr-ül-ketâif fî katr-il-katâif.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 218

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 337

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 746

4) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 494 cild-2, sh. 1077

İBN-İ ATIYYE İSKENDERÎ (Muhammed Avfî)

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed İbni Ali bin Sâlih bin Osman İbni Ebi'l-Feth bin Ömer bin Abdürrahmân bin Ali bin Muhammed bin Abdullah İbni Atâyye bin Abdüssamed bin Ali bin Abdülmu'tî bin Ahmed bin Yahyâ bin Mûsâ bin Hamza bin Abdürrahmân bin Abdürrahîm bin Mahmûd bin Muhammed bin İbrâhim bin Abdürrahmân bin Avfdır (r.anhüm). Eshâb-ı Kirâmdan ve Aşere-i mübeşşereden (dünyâda iken Cennetle müjdelenen on kişiden biri) olan Abdürrahmân bin Avf hazretlerinin soyundandır. Künyesi Ebü'l-Feth olup, lakabı Şemsüddîn idi. Mısır'ın İskenderiyye şehrinde, 818 (m. 1415) senesi Muharrem ayında dünyâya geldi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Mekke-i mükerreme, Yemen ve Hindistan taraflarına giderek, çok ilim öğrendi. Tekrar Mısır'a döndü. Sonra Irak'ı ziyâret etti. 880 (m. 1475) senesinden sonra, Şam yakınlarında bulunan Müzze'ye yerleşti. Burada çıkan bir isyandan sonra ayrılıp, Şam'da Âtike mahallesine geldi. 906 (m. 1501) senesi Zilhicce ayında, Şam'ın Şevîke yakınında Kasr-ül-Cüneyd mahalesinde vefât etti. İbn-i Hanbelî, 947 veya 948 (m. 1541) senesi Şa'bân ayı sonlarında vefât ettiğini bildirmektedir, İbn-i Tûlûn; "947 senesi Şevval ayının yedisinde Cum'a günü, Câmi-i Dımeşk'da cenâze namazı kılındı" demektedir.

Babası Şeyh Bedreddîn-i Avfî, oğlu Ebü'l-Feth'in doğumunu şöyle anlatır: "Annesi oğluma hâmile iken, evliyânın büyüklerinden Şeyh Abdürrahmân-ı Şebrîsî'nin yanına gitmiştim. Doğumun kolay olması için ondan duâ etmesini istedim. Bana dedi ki: "Senin hanımın Âmine'nin ikiz çocuğu olur.

Bunlardan birisi yedi gün sonra ölür, diğeri ise uzun zaman yaşar. Onun ismini "Ebü'l-Feth" koy. O, Allahü teâlânın lütuf ve ihsânlarına kavuşacak, Allaha tevekkül edenlerden olacak ve çok yüksek ma'nevî derecelere yükselmek nasîb olacaktır. Bu oğlun, sa'îd (Cennetlik) olarak yaşar ve şehîd olarak vefât eder. Dünyâdan, anasından doğduğu gündeki gibi günahsız olarak ayrılır. Onun şânı pek yüce olur. Allahü teâlânın emniyetine nail olur. Doğumdan sonra durum, Şeyh Abdürrahmân'ın haber verdiği gibi oldu. Doğumundan 40 gün sonra büyük bir ziyâfet verdim. Bu ziyâfette, Şeyh Abdürrahmân ve fakirlerden ve sâlihlerden kalabalık bir cemâat hazır bulunup, duâ ettiler. O gün onları misâfir ettim. Çocuğu alıp, onların huzûruna getirdim. Şeyh Abdürrahmân Şebrîsî, çocuğu aldı ve damağına bir kuru hurma koydu. Çocuk ağzında onu çiğnedi ve suyunu emdi. Sonra biraz bal istedi. Hemen hazır ettim. Şeyh Abdürrahmân ondan üç kerre ağzına koyup yaladı ve sonra çocuğa yalattı. Daha sonra fakirlerin önüne koydu ve onlara da bu baldan tatmalarını emretti. Yedi kerre balın üzerine Fâtiha-i şerîfe okudu. Bana da: "Al bunu annesine götür, ver. Ondan başka kimse yemesin. Bu mübârek çocuğu hakkında da bir korkusu endişesi olmasın. Yemîn ederim ki, vefât eden çocuğunun rûhunun Arş-ı a'lânın etrâfında dolaştığını görüyorum" dedi. Sonra evimden çıkıp gitti.

Ebü'l-Feth İbni Atiyye İskenderî, "Huccet-ür-râciha" kitabında şöyle anlatır: "Gençliğimde Şeyh Abdürrahmân'ı gördüm. Yanına yaklaştığım zaman, benim alnımdan öptü ve şefkatle bana baktı. Bana zikir etmemi, ya'nî Allahü teâlâyı çok hatırlayıp anmamı telkin etti. Bu husûsta benden söz aldı. Sonra bana dedi ki: Allahü teâlânın emânetinde olarak yaşa, Allahü teâlâya sığın. Allah, her işini kolaylaştırsın. Seni, kendisinin dışındaki şeylerden fânî kılıp, kendisi ile bâki eylesin. Sen, asrının İmâmı, zamanın bir tanesi, akranlarının en üstünü, din kardeşlerinin arasında mübârek olan bir kimsesin! Allah, seni koruyup gözetsin! Fazl-ün-kereminde ihsân ettiği şeylerle sevinç ve neş'eni arttırsın!" Daha sonra kıymeti, şerefi çok yüksek olan bir elbise giydirdi. Sonra da; "Artık bizim günlerimiz sona erdi, saatlerimiz tükendi" dedi. Yedi yıl sonra, zühd ve vera' sahibi, âbid ve ârif Ebü'l-Hasen Ali Demnehûri'nin ve Şeyh Ebû İshâk İbrâhim EtkâvÎ'nin elinden, 825 (m. 1422) senesinde Muharrem ayının onuncu günü hil'at giydim."

Ebü'l-Feth, ilimde çok yüksek idi. Çok ilim tahsil etti. Birçok âlimden hadîs ve fıkıh ilimlerini okudu. Bunların ilki, babasının dedesi Kâdı Nûreddîn Ebü'l-Hasen Ali'dir. O da, fıkıh ve hadîs ilmini çeşitli âlimlerden almıştı. Hâfız Alâüddîn Ali bin İbrâhim İbni Dâvûd bin Süleymân bin Sâlim bin Selâme el-Attâr'dan hadîs ilmini ve İbn-i Attâr'dan da fıkıh ilmini tahsil etmişti. Hâfız ve fakîh Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şerefüddîn en-Nevevî de onunla beraberdi. İbn-i Hacer, Takıyyüddîn Ressâm, İzzeddîn Ebû Muhammed İbni Furat el-Hanefî ve daha başka âlimlerden hadîs-i şerîf okudu. Hâfız Şemseddîn Ebü'l-Hayr el-Makdisi'den de, evinde ve Câmi-i Kâf'da "Sahîh-i Buhârî" ve "Sahîh-i Müslim" ile Sühreverdî'nin "Avârif-ül-me'ârif" kitabını, Kutbüddîn-i Kastalânî'nin giyim ve sohbet hakkındaki "İrtifâ'-ür-rütbe" kitabının, İbn-i Hişâm'ın "Siyer"ini, "Sünen-i İbn-i Mâce", "Müsned-i Rıfâ'î" ve "Câmi-i Tirmizî" adındaki hadîs kitaplarını, "Muvattâ" ve "Sünen-i Ebî Dâvûd" ve daha başka kitaplardan ba'zı bölümleri okudu. Birçok âlim ona icâzet verdi ve hil'at giydirdi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Ebü'l-Abbâs Ahmed İbni Muhammed bin Hasen et-Türâbi, babası Kâdı Bedreddîn es-Sûfî, dedesi, dayısı Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Kâsım et-Tûnûsi, Hâfız İbn-i Nâsıruddîn, İbn-i Cezerî, Şeyh Abdürrahmân İbni Ebi Bekr bin Dâvûd el-Hanbelî, Şeyh Ebü'l-Feth Muhammed bin Müslim, Şeyhülislâm İbn-i Hacer-i Mısrî.

Yaşadığı beldede ilim ve fazilet sahibi olarak tanınan İbn-i Atıyye'nin emsalleri arasında üstün bir yeri vardı. Tunus'ta, Sultan Hasen bin Muhammed bin Osman bin Mensûr bin Abdülazîz el-Hâfsî zamanında kadıaskerlik vazîfesine ta'yin edildi. Kanunî Sultân Süleymân Hân devrinde, deniz yolu ile İstanbul'a geldi. Pâdişâh kendisine çok ta'zim edip, sayısız ikram ve ihsânlarda bulundu. Ona iyi bir maaş tahsis edildi. Meşhûr zâtlardan birçok kimse gelip, ondan ders aldı. Bir ara kadıaskerlik vazîfesine ta'yin edildi, İlmini herkese yaydı ve bunları yazıp kitaplara geçirdi. Bu esnada Ca'berî'nin "Şerh-i Şâtıbıyye" kitabına birçok ilâvelerde bulundu. Vezir Mahmûd Paşa imâretinde, onun bir evi vardı. Sonra Mısır'a gitmek üzere Sultan'dan izin istedi. Çünkü Anadolu'nun kışına ve soğuğunun şiddetine dayanamadığı için izin istemişti. İstanbul'dan ayrılmasına izin verildi. Kara yolu ile Mısır'a gitmek üzere, 944 (m. 1537) senesinde İstanbul'dan hareket etti. Önce Haleb'e uğradı. Oradaki kırâat âlimlerinden İbn-i Hanbelî ve daha başkaları, ona gelip Kur'ân-ı kerîmi kırâat eylediler (okudular). İbn-i Hanbelî, derslerde onun yardımcılığını yapardı. Haleb'in sıcağından müteessir oldu. Afiyet içinde olmasına rağmen, talebelerinden Şemsüddîn-i Tayyibî ile beraber oradan ayrılıp Trablus'a geldiler. Bir müddet orada kaldı. Burada da, çok kimse ondan faydalanıp, çeşitli ilimleri tahsîl ettiler. Oradan Dımeşk'a (Şam'a) gelip, aynı senenin Cemâzil-evvel ayının dördünde Salı günü şehre girdiler. Câmi-i Tenkiz'e yerleşti. Sonra Şam beldesi kadısı Zeyneddîn-i Sahyûnî'nin evine geçti. Beldenin âlim ve fâzılları yanında

toplanmaya başladılar, ilim ve tahkîk ehli olduğunu anladılar, özellikle tefsîr, edebiyat, mantık, kelâm, arûz, kırâat, me'ânî ve beyân ilimlerinde mütehassıs idi.

Şafiî âlimlerinden Şeyh Alâüddîn bin İmâdüddîn, ondan Kâdı Beydâvî tefsîrinin ilk kısımlarını, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin "Risâlet-ül-vücûd" adındaki eserini ve Mes'ûdî'nin "Şerhu âdâb-il-bahs"inin bir bölümünü okudu. Şeyh Şihâbüddîn-i Tayyibî de, ondan ilm-i kırâat husûsunda çok şey okudu. Tayyibî'ye, okuttuğu ilimler için icâzet verdi. 944 (m. 1537) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltısında Pazartesi günü Dımeşk'dan ayrıldı. Talebelerinden büyük bir cemâat, onu Dâryâ denilen yere kadar uğurladı. Talebesi Şeyh Şihâbüddîn-i Tayyibî, hocasının bu yolculuğunu anlatan bir eser kaleme alıp, ona "Sükker-ül-merşûş fî târih-i sefer-iş-şeyh Megûş" adını verdi.

İbn-i Hanbelî, onun hakkında diyor ki: "O, âlim ve her ilimde mahir bir zât idi. Şaşılacak bir zekâya ve anlayışa sahipti. Garîb şeylerden haber verirdi. İlmî mütâlâaları o kadar çoktu ki, bu husûstaki derecesine kimse yetişemedi. Oğlu Muhammed dedi ki: Babam çok talebe okuturdu. Ders vermekten vakit bulabilirse, ancak o zaman yatıp uyurdu. Büyük zâtlardan, ilim tahsîl etmek için kendisine müracaat edenler çok olurdu."

"Şakâyık-ı Nu'mâniyye" adındaki eserin sahibi diyor ki: "İbn-i Atıyye, Şeyh Megûş'tan ilim tahsîl etti ve ondan Kur'ân-ı kerîmi okudu. Ayrıca onunla çeşitli konularda mübâhase etti. Fazilet, tetkik, hıfz ve tahkîk ehli olup, zamanının bir tanesi idi. Kur'ân-ı kerîmi kırât-ı seb'a veya kırâat-ı aşere ile ezberden okurdu. Nahiv ve Sarf ilimlerinde derin ilme sahipti, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin haşiyeleri ile birlikte "Telhis" kitabını şerh etmiş ve tamâmını ezberlemişti. Bu kitabı çok tetkîk ve tahkîk ederdi. Ayrıca o, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin "Mevâkif, İsfehânî'nin "Tavâli" ve Allâme Kutbüddîn-i Râzî'nin "Metali" kitaplarını da şerh etmiş ve başından sonuna kadar hepsini ezberlemişti. Mantık ilminin bütün kaidelerini ezbere bilirdi. Hiçbirini hatırından çıkarmazdı. "Şerh-i Tavdîh" kitabının şerhi olan "Telvîh" kitabı ile, Kâdı Adûdüddîn Îci'nın "Şerh-ı Muhtasar-ı İbn-il-Hâcib" kitabının tamâmı onun ezberindeydi. Usûl-i fıkıh ilminin bütün kaidelerini ezberlemişti. Tayyibî'nin haşiyeleri ile birlikte, "Keşşâf tefsîrini başından sonuna kadar ezberlemişti. Bu derece yüksek ilminin yanında, gayet yumuşak sözlü ve alçak gönüllü idi. Gayet vakûr idi. Bütün güzel huylarla süslenmişti. Vakitlerinin çoğunda Kur'ân-ı kerîm tilâveti ile meşgûl olurdu. Bütün ilimlere dâir kitapları ezberlediği için, yanında kitap ve defter bulunmadığı hâlde, çeşitli mütalaalarda bulunurdu." Başlıca eserleri şunlardır: 1-Huccet-ür-râciha fî sülûk-i muhaccet-il-vâdiha, 2-Âdâb-ül-libâs ves-sohbe: Tasavvuf hakkında, dört cildlik bir eserdir. 3-Dîvân-ı şi'r, 4-Tuhfet-ül-lebîb ve bugyet-ül-keîb, 5-Keşf-ül-beyân an sıfât-il-hayavân. 6- Şerhu ferâiz-ir-rahbiyye: Büyük bir cild hâlinde yazdığı bu eserini, 883 (m. 1478) senesinde tamamlamıştır. 7-Kitâb-ül-Arabiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 248

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 30, 33

3) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 14, 15, 16, 17

4) El-A'lâm cild-7, sh. 53

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 210, 223

6) Brockelmann: Sup-2, sh. 58

İBN-İ DİYBA' (Abdurrahmân bin Diyba')

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh, hadîs ve târih âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Yûsuf'dur. İbn-i Diyba' adıyle meşhûr olmuştur. 866 (m. 1461) senesi Muharrem ayının dördünde, Perşembe günü Zebîd şehrinde doğdu. 944 (m. 1537) senesi Receb ayının onyedisinde, Zebîd'de vefât etti. Şeyh İsmâil Cebertî'nin türbesi yakınındaki Bâb-ı Sihâm türbesine defnedildi.

"Bugyet-ül-müstefîd bi-ahbâri Zebîd" adlı kitabında diyor ki: "Benim doğduğum senenin sonlarında babam, Zebîd şehrinden başka bir yere gitmiş. Bir daha dönmemiş. Ben, dedem allâme ârif-i billâh Şerefeddîn bin İsmâil bin Muhammed'in yanında büyüdüm. Dedemin duâsı bereketiyle, çok büyük ihsânlara ve iyiliklere kavuştum. Dedem velî bir kimse idi."

Önce Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Kur'ân-ı kerîmin okunuşu ile ilgili kırâat ilimlerini dayısından öğrendi. Önce ba'zı kırâatlere göre, daha sonra da "Kırâat-i seb'a"nın tamâmına göre Kur'ân-ı kerîmi okudu. Şâtıbiyye kitabını, Bârizî'nin Zübed adlı eserini ve Behce kitabının da bir kısmını ezberledi. Dayısı Ebü'n-Necâ ve İbrâhim bin Ca'mân'dan; fıkıh ferâiz, hesâb, cebir, geometri, matematik, Arabî ilimleri tahsil etti. Hadîs, tefsîr ilimlerini Zeynüddîn Ahmed Şeyhî'den öğrendi. Bunlardan başka, o asırdaki Yemen âlimlerinden de ilim tahsil etti.

İlki 883 (m. 1478) senesinde olmak üzere, defalarca hacca gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere âlimlerinden ve özellikle Hâfız Şemseddîn Sehâvî'den hadîs-i şerîf öğrendi. Hadîs ilminde çok yüksek derecelere erişti ve adı her tarafta duyuldu.

İbn-i Diyba'dan da pekçok âlim ilim öğrendiler. Allâme İbn-i Ziyâd, Seyyid Hâfız Tâhir bin Hüseyn Ehdel, Şeyh Ahmed bin Ali Mezcâcî gibi büyük âlimler bunlardandır. Zamanındaki pekçok âlime icâzet verdi. Hadîs ilminde güvenilir olup, hadîs ilminin inceliklerini, hadîs âlimlerini, onlardan gelen haberleri çok iyi bilirdi. İslâmiyete çok bağlı ve haramlardan, şüpheli şeylerden pekçok kaçınırdı. Sâlih ve mütevâzî bir zât idi. Onun zamanında hadîs-i şerîf öğrenmek için herkes ona gelirdi. Çeşitli memleketlerden ve uzak beldelerden sayısız talebesi vardı. Zamanının Yemen Sultânı Âmir bin Abdülvehhâb ona çok hürmet ederdi. Medresesinin idâresini de İbn-i Diyba'ya vermişti.

Yemen diyârında çok meşhûr olup, çok kıymetli kitaplar yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Teysîr-ül-vüsûl ilâ câmi'ul-usûl, 2- Misbâh-ul-mişkât, 3- Şerhu Duâi İbn-i Ebî Harbe, 4-Gâyet-ül-matlûb, 5- Bugyet-ül-müstefîd fî ahbâri medîneti Zebîd, 6- Kurret-ül-uyûn fî ahbâr-il-Yemen-il-meymûn, 7-Mevlid-i şerîf-i Nebevî, 8- Kitâb-ül-mi'râc 9- A'zam-ül-minneti fîmâ Yagfirullahü bihi-z-zünûb-yûcebü bihil-Cenneti, 10- Temyîz-üt-tayyib minel-habîs mimmâ yedûru alâ elsinet-in-nâsi minel-hadîs, 11- Tenkîh-ül-vüsûl, 12- Câmi'ul-usûl li-ehâdîs-ir-Resûl (s.a.v.), 13- El-Ikd-ül-bahir fî târihi devleti Benî-Tâhir, 14- El-Fadl-ül-mezîd fî bugyet-il-müstefîd, 15- Ahsen-üs-sülûk fî nazmı men veliye medînete Zebîd.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 159

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 255

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 545

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 158, 159

5) Keşf-üz-zünûn sh. 17, 1150, 1194, 1494

İBN-İ EBİ'L-HAMÂİL

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed Serâvî olup, İbn-i Ebi'l-Hamâil diye meşhûrdur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 932 (m. 1525) senesinde Mısır'da vefât etti. Cenâze namazı Câmi'ul-Ezher'de kılındı.

İbn-i Ebi'l-Hamâil'in çok kerâmetleri görüldü. Çok defa Allahü teâlânın sevgisi ile kendinden geçerdi. İbrânice, Süryânice ve Farsça gibi çeşitli dillerde konuşurdu. Çok talebe yetiştirdi. Birşey söylese, Allahü teâlâ onun dediğini yaratır, utandırmazdı. Şehir halkı birgün kendisine gelip, kavun, karpuz tarlalarına musallat olan farelerden şikâyet ettiler. Birisi, tarlasında çok fare olduğunu söyleyip yardım istedi. İbn-i Ebil-Hamâil ona; "Şimdi tarlana git Benim adımı söyle ve hepiniz burasını terkedin diye seslen" buyurdu. O da gidip denileni yaptı. Tarlada tek fare görülmedi.

İbn-i Ebi'l-Hamail, hanımının huysuzluklarını yumuşaklıkla karşılardı. O kızınca, susar, cevap vermezdi.

Yûsuf Harisî onun hakkında şöyle dedi: "Bir defasında İbn-i Ebi'l-Hamâil'i Fârsikur Câmii'nde gördüm. Onu bir hal kapladı. O durumda, tek elle, kimsenin kaldıramadığı su küpünü kaldırdı ve başka bir yere götürdü."

Ali bin Yakut dedi ki: "İbn-i Ebi'l-Hamâil ile birçok defalar görüştüm. İlk görüştüğümde, Kâhire dışında Hamra dergâhında kalıyordu. Bana ders okuttu. Mısır'a geldikten sonra, Gamri Câmii civarında yerleşti. Görüştüğümüzde onun elini öperdim. O da bana duâ ederdi. Yaptığı duâların neticesini dâima görürdüm."

İbn-i Ebi'l-Hamâil, talebeleri üzerinde titrer, en güzel bir şekilde yetişmelerini ister, herkesle görüşmelerine müsâade etmezdi. Buna uymayan, aksi hareket edenlere; "Ben yapıyorum, siz başkalarının yanına gidip o yaptıklarımı yıkıyorsunuz" buyururdu.

Hacca gittiğinde, orada çok kimseler onu karşıladı. Karşılayanlar arasında, tüccârlar ve her sınıftan insan vardı. O bunu uygun görmeyip, bir talebesine; "Biz buraya ticârete gelmedik. İnsanlarla uğraşacak hâlde değiliz. Biz burada ibâdetle meşgûl olacağız" buyurdu. Akşam olduğunda hizmetçisini yanına çağırıp; "Şimdi sen, bizi karşılayan ve saygı gösterenlerin tek tek evlerine gidip, benim yarın geleceğimi ve şu anda bin altına ihtiyâcımın olduğunu söyle" buyurdu. Hizmetçi de denileni yaptı. Onların arasında bin altını veren çıkmadı. O günden sonra da kendisine hiç kimse gelmedi ve bütün ziyâretler kesildi. O zaman İbn-i Ebi'l-Hamâil buyurdu ki: "Elhamdülillahi Rabb-il-âlemîn."

İbn-i Ebi'l-Hamâil buyurdu ki: "Tam bir azîm ve ihlâsla okunan "La ilahe illallah" kelimesi, insanı Allahü teâlânın sevgisine kavuşturur."

"İslâm âlimlerinin yazdıkları bütün kitapların her satırında "Allaha kul ol" ma'nâsı vardır."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 179

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 126

İBN-İ EBÎ ŞERÎF (Muhammed bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Mes'ûd bin Rıdvan'dır. Künyesi Ebü'l-Meâlî olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. İbn-i Ebi Şerîf diye meşhûr oldu. 822 (m. 1419) senesi Zilhicce ayının beşinde, Cumartesi gecesi Kudüs'de doğdu. 905 (m. 1499) senesinde Kudüs'de vefât etti.

İbn-i Ebî Şerîf, babasının himâyesinde yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şâtibiyye, Minhâc, Elfîye adlı eserleri ezberledi. Ezberlediklerini Şihâbüddîn Ahmed bin Hacer Askalânî, Kâdı Muhibbüddîn bin Nasrullah Hanbelî, Şeyhülislâm Sa'düddîn Diyrî ve Şeyhülislâm İzzeddîn Makdisî'nin huzûrunda okudu. İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini ezberledi. Kur'ân-ı kerîm kırâatlerini Ebü'l-Kâsım Nüveyrî'den öğrendi. Ayrıca ondan Arabî ilimler, usûl, mantık, arûz, hadîs ıstılâhlarını öğrenip, 844 (m. 1440) senesinde me'zûn oldu ve ders okutmaya icâzet (diploma) aldı. Fıkıh ilmini Allâme Zeynüddîn Mahir ve İmâdüddîn bin Şeref'den alıp, Şihâbüddîn bin Rislân, İzzeddîn ve Kudsî'nin derslerinde bulundu. Me'zûniyetinden sonra aynı sene Kâhire'ye gitti. Kâhire'nin en büyük âlimlerinden; İbn-i Hümâm, İbn-i Hacer, Kâdı Şemsüddîn Kayâtî İzzeddîn Bağdadî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Hadîs ilmini; İbn-i Hacer, Zeynüddîn Zerkeşî, İzzeddîn Fürât Hanefî ve başkalarından öğrendi. İbn-i Hacer'den icâzet (diploma) aldı. İbn-i Hacer onu; "Faziletli ve zamanının bir tanesi" diye vasıflandırarak övdü. İbn-i Ebi Şerîf, Kâhire'ye birçok defa gelip gitti.

İbn-i Ebi Şerîf, 853 (m. 1449) senesinde, mahkeme reîsi Kâdı Abdülbâsit ile birlikte hacca gitti. Medîne-i münevverede Muhibbüddîn Taberî ve başka âlimlerle Mekke-i mükerremede de Ebi'l-Feth Meragi ve başka âlimlerle görüştü. Buralarda ders okuttu. Fetvâ verdi. 881 (m. 1476) senesi Kâhire'ye döndü. Oraya yerleşip talebe yetiştirdi. Çok kimseler dersini dinlediler ve istifâde ettiler. Daha sonra Beyt-ül-makdîs'e (Kudüs'e) döndü. Sultan Kayıtbay tarafından, oradaki Hadîs Medresesi'ne ta'yin edildi. Sonra fermanla, Kudüs'deki Selâhiyye dergâhında ders vermeye başladı. Cevheriyye ve başka medreselerde ders okuttu.

Şeyh Nûreddîn, Ebü'l-Avn'a, İbn-i Ebî Şerîf hakkında ne düşündüğünü sordu. O da cevap olarak buyurdu ki: "Biz Muhammed bin Ebî Şerîf için Arş üzerine; "Allahü teâlânın velî kullarını sevenlerdendir" diye yazılmış olarak gördük."

İbn-i şerîf, çok sayıda eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İthâf-ül-ahsâ bi fedâil-il-mescid-il-Aksâ, 2- El-Esâd bi şerh-ıl-irşâd lil-mukrî fil fürû', 3- Et-Tâc vel-iklîl alâ envâr-it-Tenzîl lil-Beydâvî, 4- Dürer-ül-levâmi' Şerhu Cem'ıl-Cevâmi' lis-Sübkî, 5- Şerh-ül-irşâd lin-Nevevî, 6-Şerh-uş-Şifâ lil-Kâdı Iyâd, 7-Savb-ül-Gamâme fî irsali taraf-il-amâme, 8- Fetâvâ, 9-El-Fevâid fî halli şerh-ıl-Akâid lin-Nesefî, 10- Feyd-ül-kerem alâ abîd-il-kavm fî nazm-il-Hıkem, 11- Kıt'a alâ şerh-il-Minhâc, 12-Kıt'a alâ Sahîh-il-Buhârî, 13- Kıt'a alâ safvet-iz-Zebîd, 14- El-Müsâmere fî şerh-ıl-müsâyere fil-akâid-il-münciyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 200

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-9, sh. 64

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 11

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 29

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 222

6) El-A'lâm cild-7, sh. 53

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 193, 749 cild-2, sh. 1218, 1667

8) Brockelmann Gal-2, sh. 998

9) Eshâb-ı Kirâm sh. 362

İBN-İ EBÎ ŞERÎF (İbrâhim bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Eyyûb Makdisî Mısrî'dir. Künyesi Ebû İshak olup, lakabı Burhânüddîn'dir. İbn-i Ebî Şerîf diye meşhûr oldu. 833 (m. 1430) senesi Zilka'de ayının onsekizinde, Salı gecesi Kudüs'de doğdu. 932 (m. 1525) senesi Muharrem ayının ikinci Cum'a günü, Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazını Abbasî halîfesi Mütevekkil kıldırdı. Cum'a namazından sonra Sâbât'taki türbesine defnedildi.

İbn-i Ebî Şerîf altı yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve tecvidle okudu. Çeşitli kırâat şekillerini öğrendi. Fıkıh, kelâm, mantık ve Arabî ilimleri Sirâcüddîn Rûmî'den; me'ânî, beyân bilgilerini Ya'kûb Rûmî'den öğrendi. Takıyyüddîn Kalkaşendî, Zeynüddîn Mahir ve başka âlimlerin hadîs-i şerîf derslerini dinledi. Hocalarından icâzet (diploma) aldı. Sonra Kâhire'ye gitti. Orada Emînüddîn Aksarâyî'den Şerh-i akaidi, Celâlüddîn Mahallî'den Şerh-i Cem'ül-Cevâmi' adlı eserleri okudu. Kâhire'de birçok âlimin derslerinde bulundu. Bûtîcî ve Şihâbüddîn İbşîtî'den hesap, ferâiz; İbn-üd-Dirî ve Ebi'l-Fadl Magribî'den tefsîr okudu. Çeşitli ilim dallarında üstün dereceye yükseldi. 853 (m. 1449) senesinde hacca gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede Takıyyüddîn bin Fehd, Ebi'l-Feth Merâgî, Ebi'l-Bekâ bin Ziya, Ebi's-Se'âdât, Muhibbüddîn Taberî ve başka âlimlerle görüştü. Hocalarından ders okutmaya ve fetvâ vermeye icâzet (diploma) aldı.

İbn-i Ebî Şerîf, çok talebe yetiştirdi. İbn-i Tûlûn Câmii ve başka câmi ve medreselerde tefsîr okuttu, ilim ve edeb öğretti. İslâm dîninin güzel ahlâkını her tarafa yaydı. 906 (m. 1500) senesi Zilhicce ayında, Kâhire'de Şafiî mezhebi kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesi 910 (m. 1504) senesi Rebî'ul-evvel ayına kadar devam etti. Dinde çok sağlam idi. Herkesten hürmet gördü.

Menâvî şöyle anlattı: "Mısır vâlisi, İbn-i Ebî Şerîfe bir hizmetçisini gönderip, Mısır'ı terketmesini ve memleketi olan Kudüs'e gitmesini istedi. İbn-i Ebî Şerîf bu sebeple yol hazırlığına başladı. Birgün evinde iken, aniden bir zât ortaya çıktı ve; "Sen buradan ayrılmıyacaksın" dedi ve gözden kayboldu, İbn-i Ebî Şerîf; "Ebû Bekr, Ebû Bekr" diye seslenip, hizmetçisini çağırdı ve az önce gelen zâtın kim olduğunu sordu. O da kapının kapalı olduğunu, kimsenin içeri girmediğini söyledi. O zaman İbn-i Ebî Şerîf, gelen zâtın evliyâdan biri olduğunu anladı. Sefer hazırlığını bıraktı. Daha sonra onu Mısır'dan çıkarmak istiyenler, ondan özür diledi."

İbn-i Ebî Şerîf, birçok eser yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerh-ül-Minhâc: Fıkıh ilmine dâir bir eser olup, dört cilddir. 2- Şerhu kavâid-il-İ'râb libn-i Hişâm, 3- Şerh-ül-Akâid libn-i Dakîk-il-ıyd, 4- Şerh-ül-Hâvî: Fıkıh ilmine dâir olup, iki cilddir. 5-Nazm es-Sîret-in-Nebeviyye, 6- Nazm-ün-Nuhbe libn-i Hacer, 7-Şerh-ut-Tuhfe libn-i Hâim: Ferâiz ilmine dâirdir. 8- Nazm lukatat-ül-İclân liz-Zerkeşî, 9-Dîvânü Hutab 10- Nâsıh vel-mensûh, 11- Manzûme fil-kırâat.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 88

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 118

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 134

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 246

5) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 102

6) El-A'lâm cild-1, sh. 66

7) Brockelmann Sup-2, sh. 13

İBN-İ EHDEL (Hüseyn bin Sıddîk bin Hüseyn)

Yemen'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Hüseyn bin Sıddîk bin Hüseyn bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Ali bin Ebî Bekr bin Ali el-Ehdel el-Yemenî olup, künyesi Ebû Muhammed ve lakabı Bedrüddîn'dir. Daha çok İbn-i Ehdel diye tanınır. 850 (m. 1446) senesi Rebî'ul-âhır ayında, Yemen'de Ebyât-ı Hüseyn denilen yerde doğdu. 903 (m. 1497) senesi Zilka'de ayının sonunda, Yemen'de bulunan Aden beldesinde, Aden iskelesi yakınında vefât etti.

Doğduğu yer olan Ebyât-ı Hüseyn'de ve oraya bağlı nahiyelerde yetişen İbn-i Ehdel, buralarda ilim tahsil etmekle beraber, bu maksadla: Yemen'de bulunan Zebîd beldesine, Azerbaycan'da bulunan Merâga beldesine, Mekke-i mükerreme, Medine-i münevvere ve başka yerlere de gidip, oralardaki âlim ve evliyâ zâtların sohbetlerinde bulunarak kemâle geldi. Fakihîn (iki fıkıh âlimi) olarak meşhûr olan, Ebû Bekr bin Kays ve Ebü'l-Kasem bin Ömer'den okudu. Bunlardan başka; Ali el-Ahmer, İbrâhim bin Ebi'l-Kasem, Ömer el-Fetâ, Sercî gibi âlimlerin sohbetlerinde bulunup, onlardan ilim ve feyz aldı. Daha sonra hacca gidip, hacdan sonra bir müddet mücavir olarak orada kaldı. Burhânî ve Mahyevî gibi âlim zâtların meclislerinde bulundu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret edip, orada Ebü'l-Ferec el-Merâgî'nin derslerini dinledi. Sonra memleketine dönüp, Yahyâ el-Âmirî el-Lafzî gibi zâtlardan okudu. Daha nice âlimlerden ilim öğrenen İbn-i Ehdel, zamanında bulunan fıkıh âlimlerinin önde gelenlerinden oldu. Ayrıca, hadîs, nahîv ve başka ilimlerde ve tasavvuf yolunda da yükselerek kemâle geldi. Kendisinden ise, birçok zât ilim öğrenip istifâde etmişlerdir.

Zamanında bulunan âlim ve evliyânın büyüklerinden ve önde gelenlerinden olan İbn-i Ehdel hazretleri, faziletler sahibi, yüksek bir zât idi. Hâfızası çok kuvvetli olup, okuduğu, öğrendiği şeyleri kolay kolay unutmazdı, insanlara fâidesi pekçok idi. Kur'ân-ı kerîm okuması pek güzel idi. İnsanlarla çok güzel geçinir, herkese karşı tatlı dil ve güleryüz gösterirdi. Dostlara karşı olan muhabbeti pekçok idi. İffet sahibi, güzel ahlâklı, kanaatkar bir zât idi. İnsanlar, onda bulunan böyle güzel sıfatları görüp imrenirler, ona gıbta ile bakarlardı.

Mısır'daki Şafiî âlimlerinden Şemseddîn Sehâvî, "Ed-Dav-ül-lâmi'" isimli eserinde, bu zâtın kendisinden ders okuduğunu ve ona icâzet verdiğini anlatmakta ve hâl tercümesi hakkında ma'lûmat vermektedir.

İbn-i Ehdel'in, "İrtiyâh-ül-ervâh fî zikrillah-il-kerîm-il-fettâh" isimli bir eseri vardır.

---

1) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 144

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 13

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 20

4) Brockelmann Sup-2, sh. 251

İBN-İ EMŞÂTÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Ahmed bin Hasen bin İsmâil bin Ya'kûb bin İsmâil'dir. Lakabı Muzafferüddîn'dir. İbn-i Emşâtî diye meşhûrdur. 812 (m. 1409) senesinde Kâhire'de doğdu. 902 (m. 1496) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Kâhire'de büyüdü. Orada; Kur'ân-ı kerîmi, fıkıh ilmine dâir Sadr-uş-Şerî'a'nın "Nikâye" adlı eserini, İbn-i Hacîb'in "Kâfiye"sini İbn-i Hacer el-Askalânî'nin "Nûhbet-ül-Fiker" adlı eserini, tıb ilmine dâir Hocendî'nin "Telvîh" adlı eserini ezberledi. Sa'd bin Dîrî, Emînüddîn Aksarâyî, Şemnî

ve İbn-i Ubeydullah'dan fıkıh ilmini okudu. Emînüddîn Aksarâyî'den nahiv ve diğer ilimleri de tahsil etti. Şemnî ve Şeref bin Huşâb'dan tıb ilmini öğrendi. Hatîb Ebü'l-Fazl en-Nüveyrî'nin derslerini Şemsiyye Medresesi'nde dinledi. Şemsüddîn el-Mahallî'den "Mîkat" adlı eseri okudu. Şemsüddîn Şâmî ve Bedreddîn Hüseyn el-Busayrî'den Sünen-i Dâre Kutnî'yi okudu. İbn-i Hacer el-Askalânî ve diğer âlimlerden hadîs dinledi. Birçok büyük âlimler ona fıkıh ve hadîs okutma husûsunda icâzet verdiler.

Mahmûd el-Emşâtî, birçok defalar Dımeşk'a gitti ve Ebû Şi'r'in va'z ve sohbetlerinde bulunup, ondan istifâde etti. Birçok defalar hacca gitti. Orada mücavir olarak kaldı. Mekke-i mükerremede Takıyyüddîn bin Fehd ve Ebü'l-Feth el-Merâgî'nin sohbetlerinde bulundu. Bekâî ile birlikte Tâif'i ziyâret etti.

Vatan savunması için harbe gidip, nöbet tuttu. Yüzme ve ok atma husûsunda çok mehâret gösterdi. Harbe giden ve yaralanan kimselerin tedâvisi husûsunda büyük fedâkârlıklar gösterdi. Birçok ilimlerde ve yeni buluşlar husûsunda gayret gösterdi. Ba'zı medreselerde başmüderrislik yaptı. Tıb ilmiyle ilgili de ders okuttu. Tıb ilminde araştırma yapıp, eser yazdı. Zimâmiyye Medresesi'nde fıkıh dersi müderrisliği yapıp, Müeyyidiyye Medresesi'nde imamlıkla beraber ders okuttu. Sâlihiyye ve Zâhiriyye medreselerinde ilim öğretmekle meşgûl oldu. Tûlûn Medresesi'nde ve Mensûriyye Medresesi'nde Şeref bin Huşâb'dan sonra tıb ilmini okuttu. Sa'd bin Dîri'den sonra kadı vekîlliği yaptı. Daha sonra bütün vazîfelerden ve san'atlardan vazgeçip tıb ilmiyle meşgûl oldu. Birçok talebe yetiştirdi. Allâme Şihâb bin es-Sâig bunlardandır.

Çok tevâzu sahibi, nefsinin isteklerini yenen, arkadaşlarına ve dostlarına karşı cömert ve ihsân sahibi, akrabâlarına karşı çok yakın idi. Âhırete hazırlıklı olup, dünyâ malına ve makamına gönül vermezdi. Tatlı sözlü, güleryüzlü ve hoşsohbet olduğu için, herkes onun sohbetini dinlemeye can atardı.

Mahmûd el-Emşâtî'nin çeşitli ilimlere dâir birçok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-un-Nikâye fî fürû'ıl-fıkh (Hanefî fıkhının usûl bilgilerini anlatır), 2-El-Kavl-üs-sedîd fî ihtiyâr-il-imâi vel-Abîd, 3- El-İsfâr fî Hükm-il-Esfâr, 4-El-Münciz fî şerh-ıl-Mûciz li-ibn-in-Nefîs, 5- Te'sîs-üs-sıhha bi şerh-ıl-lümha. (Bu son iki eser tıb ilmiyle ilgilidir).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 145

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-10, sh. 128, 129

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 411

4) El-A'lâm cild-7, sh. 163

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1900

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 249, 371

İBN-İ HACER-İ MEKKÎ HEYTEMÎ

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Hacer Heytemî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 899 (m. 1494) senesi Receb ayında, Mısır'da doğdu. 974 (m. 1566) senesinde, Mekke-i mükerremede vefât etti. Cennet-ül-Muallâ kabristanındaki Taberiyyîn türbesine defnedildi.

İbn-i Hacer ismiyle şöhret buldu. Dedelerinden biri, lüzumsuz konuşmaz, ancak ihtiyâç ve zarûret olduğunda konuşurdu. Konuşmaması sebebiyle onu bir taşa benzettiler ve Hacer (taş) dediler. Sonra da böyle meşhûr oldu.

İbn-i Hacer daha küçük yaşta iken, babası vefât etti. Onun tahsili ve terbiyesi ile, babasının hocası büyük tasavvuf âlimi Şemsüddîn bin Ebi'l-Hamâil ve onun talebesi Şemsüddîn Şenâvî meşgûl oldular. Şemsüddîn Şenâvî, onu Heytem'den Tanta'ya götürdü. Orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve bir müddet tahsil gördü, ilk derse, Seyyid Ahmed Bedevî'nin makamında diz çökerek başladı. 924 (m. 1518) senesinde Kâhire'ye gitti. Ondört yaşında iken Câmi'ul-Ezher Medresesi'ne girdi Kâhire'de; Kâdı Zekeriyyâ, Abdülhak Sinbâtî, Mücellen Nefs Şafiî, Şemsüddîn bin Ebi'l-Hamaî, Şemsüddîn Şühdî, Şemsüddîn Semhûdî, İbn-i İzzeddîn Basiti, Emîn Gamrî, Şihâbüddîn Remlî, Tablâvî Şafiî, Ebü'l-Hasen Bekrî, Şemsüddîn Lekânî, Şemsüddîn Tahrayî, Şemsüddîn Abbâdî, Şemsüddîn Bedvî, Şemsüddîn bin Abdülkâdir Fardî, Şemsüddîn Delcî, Şihâbüddîn Natvî, Şihâbüddîn Reksî, Şihâbüddîn bin Abdülhak Sinbâtî, Şihâbüddîn Bülkînî, Şihâbüddîn bin Tıhân, Şihâbüddîn bin Neccâr, Şihâbüddîn bin Sâig gibi asrının meşhûr âlimlerinden; sarf, nahiv, me'ânî, mantık, ferâiz, hesâb, usûl-i fıkıh, fıkıh, hadîs, tefsîr, kelâm ve tasavvuf ilimlerini öğrendi. Şafiî mezhebinde ve diğer hak mezheblerde büyük bir âlim olarak yetişti. Yirmi yaşında, din ve fen ilimlerinde mütehassıs oldu. Talebe yetiştirmek ve fetvâ vermek üzere icâzet (diploma) aldı. Yetişmesinde büyük yardımı dokunan hâmisi Şemsüddîn Şenâvî'nin de teşviki ile, onun yeğeni ile evlendi. Bu sıralarda Şafiî mezhebi fıkhına dâir er-Ravda adlı eseri, önce ihtisar edip (kısaltıp), daha sonra da şerhetmeye başladı. Bu eser, değerini bilmiyenler tarafından parçalandı. Bu duruma İbn-i Hacer çok üzüldü.

İlk defa 932 (m. 1526) yılında Mekke-i mükerremeye gitti. Bu yolculuğunda ilk eserini yazmaya başladı. Hac sonu Mekke'de bir müddet kaldı. Eserini de Mısır'a dönüşünde tamamladı. 937 (m. 1531) senesinde tekrar ailesiyle birlikte hacca giden İbn-i Hacer, bu seferinde Mekke-i mükerremede uzun müddet kaldı. Sonra da Kâhire'ye döndü. 940 (m. 1534) senesi hac mevsiminde, yerleşmek üzere Mekke'ye gitti ve otuzüç sene, vefâtına kadar orada kaldı. "İmâm-ül-Haremeyn" ismiyle meşhûr oldu. Halka fetvâ ve ders verirdi. Çok talebe yetiştirdi. Bir taraftan da kıymetli eserlerini yazdı. Eserlerinin hemen hemen tamâmını burada te'lîf etti. Hicaz'da ve diğer beldelerde şöhreti yayıldı, insanlar ondan istifâde için yanına toplandılar.

İbn-i Hacer, yaşadığı asırda büyük hizmetler yaptı. İnsanlara doğru yolu gösterip, eşsiz eserler yazdı. İbn-i Hacer'in yaşadığı devirde, Mısır ve Hicaz Osmanlı Devleti'ne bağlı idi. Mekke-i mükerremedeki devletin temsilcisi emirler tarafından da büyük hürmet ve i'tibâr gördü. İbn-i Hacer, adâlet mevzûunda yazdığı kırk hadîs kitabını, devrin Osmanlı Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân'a ithaf etti. Sultan'dan ve devlet ricalinden son derece hürmet gördü. İbn-i Hacer, Ehl-i sünnet müslümanlarının gözbebeği oldu. Âlimler tarafından övüldü. Asrının bir tanesi idi.

Büyük âlim Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî onu çok övdü. "İbn-i Hacer-i Mekkî'nin sözleri, yazıları, dört mezhebde de huccettir, seneddir" buyurdu.

Âlimler onun gibi ve onun kadar eser yazmaktan âciz kaldılar. Eserleri tekrar tekrar basıldı. Yirmi tanesi 1338 (m. 1919) yılına kadar çok defa basıldı. Biyografi müelliflerinin eserlerinden tesbit edildiğine göre, eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- El-A'lâm bi Kavâti-il-İslâm: 1293 (m. 1876) senesinde Mısır'da 160 sahife olarak basıldı. Hakîkat Kitabevi tarafından neşredildi. 2- Tuhfet-ül-muhtâc: İmâm-ı Nevevî'nin Minhâc'ının şerhidir. Dört cild hâlinde, Mısır'da 1282 (m.

1865) senesinde, üç cild hâlinde de 1290 (m. 1873) senesinde Bulak matbaasında basıldı. Şafiî mezhebinde en kıymetli fıkıh kitabıdır. 3- Tuhfet-ül-ahyâr fî mevlid-il-Muhtâr, 4- Tathîr-ül-cenân vel-lisân: Yüzaltmışdört sahife olarak "Savâik" adlı eserinin hamişinde, 1307-1308 (m. 1890) senesinde Mısır'da ve 1983'de İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırıldı. Bu eserinde Hazret-i Mu'âviye'nin ve Amr İbni As hazretlerinin Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden oldukları, İslâmiyete yaptıkları hizmetlerini bildirmekte, Eshâb-ı Kirâm arasında olan muharebeler hakkında çok fâideli ve lüzumlu açıklamalar yapmaktadır. 5- El-Cevher-ül-münazzam fî ziyâret-i Kabr-il-Mükerrem: Yüzdört sahife olarak Bulak matbaasında 1279 (m. 1862) ve 1309 (m. 1891) senelerinde basılmıştır. 6- Hâşiyetün alel îzâh fil-menâsik lin-Nevevî: Hac ibâdetine âit olan bu eseri, Mısır Meymeniyye matbaasında 1323 (m. 1905) senesinde, Cemâliye matbaasında da ikiyüzellibir sahife olarak 1329 (m. 1911) senesinde basıldı. 7- Hayrât-ül-hisân fî menâkib-il-İmâm-il-a'zam Ebî Hanîfet-in-Nu'mân: Mısır Hayriyye matbaasında 1304 (m. 1886) ve 1311 (m. 1893) senesinde basılmıştır. "Mevâhib-ür-Rahmân" adıyla Türkçeye tercüme edilen bu eser, İmâm-ı A'zam'ın büyüklüğünü anlatır. 8-Ez-Zevâciru fin-nehyi an iktirâf-il-kebâir: iki cild hâlinde, hamişinde de "El-A'lâm" ve "Keff-ür-ruâ'" adlı eserleri ile birlikte Bulak matbaasında 1284 (m. 1867), Meymeniyye'de 1310 (m. 1892)-1331 (m. 1912) senelerinde basıldı. Büyük günahları bildiren bir eserdir. 9- Şerh-ül-erbe'în lin-Nevevî:

İmâm-ı Nevevî'nin te'lîfi olan kırk hadîsin şerhidir. 1307 (m. 1889) senesinde Mısır'da basıldı. Diğer adı Feth-ül-mübîn'dir. 10- Şerh-ül-Kasîdet-il-Bürde: Yüzaltmışsekiz sahife olarak 1309 (m. 1891) senesinde Bulak matbaasında, ayrıca 1301-1303 (m. 1885) senelerinde de Kâhire'de basıldı. 11-Es-Savâik-ül-muhrika: Hindistan'da âlimler, velîler çok olduğu hâlde ve İslâm güneşi yükselmiş olup, cihanı nûrlandırmakta iken, kalbleri cehâlet ile kararmış, menfaat, hırs ile bozulmuş olan zındıklar, Eshâb-ı Kirâma dil uzatıyor ve taassubu, edebsizliğe kadar götürüyorlardı. O zaman, Hind Sultânı Hümâyûn Şah (r.a.) olup, dînini çok sever, âlimlere pek hürmet ederdi. İhsânı ve adâleti ve herkesin şânına yakışan idâresi ile, müslümanlara her sûrette iyilik ederdi. Kendisi, Hindistan'daki Gürgâniyye devletinin kurucusu olup, Bâbür Şâh'ın (r.a.) oğlu idi. İşte böyle mes'ûd bir zamanın âlimleri, sapıkları susturmak için toplanarak, İbn-i Hacer hazretlerine başvurdular. O da, Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm) üstünlüklerini, iki büyük kitapta yazıp, delîl, sened ve vesîkalarla düşmanların dillerini kesti. Bu kitabı iki kısımdır. Birincisinde; Ebû Bekr, Ömer, Osman ve Ali hazretlerinin hak halîfe olduklarını, üstünlüklerini ve Eshâb-ı Kirâmın hepsini sevmemiz lâzım olduğunu, Âyet-i kerîmelerle ve hadîs-i şerîflerle isbât etmektedir. Râfızîlerin Eshâb-ı Kirâmın çoğunu kötülediklerini, Ehl-i sünnet mezhebindeki müslümanlara bu yüzden saldırdıklarını, bu sebeble bid'at sahibi olduklarını, sapık ve yanlış yolda bulunduklarını, İslâmiyete çok zarar yaptıklarını yazmaktadır. Kitabın ikinci kısmı, "Tathîr-ül-cenân" ismi ile meşhûrdur. 1307 (m. 1889) senesinde Kâhire'de yüzaltmışdört sahife olarak basılan bu eserin ikinci tab'ı, 1385 (m. 1965) senesinde ikiyüzaltmışüç sahife olarak basılmıştır. Devamındaki "Tathîr-ül-cenân" da altmışsekiz sahifedir. Bu eser, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından ofset yoluyla bastırılmıştır. 12- El-Fetâvâ-el-Hadîsiyye: 1307 (m. 1889) ve 1329 (m. 1911) târihlerinde Mısır'da ikiyüzkırksekiz sahife olarak basılmıştır. Yeni baskıları da vardır. 13- El-Fetâvâ-ül-kübrâ el-Fıkhiyye: Dört cüz hâlinde Kâhire'de Meymeniyye matbaasında 1333 (m. 1914) senesinde basıldı. 14-Feth-ül-cevâd fî şerh-ıl-irşâd: iki cüz olarak 1305 (m. 1887) senesinde Mısır'da basıldı. 15- Keff-ur-Ruâ, 16-Menâsik-ül-hac: İkiyüzkırk sahife olarak 1323 (m. 1905) senesinde Meymeniyye, daha sonraları Mekke ve Mısır'da defalarca basıldı. 17- El-Minah-ül-mekkiyye fî şerh-ıl-Hemziyye: Busayrî'nin meşhûr kasidesinin şerhidir. 1292 (m. 1875) senesinde Bulak matbaasında basıldı. 18- En-Nûhab-ül-celîle fil-hutâb-il-cezîle:

İkiyüzyetmişsekiz sahife olarak 1290-1308-1310 (m. 1873-1890-1892) senelerinde Mısır'da basıldı. 19- El-Erbe'în-il-Adliyye: Kâtip Çelebi'nin, Kanunî Sultan Süleymân'a armağan edilmiştir diye kaydettiği meşhûr eserdir. 1152 (m. 1739) senesinde Leiden'de basıldı. 20- Şerh-ül-muhtasar-ül-fıkh-iş-Şâfiî: 1301 (m. 1883)-1305 (m. 1887) senelerinde Kâhire'de basıldı. 21- Feth-ül-Bârî, 22- El-Kavl-ül-muhtasar fî alâmât-il-Mehdî: Mehdî aleyhisselâmın ikiyüz kadar alâmetini bildirmektedir. 23- Kalâid-ül-ukbân, 24-Nasîhat-ül-mülûk: Bunlar çok kıymetli eserleridir. Basılmamış olan birçok eseri daha vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Meblag-ül-i'râb fî fadl-il-Arab, Ma'den-il-Yevâkît, Tahrîr-ül-makâl, el-Kavl-ül-muhtasar, el-İfsâh an ehâdîs-in-nikâh, Dürr-ül-mendûd, Tenbîh-ül-ahyâr, Eşrâf-ül-vesâil ilâ fehm-iş-Şemail.

Allâme İbn-i Hacer-i Mekkî'ye soruldu: "Diri olan velî için nezr yapmak caiz midir? Nezr olunan şeyleri o velîye veya herhangi bir fakire vermek lâzım mıdır? Ölmüş olan velî için nezr yapmak caiz midir? Nezr olunan malı velînin çocuklarına ve akrabasına, yahut onun yolunda bulunanlara, talebesine, hizmetçilerine vermek lâzım mıdır? Mezar üzerine, kabir, duvar, parmaklık, sıva gibi şeyler yapmak için nezr sahih olur mu?

Cevâb olarak buyurdu ki: "Diri olan velî için adak yapmak sahîhdir. Adak olunan malı ona vermek vâcibdir. Başka hiçbir yere vermek caiz olmaz, ölmüş velî için nezr yapmağa gelince, mal meyyitin olsun diye niyet edilirse, nezr bâtıl olur. Sahîh olmaz. Başka bir hayr için, meselâ, çocuklarına, talebesine, türbesindeki veya başka yerdeki fakirlere vermeği, yedirmeği niyet ederse, adak sahih olur. Niyet ettiği şeyleri vermesi vâcib olur. Adak sahibi hiçbirşey niyet etmedi ise, zamanındaki müslümanların âdetlerine bakılır. Hemen her müslüman, ölü için nezrim olsun diyerek, yazdığımız yerlerden birine vermeği ve sevâbını ölüye bağışlamağı düşünmektedir. Adak yapan da, bu yerleşmiş, kökleşmiş âdetleri bildiği için, onlar gibi nezr etmiş olur. Vakfda olduğu gibi nezri sahih olur. Vakfda, şartlarını söylemese, yerleşmiş adetlerdeki şartlara göre vakfetmiş sayılmaktadır. Mezarların yapılması, sıvanması için yapılan nezrler bâtıldır. Fakat İmâm-ı Ezrâî ve Zerkeşî ve başkaları buyurdu ki: Peygamberlerin, evliyânın ve âlimlerin mezarlarını, yırtıcı hayvanların ve hırsızların ve düşmanların açmasından korumak için üzerine duvar, parmaklık gibi şeyler yapmak caizdir. Böyle fâideli şeyleri adamak sahih ve caiz olur ve iyi olur. Bunlar için vasıyyet yapmak da böyledir.

İbn-i Hacer-i Mekkî buyurdu ki: Mü'minlerin rûhları (İlliyyîn) denilen makamda, kâfirlerin rûhları (Siccîn) denilen yerdedir. Her rûh, cesedine, bilinmeyen hâlde bağlıdır. Bu bağlılıkları, dünyâdaki bağlılıklar gibi değildir. Rü'yâ gören kimsenin, gördüğü şeylere olan bağlılığı gibidir. Fakat, ölülerin cesedlerine ve başka şeylere bağlılıkları, rü'yâ görenin bağlılığından pekçok kuvvetlidir. Bunun içindir ki, İbn-i Abdülberr'in, rûhlar kabirlerinin yanındadır sözü ile yukarıdaki sözün arasını bulmak güç olmaz. Rûhların kendi cesedlerine te'sîr ve tasarruf etmelerine ve kabirde bulunmalarına izin verilmiştir. Meyyit kabirden çıkarılıp başka kabre konursa, rûhun bedenle olan bağlılığı bozulmaz. Beden çürüyüp, toprak maddeleri, sıvıları ve hâsıl olan gazları dağılınca, bu bağlılık yine bozulmaz." "Nifak ya'nî münâfıklık, zâhirin bâtına uymaması demektir. Sözü, özüne uymaz. İ'tikâd edilecek şeylerde münâfıklık yapmak, küfürdür, işlerinde ve sözlerinde münâfıklık yapmak, haram olur. İ'tikâdda, îmânda münâfıklık, diğer küfürlerden daha fenâdır, ifâ etmek, yerine getirmek niyeti ile va'd yapmak caizdir, hattâ sevâbtır. Böyle va'di ifâ etmek vâcib değildir, müstehâbdır. Îfâ etmemek tenzîhen mekrûh olur. Hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, yapmak niyeti ile verdiği sözü tutmazsa günah olmaz"** buyuruldu. Hanefî ve Şafiî mezheblerinde, ahdi bozmak da, özürsüz mekrûh, özürlü caizdir. Fakat bozacağını önceden

haber vermek vâcibdir. Hanbelî mezhebinde va'de vefa vâcibdir. Yerine getirmemek haram olur. Yapması dört mezhebde de sahih olan bir şeyi yapmak takvâ olur."

"Ey kalbi Allah sevgisi ile, Resûlullah sevgisi ile dolu olan müslüman! Birinci vazîfen, Peygamberimizin (s.a.v.) Eshâb-ı kirâmının sevgisini, Ehl-i Beyt-i Nebevinin sevgisi ile kalbinde cem' etmektir. Ehl-i Beyti, Resûlullahın evlâdı oldukları için sevdiğimiz gibi, diğerlerini de, O'nun eshâbı oldukları için sevmeliyiz. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın nail oldukları şeref pek yüksektir. O şerefe başkaları kavuşamaz. O şereften birisi, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek nazarları onlara işlemiş ve hepsine ma'nevî imdâd ile yardım etmiştir. Bu hâssa, bunlardan başkasında bulunmuyor. Bunların kemâlâtına, geniş ilimlerine, Peygamber efendimizden (s.a.v.) aldıkları hakîkat mirasına, sonra gelenlerden hiçbiri kavuşamamışlardır. Her müslümanın, bunların hepsini âdil, sâlih, velî, âlim ve müctehid bilmesi lâzımdır. Selef-i sâlihîn ve ulemâ-i kâmilin de bu i'tikâdda idiler. Kendilerinden bir hatâ çıksa da, cenâb-ı Hak hepsini af ve mağfiret ile müjdelemiştir. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allah onların hepsinden râzıdır. Onlar da, Allahü teâlâdan râzıdırlar"** buyurulmuştur (Beyyine-8). Sahâbe-i Kirâmdan birini kusurlu bilmek ve kötülemek, bu âyet-i kerîmeye inanmamak olur. Şüphe yoktur ki, hazret-i Mu'âviye (r.a.), Sahâbe-i Kirâmın neseb i'tibâriyle büyüklerindendir. Peygamber efendimize (s.a.v.) neseb ile ve nikâh ile çok yakın ve mahremleridir.

Server-i âlem (s.a.v.), onun hilm ve cömertliğini medh ve sena buyurmuştur. Onda İslâmiyet, sohbet, neseb, nikâhla akrabalık şerefleri toplanmıştır ki, bunların her biri, Cennette Resûlullahın (s.a.v.) yanında bulunmağa sebep olan şereflerdir. Bunlara hilm, ilim ve halifelik şerefleri de katılınca, kalbinde az bir safa ve sıdkı ve salâhı ve imânı ve iz'ânı olan kimse için artık bu husûsta fazla anlatmağa lüzum kalmaz."

Zevâcir'den ba'zı bölümler:

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Uyluğunuzu göstermeyiniz, ölünün ve dirinin uyluğuna bakmayınız."

"Avret yerini başkasına gösterene, Allahü teâlâ şiddetli azâb yapacaktır."

"Avret yerini açmak büyük günahtır."

"Üç kişi Cennete hiç girmeyecektir: Birincisi; deyyus, ya'nî karısının başka erkeklerle düşüp kalkmasına göz yuman kimse. İkincisi; kendisini erkeklere benzeten kadınlar. Üçüncüsü; içki içmeğe devam edenler. "Kadınların kendilerini erkeklere benzetmesi demek, onlar gibi giyinmesi, başlarını onlar gibi traş etmesi olup, büyük günahlardandır.

"İki kişi vardır ki, Cehenneme gireceklerdir: Birincisi; yanlarında kırbaçlar, coplar taşıyıp, insanları haksız olarak dövenlerdir. İkincisi; erkeklere kendilerini çıplak gösteren, ya'nî ince, altındaki deri görünen elbise ile erkekler yanına giden kadınlardır. Bunlar, kötü iş için erkeklerin yanına giderler."

Ebû Dâvûd, hazret-i Âişe'den (r.anhâ) bildiriyor ki: Kız kardeşim Esma, Resûlullahın yanına geldi. Arkasında ince elbise vardı. Derisinin rengi belli oluyordu. Resûlullah (s.a.v.) baldızına bakmadı. Mübârek yüzünü Çevirdi ve **"Yâ Esma! Bir kız namaz kılacak yaşa geldiği zaman, onun, yüzünden ve iki ellerinden başka yerlerini erkeklere göstermemesi lazımdır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîften anlaşılıyor ki, kadınların yabancı erkekler yanına açık saçık

çıkmaları büyük günahtır. İmâm-ı Zehebî buyuruyor ki: "Erkeklere zînetini gösteren kadınlara, meselâ altın, inci gibi şeyleri örtüsünün üstüne takan, koku süren, boyalı, ipek kumaş örtünmüş olan, kol ağızları geniş olup kolları görünen ve bunlar gibi kendilerini erkeklere gösteren kadınlara, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette azâb edecektir. Bu kötülükler, kadınlarda çok olduğu için, Resûlullah (s.a.v.); **"Mi'râc gecesi Cehennemi gördüm. Cehennemdekilerin çoğunun kadın olduğunu gördüm"** buyurdu.

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan, hamama peştemal ile örtülü girsin! Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan kimse, zevcesini hamama göndermesin!"

"Allahü teâlâya ve âhıret gününe inanan bir kimse, yabancı bir kadınla bir odada yalnız kalmasın!"

"Erkeklerin dizleri ile göbekleri arası avrettir."

"Zinâ eden kimse, puta tapan kimse gibidir." Bu hadîs-i şerîf, zinânın büyük günah olduğunu göstermektedir.

"Şarap içmeğe devam eden bir müslüman öldüğü zaman, Allahü teâlâ onu puta tapan kâfir gibi cezalandırır." Zinânın, şarap içmekten daha kötü, daha günah olduğu muhakkaktır.

"Bu ümmetin hayırlı olması, aralarında zinâ yayılıncaya kadar devam edecektir. Zinâ aralarında yayılınca, Allahü teâlâ hepsine azâb eder."

"Aralarında zinâ ve ribâ yayılan bir memlekette bulunanlara, Allahü teâlânın azâbı helâl oldu." Ribâ, faiz almak ve faiz vermek demektir.

Resûlullah (s.a.v.), Eshâbına sorarak: **"Zinâyı nasıl bilirsiniz?"** buyurdu. "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâ ve O'nun Resûlü zinâyı haram etmiştir. Kıyâmete kadar haramdır" dediler. **"Bir kimse, komşusunun kadını ile zinâ ederse, yabancı on kadınla zinâ etmekten daha çok azâb çeker"** buyurdu.

Yabancı kadına şehvetle elini süren kimsenin, kıyâmet günü eli boynuna bağlanacaktır. Onu öperse, dudakları, Cehennem ateşinde yanacaktır."

"Yabancı bir kızla zinâ etmek büyük bir günahtır. Evli kadınla yapmak daha büyük günahtır. Mahrem akrabası ile zinâ yapmak hepsinden büyük günahtır. Dul kadının zinâ yapması, kızın yapmasından daha büyük günahtır. Yaşlı adamın yapması, gençlerin yapmasından daha büyük günahtır. Âlimin zinâsı, câhilin zinâsından daha büyük günahtır."

"Allahü teâlâ buyurdu ki: Velîlerim sebebi ile bana düşmanlık eden, bilsin ki, benimle harb halindedir. Kulumun, farz ettiğim şeylerle bana yaklaşmasını sevdiğim kadar, başka hiçbir şeyle yaklaşması sevgili olmaz. Kulum bana nafile ibâdetleri yapmakla yaklaşınca, onu severim ve her istediğini veririm."

"Bir kimse bana salevât okursa, bana bildirilir. Ben de ona duâ ederim."

"Bir müslüman bana selâm verince, rûhum bedenime gelir, selâmına cevap veririm. Peygamberler mezarlarında diridirler."

Resûlullah (s.a.v.); **"Toprak, Peygamberlerin cesedlerini çürütmez. Cum'a günleri bana çok salevât okuyunuz! Ümmetimin okuduğu salevât, her Cum'a günü bana**

bildirilir." buyurdu. Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Sen mezarda çürüdükten sonra, selâmlar nasıl bildirilir?" dediler. Cevâbında: **"Allahü teâlâ, toprağın Peygamherleri çürütmesini haram etmiştir"** buyurdu.

Âyet-i kerîmede; **"Ey mü'minler! Birbirinizin mallarını bâtıl yoldan yemeyiniz!"** buyuruldu (Bekâra-188). Bâtıl yol, faiz, kumar, gasb, sirkat, hile, hıyânet, yalancı şâhidlik, yalan yemîn ederek aldatmaktır.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Helâl yiyen, farzları yapıp haramlardan sakınan ve insanlara zarar vermiyen bir müslüman Cennete gidecektir"**

"Haram ile beslenen beden, ateşte yanar."

"Şerrinden, zararından emîn olunmayan kimsenin, dîni, namazları, zekâtları, kendisine faide vermez."

Yine hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Hileli mal satan, bizden değildir. Gideceği yer Cehennemdir."**

"Çok namaz kılan, oruç tutan, sadaka veren, fakat dili ile komşularını incitenin gideceği yer Cehennemdir" Kâfir olan komşuyu da incitmemek, ona da iyilik yapmak ihsân etmek lâzımdır.

"İki müslüman, dünyâ çıkarları için döğüşünce, ölen de öldüren de Cehenneme gidecektir."

"İnsanlara zulm eden, kıyâmette bunun azâbını çekecektir."

Gayr-i müslimlere zulm yapmak da böyledir.

"Üç kimsenin duâsı muhakkak kabûl olur. Mazlûmun, misâfirin ve ana-babanın."

"Kâfir olsa da, mazlûmun bedduâsı reddedilmez."

"Günahlar içinde azâbı en çabuk verilecek olanı, hükümetine isyan etmektir."

Âlimlerin çoğu, günâhı, büyük ve küçük günah diye iki kısma ayırmışlardır. Büyük günahların kısa olarak ta'rîfi: Her farzın terki, âyet ve hadîsle haram olduğu bildirilen her şey ve Cehennem ile korkutulan her günah.

Küçük günahların ta'rîfi: Haklarında âyet ve hadîs olarak haram olduğu bildirilmeyen, fakat harama yol açan günahlardır. Diğer bir sözle mekrûh olan şeyi yapmaktır. Günahların küçüklüğü sebebiyle, bu günahlar benimsenmemeli ya'nî bunlara da ehemmiyet verilmelidir. Çok mühim olan bu husûsu belirtmekte zarûret vardır ki, aralarında istiğfar veya hayırlı bir işle giderilmemiş üç küçük günah bir araya gelirse, büyük günah, ya'nî kebîre olur. Küçük, büyük diye ayırmaksızın, her türlü günahtan kaçınmalıdır.

Günahlardan sakınmak: Allahü teâlâ, kullarını kendisine karşı gelerek günah işlemekten sakındırmış, emirlerini dinlemeyip karşı gelenleri perişan eylemiştir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyuruldu: **"Allahü teâlânın farz kıldığı şeyleri zayi etmeyiniz. Koymuş olduğu sınırları tecâvüz etmeyiniz. Allahü teâlânın haram kıldığı şeylere riayetsizlik etmeyiniz. Allahü teâlâ unuttuğundan değil de, size merhametinden dolayı ba'zı şeylerden bahis buyurmadı. Siz onları araştırmayınız."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) annesi Ümmü Süleym, Resûlullaha (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Bana nasîhatta bulun" deyince, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Günahları terk et. Çünkü bu en faziletli hicrettir. Farzlara devam et. Çünkü farzlara devam, en faziletli cihaddır. Allahü teâlâyı çok zikret. Çünkü kul, Allahü teâlâyı zikirden daha sevimli birşeyle Allahü teâlânın huzûruna varamaz."**

Bilâl bin Sa'îd (r.a.) buyurdu ki: "Günâhın küçüklüğüne bakma. Fakat kime karşı geldiğine bak."

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Günâhı terketmek, tövbeden daha kolaydır."

Muhammed bin Ka'b el-Kurazî şöyle buyurdu: "Günâhı terketmek, Allahü teâlânın katında en sevimli ve en makbûl bir ibâdettir."

Resûl-i ekrem (s.a.v) buyurdu ki: **"Siz, bir şeyi emr ettiğim zaman, gücünüz yettiği kadar onu yapınız. Birşeyi yasakladığım zaman da ondan sakınınız."**

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Günah kişinin yanında ne kadar küçük görülürse, Allahü teâlâ katında derece büyük olur. Günah kişinin yanında ne kadar büyük görünürse, Allahü teâlânın katında da o derece küçük olur."

Şöyle rivâyet edilir: "Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma; **"Ey Mûsâ! Yarattıklarımdan ilk helâka ve hüsrâna uğrayan İblîs'tir. Çünkü, ilk önce İblis bana karşı geldi. Bu bakımdan bana âsî olanları** (emirlerimi dinlemeyip, bana karşı gelenleri) **helak olanlardan sayarım"** buyurdu.

Ya'kûb el-Kârî şöyle anlatır: "Rü'yâmda esmer uzun boylu birisini görlüm. Herkes onun peşinden gidiyordu. Onun kim olduğunu sorunca, Veysel Karânî olduğunu söylediler. Ben de onun peşinden gitmeye başladım. Bir müddet sonra ondan bana nasihatte bulunmasını istedim. O zaman bana şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya tâatte bulunduğun zaman, O'ndan rahmetini iste. Günah işlediğin zaman, intikam almasından çok sakın ve kork. Bu hâlde de Allahü teâlâdan ümidini kesme."

Vehb bin Münebbih buyurdu ki: "Allahü teâlâ, İsrâiloğullarına şöyle buyurdu: Bir kul bana itaat ettiğinde, ondan râzı olurum. Ondan râzı olunca, onu ve onun eserlerini mübârek bereketli kılarım. Benim bereketimin sonu yoktur. Bir kul bana âsî olunca, ona gazâb ederim. Gazâb edince, ona la'net ederim. Benim la'netim, yedinci torununa kadar ulaşır."

Mâlik bin Dinar (r.a.) şöyle anlattı: Allahü teâlâ Peygamberlerinden birisine şöyle vahyetti: "Kavmine söyle, düşmanlarımın girdikleri yerlere girmesinler, düşmanlarımın giydiklerini giymesinler, düşmanlarımın yediklerini yemesinler. Yoksa onlar benim düşmanlarım gibi olurlar."

Ammâr bin Dâda anlatır: "Bana Kelmes şöyle dedi: "Ey Ebû Seleme! Bir günah işledim. Kırk seneden beri ağlıyorum." Ben; "O işlediğin günah nedir?" diye sordum. "Beni bir arkadaşım ziyâret etmişti. Ona balık alıp ikram ettim. Yemek yedikten sonra, komşumun duvarından bir parça toprak alarak, misâfirimin ellerini temizlettim, işte kırk seneden beri bunun için ağlarım. Çünkü, duvardan o toprağı sahibinden izin almadan almıştım" dedi.

Ömer bin Abdülazîz vâlilerden birisine şöyle yazdı: "İnsanlara zulüm yapmaya gücünüz ve kudretiniz olduğu zaman, Allahü teâlânın kudretini hatırlayınız, insanlara zulüm yaptığınız zaman, âhırette onun cezasını çekeceksiniz. Şüphesiz ki, Allahü teâlâ mazlûmun hakkını zâlimden alacaktır. Allahü teâlâdan yardım istiyerek, zâlimin **zulmüne karşı duran** kimseye

zulmetmekten çok sakın. Allahü teâlâ, kulu kendisine samimiyetle sığındığı zaman, hemen o kuluna yardım eder."

Abdullah bin Selâm (r.a.) buyurdu ki: "Allahü teâlâ melekleri yarattığı zaman, başlarını semâya kaldırdılar; "Yâ Rabbî! Kiminle berabersin?" diye suâl ettiler. Allahü teâlâ; "Hakkını ona verinceye kadar mazlûm ile beraberim" buyurdu.

Selef-i sâlihînden birisi şöyle buyurdu: "Ey günah işliyenler! Allahü teâlânın size karşı hilminin uzun ve çok olmasına, işlediğiniz günahların cezâlarını hemen vermediğine bakıp da aldanmayınız, işlediğiniz günahlar sebebiyle, Allahü teâlânın gazâbından sakınınız."

Abdullah bin Medînî, bir arkadaşının şöyle anlattığını nakletti: "Bir kaybımı aramaya çıkmıştım. Bir müddet dolaştıktan sonra, bir kabrin yanında bir yere oturdum. Bir ara kabirlerden gelen bir ses işittim. Kalkıp kabirlere doğru yaklaştığımda, birisinden bir inilti geldiğini işittim. O inilti; "Ah oruç tutardım, namaz kılardım. Şimdi ise titriyorum" diyordu. Orada bulunanları da çağırdım. Onlar da aynen benim duyduklarımı duydular. Sonra ben yine kaybettiğimi aramaya devam ettim. Ertesi gün tekrar aynı yere gelip dinlediğimde, o kabrin sahibi yine aynı şekilde inliyordu. Sonra evime döndüm. Korkumdan iki ay hasta yattım." Abdullah bin Medînî kendisi de şöyle anlattı: "Ben de bunun benzeri bir hâdiseye şâhid oldum. Küçükken merhum babamın kabrine Kur'ân-ı kerîm okumak için giderdim. Bir Ramazân-ı şerîfte, sabah namazından sonra kabristana vardım. Babamın kabrinin yanına oturdum. Bir miktar Kur'ân-ı kerîm okudum. Bu sırada orada bulunan bir kabirden acı bir inleme ile, âh âh sesleri geliyordu. Duyanların kalbini yaralıyordu. Bir müddet bu sesi dinledim. Bu arada oraya birisi geldi. Ona; "Bu kabrin sahibi kimdir?" diye sordum. O da şöyle cevap verdi: "Bu kabir falancanındır. Ben onu küçüklüğümden tanırım. Devamlı namazlarını mescidde cemâatle kılardı. Fazla konuşmazdı. Benim onun hakkında bildiğim bu kadar." öyle birisinin bu hâlde bulunmasına çok teaccüb ettim. Fakat onun durumunu araştırdığımda, tüccâr olduğunu ve ticâretinde faiz yediğini öğrendim. Yine o şahıs hakkında bana şöyle anlatıldı: "Onun kabri açılmıştı. Bu sırada, onun boynunda büyük bir zincir ve bu zincire bağlı bir köpek görüldü. Onun başucunda durmuş, dişleri ve tırnakları ile onu ısırmaya çalışıyordu. Biz bundan çok korkup, derhâl toprak ile örttük."

Günah işlemek sebebiyle, Allahü teâlânın gazâbından dolayı kabir azâbına uğramaktan Allahü teâlâya sığınırız.

Süleymân bin Cebbar şöyle buyurdu: "Bir günah işlemiş ve onu basit görmüştüm. Rü'yâmda bana; "Küçük bile olsa günâhı küçük görme. Çünkü bugün senin yanında küçük olan, yarın Allahü teâlânın yanında büyük olur."

Günahlardan insanı men eden, alıkoyan şeylerin en te'sîrlisi; Allahü teâlâdan, O'nun intikamından, gazâbından, O'nun azâbla muâmele etmesinden korkmaktır. Allahü teâlânın emirlerine muhalefet edenler, kendilerine bir fitnenin veya acı bir azâbın isâbet etmesinden çok sakınsınlar ve korksunlar.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ölüm hâlinde bulunan bir gencin yanına teşrîf ettiler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) o gence; **"Kendini nasıl buluyorsun?"** buyurdu. O genç; "Allahü teâlânın rahmetini umuyorum. Günahlarımdan da korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bir kulun kalbinde bu ikisi bir araya gelirse, Allahü teâlâ o kula umduğunu verir, korktuğundan emîn kılar" buyurdu.**

Vehb bin Verd şöyle anlattı: "Îsâ aleyhisselâm buyurdu ki: Firdevs Cennetinin sevgisi ve Cehennem korkusu, belâ ve musibetlere karşı sabır meydana getirir. Kulu dünyâ lezzetlerinden, şehvetlerinden ve günahlarından uzaklaştırır."

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet gününde her göz ağlıyacaktır. Fakat, Allahü teâlânın haram kıldığı şeylere bakmıyan, Allah için uykusuz kalan, Allah korkusundan sinek başı gibi yaş dökenler müstesna** (Bunlar, kıyâmet gününde ağlamıyacaktır)."

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde; **"Mü'min, bir günah işlediği vakit, kalbine siyah bir nokta, bir leke vurulur. Tövbe ederse, kalbi cilalanır. Ya'nî, bu leke silinir, yeniden parlar. Tövbe etmez, isyana devam ederse, siyah lekeler kalbini kaplayıncaya kadar artar"** buyurmuştur.

Bir mü'min, istemeyerek bir günah işledikte, bir vakit namazı kılmadığında, kalbinde bir üzüntü, bir pişmanlık duyar. Tövbe eder, bir daha yapmamağa karar verir, fakat bu günahları işlemeğe devamla, özürsüz namazları terke devam ederse, kalbindeki bu üzüntü gittikçe azalır ve nihâyet hiçbir üzüntü duymaz.

İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, "Tathîr-ül-cenân" kitabında şöyle yazıyor: Abdullah İbni Abbâs (r.a.) buyurdu ki: Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber "aleyhisselâtü vesselâm" efendimize geldi ve; "Yâ Muhammed! Mu'âviye'yi (r.a.) sana tavsiye ederim. Kur'ân-ı kerîmi yazdırmakta ona emniyet et, güven!" dedi.

Resûl-i ekrem (s.a.v.), birgün mübârek zevcesi Ümm-i Habîbe'nin (r.anhâ) odasına geldi. O esnada hazret-i Mu'âviye başını, kız kardeşi Umm-i Habîbe'nin (r.anhâ) kucağına koymuş uyuyordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bu hâli görünce buyurdu ki: **"Yâ Ümm-i Habîbe! Kardeşini bu kadar çok mu seviyorsun?"** O da; "Kardeşimi çok seviyorum" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Onu, Allahü teâlâ ve Resûlü de seviyor."**

Hazret-i Mu'âviye, Peygamber efendimize (s.a.v.) yakın akraba olmak ile şereflenmiştir. Çünkü, kızkardeşi Ümm-i Habîbe (r.anhâ), Peygamber efendimizin (s.a.v.) zevcelerinden idi.

Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: **"Allahü teâlâ bana söz verdi ki, kızlarını aldığım ve kızlarımı verdiğim âileler, Cennette benimle beraber olacaklardır."**

Hazret-i Mu'âviye'nin faziletlerini bildiren hadîs-i şerîflerden birisi de budur ki, Resûlullah (s.a.v.) hazret-i Mu'âviye'ye buyurdu ki: **"Sen melik olduğun zaman, ya'nî halîfe olduğun zaman, vazîfeni iyi yap!"** Hazret-i Mu'âviye buyurdu ki: "Benim halîfe olmağa arzu ve hevesim, bu hadîs-i şerîfi işittiğim zaman başladı. Zîrâ bu hadîs-i şerîf benim halîfe olacağımı müjdeliyordu." Server-i âlem (s.a.v.), hazret-i Mu'âviye'nin ileride halîfe olacağını haber vermişti. Bu haber de mu'cizelerinden biridir. Mu'âviye (r.a.), bu hadîs-i şerîfin muhakkak meydana çıkacağına îmânı olduğundan, halîfe olacağı zamanı bekliyordu. Fakat bunun hakîkî zamanı, Emîr-ül-mü'minîn İmâm-ı Ali'nin (r.a.) vefâtından ve İmâm-ı Hasen'in (r.a.) hilâfeti kendinden ayırarak ona verdiği andan sonra idi. Mu'âviye (r.a.) acele ederek, vaktinden önce, Âişe ve Zübeyr ve Talhâ'nın (r.anhüm) İmâm-ı Ali (r.a.) ile harb etmelerinden sonra bu arzusunu yerine getirmek istedi ki, bunda yanılmıştı. Fakat bu hatâsı, ictihâdda hatâ olduğundan, hiçbirşey denemez.

Server-i âlem (s.a.v.), Ebû Bekr ve Ömer'e (r.anhümâ) danıştı, iki defa; **"Fikrinizi bana söyleyiniz!"** buyurdu. Onlar; Allahü teâlâ ve Resûlü (s.a.v.) daha iyi bilir" dediler. Sonra, Mu'âviye'ye (r.a.) haber gönderdi. Yanlarına gelince, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İşlerinizde Mu'âviye'yi bulundurunuz. Çünkü o, kavidir, emîndir."**

Diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Yâ Rabbî, Mu'âviye'ye hesabı ve kitabeti bildir! İslâm memleketlerinde, ona yüksek mevki ve makam ver! Emîrlerinin yapılmasını kolaylaştır! Onu azâbdan koru!"** diye duâ buyurdu. İmâm-ı Ömer (r.a.), Mu'âviye'yi (r.a.) medh ve sena edip, hazret-i Ebû Bekr Şam'ı alınca, oraya vâli yaptığı kardeşi Yezîd'in vefâtında, onu kardeşinin yerine vâli ta'yin etti ve halîfe kaldığı onsekiz sene içinde vazîfesinden azl etmedi. İmâm-ı Osman ve İmâm-ı Ali de (r.anhümâ), halîfe iken Mu'âviye'yi (r.a.) Şam vâliliğinde bırakıp azl etmediler. O zaman birçok vilâyetler, vâlilerinden şikâyet ettikleri hâlde, Mu'âviye (r.a.) dâima sevilmiş, kimse onu şikâyet etmemiştir.

İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, "Fetâvâ-i fıkhiyye" kitabında buyuruyor ki: "Kur'ân-ı kerîmi Arabîden başka harf ile yazmak ve başka dile tercüme edip, Kur'ân-ı kerîm yerine **bunu okumak,** sözbirliği ile haramdır. Selmân-ı Fârisî (r.a.), Fâtiha'yı İranlılara Fârisî harflerle yazmadı. Tercümesini de yazmadı. Fâtiha sûresinin Fârisî tefsîrini yazdı. Arabîden başka harf ile yazmak ve böyle yazılmış Kur'ân-ı okumak haramdır. Kur'ân-ı kerîmi Arabî harflerle, okunduğu gibi yazmak sûreti ile değiştirmek bile sözbirliği ile haramdır. Böyle yapmak, Selef-i sâlihînin, ya'nî ilk yıllardaki müslümanların yaptıklarını beğenmemek, onları câhil bilmek olur. Meselâ, Kur'ân-ı kerîmde (Ribû) yazılı ise de, (Ribâ) okunur. Bunu, okunduğu gibi (Ribâ) yazmak caiz değildir. Kur'ân-ı kerîmi böyle yazarken ve başka dile tercüme ederken, Allah kelâmının i'câzı bozulmakta, nazm-ı ilâhî değişmektedir. Herhangi bir sûrede bulunan âyetlerin yerlerini değiştirmek haramdır. Çünkü, âyetlerin sırası kat'î olarak doğrudur. Sûrelerin sıralarının doğruluğu ise zannîdir. Bunun için, sûrelerin yerini değiştirerek, okumak, yazmak, mekrûh olmuştur. Kur'ân-ı kerîmi başka harflerle veya tercümesini yazmak, okumak, öğrenmesini kolaylaştırır demek doğru değildir. Doğru olsa bile, caiz olmasına sebep olamaz."

"İslâm âlimlerinin çoğuna göre, duâyı inkâr eden kâfir olur. Kur'ân-ı kerîme inanmamış olur. Duâ ile istenilen şey, ya kabûl olup verilir. Yahut, âhırette verilir. Yahut, günahın affedilmesine sebep olur. Allahü teâlâ, kulunun duâ etmesini, yalvarmasını sever. Duânın kabûl olması için şartlar vardır. Bunlardan biri, helâl yemek, helâl giymektir, Biri de, kalb ile, ya'nî gönülden istemektir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, çok duâ edenleri sever. Duâ edip, ümidini kesmeyen, va'd olunan üç şeyden birine elbette kavuşur."**

"Peygamberlerin türbelerinde namaz kılmak sahihtir. Mekrûh dahî değildir. Peygamberler, mezarlarında diridirler. Fakat, onların hayatları, her bakımdan bizim hayâtımız gibi değildir. Yemeleri, içmeleri, ibâdet yapmaları lâzım değildir. Meleklerin hayâtına benzer. Lezzet almak için ibâdet yaparlar. Çünkü kabir hayâtında cenâb-ı Hakkı müşâhedeleri, dünyâdakinden daha mükemmeldir."

İbn-i Hacer-i Mekkî hazretleri, "Es-Savâ'ık-ül-muhrika" kitabının önsözünde buyuruyor ki: "Bu kitaptaki yazıların hakîkatlerini, özlerini kavrayacak kadar derin ilme mâlik olmadığım hâlde, bu yazıları yazmağa beni sürükleyen sebep, Hatîb-ül-Bağdâdî'nin "El-Câmi" kitabında bildirdiği şu hadîs-i şerîf olmuştur: **"Fitneler, bid'atler yayıldığı ve Eshâbım kötülendiği zaman, hakîkati bilen, bildiğini bildirsin! Bildiğini bildirmeyenlere, Allahü teâlâ ve melekler ve**

bütün insanlar la'net eylesin! Allahü teâlâ, bunların ibâdetlerini ve hiçbir iyiliklerini kabûl etmez."

Bu eserdeki ba'zı hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ, beni insanların en asilzâdesi olan Kureyş kabilesinden seçti ve bana insanlar arasından en iyileri arkadaş, sâhib olarak ayırdı. Bunlardan birkaçını bana vezirler olarak ve din-i islamı insanlara bildirmekte yardımcı olarak seçti. Bunlardan ba'zılarını da Eshâr olarak, ya'nî zevce tarafından akraba olarak ayırdı. Bunları seb edenlere, iftira edenlere, söğenlere, Allahü teâlânın ve bütün meleklerinin ve insanların la'neti olsun! Allahü teâlâ, kıyâmet günü, bunların farzlarını ve sünnetlerini kabûl etmez." (Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), hem vezirleri idi, hem de eshâbı idi. Çünkü, birisi ezvâc-ı mütahherâttan Âişe'nin, ikincisi de, Hafsa'nın (r.anhüm) babası idi. Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek zevcesi Umm-i Habîbe (r.anhâ) annemizin erkek kardeşi olan Mu'âviye ve babası Ebû Süfyân ve anası Hind (r.anhüm) de eshârdan olup, bu hadîs-i şerîfe dâhildirler.)

"Eshâbımın ve akrabamın ve bana yardım eden, gösterdiğim yolda gidenlerin sevgisinde benim hakkımı koruyunuz! Onları sevmek sûretiyle benim peygamberlik hakkımı koruyanları, Allahü teâlâ, dünyâda ve âhırette belâlardan, zararlardan korur. Benim peygamberlik hakkımı düşünmiyerek, onları incitenleri, Allahü teâlâ sevmez. Allahü teâlânın sevmediği kimselere azâb etmesi pek yakındır."

"Allahü teâlâ, bütün insanlar arasından beni seçti. Bütün üstünlükleri ve iyilikleri ihsân eyledi ve benim için eshâb ayırdı, seçti. Eshâbım arasından benim için akraba ve yardımcılar seçip ayırdı. Bir kimse, benim için, benim peygamberliğim için bunları sever ve sayarsa, Allahü teâlâ da, onu Cehennemden muhafaza eder. Bir kimse, benim hatırımı düşünmiyerek, eshâbımı sevmez, onlara dil uzatır, incitirse, Allahü teâlâ da, onu Cehennem azâbı ile yakar, sızlatır."

"Allahü teâlâ, beni bütün insanlar arasından ayırıp seçti. Bana eshâb ve akraba olarak en iyi insanları seçti. Bunlardan sonra, birçok kimse gelir ki, eshâbıma akrabama dil uzatırlar. Onlara yakışmayan iftiralar söyliyerek, kötülemeğe uğraşırlar. Böyle kimselerle oturmayınız! Birlikte yiyip içmeyiniz! Bunlardan kız alıp vermeyiniz."

El-Kavl-ül-muhtasar fî alâmât-il-mehdiyy-il-muntazar" adlı eserinden ba'zı bölümler:

Hazreti Mehdî'nin alâmetleri: Hazreti Mehdî, Ehl-i beytten olacaktır. Hazreti Hasen'in neslinden gelecektir. Hazreti Mehdî'nin ismi, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ism-i şerîflerinden, ya'nî Muhammed olacaktır. Babasının ismi de, Resûl-i ekremin (s.a.v.) babasının ismi gibi olacaktır. Hazreti Mehdî'nin alnı geniş ve dişleri aralıklıdır. Bu durumu, Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfte şöyle buyurmuştur: **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ benim neslimden, dişleri aralıklı, alnı açık, yeryüzünü adâletle doldurarak, malı ve mülkü insanlara bol bol ikram eden bir evlâdımı gönderecektir. Zulüm ve fıskla dolu olan dünyâ, o geldikten sonra adâletle dolup taşacaktır."** Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Mehdî'den önce dünyâ zulümle dolu iken, onun zamanında adâlet ile dolar"** buyurdu. Gökte ve yerde bulunan bütün mahlûkat ondan râzı olacaktır. Onun adâleti her yeri kaplayacak ve insanlar arasında Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesi ile muâmele edecektir. Onun devrinde, ümmetin gerek

iyileri ve gerekse kötüleri, o âna kadar görülmemiş şekilde, pekçok ni'metlere kavuşacaklardır. Çok yağmur yağmasına rağmen bir damlası zayi olmayacak, toprağa atılan az bir tohum ile çok ürün alınacaktır. Doğudan siyah bayraklı bir ordu çıkacak ve bu ordu hiçbir kavmin yapmadığı bir savaş yaptıktan sonra, Hazreti Mehdî zuhur edecektir.

Hadîs-i şerîfte; **"Mehdî'nin başı hizasında bir bulut olacaktır. Buluttan bir melek; "Bu Mehdî'dir. Sözünü dinleyiniz!" diyecektir."** buyuruldu. Allahü teâlâ, İslâmiyeti nasıl Resûlullah efendimizle (s.a.v.) başlatmışsa, Hazreti Mehdî ile sona erdirecektir. Sayıları Bedr gazâsında bulunan Eshâb-ı Kirâm kadar olan bir grup insan ona bi'at edecek ve her zâlim onun karşısında mağlup olacaktır. Zamanı o kadar adâletle dolacak ki, kabirdeki ölüler, dirilerek imrenecektir. Onun bayraktarı, doğudan Temimî nesline mensûp bir genç olacaktır. İnsanlar hakka dönünceye kadar, Hazreti Mehdî mücâdelesine devam edecektir. O, fitnelerin zuhur ettiği bir zamanda gelecek ve ihsânı karşılıksız olacaktır. Hazreti Mehdî mü'minlerle beraber Kudüs'te sabah namazı kılarken Îsâ aleyhisselâm gökten inecek ve Hazreti Mehdî onu insanlara tanıtacaktır, Îsâ aleyhisselâm namazını Hazreti Mehdî'nin arkasında kılacaktır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Hazreti Îsâ, saçlarından sanki sular damlıyormuş gibi gökten inecektir. Hazreti Mehdî ona; "Yâ Îsâ, geç de bize namaz kıldır" dediğinde, Îsâ aleyhisselâm "İkâmet senin için getirilmiştir" diyecek ve benim evlâtlarımın birisinin arkasında namaz kılacaktır"** buyurdu. Hazreti Mehdî'nin rengi Arabî (ya'nî beyaz), bedeni İsrâilî'dir. Sağ yanağı üzerinde yıldız gibi parlayan bir ben vardır. İnsanlar arıların beyleri etrârında toplandığı gibi, Hazreti Mehdî'nin etrârında toplanırlar. Zülkarneyn ve Süleymân aleyhisselâm gibi, bütün dünyâya sahip olur. İslâmiyet aleyhine söylenen bir söz ona ağır gelir. Hazreti Mehdî, sözüne karşı gelindiği zamanlar, sağ elini sol uyluğuna vurur.

Mehdî, âdil bir hakem olarak çıkacak, haçları kıracak, domuzu öldürecek ve malı, mülkü dağıtacak, fakat bolluktan dolayı kabûl eden olmayacaktır. Hazreti Mehdî, yeryüzünün hazînelerini çıkaracak ve küfür diyarlarını fethedecektir.

Ma'sûm insanlar katloluncaya kadar Mehdî çıkmayacaktır. Bu katliamlara, yerde ve göktekiler tahammül edemez bir hâle geldiğinde zuhur edecektir. Hazreti Mehdî gelince, insanlar onu aşk ve muhabbetle kucaklayacaklardır. Hazreti Mehdî, bütün haramların helâl sayıldığı, büyük bir fitneden sonra ortaya çıkacaktır. Hilâfet, ona evinde otururken gelecek ve devrinde yeryüzünün en hayırlısı kendisi olacaktır.

Hazreti Mehdî doğu tarafından çıkacaktır. Karşısına dağlar bile dikilse, onları ezip geçecek, o dağlarda kendisine yol bulacaktır. Mehdî çıkmadan önce, Medine'de simsiyah taşların bile kan içinde kaybolacağı büyük bir vak'a olacaktır. Bu hâdise de, bir kadının öldürülmesi, bir kamçının sallanması kadar kolay olacaktır.

Hazreti Mehdî çıkmadan önce, milletler arasında ticâret ve yollar kesilecek, insanlar arasında fitne çoğalacaktır. Çeşitli ülkelerden birçok âlim, birbirlerinden habersiz olarak Mehdî'yi aramak için yola çıkacak ve âlimlerin herbirine 310 kadar insan refakat edecektir. Sonunda hepsi de Mekke'de buluşurlar. Birbirlerine, oraya niçin geldiklerini sorarlar. Sonra hep birlikte aradıktan sonra, Hazreti Mehdî'yi bulacaklar, ona; "Sen Mehdî'sin" dediklerinde, o kabûl etmeyerek onlardan kaçacak, sonunda onlar onu ikna edecekler ve ona bî'at edeceklerdir. Daha sonra Allahü teâlâ, bütün insanların kalblerini onun muhabbetiyle dolduracaktır.

Hazreti Mehdî, birçok beldede câmi inşâ eder. Mehdî'nin doğum yeri Medine'dir. Hicret edeceği yer Kudüs' tür. Hazreti Mehdî'nin sakalı bol ve sık olacaktır. Gözü sürmeli olacaktır.

Dişleri parlak olacaktır. Yüzünde bir yıldız gibi parlayan ben bulunacaktır. Omuzunda, Peygamber efendimizdeki (s.a.v.) nübüvvet mührü bulunacaktır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bayrağıyla çıkacaktır. O bayrak dikilmemiş olup, siyah ve dört köşelidir. Resûl-i ekremin (s.a.v.) vefâtından sonra hiç açılmamış olup, ancak Hazreti Mehdî tarafından açılacaktır. Allahü teâlâ onu üçbin melekle destekleyecektir. O melekler, Hazreti Mehdî'ye karşı gelenin yüzüne ve arkasına vuracaktır. Yaşı otuz ile kırk arasında olacaktır. Esmer ve orta boylu olacaktır. Hâşimî soyundan olup, hilâfeti **Hazreti Îsâ'ya devredecektir.**

Hazreti Mehdî uçan bir kuşa işâret ettiği zaman, kuş hemen bu emirle yere düşecek, kuru bir ağaç diktiğinde, ağaç hemen yeşillenip yapraklanacaktır. Onun zamanında, kurtla koyun bir arada oynayacak, yılanlar insanlara bir zarar vermiyecektir. İnsan tarlaya bir avuç tohum atacak, yediyüz avuç ürün kaldıracaktır. Riya, ribâ, zinâ, içki kalmayacak, ömürler uzayacak ve emânet zayi olmayacaktır. Kötüler helak olacak, Resûl-i ekreme (s.a.v.) buğz eden kimse kalmayacaktır. Hazreti Mehdî, hiçbir bid'atı bırakmayacak ve bütün sünnet-i seniyyeyi ihyâ edecektir.

Hazreti Mehdî'nin alâmetlerinden biri de, Deccâl'in onun zamanında ortaya çıkmasıdır. Hadîs-i şerîfte; **"On büyük alâmet görülmeyince kıyâmet kopmaz: Ateş, Deccâl, Dâbbet-ül-erd, Güneşin batıdan doğması, Îsâ'nın** (aleyhisselâm) **gökten inmesi, Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkması, doğuda, batıda ve Arabistan'da ay tutulması olacak. Bunlardan sonra Yemen'den bir ateş çıkıp, halkı bir araya getirecektir."** buyuruldu. Deccâl hakkında Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Geçmiş peygamberler, şaşı, kör, yalancı olan Deccâl'in büyük fitne ve belâ olduğunu haber verip, ümmetlerini onun şerrinden, zararından korkuturlardı."**

Hazreti Mehdî Kostantiniyye'yi fethederken, Deccâl Şam ile Irak arasında bulunur. Önce kurtarıcı olduğunu iddia eder. O zaman dinsizler ve müslümanlar ona tâbi olurlar. Bir gözü kördür, iki gözü arasında "Kâfir" yazısı çıkar. Okuma yazması olmıyan her mü'min bunu okuyabilir. Bunun üzerine bütün müslümanlar onun yanından ayrılır. Deccâl, sonra peygamber olduğunu, daha sonra ilâh olduğunu ilân eder. Deccâl'in Cennet diye gösterdiği aslında Cehennem, Cehennem diye gösterdiği ise Cennettir. Kehf sûresinin başındaki âyetleri okuyanlar, onun şerrinden muhafaza olacaklardır. Onun fitnelerinden biri de şudur "Bir Arabîye; "Ben senin ananı ve babanı şu anda göstersem, bana inanır mısın?" diye sorunca, o genç; "Evet" cevâbını verecek. O anda şeytanlar, o Arabîye anası babası şeklinde görünecek ve; "Ey oğul! Bu senin Rabbindir. Ona tâbi ol" diyecekler."

Deccâl, bir askeri iki parçaya bölecek ve; "Bakın bunu şimdi dirilteceğim" diyerek, askeri diriltecek. Bunu gören dinsizler onu gerçekten Rab zannedecekler.

Deccâl, göğe emrederek yağmur yağdıracak, yere emrederek bitki çıkartacak, kuru nehirlere emrederek onlarda su akıtacaktır. Deccâl'in bir eli diğerinden uzundur. Bu uzun elini denizin en dibine daldırarak, içindeki balıkları çıkartacaktır. Kendisini yalanlayan bir kavmin arasına gidip, onların bütün hayvanlarını helak edecektir. Deccâl'in iki kulağı arası yirmi metre olan ve altında yetmişbin yahûdinin gölgelenebileceği bir merkebi olacaktır. Herkesin îmânını bozmaya uğraşacak ve kendisine inanmıyanları çeşitli zararlar vererek korkutacaktır. Mekke ve Medine dışında bütün dünyâyı feth edip, kırk gün veya kırk sene hüküm sürecektir. Sonunda Suriye veya Filistin'de Îsâ aleyhisselâm ve Hazreti Mehdî tarafından öldürülecektir. Deccâl'den sonra Ye'cûc ve Me'cûc denilen insanlar yeryüzüne yayılacaktır. Ye'cûc ve Me'cûc, Nûh

aleyhisselârnın oğlu Yafes'in soyundandırlar. Yüzleri yassı, gözleri küçük, kulakları çok büyük, boyları kısadır. Herbirinin bin çocuğu olur. Cin ve insanların adetlerinin ondadokuzu Ye'cûc ve Me'cûc'dür. Arkasında kaldıkları seddi hergün oyarlar. Sed, gece eskisi gibi olur. Dinsizdirler. Sed arkasından çıkınca, insanlara saldırırlar, insanlar şehirlere binalara saklanırlar. Hayvanları bitirirler. Nehirleri içip kuruturlar, Îsâ aleyhisselâm ve eshâb-ı duâ ederler. Boyunlarında bir yara hâsıl olup, bir gecede hepsi ölürler. Hayvanlar bunları yiyerek çoğalırlar. Pis kokularından yeryüzü yaşanmıyacak bir hâl alır.

Daha sonra Dâbbet-ül-erd denilen hayvan çıkacak, gökleri bir duman kaplayıp, bütün insanlara gelip, canlarını yakacak, herkes bunun acısından duâ edip; "Yâ Rabbî! Bu azâbı üzerimizden kaldır. Sana îmân ediyoruz" diyecektir. Alâmetlerin sonuncusu, bir ateştir ki, Aden'den çıkacaktır.

"Hayrât-ül-hisân" isimli eserden ba'zı bölümler:

"Allahü teâlâya hamdolsun ki, Peygamberlerin huyları ile bezenen âlimleri, onların vârisleri yaparak, seçkin kullarından eyledi. Âlimleri dünyâda ve âhırette rehber yaptı. İnsanlara hakkı anlatmakta, kaynaklardan hükümleri çıkarmakta, müctehidleri âlimlerden ayırdı, insanların ihtiyâçlarını gidermede, bedenî ve rûhî yapıyı ayakta tutmada, âlimlere direk vazîfesi gördürdü.

Âlimler öyle iktidar sahibidirler ki, bütün sultanların saltanatı onların ayakları altındadır. Onların rey ve kalemleri herşeyin üstündedir. Âlimler, yıldızlara nûrları ileten ana yıldız, bütün gezegenlere güneşin ışığını ileten asıl güneş gibidir.

Ben şehâdet ederim ki, Allahü teâlâdan başka hiçbir ilâh yoktur. O tektir ve şeriki yoktur. Muhammed aleyhisselâm O'nun kulu ve Resûlüdür. O öyle Resûldür ki, halkın zâhirî ve bâtınî ma'nâda hidâyetleri için çalışan âlimlerin feyz kaynağı olmuştur. Salât-ü selâm, O'nun, Âlinin ve Eshâbının üzerine olsun.

Dünyâ ve âhırette selâmete ermek için, Peygamberlerin vârisleri âlimler ile, Allahü teâlânın dostları ve müctehidler hakkında ulu orta konuşmamak lâzımdır. Müctehidler arasındaki ictihâd farkları, onların faziletleri ve kazandıkları sevâb açısından bir eksiklik, noksanlık olmadığı gibi, bunların hepsinin de hidâyet üzere oldukları hakîkattir.

İmâm-ı Beyhekî'nın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlânın kitabından size herhangi bir hüküm verilirse, onunla amel lâzımdır. Terkedildiğinde özür kabûl edilmez. Eğer aradığınız hükmü Allahü teâlânın kitabında bulamazsanız, benim sünnetime tâbi olunuz. Sünnetimde de o hükme âit birşey bulamazsanız, Eshâbımın dediklerine sarılınız. Zira Eshâbun, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtulursunuz. Eshâbımın ihtilâfı da sizin için rahmettir."**

Mezhebler arasındaki hüküm farklılıkları, çoğunlukla delîllerde kuvvet, ihtiyât ve takvâya yakınlık i'tibâriyle efdal olanı aramaktan dolayı ortaya çıkmıştır. Bu durum, belirli mes'elelerdedir. Her müctehidin ictihâdı, şüphesiz doğrudur.

Bize lâzım olan şey, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinden olan müctehidlerin fıkhî mes'elelerdeki ihtilâflarını büyük bir ni'met, geniş bir rahmet, apaçık fazilet kabûl etmektir. Bu husûsta güzel bir incelik vardır. Bunu câhiller göremezler.

Bir mezhebe bağlı olanın, diğer mezheb hakkında ileri geri konuşmaması lâzımdır. Böyle bir özellik, insanlar arasında buğz ve adavete sebebiyet verir. Allahü teâlâ, hadîs-i kudsîde; **"Bir**

velî kuluma eziyet eden kimse, benimle harbetmiş gibidir” buyuruyor, ilmiyle amel eden İslâm âlimlerinin hepsi, Allahü teâlânın velî kullarıdır. İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: “Geçmiş ümmetlerin helak sebeplerinden biri de, âlimlerine dil uzatmaları ve din husûsunda şiddetli münâkaşalara düşmeleriydi.”

---

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 152

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 370

3) El-A’lâm cild-1, sh. 234

4) Nûr-üs-sâfir sh. 258

5) hûh-ül-meknûn cild-1, sh. 15, 77, 128, 230, 451, cild-2, sh. 241, 425, 510

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 57, 128, 620, cild-2, sh. 1059, 1324, 1502, 1876

7) Ahlwardt; Verzeichniss der Arabischen Handschriften cild-2, sh. 265 cild-3, sh. 63

8) Brockelmann Sup-2, sh. 527

9) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 27

10) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 46, 61, 160, 247, 393, 404, 1017

11) Kıyâmet ve Ahıret sh. 166, 256, 296, 303, 319, 376

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 9, 17, 18, 23, 24, 60, 61, 76, 252, 353

13) İslâm Ahlâkı sh. 132, 189, 311, 471

14) Fâideli Bilgiler sh. 44, 49, 61, 325, 335, 407, 434

15) El-Kavl-ül-muhtasar fî alâmât-il-mehdiyy-il-muntazar

16) Hayrât-ül-hisân

İBN-İ KEREKÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Abdürrahmân bin Muhammed bin İsmâil’dir. Künyesi Ebü’l-Vefâ, lakabı Burhânüddîn olup, aslen Kerek’dendir, İbn-i Kerekî adıyle meşhûrdur. 835 (m. 1432) senesinde Kâhire’de doğdu. 922 (m. 1516) senesinde Kâhire’de vefât etti. Evinin yanındaki bir kuyudan abdest almak isterken, kuyuya düşüp boğuldu. Cenâze namazı Şa’bân ayının altısında Çarşamba günü kılındıktan sonra, Sultan Kayıtbay’ın kabri yakınına defnedildi. Kansu Gavrî’nin vefâtından sonra tahta geçen Sultan Tomanbay, sağlığında evine gelip giderdi. Vefâtında ise yürüyerek cenâzesine katıldı.

İlim öğrenme yaşına gelince, önce Kur’ân-ı kerîmi ezberledi. Şemseddîn bin Hımmısânî’nin huzûrunda Kur’ân-ı kerîm okumasını ilerletti ve tecvîd ilmini öğrendi. Daha sonra İmâm-ı Nevevî’nin Erbe’în kitabını, Şâtıbiyye’yi, Kudûrî’nin Muhtasar adlı fıkıh kitabını, İbn-i Mâlik’in Elfiye’sini ve daha başka kitapları ezberledi. Ezberlerini, asrının büyük âlimlerinden; hadîs Hâfızı İbn-i Hacer, Alemüddîn Bülkînî, Kalkaşendî, Velevî es-Saktî, İbn-i Deyrî, İbn-i Hümâm ve diğer ba’zı âlimlerin huzûrunda okudu.

Bundan sonra kendini tamamen ilme ve ilim öğrenmeye veren İbn-i Kerekî, Sahîh-i Müslim’in tamâmını veya çoğunu Zeynüddîn Zerkeşî’den dinledi. Şeyhûniyye İmâmı Şemseddîn’den fıkıh ve Arabî ilimleri öğrendi. Necmeddîn Gazzî ve İzzeddîn bin Abdüsselâm Bağdâdî’den de ilim öğrendi. Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim adındaki hadîs kitaplarını Şihâbüddîn bin Attâr’dan okudu. Bunlardan başka Takıyyüddîn Şemsî, Takıyyüddîn Hısnî,

Kemâleddîn İbni Hümâm, Kâfiyecî ve daha başka âlimlerin derslerine devam etti. Şemseddîn Şümnî'den de; tefsîr, hadîs, usûl, me'ânî ve beyân ilimlerini öğrendi.

İbn-i Kerekî'ye pekçok vazîfeler verildi. Önceleri maddî bakımdan sıkıntı çektiyse de, daha sonra durumu iyileşti. 903 (m. 1497) senesinde, Mısır'da Hanefî kadılığına getirildi. 906 (m. 1500) senesine kadar bu vazîfeyi güzel bir şekilde yürüttü. Ondan ilim öğrenmek için yanına pekçok kimse gelir giderdi. Hattâ ilmî mes'eleleri görüşmek için uzak beldelerden âlimler bile onun yanına gelirlerdi. Mısır Sultânı Kayıtbay, bu âlimden istifâde etmek için, dâima onunla beraber olmaya gayret ederdi. Seferde olsun, diğer zamanlarda olsun, İbn-i Kerekî'nin yanından ayrılmak istemezdi.

İbn-i Kerekî kadılık vazîfesinden ayrılınca evine çekildi. Bir medrese gibi olan evinde, çeşitli ilimlerde talebe yetiştirmeye başladı, ölünceye kadar ilim öğretmek ve fetvâ vermekle meşgûl oldu.

İbn-i Kerekî üç defa hacca gitti. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Mekke ve Medine âlimleriyle görüştü. Karşılıklı olarak ilmî görüşmeler yaptılar ve birbirlerinden istifâde ettiler. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Konuşmaları çok tatlıydı. Güzel yazı yazar, bütün insanlarla iyi geçinir, herkese ikramlarda bulunurdu. Çok zekî ve çabuk kavrayışlı idi. Huyu, ahlâkı güzel olup, hoş tabiatlı bir insandı.

Hatîblik ve vâ'izlik de yapan İbn-i Kerekî, talebelere hadîs-i şerîf okutur, öğretirdi. Halkın suâllerine cevap verir, fetvâlarıyla onların müşkillerini hallederdi. Nazım ve nesir yazmada kabiliyetliydi. Birçok kıymetli eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Fetâvâ: Fetvâları konularına göre tertîb edilmiştir. 2- Haşiyetü alâ Tavdîh-i İbn-i Hişâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 46

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 102, 103

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 59

4) En-Nûr-us-sâfir sh. 101

5) Et-Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 204, 205

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1304

7) Brockelmann Sup-2, sh. 95

İBN-İ MÜNÎR

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahîm bin Münîr el-Ba'lî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Daha çok İbn-i Münîr diye tanınır. Suriye'de, Dımeşk'a (Şam'a) üç günlük mesafede bulunan ve acâib binaları ve eski eserleri ile tanınan Ba'lebek şehrindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 937 (m. 1531) senesi Safer ayının ikisinde, Pazar günü Ba'lebek'te vefât edip, talebelerine ders verdiği zaviyesinin bahçesinde defn olundu. Vefât senesinin 931 (m. 1524) olduğu da rivâyet edilmiş ise de, 937 (m. 1531) olması ihtimâli daha kuvvetlidir.

İbn-i Münîr, evliyânın büyüklerinden olan İbrâhim Metbûlî hazretlerinin yetiştirdiği talebelerin önde gelenlerinden, âlim, ârif, faziletler sahibi, zâhid bir zât idi. Yumuşak huylu, güleryüzlü, sevimli bir hâli vardı, insanlar, sohbetlerinden istifâde etmek, mübârek kalbinden yayılan feyz ve nûrlara kavuşmak için huzûruna gelirler, hazır bulunurlardı.

İbn-ül-Münîr, nafakasını te'min için, üstübeç, zercâr (bakır sülfat) gibi maddeler ve ıtriyat (güzel kokular) yapıp satardı. Hergün Ba'lebek çarşısında bu hazırladıkları şeyleri satar, kazandığı altın, gümüş ve bakır paraları bir kâğıdın içine koyardı. Böylece her satıştan kazandığı para, cebinde ayrı kâğıtlara sarılmış hâlde dururdu. Huzûruna fakir bir kimse gelip bir yardım talebinde bulunsa, elini cebine atar, içinde para bulunan dürülü kâğıtlardan ne kadar gelirse, hepsini o fakire verirdi. Verirken de, verdiği kâğıtların içinde ne kadar para bulunduğuna, fakire ne kadar verdiğine bakmazdı, iyilik, ihsân ve ikramları pekçok olup, çok sadaka verirdi. Bilhassa takvâ sahiplerine, iyi kimselere çok yardımda bulunurdu. Mescidleri i'mâr eder, dünyalık bir malı bulunmayarak vefât eden, garîb ve fakir kimselerin kefenleme masraflarını karşılardı.

Diğer insanlar yanında olduğu gibi, hâkimler ve makam sahipleri arasında da hürmet ve i'tibârı çok idi. Talebelerine ve herkese karşı edebe uygun bir şekilde emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunurdu.

Diğer evliyâ zâtlar gibi, İbn-i Münîr hazretleri de nefsin arzularına uymayıp, ona zor gelen ibâdetleri çok yapmakta pek ileri idi. Çok ibâdet ederdi ve devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrederdi.

Her sene hacca giderdi Bu gidişinin çoğu yaya olurdu. Omuzunda sâdece bir su kabı bulunur, onunla insanlara su dağıtırdı. Vefâtından evvel altmışyedi defa hacca gittiğini söylemiştir. Her sene hac vazîfesini ifâ ettikten sonra memleketine dönmeyip, Kudüs'e Mescid-i Aksâ'ya gider, orayı da ziyâret ederdi. Orada bir ay kadar kaldıktan sonra memleketine dönerdi. Tam otuz sene müddetle, devamlı olarak gündüz bir hatim, gece de bir hatim okumayı ihmâl etmedi. Sâde, gösterişsiz elbise giyerdi.

Hacca gidip gelirken, yolda ve orada kaldığı müddetçe birkaç hurmadan başka birşey yiyip içtiği görülmezdi. Oralarda yemek yenip su içilince, def-i hacet hâsıl olacağından o mukaddes yerlerde böyle bir işi edebe uygun bulmazdı.

Ba'zı senelerde de hacca giderken, hayvanına zâhire, şeker, iğne, iplik, sürme gibi ihtiyâç eşyalarını yükler, götürüp oradaki insanlara dağıtırdı, insanlar onu, şehrin dışına kadar çıkarak karşılarlardı.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî (r.a.), "Tabakât-ül-kübrâ" isimli eserinde şöyle anlatır: "İbn-i Münîr hazretlerinin vefâtının yaklaştığı haberi bana ulaşınca, Ebü'l-Abbâs el-Harîsî ve Ebü'l-Abbâs el-Gamrî ile birlikte onu ziyâret etmeye niyet ettik. Ertesi günü sabah erkenden, Bâb-ün-nasr denilen yerde buluşup yola çıkmaya karar verdik. Oraya kim erken gelirse, diğerlerimizi bekleyecekti. Sabahleyin ben geldiğimde, orada arkadaşlarımı bulamadım. Oradaki kapıcı dedi ki: "Onlar buraya geldiler. Epey müddet beklediler. Sonra da, Hânke yolundan çıkıp gittiler." Ben de onlara yetişirim ümidiyle yola çıktım. Biraz sonra Yemen tarafından gelen bir derviş ile karşılaştım. Bana; "Nereye gidiyorsun?" dedi. "İbn-i Münîr hazretlerine gidiyorum" deyince; "Ben de aynı yere gidiyorum" dedi. Benim bindiğim hayvan topal, vakit de kış günü olduğu için, normalde akşama ancak varabilirdik. Fakat daha güneş az yükselmiş idi ki, birden kendimizi o zâtın yanında bulduk. Yanına girdik. Çok halsiz düşmüş, gözlerinde takat kalmamış idi. Üç günden beri konuşmadığını öğrendik. Bizim girdiğimizi hissetti. Fakat kim olduğumuzu tanıyacak hâlde değildi. "Kimsin?" diye sordu. "Abdülvehhâb" dedim. Bunu duyunca; "Kardeşim, buraya kadar niçin zahmet ettin?" dedi. "İnşâallah bu ziyâretimiz çok hayırlı olur. Sevâb kazanırız" dedim. Bana çok duâ etti. Öğle namazından sonra veda edip ayrıldım. Hânke'ye geldiğimde ikindi vakti olmuştu. Biraz sonra bulunduğum yere Ebü'l-Abbâs girdi. Benim henüz gitmediğimi

yeni geldiğimi zannediyordu. "Haydi, hayvanına bin gidelim" dedi. "Ben oraya gittim, ziyâret ettim. Şimdi geri dönüyorum" dedim. Bu sözüme çok hayret ettiler. İnanmazsanız oraya vardığıma dâir işâretimi de size söyleyebilirim. Meselâ, İbn-i Münîr hazretlerinin yaslandığı yastık kırmızı idi. İsterseniz gidince kontrol edersiniz" dedim. Ben anladım ki, yanına giderken ve gelirken aradaki çok uzak mesafeyi Allahü teâlânın izni ile çok kısa zamanda almam, hep İbn-i Münîr hazretlerinin bir kerâmeti idi.

İbn-i Münîr hazretlerinin tasavvufa dâir, "Rekâik-ül-hakâik" isimli bir eseri vardır.

---

1) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 130

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 178

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 158

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 226

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 234

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 581

İBN-İ NECCÂR

Kanunî Sultan Süleymân devri âlim ve müderrislerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed olup, Dülger-zâde adıyle meşhûrdur. Babası Muhammed bin Neccâr, büyük tüccârlardandır. Aslen Karamandandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 977 (m. 1569) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan türbesi yakınına defnedildi.

İbn-i Neccâr'ın dedesi, ticâret maksadıyla çok yerler gezmiş, daha sonra İstanbul'a gelmişti. Saraçhâne yakınında bir mescid yaptırmış ve geri kalan ömrünü burada ibâdetle geçirmişti. Babası ise Üsküb'e göçmüş, bir mescid yaptırıp, âhıret hazırlığı ile meşgûl olmuştu. (Üsküb bugün Yugoslavya sınırlarındadır.)

İbn-i Neccâr, önce kendi memleketinin âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, hemşehrisi İshak Efendi Medresesi'nde tahsilini tamamladı.

Sahn-ı semân Medresesi müderrisi olan Molla Gazâlî'ye mu'îd (asistan) oldu. 942 (m. 1535) senesinde de mülâzım olmuştu, önce Tire Medresesi'ne, sonra Bursa'da Hamza Bey Medresesi'ne müderris oldu. 958 (m. 1551) senesinde Karamânî Mehmed Efendi yerine Edirne'de Halebiyye Medresesi müderrisi oldu. 960 (m. 1553) senesinde bu vazîfesinden ayrıldı. 962 (m. 1555) senesinde Küçük Tâceddîn yerine, Bursa'da Sultaniye Medresesi'ne müderris oldu. 966 (m. 1558) senesinde vefât eden Kara Ca'fer Efendi yerine Sahn-ı semân medreselerinden olan Karadeniz cihetindeki Çifte Başkurşunlu'ya müderris oldu. 969 (m. 1561) senesi Rebî'ul-âhır ayında ise Bağdad kadılığına ta'yin edildi. Burada kadılık vazîfesini 972 (m. 1564) senesine kadar güzel bir şekilde yürüttü. Bu senenin Muharrem ayında emekli oldu. Yerine Çalık Ya'kûb Efendi Bağdad kadısı oldu.

Dülger-zâde Mehmed Efendi, dînî ilimleri iyi bilen, faziletli ve kâmil (olgun) bir kimse idi. Sâlih kimseleri sever, ilim ve irfan ehliyle beraber bulunurdu. Gösterişten uzak, sâde bir hayât yaşardı. Türkçe ve Arabca mükemmel şiirler yazardı. Hüsn-i hat (yazı) san'atında da usta idi. Sahip olduğu kitaplara tashihler (düzeltmeler), haşiyeler ve ta'likler (açıklama ve notlar) yazmak âdeti idi. Pekçok kitabı bizzat eliyle yazarak çoğaltı. Ebüssü'ûd Tefsîri ve Hasen Çelebi'nin Telvîh

kitabına yazdığı haşiye, Molla Hüsrev'in Dürer ve Gurer isimli kitapları, eliyle yazarak çoğalttığı kitaplardandır.

Dedesinin mahallesinde (Saraçhâne'de) yangın çıkınca, mescidin minaresinin külahı yandı. Bu hâdiseden, başına bir hâl geleceği ma'nâsını çıkardı. O hafta içinde vefât etti.

Atâî, 1043 (m. 1633) senesinde Üsküb kadısı olduğu zaman, Dülger-zâde Mehmed Efendi'nin babasına âit vakıfları gördüğünü ve muhâsebesini ve kontrolünü yaptığını bildirmektedir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 125

İBN-İ NÜCEYM MISRÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Zeynel'âbidîn bin İbrâhim bin Muhammed bin Nüceym el-Mısrî'dir. 926 (m. 1519) senesinde doğdu. 970 (m. 1562) senesinde Mısır'da vefât etti.

İbn-i Nüceym, Şerefüddîn Bülkînî, Şihâbüddîn Ahmed bin Yûnus Mısrî, Emînüddîn Mukammed Dımeşki, Ebü'l-Feyz Sülemî, Nûreddîn Dilemi ve birçok âlimden ilim öğrendi. Kendisinden ise; Şemsüddîn Muhammed bin Abdullah Gazzî, kardeşi Sirâcüddîn Ömer bin İbrâhim Mısrî ve birçok âlim ilim öğrendi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Nüceym, faziletli ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Çok sayıda talebe yetiştirdi. Onun yanında on sene kaldım ve ondan ilim öğrendim. 953 (m. 1546) senesinde birlikte hacca gittik."

İbn-i Nüceym, çok kıymetli eserler yazıp, fıkıh mes'elelerini bir takım temel kaideler altında toplamaya çalıştı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Eşbâh: Eser yedi bölümden meydana gelmiştir, ilk bölümde fıkıh mes'elelerinin temel kaidelerini, diğer bölümlerinde ise, fıkıh fürû'una dâir ince mes'eleleri anlatmaktadır. Bu eser çok meşhûr olup, birçok âlim esere şerh, haşiye ve ta'likler yazmışlardır. Eser 1298 (m. 1880) senesinde Mısır'da, 1322 (m. 1904) senesinde İstanbul'da basılmıştır. Mecelle'nin baş tarafındaki kaidelerin yarıya yakını bu eserden alınmıştır. Birçok şerhleri olup, en meşhûru Ahmed Hamevî'nin "Uyûn-ül-besâir" adlı şerhidir. 2- Zeyniyye: Hanefî fıkhına dâir meşhûr bir eserdir. 1323 (m. 1905) senesinde Bulak'da ve 1322 (m. 1904) senesinde Mısır'da basılmıştır. 3-Bahr-ür-râik fî şerh-i Kenz-id-dekâik: Kenz kitabının şerhidir. Yedi cild olup, bir cild tekmilesi ve İbn-i Âbidîn'in bunlara haşiyesi ile birlikte 1311 (m. 1893) senesinde Mısır'da, 1393 (m. 1973) senesinde Beyrut'ta basılmıştır. 4- Şerh-ül-Menâr Hâfızüddîn Nesefî'nin yazdığı "Menâr-ül-envâr" adlı usûl-i fıkha dâir esere yazdığı şerhidir. Beş ayda bitirmiştir. Ayrıca çeşitli konulara dâir yazmış olduğu risalelerin sayısı altmışdörde ulaşmaktadır. Fetvâları, oğlu Ahmed tarafından "Fetâvâ-i Zeyniyye" adıyle toplanmıştır.

İbn-i Nüceym'in "Kebâir ve segâir" adlı risalesinden ba'zı bölümler:

Büyük günahlardan ba'zıları:

Küfürden sonra gelen büyük günahların bir kısmı şunlardır: Zinâ, livâta, helâl olduğunu i'tikâd etmeden az bile olsa alkollü içki içmek (içkinin helâl olduğunu i'tikâd etmek küfürdür), yalancı şâhidlik etmek, muharebeden kaçmak, faiz yemek, ana-babaya karşı gelmek, yetimin malını yemek, akraba ile alâkayı kesmek, bilerek Resûlullah efendimize (s.a.v.) iftira etmek, özrü olmadığı hâlde kasden Ramazân-ı şerîfte oruç tutmamak, ölçü ve tartıda hile yapmak, farz

olan namazı vaktinden önce veya sonraya almak, zekâtı vermemek, zulüm ile müslümana zarar vermek, Eshâb-ı Kirâmdan birisine dil uzatmak, âlimlere ve hamele-i Kur'ân'a dil uzatmak, onları ayıplamak, gücü yettiği hâlde emr-i ma'rûf ve nehy-i münker (iyiliği emredip, kötülükten men etmeyi) yapmamak, sihri öğretmek ve yapmak, Kur'ân-ı kerîmi okumayı unutmak, Allahü teâlânın rahmetinden ümidi kesip, mekrinden emîn olmak, ölüm tehlikesi gibi zarûret olmadan leş veya domuz eti yemek, kumar oynamak, malı israf etmek, yeryüzünde din ve mal husûsunda fesad çıkarmak, hâkimin haktan ayrılması, yol kesmek, günah olan işlerde yardımcı olmak, günah olan işlere teşvik etmek, hamamda insanların yanında avret mahallini açmak, Hazreti Ali'yi, Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'den üstün tutmak, intihar etmek, a'zâlarından birisini telef etmek, üzerine idrar sıçramasından sakınmamak, verdiği sadakayı başa kakmak, bir kâhini veya müneccimi tasdik etmek, elbiseyi kibirlenmek için uzatmak, kötü bir çığır açmak, iyilik yapana nankörlük etmek, müslümanın müslümana ey kâfir demesi, âlimin ilmi ile amel etmemesi, yemeği ayıplamak, dünyâyı sevmek, başkasının evinin içine bakmak, başkasının evine izinsiz girmek.

Şunlar da küçük günahlardandır: Sultanların ve zenginlerin rahatlığından ve ni'met içerisinde olduğundan bahsetmek, mâlâya'nî konuşmak, sövmek, kötü sözler söylemek, aşırı mizah yapmak, sırrı ifşa etmek, tanıdıkların ve dostların hakkını küçük görmek, zekâtı geciktirmek.

Büyük günah, yalnız tövbe etmekle affolur. Küçük günahları affettirecek şeyler çoktur. Tövbe ederken, kılmadığı namazları kaza etmesi lâzımdır. Kabûl olan hac, büyük günahları temizlemez diyen âlimler doğru söylemişlerdir. Temizler diyen âlimler de, namazı kaza etmek lâzım olmaz dememişlerdir. Namazı vaktinden sonraya geciktirmek günahı affolur demişlerdir. Ayrıca kaza etmek lâzımdır. Kaza etmeğe gücü varken kaza etmezse, ayrıca büyük bir günah daha işlemiş olur. Böyle olduğunu ba'zı âlimler tenbîh eylemiştir. Bunu iyi anlamak lâzımdır."

Eşbâh kitabından ba'zı bölümler: "Yasaklardan, zararlardan kaçmak, iyi, fâideli şeyleri yapmaktan daha önce gelir. Hadîs-i şerîfte; **"Emîrlerimi gücünüz yettiği kadar yapınız. Yasak ettiklerimden sakınınız"** buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfte; **"Yasak edilmiş şeyin zerresini yapmamak, bütün insanların ve cinnin ibâdetlerinden daha çok sevâbtır"** buyuruldu. Bunun için, meşakkat olunca vâcib terk edilir. Fakat yasakları, hele büyük günahları yapmağa hiç izin yoktur." "Âyet-i kerîmede ve hadîs-i şerîflerde haram olduğu bildirilmiyen şeyler, aslı üzere helâl olur. Veya helâl ve haram diye hüküm olunamaz. Hanefî ve Şafiî âlimlerinin çoğu, böyle şeyler helâl olur dedi. İbn-i Hümâm, "Tahrîr" kitabında böyle söylüyor. Bunun için, Besmele ile kesildiği bilinmiyen hayvan ve zararı görülmeyen ota helâl denir."

"İlk insan topraktan yaratıldı. Bütün insanların bedenleri toprak maddelerinden meydana gelmektedir. Fakat insanlar, ettir, kemiktir. Toprak değildir. Cin de böyledir. Ateş ve havadan yaratılmış iseler de, ateş ve hava değildirler."

"Çocuğa hiçbir ibâdet, hattâ, Hanefîde zekât da farz değildir. Çocuğa hiçbirşey haram değildir. Çocuğa ta'zîr yapılır. Had vurulmaz. Kısas yapılmaz. Amden öldürdüğü, hatâ kabûl edilir. Aklı olunca, îmân etmesi vâcib olur denildi. Sadaka-i fitr ve kurbanın, kendi malından vâcib olması da ihtilaflıdır. Toprağı varsa, uşr ve haraç vermesi lâzımdır. Fâsid olmıyan ibâdetlerinin sevâblarına kavuşur. Çocuğa ilim öğretenlere, iyilik yaptıranlara çok sevâb verilir. Büyüklere İmâm olamaz. Bir kimse bir çocuğa imâm olunca, cemâat sevâbı hâsıl olur. Çocuk velî olamaz. Cum'a ve bayram hutbesi okuması caiz olur. Sultan olabilir ise de, milleti idâre için bir

nâib ta'yin eder. İzin verilince da'vâ açabilir ve yemîni kabûl edilir. Ezan okuması sahîh ise de, mekrûhtur. Farz-ı kifâyeyi yapması ile, büyüklerden sakıt olmaz. Birşeyi yapması için çocuğa izin vermek caizdir. Çocuğun izinli olduğunu ve getirdiği şeyin hediye olduğunu söylemesi kabûl edilir. Sattığı şeyi, izinli olduğunu sorup anladıktan sonra almak caiz olur. Çocuğun (başkasının malından) getirdiği hediyeyi ve sadakayı almak da böyledir. Çocuğun izinli olduğunda şüphe edilirse, araştırmak lâzım olur. Öğrenmesi için çocuğa Kur'ân-ı kerîm vermek caiz olur. Kız çocuğunun küpe için kulağını delmek caizdir. Çocuğa gelen hediyeyi, çocuğa zarurî lâzım değilse, yalnız fakîr olan anası-babası yiyebilir. (Başka fakirlere de yediremezler.) Ana-baba fakîr değil, fakat kendilerinde bulunmayan birşey ise, yiyebilirler ve kıymetini çocuğa öderler. Anaya-babaya hediye etmek niyeti ile getirilen şey, kıymetsiz olduğunu bildirmek için, çocuğa hediye diyerek verilirse, anaya-babaya getirilmiş olur. Bunu, zengin iseler de yiyebilirler ve dilediklerine verebilirler. Akıllı çocuk, alış-verişe ve zekât vermeğe vekîl yapılabilir, izinli olsa dahî kefil olamaz. Çocuğun selâmına cevap vermek vâcib olur. Çocuğa selâm vermek caizdir. Müslüman olması sahîh olup, mürted olması sahîh değildir. Mürted olmağa sebep olunca öldürülmez. Besmele ile kestiği yenir. Kadınlara bakması ve halveti caizdir. Küçük kız, mahrem olmıyan emîn kimse ile sefere çıkabilir. Çocuğa tehlikeli iş yaptırınca çocuk ölürse, yaptıran diyetini öder. Çocuk çukura, suya düşüp ölürse, anası-babası cezalanmaz. Elinden düşürüp ölürse, keffâret lâzım olur ki, altmış gün oruç tutar. Çocuğun anasından, babasından izinsiz herhangi bir sefere çıkması caiz değildir. Ananın, babanın, günâh olmıyan emirlerine itaat etmesi farz-ı ayndır. Baliğ olan çocuğun da, seferin tehlikeli olması, veya kendisine muhtaç olmaları hâlinde, anne ve babasının izinleri olmadan gitmesi caiz değildir. Ana-baba olmazsa, ced ve cedde onların yerine geçer. Bunlardan izinsiz yapılan hac mekrûh olur. Fakîr oğlunu evlendirmek babaya vâcibdir. Çocuğun malını ona harc etmeğe, babası veya dedesi velî olur. Anası olmaz. Anası, kendi yanında kalan çocuğun ihtiyâcını onun parası ile satın alabilir."

"Bahr-ür-râik"den ba'zı bölümler:

"Bıyığa, sakala, zînet için, süs için yağ sürmek mekrûhtur. Cemâl için, ya'nî çirkinliği gidermek, vekarını, şerefini korumak için yağ sürmek mekrûh değildir. Cemâl için yapılan bir şeyde zînet de hâsıl olursa, zînete niyet etmezse, zarar vermez. Yeni, güzel şeyler giymek de, cemâl için olunca mübah olur, iyi olur. Kibir için olursa haram olur. Giydiği zaman hâlinde bir değişiklik olmazsa, kibir için olmadığı anlaşılır. Sakalın uzunluğu sünnet mikdârı ise, daha uzatmak için yağlamak tahrimen mekrûh olur. Sakalın sünnet mikdârı, bir kabzadır, bir tutamdır. Sakalın, çenedeki ile birlikte bir tutamdan fazlasını kesmek vâcibdir. **"Sakalınızı uzatınız!"** hadîs-i şerîfi, bir tutamdan fazla uzatınız demek değildir. Sakalı bir tutamdan kısa yapmayın veya tamamen kazımayın demektir. Çünkü, bu hadîsi haber veren Abdullah İbni Ömer (r.a.), sakalının bir tutamdan fazlasını keserdi."

Îmân: Peygamber efendimizin (s.a.v.) Allahü teâlâdan getirdiği açıkça bilinen şeylerin hepsini tasdik etmektir.

Hanefî mezhebi âlimlerinin ekserisi, îmânın kalb ile tasdik dil ile ikrâr etmek olduğunu söylemişlerdir. Kalb ile îmân ettikten sonra dil ile ikrâr etmek, dünyâda müslüman muâmelesi yapılması içindir.

Küfür: Lügatta (sözlükte) örtmek demektir. Dindeki ma'nâsı ise Resûlullahın (s.a.v.) açıkça bildirmiş olduğu şeyleri yalanlamaktır.

Hanefî mezhebi âlimleri, dînî hafife almak ma'nâsını taşıyan söz ve fiillerin küfrü gerektirdiğini buyurmuşlardır. Meselâ; bile bile kasden abdestsiz namaz kılmak. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) farz ve vacibin dışında fazladan (nafile olarak) yaptığı için, bir sünnet-i seniyyeyi ehemmiyetsiz ve basit görerek devamlı terk etmek gibi.

"Feth-ül-kadîr"de şöyle buyuruluyor: "Küfrü gerektiren bir lafız (söz) ile şaka yapan, küfrü gerektiren sözün ma'nâsına inanmasa da, küfrü gerektiren sözü hafife aldığı, ma'nâsının tehlikeli ve îmânı giderdiğine ehemmiyet vermediği için mürted olur. Küfrü gerektiren lafızlar (sözler) fetvâ kitaplarından öğrenilebilir. Fetvâ kitaplarından küfrü gerektirdiği bildirilen sözler, hakîkaten dinden çıkmayı gerektirir. Ba'zı selefsizler (yeni) ortaya çıkanlar), fetvâlarda şunlar küfrü gerektirir sözü hakîkaten küfre düşürdüğü için değil korkutmak içindir, derler. Böyle söylemek bâtıl bir sözdür. Bu husûsta doğru olan küfrü gerektiren sözlerin ve fiillerin gerçekten küfrü gerektirdiğidir."

Küfrü gerektiren sözlerden ba'zıları şunlardır: Birisine bu hasta olmaz. Bu, Allahü teâlânın (hâşâ) unuttuğu kimselerdendir, demek. Allahü teâlânın yukarıda veya aşağıda olduğunu söylemek. Bir şeyi söylediğini bildiği hâlde, eğer ben bunu söyledi isem, kâfirim demek. Gaybı bilirmisin, suâline evet bilirim diye cevap vermek. Ben çalınan eşyaları kimin çaldığını bilirim, demek. Bir sünneti hafif görmek. Eğer Allahü teâlâ bana şunu emretseydi yapmazdım demek. Haram yerken veya zinâ gibi haram bir işi yaparken Besmele çekmek. Cennete girdikten sonra Allahü teâlânın görüleceğini inkâr etmek. Büyük ve küçük günahların helâl olduğunu iddia etmek. Kendisine "Ey kâfir, ey yahudi, ey mecûsî" diyen kimseye cevap olarak buyurun emrinize hazırım demek. Günahkâr olan kimsenin tövbeyi unutup, günâhını basit görmesi, günah sebebiyle ceza verileceğine inanmayıp günahları çirkin görmemek. Zulmün, zinânın, haksız yere insan öldürmenin ve hiçbir dinde helâl olmamış olan her haramın, haram olmamasını temenni etmek. Mecûsîlere mahsûs olan nevruz gününde onlara uyarak onlarla beraber yaptıklarını yapmak. Nevruz gününde yemek, içmek için değil de sırf nevrûz gününe ehemmiyet vermek, kıymet vermek ve hürmet olsun diye, daha önce satın almadığı birşeyi satın almak. Nevruz gününde, bir yumurta ile de olsa, bu güne hürmetten dolayı müşriklere hediye vermek.

Dinsizlerin işlerini güzel görmek ittifâkla küfürdür. Hattâ âlimler buyurdular ki: "Mecûsîlerin yemek yerken konuşmamaları güzeldir" demek küfürdür.

Küfrü gerektiren bir sözün söylenmesi için telkinde bulunan kimse imansız olur. Bu telkin oyun tarzında bile olsa yine aynıdır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 192

2) El-A'lâm cild-3, sh. 64

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 358

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 378

5) Kerâkib-üs-sâire cild-3, sh. 154

6) Fevâid-ül-behiyye sh. 134

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) cild-1, sh. 34

8) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 97, 356, 727, cild-2, sh. 1515, 1661

9) Brockelmann Gal-2, sh. 310

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1019

11) Eshâb-ı Kirâm sh. 352

12) İslâm Ahlâkı sh. 209, 270, 416, 528

13) Fâideli Bilgiler sh. 48, 86

14) Kebâir ve segâir

15) Bahr-ür-râik

16) Eşbâh

İBN-İ SAYRAFÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Sadaka bin Ahmed bin Hüseyn bin Abdullah bin Muhammed bin Muhammed'dir. Lakabı Şihâbüddîn, künyesi Ebü'l-Fazl'dır. Babası, kıymetli ma'den ve eşyalar satmakla meşgûl olduğu için, İbn-i Sayrafi diye meşhûr olmuştur. 829 (m. 1426) senesinde doğdu. 905 (m. 1500) senesinde vefât etti. Annesi ona hâmile olduğu zaman, çok garîb ve ilgi çekici rü'yâlar görürdü. İbn-i Sayrafi hazretlerinin dedesi, âlim ve Kur'ân-ı kerîmi yedi kırâat üzere okuyan bir zât idi. Babası ise beldesinin zengin tüccârlarından idi. Haret-üz-Zevîle denilen yerde yerleşti ve bir mescid bina ettirip, birçok vakıflar bırakmış idi.

İbn-i Sayrafi hazretleri, Haret-üz-Zevîle denilen yerde büyüdü, dokuz yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Umde adlı eseri, Şâtıbî'nin iki eserini, tecvîdle ilgili Cezerî metnini, hadîs ve nahiv ilimlerine dâir Elfiye adlı iki eseri, Tenbîh, Cem'ul-Cevâmî', Telhîs-ül-Miftâh adlı eserleri, Hâvî'yi, Bürde ve Bânet Suâd kasidelerini ezberledi. 845 (m. 1441) senesinde evlendi. Anne ve babasıyla birlikte hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, 848 (m. 1444) senesinde memleketine döndüğü zaman, tekrar ilim tahsiline yöneldi. Kırâat ilmini; Zeynüddîn Tâhir, Nûreddîn Belbesî, Şümûs Ebû Abdülkâdir ed-Darir el-Ezherî, İbn-ül-Attâr, İbn-i Mûsâ Hanefî, Şihâbüddîn İskenderi, Tâcüddîn bin Temriyye, Alâüddîn Kalkaşendî, Zeynüddîn bin Iyâş gibi zâtlardan okudu. Aruz ilmini; Şihâbüddîn Havvâs, İbşitî ve başka âlimlerden öğrendi. Ferâiz ve hesâb ilmini; Bûtîcî, Şihâbüddîn Şermesâhî'den okudu. Astronomi, cebir, geometri, hikmet ve Arabî ilimleri; Havvâs, Kalkaşendî ve Zeynüddîn Tâhir'den öğrendi. Sarf ve hadîs ilmini İbn-i Hacer el-Askalânî'den tahsil edip, yine İbn-i Hacer el-Askalânî, Aynî, Dîrî gibi zâtlardan hadîs-i şerîf dinledi.

Zamanındaki diğer âlimlerden; fıkıh, tefsîr usûlü ve hadîs usûlü, me'ânî, bedî', mantık ve tasavvuf ilimlerini tahsil etti. Fıkıh ilmini tekrar Zeynüddîn bin Iyâş'tan okudu. Ondan Mahallî'nin usûlünü Cem'ul-Cevâmî' şerhini, Minhâc-ül-Feri şerhini okuyup, aklî ilimleri ise Kâfıyecî, Şirvânî gibi zâtlardan öğrendi.

Mekke-i mükerremede tasavvuf ilmini Abdülmu'tî Magribî'den öğrenip, Kâhire'de Ebü'l-Feth bin Ebü'l-Vefâ hazretlerine talebe olup yüksek derecelere kavuştu. Kalkaşendî, Bûtîcî. Menâvî gibi âlimlerden uzun müddet fıkıh ilmini tahsil etti. Güzel yazı yazma husûsunda gayret sarf edip, çeşitli yazı şekillerini İbn-i Hassân'dan öğrendi. Bu sırada mektepde derslere devam eden arkadaşlarından Türkçeyi öğrendi.

Âlim, fâzıl, çok zekî, güzel konuşan, sür'at-i intikâle sâhib bir zât olan İbn-i Sayrafi hazretleri, ders okutmak ve fetvâ vermek üzere icâzet alıp, fetvâ ve ders okutmakla meşgûl oldu. Taybersiyye Câmii'nde İmâm olduğu zaman hadîs dersi okuttu. Onun huzûrunda imamlar toplanıp ders okurlardı. Mekke-i mükerremede ve Kâhire'de ondan birçok faziletli ve seçilmiş kimseler ders alıp istifâde ettiler. Necmüddîn bin Fehd onun ders halkasında yetişen kimselerdendir. Bir müddet Menâvî'nin yerine Kâhire'de kadı vekîlliği yaptı. Sâlihiyye'de ikâmet edip insanlara va'z ve nasihat vermekle ve ders okutmakla meşgûl oldu. Başlangıçta

Sâlihiyyeliler tarafından ona iltifât edilmedi ve birçok sıkıntılarla karşılaştı. Bu süre içinde kendi hâlinde ilim öğretmek ve eser yazmakla meşgûl oldu. Daha sonra Seyhûniyye Medresesi'nde fıkıh ve Berkûkiyye Medresesi'nde tefsîr dersi okuttu.

İlim öğrenmek ve öğretmekten zevk alan İbn-i Sayrafî hazretleri, birçok eserler yazmıştır. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Şerh-ut-Tebrîzî fil-fıkh, 2- Şerh-ül-verekâtü fî usûl-il-fıkh, 3- Şerhu Kâfi, 4- Mukaddimetü fil-felek, 5- Kitabetü alâ dîvân-i İbn-i Fâriz, 6-Ünvân-ü me'ânî Nûhbet-ül-fiker fî usûl-il-hadîs, 7- Şerhu Nazm-ül-İrşâd fıl-fıkh-eş-Şâfiî li İbn-i Mahri.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 253

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-1, sh. 316

3) Keşf-üz-zünûn sh. 69, 1936

İBN-İ SULTAN

Târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Ömer bin Sultan'dır. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Kutbüddîn'dir. İbn-i Sultan diye meşhûr oldu. 870 (m. 1465) senesinde doğdu. 950 (m. 1543) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazı Emevî Câmii'nde kılındı. Kalkanderiyye türbesinin içerisine defnedildi.

İbn-i Sultan, Abdülberr bin Suhbe ve başka âlimlerden ilim öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Kusaiyye, Zâhiriyye medreselerinde ve Emevî Câmii'nde ders verdi. Sultan Gavri zamanında Şıhne bin Şıhne'nin yerine Mısır'da kadılık yaptı. Zâhiriyye Medresesi'nde ikâmet ederdi. Emevî Câmii'nin müderrisliğinde de bulundu.

Zamanının büyük âlimlerinden Yûnus İsevî onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Sultan büyük âlimlerden olup, devlet katında da sözü geçerli idi. Mühim mes'elelerde ona müracaat edilirdi. Sonradan gözlerini kaybetti. Ancak gözleri, görüyormuş gibi eski hâlini muhafaza ediyordu. Nûrânî yüzlü idi. Kendisine sorulan suâllere kitaplardan cevap hazırlardı. Yazdığı fetvâları, başkasınınki ile karışmaması için mührü ile mühürlerdi. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okurdu. Her Cum'a gecesi Emevî Câmii'nde toplanarak Kur'ân-ı kerîm okuyan, Allahü teâlâyı zikreden ve Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm okuyan bir topluluğa kendi mülkünden bir yer vakfetti.

İbn-i Sultan, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Kenz-üd-dekâik lin-Nesefî, 2-Risâletün fî tahrîm-il-afyon, 3-El-Berk-ül-lâmi', 4- Feth-ül-melik-ülâlem-ül-mennân, 5- Teşvîk-üs-sâcid ilâ ziyâreti eşref-il-mesâcid.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 254

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 13

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 283

4) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 1516

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 292

6) Brockelmann Sup-2, sh. 400

İBN-İ SUYÛFÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali bin "Yûsuf'dur. Lakabı Bedrüddîn'dir. Hısn'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. 925 (m. 1519) senesinde Haleb'de vefât etti. Haccac kabristanına defnedildi.

İbn-i Suyûfi, doğduğu memlekette ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi, İmâm-ı Nevevî'nin Minhâc'ını, İbn-i Mukrî'nin İrşâd'ını, Irâkî'nin iki Elfiye'sini, Kâdı Beydâvî'nin usûl ilmine dâir olan Minhâc'ını ve kelâm ilmine dâir olan Tavâli' adlı eserini, Şâtıbiyye'yi, İbn-i Hacîb'in Kâfıye'sini, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini, İzzî'yi ve Şemsiyye'yi ezberledi. Kırâat ilmini; Ebû Muhammed Süleymân bin Ebû Bekr, Ebü'l-Hasen Cebertî, Zeynüddîn Ca'fer Senhûri'den, fıkıh ilmini Şemsüddîn Cevcerî'den, usûl-i fıkıh, mantık, me'anî ve beyân ilimlerini Ali Karaderviş'den, hadîs ilmini Halebli Ebû Zer İbni Burhân'dan öğrendi. Ayrıca Molla Abdürrahmân Câmi, Takıyyüddîn İbni Fehd, Abdürrahmân İbni Halîl Ezreî, Burhânüddîn Bukâî', Şemsüddîn Selâmi'den de ilim öğrendi. Ders aldığı hocalarının çoğu, ona fetvâ ve ders vermesi husûsunda icâzet verdiler.

İnsanlar onun derslerinden çok faydalandılar. İbn-i Suyûfi, İslâmın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak husûsunda da çok gayretli idi. Uzun boylu, heybetli olup, onu gören büyük bir âlim olduğunda şüphe etmezdi.

Vefâtından sonra, oğlu onu rü'yâsında gördü. Oğluna, kabir kerpiçlerinin kaburgasının üzerine düştüğünü söyledi. Ertesi gün, oğlu, Hacı Ebû Bekr Haccac ile beraber babasının kabrine gitti. Kabri açtıklarında, bir kerpicin kaburgalarının üzerine düşmüş olduğunu gördüler. Kabirden mis gibi bir koku geliyordu. Bedeni ilk defnettikleri hâlde duruyordu.

İbn-i Hanbelî şöyle anlattı: "Kırâat âlimlerinden Muhyiddîn Abdülkâdir'in boğazında bir rahatsızlık meydana gelmişti. Bu rahatsızlık Kur'ân-ı kerîmi güzel okumasına mâni oluyordu. Bunun üzerine o, Bedrüddîn Suyûtî'nin kabrine gitti. Onu vesile ederek duâ etti. Kabirden evine döner dönmez rahatsızlığından Allahü teâlânın izni ile kurtuldu."

İbn-i Suyûfî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetûn alâ şerh-ıl-Minhâc lil-Mahalli, 2- Hâşiyetün alâ şerh-ıl-Kâfiye el-mutevassıt li Rüknüddîn Esterâbâdî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild 3, sh. 265

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 133

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-3, sh. 118

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 100

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 258

6) Kevâkib-üs-sâire sh. 178

İBN-İ TÛLÛN

Hanefî Mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed'dir. Lakabı Şemsüddîn, Künyesi Ebû Abdullah'tır. İbn-i Tûlûn diye meşhûr olmuştur. 880 (m. 1475) senesinde Dımeşk'da bulunan Sâlihiyye'de doğdu. Yine Dımeşk'da, 953 (m. 1546) senesinde vefât etti. Kâsiyun dağı eteğinde, ailesine âit türbeye defnedildi.

Dımeşk'da büyüdü. Zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil etti. Kâdı Nâsırüddîn Ebü'l-Bekâ, Hatîb Sircâcüddîn es-Sayrafi, Cemâlüddîn Yûsuf bin Abdülhâdî, Şeyh Ebü'l-Feth İskenderî, İbn-ün-Naîmî ve başkalarından ilim okudu. Amcası Cemâlüddîn bin Tûlûn ve başkalarından fıkıh ilmini öğrendi. İmâm-ı Süyûtî'den hadîs ve diğer ilimleri tahsil edip, Mısır ve Hicaz âlimlerinden

bir cemâatin huzûrunda yazılı olarak icâzet aldı. Nahiv, fıkıh ve hadîs ilimlerinde yüksek derecelere ulaşan İbn-i Tûlûn, Şeyhülislâm Ebû Ömer Medresesi'ne müderris ve Sâlihiyye'deki Selîmiyye Câmii'ne İmâm ta'yin olundu. Nahiv ve fıkıh okutup, talebe yetiştirmeye çalıştı. İnsanlar onun derslerine çok rağbet edip, istifâde ettiler. Zamanını ilim öğreterek geçiriyordu.

Şeyh Ahmed bin Şeyh Ârif-i billah Süleymân esselâh es-Sûfî nakleder ki: Babamın yanında bulunuyordum. Şeyh Şemsüddîn bin Tûlûn, ona ziyâret için geldi. Oturduğu zaman, fakirlerden bir kimse gelip, babama, rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi siyah yüzlü olarak gördüğünü anlattı ve rü'yâsının ta'birini istedi. Babam da: "Bu rü'yânı, Şeyh Şemsüddîn bin Tûlûn sana güzel ta'bir eder" dedi. Şeyh Şemsüddîn'in yanına gidip rü'yâsını anlattıktan sonra, Şeyh Şemsüddîn dedi ki: "Bu rü'yâ, gören kişinin Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnetine muhalif olduğuna ve sünnete uygun olmayan hâllerinin bulunduğuna delâlet eder. Çünkü siyahlık, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sıfatı değildir. Adam; "Böyle bir durumdan Allahü teâlâya sığınırım. Benim i'tikâdımda bu şekilde birşey yoktur" dedi. Şeyh Şemseddîn; "Muhakkak sende sünnete muhalif bir durum vardır ve tövbe etmen gerekir" dedi. Adam; "Kendimde böyle bir durum olduğunu bilmiyorum. Ancak nefsim, ba'zan beni namazdan alıkoyar ve namazı geç kılarım" dedi. Şeyh Şemseddîn; "Tamam, sünnete muhalif olan hâlin budur. Çünkü namaz dînin direğidir. Namazın terk edilmesinden daha sünnete muhalif bir iş mi vardır?" buyurdu. Bunun üzerine adam tövbe etti ve bir daha namazı terk etmemek husûsunda söz verdi.

Şeyh Şemseddîn İbni Tûlûn'dan birçok kimseler ilim öğrenip, istifâde etti. Daha o hayattayken, talebeleri ilimde yükselip, çevrelerini aydınlatıyorlardı. Şeyh Şihâbüddîn et-Tayyibî, muhaddislerin ve vâ'izlerin baştâcı olan Alâüddîn bin İmâdüddîn, Necmüddîn el-Behnesî, Hatîb-i Dımeşk gibi zâtlar bunlardandır. Şeyhülislâm İsmâil en-Nablûsî, Allâme Zeynüddîn bin Sultan, Şeyhülislâm Şemsüddîn el-Îsevî, Şeyhülislâm Şihâbüddîn el-Vefâî, Kâdı Ekmelüddîn bin Müflih gibi zâtlar da onun ilim meclisinde yetişip, insanlara Allahü teâlânın dinini anlatmakla meşgûl oldular.

Fıkıh, hadîs, nahiv, tıb, târih ve ta'bir ilimlerinde yüksek derece sahibi olan İbn-i Tûlûn, ilmiyle âmil olan bir zât idi. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle, gece-gündüz ibâdet etmekle süslemiş olan İbn-i Tûlûn'un, değişik ilimlerde birçok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinin çoğunu hocası İmâm-ı Süyûtî'nin kitaplarından toplamıştır. Şiire dâir eserleri de vardır. Bu eserlerinden başlıcaları: 1-Ta'likât: 90 cild kadar olup, çeşitli konularla ilgili yazdığı risalelerdir. 2-El-Kalâid-ül-cevheriyye fî Târih-is-Sâlihiyye, 3-El-Lü'lü-ül-manzûm fil-vukûf-i alâ mâ İştegalet minel-ulûm, 4-El-Cevâhir-ül-Mudıyye fî tıbbi es-Sâdat-is-Sûfiyye, 5-En-Nefehât-ül-Ezheriyye, 6-İ'lâm-üs-Sâilîn an Kütüb-i Seyyid-il-Mürselîn, 7-Erbe'în-i fil-hadîs, 8-İrsâl-üd-dema'ti fî beyâni sâ'at-il-icâbeti yevm-il-Cum'ati, 9-İrşâd-ül-Mürtezâ ilâ İyâdet-il-Merdâ, 10-El-Guraf-ül-aliyye fî terâcim-i müteahhır-il-Hânefiyye, 11-Enbâ-ül-ümerâ bi-Enbâ-ü-vüzerâ, 12-Kudâtü Dımeşk, 13-Müfakihet-ül-Hillân fî Havâdis-iz-zemân, 14-Şüzûr-üz-Zehebiyye, 15-Ünvân-ür-Resâil fî ma'rifet-il-Evâil, 16-El-Fülk-ül-Meşhûn fî ahvâl-i Muhammed bin Tûlûn, 17-Deful-ilbâs, 18-İfâdet-ür-Râim li Mesâil-in-Nâim, 19-Tuhfet-ül-ahbâb fî mantik-ut-tayri ved-Devâb, 20-Behcet-ül-Enâm fî-fedâil-iş-Şâm, 21-Tahzîr-ül-ibâd min-el-hulûli vel-ittihâd, 22-Tashîh-ül-Mesâbîh, 23-Et-Temettu' bü-Akrân fî terâcim-il-a'yân, 24-Ed-Dürer-ül-Gavâlî fil-ehâdîs-il-avâlî, 25-Ed-Dürer-ül-Fâhire, 26-Risâletün fî Hükm-i Îsâ (a.s.) Hine Nüzûlihî, 27-Et-Târî alâ zellet-il-kârî, 28-Gâyet-ül-isbât li telfan-il-emvât, 29-Feth-ül-Celîl fimâ verade fî makâm-il-Halîl, 30-El-Ukûd-üd-Düriyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 51

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 52, 54

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 298

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 240, 241

5) El-A'lâm cild-6, sh. 291

6) Keşf-üz-zünûn sh. 54, 64, 91, 106, 131, 352, 376, 500, 617, 686, 689, 733, 748, 854, 861, 934, 961, 1098, 1119, 1188, 1191, 1194, 1202, 1494, 1719, 1816, 1901, 1919, 1967, 1984

İBN-İ ÜMM-İ VELED

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülevvel bin Hüseyn bin Hasen bin Hâmid er-Rûmî'dir. İbn-i Ümm-i Veled künyesi ile meşhûrdur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 950 (m. 1543) senesinde vefât etti. Babası Ümm-i Veled ünvâniyle bilindiği için, İbn-i Ümm-i Veled veya Ümm-i Veled-zâde diye meşhûr olmuştur. Babasından ve Molla Hüsrev'den ilim tahsil ettikten sonra, Molla Hüsrev'in kızıyla evlendi. Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Silivri kadılığına ta'yin edildi, ömrünün sonuna yakın zamana kadar kadılık yaptı. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifi şöyle nakleder: "Babam Molla Muslihuddîn, Arabî ilimleri okuduğu zaman, Ümm-i Veled-zâde Silivri'de kadılık yapıyordu, ömrü yüz yaşına yaklaşıp, simasında ve hâllerinde ihtiyârlık zâhir oluncaya kadar kadılıkta kaldı, ömrünün sonunda dilinde kekemelik hâsıl olup konuşamaz oldu ve aklî muvâzenesini kaybetti. Bu sebepten dolayı halk içinden ayrılıp, vefâtına kadar İstanbul'daki evinde oturdu."

Âlim ve fâzıl bir zât olan İbn-i Ümm-i Veled; tefsîr, fıkıh, hadîs ve kırâat ilimlerinde tam ihtisas sahibi idi. Ömründe dünyâya meyletmeyip, kendi hâlinde yaşadı.

İlimde yüksek değeri olan Ümm-i Veled-zâde'nin Keşşâf tefsîrine yazdığı muhtasarı ve nahiv ilmine dâir Kâfiye'ye, Hubeysî'nin yazmış olduğu şerhe haşiyesi vardır. Bu eserine göz gezdiren ilim ehli, onun Arabî ilimlerdeki üstünlüğünü anlar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 67

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 493

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 344

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1481

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 258

İBRÂHİM BİN USAYFİR

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Usayfir'dir. Kâhire'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 942 (m. 1535) senesinde Kâhire'de vefât etti. Sûreyn'de, kendi dergâhının bahçesine defnedildi.

İbrâhim bin Usayfir'in kerâmetleri, daha çocukluk yaşlarında görülmeye başladı. Çoğu zaman bahçelerde, tarlalarda uyurdu. Vahşî hayvanlar ona dokunmaz, zarar vermezdi.

Beldenin vâlisi uzak bir yere sefere çıkacaktı, İbrâhim bin Usayfir'e gelip durumu arzetti. O da; "Selâmetle gidecek, selâmetle geleceksin" buyurdu. Vâli buradan ayrılıp, Muhaysin adlı bir zâta gidip, ona da durumunu söyledi O da korkutacak ba'zı şeyler söyleyip, sefere çıkmamasını tembih etti. Vâli, tekrar İbrâhim bin Usayfir'e geldi. Yine aynı cevâbı alınca, sefere çıktı. Hiçbir tehlike ile karşılaşmadan gitti ve sâlimen geri döndü.

Bir defasında Mûsâ adlı bir dostu sefere çıktı. Oradan çoluk-çocuğuna gül suyu yolladı, İbrâhim bin Usayfir, onun çocuklarına haber gönderip; "O gül suyunu saklayın. Lâzım olduğu gün gelebilir" buyurdu. Ardından Mûsâ'nın vefât haberi geldi. Onu getirdiler ve o gül suyunu kefenine serptiler.

Hare'de, İbrâhim bin Usayfir'e eziyet eden biri vardı, İbrâhim bin Usayfir, birgün onun için; "Eden bulur" buyurdu. O ân, o kişinin ayakları şişti. Yürüyemez oldu. Bu hâl içinde ölüp gitti.

İbrâhim bin Usayfir, birgün bir sakaya, "Bu suyu, şu, şu yangın yerine dök" buyurarak, sakaya suyu medresenin karşısında ba'zı yerlere döktürdü. Çok kimseler buna bir ma'nâ veremediler. Gece orada yangın çıktı. Ateş, su dökülen yerlerin ilerisine geçmedi. Evler yanmaktan kurtuldu.

İbrâhim bin Usayfir, Allahü teâlânın sevgisiyle kendinden geçerdi. Deniz üzerinde yürür, gemiye ihtiyâç hissetmezdi.

Birisi birgün elinde bir süt kabıyla ona geldi. O da onu alıp yere çaldı. Kap kırıldı ve içinden ölmüş bir yılan çıktı.

İbrâhim bin Usayfir tatlı dilli, güler yüzlü bir zât idi. Ömrü ibâdet ve Allahü teâlânın kullarına hizmetle geçti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 248

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 246

3) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 140

İBRÂHİM EFENDİ (Mevlânâ Seyyid İbrâhim)

Anadolu'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Seyyid İbrâhim bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali el-Horasânî olup, Mevlânâ Seyyid İbrâhim diye tanınır. Babası Horasan diyârının ileri gelenlerinden Sadrüddîn Muhammed isminde bir zât olup, Anadolu'ya gelerek, Amasya yakınında bulunan Yenice ismindeki köyde yerleşmiş idi. O köyde büyük bir zaviyesi olup, orada talebe okuturdu, İbrâhim Efendi bu köyde dünyâya geldi. Doğum târihi bilinmemektedir. 935 (m. 1528) senesinde vefât etti. Vefâtında yaşının doksanı geçmiş olduğu rivâyet edilmektedir.

Seyyid İbrâhim'in babası Muhammed Efendi, kerâmet sahibi, çok yüksek bir velî idi. Rivâyet edilir ki, ömrünün sonlarına doğru Seyyid Muhammed Efendi'nin gözleri zayıflayıp, görme hassası kaybolmuş idi. Birgün, o zaman daha genç yaşta bulunan oğlu Seyyid İbrâhim ile beraber otururlarken, birden oğluna hitaben; "Ey gözümün nûru evlâdım. Başını açma. Çünkü hava soğuktur. Üşürsün" dedi. O da çok hayret edip; "Babacığım, sen göremezdin, benim başımın açık olduğunu nasıl bildin?" diye merakla suâl edince, babası şöyle cevap verdi: "Evlâdım, seni görmek arzum o kadar şiddetlendi ki, gözümü açıp seni bana göstermesi için, cân-ı gönülden Allahü teâlâya duâ ettim. O da bu duâmı kabûl edip, seni bana gösterdi. Şimdi yine gözüm perdelidir, ya'nî kapalıdır. Göremiyorum."

Muhammed bin Hüseyn (r.a.), o zamanlar Amasya'da vâli olarak bulunan şehzâde İkinci Bâyezîd Hân ile çok iyi görüşüp sohbet ederler idi. Aralarında baba-oğul gibi münâsebet vardı. Bâyezîd Hân ona ismiyle değil. "Baba" diye hitâb eder, başka zamanlarda da yine bu şekilde bahsederdi. Her zaman onun duâsını isterdi.

Yine Seyyid İbrâhim'in babasına âit olan bir menkıbe şöyledir: Sadrüddîn Muhammed bin Hüseyn, birgün Şehzâde Bâyezîd Hân ile sohbet ederlerken, bir ara ona, ava çıkmak husûsunda aşırı davranmamasını, hattâ ava hiç çıkmamasını tavsiye etmişti. Bâyezîd Hân bu söze uyarak birkaç gün ava gitmedi ise de, yine birgün av için hazırlanıp, avlanma yerine gitti. Av esnasında Şehzâde'nin hizmetçileri ve maiyetindekiler, buldukları av hayvanını onun bulunduğu tarafa doğru sürerlerdi. Böylece o da, önüne gelen avı kolayca avlayıverirdi. Bu avda da, güzel bir ceylanı Şehzâde'nin bulunduğu yere sürdüler. Şehzâde tam okunu atıp ceylanı avlayacaktı ki, birden vazgeçti. Onu vurmadı. Şehzâde'nin bu hâli orada bulunanları hayrette bıraktı. Bu garîb hâlin sebebi kendisinden suâl edildiğinde, şöyle cevap verdi: "Tam ceylanı avlıyacağım sırada gördüm ki, babam (Şehzâde Bâyezîd, Muhammed bin Hüseyn'den hep "Babam" diye bahsederdi) güzel bir ceylanın sırtına binmiş bana doğru geliyor ve; "Ben seni avdan men etmemiş miydim?" diyordu. Onun bu sözü bana çok te'sîr etti. Ben o korku ile avlanmaktan vazgeçtim."

İlk tahsilini babasının huzûrunda yapan Seyyid İbrâhim, bundan sonra ilim öğrenmek maksadıyla Bursa'ya gitti. Orada; Şeyh Sinânüddîn, Hasen Samsûnî ve Hocazâde gibi meşhûr âlimlerin derslerinde ilim öğrenip yetişti. Zamanın âlimlerinden oldu.

Bir ara, Karamanlı vezîr Mehmed Paşa tarafından, oğlunun ta'lim ve terbiyesi için ta'yin olundu. Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında Sultan Bâyezîd'in oğlu Şehzâde Korkut'un hocalığına me'mûr oldu.

Merzifon, Karahisar ve diğer ba'zı şehirlerde müderrislik yaptıktan sonra, Amasya'da Sultan Bâyezîd Medresesi'ne müderris oldu. Bundan sonra da Amasya kadılığına ta'yin edildi. Sultan Bâyezid Hân'ın saltanatının son zamanlarında emekli oldu. Kardeşleri Hüseyn ve Abdâh efendiler de âlim ve veli zâtlar olup, Amasya'da Bâyezîd Medresesi'nde müderris idiler.

Yavuz Sultan Selim Hân, İstanbul'da Ebû Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin türbesinin yakınında bir ev satın alıp, Seyyid İbrâhim'e hediye etmişti. O da emekliliğinden sonra İstanbul'a gelerek bu eve yerleşti ve vefâtına kadar o evde ikâmet etti. Vefâtından evvel, kendisinden sonra bu evi, Ebû Eyyûb Medresesi müderrislerine mahsûs olmak üzere vakfetti.

Seyyid İbrâhim hazretleri, gayet uzun boylu, gür sakallı, heybetli bir zât idi. Güzel ahlâklı idi. Diğer evliyâ zâtlar gibi, o da az yemek, az uyumak ve az konuşmak kaidesine tam uygun yaşardı. Hiçbir zaman yatakta yatarak uyuduğu görülmezdi. Otururak bir miktar uyuyup, uyku ihtiyâcını giderirdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Devamlı olarak ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı, başka hiçbir şey ile alâkadar olmamayı tercih etti. Bu sebepten hiç evlenmedi.

Rivâyet edilir ki: Seyyid İbrâhim'in babası, talebelerinin ve yakınlarının da ısrarları ile, oğlu Seyyid İbrâhim'i sâlihlerden bir zâtın kızı ile evlendirmek istedi. O ise evlenmemek niyetinde idi. Fakat babasının bu husûstaki ısrarının pek fazla olması sebebiyle, sırf onun yüksek hatırı için bu işe râzı oldu. Tam bu sırada hiç beklenmedik birşey oldu ve Seyyid İbrâhim'in babası, evlendirme işinden vazgeçtiğini bildirip, bu işten el çekti. Sebebi bilinemiyen bu ani karar değişikliğine, Seyyid İbrâhim çok sevindi. Çünkü o, evlenmeyi zâten istemiyordu ve istemiye istemiye kabûl etmiş idi. Aradan bir zaman geçtikten sonra, yakınları Seyyid İbrâhim'in babasına suâl edip, bu husûsta çok ısrarlı olduğu hâlde, birden değişip ve aniden karar verip vazgeçmesinin hikmetini sordular. O da şöyle cevap verdi: "Rü'yâmda Resûlullah efendimiz

(s.a.v.) bana hitâb edip; "Hak celle ve alâ hazretleri sana Seyyid İbrâhim gibi bir evlât vermiş iken, bununla kanâat etmeyip, onun evlâdını dahi görmeyi mi istersin?" buyurdular. Efendimizin (s.a.v.) bu ikâzından, evlenmesi husûsunda oğluma daha fazla ısrarda bulunmamamı işâret buyurduklarını anlayıp, bu işten derhâl vazgeçtim."

Seyyid İbrâhim, bu hâdiseden sonra insanlarla münâsebetten yüz çevirip, gösterişten, bozuk niyetten uzak bir şekilde, hâlis bir kalb ile Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmeye başladı. Hâl ve gidişatında; salâh, doğruluk, iffet ve takvâ üzere ve dînimizin emirlerine tam uymakta son derecede titiz olup, zühd ve vera' sahibi pek yüksek bir zât idi.

Hem anne, hem de baba tarafından asâlet sahibi temiz ailelere mensûb, çok edebli, aklı ve zekâsı fevkalâde olan bir kimse idi. Dünyâya düşkün olmaması o derecede idi ki, onun yanında altın ile saksı parçası bir idi. Dünyalık şeylerden eline geçenlerin, kendisine zarurî lâzım olan kadarlık kısmını bırakıp, fazlasını ihtiyâç sahiplerine verirdi. Bir ân Allahü teâlâdan gâfil olmazdı. Hizmetçileri dâhil, hiçbir zaman hiçbir kimseye şu işi şöyle yap diye emr etmez, zarurî lâzım olursa, yine emretmeyip imâ yoluyla bildirirdi. Meselâ su kabını boş görse, hizmetçisine bunu doldur demez; "Bunu yapan kimse su koymak için yapmıştır" derdi.

İlim sahibi olanlara ve bu ilimleri ile yalnız Allah rızâsı için çok ibâdet edenlere mahsûs nûrlar, Seyyid İbrâhim'in yüzünde gün ışığı misâli parlardı, insanlarla konuşmasında ender rastlanan bir husûsiyete sahip idi. Sözde ve fiilde, büyükler ile küçükleri bir tutar, küçükleri de büyükler gibi vekarla, ağırbaşlılıkla karşılardı. Bu da tevâzu'nun çokluğundan idi. Beş vakit namazı câmide cemâatle kılar, akşam ile yatsı arası mescidde bulunup, ibâdet ile meşgûl olurdu.

İnsanın anlatmaktan âciz kaldığı güzel sıfatları ve faziletleri yanında, hüsn-i hatta (güzel yazı yazmakta) da mehâret ve ihtisas sahibi idi. Birçok mu'teber eseri, kendi hattı (yazısı) ile yeniden yazmıştır.

Ömrünün sonlarına doğru gözlerinin görme hassası gidip, iki gözü birden a'mâ olmuş idi. Bir ilâç yapılıp, Allahü teâlânın izni ile bir gözü açıldı, ömrünün sonuna kadar, o bir tek gözü ile yetindi. Hiçbir zaman dünyâya rağbet gözüyle bakmadı.

Osmanlı âlimlerinden Taşköprüzâde diye tanınan Ahmed bin Mustafa, Şakâyık-ı Nu'mâniyye isimli meşhûr eserinde, Seyyid İbrâhim'i anlatırken buyuruyor ki: "Ölüm hastalığında Seyyid İbrâhim'i ziyârete gittim. Vefâtı yaklaşmış idi. Geldiğimi anlayınca gözünü açıp; "Hak teâlâ hazretleri çok kerîm ve latîfdir. O'nun, ta'rîf ve tavsifin çok üstünde, hadsiz ve hesapsız olan lütuf ve keremi bana müşâhede olundu" buyurdu. Bundan sonra yine kendinden geçip gözlerini kapadı. Hep, Allahü teâlânın yüce ismini tekrarlıyordu. Ben biraz sonra, kendisine duâ ederek yanından ayrıldım. O gece vefât ettiğini öğrendim. Cenâzesi, Ebû Eyyûb-i Ensârî (r.a.) hazretlerinin câmiine yakın bir yerde defn olundu."

Rivâyet edilir ki, zamanında bulunan haddîni bilmez bir kimse, Seyyid İbrâhim'e dil uzatıp gıybetini yapar, hakkında uygun olmayan şeyler söylerdi. Bu kimsenin yaptıkları, söyledikleri, defalarca Seyyid İbrâhim'e haber verildiği hâlde, o bir cevap vermeyip hep sükût eder ve sabrederdi. Yine bir gün o kimsenin, haddi aşarak ve daha da ileri giderek söylediklerini kendisine haber verdiler. Önceki söyledikleri yara olarak kalbinde durduğu ve hiçbir şey söylemeyip hep sabrettiği hâlde, bu defa çok üzülüp gayrete gelerek; "Acaba şu anda lisânı (dili) döner, hareket eder mi ki?" dedi. Mübârek gönlü çok incinip, o kimseye; "Dili kurusun" diye bedduâ etti. O gece, o kimsenin dili tutuldu ve ölünceye kadar hiç konuşamadı. O kimsenin bu

acıklı hâlini görenler, Allahü teâlânın velî kullarına dil uzatmanın, karşı gelmenin ve edebsizce sözler söylemenin ne kadar tehlikeli olduğunu ve ne ağır belâ ve musibetlere uğranacağını anladılar.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 343

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 319

3) Şezerât-ül-zeheb cild-8, sh. 206

4) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 92

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 531

6) Amasya Târihi cild-3, sh. 225

İBRÂHİM GÜLŞENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim bin Şehâbeddîn bin Aydoğmuş bin Gündoğmuş bin Oğuz Atâ'dır. Lakabı Gülşenî olup, 830 (m. 1426)'da Azerbaycan'da doğdu, iyi bir tahsil gören İbrâhim Gülşenî, Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'nin halîfelerinden Ömer Rûşenî'den feyz aldı. Şah İsmâil'in işkenceleri zamanında Mısır'a gitti. "Ma'nevî" adındaki kırkbin beyitlik mesnevîyi yazdı. Halvetî tarikatinin Gülşenî kolunun kurucusudur. 940 (m. 1534) senesinde Mısır'da vefât etti.

Babası Emîr Muhammed, asil bir Türk âilesindendir. Emîr Muhammed vefât ettiğinde İbrâhim'in yaşı küçüktü. Çocuk yaşta yetim kalan İbrâhim, amcası Seyyid Ali tarafından terbiye edilmeğe ve ilim öğretilmeye başlandı. Çok zekî ve kabiliyetli olan İbrâhim, kısa zamanda akranları arasında en ileri oldu. Tefsîr, hadîs ve fıkıh ilminde âlim oldu. Bilgisini daha da arttırmak için, o zamanın ilim, irfan merkezi olan Semerkand'a gitmek üzere yola çıktı. Yorucu yolculuklardan sonra Tebrîz'e geldi. Sultan Uzun Hasen'in Kâdı'l-kudâtı Mevlânâ Hasen ile sohbet etti. Mevlânâ Hasen, İbrâhim'in (r.a.) âlim ve faziletli bir kimse olduğunu anlayınca, ona çok hürmet göstererek, "Tebrîz'de kalırsanız, size maddî-ma'nevî hertürlü kolaylığı sağlar, hizmetinizi görmekle şerefleniriz" dedi. İbrâhim Gülşenî de kabûl edince, durumu Sultan Uzun Hasen'e bildirdi. Sultan ona, dîvân-ı hümâyûnunda nişancılık vazîfesi verdi. Böylece devlet hizmeti görmeye başladı. Fakat İbrâhim'in niyeti ve yaratılışı bu işe uygun değildi. Bu işe bir türlü ısınamadı. Haramlardan kaçmak, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terketmek bu işte olamıyordu. Nitekim arzusuna uygun yaşayabilmek için, Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin halîfesi Dede Ömer Rûşenî'nin hizmetine girerek, talebesi oldu. Onun her emrini yerine getirmek için canla başla çalıştı. Nefsini terbiye etmek için çok uğraştı. Nefsinin isteklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak nefsine muhalefet etti. Onun bu gayreti sebebiyle, cenâb-ı Hak pekçok ihsânlarda bulundu. Kalb gözü açıldı. Kısa zamanda Ömer Ruşenî hazretlerinden icâzet (diploma) almakla şereflendi.

Hocası, Dede Ömer Rûşenî'nin kendisine Gülşenî diye hitâb etmesi üzerine, lakabı Gülşenî olarak kaldı, İbrâhim hazretleri, Gülşenî diye etrâfta tanınır oldu. Böylece, İbrâhim Gülşenî, hocasının emri üzerine tam olarak yetişmiş, kâmil ve taliblere feyz verecek bir hâlde, Tebrîz'deki medresede ders vermeğe başladı.

İbrâhim Gülşenî'nin Allahü teâlânın emirlerini yapmakta ve yasaklarından kaçınmaktaki gayreti pek ziyâde idi. Dünyâya zerre kadar meyletmez, şüpheli korkusu ile mübahların dahî

fazlasını terkederdi. Allahü teâlâya olan korkusundan günlerce yemek yemek aklına gelmezdi. Eline geçen malları fakirlere dağıtır, kendisi kimseden birşey kabûl etmezdi.

İnsanlara öyle tatlı, hoş, yumuşak davranırdı ki, dost-düşman herkes onu takdîr ederdi. Müslümanlar onun huzûruna geldikleri gibi, kâfirler bile İbrâhim Gülşenî'nin alçak gönüllülüğünü görüp seve seve müslüman olurlardı. Sultan, İbrâhim Gülşenî'yi sever, hürmet ederdi. Sultan bir gece acâib bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında iri yarı siyah bir kimse, kendisini öldürmek kastıyla, elinde kılınç saldırdı. Sultan öldürülme korkusunda iken, İbrâhim Gülşenî hazretleri talebeleriyle geldi. Talebelerinin her birinin eline altın kılınç verdi. İbrâhim Gülşenî'nin talebeleri, o siyah kimseye kılınçlarını vurup, parça parça ettiler. Sultan ertesi gün İbrâhim Gülşenî'yi sarayına da'vet etti. Hürmet ve saygı gösterdi, izzet ve ikramda bulundu. Sultan daha rü'yâsını anlatmağa fırsat bulamadan, İbrâhim Gülşenî (k.s.) rü'yânın ta'birini söyledi. "Sadaka belâyı giderir, ömrü uzatır" buyurdu. Bu hâli gören Sultân'ın, İbrâhim Gülşenî'ye olan i'timâd ve bağlılığı arttı.

Birgün Şehzâdelerden biri, düşman olduğu birisinin zarar görmesini istedi. Bu maksad ile İbrâhim Gülşenî'ye gelip, o kimsenin zarar görmesi için bir yazı yazmasını istedi. İbrâhim Gülşenî de; "İşi Hak teâlâya havale etmek iyidir. Kin tutarak, öfkelenerek bir müslümana zarar vermeğe kalkmak, hattâ uğradığı bir zarara sevinmek caiz değildir" buyurdu. İbrâhim Gülşenî'den bu yazıyı alamayacağını anlayan şehzâde atına bindi, başka birinden böyle bir yazı almak kasdıyla yola çıktı. Yolda at şahlanarak, iki ayağı üzerine doğruldu. Şehzâde, atın arkasına düştü ve kendinden geçip bayıldı. Görenler yetişip, bu haliyle evine getirdiler. Şehzâde ayılıp kendine gelince: "İbrâhim Gülşenî'ye gidin, ben tövbe ettim, pişman oldum. Beni affetsin" diye haber gönderdi, iyi olup ayağa kalkınca, hemen İbrâhim Gülşenî'nin yanına gitti. Huzûrlarında tekrar tövbe etti. Sâdık talebelerinden oldu.

İbrâhim Gülşenî, Tebrîz'de va'z ve nasihat ediyordu. Yabancı biri gelip, İbrâhim Gülşenî'ye; "Senin akraban, kadı ile işbirliği yaparak bana zulmetti. Yüzelli altınımı aldı" dedi. İbrâhim Gülşenî va'z ve nasihati bıraktı. Mes'eleyi araştırdı ve şikâyetçinin haklı olduğunu anladı. Şemseddîn adındaki kadıyı huzûruna çağırttı. Kâdıya; "Niçin haksız yere hükmettin?" diye sordu. Kâdı da; "Sizin yeğeniniz olduğu için, hatırınıza riâyet ederek böyle karar verdim" dedi. İbrâhim Gülşenî; "Haksız yere karar verdiğin için bu hâlini her yere muhakkak duyurmak lâzımdır" dedi.

Kâdı Şemseddîn özür diledi. Pişman olduğunu, tövbe ettiğini bildirdi. Çevrede bulunan kadılar da araya girip, güçlükle Kâdı Şemseddîn'i bu zor durumdan kurtardılar, İbrâhim Gülşenî hazretleri, altınları yeğeninden alarak sahibine geri verdi.

İbrâhim Gülşenî, birgün talebeleriyle sohbet ediyordu. Bir ara talebeler; "Efendim! Allahü teâlânın ihsânı ile kabirdeki ölülerin azâbda veya ni'met içinde oldukları bilinebilir mi? Duâ ederek azâbda olanın azâbı kaldırılır mı?" diye sordular, İbrâhim Gülşenî de: "Allahü teâlânın sevdiklerinden biri bir kabre uğradığında, kabirdekinin azap içinde olduğunu gördü. Aradan bir müddet geçtikten sonra, tekrar o kabrin yanına uğradı. Kabre teveccüh ettiğinde, azâbın kaldırılmış olduğunu gördü. Hayret ederek düşünceye daldı. O sırada kendisine bir hitâb geldi. Deniyordu ki: "Bu kabirde yatan kimsenin küçük bir çocuğu vardı. Annesi o çocuğu ilim öğrenmeye gönderdi. Çocuk Besmele'yi öğrenince, Besmele'nin hürmetine babasının azâbı kaldırıldı."

Yine bunun gibi şâhid olduğum bir hâdise de şöyledir: Kâdı Îsâ'nın hocası Fahreddîn vefât etmişti. Kâdı Îsâ, hocasının kabrine teveccüh ettiğinde, onun azâbda olduğunu anladı ve gelip

bana durumu söyledi. Kâdı Îsâ'ya dedim ki: "Hocanın sende hakkı var. Hocan için sadaka ver, Kur'ân-ı kerîm okut ve rûhuna hediye eyle." Kâdı Îsâ denilenleri yaptı. Fukaraya yemek yedirdi. Sevâbını hocasının rûhuna hediye etti. O gece Kâdı Îsâ rü'yâsında hocasını gördü. Azap melekleri gelmişler, ona azap yapmak istiyorlardı. Tam o anda bir nûr onu kapladı. Bu nûru gören melekler, azâbdan kurtulduğunu anlayıp oradan ayrıldılar. Ertesi günü rü'yâsını bize ta'bir ettirmek için geldi. Biz de; "Okuduğun Kur'ân-ı kerîm ve yaptığın hayır-hasenât ona nûr oldu ve azâbdan kurtardı. Çünkü Kur'ân-ı kerîm nûrdur" dedik.

Sultan Hasen, oğlu Halîl'i iyi bir idâreci olabilmesi için Fâris vilâyetine ta'yin etti. Halîl, gittiği vilâyette halka zulüm etmeye başladı. Zulmünden bıkan halk, durumu Sultan Hasen'e anlattılar. Sultan, bu duruma çok üzülüp, İbrâhim Gülşenî ile Kâdı Hasen'i huzûruna istedi. Dedi ki: "Oğlum Halîl zulme başlamış. Yazdıracağım emri ona götürüp, insanların içinde korkmadan okuyun." Sultan Hasen'in hanımı, durumu acele oğluna bildirdi Halîl haberi alınca, yollara adamlarını koyup; "Gelenleri yakalayıp derhâl huzûruma getirin" diye emir verdi. Sultan Hasen'den fermanı alan İbrâhim Gülşenî ile Kâdı Hasen yola çıktılar. O vilâyete yaklaştıklarında, Halîl'in adamları onları yakaladı ve vâlinin huzûruna çıkardılar. Halîl, İbrâhim Gülşenî'ye hürmet eder görünmeye çalıştı. Herkesin bulunduğu bir sırada İbrâhim Gülşenî'ye: "Efendim! Tebrîz'den çıkalı kaç gün oldu?" diye sordu. O da; "Onyedi gün oldu" deyince, Halîl alay ederek; "Efendim! Tebrîz'den buraya bir ayda ancak gelinir. Hele bu kış mevsiminde yollar buzlu ve karlıdır. Daha uzun zamanda gelmek gerekmez mi?" deyip, inanmadı, İbrâhim Gülşenî hazretleri; "Biz ömrümüzde hiç yalan söylemedik. Yalan söyleyeni de sevmeyiz. Fakat şunu iyi biliniz ki, Allahü teâlânın sevdiği kulların himmeti dağları eritir. Bizim bir aylık yolu onyedi günde gelmemiz şaşılacak şey değildir ki... İnanmıyorsanız işte mektûp. Bugünkü târihe, bir de mektûpdaki târihe bakınız" buyurdu. Bu ağır sözlerden bir an duraklayan Halîl, mektûbu aldı ve yanındaki dîvân beyine verdi. Târihi okudular. Tam onyedi gün olduğunu gördüler. Mahcûb olan Halîl; "Efendim! Bu, sizin kerâmetinizden başka birşey değildir" dedi. İbrâhim Gülşenî de; "Madem ki evliyânın tasarruf etme gücüne inanıyorsunuz, öyle ise babanıza karşı gelmemelisiniz. Eğer bozuk niyetinizi düzeltmezseniz, sizi bu gece cezalandırırız" dedi. O sırada Vâli Halîl; "Yarın İbrâhim Gülşenî'yi öldürteyim" diye düşünüyordu. O gece rü'yâsında, İbrâhim Gülşenî'nin kendi boğazını sıkarak; "Bre zâlim! Yaptığın zulümler yetmezmi ki, cenâb-ı Hakkın hâlis kullarına da kötülük düşünürsün?" dedi. Halîl boğulacak gibi oldu. Yattığı yerde ellerini kaldırarak tövbe etti. Uyandığında ter içinde kalmış, çok korkmuştu. Yatağından kalkıp düşünmeye başladı, İbrâhim Gülşenî, o gece Kadıasker Alâyi'nin evinde misâfir idi. Gece yarısı olduğunda, ev sahibini uyandırdı ve; "Haydi Vâli Halîl'in konağına gidelim" buyurdu. Gece yarısı Halîl'in konağına girdiler. Yattığı yerin kapısına gelince, yüksek sesle; "Ey Halîl! Tövbe ettin mi, yoksa hâlâ beni öldürme fikrinde misin?" dedi. Vâli Halîl, ağlıyarak kapıdan çıktı ve İbrâhim Gülşenî'ye; "Efendim! Yaptıklarıma pişman oldum. Tövbe ettim. Yalvarıyorum bana duâ buyurunuz. Bundan sonra hiç kimseye zulüm etmiyeceğim" dedi.

Sultan Hasen'in devlet adamlarından ikisi, İbrâhim Gülşenî'yi (r.a) ziyârete geldiler. Gelenler daha hiçbir şey söylemeden, birisine; "Senin bu gece niyet ettiğin şey makbûldür. Fakat buradaki malından değil, köyden gelecek olandan ver. Kendi yerine gönderdiğin vekîlin sâlih bir kimsedir. İnşâallah senin için hac eder. Yalnız ücretini bol ver" dedi. Diğerine de; "Niçin sabah gusl edip tövbe etmedin? Burada oturma. Git, çabuk gusl abdesti alarak buraya gel" buyurdu. Meğer, o iki kimsenin birisi yerine hacca vekîl gönderecekmiş. Düşündüğü bir kimsenin bu işi yapıp yapamayacağı hakkında tereddüt ediyordu. Vereceği paranın helâlden olup

olmadığında da şüphesi vardı, İbrâhim Gülşenî hazretlerinden bu kerâmetleri görünce, hemen Sultan Hasen'e gitti. Olanları anlattı. Sultan Hasen, İbrâhim Gülşenî'nin büyüklüğünü daha iyi anladı ve onu memnun etmek için Kâdı Hasen'i çağırdı. "Git, İbrâhim Gülşenî'yi ziyâret et. Bizden selâm söyle. Bizi duâdan eksik etmesin" diyerek pekçok hediyeler gönderdi Kâdı Hasen, İbrâhim Gülşenî'nin huzûruna gidip, selâmı söyledi ve hediyeleri arz eyledi. Selâmı alan İbrâhim Gülşenî, hediyeleri kabûl etmedi. Kâdı hediyeyi mutlaka vermek için zorlayıp duruyordu ki, İbrâhim Gülşenî; "Kâdı Efendi! Bana hediyeyi vermek için uğraşıp duracağına, acele ile evine git, kitapların yanıyor!" buyurdu. Kâdı sür'atle evine gitti. Baktı ki, mangaldan ateş sıçramış, kütüphânesindeki kitaplar yanmağa başlamış. Eğer yetişmese, kitaplarının hepsi ve evi yanacakmış. İbrâhim Gülşenî'nin bu kerâmetini de görünce, ona olan yakınlığı ve bağlılığı bir kat daha arttı. Gusl için gönderdiği kimse abdest alıp geldi. İbrâhim Gülşenî ona tövbe ettirdi. Tövbeden sonra o kimse evliyâlık hâllerine kavuştu.

İbrâhim Gülşenî, birgün uyurken aniden uyandı; "Bana bir haşere iğnesini sokmak istedi. Araştıralım bakalım" dedi. Orada bulunanlar araştırırken, bir akrebin İbrâhim Gülşenî'nin üzerine doğru geldiğini gördüler. Hemen öldürdüler.

O sıralarda Erdebil hânedanına mensûp Safevî Eshâb-ı Kirâm düşmanları, Tebrîz'deki Ehl-i sünnet müslümanları ortadan kaldırmak ve İbrâhim Gülşenî'ye zulmetmek için harekete geçtiler. Ateşe tapan mecûsîler ile birleşerek, Tebrîz'i işgal ettiler. Her tarafı yakıp yıktılar. Önlerine gelen genç, yaşlı, kadın, erkek demeden herkesi öldürmeğe başladılar, İbrâhim Gülşenî hazretleri bu fitneden kurtulmak için oradan hicret etmeğe karar verdi. Fakat hazırlanacak vakit bulamadan yakalandılar, İbrâhim Gülşenî; "Cenâb-ı Hak, İbrâhim aleyhisselâmı, Nemrûd'un ateşinden nasıl kurtardı ise, inşâallah bizi de öyle kurtarır" diyerek, Allahü teâlâya tevekkül eyledi. Tebrîz'i işgal eden komutan, kimsenin kaçmaması için çeşitli tedbirler alıp, her mahalle başına karakol kurdu. Sıkı tedbirler aldı. İbrâhim Gülşenî'yi de idâm etmek üzere alıp götürdüler ve başına bir nöbetçi koydular. Allahü teâlânın bir ihsânı olarak, onu bekleyen nöbetçi, İbrâhim Gülşenî'nin talebelerinden birinin yakını idi. İbrâhim Gülşenî'yi simâen tanımazdı, fakat ismini duymuştu. Ona karşı kalbinde büyük bir muhabbet vardı.. Karşısında duran elleri bağlı nûr yüzlü zâta sordu: "Siz kimsiniz?" O da; "İbrâhim Gülşenî'yim!" buyurunca, nöbetçi asker şaşırdı. Derhâl hürmet eden bir hâle girerek, ondan özür dilemeğe, kusurlarının affedilmesi için yalvarmağa başladı. "Size nasıl yardım edebilirim?" diye sordu, İbrâhim Gülşenî de; "Bağlarımı çözünüz" buyurunca, asker denileni yaptı. Kaçırma yollarını araştırdı ve başardı, İbrâhim Gülşenî oğluyla kaçarken, eşkiyalar önünü kesti. Onlara sordu: "Kimi arıyorsunuz?" Onlar da; "İbrâhim Gülşenî'yi kaçırdık onu arıyoruz" diye cevap verdiler. Onlara; "Ben de İbrâhim Gülşenî'yi arıyorum. Bulursanız bana haber verin!" deyince, eşkiya reîsi; "Aradığımız bunlar değilmiş" diyerek oradan ayrıldılar. Oğlu Ahmed Hayâlî ile Diyarbakır'a hicret eden İbrâhim Gülşenî'ye, şehrin "hâkimi, Âmir Bey ile kardeşi Kayıtmaz Bey son derece hürmet gösterdiler. İzzet ve ikramlarda bulundular. Fakat orada fazla kalmayıp, yollarına devam ederek Mısır'a gittiler.

İbrâhim Gülşenî'nin hocası Ömer Rûşenî hazretlerinin talebelerinden Tîmûrtaş ile Şahin efendiler de daha önce Mısır'a gelip yerleşmişlerdi. Mısır halkı onlara değer veriyor, saygı ve hürmette kusur etmiyorlardı, İbrâhim Gülşenî'nin Mısır'a gelmesini halk büyük bir sevinçle karşıladı. Kâdı'l-kudât Abdülberr bin Şahna, Tîmûrtaş ve Şahin efendilerin ricası üzerine Kubbet-ül-Mustafâ denilen yerde yerleşti. İnsanlara nasihate, ibâdetleri yapmanın, haramlardan kaçmanın faziletini anlatmağa başladı. Kısa zamanda Sultan Gavrî başta olmak üzere herkes onu çok sevdi. Onun kalblere şifâ olan sözlerini hep dinlemek, hiç kaçırmamak için huzûrunda

bulunmağa gayret ettiler. Gelenlerin çok olması üzerine, hükümdâr ona, Müeyyediye'de bir medrese yaptırdı, İbrâhim Gülşenî oraya giderek, insanlara Ehl-i sünnet i'tikâdını ve Gülşenîye yolunu anlatmaya başladı.

Sultan Selim Hân Mısır'ı zaptettiğinde, İbrâhim Gülşenî hazretleri onu; "Azîzim, hayr-ı mukaddem ömrünün vârı safa geldin. Keremler eyledin gönlüniün sultânı safa geldin" diyerek karşıladı. Sultan Selim Hân, Ehl-i sünnet âlimi olan İbrâhim Gülşenî'ye çok saygı ve hürmet gösterdi. Pekçok yeniçeri ve sihâpiler sohbetiyle şereflendi. Onun duâsını alarak, feyz ve bereketlerinden istifâde etmeye çalıştılar.

Mısır'da İbrâhim Gülşenî hazretlerinin talebeleri ve sevenleri çoğaldı. Nâmı, zamanın sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân'a erişti. Sultan Süleymân Hân, onu İstanbul'a da'vet eyledi. İstanbul'a gelen İbrâhim Gülşenî hazretlerine çok hürmet gösterdi, ikramlarda bulundu. O sıralarda İbrâhim Gülşenî yüzdört yaşlarında idi. Gözlerinde bir rahatsızlık hissediyordu. Görmesi çok zayıflamıştı. Durumu Pâdişâh'a arz eyledi. Sultan da Kahhâlbaşı'na (Sürmeci başına) emrederek, gerekli ihtimâmı göstermesini emretti. Kahhâlbaşı da bütün gayretini sarfederek, Allahü teâlânın izniyle kısa zamanda yeniden gözlerinin açılmasına sebep oldu. İbrâhim Gülşenî sıhhate kavuşunca, Çıkrıkçılar başındaki Atîk İbrâhim Paşa Câmii'nde halka va'z ve nasihat etmeye başladı. Kısa zamanda İstanbulluların gönlünde taht kuran İbrâhim Gülşenî'ye, devlet erkânından ve halktan pekçok kimse talebe olmakla şereflendi. Pâdişâh, şeyhülislâm, âlimler ve evliyâ, onun ilimdeki üstünlüğünü çok takdîr ettiler. Bir müddet İstanbul'da kalan İbrâhim Gülşenî hazretleri, Pâdişâh'tan izin alarak tekrar Mısır'a döndü.

İbrâhim Gülşenî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin mesnevîsi tipinde, ona eş olarak, kırk gün içinde kırkbin beyitlik Farsça bir mesnevî yazdı ki, "Ma'nevî" ismini verdiği bu kitabı çok kıymetlidir.

İbrâhim Gülşenî'nin geleceğini ve onun çok büyük bir âlim ve velî olacağını, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri ikiyüzelli sene önce, Allahü teâlânın izniyle kerâmet olarak bildirmiştir. **Beyt:**

"Gülşenî dervişi güldür, goncalardır Mevlevî,
Bülbülü şeydâ okur ki, Mesnevî ki Ma'nevî."

İbrâhim Gülşenî, 940 (m. 1534) senesi Şevval ayının dokuzuncu gününde, Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Yerine oğlu Ahmed Hayâli geçerek, Gülşenî yolunu devam ettirmeğe çalıştı.

İbrâhim Gülşenî vefât ettiği gün, Münteci Muhammed Efendi'nin evinin önündeki bir servi ağacı yere devrildi. Muhammed Efendi; "Bu hayra alâmet değil" deyip, duâ almak niyetiyle İbrâhim Gülşenî'nin evine doğru gitti. Eve vardığı zaman, vefât ettiğini öğrendi. Evinin önünde bir servi ağacının devrildiğini, Gülşenî'nin oğlu Ahmed'e anlattı. Orada bulunanlar hayret ettiler. Çünkü, yakınları tabut yapmak için her tarafa servi ağacı aramağa çıkmışlardı. Orada bulunanlar "Biz servi ağacı bulmağa etrâfa adam göndermiştik. Meğer sizin servinizin düşmesi İbrâhim Gülşenî hazretlerinin tabutu içinmiş" dediler. Bana teselli geldi. O serviden tahta biçtirerek, tabut yaptırıp getirdim. Onunla defn ettiler. Yıkarken etrâfa öyle güzel bir koku yayıldı ki, misk gibi... Bu kokuyu, orada bulunan herkes hissetti. "Bu, Cennet kokusudur" dediler.

İbrâhim Gülşenî'nin oğlu Ahmed Hayalî, babasından otuzyedi sene sonra vefât etti. İbrâhim Gülşenî'nin türbesine defnedildi. Kabri kazılırken etrâfa öyle güzel bir koku yayıldı ki,

orada hazır olanlar bu kokunun Cennet kokusu olduğunu ve İbrâhim Gülşenî'nin kabrinden geldiğini anladılar. Sandukayı kaldırıp, toprağı kazmaya başladılar. Aşağı inildikçe koku arttı. Kokunun İbrâhim Gülşenî'nin mübârek kabrinden geldiği aşikâr oldu. Kabre inen şöyle anlattı: "Merak ederek İbrâhim Gülşenî'nin kabrini açtım. Aradan otuzyedi sene geçmesine rağmen, kefeninde leke bile yoktu. Mübârek başına doğru bakarak hürmetle selâm verdim. Kabirden şöyle cevap verdi: "Aleyke selâmullah yâ İbni!" Tahammül edemeyip, elimde olmayarak diz çöktüm. Yanımda Şeyh Ali'nin lalası vardı. O, korkudan yukarı çıktı. Ben Ahmed Hayâlî'nin cesedini kabre koydum. Üzerimdeki bütün yorgunluk ve korku gitti."

İbrâhim Gülşenî hazretlerinin "Ma'nevî" isimli mesnevîsinden ayrı olarak, Arabî, Fârisî ve Türkçe dîvânları da vardır. "Ma'nevî'nin bir kısmını, talebelerinden Muhammed Fenâî Efendi Türkçeye tercüme etmiştir.

İbrâhim Gülşenî hazretlerinin yazdığı bir kaside şöyledir:

Aşk ile den hâlimi, n'olasıdır akıbet,
Nem var ise çün ânın, olasıdır akıbet.

Aşk ile, mecnûnluğum, vâlih-ü-meftûnluğum,
Faş oluben hâs-ü-âm, bilesidir akıbet

Aşk alıberî aklımı, unutturup naklimi,
Deli gibi dağlara, salasıdır akıbet.

Aşk ile şeydâlığım, ağlar iken güldüğüm,
Yâd-ü-biliş görüben, gülesidir akıbet.

Aşka olup mübtelâ, bir deme yüzbin belâ,
Başıma ondan kaza, gelesidir akıbet.

Dilin ile varlığın, sal yerine yokluğ al,
Almaz isen bîmakaal, alasıdır akıbet.

Aşk İzini izleyen, doğru yolun gözleyen,
Rûşenî'den Gülşenî, bulasıdır akıbet.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 26

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 67

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-1, sh. 580

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

5) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 43

6) Menâkıb-i İbrâhim Gülşenî

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 106

İDRÎS-İ BİTLİSÎ

Osmanlı âlimlerinden ve devlet adamlarından. Babası Hüsâmeddîn Ali Bitlisi, Ahmed-i Yesevî hazretlerinin yoluna mensûp mübârek bir zât veya Dede Ömer Rüşeni hazretlerinin talebelerinden bir şeyh idi. Uzun zaman Akkoyunlu Sultânı Uzun Hasen'in dîvânında nişancılık yapmıştı. Oğlu İdrîs-i Bitlisi de, 896 (m. 1490) senesine kadar Akkoyunlu hükümdârı Uzun Hasen oğlu Ya'kûb Bey'in dîvân hizmetinde çalıştı. Osmanlı Sultânı İkinci Bâyezîd Hân'ın bir zaferi münâsebeti ile gönderdiği fetihnameye, sultânı adına cevap yazan İdrîs-i Bitlisi, İstanbul'a da'vet edildi.

Bu arada, Şah İsmâil'in ortaya çıkıp fitne çıkarmasına târih düşürdü. "Mezheb-i nâ-hak" (Bâtıl mezheb) dedi. Şah İsmâil bunu duydu. Kıvrak zekâsı ile Şah İsmâil'e çok güzel cevap verip, zulmünden kurtuldu. Hizmetine girmesi için yaptığı teklifi reddetti. Osmanlı ülkesine gitti. Sultan Bâyezîd Hân, ona mühim vazîfeler verdi. Arab ve Acem kadıaskerliğine ta'yin etti.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Osmanlı ülkesine gelip yerleşen İdrîs-i Bitlisî'ye pek fazla iltifât etmiş, çok yüksek maaş tahsis etmiş ve ondan bir "Târih-i Âl-i Osman" yazmasını istemişti. O da bu emre uyarak, ilk sekiz Osmanlı pâdişâhı hakkında, Farsça ve manzûm olarak 80.000 (seksenbin) beyitlik "Heşt-behişt" adında manzûm bir eser te'lîf etti. Bu eser, daha sonra Türkçe nesre tercüme edildi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın hizmetinde de bulunan İdrîs-i Bitlisi, Sultân'ın İran'a karşı tertîb ettiği Çaldıran seferinde ona refakat etti ve Sultan Selîm nâmına bütün Doğu Anadolu bölgesini zabdetti. Bitlisli olmasının da yardımıyla, Doğu vilâyetlerinden topladığı ordunun başına geçerek, İranlıları mağlûb edip, Mardin'i fethetti. Urfa ve Musul'un, Osmanlılara iltihâkında mühim rol oynayıp, bölgenin dâhilî işlerini (içişlerini) kuvvetli esaslara dayandırarak tanzim etti. Sultan Selim Hân nâmına Hısn-ı keyfâ'yı (Hasenkeyf) Eyyûbîlerden Sultan Halîl'e ihsân etti. Mısır'ın fethinde de bulundu ve Yavuz Sultan Selim Hân'ı tebrik ve tebcil eden bir kaside ile Mısır'ın idâresi hakkında Sultân'a güzel nasihatlerde bulundu. 926 (m. 1520) senesinde, Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefât edip, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın tahta çıktığı sene vefât etti. Eyyûb Sultan'da İdrîs köşkü civarında, Bülbül Deresi tarafında bir set üzerine defnedildi. İdrîs Bitlisî'nin Eyyûb Sultan'da yaptırdığı çeşme meşhûrdur.

Nesir ve nazımda güçlü bir kaleme sahipti, İran'da iken de bu üstün husûsiyetleri sayesinde zamanın seçkin kimseleri arasında yer almıştı. Arabca ve Farsça olarak kaleme aldığı eserleri sayılamıyacak kadar çoktur. Kasidesi, bu eserlerin dışındadır. Çeşitli konularda büyük eserler ve küçük risaleler yazmıştır. Tasavvuf ilmine dâir eserlerin metinlerine yaptığı şerhleri, açıklamaları da çok güzeldir. "Münâzara-i savm-ü-ıyd" adındaki eserini de, Sultan İkinci Bâyezîd'e arz etmişti. "Mecmûât-ül-fevâid-ü-müteferrika" adındaki eserde, onun üç tane mektûbu kaydedilmiş olup, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmında (3344) numarada mevcûttur. Çeşitli yazı şekillerinde yazmakta da usta bir hattât sülüs, nesih ve talik yazıda üstâd idi.

Yaşadığı asrın ileri gelen âlimlerinden olan İdrîs-i Bitlisî'nin, gönüllere ferahlık veren sohbetlerine, başta pâdişâhlar olmak üzere devlet ricali büyük ilgi gösterirlerdi. Bir müddet de Yavuz Sultan Selim Hân'ın musâhibliğini (sohbet arkadaşlığını) yaptı.

İdrîs-i Bitlisî'nin oğlu Ebü'l-Fadl Muhammed Efendi de, büyük bir âlim ve faziletler sahibi bir zât idi. Babasının "Heşt-behişt"ine zeyl yaptı. Birçok kıymetli eseri Türkçeye tercüme etti. Fazileti ulemâ arasında meşhûr oldu.

---

1) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 566

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 309

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 217

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 46

5) Keşf-üz-zünûn sh. 283, 840, 841, 875

6) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 7

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 327

8) Osmanlı Târih ve Müverrihleri (Cemâleddîn) sh. 24

9) Münşeât-ı selâtîn cild-1, sh. 326

10) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 262 cild-2, sh. 65

11) Tuhfe-i Hattâtîn sh. 110

İMÂM-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yaşamış âlim ve kadılardan. Doğum târihi hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Babası İmâm olduğundan, İmâm-zâde Mehmed Efendi diye meşhûr oldu. 973 (m. 1565) senesinde İstanbul'da vefât etti. Okmeydanı'ndaki zaviyede Vâ'iz Sinân Çelebi'nin kabri yakınına defnedildi.

Babası Mahmûd Paşa Câmii'nde İmâm idi. Sâlih ve zühd sahibi bir zât idi. Sâlih kimselerle beraber bulunurdu, önce İbn-i Kemâl Paşa'dan ilim öğrendi. Daha sonra Kadri Efendi'nin yanında bulunup, ondan ilim tahsil etti. Önce Kütahya'da Vâhid Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Bunun Vâcidiyye Medresesi olduğu da söylenir. Daha sonra terfi ettirilerek İnegöl müderrisi oldu. Oradan da Yıldırım Hân Medresesi'ne ta'yin edildi. 946 (m. 1539) senesinde Molla Cürcan yerine Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 953 (m. 1546) senesinde Hoca Kayını Mehmed Efendi yerine Üç Şerefeli Medresesi'ne, 954 (m. 1547) senesinde Üsküdar'da bulunan Mihrimâh Sultan Medresesi'ne müderris oldu. O zaman bu medrese yeni yapılmıştı. Molla Mehmed Efendi Mihrimâh Sultan Medresesi'nin ilk müderrislerindendir. 955 (m. 1548) senesinde Pervîz Abdullah Efendi yerine Sahn-ı semân medreselerinden Karadeniz cihetindeki Çifte Başkurşunlu Medrese'ye ta'yin olundu. 958 (m. 1551) senesinde Abdülkerîm-zâde yerine Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne müderris oldu. 959 (m. 1552) senesinde Emîr Hasen Niksârî yerine Haleb kadısı olan Molla Mehmed Efendi, 961 (m. 1554) senesinde vazîfesinden alındı. 972 (m. 1564) senesinde Tâceddîn Efendi yerine Amasya'daki Sultan Bâyezid Medresesi müderrisliği ve Amasya müftîliğine atandı. Burada müzmin bir hastalığa yakalandı. Vazifesini yapamaz hâle gelince, yerine Bağdâdî-zâde Ahmed Çelebi ta'yin edildi.

İmâm-zâde Molla Mehmed Efendi çok sâlih bir zât olup, takvâsı ile meşhûrdu. İslâmî ilimler ile zamanındaki fen bilgilerini çok iyi bilirdi. İlmi ile amel eden ihlâs sahibi âlimlerdendi. Dâima hak ve hakîkati söyler, bu husûsta kimseden çekinmezdi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymak için çok dikkat ederdi. Vera' ve takvâda çok aşırı idi. Şüpheli şeylerden şiddetle kaçınırdı. Hattâ şüpheli olmak korkusuyla mübahların bile bir kısmını terkederdi. Mehmed adında bir oğlu vardı. Müderris olup, Üsküdar ve Bağdad kadısı oldu. Bağdad dönüşü Haleb'e gelirken yolda vefât etti. Babası gibi sâlih ve iffetli idi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, 961 (m. 1553) senesinde Nehcüvân seferine çıkınca, Molla Mehmed Efendi, o zamanın büyük âlimlerinden Şeyhülislâm Rükneddîn Zekeriyâ ile görüşmüş ve ilmî sohbetlerde bulunmuştur. Şöyle bir hâdise anlatılır Molla Mehmed, 940 (m. 1533) senesinde Bursa'da Yıldırım Hân Medresesi'nde müderris iken, Kara Dâvûd Efendi Bursa kadısı idi. Birgün Kara Davud'un meclisinde İmâm-zâde Mehmed Efendi zikredildi. Orada bulunanların kimi zühdünden, kimi sâlih bir kişi olmasından, kimi de çok kanâat sahibi olmasından bahsetti. Orada bulunanların hepsi onu medh-ü-senâ ettiler. Yazdığı kıymetli eserlerinden bazıları şunlardır: 1- Beydâvî tefsîrine haşiye, 2- Kâfiye tercümesi, 3- Misbâh tercümesi, 4- Avâmil tercümesi. Bu eserlerini, oğluna Arabca öğrenirken yardımcı olması için tercüme etmişti. Arabca ve Farsça şiir söyler ve yazardı. Türkçe'yi olduğu kadar, Arabca ve Farscayı da çok iyi bilirdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 51, 52

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 116

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 19

İSHAK ÇELEBİ

Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân Hân devirlerinde yaşayan Osmanlı âlim ve şâirlerinden. İsmi, İshak Çelebi bin İbrâhim Üskübî olup, İshak Çelebi diye tanınır. Babası, Kılıççı İbrâhim Efendi isminde san'atkâr bir zât idi. Bunun için, İshak Çelebi, Kılıççı-zâde diye de tanınmıştır. 898 (m. 1493) senesinde, Rumeli'nin şirin yerlerinden olan ve Vardar nehri kenarında bulunan Üsküp beldesinde doğdu. 944 (m. 1537) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmibeşinci günü, Pazartesi gecesi Şam'da kadı iken vefât etti. Bâb-üs-sagîr'de defnedildi. Vefâtı için başka târihler de rivâyet edilmiş ise de, 944 (m. 1537)'de olması ihtimâli daha kuvvetlidir.

Babası demircilikle uğraşan bir zât olduğu hâlde, kendisi küçük yaştan i'tibâren ilim öğrenmeye meyilli olarak yetişti. Bu husûstaki gayret, istidat ve kabiliyetinin de fevkalâde olması sebebiyle, kısa zamanda kemâle geldi. Zamanının meşhûr âlimlerinden olan Mevlânâ Kara Bâlî hazretlerinin hizmetlerinde ve sohbetlerinde bulunarak, çok yükseldi. O büyük âlimden icâzet alıp me'zûn olduktan sonra, Edirne'de İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sonra Üsküp Medresesi'ne geçti. Bir müddet sonra da Bursa'ya giderek, Kaplıca Medresesi'nde ders verdi. Daha sonra da İznik'te Sultan Orhan Hân Medresesi'nde ve nihâyet 933 (m. 1526)'de Edirne'de Dâr-ül-hadîs Medresesi'nde vazîfelendirildi. Buraya ta'yininde âlimler şu beyti târih düşürmüşlerdir:

"Âlim-ü ehl-i tefsîr rûşen-i fakîh âfâk,
Allah, ne müstahaktır Dâr-ül-hadîs'e İshâk."

İshâk Çelebi, bir müddet de burada ilme hizmet ettikten sonra, 937 (m. 1530)'de meşhûr Çivi-zâde ve İsrâfîl-zâde ile birlikte İstanbul'a gelerek, devrin âlimleri huzûrunda imtihan edildiler. Gösterdikleri yüksek başarı üzerine, tekrar müderrislik görevi ile devrin en yüksek ve meşhûr medresesi olan Sahn-ı semân medreselerine ta'yin edildiler. Nihâyet 942 (m. 1535) senesinde Şâm-ı şerîf kadılığına ta'yin edildi, İshâk Çelebi, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Şâm-ı şerîfe ulaştı. Şam'a ta'yin edilmesinde şu beyti târih düşürmüştür:

"Şehr-i Zilhicce'de azmim sefer-i Şam oldu,
Başladım yazmağa târihi, akşam oldu."

İshak Çelebi, birkaç sene bu hizmette kaldıktan sonra, Hasen Çelebi'nin kaydına göre burada vefât etti. Vefâtının yaklaştığı sırada şu beyti söylediğini, yine Hasen Çelebi, Tezkire'sinde kaydetmiştir. **Beyt:**

"Gelicek hâlet-i nez'a dedi, târihini İshak,
Yöneldim cenâb-ı Hakka, başım açık, yalın ayak."

İshâk Çelebi'nin önceleri uygun olmayan ba'zı tavırları olmuşsa da, sonradan halisane tövbe ettiği kaynaklarda bildirilmiştir. Şiirde, fesahat ve belagatta, ilim ve irfanda, zamanının sevilen ve takdîr edilen şahsiyetlerinden idi. İlme olan hizmetleri yanında, çağının edebiyat dünyâsında etkiler bıraktığı, şiirlerinin zevkle okunup takdîr edildiği, yine kaynakların ifâdesinden anlaşılmaktadır. Şiirleri âşıkane ve sâdedir. Üslûbu ve ifâdesi yapmacıktan ve mübalağadan uzak ve samimîdir. Şiir ve edebiyattaki mehâreti sebebiyle, bir müddet Yavuz

Sultan Selim Hân'ın musahipleri (sohbet arkadaşları) arasına girdiyse de, ba'zı sebeplerden dolayı uzun müddet kalamadı.

İshak Çelebi'nin şiirlerini ihtivâ eden dîvânı basılmamıştır. Yazma nüshalarından birisi, Süleymâniyye Kütüphânesi, Kâdı-zâde Muhammed Efendi kısmında, 386 numarada kayıtlıdır. Üç nüshası da, İstanbul Üniversitesi. Kütüphânesi yazmalar kısmında mevcûttur. Bursalı Muhammed Tâhir Bey, Dîvân'ından başka, Yavuz Sultan Selim Hân'ın fetihlerine dâir bir Târih'i ile imtihan risalesi adlı iki eserinin daha bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Şehrengiz-i Bursa adlı manzûm bir eseri mevcûttur.

İshâk Çelebi, birçok fazilet ve güzel sıfatların kendisinde toplandığı, zarif, hoş sohbet bir zât idi. Zamanında bulunan fazilet sahibi âlimler arasında mümtaz bir yeri vardı. Sözlerinin sağlamlığı, akıcı üslûbu, söylediği sözlerin ma'nâlarının açıklığı sebebiyle, dinleyenlerin dikkat ve muhabbetlerini celbederdi. Aşırı ve yalan olmamak şartıyla, latife, şaka ve espiri yapmayı seven, hoş tabiatli, devamlı güleryüzlü bir zât idi. Sözleri, sohbetleri o kadar tatlı olurdu ki, o mecliste bulunanlar, o meclis hiç dağılmasın, o sohbet hiç bitmesin isterlerdi. Yaratılıştan kendisinde bir tatlılık ve doğruluk vardı. İ'tikâdı Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri i'tikâda tam uygun idi.

İlim ve edebdeki yüksekliği herkes tarafından bilindiğinden, âlim zâtlar da, diğer insanlar gibi gelip, onun sohbetlerinde bulunurlar, istifâde etmeye, feyz kaynağı olan sohbetlerinden nasîb almaya gayret ederlerdi.

Fesahat ve belagatta, ya'nî sözün açık, düzgün ve hatâdan uzak olması san'atında ve bu san'atı konuşurken en güzel şekilde tatbik etmek husûsunda o derece ileri idi ki, meşhûr Arab şâirlerinden olan Ümri-ül-Kays'ın şiirleri ve edebî sözleri, onun sözleri ve şiirleri yanında âciz ve yaralı, ya'nî cılız kalır ve Ebü'l-Alâ-i Me'arrî'nin şiirleri onun şiirleri yanında fesahat ve belagattan uzak kalır demişlerdir. Tertîb ettiği Dîvân'ının terkib ve üslûbuna, zamanın pâdişâhı dâhil herkes hayran kalmıştır.

İshak Çelebi'nin güzel şiirlerinden seçilen ba'zı beyitler:

Zâdımız gussa vü gam, derd-ü-belâ râhilemiz,
Kâ'be-i kûyüne azmetmededir kâfilemiz.

Bade kim nûş ederim ayrı düşüp yârimden,
Katre katre dökülür dîde-i hûn bârımdan.

Bu ceşmim çeşme-sârının acep hûnîn akar yaşı,
Meğer var ise ol aynın ciğer dağındadır başı.

Men eylese eşkim rûh-i cânânı gözümden,
Cevherse de billâh atarım ânı gözümden.

Her mû serimde başladı yer yer ağarmaya
Fasl-ı hazânda açılır oldu baharımız.

Sîne-i gül çâk çâk-ü cân-ı bülbül derd-nâk,
Bağ-ı derdim mübtelâsı gül müdür, bülbül müdür?

Gün yüzün görmeyeli gündüzümüz şâm oldu,
Ay efendim daha gelmez misin akşam oldu.

Gönül âyinesi safidir amma,
Temaşa bunda bir ehl-i nazar yok.

Geçmişüz tâc-ü-kabâdan olûben aşka esîr,
Ger sorarsan bizi mecnûna çıkar silsilemiz.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 903

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 254

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 202

4) Keşf-üz-zünûn sh. 848, 1001

5) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 324

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 468

7) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 158

İSMÂİL ŞİRVÂNÎ

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Anadolu'da Bitlis'e bağlı Şirvan beldesindendir. İsmi İsmâil olup, nisbeti Şirvânî'dir. Doğum târihi kat'î olarak tesbit edilememiştir. 940 (m. 1533) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Vefâtının 961 (m. 1554) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir.

Celâleddîn-i Devânî gibi zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrenerek yetişen İsmâil Şirvânî, daha sonra Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin hizmet ve huzûrunda bulunarak kemâle geldi. O büyük zâtın sohbetlerinde bulunmakla ve bu yolda ilerlemek istidâdının fazlalığı sebebiyle, kısa zamanda yükselip üstün makamlara ve ma'nevî olgunluklara erişti. Hâce hazretlerinin talebelerinin en yükseklerinden, önde gelenlerinden oldu.

Hâce Ubeydullah'ın vefâtından sonra hacca gitti. Hac vazîfesini îfâ ettikten sonra memleketine dönmeyip, mücavir olarak orada kaldı.

Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanında Anadolu'ya gelen İsmâil Şirvânî, epey zaman Anadolu'da kalarak, ilim âşıklarına, muhabbet ehline Nakşibendiyye yüksek yolunu anlattı. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinden aldığı feyz ve bereketleri etrâfa yaymaya, çalıştı, insanlar ondan çok istifâde ettiler. Anadolu'da uzun müddet hizmete devam edip, sonra tekrar Mekke-i mükerremeye döndü. Orada talebelerine Sahîh-i Buhârî ve Tefsîr-i Beydâvî okuturdu. Çok talebe yetiştirdi.

Uzun boylu, vekar ve heybet sahibi, uzun ömürlü bir zât idi. Güzel ahlâk sahibi olup, insanların hâlleri ile değil, kendi hâlleri ile uğraşırdı. Herkesle iyi geçinir, küçükle büyüğü, zengin ile fakiri bir tutardı. Çok mütevâzî, alçak gönüllü idi. Kimseyi kendinden aşağı görmezdi. Kerâmeti bol, himmeti yüksek, zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok üstün, pek mübârek bir zât idi.

---

1) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 351

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 359

KÂDI MUHAMMED ZÂHİD

Evliyânın büyüklerinden, insanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin ondokuzuncusudur. Semerkandlı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 936 (m. 1529) senesinde Semerkand'a bağlı Hisâr'ın Vahş köyünde vefât etti. Kabr-i şerîfi oradadır.

Kâdı Muhammed Zâhid Semerkandî, silsile-i âliyye büyüklerinden olan Ya'kûb-ı Çerhî hazretlerinin kızının oğlu olup, torunudur. Hocası, her ilimde söz sahibi Ubeydüllah-i Ahrâr'dır. Bu hocasının sohbetine kavuşmadan önce, çok gayretler sarfedip, nefs mücâhedesi yaptı.

Nefsini ıslâh etmek için uğraştı. Bu hâli yıllarca sürdü. Daha sonra Ubeydüllah-i Ahrâr'a 883 (m. 1429) senesinde talebe oldu. Oniki sene sohbetinde ve hizmetinde bulundu. Ondan feyz alarak kemâle erdi. Vefâtından sonra da yerine irşâd makamına geçip, insanlara feyz vermek üzere halîfesi oldu.

Kâdı Muhammed Zâhid, "Silsilet-ül-ârifîn" adlı eserinde, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerine talebe olmasını şöyle anlatmıştır: "Hocama talebe oluşum şöyle vukû' bulmuştu: Şeyh Ni'metullah adında bir ilim talebesi ile Semerkand'dan Hirat'a ilim öğrenmek için yola çıkmıştık. Şâdmân köyüne varınca, havanın çok sıcak olması sebebiyle, günlerce o köyde kaldık. Biz burada iken, Ubeydüllah-i Ahrâr bu köye teşrîf etti. Bir ikindi vakti ziyâretine gittik. Bana; "Sen neredensin?" dedi. "Semerkand'danım" dedim. Sonra sohbete başladı. Çok güzel konuşuyordu. Konuşması sırasında benim kalbimden ve hatırımdan geçen şeyleri bir bir saydı. Hirat'a gitmek için yola çıkmamın sebebini de söyledi. Bunun üzerine kalbim ona tamamen tutuldu. Sonra bana dedi ki: "Eğer maksadın ilim öğrenmekse, o iş burada kolaydır." iyice anladım ve kanâat getirdim ki, benim hatırımdan geçen şeyleri biliyordu. Buna rağmen kalbimden Hirat'a gitme arzusu çıkmadı. Bu düşüncemi de keşfedip anladı. Sonra kalkıp bana doğru yaklaştı ve; "Hirat'a gitmekten maksadın nedir? Söyle bana, ilim mi öğrenmek, yoksa tasavvufda mı yetişmek istiyorsun?" dedi. Heybetinden dehşete kapıldım ve sustum. Yanımdaki yol arkadaşım cevap verip; "Onun asıl maksadı Hirat'a gidip tasavvuf yoluna girmektir, ilim öğrenmeye gidiyorum demesi, bu maksadını gizlemek içindir" dedi. O da tebessüm etti. Bunun üzerine; "Eğer böyle ise, çok iyi ve güzeldir" dedi. Sonra beni alıp, bahçesine doğru götürdü, insanların gözünden kayboluncaya kadar yürüdük. Sonra durdu, elimi tuttu. Elimi tutar tutmaz, ben kendimden geçmeye başladım. Ben kendimi kaybedinceye ve kendimden geçinceye kadar tuttu. Ayıldığım zaman bana dedi ki: "Herhalde sen benim yazımı okuyabilirsin." Sonra cebinden bir kâğıt çıkarıp okuduktan sonra katladı ve bana verdi. "Bunu muhafaza et. Bunda ibâdetin hakîkati, itaat, huşû' ve Allahü teâlânın azameti karşısında insanın acizliği yazılıdır. Bu saadet, Allahü teâlânın muhabbetiyle ve O'nun Resûlü Seyyid-ül-evvelîn vel-âhırîne (s.a.v.) tâbi olmakla ele geçer. Bunun için, din ilimlerine vâris olan âlimlerin sohbetinde bulun. Onlardan fâideli ilim öğren. Tâ ki Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmak sûretiyle ma'rifet-i ilâhiyyeye kavuşasın. Ulemâ-i sû'dan (kötü din adamlarından) uzak dur. Çünkü onlar, dînî dünyâ malı toplamak için ve makama, mevkîye kavuşmak için âlet ederler. Helâl, haram ayırmadan bulduğunu yiyen ve dîne uygun olmayan işler yapan sapık tarikatçılardan uzak dur. Yine Ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan sapık kimselerden de uzak dur!" Sonra Fâtiha-i şerîfe okudu ve bana Hirat'a gitmem için izin verdi. Bundan sonra emri üzerine yola çıktım. Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgârî'ye götürmem için bir mektûp verdi. Mektûba, bana yardımcı olup, korumasını yazmıştı. Bunu görünce, kalbimi tamamen bir muhabbet, ihlâs sardı. Fakat Hirat'a gitme azmim kırılmadı, vazgeçmedim. Mektûbu alıp yola çıktım. Yolda ilerledikçe, bindiğim hayvan yavaşladı, gücü kalmadı. Yol almaktan âciz kaldım.

Buhârâ'ya altı fersah (36 km. kadar) mesafe kalmıştı ki, yolun bu kısmında şiddetli bir göz ağrısına tutuldum. Günlerce orada kaldım, iyileşince yola çıktım. Bu sefer humma hastalığına tutuldum. O zaman anladım ki, eğer yola devam edersem helak olacağım! Gitmekten vazgeçip, Ubeydüllah-i Ahrâr'ın yanına dönüp, onun sohbetinde ve hizmetinde bulunmaya karar verdim ve geri döndüm. Taşkend'e vardığım zaman, kitaplarımı, eşyamı ve binek hayvanımı bir arkadaşıma emânet olarak bıraktım. Bu sırada Ubeydüllah-i Ahrâr'ın talebelerinden biriyle karşılaştım. Ona; "Gel, beraberce Ubeydüllah-i Ahrâr'ı ziyârete gidelim" dedim. Bana; "Binek hayvanın ve kitapların nerede?" dedi. "Bir arkadaşıma emânet olarak bıraktım" dedim. "Git

onları benim eve getirip, bırak. Sonra beraberce ziyârete gideriz" dedi. Ben onları almak üzere giderken, bir de baktım ki, birisi bana; "Hayvanın ve eşyâların kayboldu!" dedi. Hayret ettim, oturup düşünmeye başladım ve kalbimden; "Herhalde gelir gelmez ilk önce ziyâretine gitmediğim için Ubeydüllah-i Ahrâr bana kırıldı. Bu sebeple bineğim ve eşyâlarım kayboldu" düşüncesi geçti. Herşeyden önce onu ziyârete gitmeye karar verdim. Tam bu sırada birisi gelip; "Binek hayvanın ve eşyaların bulundu" dedi. Emânet bıraktığım kimsenin yanına gittim. Bana dedi ki: "Ey Muhammed! Senin binek hayvanını emânet aldığımda, onu bir yere bağladım. Biraz sonra gözden kayboldu. Aramaya başladım, bulamadım. Üzgün üzgün geri döndüm. Dönerken bir de gördüm ki, senin binek hayvanın sokak ortasında, insanlar arasında üzerindeki eşya ile beraber aynen duruyordu. Hayret ettim, bu kadar kalabalık arasında ona kimse dokunmamıştı." Sonra binek hayvanımı ve eşyâlarımı alıp Semerkand'a Ubeydüllah-i Ahrâr'ın yanına gittim. Huzûruna varınca, bana bakıp tebessüm ederek; "Hoş geldin" dedi. Bundan sonra sohbetine ve hizmetine devam edip, yanından ayrılmadım."

Kâdı Muhammed Zâhid hazretleri, asrının âlimlerinin en büyüklerinden olup, tasavvuf ilminde ve hâllerinde mütehassıs ve ilâhî sırların gizliliklerine vâkıf idi. Kendinden sonra, kız kardeşinin oğlu Derviş Muhammed, yetiştirdiği velîler arasında en büyüğüdür.

Muhammed Zâhid'in (k.s.) "Mesmûât-ı Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid" ve "Silsilet-ül-ârifîn" adlı eserleri meşhûrdur. "Mesmûât" adlı eserinde, hocası Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri'nin sohbetlerinde dinlediklerini toplamıştır. Fârisî lisânda yazdığı bu eseri 155 varak olup, Süleymâniye Kütüphânesi'nde vardır. Bu eserinden ba'zı bölümler:

"İnsanın yaratılmasından maksad, kulluk yapmasıdır. Kulluğun aslı ve özü ise, her halükârda Allahü teâlâyı unutmamak, gâfil olmamak, tazarru (yalvarma) ve huşû' (korku) içinde bulunmaktır."

"İbâdet ile ubudiyet (kulluk) arasındaki fark; ibâdet, dinin emrettiği vazîfeleri yapmak; ubudiyet ise, kalbin gafletten uzak ve dâima Rabbini ta'zim eder hâlde olmasıdır."

"Temkin makamına kavuşmak için, zarûretsiz söz söylememek lâzımdır. Çok gülmek ve çok konuşmak kalbi öldürür. Temkin makamı, huzûr ve agâh! (gafletten uzak) olmaktan ibârettir ki, bu hâl, gözdeki görme, kulaktaki işitme vasfı gibi hiç kaybolmamalıdır. Kendisini Allahü teâlânın her ân gördüğünü bilmelidir. Böyle bir hâle gelen kimsenin konuşması gerekir. Bu hâle kavuştuktan sonra, (insanları irşâd için) konuşmaması gaflettir. Gaflet ise, kalbin ölmesi demektir. Kalbin gafletten uzak olması, huzûr ve agâh! olmasıyladır. Bu nisbetin sahibi çok çalışmalı, ihtimâm göstermeli ve bu nisbet zamanını iyi muhafaza etmelidir."

Ubeydüllah-i Ahrâr hazretleri buyurdu ki: "Emr-i ma'rûfu ve nehyi münkeri öyle yapmalı ki, ondan netice alınsın. Bunu yaparken, insanların anlıyacağı şekilde yapmak lâzımdır. Hadîs-i şerîfte; **"İnsanlara, akılları derecesinde konuş"** buyuruldu." Bir defasında Moğol Hanlarından biri Ubeydüllah-i Ahrâr'ın huzûruna gelmişti. Müslüman olmayan bu Hân, domuz eti yerdi. Ona domuz eti yemek İslâmiyette haramdır dese, yemekten vazgeçmeyecekti. Ona dedi ki; "Domuz etini yemek birçok haysiyyeti kaybettirir. Çünkü hayvanlardan sâdece domuz, dişisini kıskanmaz. Onun etini yemek, insanda gayret ve hamiyyeti yok eder" dedi ve gayretin üstünlüğünü anlattı. O Hân bunu çok ma'kûl bulup, kendisi yemekten vazgeçtiği gibi, askerlerinin de domuz eti yemelerini yasakladı."

"Gençlik zamanı fırsat ve ganîmettir. Bu kıymetli zamanı ve nefesleri saadet vesilesi yapmayana yazıklar olsun. Se'âdet arayan kimse, Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklanmalıdır. Hilm (yumuşaklık), kerem, cömertlik, tevâzu, Îsâr ve diğer ahlâk-ı hamide olan şeylerle ahlâklanmalıdır. Husûsen kalbde Allahtan başka hiçbir şeye bağlılık kalmamasına (mâsivânın terkine) çok çalışmak lâzımdır. Büyükler, "Kalbi mâsivâdan korumak lâzımdır" buyurdular. Bunun için de "Kalb bir ayna gibidir. Karşısına gelen herşeyi gösterir. Kalbden mâsivâ silinip atıldığı zaman, kalbde Allah sevgisinden başka hiçbir şey kalmaz" buyurmuşlardır."

"Nefsinin isteklerinden, hevâsından uzak dur. Başkasının (nefsinin) emri altına girme ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşasın."

"Akıllı kimse, bir işi bir haftada veya bir ayda bitiren, dünyâya âit fâideleri kısa zamanda elde eden kimse değildir. Akıllı o kimse ki, bütün çalışmasını ve gayretini dinin emirlerine uymaya sarfeden, işlerini âhırette fâide verecek şekilde yapandır. Bundan daha akıllı kimse ise, bütün gayretini sarfederek, Allahü teâlâdan başka herşeyden yüz çeviren, onları kalbinden çıkarandır. Böyle yapan kimse, Allahü teâlânın rızâsına kavuşur."

"Himmet, bütün düşünceyi bir iş üzerinde toplamaktır. Büyükler buyurdular ki: "Bir işin hâsıl olması veya bir belânın kalkması için tamamen Allahü teâlâya yönelip istenirse, maksada kavuşulur." Meselâ hasta olan veya hastası olan kimse; "Yâ Şâfî" diyerek Allahü teâlâya yalvarır, himmetini şifâ hâsıl olması için sarfederse, şifâ bulur. Fakir düşüp çaresiz kalınca, Allahü teâlânın isimlerinden olan "Ganî" ismini, "Yâ Ganî" diyerek söyleyip yalvarırsa, fakirlikten kurtulur. Allahü teâlânın isimlerini söyleyerek O'na yönelmek, kurtuluşa erdirir. Himmetin te'sîri çok büyüktür. Eğer bir kimse yükselmek ve hakîkî saadete kavuşmak için himmet sarfetse, buna kavuşur. Fakat himmetini dünyâ lezzetleri için sarfederse, yolunu şaşırır. Büyükler buyurmuşlardır ki: "Kur'ân-ı kerîme ve himmete karşı durmak mümkün değildir, durulamaz!"

Eğer bir kâfir bile düşüncesini, himmetini bir işin hâsıl olması için toplayıp devamlı o işin hâsıl olmasını istese, taleb ettiği şeye gösterdiği himmet sebebiyle kavuşur. Himmeti, te'sîrini gösterir.

Peygamberler (aleyhimüsselâm), bütün varlıkları ile Allahü teâlâya yönelerek himmetlerini sarfedip, savaşlarda düşmanlarını perişan etmişlerdir, İbrâhim aleyhisselâmın ateşe atılırken gösterdiği tam himmet üzerine, Allahü teâlâ ateşe; **"Ey ateş, İbrâhim'e serin ve selâmet ol!"** (Enbiyâ-69) buyurdu ve ateş onu yakmadı."

"Dervişlik, yalnız bir yere çekilip oturmak, gökte uçmak, dağda ve mağarada bulunmak değildir. Dervişlik; gönlü, mâsivâdan, ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyden çevirmektir."

"Dünyâya düşkün olmayanlarla, âhıret adamlarıyla oturmak, beraber bulunmak, çok te'sîrli ve fâidelidir. Önce te'sîri anlaşılmasa bile, doğan bir çocuğun hergün yavaş yavaş büyüdüğü gibi, insan yavaş yavaş dünyâya düşkün olmaktan kurtulur."

"(Herki yek câ heme câ, her ki heme câ hîç câ) Bir yerde bulunan (bir yere bağlanan), her yerde bulunur. Her yerde bulunan (her yere bağlanan), hiçbir yerde bulunamaz."

"İbn-i Abbâs (r.a.), **"Hâlbuki sen** (Ey Resûlüm) **onların içinde iken Allah onlara azâb verecek değildi, istiğfar ettikleri hâlde de Allah onlara azâb edecek değil"** (Enfâl-33) meâlindeki âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken şöyle buyurmuştur: "İslâmiyetin mevcûd olması, Resûlullahın mevcûd olması mesabesindedir. Nasıl ki Resûlullah hayatta iken azap kaldırılmış, insanlara azap gelmemişse, İslâmiyetin bir yerde mevcûd olması ile de (İslâmiyete uymak

sebebi ile de) azap kalkar, istiğfar etmek sebebi ile de azap inmez, istiğfar, azâbın gelmesine mâni olur. Bir yandan Allahü teâlânın emirlerine uymayıp, bir yandan da "Estağfirullah, Estağfirullah" demek, istiğfar değildir, istiğfarın ma'nâsı; Allahü teâlânın emirlerine uymak, yasak ettiği şeylerden sakınmaktır. Allahü teâlânın rahmetine ve mağfiretine yol açacak sebeplere yapışmak lâzımdır. Zulüm ve isyan olan işleri yapmaktan sakınmalıdır."

Kâdı Muhammed Zâhid hazretlerinin "Silsilet-ül-ârifîn" adlı eserinden de ba'zı bölümler şöyledir:

Evliyânın büyüklerinin hâlleri: Zünnûn-i Mısrî hazretleri şöyle buyurmuştur: "Tasavvuf yolunda, cenâb-ı Hakkın dostlarından, sevgili kullarından ba'zıları o hâle gelmiştir ki, eğer bir büyük zât onlara Allahü teâlânın muhabbetinden, azamet ve celâli ile ilgili sözler söylerse, muhabbetleri sebebiyle o hâle gelirler ki, can verirler."

Şeyh Abdülvâhid bin Zeyd (k.s.) buyurdu ki: "Bir defasında gazâya gitmeye niyet ettim. Bütün talebelerimi topladım. Mecliste bir şahıs meâlen; **"Allah yolunda savaşıp düşmanları öldüren ve öldürülen mü'minlerin canlarını ve mallarını Allah Cennet karşılığında satın aldı"** (Tövbe-111) buyurulan âyet-i kerîmeyi okudu. Bunun üzerine onbeş yaşında bir genç ayağa kalktı. Bu gencin babası vefât etmiş, kendisine pekçok mal mîrâs kalmıştı. Âyet-i kerîmeyi okuyan zâta dedi ki: "Ey Şeyh! Allahü teâlâ mü'minlerden canlarını ve mallarını Cennet karşılığında satın aldı mı? Allah yolunda canını ve malını feda edene Cennet verilecek mi?" dedi. O zât da; "Evet. Allahü teâlânın kelâmı doğru ve va'di haktır" dedi. Genç; "Şâhid ol ki, ben nefsimi ve malımı Allahü teâlâya sattım" dedi. O zât; "Vallahi bu büyük bir iştir. Sen küçüksün. Korkarım ki sabredemezsin ve çaresiz kalırsın" dedi. Bunun üzerine o genç; "Ey Şeyh! Bir kimse cenâb-ı Hakla ahitleşsin ve çaresiz kalsın! Hâşâ ve kellâ. Hiç böyle şey olur mu? Şâhid ol hakîkaten ben nefsimi ve malımı Allah için feda ettim, Allah yoluna adadım ve pişman olmayacağım" dedi. Sonra bütün malını sadaka olarak dağıttı. Bizimle birlikte cihâd için sefere çıktı. Bize ve hayvanlarımıza hizmet etmeye başladı. Biz uyurken o nöbet tutardı. Gündüz oruç tutar, geceleri namaz kılardı. Hepimiz onun bu hâline hayran kalırdık. Tâ ki, Rum diyarına vardık. Biz harp hazırlıklarını yaparken, o genç kendinden geçmiş ve hayran bir vaziyette; "Aynâ-yı merdıyye'ye müştakım, ona kavuşmak istiyorum" der dururdu. O hâle gelmişti ki, arkadaşlarımız onun aklının gittiğini zannediyorlardı. Birgün onu çağırdım ve; "Bu söylediğin sözün ma'nâsı nedir?" diye sordum. Dedi ki: "Bir gün uyumuştum. Rü'yâmda gördüm ki, birisi bana; "Aynâ-yı merdıyye'ye git!" diyordu. Sonra birdenbire bir bahçe karşıma çıktı. Bu bahçenin içinde suyu berrak ve saf akan bir ırmak vardı. Irmağın kenarında hûrîler duruyordu. Hepsi de öyle süslenmişler ve öyle güzel idiler ki, dilim onu anlatmaktan âcizdir. Beni görünce birbirlerine; "Müjde! İşte Aynâ-yı merdıyye'nin zevci" dediler. Onlara selâm verdim ve; "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mı?" dedim. "Bizim aramızda değil, biz onun hizmetçileriyiz, daha ileri git" dediler, ilerledim. Bir başka bahçe gördüm, içinde her türlü güzellikler vardı. Hâlis sütten bir nehir gördüm. Nehir kenarında, benzerini o âna kadar görmediğim güzellikte hûrîler vardı. Onların güzelliğine hayran oldum. Beni görünce birbirlerine baktılar ve; "Müjde olsun ki, bu, Aynâ-yı merdıyye'nin zevcidir." dediler. Onlara da selâm verdim ve; "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mıdır?" diye sordum. "Hayır biz onun hizmetçisiyiz" dediler, ilerledim. Bir Cennet ırmağına rastladım. Etrâfında hûrîler vardı. O kadar güzeldiler ki, bunları görünce önceki gördüğüm hûrîlerin güzelliğini unuttum. Onlara da selâm verdim. "Sana da selâm olsun ey Allahü teâlânın veli kulu" dediler. "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mı?" dedim. "Hayır, biz onun hizmetçileriyiz, ileriye git" dediler, ilerledim. Saf bal akan bir ırmağa vardım. Bu ırmağın da

etrâfında hûrîler vardı. Bu hûrîler güzellikte öncekilerden daha üstün idi. Öyle ki, öncekilerin hepsini unuttum. Selâm verdim ve; "Aynâ-yı merdıyye sizin aranızda mı?" diye sordum. "Hayır, bu gördüklerinin hepsi onun hizmetçisidir, ileri git" dediler, ilerledim. Tek bir inciden yapılmış, ipleri nûrdan bir çadır gördüm. Kapısında ay yüzlü bir hizmetçi bekliyordu. Bu hizmetçi öyle güzeldi ki, göz hayrette kalıyordu. Beni görünce; "Ey Aynâ-yı merdıyye! işte sana eş olacak kimse geldi" dedi. Çadıra yaklaşıp içeri girdim. Aynâ-yı merdıyye (huri) inci ve yakut kaplı altın bir taht üzerinde oturuyordu. Onu görür görmez meftun oldum. Bana; "Hoş geldin ey Allahın evliyâ kulu" dedi. Yaklaştım. Boynuna sarılmak istedim. "Sabret, sen dünyâdasın, henüz vakit var. Yarın gece bizim yanımızda olacaksın" dedi. Bu rü'yâdan sonra birden bire uyandım. "Ey Şeyh! O güzelliğe kavuşmak için sabırsızlanıyorum. Hiç sabrım kalmadı" dedi. Sonra savaş başladı. Genç de savaşıp kahramanlıklar gösterdi. Büyük bir yara alıp yere düşmüştü. Onu kaldırıp baktıklarında gülüyordu. Gülerek rûhunu teslim edip, şehîd oldu."

Abdullah bin Zeyd (r.a.) şöyle anlatmıştır: "Bir gemiyle yolculuğa çıkmıştık. Gemi rüzgâra kapılıp bir adaya doğru sürüklendi. Adaya yaklaşınca, yanaşıp indik. Adada puta tapan bir adam gördüm. "Neden bu puta tapıyorsun? Bu put, ne fayda sağlar, ne de zarar" dedim. "Siz kime taparsınız?" dedi. "Herşeyi yaratan, her şeye mâlik olan ve her şeye gücü yeten Allahü teâlâya ibâdet ederiz" dedim. "Bunu size kim bildirdi?" dedi. "Allahü teâlâ bize kerîm bir peygamber gönderdi. Onun vasıtasıyla bize bildirdi" dedim. "O peygamber neredедir?" dedi. "Bize Allahü teâlânın gönderdiği dîni bildirip tebliğ vazîfesini tamamladıktan sonra vefât etti. Allahü teâlâya kavuştu." deyince; "Ondan size hiçbir alâmet kaldı mı?" dedi. "Evet, O, Allahü teâlâdan bir kitab getirdi. Şimdi o Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) bizim yanımızdadır" dedim. "Bana gösterin" dedi. Kur'ân-ı kerîmi ona gösterdim. "Ben bunu okumasını bilmiyorum" dedi. Kur'ân-ı kerîmi açıp ona bir sûre okudum. Ben okudum, o ağladı. Sûreyi okuyup bitirince; "Lâyık olan odur ki, kimse bu kelâmın sahibine âsî olmasın" dedi ve hemen müslüman oldu. Kur'ân-ı kerîmden birkaç sûreyi okumayı ve kendisine yetecek kadar din bilgisi öğrendi. O gece yatsı namazını kıldıktan sonra yatma zamanı geldi. O yatmayıp sabaha kadar ibâdet etti. Talebelerime dedim ki: "Bu yeni müslüman oldu. Buna aramızda biraz para toplayıp verelim ki, sıkıntı çekmesin. Parayı toplayıp götürdüğümüzde; "Bu nedir?" dedi. "Bunu al, kendine nafaka yap ki sıkıntı çekmeyesin" dedim. "La ilahe illallah. Ben daha önce bu adada iken puta tapardım. Allahü teâlâyı bilmezdim, fakat O beni zayi etmedi, korudu. Şimdi ise O'nu tanıyorum. Beni hiç zayi eder mi?" dedi. Üç gün sonra bir haber aldım ki, o yeni müslüman olan kimse hastalanıp yatağa düşmüş. Hemen yanına koştum. Bir isteğin bir hacetin var mıdır?" dedim. "Benim ihtiyâcımı, her ihtiyâcı gideren Allahü teâlâ karşıladı" dedi. Bundan bir gün sonra da vefât etti. O gece onu rü'yâmda gördüm. Bir bahçe içinde duruyor. Bahçenin üzerinde yüksek bir kubbe, kubbenin altında bir taht üzerine oturmuş. Yanına da bir hûrî oturmuş. Meâlen; **"... Melekler de her kapıdan yanlarına vararak şöyle diyeceklerdir: Sabrettiğiniz için size selâm olsun! Âhıret saadeti ne güzeldir!"** (Ra'd:23-24) buyurulan âyet-i kerîmeyi okuyordu."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1047

2) Behcet-üs-seniyye sh. 11

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 174

4) Umdet-ül-makâmât sh. 82

5) Mesmûât, Süleymâniye Kütübhânesi Es'ad Efendi bölümü No: 1715 Varak: 5a, 13a, 18a, 24a, 25a, 29b, 55b, 56b.

6) Silsilet-ül-ârifîn, Süleymâniye Kütübhânesi Hacı Mahmud bölümü. No: 2830 Varak 188a, 190a-b, 191a-b.

7) Hadikat-ül-evliyâ sh. 86

8) İrgâm-ül-merîd sh. 68

9) Reşehât zeyli sh. 5

10) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 300

KÂDI-ZÂDE (Şemseddîn Ahmed)

Osmanlılar zamanında Edirne'de yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının onaltıncısıdır. İsmi, Ahmed bin Mahmud el-Edirnevî er-Rûmî olup, lakabı Şemseddîn'dir. Kâdı-zâde diye tanınır. 918 (m. 1512) senesinde dünyâya geldi. 988 (m. 1580) senesinde Rebî'ul-âhır ayında İstanbul'da, Fâtih'de vefât etti. Kabri, Fâtih Câmii yakınında bulunan Küçük Karaman'daki çeşmesi yanındadır. Babası Bedrüddîn Mahmud Efendi de âlim bir zât idi.

İlim tahsiline Edirne'de İshak Çelebi'nin huzûrunda başlayan Kâdı-zâde, yine Edirne'de bulunan Üçşerefeli medreselerinde, o zamanın meşhûr âlimlerinden olan Şeyhülislâm Çivizâde Muhammed Muhyiddîn Efendi'den okudu. Bundan sonra İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinde, insanların ve cinnîlerin müftîsi, Onüçüncü Şeyhülislâm Ahmed bin Mustafa Ebüssü'ûd Efendi hazretlerinin derslerine devam etti. Ayrıca Sa'dî Çelebi ve Mevlânâ Kadri (veya Kadirî) Efendi gibi zâtlardan da ders aldı. Böylece asrının en büyük âlimlerinden ders ve feyz alarak kemâle gelip, zamanının önde gelen âlimlerinden oldu.

Kâdı-zâde Ahmed Efendi, ilk olarak Bursa'da Ferhâdiyye Medresesi'ne müderris oldu. Bundan sonra Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa Medresesi'nde vazîfe aldı. Sonra yine Bursa'da bulunan Kaplıca Medresesi ve daha sonra da İstanbul'da Atîk Ali Paşa Medresesi'nde ders okuttu. 963 (m. 1555) senesi Safer ayında Haleb kadısı oldu. 967 (m. 1559) senesi Zilka'de ayında müfettişlik me'mûriyeti verildi. 971 (m. 1563) Rebî'ul-evvel ayında İstanbul kadısı ve 974 (m. 1566) Rebî'ul-âhır ayında Rumeli kadıaskeri oldu. Bu sırada Sadr-ı a'zam Mehmed Paşa ile aralarında meydana gelen bir soğukluk sebebiyle Edirne'ye gitti. Orada Dâr-ül-hadîs medreselerinde ders vermekle meşgûl iken, oğlu Kâdı Abdürrahmân Çelebi'nin vefât etmesi üzerine İstanbul'a geldi.

O sırada tahta geçmiş olan Sultan Üçüncü Mürâd Hân'ın iltifâtına kavuşan Kâdı-zâde, Pâdişâh tarafından hatırı hoş edilerek, 983 (m. 1575) senesi Safer ayında Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'ine nakledildi. Burada vazîfeye başladı. Aynı sene, kendisine tekrar Rumeli kadıaskerliği vazîfesi verildi. 985 (m. 1577) senesi Şa'bân ayının beşinci günü Hamîd Efendi'nin vefâtıyla Şeyhülislâm oldu. O yüksek ve mübârek makamda fetvâ vermek vazîfesini hakkıyla îfâ edip, herkesin hürmet, takdîr ve tebrikini kazandı.

988 (m. 1580) senesi Rebî'ul-âhır ayının onbirinci günü olan Çarşamba günü rûhunu cenâb-ı Hakka teslim edip, Fâtih Câmii yakınında bulunan Küçük Karaman'da yaptırmış olduğu çeşmenin yanında defn olundu. Yaşı yetmişi aşmış idi. Onun vefâtından sonra Ma'lûl-zâde Nakîb Mehmed Efendi şeyhülislâm oldu.

Birçok üstün ve güzel sıfatları kendinde toplamış olan, çok yüksek bir zât idi. İyilik, ihsân sahibi olan cömerdler kâfilesinin ferdi idi. İlmi o kadar çok idi ki, âlimler, onun geçmiş büyük âlimlere hayırlı bir halef, iyi bir vekîl olduğunu söylemişlerdir. Aklı ve zihni pek kuvvetli idi. Bir

ân boş durmazdı. Fazilet ve kemâlâtta, mükemmel idi. Hükmünde çok âdil idi. Zâlimin hasmı, mazlûmun hâmisi (koruyucusu) idi. Edebi ve zekâsı pekçok idi. Heybetli, vakûr, ağırbaşlı ve sâlih bir zât idi. Her türlü taşkınlıktan uzak idi.

Allah rızâsı için çok çalışıp, çok eser bıraktı. Çukur Hamam yakınında bulunan evinin karşısında yaptırdığı câmisi ve Dâr-ül-kurrâ'sı vardır. Edirne'de babasının yaptırmış olduğu câmiyi genişletip ta'mir ettirdi. Câminin gelirlerini de genişletip çoğalttı.

Takvâsı, haramlardan sakınıp, dînimizin emirlerine tam uyması o derece idi ki, şeksiz ve şüphesiz olarak, yaptığı her iş cenâb-ı Hakkın kelâmına, emrine uygun olurdu. Ya'nî yaptığı işin, dînimizin emrine uygun olmasında son derece titiz ve gayretli idi. Doğruyu söylemekten, en tehlikeli ve nâzik anlarda bile vazîfesini hakkıyle îfâ etmekten, adâlete uygun hüküm vermekten çekinmezdi. Ferman ve emirlerden, dinimizce mahzurlu bulduklarını iptal ettirip geri bıraktırdığı çok olmuştur.

İki sene yedi ay ve sekiz gün devam eden şeyhülislâmlığı müddetince ve başka vazîfelerinde, görevini hiç aksatmadan ve en ince teferruatına kadar tam olarak yaptı. Zâten yüksek olan ilmiye mesleğinin, ilim erbâbının i'tibârının daha da yükselmesine vesile olup, İslâmiyete uygun olmayan ba'zı hâllerin halk arasında yayılmasına, verdiği fetvâlar ile mâni oldu.

Vazifelerinin ağırlığı ve meşgûliyetlerinin çokluğuna rağmen, birçok kıymetli eser de te'lîf etmiş olan Kâdı-zâde hazretlerinin, bu değerli eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Netâic-ül-efkâr fî keşf-ir-rümûz vel-esrâr Bu kitap, İbn-i Hümâm hazretlerinin "Feth-ül-kadîr" isimli meşhûr eserine tekmiledir. Feth-ül-kadîr, vekâlet bahsine kadar olup, sonra tekmile başlamaktadır. Bu eser sekiz cild olarak 1318 (m. 1900)'de Mısır'da basılmış ve 1388 (m. 1968)'de Beyrut'ta Fotokopisi yapılmıştır. 2) Ta'lîkâtün alet-telvîh: Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin Tenkîh-ül-usûl şerhine ta'lîkdir. 3) Şerh-uş-şerîfi li miftâh-ıl-ulûm lis-Sekkâkî, 4) Hâşiyetün alâ tecrid-il-kelâm, 5) Şerhu hidâyet-ül-hıkme lil-Ebherî, 6) Hâşiyetün alâ evâili Sadr-üş-şerî'a, 7) Ta'lîkâtün alel-Mevâkıf, 8) Hâşiye-i Beydâvî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 171

2) El-A'lâm cild-1, sh. 254

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 414

4) Kâmûs-ül-A'lâm cild-5, sh. 3539

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 259

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 148

7) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 620, 721

8) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 387

9) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 118

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1027

11) Devhat-ül-meşâyıh sh. 28

12) Keşf-üz-zünûn sh. 348, 498, 1766 2022 2030, 2034

KÂDI-ZÂDE-İ RÛMÎ (Mîrim Kösesi)

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Kutbüddîn Muhammed bin Muhammed bin Kâdı-zâde-i Rûmî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Dokuzuncu asrın başlarında vefât etmiş olan meşhûr Osmanlı âlimlerinden Kâdı-zâde-i Rûmî diye tanınmış, Selâhaddîn Mûsâ bin Muhammed'in torunu olan Kutbüddîn Muhammed'in oğludur. Büyük dedesine nisbetle Kâdı-zâde-i Rûmî diye meşhûr oldu. Ayrıca; Mîrim Kösesi ve Kutbüddîn-zâde isimleriyle de tanınmıştır. Kaynaklarda doğum târihi bulunamıyan Kâdı-zâde 957 (m. 1550)'de vefât etti.

Baba ve dedeleri de âlim ve fâdıl kimseler olan Kâdı-zâde, hem baba, hem de anne tarafından asil bir aileye mensûptur. Annesi, meşhûr âlim Hocazâde'nin kerîmesi olup, babaannesi de, büyük kelâm ve astronomi âlimi Ali Kuşcu'nun kerîmesi idi.

Muzafferuddîn-i Acemî, Mevlânâ Kocavî, Ya'kûb bin Seyyid Ali, Mevlânâ Müeyyed-zâde gibi zamanının meşhûr, büyük âlimlerinden okuyarak yetişti. Bu büyük âlimlerin huzûr ve hizmetlerinde bulunmakla, hem ilmî bakımdan yükseldi. Hem de güzel hasletleri kendisinde topladı. Böylece hem zâhirî, hem de bâtını kemâlâta, yüksek olgunluklara ve ma'nevî derecelere kavuştu.

İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, ilk olarak Bursa'da Veliyyüddîn-zâde Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra, İstanbul'da Atîk Ali ve Hacı Hasen-zâde, İznik'de İznik, Edirne'de Dâr-ül-hadîs, Bursa'da Muradiye ve Bâyezîd Hân medreselerinde müderrislik yaptı. Adı geçen medreselerde uzun müddet hizmet edip, çok talebe yetiştirdi. Talebeler, onun anlattıkları ince bilgilerden, yüksek ilimlerden ve akıcı lisânından çok istifâde edip, âlim oldular.

Müderrislikten sonra kadılığa yönelen Kâdı-zâde, Haleb ve Edirne kadılıklarında bulundu. 945 (m. 1538)'de saltanat merkezi olan İstanbul'a kadı, daha sonra da Anadolu kadıaskeri oldu. Bütün işleri dînimizin emirlerine tam uygun olarak yerine getirip, çok güzel idâre etti. Bir müddet sonra bu vazîfesinden alınıp, tekrar İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris yapıldı. Kısa bir müddet buradaki vazîfeye devam edip, sonra haccetmek niyetiyle yola çıktı. Hacca gitti. Hac vazîfelerini çok güzel eda edip, tekrar İstanbul'a döndü. İstanbul'a döndükten sonra, emekliye ayrıldı.

Çok yüksek ilim sahibi ve ilmi ile amel eden âlimlerin büyüklerinden olan Kâdı-zâde-i Rûmî Muhyiddîn Efendi, dînimizin emirlerine son derece ve hassasiyetle bağlı idi. Haram ve şüphelilerden çok sakınırdı. Edebi, aklı ve zekâsı fevkalâde idi. Çok dikkatli, şuur ve idrâki kuvvetli, basiret sahibi ve asîl bir zât idi. Gece ve gündüzde, açıkta ve gizlide, devamlı ilim öğrenmekle meşgûl idi. Kıymetli meclisinde her mahlûku hayır ile yâd eder, hiçbirşeyi kötülemezdi. Haya ve edebini hiçbir zaman terk etmezdi. Temkin, ihtiyât, vekar ve heybet sahibi idi. Bütün faziletleri kendisinde toplamış idi. Tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olup, bu yolda bulunanlara da çok muhabbet ederdi. Kendisi umûmiyetle insanlardan uzak durur, kendi hâli ile meşgûl olurdu. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanıyordu. Keşf ve kerâmet sahibi idi.

Kâdı-zâde-i Rûmî (r.a.), amcası olan Mîrim Çelebi'nin yanında yetiştiği için, Mîrim Kösesi diye meşhûr olmuştur. Böylece, hey'et, hendese gibi aklî ilimlerde de ilerledi. Hey'et ilmine dâir bir risale, ayrıca kâfiye isimli nahiv kitabına bir haşiye yazdı, İstanbul'da bir mescid ve bir mekteb yaptırdığı bilinmektedir.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 320

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 243

3) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 113

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 497

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 448

KALBURCU ŞEYHİ (Ahmed Dede)

Kanunî Sultan Süleymân devri âlim ve velîlerinden. Aslen Kütahya'ya yakın bir kasabadandır. Halk arasında Kalburcu Şeyhi adıyla meşhûr olmuştur. Mihmandar ve Çavdarlı adı ile de bilinirdi. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmemektedir. 978 (m. 1570) senesinde vefât etti.

Önce kendi memleketinin âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra Şeyh Sinân Karamânî'nin hizmetinde bulundu. Abdüllatîf Efendi'nin sohbetlerinden çok istifâde etti. Ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu.

Şöyle bir hâdise anlatılır Henüz talebe iken, arkadaşlarıyla derse gidip gelirlerdi. Yine birgün derse gittiklerinde, iki arkadaşıyle beraber her biri, gönüllerinden geçenlerin hâsıl olması için hocalarından duâ istediler. Hocaları bu talebelerini kırmadı. Onlar için duâ etti. Hocalarının duâsı bereketiyle, o talebelerden biri Pâdişâh'ın ordusunda komutan, biri de ilim ehli âlim bir kimse oldu. Ahmed Dede ise, hazret-i İbrâhim gibi çok mâl ve mülke kavuştu, zengin oldu. Ahmed Dede, daha sonra İstanbul'a geldi. Burada büyük zâtlardan olan Kütahyalı Merkez Efendi'nin yanında hizmet etti. Merkez Efendi'nin yanında İslâmiyetin güzel ahlâkını ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) yolunu öğretmek için izin aldı. Yine büyük zâtlardan Kastamonulu Şa'bân Efendi'nin de iltifâtlarına kavuştu.

İstanbul'dan ayrılıp memleketine geldi. Burada yaptırdığı zaviyesinde ikâmet eder, insanlara dünyâ ve âhıret saadetinin yollarını öğretirdi. Hocasının duâsı bereketiyle çok mal ve mülke kavuştuğundan, herkese çok fazla ikramlarda bulunurdu. Gece-gündüz, gelene geçene yemek yedirir, açları doyururdu. Zaviyesinde sofra hiç eksik olmazdı. Çok kerâmetleri görüldü, ömrü boyunca hiç kimseden hediye, maaş ve sadaka gibi şeyleri kabûl etmedi. Çiftçilikle geçinirdi. Tarlalarından elde ettiği ürünlerden, misâfirlerine yedirmek ve ihtiyâç sahiblerine vermek için bir miktar ayırmak âdeti idi. Hattâ hayvanlar ve kuşlar için bile yiyecek ve buğday ayırırdı.

Tarlaya ektiği buğday ve çavdarlar, normal tohumdan olmasına rağmen, çok güzel ve benzersiz olurdu. Bu sebeple Ahmed Dede'ye halk arasında Çavdar Şeyhi de derlerdi. Tarlalardan elde ettikleri buğdayı bir anbara koyarlar, kapısını kapatırlardı. Buğdayı anbarın altındaki oluktan alırlardı. Anbarın tamamen boşaldığı hiç görülmedi. Bu sayede hiçbir zaman zâhire sıkıntısı çekilmezdi. Ahmed Dede'ye civar köy ve kasabalardan çok misâfirler gelirdi. Misâfirlere ayrılırken birer çörek verir, onlar da bunu yol azığı yaparlardı. Her zaman; "Bu ni'metlerin hepsi, Ahmed Dede'nin hocası Abdüllatîf Efendi'nin duâsı bereketi iledir" diye Allahü teâlâya şükrederlerdi.

Sultan İkinci Selîm şehzâde iken Ahmed Dede'yi ziyâret etmiş ve zaviyesi yakınında bir mescid yaptırmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 203

KÂNÛNÎ SULTAN SÜLEYMÂN

(Bkz. Süleymân Hân)

KARA ÇELEBİ (Muhammed bin Hüsameddîn Abdullah)

Osmanlılar zamanında Bursa'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Hüsâmeddîn Abdullah el-Bursavî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Kara Çelebi ve Hicrî Efendi diye tanınıp meşhûr oldu. Doğum târihi ve yeri kat'î olarak tesbit edilememiştir: 965 (m. 1557) senesinde vefât etti.

Kara Çelebi'nin babası Mevlânâ Hüsâmeddîn Abdullah, Fâtih Sultan Mehmed Hân Gâzî'nin vezirlerinden olan Karamanlı Mehmed Paşa'nın azâdlı kölelerinden idi:

Kara Çelebi diye tanınan Muhammed Efendi, zamanında bulunan çeşitli âlimlerin sohbet ve derslerinde bulunarak güzel bir şekilde yetişti. İstidâdının çokluğu sebebiyle, kısa zamanda yükselerek kemâle geldi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli yerlerde kadı olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Edirne'de bulunan Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'nde Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın muîdi. (yardımcısı, ders vekîli) oldu. Buradaki gayretleri ile ve tînetinin güzelliği, hâlinin ve istikâmetinin dosdoğru olması sebebiyle, daha yüksek olgunluklara ve daha yüksek derecelere kavuştu.

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın yanında yetişerek ve daha da olgunlaşarak; Bursa'da Îsâ Bey, Kütahya'da Molla Vâcid, Tire'de Tire, Amasya'da Hüseyniyye, Çorlu'da Çorlu, Bursa'da Manastır, Manisa'da Sultan, İstanbul'da Sahn-ı semân ve Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân medreselerinde müderrislik yaptı. Adı geçen medreselerde talebelere son derece fâideli oldu. Müderrislik vazîfesine devam etmekte iken, kadılık yapmak arzusu gönlüne geldi. Önce Şam'da, sonra Bursa'da kadılık yaptı. Bursa'da iken, buradaki vazîfesinden alınıp, yine Bursa'da Muradiye Medresesi'nde, sonra İstanbul'da Ayasofya ve daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderris olarak vazîfelendirildi.

Müderrislik yapıp, Muhammed aleyhisselâmın yolunu, dîn-i İslâmın yüksek hükümlerini talebelere en güzel şekilde anlatmakta ve öğretmekte iken, ikinci defa Bursa kadısı oldu. Sonra Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu.

Kara Çelebi nâmı ile tanınan Muhammed Efendi, çok yüksek ilim sahibi bir zât idi. Vera' sahibi idi. Haram ve şüpheli şeylerden çok sakınırdı. Aklı, zekâsı ve anlayış kabiliyeti pek kuvvetli idi. İlimde sanki bir derya misâli idi. Bilhassa kelâm.ve fıkıh ilimlerinde pek derin olup, bu ilimlere âit her mevzûyu en güzel şekilde bilir ve izah ederdi. Târih ilmine olan aşinalığı da pekçok olup, târihe dâir haber verdiği, anlattığı latif ve zarif hâdiseler, orada olanların hepsini pür dikkat dinlemeğe sevkederdi.

Kara Çelebi hazretlerinin, bilinen apaçık fazilet ve üstünlükleri yanında, şairliği de kuvvetli olup, şiirlerinde "Hicrî" mahlasını (takma adını) kullanırdı.

Hatını kırık, gönlü mahzûn, müşkülü çok, kalbi yaralı olanların bulundukları meclislere gider, fesahat ve belagat san'atıyle öyle güzel sözler söyler, öyle tatlı mes'eleler anlatırdı ki, dinliyenlerin gönülleri ferahlar, kalblerinde rahatlık hissederlerdi.

Kara Çelebi, kıymetli eserler tasnif etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir:

1) Sefînet-üd-dürer: Fıkha dâirdir. 2) Dîvân, 3) Vâkı'ât: Bu kitapta fetvâları toplamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 179

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 246

3) Şakâyik-i Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 495

4) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 345

5) Keşf-üz-zünun sh. 1199

KARA DÂVÛD BİN KEMÂL

Kânunî Sultan Süleymân Hân devrinde yetişen Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Kemâl İzmitî'dir. Halk arasındaki ismi Kara Dâvûd'tur. Doğum târihi bilinmemektedir, İzmitlidir. 948 (m. 1541) senesinde Bursa'da vefât etti. Yıldırım Bâyezîd semtinde yaptırdığı câminin bahçesine defnedildi.

Kara Dâvûd, İzmit Medresesi'nde; Mevlânâ Lütfî ve Müeyyed-zâde gibi birçok âlimden ilim tahsil etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Bursa'daki Kâsım Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sonra Trabzon Medresesi'nde görevlendirildi. Bu medresede ilk dersi Kara Dâvûd bin Kemâl verdi. Buradan Edirne'deki Üçşerefeli Medrese'ye daha sonra da İstanbul'daki Sahn-ı semân medreselerinden birisine müderris olarak ta'yin edildi 922 (m. 1516) senesinde Bursa kadısı oldu. Bu görevden emekliye ayrıldı. Bir süre sonra tekrar bu göreve getirildi Daha sonra kendi arzusu ile emekliye ayrıldı. Çok ihsân sahibi olup, kul haklarına çok dikkat ederdi. Hakkı söylemekten çekinmezdi. Fâzıl, kâmil ve ârif bir zât idi.

Çeşitli konulara dâir birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları Bunlardır: 1-Şerhu Kasîde-i Nûniyye, 2-Hâşiye-i alet-tasavvurât, 3-Hâşiye-i alet-tasdîkât, 4-Hâşiye-i Şerh-i Metali', 5-Hâşiye-i alâ Şerh-i Şemsiyye, 6-Telhîs-i takrîr-i Kavânin, 7-Hâşiye-i alet-Tehzîb, 8-Şerh-i Delâil-i Hayrat: Bu eser Kara Dâvûd ismi ile meşhûrdur. Muhammed Cezûlî'nin yazmış olduğu Delâil-i Hayrat adlı eserin şerhidir. Kara Dâvûd bin Kemâl, bu eseri şerh ederken, İslâm târihi ile ilgili birçok husûsları da yazmıştır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Şeyh Ebû Hafs Amr bin Ebî Hasen Nişâbûrî, bir eserinde şöyle anlattı: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.), gazâdan dönerken bir yerde konaklamışlardı. Eshâb-ı Kirâmdan Hâlid bin Velîd (r.a.), bir haceti için ordugâhtan ayrıldı. O, ordugâha gelmeden önce, Resûl-i ekrem ve Eshâb-ı Kirâm oradan ayrıldılar. Hâlid bin Velîd (r.a.) geri dönünce İslâm ordusunu bulamadı. Ordunun ne tarafa gittiğini görmek için yüksekçe bir dağın tepesine çıktı. Etrâfına bakınırken, bir savma (bir papazın tek başına yaşadığı yer) gördü. Etrâfında çok kalabalık bir insan topluluğu gördü. Onların yanına gidip, içlerinden birine neden toplandıklarını sordu. O da; "Bu savmada bir râhib vardır) senede bir sefer bize va'z ve nasihat eder. Bu rahip bize bugün nasihat edecek, onun için buraya toplandık. Onun dedikleri ile bir sene amel ederiz" dedi. Hâlid bin Velid (r.a.) rahibin neler söyliyeceğini dinlemek için orada bekledi. Savmadan genç bir rahip çıktı. O topluluğa doğru gelince, orada bulunanların hepsi ayağa kalktılar. Hepsi ona hürmette bulundular. O rahip yerine oturduktan sonra; "Dağılın. Bu sene ben size va'z etmeyeceğim" dedi. Bunun üzerine cemâat ağlaşarak; "Bir seneden beri sizin va'zınızı bekliyoruz. Hepimiz çok uzak yollardan geldik. Bize va'z etmemenizin sebebi nedir?" diye sordular. Rahip; "İçinizde Muhammed'in eshâbından bir kimse var. Zira ben, aklımda olan ve size söyliyeceğim şeyleri söyliyemiyorum. Onu bulup çıkarmadan size va'z etmem" dedi. Aradılar, fakat Hâlid bin Velîd'i (r.a.) bulamadılar. Çünkü o onlar gibi giyinmişti ve onların dillerini çok iyi konuşuyordu. Silâhlarını da, oraya gelmeden önce bir yere saklamıştı. Rahip oradakilere; "Hepiniz oturun, onu ben bulurum" dedi. Herkes oturup sustuktan sonra rahip; "Ey Muhammed'in eshâbı! Ben senin nerede olduğunu bilmem. Sâdece Allahü teâlâ bilir. Eğer dînini seviyorsan, dînin ve peygamberin Muhammed hürmetine ayağa kalk" dedi. Onun bu sözleri üzerine Hâlid bin Velîd (r.a.) o

topluluğun kendisini öldürebileceğini düşünerek ayağa kalkmadı. Rahip yine; "Dînini ve Peygamberini seversen kalk" dedi. Hâlid bin Velîd kendi kendine; "Dînim ve Resûlullahın (s.a.v.) yolunda bin canım dahî olsa feda olsun" diye düşünerek ayağa kalktı. Oradakiler ona doğru hücum edince, Rahip; "Onun yanından çekilin. Zira bu kadar çok kişinin bir kişiyi öldürmesi doğru değildir" dedi. Rahip onu yanına çağırarak karşısına oturttu ve ona; "Sen Muhammed'in arkadaşlarının büyüklerinden misin, yoksa küçüklerinden misin?" diye sordu: Hâlid bin Velîd de (r.a.); "Ne büyüklerindenim, ne de küçüklerindenim. Orta mertebede olanlardanım" dedi. Rahip; "Birşey bilir misin?" diye sorunca, o; "Dînin emirlerini yerine getirecek ve işlerimi görecek kadar bilirim" dedi. Rahip; "Sana suâl sorsam cevap verebilir misin?" diye sordu. Hâlid bin Velîd (r.a.); "Bilirsem cevap veririm. Bilemezsem bile, dînimizde lâzım olmayan şeyleri bilmemek ayıp değildir. Zira her âlimden üstün bir âlim vardır." Sonra Rahip şöyle sordu: "Duydum ki, sizin peygamberiniz Muhammed şu haberi vermiş: "Allahü teâlâ Cennet-i a'lâda her ne yarattı ise, onun benzerini dünyâda yarattı." Bir seferinde de şöyle anlatmıştır: "Allahü teâlâ, Cennette Tûbâ isminde bir ağaç yarattı. Bu ağacın kökü bir olduğu hâlde, Cennetteki her köşkün, her sarayın ve her evin içinde o Tûbâ ağacının dallarından bir dal vardır." Ben bunun benzerini bulamadım. Acaba dünyâda bunun benzeri var mıdır ve sen bunu bilir misin?" Hâlid bin Velîd (r.a.); "Evet bilirim. Onun dünyâda bir benzeri vardır. Allahü teâlâ onun benzeri olarak güneşi yarattı. Güneş doğup tam tepeye geldiği zaman yer yüzünde ne varsa oraya güneş girer" diye cevap verdi. Rahip bu cevâbı beğenerek; "Bu konuşmanla çok güzel cevap verdin. Peygamberinin sözünü doğruladın. Senin ilmin mi çoktur, yoksa Ebû Bekr'in ilmi mi çoktur?" diye sordu. Hâlid bin Velîd (r.a.); "Eğer sen Ebû Bekr'i (r.a.) görmüş olsaydın, onun ilim ve irfan hazînesi olduğunu görürdün" diye cevap verdi. Sonra rahip; "Sana birşey daha sorayım. Duydum ki, Muhammed şöyle demiş: "Cennette dört ırmak akar. Bunların biri şarap, biri bal, biri süt, biri sudur. Bu dört ırmak arasında ara ve hicab yoktur. Dördü de aynı yerden akar. Ama birbirlerine karışmazlar." Ben bunun da dünyâda benzerini göremedim. Bunun dünyâda bir benzeri var mıdır?" dedi. Hâlid bin Velîd (r.a.); "Evet vardır. Allahü teâlâ, insanın dimağında birbirinden ayrı dört su yarattı. Onlardan biri kulaktan gelir, acıdır. Biri gözden gelir, tuzludur. Biri burundan gelir, kokmuştur. Biri ağızdan gelir tatlıdır. Asıl maddeleri dimağ iken asla karışmazlar" diye cevap verdi. Bu cevap üzerine rahip; "Güzel dedin. Peyamberinin sözlerini isbât ettin. Senin ilmin mi çoktur, yoksa Ömer-ül-Fârûk'un mu ilmi çoktur?" diye sorunca, Ebû Bekr (r.a.) için verdiği cevâbın aynısını söyledi. Rahip yine; "İşittim ki, Muhammed; "Cennette çok güzel tahtlar vardır ki, yüksekliği beşyüz senelik yoldur. Sahibi üzerine çıkmak isteyince taht eğilir ve sahibini üzerine alıp kalkar" demiş. Ben aradım, taradım, dünyâda bunun bir eşini bulamadım. Sen bunun bir benzerini bilir misin?" diye sordu. Hâlid bin Velîd (r.a.); "Evet bilirim. Sen deveyi görmüyor musun? Ne kadar yüksektir. Ona binmek çok zordur. Fakat bir çocuk yularından çekince boynunu aşağı eğer. Çocuk boynuna binince, başını kaldırır, çocuk sırtına doğru kayarak, sırtına biner. Hazret-i Süleymân aleyhisselâm bütün ordusu ile birlikte bir yere gitmek isteyince, rüzgârlar bulundukları sarayın altına girip onları kaldırdı. Bir günde iki aylık yol aldı. Bu, sizin kitabınızda yok mu?" dedi. Rahip; "Güzel cevap verdin ve Peygamberinin sözlerini isbât ettin. Sen mi âlimsin, yoksa Osman Zinnûreyn mi?" diye sorunca, Hâlid bin Velîd daha önce Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer. İçin verdiği cevâbın aynısını söyledi. Rahip yine; "Duydum ki, Muhammed şöyle demiş: "Cennet ehli Cennette yerler, içerler, hiçbir zaman içlerinden herhangi birşey çıkarmazlar. Kusmağa bile ihtiyâç duymazlar." Bunun benzerini dünyâda bulamadım. Sen bir benzerini biliyor musun?" diye sordu. Hâlid bin Velîd (r.a.); "Evet biliyorum. Allahü teâlâ ana karnında olan çocuğa dört veya beş aylık hâle gelince can verir. O ma'sûm yavru dünyâya gelinceye kadar,

her ne arzu ederse Allahü teâlâ anasına o şeyi yemesini nasîb eder. Ananın yediği o şey, o çocuğa gıda olur. Çocuk ne dışarı çıkarır, ne de kusar" diye cevap verdi.

Rahip; "Doğru söyledin. Senin mi ilmin çoktur, yoksa Ali bin Ebî Tâlib'in mi ilmi çoktur?" diye sordu. Hâlid bin Velîd (r.a.), ona; "Eğer sen Hazreti Ali'yi ve öteki sahâbîleri (r.anhüm) görseydin, bilgi hazînesinin ne demek olduğunu anlardın" dedi. Rahip birşey daha sormak niyetinde olunca, Hâlid bin Velîd (r.a.); "İnsaf et ey rahip! Sen bana dört soru sordun. Müsâade et de, ben sana birşey sorayım. Sen cevap ver, sonra istediğin kadar soru sor" dedi. Rahip sormasını söyledi. Hâlid bin Velîd (r.a.); "Cennetin anahtarı nedir? Bana söyle" dedi. Rahip; "Îsâ aleyhisselâma ve Meryem'e imân etmektir" dedi. Hâlid bin Valîd (r.a.); "Onları seversen, Cenneti açan nedir? Doğru söyle" dedi. Rahip cevap veremedi ve sustu. Orada bulunan halk; "Ey rahip, sen bu zâta dört soru sordun. O da hiç beklemeden cevâbını verdi. Şimdi sen niçin susuyorsun? Neden cevap vermiyorsun?" dediler. Rahip: "Ben cevâbını biliyorum. Fakat siz bunu kabûl etmezsiniz. Çünkü bu zâta doğru cevap vermekten başka çârem yoktur. O, ölüm tehlikesi varken, Peygamberi adına and verdiğim zaman hiç çekinmeden ortaya çıktı. Şimdi benden Îsâ aleyhisselâm adına doğru cevap vermemi istiyor. Ben cevap verirsem siz kabûl etmezsiniz. Hattâ beni öldürürsünüz. Onun için susuyorum" dedi. Orada bulunanlar; "Biz niçin râzı olmıyalım? Biz Cennetin anahtarını öğrenmek için buradayız. Doğruyu bildir ki, hepimiz Cennete girelim" dediler. Bunun üzerine rahip; "Miftâh-ül-Cenneti, bu kişinin peygamberi olan Muhammed aleyhisselâmdır. Çünkü O'nun peygamberliğini tasdik etmedikçe, Cennete girilmez! Nasıl anahtar olmayınca odaya girilmezse, anahtarsız Cennete de girilmez" dedi. Bunun üzerine oradakiler; "Biz şimdiye kadar boşu boşuna zahmetler çekip duruyormuşuz. Meğer Muhammed aleyhisselâm Cennetin anahtarı imiş ve O'nun peygamberliğine îmân ile Cennete girilirmiş. Şimdi biz de Allahü teâlânın Resûlünün nübüvvetini tasdik eyledik" dediler ve hep birlikte Kelime-i şehâdet getirerek müslüman oldular.

"Peygamber efendimiz (s.a.v.) mi'raca çıktığı zaman bir vadiye vardı. Bu vadiden güzel kokular geliyordu. Cebrâil aleyhisselâma; "Bu güzel kokular nedir?" diye suâl edince, Cebrâil (a.s.); "Burada Firavn'ın hanımının ve kızlarının, hizmetçisi olan hâtunun ve çocuklarının kabri vardır. Buraya Cennet meyvaları gelmiştir. Bu güzel koku o Cennet meyvalarının kokusudur" dedi."

Atâî Horasanî şöyle anlattı: **"Kim bir fenâlık yapar veya nefsine zulmeder de Allahtan mağfiret dilerse, Allahı çok bağışlayıcı, çok merhametli bulur"** meâlindeki Nisa sûresi yüzonuncu âyet-i kerîmesi nâzil olunca, şeytan korkunç bir ses ile feryâd eyledi. Sesi öyle yüksek idi ki, yeryüzündeki bütün askerleri işitip, yanına geldiler ve; "Nedir bu hâlin? Bu şiddetli feryadın sebebi nedir?" diye sordular. O da; "Benim hilelerim ile bu ümmete işlettiğim günahların af ve mağfireti hakkında Muhammed'e bir âyet-i kerîme nâzil oldu" dedi. Askerleri bunun hangi âyet-i kerîme olduğunu sorunca, Nisa sûresi yüzonuncu âyet-i kerîmesini onlara okudu. Sonra şöyle dedi: "Bu âyet-i kerîmede Allahü teâlâ istiğfar edenlere af ve mağfiretini va'd etti. Allahü teâlânın va'dinde dönmek yoktur. Şimdi düşünün. Acaba buna bir hîle yolu bulabilir misiniz?" Onlar; "Hayır, biz böyle bir hîle yolu bilmiyoruz" dediler. Bunun üzerine şeytan onlara; "Hele siz gidip biraz düşünün. Belki bir hîle yolu bulabilirsiniz. Ben de bu arada düşüneyim" dedi. Şeytanın askerleri oradan ayrıldıktan bir süre sonra, şeytan yine bir nâra attı. Bütün askerleri tekrar toplanıp geldi. Şeytan onlara; "Bir yol bulabildiniz mi?" diye sorunca, onlar; "Hayır" cevâbını verdiler. Şeytan; "Ben bir hîle yolu buldum" dedi. Avânesi bunun ne olduğunu sorunca şöyle dedi: "O büyük Peygamber âhırete intikâl ettikten sonra, ümmetine

güzel amel sûretinde çeşitli bid'atler işletelim. Bunları ne Peygamberleri, ne halîfeleri ne de eshâbı yapmış olsun. Böyle amelleri onlara güzel göstermek sûretiyle, onlar o bid'atleri sünnet sanıp ısrarla üzerine düşüp yaparlar. O yaptıkları amelden de tövbe ve istiğfar etmezler. Bu işledikleri bid'atlerle onların Cehenneme girmelerini sağlar, muradınıza erersiniz" dedi. Allahü teâlâ cümlemizi şeytanın şerrinden muhafaza eylesin. Âmin!

Şöyle anlatılır: "Peygamber efendimizin (s.a.v.) zamanında, yahudi âlimlerinin bir başkanı vardı. Bu bilgin Şam'da oturuyordu. Birgün kendi kendine; "Muhammed'in dîni gün geçtikçe yayılmaktadır. Onun sıfatları Tevrat'ta vardır. Bu yüzden ben tenhâ bir yerde oturup Tevrat'ı dikkatlice okuyayım, O'nun vasıflarının bulunduğu yaprakları yırtıp ateşte yakayım. Sonra benden O'nun sıfatlarını soran olursa; "O'nun sıfatları Tevrat'ta yoktur" diyeyim. Böylece yahudi taifesi ona inanmamış olur" diye düşündükten sonra, bir Cumartesi günü gizli bir odaya girdi. Tevrat'ı dikkatlice okumaya başladı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek sıfatlarının dört **yap**rakta yazılı olduğunu gördü. O dört yaprağı koparıp ateşte yaktı. Ertesi Cumartesi gözümden kaçmış yer olabilir düşüncesi ile yine gizli bir odaya girdi ve Tevrat'ı dikkatlice okumaya başladı. Bu sefer Resûl-i ekremin (s.a.v.) vasıflarını sekiz sahifede buldu ve onları yırtıp yaktı. Fakat bu durum kendisini şaşırttı. Ertesi Cumartesi yine bir odaya girip, Tevrat'ı baştan sona kadar okumaya başladı. Bu sefer Server-i âlem efendimizin (s.a.v.) sıfatlarını onaltı sahifede buldu. Bu durum üzerine kendi kendine şöyle düşündü:

"Bu ilginç bir sırdır, ilk hafta dört yaprakta O'nun sıfatlarını buldum. O yaprakları yaktım, ikinci hafta sekiz yaprakta O'nun sıfatlarını buldum. O yaprakları da yaktım. Bu hafta ise onaltı sahifede buldum. Onları da yakarsam, haftaya otuziki sahifede O'nun sıfatlarını bulurum. Bu durum, ancak Allahü teâlâ tarafından olan bir iştir. En iyisi Medîne-i münevvereye gidip, peygamberlik da'vâsında bulunan Muhammed'i göreyim. Eğer bu Tevrat'ta yazılan sıfatlar onda varsa, O'nu tasdik edip îmân edeyim. Şayet o sıfatlar O'nda yoksa; "O büyük Peygamber Tevrat'ta yazılıdır. Fakat sen o değilsin" diyeyim. Böylece bu müşkilimi çözmüş olayım." Sonra hemen hazırlanmaya başladı. Şam'daki yahudiler ona engel olmak istedilerse de, onları dinlemeyerek; "Muhakkak gidip bu müşkilimi çözeceğim" dedi ve yola çıktı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) âhırete intikâl ettiğinin üçüncü gününde, bilgin Medine'ye girdi. Yolda Eshâb-ı Kirâmdan birisine rastlayıp. Peygamber efendimizin (s.a.v.) nerede olduğunu sordu. O Sahâbî de onu mescide götürdü. Ebû Bekr (r.a.) ve Eshâb-ı Kirâmdan birçok zât mescidde oturuyorlardı. Yahudi bilgin içeri girip; "Selâm sana yâ Muhammed!" deyince, orada bulunan bütün Eshâb-ı Kirâm O'nun mübârek ism-i şerîflerini duydukları için ağlamaya başladılar. Bunun üzerine yahudi: "Muhammed'e ne oldu? Aranızda değil mi?" diye sorunca, Hazreti Ebû Bekr, "Peygamber efendimiz (s.a.v.) âhırete intikâl edeli üç gün oldu" dedi. Bu sözleri duyan yahudi; "Keşke anamdan doğmasaydım. Keşke Tevrat'ta O'nun vasıflarını görmeseydim, Ne olurdu O'nun mübârek cemâlini bir kere görmüş olsaydım" diyerek ağlamaya başladı. Onun bu feryadını duyan Hazreti Ali ona; Sen o yayudi değil misin ki, Resûl-i ekreme (s.a.v.) olan düşmanlığından ötürü, O'nun vasfı Tevrat'ta bulunmasın diye tenhâ bir yere girip, Tevrat'ı okudun. Sonra dört yerde O'nun sıfatlarını gördün ve o yaprakları yırtıp yaktın. Ertesi hafta sekiz yerde bulup onları da yaktın. Ertesi hafta onaltı yerde buldun. "Bu hikmet-i ilâhîdir" diyerek buraya gelen sen denilmişin? O hâlin ne idi? Şimdi bu muhabbet ve feryadın nedir?" diye söyledi. Yahudi onun bu sözleri üzerine; "Eğer Peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed peygamber olsaydı, kelâmında ayrılık olmazdı. O; **"Ben peygamberlerin sonuncusuyum. Benden sonra hiç**

kimseye peygamberlik verilmez” diye buyurmadı mı?” deyince, Hazreti Ali; “Evet buyurdu” dedi. Bunun üzerine Yahudi; “Evet O haber verdi. Fakat şimdi âhırete intikâl etmiş bulunuyor.

Sen benim Şam’da kendi evimde hanımımın, evlâdımın ve hiç kimsenin haberi olmadan gizlice yaptığım bir işi nereden bilirsin? Sana vahy mi geldi? Yoksa sen Peygamber misin?” diye sorunca, Hazreti Ali şöyle dedi: “Ben peygamber değilim. Ama O’nun dâmâdı ve amcasının oğluyum. O, âhırete teşrîf etmeden önce bana şöyle buyurdu: **“Yâ Ali! Ben âhırete teşrîf ettikten üç gün sonra, Şam’dan bir yahudi gelip sevgisini izhâr edecektir. O yahudiye gizlice işlediği kabahatten haber ver. Bana Cebrâil bildirdi. Bu mu’cize ona yeter. İmân etsin.”** Ben de sana o büyük Peygamberin sözlerini söylüyorum.” Yahudi; “Bu. O’nun peygamberliğine bir delîldir. Bir delîl daha bulun, îmân edeyim. Şüphem kalmasın” dedi. Hazreti Ali ona ne, istediğini sordu! Yahudi. Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek vücûdlarına giydiği gömleği istedi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) giymiş olduğu bir gömleği getirdiler. Yahudi gömleğe bakıp kokladıktan sonra şöyle dedi: “Gerçekten, bu gömleği giyen, Tevrat’ta vasfı anlatılan âhır zaman Peygamberidir. Zîrâ, bu kokunun O’ndan başkasında bulunması mümkün değildir. Şimdi bana O’nun kabr-i şerîfini gösterin; Orada îmân edeceğim.” Yahudiyi oraya götürdüler. Orada îmân etti ve Allahü teâlâya şöyle niyazda bulundu: “Yâ Rabbi! O, Resûle aşkım ve muhabbetim çoğaldı. Rûhumu alıp, beni O’nunla görüştür.” O anda Kelime-i şehâdet getirip, rûhunu teslim etti. Namazı kılındıktan sonra Bâki’mezarlığına defn olundu.”

Şeyh Sa’dî Şirâzî bir eserinde şöyle bildirdi: “Eski sultanlardan biri, Hızır aleyhisselâmın ölü veya diri olduğuna dâir delîl istedi. Bu yüzden vezirini çağırıp ona; “Hızır aleyhisselâm diri midir?” diye sordu. Vezîr, diri olduğunu söyleyince sultan; “Onu da’vet et gelsin” dedi. Bunun üzerine Vezir; “Onun nerede olduğu bilinmez ve aramakla bulunmaz” dedi. Sultan bulunması için çok ısrar edince, vezir; “Bu iş benimle olmaz. Zîrâ bizden çeşit çeşit zulümler zâhir olmaktadır. Bunun için, onun bizimle görüşmesi mümkün değildir. Onu bulmasını şeyhülislâmdan iste. Bu iş için o daha münâsiptir. Bulursa ancak o bulur” dedi. Sultan, şeyhülislâmı huzûruna da’vet ederek, Hızır aleyhisselâmı bulmasını istedi. Şeyhülislâm bulamıyacağını söyleyince, sultan çok ısrar etti. Bunun üzerine şeyhülislâm sultandan bir süre tanımasını istedi. Bu arada fakir bir zât şeyhülislâmın huzûruna gidip; “Hızır aleyhisselâmı’ arıyormuşsunuz. Beni pâdişâhla buluşturun. Ben onu bulurum” dedi. Şeyhülislâm, o fakir zâtı sultânın huzûruna götürdü ve; “Bu kişi Hızır aleyhisiselâmı bulacak” dedi. Sultan ona; “Hızır aleyhisselâmı ne zaman getireceksin?” diye sorunca, o şahıs; “Bu iş için zamana ihtiyâç vardır. Bana kırk gün müsâade et Bu arada yiyecek bir şeyler de ta’yin eyle. Hiçbir şeye ihtiyâcım kalmasın. Ben de bu arada ihlâs ile ibâdet edeyim.

Böyle olunca, Hızır aleyhisselâmı bulup size getirebilirim” dedi. Sultan bu zâtın dediklerini kabûl etti ve hergün kendi yiyeceklerinden belli bir miktarının onun evine gönderilmesini emretti. Bir miktar da kendisine verdi. Eve gittiğinde, elindekileri hanımı görünce, onların ne olduğunu sordu. O da durumu hanımına anlatınca, hanımı; “Sen”, Hızır aleyhisselâmı tanıyor musun?” diye sordu. O zât tanımadığını söyledi. Bunun üzerine hanımı; “Kırk gün sonra nasıl bulup da sultâna götüreceksin?” diye sorunca, o zât; “Ben de bilmiyorum. Buna, ihtiyâcımızdan dolayı mecbûr oldum, fakat böyle yaptığıma pişmânım” dedi. Aradan otuzdokuz gün geçip, kırkıncı gün olunca, sultan o zâta; “Yarın Hızır aleyhisselâmı getirsin?” diye haber gönderdi. Ertesi gün sultan iki süslü atı o zâtın evine gönderdi. O zât hayâtından ümîdi keserek, güzelce bir abdest aldıktan sonra, iki rek’at namaz kıldı. Allahü teâlâya duâ etti ve Peygamber efendimizi (s.a.v.) vesile ederek kurtulmasını taleb etti. Sonra sultânın huzûruna gitti. Bu sırada o zâtın

yanında ma'sûm bir çocuk zâhir oldu ve sağ tarafında durdu. Sultan; "Hızır ne zaman gelecek" dedi. Bunun üzerine o zât; "Sultânım, ben hayâtımda hiç Hızır aleyhisselâmı görmedim. Fakat fakirliğimden dolayı bu yola başvurdum. Hızır zor durumda olan insanları kurtarır. Beni fakirlikten kurtardığın için bana göre Hızır sensin" dedi ve sustu. Sultan hiddetlenerek; "Fakirim deseydin, sana birşeyler verirdik. Fakat sen Hızır aleyhisselâmı bulurum diyerek, kırk gündür bize niçin eziyet ettin?" dedikten sonra, başvezîre; "Şimdi buna ne ceza verelim?" diye sordu. Vezîr, sultâna; "Emîr ver, bunu parça parça etsinler ve her parçasını bir sokak başına assınlar. Böylece herkese ibret olur. Bundan böyle hiç kimse sultanın huzûrunda yalan söylemez" dedi; O zâtın yanında duran ma'sûm çocuk;

"Herşey aslına dönecektir" dedi. Sonra sultan, ikinci vezire; "Buna ne yapalım?" diye sordu, ikinci Vezîr, "Bunu bir dibeğe koyup, döve döve keşkek gibi yapalım. Sonra her sokak köşesine bir parça bırakalım. Böylece herkese ibret olur. Bundan böyle hiç kimse sultânın huzûrunda yalan söylemez" dedi. Yine o ma'sûm çocuk, önce söylediği gibi; "Herşey aslına dönecektir" dedi. Bu sefer sultan, üçüncü vezire aynı soruyu sorunca, üçüncü vezir; "Başvezîr ve paşa karındaşlarımız güzel söylediler. O, böyle cezaya lâyıktır. Fakat bu şahsın ihtiyâcı çok olmasaydı, kendisini böyle bir tehlikeye atmazdı. Devletli sultânımıza yakışan af ile muâmeledir. Emîr ve ferman sultânımızındır" dedi. Yine o ma'sûm çocuk; "Herşey aslına dönecektir" dedi. Pâdişâh, o zâta; "Bu çocuk senin neyin olur?" diye sorunca, o da; "Benim tanıdığım değildi!" Buraya geldiğim zaman, yanıma geldi durdu. Ben de sizin hizmetçiniz sandım" dedi, Sultan ona; "Sen kimsin? Bunlar birbirine benzemeyen söz söyledikleri hâlde, sen üçüne de aynı cevâbı verdin" dedi. O ma'sûm çocuk; "Bu şahıs sana kimi getirecekti?" diye sorunca, sultan; "Hızır aleyhisselâmı getirecekti" dedi. Bunun üzerine çocuk; "Sultânım, senin bu baş vezirin bir kasabın oğludur. Halkı kırmaktan başka hiçbir işe yaramaz, ikinci vezirin bir ahçı oğludur. Bu da halkı dövmekten başka bir işe yaramaz. Üçüncü vezîr ise, bir vezirin oğludur. Aslına çekip dâima suçluları af eder ve ihsânda bulunur. İşte Hızır benim. Hızır'la buluşmaktan maksad nasihattir. Eğer benden nasihat istersen, sana nasihatim şudur "Baş vezirini bu görevden alıp, kasapbaşı yap. Varsın hayvanları kesmeğe devam etsin, ikinci vezirini bu görevden alıp, ahcıbaşı yap. Keşkek yapmaya devam etsin. Üçüncü vezirini de başvezir yap. Senden bir ricam var. Bu zâta ta'yin ettiğin şeyleri kesme" dedikten sonra kayboldu. Sultan onu bulmalarını emretti. Aradılar fakat bulamadılar. Durumu o zâta sordular. O da; "Daha önce onu görmemiştim. Burada gördüm" dedi. Sultan, Hızır aleyhisselâmın söylediklerini hemen yerine getirdi ve o zâta gönderdiği şeyleri de kesmedi."

İbrâhim aleyhisselâmın amcasının, Sârâ isminde çok güzel bir kızı vardı. Sârâ, İbrâhim aleyhisselâmın mu'cizelerini gördükten sonra, Hazreti İbrâhim'in yanına geldi ve îmân etti. Sonra İbrâhim aleyhisselâma; "Dilerim ki beni zevceliğe kabûl edersin" dedi. Hazreti İbrâhim de kabûl etti. Allahü teâlâ, ona şöyle vahyetti: "Yâ İbrâhim, Sârâ'yı da yanına al. Nemrûd'un yanına git Onu imâna da'vet eyle. Eğer îmân etmezse, ona bir azap edeyim görsünler." Bu emir üzerine Hazreti İbrâhim, yanında Sârâ olduğu hâlde Nemrûd'un huzûruna geldi ve; "Ey Nemrûd, gel Allahü teâlâya îmân et O'nu bir olarak kabûl et. Eşi ve benzeri olmadığını söyle. Beni de O'nun gönderdiği hak peygamber bil. Yoksa Allahü teâlâ sana azap gönderecek" dedi. Bu sözler üzerine Nemrûd; "Ben, seni iki sefer öldürmek istedim. Fakat sen onlardan kurtuldun. Artık seninle işim yoktur. Sen buradan git" dedi. İbrâhim aleyhisselâm, Îmân etmesi için ısrar etti ise de, Nemrûd imân etmedi. O da Sârâ'yı alıp oradan ayrıldı. Sonra, Nemrûd gün geçtikçe küfrünü arttırdı. Allahü teâlâ şöyle vahy indirdi: "Yâ İbrâhim! Git, Nemrûd'u dîne da'vet eyle." Bu emri

yerine getirmek için, İbrâhim aleyhisselâm Nemrûd'un yanına gidip; "Ey Nemrûd! Allahü teâlâdan kork. Halkı azdırıp küfür ve dalâlete sokarsın. Kendini Allahü teâlâya şerik koşarsın. Benim Rabbim diridir, ölümsüzdür. Bütün noksan sıfatlardan da münezzehtir, îmâna gel. Allahü teâlâdan kork. Sana azap gönderir" dedi. Tam kırk gün Nemrûd'u îmâna da'vet eyledi. Fakat Nemrûd îmân etmedi. Sonra Cebrâil aleyhisselâm, Hazreti İbrâhim'in yanına gelip; "Allahü teâlâ sana selâm söyledi. Şu emri verdi. Nemrûd'a haber ver. Ne kadar askeri varsa alıp sahraya gelsinler, ona asker göndereceğim" diye bildirdi. Bu emir üzerine İbrâhim aleyhisselâm, hemen Nemrûd'un yanına gidip; "Ey Nemrûd, askerlerini al ve sahraya çık. Allahü teâlâ sana asker gönderecek" dedi. Nemrûd ona; "Ne askeri gönderecek?" deyince, İbrâhim (a.s.); "Allahü teâlâ yarattığı mahlûkâtın hepsinin en hakîri ve en zayıfı olan sivrisineği gönderecek" dedi. Nemrûd; "Sivrisinek Rabbinin askeri midir?" diye sorunca, İbrâhim aleyhisselâm;

"Evet bütün yaratıklar Rabbimin askeridir" dedi. Sonra Nemrûd, askerlerine hazır olmalarını emretti. Hepsi zırh giydiler. Başlarına da miğfer geçirdiler. Sonra da sahrada toplandılar. Askerlerin adedi. Çok fazlaydı. Nemrûd, bu askerlerin arkasında duruyordu. Allahü teâlâ, sivrisineklerin başkanına; "Askerini al. O Nemrûd'u ve askerlerini yiyip helak eyle" diye emir verdi. Bu emir üzerine bütün sivrisinekler sahraya toplandılar. O kadar çok sivrisinek geldi ki, güneş görünmez oldu. Çeşit çeşit korkunç sesler çıkararak, askerlerin üzerine hücum ettiler. Nemrûd, üzerine konan sivrisineklerin öldürülmesini emretti. Sivrisinekler, askerlerin zırhlarının altlarına girerek hepsini helak eylediler. Nemrûd bunu görünce, hemen saraya kaçtı ve her tarafın kapatılmasını emretti. Nemrûd'un öldürülmesi için, bir kanadı olmıyan bir sivrisinek ta'yin olmuştu. O sinek Nemrûd'un peşine takılıp, anahtar deliğinden içeri girdi.

Nemrûd'un yüzünün hizasına gelerek vızıldamaya başladı. Nemrûd, gece gündüz uyumadan o tek kanatlı sivrisinekle savaştı. Fakat bir türlü sivrisineği öldüremedi. Sivrisinek, zafer kazanıp onu soktu. Soktuğu anda, orası şişti. Nemrûd onun ağrısından feryâd ederken, sinek burnundan içeri girdi ve beynine kadar ulaştı. Sinek orada vızıldayıp, beynini yemeğe başladı. Nemrûd, hizmetçisine gece-gündüz başını ovdurmaya başladı. Çünkü sineğin vızıltısından beyni zonkluyordu. Kırk gün başını ovdurmaya devam etti; Bundan sonra, sinek içerde büyüdüğü için, artık, ovmak fayda etmiyordu. Bezden tokmak yaptırıp, gece-gündüz kafasına vurdurmaya başladı. Kırk gün de böyle geçti. Sinek daha büyüyünce, bunlar da fayda vermedi. Daha büyük tokmak yaptırdılar. Vurmaya devam ettiler. Hizmetçiler bu işten bıktılar. Aralarında; "Tanrılık da'vâsı ediyor da, başından bir sineği çıkarmağa gücü yetmiyor" diyorlardı. Tokmakları büyüttüler. Nemrûd'un kuvvetli bir hizmetçisi vardı. Hizmetçiler birgün ona gidip; "Öyle kuvvetli vur ki, bizi bu azaptan kurtar" dediler. Onların ısrarlarına dayanamıyarak, tokmağın içine taş koyup, var kuvvetiyle Nemrûd'un kafasına vurdu. O anda, Nemrûd'un kafası ikiye bölündü, içinden, serçe büyüklüğünde bir sivrisinek çıktı. Allahü teâlâ ona diğer kanadını da ihsân etti. O uçup oradan gitti. Nemrûd da Cehennemi boyladı.

İbrâhim aleyhisselâm, hanımı Sârâ ile oradan ayrılıp Mısır'a hicret etti. O zamanlar Mısır'da zâlim bir pâdişâh vardı. Bu pâdişâh, kadın meraklısı idi. Nerede güzel bir kadın olduğunu duysa, onu sarayına getirtirdi. İbrâhim aleyhisselâm, bu durumu öğrenince çok üzüldü. Hazreti İbrâhim, hanımı Sârâ'yı bir sandığa koyup deveye yükledikten sonra, bir kervan ile Şam'a doğru gitti; Yolda pâdişâhın adamları önlerine çıktı. Herkesin malına bakıp, ona göre haraç alıyorlardı. Sıra İbrâhim aleyhisselâma gelince, sandığı açmak istemedi. "Ne kadar haraç isterseniz vereyim" dedi. Onlar kabûl etmediler. Hazreti İbrâhim ne kadar üsteledi ise de, onlar sandığı açtırdılar. Sandığın içinde çok güzel bir kadın olduğunu gördüler ve; "Bizim pâdişâhımız böyle

güzel kadınları arar. Onun için bu kadını ona götürmek zorundayız" dediler, İbrâhim aleyhisselâm ve Sârâ'yı alıp, pâdişâhın huzûruna çıkardılar. Pâdişâh, İbrâhim aleyhisselâma; "Bu senin neyin oluyor?" diye sordu. Hazreti İbrâhim pâdişâhın sorusuna "Kardeşimdir" dedi. Çünkü karısı olduğunu söyliyeni öldürüyordu. Burada kardeşimdir demekle; "Dinde kardeşim" demeği murâd etti. Padişâh, Sârâ'yı haremine gönderdi. İbrâhim aleyhisselâm bu duruma çok şaşırdı. Allahü teâlâ, Sârâ'nın bulunduğu köşkün bütün duvarlarını billur gibi saf ve şeffaf eyledi. İbrâhim aleyhisselâm, Sârâ'yı ve pâdişâhı rahatlıkla görüyordu. Akşam, pâdişâh Sârâ'yı dileyerek elini uzatmak istedi. Sârâ onun bu hâlini görünce; "Benden uzak dur, ey pâdişâh, yoksa sen bilirsin" dedi. Pâdişâh, Sârâ'nın sözünü dinlemedi. Tekrar elini uzatmak istediği anda, eli ayağı kurudu. Bütün bedeni ve a'zâları tutuldu. Köşk şiddetli bir şekilde sarsılmaya başladı. Bu durumu gören pâdişâh; "Ey Sârâ! Yüce Hak teâlâya niyaz eyle. Bu köşk dursun. A'zâlârım da eski hâlini alsın. Bir daha sana karşı kötü niyet beslemem. Seni İbrâhim'e teslim ederim" dedi. Bunun üzerine Sârâ, Allahü teâlâya niyaz etti. Köşkün sallanması durdu. Pâdişâhın a'zâları eskisi gibi oldu. Tekrar Sârâ'ya el uzatmak isteyince, Pâdişâhın elleri ve ayakları kurudu. Tekrar Sârâ'ya yalvardı. Bu hareket birkaç kere tekrar etti. Sonunda pâdişâh cân-ı gönülden tövbe etti ve Sârâ'ya; "Şimdiden sonra, benim kızkardeşim ol" dedi. Sârâ'dan af dileyerek, câriyesi Hacer'i ona hediye olarak verdi. Hacer, Sâlih aleyhisselâmın soyundan geliyordu. Sârâ da bu câriye'yi İbrâhim aleyhisselâma hediye etti. O da Hacer'i nikâh ile kendisine hanım olarak kabûl etti. Hacer'den İsmâil aleyhisselâm doğdu. Bu duruma çok üzülen Sârâ'ya, Allahü teâlâ İshâk aleyhisselâmı ihsân eyledi.

İshâk aleyhisselâmın doğuşu şöyle anlatılır: "İbrâhim aleyhisselâmın, misâfirsiz yemek yememek mübârek âdeti idi. Eğer misâfir bulamazsa, o gün oruç tutardı. Bir seferinde, onbeş gün süreyle evine götürecek misâfir bulamadı. Bu yüzden çok üzüldü. Tam bu sırada bir grup melek geldi. Bunlar, Lüt kavmini helak etmek için yeryüzüne inmişlerdi. Çok güzel insan sûretinde idiler. Başlarında Cebrâil, isrâfil ve Mikâil vardı, İbrâhim aleyhisselâmın yanına gelip selâm verdiler. O, selâmlarını alarak çok sevindi. Küçük bir buzağıyı kesip, pişirdi ve misâfirlerin önüne çıkardı. Fakat onlar yemeğe ellerini sürmediler. Onlara; "Niçin yemiyorsunuz?" diye sordu. Onlar; "Biz değerini vermeden yemek yemeyiz" dediler, İbrâhim aleyhisselâm; "Benim taâmımın değeri, başında Besmele çekmek, sonunda Elhamdülillah demektir. Böyle deyin ve buyurun yiyin" deyince, Cebrâil aleyhisselâm, diğerlerine bakarak; "Bu İbrâhim (a.s.), Allahü teâlânın onu kendisine Halîl yapmasına gerçekten lâyıktır" dedi ve önlerinde bulunan pişmiş buzağı etini eliyle sıvayınca, Allahü teâlânın izni ile buzağı dirildi ve koşarak annesinin yanına gitti, İbrâhim aleyhisselâm onların bu hâlini görünce, melek olduklarını anladı ve kendi kendine; "Acaba niye geldiler?" diye düşündü. Cebrâil (a.s.), Hazreti İbrâhim'in korkusunu anladı. Kendilerini tanıttılar ve Lût kavmini helak etmeye gittiklerini anlattılar, İbrâhim'in (a.s.) hanımı Sârâ da orada bulunuyordu. Cebrâil (a.s.) ona dönerek; "Ey Sârâ, Allahü teâlâ senden İshâk isminde bir erkek çocuk dünyâya getirecek. Onun da Ya'kûb isminde bir oğlu olacak" deyince, Sârâ; "Ben çocuk doğurabilir miyim? Ben doksandokuz yaşındayım. Kocam İbrâhim ise yüzyirmi yaşındadır. Bizden çocuk olması çok acâib olur" dedi. Melekler ona; "Sen Allahü teâlânın işine acâib mi diyorsun? Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Onun işine ve emrine teaccüb edilmez. Allahü teâlânın rahmeti, üstün ni'metinin devamı ve bekâsı, her ân artıp çoğalması sizedir" dediler. Onlar gittikten bir süre sonra Sârâ, Allahü teâlânın izni ile İshâk aleyhisselâma hâmile kaldı ve sonra İshâk aleyhisselâm doğdu.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 400

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 399

3) Kara Dâvûd

KARA SEYYİDÎ HAMÎDÎ

İlmiyle âmil, veliy-yi kâmil olan evliyânın büyüklerinden. Kara Seyyidî Hamîdî, Osmanlılar devrinde yetişen büyük âlimlerdendir. Hamîd (Isparta) ilinde doğduğu için Hamîdî diye nisbet edilmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. 913 (m. 1507) senesinde İstanbul kadısı iken vefât etti.

İlk zamanlarında âlimlerin kitaplarını çok okuyarak, onlardan ders alarak yetişti. Sonra Alâüddîn Ali Fenârî'nin hizmetine kavuştu. Çok gayretli idi. Hocasının himmet ve yardımları ile kısa zamanda, yüksek derecelere kavuşup, kâmil bir âlim oldu. İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, önce Sivas Medresesi'ne, sonra Bursa'da Sultan Murâd Hân Medresesi'ne ta'yin oldu. Bundan sonra, İznik'te Sultan Orhan Gâzî ve Bursa'da Sultan medreselerinde vazîfe yaptı. Daha sonra, Sahn-ı semân medreselerinden Çınarlı Medrese'ye müderris oldu. Burada, herbiri yüksek anlayış, zekâ ve firâset sahibi olan talebelere, ilim âşıklarına ders vermeye devam ederken emekli oldu. Seyyidî Hamîdî (r.a.), vaktin kıymetini çok iyi bilirdi. Ömrünü ilim öğrenmek ve insanlara hizmet ile geçirdi. İnsanlar tarafından çok sevilir, sayılır, hürmet edilirdi. Mütevâzi, alçak gönüllü idi. Fakat vakûr ve heybetli idi.

Kara Seyyidî Hamîdî, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin (r.a.) Şerh-i Miftâh'ına ve Şerh-i Mevâkıfına haşiye yazdı. Ayrıca Risâlet-ül-cu'l isminde bir eseri ve Arabî şiirleri vardır. Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Hamîdî'ye vakfiyelerinin defterini tutturdu. Vakıf işlerini bitirdikten sonra, İstanbul kadılığına ta'yin olundu. 913 (m. 1507) senesinde vefât edinceye kadar bu vazîfeye devam etti.

---

1) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 120

2) Osmanlı Müellifleri sh. 398

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 313

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 130

5) Keşf-üz-zünûn sh. 858

KASTALÂNÎ

Fıkıh, hadîs ve kırâat âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Abdülmelik bin Ahmed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Ali Askalânî'dir. Künyesi Ebü'l-Ab'bâs olup lakabı Şihâbüddîn'dir. Kastalânî diye meşhûrdur. 851 (m. 1448) senesi Zilka'de ayının onikinci günü, Kâhire'de doğdu. 923 (m. 1517) senesi Muharrem'in yedisinde, Cum'a gecesi Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı Cum'a'dan sonra Ezher Câmii'nde kılınıp. Kâdı Bedreddîn Aynî türbesine defnedildi.

Kastalânî, Mekke-i mükerremede uzun süren iki ayrı ikâmeti hâriç, bütün ömrünü Kâhire'de geçirdi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok âlimden ders okudu. Kırâat ilmini; Sirâcüddîn Ömer bin Kâsım Ensârî, Zeynüddîn Abdülganî Heytemî, Şihâbüddîn bin Esed, İbn-i Tûlûn Câmii İmâmı Şemsüddîn bin Hımsânî, Zeynüddîn Abdüddâim ve el-Ezheri'den öğrendi. Fıkıh ilmini; Fahrüddîn Maksî, Şihâbüddîn İbâdî, Şemsüddîn Bâmî, Burhânüddîn Aclûnî ve İbn-i Hacer Askalânî'den, hadîs-i şerîf ilmini; Meyûnî, Radıyyüddîn, Evhâkî, Sehâvî, Şâvi ve

başka âlimlerden öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. Fıkıh, hadîs, kırâat, tasavvuf, târih ve birçok ilim dalında üstün bir dereceye yükseldi.

884, 894 (m. 1479, 1489) senelerinde Mekke-i mükerremeye gitti ve mücavir olarak kaldı. Oradaki âlimlerle görüştü. Derslerini dinledi. Gamrî Câmii ve Serîfiyye'de va'z etti. İnsanlar, akın akın gelip dersini dinlediler. Karâfe'deki medresenin başmüderrisi oldu. Çok talebe yetiştirdi. Mısır'daki âlimlerle, ilim meclislerinde müzâkerelerde bulundu.

Kastalanî; zühd, vera' ve takvâ sahibi idi. Hatâ ve yanlışını gösterene kırılmaz, bilakis onu takdîr eder, sevgi gösterirdi.

Âlâî onun hakkında şöyle dedi: "O, faziletli, dînine bağlı, iffet sahibi bir zât idi. Ömrünü, okumak, okutmak ve ibâdetle geçirdi."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun hakkında şöyle demektedir: "O, zamanındaki insanların en nûrânî yüzlüsü olup, uzun boylu idi. Kur'ân-ı kerîmi, ondört rivâyet üzere çok güzel okurdu. Okumasından en katı kalbli kişilerin kalbi yumuşar, dayanamayıp gözyaşı dökerlerdi. Namazda, mihrâbda okurken, cemâat huşû' ile kendinden geçer, ağlamaktan ayakta duramazlar yere düşerlerdi. Medîne-i münevverede, Peygamberimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâreti esnasında, O'na olan muhabbeti sebebiyle kendinden geçerdi. Sonra da bu muhabbetinin neticesi olarak, Peygamberimizin (s.a.v.) hayâtını anlatır: "Mevâhib-i Ledünniyye" adlı eserini yazdı. Eseri, bütün müslümanlar arasında meşhûr oldu. Gözyaşlarıyla okundu. Bu eseri, Câmi-ül-Ezher müderrislerinden Allâme Muhammed Zerkâhî Mâlikî şerh etti ve sekiz cild olarak 1329 (m. 1911) senesinde Mısır'da ve 1393 (m. 1973) senesinde Beyrut'ta basıldı. Şâir Bâki Efendi, onu Türkçeye çevirdi. İki cild olarak basıldı. Beyrut Hukuk mahkemesi reîslerinden Yûsuf bin İsmâil Nebhâni tarafından, "Envâr-ül-Muhammediyye" adıyla kısaltıldı. 1312 (m. 1894) senesinde harekeli olarak Lübnan'da basıldı. 1401 (m. 1981)'de İstanbul'da ofset baskısı yapıldı. Çok fâidelidir. İkinci önemli eseri, Sahîh-i Buhârî'ye şerh olarak yazdığı "İrşâd-üs-Sârî fî Şerh-il-Buhârî"dir. Bunlardan başka eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ukud-üs-seniyye fî şerh-il-mukaddimet-il-Cezeriyye Tecvîd ilmine dâirdir. 2- El-Kenzü fî vakf-i Hamza ve Hişâm alel-Hemz, 3- Şerhu Şâtıbiyye, 4- Meşârik-ül-envâr-il-mudiyye fî medhi hayr-il-beriyye, 5-Tuhfet-üs-Sâmi' vel-Kâri bi hatm-i Sahîh-il-Buhârî, 6- Nefâis-ül-enfâs fis-Sohbe, 7- El-Libâs, 8- Ravd-üz-zâhir fî menâkıbı Şeyh Abdülkâdir, 9- Nüzhet-ül-ebrâr fî menâkıbı Şeyh Ebi'l-Abbâs el-Havvâ, 10- Tuhfet-üs-Sâmi' vel-Kâri, 11-Resâil fil-amel.

Mevâhib-i Ledünniyye'den ba'zı bölümler:

"Peygamber efendimiz (s.a.v.), Eshâbından bir kimse hasta olsa, onu görmeye giderdi. Hattâ kâfirlerin hastasını da ziyâret ederdi.

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle anlattı: "Yahudi olan bir erkek çocuğu vardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) hizmetini görürdü. Birgün bu çocuk hastalandı. Resûl-i ekrem (s.a.v.) onu görmeye gitti. Başına yakın bir yere oturdu. Ona müslüman olmasını teklif etti. Çocuk babasına baktı. Babası; "Resûlullah hazretlerine itaat et!" dedi. Bunun üzerine çocuk kelime-i şehâdet getirip müslüman oldu. Resûl-i ekrem; **"Allahü teâlâya hamdolsun ki, o çocuğu Cehennem ateşinden kurtardı"** buyurarak oradan ayrıldı. Peygamber efendimizin (s.a.v.), hastanın yakınına gelmesi, başı ucunda oturması, hâlini hatırını sorup; "Kendini nasıl buluyorsun?" diye sorması güzel âdetlerinden idi.

Câbir (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün hasta olmuştum. Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.), Ebû Bekr (r.a.) ile beraber beni görmeye geldiler. Beni, kendimden habersiz bir hâlde yatarken buldular. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.), abdest alıp, abdest suyunu üzerime saçtığında kendime geldim. O ânda Server-i âlemin (s.a.v.) karşımda oturduğunu gördüm.

Ebû Mûsâ'nın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Aç olan kimseye yemek verin, hastayı ziyâret edin ve esîri kurtarın"** buyurdu.

Hasta ziyâretinin fazileti: Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Bir kimse bir hasta kardeşini ziyârete gitse, gökten bir münadî, şöyle nidâ eder: "Sen ne güzelsin, bu yürüyüşün ne güzel! Sen Cennette kendine bir menzil edindin."**

"Bir kimse güzelce bir abdest alsa, sonra Allahü teâlâdan sevâb ve ecir umarak hasta olan müslüman kardeşini ziyârete gitse, o kimse. Cehennemden yetmiş yıllık yol kadar uzaklaştırılır."

"Beş haslet vardır ki, bir kimse bir günde onları işlese, Allahü teâlâ onu Cennet ehlinden yazar. (Bu beş haslet şunlardır):

Hasta ziyâretine gitmek, cenâzede hazır olmak, oruçlu olmak, mescide gitmek ve bir köle azâd etmek."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), hasta ziyâretine gitmek için bir günü veya bir vakti ayırmazlardı. Her gün ve her zaman, hasta olduğu müddetçe ziyârete giderlerdi.

Cumartesi günü hasta ziyâretini terk etmek sünnete aykırıdır. Bir yahudi hekimin ortaya attığı bit'attir. Bunun hakkında şöyle anlatılır: Birgün Sultânın biri hasta oldu. Bir yahudi tabibi tedâvi etmesi için saraya çağırdılar. Günlerden Cumartesi olduğu için yahudiler iş yapmazlardı. Yahudi hekim Sultâna; "Cumartesi günleri hastanın yanına dışardan birisinin gelmesi doğru değildir" diye yalan uydurdu. Sultan'da ona inanarak, Cumartesi günü ziyâreti yasakladı. Bu durum sonra halk arasında yayıldı. Çok kimse bu sözü tatbik etmeye başladılar ve Cumartesi günü hasta ziyâretine gitmediler. Bu bozuk ve asılsız birşeydir. Yahudiler müslümanların en şiddetli düşmanıdırlar. Fırsat bulunca asla kaçırmazlar. Çünkü onların inançları şöyledir. Onlardan biri, bir müslüman için hayır dilese, dininden çıkar."

Fenâvî şöyle buyurdu: "Kış mevsiminde hastayı geceleyin ziyâret etmek müstehabtır. Yaz mevsiminde ise gündüz ziyâret etmek müstehabtır." Bunun hikmeti şöyledir. Geceleri hasta ağır olur. Kış geceleri uzun olduğu için gece ziyâret edince hastanın gönlü biraz rahat bulur. Yazın ise günler sıcak ve ağır olur. Hasta gündüzleri çok daralır. Onun için yaz mevsiminde gündüz ziyâret müstehab olur. Doğrusunu Allahü teâlâ bilir.

Hasta ziyâreti husûsunda hastaların hatırını hoş edip, kalblerine kuvvet vermek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnetlerindendir. Bir hastanın hatırını hoş edip, kalbini kuvvetlendirmek gibi hiçbir ilâç faydalı olmaz.

Hastalık: Kalb hastalığı ve beden hastalığı olmak üzere iki çeşittir. Birinci tür hastalığın ilâcı Peygamber efendimize (s.a.v.) mahsûstur. Çünkü kalblerin ilâcı, kalbin hâllerini ve durumunu bildikten sonra olur. Onu bilen ise Allahü teâlâdır ve O'nun bildirmesiyle de Resûl-i ekremdir (s.a.v.).

İkinci tür hastalığın ilâcının bir miktarı, Resûl-i ekremden (s.a.v.) rivâyet edilmiştir. Tabîbler, bu husûsta nice cild kitaplar yazmışlardır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bedenlerin

tedâvisi ve beden hastalıklarının ilaçları ile pekçok uğraşmamalarının sebebi şudur: O'nun peygamber olarak gönderilmesinden asıl murâd, halkı Hakka da'vet etmek, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirip, İslâmiyeti beyân etmektir. Bundan dolayı himmetin en çoğu o tarafa yönelikti. Fakat ibâdetin yapılması için, bedenin sıhhatli olması gerektiğinden, beden hastalıklarının tedâvisinde gerektiği kadar tıb bilgisi ile uğraştılar.

Himmetin, kalbin ıslâhı yönünde olması gerekir. Çünkü o bozuk olunca, bedenin sıhhatli olmasının hiç fâidesi yoktur. Kalb sıhhatli olunca, beden hastalığının çok fazla zararı yoktur.

Âlimler şöyle buyurmuşlardır: Zehir bedene hasıl zarar verirse, isyan ve kötülükler de kalbe öyle zarar verir, İsyân ve günahların birçok zararlarını beyân etmişlerdir. İsyan ve günahlar, insanı ilimden mahrûm eder. İlim bir nûrdur. Allahü teâlâ, onu kulunun kalbine yerleştirir. Günah ve kötülükler o nûru söndürür. Kalbi karanlıklarla dolar. Gittikçe bid'at ve dalâlete düşer. Kalbin karanlığı arttıkça, bu durum yüzünde ortaya çıkar. Herkes bu durumu görmeye başlar. Bid'at ehlinin yüzünde asla nûr yoktur.

Yine âlimler buyurdular ki: "İlâçların en fâidelisi duâdır. Duâ, belânın düşmanıdır. Duâ, belânın inmesini önler, inmiş olanı hafifletir. Duâ, mü'minin silâhıdır. Duânın, kabûl edilmesinin umulduğu vakitlerde edilmesi gerekir. Meselâ, gecenin son üçtebirinde olmalıdır. Kıbleye karşı, huşû' ile, Allahü teâlâya hamd-ü-senâ, Resûlüne salât-ü-selâm ile duâ etmelidir."

Duâdan önce tövbe ve istiğfar etmeli, bir miktar sadaka vermelidir. Zira sadaka, duâların kabûl edilmesinin en kuvvetli sebeplerindendir.

Nazar değen kimseye okunacak duâlar Nazar değmesi haktır. Ya'nî, göz değmesi doğrudur. Ba'zı kimseler, birşeye bakıp beğendiği zaman, gözlerinden çıkan şua zararlı olup, canlı ve cansız, herşeyin bozulmasına sebep oluyor. Bunun misâlleri çoktur. Nazarı değen kimse, hattâ herkes, beğendiği birşeyi görünce "Mâşâallah" demeli, ondan sonra o şeyi söylemelidir, önce Mâşâallah deyince, nazar değmez. Göz değen kimseye, Peygamber efendimizin bildirdiği şu ta'vîzi okumalıdır: **"E'ûzü bikelimâtillâhittâmmeti min şerri külli şeytânin ve hâmmetin ve min şerri külli aynin lâmmetin."** Bu ta'vîz her sabah ve akşam üç defa kendi üzerine veya yanındakilerin üzerine okunursa, göz değmesinden ve şeytanların ve hayvanların zararından korur. Bir kimseye, okurken, E'ûzü yerine "Ü'îzüke" denir, iki kişiye okurken "Ü'îzü-kümâ" denir, ikiden fazla kimseye okurken, "Ü'îzü-küm" demelidir.

Abdullah es-Sâci'nin şöyle anlattığı nakledildi: "Bir zamanlar çok güzel ve iyi koşan bir devem vardı. O devemle bir sefere çıkmıştım. Birlikte gittiğim kervanda nazarı değen bir kimse vardı. Kervandakiler bana; "Filân kimsenin nazarından deveni sakın" dediler. Ben de; "O, benim deveme zarar veremez" dedim. Bu sözümü o kişiye ulaştırmışlar.. Ben devenin yanından ayrıldığım bir anda, gelip deveme nazar etmiş. O ânda devem yere yıkılmış. Ben devemin yanına gelince "Buna ne oldu?" diye sordum. Onlar da durumu anlatıp; "Sen gittiğin an, o şahıs geldi ve deveye nazar etti" dediler. Ben de; "O şahsı bana gösterin" dedim. Onu bana gösterdikleri zaman, Mülk sûresinin üçüncü ve dördüncü âyet-i kerîmelerini okudum. O ânda o şahsın gözleri kör oldu, devem de yerinden kalkıp sıhhat buldu."

Peygamber efendimiz (s.a.v.), hastalar için şöyle duâ ederdi: **"Yâ Rabbî! Şifâ ihsân et! Şifâ verici sensin, senden başka şifâ verecek yoktur, öyle bir şifâ ver ki, hastalıktan eser kalmasın."**

Ebû Bekr Râzî şöyle anlatır: İsfehân diyarında, Ebû Nuaym'ın huzûrunda oturuyordum. O sırada bir haberci gelip; "Ebû Bekr bin Ali'yi sultâna şikâyet etmişler. Sultan da onu haps etmiş" dedi. O gece rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördüm. Sağ tarafında Cebrâil aleyhisselâm duruyordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bana; "Ebû Bekr bin Ali'ye, Sahîh-i Buhârî! de olan sıkıntı duâsını okumasını söyle" diye buyurdu. Sabah olunca, gidip durumu ona söyledim. O da bu duâyı kurtuluncaya kadar okudu. Allahü teâlâ, bu duânın bereketiyle ona kurtuluşu ihsân eyledi.

Resûl-i ekremin (s.a.v.) abdesti: Osman bin Affân (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir kap su istedi. Getirdikleri zaman, eline su dökerek üç defa ellerini yıkadı. Ondan sonra sağ eline su alarak, üç sefer ağzını, üç sefer de burnunu yıkadı. Sonra üç defa mübârek yüzünü yıkadı. Sonra üç defa dirseklerine kadar kollarını yıkadı. Sonra mübârek başını meshetti. Daha sonra da ayaklarını topuklarına kadar yıkadı ve; **"Bir kimse böyle benim gibi abdest alır, sonra iki rek'at namaz kılarsa, onun geçmiş günahları affolunur"** buyurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 85

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-2, sh. 103

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 121

4) El-Kevâkib-us-sâire cild-1, sh. 126

5) Mevahib-i Ledünniyye Mukaddimesi

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 69, 166, 867 cild-2, sh. 1090, 1551, 1896

7) İzâh-ul-meknûn cild-2, sh. 484, 684

8) Brockebnann Sup-2, sh. 78

9) Ahlwardt, Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-9, sh. 158

10) Les manusarits arabes de I'Escurial cild-3, sh. 87

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1029

12) Eshâb-ı Kirâm sh. 355

KESTELLİ (Mustafa bin Muhammed)

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında yetişmiş Osmanlı kelâm ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Mustafa bin Muhammed Kastalânî'dir. Kestelli adıyla meşhûrdur. Aslen Bursa yakınlarındaki Kestel kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 901 (m. 1496) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesi yakınında defnedildi.

Önce zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Daha sonra Molla Hızır Bey Bursa'da Sultâniyye Medresesi'nde müderris iken, onun yanına danışmend oldu. Hocazâde ile Hayâlî Çelebi de, Hızır Bey'in Mu'îdi (asistanı) idiler. Burada ilmi tahsilini tamamlayan Kestelli, Mudurnu kasabasında ve daha sonra Dimetoka'da Oruç Paşa Medresesi'nde müderris oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerini yaptırınca, bu medreselerden birine Kestelli'yi ta'yin etti. Burada bir müddet talebe yetiştirmek ve ilim mütâlâa etmekle meşgûl oldu. İlme çok meraklı olan Kestelli, bu uğurda devamlı çalıştı. Yorulmak, bıkmak ve dinlenmek bilmezdi. Çalıştıkça dinî ilimlerdeki bilgisi arttı, ilmi arttıkça da bu husûstaki gayreti çoğaldı. Onun bu gayreti, Sultân'ın bile kulağına gitmiş, iltifâtlarına kavuşmuştu. Zîrâ, Fâtih Sultan Mehmed Hânın âlimlere çok saygısı vardı. Kestelli'nin bu gayretli çalışmasını duymayan

kalmamıştı. Hatta; "Eğer Sahn medreselerinin hepsi bana verilse, herbirinde günde üç ders verebilirim" derdi.

Bursa kadılığına ta'yin edildi. Sonra Edirne, daha sonra 886 (m. 1481) senesinde İstanbul kadısı oldu. Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından kadıasker ta'yin edildi. Osmanlı Devleti'nde o zaman birtâne kadıasker bulunurdu. Vezir Karamanî Mehmed Paşa, vezirlerin dört tane olduğunu, işlerin daha iyi yürümesi için kadıaskerlerin de ikiye çıkarılmasını teklif etti. Böylece biri Rumeli, diğeri de Anadolu olmak üzere, o târihten sonra kadıaskerlerin sayısı ikiye çıkarıldı. Kestelli Rumeli kadıaskeri, Hacı Hasen-zâde de Anadolu kadıaskeri oldu. Kestelli, dâima hakkı söyleyen, hiçbir şeyden çekinmeyen bir kimse idi. Kadıaskerin ikiye çıkarılmasını Kestelli önce kabûl etmedi ise de, sonradan Karamânî Mehmed Paşa'nın kendisini ikna etmesiyle bu işe râzı oldu. Kestelli'nin Sultanın yanındaki i'tibarından ve tok sözlülüğünden Karamanî Mehmed Paşa çekinmeye başladı. Kadıaskerliğin ikiye çıkarılmasında Vezir Mehmed Paşa'nın büyük rolü vardı. 866 (m. 1481) senesinde Fâtih vefât edip, yerine İkinci Bâyezîd Hân geçti, İkinci Bâyezîd Hân tarafından emekli edildi. Yerine Çandarlı Hakı Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa kadıasker ta'yin edildi.

Şöyle anlatılır: Molla Musannifek vefât edince, âlimler cenâze namazına katıldılar. O zaman Kestelli İstanbul'da idi. Evi de şimdiki Sultan Selîm Câmii'nin bulunduğu yerde idi. Cenâzeden dönerken, yolda Kestelli, yanında bulunan Manisavî-zâde ve Hocazâde'ye; "Bu akşam bizde kalalım" diye teklif etti. Manisavî-zâde ile Hocazâde bu teklifi kabûl ettiler ve o akşam Kestelli'nin evinde sohbet ettiler. Sohbet sırasında ilmi mes'eleler konuşuldu. Hikmet, tıb ve dini ilimlerden bahsedildi. Hattâ târihi mevzûlardan, Arabî dil bilgileri ve şiirler üzerinde bile konuşuldu. Bu sohbet sırasında Manisavî-zâde ile Hocazâde, Kestelli'nin her türlü aklî ve naklî ilimde çok fazla bilgi sahibi olduğunu gördüler.

Osmanlı vezirlerinden Sinân Paşa, tatil günlerinde ziyâfetler verir, âlimleri da'vet ederdi. Çok güzel yemekler hazırlatırdı. Böylece âlimlerin bir araya gelmesine ve ilmi sohbetler yapılmasına vesile olurdu. Yine böyle bir sohbette, tıbbî konular konuşuldu, hastalıklardan bahsedildi. Kestelli'nin tıbbî konularda da bir hayli bilgi sahibi olduğu, bu toplantıda açıkça ortaya çıktı. İbn-i Sina'nın tıb ilmine dâir meşhûr Kânun ve Şifâ kitaplarını çok iyi bilirdi. Hocazâde, zamanındaki âlimlerden sâdece Kestelli'yi anarken, "Molla" (veya Mevlânâ) ta'birini kullanırdı. Başka âlimleri onun ayarında görmediğinden, diğerleri için Molla ta'birini kullanmazdı.

Molla Kestelli, uzun boylu, mavi gözlü, zayıf, sarı benizli idi. Devamlı medreselerde talebe yetiştirmek, ilim müzâkere etmek ve kadılık yapmakla meşgûl olduğundan, kitap yazmaya fazla zamanı olmamıştır. Eserleri şunlardır: 1- Talîkâtün alel-mukaddimât-il-erbe'ati, 2- Haşiyetün alâ şerh-ü-akâid lin-Nesefî, 3- Risâletün fî tefsîri âyeti **"Fesuhkan li eshâb-is-se'îr",** 4- Risâletün fî cihet-il-kıble, 5-Risâletün fî seb'i eşkâl-il-mevâkıf, 6-Risâletün atel-vikâye, 7- Şerhu risâleti seb'i eşkâl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 282

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 306, 307

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 11, 12

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 3

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 433

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 161, 162

7) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 491, 492

KUHİSTÂNÎ (Muhammed bin Hüsâmeddîn)

Horasan'da bulunan Kuhistân beldesinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. Buhârâ müftîsi idi. İsmi Muhammed bin Hüsâmeddîn el-Horasânî el-Kuhistânî olup, lakabı Şemseddîn'dir. Kuhistânî ve Muhammed Kuhistânî diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 962 (m. 1555) senesinde Buhârâ'da vefât etti. Hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunmayan Kuhistânî'nin vefât târihi 950 (m. 1543), 953 (m. 1546) ve 962 (m. 1555) olarak değişik şekilde bildirilmiş olup, 962 olması ihtimâli daha kuvvetlidir.

O zamanda bulunan büyük âlimlerin derslerinde yetişip kemâle gelen Kuhistânî, Buhârâ müftîsi oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok yüksek idi. Âlim, İmâm (o zamandaki âlimlerin büyüğü, önderi) olup, başka ilimlerde de ihtisas sahibi idi. Aklı, zekâsı, hafızası pek kuvvetli idi. Rivâyet edilir ki, âlimlerden dinliyerek öğrendikleri şeylerin hiçbirini unutmamıştır.

Zühd sahibi dünyâya düşkün olmayan, çok kıymetli bir zât idi. Devamlı ibâdet ve tâatla, ilim öğrenmek ve öğretmekle meşgûl olurdu. Az yemek, az uyumak, az gülmek ve az konuşmak kaidesine tam uygun yaşardı, ilimde derya misâli idi.

Câmi'ur-rumûz adındaki Nikâye Şerhi, Câmi'ul-mebâni adındaki Fıkh-ı Gîdânî şerhi ve Şerh-ı mukaddimet-üs-salât kitapları meşhûr olup, bu kitaplarının hepsi fıkıh ilmine dâirdir.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 244

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 179

3) El-A'lâm cild-7, sh. 11

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 544

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 300

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1030, 1098, 1101

KURD EFENDİ (Muhammed bin Ömer)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ömer er-Rûmi olup, Kurd Efendi diye meşhûrdur. Tasavvufta Halvetiyye yoluna mensûb idi. Aslen Rumeli'de, Filibe'nin otuzaltı kilometre batısında, Meriç nehri sahilinde ve demir yolu hattı üzerinde bulunan meşhûr Tatar Pazarcığı kasabasındandır. Babası Helvacı Ömer Efendi'dir. 931 (m. 1524) senesinde doğdu. 996 (m. 1588) senesi Şevval ayının altısında Tatar Pazarcığı'nda vefât edip, babasının yanına defn olundu.

Meşhûr Sofyalı Bâlî Efendi'nin huzûr ve sohbetlerinde bulunarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişti. Yüksek âlimlerden ve tasavvufta Halvetiyye yolunun büyüklerinden oldu. Bâlî Efendi'nin talebelerinin en yükseklerinden ve halifelerinden idi. Onun vefâtından sonra yerine geçip, Sofya tekkesinde talebelere ders vermeye başladı, İlimde ve tasavvuf yolunda derecesi pek yüksek idi. Ders verdiği talebeler, ondan çok istifâde ettiler.

981 (m. 1573) senesinde, İstanbul Kadırga'da, Sokullu Mehmed Paşa'nın yaptırdığı zaviyede vazîfe aldı. İlim âşıklarına, ilim ve feyz kaynağı olarak uzun müddet hizmet etti.

Zigetvâr'ın fethinden sonra sınırlara çıkıp, Mustafa Paşa'ya çok yardım etti. Budin'e gitti. Sınırdaki nice kaleler onun bereketi, gayret ve himmeti ile feth olundu. Sınır beyleri, âmirler ve

diğer insanlar onun sohbetlerinde bulunup, çok istifâde ettiler. Dönüşte uğradığı bir beldede, şeyh Muslihuddîn isminde evliyâ bir zât ile görüştü. Bir Cum'a günü idi. Bir mecliste toplandılar ve sohbet ettiler. Bu sohbette bulunanlar, Kurd Muhammed Efendi bereketiyle öyle fâidelere kavuştular ki, o sohbette bulunanların çoğu, yüksek derecelere, ma'nevî olgunluklara kavuştular. O meclisin bereketi, söylenilen sözlerin kalblere nasıl te'sîr ettiği, uzun zaman anlatılageldi.

Kurd Efendi; kâmil, faziletler sahibi, çok yüksek bir zât idi. Talebelerinin yükseği ve kendisinden sonra halîfesi olan Emîr Abdülkerîm Efendi, hocasının büyüklüğünü, üstünlüğünü, derecesinin yüksekliğini anlatmak için şöyle söylerdi: "Mısır'da, Yemen'de bu kadar sene dolaştım, nice tasavvuf büyüklerinin sohbetlerine vâsıl olup, hizmetlerinde bulunmakla şereflendim. Herbirinden ayrı fâide ve feyzlere kavuştum. Ancak, Muhammed Kurd Efendi'ye vâsıl olmadıkça tam kemâle eremedim. Fenâ ne imiş, ancak ona kavuştuktan sonra anlıyabildim."

Zâhirî ve Bâtınî ilimlerde birçok talebenin olgunlaşıp kemâle gelmesine vesile olan Kurd Efendi'nin çok talebesi vardı. Herkes tarafından kendisine saygı ve i'tibâr gösterilirdi. Sultan Üçüncü Murâd Hân ona çok hürmet ve iltifât ederdi. Çünkü, dalâlette olan birçok kimsenin, hidâyete kavuşup doğru yola gelmelerine vesile olduğunu biliyordu. Talebeleri de, her tarafta insanları hak yoluna da'vet eder, doğru yolda bulunmaya sevk ederlerdi. Bid'at ve sapıklıktan uzaklaşmayı, ibâdet ve tâate devam etmeyi teşvik ederlerdi. Muhammed Kurd Efendi'nin kendisinde olduğu gibi, talebelerinde de, kerâmetler, harikulade hâller meydana gelirdi.

Mübârek vücûdu, âleme rahmet, insanlara hidâyet rehberi idi.

Bir ara, İstanbul'da Çarşamba semtinde, Fethiye'de bulunan Mehmed Ağa Câmii'nin yanındaki Halvetiyye tekkesine yerleşen Muhammed Kurd Efendi, orada talebe yetiştirmeğe devam etti. Buradaki vazîfesine devam ederken, Ebü'l-Feth Câmii'nde ve zaviyesinin yanında bulunan Mehmed Ağa Câmii'nde Çarşamba ve Cum'a günleri va'z ederdi. Herkes akın akın gelirler, feyz kaynağı olan sohbetlerinden istifâde etmeye çalışırlardı.

Kurd Muhammed Efendi, İstanbul'da bulunurken, 996 (m. 1588) senesinde, hocasının kabrini ziyâret için Sofya'ya gitti. Kendisi ve yanında bulunanlar, Bâlî Efendi'nin kabrini ziyâret ederken, çok feyzlere, bereketlere kavuştular. Bundan sonra akraba ziyâreti için Tatar Pınarcığı'na geldi. Orada hastalandı. Nakledilir ki, hastalığı şiddetlenip vefâtı yaklaştığında bile, hiç âh vah etmedi. Sabretti. Cenâb-ı Hakkın takdîrine tam râzı olmuş hâlde idi. Orada; Şevval ayının altısında vefât etti. Babasının yanına defn olundu.

Kurd Efendi nâmıyla meşhûr Muhammed bin Ömer (r.a.), kıymetli eserler de te'lîf etmiş olup, isimleri şöyledir: 1) Mürşid-ül-enâm ilâ dâr-is-selâm (Şir'at-ül-İslâm kitabının şerhidir), 2) Tercüme-i şerh-ül-kâfiye lil-Câmi', 3) Ta'bir-ur-ru'yâ, 4) Tefsîru sûret-ül-mülk, 5) Reyhân-ül-ervâh fî tercümet-ül-mirâh, 6) Şerhu mukaddimet-ül-Cezeriyye fit-tevhîd, 7) Âdâb-ı mülûk risâlesi, 8) İlmihâl, 9) Tercümân-ı Hidâye şerhi Bidâye, 10) Etvâr-ı seb'a risalesi, 11) Tercüme-i vikâye, 12) Şerhu neşr-ül-Cezerî (Kırâat ilmine dâirdir)! Eserlerinin hiçbirisi basılamamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 89

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 259

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 63

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 197

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 145

KUTB-İ MEKKÎ (Muhammed Kutbüddîn Efendi, Nehrevânî)

Mekke-i mükerremede yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Alâüddîn (Ali bin) Ahmed bin Muhammed bin Kâdı Hân bin Ya'kûb bin Hasen bin Ali olup, hisbeti Nehrevânî, Hindi, Mekkî ve Harkânî'dir. Lakabı Kutbüddîn olup; Kutb-i Mekkî, Müftiy-ül-enâm Nehrevânî, Muhammed Kutbî Efendi ve Muhammed Nehrevânî gibi isimlerle tanınır. Hanefî mezhebi âlimlerinden olup, tasavvufta Kâdiriyye yoluna mensûb idi. Aslen Hindistanlıdır. 917 (m. 1511) senesinde doğdu. 990 (m. 1582) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmialtısında, Cumartesi günü Mekke-i mükerremede vefât etti. Vefâtının 988 (m. 1580)'de olduğu da rivâyet edilmiştir.

İlk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Bu yolda daha çok ilerlemek, daha çok ilim öğrenmek arzu ve şevki pekçok olduğundan, çok seyahat etti. Arabistan, Mısır ve başka yerlerde âlimlerin sohbet ve hizmetinde bulundu. Abdülhak es-Sinbâtî, Muhammed Tûnusî, Nâsıruddîn el-Lekkâni, Ahmed bin Yûnus bin Şelbi gibi âlimlerden ilim öğrendi. Tam bir ilim ve irfan âşığı idi. Nerede kemâl ehli olan bir zâtın bulunduğunu işitse, susuzluktan helak olmak üzere olan bir kimsenin soğuk su bulması gibi sevinerek oraya giderdi. Aynı şekilde, nerede yüksek, fazilet sahibi bir zâtın bulunduğunu haber alsa oraya koşar, o yüksek zâtın ilim ve edebinden istifâde edebilmek için çırpınırdı.

943 (m. 1536)'de İstanbul'a geldi. Şevâhid-i telhis'i şerheden Şerîf-i Abbasi'nin meclisine devam edip, ilmini ilerletti. İcâzet alıp Mekke-i mükerremeye döndü. 965 (m. 1557)'de tekrar İstanbul'a geldi. Osmanlı âlimleri ile görüşüp sohbetlerinde bulundu. Fazilet ve kemâlâtı, ilmi derecesinin yüksekliği anlaşıldığından, Kanunî Sultan Süleymân Hân, Mekke-i mükerremede inşâ ettirdiği "Medârîs-i Er-be'a"nın (Dört Medrese'nin) birine bu zâtı ta'yin etti. Kutb-i Mekkî de, vefât edinceye kadar o mübârek beldede vazîfeye devam etti. Ders ve fetvâ verdi.

Kutbüddîn Muhammed Mekkî hazretleri; gece gündüz ilim ve ibâdet ile meşgûl olurdu. İlim dâiresinin kutbu, garîb ve yüksek hâllerin bahri (denizi) misâli idi. Arabî ilimlere hakkıyla vâkıf idi. Naklî ilimlerin yanında, aklî ve edebî ilimlerde de söz sahibi idi. Arabîden başka birkaç lisânı da çok iyi bilir ve konuşurdu. Şiir söylemekte, güzel yazı yazmakta ve hitâbette (güzel konuşma kabiliyetinde) de. Çok mahir idi. Bir mes'eleyi îzâh ederken, kısa ve anlaşılır bir şekilde anlatırdı. Riya ve kibir gibi, çirkin düşünce ve niyetlerden uzak idi. Gayet cömert ve yumuşak huylu olup, Herkese yardımcı olurdu. Kendisinde topladığı güzel hasletler sebebiyle, insanların sevgisini, muhabbetini kazanmış idi. Kutbî mahlasıyla yazdığı Arabî ve Fârisî şiirleri meşhûrdur. Hâkimler, vâliler, âlimlerle yazışma ve mektûplaşmaları var idi. Mektûplarında onlara nasihat ederdi.

İki defa Anadolu'ya gelip uzun müddet kaldığı için, bilhassa Türkler tarafından tanınır ve çok sevilirdi. Onun da müslüman Türklere karşı ayrı bir muhabbeti vardı. Hac zamanında, hac ibâdeti esnasında onlara rehberlik yapardı. Hac için Mekke-i mükerremeye gidip de, onunla görüşmeden, kendisini ziyâret etmeden geri dönen Türk büyüğü olmazdı. Türklerin ileri gelenleri, Kutb-i Mekkî ile beraber olmaktan çok hoşlanır, ona hediyeler verirlerdi. O da bu hediyeler ile kıymetli kitapları satın alır, bu kitapları ihtiyâcı olanlara ve almak isteyip de alamayanlara parasız olarak dağıtırdı. O zamanda bulunan ve daha sonra gelen âlimler, onu çok medhetmişler, çeşitli ilimlerde, bilhassa; tefsîr, fıkıh ve hadîs ilimlerinde çok derin âlim olduğunu bildirmişlerdir.

Kutb-i Mekkî (r.a.), ba'zı kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) El-İ'lâm bi-a'lâmi beledillâh-il-harâm (Mekke târihi), 2) El-Berk-ül-Yemânî fil-feth-ü-Osmânî, 3) Et-Temsîl vel-muhâdara, 4) Tabakât-ül-Hânefiyye (dört cild), 5) Tarz-ül-esmâ alâ kenz-il-mu'ammâ, 6) Fevâid-üs-seniyye, 7) Menâsik-ül-hac, 8) Tezkire, 9) El-Câmi' (bu eserinde, "Kütüb-i sitte"de bulunan hadîs-i şerîfleri çok güzel bir tertîb ile toplamıştır).

---

1) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 123

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 420

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 255

4) El-A'lâm cild-6, sh. 6

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 17

6) En-Nûr-üs-safir sh. 342

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 268

8) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 321 cild-2, sh. 78

9) Keşf-üz-zünûn sh. 126, 239, 576, 1098, 1298, 1513, 1832

10) Brockelmann Sup-2, sh. 514

KUTBÜDDÎN KÂDI-ZÂDE

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Mevlânâ Muhammed bin Kutbüddîn Muhammed bin Muhammed bin Kâdı-zâde-i Rûmî olup, lakabı Kutbüddîn Kâdı-zâde'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 957 (m. 1550) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Kutbüddîn Mehmed Efendi, meşhûr Kâdı-zâde'nin torunudur. Babasının vâlidesi, Ali Kuşcu'nun kızıdır. Kendinin vâlidesi, Hocazâde'nin kızıdır. Ana tarafından dedesi olan büyük âlim Ali Kuşçu tarafından yetiştirildi, önce Şeyh Muzafferuddîn Acem'den, Mevlânâ Kocalı Seyyidî Çelebi ve Seyyid Ali-zâde Mevlânâ Ya'kûb, Mevlânâ Müeyyed-zâde'den okudu. Hocalarının feyz ve bereketleriyle, ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Sırasıyla; Bursa'da Veliyyüddîn oğlu Ahmed Paşa Medresesi, İstanbul'da Hacı Hasen-zâde Medresesi, sonra Yine Bursa'da Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi, İstanbul'da Atîk Ali Paşa Medresesi, İznik Medresesi, Edirne'de Dâr-ül-Hadîs Medresesi ve Bursa'da Murâdiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Çok talebe yetiştirdi. İlim ve edeb öğretti. Daha sonra çeşitli yerlerde kadılık vazîfesinde bulundu. Önce Haleb'de, ikinci olarak Edirne Meymene'de, üçüncü olarak saltanat merkezi olan İstanbul'da kadılık yaptı. Daha sonra Anadolu kadıaskeri oldu. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirip, kulların ıslâhına çalıştı. Sonra da Sahn-ı semân medreselerinin birine müderris ta'yin edildi. Bir ara ders vermeye ara verip, hacca gitti. Hac vazîfesini eda edip İstanbul'a döndü. Önceki vazîfesi üzerinden tekâüd (emekli) oldu.

Kutbüddîn Kâdı-zâde; ilmiyle âmil, vera' sahibi, dînin emirlerine sımsıkı bağlı, edîb, güzel huylu bir zât idi. Rûhen ve bedenen tertemizdi. Nefsin kötülüklerinden çok sakınır, buna karşı dâima uyanık bulunurdu. Herkes için hayır düşünürdü. Haya, edeb, vekar ve fazilet sahibi idi. Allahü teâlânın sevgili kulları olan velîlere, sâlihlere ve tasavvuf talebesine ve yollarına son derece saygı ve muhabbet gösterirdi. Ma'nevî hâller sahibi olup, kimsenin ondaki bu üstünlükten haberi yoktu. Kalbi, Allahü teâlânın sevgisi ile dopdolu idi. Astronomi ilmine dâir bir eser yazdı. Nahiv ilmine dâir olan Kâfiye isimli kitaba şerh yazdı, İstanbul'da bir mescid ve bir mektep yaptırdı.

_____

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 448

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 198

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 867, 899 cild-2, sh. 1042

4) Bedâyı-ül-vekâyi Varak 510, b

KÜÇÜK TÂCEDDÎN EFENDİ (İbrâhim Hamîdî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdullah'dır. Hamîd ilinde, Isparta'ya bağlı Atâbey'de doğdu. Tâceddîn lakabı verildi. Hamidî nisbet edildi. Küçük Tâceddîn Efendi nâmıyla meşhûr oldu. 973 (m. 1565) yılında İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı civârında, Emîr Buhârî Zaviyesi bahçesine defnedildi.

Küçük yaşta memleketinden ilim tahsili için ayrılan Küçük Tâceddîn Efendi, bugün Yunanistan sınırları içerisinde olan Serez'e gitti. Oradaki âlimlerin ilimlerinden istifâde etti. Hacı Efendi Zâviyesi'nde kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye ile meşgûl oldu. Zâhir ve bâtın ilimlerinde mütehassıs oldu. İlminin üstünlüğü, ahlâkının yüksekliği ile tanındı. Sultan Selim Hân devri âlimlerinden Sarıgürz Nûreddîn Efendi'nin yanına verildi. 928 (m. 1521) yılında Sarıgürz Efendi'nin vefâtı üzerine, İstanbul'da, Başçı İbrâhim Medresesi'ne, sonra Plevne'de Mihâloğlu Bey Medresesi'ne, Tire'de Kara Kâdı Medresesi'ne, daha sonra da kendi memleketi olan Atâbey'deki Ağras Medresesi'ne müderris oldu. Orada ders ve fetvâ verdi. 951 (m. 1544) senesinde İznik'te Süleymân Paşa Medresesi'ne ta'yin edildi. Bir sene sonra bu vazîfeden ayrıldı. 955 (m. 1548)'de Bursa Sultan Murâd Hân Medresesi'ne, 962 (m. 1554) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. İki sene sonra da Ayasofya Medresesi'ne, 966 (m. 1558)'da Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne, bir sene sonra Molla Cürcan Efendi yerine Amasya'daki İkinci Bâyezîd Medresesi'ne müderris ve müftî oldu. Amasya'da altı seneden fazla ilim öğretip fetvâ verdikten sonra, ihtiyârlık sebebiyle vazîfesinden ayrılıp emekli oldu. 972 (m. 1564) senesinde İstanbul'a gitti. 973 (m. 1565) senesinde de vefât etti. İstanbul'da Fâtih Câmii'ne götürüldü. Cenâze namazını Ebüssü'ûd Efendi (r.a) kıldırdı. Daha sonra Emîr Buhârî Zaviyesi mezarlığına defnedildi.

Tâceddîn İbrâhim Efendi, asrının en ileri gelen âlimleri arasındaydı. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin toprakları nasıl en geniş hâle gelmişse, ilim ve fazîlet ehli de o kadar çoğalmıştı. Bu yüzden ilmi ve irfanı ile akranlarını geride bırakan âlimler, bir üst vazîfeye ta'yin için bir hayli bekliyor, bu beklemeye ömrü vefa etmiyen de ebedi âleme göçüp gidiyordu. Tâceddîn İbrâhim Efendi de bunlardan biriydi. Aklî ve naklî ilimlerde mahir, ahlâkta üstün, ibâdet ve tâatte, vera' ve takvâda, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok ileri idi. İnsanlara emr-i ma'rûf yapıp doğru yolu göstermekte pek gayretli idi. Allahü teâlânın bir kuluna dîninden birşey öğretebilmek için kendi rahatını feda eder, insanların âhıretini kurtarmak için sıkıntılara katlanmaktan çekinmezdi.

Birçok talebeye ilim öğreten Tâceddîn İbrâhim Efendi, pek kıymetli eserler yazdı. Sadr-üş-şerî'a sânî'nin "Li-Vikâyet-ir-rivâye fî mesâil-il-Hidâye" adlı şerhine ve "Şerh-i miftâh" adlı esere birer haşiye yazdı. Müslümanların istifâdesi için birçok risale kaleme aldı. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Şerh-i Mevâkıf"ına da ba'zı açıklamalarda bulundu.

Oğulları Molla Haydar ve Abdülvehhâb Efendiler de, babalarının yolundan ayrılmadılar. Dînimize hizmet için çalıştılar.

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 49

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 46

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 52, 55

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 369

5) Keşf-üz-zünûn sh. 2022

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 27

LÂMİÎ ÇELEBİ

Osmanlılar zamanında yetişmiş âlim ve evliyâdan. İsmi, Mahmûd bin Osman bin Ali en-Nakkâş bin İlyâs Lâmiî'dir. 877 (m. 1572)'de Bursa'da doğdu. Zamanının büyük âlimlerinden zâhirî ilimleri öğrendi. Tasavvufta Seyyid Emîr Ahmed Buhârî hazretlerine intisâb ederek, onun talebesi olmakla şereflendi. 938 (m. 1531)'de Bursa'da vefât etti.

Lâmiî Çelebi'nin babası Osman Çelebi, Sultan İkinci Bâyezîd'in hazîne defterdârı idi. Osman Çelebi'nin de babası Nakkaş Ali Paşa, devrinin en şöhretli san'atkârı idi. Tîmûr Hân onu Semerkand'a götürdü. Bir müddet orada kalan Ali Paşa, Bursa'ya döndüğünde, Yeşil Câmi ve Yeşil Türbe'nin iç nakışlarını yaparak büyük hizmetler yaptı. Lâmiî Çelebi'yi annesi Dilşâd Hâtun yetiştirdi. Lâmiî Çelebi, devrinin büyük âlimlerinden Molla Ehâveyn ve Molla Muhammed bin Hasen-zâde'den; tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerini öğrendi. Talebelik hayâtında tasavvufa karşı oldukça temayülü vardı. Bu sebeple Şâh-ı Nakşîbend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolundaki evliyânın büyüklerinden İstanbul'da Seyyid Emîr Ahmed Çelebi'nin derslerine katılarak, ona talebe oldu. Tasavvuf yolunda, o büyük zâtın teveccühleri, feyz ve bereketleri ile olgunlaşıp, kâmil bir insan oldu.

Lâmiî Çelebi, Şeyh Rüstem Halîfe ile aralarında geçen bir hâtırasını şöyle anlattı: "Rüstem Halîfe, önceleri Zeyniyye tarîkatinde Hacı Halîfe'nin talebesi olmuş görünüyorsa da, davranışları, onun Üveysîlere benzediğini gösteriyordu. O sıralarda gözüme bir ağrı girmişti. Yaptırdığım tedâvilerden hiçbir fayda görememiştim. Rüstem Halîfe bana dedi ki: "Gençliğimde benim de gözüm ağrımıştı. Senin gibi çeşitli şeylere başvurmuştum. Fakat hiçbiri netice vermemişti. Birgün yolda giderken, karşıma biri çıktı. Daha birşey söylemeden bana dedi ki: "Evlâd! Gözlerinin ağrılarından kurtulmak istiyorsan, müekked sünnetlerin sonundaki rek'atlerde Mu'avvezeteyn'i (Felâk ve Nâs sûrelerini) oku. Allahü teâlânın izniyle şifâ bulursun." Ben de onun dediği gibi hareket ettim. Hamdolsun ondan sonra gözlerim ağrımadı. Sizin de öyle yapmanızı tavsiye ederim." Rüstem Halîfe'ye; "O yiğit kim idi?" diye sordum. Cevâbında; "Hızır aleyhisselâm idi" dedi. Ben de müekked sünnetlerin son rek'atlerinde Mu'avvezeteyn'i okudum. Rabbime sonsuz şükürler olsun, göz ağrılarından kurtuldum."

Lâmiî Çelebi, 918 (m. 1512)'de dörtbin akçelik bir vakıf kurdu. 938 (m. 1531)'de Bursa'da vefât edince, dedesi Nakkaş Ali'nin yaptırdığı mescidin avlusuna defnedildi. Şu anda sâdece baş taşı kalan mezarında, girift sülüsle "El-merhûm Şeyh Lâmiî bin Osman" yazısı vardır. Büyük âlim Molla Abdürrahmân Câmî hazretlerinin "Şevâhid-ün-Nübüvve" ve "Nefehât-ül-üns"ünü tercüme ettiği için, "Câmî-i Rûm" diye şöhret bulmuş idi. "Nefehâf'ı tercüme ettikten sonra, ona ilâveler de yaparak eseri daha da genişletti. Daha sonra Fettâh Nişâbûrî'nin "Hüsn-i dil"ini tercüme edip, Yavuz Sultan Selîm'e takdim etti. Tercüme ettiği kitaplar pekçoktur. "Şeref-ül-insan" isimli eserinin mukaddimesinde, yazmış olduğu kitaplarını şöyle kaydeder: Resâil, Şevâhid-ün-

Nübüvve, Nefehât-ül-üns tercümesi, Risâle-i tasavvuf, Hüsn-i dil, Münâzarât-i Behâr-ü-Şitâ, Şerh-i Dîbâce-i Gülistan, Münşeâtı Mekâtip, Hall-i muamma-i Mîr Hüseyn, Risâle-i arûz, Menâkıb-ı Üveys-i Karnî, İbretnâme, Risâle-i usûl minel-fünûn, Mevlid-ir-Resûl, Maktel-i İmâm Hüseyn, Şem'u Pervane, Güy-ü-Çevgân, Ferhatnâme, Kıssâ-ı evlâd-ı Câbir, Lügât-ı Manzûme, Risâle-i bal, Şehrengiz, Dîvân-ı eş'ar. Bu eserleri dışında, İstanbul kütüphânelerinin ba'zılarında da birkaç risalesine tesadüf edilmiştir. Bunlar; Üniversite Kütüphânesi Türkçe yazmalar kısmı 3182 numarada kayıtlı Risâle-i nefs-ül-emr ile, Ali Emîri Kütüphânesinde 380 numarada kayıtlı Külliyât'tır Bu Külliyât'ın içinde; Fedâil-i şiir ve şâirân, Hayretnâme, Heft peyker ve Hirednâme isimli risaleleri vardır.

Eserlerinin büyük bir kısmı tasavvuf ile ilgilidir. Mevlânâ Câmî hazretlerinin Nefehât-ül-üns min Hadarât-il-kuds'ünü Türkçeye çevirip, Fütûh-ül-mücâhidîn li tervîhi kulûb-il-müşâhidîn ismini vermiştir. Şu beyt, şiirleri cümlesindendir:

Çağrışur gökte melekler âh-ü-zârımdan, meded!
Odlara bandım, bu âh, pür şirârımdan, meded!

Senin gitmez başından bu havalar,
Dimağın cümle toprak olmayınca.

Bu sergerdanlığın pâyânı yoktur.
Vücûdun serteser hâk olmayınca.

Lâmiî Çelebi'nin, Sultan Selim Hân için yazdığı bir şiir de şöyledir:

Çünki, destin ebrdir, hasmın niçindir eşkbâr?
Çünki deryadır dilin, âlem neden pür macera?

Kapına yüz sürdüğüyçün buldu bu kadri güneş,
Ey güneş hoş südde-i âliye ettin iltica.

Feyz-i ihsânın eder dürrü sadef içre yetîm,
Neşr-i lütfun gülşen-i bî berki eyler pür neva.

Sâye-i adlinde âlem rahat, illâ sim-ü-zer,
Dest-i lütfundan perişan olmuş eyler iştika.

Sen Muhammed âyetü Haydar dili medhedemez,
Lâmiî, Selmân değil, Hassan olursa Husrevâ.

Nûra garkettikçe dehri mihr-ü-meh şâm-ü-seher,
Tal'atın âyînesinden âlem olsun rûşenâ.

Lâmiî Çelebi'nin Osmanlıcaya tercüme ettiği Nefehât-ül-üns'de buyuruluyor ki:

"Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) peygamberliğine müjde olan alâmetlerden ba'zıları şöyledir:

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) rivâyet etti: "Buhtunnasr, Benî-İsrâil'i katl ve esîr ettikten sonra, korkulu bir rü'yâ gördü. Fakat rü'yâsını unuttu. Bütün kâhinlerini, sihirbazlarını toplayarak, rü'yâsını ve ta'birini sordu. Onlar; "Rü'yâyı söylersen ta'bir ederiz" dediler. Buhtunnasr onlara kızarak; "Ben sizi böyle günler için saklıyorum. Üç gün içinde rü'yâmı bilip ta'birini yapmazsanız, hepinizi öldürürüm" diye tehdit etti. Bu haber halk arasına yayıldı. O sırada Danyal aleyhisselâm hapsedilmişti. Bu hâdiseyi o da işitmişti. Zindancı başına; "Beni Buhtunnasr'a götürebilirsen rü'yâsını ta'bir ederim" buyurdu. Bunu Buhtunnasr'a söylediler, o da kabûl etti. Danyal aleyhisselâm, Buhtunnasr'ın yanına girince secde etmedi. Onların âdetine göre, Buhtunnasr'ın yanına giren, önce ona secde ederdi. Buhtunnasr; "İçeride kim varsa dışarı çıksın" dedi. Sonra Danyal aleyhisselâma; "Niçin secde etmedin?" diye sordu. Danyal aleyhisselâm; "Benim Rabbim,

başkasına secde etmemek şartıyla bana rü'yâ ta'birini öğretti" buyurdu. Bu sözü inceden inceye düşünen Buhtunnasr; "Rabbinin ahdine vefa ettiğin için sana i'timâd ederim. O hâlde gördüğüm rü'yâyı ve ta'birini söyle" dedi.

Danyal aleyhisselâm; "Rü'yânda bir put gördün, Üst kısmı altından, ortası gümüşten, uçları bakırdan, topukları demirden, ayakları kerpiçten idi. Bu puta hayran hayran bakarken, gökten, putun başına büyük bir taş düştü. Putu un gibi toz hâline getirdi. Altın, gümüş, bakır, demir ve kerpiç birbirinden ayrılmayacak hâlde karıştı Bir rüzgâr esse, ortada birşey kalmayacaktı. Sonra gökten inen taş, büyüdü, büyüdü, öyle oldu ki, yerde ve gökte o taştan başka birşey görünmez oldu." Buhtunnasr; "Doğru söyledin. Şimdi de ta'birini yap" dedi. Danyal aleyhisselâm da; "Gördüğün put, çeşitli ümmetlerdir. Altın, senin içinde bulunduğun ümmettir. Gümüş, senden sonra oğlunun hâkim olacağı ümmettir. Bakır, Rûmlardır. Demir Acemlerdir. Kerpiç, Rumlara ve Acemlere hükümdâr olan iki kadındır. Gökten inen taş ise, âhır zamanda Arablardan bir Peygamberin getirdiği, bütün dinlerin hükümlerini yürürlükten kaldıran ve bütün dünyâya yayılan bir dîndir" buyurdu.

Cübeyr bin Mut'im (r.a.) anlattı: "Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Peygamberliğini ilân edince, Kureyşliler O'na çok eziyet etmeğe başladılar. Öyle ki, Peygamber efendimizi (s.a.v.) helak edecekler sandım. Birgün Şam'a doğru yola çıkmıştım. Bir kiliseye uğradım. Rahip, oradakilere emretti. beni üç gün misâfir ettiler. Üç gün sonra gitmeyince, rahip beni yanına çağırdı. Bana; "Mekke'de peygamberliğini iddia eden şahsı tanıyor musun?" diye sordu. Ben de; "Elbette tanırım" dedim. Rahip, benim elimden tutarak bir odaya götürdü. Orada pekçok insan sûretleri vardı. Hepsinin sûretlerini gösterdikten sonra; "Bunların içinde o Peygamberin sûreti var mıdır?" diye sordu. "Hayır" deyince, beni daha büyük bir odaya götürdü.

Orada daha fazla resim vardı. "Burada mutlaka olması lâzım" dedi. Hepsine baktım; Peygamber efendimizin (s.a.v.) ve Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) resimleri vardı. Rahip; "Gördün mü?" diye sorunca; "Evet" dedim. Fakat resmi onun göstermesini istiyordum. Parmağıyla işâret ederek; "Bu sizin Peygamberinizin, yanındaki halîfesinin resmidir" dedi. Ben, dünyâda aslına bu kadar benziyen bir resim görmemiştim. Rahip dedi ki: "Sen O'nun öldürüleceğinden korkuyorsun değil mi?" Ben de; "Evet, belki de öldürmüşlerdir" dedim. Bunun üzerine rahip; "Allahü teâlâ, O'nu düşmanlarına galip getirecektir. O'nu hiçkimse öldüremeyip, O, düşmanlarını öldürecektir. Hiç korkma" dedi. Bunun üzerine çok ferahladım."

Hişâm bin el-Âs (r.a.) anlattı: "Ebû Bekr (r.a.), beni bir arkadaş ile, Rûm İmparatoru Herakl'e gönderdi. Onu İslama da'vet edecektik. Giderken Herakl'in vâlilerinden Cebele-i Gassânî'nin bulunduğu Gavta'ya geldik. Gavta, Suriye'de suyu ve ağacı bol, iklimi hoş olan bir yerdi. Cebele ile görüşmek istediğimizi söyledik, önce bizi kabûl etmedi. "Ne söyliyeceklerse söylesinler" demiş. Biz de gelen kimseye; "Söyliyeceklerimizi bizzat kendisine söylemek için geldik. Sana söylemeyiz" dedik. Mecbûr kalarak bizi vâliye götürdüler. Cebele; "Niçin geldiniz? Ne söyliyeceksiniz?" dedi. Biz de; "Sizi İslama da'vet için geldik" dedik. Cebele, üzerindeki siyah elbiselerini göstererek; "Sizi Şam'dan çıkarıncaya kadar bu elbiseleri üzerimden çıkamayacağıma and içtim" dedi. Biz; "Bu toprakların elimize geçeceğini Peygamber efendimiz (s.a.v.) bize haber verdi" dedik. Bunun üzerine Cebele; "Bu toprakları, elimizden ancak oruç tutan bir kavim alabilir" dedi ve bize oruçtan sordu. Biz de oruç ile ilgili Allahü teâlânın emirlerini anlatınca, yüzü simsiyah oldu ve yanımıza bir adam katıp Herakl'e gönderdi.

Rûm İmparatoru'nun şehrine yaklaşınca, yanımızdaki adam bize; "Bu develerle şehre girmenize izin vermezler. Size başka binekler verelim de öyle giriniz" dedi. Biz; "Kendi bineklerimizden başka bir hayvana binmeyiz" diye cevap verdik. Durumu Herakl'e bildirdiler. O da kabûl etmiş. Develerimiz ve kılıçlarımızla şehre girdik. Saraya geldiğimizde, Herakl balkondan bize bakıyordu. Yüklerimizi indirdikten sonra; "La ilahe illallahü vallâhü ekber" dedik. O ânda balkon sallandı. Herakl hemen içeri girip, bize bir adam gönderdi. "Sakın dinlerini açıklamasınlar" demiş ve bizi yanına da'vet etmiş. Biz saraya girdik. Herakl'in tahtına doğru ilerledik. Elbisesi ve odadaki bütün eşyalar kırmızı idi. Etrâfında patrikleri sıralanmış, bize pürdikkat bakıyorlardı. Herakl'e yaklaştık ve mektûbu teslim ettik. Herakl bize; "Niçin birbirinize verdiğiniz selâm gibi bize selâm vermediniz?" dedi. Biz de; "Biz birbirimize verdiğimiz selâmı size vermeyiz. Sizin birbirinize verdiğiniz selâmı da biz söylemeyiz" dedik. Herakl; "Birbirinize verdiğiniz selâm nedir?" diye sordu. "(Esselâmü aleyküm) dür" dedik. Herakl; "Büyüklerinize nasıl selâm verirsiniz?" dedi. "Aynı sözle" diye cevap verdik. "Peki, büyükleriniz size nasıl cevap verir?" diye sorunca da; "Yine aynı sözle" dedik. Herakl; "Sizin en büyük sözünüz nedir? diye sordu. Biz de; "La ilahe illallahü vallâhü ekber" dedik. O ânda yine saray sallanmağa başladı ve durdu. Oradakiler şaşırdılar. Herakl tekrar sordu: "Büyüklerinizin yanında bu sözü söyleyince böyle sallanma olur mu?" Biz; "Hayır olmaz. Böyle birşeyi biz de burada görüyoruz" diye cevapladık. Herakl; "Ben isterdim ki, her söylediğiniz yerde böyle sallanma olsun!" Biz; "Niçin böyle isterdiniz?" diye sorunca, "Çünkü o zaman bu sallanma Peygamberlik alâmetlerinden olmaz, sihir olurdu" dedi. Ba'zı sorular daha sordu, onları da cevapladık. Namaz ve abdestten sordu. Onları anlattıktan sonra, istirahat etmek üzere bizi odalanmıza gönderdi. Üç gün orada misâfir olduktan sonra, bir akşam Herakl bizi çağırmış. Gittik, evvelki sordukları soruları tekrar sordu. Aynı cevapları verdik. Adamlarına emretti. bir sandık getirdiler. Sandığın içinde eskimiş pekçok küçük gözler, herbirinin kapağı ve üzerinde kilidi vardı. Bir kilit açtı ve içinden siyah renkli bir ipek parçası çıkardı. Bu ipeğin üzerinde, kırmızı yüzlü ve büyük gözlü, güleryüzlü, uzun boylu, siyah elbiseli ve sakalsız bir insan resmi bulunuyordu. Herakl? "Bunu tanıdınız mı?" diye sordu. "Hayır, tanıyâmadık" dedik. "Bu, Âdem aleyhisselâmdır" dedi. Bir kilit daha açtı ve içinden ipek üzerine yapılmış bir resim çıkardı. Beyaz yüzlü, kıvırcık saçlı, büyük başlı, güzel sakallı bir insan resmi vardı. Herakl; "Bu resimdekini tanıyor musunuz?" dedi. "Hayır" dedik. "Bu, Nûh aleyhisselâmdır" dedi. Bir göz daha açtı, bir ipek çıkardı. Üzerinde çok beyaz açık alındı, güzel gözlü, ak sakallı, sanki hayatta imiş de tebessüm ediyor gibi bir resim vardı. "Bunu tanıdınız mı?" diye sordu. "Hayır" dedik. "Bu, İbrâhim aleyhisselâmdır" dedi. Bir göz daha açtı. Bir ipek çıkardı. Üzerinde beyaz benizli bir insan resmi bulunuyordu. "Bunu tanıdınız mı?" dedi. Biz heyecanla yemîn ederek; "Bu, sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmdır. Sanki O'nu görüyoruz" deyip ağlaştık. Herakl; "Bu, Allah hakkı için sizin Peygamberinizdir ve bu bölüm, sandığın son gözüdür. Sizin ne yapacağınızı merak ettiğim için acele ettim" dedi ve sandığın diğer gözlerini teker teker açarak, diğer Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) resimlerini gösterdi. En sonda da, siyah sakallı, güzel yüzlü bir yiğit resmi çıkardı. "Bunu tanıdınız mı?" dedi. "Hayır" dedik. "Bu, Îsâ aleyhisselâmdır" dedi." Biz; "Bu resimleri nereden buldunuz?" diye sorduk.

Herakl; "Âdem aleyhisselâm, Allahü teâlâdan, evlâdından ne kadar peygamber gönderecekse hepsinin resimlerini görmek isteğinde bulundu. Allahü teâlâ da gönderdi. Bu sandık, Âdem aleyhisselâmın hazînesinde idi. Zülkarneyn, o resimleri garb tarafında bir yerde buldu. Danyal aleyhisselâma verdi. Danyal aleyhisselâm, o resimleri ipek parçalarına geçirdi" dedi. Sonra; "Mülkümden çıkıp, ölünceye kadar size kölelik yapmak isterdim" dedi. Sonra bize

pekçok hediyeler vererek gönderdi. Oradan çıktık, günlerce yol aldıktan sonra ülkemize geldik. Emîr-el-mü'minîn Ebû Bekr'in (r.a.) huzûruna geldik. Olanları anlattık. Ağlayarak buyurdular ki: "Eğer Allahü teâlâ ona hayır iyilik ihsân etse idi, elbette dediğini yapardı." Sonra Resûlullahın (s.a.v.); **"Hıristiyan ve yahudiler benim sıfatlarımı Tevrât ve İncîl'de okurlar"** buyurduklarını söyledi."

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) anlattı: "Babam bana, Tevrat'ın bir bölümü hâricinde her tarafını okuttu. O bölümü sandığa koyup, üzerini de kilitledi. Babam öldükten sonra, sandığı açtım ve okudum. Orada; "Âhır zamanda bir peygamber gelecektir. Elini ayağını yıkar, beline izâr bağlar. Mekke'de doğup Medine'ye hicret eder. Ümmeti her hâlde Allahü teâlâya hamd eder. Yüksek yerlerde tekbîr getirirler. Kıyâmet günü abdest a'zâları nurludur" yazılıydı."

Abdullah bin Ömer (r.anhümâ) rivâyet etti: "Emîr-el-mü'minîn Ömer (r.a.), Kadsiye'de bulunan Sa'd bin Ebî Vakkâs'a bir mektûp yazdı. Hazret-i Mü'âviye'nin oğlu Nadle'yi (r.anhümâ) Irak'da Halvan'a göndermesini istedi. Sa'd, Nadle'yi (r.a.) Halvan'a göndererek emri yerine getirdi. Nadle, Halvan'ı İslâm topraklarına kattı, sayısız esîr ve ganîmet ele geçirdi. İkindi vaktinde bir dağın eteklerine inip, orada ezân-ı Muhammedî okumağa başladı. "Allahü Ekber" deyince, dağdan; "Tekbîrin büyük olsun yâ Nadle!" diye bir ses geldi. "Eşhedü en lâ ilahe illallah" deyince; "İhlâsı söyledin yâ Nadle!' diye, yine bir ses geldi. "Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah" deyince; "O kimseyi ve O'nun dînini bana Îsâ aleyhisselâm müjdeledi, o dîn, O'nun ümmetinde kıyâmete kadar bakî kalır" diye dağdan bir ses geldi. "Hayye alessalâh" deyince; "Devamlı namaz kılana' ve câmiye gidene müjdeler olsun!" diye ses geldi. "Hayye alelfelâh" deyince; "İhlâsın hepsini tamamladın yâ Nadle!" diyerek bir ses daha geldi. Ezân-ı Muhammedî bitince; "Ey dağın içindeki! Allahü teâlâ sana rahmet eylesin, sen kimsin? sesini duyuyoruz, fakat kendini göremiyoruz. Biz Allahü teâlânın kulları ve Resûlünün ümmetiyiz. Ömer İbn-i Hattâb'ın da cemâatiyiz" dedik. Dağ yarıldı, içinden büyük başlı, uzun saçlı, ak sakallı, üzerine yünden eski iki kaftan giymiş birisi çıktı. Selâm verdi. Selâmını aldık. "Ben Zerib bin Yûşeli'yim. Îsâ aleyhisselâm benim, kendisinin yeryüzüne inip, hınzırları kesip, putları kırıp, hıristiyanların iftirasından kurtuluncaya kadar bu dağda yaşamam için duâ buyurdu. Muhammed aleyhisselâm ile görüşemedim. Hazret-i Ömer'e selâmımı söyleyin ve ona; "Yâ Ömer! Doğruluktan ayrılma, tatlı sözlü ol, kıyâmet yaklaşmaktadır" deyiniz diyerek kayboldu. Nadle, bu hâli Sa'd bin Ebî Vakkâs'a, o da hazret-i Ömer'e yazdı. Ömer-ül-Fârûk (r.a.) Sa'd'a bir mektûp yazarak; "Yanına Muhacirin ve Ensârdan ne kadar bulursan al. O dağa gidip selâmımı söyle! Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana Îsâ aleyhisselâmın vasilerinden ba'zılarının o dağda yaşadıklarını buyurmuştu" dedi.

Sevgili Peygamberimize (s.a.v.) muhalefet edenlerin, sünnet-i şerîfine karşı edebsizlikte bulunanların uğradıkları felâketler ve cezalar da Resûlullahın mu'cizelerinden sayılır. Bunlardan ba'zıları aşağıdadır.

"Resûlullah efendimizin (s.a.v.) zamanında bir hıristiyan vardı. Müslüman oldu. Bekâra ve Âl-i İmrân sûrelerini okudu. Vahy kâtipliği yaptı. Daha sonra dinden çıkıp mürted oldu. Tekrar hıristiyanlığa geçti, önüne gelene İslâmiyeti kötüler, Peygamber efendimize (s.a.v.) iftiralar ederdi. Öyle ki, "Muhammed, benim yazdığım şeylerden başka birşey bilmez" demeğe başladı. Kısa bir zaman geçmişti ki, korkunç bir ölümle dünyâdan göçtü. Kabrini kazıp defnettiler. Sabahleyin pis cesedini kabirden dışarı atılmış buldular. Bunu müslümanlar yapmıştır diye tekrar kabre koydular. Ertesi gün yine dışarı atılmış buldular. Tekrar koydular, ertesi gün yine kabirden dışarı atıldığını gördüler. Artık bunun bir insan işi olmadığını anladılar, öylece bırakıp gittiler."

Münâfıklardan biri, Resûlullahın (s.a.v.); **"Melekler, ilim öğrenenler için kanatlarını yere döşerler"** buyurduğunu işitti. O münâfık; "Ben o meleklerin kanatlarını kıracağım" diyerek, ayakkabılarının altlarına çiviler çaktırıp, Enes bin Mâlik'in (r.a.) ilim öğrettiği yere doğru gitti. Yolda ayaklarını yere vurarak; "Meleklerin kanatlarını kırıyorum" diyordu. Aniden ayağı birbirine dolaşıp düştü ve ayağa kalkamadı. Evine kucaklıyarak götürdüler. Ayaklarına çok şiddetli bir ağrı saplandı. Doktorlar ne kadar uğraştılarsa da ağrıyı dindiremediler. Her geçen saniye daha da çoğalıyordu.

Çaresizlikten iki ayağını da kestiler. Kötürüm kaldı. Hâlbuki önceleri ceylan gibi hızlı koşardı. Kısa bir müddet sonra da öldü."

İbn-i Mende-i İsfehânî anlattı: "Şam'a hadîs âlimlerinden birinin yanına hadîs-i şerîf öğrenmek için gitmiştim, önünde bir perde vardı. Perdenin ön tarafına oturdum. Perde arkasından hadîs-i şerîf okumağa başladı. Kendi kendime; "Acaba niçin önüne perde tutuyor?" diyordum. Bir müddet sonra hadîs-i şerîf okuması bitti. Bana; "Ey Ebâ Abdullah! Benim perde arkasında oturmamın sebebini biliyor musun?" dedi. Hayır" dedim. "Sen ilim ehlisin ve hadîs-i şerîf ile meşgûl oluyorsun. Sana anlatayım ki, benim hâlime düşmeyesin. Birgün hocalarımdan birinin huzûrunda hadîs-i şerîf dinliyordum. Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Başını İmâmdan evvel kaldıran kimse, başının merkep başına çevrileceğinden korkmaz mı?"** buyurduğunu söyledi. Bu hadîs-i şerîfi, çeşitli yollardan da rivâyet etti. İçimde şekavetten olacak ki, bu nasıl olur? diye bir şüphe uyandı. O gece uyudum, sabahleyin başım merkebin başına döndürülmüştü. Bunun için ilim meclislerinden uzak kaldım, ilim talebesi yanıma geldiğinde, onunla böyle perde arkasından konuşabiliyorum. Senin ilim ve dindeki dereceni bildiğim için sana bu sırrı açıklıyorum. Yalnız, ben hayatta olduğum müddet içinde kimseye söyleme, öldükten sonra söyle ki, ibret alsınlar da, hadîs-i şerîf dinlerken edebde kusur etmesinler ve şüphede bulunmasınlar" dedi. Ben de; "Bu durumu siz hayatta olduğunuz müddet içinde hiç kimseye söylemiyeceğime Allahü teâlâya söz verdim" dedim. Bunun üzerine perdeyi kaldırdı, kendini bana gösterdi. Vücûdu insan, başı merkep kafası gibi idi. Bu durumu, o hayatta iken hiç kimseye söylemedim. Herşeyin doğrusunu ancak Allahü teâlâ bilir."

İmâm-ı Müstagfirî, Selef-i sâlihînden birinden rivâyet etti: "Sefere çıkmış idim. Bir yerde cenâze defni için uğraşıyorlardı. Yardım ederim diye yanlarına gittim. O sırada, saçı sakalı ağarmış, güzel kokulu bir ihtiyâr geldi. "Bu cenâze kimindir?" diye sordu. "Bu bir müslümandır" dediler. "Bunun yakını var mıdır?" diye sordu. Oradakiler, birisini göstererek; "Bu, bu cenâzenin kölesidir" dediler, ihtiyâr köleye; "Senin efendin, hiçbir kavme reîs olmuş mudur? Veya sultânın yaptığı bir işi yapmış mıdır?" diye sordu. Köle; "Benim efendim, ganîmet mallara ihânet ederdi" deyince, ihtiyâr kimse; "Bunun namazını kılmayınız" dedi ve oradan ayrıldı. Biz meyyiti kabre defnettikten sonra, köle; "Eyvah! Kazmayı kabirde unuttum. "Kazma da emânet idi. Mutlaka sahibine vermem lâzım" diyerek kabri açmaya başladı. Kabir açıldığında, o şahsın oturmuş, kazmanın demirinin yılan gibi boynuna dolanmış, sapından da tutmuş olduğunu gördük. Onu öylece bırakıp, kazmanın sahibine haber verdiler. Geldi aynı vaziyeti o da gördü ve kazmayı almaktan vazgeçti."

İmâm-ı Müstagfirî, Selef-i sâlihînden birisinden rivâyet etti: "Annem ve babam kabir azâbına inanmazlardı. Onlarla çok münâzaralar edilip, hak olan anlatıldı ise de, yine de kabûl etmediler. Bir gece babam beni yanına çağırıp lâmbayı yaktırdı. Büyük bir ızdırap içinde ayağını gösterdi. Ayağı yanmıştı ve yer yer de kabarmıştı. Bana şöyle anlattı: "Rü'yâmda bir mezarlığa girdim. Yürürken ayağım bir kabrin içine geçti. Meğer mezarın içindeki günahkâr bir kimse imiş

ve kabrinde ateş varmış. Ayağım o ateşe girince yandı. Bu gördüğün yanık, biraz önce gördüğüm rü'yâdaki yanıktır" dedi. Bundan sonra kabir azâbına îmân etti."

Halîfe Mütevekkil, birgün yardımcıları ve devletin ileri gelenleriyle oturuyordu. Birdenbire gülmeğe başladı. Yüzüne hayretle bakanlara; "Niçin güldüğümü sormayacak mısınız?" dedi. Onlar da; "Allahü teâlâ seni sevindirsin. Niçin güldüğünüzü anlatır mısınız?" dediler. Vâsık ve İbni Dâvûd da orada idi. Mütevekkil; "Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olması hakkında çok düşündüm. Bu husûsa ihtimâm göstererek halkı bu fikre da'vet ettim. Bir kısmı malıma ve mevkîme tama' edip kabûl ettiler. Bir kısmı da, hapse atmak ve işkence etmekle dahî kabûl etmediler. Bu iki grubun hâlini görünce, kalbime bir şüphe düştü. Bu i'tikâdın yanlış olduğunu anladığım için terk etmek istiyorum" dedim. Kur'ân-ı kerîme mahlûk diyen İbn-i Dâvûd; "Ey emîr-el-mü'minîn! Ortaya çıkararak herkese kabûl ettirmeye çalıştığın bu mes'eleyi söndürmek mi istiyorsun? Senden evvelkilerin yapamadığını sen yaptın. Allah, bu mes'ele üzerinde durduğun için sana hayırlı karşılıklar versin" dedi. Vâsık da; "Haydi geliniz, Kur'ân-ı kerîmin mahlûk olduğuna yemîn edelim" dedi. İbn-i Dâvûd; "Eğer Kur'ân-ı kerîm mahlûk değilse felç olayım" dedi. Vâsık; "Eğer Kur'ân-ı kerîm mahlûk değilse, dünyâda yanayım" dedi. Birisi; "Benim de vücûduma demir çiviler batsın" dedi. Biri; "Vücûduma kötü bir koku gelsin, başkası yanımda duramasın" dedi. Biri; "Allahü teâlâ beni dar bir yerde öldürsün" dedi. Başka biri; "Kur'ân-ı kerîm mahlûk değilse, Allah beni suda boğarak öldürsün" dedi.

Allahü teâlâ ile ahd edenlerin herbiri söyledikleri gibi oldular. İbn-i Dâvûd felç oldu. Birinin vücûdunu çivilediler. Biri ölüm hastalığında terledi. Bu ter öyle fenâ koktu ki, hiç kimse yanına yaklaşamadı. Her ne kadar güzel kokulu buhur yaktılarsa da hiç faydası olmadı. Birisine yarım metre yüksekliğinde daracık bir yer yaptılar, onun içinde öldü. Biri Dicle nehrine düşerek boğuldu. Vâsık hastalandı, ağrıları şiddetlendi. Doktorlar; "Zeytin ağaçlarını bir tandırda o kadar çok yakmalı ki, tandırın duvarları akkor hâline gelmeli. Tandırı boşaltıp, içine kepek doldurmalı. Vâsık bu kepeklerin üzerinde üç saat yatmalı ki, ağrıları dursun. Sonra tandırdan çıkartmalı. O zaman dışarının havası onun ağrılarını arttıracaktır ve tandıra tekrar girmeyi isteyecektir. Tandıra koymazlarsa ölebilir" dediler. Akrabaları bu denilenleri yaptılar. Vâsık'ı tandırda üç saat beklettikten sonra, yanacak diye korktukları için dışarı çıkardılar. Derisi yer yer yanmış idi. Dışarı çıkarılan Vâsık, havanın değişikliğinden sığır gibi bağırarak; "Beni tandıra sokun. Burada durmak yanmaktan daha zor" dedi. Akrabaları feryadına dayanamayıp tekrar tandıra attılar. Orada sesini kesti. Vücûdunun yanan yerlerinden sular çıkmağa başladı. Derisi kömür hâline geldiğinde tekrar dışarı çıkardılar. Burada inleyerek can verdi. Böylece Allahü teâlâ, onlara yemînlerine uygun muâmelede bulundu. Kur'ân-ı kerîme mahlûk demenin cezasını daha dünyâda iken çekmiş oldular."

Biliniz ki, dîne karşı çıkanların, beğenmiyenlerin, küçük görenlerin uğradığı cezalar ve felâketler, yazmakla, söylemekle bitmez. Her vakitte, her memlekette, dînin emirlerinden dışarı çıkanlar, dinde reform yapıp bozmak isteyenler olmuştur. Bunlar âhırette uğrayacakları azaplardan başka, dünyâda da cezâlarını çekmişler ve çekeceklerdir, îmânın nûruyla aydınlanmış bir kimse, biraz düşünürse, ibâdet yapmak ile günah işlemek arasındaki büyük farkı görür. Çünkü ibâdetlerin neticesi zevk, huzûr, iyi ahlâk ve beğenilen işlerdir. Günahların neticesi de üzüntü, hüsran, huzûrsuzluk, kötü ahlâk ve fenâ işlerdir. İbâdetin, iyi işlerin karşılığı sevâb kazanmaktır. Günahların karşılığı da azap çekmektir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 431

2) Sehî Beğ Tezkiresi sh. 50

3) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-2, sh. 830

4) Latifi Tezkiresi sh. 293

5) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 86

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3973

7) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 35-36

LÂRÎ (Muslihuddîn Muhammed Efendi)

Osmanlı âlimlerinden. İran'da, Şîrâz ile Hindistan sınırı arasında bulunan Lâr şehrinde doğdu. Babası, Selâhaddîn bin Kemâleddîn bin Muhammed Naşiri Bel'avî'dir. İlk tahsilini İran'da tamamladı. Zamanının meşhûr âlimi Celâleddîn-i Devânî'nin talebesi Emîr Kemâleddîn Hüseyn'den, Emîr Gıyas bin Sadreddîn'den ve daha başkalarından ders aldı. Aklî ve naklî ilimlerde çok yükseldi. Din bilgilerinde ve zamanının fen bilgilerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Daha sonra Hindistan'a gidip, başşehir Lâhor'a vardı. Gürgâniyye Sultânı Hümâyûn Şâh'ın ihsân ve iltifâtlarına kavuştu. Şâh'a hocalık yaptı. 962 (m. 1554) senesi başlarında sultânın vefatından sonra Hindistan'dan ayrılıp, hac vazîfesini îfâ etmek üzere Mekke-i mükerremeye geldi. Hacdan sonra şehir şehir dolaşarak, Anadolu'ya geçip İstanbul'a vardı. Zamanın şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi'nin ilim meclisine dâhil oldu. Onunla ve diğer âlimlerle, çeşitli ilmî konularda mübâhaselerde ve müzâkerelerde bulundu. Böylece aklî ve naklî ilimlerdeki üstünlüğünü isbât etmiş oldu.

Bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra, Diyarbakır'a gidip yerleşti. Belde-i Âmud (Diyâr-ı bekr) vâlisi bulunan İskender Paşa'nın oğluna hocalık yaptı. 967 (m. 1559) senesinde vâlinin teklifi ile, Hüsrev Paşa Medresesi müderrislik reîsliğine ta'yin olundu. Ayrıca müftîlik vazîfesi de kendisine verildi. 969 (m. 1562) senesi Zilhicce ayında Diyarbakır'da vefât etti. Vefâtında 60 yaşını geçmiş bulunuyordu.

Din ilimlerinde ve fen bilgilerinde derin âlim olan Muslihuddîn Lâri, tedrisât ve müftîlik hizmetlerinin yanında, eser te'lîfi ile de uğraşıp çok kitap yazdı. Başlıca eserleri şunlardır:

1- Mir'ât-ül-edvâr ve mirkât-ül-ahbâr: Bir mukaddime (önsöz) ile on bâb'a ayrılmış olup, dünyâ târihine dâirdir. 2- Tehzîb-ül-mantık şerhi, 3-Ehâdîs-i erbe'în şerhi, 4- İrşâd-ül-fıkh şerhi, 5- Ferâiz-i Sirâciyye şerhi, 6- Mutavvel haşiyesi, 7- Molla Câmî'nin Kâfiye haşiyesi, 8- Şerh-i Tehzib haşiyesi, 9- Tezkire: Hey'et (astronomi) ilmine dâir güzel bir metindir. 10- Kâdı Beydâvî tefsîrine haşiyeleri, 11-Şemâil-i Nebî şerhi, 12- Farsça olarak "Hidâye" üzerine ta'lîkât, 13- Ebüssü'ûd Efendi'nin "Kasîde-i mîmiyye"sine nazire.

İbn-i Hanbelî, "Târih-i Haleb" adındaki eserinde diyor ki: "Muslihuddîn-i Lârî, Emîr-i Gıyâs'ın mu'îdi (yardımcısı) olmuştu. 964 (m. 1556) senesinde Haleb'e uğradığında önce tüccâr zannedilmişti. Fakat bir müddet sonra ilim ve faziletini açıklayıp ilmî müzâkerelere başlayınca, herkes onun kıymetini anlamıştı."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 169

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3966

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 494

4) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 247, 252

LEYS-ZÂDE (Pîr Ahmed Çelebi)

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Pîr Ahmed Çelebi bin Nûreddîn Hamza bin Ali olup, Leys-zâde ve Pîr Ahmed Çelebi diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 952 (m. 1545) senesinde vefât etti.

Zamanında bulunan âlimlerin derslerine devam etmek ve çok gayret etmekle tanındı. Çeşitli ilimlerde mütehassıs olarak yetişen Leys-zâde, ilim tahsilini tam bir muvaffakiyetle tamamladıktan sonra, ba'zı yüksek makamlarda vazîfelendirildi. Üsküp Medresesi ve İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'nde bir müddet vazîfe yaptı.

Fazilet sahibi olan Leys-zâde, bir müddet sonra tedrisden (medresede ders okutmaktan) ayrılıp, kadılık mesleğine yöneldi. Üsküp şehrinde kadı oldu. Kâdılık vazîfesine devam ederken tekrar medreseye döndü. Edirne'de Halebî ve Dâr-ül-hadîs medreselerinde ve İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinin birinde müderrislik yaptı. Bundan sonra tekrar kadılığa döndü. Mısır'da bir müddet kadılık yaptıktan sonra, bu vazîfeden alınıp, yine Mısır'da müderrislik vazîfesi verildi. Bu vazîfeye devam ederken tekâ'üd (emekli) oldu.

Leys-zâde, çok kitap okuyan, bu sebeple ilimde çok derinleşmiş, yüksek bir zât idi. Dînimizin emirlerine uymakta son derece gayretli ve titiz idi. Fıkıh bilgilerinde mütehassıs idi. Güzel ahlâkı kendisinde toplamış, cömert, iyilik seven bir kimse idi. Uygun olmayan, hoş karşılanmıyan vasıflardan hiçbiri onda yok idi.

Mısır'da uzun müddet kalmakla büyük servet sahibi olup, bu servetinin çoğunu kıymetli kitapları bulup satın almaya harcadı.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 292

2) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 198

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 405

LÜTFULLAH ÜSKÜBÎ

Sultan İkinci Bâyezîd zamanında Üsküp'de yaşamış büyük velîlerden. Abdullah-i İlâhî'nin talebelerindendir. Hayâtı hakkında kaynaklarda fazla ma'lûmât verilmemektedir. Doğum ve vefât târihleri de bilinmemektedir. Onuncu asrın başlarında vefât ettiği sanılmaktadır. Üsküp dağlarında zâhidâne bir hayat yaşarken vefât etti. Üsküp, şu anda Yugoslavya sınırları içerisindedir.

İstanbul'da zamanının âlimlerinden ilim tahsil etmiş, güzel hâller ve fazilet sahibi, âlim bir kimse idi. Kalbinde velîlere karşı bir sevgi hâsıl oldu. Zamanındaki büyük zâtlarla ve tasavvuf yolunda bulunanlarla çok sohbet etti. O zaman Nakşibendî yolunda bulunan, velîlerin büyüklerinden, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin talebesi Şeyh Abdullah-i İlâhî İstanbul'da Zeyrek Câmii'nde bulunuyordu. Lütfullah Üskübî, Abdullah-i İlâhî'nin hizmetinde ve sohbetlerinde bulundu. Yüksek ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştu.

Abdullah-i İlâhî'nin hizmetine girişini şöyle anlatır: "Abdullah-i İlâhî, mıknatıs gibi beni kendine çekti. Kalbim ona tutuldu. Bir gün arkadaşlarımla öğle namazını kılmak için Zeyrek Câmii'ne gittik. Namaz vaktini beklerken, hatırıma Abdullah-i İlâhî'nin velilik derecesini ve kerâmet göstermedeki gücünü imtihan etmek geldi. Bu düşüncede bir köşede otururken, kıble tarafından bir el göründü. Fakat elin sahibi görünmüyordu. Bu el, beni ileri çekti. Bir saf ileri

geçtim. Aynı şekilde üç defa çekti ve ben de üç saf ileri geçtim. Sonra namaz vakti geldi. Sünnetler kılındı, ikâmet getirildiğinde, Abdullah-i İlâhî odasından çıkıp bize öğle namazını kıldırdı. Namaz kılındıktan sonra, onun elini öpmek için ileri vardım. Baktım ki, hocanın elleri, beni namazdan önce ileri çeken el idi. Bu hâdiseden Abdullah-i İlâhî'nin büyük bir velî olduğunu anladım. Beni ileri çekmesinden de, tasavvuf yolunda bu zavallıyı yüksek derecelere çıkaracağını anladım. Abdullah-i İlâhî'yi imtihan etmeye kalkıştığım için özür dileyip, ellerini öptüm. Bana; "Bizi bir kere imtihan etmen kâfi gelmedi mi? Üç defa imtihan ettin. Buna ne lüzum vardı?" dedi. O anda çok utandım. Çok özürler dileyerek beni talebe olarak kabûl etmesi için yalvardım. Benim bu yalvarmalarım karşısında bana; "Bize hizmet etmek, talebe olmak çok zor iştir. Sen buna takat getiremezsin, önce seni bir deneyelim. Talebeler için kullanılan boşalmış testileri eline alıp su getirebilir misin? Eğer bu işi yapabilirsen, seni kabûl edelim" dedi. Ben, hemen üzerimdeki elbisemi çıkardım.

Testileri elime alıp zaviyeye su getirdim. Benim candan ve samimî olarak bu işteki isteğimi görüp, talebe olarak kabûl etti. Uzun zaman hizmetinde bulundum. Her emrini canla başla yerine getirdim. Hocama olan hizmetim ve sevgim sebebiyle yüksek derecelere ma'nevî hâllere kavuştum."

Lütfullah Üskübî, dâima ibâdet ve ilimle meşgûl olurdu; Çok ibâdet ederdi. İslâmiyetin emir ve yasaklarına son derece riâyet ederdi. Haramlardan, şüpheli şeylerden uzak dururdu. Kısaca, zühd ve vera' sahibi idi. Üsküp dağlarından bir dağda ikamet ederdi. Orada kuytu bir yerde basit bir kulübede ibâdetle meşgûl olurdu. O civarda hayvanlarını otlatan müslüman olmıyan çobanlar, Lütfullah'ın gece-gündüz ibâdetlerini görürlerdi. Onun Allahü teâlâya karşı olan muhabbetine, ibâdetlerine, zühdüne ve güzel ahlâkına bakarak, pek çoğu müslüman olmakla şereflendi. Hayâtının sonuna kadar bu hâl üzere yaşadı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 368, 369

MAHDÛM ŞEYH ABDÜLKÂDİR

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi, Mahdûm Şeyh Abdülkâdir olup, Şeyh Haseni Geylânî'nin oğludur. Hindistan'da Üçe beldesinde yaşardı. 862 (m. 1457) senesinde doğdu. 940 (m. 1533) senesi Rebî'ul-evvel ayının onsekizinci günü vefât etti. Türbesi Üçe'de olup, ziyâret edilmektedir. Mahdûm ve İkinci Abdülkâdir diye tanınır. Seyyid olup, Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan idi. Babası Şeyh Hasenî de âlim ve velî zâtlardan idi. Gençliğinin ilk yıllarında, ni'metler, bolluklar içinde yaşadı. Bu zamanda dînimizin emir ve yasaklarına pek uymazdı.

Birgün Üçe sahrasında ava çıkmıştı. Bir ara çok güzel bir çil kuşunun garîb bir sesle ötmekte olduğunu gördü. O sırada oradan geçmekte olan ve Mahdûm'u tanıyan bir derviş; "Sübhânallah! Birgün gelir ki, bu genç de Mevlânın muhabbeti ile bu kuş gibi öter, inler" dedi. Dervişin bu sözü kendisine çok te'sîr eden Mahdûm Abdülkâdir, o anda kendisinde büyük bir değişiklik hissetti. Kendisini birdenbire öyle bir hâl kapladı ki, o anda, kalbinin Allahü teâlâdan başka herşeyden soğuduğunu hissetti. Avı terkedip evine döndü. Gün be gün, cezbe sebepleri, muhabbet nûrlarından doğan şevk eserleri, içine doğup çoğalmaya başladı. Bütün varlığı ile cenâb-ı Hakka dönüp, O'na bağlandı. Artık gönlü Allahü teâlânın ve O'nun dostlarının muhabbetleri ile yanıyor, bu yolda bulunmak ve ilerlemek arzusu her an çoğalıyordu.

Mahdûm'un babası olan Muhammed Hasenî hazretleri, bir gece rü'yâsında Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördü. Kendisine; "Abdülkâdir benim oğlumdur. Onu ben terbiye edeceğim. Senin diğer çocukların da var. Sen onların terbiyesi ile meşgûl ol. Senin, Abdülkâdir ile işin kalmadı" diyordu.

Babasının bu rü'yâsını ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin söylediği sözü öğrenen Mahdûm Abdülkâdir'in hâli daha da değişti. Aşk ve muhabbeti daha da arttı. Bütün dünyâ lezzetlerinden el çekti. Hak yolunda ilerlemeye çalıştı. Zamanında bulunan büyük velîlerin hizmet ve sohbetlerine devam ederek kısa zamanda yetişti. Evliyânın büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Babasının vefâtından sonra da onun halîfesi oldu. Talebelere ders vermeye, onları ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirmeye gayret etti. Evliyâlık yolundaki makam ve derecesi o kadar yüksek oldu ki, Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye tam tâbi ve vâris oldu. Apaçık kerâmet ve yüksek hâller sahibi idi. Zâhirî ve bâtınî kemâlâtı kendisinde toplamış idi. Bu anlaşılmayan, anlatılamıyan üstünlükleri sebebi ile, kendisine İkinci Abdülkâdir denilmiş ve bu lakab ile meşhûr olup tanınmıştır.

Bereketli nazarları ve te'sîrli sohbetleri ile evliyâlık yolunda birçok velî yetiştirdi. Nice katı kalbli, azgın, âsî ve taşkın kimseler o büyük zâtın mübârek nazarlarına, bereketli sohbetlerine kavuşmakla, kalbleri yumuşayıp tövbe etmekle, bu yola girip sâlihlerden olmakla şereflenmişlerdir.

Bir defasında zamanın pâdişâhı, Mahdûm hazretlerine şöyle bir mektûp yazarak da'vet etti: "Mübârek hocamız, meclisimizi feyzli nûrları ile şereflendirirse, bizim için büyük saadet ve bulunmaz iyilik olur. Siz varken ve yüksek hâliniz gün gibi meydanda iken, başka birisi çıkıp da büyüklük da'vâsında nasıl bulunabilir. Yüksek hazretinize karşı olan hatâlarım var ise affediniz. Kusur ve kabahatlerimizi ve gecikmelerimizi bağışlayınız. Bu tarafa yöneliniz (lütfen geliniz)."

Mahdûm Abdülkâdir hazretleri, pâdişâhın bu da'vetine memnun olduğunu bildirip; "Lâkin öyle bir kapıda hizmet ediyorum ve öyle bir meşgûliyet ile meşgûlüm ki, bir tarafa gitmem, başka bir şey ile alâkadar ve meşgûl olmam kat'iyyen mümkün değil" diye yazdı.

Zikir, amel ve ibâdetler ile öyle meşgûl olurdu ki, ba'zı günler bir tek kelime bile konuşmaya fırsat bulamadığı olurdu. Muhabbete o kadar dalmış ve bâtın meşgûliyeti kendini o kadar kaplamıştı ki, bir an Allahü teâlâdan gâfil olmaz, her an O'nu zikrederdi.

Sabah namazını kıldıktan sonra, duhâ vaktine kadar murâkabe denizine dalar, Allahü teâlânın büyüklüğünü, ihsân ettiği sonsuz ve sayısız ni'metlerini düşünürdü. Sonra duhâ namazını kılar, ondan sonra da kaylûle yapar, ya'nî sünnet olduğu için öğle üzeri bir miktar uyurdu. Vakit namazlarında ezan ve ikâmeti kendisi okur, cemâate İmâm olurdu. Geceleri sabaha karşı evinde bulunanları uyandırır, o zamanda yapılan ibâdet ve tâate verilen sevâbın ve hâsıl olan saadetin pek fazla olduğunu bildirerek, bu sevâb ve saadetten nasîb almalarını te'min ve işâret ederdi.

Mahdûm Şeyh Abdülkâdir hazretleri, talebelerine ders verdiği zamanların hâricinde, husûsî odasında bulunup, kendi hâli ile meşgul olurdu. Ba'zıları o sırada huzûruna (yanına) girseler; "Şu anda Resûl-i ekremi (s.a.v.) görüyordum. Sizi de o feyzlere ortak etmeyi düşünürken gelip beni uyandırdınız" buyururdu. Menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur.

Bir defasında huzûruna çalgıcı bir kimse gelmişti. Kalb gözüyle o kimsenin hâlini ve meşgûliyetini anlayıp: "Şimdi git. Önceki hâline tövbe et. Sazı kır. Güzel bir traş ol ve dervişlerin yoluna gir" buyurdu.

Kumandanlardan birisi, Mahdûm hazretlerinin sohbetine gelmişti. O büyük zâtın sohbeti kendisine o kadar te'sîr etti ki, meclisten ayrıldıktan sonra ağlayıp inlemeye başladı. Allahü teâlânın izni ile ve bu bir sohbetin bereketi ile kalb gözü açıldı. "Gücerât'ta bir kardeşim vardı. O vefât etmiş. Şimdi cenâzesinin alınıp defn için götürülmekte olduğunu görüyorum" dedi. Hâlbuki Gücerât beldesi oraya çok uzak idi. O zât, hazret-i Mahdûm'un bir sohbetinde böyle yüksek bir dereceye kavuşmuş idi.

Bir defasında Mültan beldesinde veba hastalığı yayılmış idi. İnsanlar, çok muzdarîb olmuşlardı. Bu hastalığa yakalananlar. Mahdûm Abdülkâdir'in abdest suyunun aktığı bahçedeki sebzelerden alıp ağrıyan yerlerine sürdüler. Allahü teâlânın izni ile hepsi şifâ buldu.

Allahü teâlâ, Mahdûm Şeyh Abdülkâdir hazretlerine öyle yüksek derece ve husûsiyet vermiş idi ki, o husûsiyet sebebi ile, ağrı ve hastalığa düçâr olanlar şifâ bulurdu. Bu husûsiyeti de Gavs-üs-sekaleyn hazretlerine tam vâris olmasından idi. Nitekim, Gavs-üs-sekaleyn hazretlerinin zamanında bulunan âlimler ve velîler; "Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî anadan doğma körleri ve abraş (bir çeşit cild hastalığı) olanları iyileştirir ve Allahü teâlânın izni ile ölüleri diriltir. Allahü teâlâ, ona bu kerâmeti ihsân etmiştir" demişlerdir. Mahdûm Abdülkâdir de, ona vâris olmakla bu büyük kerâmetten pay almıştır.

Rivâyet edilir ki; bir zaman, Mültan ve Üçe beldesinde bulunan insanlar arasında, insanın böğründeki kemiklerinde meydana gelen öyle bir hastalık yayılmış idi ki, yakalanan ölüyordu.

Mahdûm hazretlerinin talebelerinden, sâlih, son derece takvâ sahibi, Gıyâseddîn isminde bir zât var idi. Bu zât, her Cum'a gecesi rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) görürdü. Yine bir Cum'a gecesi gördüğünde, O Server (s.a.v.), Gıyâseddîn'e yazı yazmada kullanılan bir kanat verdi ve; "Bunu al. Oğlum Abdülkâdir'e ver ve ona; (Bu kanadı her nereye sürer ve on defa İhlâs sûresi okursa, Hak teâlâ orada hemen şifâ yaratır) de" buyurdular.

Diğer taraftan Mahdûm hazretleri de rü'yâsında Resûl-i ekrem efendimizi (s.a.v.) gördü. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona; "Gıyâseddîn'in yanında bir emânetin var. Onu ondan al ve kullan" buyurdu. O kanattan öyle sırlar ve fâideler görüldü ki, yazıyla ve sözle anlatmak mümkün değildir. Yukarıda bildirilen böğür ağrısına yakalananlara bu kanadı sürünce, cenâb-ı Hakkın izni ile derhâl şifâ bulurlardı.

Mahdûm'un temiz annesi de, seyyide ve sâliha bir hâtun olup, Şeyh Ebü'l-Feth'in kerîmesi idi. Dedesi olan Ebû İshâk Kazrûnî, Üçe şehrini kuran zâttır. Üçe şehri, birçok evliyânın yetiştiği, evliyâ menbaı olan bir beldedir.

Mahdûm Şeyh Abdülkâdir hazretlerinin anne ve baba tarafından soyu, dedeleri ve büyük anneleri, hep ilim, salâh ve takvâ sahibi mübârek insanlar idi.

Hazret-i Mahdûm'un iki oğlu olup, büyüğü şeyh Abdürrezzak'dır.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 209

MAHMÛD ÇELEBİ (Hakîm Çelebi)

Seyyid Ahmed Buhârî'nin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. İsmi Mahmûd Çelebi olup, Mevlânâ Kırımî'nin evlâtlığıdır. Doğum târihi bilinmemektedir. 938 (m. 1531) senesinde İstanbul'da, Edirnekapı semtinde vefât etti. Vefâtına; "Kad de'âhü Rabbühül-hakkı ilâ dâr-is-selâm" ve "Eyvây Şeyh" sözlerini târih düşürmüşlerdir. Edirnekapı mezarlığında, Münzevî'ye giden yol üzerinde bulunan Emîr Buhârî tekkesi Mescidi'nin karşısında medfûn idi. Çevre yolu yapılırken, tekke ve kabirler yıkılıp kaldırıldı.

İlk zamanlarından i'tibâren ilim öğrenmeye meyilli ve arzulu olarak yetişen Mahmûd Çelebi, istidat ve kabiliyetinin çok olması sebebiyle çabuk ilerledi. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yoluna yönelip, Seyyid Emîr Ahmed Buhârî'nin sohbet ve hizmetlerine devam etmeye başladı. Kâmil ve mükemmil olan o büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla, tasavvuf yolunda ilerliyerek, ma'nevî derecelere, yüksek olgunluklara kavuştu. Hocasına olan muhabbet ve bağlılığı pekçok olduğundan, kısa zamanda çok yüksek derecelere kavuştu. Hocası, onu kızı ile evlendirerek kendisine dâmâd yaptı. Böylece aralarında akrabalık meydana gelmiş oldu. Emîr Buhârî (r.a.) vefât edeceği zaman, Mahmûd Çelebi'yi kendisine halîfe bıraktığını bildirdi. O da vefâtından sonra hocasının yerine geçip, talebelere ders vermeye başladı.

Mahmûd Çelebi, çok yüksek bir zât olup, iffet ve haya timsâli idi. Şakâyık-ı Nu'mâniyye isimli meşhûr eserin sahibi olan Taşköprü-zâde şöyle anlatır: "Âlimlerin ve evliyânın önderi, baştâcı olan Mahmûd Çelebi'nin (r.a.) mübârek yüzünde, haya ve iffet nûru güneş misâli parlamakta olduğundan, yüzüne bakmağa kadir olamazdım. **Mısra':**

"Bakamaz kimse güneş yüzüne, gözler kamaşır."

Kerâmetler hazînesi olan meclislerinde hazır olup, sohbetlerinde bulunduğum zamanlarda, tasavvuf ve ledün ilmine âit anlattığı ince bilgiler ve yüksek ma'rifetleri, tam bir dikkat ve can kulağıyle dinlerdim. Anlatması, ifâdesi, anlattığı bilgiler öyle tatlı ve öyle kıymetli idi ki, ağzım açık baka kalırdım. Lisânının tatlılığından dolayı kalbim rahatlar, çok lezzet alırdım. Sohbet esnasında birgün bana; "Senin tasavvuf ehline karşı bir inkârın var mıdır, onlara dil uzatır mısın?" dedi. Ben hayretle; "Onların hâllerini inkâr eden bir kimse var mı ki, ben inkâr edeyim" dedim. Bunun üzerine bana Seyyid Emîr Buhârî'nin başından geçen, onun anlattığı bir kıssayı anlattı. Emîr Buhârî, Buhârâ'da o zamanın âlimlerinden birinin huzûrunda okuyor idi. Daha sonra ayrılıp, tasavvufa intisâb etmek üzere Abdullah-i İlâhî'nin yanına, hizmetine gitti. Abdullah-i İlâhî de daha önce o âlimden okumuş idi.

Abdullah-i İlâhî birgün Emîr Buhârî ile birlikte, önceleri kendisinden okudukları âlimi ziyârete gittiler. O âlim, Emîr Buhârî'ye; "Şimdi ne ile meşgûl oluyorsunuz?" diye sordu. O da; "Mirsâd-ül-ibâd fil-mebde ilel-me'ad isimli tasavvufî eseri mütâlâa etmekle meşgûl oluyoruz" dedi. Bunun üzerine o ilim sahibi kimse, bu kitabı okuduğu için Emîr Buhârî'yi azarlamaya, o kitabı ve müellifîni kötülemeye, tasavvuf ehline dil uzatmaya başladı. Nihâyet daha da ileri giderek, Emîr Buhârî ve Abdullah-i İlâhî'yi meclisinden kovdu.

Meğer bu kimse, tasavvuf ehlinin büyüklüğünü anlayamayan, inkâr eden bir zavallı imiş. Mahmûd Çelebi bu menkıbeyi anlatınca, tasavvuf ehlini inkâr edenlerin de bulunduğunu anlamış oldum. Bundan sonra Mahmûd Çelebi'ye arzettim ki: "Efendim, tasavvuf büyüklerinin hâllerini inkâr edenler, inkâr etme gibi büyük bir belâya mübtelâ olmuşlardır. Tasavvuf ehlinin büyüklüğünü inkâr etmeyip kabûl ettiği hâlde bu yolda ilerlemeye çalışmayanların hâli, inkâr edenlerin hâlinden daha kabîh (çirkin) değil midir?" Ben böyle söyleyince; "Hayır öyle değildir. O

büyüklerin büyüklüklerini inkâr etmeyip i'tirâf etmek, ya'nî kabûl etmek de bir ni'mettir. Bu i'tirâfın eninde sonunda o kimseyi hak yoluna çekmesi ümîd edilir" buyurdu.

Yine Şakâyık-ı Nu'mâniyye'nin müellifi olan Taşköprü-zâde, birgün sohbet esnasında Mahmûd Çelebi'ye dedi ki: "Efendim! Ba'zı tasavvuf kitaplarında anlaşılamıyan, hattâ görünüş i'tibâriyle dînin açık olarak bildirilen hükümlerine aykırı olan kısımlar bulunuyor. Bunları inkâr etmemiz caiz olur mu?" Mahmûd Çelebi buna cevaben; "O tasavvufî hâller sizde meydana gelinceye kadar inkâr edersiniz. Ama o hâller sizde de meydana gelince, artık inkâr etmenize lüzum kalmaz. Çünkü o bilgilerin hakîkatte dînimizin hükümlerine aykırı olmadıklarını, öyle anlaşıldığını anlamış olursunuz. Ya'nî tasavvuf büyüklerinin söyledikleri sözlerden ba'zılarının uygun değil gibi görünmeleri, o zâtın yanlış şeyler söylemek istediğinden değildir. Kendisini kaplayan tasavvufî hâl sebebiyle, o hâlde iken anlatmak istediğini, şuuru yerinde olmadığından, uygun olmayan kelimelerle söylemesinden veya o hâli ifâde için o anda başka kelime bulamamasındandır. Her halükârda tasavvuf büyüklerinin o sözlerinin yanlış bir ma'nâyı anlatmak için değil, doğru bir şeyi yanlış ma'nâya gelecek kelimelerle anlattığından yanlış anlaşılabilmektedir. Bununla beraber, mutasavvıfların, dînin hükümlerine aykırı gibi görünen, zâhirî olarak yanlış ma'nâ anlaşılan sözleri kabûl edilmez. Fakat o büyüklere dil de uzatılmaz. Çünkü ma'zûrdurlar.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 60

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 518

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 310

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 588

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069

MA'LÜL-ZÂDE SEYYİD MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının onyedincisi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed olup, Kanunî Sultan Süleymân devri kadıaskerlerinden Ma'lül Mehmed Emîn Efendi'nin oğludur. Bundan dolayı Ma'lül-zâde diye bilinir. 940 (m. 1533) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 993 (m. 1584) senesinde İstanbul'da vefât etti. Zincirlikuyu'da babasının dâr-ül-kurrâsının bahçesinde defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren zamanın âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil edip yüksek ilmî dereceye kavuştuktan sonra, Şeyh-ül-İslâm Ebüssü'ûd Efendi'nin ilim meclisine dâhil olup, uzun zaman onun hizmetinde bulundu ve ondan çok istifâde etti. Ebüssü'ûd Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer) olarak bir müddet kaldı ve dâmâdı olmakla şereflendi. İlk olarak Bursa'da Kâsım Paşa Medresesi'ne, daha sonra İstanbul'da bulunan Pîri Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 963 (m. 1555) senesinde Edirne'de bulunan Halebiyye Medresesi müderrisliğine terfi ettirilerek, ta'yin olundu. 966 (m. 1558) senesinde Bursa'da bulunan Sultaniye Medresesi'ne nakl olundu. 969 (m. 1561) senesinde Müftî-zâde Ahmed Çelebi yerine Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine yükseldi. 970 (m. 1562) senesinde Sultan Selîm Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirilen Ma'lül-zâde Muhammed Efendi, 973 (m. 1565) senesinde Haleb kadılığına, bir sene sonra da Şam kadılığına ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde Mısır kadısı oldu. Daha sonra 978 (m. 1570) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 981 (m. 1573) senesinde Anadolu kadıaskerliğiyle vazîfelendirildi. 983 (m. 1575) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Nakîb-ül-Eşrâf

(Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin soy kütüklerini ta'kib eden ve onların işleriyle ilgilenen) olarak ta'yin olundu. Bir müddet bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, Kâdı'l-kudât ve sadr-ül-ulemâ makamına getirildi. 988 (m. 1580) senesinde şeyh-ül-İslâm makamına ta'yin olunup, müslümanların mes'elelerini aydınlatıp hizmet etti. Bir yıl üç ay kadar bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 989 (m. 1581) senesinin sonlarına doğru emekli olup, ibâdet ve tâatle meşgûl olurken, 992 (m. 1584) senesinde çok sevdiği oğlu İshak Çelebi'nin vefât etmesine çok üzüldü. Onun ayrılığından dolayı, Ya'kûb aleyhisselâm gibi çok mahzûn ve perişan olup hastalandı ve 993 (m. 1585) senesi başında vefât etti. Bu müddet zarfında Nakîb-ül-Eşrâf vazîfesini de devam ettirmişti.

Ma'lül-zâde Muhammed Efendi, Anadolu'da yetişen âlimler arasında yüksek dereceye sahip, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için ömrünü sarf eden, ilmiyle amel eden, faziletli bir zât idi. Seyyid ve şerîflerin hizmetinde kusur etmezdi. Allahü teâlâ ona birçok fazilet ve güzellikleri ihsân buyurmuştur. Çok tatlı ve fasîh bir lisanla konuşurdu. Onun sohbetinde bulunanlar ayrılmak istemezlerdi. Bütün güzel ve iyi huylarla bezenmiş olan Ma'lül-zâde Muhammed Efendi, çok cömerd ve kerem sahibi idi.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 29

2) Şâkâyik-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 281

MEHMED BEY (Muhyiddîn Muhammed bin Abdullah)

Osmanlı devri din ve fen âlimlerinden, tasavvuf büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Abdullah olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Âlimler arasında Mehmed Bey olarak tanınırdı. Doğum târihi ve yeri tesbit edilememiştir. 950 (m. 1543) senesinde Kütahya'da vefât etti.

Muhammed bin Abdullah, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın kumandanlarından idi. İlme ve tasavvufa karşı aşırı istek ve arzusu olduğundan, idâreciliği bırakıp, kendisini ilme verdi. O zamanın âlimlerinin çoğundan ilim öğrendikten sonra, Muzafferuddîn Acemî ve Fenârî Muhyiddîn Çelebi'nin sohbet ve derslerine devam etti.

Sonra Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın hizmetine girdi. Din ilimlerinde ve fen ilimlerinde de yetişti. Tasavvufta da yüksek derecelere kavuştuktan sonra, medreselerde müderrislik yapmayı arzu etti. Evvelâ İstanbul'da Mustafa Paşa Medresesi'nde ve diğer ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Edirne'de Üçşerefeli medreselerinin birinde vazîfe aldı. Burada müderrislik yapmakta iken, geçirdiği bir rahatsızlık sebebiyle vazîfeden ayrıldı. Daha sonra sıhhat bulup, deniz yoluyla Mısır'a gitmek üzere yola çıktı. Denizde giderken, düşman gemileri müslümanların etrâfını iki taraftan çevirdi. Şiddetli cenk oldu. Rüzgâr da düşman gemilerinin tarafına uygun estiğinden, onlar galip geldiler.

Muhammed bin Abdullah, Allahü teâlâya sığınarak, Kur'ân-ı kerîmde Kasas sûresi 21. âyet-i kerîmesinde Mûsâ aleyhisselâmın yaptığı bildirilen duâ ile duâ edip; "Yâ Rabbî! Beni zâlim kavmin şerrinden koru!" diye yalvardı. Çok şiddetli fırtına çıkıp, müslüman gemisi alabora oldu. Sahile ulaşmak mümkün olmadı. Fırtına o kadar şiddetli esiyordu ki, müslüman gemisinin idâresi tamamen kontrolden çıktı. Gemi, kendi hâlinde deryada fırtınanın önüne kapılıp gidiyordu. Sonunda rüzgâr gemiyi bir karaya attı. Orası düşmanlara âit bir sahil idi. Gemide bulunanlarda bir şaşkınlık ve kargaşa başladı. Düşmanlar gemidekileri esîr aldı. Muhammed bin Abdullah'ın

büyüklüğünü bilen ve tanıyan, dostlarından olan bir kimse, para ödeyerek onu kâfirlerin elinden kurtardı. O da bundan sonra İstanbul'a geldi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Muhammed bin Abdullah'ı Bursa'da Sultan ve Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân medreselerine müderris ta'yin etti. Sonra Şam kadılığı ile vazîfelendirildi. Şam kadılığına bir müddet adâlet ile devam etti. Şam halkı kendisinden çok memnun iken, daha değişik bir vazîfe verilmek üzere oradaki vazîfesinden alınıp İstanbul'a getirildi, İstanbul'a gelince rahatsızlandı. Hastalığı sırasında kendisine Mısır kadılığı verildi. Mevsim kış olup, rahatsızlığı da tam geçmemiş iken, vazîfesinin ehemmiyeti îcâbı meşakkatli ve sıkıntılı bir şekilde Mısır'a gitmek üzere karadan yola çıktı. Kütahya'ya geldiği zaman hastalığı arttı ve 950 (m. 1543) senesinde orada vefât etti.

Muhammed bin Abdullah, çok cömert ve yumuşak huylu idi. Fakat vekarını, heybetini kaybetmezdi. Kendisi çok sevilir ve sayılırdı. Kitap okumağa çok meraklı olup, devamlı kitap mütâlâa ederdi. Bunun için de çok kitabı vardı. Naklî ilimlerden başka; hesap, hendese (mühendislik) gibi riyaziyat ilimlerinde de ihtisas ve mehâret sahibi olmuştu. O zamanda âlimler arasında mu'teber olan birçok kitap kendisinde mevcût idi ve bunların tamâmına yakınını okumuş idi. Bu ilimlerde böylece derinleşmiş olup, ba'zı kitaplara ta'likler, ilâveler yazdı. Âlimlere muhabbeti ve ilme olan bağlılığı son derecede idi. Tasavvuf yolunda bulunanları "da çok severdi. Tasavvuf ehline olan meyli nihâyet derecesinde idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 491

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 284

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 112

MEHMED URYÂNÎ DEDE

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Rumeli'nde Rusçuk yakınlarında Yergöğü kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Annesi sâliha bir hanım olup, asrının Râbi'a'sı diye bilinirdi. Her ikisinin de birçok kerâmetleri görüldü. Mehmed Dede, 990 (m. 1582) senesinde vefât edip, Yergöğü kasabasında annesinin yanına defnedildi. Her ikisinin kabri de ziyâretgâh olup, onları vesile ederek yapılan duâların kabûl olduğu çok kere müşâhede edilmiştir.

Küçük yaşta ilim tahsili ile meşgûl olan Uryânî Dede, çeşitli dallarda ilim sahibi olduktan sonra, aşk-ı ilâhî'nin cezbesine kapılıp kendinden geçti. Dizkapağı ile göbeği arası hâriç, diğer taraflarına birşey giymez oldu. O şekilde etrâfta dolaşmaya başladı Mısır'a kadar gitti. Birkaç sene Kâhire çevresinde kalıp, sıkıntı ve riyâzetler çekti Vahşîlerle birlikte nice yıllar geçirdi. Yıllar sonra Kâhire'ye girdi. Gülşenî dergâhına vardı. O sırada İbrâhim Gülşenî hazretleri vefât etmiş, oğlu Emîr Ahmed Hayâlî onun yerine kalmıştı. Emîr Ahmed Hayalî, Uryânî Dede'yi görünce; "Hüner, insan olmaktır, hayvan gibi ot otlamak değildir" deyip, nasihatte bulundu. O da orada kalıp, Hayâlî'nin (r.a.) feyz ve himmetinden istifâde etti. Zâhir ve bâtın ilimlerinde kemâle geldi. Ahlâkı güzelleşti. İbâdet ve hâlleri düzeldi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, Resûl-i ekremin (s.a.v.) yolunu yaymak vazîfesi ile memleketine geri gönderildi. Yergöğü'nde ikâmet edip, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin mesnevî tarzında yazdığı "Ma'nevî" adlı eserini okuyup açıkladı, insanlara nasihatlerde bulundu. 990 (m. 1582) senesinde Yergöğü'nde vefât edip, oraya defnedildi. "Yergöğü'nun kutbu vefât eyledi" şeklinde vefâtına târih düşürüldü.

Uryânî Dede, Yergöğü'nde birçok talebe yetiştirip, güzel nasihatleri, tatlı dil ve güleryüzü, güzel ahlâkı, faydalı ilmi ile insanlara doğru yolu gösterdi. Kendisinde görülen hâl ve kerâmetler, Allahü teâlânın izniyle birçok kimsenin sâlih müslüman olmakla şereflenmesine sebep oldu.

Talebelerinden olan, "Şah-ü-Gedâ" adlı eserin müellifi Taşlıcalı Yahyâ Bey, "Gülşen-i envâr" adlı manzûm eserinde, hocası Uryânî Dede için ayırdığı bölümde;

"Sâlik-i meczûbların yoldaşı, Başı kabak yalın ayaklar başı. Zâhirî virane ve uzletinde, Bâtınî ma'mûr Mehmed Dede."

Kıt'ası ile söze başlayıp, şöyle anlatır: "Mehmed Dede, bizim vilâyetimizi şereflendirmişti. Yolda giderken karşılaştık. Elini göğsüme koydu. Beş parmağını kalbimin üstüne adetâ resmetti. Bir gece önce rü'yâmda beş Arabca beyit söylemiştim. Fakat hatarlayamıyordum. Mehmed Dede'nin elini göğsüme koymasıyla birlikte beyitleri hatırladım. Ondan aldığım bu feyz ve bereketle, daha birçok şiirler yazdım.

Taşlıcalı Yahyâ Bey, Mehmed Dede ile karşılaşmasını bir şiirinde şöyle anlatır:

Yergöğü'nün mühr-i bülendi ahteri,
Ya'nî Mehmed Dede hazretleri.

Nûr-i cemâliyle salıp cana tâb,
Girdi derihâneden ol âfitâb.

Nâzil olup rahmet-i Mevlâ gibi,
Verdi selâm ol şefkat sahibi.

Eyledi ben bendesine iltifât,
Lutfile sundu elime bir devât (divit).

Ya'nî ki ol rehrev-i mülk-i bekâ,
Onu hediye diye verdi bana.

Saf edince âyine-i rûşenim,
Hatırıma geldi ol lahza benim.

Bir gece evvelce görülmüş meğer,
Var idi. bir vâkıa-i pür-ı ber (ibret dolu).

Arza kılıp hazret-i pîrânî,
Söyledim ol vâkıa-i rûşenî.

Lutfile ol pîr-i bülend-i i'tibâr,
Eyledi ta'bîr abîrin-nisâr (anber saçan).

Dedi. yürü mezde-i himmet sana,
Nazımla tahrîre icâzet sana.

Bend olunup rüşte der faal,
Geldi o cem'iyyete çün inhilâl.

Çekti hemen şu'le-i şevkim ilim,
Kalıbıma sığmadı kalbim o dem.

Verdi gönül ahterine iştigâl,
Dembedem ol hâtıra-i bî-misâl.

Gönlüm açıldı nefes-i pîrden,
Bâd-ı sabâdan nitekim yasemin.

Oldu vekâlet dediği galiba,
Hidmet-i seccâde-i şer'i Hudâ

Dahî kefalet dediğinden murâd,
Hemdemim olan fukarâ-yı ibâd.

Kim beni etmişti Hudâ-yı celîl,
Vech-i maaşine okumak kefil.

Bildim onu herkese bi-irtiyâb,
Kendi, tarîkinden olur feth-i bâb.

Gâlib edip himmet-i merdânemi,
Etti kavî pençe-i şirânemi.

Kendim olup hüsrev âver-nazm,
Hamse içtin eyledim âhenin nazm.

Ni'met-i gaybiyyeye bismil-künân,
Hums-i mübârek diye sundum hemân.

Açıp eski yolu basdım kadem,
Köhne rakam üzre yürüttüm kalem.

Nev'î-zâde Atâî de bir hâtırasını şöyle nakleder:

"1020 (m. 1611) senesinde Rusçuk kadısı iken, Yergöğü kasabasına gittim. Uryânî Mehmed Dede'nin evlâtları ile görüştüm. Onların mütâlâa edip okuttukları "Mesnevî"yi gördüm. Her köşesinde acâib işâret ve rumuzlar vardı. Orada yazılanları ilm-i kaile (söz ilmi ile) anlamak mümkün değildi. Ancak hâl ilmine sahip olanlar bunun üstesinden gelebilirlerdi. Onun büyüklüğüne kanâat getirip, kabr-i şerîfini ziyâret etmekle şereflendim. Kabri açıktaydı. Sevenleri, kaç defa üstüne bir türbe yapalım diye niyetlendilerse, hepsinde de rü'yâlarında aldıkları işâretlerle vazgeçmişler. Kabr-i şerîflerini ziyâret ettiğimiz günün gecesinde, rü'yâ âleminde pek acâib şeyler gördüm."

Mehmed Dede'yi sevenlerden Rusçuklu Murâd Beyzâde Mustafa Bey isminde ihtiyâr ve gâzî bir sipâhi, Mehmed Dede'den şöyle nakleder: "Riyâzetle meşgûl olduğum sırada, birgün bir başka âleme dalıp gittim. Önümde ucu-kıyısı belirsiz bir boşluk peyda oldu. Zemini baştanbaşa yemyeşil, ortasında bir nehir vardı. Adetâ Cennetten bir köşe idi. Bir müddet seyreyledim. Nehrin kenarında bir ev gördüm. Evi ayakta tutan direkler suyun içinde idi. Direklerden birinde bir adam ayaklarından asılmış, başı suyun üstünde "Su, su!" deyip bağırıyor, susuzluktan yandığını söylüyordu. Hâlbuki birkaç santim aşağısında sular akıp gidiyordu. Beni görünce; "Lütfeyle, benim derdime derman ol, susuzluktan canımın çıkmasına ramak kaldı. Ayağımı çözmek için uğraşma, hemen avucunla bir iki damla suyu dudağıma değdiriver" diye yalvardı. Ona şöyle bir bakınca, merhametimden acele ile koşup onu kurtarmak istedim. O sırada gâibden bir ses gelip: "Koşma! Ona yardımdan sakın" dedi. Etrâfa baktım kimseyi göremedim. Yalnızlıktan hâsıl olmuş vehimdir diye düşündüm. Yoluma devam ettim. Aynı ses, daha yüksek bir tonda aynı sözleri tekrarladı. Yine aldırmadım. Yine men edildim. Bu duruma çok üzülüp, o kimseye bu hâlin sebebini sordum. "Behey dertli kişi, sen ne bedbaht kimsesin ki, böyle tenhâ yerde sana Hızır erişmiş iken yardım etmek mümkün olmuyor? Muhakkak sen başka bir iş, Allahü teâlâ indinde affedilmeyen bir günah işlemiş olmalısın. Benden bunun sebebini gizleme. Başından geçen hâdiseyi anlat" dedim. Bu sözlerimi duyan adam, âh, vah edip iki gözünden yaşlar akarak; "Benim günahımla şeytanın günâhı aynı mertebededir. Bütün insanlar, ömür boyu nefslerine tâbi olup günah işleseler, benim günâhımın onda birine bile yetişemezler. Ben Resûlullahın (s.a.v.) mübârek Eshâbına (r.anhüm) dil uzatıp, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek torunu Hazreti Hüseyn'in Kerbelâ'da fecî şekilde şehâdetine rızâ gösteren bir kimse idim. Mahşere kadar bana böyle azap olunsa gerektir. Sen bana yaklaşma, yoluna git" deyip, hâline ağladı. Ben de istiğfar ve lâ havle okuyarak oradan uzaklaştım."

Yine Mustafa Bey anlatır: "990 (m. 1582) senelerinde İran'a yapılacak bir sefere katılmak için gidecektim, İzin ve duâ alıp, veda etmek için Mehmed Dede'nin yanına vardım. Hayır duâlarını istirhâm edip, ellerini öptüm. Himmet edip nasihat buyurduktan sonra hitâb edip; "Mustafa Çelebi, sefere gidersen bir çift Macar bıçağını yanından ayırma, zor zamanda insana ondan üstün silâh olmaz" buyurdu. Emîrlerini yerine getirip, yola revân oldum. Günler sonra Demirkapı kalesine ulaştık. Orada iki sene kaldık. Birgün buğday tedâriki için kaleden dışarı çıkıp, bir köyde geceledik. Düşmandan ses seda olmadığı için, herbirimiz bir köşeye çekilmiş, silâhlardan uzaklaşmış, uyumakla meşgûl idik. Birden kapı kırılıp, içeriye bir İran askeri girdi. Hiç aman vermeyip üstüme saldırdı. Uyku mahmurluğu ile yerimden fırladım. Yanımda hiç silâh yoktu, ölümle aramda bir bıçak boşluğu kadar yer kalmıştı. O anda iki senedir Mehmed Dede'nin emriyle yanımdan hiç ayırmadığım bıçağım hatırıma geldi. Elime alıp, hasmımın boşluğunu bekledim. Allahü teâlânın takdîri ile, beni öldürmek için saldıran düşmanın kılıcı evin direğine denk gelip kırıldı. Benim bıçağım vazîfesini yaptı, adamın işini bitirdi. Mehmed Dede'nin kerâmeti zâhir oldu."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 365

MENÛFÎ (Ali bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Halef bin Cibril'dir. Hadîs, nahiv ve lügat ilimlerinde âlim olan Menûfî'nin lakabı Nûreddîn, künyesi, Ebü'l-Hasen'dir. Şâzilî tarikatına mensûb idi. 857 (m. 1453) senesi Ramazan ayında doğdu. 939 (m. 1532) senesi Safer ayında, Kâhire'de vefât etti.

Zamanın büyük âlimlerinden olan Nûreddîn; Senhûrî, Şihâbüddîn bin Akta', Abdülkâdir bin Takıyyüddîn, Abdülganî bin Takıyyüddîn ve Sirâcüddîn Ömer Netâî'den fıkıh ilmini öğrendi. Nahiv ve diğer ilimleri de; Nûreddîn Feyûmî, Zeynüddîn Abdürrahmân Enfâsî, Takıyyüddîn Hısnî, Şemseddîn Cevcerî, Kemâleddîn bin Ebî Şerîf ve Şihâbüddîn Sayrafî'den öğrendi. Hadîs-i şerîf hafızlarının sonuncularından olan büyük âlim Celâleddîn Süyûtî'den hadîs-i şerîf dinledi. Bunlardan başka Şerîf Nûreddîn Semhûdi, Zeynüddîn Abdülkâdir bin Şa'bân Şemseddîn Senbâvî, Hâfız Deymî, Abdülganî Heytemî, Abdüddâim Ezberi, Sirâcüddîn Nesâî ve oğlu Şemseddîn'in de derslerine uzun müddet devam etti. Bilhassa fıkıh ve hadîs ilimlerinde zamanının âlimlerinden oldu.

Menûfî'nin hayâtı hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. Hayâtını ilim öğrenmek, ilmî kitapları müzâkere etmek ve kitap yazmakla geçirdi. Yazdığı kıymetli eserlerden bir kısmı şunlardır: 1- Umdet-üs-sâlik alâ mezhebi Mâlik ve bunun muhtasarı (özeti):

Mâlikî mezhebine göre yazılmış bir fıkıh kitabıdır. Esmâ-ül-müellifîn'de bu kitap, el-Mürid-üs-sâlik alâ mezheb-il-İmâm Mâlik adıyla geçmektedir. 2- Tuhfet-ül-musallî ve şerhi Gâyet-ül-emânî, 4- Tahkîk-ül-mebânî, 5- Tavdîh-ül-elfâz vel-me'ânî, 6- Telhîs-üt-tahkîk, 7- El-Feyz-ür-Rahmânî, 8-Kifâyet-üt-tâlib-ir-Rabbânî, (Üçüncü, dördüncü, yedinci ve sekizinci eserleri, İbn-i Ebî Zeyd Kayravânî'nin Risale adlı eserinin şerhidir.) 9- Şerh-ül-hutbe vel-akîde, 10- Şerh-ül-Kurtubiyye, 11-Mukaddemet-ül-izziyye fî fıkh-il-Mâlikiyye, 12- Menâsik-ül-hac, 13-El-Vesâil-üs-seniyye minelmekâsıd-is-Sehâviyye vel-Câmi' vez-ziyâdet-il-Esyûtiyye: Hadîs ilmine dâir bir eserdir. 14- Şifâ-ül-alîl fî lügati Halîl, 15- El-Cevheret-ül-ma'neviyye alel-Âcurûmiyye: Nahiv ilmine dâir bir eserdir. 16- Hadîs-i Erbe'în, 17-Siyânet-ül-Kârî anilhatâ vellahni fil-Buhârî, 18-Me'ûnet-ül-Kârî, Şerh-ül-Buhârî, 19- Şerhu Müslim, 20-Şerhu Tergîb-il-Münzirî, 21- En-Necât fil-

Ezkâr fî amel-ü-leyli ven-nehâr, 22-Şerh-ül-akâid lit-Teftâzânî, 23- El-Vikâye fit-tecvîd, 24-Şerh-ül-medhal fil-me'ânî vel-beyân, 25- Necât-ül-mükellefîn, 26- Hidâyet-ül-küffâr, 27-Şerhu menâzil-is-sâirîn, 28-Ravdat-ül-müteabbidîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 230

2) Neyl-ül-İbtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 212

3) El-A'lâm cild-5, sh. 11

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 743

MERKEZ EFENDİ

Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Mûsâ olup, Merkez Muslihuddîn lakabıyla meşhûr oldu. Denizli'nin Sarhanlı köyünde, 868 (m. 1463) senesinde doğdu, İstanbul'da Molla Hızırbey oğlu Ahmed Paşa'dan okurken, Halvetî tarikatına mensûp olan Sünbül Sinân hazretlerinin yanında yetişti. Önce Koğacı tekkesinde, sonra Eyüb'de Şah Sultan tekkesinde iken, Sultan Süleymân'ın Topkapı dışında vâlidesi nâmına yaptırdığı tekkede yerleşti. Sünbül Efendi 936 (m. 1529)'da vefât edince, onun Koca Mustafa Paşa'daki tekkesine geçti. 959 (m. 1552) senesinde vefât etti.

Merkez Efendi, küçük yaşlarda ilim öğrenmeğe başladı. Kuvvetli bir zekâsı ve ilim öğrenmeye aşırı bir hevesi vardı, önce kendi memleketinde, sonra Bursa'da ve İstanbul'daki medreselerde tahsil yaparak; tefsîr, hadîs, fıkıh ve tıb ilminde yetişti. Kâdı Beydâvî tefsîrinin büyük bir kısmını ezberledi. Medrese tahsiline devam ettiği sıralarda tekkelere gidip, oradaki âlimlerin sohbetlerine de katılırdı. Onların feyz ve bereketlerine kavuştukça, rûhunda bir rahatlama, nefsinde bir ezilme olduğunu görerek sevinirdi. Otuz yaşına geldiğinde, medrese tahsilini bitirdi. Çevresinde sayılan bir alim oldu. Onun ilimdeki yüksekliğini, zamanının âlimleri tasdik ettiler. Nitekim, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hürmet ve muhabbetini kazandı.

Merkez Efendi, Koca Mustafa Paşa'daki bir tekkede Şeyhlik yapan Sünbül Sinân hazretlerinin şöhretini işitti. Fakat ba'zı kimselerin onun hakkında yaptıkları dedikodular sebebiyle, bir türlü gidip sohbetine katılamamıştı. Birgün rü'yâsında Sünbül Efendi'nin, kendi evine geldiğini gördü. Sünbül Efendi'yi içeri koymamak için hanımı ile kapının arkasına pekçok eşya dayadılar ve üzerine de oturdular. Fakat Sünbül Efendi kapıyı zorlayınca, kapı arkasına kadar açıldı ve arkasındakiler yere yuvarlandılar. Bu sırada uyanan Merkez Efendi, yaptığı hatâyı anladı ve sabahleyin Sünbül Sinân hazretlerinin huzûruna gitmeye karar verdi. Sabahleyin Sünbül Sinân'ın câmiine gidip va'z ettiği kürsînin arkasına o görmeden oturdu. Sünbül Sinân, va'z esnasında Tâhâ sûresinin ba'zı âyet-i kerîmelerini tefsîre başladı. Tefsîrden sonra; "Ey cemâat! Bu tefsîrimi siz anladınız. Hattâ Merkez Efendi de anladı" buyurdu. Sonra aynı âyet-i kerîmeleri daha yüksek ma'nâlar vererek tefsîr ettikten sonra tekrar, "Ey cemâat' Bu tefsîrimi siz anlamadınız, Merkez Efendi de anlamadı" buyurdu. Merkez Efendi, hakîkaten bu anlatılanlardan birşey anlamamıştı. Sünbül Sinân hazretleri, o gün Tâhâ sûresini yedi türlü tefsîr etti. Merkez Efendi'nin kürsî arkasında olduğunu, zâhiren görmediği hâlde anlamıştı.

Va'z bitti, namaz kılındı, herkes câmiden çıktı. Sâdece Sünbül Efendi kalınca, Merkez Efendi onun huzûruna varıp elini öptükten sonra af diledi. Sünbül Efendi de: "Ey Muslihuddîn Mûsâ Efendi! Biz seni genç ve kuvvetli bir kimse sanırdık. Meğer sen de hanımın da çok yaşlanmışsınız. Akşam bizi kapıdan içeri sokmamak için gösterdiğiniz gayrete ne dersiniz? Fakat

neticede kapı açıldı ve ikinizde yere yuvarlandınız!" buyurunca, Merkez Efendi iyice şaşırdı. Pekçok özürler dileyerek ağlamaya başladı, af edilmesi ve talebeliğe kabûl edilmesi için istekte bulundu. Sünbül Efendi, onu kabûl ettiğini, dergâhta hizmete başlamasını söyledikten sonra; "Artık Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında ma'rifet sahibi olmak zamanıdır" buyurdu.

Bundan sonra Merkez Efendi hergün Sünbül Sinân'ın dergâhına gelip, ondan ders almağa ve hizmete başladı. Sünbül Efendi'nin sohbetleri ile pişerek, teveccühleri bereketiyle ma'nevî dereceleri kat etti. Pek zekî olan Merkez Efendi, hocasının terbiyesi altında riyâzet ve mücâhedeler yaparak, ya'nî nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapmak sûretiyle, kısa zamanda tasavvufta yüksek derecelerin sahibi oldu. Hocasının kendisine icâzet (diploma) verdiği sıralarda, Aksaray'da Kovacı Dede dergâhına hoca olarak ta'yin edildi. Kısa sürede, dergâh talebelerle dolup taştı. Merkez Efendi'nin nâmı her tarafa yayıldı. Merkez Efendi, hocası Sünbül Sinân'ın kızı Rahime Hâtun ile evlenmek isteği olduğunu bildirince, Sünbül Efendi; "Bir deve yükü altın getirebilirseniz kızımızı veririz" dedi. Merkez Efendi, bir devenin üzerine iki çuval toprak doldurdu. Devenin yularını çekerek Sünbül Efendi'nin kapısına getirdi. Çuvalları kapıda boşalttığında, çuvaldan toprak yerine çil çil altınlar döküldü. Sünbül Efendi ve çocukları, altınlara dönüp bakmadılar bile. Fakat hocası Merkez Efendi'ye; "Ey Mûsâ Efendi! Maksadımız altın değildi. Evdekilerin de derecenin yüksekliğini anlamalarıydı, imtihanı kazandın" buyurdu. Sünbül Efendi, çok sevdiği kızı Rahime Hâtun'u, yine çok sevdiği talebesi Merkez Efendi'ye nikâh etti ve evlendirdi.

Düğünden birkaç gün sonra, Sünbül Efendi, kızı Rahime Hâtun'un evine gitti. Evde kızı yemek yapıyordu. Fakat ocakta, odun yerine parmaklarından çıkan alevle yemeğini pişiriyordu. Kızının bu hâlini hayretle gören Sünbül Efendi; "Rahimecik ne yapıyordun?" diye sorunca, o da; "Talebelere çorba pişiriyordum efendim" diye cevap verdi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın kızı Şah Sultan, zevci Sadr-ı a'zam Lütfî Paşa ile Yanya'dan İstanbul'a gelirken, yolda eşkiyanın baskınına uğradı. Bu kötü durumdan nasıl kurtulacaklarını düşünürlerken, o anda Allahü teâlânın izni ile, zamanın evliyâsından Merkez Efendi orada görünüverdi. Önceden orada olmadığı hâlde, bir anda karşılarına dikilen Merkez Efendi'yi gören eşkiyalar, şaşkına döndüler. Eşkiya reîsi, Merkez Efendi'nin heybeti karşısında selâmeti kaçmakta bulunca, diğerleri de kaçarak orayı terkettiler. Eşkiyanın orayı terk etmesiyle, Merkez Efendi de bir anda oradan kayboldu. Bu hâli hayretle seyreden Lütfî Paşa ve zevcesi Şah Sultan, Merkez Efendi'yi tanımışlardı. Şah Sultan, Merkez Efendi'nin bu kerâmetinden dolayı, İstanbul'da Eyüb Bahariye'de onun adına bir câmi ve yanına medrese yaptırdı. Merkez Efendi'yi buraya ta'yin ettiler. Bir müddet orada talebe yetiştiren Merkez Efendi'ye Kanunî Sultan Süleymân Hân, Topkapı surlarının dışında yaptırdığı tekkede vazîfe verdi. Orada talebe yetiştiren Merkez Efendi, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın annesinin isteği ve Sünbül Efendi'nin tenbîhi üzerine Manisa'ya gitti. Vâlide Sultan'ın Manisa'da yaptırdığı imâretin yanındaki dergâhta hocalık yaptı. Tıb bilgisi kuvvetli olan Merkez Efendi, Manisa'da bulunduğu sırada kırkbir çeşit baharattan meydana gelen bir macun yaptı. Bu macunu hastalar yiyerek şifâ bulurdu, ilkbaharda yetişen çiçeklerden de istifâde edilerek yapılan bu macunu almak için, çevre kasabalardan gelirlerdi. Mesîr macunu diye şöhret bulan bu macun, şimdi dahî yapılmaktadır.

Merkez Efendi, talebelerini iyi yetiştirmek için çok gayret gösterirdi. Onlara hem zâhirî ilimleri öğretir, hem de tasavvufta yükseltmek için, bâtın, kalb ilimlerini öğretirdi. Onların nefslerini terbiye etmek için riyâzet ve mücâhedeler yaptırırdı. Çocuklara karşı çok şefkatli idi. Cebinde şeker, yemiş gibi şeyler bulundurur, çocukları gördüğü yerde dağıtarak onları

sevindirirdi. Çocuklara buyururdu ki; "Benim için hayr duâ ediniz. Siz günahsız ma'sûmsunuz. Sizin duâlarınızı Cenâb-ı Hak da kabûl eder. Bu yüzü kara, sakalı ak ihtiyâr için duâ ediniz ki, kıyâmette yüzü ak olsun." Çocuklar duâ edince de; "Yâ Rabbî! Bu ma'sumların duâlarını red eyleme" diye Allahü teâlâya yalvarırdı. Bütün hayvanlara karşı da çok merhametli idi. Merkebe suyunu verir, tavuklara yem atardı.

Merkez Efendi, bülûğ çağına geldiği günden, ömrünün sonuna kadar, hiç cemâatsiz namaz kılmamışlar. Eğer öğle ve yatsı namazlarında cemâate yetişememiş ise, namazını kılmış olanlardan birkaç kimseye; "Hayâtımda hiç cemâatsiz farz namaz kılmadım, İmâm olayım da sizlerle namaz kılalım. Aynı namazı tekrar kılmanın zararı olmaz. Sonra kıldığınız nafile olmuş olur" buyururdu.

Bir tarafa giderken, yolda bir çiftçiyi tarlasında çalışırken görse, yanına varır ve; "Îmânı bilir misin? Namazın farzları hakkında ma'lûmâtın var mı?" der, bilmiyorsa anlatır. **"Mü'min ile kâfiri ayıran fark, namazdır"** hadîs-i şerîfini naklederdi. Hayvanlara merhamet etmesini, götürebilecekleri kadar yük yüklemesini, onları aç bırakmamasını da tenbîh ederdi. İşe başlarken; "Yâ Rabbî! Bütün müslümanlara faydalı olmak, çocuklarıma helâlinden rızk kazanmak için çalışıyorum" diye niyet etmesini, böyle niyet ederse, her adımına sevâb verileceğini ve günahlarının affolunacağını, yetiştirdiği mahsûlün herbir tanesinin boşa gitmiyeceğini, hepsinin fayda sağlayacağını ve mahsûlün uşrunu vermenin farz olduğunu anlatırdı. Bu şekilde, gördüğü insanlara mesleğiyle ilgili nasihatler ederdi.

İnsanlara va'z ve nasihat verirken gözlerini kapayarak anlatırdı. Fakat orada olanları kalb gözü ile görürdü. Merkez Efendi Balıkesir'e gittiğinde, bir Cum'a günü namazdan sonra kursîye çıkıp va'z etti. Halk, Merkez Efendi'yi tammadıkları için, pek iltifât etmediler. Va'zı dinlemeyip, teker teker câmiden çıkarak gittiler. Ve birbirlerine; "Halvetî yolunun büyüklerindenmiş" diyorlardı. Herkes çıktıktan sonra, müezzin efendi elinde kapının anahtarı olduğu hâlde kürsînin yanına varıp, gözü kapalı olarak konuşan Merkez Efendi'ye; "Hoca efendi! Giderken câmiyi açık bırakma. Anahtarları buraya bırakıyorum. Çıkarken kitlemeyi unutma!" dedi. Merkez Efendi gözünü açmadan; "Müezzin efendi, sen de işine gidebilirsin. Bizim sohbetimizi siz dinlemiyorsunuz, fakat melâike-i Kirâm dinlemektedirler" buyurdu ve va'zına devam etti. Biraz sonra câmiden gidenlerin hepsi geriye döndüler. O kadar çok insan toplandı ki, cemâati câmi almaz oldu.

Mısır defterdarlığından emekliye ayrılan Dehânî-zâde'nin babası Kâtip Mehmed Çelebi anlattı: "Sünbül Sinân Efendi benim hocam idi. O vefât ettikten sonra üç sene, halîfesi olan Merkez Efendi'ye hiç gitmemiştim. Bir gece rü'yâmda hocam Sünbül Efendi'yi gördüm. Buyurdu ki: "Mehmed Efendi! Niçin gaflet edip Merkez Efendi'ye teslim olmazsın? O benden daha üstündür. Hemen var, eksik kalan eğitimini tamamla!" Sabahleyin Merkez Efendi'nin huzûruna gittim. Beni görünce; "Ismarlamayınca gelmezsin. Fakat benden üstündür deyince gelirsin. Hâlbuki hocamızın benden üstündür demesinin sebebi, senin hakkımdaki kötü zannını bertaraf etmek içindir. Yoksa kıyâmet gününde yüksek hocamızın sancağı altında haşrolmayı ümîd ederiz" dedi. Şaşırdım kaldım ve tövbe edip talebesi oldum."

Merkez Efendi Manisa'da iken, Hocası Sünbül Sinân hazretleri 936 (m. 1529)'da hastalandı. Vefâtından önce talebeleri; "Efendim! Sizden sonra acaba kime tâbi olalım?" diye sordular. Onlara; "Taşradan ilk gelecek olan dostumuz yerimize geçecek" buyurdu. Sünbül Sinân'ın vefâtından sonra, talebeler, merakla taşradan gelecek olan dostu beklediler. Bu sırada

Manisa'da bulunan Merkez Efendi'nin gönlüne bir kor düşüp yollara düştü. Hocasının vefâtından on gün sonra İstanbul'a geldi. Sünbül Sinân'ın çok sevdiği talebelerinden Ya'kûb Germiyanoğlu, Sünbül Efendi'nin yerine geçmiş, talebeleri okutmağa başlamıştı. Merkez Efendi, hocasının Koca Mustafa Paşa'daki dergâhına gitti. Dergâhta bulunan yeni talebeler Merkez Efendi'yi tanımıyorlardı. Ya'kûb Germiyanoğlu, Merkez Efendi'yi kendi odasına da'vet etti. O gece Ya'kûb Efendi, Sünbül Efendi'nin yerine kimin geçmesi lâzım geldiğini anlamak için istihâre namazı kılıp duâ etti. O gece rü'yâsında, büyük bir meydana kalabalık bir meclis kurulmuş, Peygamber efendimiz de (s.a.v.) hazır bulunmaktaydı. Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) karşılarında bir kürsî vardı. Kürsînin üzerinde de Merkez Efendi oturmakta ve "Tîn" sûresinin tefsîrini yapmaktaydı. Tefsîri yaparken, başındaki sarığın ba'zan yeşil, ba'zan siyah olduğunu gördü. Yanındakilere bunun ma'nâsını sorduğunda; "Yeşil renk, dînin zâhirî ilimlerinde, siyah renk de dînin bâtınî ilimlerinde kemâl mertebesindeki olgunluğa işârettir" cevâbını verdiler. Ertesi gün Ya'kûb Germiyanoğlu, talebeleri toplayarak rü'yâsını olduğu gibi anlatınca, hepsi Merkez Efendi'ye tâbi olup, hocaları Sünbül Sinân hazretlerinin halîfesi kabûl ettiler. O günden sonra, talebeleri Merkez Efendi yetiştirmeğe başladı.

Merkez Efendi birgün dergâhın bahçesinde namaz kılarken, secdeye vardığı bir sırada, yerden bir ses işitti. Diyordu ki: "Ey Merkez Efendi! Yedi senedir yeryüzüne çıkmak için emrini bekliyorum. Beni bu hapishâneden kurtar. Zîrâ Allahü teâlâ, beni sıtma hastalığına şifâ olarak yarattı." Merkez Efendi namazdan sonra talebelerine; "Burayı kazınız. Sıtmalılara şifâ olacak bir su çıkacak" buyurdu. Kazdılar, kırmızımtırak bir su çıktı. Kuyu hâline getirdiler. Niyet kuyusu ismi verilen bu kuyudan, sıtma hastaları su alır içerlerdi. Bu suyu içen hastalar, Allahü teâlânın izniyle şifâ bulurlardı.

Merkez Efendi, senelerce o dergâhta talebelere ders vererek, onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Zaman zaman İstanbul'un çeşitli câmilerinde halka va'z ve nasihatlerde bulundu. Onun va'zında câmiler dolar taşar, oturulacak yer kalmazdı.

Merkez Efendi'nin ömrü, hep ibâdet etmekle, insanlara hakkı, doğruyu anlatmakla, Ehl-i sünnet i'tikâdını yaymakla, hayr ve hasenat yapmakta halka ön ayak olmakla, fakir ve zayıfları himâye etmekle geçti. 959 (m. 1551) senesi Rebî'ul-âhır ayının onyedisine rastlıyan Perşembe günü, talebelerine son vasıyyetini yaptıktan sonra, kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Cenâzesini Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi yıkadı. Cum'a günü Fâtih Câmiinde, misli görülmemiş bir kalabalık toplandı. Ebüssü'ûd Efendi cenâze namazını kıldırdı. "Dünyâda bu kimseyi riyasız olarak görmüştük" dedi. Sonra, kabrine götürülmek üzere omuzlarda taşınmağa başlandı. Herkes, bu âlim ve velîye hizmet edip, âhırette şefaatine kavuşmak aşkıyle tabutu taşımak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Öyle ki, ba'zan kalabalıktan sıkışan, güç durumlara düşenler bile oluyordu. Kalabalığın çok olması sebebiyle, uzun bir sürede, Topkapı surlarının dışında Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vâlidesi nâmına yaptırdığı tekkedeki kabrine Ebüssüûd Efendi'nin bizzat kendi eliyle defni yapıldı.

Ebüssü'ûd Efendi'nin, Merkez Efendi'nin vefâtına târih düşürdüğü manzûmesi şöyledir:

Dâr-ı fenâdan göçüp gitti bekâya,
Merkez Efendi ki, ana Hak ola hemrâh.
Sanmayın öldü ânı, halvete girdi,
Yoldaş oluptur âna vird-i sehergâh.

Kutb-ı zaman idi, ol, işbu devirde,
Döne döne akıbet ecel buldu râh.

Mâh-ı Rebî'ul-âhırın onyedisinde.
Rûz-ı şenbihde o kıldı sefer, âh!

Hâtif-i gaybî âna dedi ki, târih,
Dâiresin Merkez'in nûr ede Allah.

Merkez Efendi hazretleri şu ilâhiyi zaman zaman söylerdi:

"Pak eyle gönül çeşmesini tâ durulunca,
Dik tut gözünü, gönlün göz olunca,
İnkârı ko, dil destini ol çeşmeye tut dur,
Ol âb-ı safâbahş ile bu desti tâ dolunca."

Merkez Efendi'den sonra, yerine oğlu ve halîfesi Ahmed Efendi talebe yetiştirmeye devam etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 522

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1035

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4265

4) Tezkire-i Halvetiye v: 24 b

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 268

MEVLÂNÂ ÂŞIK KÂSIM

Osmanlı devri âlimlerinin büyüklerinden. İsmi Kâsım olup, Âşık Kâsım diye tanınır, İznik'te doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 945 (m. 1538) senesinde Edirne'de vefât etti. Vefâtında yüzyetmiş yaşlarında olduğu rivâyet edilmiştir. Edirne'de yaptırdığı mektebin yanında defn olundu.

Âşık Kâsım, zamanındaki birçok âlimden ders okudu. Bu âlimlerden çok çeşitli ilimler öğrendi. Sonra evliyâdan Mevlânâ Abdülkerîm Efendi'nin hizmetine girdi. Kısa zamanda hocasının en yüksek talebesi oldu. O zaman âdet, hocasının vefâtından sonra onun yerine müderris olunur idi. Bu da, Abdülkerîm Efendi'nin vefâtından sonra Balat Medresesi'ne onun yerine müderris oldu. Bundan sonra İnegöl Medresesi'nde, daha sonra da Edirne'de Taşlık Medresesi'ne müderris oldu. Bu mevki ve makamlara ulaşmasına rağmen, çok mütevâzî ve alçak gönüllü bir zât idi. Kendisinde gurûrlanma ve kibirlenme asla görülmezdi. Taşlık Medresesi'nde müderris iken, kendi isteği ile emekli oldu. Bundan sonraki ömrünü de, ibâdet ve tâat ile geçirdi.

Âşık Kâsım (r.a.) çok hoşsohbet bir âlim idi. Sohbetinde bulunanları ince latifeleri ile neş'elendirir, ferahlandırır, üzüntülerini giderir idi. Aynı zamanda bu latifeleri ile kendi yüksekliğini de örterdi. Çok zekî idi. Anlayış kabiliyeti çok kuvvetli idi. Diğer büyük zâtlar gibi, o da sohbetlerinde boş söz konuşmaz idi. Latifeleri, neş'elendirmeleri ve nükteleri de hep hikmet dolu idi. Yaşayışını görenler, onun dünyâya düşkün olduğunu zannederlerdi. Hâlbuki gönlünde zerre kadar dünyâ sevgisi yoktu. Onu anlıyanlar; "Âşık Kâsım dünyâyı terketti" derlerdi. Kazancının çoğunu fakirlere ve talebelerine dağıtırdı. Talebelerinin ihtiyâçlarının çoğunu kendi kazancından te'min ederdi.

Zamanının çoğunu, Allahü teâlâyı zikir ile geçirirdi. İnsanlarla sohbet esnasında dahî, kalbi Allahü teâlâyı zikrederdi. Gönlü, sahibi ve yaratanı olan Allahü teâlâ ile meşgûl idi. Halk arasında Hak ile idi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sevgisi, gönlünde o kadar çok idi ki, salevât-ı şerîfe

söylediği zaman kendinden geçerdi. Namaza durduğu zaman da kendinden geçer, tamamen gönlünü Allahü teâlâya verirdi.

Hastalandığı zaman, vücûdu iyice zayıfladı. Bir deri bir kemik kaldı. Vefât ettiği zaman, Edirne'de sağlığında yaptırdığı mektebin bahçesine defn edildi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 475

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 263

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 47

MEVLÂNÂ MUHAMMED RUKIYYE

Evliyânın büyüklerinden. Hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. 900 (m. 1494) senesinden sonra vefât etti. Muhammed Rukıyye, zâhirî ilimlerde eşsiz bir âlim olup, tasavvuf yolunda makamı çok yüksekti. Va'z ve nasihat ettiği zaman, dünyâ sevgisini ve muhabbetini gönüllerden çıkarmaya çalışırdı. Çok sayıda talebe yetiştirdi.

Mevlânâ Muhammed; ârif, âlim, takvâ ehli, dünyâ sevgisini kalbinden çıkarmış, kalbi Allahü teâlânın sevgisi ile dolu mübârek bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Tasavvuf yolunu Yûsuf Mahdûm'dan öğrendi. Mevlânâ Muhammed'in yedi tane oğlu oldu. Çocukları, kendisi hayatta iken talebe yetiştirmeğe ve insanlara doğru yolu göstermeğe başladılar.

Mevlânâ Muhammed, talebelerine şöyle buyurdu: "Size bu yolda lâzım olan, mücâhede ve riyâzeti elden bırakmamak, bu yolun âdabına gereği gibi riâyet etmek, bu yolun temeli olan doğru söz ve helâl yemek üzere devam etmektir."

Mevlânâ Muhammed anlatır: "Hocam Yûsuf Mahdûm şöyle buyurmuştur: "Sadık olan talebe önce halvet ve uzlete çekilmeli, oruç tutmalıdır. Yeme, uyku ve konuşmanın az olmasına, devamlı abdestli olmaya ve beş vakit namazı cemâatle kılmaya dikkat etmelidir. Hergün Kur'ân-ı kerîmden yüz âyet-i kerîme okumalıdır. Sonra Allahü teâlâyı çok zikr etmelidir. Hergün yüz İhlâs sûresi, yüz istiğfar ve Resûlullahın (s.a.v.) rûh-i şerîflerine yüz salevât-ı şerîfe okumalıdır. Buna devam eden kimsenin Ârif-i billah olması mümkündür. Bundan fazlasını yapmak daha iyidir. Büyüklerimiz buyurdular ki: "Susmak, açlık, az uyumak, uzlet ve zikre devam yolumuzun aslıdır."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ya hayır söyle veya sus. Susan kurtulur."** Ya'nî sükût eden kimse, dünyâda düşmanlarından, âhırette ise ateşten kurtulur. Eshâb-ı Kirâmdan Ukbe bin Âmir buyurdu ki: "Resûlullaha (s.a.v.); "Dünyâ ve âhırette kurtuluş ne ile olur?" diye suâl ettim. Resûlullah (s.a.v.); **"Dilini muhafaza eyle. Zarûret olmadıkça evinden çıkma. Günahlarını hatırlayıp, ağla. Kurtuluş bunlarla olur"** buyurdu.

Dilin yirmibir âfeti vardır. Bu âfetler şunlardır: 1- Fâidesiz konuşmak. 2-Bâtıla dalmak, ya'nî içki meclislerini, fâsıkların yaptığı işleri, zenginlerin rahatını, sultanların zulmünü güzel görerek anlatmak. 3- Sözde başkalarına galip gelmek için münâkaşa ve mücâdele etmek. 4- Düşmanlık. 5- Halk beğensin diye konuşmak. 6- Edebe mugayir sözler söylemek. 7- İki dilli ve iki yüzlü olmak. 8- Bir kimseyi yüzüne karşı medh etmek. 9- Günâhı ve suçu olmayan bir müslümanı alaya almak, 10- Günâha götürecek latifeler yapmak. 11- Bir müslümanla alay etmek 12- Bir müslümanı bir toplumda maskara yapmak. 13- Müslümanın sırrını başkasına duyurmak. 14- Verdiği sözü yerine getirmemek. 15- İki müslüman arasında söz taşımak. 16-

Yalan söylemek. 17- Yalan yere yemîn etmek. 18 Küfre sebep olan sözleri söylemek. 19 Konuşulmaması gerekeni konuşmak Şeyh Sa'dî buyuruyor ki: "Şu iki şey aklın noksanlığındandır: Konuşulacak yerde konuşmamak, konuşulmayacak yerde konuşmak." 20- İnsan ve hayvana la'net etmek. 21- Gıybet etmek.

Hadîs-i şerîfte; **"Açlık nûr, tokluk zulmettir"** buyurulmuştur. Yine hadîs-i şerîfte; **"Melekût kapısını açlık ile çalın. Çünkü bu kapının anahtarı açlıktır"** buyuruldu. Bir şiirde şöyle denilmiştir: "Eğer bedenini beslersen fil olursun, rûhunu beslersen melek gibi olursun." Acıkmadıkça yememeli, yiyince helâlinden yemelidir. Az yemelidir. Yemeğe Besmele ile başlamalı, yemekten sonra Allahü teâlâya hamdetmelidir. Yemeği, vücûdun sağlık, sıhhat, afiyet sahibi olup, ibâdet ve tâat için kuvvet kazanmak niyeti ile yemelidir. Ancak böyle yapılırsa, kemâl mertebesine ulaşılabilir.

Zünnûn-i Mısrî (r.a.) buyurdu ki: "Ne zaman doyuncaya kadar yemek yesem, ya bir günah işlerdim veya bir günâha kasd ederdim." Nefse, ancak açlıkla boyun eğdirilir. Çok yemek öyle kötü bir mertebedir ki, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Kâfir olanlar ise** (dünyâda) **zevklenmeye bakarlar. Hayvanlar gibi yerler, içerler. Hâlbuki ateş,** (âhırette) **onların yeridir"** buyurmuştur (Muhammed-12).

Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Onlar geceden pek az** (bir zaman) **uyurlardı"** buyurmaktadır (Zâriyât-17). Ya'nî takvâ sahipleri, Cennetteki köşklerde zevk ve safa içinde olacaklardır. Çünkü dünyâda iken gayet az uyurlardı. Yine Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"**(Onlar, o kimselerdir ki, geceleyin namaz kılmak için) **yataklarından kalkarlar. Rablerine, azâbından korkarak ve rahmetinden ümidvâr olarak duâ ederler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına harcarlar"** buyuruluyor (Secde-16). Ya'nî âşıklar ve Hak ehli, Allahü teâlânın aşk ve muhabbeti ile geceleyin yatmak akıllarına gelmez. Allahü teâlâya ibâdet, tâat, zikir ve tesbihe devam ederler. Bir şiirde şöyle denilmektedir "Allah âşıkları, Allahü teâlânın muhabbeti ile öyle bir ilâhî zevke dalmışlardır ki, uyku gözlerine haram olup, uyku nedir bilmezler." Hattâ bu fakire, bir zaman bir ay uyumak mümkün olmamıştı, insan olmam hasebiyle, vücûdumun sıhhati için uyumak istemiştim. Fakat uzun süre yine uyumak nasîb olmamıştı.

Tasavvuf yolunun esâsı, devamlı Allahü teâlâyı zikir etmek, hatırlamaktır. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Allahü teâlâyı her hâlinizle çok anın ki,** (dünyâ ve âhıret saadetine kavuşup azâbdan) **kurtulabilesiniz"** buyurulmaktadır (Cum'a-10). Allahü teâlâ, âyet-i kerîmede kurtuluşu, çok zikre bağlı kılmıştır. Ya'nî kişinin, istenmeyen kötü hâllerden kurtulup muradına kavuşması, çok zikre bağlıdır. Mu'âz bin Cebel'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Cennet ehli, dünyâda zikretmeden geçirdikleri zamanları için pişman olurlar"** buyurmuştur. Fudayl bin Iyâd hazretleri de şöyle buyurdu: "Allahü teâlâyı zikreden, zikr ile ni'metlenir, sevâb kazanır, günahtan kurtulur."

Bir mürşid-i kâmile talebe olmak istiyen kimse, dînin emir ve yasaklarına uymak ve tasavvuf yolunun edeblerine riâyet etmek sûretiyle, mürşid-i kâmilin işâret buyurduğu şekilde ibâdet ve tâatle meşgûl olunca, hem nefsini ıslâha, hem de ilâhî ma'rifetlere kavuşur. **"Nefsini tanıyan, Rabbini tanır"** hadîs-i şerîfi gereğince, cehâletten uzaklaşır, irfan derecelerine ve Rabbine yakınlık makamına kavuşur ve evliyânın büyüklerinden olur.

---

1) Hediyyet-ül-ihvân; Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd kısmı, No: 4587

MEVLÂNÂ ŞEHKUBÂD ŞİRVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi belli değildir. 910 (m. 1504) senesinden sonra Şirvan'da vefât etti. Hocasının türbesinin yanına defnedildi. Mevlânâ Rukıyye'nin talebesidir. Mevlânâ Şehkubâd, Şirvan sultânı Kara Halîl'in akrabasıdır. Uzun seneler muhtelif yerlerde vâlilik ve idârecilik yaptı. Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile, dünyâ malını ve makamını terkedip, kendini Allahü teâlânın yoluna adadı. Muhammed Rukıyye'nin sohbetlerine devam ederek kemâle erdi. O vefât ettikten sonra, Mevlânâ Rukıyye'nin yerine geçti.

Mevlânâ Şehkubâd, tasavvuf yolunu Dede Ömer Rûşenî'den öğrendi ve onun halifesi oldu. Daha sonra Muhammed Rukıyye'nin sohbetlerine devam etti. Onun yüksek himmetlerine ve terbiyelerine kavuşarak, ilâhî sırlara nail oldu. Şehkubâd ümmî idi. Fakat Allahü teâlânın lütuf ve ihsânına kavuşarak, Levh-i mahfûz ona gösterildi. Pekçok âlim, müşkillerini ona gelip sorarlardı. Zira o, Allahü teâlânın ihsânı ile âlim olmuştu. Yanına gelen büyük âlimler onu görünce, kendilerini deryada bir damla su gibi görürlerdi. Mevlânâ Şehkubâd'ın bütün evlâdı ve torunları âlim, fâzıl ve sâlih birer zât oldu. Beydâvî tefsîrine haşiye yazan Allâme Sadrüddîn-zâde onun torunlarındandır.

Şehkubâd hazretleri ümmî olduğu hâlde, ibâdet ile alâkalı mes'eleleri çok iyi bilirdi. Âlimlere hatâlarını söylerdi. "Ben bir ümmî kişiyim. Fakat bu mes'eleyi şöyle bilirim" diyerek, o âlimin hatâsını dolaylı yoldan söylerdi. Yanına gelen birçok büyük âlim, onun büyüklüğünü kabûl ederek yanından ayrılırdı.

Şirvan'da Molla İvez ismi ile meşhûr olan, zühd ve vera' sahibi, kâmil bir âlim zât vardı. Kırlık bir yerde, kırk odalı bir bina yaptırdı. Burada bu zât, kırk büyük âlime ders verirdi. Ders verdiği bu kırk âlimin her birinin de ayrı ayrı ders verdikleri meclisleri vardı. Bundan dolayı, Molla İvez'e kırk meclisli derlerdi. Bu zât, gündüzleri oruç tutar, geceleri ibâdetle meşgûl olurdu. Fakat bu zât, tasavvuf büyüklerinin sohbetinde hiç bulunmamıştı. Sâdece zâhirî ilimlerle uğraşırdı. Tasavvuf yolundakilere de iyi gözle bakmazdı. Birgün ba'zı talebeler, onun yanında Şehkubâd hazretlerinin hakkında ileri geri konuştular. "Şeyh Şehkubâd, okuma yazması olmayan bir câhildir. Onun yanında bulunanlar da ona uymuş câhillerdir" dediler. Molla İvez bu durum karşısında, ders verdiği kırk tane âlim talebesine; "Herbiriniz tasavvuf yolunda bulunanların küfür ve günah üzere olduklarını bildiren mes'eleleri ve fetvâları toplayıp getirin. Bizzat gidip onlara yanlış yolda olduklarını söyleriz. Şayet bu hâllerinden vazgeçerlerse, onların dalâletten ve bu yanlış yoldan kurtulmalarına vesile olmuş oluruz. Eğer bu hâllerinden vazgeçmezlerse, hâkim haklarında gerekeni yapar" dedi.

Hocalarının emri üzerine, talebelerin herbiri büyük gayret sarfedip, istenilen fetvâları hazırladılar. Mevlânâ Şehkubâd'ı sevenlerin geldikleri bir günde, ona, Molla İvez'in onun hakkında fetvâ hazırladığı ve gelmek üzere olduğu bildirilince, sadece; "Hasbünallah" dedi, asla alınmadı. Molla İvez talebeleri ile mahalle kenarına kadar geldiği hâlde, onda herhangi bir değişiklik olmadı ve normal hâlini bozmadı. Molla İvez bu duruma kızıp; "İlimdeki zayıflığını göstermemek için böyle yapıyor, dışarı çıkmıyor. Artık iyice anlaşıldı ki, hakkında isnâd edilenler gerçekten doğru" diye düşündü. Bu düşünceler içerisinde Şehkubâd'ın bulunduğu odaya girdi. Şehkubâd, onlar gelince ayağa kalktı ve; "Buyurun efendiler" diyerek oturmaları için yer gösterdi. Onlar oturduktan sonra, Mevlânâ Şehkubâd başını önüne eğdi. Bu sırada Molla İvez talebelerine; şimdi söze başlayın diye işâret etti. Fakat talebelerden hiçbiri, kendilerinde konuşma takati bulamadılar. Konuşması için hocalarına rica ettiler. Molla İvez de konuşmak

istedi. Fakat o da konuşamadı. Şeyh Şehkubâd'ın tasarrufunun kendilerini kapladığını anladı ve ona dönerek;

"Şeyh hazretleri, biz misâfiriz, bize ilim sofranızdan birşeyler ikram edin" diyerek ricada bulundu. Bunun üzerine Mevlânâ Şehkubâd; kelâm ilminden tasavvufî bir tarzda söze başladı. Mevzûlar hâlinde anlatırken, kelâm ilminin derin mes'elelerine, daldı. Orada bulunanlar, onun anlattıkları derin bilgiler karşısında hayran kaldılar. Çünkü birkaç gün önce, Molla İvez'den Şerh-i Mevâkıfı okurken, bir cümlenin izahı talebelere kapalı gelmiş, onu halletmeleri mümkün olmamıştı. Şeyh Şehkubâd kelâm mevzûlarını anlatırken, onların anlamadıkları o cümleyi de kolay ve anlaşılır bir şekilde anlatıverdi. Talebeler şaşkın bir hâlde birbirlerine bakarlarken, Molla İvez de Şehkubâd hazretlerinin tasavvuf ilmindeki kuvvetini ve gözleri önünde olan kerâmetini görünce, ister istemez; "İnsaf dînin yarısıdır" diyerek, Şehkubâd hakkında söylediği sözlere tövbe ederek, ondan helâllik diledi ve talebeliğe kabûl edilmesini rica etti. Bunun üzerine Mevlânâ Şehkubâd; "Sen ki, Şirvan memleketinde kırk meclisli Molla İvez olasın da, bir ümmîyi hoca edinesin" dedi. Molla İvez; "Sultânım, Allahü teâlâya hamd olsun ki, bize hakîkat gösterildi. Bizim ve bizim gibilerin sû-i zanlarından ve yanlış düşüncelerinden zât-ı âliniz uzak imişsiniz. Fakat şu âna kadar siyah çehremiz, saf, temiz ve parlak bir aynaya rastlamadı. Kendi ayıplarımızı görmeyip, ayıplarımızı başkalarına isnâd ettik. Elhamdülillah şimdi kendi kötü cemâlimizi gördük. O parlak ayna ile şereflendik. **"Mü'min, mü'minin aynasıdır"** hadîs-i şerîfinin ma'nâsınca, sizin parlak ve cilalanmış aynanıza bakmak sûretiyle; kendi hatâlarımızı gördük" diyerek, hâlini arz etti. Şehkubâd hazretleri de, Molla İvez'i ve talebelerini affederek, hepsini talebeliğe kabûl etti. Molla İvez ve ona tâbi olan talebelerden ba'zıları, bu yolda çok yükseldiler. Zîrâ Mevlânâ Şehkubâd, onlara hizmeti kendisine vazîfe edinmişti.

Birgün Mevlânâ İvez, ahırda bulunan hayvanların yanına gidip, bir buzağının ipini çözüp kendi boynuna taktı. Orada bulunan hayvanların arasına katıldı. Bu hâli görenler, durumu Mevlânâ Şehkubâd'a bildirdiler. O da; "Kendi eli ile böyle yaptı ise ne kadar güzel; "Allahü teâlâ için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir" buyurmuşlardır" dedi.

Yine birgün Mevlânâ İvez, ma'nevî perdeler açılınca aşka gelip, kendi nefsine; "Ey kabiliyetsiz İvez! Senin yerin hayvanlar ahırıdır. Hâlâ insan olmadın" dedikten sonra, ikinci defa bir hayvanın yularını başına geçirdi. Onun bu hâlini tekrar Mevlânâ Şehkubâd'a bildirdiler. O da hemen gelip, onun boynundaki yuları çıkardı. Ona sarılıp; "Ey Molla İvez! Bizi yaktın, yeter artık" dedi. O anda Molla İvez, Allahü teâlânın birçok lütuf ve ihsânlarına kavuştu. Daha sonra Mevlânâ Şehkubâd ona hilâfet vererek, talebe yetiştirmesi için tekrar dergâhına gönderdi.

Mevlânâ Şehkubâd'ın bir menkıbesi şöyle anlatılır: İran'da o zamanlar hüküm süren Şah İsmâil, Ehl-i sünnet âlimlerine ve tasavvuf büyüklerine çeşitli eziyetler yapıyor ve onları öldürüyordu. Birçok Ehl-i sünnet âlimi İran'dan Anadolu'ya hicret etti. Mevlânâ Şehkubâd ise, Allahü teâlâya tevekkül ederek, bulunduğu yerden ayrılmadı. Onu sevenler, İran'dan ayrılması için ne kadar ısrar ettiyseler de, o, oradan ayrılmadı. Şah İsmâil'in askerleri onu öldürmek için Şirvan'a geldi iseler de, Allahü teâlânın izni ile Şirvan'a girdikleri anda, kimisi kör, kimisi kötürüm oldu. Mevlânâ Şehkubâd'a hiçbir kötülük yapamadılar. Mevlânâ Şehkubâd hazretleri sayesinde, ehl-i sünnet olan birçok kimse belâ ve musibetten kurtuldu.

---

1) Hediyyet-ül-ihvân; Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı, No: 4587

Mİ'MÂR-ZÂDE (Muhyiddîn Muhammed Efendi)

Osmanlılar zamanında yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi Muhammed, lakabı Muhyiddîn ve nisbeti Rûmî'dir. Mi'mâr-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 934 (m. 1527) senesinde Haleb'de kadı iken vefât etti.

Zamanının usulünce, çeşitli âlimlerden ders alarak ilimde ilerlemeye çalışırken, Mevlânâ Hacı Hasen-zâde Efendi'nin hizmetinde ve derslerinde bulundu. O büyük zâtın yanında yüksek mertebeler, üstün dereceler elde etti. Birçok fazilet ve kemâlâta kavuştu. Çok gayret ederek ve meşakkatlere katlanarak çok ilerledi. Müderrislik yapacak, ya'nî Osmanlı medreselerinde talebelere ders okutacak seviyeye geldi.

Evvelâ Üsküp Medresesi'ne müderris oldu. Sonra İstanbul'da, Mahmûd Paşa, Bursa'da Manastır, Edirne'de Üçşerefeli ve yine İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinde müderris olarak vazîfe yaptı. Yüksek yaradılışlı, parlak zekâlı, anlayış ve firâsette ateş gibi, serî üstün kabiliyete sahip olan değerli talebelere ders verdi. Onları pek güzel yetiştirdi. Medreselerdeki vazîfesini hakkıyla îfâ edip, herkesin takdîr ve tebrikini kazandıktan sonra kadılık mesleğine yönelip, Haleb'de kadı oldu. Bir zaman sonra Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak vazîfelendirildi. Daha sonra, tekrar Haleb'e kadı ta'yin edildi. Orada adâlet ile hüküm verdi.

Mi'mâr-zâde Muhyiddîn Efendi, keskin görüşlü, iyiyi kötüden, fâideliyi zararlıdan kolayca ayırabilen, gayet vakûr, heybetli bir zât idi. Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanmış idi. Üstün ve güzel vasıfları kendinde toplamış idi. Verdiği sözü kat'iyyen unutmaz, mutlaka yerine getirirdi. Kendisine hakkı geçmiş olan dostlarına her halükârda yardımda bulunur, güzel karşılık verirdi. Hatırları hoş eden, herkese iyilik ve yumuşaklık ile muâmele eden bir hâli vardı. Dostlarına devamlı güzel kokular ikram ederdi.

İlm-i hey'etde (astronomi ilminde) ihtisas sahibi olan Mi'mâr-zâde, bu ilme âit mes'elelere muttali' idi. Bu ilmi çok iyi bilirdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 461

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 342

MİʼMÂR-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Osmanlı müderris ve kadısı. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. İsmi, Mustafa bin Muhyiddîn Muhammed'dir. Muslihuddîn lakabı verildi. Mi'mâr-zâde nâmıyle meşhûr oldu. Haleb Kâdısı Muhyiddîn Muhammed Efendi'nin oğlu, Şeyhülislâm Kâdı-zâde Ahmed Şemseddîn Efendi'nin kardeşidir. 971 (m. 1565) senesinde vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Mustafa Efendi, babasından, Ma'lül Emîr Efendi, Çivi-zâde ve Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın hocası Molla Hayreddîn efendilerden ilim öğrendi. Bursa'da Kâsım Paşa, Veliyyüddîn-zâde Ahmed Paşa ve Yıldırım Bâyezîd medreselerine, daha sonra Trabzon Sultâniyesi'ne, iki sene sonra İstanbul'da Haseki Medresesi'ne, bir sene sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine, 960 (m. 1552) senesinde Süleymâniye medreselerinden birincisine müderris ta'yin edildi. 963 (m. 1555) senesinde Bursa, bir sene sonra Edirne, bir sene sonra İstanbul, 969 (m. 1561) yılında da Medîne-i münevvere kadısı oldu. 971 (m. 1563) yılında bu vazîfeden ayrılıp Şam tarafına yönelince, bir rü'yâ gördü. Rü'yâda Mısır'a gitmesi istendi. Bu hâdiseden sonra Mısır'a gitmek iştiyâkıyla yanıp tutuştu. Başka tarafa adım atamaz hâle geldi. Mısır tarafına yola çıktı. Kâhire'ye vardıktan bir müddet sonra vefât etti.

İlim öğrenmek ve öğretmekte çok gayretli olan Mi'mâr-zâde Tâceddîm İbrâhim Efendi, ömrünü ilimle uğraşmak ve ibâdetle meşgûl olmakla geçirdi. Güzel huyları, üstün ahlâk, hâl ve hareketleri, tatlı ve doğru sözleriyle insanlara emr-i ma'rûfta bulunup, doğru yolu gösterdi.

"Telvîh"e haşiye. Hasen Çelebi'nin eserine haşiye yazdı. "Hidâye", "Miftâh" ve "Mevâkıf'a ta'lîkâtı, "Kâfiye şerhi Câmi'ye notları vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 39

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 374

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 435

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 368

MÎRİM ÇELEBİ (Mahmûd bin Muhammed)

Onuncu asırda Osmanlılarda yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Mahmûd bin Muhammed bin Şemseddîn bin Kâdı-zâde-i Rûmî olup, Mîrim Çelebi diye tanınır. Osmanlı ulemâ ve riyaziyecilerinin meşhûrlarından olup, Kâdı-zâde-i Rûmî diye tanınan Selâhaddîn Mûsâ'nın torunu olan Kutbüddîn Muhammed'in oğludur. Bu da büyük dedesi gibi, hem naklî ilimlerde, hem de fennî ilimlerde söz sahibi idi. Babası tarafından hem Kâdı-zâde-i Rûmî'nin, hem de Ali Kuşcu'nun torunu olduğu gibi, Anne tarafından da, Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden olan İstanbul kadısı Hocazâde Mevlânâ Muslihuddîn Efendi'nin torunudur. Doğum târihi bilinmemektedir. 931 (m. 1525)'de Edirne'de vefât etti. Kâsımpaşa Câmii avlusunda medfûndur.

Keşf-üz-zünûn kitabı, Mîrim Çelebi'yi Ali Kuşcu'nun kız kardeşinin oğlu olarak gösteriyorsa da, bu yanlıştır. Mîrim Çelebi, Kâdı-zâde-i Rûmî'nin oğlu olan Şemseddîn ile Ali Kuşcu'nun kerîmesinin evliliklerinden doğan Kutbuddîn Muhammed Efendi'nin oğludur.

Zamanının usûlüne uygun olarak ve küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Mîrim Çelebi, bilhassa Hocazâde Sinân Paşa'nın sohbet ve hizmetinde yetişerek kemâle geldi. Evvelâ Gelibolu Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Oradan Edirne'de Taşlık Medresesi'ne, daha sonra da Bursa'da Manastır Medresesi müderrisliğine getirildi. Fazilet ve irfanının yüksekliği sebebiyle, Sultan Bâyezîd-i Velî'nin mu'allimi oldu. Sultan Birinci Selim Hân tarafından 925 (m. 1519) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu.

Bu hizmetten ayrıldıktan sonra, hac farizasını ifâ etmek üzere Hicaz'a gitti. Hac dönüşü Edirne'ye gelip, devamlı orada ikâmet etmek niyetiyle yerleşti. 931 (m. 1525) senesinde, orada ebedî âleme göç eyledi. Fen ilimlerinde zamanının bir tanesi idi.

Sultan Bâyezîd-i Velî zamanında, bu sultânın teşviki ile çok çalışarak, memleketimizde riyaziye ve hey'et (astronomi) ilimlerinin gelişip yükselmesine çok hizmet etmiş olan Mîrim Çelebi, birçok da risale yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Düstûr-ül-amel ve tashîh-ül-cedvel: Uluğ Bey Zeyci üzerine Sultan Bâyezîd'in emriyle yazılmış Fârisî bir şerh olup, çok kıymetli bir eserdir. 2) Şerh-i Risâlet-ül-fethiyye: Büyük dedesi Ali Kuşcu'nun Risâlet-ül-fethiyyesi üzerine yazılmış bir şerhdir. 3) Rub'ul-mecîb, 4) Rub'ul-câmi'a, 5) Rub'ul-mukantarat, 6) El-Kıble ve ma'rifeti semtihâ, 7) Zerkale, 8) Ceyb-ül-câmi'a, 9) El-Amel bir rub'ış-şikâr, 10) Tahkîku semt-il-kıble. Bu eserlerinin ekserisi Fârisî olarak yazılmış ve Sultan Bâyezîd Hân'a ithaf edilmiştir. Bu eserlerin çoğu, o zamanlar muvakkitler arasında kullanılan "Rub'" tahtasının kullanılma şeklinden ve bu âlet ile vakitlerinin ta'yininden bahsetmektedir."

Mîrim Çelebi nâmıyla ma'rûf Mahmûd bin Muhammed Efendi (r.a), gayet yumuşak huylu bir zât idi. Aklı ve zekâsı çok kuvvetli idi. İstikâmet sahibi olup, her hâli dînimizin emirlerine tam uygun idi. Şiddetli ve sıkıntılı hâllere çok güzel sabrederdi. İnsanlara iyilik etmekten, başkalarının yardımına koşmaktan büyük zevk alırdı. Fazilet ve kemâlâtı kendinde toplamış idi. Her an kendi nefsi ile meşgûl olur, velîlerin yolunda ilerlemeye gayret ederdi. Başka bir kimsenin hâlini araştırdığı, ayıbını meydana çıkarmaya çalıştığı kat'iyyen görülmezdi.

Zamanında okutulmakta olan bütün fâideli ilimleri tahsil etmiş olup, ilmi çok yüksek idi. Her ilmin usûlünü, fürû'unu, aklî ve naklî olanını bilirdi. Arabî lisânının bütün inceliklerine hakkıyla vâkıf idi. Dâima, edeb, salâh ve doğruluk dâiresi içinde bulunurdu. Bir nokta misâli bu dâirenin tam ortasında bulunur, hiçbir zaman bu saadet dâiresinden dışarı çıkmaz idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 367

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 338

3) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 571

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4511

5) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 298

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 412

7) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 310

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 472

9) Brockelmann Sup-2, sh. 330

10) Keşf-üz-zünûn sh. 845, 866, 870, 872, 881 966, 1236, 1343, 1886, 1943

MOLLA ARAB

İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Vâ'iz Muhammed bin Ömer bin Hamza Antâkî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Haleb'den Bursa'ya gelmiş olduğundan dolayı Molla Arab dendi. Bu isimle şöhret buldu. Antakya'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 938 (m. 1552) senesi Muharrem ayında Bursa'da vefât etti. Kabri, Bursa'nın kıble tarafında, dağa yaslanmış ve kendi adıyla anılan mahallededir. Kabrin bulunduğu yerden bir sokak sonra Molla Arab Câmii bulunur. Bu câmi, 1955 senesinde Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından bugünkü şekline getirilmiştir. Şimdi iki kubbeli ve tek minareli olan bu câmi, eskiden dokuz kubbeli ve üstü kurşun kaplı idi. Zelzelede kubbeler çökünce, iki tanesinin duvarları ve bir kısım kemerleri ile, dışarıda bir minaresi kalmıştır.

Molla Arab'ın dedesi, büyük âlim Teftâzânî'nin talebelerinden olup, Mâverâünnehr'den Antakya'ya geldi. Babası da âlim, sâlih bir zât idi. Molla Arab, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi, Kenz ve Şâtıbî ve ba'zı eserleri ezberledi. Fıkıh ilmini fazilet sahibi babasından, usûl-i fıkh, kırâat ve Arabî ilimleri, amcaları Şeyh Hasen ve Şeyh Ahmed gibi âlimlerden öğrendi. Hocalarının feyz ve bereketleri ile, ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Daha sonra Tebrîz diyarına gitti. Birkaç yıl kalıp, Tebrîzli Mevlânâ Mürîd'den ilim öğrendi. Sonra Antakya'ya döndü. Haleb ve Kudüs'deki âlimlerle görüştü. Çok şey öğrendi. Şöhreti her yere yayıldı. Hacca gitti. Bir müddet mücavir olarak kaldı. Sonra Mısır'a gelip, İmâm-ı Süyûtî ve Şa'bî'nin derslerinde bulundu. Hadîs ilminde icâzet (diploma) aldı. Va'z, ders ve fetvâ verdi. Mısır'daki Çerkez sultanlarından Kayıtbay, onun sohbetlerine katıldı ve va'zlarını dinledi. Ona çok hürmet etti ve sevgisi sebebiyle Mısır'dan ayrılmasına müsâade etmedi. Onu vâ'iz ve müftî ta'yin etti. Molla Arab, fıkıh ilmine dâir

Müstesfâ ve Dürer Gurer kitablarındaki mes'eleleri içinde toplayan "Nihâyet-ül-Fürû'" adlı eseri yazıp, Sultan'a hediye etti. Herkesten hürmet ve saygı gördü.

901 (m. 1495) senesinde Sultan Kayıtbay vefât edince, Molla Arab Bursa'ya gitti. Orada halk ve ileri gelenlerden çok hürmet gördü. Va'z edip, devamlı Allahü tealanın emir ve yasaklarını bildirdi. Halka, haram ve günahların öldürücü zehir olduğunu anlattı. Sonra İstanbul'a gitti. Burada da va'z ve irşâd ile meşgul oldu. Sultan ikinci Bâyezîd Han Molla Arab'ın şöhretini işitip dersine geldi. Va'zını dinleyip te'sirli konuşmalarına hayran oldu. Çok defa ziyaretine gelip devletin bekâ ve devamı için duâlarını taleb etti. Molla Arab, "Tehzîb-üş-Şemâil", "Hidâyet-ül-İbâd ilâ sebîl-ir-reşâd" adlı eserlerini yazıp, Sultan Bâyezîd Hân'a hediye etti. Ayrıca Sultan'ın gazâ sevâbına kavuşmasını istedi. Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresi doksan beşinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Mü'minlerden özür sahibi olmaksızın cihaddan geri kalanlarla, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlar bir olmazlar. Allah, mallarıyla ve canlarıyla savaşanları, derece bakımından oturanlardan çok üstün kıldı. Bununla beraber Allah, ikisine de Cenneti va'detmiştir. Fakat Allah, savaşanlara, oturanların üstünde pek büyük bir mükâfat vermiştir"** buyurulduğu üzere, Sultan'ı gazâya teşvik etti. Ordu, Yundu seferine çıktı.

Molla Arab, Metan şehrinin fethine sebeb oldu. Kaleye ilk giren mücâhidler arasında idi. Gazâdan dönüşünde, İstanbul'da va'zlarına devam etti. Sonra ehl ve ıyâliyle (çoluk-çocuğuyla) Haleb'e gitti. Orada Çerkes beylerinden Hayr Bey'den çok hürmet gördü. Hayr Bey onun bütün ihtiyâcını karşılamak istedi. Fakat o, takvâsından, onun zerre miktarı bir şeyini kabûl etmedi. Haleb'de üç yıl kadar va'z, hadîs ve tefsîr ile meşgûl oldu. Bid'at ehli ve bozuk fırkaların zararlarını anlattı. Daha sonra İstanbul'a döndü.

Yavuz Sultan Selim Hân'ı, şiirlerle cihada teşvik ve tahrik eyledi. Bu maksadla "Es-Sedâd fî fedâil-il-Cihâd" kitabını yazdı. Çaldıran seferine katılıp, askere va'z ederek cesâret verdi. Muharebede duâ eder, Pâdişâh âmin derdi. Sarayköy ve Üsküp'te de on sene va'z ve nasihat ederek, çok kâfirin hidâyetine sebep oldu. Sultan Süleymân Hân ile de Engürüs seferine katılıp, zafer için yaptığı duâları makbûl-i ilâhî oldu. Sonra Bursa'ya gelip, çeşitli kitaplar yazdı. Kimya bilgisi de çoktu. İki mescid, iki de câmi yaptırdı. Nafakasını ticâret yaparak kazanırdı. Kimseden birşey kabûl etmedi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Meşhûr altı hadîs kitabından hadîs-i şerîfleri bilirdi. Âlim, faziletli, mücâhid bir zât idi. Sîret-i Nebevî'yi bildiren "Tehzîb-üş-Şemâi" ve "El-mekâsıd fî fedâil-il-mesâcid" adlı kitapları meşhûrdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 81

2) El-A'lâm cild-6, sh. 316

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 56

4) Mir'ât-ı kâinat cild-3, sh. 119

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 462

6) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 311

7) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 111

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1031, 1060

9) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 193

10) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 411

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 456

MOLLA ATÂULLAH (Atâî Ahmed Efendi)

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Ahmed, lakabı Atâullah, Ünvanı Molla ve Hâce'dir. Molla Atâullah Ahmed diye tanınır. Aydın vilâyetinin (şimdi İzmir'e bağlı ödemiş kazasının) Birgi kasabasındandır. Doğum târihi belli değildir. 979 (m. 1571)'da Safer ayının onbirinci günü İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazını, Süleymâniye Câmii'nde Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi kıldırdı. Şeyh Vefâ Câmii'nin bahçesine defnedildi. Cenâzesinde, sadr-ı a'zam, âlimler, vezirler ve devletin ileri gelenleri hazır bulundular. Abdülhay Hâlis ve Şemseddîn isminde oğulları vardır.

Molla Atâullah Ahmed, dînine bağlı bir ailenin çocuğuydu. Bu bakımdan, çocukluğunda iyi bir tahsil ve terbiye gördü. Sonra asrının âlimlerinden Lebîsî-zâde Pîr Ahmed Çelebi'nin talebesi oldu. Sonra Merhaba Efendi'den okuyup, bütün ilimlerde yükseldi. Dâvûd Paşa Medresesine müderris oldu. Hem müderrislik yaptı, hem Ebüssü'ûd Efendi'nin derslerine devam etti.

Bu arada yine büyük âlimlerden olup, aynı zamanda İstanbul kadılığı yapan ve Sa'dî Efendi diye de tanınan Sa'dullah Muhaşşî'nin huzûrunda Kâdı Beydâvî tefsîrini okudu. Sa'dî Efendi'nin derslerine devam ederken, 932 (m. 1525) senesinde İsrâfil-zâde Hayreddîn Efendi, Bursa Sultan Medresesi'nde müderris olunca, Molla Atâullah'ın hocası Sa'dî Efendiye haber gönderdi ve Molla Atâullah Ahmed'i, Bursa'da talebe yetiştirmesi için göndermesini istedi.

Hocası Sa'dî Efendi'nin izin vermesiyle, Bursa'ya gidip bir müddet vazîfe yaptıktan sonra hocasının yanına döndü. Molla Atâullah, hocası Sa'dî Efendi'nin Şam kadılığına ta'yin edilmesiyle, onunla birlikte, yardımcı olarak Şam'a gitti. O sene hocasına dâmâd, daha sonra da kadı vekîli oldu. Şam'dan hacca giden hac kâfilesine başkan olarak vazîfelendirildi. Hac vazîfelerini eda ve hacıların hizmetini çok güzel şekilde îfâ ettikten sonra Anadolu'ya döndü. Memleketi olan Birgi'ye gelip, orada bulunan Aydınoğlu Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Mudurnu'da Yıldırım Hân, Tokat'ta Sultaniye, İstanbul'da Hacı Hasenzâde ve Kâdı Hüsâm medreselerinde müderrislik yaptı. Bu medreselerde ilim ve feyz kaynağı olarak çok hizmet etti. İlim ve edeb sahibi yüksek talebeler yetiştirdi.

Hasen Bey isminde bir zâtın, Sadr-ı a'zam Rüstem Paşa'ya Molla Atâullah'ı medh ve tavsiye etmesiyle, o da yeni bir medrese yaptırıp, Molla Atâullah Ahmed'i buraya müderris olarak ta'yin etti. Burada talebe yetiştirmeye devam ederken, Manisa'da şehzâde olarak bulunan Sultan İkinci Selim Hân'a mu'allimlik yapmak üzere vazîfelendirildi. Edeb ve ilim bakımından onun çok iyi yetişmesine çalıştı ve bu husûsta çok hizmetleri oldu.

974 (m. 1566) senesi Rebî'ul-evvel ayında Sultan İkinci Selim Hân tahta geçip pâdişâh olunca, Atâullah Ahmed'i büyük bir câmide halka va'z ve nasihat etmesi için vazîfelendirdi. Va'z ve nasihatleri insanlar üzerinde çok te'sîrli idi. Çok sevilip sayıldı. Asrının en yüksek âlimlerinden idi. Âlimler ve vezirler, bilemedikleri mes'eleleri gelip Atâullah Ahmed'e sorarlardı. Karar vermekte keskin kılıç gibi idi. Gerek askeri makamlara, gerek idâri makamlara ta'yin olunacak kimseler ta'yin edilmeden evvel, Atâullah Ahmed ile istişâre yapılır, istişâre neticesinde o; "Ta'yin edilsin" derse edilir, yoksa ta'yin edilmezdi. Devlet dâirelerinde öyle i'tibârı vardı ki, içeriye girerken hiç kimse mâni olmaz, rahat rahat istediği yere girip çıkardı. Onu gören herkes, hürmetle kalkıp karşılar, büyük bir edeble yol gösterirlerdi. Herkesin ona karşı yapmacık olmayan ve içten gelen samimî sevgi ve muhabbeti vardı.

Atâullah Ahmed (r.a.), çok zekî idi. İlim ve irfan kaynağı idi. Üstün hâlleri, zâhirî görünüşünden de anlaşılırdı. Affı ve keremi, ihsânı ve ikramı pek çok idi. Fehmi (anlayışı) ve idrâki, hafızası çok kuvvetli idi. Sünnet-i seniyyeye yapışmakta, bütün işlerinin dinimizin emirlerine tam uygun olmasına gayret etmekte çok hassas idi. Çok tedbirli, temkinli ve ihtiyâtlı hareket ederdi. Vera' ve takvâ sahibi idi. İnsanlar için velîni'met olup, himmet ve feyz kaynağı idi.

Hâce Atâullah Ahmed Efendi (r.a.), fıkıh, tefsîr ve diğer ilimlere dâir ba'zı eserler tasnif etmiştir. Hidâye isimli meşhûr fıkıh kitabının baş tarafına ta'lîkâtı, tefsîr-i şerîfi ve başka eserleri ve Atâî mahlası ile söylediği şiirleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 283

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 388

3) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 224

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 474

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 149

MOLLA CA'FER

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Ca'fer'dir. Osmanlı şeyhülislâmlarından Ebüssü'ûd Efendi'nin amcası Abdünnebî Efendi'nin oğludur. 925 (m. 1519) senesinde İskilip'de doğdu. 978 (m. 1571) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında, Cezerî Kâsım Paşa Câmii bahçesinde defnedildi.

Zamanının âlimlerinden Muhyiddîn el-Fenârî ve Şücâeddîn Rûmî'nin hizmetlerinde bulundu. Onlardan ilim tahsil edip, istifâde etti. Şücâeddîn Rûmî, Edirne kadılığından sonra Sultan Bâyezîd Medresesi'ne müderris olunca, Molla Ca'fer'i yanına alıp yetiştirdi. 925 (m. 1519) senesinde mülâzim (stajyer) olarak Amasya'da bulunan Yörgüç Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Daha sonra Amasya Mahmûd Paşa Medresesi'ne ve Akşehir Atâbek Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sonra Merzifon Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'ne müderris oldu. Ebüssü'ûd Efendi, Rumeli Kadıaskeri olunca, İstanbul'daki Efdal-zâde Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 944 (m. 1537) senesinde Cürcan Efendi'den boşalan Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris olduktan sonra, 950 (m. 1543) senesinde Kara Çelebi yerine Manisa müftîliğine terfi ettirildi. 954 (m. 1547) senesinde Sahn-ı semân Medresesi, 957 (m. 1550) senesinde Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi müderrisi oldu. 958 (m. 1551) senesinde Şam kadılığıyla vazîfelendirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Altı sene müddetle bu vazîfeyi adâlet ve faziletle yürüttü. 964 (m. 1556) senesinde emekli oldu. Daha sonra Haremeyn'e gidip hac ibâdetini yerine getirdi ve Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret edip döndükten sonra, ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Üsküdar'da bir câmi yaptırdıktan sonra vefât etti.

Molla Ca'fer; âlim, faziletli, ilmiyle âmil, kadılığı müddetince adâletle hükmeden bir zât idi. İslâm dîninin emirlerine bağlı, yasaklarından şiddetle kaçınır, dünyâya meyl etmezdi. Dostlarından gelen hediyeleri kabûl ederdi. Fakat dedikoduya sebep olabilir düşüncesiyle başkalarından hediye kabûl etmezdi. Süs ve gösterişten sakınır, sâde bir hayat yaşardı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 136

MOLLA CÜRCÂN (Muhammed bin İbrâhim)

Osmanlı devrinde yetişen fıkıh, kelâm ve fen âlimi, İzmit civarında Akyazı kasabasında doğdu. Molla Cürcân lakabıyle meşhûr oldu. 969 (m. 1562) yılında vefât edip, Amasya'da defnedildi.

Molla Cürcân'ın sâliha ve afife bir annesi vardı. Oğlunun zekâ ve çalışkanlığının boşa gitmemesi, Allahü teâlânın ihsânı olan üstün hasletlerini İslâmiyete hizmette kullanması için, onu medreseye verdi. İlim öğrenip, Allahü teâlânın dînine hizmet etmesini istedi. Molla Cürcân'ın sesi çok güzeldi. O zamanda, işleri ney üfleyip dinlemek, dümbelek çalıp oynamak olan sahte Mevleviler türemişti. Yaşı genç, birşeyden haberi olmayan Molla Cürcân'ı görüp sesini dinleyen bu sahte tarikatçılar, onun saflığından istifâde edip kandırdılar. Kendi aralarına aldılar. Molla Cürcân'a kasideler söylettiler. Molla Cürcân da, elinden tutan kimsesi olmadığı için onların kötülüklerini göremedi, şerlerini anlıyamadı. Birkaç sene onların arasında kaldı, ileri gelenlerinden oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı.

Molla Cürcân'ın cömert bir tabiatı, doğruyu kabûl eden bir mizacı vardı. Birgün Taşköprü-zâde Ahmed Efendi ile karşılaştı. Taşköprü-zâde, onun saflığını, doğru yoldan haberdâr edilmediğini ve bid'at pisliklerine bilmeden bulaştığını anladı. Ona merhamet edip, emr-i ma'rûf yaptı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Mevlana Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin ney çalmadığını, "Dinle neyden nasıl anlatıyor" mısra'ında geçen ney'in, mürşid-i kâmil demek olduğunu, sonradan gelen ba'zı bid'atçi ve sapıkların, bu mısra'daki ney'i yanlış anlayarak, kendi nefslerinin istediği ma'nâyı verdiklerini, ney ve dümbelek çalarak oynadıklarını söyledi. Molla Cürcân, Taşköprü-zâde'nin nasihatlerini can kulağı ile dinledi. Tövbe edip yaptıklarına pişman oldu. Affı için çok göz yaşı döktü. Bir daha bid'at meclislerine gitmedi. Çok sıkı riyâzet ve mücâhede ile nefsini terbiye etti. Yeğen-zâde Sinan Çelebi, Seyyid Çelebi, Ebâ Çelebi, gibi âlimlerden; fıkıh, kelâm ve fen bilgilerini öğrendi. Zamanın ilim kaynağı olan Hayreddîn Efendi'nin Sultanî Medresesi'ndeki derslerine devam etti. Tasavvufta kemâle gelip, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkı ile ahlâklandı. Yüksek derecelere kavuştu. Her işini Allahü teâlânın rızâsı için yapar, her söz ve düşüncesi Allahü teâlânın rızâsına uygun olurdu. İnsanlara yol göstermeye, Selef-i sâlihînin (r.anhüm) doğru yolunu anlatmaya ehil olunca, kendisine icâzet verildi. Bursa'da Gazzâziyye Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Alaşehir'de Yıldırım Bâyezîd Hân, Filibe'de Şehâbeddîn Paşa medreselerine, 943 (m. 1536)'de İstanbul'da Atîk Ali Medresesi'ne, bir sene sonra Gebze'de Mustafa Paşa, 946 (m. 1539)'da Eyyûb Sultan medreselerine, 951 (m. 1544)'de Sahn-ı semân medreselerinden Başkurşunlu Medrese'ye, 955 (m. 1548)'de ie Amasya'daki İkinci Bâyezîd Hân Medresesi'ne müderris ve Amasya müftîsi oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, İran üzerine yaptığı Nahcivan seferi dönüşünde Amasya'da kaltı. Ordusunu orada kışlattı. Molla Cürcân Efendi ile görüşüp, ona çok iltifât etti. Onun ilmine hayran oldu. Yevmiye altmış akçe olan maaşını, yetmiş akçeye yükseltti. Daha önceden de, Kanunî Sultan Süleymân Hân onu oğlu Şehzâde Bâyezîd'e nasîhatci olarak göndermişti. Bu hâdise şöyle olmuştu:

Kânunî Sultan Süleymân Hân, 966 (m. 1558) senesinde Manisa sancakbeyi olan oğlu Şehzâde Selîm'i Konya'ya; Kütahya sancakbeyi olan öbür oğlu Şehzâde Bâyezîd'i de Amasya'ya sancakbeyi olarak ta'yin etti. Şehzâde Selîm; "Can başüstüne" deyip ta'yin edilen yere giderken, Şehzâde Bâyezîd i'tirâz etti. İstanbul'a yakın olan Kütahya'dan ayrılıp Amasya'ya gitmek istemedi. Bunun üzerine Şehzâde Selîm de Bursa'ya geldi. Şehzâde Selîm babasına arzedip,

Şehzâde Bâyezîd'e üç gün müsâade verilmesini istedi. Şehzâde Bâyezîd de, Amasya'ya gitti. Ancak onun bu hareketini duyan fitneciler boş durmayıp ortalığı karıştırdılar. Şehzâde Bâyezîd'i kardeşine karşı kışkırttılar. Şehzâde Selîm'e tehdidkâr mektûplar yazdırdılar. Şehzâde Selîm de, gelen mektûptan babasına havale etti. Kanunî Sultan Süleymân, devrin mümtaz âlimlerini Şehzâde Bâyezîd'e nasihat için gönderdi. Amasya'da bulunan Muhammed bin İbrâhim (Molla Cürcân) ve Şeyh İcâdu'yu İstanbul'a çağırdı. Onları da oğluna nasîhatci olarak gönderdi. Şehzâde Bâyezîd'i ikna edip, da'vâsından vazgeçirdiler. Ancak düşmanlar boş durmayıp, Şehzâde'yi tahrik ettiler. Çok iyi niyetli bir kimse olan Şehzâde, kötü niyetli kimselerin güleryüzlerine aldandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân da, oğlu Şehzâde Bâyezîd'in hâl ve hareketlerinin isyan îcâbı olduğunu düşünüp, yerine geçmeye lâyık olmadığına karar verdi. Şehzâdeler arasında iş kızışıp, savaşa kadar gitti. Şehzâde Bâyezîd, başına topladığı askerle Konya ovasına geldi. Ancak Şehzâde Selîm'in askerlerine mağlup olup, Amasya tarafına geri gitti. Şehzâde Bâyezîd, başına gelecekleri düşünüp, ailesi ile birlikte İran'a kaçtı. İran Şahı Tahmasb, Şehzâde Bâyezîd'i sevinçle karşıladı. Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından gönderilen elçilere aldırış etmedi. Şehzâdeyi kendi kötü düşüncelerine âlet etmek için büyük iltifât gösterdi. Fakat Kânûnî'nin baskısına dayanamadı. Gönderilen Osmanlı elçilerine Şehzâde Bâyezîd ve çocuklarını teslîm etti.

Muhammed bin İbrâhim Amasya'da iken hastalanıp, 969 (m. 1561)'de vefât etti. Kabri Amasya'dadır Vera' ve takvâ sahibi olup, Ehl-i sünnet i'tikâdında idi. Yumuşak huylu, kibar lisânlı, mütevâzî, cömert, çok ihsân sahibi bir zât idi. Âlim ve ilmiyle âmil idi. Tasavvufta yüksek derecelere sahip idi.

---

1) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 115

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 25

3) Târih-i Peçevî, İstanbul-1281 cild-1, sh. 36

MOLLA FEVRÎ

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi. Ahmed bin Abdullah'dır. Molla Fevrî diye de bilinir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Arnavud asıllı olup, sonradan müslüman oldu. 978 (m. 1570) senesinde Şam'da müftî iken vefât etti. Orada İshak Çelebi yanına defnedildi. Daha küçük yaşta iken, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini rü'yâsında gördü. Muhyiddîn-i Arabî ona rü'yâsında İslâmî telkinde bulundu ve o da müslüman oldu. Ertesi gün Osmanlı ordusu o beldeyi feth edip, Molla Ahmed'i de dönüşte memleketinden alıp, İslâm diyarına getirdi. Ferhad Paşa kethüdası Polat Kethüda'ya köle olarak verildi. Onun yanında iken ilim tahsilinde bulundu. Polat Kethüdâ'nın birâderi Ca'fer Kethüda'ya, oğlunun ölümü üzerine verildi. Ca'fer Kethüda, onun kabiliyetini ve gayretini görüp, Rumeli Beylerbeyi Lütfî Paşa'ya vermek istedi. Ancak isteği kabûl olmayınca, Rumeli ümerâsından Bâlî Paşa'ya verdi. Ondan sonra Defterdar Nakkaş Ali Çelebi'ye verildi. Bu zâtın yanında terbiye gördü ve ilim tahsil etti. Bu zât vefât edince, azâd edildi. Bilâhare ilim tahsiline yönelip, Edirne'de Beylerbeyi müderrisi Dursun Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan ilim öğrendi. Daha sonra Kalenderhâne müderrisi Taşköprü-zâde Efendi'den ders okudu. Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Arab-zâde Abdülbâkî Efendi'den ders alıp çok istifâde etti. Bostan Efendi'nin ayrılmasından sonra mülâzim oldu. 954 (m. 1547) senesinde, Edirne'de Enbâr Kâdı Medresesi'ne müderris olup, Kânûnî'nin İran seferinde Edirne'nin muhâfazasıyla görevlendirilen Şehzâde Selîm'in emrine girip, onun

ihsânlarına ve iltifâtına kavuştu. Hasköy Medresesi'ne müderris oldu. Vize Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, 960 (m. 1552) senesinde Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Nahcivan seferine katıldı. Daha sonra Bursa Kaplıca Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 969 (m. 1561) senesinde Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris olarak görevlendirildi ve ilim tedrisiyle meşgûl oldu. Hankâh Medresesi'ni dergâh hâline getirip, Lütfî Beyzâde Mustafa Efendi yerine, 972 (m. 1564) senesinde haseki pâyesiyle görevlendirildi. 975 (m. 1567) senesinde Abbâd Çelebi yerine Semâniyye Medresesi'nde, 977 (m. 1569) senesinde de Bağdâdî-zâde Ahmed Çelebi yerine Şam müftîsi olarak vazîfelendirildi. Orada müftî iken vefât etti.

Molla Ahmed Fevrî, geniş ilim ve sür'at-i intikâl sahibi idi. Sohbeti tatlı olup, ilmî münâzaralarda onun karşısında kimse duramazdı. Güleryüzlü, tatlı sözlü, Türkçe, Arabça, Farsça dillerine hâkim, şiir ve nesirde usta idi.

Rivâyet olunur ki: "Tutulduğu hastalıktan iyileştiği zaman, evliyâ ve enbiyâ kabirlerini ziyâret edip, ellerini kaldırıp duâ ederdi. Bilhassa Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini vesile edip duâ eder ve duâsı kabûl olunurdu.

Birçok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Dürer ve Gurer haşiyesi, 2- Miftâh-ül-me'ânî (Farsça-Türkçe lügat), 3- Ahlâk-ı Süleymânî, 4- Ahlâk-ı Mehmed Paşa: Sokullu Mehmed Paşa'yı konu edinen ve devrin içtimaî durumunu aksettiren bir eserdir. 5- Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın şiirlerini toplayarak dîvân hâline getirmiştir. Kendinin de dîvânı vardır.

Onun çok güzel şiirleri; gazel, kaside, terci-i bend ve terkib-i bend türünde idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 142

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3448

MOLLA HASEN BEY

Kanunî Sultan Süleymân ve İkinci Selîm zamanı âlim ve müderrislerinden. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 984 (m. 1576) senesi Muharrem ayının ondokuzunda, Perşembe günü vefât etti.

Aslen Almanyalıdır. Bir savaşta esîr alındı ve müslüman oldu. Ankara'da ikâmet eden bir kadıya hediye edimişti. Bu kadı, Hasen Bey daha küçük iken, onun terbiye ve ta'limiyle meşgûl oldu. Daha sonra Anadolu kadıaskeri Kadri Efendi'nin yanına verildi. Bu zâtların yardımıyla ilim tahsil eti. Hâşiye-i tecrîd pâyesindeki Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi'ye, Kalenderhâne müderrisi Taşköprü-zâde'ye ve Sahn-ı semân müderrisi Saçlı Emîr Efendi'ye, Kâtip Mahmûd Efendi ile beraber hizmet etmişlerdi. Sonradan Ebüssü'ûd Efendi'nin yanına verildi. Burada dînî ilimlerdeki bilgisini bir hayli arttırdı. 948 (m. 1541) senesinde Sultan Süleymân Hân İstabûr seferine çıkınca, kadıaskerler de sefere katıldılar. Sefer esnasında, Ebüssü'ûd Efendi'den Fetih sûresinin tefsîrini okudu. Keşşâf tefsîrinden, Fetih sûresi üzerine haşiye yazdı. Seferden döndükten sonra, mülâzemet payesini kazandı.

Bundan sonra müderrislik hayâtına başladı. Evvelâ Hoca Hayreddîn Medresesi'ne ta'yin edildi. Buradan Edirne'de Taşlık Medresesi'ne müderris oldu. 952 (m. 1545) senesinde, küçük Şems yerine Mahmûd Paşa Medresesi'ne terfi ettirildi. O asırda şeyhülislâmdan sonra en yüksek ilmî makamda bulunan Çivi-zâde Efendi, o medreseyi, medresedeki görevinden alınmış olan

Hâmid Efendi'ye vermek istiyordu. (Hâmid Efendi, daha sonra 982 (m. 1574) senesinde şeyhülislâm oldu.) Bunun için Molla Hasen'i hâriç rütbesine çıkardılar. 954 (m. 1545) senesinde Bursalı Emîr Çelebi yerine haseki payesine yükseltildi. 955 (m. 1548) senesi Muharrem ayında, Ahmed Balkâf yerine Semâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Bir sene sonra Şehzâde Medresesi'nden kendi isteğiyle ayrılıp yerine Şam Müftîsi olan Hâmid Efendi ta'yin edildi. 959 (m. 1552) senesinde vefât eden Kadri Efendi, kendinden sonra işlerine bakması için ona vasıyyet etmişti. Bursa'ya gidip hizmetini tamamladı. O sene, Abdülkerîm-zâde Efendi yerine Şam müftîliğine getirildi. 961 (m. 1554) senesinde Fudayl Efendi yerine Bağdad kadısı ta'yin edildi. Bu vazîfeyi kabûl etmeyince, Şehzâde Medresesi'ne yeniden ta'yin edildi. Bunun yerine de, Bağdad kadısı olarak Mertlûs Efendi gönderildi. (Mertlûs Efendi'nin adı Mehmed bin Muhyiddîn Mehmed olup, Onbeşinci Şeyhülislâm Hâmid Efendi'nin kardeşidir. Mertlûs Efendi lakabıyla meşhûrdur.) 962 (m. 1555) Senesinde Rüstem Paşa tekrar sadr-ı a'zam olunca, 963 (m. 1556) senesinde ikinci defa Abdülkerîm-zâde'nin yerine Şam kadılığına ta'yin edildi. Ertesi sene Emîr Hasen Niksârî yerine Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 965 (m. 1558) senesinde ise Pervîz Efendi yerine Kâhire'ye gönderildi. 968 (m. 1561) yılında emekli edildi. Beş seneden fazla bu hâl üzere yaşadı. Sultan İkinci Selim Hân tahta geçtikten sonra hocası Atâullah Efendi'nin vesilesiyle, 974 (m. 1566) senesinde Kâdı-zâde Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. Aynı sene, Muallim-zâde Efendi yerine Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 976 (m. 1568) senesi Receb ayında vazîfesinden alındı. 981 (m. 1573) senesinde, Molla Çelebi yerine ikinci defa İstanbul kadısı oldu. 983 (m. 1575) senesinde, ikinci defa emekli oldu. İstanbul kadılığına Çivi-zâde Efendi getirildi.

Molla Hasen, çeşitli dînî ilimlerde âlim olup, güzel ahlâklı, hoş tabiatlı bir zât olarak meşhûr idi. Temiz kalbli, hoş sohbet ve zekî idi. Muhtelif ilimlere dâir kıymetli kitapları araştırır ve kütüphânesine kazandırırdı. Bu husûsta çok gayretli idi. O zaman matbaa olmadığından, el ile kitap yazma husûsunda da kabiliyetli idi. Diğer yerlerde bulunan nadide eserleri, bizzat eliyle yazardı. Kemâl Paşa-zâde, Kadri Efendi gibi büyük zâtların kütüphânelerinde bulunan kitaplar, onun kütüphânesinde de, bulunurdu. Hasen Bey'in kendi yazdığı eseri olup olmadığı kaynaklarda bildirilmemektedir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 239

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 122

MOLLA İVAZ EFENDİ

Kanunî, İkinci Selîm ve Üçüncü Murâd devri âlimlerinden. Aslen Alâiyye'dendir. (Alanya'dandır.) Manav İvaz Efendi adıyla da tanınırdı. Sicilli Osmânî'de Manavgatlıdır denilmektedir. Doğum târihi hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. 994 (m. 1585) senesinde, Rumeli kadıaskeri iken vefât etti. Kendi yaptırdığı câminin avlusuna defnedildi.

İvaz Efendi, zekî, çalışkan ve kabiliyetli bir kimse idi. O, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. 954 (m. 1547) senesinde Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Kara Çelebi'nin yanında mülâzemet payesini kazandı. O zaman, Vezîr-i a'zam Rüstem Paşa'nın adamlarından Şahsuvâr Ağa'ya muallim oldu. Daha sonra Edirne'deki Beylerbeyi Medresesi'ne müderris oldu. 965 (m. 1557) senesinde Mercân-zâde yerine Dâvûd Paşa Medresesi müderrisliği, hemen akabinde de hâriç rütbesine yükseltilip, Müftî-zâde Ahmed Çelebi yerine Rtistem Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin oldu. 968 (m. 1560) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Nişancı-zâde yerine

haseki payesine yükseldi. Aynı sene emekli olan Ahmed Efendi yerine, Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. 970 (m. 1562) senesi Şa'bân ayında Muradiye Medresesi'ne ta'yin edildiyse de kabûl etmeyip, bir müddet uzlete çekildi. 971 (m. 1563) senesinde Ma'lül-zâde Efendi yerine tekrar Sahn-ı semân müderrisi oldu. 974 (m. 1566) senesinde Edirne'de Bâyezîdiyye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildiyse de, kabûl etmeyince, aynı sene Bezen-zâde yerine üçüncü defa Sahn-ı semân'a müderris oldu. 976 (m. 1568) senesinde Nâzır-zâde yerine Ayasofya Medresesi'ne müderris olan İvaz Efendi, 977 (m. 1569) senesi Muharrem ayında da, Çivi-zâde Efendi yerine Süleymâniye Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 981 (m. 1573) senesinde Edirne'de Selîmiye Medresesi'ne, 983 (m. 1575) senesinde de Bursa kadılığına ta'yin edildi. 984 (m. 1576) senesi Şa'bân ayında Edirne, 985 (m. 1577) senesi Şa'bân ayında ise İstanbul kadısı oldu. Bir ara bu vazîfesinden ayrıldıysa da, 988 (m. 1580) senesinde ikinci defa Abdülganî Efendi yerine İstanbul kadısı oldu. 989 (m. 1581) senesinde Sâlih Molla Efendi yerine Anadolu kadıaskerliğine, aynı senenin Zilhicce ayında da Rumeli kadıaskerliğine terfi etti. 991 (m. 1583) senesinde emekliye ayrılıp, yerine Sâlih Molla Efendi getirildi. 993 (m. 1585) senesi Ramazan ayında tekrar Rumeli kadıaskeri olan İvaz Efendi bir sene sonra vefât etti.

İvaz Efendi, zekî ve çok bilgi sahibi bir âlimdi. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Hâfızası çok kuvvetli, ilmî mes'eleleri araştırmayı seven, dînin hükümlerini iyi bilen bir âlim idi. Molla İvaz Efendi, nüktedan bir kimseydi. Hanefî mezhebi fıkıh kitaplarının en kıymetlilerinden olan "Hidâye" isimli kitabı, cildinden makam masasına çivilemiştir. Kendine suâl sormaya gelenlere; "Ben bilmem, kara kaplı kitap bilir" diye cevap verirdi. Sorulan suâllere, fıkıh kitaplarına bakmadan cevap vermezdi. İvaz Efendi'nin, Yahyâ Efendi adında bir oğlu vardı. Konya Mollalığı (kadılığı) yapmış olan Yahyâ Efendi, 1033 (m. 1623) senesinde vefât etti.

İvaz Efendi, hayırsever bir zât idi. İstanbul'da Eğrikapı dışarısında bir câmi, medrese ve çeşme yaptırdı. Câmi, medrese ve diğer hayrat eserlerinin masraflarının karşılanması, eskiyen yerlerinin ta'miri için de ayrıca gayr-i menkuller vakfeylemişti. Kendi kitaplarını da, yaptırdığı câmiye vakfetti. Bu eserleri Mîmâr Sinân yapmış olup, bugün hepsi de yıkılmıştır.

İvaz Efendi; kalemi kuvvetli, şâirliği olan ve hüsn-i hat san'atında da usta bir kimse idi. Yazdığı kıymetli eserleri şunlardır: 1- Haşiye alel-Beydâvî, 2- Haşiye alâ şerh-i Mevâkıf, 3- Haşiye alâ şerh-i Miftâh, 4- Haşiye alel-Hidâye, 5- Haşiye alet-Telvîh.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 291

2) Hadikat-ül-cevâmî' cild-1, sh. 147

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 358

4) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 606, 607

MOLLA İZÂRÎ (Kâsım el-Bağdadî el-Germiyânî)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Kâsım bin Abdullah'tır. Molla Izârî diye meşhûr olan Kâsım Efendi, Germiyanlı (Kütahyalı)dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Meşhûr Şâir Şeyhî'nin kızkardeşinin oğludur. 901 (m. 1495) senesinde İstanbul'da vefât etti. Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin câmi ve türbesi yakınlarında defn edildi.

Zamanının âlimlerinden olan Abdülkerîm Efendi'den ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, kısa zamanda fazîleti ve şöhreti etrâfa yayıldı. Bu gibi âlim ve

faziletli kimseleri büyük mevki ve derecelere yükseltmek sûretiyle taltif etmek Osmanlı pâdişâhlarının çok güzel bir geleneği olduğu için ilk defa Amasya'da müderris olarak vazîfelendirildi. Daha sonra İstanbul'da bulunan Ebû Eyyûb el-Ensârî Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Yine İstanbul'da bulunan Kalenderhâne Medresesi'nde ve Edirne'de bulunan Üçşerefli Medrese'de müderris olarak vazîfe yapıp, ilim öğretmekle ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Daha sonra Sahn-ı semân medreselerinden birine müderis olarak ta'yin edildi. Bu bilgi ve irfan güneşi, gece-gündüz ilim yayıp etrâfını aydınlatmada iken, fânî dünyâdan ebedî âleme göç etti.

Âlim ve faziletli bir zât olan Molla İzârî, dersleri sırasında üç-beş satırı bir ders yapıp, konuyla ilgili sarf, nahiv, me'ânî, beyân, mantık, münâzara ve diğer ilmî kaideleri açıklar, sabahın erken saatinden, güneş batıncaya kadar devam eder, talebeleri her yönüyle dersten istifâde ederlerdi. Tatil günlerinde, hattâ yaz mevsiminde kırda, kış mevsiminde kendi evinde kabiliyetli talebelerini etrâfına toplar ve yemek zamanına kadar onlarla ilmî müzâkerelerde bulunur, yemekten sonra latifelerle hoş vakit geçirirdi. Ders esnasında anlaşılmayan konular tartışılıp, anlaşılırdı. Talebesinden ba'zılarının ders esnasında konudan uzaklaşıp gâfil olduğunu anlayınca; "Bu konu böyledir değil mi?" diye ikâz eder ve konuya dikkatini çekerdi. Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifînin amcası, Kıvâmüddîn Kâsım, iki yıl ondan ders alıp istifâde etmiş idi.

Arabca, Farsça dillerine vâkıf olan Molla İzârî'nin; Şerh-i Mevâkıf'ın İlâhiyyat kısmına yazdığı haşiyesi, Molla Lütfî'nin Seb-i şidâd adlı suâllerine vermiş olduğu ikna edici cevaplarını ihtivâ eden bir eseri ve güzel şiirleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 96

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 6

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 831

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1892

5) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 294

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli sh. 300

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3134

8) Eslâf

9) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 255

10) Tezriket-üş-şü'arâ cild-2, sh. 616

11) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 548

MOLLA MİSKİN

Hadîs âlimi. İsmi, Muhammed Emîn bin Hac Muhammed-i Ferâhî Hirevî olup, lakabı Mu'înüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. 954 (m. 1547) senesinde vefât etti.

Molla Miskin, İran'ın tanınmış hadîs âlimlerindendir. Otuzbir sene hadîs ilmi tahsil etti ve bu zaman zarfında her Cum'a Hirat'daki Ulu Câmi'de va'z verdi. Bir sene Hirat'ta kadılık yaptı. Daha sonra kendi isteği ile bu vazîfeden ayrıldı. 866 (m. 1461) senesinde arkadaşlarından birinin ricası üzerine, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayatı hakkında küçük bir eser kaleme aldı. Bu küçük kitap zamanla genişleyip, şarkta fevkalâde rağbet gören bir hâl tercümesi "Meâric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve" hâline geldi ve 891 (m. 1486) senesinde

tamamlanabildi. Resûl-i ekremin (s.a.v.) hayatını son derece etrâflı anlatan bu eserin baş tarafında, diğer Peygamberler (aleyhimüsselâm) hakkında da geniş ma'lûmat verilmektedir. Eser bir mukaddime, dört bölüm ve bir hatimeden ibârettir.

Molla Miskin'in diğer eserleri şunlardır: 1-Bahr-ud-dürer fit-tefsîr, 2-Târihi Musevî: Mûsâ aleyhisselâmın hayâtını anlatan bu eseri, Molla Miskin 904 (m. 1498) senesinde bitirmiştir. "Mu'cizât-ı Musevî" de denilmektedir. 3-Ravdat-ül-Cenneti fî târîh-i Hırâf, 4-Ravdat-ül-vâ'izîn fî ehâdîsi seyyid-il-mürselîn, 5-Şerhu Kenz-id-dekâik fil-fürû', 6-Meâric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve, 7-Ahsen-ül-kısas.

Meâric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve adlı eserden ba'zı bölümler:

Hamd ve sena: Âlimlerimiz sözbirliği ile buyurmuşlardır ki, kıymetli işleri yapmaya başlarken hamd etmek müstehabdır. Müstehab, Allahü teâlânın sevdiği şeylerdir. Meselâ bir kitabın tasnifine başlarken, din dersi verirken ve hutbeden evvel hamd edilir. Allahü teâlâya böyle işlerde hamd edildiği gibi, her zaman da hamd edilir ve çok sevâbtır.

Birinci hamd: Ebû Hüreyre'nin (r.a) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki kelime vardır ki, lisanda hafif, terazide ağır, Allahü teâlânın yanında çok sevgilidir. Bu iki kelime "Sûbhûnallahi ve bi-hamdihi, Sübhânallahil'azîm"dir."**

Bu iki kelimeyi her mü'min her zaman söylemeli ve ma'nâsını kalbinde saklamalıdır. Çünkü bu iki kelimenin içinde mübârek ilimler ve derin ma'nâlar vardır. Sübhânallah demenin ma'nâsı şudur "Ey Allahım! Sen bütün ayıplardan, bütün noksan sıfatlardan münezzehsin, berisin. Sende hiçbir ayıp, kusur ve noksanlık yoktur. Bozuk i'tikâdlardan ve i'tikâdı bozuk olanların i'tikâdından sana sığınırım" demektir. Böylece bütün selbî sıfatları söylemiş olur.

"Ve bi-hamdihi" demekle, dünyâdaki bütün ni'metleri yaratıp gönderen Allahü teâlânın, noksan sıfatlardan beri olduğu gibi, bütün kâmil sıfatlarla muttasıf olduğu söylenmiş olur.

İkinci hamd: Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Abdest îmânın yarısıdır. "Elhamdülillah" demenin sevâbı, mizanın sevâb kefesini doldurur. "Sûbhânallahi vel hamdulillahi" demenin sevâbı ise, yer ile gök arasını doldurur."** O hâlde, ne mutlu o kimseye ki, dâima abdestli olmaya gayret eder ve bu mübârek kelimeleri dilinden düşürmez.

Üçüncü hamd: Hazreti Cüveyriyye anlatır: "Bir sabah namazından sonra Peygamber efendimiz (s.a.v.) yanımdan çıktılar. Biraz sonra geri geldiler. Ben sabah namazını kıldığım yerde oturuyordum. Buyurdular ki: **"Senden ayrıldıktan sonra hep bu hâlde misin?"** "Evet" dedim. Bunun üzerine buyurdu ki: **"Ben senden sonra dört kelime söyledim. Eğer, bu dört kelimeyi, senin bu zamana kadar söylediklerinle tartsalar ağır gelir.** (Dört kelime şu sözlerdir) **Sûbhânallahi ve bi-hamdihi adede halkıhi ve rıdâe nefsihi ve zînete arşihi ve midâde kelimâtihi." Şimdi Müslümanların bu tesbihi dillerinden düşürmeyip çok sevap kazanmaları lâzımdır.**

Dördüncü hamd: Sahîh-i Müslimde Ebû Hüreyre "radıyallahü anh" nakl eder: Resûlullah "sallallahü aleyhi ve selem" buyurdu ki, **"Bir kimse günde yüz kere (Lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerîke leh lehül mülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr) dese Allahü teâlâ ona on köle âzâd ile yüz sevâp iyilik yazar ve yüz günâhını afv eder. O gün akşama kadar şeytandan emîn olur ve bundan fazîletli iş olmaz."**

Beşinci hamd: Sa'd bin Ebî Vakkas (r.a.) anlatır: Resûl-i ekremin (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Buyurdu ki: **"Siz, hergün bin sevâb kazanmaktan âciz misiniz?"** Orada bulunanlardan birisi; "Yâ Resûlallah! Bin sevâb nasıl kazanılır?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yüz kerre "Sübhânallah" diyene bin sevâb yazılır veya bin günâhı affolunur."** Hergün ve her gece Allahü teâlâyı zikreden mü'mine müjdeler olsun.

Temsil: Gölgesi ağaca dedi ki: "Biz ikimiz arkadaşız. Beraber dünyâya geldik. Beraber büyüdük. Dâima güneşle aramızda perde olup, onun yüzünü görmeme mâni olmak sana yakışır mı? Ne zaman ki güneş benim tarafıma meyl etse, sen aramıza giriyorsun. Niçin böyle yapıyorsun?" Bunun üzerine ağaç şöyle dedi: "Hâşâ, ben sana mâni değilim. Benim güneşi görmem, gece-gündüz kıyamda olup Allahü teâlâyı zikretmem sebebiyledir. Sen ise, dâima yan gelip yatarsın. Bu hâlinle güneşi nasıl görürsün?"

Ey Ârif! Gözünü aç, Hak teâlânın kudreti herşeyde görülüyor. Dilini ve kulağını kötü şeylerden koru ki, Allahü teâlâya yakın olasın.

Altıncı hamd: Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a) şöyle rivâyet etti: "Birgün Resûl-i ekrem (s.a.v.) bana buyurdu ki: **"Sana Cennet hazînelerinden bir hazîne bildireyim mi?"** Ben de; "Evet yâ Resûlallah!" deyince; **"La havle velâ kuvvete illâ billâh" demeye devam eden kimse, fakirlik görmez ve dünyâ belâlarından emîn olur."** buyurdu.

Ne mutlu o kimseye ki, ömür sermâyesini zayi etmeyip, sayılı olan nefeslerini, Allahü teâlâya hamd etmek ve O'nu zikretmekte sarfeyleye.

"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" demenin ma'nâsı, Allahü teâlânın izni ve irâdesi olmadan hiç kimse ve hiçbir şey hareket edemez. Hareket ve hareketsizlik, hiç bir mahlûkun elinde değildir. Bütün fiiller, ni'metler, sıhhat, hastalık, fayda ve zarar, hayır ve şer Allahü teâlânın yaratması ile olur.

Şeyh Ebü'l-Hasen Harkânî buyurdu ki: "Ne zaman ki Allahü teâlânın varlığına nazar etsem, kendi yokluğumu görürüm; ne zaman kendi varlığıma nazar etsem, Allahü teâlânın varlığını görürüm."

Yedinci hamd: Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resül-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse "Radıytü billâhi Rabben ve bil İslâmi dînen ve bi Muhammedi resûlen vecebet lehül Cennetü" kelimesini dese, Cennet ona vâcib olur."** Bu kelimenin ma'nâsı: "Ben Allahü teâlânın rubûbiyyetine râzı oldum. O'ndan başka Rab lâzım değildir, İslâm dînine râzı oldum. Başka din istemem. Muhammed aleyhisselâmın peygamberliğine râzı oldum. Diğer peygamberlerden efdal ve kıymetlidir. Ondan sonra peygamber gelmeyecektir. Bu kelimeyi mü'minler dillerinden düşürmemelidir.

Sekizinci hamd: İbn-i Mes'ûd (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mi'râc gecesinde İbrâhim aleyhisselâma uğradım. Bana; "Ey Muhammed, ümmetine benden selâm söyle ve de ki: Cennet toprağı latiftir. Suyu tatlıdır. Fakat ağacı yoktur. Oraya fidanlar diksinler. O fidanlar; "Sübhânallahi velhamdülillahi ve lâ ilahe illallahü vallahü ekber"dir. Bu cümleyi her söyleyişte oraya bir ağaç dikilir."**

Dokuzuncu hamd: Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse günde yüz kerre "Sübhânallahi ve bi-bihamdihi" dese, onun günahları affolunur. Hattâ günahları derya gibi çok olsa da yine affolunur."** O

hâlde âhıret ticâreti yapan ve âhıret yolculuğu için hazırlık yapan mü'minler, hergün bu tesbîhi söylemeyi ihmâl etmemelidir.

Allahü teâlâya Münâcaat: Bütün din âlimleri ve evliyânın büyükleri, mü'minlere yakışan hâllerin en iyisi ve sözlerin en yükseği, Allahü teâlâ hazretlerine duâ etmek ve O'na karşı aşağılığını göstererek ağlamak olduğunda sözbirliğine varmışlardır. Talib olan mahrûm olmaz, ya'nî isteyen istediğine kavuşur. Herkes, niyetine göre birşeye rağbet eder. Akıllı olan, fâniyi bakîye tercih etmez.

Ey varlığının evveli olmayan! Ey dâima var olan, varlığı lâzım olan ve ey hiç yok olmayan Allahım! Sen kerem ve ihsân sahibisin.

Ey kıyâmet gününün sahibi! Senin lütfun, gönlü hasta olanlara şifâdır. Keremin, kalbi yaralılara devadır, inâyetin, derviş ve fakirlerin sığınağı, rahmetin, gam ateşine yanmış gönüllerin merhemidir.

Ey sâdık dostların kalblerini faziletle nûrlandıran! Ey iştiyâklı rûhları lütuf rüzgârıyla ferahlandıran! Ey sona erenlerin bâtınlarını hüsn-i cemâli ile süsleyen! Ey riyâzet çekenlerin kalblerini gizli sırlar ile teşvik eden Allahım!

Sülûk sahiblerinin kalblerinde olan gizli sırlar hürmetine, rûhlar âleminde döktüğün bahârı, ma'rifet suyun ile tazelendir. Küçük ve büyük işlerimizi, her zaman kendi inâyetinle doğruluktan ayırma. Son nefesimizde îmân selâmeti verip, bizi gaflette bırakma. Ey kerîm olan Allahım! Gerçi günahlarımız çoktur. Fakat senin lütfundan ümid kesmiyoruz. Kendi kereminle bizi dergâhına kabûl et.

Ey duâları kabûl eden, ey ictihâd sahibine inâyetinden kolaylık veren! Ey taliblere müşâhede kapısı açan! Ey noksanlık alâmetlerinden münezzeh olup, hiç yok olmıyan Sultan!

Sen öyle büyük bir sultansın ki, bir damla rahmetin, âsîlerin günahtan simsiyah olan defterlerini temizler, isyanda ve zulmette kalanların taşkınlıklarını, kötülüklerini iyiliğe çevirip, kalblerini mağfiret ve huzûr ile aydınlatırsın. Bir zerre lütfun, yüzbinlerce günâhı mahveder. Bir damla göz yaşı ile, koca rahmet deryası coşup, gadap ateşini söndürür.

İnzivâya çekilip ihlâs ile ibâdet eden ehl-i takvâ hürmeti için, yüzlerini alçak toprağa koyup, candan yalvaran âşıkların hürmeti için, takvâ elbisesini bize lâyık eyle! Bizi günâha düşmekten ve şehvetimizin peşinde koşmaktan muhafaza eyle! Yolunu şaşırmış olanlara hidayet ihsân eyle! Hepimize aşk şerbetini tattır.

Yâ Rabbî! Hayatta olduğumuz müddetçe sana duâ etmekten, sana yalvarmaktan, yüz suyu dökmekten el çekemeyiz. Ne zaman ki ömrümüz tamam olur ölürüz. O zaman da bizi, cemâl-i ilâhîni görmekten mahrûm eyleme!

Ey hiçbir şeye benzemeyen Sultan! Ey hareket ve durmaktan münezzeh ilâh! Zâtın, cihetten ve taraftan beridir. Sıfatın, noksanlıktan âridir. Ebrârın (iyilerin) nefslerini günah eserlerinden temizliyen sensin. Zikredenlerin kalbleri, ancak zikrin ile sükûnet bulur. Âriflerin sineleri, senin ma'rifetin ile genişler.

İlâhî! Senin aşkının ateşi ile yanmış kalbler hürmetine, muhabbet şerbetinden içerek, müşâhede-i cemâlin nûru ile aydınlanan kalbler hürmetine, geceleri gaflet uykusunda olmayıp, seher vaktinde zikreden iştiyâklı kalbler hürmetine, bu dalâlet vadisinde, âhır zaman fitnesinden koru! Cehâlet zulmetinden, nefsin ve şeytanın saptırmasından bizi muhafaza eyle! inâyetini bize

arkadaş eyle! Sana kavuşturan ameli bize bildir! Bizim isyanımızdan sana asla ziyan gelmez, ibâdetimizden de fayda gelmez. Sen bunlara muhtaç değilsin. Günahlarımızı affedip, noksan ibâdetlerimizi kabûl eyle! Son nefesimizde îmândan ayırma!

Ey kalblere nûr veren! Ey kederleri gideren! Duâ ile kullarının kalblerini genişletirsin. Herşeye gâlib olan kuvvetinle, evliyâ kullarının rûhlarına kuvvet verirsin. Bütün âlimlerin ilmi, senin ilim denizinin yanında bir damla gibidir. Bütün âlemin ihsânları, senin lütuf denizinde bir damla bile değildir.

Ey keremi bol Sultan! Ne ilmimiz var, ne amelimiz. Bununla beraber, kibir ve riyadayız. Sana lâyık bir sözümüz bile yok. Ömrümüzü rüzgâra verdik. Kalbimizde ayrılık ateşinden başka şey yok.

Ne kadar kerîmsin ki, bize ihsân edip, imân nûrunu bağışladın. Ne kadar merhametlisin ki, çalışmadan bize, kerem bulutundan rahmet yağmuru yağdırırsın!

Ey merhamet ve ihsân sahibi! Ey günahları affedici! Ey "Ol!" emri ile bütün âlemi bir ânda yaratan! Senin nûrun, âriflerin kalbinde zâhir. Hakîkatinin delîlleri, âlemin her zerresinde görülür. Kullarına şahlık makamı veren sensin! isyankârların isyanını, günahkârların günâhını, seher vakti çektikleri bir âh ile affeden sensin. Kudret kaleminle bütün herşeyi takdîr ettin. Kudret-i Kalemini izhâr ettin.

İlâhî! Âriflerin gözü yaşı hürmetine, âşıkların aşk şerbetleri hürmetine, bizi senin ma'rifet sırlarının dışına çıkarma! Bizi tevfîkine yakın eyle. Son nefesimizde biz fakirlerin rûhunu îmân ile alıp, rahmet melekleri gönder!"

Resûlullah'ın (s.a.v.) **husûsiyetleri:** Muhammed aleyhisselâmın hâlleri, kendi mübârek zâtına mahsûs olup, bu hâller hiçbir kimsede bulunmadığı gibi, başka bir peygamberde ve bir melekte dahî bulunmaz. Peygamberlerin temiz rûhları, bütün rûhların latifi ve parlağıdır.

Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek vücûdları, bütün ayıblardan beri ve rûhanî nurla aydınlanmıştır. Peygamberler içinde son Peygamber ve son Resûl, tam ve sağlam bedeniyle, saf ve parlak rûhiyle, en iyi ve en yüksek ahlâkıyla, diğer Peygamberlerden ayrı ve yüksektir. Bu sebepten, O'nun pekçok faziletleri ve sayılmakla bitmeyen husûsiyetleri vardır. Bu husûsiyetlerden ba'zıları şunlardır: 1-Resûl-i ekremin (s.a.v.) latif rûhu, mübârek bedeninden çok önce yaratılmıştır. 2-Hak teâlâ, her peygambere hitâb ederken, isimleriyle hitâb etti. Resûl-i ekreme (s.a.v.) hitâb ederken ise; "Ey Resûlüm! Ey Peygamberim!" diyerek taltif buyurmuştur. 3-Eski ümmetlere, kendi Peygamberlerine isimleriyle hitâb etmeleri caiz idi. Hâlbuki bu ümmete caiz değildir. 4-Kâfirlere karşı sert ve şiddetliydi. Heybetinden, bir aylık mesafedeki kâfirlerin kalblerini korku kaplamıştı. 5-Az söz ile çok şey anlattı. 6-Allahü teâlâ, dünyânın her yerini O'nun için temiz eyledi. 7-Muhammed aleyhisselâm, son Peygamberdir. O'ndan sonra peygamber gelmiyecektir. Dîni, kıyâmete kadar devam eder. 8-Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı âlemlere rahmet olarak göndermiştir.

İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle rivâyet etti: Matrah İbni Cedâle adında bir köylü, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûruna geldi ve sordu: "Yâ Muhammed! Senin ümmetinin diğer ümmetlerden üstünlüğü nedir?" Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Benim ümmetimin diğer ümmetlere üstünlüğü, benim diğer nebilere üstünlüğüm gibidir"** buyurdu. Köylü; "Nasıl meselâ?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kıyâmet günü mahşer yerine Peygamberler gelir. Kimine tek bir kimse uymuş, kimine iki veya üç kimse tâbi**

olmuştur. On kişiden fazla ümmeti olan Peygamber çok azdır. Benim ümmetimin hesabını ise Allahü teâlâdan başkası bilmez." Köylü; "Kıyâmet günü senin ümmetin kaç bölük olur?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Dört bölük olup, hepsi Cennette olurlar. Bir bölüğü hesapsız ve azâbsız Cennete girer."** buyurdu. "Onlar hangileridir, ne amel işlemişlerdir?" diye köylü yine sorunca; **"Hak teâlânın birliğine ve benim hak Peygamberliğime şehadet ettikleri için"** buyurdu. Köylü; "Bu şehâdeti eden şehîdlerden olur mu? diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Olur"** buyurdu. Köylü "İkinci bölük kimlerdir?" diye sordu. Server-i âlem (s.a.v.); **"Hesapları kolay olur ve sonra Cennete girerler"** buyurdu. Köylü; "Üçüncüsü kimlerdir?" diye sordu. Fahr-i âlem (s.a.v.); **"Küçük ve büyük günahlardan suâl olunup, sonra Cennete girenlerdir"** buyurdu. Köylü; "Bunlar niçin hesap olunurlar?" diye sordu.

Server-i âlem (s.a.v.); **"Bunların çok günahları vardır da onun için"** buyurdu. Köylü; "Bunların günahlarını ne yaparlar?" diye sorunca, Fahr-i âlem efendimiz (s.a.v.); **"Müşriklere yükletirler"** buyurdu. Köylü; "Muşrikler başkasının günâhını niçir yüklenirler?" diye sordu. Server-i âlem (s.a.v.); **"Onlar ateş için yaratılmışlardır. Şirklerinden ve küfürlerinden dolayı Cehenneme girerler. Mü'minlerin günâhı da bunlara yüklenir"** buyurdu. Köylü; "Bunlar hakkında âyet nâzil oldu mu?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Evet, Allahü teâlâ: "Elbette onlar, kendi günahlarını ve mü'minlerin günahlarını yüklenirler" buyuruyor"** buyurdu. Köylü; "Bunlar ne bedbaht kimselerdir ki, başkalarının günahlarını da yüklenirler. Yâ Resûlallah, dördüncü bölük kimlerdir?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Onlar Cennete benim şefaatim ile girerler"** buyurdu. Köylü; "Sübhânallah! Senin şefaatin ile de Cennete girilir mi?" diye sorunca, Server-i âlem (s.a.v.) tebessüm edip şöyle buyurdu: **"Bilmez misin ki, Cennetin anahtarları bendedir ve kıyâmet günü Cennetin muhafızı benim."** Köylü; "Ben niçin Cennetin muhâfızı olup, anahtarları elinde olan kimse ile beraber olmıyayım? Eğer îmân edersem, bana Cennetin, kapısını açar mısın?" deyince; **"Evet açarım"** buyurdu. Köylü; "Akrabalarıma ve evlâtlarıma da açar mısın?" deyince, **"Eğer îmân ederlerse onlara da açarım"** buyurdu. Köylü şehâdet getirip müslüman oldu ve "Bana "Siz nesiniz?" diye sorarlarsa ne cevap vereyim?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Müslümanız, de"** buyurdu. Köylü; "Müslümanın ma'nâsı nedir?" dedi. **"Cehennem ateşinden kurtulmuş insan demektir"** buyurdu. Köylü; "Benim adım Matrah'tır. İsterim ki ismimi değiştiresin" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Müslim desinler"** buyurdu. Köylü bu isimle dâima övündü. Köylü sonra: "Yâ Resûlallah! Ümmetinin bundan başka ismi var mıdır?" diye sordu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bir isimleri de mü'mindir"** buyurdu. Köylü; "Mü'min ne demektir?" diye sorunca; **"Kıyâmetin dehşetinden emîn olan demektir"** buyurdu. Köylü; "Mü'min günah işler mi?" diye sordu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Eğer günah işlemeseler, Allahü teâlâ günah işliyen başka bir taife getirir. Onları affedip Cennetine sokar. Böylece kerem ve ihsânını gösterir"** buyurdu.

Köylü; "Elhamdülillah ki, beni senin ümmetinden eyledi" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bundan büyük ni'met olur mu? Allahü teâlâ seni Cehennemden ve küfürden halas edip îmâna getirdi. Lat ve Uzza putlarına secde etmekten kurtarıp, kendi hizmetine kabûl etti"** buyurdu.

Resûlullahın (s.a.v.) Nûh aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1-Nûh aleyhisselâma gemi verildi. Resûlullaha (s.a.v.) Burak verildi. Nûh aleyhisselâm su üzerinde gitti. Resûl aleyhisselâm, havada uçtu. 2- Nûh aleyhisselâm gemi sayesinde kurtuldu. Resûl aleyhisselâm,

fadl-ı ilâhî ile mi'râca çıktı. 3-Nûh aleyhisselâma sefîne (gemi) verildi. Kendisi, ehli ve ıyâli onunla boğulmaktan kurtuldu. Bizim Peygamberimize (s.a.v.) sekine verildi. Onunla ümmeti, Cehennemde yanmaktan kurtulurlar. 4-O sefîne, Nûh aleyhisselâmın kurtulmasına sebeb oldu. Sekine ise, Resûlullahın (s.a.v.) derecesinin yükselmesini sağladı. 5-Nûh aleyhisselâmın gemisinin su üzerinde yürümesi şaşılacak birşey değildir. Lâkin şuna şaşılır; İkrime (r.a.) îmân etmek için Resûlullahtan (s.a.v.) mu'cize istedi. Resûlullah efendimiz; **"Ne istersin?"** buyurdu. İkrime (r.a); "Suyun öbür tarafında büyük bir taş vardır. Bu tarafa gelsin" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) taşı çağırdı. Taş, su üzerinde yürüyerek Resûlullaha (s.a.v.) geldi. 6-Nûh aleyhisselâm kavmine azâb istedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ise, mübârek ağzını kâfirler taş ile yaraladıkları hâlde; **"Ey Allahım, onlara hidâyet ver. Elbette onlar bilmiyorlar"** buyurup, onlar için hidâyet istedi.

Habîbullahın, (s.a.v.) İbrâhim aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1-İbrâhim aleyhisselâma hillet (dostluk) verildi. Bizim Resûlümüze (s.a.v.) mahbûbiyyet mertebesi ihsân olundu. 2-Halîl, her ne yaparsa rızâullah ile yapar. Lâkin Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette Habîbinin rızâsına göre yaratır. 3-Halîlullah avvâma İmâm kılındı. Bizim Habîbimiz mi'râc gecesinde peygamberlere ve meleklere İmâm oldu. 4-Halîlullaha yakîn kuvveti verildi. Habîbullaha ise yakîn ile öyle bir vakit verildi ki, o vakitte, Allahü teâlâ ile aralarına ne bir peygamber ne de büyük meleklerden biri girebilir. 5-İbrâhim aleyhisselâm ateşe düşeceği zaman, Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Bir dileğin var mı?" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) mi'râc gecesinde bir makama vardı ki, Cebrâil aleyhisselâm; "Bir parmak ilerlersem yanar yok olurum" dedi. 6-İbrâhim aleyhisselâm, Nemrûd'un ateşinden selâmetle çıktı. Habîbullahın ümmetine Cehennem ateşi; "Çabuk geç ey mü'min. Zîrâ senin nûrun ateşimi söndürüyor" diyecektir. 7-Nemrûd'un ateşi Halîlullahı yakmak içindi. O ateşi söndürmek şaşılacak şey değildi. Esas şaşılacak şey, gadab-ı ilâhî ile yanan Cehennem ateşinin, Cennet ehlinin ayağının basmasıyla sönmesidir. Nemrûd'un ateşi, "Yâ nâr, soğuk ve selâmet ol" emriyle söndü. Cehennem ateşi de Cennet ehlinin sırat üzerine ayak basmalarıyla hemen soğuk olur. Nitekim hadîs-i şerîfte; **"Mü'min ayağını sırat üzerine koyar koymaz, Cehennem, soğukta yağın donduğu gibi donar"** buyuruldu. 8-İbrâhim aleyhisselâm dosta vâsıta ile erişti. Bizim Peygamberimiz (s.a.v.) vasıtasız kavuştu. 9-Halîlullah, muradına isteyip de erişti. Resûl-i ekrem ise, istemeden muradına kavuştu. 10-İbrâhim aleyhisselâm zor durumda iken; "Allah bana yetişir" dedi. Allahü teâlâ, Habîbine; "Allah sana yetişir" buyurdu. 11-Halîl aleyhisselâm; "Ben Rabbime gidiciyim" dedi. Allahü teâlâ, Habîbine; "Ben seni da'vet ederim" buyurdu. 12-Halîl aleyhisselâm itaat edenleri isteyip, âsîleri istemedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) âsîleri isteyip; **"Şefaatim, ümmetimden günâhı büyük olanlaradır"** buyurdu.

Resûlullahın, Yûsuf aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1- Yûsuf aleyhisselâma, hâdiseleri te'vil ve rü'yâları ta'bir etmek kabiliyeti verildi. Bizim Peygamberimize (s.a.v.), Allahü teâlânın Kitabını tefsîr etmek ihsân olundu. 2- Yûsuf aleyhisselâma taht ve Mısır mülkü verildi. Resûl aleyhisselâmın ümmetinin her birine taht-ı baht ve ebedî mülk verildi. 3- Yûsuf aleyhisselâma hüsn-i cemâl, ya'nî yüz güzelliği verildi. Mısır kadınları ellerini kestiler. Bizim Peygamberimize (s.a.v.) bir yükseklik verildi ki, cihanın kâfirleri zünnârlarını kesip müslüman oldular. 4-Kıtlık zamanında Mısır ahâlisi, Yûsuf aleyhisselâmın cemâline bakıp açlık sıkıntısından kurtuldular. Fahr-i âlemin öyle bir yüzü vardır ki, kıyâmette o yüzü gören herkes bütün kıyâmet sıkıntılarından kurtulurlar.

Resûlullahın (s.a.v.) Mûsâ aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1-Mûsâ aleyhisselâma Kelimiyyet mertebesi verildi. Habîbullaha (s.a.v.) ise mi'râc gecesinde yalnız olarak sohbet etmek derecesi verildi. 2- Mûsâ aleyhisselâma mu'cize olarak "Yed-i beyda" verildi; Mübârek eli parlak olarak görünürdü. Habîbullaha ise parlak millet-i Hanîfe ihsân olundu. 3- Mûsâ aleyhisselâma asâ verildi. Bununla Fir'avn'ın sihirlerini mahvetti. Resûl-i ekreme (s.a.v.) ise şefaat verildi ki, cümle günahları mahveder. 4- Mûsâ aleyhisselâma, Benî İsrâil'in Peygamberliği ve saltanatı verildi. Resûl-i ekreme (s.a.v.), dünyâ ve âhıret saltanatı ihsân edildi. 5- Mûsâ aleyhisselâma mu'cize verildi. Ümmetiyle beraber denizi geçtiler. Etekleri ıslanmadı. Bizim Peygamberimize kıyâmet günü öyle bir mertebe verilir ki, Ümmetiyle beraber sıratı geçerler de, eteklerine Cehennem kıvılcımı bile dokunmaz. 6- Mûsâ aleyhisselâm, gece ve gündüz olmak üzere iki kerre münâcaat ederdi. Muhammed aleyhisselâma öyle bir saadet verildi ki, ümmeti günde beş kere münâcaat ederler. 7- Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma bir taştan on ırmak akıttı. Server-i âlemin (s.a.v.) parmaklarından çeşmeler akıttı.

Resûlullahın (s.a.v.) Süleymân aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1- Süleymân aleyhisselâma rüzgâr hizmet etti. Resûl-i ekreme (s.a.v.) ise büyük melekler hizmet ettiler. 2- Süleymân aleyhisselâm bir günde bir aylık yol gider, bir gecede bir aylık yer sefer ederdi. Resûl-i ekrem (s.a.v.), bir ânda yerden Arş'a gitti. 3- Süleymân aleyhisselâma kuşlar gölge ederdi. bizim peygamberimize (s.a.v.) husûsî olarak bulut gölge ederdi. 4- Süleymân aleyhisselâmın mührünün altında bütün dünyâ hikmet için toplandıysa, Habîbullahın liva-i hamdi altında kıyâmet günü bütün enbiyâ, evliyâ, şühedâ, sülehâ toplanacaklardır. 5- Süleymân aleyhisselâma bütün dünyâ mülkü verildi ise, bu Habîbin âciz bir kölesine, Cennette bu dünyânın on misli büyüklüğünde mülk verildi. 6- Süleymân aleyhisselâma insanlar ve cinler hizmet ettiler ise, Fahr-i âleme büyük melekler hizmet ettiler. 7- Süleymân aleyhisselâma Kürsî verildi. Peygamber efendimize (s.a.v.) Ayet-el-Kürsî verildi. Şeytanlar ondan kaçarlar. Âyet-el-Kürsî, Cennet hazînelerindendir.

Resûlullahın (s.a.v.) Îsâ aleyhisselâm üzerine fazileti şunlardır: 1- Îsâ aleyhisselâmı dördüncü kat göğe ilettiler. Habîbullahı Arş üzerine yükselttiler. 2- Îsâ aleyhisselâm babasız dünyâya geldi ise, Habîbullahın nûru vasıtasız yaratıldı: 3- Îsâ aleyhisselâm ölüleri diriltti. Resûlullah ise ölmüş kalbleri diriltti. 4- Îsâ aleyhisselâm yakîni sebebiyle su üzerinde yürüdü. Resûlullah ise yakîni sebebi ile havada yürüdü. 5- Îsâ aleyhisselâma gökten sofra indi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) için ebedî rahmet sofrası indi. 6- Îsâ aleyhisselâmın sofrası kavminin azâbına sebep oldu. Seyyid-i kâinatın (s.a.v.) sofrası mü'minlere ebedî rahmet oldu.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4336

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 242

3) Meâric-ün-nübüvve

MOLLA MUHTEREM

Türkistan'da yetişip, Osmanlı ülkesinde ilim neşreden âlimlerden. Taşkend'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 980 (m. 1572) senesinde İstanbul'da vefât etti. Ayasofya civarında medfûndur.

Taşkend'de doğup büyüyen Molla Muhterem, beldesinin âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yüksek derecelere ulaştı. Birçok yerleri ziyâret maksadıyla memleketinden ayrıldı.

Hicaz'a gidip hac ibâdetini yerine getirdikten ve Resûlullah (s.a.v.) efendimizin kabr-i şerîfini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a geldi. İstanbul'a yerleşip, Osmanlı devlet adamlarının iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 941 (m. 1534) senesinde kendisine Nakîb-ül-Eşrâf (Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin soy kütüğünü yazıp, onların ihtiyâçlarıyla ilgilenen) vazîfesine ta'yin edildi, ilk önceleri onu hased edip istemiyenler, pâdişâhın gözünden düşürmek istiyenler oldu. Fakat 960 (m. 1552) senesinde Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Şeyh Celîl Abdüllatîf Buhârî İstanbul'a gelince, Molla Muhterem'i pâdişâhın huzûrunda medh edip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundandır diye hüsn-i şehâdet etti. "Molla Muhterem sevdiklerimizdendir. Onu ziyâret etmek için buraya geldik" deyince, pâdişâh ve vezirler ona karşı hürmet duyup, iltifât ve ihsânlarını arttırdılar. Onun hakkında hased edenlerin hased ateşi de söndürülmüş oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın son zamanlarına doğru, tekrar hac ibâdetini yaptıktan sonra, Kütahya'da bulunan Şehzâde Selîm'in huzûruna gelip, rü'yâsında onun pâdişâh olacağını ve babasının vefât edeceğini gördüğünü haber verdi. Dediği gibi olup, babası vefât etti ve İkinci Selim Hân pâdişâh oldu. Ona çok iltifât ve ihsânlarda bulundu. Birçok servet sahibi olduğu, büyük ilgi ve iltifât gördüğü sırada vefât etti. Onun vefâtından sonra Nakîb-ül-Eşrâflık makamı, Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi'ye ihsân edildi.

Molla Muhterem, Nesebi sahih (ya'nî Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan olduğu kesin), kendisine çok hürmet ve saygı duyulan, vekar sahibi bir zât idi. Nakîb-ül-Eşrâflık makamına gerekli saygının gösterilmesini sağlamak husûsunda büyük hizmeti olmuştu. Hattâ pâdişâhın sohbet meclislerinde şeyhülislâmdan daha yüksek yere oturması gerektiğini iddia ederdi. Çok cömert ve kerem sahibi idi. Nakl olunur ki: Otuzbin altın ve sayısız mal ve servetine, ba'zı hayır işler yaptırması için Seyyid Emîr Şa'bân'ı vasî ta'yin etmişti. Bütün mal ve servetini fakirlere sadaka vermiş, hayır ve hasenat işlerine sarf etmiş idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 175

MOLLA PERVÎZ

Kanunî Sultan Süleymân ve İkinci Selîm zamanı âlim ve kadılarından. İsmi Abdullah Efendi'dir. Pervîz Efendi adıyle meşhûr oldu. Nişancı Abdi Bey ve İbrâhim Paşa'nın hizmetlerinde bulundu. Pervîz Efendi'nin ailesi ve memleketi hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmediği gibi, doğum târihi de bildirilmemektedir. 987 (m. 1579) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Peygamber efendimizin (s.a.v.) hanımı ve mü'minlerin annesi Hadîcet-ül-kübrâ'nın (r.anhâ) kabri yakınında, Mu'allâ kabristanına defnedildi. "Osmanlı Müelliflerînde, vefâtı 978 (m. 1570) olarak gösterilmekte ise de, Pervîz Efendi'nin yaptığı vazîfeler dikkate alınınca, 987 senesinde vefât ettiği anlaşılmaktadır.

Önce Çivi-zâde Sa'dî Efendi'nin yanında ilim öğrendi. Sonra Şeyhülislâm Kemâl Paşa-zâde'den ilim tahsil etti. Burada mülâzemet payesini kazandı. İlk müderrislik hayâtına İbrâhim Paşa Medresesi'nde başladı. 939 (m. 1532) senesinde Ma'lül Emîr Efendi'den sonra Mahmûd Paşa Medresesi müderrisi oldu. Burada hâriç rütbesine yükseldi. 942 (m. 1535) senesinde Sinân Efendi yerine Edirne'de Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne ta'yin edildi. 945 (m. 1538) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden Çifte Başkurşunlu Medrese'ye müderris oldu. 950 (m. 1543) senesinde vazîfesinden alındı. Yerine Akşehirli Sa'dî Efendi getirildi. 951 (m. 1544) senesi Şevval ayında Taşköprü-zâde yerine Semâniye müderrisi oldu. 955 (m. 1548) senesinde Rûşenî-zâde yerine

Bağdâd kadısı, 957 (m. 1550)'de Haleb kadısı oldu. 958 (m. 1551)'de vazîfesinden alınıp, yerine Abdülkerîm-zâde Efendi ta'yin edildi. 961 (m. 1554) senesinde İmâm-zâde yerine tekrar Haleb kadısı oldu. Yine o sene, Hasen Bey Efendi yerine Şam kadılığına getirildi. 962 (m. 1554) senesinde Mısır-Kâhire kadısı oldu. 965 (m. 1557) senesi Rebî'ul-âhır ayında Mi'mâr-zâde Efendi yerine Edirne kadısı oldu. 968 (m. 1560) senesi Şa'bân ayında yine Mi'mâr-zâde yerine İstanbul kadılığına yükseltildi. 971 (m. 1563) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Abdülkerîm-zâde Efendi yerine Anadolu kadıaskeri payesine yükseltildi.

974 (m. 1566) senesinde, Kanunî Sultan Süleymân Hân Zigetvar seferine çıkmıştı. Zigetvar kalesinin alınmasından birkaç gün önce, ihtiyâr ve rahatsız olan Sultan vefât etti. Derhâl oğlu İkinci Selîm'e haber salındı. Sefer dönüşü Belgrad'da, İkinci Selîm Osmanlı Sultânı oldu. Bu sefere Rumeli kadıaskeri Hâmid Efendi ve Anadolu kadıaskeri Pervîz efendiler de katılmışlardı. Bir mes'ele yüzünden, Hâmid Efendi ile Pervîz Efendi'nin ikisi de kadıaskerlikten alındılar. Rumeli kadıaskerliğine Kâdı-zâde Efendi, Anadolu kadıaskerliğine de Muallim-zâde Efendi ta'yin olundular. Pervîz Efendi, emekliye sevkedilmiş oldu. Artık resmî bir vazîfesi olmadığından, kendini tamamen ilme ve ibâdete verdi. Bu hâl üzere on seneye yakın bir zaman geçti. 984 (m. 1576) senesinde, Pervîz Efendi, Lütfî Beyzâde yerine Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 987 (m. 1579) senesine kadar bu vazîfede kaldı. Bu sene vazîfesinden alınıp, yerine Bâki Efendi ta'yin edildi.

Pervîz Efendi, zamanının büyük âlimlerindendi. İlim ve ameli kendisinde birleştirmiş olup, din ve dünyâya faydası olmayan boş işlerden uzak dururdu. Dâima ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu, ilim öğrenme ve öğretme husûsunda çok gayretli idi. Çok zekî olup, kuvvetli bir hafızaya sahipti. Pervîz Efendi, Şeyh Mehmed İskilibî'nin sohbetlerinde bulunmuş ve bu zâtın irşâdiyle tasavvuf yoluna girmişti. Pervîz Efendi, hayırsever bir zât idi. İstanbul'da Fâtih Câmii yakınlarında bir medrese yaptırdı. Medrese, Şeyh Mahmûd Mahallesi'nde idi. Mîmâr Sinân'ın yaptığı medresenin yeri, şimdi bilinmemektedir.

Abdullah Pervîz Efendi'nin eserleri şunlardır: 1- Şerhu Telhisi miftâh, 2-Ta'likât alel-Hidâye, 3- Risâle-i vilâyet, 4- Risâletün fil-va'd, 5- Telhîsü tuhfet-il-me'ânî li ilm-il-me'ânî, 6- Mirkât-üs-semâ.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 252, 253

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 40

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 26

MOLLA SEYYİDÎ KARAMÂNÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Seyyidî Karamânî'dir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 923 (m. 1517) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da yaptırmış olduğu mektebin bahçesinde medfûndur.

Zamanın âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Molla Alâüddîn Arabî'nin derslerinde ve hizmetinde bulundu. Onun yanında mu'îd (yardımcı müderris) olarak çalışıp, kendini yetiştirdi. Ulemâ sınıfına girdi. İlk defa Tokat Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Daha sonra sırasıyla; İstanbul Kalenderhâne, Bursa Sultâniyye ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik yapıp, ilim öğrenmekle meşgûl oldu. Bir müddet Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi'nde müderrislik yaptıktan sonra, bu vazîfeden ayrılıp kadılığa geçti, ilk önce Bursa kadılığı, daha

sonra İstanbul kadılığı vazîfelerini adâlet, dürüstlük ve doğrulukla yürüttü. Daha sonra Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Yavuz Sultan Selim Hân Pâdişâh olunca, bu vazîfeden ayrılıp, tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin olundu. Üsküblü Şeyda Efendi, Manastırlı Çelebi gibi zâtlar ondan Keşşâf tefsîri okurlar idi. Molla Arab-zâde Abdülbâkî Çelebi ondan Miftâh okudu. Âşık-zâde Hasen Çelebi de ondan ilim tahsil etti. Bu ilim ve irfan merkezinde ilim öğretip, Allahü teâlânın dînini yaymakla meşgûl iken vefât etti. İstanbul'da bir adet mekteb bina ettirmişti.

Molla Seyyidî Karamânî; âlim, faziletli, ilmiyle âmil bir zât idi. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle değerlendirirdi. Kâdılık yaptığı müddet içinde, adâlet ve doğrulukla hükmeder, halledilmesi zor olan mes'eleleri dahî, geniş ilmi, keskin zekâsıyla hallederdi. Güzel ahlâk sahibi ve olgun bir zât olan Molla Seyyidî Karamânî, cömert, kerem sahibi ve tevâzu sahibi idi. Nûr yüzlü ve heybetli idi. Kara Seydî'nin sorularına cevap teşkil eden bir risalesi vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 313

MUHAMMED BÂKIR EFENDİ (Düğmeci-zâde)

Osmanlı Devleti'nde yetişen ulemânın büyüklerinden. Babası Düğmecibaşı Hüseyn Efendi'dir. Aslen İranlı olup, sonradan babası ile birlikte İstanbul'a geldi. 998 (m. 1590) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan Türbesi civârında defnedildi.

Muhammed Bâkır Efendi, zamanın bir kısım âlimlerinden ilim öğrendikten sonra, Ebüssü'ûd-zâde Mehmed Efendi'nin hizmetine girdi. Nice zaman onun ilminden istifâde ettikten sonra, Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde de çalışıp, o mübârek zâttan me'zûn oldu. Bilâhare Küçük Ayasofya Câmii yanındaki zaviyede nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye ile meşgûl oldu. Daha sonra Düğmeci-zâde'nin ilminden zühd ve takvâsından haberdâr olan Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa, onu çocuklarına hoca ta'yin etti. 979 (m. 1571) senesinde Lüleburgaz'daki Sokullu Mehmed Paşa Medresesi'ne, iki sene sonra İstanbul'daki Sokullu Medresesi'ne, bir sene sonra da İsmihân Sultan Medresesi'ne, bir sene sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine, 986 (m. 1578) senesinde de Şehzâde Medresesi'ne, bir sene sonra da Üsküdar'da yeni inşâ edilen Atîk Vâlide Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 987 (m. 1579) senesinde Edirne kadılığına, iki sene sonra İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 991 (m. 1583) senesinde bu vazîfeden alınıp, iki sene sonra tekrar İstanbul kadısı oldu. 996 (m. 1588) senesinde de Anadolu kadıaskeri ta'yin edildi. Bir sene kadıaskerlikten sonra emekliye ayrıldı. Bir sene sonra, 998 (m. 1590) senesinde vefât etti.

İlimde yüksekliği, amelde üstünlüğü, takvâsı ile meşhûr olan Düğmeci-zâde Muhammed Bâkır Efendi, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklanmış, Selef-i sâlihînin yolundan hiç ayrılmamıştı. Zühd ve takvâsı pekçok olup, çok cömertti Adâleti dillere destan oldu. Herkesin hakkına riâyet eder, kimsenin haksızlığa uğramaması için gayret gösterirdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 307

MUHAMMED BEDAHŞÎ

Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Bedahşî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 923 (m. 1517) senesinde Şam'da vefât etti. Muhyiddîn-i Arabî'nin kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Muhammed Bedahşî, Mevlânâ Hâce Ubeydullah Semerkandî'nin talebesidir. Mevlânâ Nizârî-zâde ismiyle meşhûr, ârif ve fazilet sahibi zât ile de sohbet etti. Bütün varlığı ile Allahü teâlâya bağlı idi. Her dakikasını Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymakla geçirirdi. Dünyânın malına ve mülküne bağlı olmayıp, haram ve günahlardan nefret ederdi. Yavuz Sultan Selim Hân Ridâniye seferinde Şam'a gelince, kendisine Muhammed Bedahşî'den söz edildi. O, onu daha önce duyduğunu ve pek yakında ziyâretine gideceğini söyledi. Birkaç gün sonra da ziyâretine gitti. Yavuz Sultan Selim Hân zâten uğradığı her memlekette, mukaddes makamları, ilim adamlarını ziyâret etmeyi, tasavvuf büyükleriyle görüşmeyi, duâlarını almayı ihmâl etmezdi. Şam'da kaldığı süre içinde, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrini yaptırdı. Medreselere uğrayıp, talebeye yardımda bulundu. Bu arada Emeviyye Câmii'ne gitti. O civarda yaşayan ve herkes tarafından büyük hürmet gösterilen Muhammed Bedahşî'nin iki defa evine giderek ziyârette bulundu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın Muhammed Bedahşî'yi ilk ziyâretlerinde, aralarında hiç konuşma olmadı. Sultan onun büyük bir velî olduğunu anlayıp, huzûrunda edeble oturdu. Orada bir sükûnet başladı. Bir saatten fazla oturmalarına rağmen, ikisi de tek kelime konuşmadan ayrıldılar, İkinci defa ziyâretlerinde, önce Muhammed Bedahşî konuşmaya başladı ve buyurdu ki: "Sultânım, ikimiz de Allahü teâlânın seçkin kulları arasında bulunuyoruz. Boynumuzda kulluk bağı vardır. Allahü teâlânın huzûrunda sorumluyuz. Ahzâb sûresi yetmişikinci âyetinde meâlen; **"Biz emâneti** (Allaha itaat ve ibâdetleri) **göklere, yere ve dağlara teklif ettik de, onlar bunu** y**üklenmekten çekindiler, ondan korktular da onu insan yüklendi. İnsan** (bu emânetin hakkını gözetmediğinden) **cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor"** buyurulduğu üzere, emâneti ve mes'ûliyeti gökler ve yer yüklenmekten kaçındıkları hâlde, biz onu yüklendik. Omuzlarımıza ağır bir mes'ûliyet aldık. Siz ise Sultânım, yükünüzü biraz daha ağırlaşırdınız. Saltanat yükü üzerine, bir de hilâfeti yüklenerek taşınması güç bir yük altına gireceksiniz. Allahü teâlâya şükürler olsun ki, benim yüküm sizinkine nisbetle çok hafiftir. Diyebilirim ki, sizin yüklendiğinizi, dağlar ve taşlar yüklenip çekemez. İnsanlar da bu yükü taşıyamaz. Ama sizin bir de ma'nevî gücünüz vardır. Ondan yeteri kadar faydalanıyorsunuz. Resûlullahın (s.a.v.); **"Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız! Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz! öğretmez iseniz mes'ûl olacaksınız"** mübârek sözleri sizin rehberinizdir. Çok meşakkatli, külfetli bir yolda bulunuyorsunuz. Allahü teâlâ yardımcınız olsun." Yavuz Sultan Selim Hân, Allahü teâlânın bu velî kulunu büyük bir dikkatle dinledi ve tek kelime olsun karşılık vermedi. Sükût ve edeb ile huzûrundan ayrıldı. Bunun üzerine daha sonra mecliste hazır bulunanlardan birisi; "Sultânım, hiç konuşmadınız, hep dinlediniz?" diye sorunca, Yavuz Sultan Selim Hân buyurdu ki: "Büyük velîlerin meclis ve mahfelinde onlar konuşurlarken, başkasının konuşması edeb dışı sayılır. Bulunduğumuz makam edeb makamı idi, bize sâdece dinlemek düşerdi. Nitekim biz de öyle yaptık. O esrâr ve hikmet meclisinde, ben sâdece bir zerre sayılırdım. Benim konuşmamı lâyık görmüş olsaydı, elbetteki böyle bir işârette bulunurdu."

Sultân'ın yakınlarından Hasen Can anlatır: Mısır feth olunduğu günlerdi. Bir sabah, Yavuz Sultan Selim Hân bana şöyle buyurdu: "Bu gece rü'yâda Muhammed Bedahşî'yi gördüm.

Yolculuk hazırlığında olup, bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelip, yolculuğa çıkacağını söyleyip bizimle vedâlaştı."

Ben ise, gençlik atılganlığı ile hemen rü'yâyı ta'bire giriştim ve; "Velîlerin görünüşte çıkacakları yolculuk, âhıret seferi olmak gerektir. Eğer vefât etmemiş ise, yakında vefât edeceklerine işârettir" dedim. Yavuz Sultan Selim Hân karşılık vermedi. Ben de rü'yâyı böyle ta'bir ettiğim için pişmanlık duydum. Çok geçmeden, Muhammed Bedahşî'nin ölüm döşeğinde Şam'ın ileri gelenlerini toplayıp; "Yavuz Sultan Selim Hân'ın Allahü teâlâ katında övülmüş olduğunu haber vererek, Arab diyarının fethiyle Hak teâlâ tarafından vazîfelendirildiğini, bilcümle evliyânın onun yardımcısı olduğunu bildirdi. Orada hazır olanlara veya olmayanlara, Sultân'ın emirlerine saygılı olmalarını tavsiye etmiş ve ayrıca; "Harameyn-i Muhteremeyne (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) hizmetleri ile başlara tâc olan Sultân'a benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken dünyâdan da sefer ettiğimi bildirin" diye vasıyyette bulunmuştu. Şam vâlisi, durumu, Sultân'ın kapısına duyurmuştu. Bu sırada Sultân'ın hocası Halîmi Çelebi Efendi, Sultân'ın yanına geldi. Konuşurlarken Yavuz Sultan Selim Hân; "Şöyle bir rü'yâ görmüştüm. Hasen Can da böyle yorumlamıştı. Çoğunlukla rü'yânın gerçekleşmesi, ta'birin şekline bağlıdır. Şimdi o velî zât, vefât etmiştir. Böyle olması ta'birden ileri gelmiştir. Siz hakem olun. Bu yönden cezalandırılmaya hak kazanmadı mı? Bu şekilde ta'birin de cezası dayak değil mi?" dedi. Halîmi Efendi ise bana bakıp; "Senden böyle acemi davranış beklemezdim. Atılganlık etmişsin" dedi. Ben ise, utancımdan başımı eğip dedim ki: "Vefât günü ile rü'yânın görüldüğü târih tesbit edilsin. Eğer rü'yâ daha önce ise, ferman devletlü Pâdişâhımındır. Eğer iş aksi ise, gerçek budur ki, cezası hediye ihsânıdır." Halîmi Efendi, bu sözlerimi doğru bulup dedi ki: "Hasen Can kulunuzun görüşü akla uygundur. Gerçekte de değerli katınızda hoş karşılanmalıdır."

Başlara tâc olan Pâdişâh, Şam'dan gelen mektûbu gösterdi. Gördüğü rü'yânın, Muhammed Bedahşî'nin vefât ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca, kıymetli bir hil'at (elbise) ile, tam ayar ikiyüz dinar altın bana ihsân buyurdu. Bunca lütuf Muhammed Bedahşî'nin: kerâmeti eseridir diyerek, azîz rûhuna duâlar eyledim."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 176

2) Nefehât-ül-üns sh. 459

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 360

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 584

MUHAMMED BEKRÎ

Fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân İbni Ahmed bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Mekârim olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 930 (m. 1523) senesinde Mısır'da doğdu. 994 (m. 1585) senesinde burada vefât etti.

Umdet-üt-tahkîk kitabının sahibi Muhammed Bekrî'nin hayâtını, kendisinden şöyle nakleder: "Büyük âlim ve evliyâdan olan babamın terbiyesinde yetiştim. Yedi yaşımın sonlarında Kur'ân-ı kerîmi, sekiz yaşında iken İmâm-ı Mâlik'in "Elfiye" adlı eserini ezberledim. Bunu, Mekke-i mükerremenin en büyük âlimlerinin huzûrunda okudum. Huzûrlarında "Elfiye"yi okuduğum âlimler arasında; Şafiî mezhebi âlimi İsmâil Kayrevânî, Mâlikî mezhebi âlimi

Muhammed Hattâb-ı Kebîr, Hanefî mezhebi âlimi İbn-i Bûlâd bulunuyordu. Bunlar bana icâzet (diploma) verdiler. On yaşına girmeden, büyük âlim ve velî bir zât olan Ebû İshak Şîrâzî'nin "Tenbîh" isimli eserini ezberledim. İlim öğrenmem, babamın derslerine devam etmek sûretiyle onun vefâtına kadar devam etti. Bu süre içerisinde muhtelif ilimleri okudum. Meşhûr altı hadîs kitabından olan sünenleri ve çeşitli fıkıh kitaplarını okudum. Onyedi yaşı civarında iken eser yazmağa başladım.

951 (m. 1545) senesinde, dedemin ve babamın isimleri ile bilinen Câmi-i Ebyâd (Beyaz Câmi) diye meşhûr olan câmide; kırâat, hadîs ve fıkıh dersleri verdim. Aynı sene babam bir mecliste şöyle buyurdu: "Oğlum Muhammed'e bu sene öyle bilgi ve ma'rifetler hâsıl oldu ki, talebelerimin en gözde olanı bunları elde etmek için altmış sene uğraşmış olsaydı, onun ulaştığı mertebeye ulaşamazdı." Yine babam, son haccına gitmeden önce şöyle buyurdu: "Bu sefer dönüşümde, şeyh ve mürebbî olursun." Nitekim hacdan dönüşünde, bana bu husûsta izin verdi. Hattâ bana; "Senin durumunu Resûlullaha (s.a.v.) arz ettim. "Yâ Resûlallah (s.a.v.), oğlum Muhammed için ne vardır?" diye sordum. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Eğer Kureyş'e, onun gibiler için olan şeyi haber vermiş olsaydım, muhakkak ki, onlar hayret ederlerdi"** buyurdu.

Babam, 952 (m. 1546) senesi Rebî'ul-evvel ayının onüçünde, Pazartesi günü öğleden sonra vefât etti. Vefât etmeden önce, onun izni ile, dînî ilimleri okutmak için onun yerine oturdum. Hadîs, tefsîr, fıkıh ilimleri ve tasavvuf yolunu tâliblerine öğrettim. Allahü teâlânın çok lütuf ve ihsânlarına kavuştum. Allahü teâlâ bana öyle ilim ve ma'rifetler lütfetti ki, Câmi'ul-Ezher'de Besmele-i şerîfin "Be" harfinin derin ma'nâlarını anlatmak için ikibinikiyüz ders yaptım.

Ebû Bekr künyesini bana babam vermiştir. Ebü'l-Mekârim künyesine gelince, onu şöyle anlattılar Anneannem olan Hadîce binti Hâfız, sâliha bir kadın idi. Hicaz'a gidip, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede otuz sene ikâmet etti. Mısır'da doğduğum gece, anneannem Mekke-i mükerremede bir rü'yâ görmüş. Rü'yâsında beni ona götürmüşler. O da beni kucağına alıp, Kâ'be-i muazzamanın etrâfında tavaf etmiş. Tavaf esnasında; "Yâ Rabbî! Senden bu torunumun âlim ve sâlih olmasını diliyorum" diye duâ etmiş. O esnada Kâ'be-i muazzamadan doğru gelen ve; "Ona Ebü'l-Mekârim künyesini verin" diyen bir ses işitmiş. Sonra da bana Ebü'l-Mekârim künyesini verdiler. Lakabım Zeynel âbidîn'dir. Ancak Şemsüddîn lakabım daha çok kullanılmaktadır.

Babam, Tâc-ül-ârifîn Muhammed Ebü'l-Hasen'dir. Babam soyumuzun, baba tarafından Hazreti Ebû Bekr'e, anne tarafından ise Resûl-i ekreme (s.a.v.) ulaştığını söylemiştir."

Büyük âlim olan Muhammed Bekrî'nin derslerinde ve sohbetlerinde bulunanlar, onun anlattığı şeylere hayran kalırlardı. Anlattıklarının, beşer aklı ile bilinebilecek şeyler olmadığından, bu bilgilerin, ona Allahü teâlânın bir ihsânı olduğunda şüphe etmezlerdi. Muhammed Bekrî, ilimde o kadar yükselmişti ki, ömrünü zâhirî ilimleri tahsil ile geçirmiş ve ilâhî ma'rifetlerden de nasîbini almıştı. Âlimler onun hakkında; "Vallahi, ondan işittiğimiz bu sözleri nereden aldı, nereden öğrendi. bilmiyoruz. Eğer peygamberlik kapısı Resûlullah (s.a.v.) ile kapanmamış olsa idi, sözlerini, onun peygamber olduğuna delîl getirirdik" derlerdi.

Muhammed Bekrî, tefsîr ilminde de derin bir âlim idi. Tefsîr dersleri verirken, derin ve ince ma'nâlardan bahsederdi. Âlimlerin, tefsîrini yaptığı âyet-i kerîmelerle alâkalı olarak bildirdiklerini de naklederdi. Bunlar arasında evlâ olan ma'nâyı da söylerdi. Sonra tasavvuf büyüklerinin her âyet-i kerîmeye dâir bildirdiklerini naklederdi. Bütün bunları; fesahat, belagat ve yüksek bir ifâde üslûbu ile açıklardı. Hadîs ve fıkıh derslerini de aynı şekilde anlatırdı. Hangi ilme dâir derse

başlarsa, dinleyen onu, o ilmin bütün temel bilgilerine ve inceliklerine vâkıf olarak görürdü. Câmi'ul-Ezher'de ve başka yerlerde ders verdi. İnsanlar, onun elini öpmek ve duâsını almak için yanına gelirlerdi. Onun bulunduğu yer çok kalabalık olurdu.

Babası Şeyhülislâm Ebü'l-Hasen Bekrî, vefâtına yakın onunla yalnız bir odada kaldı. Muhammed Bekrî bu arada, Allahü teâlânın babasına lütuf ve ihsânda bulunduğu feyz ve ma'rifetlerden çok istifâde etti. Ebü'l-Hasen Bekrî, sonra herbiri şeyhülislâm ve zamanının ileri gelen âlimlerinden olan ve ömürlerinin büyük bir kısmını ondan ilim öğrenmekle geçiren talebelerini yanına çağırarak, oğlu Muhammed Bekrî'den istifâde etmelerini, ondan ilim öğrenmelerini, onun emri altına girmelerini vasıyyet etti.

Umdet-üt-tahkîk kitabının sahibi, Muhammed Bekrî hakkında şöyle demektedir: "Muhammed Bekrî, onsekiz yaşında iken, Beyaz Câmi'de, Mısır'ın meşhûr âlimlerinin huzûrunda verdiği tasavvuf dersinde, babasının yerine geçmeğe lâyık olduğunu gösterdi. Tasavvufa dâir derin mes'eleleri hazırlıksız olarak anlattı."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Tabakât-ül-kübrâ isimli eserinde, onun hakkında şöyle yazmaktadır: "Muhammed Bekrî, dînî ilimlerde ulemâ-i râsihînden, kâmil oğlu kâmil bir zâttır. Onun şöhreti, onu anlatmaya ihtiyâç bırakmamaktadır. Allahü teâlânın, kalbine ilim, ma'rifet ve sırları akıttığı, asrında hiçbir kimseye nasîb olmayan mertebeye ulaşan bu mübârek zâtı nasıl anlatabiliriz? Âlimler, yeryüzünde Mısır'dan daha çok âlim bulunan bir yer olmadığı hakkında ittifâk etmişlerdir, işte böyle bir diyarda onun gibisi yoktur. Onun faziletini ancak hasedciler ve kalb gözü açık olmıyanlar inkâr edebilir. Onunla iki defa hacca gittim. Onun kadar ahlâkı güzel, insaniyeti ve insanlara muâmelesi iyi birisine rastlamadım. Sözleri çok tatlı idi. Zâhirî ve batınî ilimlerde fetvâ verirdi. O asırda bütün memleketlerde bulunan âlimler, onun üstünlüğü husûsunda ittifâk ettiler. Muhammed Bekrî, babası gibi vera', takvâ ve zühd sahibi olarak yetişti.

Dünyâya rağbet etmedi. Onun için dünyâ, ona boyun eğerek geldi. Onun o kadar yüksek ve güzel hâlleri vardır ki, anlatarak bitirmek zordur.

Onun Hazreti Ebû Bekr'in soyundan olduğunun delîllerinden birisi şöyledir: "Mekke-i mükerremede şöyle bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda Muhammed Bekrî'nin hasedcilerinden birisi, onun gıybetini yapmıştı. Ben o şahsın, hocam Muhammed Bekrî'yi gıybet etmesine mâni oldum. Fakat o şahıs, gıybet etmeye devam etti. Sonra Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ı (r.a.) rü'yâda gördüm. Bana şöyle buyurdu: "O şahsın oğlum Muhammed'i gıybet etmesine mâni olduğun için, onun tarafından Allahü teâlâ seni hayır ile mükâfatlandırsın." Bu rü'yâdan sonra, Muhammed Bekrî'nin Hazreti Ebû Bekr'in soyundan olduğunun doğruluğunu anladım.

Hocam Muhammed Bekrî, asrında, tasavvufun inceliklerini fasih ve beliğ bir şekilde anlatması bakımından, Abdülkâdir-i Geylânî'ye benzemektedir. O, Allahü teâlânın lütfuna ve ihsânına kavuşmuştu. Hocam Ali Vefâ; "İnsanlar arasında Hazreti Ebû Bekr'in soyundan, Ebü'l-Hasen Bekrî isminde birisi gelecektir. Bütün hâllerimizde, bize vâris olur. Bizim mertebemize ulaşır. Ondan sonra Muhammed Bekrî gelir" buyurarak onun üstünlüğünü belirtmiştir."

Ebü'l-Hasen Bekrî vefât edince, talebelerinin büyüklerinden olan bir zât, onun yerine Câmi'ul-Ezher'de ders vermek istemişti. O sırada Muhammed Bekrî'nin yaşı küçük olduğu için, daha babasının yerinde ders verebilecek durumda olmadığını sanıyordu. Çünkü o, yirmibir yaşında idi. Aynı zamanda, daha önce ilim meclislerinde ders de vermemişti. Bütün bunlara rağmen, ders vermesi için ona bir meclis kuruldu. Bu mecliste, Mısır'daki dört mezheb

âlimlerinin ekserisi hazır bulundu. Muhammed Bekrî ders vermeye başladı. Önce sâdece tefsîr ilmine dâir ders vereceği zannedildi. Fakat o, bütün ilimlerden, derin ma'rifetlerden ve hiç duymadıkları bilgilerden bahsedince, orada bulunanlar hayretlerini ifâde ettiler. Onun ilimdeki üstünlüğünü ve Mısır'da babasının yerine ders vermeğe herkesten daha layık olduğunu kabûl ettiler. Sözlerinde ve hâllerinde babasına benziyordu.

Talebesi Abdürrahîm Şa'râvî şöyle anlattı: "Bir defasında Mekke-i mükerremede hocam Muhammed Bekrî ile mücavir olarak bulunuyordum. Hiç yanından ayrılmadım. Birgün Harem-i şerîfte, Bâb-ı İbrâhim denilen yerde oturuyorduk. Bu sırada, evinden hizmetçisi gelip, ba'zı ev ihtiyâçlarını almak için ondan para istedi. O sırada parası olmadığı için hizmetçiye; "İnşâallah ben birazdan gönderirim" dedi. Bunun üzerine hizmetçi gitti. Fakat biraz sonra tekrar gelip, ısrarlı bir şekilde para istedi. Muhammed Bekrî, önceki gibi cevap verdi. Fakat hizmetçi ısrarla para istiyordu. Hizmetçinin bu ısrârı karşısında Muhammed Bekrî, Kâ'be-i muazzamayı tavaf etmek için kalktı. Ben de onunla birlikte gittim. Muhammed Bekrî, tavaf ederken şu sözleri söylüyordu: "Yâ Rabbî! Bitkiler kurudu. Onları lütfedeceğin yağmur ile sula. Bize yardım eyle. Çünkü biz, senin lütuf ve ihsânını umuyoruz." Bir müddet sonra Hindistanlı bir zât Muhammed Bekrî'nin yanına gelerek, elini öptü. Cebinden, içerisinde bir miktar dinar bulunan bir kese çıkarıp verdi ve; "Efendim! Bu kese size hediyedir. Bunu Hindistan Sultânı gönderdi" dedi. Bunun üzerine Muhammed Bekrî, bu ihsânından dolayı Allahü teâlâya şükür secdesi yaptı. Sonra o keseyi hizmetçisine verdi. Hizmetçi sevinçle ihtiyâçları karşılamak için çarşıya gitti."

Gazzî şöyle anlattı: "Birgün birisi hocam Muhammed Bekrî'den bahsederek; "Bilmiyorum, Muhammed Bekrî, bu kadar bol yiyecek ve giyeceği nasıl buluyor?" dedi. Bu sırada Muhammed Bekrî, bulunduğumuz yere gelerek; "Oğlum! Dünyâ bizim kalbimizde değil elimizdedir" dedi.

İbrâhim Ubeydî "Umdet-üt-tahkîk" isimli eserinde şöyle nakleder: "Muhammed Bekrî, bir sene hacca gitti. Bu sırada Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini de ziyâret etti. Mescid-i Nebevî'ye gelip, Ravda-i mutahhera ile minber arasına oturdu. O sırada Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şifahi olarak; "Allahü teâlâ seni ve soyunu mübârek kılsın" buyurdu.

Şöyle anlatılır: "Hüseyn Paşa, Buhârâ vâlisi Ömer bin Îsâ'ya bir işinden dolayı kızdı. Adamlarını gönderip onu yanına getirmelerini emretti. Ömer bin Îsâ'yı getirdikleri vakit öldürecekti. Vâli yolda, Hüseyn Paşa'nın adamlarından, kendisini önce Muhammed Bekrî'ye götürmelerini rica etti. Hüseyn Paşa'nın adamları bu isteği kabûl ettiler. Muhammed Bekrî'nin evine vardıkları zaman, onun husûsî odasında yalnız başına olduğunu söylediler. Muhammed Bekrî bu sırada kimse ile görüşmezdi. Bunun üzerine Vâli, Muhammed Bekrî'nin talebelerinden Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin yanına götürülmesini istedi. Hüseyn Paşa'nın adamları bu isteği de kabûl ettiler. Oraya varınca, Vâli, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'den, Hüseyn Paşa'nın yanında kendisine şefaatçi olmasını istedi. O da Vâli'ye; "Hüseyn Paşa ile hiç görüşmemiz yoktur. Fakat ben Muhammed Bekrî'ye gidip, senin için Paşa'nın huzûrunda şefaatçi olmasını isterim" dedi. Sonra hemen Muhammed Bekrî'nin huzûruna gitti. Durumu Muhammed Bekrî'ye arzetti. O sâdece; "Vâli'ye dayısını tavsiye ederim" buyurdu. Abdülvehhâb-ı Şa'rânî onun bu sözünün ma'nâsını anlıyamadı. Vâli Ömer bin Îsâ'nın annesi, oğlunun bu hâlde götürüldüğünü öğrenince, Hüseyn Paşa'nın hanımlarının yanına gitti. Oğlunun durumunu onlara anlattı. Vâli'nin annesinin bu husûs için geldiği haberi Hüseyn Paşa'ya ulaşınca, hazırlanıp makamına gitti. Vâli'nin annesi onunla görüştürüldü. Vâli'nin annesi oğlunun durumu hakkında Hüseyn Paşa ile konuşmaya başladı. Hüseyn Paşa, Vâli'nin annesine nereli olduğunu sordu. O da, memleketini ve ailesinin kimlerden olduğunu açıkladı. Hüseyn Paşa, kadına; "Senin hiç kardeşin var mı?" diye sordu. Kadıncağız;

"Evet, filan isimli bir kardeşim var" dedi. Bunun üzerine Hüseyn Paşa, o kadının kendi kardeşi olduğunu anladı ve; "Ben senin kardeşinim" dedi. Böylece Muhammed Bekrî'nin; "Ona dayısını tavsiye ederim" sözünün ma'nâsı anlaşıldı. Hüseyn Paşa yeğeni olan Îsâ bin Ömer'i derhâl huzûruna çağırdı. Durumu ona anlattı ve eski vazîfesine onu tekrar ta'yin etti. Vâli huzûrdan ayrıldı. Doğruca Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'nin yanına gitti. Durumu ona anlattı. O da, bu durumun Muhammed Bekrî'nin bereketiyle olduğunu; gidip ona teşekkür etmesini söyledi. Vâli derhâl Muhammed Bekrî'nin huzûruna giderek elini öptü ve hayır duâsını aldı."

Şöyle anlatılır: Muhammed Bekrî, birgün talebelerinden birisine; "Git, bize biraz yiyecek satın al, gel" dedi. Talebenin üzerinde hiç para yoktu. Para yanında olan talebe o sırada orada değildi. Bu talebe; "Efendim, paranın bulunduğu arkadaşımız şu anda burada yok" deyince, Muhammed Bekrî; "Bizim masrafımızı, rızkımızı, herşeyin sahibi ve mâliki olan Allahü teâlâ verir" deyip, elini orada bulunan bir ağacın dalına uzattı. Birkaç yaprak koparttı ve talebesine verdi. Talebe yaprakları eline alınca, onların birer dinar olduğunu gördü. Muhammed Bekrî tekrar ona; "Şimdi git, birşeyler al da gel" dedi. Orada bulunanlar da, ağaç yapraklarının Allahü teâlânın izni ile dinara döndüğünü gördüler.

Torunu anlatır: Bir gece seher vaktinde kalkmıştım. Bu sırada; "Ey Muhammed! Karafe'de bulunan deden Muhammed Bekrî'nin kabrini ziyâret et" diyen bir ses işittim. Ses gittikçe kuvvetleniyordu. Evin avlusuna çıktım. Fecr doğuyordu. Hava biraz aydınlanmıştı. Sabah namazını kıldım. Sonra bineğime bindim. O ses daha da kuvvetlenmişti. Doğruca Karafe kabristanına gittim. Hazreti Ebû Bekr'in soyundan gelen büyüklerin bulunduğu tarafa gittim. Dedem Muhammed Bekrî'nin kabrinin başına vardım. Kabrin yanına oturdum. Kabre yaklaşıp, gizli bir sesle, ona ba'zı ihtiyâçlarımı arzettim. Sonra oradan ayrıldım. İmâm-ı Şafiî'yi ziyâret ettim. Sonra bineğime binip geri döndüm. Bu sırada uzun boylu ve kırmızı cübbeli birisi peşimden; "Ey Muhammed!" diye bağırıyordu. Geriye dönünce bana; "Ey Muhammed! Deden Muhammed Bekrî sana selâm ediyor. Şikâyetlerini ve isteklerini işitti. Sen şikâyetlerini ve isteklerini söylerken, yanında Resûlullah da vardı. Deden Muhammed Bekrî, Resûlullaha (s.a.v.); "Yâ Resûlallah! Bu oğlum Zeynel'âbidîn'dir. O benim yanımda çok kıymetlidir. Onun ihtiyâçlarını te'min ederseniz çok memnun olurum" dedi. Resûlullah da (s.a.v.), deden Muhammed Bekrî'nin bu ricasını kabûl buyurdu" dedi. Sonra, senin deden Muhammed Bekrî'den isteklerin şunlar şunlardı diye, tek tek saydı. Bundan o kimsenin, keşfinin ve kerâmetinin doğru olduğunu anladım. Çünkü ben, dedemin mezarında isteklerimi gizli olarak yapmıştım. O zâta; "Atıma bininiz. Ben yürüyerek giderim" dedim. O zât kabûl etmedi. Atıma bindim, fakat atım yürümedi. Arkama dönüp baktığımda, o zâtı göremedim. Sonra talebelerimi, o zatı aramaları için gönderdim. Fakat o zâtı bulamadılar.

Büyük âlim Abdülkâdir Mahallî; "Bir yerde bir ihtiyâcınız olduğu zaman, Muhammed Bekrî'nin kabrine gidin. Ey hocam Muhammed Bekrî! Falanca ihtiyâcımın yerine gelmesi için, seni Allahü teâlânın katında vesile ediyorum, deyin. Allahü teâlânın izni ile o ihtiyâcınız hâsıl olur. Bu tecrübe edilmiştir." buyurdu.

Muhammed Bekrî buyurdu ki: "Tasavvuf yolunda olan kimseye en önce lâzım olan, tövbe ile günah kirlerinden temizlenmesidir. Tövbe; günahtan vazgeçmek, o günâhı yaptığına pişman olmak, o işi terketmeye azmetmek, haksız olarak almış olduğu malı sahibine geri vermek, kaçırmış olduğu namazlarını kaza etmek, hocasının hizmetinde bulunmak, onun emrine uymakla olur. Kendisini günahlardan temizlemesi için, hocasını nefsine âmir ve hâkim kılmalıdır. Günahlardan kurtulmak için, Allahü teâlâya duâ etmelidir."

Muhammed Bekrî'nin bir şiirinin tercümesi şöyledir: "Darıldığın bir şeyden dolayı canın sıkıldığı zaman feryâd etme. İşini Allahü teâlâya teslim et. Bu niçin böyle oldu diye Hakka i'tirâz etme. Çünkü Hakka i'tirâz eden pişman olur. Allahü teâlânın kaza ve kaderine râzı olan kimse, pek yüksek ve şerefli derecelere kavuşur. Matlûbu ve maksûdu peşinen verilir. Sıkıntıları ondan gider. Evliyânın sözlerini yerine getirip, onlara sâdık kaldıklarından ve kendilerini Allahü teâlâya teslim etmeleri, işlerini Allahü teâlâya havale etmelerinden dolayı başkalarından Üstün olur. Bir sıkıntın olduğu zaman ümidini kesme. Duâlara icabet eden Allahü teâlânın fazlından ve lütfundan ümitli ol. Nice sıkıntı ve darlığın peşinden Allahü teâlânın yardımı yetişmiştir.

Ey kalbim! Eğer benim kalbim isen, benlikten uzaklaş. Ey kalbim! Eğer kalbim isen, Allahü teâlânın kaza ve kaderinden râzı ol. Gizlide ve açıkta Allahü teâlâyı murâkabe et. Ey kalbim! Eğer benim kalbim isen, Allahü teâlâdan başkasına meyletme. Rabbimin hükmüne sabret. Sonunda hayır bulursun. Allahü teâlâya karşı sâdık ve samimî ol. Kuşlar gibi, bilmediğin yerden rızka kavuşursun."

Muhammed Bekrî, çeşitli ilimlere dâir eserler yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhi Muhtasar-ı Ebî Şücâ': Şafiî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 2- Dîvân-ı şiir: Yazma bir eserdir. Bir nüshası Paris'te Millî Kütüphâne'dedir. Harflere göre tertîb edilmiştir. Onsekiz forma civarındadır. Kütüphânenin Sâdât-ı Bekriyye kısmındadır. 3- Tercümân-ül-esrâr ve dîvân-ül-ebrâr, 4- El-Feth-ül-mübîn bi cevâbı bâd-is-sâilîn, 5- Risâletün fil-ism-il-a'zam, 6- Risâletün fis-salâti alen-Nebiyyi (s.a.v.), 7- Risâletün fî âdâb-iş-şeyh vel-mürîd. 8- Risâletün fî ziyâret-in Nebiyyi (s.a.v.).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 281

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 431

3) El-A'lâm cild-7, sh. 70

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 187

5) En-nûr-us safir sh. 369

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 270, 336, 672 cild-2, sh. 1028, 1797

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 250, 280 cild-2, sh. 87

MUHAMMED BİN ABDÜLKÂDİR (Ma'lül Emîr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülkâdir olup, daha çok Ma'lül Emîr diye tanındı ve şöhret buldu. Osmanlı şeyhülislâmlarından Ma'lül-zâde Muhammed Efendi'nin babasıdır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 963 (m. 1556) senesinde vefât etti. Vefâtına; "Gitti Pîr-i nûrânî" mısra'ı târih düşürüldü. Osmanlılar devri âlimlerindendir.

Muhammed bin Abdülkâdir, zamanındaki yüksek âlimlerden ilim tahsîl etti. İlk tahsiline Fenârî Muhyiddîn Çelebi'den okuyarak başladı. Temel ilimleri ondan okuyup öğrendikten sonra; Kemâl Paşa-zâde'den, Nûreddîn Efendi'den, Kara Dâvûd Efendi'den okudu. Daha sonra Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın hocası olan büyük âlim Hayreddîn Efendi'den okudu ve ondan icâzet aldı.

Bundan sonra, Bursa'da Kâsımpaşa, İstanbul'da Efdal-zâde ve Mahmûd Paşa ve yine Bursa'da Sultan medreselerine müderris oldu. Bu medreselerde müderrislik yaptığı zamanlarda, şöhreti her tarafa yayıldı. Herkes tarafından sevilir, sayılır oldu. Çok yüksek talebeler yetiştirdi.

Âlimler arasında da sevilir, sayılırdı. Çok kimseler onun ilminden istifâde ederek ilimde yüksek derecelere kavuştular. Onun talebeleri, diğer zâtların talebeleri arasında, ilim ve fazilet bakımından çok yüksek idi. Medresede müderris iken Mısır'a kadı ta'yin edildi. Kısa zaman sonra İstanbula getirilip, Sahn-ı semân medreselerinden birine tekrar müderris olarak ta'yin edildi. Burada bir miktar vazîfe yaptıktan sonra, tekrar Mısır kadılığına ta'yin edildi. Mısır'a varmadan geri çağrılıp, Mîrim Kösesi'nin yerine Anadolu kadıaskeri olarak vazîfelendirildi. Bu vazîfeyi de gayet güzel olarak adâletle ifâ etti. Bu vazîfede bulunurken rahatsızlandı ve hastalığı vazîfeyi yapamıyacak kadar ağırlaştı. Emekliliğini istiyerek, kendi arzusuyla vazîfeden ayrıldı. Ayaklarında ve bacaklarında çok şiddetli ağrı vardı. Rahatsızlığı gün geçtikçe arttı ve vücûdu iyice zayıfladı. Güç ve kuvveti kalmadı. Bu hastalığından, 963 (m. 1556) senesinde vefât etti. Kendi Dâr-ı Kurrâ'sının (talebe okuttuğu dergâhın) bahçesinde defn olundu.

Muhammed bin Abdülkâdir, ömrünü ilim öğrenmek ve ilim öğretmek ile geçirdi. Adâletten hiç ayrılmadı. Anlayış kabiliyeti çok yüksek idi. Mes'eleleri çabuk kavrar ve çabuk hallederdi. İdâreciliği çok kuvvetli ili. Çok güzel konuşurdu. Sohbetinde bulunanlar saatlerce dinleseler sıkılmızlar, dinlemekten usanmazlardı. Çok azîmli idi. Başladığı bir işi bitirmek için çalışır, çalışmaktan yılmazdı. Din ilimlerinde ve fen ilimlerinde söz sahibi idi. Açıkta ve gizlide edebi gözetir, temkinli hareket ederdi. Mütevâzî idi, fakat vakûrdu. Güzel huylarından birisi de, çok cömert olması idi. Ziyâfetler tertîb ederek, müslümanlara yemek yedirir, devamlı olarak ihtiyâç sahiplerinin yardımına koşardı. İyilik, izzet ve ikrâmları pekçok idi. Mal ve serveti fazla idi. Fakat kazancının çoğunu, Allah rızâsı için fakir fukaraya dağıtırdı. Baştan ayağa kadar edeb sahibi olduğundan, başkalarına edeb ve terbiye öğretmekte de çok başarılı olurdu. Anadolu'da (veya Mısır'da) Kumlu beldesinde bir mekteb ve İstanbul'da Edirnekapı semtinde, Zincirlikuyu yolunda bir medrese yaptırıp vakfeyledi.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 339

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 114

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 484

MUHAMMED BİN ABDÜLKERÎM TİLMSÂNÎ

Tilmsân'da yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülkerîm bin Muhammed (Ömer) el-Megîlî et-Tilmsânî et-Tevâtî olup, o zamanda bulunan âlimlerin en yükseklerindendir. Megîle ismindeki meşhûr ve büyük bir kabileye mensûbdur. Buna nisbetle Megîlî denmiş ve daha çok Megîlî diye meşhûr olmuş, tanınmıştır. Tefsîr, fıkıh, hadîs, kelâm ve mantık ilimlerinde derin âlim idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 909 (m. 1503) senesinde Tilmsân yakınlarında bulunan Tevât beldesinde vefât etti. Vefâtının 910 (m. 1504) ve 921 (m. 1515) seneleri olduğu da rivâyet edilmiş ise de, yukarıdaki rivâyet daha kuvvetlidir.

İmâm Abdürrahmân es-Se'âlebî ve Yahyâ bin Yüdeyr gibi zamanının meşhûr büyük âlimlerinden ilim öğrenerek yetişen Megîlî, akıl, zekâ, hafıza ve gayretinin pek fazla olması sebebiyle, kısa zamanda ilerliyerek kemâle geldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm ve mantık ilimlerinde çok yüksek âlim oldu. Kendisinden ise; Fakîh Eyd Ahmed, Âkıb el-Ensamnî, Muhammed bin Abdülcebbâr gibi zâtlar ilim öğrendiler.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine muhabbet ve bağlılığı pek fazla olan Megîlî, bu yola düşmanlık edenlere de çok buğz ederdi. Onlara gerekli cevapları vererek

sustururdu. İslâmiyete düşmanlık edenler ile yaptığı mücâdelesi pekçok olup, bu husûsiyeti ile tanınmıştır. Gayet cesur, kahraman ve pehlivan bir zât idi. Fasîh ve belîğ olarak çok güzel konuşurdu. İfâde ve ikna kabiliyeti pek fazla idi. Münâzara ilminde de ihtisası çok olup, İslâmiyete dil uzatanlara, hemen ve en güzel şekilde cevap vererek düşmanları sustururdu.

İlmi pekçok olup, devamlı emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapardı.

Dînimizin hükümlerini, kaidelerini bildirmek, anlatmak niyetiyle, Sudan'a ve başka beldelere gitti. Sudan'a vardığında, oranın sultânı ile buluştu. Sultânın işlerine, vazîfelerine dâir bir risale yazıp, sultâna verdi. Bu risalede, sultânın dînimizin emirlerine tam uygun hareket etmesi, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapması ve ahâlisine dînî hükümleri öğretmesi îcâb ettiğini yazdı. Yoluna devam ederek Kâgû'ya geldi. Oranın sultânı olan Hacı Muhammed Eskiyâ'ya da bir risale te'lîf edip verdi. Bu uzun seyahatten sonra, Tevât beldesine döndü. 909 (m. 1503) senesinde orada vefât etti.

Âlim zâtlar ile görüşüp sohbet eder, kendini başkalarından üstün ve kıymetli bilmezdi. Büyük İslâm âlimlerinden, hadîs ilminde müctehid olan Celâleddîn-i Süyûtî ile mektûplaşırdı.

Muhammed Megîlî hazretlerinin çok kerâmetleri görülmüştür. En büyük kerâmeti, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yoluna tam bağlı olması ve başkalarının da bu saadete kavuşmaları için çok gayret etmesidir.

Muhammed Megîlî, çok heybetli ve çok cesur olduğundan, ilmi ile düşmanlara çok iyi cevaplar verip susturduğundan, kimse i'tirâz etmeye cesâret edemezdi. Büyüklüğüne inanmayan ve ona düşman olan bir kimse, hayâtında ona birşey yapamamış olmanın hıncı ile, vefâtından sonra Megîlî'nin kabrine gidip bevletmek istedi. Bu bozuk niyet ile oraya vardığı anda, iki gözü birden kör oldu. Megîlî'nin böyle daha nice kerâmetleri görülmüştür.

Birçok eser yazmış olan Muhammed Megîlî'nin, eselerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Bedr-ül-münîr fî ulûm it-tefsîr, 2- Misbâh-ül-ervâh fî usûl-il-felâh, 3- Mugn-in-nebîl şerhu muhtasar-ı Halîl, 4- Şerhu büyû'ıl-âcâl, 5- Menhiyyât, 6- Telhîs-ül-miftâh, 7-Miftâh-un-nazar, 8- Şerh-ül-cümel-fi'l-mantık, 9- Tenbîh-ül-gâfilîn an mekr-ü-mülebbisîn, 10- Şerhu hutbet-ül-muhtasar, 11-Mukaddimetün fil-Arabiyye, 12-Feth-ül-mübîn, 13- Ahkâmu ehl-iz-zimme. Ayrıca, "Kasîde-i Bürde" vezninde, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi medh için yazdığı birçok kasidesi vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 191

2) El-A'lâm cild-6, sh. 216

3) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 170

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 224

5) El-Büstân sh. 253

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 330

MUHAMMED BİN ANÂN

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve hayâtı hakkında bilgi yoktur. 922 (m. 1516) senesi Rebî'ul-evvel ayında, namaz kılarken vefât etti. Vefât ettiği zaman yüz küsûr yaşında idi. Cenâze namazı Bâb-ı Bahr'deki Maksim Câmii'nde kılındı. Cenâze namazında Sultan Tomanbay da bulundu. Cenâze namazını kılmak için çok kalabalık bir halk toplandı.

Muhammed bin Anân küçük yaşta ibâdet etmeye başladı ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tasavvuf yolunu Ebü'l-Abbâs Gamrî'den öğrendi. Geceleri çok ibâdet ederdi. Boş yere hiç konuşmazdı. İkindi vaktinde, gece ibâdeti için hazırlığa başlardı. Kuşluk vaktine kadar hiç konuşmazdı. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmetlerinden ba'zılarını, talebesi Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Tabakât-ül-kübrâ adlı eserinde anlattı.

Birgün Muhammed bin Anân'a çok sayıda misâfir geldi. Muhammed bin Anân, misâfirleri geldiği sırada ekmek hamuru yoğuruyordu. Hamuru yoğurup pişirdikten sonra, annesine; "Şu örtüyü alıp yemek kabının ve ekmeklerin üzerine örtünüz" dedi. Annesi onun dediği gibi yaptı. Sonra örtüyü açmadan, örtünün altından durmadan ekmek çıkardı. Hemen hemen evinin yarısı ekmekle doldu. Yemeği de öyle yaptı. Sonra Muhammed bin Anân annesine; "Artık örtüyü açabilirsin" dedi. Annesi örtüyü açtığı zamaa, kabda ne yemek, ne de ekmek vardı. Annesi bu duruma hayret etti. Bunun üzerine Muhammed bin Anân; "Bu yapılan çok görülmesin. Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, eğer isteseydim, bu şehrin her yanına, az olan hamurdan, Allahü teâlânın izni ile ekmek doldururdum" buyurdu.

İskenderiyye Câmii'nin yakınlarında kötürüm biri vardı. Acâib bir hâl sahibi idi. Birinden kuşkulandığı zaman, hemen bir bite; "Şimdi git. Şu şahsın elbisesinden içeri gir. Yavruluyarak onun üzerini doldur" derdi. O bitin gidip sardığı şahıs, çok perişan bir hâle düşerdi. Bu durumu Muhammed bin Anân'a anlattılar. O da; "Onu bana getirin" buyurdu. Getirdikleri zaman ona; "Senin, bu yolda bildiğin birşey yok. Ancak bir bit bellemişsin o kadar" dedi ve adamı kolundan tuttuğu gibi havaya fırlattı. O adam, halkın gözünden kayboluncaya kadar göğe yükseldi. Bu olaydan sonra, o şahısdan bir daha haber alınamadı. Muhammed bin Anân hazretlerinin, onu nereye fırlattığı bilinemedi.

Dâmâdı Şeyh Şemsüddîn Tuneyhî şöyle anlattı: "Beldemizde bir şahıs vardı. Çok yemek yeme hastalığına mübtelâ olmuştu. Bu şahıs, birgün Muhammed bin Anân'ın dergâhında misâfir oldu. Orada yemek yedi. Dimyat'a gitmek için binek istedi. Hizmetçisi, Muhammed bin Anân'a; "Bu şahıs, burada kaldığı bir gecede, büyük bir balık ve bir sepet dolusu hurma yedi. Yine de doymadı" dedi. Bunun üzerine Muhammed bin Anân onu yanına çağırttı. Eline aldığı bir dilim ekmeği ikiye böldü ve bir parçasını o şahsa vererek; "Besmele çek ve bu yarım dilim ekmeği ye" buyurdu. O şahıs o ekmeği yiyince doydu. O andan i'tibâren, bir daha fazla yemek yemedi. Muhammed bin Anân'ın ona verdiği ekmek ile her zaman doyardı."

Gamri Câmii İmâmı Emînüddîn şöyle anlattı: "Berhemtuş kabristanında bulunan bir ölü, geceleri kabrinde bağırıp duruyordu. Onun hâlinden bezen halk, durumu Muhammed bin Anân hazretlerine anlattılar. Bunun üzerine o da, o gece kabrin başına gitti. Baş ucunda Mülk sûresini okudu. Sonra o şahsı bağışlaması için Allahü teâlâya duâ etti. O geceden i'tibâren o şahsın bağırması kesildi."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Bir gece ayaklarımı uzatıp yatmak istedim. Ayaklarımı uzatmak istediğim her yönde, Allahü teâlânın bir velî kulunun kabri bulunuyordu. Bu yüzden oturarak uyumaya başladım. Uyurken Muhammed bin Anân yanıma gelerek, ayaklarımı eliyle tutup kendi türbesine doğru uzattı ve; "Benim türbeme doğru ayaklarını uzatabilirsin" buyurdu. Uyandığım zaman, ayaklarımın onun türbesine doğru uzatılmış olduğunu gördüm."

Birgün Şeyh Ahmed Necdî, elinde bir Kur'ân-ı kerîm olduğu hâlde Muhammed bin Anân'ın huzûruna geldi. Kur'ân-ı kerîmi göstererek; "Bu kelâmın sahibi hakkı için bana zikir telkini yap" dedi. Muhammed bin Anân o anda bayıldı. Ayıldığı zaman ona zikir telkini yaptı ve; "Oğlum,

bizim yolumuz böyle şeyler değildir. Bizim yolumuzun aslı, Allahü teâlânın Kitâbı'na ve O'nun Resûlünün (s.a.v.) sünnetine tam ma'nâsıyla tâbi olmaktır" buyurdu.

Şerîf isminde bir zâttan, Sultan Gavri birşeyler istedi. İstediklerini vermezse, onu hapse attıracağını bildirdi. Bunun üzerine Şerîf, Muhammed bin Anân hazretlerinin huzûruna geldi ve durumu anlattı. Buralardan kaçmak istediğini bildirdi. Muhammed bin Anân odasına girdi. Orada bulunanlar, onun çıkmasını beklemeye başladı. Muhammed bin Anân'ın odasından çıkması uzayınca, Şerîf orada bulunanlara; "Şeyhin odadan çıkmasını çabuklaştırsanız iyi olur. Zor durumda kaldığımı siz de biliyorsunuz" dedi. Onun bu isteği üzerine, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî odanın kapısını açtı. Fakat odada kimse yoktu. Orada bulunan herkes, Muhammed bin Anân'ın odaya girdiğini görmüşlerdi. Bir saat kadar daha beklediler. Sonra gözleri kançanağı gibi kıpkırmızı bir hâlde, Muhammed bin Anân odadan dışarı çıktı. Hemen Şerîfe; "Ey Şerîf! Hemen bineğine bin ve yola çık. Sana kimse yetişemez" buyurdu. Bu emir üzerine Şerîf, derhâl yola çıktı. Sultan Gavri, onun şehirden ayrıldığını iki gün sonra öğrenebildi. Derhâl peşinden adamlar gönderdi. Fakat Şerîfe ne yetişebildiler, ne de izini bulabildiler.

Muhammed bin Anân buyurdu ki: "Vücûdun rahat edip gece ibâdet yapmaya kalkabilmesi için istirahat şarttır. Çünkü bedenin derin uykuya dalmasına sebep şiddetli yorgunluktur."

"Allahü teâlânın sevgili bir kulu vacibi bırakmadığı gibi, sünnetleri de bırakmamağa dikkat etmedikçe; büyük günahlardan nedamet duyduğu kadar, küçük günahlardan da nedamet duymadıkça, edeb makamına yükselemez."

"Bir evliyânın, bu âlemde kalbinden başka sermâyesi yoktur. O kalbe, dünyalık işlere dâir birşeyler doldurmak ona yakışmaz. Kalb, sâdece Allahü teâlânın sevgisi ile dolu olmalıdır."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 174

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 117

MUHAMMED BİN GÂZÎ

Kırâat, hadîs, fıkıh ve nahiv âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. 841 (m. 1437) senesinde Miknâse'de doğdu. 919 (m. 1513) senesinde Fas'ta vefât etti.

Talebesi Abdülvâhid Elvenşerisî şöyle anlatır: "Hocam Ebû Abdullah, kırâat ve tecvîd âlimi idi. Kırâat şekillerini ve illetlerini, tefsîr, fıkıh, hadîs ve Arabî ilimleri gayet iyi bilirdi. Hadîs ricalinin ahvâline vâkıf idi. Siyer, târih ve edebî ilimlerde de mütehassıs idi. Miknâse ve Fas'ta; büyük âlim Nîcî, Fakîh Fevrî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi.

Kırâat, hadîs, fıkıh, Arabî ilimler, ferâiz, hesap, arûz ve daha başka ilimlere dâir eserler yazdı, önce Miknâse, sonra Karaviyyin câmilerinde imamlık ve hatîblik yaptı. Asrında, o beldede hitâbeti ondan daha kuvvetli birisi yoktu. Her Ramazan ayında, Sahîh-i Buhârî'yi talebelerine okuturdu. Fas ve çevresindeki talebelerin çoğu ondan me'zûn oldu. Pekçok kimse ilim almak için ona geldi. İlim talibleri ondan ders almak için birbirleriyle yarışıyorlardı. Konuşması ve anlatması tatlı idi. Derslerini açık ve anlaşılır şekilde verirdi. Ders vermekte mahir idi. Ahlâkı ve sûreti güzeldi. Büyük-küçük, herkesin yanında i'tibârı ve kıymeti vardı. Onun tefsîr, hadîs, fıkıh. Arabca ve daha başka derslerinde bulundum. Dersleri gayet kalabalık oluyordu. Derslerinden çok istifâde ettim. Hastalanınca Fas'a döndü. Orada da ders okutma ve nasihatlerine devam etti.

Vefât edince, cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat katıldı. Sultan ve devlet adamları da cenâze namazında hazır bulundu.

Muhammed bin Gâzî'den; İbn-i Abbâs Sâgir, Ahmed Dekkûn, Müftî Ali bin Hârûn ve daha birçok kimse ilim öğrenip hadîs-i şerîf rivâyet etti.

Muhammed bin Gâzî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şifâ-ül-gûlîl fî hâlli mukaffeti muhtasarı Halîl, 2- Tekmîl-üt-takyîd ve tahlîl-üt-takvâ alel-Müdevvene, 3- Hâşiyetün alel-Elfiye, 4- Bugyet-üt-tullâb, 5-Târih-ur-ravdahetü fî ahbâri meknaset-üz-zeytûn, 6- İnşâd-üş-şerid fî davâl-il-kasîd fil-kırâati.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 16

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 226

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 334

4) Brockelmann Sup-2, sh. 240

MUHAMMED BİN HASEN

Hindistan evliyâsının meşhûrlarından. Hem Kadirî ve hem de Çeştiyye yolunda kemâl sahibi olan evliyâdandır. İsmi, Muhammed bin Hasen olup, Hindistan'da Çünpûr şehrinde dünyâya geldi. Doğum târihi kaynaklarda kat'î olarak bulunamamıştır. 944 (m. 1537) senesi Receb ayının yirmiyedinci günü vefât etti. Kabri, Dehlî'de babasının kabri yanındadır.

Babası ve dedeleri de bu yolun büyüklerinden olan Muhammed Hasen, çok iyi bir tahsil görerek yetişti. Zâhirî ve bâtınî kemâlât ve olgunluklara kavuşup, zamanının âriflerinden, sahîh hâller, üstün kerâmetler sahihi bir velî oldu.

Allahü teâlânın velî kullarına mahsûs olan heybet, güzellik ve tatlılık onun yüzünde öyle aşikâr olurdu ki, görenler, güzelliği ve tatlılığı karşısında hayrette kalırlar. "Allahü ekber! Bu nasıl yüzdür ki, bize bu kadar te'sîr ediyor" demekten kendilerini alamazlardı. Hindular bile aynı şekilde söylerlerdi.

Allahü teâlânın ve O'nun dostlarının, ya'nî başta Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz olmak üzere, büyüklerin aşk ve muhabbeti kendisini o derece sarmış idi ki, başka hiçbir şey düşünmez, hep bu aşkla yanardı. Geceleri, herkes uyurken kalkıp, ibâdet ve tâatle meşgûl olurdu. Bu zamanda aşk ve muhabbet ateşiyle göz yaşları dökerek doya doya ağlamak, diğer evliyâ zâtlar gibi Muhammed bin Hasen hazretlerinin de husûsiyetlerinden olduğu için, ikindi namazından sonra akşamın ve dolayısı ile gecenin gelmesini, sevgilisini bekliyen bir âşık gibi iştiyâkla beklerdi. Akşamdan sonra halvete, ya'nî husûsî odasına çekilir, yalnız cenâb-ı Hakkın zikri ile meşgûl olurdu. Ba'zan da oturur, büyüklerin, yüksek hâl sahiblerinin durumlarını yazardı. Ba'zı mektûplarını toplayıp bir araya getirmişlerdir. Ayrıca ba'zı risaleleri de vardır. Şairliği de kuvvetli olup, ba'zan şiir de söylerdi.

Talebeleri pekçok idi. "Ahbâr-ül-ahyâr" kitabının sahibi olan Ebü'l-Mecd Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, kitabında, ortanca amcası Şeyh Menû Cehr'in Muhammed bin Hasen hazretlerinin talebelerinden olduğunu, Menû Cehr'in, bereketler ve ni'metler sahibi, hocasının muhabbeti kendisini kaplamış olup, devamlı zikirle meşgûl olan bir zât olduğunu haber vermektedir.

Muhammed bin Hasen'in doğum yeri Cünpûr şehri olmasına rağmen, kendisi Agra beldesinde ikâmet ederdi. Bir sene hacca gitmişti. Hacdan sonra oradan ayrılamayıp, Resûlullah

(s.a.v.) efendimizin kabr-i şerîflerine yakın bir yerde senelerce mücavir olarak ikâmet etti. Hacı Abdülvehhâb ikinci defa hacca gittiğinde, onu memleketi olan Hindistan'a getirdi.

Şu beyt, Muhammed bin Hasen hazretlerinindir:

"Sudaki, aynadaki, sûretindir, sen değil.
Sen başkasın o başka, yanılma ve iyi bil."

Muhammed bin Hasen'in (r.a.) Mektûbât'ında buyuruluyor ki: Bir âlem vardır ki, ancak hislerle anlaşılır, Mülk sûresi 23. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sizi yaratan, size işitecek kulak, görecek göz ve duyacak gönüller verdi"** buyuruldu. Bir âlem vardır, ancak akılla anlaşılır. "Akıl bir nûrdur, Allahü teâlâ onu mü'minin kalbine atar. Bununla hakla bâtıl, doğru ile yanlış arasını ayırır" buyuruldu. Bir âlem daha vardır. Ancak ilimle anlaşılabilir. Enbiyâ sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz"** buyuruldu. Bir başka âlem daha vardır, ancak aşk ile bilinebilir. En'âm sûresi 61. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kulların üstünde gâlib O'dur ve üzerinize, amellerinizi yazan hafaza melekleri gönderir"** buyuruldu.

Ey azîz, his, akıl ve ilimle anlamanın dışında bir hâl daha vardır ki, ona aşk derler. O hâlde, akıl, his ve ilimle bilinmeyen şeyler aşk ile bilinir. **"Ebrârın beni görme şevki uzadı. Ben ise, onlara onlardan daha müştâkım"** hadîs-i kudsîsini tadan bunu bilir.

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 241

MUHAMMED BİN MUHAMMED ACEMÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden; ismi, Muhammed bin Muhammed el-İycî el Acemî es-Sâlihî olup, künyesi Ebü'n-Nu'mân, lakabı Şemsüddîn'dir. Acem beldelerinden İyc'de doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. 985 (m. 1577) senesi Cemâzil-evvel ayının onunda, Cum'a günü Cum'a namazından sonra, Şam'da Sâlihiyye'de vefât etti. Sifh-ı Kasyûn denilen yerde defn olundu.

Ebü'n-Nu'mân el-İycî, zamanındaki büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak yetişti. Uzun zaman Muhammed bin Irak ile beraber bulundu. Kerâmet sahibi büyük velîlerdendir.

Menkıbe ve kerâmetleri çoktur. Safd beldesinin ileri gelenlerinden tüccâr bir zât şöyle anlatır: "Ticâret için Şam'a gidip gelirdim. Bir defasında gittiğimde, elli dinar kazandım. Kazandığım paraları cebime koyup, akşama doğru evime gitmek üzere yola çıktım. Biraz gidip ıssız bir yere gelince, karşıma bir adam çıktı. Daha önceden tanışıyormuşuz gibi bana selâm verdi. Babamı ve kabilemi de biliyordu. Beni tanıdığını, babamla çok yakın dost olduklarını ve bu gece beni misâfir etmek istediğini söylüyor, kat'iyyen bırakmak istemiyordu. Ben çok hayret ettim, ister istemez kabûl ettim. O kimsenin evine gitmek üzere beraberce yolumuzu değiştirdik. Başka bir yolda ilerlemeye başladık. Issız yerlerden geçiyorduk. Ferâdis denilen kabristana vardığımızda o kimseden şüphelenmeye başladım. Sağa-sola baktım, hiçkimse görünmüyordu ve güneş de çoktan batmıştı. Şüphelendiğimi ve endişelendiğimi anlamış olacak ki, kendisinden çekinmememi ısrarla söyleyip tekrar etti. Evinin nerede olduğunu sordum. Yakında olduğunu söyledi. Kabristanı ve kabristandan sonra gelen değirmenleri de geçtik. Şimdi bahçelerin içindeydik. Kaçmak mümkün değildi. Çünkü kaçsam nasıl gidecektim? Yolları tanımam lâzımdı. Etrâfı bilmiyordum. Nihâyet kuytu bir yere vardık. Orada ba'zı kimseler vardı. Bana alâka ve yakınlık gösteriyorlar ise de, bunların hırsızlar olduğunu anladım. Bana yer gösterdiler. Beni

getiren, orada bulunanlar ile benim anlamadığım bir lisanla konuştular. Artık, paramı almak için beni öldürmeye kararlı olduklarını anladım. Beni serbest bırakmaları için kendilerine yalvarmaya başladım. Bana; "Korkma! Bu gece yiyip-içmek, rahat etmek üzere aramızda bulunuyorsun" dediler. Biraz sonra beni başka bir yere götürdüler. Çok kötü bir duruma düşmüştüm. Korku ve endişe ile gidiyorken, hayret edilecek birşey oldu. Bir grup kimse ile karşılaştık. Karşılaştığımız kimseler arasında bir yaşlı kimse ata binmiş idi. O yaşlı kimse, gayet vakûr ve heybetli idi. O ihtiyâr, yanlarında bulunduğum kimseleri tanıyordu ve onlara isimleri ile hitâb ederek; "Ey cürüm (suç) işleyiciler! Bu yanınızdaki kimdir?" dedi. Onlar da; "Bizimle beraber bulunan bir misâfirimizdir" dediler. Bunun üzerine o heybetli zât; "Biz onu misâfir etmeye sizden daha lâyıkız. Onun bizimle bulunması daha münâsiptir" dedi ve onları azarladı. Onlar hiçbirşey diyemeden ayrılıp gittiler. Beni onlardan kurtardığı için, o zâta çok teşekkür ettim. Şimdi rahatlamıştım. Sonra biz, o heybetli zât ve yanında bulunanlar ile birlikte yürüdük. O zât beni teselli ediyor ve; "Nasıl oldu da onların eline düştün! Onlar, eşkiya ve hırsız insanlardır. Onların düşünceleri seni misâfir etmek değil, olsa olsa senin paranı almak ve seni öldürmektir" dedi. Ben de başımdan geçenleri anlattım. Beraberce bir müddet yürüdükten sonra, bir pınara vardık. Orada başka zâtlar da vardı. Kalkıp bizi karşıladılar. O büyük zât ile müsâfeha edip elini öptüler. O zât, onların aralarına oturdu. Sabaha kadar Allahü teâlâyı zikretmekle, O'nun emir ve yasaklarından anlatmakla meşgûl oldular. Orada bulunanların hepsi, o büyük zâtı pürdikkat dinliyorlardı. Sabah olunca kalkıp abdestlerini tazelediler. O zât imâm olup sabah namazını kıldırdı.

Namazdan sonra birbirleriyle vedâlaşıp ayrıldılar. Biz yine o zât ile birlikte epey yol gittikten sonra, o zât bana veda edip ayrılırken; "Ey oğul! Bundan sonra öyle kimseleri dost sanıp, peşlerine düşme. Çok dikkatli davran. Allahü teâlâya emânet ol" dedi. Onlardan bir kimse bana arkadaşlık etti. Ona bu zâtı, nerelere gittiğimizi, şimdi nerede olduğumuzu suâl ettim. O da şöyle cevap verdi: "O zât Şeyh Muhammed el-İycî'dir. Gittiğimiz yer Lübnan dağının yakınında bir yerdir. Şimdi bulunduğumuz yer de, Şam yakınlarında bulunan Sâlihiyye'dir. Seni kaçıranlar hırsızlardır. Üstadımız olan Muhammed el-İycî onları bir bir tanır. Onlar da hocamızdan çok korkarlar. Allahü teâlâ onun bereketi ve vesilesi ile seni hırsızların, eşkiyanın elinden kurtardı." Böylece ben de, Şemseddîn Ebü'n-Nu'mân Muhammed İycî hazretlerini tanımış ve bir kerâmetine de şâhid olmuş oldum."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 185

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 408

MUHAMMED BİN MUHAMMED BİN ABDÜRRAHMÂN

Tefsîr âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin Ahmed el-Bekrî'dir. Lakabı Alâüddîn olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 899 (m. 1493) senesinde Kâhire'de doğdu. 952 (m. 1545) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Ebü'l-Hasen Muhammed, fıkıh ve diğer ilimleri; Kâdı Zekeriyyâ, Burhâneddîn bin Ebû Şerîf ve daha birçok âlimden öğrendi. Tasavvuf yolunu, Radıyyüddîn Gazzî, Âmiri ve Abdülkâdir Deştûtî'den öğrendi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, onun hakkında şöyle demektedir: "Ebü'l-Hasen Muhammed, fıkıh, tefsîr, hadîs ve diğer dînî ilimlerde çok yükseldi. Bir ilim dalında konuştuğu zaman, onun o

ilimde derya gibi olduğu görülürdü. Bir kere onunla beraber hacca gitmiştim. Bu sırada onun ahlâkının çok yüksek olduğunu gördüm. Gizli ve açıktan çok sadaka verirdi. Büyük-küçük, herkes ona hürmet ederdi."

Ebü'l-Hasen Muhammed, tasavvuf yolunda hâl ve ilim bakımından çok yüksekti. Allahü teâlâ, ona derin ilim ve ma'rifetler ihsân etmişti. Nûrânî yüzlü ve görünüşü heybetli idi. Büyük-küçük, herkesin hakkına riâyet ederdi.

Şöyle rivâyet edilir: Annesi ona hâmile iken, bir rü'yâ gördü. Sanki güneş ve ay şehâdet parmağında idi. Uyandıktan sonra rü'yâsını kocasına anlattı. Büyük âlim olan Muhammed bin Abdürrahmân şöyle dedi: "Doğacak olan oğlumuz, doğu ve batıyı ilim ile dolduracak." Nitekim öyle oldu. İlimde ve tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Tatlı ve hoş sohbetinden dolayı, insanlar onun meclisine koştu. Allahü teâlâdan bahsedince, en katı kalbler bile yumuşardı. Onun meclisinde bulunanlar kendilerinden geçerdi. Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) soyundandır. Aynı zamanda soyu, Hazreti Hasen tarafından da Resûlullah (s.a.v.) efendimize varıyordu. Kerâmetlerinin ba'zıları şöyle anlatılır:

Mekke-i mükerremenin kadılarından birisi anlattı: "Bir kâfile ile beraber Medîne-i münevvereye gidiyordum. Kâfilede Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî de vardı. O, taht-ı revana binmiş olarak gidiyordu. Kalbimden, Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî'nin Medîne-i münevvere gibi mübârek bir şehre böyle taht-ı revanda gitmesinin hoş olmadığını geçirdim. Kendi kendime; "Onun gibi tasavvuf yolunda yüksek bir mertebeye kavuşmuş olan birinin, Resûl-i ekremin (s.a.v.) ziyâretine taht-ı revana binmiş olarak gitmemesi gerekir" dedim. Ben bu düşünceleri hatırımdan geçirip bitirmiştim ki, Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî, taht-ı revanın kapısını açıp, bana doğru bakarak selâm verdi ve şöyle dedi: "Taht-ı revana binmem gerekiyor. Çünkü özürüm var. Vallahi, eğer Resûlullah efendimizi (s.a.v.) yürüyerek ziyâret etmek mümkün olsaydı, hiçbir şeye binmeden yürüyerek ziyâretine giderdim. Eğer taht-ı revandan başkasına binmeye gücüm yetse idi, ona binerdim. Fakat, taht-ı revandan başkasına binmem mümkün olmadığı için taht-ı revana bindim."

Muhammed Zafarî anlattı: "Birgün akşam namazından sonra, Ebü'l-Hasen'in huzûrunda bulunuyordum. Bir ara Ebü'l-Hasen Muhammed uyumaya başladı. O sırada hatırımdan; "Yatsı namazından önce nasıl uyuyor? Hâlbuki öyle uyumak iyi değildir" diye geçti. Vallahi bu düşünceler hatırıma gelir gelmez, Ebü'l-Hasen Muhammed gözlerini açıp; "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) uyurlar, fakat kalbleri uyumazdı" dedi. Onun bu sözleri karşısında tüylerim diken diken oldu ve utandım."

Ebü'l-Hasen Muhammed Bekrî'nin annesi sâliha bir hâtun idi. Hergün Allahü teâlâyı zikr ederdi. Oğlu Ebü'l-Hasen Muhammed'in doğumundan bir müddet geçmişti. Birgün annesi, Allahü teâlâyı zikri unutmuştu. O sırada Ebü'l-Hasen şehâdet parmağını kaldırarak, Allahü teâlânın zikrini annesine hatırlatmak için; "Allah, Allah, Allah" dedi. O sırada yakınlarında bulunan ve Ebü'l-Hasen'in konuştuğunu işiten bir kişi, çocuğun bu durumuna hayret ederek, kaç yaşında olduğunu sordu. Annesi oğlunun hâlini belirtmemek için, başka sözlerle durumu geçiştirdi.

Kendisi anlattı: Devası, çâresi olmıyan bir iş başıma geldiği zaman, Allahü teâlâya sığınırdım. Devletin ileri gelenleri, benim çok meşakkat içerisinde olduğum hâlde Harem-i şerîfe gitmeme, her sene orada üçbin dinara ulaşan masraf yapmama çok şaşarlardı. Hattâ bana; "Efendim! Hicaz'a ne kadar da çok gidiyorsunuz?" dediler. Ben de onlara şöyle dedim: "Siz memleket işleri ile alâkalı bir işiniz olduğu zaman ne yaparsınız?" Onlar; "Onu arz etmek için

sultânın kapısına gideriz" dediler. Bunun üzerine ben de onlara; "İşte benim de hacetim, dileklerim olduğu zaman, Sultânın kapısına gidiyorum. Bu kapı Allahü teâlânın kapısıdır" dedim.

İbrâhim Ubeydî anlatır: Ebü'l-Hasen Bekrî'nin annesi Hadîce hanım, geceleri ibâdet edip, gündüzleri oruç tutan sâliha bir hanımefendi idi. Fakat oğlu Ebü'l-Hasen Bekrî'yi ba'zı husûslarda beğenmezdi ve onu kırardı. Bu durum bir müddet devam etti. Ebü'l-Hasen, bu duruma rağmen annesine hürmette kusur etmez, ona hürmet ve saygıda a'zami gayret gösterirdi. Ebü'l-Hasen Bekrî'nin annesi bir gece uyuyunca, rü'yâsında kendisinin Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mescidine girdiğini gördü. Ravda-i mutahherada pekçok kandil vardı. Bunlardan bir tanesi hem parlak, hem de daha güzeldi. O büyük ve güzel kandilin kime âit olduğunu sorunca; "Oğlun Ebü'l-Hasen'e âittir" denildi. Sonra, Hücre-i Se'âdete gitti. Orada Resûli ekrem (s.a.v.) ile oğlunu gördü. Oğlu, uygun görmediği elbiselerle Resûlullahın (s.a.v.) yanında duruyordu. Kendi kendine; "Oğlumun, Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarında bu elbise ile bulunması hiç uygun değil" diyordu. Bu sırada Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Bu elbiseleri oğlunun giymesinde hiçbir mahzur yoktur"** buyurdu. Bunun üzerine o; "Oğlumun bu hâlini kınadığım için tövbe ediyorum yâ Resûlallah!" dedi. O günden sonra annesi Ebü'l-Hasen'i hiç kınamadı.

Ebü'l-Hasen Bekrî, çok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Teshîl-üs-sebîl: Yazmadır Kur'ân-ı kerîm tefsîrine dâirdir. Buna Tefsîr-ül-Bekrî de denir. 2- Şerh-ül-lubâb lil-müzeccid, 3- Şerhu Minhâc-in Nebevî, 4- Tuhfetü vâhib-il-mevâhib fî beyân-il-makâmât vel-merâtıb: Tasavvuf ilmine dâir yazma bir eserdir. 5 Ed-dürret-ül-mükellile fî feth-i Mekket-il-mübeccele, 6- İkd-ül-cevâhir-ul-Behiyye: Resûlullah efendimize (s.a.v.) salevât-ı şerîfe okumaya dâirdir. 7- İrşâd-üz-zâirin li Habîbi Rabb-il-âlemin (s.a.v.), 8- Şerhu Ravdı İbn-i Mukrî, 9- Şerh-un-nefhat-ül-verdiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 229

2) El-A'lam cild-7, sh. 57

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 292

4) El-Kevâkıb-üs-sâire cild-2, sh. 192

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 181

MUHAMMED BİN MUHAMMED BİN MÛSÂ

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Mûsâ el-Bikâ'î el-Hammâri olup, Urre diye tanınır. Tasavvufta Düsûkiyye koluna mensûb idi. Şam yakınlarında bulunan Bikâ' beldelerinden Hammâre'de yetişen Muhammed Urre'nin, doğum târihi bilinmemektedir. 999 (m. 1590) senesi Rebî'ul-evvel ayının ondokuzunda, Salı günü sabahı vefât etti.

Muhammed Esed es-Safdî gibi zâtların sohbetlerinde ve derslerinde yetişen Muhammed Urre, zamanında bulunan evliyânın en büyüklerinden oldu. Her ân Allahü teâlâyı zikrederdi. Göz açıp kapayacak kadar zamandan daha az zaman da olsa, hiçbir ân Allahü teâlâdan gâfil olmaz ve O'nu zikretmekten geri kalmazdı. Çok ibâdet eden ve Allahü teâlâyı çok zikreden evliyâya mahsûs olan nura, ma'nevî güzelliğe sahip idi. Bu nûr, onun yüzünde her zaman belli olurdu. Mübârek yüzü gül gibi olup, ay gibi parlardı ve etrâfa nûr saçardı.

Necmüddîn-i Gazzî şöyle anlatır: "Muhammed Urre, birgün câmisinde zikir ile meşgûl olurken, Allahü teâlânın aşkı ve kendisini kaplayan tasavvufî hâl sebebiyle kendinden geçerek ve

elinde olmayarak "Allah" diye bir sayha etti. Câminin hemen yakınında bir yerde de, ba'zı kimseler toplanmışlar, sohbet ediyorlardı. Bu kimseler arasında, Anadolu'dan gelmiş olan biri de bulunuyordu. O toplulukta bulunanlar, Muhammed Urre'nin sayhasını işittiler. Birisi dedi ki; "Bu sayha kimindir?" Başka birisi de; "Muhammed Urre'nindir" dedi. Anadolu'dan gelen zât, bu ismi duyunca hayretle; "Muhammed Urre bu beldeden midir?" diye sordu. Diğerleri "Evet" dediler. Anadolulu; "Allahü teâlâ ona uzun ömürler versin" dedi. Bu sefer diğerleri hayret edip; "Sen onu nereden tanıyorsun?" dediler. Bunun üzerine o kimse yemîn ederek; "Ben onu Rodos vak'asından tanıyorum. Rodos'un fethi sırasında, Muhammed Urre'yi Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın önünde, işte bu gözlerim ile görmüştüm. Şimdi bu sırada acaba nerededir? Yerini bilseydik gidip kendisini ziyâret ederdik" dedi. Onlar da; "İşte şu yakındaki câmidedir" dediler. Anadolu'dan gelen zât, hemen o câmiye gidip Muhammed Urre'nin elini öptü. Duâsını ve gönlünü aldı." Muhammed Urre hazretlerinin menkıbe ve kerâmetleri pekçoktur.

Bir sene hac mevsiminde, kendisi Şam'da bulunduğu hâlde, Hicaz'da, Arafat'ta vakfeye duran hacılar arasında görülmüştür.

Aynı gün Şam civarında, Bikâ' beldelerinden olan Gazze beldesinden bir grup kimse, odun toplamak üzere Lübnan dağına gitmişlerdi. Bu toplulukta Ömer bin Hıdr isminde bir kimse vardı ve bu kimse cünüb olarak yola çıkmıştı. Gazzelîler dağda odun keserlerken, gizliden gelen hafif bir sesin kendilerine hitâb ettiğini ve; "Ey Gazze ehli! Size âsîler, yol kesici eşkiyalar geliyor" dediğini duydular. Bu sesi duyar duymaz paniğe kapılan insanlar, hemen kaçarak Gazze'ye döndüler. Fakat Ömer bin Hıdr gitmemiş, olduğu yerde kalakalmıştı. Bu arada, birden bire karşısında Muhammed Urre'yi gördü. Orada yüksekçe bir yerde, heybetli bir şekilde duruyordu. Ömer bin Hıdr onu görünce, biraz önce kendilerine seslenip îkâz eden zâtın o olduğunu anladı. Muhammed bin Urre, Ömer bin Hıdr'a bakarak; "Yâ Ömer! Hem cünüb olarak dağa gidiyorsun, hem de eşkiyalardan korkmuyorsun öyle mi? Biraz önceki sesi duymadın mı? Arkadaşlarınla birlikte sen niye Gazze'ye dönmedin?" dedi. Bunları hayretle dinleyen Ömer bin Hıdr çok utandı. O hâlde bulunduğuna çok pişman oldu. Mahcub bir şekilde ağlıyarak; "Ey Efendim! Bu hâlime pişman oldum. Allahü teâlâya tövbe ediyorum" diyordu.

Muhammed Urre'yi sevenlerden, onun büyüklüğünü tanıyanlardan bir kimse, bir yolculuğa çıkmıştı. Geçeceği yollar gayet tehlikeli idi. Bu kimse kendi kendine niyet edip, eğer sağ sâlim Şam'a geri dönersem, Muhammed Urre hazretlerine Allah rızâsı için elbise vereceğim diye nezretti. Fakat bu niyetini kimseye söylememiş idi. Nihâyet, hiçbir sıkıntıya uğramadan Şam'a döndü. Sabah olduğunda, Muhammed Urre o kimsenin kapısını çaldı ve; "Haydi nezrini ver" dedi. O da hemen nezrettiği şeyi ona verdi. Muhammed Urre'nin bu apaçık kerâmeti karşısında çok hayret etti. Niyetini kimseye söylemediği hâlde, o büyük zâtın, kerâmet olarak bunu bildiğini anladı. Bu hâdise sebebiyle ona olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı. Bu bağlılığından dolayı da çok istifâde etti.

Rivâyet edilir ki, Muhammed Urre'nin talebelerinden, sevdiklerinden birisinin, çarşıda bir dükkânı var idi. Muhammed Urre, bu talebesini sever, arasıra dükkânına uğrardı. Birgün bu talebesine buyurdu ki: "Bu dükkânı boşalt. Buradan çık. Burada birşey olacak. Burası birkaç gün içinde yıkılacak." O talebe, hocasının bu emir ve ikâzına uyarak derhâl dükkânı boşalttı. Bundan boşalan dükkâna da başka bir kimse girdi. Aradan birkaç gün geçmiş idi ki, Muhammed Urre yine o dükkânın bulunduğu yere uğramış idi. O dükkân herkesin gözü önünde çöktü. O zâtın bereketi ile, hiç kimseye birşey olmadı. O talebe, hocasının bu açık kerâmetine şâhid olmakla, hocasına olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Muhammed Urre'nin zamanında bulunan bir kimse şöyle anlatır: "Muhammed Urre'yi (r.a.) ilk tanıdığım zamanlar, kendi kendime derdim ki: "Keşke şu zâtın durumuna, hâline muttali' olsaydım. Hâlini iyice anlasaydım. Nasıl biridir? Namazlarını eda ediyor mu? Cum'a ve cemâate devam ediyor mu?" Bu düşünceler içindeydim. Çünkü çok gizli, kapalı bir hâli vardı. Hiç konuşmazdı, insanlarla pek sohbet etmezdi. Fakat kendisinde gördüğüm bir hâl sebebiyle, onun evliyânın seçilmişlerinden ve Şam'ın ileri gelenlerinden olduğunu anladım. Kendisinde gördüğüm hâl şöyle idi:

994 (m. 1586) senesi Şa'bân ayının ortalarında, Cum'a günü Cum'a namazı için erkenden câmiye gitmiştim. Bir de baktım ki, Muhammed Urre yanımda duruyor. Câmiye girince, önce tehıyyet-ül-mescid namazı kıldı. Sonra oturdu. Namaz vakti oluncaya kadar bekledi. Dikkat ettim. Hep zikir ile meşgûl oluyordu. Onun zikretmesi, hatîb hutbeye çıkıncaya kadar devam etti. Hutbe başlayınca zikri kesip hutbeyi dinledi. Ben onun bu hâlinden anladım ki, başkalarıyla çok lüzum olmadıkça konuşmamasının sebebi, dilinin hep zikir ile meşgûl olması idi. Kendisini ta'kib ettim. Bütün edeblerine riâyet ederek namazını çok güzel bir şekilde kılıyordu. Namazdan sonra herkes çıktığı hâlde, o çıkmadı. Ben de kendisini bekledim, İmâm da çıktıktan sonra, câmide ikimiz yalnız kalmıştık. Kalktı, ben de kalktım. Benimle müsâfeha etti. Tebessüm ederek; bana bakıyor ve sanki; "Bende görmek istediğin hâli iyice tahkîk ettin değil mi?" diyordu, işte onda gördüğüm bu hâl sebebiyle, büyüklüğünü ve üstünlüğünü kavradım. Onun, muhabbet ve üstünlüğünü kalbime yerleştirmesini Allahü teâlâdan istediğim yüksek velîlerden olduğunu böylece anlamış oldum."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 193

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 440

MUHAMMED BİN MUHYİDDÎN

Kanunî Sultan Süleymân zamanının âlimlerinden. Aslen Konyalıdır. Onbeşinci Şeyhülislâm Hâmid Efendi'nin kardeşidir. Hâmid Efendi'yi onaltıncı şeyhülislâm olarak kabûl edenler de vardır. Bu kimseler, Molla Yegân'ı ikinci şeyhülislâm kabûl ederler. Ba'zıları ise, Molla Yegân'ı şeyhülislâm olarak kabûl etmezler. Molla Fahreddîn Acemî'yi ikinci şeyhülislâm kabûl ederler. Beyşehir'de doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 975 (m. 1568) senesi Ramazan ayında, İstanbul'da vefât etti.

Babası Beyşehir kadısı iken Muhammed Efendi burada doğdu. Muhammed bin Muhyiddîn, halk arasında Turûd Efendi diye meşhûr olduysa da, doğrusu Dürûz Efendi'dir. Kendi yazısıyle böyle olduğu bildirilmektedir, önce memleketinin âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra İstanbul'a geldi. Uzun müddet İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan Kemâl Paşa-zâde'nin yanında tahsiline devam etti. Burada dînî ve zamânının fennî ilimlerini öğrendi. Mülâzemet payesini kazanarak, ba'zı medreselerde vazîfe yaptı. 950 (m. 1543) senesinde Bursa'da Hanceriyye Medresesi yapılınca, Buraya müderris oldu. 955 (m. 1548) senesinde Emîr Hasen Niksâri yerine Manastır Medresesi'ne ta'yin edildi. 956 (m. 1549) senesinde Sultan Süleymân Hân'ın Rodos adasında yaptırdığı medresede müderris olarak vazîfelendirildi. 957 (m. 1550) senesinde buradan ayrıldı. Yerine Muallim-zâde ta'yin edildi. 958 (m. 1551) senesinde Fudayl Efendi yerine Sahn-ı semân medreselerine geldi. 960 (m. 1553) senesi sonunda, Hasen Efendi yerine Şehzâde Medresesi'ne ta'yin edildi. 967 (m. 1559) senesi Cemâzil-evvel ayında, Hoca Kaynı Mehmed Efendi yerine Mekke-i mükerreme kadısı oldu.

Muhammed Efendi'yi çekemeyen ba'zı kimseler, bir takım asılsız sözlerle onu sultâna şikâyet ettiler. Muhammed Efendi henüz Mekke'ye varmadan, yolda vazîfesinden alındı. Yerine Arab-zâde Abdülbâkî Efendi ta'yin edildi. Vazifeden azledilmesine rağmen yolundan dönmeyen Muhammed Efendi, Mekke-i mükerremeye vardı. Orada hac ibâdetini yerine getirdi. Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret ederek İstanbul'a döndü ve emekli oldu. Bundan sonra kendini tamamen ilim ve ibâdete verdi. Bu hâl üzere iken, bu fânî dünyâdan âhıret âlemine göç etti.

Muhammed Efendi, ileri görüşlü, dürüst ve zekî bir kimse idi. Hoşsohbet bir zât olup, sâlih idi. Çok ibâdet ederdi. Vazifelerinde dâima cenâb-ı Hakkın rızâsını gözetirdi. Herkes tarafından sevilip sayılırdı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 112, 113

MUHAMMED BİTLİSÎ (Molla Ebü'l-Fadl Defterî)

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin İdrîs bin Hüsâmeddîn Ali bin Hasen olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Nisbeti, Nehcüvânî, Bitlisi, Defterî ve Rûmî olup, meşhûr Osmanlı âlimlerinden Molla İdrîs-i Bitlisî'nin oğludur. Doğum târihi bilinmemektedir. 982 (m. 1574)'de vefât etti.

Yaratılışındaki yükseklik ve olgunluk, ailesinden gördüğü edeb ve terbiye ile çok güzel bir şekilde yetişen Ebü'l-Fadl Muhammed Efendi, ilk tahsilini babasının huzûrunda yapıp, dînin temel bilgilerini öğrendi. İstidâdı, kabiliyeti ve şiir söylemekteki mehâreti pek fazla olduğundan, daha küçük yaşta güzel şiirler söylemeye başladı.

Daha bülûğ çağına ulaşmadan, Sultan Bâyezîd-i Velî için, gayet edîbâne ve beliğ olarak yazdığı bir kasidesini sultânın huzûrunda okuyarak, hayır duâlarına, ihsân, ikram ve iltifâtlarına kavuşmuştu.

Yüksek dînî ilimleri ve tasavvufun edeblerini, inceliklerini, mübârek babasından öğrenerek ilim tahsilini tamamlayan ve tasavvufda yüksek derecelere kavuşan Ebü'l-Fadl, bundan sonra Bursa'da Sultan Medresesi'nde müderris olan Kâdı Bağdâdî'nin sohbetlerine kavuştu. Kâdı Bağdadî, İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerine ta'yin edilince, Anadolu kadıaskeri Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Müeyyed-zâde kadıaskerlikten emekli olunca, yerine geçen Molla Halîl, Ebü'l-Fadl'ı Manisa ve Trablusşâm kadılıklarına ta'yin etti.

Bu arada sultan, Ebü'l-Fadl'ın babası Molla İdrîs'e mühim bir vazîfe verip, o vazîfeye çok dikkat etmesini, oğlu Ebü'l-Fadl'ı merak etmemesini ve Ebü'l-Fadl'ın çok iyi bir şekilde yetişmesi için bizzat kendisinin ilgileneceğini bildirdi.

Bu arada ikinci defa kadıasker olan ve sultânın yakından tanıdığı ve çocukluk arkadaşı olan Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, bizzat sultânın emir ve ricası ile Ebü'l-Fadl ile daha yakından ilgilenmeye başladı. Onu kadılıktan alıp, merkeze getirtti. Gayet emîn, güvenilir bir kimse olduğundan, Anadolu defterdarı olarak vazîfelendirildi.

Molla Ebü'l-Fadl, kul hakkından çok korkar, üzerine aldığı vazîfeyi lâyıkıyla yerine getirmek için canla başla çalışırdı. Daha sonra Anadolu defterdarlığı vazîfesinden alınıp, "Serdefter-i defterdârân" ünvanıyla, bütün defterdarların başkanlığı makamına getirildi. Otuzüç sene gibi

uzun bir müddet bu vazîfeyi lâkayıkla yürütüp, sultânın ve diğer ileri gelenlerin pekçok takdîr ve tebriklerine mazhar oldu. Tam vazîfesinin erbâbı bir zât idi. Bu vazîfesinden dolayı ona "Defteri" nisbeti de verilmiştir.

Kânuna muhalif teklif, en nüfuzla kimseden bile gelse dinlemezdi. Devlete borcu olanları sıkıştırır, borçlarını ödetirdi. Bu çalışmaları mükâfatlandırılarak, yaşı ilerlemiş olduğundan emekliye ayrıldı.

Emekli olduktan sonra, İstanbul'da Tophâne'de, denize nâzır bir tepe üzerinde güzel bir ev yaptırdı. Orada taliblere, ilim âşıklarına dînimizin yüksek bilgilerini yaymağa, anlatmaya devam etti. Daha sonra bahçesine güzel bir câmi ve bir mekteb yaptırdı. Bu câmi, Defterdar Câmi diye meşhûrdur. Câminin batısında kendisinin defni için bir de türbe yaptırmıştı.

Bu günlerde yakınlarından biri, rü'yâsında bu türbenin kubbesinin yerinden ayrıldığını ve Şam tarafına doğru gittiğini gördü. Ertesi gün bu rü'yâsını Ebü'l-Fadl'a anlattı. Bunun üzerine Ebü'l-Fadl istihâre yaptı. Rü'yâdaki işâret üzerine hacca gitmeye niyet etti ve bunun için hazırlıklara başladı. Yakınlarına veda edip yola çıktı. 982 (m. 1574) senesi Şa'bân ayında, hac kâfilesi Şam'a yaklaştığında, Ebü'l-Fadl (r.a.);

"Cennet kokusu gelmeğe başladı meşşâma (burnuma),
Aceb yetişti mi kâfilemiz menzil-i Şam'a?"

beytini söylemeye başladı.

Nihâyet kâfile Şam'a vardığında, Ebü'l-Fadl rahatsızlandı ve vefât eyledi. Böylece ilim deryası, ma'rifet ve faziletlerin kendisinde toplandığı yüksek ahlâk sahibi, zarif, kibar ve nâzik davranışlı, va'zları ile insanlara doğru yolu gösteren o büyük zât, bu dünyâdan ayrılıp, âhıret ni'metlerine kavuşmuş oldu.

Kaynaklarda, cenâzesinin İstanbul'a nakledildiği şeklinde bir kayıt bulunmamakla beraber, Hadîkat-ül-cevâmi' isimli eserde, Ebü'l-Fadl'ın 971 (m. 1563)'de vefât ettiği ve İstanbul'da Defterdar Câmii'nin yanındaki türbede medfûn olduğu yazılıdır.

Vazife yaptığı esnada, devlet erbâbına yaptığı nasihatlerinden birinde şöyle buyurdu: "Bizden evvel bu bağda (vatan toprakları üzerinde bağdan (bahçivân) olanlar, bütün gayretleri ile çalışarak ve bağı son derece ma'mûr etmiş olarak bize emânet ettiler. Biz kendimizden sonrakilere bu bahçeyi harâb ve viran etmiş olarak bırakırsak, bizlere; "Be hey harâb olası! Âlemi harâb ettin" derler. Böyle bir hitaba uğramak ise, hamiyyete, himmet sahibi olanlara hiç yakışmaz ve hiç lâyık değildir."

Ebü'l-Fadl Muhammed Bitlisi Efendi'nin ilmî üstünlüğü yanında, şairliği de kuvvetli idi. Türkçeden başka, Arabî ve Fârisî'yi de çok iyi bilirdi. Bu üç lisana, bu lisanlarda şiir söyliyebilecek kadar vukûfiyeti vardı. Çok güzel şiir söylerdi. Mükemmel bir dîvânı vardır. Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin, Tefsîr-i Hüseynî de denilen Fârisî Mevâhib-i aliyye isimli tefsîrini ve yine onun Ahlâk-ı muhsinî'sini, Harzemşâhî'yi, Fârisî'den Türkçeye tercüme etti. Diğer eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Ta'rîf-üt-telbîs ve teb'îd-ül-iblîs, 2- Ceridet-ül-âsâr ve haridet-ül-ahbâr (târihe dâirdir), 3-Zeylü alâ Heşt behişt (babası İdrîs-i Bitlisî'nin yazdığı Heşt behişt isimli eserin zeylidir), 4- Füsûl fî ma'rifet-it-telbîs, 5- Kısâs-ül-enbiyâ, 6- Medâric-ül-i'tikâd fî tercümeti minhâc-ül-ıbâd lil-fergânî (tasavvufa dâirdir), 7- Gazel be-gazel (Hâfız-ı Şîrâzî'nin divânına naziredir).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 32

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 253

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 228

4) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-2, sh. 751

5) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 263, cild-2, sh. 65

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 188

MUHAMMED CELCÛLÎ

Evliyânın büyüklerinden. Künyesi Ebü'l-Avn'dır. Aslen Gazzelidir. Filistin bölgesinde bulunan Celcûlya isimli köye yerleşti. Hayâtının sonlarına doğru Remle'ye gitti. 910 (m. 1504) senesinde Remle'de vefât etti. Türbesi Remle'de olup, ziyâret edilmektedir. Ebü'l-Avn, Remle'de, âlim ve velî bir zât olup, İbn-i Arslan diye de meşhûr olan Şafiî mezhebi âlimlerinden Şihâbüddîn Remlî ile devamlı görüşüp, onunla sohbetlerde bulundu.

Ebü'l-Avn'ın pekçok kerâmeti vardır. İnsanlar ondan çok fâidelenirlerdi. Mısır ve Şam'daki sultânlar üzerinde nüfuz sahibi idi. Sultânlar, onun birisi hakkında yaptığı şefaati asla geri çevirmezlerdi.

İbn-i Hanbelî, "Târih-ül-üns-ül-Celîl" adlı eserinde, hocası Allâme Şemsüddîn Dayrûtî'den şöyle nakletti: "Şeyh Nûreddîn ile beraber Muhammed Celcûlî'nin yanına gitmiştik. Şeyh Nûreddîn, kendisinin ilim ehlinden olduğunu gizlemişti. Bu durum karşısında Ebü'l-Avn ona, Allahü teâlânın verdiği bir fazileti gizlememesi gerektiğini ifâde eden bir söz söyledi. Sonra elinde bulunan yaygıyı serdi ve onu üzerine oturttu. Sohbet esnasında Şeyh Nûreddîn, ders aldığı hocası Kemâlüddîn bin Ebî Şerîfi sordu. Ebü'l-Avn hazretleri şu cevâbı verdi: "Arş-ı a'lâda; "Muhammed bin Ebî Şerîf, Allahü teâlânın evliyâsını sevenlerdendir" diye yazılı olduğunu gördüm."

Yine İbn-i Hanbelî şöyle anlattı: "Afifüddîn Gazzî, birgün Ebü'l-Avn'ın yanına gitmişti. Orada, sâlih kimselerin yanında bozuk kimselerin de bulunduğunu, oraya sâdece ihtiyâçlarını te'min etmek için gelmiş olduklarını gördü. Şeyh Ebü'l-Avn'ın böyle bozuk kimseleri evinde barındırmasını hoş görmedi. Bir müddet sonra Ebü'l-Avn şöyle buyurdu: "Abdülkâdir-i Geylânî'ye (k.s.), talebeleri arasında iyi kimselerle beraber kötü kimselerin de bulunduğu bildirilmesi üzerine şöyle buyurmuştu: iyiler zâten bizimdir. Kötü kimselere gelince, biz onlar içiniz, onları ıslâh edeceğiz." Ebü'l-Avn'ın bu sözü üzerine, Afifüddîn Gazzî böyle düşündüğüne pişman oldu ve tövbe etti."

Dımeşk evliyâsından birisi, Şeyh Ebü'l-Avn'ın ahvâli hakkında ma'lûmat sahibi olmak istemişti. Talebelerinden birisini onun yanına gönderdi. Fakat, talebesine oraya niçin gönderdiğini söylemedi. Sâdece; "Git, Şeyh Ebü'l-Avn'ı ziyâret et. Ona falanca kardeşin sana selâm söylüyor, de. Sana ilk ne ikram ederse onu bana bildir" dedi. O talebe Şeyh Ebü'l-Avn'ın yanına gitti. Şeyh Ebü'l-Avn'ın ona ilk ikram ettiği patates yemeği oldu. Bir süre sonra talebe geri dönmek isteyince, Şeyh Ebü'l-Avn ona: "Hocan sana bizim yanımızda ilk yediğin yiyeceği sorduğunda, patates yemeği yediğini söyle" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 172

MUHAMMED EL-EŞHÂR

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebû Bekr el-Eşhâr'dır. Lakabı Cemâlüddîn'dir. Nisbeti ise Zebîdî'dir. 945 (m. 1539) senesinde Yemen'de bulunan "Beyt-üş-Şeyh" köyünde doğdu. 991 (m. 1583) senesinde yine aynı yerde vefât etti; orada defn edildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlk önce babasından ilim öğrendi. Mekke'ye gidip, İbn-i Hacer el-Heytemî, Allâme İbn-i Ziyâd gibi zâtlardan da ilim tahsîl etti. Hocalarından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim öğretme husûsunda icâzet aldı.

Muhammed el-Eşhâr'dan birçok kimseler ilim tahsil edip, istifâde ettiler. Onların başında, kardeşi Allâme Ahmed el-Eşhâr gelir. Fakîh Muhammed bin İsmâil Ebû Fazl ve Fakîh Sâlih Cemâlüddîn bin Muhammed de ondan ilim tahsil edip yükselenlerdendir. Onun yetiştirdiği talebeleri, fetvâları ve yazmış olduğu eserler, büyüklüğünün isbâtı için delîldir. Bütün muhakkikler, onun ilmî üstünlüğü husûsunda ve ondan sonra böylesinin gelmediği husûsunda ittifâk ettiler. Ömrünün sonuna doğru hastalandı. Bu hastalığı sebebiyle üzülüyor ve insanlardan ayrı kalıyordu. Buna rağmen, Fakîh Ahmed bin Muhammed Ebû Câbir, onun yanında uzun süre kalıp istifâde etti. Birçok faydalı husûsları yazdı. Onun yanında birçok fıkhi mevzûları öğrendi.

Muhammed el-Eşhâr; âlim, faziletli, ilmiyle âmil bir zât idi. Zamanının bir tanesi, şeyhülislâm idi. Zamanında yaşayan âlimler, onun ilmî üstünlüğü ve faziletinden dolayı, ona çok hürmet gösterirlerdi.

Nûr-üs-Sâfir adlı eserin müellifi anlatır: "Evliyâ'nın büyüklerinden Muhamed el-Bekrî, Muhammed el-Eşhâr'ın vefâtından önce bana geldi ve: "Bu gece rü'yâmda Kâ'be-i muazzamanın "Rükn-i yemânî" köşesinin yıkıldığını gördüm" dedi. Ertesi gün Muhammed el-Eşhâr vefât etti."

Edîb Hüseyn bin Abdülbâkî ez-Zâhid ez-Zebîdî, onun vefâtı üzerine çok ma'nâlı ve uzun bir mersiye (ağıt) yazıp, onun üstünlük ve faziletlerini saydı.

Muhammed el-Eşhâr, kendi zamânındakileri ve daha sonraki zamanlarda gelenlerin istifâde edebileceği birçok kıymetli eser yazdı. Eserlerinin çoğu şiir şeklindedir. Yazmış olduğu bu kıymetli eserlerin başlıcaları şunlardır: 1- Manzûmet-ül-irşâd, 2- Şerhu Şüzûr-üz-zeheb, 3- Manzûmetün fî Esmâ-ir-Ricâl, 4- Muhtasar-ut-Tuffâhatü fî ilm-il-mesâhati, 5- Manzûmetün fî usûl-il-fıkh, 6- Şerhu Behcet-ül-Mehâfil ve Bugyet-ül-Emâsil (Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayâtını, mu'cizelerini ve Şemâil-i şerîfini anlatır), 7- Fetâvâ, 8- Muhtasar-ül-Muharrer lis-Semhûdî fî ta'lîk-it-Talâk, 9- Elfîye fın-Nahv (Vefâtına yakın, hasta iken yazdığı eserdir), 10- Şerhu Hadîs-i Ümm-i Zer' (En son yazdığı eseridir).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 106

2) En-Nûr-üs-Sâfir sh. 349

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 425, 426

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 257

5) El-A'lâm cild-6, sh. 59

MUHAMMED HORASÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. Hayâtı ve babasının ismi hakkında bir bilgi yoktur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 925 (m. 1519) senesi Zilhicce ayında vefât etti. Haleb'de ikâmet etti. Tasavvuf yolunu Necmüddîn-i Bekrî'den öğrendi. Âlim ve velî bir zât idi. Çok te'sîrli va'zları vardı. Va'zları katı kalbleri yumuşatırdı.

İbn-i Hanbelî şöyle anlattı: "Celâlüddîn Nasîbî ile Cibril Kürdî, Muhammed Horasânî'yi beğenmezlerdi. Birgün Celâlüddîn Nasîbî, Muhammed Horasânî'nin yanına gitti. Kendi kendine; "Eğer Muhammed Horasânî evliyâdan birisi ise, bugün bana ekmek, süt ve bal yedirir ve bana iki mes'ele sorar" diye düşündü. Onun bu düşündüklerinin hepsi olunca, onun hakkında yanıldığını anlıyarak, Muhammed Horasânî'den hakkını helâl etmesini rica etti. Cibril Kürdî de, birgün Muhammed Horasânî'nin yanına gitti. Muhammed Horasânî ona sarıldı. O anda Cibril Kürdî'ye bir hâl oldu. Muhammed Horasânî'ye; "Senin gıybetini yapmıştım. Bana hakkını helâl et. Birgün mağarada uyurken, bir an seni gördüm. Bana ağzımı açmamı söyledin. Ağzımı açınca, içine birşey attın. Onu ne yutabiliyor ne de ağzımdan atabiliyordum. "Beni gıybet etmişsin" dedin. Bunun üzerine tövbe ettim. Ağzıma koyduğun o şey, sanki tatlı bir şeker oldu. Sonra onu yuttum. Sonra beni yakaladın ve oradan çıkardın" diye anlattı. Cibril Kürdî başından geçeni bitirir bitirmez, Muhammed Horasânî hakkını helâl etti."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 177

MUHAMMED RÛCÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed olup, lakabı Şemsüddîn'dir. 820 (m. 1417) senesi Şa'bân ayında, Berât gecesinde Rûc köyünde doğdu. Muhammed Rûcî'den önce, annesinin çok sevdiği bir oğlu vardı. Beş yaşında iken bu çocuk vefât etti. Annesi bu duruma çok üzüldü. O gece rü'yâsında Resûl-i ekremi (s.a.v.) gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; "Sen üzülme, kalbin rahat olsun. Çünkü Allahü teâlâ, sana bir erkek çocuk verecek, onun ömrü uzun olacak, yüksek derecelere kavuşacak" buyurdu. Bir müddet sonra Muhammed Rûcî dünyâya geldi. Annesi ona; "Sen, Resûlullahın (s.a.v.) bana müjdelediği oğlumsun" derdi. Muhammed Rûcî, 904 (m. 1498) senesinde vefât etti. Hocası Sa'düddîn Kaşgâri'nin kabrinin yanına defnedildi.

Muhammed Rûcî, küçüklüğünden beri insanlardan uzak ve yalnız kalmayı arzu ederdi. Akranlarının arasına karışmazdı. Evde bir odada, tek başına yaşamağa çalışırdı. Babası ve dedeleri ticâretle uğraşırlardı. Muhammed Rûci, babasının mesleğine hiç rağbet etmedi.

Kendisi şöyle anlatır: "Dâima Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda görmeyi temenni ederdim. Birgün eve girdim. Annem evde oturuyordu. Elinde bulunan bir kitabı okuyordu. Yanına yaklaştığımda, annemin şunları okuduğunu duydum: "Kim Cum'a gecesi bu duâyı birkaç defa okursa, rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) görür." Bu sözleri duyunca, içimdeki Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görme arzusu arttı. Gelecek gece de Cum'a gecesi idi. Anneme; "Cum'a gecesi gelince o duâyı okuyacağım. Belki Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görürüm" dedim. Annem; "Git oku" dedi. Ben de doğruca odama gittim. Kitapta bildirilen şartlara uyarak, duâyı okumakla meşgûl oldum. Daha önce de, kim her Cum'a gecesi Resûlullah efendimize (s.a.v.) üçbin salevât okursa, rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) görür, diye duymuştum. O duâyı okuduktan sonra, üçbin kerre de Resûl-i ekreme (s.a.v.) salevât okudum. Vakit gece yarısına yaklaşınca, yatağıma yatarak uyudum. Rü'yâmda şöyle gördüm: Eve, geldiğimde kışlık salonda annemi gördüm. Annem beni görünce; "Oğlum niçin geciktin? Burada seni bekliyordum. Evimize Resûl-i ekrem (s.a.v.) teşrîf etti. Haydi gel, seni Resûlullaha (s.a.v.) götüreyim" dedi. Elimden tutup, beni Resûl-i ekremin (s.a.v.) bulunduğu yazlık salona doğru götürdü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) oturmuşlardı. Etrâfında da birçok kimseler vardı. Bunların bir kısmı oturuyor, bir kısmı ayakta duruyordu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) etrâfında halka yapmışlardı. Dünyânın her tarafına mektûplar gönderiyordu.

Huzûrlarında bir kâtip vardı. Oturmuş Resûlullah efendimizin (s.a.v.) buyurduklarını yazıyordu. Zannederim o, Şerefüddîn Osman Zeyyâr Tukânî idi. O zât, zamanın büyük âlimi ve velîsi idi. Annem beni Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrlarına götürünce. Resûlullaha; "Yâ Resûlallah! Zât-ı âliniz bana, ömrü uzun ve Allahü teâlânın lütuf ve insanına kavuşacak bir oğlum olacağını buyurmuştunuz. O buyurduğunuz bu mu, yoksa başkası mı?" diye sorunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.) benden tarafa doğru baktılar. Sonra tebessüm ederek; "Evet, o söylediğim oğlunuz budur" buyurduktan sonra, kâtip Şerefüddîn Osman'a, "Onun için bir mektûp yaz" buyurdu. O da bir kâğıda üç satırlık bir yazı yazdı. Ben, kâtibin yazdığına bakıyordum. Satırların altına şâhidlerin ismini yazar gibi, ayrı ayrı yerlere birçok kimsenin isimlerini yazdı. Sonra kâğıdı katlayıp, anneme verdi. Oradan ayrılınca, annemden mektûbu aldım. Kendi kendime; "Bu mektûbun muhtevâsını bilmiyorum. En doğrusu, geri dönüp, mektûbu Resûlullah efendimize (s.a.v.) göstereyim. Bana mektûbun muhtevâsını anlatırlar" dedim. Bu düşünce ile döndüm ve Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûruna girdim. "Yâ Resûlallah! Bu mektûbun muhtevâsını bilmiyorum" dedim. Resûlullah (s.a.v.) kâğıdı elimden aldı. Kâğıtta yazılı olanları sesli olarak okudu. Ben, Resûl-i ekremin (s.a.v.) okuduklarını bir defada ezberledim. Sonra Resûlullah efendimize (s.a.v.) başka bir şeyi sordum. O anda, kapının sesini duyarak uyandım. Annem kapıdan içeri giriyordu. Elinde kandil vardı. Yatağımdan kalktım. Annem bana; "Oğlum, rü'yânda birşey gördün mü?" diye sordu. Ben de; "Evet gördüm" deyince: "Ben de senin gördüğünü gördüm" dedi. Annem rü'yâsını anlatmaya başladı, iki rü'yâ arasında hiç fark yoktu."

Yine kendisi şöyle anlatır: "Daha gençliğimde iken bu yola girdim. Ba'zı kimselere, Hirat âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin hâllerini sordum. Çünkü onlardan birinin sohbetinde ve meclisinde bulunmak istiyordum. Bir kişi bana, Şeyh Sadreddîn Ravâsî'yi tavsiye etti. O, Şeyh Zeynüddîn Hafî'nin talebelerinden idi. Şimdi ise, yanında bulunanlara doğru yolu göstermek ve onları yetiştirmekle meşgûldü. Bunun üzerine derhâl Hirat'a gittim. Yolda Şeyh Zeynüddîn Hafî'nin kabrini ziyâret ettim. Bu sırada Sadreddîn Ravâsi, talebeleriyle beraber orada bulunuyorlar ve zikir ediyorlardı. Zikri, seslerini yükselterek yaptıkları için, bu durum hoşuma gitmedi. Yoluma devâm ederek Hirat'a yaklaştım. Bu sırada bizim köyden olan Hâfız İsmâil ile karşılaştım. O, Sa'düddîn Kasgârî'nin sohbetiyle şereflenmişti. Sonra Mevlânâ Nûreddîn Abdürrahmân Câmî'ye bağlandı. Tasavvuf yolunda pekçok şeyler kazandı. Hâfız İsmâil bana; nereden geldiğimi, matlûbumun ve maksûdumun ne olduğunu sordu. Ben de ahvâlimi olduğu gibi anlattım. Hâfız İsmâil beni dinledikten sonra; "Câminin kapısına git. Orada büyük bir zât vardır. Ba'zan câmide cemâatle beraber oturur. Belki onun hâli sana hoş gelir" dedi. Bunun üzerine hemen câminin kapısına gittim. Câminin odasında, bir cemâatle beraber o zâtın oturduğunu gördüm. Yanındaki cemâat âlim ve faziletli zâtlardan meydana geliyordu. Hiç konuşmadan onu dinliyorlardı. Ben kapının dışında durdum. Duvara yaslanıp, onlara bakmağa başladım. Onlardaki sessizliği, sekînet ve vekarı görünce, hatırıma Şeyh Sadreddîn'in etrâfında halka yapmış olanların hâllerini ve bağırmalarını getirip; "O ne ses ve hareketlilik, şimdi bu ne sessizlik ve tumânînet hâli?" diye kendi kendime düşünmeye başladım. Bu sırada Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgâri başını kaldırdı. "Ey kardeşim, yanıma gel" buyurdu. Elimde olmadan onun yanına gittim. Beni yanına oturttu ve; "Sultan Şâhruh'un hizmetçileri veya askerleri, onun yanında bulunup, yüksek sesle Şâhruh, Şâhruh diye bağırsalar, onların böyle bağırmaları gayet edebsizlik ve ahmaklık olur. Hizmetçilerin ve askerlerin edebi, Sultan ve efendinin yanında sessiz, hâzır bir vaziyette, bağırıp çağırmadan durmaları ile olur" buyurdu. Sonra Sa'düddîn Kaşgâri benim elime baktı. Elimde boynuzdan yüzüğü gördü, ihtiyâcı olan kimsenin, hacet elini boş olarak uzatması daha iyidir" buyurdu. Bunun üzerine ben elimden o yüzüğü çıkardım.

Sa'düddîn Kaşgâri kalkıp mescide girdi. Orada bulunanlardan birisine, beni peşinden mescide götürmesini işâret etti. Mescide girdim. O bir yere oturdu. Beni de karşısına oturttu. Bana tarikatı telkin etti. Sonra şöyle buyurdu: "Mescid güzel bir yerdir. Burada ikâmet et. Sana emrettiğim şeylerle meşgûl ol." Ben de onun gösterdiği şeylerle meşgûl olmaya başladım. Annem bunu haber alınca, hemen Rûc'dan bizim yanımıza geldi. O da bu yola girdi.

Bir müddet geçtikten sonra, bir gece mescidin kubbesinde bulunan odada teheccüd namazı kıldıktan sonra murâkabeye daldım. Bu sırada kandil gibi bir nûr göründü. Gündüz gibi kubbeyi aydınlattı. Onun aydınlatması ile bütün kubbeyi görüyordum. Bu nûr her an fazlalaşıyordu. O hâle geldi ki, koskoca bir kandil oldu. Bir müddet bu hâlde kaldı. Bu hâli görünce, bende bir nev'î gurûr ve kendimi beğenme hâli meydana geldi. Sabah olunca, Sa'düddîn Kaşgâri'nin meclisine gittim. Bana kızarak baktı. "Seni, gurûr kokusu ile dolu olarak görüyorum. Bu kadarcık bir nûr görmekle, hiç insana gurûrlanması yakışır mı? Hâlbuki Mevlânâ Nizâmüddîn Hâmûş'a bağlandığım zaman, karanlık gecelerde yolda giderken, sağımda ve solumda on veya on iki meş'ale yanardı. Nereye gitsem onlar da, benimle beraber giderlerdi. Buna rağmen asla onlara iltifât etmez, onlara hiç i'tibâr etmezdim" diye buyurduktan sonra, kızarak şunları ilâve etti: "Yanımdan kalk git. İkinci defa bu şekilde bir daha yanıma gelme." Böylece beni meclisinden kovdu. Onun huzûrundan kalbim kırık olarak çıktım. Çok ağlayıp, göz yaşları döktüm. Bu hâlimden dolayı Allahü teâlâdan af ve mağfiret diledim. Kalbimi bu gurûr ve kendini beğenme kirlerinden temizlemek için çok gayret gösterdim. Hocam Sa'düddîn Kaşgâri'nin iltifâtları ve teveccühlerinin bereketi ile, bu sıkıntılı ve kötü durumdan kurtuldum. Aynen bana görünen nûr, anneme de göründü. Hattâ, o benden daha fazla gördü.

Böyle nûrların bana göründüğü günlerde, birisi bana çok tevâzu gösteriyordu. Onun bana karşı tevâzu'u artık haddîni aşmıştı. Bunun üzerine ona; "Bana niçin bu kadar tevâzu gösteriyorsun? Bunun sebebi nedir?" diye sordum. O şahıs, bana şunları anlattı: "Karanlık bir gecede mescide bitişik olan dergâhta oturuyordum. Bu sırada kapıdan Birisi girdi. Bunun üzerine orası gündüz gibi aydınlanıverdi. Hâlbuki o şahsın yanında kandil falan da yoktu. O şahsa iyice baktığımda, siz olduğunuzu gördüm. Siz oradan gidince, yine orası eskisi gibi karardı."

Mevlânâ Sa'düddîn'in sohbetine kavuşmama rağmen, kalbimde bu yolun büyüklerine bağlılık hâsıl olmadığı için, çok üzgün ve kederli idim. Karanlık gecelerde, câmide başımı yere vuruyordum. Gündüzleri sahraya çıkıyor, oralarda ağlıyor, Allahü teâlâya yalvarıp yakarıyordum. Bu hâl üzere, yaklaşık sekiz ay devam ettim. Birgün Mevlânâ Sa'düddîn, beni bu hâlde ağlarken gördü. Bana; "Çok ağla ve yalvar. Böylece Allahü tealanın rahmetine kavuşursun. Çünkü ağlayıp yalvarmak, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmakta çok te'sîrli ve kıymetlidir. Ben de gençlik günlerimde senin gibi çok ağlardım" dedi. Bu sırada bana iltifât ve teveccüh ile baktı. Bunun üzerine bende, bu yolun büyüklerine bağlılık bir anda hâsıl oldu.

Bundan sonra câmide murâkabe hâlinde idim. Gece yarısına yakın bir vakitte uyku bastırdı. Uykumu dağıtmak için kalktım. O sırada hocam Mevlânâ Sa'düddîn'in arka tarafta beni ta'kib ettiğini fark ettim. Hemen onun arkasına oturmak istedim. O da başını kaldırarak; "Ey Muhammed, niçin kalktın?" buyurdu. "Bende uyku hâli meydana gelmişti. Onu gidermek için kalkmıştım" dedim. Bu sırada bana lütuf ve merhamet buyurdular. Bende büyüklerin yoluna bağlılık tamamen hâsıl oldu.

Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgâri'nin, Allahü teâlânın izniyle, istediği zaman istediği kimseye, bu yolun büyüklerine bağlılığı verme gücü vardı, istediği kimseyi, kendisinden geçirir, onu ma'nevî

âlemlere daldırırdı. Birgün onunla beraber mescidin kapısına gelmiştim. Akşam ezanı okundu. Mescide girip akşam namazını kıldık. Namazdan sonra hatim okunacaktı. Çok kalabalık bir cemâat vardı. Her tarafta kandiller yakılmıştı. Sa'düddîn Kaşgârî namazdan sonra kıbleye doğru bir köşede oturdu. Ben de arkasına bir yere oturdum. Sonra bana, yanında oturmam için işâret etti. Yerimden kalkıp yanlarına oturdum. Daha oturmadan, bir ân bana baktı. O ânda kendimden geçtim. Bu hâl, müezzinin yatsı ezanını okumasına kadar devam etti. Bu süre içerisinde, hiçbir şeyden haberim olmadı.

Daha bu yolun başlangıcında bulunuyordum. Câmide abdest alınan yerde oturdum. Elimde de Mesnevî kitabı vardı. O sırada Mevlânâ Sa'düddîn abdest alınan yere geldi. Bana, elimdeki kitabın ne olduğunu sordu. Mesnevî olduğunu söyleyince: "Mesnevî kitabını okumakla bu yolda ilerleme olmaz. Bu yolda çalışma ve gayret lâzımdır. Ancak o zaman onun ma'nâlarına vâkıf olabilirsin" buyurdu.

Yine bu yolda başlangıç günlerimde idim. Câminin bir kenarında, bağdaş kurmuş bir hâlde murâkabede bulunuyordum. Bu sırada şöyle bir ses işittim: "Ey edebsiz! Hizmetçiler hiç sultânın huzûrunda böyle mi oturur?" Bunu duyunca, derhâl yerimden sıçrıyarak, kerpiçlerin üzerinde, iki dizim üzerinde oturdum. O zamandan beri kırk senedir, bağdaş kurarak oturmadım. Şimdi ise, başka türlü oturmak bana güzel gelmiyor.

Birgün hocam Mevlânâ Sa'düddîn ile, Şeyh Behâüddîn Ömer'i ziyâret için Cigâre köyüne gitmiştik. Hocam ata bindi. Ben ise peşlerinden yürüyerek gidiyordum. Yola çıkmadan evvel, evde biraz birşeyler yemiştim. Yolda hararet bastı. Fakat edebimden, hocamdan izin isteyip de su içmeye gidemiyordum. Bu sırada Hocam bana; "Susadın mı?" diye sordu. Ben de; "Evet, şehirden ayrıldığımızdan beri bende susuzluk var" dedim. Bunun üzerine bana; "Git bir yerden su iç gel. Çünkü senin susuzluğun bana da te'sîr etti" buyurdu. Hemen bir yerde su içip geldim. Yolumuza devam ettik. Şeyh Behâüddîn Ömer'in evine varınca, uzakça bir köşeye oturdum. Hocamla Şeyh Behâüddîn konuşmaya başladılar. Onlardan uzakça bir yerde oturduğum için, ne konuştuklarını duymuyordum. Bu sırada kendi kendime; "Bana öyle oturmak yakışmaz. Şeyh Behâüddîn Ömer'e doğru dönmüş olarak oturmam gerekir" deyip, onun tarafına doğru dönerek oturdum. Kalbim onun kalbiyle aynı hizaya geldi. O anda bana dönüp, hocama; "Bu ne yapıyor?" diyerek tebessüm etti. Şeyh Behâüddîn'in kısa süren teveccühleri ile çok fâideler hâsıl oldu. Bende kıymetli hâller meydana geldi. Dört veya beş gün, büyük bir sevinç ve rahatlık meydana getiren feyz ve bereketler birbirini ta'kib etti.

Yine bu yolun başlangıcında iken, dergâhın şark tarafındaki salonda, kıbleye bakan kısımda oturuyordum. Bu yoldaki vazîfelerimle meşgûl oluyordum. Bu sırada karşımda, zayıf bedenli, uzun boylu bir karaltı göründü. Hindistan cevizi gibi küçük olan başı tavana uzanıyordu. Ağzı açık olup, beyaz dişlerle dolu idi. Boynu ve ayakları ince ve uzun idi. O gülerek, bana doğru yavaş yavaş geliyordu. Ba'zan eğiliyor, Ba'zan doğruluyordu. Çeşitli hareketler yapıyordu. Kendi kendime; onun şeytan olduğunu, beni büyüklere bağlanmaktan, meşgûliyetimden alıkoymak istediğini söylüyordum. Onun için meşgûliyetim üzerine sebat edeceğim husûsunda azmimi sağlamlaştırdım ve işime devam ettim. O ise, çok garip ve acâib hareketler yapmak sûretiyle beni meşgûliyetimden vazgeçirmek istiyordu. Fakat onun beni bu meşgûliyetimden vazgeçirmesi mümkün olmadı. Bana yaklaşınca, daha fazla işimle meşgûl oldum, iyice yanıma gelip, benim vazgeçmediğimi görünce, üzerime sıçrayıp omuzuma bindi ve iki ayağını sırtıma yapıştırdı. Ben yine işimle meşgûl idim. Bir müddet sonra ayaklarını üzerimden çekip, duman gibi havaya yükseldi. Sonra kayboldu. Ondan sonra bir daha böyle birşey görünmedi.

Yine başlangıç zamanlarımda, bir gece câmide bir yere dayanmış bir hâlde iken, gökyüzüne doğru baktım. Yıldızların hepsinin yere doğru yönelmiş, yağmur taneleri gibi inmeye başladıklarını gördüm. Bana doğru geliyorlardı. Bana o kadar yaklaştılar ki, elimi uzatsam, elim onlara değebiliyordu. Bu sırada ben de, bu hâli görmekten dolayı kendimden geçtim. Bu hâl sabaha kadar devam etti.

Câmide, Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgâri'nin emri ve tavsiyesi üzerine dâima ibâdetle meşgûl olurdum. Hattâ geceleri de uyumazdım. Oturur, Allahü teâlâya yalvarır, büyüklerin nisbetine kavuşmak için çok ağlardım. Mescidden sâdece zarurî ihtiyâçlarım için çıkardım. Bir defasında bulunduğumuz belde muhasara edilmiş, şehrin kapıları kırk gün kapatıldığından, o günlerde herkes câmiye dolmuştu, ibâdet ve duâ ile meşgûl olduğumdan, durumu kimseye sormadım. Sonra birgün, muhasara hakkında bilgi veren bir kimsenin konuşmasına şâhid oldum. Ona; "Siz hangi muhasaradan bahsediyorsunuz?" diye sordum. O da bana; "Herhalde sen muhasara sırasında burada değildin" dedi. Ben de, o zaman halkın neden mescidde toplandığını anladım.

Mescidde i'tikaf yapıyordum. Üç gün geçtiği hâlde, bana yiyecek getiren kimse olmamıştı. Halsiz bir hâlde kalktım. Yiyecek birşeyler bulmak için mescidden çıkmak istedim. Sol ayağımı mescidin dışına koymuş, sağ ayağım mescidin içinde iken; "Ekmek için bizimle beraber olmayı bırakıyor musun?" diye ilâhî bir düşünce kalbime geldi. Bunun üzerine dışarı çıkardığım ayağımı tekrar içeri soktum. Elim ile yüzüme bir tokat vurdum. Tokat izi, Cum'a gününe kadar yüzümden çıkmadı. Kendi kendime; "Bir daha kendime yemek aramak için asla çıkmıyacağım" dedim. Bunun üzerine bende, büyüklere kuvvetli bir bağlılık hâsıl oldu. Bir ara, daha önce görmediğim ve tanımadığım birisi gelip, önüme bir miktar şeker koydu. Sonra konuşmadan gitti. Vallahi o zâtın konuşmadan dönmesi ve beni ibâdetimden alıkoymaması, o şekeri getirmesinden daha çok sevindirdi.

Birgün bana Mevlânâ Sa'düddîn Kaşgârî; "Falancanın ahvâli hakkında birşey biliyor musun?" diye sordu. O şahıs, memleketinden Hirat'a ilim tahsil etmek için gelmişti. Sonra Mevlânâ Sa'düddîn'e bağlandı. Bu zât, dünyâ ile irtibâtını tamamen kesmişti. Talebeler arasına da çok az karışırdı. Devamlı suskun ve mahzûn bir hâli vardı. Hocama; "Onun hâlini bilmiyorum, fakat bildiğim birşey varsa, o da; onun dâima gizli birşeylerle meşgûl olduğudur" dedim. Bunun üzerine Mevlânâ Sa'düddîn bana; "Ona hâlini sor, onun durumunu iyice öğren. Sana hâlini anlatıncaya kadar onu bırakma" buyurdu. Bu emir üzerine, o şahsın yanına gittim. Ona; "Sen niçin talebelerin arasına karışmıyorsun ve dergâhta kimse girmesin diye odanın kapısını kapatıyorsun? Niçin yalnız başına oturuyorsun?" dedim. O da; "Ben fakir ve garip birisiyim. Kendimi arkadaşlar arasına karışmaya lâyık görmüyorum. Hem de onların vakitlerini zayi etmeyi ve onları rahatsız etmeyi istemiyorum" dedi. Ben, hâlini tam anlatması, elbette onu arkadaşların arasına karışmaktan men eden birşeyin olacağını ve bunu açıklamasını ısrarla istedim. Bu ısrârım karşısında; "Bana niçin bu kadar üsteliyorsun?" deyince, ben de; "Bana bunu sormamı Mevlânâ Sa'düddîn'in emrettiğini, hâline iyice vâkıf oluncaya kadar yanından ayrılmıyacağımı söyledim. Isrârımın kendimden olmayıp hocamdan geldiğine iyice kanâat getirince, âh çekerek şöyle dedi: "Bende bir zaman garîb bir hâl meydana geldi. Sana ondan biraz anlatayım. Cemâatle yatsı namazını kıldıktan sonra, bir süre murâkabe ile oturur, bir miktar da Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olurdum. Bu sırada, sonu görünmeyen bir nûr beni her taraftan kuşatırdı. O nûrun görünmesiyle kendimden geçerdim. Bu hâlim sabaha kadar uzardı. Gündüz ise, bu hâlin lezzetine dalardım." Ondan bu hâllerini dinleyince, ona gıpta etmemden dolayı içim yanıyordu. Elimde olmayarak gözlerimden yaşlar geldi. Onun sözleri bana çok te'sîr etti. Oradan

ayrıldım. Ertesi gün, Mevlânâ Sa'düddîn'in onun hâlini öğrenmemi istemesi, etrâfında böyle kimselerin de bulunduğunu bana bildirmek içindi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 171

2) Reşehât sh. 145

MUHAMMED SUMÂDÎ

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna bağlı idi. Nesebi, Tâbi'în-i izamın büyüklerinden olan Sa'îd bin Cübeyr hazretlerine dayanmaktadır. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Halîl bin Ali bin Îsâ bin Ahmed es-Sumâdî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebû Müslim, lakabı Şemsüddîn'dir. 911 (m. 1505) senesinde doğdu. 994 (m. 1586) senesi Safer ayının onunda, Cum'a gecesi Şam'da vefât etti. Emeviyye Câmii'nde cenâze namazı kılındıktan sonra, Bâb-üş-Şâgûr'da bulunan zaviyesinde defn olundu.

Büyük âlimlerin ve velî zâtların ders ve sohbetlerinde bulunarak kemâle gelen Ebû Müslim Sumâdî, zamanında bulunan evliyânın önde gelenlerinden oldu. İlim ve evliyâlıkta emsal ve akranından ileri idi. Çeşitli ilimlerin yanında, Arabî lisânını da çok iyi bilir ve konuşurdu. Şiir söylemekte de mahir olup, tasavvufî şiirleri vardır. Çok ibâdet ederdi. Allahü teâlâdan çok korkar, huşû' ile ibâdet ederdi. O zamanda bulunan büyük zâtlar, Ebû Müslim'i önde tutarlar, ona ayrı bir hürmet ve edeb gösterirlerdi.

Necmüddîn-i Gazzî (r.a.), ömründe dört kişi gördüğünü, onlardan daha nurlu kimseler görmediğini, bunlardan birisinin de Muhammed Sumâdî olduğunu bildirerek şöyle anlatır: "Bu dört zâttan her biri öyle idi ki, gözler onlara ilişince, onlarda, Allahü teâlânın kendilerine rahmet nazarıyla **nazar** ettiği gözleri görürdü. Bu zâtlar; babam, Muhammed Sumâdî, Muhammed Temîmî ve Mekke-i müşerrefede Kâ'be-i muazzamada gördüğüm sûfi kılıklı, saçları ağarmış olan bir zâttır. Bu zâtı orada gördüğümde, yanında ba'zı gençler bulunup kendisine hizmet ederlerdi. Onu görünce, hemen yanına gittim. Elini tutup müsâfeha ettim ve öptüm. Bana; "İhtiyâcın nedir?" dedi. "Duâ" dedim. Kâ'be-i muazzamaya yönelip, benim için fesahat ve belagat ile çok güzel duâlar etmeye başladı. Her duâsını bitirdiğinde ben gönlümden; benim için şu duâyı da yapsa diye geçirirdim. O da aynı şekilde söylerdi. Ne mübârek ve yüksek bir zât olduğunu anladım. Duâyı bitirip, elini yüzüne sürdü. Kendisine;

"Ey efendim! Beni duâdan unutmayınız" dedim. "Sen de aynı şekilde bizi duâdan unutma" buyurdu. Sonra ayrıldık."

Kâdı ve vâli gibi, makam ve mevki sahibi kimseler de Muhammed Sumâdî'nin büyüklüğünü tanır, onu çok severlerdi. İnsanlar, uzak yerlerden kalkıp, onu ziyâret etmek, huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla bereketlenmek için yanına gelirler, zaviyesinde onu ziyâret edip, bir müddet kaldıktan sonra giderlerdi. Ondan duâ isterlerdi.

Rivâyet edilir ki; Muhammed Sumâdî, babası ile birlikte Rûm beldelerinden birinde bulunuyordu. Bir defa vezirlerden birisi, istemediği, beğenmediği birisi için bir sofra hazırlatıp, sofraya murdar veya zehirli et koydurdu. Nasıl olduysa, Muhammed Sumâdî ve babası da o sofraya oturmuşlardı. Muhammed Sumâdî o eti görünce, kerâmet olarak etin durumunu anlayıp üzüldü ve babasına; "Yeme! Çünkü bu yemek şüphelidir" dedi. Kalkıp o yemeği döktü. Vezîr,

yaptığını i'tirâf edip özür dilemeye başladı. Sonra normal bir sofra hazırlatıp, onlara ikram etti. O sofrada bulunan yemekleri yediler.

Diğer taraftan vezir ve adamları, bir önceki sofrada bulunan bu gizliliği açıklayıp sırrı ifşa ettiği için ona kızmaya başladılar. Nihâyet bir bahânesini bulup, bir suç isnâd ederek kanını akıtmaya karar verdiler. Ceza verileceği gün yaklaşmış idi. Bu günlerde Muhammed Sumâdî, rü'yâsında dedelerinden birinin sûretinde bir zâtı gördü. O zât, elini Muhammed Sumâdî'nin yüzüne koyarak; "Bismillahilkâfî bismillahişşâfî bismillahillezî lâ yedurru mâ'asmihi şey'ün" duâsını okudu. Bu gecenin sabahında, o tehlikenin geçmiş olduğu, ceza verilmiyeceği öğrenildi.

Yine Necmüddîn-i Gazzî, Ebû Müslim Muhammed Sumâdî'nin komşusu olan Şeyh Sâlih Ali Lü'lüî'nin şöyle anlattığını haber veriyor: "Bir müşkil mes'elem vardı. Bunun hallolması için Resûlullah (s.a.v.) efendimizi vesile ederek Allahü teâlâya yalvardım. O gece rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Bana buyurdu ki: "Komşun Şeyh Ebû Müslim Sumâdî'ye git! Bu yükü ona yükle. Ya'nî müşkilini o halletsin." Sabah olunca erkenden Muhammed Sumâdî'ye gittim. Ben daha henüz birşey söylemeden; "Ben gaybi bilmem. Ben gaybi bilmem. Ama bana ihtiyâcını söyleyebilirsin" dedi. Ben, onun benim hâlimi kerâmet olarak anlayıp, bana böyle söylediğini anladım, ihtiyâcımı bildirdim. O ihtiyâcım, onun vesilesiyle halloldu."

Ebû Müslim Sumâdî'nin büyüklüğünü tanıyan ve onu seven Muhammed bin Arab isminde bir zât, doğu beldelerinden koyun almak üzere yanında birkaç çoban ile gidiyordu. Çeşitli yerlerden koyunlar alıp yolda giderken, bir yerde gecelediler. Şiddetli fırtınanın estiği çok yağmurlu bir gece idi. Geceleyin koyunlar ürküp dağıldılar. İbn-i Arab ve yanında bulunan çobanlar, koyunları toparlamaktan âciz kaldılar. O esnada İbn-i Arab, Ebû Müslim Muhammed Sumâdî hazretlerinden imdâd isteyip; "Ey Ebû Müslim! Yardımına muhtacım" diye yalvardı. O sırada, civardaki nahiyelere kadar dağılmış olan koyunları toparlayan bir ses duyuldu. O ses, koyunların hepsinin bir araya tam olarak toplanmasına kadar devam etti. Allahü teâlânın izni ile ve Muhammed Sumâdî'nin kerâmeti bereketi ile koyunlarını toparlamaya muvaffak olan İbn-i Arab, Allahü teâlâya çok şükretti. Sumâdî'ye olan muhabbeti de böylece daha da artmış oldu.

İbn-i Arab'ın hanımı da, Muhammed Sumâdî'nin büyüklüğüne inanan veliyye ve sâliha bir hanım idi. Aile olarak da tanışırlar, birbirlerine gelip giderlerdi. İbn-i Arab'ın yolculukta koyunlarını toparlamaktan âciz kaldığı şiddetli yağmur ve fırtınalı geceden sonraki akşam, o da Sumâdî'nin evine gitmişti. Sumâdî o hanıma kapı aralığından; "Sana birşey söyleyeceğim. Ama ben ölmedikçe hiç kimseye anlatmıyacaksın" dedi. O da kabûl edince, şöyle anlattı: "Senin zevcen (İbn-i Arab) dün gece şiddetli bir gece geçirdi. Bir ara topladığı koyunlar ürküp, her tarafa dağıldılar. Zevcin ve yanında bulunan çobanlar, koyunları bir araya getirmekten âciz kaldılar. Bu esnada zevcin, bana nidâ ederek yardım istedi. Ben de ufak bir çakıl taşı alıp, o tarafa doğru attım. Bundan sonra koyunların hepsi bir araya toplandı. Bir zarar görmemiş olarak yakında sâlimen sana gelecek, hiç merak etme."

Necmüddîn-i Gazzî şöyle anlatır: "Bir zaman şiddetli hasta olmuştum. Bu hastalığım esnasında, bir gece rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Geniş bir halkanın başında oturmuşlar, Allahü teâlâyı zikrediyorlardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) bir tarafında Muhammed Sumâdî, diğer tarafında da Sumâdî'nin oğlu Müslim vardı. Halkanın diğer kısmında da Sumâdî'nin diğer talebeleri vardı. Zikir bittikten sonra Sumâdî, Resûlullah (s.a.v.) efendimize, talebelerinden suâl etti. Kendisinden sonra yerine kimin geçeceğini anlamak

istiyordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onun bu suâline; "Yâ Şeyh Muhammed! Onlar içinde senin yerine geçmeye en lâyık olan oğlun Müslim'dir" buyurdu.

Ben, bu rü'yânın heyecanıyla uyandım. Hastalığım da geçmiş idi. Böyle bir rü'yâ gördüğümü Sumâdî'ye bildirdim. O da bana haber gönderip; "Muhterem Necmeddîn Efendi, Rü'yân bana ulaştı. Allahü teâlâya yemîn ederim ki, rü'yâ haktır. Fakat bir de bana anlatmanı istiyorum" dedi. Kendisiyle görüştüğümüzde, gördüğüm rü'yâyı bir de kendim anlattım. Bana dedi ki: "Vallahi rü'yân doğrudur, gerçektir." Bu rü'yâyı görmemden az bir zaman geçmişti ki, Muhammed Sumâdî vefât etti ve yerine oğlu Müslim geçerek talebelere ders vermeye başladı."

Dervişlerden bir zât anlatır: "Bir zaman iş için Şam'dan Kâhire'ye gidecektim. Yola çıkacağım zaman, Muhammed Sumâdî (r.a.), Muhammed Bekrî'ye vermem için bana bir mektûp verdi. Kâhire'ye ulaştığımda, Muhammed Bekrî'nin yanına vardım. Huzûruna girip, Muhammed Sumâdî'nin yanından geldiğimi söyledim. Onun ismini duyunca, derhâl ayağa kalkıp, büyük bir hürmetle Muhammed Sumâdî'ye olan muhabbetini, edebini bildirdi. Mektûbu verdiğimde, yine edeb ve hürmet ile alıp, mektûbu öpüp, yüzüne gözüne sürdü. Muhammed Sumâdî'yi çok övdü ve ondan; "Kardeşimiz, efendimiz" diye bahsetti. Muhammed Bekrî'nin bu davranışından, Muhammed Sumâdî'nin büyüklüğünü daha iyi anlamaya başladım."

Muhammed Sumâdî (r.a.) Anadolu'ya geldiğinde, zamanın sultânı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân ile görüştü. Kanunî, onun ilim ve evliyâlık yolundaki derecesini, yüksekliğini pek iyi anlayıp, Şam'a bağlı köylerden birinin gelirini ona ihsân etti. Ayrıca her sene ona seksen çuval buğday verilmesini, kırk çuvalının; zaviyede bulunan fakirler ve ziyâretçiler için, kalan kırk çuvalın da Muhammed Sumâdî'nin çocuklarına ve neslinden gelenlere verilmesini, onların ihtiyâçları için kullanılmasını istedi.

Muhammed Sumâdî'nin (r.a.) çok kerâmetleri görülmüştür. Kur'ân-ı kerîmden şifâ âyetlerini yazarak, rahatsızlığı olanlara verirdi. İnsanlar onunla bereketlenmek, mübârek eliyle yazdığı şifâ âyetlerinden biiznillah şifâ bulmak için, yazdığı âyet-i kerîmeleri yanlarında taşırlar ve hastalıklarından şifâ bulurlardı.

Muhammed Sumâdî (r.a.), 994 (m. 1586) senesinde, Safer ayının onunda, Cum'a gecesi Şam'da vefât etti. Meşhûr Emeviyye Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, Bâb-üş-şâgûr'da bulunan zaviyesinin avlusuna defn olundu. Cenâze namazında; âlimlerden, devlet erkânından ve diğer insanlardan çok kalabalık bir cemâat hazır bulundu. İnsanlar onun vefâtına çok üzüldüler. Vefâtına; "Şan, şeref, yükseklik, asâlet sahibi ve bu yüksek vasıflarıyla, çok övülmüş olan, kendisinden ümîdli olduğumuz, şefaatine kavuşmayı arzuladığımız kutup, büyük âlim vefât etti" ma'nâsına gelen:

"Mâte kutbün min-er-recâi mümeccedün"

mısra'ını târih düşürmüşlerdir.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 185

2) Şezerât-üz-zeheb cild- 8, sh. 435

3) Kevâkib-üs-sâire cild-3, sh. 16

MUHAMMED ŞENÂVÎ

Evliyânın büyüklerindendir. İsmi Muhammed Şenâvî'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 932 (m. 1525) senesinde Mısır'da vefât etti. Ravh denilen yerdeki dergâhının bahçesine defnedildi.

Muhammed Şenâvî, çok yardımseverdi. Dâima halkın ihtiyâçlarını karşılamak için koşardı. Herkese, Allahü teâlâyı devamlı hatırlamaları için zikir telkini yapardı. Kimseden hediye almazdı. Muhammed Şenâvî'nin va'z ve nasihatleri, çoğunlukla uzun olurdu. Yatsı namazından sonra başlıyan sohbet, sabaha kadar devam ederdi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Muhammed Şenâvî'nin bulunduğu beldenin devlete âit gelirlerini, İbn-i Yûsuf adında bir görevli topluyordu. Bu bölgede, şâir bitkisi denilen zehirli bir bitki yetiştirilirdi. Bu bitkinin geliri ile, devlet erkânının ve askerlerin geçimi sağlanırdı. Bu zehirli bitkiyi toplamaya mecbûr edilen halktan ölenler olurdu. Muhammed Şenâvî, bu bitkinin ekilmesinin yasaklanması için İbn-i Yûsuf'a ne kadar söyledi ise kâr etmedi. Bunun üzerine Muhammed Şenâvî de, talebeleri ve halkla beraber şâir bitkisi toplardı. İbn-i Yûsuf buna çok kızardı. Birgün İbn-i Yûsuf, Muhammed Şenâvî'yi talebeleriyle birlikte yemeğe da'vet etti. Önlerine zehirli yemek koydu. Muhammed Şenâvî sofraya oturduğu zaman. Allahü teâlânın izni ile yemek kurtlandı. Bu durumu gören Muhammed Şenâvî; "Artık zamanı geldi. Şâir bitkisini ektirmiyeceğim" dedi. Osmanlı Sultânı'na, bu bitkiyi toplamayı yasaklatması için gitmeye karar verdi. O gece Sultan rü'yâsında Muhammed Şenâvîyi gördü. Muhammed Şenâvî, Sultâna; "Bu İbn-i Yûsuf emri ile ekilen şâir bitkisi toplama işini iptal et" dedi. Sultan uyandığı zaman vezirlerine, Mısır vâlisine böyle birşeyin olup olmadığını sormalarını emretti. Mısır vâlisinden haberin doğruluğuna dâir bilgi gelince, Sultan, şâir bitkisinin ekilmesini yasaklattı."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî anlatır: "Muhammed Şenâvî ile, Muhammed bin Ebû Hamail dergâhında vedalaştım. O; "Bu son buluşmamız değildir. Bir daha buluşacağız" buyurdu. Aradan bir süre geçti. Ruh mahallesine gittim. Muhammed Şenâvî'nin huzûruna girdim. Son anlarını yaşıyordu. Bana şöyle duâ etti: "Allahü teâlâ, seni gözetsin ve himâyesinden bir ân dahî ayırmasın. O'ndan bunu diliyorum. O'nun huzûruna vardığında, sana ayıplarını örtmekle muâmele eylesin" Muhammed Şenâvî, o gece vefât etti. Sabahleyin halktan habersiz olarak defnedildi Halk Muhammed Şenâvî'nin vefâtını duyunca, mezarını ziyâret etmek içir toplandılar. Mezar başında büyük izdiham meydana geldi."

Muhammed Şenâvî buyurdu ki: "Bu yol, baştan sona kadar iyi huydan ibârettir."

"Dünyâdan elime geçenler, bana verilmiş özel bir mal değildir. Ben bu mallara, yoksulların da ortak olduğunu görüyorum. Bunları, benden daha fakir kimseler varsa onlara veririm. Zîrâ; bu rızıkları bana bu iş için veren Allahü teâlâdır. Beni bu hayır işine me'mûr eden, fakirlere yardımdan başka bir işle uğraştırmayan yüce Rabbime hamd ve senalar olsun."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 179

2) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 132

MUHAMMED TÂZİFÎ

Fıkıh âlimi ve kadı (hâkim). İsmi, Muhammed bir Yahyâ bin Yûsuf Rebî' Tâzifî'dir. Künyesi Ebü'l-Berekât olup, lakabı Celâlüddîn'dir. 899 (m. 1494) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Haleb'de doğdu. 963 (m. 1556) senesinde Haleb'de vefât etti.

Muhammed Tâzifî, ilk tahsilini doğduğu yer olan Haleb'de yaptı Ahmed bin Ömer el-Bârizî'den okuyup, icâzet aldı. Şemsüddîn Sefiri, Sem süddîn bin Dühn ve Kâhire'de de Şihâbüddîn bin Neccâr ve başkalarından ilim öğrendi. Şafiî mezhebi âlimlerinden Ebü'l-Bekâ Sâsî'den kırâat ilmini okudu. Hanbelî mezhebi kadısı oldu. Din ve edebiyat ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Babasından sonra, Haleb'de Hanbelî mezhebi kadı vekîlliğinde bulundu. O zaman ondokuz yaşında idi. Hama ve Dımeşk'da kadı vekîllikleri ile Emevî Câmii ve Harameyn idâreciliği yaptı. Daha sonra Mısır'a gitti. Kâhire'de, Hanbelî mezhebine göre hüküm veren Sâlihiyye ve Bâb-ı Şa'riyye mahkemelerinde kadı vekîlliğinde bulundu. Yine Kâhire'de Vakf-ül-eşrâf idâreciliği yaptı. Reşîd, Menzile ve Havran kadısı oldu. Bir müddet sonra kadılıktan ayrılıp Hama'ya gitti. Orada, İslâm âlimlerinin en büyüklerinden ve evliyânın en meşhûrlarından Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.a.) hayâtını ve menkıbelerini anlatan, Kalâid-ül-Cevâhir adlı eserini yazdı. Şerh-ül-arûd el-Endelûsî de eserlerindendir.

Muhammed Tâzifî, bir şiirinde (özetle) şöyle dedi: "Yâ Rabbî! Hâllerim çok değişti. Rızâna uygun amel yapamadım. Borçlarım, sırtımda bir yük oldu. Kusurlarım günden güne çoğaldı. Üzüntülerim beni istilâ etti. Üzerimdeki sıkıntıları giderecek, senden başka bir sığınak bulamadım. Yâ Rabbî! Beni nefsimin eline bırakma. Yâ Rabbî! Kalbime genişlik ver. Bana sıhhat ve afiyet ver. Günahlarımı affeyle. İşlerimi kolaylaştır. Rabbim! Senin kapına geldim. Duâlarımı reddetme. Yaralanmı saracak olan ancak sensin."

Kalâid-ül-Cevâhir adlı eserinin mukaddimesinde, özetle şöyle dedi: "Kusur ve günahlarını i'tirâf edip, Rabbinin lütfundan af ümîd eden bu muhtaç kul, Muhammed bin Yahyâ'nîn, Allahü teâlâ günahlarını affeylesin. Hayırlarını çoğaltsın.

Evliyâsına (sevgili kullarına) doğru yolu gösteren Allahü teâlâya hamd ederim. Onlar eliyle, bütün hayırları ve iyilikleri akıttı. Onları, her türlü kötülüklerden, çirkin işlerden korudu. Kim bunlara uyar, dediklerini tutarsa kazanır. Se'âdete erer. Kim onların yolundan ayrılırsa sapıtır. Felâkete düşer. Kim de onlara sığınırsa, kurtulur, doğru yola girer. Kim de onları beğenmeyip kötülerse, sonsuz felâkete uğrar, helak olur.

Sığınılacak, ancak Allahü teâlâ olduğunu bilen kimsenin hamdetmesi gibi hamd olsun. Hayır ve şerrin, ancak Allahü teâlâdan olduğuna îmân etmiş kimsenin şükretmesi gibi şükr olsun. Allahü teâlânın ni'metleri, ihsânları sayısınca Muhammed aleyhisselâma ve O'nun yakınlarına, salât ve selâm ederim."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 113

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 339

3) El-A'lâm cild-7, sh. 140

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 60

5) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1353, 1365, 1366

6) Brockelmann Sup-2, sh. 463

MUHAMMED TETÂÎ (Muhammed bin İbrâhim)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Halîl Tetâî'dir. Tetâ, Mısır'da, Menûfiyye şehri yakınlarında bir köydür. Şezerât'ta bu isim Senâi olarak geçmektedir. Usûl ve ferâiz ilimlerinde büyük bir âlim olan Tetâî'nin lakabı Şemsüddîn, künyesi Ebû Abdullah'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. Vefât senesi Şezerât'ta 937 (m. 1530) olarak

bildirilirken, Neyl-ül-ibtihâc'da 940 (m. 1533) senesinden sonra denilmekte, Esmâ-ül-müellifîn'de ise 942 (m. 1535) olarak gösterilmektedir.

Tetâî'nin hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır. Zamanının âlimlerinden; Senhûrî, Şeyh Dâvûd, Ahmed bin Yûnus Kusentînî, Sıbt-ül-Mardînî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Bilhassa fıkıh, ferâiz, hesâb (matematik) ve usûl ilimlerinde büyük âlim oldu. Mısır'da Mâlikî mezhebi kadılığı vazîfesinde bulundu. Bir müddet bu vazîfeye devam etti. Daha sonra bu vazîfeden ayrıldı. Kendini, tamamen ilme ve kitap yazmaya verdi. Pekçok kıymetli kitap yazdı.

Muhammed Tetâî, ilim ve ameli kendisinde birleştiren büyük âlimlerden idi. Çok fazla ilmi olup, o derecede de ibâdet ederdi. Çok oruç tutar ve çok nafile namaz kılardı, İslâmiyetin emir ve yasaklarına çok bağlı idi. Haramlardan ve mekrûhlardan son derece kaçınırdı, iffet sahibi idi. Ya'nî, insan tabiatının muhtaç olduğu şeyleri, İslâmiyete uygun olarak yapardı. Herkese karşı güleryüzlü ve alçak gönüllü idi. İlim öğrenmek için, pekçok insan onun yanına gelir giderdi. Seyyid Abdürrahîm Abbasî, ondan ilim öğrenen büyük âlimlerdendir.

Kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Behcet-üs-seniyye fî hall-il-işârât-is-seniyye, 2- Tenvîr-ül-makâle fî hall-il-elfâz-ir-risâle li-Yûsuf bin Hasen Tetâî, 3- Feth-ül-celîl fî şerhi Muhtasar-il-Halîl: Mâlikî fıkhına dâir bir eserdir. 4- Şerhu İbn-i Hâcib, 5- Şerh-ül-irşâd li İbn-i Asker, 6- Hıttat-us-sedâd, 7- Hâşiyetü alâ şerh-ıl-mahallî alâ cem-il-cevâmi', 8- Feth-ül-celîl fî halli cevâhiri dürer-il-elfâz-iş-Şeyh Halîl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 194

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 224

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 236

4) Neyl-ül-ibtihâc (Dîbâc kenarında) sh. 335, 336

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1628

MUHAMMED TÛNUSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed Rûmî Tûnusî olup, lakabı Şemsüddîn Megûşî'dir. Tûnus'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 947 (m. 1540) senesi Şa'bân ayında, Kâhire'de vefât etti. İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrinin yakınına defnedildi.

Şemsüddîn Megûşî, Tûnus'da yetişti ve oradaki âlimlerden okudu. Buhârî, Müslim, Muvatta' ve Tirmizî'deki hadîs-i şerîfleri, hadîs âlimlerinden dinledi. Şifâ kitabını okudu. Ebü'l-Abbâs Ahmed Endülüsî ve başka âlimlerin derslerinde yetişti. Memleketinin büyük âlimlerinden oldu. İlimde söz sahibi oldu.

Tunus kadıaskerliğinde bulunan, Muhammed Tûnusî, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın hükümdârlığı zamanında, deniz yoluyla İstanbul'a geldi. Sultan tarafından çok i'tibâr ve hürmet gördü. Kendisine maaş bağlandı, İstanbul'daki âlimler arasında meşhur oldu. Çok kimseler gelip dersini dinledi. Hattâ, zamanın kadıaskeri de onu ziyâret edip ilminden faydalandı. Bir müddet İstanbul'daki derslerine devam etti. Emâlî alâ şerh-ış-Şâtıbiyye lil-ca'bûri adlı eseri yazdı. Daha sonra, Sultan'dan özür dileyip, Anadolu'nun kışı ve şiddetli soğuğuna karşı bünye olarak dayanamayacağını arz edip, Mısır'a gitmek için izin istedi. Sultan da ona izin verdi.

Şemsüddîn Megûşî, kara yoluyla 944 (m. 1537) senesinde Mısır'a hareket etti. Haleb'e uğradı. Haleb'de, İbn-ül-Hanbelî ve başka ilim ehli kimseler, ondan kırâat ilmini ve başka ilimleri öğrendiler. Trablus'a, sonra da Şam'a uğradı. Orada çok kimseler ondan istifâde ettiler. Onun; tefsîr, Arabî ilimler, mantık, kelâm, arûz, kırâat, me'ânî, beyân ilimlerinde mütehassıs olduğuna şehâdet ettiler. Alâî bin İmâdüddîn ondan Beydâvî tefsîrini okudu. Kâdı Ma'rûf ve Şihâbüddîn Tıybî de ondan ilim öğrenip icâzet (diploma) aldılar. Talebesi Şihâbüddîn Tıybî, onun seferlerine dâir bir eser yazdı.

İbn-ül-Hanbelî onun hakkında şöyle dedi: "Megûşî, âlim olup, anlayışı çok kuvvetli idi. Zor mes'eleleri kolaylıkla çözer, hiç yorulmazdı." Şemsüddîn Megûşî'nin hafızası çok kuvvetli idi. İlmî mes'eleleri hiç bir kitaba bakmadan, sanki kitaptan okuyormuş gibi hafızasından naklederdi. Kur'ân-ı kerîmi çok okurdu. Şerh-ül-Metâli', Şerh-ül-Mevâkıf, Şerh-ut-Tevâlî' ve haşiyesi ile birlikte ezberinde idi. Emsali az bulunan bir zât idi. Vefâtında âlimler (özetle) şu sözleri söylediler: "Ey âlimlerin üstadı! Ey her gittiği yerde meyveler verdiren! Senin ayrılığınla insanlar garîb kaldı."

---

1) El-A'lâm cild-7, sh. 57

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 270

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 501

4) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 108

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 452

MUHAŞŞÎ SİNÂN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Sinânüddîn Yûsuf bin Hüsâm bin İlyâs'dır. Muhaşşî Sinân Efendi diye de bilinir. Babası Şeyh Hüsâmeddîn, Halvetiyye yolunun büyüklerinden olup, Amasya'da medfûn olan Şeyh Habîb. Karamânî'nin halîfelerindendir. 893 (m. 1487) senesinde, Amasya'nın Bedevî köyünde doğdu. 989 (m. 1578) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kayınpederi Sarıgürz'ün yaptırdığı mescidin bahçesinde medfûndur.

İlk tahsilini yaptıktan sonra, Amasya Küçük Ağa Medresesi müderrisi olan Emîr Kulu Şemseddîn Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan ilim tahsil etti. Yine Amasya Hüseyniyye Medresesi müderrisi Taşköprülü Muslihuddîn Efendi'den, aklî ve naklî ilimleri beş sene müddetle tahsil etti. Taşköprülü Muslihuddîn Efendi, 919 (m. 1513) senesinde Bursa Sultâniyye Medresesi'ne nakl olununca, o da beraberinde gitti. Daha sonra Sahn-ı semân müderrislerinden olan Muhyiddîn Fenârî'nin talebeleri arasına dâhil olup, ondan Telvîh adlı eseri sonuna kadar okudu. Yedi sene müddetle onun hizmetinde ve ilmî sohbetlerinde bulunduktan sonra, Anadolu kadıaskerliğinden emekli ve Sahn-ı semân müderrisi olan Gürz Seyyidî Efendi'den ilim öğrendi. 924 (m. 1518) senesinde Müftî Ali Efendi'ye talebe olup, ondan da istifâde etti. 926 (m. 1520)'da Kanunî Sultan Süleymân pâdişâh olunca, Kânûnî'nin hocası Hayreddîn Efendi, ilim öğrenen talebelerin faziletli ve zekîlerini topladığı zaman, Şeyhülislâm Ali Efendi'nin talebesi olan Sinânüddîn Yûsuf bin İlyâs'ı da almıştı. 927 (m. 1521) senesinde mülâzim (stajyer) olarak vazîfelendirildi. 928 (m. 1522) târihinde Gelibolu Saruca Paşa Medresesi müderrisliğine, 930 (m. 1524) senesinde Edirne Taşlık Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Uzun müddet ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl olduktan sonra, 938 (m. 1531) senesinde İstanbul'da Dâvûd Paşa Medresesi'ne nakl edildi. 940 (m. 1533) senesi sonlarına doğru Saçlı Emîr Efendi yerine

Gebze'de Mustafa Paşa Medresesi'ne ta'yin olundu. 941 (m. 1534) senesinde, Edirne Dâr-ül-Hadîs'inde vazîfelendirildi. 942 (m. 1535) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne terfi ettirildi. 945 (m. 1538) senesinde Edirne İkinci Bâyezîd Medresesi'ne nakl olundu. 946 (m. 1539) senesinde Haleb'e kadı ta'yin olundu. Burada iken, Bağdad Beylerbeyi Üveys Paşa'nın teftişine me'mûr edildi. Teftişten sonra Uveys Paşa bu vazîfeden azl olundu. Fakat Sinânüddîn Yûsuf Efendi Haleb'e döndüğü zaman, üveys Paşa'ya Haleb Beylerbeyliği verilmiş olduğunu gördü. Bu sebepten vazîfeden ayrıldı. 951 (m. 1544) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. 952 (m. 1545) senesinde Edirne kadılığına, 954 (m. 1547) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin olundu. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu. 958 (m. 1551) senesinde bu vazîfeden alındı. Hac ibâdetini yapıp, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin kabr-i şerîfini ziyâretten döndükten sonra, 969 (m. 1561) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-Hadîs'ine müderris oldu. Burada iken kendisine, Kâdı Beydâvî tefsîrine haşiye yazdığı için "Muhaşşî" denildi. 973 (m. 1565) senesinde Ebüssü'ûd Efendi tefsîrini tamamlayınca, bütün talebeleri Sinânüddîn Yûsuf Efendi'nin yanına mülâzim (stajyer) olarak verildi. 893 (m. 1575) senesinde ihtiyârlığı ve zayıflığı sebebiyle emekli oldu. 989 (m. 1578) senesinde Fâtih Câmii'nde Cum'a namazı kılarken hastalandı. Üç gün sonra vefât etti. Cenâze namazını, Müftî Kâdı-zâde Efendi kıldırdı. Kayınpederi olan Sarıgürz'ün yaptırdığı mescidin hazîresinde (bahçesinde) defn olundu. Anadolu Hisârı'nda iki mescid ve Amasya'da da bir câmi inşâ ettirmişti.

Sinânüddîn Yûsuf Efendi, zamanındaki âlimlerin yükseklerinden, ilim ve irfan sahibi bir zât idi. İlmî üstünlüğü herkes tarafından kabûl edilirdi. Tatlı dilli, güleryüzlü idi. Uzun ömrünü; ilim öğrenmek, ilim öğretmek ve eser yazmakla geçirmiştir.

Kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1- Hâşiye-i Tefsîr-i Kâdı Beydâvî: Çok kıymetli bir haşiyedir. 2- Hidâye'nin muamelât kısmına yazdığı haşiyesi. 3- Şerh-i Mevâkıf, Miftâh, Telvîh ve Tecrîd adlı eserlerin kenarlarına yazdığı ta'lîkâtı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 248

2) Peçevî Târihi cild-1, sh. 32

MUHYİDDÎN-İ İSKİLÎBÎ

Evliyânın büyüklerinden ve Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin babası. İsmi, Şeyh Yavsı Muhyiddîn-i İskilîbî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 920 (m. 1514) senesinde İskilip'de vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Muhyiddîn İskilîbî, âlim ve velî bir zât olup, Molla Ali Kuşçu ve Molla Ali Tûsî'den ilim öğrendi. Sonra da Şeyh Muslihuddîn'in derslerine devam etti. Sonra Şeyh İbrâhim Kayserî'nin sohbetlerinde bulundu. İlim ve edeb öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. Hocasının emriyle halkı irşâda başladı. Ömrü insanları hak yola da'vet ve güzel ahlâkı öğretmekle geçti. Çok kerâmetleri görüldü.

Muhyiddîn İskilîbî hacca giderken, Amasya'da Şehzâde Bâyezîd ile görüştü. Bu görüşmede ona; "Hacdan dönüşte sizi padişahlık tahtına oturmuş buluruz" buyurdu ve öyle oldu. Muhyiddîn İskilîbî, ilmi ve âlimleri çok seven, pâdişâhın takdîr ettiği bir kişi idi. Aralarında kuvvetli bir muhabbet bağı vardı. Bu sebeple kendisine "Hünkâr Şeyhi" lakabı verildi ve öyle meşhûr oldu. Sultan Bâyezîd Hân, onun için, İstanbul'un en güzel yerinde çok güzel bir dergâh yaptırdı ve

nice bina ve malı buraya vakfeyledi. Onunla sohbet etmekten çok hoşlandığından, onu saraya da'vet eder, güzel ahlâkından ve tatlı sözlerinden çok istifâde ederdi.

Muhyiddîn-i İskilîbî'nin dergâhı, gelenlerle dolup taşar, ilim ve edeb sahiplerinin yeri olurdu. Vezirler, beyler, kadıaskerler ziyâretinde kusur etmezler, herkes bu zâtın kapısından ilim ve edeb öğrenme imkânını bulurdu. Bu alâka karşısında, Muhyiddîn-i İskilîbî'nin davranışlarında hiçbir değişiklik olmaz, insanların medhetmesi veya zemmetmesi (kötülemesi) hâlini değiştirmezdi. Dünyânın gelip geçici olan mal ve mevkiine önem vermezdi. Her haliyle doğruluğu halkın gönlünde yer etmişti. Güzel ahlâkı ve davranışları ile insanlara örnek oldu.

Şeyh Hacı Çelebi şöyle anlatır: Kardeşim Müeyyed-zâde kadıaskerlik vazîfesinden ayrıldığı sırada, beraberce Muhyiddîn-i İskilîbî hazretlerine vardık. Vazifeden alınmanın üzüntüsü, kardeşimin yüzünden belli oluyordu. Bu sırada Muhyiddîn-i İskilîbî, onun için güzel bir minder döşetip, üzerine de pek süslü bir yastık koydurdu. Buyurdu ki: "Kadıasker iken niceyse, öylece bu minderde otursun ve yastığa da ona göre öylece yaslansın." Kardeşim de bu emri tutup, kadıasker iken nasıl oturuyorsa, öylece oturdu. O zaman Muhyiddîn-i İskilîbî; "Vazifeniz mübârek olsun" buyurdu. Onbeş gün geçmeden Yavuz Sultan Selim Hân'ın fermanı gelerek, tekrar kadıaskerliğe getirildiği ve hemen Edirne'ye gelmesi bildirildi. Müeyyed-zâde, sevinç ve neş'e içinde Edirne'ye gidip, aklından bile geçmeyen ihsânlarla karşılaştı.

Muhyiddîn-i İskilîbî, birkaç ilimde üstün derecede idi. Âlimler onun yanında konuşmaktan çekinirlerdi.

Taşköprü-zâde şöyle anlattı: "Birgün Muhyiddîn-i İskilîbî babama zor bir mes'ele sorup, îzâh etmesini istedi. Babam da bu mes'ele ile ilgili bir kitap yazıp, huzûruna götürüp arz etti. Muhyiddîn-i İskilîbî esere şöyle bir nazar etti ve; "Zamanımız âlimlerinden kimse bu mes'eleyi böyle güzel araştırıp îzâh edemez" buyurdu.

Muhyiddîn-i İskilîbî'nin en büyüt fazileti; Onüçüncü Osmanlı Şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi gibi, insanlara ve cinnîlere fetvâ veren bir oğul yetiştirmiş olmasıdır.

Muhyiddîn-i İskilîbî'nin bir tanıdığının oğlu suç işledi ve yakalanıp hapsedildi. Babası gelip, Muhyiddîni İskilîbî'ye durumu arz etti ve ilgili yerlere başvurarak kurtarılmasını istedi. O zaman Muhyiddîn-i İskilîbî; "Ben bu husûsu onlardan daha büyük bir makama arz edeceğim" buyurarak duâ etti. Cezasını tesbit için, ertesi gün genci mahkemeye çıkarttılar. Da'vâcılar aleyhte konuşacak yerde, o genci affettiklerini söyleyip, üstelik de medh ettiler. Bunun üzerine o genç serbest bırakıldı.

Şeyh Mustafa anlatır: "Yedi yaşında iken şiddetli bir hastalığa tutuldum. Herkes ölecek zannetti. Muhyiddîn-i İskilîbî o günlerde Edirne'ye teşrîf etmişlerdi. Babam beni alıp onun meclisine götürdü. Elinden öptüm ve huzûrunda durdum. Babama beni sordu. Babam da; "Oğlum Mustafa'dır. Şiddetli ve amansız bir hastalığa tutuldu. Duâlarınızı almaya getirdim" dedi. O zaman Muhyiddîn-i İskilîbî buyurdu ki: "Şimdi oğlunu al çarşıya götür. Ona koyun yününden yapılmış bir elbise al ve giydir. İnşâallahü teâlâ birşeyi kalmaz." Babam da beni alıp çarşıya götürdü ve onun buyurduğu şeyleri alıp giydirdi. O günden i'tibâren bende o hastalıktan eser kalmadı."

Ehî-zâde şöyle anlatır: "Birgün Hakîm Çelebi ile biryerde sohbet ederken, söz Muhyiddîn-i İskilîbî'den açıldı. Hakîm Çelebi bana, Muhyiddîn-i İskilîbî hakkında ne düşündüğümü sordu. Ben de hakkında güzel i'tikâd ve hüsn-i zan sahibi olduğumu, fakat ondan bana intikâl eden bir bilgi,

bir hâtıra bulunmadığını bildirdim. O zaman bana dedi ki: "Şunu iyi bil ki, o zât Allahü teâlânın sevgili kullarından biridir. Şimdi bu belde de onun temiz rûhuyla tasarruf altındadır. Gönül ehli, onun ma'nevî üstünlüklerinden çok istifâde etmektedir. Aramızda geçen bir hâdise ile, onun ma'nevî hâllerinden birini haber vereyim. Birgün sabah namazından sonra mihrâbda idim. Talebeler ve cemâat, okumak ile meşgûldü. O anda Muhyiddîn-i İskilîbî mescidin kapısından içeri girdi. Elinde, Bayrâmiyye yolunun büyüklerine mahsûs bir elbise vardı. Onu görünce, hürmetle ayağa kalktım. Gelip selâm verdi. Ben de selâmına cevap verdim. Buyurdu ki: "Elimdeki bu elbiseyi size giydirmek için, Efendimiz Muhammed aleyhisselâm gönderdi," Emre uyup hazırlandım ve elbiseyi bana giydirdi. Onu giyer giymez, bende anlatılması imkânsız ma'nevî hâller ve üstünlükler meydana geldi. Sonra da; "Bu güzel mertebeye kavuşmanızdan dolayı tebrik ederim.

Mübârek olsun" buyurdu. Mescidden dışarı çıktı ve kayboldu. Elbise sırtımda kaldı. Ben, oradakilerin bu hâdiseyi gördüklerini zannettim, iyice dikkat edince, bu hâdiseden kimsenin haberdâr olmadığını ve sâdece ikimizin arasında cereyan ettiğini anladım. Hattâ, Muhyiddîn-i İskilîbî için ayağa kalkışımı bile görmemişlerdi. Bu elbiseyi, parçalara ayrılıncaya kadar giydim ve hâtıra olarak evde sakladım."

Şeyh Alâüddîn, tasavvuf yoluna girişini şöyle anlatır: "Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın ordusunda bir nefer idim. Ordu, bir zaman küffâr üzerine sefer etti. Dönüşte yolda şiddetli bir soğuk ve yağmur başladı. Bu esnada ben civar bir köyde misâfir olmak istedim. Köylüler beni kabûl etmediler. Gece karanlığında yola koyuldum. Yağmur, gökten bardaktan dökülürcesine yağıyordu. Her taraftan seller akıyordu. Vadi, deniz gibi oldu. Ben, Allahü teâlâya tevekkül ederek ilerledim. Yol üzerinde bir nehirle karşılaştım. Akan sellerle nehir daha da kabarmış, köprüyü de örtmüştü. Sulara girip, önümdeki tehlikeden gâfil olarak, gece karanlığında ilerledim. Sular, atımın ayaklarını örtmeye başlamıştı. O esnada beni boğulma korkusu kapladı. Geri dönmek istedim. Yolu bulamadım, ölümle burun buruna, helak olmaya yüz tuttum, ölümü düşünerek, tövbe ve istiğfara başladım. O esnada yüksek bir ses duydum. O tarafa döndüm. Nûrânî yüzlü bir zâtla karşılaştım. Selâm verdi ve; "Demek yolda kaldınız ve tehlike ile karşı karşıyasınız" buyurdu. Ben de; "Evet efendim" dedim, önüme geçip; "İzimi ta'kib et ve korkma" buyurdu. Ben de izini ta'kib ettim. Köprüyü geçtik. Sular, hayvanların boyuna kadar yükselmişti. O zât, eliyle kenarı işâret etti ve; "Bu yönü ta'kib et, inşâallahü teâlâ kurtulursun" buyurdu. O esnada bir şimşek çaktı, gözlerim kamaştı. Baktığımda bana refakat eden zâtı göremedim. Ta'rîf ettiği cihete gittim. Tehlikeden kurtuldum. Kurtuluşuma sebep olan zâtı çok merak ettim. Ama hiçbir şey öğrenemedim. Bir müddet sonra Edirne'de Nizâmiyye askerlerinin bir mahalledeki ziyâfette toplandıklarını gördüm. Toplanmalarının sebebini sorduğumda; "Buraya, Allahü teâlânın velî kullarından Muhyiddîn-i İskilîbî adında, "Hünkâr Şeyhi" diye meşhûr bir zât gelecek, onu görmek ve sohbetinden istifâde için toplanıyoruz" dediler. Ben de onlara katıldım. Yemekten sonra sohbet meclisi kuruldu. O zâta meclisin hazır olunduğunu bildirmek için gittiler. Bir de ne göreyim? Gelen zât, beni o korkunç gecede tehlikeden kurtaran zâttı. Sohbetin sonuna kadar bekledim. Nihâyet meclis dağıldı. Derhâl o zâtın yanına gidip ayaklarına kapandım ve öptüm. O; "Sen kimsin?" diye sordu. Ben de; "Efendim, falan yerde, karanlık gecede helak olmaktan kurtardığınız kişiyim" dedim. Başımdan geçenleri, nefes nefese, sonuna kadar anlattım. O zâtın çehresi değişti ve anlattıklarımı tasdik etmedi ve; "Hayâl görmeyesin?" buyurdu. Ben de; "Efendim, adım gibi biliyorum, hâdise aynen böyle oldu" dedim. Bana yaklaştı ve; "Yavrum, dediğin doğrudur. Sakın bu hâdiseyi ifşa etme" buyurdu ve ayrıldı. Bundan sonra, bende ilim ve

edeb öğrenme arzusu çoğaldı ve tasavvuf yoluna girdim. Muhyiddîn-i İskilîbî'nin talebelerinden olmakla şereflendim."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 245

2) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 576

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 349

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 344

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 277

MUHYİDDÎN MUHAMMED BİN HASEN SAMSÛNÎ

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Hasen bin Abdüssamed Samsûnî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 919 (m. 1513) senesinde Edirne'de vefât etti.

İlk tahsilini, zamanın âlimlerinden olan babasının huzûrunda yapan Muhyiddîn Efendi, daha sonra Mevlânâ Alâüddîn Ali Arabî ismindeki meşhûr âlimin sohbetlerine devam etti. İlim öğrenmek istidâd ve kabiliyetinin pekçok olması ve gayretinin fazlalığı sebebiyle çabuk yetişti. Âlimlerden, zamanında bulunan büyük, zâtlardan oldu. İlk olarak Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde vazîfe aldı. Daha sonra, İstanbul'da, Mahmûd Paşa, Edirne'de Taşlık, İznik'de Orhan Gazi, Edirne'de Üçşerefeli, İstanbul'da Sahn-ı semân gibi medreselerde uzun müddet müderrislik yaptıktan sonra emekli oldu.

Emekliliğinden sonra, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından Edirne'ye kadı olarak ta'yin edilen Muhyiddîı Efendi, bu vazîfeyi de çok güzel îfâ etti. Dînimizin emirlerine uygun, son derece âdil hükümler verirdi. 919 (m 1513) senesine, ya'nî vefât edinceye kadar bu vazîfeye devam etti.

Muhyiddîn Muhammed bin Hasen Samsûnî (r.a.), devamlı ilim ile meşgûl olan ve bu husûstaki gayretlerinin çokluğuyla tanınan bir zât idi. Gece gündüz demez kitap okur, bundan hiç usanmazdı. Dünyâ düşüncelerinden, dünyâya âit işlerden yüz çevirmiş idi. Dünyalık şeylerin hiçbirinde gözü ve gönlü yok idi. Onun yanında altın ile saksı parçasının bir farkı olmayıp, kalb zenginliğine ve yüksek ma'nevî huzûr ve saadete sahip idi. Görünüş i'tibâriyle, dünyalık malı mülkü yoktu ve olmasını da istemiyordu. Ama her hareketi, dînimizin emirlerine tam uygun olduğu için, onun her hâli pek kıymetli ve bu bakımdan büyük ma'nevî servete sahip idi.

Fakirleri, ihtiyâç sahiplerini kendi nefsine tercih eder, onların yardımlarına koşardı. Kendisi az bir şeyle idâre eder, fazlasını ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Tasavvuf ehlini çok sever, onlara elinden gelen yardımı yapmaktan büyük lezzet alırdı. Kendisini adetâ onlara hizmetçi eylemiş idi. Onlara yardım etmek uğruna, kendisi az yer, hattâ açlığa sabrederdi. Kanâat ve tahammül sahibiydi.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerhu Miftâh ve Şerh-ut-Tecrîd isimli eserleriyle, Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin Telvîh isimli eserine haşiyeler yazmıştır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 332

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 312

3) Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 38

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 94

5) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 341

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 196

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 227

8) Keşf-üz-zünün sh. 347, 497, 1765

MUHYİDDÎN MUHAMMED HÜSEYNÎ

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed Hüseynî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Seyyid olup, Hazreti Hüseyn'in soyundan olduğu için, Hüseynî diye nisbet edilmiştir. Engürü (Ankara) nahiyelerinden birinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 947 (m. 1540) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Muhammed Hüseynî (r.a.); Yûsuf Germiyânî, Mevlânâ Muhammed Kocavî ve Birgivî-zâde Muhslihuddîn gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenerek yetişti. Bunlar gibi daha nice âlimden ders aldı. İlim tahsilini ikmâl ettikten sonra, Aydınlı Bâlî Efendi'nin mu'îdi (yardımcısı, ders vekîli) oldu. Bâlî Efendi'nin yanında zâhir ve bâtın ilimlerinde yüksek derecelere kavuştuktan sonra, icâzet almakla şereflendi.

İlim tahsilini tamamlayıp kemâle geldikten sonra; Ankara, Merzifon ve Tokat medreselerinde müderrislik yaptı. Bundan sonra Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın şehzâdelerinden Şehzâde Muhammed'in hocası oldu. Lüzumlu olan ilimleri ona öğretip, o temiz şehzâdeyi, zâhir ve bâtın halleriyle süsledi. Şehzâdenin ilim tahsili tamam olmak üzere iken hastalanan Muhammed Hüseynî, 947 (m. 1540) senesi Muharrem ayında vefât etti.

Muhammed Hüseynî; âlim, âbid (çok ibâdet eden), hilm sahibi (yumuşak huylu) bir zât idi. İ'tikâdı sağlam olup, Ehl-i sünnet i'tikâdında idi. Çok cömert idi. Fakirleri, ihtiyâç sahiplerini düşünür, onlara elinden geldiği kadar yardımda bulunurdu.

Usûlüne uygun olarak emr-i ma'rûf ve nehy-i münkerde bulunur, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını hatırlatırdı. Hakkı, doğruyu söylemekten çekinmez. Allahü teâlânın rızâsını herşeyden önde tutardı. Doğru yolda bulunanlara cenâb-ı Hakkın kelâmını, emirlerini hatırlatır, bâtıl, bozuk yolda olanlar ile ise görüşmekten son derece sakınır, onlarla beraber olmaktan kaçınırdı, İ'tikâdı bozuk olanlarla görüşmekten, yırtıcı arslandan kaçar gibi kaçardı. Aklı ve zekâsı fevkalâde idi. Parlak zekâ ve yüksek anlayış sahibi idi. İlim öğrenmek ve öğretmek husûsundaki gayretleri pekçok olup, bu husûstaki hayrat ve hasenatı, kendi kasabasında yaptırdığı câmi ve mekteb, onun bu gayretlerine şâhiddir.

Tefsîr ilmindeki ihtisası da pekçok olan Muhammed Hüseynî, bu ilim usûlüne dâir bir de kitap yazmıştır. Bundan başka, Hidâye'ye ve Sadr-uş-şerî'a'nın ba'zı risalelerine şerh ve ta'lîkleri vardır. Bu eserleri müsvedde hâlinde kalmış olup, basılmamıştır.

Mevlânâ- Muhammed Hüseynî Efendi'nin bir oğlu olup, aynı zamanda talebelerinin yükseklerinden olan Seyyid Şemseddîn Ebû Muhammed Ahmed Efendi'dir. Bu zât, 932 (m. 1525) senesinde doğdu, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Babasının vefâtından sonra; Mültekâ kitabının sahibi olan yüksek âlim Halebî İbrâhim'den, Arab Çelebi diye meşhûr olan Mevlânâ Şemseddîn Ahmed'den, Celâl-zâde diye meşhûr olan Molla Sâlih'den, Şakâyık-ı Nu'mâniyye sahibi olan Taşköprü-zâde diye meşhûr Ahmed Efendi'den ve bunlar gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. 963 (m. 1555) senesinde, Bursa'da Veliyyüddîn-zâde

Medresesi'ne, yedi sene sonra da, yine aynı yerde bulunan Kaplıca Medresesi'ne müderris oldu. Bundan dört sene sonra hacca gidip, hacdan sonra mücavir olarak orada kaldı. Bir sene sonra, ya'nî 975 (m. 1567) senesi Muharrem ayında, Mekke-i mükerremede mücavir iken vefât eyledi. Cennet-ül-mu'allâ kabristanında medfûndur.

---

1) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 343

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 493

MUHYİDDÎN NİKSÂRÎ

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim bin Hasen Niksârî olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 901 (m. 1460) senesinde İstanbul'da vefât etti. Şeyh Vefâ türbesi yanına defnedildi.

Muhyiddîn Niksârî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi, önce Molla Hüsâmeddîn-i Tokâdî'den, sonra Fenârî-zâde Yûsuf Bâli ve Molla Yegân'dan dînî ve Arabî ilimleri öğrendi. Tecvîd ve kırâatta üstâd oldu. Fen ilimlerini Kâdı-zâde-i Rûmî'nin talebesi, büyük âlim Molla Fethullah Şirvânî'den tahsil etti. İsfendiyaroğlu İsmâil Bey, Kastamonu'da yaptırdığı medreseyi Molla Muhyiddîn Niksârî'ye verdi ve üçyüz cild kitap vakfetti. Muhyiddîn Niksârî, bir süre burada ders okuttu ve talebe yetiştirdi. Sultan İkinci Bâyezîd Hân tahta geçtiğinde, Muhyiddîn Niksârî'nin din ve fen ilimlerindeki üstünlüğünü duydu. Bunun üzerine onu İstanbul'a da'vet etti. Muhyiddîn Niksârî, bu sûretle İstanbul'da va'z ve tedris (ders okutma) hayâtına başladı. Cum'a günleri tefsîr dersleri verdi. Ba'zen Ayasofya Câmii'nde, ba'zan da yeni yaptırılan Sultan Bâyezîd Câmii'nde va'z verdi ve tefsîr de okuttu. Ayasofya'daki tefsîr derslerinde Sultan İkinci Bâyezîd Hân da hâzır bulunurdu. Bu câmide Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini tamamlayınca, talebelerine ve cemâate dönüp şöyle buyurdu: "Allahü teâlâdan Kur'ân-ı kerîmin tefsîrini okutma işini tamamlamam için bana mühlet vermesini niyaz etmiştim. Allahü teâlâya hamdü senalar olsun ki, duâm kabûl oldu, dersimi tamamladım. Şimdi duâm odur ki, ömrüm îmân ile son bulsun. Son nefesimde Kelime-i şehâdeti söyliyerek rûhumu teslim edeyim. Sonra gönülden duâda bulundu. Orada bulunanlar hepbir ağızdan âmin dediler. Muhyiddîn Niksârî, evine varınca hastalandı. Çok geçmeden de vefât etti.

Muhyiddîn Niksârî, güzel ahlâk sahibi ve kanaatkar bir zât idi. Ömrünü nefsi ile mücâdelede geçirdi. Dindarlığı ve zâhidliğiyle şöhret buldu. Birçok kitap yazan Muhyiddîn Niksârî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ta'lîkât alâ Tefsîri Beydâvî, 2- Tefsîr-i sûre-i Duhân: Bu eserini Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a hediyye etti. Bu eseriyle âlimler tarafından övüldü.

3- Hâşiye-i Sadr-üş-şerî'a, 4- Hâşiye-i îzâh fil-me'ânî el-Müsemma bi îşah, 5-Tefsîr-i sûre-i İhlâs, 6- Haşiye alâ şerh-i Akâid-i Nesefiyye, 7- Hâşiye-i şerh-i vikâye, 8- Şerhu kasîdet-il-Emâlî, 9-Caymînî Haşiyesi, 10- Şerhu Fevâid-i Hassa.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 196

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 9

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 23

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 218

5) Fevâid-ül-behiyye sh. 155

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 211, 450 cild-2, sh. 1146, 1178

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 291

MU'ÎD-ZÂDE (Molla Muhammed bin Abdülazîz)

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Abdülazîz olup, Maraşlıdır. Mu'îd-zâde diye tanınır. Baba ve dedeleri de zamanlarının âlim ve fâzıl zâtları olup, sülâleleri Âl-i Bektût (Bektûtoğulları) diye tanınır. Bunun için Mu'îd-zâde Muhammed Efendi'nin bir nisbeti de Bektûti'dir. 922 (m. 1516) senesi Receb ayında, Eshâb-ı Kehf'in beldeleri olan Tarsus'ta doğdu. 983 (m. 1575) senesi Zilhicce ayında, Kudüs kadısı iken vefât etti. O sırada bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden ve fazilet sahibi yüksek zâtların meşhûrlarından idi. Vefâtına, "Vah, yazık Bektûtoğullarına" ma'nâsına gelen; "Hayf İbn-i Bektût'a" cümlesi târih düşünmüştür.

İlk tahsilini doğum yeri olan Tarsus'ta, o beldenin âlimlerinin derslerine devam ederek yaptı. Mu'îd-zâde, dînimizin temel bilgilerini öğrendikten ve tasavvufda bilgi sahibi olduktan sonra, Anadolu'da yetişen âlimlerin yükseklerinden olan; Mi'mâr-zâde ve Sinân efendilerin derslerine devam etti. Bunların ders ve sohbetlerinde kemâle geldi. Bundan sonra, yine büyük âlimlerden olan ve pâdişâh hocalığı yapmış olan Hayreddîn Efendi'nin ders verdiği âsitâneye (dershâneye, dergâha) girdi.

Bu büyük âlimlerin sohbet ve hizmetlerinde bulunmakla, üstün gayret ve azmi ile, istidâd ve kabiliyetinin yüksekliği ile, asâletine uygun olarak çok güzel şekilde yetişip kemâle gelen Mu'îd-zâde Efendi, ilim tahsilini tamamladıktan sonra, ilk olarak Edirne'de İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Câmi-i Atîk ve Kepenekçi medreselerinde müderrislik yaptı. 971 (m. 1563) senesi Safer ayında, Pîrî Reîs yerine Bursa'da Manastır Medresesi'ne, dört sene sonra Cemâzil-evvel ayında, Edirne'de bulunan Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne ta'yin olundu. Bu medreselerde altı sene vazîfe yaptıktan sonra, 980 (m. 1572) Rebî'ul-âhır ayında, Akyazılı Sinân Çelebi yerine Şam müftîliğine ta'yin olundu.

O civarın, ilim ve fazilet kaynağı en yüksek âlimi olarak ders ve fetvâ vermek hizmetini üç sene müddetle çok güzel bir şekilde îfâ etti. 983 (m. 1575) senesi Receb ayında Kudüs kadılığına ta'yin olundu. Aynı senenin Zilhicce ayında âhıret âlemine irtihâl etti. Onun vefâtıyle boşalan vazîfeye, Mazlûm Melek diye tanınan Ahmed Çelebi ta'yin olundu.

Mu'îd-zâde Muhammed Efendi, ilim deryasının gayretli ve mahir bir dalgıcı idi. Aklî ve naklî ilimlerde ihtisas sahibi idi. Edebli, faziletli, kâmil bir zât idi. Şiir söylemek ve güzel yazı yazmakta da çok kabiliyetli idi. İlmi ve irfanı ile bid'at karanlıklarını aydınlatan bir nûr misâli idi. Fetvâları güvenilir ve sağlam, suâllere verdiği cevaplar tatmin edici ve anlaşılır idi. Gayet fasîh ve belîğ konuşan bir zât idi. Arabî lisânının inceliklerine hakkıyla vâkıf idi.

İlimleri nakletmekte kendisine i'timâd edilir sağlam bir kaynak idi. Akıl, zekâ ve hafızası pek kuvvetli idi. Kendisi, en sağlam, güvenilir ve faziletli bir âlim olarak tanınırdı.

Kâdı Beydâvî tefsîri ile Keşşâf tefsîri arasında bir mukayesesi, Hidâye ve Miftâh-ül-ulûm isimli eserlere ilâveleri vardır. Fetvâlarından bir kısmı, Şam mahkemesinde muhafaza edilmektedir. Kitaplarında; "Gece-gündüz Allahü teâlâya duâ edip yalvaran Muhammed bin Mu'îd (Abdülazîz) el Kadirî el-Bektûtî el-Mer'âşî" ma'nâsına gelen; "Ed-dâ'î bil-gadâti vel-aşiyyi, Muhammed bin Mu'îd el Kadirî el-Bektûtî el-Mer'âşî" beytini imzâ olarak kullanır, kitaplarının dışına bu beyti yazardı.

Mu'îd-zâde Muhammed Efendi'nin talebelerinden biri şöyle anlatır: "Birgün Muhammed bin Abdülazîz'den Şerh-i Akâid okurken, konu kabir azâbının izahına gelmiş idi. Hocam kabir azâbının hak olduğunu vesîkaları ile çok güzel izah etti. Orada bulunanlardan biri, kabir azâbını inkâr etti. Kabir azâbının olmadığını kuvvetli delîllerle izah edebileceğini söyledi. Hocam buna üzüldü ise de, bir cevap vermedi. Bu konuşmadan kısa bir zaman geçtikten sonra, o kimse, Mer'aş'ın yakın bir köyüne gitmek için yola çıktı. Köye giderken, yolu bir kabristana uğradı. Eski bir kabrin başında durdu. Baktı ki, kabire açılan bir delik var. Elini bu delikten kabre soktu. Sokması ile beraber feryada başlaması bir oldu. "Yandım, ölüyorum, elimi kurtarın!" diye avaz avaz bağırıyordu. Yanında bulunan yol arkadaşları donup kaldılar. Ne yapacaklarını şaşırdılar. Hiçbiri ne yardıma, ne de bir söz söylemeye kadir olamadı. Kabir azâbını inkâr eden o kimse; "Ben kabir azâbının hak olduğuna inandım, önceki bozuk i'tikâdıma tövbe ettim" dedi ve kolunu kabirden çıkardı. Baktılar ki, elinde ve kolunda yanık izleri vardı. Yanında bulunanlar anladılar ki, bu hâl, o inkarcı kimseye bir ders ve ibret olarak meydana gelmiş idi.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 254

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 121

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 236

MUSLİHUDDÎN EFENDİ (Dimitrofçalı)

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Sınır boylarında yetişerek, Rumeli'de İslâmiyetin yayılması için gayret gösteren gâzi dervişlerdendir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 982 (m. 1575) senesinde Dimitrofça'da vefât edip, orada defnedildi.

Muslihuddîn Efendi, ilim tahsilinden sonra, memleketinde san'at ile meşgûl oldu. İnsanlara bildiklerini öğretir, yanlışlıkları düzeltir, garîb ve kimsesizlere yardımda bulunur, herkese iyilik ederdi. Soğuk bir kış gününde, çoluk-çocuğunun maişetini te'min ettiği dükkânında çalışırken, bir kadın ve iki çocuğunun yoldan geçtiğini gördü. Çocukların hâline çok acıdı. Garîblerin üşüdükleri, yürüyüşlerinden belli oluyordu. Hemen peşlerinden koşup; "Bre kadın, bu garîbleri bu kış gününde sokağa döküp de nereye gidiyorsun?" dedi. Çaresiz kadın, iki gözü iki çeşme ağlayarak; "Bu garîblerin babaları kısa bir zaman önce vefât etti. Yakınımızda bulunan bir zâlim de, eline geçirdiği sahte hüccetle (senetle), yetimlere babalarından miras kalan çiftliği elde etmek istedi. Bu kış günü bizi ta'ciz ediyor" dedi. Kadıncağız bunları anlatırken, hasmı da geldi. Muslihuddîn Efendi, adama çıkışıp; "Behey adam, bu garîbleri niçin incitirsin? Senin gibi kimseler, yardım edecek yerde, bu fakirleri incitirse, kimden merhamet beklenir?" dedi. O adam da, kendisini savundu. Muslihuddîn Efendi, onları kadıya götürdü. "Resûlullah (s.a.v.) hürmetine bu kadıncağızın işlerini hallediverin" dedi. Hüccetler karşılaştırıldı. Adamın yalan söylediği anlaşıldı. Elindeki hüccet (senet) alınıp yırtıldı. Yetimler için yeniden hüccet yazıldı. Muslihuddîn Efendi, yetimlerin ihtiyâçlarını görüp köylerine gönderdi. Kadın ve çocuklar, yana yakıla duâ ettiler. O gece Muslihuddîn Efendi rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görmekle şereflenip, Hazreti Ali'nin terbiyesi ile müşerref olarak, aynı yola hizmet etmesi işâret edildi. Sabahleyin yol hazırlığı yapıp, yanına bir yol arkadaşı da bularak, Çelebi Halîfe'nin halîfesi ve dâmâdı Sünbül Sinân Efendi'nin halîfesi, Saraylı Aynî Dede'nin yanına gitti. Yıllarca onun hizmetinde bulunup, ilim ve feyzinden istifâde etti. Ahlâkını, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ahlâkına uydurmak için çalışıp, yüksek makamlara kavuştu. Sofyalı Bâlî Efendi'yi görmek için hocasından müsâade istedi.

Ancak, bir başka zâta gitmesine müsâade edildi. Hocasının bildirdiği zât için istihâreye yattı. Rü'yâda bildirilen usûl dâhilinde hazırlıklarını yapıp, yanına aldığı yol arkadaşı ile birlikte, gitmesi emredilen zâtın bulunduğu Dimitrofça kasabasına vardı. Câmi önünde konakladı, İki-üç gün orada kalıp, ibâdet ile meşgûl oldu. Aradığı zâtı bulamadı. Câmiden ayrılıp çarşıya vardı. Dükkânlardan birinde, ölü gibi duran bir zâta gözü takıldı. Adetâ mıknatısın demiri çektiği gibi, ihtiyâr onu yanına çekti. Dükkâna varıp selâm verdi. O zât selâmını alıp; "Hoş geldin, Muslihuddîn Efendi, sen gelince bizim gitmemiz îcâbeder" dedi. Muslihuddîn Efendi de; "Ben, ülfet ve sohbete, sizden istifâde ümidiyle geldim. Ayrılık arzusuyla gelmedim" dediyse de, o mübârek zât; "Elbette sizin gelmeniz, bizim gitmemizi îcâbettirir" buyurdu. Bir iki gün içinde de oradan ayrılıp gitti. Muslihuddîn Efendi, Dimitrofçayı vatan edinip, ailesini ve çocuklarını getirdi. Yıllarca orada insanlara feyz saçtı. Çevre kasaba ve köylerden birçok talebe geldi. Vakitlerini tâat ve ibâdetle, kıymetlendirdi. Onu sevenler, Velî Bey Câmii yakınlarında bir dergâh inşâ ettiler. Orada yüzlerce insan ilim öğrendi. Kalblerini tasfiye ve nefslerini tezkiye edip, nice makamlara yükseldiler. Nice garîbler, dertliler, Muslihuddîn Efendi'nin mübârek duâları ile dertlerinden kurtulup sıhhat ve afiyet üzere yaşadılar.

Hâl ve kerâmetlerinden ba'zıları: Şikloş kasabasından Derviş isminde bir hattâta bir cinnî musallat olmuştu. Gidip Muslihuddîn Efendi'ye hâlini arzetti. Muslihuddîn Efendi; "Eğer sen burada iken cinnî gelirse bana göster" buyurdu. O kimse de, birkaç gün orada kaldı. Cinnî hiç gelmedi. Hâlini Muslihuddîn Efendi'ye arzetti. O da bir duâ yazıp verdi. "Bunu üzerinde taşırsın, İnşâallah gelmez" buyurdu. O kimse Şikloş'a geri döndü. Bir hafta sonra o cinnî kapıda göründü. İçeri giremiyordu. Oradan; "Bre zâlim, ben sana neyledim ki, beni şikâyet ettin?" dedi. Adamcağız, utanç ve korkusundan bir şey diyemedi. Sonra cinnî, "Âh!" deyip feryâd ederek gitti. Onbeş gün sonra tekrar göründü. Daha sonra hiç görülmedi.

Talebelerinden Hasen Hoca anlatır: Birgün Muslihuddîn Efendi'nin huzûruna gâzî-levend kılığında bir kimse geldi. Bir miktar sohbetten sonra gitti. Muslihuddîn Efendi; "Levendi gördünüz mü? O yedilerdendir dedi. Muslihuddîn Efendi'nin de yedilerin reîsi olduğu söylenirdi. Pâdişâhlar, paşalar, uç beyleri ondan istimdâd eylerdi. O da, gönlü cihad aşkıyla yanan gazilerin yardımına koşardı.

Talebelerinden Hüseyn Dede anlatır; Gâzî Hasen Paşa'nın kâfirlerle yaptığı savaşta muvaffak olmasından sonra, tebrik için Gurgurofça'ya gittim. Sohbet esnasında; "Korşik mel'ûnunun askerini nasıl bozdun?" diye sorunca şöyle dedi: "Mel'ûnun hezimeti günü gecesinde, bir miktar istirahat etmek niyetiyle, kalkanıma dayanıp uyudum. Rü'yâmda, doğudan kalabalık bir asker topluluğu çıkıp üzerime doğru geldi; "Ne duruyorsun, haydi sen de gel, kâfirlere karşı cihâd edelim" dediler. O ânda uyanmamla ayağa fırlamam bir oldu. Görenler hayretle yüzüme baktılar. Sabaha kadar lüzumlu işleri görüp, savaş tedâriki yaptıktan sonra, sabaha karşı düşman üzerine hücum ettik. Allahü teâlânın yardımı ile zafer nasîb oldu. Kâfir askeri yenilip, kumandanları Korşik esîr alındı."

Bu hâdise'yi, Muslihuddîn Efendi daha önce Hüseyn Dede'ye haber vermişti. Hüseyn Dede bu hâdiseyi şöyle anlatır: "O sıralarda Sâkmâr önlerindeki İslâm askerlerinin hâlinin ne olduğunu düşünür, meraklanırdım. Bir gece rü'yâmda, Muslihuddîn Efendi'yi gördüm. Câminin bahçesi önünde silâh kuşanmış, savaşa gidecek bir hâldeydi. Bu sırada pür-silâh bir grup asker ortaya çıktı. "Bunları Şâkmâr'a gönderelim. Oradaki askerlere imdâda gitsinler" dedim. Kabûl etmedi. "Onlar rahattırlar, istersen bak da gör" deyip işâret etti. Ben de işâret ettiği yere dönünce, oradaki askerlerin ne kadar rahat olduklarını gördüm. "Ama Hasen Paşa'ya imdâda gidelim"

deyip, beni de yanlarında götürdüler. Sonra da; "Kâfirin Hasen Paşa tarafından yenilmesi muhakkaktır, inşâallah" buyurdu. Birkaç gün sonra Korşik'in yenilip esîr olduğu haberi geldi.

Dimitrofçalı Dürrî Efendi anlatır: "Gençliğimde ağır hasta olmuştum. Yakınlarım benden ümitlerini kesmişlerdi. Rahmetli annem, son çâre olarak, gidip Muslihuddîn Efendi'den duâ istemiş, o da duâ edip bir kâğıda da duâlar yazarak vermiş. Annem daha eve gelmeden, bedenime kuvvet geldi. Kalktım, abdest alıp namaza durdum. Bu sırada annem geldi. Beni namazda görünce aklı başından gitti. Allahü teâlâya nasıl hamdedeceğini şaşırdı. Muslihuddîn Efendi'ye öyle içten duâ etti ki, ta'rîfe sığmaz. O mübârek zâtın büyüklüğünü yakînen öğrenip, ona hizmet edenlerden olduk."

Dimitrofçalı Gaybî Efendi anlatır:

"Babamın çocukları, doğduktan birkaç ay sonra ölürlermiş. Ben doğunca, dedem; Muslihuddîn Efendi'nin huzûruna varıp; "Kızımın evlâdı yaşamıyor. Şimdi de bir oğlancığı oldu. Hayır duânızı beklerim" demiş. Muslihuddîn Efendi duâdan sonra; "Adını Gaybî koy, inşâallah yaşar" buyurmuş. İsmimi Gaybî koymuşlar, elhamdülillah elli yaşındayım."

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Zigetvar seferi esnasında kaleyi kuşatınca, Pertev Paşa da Küle kalesini kuşatıp, yeterince top ateşine tuttu. Zafer müyesser olmadı. Muslihuddîn Efendi, Dimitrofça'dan talebelerini toplayıp, Küle'ye doğru yola çıktı. Varıp, birkaç gün içinde Küle'nin işini hallettiler. Muslihuddîn Efendi'nin oraya ulaştığı gün, asker arasında zafer haberi yayılmıştı. Askerin ma'neviyâtı çok yükselmişti. Askerler, daha kale alınmadan birbirlerini tebrik ediyorlardı. Muslihuddîn Efendi, fetihten sonra Hüseyn Dede'ye; "Hemen bir (atlı) araba bul, öğleyin çıkıp Zigetvar gazâsına yetişelim!" diye tenbîh etti. Hüseyn Dede, arayıp taradı, münâsip birşey bulamadı. Bütün arabacılar, askere erzak ve silâh yetiştirmekle meşgûldü. Gelip Muslihuddîn Efendi'ye durumu arzetti. Muslihuddîn Efendi; "Ne yapıp yapmalı, bir araba bulmalıyız. Bütün erenler, gazâya çıktılar" dedi. Hüseyn Dede, yeniden araba aramaya çıkıp, ikindiye doğru bir araba buldu. O gece Travnik kasabasına vardılar. Ertesi günü ikindi saatine doğru, o havâlideki nehre vardılar. Ancak yakında konak yeri olmadığı, bir düşman saldırısından'da korkulduğu için, köprüden geçmeyip yukarıdan dolaştılar. Cum'a günü seher vakti kalkıp, Şikloş'a Cum'a vaktinden sonra yetiştiler. Oradan da sevenleri yanlarına katılıp, akşama doğru pâdişâhın ordusuna ulaştılar. Ertesi gün savaş alanına vardılar. Çok geçmeden hisar tutuştu, yanmaya başladı. Bir müddet sonra da İslâm bayrağı Zigetvar kalesi burçlarında dalgalandı.

Gargarofça kasabasından Koca Şa'bân adlı bir sipâhi anlatır: Terzi Sûfî nâmında sâlih bir kimse ile beraber Zigetvar seferine katıldık. Sirem sancakbeyi, Bâlî Bey'in yanında karakol hizmetinde idik. Çevreyi kontrol ettikten sonra, sahrada uykuya daldık. Bir müddet sonra Terzi Sûfî gelip; "Gel Şa'bân Bey, hücuma katılalım, inşâallah hisar fetholunur" dedi. Ben de latife edip; "Düşte görmüşsen hayrola" dedim. O da; "İnşâallah olur. Ak abalı dervişler gelip, hisarı ateşe verip içeri girerler, hayır alâmetidir" dedi. Abdest alıp yola revân olduk. Kaleye doğru yaklaştığımızda, askerlerin herbirinde bir başka sevinç vardı. "Muslihuddîn Efendi geldi. Kalenin fethini haber verdi" diyorlardı. Biz yürüyüşe devam ettik. Bu sırada, hisarın alev alev yanmakta olduğunu gördük. Hep beraber hücum edip, fetihten ümitsiz iken, o gün kaleyi ele geçirdik.

Medresede ilim öğrenmiş bir kimse Dimitrofça'ya hatîb olarak geldi. Orada yerleşmeye karar verip, bu arzusunu izhâr etti. Kasabalı da, ilim ehline rağbetlerinin çokluğundan dolayı, ona bir kız bulup, düğün için zaman tesbit ettiler. Muslihuddîn Efendi, hatîbin işleriyle ilgilenen Hacı Hasen Efendi'nin dükkânına uğradı. Düğünü ne zaman yapacaklarını sordu. O da; "Falan

Cum'aya kadar zaman verildi" dedi. Muslihuddîn Efendi; "Hayır, bu iş bu Cum'aya tamamlanmalı, değilse müyesser olmaz" buyurdu. Bu söze uyup, düğünü yaptılar, öbür hafta içinde, hatîbin önceki hanımından olan kızı vefât etti. Muslihuddîn Efendi'nin kıymetini anlayamamış olan hatîb efendi; "Eğer o gün düğünüm olmayıp, kızım vefât etmiş olsaydı; burada kalmaya gönlüm râzı olmaz ve evlenmezdim. Hakkın takdîri böyle oldu" dedi. Daha sonraları hatîb Muslihuddîn Efendi'yi bir hâdise için üzüp kalbini kırdı. O anda yere düşen hatîbi sedyeyle götürdüler. Kırk gün zahmet çekti. Tövbe ettikten sonra, Muslihuddîn Efendi'nin hayır duâsı ile yatağından kalkabildi.

Hoca Paşa adlı bir talebesi anlatır: Günahlar içerisinde yuvarlanıp, kötülerle düşüp kalktığım günlerden birinde rü'yâmda, Muslihuddîn Efendi yanıma geldi. Tabanıma öyle bir değnek vurdu ki, acısı tepeme kadar çıktı. Sabah olunca, tabanımın acısıyla bir merkebe binip, Dimitrofça'ya, Muslihuddîn Efendi'nin huzûruna vardım. Beni görür görmez; "Ey zavallı, seni döven ben değildim. Başka bir kimseydi" deyince, hayretimden dona kaldım. Aklım başıma gelince, tövbe edip, Muslihuddîn Efendi'nin talebesi oldum.

Talebelerinden Hacı Veys Efendi anlatır: "Bir gece rü'yâmda, câmi bahçesinde geziyordum. Muslihuddîn Efendi bir köşede oturmuş, uzun boylu acâib bir kimse ile sohbet ediyordu. Bir ara; "Yarın oruçlu olmak lâzımdır" sözünü yüksek sesle söylediğini duydum. Muslihuddîn Efendi de; "Oruçlu olmak gerektir" dedi. O sırada uyandım. Fecr ağardıktan sonra, sabah namazı için câmiye gittim. Namazdan sonra Hüseyn Dede'yi buldum. O sırada bir çocuk gelip, Hüseyn Dede'ye; "Efendi seni ister, gel hemen gidelim" deyip beraberce gittiler. Giderken Hüseyn Dede bana; "Sen dükkânda meşgûl ol. İnşâallah şimdi gelirim" demişti. Gidip dükkânda bekledim. Çok geçmeden geldi. "Ne haber getirdin?" deyince; "Efendi bugün oruç tutmamızı buyurdu. Senin de oruç tutmanı söyledi" dedi. O gün ben de oruç tuttum. (Nafile ve Ramazan oruçlarına öğleden bir saat önceye kadar niyet etmek caizdir.) Bu işin sırrını, Muslihuddîn Efendi'den kaç defa öğrenmek istemişsem, hepsinde de bir mâni çıktı. Bir türlü söylemek mümkün olmadı. Öyle ki, vefâtına kadar bu işin peşine düştüm. Ama bir türlü öğrenmek nasîb olmadı."

Hüseyn Dede anlatır: "Muslihuddîn Efendi'nin oğlu Mahmûd Bey, bir gemi tedârik etti. Birkaç kişi ile dergâha odun getirmeye niyet etti. O civarda sancakbeyi olan Bayram Bey, Dimitrofça'da bir hamam yaptırıyordu. Hamama kireç te'min etmek için bu gemiyi aldı. Durumu Muslihuddîn Efendi'ye arzettiklerinde; "Gidip söyleyin, bizim işimize mâni olmasın" dedi. Ancak Bayram Bey, işinden vazgeçmedi. Muslihuddîn Efendi, onun bu hâline çok üzülüp; "İnşâallah muradına eremez" dedi. Allahü teâlânın hikmeti, Bayram Bey hamamı tamamlayıp ateş yaktırdı, ilk önce kendi girmeyi arzu edip, sıhhatli bir şekilde hamama girdi. Birkaç adım atmadan dermanı kesilip, orta yere çöktü kendinden geçip bayıldı. Tellak gelip su serpti. Biraz ayılır gibi olduysa da, çok geçmeden oracıkta rûhunu teslim etti."

Yine Hüseyn Dede anlatır: "Birgün Muslihuddîn Efendi, bu fakiri çağırttı. Yanına vardım. Bir parça kâğıt çıkartıp elime verdi. "Al şuna yaz. O ısmarladığın iş olmadı. Erenler çarkı başka tarafa döndürdüler, inşâallah hayırola" dedi. Yazdığım bu sözler, bana acâib geldi. Gençliğin verdiği cahillikle; "Efendim, bunun aslı nedir?" diye sordum. "Tur Ali Bey, Belgrat sancakbeyliğini taleb ederdi. Ama başka tarafa saldılar" cevâbını verdi. Belgratlı Münîrî Efendi anlatır: "Muslihuddîn Efendi, her sene Kurban Bayramı'ndan önce öksüzleri toplar, kimisine ayakkabı, kimisine elbise alı verir, onları gözetirdi. O senenin Zilhicce ayının sekizinci günü, öksüzlere alacaklarını alıp, topluca hamama götürdü. Hamamda, Üstâd Oruç nâmında bir tellak vardı. Aynı zamanda berberlik de yapardı. Muslihuddîn Efendi: "Üstâd Oruç, şu oğlancıkların da gönüllerini

hoş et ki, son bir işimizi daha görmüş olasın" dedi. Çocukların traş işi bitince, hepsini yanına alıp gitti. Ertesi gün sabah namazını kıldıktan sonra, gün doğarken Hakkın rahmetine kavuştu. 982 (m. 1575) yılı Zilhicce ayının dokuzuncu (Arefe) günü idi. Talebelerinden Dimitrofça'da hatîblik yapan Gaybî Efendi, vefâtına târih düşürüp, şu kıt'ayı söyledi:

Kutb-i âlem cihanı terk etti,
Müddet-i ömrü çünkim oldu tamam.
Oldu bu gaybiyâ ona târih,
Yâ ilâhî, ola behişt (Cennet) makamı. (982)

Muslihuddîn Efendi'nin birçok talebesi vardı, icâzet verdiklerinin en meşhûrları; Timeşvarlı Veli Dede, Muslihuddîn Dede, Bâlî Dede, Hasen Hoca, Hüseyn Dede ve bir başka Hasen Hoca idi. Bu mübârek kimseler, Timeşvar ve Belgrat gibi serhat boylarında gazilere yardım ederler, ahâlinin müslüman olmasına gayret ederlerdi. Onlardan birinin asker arasında mevcûdiyetinin hissedilmesi, askerin cesârete gelip düşmanı yenmesini te'min ederdi.

Gazâlardan sonra ganîmet mallarından Muslihuddîn Efendi'ye de gönderilir, talebelerinin ihtiyâçları görülür, duâları alınırdı. Serhadde vukû' bulan her savaşta, böyle mübârek kimselerin bulundurulmasına gayret edilirdi. Onların ordu içinde mevcûdiyeti, askerin cesâret ve ma'neviyâtının yükselmesine sebep olurdu.

Muslihuddîn Efendi'nin vefâtından yıllar sonra, İbrâhim Paşa, 1009 (m. 1600) senesinde Kanije kalesini kuşattı. Muslihuddîn Efendi'yi sevenlerden Dimitrofçalı Gaybî ve Belgratlı Münîrî efendiler, Dimitrofça'da Muslihuddîn Efendi'nin kabrine vardılar. Selâm verip, kabrini ziyâret ettiler. Sonra da; "Şeyh Efendi, nice üstünlüklerini duyduk, nice hâllerine şâhid olduk. Tahkîkim neticesinde meydanların arslanının sen olduğunu anladım. Kanije'nin de Allahü teâlânın yardımı, Enbiyâ (a.s.) ve Evliyânın (r.a.) himmetiyle fetholması murâdımızdır" dedikten sonra, Muslihuddîn Efendi'nin rûhu için Fetih sûresini okumaya başladılar. Sûre-i şerîfin yarısına doğru, Münîrî Efendi; "Elhamdülillah, kalenin fethine dâir işâret verildi" deyip, sûre-i şerîfin tamâmını okuyup rûhuna bağışladı. O haftanın Cum'a günü, Kanije'yi muhafaza eden düşman kuvvetlerine yardım geldi. Bir hafta savaş oldu. Kalenin barut deposuna ateş düşmesi neticesi meydana gelen patlamada, kale muhafızlarının ma'neviyâtı iyice bozulup, Cum'a gecesi bir kısmı firar etti. Kalede kalanlar, Cumartesi günü aman taleb edip, 29 Rebî'ul-evvel (8 Kâsım) Pazar günü kale teslim alındı. Burçlara Osmanlı sancağı dikildi. Ertesi Cum'a günü, yakınlarda bulunan bir köyün câmiinde İmâmla konuşan Münîrî Efendi'ye, câminin İmâmı, kendisine a'râz hâsıl olmasından ve askerden korktuğunu söyledi. Sebebini sorunca şöyle anlattı; "Fetihten önceki Cum'a gecesi, şu ovalar, şu tepeler asker çadırlarıyla doluydu. Birine yaklaşıp; "Asker-i İslâm zor durumdadır, onlara imdâd edin!" diye ricada bulundum. "Bize ihtiyâç kalmadı" diye cevap verdi. Meğer onlar, gâib ordusunun askerleri imiş."

Timeşvar'da Mehmed Bey isminde bir sâlih kimse vardı. Biraz zenginceydi. Timeşvar düşman tarafından yağmalanınca, bütün mal ve mülkünü kaybetti. Çok sıkıntı çekti. Varıp, Dimitrofça'da Muslihuddîn Efendi'nin kabrini ziyâret etti. "Efendi, bizi da'vet eyle! Ne zamandır dünyâ mihnetini çekiyoruz" deyip, geri evine geldi. Kapıdan girer girmez bir titreme tuttu. Üç-dört günün içinde vefât edip, Şeyh'in kabrinin ayak ucuna defnedildi.

---

1) Kitâb-ı Silsile-il-mukarrebîn ve menâkıb-ü-müttekîn (Münirî). Süleymâniye Kütüphâneni. Şehid Ali Paşa kısmı. No: 2819, vr. 82a

MUSLİHUDDÎN MUSTAFA NİKSÂRÎ

Kanunî Sultan Süleymân zamanı âlimlerinden. Aslen Tokat'ın Niksar kasabasındandır. Bu bakımdan Niksâri nisbetiyle meşhûr oldu. Niksar'da doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 969 (m. 1562) senesi Rebî'ul-âhır ayının dokuzuncu günü, sabah namazı için abdest alırken İstanbul'da vefât etti. Edirne-kapı dışında, Emîr Buhârî Tekkesi yakınında medfûndur. Vefâtında yaşı 90 civarında idi.

Önce kendi memleketinde ilim öğrenmeye başladı. Oranın âlimlerinden ilim öğrendikten sonra, Muhyiddîn Fenârî'nin derslerine devam etti. Sonra Hocâ-zâde Mehmed Paşa'nın hizmetinde bulundu. 920 (m. 1514) târihinde Edirne'deki Üçşerefeli Medrese'ye müderris olan Tâci-zâde Ca'fer Çelebi yerine nişancı ve mülâzim oldu. Sonra Gelibolu'da Saruca Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Buradan Vardar Yenicesi'ndeki Evrenos Bey Medresesi'ne, oradan da Edirne'de Taşlık Medresesi'ne müderris oldu. Bu vazîfesinden alınınca hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Pîri Paşa Medresesi'ne müderris oldu.

945 (m. 1538) senesinde, Kara Çelebi yerine Çorlu Medresesi müderrisi oldu. Aynı sene müderrislikten kadılığa geçen Niksâri, Manav Abdi yerine Manisa müftîsi oldu. 947 (m. 1540) senesinde, Bağdad kadılığı Muslihuddîn Mustafa Niksârî'ye verildi. Burada hem kadılık, hem de Mercâniyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Bağdad müftîliği de ona verildi. 953 (m. 1546) senesinde, Bağdad'daki vazîfesinden, Bursa'daki Murâdiyye Medresesi'ne ta'yin edildi. 954 (m. 1547) senesinde Haleb kadılığına getirildi, iki ay sonra tekrar Bursa'ya ta'yin edildi, iki sene sonra vazîfesinden alındı ve emekli oldu. Yerine Kara Çelebi Efendi getirildi. 958 (m. 1551) senesinde Emîr Hasen Çelebi yerine Ayasofya Medresesi müderrisi oldu. Aynı sene Edirne kadısı olan Muslihuddîn Niksâri, 961 (m. 1554) senesinde Taşköprü-zâde yerine İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 963 (m. 1555) senesinde vazîfesinden alınarak, yerine Hâmid Efendi getirildi. 967 (m. 1559) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs Medresesi'ne müderris oldu. Bu vazîfe, son vazîfesi idi.

Muslihuddîn Mustafa Niksârî Efendi, Anadolu'da yetişmiş âlimlerin büyüklerindendi. Sâlih bir kimse olup, vera' ve takvâ sahibi idi. İslâmiyete çok bağlı idi. Gösterişten, öğünmekten, büyüklenmekten son derece uzak idi. Oğulları da âlim idiler. Oğlu Mehmed Efendi, 40 yaşında iken, 981 (m. 1573) senesinde vefât etti. Diğer oğlu Ali Çelebi, hac ettikten sonra Hindistan'a gitti. Selîm Şah'dan yakınlık gördü. Cunbür diyarı ona verilip, âlimlerin reîsi ve müftî oldu. 1045 (m. 1635)'de vefât etti. Diğer oğlu Mehmed Efendi, müderris, sonra Selanik ve Yenişehir kadısı oldu. 1025 (m. 1616) senesinde vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 22, 23

2) Sicilli Osmanî sh. 493

MUSLİHUDDÎN MUSTAFA YARHİSÂRÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Mustafa bin Evhadüddîn'dir. Lakabı Muslihuddîn olup, Yarhisârî diye bilinir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 911 (m. 1505) senesinde İstanbul kadısı iken vefât etti. İstanbul'da Fâtih semtinde yaptırmış olduğu mescidinin bahçesinde medfûndur.

Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Sahn-ı semân müderrisi olduğu sırada, Hocazâde'nin ders meclisine katıldı. Onun sohbetlerinde bulunup, ilmî ve ma'nevî yüksekliklere

erişti. Ba'zı medreselerde müderris olarak vazîfe yaptıktan sonra, Edirne'de bulunan Eski Câmi Medresesi'ne ve Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. Bu arada, fazileti ve ilmî üstünlüğüyle pâdişâh Sultan İkinci Bâyezîd'in dikkatini çekti. İstanbul kadılığına ta'yin edildi. On yıl müddetle bu şerefli vazîfeyi yürütüp, fazilet ve adâletle hükm etti. Kâdılığı esnasında insanlara, Allahü teâlânın yüce dîninin emirlerine uyma, yasaklarından kaçındırma husûsunda yol göstermekte gayret sarf etti. Bid'atlerden şiddetle uzaklaştırmaya çalıştı. Bu yüce ve şerefli vazîfeyi yürütürken vefât etti.

Nakledilir ki: Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın vezirlerinden birisi, Muslihuddîn Mustafa Yarhisâri'ye İstanbul kadılığı vazîfesine ta'yin edildiğini bildirip, vazîfeye başlayın diye söyleyince, bu vazîfeyi kabûl etmek istemedi. Kabûl etmediği Pâdişâh'a arz edilince, Pâdişâh, bizzat kendi el yazısıyla bir mektûbunda; "Kâdılık makamına sen dururken başkasını ta'yin etmek büyük hatâdır. Senin bu makama ta'yin edilmeyi istememen makbûl değildir. Bu makama senin getirilmen benim üzerime vazîfedir" diye yazdı. Bu mektûp Muslihuddîn Yarhisârî'nin eline verilince, onu saygı ile öpüp yüzüne gözüne sürdükten sonra Pâdişâh'ın fermanına uyup bu vazîfeyi kabûl etti.

Muslihuddîn Mustafa Yarhisârî; âlim, faziletli, ilmiyle amel eden, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Zamanındaki bütün ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Kâdılık yaptığı müddet içerisinde herkese karşı iyi huylu ve hoş muâmele ile davranırdı. Hüküm vermede keskin bir kılıç gibiydi. Allahü teâlânın dîninin emirlerini yüceltmek için, yüksek gayret sahibi idi. Bu sebeple, zamanının âlimleri, onun ilmî ve ma'nevî üstünlüğünü kabûl ederlerdi. Zayıf ve kimsesizlere çok merhamet eder, onlara zulm edenleri şiddetle cezalandırmaktan çekinmezdi. Bu sebeple, zulm etmek istiyenler ondan çekinirlerdi.

Mustafa Yarhisârî'nin şu kıymetli eserleri vardır: 1- Hâşiyetü alâ Tavâli-ül-envâr, 2- Hâşiyetü alet-Tavzîh, 3-Risâlet-ül-vebâ ve cevâz-ül-firâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 243

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 223

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 433

4) Keşf-üz-zünûn sh. 897

5) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 53

MUSLİHUDDÎN TAVÎL

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muslihuddîn'dir. Muslihuddîn Tavîl diye bilinir. Kastamonu'ya bağlı Küre'de doğdu. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. Onuncu asrın başlarında Bursa'da vefât etti. Orada medfûndur.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Birçok ilmî eserleri okuyup müzâkere etti ve yüksek derecelere ulaştı. Şöhreti her tarafta duyulup, âlimler arasında yüksek bir dereceye sahip olduktan sonra tasavvufa yöneldi. Zamanındaki tasavvuf ehli birçok zâtların sohbetinde bulundu. Fakat hiçbirinden kalbi mutmain olup feyz alamadı. En sonunda Şeyh ilâhî hazretlerine talebe olup, hizmetinde bulundu. Ondan feyz alıp yükseldi. Vefât edinceye kadar onun yanından ve hizmetinden ayrılmadı. Tasavvufda yüksek mertebelere ulaştı ve kemâle erdi. Ömrü boyunca kötü insanlardan uzak oldu.

Muslihuddîn Tavîl, heybetli ve celâl sahibi idi. Ama sohbet esnasında yumuşak ve güleryüzlü idi. Şakâyik müellifi Taşköprü-zâde anlatır: "Küçüklüğümde Şeyh Muslihuddîn Tavîl'in huzûruna gidip, heybetli yüzünü görmüş idim. O zaman görünüşünün celâlinden korktum. O heybet ve celâlinden olan korku hâlen içimde durmaktadır."

Muslihuddîn Tavîl hazretleri, Sultan İkinci Bâyezîd'e saltanatı zamanında bir mektûp gönderip, bu mektûbun baş tarafında Arş ve Kürsî ile ilgili bilgi verdikten sonra, mektûbun sonuna doğru; "Bir yerde zulüm ve bid'atler yaygınlaşsa, o beldenin sâlihleri ve âlimleri Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında üzgün ve hüzünlü bir şekilde görseler, mübârek yüzlerinin bu hâli gazâb işâretidir. Resûlullah'ı (s.a.v.) rü'yâmda üzüntülü ve hüzünlü gördüm. Zulüm ve bid'at karanlığından kalblerin karardığını, Küre'de birçok zulüm ve bid'atin yaygınlaştığını anladım" diye yazıp, Pâdişâh'a genişçe bildirdi. Bunun üzerine Pâdişâh da, zulüm ve bid'at azgınlıklarını adâlet ve ihsânla yok edip, haksızlıkları ortadan kaldırdı.

Nakledilir ki: Zâhir ilminde âlim olan bir kimse, Şeyh Muslihuddîn Tavîl'e gelip, "Ben bu yolu terk etmek istiyorum" dedi. Muslihuddîn Tavîl ona; "Hangi yolu terk etmek istiyorsun?" diye sorunca, o da; "İlim yolunu terk etmek istiyorum" dedi. Muslihuddîn Tavîl kızarak; "Bundan güzel yol mu vardır ki onu terk etmek istersin? ilim yolu öyle bir yoldur ki, o yola giren dünyâ ve âhıret saadetine kavuşur. Onu terk etmek, doğru yoldan ayrılmaktır", buyurdu. Bu cevap karşısında o kimse utanıp birşey söyliyemedi. Bu sırada mecliste bulunanlara; "Kâdılardan Germiyanlı Sinân Çelebi diye bir zât vardır bilir misiniz?" diye sordu. Orada hazır bulunanlardan ba'zı kimseler; "İlim ehli bir kadıdır, yüksek derece sahibidir. Biz onun adâletli ve yüksek bir zât olduğunu biliriz dediler. Muslihuddîn Tavîl hazretleri buyurdu ki: "Sinân Çelebi, tasavvuf yolunu tamamlayıp, birçok yüksek derecelere ulaştı ve kerâmetler sahibi oldu. Zâhiren kadılık vazîfesini yürütüp, adâletle hükm eder, Allahü teâlânın dîninin emirlerini ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetini anlatmakla meşgûl olurdu. Bâtınen nefsini tezkiye ile ma'nevî saadetlere kavuşmağa çalışırdı. Zâhirde olan hâllerinden, bâtında olan güzel hâlleri daha çoktu. Ama sizden onun bu hâlini bilen yoktur." Bu sözü bittikten sonra; "Yüksek gayret ve arzusu olan talebe, ister kadı, ister müderris olsun, yüksek ve olgun bir zâta tâbi olduktan sonra, farkında olmadan tasavvuf yolunu tamamlayıp kemâle ulaşır. Dünyevî ve dînî vazîfeler onun Hak yoluna girmesine mâni değildir. Yüksek rütbeler gayeye ulaşmaya perde olmaz" buyurdu.

Nakledilir ki: Muslihuddîn Tavîl, Bursa'da Şeyh Tâceddîn Efendi'nin kabri yanına bir hasır serip, kırk gün müddetle sabah namazı zamanında gelip, o hasırın üzerinde Yâsîn sûresini okuyup ibâdet etti. Kırk gün tamâm olunca vefât edip, o hasırın bulunduğu yerde defn olundu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 366

MUSTAFA BİN SÜLEYMÂN

Evliyânın büyüklerinden, aklî ve naklî ilimlerde âlim. 884 (m. 1479) senesinde Muğla'da doğdu. 968 (m. 1560) senesinde, Semerkand'da Hâce Ubeydullah-i Semerkandî zaviyesinde vazîfeli iken vefât etti.

Hızır Şah, Ömer Azîz ve Süpürge Şücâ' Efendi gibi zamanın en meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Ayrıca Kara Seydî Efendi ve A'rac Ahmed Çelebi'nin de derslerine devam etti. Kadıasker Seydî Çelebi'nin yanında mülâzemet payesini kazandı. Bir müddet sonra muhabbetullaha (Allahü teâlânın sevgisine) tutulup, herşeyi terketti. Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Ubeydüllah-i

Ahrâr'ın talebesi Seyyid Emîr Ahmed Buhârî'nin sohbetlerine kavuştu. Ahmed Buhârî'nin yanında, yüksek ma'nevî makamlara ve hâllere kavuştu.

Emîr Ahmed Buhârî hazretlerinin vefâtından sonra Anadolu'dan ayrılıp Hicaz'a gitti. On sene müddetle Mekke-i mükerremede ikâmet etti. Burada Kâdı Beydâvî'nin "Envâr-ut-tenzîl" adındaki tefsîrini ve "Sahîh-i Buhârî"yi defalarca okuttu. Çok talebe yetiştirdi. Hicaz âlimleri, büyüklüğünü ve ilimdeki yüksek derecesini görüp onu çok övdüler. Mekke-i mükerremede, birgün Şeyh Ebu Derdâ ile tanışıp sohbetine katıldı. Ebu Derdâ'nın büyük bir zât olduğunu anlayıp, kendisini irşâd etmesini istedi. Ebu Derdâ bu işe ehil olmadığını, kendisini irşâd edebilecek âlimin Horasan'da el-Hac Muhammed bin Mahdûmî olduğunu işâret etti. Ebû Derdâ'nın işâretiyle, Mustafa bin Süleymân Horasan'a gitti. Muhammed bin Mahdûmî'nin hizmetine girdi. Muhammed bin Mahdûmî vefât edinceye kadar onun yanında ikâmet etti. Sohbetlerinde ve huzûrunda, çok yüksek ma'nevî hâllere ve makamlara ulaştı. Hocası Muhammed bin Mahdûmî'nin vefâtından sonra Semerkand'a gitti. Burada Uluğ Bey Medresesi'ne müderris ve müftî oldu. Hem medresede" talebe yetiştirir, hem de sorulan suâllere fetvâlar vererek müslümanların müşkillerini hallederdi. Aynı zamanda Hâce Ubeydullah Semerkandî'nin zaviyesinde, taliblere zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretirdi. Zamanında o beldenin en büyük âlimlerindendi. Bu hâl üzere iken, fânî dünyâdan dâr-us-selâm'a göç eyledi.

Mustafa bin Süleymân, ilmi ile amel eden büyük âlimlerdendi. Kâmil ve mükemmil (yetişmiş ve yetiştirebilen) zâtlardandı. Naklî ilimler kadar, zamanının aklî (fennî) ilimlerini de çok iyi bilirdi. İlim ve ma'rifet diyârı olan Semerkand'da âlimlerin reîsi olup, güzel ahlâk ve fazilet sahibi idi. Bir defa Semerkand Sultânı tarafından, Kanunî Sultan Süleymân zamanında İstanbul'a gönderildi. Sultan Süleymân'dan, kendi kız kardeşinin çocuklarına yardım edilmesini istemişti. Kanunî, bu büyük âlimin isteğini derhâl yerine getirmişti. Bunlar Kâdı-zâdeler adıyle meşhûr Mahmûd Muğlevî'nin oğulları Ali ve Ahmed efendilerdi. Ali Efendi 980 (m. 1572) senesinde İstanbul'da, Ahmed Çelebi ise 992 (m. 1584) senesinde Medine-i münevverede vefât etti. Hepsi de fazilet ve ilim sahibi olgun kimselerdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 21, 22

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 373, 374

MÜEYYED-ZÂDE (Abdülhayy bin Abdülkerîm)

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Abdülhayy bin Abdülkerîm (veya Abdürrahmân) bin Ali bin Müeyyed'dir. Müeyyed-zâde de denir. Doğum târihi tesbit edilememiştir. 950 (m. 1543) senesinde vefât etti.

Zamanında bulunan büyük âlimlerin derslerine devam eden Abdülhayy Efendi, gayret ve istidâdının fazla olması sebebiyle, ilmî mertebesi hergün artarak yetişti. Yüksek makamlara ulaştı. Amasya Medresesi'nde müderris oldu. Orada ilim tâliblerine ilim öğretmeye devam ederken, İstanbul'da bulunan Mustafa Paşa Medresesi'ne ta'yin ve nakl olundu. Orada bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, müderrislikten ayrılıp, kadılığa geçti. Ba'zı beldelerde kadılık yaptıktan sonra, bu vazîfesinden de ayrılıp, amcası Hacı Efendi'nin zaviyesine yerleşti. Yalnız kalmayı, hep ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı tercih etti.

Bir zaman sonra, Mevlânâ Abdülhayy Efendi'nin kadı olması için çok ısrar ettiler ve kendisini Emed ve daha sonra Amasya vilâyeti başkadılığma ta'yin ettiler.

Bu vazîfelerde bir müddet kaldıktan sonra yine ayrılıp, me'mûriyeti terketti. Kendi hânesine çekilerek, ibâdet ve tâatle meşgûl iken vefât eyledi.

Zamanında bulunan İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden olan Müeyyed-zâde Abdülhayy Efendi; ârif, âbid, zühd ve vera' sahibi, üstün bir zât idi. Yaptığı her işin, Allahü teâlânın rızâsına uygun olmasına çok gayret ederdi. Her işinde ihtiyâtlı davranırdı.

Ahlâkı çok güzel olup, ihtiyâç sahiplerine gayet müsamahakâr davranır, kolaylık gösterirdi. Hiç kimseye sıkıntı vermezdi. Hayır ve hasenat yapmaya çok meyilli olup, iyilik ve ikrâmları pek bol idi.

İ'tikâdı, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri i'tikâda tam uygun idi. Arabî ilimlerle birlikte; tefsîr, hadîs ve fıkıhda da çok yüksek idi. Beşeriyet kemâlâtını kendisinde toplamış idi. Güzel ahlâkı ile birlikte, siması da çok güzel olup, görenin kalbi hemen ona meyleder, muhabbet hâsıl olurdu.

İlminin yüksekliği ile birlikte, hattâtlıkta da pek mahir olup, çok güzel yazı yazardı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 405

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 307

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜLVEHHÂB

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Abdürrahmân bin Ali Amasyavî'dir. Müeyyed-zâde diye bilinir. Doğum yeri bilinmemekte olup, 920 (m. 1514) senesinde doğdu. 970 (m. 1563) senesinde vefât etti.

Yavuz Sultan Selîm ve Kanunî Sultan Süleymân zamanlarında yaşadı. Babası Abdürrahmân Efendi, 920 (m. 1414) senesinde vefât ettiği zaman, beş tane oğlu var idi. En büyüğü Abdülfettâh Çelebi'dir. Babasının vefâtından bir sene sonra, 25 yaşında iken vefât etti. İkincisi Mahmûd Çelebi'dir. Birâderinden kırk gün sonra, 22 yaşında iken vefât etti. Üçüncü oğlu Abdürrâzık Çelebi'dir. 936 (m. 1529) senesinde vefât etti. Dördüncü oğlu Abdüsselâm Çelebi'dir. 941 (m. 1534) senesinde vefât etti. Beşinci oğlu ise Abdülvehhâb Çelebi'dir ki, asrının âlimlerinden Molla Süleymân Rûmî, Abdüllatîf Efendi ve Pîrî-zâde Muhammed Çelebi'nin hizmet ve "sohbetlerinde bulundu. Ebüssü'ûd Efendi'den ilim tahsil ettikten sonra, Şeyhülislâm Kemâlpaşa-zâde hazretlerine kavuşup, ondan ilim öğrendi. Bu esnada Tehâfüt-i Hocazâde'yi okudu ve bu kitaba bir şerh yazdı. 939 (m. 1532) senesinde, ilim tahsilinden sonra mülâzim (stajyer) olmaksızın, ilk defa İstanbul'da İbrâhim Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 940 (m. 1533) senesinde Dâvûd Paşa Medresesi'ne nakl edildi. 941 (m. 1534) senesinde Edirne'de Halebiye Medresesi'ne nakl edildi. 944 (m. 1537) senesinde Ayas Paşa tarafından bu vazîfeden alındı. Mekkei mükerremeye gidip, hac farizasını yerine getirdikten sonra döndü. 946 (m. 1539) senesinde Kemâl Çelebi yerine, İznik'de Orhan Gâzî Medresesi'nde ders okutmakla meşgûl olmaya başladı. 955 (m. 1548) senesinde, Abdülcebbâr Acemî yerine Edirne Dâr-ül-Hadîs'ine müderris oldu. 966 (m. 1558) senesinde, Abdülcebbâr Efendi yerine Bursa'da Muradiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bu medresede ilim öğretmekle meşgûl iken, 970 (m. 1562) senesinde vefât etti.

Şerh-i Tehâfüt-ül-Felâsife adlı eseri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 31

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 223

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 642

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜRRAHÎM ÇELEBİ

Kanunî Sultan Süleymân zamanı âlim ve evliyâsından. İsmi Abdürrahîm olup, Müeyyed-zâde Ali Efendi'nin oğludur. Kaynaklarda doğum târihi bildirilmemektedir. 944 (m. 1537) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kardeşi Müeyyed-zâde'nin yanına, Eyyûb Sultan civarına defnedildi.

Molla Sinân Paşa ve Hocazâde'nin yanında ilim öğrendi. Bu iki âlim de Hacı Çelebi'yi çok severlerdi. Taşköprü-zâde'nin babasının bildirdiğine göre, Hocazâde, talebeleri içerisinden Hacı Çelebi ile Gıyâseddîn Paşa Çelebi'yi daha çok severdi. Bu iki talebesini diğerlerinden önde tutardı. Hacı Çelebi, çok zekî ve gayretli bir kimse idi. Dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini iyice öğrendi. Arabî dil bilgilerinde de yüksek bilgi sahibi oldu. Zâhirî ilimleri iyice öğrendikten sonra tasavvuf yoluna girdi. Büyük velî İskilipli Şeyh Muhyiddîn Efendi'nin hizmetinde bulundu. Muhyiddîn Efendi, Şeyh Yavsi diye tanınırdı. Sultan İkinci Bâyezîd Hân, Muhyiddîn Efendi için İstanbul'da bir zaviye yaptırmıştı. Hacı Çelebi, bu zaviyede derece derece tasavvuf yolunda ilerledi. Yüksek hâllere ve ma'nevî makamlara kavuştu. Şeyh Yavsi Muhyiddîn Efendi'nin vefâtından sonra, yerine Muslihuddîn Şîrâzî halîfe oldu. Muslihuddîn Şîrâzî'nin vefâtından sonra da Hacı Çelebi halîfe oldu. Burada insanlara dünyâ ve âhıret saadetinin yollarını gösterir, İslâmiyetin emrettiği güzel ahlâkı öğretirdi.

Hacı Çelebi, her türlü güzel ahlâkı kendinde toplamış, ilim ve ameli kendisinde birleştirmiş bir zât idi. Tasavvuf bilgilerini, dînî ilimleri ve zamanının fen bilgilerini çok iyi bilirdi. Hüsn-i hat san'atında da çok usta idi. Yüksek hâller ve ma'nevî makamlar sahibi idi. Pekçok kerâmetleri görüldü ve bunlar halk arasında meşhûr oldu. Hocası Muhyiddîn İskilîbî'nin kızıyla evlendi. Bu evlilikten, Ali Çelebi adında bir oğlu oldu. Bir oğlu daha olup, küçük yaşta vefât etti.

Abdürrahîm Müeyyedî'nin yazdırmış olduğu vasıyyetnamesi aşağıya alınmıştır:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Yanımda bulunan kişiler şâhid olsunlar. Fakîr Abdürrahîm bin Ali bin Müeyyed el-Kâtib'in vasıyyeti:

Allahü teâlânın bir ve noksansız olduğuna, eşi, ortağı, benzeri olmadığına, hiçbir varlığa muhtaç olmadığına, doğurmadığına ve doğurulmadığına, (ana, baba ve oğul olmadığına) kesin olarak inandım. Allahü teâlâ, Muhammed aleyhisselâmı bütün insanlığa, diğer Peygamberleri de ba'zı kavimlere gönderdi. Hepsinin bildirdikleri haktır ve gerçektir. Onların hepsi, kıyâmet gününün, Cennet ve Cehennemin, Mîzân ve Sırât'ın, ni'met, azâb ve affın, kabir hayâtının hak olduğunu bildirdiler. Bu îmânla yaşadım ve bu îmânla vefât ediyorum.

Dostlarıma ve talebelerime şunları vasıyyet ediyorum: Ben vefât ettikten sonra, ilk gecede yetmişbin defa "La ilahe illallah" okusunlar. Sonra hepsi, Allahü teâlânın azâbından mutlak kurtuluşum için duâ etsinler. Allahü teâlânın her türlü azâbından, Muhammed aleyhisselâmın tebliğ ettiklerini tasdik etmemiz sebebiyle, duâlarının kabûl olacağı ümidiyle kurtulabilirim.

Yine dostlarıma ve talebelerime, gerekli şekilde techiz, tekfin ve defn etmelerini, kabrim üzerine türbe ve ziyâretgâh yapmamalarını, cenâze namazımda bid'at işlenmemesini ve bid'at ehli kimseleri bulundurmamalarını, elbiselerimden derecelerine göre dostlarıma ve sâlih

kimselere verilmesini vasıyyet ediyorum. Beni böylece duâlarıyla, kardeş ve dost olarak hatırlamalarını istiyorum. Dînen kendilerine düşen vazîfelerin yapılmasını sağlamaları böylece mümkün olur. Size söylediğimi hatırlayacaksınız, işlerimi Allahü teâlâya havale ediyorum. Muhakkak O, kullarını görür. Kendim ve sizin için Allahü teâlâdan mağfiret diliyorum. Vasıyyetimi, "Sübhâneke Allahümme ve bi-hamdike lâ ilahe illâ ente estagfiruke ve etûbü ileyke fagfirlî verhamnî inneke entel gafûrurrahîm" diyerek bitiriyorum.

Yine dostlarıma ve talebelerime, namaz iskâtı, yemîn ve oruç kefâreti için terekemden bin dirhem vermelerini ve borçlarımı ödemelerini vasıyyet ediyorum."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 426

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 328

3) Vasıyyet-i Abdürrahîm bin Ali bin Müeyyed-zâde, Köprülü Kütüphânesi, No: 1599/11 Varak: 1396

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜRRAHMÂN EFENDİ

Fâtih Sultan Mehmed, İkinci Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selîm zamanında yaşamış, tefsîr, kelâm ve fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ali'dir. Aslen Amasyalıdır. Ebû İshak Kâzrûnî neslindendir. Babası, Divrikli-zâde Şemseddîn Müeyyed Çelebi'nin oğlu Alâeddîn Ali Çelebi'dir. Bu aile, daha sonra Müeyyed-zâde lakabiyle tanındı. Abdürrahmân Çelebi'nin babası Alâeddîn Ali Çelebi, Amasya'da Yakut Paşa zaviyesinde vazîfe yapıyordu. Müeyyed-zâde Abdürrahmân Çelebi, İstanbul'un fethinden üç sene sonra, 860 (m. 1456) senesi Safer ayında dünyâya geldi. 922 (m. 1516) senesinde Şa'bân ayının onbeşinde, Perşembe günü Berât gecesinde vefât etti. Kabri İstanbul'da Eyyûb Sultan hazretlerinin türbesinin başucu tarafındadır.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Çelebi daha çocuk iken, Şehzâde Bâyezîd Amasya'ya sancakbeyi ta'yin edildi. Babası Alâeddîn Ali Çelebi, Şehzâde Bâyezîd'in nişancısı oldu. Babasının Şehzâde Bâyezîd ile alâkası sebebiyle, Bâyezîd'in yakın çevresine girdi. Babasından ve o zamanki Amasya âlimlerinden ilim tahsil etti. Şehzâde Bâyezîd'in sohbet arkadaşı oldu.

Ba'zı kimseler, Şehzâde'nin çevresindekiler; "Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, Şehzâde'yi zevk ü safâya ve eğlenceye alıştırıyor" diye Fâtih Sultan Mehmed'e şikâyet ettiler. Bunun üzerine, İstanbul'dan Amasya'ya bir teftiş heyeti gönderildi. Heyet başkanı, vezirlerden Hamza Beyzâde Mustafa Paşa idi. Araştırma esnasında, pekçok dedikodular ortaya çıktı. 881 (m. 1476) senesinde, (Bu târih ba'zı kaynaklarda 883 veya 884 (m. 1479) senesi olarak da bildirilmektedir.) Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından; Mahmûd Paşa, Tâcî Bey ve Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin idamı hakkında bir ferman çıkarıldı. Ferman Amasya'ya gelmeden durumu haber alan Tâcî Bey, Bağdad'a kaçtı. Şehzâde Bâyezîd, Abdürrahmân Efendi'yi çok severdi. Hem babasının emrine karşı gelmemek, hem de Abdürrahmân Efendi'yi kurtarmak için, ferman gelmeden onu kaçırmaya karar verdi. Şehzâde Bâyezîd, Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'ye 10.000 akçe para, birkaç tane at ve birkaç takım elbise verdi. Ferman kendine ulaşmadan onun Amasya'dan kaçmasını sağladı.

O zaman Abdürrahmân Efendi yirmi yaşının üzerinde idi. Osmanlı sınırlarından çıkıp, Memlüklü Devleti sınırları içinde olan Haleb şehrine geldi. Burada Zemahşerî'nin nahiv ilmindeki "Mufassal" adlı eserini Halebli âlimlerden okudu. Diğer dînî ilimleri de öğrenmek için, kendisine ders verecek âlim aradı. Fakat istediği gibi bir âlim bulamadı, İran'dan gelen tüccârların

tavsiyesi üzerine, Celâleddîn Devânî'ye talebe olmak istedi. İranlı tüccârlarla Şîrâz'da bulunan Celâleddîn Devânî'nin yanına gitti. Celâleddîn Devânî, Müeyyed-zâde'ye; "Anadolu'dan bize hediye olarak ne getirdin?" diye sordu. Müeyyed-zâde; "Osmanlı âlimlerinden Hocazâde adındaki zâtın "Tehâfüt" isimli eserini size armağan olarak getirdim" diye cevap verip, kitabı takdim etti. Celâleddîn Devânî kitabı baştan sona kadar inceledi, çok beğendi. "Ben de bu konuda bir kitap yazmak istiyordum. Lâkin bu kitabı görmeden yazmış olsaydım çok hatâ yapardım. Allahü teâlâ bu kitabın yazarından ve buraya getirenden râzı olsun" diye duâ eyledi. Hocazâde, bu kitabında felsefecilerin bozuk ve yanlış fikirlerine cevap veriyordu.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, yedi sene müddetle o zamanın aklî ilimlerini, Arab dili ve edebiyatına dâir ilimleri öğrendi. Aynı zamanda; hadîs, tefsîr ve diğer dînî ilimleri de tahsil etti. Uzun müddet gayretle çalışması sonunda, her türlü ilimlerde derin âlim oldu. Celâleddîn Devânî, Müeyyed-zâde'nin ilminin çokluğuna, şehâdet edip, icâzetname verdi. Müeyyed-zâde'ye çok medhiyelerde bulundu. Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, ayrıca Muhammed Şîrâzî'den de ilim tahsil etti.

Fâtih Sultan Mehmed Hân vefât edince, yerine oğlu Sultan İkinci Bâyezîd Hân tahta geçti. Bu haber İran'da duyulunca, Müeyyed-zâde hemen Anadolu'ya hareket etti. 888 (m. 1483) senesi Ramazan ayında, memleketi Amasya'ya geldi. Babası üç ay önce vefât etmişti. Burada kırk gün kaldıktan sonra İstanbul'a gitti. Âlimlerle ilmî konuşmalar yaptılar. Âlimlerin hepsi de, ilim ve faziletteki yüksek derecesine hayran oldular. Zamanın âlimlerinden olan Hatîb-zâde, Müeyyed-zâde hakkında Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a haber gönderdi. Onun fazilet ve derin bilgi sahibi bir âlim olduğunu bildirdi. Yine o zamanın vezirleri de, Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin gerçekten büyük âlim olduğuna şehâdet ettiler. O sene İstanbul'daki Kalenderhâne Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Daha sonra 891 (m. 1486) senesi Rebî'ul-evvel ayının onyedisinde, Kestelli Muslihuddîn Efendi'nin kızıyla evlendi. O gün Semâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Burada sekiz sene talebe yetiştirdi. 899 (m. 1493) senesinde, müderrislikten Edirne kadılığına getirildi. 907 (m. 1501) senesinin Rebî'ul-evvel ayında, Anadolu kadıaskeri oldu. 911 (m. 1505) senesinde vefât eden Hacı Hasen-zâde yerine Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, altı sene kadar bu vazîfeyi güzel bir şekilde yürüttü, ilmî ve hukukî mes'elelere vukûfiyeti sebe biyle, şeyhululemâ olarak kabûl ediliyordu. 917 (m. 1511) senesinde Yeniçeriler, Şehzâde Ahmed taraftan devlet adamları aleyhine ayaklandılar. Bu kargaşalıkta, Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin de konağı yağmalandı. Bu hâdise üzerine Rumeli kadıaskerliğinden alınarak, emekliye sevkedildi.

Bu hâdiselerden kısa bir zaman sonra, Yavuz Sultan Selim Hân 918 (m. 1512) senesinde pâdişâh oldu. Yavuz Selim Hân, vezirlerinden Müeyyed-zâde'nin durumunu sorup öğrendi. Önceki emekli maaşına, Karaferye kadılığı maaşını da ilâve etti. 919 (m. 1513-14) senesinde, tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Yavuz Sultan Selim Hân ile beraber Çaldıran savaşına katıldı. Şah İsmâil yenilip, Doğu Anadolu Bölgesindeki karışıklık sona erdi. Çaldıran zaferinden dönerken Çoban Köprüsü denilen yerde, 920 (m 1514) senesinde vazîfesinden alındı ve tekrar emekli oldu.

Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, aklî ve naklî ilimlerde çok derin âlim idi. İlme ve kitaplara çok düşkün idi. Kütüphânesinde yedibin cild kitabı vardı. Arab dili ve edebiyatını çok iyi bilirdi. Arabca, Farsça ve Türkçe lisanlarında ince ma'nâlı şiirler yazardı. Üç dilde de ustalıkla şiir

yazabilmesi, bu dilleri çok iyi bildiğini göstermektedir. Şiirlerinde Hâtimi mahlasını kullanırdı. Aynı zamanda, hüsn-i hat san'atında da çok usta idi. Amasya'da iken meşhûr hattât Şeyh Hamdullah Efendi'den hat dersleri almıştı. Müstakim-zâde, "Tuhfe-i hattâtîn" adlı eserinde, Takî Temimî'nin, Müeyyed-zâde'nin yazısının güzelliğini methettiğini bildirmektedir:

Edebiyat ile de ilgilenen Müeyyed-zâde, bununla uğraşanlara ve kabiliyetli gençlere maddî ve ma'nevî yardımlarda bulunur, onları teşvik ederdi. Kalemi kuvvetli ve ifâdeleri çok düzgündü. Bilhassa kadıaskerliği zamanında ilim ehli olan zâtları gözetip kollardı, İslâm âlimlerinin en büyüklerinden olan İbn-i Kemâl ve Ebüssü'ûd gibi âlimler bunun talebelerindendir.

Yazdığı kıymetli eserler şunlardır: 1- Kadr sûresinin tefsîri, 2- Risale fî eşhüri ma'lûmât, 3- Şerh-i Miftâh haşiyesi, 4- Risale fî tahkîki cüz'ü lâ yetecezzâ, 5- Şerh-i Mevâkıf haşiyesi, 6- Fetâvâ, 7- Risale fî kürret-il-müdahrece, 8- Kelâm ilmine dâir bir risale: Bu eserinde kelâm ilminin zor anlaşılan mes'elelerini anlatmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 155

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 109, 110

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 157, 308, 309

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 232

5) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 310

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 355

7) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 544

8) Amasya Târihi cild-3, sh. 230, 231

9) Tuhfe-i hattâtîn sh. 249

MUZAFFERUDDÎN ALİ ŞÎRÂZÎ

Şîrâz'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi Ali bin Muhammed, lakabı Muzafferuddîn ve nisbeti Şîrâzî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 922 (m. 1516) senesinde vefât etti. Vefâtının, 918 (m. 1512) senesinde olduğu da rivâyet edilmiştir.

O zamanın meşhûr âlimlerinden olan Sadruddîn-i Şîrâzî ve Celâlüddîn-i Devânî hazretlerinden ilim öğrenerek yetişen Muzafferuddîn Ali, aynı zamanda Celâlüddîn-i Devânî'nin yakın akrabâlarından idi. İlim tahsilini tamamladığında, emsal ve akranı arasında üstün bir dereceye kavuşmuş idi. İftihar edilecek, övülecek faziletlerin, güzel huyların kendinde toplandığı, çok kıymetli ve pek yüksek bir zât idi.

Şîrâz'da, o zamanki fazilet sahibi âlimlerin yetiştiği medresede Celâlüddîn-i Devânî hazretleri müderris idi. Hastalığı esnasında yerine Muzafferuddîn'i vekîl olarak bıraktı.

Hocaları Sadruddîn ve Celâlüddîn hazretlerinin vefâtlarından sonra meydana gelen çeşitli hâdiseler sebebiyle, Muzafferuddîn Ali, memleketi olan Şîrâz'dan ayrılıp, Anadolu'ya geldi. O sırada kadıasker olan Müeyyed-zâde ile görüştü. Daha önce Celâlüddîn-i Devânî'den beraber ders aldıkları için tanışıyorlardı. Müeyyed-zâde onu çok sevdiğinden, hürmet ve ikram ile karşıladı. Onun hâlini Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a anlattı. Sultan da, Mustafa Paşa Medresesi'nde daha sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birinde ona vazîfe verdi. Bu medreselerde uzun seneler çalıştı. Yüzlerce kıymetli talebe yetiştirdikten sonra, yaşlanıp vazîfeye devam edebilecek

takati kalmayınca, Yavuz Sultan Selim Hân tarafından emekliye sevkedildi. 922 (m. 1516) senesinde vefât edinceye kadar Bursa'da ikâmet etti.

Muzafferuddîn Ali Şîrâzî hazretleri, naklî ilimlerde, çeşitli aklî ve tecrübî ilimlerde mahir, ihtisas sahibi olup, ilimde derya misâli idi. Şafiî mezhebi âlimlerinden idi. Matematik ve Astronomi ilimlerinde de söz sahibi idi. Mantık ilmine olan aşinalığı pek fazla olup, hocası Celâlüddîn-i Devânî; "Mantık ilmi insan olsaydı, Molla Muzafferuddîn'in şeklinde olurdu" demiştir.

İ'tikâdı, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine tam uygundu. Hayâtı boyunca hiçbir kimsenin gizli hâllerini araştırıp soruşturmak ve bu hâli kendine vazîfe edinmek gibi bir şey ile kat'iyyen meşgûl olmadı. Hep kendi hâli ile meşgûl olur, zâten düzgün olan hâlini daha da düzeltmek, kâmil bir zât olmak için gayret ederdi. Gayet yumuşak huylu, halîm, selîm bir zât idi. Herkese karşı, güleryüz ve yumuşaklık ile muâmele ederdi. Hâli, yaşayışı dosdoğru olup, dînimizin emirlerine tam uygun idi. İki cihanın efendisi olan Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm, fakirliği zenginliğe tercih etmiş olduğundan, Muzafferuddîn hazretleri de, bütün hayâtı boyunca kendisine yetecek az birşeye râzı olup, kanâat ederdi. Eline geçenin fazlasını fakirlere ve ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı.

Muzafferuddîn hazretleri, şiir söylemekte de mahir ve becerikli olup, ilmî ve derin ma'nâlı çok güzel şiirleri vardır. Tecrîd'e ve şerh-i Metâli'ye haşiyeler yazdı. Ayrıca Kitâb-ı Oklides'in anlaşılmıyan yerlerini açıklıyarak ona da bir haşiye yazmıştır.

---

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 495

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 340

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4316

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 89

MÜFTÎ AHMED PAŞA (Hızır Beyzâde)

Osmanlılar devrinde yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi Ahmed olup, İstanbul kadısı Hızır Bey'in oğlu, Sinân ve Ya'kûb Paşa'ların kardeşidir. Doğum târihi bilinmemektedir. 927 (m. 1521) senesinde Bursa'da vefât etti. Kabri, Emîr Sultan hazretlerinin türbesi yakınındadır.

İlim öğrenmeye çok küçük yaşta ve babasının huzûrunda başlayan Müftî Ahmed Efendi, zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Kısa zamanda ilimde çok yüksek derecelere, üstün makamlara ulaştı. Fâtih Sultan Mehmed Hân Sahn-ı semân denilen medreseleri bina ettiği zaman, bu medreselerden birine Müftî Ahmed Paşa'yı ta'yin etti. Bu ilk vazîfesine başladığında, henüz yirmi yaşına ulaşmamış idi.

Sahn-ı semân medreselerindeki vazîfesinden alınıp, Üsküp Medresesi müderrisliği ve Üsküp kadılığı ile vazîfelendirildi. Sultan Bâyezîd-i Velî tahta geçince, onu Edirne'de bulunan Üçşerefeli Medrese'ye daha sonra da İstanbul'da bulunan Sahn-ı semân medreselerinin birine müderris olarak ta'yin etti. Bu medreselerde çok güzel vazîfe yapıp, daha sonra fetvâ makamına getirildi. Bursa müftîsi olarak ta'yin edildi. Bursa'da uzun müddet kalıp, dîn-i İslama çok güzel hizmet ettikten sonra, yaşı doksanı geçmiş olarak vefât etti.

Bursa'da büyük câmi yakınında, Müftî Medresesi diye tanınan bir medresesi vardır. Vefâtında bütün kitaplarını bu medreseye vakfetti.

Müftî Ahmed Paşa diye tanınan Ahmed bin Hızır Bey bin Celâleddîn Efendi (r.a.), birçok fazileti kendisinde toplamış kâmil bir velî idi. Hâlîm, selîm bir zât idi. Çok yumuşak huylu idi. Hâl ve hareketleri güzel olup mübârek kalbi de; hîle, garez, düşmanlık, kin ve hıyânet gibi çirkin düşüncelerden temiz idi. Gayet mütevâzî olup, kendini başkalarından üstün görmezdi. Allahü teâlâdan korkması pekçok idi. Fakirlere, garîblere ve ihtiyâç sahiblerine karşı gayet muhabbet ve merhamet sahibi idi. Onlarla ilgilenmekten, yardımlarına koşmaktan lezzet alırdı. Âlimlere, ileri gelenlere, çok ibâdet edenlere yakın alâka gösterirdi. Kendisi de çok ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu.

Kendisine "Paşa" denilmesi, yaşının ileri, i'tibârının fazla olmasından dolayıdır. Yoksa, kendisi paşa olmamıştır.

Müftî Ahmed Paşa'nın oğlu Hızır Bey, şâir ve müderris bir zât idi. Dedesi gibi, onun ismi de Hızır Bey idi. Babasının, aynı zamanda talebesi idi. Ayrıca Emîr Sultan hazretlerinden de feyz alarak Nakşibendiyye büyüklerinden olmuş ve babasından evvel 924 (m. 1518)'de vefât etmiştir.

---

1) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 149

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 196

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 199

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi), sh. 197

5) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 277

MÜFTÎ ŞEYH (Abdülkerîm Kâdirî)

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında yaşamış âlim ve velîlerden. Aslen Kirmasti doğumludur. Doğum târihi bilinmemektedir. Müftî Şeyh adıyla meşhûr olmuştur. 951 (m. 1544) senesinde vefât etti. Kabri, Kirmasti kasabasında, câmi ve zaviyesinin yanındadır.

Daha küçük yaşta iken, Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Tecvîd ve kırâat ilimlerini de öğrendi. Emîr Sultan hazretlerinin câmisinde, Cum'a günleri Kur'ân-ı kerîm okurdu. Dînî ilimleri öğrenmek için çok çalıştı. Mevlânâ Karabâlî'nin yanında da bir müddet ilim tahsilinde bulundu. Karabâlî'nin derslerine devam ederken, İmâm-zâde diye tanınan zâtın hizmetine girdi. Onun sohbetlerinde bulunup, feyz aldı. Burada, ma'nevî hâllere ve makamlara kavuştuktan sonra, İstanbul'da Küçük Ayasofya zaviyesinde, insanlara dünyâ ve âhıret saadetinin yollarını öğretmeye başladı. Hâfızası çok kuvvetli olduğundan, kısa zamanda pekçok fıkıh mes'elelerini öğrendi. Hattâ bilgisinin çokluğu ile meşhûr oldu. İlminin çokluğunu, zamanın Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân duyunca, ona maaş bağladı. Şeyhülislâm gibi halka fetvâ vermesi için ona ruhsat verildi. Câmilerde ve meclislerde halka va'z ve nasîhat verirdi. Çok te'sîrli ve güzel konuşur, dünyânın geçiciliğinden, âhıretin ebediliğinden ve Cennet ni'metlerinden bahsederdi. Kütüphânesinde pekçok kıymetli kitap vardı. Dâima bu kitapları mütâlâa ederdi.

Çok şiddetli riyâzet ve mücâhede yaptı. Hâli, **"Ölmeden önce ölünüz."** hadîs-i şerîfinin ma'nâsına uygun idi. Mezar gibi bir çukur kazdırmıştı. Bu çukura girer, kırk gün tamâm oluncaya kadar beş vakit namazı o çukurda kılardı. Hattâ gece gündüz bu çukurda yatar kalkardı. Bu hâlinden dolayı pekçok feyz ve berekete kavuşmuştu. O çukurda çok riyâzetler yapar, devamlı nefsine muhalefet ederdi. Kırk günlük halveti bitince o çukurdan çıkar, gelecek seneye kadar halka va'z ve nasihat ederdi. Devamlı hudû' ve huşû' üzere bulunurdu.

Taşköprü-zâde anlatır: "Bir gün Şeyh Abdülkerîm Kâdirî'ye unutkanlığımdan şikâyet ettim. Bana, unutkanlığımın gitmesi ve hafızamın kuvvetlenmesi için duâ etti. O zâtın duâsı bereketiyle, o hâlden kurtuldum. Unutkanlığım kaybolup gitti."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 517, 518

NİHÂNÎ ÇELEBİ

Osmanlılar zamanında yetişen, Hanefî mezhebi âlimlerinden ve şâir. İsmi Nihânî bin Abdullah Rûmî olup, Nihânî Çelebi ve Mevlânâ Nihânî diye tanınır. Nihânî mahlasıyla yazmış olduğu şiirleri meşhûrdur. Doğum târihi bilinmeyen Nihânî Çelebi, 925 (m. 1519) veya 926 (m. 1520)'de Mekke-i mükerremede vefât etti.

Nihânî Çelebi (r.a.), zamanında bulunan âlimlerin sohbetlerinde yetişerek kemâle geldi. Bundan sonra Mevlânâ Hacı Hasen-zâde'nin hizmetlerine kavuştu. Bir taraftan ilimde yükselirken, diğer taraftan bütün faziletleri kendinde toplamaya gayret etti. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, hocasının ismiyle bilinen Hacı Hasen-zâde Medresesi'nde, daha sonra Üsküp'te İshâk Paşa, İstanbul'da Mustafa Paşa medreselerinde müderris oldu.

Uzun müddet müderrislik vazîfesine devam etti. 926 (m. 1520) senesinde hac vazîfesini îfâ için Hicaz'a gitti. Hac vazîfesini yaptıktan sonra, Mekke-i mükerremede hastalandı. Hastalığı esnasında devamlı olarak, geçen ömrünün muhâsebesini yaptı. Ömrünün kalan kısmında, sâdece ibâdet ve tâat ile meşgûl olmaya karar verdi. Fakat hastalıktan kurtulamayıp vefât etti ve orada defn edildi.

Fazîlet ve kemâlât sahibi olan Nihânî, başta tefsîr, hadîs ve fıkıh olmak üzere birçok ilimde yüksek âlim idi. Arabî ilimleri çok iyi bilirdi. Şairliği de kuvvetli olup, üç lisanda (Arabca, Farsça ve Türkçe) şiirleri vardır. Şakâyık-ı Nu'mâniyye kitabının sahibi olan Taşköprü-zâde, Nihânî'nin şiirlerinden bir kısmını gördüğünü, şiirlerinin gayet fasîh ve beliğ olduğunu haber vermiştir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 474

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 421

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 596

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4624

5) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 140

6) Tezkiret-üş-şu'ara cild-2, sh. 1017

NASÛH ÇELEBİ BELGRÂDÎ

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda idi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 981 (m. 1573) senesinde Belgrat'ta vefât edip, orada defnedildi.

Aklî ve naklî ilimleri tahsîl etmek için İstanbul'a gelen Nasûh Çelebi, zamanının meşhûr âlimlerinden istifâde etti. Bu arada tanıştığı, Nakşibendiyye yolunun mensûblarından İskender Efendi'nin sohbetlerine devam etti. O mübârek kimsenin ilim ve feyzinden istifâde etti. Yıllarca hizmetinde bulunup, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eyledi. Ahlâkı güzelleşti. Yüksek

makamlara kavuşup kemâle geldi. Serhat boylarında, insanlara doğru yolu göstermek, Allahü teâlânın rızâsı için cihâd eden İslâm ordusuna yardım etmek vazîfesi ile Belgrat'a gönderildi.

Hocasından aldığı emir üzerine Belgrat'a giden Nasûh Çelebi, orada insanlara nasihat edip, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkını, Selef-i sâlihînin (r.a.) doğru yolunu yaymakla meşgûl oldu. Hâl ve hareketleri ile İslâmiyeti anlattı. Garîblerin, kimsesizlerin yardımlarına koştu. Pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Bu eserlerinden biri, hakîkat ve ma'rifet sırlarını açıkladığı "Terşîhat" adlı pek kıymetli eseridir.

Nasûh Çelebi, büyük küçük ayırmaz, fakir ve zengin herkese iyi muâmelede bulunurdu. Tevâzu ve fakirler ve garîbler onu çok severlerdi.

Nakledilir ki: "Baba Ca'fer isminde meczub bir kimse vardı. Hiç kimsesi yoktu. Nasûh Çelebi, onunla bizzat ilgilenirdi. Bir ara Ca'fer Baba hastalandı. Hastalığı artınca, Nasûh Çelebi onu yıkadı. Üstünü başını temizledi. Temiz gömlek giydirip yatağına yatırdı. Vefât edince de, lâzım olan hizmetlerini bizzat görüp, yıkayıp kefenleyerek defneyledi."

Nasûh Çelebi'nin ba'zı hâl ve kerâmetleri: Vefâtından önce, kendisi ile beraber Belgrat'tan iki sâlih kimsenin daha vefât edeceğini haber verdi. Aynı anda üçü de vefât etti. Diğer iki zât Hatîb Ahmed Çelebi ile Mahmûd adlı ümmî bir zât idi.

Belgrat eşrafından Ağazâde Mehmed Çelebi anlatır: Merhum Nasûh Çelebi hastalanınca, ziyâretinde bulunup sünneti yerine getirmek için evlerine gittim. Huzûruna girdiğimde, onda bir rahatlık hâli gördüm ve; "Elhamdülillah! Hâlinizde bir hayli düzelme ve hayır alâmetleri vardır" dedim. Kollarını açtı. "Şu güller, sünbüller" deyip kollarındaki kızamıkların yerlerini gösterdi. O sırada hanımı, içeri girmek için haber gönderdi. "Bundan sonra bizim gözümüze görünmesi onun için uygun olmaz" cevâbını verdi. İçeri girmesine müsâade etmedi. Ölüm hâli görüldüğünde, başını yastıktan kaldırdı. Sağına ve soluna işâret ederek; "Ve aleyküm selâm ve aleyküm selâm" dedi. Sonra Yâsîn-i şerîfi okumaya başladı. Tamamlayamadan rûhunu Hakka teslim etti.

Sevenlerinden biri anlatır: Vefât ettiği gece yanında kaldım. Bütün gece yeşil bir çekirge, çevresinde dolaştı durdu. Sabah olunca kayboldu. Nereye gittiğini göremedim.

---

1) Kitâb-ı silsilet-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekin (Münîri) vr. 99 a.

NECMÎ (Necmeddîn bin Muhammed)

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Necmeddîn bin Muhammed'dir. "Necmî" diye meşhûr oldu. Acem diyarından (iran'dan) Bursa'ya gelip yerleşti. Asrının büyük âlimlerinden Kara Dâvûd Efendi'nin halka-i tedrisine dâhil olup, devamlı hizmetiyle meşgul oldu. İlimde zamanının yıldızı gibi olmuştu. Bundan dolayı "Necmî" diye tanındı. Necm, Arabcada yıldız demektir.

Necmî, Sa'dî Efendi'nin dergâhında, onun derslerine devam ederek, nice yıllar onun himmet ve feyzlerine kavuştu. Burada, Abdürrahmân Efendi ile beraberdi, önceleri, Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Seyyid Ahmed Buhârî hazretlerine hizmet ederek ve Lâmi'î Çelebi gibi bu yola bağlı daha birçok zâtla sohbet ederek, ma'rifette yüksek derecelere kavuştu. Daha sonra Şehzâde Süleymân'ın (Kanunî Sultan Süleymân'ın) defterdarı olan Sinân Çelebi'ye, muallimlik (öğretmenlik) ve musâhiblik (sohbet arkadaşlığı) yaptı. Sinân Çelebi, Sancakbeyi olduktan sonra bile, bu zât ile alâkasını kesmedi. Aralarındaki muhabbet ve

kardeşlik bağları hiç eksilmedi, hattâ daha çok arttı. Onun için Yenipazar'da bir medrese inşâ ettirdi. Necmî, bu medresedeki vazîfesini yürütürken, bir ara buradan ayrılmak istemişti. Hocası Sa'dî Efendi bunu işitince, ona uzun ve gayet müşfikâne bir mektûp yazarak nasihat etmiş ve ayrıca bir de "İcâzetname" göndererek, sabır ve kanâat etmesini tavsiye etmişti. Bu icâzetnamesinin sûreti "Şakâyık-ı Nu'mâniyye'nin Atâî zeylinde uzun yazılıdır. Hocasına olan muhabbeti ve bağlılığı sebebiyle, müderrisliği bırakmak arzusundan vazgeçti. Hocası hayatta kaldığı müddetçe, onu ziyâretten bir an geri durmadı. Medrese sahibi Sinân Bey vefât ettikten sonra, bu medrese için vakfettiği malların çoğu yok olup gitti.

Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi, 950 (m. 1543) senesinde Pâdişâhın huzûrunda Molla Necmî'nin terbiye ve tahsilini anlatıp, İstanbul'a da'vet edilmesini temenni etti. Bunun üzerine bir ferman çıkarıldı, İstanbul'a geldiğinde ona çok ikram ve ihsânlarda bulunuldu. Cezerî Kâsım Paşa Medresesi'ne ta'yini yapıldı, ömrünün sonuna kadar bu medresede ilim öğretti. Bu vazîfede iken, 978 (m. 1570) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti. Onun yerine bu medreseye, dâmâdı Abdürrahmân Çelebi ta'yin edildi. Necmî'nin kabr-i şerîfi, Cezerî Kâsım Paşa Medresesi'nin içinde bulunmaktadır.

İlim ve irfan sahibi olan Necmî, gayet mütevâzî bir zât olup, fazileti, hayası ve iffeti çoktu. Bedeni zayıftı. Yaşı doksanı aştığında medreseye gidemez hâle gelmişti. Talebeler evine kadar gelip ders okurlardı. Âlimler ve vezirler, onu sık sık ziyâret ederler ve duâsını alırlardı, ihtiyâç sahiplerinin isteklerini hiç boş çevirmezdi. Medresedeki derslerine, Kâdı Iyâd hazretlerinin "Şifâ-i şerîf kitabından nakiller yaptıktan, sonra başlardı. Ayrıca "Kasîde-i Bürde"nin birkaç beytini mütâlâa edip duâ etmek âdeti idi. "Tezkiret-üş-şu'arâ" kitabında, Necmî mahlası ile ba'zı beyitleri yazılıdır. Şiirleri çok güzeldir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 139, 140

NEHCÜVÂNÎ (Bâbâ Ni'metullah bin Mahmûd)

Osmanlılar zamanında, Kafkasya'da Nehcüvân kasabasında yetişen İslâm âlimlerinden ve Nakşibendiyye yolunun büyük velîlerinden. İsmi, Ni'metullah bin Mahmûd Nehcüvânî olup, Nehcüvânî, Bâbâ Ni'metullah, Şeyh Alvân gibi isimlerle meşhûr oldu. Hanefî mezhebinin büyük âlimlerindendir. Nehcüvan'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 920 (m. 1514) senesinde, Konya'ya bağlı Akşehir kasabasında vefât etti. Vefâtının, 902 (m. 1496) olduğu da bildirilmiştir.

Osmanlıların, ilme ve âlimlere çok kıymet verdiğini bildiği için, 905 (m. 1499) senesinde memleketinden ayrılıp, Osmanlı ülkesine gelen Nehcüvânî, Nasreddîn Hoca'nın (r.a.) memleketi olan, Konya'ya bağlı Akşehir beldesinde yerleşti. Orada çok meşhûr oldu. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek idi. Ma'nevî ilimlerde çok derinleşmiş idi. Tasavvufta, ilâhî sırlar denizinin dalgıcı olmuş idi. Ya'nî bu yolda derecesi çok yüksek idi. Bununla beraber, kendi hâlini gizler, tevâzu gösterirdi. Gayet sâde olarak yaşamayı sever, fakirliği zenginliğe tercih ederdi.

Naklî ilimlerden, bilhassa tefsîr ilminde mütehassıs oldu. Fevâtih-ül-ilâhiyye vel-mefâtih-ül-gaybiye isimli tefsîri ve Beydâvî tefsîrine yazmış olduğu haşiyesi çok kıymetlidir. Ayrıca Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûs-ül-hikem isimli eserine ve Gülşen-i Râz isimli manzûm esere haşiyeleri vardır. Bunlardan başka, Hidâyet-ül-ihvân ve Risâlet-ül-vücûd isminde iki risalesi daha vardır ki, bunlar da tasavvufa dâirdir. Fevâtih-ül-ilâhiyye isimli tefsîrinin, bizzat kendi el yazısıyla olan bir nüshası, Topkapı Sarayı Üçüncü Ahmed Hân Kütüphânesinde mevcûd olup, 1326 (m.

1908)'da, Matbaa-i Osmâniyye'de iki cild hâlinde basılmıştır. Nehcüvânî bu eserini, 904 (m. 1498) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayının ortalarında tamamlamıştır.

Târihte ve günümüzde, bilhassa Akşehirliler arasında; Şeyh Alvân, Ni'metullah Nehcüvânî, Bâbâ Ni'metullah, Bâbâ Ni'met ve Ni'metullah Sultan gibi isimlerle anılan bu büyük Türk-İslâm âlimi, zamanında bulunan âlimlerin, evliyânın en üstünlerinden idi. Akşehir'de uzun seneler ilme hizmet edip, çok talebe yetiştirdi. Türkçe ile birlikte, Arabî ve Fârisî'yi de çok iyi bilirdi.

Bâbâ Ni'metullah Nehcüvânî'nin (r.a.) türbesi, Akşehir'de, Baştekke yolu üzerindedir. Tekkeye giden yolun sağında ve Akşehir deresinin solunda olup, birkaç defa ta'mir görmüştür. Türbenin önünde bir havuz vardır. O büyük zâtı sevenler, kabrini ziyâret ederek, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmekte, onu vesile ederek yaptıkları duâlar kabûl olmaktadır. Bâbâ Ni'met'in sandukasının dere tarafında, büyüklü küçüklü dört ayrı kitabe taşı bulunmakta olup, ikinci taşın kitabesinde şöyle yazmaktadır: "Hû Dost. Kibâr-ı Ehlullahdan ve müfessirîn-i a'zamdan Hâce Ni'metullah kuddise sirruh hazretlerinin merkâd-i münevereleridir (mübârek, nurlu kabirleridir)."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 398

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 360

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 40

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 497

5) El-A'lâm cild-8, sh. 39

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 111

7) Keşf-üz-zünûn sh. 189, 1292, 2028

NİŞANCI-ZÂDE AHMED EFENDİ

Kanunî ve İkinci Selîm zamanı Osmanlı âlim ve kadılarından. İsmi, Molla Ahmed bin Mehmed bin Ramazan'dır. Kânûnî'nin tuğracısı Ramazan-zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. 934 (m. 1527) senesinde doğdu. 986 (m. 1578) senesinde hacdan dönerken, Şam'a iki konak mesafede vefât etti. Cenâzesi Şam'a getirilip, Sâlihiyye kabristanında defnedildi.

Zamanının âlimlerinden Muhaşşî Şeyh-zâde Efendi'nin hizmetinde bulundu ve ilim tahsil etti. Ayrıca Abdülkerîm-zâde Pervîz Efendi'nin derslerinde de bulundu. Sinân Efendi'nin yanında mülâzemet payesini kazandı. İlk defa Hacı Hasen-zâde Medresesi'ne, sonra İbrâhim Paşa Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonra 963 (m. 1555) senesinde, Dursun Efendi yerine Kâsım Paşa Medresesi müderrisi oldu. Bir müddet sonra Ebüssü'ûd-zâde Ahmed yerine haseki payesine yükseldi. 968 (m. 1560) senesi Rebî'ul-evvel ayında, çocuklarının ba'zıları vefât etti. Daha sonra Sahn-ı semân müderrisi oldu. Emîr Buhârî hazretlerinin dâmâdının dâmâdı olan Şeyh Abdüllatîf Efendi'ye dâmâd oldu. Bundan sonra Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 982 (m. 1574) senesinde Mısır'a (Kâhire'ye) kadı ta'yin edildi. 985 (m. 1577) senesi Rebî'ul-âhır ayında Medîne-i münevvere kadısı oldu. O sene hacı kâfilesiyle beraber hacca gitti. Hac ibâdetini yerine getirdikten sonra, Medîne-i münevverede Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Anadolu'dan gelen hac kâfilesi ile birlikte İstanbul'a gitmek için yola çıktı. Şam yakınlarında, bu fânî dünyâdan ebedî olan âhıret âlemine göç eyledi.

Ahmed Efendi'nin hafızası çok kuvvetli olup, çeşitli ilimlerde âlim bir kimse idi. Edebiyat ve Arabî dil bilgilerinde çok mahir idi. Tefsîr ve hadîs bilgisi çoktu. Edîb bir zât olup, güzel konuşurdu. Din ve dünyâya faydası olmayan işlerden uzak durur, dâima ilimle meşgûl olurdu. İslâmiyetin emirlerine ve yasaklarına uymağa dikkat eder, sâlihlerle beraber olurdu. Bu husûsta çok gayretli idi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Beydâvî tefsîrine ta'lîkât, 2- Hazret-i Ali'nin rivâyet ettiği "Hırz-ı şerîfin şerhi, 3- A'râf sûresine kadar Kur'ân-ı kerîmin i'râbına dâir bir eseri vardır. Bunların yanında "Hidâye", "Miftâh" ve "Mevâkıf' şerhlerine açıklamaları vardır. Arabca ve Türkçe şiirler yazardı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 251

NUH BİN MUHAMMED AMÂSÎ

Osmanlılar devrinde Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Nûh bin Şeyh Muhammed Amâsî'dir Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 977 (m. 1569) senesinde vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren zamanın âlimlerinden zâhirî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, zühd (dünyâdan yüz çevirme) ve halvet (bir kenara çekilip Allahü teâlâya ibâdet etme) yolunu tercih etti. Vakitlerini ibâdet ve tâatle kıymetlendiren Nûh bin Muhammed Amâsî Abdürrahmân Merzifonî'ye talebe olup, onun hizmetinde bulundu. Ondan feyz alıp yükseldi. Abdürrahmân Merzifonî'ye talebe olduğu ilk zamanlarda, evinin içinde bir küçük mağara açıp, orada inzivâya çekildi ve nefsini terbiye edip, ibâdet etmek sûretiyle Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaya gayret etti.

Nakledilir ki: Nûh bin Muhammed Amâsî, her sene helâlden kazandıklarından dört ölçek arpa öğütür ve ondan küçük çörekler yapardı. Son derece açlık ve zayıflık hâli olunca, ondan zarûret miktarı yerdi.

Âlim, faziletli ve ilmiyle âmil olan Nûh bin Muhammed Amâsî, kerâmetler ve hâller sahibi idi. Nakledilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân Nahcivân seferi için hazırlanınca, Şeyh Nûh bin Muhammed Amâsî'ye bin altın gönderip, görüşmek isteğinde bulundu. Fakat o, Sultanla görüşmeyi kabûl etmeyip; "Bu altınları isteyenlere versinler. Maksad duâ almak ise biz hizmetimizi biliriz. (Allâhümmensur men nasaraddîn vahzül men hazeleddîn) duâsını gece ve gündüz devamlı okuruz. Hemen Allahü teâlânın dînini yaymaya gayret etsinler, biz duâ ediyoruz" diye haber gönderdi."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 202

NÛREDDÎN-ZÂDE MUSLİHUDDÎN

Osmanlı âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi; Muslihuddîn bin Nûreddîn'dir. Nûreddîn-zâde diye bilinir. 908 (m. 1502) senesinde Filibe'ye bağlı Anbarlı köyünde doğdu. 981 (m. 1573) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, İstanbul'da Edirnekapı dışında, Sırt tekkesi bahçesindedir.

Küçük yaşından i'tibâren, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kadıaskerlerinden Mîrîm Kösesi diye meşhûr olan Muhammed Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde bulunup, ilmi yüksek derecelere kavuştu. Bu sırada

dünyâdan ve dünyâ makamlarından yüz çevirip, tasavvuf ehlinden Sofyalı Bâlî Efendi'nin dergâhına gidip, ona talebe oldu. Onun hizmetinde ve sohbetinde uzun müddet kalıp, feyz aldı. Tasavvufda yükselip, insanları Allahü teâlânın yüce dînine da'vet etmek ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını öğretmekle meşgûl oldu. Allahü teâlâya muhabbetinden dolayı, dünyâya hiç önem vermez oldu. Onun bu durumunu anlayamayan ba'zıları pâdişâha şikâyet ettiler. Pâdişâh mes'elenin tahkîk edilmesini emr etti. Tahkîkat için İstanbul'a geldi. Tahkîkat sonunda beraat etti ve hakkındaki ithamlardan kurtuldu.

Nakledilir ki: Tahkîkatla ilgili haberin Filibe'ye ulaşmasından sonra gösterişi olmayan elbiseler giyerek İstanbul'a geldi. Zeyrek Câmii civarında bulunan hücrelerden birinde kalmak istediği zaman, câminin İmâmı onu misâfirliğe kabûl etti. Onun gelişinin bir ni'met olduğunu, hayır ve berekete vesile olacağını düşünerek ikramlarda bulundu. Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi oradan ayrılmak isteyince, İmâm onun ayrılmasına müsâade etmedi. Nihâyet Cum'a günü namaz kılındıktan sonra, alışıldığı üzere Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi câminin önünde bulunanlarla müsâfeha ettiği esnada Nûreddîn-zâde de yolun kenarında ve müslümanların arasında idi. Ebüssü'ûd Efendi onunla da müsâfeha edince, yakınlık duyup tanışmak üzere fetvâ odasına da'vet etti. Fetvâ odasında başkaları da vardı, ilmî konuşmalar yapılıyordu. O sırada Ebüssü'ûd Efendi'nin tefsîrinden bir yer okunup müzâkere edildi. Müzâkere ve sohbet esnasında Nûreddîn-zâde'ye konuşma sırası gelince, âyet-i kerîmedeki hakîkatleri ve incelikleri anlattı. Bunun üzerine Ebüssü'ûd Efendi kalkıp ona hürmet gösterdi. Kim olduğunu ve memleketini sordu. O da; "Nûreddîn-zâde dedikleri âsî ve günahkâr kimse bu fakirdir" dedi. Ebüssü'ûd Efendi, sadr-ı a'zama haber gönderip; "Nûreddîn-zâde dedikleri muhterem kimse gelmiş, fetvâ makamımıza teşrîf etti. Yüksek şânını ve irfanını gördüm. Bu kıymetli zât hakkında söylenilenler iftiradır. Böyle bir kimsenin devlet merkezine gelmesi büyük şereftir" dedi. Bunun üzerine sadr-ı a'zam, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin söylediklerine uyup, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'ye ihtimâm ve iltifât gösterdi. Ailesini ve çocuklarını getirmek üzere memleketine gönderildi. Döndükten sonra Küçük Ayasofya dergâhına yerleştirildi. Orada Allahü teâlânın dînini ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını insanlara anlatmakla vazîfelendirildi. Va'z ve sohbetlerinin yanında, hadîs-i şerîf ve tefsîr okutmakla da meşgûl oldu. Onun sohbet ve ilim meclislerinde âlimler hazır bulunuyor ve istifâde ediyorlardı. Bir kısım âlimler ona talebe olup feyz aldılar. Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa onun talebeleri arasındaydı. Osmanlı Pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân dahî ona muhabbet edip, sohbet meclislerinde bulundu. Ba'zan da saraya da'vet edip, onun sohbetleriyle şereflenirdi.

Bir gece Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi, fener hazırlatıp saraya gitti. Saraya varınca, kapıda bulunan görevliler içeri aldılar. Pâdişâha durumu arzedilince, onu kabûl etti. Pâdişâhla uzun müddet sohbet ettikten sonra şu rü'yâsını anlattı: "Bu gece Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Emîr buyurdu ki: "Süleymân'a bizden selâm söyle; İslâmın düşmanlarıyla farz olan cihâdı niçin terk etti? Benim şefaatimden ümit bekler ve rızâmı almak isterse, İslâm askerini hazır bulundurup, İslâm düşmanlarını ihtar etmekten uzak durmasın!" Bunun üzerine Pâdişâh yerinden saygı ile kalkıp, şevkle ve gözleri yaşararak ni'mete şükür ettikten sonra şöyle dedi: "Efendim, şimdi Peygamberlerin Sultânı (s.a.v.) bu takatsiz ve güçsüz kölesine ismiyle zikr edip emir buyuruyorlar. Bu emre boyun eğmemiz gerekmez mi? Buna binlerce hamd olsun" deyip, gazâya gitmek üzere niyet etti. Ertesi gün Zigetvar seferine gitmek üzere hazırlıklar yapıldı. Ordu, İslâmın düşmanlarıyla cihâd etmek üzere yola çıktı. Kanunî Sultan Süleymân bu sefere katılıp, orada vefât etti. Şehîd olmak sûretiyle Resûlullahın (s.a.v.) muhabbetine lâyık oldu.

Kânûnî'nin Zigetvar seferine, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi de katılmıştı. Sultan Selîm'in İstanbul'da tahta çıkıp Belgrad'ta orduyu ve babası Kanunî'nin cenâzesini karşılamasından sonra, cenâze, Muslihuddîn Efendi ve yanındaki dörtyüz kimseye teslim edilip İstanbul'a gönderildi.

Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi, zamanında yetişen âlimlerin en yükseklerinden, aşk ve muhabbet ateşi yüksek olan, Allahü teâlânın dînini insanlara anlatmakta son derece gayretli bir zât idi. Sahâbe-i Kirâm, Tabiîn, Tebe-i tabiîn ve daha sonra gelen müfessirlerin Kur'ân-ı kerîmden anladıklarını bilen, bâtını (kalbi) ve zâhirî (dış görünüşü) temiz, âlim, faziletli, kâmil bir yol gösterici idi. Va'z ve sohbetlerinde her ilimden nice konuları açıklar ve insanlara faydalı olurdu. Dergâhında ilmî müzâkereler yapılır, insanların ihtiyâçları giderilir, dînî ilimler öğretilirdi. Yiyip içmede ve giyinmede, gösterişten ve başkalarını külfete sokmakdan uzak idi. Fakirlere ve ihtiyâç sahiplerine yardım etmeyi severdi. Birçok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Kur'ân-ı kerîmde, En'âm sûresi sonuna kadar olan kısmın tefsîri, 2- Şerh-ün-nüsûs li Sadreddîn Konevî, 3- Menâzil-üs-sâirîn tercümesi: Tasavvuf ve ahlâkî hikmetlerden bahs eden bir eserdir. Evliyânın büyüklerinden Abdullah-i Ensârî Hîrevî'nin eseridir. Birçok kimseler şerh yazmıştır. 4-Risâle-i Mi'râc, 5- Risâle-i Vahdeti vücûd.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 212

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 171

3) Tezkire-i Halvetiye, Süleymâniye Kütüphânesi. Es'ad Efendi kısmı. No: 1372, vr. 17 a

ÖMER BİN ABDULLAH

Yemen'de yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Abdullah bin Ahmed Mahreme'dir. 907 (m. 1502) senesinde doğdu. 972 (m. 1565) senesinde Aden'de vefât etti.

Fıkıh ve astronomi ilimlerinde büyük bir âlim olan Ömer bin Abdullah, önce babasından, sonra; Veliyyüddîn Ömer, amcası Allâme Tayyib ve Kâdı Abdullah bin Ahmed gibi âlimlerlerden ilim tahsil etti ve çok yükseldi. Kâdı Abdullah bin Ahmed onun hakkında şöyle demektedir: "Bu çocuğun benden istifâde etmesinden daha çok, ben ondan istifâde ettim." O, ilim tahsîl etmek için çok çalıştı ve emsalleri arasında çok yükseldi. Ders okutmaya ve fetvâ vermeye başladı. Herkes onun fetvâlarına müracaat eder, çok uzak memleketlerden ona suâl sormaya gelirlerdi. Yemen bölgesinde ilim ve fetvâ reîsliği onunla son buldu.

Amcası Tayyib onun hakkında şöyle demektedir: "Kardeşimin oğlunun hallettiği müşkil mes'elelerin halline, anlaşılması güç ve zor mes'elelere cevaplar yazılmasına benim gücüm yetmiyordu."

Büyük âlim Cemâlüddîn Muhammed bin Abdülkâdir el-Habbânî, babası üzerine onu tercih ederdi. Çünkü onun tahsil ettiği ilim, babasının ilminden daha çoktu. Bunun için, ondan çok istifâde etti. Allâme Sâlih bin Muhammed bin Abdürrahîm ve şiiriyle onu medheden Ebu Zekeriyyâ ed-Dımeşkî, Ömer bin Abdullah'dan ilim öğrenen âlimlerdendir.

Eserlerine ve sözlerine bakıldığı zaman, bunlar onun zekâsının kuvvetine ve ilminin çokluğuna işâret etmektedir. Sözleri ve yazıları gayet fasîh ve belîg idi. Nazım ve nesirde zamanının bir tanesiydi. İki defa Şahr şehrine kadı ta'yin edildi. Aden'de çeşitli yerlerdeki medreselerde başmüderrislik yaptı.

Ömer bin Abdullah çok kıymetli eserler yazdı. Eserlerinin başlıcaları şunlardır: 1-Kitâb-ün-yünkesü fîhi alâ şerh-ıl-Minhâc: İbn-i Hacer Heytemî'nin eseri üzerine yapılmış bir şerhtir. 2-Fetvâlar: Büyük bir cild halindedir. 3-El-Misbâh li şerh-il-udde ves-silâh, 4-Şerh-ur-ruhbiyye, 5-Zeylün alâ Tabakât-iş-Şâfiîyye lil-Esnevî, 6- Felek Risalesi (Astronomi hakkındadır), 7-Mîkât, 8-Risâletün fir-rub'ıl-mücîb.

---

1) En-Nûr-us-sâfir sh. 250, 251

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 293

ÖMER ŞEMMÂ'

Şâfiî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ömer bin Ahmed bin Ali bin Mahmûd Şemmâ' Halebî'dir. Künyesi Ebû Hafs olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 880 (m. 1475) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 936 (m. 1529) senesi Safer ayının ortasında Haleb'de vefât etti. Cebel-i Cûşen denilen yere defnedildi.

Ömer Şemmâ', önce Muhyiddîn bin Ebâr ve Kâdı Celâlüddîn Nasîbî'den ilim öğrendi. Haleb'in önde gelen âlimlerinden olan Takıyyüddîn Ebî Bekr Hıyşî Halebî'den hadîs ilmini öğrendi. Sonra da Kâhire'ye giderek orada tahsiline devam etti. Celâlüddîn Süyûtî, Kâdı Zekeriyyâ, Burhânüddîn İbni Ebî Şerîfin derslerini dinledi. İcâzet aldığı hocalarının adedi. İkiyüze ulaştı. Çok defa hac etti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Hadîs ilmini tahsil için çok yerler dolaştı. Hama, Humus, Dımeşk, Kudüs, Safd, Kâhire, Belbeys, Mekke-i mükerreme, Medîne-i münevvere bunlardandır. Mekke-i mükerremede Muhammed bin Irâkî ile görüşüp sohbetinde bulundu ve ondan icâzet (diploma) aldı. Şeyh Alvân Hamevî ile görüştü. Alvân Hamevî de ondan hadîs öğrendi. Onunla aralarında çok kuvvetli bir dostluk vardı.

Ömer Şemmâ', iyiliği emreder, Allahü teâlânın emirlerini duyurur, yasaklarından sakındırırdı. Dünyâya düşkün olanların hediyelerini kabûl etmezdi. Hiçbir resmî vazîfe kabûl etmedi. Kendi kazancı ile geçinirdi. Çok güzel eserler yazıp, beyitler söyledi. Bir şiirinde özetle şöyle dedi: "İnsanlara acı, onlara merhametli davran. Güleryüzlülükle onlara muâmelede bulun. İnsanlara merhamet edene, Allahü teâlâ merhamet eder. Bu husûsta insanların efendisinden hadîs-i şerîf vârid oldu."

Vefâtında, bütün Haleb halkı ve başka şehirlerdeki müslümanlar çok üzüldüler. Şeyh Alvân da çok üzüldü ve buyurdu ki: "Hadîs ilmi reîsliği onda idi. Şimdi garîb kaldı." Ömer Şemmâ', sünnet-i seniyyeye çok bağlı idi. İslâm âlimlerinin izinde yürüdü.

Çok kitap yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Mevrid-üz-zemân fî şuub-il-Îmân, 2-El-Fevâid-üz-zâhire fî sülâlet-it-tâhire, 3- Muhtasaru şerh-ir-Ravd, 4- Kitâbü belâgat-il-mukteni' fî âdâb-il-müstemi', 5- Ed-dürr-ül-mültekıt min-er-ravd-in-nâdıra fî fedâil-il-aşera, 6- El-Azb-üz-zülâl fî fedâil-il-leâl, 7- El-leâl-illâmia fî tercüme-il-eimmet-il-erbe'a, 8- El-müntehâb minen nazm-il-fâik fiz-zühdi ver-rekâik, 9- El-Yevâkit-ül-mükellile fil-ehâdîs-il-müselsile, 10-Feth-ül-mennân fî tahmis raiyyet-iş-Şeyh Alvân, 11- El-Müntehab-ül-merdâ min müsned-iş-Şâfiî, 12-Lükat-ül-mercân min müsned-in-Nu'mân, 13-İltâf-ül-âbid, 14- El-Kabs-ül-hâvî li gurer dav-is-Sehâvî, 15- El-Mevâhib-ül-melekiyye, 16- Tuhfet-ül-emcâd, 17-Et-Tezkire, 18- Kitâbü muharrik himem-ül-kâsirîn, 19- En-Nebzet-üz-Zâkiye, 20- Uyûn-ül-ahbâr.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 274

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 218

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 795

4) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 224

5) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 252, 488, 618 cild-2, sh. 1184, 1534, 1907

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 19, 194, 450 cild-2, sh. 133, 174, 605

7) Brockelmann Sup-2, sh. 415

PÎR ALİ EFENDİ (Ali bin Nâsuh)

Osmanlı devri evliyâ ve ulemâsının büyüklerinden. İsmi, Pîr Ali bin Nâsuh'dur. Tekirdağ yakınlarındaki Malkara kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 952 (m. 1545) yılında Malkara'da vefât etti. Vazife yaptığı mektebin bahçesinde defnedildi.

Annesinin babası Emîr Efendi, Cengiz askerlerinin İslâm ülkelerini istilâ etmesiyle İran'dan Anadolu'ya göç etmiş ve Tekirdağ yakınında Rodoscuk'ta bir yere yerleşmişti. O civarda İvaz Fakîh köyü yakınında bir mağara kazıp, orada ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. O târihte Malkara kadısı olan Karpuz Yahyâ Efendi, ba'zı kerâmetlerini görünce, ona talebe oldu. Kızını da Emîr Efendi'ye verdi. Emîr Efendi'nin bu iffetli hanımdan üç tane kızı dünyâya geldi. Kızlar büyüyüp âkıl-bâliğ olduklarında, her birine birer mıshaf-ı şerîf yazdı. O beldenin ahâlisinden sâlih üç kimse ile kızlarını evlendirdi. Bu üç kızdan birini, Ankara vilâyetinden gelip Malkara'ya yerleşen Hoca Kemâl'in oğlu Nâsuh Halîfe ile evlendirmişti. Emîr Efendi'nin Nâsuh Halîfe'ye verdiği kızından bir torunu dünyâya geldi. Bu, Pîr Ali Efendi idi.

Pîr Ali Efendi, önce memleketinde ilim tahsil etti. Zamanındaki âlimlerden ilim öğrendi. Dînî ilimleri tahsil ettikten sonra, Çelebi Halîfe'nin talebesi Bâyezîd-i Rûmî'nin hizmetinde bulundu. Bâyezîd-i Rûmî Edirne'de idi. Onun yanında, tasavvuf yolunda ilerlemeye, ahlâkını güzelleştirmeye çalıştı ve yüksek derecelere kavuştu. Zamanın aklî ve naklî ilimlerinde âlim, bâtın ilminde mahir oldu. Bâyezîd-i Rûmî'nin 905 (m. 1500) yılında vefâtından sonra halîfesi oldu. Bilâhare memleketi olan Malkara'ya döndü. "Muhammediyye" adlı eserin sahibi Yazıcızâde'nin torunlarından birinin kızı ile evlendi. Malkara'da Turhan Bey Câmii'ne İmâm ve hatîb, sıbyan mektebine de muallim ve müeddib (terbiyeci) oldu. Malkara'da yıllarca, insanlara ilim öğretmekle meşgûl oldu. Vefâtına kadar Allahü teâlâya ibâdetten, insanlara doğru yolu göstermekten bir an geri kalmadı. Pek güzel şiirleri vardı.

Pîr Ali Efendi, Malkara'daki vazîfesine devam ettiği sıralarda, Mısır'da bulunan İbrâhim Gülşenî hazretlerinin adı her tarafta duyulmuştu. Pîr Ali de, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin büyüklüğünü işitip hizmetinde bulunmak istedi. Onun sohbetlerinde bulunmak için çok sabırsızlanıyordu.

"Derler belâlı âşıka ya sabır ya sefer, Sabrım tükendi, lâzım olupdur bana sefer" deyip, hemen yola çıkmak istedi. Nafakasını te'min için bırakacak parası olmadığından, boşanıp boşanmamak husûsunda hanımını serbest bıraktı. Fakat hanımı boşanmak istemedi. Allahü teâlâya tevekkül edip yola çıktılar. İstanbul'a geldiler. Sabah vakti sahilde denize bakarken, bir geminin yaklaştığını gördüler. Gemi Haliç'e gelip demir atınca, ondan, derviş kıyâfetinde bir grup insan çıktı. Pîr Ali Efendi bunların kim olduğunu sordu, İbrâhim Gülşenî olduğunu ve zamanın pâdişâhı Sultan Süleymân'ın da'veti üzerine İstanbul'a geldiğini söylediler. Daha sonra İbrâhim Gülşenî'nin yanına gitti. Elini öpmek için izin istedi. O zaman İbrâhim Gülşenî; "Pîr Ali Dede, bizi buraya getiren, senin bize olan muhabbetindir" buyurdu. İbrâhim Güşenî (r.a.), Uzun Çarşı

yakınında bulunan Çandarlı İbrâhim Paşa konağına yerleşti. Burada Pîr Ali, İbrâhim Gülşenî hazretlerinden çok istifâde etti. İbrâhim Gülşenî İstanbul'dan ayrılıp, Mısır'a hareket edeceği zaman, Pîr Ali'ye memleketine dönmesini işâret etti. O da memleketi Malkara'ya geri döndü. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmeye devam etti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 68-69

2) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 497

PÎRÎ HALÎFE HAMÎDÎ

Anadolu'da yetişen Osmanlı âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Hamîd (şimdiki ismi ile Isparta) vilâyetinin Eğirdir kasabasından olup Pîri Halîfe diye meşhûr olmuş ve memleketi olan Hamîd iline nisbetle Hamîdî denilmiştir. Pîri Halîfe, Hamîdî, diye tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 962 (m. 1555) senesinde vefât etti. Kabri Isparta'da olup, ziyâret edilmektedir.

İlk zamanlarından i'tibâren ilim öğrenmeye ve tasavvuf yolunda ilerlemeye meraklı olan Pîri Halîfe, Seyyid Emîr Buhârî hazretlerinin sohbetlerine devam ederek olgunlaştı. Tasavvufda yüksek derecelere kavuştu. O büyük zâtın huzûrunda, hem zâhirî hem de bâtını kemâlâtı elde etti.

Tahsilini tamamlayıp hocasından icâzet aldıktan sonra, memleketine dönerek orada talebe yetiştirmeye, ilme hizmet etmeye çalıştı.

Pîri Halîfe Hamîdî, devamlı ibâdet eden, dînimizin emirlerine son derece bağlı olan bir zât idi. Diğer büyük zâtlar gibi o da dünyâya kıymet ve i'tibâr etmez, dünyâya düşkün olanlardan uzak dururdu. Çok riyâzet ve mücâhede yapardı. Nefsin arzularına uymaz, nefsin istemediği, ona zor gelen ibâdetleri çok yapardı. Görünüş i'tibâri ile diğer insanlar gibi, ama hakîkatte o başka bir âlemde idi. Allahü teâlâya yönelmiş vaziyette, her an ölüme hazır durumda idi. İstiğrak (Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş olma) denizinin tam bir dalgıcı idi. Bâtını gibi zâhiri de kemâlât ve güzelliğe sahip olduğundan, onu görenlerin gönüllerinde muhabbet hâsıl olurdu.

Menkıbe ve kerâmetleri pekçok olup, bunlardan bir tanesi şöyle anlatılır: Sevdiklerinden birisi, Pîri Halîfe'ye hediye olarak bir miktar ceviz getirdi. O da bu hediyeyi (cevizi) kibarca reddederek kabûl etmedi. O kimse, getirdiği hediyenin kabûl edilmeye lâyık görülmediğini, Pîri Halîfe'nin hediyesini kabûl etmediğini düşünerek çok üzüldü. Hattâ kederinden, perişan bir hâle geldi. Onun bu hâlini anlayan Pîri Halife, özür dileyerek o kimseye dedi ki: "Sen bu cevizin ağacını hanımına mehir olarak vermemiş miydin?" O da i'tirâf edip; "Hakîkaten ben bu cevizin ağacını hanımıma hîbe eylemiş idim" dedi. Cevizi getiren, başkasının malını ondan izinsiz alıp kullanmanın ve başka birine hediye olarak vermenin caiz olmadığını düşünerek, bu sebeple hediyesinin kabûl edilmediğini anlayıp rahatladı. Pîri Halîfe'nin apaçık kerâmetine şâhid olmakla. Pîri Halife'ye olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Pîri Halîfe Hamîdî (r.a.). 962 (m. 1555) senesinde, memleketi olan Hamîd ilinde ebedî âleme göç eyledi. Büyüklüğünü bilerek ve severek kabrini ziyâret edip duâ edenler, mübârek rûhâniyetinden istifâde etmektedirler.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 61

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 519

3) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 43

PÎRÎ MEHMED PAŞA

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân Hân devri sadr-ı a'zamlarındandır. Soyu Cemâleddîn Aksarâyî, Fahreddîn-i Râzî ve Hazreti Ebu Bekr-i Sıddîk'a ulaşır. Babası Muhyiddîn Mehmed Çelebi, Aksaray'dan Amasya'ya göçtüğü için, iki şehirden hangisinde doğduğu ve doğum târihi ihtilaflıdır. 939 (m. 1532) senesinde Edirne'de vefât edip, Silivri'de yaptırdığı câmi civarında defnedildi.

Amasya'da büyüyüp yetişen Mehmed Paşa, zamanının ilim merkezlerinden biri olan bu şehirdeki en mümtaz âlimlerden ilim öğrendi. Babası Muhyiddîn Mehmed Çelebi ve amcası Zenbilli Ali Efendi'nin ilimlerinden istifâde etti. İkinci Bâyezîd Hân sultan olunca, pâdişâhın maiyetinde bulunan ilim ve fazilet sahipleri ile birlikte İstanbul'a geldi. Sofya, Silivri ve Gatala kadılıklarında bulundu. Daha sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın İstanbul'daki imâretine mütevelli oldu. Sultan Bâyezîd-i Velî'nin son senelerinde defterdar oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın Çaldıran seferine Rumeli defterdarı olarak katıldı. Sefer esnasında yapılan istişârede, asker içerisinde bulunan Şah İsmâil taraftarlarının propagandasının te'sîrli olabileceğini, bu sebepten hemen düşman üzerine hücum edilmesinin lüzumlu olduğunu anlattı. Bu fikri Pâdişâh tarafından da kabûl görüp, muvaffakiyet elde edildi. 920 (m. 1514) senesinde üçüncü vezirliğe ta'yin edildi. 922 (m. 1516) senesinde, pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân Mısır seferine çıkarken, onu İstanbul'un muhafazasına me'mûr etti. Pâdişâh, Mısır'dan dönerken Şam'a gelince, Pîri Mehmed Paşa İstanbul'dan da'vet edilerek, Şam'da sadr-ı a'zamlık verildi. Yavuz Sultan Selim Hân'ın son zamanına kadar bu vazîfesine devam etti. İstanbul tersanesinin yeniden kurulmasını ve donanmaya gemiler inşâ edilmesini sağladı. Bu gemilerden istifâde ile, daha sonra Rodos fethedildi. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın ilk yıllarında da bu vazîfesinde kaldı. Belgrad'ıri fethinde ısrar edip, Osmanlı toprakları arasına katılmasına vesile oldu. Son olarak da Rodos'un fethi için dîvândan karar çıkarttırdı. 929 (m. 1522) yılında emekli oldu. Beş sene beş ay devam eden sadâretten sonra, Silivri'deki çiftliğine çekildi. Orada sakin bir hayat sürüp, ibâdet ve tâatle vakit geçirdi. Kanunî Sultan Süleymân'ı Alman seferi dönüşünde karşılamak için gittiği Edirne'de, 939 (m. 1532) yılı sonbaharında vefât etti.

Kendisini dînine ve milletine adamış olan Pîri Mehmed Paşa, ömrü boyunca devamlı devletinin hizmetinde ve Allahü teâlânın dînini yaymak için çalışan pâdişâhın yanında oldu. Adâleti, dürüstlüğü, idâreciliği, ilmi, güzel ahlâkı, kânun ve nizâma vukûfiyeti ile pek faydalı hizmetlerde bulundu. Cömertliği, cesâreti, vekar ve sabrı fevkalâde idi.

Kendisinden sonraki yıllarda sadr-ı a'zam olan Lüfi Paşa tarafından örnek sadr-ı a'zam olarak takdim edilen Pîri Mehmed Paşa, çeşitli vesilelerle eline geçen mal ve parayı hayır işlerine sarfetti. Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu birçok bölgede; câmiden zâvayeye, mektepten medreseye, imâretten kervansaraya kadar pekçok hayır eseri yaptırdı. Bunlardan başlıcaları şunlardır: İstanbul-Zeyrek'te Soğukkuyu Câmii ve İshâk Karamanî Halvetî için dergâh, Mercan'da Terlikçiler Mescidi, Balat'ta Camcı Ali mahallesinde câmi, Molla Gürânî Câmii civarında Körüklü tekkesi adındaki Halvetî zaviyesi, Hasköy-Pîri Paşada câmi, Silivri'de; câmi, imâret, mektep, medrese, Konya'da; mescid, hangâh, imâret, Niğde-Aksaray'da mektep, Belgrat'ta câmi, Bursa-Pınarbaşı'rda mescid, Gülek kalesi civarında zaviye ve kervansaray, Karaman'da

mektep yaptırıp, bunların ve daha birçok hayır eserlerinin giderlerini karşılayacak dükkân, hamam, tarla, köy gibi gelir vakıfları ta'yin etti. Bugün bu kymetli eserlerin pekçoğu çeşitli ihmâller yüzünden yıkılmış, ortadan kaybolmuştur.

Belagat ve edebiyatta çok ileri bir seviyede olan Pîrî Mehmed Paşa, "Remzî" mahlasıyla şiirler yazdı.

Hizmetinde bulunduğu pâdişâhlara sık sık nasihatlerde bulunan Pîrî Mehmed Paşa, Mısır seferinden sonra, birgün Yavuz Sultan Selim Hân'ın huzûrundaydı. Pâdişâh; "Pîrî Lalam! Allahü teâlânın emri, Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) mu'cizesiyle Mısır'ı fetheyledik. Hâdim-ül-haremeyn (Mekke ve Medine'nin hizmetçisi) olmakla şereflendik. Her gittiğimiz yerde fetihler müyesser oldu. Emrimize muhalefet edebilecek kimse kalmadı. Bu hâlde bu devletin zevâli ihtimâli var mıdır?" diye sordu.

Vezîr Pîrî Paşa şöyle cevap verdi:

"Dedelerinizin koydukları kânun ve kaideler yürürlükte kalıp tatbiki devam ettikçe, bu devletin zevâli (yıkılması) mümkün değildir. Ama evlâdlarınızın hilâfetleri zamanında; akılsız vezîr-i a'zamlar ta'yin edilip, rüşvet kapıları açılır, rütbe ve makamlar ehli olmayanlara verilir, devlet işlerinde kadınların hükmü yürürse, o zaman bu devlette karışıklık ve düzensizlik hüküm sürer."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 103

2) Tezkire-i Kınalı-zâde cild-1, sh. 413

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 111

4) Tezkire-i Sehî Bey, sh. 24

5) Târih-i Peçevî cild-1, sh. 20, 68

6) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 279

7) Mir'ât-ı kâinat cild-2, sh. 104

8) Sahâif-ül-ahbâr (Müneccimbaşı) cild-3 sh. 455

9) Rehber Ansiklopedisi cild-14, sh. 169

10) Hadikat ül-cevâmi' cild-1, sh. 137

11) Kitâb-ı müstetâb, Ankara 1974

PÎR MUHAMMED AZMÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Muhammed'dir. Defterdar Pîr Ahmed Çelebi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 989 (m. 1581) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan hazretleri yakınında medfûndur.

İstanbul'da zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Kınalı-zâde Ali Efendi'nin hizmetinde bulunup ondan istifâde etti. İlmî ve ahlâkî olgunluğa ulaştıktan sonra, ilk olarak Rusçuk Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Daha sonra taltif edilerek terfi ettirildi. 968 (m. 1560) senesinde İstanbul'da bulunan Rüstem Paşa Medresesi'ne terfi ettirilerek nakl edildi. Aynı sene içinde Efdal-zâde ve Beşiktaş'ta bulunan Sinân Paşa medreselerinde müderris olarak vazîfelendirildi. 982 (m. 1574) senesinde Kâdı-zâde'nin ayrılmasından sonra Edirne Dâr-ül-Hadîs'ine terfi ettirilerek ta'yin edildi. 984 (m. 1576)'da

Sahn-ı semân medreselerinden Karadeniz cihetindeki dördüncü medrese olan Ayak Kurşunlu Medrese'ye nakl olundu. O sırada yeni feth edilmiş olan Kıbrıs Adası'nın teftişiyle vazîfelendirildi. 987 (m. 1579) senesinde İstanbul'da bulunan Süleymâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Burada ilim öğretmekle meşgûl iken, 988 (m. 1580) senesinde, Üçüncü Mehmed ünvanıyla tahta çıkacak olan Şehzâde Mehmed'e hoca olarak vazîfelendirildi, iki sene müddetle Şehzâde Mehmed'in tedris ve terbiyesini yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken vefât etti.

Pîr Muhammed Azmî Çelebi, ilmiyle âmil ve faziletli bir zât idi. İlmî yönden çok yüksek, hoşsohbet, konuşma esnasında karşısındakini ikna eder, komşularına çok iyi davranırdı. Hoş tabiatlı, halîm-selîm ve cömert bir kimse idi.

Hayâtını ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Pîr Muhammed Azmî Çelebi'nin "Mekârim-i Ahlâk" adlı bir eseri vardır. Hoca Muhammed Asâr'ın Mihr-i Müşterî adlı eserini tercüme etti. Şiir ve nesirde akıcı bir üslûbu olan Pîr Azmî Çelebi'nin birçok şiirleri de vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 267

RAMAZAN HALÎFE

Sultan İkinci Bâyezîd zamanında Edirne'de yaşamış evliyâdan. Bayrâmiye tarîkatine mensûbdur. Hayâtı ve doğumu hakkında kaynaklarda fazla bilgi verilmemektedir. 926 (m. 1520) senesinde Edirne'de vefât etti.

Ramazan Halîfe, tasavvuf yoluna girip, bir müddet riyâzet ve mücâhede ile meşgûl oldu. Sonra Anadolu'da yetişmiş evliyânın büyüklerinden Hacı Bayram-ı Velî'nin tarikatına bağlandı. Bu tarîkatte tasavvuf yolunda ilerledi. Yüksek ma'nevî hâller ve makamlara kavuştu, ilâhî feyzlere mazhar oldu. Pekçok kimseyi de yüksek makamlara çıkardı. Çok takvâ sahibi ve temiz, hoş bir kimse idi. Günlerini ibâdet ve Resûlullaha (s.a.v.) itaatle geçirirdi. Kanâat sahibi olup, az bir dünyalıkla idâre ederdi. Çok sabırlı ve vekar sahibi idi. Çok güzel ve te'sîrli konuşurdu. Sohbetlerinde çok kimse bulunur, istifâde ederlerdi. Duâsı kabûl olunan mübârek bir zât olup, Edirne'de ikâmet ederdi.

Ramazan Halîfe'nin çok kerâmetleri görülmüştür. Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanında, bir keresinde Edirne'de çok fazla kuraklık oldu. Meyveler, sebzeler, otlar, susuzluktan kuruyup kavruldular. Topraklar susuzluktan çatladı. Çok fazla daralan halk, birkaç defa yağmur duâsına çıktılar. Allah rızâsı için kurbanlar kestiler, fakirleri ve yetimleri sevindirdiler. Sadakalar dağıtıp, yağmur yağması için Allahü teâlâya yalvardılar. Fakat hiçbirisinde yağmur yağmadı. Yapılan duâlar neticesinde yağmur yağmayınca, takvâ sahibi olan Ramazan Halîfe'yi de aralarına alarak tekrar yağmur duâsına çıkmak istediler. Ramazan Halîfe'nin mübârek bir kimse olduğunu biliyorlardı. Çoluk-çocuk, büyük-küçük, uzak ve yakında olanlar toplanıp, hep beraber musallaya çıktılar. (Mûsâlla: Namaz kılmaya mahsûs, etrâfı çevrili yer. Eskiden köy ve kasabalarda bulunurdu. Cum'a ve bayram namazları buralarda kılınırdı.) Ramazan Halîfe minbere çıktı. Boyun bükerek Allahü teâlâya duâ eyledi. Minberden henüz inmeden bulutlar toplanıp, rahmet-i ilâhî yağmaya başladı. Susuzluktan yarılmış olan topraklar suya kandı. Her taraf yeşile boyandı. Bu hâdiseden sonra, Ramazan Halîfe'nin büyüklüğünü daha iyi anladılar. Aralarında böyle bir zât bulunduğu için Allahü teâlâya şükrettiler.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 375

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 418

RÜKNEDDÎN-İ ÇEŞTÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından.. Doğum târihi bilinmemekte olup, 953 (m. 1546) senesinde vefât etti. İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) babası olan Abdülehad'ın hocasıdır. Evliyânın meşhûrlarından Şeyh Abdülkuddûs'ün ikinci oğlu ve tasavvufda halîfesidir. Babasından sonra irşâd makamına geçmişti. Babasından başka, zamanın meşhûr âlimlerinden olan Seyyid İbrâhim Ebherî Kadîrî'den ve Şeyh Nizâmeddîn-i Hâlidî'den icâzet ve hilâfet aldı. Dînin emirlerine uymakta çok gayretli, yüksek hâller sahibi ve sözleri çok te'sîrli idi. Çok kitap yazmış olup "Mecz-ül-bahreyn" adlı eseri, din ve yakîn ilmindeki sırlar hakkındadır. "Mektûbât" adlı eseri de çok bereketlidir. Abdülehad hazretlerine kendi elyazılarıyla yazdığı bir mektûbunda şöyle buyurmuştur: Meâlen; **"Rabbinin ni'metlerini söyle"** buyurulan âyet-i kerîme mucibince, Allahü teâlâya hamd ve minnetler olsun ki, Allahtan başka gözümde hiçbir şey kalmadı. Bununla beraber, iflâs ve aczden başka elimde birşey yok, hayret ve kuvvetsizliklerden başka yolum yok.

Beyt:

"Susamış, hem de sudan ayrıyım,
Hazîne başında, bir dilenciyim."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

2) Zübdet-ül-makâmât sh. 101

3) Umdet-ül-makâmât sh. 110

RÜSTEM HALÎFE BURSEVÎ

Osmanlı Devleti zamanında Bursa'da yaşayan evliyâdan. Aslen Bolu vilâyetinin Göynük kazasından olup, orada dünyâya geldi. Doğum târihi belli değildir. Sonra Bursa'ya yerleşti. Önceleri ticâretle meşgûl olurdu. Sonra Kastamonulu Şeyh Hacı Halîfe'ye talebe olarak tasavvuf yoluna intisâb etti. Ölmeyecek kadar yer içer, az şey ile kanâat edip yaşardı. Dâima riyâzet hâlinde idi. Devamlı Kur'ân-ı kerîm okumakla 977 (m. 1511) senesinde Bursa'da vefât etti. Kabri, Hisar içinde, Orta Pazar'da Nakkaş Ali Mescidi civarında, Osman Çelebi'nin kabri yanında bulunmaktadır.

"Nefehât-ül-üns" kitabının mütercimi Lâmi'î Çelebi, bu zâtı şöyle anlatır: "Aslen Anadolu vilâyetinin Göynük kasabasındandır. Birgün bana latife ederek, kendisi hakkında: "Biz Göynüklü kullardanız" dedi. Kerâmet ehli bir zât olup, kendisini gizleyenlerden, müttekîlerden (haramlardan sakınanlardan), çok ibâdet edenler ve cömertlerden idi. Fakir ve zengin herkese ikram ve ihsân ederdi. Her kim kendisine bir hediye getirse, o daha fazlasını hediye ederek mukâbelede bulunurdu. Az yiyip içerdi. Zamanının çoğunu, talebelere ilim öğretmekle ve ibâdetle geçirirdi. Başlangıçta, Zeyniyye tarikatından Şeyh Hacı Halîfe'nin hizmetinde bulunup, ondan çok istifâde etti. Dünyâdan elini eteğini çekip, hocasının yoluna tam uydu. Fakat hâlinden uveysî meşrebli olduğu anlaşılıyordu. Yüksek evliyânın rûhlarından feyz alarak, çok ma'rifetlere kavuşmuştu.

Bir ara gözümde bir ağrı peyda olmuş ve bu hâl uzun müddet devam etmişti. Birgün bana dedi ki: "Gençliğimde ben de gözlerimden çok çektim. Ne ilâç kullandım ise, hiçbiri fayda vermedi, işin sonunda, birgün yolda giderken, bir gençle karşılaştım. Bana; "Gözlerinin iyi olmasını dilersen, sünnet-i müekkede olan namazların son iki rek'atında Mu'avvezeteyn (Felak

ve Nâs) sûrelerini oku. Cenâb-ı Hakkın izniyle şifâ bulursun inşâallah!" dedi. Ben de, onun tavsiyesine uyup dediklerini yaptım. Gözümün ağrısı geçti. Siz de böyle yapın!" deyince, ben de biraz haddi aşarak: "O genç kim idi?" diye sordum. Rüstem Halîfe de: "Şânı yüce bir kişidir" diye cevap verdi. Anladım ki, Hızır aleyhisselâm imiş. Ta'rîf edilen şeyi ben de yaptım. Az zaman sonra, Allahü teâlânın izniyle, gözlerimin tam sıhhate kavuşması nasîb oldu.

O, gayet edebli bir kimse idi. Hâlini her zaman gizlerdi. Ancak gerektiği zamanlarda konuşurdu. Çocuklara Kur'ân-ı kerîm öğretmekle hâlini gizlemeye çalışırdı.

917 (m. 1511) senesinde Bursa hisarı içinde vefât etti. Bana "Evlâd!" diye seslenirdi. Bu sebeple şöyle vasıyyet etti: "Evlâd! Beni müslümanların omuzlarına yük etme. Yakınca bir yere defnedesin!" Bunun içindir ki, onu, Hisar içinde ceddimize mensûp bulunan Nakkaş Ali'nin yaptırmış olduğu Mescid bahçesinde, babam merhum Osman Çelebi'nin yanında toprağa verdim. Allahü teâlâ şefaatine nail eylesin!"

---

1) Nefehât-ül-üns sh. 562

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Mecdî Efendi) sh. 355

3) Güldeste-i Niyâzî sh. 227

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 581

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 11

6) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 377

SA'DÎ ÇELEBİ

Osmanlı şeyhulislamlarının onuncusudur. İsmi, Sa'dullah bin Îsâ bin Emîrhân'dır. Sa'dî Çelebi veya Sa'dî Efendi diye meşhûr olmuştur. "Beydâvî Muhaşşîsi" diye de bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. Kastamonu'nun Daday ilçesinde doğdu. 945 (m. 1538) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında defnedildi.

Küçük yaşta babası ile birlikte İstanbul'a geldi. Babasının Murat Paşa Câmii'nde İmâm olması üzerine, ilk tahsilini ondan yaptı. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, Molla Muhammed Samsûnî'nin hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Onun yanında ilimde olgunlaşıp yüksek derecelere ulaştıktan sonra İstanbul'da Başcı İbrâhim, Edirne'de Taşlık ve Vezir Mahmûd Paşa medreselerinde müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra Bursa Sultaniye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bir müddet orada vazîfe yapıp ilim öğretmekle meşgûl olduktan sonra, Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 930 (m. 1523) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Sa'dî Sa'dullah Efendi, on yıl bu vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttükten sonra, 940 (m. 1533) senesinde bu vazîfeden alındı ve Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris ta'yin olundu. Kısa bir müddet sonra, Kanunî Sultan Süleymân zamanında, Şeyhülislâm Kemâl Paşa-zâde'nin vefâtı üzerine, 940 (m. 1533) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu şerefli vazîfeyi beş yıl yürüttükten sonra vefât etti.

Sa'dullah Efendi; âlim, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi, faziletli ve güzel ahlâklı bir zât idi. Boş söz konuşmaktan kaçınırdı. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı sırasında vermiş olduğu hükümler ve cevaplar gayet makbûl ve doğru idi. Gerek ders okutmakta, gerekse kadılıkta, akranlarından üstün idi. Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere olup, Allahü teâlânın dînine ve Resûlullah (s.a.v.) efendimizin sünnetine son derece bağlı idi. Bütün vakitlerini ilim ve ibâdetle geçirirdi. Vermiş olduğu cevapları, usûl ve fürû' yönüyle iyice araştınr sonra yazardı. Hâfızası çok kuvvetli

olup, birçok târihleri ve âlimlerin menkıbelerini ezberlemişti. Şairliği de olan Sa'dî Çelebi, İstanbul'un Fâtih semtinde, evinin yakınında bir Dâr-ül-kurrâ inşâ ettirmişti. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçiren Sa'dî Çelebi'nin birçok mu'teber eserlere yazmış olduğu ta'lîkâtı yanında, şu kıymetli eserleri de vardır: 1-Fevâid-ül-behiyye: Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsîrine yazmış olduğu haşiyedir. 2-Hâşiyet-ül-İnâye Şerh-il-Hidâye, 3-Fetâvâ fî Mevâzı min Füsûs-ıl-Hıkem li İbn-i Arabî 4-Fetâvâ-i Sa'diyye, 5-Hâşiyetü alel-Kâmûs (Fîrûz Âbâdî'nin eseridir).

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye (Vefeyât kenarı) cild-1, sh. 494

2) Kâmûs-ül-al'âm cild-1, sh. 2570

3) Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 236

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 262

5) El-A'lâm cild-3, sh. 88

6) Devhât-ül-meşâyıh sh. 18

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1060

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 323

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 443

10) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 21

SAFİYYÜDDÎN-ZÂDE (Muhammed Çelebi)

Osmanlılar zamanında Bursa'da yetişen İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta Zeynüddîn-i Hâfî hazretlerinin kurduğu Zeyniyye yolunun büyüklerindendir. İsmi, Muhamımd Çelebi bin Şeyh Safiyyüddîn Bursavî olup, Safiyyüddîn-zâde Muhammed Efendi diye de tanınır. Onuncu asrın başlarında dünyâya geldi. Doğum târihi kat'î olarak tesbit edilemedi. 970 (m. 1562) senesinde vefât etti. Zeyniyye büyüklerinden olan, kıymetli baba ve dedelerinin ve yüksek hocalarının da medfûn bulunduğu kabristana defnedildi.

Muhammed Çelebi, ailesi tarafından en güzel edeb ve terbiye ile yetiştirilip ilim tahsil etmek çağına geldiğinde, asrın meşhûr âlimlerinden ilim öğrendi. Muhyiddîn-i Fenârî'nin Dâr-ül-idâ'dîsine devam etti. İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerinde müderrislikten emekli olan Kara Bâlî hazretlerinin dershânesine de devam ederek, o büyük zâttan ilim tahsil etti. 922 (m. 1516) senesinde Kara Bâlî Efendi Bursa'ya kadı olarak ta'yin edilince, Muhammed Çelebi de memleketi olan Bursa'ya döndü. Zâhirî ilimlerde tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yolunda ilerlemek için Muallimzâde Şeyh Muslihuddîn Efendi'nin dergâhına devam etti. Daha sonra da Seyyid Ali Efendi'nin hizmetlerine kavuştu. Tasavvuf yolunda ilerlemek istidâdı pekçok olduğundan, kısa zamanda yetişip kemâle geldi. Böylece hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde derin âlim ve kâmil bir velî oldu. Hocası Seyyid Ali Efendi'nin vefâtından sonra onun halîfesi oldu. Talebeleri terbiye edip, ma'nevî olarak yetiştirmek vazîfesini üzerine aldı. 970 (m. 1562) senesinde vefât edinceye kadar bu vazîfeye devam etti.

Muhammed Çelebi'nin muhterem birâderi Abdüllatîf Çelebi de, zamanında bulunan çeşitli âlimlerden ilim öğrenerek tahsilini tamamladıktan sonra, 952 (m. 1545) senesinde İznik'de Süleymân Paşa Medresesi'ne ta'yin oldu. Bir sene sonra da vefât etti. Yerine Abdülkerîm-zâde Efendi ta'yin edildi.

Muhammed Çelebi'nin diğer birâderi, Abdülazîz Efendi 914 (m. 1508) senesinde doğup çok güzel yetiştirildi. Molla Hüsrev Medresesi müderrisi olan Bursalı Şeyhî Çelebi'nin ve Hâce Hayreddîn Efendi'nin hizmetinde bulunarak yetişti. Zâhirî ilimlerde kemâle ulaştıktan sonra tasavvuf yoluna yönelen Abdülazîz Efendi, bâtın yolunda da kemâle geldi. Biraderlerinin vazîfe yaptıkları zaviyede, zamanında bulunan evliyânın zineti, süsü olarak vazîfe yapmakta iken, 990 (m. 1582) senesinde vefât eyledi.

Bir müddet Şam kadılığı yapmış olan Dâvûd-zâde Muhammed Efendi, biraz önce zikrolunan Adüllatîf Çelebi'nin torunu olduğu için bu ailede bulunan zâtların herbirinin üstün hâllerini ve yüksek kerâmetlerini çok güzel naklederdi.

---

1) Şakayık-ı Nu'mâniyye Zeyli (Atâî) sh. 75

2) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 103

SAMSÛNÎ-ZÂDE (Ahmed bin Muhammed Efendi)

Osmanlı âlımlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hasen bin Abdüssanıed Samsûnî'dir. Edirne kadılığı ve başka mühim vazîfelerde bulunmuş olan, Muhammed bin Hasen Samsûni Efendi'nin oğludur. Bunun için Samsûnî-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. 978 (m. 1570) senesi Muharrem ayının başlarında vefât etti.

Zamanının âlimlerinden Sarı Kerez (Kiraz) Efendi'nin derslerinde yetişip, Müeyyed-zâde hazretlerinin mülâzimi oldu. İlk olarak Edirne'de bulunan Murâd Paşa Medresesi'ne 920 (m. 1514) senesinde Ahmed Çelebi yerine yine Edirne'de Halebiyye Medresesi'ne müderris oldu. Buradaki vazîfesine on sene devam ettikten sonra ayrılıp, başka vazîfelerde bulundu. Edirne'de Mustafa Paşa, Bursa'da Sultaniye, Edirne'de Bâyezîdiyye medreselerinde müderrislik yaptı. 944 (m. 1537) senesinde Bursa kadısı, aynı sene Rebî'ul-evvel ayında Edirne, daha sonra da İstanbul kadısı oldu. Beş sene sonra, Bâyezîdiyye Medresesi müderrisi olan Muhyiddîn Efendi'nin şeyhülislâmlık makamına getirilmesiyle boşalan yerine müderris olarak ta'yin edildi. 954 (m. 1547) senesinde; Anadolu, Acem ve Arab memleketlerinin umûmî teftişi ile vazîfelendirildi. Devlet-i âliyye hakkında muhalif düşünenlerin tesbit edilip, bu muhalefetlerinin giderilmesi, bir yerde zulüm ediliyorsa onun kaldırılması gibi mühim vazîfeleri vardı.

Yaptığı güzel hizmetler, pâdişâh ve vezîr tarafından takdîr edilir, beğenilirdi. Onlarla yakından tanışıp görüşür, beraber bulunurdu. Uzun müddet bu teftiş vazîfesini başarı ile yaparak, kendi arzusu ile emekli oldu. Bundan sonra medresedeki vazîfesine dönüp, orada hizmete devam etti.

Samsûnî-zâde, sadaka veren, iyiliksever, çok cömert bir zât idi. İyilik ve ikrâmları, ihtiyâç sahiplerine olan yardımları çok idi. 968 (m. 1560) senesinde Muallim-zâde yerine Haleb kadısı oldu. İki sene sonra ayrılıp halvete çekilerek, 978 (m. 1570) senesinde Zilhicce ayında vefât edinceye kadar ilim ve ibâdet ile meşgûl oldu. İlmî üstünlüğü ile birlikte, çeşitli faziletleri kendisinde toplamış olan pek yüksek bir zât idi.

---

1) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 200

2) Ikd-ül-manzûm cild-2, sh. 221

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 145

SARI GÜRZ NÛREDDÎN HAMZA EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, Osmanlı kadıaskeri. Aslen Balıkesirlidir. Doğum târihi bilinmemektedir. Babası, Karasili (Balıkesirli) Yûsuf Efendi'dir. Kısa boylu, etine dolgun ve sarı sakallı olduğu için Sarı Gürz, dîn-i İslâma hizmetlerinden dolayı da Nûreddîn lakabı verildi. 927 (m. 1521) senesinde İstanbul'da vefât edip, Fâtih'te Yayla Câmii yakınlarındaki mektebin bahçesine defnedildi. Evinin ve kabrinin bulunduğu yerlere Sarı Güzel Mahallesi adı verildi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinin meşhûr ulemâsından olan Hatîb-zâde ve Hocazâde Muslihuddîn Bursavî'ye talebe olup, onlardan ilim öğrendi. Daha sonra Sinân Paşa'nın ilminden istifâde etti. Sinân Paşa'ya Seferihisar kadılığı verilerek İstanbul'dan gönderilmesi üzerine, hocası ile beraber Seferihisar'a gitti. Sultan Bâyezîd-i Velî zamanında, Sinân paşa'nın Edirne Dâr-ül-Hadîsi'ne müderris olması üzerine, hocası ile birlikte Edirne'ye gitti. Hocasının medresesinde müderris yardımcısı olarak vazîfe yaptı. Stajını bitirip icâzet aldıktan sonra, memleketin çeşitli yerlerinde hizmetlerde bulundu. Bursa'da Sultan Yıldırım Bâyezîd Medresesi'ne, daha sonra Edirne Dâr-ül-Hadîs Medresesi'ne, sonra da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. 917 (m. 1511) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfesi esnasında Sultan Bâyezîd-i veli tarafından Şehzâde Selîm'e gönderildi. Şehzâde Selîm, Trabzon vâliliğini taht şehri İstanbul'a uzak bularak, Rumeli'de, serhat boylarında bir sancak verilmesini istemişti. Sarı Gürz Molla Nûreddîn Efendi, Pâdişâh Bâyezîd-i Velî ile Şehzâde Selîm (Yavuz) arasında anlaşma sağlanmasını ve Rumeli'de sancak verilmesini te'min etti. Bilâhare Şehzâde Selîm da'vet edilip, İstanbul'da Osmanlı Pâdişâhı oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın pâdişâh olmasından sonra, 919 (m. 1513) senesinde Anadolu, 921 (m. 1515) senesindede Rumeli kadıaskeri oldu. Bir sene sonra kadıaskerlikten ayrılıp, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bir müddet sonra tekrar İstanbul kadılığına getirildi. Vefâtından bir müddet önce emekliye ayrıldı. 927 (m. 1521) senesinde vefât etti.

Din bilgilerinde yüksek ilim sahibi olan Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi, dînin hükümlerini insanlara öğretmekte ve uymakta çok gayretli idi. Doğru sözü, pâdişâhın yanında, paşanın yanında, her yerde söylerdi. Kimseden çekinmezdi. Akidesi saf, mizacı sert idi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tatbikte keskin bir kılıç gibiydi.

Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi, pekçok talebe yetiştirip, kıymetli eserler yazdı. Molla Hamîdli Kara Seydî'nin suâllerine verdiği cevaplara dâir bir risalesi, fıkıh ilminde ba'zı mevzûları ihtivâ eden "Mürtedâ" ismindeki eseri meşhûrdur. Ayrıca "Şerh-i Miftâh" ve "Şerh-i Mevâkıf'a haşiyesi, "Hidâye" üzerine ta'lîkâtı ve "Risâle-i kâlemiye" adlı bir eseri vardır.

Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi'nin asıl mühim rolü, Yavuz Selim Hân'ın Çaldıran Seferi'ne dâir verdiği fetvâda görülür. Topkapı Sarayı Arşivi'nde 6401 numarada kayıtlı adı geçen fetvâ'nın altında, "Ed'af-ül-ıbâd Hamza el-Fakîr eş-Şehîr bi-Sarı Gürz" kaydı açık açık okunmakta, fetvâyı yazarken, "Kâfi" kitabının "Ahkâm-ül-mürtedîn" kısmından istifâde edildiği bildirilmektedir. Bu mühim fetvâ şöyledir:

"Hüve'l-mu'în Bismillâhirrahmânirrahîm. Sevdiği kullarına yardım eden, düşmanlarını da kahreden Allahü teâlâya hamdolsun. Peygamberlerinin en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma ve O'nun Âline ve Eshâbına (r.anhüm) salât-ü selâm olsun. Ey müslümanlar! Biliniz ve anlayınız ki, Eshâb-ı Kirâm düşmanı râfızîlerin reîsleri Erdebiloğlu Şah İsmâil'dir. Onlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) şeri'atini, sünnetini beğenmezler. Kur'ân-ı kerîmi ile alay

ederler. Allahü teâlânın haramdır buyurduğuna helâldir derler. Kur'ân-ı kerîmi ve diğer din kitaplarını tahkir edip yakarlar. Bütün Ehl-i sünnet âlimlerine ve sâlih müslümanlara ihânet edip, onları öldürürler. Mescidleri yıkarlar. Bu taifeye mensûp olanlar, reîsleri olan Şah İsmâil mel'ûnunu ilâh yerine kayup secde ederler. Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e sövüp, hilâfetlerini inkâr ederler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) hanımı hazret-i Âişe vâlidemize iftira edip söverler, İslâmiyeti yıkmak için uğraşırlar. Onların bunlara benzer dîn-i İslama aykırı olan pekçok bozuk i'tikâdları ve hareketleri vardır ki, şahsen benim katımda ve diğer âlimlerin katlarında tevâtür derecesinde bilinmektedir. Onlar, görünen bu hareketleri ile, dînimizin hükmüne ve kitaplarımızın bildirdiğine göre fetvâ verdik ki, kâfirdirler, mülhiddirler. Herhangi bir kimse dahî onların bâtıl olan dinlerini beğense ve rızâ gösterge kâfir olur. Bunları öldürüp cemaatlarını dağıtmak, bütün müslümanlara vâcibdir, farzdır. Müslümanlardan ölenler sa'îd ve şehîd olup, Cennet-i a'lâdadır. Ötekilerden ölenler ise, hor ve hakîr olup, Cehennemin dibindedirler. Bunların hâli, kâfirlerin hâllerinden daha beterdir. Zîrâ bunların boğazladıkları ve avladıkları, okla, doğanla ve köpek ile de olsa murdardır. Kendilerinden veya başkalarından kız alıp nikâhlasa, nikahları bâtıldır, ölenin vârisi olamaz, mîrâs alamaz. Müslüman devletin pâdişâhı, bunların erkeklerini öldürüp mallarını kadınlarını ve çocuklarını, İslâm askeri arasında paylaştırmalıdır. Bunların yaptıkları tövbelere ve istiğfarlara aldanmamalı, hiç dinlemeyip öldürmelidir. Bunlardan olduğu bilinenler, veyahut onlara giderken yakalananlar dahî öldürülmelidir. Netice olarak; Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan bu râfizîler, hem kâfirdirler, hem mülhiddirler ve hem de fesâd ehlidirler, İki cihetten de katledilmeleri vâcibdir. Yâ Rabbî! Dînine yardım edenlere yardım eyle, müslümanlar arasında fitne çıkaranları kahreyle. Âmin. Kulların en fakiri olan Hamza."

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 341

2) Keşf-üz-zünûn sh. 1653

3) Tâc-üt-tevârih cild-1, sh. 138, cild-2, sh. 557

4) Hadikat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 222

5) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 581

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 314

7) Kâmûs-ul-a'lâm sh. 2816

SEHÂVÎ

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve târih âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Osman bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Hayr ve Ebî Abdullah olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Mısır'ın köylerinden olan Sehâ'da doğduğu için Sehâvî nisbet edilmiştir. Bu nisbeti ile meşhûr oldu. 830 (m. 1427) senesinde doğdu. 902 (m. 1496) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Sehâvî, Şeyhülislâm Bülkînî'nin medresesine yakın olan mahallede doğdu. Dört yaşına gelince, İbn-i Hacer-i Askalânî'nin bulunduğu mahalleye yerleştiler. Orada, babası onu Şerefüddîn Îsâ bin Ahmed Makdisî'nin derslerine gönderdi. Daha sonra fakîh Bedrüddîn Hüseyn bin Ahmed'in sohbetlerine devam etti. Bu zâtın yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tecvîd ilmini öğrendi. Birçok eseri ezberledi. Ezberlediği bu eserleri, asrın büyük âlimlerin huzûrunda okudu. İlim öğrendiği âlimlerin sayısı dörtyüzü bulmaktadır. İbn-i Hacer-i Askalânî'nin derslerine devam

eden Sehâvî, onun bütün eserlerini kendisinden dinledi. Vefâtına kadar İbn-i Hacer'in yanından ayrılmadı. İbn-i Hacer ona ders okutma ve eser yazma husûsunda icâzet (diploma) verdi.

Sehâvî, hocası İbn-i Hacer'in vefâtından sonra Dimyat'a gitti. Oradaki âlimlerin derslerini dinledi. Sonra hac farizasını yerine getirmek için deniz yoluyla Hicaz'a gitti. Şa'bân ayının başlarında Mekke-i mükerremeye vardı. Orada hac zamanına kadar ikâmet etti. Bu arada birçok âlimin derslerini ta'kib etti. Mekke-i mükerremede ilim öğrendiği âlimlerin ba'zıları şunlardır: Ebü'l-Feth Merâgî, Burhânüddîn Zemzemi, Takıyyüddîn bin Fehd, Zeynüddîn Emyûtî, Şihâbüddîn Şevâitî, Ebü's-Se'âdât bin Zahîre, Ebû Hamîd bin Ziyâî. Hac farizasını yerine getiren Sehâvî, Kâhire'ye döndü. Kâhire'de hadîs-i şerîf ve yapılan rivâyetleri dinlemeye kitapları mütâlaaya ve âlimlerden istifâde etmeye çalıştı. Bu arada birçok yerlere ilmî seyahatler yaptı. Buralarda birçok âlimden ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: İbn-i Şıhne, Tennûhî, Selâhüddîn Ziftâvî Matrız, Abdullah bin Ebî Bekr, Demâminî, Bülkînî, İbn-i Mulâkkın, Irakî, Heysemî, Kemâlüddîn Demirî, Halâvî, Süveydâvî, Cemâlüddîn Reşîdî, Ebû Bekr bin İbrâhim, İbn-i Izz.

Sehâvî, ilim öğrenmek için pekçok seyahatler yaptı. Haleb, Dımeşk, Beyt-i makdis, Halîl, Nablus, Remle, Hama, Ba'lebek, Hıms'ı dolaştı. Buralarda ders aldığı hocalarının sayısı yüze yakındır.

Babasının ve amcasının talebelerinden olan Burhânüddîn bin Hızır'ın yanında da kalan Sehâvî, onun yanında Arabî ilimlere dâir pekçok şeyler yazdı. Elfiye üzerine yazılan pekçok şerhi dinledi.

Sehâvî; İbn-i Salâh'ın "Ulûm-ül-hadîs" adlı eserini, Râfiî'nin Tahrîc'ini ve Müsned-ül-firdevs telhisini, Bezl-ül-mâun'u, Dımeşkiyye ve Halebiyye emâ-lilerini, Şafiî ve Leys'in menâkıbını, Feth-ül-bârî'nin çoğunu, Tahric-ül-Mesâbih'i,İbn-i Hacib el-Aslî'yi, Ta'lîk-üt-ta'lîk'i, Mukaddimet-ül-isâbe'yi İbn-i Hacer'in yanında okudu ve mütâlâa etti. Kendi başına okuyup ezberlediği eserlerden ba'zıları ise şunlardır: Nûhbe ve şerhi, el-Erbe'în-ül-mütebâyine, el-Hisâl-ül-mükeffire, el-Kavl-ül-müsedded, Bülûğ-ül-merâm, el-Aşeret-ül-aşâriyyât, el-Kelâm fî hadîs-i umm-i Râfiî.

Sehâvî, 898 (m. 1492) senesinde Medîne-i münevvereye gitti. Vefâtına kadar burada kaldı. Mekkeliler ve Medîneliler, ondan gerek rivâyet ve gerekse dirayet bakımından pekçok şeyler öğrendiler.

Şemsüddîn Sehâvî, birçok eser yazdı. Yazdığı eserlerin sayısı ikiyüzdür. Bunların en meşhûrları şunlardır: 1-Ed-Dav-ül-lâmi' fî a'yân-il-karn it-tâsi': Eser matbû' olup, oniki cilddir.

Müellif, burada hayâtını otuz sahifede anlatmıştır. 2-Şerhu Elfiyet-il-Irâkî: Hadîs-i şerîf ıstılâhlarına dâirdir. 3-El-mekâsıd-ül-hasene, 4-El-Kavl-ül-bedî' fî ahkâm-is-salâti alel-Habîb-iş-şefi', 5-El-İ'lâm bit-Tevbîh limen zemm-et-târih, 6- El-Cevâhir-ül-Mükellele fil-ahbâr-il-mürselsele, 7-El-Mu'în: İmâm-ı Nevevî'nin Erbe'inde zikredilen zâtların hâl tercümelerine dâirdir. Eserin el yazması bir nüshası Rabât Kütüphânesi'nde, Kettânî bölümü, 1785 numaradadır. 8-El-İhtimâm: İmâm-ı Nevevî'nin hâl tercümesine dâirdir. 9-Et-Tıbr-ül-mesbûk, 10-Vecîz-ül-kelâm fiz-zeyli alâ kitâb-iz-Zehebî düvel-ül-İslâm, 11-El-Cevâhir ved-dürer fî tercemet-i Şeyhülislâm İbn-i Hacer Askalânî, 12- El-Kevkeb-ül-mudî: Sehâvî, asrındaki ba'zı âlimlerin hâl tercümelerini anlatmıştır. 13-El-Cevher-ül-mecmûâ, 14-Et-Tuhfet-ül-latîfe fî ahbâr-il-medînet-iş-şerîfe, 15-Bugyet-ül-ulemâ ver-ruvât, 16-Ez-Zeyl alâ tabakât-il-kurrâ li İbn-il-Cezerî, 17-El-Gâye fî şerh-ıl-Hidâye, 18-Umdet-ül-kâri ves-Sâmî. 19- El-Kavl-üt-tâm fî fâdl-ir-remyi bis-sihâm, 20-Eş-Şâfiî

min-el-elem fî Vefeyât-il-ümem, 21-Târih-ül-medîneteyn, 22-Et-Târih-ül-muhît, 23-Tabakât-ül-Mâli-kiyye, 24-Telhîsu târih-ül-Yemen, 25-Telhîsu Tabakât-ül-kurrâ, 26-Er-Rıhlet-üs-Sekenderiyye, 27- Er-Rıhlet-ül-mekkiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10 sh. 150

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-8, sh. 2

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-1, sh. 53

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 15

5) El-A'lâm cild-6, sh. 194

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 29, 112, 259, 474 cild-2, sh. 16, 39, 123, 247, 402

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 29, 128, 327, 618 cild-2, sh. 1356, 1779, 1884

8) Ahlwardt; Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-3, sh. 23 cild-7, sh. 383

9) Brockelmann Sup-3, sh. 31

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1072

SEMHÛDÎ (Şerîf Ali bin Abdullah)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdullah bin Ahmed bin Ebi'l-Hasen Ali bin Îsâ bin Muhammed bin Îsâ el-Hasenî es-Semhûdî el-Mısrî'dir. Hazreti Hasen bin Ali bin Ebî Tâlib'in ahfâdından (torunlarından) idi. Bunun için "Şerîf Semhûdî" diye meşhûr oldu. Künyesi Ebü'l-Hasen ve lakabı da Nûreddîn'dir. Mısır'da, babasının kadı olduğu Semhûd şehrinde, 844 (m. 1440) senesi Safer ayında dünyâya geldi ve orada büyüdü, ilk olarak, babası tarafından 853 (m. 1449) yılında Kâhire'ye götürüldü. Daha sonraları, gerek yalnız ve gerekse babası ile, çeşitli vesilelerle bu şehre birçok defa gidip geldi. Bu ziyâretleri esnasında, zamanının en meşhûr âlimleri ile tanışıp, onlardan çeşitli ilimleri tahsil etti. Evliyânın büyüklerinden Zeynüddîn-i Irâkî'den tasavvuf ilminin yüksek ve ince ma'rifetlerini elde etti. Bu zât, ona hırka giydirdi. 870 (m. 1465) senesinde ilk defa hacca gitti ve Medîne-i münevvereye yerleşti. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek mescidi yanında bir hücrede ikâmet etmeye başladı. Bir müddet sonra buradan ayrıldı. Bâb-ür-Rahme yanında Temîm-üd-Dârî'nin evi olarak bilinen bir meskeni kiralayıp, oturdu. Medine'ye geldiğinde, Mescid-i Nebî'nin 654 (m. 1256) senesindeki yangından sonra yapılan ta'miratların, aslına uygun bir şekilde yapılmamış olduğunu gördü. Bu mübârek yer, aşağı-yukarı 200 yıllık bir zaman geçmiş olmasına rağmen, çok sathî ve yetersiz bir şekilde ta'mir edilmişti. Mescid'in eski hâlini araştırıp, aslına uygun bir şekilde yapılmasını tavsiye eden bir eser kaleme aldı. Bizzat, Mescid-i Nebî'nin ta'miri ve yanına bir kütüphâne inşâsı ile uğraştı. Çok kitap yazdı. 881 (m. 1476) senesinde, ikinci defa hac yapmak üzere Mekke-i mükerremeye gitti. Kendisinin bulunmadığı bu sırada, Medine'de Mescid-i Nebî yanındaki kütüphâne, mescidi de harabe hâline getiren yangında kül oldu. Buna çok üzülen Semhûdî, hacdan dönünce Mısır'a gitti ve Semhûd şehrinde bulunan ihtiyâr annesini ziyâret etti. Annesi, Bu ziyâretten on gün sonra vefât etti. Annesinin cenâzesinin defninden sonra Kâhire'ye gitti. Sultan Eşref Kayıtbay kendisini kabûl edip, maaş bağladı. Çok ihsân ve ikramlarda bulundu. Nezâreti kendisine tevdî edilen Medine kütüphânelerini ta'mir ve tezyin etmek, eksikliğini tamamlamak üzere çok miktarda altın ve kıymetli kitaplar verdi. Kudüs-i şerîfi ziyâret ettikten sonra, 890 (m. 1485) yılı sonlarına doğru Medîne-i münevvereye döndü. Bu sırada Temîm-üd-Dârî'nin evinin satılığa çıkarılmış olduğunu gördü. Bunu satın alıp iyice ta'mir ettirdi. Evlenip çoluk-çocuk sahibi oldu.

Herkese iyilik eder ve ilim öğrenmek için gelen talebelere ders okuturdu. 911 (m. 1506) senesi Zilka'de ayının onsekizinde, Medine'de vefât etti. Kabr-i şerîfi Cennet-ül-Bakî' kabristanında, Seyyid İbrâhim ile İmâm-ı Mâlik hazretlerinin kabirleri arasında bulunmaktadır.

Şerîf Semhûdî, daha küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ve "Minhâc" kitabını ezberlemişti. Uzun zaman babasının yanında kalıp ilim tahsil etti. Babası ile karşılıklı müzâkere ederek, "Minhâc" kitabına Celâleddîn-i Mahallî'nin yaptığı şerhini ve "Şerh-ül-behce"nin yarısını okudu. Bunun diğer yarısını da dinliyerek öğrendi. Ayrıca, Şafiî usûlüne dâir "Cem'-ul-cevâmi'" adındaki eseri, İbn-i Mâlik'in "Elfiye"sinin yarısını da babasından okudu. Yine babasından, "Buhârî"yi ve Münzirî'nin "Muhtasar-ı Müslim" adındaki hadîs kitabını dinledi. Babasıyle ve yalnız olarak, Kâhire'ye çok gidip geldi. İlk gelişinde, Şemseddîn Cevcerî'den fıkıh, usûl ve edebiyat ilimlerini tahsil etti. Ayrıca ondan, İbn-i Hişâm'ın "Tavdîh" kitabının hepsini ve "Hazreciyye"nin şerh ve haşiyelerini, Veliyyüddîn Ahmed'in "Şerh-ül-behce" sini, Celâleddîn-i Mahallî'nin "Şerh-ül-Minhâc"ının çoğunu okuyarak ve kalanını da dinliyerek öğrendi. Yine "Şerhu Cem'ıl-cevâmi'" kitabının çoğunu ondan dinledi. Bizzat müelliflerinden okuyup, dinlediği eserler de çoktur. Menâvî ile çok bulundu. "Minhâc" kitabının tamâmını, iki ayrı mecliste ondan okumuştu. Ayrıca "Tenbîh", "Hâvî" ve "Behce" adındaki eserlerin şerhlerini müelliflerinden okudu. "Şerhu Elfiye-i Irâkî'den ve Nevevî'nin "Bostân-ül-ârifîn"inden birer bölümünü, "Risâle-i Kuşeyrî"nin hepsini müelliflerinden okudu. Ayrıca defalarca "Sahîh-i Buhârî'yi, "Sahîh-i Müslim"den bir bölümü, Bârizî'nin "Muhtasaru Câmi' ıl-usûl"ünü ve "Beydâvî" tefsîrinin sonunu da okumuştu.

Yine Şerîf Semhûdî, Necmeddîn bin Kâdı Aclûn'un huzûrunda "Minhâc"ın tashihinin bir bölümünü, Şemseddîn-i Bâmî'den "Şerh-ül-behce"nin bir bölümünü, Zeyneddîn Zekeriyyâ'dan Esnâî'nin "Şerh-ül-Minhâc"ını ve onun ferâiz ilmine dâir İbn-ül-Hâim'in "Manzûme"sine yaptığı şerhinin çoğunu, Şemseddîn-i Şirvânî'den Teftâzânî'nin "Akâid-i Nesefî'yye şerhi"ni ve İsfehânî'nin "Şerh-ı Tavâlî' "sinin çoğunu okudu. Mekke'de onunla, kelâm ilmine dâir birçok mes'eleleri mübâhase ve müzâkere ettiler. "Keşşâf" tefsîrinin bir bölümünü, "Telhis" kitabı üzerine Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin yaptığı "Muhtasar"ın çoğunu, "Mutavvel"den birazını, Seyyid Ibrî'nin "Şerh-ül-Minhâc-il-aslî"sini ve daha başka eserleri okuyup, ilim tahsil etti.

Semhûdî, Alemüddîn Bülkînî'nin ve Kâmiliyye Medresesi İmâmı Kemâleddîn'in derslerinde de hazır bulunarak ondan çok ilim öğrendi. Tasavvuf ilimleriyle de çok meşgûl olan Semhûdî'ye hırka giydirdi ve zikrullahı telkin etti. Sa'd bin Dîri'den mübâhase ile "Umdet-ül-ahkâm" kitabını okudu. İbn-i Dîrî, Bâmî, Cevcerî gibi âlimler, ders vermesi husûsunda ona izin verdiler. Ders okutmak ve fetvâ vermek husûslarında, birçok mes'elede imtihan ettikten sonra, Şihâbüddîn Şârimsâhî de ona izin vermişti. Beraberce çok mes'eleyi müzâkere ettiler. Nitekim Zekeriyyâ, Celâleddîn-i Mahallî ve Menâvî ile de böyle idiler.

Böylece bu iki husûsta ihtisas kazandı. Menavî'nin torunu ile evlenmesi sebebiyle, onunla sohbeti daha çok oldu. Menavî, Câmi-i Velvî'deki hadîs derslerinde, Sâlihiyye Medresesi'ndeki fıkıh derslerinde onu kendisine yardımcı seçti. Semhûdî'yi kadılık merkezinin avlusunda küçük bir odaya yerleştirdi Kendisine kadı yardımcılığını teklif etti. Önce bu vazîfeden kaçındı ise de, sonra kadılık hizmetlerinin bütün idâresi kendisine verildi.

Memleketi olan Semhûd'da, Kâhire'de, Medine ve Mekke'de daha birçok âlimden ilim tahsil eden Semhûdî, çok kitap yazdı. Bunlardan "Hülâsat-ül-vefâ" ve "Cevâhir-ül-akdeyn" kitaplarını okuyan, İbn-i Teymiyye'nin ve Vehhâbîlerin bozuk yola sapmış olduklarını iyi anlar. Eserlerinden başlıcaları şunlardır:

1-Hülâsat-ül-vefâ bi-ahbâri dâr-il-Mustafâ: Bu eserde, Medîne-i münevvere şehrinin târihi, topografyası ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerinin ziyâret âdabı çok güzel bir şekilde anlatılmaktadır. Bunu, ilk önce geniş bir plâna göre "El-İktifâ' bi-ahbâri dâr-il-Mustafâ" adı altında kaleme almıştı. Bir hâmînin isteği üzerine, bu kitabın bir hülâsasını (özetini) hazırlayıp, buna "Vefâ-ül-vâfi" adını verdi. Bu hülâsayı, Medine'de oturduğu zaman, 886 (m. 1481) senesi Cemâzil-âhır ayının yirmidördünde tamamlamıştı. Medine'de kütüphânesi yandığı zaman, bu eser Mekke'de yanında idi. Bu sayede eserinin başlıca muhtevâsı kurtulmuş oldu. Daha sonra bu hülâsanın daha yeni bir şeklini meydana getirdi ki, bu ba'zı yazmalarına ve matbû' nüshalarına göre, 893 (m. 1488) yılında tamamlamış ve "Hülâsat-ül-vefâ" adını vermiştir. 2-Cevâhir-ül-akdeyn fî fadl-iş-şerîfeyn şeref-il-ilm-il-celî ven-neseb-il-âlî. 3-Emniyyet-ül-mü'tenîn bi-ravdat-it-tâlibîn: Nevevî'nin eserinin şerhidir. 4-İkmâl-ül-mevâhib: "El-Mevâhib-ül-kerîm" adındaki eserin zeylidir. 5-Envâr-üs-seniyye fî ecvibeti es'ilet-il-Yemeniyye. 6-İzâh-ül-beyân limâ erâdehu'l-hüccete men leyse fil-imkân ebde'a mimmâ kâne. 7-Dürer-üs-semût: Abdestin şartlarını bildiren bir eserdir. 8-Def'ut-taarruz vel-inkâr libastı ravdat-il-muhtâr. 9-Zirvet-ül-vefâ bi-ahbâri dâr-il-Mustafâ 10-Şerh-ul-izâh: İmâm-ı Nevevî'nin, haccın rükünleri hakkındaki eserinin şerhidir. 11- Şifâ-ül-eşrâk li-hükmi mâ yeksiru bey'uhû fil-esvâk. 12-Tîb-ül-kelâm bi-fevâid-il-İslâm. 13-Ikd-ül-ferîd fî ahkâm-it-taklîd. 14-El-Gumar alel-lümâz fî ehâdîs-il-mevzû'a. 15-El-Lü'lü'-ül-mensûr fî nasîhat-il-vülâtil-umûr. 16-El-Muharrer fî ta'yîn-it-talâk. 17-Minyet-ül-mu'tedîn bi-ravd-ıt-tâlibîn. 18-Mevâhib-ül-kerîm-ül-fettâh fil-mesbûkı vel-müştegılı bil-istiftâh.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 129

2) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-5, sh. 245, 248,

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 50, 51

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 740

5) Keşf-üz-zünûn sh. 194, 210, 614

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064

SEYYİD VELÂYET

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek soyundan olup ismi, Seyyid Velâyet bin Seyyid İshak'tır. Silsile-i nesebi, Seyyid Muhammed Bâkır bin Zeynel âbidîn'e kadar ulaşmaktadır. 855 (m. 1451) senesinde Bursa'ya bağlı Kırmasti kasabasında doğdu. 929 (m. 1522) senesinde İstanbul'da vefât etti. Evinin yakınında bulunan mescidin bahçesine defnedildi.

Zamanının âlimlerinden, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Hadîs ilmini Molla Gürânî'den okudu. Âşıkpaşa evlâdından Şeyh Ahmed hazretlerine talebe oldu. Onun hizmetinde bulunup feyz aldı ve yüksek ma'nevî derecelere kavuştu. 874 (m. 1469) senesinde hocası Şeyh Ahmed'in kızıyla evlendi. Tasavvuf yolunda kemâle erdikten sonra, Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını insanlara anlatmak husûsunda icâzet alıp, bu vazîfeyle vazîfelendirildi. 880 (m. 1475) senesinde hacca gitmek için yola çıkınca, Mısır'a uğradı. Orada Şeyh Seyyid Vefâ bin Seyyid Ebû Bekr hazretlerinin de sohbetlerinde bulundu. İrşâd için icâzet aldı. Mekke-i mükerremede Şeyh Abdülmu'tî ile karşılaşıp, âlimlerin ve tasavvuf ehli zâtların bulunduğu bir mecliste, Esmâ-i husnâ okumağa icâzet aldı. Bu yolculuğu esnasında, annesi İstanbul'da vefât etti. Babası da 886 (m. 1481) senesinde İstanbul'da vefât edip, oturduğu evin

bir köşesinde defnedildi. Babasının vefâtından kırkiki gün sonra, Fâtih Sultan Muhammed Hân vefât etti.

Seyyid Velâyet, ilk hacca gidişinden başka, iki defa daha hac ibâdetini yerine getirdi. Üçüncü gidişi, Yavuz Sultan Selim Hân'ın pâdişâh oluşunun ikinci yılında idi. 73 yaşına vardığı sırada, İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazında, âlim ve sâlih birçok kimse bulundu. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi cenâze namazını kıldırdı. Vasıyyeti gereğince, evinin yakınında bulunan mescidin bahçesine defnedildi. Derviş Muhammed adındaki oğlu, vefâtından sonra onun yerine irşâd vazîfesiyle vazîfelendirildi. 942 (m. 1535) senesinde o da vefât etti ve babasının yanına defnedildi.

Seyyid Velâyet, zâhirî ve ma'nevî ilimlerde yüksek derece sahibi, âlim, faziletli bir zât idi. Derin ilmi ve tasavvuftaki yüksek derecesiyle etrâfına yıllarca feyz verdi. Sultanlar ve vezirler onu ziyârette kusur etmediler. Bereketli ve feyzli sohbetleriyle, binlerce insanın Allahü teâlânın rızâsına uygun şekilde kemâle ermesine vesile oldu.

Birçok yüksek hâller ve kerâmetler sahibi olan Seyyid Velâyet hazretleri, herkese iyi davranır, güleryüzlü ve hoşsohbet idi. Onun hâllerinden ve kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır.

Nakledilir ki: Sultan İkinci Bâyezîd Hân, ömrünün sonuna yakın; "Yerime, en lâyık olan Yavuz Sultan Selîm'dir. Sağlığımdayken saltanat vazîfesini ona vereyim" diye, onu İstanbul'a da'vet etti. Ancak Şehzâde Sultan Ahmed'in sevenlerinin ısrar etmesi üzerine, İkinci Bâyezîd tereddüde düştü. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selîm, sâlih ve âlim zâtlardan yardım ve duâ istedi. Bu sırada Seyyid Velâyet ile de görüşmek istedi. Fakat Seyyid Velâyet onunla görüşmeyi kabûl etmedi. Şehzâde Yavuz Sultan Selîm'in ısrârı üzerine görüştü. Yavuz Sultan Selîm, Seyyid Velâyet hazretlerinden duâ istedi ve pâdişâh olup, olamıyacağını sordu. Seyyid Velâyet bir müddet cevap vermedi. Daha sonra; "Üzülmene lüzum yok. Saltanat yakında sana nasîb olacaktır. Ancak, pek uzun sürmeyecektir" buyurdu. Dediği gibi olup, Yavuz Sultan Selîm'in padişahlığı sekiz yıl sürdü.

Nakledilir ki: Seyyid Velâyet, hac ibâdeti için Arafat'ta bulunduğu sırada, Şeyh Ahmed Mahmûd da yanında bulunuyordu. Bir ara Şeyh Ahmed Mahmûd ona; "Bugün İmâmın sağında kim bulunuyorsa, zamanın kutbu odur" dedi. Seyyid Velâyet namazı kıldıktan sonra, İmâmın sağ yanında bulunan zâta dikkatlice baktığında, Bursalı Mevlânâ Ayas hazretleri olduğunu gördü.

Hicaz'dan döndüğünde, Bursalı sâlihlerden biri onu ziyârete gelip, bu sene Arafat'ta İmâmın sağında kimin bulunduğunu tesbit edip, edemediğini sordu. Seyyid Velâyet de; Şeyh Ahmed Mahmûd hazretlerinin hatırlaması üzerine tesbit ettiğini ve Bursalı Mevlânâ Ayas hazretlerinin olduğunu söyledi. O akşam çok hastalandı, hayattan ümidini keser gibi oldu. İyileşip, sabahleyin kendini toparlayınca, o sâlih kişiyle beraber Mevlânâ Ayas hazretlerini ziyârete gitti. Duâsını almak istiyordu. Huzûruna varıp elini öptükten sonra oturdular. Mevlânâ Ayas ona sert bir şekilde bakıp; "Neden benim gizli olan hâlimi başkalarına yaydın. Dilini ve gözünü bu işten korumadın. Ben, bu gece senin vefâtın için üç kerre Allahü teâlâya duâ edip yöneldim, her seferinde Resûlullahın (s.a.v.) azîz rûhu benimle duâmın arasına perde oldu. Bu sebepten senin nesebinin temizliğini kesin olarak bilmiş oldum" dedi. Seyyid Velâyet, Mevlânâ Ayas'tan özür dileyip, özürü kabûl edildi ve bunun üzerine ellerini öpüp hayır duâsını aldı.

Seyyid Velâyet hazretleri, vefâtından iki yıl kadar önce şiddetli bir şekilde hastalanmıştı. Dostları ve talebeleri ondan ümidlerini kesmişlerdi. O sırada gözlerini açıp onlara dedi ki:

"Üzülmeyin dostlarım. Bugün, sabah güneş doğduktan sonra, ölüm meleği Azrail aleyhisselâm, Müftî Ali Çelebi'nin sûretinde bana geldi. Rûhumu teslim alacağını zannettim ve teslimiyet içinde ölüme hazırlandım. Azrail aleyhisselâm bana; "Hayır, rûhunu almağa değil, seni ziyârete geldim" diye teselli ettikten sonra gitti" dedi. İki yıl daha yaşayıp, sonra bu fâni âlemden ayrıldı.

Seyyid Velâyet'in sohbet meclisinde birgün, Sünbül Sinân Efendi'nin hastalanıp, birkaç gün sonra da vefât ettiği haberi söylendi. Seyyid Velâyet bu sözü kabûl etmeyip; "Hayır, Sünbül Efendi benden sonra vefât edip, benim namazımı kılacaktır" buyurdu. Buyurduğu gibi, Sünbül Efendi vefât etmemişti. Ondan sonra vefât edip, cenâze namazında bulundu.

Pîri Mehmed Paşa, İstanbul'da büyükçe bir dergâh yaptırmış ve içine de Şeyh Cemâl Efendi'yi oturtmuştu. Rebî'ul-evvel ayı olunca, mevlid okutmak üzere geniş hazırlık yaptı ve yaptırmış olduğu dergâhta, o geceyi tes'id için âlim ve sâlih kişileri da'vet etti. Sohbet esnasında Seyyid Velâyet başını kaldırıp, bir müddet düşünüp, murâkabe ettikten sonra; "Bu dergâh, Cemâl Efendi'nin vefâtından sonra medrese olup, asla dergâh olmayacaktır" buyurdu. Sağ kalanlar, onun bu kerâmetini gördüler. Şeyh Cemâl Efendi vefât edince, dergâhı medreseye çevrildi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 352

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 281

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 609

4) Tâc-üt-tevârih cild-2, sh. 578

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 248

SOFYALI BÂLÎ EFENDİ

Rumeli evliyâsının büyüklerinden. Bugün Yunanistan sınırları dâhilinde olan Selanik yakınlarındaki Ustarumca kasabasında doğdu. Sofya'ya yerleşti. 960 (m. 1558) yılında Sofya'da vefât edip, Selâhiyye semtinde defnedildi. Fâtih Sultan Mehmed Hân devri âlimlerinden olan Ali Kuşcu'nun torunu Kâdı Abdürrahmân bin Abdülazîz tarafından kazdırılan mezarından çıkan altınla, kabri çevresinde bir dergâh ve câmi yaptırıldı.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Sofyalı Bâlî Efendi, kısa zamanda, dünyâ ve âhıret saadetine vesile olan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada, nefsinin tezkiyesi ve kalbinin tasfiyesi ile meşgûl oldu. Yedi sene dağlarda, mağaralarda dolaştı. Tek başına kalıp, herkesten uzak durdu, İstanbul'a gitti. Tavukpazarı yakınlarında, Hakim Ali Paşa'nın kendisi için inşâ ettirdiği dergâhta, insanlara ilim öğretip feyz saçmakla meşgûl olan Kâsım Çelebi'nin hizmetine girdi. Kâsım Çelebi, Çelebi Halîfe nâmıyle meşhûr Cemâl Halvetî'nin talebesi idi. Kâsım Çelebi'nin ilim ve feyzinden istifâde ile kemâle gelip olgunlaşan Bâlî Efendi, ahlâkta güzel, amelde gayretli, ilimde üstün oldu. Kendisine icâzet verilip, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretmesi vazîfesi ile, bugün Bulgaristan sınırları dâhilinde olan Sofya'ya gönderildi. Orada yıllarca insanlara doğru yolu göstermek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmekle meşgûl oldu. Zamanın pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın ba'zı seferlerine katıldı. Allahü teâlânın dîninin yayılması ve insanlar üzerinden zulmün kaldırılıp adâletin hâkim kılınması için savaşan İslâm ordusunun muzafferiyeti için duâlarda bulundu. Pekçok kerâmetleri görüldü. Birçok talebe yetiştirip, çeşitli bölgelere gönderdi. Rumeli'nin müslümanlaşması, insanların Cehennem ateşinden kurtulması için durmadan çalıştı. Onbinden fazla talebesi arasında, en meşhûr iki halîfesi; Kurd Efendi ve

Nûreddîn-zâde Muslihuddîn efendilerdi. Yavuz Sultan Selim Hân'ın kadıaskerlerinden Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi'ye de mektûplar yazıp nasihat ederdi.

960 (m. 1553) yılında Sofya'da vefât eden Sofyalı Bâlî Efendi'nin Selâhiyye semtindeki kabri kazılırken, bir küp altın çıkarıldı. Çıkan altınlar kadıya teslim edildi. Uçlardaki derviş-gâzîlerin her halleriyle yakînen ilgilenen Kanunî Sultan Süleymân Hân'a durum arz edildi. Mezarından çıkan altınlarla kabri üzerinde bir dergâh ve câmi yapılmasını emretti. Bu işle Sofya kadısı Abdürrahmân Abdülazîz Efendi'yi vazîfelendirdi. Orada çok güzel bir dergâh, zarif bir câmi inşâ edildi.

Sofyalı Bâlî Efendi, yetiştirmiş olduğu kıymetli talebeleri yanında, pek faydalı eserler de yazdı. "Usûl-i fakr" nâmıyla ma'rûf "Etvâreste", "Risâle-i kaza ve kader", "Mecmûât-ün-nesâyıh", "Manzûme-i varidat", "Şerh-i hadîs-i kudsî-i Kuntu kenzen" ve "Şerh-i Füsûs-ül-hikem" gibi kitaplar, onun eserleri arasındadır.

"Füsûs-ül-hikem" şerhini, "Füsûs-ül-hikem" kitabının müellifi olan Muhyiddîn Arabî hazretlerinin ma'nevî işâretiyle yazdı. Hâdise şöyle nakledilir: Daha hocası Kâsım Çelebi'nin hizmetinde, ilim öğrenmek, nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye etmekle, meşgûl olduğu sıralarda bağa gitmişti. Bir müddet bağın bakımı ile meşgûl olduktan sonra, yanına bir kimse geldi. Tanıyıp gördüğü bilip işittiği kimseye benzemiyordu. Selâm verdi ve; "Benim Füsûs adlı eserimin müşkillerini hâlleyle" deyip, Bâlî Efendi'nin eline birkaç kâğıt tutuşturdu. Bâlî Efendi'nin şaşkınlığı arasında, geldiği gibi kayboldu. Bağda işini bitiren Bâlî Efendi, dergâha döndü. Kâsım Çelebi'ye durumu arzetmek üzereyken, mübârek hocası durumdan haberdâr olduğunu işâret ettikten sonra şöyle anlattı: "Bundan önce âlem-i misâlde Resûlullahın (s.a.v.) huzûrundaydık. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri; "Ümmetinin büyüklerinden birinin benim kitabımı şerh edip şüpheleri gidermesini arzu ederim" dedi. Biz de hemen Resûl-i ekremin (s.a.v.) huzûruna niyazda bulunup; "Bu saadet benim halîfelerimden birine nasîb olsun" diye yalvardığımda, arzum kabûl edilmiş, bu işin sana verildiği bildirilmiş idi. Bu ma'nâ bizim çoktan ma'lûmumuzdur. Haydi Allahü teâlâ mübârek etsin" buyurdu.

Bâlî Efendi, pek güzel şiirler de yazardı. "Manzûme-i varidat" adlı eseri, şiirlerinden meydana gelmiştir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 522

2) Tezkire-i Halvetiyye, Süleymâniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi kısmı. No: 1372, vr. 16b

3) Kitâb-ı Silsilet-il-mukarrebin ve menâkıb-ıl-müttekin (Münirî) vr. 119b

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 42

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 227

SÜLEYMÂN BİN CEZÂ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Süleymân bin Cezâ'dır. Hayâtı hakkında kaynak eserlerde, ma'lûmât yoktur. Doğum ve vefât târihleri belli değildir. Hicrî onuncu asırda yaşadığı bilinmektedir. Kıymetli kitaplar yazdı. "Eyyühel-veled (Ey oğul)" adındaki ilmihâl kitabı meşhûr olup, çok fâidelidir. Bu eserini, Hanefî mezhebindeki büyük İslâm âlimlerinin kitaplarından derlemiştir. Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin "Eyyühel-veled" ismindeki "Ey oğul" kitabı başkadır. Onu, Osmanlı âlimlerinden Mustafa Ali Efendi tercüme etmiş ve "Tuhfet-üs-sulehâ" ismini vermiştir. Ayrıca Hâdimî hazretleri de şerh etmiştir.

Süleymân bin Cezâ'nın 960 (m. 1522) yılında te'lîf etmiş olduğu "Ey oğul" kitabı, İstanbul'da (İhlâs Vakfı) tarafından muhtelif târihlerde basılmıştır. Müellif, bu eserinin mukaddimesinde (önsözünde) buyuruyor ki:

"Elhamdü lillâhi Rabbil âlemin. Vesselâtü vesselâmü alâ Resûlinâ Muhammedin ve âlihi ve sahbihi ecmaîn.

Ey Oğul! Senin için, üçyüzaltmış hadîs-i şerîf, kırkdört haber ve dînimizin direği olan namazın yedi şartı, beş rüknü, yedi vacibi ve ondört sünneti, yirmibeş müstehâbı ve ondört müfsidini, Hanefî mezhebi âlimlerinin kitaplarından toplayıp, sana beyân ettim. Bunlarla amel edip, feyz-ü-necâta dâhil olasın!

Bil ki, bindoksan âdabı, sen ve senin gibi müslüman evlâdları için topladım. Bunlar ile amel edersen, sana yeter. Eğer tenbellik eder de Allahü teâlâya âsî olur, bunları terk edersen, dünyâda esâret ve rezalete, âhırette azâba düçâr olursun.

Eğer bunlarla amel edip, diğer din kardeşlerine de tavsiye edersen, senin için fâidesi olur. Sana hayr duâ ederler. Hak teâlâ hazretleri, inşâallah duâlarını kabûl eder. Zîrâ kul, kulun duâsı ile affolunur."

"Ey Oğul" kitabından seçilmiş ba'zı bölümler:

Câmi âdabı bahsi: "Dürer"de diyor ki: "Hayzlı ve cünüb olanın câmiye girmesi haramdır. Abdestsiz olanın girmesi mekrûhtur."

Câmiye giden kimsenin her adımı için bir sevâb verilir ve bir günâhı affolur.

Câmi kapısına gidince, evvelâ sağ ayağını içeri koy ve şu duâyı oku: "îlâhî bize rahmet kapısını aç." Ve içeri gir. İçerde şayet adam varsa, selâm ver, adam yoksa, yine şu şekilde selâm ver "Esselâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhissâlihîn." Ve üç kerre; "Sübhânellahi velhamdülillâhi ve lâilâhe illallahü vellahü ekber velâ havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm" diyerek otur, tesbîh ve tehlîl eyle.

Müezzin ezanı bitirince, şu duâyı oku: "Allahümme rabbe hâzihid da'vetit tâmmeti vessalâtil kâimeti âti Muhammedenil vesîlete vel-fadîlete veddereceterrefi'ate veb'ashü makâmen mahmûdenillezî ve adtehu inneke lâ tuhlifül mîâd. Lâ havle velâ kuvvete illâ billahil'aliyyil'azîm." Namaz başlayınca, İmâma uymağa niyet ettikten sonra uy ve arkasında dur.

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Hak teâlâ rahmetini İmâma indirir, İmâmın arka, sağ ve sol tarafına da indirir."** Bunun için, İmâmın arkasına, sağ veya soluna durmağa gayret eyle!

Her namazda İmâmın, ilk, ya'nî iftitâh tekbîrine yetişmeğe çok gayret eyle! Bunda çok büyük fazilet vardır. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) birgün câmiye gelerek buyurdu ki: **"Ey ümmetim! Sizin indinizde namazın evvelindeki tekbîrin fazileti ne derece yüksektir?"** Hazret-i Ali (kerremallahü vecheh) buyurdu ki: "Benim indimde İmâm ile beraber alınan tekbîrin fazileti, dünyâ dolusu kâfirleri cihâd-ı fî sebîlillah sûretiyle öldürmekten daha faziletlidir." Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.):

"Eğer dünyâ dolusu altın veya gümüşüm olsa ve onların hepsini tasadduk eylesem, ya'nî Allah rızâsı için fukaraya versem, İmâmla beraber alınan iftitâh tekbîrinin faziletine erişemem" dedi. Böylece, her sahâbî kendine göre bir cevap verdi. Nihâyet, Sultân-ı enbiyâ (s.a.v.)

buyurdu ki: **"Cebrâil aleyhisselâm bana gelip dedi ki: Yâ Muhammed aleyhisselâm! Hak teâlâ buyurdu ki: Habibime müjde eyle, eğer denizler mürekkeb olsa, bütün ağaçlar kalem olsa ve yer gök ehli kâtip olsalar ve kıyâmet gününe kadar yazsalar, İmâm ile beraber alınan iftitâh tekbirinin sevâbının onda birini yazmağa kudretleri kâfi gelmez."**

Bütün şu hakîkatler karşısında, sana düşen vazîfe, namazın evvelindeki iftitâh tekbîrini gayb etmemektir. Uğraş ve dikkat eyle ki, bu fazileti elden çıkarmayasın ve bundan da nasîbin olsun.

Âyetelkürsî'nin fazileti: Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kişi namazdan sonra hemen bir kerre Âyetelkürsî'yi okusa, o âyet göklere doğru çıkıp, tâ Arş-ı a'lâya kadar gider ve orada durmadan hareket ederek der ki, "Yâ Rabbi! Beni okuyan kulunu affet." Hak teâlâ hazretleri, mekândan ve cihetden münezzeh olarak azamet-i şâniyle buyurur ki: "Ey benim meleklerim, sizler şâhid olun, namazdan sonra Âyetelkürsî'yi okuyan kulumun günahlarını affeyledim."** Bilindiği gibi, Bekâra suresindeki **"Allahü lâ ilahe illâ hu.."** âyetinin tamâmına "Âyet-el-kürsî" denir. Bu âyet-i kerîmeyi ihlâs ile okuyanın, insan ve hayvan haklarından mâ'adâ ve farz borçlarından başka günahları affolunur. Ya'nî tövbeleri kabûl olur.

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kim namazdan sonra, hemen Âyetelkürsî'yi okursa, Hak teâlâ o kula her harfi için kırk sevâb verir."** Şâfiîler, farz namazını kılıp selâm verince yerinden kalkmadan, Hanefî'ler ise, son sünnetden sonra hemen okumalıdır.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki: **Her kim farz namazı bitirir bitirmez yerinden kalkmadan bir kerre Âyetelkürsî'yi okuyup otuzüç kerre Sübhânallah, otuzüç kerre Elhamdülillah, otuzüç kerre Allahü ekber derse, hepsi doksandokuz olur. Bir kerre de Lâilâhe illallahü vahdehû lâ şerike leh lehülmülkü ve lehül hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadir dese, Hak teâlâ o kişinin günahlarını affeder."** Şunu iyi bilmek lâzım gelir ki, Allahü teâlâ hazretlerinin affettiği günahlar, yalnız kendisi ile o kulu arasında olan, tövbe etmiş olduğu günahlardır, insanların ve hayvanların haklarını cenâb-ı Hak affetmez. Bunlara tövbe ettikten sonra helâllaşmak da lâzımdır.

Habîb-i kibriyâ (s.a.v.), diğer bir hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: **Hak teâlâ hazretlerinin zâtına mahsûs olarak üçbin ismi vardır. Bunların içinden terazide en ağır geleni "Sübhânallahi ve bi hamdihi sübhânallahil'azîmi ve bi-hamdihî"dir."** Her kim, bunu namazdan ve tesbihlerden sonra on kerre okursa, her harfine on sevâb verilir. Sonra, İmâm ve cemâat ile beraber kollarını, bir miktar ileriye uzatıp ve göğüs hizasına kaldırıp, avuçları, tam açık olarak semâya çevirip duâ et ve âmin de. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kim namazdan sonra, İmâm ile duâ edip âmin dese, âmin kelimesinin harfleri dörttür, her harfine bir melek nâzil olur. Bunlar tâ kıyâmet gününe kadar, bu kimse için duâ ederler."** Duâ bitince ellerini yüzüne sürüp, "Velhamdü lillâhi Rabbil âlemin" de ve salevât ile Fâtiha-i şerîfe oku.

Câmide müsâfeha (El sıkmak):

Ey Oğul! Câmide yanında olan cemâatle müsâfeha et! Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ebû Süfyân'ın evinden ikindi vakti çıkıp câmiye girdim. Boyu ve boynu uzun ve kaşları**

çatık bir kişi gelip, dört rek'at namaz kıldı. Ben mihraba yakın giderken o şahsa baktım. Namazı bitirince, ellerini kaldırıp ağlayarak duâ etmeğe başladı. Ben de ellerimi kaldırıp âmin dedim. Duâsını bitirdikten sonra, elini bana uzattı ve elimi hafifçe tutup, bana selâm verdi. Ondan sonra, elimi üç kerre salladı, daha sonra câmiden çıkıp gitti. Ben o şahsın bu hareketine teaccüb eyledim."

Bundan sonra Resûl-i ekrem (s.a.v.) hazret-i Ali'nin evine gitti ve bu işi olduğu gibi hazret-i Ali'ye anlattı. Bu esnada Cebrâil aleyhisselâm geldi ve dedi ki: "Yâ Muhammed! Hak teâlâ sana selâm eder. Ve buyurur ki, câmide elini tutanın kim olduğunu bildi mi?" Resûlullah (s.a.v.) hayır bilmedim, dedi. Cebrâil dedi ki, "O gördüğün yiğit, Hızır aleyhisselâm idi. Seni ziyâret etmeğe gelmiş idi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Ali! Hızır aleyhisselâmın sünneti sana vasıyyet olsun,"** Yine buyurdu ki: **"Herkim, bir din kardeşi ile karşılaştığı zaman, el ayaları birbirine temâs etmek üzere, müsafehâ ederse, Hak teâlâ ona Hızır sevâbı verir. Ve her parmağına bir yıllık ibâdet sevâbı verilir. Müsâfeha edenler yerlerinden ayrılmadan, Hak teâlâ her ikisini dahî af ve mağfiretine nail kılar."** Müsâfeha her zaman yapılır. Yalnız namazlardan sonra müsâfeha yapmak mekrûhtur. Müsâfeha ederken birbirine sarılmak, öpüşmek caiz değildir. Kadınların birbirleri ile, yabancı erkeklerin göremiyecekleri yerlerde, müsâfeha etmeleri caizdir.

Ey Oğul! Câmiden dışarı çıkarken; "İlâhî, bana fazlınla rahmet kapısını aç" deyip, sol ayağınla dışarı çık. Çıkarken inşâallah öğle namazına da geleceğim, diye niyet eyle.

Şayet çok mühim bir mâni çıkıp gelemezsen, gelmiş gibi sevâba nail olursun. Eğer öğle namazını kılmışsan, ikindiye, ikindiyi kılmışsan akşama, akşamı kılmışsan yatsıya, yatsıyı kılmışsan, sabaha da gelmek için böyle niyet edersin. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İyi ameller ancak niyete bağlıdırlar."** Niyetsiz ibâdet olmaz. Bir insan iyi bir amel işlemeye niyet etse, fakat o işi işlemek nasîb olmasa, o kimseye niyetinin sevâbı yazılır.

Yine buyurdu ki: **"Namaz, dînin direğidir, kim namazını kılarsa, dînini yaptı, kim namaz kılmazsa, dînini yıkmıştır."** Zira namaz, bütün ibâdetlerin en fazîletlisidir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namazı cemâatle kılmak, yalnız kılmaktan yirmiyedi derece efdaldir."** Diğer bir hadîslerinde; **"Özürsüz, evinde** (yalnız) **namaz kılan kişinin borcu ödenir, namazının sevâbı noksan kalır"** buyurmuşlardır. Namaz kılacağın vakit, vaktin evvelinde veya hiç olmazsa ortasında kılmak gerektir. Daha sonra kılarsan, borç ödenirse de sevâbı olmaz. Vakit çıktıktan sonra kılınan namaz kaza niyetiyle kılınır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mi'râc gecesinde bir kısım insanların hâline vâkıf oldum. Baktım ki, onlar şiddetli bir azâbla muazzeb oluyorlar. Cebrâil aleyhisselâma sordum, bu tâife kimlerdendir?** (Ya'nî niçin azâb görüyorlar?) **Cebrâil aleyhisselâm cevaben; "Bunlar namazlarını vaktinde kılmayanlardır"** buyurdu. Öyle ise namazını vaktinde kıl. Zîrâ vaktin sonunda kılan borcunu öder. Fakat sevâba nail olamaz.

Her kim cemâatle namaz kılmağı severse, Hak teâlâ hazretleri o kulunu sever, melekler sever. O kul dâima Hak teâlâ hazretlerinin rızâsında olmuş olur.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, sabah namazını cemâatle kılsa ve öğle vaktine erişemeden ölse, Hak teâlâ o kulun, şirk, insan ve kul hakkından başka bütün günahlarını affeder. Öğle namazını kılıp akşama varmadan, akşamı kılıp yatsıya varmadan ölenlerin ayrı ayrı mertebeleri vardır."**

Beş vakit namazı cemâat ile kıl! Âciz olma! Kıyâmet günü Hak teâlâ hazretleri yedi kat yerleri, yedi kat gökleri, Arş'ı, Kürsî'yi, kuşları ve yeryüzünde olan bütün mahlûkâtı terazinin bir tarafına koysa ve bir vakit şartlarını gözeterek cemâatle kılınan namazın sevâbını diğer tarafına koysa, namazın sevâbı daha ağır gelir. Mü'min olan kimse, cemâati terk etmez. Bir mü'min, beş vakit namazını, her gün cemâatle kılsa, yüzyirmidörtbin Peygambere aleyhimüsselâm yetişmiş gibi sevâba nail olur. Sabah namazını cemâat ile kılan bir kimse bin şehir feth etmiş gibi, öğle namazını cemâat ile kılan, oniki yıl hep ibâdet etmiş gibi, ikindi namazını cemâatle kılan kimse, onbin aç doyurmuş gibi, akşam namazını cemâat ile kılan bin kerre Kur'ân-ı kerîmi hatm etmiş gibi, yatsı namazını cemâat ile kılan kimse, kâfirlere karşı yapılan muharebeye bin at göndermiş gibi ve bin kere Kâ'be'yi tavaf etmiş gibi ve bin şehîd namazı kılmış gibi sayısız hayırların faziletlerine nail olur.

Bir mü'min, beş vakit namazın iftitâh tekbîrine erişse, Hak teâlâ ona Cehennem azâbından kurtuldun diye berât takdîr buyurur. O kul, dünyâdan çıkmadan Cennet-i a'lâda yerini görür. O kul üzerine cenâb-ı Hakkın rahmeti daimî olur. İlk Cennete girenlerle, Cennet-i a'lâ makamına hesâbsız vâsıl olur.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdular ki: **"Sabah namazı ile yatsı namazını cemaatle kılmak çok sevâbtır. Bu iki vakit namazı cemâatle kılmanın, ne derece bir fazilet ve ne büyük bir sevâb olduğunu layıkı ile bilseler, bunu kimse terk edemezdi."** Bu iki vakit namaza gidip, cemâatle eda edilmesinde, diğer namazlardan ayrı bir husûsiyet vardır. Bu husûsiyet de şudur:

Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında birçok münâfık vardı. Bunlar namaz dahî kılarlardı. Çünkü bunlar müslümanlara, biz müslümanız derlerdi. Bu münâfıklar, yalnız gündüz namaza giderlerdi, gece namazlarına gitmezlerdi. Bu bakımdan, gece namazlarına gitmek, bir taraftan münâfıklardan ayrılmak diğer taraftan da gündüz namazına gitmekten daha zor olduğu için, fazileti, gündüz namazlarından çok daha üstündür. Cemâat ile namaz kılmakta, cemâat ne kadar kalabalık olursa, namazın kabûl edilmesi ve varacağı mertebeye varması da, o kadar kolay ve sür'atli olur. Bunu dünyâ işleriyle de kıyas edebiliriz. Meselâ bir âmirin makamına herhangi bir iş için bir kişinin gitmesiyle, bir hey'etin gitmesinde, işin kabûl edilmesi bakımından fark vardır.

Hak teâlâ, hadîs-i kudsîde, buyurdu ki: **"Kulum bana farz namazda olduğu kadar, hiçbir amel ile yakın olamaz."** Farz namazları kılıp, hiçbir namazı kazaya kalmayanların, nafile namazları da böyle olur. Yine hadîs-i kudsîde, Allahü teâlâ buyurdu ki: **"Kullarım namaz kılmakla gözleri, kulakları, elleri, ayakları ve bütün a'zâları benim emrimde olmuş olur."** Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Hak teâlâ Cennet-i a'lâda hûrîler yaratmıştır. O hûrîlere, sizler kimler için yaratıldınız, diye sorulduğu zaman, bizler beş vakit namazını cemâatle kılanlar için yaratıldık derler."**

İbn-i Mes'ûd (r.a.) buyurdu ki: "Peygamber efendimize (s.a.v.) sordum. Allahü teâlâ indinde hangi amel sevgilidir? Cevaben buyurdular ki: **"Namazı vaktinde kılmak, ana-babaya iyilik etmek ve hak yolunda harb etmek."**

Beş vakit namazı cemâat ile kıl! Müezzin efendi minarede ezanı okuyunca, câmiye git! Ezanı (sünnete uygun okunuyor ise) her nerede işitirsen hemen yerinde dur, ezânı dinle ve ona ta'zim eyle. Yahut câmiye koş! Habîbullah (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Ey ümmet-ü-eshâbım! Sizlerden biriniz, ezan sadasını işittiği vakit olduğu yerde dursun, ezan tamamlanıncaya kadar beklesin."** Zira, çok büyük sevâba nail olur. Yine buyurdu ki: **"Bir**

kişi, bir vakit namaz kılsa ve ikinci vakte hazırlansa, o kul için gökteki melekler nidâ ederek derler ki: "Yâ Rabbî, bu kulunun günahlarını affet. Buna rahmet eyle."

Ezân-ı Muhammedî'yi işitince, hemen câmiye git. Birgün bir kör, Efendimize sordu; "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Benim gözlerim görmüyor, elimden tutup câmiye götürecek bir kimsem de yoktur. Evimde namazımı kılayım mı?" Resûlullah (s.a.v.) sordular: **"Ezan sesini işitiyor musun?"** O da; "Evet işitiyorum dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Sana evde namazı kılmağa izin veremem"** dedi. Yine bir kişi sordu: "Yâ Resûlallah! (s.a.v.) Şehrin yılan, akreb ve vahşî hayvanları vardır. Bana bir çâre var mıdır? Namazımı evde kılsam?" Resûl-i ekrem (s.a.v.) sordular **"Ezân-ı Muhammedî'ye işitir misin?"** O da; "Evet işitirim" dedi. **"Şu hâlde, namaza, ya'nî cemâate gitmelisin"** cevâbını verdi. Böyle olunca, nerede kaldı ki gözlerin, ayakların yerinde, bir korkun yoktur. Şer'î bir mânin de yok! Niye evde kılıp cemâate gitmiyesin? Ancak yürüyemiyecek kadar hasta olana ve şiddetli soğuk ve yağmurda izin vardır.

İşrak namazının fazileti de çok büyüktür. Bunun hakkında birçok asar (eserler) vardır. Sultân-ı Enbiyâ (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sabah namazını kıldıktan sonra dünyâ kelâmı söylemeden kıbleye karşı durup, güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra iki rek'at işrak namazı kılan kimse şübhesiz Cennetliktir"** (Güneşin bir mızrak yükselmesi, ufuk hattında beş derece yükselmesidir.)

Gece namazı da kıl, duân kabûl olsun. Hasen-i Basrî (r.a.) rivâyet eder ki: Allahü teâlâ Tûr-i Sina'da Mûsâ aleyhisselâma buyurdu ki: "Yâ Mûsâ benim için ibâdet yap!" Mûsâ aleyhisselâm ise: "Yâ Rabbî! Sana ne zaman ibâdet yapayım ki, huzûrunda kabûl olunsun?" dedi. Müzzemmil sûresinin ikinci âyetinin meâl-i şerîfi; **"Gecenin yarısında gece namazı kıl!"**dır.

Gönlün ferah olup duânın makbûl olmasını istersen, şu beş şeyi terk etme:

1- Dünyâya haris olmıyan, her işi Allah rızâsı için yapan âlimlerle beraber ol.

2- Gece namazı kıl! Kazaya kalmış namazlarını, geceleri de kaza ederek bir an önce öde! Farz namazı kazaya kalan kimsenin, sünnet ve nafile namazları kabûl olmaz. Ya'nî sahih olsa da sevâb verilmez. Âlimlerimiz buyuruyor ki, şeytan, müslümanları aldatmak için, farzları ehemmiyetsiz gösterip, sünnet ve nafileleri yapmağa sevk eder.

3- Tegannî etmeden Kur'ân-ı kerîm oku.

4- Namazlarını tam olarak, vaktin geldiğini bilerek ve evvel vaktinde kıl.

5- Helâl ye. Helâl yiyenin duâsı makbûldür. O hâlde helâli, haramı öğrenmek lâzımdır.

Ta'rîf edeceğim şu namazı da ihmâl etme! Çok büyük derecesi ve sevâbı vardır:

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdular ki: **"Her kim akşam namazından sonra, yatsı vakti girmeden iki rek'at namaz kılarsa, evvelki rek' atında bir Fâtiha ve bir Âyetel-kürsî ve beş kerre İhlâs-ı şerîfi okuyup, ikinci rek'atda bir Fâtiha ve bir defa "lillahi mâ fissemâvâti ve mâ fil erdı ve in tübdû mâ fî enfüsiküm ev tuhfûhü yuhâsibküm bihillâh fe yagfiru limen yeşâü ve yuazzibü men yeşâü vellâhü alâ külli şey'in kadir." okuyup, sonra âmenerresûlü'yü sonuna kadar okuyan ve böylece bu namazı ifâ eden kimseye, Hak teâlâ hazretleri Cennette bir mevki lütfeder ve her rek'atı için bir şehîd sevâbı ve her âyet için de bir kul azâd etmiş sevâbı verir."** (Kaza namazı borcu olanlara bu sevâblar verilmez. Bunlar kaza namazlarını kılıp, borçlarını ödemedikçe Cehennemden kurtulamaz.)

Namaz kılmağa muhabbet eyle! Beş vakit farz namazlarını îfâ eyle. Beş vakit namaz, bütün ibâdetlerden daha faziletlidir. Namaz, cemâatle kılınırsa, çok daha faziletli olur. Özürsüz sakın cemâatle namaz kılmağı terk etme. Özürsüz olarak cemâatle namaz kılmağı terk etmek münâfıklık alâmetidir. Ve dört kitabda la'netle yâd edilmiştir. Namazı özürsüz yalnız kılanın hâli böyle olursa, hiç kılmayanın hâlinin ne olacağını sen düşün!

Resûl-i ekrem (s.a.v.), buyurdu ki: **"Cebrâil aleyhisselâm bana gelip dedi ki: Yâ Muhammed** (s.a.v.) **ümmetine müjde eyle! Her ne zaman bir mü'min farz namaza dururbut,** (Tövbeleri kabûl olur) **günahları dökülür. Anadan doğmuş gibi günahsız olur. E'ûzüyü ve Besmeleyi söyleyince, üzerindeki kıllar kadar kendisine sevâb verilir. Fâtiha'yı okuyunca, yirmi kerre nafile hac etmiş gibi olur. Rükû'da üç kerre tesbih edince, gökten inen kitapların hepsini üç kerre hatm etmiş gibi olur ve secdede tesbih edince, kendisine Allahü teâlâ yetmiş kerre rahmet nazarı ile nazar eder. Tehiyyâtı okuyunca, Hak teâlâ Cennet kapılarını o kimseye serbest bırakır, istediği kapıdan girer. Duâsını** y**apınca,** (Tövbeleri) **kabûl olur, günahları affolur."**

Şayet kalbinin diri olmasını istersen, Berât gecesini boş geçirme! Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Her kim Şa'bân-ı şerîf ayının onbeşinde Berât gecesini ihyâ ederse, öldüğü vakit kalbi diri olur." Yine buyurdu ki: **"Berât gecesi, her kim yüz rek'at namaz kılsa, Hak teâlâ o kişiye yüz melek gönderir. Otuzu Cenneti müjdeleyip gösterir, otuzu dünyâ âfetlerinden korur, otuzu Cehennem ateşinden korur. On tanesi de, şeytan şerrinden muhafaza eder."** Bu gecede de, kaza namazlarını kılmalıdır.

Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki: **"Her kim beş vakit farz namazda Kur'ân-ı kerîm okursa, Hak teâlâ her harfine yüz sevâb verir. Her kim namazdan başka vakitlerde Kur'ân okursa, her harfine on sevâb verir. Her kim,** (tegânnisiz ve hürmetle okunan) **Kur'ân-ı ayakta veya otururak hürmet ile dinlerse, her harfine bir sevâb verir. Her kim Kur'ân-ı kerîmi hatm eylese, o kulun duâsı Allah indinde kabûl edilir."**

"Kur'ân-ı kerîme uygun hareket etmeyen hafızlar, efendisinden mektûp alan bir hizmetçiye benzer ki, mektûbu alıp mûsikî ile, yanık sesle okur, fakat mektûpdaki emirleri yapmaz.

Kur'ân-ı kerîm okurken on edeb lâzımdır:

1- Abdestli ve kıbleye karşı hürmetle okumalı.

2- Ağır ağır ve ma'nâsını düşünerek okumalı. Ma'nâsını bilmeyen de ağır okumalıdır.

3- Ağlayarak okumalıdır.

4- Her âyetin hakkını vermeli, ya'nî azâb âyetini okurken, korkarak, rahmet âyetlerini heveslenerek, tenzih âyetlerini tesbih ederek okumalı. Kur'ân-ı kerîm okumağa başlarken E'ûzü ve Besmele çekmelidir.

5- Kendisinde riya, ya'nî gösteriş uyanırsa veya namaz kılana mâni oluyorsa, yavaş sesle okumalıdır. Hâfızların mıshafa bakarak okumaları, ezber okumaktan daha çok sevâbtır. Çünkü gözler de ibâdet etmiş olur.

6- Kur'ân-ı kerîmi güzel sesle ve tecvid üzere okumalıdır. Harfleri, kelimeleri bozarak tegannî etmek haramdır.

Harfler bozulmazsa, mekrûh olur. "Halebî"de diyor ki, tegannî ile okuyan bir İmâm arkasında kılınan namazın iadesi lâzımdır.

7- Kur'ân-ı kerîm, Allahü teâlânın kelâmıdır, sıfatıdır, kadîmdir. Ağızdan çıkan harfler, ateş demeğe benzer. Ateş demek kolaydır. Fakat ateşe kimse dayanamaz. Bu harflerin ma'nâları da böyledir. Bu harfler, başka harflere benzemez. Bu harflerin ma'nâları meydana çıksa, yedi kat yer ve yedi kat gök dayanamaz. Allahü teâlânın kendi sözünün büyüklüğünü, güzelliğini, bu harflerin içine saklayarak insanlara göndermiştir. Nitekim hayvanlara söylemekle iş yaptırılamaz. Hayvan seslerine benziyen ba'zı sesler çıkararak idâre edilirler. Meselâ öküz, alıştığı bir sesle tarlayı sürer. Fakat yaptığı işin sebebini ve fâidesini bilmez, İşte insanların çoğu da böyle, Kur'ân-ı kerîmden yalnız ses duyarlar ve Kur'ân, harf ve sesten başka birşey değildir zannederler. Bunlar, ateş, birkaç harfden başka birşey değildir, zan eden kimseye benzer. Bu zavallı bilmez ki, kâğıt ateşe dayanamayıp yanar. Ateş harfleri ise, kâğıt üzerinde durur ve kâğıda birşey yapmaz. Nasıl her insanın bir rûhu vardır ve rûhu, insanın şekline benzemez ise, bu harfler de insan gibi şekildir. Harflerin ma'nâları ise, insanın rûhu gibidir. İnsanın şerefi, kıymeti, rûh ile olduğu gibi, harflerin şerefi de ma'nâları iledir.

8- Kur'ân-ı kerîmi okumadan evvel, bunu söyleyen Allahü teâlânın büyüklüğünü düşünmelidir. Kimin sözü söyleniyor, ne tehlikeli iş yapılıyor düşünmelidir. Kur'ân-ı kerîme dokunmak için, temiz el lâzım olduğu gibi, onu okumak için de, temiz kâlb lâzımdır. Bunun içindir ki, İkrime, mıshafı açınca kendinden geçerdi. Allahü teâlânın büyüklüğünü bilmeyen, Kur'ân-ı kerîmin büyüklüğünü anlayamaz. Allahü teâlânın büyüklüğünü anlamak için de, O'nun sıfatlarını ve yarattıklarını düşünmek lâzımdır. Bütün mahlûkâtın sahibi, hâkimi olan bir zâtın kelâmı olduğunu düşünerek okumalıdır.

9- Okurken başka şeyler düşünmemelidir. Bir kimse, bir bahçeyi dolaşırken, gördüklerini düşünmezse, o bahçeyi dolaşmış olmaz. Kur'ân-ı kerîm de, mü'minlerin kalblerinin dolaşacağı yerdir. Onu okuyan, ondaki acâiblikleri ve hikmetleri düşünmelidir.

10- Her kelimeyi okurken ma'nâsını düşünmeli ve anlayıncaya kadar tekrar etmelidir. Lezzet bulunca da, tekrar etmelidir. Peygamberimiz (s.a.v.), bir gece sabaha kadar "întüazzibhüm" âyetinin tamâmını tekrar buyurmuştur. Kur'ân-ı kerîmin ma'nâsını anlamak çok güçtür.)

Namazlarını özürsüz terk etme ki, münâfıklardan olmayasın. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eğer kadınlarla, memede olan çocuklar olmasa, yerime bir İmâm koyup, şehri gezer, namaza gelmiyenlerin evlerinin yakılmasını te'min ederdim."** Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namazlarınızı ihlâs üzerine kılınız! Çünkü yanınızda bulunan melekler, sizin amel, namaz ve tâatinizi alıp göklere giderler, göklere giderken, muhtelif melekler, bu ibâdetleri görürler:**

1. Kat gökteki melekler, yalancıların ibâdetini geçirmezler.

2. Katta, namaz kılarken dünyâ işi ile kalbi meşgûl olan kimsenin namazını geçirmezler.

3. Kattaki melekler, kendini iyi görüp namazını beğenenlerin namazını geçirmezler.

4. Kattaki melekler, kibir edenlerin ya'nî kendini beğenenlerin namazını geçirmezler.

5. Kattaki melekler, hasedlik edenlerin namazlarını geçirmezler.

6. Kattaki melekler, kalbinde şefkat ve merhameti olmıyanın namazını geçirmezler.

7. Katta ise, hırs ve tama'ı olanların namazını geçirmeyip geri döndürürler." Bu hâli Habîb-i kibriyâ (s.a.v.) beyan buyurdukları zaman, bütün Eshâb-ı güzîn (r. anhüm) ağladılar.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) büyük eshâbdan Muâz hazretlerine buyurdular ki: **"Yâ Muâz! Ayıpları gizle, kimsenin ayıbını yüzüne vurma! Farzlardan başka kıldığın namazları ve ibâdetleri kimseye söyleme! Dünyâ işini âhıret işinden büyük görüp, evvel yapma! Hiç kimseye hor bakma! Kimsenin gönlünü kırma, herkesle hoş geçin. Eğer bu şekilde hareket etmezseniz, elem verici azâba uğrarsınız."**

Gecenin en karanlık zamanında, ya'nî seher vaktinde ibâdet eyle ki, yarın sıratdan geçerken her tarafın aydınlık olsun. (Bu ibâdetlerin en kıymetlisi ilmihâl kitabı okumak, öğrenmek ve öğretmektir.) Kudretin yettiği kadar câmilere sâlih İmâm ve müezzin gelmesine çalış.

Câmiye girince, dünyâ kelâmı söyleme! Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Câmide dünyâ kelâmı söyleyen kimsenin ağzından fenâ bir koku çıkar. Melekler derler ki, yâ Rabbî, bu kulun câmide dünyâ kelâmı söylemesinden dolayı, ağzından çıkan koku bizleri rahatsız ediyor. Hak teâlâ hazretleri buyurur ki: İzzim, celâlim hakkı için, onlara yakında büyük bir belâ veririm."**

(Önce "Tehıyyet-ül-mescid" denilen iki rek'at namaz kılıp, veya başka ibâdet edip, sonra yavaşça dünyâ kelâmı konuşmak caizdir.)

Îmân bahsi: Ey Oğul! îmân, kalb ile inanmak demektir. Cebrâil aleyhisselâm, aklı, hayayı ve îmânı Âdem aleyhisselâma getirdi. Ve dedi ki: "Yâ Âdem! Allahü teâlâ hazretleri selâm eder, sana getirdiğim şu üç hediyenin birini kabûl etsin dedi." Âdem aleyhisselâm aklı kabûl eyledi ve Cebrâil aleyhisselâm, îmân ile hayaya; "Siz gidin" deyince, îmân dedi ki: "Allahü teâlâ hazretleri bana emreyledi ki, akl nerede ise, sen de orada ol!" Ondan sonra haya da aynı şekilde, Allahü teâlâ tarafından emir olunduğunu beyân ederek, her ikisi, akıl ile beraber Âdem aleyhisselâmda kaldılar.

Binâenaleyh Allahü teâlâ kime akıl verirse, haya ile îmân da onunla berâberdir. Aklı olmıyanın ne hayası ve ne de îmânı bulunmaz.

Birgün Hasen-i Basrî'ye (r.a.) bir kadın gelerek sordu: "Yâ İmâm! Din temizliği nedir? Din cevheri nedir? Din hazînesi nedir?"

Hasen-i Basrî (r.a.) cevaben; "Siz söyleyin biz dinliyelim" dedi. Kadın; "Din temizliği abdest almaktır. Din cevheri, Allahü teâlâdan korkmak ve haya etmektir. Din kuvveti ise, namazdır. Çünkü, Hak teâlâ hazretleri, haya eden kulunu medh eylemiştir. Din hazînesi ilimdir. Çünkü, her kimin abdesti olmazsa, dîni temiz olmaz. Her kimin hayası olmazsa, dînin cevheri olmaz. Kimde Allahü teâlânın korkusu olmazsa, onda dînin cevheri olmaz. Her kimin ilmi olmazsa, dînin hazînesi olmaz" dedi.

Hasen-i Basrî (r.a.) bu kadının sözüne hayran olarak, hak söylediğini tasdik eyledi.

Îmânı dört türlü temsîl ederler: İmân beş katlı kaleye benzer. Birinci katı altından, ikinci katı gümüşten, üçüncü katı demirden, dördüncü katı tunçdan ve beşinci katı ise bakırdandır.

Bakır dediğimiz kat, edebdir. Bir kimsenin edebi olmazsa, herhalde o kattan şeytan geçer. Şayet edebi olup, şeytanı o kattan geçirmezse, o kimsenin îmânı kurtulur.

Demir dediğimiz sünnettir. Tunç tabakası dediğimiz, farzdır. Gümüş tabakası dediğimiz, ihlâstır. Altın tabakası dediğimiz Allahü teâlâ hazretlerine yakınlıktır. Her kimin edebi varsa, sünnete yol bulur, ihlâsı varsa Allahü teâlâ hazretlerine varmağa yol bulmuş olur.

Bir kimse âdabı gözetmezse, ya'nî edebi olmazsa, sünnete yol bulamaz. Sünneti tutmayan kimse, farza yol bulamaz. Farzı tutmayan da, ihlâsa yol bulamaz.

Her kim verdiğini Allahü teâlâ hazretlerinin rızâsı için verirse ve sevdiğini de, Allah rızâsı için severse ve düşmanlığını da, Allah için yaparsa, o kimsenin îmânı tamâm olur. Ahlâkı güzel olanın da, îmânı kâmil olur. İmânın alâmeti, kâfirleri kâfir oldukları için sevmemektir. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyururlar ki: **"Sizin îmânen mükemmel olanınız, ahlâken güzel olup, insanlara iyilik yapanlardır"** Zira Hak teâlâ hazretleri Kur'ân-ı kerîmde buyurur ki: **"Muhakkak sen yüksek bir ahlâk üzerindesin."** Ya'nî Allahü teâlâ hazretleri Habîbinin (s.a.v.) ahlâkını medh eylemiştir. Bir kimsenin ahlâkı güzel olsa, Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklanmış olur ve onun yolunu tutmuş olur. Korktuğundan kurtulup, istek ve arzularına kavuşur ve hakîkî mü'min olmuş olur. Bir kimsenin aklına gayr-i meşrû bir şey gelse, onun haram olduğunu bilmek de îmândandır. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm ecma'în) sordular "Yâ Resûlallah! Kalbimize fenâ şeyler gelirse ne yapalım?" Buyurdu ki: **"Kalbe iyi şey de gelir; fenâ şey de gelir. Fenâ şeylerin fenâ olduğunu bilmek ve anlamak da îmândandır."**

Eğer îmânın kâmil olmasını istersen, kendini müslümanlardan yüksek görme! Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Bir kişi îmânının kemâlini isterse, kendine insaf versin** (Ya'nî tevâzu üzere hareket eylesin) **ve fakir olduğu hâlde sadaka versin! Bu iki huy, îmânı kâmil derecesine yükseltir."**

Tevhîd, **"Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü"** demektir. Ma'nası şudur: **"Hak teâlâ hazretleri birdir, şeriki ve benzeri yoktur ve Muhammed aleyhisselâm, sevgili kulu ve hak peygamberidir."** Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, Kelime-i tevhîdi dese, Hak teâlâ hazretleri ile o kelime arasından perdeler kalkar ve kelime, doğrudan doğruya Allahü teâlâ hazretlerine gider. Allahü teâlâ buyuruyor ki, ey kelime, dur! Kelime der ki, beni söyliyen kulu affetmeyince duramam. Hak teâlâ hazretleri, o zaman buyurur ki, izzetim, celâlim, kudretim, kemâlim hakkı için beni zikreden kulumu affettim."**

Bu kelime-i tevhîdi söyleyen kulu kıyâmet gününde melekler ziyâret ederler. Hak teâlâ hazretleri Mûsâ aleyhisselâma meâlen; **"Yâ Mûsâ kıyâmet gününde meleklerin seni ziyâret etmesini istersen, kelime-i tevhîdi çok söyle"** buyurdu. Bu kelime-i tevhîdi dilinle söyleyip kalbinle şüphe etme! Aksi takdîrde, ebedî olarak Cehennemde kalırsın.

Mûsâ aleyhisselâm dedi ki: "Yâ Rabbî! Bir kulun, dili ile kelime-i tevhîdi. söyleyip, kalbi ile şüphe etse, sen ona nasıl bir ceza verirsin?" Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: **"Yâ Mûsâ! Ben onu daimî olarak Cehennemlik yaparım. O kimseye ne Peygamber, ne velî, ne şehîd ve ne de meleklerden şefaat eden olmaz."**

Bu Kelime-i tevhîdi çok zikreyle! Zira Mûsâ aleyhisselâm cenâb-ı Hakka sordu: "Yâ Rabbî! Bir kulun Kelime-i tevhîdi söylese, sen o kula ne verirsin? Allahü teâlâ hazretleri cevâbında, meâlen; **"Ben o kulumdan râzı olup, Cennet ve cemâlimle onu mesrûr eylerim"** buyurdu.

İşte bu Kelime-i tevhîd söyleyen kimseye, Hak teâlânın vereceği in'âm ve ihsânı, Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Kelime-i tevhîd söyleyince, Arş-ı a'lâ titrer. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hak teâlâ hazretleri bir direk yaratmıştır. Kelime-i tevhîdden bu direk de titrer ve Arş'ı titretir. Arş titreyince, Hak teâlâ hazretleri Arş'a, sakin ol emrini verir ve Arş'ın mukâbelesiyle yine o Kelime-i tevhîdi. söyliyen kimse afv-ı ilâhî'ye mazhar olur."**

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Her kim cân-ü gönülden, hâlisen, muhlisen bir kerre Kelime-i tevhîd söylese, Hak teâlâ hazretleri, o kimseye Cennet-i a'lâda dörtbin derece ihsân eder ve dörtbin günâhını bağışlar."** Eshâb-ı Kirâm "aleyhimürrıdvan" sordular: "Yâ Resûlallah (s.a.v.), o kimsenin dörtbin günâhı olmazsa?" Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ehlinin, evlâdının ve akraba ve teallukâtının günahlarından bağışlanır."**

Kelîme-i tevhîdi dilinle çok söyle! Bütün günahlardan ağır gelir. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mahşer günü bir kişi gelecek, doksandokuz defteri olup, her bir defterin sathı göz gördüğü kadar geniştir. Hiç birinde iyiliği olmayıp, yalnız bir parmak kadar, o kimsenin dünyâda söylediği Kelime-i tevhîd bulunur. O doksandokuz defter terazinin bir kefesine ve bir Kelime-i tevhîdi diğer kefesine koyarlar. Kelime-i tevhîd tarafı ağır gelir."**

Allah rızâsı: Ey Oğul! Eğer Hak teâlâ hazretlerinin rızâsını bulmak istersen, bununla amel eyle. Hak teâlâ hazretleri Mûsâ aleyhisselâma meâlen buyurdu ki: **"Yâ Mûsâ! Benim için ne amel işledin?"** Mûsâ aleyhisselâm: "Yâ Rabbî! Senin için namaz kıldım, oruç tuttum, tesbih okudum, sadaka **verdim."** Hak teâlâ buyurdu ki: **"Bunların hepsi senin içindir. Namaz kılarsan Cennet veririm, oruç tutarsan sana kabir ve sırata nûr olur. Tesbih okursan, Cennet-i a'lâda senin için ağaç dikilir, sadaka verirsen, üzerine gelecek kaza ve belâ def ve ref olur. Yâ Mûsâ, benim için ne yaptın?"** Mûsâ aleyhisselâm: "Yâ Rabbî! Senin için ne amel yapmak gerekir?" Hak teâlâ hazretleri buyurdu ki: **"Benim için amel; dostumu dost ve düşmanımı düşman tanımaktır."** Allahü teâlânın en beğendiği ibâdet, müslümanları sevmek, kâfirlere düşman olmaktır. Buna "Hubb-i fillah ve buğd-ı fillah" denir.

Sultân-ı Enbiyâ (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, bir günah yapmak istese ve sonra Allahtan korkup onu terk etse, Hak teâlâ hazretleri, o kula iki Cennet ihsân eder."**

Bir kişinin sa'îd olmasının nişanı şudur: Hak teâlâ hazretlerinin kaza ve kaderine râzı olur. Fenâ adam olmanın da nişanı şudur: Kaza ve kadere râzı olmayıp, bir musibet geldiği zaman, çağırır, bağırır, çok ağlar, sızlar.

Şayet Allahü teâlâ hazretlerinin huzûrunda mutî'lerden olmayı istersen, her işde inşâallah de! Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlar için bundan daha faziletli mutî'lik yoktur."**

Bir kimse ile birşey kararlaştırırken inşâallah deyip, sonradan, o işi yerine getiremezsen, yalancı olmamış olursun.

Üç yerde gönlünü hazırla ki, üzerine rahmet kapısı açılsın:

1) Kur'ân-ı kerîm okunurken.

2) Zikr ederken.

3) Namaz kılarken.

Hak teâlâ hazretlerinden korkmamanın alâmetleri şunlardır:

1- Niyet zayıflığı, 2- Kibirli olmak, 3-Ölümü yakın bilmeyip, tûl-i emele saplanmak, 4- Hak teâlâ hazretlerinin rızâsını terkedip, halkın isteğini yapmak. 5- Sünneti bırakıp, bid'at işlemek, 6- Günâhını az görmektir. Ne mutlu o kimseye ki, bu altı şeyden hiçbiri kendisinde bulunmaz.

Vücûd Emânetinin Faslı: Ey Oğul! Vücûdunda olan a'zâların hepsi sana emânettir. Hazret-i Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: **"El, insana bir emanettir, onunla haram, olan şeyi tutma! Ayak ile haram yere gitme! Tenasül âleti sana bir emânettir, onunla zinâ etme."** Bunun gibi vücûddaki bütün a'zâlar birer emânettir. Şayet bunları meşrû şekilde ve meşrû yerlerde kullanırsan, emîn kimselerden olur, hakka karşı tam vazîfe görmüş olursun. Aksi takdîrde, bu emânetleri gayr-i meşrû yerlerde kullanmak sûretiyle, Allahü teâlâya isyan edersen hâinlerden olur ve sana verilen emânetleri yerinde kullanmamış ve hıyânet etmiş olursun.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kişi geldi. Lokman hakîm hazretlerine sordu: Yâ Lokman! Sen bu mertebeye nasıl eriştin? Lokman hazretleri buyurdu ki: Ben bu mertebeye üç şeyle eriştim. 1-Emâneti yerine vermekle, 2-Doğru söylemekle, 3-Mâlâya'nî** (ya'nî fâidesiz sözü) **terk etmekle."**

Ey Oğul! Emânetleri güzelce îfâ eyle ki, kıyâmet gününde korktuğun şeylerden kurtulup, arzu ettiğin şeylere kavuşasın.

Mûsâ aleyhisselâm, cenâb-ı Hakka sordu ki: "Yâ Rabbî! Bir kulun emânetleri güzelce yerine tevdî eylese, ona nasıl bir mükâfat edersin?"

Mü'minûn sûresinin sekizinci âyetinin meâl-i şerîfi; **"Emânetleri güzelce kullanıp, yerli yerine îfâ edeni, korktuğundan emîn kılıp, Cennetime koyarım"** dır.

Ni'metlere şükür faslı: Hak teâlâ hazretlerinin verdiği ni'metlere dâima şükredici ol! Birgün, Mûsâ aleyhisselâm, Tûr-i sinâda, Hak teâlâ hazretlerine münâcaat ederken der ki: "Yâ Rabbî! insanlara el, ayak, göz, kulak ve bunlara benzer birçok ni'metler verdin. Bu ni'metlerin şükrünü nasıl îfâ edebilirler?"

Hak teâlâ hazretleri buyurdu ki: **"Yâ Mûsâ! Bir kimse kendine verdiğim ni'meti benden bilip kendinden bilmezse, ni'metlerimin şükrünü eda etmiş olur. Bir kulum rızkını kendi çalışması ile bilip, benden bilmez ise, ni'metin şükrünü eda etmemiş olur."** insanlara lâyık olan, her zaman kendisine verilen rızıkları Allahü teâlâdan bilmektir. Ve bunlara mukabil, gece-gündüz şükür ve tesbîh ile tahmîd eylemektir. Mûsâ aleyhisselâm bu kelâmları işitince, hemen secdeye varıp; "Yâ Rabbî! Bütün kelâmların hakîkattir" dedi.

Bayram fazileti: Bayram günü aile, çoluk-çocuk ve yakın akrabana güzel ve güleryüzlülükle muâmele eyle! Ramazan ayında ayırmış olduğun zekâtını, bayram günlerinde fakirlere ver!

Âlimler ve sâlihler sohbetine sen de iştirâk eyle! ilim meclisine gitmenin fazilet ve derecesi çok büyüktür. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse din âlimlerinin ve sâlihlerin** (ya'nî İslâmın beş şartını devam üzere yapanların) **yanına gitse, her bir adımına Hak teâlâ, kabûl olmuş nafile bir hac sevâbı ihsân eder. Zira âlimleri ve sâlihleri Hak teâlâ sever. Allahü teâlânın evi olsaydı, bu kimse o evi ziyâret eyleseydi, ancak bu sevâbı kazanırdı."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ âlim, yâ müteallim** (ya'nî talebe) **veyahut bunları dinleyici ol! Bu üçünden olmayıp dördüncüsünden olursan,** (ya'nî hiçbirinden olmazsan) **helak olursun."**

Birbirine dargın olanları barıştırmaya çalış! Hazret-i Mûsâ aleyhisselâm Hak teâlâ ile mükâleme ederken, Allahü teâlâya sordu: "Yâ Rabbî! Birbiri ile dargın olan iki kişiyi barıştıran ve senin rızânı bulmak için zulm etmeyen kimseye ne ecr verirsin?" Hak teâlâ buyurdu ki: **"Kıyâmet gününde onlara selâmet verir, korktuğu şeylerden emîn eder, umduğu şeylerle şereflendiririm."** Rivâyet edilir ki, Mûsâ aleyhisselâma cenâb-ı Hak sordu: **"Yâ Mûsâ, sana peygamberlik vermeme sebeb olan şeyi biliyor musun?"** Mûsâ aleyhisselâm hayır dedi. Yâ Rabbî! Sebebi ne idi? Hak teâlâ Buyurdu ki: **"Sen birgün koyun bekliyordun. Bir koyun sürüden ayrılarak kaçtı. Sen onu sürüye katmak için arkasından yürüdün. Bir hayli yol gittin. Hem sen ve hem de koyun yoruldu. Nihâyet koyunu yakaladığın zaman, koyunu tutup şöylece hitâb eyledin: Yâ koyun, ne zorun vardı da, böylece hem kendini ve hem de beni zahmete soktun ve her ikimizi de yordun? Hâlbuki, o ânında son derece yorgun ve hiddetli idin. İşte, o hiddetli ve gazâblı zamanında hırsını yenip rıfk ile** (ya'nî güzellikle) **muâmele etdiğin için, sana Peygamberlik derecesini ihsân eyledim."**

Fakirlere merhametle, mülâyemetle muâmele eyle! Zenginlere ise zenginlikleri için tevâzu gösterme ve onlara, onun için hiç minnet eyleme! Din düşmanlarını, İslâmiyeti beğenmiyenleri, namaz kılmıyanları sevme ki, kıyâmet gününde selâmet ve saadet bulasın.

Bir çocuk gördüğün zaman, bunun günâhı yoktur, benim günâhım vardır. Binâenaleyh, bu çocuk benden daha faziletlidir. Bir yaşlı müslüman gördüğün zaman, bu benden daha fazla ibâdet eylemiştir, binâenaleyh benden daha faziletlidir. Bir İslâm âlimi görünce, ben câhilim, bu benden ziyâde âlimdir. Öyle ise, benden daha faziletlidir. Bir câhil görünce, bu bilmeden günah işler. Fakat ben bilerek işlerim, öyle ise, bu benden efdaldir. Bir kâfir görsen, olur ki, dünyâdan îmân ile gider. Benim îmânla gidip gitmeyeceğim ise belli değildir. Şu halde, benden daha faziletlidir diye düşünmelisin! Müslümanları hor ve hakir görmeyip, onlara karşı gurur ve kibir yapmazsan, Hak teala indinde yüksek derecelere vâsıl olursun.

Mü'min kardeşlerini sevindirmeye çalış! Zira peygamberimiz: **"Bir kimse, bir mü'min kardeşini sevindirirse, Hak teâlâ o kimsenin kalbini kıyamet gününde ferahlandırır"** buyurdu. Yine;. **"Bir kimse, bir ma'sum çocuğu sevindirirse, Hak teâlâ o kimsenin şirkten başka geçmiş günahlarını affeder"** ve **"Her kim dünyada bir mü'min kardeşinin işini görürse, Hak teâlâ o kimsenin yetmiş işine kolaylık ihsân buyurur. O yetmiş işin on tânesi dünyada, altmış tanesi kıyâmet günündedir. Bir kimse, bir mü'min kardeşinin ayıbını kapatırsa, Allahü teâlâ o kimsenin bütün ayıplarını kıyamet günü kapatır"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu.ki: **"İnsanın işlediği hayırlı amel daimi olmalı, daimi olarak işlenen amel, insanı maksadına ulaşdırır."**

Kabirde suâl meleklerine şöyle cevap vereceksin: "Rabbim Allahü Teâlâ, peygamberim hazret-i Muhammed aleyhisselatü vesselam, dinim, din-i İslam, kitâbım Kur'an-ı azîmüşşân, kıblem Ka'be-i şerif, i'tikadda mezhebim Ehl-i sünnet ve cemâat, amelde mezhebim İmam-ı a'zam Ebû Hanife mezhebidir. (Kıyamet günü insanların tabi oldukları mezheb imamının isimleri ile çağırılacakları, mesela "Hanefiler geliniz! Sünniler geliniz!" denileceği "Ruh-ül-beyan" tefsirinde İsrâ suresinin 71'nci ayetinde yazılıdır.)

Bunları şimdiden ezberle ve çocuklarına da öğret!

Helal lokma yemekle ve haramdan sakınmakla vücudunu temizle! Kalbinde müslümanlara düşmanlık beslememekle ve kimse için fenalık düşünmemekle kalbini, Ramazan-ı şerif ayında da oruç tutmakla ve nefsine muhalefet ve mukavemet etmekle ve yalan, gıybet, iftira ve mâlâya'ni söylememekle canını yıka.

Şunu da bilmelisin ki mâlâya'niyi terk etmekle ya'ni faidesiz söz konuşmamakla insanın imanı nurlanır.

Elin haram tutmamalı, kulak haram olan şeyi dinlememeli, ayak da haram olan yere gitmemeli, mi'de ise haram olan şeyi yimemeli, göz ise haram olan şeye bakmamalı, dil de haram söylememeli. Bunun gibi, insanda bulunan a'zaların haramla alakalarının kesilmesi lazımdır ki, fevz-ü-felah bulasın. Aksi takdirde kendini helâk etmiş olursun. Göz kazâra veya gafletle haram bir şey görürse günah olmaz. Fakat, tekrar bakmak günahtır. Tesadüfen görünce, başı başka tarafa çevirmek lazımdır.

Ana-babaya itaat faslı: Hak teâlâ hazretleri Musâ aleyhisselama buyurdu ki: **"Yâ Musâ! Bir kimse, ana-babasına karşı gelirse, onun dilini kes ve herhangi bir azasıyla ana babasını gücendirirse, o azasını kes!"** Ana babasını razı eden kimse için, Cennette iki kapı açılır. Ana-babası razı olmayan kimse için de, Cehennemde iki kapı açılır. Bir kimsenin ana-babası zalim dahi olsalar, onlara karşı gelmek, onlarla sert konuşmak caiz değildir.

Hak teâlâ buyurdu ki: **"Yâ Musâ! Günahlar içinde bir günah vardır ki,benim indimde çok ağır ve büyüktür. O da, ana-baba evladını çağırdığı zaman, emrine muvafakat etmemesidir."** Ana-baba çağırdığı zaman herhangi bir işle uğraşırsan hemen onu terk edip, derhâl ana-babanın emrine koşacaksın! Anan baban sana kızıp bağırırsa onlara sen bir şey söyleme! Ananın babanın duasını almak istersen, sana emir ettikleri işleri çabuk ve güzel yapmağa çalış! Bu işini beğenmeyip sana gücenmelerinden ve bed-dua etmelerinden kork! Sana darılır iseler, onlara karşı sert söyleme! Hemen ellerini öperek gazaplarını teskin eyle! Ananın-babanın kalplerine geleni gözet! Zira senin seâdetin ve felâketin, onların kalblerinden doğan sözdedir. Anan-baban hasta ise, ihtiyar ise, onlara yardım et! Seadetini onlardan alacağın hayır duada bil! Eğer onları incitip, bed-dualarını alırsan, dünyâ ve ahiretin harâb olur. Atılan ok tekrar geri yaya gelmez. Onlar hayatta iken, kıymetini bil!

Allahü teâlanın rızası, dinine bağlı olan ana-babanın rızasında; Allahü teâlanın gazabı, dinine bağlı olan ana-babanın gazabındadır. Habib-i Kibriya (s.a.v.) bir hadis-i şeriflerinde buyurdu ki: **"Cennet, ana-babanın ayağı altındadır."** Yani, sana dinini, imanını öğreten ananın-babanın rızasındadır. Hak teala hazretleri Mûsâ aleyhisselama dedi ki: **"Ya Mûsâ! Ana-babasını razı eden, beni razı etmiş olur. Ana-babasını razı edip bana asi olan kimseyi dahi iyilerden sayarım. Ana-babasına asi olan, bana muti olsa bile, onu fenalar tarafına ilhak ederim."**

İmanı olanlardan Cehennemden en sonra çıkacak olanlar, Allahü teâlânın yolunda olan anasının, babasının İslâmiyete uygun olan emirlerine âsî olanlardır.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ana-babaya iyilik etmek, nâfile namaz, oruç ve hac faziletlerinden daha faziletlidir. Ana-babasına hizmet edenlerin ömrü bereketli ve uzun olur. Ana-babasına karşı gelip, onlara âsî olanların ömürleri bereketsiz ve kısa olur. Anasına-babasına âsî olan mel'ûndur."**

Hasen-ı Basrî (r.a.) Kâ'be'yi ziyârete tavaf ederken bir zât gördü ki, arkasında bir zenbil ile tavaf eder. O zâta dedi ki: "Arkadaş, arkandaki yükü koyup öylece tavaf etsen daha iyi olmaz mı? O zât cevaben dedi ki: "Bu arkamdaki yük değil, babamdır. Bunu Şam'dan yedi kerre buraya getirip tavaf eyledim. Çünkü, bana dînimi imanımı, bu öğretti. Beni İslâm ahlâkı ile yetiştirdi" dedi. Hasen-i Basrî hazretleri ona dedi ki: "Kıyâmet gününe kadar böylece arkanda getirip tavâf eylesen, bir kerre kalbini kırmakla bu yaptığın hizmet havaya gider ve yine bir defa gönlünü yapsan, bu kadar hizmete mukabil olur."

Ana-baba hakkında hikâye olunur ki, hazret-i Mûsâ aleyhisselâm, Tûr'i sinâ'da Hak teâlâ hazretleri ile mükâleme ederken; "Yâ Rabbî! Âhırette benim komşum kimdir?" diye sordu. Hak teâlâ buyurdu ki: **"Yâ Mûsâ! Senin komşun, falan yerde, falan kasaptır."** Mûsâ aleyhisselâm kasabın yanına giderek; "Beni misâfir eder misin?" dedi. Yanında misâfir oldu. Yemek zamanı gelince, kasab bir parça et pişirdi. Duvardaki asılı zenbili aşağı alarak, orada bulunan ve sâdece kemiklerden ibâret bir kadına et verdi ve suyunu da verdi. Üstünü başını temizleyip, zenbile koydu. Mûsâ (a.s.) sordu: "Bu senin neyindir?" Kasap; "Annemdir, İhtiyar olup bu hâle girdi; işte her sabah, akşam kendisine böyle bakarım" dedi. Kasap, annesine yemek verirken, o za'îf ve âciz annesi oğluna duâ ederek; "Yâ Rabbî, oğlumu Cennette Mûsâ aleyhisselâma komşu eyle" dediğini, Mûsâ aleyhisselâm dahî işitmiş. Bunun üzerine kasaba, Mûsâ aleyhisselâm müjde ederek; "Seni Allahü teâlâ affederek, Mûsâ aleyhisselâma komşu etmiş" demiştir.

Gaflet ve şaşkınlığa kapılarak ana-babanın kalbini kırarsan, derhâl onların rızâsını almağa çalış, yalvar, minnet eyle ve her ne yaparsan yap, onların gönlünü al! Ana-babanın evlâd üzerinde hakları çok büyüktür. Bunu dâima göz önünde tutarak, ona göre hareket eyle!

Arkadaşlık ve dostluk: Din kardeşini ziyârete gideceğin zaman onun müsait bir zamanını öğren, kendisinden bir va'd, ya'nî bir söz al ve o zamanda ziyârete git! Geç kalma! Evine gireceğin zaman, kapı açık olsa bile, ondan izin iste ve izin verdikten sonra içeriye gir, içeri girince, sağa sola bakma. İçerde çalgı, içki, kumar varsa ve hele kadın erkek karışık oturuluyorsa, bir bahâne ile oradan ayrıl. Sâlih bir kimse yemek ikram ederse, yavaş ve âdabı veçhile ye! Fazla konuşma, dostunda fazla eğlenme, giderken, tevâzu ile, selâm ile ayrıl.

Tanıdığın bir müslüman, sana gelince, elinden geldiği kadar iyi ve tatlı karşıla, yemek ikram eyle! Kapıya çık, kendisini karşıla! Selâm verince, selâmını al ve kendisine güzelce iltifâtta bulunup; "Efendim safa geldiniz, hoş geldiniz" diyerek odanın baş tarafına oturmasını teklif eyle! Sen aşağı tarafta otur. Dinden, ibâdetten, haramların zararlarından ve Evliyânın hayatlarından anlat! Birşeyler öğret! Yemek yerken onu utandırmamak için, sen de çok ye! Giderken, onu uğurla ve selâm söyle ve duâ eyle!

Evine gelip geçici sâlih bir misâfir gelirse, onun hizmetini iyice yap! Hemen yemeğini ver, belki acıkmıştır. Yanında fazla da oturma. Belki yorgundur. Yatmadan önce, kıbleyi, helayı, seccadeyi ona göster. Abdest suyunu, abdest havlusunu ve diğer ihtiyâçlarını te'min eyle! Sabah olunca, sabah namazına kaldır. Ve cemâat hâlinde beraber kılınız! Erkence yemeğini hazırla, gideceği yol belki uzundur. Giderken kendisine bir din kitabı hediye eyle!

Şu sûreleri akşam sabah üçer kerre Besmele ile oku ve zevcine, çocuklarına da okut!

1) İhlâs, (Kulhüvallahü sûresi).

2) Mu'avvezeteyn (ya'nî Kul e'ûzü birabbinnâsi ile Kul e'ûzü birabbil felak).

3) Fâtiha-i şerîfe (ya'nî Elhamdülillahi sûresi).

Bu dört sûreyi akşam, sabah üçer kerre okuyan, malını, canını, çoluk, çocuğunu, bütün belâlardan muhafaza etmiş olur.

Bunlardan başka (Kulyâ eyyühel kâfirûn) sûresini akşam, sabah okuyan kimse, kendisini şirkden korumuş olur.

Akşam, sabah bu duâyı okuyan kimse, sihir ve zâlimlerin şerrinden emîn olur. Duâ şudur: "Bismillâhirrahmânirrahîm, bismillâhillezi lâ yedurru ma'asmihî şey'ün fil erdi velâ fissemâi ve hüvessemîul'alîm."

Evinden çıkarken (Âyet-el-kürsî)'yi oku! Zîrâ her işinde muvaffak olur ve hayırlı işler başarırsın. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, evinden çıkarken Âyet-el-kürsî'yi okursa, Hak teâlâ, yetmiş meleğe emreder, o kimse evine gelinceye kadar, ona duâ ile istiğfar ederler."** Evine gelince de okursan, iki Âyet-el-kürsî arasındaki işlerin hayırlı olur ve fakirliğin önlenir, önce sağ ayakkabını giy! Sonra sol ayak ile evden, câmiden çık!

Yatağa yatarken ve sabahleyin yataktan kalkınca ve her namazda, duâdan ve salevâttan sonra, istigfârların en büyüğü olan şu duâyı okumağı da ihmâl etme ki, günahlar affolur. "Estağfirullahel azîm el kerîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyel kayyûme ve etûbü ileyh."

(Dört mezhebin fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf, derin âlim, Seyyid Abdülhakîm Efendi (r.a.) buyurdu ki: "Yatağına E'ûzü ve Besmele okuyarak gir. Sağ yan üzerine kıbleye karşı yat. Sağ avucunu sağ yanağın altına döşe, E'ûzü Besmele ile bir Âyet-el-kürsî oku, sonra herbiri için Besmele okuyarak, üç İhlâs, sonra bir Fâtiha, sonra birer defa iki Kul e'ûzüyü oku. Sonra üç defa "Estağfirullahel'azîm ellezi lâ ilahe illâ hu" oku. Üçüncüsüne "el-hayyel-kayyûme ve etûbü ileyh" ilâve et. Sonra on kerre "La havle velâ kuvvete illâ billâh" oku. Onuncusuna "hil aliyyil azîm ellezi lâ ilahe illâ hu" ilâve et! Sonra, istediğin tarafa dönerek, istediğin şekilde uyu!)

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1068

2) Miftâh-ül-Cennet

SÜLEYMÂN HÂN

Aklî ve naklî ilimlerde âlim, Onuncu Osmanlı Sultânı. Yavuz Sultan Selim Hân'ın oğlu olup, annesi Âişe Hafsa Sultan'dır. 900 (m. 1494) senesinde Trabzon'da doğdu. Kanunî lakabıyla meşhûr oldu. Avrupalılar, "Büyük Türk", "Muhteşem Süleymân" lakabları, ile tanırlar. 974 (m. 1566) senesinde Zigetvar kalesi önlerinde vefât etti. Naşı Belgrad'a getirildi. Orada Hâce-i Sultanî Atâullah Efendi'nin kıldırdığı cenâze namazından sonra, Zigetvar seferine iştirâk etmiş olan Şeyh Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi ve talebelerine teslim edilen cenâze, dörtyüz muhafızın nezâretinde İstanbul'a getirildi. Süleymâniye Külliyesi içindeki türbesine defnedildi.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'a "Süleymân" ismi, Kur'ân-ı kerîm açılarak verildi. Neml sûresi otuzuncu âyet-i kerîmesinde geçen Süleymân'ın (a.s.) isminden alındı. Annesi Âişe Hafsa Hâtun ve ninesi Gülbahar Hâtun'un terbiyesinde büyüyen Şehzâde Süleymân, yedi yaşından sonra ilim öğrenmeye başladı. Kastamonu yakınlarındaki Daday kasabasından Evhadoğlu Hayreddîn ismiyle bilinen mübârek bir zât, şehzâdeye hoca ta'yin edildi. Hayreddîn Efendi, Şehzâde Süleymân'a aklî ve naklî ilimleri öğretecek, kendi bildiklerini onun da hafızasına nakşedecekti. Yıllar akıp gitti. Şehzâde, Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi okumasını

öğrendi. Fıkıh bilgilerinde ilerledi. Arabca derslerine başladı. Fen bilgilerinde ma'lûmat sahibi oldu. Bu sırada her şehzâde gibi, onun da bir san'at sahibi olması arzu edildi. Devrin tanınmış kuyumcularından biri hoca ta'yin edildi. Kuyumculuk san'atını öğrendi. Yaşı büyüdükçe, değişik ilimlerde çeşitli hocalardan ders aldı. Askerlik, idâre ve komutanlık bilgilerini öğrendi. Silâh ta'limleri yaptı. Onbeş yaşına kadar babasının yanında Trabzon'da kaldı. Onbeş yaşına gelince, kânun gereği sancak taleb edip, Karahisâr-i Şarkî'ye sancak Beyliğine, oradan da Bolu'ya ta'yin edildi. Daha sonra Kırım'da Kefe sancakbeyliğine gönderildi. Gittiği sancaklarda, lalası nezâretinde devlet idâresinde de tecrübe sahibi olup yetişen Şehzâde Süleymân, çevresinde meydana getirilen ilmî havadan hiçbir zaman uzak kalmadı. Devamlı âlimlerin derslerine ve sohbetlerine katılır, onların Allahü teâlânın rızâsı için yaptıkları nasihatleri dinler, ilim ve feyzlerinden istifâde ederdi. Aklî ve naklî ilimlerde ilim sahibi oldu. Bilhassa fıkıh bilgilerinde çok yükseldi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın 918 (m. 1512) senesinde tahta geçmesi üzerine İstanbul'a çağrılan Şehzâde Süleymân, babasının kardeşleri ile mücâdeleleri sırasında İstanbul'da babasına vekâlet etti. Ortalık sâkinleşince, kendisine, merkezi Manisa şehri olan Saruhan sancakbeyliği verildi. Burada, lalası Kâsım Paşa'nın nezâretinde, devlet idâresini iyice öğrendi. Manisa'da iken Merkez Efendi ile tanıştı. Annesi Hafsa Sultan, İstanbul'daki Sünbül Efendi'den bir talebesini istemiş, o da Manisa'ya Merkez Efendi'yi göndermişti. Şehzâde Süleymân, Manisa'da ve daha sonra İstanbul'da Merkez Efendi'den çok istifâde etti. Sultan olduktan sonra İstanbul'da Topkapı dışında bir dergâh yaptırıp emrine verdi. O mübârek zâta hürmette kusur etmedi.

Babası Çaldıran ve Mısır Seferlerinde iken Edirne'de ikâmet ederek, Batı'dan gelecek herhangi bir saldırıya karşı Rumeli'nin muhafazası vazîfesi ona verildi. Babası Yavuz Sultan Selim Hân'ın Çorlu yakınlarında Sırt köyünde vefât etmesi üzerine, Sadr-ı a'zam Pîrî Mehmed Paşa'nın gönderdiği Silâhdarlar Kethüdası Süleymân Ağa'nın Manisa'ya getirdiği haberle İstanbul'a geldi. 926 (m. 1520) senesinde, yirmialtı yaşında bir delikanlı iken, Osmanlı tahtına geçip, hilâfet ve saltanat sancağını eline aldı. Onuncu Osmanlı Sultânı ve Yetmişbeşinci İslâm Halîfesi oldu. Yavuz Sultan Selim Hân'ın vefâtı "Arslan öldü", Sultan Süleymân Hân'ın tahta geçmesi de "Kuzu geçti" sözleri ile Avrupa'yı sevince boğmuştu. Bütün haçlı dünyâsını sevindiren bu haber, çok geçmeden Avrupalıyı hayâl kırıklığına uğratacaktı.

Osmanlı düşmanlarının, Yavuz Sultan Selim Hân'ın ölümü ile sevinmeleri pek uzun sürmeyecekti. Zîrâ kısa bir zaman sonra, batıdaki en büyük düşmanları; Almanya, İspanya, Hollanda ve bir kısım italya topraklarına sahip olan Şarlken ve kardeşi Avusturya Kralı Ferdinand'a şöyle yazacaktı.

"Bu kadar zamandır erlik da'vâsın eder, merd-i meydânım dersin. Şimdiye değin kaç kerredir ki üzerine geliyorum ve mülkünü dilediğim gibi tasarruf ediyorum, ne senden, ne de karındaşından nâm-ü-nişan yok! Size saltanat ve erlik da'vâsı haramdır! Askerinden, belki avretinden dahî utanmaz mısın? Belki avrette gayret var, sende yoktur! Er isen meydana gelesin! Hak teâlâ hazretlerinin takdîri ne ise yerine gelse gerek. Seninle saltanatı Beç sahrasında üleşelim, reaya fukarası dahî âsudâ olsun. Yoksa meydanı arslandan hâlî buldukça, tilki gibi fırsatla şikâr olmayı erlik sayma.

Bu kere dahî meydana gelmezsen, avretler gibi iğ ve çıkrık alup dahî padişahlık tacını urunmıyasun ve erlik adını diline getürmiyesin"

Doğudan kalleşçe saldırılarıyla meşhûr İran Şah'ı bu kahraman Sultan'dan payını alacak, onun da topraklarına girilip, birkaç defa savaşa da'vet edildiği hâlde, ortaya çıkmaması üzerine şu mektûp yazılacaktı:

"Tahmasb Bahadır!

Hidâyete kavuşan ere selâm olsun, iyice bil ki, sana uyan azgınlar, sapıklık ve döneklik yolunu tutmuşlardır. Açık bir usûlü değiştirmeye, beğenilmiş töre ve yasaları başkalaştırmaya kalktığın, insafı bırakarak sapıttığın besbellidir. Hele iki ulu ermişe (Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e) sövmek, dört mezhebde de sapıklıktan sayılır.

Allahü teâlânın buyruklarına uymakla beraber, O'na bel bağladım ve Resûlullahın (s.a.v.) kurduğu esaslara hürmet ettikten başka, kendilerinden yardım diledim ve O'nun dört ulu arkadaşının himmetlerine dayanarak buralara geldim, İstanbul'dan ayrılalı bir yıl oldu. Doğuda sapıtanların yer ve yurtlarını bozmak, ulu sahâbîlerin düşmanlarını azaplandırmak düşüncesi ile savaşı göze aldım ve ordumu önüme katarak, gele gele Şa'bân'ın beşinci (6 Temmuz) günü Kars'a vardım. Zafer arması olan bayraklarım Kars civarını şereflendiriyor. Peygamberimizin (s.a.v.) emirleri, düşmana kılıçtan evvel, İslâm olmayı teklif etmektir. Ben bu niyet ile sana bu emirnameyi yazdım) senelerden beri, sen kendini Şah saymaktasın. Saçma lâflarla kendince erkeklik taslarsın. Geçmiş yıllarda da ülkene geldim ve her defasında ovalarını atlarıma çiğnettim. Gazilerin kılıçları seni korkuttuğu için karşıma çıkamadın. Saklanıp durdun. Arlanacak bu hâl ile, inlere kapandın. Allahü teâlânın la'net ettiği fitneyi uyandırdın ve ona uydun. Geçen yıl, askerlerimden bir kısmının düşmanlarla gazâda bulunduğunu fırsat bildin. Hevâ ve hevese uyarak memleketimin ba'zı teb'asını üzüverdin. İyi bilesin ki, zâlimin zulmü kesesinde kalmaz. Azgınlar gün gelir ki, büyük bir azâba uğrarlar. İnşâallah pek yakında kahraman askerlerim, Nahcivan'a şeref saçarlar.

Senin gaflet uykusundan uyanacağına, inattan vaz geçeceğine, İslâm dînine döneceğine ihtimâl vererek, teb'ana hiç bir fenâlık yaptırmadım. Lâkin ulu sahâbîlere küfür edenlerin erkeklerini öldürmek ve kadınlarını esîr almak fikri zihnimden geçmektedir. Onun için, sende zerre kadar gayret ve silsilende cesâretten eser varsa, gel, askerinle karşıma çık da, Allahın takdîri ne ise görülsün. Benim bütün maksadım, Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetlerine ehemmiyet vermektir.

Mal ve mülkün, yanımda zerre kadar kıymeti yoktur. Olanca hevesim, sapıklarla savaşmaktır. Elim ve kolum, Allahın inâyetinden kuvvet almıştır. Bu güne kadar karşıma çıkmayıp saklanışın, top ve tüfeklerimin korkusundan ise, o korkuyu kalbinden çıkar. Ordum, seni topsuz tüfeksiz dahî karşılayabilir. Top ve tüfek, senin gibi adını, namusunu terk edenlerle savaşmak için yapılmamıştır. Sana uyan alçakların hâlinin, şüphesiz azgınlıktan ibâret bulunduğu bellidir. Gelecek olsan, top ile tüfek ile seni kimse karşılamaz. Dönmelere, sapıtanlara, arsızlara karşı topa ve tüfeğe hacet yoktur. Senin gibi azgınları keskin kılıç ile karşılamak kâfidir. Eğer askerlerimin çokluğunu bahâne ediyorsan, bunların çoğu yerli yerine gönderilmiştir, insan, düşmana bundan daha fazla lütuf ve mürüvvet gösteremez. Ya'nî askerin çokluğundan korkma. Gelir isen, her sefer yaptığın gibi, tabana kuvvet verip kaçmıyasın. Baş miğferini atıp da onu kadınların baş örtüsü ile değiştirirsen, şahlık sana haram olsun. Kaçanların mülküne ateş salmak, büyük kumandanların âdetlerindendir. Kaçarsan, teb'anın göreceği muâmelenin vebali senin boynunadır. Bu sefer girdiğim yerden ya çıkmam veya taş üzerinde taş bırakmama şartı ile çıkarım ve memleketini baykuş yuvasına çeviririm. Fermanımı, her hâlde

cevapsız bırakmıyasın. İşte ben harekâta geçiyorum. Sen de vakit ve saatinde hazır ol. Hidâyet yolunu tutanlara selâm ederim."

Genç ve dirayetli pâdişâh Sultan Süleymân Hân, gözyaşları arasında babasını defnetti. Sonra cihâd ile meşgûliyetinden İstanbul'da birgün rahat oturamayan Yavuz Sultan Selim Hân için, mezarının üstüne bir türbe, câmi, mektep ve imâret, bir de medrese yapılması emrini verdi. Baba yadigârı, dirayetli vezir Pîrî Mehmed Paşa'nın tecrübesinden de istifâde ile memleket mes'elelerine el attı. Merkeze gelen şikâyetleri değerlendirerek, ba'zı uygunsuz işler yapıp halka zulüm eden kimseleri cezalandırdı. Her tarafa, tahta çıktığını bildiren mektûplar gönderdi. Lalası Kâsım Paşa'yı dördüncü vezîr olarak ta'yin etti. Pâdişâh değişiminden istifâde ile isyana kalkışan Şam Beylerbeyi Canberdi Gazâlî'nin isyanı bastırıldı. Bu arada yıllık haracını vermemek için direnen Macar Kralı da, Osmanlı elçisi Behram Çavuş'u birçok eziyetten sonra öldürtmüştü. Canberdi Gazâlî mes'elesinin halledildiği haberi İstanbul'a ulaştığı sırada, Macaristan'a sefer kararı verildi. İstanbul'un ma'nevî büyükleri olan; Ebûl el-Ensârî (r.a.), Şeyh Ebü'l-Vefâ (r.a.), Seyyid Ahmed Buhârî'nin (r.a.) kabr-i şerîflerini, baba ve dedelerinin de kabirlerini ziyâret eden Pâdişâh, duâlarda bulunduktan sonra, ordusunun başında yola revân oldu. Sadr-ı a'zam Pîrî Mehmed Paşa'nın teşviki ile, Orta Avrupa'nın kapısı olan Belgrat kalesi alınıp, en büyük kilisesi câmiye çevrildi. Şehirde adâlet sağlandı. 927 (m. 1521) senesinde vukû' bulan bu sefere, evliyâdan birçok kimse ile; Edirne, Filibe ve Sofya medreselerinden pekçok talebe katılmıştı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Belgrat'ın fethinin akabinde, Rodos'un fethi için hazırlıklara başlanması emrini verdi. Avrupa'nın kilidi olan Belgrat'tan sonra, sıra Akdeniz'in kilidi olan Rodos adasına gelmişti. Rodos, müslümanlarla ölünceye kadar mücâdele etmeye yemîn etmiş olan, "Sen Jan şövalyeleri" adlı hıristiyanların elindeydi. Çok sağlam bir kalesi vardı. Ama îmân kalesi, nice sağlam denilen kaleleri yıkmıştı. Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, Rodos'un fethi ve Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin te'sîsi için yıllardır donanmanın güçlendirilmesi için çalışıp durmuştu. Nihâyet beklediği vakit gelmiş, müslüman gemilerini soyan, hac gemilerine aman vermeyen, kıyı şehirlerindeki ma'sûm insanları esîr edip işkence eden bir avuç vahşî şövalyenin sonu yaklaşmıştı. Verilen emir üzerine, donanma harekete geçti. Pâdişâh da ordunun başında karadan yola çıktı. Kütahya, Sandıklı, Aydın, Çine yoluyla Marmaris'e vardı. Bindiği gemiyle, Türk donanmasının selâm toplarının gürlemeleri arasında Rodos'a çıktı. 928 (m. 1522) yılının Temmuz ayı sonlarında Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîfi üzere kaleye; "Ya îmân edip kardeşimiz olun, ya da teslim olup cizye verin!" teklifi yapıldı. Ama hıristiyan âleminin katillerinden meydana gelen şövalye topluluğu, böyle birşeye yanaşmayacaklarına dâir yemîn ettiler. Ertesi sabah Türk topları gürlemeye, Rodoslunun beyninde patlamaya başladı. "Allahü ekber" sadâları ile yapılan hücumlara, cılız çan sesleri ve "Sen Jan!" nâralarıyla karşılık veriyorlardı. Dört ay süren kuşatmadan sonra, beşinci ayın sonunda, "Rodos'un kapısı Rodoslular tarafından açılır" sözü, "Rodos'un kapısı Osmanlılar tarafından açılır" şekline getirilip, 929 (m. 1522) senesi kışına girerken kale teslim alındı, içindekiler, istedikleri yere gitmekte serbest bırakıldılar. Çevredeki adalar da fethedildi. Her tarafa fetihnameler gönderildi. Krallar, beyler ve pâdişâhlar, elçiler gönderip bu mühim zaferi kutladılar.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın babası gibi sevip hürmet ettiği Vezîr-i a'zam Pîrî Mehmed Paşa, emekliliğini taleb etti. İsteği kabûl edilip, yerine İbrâhim Ağa ta'yin edildi. İbrâhim Ağa, Pâdişâh'la Manisa'da beraber bulunmuş, daha sonra da hasodabaşılık hizmetine getirilmişti. Bu hâli hazmedemeyen ikinci vezîr Ahmed Paşa, Mısır beylerbeyliğini taleb etti. 929 (m. 1523) senesinde Mısır'a gönderilen Ahmed Paşa, orada elde ettiği Memlûk kalıntıları ve küskünlerin

başına geçerek, sultanlığını ilân etti. Ancak kendisine yardımcı olarak verilen Kâdı-zâde Kâsım Bey, başına topladığı askerlerle, Ahmed Paşa'nın ordusunu yenip, onu da öldürdü. Vezîr-i a'zam Mısır'a giderek, küskünlük ve haksızlıkları giderdi.

Macar Kralı Layoş'un İspanya İmparatoru Şarlken'le akrabalık kurması, Osmanlılara tâbi olan Eflâk ve Boğdan beyliklerinin, İran'la ittifâk kurmaya kalkışması ve papanın yeni bir haçlı ordusu hazırlığında olması üzerine, Kanunî Sultan Süleymân Hân, memleket içindeki mes'eleleri hallettikten sonra, Macaristan üzerine bir sefer tertîb eylemeye niyetlendi. Bu arada Şarlken'le savaşıp esîr düşen Fransa Kralı Birinci Fransuva'nın annesi ve kendisi, Osmanlı Pâdişâhı'ndan yardım istedi. Zâten bahâne arayan Pâdişâh, bir taşla iki kuş vurmak niyetiyle, Macaristan üzerine sefer için hazırlıklara başlanması emrini verdi. Fransa Kralı'na da şu mektûbu yazıp gönderdi:

"... Ben ki Sultânlar Sultânı, Hakanlar rehberi, yeryüzü hükümdârlarının tacı, Akdeniz'in, Karadeniz'in, Rumeli'nin, Anadolu'nun, Karaman'ın, Zülkadriye'nin, Diyarbakır'ın, Azerbaycan'ın, Acem'in, Şam'ın, Mısır'ın, Mekke'nin, Medine'nin, bütün Arab diyârının (ki ulu atalarım kılıçlarının kuvveti ile feth etmişlerdi) ve feth eylediğim nice diyârın Sultan ve Pâdişâhı, Bâyezîd Hân oğlu Selim Hân oğlu Sultan Süleymân Hân'ım.

Sen ki Fransa vilâyetinin kralı Françesko'sun. Huzûruma, yarar âdemin Franjan ile mektûp gönderip, ba'zı ağız haberi de yollıyarak, memleketinize düşman girmiş olduğunu ve hapsedildiğinizi bildiriyorsunuz. Kurtulmanız husûsunda benden inâyet ve meded ummaktasın. Her ne ki demişsen, benim huzûruma arzolundu. Şimdi pâdişâhlara sinmek ve hapis olmak uygun değildir. Gönlünüzü hoş tutun, kalbiniz kırılmasın. Bizim ulu atalarımız, dâima düşmanı def ve memleketler feth için seferden uzak kalmamışlardır. Ben de onların bu yolunu tutup, memleketler, yalçın kaleler fethederek, gece-gündüz atımız eğerlenmiş ve kılıcımız kuşanılmış hâlde bulundum. Cenâb-ı Hak hayırlar nasîb eylesin. Durumu ve haberleri elçinizden öğrenirsiniz."

Kanunî, gönderdiği bu mektûpla üç gayeye hizmeti düşünüyordu. Birinci gaye; kendinden yardım isteyen kimseyi yardımsız bırakmamak, ona yardım etmek. İkinci gaye; hıristiyan âleminde bir gedik açabilmek. O zamana kadar hıristiyan âlemi, müslüman Türk dünyâsına bir bütün hâlinde saldırmışlardı. Fransızların Türklerle anlaşması, batıdaki hıristiyan birliğini bozabilirdi. Üçüncü gaye de; Türklere düşmanca davranan Macarlara haddîni bildirmekti.

932 (m. 1526) senesi baharında, Osmanlı pâdişâhı Kanunî Sultan Süleymân Hân, her sefere çıkarken yaptığı gibi, İstanbul'da medfûn olan büyüklerin kabirlerini ziyâret etti. Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretleri, Ebü'l-Vefâ, Seyyid Ahmed Buhârî, Fâtih Sultan Mehmed Hân, Bâyezîd-i Velî ve Yavuz Sultan Selim Hân'ın kabirlerinde gözyaşı döküp duâlar etti. Daha sonra da ordusunun başında; Edirne, Filibe, Sofya, Niş yolu ile Belgrat'a varmak için yola çıktı. Ordunun içinde; defalarca savaş görmüş gaziler, ölümü hiçe sayan serdengeçtiler, velîler, garîbler, dervişler, yiğitler vardı. Binlerce kişilik ordu, baştan başa Rumeli'ni geçti. Hiçkimseye beş kuruşluk zarar vermeden, bir otu yerinden koparmadan, tam bir disiplin içinde hedefine ulaştı. Türk kuvvetleri, Macaristan'da fırtına gibi esmeye başladılar. Macarlar, pek güvendikleri Şarlken'den bile yardım alamadılar. Neye uğradığını şaşıran Kral Layoş, Osmanlı kuvvetlerini Mohaç'ta karşılamaya karar verdi. Kanunî Sultan Süleymân Hân, Drava nehri üzerine yaptırdığı ikiyüz metre uzunluğundaki köprüyü, ordusunu geçirdikten sonra yaktırdı. Askerin karşısında düşman, gerisinde en dar yeri ikiyüz metre olan nehir bulunuyordu. Ağustos sonları idi. Türk

ordusu Mohaç tepelerine vardı. Akşam konaklayıp dinlendiler. Gece sabaha kadar ibâdet edip, zafer için duâ ettiler. Sabah vakti saf bağlayıp, hep birlikte namaz kıldılar. Namazdan sonra birlikler yerlerini aldılar. Pâdişâh, son olarak ordusunu savaş kıyâfetleri ile teftiş etti. Düşman kuvvetlerine yaklaşınca, Kanunî Sultan Süleymân Hân el açıp, Resûlullahın (s.a.v.) sancağının gölgesinde cenâb-ı Hakka şöyle yalvardı:

"İlâhî! Kuvvet ve kudret senin. Allahım! Tasarruf ve nusret senin. Yâ Rabbî! Lütuf ve inâyet senin; kerem, mürüvvet ve himâyet senin. Bir bölük ümmet-i Muhammed fukarasını yerindirme! Düşmanı sevindirme!" deyip, gözlerinden yaşlar akıttı. Onun bu hâlini gören Osmanlı askeri de cân-ü-gönülden Allahü teâlâya yalvarıp gözyaşları döktüler. Herbiri atlarından inip, ağlayarak Hak teâlâya secde ettiler, düşmana karşı zafer taleb ettiler. Canlarını hak yoluna vermeye azmettiler. Kanları harekete getirip, İslâm askerini coşturan mehter davulları dövülmeye başladı. Yeniçeriler, azâblar, akıncılar, bütün Osmanlı ordusu, en yüksek kumandanından en küçük erine kadar yerinde duramaz oldu. Heyecanla beklediler. Macarların hareketli bir çelik yığını gibi gelen askerleri dört nala yaklaştı. Plân gereği gaziler yanlara çekiliyor, birbirlerine zincirlerle bağlı Macar askerlerini topların önüne doğru çekiyorlardı. Bunlar arasında, Pâdişâh'ı öldürmeye yemîn etmiş otuziki Macar şövalyesi de vardı. Şövalyelerden üç tanesi, Pâdişâh'ın yanına kadar sokuldu. Pâdişâh, üçü ile birden bizzat mücâdele edip, birini öldürdü. Diğerleri de başka gaziler tarafından öldürüldüler. Bu arada Türkün savaş oyununa gelen Macar kuvvetleri, merkeze yaklaşınca, kendilerini meşhûr Osmanlı toplarının karşısında buldular. Hüsrev ve Bâli Bey'in akıncıları da, Macar ordusunu arkasından çevirdiler. Bir tarafta bataklık, bir tarafta top ateşi, öbür tarafta akıncı kuvvetleri vardı. Kral Layoş'un da içinde bulunduğu düşman kuvvetleri ne yapacaklarını şaşırdılar. Kurtuluşu bataklığa atlamakta buldular. Bataklık, Macar askerlerini ve Kral Layoş'u derinliklerine çekmiş, onlara mezar olmuştu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, iki saat gibi kısa bir zaman içerisinde, koca bir Macar ordusunu yok etmiş, şanlı bir zafer kazanmıştı. Târihler, yirmibir Zilka'de 932 (m. 29 Ağustos 1526) günü Mohaç zaferinin kazanıldığını yazacaklardı. Mohaç zaferinden sonra, müstakil Macar krallığı yıkıldı. Budin, Segedin ve diğer yerler fethedilip, buralarda Osmanlı sancağı dalgalandırıldı. Adâlet te'min edildi. Erdel voyvodası Zapolya Janos, Macar kralı olarak ta'yin edildi. Pâdişâh, fetihlerden sonra İstanbul'a döndü.

Kanunî Sultan Süleymân Han, ömrü boyunca; Belgrat, Rodos ve Mohaç'tan başka; Viyana, Alman, Irakeyn, Korfo, Boğdan, Budin, Estergon, Tebrîz, Nahcivan ve son olarak da Zigetvar seferlerine iştirâk etti. Kırkaltı yıllık hükümdârlığında, onüç büyük sefer yapmış oldu. Bunlardan; Irakeyn, Tebrîz ve Nahcivan seferleri, Hıristiyan Avrupa kavimleri ile işbirliği yaparak Osmanlı Devleti'ni arkadan vuran, Eshâb-ı Kirâm düşmanı İran Safevî devletine karşı yapıldı. Bu fetihler sonunda birçok şehirler fethedilip, pekçok kimsenin huzûr ve saadete kavuşması sağlandı. Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında birçok kıymetli kumandanlar yetişip, denizde ve karada zaferler kazandılar. Preveze ve Cerbe zaferleri, Osmanlının en meşhûr deniz zaferleri arasında yer aldı. Doğuda ve batıda, kuzeyde ve güneyde akınlar yapılıp zaferler kazanıldı, İspanya'dan Hindistan'a kadar, müslümanların yardımlarına koşuldu.

954 (m. 1545) senesinde Avusturya ve Alman kralları, Şarlken ve Ferdinand'la yapılan İstanbul andlaşması dört sene devam etmiş, bilâhare on bir senelik bir savaş hâlinden sonra, 969 (m. 1562) senesinde yeni bir Osmanlı-Avusturya sulh andlasması yapılmıştı. Fakat bu arada hıristiyan dünyâsı boş durmuyor, doğuda İranlılarla uğraşan Osmanlı ordusuna rahat vermiyorlardı. İran Safevî devleti, Papa ve hıristiyan devletlerle irtibât kuruyor, onlarla Osmanlıya karşı andlaşmalar yapıyordu. Bu andlasmalar gereğince de hıristiyan devletler,

Osmanlı Devleti'nin batısında ba'zı hâdiseler çıkarıyorlar, Avusturya ve Macaristan'da bu kışkırtmalara katılıyorlardı. 969 (m. 1562)'da yapılan andlaşmaya muhalif olarak, Avusturyalılar, Osmanlı topraklarına tecâvüzde bulunup ba'zı kaleleri ele geçirmişlerdi. 969 (m. 1562) Osmanlı-Avusturya andlaşmasında kabûl ettikleri vergiyi ödemedikleri gibi, yeni kral ikinci Maksimilyan'ın olumsuz tutumu ve Zigetvar Kalesi'ndeki düşman kuvvetlerin ahâliyi ta'ciz etmeleri üzerine, Kanunî Sultan Süleymân Hân, 973 (m. 1566)'de İstanbul'dan hareket etti. Sultan Süleymân Hân, bu onüçüncü seferine çıktığında yetmişüç yaşındaydı. Bir takım hastalıklarla durumu iyi olmıyan, ayaklarında nikris hastalığı bulunan Pâdişâh, zulmün önüne geçmek, ahâlinin huzûr ve güvenini sağlamak için, hasta haliyle, Osmanlı târihinin en muhteşem askeri harekâtı kabûl edilen bu sefere çıktı.

Ba'zan araba, ba'zı yerde taht-ı revân ile giden Pâdişâh, yerleşim merkezlerine girileceği zaman, hasta olduğunun bilinip devlet idâresinde zaaf olmaması için ata binerek ilerliyordu. Sultan Süleymân Hân, seferden sağ dönemeyeceğine inanıyordu. Nitekim İstanbul'dan çıkmadan önce, payitahtta medfûn olan büyüklerin kabirlerini ziyâret ettikten sonra, Edirnekapı'da şehirden ayrılacağı sırada, bir mübârek kimse yolunu kesmişti. O mübârek kimse, duâsını yaptıktan sonra, pâdişâhın bir daha dönmeyeceğini îmâ ederek; "Pâdişâhım biz senden râzı idik, Hak teâlâ da senden râzı ola!" demiş ve Pâdişâh da bu seferde vefât edeceğini anlamıştı. Hastalıktan o kadar sıkıntı çekmesine rağmen, cihâd sevâbından mahrûm kalarak yatakta ölmemek ve yetmişüç yaşına varan ömrünün son günlerini Allahü teâlâ yolunda hizmet ile geçirmek için, bu onüçüncü ve son seferine çıkmıştı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Zigetvar seferine çıkarken kendi el yazısıyla yazdığı vasıyyetnamesinde, oğlu Şehzâde Selîm'e (İkinci Selîm'e) şöyle vasıyyette bulundu:

"Benim candan sevgili, iki gözümün nûru Selim Hân'ım! Bu iki bazubendi ve bir çeheri al sandığı, iki cihan Fahri Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) rûhuna vakfeylemişimdir. Sana vasıyyet ederim; bunları satıp Cidde şehrine su getiresin. Cümle oda hizmetlileri şâhiddir. Sen benim yazımı bilirsin. Görelim arzumuzu nice yerine getirirsin. Dünyâ kimseye payidar değildir. Ümiddir ki, bahasıyla satasız. Hak teâlâ bu seferi mübârek edip, gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ide. Habîb-i ekrem hürmetine aleyhisselâm."

Pâdişâh, bu sefere çıkarken, orduya gâzî-dervişlerin katılmasına dikkat gösterdi. Zamanın evliyâsının büyüklerinden Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'nin de orduda bulunması, askere ayrı bir huzûr veriyordu. Zigetvar'a doğru yaklaştıkça, garîbler, dervişler, mübârek ordunun bu mübârek seferine katılmanın verdiği sevinçle, coşku içinde ya şehîd veya gâzîlik için duâ ediyorlardı. Onbinlerce kişiden meydana gelen Osmanlı ordusu, geçtiği yerleri i'mâr ederek, her bölgede, her beldede bir eser, bir iyilik bırakarak, garîblerin gönlünü alarak yoluna devam ediyordu. Her şehirde, her köyde, her beldede insanlar, çoluk-çocuk, kadın-erkek, müslüman-kâfir herkes, bu muhteşem orduyu, beldeler fethedip, arkasında eserler bırakan, insanları huzûra garkeden bu mübârek insanları seyretmek, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ı can gözü ile bir defa daha görebilmek için yol kenarlarına doluşuyorlardı. Suçu olmayan hiç kimse bu muhteşem ordudan korkmuyor, onun varlığından huzûr duyuyordu. 973 sonundan (1566 başından) beri muhasara altında olan Zigetvar Kalesi'ni, Zerniski Mikloş müdâfaa etmekte idi. Günlerce süren kuşatmada, birçok kereler umûmî hücumlar yapıldı. Zigetvar kuşatmasından iyice bunalan Kont Zerniski, Eylül başındaki huruç harekâtında öldürülünce, 21 Safer'de (7 Eylül'de) kale fethedildi. Kanunî, 20-21 Safer (6-7 Eylül) gecesi vefât ettiyse de, askerin moralinde bozukluk meydana gelmemesi için, ordudan gizli tutuldu. Bu seferde, Zigetvar dâhil;

Güle, Lügos ve diğer ba'zı kaleler de feth edildi, öldüğü ordudan saklanan Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın cenâzesi, otağında gizlice yıkanıp, Şehzâde Selîm'in gelmesi için Manisa'ya haber gönderildi. Vezîr-i a'zam Sokullu Mehmed Paşa, askeri çok güzel idâre edip, Pâdişâh'ın vefâtını hiç hissettirmeden Belgrat'a kadar geldi. Orada Şehzâde Selîm yetişti. İstanbul'da tahta çıkmış, Belgrat'a, orduyu ve cenâzeyi karşılamaya gelmişti. Orada askere pâdişâhın vefâtı bildirildi. Herkes ne yapacağını şaşırdı. Kırkaltı sene başlarında bulunup zaferden zafere koşturan, hiçbir seferinde yenilmek bilmeyen bu yüce pâdişâhın öldüğüne inanamıyorlardı. Fakat hakîkat ortadaydı. Allahü teâlânın habîbi Resûlullah da (s.a.v.) ömrünü tamamlayıp vefât etmişti. Doğan herşey, ölüme mahkûmdu.

Kabûllenmekten başka çâre yoktu. Yeni Pâdişâh, askerlerle birlikte cenâze namazını kıldıktan sonra, memleketin nâzik durumunu dikkate alarak, kendisi askerin başında kaldı. Cenâzeyi İstanbul'a gönderdi. Cenâze, İstanbul'da Süleymâniye Câmii'nin musalla taşına konuldu. Burada cenâze namazı, beşyüz mübelliğin (İmâmın sözünü tekrar ederek, duyulmayan yerlere ulaştıran Cemâatten bir kimsenin) "Erkişi niyetine" sözleri ve tekbîr sesleri arasında kılındı. Baş tarafı Süleymâniye'de bulunan cemâatin, sonu Fâtih'de bitiyordu. Kılınan cenâze namazından sonra, kendi yaptırdığı Süleymâniye Câmii bahçesindeki türbesine gelindi. Cenâze kabre konuldu. Bu sırada bir çekmece getirilip, kabre konulmak istendi. Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi müdâhale etti. Çekmecenin niçin konulduğunu, dînimizde kıymetli birşeyin cenâzeyle gömülmesinin mümkün olmadığını söyledi. Sultan Süleymân Hân'ın vefâtından bir gün önce vasıyyet edip, bu çekmecenin kendisi ile gömülmesini istediğini bildirdiler. Ebüssü'ûd Efendi, mutlaka içindekilerin görülmesi gerektiğini, kıymetli birşey varsa gömülemeyeceğini söyledi. Çekmece Ebüssü'ûd Efendi'ye verilirken, elden kayıp düştü. Yere bir sürü kâğıt döküldü. Kâğıtların herbirinde bir fetvâ ve altında şeyhülislâmın imzası vardı. Ebüssü'ûd Efendi, yazıların altında kendi imzasını görünce, "Sen kendini kurtardın ama, biz ne yapacağız?" diyerek ağlamaya başladı. Kanunî Sultan Süleymân Hân, yapacağı her işi şeyhülislâma sormuş, ondan aldığı fetvâ dâhilinde hareket etmişti. Delîl olarak da, aldığı fetvâların yanında gömülmesini vasîyet etmişti.

Kanunî Sultan Süleymân zamanında yapılan birçok fetihler neticesinde, devletin hududları genişledi. Yavuz'un vefâtında 6.557.000 km^2 olan Osmanlı toprakları, Kânûnî'nin vefâtında 14.893.000 km^2yi buldu. Batıda Almanya içlerine kadar akınlar yapıldı. Doğuda Hazar Denizi'ne ulaşılarak Türkiye-Orta Asya birleşmesi siyâseti yanında, bütün Arabistan, Ortadoğu dâhil, Hind Okyanusu'ndan Umman Denizi, Basra Körfezi, Kızıldeniz'e ve Kuzey Afrika'dan Atlas Okyanusu'na ulaşıldı. Akdeniz Türk gölü hâline geldi. Atlas Okyanusu'nda, herbiri deniz kurdu olan, Osmanlı levendleri ve reîsleri dolaşmaktaydı. Afrika sahilleri ile Batı Akdeniz'de; Oruç, Hayreddîn ve Hızır reîsler, Akdeniz'de; Turgut Reîs, Piyâle Paşa, Sinân Paşa, Sâlih Reîs, Hind Okyanusu'nda; Hadım Süleymân Paşa, Selman Reîs, Süveyş'de; Seydi Ali Reîs, Murâd Reîs Osmanlı Sancağını dalgalandırıp, fetihler yaptılar. Kaptân-ı Derya Barbaros Hayreddîn Paşa Preveze'de, Turgut Reîs Cerbe'de Haçlı donanmalarını bozguna uğratarak, Türk-İslâm târihinin en muhteşem zaferlerini kazandılar.

"Türk Asrı" denilen onuncu (Milâdî onaltıncı) yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin sultânı Süleymân Hân'ın, dünyânın bütün kralları ve beylerine karşı yüksek otoritesi vardı. Roma-Cermen İmparatorluğu, Portekiz, İspanya, Fransa, Milano, Napoli, Papalık, Venedik, Ceneviz, Macaristan, Avusturya, Lehistan, Rus Knezleri, Safevî, Gürgâniyye, Özbek; devlet, krallık, dükalık ve sultanlığı ile münâsebetlerde bulunuldu. Kırım Hanlığı, Mekke-i mükerreme Emîrliği,

Eflâk, Boğdan Erdel voyvodalıkları, Ragusa cumhuriyetleri, Osmanlı Devleti'ne tâbi ve imtiyazlı hükümetlerdi. Roma-Cermen İmparatoru Şarlken'in ülkesinde esâret hayâtında yaşayan Fransa Kralı Birinci Fransuva kurtarılarak, dünyâ ticâret ve hâkimiyet siyâseti gereğince imtiyaz verildi. Roma-Cermen İmparatorluğu, Avusturya, Lehistan ve Safevî devletleri ile sulh andlaşmaları imzalandı. Gürgâniyye ve Özbek devletleri ile dostluk te'sis edildi. Dünyânın her tarafındaki müslümanlarla irtibât kurulup, dertlerine derman olunarak, yardımlarına koşuldu. İspanya'daki Endülüs müslümanları, hınstiyanların zulmünden kurtarılıp, Kuzey-Afrika'ya ve Osmanlı topraklarına göçleri sağlandı.

Sultan Süleymân Hân'ın asıl adından daha fazla bilinip, şöhretli olan "Kanunî" ünvanı, önceki Osmanlı Kânunnâmeleri'ni ve devri i'câbı, lüzumlu hükümleri, "Kânunnâme-i Âl-i Osman" adı altında, İslâm Hukuku esasları dâhilinde toplattırıp tanzim ettirmesinden ileri gelmektedir. "Kânunnâme-i Âl-i Osman"ın hazırlanmasında, Sultan Süleymân Hân'a, devrin büyük âlimlerinden olan Ahmed İbni Kemâl Paşa ve Ebüssü'ûd efendiler yardımcı oldular. Kanunnâme; hukuki, idarî, mâlî, askerî ve diğer lüzumlu mevzûları içine alan başlıklar altında; ceza, vergi ve ahâli ile askerlerin kânunlarını ihtivâ ediyordu. Yüzyıllarca tatbik edilen Kânunnâme'de; tımar ve zeamet sahipleri ile, ahâlinin hukukî ve mâlî durumları tesbit edilerek, toprakları; uşrî, haracî ve mîrî olarak birbirinden ayrılmış hükümlerin tatbik şekilleri açıklanmıştır. Kânunnâme'de bildirilen hükümlerin tamâmı İslâm hukukundan (Hanefî mezhebine göre) alınarak tanzim edilmiş, fethedilen ülkelerde, "Örfi hukuk" denilen, önceki idâreden kalan kânunlar ve halkın teamülleri de, İslâm hukukuna uygunluğu şartıyla Kânunnâme'de yer almıştır. Devleti idâre etme, hilâfet müessesesinin gerekleri ve sosyal adâlet husûslarındaki hükümler, bizzat Kanunî tarafından titizlikle tatbik edildi. Sultan Süleymân Hân; Atlas Okyanusu'ndan Umman Denizi'ne ve Macaristan, Kırım ve Kazan'dan Habeşistan'a kadar geniş yerleri, Allahü teâlânın kelâmı Kur'ân-ı kerîmin emirleri ile adâletle idâre etmeye muvaffak oldu. Kânunnâme'yi hazırlarken ve tatbik ederken, İslâm âlimlerine danışmadan bir iş ve bir kânun yapmadı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kırkaltı senelik hükümdârlığı zamanında hazırlanan kânunlar, çok güzel tatbik edilip, devletin teb'asına ve diğer insanlara huzûr ve saadet kaynağı oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın kânunlarında, yanılıp da hakkı çiğneyenlere ne ceza verileceği açıkça belirtilmiş, tek tek suçlar ve cezaları îzâh edilmişti. Meselâ; "Bir kimsenin atı, katırı veya öküzü ekine girerse, beş çomak (değnek) vurup, beş akçe çerime alına" Ancak bu şekildeki hafif cezalar, sulh zamanı için geçerliydi. Harp ânında cezalar birkaç kat katlanır, hattâ durumun nezâketine göre idâm cezası bile mümkün olurdu. Askerin ihtimâmı ve verilen cezâların müessiriyeti ile te'min edilen disiplin ve ortaya çıkan adâlet sayesinde birçok kaleler, sulh yoluyla teslim alınırdı. Osmanlı askerine ve adâletine hayran olan Avrupalı aileler; "Keşke bizim şehrimizi de feth edip, bizi de idâreleriyle şereflendirselerdi!" temennileriyle iç çekerler, bir çokları da sınırı geçip Osmanlı'nın adâletine sığınırlardı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, çevresindeki mümtaz ilim sahibi ulemâya danışarak hazırlattığı kânun ve nizamlarda, me'mûriyete ta'yin ve azlin esaslarını da tesbit etmiş, haksızlıklara mâni olarak, rastgele ta'yin ve azlin önüne geçmiştir. Kendisi de koyduğu kânun ve nizâma tam bir riâyet göstererek, tatbikata koymuştur. Bu sebeble de, herkes azledildikten sonra bir daha ta'yin edilmeme korkusuna düşmüş, vazîfelerini bilfiil icrada daha temkinli ve dikkatli hâle gelmişlerdir. Çünkü kânunlara uymayan bir hâlinden dolayı azledilen bir me'mûr, bir daha ta'yin edilemez, makam ve mansıp yüzü göremezdi.

Hiç kimseye imtiyaz hakkı verilmeyen Osmanlı'da, herkes kazancını bileğinin hakkıyla kazanırdı. Mevki ve makam babadan oğula mîrâs kalmaz, akıllı baba vezîr, akılsız oğul çöpçü olabilirdi. Köle, gösterdiği muvaffakiyet ve sadâkat mesabesinde vezîr-i a'zamlığa kadar yükselirdi. Asâlet mes'elesi, yalnız Osmanlı hânedanı için mevzûbahisti. Ancak Osmanlı hânedanının her şehzâdesi, tam bir dikkatle, liyakatli ellerde yetiştirilir, devlet-i âliyenin başına geçmeye lâyık hâle getirilirdi. İşin üstesinden gelemiyecek olanlar, tahta geçmesine fırsat verilmeden bertaraf edilirler, daha lâyık olanlar işi ele alırlardı. Hiçbir şehzâde, hiçbir pâdişâh, sarayında yan gelip yatamazdı. Hergün, sabahtan akşama kadar belirli bir programa göre belirli işleri yapmağa mecbûr tutulurdu. Saray, yeni giren bir çıraktan pâdişâha kadar, herkes için bir mektep vazîfesi görürdü. Yüksek seviyede eğitim veren Enderun mektebi de sarayda idi.

Herhangi bir me'mûriyete ta'yinde; zenginlik, fakirlik, dostluk-ahbablık gözetilmez, liyâkat ön plâna alınırdı. Zamanın Avusturya sefiri Busbek'in dediği gibi; "Herkes kendi mevki ve ikbâlinin bânisidir. Türkler, meziyyetin insanlarda irsiyet yoluyla intikâl ettiğine veya mîrâs kaldığına inanmazlar. Namussuz, tehbel ve âtıl olanlar, hiçbir zaman yükselemezler, i'tibâr göremezler, hor ve hakîr olup kenarda kalırlar." Kânûnî'nin vezîr-i a'zamlarından Lütfî Paşa, "Âsafnâme" adlı eserinde, vezirlerin ve paşaların kapılarının halka günde beş vakit açık olduğunu, herbirinin evinde halkın rahatça yemek yiyip beş vakit namaz kıldığını anlatmakta ve bunun devamını istemektedir. Vezirin evinin içine kadar, herşey halka açıktır ve vezîr halkın karnını doyurmakta, ev sahipliği yapmaktadır.

Osmanlıda vazîfeye ehil olanlar tayin edilmekte, ta'yin edilenin işine kimse müdâhale edememektedir. Meselâ, işi devletin dînî cephesini kontrol altında tutmak olan şeyhülislâm, dîne uymayan herhangi bir harekete, pervasızca müdâhale edebilmekte ve karşısındaki pâdişâh da olsa vazîfesini hakkıyla icra etmekteydi.

Tam bir adâlet, disiplin, hakkaniyet ve Allahü teâlânın rızâsı için konup icra edilen kânun ve nizâmlar, sâdece Osmanlı vatandaşlarını huzûra gark etmekle kalmamış, onlardaki huzûr ve refahı gören İngiliz kralının akıllı bir davranışıyla, İngiltere'de bugünkü demokratik sistemin temeli atılmıştır. Zamanın İngiltere kralı olan Sekizinci Henry, ânında ve âdil karar verebilen Osmanlı adliyesini, gönderdiği bir tetkik heyetine inceletmiş ve kendi memleketinde tatbik etme yoluna gitmiştir.

Halkını her yönüyle huzûr ve sükûna kavuşturmak isteyen Kanunî Sultan Süleymân Hân, vergi ve mâlî işleri de yeniden düzenledi. Vergilendirme ve vergi tahsilinde halka zulmedilmemesine çok dikkat ederdi. Hattâ bir defasında Hadım Süleymân Paşa yerine Mısır beylerbeyliğine ta'yin edilen Hüsrev Paşa, Mısır'dan hazîneye dörtyüzbin altın fazla para göndermişti. Pâdişâh, halka zulmedip haksızlıkla elde edilmiş olabilir düşüncesiyle, teftiş heyeti göndererek durumu yerinde kontrol ettirdi. Paranın, yapılan yeni yeni kanallar sayesinde; üretimin artmasıyla ortaya çıkan fazlalıktan alınan gelir olduğu tesbit edildi. Ancak Kanunî, yine de işe tam kanâat edemeyip, Hüsrev Paşa'yı vazîfeden alarak, Hadım Süleymân Paşa'yı yeniden Mısır'a gönderdi ve fazla olan dörtyüzbin altınla da, yeni su kanalları açılıp, halkın istifâdesine sunulmasını emretti. Bu kadar büyük işleri başaran dahî Pâdişâh, büyük cihangir; şahsiyeti ile, icrâât ile tam bir örnekti.

Zigetvar'da onüçüncü seferi esnasında, 20-21 Safer 974 (6-7 Eylül gecesi 1566) târihinde vefât eden Kanunî Sultan Süleymân Hân, iyi bir komutan, teşkilâtçı bir devlet adamı olup, âlim ve edîbdi. Vakûr, azîm ve irâde sahibiydi. Akıllı hareket ettiğinden hep muvaffak oldu. Adam

seçmesini ve yetiştirmesini gayet iyi bildiğinden, devlet kadrosunda kıymetli şahsiyetleri vazîfelendirdi. Hoşgörü sahibi olmasına rağmen, din ve devlet aleyhine olan hareketleri hiç affetmezdi. İleri görüşlü olup, anlayışı kuvvetliydi. Milletin ve askerin psikolojisini iyi bildiğinden, çok sevilirdi. Hayâtı seferden sefere koşmakta ve muharebe meydanlarında geçen Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın devrinde Osmanlı Devleti çok zenginleşti. Kırkaltı yıl süren saltanatı müddetince, İslâmiyeti yaymaktan başka birşey düşünmedi. Bu düşücesini, Gâzî Bâli Bey'e yazdığı mektûp çok güzel ifâde etmektedir.

Kanunî Sultan Süleymân'ın gençlik çağında, 932 (m. 1526) senesinde kazanmış olduğu Mohaç Meydan Muharebesinde, Macar ordusunu arkadan çevirerek onu tamamen mahveden Semendire Sancakbeyi Gâzî Bâli Bey, Mohaç Harbi'nden yıllar sonra sancakbeyliği alâmeti olarak kendinde mevcût olan iki tuğ'un üçe çıkarılmasını rica ederek, pâdişâhtan bir tuğ daha istemişti. Terfi ve terakkinin muayyen yaş, kıdem ve hizmet mukabilinde olduğunu bilen Kanunî, Gâzî Bâli Bey'e şu mektûbu yazdı:

"Yârigârım ve muhterem lalam Gâzî Bâli Bey!

Berhüdar olasın, yüzün ak olsun.

Bizden bir tuğ dahî arzu eylemişsin. Henüz bir tuğ zamanı değildir. Sana Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) fetih tuğunu verdik. Bu ihsân üzerine iyilik olmaz. Bunun şükrünü bilip, yerine getiresin. Bilesin ki, bey olmak iki kefeli terazidir. Bir kefesi Cennet ve bir kefesi Cehennem'dir. Bir an adâletle hükmetmek, yetmiş yıllık ibâdetten efdaldir. Âhıreti hatırdan çıkarmayasın. Serasker olduğun yerlerde ve hükmünün geçtiği mahallerde bir kimseye zulüm ve düşmanlık etmekten şiddetle sakınasın. Âhırette bize hitâb olunursa, senin yakana yapışırım. "Ol vilâyetleri kılıcımla fetheyledim" demiyesin. Memleket, Allahü teâlâ hazretlerinindir. Dikkat edip, nefsine gurûr getirmeyesin. Feth olunan kalelerin mal ve erzakını hep Beyt-ül-mâl için almışsın. Buna rızâ-yı hümâyunum yoktur. Beştebirini alıp, geri kalanını İslâm askerlerine dağıtasın. İslâm askerinin ihtiyârlarını baba, orta yaşlılarını kardeş ve gençlerini oğul bilesin. Babalara hürmet edesin, oğullara şefkat gösteresin. İslâm askerine hiç bir veçhile zorluk çektirmeyesin. Ni'meti bol veresin. Eğer hazînen tükenirse, buraya bildiresin ki, sana bir iki bin kese göndermekten aczim yoktur. Halkın fakirlerini, rencide ettirmekten şiddetle kaçınasın ki, bizim halkımızı rahat görüp, küffâr halkı imrensinler, meyl ve muhabbetleri bizim tarafa olsun. Bir kimseyi hizmetinde kullandığın zaman da, sakın evvelki hâline i'timâd etmeyesin. Çok kimseler vardır, elinde fırsat olmadığı zamanda zâhidlik ve iyilik yüzü gösterip, eline fırsat geçtiği zaman Fir'avn ve Nemrud olur. Ol kimseleri tecrübe edip göresin. Eğer evvelki hâli son hâline uygunsa, hizmetinde kullanasın. İmdi, ey Gazi Bâli Bey! Sana dahi nasihatim odur ki; atın yürüğünü, kılıcın keskinini ve beyin bahadırını saklayasın. Allahü teâlâ hazretleri, yolunu açık ve kılıcını keskin eyleye ve seni Küffâr-ı hâksâr üzerine mensûr ve muzaffer eyleye..."

Sultan Süleymân Hân, ta'kib ettiği âlemşümûl siyâsetle, Almanya içinde hıristiyanlıkta yeni bir mezhep kuran Martin Luther ve taraftarı protestanları desteklemiştir. Avrupa'nın en mahrem yerlerine kadar ulaşan teşkilâtlı istihbarat ağı sayesinde, her türlü hâdiseden haberdâr olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Almanya ile İspanya'yı birbirinden ayıracak olan Martin Luther'i daha ilk ortaya çıkışında keşfetti. Martin Luther'in günlük yediği yemeğe kadar, her türlü hâl ve hareketlerinden haberdâr oldu. Martin Luther'i kullanarak da Avrupa'yı parçaladı. Yıllarca sürecek olan Avrupa iç çekişmelerini hazırlayarak, Osmanlı Devleti'nin karşısında güçlü bir birliğin meydana gelmesine mâni oldu.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, âlimlere ve Allah dostlarına çok hürmet eder, her birine hâllerine göre izzet ve ikramlarda bulunurdu. Sümbül Efendi ve talebesi Merkez Efendi'ye, Ubeydüllah-i Ahrâr hazretlerinin halîfelerinden Baba Haydar'a ve İstanbul'daki diğer evliyâya çor hürmet gösterirdi. Ömrünün sonuna doğru, Nûreddîn-zâde Muslihuddîn Efendi'yi yanından hiç ayırmaz olmuştu. Âlimlere danışmadan hiçbir iş yapmaz, Allah dostlarının nazarlarını üzerinden eksik etmezdi. Âlimler için medreseler, evliyâ için tekkeler yaptırır, fethettiği yerleri câmilerle ma'mûr ederdi.

İstanbul'da su sıkıntısı baş gösterip, bir at tulumu su onbeş akçeye çıkmıştı. Zamanın sultânı Kanunî, şehre getirilmeye münâsip bir su bulunmasını Hassa mîmârı Mîmâr Sinân'a havale etti. O da araştırıp soruşturdu. Gerekli inceleme ve tetkikten sonra, Kâğıthâne civarında böyle bir suyun bulunduğunu, şehre getirmenin mümkün olduğunu Pâdişâh'a arz etti. Pâdişâh bu haberden çok memnun olup; "Bu suların şehre getirilmesi nasıl mümkün olur?" diye sordu. Mîmâr Sinân; "İki yol vardır sultânım! Birincisi, halkınızın haddi hesabı yoktur. Siz ferman edince, cümlesi hizmete can verirler. İkinci yol ise; herkese ücret karşılığı iş verilmesidir. Masrafının hazîneden karşılanıp, işin mükemmelce yapılmasıdır" dedi. Pâdişâh Kanunî Sultan Süleymân Hân, başını salladı ve; "Birinci söylediğiniz yolun bize faydası olmaz. El hayrı olur. Kendi malımızdan sarf edelim ki; ihtiyâr, zayıf kimseler, dul kadınlar ve yetim çocuklardan duâ alalım, inşâallah.." deyip, mes'elenin hallini emretti. Kâğıthâne'den getirilen güzel sular, asırlarca bağrı yanıkların ciğerlerini serinletti. O yüce Pâdişâh'a bol bol duâlar edilmesine vesîle oldu.

İstanbul'da yapılan en muhteşem eser, şüphesiz Kanunî Sultan Süleymân Hân tarafından Mîmâr Sinân'a yaptırılan Süleymâniye külliyesidir. Halk arasında yaygın olan şu söz, gerçeğin tam ifadesidir. "Süleymâniye'nin sahibi Süleymân, mîmârı Sinân, hamuru îmândır." Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kurduğu Sahn-ı semân medreselerinin ilmî bütünlüğünü tamamlamak; Sahn-ı Süleymân ve külliyesine nasîb olmuştur. İstanbul'un yedi tepesinden birinin üstünde kurulan Süleymâniye külliyesi; câmi-i şerîf, tıp fakültesi, dört medrese, mülâzimler medresesi, hadîs-i şerîf medresesi (Dâr-ül-hadîs), hastahâne (Bîmârhâne), imâret, tabhâne, dâr-ül-kurrâ (Kur'ân-ı kerîm kırâatinin öğretildiği medrese) ve türbelerden meydana gelmektedir.

Fâtih Sultan Menmed Hân'ın yaptırdığı Sahn-ı semân medreselerine girebilmek için, ilk önce orta öğretim seviyesindeki tetimme medreselerinden birinden me'zûn olmak ve bir sene de hazırlık okumak mecbûrî idi. Sahn-ı Süleymâniye'ye kabûl edilebilmek için de, mûsıla-i sahn adı verilen ara fakülteyi bitirmek îcâbediyordu. Bu ara fakülteyi bitirenler, Süleymâniye medreselerinden birine kabûl edilirlerdi.

Zamanla yetişen çok sayıdaki ilim ehline iş bulmak imkânı azaldı. Ta'yin işlerinde ba'zı aksaklıklar görülmeye başlandı. Zamanın şeyhülislâmı Ebüssü'ûd Efendi'nin teklifi ile "Mülâzemet usûlü" getirildi. Kânûnî'nin en gözde icrââtlarından biri olan bu usûle göre; medrese me'zûnları, me'zûniyet zamanı ve aldıkları yüksek notlara göre bir sıraya tâbi tutuldular. Bu arada me'zûniyet sonrasında ilimden uzak kalmamaları için de, ileri gelen âlimlerin yanında bir nevî staj gördüler. Sırası gelen, uygun görülen hizmetlerde vazîfelendirildi. Böylece ileride ortaya çıkabilecek, hatır-gönül ve iltimas şaibelerinin önüne gelçildi.

Her Osmanlı pâdişâhı gibi, Kanunî Sultan Süleymân Hân da kul hakkına çok riâyet eder, âhırette kendinden hesap sorulmasından çok korkardı. Çeşitli hizmet birimlerinden meydana gelen Süleymâniye külliyesi tamamlanınca, mîmârından işçisine kadar, orada çakışanlardan

helâllik almak istedi. Süleymâniye külliyesine hizmeti geçen herkesin toplanmasını emretti. Verilen gün ve saatte herkes geldi. Yüzleri nurlu, elleri nasırlı insanlar, endişeyle toplandılar. Acaba bir hatâ mı işledik, bilmeden bir kusurumuz mu oldu, diye düşündüler. İnsanların hakkı geçmemesi için onları bekletmekten de hoşlanmayan Sultan Süleymân Hân, saatinde geldi. Kendisi için hazırlanan yere geçti. Binlerce kişiden çıt çıkmıyordu. Sultanlar sultânı, en tatlı sesiyle, önce Allahü teâlâya hamdetti. Sonra Peygamberler Sultânına (s.a.v.) salevât getirdi. O'nun (s.a.v.) güzel ve güzide Eshâbını (r.anhüm) hayırla andı. Sonra da ecdadına ve bütün din kardeşlerine Fâtihalar gönderip, duâlarda bulundu ve:

"Ey din kardeşlerim!... Can kardeşlerim!

Görüyoruz ki, bu câmi-i şerîf tamamlanmıştır. Ona emeği geçenlerin cümlesinden, Kadir Mevlâm râzı olsun! Ancak, hemen şunu söylemek istiyorum ki, çalışıp da hakkını alamamış veya az almış kim varsa, gelip bizden istesin..." dedi. Kalabalıktan çıt çıkmadı. Yüce Pâdişâh, sözüne devam edip; "Olabilir ki, hakkını alamıyan kimse burda değildir. Burda olanlara ahdim olsun ki, gelmiyenlere söyliyeler. Onlar da gelip, haklarını bizden alalar" dedi.

Tabiî hiç kimse çıkıp benim şu hakkım var demedi. Çünkü hiç kimsenin hakkı kalmamıştı. Vesîkaların tetkikinden anlaşıldığına göre; inşâatın en kesif olduğu zamanlarda bile, çalıştırılan at, merkep ve katırların çayıra salınma saatlerine bile bilhassa dikkat edilmiş, hiçbir mahlûkâtın hakkına tecâvüz edilmemesine gayret gösterilmiştir.

Tamamlanmış olan Süleymâniye Câmii'nin açılış günü gelince, Pâdişâh, çevresindekilere dönüp istişâre etti. "Câminin kapısını önce açmaya, kim lâyık ola?" dedi. Hak ve hukuku gözetmekte kendisine yardımcı olan yakınları; "Mîmâr Ağa, azîz bir pîrdir. Cümleden lâyık, ol emekdârınızdır" dediler. Bunun üzerine Pâdişâh, Mîmâr Sinân'a dönerek; "Bina eylediğin şu mübârek câmiyi; sıdk-u safâ ve duâ ile senin açman evlâdır" buyurdu. 964 (m. 1557) senesinde açılan o câmide, nice mübârek kimseler, yıllarca, göz yaşı döküp Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl oldular.

Zamanın en büyük ve en âdil pâdişâhı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân, Budin seferinden dönüyordu. Edirne yakınlarında bağ ve bahçeler arasında yollarına devam ediyorlardı. Öncüler, Yeniçeriler, peşinden de cihan sultânı Kânûnî geliyordu. Çoluk-çocuk, herkes yollara dökülmüş, muhteşem ordusunun başında cihâddan gelen şanlı Süleymân'ı görüp selâmlamaya çıkıyordu. Pâdişâh, doru atının üzerinde vakûr ve sevimli bir şekilde ilerliyordu. Bu sırada bir köylü, elindeki küreği fırlattı. Pâdişâh'ın atı ürktü. Çünkü kürek, atın ayaklarına çarpmıştı. Muhafızlar adamcağızı hemen yakaladılar. Pâdişâh bırakmalarını emretti. Köylüyü huzûruna getirdiler. Pâdişâh müşfik bir sesle; "Derdin nedir, ey müslüman?" diye sordu. Adamcağız rahatlayıp; "Sultânım, biz fakir köylüleriz. Birkaç dönüm arazîmiz vardır. Yazın eker, kışın yeriz. Dünden beri geçen askercikleriniz, ekinlerimizden bir kısmını ezdiler. Ya bunları öder, küreğimizin hakkını teslim edersiniz veya sizi şikâyet ederiz" dedi. Yeryüzünün tek sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân, hayretle; "Peki!.. Bizi kime şikâyet edeceksin?" diye sordu. Köylü; "Size, Kanunî demezler mi Pâdişâhım? Kânuna şikâyet ederiz, kânuna!" dedi. Köylünün sözlerinden çok memnun olan Kanunî, birçok ikramlarda bulundu. Böyle kendisini doğru yola çekecek teb'ası bulunduğu için Allahü teâlâya hamdetti.

Yine bir defasında kadının biri, Pâdisâh'a, geceleyin evinin soyulduğundan şikâyetçi oldu. Kanunî Sultan Süleymân Hân, hırsızın evin içine kadar girip, hiçbir şey bırakmadan alıp gitmesine hayret edip; "Ne için o kadar derin uyudunuz, mukayyet olmadınız?" diye sormaktan

kendisini alamadı. Kadın hiç tereddüt etmeden; "Biz seni uyanık bilirdik de, onun için rahat uyuduk pâdişâhım!" diye karşılık verdi. Pâdişâh da kendisinin suçlu olduğunu kabûl edip, zararı tazmin etti.

Avrupa hıristiyanlarının, Papa'nın kışkırtması ile bir araya gelip Osmanlı topraklarına saldırmaya teşebbüs etmeleri üzerine, sultanlar sultânı Kanunî Sultan Süleymân Hân, ordusunu toplayıp sefere çıktı. Târihlere şan veren ordu ağır ağır ilerliyor, hedefine bir an önce ulaşmak için gayret sarfediyordu. Havalar da iyice ısınmıştı. Hıristiyanların oturduğu bir beldeden geçerken, yolun dar olması sebebiyle, ba'zı askerler üzüm bağlarının içinden yürüdüler. Üzümler olgunlaşmış, susuzluktan dudağı çatlamış olan askerlere; "Al beni, ye beni" dercesine bakıyordu. Askerlerden biri dayanamayıp, sahibinin haberi olmadan bir salkım üzüm kopardı. Yerine de, bir keseye koyduğu parayı bağladı. Üzümü de yedi. Çok geçmeden mola verildi. Ordunun arkasından, kan-ter içinde hıristiyan bir köylünün geldiği görüldü. Köylüyü komutana götürdüler. Çok heyecanlı olan köylü, komutanın eline mi, ayağına mı kapanacağını bilemedi. Bir asker, kendi bağından kopardığı üzümün yerine para bırakmıştı. Bağında başka bir zarar yoktu. Böyle bir askere ve komutanına, elbette teşekkür edilmeliydi. Ama komutan bu habere hiç sevinemedi. Bir askerinin, başkasının malını izinsiz almasını bir türlü kabûl edemiyordu, tellâllar çağırtılıp, o asker bulundu. Bu arada, Pâdişâh da hâdiseyi öğrenmişti. Hemen o askerin ordudan atılmasını emretti ve; "Kursağında haram lokma bulunan bir askerin bulunduğu ordu ile zafer ve nusret müyesser olmaz" buyurdu. Hıristiyan köylü, üzümü alan askeri taltif ettirmek için geldiğini, hâlbuki işin tersine döndüğünü arzedince, komutan; "Eğer o asker parayı bağlamamış olsaydı, bu ordunun adı zâlimler ordusu olurdu, işte o zaman o askerin kellesi giderdi. Parayı asmaya bağlamakla kellesini kurtardı. Ama sahibinden izinsiz mal almakla da, seferden men cezasına çarptırıldı" dedi ve o kahraman ordu yoluna devam etti. Belgrat yakınlarında bir yerde konaklama emri verildi. Askerler, çevredeki su ve çeşmelerden istifâde edip abdestlerini tazelemeye, susuzluklarını gidermeye çalışıyorlardı. Çeşmelerden birinin yakınlarında bir manastır vardı.

Manastırın rahibi, Osmanlı askerinin durumunu öğrenip, haçlı askerlerini haberdâr etmek için, manastırdaki rahibelerden birkaçını süsleyip, ellerine verdiği testilerle çeşmeye gönderdi. Rahibelerin geldiğini gören Osmanlı askerleri, hemen çeşmenin başından ayrılıp, rahibelere sırtlarını döndüler. Rahibeler testilerini doldurup gidinceye kadar kimse dönüp kızlara bakmadı. Rahibeler gelip, durumu rahibe anlattılar. Rahip, koparılan üzümlerin yerlerine para bırakıldığını duymuştu ama, bu kadarını beklemiyordu. Bunlar ne biçim insanlardı. Malda mülkte gözleri yok, kadına kıza iltifât etmiyorlar, memleketlerinden günlerce uzaklardaki yerlere kadar geliyorlar, korku ve endişeden uzak bir şekilde canlarını feda ediyorlardı. Hemen kâğıt kalem istedi. Osmanlı askerlerinin karşısına çıkmak için hazırlanan haçlı orduları kumandanlarına mektûp yazdı. Mektûbunda; "Ey haçlı kumandanları!.. Siz bu ordu ile nasıl başa çıkabilirsiniz? Bu insanlar, canlarına ehemmiyet vermiyorlar, çünkü Allah yolunda komutanları emrinde çekinmeden can veriyorlar. Biliyorlar ki, gidecekleri yer Cennettir. Kadına, kıza, ehemmiyet vermiyorlar, yanlarına gönderdiğim rahibelere sırtlarını döndüler. Mala-mülke ehemmiyet vermiyorlar, bütün mal ve mülklerini terkederek cihâda çıkıyorlar. Herkese karşı iyi davranıp, kimseye zulmetmiyorlar. Ey haçlı kumandanları!.. Siz, onlardaki bu hasletleri ortadan kaldırmadan karşılarına çıkmayınız. Eğer onlarla savaşmaya kalkışırsanız, binlerce askerinizin canına mal olacak acı bir tecrübeden başka birşey elde edemezsiniz" dedi. Ancak haçlı kumandanları, kahraman Osmanlı askerlerinin kılıçlarına yem olmak için birbirleriyle adetâ yarış

ettiler. Osmanlı askerine yeni yeni zaferler kazandırdılar. Avrupalılar, kendi kötü hasletlerini Osmanlılara da aşıladıkları zaman onları yenebileceklerini yıllar sonra anladılar. Faaliyetlerini o yönde yoğunlaştırdılar.

Sultan Süleymân Hân devrinde, Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz ordusu dünyâda birinci idi. Kültür ve san'at faaliyetleri doruk noktasındaydı, ilim, kültür ve san'at müesseselerinde, Kânûnî'nin himâyesinde kıymetli şahsiyetler yetişip, herbiri eşsiz eserler verdiler. Devrinde yetişen; tefsîr, hadîs, fıkıh ve diğer İslâm ilimlerinde; Ahmed İbni Kemâl Paşa, Ebüssü'ûd Efendi, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Taşköprü-zâde, Kınalı-zâde Ali Efendi, Celâl-zâde Mustafa Bey, Halebî İbrâhim Efendi, Coğrafya'da Pîrî Reîs ve Seydi Ali Reîs ile Anadolu atlası sahibi Matrakçı Nâsuh, hattâtlıkta Şeyh Hamdullah'ın oğulları ve talebeleri meşhûrdu. Şiirde, "Sultân-üş-şu'arâ" Bakî Efendi'nin üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Tasavvufta; Sünbül Sinân Efendi, Merkez Efendi, Pâdişâh'ın defalarca ayağına gittiği Baba Haydar Efendi, Pâdişâhın süt kardeşi Beşiktaşlı Yahyâ Efendi, Germiyanlı Ya'kûb Efendi ve halîfeleri meşhûr oldu. Çiftçilik, alçı, çini, ayna, hakkaklık, dokuma ve halı san'atları çok ileri seviyedeydi. Bu devirde yetişen Mîmâr Koca Sinân, Türk-İslâm san'atının birer şaheseri olan eserler yaptı.

Pekçok hayrat ve iyilikleri olan Sultan Süleymân Hân, çok da eser yaptırdı, İstanbul'da Süleymâniye Câmii ve külliyesi, Sultan Selîm, Şehzâdebaşı, Cihangir câmilerini, Rodos'ta kendi adıyla anılan bir câmi, yine Anadolu, Rumeli ve Adalar'da muhteşem câmiler, medreseler, hastahâneler, yollar, köprüler yaptırdı. Bağdad'da İmâm-ı a'zam ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, Konya'da Hazreti Mevlânâ'nın türbelerini ta'mir ettirdi. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye birçok hayır ve hasenatta bulundu.

Avrupalıların "Muhteşem Süleymân", müslümanların "Şanlı Süleymân" lakablarıyla yâd ettikleri Kanunî "Muhibbî" mahlası ile çok güzel şiirler yazdı. Şiirlerinden bir kısmı dîvânında toplandı.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, ağaçların karıncalar tarafından istilâ edildiğini görüp, karıncaların kırılması husûsunda, zamanın şeyhülislâmı Zenbilli Ali Efendi'den fetvâ istedi. Suâli şiir şeklinde olup, şöyleydi:

"Dırahtı (ağacı) sarmış olsa karınca,
Zarar var mı karıncayı kırınca."

Zenbilli Ali Efendi de, bu zarif suâle yine şiirle cevap verip, suâl kâğıdının altına şu beyti yazdı:

"Yarın dîvânına Hakkın varınca,
Süleymân'dan alır hakkın karınca."

Kânûnî'nin şiirlerinden ba'zıları şöyledir:

"Son nefeste sakla îmânım benim,
Bulmaya yol âna şeytân-ı racîm,

Mustafâ'nın (s.a.v.) hürmetine, ilâhî!
Sen müyesser eyle Cennât-ı nâim."

"Allah Allah diyelim, râyet-i şânı çekelim,
Gözüne sürme deyü dûdî siyahı çekelim,

Pâyimâl eyleyelim kişverini surh-u serin,
Yürüyüp her yana dek, şarka siyahı çekelim."

"Halk içinde, mu'teber bir nesne yok, devlet gibi,
Olmaya devlet, cihanda, bir nefes sıhhat gibi.

Saltanat dedikleri ancak cihan kavgasıdır.
Olmaya baht ve saadet, dünyâda vahdet gibi.

Ko, bu iş ve işreti (yeme içmeyi) çünkü, fenâdır akıbet,
Olsa kumlar sayısınca ömrüne hadd ve adet.

Gelmeye bu şîşe-i cerh-i cerh içre bir saat gibi.
Eğer huzûr etmek dilersen, ey Muhibbî, fariğ ol,

Olmaya vahdet makamı, kûşe-i uzlet gibi."

Terci'-i bend

"Âlemin her köşesi berhevâ ve berhâdır gider,
Kimi şâdân kimi gamkîn ah ile vâdır gider,

Herkesin bir hâli var amma ki dünyâdır gider,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Ey gönül cây-ı ikâmet içün değildir bu cihan,
Kim ki gelmiştir buna, âhır gider ol bağrı kan,

İnleyüp derd ile ağlarsan yeridir her zaman,
El güler ben ağlarım, bir hoş temâşâdır gider.

Merd isen ey dil sakın umma bu dünyâdan vefâ,
Mehrin umsan eylemez mehr-ü-vefâ asla sana.

Ânın içün buna rağbet eylemez ehl-i safa
El güler ben ağlarım, bir hoş temâşâdır gider.

Âlem içre hiç benim bir kimse bilmez hâlimi,
Ölür isem kimseye arz eylemem ahvâlimi.

Gör neler etmiş dahî neyler bu çârh-ı zâlimi,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Ey Muhibbî, âlem içre çünki hiç gitmez gamın,
Eksik etme işin çeşmin, geceler artsın demin,

Ola kim bunun ile derde bulasın merhemin,
El güler ben ağlarım, bir hoş temaşadır gider.

Bu güzel şiirlerin yazarı olan Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vefâtı üzerine, zamanın en meşhûr âlim ve şâirlerinden Bakî Efendi bir mersiye yazdı. Mersiyesinin ba'zı mısralarında şöyle demektedir:

Gün doğdu. Şâh-ı âlem uyanmaz hâbdân?
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdûn cenâbdan?

Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber,
Hâk-i cenâb-i südde-i devlet meâbden;

Yansun yıkılsın âteş-i hicranla âfitâb,
Derdinle kaare çullara girsün sehâbdan.

Yâd eylesün hünerlerini kanlar ağlasun,
Tîğın boyunca kâareye batsun kılâbdan.

Aldun hezâr put-gedayi mescid eyledün,
Nâkûs yerlerinde okuttun ezanları.

Âhır çalındı kûs-i râhil ettin irtihâl,
Evvel konağın oldu bustanları...

Minnet Hudâ'ya iki cihanda kılup sa'îd,
Nâm-ı şerîfin eyledi hem gaazi hem şehîd.

Allahü teâlânın sevgili kullarım nerede olursa olsunlar arayıp bulan Kanunî Sultan Süleymân Hân, o mübârek kimseler için bütün imkânlarını seferber eder, rahatça hizmet etmelerini te'min ederdi. Ancak, fazlaca güvenini kazandığı için fevkalâde yetkiler verdiği vezîr-i a'zamı Makbûl İbrâhim Paşa, Allah dostları ile arasına perde olmaya başlamış, onların gönülleri ferahlatan güzel sohbetlerinden Pâdişâh'ı mahrûm bırakmaya kalkışmıştı. O sırada Mısır evliyâsının büyüklerinden olan İbrâhim Gülşenî de İstanbul'a gelmiş, Pâdişâh'ı ziyâret etmeyi arzu etmişti. İbrâhim Paşa, nâmını çok duyduğu İbrâhim Gülşenî'nin Pâdişâh'la görüşmesine mâni olmak istemişti. İbrâhim Paşa, her fırsatta Şeyhülislâm İbn-i Kemâl Paşa'ya, kadıya, devlet ileri gelenlerine İbrâhim Gülşenî'yi hep kötüledi. Hiç kimseden yüz bulamayınca, Sultan Süleymân Hân ile görüşememesi için çâreler aramaya başladı, İbrâhim Gülşenî'ye iyi davranarak, Mısır'a geri göndermeyi de düşündü. Birgün talebeleri, gözleri görmeyen İbrâhim Gülşenî'yi, Eyyûb'de omuzlarında tezkere ile götürüyorlardı. Sultan Süleymân da Kâğıthâne'den kayık ile geliyordu. Karşıdan bu topluluğu gördü. Yüksek bir kimsenin cenâzesi zannetti. Bostancıbaşı İskender Ağa'ya: "Bu meyyit kimindir?" diye sordu. Bostancıbaşı: "Efendim, İbrâhim Gülşenî'dir. Mısır'dan Sultânımı ziyârete geldi" dedi. Sultan Süleymân Hân:

"Çoktan mı geldi?" Ağa; "Altı aydan fazla oldu efendim" dedi. Sultan Süleymân Hân; "Acaba şimdiye kadar kendileri ile neden müşerref olamadık? Neden arz etmediler?" dedi. İbrâhim Paşa: "Efendim, İbrâhim Gülşenî'nin İran'da, Mısır'da, devlet adamlarından, beylerden çok talebesi var. Onu Mısır'da durdutmamak lâzımdır" deyince, Bostancıbaşı, İbrâhim Gülşenî'yi Pâdişâh'a medh etti. Üstünlüklerini, hâllerini uzun uzun anlattı. İbrâhim Paşa'nın yanıldığını söyledi. Sultan Süleymân Hân'ın kalbi İbrâhim Gülşenî'ye ısınmış ve görüşmek arzusu uyanmıştı, İbrâhim Paşa'ya; "Şeyh İbrâhim Gülşenî hazretleri bu kadar uzun zamandır burada olduğu hâlde, niçin bizimle görüştürmediniz? Yarın da'vet eyle" diye emir verdi. Ertesi gün Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Paşa'dan evvel Kapıcıbaşı Rüstem Ağa'yı İbrâhim Gülşenî'yi da'vet için gönderdi. Rüstem Ağa edeble huzûruna vardı. Pâdişâh'ın selâmını söyledi. Da'vet etti. İbrâhim Gülşenî, da'veti kabûl etti. Rüstem Paşa'ya; "Vezîr-i a'zam olasın" diye duâ etti.

Rüstem Paşa bu duâdan sonra sadr-ı a'zam ve Pâdişâh'a dâmâd oldu. İbrâhim Gülşenî, talebeleri ile saraya geldi. Onların geldiklerini gören İbrâhim Paşa'nın kin damarları kabardı. Onların gelişini sarayın penceresinden seyreden Pâdişâh'a gitti. "Bu hâl, Mısır'a sultan olma iddiasıdır" dedi. Bunun üzerine Sultan Süleymân Hân; "Ben İbrâhim Gülşenî'yi öyle görürüm ki, bütün dünyâyı verseler iltifât etmez. Garazla arz münâsip değildir" diye cevap verdi. İbrâhim Paşa: "Eğer İbrâhim Gülşenî sizinle görüşürse, sizi sihirle aldatmağa kalkabilir. Onun için bir an evvel Mısır'a gönderelim. Yanınıza gelmeden emir çıkarın ki, memleketin selâmeti için bu daha iyi olur" dedi. Sultan Süleymân Hân; "Ben onu uzaktan bir pîr-i fânî gördüm. Cezbesi kalbime ferahlık verdi. Hele gelsin görelim" dedi. İbrâhim Gülşenî'nin talebeleri, hocalarını Sultan Süleymân'ın odasının kapısına kadar tezkere ile getirdiler. Kapıdan, kapıcıbaşı alıp huzûra getirdi. Gözleri görmüyordu. Yüksek sesle selâm verdi. Sultan Süleymân Hân da selâmını sesli aldı. Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Gülşenî'yi kucakladı. İbrâhim Gülşenî de Sultan Süleymân'ı kucakladı. Sultan Süleymân Hân'ın elleri ve ayakları gerildi. İbrâhim Gülşenî'nin kucağında o koca gövdesi ile bir çocuk gibi kaldı, İbrâhim Gülşenî, o zaman yüzdört yaşında idi. Sultan Süleymân'a çok nasihat etti. Sultan Süleymân Hân, hüngür hüngür ağladı. "Pâdişâhım, her hâlinde Allahü teâlâyı hazır bil. Verdiğin kararların hepsinin hesabını, O'nun huzûrunda vereceğini unutma. Âlimlere hürmet et. Onlara iyi davran, sakın inâd edip onlarla uğraşma. Onların kuvveti Allahü teâlâdandır. Herkesin hakkına riâyet et. Emrin altındakilere ihsânını bol

ver. Zulm edersen zâlimlerden olursun. Bizden, Allahü teâlâya gidecek yolu sor. Dergâh-ı Hakka hangi yolla ulaşmak mümkün olur, onu sor. Sormayanlar, sormadıkları ve bozuldukları, başkalarını dahî bozdukları için âhırette mes'ûl olacaklar" dedi. Kollarını kaftanından dışarı çıkardı. Kolları, iki parmak kalınlığı kadar ancak vardı. Orada bulunanlar, bu kadar ince kollarla Pâdişâhı nasıl sıkıp kaldırdı diye hayret ettiler. Sultan Süleymân Hân; "Efendim, sizin duânız bize yeter" dedi. İbrâhim Gülşenî uzun uzun duâ etti ve; "Bizim buraya gelmemiz sizi zâhir gözü ile görmek için idi. İnşâallah..." dedi. Kalkmak istedi. Sultan Süleymân Hân, elinden tutup kaldırdı, İbrâhim Gülşenî; "Allahü teâlâ da sizin desteğiniz olsun" diye duâ etti.

İbrâhim Gülşenî hazretleri ve talebeleri için yüz kişilik yemek hazırlanmıştı. O yemekten binden fazla kimse karnını doyurdu. Yemekler hiç eksilmemişti. Kanunî Sultan Süleymân Hân, İbrâhim Gülşenî hazretlerinin gözlerini tedâvi etmesi için, kendi göz doktorunu vazîfelendirdi. Çok geçmeden, mübârek kimsenin gözleri tekrar görmeye başladı. Pâdişâha çok duâ etti.

Kanunî Sultan Süleymân Hân anlatır: "Yüzden ziyâde yüksek âlim ile sohbet ettim. Şeyh İbrâhim Gülşenî'den daha yüksek cezbe sahibi ve sözü kalbe te'sîr eden âlim görmedim. Bana nasihat ederken; "Her hâlinde Allahü teâlâyı hazır bil" dediği zaman, bende öyle bir hâl hâsıl oldu ki, bütün dünyâyı verseler, o hâle bedel olamaz. Her ne zaman İbrâhim Gülşenî'yi düşünsem, o hâllerden bir hâl hâsıl olur. Bana bir duâ öğretti ki, her ne niyetle okusam, o niyetim, o muradım muhakkak hâsıl olurdu. Bana; "Tebrîz'i fethettiğin zaman, orada çok oturma ve onlardan olan kimseye hükümeti verme. El-mukadderu kâinûn" dedi. Tebrîz'i fethettiğim zaman, bu nasihati unuttum ve Tebrîz beyliğine onlardan birini verdim. Onun için Tebrîz elimizden çıktı."

İbrâhim Gülşenî Mısır'a gitmeden önce, dört Cum'a Ayasofya Câmii'nde va'z etti. Câmi, dışına kadar cemâatle doldu, İbrâhim Gülşenî'nin sesi çok yüksek olmamakla beraber, en arkadaki cemâat gayet rahat işitirdi. Son Cum'a, Sultan Süleymân Hân da va'zınâ geldi. Va'zın başından sonuna kadar devamlı ağladı. Va'zın sonunda İbrâhim Gülşenî'ye, Pâdişâh'tan ve diğer kimselerden o kadar çok hediye geldi ki, haddi hesabı aştı. Bunları Sarban Hasen Efendi'ye teslim etti. "Hasen Efendi! Bu gelen eşyadan bir tane bile istemeyiz. Bunları hep fakirlere dağıt" dedi. Bütün hediyeleri fakirlere dağıttılar.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, zamanın evliyâsının büyüklerinden, Beşiktaşlı Yahyâ Efendi'ye "Ağabey" diye hitâb eder, onun pek yüksek bir zât olduğunu, Hızır aleyhisselâm ile görüştüğünü bilir, kendisini de Hızır aleyhisselâm ile görüştürmesini isterdi. Aralarında geçen bir menkıbe şöyle anlatılır:

Kanunî, birgün kayıkla Boğaz'da gezmeye çıkmıştı. Ortaköy hizasına gelince, kıyıya yanaşıp, bir adam göndererek Yahyâ Efendi'yi çağırttı. O da yanında bir ahbabı ile gelip, kayığa bindiler. Birlikte giderlerken, Yahyâ Efendi'nin ahbabı, devamlı olarak Kânûnî'nin parmağında bulunan çok kıymetli bir yüzüğe bakıyor ve bu bakış dikkati çekiyordu. Kanunî bu hâli farkedince, parmağındaki o kıymetli yüzüğü çıkarıp; "Buyurun, daha yakından iyice bakıp inceleyebilirsiniz" dedi. O zât, yüzüğü aldı. Evirip çevirdikten sonra, denize atıverdi. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunanlar çok hayret ettiler. Bir müddet gittikten sonra, o zât inmek istediğini bildirince, kayık kıyıya yanaştı. O zât, ineceği sırada denizden bir avuç su alıp Sultân'a uzattı. Avcundaki suda, biraz önce denize attığı yüzük vardı. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunan herkes, yine çok hayret ettiler. Kanunî elini uzatıp yüzüğü alınca, o zât birdenbire gözden kayboluverdi. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye dönüp; "Ağabey, neler oluyor?" dedi. O da; "O

gördüğünüz Hızır idi" dedi. Bunun üzerine Kanunî; O hâlde bizi niye tanıştırmadınız?" deyince, Yahyâ Efendi; "O kendini tanıttı. Ama siz tanımakta geç kaldınız" buyurdu.

---

1) Târih-i Peçevî

2) Târih-i Solak-zâde

3) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-1, sh. 94

4) Münşeât-ı selâtîn cild-1, sh. 510

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 90

6) Menâkıb-ı Gülşenî sh. 405

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1068

8) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 369

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 440

10) Süleymânnâme (Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi), İstanbul 1248

11) Menâkıb-ı Beşiktaşî Müderris Yahyâ Efendi

12) Hulefâ-i a'zâm-ı Osmâniyye hadarâtının Haremeyn-i şerîfeyndeki âsâr-ı mebrûre ve meşkûre-i hümâyunlar İstanbul 1317 sh. 25

SÜNBÜL SİNÂN EFENDİ

Osmanlılar zamanında, İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Yûsuf bin Ali'dir. Dedesine Kaya Bey derlerdi. Lakabı Sinânüddîn ve Zeynüddîn'dir. Sünbül Sinân diye şöhret buldu. Zamanının büyüklerinden oldu. 936 (m. 1529)'da İstanbul'da vefât etti.

Merzifon'da 856 (m. 1451) yılında doğan Sünbül Sinân, bülûğ çağına kadar Isparta'nın Borlu kasabasında ilim tahsil etti. Oradan İstanbul'a geldi. Fâtih Sultan Mehmed Hân ve Sultan İkinci Bâyezîd Hân devrinin meşhûr âlim ve evliyâsı olan Efdal-zâde Hamîdüddîn Efendi'den ders aldı. Ayrıca Çelebi Halîfe ismi ile şöhret bulan Muhammed Cemâleddîn Efendi'nin de derslerine katılmak istedi. Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın da hocası olan Çelebi Halîfe, o sırada Vezîr-i a'zam Koca Mustafa Paşa'nın Yedikule'de yaptırdığı dergâhın hocalığını yapıyordu. Sünbül Sinân, Çelebi Halîfe'nin huzûruna gelip talebesi olmak istediğini bildirdi. Çelebi Halîfe de kabûl buyurunca, Sünbül Sinân ondan ilim öğrenmeye feyz ve teveccühlerine kavuşarak kemâle gelmeğe, olgunlaşmaya başladı.

Sünbül Sinân bir gece rü'yâsında, bir kuyu gördü. Kuyunun başı çok kalabalıktı. Herkes su almak için uğraşıyordu. Kuyunun suyu çok derinde idi ve azdı. Bu sebeple suyu çıkarmak zor oluyordu, insanlar böyle su almak için uğraşıp dururken, Sünbül Sinân kalabalığın arasına karışarak, kuyunun yanına kadar geldi. Kuyunun yanına gelir gelmez, kuyunun suları ağzına kadar yükselip çoğaldı. Hem kendisi, hem de etrâfındakiler kolayca sularını doldurdular ve bol suya kavuştular. Sabahleyin rü'yâsını, hocası Çelebi Halîfe'ye anlattı. O da; "Ey Sünbül Sinân! Senin gönlünün, ilâhî feyzlerle dolu olduğu görülüyor. Böyle bir kalbe sahip olduğun hâlde, kendindeki bu feyzleri neden etrâfa saçmıyorsun?" diyerek, Sünbül Sinân'ı kucaklayıp alnından öptü. Sonra da; "Ey Sinân! Senin kalbin, Allahü teâlânın muhabbetiyle doludur" buyurdu. Bu hâdiseden sonra, Sünbül Sinân vazîfesine daha çok ve sıkı sarıldı. Nefsini terbiye etmek için, riyâzet ve mücâhedeye girişti. Nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapmaya başladı. Çelebi Halîfe onu sık sık odasına çağırır, başbaşa sohbetlerde bulunurdu. Sünbül Sinân'a bol bol teveccüh eder, kalbinde bulunan feyzleri, onun kalbine akıtırdı. Zâhirî ilimlerde de bildiği ne

varsa, hepsini Sünbül Sinân'a öğreterek, halîfesi olacak şekilde yetiştirdi. Bu bilgileri pekiştirmesi için Sünbül Sinân'ı Mısır'a gönderdi. Sünbül Sinân, Mısır halkına Ehl-i Sünnet i'tikâdını bildirmek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek üzere emredilen yere gitti.

Mısır hükümdârı Kaçmaz Sultan, Sünbül Sinân hazretlerine büyük bir hürmet gösterdi. Kendi yaptırdığı câmide, halkı irşâd etme vazîfesi verdi. Mısır ulemâsı ve evliyâsı, Sünbül Sinân'ın yaptığı sohbetlerden, onun büyük bir âlim ve evliyâ olduğunu anladılar, ilmine hayran kaldılar. Kur'ân-ı kerîme, sünnet-i seniyyeye olan bağlılığına, âlimlerin ictihâdlarına uymaktaki gayretini pek beğendiler. Bu sebeple ona saygı ve hürmette kusur etmemeye a'zâmî gayret gösterdiler.

Sünbül Sinân, Mısır'da insanlara üç yıl kadar dînin emir ve yasaklarını öğretti. Hasta kalblere, irfan pınarlarından şifâlar sundu. Allahü teâlânın kendisine ihsân ettiği feyz ve bereketlerden, onları da nasîbdâr etti. Başta hükümdâr olmak üzere, bütün Mısırlılar onu çok sevdiler. Bu sırada İstanbul'da bulunan hocası Çelebi Halîfe'den bir mektûp aldı. Mektûbunda, bu sene hacca gitmek üzere yola çıktığını Şam'dan Mekke-i mükerremeye giden yol güzergâhını ta'kib edeceğini yazıyordu. Bu hac yolculuğuna, Sünbül Sinân'ın da iştirâk etmesini arzu ediyordu. O sene İstanbul'da büyük bir zelzele olmuştu. Zelzeleyi ta'kiben de tâ'ûn (veba) hastalığı baş göstermişti. Bu hastalıktan yüzlerce İstanbullu ölmüştü. Bu derdin bir çâresi olarak, Pâdişâh İkinci Bâyezîd Hân, Çelebi Halîfe'nin Mekke-i mükerremeye gidip, bu derdin üzerlerinden kaldırılması için duâ etmesini rica etti. Çelebi Halîfe de hazırlıklarını yapıp, hacca gitmek üzere yola çıktı. Üsküdar'ı yeni geçmişti ki, Allahü teâlânın izniyle veba salgını aniden durdu, eseri bile kalmadı. Buna Pâdişâh çok memnun oldu ve Çelebi Halîfe'ye; "Gitmenize lüzum kalmamıştır. İsterseniz geri dönebilirsiniz" buyurdu. Çelebi Halîfe de; "Sultânım! Madem ki, bu hayırlı yolculuğa niyet ettik, bu hac vazîfemizi yapıp, Devlet-i Âliyye-i Osmaniye'nin selâmeti için duâ ve niyazda bulunalım. Allahü teâlânın, siz sultânımıza "hayırlı uzun ömürler ihsân etmesi için yalvaralım" dedi. Sultânın müsaadesiyle yola çıktı. Sünbül Sinân, mektûbu alır almaz; "Allahü teâlânın bütün işleri hikmetlidir. Kimbilir bu yolculukta ne hikmetler gizlidir" diyerek, hazırlıklarını yapıp Mısırlılarla helâllaştı. O sene hacca gideceklerle yola çıktı. Uzun bir yolculuktan sonra Mekke-i mükerremeye vardılar. Sünbül Sinân hac vazîfesini yaparken, İstanbul'dan gelen hacılarla görüştü. Onlar, Şam'dan dokuz konak mesafede Tebük veya Hasa korusunun olduğu yere geldiklerinde, Çelebi Halîfe'nin vefât ettiğini söylediler. Bir de vasıyyeti olduğunu ve; "Bu vasıyyeti Sünbül Sinân'a veriniz" diye emrettiğini bildirdiler. Sünbül Sinân hazretleri, hocası Çelebi Halîfe Muhammed Cemâleddîn Efendi'nin vefâtına çok üzüldü. Kur'ân-ı kerîm hatmi ve hatm-i Tehîîl (yetmişbin defa Kelime-i tevhîd) okuyarak hocasının rûh-i şerîflerine gönderdi. Sünbül Sinân, hocasının vasıyyetinde şöyle buyurduğunu gördü: 1-Kendisinin Kâ'be-i muazzamaya gidecek hacıların yolu üzerine defnedilmesini, 2-Sünbül Sinân'ın İstanbul'a gidip, Koca Mustafa Paşa'daki dergâhında talebelere ders vermeye başlamasını, 3-Sünbül Sinân'ın, kızı Safiye Hâtun ile evlenmesini istiyordu. Sünbül Sinân Hac vazîfesini tamamladıktan sonra, bu vasıyyeti yerine getirmek üzere İstanbul'a hareket etti.

Daha önce giden hacılar tarafından, Çelebi Halîfe'nin vefât ettiği ve Sünbül Sinân Efendi'yi yerine halîfe bıraktığı haberi İstanbul'a gitmişti. İstanbullular, Sünbül Sinân'ı büyük bir kalabalık hâlinde karşıladılar. Koca Mustafa Paşa'daki dergâhta bulunan talebeler de, yeni hocaları Sünbül Sinân hazretlerine büyük bir hürmetle bağlandılar. Sünbül Sinân, burada, talebelerini yetiştirmek için elinden gelen bütün gayretini gösterdi. Onların, nefslerini terbiye etmek ve tasavvufta üstün derecelere vâsıl olmaları için çok çalıştı. Bu şekilde binlerce talebe yetiştirdi.

Talebeyi yetiştirmekte çok dikkat ve i'tinâ gösterirdi. Huzûruna gelip de istiyeni boş göndermezdi. Talebelerinin içinde Merkez Efendi'yi çok severdi. Onu, teveccühleri ile yetiştirip, olgunlaştırdı. Ona kızını vererek, kendisine dâmâd eyledi. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, otuzyedi yıl İstanbullulara duyurdu. Pâdişâhlar dahî Sünbül Sinân hazretlerinin huzûruna gelir, onun feyz ve bereketlerinden istifâdeye çalışırlardı. Sünbül Sinân, Cum'a ve kıymetli gecelerde, İstanbul'un büyük câmilerinde va'z ve nasihatlerde bulunurdu.

Şeyh Ya'kûb anlattı: "Sünbül Efendi, talebelerin mücâhededeki (nefsin istemediklerini yapmadaki) tenbelliğini görünce; "Biz onsekiz yıl sırtımızı yere koymadık ve bir yere de dayamadık. Tehıyyata oturduğumuz gibi oturarak uyurduk" buyururdu.

Habîb Kâsımoğlu Ali; "Şeyh Sünbül Efendi, zamanımızın Cüneyd'idir. Onun zamanına erişmemiz, bizim için büyük bir ni'mettir" der idi.

Osmanlı İmparatorluğunun en büyük şeyhülislâmlarından Ahmed İbni Kemalpaşa, Sünbül Sinân'a büyük bir hürmet gösterir, geldiği zaman, kendisini en üst tarafa oturturdu.

Muhammed Çelebi isminde bir talebesi anlattı: "Sünbülî tarikatının şeyhi olan Sünbül Sinân hazretlerine talebe olmuştum. Dergâhında bulunuyor, onun hizmetiyle şerefleniyordum. Birgün kendisinden izin alarak Gelibolu'ya gitmiştim. Orada bir haram işleme durumu ile karşı karşıya kalmıştım, nefsim harama meyletti. Tam onu işlemek üzere idim ki, yanımda hocam Sünbül Sinân'ı gördüm. Onu görür görmez, utancımdan kıpkırmızı oldum. Ne yapacağımı şaşırmış bir hâlde haramdan uzaklaştım. İstanbul'a gidecek olan bir gemiye binerek İstanbul'a geldim. Hemen dergâha koştum. Hocam Sünbül Sinân ile kapıda karşılaştım. Beni görünce; "Ey Çelebi! Sen mürşid-i kâmili ne zannedersin? O, talebesini gözetmez ise, şeytan ve nefs, onu hevasına uydurup helak eder, çabucak tövbe-i nasûh eyle. Bir daha da böyle işleri yapmağa kalkma buyurdu. Bundan böyle nerede bir haram ile karşılaşsam, hemen hocam hatırıma gelir, onun himmeti bereketi ile haramlar gözüme çok kötü hâlde görünürdü."

Maksûd Dede anlattı: "Tokat'ta san'at ehli bir kimse idim. Kendi işimle uğraşır, kimsenin işine karışmazdım. Bir Cum'a günü Tokatlılar acele ile Büyük Câmiye doğru koşuyorlardı. Birine; "Böyle sür'atle gitmenizin sebebi nedir?" diye sordum. "Bugün büyük bir evliyânın Büyük Câmi'de va'z' vereceğini duyduk. Onun için acele ediyoruz" dedi. Ben de hemen hazırlığımı yapıp câmiye koştum. O mübârek zâtın nasihatleri kalbime öyle te'sîr etti ki, o andan i'tibâren o zâtın talebesi olmağa karar verdim. Va'zından sonra yanına yaklaştım, elini öptüm ve; "Efendim! Zât-ı âlinizin talebesi olmakla şereflenmek istiyorum. Lütfen kabûl buyurmanızı istirhâm ediyorum" dedim. Bana; "Seni yetiştirecek bir velî, daha bu ilmi öğretmeğe başlamadı" buyurdu. Yanından ayrıldıktan sonra etrâftakilere; "Bu zâtın ismi nedir?" diye sordum. "Molla Habîb'dir" dediler. Aradan onbeş yıl geçti, İstanbul'a gittim, İstanbul'da çeşitli yerlerde onbeş sene daha çalıştım. Bir Cum'a günü Ayasofya Câmii'ne gitmiştim. Bir kimse va'z ediyordu.

Sözlerinden çok etkilendim. Kalbimden geçen pekçok suâllerimi cevaplandırdı. Onu dinlemekle bütün endişelerimden kurtuldum. Kalbimi bir nûrun doldurduğunu hissettim. Etrâfımdakilere; "Bu va'z eden kimdir?" diye sordum. Onlar da; "Sünbül Sinân hazretleridir" dediler. Va'z bittikten sonra, hocanın huzûr-i şerîfine varıp elini öptüm. Ben daha birşey söylemeden; "Tokat'ta, Molla Habîb'in eline yapıştığın zaman, onun sana söylediklerini hatırlıyor musun?" diye sordu. O anda hayretten dona kaldım. Bundan tam otuz sene öncesini soruyordu. "Efendim! Bunu size kim söyledi?" diye sordum. O da; "Allahü teâlânın yolunda olanlara bunları bilmek güç değildir. Fakat asıl maksad Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaktır" buyurdu. Beni

talebeliğe kabûl etti. Çok kısa bir zaman içinde teveccühlerine kavuşup, halîfesi olmakla şereflendim. Beni Rumeliye göndererek, insanlara dîni öğretmekle vazîfelendirdi. Oradaki insanlara Sünbülî tarikatını öğretecek, hak yolu bildirecektim. Hazırlığımı yaparak Hayrabolu kasabasına gittim. Câmiye gidip iki rek'at namaz kıldıktan sonra, câmiye bir genç girdi ve; "Hoş geldiniz, safâlar getirdiniz Maksûd Dede!" deyiverdi. Hayret etmiştim. Burası hiç gelmediğim bir yerdi. Beni nereden tanıyordu. Sordum; "Ey delikanlı! ismimin Maksûd olduğunu nereden biliyorsun?" dedim. Cevap olarak dedi ki; "Ben aslında iyi bir kimsenin oğlu idim. Babam vefât ettiğinde küçük idim. Birkaç arkadaşımla Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ilimlerde ma'rifet sahibi olmak için seyahate çıkmak istedik. O sırada babamın arkadaşlarından biri bana nasihat etti ve bu iş için istihâre yapmamı tavsiye etti. O gün istihâre namazı kıldım ve duâ ettim. Yattıktan sonra rü'yâmda, nûr yüzlü ihtiyâr bir kimse gördüm. Bana; "Filân gün câmiye şu kıyâfette bir kimse gelecektir. İsmi Maksûd Dede'dir. Ona yardımcı ol, emrine uygun hareket et!" diye buyurdu. Bu sebeple buraya geldim. Bütün emirlerinize amadeyim" dedi. "Rü'yâda gördüğün nûr yüzlü kimseyi bana ta'rîf edebilir misin?" dedim. Ta'rîf etti. Aynen hocam Sünbül Sinân'ın şemâline uyuyordu. Meğer o gece rü'yâda, o gence benim geleceğimi bildiren hocam imiş."

Osmanlı pâdişâhı Yavuz Sultan Selim Hân, Şah İsmâil'i Çaldıran'da mağlûb ettikten sonra, Mısır'ı fethetmek üzere yola çıktı. Şam'a geldiğinde, Mısır'ın fethinin kendisine nasîb olup olamıyacağı düşüncesi zihnini kurcalıyordu. Bunu çok sevdiği Hasen Can'a anlattıktan sonra; "Bizi bu husûsta ferahlatacak, Allahü teâlânın dostlarından bir velî varsa ona niyetimizi anlatalım. Aceb ne buyuracaktır, merak eder dururum" buyurdu. Hasen Can da; "Devletlü Sultânım! Emevî Câmii'nin bir köşesinde, sabah akşam Allahü teâlâyı zikreden bir derviş vardır. Ola ki o sizin mes'elenizi halleder" dedi. Bunun üzerine Sultan Selim Hân, sabahın erken saatlerinde câmiye gitti. Ta'rîf edilen bu zâtı, Allahü teâlâyı zikrederken buldu. Yanına varıp selâm verdi. Selim Hân daha birşey sormadan; "Ey muzaffer Sultan! İnşâallahü teâlâ, cenâb-ı Hak Mısır'ın fethini sana müyesser edecektir. Allahü teâlânın bütün sevdikleri seninle beraberdir. Allahü teâlâ mu'înin, yardımcın olsun. Mısır'ın fethinden sonra İstanbul'a döndüğünde, oradaki Sünbul Sinân'dan gâfil olma sakın!" dedi. Yavuz Sultan Selim Hân, bu müjdeye ziyadesiyle memnun oldu. Şükür secdesine kapandı.

Sünbül Sinân hazretleri, 936 (m. 1529) senesi Muharrem ayının ikinci Pazartesi günü, vefât edeceğini anlıyarak, dostlarıyla ve talebeleriyle vedâlaştı, helâlleşti. Talebeleri başucunda, Kur'ân-ı kerîmden Yâsîn-i şerîf sûresini okudular. Sünbül Sinân Efendi, son nefesinde Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Vefât ettiğinde seksen yaşında idi. Kabrini, Koca Mustafa Paşa'daki dergâhının ortasına kazdılar. Cenâzesini Fâtih Câmii'ne getirdiler. Âlimler, velîler, devlet erkânı ve binlerce İstanbullu, cenâze namazını Şeyhülislâm Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın imametinde kıldılar. Sonra tekrar cenâzesini dergâhına getirdiler. Şimdi de mevcûd olan türbesine defnettiler. O zamandan beri, binlerce âşığı ziyâret ederek, onun feyz ve bereketlerine kavuşmaktadır.

Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın, onun hakkında yazdığı manzûme, türbesi dışındaki çini üzerine işlenmiştir. Çini üzerinde şunlar okunmaktadır:

Pîşüvây-ı sâhib-i ehl-i edeb, Muktedâ-i tâlib-i Rûm-u Areb, Rehber-i ehl-i tarîk-ı Halvetî, Ebülvefâ kim şeyh Sünbül'dür lakab.

Mülk-i fâniden bekâ iklimine, Gitti tevhîd ede o şirin leb, Eyledi şehr-i Muharrem'de sefer, Leylet-ül-isneynde ol zünneseb.

Ağladı ol gün yolup saçın başın, Döktü gözler yaşın her İbn-il-eb. N'ola münkir dökmese gözyaşını, Senki hardan çıkar mı şu aceb.

Yerde gökte kamu ins-ü-melek, Cem' olup kıldı namazın bîtab, Hâtif-ü gaybî dedi, târihini, nûr ola Sünbül Sinân'ın kabri hep.

Sünbül Sinân'ın vefâtından sonra, talebeleri okutmak üzere dâmâdı Merkez Efendi yerine geçti.

Sünbül Sinân hazretlerinin söylediği bir kıt'a şudur:

Sarây-ı vahdet olmuşken makamım, Bu kesret âlemin seyrâna geldim.

Çü birdir Sünbülî ma'rûf-ü ârif, Edip da'vâ, deme irfana geldim.

Sünbül Sinân hazretlerinin, Sünbülî tarikatının usûl ve erkânı hakkında yazdığı "Risâlet-ül-Etvar" adlı eserinden başka, "Risâle-i tahkîkiyye" adlı bir eseri daha vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 371

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 232

SÜRÛRÎ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen büyük âlimlerden. İsmi, Mustafa bin Şa'bân es-Sürûrî er-Rûmî'dir. Lakabı Muslihuddîn olup, "Sürûrî" diye meşhûr oldu. Hoca Şa'bân adında zengin bir tacirin oğlu olup, 897 (m. 1491) senesinde Gelibolu'da doğdu. 72 yaşında kısa bir hastalığı müteakiben, 969 (m. 1562) senesi Cemâzil-evvel ayının yedinci günü, İstanbul'da vefât etti. İnşâ ettirdiği mescidin avlusunda, mihrabın önüne rastlayan yere defnedildi. Bugün bu mescid yıkılmış, Sürûrî Efendi'nin mezarı da ortadan kalkmıştır. Bugün mezarın yeri bilinmemektedir.

İlme çok meraklı olan babası, oğlunun ilim ve fazilet sahibi olması için her türlü maddî fedâkârlıklarda bulunmaktan hiçbir zaman geri kalmamıştı. Hattâ ilk tahsiline başladığında, nahivden "Kâfiye"nin metnini ezberlediğini haber aldığı zaman, sevincinden hem hocasını, hem de oğlunu ni'metlere gark etmişti. Ondan sonra da, ne zaman oğlunda böyle gelişme ve ilerleme eserleri görse, dâima yeni yeni hediyelerle taltif etmeyi âdet edinmişti. Babasının, oğlunun yetişmesi husûsunda gösterdiği ihtimâm sayesinde, medrese tahsiline başlayarak, sırası ile; Nihâlî Ca'fer Çelebi, Bursa'da Kâsım Paşa Medresesi müderrisi Kara Dâvûd Efendi, Taşköprü-zâde Mustafa Efendi, Abdülvâsi' Efendi gibi âlimlerin yanında ilim tahsîl etti. Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'nin mülâzimi (yardımcısı) oldu.

927 (m. 1521) senesinde Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi İstanbul kadısı olduğu zaman, onu, o sırada ihdas edilen Bâb nâibliği (Kâdı yardımcılığı) hizmetine getirdi. Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi, 929 (m. 1522) senesi başlarında Anadolu kadıaskeri olunca, Sürûrî Mustafa Efendi'yi yanından ayırmayıp, "tezkirecilik" hizmetiyle mükafatlandırmıştı. (Tezkireci: Kâtiplik ile meşgûl olan görevli kimse demektir.) Bir müddet sonra, bu makama âit gizli bilgileri, eski hocası Abdülvâsi' Efendi'ye ifşa etmekle itham olunduğundan, Fenârî-zâde ile aralarında bir soğukluk peyda oldu. Bu hizmetinden ayrılarak, Emîr Buhârî tekkesi şeyhi Mahmûd Efendi'ye talebe oldu.

Daha sonra da hac farizasını yapmak üzere Mekke-i mükerremeye gitti. Hac dönüşünde, Fenârî-zâde'den çok iltifât gördü. Bu sefer, onu müsteşar olarak yanına aldı. 930 (m. 1523) senesinde, Muhaşşî Sinân Efendi'nin yerine, Gelibolu'da Saruca Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 933 (m. 1526) senesinde Pîrî Paşa zaviyesinde şeyh olan Cemâl Efendi vefât etti. Bu vakfın sahibi hâlâ hayatta bulunduğundan, bu zaviye, vakfedenin arzusu üzerine medreseye tahvil edildi ve müderrisliği de Sürûrî Efendi'ye verildi.

944 (m. 1537) senesinde Vezir Kâsım Paşa, İstanbul Haliç'de bir medrese yaptırdı ve müderrisliğini, kayd-ı hayat şartı ve 50 akçe ile Sürûrî Efendi'ye verdi. On sene sonra, 954 (m. 1547) senesinde hocası Fenârî-zâde Muhyiddîn Efendi'nin vefât etmesi, kendisini büyük üzüntülere boğduğundan, bu üzüntülere dayanamayıp, medresedeki görevinden istifâ ederek, Emîr Buhârî tekkesi şeyhi Mahmûd Efendi'nin dâmâdı olan Abdüllatîf Efendi'ye talebe oldu. O târihte Mora yarımadasında Sancakbeyi bulunan Kâsım Paşa, Sürûrî Efendi'nin bu istifâsından derin bir teessüre kapılmıştı. Kendisine bir rica mektûbu yazdı ve bu mektûbunda: "Biz, o medreseyi, sırf sizin şerefinize bina etmiştik. Eğer makbûl olmazsa, yıktırmayı bile düşünmekteyiz. Sizin makamınızda bir başkasını görmeye tahammül etmemize imkân yoktur" gibi şeyler söyledi. Sürûrî Efendi, Kâsım Paşa'nın ısrarı üzerine, haftanın muayyen vakitleri için ve ikindiden sonra "Mesnevî" okutmak şartıyle, tekrar eski vazîfesini kabûl etmek mecbûriyetinde kaldı. Bu sırada evini ve bütün mallarını satıp, kendi adına nisbetle "Sürûrî Mescidi" nâmı ile bir mescid yaptırdı ve tekrar hacca gitti.

955 (m. 1548) senesinde, Kanunî Sultan Süleymân'ın Van seferine çıkışı sırasında, Amasya vâlisi bulunan Şehzâde Sultan Mustafa'ya muallim (hoca) ta'yin edildi. Bu vazîfeyi kabûl ederek, Amasya'ya Şehzâde'nin yanına gitti. Sürûrî Efendi, etrâfına seçme ilim adamlarını toplayan, edebiyat ve ilme karşı büyük bir alâka gösteren Şehzâde için, muhtelif eserler kaleme aldı. Asırlarca elden ele dolaşan "Bahr-ül-me'ârif" adındaki eseri bunlardan biridir. Sürûrî Efendi, Şehzâde'nin sır dostu ve en yakın yardımcısı olmuştu. 960 (m. 1553) senesinde, Şehzâde Mustafanın ölümünden çok derin bir üzüntüye kapılan yaşlı ve büyük âlim Sürûrî Efendi, bu elim vak'a üzerine inzivâya çekildi. Dokuz sene, hemen hemen hiç ortaya çıkmadı. Şehzâde için tercümeye başlayıp, onun ölümü ile yarıda bıraktığı "Kitâb-ül-acâib vel-garâib" adındaki eseri, ona karşı sevgi ve bağlılığını ifâde eder. Bu vak'adan sonra, hiçbir resmî vazîfeyi kabûl etmedi. Elinin emeği ile kazanarak geçimini te'min etti. Tersanedeki görevlilerin ve buradaki gemi sahiplerinin yardımıyla, mescidinin giderlerini de karşılamaya çalıştı. Mesciddeki hizmetinden de bir an geri durmadı. Tedris ve te'lîf işleri ile meşgûl oldu. Hemşehrisi olan tarihçi Gelibolulu Âlî, bu devrede bir ara onun talebeliğini yapmıştır.

Arabça, Farsça ve Rumcayı çok iyi bilen Sürûrî Efendi; tefsîr, hadîs, fıkıh, mantık, tıb, edebiyat gibi çeşitli sahalarda meydana getirdiği 36 eseri ile, yaşadığı asrın âlimleri içinde çok büyük bir şahsiyet olarak temayüz etmiştir. Eserlerinin bir kısmını Arabca ve Farsça olarak kaleme alan müellifîn te'lîfâtı, daha ziyâde şerh ve haşiye mahiyetindedir. Sürûrî Efendi, bir yandan talebe yetiştirirken, Arabca ve Farsçaya büyük vukûfiyyeti sebebiyle, şarkın ilmî ve edebî muhtelif klasik eserlerini, daha kolay anlaşılır bir hâle getirmeye ve onlardaki güçlükleri gidermeye çalışmıştır. Mesnevî, Gülistan, Bostan ve Hâfız'ın Dîvân'ı için yaptığı şerhler, edebî sahada en başta gelenlerdir. Mesnevî'nin 6 cildi üzerindeki büyük şerhi "Şârih-i Mesnevî" ünvanı ile meşhûr olmasını te'min etmiştir. Bunların yanında; Beydâvî tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Hidâye, Telvîh, Misbâh, Şerh-ı Mevâkıb gibi birçok kaynak eserler üzerine yaptığı şerh ve haşiyeler ise, ilmî sahadaki te'lîflerinin en mühimlerini teşkil eder. Ayrıca o, Fettâh-ı Nişâbûrî'nin "Şebistân-ı

Hayâl"i ile, Hazreti Ali'ye izafe edilen "Mu'ammeyât", Molla Câmî ve Mîr Hüseyn'in "Mu'ammeyât"larına da ayrı ayrı şerhler tertîb etmiştir. Tıb ilmine dâir yazılmış "Mûciz" adındaki esere şerh yapmıştır. Ayrıca ba'zı eserleri Türkçeye tercüme etmiştir.

Sürûrî Efendi'nin te'lîf eserleri içinde "Bahr-ül-me'ârif', Arab ve bilhassa Fars şiirlerindeki örnekleri ile birlikte, tedvin eden bir rehber olması bakımından husûsî bir ehemmiyet arzeder. Büyük bir rağbete mazhar olan bu kitap, Türk edebiyatında asırlar boyunca sahasında yegâne eser olarak değerini muhafaza etmiştir. Aruz ve kâfiye bilgisini, şiir san'atlarını ve edebiyat terimlerini ihtivâ eden değerli bir te'lîf olarak, dilimizde bu türde meydana getirilmiş eserlerin hem ilki, hem de en mükemmelidir. Sürûrî, bütün bu eserlerinden başka, Türkçe bir de "Dîvân" sahibidir. Kendi ifâdesine göre, çoğu gençlik çağının mahsûlü olan 500 gazeli vardır. Âşık Çelebi, Âlî ve Riyâzî, onun Dîvân'ını görmüşlerdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 256

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 356

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 434

4) El-A'lâm cild-7, sh. 235

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 23

6) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 12

7) Kâmûs-ul-a'lâm cild-4, sh. 2558

8) Amasya Târihi cild-3, sh. 306

9) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 426

10) Keşf-üz-zünûn sh. 189, 208, 497, 554, 729, 1651, 1709, 2039

SÜYÛTÎ

İslâm âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Osman bin Muhammed bin Hıdır bin Eyyûb bin Muhammed bin Hümâmüddîn Hudayri Esyûtî'dir. Künyesi Ebü'l-Fadl olup, lakabı Celâleddîn'dir. 849 (m. 1445) senesi Receb ayının birinci Pazar gecesi, Mısır'da Esyût şehrinde doğdu. 911 (m. 1505) senesi Cemâzil-evvel ayı ortasında, Mısır'da vefât etti. Türbesi, Kâhire'de Bâb-ül-Karâfe dışındadır. Babasının kabri yanına defnedildi.

Aslen ailesi doğudan gelme olup, önce Bağdad'a, sonra da Mısır'da Esyût denilen yere yerleşti. Bu sebeple Süyûtî denildi. Annesinin Türk asıllı olduğu söylenir. Süyûtî (r.a.) en büyük dedesi Hümâmüddîn hakkında şöyle der: "En büyük dedem Hümâmüddîn, hakîkat ehlinden ve tasavvuf büyüklerinden idi. Diğer dedelerim ise, bulundukları yerin ileri gelen ve i'tibâr sahibi kimseleri idi. Onlardan ba'zısı, memleketin kadısı, ba'zısı muhtesib, birisi de tacir idi. Bu dedem, Esyût'da bir medrese yaptırdı. Ona vakıflarda bulundu." Babası Kemâleddîn Ebû Bekr, Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden idi. Ayrıca ferâiz, usûl, mantık, nahiv, sarf, beyân, bedî' ve başka ilimlerde üstün derecedeydi. Babası ona Abdürrahmân ismini verdi. Sonra da Celâlüddîn lakabıyla çağırdı. Süyûtî şöyle der. "Babam hayatta iken, beni Muhammed Meczûb denen bir zâta götürdüler. Muhammed Meczûb, Meşhedî-nefisi civarında oturan evliyânın büyüklerinden idi. Bana hayır duâda bulundu." Babası, o altı yaşında iken vefât etti. Akraba ve yakınları tarafından himâye edildi. Yetim olarak büyüdü. Yaşı çok küçük olmasına rağmen, üstün kabiliyeti ve zekâsıyla dikkati çekti. Sekiz yaşına varmadan Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasının

sâdık arkadaşlarından Kâdı İzzüddîn Ahmed bin İbrâhim Kinânî, ona Ebü'l-Fadl künyesini verdi. En önce bu künyeyi alan zât, Peygamberimizin (s.a.v.) amcası Abbâs (r.a.) idi. Süyûtî, bu künyesi sebebiyle çok iftihar ederdi. Süyûtî, üstün zekâsıyla, önce İbn-i Dakîk-ül-Iyd'in "Umde" adlı eserini, İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc-ül-fıkh", Beydâvî'nin "Minhâc-ül-usûl"ünü, İbn-i Mâlik'in "Elfiye" adlı eserini ezberledi. Sonra zamanının büyük âlimlerinden olan Şihâbüddîn Ali bin Ebî Bekr'den Ferâiz ilmini öğrendi. Şemsüddîn Muhammed bin Mûsâ Hanefî'den; Şifâ-i şerîf, Dirayetü Elfiyetü İbn-i Mâlik adındaki eserleri okudu. 866 (m. 1461)'da Arabî ilimleri okutabileceğine dâir icâzet aldı. İbn-i Hâcib'in Kâfiyesini, mantıktan Îsâgûcî mukaddimesini, Sibeveyh'in eseri olan kitabın bir kısmını, Müterassıt, Şâfiiye ve bunlara benzer birçok eserleri okudu. Genç yaşında tefsîr, hadîs, fıkıh, nahiv, me'ânî, beyân, bedî', lügat ve başka ilimlerde mütehassıs oldu. Kendisi bu konuda şöyle dedi: "Tefsîr, fıkıh, hadîs, nahiv, me'ânî, beyân ve bedî' ilimlerinde derin âlimlerden oldum. Bu dereceme hocalarım yetişmemiştir. Yalnız üstadım Bülkînî'nin fıkıhdaki kudreti benden ziyâdedir."

Onyedi yaşında iken, ilk olarak "Ecrûmiyye" üzerine nazım ve nesir olarak iki şerh yazdığı gibi, arkasından "Şerhu Latîf-il-istiâze vel-Besmele", "Şerh-ül-havkale vel-haykale" ve iki eser daha yazdı. Hocası Alemüddîn Bülkînî'ye arz etti. Hocası da eserlerine takriz yazdı. Şeyhülislâm Bülkînî'nin yanında, onun vefâtına kadar kaldı. Onun yanında fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Onun vefâtından sonra, oğlundan fıkıh ilmini okumaya devam eti. Bülkînî'nin oğlundan, Bülkînî'nin yazdığı Tedrîb'in başından, vekâlet bahsine kadar okudu. Yine ondan Hâviy-i Sagîr'in evvelinden, Aded mevzûuna kadar, Minhâc'ın evvelinden zekât, Tenbîh adlı eserin evvelinden zekât bahsine yakın yerlere kadar Ravda kitabından bir miktar, Tekmiletü şerh-ıl-Minhâc'dan bir miktar, İhyâ-ül-mevât'dan Vesâyâ bahsine kadar okudu.

Şeyhülislâm Bülkînî'nin oğlu, 876 (m. 1471) senesinde, ona fetvâ ve ders okutması husûsunda icâzet verdi.

Şeyhülislâm Bülkînî'nin oğlu vefât edince, Süyûtî, Şeyhülislâm Şerefüddîn Münâvî'nin yanında ilim ile meşgûl olmaya başladı. Onun yanında Minhâc kitabından ders okudu. Behce şerhi, onun haşiyesi ve Beydâvî tefsîrinden verdiği ba'zı dersleri dinledi.

Hadîs-i şerîf ve Arabî ilimler için Allâme Takıyyüddîn Şiblî el-Hanefî'nin yanında dört sene kaldı. Şerhu Elfiyetü İbn-i Mâlik ve Cem'ul-Cevâmi' ismindeki eserlerine takriz yazdı. Sözle ve yazı ile Süyûtî'nin ilimdeki yüksekliğini anlattı.

Allâme Muhyiddîn Kâfiyecî'nin yanında ilim öğrenmek için ondört sene kaldı. Ondan; tefsîr, usûl, Arabca, me'anî ve daha başka ilimleri öğrendi. Muhyiddîn Kâfiyecî ona icâzet verdi. Süyûtî, Seyfüddîn el-Hanefî'nin yanına giderek; tefsîr, Tevdîh haşiyesi Telhîs-ül-miftâh ve Adûd ismindeki eserleri okudu. Süyûtî, hacca gittiğinde, Zemzem suyunu içerken, birçok husûslar için, bu arada fıkıh ilminde Şeyh Sirâcüddîn Bülkînî'nin, hadîs ilminde hafız İbn-i Hacer'in mertebesine çıkmak için de niyet ettiğini söylemektedir. Süyûtî'nin icâzet aldığı diğer ba'zı hocaları şunlardır: Alemüddîn Sâlih-ül-Bülkînî. Şemsüddîn Hanefî, Tarsus kadısı Alâüddîn, Şeyh-ül-İslâm Şerefüddîn Ebî Zekeriyyâ, Yahyâ bin Muhammed Münâvî, Seyfeddîn Muhammed bin Muhammed Hanefî, Allâme Muhyiddîn Muhammed bin Süleymân Bergamî, Kâdı İzzüddîn Kinânî, Mecdüddîn İsmâil bin Sibâ', Muhammed bin İbrâhim Şirvânî, Şeyh Takıyyüddîn bin Ebî Bekr Şâdî Haskefi, Şemsüddîn Muhammed bin Ahmed Yâfi, Takıyyüddîn Ahmed bin Kemâl Şümnî'dir. Hicaz, Haleb âlimlerinden ilim öğrenip, icâzet aldı.

Süyûtî. "Kitâb-üt-tehaddüs bi-ni'metillâh" adlı eserinin bir bölümünde, icâzet (diploma) aldığı hocaları hakkında şöyle der: "Ders halkasında hazır bulunduğum ve kendilerinden icâzet aldığım âlimler ile şu'arânın isimlerini bir yere topladığımda, bunların altıyüz kişiye ulaştığını anladım."

Az zamanda şöhreti her yere yayılan Süyûtî'nin, derslerini sâdece talebeleri değil, müderrisler bile ta'kib ederdi. Tûlûn Câmii'nde fetvâ verirdi. Hadîs ve fetvâda tam uzman oldu. Süyûtî, çok kuvvetli bir Hâfızaya sahipti. Bir kitap ne kadar büyük olursa olsun, birkaç gün bakınca, içinden hangi mes'ele sorulsa, derhâl kaçıncı sahifenin kaçına satırında olduğunu haber verirdi. İkiyüzbin hadîs-i şerîfi ezberledi. Gençliğinde Şam, Hicaz, Yemen, Hindistan ve Sudan'a gitti. Mekke'de kaldı. Ayrıca Mısır'ın Dimyat, Feyyüm, İskenderiyye gibi yerlerinde bulundu.

Süyûtî, 877 (m. 1472) senesinde Şeyhûniyye Hânekâhı'nda (dergâhında) hadîs dersi verdi. 891 (m. 1486) senesinde Baybarsiyye Dergâhı şeyhliğine getirildi. Bu dönemde birçok eser yazdı. Uzunca bir süre kaldığı bu vazîfeden, 901 (m. 1495) senesinde ayrıldı. Son zamanlarını, Nil nehri ortasındaki adacıklardan biri olan er-Ravza'daki evinde eser yazmakla geçirdi. Sultan Gavri'nin teklif ettiği yeni vazîfeleri kabûl etmediği gibi, yine onun gönderdiği bin dinarı reddetti ve hediye ettiği köleyi de azâd etti. İlminin yanında, ahlâkı ve tevâzu'u ile herkesin sevgisini kazandı. Zâhirî ilimlerde yükseldiği gibi, tasavvufda da yüksek derecelere kavuştu. Eserlerine yazmış olduğu hadîs-i şerîflerin hepsini, Peygamberimize (s.a.v.) ma'nâ âleminde arzetmiş, Peygamberimizin (s.a.v.) tasdikini aldıktan sonra eserlerine yazmıştır. Peygamber efendimizi (s.a.v.) uyanıkken yetmişbeş defa gördüğünü ve hadîs-i şerîfleri Peygamber efendimize (s.a.v.) sorduğunu, İmâm-ı Şa'rânî "Mîzân-ül-kübrâ" adlı eserinde şöyle bildirdi: "Kitap ve sünnetten anladıklarını kitaplarına geçirmeden ve onlarla ibâdet etmeden, herşeyi Resûlullahdan (s.a.v.) sorardı ve; "Yâ Resûlallah, biz bu âyetten böyle anladık, filân kimsenin bildirdiği şu hadîs-i şerîfinizden şöyle anladık. Siz bunu beğeniyor musunuz, beğenmiyor musunuz?" derlerdi. O'nun sözü ve işâreti ile amel ederdi."

Süyûtî; İmâm, hafız (hadîs âlimi) ve şeyhülislâm idi. Kerâmetleri de görüldü. Ona hizmet eden Muhammed bin Habbâk anlatır: "Birgün kaylûle zamanında (öğleden az önce) hocam bana; "Bugün ikindi namazını Mekke-i mükerremede kılmak isteriz. Ama bunu ben ölünceye kadar kimseye söylemiyeceksin" buyurdu. Ben de; "Peki Efendim" dedim. Mısır'da bulunuyorduk. Elimi tuttu ve "Gözlerini yum" buyurdu. Yumdum. Tahminen yirmiyedi adım kadar yürüdük. "Gözlerini aç" buyurdu. Açtım. Bir de ne göreyim? Mekke'de, Muallâ kapısının yanında idik. Mü'minlerin annesi hazret-i Hadîce, Fudayl bin Iyâd, Süfyân bin Uyeyne ve başkalarının kabirlerini ziyâret edip, Mescid-i Harâm'a girdik. Kâ'be-i muazzamayı tavaf etti. Zemzem suyu içtik ve ikindi namazına kadar bekledik, İkindi namazını kıldık. Tekrar tavaf ettik. Zemzem suyu içtik ve sonra bana; "Kısa zamanda buraya gelmemizden ziyâde, buradaki mücavirlerden birinin Mısır'dan olup bizi tanımaması şaşılacak bir hâldir, istersen benimle gel, istersen hac zamanına kadar burada kal" dedi. Sizinle gelmek istiyorum dedim. Muallâ kapısına kadar yürüdük ve bana; "Gözlerini yum" buyurdu. Yumdum. Yedi adım kadar hızlı yürüdük. Sonra; "Gözlerini aç" dedi. Açtım. Mısır'da, hareket ettiğimiz yerde idik. Ömer Fârıd'ı ziyâret etti. Sonra Süyûtî, merkebine bindi. Tûlûn Câmii yanındaki evine gittik."

Talebelerinden birisi, rü'yâda Resûlullah'ı (s.a.v.) gördü. Huzûrunda Süyûtî vardı ve O'na ba'zı hadîsleri soruyordu. Resûlullah (s.a.v.) ise ona: "Söyle ey Şeyh-üs-sünne" buyuruyordu. Kendisi de aynı rü'yâyı gördü ve Resûlullah (s.a.v.) ona; "Söyle ey Şeyh-ül-hadîs" buyurdu.

Talebesi Şeyh Abdülkâdir Şâzilî, Süyûtî'yi anlattığı kitabında der ki: "Birgün hocam buyurdu ki: "Uyanık hâlde Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Bana; "Ey Şeyh-ül-hadîs" diye hitâb eyledi. "Yâ Resûlallah, ben Cennet ehlinden miyim?" diye arz ettim. "Evet" buyurdu. "Hiç azâb görmeden mi?" dedim. "Senin için öyledir" buyurdu.

Abdülkâdir der ki, kendisine; "Resûlullahı (s.a.v.) uyanık olarak kaç defa gördünüz?" dedim. "Yetmişbeş defa gördüm" buyurdu.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî bildirdi: "Talebelerinden Abdülkâdir-i Şâzilî'nin yanında, Celâlüddîn-i Süyûtî'nin el yazısı ile yazılmış bir kâğıt gördüm. Kendisinden Sultan Kayıtbay katında birşey istiyen bir şahsa yazılmıştı. Şöyle diyordu: "Ey Kardeşim, bil ki, şu âna kadar, Resûlullah (s.a.v.) ile uyanık ve karşı karşıya olarak yetmişbeş defa bir arada bulundum. Devlet reîslerinin yanına gitmekle Resûlullahı (s.a.v.) görmiyeceğimden korkmasaydım, kaleye gider, Sultân'ın katında elbette sana yardımcı olurdum. Ben, Resûlullahın (s.a.v.) hadîslerine hizmet edici biriyim. Muhaddislerin bildirdikleri hadîsleri O'na arzederim. O'na muhtâcım. Şüphesiz bunun faydası, sana faydalı olmaktan daha çoktur. Kardeşim!"

Süyûtî, kimseden ihsân ve hediye taleb ve kabûl etmedi. Geçim sıkıntısı çektiği günlerde bile, hayli zengin olduğu belirtilen kütüphânesindeki kitaplarından ba'zılarını satmayı tercih edip, hiç hediye kabûl etmedi. Vefâtından sonra terekesini kaydetmek üzere Sultan Gavri'den izin istenildiğinde şu cevap alındı: "Süyûtî hayatta iken bizden birşey aldı mı ki, biz de onun terekesine el koyalım?" Altmışbir sene on ay onsekiz gün ömür süren Süyûtî, içlerinde ba'zısı cildler hâlinde olmak üzere, altıyüze yakın eser yazdı. Hayat ve ilmin bütün tezahürleri üzerinde kalem oynatmadığı mevzû hemen hemen kalmadı. Ondört ilim şû'besi üzerine eserler yazdı. Daha yirmiiki yaşında iken, Celâlüddîn Muhammed bin Ahmed Mısrî'nin İsrâ sûresine kadar yaptığı ve 864 (m. 1459) senesinde vefât edince yarıda bıraktığı tefsîri tamamladı. Bunun için, bu esere iki Celâl ma'nâsında (Celâleyn Tefsîri) denildi. Almanca (Maier Lexicon) kitabında; "Yorulmadan, yılmadan yazan Süyûtî'nin üçyüzden fazla eseri vardır" diyor ve birkaçını bildiriyor. Tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, ahlâk ve tıb kitapları çok kıymetlidir. Kitapları okumakla bitmez. Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

Tefsîr ve Kur'ân-ı kerîme dâir eserlerinden ba'zıları: 1-Ed-Dürr-ül-mensûr fit-tefsîril-me'sûr (oniki cild), 2- Et-Tefsîr-ül-müsned (Tercümân-ül-Kur'ân beş cild), 3- El-İtkân fî ulûm-il-Kur'ân, 4- El-İklîl fî istinbât-it-tenzîl, 5- Lübâb-ün-nükûl fî esbâb-in-nüzûl, 6- En-Nâsih vel-mensûh fil-Kur'ân, 7- Müfhemât-ül-akrân fî mübhemât-il-Kur'ân, 8- Esrâr-üt-tenzîl, 9- Tekmilet-üt-tefsîr-iş-Şeyh Celâlüddîn Mahallî, 10- Tenâsük-üd-dürer fî tenâsüb-is-Süver, 11- Haşiye alâ tefsîr-il-Beydâvî Nevâhıd-ül-ebkâr ve şevârıd-ül-efkâr (dört cild), 12- Et-Tahbîr fî ilm-it-tefsîr, 13- Mu'terik-ül-akrân fî müşterik-ül-Kur'ân, 14-El-Mühezzeb fî mâ vakaa fil-Kur'ân min-el-mu'reb, 15- Hamâyil-üz-züher fî fedâil-is-süver, 16- Mîzân-ül-mu'addile fî şe'n-il-Besmele, 17-Şerh-ül-istiâze, 18- Feth-ül-Celîl lil-Abdi zelîl, 19- El-Meân-id-dakika fî idrâk-il-Hakîka, 20- El-Yed-ül-Büstâ fî ta'yin-is-Salât-il-vüstâ, 21- Def-ut-teâssüf an ihveti Yûsuf, 22- İtmâm-ün-ni'me, 23- El-Celîl-ül-vesîk fî nusret-is-Sıddîk, 24- El-Fevâyid-ül-Bârize vel-Kâfiye, 25- El-Muharrer, 26- Meydân-ül-fürsân fî Şevâhid-ül-Kur'ân, 27- Mecâz-ül-Fürsân ilâ mecâz-il-Kur'ân, 28- Şerh-uş-Şâtıbiyye, 29- Ed-Dürr-ün-nesîr fî kırâati İbn-i Kesîr, 30- Müntekâ min tefsîr, 31- Mün-tekâ min tefsîri Abdürrezzâk, 32- Müntekâ min tefsîri Ebî Hâtem, 33-El-Kavl-ül-fasîh fî ta'yîn-iz-zebîh, 34- El-Kelâm alâ evveli sûret-il-Feth.

Hadîs ilmine dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Et-Terşîh alâ Câmi'is-sahîh, 2-Ed-Dîbâc alâ Sahîh-i Müslim bin Haccâc, 3- Kuvvet-ül-Muktezî alâ câmi' it-Tirmizî, 4-Mirkât-üs-Sü'ûd ilâ Sünen-i Ebî Dâvûd, 5- Misbâh-üz-zücâce alâ Sünen-i İbn-i Mâce, 6- Zehr-ur-Ribâ alel-müctebâ, 7- Esâf-ül-Mibtâ' bi ricâl-il-Muvatta', 8- Tenvîr-ül-Havâlik alâ Muvatta' Mâlik, 9- Eş-Şâfiî alâ müsned-iş-Şâfî, 10- Zehr-ül-Hamâyil aleş-Şemâyil, 11- Et-Ta'lîkât-ül-münîfe alâ Müsned-i Ebî Hanîfe, 12- Münteh-il-a'mâl, 13- El-Mu'cizât vel-Hasâyis, 14- Şerh-us-Sudûr bi şerhi hâl-il-mevtâ vel-Kubûr, 15-El-Fevz-ül-azîm, 16-Büsrâl Keyîyb, 17- El-Büdûr-üs-Sâfira an umûr-il-âhire, 18- Dürer-ül-Bihâr fil-ehâdîs-il-Kısâr, 19- Câmi'us-Sagîr min Hadîs-il-Beşîr, 20- Ziyâdet-ül-Câmi' us-Sagîr, 21- Cem'ul-cevâmi' fil ehâdîs, 22-Bedî'us-Sun', 23- Lemm-ül-etrâf ve damm-ül-etrâf, 24- El-Mirkât-ül-aliyye, 25- Erriyâd-ül-enîka, 26- Nehcet-üs-seriyye fil-esmâ-in-Nebeviyye.

Hadîs ıstılâhına dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Tedrib-ür-râvî fî şerhi takrib-in-Nevevî, 2-Şerhu Elfiyet-il-Irâkî, 3- Nazm-üd-dürer fî ilm-il-eser, 4-Et-Tezhîb fiz-Zevâyid, 5-Lübb-ül-lübâb fî tahrîr-il-evsâb, 6- El-medrec ilel-medrec, 7- Tezkire, 8- Keşf-üt-telbîs, 9-Hüsn-üt-tahlîs, 10-Cüz' fî esmâ-il-müdellisîn, 11- Ayn-ül-Isâbe fî ma'rifet-is-Sehâbe, 12- Dürr-üs-Sehâbe, 13-Muhtasaru Nihâye, 14- Et-Tezyîl vet-teznîb, 15- Zevâyid-ül-lisân, 16-Şedd-ür-Rihâl fî dabt-ir-ricâl, 17- Et-Tenkîh.

Fıkıh ilmine dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Şerh-ut-Tenbîh, 2- Muhtasar-üt-Tenbîh (El-Vâfi), 3- Dekâik-ül-esbâh ven- nezâir, 4- El-Ezhâr-ül-Fıdda fî havâşî Ravda, 5- Muhtasar-ur-Ravda 6-El-yenbû', 7- Nazm-ür-Ravda, 8- Def-ül-hasâsa, 9- Muhtasar-ül-hâdim, 10-El-Azb-ül-silsil, 11-Şevârid-ül-fevâyid, 12- El-İbtihâc fî nazm-il-Minhâc, 13-Muhtasar-ül-Ahkâm-üs-Sultâniyye, 14-El-Levâmî' vel-bevârik, 15- El-Fetâvâ, 16- Tuhfet-ün-nâsik, 17- El-Kazâzetü fî mahalli tahkîk-il-istiâze, 18- El-Fevâyid-ül-mümtâze fî salât-il-cenâze, 19- İzâlet-ül-vehn an mes'elet-ir-rehn, 20-Bezl-ül-himme fî talebi berâet-iz-zimme, 21- Keşf-üs-Sabâbe fî mes'elet-il-istinâbe, 22- El-Mebâhis-üz-zekiyye, 23- Ez-Zehr-ül-bâsim, 24-Husn-üt-tasrîf, 25- Seyf-ün-nazzâr, 26-Şerh-ur-râciyye.

Usûl-i fıkh, kelâm ve tasavvufa dâir eserlerinden ba'zıları: 1- El-Kevkeb-üs-sâtı', 2- Şerh-ül-Kevkeb-il-Vikâd, 3- Teşbîd-ül-erkân, 4-Te'yîd-ül-hakîka, 5- Tenzîh-ül-i'tikâd anil-hulûli vel-ittihâd, 6- El-Levâmî'ul-müşrika, 7- El-Münceli fî tetavvur-il-velî, 8- Tenvîr-ül-Haleb fî imkâni rü'yet-in-Nebiyyi vel-melek, 9- Cehd-ül-Kariha, 10- Nasîhatü ehl-il-Îmân fir-reddi alâ mantık-il-Yunân Libni-Teymiyye, 11- El-Berk-ül-vâmid, 12-Reful-esâ alen-Nisâ, 13- El-Lafz-ül-Cevherî, 14- Tuhfet-ül-Lülesâ, 15-En-Nüket-ül-Levâmî'.

Lügat, nahiv ve sarfa dâir eserlerinden ba'zıları: 1- El-Müzhîr fî ulûm-il-lüga, 2- Gâyet-ül-ihsân fî hall-il-insân, 3- El-ifsâh fî esmâ-in-nikâh, 4- Dav-ül-misbâh, 5- El-Elmâ' fıl-ittibâ', 6- El-ifsâh fî zevâyid-il-Kâmûs, 7-Cem'ul-Cevâmi' fin-Nahv, 8- Şerhu Elfiye İbn-i Mâlik, 9- El-Feride, 10- El-Metâli'us-saîde, 11- El-Eşbâh ven-Nezâir, 12- El-Feth-ül-karîb, 13- Şerhu Şevâhid mugn-il-lebîb, 14- El-İktirâh fî usûl-in-Nahv, 15- Et-Tevşîh, 16- Et-Tâc fî i'râb, 17- Dürr-üt-Tâc, 18-Şerhu Kasîdet-il-Kâfiye fit-Tasrîf, 19- Ta'rîf-ül-a'cem bi hurûf-il-mu'cem, 20- Eş-Şumat-ül-mudıyye, 21- Katr-ün-nedâ fî vürûd-il-hemzeti, 22- El-Kavl-ül-mücmel, 23- El-Ahbâr-ül-merviyye, 24-Tuhfet-ün-nücebâ, 25- Es-Sübût fî dabt-il-kunût.

Me'ânî, beyân, bedî' ilimlerine dâir eserlerinden ba'zıları: 1- Elfiye ukûd-ül-cemân fil-me'ânî vel-beyân, 2- Hall-ül-ukûd, 3- En-Nüketü alâ telhîs-il-miftâh, 4- El-Bedî'iyye, 5- El-Cem'u vet-tefrik, 6- Et-Tahsîs fî Şevâhid-it-Telhîs.

Edebiyata dâir eserlerinden ba'zıları: 1- El-Visâh fî fevâyid-in-nikâh, 2- El-Yevâkit, 3- Şâyık-ül-etrenc, 4- Ref u Şâh-il-Habeşân, 5- Ezhâr-ül-urûş fî ahbâr-il-cüyûş, 6- El-Muhâdarât, 7-Dürer-ül-kilem, 8- El-makâmât-ül-mecmûa.

Târihe dâir eserlerinden ba'zıları: 1-Tabakât-ül-Huffâz, 2- Tabakât-ül-lügaviyyîn ven-Nühât, 3- El-Vecîz, 4-Tabakât-ül-müfessirîn, 5- Hüsn-ül-muhâdara, 6- Deful-bâs an benil Abbâs, 7- Eş-Şemârîh fî ilm-it-Tevârîh, 8- Mu'cem, 9- Nazm-ül-itkân fî a'bân-il-a'yân, 10- Tercümet-ün-Nevevî, 11- Et-Tehâddüs bi ni'metillâh, 12-El-Mültekit min-ed-Dürr-ül-kâmine, 13-El-Mültekit, 14- Cüz' fî Câmii Amr (r.a.), 15- Cüz' fî Câmii bin Tûlûn, 16-Cüz' fil-medreset-is-Sâlihiyye, 17-Cüz' fil-Hânekâh-il-Baybarsiyye, 18- Cüz' fîl-Hânekâh-ış-Şeyhûniyye, 19- Cüz' Ahbâr Esyût, 20-El-meknûn fî tercümeli Zinnûn, 21- Tuhfet-ül-kirâm fî ahbâr-il-Ehrâm, 22-Tebyîd-üs-sahife bi menâkıb-il-İmâmı. Ebî Hanîfe, 23-Tezyîn-ül-memâlik bi Menâkıb-i İmâm-ı Mâlik.

Hasâis-ül-kübrâ adlı eserinden ba'zı bölümler:

"İbn-i Asâkir, Ka'b-ül-Ahbar'dan şöyle nakletti: Âdem aleyhisselâm, oğlu Şist aleyhisselâma; "Ey oğlum! Benden sonra halîfemsin. Allahü teâlâyı ne zaman zikredersen, anarsan, O'nunla beraber Muhammed aleyhisselâmın ismini de söyle. Çünkü O'nun ismini, ben rûh ve beden arasında iken Arş'ın altında gördüm. Sonra semâları dolaştım. Semânın her tarafında O'nun isminin yazılı olduğunu gördüm. Rabbim beni Cennette bulundurdu. Cennette gördüğüm her saray ve her odada Muhammed aleyhisselârnın isminin yazılı olduğunu gördüm. Yine O'nun isminin, hûrîlerin boyunlarında, Cennet kalelerinde, Tûbâ ağacının yapraklarında, Sidret-ül-müntehâ yapraklarında, meleklerin gözleri arasında, yazılı olarak gördüm. Onun için Muhammed aleyhisselâmın ismini çok an. Çünkü melekler O'ndan her an bahsederler" dedi.

İbn-i Asâkir'in Hazreti Ali'den rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mi'râc gecesi Arş'da "La ilahe illallah Muhammedürresûlullah, Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömer-ül-Fârûk, Osmân-ı Zinnûreyn" yazılı olarak gördüm."**

İbn-i Asâkir'in Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte de Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mi'râc gecesi Arş'ın altında "La ilahe illallah Muhammedürresûlullah. O'nu Ali ile te'yid ettim" yazılı idi."**

İrbâd bin Sâriye'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ben, babam İbrâhim'in duâsı, Îsâ aleyhisselâmın müjdelediği peygamberim."**

İbn-i Sa'd, İbn-i Abbâs'dan (r.a.) şöyle rivâyet etti: İbrâhim aleyhisselâm, Hacer vâlidemizi götürmekle me'mur olunca, onu Burak'a bindirdi. Ne zaman bir ovaya veya güzel bir yere varsa, Cebrâil aleyhisselâma; "Ey Cebrâil, buraya konayım mı?" diye sordu. Cebrâil (a.s.); "Hayır, Mekke-i mükerremeye varıncaya kadar durmıyacaksın. Mekke-i mükerremeye varınca, Cebrâil aleyhisselâm; "Buraya kon, ey İbrâhim!" dedi. İbrâhim aleyhisselâm; "Zirâat olmıyan bu yere mi?" diye sordu. Cebrâil aleyhisselâm; "Evet buraya konacaksın. Burada, senin zürriyetinden ümmî bir peygamber çıkar" dedi.

İbn-i Asâkir, Fültân bin Âsım'ın şöyle anlattığını nakletti: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) ile beraber idik. Bu sırada Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yanına birisi geldi. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona: **"Sen Tevrat okur musun?"** buyurdu. O şahıs; "Evet" dedi. **"İncîl okur musun?"** buyurdu. O şahıs yine, "Evet" dedi. Sonra Resûlullah (s.a.v.) ona; **"Allah aşkına, Tevrat ve İncîl'de beni görüyor musun?" (Okuyor** musun?)" buyurdu. O şahıs; "Senin sıfatını,

hey'etini, memleketinden çıkarılışının aynısını orada okuyoruz. Fakat biz, Tevrat ve İncîl'de bildirilen Peygamberin bizden çıkacağını ümid ediyorduk. Sen Peygamber olarak çıkınca, senin Tevrat ve İncîl'de bildirilen Peygamber olmandan korktuk. Fakat neticede, o müjdelenen Peygamberin sen olduğunu gördük" dedi.

Ebû Nuaym, Hilvet-ül-evliyâ kitabında, Enes bin Mâlik'den (r.a.) şöyle nakletti: Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma şöyle vahy etti: "Kim Ahmed'i inkâr ettiği hâlde bana kavuşursa, onu Cehenneme atarım." Mûsâ aleyhisselâm; "Yâ Rabbî, Ahmed kimdir?" diye sordu. Allahü teâlâ; "O'ndan daha üstün birisini yaratmadım. Gökleri ve yeri yaratmadan önce, Arş'a O'nun ismini, ismimle beraber yazdım. O ve ümmeti girmedikçe, bütün mahlûkâtıma Cenneti haram kıldım" buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm; "O'nun ümmeti kimdir?" diye sorunca, Allahü teâlâ; "Onlar her hâllerinde Allahü teâlâya çok hamd ederler. Etrâflarını temizlerler. Gündüz oruç tutarlar, geceleyin ibâdetle meşgûl olurlar. Onlardan az birşeyi de kabûl ederim. Kelime-i şehâdeti söylemeleri ile onları Cennete koyarım" buyurdu. Bunun üzerine Mûsâ aleyhisselâm;** "(Yâ Rabbî!) **Beni o ümmetin peygamberi kıl" dedi. O zaman Allahü teâlâ; "Peygamberleri onlardandır" buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm; "O zaman beni O peygamberin ümmetinden kıl" dedi. Allahü teâlâ; "Sen önce, O sonra getirildi. Fakat âhırette sizi bir araya getireceğim" buyurdu.**

İbn-i Asâkir şöyle bildirdi: "Ömer bin Hattâb (r.a.) Kâ'b-ül-Ahbâr'a (r.a.); "Bana dünyâya teşrîflerinden önce Resûlullah'ın (s.a.v.) faziletlerinden bahset" buyurdu. Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) şöyle anlattı: "Okuduğuma göre, İbrâhim aleyhisselâm, üzerinde dört satır yazılı bir taş buldu. Birinci satırda: "Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur, öylese bana ibâdet ediniz." ikinci satırda; "Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. Muhammed (a.s.) benim resûlümdür. Ona îmân edip tâbi olana ne mutlu." Üçüncü satırda; "Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. Benim yoluma sarılan kurtulur." Dördüncü satırda ise; "Ben Allahım. Benden başka ilâh yoktur. Harem benimdir. Kâ'be beytimdir. Benim beytime (evime) giren azâbımdan kurtulur" yazılı idi."

Ebû Nuâym'ın İbn-i Abbâs'dan rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ beni temiz sulblerden, temiz rahimlere nakletti. Ben iki kabilenin en hayırlısında bulundum."**

Ebü'l-Fadl İbni Hacer, Buhârî şerhinde şöyle yazmaktadır "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ilk doğduğunda konuştu. İbn-i Seb', Hasâis adlı eserinde şöyle demektedir. "Resûl-i ekremin (s.a.v.) beşiğini melekler sallardı. Resûlullahın (s.a.v.) ilk konuşması "Allahü ekber kebîran velhamdülillahi kesîran" oldu.

Câbir bin Semrete buyurdu ki: "Resûlullahın (s.a.v.) iki omuzu arasında güvercin yumurtası büyüklüğünde peygamberlik mührünü gördüm."

Hazreti Âişe buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.), aydınlıkta gördüğü gibi, karanlıkta da görüyordu."

"Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Vallahi, bana sizin rükû'nuz da, secdeniz de gizli değildir. Şüphesiz ben, arkamdan da sizi görürüm."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ey insanlar! Ben sizin İmâmınızım. Benden önce rükû' ve secdeye gitmeyiniz. Çünkü ben sizi, önden de, arkadan da görürüm."**

Vâilî bin Hacer anlattı: "Resûlullah (s.a.v.) bir kova su getirdi ve o kovadan su içti. Sonra mübârek ağzından kuyuya döktü. Bunun üzerine, kuyunun suyu misk gibi kokmaya başladı."

Amr bin Şuayb'ın dedesi şöyle anlattı: Birgün Resûl-i ekreme (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Müsâade buyurur musun, senden duyduklarımı yazayım?" dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Evet** (yaz)" buyurdu. Sonra; "Rızâ ve gazâb hâlinizde de olsa yine yazayım mı?" dedim. **"Evet** (Y**az). Çünkü, rızâ hâlinde de olsa, gazâb hâlinde de olsa, sadece hak olanı söylerim"** buyurdu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 128

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 51

3) Ed-Dav-ül-lâmi' cild-4, sh. 65

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 534, 544

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 62

6) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 65

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 5, 10, 16, 85, 119, 251, cild-2, sh. 1009, 1107, 1253

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 191, 220, 278, 579 cild-2, sh. 47, 465, 624, 627

9) Mingana: Catalagus of arabic manuscripte sh. 298, 400

10) Les Manuscrits arebes de I'Escurial cild-3, sh. 127, 309

11) De Slane: Catalagus des manuscrits arabes cild-1, sh. 148

12) Ahwardt: Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-1, sh. 158, cild-2, sh. 461

13) Brockelmann Gal-2, sh. 143, 158

14) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1070

15) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 24

16) Eshâb-ı Kirâm sh. 392

17) İslâm Ahlâkı sh. 123

18) Kıyâmet ve Âhıret sh. 23

19) Fâideli Bilgiler sh. 312, 416

20) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî sh. 540

21) Meşâhir-ül-İslâm, Süleymâniye Kütüphânesi Hâmid Vehbi kısmı. No: 1423

22) Hasâis-ül-kübrâ

23) Nüzûl-i Îsâ bin Meryem Âhır-ez-zemân

ŞA'BÂN-I VELÎ

Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde Anadolu'da yaşayan evliyâdan. Kastamonu vilâyetinin Taşköprü kazasında doğdu. Küçük yaşlarda İstanbul'a giderek; tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerini öğrendi. Zâhirî ilimlerde yetişmiş bir âlim olarak Kastamonu'ya dönerken, Bolu'da Hayreddîn-i Tokâdî hazretlerine uğradı. Tasavvufda üstâd olan Hayreddîn-i Tokâdî, Halvetî yolunun büyüklerinden idi. Hayreddîn-i Tokâdî, kendisini ziyâret eden bu kabiliyetli talebeyi bir müddet memleketine göndermiyerek yanında bıraktı. Şa'bân-ı Velî senelerce Hayreddîn-i

Tokâdî'ye hizmet etmekle şereflenip, teveccühlerine kavuştu. Hocasının himmeti bereketiyle kısa zamanda yetişerek, tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuştu. Hocasının 941 (m. 1535)'de vefâtından sonra halîfesi oldu. Şa'bân-ı Velî, Kastamonu'ya giderek, halkı irşâda, yetiştirmeye başladı. 976 (m. 1568)'da vefât edince, Kastamonu'nun Hisâraltı civarındaki türbesine defn edildi.

Şa'bân-ı Velî, dünyâya hiç meyl etmezdi. Takvâ ve vera' ehli idi. Haramlardan şiddetle kaçar, hattâ şüpheli korkusu ile mübahların dahî fazlasını terkederdi. Zamanlarının bir dakika bile boşa geçmemesi için uğraşır, vaktini ibâdetle, insanlara faydalı olmakla geçirirdi. Kendisine sığınanları boş çevirmezdi. Dîn-i İslâmı yaymak, Ehl-i sünnet i'tikâdını herkese anlatmakla vaktini değerlendirirdi. Dînin emirlerini yapmıyan ve yasaklarından kaçınmıyanlara ziyadesiyle nasihat eder, onların Cehennemde yanmaması için elinden gelen gayreti gösterirdi. Getirilen hediyeleri, kendisi zâhiren çok fakîr olduğu halde, hepsini muhtaçlara, yetimlere dağıtırdı. Halkın arasında Hak ile idi. Görünüşde insanlar arasında bulunurdu, fakat kalbi ile hep Allahü teâlâyı hatırlar, hakîkî sahibinden bir ân dahî gâfil olmazdı. Allahü teâlâya yaptığı duâlar, kabûl olurdu.

Talebelerinden Muhiddîn Usta anlattı: Birgün hocamız Şa'bân-ı Velî hazretlerinin huzûrunda idik. Ilgaz yolundan bir kimse geldi ve hocamızın elini öptükten sonra; "Efendim! Yol üzerinde bir değirmenimiz vardı. Bir arkadaşımla değirmenin taşını değiştirecektik. Yeni taşı kaldırdık, tam koyacakken derenin dibine yuvarlandı. Dereden tekrar çıkarıp yerine koymamız mümkün değildi. Çünkü taş çok ağırdı. Ne yapacağımızı düşünüp dururken, hatırımıza siz geldiniz ve; "Yetiş ey Şa'bân-ı Velî hazretleri!.." diye imdâd istedik. O anda bir el, değirmenin taşını aşağıdan aldığı gibi, getirip yerine koydu, işte, orada gördüğüm el ile bu öptüğüm el, aynı eldir" dedi.

Şa'bân-ı Velî, bir sene kendine âit bir odada halvete girerek, günlerce dışarı çıkmadı, içerde nefsini terbiye etmek, yüksek dereceler katetmek için uğraştı. O sıralarda hac mevsimi idi. Kastamonulu bir kimse, hac vazîfesini yapmak için Kâ'be-i muazzamaya gitmişti. Orada hastalandı. Kendisine yardım edecek bir yakını yok idi. Beraber geldiği kimseler, Mekke'den ayrılıp memleketlerinin yolunu tuttuğu hâlde, bu kimse iyileşip yola çıkamamıştı. Memleket hasretiyle yanıp yakıldığı ve gözyaşlarıyla ağladığı birgün, yanına bir zât geldi. "Ey hacı efendi! Ağlamanızın sebebi nedir?" diye sordu. O da durumunu anlatınca, dedi ki: "Kâ'be'nin Hanefî mihrabı yakınında beş vakit namazını kılıp, kaybolan bir zât vardır. Oraya git, kim olduğunu araştır. Bulduğun zaman ellerine yapış ve sıkıntını anlat. O kendisini gizlerse de, sen ısrarla; "Derdime çare!., "de. O hacı; "Peki" diyerek, Hanefî mihrabına gitti. Namaz arasında dikkatle gelenleri kontrol ediyordu. Bir ara kendi memleketinden tanıdığı Şa'bân-ı Velî hazretlerini de orada gördü. Namazdan sonra yanına varırım, diyerek, namazını olduğu yerde tamamladı. Fakat namazdan sonra ne kadar aradıysa da Şa'bân-ı Velî'yi göremedi. Bana bildirilen herhalde budur diyerek, sonraki namaz vaktini bekledi. Ezanlar okunduğu sırada, yine aynı yerde Şa'bân-ı Velî'yi görünce, yanına sokuldu ve ellerine sarılıp öptü. Sonra bir nefeste derdini anlattı ve; "Beni memleketime götürmek Allahü teâlânın izniyle sizce mümkündür. Derdime çâre..." diye yalvardı. Şa'bân-ı Velî; "Mümkündür. Fakat sırrımızı açığa çıkarmanızdan korkarız" buyurdu. Hacı da sır saklayacağını bildirince, Şa'bân-ı Velî; "Namazdan sonra görüşelim" buyurdu. Namaz bittikten sonra dışarı çıktılar. Kimsenin olmadığı bir yerde; "Gözlerini yum, aç demeden açma" buyudu. O kimse, bir anda, Allahü teâlânın izniyle kendini evinin önünde buldu. Hacı, Şa'bân-ı Velî'nin kerâmeti ile, kısa zamanda çok uzun yolu kat ederek memleketine vâsıl olmuştu.

Talebelerinden Mehmed Efendi anlattı: "Şa'bân-ı Velî hazretlerinin talebesi olmakla şereflendiğim sıralarda, onun pekçok kerâmetlerini gördüm, hâllerine şâhid oldum. Horasan

evliyâsından biri, talebelerinden hâl ehli olan birkaçına; "Anadolu'da derecesi yüksek, pek kıymetli bir velî yetişti. Arzu ettiği an melekler âlemini seyretmektedir. Siz de onun ziyâretine gidiniz. Onun feyz ve bereketine, teveccühlerine kavuşunuz" buyurdu. O talebeler de Anadolu'ya doğru yola çıkıp Kastamonu'ya yaklaştılar. Bu sırada Şa'bân-ı Velî, iki talebesine bir ayna verip; "Horasan dervişlerinden üç tanesi ziyâretimize gelmektedir. Aynayı bu gelenlere veriniz" buyurdu. Aynayı alan iki talebe, Horasanlı dervişleri karşılamaya çıktılar. Yolda karşılaştıklarında, emânet olan aynayı gelenlere verdiler. Horasanlı dervişler aynaya baktıklarında, içinde Şa'bân-ı Velî'yi tebessüm ederek kendilerine bakmakta olduğunu gördüler. Bu hâle hayret ettiler ve "Bize bu kâfidir. Göreceğimizi gördük, Şa'bân-ı Velî'nin teveccühlerine kavuştuk" diyerek Horasan'a döndüler."

Şa'bân-ı Velî'ye birgün fakir bir kimse gelerek; "Efendim! Fakir bir kimseyim. Bir merkebim var idi, o da öldü. Şimdi ne ile çocuklarımın geçimini te'min edeceğim? Ne olur duâ buyurun da, cenâb-ı Hak beni nâmerde muhtaç etmesin" dedi. Şa'bân-ı Velî de, ellerini açarak bu fakir için Allahü teâlâya yalvardı. O sırada bir atlı, yedeğinde bir katır ile Şa'bân-ı Velî hazretlerinin huzûruna varıp; "Efendim! Bu katırı size hediye etmek niyetiyle tâ memleketimden geldim. Lütfen kabûl buyurunuz" dedi. Şa'bân-ı Velî, yanında duran fakire dönerek; "Ey fakîr! Allahü teâlânın sevdiklerine olan bağlılığın ve muhabbetin sebebiyle, cenâb-ı Hak sana, merkebin yerine daha güçlü bir katır ihsân etti. Ni'metinin şükrünü bil ki, daha da çoğaltsın" buyurdu ve katırı fakire teslim etti. Katırı getiren kimse, bu işe şaşırıp kaldı ve hayretinden; "Sübhânallah" deyince, etrâftakiler; "Niçin hayret ediyorsun?" diye sordular. O kimse de; "Bu katırı yarın getirecektim. Lâkin içime, hayırlı işi geciktirme, diye bir düşünce geldi. Bunda bir hikmet var diyerek acele ettim" dedi.

Kürekçi Mustafa isminde, Şa'bân-ı Velî'yi çok seven bir kimse anlattı: "Birisine binikiyüz akçe borcum vardı. Onu ödemek için çok çalıştığım hâlde bir türlü para biriktirip veremedim. O kimse de, zaman zaman gelip parasını istiyordu. Ben de her defasında; "Biraz daha mühlet ver" diyordum. Bu durumun böyle devam etmeyeceğini anlayınca, bir velînin kabrine giderek; "Yâ Rabbî! ma'lûmdur. Enbiyân ve bu evliyân hürmeti için, bana borcum kadar dünyalık ihsân eyle!" diye duâ eyledim. Oradan ayrıldıktan sonra, aklıma Şa'bân-ı Velî hazretleri geldi. Huzûr-i şerîflerine vardığımda yanında kimse yoktu. Beni görünce, oturduğu minderin altını işâret ederek; "Bunun altındakileri al" buyurdu. Ben de elimi uzatıp, bir miktarını aldım. Hepsini almadığımı görünce, bana; "Hepsini al. Hak teâlâ oradakilerin hepsini senin için gönderdi" buyurdu. Bunun üzerine hepsini aldım. Sonra benim için el kaldırıp; "Yâ Rabbî! Bunu darda koyma" diye duâ etti. Huzûrundan ayrıldım. Tenhâ bir yere vardığımda paraları saydım, tam borcum kadar idi. Çok sevindim. Hemen gidip borcumu verdim. O günden beri de hiç kimseye borçlanmadım, elhamdülillah."

Ömer Fuâdî isminde bir sevdiği anlattı: Teyzemin başı çok ağrıyordu. Bu baş ağrısı için, gitmedik doktor, içmedik ilâç bırakmadık. Kimden ne ilâç duyarsak onu deniyorduk. Fakat netice hiç değişmiyordu. Birgün Şa'bân-ı Velî'ye gittik, durumu anlattıktan sonra duâ istedik. "Kur'ân-ı kerîmin her harfinde bin derde bin deva vardır. Ondan şifâ aramıyan şifâya kavuşamaz" buyurdu ve bir Fâtiha-i şerîfe okudu. Oradan ayrıldık, eve gelirken teyzeme ağrısını sorduğumda; "Elhamdülillah hiçbir ağrı ve sızı kalmadı" diyerek Şa'bân-ı Velî'ye duâ etti.

Murâd Halîfe ismindeki İmâm, birgün Şa'bân-ı Velî'yi ziyârete geldi. O sırada Şa'bân-ı Velî câminin bahçesinde talebeleriyle oturmuş sohbet ediyordu. Murâd Halîfe, bir müddet onların yanına oturup sohbeti dinlemeğe başladı. Dinledikçe, Şa'bân-ı Velî hazretlerinin büyüklüğünü

anlıyordu. Bir ara Şa'bân-ı Velî'nin mübârek başını câminin kubbesi yüksekliğinde gördü. Hemen varıp, Şa'bân-ı Velî'nin dizinin dibine oturdu ve elini öpmeğe başladı. Talebelerden biri yavaşça; "Bu adam ne yapıyor? Durup dururken hocamızın elini öpüyor" deyince, yanındaki kalb gözü açılmış olan talebe de, "Eğer hocamızın mübârek başının Arş-ı a'lâya değdiğini görse, zevkten helak olurdu" dedi.

Şa'bân-ı Velî, zaman zaman şehrin kenârında bulunan bir ulu çınar ağacının yanına gider, ağacın kovuğu içine oturarak Allahü teâlâyı zikreder, mahlûkları hakkında tefekkür ederdi. Birgün, böyle ağacın kovuğunda tefekkür edip otururken, ba'zı kimseler gelip Şa'bân-ı Velî'yi çağırdılar. Tefekkür etmeyi bırakıp gelenlerle beraber şehre giderken, arkalarında bir gürültü koptu. Geriye döndüklerinde, koca çınar ağacının da peşlerinden geldiğini gördüler. Bunun üzerine Şa'bân-ı Velî; "Ey yaşlı çınar! Daha gelme, yerinde kal!" buyurunca, köklerini sürükleyerek gelen ağaç, olduğu yerde kaldı.

Şa'bân-ı Velî, 976 (m 1568) senesinde hastalandı. Hastalığının son günlerinde talebelerini başına toplayarak, ayrı ayrı nasihatlerde bulundu. Herbiriyle vedâlaştı. Helâllaştı. Son nefesinde Kelime-i şehâdet getirerek vefât eyledi. Vefâtı için şu mısrayı târih düşürdüler:

"Eyledi Şa'bân Efendi azm-ı dildâr-ı can!"

Türbesindeki kitabede de şu beyt yazılıdır:

"Sarıl gel, dâmeni ihsânına sen Şeyh Şa'bân'ın,
Harabından geçip ma'mûr'-u âbâd olmak istersen."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 199

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1069

3) Menâkıb-ı Şa'bân-ı Veli

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 381

ŞAH ALİ BİN KÂSIM

Osmanlı evliyâ ve ulemâsından. 880 (m. 1475) senesinde, Bolayır yakınlarında Amâyir köyünde doğdu. Babası Kâsım Bey, Baba Muhammed Nakkaş'ın talebelerinden tımar sahibi bir sipâhi idi. Şah Ali bin Kâsım, 960 (m. 1553) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Şah Ali Efendi, küçük yaşta babasından ve aile çevresinden temel din bilgilerini öğrenip, fen bilgilerinde ma'lûmat sahibi oldu. Zekâsının keskinliği ve hafızasının güçlülüğü ile dikkatleri çekti. İlmin merkezi olan İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da zamanın en büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, Şücâeddîn Rûmî, Molla Bedreddîn gibi âlimler, onun hocaları arasındaydı. Şeyh Vefâ-i Konevî, Emîr Ahmed Buhârî, Çelebi Halîfe ve Sünbül Sinân Efendi'nin talebelerinden feyz aldı. Nakşibendiyye yolunda yükseldi. İşlerini ve ahlâkını Resûl-i ekremin (s.a.v.) bildirdiklerine göre düzeltti. Allahü teâlânın kullarına hizmet etmek ve O'nun dîninin hadimi olmak için dünyevî rütbe ve makamları terk etti. Ailesinin nafakasını te'min için on beş akçelik bir vazîfeyi kabûl etti. Ba'zan kendi mahallesindeki câmide va'z eder, insanlara Allahü teâlânın yolunu anlatırdı. Ba'zan da Ayasofya Câmii'nde tâliblerine ilim öğretirdi. Vaktini hep ilim ve ibâdetle geçirirdi. Altmışbeş yaşlarında iken rahatsızlandı. Talebeye ders veremez oldu. 946 (m. 1539) yılında hacca gitti. Hac vazîfesini îfâ etmek ve Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etmekle şereflendi.

Şah Ali Efendi, pekçok talebe yetiştirdi. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmek, Allahü teâlâya ibâdet etmek ile geçirdi. Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine tam uyar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok dikkatli davranırdı. Kırk sene, sabah namazını Ayasofya Câmii'nde cemâatle ve birinci safta kıldı. Hiçbir vakitte de iftitâh tekbîrini (namaza girerken ilk söylenilen tekbîri) kaçırmadı. Kerâmet ve üstünlükleri, mübârek sözleri, ilim ehli arasında meşhûr oldu. Vefâtından sonra, bir hâfız-ı kütüb (müderris ve kadılık yapmış veya yapabilecek kudrette bir kütüphâneci) nezâretinde talebelerin istifâdesini arzu eyleyip, kitaplarını vakfeyledi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 71

2) Dekâik-ül-ahbâr, Süleymâniye Kütüphânesi, Yazma Bağışlar kısmı, No: 1978 vr. 106b

ŞAH MUHAMMED ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin soyundan, Mevlânâ Harm bin Muhammed bin Âdil adındaki meşhûr Afyonkarahisar kadısının oğludur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 978 (m. 1570) senesinde İstanbul'da vefât etti. Âbid Çelebi Mescidi. bahçesinde defnedildi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Merhaba Efendi Afyonkarahisar'da Gediz Ahmed Paşa Medresesi müderrisi iken, ondan ilim öğrendi. Mübâhî Ali Paşa Medresesi'ne nakledilince, onunla beraber gitti ve ilim tahsiline devam etti. Sahn-ı semân Medresesi müderrisi olan Çivi-zâde'ye kavuşup, onun talebeleri arasına dâhil oldu. Hizmetinde bulundu ve istifâde etti. 937 (m. 1530) senesinde Çivi-zâde Mısır kadısı olunca, onun yanında bulunup, hizmetine devam etti. 944 (m. 1537) senesinde Anadolu kadıaskeri olunca, muhâsebeci vazîfesini yürüttü. Çivi-zâde, 945 (m. 1538) senesinde şeyhülislâm olunca onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı, ilk olarak Bursa Molla Hüsrev Medresesi'ne, daha sonra Edirne Sirâciyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin olundu. Sonra Câmi-i Atîk Medresesi müderrisliğine nakledildi. 958 (m. 1551) senesinde, Kınalı-zâde Ali Efendi yerine Kütahya Rüstem Paşa Medresesi'ne müderris olup, 960 (m. 1553) senesinde İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'ne terfi ettirildi. 961 (m. 1554) senesinde, Karamanî-zâde Ahmed Çelebi yerine Mihrimah Sultan Medresesi'ne, 963 (m. 1556) senesinde, Sahn-ı semân medreselerinden Karadeniz cihetindeki üçüncü medrese olan Çifte Ayakkurşunlu Medrese'ye, bir sene sonra Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne ta'yin olundu. 966 (m. 1558)'da, Süleymâniye medreselerinden birine nakl olundu. 971 (m. 1563) senesinde Kâhire, 974 (m. 1566) senesinde Edirne kadılıklarını adâlet ve doğrulukla yürüttü. 976 (m. 1568) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. 977 (m. 1569) senesinde emekli oldu.

Şah Muhammed Çelebi; âlim, faziletli, ilmiyle amel eden, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Geniş ilim ve irfan sahibi, açık sözlü olup, hakîkati söylemekten çekinmezdi. Asrında, onun ilmî üstünlüğünü herkes kabûl ederdi. Onun fazileti ve şöhreti her tarafta duyuldu.

Nakledilir ki: Çivi-zâde, 952 (m. 1545) senesinde Rumeli kadıaskeri olunca, Şah Muhammed Çelebi'nin Sirâciyye Medresesi'ne ta'yin edilmesi için pâdişâha arz edip, onun iyiliğinden bahsederken; "Bu hakîrin mülâzimi olmasından başka hiçbir aybı yoktur" dedi. Bunun üzerine pâdişâh, Çivi-zâde'ye iltifât edip; "Efendi! Yalnız sizin talebeniz olması ona şeref olarak yeter" dedi. Çivi-zâde bunun üzerine; "Saâdetli pâdişâhım, iki mülâzimim vardır. Biri Şah Muhammed Çelebi, diğeri de Kınalı-zâde Ali Çelebi'dir. İki gözüm gibidirler, ikisinin birbirinden farkı yoktur" dedi.

Kanunî Sultan Süleymân, Nahcivân seferine çıkacağı zaman, Mihrimah Sultan Medresesi'ne Bağdâdî-zâde Hasen Çelebi'nin müderris olarak ta'yin olunacağı arz edilince, kabûl etmeyip; "Bu medrese, Şah Muhammed Çelebi'nin yeridir. Başkasına verilirse kapatır veya dergâh hâline getiririz" dedi ve Şah Muhammed Çelebi'ye iltifât etti. Şah Muhammed Çelebi, bu medresede ilim öğretip Kur'ân-ı kerîmin hakîkatlerini anlatmaya çalıştı.

Nakledilir ki: Ba'zı dostlarına; "İnşâallah İstanbul kadılığına kadar ulaşacağım" derdi. "Nereden biliyorsun?" diye sorduklarında; "Yirmibeş akçe ile Sirâciyye Medresesi'nde vazîfeli iken, kadıaskerliğe müracaat etmiştim. O gece rü'yâmda, hocam Çivi-zâde'yi gördüm. Dedi ki: "Düşündüğünden vazgeç. Ancak İstanbul kadısı olursun." Merhumun sözünde hılâf ve va'dinde durmaması olmazdı" dedi.

Şah Muhammed Çelebi'nin Şerh-i Mevâkıf'a yazdığı haşiyesi ve Hâşiye-i Tecrîd'e yazdığı ta'lîkâtı vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 137

ŞEYH CEMÂLÎ

Hindistan'da yetişen tasavvuf büyüklerinden ve şâirlerden. İsmi, Muhammed İclâl Hân'dır. Lakabı Cemâleddîn olup, şiirlerinde Cemâlî mahlasını kullanırdı, ilk zamanlar, Celâlî nisbeti ile tanınırdı. Sonradan hocasının işâreti ile nisbeti Cemâlî olarak değiştirildi. Doğum târihi bilinmemektedir. 942 (m. 1535) senesi Zilka'de ayının onuncu günü Hindistan'da Dehlî şehrinde vefât etti.

Küçük yaşta iken yetim kalan Cemâlî, istidat ve kabiliyetinin pekçok olması sebebiyle, kuvvetli bir şâir olarak yetişti. Mesnevî, gazel ve kaside gibi türlerde yazdığı şiirleri, bu işten anlayan san'at sahiplerini hayretler içinde bırakmaktadır. Hindistan evliyâsının büyüklerinden olan Mevlânâ Semâüddîn'in hizmet ve sohbetine devam etti. O büyük zâtın talebelerinin en yükseği ve halîfesi oldu. İlim öğrenmek arzusu ile çok seyahat etti. Bir ara hacca da gitti. Mekke-i mükerremeyi ve Medîne-i münevvereyi ziyâreti sırasında, oralarda bulunan büyük âlimler ile görüşüp sohbetlerinde bulundu.

Birçok faziletler kendisinde toplanmış idi. Zamanında, bulunduğu memleketteki evliyânın en yükseği idi. Bir meclisde Şeyh Cemâlî hazretleri var ise, orada bulunan diğer kimseler, âlim ve evliyâ zâtlar da olsalar, susup, onun konuşmasını dinlerlerdi.

Cemâlî, Sultan İskender bin Behlûl zamanında yetişti. Pâdişâh Bâbür tarafından da kendisine çok değer verilip, hürmet edilirdi.

Dînimizin emirlerine bağlılıkta çok gayretli ve hassas olan Cemâlî, devamlı olarak azîmetle hareket eder, işin kolay tarafına kaçmak yolunu hiç tercih etmezdi. Çok ibâdet ederdi. Başta Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz olmak üzere, bu yolun büyüklerine olan muhabbeti pekçok idi. Bu aşk ve muhabbet ile çok şiirler yazmıştır. Peygamber efendimiz medh için yazdığı kasidelerin içinde şu beyt meşhûrdur:

"Mûsâ (a.s.), sıfattan bir şu'ayla düşüp kendinden geçti,
Sen tebessüm hâlinde hep zâta bakmaktasın."

Cemâlî hazretleri, Hindistan'da Dehlî şehrinde vefât edip, vefât ettiği yerde defnedildi. Defnedildiği bina, hayâtında iken oturduğu bina idi. Burası Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî hazretlerinin makamının hemen yanıdır.

Sultan Hümâyûn Şah, Gücerât'a gittiği zaman, bu seferinde Şeyh Cemâlî de sultânın yanında bulunmuştur.

Şeyh Cemâlî'nin, ilim ve evliyâlık yolunda yüksek derece sahibi iki oğlu olup, birincisi Şeyh Gedâî'dir. Şeyh Gedâî'nin evveli ve sonu hep iyi idi.

Şeyh Cemâlî hazretlerinin ikinci oğlu, Hayatî mahlası ile çok güzel şiirler söyleyen Şeyh Abdülhayy'dır. Güzel ahlâkın kendisinde toplandığı, iyi sıfatların deryası olan pek yüksek bir zât idi. Zamanında bulunan fazilet sahiplerinin büyüğü, üstünü idi. Babasının sevgilisi ve kalben çok yakını idi. Dâima gönül almaya, dostlarının hatırını korumaya çalışırdı. Herkese yakınlık gösterir, herkesten hüsn-i kabûl ve hürmet görürdü. Gayet sâde bir şekilde, sıkıntısız rahat bir hayat yaşardı. Her an mahbûbun, ya'nî Allahü teâlânın aşk ve şevkinde idi. Zenginlik ve fakirlikte, saadetin sermâyesi olan orta yolu tutmuştu.

Şeyh Abdülhayy'ın doğumu 923 (m. 1517)'dir. 959 (m. 1552)'da vefât edip, genç yaşta dünyâdan ayrıldı. Kabri, babasının türbesinin dışındaki sofadadır. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin evlâdından olan Seyyid Şah Mîrek'in, Şeyh Abdülhayy'ın vefâtında söylediği bir rubainin tercümesi şöyledir:

"Zamanın nâdiri Şeyh Abdülhayy'ı, Vasfedecek bir dil bende de yoktur. Vefâtı ânında yanında idim. Dedim: (Sen gibisi bu anda yoktur.)"

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 237

2) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 233

ŞEYH MUHAMMED

Kerâmet sahibi olan evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed olup, Acı Çorba denmekle tanınıp meşhûr olmuştur. Kaynaklarda doğum ve vefât târihleri bulunamayan Şeyh Muhammed hazretlerinin, onuncu asrın ikinci yarısında vefât ettiği bilinmektedir.

Evliyânın meşhûrlarından Akşemseddîn'in oğlu olan Fadlullah Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde yetişip kemâle gelen Şeyh Muhammed (r.a.) zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim ve veliyyi kâmil bir zât oldu. İlim tahsilini tamamlayıp kemâle geldikten ve tasavvufta yüksek derece ve olgunluklara kavuştuktan sonra, kendisini ibâdet ve tâata verdi.

Diğer büyük evliyâ zâtlar gibi, bu da, insanlara bulunduktan dünyalık mevkiler ve sahip oldukları servetlere göre kıymet verilmesini kat'iyyen hoş karşılamaz ve böyle yapılmasından şiddetle nefret ederdi. Yanına gelen kimseler arasında, zengin, fakir, yüksek ve aşağı şeklinde bir ayırım yapmaz, kıymet ve üstünlüğün İslâmiyete uymak nisbetinde olduğunu bildirirdi. Dînimizin emirlerine son derece bağlı, Allahü teâlâyı unutmayan dağdaki bir çobanın, Allahü teâlâdan gâfil olan bir sultandan binlerce kat daha kıymetli olduğunu bildirirdi.

İstidâd sahibi birisi kendisine gelse, ona mutlaka alâka gösterir, ilim ve edeb öğrenmesinde ona fâideli olurdu. Talebeler onun sohbetleri bereketi ile öyle yüksek derecelere kavuşurlardı ki, başkaları uzun seneler mücâhede edip uğraşmakla o dereceleri elde edemezlerdi.

Ekseri gecelerde meclisinde hazır bulunanlar ile birlikte, başka birşey düşünmeyip, sırf Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olurlardı. Onların bu hâlini görenler, bulundukları yerden nûr yayıldığını ve bu nûrun gök yüzüne doğru yükseldiğini görürlerdi. Nice insanlar, Şeyh Muhammed'e bir müddet hizmet etmekle, yüksek derece ve makamlara kavuşmuşlardı.

Rivâyet edilir ki, bir defasında, Şeyh Muhammed hazretleri talebelerine şöyle tenbîhde bulundu: "Yakın zamanda bana bir hâl olur. Hareketsiz olarak kalırım. O hâlim ile karşılaştığınızda, üç gün beklersiniz, üç günden sonra vücûdumda bir kabarma ve şişme görürseniz, o zaman vefât etmiş olduğumu anlarsınız ve beni defnedersiniz."

Şeyh Muhammed'in bu sözü söylediği sırada, orada bulunan ve onun talebelerinden olan bir zât şöyle anlattı: "Ârif-i billâh olan o büyük zât, yukarıdaki sözü söyledikten bir zaman sonra, kendisinde bildirdiği gibi bir hâl oldu. Hakîkaten hiçbir hayat emaresi ve hareket görülmeden, üç gün o hâlde durdu. Üç gün geçtikten sonra, vücûdunda şişme eserleri görülmeye başlayınca, vefât etmiş olduğunu anladık. Yıkayıp kefenledikten sonra defnettik.

Menkıbe ve kerâmetleri sayılamıyacak kadar çoktur.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 425

ŞEYH-ZÂDE MUHAMMED

Tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muslihuddîn Mustafa olup, lakabı Muhyiddîn'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 951 (m. 1544) senesinde vefât etti. Kocaeli-Izmit'tendir. Kabri İstanbul'da, Emîr Buhârî yakınında, Hoca Hayreddîn Mescidi avlusundadır.

Şeyh-zâde Muhammed'in babası Şeyh Mustafa Muslihuddîn Efendi, Bâyezîd-i Velî zamanı meşâyıhından olup, Abdullah-i İlâhî'nin halîfelerindendi. İstanbul'da Hırka-ı şerîf Câmii yakınında, Muslihuddîn Mescidi'ni yaptırmıştır. Buna, tahta minareli mescid de denir. Şeyh-zâde Muhammed, ilim tahsiline başladıktan bir süre sonra, tasavvuf yolunu seçti ve Emîr Ahmed Buhârî'nin halîfelerinden Muslihuddîn Efendi'ye halîfe oldu. Bir süre çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra medrese müderrisliğini bırakarak, vefâtına kadar kendi hâlinde yaşadı.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesinde, Şeyh-zâde Muhammed hakkında şöyle yazmaktadır: "Şeyh-zâde Muhammed, Kocaeli evliyâsından Şeyh Muhyiddîn'in dâmâdıdır. Zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Büyük âlim Efdâl-zâde'nin hizmetlerinde kemâle ulaştı, İstanbul'da Hoca Hayreddîn Medresesi'nde müderris oldu. Medresede ilim ile meşgûl olurken, uzlete meyli galip gelerek, emekliye ayrıldı. Ona günlük on akçe maaş bağlandı. "On akçe, benim mühim ihtiyâçlarım için kâfidir ve çoktur bile. Kâfi gelecek miktardan fazlasına rağbetim yoktur. Bundan fazlasını istemek isrâftır" buyurdu. Emekliye ayrıldıktan sonra, kendi yaptırdığı mescidinde ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Sâlih kimseleri çok severdi. Onun için, kâmil ve edeb sahibi olanlarla beraber olmaktan daha lezzetli birşey yoktu. Allahü teâlâya yalvarma, huşû', hudû' ve tevâzu, onun yaradılışında mevcûd idi. İhtiyâçlarını te'min için başkasına yük olmazdı. Pazardan aldığı eşyayı evine kendisi götürürdü. Meşakkat ve sıkıntılara tahammül ederdi. Onu sevenler, cân-ı gönülden ona hizmet etme şerefine kavuşmak isterlerdi. Fakat Allah için yaptığı tevâzudan dolayı, işlerini kendisi görür, başkasının yapmasına gönlü râzı olmazdı, ikâmet ettiği mahallenin mescidinde, tefsîr dersleri verirdi. Bu vesile ile, bereketli derslerinden ve nasihatlerinden pekçok

kimse istifâde etti. Kâdı Beydâvî hazretlerinin tefsîrini şerh edip, onun derin ma'nâlarını, zor ibârelerini, daha açık ve kolay bir ifâde ile anlattı."

Kendisi şöyle anlatır: "Kâdı Beydâvî'nin tefsîrini şerh ederken, bir âyet-i kerîmenin i'câzı hakkında müşkilim olunca, cenâb-ı Hakka cân-ı gönülden yönelirdim. Bu yönelmenin bereketi ile maksadıma kavuşurdum. Allahü teâlâya teveccühüm sırasında, sekînet hâlinde bulunan gönlümde, yeryüzü kadar bir genişlik meydana gelirdi. Onda, parıldayan iki ay görünürdü. Bunlardan öyle bir nûr meydana gelirdi ki, Levh-i mahfûzda yazılı olanlar görünüp, Kur'ân-ı kerîmin sırları bana zâhir olurdu. Bu fakîr, amellerimde azîmet yolunu tuttuğumda, kendimi çok yüksek derecelerde, ruhsat yolunu tuttuğumda ise, kendimi o yüksek mertebelerden mahrûm olarak görürdüm."

Şakâyık-ı Nu'mâniyye sahibi Taşköprü-zâde şöyle anlatır: "Hayâtımın ilk zamanlarında, hayâtımın sonlarına dâir ahvâlimi düşünürdüm. Bana kadılık nasîb ve müyesser olursa, bunu kabûl etmeme husûsunda kendi kendime kesin karar vermiştim. Şeyh-zâde Muhammed birgün bana; "Eğer sana bir zaman kadılık makamı verilirse, kazaya rızâ lâzımdır. Çünkü kadılık mendub bir iştir ve teşvik olunan bir yoldur. Şayet böyle bir vazîfe verilirse, muhakkak kadılığı kabûl etmelisin" diye nasihat ettikten sonra, şöyle bir hâdiseyi anlattı: "Sâlih bir kadı dostum vardı. Kâdılıktan ayrıldıktan bir süre sonra tekrar kadı oldu. Sebebini sorduğum zaman şöyle dedi. "Kâdı iken Resûlullah efendimizin (s.a.v.) rûhâniyetleri ile tam bir irtibâtım var idi. Haftada bir kerre rü'yâmda görmekle şereflenirdim. Fakat, kadılık vazîfesini bıraktığım zaman, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz ile irtibâtım tamamen kayboldu. Ben, tekrar kadılık vazîfesine dönmüştüm. Bir gece yine Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâmda görmekle şereflendim. Resûl-i ekreme (s.a.v.), kadılıktan ayrılınca niçin kendilerini rü'yâmda görmekle şereflenemediğimin sebebini sordum. O zaman Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Kâdıların, benim ile ma'nevî yakınlıkları ve rûhanî münâsebetleri, diğer zamanlardakinden daha fazladır. Çünkü hüküm makamında, sünnet-i seniyyem üzere yürürler. Nefslerini ıslâh ettikten başka, fakirlerin ve zaîflerin haklarını korumaya yardımcı olurlar. Bu sebeple kadılar, çok sevâba kavuşurlar. Şefaatime nail olurlar, rûhanî nazarıma kavuşurlar. Fakat hüküm makamını terk ettiklerinde, sâdece kendi nefsleri ile meşgûl olup, ümmetimin fakirlerinin durumları ile alâkalanıp, zayıfların istek ve dilekleri ile meşgûl olamazlar. Bu sebeple, bana yakın olma mertebesinden uzaklaşırlar. Allah ve Resûlünün rızâsı, güzel hâl üzere olanların üzerindedir"** buyurdu. Şeyh-zâde nasihatinden sonra, Şakâyık-ı Nu'mâniyye müellifîne nasîhatta bulunup, kadılık vazîfesini kabûl etmek, mühim işlerdendir buyurdu.

Şeyh-zâde Muhammed, birçok eser yazdı. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî: Tefsîr kitaplarının ve Beydâvî haşiyelerinin en kıymetlilerindendir. Bekâra sûresini ihtivâ eden birinci cild, 1306 (m. 1888) senesinde İstanbul'da Matbaa-i Osmaniyye'de ve 1397 (m. 1977) senesinde Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır. 2- Şerh-ül-Vikâye fî mesâil-il-Hidâye, 3- Şerh-ül-Ferâid-is-Sirâciyye, 4- Şerh-ül-Miftâh lis-Sekkâkî, 5- Şerhu Kasîdet-il-Bürde, 6-Hâşiyetün alâ Meşârık-ıl-Envâr lis-Sâgânî, 7- Envâr-ut-tenzîl üzerine başka bir haşiye, 8- İhlâs sûresi üzerine bir tefsîr, 9- Ta'lîkâtün alâ şerh-ıl-Hidâye li İbn-i Mektûm.

Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî isimli eserinden ba'zı bölümler:

Dinde küfür: Resûlullahın (s.a.v.) getirdiği açıkça bilinen şeylerden birisini inkâr etmektir. Çünkü bir kimse, Resûl-i ekremin (s.a.v.) getirdiği açıkça bilinen şeylerin hepsini tasdik ederse mü'min olur. Bir kimse Resûl-i ekremin (s.a.v.) getirdiklerinin bir kısmını veya hepsini tasdik etmezse, o kimse imansızdır. İctihâdî ve tevâtür olarak bildirilmeyen hükümleri inkâr eden imansız olmaz. Tevâtür ile Resûlullah efendimizin (s.a.v.) getirdiği ve dinden olduğu bilinen şeyleri inkâr eden imansız olur. Allahü teâlânın varlığını, O'nun alîm, kadir, muhtâr olduğunu veya Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Peygamberliğini, Kur'ân-ı kerîmin sıhhatini, namazın, orucun, zekâtın, haccın, farz olması, zinânın ve içkinin haramlığı gibi, dinden olduğu açıkça bilinen husûsları inkâr eden kimse imansızdır. Çünkü bu kimse, dinden olduğu zarurî olarak ve açıkça bilinen birşeyde Resûl-i ekremi (s.a.v.) tasdik etmemiştir.

Suâl: Zünnar kuşanmak (ve benzerlerini yapmak) ile Allahü teâlânın emirlerini yapmamak ve yasak ettiği şeyleri yapmak, onlardan sakınmamak arasındaki fark nedir ki, birincisini yapan imansız oluyor, ikincisinde ise kâfir olmuyor, sâdece günahkâr oluyor?

Cevap: Zünnar kuşanmak (ve benzerleri) kâfirlere mahsûs bir şekil ve görünüştür. Mü'min bunları kullanmaya cesâret edemez. Fakat emirleri yapmamak, nehyedilen şeyleri yapmak böyle değildir. Çünkü bunlar, dînen mahzurlu görülen şeylerdir. Ancak insanın yaratılışında nefs-i emmâresine uymak, nefsinin arzu ve isteklerinin aklına galip gelmesi bulunduğu için, mü'minden, ba'zan nefsine uyması, hevasının galip gelmesi sebebiyle dînen mahzurlu şeyler meydana gelebilir. Bunlar dinde tekzîb ve imansızlık alâmeti sayılmamıştır. Bunlar yapıldığı zaman küfür ile hüküm olunmamıştır. Fakat birincisinde, ya'nî zünnâr kuşanmak ve benzerlerini kullanmak ise, dinde i'tikâd bozukluğu olarak sayılmış, dinde tekzîb (inkâr) alâmeti olarak kabûl edilmiş, onu yapanın imansız olduğuna hükmolunmuştur."

Sa'îd bin Cübeyr'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Zikir, Allahü teâlâya tâattir. Allahü teâlâya ibâdet eden, O'nu zikretmiş olur. Allahü teâlâya itaat etmeyen, O'nu zikretmiş olmaz. Allahü teâlâ Bekâra sûresi yüzelliikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Artık beni zikredin** (anın). **Ben de sizi zikredeyim** (anayım)" buyuruyor. Allahü teâlânın kullarını zikretmesinden (anmasından) murâd, kullarına lütufta bulunması, ihsân, hayır ve saadet kapıları açmasıdır.

Zikir, ba'zan dil, ba'zan kalb, ba'zan a'zâlar ile olur. Kulların Allahü teâlâyı dilleri ile zikretmesi; O'nu tesbîh etmeleri (meselâ; Sübhânallah, Elhamdülillah ve Allahü ekber demeleri), Kur'ân-ı kerîm okumalarıdır.

Kulların Allahü teâlâyı kalbleri ile zikretmeleri üç nev'idir. 1- Allahü teâlânın zâtına, sıfatlarına delâlet eden delîlleri tefekkür etmek (düşünmek). 2- Allahü teâlânın hükümleri, emirleri, nehiyleri, va'd ve va'îdinin keyfiyetleri hakkında tefekkür etmektir. 3-Allahü teâlânın mahlûklarının esrârı (sırları) hakkında tefekkür etmek.

Kulların Allahü teâlâyı, a'zâları ile zikretmesine gelince, a'zâlarını, devamlı Allahü teâlânın emirlerini yapmakla meşgûl edip, yasak kıldıkları işlerden uzak tutmalarıdır.

Âyet-i kerîmedeki; **"Beni anınız"** emri, bütün tâatleri içerisine almaktadır. Bu sebepledir ki, Sa'îd bin Cübeyr, âyet-i kerîmeyi; "Beni tâatle zikrediniz" şeklinde açıkladı. Zikrin içerisine tefekkürün bütün nev'ilerini ve kısımlarını kattı. Zikir, bu ma'nâ ile şükürdür.

Allahü teâlâ, kullarına bol bol lütufta bulundu. Zâhirî ve bâtınî ni'metlerine şükür olarak, kullarına tâat ve ibâdeti vâcib kıldı. İbâdet ise, nefse ağır gelen şeylerdendir. Allahü teâlâ, kullarının râzı olduğu şükrü yapabilmeleri, ibâdetlerin nefse ağır gelmesine tahammül

edebilmeleri için, kullarını sabır ve duâ ile yardım istemeye teşvik buyurmuştur. İnleyip sızlamadan, meşakkatlere tahammül demek olan şükür, her hayra vesiledir. Çünkü tövbenin evveli günahlara sabır, zühdün evveli mübahlara sabır, irâdelerin evveli Allahü teâlâdan başkasına istememeye sabırdır. Bunun içindir ki, Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Baş bedene göre ne ise, sabır da îmâna göre o mertebededir."**

Sabrın tamâmı hayırdır. Sabır ile mücehhez olan kimseye, tâatleri yapmak ve yasak edilen şeylerden sakınmak kolay gelir. Namaz da böyledir. Çünkü namazın Allahü teâlâya tezellül ve hudû' içinde (kendini aşağı ve küçük görerek, acizliğin idrâki içerisinde) yapılması gerekir. Namazda bu hâle gelen kimse, diğer ibâdetlerdeki meşakkate nefsini boyun eğdirir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) meşakkatli bir durum ile karşılaşınca, namaz kılmak sûretiyle o meşakkati giderirler ve Bekâra sûresi yüzelliüçüncü âyet-i kerîmesini okurlardı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 32

2) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 59

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 408

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 238

5) El-A'lâm cild-7, sh. 99

6) Keşf-üz-zünün cild-1, sh. 188 cild-2, sh. 1247, 1689, 2022

7) Brockelmann Sup-2, sh. 650

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 334

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 88, 1074, 1217

10) Eshâb-ı Kirâm sh. 396

ŞİHÂBÜDDÎN AHMED BİN ALİ

Evliyânın büyüklerinden. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 969 (m. 1561) senesinde vefât etti. Tasavvuf yolunu, Şerîf Ali bin Meymûn ve onun talebesi, aynı zamanda halîfesi olan Şeyh Muhammed bin Arâk'dan öğrendi. Şafiî mezhebinde idi. Minhâc isimli eseri ezberledi. Uzun süre Kudüs'deki Dâvûd aleyhisselâmın makamında hizmette bulundu.

Şihâbüddîn Ahmed, ilk önceleri nahiv ilmini bilmiyordu. Birgün Mescid-i Aksâ'da tek başına bir bölümde otururken, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek rûhâniyetleri ona göründü. Resûl-i ekrem (s.a.v.); "Ey Ahmed! Nahiv ilmini öğren" buyurdu. O da; "Yâ Resûlallah, nahiv ilmini bana öğret" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), ona nahiv ilminin temel kaidelerinden ba'zı şeyler öğretti. Sonra Resûl-i ekrem (s.a.v.) oradan ayrıldı. O da Resûlullahın (s.a.v.) peşinden kapıya kadar gitti ve "Essalâtü vesselâmu aleyke yâ Resûlullah" dedi. Hâlbuki, Resûlullah kelimesinin başına nidâ harfi olan "Yâ" gelince, lam harfi ötre ile değil, üstün ile okunur. O, ötre ile okuyunca, Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona dönüp; "Ben sana hatâ yapmayacağın bilgileri öğretmedim mi? "Yâ Resûlallah" de" buyurdu. Şihâbüddîn Ahmed, o günden sonra nahiv ilmi ile meşgûl olmaya başladı.

Talebe yetiştirmeye başlayan Şihâbüddîn'in dergâhı, ilim taliblileri ile dolup taştı. Onun dergâhı, Beyt-i Makdîs civarında bulunan Dücânî köyünde idi. Birgün Dâvûd aleyhisselâmın rûhâniyeti ona göründü. O zaman Dâvûd aleyhisselâmın makâm-ı şerîfi Kudüs'ün arka taraflarında, hıristiyanların elinde bulunan bir yerde idi. Dâvûd aleyhisselâm ona; "Ey Ahmed!

Beni kurtar!" buyurdu. Şihâbüddîn Ahmed derhâl oraya gitti ve Dâvûd aleyhisselâmın makâm-ı şerîfinin bulunduğu yere yerleşti. Oranın hizmetlerini gördü. Oranın hizmetlerini daha sonra hep onun soyundan gelenler yaptı.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 330

ŞİHÂBÜDDÎN BA'LEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdürrahmân'dır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 946 (m. 1539) senesinde Terîm'de vefât etti. Zenbel kabristanına defnedildi. Kabri, ziyâret mahallidir. İlmi ile amel eden bir zât idi. Kabir ehlinin hâllerini, onların azâb ve sevinç durumlarını, Allahü teâlânın izni ile bilirdi. Çok kerâmetleri vardır.

Şihâbüddîn Ba'levî'ye birgün, ba'zı kimselerin, büyük âlim Ahmed bin Îsâ'ya âit olduğu söylenen kabrin, hakîkatte onun kabri olmadığını söyledikleri arzedildi. Bunun üzerine Şihâbüddîn Ba'levî, Ahmed bin Îsâ'nın kabrini ziyâret etti. Kabri ziyâret esnasında, bir heybet hâli onu kapladı. Bu hâli geçtikten sonra; "İmâm Ahmed bin Îsâ'nın rûhâniyeti ile görüştüm. Ona, buranın kabri olup olmadığını sordum. O da bana; "Evet, kabrim hakîkaten burasıdır" dedi. Sonra ona bir hacetimi arz ettim. Bana, hacetimin kolaylıkla halledileceğini söyledi" dedi. Sonra Bûr denen köydeki câmiye gitti. Oturur oturmaz o haceti yerine geldi.

Şihâbüddîn Ba'levî, Terîm'deki evinde, Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî'nin rûhâniyeti ile görüştü, İmâm-ı Gazâlî'den bütün kitaplarını okuduğunu ve bu kitapları okutmaya izin verdiğine dâir icâzet istedi. İmâm-ı Gazâlî de (r.a.), ona icâzet (diploma) verdi.

Şihâbüddîn Ba'levî, birisinden, evine kapı yapmak için tahta istedi. O şahıs da; "Kur'ân-ı kerîmi ezberlememi te'min edersen, sana istediğin o tahtayı veririm" dedi. Bunun üzerine Şihâbüddîn Ba'levî o şahsa; "Ağzını aç" buyurdu. O şahıs ağzını açınca, ağzına üç kere ağzının suyundan sürdü. O şahıs, ondan sonra sür'atli bir şekilde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Şihâbüddîn Ba'levî, talebesi Abdullah Ayderûs'a şöyle dedi: "Uzak bir memleketin halkı, senden istifâde edecek. Hadramut halkı seni görmeyi çok arzuluyacak." Nitekim, bir müddet sonra, Şihâbüddîn Ba'levî'nin dediği çıktı. Abdullah Ayderûs, Hindistan'a gitti. Oradaki Ahmedâbâd şehrinde vefât edinceye kadar kaldı.

Şihâbüddîn Ba'levî, talebelerinden ba'zılarına, insanlara fâideli olabilecekleri işleri yapma husûsunda izin vermişti. İbn-i şerîfe, yılanların zarar vermemesi husûsunda duâ yazmaya izin vermişti. İbn-i şerîf, yılanın zararından korunmak için müracaat edenlere, ba'zı âyet-i kerîmeleri yazıp verirdi. Bu yazıları taşıyanları yılanlar sokmazdı, İbn-i Mudâ da, burnundan hasta olanlara duâ yazardı.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cîld-1, sh. 328

2) Nûr-us-sâfir sh. 203

ŞÜCA'UDDÎN İLYÂS ER-RÛMÎ (Dimetokavî)

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi İlyâs, lakabı Şücâ'uddîn'dir. Edirne yakınında, Dimetoka'da doğdu. Doğduğu yere nisbetle Dimetokavî diye meşhûr oldu.

Doğum târihi bilinmemektedir. 920 (m. 1514), başka bir rivâyette 929 (m. 1523) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Yenikapı'da yaptırdığı mescidin yanındadır.

Zamanındaki âlimlerden ilim öğrendikten sonra, Eşref-zâde Muhammed Efendi'den okudu. Arkadaşları arasında, derslerindeki dikkati, azmi ve gayreti ile tanındı. Eşref-zâde Muhammed'in sevgisini kazandı. Ba'zı dersleri de Tûsî Efendi'den okudu. Sonra Sinân Paşa'nın hizmetine girdi. Sinân Paşa'nın himmet ve yardımı ile biraz daha ilim öğrendi. Kendisi yetişip, başkalarını da yetiştirecek hâle gelince; Dimetoka'da Oruç Paşa, Filibe'de Şihâbüddîn Paşa, Edirne'de Çelebi, yine Edirne'de Üçşerefeli ve İstanbul'da Sahn-ı semân medreselerine müderris olarak ta'yin edildi. Edirne'de ilim ve feyz saçarken, Bursa'ya gidip orada İslâmiyeti anlatmaya başladı. Daha sonra tekrar Edirne'de Üçşerefeli medreselerinden birisine müderris ta'yin edildi. Burada vazîfe yaparken terfi ettirilerek, Sultan Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'ne ta'yin edildi.

Bu medresede vazîfe yaparken hastalandı. Hastalığı artıp vazîfe yapamaz hâle gelince emekli oldu. Vefât ettiği zaman doksan yaşını geçmiş idi.

Şücâ'uddîn İlyâs Efendi (r.a.); âlim, sâlih, kâmil, âbid, zâhid bir kimse idi. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle geçirdi. Vaktinin hiçbir ânını boş geçirmezdi. Çok ibâdet ve zikr ederdi. Kazancını, fakirlere ve talebelerine dağıtır, kendisi az birşey ile kanâat ederdi. Âlimleri ve tasavvuf büyüklerini çok severdi.

Seyyid Şerîf Cürcânî'nin Şerh-i Tecrid, Şerh-i Metali' ve Şerh-i Şemsiyye isimli eserlerine birer haşiye yazdı. Şerh-i Akâid'e, Hayâlî'nin yaptığı haşiye üzerine, ayrıca bir haşiye yazmıştır.

Hocazâde'yi çok medh ederdi. Hocazâde'den okuyamadığı için; "Hocazâde'de okumağı çok arzu ediyordum. Fakat annem, Anadolu vilâyetlerine gitmeme râzı olmadı" diyerek üzüntüsünü bildirirdi.

Şakâyik müellifi anlatır: "Anne tarafından dedem ve babam ile birlikte Şücâ'uddîn İlyâs'ın ziyâretine gitmiştik. Yanına vardığımızda, pederim ile gizli birşeyler konuştular. Onu kendi yerine oturttuktan sonra; "Benim vefâtım yaklaştı. Bu sohbetimiz belki son sohbetimiz olur. Allahü teâlâ bilir ama, bundan sonra bir daha sohbet etmemiz belki de nasîb olmaz" dedi. Hakîkaten dediği gibi oldu. Bir daha görüşmek nasîb olmadı."

Şücâ'uddîn İlyâs'ın iki oğlu oldu. Birisi Ebû Hâmid, diğeri Lütfullah'dır. İki oğlu da, fazilet ve ilimde arkadaşları arasında seçkin ve tanınmış idiler. Fakat her ikisi de genç yaşta vefât ettiler. Büyük oğlu Ebû Hâmid vefât ettiğinde, Filibe'de, Şihâbüddîn Medresesi'nde, ikinci oğlu Lütfullah ise, vefât ettiğinde Efdal-zâde Medresesi'nde müderris idiler.

---

1) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 137

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 333

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 330

TÂC BEY-ZÂDE SA'DÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Sa'dî bin Tâc Bey er-Rûmî el-Hanefî'dir. Tâc-zâde ismiyle tanınmıştır. Babası Tâc Ahmed Halvetiye tarikatı şeyhlerinden evliyâ bir zât idi. Doğum târihi bilinmemekte olup, 922 (m. 1516) senesinde vefât etti. Zamanın âlimlerinden olan ve Şir'at-ül-İslâmı şerheden Seyyid Ali-zâde'den, Muhyiddîn Çelebi Efendi'den ilim öğrendi.

İlimde yetiştikten sonra, Dimetoka, İstanbul'da İbrâhim Paşa ve Şihâbüddîn Paşa medreselerinde müderrislik yaptı. Bu sırada Sultan Süleymân Hân Gâzî'nin oğlu Şehzâde Mehmed'e de hocalık yaptı. Bir müddet sonra bu şehzâdenin vefât etmesi üzerine, Semâniyye medreselerinden birinde müderrisliğe başladı. Bundan sonra Amasya'da ders ve fetvâ verdi. Bir müddet de bu vazîfede bulunduktan sonra, Bursa'da Muradiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bu medresede müderris iken vefât etti.

Tasavvufta da yetişmiş olup, üstün ahlâk sahibi, zâhid, sâlih ve faziletli bir âlim idi.

Eserleri: 1- Seyyid Şerîf Cürcânî'nin "Şerhu Miftâh" adlı eserine haşiye, 2- Sadr-üş-şeri'a'nın "Şerhu Vikâye"sine haşiye, 3- Nesefiyye adlı akâid manzûmesi, 4- Müennesât-ı Semâiye, 5- Hayr-ül-ahkâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 217

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 503

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 263

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1765, 2025

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 387

TÂCÎ-ZÂDE CA'FER ÇELEBİ

Osmanlı âlim ve devlet adamlarından. İsmi, Ca'fer Çelebi'dir. Tâcî-zâde diye şöhret bulmuştur. Babası Tâcî Bey, Sultan İkinci Bâyezîd'in şehzâdeliği sırasında Amasya'da vâli iken hocası idi. İkinci Bâyezîd Hân Pâdişâh olunca, defterdar oldu. Ca'fer Çelebi'nin doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 921 (m. 1515) senesinde, bir iftiraya kurban olarak idâm edilmek sûretiyle İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da yaptırdığı mescidin bahçesine defnedildi. Amasya'da doğan Ca'fer Çelebi, babasının yanında yetişti. Zamanının âlimlerinden; Molla Hacı Hasen-zâde, Molla Kestelli, Hatîb-zâde ve Hocazâde gibi zâtlardan ilim tahsîl edip, istifâde etti. Şeyh Hamdullah Agâh'tan güzel yazı yazmayı öğrendi. Yüksek ilmî derecelere ulaşıp, meşhûr oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı. Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın dikkatini çekti. İstanbul'da Mahmûd Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. Orada ilim öğretip, birçok âlim ve faziletli zâtın yetişmesine sebep oldu. Daha sonra Pâdişâh onu nişancı olarak ta'yin ve taltif etti. Nakledildiğine göre, Pâdişâh, ilim, irfan sahibi ve inşâsı (yazı ve ifâdesi) düzgün olan bir kimsenin nişancılık makamına getirilmesini devlet erkânına emr etti. Onlar da ittifâkla Ca'fer Çelebi'yi seçtiler. Bundan sonra Ca'fer Çelebi, ilim, irfan ve keskin zekâsıyla, Sultan İkinci Bâyezîd'in teveccühünü kazanıp, iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Birçok mal ve servet sahibi oldu. Bu sırada kendisine paşalık ünvanı da verildi. Teşrîfatta sağ tarafta ve defterdardan önce oturmasına, seferde vezirler gibi otağ kurmasına müsâade edildi. Ca'fer Çelebi, İkinci Bâyezîd'in saltanatının sonlarına kadar bu vazîfede kaldı. Ancak İkinci Bâyezîd Hân'ın son zamanlarında, Yavuz Sultan Selîm ve Şehzâde Ahmed'den hangisinin pâdişâh olacağı konusunda, ba'zı devlet erkânı ile birlikte Şehzâde Ahmed'in pâdişâh olmasına taraftar idi. Bu sırada "Yavuz Sultan Selîm'i isteriz" diyen Yeniçeriler, isyan ettiler. Bir gece, diğer devlet erkânı arasında Tâcî-zâde'nin de evine hücum ederek mallarını yağma ettiler. Ertesi gün, bir kısım devlet erkânı ile birlikte, Tâcî-zâde'nin de vazîfeden alınmasını istediler. Bunun üzerine, 918 (m. 1512) senesinde yüz akçe yevmiye ile emekliye sevk edildi. Ca'fer Çelebi bu parayı kabûl etmek istemedi. Yeni pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân'ın âlimlere karşı saygı ve muhabbeti çoktu. Yüz akçe yevmiye

üzerine, İstanbul civarındaki ba'zı kasabaların kadılığını da ekleyerek, Tâcî-zâde'nin gönlünü almaya çalıştı. Daha sonra tekrar nişancılık makamını verdi. Pâdişâh, onu seferde ve hazerde yanından ayırmaz, onun parlak fikirlerinden ve keskin zekâsından istifâde ederdi. Zaferle sona eren İran seferinde de Ca'fer Çelebi'yi yanından ayırmamıştı. Şah İsmâil'e gönderilen Farsça mektûplar ve zafer sonrasında İslâm memleketlerine gönderilen fetihnameler de onun kaleminden çıkmıştı. Çaldıran zaferinden sonra, Şah İsmâil'in zevcesi Taçlı Hanım da esîrler arasında idi. Şah İsmâil, Taçlı Hanım bir kumandanının hanımı iken, sapıklık ve zulüm ile elinden almış, sonra da hanımları arasına dâhil etmişti. Sapık ve bid'at ehli de olsa, bir müslümanın nikâhındaki kadının, boşanma olmadan başka bir kimse ile evlenmesi mümkün değildi. Şah İsmâil'in bu hanımla evliliğinin, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) yolu olan Ehl-i sünnete uygun olmadığına dâir âlimler fetvâ verdiler. Pâdişâh da, Taçlı Hanım'ın Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi ile evlenmesine müsâade etti. Ca'fer Çelebi, Çaldıran seferi dönüşünde Anadolu kadıaskeri olarak ta'yin olundu. Kışı pâdişâh ve orduyla birlikte Amasya'da geçirdi. Amasya'da, Yeniçerilerin başkaldırması olayında tahriki olduğu şeklindeki ithamdân dolayı, daha sonra İstanbul'da idâm edildi.

İdam edilmeden önce Ca'fer Çelebi'yi huzûruna kabûl eden Yavuz Sultan Selim Hân; "İslâm askerini isyana teşvik edenin cezası nedir?" diye bizzat kendisine sordu. Birçok ilimde olduğu gibi, fıkıh bilgilerinde de âlim olan Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi; "Sabit olursa öldürülmelidir" cevâbını verdi. Zâten dinlediği şahitler ve yaptırdığı araştırmalar sonucunda, Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi'nin kendisine karşı Yeniçeri'yi isyana teşvik ettiğine inanmış olan Pâdişâh, Ca'fer Çelebi'nin idamı için fetvâyı bizzat kendisinden aldı. Aldığı fetvâya göre de hareket etti. Ama ne yazık ki, kendilerini kurtarmak için Ca'fer Çelebi'ye iftira eden ba'zı kimselerin yalanları, onun idamına sebep oldu.

Nakledilir ki: Ca'fer Çelebi, idâm edileceğini öğrenip hayattan ümidini kesince, ba'zı hikâyeler anlatıp şiirler söyledikten sonra, Pâdişâh'a dedi ki: "Hârûn Reşîd, Ca'fer Bermekî'yi idâm ettirdiğine pişman olmuş, idâm edenlerin ve sebep olanların günahkâr olduğunu beyân etmişti. Pâdişâhım, bana kıyma ki, benim yerime birisini bulamazsın. Sonra sen de pişman olursun" dedi. Pâdişâh; "Gerçek dersin bilirim, lâkin karar verdim. Verdiğim karardan dönemem" dedi ve idâm edildi.

Yavuz Sultan Selim Hân, konuyu yeniden soruşturup hakîkati öğrenince, idâm ettirdiğine çok pişman oldu. Ca'fer Çelebi'ye iftira edip idamına sebep olanları cezalandırdı. Ca'fer Çelebi'nin idamından birkaç gün sonra, Çemberlitaş civarında bir yangın çıkmıştı. Yangın yerinde rastladığı Sadr-ı a'zam Sinân Paşa'ya; "Bu yangının alevleri, günahsız olarak idâm edilen Ca'fer Çelebi'nin âhının ateşidir" diye üzüntüsünü ve pişmanlığını bildirmişti.

Yavuz Sultan Selim Hân, tahta geçtiğinde, devlet idâresinde dirayetli iki kişi bulunduğunu ve bunlardan birinin Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi, diğerinin de Ca'fer Çelebi olduğunu her vesileyle ifâde ederdi.

Ca'fer Çelebi, İstanbul'da Balat taraflarında Eski Nişancı Câmiî ve bir medrese, Bursa'da bir mescid, Simâv'da bir mescid ve hamam, Bergama'da bir kervansaray yaptırmıştır.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi; âlim, faziletli, güzel ahlâk ve ma'rifet sahibi bir zât idi. Keskin zekâsı ve derin ilmiyle. Yavuz Sultan Selim Hân'a yardımcı olur idi. Yazısı çok güzel, inşâsı (ifâdesi) çok yüksek idi. Usta bir şâir de olan Ca'fer Çelebi'nin, ilmî ve edebî üstünlüğü herkesçe bilinir ve kabûl edilirdi. Türkçe, Farsça ve Arabca dillerine hâkim idi. Farsça yazılarının, Türkçe

yazılarından daha iyi olduğu nakl edilirdi. Zamanının edîb ve şâirleri arasında müstesna bir yeri var idi.

Ömrünü, ilim ve Allahü teâlânın rızâsı için ihlâsla, din ve devlete hizmet ile geçiren Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, pek kıymetli eserler yazdı. Bu kıymetli eserlerden başlıcaları şunlardır: 1-Hevesnâme: Ca'fer Çelebi'nin mesnevî tarzında yazdığı en meşhûr eseridir. Tertîbi ve konusu orijinaldir. Hevesnâme, en mühim bölümleriyle İstanbul'u, İstanbul'un medenî ve tabiî güzelliklerini tasvîr eder. Tevhîd, münâcaat ve na'ttan sonra, İkinci Bâyezîd Hân'a kaside ve İstanbul tasvîrleriyle devam eder. İstanbul'un mühim yerlerini, Galata'yı, Ayasofya ve Fâtih câmilerini, saray ve kasrları, hamam, imâret, medrese ve dârüşşifâ gibi târihî eserleri anlatır. Eyyûb Sultan ve Fâtih'in kabirlerini, İstanbul'un ma'nevî değerini ve bu arada Ebu Eyyûb el-Ensârî'nin (r.a.) kabrinin, Akşemseddîn tarafından nasıl keşf edildiğini anlatır. Fâtih Sultan Mehmed'in otuzbir yıllık saltanatını, kabrinin nurlu güzelliğini tasvir eden bölümler vardır. Yer yer gazeller ve tercî-i bendlerle de süslenen Hevesnâme, ifâdesinin tabiîliği, güzelliği ve verdiği bilgiler bakımından, mühim ve kıymetli bir eserdir. 2-Dîvân: 3382 beyitten meydana gelmiştir. 3-Münşeât: Zamanının ba'zı mühim vak'alarını anlatan ve çok beğenilen bir eserdir. 4-Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi, 5-Enîs-ül-ârifîn tercümesi: Farsçadan tercüme edilmiştir. 6-Kûsnâme: Mizahî bir eserdir. 7-Kitâb-ı Ahlâk.

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, "Mahrûse-i İstanbul Fetihnamesi" adlı eserin mukaddimesinde, İstanbul'un fethine karar vermeden önce Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın söylediği sözleri şöyle nakletmektedir:

"Fâtih Sultan Mehmed Hân, birgün devletin ileri gelenlerini ve saltanat yetkililerini saraya da'vet etti. Herkes derece ve rütbesine göre yerine yerleştikten sonra, âdet olduğu üzere ve Osmanlı geleneğine göre ziyâfet hazırlanıp, türlü türlü yemekler yendi. Vezirler ve diğer yetkililer günlük işlerle ilgili mes'eleleri arz etmek üzere Pâdişâh'ın huzûruna girmişlerdi. Görüşülmesi gereken mes'eleler görüşüldükten sonra, dîvân odasına gitmek üzere kalkacakları zaman, Fâtih Sultan Mehmed Hân, onlara tatlı diliyle hitâb edip şöyle dedi: "Allahü teâlânın lütuf ve ihsân hazînelerinin kapısı fetihlerle açılır. Uzun müddetten beri bir husûs benim kalbimi rahatsız eder oldu. Onu sizinle istişâre etmek isterim. Çünkü kendi görüşüyle hareket eden mes'ûd olmaz, istişâre eden bedbaht olmaz. Bir insan, ne kadar fikir, firâset ve zekâ sahibi olursa olsun, ehli ile müşavere etmekten uzak durması, hiçbir zaman doğru değildir. Resûlullah (s.a.v.) bütün mahlûkatın en üstünü iken, her işinde Allahü teâlânın; **"İş husûsunda istişâre et. Müşavereden sonra da birşeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güven ve dayan. Gerçekten Allahü teâlâ tevekkül edenleri sever"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 159. âyet-i kerîmesi hükmünce istişâre etmekten kaçınmamıştır." Bu sözleri duyan vezirler; "Evet efendim, Pâdişâh-ı âlem penâhın emirleri karşısında söz söylemeye haddimiz yoktur. Güneş yanında zerrenin, deniz yanında damlanın ne kıymeti vardır. Zâtınızın işâretleri olduktan sonra, "Emredilen ma'zûrdur" sözü gereğince, emriniz başımız üzeredir. Ne emr ederseniz hazırız" dediler. Bundan sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân şöyle dedi: "Cömert babalarım ve mübârek dedelerim kesin olarak anlamışlardır ki; dünyânın devleti ve ni'metleri sonsuz değildir. Bu fâni cihan kimseye bakî ve ebedî kalmaz, insanın nefesleri sayılıdır ve sonsuzluk kapısı kapalıdır. Yaratılıştan maksad; kişinin Allahü teâlâyı bir bilip, mümkün olduğu kadar, can tende iken Allahü teâlânın rızâsını kazanmağa çalışmaktır. Eshâb-ı Kirâmdan Ebû Sa'îd el-Hudrî (r.a.) rivâyet eder ki: "Resûlullaha (s.a.v.) bir kimse gelerek; "İnsanların en faziletlisi kimdir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.); **"İnsanların en faziletlisi, nefsi ve malı ile, Allahü teâlânın**

rızâsı için gazâ (cihâd) **edendir”** buyurdu. Babam ve dedelerim de, bu fâni âlemde gazâ ve cihâdı bilip, ömürlerinin sonuna kadar ehl-i küfür ve ehl-i dalâlet ile mücâdele edip, harbetmedikleri bir dakika geçirmediler. Saltanatları zamanında, büyük bir gazânın yapılmadığı bir sene geçmedi. Yine bir büyük hâdisenin olmadığı bir ay geçmedi. Şu anda, ben dahî Allahü teâlânın; **“O peygamberler, Allahın hidâyetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü. De ki: “Sizi bu tevhîde** (Kur’ân’a) **çağırmama sizden bir ücret istemem. O Kur’ân, âlemler için ancak bir öğüttür”** meâlindeki En’am sûresi 90. âyet-i kerîmesi emrine uyup, i’lây-ı Kelimetullah ve İhyây-ı Sünnet-i Resûlullah için var gücümü sarf etmek istiyorum ki dünyâda hayırla anılıp, âhırette büyük ecre kavuşayım. O İstanbul ki, irem bağları ondan bir parçadır. Dillerde konuşulan ve târih kitaplarında yazılan yeryüzünün incisidir. Bu memlekette, benim padişahlığımda, orada azgınların, küfür ehlinin bulunması uygun değildir. Hülâsa, niyetim ve gayretim, o şehrin feth edilmesidir. Buna karar verdim. Bu yıl baharda, sabah rüzgârıyla birlikte feth oluna. Bunun için gerekli hazırlıklar yapıla.” Usta bir şâir olan Tâcîzâde Ca’fer Çelebi’nin şiirlerinden ba’zı beyitler:

Tutuşdum aşk ile bir nâtûrânum,
Eğer can kurtarırsam pehlivânum.

Bahâr-ı naz pervendümden ayrı,
Sararmış bir kuru berk-i hazanım.

(Aşk ateşiyle yanan güçsüz biriyim. Eğer bu ateşten kendimi kurtarabilirsem pehlivan sayılırım. Zamanın naz besleyen baharından ayrı olarak sararmış bir sonbahar yaprağıyım.)

İdâm edileceği haberini duyunca da, şu veciz beyti söylemişti:

Ben şehîd-i tığ-ı aşk oldukta râh-ı yârda,
Yumadan defneyleyin tenden gubârı gitmesin.

(Ben yâr yolunda aşk okuyla şehîd olunca, yıkamadan defnedin ki; o mukaddes yolculuktan kalan tozlar üzerimden gitmesin.)

---

1) Kâmûs-ül-a’lâm cild-3, sh. 1819

2) Mir’ât-ı Kâinat cild-3, sh. 99

3) Münşeât-üs-selâtîn cild-1, sh. 351

4) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 69

5) Tezkiret-üş-şu’arâ cild-1, sh. 246

6) Şakâyık-ı Nu’mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 335

7) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 452

8) Lâtifî Tezkiresi sh. 117

9) Rehber Ansiklopedisi cild-3, sh. 169-170

10) Amasya Târîhi cild-3, sh. 225

11) Hadîkat-ül-cevârni’ cild-1, sh. 29

12) Tâc-üt-tevârih

TAŞKÖPRÜLÜ MUSTAFA BİN HALÎL

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Muslihuddîn Mustafa bin Halîl'dir, İstanbul'un feth edildiği 857 (m. 1453) senesinde Kastamonu'ya bağlı Taşköprü'de doğdu. Taşköprü'de doğduğu için Taşköprülü diye bilinir. 935 (m. 1528) senesinde vefât etti.

Şakâyık-ı Nu'mâniyye adlı eserin müellifînin babası olan Muslihiddîn Mustafa Efendi, ilk önce babasından ilim tahsil etti. Daha sonra amcası Molla Muhammed Niksâri'den ilim öğrenip istifâde etti. Molla Derviş Muhammed'den, Bursa'daki Sultâniyye Medresesi'nde bulunduğu sırada ilim tahsil edip yüksek dereceye ulaştı ve feyz aldı. Daha sonra, Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden Molla Behaüddîn'den, ilim öğrenip sohbetlerinde bulundu ve istifâde etti. Molla Manisavî-zâde ve Kâdı-zâde ve Hocazâde'nin hizmetlerinde bulunup, onlardan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlmi akranlarından daha üstün olduktan sonra, Bursa Esediyye ve Ankara Ak medreselerinde müderrislik yaptı. Üsküp'de İshak Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Edirne'de Halebiyye Medresesi'nde müderrislik yaparken, pâdişâh İkinci Bâyezîd'in dikkatini çekti. Pâdişâh onu, Şehzâde Yavuz Sultan Selîm'e hoca ta'yin etti. Daha sonra sırasıyla; Amasya Hüseyniyye, Bursa Sultâniyye ve İstanbul Sahn-ı semân medreselerine müderris ta'yin edildi. Yavuz Sultan Selim Hân pâdişâh olup Haleb'i feth edince, onu Haleb kadılığına ta'yin etti. Ancak babasının "Kâdı olma" diye vasıyyet ettiğini hatırlayıp, durumu Sultân'a arz etti. Henüz Haleb kadılığına başlamadan istifâ etti. Bunun üzerine Pâdişâh onu, Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris ta'yin etti. Daha sonra Bursa'daki Sultâniyye Medresesi'ne nakl olundu. Molla Hüsâm Çelebi'nin vefâtından sonra, tekrar Sahn-ı semân Medresesi'ne iade edildi. Burada ilim öğretip çevresini aydınlatırken, fâni dünyâ âleminden, ebedî âhıret âlemine göç etti.

Âlim, faziletli ve ilmiyle âmil bir zât idi. Zâhid (dünyâya düşkün olmayan) ve âbid (çok ibâdet eden) idi. Allahü teâlâdan çok korkar, İslâm dîninin emirlerine son derece bağlı, yasaklarından kaçınma husûsunda titiz idi. Sâlih ve fakir kimselerle ülfet edip birlikte olmaktan hoşlanırdı. Zâhirî (görünüşü) ve bâtını (kalbi) temiz bir zât idi. Yalan, lüzumsuz ve faydasız söz söylemekten kaçınırdı. Ömründe boş söz konuştuğu görülmedi. Boş yere vaktini geçirip, lüzumsuz şeylerle meşgûl olmazdı. Cömert ve kerem sahibi idi. Vakitlerinin hepsini, Allahü teâlâya ibâdef etmek ve ilim mütâlâa etmek sûretiyle kıymetlendirirdi.

Tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl ve edebî ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Birçok kıymetli eserleri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Beydâvî tefsîrinin bir kısmını şerh eden risalesi. 2-Sadr-üş-Şerî'a adlı eserin ba'zı kısımlarına yazdığı haşiyesi. 3-Havaş-i alâ Nebezi min şerh-ıl-Miftâh. 4- Risâletün fil-ferâiz. 5- Risâletün fî hall-i hadîs-il-ibtidâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 250

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 211, 212

3) El-Kevâkib-üs-sâire cild-2, sh. 251

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 391

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 434

6) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 20

15. CİLD

TAŞKÖPRÜ-ZÂDE

Osmanlı âlimlerinin büyüklerinden. Âlimlerin öncüsü, asrının incisi olan Taşköprü-zâde Efendi, Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği en büyük âlimlerdendir. Babası Muslihuddîn Mustafa Efendi, Yavuz Sultan Selîm'in hocası olup, 935 (m. 1528)'de vefât etti.

İsmi, Ahmed bin Mustafa'dır. Lakabı Usâmeddîn, künyesi Ebü'l-Hayr'dır. Taşköprü-zâde diye meşhûr olmuştur. 901 (m. 1495) senesinde Bursa'da doğdu. 968 (m. 1561) senesinde İstanbul'da vefât etti. Âşıkpaşa Mahallesi'nde, Seyyid Velâyet türbesi civarında defn olundu. Mezârı duvar ile çevrilidir. Altmışsekiz sene yaşadı ve **"Ümmetimin çoğunun ömrü altmışla yetmiş arasıdır"** hadîs-i şerîfinin sırrına nail oldu.

Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, ilim ehlinden bir zâtın oğlu olduğu için, küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye başladı, ilk tahsilini babasından yaptıktan sonra, medreseye Arabca öğrenmekle ve lügat ezberlemekle başladı. Sonra Molla Alâüddîn Yetim'den sarf ilmine dâir; Maksud, Merâh ve İzzî, nahiv ilmine dâir; Avâmil, Misbâh ve Kâfiye ile, bunun şerhlerinden Vâfiye, Hârûniye ve Elfiye adlı eserleri okudu. Daha sonra amcası Kıvâmüddîn Kâsım'dan; sarf, nahiv, lügat ve bunların kaidelerinden bahseden Dav-ül-Misbâh, mantıktan; Îsâgûcî, Hüsâm ve Şemsiye şerhini okudu. Akâid ve kelâm ilmine dâir Hâşiye-i Tecrîd adlı eseri dayısından okudu. Miftâh şerhini Fenârî-zâde Muhyiddîn Çelebi'den, Mevâkıf şerhini Seydî Muhyiddîn Efendi'den okudu. Tunuslu Şeyh Mehmed Megûşî'den; Sahîh-i Buhârî ve yine hadîs ilmine dâir Kâdı Iyâd'ın Şifâ'sını okudu. Münâzara ilmini öğrenip, bu âlimlerden icâzet aldı. Bu ilimlerin yanında, diğer aklî ve naklî ilimleri de tahsil edip bitirdikten sonra, her fende değerli bir âlim oldu. Tasavvufda ise, Nakşibendiyye yüksek yoluna girip, bu yolun büyüklerinden feyz alıp ma'rifetullaha kavuştu.

Yavuz Sultan Selim Hân zamanında Anadolu kadıaskeri olan Serdefter Efâdıl Seyyidî Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. İcâzet alıp, 925 (m. 1519) senesinde, Dimetoka'da Oruç Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin olundu. 933 (m. 1526) senesinde, İstanbul'da Hacı Hüseyn-zâde Medresesi'ne nakl olundu. 936 (m. 1529) senesinde, Üsküp'de İshak Bey Medresesi'ne müderris oldu. 942 (m. 1535) senesinde, Kalenderhâne Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildi. 944 (m. 1537) senesinde, Paşa-zâde yerine Atîk Mustafa Paşa Medresesi'ne nakl edildi. 945 (m. 1538) senesinde, Edirne Üçşerefeli Medresesi'nde ilim tedrisiyle vazîfelendirildi. 946 (m. 1539)'da Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirilip, 951 (m. 1544) senesinde Arab-zâde Abdülbâkî Efendi yerine Edirne Bâyezîdiyye Medresesi müderrisliğine, 952 (m. 1545)'de Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iki yıl kadar kaldıktan sonra, 954 (m. 1547) senesinde tekrar Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine iade edildi.

İlim tedrisi esnasında uzun müddet; kelâm ilmine dâir; Hâşiye-i Tecrîd ve Şerh-i Mevâkıf, belagat ilmine dâir; Mutavvel ve Miftâh şerhini, Ferâiz ilmine dâir; Seyyid Şerîf Cürcânî'nin ferâiz şerhini, usûl-i fıkıhla ilgili; Tenkîh, Tavzih ve Telvîh adlı eserleri, fıkıh ilmine dâir, Hidâye'yi, hadîs'ten; Mesâbih, Meşârik ve Sahîh-i Buhârî'yi, tefsîrden; Kâdı Beydâvî tefsîrini okuttu.

958 (m. 1551) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin olundu. Bu vazîfeyi üç sene müddetle şerefle, adâlet ve doğrulukla yürütürken, 961 (m. 1554) senesinde gözleri görmez olduğundan dolayı, kadılık vazîfesinden emekli oldu. Kendi evine çekilip; ibâdet ve tâatle, yazdığı eserlerini temize çektirmekle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Taşköprü-zâde Ahmed Efendi, Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen âlimlerin büyüklerinden olup; tefsîr, hadîs, fıkıh ve bunların usûllerinde, bütün naklî ilimlerde engin bir deniz, aklî ilimlerde insanlara yol gösteren parlak bir yıldız, ilim ve irfan güneşi, hakîkat ve yakîn

vadisi, Arabî ilimlerin fışkıran pınarı, edebî ilimlerde zirvede bulunan, ilim ve ma'rifet mecmû'ası, doğruluk ve adâletten ayrılmayan, Allahü teâlânın dîninin emirlerine ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine bağlı, şüpheli ve haramlardan şiddetle kaçınan, güzel ahlâk ve iyi huyların kendinde toplandığı, tevâzu sahibi, kanaatkar, kibir ve riyâ'dan uzak, geniş ilim sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi olup, yazısı matbaa yazısı gibi düzgün idi.

Nakledilir ki: Müderrislik yaptığı zamanlarda, her sene el yazısıyla Kâdı Beydâvî Tefsîri'ni yazar, aldığı para ile, Ramazan akşamlarında ilim talebesini da'vet eder, bunlara ve âlimlere ziyâfet verirdi. Gözleri a'mâ olduğu zaman bile, ilim öğretmekten ve eser yazdırmaktan geri kalmazdı.

Vefâtına yakın hasta olunca, helâlleşmek üzere gelen akrabasına şu vasıyyette bulundu:

"Âlemlerin Rabbine hamd olsun. Peygamber efendimize (s.a.v.) âline ve eshâbına salât ve selâm olsun. Müctehid din imamlarına, tefsîr ve hadîs âlimlerine zâhid (dünyâdan yüz çeviren) evliyâ-i Kirâma, ilmi ile âmil olan âlimlere, sabreden fakirlere, şükür eden zenginlere, kıyâmete kadar iyilikler hayırlar dilerim. Yâ Rabbî, İslâm dîni ve Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere yaşadığıma ve bid'atlerden sakındığıma, seni ve meleklerini şâhid tutarım. Evlâdım ve akrabam, üzerlerinde bulunan hakkım olduğunu söyleyip benden helâllik isterler. Üzerlerinde bulunan haklarımı onlara helâl ettim. Vesselâm alâ Seyyid-il-Enâm ve Sâhibihil Kirâm" dedi ve canını cânâna teslim eyledi.

Altı oğlu ve bir kızı vardı. Oğullarından biri Muhyiddîn Muhammed'dir. Ege Denizi'ndeki adaların birinde kadı iken vefât etti. Biri Şemseddîn Muhammed'dir. Şam taraflarında kadı iken vefât etti. Biri Ahmet Çelebi olup, Osmanlı âlimlerindendir. Biri Zeyneddîn Muhammed'dir. 968 (m. 1561)'de vefât etti. Biri de âlim Kemâleddîn Muhammed Efendi'dir. Menkıbeleri uzun zaman dillerde söylenirdi. Babasının Miftâh-üs-se'âde kitabını Osmanlıcaya tercüme etmiş ve Mevdu'ât-ül-ulûm ismini vermiştir. Biri Ebû Hâmid Muhammed'dir. Osmanlı âlimlerindendir.

Hayâtını ilim öğrenmek, öğretmek ve eser yazmakla geçiren Taşköprü-zâde Ahmed Efendi'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1) Şakâyik-ı Nu'mâniyye: Osman Gâzî'den başlıyarak, Kanunî Sultan Süleymân devrinde 965 (m. 1558) yılına kadar yetişen âlimlerin ve evliyânın hâl tercümelerinden meydana gelmiş kıymetli bir eserdir. Eser, pâdişâhların sayısına göre 10 tabakaya ayrılmış ve her tabakada, o pâdişâh zamanında yetişenler anlatılmıştır. Eserde, 371 âlim ve 150 evliyâ olmak üzere, toplam 521 kişinin bibliyografyası yer almaktadır. Bu kıymetli esere birçok zeyller yapılmıştır. Şakâyik-ı Nu'mâniyye, Osmanlılar devrinde bu konuda yazılan ilk eserdir.

Şakâyik-ı Nu'mâniyye'nin başlıca tercümeleri: a-Hadâik-ur-Reyhân: Muhtesib-zâde Belgradlı Mehmed Hâvi'nin Türkçeye tercümesi, b- Hakâik-ül-beyân fî tercemet-i Şakâik-in-Nu'mân: Hem tercüme hem zeyldir. Âşık Çelebi'nindir, c- Hadâik-uş-Şakâik: Edirneli Mehmed Mecdî Efendi'nin tercümesidir. En meşhûru bu tercümedir, d- El-Hadâik: Amasyalı İbrâhim bin Ahmed tarafından yapılan tercümedir.

Zeylleri: a- Tetimet-üş-Şakâik-in-Nu'mâniyye: Âşık Çelebi tarafından yazılmıştır. 42 kişinin bibliyografyası vardır. b- El-Ikd-ül-manzûm fî zikri Efâdıl-ır-rûm: Arabcadır. Ali bin Bâli tarafından yazılmıştır. Eserde, 968 (m. 1560) ile 991 (m. 1583) seneleri arasında Üçüncü Murâd devrine kadar yetişenlerin hâl tercümesi vardır. Eser Vefeyât-ül-a'yân kenarında basılmıştır, c- Hadâik-ül-Hakâik fî Tekmilet-iş-Şekâik: Nev'i-zâde Atâî tarafından yazılmıştır. Taşköprü-zâde'nin

bıraktığı yerden başlayıp, 1044 (m. 1634) senesine kadar yetişenleri almıştır, d-Uşşâkî-zâde Zeyli: Yazarı Uşşâkî-zâde İbrâhim Hasib Efendi'dir. Atâî'nin bıraktığı 1043 (m. 1633) senesinden başlamış, 1160 (m. 1694) senesine kadar almıştır. Eseri beş tabakaya ayırmıştır. Âlimler, şeyhler, kadılar, vezirler ve zamanının büyüklerini alarak yazmıştır, e- Vakâyi'ul-Fudalâ: Şeyhî Mehmed Efendi tarafından yazılmıştır. Atâî'nin zeylinin zeylidir. Atâî'nin bıraktığı 1043 (m. 1633)'den, 1143 (m. 1730) senesine kadar almıştır. Üç cilddir. Pâdişâhlara göre düzenlemiştir, f- Tekmilet-üş-Şakâyik fî Ahvâl-il-Hakâyık: Fındıklılı İsmet Efendi yazmıştır. Şeyhî Zeyli'nin zeylidir. 1143 (m. 1730)'den 1314 (m. 1896)'e kadar almıştır.

2- Miftâh-üs-se'âde ve Misbâh es-Siyâde fî Mevdû'ât-ül-ulûm: Birçok ilim ve fen kollarını ve her ilimde yazılmış eserleri açıklayan kıymetli bir eserdir. Oğlu Kemâleddîn Mehmed Efendi tarafından ba'zı ilâveler yapılarak, yine Mevdû'ât-ül-ulûm adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu eser üç cilddir. Miftâh-üs-se'âde'nin Medînet-ül-ulûm adını taşıyan bir muhtasarı vardır.

3- Nevâdir-ül-ahbâr fî menâkıb-il-ahyâr: Üç fasıl hâlinde te'lîf edilmiş bir eserdir. Birinci fasılda Sahabe ve âbidlerden, ikinci asılda müctehidlerden, üçüncü fasılda fen âlimlerinden bahseder. 4- Risâletün fî ilm-il-âdâb-el-bahs: Münâzara ve mübâhese ilminden bahseden bir eserdir. 5- Hâşiyetü alâ hâşiyet-i Seyyid Şerîf alâ Şerh-it-Tecrîd: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 6-Şerh-ül-Ahlâk el-Adûdiyye: Ahlâk ilmine dâirdir. 7- Risâletün fil-ferâiz, 8-Şerh-i Mukaddimet-is-salât: Molla Fenârî'nin namaza dâir yazdığı risalenin şerhidir. 9- Miftâh-ül-i'râb, 10-Sûret-ül-halâs fil-ihlâs, 11-Risâletün fî hikmet-il-ameliyye, 12- Er-Risâlet-ül-câmia li-vasf-il-ulûm-ün-nâfia, 13-Risâletün fil-kazâi vel-kader, 14-Mesâlik-ül-halâs fî mehâlik-ül-havvâs, 15- El-Câmi' fil-mantık, 16- Şerh-i hadîs-i erbe'în, 17- Hâşiyetün min evvel-i şerh-il-Miftâh li Seyyid Şerîf Cürcânî, 18- Şerh-ül-fevâid-ül-Gıyâsiyye, 19- Risâletün fî tefsîr-i âyât-il-Vuzû', 20- Risâlet-uş-şifâ fî devâ-il-vebâ, 21- El-Muâlim fî ilm-il-kelâm, 22- Tabakât-ül-fukahâ, 23-Şerh-ül-Avâmil fil-Muhtasarât, 24-Şerhu Dîbâcet-ül-hidâye ve Dîbâcet-üt-tavâli', 25- Muhtasarun fî ilm-in-nahv, 26- Ecell-ül-Mevâhib fî ma'rifet-i Vücûb-il-vâcib, 27- Ravd-üd-dekâik fî hadarât-il-hakâik, 28- El-Kavâid-ül-celiyyât fî tahkîk-i mebâhis-il-külliyât, 29- El-İnsâf fî müşâceret-ül-eslâf, 30-Şerh-ül-Cezerî fî ilm-il-kırâat.

Taşköprü-zâde'nin yazmış olduğu çok kıymetli ve her ilimde ihtisas sahibi olan kimselerin dahî istifâde ettiği Miftâh-üs-se'âde adlı eserinden alınan ba'zı bölümler:

İlmin faziletini ve ilim öğrenmenin ehemmiyetini anlatırken diyor ki: Allahü teâlâ, Zümer sûresi dokuzuncu âyetinde; **"Hiç bilenlerle bibniyenler bir olur mu?"** buyuruyor.

Peygamber efendimiz de (s.a.v.); **"Âlimler, Peygamberlerin vârisleridir"** buyurdu. Bilinen bir hakîkattir ki, peygamberlik derecesi, yüksek derecelerin en üstünü ve en olgunudur. O hâlde, o dereceye vâris olmanın üstünde derece olmadığını, aklı ve firâseti olanlar anlar ve bilir.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kıyâmette âlimlerin, kaleminden çıkan mürekkep, şehîdlerin ve mücâhidlerin kanıyla tartılır"** ve **"Kıyâmette üç seçkin zümre, Allahü teâlâ katında şefaat makamına nail olurlar. Bunlar; Peygamberler, âlimler ve şehidlerdir."**

Ne büyük bir derece ve üstün makamdır ki, Peygamberliğin altında, şehidlik mertebesinin üstünde bulunuyor.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"İlim öğrenmek için yola çıkıp, zorluk ve tehlikelere katlananı, Allahü teâlâ, Cennete götüren yola kavuşturur."**

"İlim öğrenmek, kadın-erkek her mü'mine farzdır."

"İlim Çin'de de olsa gidip öğreniniz" ya'nî ilim öğrenmek için çalışınız.

Hazreti Ebû Derdâ (r.a.) "İlimden bir mes'ele öğrenmeyi, gece sabaha kadar ibâdet etmekten çok severim" ve "Sen, ya âlim ol, ya ilim talebesi ol, yahut da dinleyici ol. Bu üç sınıfın dışında, dördüncü sınıftan olma ki, helak olursun" buyurdu.

Abdullah bin Abbâs (r.a.) buyurdu: "Hayr öğretenler için herşey istiğfar eder. Hattâ denizdeki balık bile."

İlim öğrenmenin şartları ve ilim ehlinin vazîfelerini anlatırken: Çocukları ilim öğrenmeye, özellikle Kur'ân-ı kerîmi ezberlemeye teşvik etmelidir. Çünkü küçük yaşta ezberlemek, taş üzerindeki yazı gibidir. Gençlik geçtikten sonraki gayret ve çalışma, su üzerindeki yazı gibidir. Küçüklere, akıllarının alabileceği kadar ders vermelidir. Bunların ötesinde çok ince ve derin bilgiler de vardır diye onlara söylememelidir. Çünkü böyle sözler, onların anlayışlarını bozar. Onlara, sizin öğrendiğiniz ilimler, gaye ve maksadın kendisidir anlayışını vermelidir.

Kur'ân-ı kerîm okurken şu edeblere dikkat etmelidir: 1- Hürmetle okumalıdır. Önce abdest almalı, yüzünü kıbleye dönmeli ve mütevâzî bir şekilde oturmalıdır. Hazreti Ali buyuruyor ki: "Namazda, ayakta Kur'ân-ı kerîm okuyana her harfi için yüz sevâb, oturarak okuyana elli sevâb yazılır. Abdesti olup, namazın dışında okuyana yirmibeş sevâb, abdestsiz okuyana on sevâb yazılır." 2- Yavaş okumalıdır. Ma'nâlarını düşünerek okumalı. Çabuk hatm etme arzusunda olmamalıdır. 3-Okurken ağlamalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kur'ân-ı kerîmi okuyunuz ve ağlayınız. Ağlıyamazsamz, kendinizi zorla ağlatınız."** 4-Her âyeti, hakkını vererek okumalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.), azâb bildiren âyet gelince, Allahü teâlâya sığınır, rahmet âyeti gelince, o rahmeti isterdi. Tenzih âyetinde tesbîh ederdi. Başlarken E'ûzü okurdu. Onu bitirince; **"Yâ Rabbî! Ondan unuttuğumu bana hatırlat. Ondan bilmediklerimi bana bildir. Gece-gündüz onu okumayı bana nasîb et ve onu bana delîl ve huccet eyle"** buyururdu. 5-Eğer gösteriş yapıyor şeklinde düşünülecekse veya başkasının namazını şaşırtacaksa, alçak sesle okumalıdır. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Yavaş, ya'nî sessizce Kur'ân-ı kerîm okumanın sesli okumağa üstünlüğü, gizli verilen sadakanın aşikâre verilen sadakaya üstünlüğü gibidir."** Riyadan emîn ise, sesli okuyup, başkalarının da dinlemekten nasîb almalarını sağlamak daha iyi olur. Ezberden değil, mıshaftan okursa daha iyi olur, gözler de ibâdet etmiş olur. 6- Güzel sesle okumağa gayret etmelidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Kur'ân-ı kerîmi güzel sesle süsleyiniz."** Ses ne kadar güzel olursa, Kur'ân-ı kerîmin kalbdeki te'sîrinin çok olmasına sebep olur. Sünnet olan, tecvîd üzere okumaktır. Kur'ân-ı kerîmi tegannî ile, kelimeleri değiştirip nağmeye uydurarak okumak haramdır.

Zengin olan kimsenin, kazandığı mal husûsunda gözeteceği husûslar beş tanedir: 1- Maldan maksadın ne olduğu bilinmelidir. Ancak böylece kendine yetecek kadar bulundurur. 2- Malın nereden geldiğini gözetmelidir. Haramlardan ve mürüvveti bozan şeylerden sakınmalıdır. 3- Vâcib olan miktardan çok bulundurmamalıdır. Bu miktarda da, güzel niyet ve i'tidâli gözetmelidir. 4- Harcama tarafını gözetip, tasadduk etmede de iktisâd edip, yerine ve ehline vermelidir. 5- Alırken, verirken, tasadduk ederken ve saklarken, niyetini düzeltmelidir. Bu

sebeptendir ki, Hazreti Ali şöyle buyurdu: "Eğer bir kimse, yeryüzündeki malın hepsini alsa, onunla Allahü teâlânın rızâsını murâd etse, o zâhiddir. Bir kimse, Allah rızâsını gözetmeden hepsini sarf etse, zâhid (dünyâdan yüz çeviren) değildir." Ba'zıları dedi ki: "Bütün hareket ve işlerin ibâdet olmaktan en uzak olanı, yemek yemek ve kazâ-i hacet etmektir. Onlar da ibâdet için ve ibâdete hazırlık için olursa, ibâdet olurlar.

Açlığın faydaları husûsunda, Peygamber efendimiz (s.a.v) buyurdu ki: **"Çok yemek ve içmekle kalbi öldürmeyin. Çünkü kalb, ekine ve tohuma benzer. Su çok olursa çürür."** Yine buyurdu: **"İnsanoğlu, mi'desinden kötü ve bozuk bir kap doldurmamıştır. İnsana yemek için birkaç lokma yetişir. Bu da sulbünü devam ettirir. Eğer bunu yapamıyorsa, mi'desinin üçtebirini yemek, üçtebirini su, üçtebirini hava ile doldurmalıdır."** Açlıkta on fayda vardır 1- Kalbin temizlenmesine ve basiretin açılmasına sebep olur. Çünkü tokluk, ağırlık ve durgunluk verir, kalbi kör eder. 2-Kalb, ibâdetin ve zikrin lezzetini duymağa hazır olur. 3- Açlık, Allahü teâlânın belâ ve azâbını unutturmaz. 4- Bütün günahlara sebep olan; şehvet, istek ve arzuları kırar. Çünkü bütün günahların kaynağı şehvetlerdir. 5-Açlık, az uyumayı ve gece uyanık bulunmayı kolaylaştırır. Çünkü bir kimse tok olunca, çok su içer. Çok su içenin, uykusu da çok olur. Uykusu çok olanın, Ömrü zayi olur. 6-Açlık, ibâdete devam etmeği kolaylaştırır. Çünkü yemek ve içmek ibâdete mânidir. 7-Açlık, bedene sıhhattir. Çünkü hastalıkların sebebi, çok yemektir. Hastalık ise; rahatsız, huzûrsuz ve dirliksiz olmağa sebep olur. Bunun için de, zikre ve fikre mâni olur. 8- Açlık, hafif yüklü olmaktır. Zîrâ, tokluğa ve çok yemeğe alışanın mi'desi bunları arayıp, bugün neler yesem der. Böylece, şüpheli ve haram olan şeyler de karışabilir. 9-Açlığı tercih eden kişi, fazla gelen yemekleri fakirlere ve yetimlere yedirmek sûretiyle sevâb alır. 10- Açlık, insanı taşkınlıktan ve Allahü teâlâyı zikr edememekten alıkoyar.

Ticâret âdabını anlatırken diyor ki: Mal satan kişi, şu husûslara dikkat etmelidir: 1- Malını övmemelidir. Zîrâ, dediği gibi değilse, yalan söylemiş olur. Övdüğü şey, sattığı malda var ise ve müşteri biliyorsa, boşuna konuşmuş olur. Bu ise müslümana yakışmaz. 2- Ticârette yemîn etmemelidir. Yalan yere ise büyük günah işlemiş olur. Yemîni doğru ise, Allahü teâlânın yüce ismini, basit dünyâ işlerine âlet etmiş olur. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"O tacire yazıklar ve korkular olsun ki, "Evet vallahi, hayır vallahi" der. Yarın gel, öbür gün gel diye işini geciktirip, müşteriyi geri gönderen san'atkâra da korku ve yazıklar olsun."** 3- Gizli veya açık, malının her ayıbını bildirmelidir. Bu vâcibdir. Bildirmezse hıyânet etmiş olur. Hiyânet ise, haramdır. Kumaşı karanlık yerde satışa çıkarmamalıdır.

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Doğru tüccâr, kıyâmette sıddîklar ve şehîdler ile haşr olur."

"Dünyâda helâl mal kazanıp, maksadı da kendini kimseye muhtaç etmemek, çoluk-çocuğuna nafaka te'min etmek, hattâ komşu ve câriyelerine iyilik etmek olursa, âhırette Allahü teâlânın huzûruna varınca, yüzü, ondördüncü gecedeki ay gibi parlar."

Yemek yemekten önceki edebler yedi tanedir: 1- Yemek, helâlden kazanılmış olmalıdır. 2- Yemekten önce ve sonra ellerini yıkamalıdır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yemekten önce elini yıkamak fakirliği giderir, yemekten sonra elini yıkamak küçük günahları yok eder."** 3- Yemeği sofra üzerine koymalıdır. Yerde yemek yemek tevâzu'a yakın ve sünnete uygundur. 4-Gerektiği şekilde (edebe uygun) oturmalıdır. Sağ dizini dikip, sol uyluğu üzere oturmalıdır. Resûlullah (s.a.v.); **"Ben kulum. Kullar gibi, yere oturup yerim"** buyurdu. Bir yere dayanarak ve ayakta yemek mekrûhtur. 5-Yemek yerken, ibâdet ve tâat için kuvvet

elde etmeğe niyet etmelidir. Böylece, yemesi de ibâdet olur. Elden geldiği kadar az yemeğe gayret etmelidir. Çünkü tokluk, ibâdete mânidir. 6-Hazır olan yemeğe râzı olup, kanâat etmelidir. 7-Yemekten çok kişinin yemesine, yemeğe çok el uzanmasına gayret etmelidir. Çünkü, yemeğe çok el uzanmasında bereket vardır. Resûlullah efendimiz de (s.a.v.) yalnız yemezdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 177

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 352

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-2, sh. 79

4) Mevdû'ât-ül-ulûm

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2985

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 143-144

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1077

8) Miftâh-üs-se'âde cild-1, sh. 16-25

9) Keşf-üz-zünûn

10) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 134, 359 cild-2 sh. 126

TEBÂSÎ (Ahmed bin Muhammed)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed Magribî Tûnusî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Tebâsî diye meşhûrdur. Debâsî de denir. Mâlikî mezhebinde idi. Doğum târihi belli değildir. 930 (m. 1523) senesinde, Tunus beldelerinden Neferât'da, yüz yaşını geçmiş olduğu hâlde vefât etti.

Ahmed Tebâsî, büyük âlim velîy-yi kâmil Ahmed bin Mahlûf Şâbî'nin sohbetinde yetişti. Şâbî, kerâmetler ve hârikalar sahibi idi. Ebü'l-Feth Hindî adındaki büyük bir zât, Ebu Midyen hazretlerini ziyâret için yola çıktı. Yolda ona, ağaçların yapraklarında; "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah Şâbî veliyyullah" yazılı olduğu gösterildi ve o da Ebû Midyen hazretlerinin yanına gitmekten vazgeçti. Şâbî ile görüştü. Ebü'l-Feth Hindî, onun yanında ma'nevî derecelere kavuştu. Tebâsî de, büyük velî Şâbî'nin hizmetinde ve sohbetinde bulunması sebebiyle, üstün hâllere ve derecelere kavuştu. Allahü teâlânın zâtı ve sıfatları hakkında ma'rifet sahibi olan büyüklerden oldu.

Muhammed bin Hamevî, "Tuhfet-ül-Habîb" adlı eserinde dedi ki: "Memleketindeki âlimler, çözemediği mes'eleleri yazıp ona gönderirlerdi. O da, açık ve en güzel şekilde cevaplandırırdı.

Tebâsî'nin vefâtında, sağ yanağına nûrânî bir kalemle; "Rahimehullah" (Allahü teâlâ rahmet etsin), sol yanağında da "Celâl" yazılı olduğu görüldü.

Mes'ûd Sanhâcî onun hakkında dedi ki: "Sevenlerinden biri, yabancı bir kadına baktı. Sonra da onun meclisine gitti. Tebâsî buyurdu ki: "Aramıza gelenlerden birinin, gözleriyle günah işlemiş olduğu anlaşılıyor." Daha sonra o kişi suçunu i'tirâf etti. Tövbe ve istiğfarda bulundu.

Tebâsî'nin keşf ve kerâmetleri çok olup, suç ve günah işliyeni derhâl tanırdı. Ayrıca huzûruna gelen kimsenin arzusunu, daha o söylemeden, Allahü teâlânın izniyle bilirdi.

Mes'ûd bin Muhammed Sanhâcî anlatır: "Hocam bir defasında bana; "Oğlum, sen haccedersin. Falan falan yerleri ve ay ışığında da şu yerleri görürsün" buyurdu. Aynen dediği gibi

oldu. Hacca gittim. Oradan değişik beldelere uğradım. Gittiğim her yerde, buyurduğu yerleri dolaştığımı anladım."

Sanhâcî anlatır; "Bir gece Ebü'l-Kâsım ismindeki arkadaşımla bir mes'eleyi müzâkere ettik. Sabah olduğunda da, Tebâsî'nin huzûruna gittik. Bize dönüp, akşamki mes'elenin cevâbı şöyledir" buyurdu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 326

TRABLÛSÎ (İbrâhim bin Mûsâ)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mûsâ bin Ebî Bekr bin Şeyh Ali et-Trablûsî el-Hanefî'dir. Lakabı Burhâneddîn olup, Trablûsî nisbeti ile tanınırdı. 853 (m. 1449) senesinde Trablus'da doğdu. Dımeşk'da birçok âlimden ilim tahsil etti. Şerefüddîn bin Abdullah bunlardan biridir. Onunla beraber Kâhire'ye geldi. Bütün ihtiyâçlarını bu zât karşılardı. Burada Selâhüddîn-i Trablûsî'nin dergâhında ikâmet ederdi. Tasavvuf ma'rifetlerine, onun feyz ve bereketiyle kavuştu. Rîmî'den de, Irâkî'nin nazm hâlindeki "Elfiye" sinin şerhini okudu. Şeybânî'den çok ilim aldı. Hâfız Sehâvî'den de me'ânî ilmine dâir eserlerin şerhleri ile Muhammed bin Hasen'in ve başka âlimlerin eserlerini dinleyip öğrendi. Onun ba'zı eserlerine ta'lîkler yaptı. Ebüssü'ûd Efendi'den ilim öğrendi. Radıyyüddîn-i Evcâfi'den de ilim tahsil etti. 915 (m. 1509) senesinde hacca gidip, bir müddet Mekke'de kaldı. Sonra Kâhire'ye döndü. 922 (m. 1516) senesi Zilka'de ayının ondördüncü günü, Kâhire'de vefât etti. Medresede namazı kılınıp, Karâfe kabristanına defnedildi.

Sehâvî onun hakkında şöyle demektedir. "O, fazilet sahibi, sakin, dindar bir kimse olup, 894 (m. 1489) senesinde, Hanefî âlimleri ile beraber. Devâdâriyye kubbesindeki sultânın huzûruna geldi. Onun hâlini ve faziletini hemen anlayan sultan, ona iltifât edip, çok ikram ve ihsânlarda bulundu. Sonra, onu Mısır havâlisine yerleştirdi."

Şeyh Cârullah bin Fehd ise şöyle demektedir: "İbrâhim Trablûsî, Mısır'da Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden oldu. Kahmâsiyye Medresesi'nin başmüderrisliğine ta'yin edildi, ilminin, hayrının ve iyiliğinin çokluğundan dolayı, her mes'eleyi çözer, hallederdi. Çok sayıda eser te'lîf etti."

Eserlerinin başlıcaları şunlardır, 1-El-İs'âf fî hükm-il-evkâf, 2- Mevâhib-ür-Rahmân fî mezheb-in- Nu'mân: Kendisi bu eserini şerh edip, buna "El-Burhan" adını verdi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 117

2) En-Nûr-üs-sâfir sh. 104

3) El-A'lâm cild-1, sh. 76

4) Keşf-üz-zünûn sh. 85, 1895

TÜRÂBÎ ŞUAYB EFENDİ

Sultan İkinci Bâyezîd Hân zamanı Osmanlı âlim ve şâirlerinden. İsmi Şuayb olup, lakabı Türâbî'dir. Bu isimle meşhûr olmuştur. Kaynaklarda, hayâtı hakkında fazla bilgi verilmemektedir. 922 (m. 1516) senesinde vefât etti.

Zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Daha sonra Molla Kırmastî, Molla Hüsâm-zâde ve Molla Alâeddîn Arabî gibi âlimlerin hizmetinde bulundu. Bu âlimlerin yanında tahsilini tamamladı. Sultan İkinci Bâyezîd zamanında Dârus-se'âde hocası ta'yin edildi. Filibe Medresesi'ne ve Edirne'de Halebiyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Bu medresede hoca iken müderrislikten ayrıldı. Ömrünün sonuna kadar va'z nasihat ve ilimle meşgûl olarak günlerini geçirdi. Tefsîr ilminde âlim olup, tefsîr dersleri okuturdu.

Türabî Şuayb Efendi, İslâmiyetin emirlerine ve yasaklarına çok riâyet ederdi. Dindar olup, verâ', güzel ahlâk ve fazilet sahibi idi. Fakirleri, yoksulları ve sâlih kimseleri severdi. Vecd ve hâl sahibi, kâmil bir kimse idi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnetine ve Eshâb-ı Kirâmın yoluna çok bağlı olup, bid'atlerden son derece uzak dururdu. Şakacı ve hoşsohbet bir kimse idi. Karşılaştığı kimselerle ba'zan latife yapar veya bulunduğu mecliste nükteli konuşmalarıyle oradakileri neş'elendirirdi. Ba'zan da cenâb-ı Hakkın büyüklüğünü, sıfatlarını, kudretini, âhireti ve kendi hâlini düşünerek ağlardı. Yanında bulunanlar da onun bu hâlinden etkilenir, onlar da ağlarlardı. Sözleri ve va'zları çok te'sîrli idi. Dinleyen herkes onun sözlerinden istifâde ederdi.

Türâbî Şuayb Efendi, güçlü, kuvvetli bir kimse idi. Çok iştahlı olmasına rağmen, yemek yeme husûsunda çok sabırlı idi. Uzun zaman aç durmaya dayanabilirdi. Yaşı doksanın üzerinde olmasına rağmen, çok dinç ve kuvvetli idi. Elini sıktığı kimseler, parmaklarının kırıldığını zannederlerdi. Hattâ 95 yaşlarında, eline aldığı at nalını parmaklarıyla eğerdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 416

2) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 51

ÜÇBAŞ (Nûreddîn Hamza bin Atâullah)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Nûreddîn Hamza bin Atâullah'tır. Üçbaş diye bilinir. Sakarya iline bağlı Karasu ilçesinin Üçbaş köyünde doğdu. Ancak doğum târihi bilinmemektedir. 940 (m. 1533) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri İstanbul'da, Atîk Ali semtinde yaptırdığı Üçbaş Mescidi'nin bahçesindedir.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Molla Muarrif-zâde'nin hizmetinde bulundu. Onun sohbetlerinden istifâde edip ilmî olgunluğa eriştikten sonra, sırasıyla; Manisa Medresesi, İznik Medresesi ve İstanbul Ebû Eyyûb el-Ensârî Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra Edirne Üçşerefeli Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. Bu medreselerde ilim öğretip insanlara faydalı olmakla meşgûl iken, Sultan İkinci Bâyezîd Hân'ın Amasya'da yaptırdığı medresede müderris olarak vazîfelendirildi. Bir müddet Amasya müftîliği vazîfesini de yürüten Nûreddîn Hamza bin Atâullah, müderrislik ve müftîliği bırakıp emekli oldu. İstanbul'da vefât etti.

Nûreddîn Hamza bin Atâullah Efendi, âlim, faziletli bir zât idi. Birçok ilimlerde ve fıkıh ilminde ihtisas sahibi idi. Güzel ahlâk sahibi olup, insanlardan uzak ve sâde bir hayat yaşardı.

Süslü elbiseler giymekten kaçınır, eski elbiseler giyerdi, İlim ehlinin bir yere giderken at ile gitmesi usûl olduğu hâlde, o yürüyerek giderdi. Çok zengin olup, sayılamayacak derecede mal sahibi idi. Bu malından, fakir ve fukaraya ihsân ederdi. Hattâ İstanbul'da Üçbaş Mescidi diye bilinen bir mescid ve bu mescidin çevresinde, fakirlerin ve ilim öğrenen talebelerin kalabileceği hücreler ve medrese yaptırmıştı. Mîmâr Sinân'ın eseri olan mescid ve hücreler, bugün de mescid ve talebe yurdu olarak kullanılmaktadır.

Nakledilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vezirlerinden İbrâhim Paşa, birgün Nûreddîn Hamza Efendi ile sohbet ederken; "Sizin altın gümüş ve paraya karşı ilginiz var. Fakat onları hayır ve hasenata çok sarf ediyorsunuz. Bu nasıl oluyor?" dedi. Nûreddîn Hamza Efendi ise cevâbında; "Evet, altın, gümüş ve parayı çok sever görünüyorum. Çünkü onunla âhıretimi kazanırım. Ya'nî bu elde ettiğim paralarla hayr işleri yapıp, âhıreti kazanmaya çalışırım." buyurdu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 401

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 581

ÜSTÂD-ZÂDE TÂCÜDDÎN İBRÂHİM EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi İbrâhim, lakabı Tâcüddîn'dir. Üstâd-zâde diye tanınır. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 909 (m. 1503) senesinde Amasya'da vefât etti.

Tâcüddîn İbrâhim Efendi'nin babası, helâl rızık te'min etmek maksadıyla, debbaglık mesleğini san'at edinmiş, bu işle meşgûl olan bir zât idi. Mesleği îcâbı bu işi çok iyi bilirdi. Takvâ ve verâ' sahibi idi. Kazancının helâlden olmasına çok dikkat ederdi. Oğlunu da helâl lokma ve çok güzel terbiye ile yetiştirdi.

Çocukluktan kurtulup yetişkinlik çağına gelen İbrâhim Efendi, kendine lâzım olan dînî bilgileri öğrenmiş idi. Babası gibi bir iş sahibi olmaya değil, ilim tahsil etmeye, ilmini ilerletmeye çalıştı. Zamanında bulunan âlimlerden ilim öğrendi. Aklı, zekâsı, hafızası kuvvetli ve istidâdı da fazla olduğundan, kısa zamanda yetişti. Mevlânâ Sinân Paşa'nın hizmetinde bulunarak, ilmini ilerletti.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Engürü (Ankara) vilâyetinde bulunan Ak Medrese'de müderris olan Tâcüddîn İbrâhim Efendi, daha sonra Şehzâde Abdullah'a muallim oldu. Çubuk kadılığı yaptı. Sultan Bâyezîd Hân pâdişâh olunca, onu Amasya'da bulunan Hüseyniyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Tâcüddîn İbrâhim Efendi, 909 (m. 1503) senesinde vefât edinceye kadar burada vazîfesine devam etti.

İffet ve salâh (doğruluk) sahibi, zâhid bir zât idi. Dünyâya düşkün olmayıp, hep âhıretini ma'mûr etmeye gayret ederdi. Kendi nefsi ile meşgûl olur, kimse ile uğraşmazdı, insanlardan umûmiyetle uzak dururdu.

Güzel huyları kendinde toplamada, akıl ve zekâsının çokluğunda ve o zamanda okutulan bütün ilimlerde ihtisas sahibi olmakta, emsal ve akranından ileride olan Tâcüddîn İbrâhim Efendi'nin bütün ömrü, ilim öğrenmek ve öğretmek gayretiyle geçti.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 359

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 331

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 46

VENŞERİSÎ (Ahmed bin Yahyâ)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Yahyâ bin Muhammed'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Venşerisî diye meşhûr olmuştur. 834 (m. 1430) senesinde Tilmsân'da doğdu. Fransızların Vehrân şehrini istilâ ettikleri 914 (m. 1508) senesinde, seksen yaşında vefât etti.

Tilmsân'da büyüdü ve oranın âlimlerinden ilim tahsil etti. İmâm Ebü'l-Fazl Kâsım Akbânî, Ebû Sâlim Akbânî, Muhammed bin Ahmed bin Kâsım Akbânî, İmâm Muhammed bin Abbâs, Ebû Abdullah Celâb, âlim, hatîb ve sâlih bir zât olan İbn-i Merzûk Kefif, Garâbilî ve Mirrî gibi zâtlardan ilim tahsil etti. 874 (m. 1469) senesinde evi yağmalandı. Daha sonra Fas şehrine göç etti ve oraya yerleşti.

Ahmed Mencûr, "Fihrist" adlı eserinde diyor ki: "Venşerisî, uzun süre İbn-i Hâcib'in "Ferʻî" ve "Müdevvene" adlı eserlerini okutmakla meşgûl oldu. Çeşitli ilimlerde üstâd oldu. Dili fasîh ve kalemi kuvvetli olan bir zât idi. Onun dersinde bulunanlar; "Eğer Sibeveyh olsaydı, nahiv ilmini ondan öğrenirdi" derlerdi. Onun tedris halkasında birçok fakîhler yetişti. Fakîh Ebû Abbâd bin Melih Lemtî ondan İbn-i Hâcib'in eserini okudu. Şeyh Ebû Zekeriyyâ Sûsî, fakîh ve muhaddis Muhammed bin Abdülcebbâr, fakîh Masmûdî, fakîh, allâme, kadı Muhammed bin Gardis-it-Taglibî gibi zâtlar, ondan ilim tahsil ettiler. Oğlu Abdülvâhid de ondan ilim öğrendi"

Venşerisî'nin birçok kıymetli eserleri vardır: 1- El-Mi'yâr-ül-mugreb an fetâvâ ulemâ-i Afrikiyye vel-Endülüs vel-Magrib, 2- Ta'lîkun alâ İbn-i Hâcib-il-ferʻî, 3- Günyet-ül-muâsır, 4- Et-Tâlî alâ vesâik-il-Feştâlî, 5- El-Kavâidü fil-fıkh, 6- El-Fâik fî Ahkâm-il-vesâik, 7-El-Fürûk fî mesâil-il-fıkh, 8-Nevâzil-ül-mi'yâr, 9- İzâh-ül-mesâlik ilâ kavâid-il-İmâm-ı Mâlik, 10- İzâ'at-ül-Hâlık fir-Reddi alâ men eftâ bi tazmîn-ir-Râî el-Müşterek, 11- El-Muhtasar min Ahkâm-il-Berzâlî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 205

2) El-Bustan sh. 54

3) Neyl-ül-ibtihâc sh. 87, 88

4) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 62

5) El-A'lâm cild-1, sh. 269

ÜFTÂDE

Osmanlı pâdişâhlarından Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında, Bursa'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. 895 (m. 1490) senesinde Bursa'da doğdu. İsmi Muhammed olup, babası Manyaslı Mehmed Efendi'dir. Üftâde lakabıyla meşhûr oldu. Bursa'nın çeşitli câmilerinde müezzin ve İmâm olarak vazîfe yaptı. 989 (m. 1581)'da Bursa'da vefât etti.

Muhammed Üftâde yeni doğduğunda, annesi bir rü'yâ gördü. Çocuğu büyük bir süt deryasında yüzüyordu. Telâşla uyanıp, rü'yâyı kocasına anlattı. O da rü'yâyı; "Oğlumuz büyüyünce, inşâallah çok büyük bir âlim ve evliyâ olacak" diye ta'bir etti.

Mehmed Efendi, daha küçük yaşta bulunan oğlu Muhammed Üftâde'yi, ipek satan bir tüccârın yanına çalışmaya verdi. Muhammed Üftâde, orada çalışmaya başladı. Fakat bir hafta içinde, ustası ve babası vefât edince, çocuk yaşta ailesinin geçim yükünü omuzuna aldı. Hem çalışıyor, annesinin ve kardeşlerinin kimseye muhtaç olmadan geçinmelerini sağlıyor, hem de boş zamanlarında Bursa'daki medreselere gidip gelerek, zâhirî ilimleri öğrenmeye gayret ediyordu. Seneler sonra, zâhirî ilimleri öğrenerek, Bursa Ulu Câmii'nde müezzinlik yapmaya başladı. Daha sonra Doğan Bey Câmii'nde İmâm oldu. Senelerce bu vazîfeyi yaparak, insanların

ibâdetlerini doğru olarak yapmasına vesile oldu. Muhammed Üftâde'nin, Ulu Câmi'yi medheden bir beyti, câminin batı kapısı çevresinde hâlen yazılıdır. Arabî olan beyt şöyledir:

"Yâ Câmi'al-kebîr ve yâ mecma'alkibâr,
Tûbâ limen yezûrüke fil-leyli ven-nehâr."

Ma'nâsı:

Ey Ulu Câmi! Ey âlim ve evliyânın toplandığı yer!
Seni gece-gündüz ziyâret edenlere olsun müjdeler!

Birgün rü'yâda Seyyid Emîr Buhârî hazretlerini gördü. "Bizim câmide va'z ve nasihat eyle" emri üzerine, sabahleyin Emîr Buhârî Câmii'nde va'z ve nasihate başladı.

Muhammed Üftâde, uzun boylu, müşfik bakışlı, devamlı tebessüm hâlinde olan bir zâttı. Görünüşü ile etrâfındakilere güven ve i'timâd telkin eder, herkesin takdîrine mazhar olurdu. Kur'ân-ı kerîm okurken, güzel sesinde sanki ağlıyormuş hâli müşâhede edilirdi. Kimsenin kalbini kırmaz, kalb kırarım korkusuyla kendine hakaret edenlere bile hiç karşılık vermezdi. Câmiye sabah herkesten önce gider, yatsı namazından sonra orada gece geç vakitlere kadar ibâdet ederdi. Ba'zı geceler evine giderken, ıssız sokaklarda bir sarhoşa rastlasa, ona yardım ederek evine kadar götürürdü. Herkese yardım ettiği için, Bursalılar onu çok severdi.

Vakitlerini hep ibâdet yaparak geçiren Muhammed Üftâde, tasavvuf büyüklerinin yolunda bulunmayı arzu ettiğinden, bir velînin yanında yetişmeyi çok ister idi. Bu sebeple, böyle bir velîyi hep arar durur idi. Birgün Karacabeyli Hızır Dede isminde bir velînin Bursa'ya geldiğini ve Ulu Câmi'nin yanında ikâmet ettiğini öğrendi. Onun huzûruna varıp, talebesi olmak istediğini bildirdi. O da kabûl ederek, Muhammed Üftâde'yi yetiştirmeğe başladı. Muhammed Üftâde, hocasının verdiği her vazîfeyi en güzel şekliyle yaparak hizmet ediyordu. Nefsini terbiye etmek için, nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yapıyordu. Haramlardan şiddetle kaçıyor, şüpheli korkusuyla mübahların bile fazlasını terkediyordu. Bu şekilde hocası Hızır Dede'nin terbiyesinde sekiz yıl canla başla çalıştı. Onun vefâtından sonra da Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin rûhâniyetinden istifâde ederek kalb gözü açıldı, kemâle gelip olgunlaştı. Her nefes alıp vermesinde Allahü teâlâya hamd eder, cenâb-ı Hakkı bir an olsun hatırından çıkarmazdı. Lüzumsuz hiç konuşmazdı. Konuştuğu zaman da hikmetler saçar, dinleyenlerin herbiri, kabiliyeti kadar istifâde ederdi. Onun bu konuşmalarını talebesi Azîz Mahmûd Hüdâyî "Vâkı'ât" adlı eserinde topladı.

Muhammed Üftâde, hocasından sonra talebeleri yetiştirmek üzere dergâhta ders vermeğe başladı. Onların en iyi şekilde yetişmesi için gayret gösteriyor, hocasının kendisini yetiştirdiği gibi onları irşâd ediyordu.

Muhammed Üftâde hazretlerini sevenlerden fakir bir kimse vardı. Her sene hac mevsiminde hacca gitmek ister, fakat gidecek pahası olmadığı için de bu arzusuna nail olamazdı. Üzüntüsünden hiç yüzü gülmez, gözleri hep hacca gidenlerin yolu üzerine takılır kalırdı. Hanımı, yüzü gülmeyen kocasının bu hâline oldukça üzülürdü. Yine bir sene hac mevsiminde, parası olmadığı için gidemiyen bu fakir, bir gün üzüntüsünden aklı başından gitti ve hanımına: "Eğer bu sene de hacca gidemezsem, seni üç talak ile boşadım" dedi. Günler geçti. Kurban bayramı yaklaştı. Fakiri bir düşüncedir aldı. Hacca gidemezse, hanımı boş olacaktı. Bir yerden de borç bulup hacca gidememişti. Ne yapacağını şaşırdığı birgün, aklına Muhammed Üftâde geldi. Hemen huzûruna gidip, ağlayarak durumunu anlattı. Muhammed Üftâde "Bizim Eskici Mehmed Dede'ye git, bizim selâmımızı söyle. O seni hacca götürüp derdine derman olur" buyurdu. Fakir,

sevinerek huzûrdan ayrıldı, sür'atle Mehmed Dede'nin dükkânına koştu. Mehmed Dede'ye hocasının selâmını söyleyip, derdini ona da anlattı. Mehmed Dede; "Ey fakir! Gözlerini kapa. Aç demeden sakın açma" dedi. Fakir gözlerini açtığında, kendilerini Mekke'de buldular. Mehmed Dede, Allahü teâlânın izniyle, fakiri bir anda kerâmet göstererek Hicaz'a götürmüştü. O gün, Arefe idi, hacılar Arafat'a çıkmışlardı. Fakir ve Mehmed Dede de ihram giyip Arafat'a çıktılar. Ertesi günü Kâ'be-i muazzamayı tavaf ettiler. Ziyâret edilecek yerlere gittikten sonra, Bursalı hacıları buldular. Onlar, hemşehrileri olan Mehmed Dede'yi ve fakiri görünce sevindiler. Fakir, birkaç hediye alıp, bir kısmını götürmeleri için hemşehrisi olan hacılara emânet etti. Vedâlaşarak ayrıldılar. Aynı şekilde bir anda Mekkei mükerremeden Bursa'ya geldiler. Fakir, getirdiği ba'zı hediyelerle eve gelince, hanımı, birkaç gündür eve gelmeyen kocasını eve almak istemedi ve; "Sen beni boşamadın mı? Hangi yüzle bana hediye getirerek eve giriyorsun?" dedi. Kocası da; "Hanım ben hacca gittim ve geldim. İşte bu getirdiklerimi de Mekke'den aldım" dediyse de, kadın; "Bir de yalan söylüyorsun. Üç-beş gün içinde hacca gidilip gelinir mi? Seni mahkemeye vereceğim" dedi. Kâdıya giderek durumu anlattı ve; "Nikâhımızın fesh edilmesini istiyorum. Çünkü nikâhsız olarak yaşamayı dînimiz yasaklamaktadır. Bu sebeple haram işlemek istemiyorum" dedi. O sırada Bursa kadısı, Azîz Mahmûd Hüdâyî isminde bir genç idi. Kâdı, hanımın kocasını mahkemeye çağırtarak onu da dinledi. Fakir, hacca gittiğini, Kâ'be-i mu'azzamada tavaf edip, ziyâret edilecek yerleri gezdiğini, Bursalı hacılarla görüşüp, getirmeleri için emânet dahî verdiğini iddia etti. Bu sebeble boşanmanın vâki olmadığını söyledi. Fakir, Mehmed Dede'yi şâhid gösterdi. Mehmed Dede de; "Şeytan, Allahü teâlânın düşmanı olduğu hâlde, bir anda dünyânın bir ucundan bir ucuna gittiği kabûl edilir de, bir velînin bir anda Kâ'be'ye gitmesi niçin kabûl edilmez?" dedi. Kâdı hayret ederek, mahkemeyi diğer hacıların geleceği günlerden birine te'hir etti. Aradan günler geçti. Bursalı hacılar hacdan döndüler. Mahkeme gününde de, şâhid olarak fakirin hac vazîfesini yaptığını, hattâ emânet olarak verdiği şeyleri getirdiklerini bildirdiler. Kâdı, şâhidlerin verdiği bu ifâde ile, da'vâcı hanımın nikâhı fesh etme isteğini reddetti. Böylece, boşanma hâdisesi olmadı.

Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi, bu hâdisenin günlerce etkisinden kurtulamadı. Nihâyet Eskici Mehmed Dede'nin yanına gidip; "Beni talebeliğe kabûl buyurmanız için gelmiştim" deyince, o da; "Nasîbiniz bizden değil, Üftâde'dendir. Onun huzûruna giderek müracaatınızı bildirin" dedi. Kâdı, evine gitti. Hizmetçisine atının hazırlanmasını emretti. Kendisi de sırmalı kaftanını ve sarığını giyerek, hazırlanan atına bindi. Yanına seyisini de alıp, Üftâde hazretlerine gitmek üzere yola çıktı. Bugünkü Molla Fenârî Câmii'nin doğu tarafındaki sokağa geldiğinde, atının ayaklarının, bileklerine kadar kayalara saplandığını gördü. Ne kadar uğraştıysa da, atı ileri süremedi. (Bu kayanın üç kuzular semtinde olduğu da söylenmektedir.) Atından indi. Sırmalı kaftanıyla, Üftâde'nin dergâhına doğru yürüdü. Kâdı dergâha vardığında, Üftâde hazretlerinin üzerinde eski bir hırka olduğu hâlde, bahçeyi çapalamakta olduğunu gördü. Üftâde, gelenleri görünce doğruldu ve; "Ey Kâdı efendi! Herhalde yanlış yere geldiniz. Burası yokluk kapısıdır ki, biz fakirlik kapısının kuluyuz. Hâlbuki sen varlık sahibisin. Bu hâlde ikimiz biraraya gelip bağdaşamayız. Senin ilmin, malın, mülkün, şânın ve ma'mûr bir dünyân var. Bizim gibi kulların, Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi yoktur" buyurdu. Bu sözler, Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye o kadar te'sîr etti ki, gözlerinden iki sıra yaş döküldüğü hâlde; "Efendim! Herşeyimi mübârek kapınızın eşiğinde terk eyledim. Yeter ki, talebeniz olabilmekle ve hizmetinizi görmekle şerefleneyim. Her ne emrederseniz yapmağa hazırım" dedi. Bu samimî istek üzerine, Üftâde hazretleri tane tane buyurdu ki: "Ey Bursa kadısı! Kâdılığı bırakacak, bu sırmalı kaftanınla Bursa sokaklarında ciğer satacaksın. Hergün de dergâha üç ciğer getireceksin!" Herşeyi bırakacağına,

her emri yerine getireceğine söz veren Kâdı, derhâl kadılığı bırakıp, ciğer satmaya başladı. Aldığı ciğerleri Bursa sokaklarında; "Ciğerci! Ciğerciiii!" diye bağırarak satıyordu. Bursalıların hayret dolu bakışlarına, kadınların ve çocukların alay etmelerine hiç aldırmıyordu. Onu görenler; "Bursa kadısı Azîz Mahmûd Hüdâyî aklını oynatmış, tımarhânelik olmuş" diyorlardı. Bu şekilde nefsini kırıp, rûhunu yükseltmek için her türlü alaya alınmaya katlanıyordu. Her akşam! Üftâde'nin huzûruna geldiğinde hocası; "Bugün ne yaptın! Ciğerleri satabildin mi?" diye soruyor, o da, o günkü olanları anlatıyordu. Üftâde, bu şekilde yeni talebesinin nefsini kırıp terbiye ettikten sonra, Azîz Mahmûd Hüdâyî'yi, dergâhta hela temizleme işinde çalışmak üzere vazîfelendirdi. Onu husûsî sohbetleri ve teveccühleri ile yetiştirmek, evliyâlık makamlarında yükseltmek için uğraştı. Nefsini terbiyede, kısa zamanda diğer talebelerden çok ileri geçtiğini gördü. Üç sene sonra ona icâzet (diploma) verdi. Yerine halîfesi, vekîli olduğunu bildirdi.

Üftâde, dergâhta talebelere ders verdiği zamanda, bir gece rü'yâsında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi gördü. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmi buyurdu ki: "Talebelere bizim Mesnevî'den de okutunuz!" O da; "Farsçayı bilemiyorum" deyince, Mevlânâ hazretleri; "Sen başla bir kerre, Allahü teâlâ yardım eder" buyurdu. Ertesi sabah, hiç Fârisî bilmediği hâlde, kırk yıldır Farsça tahsili görmüş gibi Mesnevî'den va'z ve nasihat vermeğe başladı.

Osmanlı Sultânı Üçüncü Murâd Hân ile Üftâde, birgün sohbet ediyorlardı. Bir ara Üftâde, görünüşte lüzumsuz bir takım el kol hareketleri yapmağa başladı. Mübârek yüzünün rengi, hâlden hâle giriyordu. Sonra eliyle bir yer sıvarmış gibi yapmağa başladı. Pâdişâh, aniden yapılan bu hareketlere önce bir ma'nâ veremedi.

Sonra Üftâde'nin elinin siyahlaştığını da görünce; "Efendi hazretleri! Niçin böyle hareketler yapmağa başladınız! Elinizin siyahlaşmasına sebep nedir?" diye sordu. O da; "Sultânım! Teb'anızdan bir balıkçı tayfası Karadeniz'in sularında balık tutuyorlardı. Tekneleri su alacak şekilde delindi. Bizden yardım istediler. Biz de imdâdlarına yetişerek, teknelerinin deliğini ta'mir ettik. Bu sebeple elimiz karardı. Elhamdülillah müslümanların boğulmaktan kurtulmasına vesile olduk" buyurdu.

Üftâde hazretleri birgün talebeleriyle beraber kıra gitti. Bir pınar başında oturup sohbete başladılar. Vakit ilerlemişti. Talebelerin ba'zıları acıkmışlar ve içlerinden; "Hocamız müsâade etse de bir yemek yesek" dediler. Onların bu düşüncelerini anlıyan Üftâde; "Yâ Rabbî! Bu talebelerime bir sini yemek ihsân eyle" diyerek içinden duâ etti. O anda getireni görünmeyen bir sini yemek ortaya konuverdi. Üftâde, talebelerine; "Haydi evlâtlarım, yemeklerimizi yiyelim" buyurdu. Besmele çekilerek yemek yendikten sonra, sini aniden kayboldu, ileri gelen talebelerinden Kemâl Dede; "Sini, suyun içine girdi!" diyerek sininin peşinden, suya girmeye başladı. Üftâde; "Suyun içine sakın girme!" diyene kadar, Kemâl Dede suyun içinde eli kılıçlı iki kimsenin kendisine doğru hücum ettiğini gördü. Sür'atle sudan çıkarak hocasının yanına doğru koştu. Hâdiseyi gören oradaki bütün talebeler şaşırıp kaldılar.

Birgün Üftâde hazretlerine bir kadın gelip; "Efendim! Bir oğlum vardı. Hiçbir suçu olmadığı hâlde iftiracıların şikâyeti ile hapse attılar. Hakkımızı arayacak kimsemiz yok. Ne olur bir duâ buyurun da, oğlumun suçsuz olduğu anlaşılsın" dedi. Bunu derken, kadının iki gözünden çeşme gibi yaş akıyordu. Kadının bu hâline dayanamıyan Üftâde, ellerini açarak Allahü teâlâya duâ etti. Kadına dönerek; "Evinize gidebilirsiniz" buyurdu. Kadın, merak içinde eve geldiğinde, oğlunun evde oturduğunu gördü. Oğlunun hasretiyle yanan kadın, evlâdına sarılıp gözlerinden öptü ve; "Yavrucuğum! Seni hapishâneden nasıl oldu da bıraktılar?" deyince, oğlu; "Ben de nasıl

olduğunu bilemiyorum. Hapishânede otururken, bir anda bir el beni evimize koydu. Şaşırıp kaldım" dedi. Kadın, bunun Üftâde hazretlerinin bir kerâmeti olduğunu anladı.

Üftâde, birgün katırına binmiş evine giderken, önüne ihtiyâr bir zât çıkıp, borçlu olduğunu, yaşlılık sebebiyle çalışamadığını, bu sebeple de borcunu veremediğini bildirdi. Sonra da bir miktar para istedi. Üftâde, adamın bu hâline acıdı ve; "Kimseye söylemezsen borcunu vereyim" buyurdu. Adam söz verince, Üftâde; "Şu taşı kaldır ve altındakileri al!" dedi. Adam taşı kaldırdı. Altındaki bir miktar parayı görünce, hayret ederek paraları cebine doldurdu. Üftâde hazretlerine teşekkür ederek oradan ayrıldı. Parayı saydığında, tam borcu kadar olduğunu gördü. Alacaklıya gidip borcunu verdikten sonra, tama' ederek tekrar o taşın yanına geldi. Büyük bir heyecanla taşı kaldırdığında, hiçbirşey bulamadı. Bu işin, Üftâde'nin bir kerâmeti olduğunu anladı. Hemen huzûruna giderek talebesi olup, sohbetiyle şereflendi.

Birgün Yalova'dan İstanbul'a bir gemi gidiyordu, İstanbul'a yaklaştıkları bir sırada, şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Dalgalar gittikçe büyümeye, gemiye şiddetle vurmaya başladı. Öyle ki, dalgaların vuruşundan tahtalar gıcırdıyordu. Gemi, koca denizde bir o tarafa, bir bu tarafa yalpalıyor, devrilecek gibi oluyordu. Yolcular ne yapacaklarını şaşırdılar. Herkes geminin bir tarafına birikince, tehlike daha da büyüdü. Kaptan, yolcuları teskin etmeye çalışıyor ve herkesin yerinde oturmasını tavsiye ediyordu. Herkes birbiriyle helâlleşiyor ve şimdiye kadar işlediği günahlarına tövbe ediyordu. Ba'zıları da, kurtulmaları için adakta bulunuyordu. Yolcuların arasındaki bir genç, Fâtiha-i şerîfe ve İhlâs sûrelerini okuyarak, hâsıl olan sevâbı; Peygamber efendimizin (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm), evliyânın ve âlimlerin (r. aleyhim) ve zamanın velîlerinden Üftâde hazretlerinin rûh-i şerîflerine hediye etti. Sonra da; "Yâ hazret-i Üftâde! Himmetinizi, yardımınızı istirhâm ediyorum" dedi. O anda, uzaklardan bir karaltı peyda oldu. Yaklaştıkça, bunun bir insan olduğunu, suyun üzerinde sür'atle kendilerine doğru geldiğini gördüler. Onun yürüdüğü yerlerde dalgalar hemen sâkinleşiyordu. Nihâyet o kimse, geminin yanına geldi ve gemiyi eliyle bir miktar tuttuktan sonra, geminin önünden yürümeğe başladı. Yürüdüğü yerlerde dalgalar yine sâkinleşiyordu. Bir müddet sonra gözden kayboldu. Kaptan, o kimsenin su üzerinde gittiği istikâmete göre, geminin dümenini ayarladı. Bir müddet sonra, selâmetle sahile vardılar. Herkes bu hâdise karşısında şaşırıp kaldı. Sâdece o delikanlı şaşırmamıştı. Yolcular sahile çıktıklarında, bir kimse karşılarına çıkıp onlara; "Ey yolcular! Üftâde hazretlerinin selâmı var. Sağ olduğum müddetçe, bu sırrı kimseye söylemesinler diye bana emretti" dedi.

Bir ikindi vaktinde, Muhammed Üftâde'nin yanına yaşlı bir kimse geldi. "Efendim! Bu sene çocuklarımla birlikte hacca gitmiştik. Vazifelerimizi yaptıktan sonra, maddî gücüm olmadığı için onları getiremedim. Yanlarına bir miktar para bıraktıktan sonra, ben geldim. Eğer onları buraya getirmek mümkünse, getirmenizi istirhâm edecektim" diye yalvardı. Üftâde de; "Sağlığımda kimseye söylemezseniz getirelim" buyurdu. O hacı da söylemiyeceğine söz verince, Üftâde hazretleri adamın yönünü kıbleye doğru çevirdikten sonra; "Şimdi bakınız! Kâ'be-i muazzamanın yanındaki namaz kılan şu kimseler hanımın ve çocukların değil mi?" buyurdu. Adam hayretle, binlerce kilometre uzakta bulunan Kâ'be'nin yanındaki çocuklarını gördü. Üftâde, namaz kılan çocuklara hitâb ederek; "Annenizle birlikte, Harem-i şerîfin dışındaki deveye binip acele geliniz!" buyurdu. Çocuklar, namazlarını bitirir bitirmez annelerini aldılar ve dışarı çıktılar. Dışarda bir devenin beklediğini gördüler. Üçü birden deveye binip Bursa'ya doğru sürdüler. Devenin her adımı, gözün görebildiği uzaklığı katediyordu. Kısa bir zaman sonra deve, çocuklarla birlikte

yanlarına geldi. Üftâde, deveye birşeyler söyleyince, deve birden kayboldu. O, hacıyada; "Bunu sakın kimseye söyleme" diye tekrar tenbîh eyledi.

Bir kış günü akşamı, Üftâde hazretleri talebelerini toplamış sohbet ediyordu. Bir ara; "Dostlarım! Canımız taze üzüm istedi. Acaba bulmak mümkün müdür?" buyurdu. Talebeler içlerinden; "Bu kış günü, bu karda taze üzüm olur mu?" diye düşünürlerken, Azîz Mahmûd Hüdâyî de kendi kendine "Mademki bu sözü hocam söyledi, mutlaka bunda bir hikmet vardır" diye düşünerek ayağa kalktı ve; "Efendim! Müsâade ederseniz bendeniz getireyim" dedi. Müsâade edilince sepeti aldığı gibi Bursa'nın Çekirge mevkiindeki bağa gitti. Bağ, karlar altında idi. Bir asma çubuğunun üzerinden karları temizlediğinde, salkım salkım üzümlerin sarkmakta olduğunu gördü. Bunun hocası Üftâde'nin bir kerâmeti olduğunu anlayıp, üzümleri sepete koymağa başladı. Asmadaki üzümler bittiğinde, sepet de ağzına kadar dolmuş idi. Sepeti omuzuna alarak dergâha doğru yürüdü. Hızlı hızlı yürürken, birden ayağı kaydı ve bir çukura düştü. Çukur derin olduğundan, çıkmak için çok uğraştıysa da başaramadı. Çaresiz kalınca hocası Üftâde'den yardım istemek hatırına geldi ve içinden "İmdât! Yâ mübârek hocam!" der demez, çukurun başından bir ses; "Ey Mahmûd! Uzat elini de yukarı çekeyim" dedi. Bu sesin sahibine baktı, fakat tanıyâmadı. Çukurun başındaki kimsenin kendisine gülümsediğini gördü. Utanarak elini uzattı. Yukarı çıktığında o kimseyi göremez oldu. Yine sepeti omuzuna alarak dergâha doğru sür'atle gitti. Hocasının huzûruna vardığında sohbet devam ediyordu. Omuzunda üzüm dolu sepeti gören talebeler şaşırıp kaldılar. Üftâde hazretleri, yardım edenin Hızır aleyhisselâm olduğunu söyledi. Talebeler hocaları Üftâde'nin, Allahü teâlânın katında yüksek bir velî olduğunu ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin hocalarına olan teslîmiyetini bir kere daha anladılar.

Birgün. Üftâde, talebeleriyle kıra çıkmıştı. Talebeler hocalarına takdim etmek üzere, çiçeklerden demet yaparak huzûra getirdiler. Herkesin çiçeğini kabûl etti. Üftâde, Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin getirdiği kırık saplı çiçeği görünce; "Evlâdım! Bütün arkadaşların demet demet çiçek getirdikleri hâlde, sen niçin kırık saplı bir çiçek getirdin?" diye sordu. Hüdâyî de; "Efendim, zât-ı âlinize ne takdim etsem azdır. Fakat hangi çiçeği koparmak için eğilsem, o çiçeğin; "Allah! Allah!" diye zikrettiğini gördüm. Ancak, bu gördüğünüz sapı kırılmış çiçeğin zikredemediğini görünce, onu size getirdim. Kusurumu bağışlamanızı istirhâm ederim" dedi. Bu cevap, Üftâde hazretlerinin çok hoşuna gitti ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye hayr duâlarda bulundu.

Muhammed Üftâde hazretleri, 989 (m. 1581) senesinde Bursa'da hastalandı. Talebelerini başına toplayıp, onlara son nasîhatlarını yaptıktan sonra, Kelime-i şehâdet getirerek vefât etti. Sağlığında kendi yaptırdığı câminin bahçesine defn edildi. Mezarının üzerine türbe yapıldı. Sandukasının başucundaki levhada şu şiir yazılıdır:

Bâğ-ı aşkın andelibi, hazret-i Üftâde'dir.
Dertli âşıklar tabibi, hazret-i Üftâde'dir.

Vâsıl-ı kâmil odur, tevhîd-i Zâta şübhesiz,
Gösteren râh-ı Hüdâî hazret-i Üftâde'dir.

Eyleyen rûhundan istimdâd erişir matlûba,
Halleden her müşkilâtı, hazret-i Üftâde'dir.

Sıdkile ol Hüdâî eşiğinde dâima,
Bil hakîkat kutb-ül-aktâb hazret-i Üftâde'dir.

Üftâde'nin; "Hutbe mecmûası" ve "Dîvân" adlı iki eseri vardır.

Üftâde hazretlerinin yazdığı ve halk arasında meşhûr olan bir şiiri:

Hakka âşık olanlar,
Zikrullahtan kaçar mı?
Ârif olan cevherini,
Boş yerlere saçar mı?

Gelsin ma'rifet olan,
Yoktur sözümde yalan,
Emmâreye kul olan,
Hayr-ü-şerri seçer mi?

Gerçek bu söz yârenler,
Gördüm demez görenler,
Kerâmete erenler,
Gizli sırrın açar mı?

Üftâde yanıp tüter,
Bülbüller gibi öter,
Dervişlere taş atan,
Îmân ile göçer mi?

---

1) Menâkıb-ı Üftâde (Selmanağa Kütüphânesi, Hüdâyî bölümü No: 982)

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 357

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 22

4) Kitâb-ı Silsile-i İsmâil Hakkı sh. 79

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 362

6) Yâdigâr-ı Şemsî sh. 27

7) Vâkı'ât

8) Lemezât Vr. 187 b

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 999

10) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 109

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1033

VANKULİ MEHMED EFENDİ

Fıkıh ve lügat âlimi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Aslen Vanlı olduğu için, Vânî ve Vankuli nisbetleri ile meşhûr oldu.

Zamanın âlimlerinin ilminden istifâde eden Vankuli Mehmed Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 970 (m. 1562) senesinde İstanbul'da Mahmûd Paşa, daha sonra Atîk Ali Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. 976 (m. 1568) senesinde Rodos'ta, müftî ve Kanunî Sultan Süleymân Hân Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 981 (m. 1573) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris oldu. Bir sene sonra Manisa müftîliğine, 988 (m. 1580) senesinde de Selanik kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra verilen Amasya kadılığını kabûl etmeyince, Gediz kazasının da ilâvesiyle, büyük kadılıklar arasına katılan, Kütahya kadılığına ta'yin edildi. 991 (m. 1582) senesinde emekli oldu. Yedi sene fasılasız ilim ve ibâdetle meşgûl olup, hayâtının en verimli senelerinde pek faydalı eserler yazdı. Yedi sene sonra 998 (m. 1590) senesinde, Medîne-i münevvere kadılığı verildi. Medîne-i münevvereye gidip, Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek kabirlerini ziyâret etmek ve Resûlullahın (s.a.v.) komşularına hizmet etmekle şereflendi. Vazifeye başlamasından iki sene sonra, 1000 (m. 1591) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Vankuli Mehmed Efendi, başta fıkıh ve edebî ilimler olmak üzere, değişik ilimlerde söz sahibi idi. Asırlarca husûsiyetini koruyan pek kıymetli eserler yazdı.

"Sihâh-ı Cevherî" adlı meşhûr Arabca lügatı, Türkçeye tercüme etti. Eserin aslında ve "Kâmûs-ı Muhît'te bulunmayan pek faydalı bilgileri de tercümeye ilâve etti. Vankuli Mehmed Efendi, Arabca bilmiyenin din bilgilerine tam olarak vâkıf olamıyacağını, Arabcada da en faydalı lügatın "Sıhâh-ı Cevherî" olduğunu ifâde etmektedir. Eser, Vankuli lügatı adıyla İbrâhim Müteferrika'nın matbaasında basıldı. Bu matbaada ilk basılan kitap budur. Vankuli Mehmed Efendi, fıkıhta; "Tercih ehli" olarak bilinen müctehid âlimlerin, tercih ettikleri ictihâdlar demek olan; "Müftabih kaviller"in hangi kitaplarda bulunduğuna ve kolayca nasıl istifâde edilebileceğine dâir; "Tercîh-i beyyinât" adlı bir eser yazdı. Bu eserinde ba'zı misâller de veren Vankuli Mehmed Efendi, İmâm-ı Zeyla'î, İmâm-ı Serahsî gibi müctehidlerden de ba'zı nakiller yaparak, anahtar bir kitapçık meydana getirdi. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin, Sirâcüddîn Muhammed Secâvendî'nin; "Ferâiz-üs-Secâvendî" adlı eserine yaptığı şerhe, çok güzel bir haşiye yazdı. Arabcada üstâd olan Vankuli Mehmed Efendi, Farsçada da kıymetli eserler verdi. İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "Kimyâ-i se'âdet" kitabını Türkçeye tercüme edip, "Miftâh-ün-necât" adlı eseri şerh etti. Molla Hüsrev'in Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan "Dürer-ül-hukkâm" adlı eserine, "Nakd-üd-dürer" adlı bir haşiye yazdı.

Dîn-i İslama hizmette, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaatte büyük gayret sarfeden Vankuli Mehmed Efendi, müslümanlara nasihat edip, doğru yoldan ayrılmamaları için çalışmayı, kâfirleri İslâmiyete da'vet için çalışmaktan, daha mühim görürdü. Bu yüzden kendisine verilen ve geliri daha fazla olan Selanik kadılığını kabûl etmeyip; "Müslüman yetimlerinin malına mülküne sahip olup, onları korumak, yahudi ve hıristiyanların malını mülkünü korumaktan önce gelir" diyerek, geliri daha düşük olan Kütahya kadılığını tercih etmişti.

Medîne-i münevvereye varışında, gözyaşları içinde Resûl-i ekremin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret eden Vankuli Mehmed Efendi, yazdığı bir şiirinde, Resûlullah efendimize (s.a.v.) şöyle tazarruda (yakarışta) bulunmaktadır:

"Budur âyîn-i Arab bir kavmin ölse seyyîdi,
Az olur kim kabri üzre bende âzâd olmaya.

Senki Şâh-ı mürselîn ve Seyyîd-i kevneynsin,
Hâşâ lillah kabrine yüz süren âzâd olmaya."

(**Ma'nâsı:** Arabların örf ve âdetlerine göre, bir kavmin efendisi vefât ettiği zaman, kabri üstünde köle âzâd etmemek, nâdir görülen bir hâdisedir. Sen ki, Peygamberlerin (a.s.) şahı, iki cihanın efendisinin. Senin kabrine yüz sürenin âzâd olmaması mümkün olmayan bir şeydir.)

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 316

2) Kâmûs-ül-a'lâm sh. 46, 78

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 48

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 33

5) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 130

YAHYÂ EFENDİ (Beşiktâşî)

Osmanlı âlim ve evliyâsından. İsmi Yahyâ nisbeti Beşiktâşî olup, Şamlı Ömer Efendi'nin oğludur. Aslen Amasyalıdır. Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi; İbn-i Ömer el-Arabî, Yahyâ bin

Ömer Beşiktâşî ve Molla Şeyh-zâde gibi isimlerle tanınıp meşhûr olmuştur. 900 (m. 1494) senesinde Trabzon'da doğdu. 977 (m. 1569) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Beşiktaş ile Ortaköy arasında yaptırdığı ve kendi adıyla anılan câminin yanındadır. Vefâtının 978 (m. 1570) ve 979 (m. 1571) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir.

Yahyâ Efendi'nin babası Şamlı Ömer Efendi, uzun müddet Trabzon'da kadılık yaptı. Yahyâ Efendi orada dünyâya geldi. Kanunî Sultan Süleymân da, Trabzon'da aynı sene aynı haftada doğdu. Kanunî ile süt kardeşi oldular. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye "Ağabey" derdi.

İlk tahsilini, babasından ve orada bulunan başka âlim zâtlardan yapan Yahyâ Efendi, küçüklüğünden i'tibâren ilim ve ibâdete rağbet ederek yetişti. Çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Zâhirî ve batınî ilimlerde yüksek derecelere, ma'nevî olgunluklara kavuştu. İlimdeki kemâlâtını arttırmak ve daha yükseklere kavuşmak maksadıyla, hilâfet merkezi olan İstanbul'a geldi. Zenbilli şöhretiyle meşhûr, Müftiy-ül-en'âm Ali Cemâlî Efendi'nin hizmet ve sohbetlerine kavuştu. Vefâtına kadar sohbetlerine devam etti.

Kanunî Sultan Süleymân, Sultan olunca, ona çok yakın alâka gösterdi. Çok yardım edip, İstanbul'daki meşhûr yerine yerleştirdi.

Ali Cemâlî Efendi'nin vefâtından sonra müderris oldu. Yahyâ Efendi, çeşitli medreselerde vazîfe yaptıktan sonra, 960 (m. 1553) senesinde, Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris oldu. İki sene sonra da emekli oldu. Emekliliğinden sonra inzivâyı (yalnız kalıp, hep ibâdet ve tâat ile meşgûl olmayı) tercih etti. Beşiktaş'ta satın aldığı deniz kenarında bulunan bahçesinde, bir ev ve mescid yaptırdı. Sonraları evin etrâfında; medreseler, hamam ve orada kalanların barınacakları odalar ve yol üzerinde herkesin gelip geçtiği bir yerde de, çok güzel bir çeşme yaptırdı. Kendisi pek maharetli idi. İnşâat işlerini bizzat kendisi yapardı. Yaptığı çeşmenin târihî olması bakımından, kitabesi için yazdırdığı şu beyt meşhûrdur:

"Bina târihi bu inşâlar olsun
Konup içenlere sıhhâlar (safâlar) olsun"

Askerî ve mülkî erkân, ahâlinin ileri gelenleri, çevredeki ve uzak yerlerdeki insanlar, tüccârlar ve bilhassa gemiciler Yahyâ Efendi'yi ziyâret ederler, hediye ve adak gönderirler, hacetleri için duâ isterlerdi. Yahyâ Efendi, yanına gelen her ziyâretçiye, çeşit çeşit yemekler, şerbetler ve meyveler ikram eder, geleni boş çevirmezdi. İyilik, ikram ve ihsânları pekçok idi. Ba'zan şehrin ileri gelen zâtlarını, ilim sahiplerini da'vet eder, çeşit çeşit ikramlarda bulunurdu. Ba'zan da fakirlere, yoksullara ziyâfet çeker, gönüllerini alırdı. Her sene Resûlullah efendimizin, dünyâya teşrîflerinin sene-i devriyyesi olan mevlid kandilinde, daha çok iyilik ve ikramlarda bulunur, daha geniş ziyâfetler verirdi. İlim talebelerinden, fakirlerden ve zayıflardan ziyâretine gelenlere çok sadakalar verir, en aşağı hediyesi kayık ücreti olurdu. Bahçesinde bulunan meyvelerden Kanunî Sultan Süleymân Hân'a takdîm ve hediye eder, Sultan da ona, maddî yardımda bulunurdu. Yahyâ Efendi'nin emeklilik ücretini, günlük elli akçe iken yüz akçeye çıkardı.

Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi, ömrünün sonuna kadar Beşiktaş'taki yerinde, ibâdet ve mücâhede ile vakit geçirdi. 977 (m. 1569) senesi Zilhicce ayında, kurban bayramı gecesi vefât etti. Vefâtında seksen yaşına yaklaşmış idi. Kurban bayramı günü, Süleymâniye Câmii'nde, bayram namazından sonra cenâze namazı kılındı. Cenâze namazını Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi kıldırdı. Bahçesi yakınında bulunan ve daha önceden hazırladığı kabrine defn olundu. Cenâzesinde vezirler, âlimler, zenginler ve fakirlerden müteşekkil çok kalabalık bir cemâat hazır

bulundu. Bu cemâat, onun hâlinin iyi olduğuna, sonunun hayırlı olduğuna, tam ve âdil bir şâhid idi. Vefât gecesinde; âlimler, hafızlar, vâ'izler, imamlar, tasavvuf büyükleri Kur'ân-ı kerîm okudular. Kelime-i tevhîd ve tesbîh ile o geceyi ihyâ edip, sevâbını o büyük zâtın rûhuna hediye ettiler. Kabri üzerine İkinci Selim Hân tarafından türbe yaptırıldı. Daha sonra gelen Osmanlı sultanları, Yahyâ Efendi'nin türbesinin, câmi ve zaviyesinin ve diğer külliyâtının bakım ve ta'mirini büyük bir hassasiyetle ve aksatmadan yapmışlardır.

Yahyâ Efendi, çeşitli ilimlerde söz sahibi olup, naklî ilimlerden başka; tıb, hikmet, hendese ve fizik gibi aklî ilimlerde de mehâret ve ihtisas sahibi idi. Duâsı Allahü teâlânın izniyle hastalara şifâ olurdu. Kendisi, hem zâhiri, hem de bâtınî kemâlâta sahip idi. Üveysî idi. Dil ve gönül ehli, şâir, tabîb, hakîm, cömert, kerîm (iyilik edici), şefkatli, yumuşak huylu, zekî, iyi huylu, takvâ ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Ziyâretine gelenler, onun kereminden, kerâmetinden, hikmetli sözlerinden, tıbba dâir bilgilerinden, ilim ve faziletinden istifâde ederler, feyz almış olarak dönerlerdi. Sohbetinde bulunanların herbirine "Âşık" diye hitâb ederdi. Sohbetlerinde din büyüklerinden bahseder, onların menkıbelerini, güzel hâllerini anlatırdı.

Yahyâ Efendi'nin (r.a.) iyilik, ikram ve ihsânları pekçok olmakla birlikte, kendisi gayet sâde bir hayat yaşar, her türlü lüzumsuz âdetten kaçınır, resmiyetten uzak dururdu. Tekellüften (fazla masraftan) uzak olup, elbisesi ve sarığı sâde idi.

Çeşitli yerlerden adak ve hediye olarak gelen malların çoğunu, bina yapmakta ve bahçesinin bakımında harcardı. Her tarafta binalar yapardı. Yaptığı inşâatın biri tamam olmadan diğerine başlardı, inşâ ettiği; mescid, medrese, tıb mektebi, hânekâh, hamam gibi binalar idi. İnşâat işinde çok mahir idi. Dağları kazdırır; toprakları indirip, deniz sahillerini doldurur, oralara yeni binalar yapardı. Böyle çok bina yapmasının hikmeti suâl edildiğinde şöyle cevap verirdi: "Bekâra sûresi 36. ve A'râf sûresi 24. âyet-i kerîmelerinde meâlen; **"... Yeryüzünde sizin için bir vakte** (ömrünüzün, ecelinizin sonuna) **kadar, yerleşmek, geçinmek ve menfaatlenmek vardır"** buyuruldu. Bizim ve bizden sonra gelip yolumuzda olanlar için, en güzel kalma yerleri, en münâsip ve lâzım olan yerler böyle binalardır. Bunun için bu tip binâların inşâsına bu kadar gayret ediyoruz."

Rivâyet edilir ki, Yahyâ Efendi'nin, Apostol isminde hıristiyan bir komşusu vardı. Birgün bu Apostol, denizde fırtınaya tutuldu. Kendisi hıristiyan olduğu hâlde, Yahyâ Efendi'nin hürmetine duâ ederek kurtuldu. Evine gelince, Yahyâ Efendi'ye hediye götürmek istedi. Kendi âdetlerince, mühim ve kıymetli hediye sayılan yıllanmış şarap alarak Yahyâ Efendi'nin dergâhına gitmek için yola çıktı. Getirdiği şarap, dergâhın yokuşunda, daha oraya, varmadan nar suyu hâline döndü. Bu apaçık kerâmetleri gören Apostol, müslüman olmakla şereflenip, Ali ismini aldı. Arsasını Yahyâ Efendi'ye hediye etti ve kendisi de onun talebeleri arasına katıldı. Bu Zât, Yahyâ Efendi ile aynı türbede, onun kabrinin ayakucunda yatmaktadır.

Kanunî Sultan Süleymân Hân, Yahyâ Efendi'nin pek yüksek bir zât olduğunu, Hızır aleyhisselâm ile görüştüğünü bilir, kendisini de Hızır aleyhisselâm ile görüştürmesini isterdi. Aralarında geçen bir menkıbe şöyle anlatılır:

Kanunî, birgün kayıkla Boğaz'da gezmeye çıkmıştı. Ortaköy hizasına gelince kıyıya yanaşıp, bir adam göndererek Yahyâ Efendi'yi çağırttı. O da yanında bir ahbabı ile gelip kayığa bindiler. Birlikte giderlerken, Yahyâ Efendi'nin ahbabı, devamlı olarak Kânûnî'nin parmağında bulunan çok kıymetli bir yüzüğe bakıyor ve bu bakış dikkati çekiyordu. Kanunî bu hâli farkedince, parmağındaki o kıymetli yüzüğü çıkarıp; "Buyurun, daha yakından iyice bakıp

inceliyebilirsiniz" dedi. O zât yüzüğü aldı. Evirip çevirdikten sonra, denize atıverdi. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunanlar çok hayret ettiler. Bir müddet gittikten sonra, o zât inmek istediğini bildirince, kayık kıyıya yanaştı. O zât, ineceği sırada denizden bir avuç su alıp Sultân'a uzattı. Avcundaki suda, biraz önce denize attığı yüzük vardı. Yahyâ Efendi hâriç, kayıkta bulunan herkes, yine çok hayret ettiler. Kanunî, elini uzatıp yüzüğü alınca, o zât birdenbire gözden kayboluverdi. Kanunî, Yahyâ Efendi'ye dönüp; "Ağabey, neler oluyor?" dedi. O da; "O gördüğünüz Hızır aleyhisselâm idi" dedi. Bunun üzerine Kanunî; "O hâlde bizi niye tanıştırmadınız?" deyince, Yahyâ Efendi "O kendini tanıttı. Ama siz tanımakta geç kaldınız" buyurdu.

Avrupa'da Kara Pehlivan ismiyle meşhûr olan ve bütün güreşçileri yenen gayr-i müslim bir güreşçi vardı. Bu güreşçi bir ara İstanbul'a geldi. Bütün güreşçilere meydan okuyor, hiçkimsenin kendisiyle güreşmeye cesâret edemiyeceğini söylüyordu. Yahyâ Efendi (r.a.), İslâmiyetin şerefini, vekarını korumak için, güreşmek üzere o meşhûr pehlivanın karşısına çıktı. Kendisi daha önce hiç güreşmezdi. Herkes bu duruma çok hayret etti. Pehlivanlar meydana çıktığında, binlerce insan merak dolu bakışlarla ve endişe ile neticeyi bekliyorlardı. Nihâyet Yahyâ Efendi, Kara Pehlivan ile karşılaştı. O meşhûr, mağrur ve kendini beğenen Kara Pehlivan'ı bir elense ile yeniverdi.

Kara Pehlivan, bu zâtta gördüğü kuvvetin normal birşey olmadığını, bu hâlin o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anladı. O anda kalbinde bir değişiklik hissetti. Gönlü adetâ Yahyâ Efendi'ye bağlanıp kaldı. Nihâyet onun huzûrunda müslüman olmakla şereflenip, talebeleri arasına katıldı.

Yahyâ Efendi'nin iki oğlu olup, her ikisi de babaları gibi ilim, irfan âşığı kimseler idi. Babalarının yolunda bulunmuşlar, vefâtlarında aynı türbeye defn olunmuşlardır.

Yahyâ Beşiktâşî hazretlerinin şairliği de kuvvetli idi. "Müderris" mahlasıyla tasavvufî şiirleri ve müretteb dîvânı vardır. Kabrinde, başucunda bulunan taştaki şiir şöyledir:

Mürşide îr mürşide sen,
Göresin Hâlık-ı ahsen.
Kalksın ağyar cümle bir ten,
Göresin Hâlık-ı ahsen.

Hakdan edersen suâl,
Cümle âlem zıl ve hayâl
Hayâlime gel olma melal,
Göresin Hâlık-ı ahsen.

Yahyâ Beşiktâşî hazretlerinin "Müderris" mahlasıyla yazmış olduğu şiirlerinden seçmeler:

Hep gelenler, yana yana, geldi gitti dünyâdan,
Şimdi nevbet bana geldi, döne döne yanayım ben.

Ledün ilmini ehliyle, hemen Mevlâ bilir derler,
Mesâil ki ola şer'î, onu Molla bilir derler.

Gönül bahrinde meknûnu, ne bilsin sâyir-i sahil,
Derûn-i dürr-i deryayı, yine derya bilir derler.

Belagat ehli nazmıyla eder dil ehlini teshîr,
Bu sırrı anlamıyanlar onu esma bilir derler.

"Müderris" Sühte cerâyet medâris yap ki hikmet çün
Yalan olmasın onlar ki seni kimya bilir derler.

Şiirin açıklaması şöyledir:

(Ledün ilmini, Allahü teâlâ ve O'nun ihsân ettiklerinden çok az kimse bilebilir. Zâhirî hükümleri ise diğer âlimler bilir.)

(Gönül denizinde neyin gizli bulunduğunu, sahilde yürüyen ne bilsin? Derya içinde bulunan kıymetli inciyi, yine derya bilir. Dışarıda bulunanlar anlıyamaz.)

(Belagat ehli, güzel şiirler söyliyerek, gönül ehlini kendilerine çeker, onlara çok te'sîrli olurlar. Bu ince sırrı anlamayanlar ise, o belagat sahibini, çok isimler biliyor zannederler, bundan ilerisini anlıyamazlar.)

Gençliği gitmiş olan Müderris! Herkes senin için; "Kimya ilmini biliyor" diyorlar. Hikmet ilimlerinin okutulduğu medreseler yap ki onların söylediklerinin yalan olmadığı anlaşılsın.

Nideyim bu mülk-i dünyâyı,
Usandım cümle varımdan,
Anladım ki bakî değil,
Yüz çevirdim diyârından.

Nedir örf ve izafetler?
Nedir zevkü ziyâfetler?
"Müderris" suhte (yanmış) isen,
Geç halâs ol nûr nârından,

Ârif ol ey gönül sen,
Kalma sakın zevale.
Hakka yarar iş eyle,
Aldanma hiç hayâle

Rivâyet edilir ki: Belbân isminde, gayr-i müslim bir çobanın sürüsünden, iki adet koyun kaybolmuştu. Kaybolan koyunlar, Yahyâ Efendi'nin dergâhının bahçesine gelmişlerdi. Çoban, koyunlarını ne kadar aradıysa da bulamadı. Nihâyet orada bulunduklarını öğrenip, doğruca dergâha geldi. Yahyâ Efendi'nin, müslümanların büyük bir âlimi ve velîsi olduğunu işitmişti. "Acaba bana nasıl alâka gösterir Benimle ilgilenir mi? ilgilenmez mi? Eğer benimle ilgilenir, aç ve yorgun olduğumu anlayıp; taze ekmek, tereyağı ve bal ikram ederse, onun hakîkaten büyük bir zât olduğunu anlarım" gibi düşünceler ile Yahyâ Efendi'nin huzûruna girdi. Yahyâ Efendi onu görünce, o daha hiçbirşey söylemeden; "Bu kişi, koyunlarını ararken, dağ ve taş demeden dolanıp çok yorulmuş ve acıkmıştır. Buna taze ekmek, tereyağı ve bal getirin" diye orada bulunan hizmetçiye emretti. Emredilen yiyecekler, derhâl hazırlanıp getirildi. Ortaya konunca, Yahyâ Efendi Belbân'a; "İşte sana tereyağı, mumlu bal ve taze nân (ekmek), dilersen yağa ban, dilersen bala ban." dedi ve tebessüm ederek, yemesi için işâret etti. Bunun üzerine Belbân îmân etmekle şereflenip müslüman oldu. Bu ni'metin şükrânesi olarak, Allah rızâsı için, kendisinin olan o iki koyunun kesilmesini ve orada bulunanlara ikram edilmesini istedi. Bunun üzerine Yahyâ Efendi, şu şiiri söyledi:

Sabahleyin iki ganem (koyun),
Menzile mihmân (misâfir) geldi.
Her görenler dediler,
"Tekkeye kurbân geldi."

Yolda çokdur çalıcı,
Onları, çaylak gibi.
Her aç olan ona der;
"Derdime derman geldi."

Bir koyundan küçüktür,
İki koyunu pençeler,
Çekip orada yutar, Der:
"Bize ihsân geldi."

Ey "Müderris" ola gör,
Râ'î (çoban) bugün bunlara sen!
Enbiyâ zümresi hep
Âleme çoban geldi.

Yahyâ Efendi'nin (r.a.) tıb mektebini yaptıktan sonra, o mektep için söylediği şiir:

İlm-i tıb için gerekdir medrese.
Ona himmet lâzım olur herkese.

Hak yolunda yâr olanlar sıdk ile,
Kimi kuvvet harc ede, kimi kese.

Eğer Şîrin aşkına Ferhâd var ise,
Gâhi taş taşıya gâhi dağ kese.

Âdem'in (a.s.) binasını kıldıkda Hak.
Sanmayın ki eyledi bî-hendese,

Ey "Müderris" erdin ise nüz'a sen (ömrünün sonuna),
Kalan ihvana çok gerekdir medrese.

Bir başka şiiri:

Ehl-i derdin derdine,
Derman iken tekrâr-ı Hû
Sır nedir ki inletir,
Âşıkları ezkâr-ı Hû.

Söyleme hiç boş kelâmı,
Hû'ya sarfeyle ömrünü.
Eriştirir çok yükseğe,
Seni ezkâr-ı Hû.

. . . . . .

İlâhî ben garîbe eyle inâyet (yardım),
Senin vuslatına eyle hidâyet.

Felekler gibi ser-kerdân (başı döner) oldum.
Yitirdim ben beni hayran oldum.

Yanarım gece gündüz bu âteş ile,
Yürürüm halk içinde bu âteş ile

Yüzümü su gibi sürerim yerlere,
Ararım bir devây-ı dil bu yârelere

Ayağına olurum herkesin hâk (toprak),
Kılar diye birisi kalbimi pak.

Kurtaramaz kimse kendini şerden
Kim ola gidere, şerr-i beşerden

Kaldır Yâ Rab! Ara yerden hicabı
Hevâyı, âteşî, âb ve türabı.

---

1) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 633

2) Tezkiret-üş-şu'arâ cild-2, sh. 882

3) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 68

4) Mir'ât-ı İstanbul sh. 290

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1083

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 147

7) Menâkıb-ı Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi İbni Ömer el-Arabî (Matbaa-i Osmâniyye İstanbul-1314)

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 61

YA'KÛB BİN SEYYİD ALİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Ya'kûb bin Seyyid Ali el-Bursavî'dir. Seyyid Ali-zâde de denir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 931 (m. 1524) senesi hac dönüşü, Mısır'da vefât etti.

Seyyid Ali-zâde, asrının âlimlerinden okudu. Sonra Bursa'da Hamza Bey Medresesi'nde müderris oldu. Daha sonra; Aydın'da, İbn-i Melek Medresesi'nde, tekrar Bursa'da Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'nde, Sultâniyye Medresesi'nde, Sultan Murâd Hân Medresesi'nde müderrislik yaptı. Edirne'de Sultan Bâyezîd Hân Medresesi'nde müderris, sonra Edirne kadısı, sonra da İstanbul'da Semâniyye medreselerinin birinde müderris oldu. Sonra tekâüden vazîfesine son verildi.

Seyyid Ali-zâde, 573 (m. 1177) senesinde vefât eden, İmâm-zâde Vâ'iz Rükn-ül-İslâm Muhammed İbni Ebû Bekr'in "Şir'at-ül-İslâm" adındaki eserine, güzel bir şerh yazdı. Adını; "Mefâtîh-ül-Cinân ve mesâbîh-ül-Cenân" (Cennetlerin anahtarları gönüllerin kandilleri) koydu. Sultan İkinci Bâyezîd Hân, "Şir'a" kitabını çok sevdiğinden, Ya'kûb bin Seyyid Ali'ye "Şir'a Şârihî" lakabını verdi. "Şir'at-ül-İslâm" pek kıymetli bir eserdir. En güzel şerhini de Seyyid Ali-zâde yaptı. Bundan başka; Gülistân'ı Arabca olarak şerhetti. Seyyid Şerîfin Şerh-i Ferâiz'ine, nahiv ilminde Dîbâce'ye, Mesâbîh şerhine, Metâli'ul-envâr şerhine, haşiyeler yaptı. Kara Seyyidî'nin Şerh-i Miftâh'ına "Ecvibe" yazdı, İmâm Yâfiî'nin "Mir'ât-ül-Cinân ve İbret-ü-Yakazân" ismindeki büyük târihini kısalttı. Bu kitap Türkçedir. İsmi "Ravdat-ül-İslâm" olup, İstanbul da basıldı.

Şir'at-ül-İslâm şerhinin önsözünde, Seyyid Ali-zâde şöyle buyuruyor: Kullarına, doğru ve açık bir yol olan İslâm ni'metini bağışlayan, Kitap ve sünneti önlerine parlak bir ışık olarak koyan, îmân etmelerini nasîb ederek, bildirdiği dîne büyük topluluklar hâlinde girmelerini sağlayan Allahü teâlâya hamd olsun. Kendisine uyanların, gösterdiği yolda gidenlerin, O'nu candan sevenlerin kurtulduğu; lisânından sıdk pınarının aktığı, beyânında hakîkat nûrlarının parladığı Muhammed aleyhisselâma ve O'nun îmân bilgilerinin dolunayları, irfan alemlerinin güneşleri gibi olan Âline ve Eshâbına, yeryüzünde bitki yeşerdiği, gökyüzünde yıldız parladığı sürece duâlar, iyilikler olsun!

Zâif, günahkâr, âciz, Rabbinin rahmetine muhtaç Ya'kûb bin Seyyid Ali der ki: Fen ve din âlimlerinin ileri gelenleri, ilmin; sıfatların en şereflisi, ihsânların en büyüğü olduğunda ittifâk etmişlerdir. Özellikle dînî ilimler, dünyâda ve âhırette, bütün yüce isteklerin en fâidelisi, büyüklük ve olgunluk bakımından en kıymetlisidir. Zîrâ bu dînî bilgilerle, dünyâda salâha (saadete) âhırette felaha (kurtuluşa) kavuşulur. Bu dînî bilgilerin anlatıldığı kitaplar arasında, "Şir'at-ül-İslâm" çok yüce bir kitap, çok üstün bir hitabdır. **Şiir:**

Öyle bir kitap ki bu nazmı, pınara benzer,
Pırıl pırıl parıldar, içindeki cümleler.

Sözleri ay üstüne altın ile yazılsa,
Olgunluğu yönünden, lâyık olur dediler.

İçinde Nebî sözü, sünnet-i seniyyeler
Alâmet ve işâretler, Cennet içre Cennetler;

Bu kitabın içinde, daha neler var neler,
Kalblere te'sîr eder, rûhları ma'nen besler.

Bu çok kıymetli kitap, lâfzan inci gibidir.
Satırların herbiri, nurlu dense yeridir.

Her cümlenin ma'nâsı, yüksektir öbüründen,
Kıymeti çok büyüktür, sanki zaman gibidir.

Onun güzelliğini ifâdeden, âciz dil,
Ömrüm oldukça övsem yine bitiremem bil.

Asrının tek incisi, parıldayan ışığı,
Sapık yola götürmez, ilme olan âşığı,

Ayrıca, bu kitabın şânı ve makamının büyüklüğü, onun yüksek kabiliyetli kimselerin eline geçmesini gerektiriyordu. Şu kadar var ki, bu kitap, değerini bilmeyen kimselerin eline düşmüş, anlayışsız kimselerin hücumlarına mâruz kalmıştı. İşte bu durum, beni onun lâfızlarından zor ve müşkil olanlarını açıklamağa, kasdedilen ma'nânın açığa çıkması için gerekli açıklama yapmaya sevk ediyordu. Ancak yaratılışımdâki donukluk ve düşünce gücümdeki uyuşukluktan ileri gelen ifâde zaafı ve teşebbüs aczi, bu işe ciddiyetle girişmekten beni alıkoyuyordu. Kendi kendime: "Bu fikir karışıklığı içinde, yüce Anka kuşunu ele geçirmek nerede?" diyorum. Sonra, işâretini farz-ı ayn kabûl ettiğim hocamın emrini, başüstüne diyerek kabûl ettim. Mu'teber tefsîr ve hadîs kitapları ile, diğer meşhûr kitapları iyice araştırdım. Şerhine giriştiğim Şir'ât-ül-İslâm kitabının metnine, meramına (anlatılmak istenene) uygun, altın-gümüş gibi kıymetli ifâdeleri hazînelerden çıkardım. Kitapdaki rumuzlarda işâret edilen düğümleri çözdüm. Kapalı sırları açığa çıkardım. Gizli kalmış nûrları izhâr ettim. Hikâyeleri olduğu gibi aldım. Rivâyetlerin vadilerini baştan başa katettim. Her sözün evvelinde veya sonunda, okuyucuya delîl olması, güvenin artması için, aldığım kitapların isimlerini yazdım. Böylece elhamdülillah Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerden inciler ihtivâ eden saf ve güzel ilim sedeflerini kendisinde toplayan bu şerh meydana geldi. Bu şerhe, haber bahçelerinin anahtarlarını, seçilmiş kimselerin gönüllerindeki nûrları aksettirdiği için, Mefâtîh-ül-cinân ve mesâbîh-ül-cenân ismini verdim. **Şiir:**

Bu kitapda hakîkatin sırları bir aradadır.
Bu kitapda tarikatın hakîkati ortadadır.

Onu görmekle bizim gözlerimiz aydınlanır.
Onun ma'nâlarından kulaklarımız hoşlanır.

Güzel çiçek bahçeleri onun inci sözündedir.
Onun, yakîn pınarından doğan nehirleri vardır.

Karanlıklar gibi olan lâfz örtüsü altından,
ilâhî ilmin nûrları herkese parlamaktadır.

Ey gerçeği isteyenler! Sizin meramınız budur.
Merama kavuşmak için gayret ve yarış lâzımdır.

Bu şerhi okuyan insaflı âlimlerden, şerhde bulabilecekleri hatâlardan beni ma'zûr görmeleri umulur. Zîrâ hata ve unutmak, insanoğlunun kaçınılmaz hâllerindendir. Bunun için İbn-i Abbâs (r.a.); "İnsanların evveli, unutanların evvelidir" buyurmuştur. Allahü teâlâ bizi, doğru ve sırf kendi rızâsı için yazmakda muvaffak kılsın. Bunun için O'nun rahmet deryasından doya doya içmeyi, bereket ve feyzini üzerimize boşaltmasını istiyoruz. Bunu yazanın, okuyanın ve diğer isteklilerin faîdelenmelerini diliyoruz. Zîrâ her türlü hayrın sahibi ve ihsân edicisi Allahü teâlâdır.

Ey Rabbimiz! Yaptıklarımızı kabûl et. Elbette sen herşeyi duyucu ve bilicisin. Tövbelerimizi kabûl et. Muhakkak ki sen, tövbeleri çok kabûl edici ve çok rahmet edicisin. Bize sapıkların değil, ni'met verdiklerinin, gadab etmediklerinin doğru yolunu göster. Âmin!"

Eserden ba'zı bölümler:

Hadîs-i şerîfte; **"Duâ etmek ibâdettir"** buyuruldu. Kabûl olmazsa da sevâb hâsıl olur. Duânın kabûl olması için şartlar vardır. Helâl yimelidir. Haram lokma yiyenin duâsı, kırk gün kabûl olmaz. Duâ; ihtiyâcı gideren, saadete kavuşturan kapının anahtarıdır. Bu anahtarın dişleri, helâl lokmadır. Giydiği de helâlden olmalıdır. Hazer olmayan, men edilmiş olmayan mala helâl denir. Şübheli olmayan mala tayyib denir.

Duâ ederken, kalb uyanık olmalı, kabûl edileceğine inanmalıdır. Söylediğinden haberi olmayan gâfilin duâsı kabûl olmaz. Duâdan evvel, tövbe ve istiğfar etmelidir. Duânın kabûlü için acele etmemelidir. Duâya devam etmeli, usanmamalıdır. Allahü teâlâ duâ etmeyi ve duâ edeni sever. Kabûl ettiği hâlde, istenileni vermeği gecikdirerek, duânın ve sevâbın çok olmasını ister. Duâyı, hiç olmazsa, yedi kerre tekrar etmelidir. Rahat ve huzûr zamanlarında çok duâ edenin, dert ve belâ zamanlarındaki duâları çabuk kabûl olur. Duâdan evvel, Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha salât ve selâm söylemelidir. Resûlullah (s.a.v.), duâya başlarken; **"Sübhâne Rabbiyel aliyyil a'lel-Vehhâb"** derdi.

Evvelâ, günahlarına tövbe etmeli, sonra bütün mü'minlerin sıhhat ve selâmetleri için duâ etmeli ve her dileğini söyleyip, vermesini cân-ı gönülden istemelidir. Akla ve şer'a uymayan şey istememeli. Meselâ, "Cennetin sağ tarafında beyaz bir köşk ver" dememelidir. Kalbine gelen hayırlı şeyi istemelidir.

Duâ, bir temenni olmamalı, istediği şeye kavuşturacak sebeplere yapışmalıdır. Meselâ, önce tâat ve ibâdetlere sarılmalı, sonra Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için duâ etmelidir. Tâatler ve ibâdetler, rızânın ve muhabbetin sebebleridir. Sebeblere yapışmadan yapılan duâ, kabûl olmaz. Buna duâ denmez. Fâidesiz temenni denir. (Ümîd edilmiyen şeyi istemeğe, temenni denir. Ümid edilen şeyi istemeğe recâ denir.) Allahü teâlâdan istenilen şeyin sebeblerine kavuşmayı dilemelidir. Hadîs-i şerîfte: "**Çalışmadan duâ eden, silahsız harbe giden gibidir"** buyuruldu. Abdest alıp, diz üstüne kıbleye karşı oturup, elleri göğüs hizasından ileri uzatıp, avuçlarını semâya karşı açıp, Peygamberlere ve Evliyâya tevessül ederek, onların hatırları ve hürmetleri için istemeli, sonunda "Âmin" demelidir. Herşeyden önce af, mağfiret ve afiyet için duâ etmelidir. Bunların hepsini ihtivâ eden çok kıymetli duâ; **"Allahümme rabbenâ âtinâ fiddünyâ haseneten ve fil-âhıreti haseneten ve kı-nâ azâbennâr"**dır. Kendisi, ehli ve evlâdı için, zararlı duâ yapmamalıdır. Kabûl olursa, pişmanlık fâide vermez.

Su içmenin sünnet ve edebleri: Su kablarının en iyisi, tevâzuya daha yakın olduğu için, pişmiş topraktan ve odundan olanlarıdır. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Su kabları topraktan olan ev halkına, Allahü teâlâ rahmet ve melekler istiğfar ederler"** buyurmuştur. Sırrî-yi Sekatî, Cüneyd-i Bağdâdî'ye; "Evinin kapları senin cinsinden, ya'nî topraktan olsun" buyurdu.

İbn-i Abbâs (r.a.), su kapları içinde en çok cam olanları severdi. Çünkü önce suya bakar, sonra içerdi. Mü'minler altın ve gümüş kapları kullanmaktan sakınmalıdır. Bunlar erkeklere de kadınlara da haramdır. Fıkıh kitaplarında bildirdiği gibi, kadınlar; altın ve gümüşü yalnız süs olarak kullanabilirler. Bakır ve sarıdan yapılan kaplar da makbûl değildir.

Kabların üstünü kapatmak da sünnettir. Resûlullah (s.a.v.); **"Kablarınızın üstünü örtün ve kapatırken Besmele söyleyin"** buyurmuştur. Kabların hepsine kapak bulunmazsa, tahta veya başka şeylerle, Besmele çekerek kapatmalıdır. Böylece Peygamber efendimize itaat edilmiş olur. Allahü teâlâ da Resûlüne uyulduğu ölçüde, bu itaatin bereketi ile üzerimizden belâları kaldırır.

Nehir, havuz gibi yerlerden, eğilip ağzı ile su içmemelidir. Eli ile veya bir kab ile içmelidir. Hayvanlar bu şekilde içmektedirler. Kabın içindeki suyu veya sütü, ağzını kabın orta kısmına koyup içmemelidir. Kenarından içmelidir. Kabın kırık yerinden ve kulp kısmından su içmemelidir. Çünkü oralar iyi yıkanmayıp kirli kalabilirler. İçenin üzerine dökülme ihtimâli vardır. Buralar şeytanın oturduğu yerlerdir. Geceleyin kapılar kapanmalı, lâmbalar söndürülmeli, çocuklar eve gelmiş olmalıdır.

Su içecek kap bulamayan eli ile içer. Su içmek isteyince, kabı sağ eline almalı, Allahü teâlânın **"Yeyiniz içiniz..."** emrini düşünerek içmelidir. İçerken besmele çekmeli, Allahü teâlâya suyun temiz olması, bereket kaynağı olması için duâ etmelidir. İbn-i Abbâs'ın (r.a.) yaptığı gibi, içmeden önce suya bakmalıdır. Suyu üç nefeste içmeli, her nefeste ağzını bardaktan çekmelidir. Peygamber efendimiz de (s.a.v.) böyle yapardı. Birinci nefeste, Allahü teâlâya, verdiği ni'met sebebiyle şükretmeli, ikinci nefeste, kendisine ortak olmaması için şeytandan Allahü teâlâya sığınmalı, üçüncü nefeste içtiği suyun şifâ olması için, Allahü teâlâya niyazda bulunmalıdır. Her nefesin sonunda Allahü teâlâya hamd ederse, içtiği su, bir dahaki içeceği suya kadar, karnında tesbih eder.

Daha çok şükretmeğe vesile olacağı ve harareti gidereceği için serin su içmelidir. Resûl-i ekrem (s.a.v.), serin ve tatlı suyu severdi. Ayakta su içmemelidir. Zemzem suyu, abdestten artan su ve ilâç alındıktan sonra içilen su ayakta içilebilir.

Aç karnına su içmemelidir. Kuvvetten düşürür, insanı zayıflatır. Suyu yavaş yavaş emerek içmelidir. Ağzı doldurarak içmemelidir. Nefes verirken bardağı ağzından çekmelidir. Suyu üç defada içip, her defasında Besmele çekmeli, sonunda; Elhamdülillah demek daha âfiyetli, susuzluğu giderici ve sıhhate fâidelidir. Din kardeşinin artığı olan su içilir. Âlimlerin ve velîlerin artığı ile bereketlenmelidir.

Bir mecliste su dağıtırken; önce âlimlere, sonra yaşlılara, sonra gençlere, en son çocuklara verilir. Yerken, yürürken ve otururken de bu sıra gözetilir. Su dağıtan, en son kendi içer. Yanında oturanlara birşey verirken, önce kendi sağından başlanır. Sonra onun sağındakine verilerek devam edilir. Sağındakinin izni olmadan solundakine verilmez. Sahîh-i Müslim'de şöyle bildirilmektedir: "Resûlullaha (s.a.v.) su getirdiler, içti. Sağında, orada olanların en küçüğü vardı. Bu, İbn-i Abbâs (r.a.) idi. Solunda ise büyükler bulunuyordu. Resûl-i ekrem çocuğa dönerek: **"İzin verir misin bu suyu önce büyüklerine vereyim"** buyurdu. Çocuk "Hayır, vallahi olmaz" deyince mübârek artığını çocuğa verdi."

Zemzem suyu ikram edildiğinde, geri çevirmemeli, almalıdır. Su içtikten sonra Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yaptığı gibi; **"Elhamdü lillâhillezî ce'alehû a'zben fürâten birahmetihî ve lem yec'alhü milhen ücâcen bizünûbî"** duâsını okumalıdır. Duâda, rahmeti ile suyu tatlı yapıp günahlarım sebebi ile acı bir tuz hâline getirmeyen Allahü teâlâya hamd olsun, denilmektedir. Hadîs-i şerîfte; **"Günahı çok olan, çok su dağıtsın"** buyurulmuştur.

İnsanların hakları: Elinden geldiği kadar az da olsa, insanlardan birşey istememelidir. Onlara karşı küçülmemelidir. Şeref ve vekârını korumalıdır. "Bize iyilik yapana, biz de iyilik yaparız" diyenlerden olmamalıdır. Çünkü müslümana yakışan kötülük yapana da iyilik yapmaktır. Zîrâ iyilik yapana iyilik yapmak, karşılık vermektir. İhsân, ya'nî hakîkî iyilik, kötülük yapana iyilik etmektir. Huzeyfe'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.): **"Zayıf karekterli olmayın, "İnsanlar bize iyilik yaparsa, biz de iyilik yaparız, zulm ederlerse, biz de zulm ederiz" demeyin. Kendiniz şöyle yapınız: insanlar size iyilik yaparsa, onlara iyilik yapınız. Kötülük yaparlarsa, zulm yapmayınız"** buyurdu.

İnsanlarla mücâdele etmemelidir. İnsanlardan ikram ve iyilik görünce, Allahü teâlâya şükr etmelidir, insanlara; dîni, ilmi ve parası ile öğünmemelidir. İnsanların yalan ve gayr-i meşrû işlerini görünce, onlar için Allahü teâlâdan mağfiret istemelidir. Zayıf ve güçsüzlere yakınlık göstermelidir. Fakirlerle oturmakla bereketlenilir. Çünkü bu durum, insanı nifaktan ve kibirden uzaklaştırır. Sevâb yönünden ise, üstün bir cihâttır. Evliyâya hürmet etmelidir. Zîrâ bu saygı ve ta'zim, cenâb-ı Hakka duyulan saygı cinsindendir.

İnsanların hâllerini incelememelidir. Halktan bir fâide ve zarar beklememelidir. Zîrâ insanlar, Allahü teâlâya muhtaç olmada, kendilerinden fâide veya zarar gelmeme konusunda, bir tarağın dişleri gibidirler. Bilakis zarar ve fâidenin bütünü Allahü teâlâdandır. O dilemeyince hiçbir kimse ne zarar, ne de fâide verebilir.

En yakını olsa da, Allahü teâlâ katında günah olan söz ve işde ona uymamalı, dediğini yapmamalıdır. Allahü teâlânın gazâbı bulunan bir işte, kimsenin rızâsını aramamalıdır. "Hutab-ül-erba'în" şarihi şöyle demektedir: "Allahü teâlânın gazâbını kazanarak insanları râzı etmeğe uğraşmak demek; dil âfetlerinden olan maskaralık, mukallidlik, alay etmek, söz taşımak, insanları güldürmek, dil ile saldırmak gibi işler yapmaktır. Şâirlerin âdetleri, nedimlerin usûlü böyledir. Onlar sâlihleri ayıplamaktan âlimlerle alay etmekten çekinmezler."

Günah işliyenlere buğz ederek, Allahü teâlânın sevgisini kazanmayı istemelidir. Onlara kızarak Rabbinin rızâsına kavuşmak, onlardan uzaklaşarak Allahü teâlâya yönelmeyi istemelidir. Onlara karşı kalbinde sevgi bulundurmamalıdır.

Mü'minlere karşı güzel huylu, güler yüzlü olmalıdır. Onlara; yumuşak, rıfk, lütf, adâlet, ihsân ve cömertlik üzere hareket etmelidir.

Bakışlarıyla bile olsa, kimseyi korkutmamalıdır. Çünkü müslümanı korkutmak haramdır. Bir kimseye güvenip, onu arka tutarak, ben güçlüyüm dememelidir. Böyle yapanı, Allahü teâlâ zelîl eder.

Allahü teâlânın sevgisini, bütün insanların sevgisine tercih etmelidir. Hiç kimseyi, beğenmediği lakab ile çağırmamalıdır. Herkese ismi ile kibarca hitâb etmelidir. Bir kimseyi beğenmediği bir lakabla çağırana, melekler la'net okur.

Hiçbir müslümanla münâkaşa etmemelidir. Kimseyle kavga gürültü çıkarmamalıdır. Kavganın ve münâkaşanın keffâreti, iki rek'at namazdır. Silâhı, kimseye doğru çevirmemelidir. Çünkü silâhı bir müslümana çevirmek, onu korkutmak demektir. Şaka dahi olsa böyle yapmamalıdır.

İzinsiz kimsenin malını almamalıdır. Çünkü haramdır.

Yemek yemenin edebleri: Yemek yemenin farzı; yenecek şeyin helâl, tayyib (temiz) ve insana yetecek kadar olmasıdır. Yemeğin helâl ve tayyib olması; sünnete ve ver'a uygun şekilde kazanılmış olmasıdır. Helâl ve tayyib lokmayı ancak, bilgili, uyanık, akıllı, ilmi ve ameli ile büyük gayret gösterenler ister. Yeme içme ilmi, ibâdet ilminden önce gelmektedir. Çünkü ibâdet, yeme içme ile mümkün olur.

Yemek yerken ayakkabıları çıkarmalıdır. Bir elini de olsa, yere dayamamalıdır. Sırtını da birşeye dayamamalıdır. Sünnet olan, yemeğe doğru biraz eğilmektir. Sol ayağı üzerine oturup, sağ dizi dikerek oturmak sünnettir.

Selâm vermeyen kimseyi yemeğe sofraya çağırmamalıdır. Yemeği, Allahü teâlâya ibâdette kuvvet kazanmak için yemeli, lezzet için, zevk için yememelidir. Acıkmadan yemeyen ve doymadan sofradan kalkan kimselerin doktorlara ihtiyâcı olmaz. Sofrada çok hayret verici bir şey olmadan gülmemelidir. Tıka basa doyuncaya kadar yememelidir.

Yemeği sıcak yememeli, soğumasını beklemelidir. Sıcak yemeğin mi'deye, bağırsaklara ve dişlere zararlı olduğu, tıb kitaplarında yazılıdır. Yemek soğuyuncaya kadar üstü örtülü olmalıdır. Böyle yapmakta büyük bereket vardır. Az da olsa, akşam yemeği yemeli, terk etmemelidir. Öğleden sonra yenen yemeğe, akşam yemeği denir. Bunu terk eden kimselerde, zayıflama ve çabuk ihtiyârlama görülür.

Yemekten önce el yıkamak, yemeğin sünnetlerindendir. Fakirliği giderir. Dînî vazîfeleri yapmağa kuvvet kazanmak niyyeti ile yemek yemek ibâdettir. Yemekten sonra elleri yıkamakta da, küçük günahların yok olması ve gözlerin sıhhat kazanması vardır. Yemekten evvel önce gençler, yemekten sonrada önce yaşlılar el yıkamalıdır. Yemekten önce eller yıkandığında kurulanmaz.

Yemeğe başlarken Besmele çekmelidir. Besmeleyi, yemek yiyenlerin hepsinin duyması için, yüksek sesle söylemelidir. Yemeğe tuz ile başlamalıdır. Zîrâ tuz, birçok hastalıklara şifâdır. Resûl-i ekremin (s.a.v.); "Yâ Ali! Yemeğe tuz ile başla. Çünkü tuz, yetmiş çeşit hastalığa şifâdır. Bu hastalıklar arasında cinnet, cüzzam, baras, mî'de ağrısı ve diş ağrısı da vardır" buyurduğu "Avârif' kitabında yazılıdır.

Sağ el ile yemeli ve içmelidir. Sol el ile yiyip içmemelidir. Ebû Hüreyre (r.a.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Sağ eliniz ile yeyip, sağ elinizle içiniz. Sağ elinizle alıp, sağ elinizle veriniz. Çünkü şeytan; sol eli ile yer, sol eli ile içer, sol eli ile alır, sol eli ile verir"** buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Yemeği üç parmak ile yemelidir. Baş parmak, şehâdet parmağı ve orta parmağı kullanmalıdır. Yemek bittikten sonra, sofra kaldırılıncaya kadar bekleyip, sonra kalkmalıdır. Yemek yerken kimse için ayağa kalkılmaz.

Yemeğin en aşağı derecesi; mi'denin üçte biri yemek, üçte biri su, üçte biri de hava ile dolu olmasıdır. Orta derecesi, yarısının yiyecek ve içecek ile dolu olmasıdır. En yüksek derecesi hastanın yediği kadar yemektir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 251

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 328

3) Fevâid-ül-behiyye sh. 226

4) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 647

5) Mir'ât-ı Kâinat cild-3, sh. 99

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 546

7) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 464

8) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1044, 1248, 1647, 1709

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 955, 1083

10) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 287

11) Mefâtih-ül-cinân

YA'KÛB GERMİYANÎ

Osmanlı âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. Anadolu'nun batısında bulunan Germiyan (Kütahya) vilâyetinin, Şeyhli nâmıyla bilinen köyündendir. İsmi Ya'kûb, nisbeti Germiyânî'dir. Askeriyeye mensûb, yüksek rütbeli ve ileri gelen bir zâtın oğludur. Doğum târihi bilinmemektedir. 979 (m. 1571) senesi Cemâzil-evvel ayında vefât etti.

İlk zamanlarından i'tibâren, ilim öğrenmek husûsundaki gayretleri sebebiyle zamanında bulunan yüksek âlimlerin, sohbet meclislerinde ve derslerinde yetişerek kemâle geldi. Fazilet ve irfan sahibi olmakta ve tasavvuf yolunda ilerlemekte yüksek istidat sahibi idi.

Ya'kûb Germiyânî bir gece rü'yâsında gördü ki; kıyâmet kopmuş, herkesin amel defterleri mühürlenmiş (kapanmış), mizan kurulmuş ve mahşer meydanı baştan başa dolmuştu. Görülen manzarayı söz ile anlatmak, belli bir şeylere benzeterek, kıyas etmek, ölçmek mümkün değildi. O şeref sahibi pâdişâhlar kendi başlarına düşmüşlerdi. Ne annede çocuğuna şefkat, ne de bir kişide başka bir kimseye yardım edecek hâl vardı. Bu acâib hâlde iken, büyük bir ağaç gördü. Çok uzun ve geniş olan o ağacın gölgesinde; mahşer halkının ızdırâbı kendilerinde hiç bulunmayan, pek rahat ve saadet içerisinde olan bir takım insanlar vardı. Onların, o sıkıntılardan emîn olup, âyet-i kerîmede; kendileri için korku ve hüzün bulunmadığı bildirilen kimseler olduğunu anladı. Tam bu sırada bir münâdînin o kurtuluş fırkasını işâret ederek; "Her kim kurtulmak arzusunda ise, bu taifeye iltihâk etsin (katılsın)" diye nidâ ettiğini duydu. Bunun üzerine, olanca gayreti ve gücünün yettiği kadar sür'atli bir şekilde hareket ederek o taifeye katıldı. Böylece korku ve hüznünden emîn oldu. Bu rü'yânın dehşeti ve heyecanıyla uyanan Ya'kûb Germiyânî'nin gönlüne; rü'yâda gördüğü o kurtuluş fırkasına katılmak, onların yolunda ilerlemeye çalışmak arzusu düştü. Bu sebeple memleketinden ayrılıp yola düştü, İstanbul'a gelerek, Koca Mustafa Paşa zaviyesinde bulunan, Sünbül Sinân Efendi'nin talebeleri arasına girdi. Bu yolda ilerlemek için çok gayret etti. Mücâhede ve riyâzet ile meşgûl oldu. Ya'nî nefsini terbiye için, nefsin arzularını yapmaz, nefsin istemediği, ona zor gelen ibâdetleri çok yapardı. Riyâzet ve mücâhededе o derece ileri gitmiş idi ki, üç günde bir defa, çok az yemek yerdi. Altı ay müddetle hiç su içmezdi. Yaz ve kış, aynı bu şekilde, riyâzet ve mücâhedeye devam ederdi.

Rivâyet edilir ki: Sünbül Sinân hazretlerinin zaviyesinde, zincirli servî diye bilinen, meşhûr ve büyük bir ağaç vardı. Ya'kûb Germiyânî'nin rü'yâsında gördüğü ağacı, bu zincirli serviye işâret olarak ta'bir etmişlerdir.

Sünbül Sinân Efendi bu talebesini, pekçok sever; "Derviş olunca, Germiyânlı Ya'kûb Dede gibi olmak gerekdir" buyurdu.

Sünbül Sinân Efendi'nin vefâtından sonra, o zaviyede kimin vazîfe yapacağı, talebeleri kimin okutacağı tam belli olmamıştı. Ya'kûb Germiyânî bu günlerde şöyle bir rü'yâ gördü: Geniş bir meclisde, büyük bir cemâat toplanmış, oturuyorlar. Meclisin baş tarafında, Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz oturmuşlar, orada bulunanlara inâyet (ihsân) nazarı ile bakıyorlardı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûr-i âlilerinde hazırlanmış olan va'z ve nasihat kürsisi üzerinde, Merkez Efendi oturmuş, onların işâret ve emirleri ile, Tâhâ sûresini tefsîr ediyordu. Merkez Efendi'nin üzerinde çubuk şeklinde bir bulut bulunuyor, bulut; ba'zan gece karanlığı, ba'zan da gök mavisi renklere bürünerek, onun üzerinde duruyordu.

Bu rü'yânın te'sîriyle uyanan Ya'kûb Germiyânî, rü'yâsının Merkez Efendi'nin; Muhammed aleyhisselâmın yoluna tam uyduğuna, O'nun yanında kemale geldiğine, Sünbül Sinân Efendi'nin yerine geçmeye lâyık olduğunu işâret ettiğini anladı. Bu rü'yâdan sonra, ona olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı. Onun Sünbül Efendi yerine vazîfeye başlamasına yardımcı oldu. Merkez Efendi'nin, ilimdeki ve evliyâlık yolundaki derecesini anlayamamış olan ba'zı kimseler, bu duruma karşı çıkmışlar ise de; "Ne bilsin ma'rifet hâlini, câhil" mısra'ı gereğince, onlara i'tibâr olunmadı.

Ya'kûb Germiyânî, orada birbuçuk sene daha kalıp, Merkez Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Aklî ve naklî ilimlerde kemâle erişti. Diğer taraftan Merkez Efendi'ye i'tiraz edenler kalmayıp, ortalık sükûnete kavuşmuş idi. Acaba ne gibi bir vazîfe alsam, hocam ne yapmamı münâsib görürler ki diye düşünüyordu, istihâre etti. Rü'yâsında Rumeli'nin Yanya kasabası tarafından bir sesin kendisine hitâb ederek; "Bu tarafta ilme rağbet edenler, tasavvuf yolunda ilerlemek istiyenler var. Buraya gelip, Resûlullahın (s.a.v.) Sünnet-i seniyyesini yayasın ve tasavvuf yolunda bulunanlara rehberlik edip, onları yetiştiresin" dediğini duydu.

Yanya'da, Tımar sahibi Osmanlı subayı olan Mehmed Ağa isminde bir zât, o günlerde, Merkez Efendi'nin zaviyesi olan Koca Mustafa Paşa zaviyesine misâfir oldu. Merkez Efendi'ye şöyle arzetti: "Efendim, bendeniz uzak bir yerde, Rumeli'de Yanya denilen beldede bulunuyorum. Oralarda îmânın ve İslâmın şartlarını öğretecek, dînî hükümleri bilip anlatacak bir kimse yok. O diyara bir halîfenizi gönderseniz, müslümanlar çok istifâde ederler." Ya'kûb Germiyânî, o zâttan "Yanya" sözünü işitince, rü'yâda kendisine verilen işâreti hatırlayıp oraya gitmeye tâlib oldu. Gönlünden bu vazîfeyi istemeye niyet etti.

Bu sırada Merkez Efendi, Ya'kûb Germiyânî ile kimi gönderelim diye istişâre edince; "Efendim müsâadeniz olursa biz gitmek isteriz" dedi. Merkez Efendi "Öyle bir yerde ne yapacaksın? Senin makamın bizim yerimizdir" dedi. O da rü'yâsında gördüğü işâreti arzedince; "O diyara gitmemiz herhalde lâzım gelmiştir" dedi. Bunun üzerine Merkez Efendi izin verdi. Ya'kûb Efendi, orada bulunan Mehmed Ağa ile birlikte yola çıkarak Yanya'ya vardı. Nice yıllar o diyarda müslümanların Hak yolda ilerlemelerine vesile oldu. Çok talebe yetiştirdi.

O sırada Lütfî Paşa, Yanya Beyi idi. Lütfî Paşa'nın hayır ve hasenat yapmakla tanınmış olan zevcesi Şah Sultan, Ya'kûb Efendi'nin büyük bir zât olduğunu bilir; hürmet, muhabbet ve edeb gösterirdi. Bu günlerde Lütfî Paşa'nın İstanbul'a gelmesi lâzım olunca, yola çıkacakları sırada Şah Sultan, Ya'kûb Efendi'ye o zamanlarda İstanbul'da bulunan büyük zâtları sordu. O da, İstanbul'da Merkez Efendi'ye tâbi ve talebe olmalarını söyledi. Lütfî Paşa İstanbul'a gelip, vezîr-i a'zam oldu. Şah Sultan, Merkez Efendi ve talebelerine çok alâka gösterdi. Ya'kûb Efendi ile Merkez Efendi'nin birbirlerine olan muhabbetlerini İstanbul'a gelince daha iyi anladı. Dâvûd Paşa Mahallesi'nde, güzel bir câmi ve bir de hânekâh (dergâh) yaptırıp, sonra ferman ile Ya'kûb

Efendi'nin İstanbul'a gelmesini te'min ederek, bu yaptırdığı dergâhta yerleşmesini sağladı. Ya'kûb Efendi bu hânekâhda onsekiz sene kalıp, İslama hizmet eyledi. Merkez Efendi, Koca Mustafa Paşa'da, Ya'kûb Efendi Dâvûd Paşa'da, aralarında muhabbet ve yakınlık ile, insanlara çok hizmet edip, yüzlerce talebe yetiştirdiler. Talebeler ba'zan dergâhın birine, ba'zan diğerine giderek, bu büyük zâtların vesilesiyle, ilimde ve evliyâlıkta çok yüksek derecelere ve üstün makamlara kavuştular.

Merkez Efendi'nin oğlu ve halîfesi olan Ahmed Efendi, babasının vefâtından iki sene sonra, Merkez Efendi'nin memleketi olan Uşak vilâyetine hicret edip, İstanbul'a dönmek istemedi. Bunun üzerine bütün İstanbullular, Merkez Efendi'nin yerine Ya'kûb Efendi'nin geçmesini istediler. O ise, Koca Mustafa Paşa zaviyesine geçmesi hâlinde, şimdi bulunduğu Dâvûd Paşa zaviyesini yaptıran Şah Sultan'ın incineceğini düşünüp, vazîfeyi almakta tereddüt ediyordu. Bu günlerde rü'yâsında, Koca Mustafa Paşa zaviyesinde talebe yetiştirip, 936 (m. 1529) senesinde vefât etmiş olan ve o zaviyede medfûn bulunan, hocası Sünbül Sinân Efendi'yi gördü. Sünbül Sinân, Ya'kûb Germiyânî'ye; "Benimle beraber olmaktan, aynı yerde bulunmaktan ar mı ediyorsun? Gel!" diyordu. O da gidip, Koca Mustafa Paşa zaviyesine yerleşti. Orada hizmete devam etti. Şah Sultan da, Dâvûd Paşa'daki zaviyeyi medrese hâline çevirdi.

Koca Mustafa Paşa zaviyesinde vazîfeye başladıktan sonra, hâli günden güne değişen Ya'kûb Efendi, hep yükseliyor ve evliyâlık yolundaki derecesi artıyordu. Onu gören kimsede, ister istemez muhabbet hâsıl olurdu, öyle bir mahbûb idi ki, büyüklüğünü anlayamayan, inkâr edenler bile insafa gelip, inkâr ve inadlarından vazgeçerlerdi. Sohbetinde bir defa bulunan artık terkedemez, devam ederdi.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun; i'tikâd ve amel etmekte, fakirleri korumakta, ihtiyâç sahiplerinin yardımlarına koşmaktaydı. Allahü teâlânın muhabbeti ile yanardı. Zühd sahibi olup, dünyalık şeylere ilgi ve alâka göstermezdi. Dünyalık bir iş için herhangi bir kimseye yalvardığı, boyun büktüğü vâki olmamıştır. Da'vet edilmediği yere gitmez, lüzumsuz dünyâ kelâmı söylemezdi. Herkese; âhırete yarar işler yapmayı teşvik edici, dünyâya düşkün olmaktan men edici sözler söylerdi. Her hâli, hareketi ve tavrı makbûl idi. Herkesin yanında yüksek i'tibârı vardı. Yüzünde, dîn-i İslama uygun yaşamanın verdiği nûr vardı. Etrâfına feyz ve nûr yayardı. Uzun seneler Koca Mustafa Paşa zaviyesinde erbâb-ı gönül ve ehl-i irfan olan talebelere ders verdi. Herkes, kabiliyeti kadar o nûr çeşmesinden feyz ve bereket alarak yükseldi.

Derslerinde ba'zan; fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinden okutup, nakiller yapar, ba'zan da tasavvufa âit derin ve ince ma'rifetlerden anlatırdı. Sohbet meclisleri; feyz, bereket ve nûr kaynağı idi. Vefât edinceye kadar buradaki vazîfesine devam etti.

Ya'kûb Germiyânî'nin vefâtından sonra yerine, oğlu Sinânüddîn Yûsuf geçti". Talebelerin yetiştirilmesi, ma'nevî olarak terbiye edilmesi vazîfesini üzerine aldı, Sinânüddîn Yûsuf da babası gibi; fazilet ve irfan sahibi, ilim hazînesi, evliyânın gözdesi olan bir zât idi.

Rivâyet edilir ki: Ya'kûb Germiyânî hazretleri, Rumeli beldelerinden Yanya'da bulunduğu sırada, Yanya'nın yakınında bulunan Preveze kalesini, frenk kâfirleri karadan ve denizden istilâ edip, muhasara altına almışlar idi. Bu sırada Ya'kûb Germiyânî, müslümanlara yardım için o kaleye gitti. O zâtın kalede bulunması ile, kalede bulunan bütün müslümanlar, kâfirlerin şerlerinden emîn oldular. Ya'kûb Germiyânî, bir kerâmeti olarak, kâfirlere karşı öyle heybetli göründü ki, kâfirlerden hiçbiri kalenin giriş yoluna yaklaşmaya ve saldırmaya cesâret edemedi.

Vuruşma esnasında, kale burcunda bulunan topu, bizzat kendi eliyle ateşlerdi. Allahü teâlânın izni ile atışlar tam isâbetli olurdu. Evvelâ, kâfirlerin alâmet olarak yanlarında taşıdıkları büyük bir haçı, daha sonra da, askerlerin çoğunu top atışları ile perişan etti. Onun, ilâhî nusret ve yardımının nişanı olan bu atışları kâfirleri dağıttı. Atışlar o kadar te'sîrli oldu ki, düşman tarafında sağ kalanlar kurtuluşu kaçmakta buldular.

Ya'kûb Germiyânî'nin oğlu Sinânüddîn Efendi'nin naklettiğine göre; bir defasında babasının yanında ba'zıları, namaz içinde gönüllerine çeşitli düşüncelerin geldiğinden şikâyette bulundular. Bunun üzerine Ya'kûb Germiyânî; "Kırk yıldır değil namaz içinde, namaz dışında bile basiret gözüm, Allahü teâlânın rızâsından başka bir şey için bakmamıştır" buyurduktan sonra, şöyle anlattı: "Bu yola girişimin ilk zamanları idi. Kendi hâlimde, kalbimle meşgûl olup, murâkabede idim. Birden önümde, çıplak bir kimse görünüverdi. "Ya avret yerini ört, yahut da başka tarafa git!" dedim. Bu sözüme hiç aldırış etmedi. Gayet mahzûn bir şekilde; "Ben dün kıldığın ikindi namazının sûreti, görünüşüyüm. Namazın sünnetleri benim libâsım (örtüm, elbisem)dır. Sen, ba'zı dünyevî meşgûliyetler sebebiyle, namazın sünnetlerini terk eyledin. Onun için ben kıyâmete kadar bu hâlde kalsam gerektir" dedi. O zaman, o çıplak sûret kendimmişim gibi öyle utanıp mahcûb oldum ve yaptığıma öyle pişman oldum ki, bu sebepten o andan i'tibâren, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte tam bir âgâhlık ve uyanıklık içindeyim. Çok dikkatli davranmaya, gaflette bulunmamaya çok gayret ediyorum."

Rivâyet edilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde, bir ara yağmurlar yağmaz olmuş, insanlar kuraklıktan çok muzdarip olmuşlardı, İstanbul halkı, yağmur duâsına çıkılmasına karar verdi. Pâdişâh hazretleri de çıktı. Okmeydanı'nda büyük bir kalabalık toplandı. Öyle ki bu toplulukta, başta pâdişâh olmak üzere, âlimler, fâdıllar, vâliler, idâreciler, vezirler, kuvvetli-zayıf, zengin-fakir herkes vardı. Bilindiği gibi, Osmanlı sultanları yapacakları bütün mühim işlerde, mutlaka şeyhülislâma danışırlar, onun fetvâsına uygun hareket ederlerdi. Bunun için Şeyhülislâm ve Müftiy-ül-enâm Ebüssü'ûd Efendi'den, yağmur duâsını kimin yapmasının münâsip olacağı suâl edildi. O da; "Duâyı, pâdişâh veya onun münâsib gördüğü bir zât eder" buyurdu. Bunun üzerine pâdişâh; "Ya'kûb halîfe duâ eylesin" dedi. Ya'kûb Efendi ise, kendisini buna ehil ve münâsib görmeyip mahcûb oldu ve bir tarafa gizlendi. Oğlu Yûsuf Efendi'nin, yerini bildirmesiyle arayıp buldular. Gelmek istemedi ise de "Pâdişâh efendimizin emridir" dediler. Bu emir üzerine mecbûren kalkıp geldi. Minbere çıkıp duâ etti. Orada bulunanlar "Âmîn" dediler. Bu duâ bereketiyle öyle yağmur yağdı ki, her taraf su ile doldu, insanlar, onun büyük bir âlim ve yüksek bir evliyâ olduğunu, bu hâdise ile daha iyi anladılar. O ise kendisini; âciz, aşağı, bu işe lâyık olmayan biri olarak gördüğünden çok mahcûb olmuştu. Hattâ o duâ günü, gizlendiği yeri haber verip meydana çıkmasına sebep olduğu için, daha sonraları oğlu Yûsuf Efendi'ye sitem edip çıkışırdı. Kendisini duâ etmeye, duâsının kabûl olmasına lâyık görmeyerek ve çok tevâzu göstererek; "Yağmur bolluğuna uğradık. Ben o meclise varmayacaktım. Sen sebep oldun. Bizi kırıklığa uğratıp, ömrümde, çekemiyeceğim mahcubiyete müptelâ olmama sebep oldun. Füdûlluk (gurûr, kibir sahibi olmak, kendini birşey zannetmek) yapmış olduk. Füdûlluk nemize yarardı?" dedi.

Ya'kûb Germiyânî (r.a.), herkesin anlıyamayacağı, ehline ma'lûm olan, yüksek hâller ve üstün dereceler sahibi idi. İlim öğrenmek ve öğretmek için çırpınır, buna çok ehemmiyet verirdi. "Cahillikte ileri olan, sefîhlikte (ahmaklıkta, malını zararlı yerlere harcamakta, vara-yoğa sarfetmekte) de ileri olur. Cahillikten kurtulmadıkça, sefîhlikten kurtulamaz" buyururdu.

Ya'kûb Germiyânî hazretlerinin bir kerâmeti de şöyle nakledilir: ölüm hastalığı sırasında, hastalığın elem ve şiddetinin fazlalığı sebebiyle, gözleri kapalı ve lisânı söylemez hâlde idi. İhtiyâç gidermek için kaldırdıklarında, mecbûriyet karşısında, kıbleye karşı durdurdular. O, hastalığın şiddetiyle kendisinde değildi. Fakat o hâlde iken; "Helada, kırda abdest bozarken, kıbleyi öne ve arkaya getirmemelidir" hükmü icâbı kıbleye karşı abdest bozmadı. Bu hâlin, onun bir kerâmeti olduğu anlaşıldı. Bu şiddetli ve sıkıntılı hâlde bile, sünnete aykırı bir harekette bulunmamış idi. Âlimler sözbirliği ile bildirmişlerdir ki: "İstikâmet kerâmetten efdaldir. İstikâmet odur ki; kişi her haliyle, bütün a'zâları ile Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tam tâbi olmalı, bu sünnete aykırı bir harekette bulunmak istese buna gücü yetmemeli, tâbi olması bu derece ileri olmalıdır." İşte Ya'kûb Germiyânî hazretleri böyle büyük velî zâtlardan idi.

979 (m. 1571) senesi Cemâzil-evvel ayında, bir akşam vakti güneş batarken, mübârek rûhunu teslim etti. Vefâtına târih olmak üzere oğlu Yûsuf Efendi şu şiiri söylemiştir:

Şeyh Ya'kûb ol azîz-i pâk-i dîn.
Eyledi azm râh-ı dâr-il-karâr.
Geldi pederi üstüne bu türbeyi,
Pâdişâh-ı âlem ve kerdüm vekâr.
Cem' olup bu ravdaya melekler,
Hizmet etmekle ederler iftihar.
Edicek târîh-i fevtinden suâl,
Dedi hatif "Gitti kutb-i rûzigâr" (979).

Ya'kûb Germiyânî'nin oğlu Yûsuf Efendi, rahmet-i ilâhiyyeye vesîle olması maksadıyla, babasının hâl tercümesini ve kerâmetlerini anlatan bir risale te'lîf etmiştir.

Ya'kûb Germiyânî buyurdu ki: "Dünyâda hiç kimseyi hased etmedim. Ancak dünyâya gelmeyenlere gıbta ettim. Şu üç şeyden dolayı onların hâllerine imrendim. Birincisi, bu âlem ayrılık ateşiyle yanma yeridir. Dünyâya gelmiyenlerde böyle bir firak hâli yoktur, ikincisi, bize verilen vücûd ni'metinin ve sayısız diğer ni'metlerin şükrünü eda etmekten âciziz. Bizde, bu acziyetten dolayı mahcubiyet vardır. Dünyâya gelmiyenlerde ise, böyle bir mahcubiyet yoktur. Üçüncüsü ise, bizler, kemâl mertebesinde istidâda sahip olmadığımızdan, hep derd-i hüsran içinde bulunuruz. Bu dert, dünyâ lezzetlerini ve yüzdeki neş'e ve sürûru alıp götürür. Dünyâya gelmiyenlerin ise, bu lezzet ve neş'eden mahrûm olmaları gibi bir durum yoktur."

Ya'kûb Germiyânî'nin şiir söylemekteki kabiliyeti de çok olup, şu beyt onun şiirlerindendir:

"Keşki ben ne hizmetkâr ne de mahdûm olsaydım.
Keşki gelmeseydim âleme ma'dûm olsaydım."

(**Mahdûm;** kendisine hizmet edilen, **ma'dûm** ise; mevcûd olmayan, yok olan demektir.)

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 204

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1036

3) Tezkire-i Halvetiyye (Yûsuf bin Ya'kûb) Süleymâniye Kütüphânesi, Es'ad Efendi, kısmı No: 1372

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 280

YAVUZ SULTAN SELİM HÂN

İslâm halîfelerinin yetmişdördüncüsü ve Osmanlı pâdişâhlarının dokuzuncusu. İkinci Bâyezîd Hân'ın oğlu, Sultan Süleymân Hân'ın babasıdır. Hilâfeti, Osmanlı pâdişâhlarına bağlayan

Selim Hân'dır. 875 (m. 1470)'de Amasya'da doğdu. 920 (m. 1514)'de Çaldıran'da İran şahı İsmâil-i Safevî'yi mağlub ederek, bozuk inanışlarının yayılmasını önledi. Böylece İslâmiyete büyük hizmet etti. Tebrîz'i de aldı. 922 (m. 1516)'de İstanbul'da ilk tersaneyi yaptı. Burada gemiler inşâ edildi. 923 (m. 1517) senesinde Mısır'ı aldı. Haremeyn-i şerîfeyn de ele girmiş oldu. Hutbelerde ismini; "Mekke ve Medine'nin hizmetçisi" diye okuttu. Mısır'daki son Abbasî halîfesi olan, Ya'kûb bin Müstemsik-billah'dan mukaddes emânetleri alarak halîfe oldu. Büyük bir donanma yaptı. 926 (m. 1520) senesinde, Çorlu ovasında hastalanarak vefât etti. Sekizbuçuk senede, devleti iki kat büyüttü. Yavuz adını kazandı. Kabri Fâtih'de, Sultan Selim Câmii bahçesindedir.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın oğlu Şehzâde Bâyezîd, Amasya vâlisi idi. 875 (m. 1470) senesinde birgün, Şehzâde Bâyezîd'in sarayına nûr yüzlü bir ihtiyâr geldi. Sarayın kapısında uzun bir duâ okuduktan sonra, kapıdaki nöbetçiye; "Bugün bu hânede bir erkek çocuğu dünyâya gelecek. Babasından sonra pâdişâh olacaktır. Vücûdunun yedi yerinde ben bulunacak ve büyüdüğünde her ben sayısınca, âli-şân (şânı büyük) beyleri mağlub edecektir" dedikten sonra oradan ayrıldı. Nöbetçi bu zâtı ta'kib ettiyse de, bir anda kaybetti. Nereye gittiğini bulamadı. Bu haberi vâliye söylemek isteyen nöbetçi, saraya girdiğinde, şehzâde Bâyezîd'in kucağına aldığı çocuğun kulağına, ezân-ı Muhammedî ve ikâmet okumakta olduğunu gördü. Şehzâde Bâyezîd; "İsmin Selim olsun" diyerek, çocuğuna ismini verdi.

İstanbul'da bu haberi işiten Fâtih Sultan Mehmed Hân, torunu için duâlar etti ve "Lala Selim'i çok sevdim" buyurdu. Ertesi gün sabahleyin, Sultan Fâtih lalasına gece gördüğü rü'yâyı anlattı: "Kendimi bir derya içinde gördüm. Yanımda oğlum Bâyezîd de vardı. Bir ara, deryanın karşı tarafından bir güneş doğdu. Güneş önce beni, sonra da Bâyezîd'i aydınlattı. Sonra yedi güneş daha doğdu." Fâtih'in lalası rü'yâyı; "Cenâb-ı Hak hayıra getirir inşâallah sizden sonra yerinize oğlunuz Bâyezîd'in sultan olacağını, ondan sonraki pâdişâhın yedi şöhretli kimseye galip gelerek, müslümanları bir bayrak altında toplayacağını umarım" diyerek ta'bir etti.

Küçük yaşta İstanbul'a gönderilen Şehzâde Selim, dedesi Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın terbiyesinde yetişmeğe başladı. Şehzâde Selim'e Kur'ân-ı kerîm, tefsîr, hadîs ve fıkıh dersleri verildi. Ayrıca, yüksek fen ilmi üzerinde de dersler verilerek yetiştirildi. Bu arada ata binmek, güreş tutmak, ok atmak ve kılıç kullanmak da öğretiliyordu. Çok zekî olan Şehzâde Selim, kısa zamanda Arabî ve Fârisîyi ana dili gibi öğrendi. Zamanının velîleriyle görüşür, sohbetlerini kaçırmazdı. Böylece, teveccühlerine kavuşup, hayır duâlarına mazhar olurdu. Babası, pâdişâh olduktan sonra, askeri sevk ve idâresi ile devlet yöneticiliğini öğrenmesi için, Şehzâde Selim'i Trabzon'a vâli ta'yin etti. Şehzâde Selim, Trabzon'da Mevlânâ Abdülhalim hazretlerinin derslerini ta'kib etti. Bu arada edebiyat ve târih üzerinde de çalıştı. Geceleri üç veya dört saatten fazla uyumaz, vaktini ilim öğrenmekle geçirirdi. Husûsi meclislerinde ilmî ve edebî mevzûlar konuşulur, değerli âlimleri, velîleri, tarihçileri bu meclise da'vet ederdi. İlim adamlarına ziyadesiyle saygı gösterir, onları yanından ayırmazdı. Müsait zamanlarını kitap mütâlaalarıyla geçirirdi. Binlerce cilt kitap okudu Mütâlâalarında gözlük kullanırdı. Arabî ve Fârisî şiirler yazardı. Fârisî olan dîvânı meşhûrdur. Okumaya o kadar meraklı idi ki, savaşa giderken ve gelirken dahî, yanında kitaplar bulundurur, müsait durumlarda okurdu. Mısır seferi dönüşünde İstanbul'a gelinceye kadar İbn-i Tagriberdî'nin Nücûm-üz-zâhire isimli eserini, Ahmed İbni Kemâl Paşa ile mütâlâa etmiştir. Evliyâya çok rağbet ederdi. Onların sohbetlerine katılmayı bulunmaz bir ni'met sayardı. Bu sohbetlerle kendisi de tasavvufta yetişti. Üstün dereceler sahibi oldu. "Osmanlı sultanları arasında; tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, edebiyat gibi zâhirî ilimlerde ve bâtın ilimlerinde en

yüksek olanı Yavuz Sultan Selim'dir" diyen âlimler pekçoktur. Yavuz Sultan Selim, ihtişam ve debdebeye hiçbir zaman ehemmiyet vermezdi. Dâima sadeliği sever ve sâde giyinirdi. Bir defasında oğlu Şehzâde Süleymân'ı süslü elbiseler içinde görünce; "Annene giyecek birşey bırakmadın" diyerek sitem etmişti. Kendisi için, fazla para sarfıyle köşk ve lüks şeyler yapılmasını istemezdi. Devletin bir kuruşunun dahî boşa harcanmasına rızâ göstermez, buna riâyet etmiyenleri şiddetle cezalandırırdı. Hazîneyi devamlı olarak dolu bulundurmaya gayret ederdi. Padişahlığı sırasında hazîne defterdarı Abdüsselâm Bey'e; "Sirkeci ile Sarayburnu arasındaki sahile basit bir ev yapınız" diye emretmiş, o da Yalıköşkü denilen köşkü yaptırmıştı. Sultan, köşkün mükemmel yapıldığını görünce çok üzülerek; "Ben sana bu kadar para sarfına ruhsat vermemiştim. Basit bir gölgelik yapasın diye emretmiştim" buyurmuştu.

Yavuz Sultan Selim Hân uzun boylu, iri kemikli, omuzlarının arası gayet geniş olup, mütenâsip bir vücûdu vardı. Yüzü yuvarlaktı. Hele alnının düzgünlük ve nûrâniyeti ile, gözlerinin, kâh hakimane bir fikir gibi, kendisine bakanın gönlündeki en gizli köşelere girercesine ve kâh konuşan lisân gibi meramını ifşa edercesine bakışları, onun büyüklüğünü apaçık belli ederdi. Yüce bir himmet, sağlam azîm, vekar, geniş tasavvur, keskin zekâ, ileri görüşlülük, çabuk kavrama, tahminde isâbet, fıtri kahramanlık, her türlü silâhı en mükemmel kullanma, harp mahareti ve büyük değişiklikler yapma kabiliyeti, sür'atli manevra yapma, nüfuzlu emir, mukavemet etmedeki kuvvet, güçlüklere galip gelme, çok az bir kuvvet ile büyük bir orduya karşı galip gelme gibi, herbiri bir kahramana iftihar vesilesi olacak pekçok üstün meziyetlere sahip idi. Allahü teâlânın emirlerini yapma, İslâmiyete hizmet etme ve insanların Cehennemden kurtulması için gayreti o derece idi ki, çıktığı yolda her türlü arzu ve hislerine kolaylıkla galebe çalardı. Gayesi müslümanları ve İslâm devletlerini bir bayrak altında toplamak idi.

Husûsiyetlerinden pek azını saymaya çalıştığımız Şehzâde Selim, Trabzonluları öyle güzel idâre etti ki, halk onu babalarından çok sevdiler. Şehzâde Selim'in adâleti ile herkes mutlu ve huzûrlu idi. Huzûr ve güven anlatılamayacak ölçüdeydi. Öyle ki, hırsızlık yolu, hırsızın koparılan eli gibi kesilmiş, soygunculuk alışkanlığı, onun meydana getirdiği güven ile kaybolmuştu.

Şehzâde Selim'in cihâd aşkı, Allahü teâlânın dînini yaymak arzusu o kadar fazla idi ki, bu yolda ayakkabılarına bulaşan tozları toplar, vefât ettiği zaman yanaklarının altına konmasını vasıyyet ederdi. Şehzâdeliği sırasında, Trabzonluları rahat bırakmayan Gürcülerle savaşa karar verdi. Atının dizginlerini gazâ yoluna saldı. Kılıcından su gibi kan akıtarak galip geldi ve Trabzonluları rahata ve huzûra kavuşturdu.

Şehzâdeliği sırasında, İran'da Safevî devletinin başında Şah İsmâil bulunuyordu. Şah İsmâil, ülkesinde bulunan Ehl-i sünnet müslümanlara eziyet ve işkence ediyor onları, kendi bozuk fırkaları olan râfizîliğe girmeye zorluyordu. Bunlar, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman gibi pekçok Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) dil uzatıyor, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek hanımı Hazreti Âişe vâlidemize iftira ediyorlardı. Ayrıca Şah İsmâil, Dülkadiroğlu Alâüddevle'ye harp îlân ederek, ordusunu izinsiz olarak Osmanlı topraklarından geçirdi. Dülkadir beyi Alâüddevle'nin oğlunu ve kızlarını kesip kebap ettirerek, gözleri dönmüş askerlerine yedirdi. Öyle ki, çocukların etlerini, askerler birbirlerini ite kaka, kapışarak yediler. Dülkadir hânedanına mensûp ölülerin kabirlerini açtırarak kemiklerini yaktırdı. Yine Özbek Sultânı Şeybek Hân'ı mağlub edince, onun kafasını kesip kafatasını altınla kaplattı ve onunla içki içti. Kafa derisini de baharatla doldurarak, Yavuz Selim'e gönderdi. Şah İsmâil, İranlıların, selâmünaleyküm yerine Şah demelerini, Bismillah (Allahü teâlânın ismiyle) yerine, bismişâh (Şahın ismiyle) demelerini emretti. Birbirlerinin hanımlarına istedikleri zaman sahip

olabileceklerini söyledi. Daha da ileri giderek, Osmanlı hudutlarına adamlarını gönderdi, içeri sızmaya çalışmalarını ve Osmanlı müslümanlarını Ehl-i sünnet i'tikâdından çıkarıp, Eshâb-ı Kirâm düşmanı yapmak için çalışmalarını tenbîh etti.

Bu haberleri büyük bir hiddet ve üzüntü ile dinleyen Şehzâde Selim, dîvânı toplayıp âlimlere, velîlere, komutanlara ve beylere durumu anlattı. Dîvânda bulunanlar hep birden ayağa fırlayıp kılınçlarını çektiler ve; "Sefer isteriz! Şâh'ın ülkesine cihâda çıkılsın isteriz!..." diyerek yerlerinde duramaz oldular. Şehzâde Selim; "Orduyu hümâyun hazır ola!... Şehzâde Selim, Safevî ülkesine sefere çıkıyor!" diye emrini bildirdi. Kısa zaman içinde onbeşbin kişilik bir ordu hazırlandı. Trabzon'da, yaşlılar ve çocuklar orduyu duâlar arasında uğurladılar. Şehzâde Selim'in hocası Abdülhalim Efendi de bu sefere katıldı. Şehzâde ile hocası yanyana gidiyorlardı. Bir ara Şehzâde Selim; "Bu gidişle hayâtımız hep at üzerinde geçeceğe benzer lala... İnşâallahü teâlâ pâdişâh olduğum zaman seferlerime seni de götürürüm" dedi. Etrâftaki vilâyetlerden toplanan askerlerle, ordu yirmibin kişiye ulaştı. Azerbaycan içlerine kadar girdiler. Şâh'ın ordusundan herhangi bir haber çıkmadı. Nihâyet Gence'ye geldiler. Gence kalesi komutanına, kalenin teslimini teklif etti. Red cevâbı gelince; "Bre gâfiller! Karşınızda kim var sanırsınız? Tiz ordum hücum hazırlığına geçsin!" emrini verdi. Şehzâde Selim, otağı önünde ellerini açarak; "Yâ Rabbî! Bu Ehl-i sünnet ordusunu muzaffer eyle!" diye duâ ediyordu. Savaş kokusunu alan Şehzâde Selim'in cins atı, yerleri toynaklıyor, sık sık şaha kalkıyordu. Bu sırada Gence kalesinin kapısı açılarak, kale komutanı olan Safevî hükümdârının Şehzâdesi İbrâhim Mirzâ hücuma geçti. Şehzâde Selim: "Yâ Allah, Bismillah, Allahü ekber!" diyerek hücum emrini verdi. Allah Allah sesleri arasında iki ordu birbirine girdi. Şehzâde Selim, ustaca manevralarla atını sağa sola sürüyor, güç durumda kalan askerlerine yardıma yetişiyordu. Her kılıç sallayışında bir düşmanı yere seriyordu. Şehzâdelerini yanıbaşlarında kılıç sallarken gören askerlerin herbiri bir arslan kesiliyor, hücum üstüne hücum tazeliyorlardı. Şehzâde Selim durmadan etrâfına emirler vererek; "Koman yiğitlerim! Koman şahbazlarım! Allah için vurun!" diyerek askerine moral veriyordu. Bir ara kalabalık bir düşmanın arasına düştü. Onların komutanı durumunda olanın üzerine saldırarak, onu atından yere düşürdü. Yere düşen "Aman vurma, canıma kıyma! Teslim oluyoruz!" deyince, Şehzâde Selim kalkan kılıcını indirerek; "Sen kimsin!" diye gürledi. O da; "Ben Şehzâde İbrâhim Mirzâ'yım" dedi. Bu sırada Şehzâde Selim'in ordusu, düşmanı büyük bir bozguna uğratmış olduğu hâlde kaleye giriyorlardı. Şehzâde Selim atından inerek; "Üzülme ey Mirzâ! Sen benim esîrim değil, misâfirimsin" diyerek merhamet gösterdi. Kale teslim alındı, İbrâhim Mirzâ'ya; bozuk inanışlarından vazgeçmesini, müslümanlara zulm edilmemesini ve Osmanlı hudutlarından içeriye izinsiz girilmemesini tenbîh etti. Azerbaycan içlerine yapılan seferlerden sonra, Şehzâde Selim Trabzon'a döndü. Osmanlı Devleti aleyhine propaganda yapan râfızîleri ta'kib ettirdi.

Hâin ve sapıkların isim listesini tutturdu. Şah İsmâil'in, Doğu Anadoluda artan ve Akdeniz sâhilleriyle Anadolu içlerine ve Rumeli'ye kadar varan propagandasına karşı, gayet şiddetli tedbirler aldı. Şah İsmâil'in gayesi ve propagandasının neticelerini iyi tesbit ettiğinden, daha köklü tedbirler alınması gerektiğini teşhis etti. Vâlilik selâhiyetiyle bütün ülkede Şah İsmâil'in faaliyetlerinin önüne geçilemeyeceğini bildiğinden; babası Sultan İkinci Bâyezîd Hân'a durumu anlatmak, kendisine bir ordu vermesini sağlamak ve babasıyla görüşerek elini öpüp hayr duâsını almak maksadıyla Edirne'ye gitti.

Sultan Bâyezîd Hân'ın vezirleri, Pâdişâh'ın vefâtından sonra, Şehzâde Ahmed'in pâdişâh olmasını istiyorlardı. Şehzâde Ahmed, pâdişâh olursa yine vezîr olabileceklerini,

azledilmiyeceklerini biliyorlardı. Pâdişâhın meyli de, yaşının büyüklüğü sebebiyle Şehzâde Ahmed'e idi. Pâdişâhın, kalb yumuşaklığı ve çabuk te'sîr altında kalma hasleti vardı. Vezirler, Şehzâde Selim'deki fevkalâde kabiliyet ve te'sîrli konuşma özelliğini biliyorlardı. Eğer Şehzâde Selim babasıyla bir kere mülakat ederse, babasını ikna ederek pâdişâh olacağını, o zaman da vezirlikten atılacaklarını ve kendilerine meydan kalmayacağını bildiklerinden görüşmelerine engel olmaya çalıştılar. Sonunda birbirleriyle görüşmeyi candan arzu eden baba-oğulun buluşmasına mâni oldular. Şu kadar var ki, pâdişâhın babalık şefkatine bütünüyle karşı koyamadıklarından, Sarı Gürz diye meşhûr Mevlânâ Nûreddîn ismindeki âlimi-aracı olarak gönderdiler.

Bu sırada Şehzâde Selim, Ferhat Paşa ve diğer silah arkadaşlarıyla Edirne yakınlarında bekliyordu. Birara Şehzâde Selim'in sevdiği komutanları ve yakınları kendi aralarında; "Saâdetlü beyimiz tahta oturup pâdişâh olsa da, güçlü kolları devlet-i âliyye'yi korusa. Doğuyu da batıyı da fethetsek, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını darmadağın edip, pislik içindeki vücûdlarını ortadan kaldırsak..." diyorlardı. Onlar böyle konuşup dururken Şehzâde Selim oturduğu yerde murâkabe hâlinde idi. Görenler, onu uyuyor sanırlardı. Sonra mübârek başlarını kaldırdı. Buyurdu ki: "Ey dostlarım! Saltanat deyüp durursunuz. Bana şimdi; "Sekiz-dokuz yıllık bir saltanattan ne bekliyorsun? Madem ki çok arzu ediyorsun, işte sana verildi" dediler."

Bir müddet sonra Sarı Gürz, Şehzâde Selim'in huzûruna gelip, görevli bulunduğu vazîfeyi yerine getirdi. Şehzâde onu çok iyi karşılayıp, tek düşüncesinin ülkede yaşayanların korunması ve düzeni olduğunu bildirdi. Ayrıca; "Pâdişâh babamın istekleri benim başımın üzerinedir. Sağlığına duâcıyız. Pâdişâh pederimin sağ kaldığı müddet içinde kimseyi veliaht ilân etmemesini ve Rumelinde bir eyâletin uhdemizde olmasını isteriz" dedi. Sarı Gürz hazretleri, şanlı Şehzâdenin yanından ayrılıp Sultan Bâyezîd'in huzûruna çıktı. Şehzâdenin, pâdişâh kapısına olan sonsuz bağlılığını, boyun büküşünü, güven ve inancını söyleyerek, isteklerini bildirdi. Pâdişâh Bâyezîd Hân bu arzuyu kabûl etti. Şehzâde Selim'e; Vidin, Alacahisar, Semendire sancaklarını verdi. Sonra da veliaht ta'yin etmiyeceğini bildiren bir ahidnâme gönderdi.

Bu arada vezirler, Şehzâde Ahmed'e acele İstanbul'a gelmesi için haber gönderdiler. Şehzâde Korkut da, sancağı bulunan Teke'den (Antalya) Manisa üzerine hareket edince, fırsat kollayan Şah İsmâil'in adamlarından Şah Kulu, etrâfına râfizîleri toplayarak Şehzâde Korkut'un mallarını yağma ettiler. Kütahya üzerine yürüyerek Anadolu beylerbeyini idâm ettiler. Şehzâde Selim bu hâdiseleri öğrenince; "Anadolu'da karışıklığın ne hâl kazanacağını bekliyorum. Belki hizmetim gerekir" diyerek ta'yin edilen yere gitmeyi geciktirdiyse de, babasının emrini yerine getirerek vazîfesi başına gitti. Şehzâde Ahmed ve Şehzâde Korkut, Osmanlı Sultânı olmak için faaliyete geçtiler.

Şehzâde Selim'in yavuzâne tavrı yeniçerilerin çok hoşuna gidiyordu. Onu başlarında görmek, emrinde cihâda gitmek arzusuyla, İstanbul'da; "Selimi isteriz! Selimi isteriz!" şeklinde seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bunun üzerine Şehzâde Selim, babasının da'veti üzerine, 7 Safer 918 (24 Nisan 1512) târihinde Osmanlı Devleti'ne pâdişâh oldu. Babası İkinci Bâyezîd Hân, oğlu Selim'e; "Saltanatı sana terkediyorum. Oğlum, Allahü teâlâ mübârek etsin" deyince, Selim Hân, pâdişâh babasının elini büyük bir hürmetle öptü. Bu sırada saraydakiler tekbir getirmeye başladılar. Tekbir sesleri sarayın dışına kadar taşıyor, İstanbul'da büyük bir bayram havası yaşanıyordu. Artık Şehzâde Selim gitmiş, yerine Yavuz Sultan Selim Hân gelmişti. İkinci Bâyezîd, oğluna; "Devlet-i Âliye'yi senin kavi kollarına teslim ettik. Senin, babam cennetmekân Fâtih Sultan Mehmed Hân'a benzediğini bilirim. Cenâb-ı Hak sana da, zaferler ve fetihler

müyesser eylesin. Allahü teâlâ yardımcın olsun. Kardeşlerini himâye et. Onlara karşı şefkatli ol. Hayır duâm her zaman seninle beraberdir. Bundan böyle ömrümün sonunu, doğduğum yer olan Dimetoka'da geçirmek dilerim" dedi. Yavuz Sultan Selim de, yılda iki milyon akçe tahsisatla, babasını mâiyetiyle beraber Dimetoka'ya yolcu etti. Babası, 26 Mayıs 1512 de, Dimetoka'ya giderken, yolda vefât etmesi üzerine, cenâzesini İstanbul'a getirtti. Bâyezîd Câmii yanına türbe yaptırıp, buraya defnettirdi.

Yavuz Sultan Selim Hân, pâdişâh olacağı gün, komutanlarını ve devletin ileri gelenlerini toplıyarak; "Pâdişâh olduğum zaman Arabistan'ı Çerkeslerden, Acem ülkesini râfizîlerden temizlemeğe ahdettim. Hattâ müslümanları bir noktaya toplamak için Hind ve Turan'a gideceğim. Şark ve Garb'ta "İ'lây-ı Kelimetullah" (Allahü teâlânın ismini yüceltmek) için çalışacağım. Zâlimlere, evlâdım bile olsa, merhamet etmiyeceğim. Zamanımda boş oturmak ve ahâliye zulm etmek mümkün olmaz. İşte benim hâlim budur. Birâderim ise rahatı sever ve yumuşak huyludur. Seferden korkmaz ve haddi aşmak istemezseniz bana biat ediniz. Aksi takdîrde Sultan, Ahmed'i seçiniz ki, onun zamanında, o da siz de zevk ve safânızla meşgûl olasınız" diyerek, üstün gayretlere i'tinâ gösterdiğini, fakat dünyâ devletini arzulamadığını açıklamış idi. İşte şimdi Pâdişâh olmuş, bu arzularını gerçekleştirmek için, önce devletin iç işlerini yoluna koymaya başlamıştı.

Yavuz Sultan Selim Hân, isyan çıkarmak için harekete geçen, Anadolu'da kendilerine pekçok taraftar toplayan kardeşlerine birer mektûp yazdı. Mektûbunda; "Yaptığınız bu hareketler ve devletin paylaşılması gibi istekleriniz, hiç bir sûretle kabûl edilemez. Birkaç günlük ömür için, fitne ve fesat çıkararak, memleketi harâb etmektense, Allahü teâlânın takdîrine boyun eğmek en iyi hareket olur. Böyle yapılıp, husûmetten el çekildiği ve bir müslüman ülkesinde oturmayı kabûl ettiğiniz taktirde, aramızda düşmanlıktan hiçbir eser kalmıyacaktır. Ayrıca ihtiyâçlarınız tamamen karşılandığı gibi, bu tarafta kalan mal-mülk ve çoluk-çocuğunuz için de, arzunuz yerine getirilecektir. Aksi taktirde Allahü teâlânın irâdesi ne ise o olacaktır" yazıyordu. Buna rağmen kardeşleri Şehzâde Ahmed ve Şehzâde Korkut, başlarına asker toplamaya devam ettiler. Yavuz Sultan Selim Hân, memleketin birlik ve beraberliğini sağlamak, isyanı bastırmak için, kardeşleri ile mücâdele etmeye mecbûr kaldı, istemeyerek, üzülerek, hattâ gözyaşı dökerek yaptığı bu mücâdelelerde galip gelerek isyanları bastırdı. Elebaşlarını öldürdü. İsyanı kışkırtan, kendisini istemeyen Vezîr-i a'zam Mustafa Paşa'yı îdâm ettirdi.

Yavuz Sultan Selim Hân. Ülke içinde hâdise çıkartan ve ilerisi için büyük tehlike olabilecek râfizî faaliyetlerin teşvikçisi, doğudaki Safevî Devleti'ne karşı sefere çıkmadan, batı, kuzeybatı ve güney hududlarını emniyete aldı. Eflâk, Boğdan, Macar, Venedik ve Mısır elçileriyle sulhun devamını te'yîd eden andlaşmalar imzaladı. Sultan Selim Hân'ın doğuya dönmesinin sebebi; İslâm âlemini birleştirmek ve Anadolu Türklüğü ile Orta Asya'yı birbirinden ayıran. İran engelini aşmak idi. Bunun için, Asya ve Afrika'daki devletlerin, Osmanlı hâkimiyetine girmesi gerekiyordu. Bu gayenin tahakkuku için ilk önce, devamlı büyüyen Osmanlı Devleti ve İslâmiyet aleyhine faaliyet gösteren Safevî Devleti, hedef ta'yin edildi. Osmanlıların doğusunda: Afganistan. İran dâhil Doğu Anadolu içlerine kadar hâkim olan Safevî Devleti, râfiziliği yaymak amacıyla, Anadolu ve Rumeli'de faaliyette bulunuyordu.

Safevî Şah İsmâil, Osmanlı ve İslâm ülkelerine gönderdiği "Dâ'î" veya "Halîfe denilen propagandacılarıyla, Ehl-i sünnet aleyhine faaliyette bulunup, Safevî Devleti'ne taraftar topluyordu. Sultan Selim Hân, Şah İsmâil'in bütün faaliyetlerini yakından ta'kib ve kontrol ettiriyordu. Bu faaliyetlerin önüne bütünüyle geçmek için, umûmî bir dîvân dopladı. Şah

İsmâil'in, İslama verdiği zarar ve Ehl-i sünnete yaptığı saldırıyı teker teker anlattı. Sonra da; "Allahü teâlâya hamdü senalar olsun ki; güçlü bir orduya sahibiz. Düşmanlarımızı mağlub ve perişan edeceğimizden asla şüphem yoktur. Arzuyu şahânemiz, memleketimize tecâvüz cür'etinde bulunan Şah İsmâil'in ülkesini tarumar etmektir. Vezirlerim! Âlimlerim! Beylerim! At üzerinde ihtiyârlamış askerlerim!... Ne düşünürsünüz, tiz söyleyin!" dedi. Dîvânda bulunan herkes sükût edince tekrar: "Niçin susarsınız? Size mütâlâanızı söylemeye müsâade ettik. Düşündüklerinizi elbet bilmek isteriz" dedi vezirler; "İran'a yapılacak bu cihâdda galip gelmek güçtür" diye düşündüklerini söyleyemiyorlardı. Ömrünü muharebe meydanlarında geçirmiş olan Abdullah isminde yaşlı bir yeniçeri: "Sultânım! Ne durursunuz? Allahü teâlâ yolunuzu açık, kılıcınızı keskin eylesin! Biz dahî gittiğiniz yere gider, kaldığınız yerde kalırız!" dedi. Bu sözü dîvânda olan herkes kabûl ettiler. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Hân; "İnşâallahü teâlâ kılıcımız İran toprakları üzerinde şerefle dolaşacaktır. Vezirlerim benimle beraber gelecektir. Âlimlerim de, Tebrîz'de eda edeceğimiz Cum'a namazı için hazır olsunlar. Yalnız; Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) söverek dil uzatan, cemâatle namaz kılmayı men eden, câmilerdeki minberleri yaktıran, Ehl-i sünnet olan âlimleri öldüren, birbirlerinin kadınlarını tasarruf etmeyi mübah kabûl eden, Şeybek Hân'ın kafatasıyla şarap içen bu Şah İsmâil'in ve taraftarlarının küfrüne ve kanlarının helâl olduğuna dâir ulemâ ne buyurur?" diye sordu. Molla Arab lakabıyla meşhûr Muhammed bin Ömer, Sarı Gürz lakabıyla meşhûr Nûreddîn Hamza, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Ahmed İbni Kemâl Paşa ve daha pekçok âlimler böyle bir cihâdın farz olduğuna, Şah İsmâil'e haddînin bildirilmesinin lâzım geldiğine dâir fetvâ verdiler. Bunlardan Sarı Gürz Nûreddîn Hamza Efendi'nin verdiği fetvâ şöyledir:

"Hüvelmu'în Bismillâhirrahmânirrahîm. Sevdiği kullarına yardım eden, düşmanlarını da kahreden Allahü teâlâya hamdolsun. Peygamberlerinin en üstünü olan Muhammed aleyhisselâma (s.a.v.) ve O'nun âline ve eshâbına (r.anhüm) salât-ü-selâm olsun. Ey müslümanlar! Biliniz ve anlayınız ki, Eshâb-ı Kirâm düşmanı râfizîlerin reîsleri, Erdebiloğlu Şah İsmâil'dir. Onlar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) yolunu ve sünnetini beğenmezler. Kur'ân-ı kerîm ile alay ederler. Allahü teâlânın haramdır buyurduğuna helâldir derler. Kur'ân-ı kerîmi ve diğer din kitaplarını tahkir edip yakarlar. Bütün Ehl-i sünnet âlimlerine ve sâlih müslümanlara ihânet edip, onları öldürürler. Mescidleri yıkarlar. Bu taifeye mensûb olanlar, reîsleri olan Şah İsmâil mel'ûnunu ilâh yerine koyup secde ederler. Hazret-i Ebû Bekr'e ve hazret-i Ömer'e sövüp, hilâfetlerini inkâr ederler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) hanımı hazret-i Âişe vâlidemize iftira edip söverler. İslâmiyeti yıkmak için uğraşırlar. Onların bunlara benzer dîn-i İslama aykırı olan pekçok bozuk i'tikâdları ve hareketleri vardır ki, şahsen benim katımda ve diğer âlimlerin katlarında tevâtür derecesinde bilinmektedir. Onlar, görünen bu hareketleri ile, dînimizin hükmüne ve kitaplarımızın bildirdiğine göre fetvâ verdik ki; kâfirdirler, mülhiddirler. Herhangi bir kimse dahî onların bâtıl olan dinlerini heğense ve rızâ gösterse kâfir olur. Bunları öldürüp cemaatlarını dağıtmak bütün müslümanlara vâcibdir, farzdır. Müslümanlardan ölenler, sa'îd ve şehîd olup Cennet-i a'lâdadır. Ötekilerden ölenler ise, hor ve hakîr olup Cehennemin dibindedirler. Bunların hâli kâfirlerin hâllerinden daha beterdir. Zîrâ bunların boğazladıkları ve avladıkları, okla, doğanla ve köpek ile de olsa murdardır. Kendilerinden veya başkalarından kız alıp nikâhlasa, nikâhları bâtıldır. Ölenin vârisi olamaz, mîras alamaz. Müslüman devletin Pâdişâhı, bunların erkeklerini öldürüp, mallarını, kadınlarını ve çocuklarını İslâm askeri arasında paylaştırmalıdır. Bunların yaptıkları tövbelere ve istiğfarlara aldanmamalı, hiç dinlemeyip öldürmelidir. Bunlardan olduğu bilinenler, veyahut onlara giderken yakalananlar dahî öldürülmelidir. Netice olarak. Eshâb-ı Kirâm düşmanı olan bu râfizîler, hem kâfirdirler, hem

mülhiddirler ve hem de fesâd ehlidirler, iki cihetten de katledilmeleri vâcibtir. Yâ Rabbi! Dînine yardım edenlere yardım eyle. Müslümanlar arasında fitne çıkaranları kahreyle. Âmin. Kulların en fakiri Sarı Gürz lakabıyla tanınan Nûreddîn Hamza"

Sultan Selim Hân, Kur'ân-ı kerîmde Tevbe sûresinin yetmişüçüncü âyet-i kerîmesinde; **"Ey sevgili Peygamberim** (s.a.v.) **Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et, döğüş! Onlara sert davran"** emrine uyarak, râfizîlere hadlerini bildirmek için İran'a sefer kararı aldı. Sefer hazırlığı esnasında, şehzâdeliğinden beri tesbit ettirdiği bozguncuları, memleket aleyhinde çalışanları; sürgün, hapis ve gerekli olan cezalarla cezalandırdı. Böylece âsi, hâin ve ahlâksızlan Anadolu ve Rumeli'den temizledi. Devletin birlik ve beraberliğini sağladı. Savaş için gerekli hazırlıkları bitiren Yavuz Sultan Selim Hân, Manisa'da vâlilik yapan oğlu şehzâde Süleymân'ı yerine vekîl bıraktı ve 23 Muharrem 920 (20 Mart 1514) Pazartesi günü Edirne'den İstanbul'a hareket etti. On günde İstanbul'a gelerek ordugâhını Eyüb semtinin Fil Çayırı'nda kurdu. Sultan Selim, Eyyûb Sultan hazretlerini ve diğer Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm) kabri şerîflerini ziyâret etti. Onlardan mâ'nevî yardımlarını istedi.

Ordusunu Üsküdar'a geçirdikten sonra, sür'atle doğuya doğru yol almaya başlayan Sultan Selim Hân, İzmit'e gelince, daha önce yakalanan Şah İsmâil'in casuslarından Kılıç ismindeki kimseye; "Var, gördüğünü şahına söyle. Muradımızı beyân eyle" diyerek Şah İsmâil'e gönderdi. Kılıç, aynı zamanda Sultan Selim Hân'ın hem tehdid, hem de nasihat dolu bir mektûbunu Şâh'a götürüyordu. Yavuz Sultan Selim Hân mektûba şunları yazmıştı:

"Bilesin ve anlıyasın ki, ilâhî hükümlerden yüz çevirenlerin, Allahü teâlânın dînini yıkmaya çalışanların bu hareketlerine, bütün müslümanların ve adâletsever hükümdârların kudretleri nisbetinde mâni olmaları farzdır. Sen ki, müslümanların memleketlerine saldırdın, şefkat ve utanmağı bir tarafa bırakarak zulm kapılarını açtın. Günahsız müslümanları incittin. Fitne ve fesadı kendine gaye kabûl ettin. Nefsinin kötü arzularına ve fıtratındaki bozukluklara uyarak, dîn-i İslâmın emirlerini değiştirmeğe kalktın. Haramlara helâl diyerek nice müslümanları ifsâd ettin. Mescidleri yıktın, türbeleri ve mezarları yaktın. Âlimleri ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) neslinden gelen mübârek seyyidleri öldürdün. Kur'ân-ı kerîmi hela çukurlarına attın. Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e söverek hakaret ettin. Bu saydıklarım senin kötü hâllerinden sâdece birkaçıdır. Dillerde dolaşmakta olan bunlar ve bunlara benzer hareketlerinden dolayı, âlimlerim, kesin delîllere dayanarak senin kâfir olduğuna, dinden çıkıp mürted olduğuna fetvâ verdiler. Ayrıca senin ve sana tâbi olanların öldürülmelerinin vâcib olduğuna, mallarınızın yağma, kadın ve çocuklarınızın esîr edilmesinin mübah olduğuna da fetvâ verdiler. Bu durum karşısında Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek.

Zulm görenlere yardım etmek için merasimlerde kullandığım padişahlık elbiselerimi çıkardım. Zırhımı giyip, kılıcımı kuşandım. Atıma binerek Safer ayının başında Anadolu yakasına geçtim. Maksadım, Allahü teâlânın inâyetiyle senin şahlığını yok etmek ve bu sûretle, âcizler üzerinden zulmünü ve fesadını kaldırmaktır. Ancak, kılıçtan önce sana, "Sünnet-i seniyye icâbı" İslâmiyeti teklif ederim. Eğer yaptıklarına pişman olup cân-ü gönülden istiğfar eder ve aldığın kaleleri geri verirsen, tarafımızdan, dostluktan başka birşey görmezsin. Fakat kötü hâllerine devam ettiğin taktirde, zulümlerinle simsiyah yaptığın yerleri nûra kavuşturmak ve senin elinden almak üzere, Allahü teâlânın izniyle yakında geleceğim. Takdîr ne ise öyle olacaktır."

Yavuz Sultan Selim Hân ordusuyla İzmit'ten Yenişehir'e geldi. Burada, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri de orduya katıldılar. On gün sonra Seyyidgâzi'ye, oradan da Konya'ya ulaştılar.

Sultan Selim, Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî, Şems-i Tebrîzî (r. aleyhim) gibi evliyânın türbelerini ziyâret etti. Şah İsmâil'e karşı muzaffer olması, müslümanları bu belâdan kurtarması için o mübârek zâtların rûhlarından yardım talebinde bulundu. Bu türbelere hizmet edenlere bol bol ihsânlarda bulundu. Sonra ordusuyla Kayseri'ye yürüdü. Bu arada Dülkadir beyi Alâüddevle'ye bir mektûp yazarak; Şah İsmâil aleyhine "birlikte savaşa girelim" dediyse de, Şah İsmâil'e düşman olmasına rağmen, Osmanlılarla da geçinemeyen ve Memlûklerden himâye gören Alâüddevle buna yanaşmadı. Hattâ Sultan Selim'e, düşmanca bir tavır bile takındı.

2 Temmuz'da Sultan Selim Hân, ordusuyla Sivas'a girerken, yaşlı bir çoban koşarak huzûruna geldi ve; "Sulağımıza hoş geldin sultânım. Görüyorum ki, yorgunsun ve açsın. Bu fakire misâfir olursan gönül alırsın" dedi. Yavuz Sultan Selim Hân; "Ben tek başıma değilim çoban baba. Ardımda koca bir ordu var" buyurunca, çoban tevekkülle boynunu büktü ve; "Allahü teâlâ kerîmdir. Hele sen bir mola ver. Misâfir kısmetiyle gelir" dedi. Sultan Selim Hân; "Bunda bir hikmet olsa gerektir!" diyerek ordusuna mola verdi. Çadırlar kuruldu. Çoban sürüden dört koyun seçerek yüzüp temizledi ve kazana koydu. Sonra Sultan Selim Hân'a; "Sultânım! Askerler eti yerken kemikleri sakın kırmasınlar" diye ricada bulundu. Kazanlarda etler pişirildi ve gaziler da'vet edilerek kemiklerin kırılmaması tenbîhlendi. Nöbet nöbet sofralara oturuldu. Bütün ordu doyuncaya kadar yemelerine rağmen dört koyunun etini bitiremediler. Sonra çoban, kemikleri bir araya getirerek duâ etti. Askerler "Âmin" dedi. Koyunlar, Allahü teâlânın izniyle dirildi ve sürüye katıldı. Sâdece biri topallıyordu. Herkes şaşırmıştı. Yavuz Sultan Selim Hân, çobana; "Bu niçin topallıyor?" diye sorunca çoban; "Bir kemiği noksan olduğu için" dedi. Bunun üzerine Sultan Selim Hân sakladığı aşık kemiğini çıkardı ve "Baba! Sizi denemek istemiştim. Kâmil bir velî olduğunuz anlaşıldı. Kusurumuz af ola. Bizi duâlarından eksik etme" diye rica etti. Çoban da; "Allahü teâlânın yardımı senin üzerindedir. Âlemlere rahmet olarak gönderilen sevgili ve şerefli Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmı (r. anhüm) senin yanındadır. Merak etme zafer senin olacak, muzaffer olarak döneceksin!" dedi.

Yavuz Sultan Selim Hân, Sivas'a geldiklerinde orduyu teftiş etti. Mevcûdun yüzkırkbin kişi olduğu görüldü. Ayrıca beşbin zâhireci ile altmışbin deve vardı. Askerin kırkbininin Kayseri-Sivas arasında beklemelerini, yiyecek tedâriki yapmalarını emretti. Çünkü; Şah İsmâil'in kumandanlarından Ustaclı Mehmed Hân, Osmanlı ordusunun ileri harekâtını duymuş, burada oturan halkı daha içerilere sürerek, geride kalan heryeri ateşe vermişti. Bunun için İran topraklarına girecek Osmanlı ordusunun beslenmesi zor olabilirdi. Sultan Selim Hân, Allahü teâlânın ihsânıyla bu durumu daha iki sene önce gönül gözü ile keşfetmiş, Rumeli'de yetişen buğdayları Trabzon'a depo, ettirmişti. Depo edilen buğdaylar un ve bulgur yapıldı. Bunlar diğer erzaklarla birlikte katırlar ve develerle orduya iletilerek, askerin yiyeceği te'min edildi. Sultan Selim, Şâh'a Sivas'tan bir mektûp daha gönderdi. Mektûbunda;

"Yapacağım işlerden, seni birkaç ay evvelinden haberdâr ettim ki, hazırlıklarını tamamlayıp karşıma çıkasın. Gâfil avlandım, hazırlanamadım demeyesin. Uzun zamandan beri benim hazırlıklarıma ve gürültülü hareketlerime, hattâ, Erzincan dağ ve tepelerine gelmeme rağmen, sende hâlâ hiçbir hareket yok. Öyle gizleniyorsun ki, varlığınla yokluğun farkedilmiyor. Hâlbuki kılıç da'vâsı güdenlerin belâlara göğüs germesi, yiğitlik sevdasında olanların, ok ve mızrak yarasından korkmaması gerekir. Ölümden korkanların kılıç kuşanması ve ata binmesi münâsip değildir. Eğer gizlenmekten maksadın askerîmin çokluğundan ise, senin bu korkunu gidermek

için, kırkbinini Kayseri-Sivas arasında bıraktım. Herhalde düşmana bundan daha büyük bir iyilik yapılamaz. Onun için, sende bir parça gayret varsa karşıma çık" diyordu.

Bu mektûptan sonra ordu hiçbir karşı hareket görmeden, düşman toprakları üzerinde yoluna devam ediyordu. Uzun yolculuğa rağmen, düşmanın hâlâ karşılarına çıkmaması, yeniçeriler arasında hoşnutsuzluğa sebep oldu. Aylarca yol yürümekten, seferin zorluklarından, gurbetin uzunluğundan şikâyete başladılar. Rahatlarına düşkün olan ba'zı vezirler de, askeri bahâne ederek, Pâdişâhın çok sevdiği mahremlerinden Karaman vâlisi Hemden Paşa'dan, Pâdişâhı geri dönmeye ikna etmesini rica ettiler. Hemden Paşa, Yavuz Sultan Selim'in en yakın nedimi idi. Her husûsta Pâdişâh ile konuşabiliyordu. Hemden Paşa, savaşa gitmeye muhalefet eden bu vezirlerin ricasını kabûl ederek, Sultan Selim'in huzûruna girdi. Askerlerin durumunu anlattı. Geri dönmenin daha uygun olduğunu söyleyince, Sultan Selim onu derhal öldürttü. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi: "Pâdişâhım! Hangi hükme dayanarak katlettirdiniz?" diye sorduğunda, Sultan Selim; "Âyet-i kerîmeye muhalefet ettiği için öldürdüm. Allahü teâlâ, Eshâb-ı Kirâmı (r. anhüm) medhederek meâlen buyuruyor ki: **"Onlar kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında gayet merhametlidirler." "**(Ey Peygamberim! Eshâbının) **iş husûsunda fikirlerini al** (müşavere et)**. Müşavereden sonra da bir şeyi yapmağa karar verdin mi, artık Allahü teâlâya güven ve dayan. Gerçekten Allahü teâlâ tevekkül edenleri sever.** (Feth-29, Âl-i İmrân-159)**"** Biz bu cihâda çıkarken, vezirler, âlimler ve komutanlarımızla müşavere ettik. Karar verdik. Allahü teâlâya tevekkül ederek yürüdük. Hemden'in yerinde oğlum Süleymân bile olsa idi, onun da boynunu vurmaktan kıl kadar çekinmezdim" dedi. Hemden Paşa'nın öldürülmesini ve Sultânın bu sözlerini işiten vezirler ve yeniçeriler, yaptıkları hatânın büyüklüğünü anladılar. Bir müddet şikâyetleri bıraktılar.

Sultan Selim Hân, Erzincan'dan Şehsuvâroğlu Ali Bey'i, düşman hakkında bilgi toplamak için ileriye, Ferahşad Bey'i Tercan üzerine, Faik Bey'i Bayburt'u işgal etmeye gönderdi. Ordu Erzurum'a yaklaştığında, alınan iki esîrden mühim bilgiler öğrendi. Şah İsmâil'e bir mektûp daha gönderdi. Bu mektûpta da şöyle yazıyordu: "Hükümdârların toprakları, onların nikâhlısı gibidir. Bu i'tibarla erkek ve merd olanlar, ona başka birinin elinin değmesine dayanamazlar. Hâlbuki günlerden beri askerlerimle toprakların üzerinde yürüdüğüm hâlde, senden hâlâ bir haber yok. Aslında şimdiye kadar senin, merdlikle ve celâdetle ilgili bir hareketin görülmemiştir. Bütün hareketlerin sâdece hileye dayanmaktadır. Askerîmden kırkbinini buraya getirmiyerek korkunu gidermeye çalıştım. Buna rağmen gizlenmeye devam edersen, erkeklik sana haramdır. Zırh yerine çarşaf, miğfer yerine yaşmak kullanarak, serdarlık ve şahlık da'vâsından vazgeçmelisin." Selim Hân bu mektûbun yanısıra, bir de kadın elbisesi gönderdi. Bu mektûplar ile Şah İsmâil'i tahrik ederek, meydana çıkmasını sağlamaya çalıştı.

Sultan Selim Hân, askerine bir konakta mola vermişti. Pâdişâh otağına yakın bir yerde, manastır bulunuyordu. Bu manastırın papazı, Sultan Selim Hân'ın kendilerine bir zarar yapmasından korktuğu için, yüzlerce kişinin doyabileceği bir yemek hazırlattı. Sultan Selim Hân'ı, âlimleri ve komutanları da'vet etti. Yemekten sonra bir müddet sohbet ettiler. Sohbet sırasında Yavuz Sultan Selim Hân Papaza; "Papaz Efendi! Cennetmekân babam zamanında mı daha rahat ve huzûr içinde idiniz, yoksa bizim zamanımızda mı?" diye sordu. Papaz, Sultan Selim Hân'a yaranmak için; "Haşmetli Sultânım! Elbette zât-ı âliniz zamanında daha rahat ve huzûr içindeyiz. Babanız zamanında bu kadar rahat değil idik" deyince, Sultan Selim birden hiddetlendi ve "Vurun boynunu!" buyurdu. Hemen papazı dışarı çıkarırlarken, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Pâdişâhın haksız yere adam öldürerek, bir cinâyet işlemesinden korktuğu için, birden

Sultâna; "Hünkârım! Dînimizin hangi hükmüne uyarak bu papaza ölüm fermanı verdiniz?" dedi. Selim Hân Ali Cemâlî Efendi'ye, sende mi anlamadın der gibi yüzüne baktıktan sonra; "Efendi hazretleri! Peygamber efendimizin (s.a.v.); **"İnsanların en iyisi, benim zamanımda bulunan müslümanlardır. Onlardan sonra en iyisi onları görenlerdir. Onlardan sonra da en iyisi, onları görenleri görenlerdir. Onlardan sonra gelenlerin içinde iyi olmayanlar do vardır."** hadîs-i şerîfini ne çabuk unuttunuz. Bu hadîs-i şerîfe muhalefet ettiği, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) bu sözüne aykırı düşündüğü için elbette cezası îdâm olur. Babamın zamanı Peygamber efendimize daha yakındır. Hiç bizim zamanımız babama göre daha iyi olabilir mi?" buyurdu.

Ordu Eleşkirt civârına geldiğinde, yeniçerilerin yeniden isyankâr konuşmaları başladı. "Pâdişâh bizi nereye götürür? Daha ne kadar gideceğiz? Askerde savaşacak hâl mi kaldı? Bu şekilde kaçan düşman kovalanır mı? Üç aydır yol alan askere bu yapılan reva mıdır? Merhamet bu mudur? Geri dönülmezse yapacağımızı biliriz!" gibi ileri geri fısıltılar duyuluyordu. Nihâyet Ağustos ayının ortasında, beşyüz kadar yeniçeri, konaklanan bir yerde, Pâdişâhın otağına ok atmaya, kurşun sıkmaya başladılar. Bu sırada Sultan Selim, Hersek-zâde Ahmed Paşa ile konuşuyordu. Silah seslerini duyan Sultan, Ahmed Paşa'ya; "Bre bu nedir?" diye gürleyince, Vezir-i a'zam Ahmed Paşa sapsarı kesildi. Şaşkın ve perişan bir hâlde: "Yeniçeri kullarınız silah ta'limi yaparlar sultanım, diyebildi. Sultan Selim Hân; "Paşa Paşa!.. Sen uykudasın herhalde. Baksana asker isyan üzeredir. Edebsizliğe billahi rızâmız yoktur" diyerek dışarı çıkıp, Karabulut ismindeki atına bir sıçrayışta bindi. İsyan eden yeniçerilerin üzerine yıldırım gibi atını sürdü. Önlerine geldiğinde şimşek çakan gözlerini askerin üzerinde dolaştırdıktan sonra, atını şaha kaldırdı ve; "Bre câhiller! Karar verdik, i'lâ-yı kelimetullahı yüceltmek için yola çıktık. Hedefimize henüz gelmiş değiliz. Düşmanla karşılaşmadan da geri dönmemiz mümkün değildir. Bunu düşünmek bile çok kötüdür. Ne gariptir ki, Şâh'ın adamları bâtıl inanışları uğrunda efendileri için can verirlerken, içimizdeki ba'zı gayretsizler bizi hak yoldan döndürmeye uğraşıyorlar. Fakat biz yolumuzdan asla dönmeyecek, emre itaat edenlerle birlikte hedefimize kadar gideceğiz. Ba'zıları hanımını hayâl edip, yol yorgunluğunu behâne ederek, "Bundan öte gidemeyiz" derler. Bunun gibiler, kendileri bilirler. Geri dönerlerse, Dîn-i mübîn yolundan dönmüş olurlar. Onların behâneleri düşman gelmediği ise, düşman ileridedir. Eğer er iseniz benimle geliniz. Yoksa Şah oğlunun karşısına tek başımıza çıkarız" diyerek Karabulut'u ileri sürdü. Bu acı sözlerden sonra, artık hiç kimse muhalefet etmedi ve Sultan Selim'in arkasından yola koyuldular, Bu sırada Safevî Devleti'nin başşehri Tebrîz'de, evliyâdan Molla Kemâleddîn Erdebîlî hazretleri bulunuyordu. O bir ikindi namazını kıldırdıktan sonra sevdikleri ile sohbete başladı. Sohbette Hâfız Mehmed Efendi ve Hasen Can ismindeki oğlu da vardı. Kemâleddîn Efendi, bir ara Hâfız Mehmed'e ve Hasen Can'a bakarak; "Allahü teâlâ sizi bu büyük belâdan koruyacaktır. Çünkü sizler Hâfız-ı Kur'ân olup, Hakkın kelâmını nâzil olduğu gibi korumaktasınız" buyurdu. Bunun üzerine Hâfız Mehmed; "Efendim! Osmanlı sultânı bu ülkeye ayak basmak üzeredir. Bu işin sonu, nereye varacak?" diye suâl edince; Kemâleddîn Erdebîlî hazretleri; "Bu gelen sultan öyle bir zâttır ki, kendiliğinden buralara gelmez. Bu bedbahtı (Şah İsmâil'i), cezalandırmak için, Hak teâlâ tarafından me'mûr edilmiş görürüz. Bütün evliyânın ruhları onunladır. Kendisi dahî evliyâlıkta rütbe ve makam sahibidir" diye cevap verdi. Hâfız Mehmed; "Cezalandırmak için gelir buyurduğunuzdan anlaşılıyor ki, Şâh'ı tepeleyip mağlup edecektir" dedi. Kemâleddîn Erdebîlî'de; "Allahü teâlâ daha iyisini bilir ki, büyük bir bozgun var. Fakat, Şah İsmâil habisi canını kaçıp, kurtaracaktır" buyurdu.

Sultan Selim Hân, ordusuyla Kazlıgöl mevkiine geldiğinde, Şehsuvâroğlu Ali Bey'in verdiği habere göre, Şah İsmâil ordusuyla Hoy şehrine gelmişti. Bu habere Sultan Selim çok sevindi. Ali Bey'e hediyeler verdi. Şah'ın Çaldıran'da toplanacağı haberi kesinlik kazandı. Daha sonra gelen haberlere göre, Şâh'ın ordusu Çaldıran'da idi. Osmanlı ordusu, Danasazı mevkiine geldiğinde güneş tutulması oldu. Bu hâl Osmanlı lehinde hayra yorumlandı. Hersek-zâde Ahmed Paşa ve Sinân Paşa, askerlerin ma'neviyâtım devamlı yüksek tutuyor, ordunun galip geleceğini söylüyorlardı. Kumandanların böyle konuşmaları, askerlerin moralini yükseltiyordu.

Osmanlı ordusu, yirmiiki Ağustos günü Çaldıran'ın Akçay Vadisi tepelerinde konakladı. Şâh'ın ordusu ile aralarında, beş-altı km.'lik bir mesafe kalmıştı. O güne kadar ikibinbeşyüz km. yol gelen yorgun askere, her an hücuma hazır, istirahat etmeleri bildirildi. Akşam, Sultan Selim Hân komutanlarını toplayarak; "Hücum hakkında ne düşünürsünüz?" diye sordu. Vezîr-i a'zam Hersek-zâde Ahmed Paşa; "Sultânım! Uzun yolculuktan geliriz, askerîmiz yirmidört saat dinlense iyi olur diye düşünürüm" deyince, Sultan Selim Hân celallendi; "Paşa! Paşa! Saçını sakalını devlet işlerinde ağartmışsın amma, Osmanlı gazilerini daha tanıyâmamışsın. Hele sancaklar açılsın, kösler vurulup mehter marşları çalınsın, ne yorgunluk kalır ne uykusuzluk. Bir daha böyle mütâlâa istemem" dedi vezirler ve paşalar ne söyleyeceklerini düşünürlerken, Defterdar Pîri Mehmed Çelebi heyecanını yenemiyerek; "Şevketlü Sultânım! Eğer derhal muharebeye başlamaz, bir müddet daha gecikir isek, ordumuzdaki Şah İsmâil'in casusları, askerîmizi aldatırlar. Ne kadar zaman kaybedersek o kadar adamımızı kandıracaklardır. Ordumuzun içindeki Şâh'a meyleden kimselerin, düşmanla temas ederek, o tarafa geçmeleri veya harbe isteksiz girme ihtimâli de vardır. Böyle bir duruma meydan vermeden, sabah erkenden muharebeye girmek bize uygun gelmektedir" deyince, Sultan Selim Hân sevinçle yerinden kalktı, defterdâr'ın yanına gelip omuzunu okşadı. Gözlerini komutanlarının üzerine gezdirdikten sonra; "İşte yegâne doğru rey sahibi! Ne yazık ki, vezir olmamış!" diyerek takdîrlerini bildirdi. Sonra Sinân Paşa ve diğer komutanlar bu görüşü kabûl ettiler ve hep birlikte; "Sultânım! Allahü teâlâ kılıcınızı keskin eylesin!" dediler. Sultan da; "Cenab-ı Hak mu'înimiz, yardımcımız olsun" diye duâ ettikten sonra dîvân dağıldı.

O gece Sultan Selim Hân sabaha kadar uyumadı. Allahü teâlâya göz yaşları arasında ibâdet eyledi. Otağ-ı hümâyunun yere serilmiş halılarını kaldırıp, pak toprağa mübârek alnını koyarak secdeye kapandı. Gözlerinden akan yaşlar toprağı ıslatırken; "Yâ Rabbi! Senin dînini yaymak, ism-i şerîfini yüceltmek için buralara kadar geldim. Hâtem-ül-enbiyâ olan şerefli Peygamberinin (s.a.v.) hatırı için, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali efendilerimizin hatırı için, Kur'ân-ı kerîmde överek bahsettiğin Eshâb-ı Kirâmın hatırı için, bu Ehl-i sünnet düşmanlarını kahrederek, ordumu muzaffer eyle. Evliyânın rûhlarını bizimle beraber et!" diye niyazda bulundu. Sonra Karabulut'a binerek istirahat eden ordusunun arasında gezindi. Yâsîn sûresini okuyarak, askerlerine duâ etti. Fecrle beraber müezzinler yanık sesleri ile, ezân-ı Muhammedî'yi okumaya başladılar. Selim Hân, büyük bir haz ile, huşû' içinde ezânları dinledi, ölümü düşündü. Belki de bu son savaşıydı. Çok sevdiği cihad yolunda şehîd olacaktı. Gözlerinden iki damla yaş damladı. Ordu abdestlerini almış olarak sabah namazının sünnetini kıldılar. İmâm, "Allahü ekber" diyerek farza durdular, İmâm Fâtiha'dan sonra Fetih sûresini okudu. Yüzbin kişinin Allahü teâlânın huzûrunda secdeye kapanmaları, nâdir görülen bir manzara idi. Namazdan sonra bütün ordu el açarak; Allahü teâlâdan zafer ihsân etmesini, bu uğurda ya şehîd ya da gâzî olmalarını niyaz ettiler. Duâdan sonra gür sesli müezzin, dâvûdî

sesiyle Haşr sûresinin son dört âyet-i kerîmesini okudu. Sonra herkes, en yakın silah arkadaşlarıyla helâlleşti. Birlikler savaş düzenine girdi.

Yirmiüç Ağustos Çarşamba sabahı idi. Sağ cenahta Anadolu Beylerbeyi Sinân Paşa ve Karaman Beylerbeyi Zeynel Paşa, sol cenahta Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa ile Şehsuvâroğlu Ali Paşa, ortada Başkumandan Sultân-ı İklîm-i Rûm Selim Hân hazretleri bulunuyordu. Yanında Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa ve Mustafa Paşa vardı. Ordu, Akçay tepelerinden Çaldıran ovasına yürüdü. Bir taraftan da kösler vuruyor, mehter, cenk marşlarını söylüyordu. Marşları işiten asker, büyük bir heyecanla;

"Allah yoluna cenk edelim, şân alalım şân
Kur'ân'da zafer va'dediyor hazret-i Yezdan!"

diyerek yeri göğü inletiyordu.

Şah İsmâil, şimdiye kadar devletini Hazar denizinden Umman denizine kadar, Ceyhun nehrinden Dicle nehrine kadar genişletmişti. Ondört hükümdârla savaş yapmış, hepsinden galip olarak ayrılmış ve hükümdârlarını öldürmüştü. Gençti, gözüpekti. Hedefi Osmanlı Devleti'nin topraklarını elde etmek idi. Sultanlarını öldürüp, devleti işgal edecekti. Yirmiiki Ağustos günü Çaldıran ovasının en müsait yerine ordusunu yerleştirdi. Yüzbin kişilik ordunun büyük bir kısmı süvari idi. Şâh'ın plânı, yorgun olan Osmanlı piyadelerini bu atlı askerleri ile imha etmekti.

Şah savaş yerine; hanımını, tahtını ve hizmetçilerini de getirmişti. Savaştan her zaman olduğu gibi kesin olarak muzaffer çıkacağını sanıyordu. Yirmiüç Ağustos günü sabahı tahtına oturmuş olduğu hâlde, sakisinden şarap istedi. "Piyâle-i nusret" (zafer kadehi) adını verdiği kadehle sunulan içkiyi içemeden, kadeh elinden düşüp kırıldı. Şah bir memlekete hücum etmeden önce dâima bu kadehle şarap içer. bunu bir uğur telâkki ederdi. Şah bu hâli kötüye yordu. Atına binerek harp sahasına döndü ve askerlerine; "Bugün Allah, Osmanlıyı, Şâh'ımıza av olarak gönderdi" diye bağırmalarını emretti. Fakat bu emri i'lâna me'mur olan asker, Şâh'ın dediklerini ters anlamış ve; "Arkadaşlar! Bilmiş olun ki, bugün Allah, Şâh'ımızı Osmanlıya av olarak gönderdi" diye bağırmaya başladı. Bunu işiten Şâh'ın askerlerinin morali bozuldu ve adamın üzerine yürüyerek linç ettiler.

Şah, tepenin üzerinden, ovaya tam bir düzen içinde in'en Osmanlı askerlerini görünce, yanındaki Osmanlı esîrine; "Bu kırmızı sancaklı askerler kimdir?" diye sordu. Esîr; "Bunlar Niğbolu süvari komutanı Mihaloğlu'nun askerleridir." Şah; "Yâ şu yeşil bayraklılar?" esîr; "İsfendiyaroğlu"nun kumanda ettiği akıncı birlikleri" "Yâ şunlar?" "Karaman askerleri. "Şu sağ tarafta toz bulutu içinde eğerlerinin kayışları parlayan askerler Sultan Selim'in askeri mi?", "Hayır Anadolu Beylerbeyi'nin" "Yâ şu sol taraftan gelen grup mu Sultan Selim'e bağlı?" "Hayır bu da Rumeli Beylerbeyi'nindir." Yavuz Sultan Selim Hân'ın kumanda ettiği yeniçeriler, sipâhiler, silâhtarlar, azaplar görününce esîr heyecanla bağırdı; "İşte şevketlü sultânım Selim Hân!.." Nihâyet fazla dayanamayan Şah, ordusuna; "Hücuuum!.." emrini verdi. Askerleri "Şah" "Şah" diyerek saldırdılar.

Yavuz Sultan Selim Hân atından yere indi, ellerini açarak; "Yâ İlâhî! Ordumu muzaffer eyle. Günahlarım sebebiyle onları kahreyleme..." diyerek duâ etti. Sonra atına bindi. Askerinin savaş düzenini son bir defa gözden geçirdikten sonra: "Yâ Allah!.. Bismillah!.. Allahü ekber!.." diyerek hücum emrini verdi. Osmanlı ordusu "Allah Allah" diyerek çığ gibi Şâh'ın ordusuna yüklendi. Gemleri salınan atlar, ok gibi ileri atıldı. Sağ cenahın kumandanı Sinân Paşa, Şâh'ın ordusunun sol kanadıyla önce müthiş bir çarpışmaya sonra da plân gereği geri çekilmeğe

başladı. Şâh'ın kumandanı Ustaclıoğlu, "Osmanlı ordusunu bozdum, geri çekilmeğe başladılar" diyerek ileri atıldı. Bir müddet geri çekilen Sinân Paşa, bir anda birliklerini ikiye ayırarak yanlara çekildi. O anda, daha önce oraya yerleştirilen Osmanlı topları gürlemeğe başladı. Topların önünde kalan ne kadar İran süvarisi varsa, kaçmaya fırsat bulamadan, başlarındaki kumandanları Ustaclıoğlu dâhil olmak üzere hepsi öldü. İran'lılar en güzide kuvvetlerini bir anda kaybediverdiler.

Bu arada İran Ordusunun sağ cenahını kumanda eden Şah İsmâil, Osmanlı Ordusunun sol cenahına yüklenmişti. Rumeli Beylerbeyi Hasen Paşa ilk anda şehid oldu. Osmanlı ordusu sol cenâhdaki plânı tatbik edemeden, bozularak karışık bir şekilde geriye çekilmeğe başladı. Bu hâli gören Yavuz Sultan Selim Hân, "Allah Allah" diyerek yeniçerilerle, sol kanada yardıma koştu. Bir anda Sultanlarının; "Vurun şahbazlarım! Koman yiğitlerim! Vurun ha, arslan yürekli gazilerim!" diyen gür sesini işitince, dağılan askerler yeniden canlandılar. Pâdişâhlan ile birlikte, yalın kılınç düşmanın üzerine yüklendiler. Askerin ma'neviyatı düzelince geri çekilen Sultan Selim, yüksek bir tepeden harekâtı ta'kib etmeye başladı. Sinân Paşa'nın plânı tatbik ederek, yıldırım gibi Şâh'ın ordusunun arkasına dolandığını görünce, gözleri yaşardı ve ellerini açarak, Sinân Paşa'ya ve ordusuna duâ etti. Şah İsmâil, ordusunun çepeçevre sarıldığını çok geç anladı. Şâh'ın ordusu, yeniçeriler karşısında her geçen dakika biraz daha eriyordu. Şah İsmâil, yenilgiden kurtulamıyacağını anlayınca, atıyla hamle yapıp cenk meydanından kaçmak istedi. O sırada bir kurşun ile kolundan yaralandı ve atı çamura saplandı. Yere düşen Şâh'ın karşısına mızraklı bir Osmanlı yiğidi çıkdı. Şah durakladı, öldürülmek üzere idi. O anda giyinişi Şâh'a benzeyen, Şâh'ın seyislerinden biri; "Şah İsmâil benim" diyerek ileri atıldı ve Osmanlı yiğidinin mızrağına hedef oldu. Şah İsmâil ise, yaralı olduğu hâlde bir ata binerek, tahtını ve hanımını bırakarak kaçdı. İran ordusu, şahlarının kaçtığını görünce onlar da firara başladılar. Akşama kadar süren savaş, Osmanlının gâlibiyeti ile bitti. O gün Çaldıran ovası, onbinlerce râfızîye mezar oldu. Târihin en büyük meydan muharebelerinden birini, Allahü teâlânın izniyle kazandığını gören Yavuz Sultan Selim Hân, şükür secdesine kapandı, sevinç gözyaşları dökerek Allahü teâlâya hamd etti.

Şâh'ın paha biçilmez tahtını ve yakalanan zevcesini Pâdişâhın huzûruna getirdiler. Sultânın gözünde bunlar yoktu. O şehid olan askerini düşünüyordu. Âlimler ve komutanları ile savaş meydanını dolaştı. Şehidleri için Fâtihalar okudu. Şehid olanlar arasında; Rumeli Beylerbeyi Hasen Paşa, Sofya Sancak Beyi Malkoçoğlu Ali Bey ve kardeşi Selanik Sancak Beyi Malkoçoğlu Tur Ali Bey, Pirizren Sancak Beyi Süleymân, Kayseri Sancak Beyi Üveys, Niğde Beyi İskender, Beyşehir Beyi Sinân, Mora Sancak Beyi Hasen Ağa gibi nâmdar pehlivanlar vardı. Her biri için ayrı ayrı Fâtiha'lar okundu. Şehidlerin defn işleri yapıldıktan sonra, askerin dinlenmesi emredildi.

Yavuz Sultan Selim Hân, ordusuyla Tebrîz'e yürüdü. Daha önce hazırlık yapması için, İdrîs-i Bitlisi hazretlerini Tebrîz'e göndermişti. Büyük Câmi'de ilk Cum'a namazını kıldı. Hutbe, Sultan Selim Hân'ın adına okundu. Selim Hân Tebrîz'de câmilerin, medreselerin îmân ile uğraştı.

Sultan Selim Hân, Tebrîz'deki bütün âlimlere ve san'at sahibi olgun kimselere pek ziyâde alâka ve iltifât gösterdi. Hepsini huzûruna çağırdı. Daha şehzâdeliği sırasında, Hâfız Mehmed'in ilimdeki ve Kur'ân-ı kerîm tilâvetindeki üstünlüklerini işitmişti. Huzûruna gelen âlimlere; "Kur'ân-ı kerîm kırâatında edasının güzelliği ve Dâvûdî sesi ile meşhûr olan bir Hâfız Mehmed-i Ya'kubî işitirdik. Acaba o burada mıdır, yoksa vefât etmiş midir? Eğer burada ise okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek isteriz" dedi. Orada bulunan Hâfız Mehmed, utancından başını önüne eğdi ve hiç sesini çıkarmadı. Oradakiler; "Efendim! Sorduğunuz Hâfız Mehmed budur" diyerek, Hasen Can'ın babasını gösterdiler. Sultan Selim Hân; Hâfız Mehmed'i dikkatle süzdükten sonra:

"Sizi dinlemek isteriz" buyurunca, Hâfız Mehmed, Dâvûdî sesi ile öyle bir Kur'ân-ı kerîm okudu ki, orada olanlardan ağlamadık kimse kalmadı. Sultan Selim Hân'ın hayranlığı bir kat iaha artmıştı. Çok iltifât gösterdi ve "Bizimle İstanbul'a gelirseniz hizmette kusur etmeyiz" dedi. Hasen Can ve babası buna çok sevindiler.

Ayrıca büyük âlimlerden Mirzâ Bedîüzzaman da orada bulunuyordu. Mirzâ Bedîüzzaman eski Horasan hükümdârıydı. Sultan Selim Hân. bu eski hükümdâra çok hürmet göstererek İstanbul'a da'vet etti. Daha bunlar gibi pekçok âlimi ve san'at sahiplerini İstanbul'a götürdü.

Yavuz Sultan Selim Hân bu zaferi ile; Anadolu'da müslümanlar arasında yayılan, kendilerini gizliyerek tekkelere sızan ve Eshâb-ı Kirâm düşmanlığını körükleyen sapık inanç sahiplerini temizledi. Asırlarca bu bozuk inancın yayılmasını önledi. Böylece Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirerek İslama hizmeti büyük oldu.

Sultan Selim Hân, Tebrîz'den onbeş Eylül'de ayrılarak Karabağ'a, oradan Amasya'ya geldi. Kışı burada geçirdikten sonra, Nisan ayında Kemah seferine çıkarak kaleyi fethetti. Sultânın niyeti bütün Anadolu'yu yabancılardan temizlemekti. Dülkadiroğlu'na sıra gelmişti. Alâüddevle'nin Safevîlere ve Mısır Kölemenlerine yardım ettiğini biliyordu. Hâlbuki Dülkadiroğlu Alâüddevle'nin kız kardeşi, Yavuz Sultan Selim'in babaannesi idi. Buna rağmen Alâüddevle, Sultan Selim'e düşmanca hareketler ediyordu. Sultan Selim. Dülkadiroğlu'nun üzerine, Şehsüvaroğlu Ali Bey'i gönderdi. Ali Bey, kısa zamanda Dülkadiroğullarını ortadan kaldırdı.

Temmuz başlarında ordu ile İstanbul'a girildi. Yavuz Sultan Selim Hân, İstanbul'a gelir gelmez ilk iş olarak yeniçeri ordusunda ıslahat yaptı. Çaldıran savaşında, yeniçeriyi isyana sevkeden Vezir İskender Paşa'yı, Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa'yı îdâm ettirdi. Fitneyi yatıştırdıktan, askerin itaatinden emîn olduktan sonra, tekrar doğuya sefere çıkmak için hazırlıklara girişti. Anadolu üzerine yapmayı düşündüğü seferlere rahatça devam etmek için, Avrupa'ya sefer açacakmış gibi hareket ederek.

Haliç üzerinde büyük bir tersane yaptırdı. Çok kısa bir zaman içinde, üçyüz gemi yapmalarını emretti. Bunu işiten Hıristiyan devletler, birbirleriyle yarış edercesine Sultan Selim Hân'a sefirler gönderdiler ve anlaşmalarını yenilediler.

Yavuz Sultan Selim Hân, bu anlaşmalardan sonra, rahatlıkla doğu seferlerine gidebilirdi. Üç senelik bir sefer ile, doğudaki irili ufaklı İslâm devletlerinin bir bayrak altına gireceğini hesâb etti. Böyle bir birlikle, bütün hıristiyan ülkelerine karşı koyacak, onların da müslüman olmalarına ve böylece Cehennem ateşinden kurtulmalarına sebep olacaktı. Sultan Selim Hân'ın dinli dinsiz bütün insanlara olan merhameti, onların Cehennemde yanmaması için gösterdiği fedâkârlık fevkalâde idi. Bunun için; rahatını ve huzûrunu terk edip, at üzerinde aylarca meşakkatli yolculuğa katlanıp, belki de bu yolda dedeleri gibi şehid olabilecekti.

Sultan Selim Hân, İstanbul'a getirdiği âlimleri medreselerde ders vermek üzere vazîfelendirdi. Hasen Can'a ve babasına, nedim olarak sarayda vazîfe verdi. Onlarla sık sık sohbetler ederek, yanından ayırmazdı.

Hasen Can anlattı: "Pâdişâh ekseri geceleri uyumayıp kitap okurdu. Yahut bizimle evliyâlık hâllerinden bahseder idi. Bir akşam uyuyakalmışım, hizmetine gidemedim. Sabah namazından sonra gittiğimde bana; "Bu gece görünmedin, evde ne yaptın?" buyurdular. Ben de; "Sultânım! Birkaç gecedir uykusuz idim. bu sebeple şerefli hizmetinizden mahrûm kaldım" diye üzüntümü belirttim. Bunun üzerine Sultan Selim Hân; "Bu uzun gecede bir rü'yâ görmen lâzım. Söyle

bakalım gördüğün rü'yâyı" dedi. Arz olunacak birşey görmediğimi ifâde ettim. Tekrar, "Bir geceyi hep uyku ile geçirdiğin hâlde, rü'yâ görmemek olur mu? Elbette görmüşsündür, söyle" buyurdular. Yemîn ederek, bu gece rü'yâ görmediğimi belirtince başlarını salladılar ve "Hayret!" dediler. Bir müddet sonra beni, Kapı Ağası Hasen Ağa'nın bulunduğu kapıya bir iş için gönderdiler. Gittiğimde Hasen Ağa'nın yanında Hazînedarbaşı Mehmed Ağa, kilercibaşı ve Saray Ağası vardı. Hasen Ağa tefekküre dalmış ve gözleri yaşlı idi. Diğerleri de kendi aralarında konuşuyorlardı. Aslında Hasen Ağa, ziyadesiyle sessiz bir kimse olup, lüzum olmadıkça konuşmazdı. Fakat bugünkü hâlinde bir fevkalâdelik vardı. "Acaba akrabasından biri mi vefât etti" düşüncesiyle hâlini, hatırını ve üzüntüsünün sebebini sordum. Hasen Ağa da; "Hayır, birşey yok" dedi. Lâkin Hazinedar Ağası bana dönerek; "Hasen Can! Bu gece Hasen Ağa bir rü'yâ görmüş. Onun için düşüncelidir" dedi. Bu söz üzerine merakım ziyâdeleşti ve "Allahaşkına bu gördüğünüz rü'yâyı haber veriniz. Zîrâ pâdişâh benden rü'yâ sordu, hattâ ısrar etti" dedim. Sonra Hasen Ağa'ya; "Lütfen söyleyiniz" diyerek yalvarmağa başladım. Ben sordukça o da; "Benim gibi bir günahkârın ne rü'yâsı olur ki, Pâdişâhımızın huzûrunda nakle lâyık olsun" diyerek, kemâl-i hayasından bu işten vazgeçmemi rica edip durdu. Nihâyet Mehmed Ağa dayanamadı ve "Hasen Ağa!" Nasıl söylemiyeceksin ki, söylemeğe me'mûr olduğunu söyleyen sen değil misin? Yoksa hiyânet etmiş olmaz mısın?" dedi. Bunun üzerine Hasen Ağa, gördüğü rü'yâyı şöyle anlattı: "Bu gece gördüm ki, bu eşiğinde oturduğumuz kapıyı şiddetle acele acele çalıyorlar. "Hayırdır inşâallah. Ne haber var?" diyerek ileri vardım. Kapının bir miktar açıldığını ve önünde Arabistanlı olduğu anlaşılan nûr yüzlü bir kimsenin beklediğini gördüm. Onun birazcık kenarında yine nûr yüzlü üç kimse daha duruyordu. Duruşlarından çok heybetli kimseler olduğu anlaşılıyordu ve ellerinde birer sancak var idi.

Kapıyı çalanın elinde ise Pâdişâhımızın ak sancağı bulunuyordu. Kapı önündeki nûr yüzlü yiğit bana; "Buraya niçin geldiğimizi biliyor musun?" diye sordu. Ben de; "Buyurun efendim" dedim. O mübârek zât; "İsmim Ali bin Ebî Tâlib'dir. Bunlar dahî, Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer ve Hazreti Osman'dır (r.anhüm). Bizi Resûlullah efendimiz (s.a.v.) gönderdi. Sultan Selim Hân'a selâm söyledi ve buyurdu ki: "Haremeyn'in hizmeti ona verilmiştir. Kalkıp gelsin. "Bizden işittiklerini var Selim Hân'a söyle" dediler ve bir anda kapının önünden kayboldular. Uyandığımda tere gark olmuşum. Kalkıp esvab değiştirdim. Sabah namazımı kıldım" dedi. Hasen Ağa, hem rü'yâyı anlatıyor hem de bir taraftan ağlıyordu. Aralarından ayrılarak Pâdişâhımın, bana emrettiği işi yaptım ve huzûruna döndüm. Daha, o hizmeti sormadan dedim ki; "Şevketlü Sultânım! "Sabaha kadar uyuyup da rü'yâ görmediğine şaşılır" buyurmuştunuz. Rü'yâyı bu Hasen kulunuz değil de başka bir Hasen kulunuz görmüş. Emriniz olursa arz edeyim" dedim. Emrettiklerinde, Hasen Ağa'nın anlattıklarını aynen tekrar ettim." ince kalbli Pâdişâh ben anlattıkça ağladı ve; "Hasen Can! Meğer adaşın Hasen Ağa gönül ehli bir kimse imiş. Daha önceleri onu bana medhettikçe; "Bir kimseyi ibâdet ederken gördüğün zaman onu velî zannediyorsun" der idim. Tevekkeli onu medhetmiyor, hakîkati söylüyormuşun. Biz sana demezmiyiz ki, biz hiçbir tarafa me'mur olmadan gitmeyiz. Bizim ecdadımızın hepsi evliyâlıktan nasîbini almış kimselerdir. Fakat biz onlara benzeyemedik" diyerek, kendi evliyâlığını gizlemeye çalıştılar. Hâlbuki Allahü teâlâ, Osmanlı Sultanlarına, yedi evliyâ kudreti ihsân eylemişti. Sultan Selim'in evliyâlık yönü diğerlerinden daha ziyâde idi. Aslında o gece Sultan Selim Hân'a; "Emîr, Hasen Efendi'ye bildirildi" diye buyurulmuş idi.

Yavuz Sultan Selim Hân, bu ma'nevî emri de alınca, niyetinin Peygamber efendimiz tarafından tasdik edildiğini anladı.

Sultan Selim Hân, 922 (m. 1516)'de Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'yı, kırkbin kişilik bir ordu ile, Çaldıran savaşında harp meydanından kaçan Şah İsmâil'in ve ona yardım eden kimselerin tekrar başkaldırmamaları, ortalıkta fesat çıkarmamaları için gönderdi. Sinân Paşa, Diyarbakır'a kadar gelecek, burada orduyu dinlendirecek ve geriden gelecek olan Sultan Selim Hân'ı bekliyecekti. Sinân Paşa ordusuyla Maraş'a geldi. Maraş'tan sonra Diyarbakır'a gidebilmesi için Malatya üzerinden geçmesi gerekiyordu. Malatya ise Memlüklülerin elinde bulunuyordu. Sinân Paşa; "Fırat nehrini geçip, Diyarbakır'a gitmeye me'mur olduğunu hududdaki Memlûk beylerine bildirerek, Fırat'ı geçmeye izin istedi. Memlûk Sultânı Kansu Gavri, buna izin vermediği gibi ellibin kişilik bir ordu ile Şam'a geldi. Kansu Gavri'nin Şah İsmâîl ile ittifâk hâlinde olduğu da söyleniyordu. Sinân Paşa, bu durumu Sultan Selim Hân'a; "Kansu Gavri, Fırat üzerinden köprü kurarak geçmemize izin vermediği gibi, ordusuyla Şam'a geldi" diye bildirdi. Bunun üzerine Selim Hân dîvânı topladıktan sonra; "Müslümanlara işkence ve eziyet edip, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve Ehl-i sünnet âlimlerini kötüleyenlere karşı sefere giderken, buna mâni olmak isteyen bir İslâm hükümdârına karşı ne yapmak lâzım gelir?" diye sordu. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Cemâlî Efendi ve âlimler; "Böyle bir hükümdâra karşı savaş etmek lâzım gelir" fetvâsını verdiler. Bu fetvâ üzerine Sultan Selim Hân, ordusunu toplayıp 922 (m. 1516) senesinde Suriye'ye doğru hareket etti. Üsküdar'a geçen ordu mehterin yürüyüş marşı ile yola koyuldu. Bir taraftan Dâvûdî sesli hafızlar, Kur'ân-ı kerîm okuyarak, askerin cihad şevkini artırıyordu.

Gebze'de ilk mola verildi. Ordunun geçtiği yollar bağlık bahçelik idi. Asmalar salkım salkım olgun üzümlerle, ağaçlar kırmızı elmalarla doluydu. Yavuz Selim Hân, "Acaba askerîm, sahibinden izinsiz üzüm ve elma koparıp yer mi?" diye kendi kendine düşüncelere daldı. Bir müddet bu düşüncelerle tereddüt içinde kaldıktan sonra yeniçeri ağasını huzûruna çağırdı ve "Ağa! Fermânımızdır. Bütün yeniçeri, sipâhi ve azap askerinin heybeleri yoklansın. Heybesinden bir elma ve üzüm salkımı çıkan asker, derhal huzûrumuza getirilsin!" buyurdu. Yeniçeri ağası; "Ferman Sultânımındır" diyerek ayrıldı. Yeniçeri ağası, saatlerce heybeleri araştırtdıktan sonra, Sultan Selim Hân'ın huzûruna gelip; "Hünkârım! Askerin heybelerini araştırdık, asmaları ve elma ağaçlarını inceledik. Heybelerde üzüm veya elma bulamadık. Asma ve ağaçlarda da koparılma izlerine rastlıyamadık" dedi. Bu habere Sultan Selim Hân çok sevindi. Üzerindeki ağırlık ve zihnindeki düşünce kalkmıştı. Secde-i şükre kapandı. Sonra ellerini açarak "Allahım, sana sonsuz hamd-ü-senâlar ederim. Bana haram yemeyen bir ordu ihsân eyledin. Eğer askerlerim içinde bir tek kimse, sahibinden izinsiz bir elma koparıp yese idi, Mısır seferinden vazgeçerdim" dedi. Sonra yeniçeri ağasına; "Çünkü ağa! Haram yiyen bir ordu ile, beldelerin fethi mümkün olmaz" buyurdu.

Sultan Selim Hân, her seferinde olduğu gibi, Mısır seferinde de hocası Abdülhalîm Efendi, Ahmed İbni Kemâl Paşa ve daha pekçok âlimi ve nedimi Hasen Can'ı yanında götürüyordu. Fırsat buldukça, onlarla sohbetler ediyordu. Onlara; "Biz, Allahü teâlânın dînini yaymak, i'lâ-yı kelimetullah için cihâda gidiyoruz. Biz Rabbimizin rızâsı için cenge gideriz. Harplerimizde kimse başka maksat aramasın" derdi.

Selim Hân, ordusuyla yirmibeş günde Konya'ya ulaştı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî, Şems-i Tebrîzî hazretlerinin (r.aleyhim) kabr-i şerîflerini ziyâret ederek, mübârek rûhlarından yardım istedi. Yine bu velîleri Allahü teâlâya vesile ederek, muzaffer olmaları için, duâ edip gözyaşları döktü. Sultan Selim Hân, yirmibin kişilik ordusuyla, Konya'dan Kayseri'ye, oradan da Elbistan'a geçerek Sinân Paşa'nın kuvvetleriyle birleşti.

Sultan Selim Hân'ın, üzerine geldiğini anlıyan Kansu Gavri, Şah İsmâil'e bir mektûp göndererek, birleşme teklif etti. Sultan Selim Hân'ın ilk niyetinin kendi üzerine gelmek olmadığını öğrenen Şah İsmâil, Selim Hân'dan korktuğu için, Mısır Sultânından zaman istedi. Bu sırada kendisine gelen Osmanlı elçilerine kötü muâmele ederek hapsettiren Kansu Gavri, yetmişbin kadar asker toplayarak, Haleb'e doğru hareket etti. Sultan Selim Hân'ın Malatya'ya yaklaştığını öğrenince, Osmanlı elçilerini serbest bırakıp, Selim Hân'a da bir özür dileme mektûbu yazdı. Osmanlı elçileri Selim Hân'a gelip durumu bildirdiklerinde, Sultan elçilerine yapılan hakarete çok üzüldü. Elçiler ayrıca Kansu Gavri'nin şu sözünü de naklettiler: "Sultan Selim Hân bize yazdığı mektûplarda bize, "Babamız" diye hitâb ederdi. Şimdi üzerimize gelir. Hiç evlat babasıyla harp eder mi? Bunu vardığınızda kendisine sorunuz." Bunu işiten Selim Hân; "Biz maksat sahibi kimseleriz. Allahü teâlânın yolunda cihâda giderken, önümüze öz kardeşlerimiz bile çıksa üzerine yürürüz. Nitekim öyle de oldu. Bunu Memlûk Sultânı bilmez mi?" diye cevap verdi.

Bu arada yapılan çeşitli haberleşmeler neticesinde, Mısır Sultânının Mercidâbık ovasında, ordusuna karargâh kurduğu öğrenildi. Sultan Selim Hân da, yol üzerinde bulunan Malatya'yı almış, Gazianteb'i geçip, Tel-Habeş denilen yere gelmişti. Memlûk ordusuna bir günlük yol kalmıştı. Sultan Selim Hân; "İnşâallahü teâlâ yarın cenk günüdür. Herkes niyetini kavî eylesin ve zafer için duâ etsin" buyurdu. Sinân Paşa ise; "Sultânım! Yarın büyük bir gün olacak. Korkarım ki, heyecana gelip, her zamanki gibi düşmanın ortasına yalnız başınıza yalınkılıç dalar, kendinizi ateşe atarsınız. Size bir zarar gelirse yüreğimiz dilhûn olur, çok üzülürüz" dedi. Sinân Paşa, Selim Hân'ın geride durmasını tavsiye ediyordu ki, Sultânın şimşek gibi çakan gözleriyle karşılaşınca, susmak mecbûriyetinde kaldı ve Sultânın; "Sinân, Sinân! Sen bizi ne sanırsın? Biz Cennet mekân dedemiz Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın torunuyuz. Çadır içinden savaş idâre etmeyiz" buyurduğunu, büyük bir haz içinde dinledi.

Yirmibeş Receb 922 (m. 1516 Ağustos) târihinde iki ordu, Mercidâbık sahrasında karşı karşıya geldiler. Kansu Gavri ordusunun merkezinde bulunuyordu. Sağ cenaha Hayrbay sol cenaha ise Sibay isimli komutanları ta'yin etmişti ve bütün gücünü bu savaş için getirmişti.

Sultan Selim Hân, yeniçeriler ve azaplar ile merkezde idi. Sağ kanada Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa komuta ediyordu. Karaman Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Şehsuvâroğlu Ali Bey ve Ramazanoğlu Mahmûd Bey, Zeynel Paşa'ya yardım edeceklerdi. Sol kanada, Rumeli Beylerbeyi Küçük Sinân Paşa komuta edecekti. Bıyıklı Mehmed Paşa, İsfendiyaroğlu Mehmed Paşa, Mengli Giray'in oğulları Se'âdet ve Mübârek Giray. Sinân Paşa'ya yardım edeceklerdi. Üçyüz top, zincirlerle birbirlerine bağlanmış bir hâlde zamanı gelince ateşlenecekti.

Sabah namazından sonra müezzinler, Haşr sûresinin son âyet-i kerîmelerini okumuşlardı. Yavuz Sultan Selim Hân, âlimlere ve velîlere duâ etmek ve Kur'ân-ı kerîm okumak üzere vazîfe vermişti. Davudî sesli hafızlar Fetih sûresini okuyorlardı. Aynı birlikte olan askerler helâllaşıyor, biraz sonra başlayacak olan harbe hazırlanıyorlardı. Güneş doğduktan sonra kösler vurulmaya, mehter cenk marşlarını söylemeye başlayınca, savaşa alışkın atlar kişniyor, toprağı toynaklıyordu. Yerinde duramıyan atlar sık sık şaha kalkıyor, ileri atılmaya çalışıyorlardı. Saatler geçmek bilmiyordu. Osmanlı yiğitleri büyük bir sabır ve heyecanla Pâdişâhlarının hücum emrini bekliyorlardı. Askerler tekrar tekrar: "Allahü teâlânın rızâsı için Cenâb-ı Hakkın ismi şerîfini yüceltmek için..." diye niyetlerini tazeliyorlardı. Bu sırada Yavuz Sultan Selim Hân'ın; "Ölmek, yok olmak değildir. Eğer şehidlik müyesser olursa âhırette saadet bizimdir. Şayet düşmana galip gelirsek dünyâda devlet bizimdir" buyurduğu askerlere bildirildi. Bütün gözler Sultan Selim

Hân'da idi. Selim Hân, atından inerek kıbleye karşı döndü ve ellerini açarak; "Yâ Rabbî Senin dînini yaymak, mübârek ismini yüceltmek için buradayız. Sonsuz kuvvet ve kudret sahibi ancak sensin. Ehl-i sünnet i'tikâdını kuvvetlendirmemiz için bize yardım eyle. Ordumuza zafer ihsân et!..." diye duâ ettikten sonra atına sıçradı. Osmanlı yiğitleri, sultanlarını hayranlıkla seyrediyordu. Selim Hân, atının üzerinde kılıcını havaya kaldırarak; "Yâ Allah, Bismillah, Allahü ekber!" diyerek hücum emrini verdi. İki ordu büyük bir hızla birbirlerine hücum etti. Tekbir sesleri yeri göğü inletiyordu. Her iki tarafın da askeri fevkalâde güzel dövüşüyordu. Bir ara, Osmanlı ordusunun sağ ve sol kanadında bir gerileme görüldü. Selim Hân yüksek bir yerden savaşı ta'kib ediyor, yerine göre emirler veriyordu. Vezir Sinân Paşa'yı sağ, Yûnus Paşa'yı da sol kanada takviye gönderdi. Sağda ve soldaki gerilemeye tahammül edemiyerek, merkezdeki yeniçeriler ile bir anda yalınkılınç savaşa başladı. Bir sağa, bir sola hücum ederek askerine moral veriyordu. Ba'zan geri çekilir gibi yaparak Memlüklüleri üstlerine çekiyorlar, bir anda yanlara açılarak topları ateşliyorlardı. Topların gürlemesi ile binlerce Mısırlı asker telef oluyordu. Topların iştirâki ile savaşın seyri bir anda değişti. Mısır ordusunda bir gerileme başladı. Selim Hân büyük bir gayretle askerini coşturuyordu. "Haydin yiğitlerim! Vurun şahbazlarım! Koman aslan yürekli gazilerim" sözleri ile asker, bir anda dev kesiliyordu. Öyle bir cenk oluyordu ki, rü'yâda misâli, hatırda hayâli görülmemiş, işitilmemiş idi. Asker, kesilen koluna, parçalanan ayağına bakmıyor, ha bire hücum üstüne hücum tazeliyordu. Vakit ikindiye yaklaşıyordu, Memlûk askerleri son güçlerini harcadıkları sırada, Mısırlıların, mızrakların uçlarına Kur'ân-ı kerîmleri bağladıkları görüldü. Bununla Osmanlı ordusuna ma'nevî bir set çekmek istemişlerdi. Osmanlı yiğitlerinin Kur'ân-ı kerîme olan saygılarından kılıçları havada kalmış, Memlûk askerine vuramaz olmuşlardı. Sultan Selim Hân o anda yalın kılıç yıldırım gibi atını ön safa sürerek; "Bu, Hazreti Ali efendimize yapılan bir hiledir. Aynı hîle bize de yapılmak isteniyor. Bunlar hem râfızî'ye yardımcı olurlar, hem de Kur'ân-ı kerîmi hâşâ, kendi bozuk düşüncelerine, hilelerine huccet ederler. Sakın aldanmayın, hücum edin!..." dedi. Bu îkaz Osmanlı yiğitlerine kâfi geldi. Yeniden büyük bir hırs ile saldırdılar.

Bu sırada askerinin perişan hâlini seyreden Kansu Gavri'ye, sık sık ma'lumat veriliyordu. Kansu Gavri üzüntüsünden iki defa bayıldı. Son olarak huzûruna kumandanlık elbiseleri parçalanmış bir hâlde Hayrbay geldi. Ordunun mağlub olduğunu bildirince, yaşlı olan Sultan Kansu Gavri kederinden kendinden geçti ve atından yere düştü. Kalbi duran Mısır sultanı ölmüştü. Asker, sultanlarının öldüğünü duyunca, Haleb'e doğru kaçmaya başladı. Bunları ta'kibeden Osmanlı süvarileri, Mısırlı komutan Hayrbay'ı yakaladılar. (Kansu Gavri'nin ölümü hakkında, târihler çok çeşitli rivâyetler bildirmektedir.)

Savaş ikindiye kadar sürdü. Selim Hân kesin bir zafere daha kavuştu. Allahü teâlâya şükür secdesine kapandı. Şehidlerin defn işlerini halletti. Yaralıların yaralarını sardırdı. Muzaffer İslâm ordusu Haleb'e girdi. Hayrbay, Osmanlı ordusunda vazîfe almak istediğini bildirince Selim Hân kabûl etti. Esîr alınan son Abbasi halîfesine oldukça hürmet gösterdi ve onu Kâhire'ye gönderdi.

Haleb'den Şam'a giden Sultan Selim Hân, orada da zamanın âlim ve evliyâlarıyla görüştü, hayr duâlarını aldı. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Şam'da vefât ettiğini biliyordu. Muhyiddîn-i Arabî'nin (r.a.), "Sin, şın'a gelince Muhyiddîn'in kabri meydana çıkar" sözünü, okuduğu kitaplardan hatırladı. Şamlılar kabrin üzerine çöp dökmüşlerdi. Bu sebeple kabir belli değildi. Araştırmalar neticesinde kabir bulundu. Sultan Selim Hân, çöpleri temizleterek, kabrin üzerine güzel bir türbe, yanına bir câmi ve imâret yaptırdı. Ayrıca Muhyiddîn-i Arabî'nin vefâtından önce ayağını yere vurarak; "Sizin taptığınız, benim ayağımın altındadır" buyurduğu yeri tesbit ettirip,

orayı kazdırdı. Oradan küp içinde altın çıktı. Bundan Muhyiddîn-i Arabî'nin "Siz, Allahü teâlâya değil de paraya tapıyorsunuz" demek istediği anlaşıldı. Selim Hân, çıkan altınları fakirlere dağıttı. "Sin"den maksadın Selim, "Şın"dan maksadın Şam olduğunu anlamıştı.

Sultan Selim Hân Şam'da üç ay kaldı. Bu müddet zarfında hem askerini dinlendirdi. Hem de etrâftaki ufak şehirlerin kendisine itaatini sağladı. Hama, Humus gibi şehirler de Sultan Selim'e teslim edildi.

Bu şiir Sultan Selim Hân'ın yazdığı şiirlerdendir.

Sanma sakın	herkesi sen	sâdıkâne	yâr olur.
Herkesi sen	dost mu sandın	belki ol	ağyâr olur.
Sâdıkâne	belki ol	yâr olur	serdâr olur.
Yâr olur	ağyâr olur	serdâr olur	dîdâr olur.

Selim Hân namazlarını Umeyye Câmii'nde kılardı. Hocası Abdulhalîm Efendi, Ahmed İbni Kemâl Paşa, Hasen Can ve diğer âlimlerle sık sık sohbetler ederdi. Selim Hân birgün Hasen Can'a; "Mısır'ın fethi zihnimi kurcalayıp, durmaktadır. Bu fethin bize nasîb olup olmıyacağı hakkında düşünüp dururuz. Bizi bu husûsta ferahlatacak Allahü teâlânın dostlarından bir velî varsa, ona niyetimizi anlatalım. Aceb ne buyuracaktır, merak eder dururum" buyurdu. Hasen Can da; "Devletlü Hünkârım! Emevî Câmii'nin bir köşesinde, sabah-akşam Allahü teâlâyı zikreden bir derviş vardır. Ola ki o sizin mes'elenizi halleder" dedi. Bunun üzerine Sultan Selim Hân, sabahın erken saatlerinde câmiye gitti. Tâ'rif edilen bu zâtı Allahü teâlâyı zikrederken buldu. Yanına varıp selâm verdi. Selim Hân daha birşey sormadan; "Ey Muzaffer Sultan! İnşâallahü teâlâ cenâb-ı Hak Mısır'ın fethini sana müyesser edecektir. Allahü teâlâ mu'înin, yardımcın olsun. Mısır'ın fethinden sonra, İstanbul'a döndüğünde, oradaki Sünbül Sinân'dan gâfil olma sakın!" dedi. Sultan Selim Hân, bu müjdeye ziyadesiyle memnun oldu. Şükür secdesine kapandı.

Selim Hân, Şam'da bulunan fakir halka çok ihsânlarda bulundu. Medreselerde okuyan talebeleri ve hocaları ziyâret edip ihtiyâçlarını giderdi. Evliyânın büyüklerinden Muhammed Bedahşî hazretleri de Şam'da ikâmet etmekte idi. Onun da evine iki defa giderek ziyâret etti. Hayr duâsını aldı. Selim Hân'ın Muhammed Bedahşî'yi ilk ziyâretlerinde, aralarında hiç konuşma olmadı. Sultan, onun büyük bir velî olduğunu anlayıp huzûrunda edeble oturdu. Odada tam bir sükûnet hâkimdi. Bir saatten fazla oturmalarına rağmen, ikisi de tek kelime konuşmadan ayrıldılar. İkince defa ziyâretlerinde önce Muhammed Bedahşî konuşmaya başladı ve buyurdu ki: "Sultânım! ikimiz de Allahü teâlânın seçilmiş kulları arasında bulunuyoruz. Boynumuzda kulluk bağı vardır. Allahü teâlânın huzûrunda sorumluyuz. Ahzâb sûresi yetmişikinci âyetinde meâlen; **"Biz emâneti** (Allaha itaat ve ibâdetleri) **göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar, bunu yüklenmekten çekindiler ondan korktular da, onu insan yüklendi. İnsan** (Bu emânetin hakkını gözetmediğinden) **cidden çok zâlim, çok câhil bulunuyor"** buyurulduğu üzere, emâneti ve mes'ûliyeti gökler ve yer yüklenmekten kaçındıkları hâlde, biz onu yüklendik. Omuzlarımıza ağır bir mes'ûliyet aldık. Siz ise Sultânım, yükünüzü biraz daha ağırlaştırdınız. Saltanat yükü üzerine bir de hilâfeti yüklenerek, taşınması güç bir yük altına gireceksiniz. Allahü teâlâya şükürler olsun ki, benim yüküm sizinkine nisbetle çok hafiftir. Diyebilirim ki, sizin yüklendiğinizi dağlar ve taşlar yüklenip çekemez, insanlar da bu yükü taşıyamaz. Ama sizin bir de ma'nevî gücünüz vardır. Ondan yeteri kadar faydalanıyorsunuz. Resûlullahın (s.a.v.);

"Hepiniz bir sürünün çobanı gibisiniz. Çoban sürüsünü koruduğu gibi, siz de evlerinizde ve emirleriniz altında olanları Cehennemden korumalısınız. Onlara müslümanlığı öğretmelisiniz! Öğretmez iseniz mes'ûl olacaksınız" mübârek sözleri sizin rehberinizdir. Çok meşakkatli külfetli bir yolda bulunuyorsunuz. Allahü teâlâ yardımcınız olsun." Yavuz Sultan Selim Hân, Allahü teâlânın bu velî kulunu büyük bir dikkatle dinledi ve tek kelime olsun karşılık vermedi. Sükût ve edeb ile huzûrundan ayrıldı. Bunun üzerine daha sonra, mecliste hazır bulunanlardan birisi; "Sultânım, hiç konuşmadınız, hep dinlediniz?" diye sorunca, Yavuz Sultan Selim Hân buyurdu ki; "Büyük velîlerin meclis ve mahfelinde, onlar konuşurlarken başkasının konuşması edeb dışı sayılır. Bulunduğumuz makam edeb makamı idi, bize sâdece dinlemek düşerdi. Nitekim biz de öyle yaptık. O esrâr ve hikmet meclisinde, ben sâdece bir zerre sayılırdım. Benim konuşmamı lâyık görmüş olsaydı, elbetteki böyle bir işârette bulunurdu."

Yine bu sırada Sultan Selim Hân, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrinin yerini bilen ve orada sık sık i'tikafta bulunan bir evliyâ ile tanıştı. Bu mübârek zât, cifr ilminde çok mahir idi. Şehriyâr-i cihan Yavuz Sultan Selim Hân, zaman zaman ziyâretine gider, onunla sohbet ederdi. Selim Hân birgün ona; "Otsuz, susuz ve sıcak çölü geçerek, Mısır'a varabilmek ve fethetmek mümkün olacak mıdır? diye düşünüyorum. Bu mevzûda bildiğiniz birşey var mıdır?" diye sordu. O mübârek zât da; "Sizin Mısır'ı fethedeceğiniz; Kur'ân-ı kerîmin Enbiyâ sûresinin, yüzbeşinci âyet-i kerîmesinde işâret edilmektedir. Burada buyurulan **"Ve lekad"** lafzı ebced hesabı ile 140 olur ki, ism-i şerîfiniz olduğuna işârettir. **"Arz"**dan murad Mısır'dır **"Zikr"** lâfzı da, ebced hesabıyla 920'dir ki, zât-ı âlinizin zamanıdır. Mısır sizin zamanınızda feth olunacaktır. Hiç durmayıp Mısır üzerine yürüyünüz" dedi. Bu âyet-i kerîme **"Yeryüzünü sâlih kullarıma miras bırakırım"** meâlindedir. Abdülganîl Nablûsî hazretleri, bu âyet-i kerîmenin, Osmanlı sultanlarını övdüğünü bildirmiştir.

Yavuz Sultan Selim Hân, bütün bu müjdelerin doğrultusunda hareket etti. Allahü teâlânın kendisine yardım ettiğine, evliyâ rûhlarının kendisiyle beraber olduğuna inanıyordu. Dîvânı toplıyarak, Mısır'ın fethi için alınacak tedbirleri görüştü. Mısır'a yeni seçilen hükümdâr Tomanbay'a bir elçi gönderilmesine ve Sina çölünün geçilerek Mısır'a yürünmesine karar aldılar. Bu sefer sırasında karşılaşılacak güçlükler hesâb edilerek, onbeşbin deve ve otuzbin su kırbası te'min edildi. Askere bol hediyeler ihsân edildi. Bu arada Tomanbay'a mektûbu götürecekler tesbit edildi. Selim Hân mektûbunda diyordu ki: "Asıl maksadımız, İran üzerine yürümek ve orada Ehl-i sünnet i'tikâdını yerleştirmektir. Bu niyetle yola çıktım. Fakat Kansu Gavri, kötü bir düşünce ile karşıma çıktı. Eğer sen, Mısır hükümdârı olarak kalmak istiyorsan, Mısır'da hutbeyi bizim adımıza okutmalı ve sikkeni bizim nâmımıza bastırmalısın. Ayrıca, bizim naibimiz, temsilcimiz olarak memleketi idâre etmeli ve herşeyden önce huzûruma gelip itaatini bildirmelisin. Aksi taktirde, dökülecek müslüman kanından ve kendi canına kıymış olmandan sen sorumlu olacaksın. Bütün müslüman şehirlerini, husûsen Haremeyn-i şerîfeyn'i himâyem altına alarak, oralara hizmet etmeyi isterim. Çünkü dînimizin hükümlerini yerine getirebilmek, ancak bu sûretle sabit ve dâim olur. Nisa sûresinin ellidokuzuncu âyet-i kerîmesinde; **"Ey îmân edenler! Allahü teâlâya itaat edin. Peygambere ve sizden olan idârecilere de itaat edin"** buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeye uygun olarak itaatinizi isterim. Huzûruma gelir itaatinizi bildirirseniz, akranınızın kıskanacağı şekilde ikram ve riâyet göreceğinizden emîn olmalısınız. Bana gelince, o tarafa gelmeği kararlaştırmış bulunuyorum. Bunun için deniz ve kara kuvvetlerim hazırdır. Aksi hareketinize devam ederseniz günâhınız boynunuzadır. Bunları önceden size yazmam, İsrâ sûresinin onbeşinci âyet-i kerîmesine uymakdır ki, **"Biz, resûl**

yollamadıkca azâb etmeyiz” buyuruyor. Size olan şefkatim ve merhametim bu mektûbu yazmama sebep olmuştur. bilesin!..” Bu mektûbu Çerkes Murâd Bey iki arkadaşıyla Tomanbay’a götürdü. Tomanbay, Selim Hân’ın çok sevdiği kumandanlarından olan elçi Çerkes Murâd Bey’i ve iki arkadaşını öldürttü. Casusları vasıtasıyla durumu öğrenen Sultan Selim Hân hiddetlendi ve: “Bu Tomanbay, hâlâ kim olduğumuzu bilmez. Vaktiyle bütün dünyânın, alınması imkânsızdır dediği İstanbul’u, dedemiz Cennet mekân Sultan Mehmed almıştır. Biz onun torunuyuz ve Mısır’ı bi-iznillah alacağız. Zîrâ İslâm milletinin iki başlılığa tahammülü yoktur. Allahü teâlâ yardımcımızdır” dedi.

922 senesi Zilkâ’de ayının yirmisinde (15 Aralık 1516) Sultan Selim Hân hazırlıklarını bitirdi. Sadr-ı a’zam Sinân Paşa, Anadolu ve Rumeli beylerbeyleri, bütün vezirler, paşalar, akıncı beyleri, erler, erenler...hepsi cihan Sultanı Pâdişâhlarını bekliyorlardı. Güneş üç mızrak boyu yükselince, Gâzî Hükümdâr Yavuz Sultan Selim Hân hazretleri, bütün heybetiyle otağından çıktı. Atı Karaduman, hırsla toprağı toynaklıyordu. Tam bu sırada, mehterbaşı duâya başladı: “Eli kaaaan, kılıcı kaaan! Sinesi üryaan, ciğeri pûryan... Allah yoluna revân... Guzât-ü-Şühedâya... (Cemâlî Hak) görünür ayan... Kahrımız, gazâbımız düşmana ziyan. Hû diyelim Hûuu!...” Büyük Cihangir, atı Karaduman’a atladı ve bekleyen askerine hitâb etti: “Gazilerim... Yiğitlerim... Şahbazlarım... Erenlerim... Askerlerim... Ne mutlu bize ki, Allah yolunda din ve devlet uğruna savaşmaya gideriz. Yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranları temizlemek üzerimize farz oldu. Bu yolda ölürsek, müjdeler olsun bize. Allahımıza kavuşuruz. Cenâb-ı Hak cümlemizin yardımcısı olsun. Âmin. Gelin gayri helâllaşalım!.. Bizim sizlerde bir hakkımız varsa, yerden göğe kadar helâl olsun. Sizin de hakkınız kaldıysa...” burada bütün ordudan bir ağızla “Helâl olsun sultânım!.. Helâl olsun!.. Helâl olsun!” sesleri yükseldi. Sultan Selim Hân; “Yâ Allah Bismillah!..” diyerek, sefer emrini verdi.

Şam’dan, onbeş günde Kudüs-ü şerîfe geldiler. Selim Hân ziyâret edilecek yerleri, bilhassa Dâvûd aleyhisselâmı ziyâret etti. Oradan Mescid-i Aksâ’ya giderek yatsı namazını kıldı. Geç vakitlere kadar Mescid-i Aksâ’da Kur’ân-ı kerîm okudu. Namaz kıldı. Çok duâ ederek gözyaşı döktü. Sabahleyin fakir halka ihsânlarda bulundu. binlerce koyun ve sığır kurban ederek sevâbını; Peygamber efendimize (s.a.v.), diğer Peyamberlere (aleyhimüsselâm), Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm), âlimlere, evliyâya, bütün müslümanlara ve dedeleri Osmanlı sultanlarına hediye etti. Etleri de, Kudüs’te bulunan müslüman fakirlere dağıttı.

Kudüs-ü şerîften ayrılan Sultan Selim Hân, 9 Ocak’ta Sina Çölü’ne geldi, dayandı. Bu kum deryası, bir yanardağ krateri gibi kaynıyordu, İmparator Tîmûr Hân, Hindistan’ı, İran’ı, Anadolu’yu ve Bağdad, Haleb, Şam gibi pekçok Arab şehirlerini fethedip geçmişti. Ancak buraya geldiği zaman, çaresiz kalarak geri dönmüştü. (İkinci Dünyâ Harbinde Hitler, sırf bu çölü geçmek için, yirminci yüzyılın tekniği ile susuz çalışan Wolks Wagen motorunu keşfettirmiştir ki, o bile Selim Hân’a yetişememiştir. Bugün dünyâda ba’zı devletler, Selim Hân’ın Sina Çölü’nü geçmesinin sırrını araştırmaktadır.) Burada güneş o kadar kızgındı ki, yumurtayı kuma koysanız 40 saniyede pişer, erirdi. Havadaki kuşlar yanlışlıkla çöle dalsa, 500 metre uçamadan cansız yere düşerdi, işte Büyük Osmanlı Sultânı Selim Hân, ordusunu bütün mevcûduyla bu çölden geçirip, Mısır’ı fethe niyet etmişti.

Herzaman olduğu gibi bir keşif kolu çıkartıp, geçit yerlerini tesbit ettirmek istedi. Bu iş için Vezir Hüsam Paşa’yı görevlendirdi. Hüsam Paşa, yanına aldığı yedi çöl adamıyla birlikte yarım saat sonra geri geldi. Selim Hân at üzerinde onu bekliyordu. Bütün paşalar, askerler ve âlimler merakta idiler. İlk söz Pâdişâhındı: “Gel bakalım Hüsam Paşamız! Neler gördün? Ne tedbirler

uygundur?.. De bakalım, ne söylersin?" Hüsam Paşa önüne bakıyordu. Ne söyleyeceğini değil, nasıl söyleyeceğini düşünüyordu. Selim Hân hafiften celallendi; "Ne susarsın Paşa!.. Susmak zamanı mıdır?" buyurdu. Hüsam Paşa; "Bizi af buyurunuz Sultânım. Velâkin bu kızgın çöl deryasını geçmek..." derken durakladı. Sultan; "Evet geçmek?" deyince, Paşa; "İnsanoğlu için mümkün değildir diye düşünürüz devletlüm. Hele, hele piyade askerleriniz çöl ortasına varmadan tebahhur ederler, buharlaşırlar Hünkârım..." diye cevap verdi. Sultan Selim Hân'ın boynundaki şah damarı kabarmaya başladı. Bunu ancak Hasen Can farketti. Terden sırılsıklam olan alnını silmeyen Koca Cihangir "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîminde **"Dünyâdaki herşeyi, dağları, denizleri, ovaları, nehirleri, gölleri ve çölleri,** (evet çölleri de...) **insanoğluna müsahhar kılmıştır** (emrine vermiştir)**"** dedi ve Hasen Can'a baktı. O da başıyla tasdik etti. Bu bakış ve baş eğiş sanki bir parola idi. Sonra da Pâdişâh; "Azlettim Hüsam Paşa'yı" buyurdu. Ordudaki heyecan son haddîne varmıştı. Eğer Osmanlı Sultânı bir an tereddüt gösterseydi, Hüsam Paşa gibi düşünenlere engel olunamazdı.

Mücâhid Serdar, Karaduman'ın üzengilerinin üstünde doğruldu ve askerlerine son defa hitâbetti: "Ey Cennet yolcuları! Ey can kardeşlerim!.. Bilirsiniz ki, müslüman Türkler muharebe meydanında ve bütün ömürlerince yalnız ve yalnız Allahü teâlâdan korkarlar, önüne çıkan hiç bir engel, onun Allah yolunda cihaddan alıkoyamaz. Sizler cenâb-ı Hakkın emirlerine uydukça, O'nun yardımıyla bu çölü geçmek de sizlere nasîb olur İnşâallah" Sonra atı Karaduman'ı kızgın Sina Çölü'ne sürdü. Arkasından koca Osmanlı ordusu düğüne gider gibi alevli Sina Çölü'ne daldı. Kum fırtınaları etrâfı kasıp kavuruyordu. Gündüzleri dayanılmayacak kadar sıcak, geceleri ise dondurucu soğuktu. Ordu bu şekilde yol almaya devam ederek çölü yarıladılar. Suyu herkes idâreli kullanıyor, Teyemmüm yapılarak namaz kılınıyordu. Bir ara Yavuz Sultan Selim Hân hazretleri, birdenbire Karaduman'dan yere atladı. Onu gören başta Vezîr-i a'zam Sinân Paşa olmak üzere Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi de atlarından indiler. Rütbe rütbe bütün komutanlar, sipâhiler, süvariler de yaya yürümeğe başladılar. Koca Osmanlı ordusu, piyade (yaya) bir ordu hâline dönüvermişti.

Üstelik Pâdişâh, çok saygılı bir şekilde ve önüne bakarak yürüyordu. Bütün vezirler, kumandanlar ve askerler merak içinde kalmışlardı. Her zamanki gibi, Hasen Can'a müracaat ettiler. O da ne olduğunu anlıyamamıştı. Fakat öğrenmek için Selim Hân'ın yanına yaklaştı; "Hayırdır İnşâallah Sultânım! Bütün ordu merak eyler, "Devletlü Pâdişâhımız, acep niçin yaya yürürler? diye telaş ederler" dedi. Bu dünyâyı iki Cihangir'e fazla gören büyük Sultan şöyle fısıldadı: "İki cihan sultânı Peygamber efendimiz (s.a.v.), önümüzde yaya yürürlerken, biz nasıl at üzerinde olabiliriz Hasen Can?.." Bir müddet bu şekilde giden Selim Hân, tekrar atına binince diğerleri de atlarına bindiler. Osmanlı ordusu bu şekilde, Peygamber efendimizin rehberliğinde çölde yürümeye devam ediyorlardı. Develerin üzerindeki kırbalarda sular bitmişti. Herkes susuz bir hâlde iken Selim Hân orduyu durdurdu. Herkesin tövbe etmesini ve birbirleriyle helâllaşmasını istedikten sonra, el açarak yağmur yağması için Allahü teâlâya duâ etmeye başladı. "Ey yüce Rabbimiz! Hakkında **"Sen olmasaydın, sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım"** buyurduğun Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın hatırı için bize; bol, fâideli, her tarafı kaplıyan, her tarafa akıp giden, her tarafı sulayan umûmî bir yağmur ihsân buyur... Ey Rabbimiz! Güç durumumuzu senden başkasına arz edemeyiz. Bizi gadabınla helak edip öldürme!.. Biz senden mağfiret dileriz. Şüphe yok ki, sen çok mağfiret edicisin... Bize semâdan bol bol yağmurlar ihsân eyle. Ey gafûr ve rahîm olan Rabbimiz.." Bütün ordu Sultanlarının gözyaşları içinde yaptığı bu duâya cân-ı gönülden "Âmin!.. Âmîn! Âmîn!." diyorlar,

onlar da ağlıyorlardı. Daha ellerini indirmemişlerdi ki, Peygamber efendimizin bir mu'cizesi olarak, bir anda kızgın çölün semâlarında yağmur bulutları toplanmağa başladı. Yavaş yavaş başlayan yağmur gittikçe hızlandı. Yıllardır yağmur yüzü görmeyen Sina Çölü'ne biraz sonra bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyordu. Tıpkı dokuz asır önce Bedr Gazâsında olduğu gibi... Kaygan kumlar pekleşti, yürümek kolaylaştı. Gâzîler, mücâhidler ve binekleri serinlediler, taze can bulup suya kandılar. Başta Sultan Selim Hân olmak üzere, bütün ordu cenâb-ı Hakka şükür secdesine kapandılar. Osmanlı ordusu bir haftada çölü geçip Salâhiyye'ye ulaştı. Sultan Selim Hân'ın bütün ağırlıkları ve yüzlerce toplarıyla başardığı bu hareket, Müslüman Türk ordusunun târihine şeref veren büyük bir muvaffakivettir. Salihiyye'den Kâhire önlerine gelinceye kadar, Mısırlılar, orduya musallat oldular. Baskınlar yapıp su kuyularını kapattılarsa da fazla bir kayıp verdiremediler.

Osmanlı ordusu. 27 Zilhicce 922 (21 Ocak 1517) târihinde Kâhire yakınlarında, Birket-ül-Hacc ismi verilen yere geldiler. Selim Hân, Tomanbay'ın kumanda ettiği Mısır ordusunun, Kâhire ile Birket-ül-Hacc arasındaki Ridâniye köyünde ikiyüz topuyla mevzîlenmiş bir hâlde hücuma hazır olduğunu öğrendi. Orduyu hemen savaş düzenine sokarak, komutanları ile savaş harekâtını görüştü.

O akşam Selim Hân, bir alay askeri Mısır ordusunun önlerine doğru gönderdi. Tomanbay, siperlerde olduğu hâlde sabaha kadar Osmanlıların baskın yapmasını bekleyip durdu. Karanlık bastığında ise Selim Hân, ordusuyla Mukattam Dağı'nın üzerinden dolaşarak, Mısır ordusunun sağ tarafından geçip arkasına dolandı.

Sabahın erken saatlerinde, Mısır ordusunun önündeki Osmanlı alayı hücuma geçince, Tomanbay toplarını ateşliyerek onları durdurmağa çalıştı. Aslında bu bir gösteri idi. Bu sırada arkadan Yavuz Sultan Selim Hân'ın "Allah Allah" nidaları ile kendisine saldırdığını görünce Tomanbay şaşkına döndü. Toplarını çevirip ateşliyecek zaman dahî bulmadan, kendisini savaşın ortasında gördü. Osmanlı Ordusunun sağ cenahında Anadolu askeri ile Vezîr-i a'zam Sinân Paşa, Şehsüvaroğlu Ali Bey, Hayrbay bulunuyordu, Sol cenahta ise Vezir Yûnus Paşa, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Antep muhafızı Yûnus Bey vardı. Merkezdeki yeniçerileri ise, Yavuz Sultan Selim Hân idâre ediyordu. Toplarını kullanamayan Tomanbay, şaşkınlığını hemen üzerinden atarak karşı saldırıya geçti. Bütün güçleri ile Osmanlı ordusunun sağ kanadına yüklendiler. Sinân Paşa bütün gücü ile çarpışmasına rağmen gerilemeğe başladı. Selim Hân bu durumu ta'kib ediyordu. Derhal sağ cenaha bir miktar kuvvet göndererek: "Lalam'dan daha fazla gayret beklerim. Bir karış geri çekilmesine billahi râzı olmam" buyurdu. Başta Sultan Selim Hân olmak üzere bütün Osmanlı ordusu canla başla çarpışıyor, Memlûk ordusunu dağıtmaya çalışıyordu. Selim Hân, Sinân Paşa'nın gayretli çarpışmasını gözleri yaşararak ta'kib ediyor, kendisi de; "Vurun şahbazlarım!... Koman yiğitlerim!.. Saldırın aslan yürekli gazilerim!.." diyerek askeri coşturuyordu. Mehterin cenk havasına kendini kaptıran Osmanlı yiğitleri, "Allah Allah" nidalarıyla Mısırlıları perişan ediyordu. Bu arada Tomanbay, kumandanlarından Alanbay ve Kurtbay'ı alarak ikiyüz seçme bahadırla Pâdişâh zannettiği, askeri gayrete getiren Sinân Paşa'ya saldırdılar. Pâdişâhı öldürürlerse Osmanlı ordusunun dağılacağını zannediyorlardı. Sinân Paşa'nın kuvvetlerini yararak etrâfını çevirdiler. Sinân Paşa'nın yanında Yûnus Bey, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Baş Hazinedar Ali Ağa vardı. Bir anda etrâfının ikiyüz kölemen askeriyle çevrildiğini gören Koca yiğit Sinân Paşa; "Yâ Allah" diyerek müthiş bir cenge başladı. Her vuruşta bir kölemen kellesi düşürüyordu. Bu şekilde on kadar Mısırlı bahadırı devirmişti ki, bir kölemen süngüsü de, Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın mübârek sinesine saplandı. Atından düşen

Sinân Paşa'nın dudaklarından; "Allah sultanımızı muhafaza etsin. Lâ ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" dökülerek şehîd oldu. Hâdiseyi işiten Yavuz Sultan Selim Hân; "Âh Sinân! Şehâdet mertebesine kavuştun. Fakat bizi de yaktın!.." diyerek üzüntüsünü dile getirdi. Derhal sipâhi ağası Ali Ağa'yı bir miktar asker ile sağ cenaha yardıma gönderdi. Bu hâdiseden sonra Selim Hân, bir sağa bir sola at koşturarak darda kalan askerine yardım ediyor, onları gayrete getiriyordu. Osmanlı yiğitleri, sultanlarının bu amansız hücumlarını gördükçe, savaşa yeni başlamış gibi canlanıyor, ellerinde ağırlaşan kılıçlarını makine gibi çalıştırıyorlardı. Bu şekilde ikindiye kadar dayanabilen Tomanbay, Selim Hân'ın karşısında kaçmaktan başka birşey yapamadı. Allahü teâlâ yine Ehl-i sünnet Osmanlı ordusunu muzaffer etmişti. Tomanbay'ın kaçtığı haberini Yûnus Paşa, Selim Hân'a getirdiğinde; "Lala, lala! Mısır'ı aldık amma, Sinân'ı kaybettik. Sinân'ı Mısır'a değişmezdim. Sinân'sız Mısır'da ne güzellik olur?" sözleri ile Sinân Paşa'nın yanındaki kıymetini belirtti.

Sultan Selim Hân kaçanların peşlerine Rumeli askerlerini gönderdikten sonra, şehîdlerin rûhlarına Kur'ân-ı kerîm okuyup, sevâbını bağışladı. Yaralıların yaralarını sardı. Şehidleri kabre defnettirdi. Ridâniye meydan muharebesinde Mısırlılar yirmibeşbinden fazla asker zayiatı verdiler. Tomanbay, kaçan askerlerini toplayarak yedi-sekizbin kişiyle Osmanlı ordusuna zaman zaman baskınlar tertip etti. Kâhire'ye girmek istiyen Osmanlılar, halkın müdâhelesiyle, karşılaştı. Günlerce sokak savaşı oldu. Harp, o derece şiddet bulmuştu ki, iki taraftan altmış bin kişi sokaklarda kan ve toprak içinde yatıyordu. Kâhire'nin her karış toprağı Osmanlı şehidlerinin kanıyla sulandı. Bu arada Tomanbay'ın komutanlarından Canberdî Gazâlî, Selim Hân'a teslim olacağını bildirdi. Kâhire'de artık bir direnme kalmadı. Şehir teslim oldu. 23 Muharrem 923 (m. 15 Şubat 1517) târihinde Yavuz Sultan Selim Hân, parlak bir merasimle Kâhire'ye girdi. Beyaz atı üzerinde heybetli görünüşü ile Mısırlıların kalblerini fetheden Pâdişâh için, binlerce insan yollara birikmişlerdi. Mehter marşları ile "Kasr-ı Yûsuf"a doğru ilerledi. Kâhire'de üç gün üç gece şenlikler yapıldı.

Selim Hân, "Mısır'ı da mülkünüz arasına aldınız" diyenlere şöyle cevap verdi:

"El-mülkü lillâhi men bizaferin yenîlü meta.
Yerdâ kahren yehvâ nefsuhu derekâ.

Levkâne lî ev ligayri kadrü ünmiletin
Fevkat-türâbi le kânel-emrü müşterekâ"

Ma'nâsı: "Mülk, yalnız Allahü teâlânındır. Bir kimse zafere ulaştığı zaman gurûrlanarak zulmünü artırıyorsa, Allahü teâlâ onu çok aşağı derecelere indirir. Hâl böyle iken insan gurûrlanabilir mi? Şayet benim veya başka bir kimsenin, yeryüzünde bir parmak ucu kadar toprağı olsa, bu Allahü teâlâ ile ortaklık iddia etmek değil midir?" kıt'asını söyleyerek Allahü teâlânın büyüklüğü önünde, kendisinin secde etmekten başka yapacağı birşey olmadığını bildirdi.

Sultan Selim Hân, 28 Muharremde Cum'a namazını kılmak için Melik Müeyyed Câmii'ne gitti. Hatîbin minberden nâmına hutbe okurken, Selim Hân'ı; "Hâkim-ül-Haremeyn-iş-şerîfeyn (Mekke ve Medine'nin hâkimi)" diye övünce, Sultan Selim Hân hemen müdâhele ederek; "Hâdim-ül-Haremeyn-iş-şerîfeyn (Mukaddes beldelerin hadimi, hizmetkârı)" diye söylemesini emretti. Büyük hükümdâr, hatîbin bu tekrârından sonra şükür secdesi için gözyaşları içinde kapandı. Allahü teâlâya hamdettikten sonra da, sırtındaki çok değerli kaftanı, hatîbe hediye etti ve hizmetkâr olduğunu belirtmek için sarığının üstüne süpürge biçiminde sorguç taktı. Bu muhteşem tevâzu örneğini gören ve işiten Mısır halkı ve bütün müslümanların kalbleri büyük

Sultana karşı muhabbetle doldu. Son Abbasî halîfesi, Sultan Selim Hân'a halifeliği devretti. Selim Hân son Abbasî Halîfesini, Mısır'daki ilim adamlarını ve san'atkârları İstanbul'a gönderdi.

Mısır'ın fethiyle ilgili söylenen şiir ve düşürülen târih şöyledir:

"Rumdan asker çekip Sultan Selim,
Cümle a'dâyı bulup kıldı helak.
Erişir her yerde âna lütf-i Hak.
Âlemi kıldı müsahhar seyf ile,
Ehl-i diller dediler târihini.

Mısr-u Şâm'ı âna feth etti Âlim.
Nusret etti lütfedip âna Halîm.
Hıfz eder dâim ânı Hayy-u Hakîm.
Gerçi kim kırıldı askerler delim,
Mısr'a hâkim oldu alıp Şah Selim.

(Son Mısradan, ebced hesabiyle 923 (m. 1517) târihi çıkmaktadır.)

Nakledilir ki: Yavuz Sultan Selim Hân'ın, Molla Şemseddîn isminde bir saray hocası vardı. Teheccüd namazını kılan iyi huylu bir zât idi. Yazısı da son derece sür'atli idi ki, on günde bir Mıshaf-ı şerîfi yazıp bitirirdi. Yavuz Sultan Selim Hân, birgün hocası Halîmî Efendi'ye buyurdular ki; "Şemseddîn bize Târih-i Vassâf yazsın." Halîmî Çelebi, pâdişâhın emrini Şemseddîn Efendi'ye bildirdikten sonra, Şemseddîn Efendi yirmibeş gün mühlet alıp Halîmî Çelebi'nin evinde yazmağa başladı. Halîmî Çelebî'yi ziyâret için gelen kimselerin, kendisini rahatsız etmemesi için, bulunduğu odanın kapısını kilitleyip sür'atle yazmağa başladı. Yazma işiyle meşgûl iken aniden yanında bir kimseyi oturur hâlde gördü. Korkup heyecanlandı. Bunun üzerine o kimse yaklaşıp; "Korkma biz de senin gibi insanız. Seni ziyâret için geldik" dedi. Molla Şemseddîn, kapıların kilitli ve pencerelerin demirli olduğunu görüp bu kimsenin ricâl-i gayb ismi verilen evliyâdan olduğunu anladı. Yazmayı bırakıp sohbete başladılar. İlk önce şöyle sordu: "Arab diyarının tamamı feth edilip, Osmanlı topraklarına katılacak mı? Yoksa dönüşten sonra tekrar başka milletlerin eline mi geçecek?" O zât dedi ki: "Yavuz Sultan Selim Hân bu vazîfe ile vazîfelendirildi. Mübârek beldelerin (Mekke ve Medine'nin) hizmeti ona ve nesline verildi. Şimdi İslâm Pâdişâhlan arasında, Hakkın gözünde olan Âl-i Osmandır. Selim Hân dahî evliyânın dışında değildir" dedi. Molla Şemseddîn dedi ki: "Sultan Selim'in saltanat süresi uzun sürer mi?" O kimse "Üç yıl vakti vardır" dedi. Molla Şemseddîn tekrar sordu: "Konağında oturduğum Halîmî Efendi'nin sonu nicedir? Ya'nî ne zaman vefât eder?" O zât "Şam'dan öteye geçemez, orada kalır" dedi. Şemseddîn Efendi; "Yâ benim ölümüm ne zaman olur?" deyince, O zât; "Kişiye kendi ölüm zamanını bilmek âdetullaha ters düşer. Hiçbir nefis nerede öleceğini bilemez" dedi. Şemseddîn Efendi; "Ricâl-i gayb, Allahü teâlânın bildirmesiyle bilebilirler. Lütf edip de beni uyarınız" dedi. Bunun üzerine; "Allahü teâlâ bilir ama sen dahî Halîmî Çelebi ile bir günde vefât edip, sizinle birlikte bir cenâze dahî zuhur eder. Yavuz Sultan Selim Hân, üçünüzün de cenâzesinde hazır bulunur" dedi. Koynundan bir arabiyye (tiftikten ince başlık) çıkarıp Şemseddîn Efendi'ye; "Bu Selim Hân'a hediyemizdir. Ona iletin", bir daha çıkarıp; "Bunu da Halîmî Çelebi'ye veresin" dedi. Bunun üzerine Şemseddîn Efendi; "Bana bir hâtıranız olmaz mı?" dedi. "Sana birşey hazırlamadım. Eğer kötü demezsen başımdaki arabiyyeyi vereyim" dedi. O zât Şemseddîn Efendi'ye arabiyyeyi verip; "Kitabını yaz bakayım, nice hızlı yazarsın göreyim" deyince, Şemseddîn Efendi yazmaya başladı. Gaybden gelen o zât hemen gözden kayboldu.

Şemseddîn Efendi, bu durumu Hasen Can'a anlatıp arabiyyeyi Selim Hân'a ulaştırması için verdi. Hasen Can da arabiyyeyi vermek üzere Selim Hân'ın huzûruna vardı. Olanları anlatıp arabiyyeyi Selim Hân'a verdi. Selim Hân arabiyyeyi alıp kokladı ve yüzüne saygı ile sürdü.

Sultânın yakınlarından Hasen Can anlatır: Mısır feth olunduğu günlerdi. Bir sabah, Sultan Selim Hân bana şöyle buyurdu: "Bu gece rü'yâda Muhammed Bedahşî'yi gördüm. Yolculuk hazırlığında olup, bir beyaz kepenek giymiş, üstüne de bir ip kuşak bağlamıştı. Bu hâlde gelip, yolculuğa çıkacağını söyleyerek bizimle vedâlaştı." Ben kulları ise gençlik atılganlığı ile hemen rü'yâyı ta'bire giriştim ve; "Velîlerin görünüşte çıkacakları yolculuk, âhıret seferi olmak gerektir. Eğer vefât etmemiş ise yakında vefât edeceklerine işârettir" dedim. Yavuz Sultan Selim Hân karşılık vermedi. Ben de rü'yâyı böyle ta'bir ettiğim için pişmanlık duydum. Çok geçmeden Muhammed Bedahşî'nin ölüm döşeğinde Şam'ın ileri gelenlerini toplayıp, şöyle buyurdu: "Sultan Selim Hân Allahü teâlânın katında övülmüş olup, Arab diyarının fethiyle vazîfelendirilmiştir. Selim Hân'a verilen bu vazîfeyi bilen evliyâ ona bütün güçleri ile yardım etmektedir."

Orada hazır olanlara, Sultanın emirlerine saygılı olmalarını, ayrıca; "Harameyn-i Muhteremeyn'e (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) hizmetleri ile başlara tâc olan Sultana benden duâ ve selâmlarımı ve muhabbetlerimi iletirken, dünyâdan da sefer ettiğimi bildirin" diye vasıyyette bulundu. Şam vâlisi durumu, Sultânın kapısına duyurdu. Bu sırada Sultânın hocası Halîmî Çelebi Efendi, Sultânın, yanına geldi. Konuşurlarken Sultan Selim Hân; "Şöyle bir rü'yâ görmüştüm. Hasen Can da böyle yorumlamıştı. Çoğunlukla rü'yânın gerçekleşmesi ta'birin şekline bağlıdır. Şimdi o velî zât, vefât etmiştir. Böyle olması ta'birden ileri gelmiştir. Siz hakem olun. Bu yönden cezalandırılmaya hak kazanmadı mı? Bu şekildeki ta'birin cezası dayak değil mi?" dedi. Halîmî Efendi ise bana bakıp; "Senden böyle acemi davranış beklemezdim. Atılganlık etmişsin" dedi. Ben ise utancımdan başımı eğip dedim ki: "Vefât günü ile rü'yânın görüldüğü târih tesbit edilsin. Eğer rü'yâ daha önce ise, ferman devletlü Pâdişâhımızındır. Eğer iş aksi ise gerçek budur ki, cezası caize (hediye) ihsânıdır." Halîmî Efendi, bu sözlerimi doğru bulup dedi ki: "Hasen Can kulunuzun görüşü akla uygundur. Gerçekte de değerli katınızda hoş karşılanmalıdır. O başlara tâc olan Pâdişâh, Şam'dan gelen mektûbu gösterdi. Gördüğü rü'yânın Muhammed Bedahşî'nin vefât ettiği geceye rastladığı meydana çıkınca kıymetli bir hil'at (elbise) ile tam ayar, ikiyüz dinar altın bana ihsân buyurdu. Bunca lütuf, Muhammed Bedahşî'nin kerâmeti eseridir, diyerek azîz rûhuna duâlar eyledim."

Tomanbay, Mart ayının sonuna kadar yakalanamadı. Başına topladığı askerlerle Osmanlıları çok uğraştırdı. Martın otuzbirinde, mağarada yakalayıp Selim Hân'ın huzûruna getirdiler. Selim Hân, vatanı için canını feda edercesine çalışan bu kahramanı, karşısında görünce; "Elhamdülillah İşte şimdi Mısır fetholundu" diyerek Tomanbay'ı bir sultan gibi karşıladı. Ona misâfir muamelesi yaptı. Osmanlı Sultânı Halîfe-i müslimîn Sultan Selim Hân, takdîr ettiği bu kimseyi hayranlıkla seyrettikten sonra; "Ey Memlûk Sultânı! Müslümanların kanı dökülmesin diye birkaç defa elçi gönderdik. Bir kuru nâma râzı olduk. Yalnız hutbe ve sikke bizim nâmımıza olsun dedik. Elçiye zeval yok iken, onları katlettiniz. Binlerce insanın ölmesine de sebep oldunuz." deyince, Tomanbay çok utandı kendisini savunmak için; "Bizim devletimizin sonu, sizin saadet ve mertebelerinizin yükselmesi ezelde takdîr edilmiş olsaydı, bu hâl meydana gelmezdi" dedi. Selim Hân, orada hazır bulunanlara; "Memleket asayişe kavuşuncaya kadar Memlûk Sultanı, Yeniçeri Ağasında misâfir olsun ve lâzım olan riâyette kusur olunmasın" buyurarak hayatını emniyete aldığı gibi kendine hürmet gösterdi.

Tomanbay, halk arasında serbest dolaşmaya başlayınca, Kâhireliler tezahürata başlayarak; "Allah, Sultan Tomanbay'a yardım etsin.. Sen Mısır'ın ebedî sultânısın..." gibi sözler sarfettiler. Hattâ isyana benzer hareketler yaptılar. Olayları adım adım ta'kib eden Selim Hân; halkın isyan edip binlerce müslüman kanı dökülmesinden korkarak, Tomanbay'ın durumunu âlimlere sordu. Âlimler de idamına fetvâ verdiler. Bu fetvâlara uyarak, Tomanbay îdâm edildi. Selim Hân, böyle bir kahramanın vefâtına çok üzüldü. Cenâzesinde bulunarak hiçbir sultânın yapmadığını yaparak, cenâzeyi taşıdı. Rûhunun şad olması için Kur'ân-ı kerîm hatimleri yaptırdı. Sadakalar dağıttı.

Sultan Selim Hân'ın; medreselerde Ehl-i sünnet i'tikâdının okutulması, âlimlerin ta'yini, savaş sırasında yıkılan yerlerin ve câmilerin ta'miri, şehirlere yeni vâlilerin ta'yini, Mısır'ın asayişi ile ilgili çalışmaları 10 Eylül'e kadar sürdü. Bu sırada Kuzey batı Afrika'yı fetheden Oruç ve Hızır reîslerin gönderdiği Kurt Muslihuddîn Reîs, Selim Hân'ı tebrik, bağlılıklarını bildirmek ve Pâdişâh duâsı almak için Mısır'a geldi. Selim Hân, Kuzey Afrika'nın da Oruç ve Hızır reîslerin eline geçtiğine çok sevindi. Muslihuddîn Reîs'i ihsânlara gark eyledi.

Pâdişâh Mısır'da iken Mekke şerîfi Ebü'l-Berekât, oğlunu Sultan Selim Hân'ı tebrik etmek için gönderdi. Ebü'l-Berekât'ın oğlu, Mekke ve (Medine'nin anahtarını ve oradaki "Mukaddes Emânet'leri de beraberinde getirmişti. Bu emânetlerin çoğu, Peygamber efendimize (s.a.v.) âit idi. Bunların içinde en kıymetlileri; Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek dişleri, mübârek sakal-ı şerîfleri, mübârek hırkaları, mübârek gasl suları, mübârek ayaklarının izleri, mübârek kabr-i şerîflerinden alınan toprak, mübârek sancakları, mübârek na'linleri, mübârek kılıcı ve asası ile gönderdiği mektûplar idi. Ayrıca Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'ye (r.anhüm) âit kılıçlar, yaylar ve diğer kullandıkları eşyalar vardı. Hazreti Osman efendimizin şehâdeti ânında okuduğu ve mübârek kanlarının aktığı Kur'ân-ı kerîm, Peygamber efendimizin (s.a.v.) torunu Hazreti Hüseyn'in şehâdeti esnasında üzerindeki kanlı gömleği, mestleri, Hazreti Osman ve Hazreti Ali efendilerimizin yazdıkları Kur'ân-ı kerîmler ve daha pekçok emânetler bulunuyordu. Sultan Selim Hân da, Haremeyn ahâlisi için mükemmel bir sürre tertîb etti, hediyeler gönderdi. Sultan Selim Hân, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverenin anahtarlarını almakla, oraların da Osmanlı hizmetine geçmesini sağladı. Böylece Kuzey Afrika, Mısır, Arabistan, Suriye ve Filistin Osmanlı topraklarına katıldı.

Mısır'da dokuz ay gibi uzun bir müddet kalınmıştı. Asker söylenmeye başladı. Birgün Selim Hân, Ahmed İbni Kemâl Paşa ile dolaşırken, askerin durumunu ve ne hâlde olduklarını sordu. Kemâl Paşa-zâde de; Nil kenarında gördüğü birkaç askerin bir türkü söylediklerini anlatınca, Selim Hân, "Nedir o türkü?" diye sordu. Ahmed İbni Kemâl Paşa da;

"Nemiz kaldı bizim mülk-ü Arabda?
Nice bir dururuz Şâm-ü-Haleb'de?
Cihan halkı kamu ayş-ü-tarabda,
Gel ahî gidelüm Rûm ellerine."

Ma'nâsı:

"Bizim bu Arab diyârında neyimiz kaldı.
Şam ve Haleb'de niçin dururuz?
Dünyâda herkes şenlik içinde yaşamakta,
Gel gidelim kardeş Rum diyarına."

Bu şiir, Selim Hân'ın çok hoşuna gitti ve; "Mukaddes emânetlerin gelmesini bekliyordum. Artık İstanbul'a dönebiliriz. Söyleyin, askerlerim hazırlığa başlasın" buyurdu. Hazırlıklar

tamamlandı. Mısır vâliliğine Hayrbay, Şam vâliliğine Canberdî Gazâlî ta'yin edildi. Ordu, Eylül ayının ortalarında dönüşe başladı.

Yolda Sultan Selim Hân'ın yanıbaşında; Ahmed İbni Kemâl Paşa hazretleri ve ba'zı âlimler ve vezirler at üzerinde sohbet ederek gidiyorlardı. Bir ara Ahmed İbni Kemâl Paşa'nın atının ayağından sıçrayan çamurlar, Sultan Selim Hân'ın kaftanını kirletti. Pâdişâhın kaftanına çamur sıçrayınca, İbn-i Kemâl Paşa mahcûb olup, atını geriye çekti ve özür diledi. Sultan Selim Hân ona dönerek; "Üzülmeyiniz, âlimlerin atının ayağından sıçrayan çamurlar, bizim için şereftir. Vasıyyet ediyorum, bu çamurlu kaftanım, ben vefât ettikten sonra kabrimin üzerine örtülsün" buyurdu. (Bu vasıyyet, vefâtından sonra yerine getirildi. Bu hâdiseyi hatırlatan o kaftan, şimdi Sultan Selim Hân'ın kabri üzerinde bir camekân içinde, târihî bir hâtıra olarak durmaktadır.)

Selim Hân, dönüşlerinde Şam'a uğradı. Şam'da hocası Halîmî Efendi hastalandı. Hekimlerin ilaçları da fayda etmedi. Sultan Selim onu zaman zaman ziyâret edip kalbini hoş tutmaya çalıştı.. Üçüncü günde Halîmî Çelebi vefât etti. Aynı günde Molla Şemseddîn ve pâdisâh'ın sarayından bir hoca da vefât etti. Üçünün de cenâzesi beraber kılınıp, Yavuz Sultan Selim cenâzede hazır bulundu.

Molla Şemseddîn ile Hasen Can, hasta olan Halîmî Çelebi'yi ziyârete gitmişlerdi. Ziyâretten sonra Molla Şemseddîn, Hasen Can'a dedi ki; "O gördüğüm velî'nin, Halîmî Çelebi hakkında söyledikleri doğru olacak gibi. Hekimler âciz kaldılar. Fakat benim sıhhatim çok yerinde. Bu hâlimde asla bir değişiklik göremiyorum. Daha önce yazmamı rica ettiğiniz Hısn-ül-hasîn kitabını, eğer yazmaya vaktim olmadan ölürsem benim kitabımı siz alırsınız." Bu konuşmadan sonra birbirlerinden ayrıldılar. Bu hâdiseden üç gün sonra Halîmî Çelebi ve Molla Şemseddîn vefât edince, Molla Şemseddîn'in vârisi olmadığı için malı ve kitapları Beyt-ül-mâla kaldı. Kıymetli olan kitaplar, tesbit edilerek Pâdişâhın huzûruna getirildi. Sultan Selim Hân, o kadar kitabın arasından, daha önceki konuşmalardan zâhiren bilgisi olmadığı hâlde kerâmet göstererek, mübârek elleriyle Hısn-ül-hasîn isimli kitabı aldı. Hasen Can'a uzatarak; "Bu sana hediyemiz olsun" buyurdu. Benim şaşırdığımı görünce de sebebini sordu. Ben de üç gün önce Molla Şemseddîn ile aramızda geçen konuşmaları aynen naklettim. Hâdiseyi dinleyen mübârek Sultan Selim Hân hazretleri; "Bunlar olağan işlerdendir, şaşılacak birşey değildir" diyerek kerâmetini gizlemeye çalıştı.

Sultan Selim Hân, Şam'dan Haleb'e geçti, iki ay Haleb'de durdu. 25 Rebî'-ül-âhır 924 (6 Mayıs 1518) târihinde İstanbul'a hareket etti. İstanbul'dan çıkalı iki sene olmuş, hilâfet makamı Abbasilerden Osmanlılara geçmişti. Bu muhteşem zaferleri kazanan Sultan Selim Hân, 25 Temmuzda İstanbul'un Anadolu yakasına geldi. Orduyu Hümâyun Anadolu sahilinde iken, İstanbul sokaklarına dökülen halkın, Pâdişâhı karşılamak için sabırsızlandığı haberi geldi. Bu habere canı sıkılan Sultan Selim, gecenin beklenmesini emretti. Kimse bu işin sırrını anlıyamamıştı. Askerler de sabırsızlanıyordu. Nihâyet Ahmed İbni Kemâl Paşa huzûra gelip: "Birşey arzetmek istiyorum Sultânım!" dedi. Pâdişâh: "Efendi, ne isteğin varsa çekinmeden söyle" buyurdu. İbn-i Kemâl Paşa da; "Asker oldukça merak eder, halk sokaklara dökülmüş sizi karşılamayı bekler, lâkin siz şehre girmezsiniz. Bunun hikmetini merak ederiz" dedi. Pâdişâh ise; "Efendi!.. Efendi!.. Sen bizi hâlâ tamyamadın mı? Biz şan, şöhret ve alkış toplamak için değil, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için savaşırız" buyurdu. Kendisine karşı gösterilen teveccühün ihlâsını zedeleyeceğinden korkan Pâdişâh, halka görünmekten sıkılmıştı. Gece herkes evine çekildiği bir saatte, yanında çok sevdiği Hasen Can ve veziri Pîri Paşa olduğu hâlde bir sandala binerek boğazı geçti ve sarayına, hiçbir merasim yaptırmadan girdi.

İstanbul'a gelen Mısır âlimleri ve Osmanlı âlimleri toplanarak, hilâfetin resmen Sultan Selim Hân'a devredilmesine karar verdiler. Bu haber Selim Hân'a ulaştığı zaman gözleri yaşararak secde-i şükre vardı. O Cum'a, Ayasofya Câmii'nde minbere çıkan son Abbasi halîfesi, uhdesinde bulunan hilâfet sıfatını Sultan Selim Hân hazretlerine devrettiğini bildirdi. Sırtından çıkardığı hil'atı Pâdişâh'a giydirdi. Uzun bir duâ yaparak, Devlet-i Âl-i Osman'ın ömrünün uzun olmasını cenâb-ı Haktan taleb eyledi. Ertesi Cum'a günü de Eyyûb Sultan Câmii'nde, Ebû Eyyûb-el Ensârî hazretlerinin huzûru şerîflerinde, hilâfet kılıcını Sultan Selim Hân'a kuşattı. Böylece Selim Hân, "Halîfe-i Müslimîn" sıfatını kazandı. (Bundan böyle, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar bütün Osmanlı pâdişâhları halîfe olarak vazîfe yaptılar). Mukaddes emânetler, sarayın en güzel odalarına yerleştirildi. Bu odada ilk defa Sultan Selim Hân, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı ve günün yirmidört saatinde, devamlı olarak Kur'ân-ı kerîm okunmasını vasıyyet etti. Bu günden i'tibâren sarayda, hafızlar günün yirmidört saatinde Kur'ân-ı kerîm okumaya başladılar. Halifelik kaldırılıncaya kadar bu böyle devam etti.

Cezayir'de Oruç Reîs şehid olduktan sonra yerine geçen kardeşi Hızır Reîs (Barbaros), Kuzey Afrika'daki ispanyol hıristiyanları ve Akdenizde bütün Avrupa ülkeleri ile mücâdele ediyor, İslâmiyeti yaymak için uğraşıyordu. Müslümanların bir bayrak altında toplanarak, hıristiyan âlemine karşı zaferler kazanabilmesi için, Hacı Hüseyn ismindeki elçisini, Osmanlı Sultânı Halîfe-i müslimîn Selim Hân'a gönderdi. Hacı Hüseyn, Hızır Reîs'in kendisine bağlılığını ve her emrine amade olduğunu bildirince, Selim Hân'ın gözleri yaşarmıştı. Hızır Reîs'e hükümdârlara mahsûs bir kılıç, bir de hil'at gönderdi. Cezayir'e, beylerbeyi ta'yin etti. Emrine ikibin yeniçeri, pekçok gemi gönderdi. Anadolu'dan da istediği kadar levent toplıyabileceğine dâir izin verdi.

Sultan Selim Hân, birgün Pîri Paşa'yı huzûruna çağırarak; "Pîrî lalam! Allahü teâlânın izni ile Mısır'ı fetheyledik. Hâdim-ül-Haremeyn ünvanı ile şereflendik. Allahü teâlâ bize her seferimizde zaferler ihsân eyledi. Artık emrimize muhalefet edecek kimse kalmadı. Bu vaziyette devletin yıkılma ihtimâli var mıdır?" diye sordu. Vezir Pîri Paşa da; "Muhterem dedelerinizin koydukları kânun ve kaidelere uyulduğu müddetçe, bu devletin yıkılma ihtimâli yoktur. Hünkârım" diye cevap verdi. Bu cevâp Selim Hân'ın çok hoşuna gitti ve Pîri Paşa'ya ihsânlarda bulundu.

Sultan Selim Hân, bütün işlerini Allahü teâlânın rızâsı için yapardı. O'nun rızâsı olmayan bir işe kat'iyyen karar verip yapmazdı. Dünyalık olan mala, mülke ve rütbeye hiç değer vermez, en büyük saadetin, "Bir evliyâya talebe olup, hizmet etmek" olduğunu bildirirdi. Bir defasında;

"Pâdişâh-ı âlem olmak bir kuru kavga imiş,
Bir velîye bende olmak cümleden a'lâ imiş"

buyurdu.

Sultan Selim Hân, İstanbul'a geldiğinden beri, Mısır seferinden dolayı meydana gelen harp malzemelerinin eksikliklerini tamamlamak için uğraşıyordu. Denizlere hâkim olmak için de, tersanelerde sür'atle gemi yaptırıyordu. Bu arada ispanyolların, Endülüs'teki müslümanlara yaptıkları zulümleri öğrenmişti. Bunlara ziyadesiyle üzüldü. Harp hazırlıklarının tamamlandığı sıralarda ba'zı vezirler; "Hünkârım! Donanmamız hazır. Dört aylık mühimmatımız da var. Rodos kalesi üzerine yürüyüp, orayı da ülkemize katsak" dediler. Selim Han, "Biz ülkeler zaptetmek niyetindeyiz. Siz beni bir hırsız kalesiyle uğraştırmaya çalışıyorsunuz. Sonra, Rodos kalesi için dört ay değil, sekiz-dokuz aylık bir mühimmata ve zamana ihtiyâç vardır... Benim bundan sonra

yapacağım sefer, âhıret seferidir!" buyurdu. (Hakîkaten bu sözünden sonra vefât etti. Daha sonra Rodos, sekizbuçuk ayda fethedildi)

Hasen Can anlattı: "Halîfe-i müslimîn Sultan Selim Hân, 926 yılının Şa'ban ayında (m. 1520) Edirne'ye gitmeyi kararlaştırdı. Vezirler ve dîvân erkânını, orduyu hümâyuna lâzım olan pekçok ağırlıkları, hazîne-i âmire ile yola çıkardı. Ferhad Paşa'yı, beraber gitmek üzere alıkoydu. Hareketten birgün evvel, oturdukları köşkten çıkıp, sarayın eteğindeki bahçeyi yürüyerek indi. Gezintileri sırasında bir yokuşa çıkarken, sırtlarında hissettikleri bir acıdan rahatsız olup, bu zavallı hizmetçilerine hitap ederek; "Arkama güya bir diken batıp acıtır" buyurdular. Ben hakîr dahî: "Her hâlde bahçedeki ağaçlardan düşüp gömleğe takılmış olmalı. Ferman buyurulursa görülsün" dedim. Buyurdular ki: "Caizdir." O anda iskemleci, taşımakta olduğu yaldızlı kürsüyü getirdi. Sultan da kürsü üzerine oturdu. Mübârek yakalarından elimi sokup her ne kadar araştırdımsa da birşey bulamadım. Mübârek arkaları gayet kıllı olduğu için, elimi sürmekle birşey hissedemedim. Ayağa kalkıp bir miktar gittikten sonra acıdan şikâyetlerini tekrarladılar. Bu defa düğmelerini açıp baktım. Kılların arasından gördüm ki, bir kıl başı kadar yer ağarıp etrâfı kırmızı olmuş. Üzerine dokununca; "İşte oldur" dediler. "Ne makûle nesnedir?" deyû suâl buyurdukta, beyân ettim. Buyurdular ki: "Bir parça sık!" Ben dahî, şehâdet ve orta parmaklarımla kenârından yokladım. Parmaklarımın arası, sertleşmiş büyük bir gudde ile doldu, irâdemi kaybedip; "Saâdetlü Pâdişâhım, büyük bir çıbandır. Henüz hamdır, olmadıkça zedelemek caiz değildir. Bir münâsip merhem koymak gerektir" dedim. Bu sözlerime karşı latîfe olmak üzere: "Biz çelebi değiliz ki, bir küçük çıbandan ötürü cerrahlara müracaat edelim" dediler. Bu hâlle, Kasr-ı Saâdet'e çıktılar. O geceyi acı ve ıstırab ile geçirdiler, Ertesi gün, çıbanın olgunlaşması için hamama gittiler. Bu bendelerinin hazır bulunmadığını fırsat bilip, kendi tellâkları olan Hasen adındaki hizmetçilerine, iyice sıktırıp çıbanı zedelemişler. Hamamdan geldikte, bana; "Hasen Can! Sözünle amel etmedik amma kendimizi helak ettik" buyurdular. Macerayı etrâflıca anlatınca, aklım başımdan gitti. Zaman geçtikçe, ol sert madde azıtıp, taştıkça taştı. Pâdişâh Edirne'ye gitmeye karar verdiğinden geri bırakılmayıp Şa'bân ayının ikinci günü Edirne'ye doğru yola çıktılar... Hastalığı gitgide şiddetlendi, ilâç kabûl etmez bir hâl aldı.

Çorlu yakınında, Sırt köyü nam mahalle inildi. Buraya indiklerinde çıban öyle bir hâl aldı ki, akıntısını vücûdundan def etmeye sultânın iktidarı kalmadı. Çaresiz ol mahalde ikâmet ve karar ihtiyâr buyuruldu. Ve daha önce Edirne'ye varan erkândan; Vezîr-i a'zam Pîrî Paşa ve Mustafa Paşa ve Beylerbeyi Ahmed Paşa, orduyu hümâyûna da'vet olundular. Bunlar gelince, askerin içine bir şübhe düşmesin diye, işlerin icâbına göre, dîvân toplanıp mansıplar dağıttılar ve terfi-i merâtib eylediler ve neşeli görünerek, gizli kederlerini belli etmediler. Ve iki ay müddet acılar içinde vakit geçirdiler.

Bu sırada asker arasında binbir türlü haber şayi' olup, yersiz bir takım hareketler olacağı alâmetleri belirince, vezirler bana haber gönderip, Sultan için nasıl bir çâre gerektiği sorulunca, ben de, askerin mübârek yüzlerini görmeye hasret kaldıklarını kendilerine arz edip, yalvarıp yakararak, otâğ-ı hümâyûnun önüne çıkmalarını sağladım. Orada bir miktar vekâr içinde durup, yüzünü gösterdikten ve sipâhilerin hatırlarına düşen tereddüdü izâle ettikten sonra, yerlerine avdet buyurdular. Ve Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı sır saklamaya iktidarı olmadığı için, Edirne muhafızlığı bahânesiyle, o tarafa yolladılar. Çıbana hiçbir ilâç ve ihtimâm kâr etmediğinden, aynı sene Şevvâl'in dokuzuncu gecesinde rûhunu teslim edip, bu elemli dünyâdan Cennet bahçelerine doğru uçup gittiler.

Hastalığı sırasında, ona hizmet etmek şerefinden bir ân mahrûm olmadım. Geceleri sabahlara kadar mum gibi için için yanarak, karşılarında durur idim. Bir hizmeti olmadığı zaman, emr-i âlileri ile döşekleri yanında oturur idim. Kâh mübârek elleri elimde, kâh asîl ayakları dizimde idi. Cerrahlar ilâca giriştikleri sırada, kâh omuzuma dayanır, kâh cerrahların yaptıklarına bakmaya me'mûr eder, ancak bana i'timâd buyururlardı.

Vefâtında, Kur'ân-ı kerîm okumak ve telkinde bulunmak vazîfesini yalnız ben gördüm. Son nefesine kadar bir an yanından ayrılmadım. Hattâ son nefesini vereceği sırada bu hakîre hitâb edip buyurdular ki: "Hasen Can, bu ne hâldir?" Ben hizmetçileri dahî dedim ki: "Sultânım, cenâb-ı Hakka yüz çevirip, Allahü teâlâ ile olacak zamandır". Buyurdular ki: "Bizi bunca zamandan beri kimin ile bilirdin? Cenâb-ı Hak'ka teveccühümüzde kusur mu gördün?" Ben dahî dedim ki: "Hâşâ ki, bir zaman Allahü teâlânın adını anmayı unuttuğunuzu görmüş olam. Lâkin bu zaman başka zamanlara benzemediği için, ihtiyâten söylemeye cesâret eyledim."

Bir an geçtikten sonra: "Yâsîn sûresini oku!" diye ferman buyurdular. Emr-i hümâyûnları gereğince Yâsîn sûresini hatmettim. Benimle beraber okudular. İkinci defa okurken "Selâmün kavlen min Rabbirrahîm" âyetine geldiğim zaman gördüm ki, mübârek dudakları bu âyeti okuyarak hareket eder. O anda şehâdet parmağını uzatıp, kelime-i şehâdet getirdiler. Sonra "Allah" diyerek vefât eylediler.

Eli elimde idi. Mübârek bileğini tutmuş, nabzını dinliyordum. Nabzın durduğunu hissedince, o anda lâzım olan hizmetleri yerine getirmek üzere ayağa kalktım. Hekimbaşı Ahî Çelebi orada idi. Benim ne yaptığıma bakıyordu. Ayağa kalktığımı görünce: "Henüz hayat bâkidir. Ne için ayağa kalkarsınız?" diye beni oturtmaya kalkınca; "Bu eşiğe alnımı koyduğum andan bu âna kadar, velîni'metimin hizmetinden bir lahza yüz çevirmemişim. Bu sıralarda yapılacak iş budur. Tabiblik etmenin zamanı geçti ve asıl cevher kaybolup gitti" dedim. Gerekli hizmetleri yerine getirdim."

Sultan Selim Hân'ın gaslinin, otâğ-ı hümâyûnda yapılmasına karar verildi. Hekim Şah Muhammed Gaznevî, Hekim Îsâ ve Hekim Osman otağa girerek, gasl işlerine başladılar. Gasl esnasında avret mahalleri iki defâ açılacak gibi olmuş, o ânda Selim Hân, sağ eli ile avret mahallini örtmüştür. Orada hazır olanlar hayret etmişlerdir.

Ahmed İbni Kemâl Paşa, vefâtı için:

"Az zaman içre çok iş etmişti,
Sayesi olmuş idi. âlemgîr.
Şems-i asr idi, asırda şemsin.
Zılli memdûd olur, zamanı kasîr"

Ma'nâsı: "Kısa zamanda çok iş yapmıştı. Lütuf ve ihsânlarının gölgesi cihanı tutmuştu. Asrının güneşi idi. İkindi güneşinin gölgesi uzun, fakat zamanı kısa olur" buyurdu. Ayrıca şu târihi düşürdü:

"Rûhunu Sultan Selim'in yâ Allah,
Gark-ı rahmet kıl bihakkı fâtiha.
Kim vefâtına ânın târihtir,
Ehl-i îmân rûhu için Fâtiha."

Sultan İkinci Abdülhamîd Hân zamanında, Sultan Selim Hân'ın türbesinde vazîfe yapan bir türbedâr çok fakir idi. Selim Hân'ın büyük bir evliyâ olduğunu öğrenmişti. Fakat yıllardır bu türbede vazîfe yaptığı hâlde, hiçbir kerâmetini görmemişti. Birgün kabre karşı durup, Selim Hân'a hitaben; "Evliyâdan olduğunu duydum. Yıllarca türbedarlığını yapıyorum, hâlâ yoksulluk

içindeyim" dedi. Sultan Selim Hân, o gece zamanın sultânı Abdülhamîd Hân hazretlerine rü'yâda görünerek, durumu bildirdi. Pâdişâh, o türbedârı sarayına çağırdı ve türbedeki durumları sordu. Türbedâr dünkü söylediği sözleri hatırlıyarak, Abdülhamîd Hân'ın hâdiseden haberdar olduğunu sezdi ve söylediklerini tekrar etti. Bunun üzerine Sultan Abdülhamîd Hân, o türbedâra ihsânlarda bulundu ve maaşını arttırdı.

---

1) Evrâk-ı Perişan

2) Tâc-üt-Tevârih cild-2, sh. 397

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 1063

4) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 141

5) Selimnâme (Sa'düddîn Efendi)

6) Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab

7) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 217

8) Münşeât-üs-selâtîn cild-1, sh. 398, 459

9) Müneccimbaşı Târihi vr. k. 93 a.

10) Tevârih-i Âl-i Osman (Millet Kütüphânesi No: 29) Defter 9 vr. 25

11) Devlet-i Osmâniyye Târihi Tercümesi (Hammer) cild-4, sh. 101

12) Selimnâme (İshâk bin İbrâhim). Âşir Efendi kısmı No: 655

13) Selimnâme (Keşfi), Es'ad Efendi kısmı No: 2147

14) Tabakât-ül-memâlik, Ayasofya kısmı No: 3396

15) Târîh-i Sultan Selim Hân (Celâl-zâde Sâlih Çelebi) Hüsrev Paşa Kısmı Na 354

16) Selimnâme (Şükrî) Es'ad Efendi Kısmı No: 2146

YEGÂNÎ SİNÂN ÇELEBİ

Osmanlı devri din ve fen âlimi. İsmi, Yûsuf bin Molla Alâeddîn Ali olup, Molla Yegân'ın torunudur. Bursa'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Sinânüddîn lakabı verilip, Yegânî nisbet edildi. 945 (m. 1538) senesinde vefât edip, Bursa'da, baba ve dedesinin medfûn olduğu Yıldırım Bâyezîd imâreti yanındaki muallimhânenin bahçesine defnedildi.

Küçük yaşta, babasından ve yakın çevresinden ilim öğrenmekle tahsile başladı. Veliyyüddîn Ahmed Paşa gibi, zamanın ileri gelen âlimlerinin derslerine devam edip icâzet aldı. 925 (m. 1519) senesinde, dedesi Molla Yegân'ın Bursa'daki medresesine, müderris ta'yin edildi. Daha sonraları Bursa'da Manastır, İnegöl'de İshâk Paşa, Yıldırım Hân ve İznik Orhâniye medreselerinde müderrislik yaptı. Amasya kadılığı verildi. Sultan Selim Hân zamanında defterdarlığa ta'yin edildi. Bilâhare Şam kadılığı verildi. Buradan, Kireçci-zâde Ahmed Efendi yerine, İstanbul'daki Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin edildi. Daha sonra emekliye ayrılıp, Bursa'daki evine çekildi. Orada, Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle meşgûl olup, faydalı kitaplar yazmakla vakit geçirdi. Cömertliği ve Allah adamlarına yakınlığı ile tanınan Yegân-zâde Sinânüddîn Yûsuf Efendi; güzel huyları, örnek ahlâkı ve üstün ilmi ile herkesin sevgi ve saygısını kazandı. Konuşup görüştüğü herkese, dili ve haliyle Allahü teâlânın emir ve yasaklarını tebliğ eyledi. Her sene, Ramazan ayının son on gününde, câmide i'tikâfa çekilir, yalnız Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl olur, kulluk vazîfelerini yapmaya ve talebelerine örnek olmaya çalışırdı.

Yetiştirmiş olduğu pekçok talebe yanında, kıymetli eserler de yazdı. Seyyid Şerîf Cürcânî hazretlerinin "Şerh-i Mevâkıf" adlı eserine ve "Telvîh" kitabına haşiyeler yazdı. Pekçok risale kaleme alıp, ilminden müslümanları faydalandırdı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 405

2) Güldeste-i riyazî irfan sh. 254

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 53

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 105

YÛSUF BİN HÜSEYN KİRMASTÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve İstanbul kadılarından. İsmi, Yûsuf bin Hüseyn el-Kirmastî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. Meşhûr âlimlerden Hocazâde'nin talebesidir. Medreselerde müderrislik yaptı. Önce Bursa, sonra da İstanbul kadısı oldu. Çok güzel ahlâka sahipti. Herkesin takdîr ve taltif ettiği bir kimse idi. Kıymetli eserler yazdı. 906 (m. 1500) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Fâtih Câmii'nin yanında yaptırdığı mektebin arkasındadır.

Eserlerinden başlıcaları şunlardır: 1- Akdâru vâhib-il-kadr Me'ânî ve beyân ilmine dâirdir. 2- El-Beyân fî şerh-it-Tıbyân, 3- Et-Tıbyân: Me'ânî ve beyâna dâirdir. 4- Ta'lîkâtün alâ şerh-il-Mevâkıf: Peygamberlik hakkında bir ta'lîktir. 5- Mutavvel haşiyesi. 6-Muhtasar-ül-me'ânî haşiyesi. 7- El-Himâye fî şerh-ıl-Vikâye, 8- Cihâd Risalesi, 9- Rehn Risalesi, 10- Vakf Risalesi, 11- Zübdet-ül-fusûl fî ilm-ü-usûl, 12- Şerh-ül-Hidâye, 13- Kitâb-ül-vakf: Kırk bâb hâlinde çeşitli, mes'eleleri ele alan bir eserdir. 14- El-Muhtâr: Me'ânî ve beyân ilmine dâirdir. 15- El-medârik-ül-asliyye ilel-mekâsıd-il-fer'ıyye, 16- El-Müntehâb minet-tıbyân, 17- El-Vecîz fî ihtisâr-i zübdet-il-fusûl, 18- Hidâyet-ül-merâm fî ilm-il-kelâm.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 294

2) Şezerât-üz-zeheb cild-7, sh. 365

3) Fevâid-ül-behiyye (Lüknevî) sh. 227

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 563

5) Keşf-üz-zünûn sh. 136, 343, 476, 859, 869, 898, 954, 1470, 1623, 1766, 1893, 2001, 2014, 2021, 2041

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 316, 317

YÛSUF SİNÂNÜDDÎN

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi Yûsuf olup, lakabı Sinânüddîn Halvetî'dir. Nisbeti, Âmesî'dir. Şeyh-ül-Harem diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1000 (m. 1592) senesinde Amasya'da vefât etti. Hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. Kur'ân-ı kerîmde haram kılınan şeylerin haramlığının sebeb ve hikmetlerinden bahseden, tefsîre dâir doksansekiz bâb üzerine tertiplenmiş, "Tebyîn-ül-mehârim" isminde bir eser yazdı. Çok kıymetli olan bu eser, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı, 596 numarada kayıtlıdır. Bu eserden ba'zı bölümler:

Biliniz ki, her sultânın bir korusu vardır. Allahü teâlânın korusu haram kıldığı şeylerdir. Bu korunun etrâfında fazla dolaşıp faydalanmak istiyenlerin, o yasak mıntıkaya girmesi çok muhtemeldir. Cehennem, bu yasak mıntıkaya girenler için yaratılmıştır. Cehenneme düşmek

istemeyen herkesin, o yasak mıntıkaya yaklaşmaması gerekir. Yoksa o yasak mıntıkanın içerisine girer. Ancak, o yasak mıntıkaya girmemek için, o yasak mıntıkanın (haramların) hududunu, sınırını bilmek gerekir. Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimleri, Allahü teâlânın haram kıldığı şeyleri, öğleyin en mükemmel şekli ile ortaya çıkan güneş gibi, açık bir şekilde bildirdiler. Fakat buna rağmen yine insanlar, bu ateş gibi olan haramları görmemektedirler. Çünkü onların gözlerinde görme bozukluğu vardır. Bunun sebebi de, dünyâ malı hırsının gözlerini bürümesi ve şehvetlerine (nefislerinin arzu ve isteklerine) düşkün olmalarıdır. Bunun ilâcı ve bu bozukluğu giderecek deva, Kur'ân-ı azîm, tabibi ise, İslâm âlimleridir. Fakat en büyük musibet de, tabib durumunda olanların gözünde böyle bir bozukluk ve görme noksanlığı bulunmasıdır. Gözlerinde böyle bir bozukluk bulunanlar, kendileri görmedikleri gibi başkalarına da doğru yolu gösteremezler. Mâlesef tabib durumunda olanların bir kısmı, dünyâ makam ve mevkiine, sultanlar ve zenginler yanında, kıymet ve i'tibâr sahibi olmaya düşkündürler. Bu illetten, ancak Allahü teâlânın koruduğu kimseler kurtulabilir.

Haramların neler olduğu, tefsîr, hadîs ve fıkıh kitaplarında geniş olarak mevcût ise de, bunlar ayrı ayrı yerlerde bulunduğundan, halkın bunları toplu bir şekilde öğrenebilmesi çok zordur. İnsanların çoğunda, dünyâ malı toplama hırsı bulunduğunu, bu hırs sebebiyle dünyâ malını, helâl haram demeden topladıklarını, bunun yanında, âlimlerin bildirdiklerini de araştırıp, öğrenme imkânlarının da olmadığını görünce, İslâmiyetin bildirdiği haramları ve yasak olan şeyleri, kolay anlaşılır bir şekilde, tek bir kitapta bildirmeyi istedim. Bu arada, bir müslümanın bilmesi gereken husûsları da kısa olarak bildirdim.

Bu kitabımda haram ve yasak olan husûsları, emirlerden (yapılması gereken husûslardan) daha geniş olarak bildirdim. Çünkü tehlike, haram ve yasak olanların tarafında daha büyüktür. İnsan yasak ve men edilen şeyleri yapmakla helake gider. Helâkden kurtulmak, ancak günahlardan sakınmakla olur. Ahıret saadetini kazanmak istiyenler, yapılması gereken vazîfeleri yaptıktan sonra, sakınılacak şeylerden de çok sakınırlar. Şöyle ki, ibâdetler iki kısımdır: 1- Yapılacak işler, 2- Sakınılacak işler. Yapılacak işler; tâatler, Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği şeylerdir. Sakınılacak işler ise; ma'siyet ve günahlardan uzak durmak, onları yapmamaktır. Günahlardan ve ma'siyetlerden sakınmak takvâdır ve farzdır. Günahlardan sakınmak, tâatları yapmaktan önce gelir. Çünkü günahlardan sakınmakta; kalbin Allahü teâlâdan başkasına meyl etmekten, karnı fazla yemekten, dili boş ve fâidesiz sözlerden, gözü helâl olmayan şeylere bakmaktan muhafaza etmek vardır. Eğer bir kimse için, her iki kısım (emredilenleri yapmak, yasak edilenlerden sakınmak) hâsıl olursa, onun durumu kâmil olup, muradı hâsıl olmuş demektir. Eğer bir kimse bu iki kısmın hiçbirisini elde edemezse, hüsrana uğramış demektir.

Kur'ân-ı kerîm; Allahü teâlânın azametini, büyüklüğünü ve kudretini, Allahü teâlâya yaklaştıran vâsıtaları, helâl ve haramı, iyi ve kötü huyları, kötü huyların nasıl tedâvi edileceğini bildirmek, Allahü teâlânın beğendiği, râzı olduğu yola da'vet etmek ve dünyâya düşkün olmayıp, âhırete rağbet etmenin esas olduğunu öğretmek için indirilmiştir.

İlimlerin öğrenilmesinden maksat, onlarla amel etmektir. Bu ilimler ile amel edilmeseydi, onların hiçbir kıymeti olmazdı. Bir kimse, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri çok iyi bilir de onlarla amel etmezse, Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri bilir de onlardan kendisini uzak tutmazsa, iyi huyları bilir de, nefsini onlarla süslemezse aldanmıştır. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Küfür ve günahları temizlenen, felah bulmuştur"** buyuruldu. (A'lâ-14) Netice olarak, Allahü teâlânın insana, îmândan sonra emir ve tavsiye buyurduğu şey takvâdır. Nitekim Kur'ânı kerîmde

meâlen; **"... Biz senden önce, kendilerine kitap verilenlere de, size de hep, "Allahtan korkun" diye tavsiye ettik"** buyurulmaktadır (Nisâ-131). Öyleyse insana düşen vazîfe, bu husûsta gayret sarfetmektir. Eğer bu kitabımda bir kusur ve noksan görürsen, bunu benim acizlik ve noksanlığıma nisbet et. Eğer beğendiğin bir şey görürsen, onu da Allahü teâlânın lütuf ve ihsânından ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bereketinden bil.

Küfür: Hakkı inkârdır. Küfür, Kur'ân-ı kerîmde ilk zikredilen günahtır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Muhakkak ki, küfre varanları, azâb ile korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir. Onlar îmân etmezler"** buyurulmaktadır. (Bekâra-6) Küfür, en büyük günahtır. Küfürden büyük günah yoktur. Çünkü küfür, mahlûkatın yaratılışındaki esas maksadı yok eder. Hâlbuki, mahlûkatın yaratılışındaki maksat; Allahü teâlânın yüce zâtını, sıfatlarını, güzel isimlerini, fiillerini, hükümlerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve O'na yaklaştıran vesileleri bilmek ve Allahü teâlâya kulluk etmektir. Küfür, kul ile bu bilgiler arasında bir perdedir. Kul, cehâleti derecesinde Allahü teâlâdan uzaklaşır. En büyük cehâlet, Allahü teâlâyı inkârdır. Allahü teâlâyı inkâr eden kimse, ebediyyen Allahü teâlâdan uzaklaşır. Haksız yere adam öldürmek küfürden sonra en büyük günahtır. Bundan sonra zinâ ve livâta gelir.

Küfrü gerektiren husûslar birkaç kısımdır: 1- Allahü teâlâ ile alâkalı olanlar. 2- Kur'ân-ı kerîm ve diğer peygamberlere indirilen kitaplarla alâkalı olanlar. 3- Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve diğer peygamberler, melekler ve âlimlerle alâkalı olanlar. 4- Hükümler ile alâkalı olanlar.

Tahâvî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe ve talebelerinden şunu rivâyet etti: "Mü'mini, îmâna sokan şeyi inkâr etmek îmândan çıkarır. Bir kimsenin mü'min olması, Resûlullah efendimizin, Allahü teâlâdan getirdiklerinin hepsini tasdik etmesi demektir."

Bir kimsede küfrü gerektiren birkaç husûs bulunup, bir cihet de küfrün olmadığını gösteriyorsa, bu bir ciheti tercih etmek lâzımdır. Fakat o sözü söyliyen kimse, muradının küfrü gerektiren husûs olduğunu açıklarsa, artık hakkında yapılan iyi te'vil fâide vermez imansız olur.

Allahü teâlâ ile alâkalı küfür olan husûslar: Allahü teâlâyı, lâyık olmayan bir şekilde vasıflandırmak; meselâ Allahü teâlâyı, mahlûkatından birşeye benzetmek, bir uzvunun olduğunu söylemek, kemâl sıfatlarına inanmamak veya Allahü teâlâya zaman ve mekân nisbet etmek, Allahü teâlânın cisim olduğuna inanmak, Allahü teâlânın cüz'iyyâtı bilmediğine inanmak, v.b. küfürdür.

Kur'ân-ı kerîm ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Kur'ân-ı kerîmi veya ondan bir harfi veya Mıshaf-ı şerîfi hafife alarak, ona sövmek, Kur'ân-ı kerîmden bir harfi veya âyet-i kerîmeyi inkâr emek, Kur'ân-ı kerîmi veya ondan birşeyi, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilen bir hükmü veya haberi yalanlamak, Kur'ân-ı kerîmdeki birşey hakkında şüphe etmek, Kur'ân-ı kerîmde bulunan birşeyi ayıplamak küfürdür.

Resûlullah (s.a.v.) **ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar:** Resûlullah efendimize (s.a.v.) dil uzatmak, O'nu ayıplamak, O'nun şânını küçültmek, O'na bedduâ etmek, O'na lâyık olmadığı şeyleri nisbet etmek, alay yollu Resûlullahın (s.a.v.) hezimete uğradığını söylemek icmâ' ile küfürdür.

Âlimler ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Bir âlime, açık bir sebep yok iken buğzeden bir kimsenin küfründen korkulur, İlmi ile amel eden bir âlimi hafife almak küfürdür.

Fakat ilmi ile amel etmeyen bir âlim hafife alınırsa, küfür olmaz. Çünkü o ta'zim ve hürmete lâyık değildir.

Hükümler ile alâkalı küfrü gerektiren husûslar: Bir kimse, Kur'ân-ı kerîm, sahih hadîs-i şerîf veya kat'î icmâ' ile sabit olan namaz, zekât, oruç, hac, hadesten taharet, necâsetten taharet gibi dînî bir hükmü inkâr ederse kâfir olur. Bilmemek mazeret sayılmaz. Çünkü farz-ı ayn olan husûslar, müslümanlar arasında yayılmıştır ve bunları herkes bilmektedir. Bu bakımdan bunları bilmemek özür olmaz. Câmi'ul-fetâvâ ve başka kitaplarda da böyledir.

Yine bir kimse kat'î delîllerle helâl olduğu sabit olan bir helâli haram veya haramlığı kat'î delîllerle sabit olan bir haramı da helâl olarak i'tikâd etse, bu dahî küfürdür.

Küçük olsun, büyük olsun, günah olduğu kat'î delîlle sabit olan bir günahı, helâl görmek küfürdür. Aynı şekilde böyle bir günahı hafif ve basit görmek de küfürdür. Çünkü bu, dînin emir ve yasaklarını tekzîb alâmetlerindendir.

Mescid ve benzeri, dînde ta'zîm ve hürmet edilmesi gereken yerleri, hafif ve basit görmek küfürdür.

Abdestsiz olduğunu bildiği hâlde, namaz kılmak, bildiği hâlde kıbleden başka tarafa kılmak küfür olur. Namazı, ehemmiyet vermediğinden dolayı terketmek küfürdür.

Siyer-üz-zâhiriyye ve Mecmû-u Şems-il-eimme Hulvâni adlı eserlerde şöyle yazmaktadır Küfrü gerektiren sözler iki çeşittir 1- Hatâ ile söylenip, küfrü gerektirmeyenler. Böyle küfrü gerektiren sözü hatâ ile söyleyen kimsenin tövbe ve istiğfar etmesi, o sözünden dönmesi ve bir daha söylememesi gerekir. 2- İttifâkla küfrü gerektiren sözler. Bu, yapılan bütün amelleri boşa çıkarır. Böyle bir söz söyleyen kimse, hac etmişse, haccını iade etmesi gerekir. Fakat namaz ve orucunu kaza etmez."

Kendinin küfrüne rızâ, ittifâkla küfürdür. Bir kimse, küfrü gerektiren bir söz söylerse, yanında bulunan birisi de bu söze gülse, gülen kimse kâfir olur. Ancak, o söz güldürücü bir söz olduğu için gülse, kâfir olmaz. Bezzâziyye ve başka kitaplarda böyledir.

Bir müddet sonra, kâfir olmaya karar veren kimse, o anda kâfir olur. Çünkü îmân için, devamlı bulunması gereken tasdik, kaybolmuştur.

Bir kimse; "Allahü teâlâ göktedir" diyerek bununla Allahü teâlâya mekân, yer murâd ederse kâfir olur. Fakat bununla birisinin sözünü nakle derse kâfir olmaz. Eğer o kimse hiçbir niyyeti olmadan bunu söylerse ekseri âlimlere göre imansız olur. Zâhiriyyede de böyle yazmaktadır.

Bir kimse falancanın katli vâcibtir veya falanca katle müstehaktır dese, hâlbuki dinde onun katlini gerektirecek birşey bulunmasa, bunu böyle söyleyen imansız olur. Çünkü bu, Allahü teâlânın haram kıldığı birşeyi helâl görmektir. Bu söz halk arasında çok vâki olmaktadır. Hâlbuki halk bundan gâfildir.

Bir zâlim, birisine haksız yere vursa, veya onu haksız yere öldürse, ona da birisi iyi yaptın dese veya güzel yaptın veya o dayağa yahut öldürülmeye lâyıktı dese imansız olur. Buna da halk arasında çok rastlanmaktadır.

İpek giyen erkeğe, Allahü teâlâ sana bunu mübârek kılsın demek veya mübârek olsun demek küfürdür.

Kadın ve erkek her müslümanın, hergün sabah ve akşam, aşağıda bildirilen duâyı okuması gerekir. Çünkü bu duâ, onu küfürden korur. Resûl-i ekrem (s.a.v.) böyle va'detmiştir. Duâ şudur: **"Allahümme innî e'ûzü bike min en-üşrike bike şey'en ve ene a'lemühü ve estagfirüke li-mâ lâ a'lemühü inneke ente allâmülguyûb"**

Sû-i hatime (Kötü son, imansız ölüm): İki mertebedir. Bundan Allahü teâlâya sığınırız, 1- Kişinin rûhu, kalbinde şek ve inkâr galip olduğu hâlde kabzolunur. O zaman, onunla Allahü teâlâ arasında hicaplar, perdeler meydana gelir. Bu hâl, ebedî azâb sebebidir.

Vera' sahibi de olsa, bid'at ehli gibi bozuk i'tikâd sahiplerine gelince: Böyle kimseler, ölüm sarhoşluğunda iken, hak zâhir olunca, eğer onun i'tikâdında, doğru îmân ile bozuk i'tikâd arasında kesin bir çizgi mevcûd değilse, bozuk akidesi onu tamamen kaplar. Doğru yola dönmeden kötü akîbet ile rûhunu teslim eder.

Îmân zayıflığına ve dünyâ sevgisinin kaplamasına gelince, kişi şehvetlerine, ya'nî nefsinin arzu ve isteklerine düşkün olur. Allahü teâlâya olan sevgi ve muhabbeti zayıflar. Özellikle ölüm sarhoşluğunda böyle olur. Çok sevdiği dünyâdan kendisini ayırdığı için Allahü teâlâya buğzeder. Bu onun için kötü akîbete, kötü bir şekilde rûhunu teslim etmeye sebeb olur.

2- Bu mertebe, birinciden aşağı derecededir. Ölüm ânında, kişinin kalbine, hayatta iken sevdiği dünyalıklarından birinin sevgisi gelir ve o kimsenin kalbini kaplar. Rûhunu teslim ederken yüzünü dünyâya çevirir. Bu sebeble, onunla Allahü teâlâ arasında perdeler meydana gelir. Ancak kalbe yerleşmiş olan Allah sevgisi, Allahü teâlânın sevdiklerinin sevgisi, kişiyi böyle bir hâle düşmekten muhafaza eder.

Sû-i hatimenin iki sebebi vardır: 1-Îmân kuvvetli olsa bile çok günah işlemek. 2- Günahlar az olsa bile îmân zayıflığı. Sû-i hatime sebebleri insanın elinde olmadığı için, ârifler sû-i hatimeden çok korkmuşlardır. Bundan dolayıdır ki, Kelime-i şehâdeti söyliyerek, Allahü teâlânın sevgisi ve iştiyâkı ile can vermek, gıbta edilen bir hâldir. İhyâ'da böyle yazmaktadır.

Ebû Bekr Verrâk (k.s.) şöyle buyurdu: "Günahlara baktık, îmânın gitmesine sebep olan en kötü günâhın, Allahü teâlânın kullarına zulmetmek olduğunu gördük."

Ebü'l-Kâsım Hâkim'e; "Kulun son nefeste îmânının gitmesine sebep olan günah hangisidir?" diye sorulduğunda; "Îmânın gitmesine sebep şu üç şeydir: 1- Müslüman olmak ni'metine şükrü terketmek. 2- Îmânının gitmesinden korkmamak. 3- Mü'minlere zulmetmek" buyurdu. Tenbîh-ül-gâfilîn'de de böyle yazmaktadır. Ba'zı âlimler ise; namazı terketmek, faiz yemek, Allahü teâlânın evliyâ kullarına düşmanlık etmenin, imansız gitmeye sebep olduğunu söylemişlerdir.

Nifak: Nifak iki çeşittir: 1- Dinden çıkaran nifak ki, Allahü teâlânın dîninde şek ve şüphe etmek, Resûl-i ekremin getirdiği dini reddetmektir. Kendisinde böyle bir nifak bulunan kimse kâfirdir. Kendisinde nifak bulunan kimseye "Münâfık" denir. Münâfık, ebedî Cehennemde kalacaktır. Münafığın vasıflarından ba'zıları şunlardır: Yalan söylemek, yeryüzünde fesat çıkarmak, bozgunculuk yapmak, gösteriş yapmak, namazda tenbellik yapmak, mü'minleri değilde kâfirleri dost edinmek, Allahü teâlânın âyet-i celîleleri ile alay etmek, insanlardan gizli olarak günah işlemek, hainlik yapmak, verdiği sözü tutmamak, kötülük yapmak, insanları Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği şeylerden alıkoymak, yalancı şahitlik yapmak, kendilerine azîz, bey, efendi, mü'minlere zelîl, hakîr ve gerici demek, Allahü teâlâ hakkında sû-i zan (kötü zanda)

bulunmak, Resûlullaha (s.a.v.) dil uzatmak, kalbde bulunan ile dilin söylediklerinin birbirine uymaması, içi ile dışı bir olmaması, söz ile yaşayışın birbirini tutmaması.

2- Dinden çıkarmayan nifaktır. Fakat bu çeşit nifak, îmân nûrunu azaltır. Îmân nûrunun kuvvetlenmesine mâni olur. Bu çeşit nifak; gösteriş için iyi ahlâklı görünmek, söylediği şeyi kendisi yapmamak v.b.dir. Âlimlerden birisi buyurdu ki; "Eshâb-ı Kirâmdan beşyüz tanesine rastladım. Hepsi de, kendileri hakkında nifaktan korkmuşlardır."

Birinci ma'nâ ile nifak, müslüman görünüp, küfrünü gizleyen kimsedir ki, böyle bir kimse imansızdır, İkinci ma'nâ ile nifak, insanlar arasında sâlih ve iyi ameller yapıp, yalnız kaldığında kötü işler yapmaktır. Bu fenâ işleri helâl saymadığı müddetçe günahkârdır ve âsidir.

Hasen-i Basrî'ye (r.a.); "Bugün nifak olmadığını söyleyen kimselerin bulunduğu söylenince, şöyle buyurdu: "Ey kardeşimin oğlu! Eğer münâfıklar yok olmuş olsalardı, yollarda yalnız başınıza kalırdınız. Münâfıklarda bulunan günahlar bildirilmiş olsa idi, yeryüzünde basacak yer kalmazdı."

Birisi İbn-i Ömer'e (r.a.) şöyle dedi: "Biz, vâlilerimizin ve emirlerimizin yanına girdiğimizde başka, onların yanından çıkınca başka söylüyoruz." Bunun üzerine İbn-i Ömer (r.a.) şöyle buyurdu: "Biz bunu nifaktan sayıyoruz. Nitekim Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Suyun baklayı erittiği gibi, kalbi de nifak eritir"** buyurdular. Zâlim ve fâsık kimseleri, zarûret hali ve cebr, zorlama hâllerinin dışında övmek caiz değildir.

Abdullah bin Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şu dört şey kimde varsa, o hâlis münâfıktır. Bunlardan bir tanesi kendisinde bulunan kimse, onu terk etmedikçe, kendisinde nifaktan bir haslet bulunmuş olur.** (Bu dört haslet şunlardır)**: 1- Kendisine verilen emânete hiyânet etmek, 2- Konuşunca yalan söylemek, 3- Verdiği sözü bozmak, 4- Başkalarına devamlı kötülük yapmak."**

Kibir: Allahü teâlâ âyet-i kerîmelerde meâlen şöyle buyuruyor: **"Onu hatırla ki, meleklere: "Âdeme** (hürmet olarak) **secde edin" demiştik de bütün melekler secde etmişlerdi. Ancak İblîs secde etmekten yüz çevirip kibirlendi ve kâfirlerden oldu"** (Bekâra-34). **"... Kim Allaha kulluktan O'na ibâdetten çekinir ve büyüklenirse bilsin ki, O Allah kıyâmette hepsini huzûrunda toplayacaktır"** (Nisâ-172). **"Yeryüzünde haksız yere kibirlenenleri, âyetlerimi anlamaktan** (Kur'ân-ı kerîmi kabûlden) **çevireceğim. Onlar** (büyüklenenler) **her mu'cizeyi görseler de onu kendilerine yol edinmezler. Fakat sapıklık yolunu görürlerse, onu yol edinirler. İşte böyle hareket etmeleri, âyetlerimizi yalan saymalarından ve onlardan gâfil bulunmalarından dolayıdır"** (A'râf-146).

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kalbinde hardal tanesi ağırlığınca kibir bulunan Cennete girmiyecektir."**

Hadîs-i şerîfde buyuruluyor ki: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki Kibriya, üstünlük ve azamet bana mahsûstur. Bu ikisinde bana ortak olanı Cehenneme atarım. Hiç acımam."**

Kibir, kâfirlerin vasıflarındandır.

Mü'min olanın, bundan çok, hem de pekçok uzak kalması gerekir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde kâfirleri kibir ile vasıflandırarak meâlen şöyle buyuruyor: **"O hâlde, içinde ebedî kalmak üzere, hepiniz Cehennem kapılarından giriniz bakalım!.. İşte büyüklenenlerin**

(hakkı kabûl etmiyenlerin) **yeri ne kötüdür"** (Nahl-29). **"Rabbiniz buyurdu ki: "Bana duâ edin, size karşılığını vereyim. Bana ibâdet etmekten büyüklenip yüz çevirenler, muhakkak ki küçülmüş kimseler olarak Cehenneme gireceklerdir"** (Mü'min-60).

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Kul Allahü teâlâ için tevâzu gösterdiği zaman, Allahü teâlâ onu yedinci kat semâya yükseltir."**

Büyüklenme zâhirde olursa tekebbür, bâtında olursa kibir denir. Kibir tekebbürün aslıdır. Kibir başkasına karşı olur. Başkası olmadan kibir olmaz. Ucb böyle değildir. Ucb, nefsi beğenmekten doğan bir hareket ve üstünlük hissidir. Ucb, Cennet kapılarını kapatan amelleri yapmaya sebep olur. Nefsi büyük görmek, iyi amellere mâni olup, hayır işlemekten mahrûm kılar. Sâlihlerin amellerinden uzaklaştırır. Ucb hastalığına tutulmuş bir insanın, kendisi için istediğini mü'minler için istemeye gücü yetmez. Tevâzu gösteremez. Hâlbuki tevâzu, takvâ sahiplerinin ahlâkının başıdır. Ucb sahibi, nasihat kabûl etmez, insanları aşağı görmek ve gıybet hastalığından kurtulamaz.

Hulâsa, ne kadar kötü ahlâk sahibi varsa, onlar kibir ve ucb sahibidir. Kibirli kimseler, izzetimden, üstünlüğümden ve yüksekliğimden birşey kaybederim korkusu ile, iyi ahlâk sahibi olmazlar. Kalbinde kibir bulunan kimse Cennete giremez. Kibrin en mühim kötülüğü, bilmediğini öğrenmeye, hakkı kabûle mâni olmasıdır.

Kibirli kimse, Allahü teâlâya karşı kibir ve büyüklük gösterir. Nemrud ve Fir'avn'ın kibri böyledir. Bunların kibrinin aslı sırf cehâlettir. Kibre sebep olan şeyler birkaç kısımdır, 1- İlimle kibir: Hadîs-i şerîfte; **"İlmin âfeti kibirdir"** buyuruldu. İlmi ile kibirlenenin sonu felâkettir. Hâlbuki ilim, kulluğu ve ibâdet yolunu bilmektir. 2-İbâdetle kibir: Kendisinde böyle kibir bulunan bir kimse, Allahü teâlânın kullarını aşağı görüp, Allahü teâlânın mekrinden emîn olur. 3- Neseb ve soy ile kibir: Şeref, makam ve mevkî sahibi bir soydan gelen kimse, böyle olmıyanları hor ve hakîr görür. Hâlbuki hor görülen kimseler, ilim ve amel bakımından daha yüksek olabilir. 4- Güzellik husûsunda kibir: Bu ekseriyetle kadınlarda çok görülür. 5- Mal ile kibir.

İçteki kibrin sebebi ucbtur. Kişi ilmi, ameli ve daha başka şeylerle kendisini beğenince, kendisini büyük görür ve tekebbür eder.

Kibrin sebeblerinden birincisinin ilâcı, ilim sahibi olmaktır, işlediği günahlar sebebiyle, günahının diğerlerinden daha fazla olduğunu bilmektedir. Böyle kimsenin, câhil bir kimseyi görünce, bu günahı câhil olduğu, bilmediği için işliyor. Ben ise, bilerek günah işliyorum. Câhilin belki bu husûsta mazereti olabilir, fakat benim hiç mazeretim yoktur. Âlim olan kimseyi görünce, o, benim bilmediklerimi biliyor. Kendisinden yaşlı kimseyi görünce, o Allahü teâlâya benden daha çok itaat etmiştir. Kendinden küçük olan kimseyi görünce, ben ondan önce günah işlemeğe başladım. Dinsiz ve bid'at sahibini görünce, belki Allahü teâlâ merhamet buyurur da onların akıbeti iyi olur. Benim akıbetim ise, ma'azallah, Allahü teâlâ bana gazâb edip, onların şimdi üzerinde bulundukları gibi olabilir, demelidir. Kendisini bu bakımdan onlardan üstün görmemelidir.

İbâdeti sebebiyle tekebbürün (büyüklenmenin) ilâcı: ibâdetinden dolayı kibirlenen kimse, küçük gördüğü kişi âlim ise, belki onun ilmi günahlarının keffâretine vesile olabilir. Câhil ise, belki onun günahı az, benim günahım onunkinden çok veya onun ibâdeti benimkinden çok olabilir, demelidir. Açıktan günah işliyen kimseye karşı ise, belki kalb ile yaptığı tâatler ile, Allahü teâlâ onun açıktan işlemiş olduğu günahlarını af ve mağfiret etmiş olabilir, demelidir.

Nesep ve soy ile kibirlenmenin ilâcı: Böyle bir kibir kendisinde bulunan kişi, babalarının ve dedelerinin vefât edip, şimdi toprak olduklarını, kendisinin de birgün onlar gibi olacağını düşünmelidir.

Güzellik husûsunda kibrin ilâcı: Böyle bir kibre sahip olan kimse, vücûdunun bir meniden yaratıldığını, azıcık bir hastalığın kendisini yere serdiğini, sonunda leş olacağını düşünmelidir.

Mal ile kibrin ilâcı: Malın, yahûdi ve hıristiyanlarda da bulunduğunu, hırsızın istediği zaman onu çaldığını, âhırette nereden ve nasıl kazandığı husûsunda hesabını vereceğini, haram yoldan kazanmış ise, cezasını çekeceğini düşünmektir.

Tekebbür, kişinin hâl ve hareketlerinde de bulunur. Meselâ kişinin; yürüyüşünde, oturuşunda, kalkışında, bakışında, sükûnet hâlinde de kibir görülür.

Ba'zı kibirli kimseler, insanların ba'zısına kibirli, ba'zısına mütevâzi davranırlar. Bütün bunlar kibir olur. Hasta, fakir ve yoksullarla beraber oturmaktan sakınmak, evinde kendi eliyle bir iş yapmamak da kibir ve çirkin hâllerdendir. Mütevâzi kimseler böyle yapmazlar.

İnsan bir damla meniden yaratılmıştır. Fakat insanoğlu bunu hiç hatırlamak istemez. İnsan ölünce ne olacağına bakmalı, ölümle; rûhu, gözü, işitmesi, ilmi, gücü kuvveti, güzelliği, anlaması, herşeyi alınır, ilk hâlinde olduğu gibi cansız bir varlık hâline gelir. Sonra kıyâmet günü haşrolunur. Dünyâda işlediği amel defterleri kendisine verilir, Allahü teâlânın huzûrunda hesap verir. Hesapdan sonra, ya Cehenneme, yahut Cennete gider.

Kişinin sözü ile işinin ve hareketlerinin birine uymaması, bu dinde yasaklanmıştır. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"**(Ey Yahudiler) **insanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz?"** buyuruyor. (Bekâra-44)

Allahü teâlânın, Îsâ aleyhisselâma şöyle buyurduğu bildirilmiştir "Önce nefsine nasihat eyle. Eğer kendi nasihatini kabûl ediyorsan, ondan sonra insanlara nasihat et, yoksa benden haya et."

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mi'rac gecesi göğe götürülürken insanlar gördüm. Ateşten makaslarla dudaklarını kesiyorlar. Bunlar kimlerdir ey Cebrâil diye sordum. Cebrâil; "Onlar ümmetinin hatipleridir. Onlar, insanlara iyiliği emrederler, fakat kendilerini unuturlardı. Allahü teâlânın kitabını okurlar, fakat onunla amel etmezlerdi" dedi."**

Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ümmetimin helaki kötü âlim ve câhil âbid sebebiyle olur."**

Fudayl bin Iyâd (r.a.) buyurdu ki: "Bana şöyle bir haber ulaştı. "Yarın kıyâmet gününde, puta tapanlardan önce, kötü âlimler haşrolunacaktır."

Ebüdderda (r.a.) buyurdu ki: "Amel yapmıyana bir kerre yazıklar olsun. Bilip de amel etmiyene ise, yedi kerre yazıklar olsun."

İbn-i Semmâk şöyle buyurdu: "Nice Allahü teâlâyı hatırlatan kimse vardır ki, kendisi Allahü teâlâyı unutmuş, O'ndan gâfildir. Nice Allahü teâlâdan korkmayı söyliyen kimse vardır ki, kendisi Allahü teâlâdan korkmamaktadır. Nice Allahü teâlâya da'vet eden kimseler vardır ki, kendileri Allahü teâlâdan kaçmaktadırlar."

Mu'âz bin Cebel (r.a.) buyurdu ki: "Âlimin ayağının kayması ve hatâ etmesi ile âlemin ayağı kayar ve hatâ eder."

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) şöyle buyurdu: "Kıyâmetin yaklaştığı zaman öyle âlimler çıkar ki, insanlara dünyâya rağbet etmemelerini, zühd sahibi olmalarını söylerler, fakat kendileri dünyâya rağbet ederler. İnsanları korkuturlar, fakat kendileri korkmazlar, Fakirlere değil de zenginlere yaklaşırlar. Onlar, kendilerinden başkasının yanına oturan arkadaşlarına kızarlar. Onlar cebbardırlar, Allahü teâlânın düşmanıdırlar."

Bir şeyi, onunla amel eden kimse söylerse, dinleyen ondan faydalanır. Amel etmeyen kimse söylerse, dinliyen ondan faydalanamaz. Âlim olan kimse, bir haramdan veya mekrûhtan bahsedince, ilk önce onun bunları terketmesi gerekir.

Sırrî-yi Sekatî şöyle buyurdu: "Zâhirî ilim öğrenmeye çok istekli olan birisi, kendisini devamlı ibâdete verdi. Kendisine bunun sebebi sorulduğunda şöyle cevap verdi: "Rü'yâmda birisi bana şöyle dedi: "Sen beni zayi ettiğin gibi, Allahü teâlâ da seni zayi etsin." Ona; "Sen kimsin?" diye sorduğumda; "Ben senin ezberlediğin ilimim. İlmin muhafazası amel ile olur" dedi."

İlim: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Kadın ve erkek her müslümana ilim öğrenmek farzdır."** Âlimler, her müslümana farz olan ilim husûsunda ihtilâf ettiler. Bu husûsta yirmiden fazla kavil (âlimlerin sözü) vardır.

Sühreverdî "Avârif-ül-me'ârif' adlı eserinde şöyle buyuruyor: "Bu kaviller arasında ben, tasavvuf büyüklerinden Ebû Tâlib-i Mekkî'nin sözüne meyletmekteyim. O, Kût-ül-kulûb isimli eserinde der ki: "Burada farz olan ilim, İslâmın temeli olan İslâmın beş şartıdır. Çünkü bunlar, bütün müslümanlara farzdır. İslâmın beş şartı ile amel etmek, onları yapmak farz olduğu gibi, bunları yapabilmek için, bunların nasıl yapılacağını bilmek de farzdır. Tevhîd ilmi de bunun içerisine dâhildir. Çünkü İslâmın şartının ilki, Kelime-i şehâdeti söylemek ve ma'nâsına inanmaktır. Bu yirmi kavilden bir tanesi de, bir emrin zamanı gelince, onları yapma durumu içerisine girince, öğrenmektir. Alış-veriş etmeden önce alış-veriş, evleneceği zaman nikâh ve talak, hayz ve nifas bilgilerini de öğrenmek her müslümana farzdır. Ya'nî, hangi iş yapılacaksa onunla ilgili emir ve yasakları öğrenmek farzdır. Ben buna da meylettim. Zîrâ bunları bilmek her müslümana farzdır.

Bu husûsta farz olan, emredilen ve nehyedilen (yasak edilen) şeyleri bilmektir. Bunlar müslüman olan herkese, her zaman lâzımdır. Böyle lâzım olan şeyleri bilmek de farzdır."

İslâmın beş şartı temel ibâdetler olup, İslâmın esaslarıdır. Bunları öğrenmek her müslümana farzdır.

Ahlâk ilmi de her müslümana farzdır. İhlâs emredilmiştir. Amellerin kabûl olması ihlâsa bağlıdır. Helâl ve harama dâir bilgiler de böyledir. Çünkü haram yiyen, haramlara bulaşan kimsenin amelleri kabûl olmaz. Riyayı ve onun ne olduğunu bilmek de böyledir. Riya ile amel yapan kimse, o amelin sevâbından mahrûm olur.

Hased ve ucbu da bilip ondan sakınmak lâzımdır. Çünkü ateşin odunu yiyip bitirmesi gibi, bunlar da kişinin yaptığı ameli yok ederler.

Alış-veriş yapmak isteyen kimsenin, sahih ve doğru bir alış-verişin nasıl yapılacağını bilmesi lâzımdır. Konuşulduğunda ve yapıldığında, müslümanın îmânını götüren, dinsiz yapan sözleri ve işleri bilmek de farzdır. Çünkü bunları bilmiyen kimsenin, küfrü gerektiren bir sözü

söylemesi ile, bir anda yetmiş senelik ibâdetinin sevâbı boşa gider, ihtiyât için bu zamanda, her ay bir veya iki kerre, hattâ her hafta bir kerre iki şâhid yanında nikâhını ve îmânını tazelemelidir. Küfre düşüren şeylerden dolayı tövbe etmelidir.

İmâm-ı Gazâlî (r.a.), farz olan ilim hakkında buyurdu ki: "Bu, kişinin durumuna göre değişir. Çünkü, dilsize, haram olan sözleri, a'mâ olanın, bakması haram olan şeyleri öğrenmesi lâzım değildir. Aynı şekilde, akıl-bâlig olmadan, Kelime-i şehâdetin ma'nâsını öğrenmek vâcib değildir. Bir kimse öğle vakti bülûğa erince, öğle namazı ve ibâdetle ilgili bilgileri öğrenmek, o andan i'tibâren farz olur."

Farz-ı kifâye olan ilimlere gelince, bunlar dünyâ işlerini yapmakta lâzım olan bilgilerdir. Meselâ tıb ilmi böyledir. Çünkü tıb ilmi, bedenin sıhhat ve devamı için zarurîdir. Hesap ilmi, muâmeleler için zarurîdir.

Bir ilmi öğrenmek için, vâsıta olan ilimleri de öğrenmek lâzımdır. Meselâ, lügat ve nahiv ilimleri böyledir. Esâsında bunlar dînî ilimlerden değildir. Fakat dînî bilgilerin öğrenilmesi için, âlet ve vâsıta olmaktadırlar. Çünkü, Kur'ân-ı kerîm Arabca'dır. Bu sebeple lügat ve nahiv ilimleri, Kur'ân-ı kerîm ve hadîs ilminin öğrenilmesine âlet olmaktadır. Âlet ilimlerinde lüzumundan fazla derinleşmek, lâzım değildir. Âlet ilimlerinin incelikleri üzerine derinleşmek ömrü zayi etmek olur. Me'ani, beyân, bedî', hadîs-i şerîf, cerh ve ta'dil, çiftçilik, terzilik, idârecilik ve hacamat gibi san'atları bilmek farz-ı kifâyedir. Her memlekette, bu ilimlerin ehli bulunması lâzımdır. Bu ilimlerin ehli bulunmayan belde halkı günahkâr olurlar. Belde halkından bir kısmı bu ilimleri bilirse, geri kalanlar günahkâr olmazlar.

Akıllı kimse, önce farz-ı ayn olan bilgileri, sonra farz-ı kifâye olan bilgileri öğrenir. Farz-ı ayn olan bilgileri öğrenmeyi bırakıp da, farz-ı kifâye olan bilgilerle uğraşan kimse, ne kadar hatâ etmektedir. Ekseriyetle görülmektedir ki, insanlar ömürleri boyunca aklî ilimlere vakitlerini harcayıp, farz-ı ayn olan bilgileri öğrenmeyi bırakıyorlar. Farz-ı ayn olan bilgileri öğrenmeden önce, farz-ı kifâye olan bilgileri öğrenmekle meşgûl olarak nefslerine uyuyorlar. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Malları bâtıl ile yemek: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Aranızda birbirinizin mallarını bâtıl yollarla yemeyin"** buyuruyor (Bekâra-188) Bâtıl yoldan mal yemek birkaç çeşittir. Ba'zan gasb ve yağma yolu ile, ba'zan kumar ve benzeri yollarla, ba'zan da rüşvet ve hıyânet yolu ile olur.

Süfyân bin Uyeyne (r.a.) buyurdu ki: "Her kumar ve uygun olmayan iş, ya'nî; gasb, hırsızlık, rüşvet, pis kazanç, fâsid akidler ve hıyânet olan her yoldan kazanılan, bâtıl ile yemektir."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Başkasının malı, ancak gönül hoşluğu ile verirse helâldir."** Malını içkiye, zinâya sarfetmek de bâtıl yolla yemektir.

Dînen uygun olmayan her türlü kazanç bâtıldır. Bu sebeple insan: yiyeceğine, içeceğine, giyeceğine, meskenine, bineğine, dîne uygun olarak alınıp alınmadığına bakmalıdır Çünkü Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey peygamberlerim! Helâl ve temiz yiyiniz ve bana lâyık ibâdet yapınız"** buyurmaktadır. (Mü'minûn-51) Görülüyor ki helâl yemek, sâlih amelden önce gelmektedir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Uzak yoldan gelmiş, saçı sakalı dağılmış, yüzü-gözü toz içinde bir kimse, ellerini göğe doğru uzatıp duâ ediyor. "Yâ**

Rabbî!" diye yalvarıyor. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği hep haram. Bunun duâsı nasıl kabûl olur?"

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"On liralık elbisenin, bir lirası haram olsa, o elbise ile kılınan namazlar kabûl olmaz"** (Ya'nî sevap verilmez. Eğer şartlarına uygun kılmış ise, namazı sahihtir ve namaz borcundan kurtulur.)

Denilir ki "Kırk gün şüpheli yiyen kimsenin kalbi kararır. Haram yiyen kimsenin a'zâları, ister istemez haram işler."

İnsanların mallarını bâtıl (haram) yoldan yiyen kimse, bu şekilde almış olduğu malları eğer sahipleri hayatta ise sahiplerine, vefât etmişlerse vârislerine geri vermelidir. Eğer vârisleri de yoksa, sahiplerin hakkı olan miktarı, sadaka olarak vermelidir. Böylece fakirlere sadaka verilen bu mallar, hak sahipleri için Allahü teâlânın katında emânet kalmış olur. Allahü teâlânın, kıyâmet gününde, fakire verilen o malların sevâbını sahiplerine ulaştırması, hak sahiplerinin de, bundan hoşnud olacakları umulur. Hak sahiplerinin hakkını fakirlere, aynı cins maldan vermek gerekmez. Üzerindeki hak kadar, istediği maldan sadaka olarak verir.

Riya: Riya; birşeyi olduğunun tersine göstermektir. Kısaca gösteriş demektir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demekir."**

"Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü, ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste denir."

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki: Benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin, ibâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder."**

Hazreti Ali; "Riya sahibinin üç alâmeti vardır 1- Yalnız iken tenbel olur. 2-İnsanlar arasında iken çalışkan ve hareketli olur. 3- övüldüğü zaman çok çalışır. Zemmedildiği, kötülendiği zaman, çalışmasını azaltır" buyurdu.

Akıllı kimsenin, yaptığı ameller husûsunda, sürü çobanından edeb ve ibret alması gerekir. Çünkü çoban, sürüsünün yanında namaz kıldığı zaman, kıldığı namaz için, sürüsünden herhangi bir medh ve övme beklemez. Bunun gibi, amel yapan kimse de, insanların kendi ameline bakmasına, amel yaparken kendisini insanların görmesine i'tibâr etmez. Yaptıklarını Allahü teâlânın rızâsı için yapar.

Riyanın hakîkati; faziletlerini göstermek sûretiyle, insanların kalbini kazanmak, onların gönüllerinde yer işgal etmektir. Riya, âhıret amelini dünyevî bir fâide için yapmaktır. Çünkü Allahü teâlânın rızâsından başka bir maksatla yapılan her amel riyadır. Eğer riya, dînin aslında ya'nî i'tikâdda olursa, bu nifak olur ki, böyle bir kimse ebedî Cehennemde kalır. (Ya'nî böyle kimse kalbinde îmân olmadığı hâlde îmânı varmış gibi gösterir.)

İbâdetlerde riya: Beş vakit namazı, Cum'a namazı ve diğer ibâdetleri, yanında insanlar varken çok güzel yapıp, yanında kimse yok iken ya'nî yalnız iken, bunları terk etmek sûretiyle olur. Eğer namaz kılmadığı, oruç tutmadığı için, insanların kendisini kınayacakları korkusu olmasaydı, bu ibâdetleri yapmazdı. Böyle bir riya hâli bulunan kimse, insanların övmesini, Allahü teâlânın övmesine tercih etmiş olur.

İbâdetlerin vasfında riya: Bu üç kısımdır: 1- Terkedildiğinde noksanlık olan bir husûsta riya: Meselâ rükû'u iyi ve şartlarına uygun yapmak. Şayet rükû'da ta'dil-i erkâna riâyet edilmezse, namazda noksanlık olur. İşte bunu insanların yanında iyi yapıp, yalnız iken yapmamak, buna riâyet etmemek riyadır, insanların yanında rükû'u güzel, ta'dîl-i erkâna riâyet ederek yapmak, insanların rükû'u iyi yapmadığı için ayıplamasından, gıybetini yapmalarından korktuğu için ve onların dedikodusundan kendisini korumak için yapmaktadır. Bu düşünce ile hareket etmek şeytanın bir hîlesidir. Çünkü namazın noksan olmasından doğan zarar, insanların gıybet etmesinden doğan zarardan daha büyüktür.

2- Terkedildiğinde veya yapıldığında, noksanlık olmayan birşeyi yapmak. Meselâ gösteriş için, normalden fazla Kur'ân-ı kerîm okumak.

3- Birinci safta yer almak, kimse gelmeden önce câmiye gitmek gibi husûslar olup, bunları, insanların takdîrini ve medhini kazanmak için yapmak.

İbâdeti, sadece riya ve gösteriş için yapmak, ibâdetin sevâbını giderir. O ibâdet boşuna yapılmış olur. Aynı zamanda ibâdeti, sâdece başkası görsün niyeti ile yapmak, Allahü teâlâ ile alay etmek olur. Böyle bir hareket, maksada kavuşmakta kulun, (hâşâ) Allahü teâlâdan daha güçlü ve kuvvet sahibi olduğu ma'nâsını ifâde eder. İbâdette, hem sevâb, hem de insanların medhini kazanmak düşüncesi bulunursa, bu, ihlâsa aykırıdır.

Riyanın dereceleri: 1- Bir günahı yapabilmek için riya yapmak. Meselâ; ibâdetle meşgûl görünerek, başkasının i'timâdını kazanıp, onların mallarını kendisine emânet olarak bırakmalarını te'min etmek ve onların mallarından istifâde etmeyi düşünmek, gasbetmek. 2- Aşağılanmak ve zâhidlerden sayılmamak korkusu ile riya yapmak. Meselâ; insanlar, "Ne kadar vakarlı birisi" desin diye, güzel ve ağırbaşlı yürümek. Bir şeye önce kendisi gülüp, sonra orada bulunanların kendisini ayıplamaması için, istiğfar okumak ve üzüntülü görünmek. Yalnız iken yapmadığı hâlde insanların yanında teravih ve teheccüd namazı kılmak. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmak, sadaka vermek ve bir topluluk arasında, kendisine kötü gözle bakmamaları için onlar gibi yapmak. 3- İnsanların yanında hüzünlü durmak ve ağlamak. Va'z ve nasîhatla meşgûl olmak. Bundan maksat, insanlardan mal ve başka bir menfaat te'min etmektir.

Riya gizli bir şirk olup, yapılan ibâdetleri boşa çıkarır. Sahibini, Allahü teâlâ katında sevilmeyen birisi yapar. Riya, insanı helâka sürükleyen büyük günahlardandır. Bundan dolayı, böyle bir durum varsa, ondan kurtulmak için çok çalışmak lâzımdır. Bu hâli gidermek için, her türlü meşakkat ve gayreti göze almak lâzımdır. Akıllı kimse, içerisindeki riya damarlarını söküp atar. Riya damarları; insanların kendisini övmesne sevinmek, onların zemminden ve kötülemesinden kaçmak, insanların elinde bulunanlarda gözü olmaktır.

Riyanın ilâcı: Allahü teâlânın, içinden geçenleri bildiğini hatırlamalıdır. Âlimler, riyanın haram, ihlâslı olmanın ise vâcib olduğunda ittifâk etmişlerdir.

Kalbin günaha azmetmesi ve zâhirî a'zâları ile onları yapmasının haram olması: Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle bildirilmektedir **"Siz içinizde olan kötülüğü açıklasanız da, saklasanız da Allahü teâlâ sizi onunla hesaba çeker, nihâyet dilediğini bağışlar ve dilediğine de azâb eder. Allahü teâlâ herşeye kâdirdir."** (Bekâra-284). Hadîs-i şerîfte Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlâ, yapmadıkları veya konuşmadıkları müddetçe, kalblerinin vesvese ettiği şeyi ümmetimden kaldırdı"** buyurdu.

Yine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şüphesiz Allahü teâlâ, iyilikleri de kötülükleri de yazdı. Kim bir iyiliğe karar verir fakat onu yapamazsa, Allahü teâlâ katında ona tam bir iyilik sevâbı yazılır. Eğer o iyiliğe karar verir ve yaparsa, Allahü teâlâ katında onun için, on sevâbtan yediyüz misline ve daha çoğuna kadar sevâb yazılır. Kim bir kötülüğe karar verir de onu yapmazsa, Allahü teâlâ katında ona bir iyilik sevâbı yazılır. Eğer kötülüğe yönetip, o kötülüğü yaparsa, Allahü teâlâ katında ona bir günah yazılır."**

Akıllı kimsenin, kalbini günaha meyletmekten ve ona devam etmekten muhafaza etmesi lâzımdır. Hatırına günah olan birşey gelince; E'ûzü çekip Allahü teâlâya sığınmalı, Kelime-i tevhîd söyleyerek, Allahü teâlânın zikrini kendisine kal'a edinmeli, sâlih amellerle meşgûl olmalı, o günahın çirkinliğini ve Allahü teâlâ ile arasında perde olduğunu düşünmeli, o günahı yapmamak için elinden geleni yapmalıdır. Eğer bir kimse, Allahü teâlâ korkusundan dolayı, bir günahı terkederse, ona bir sevâb yazılır. Çünkü Allah korkusundan dolayı o günahı terketmesi, nefsi ile mücâdele etmesi de sevâbtır. Kâfirleri sevmek ve onları dost edinmek: Allahü teâlâ âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruyor ki: **"Mü'minler, mü'minlerden ayrılıp kâfirleri dost edinmesin. Bunu her kim yaparsa, artık Allahü teâlâya yakınlığı kesilmiş olur"** (Âl-i İmrân-28). **"Ey îmân edenler! Mü'minleri bırakıp da kâfirleri dostlar edinmeyiniz."** (Nisâ-144). **"Ey îmân edenler! Düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dostlar edinmeyiniz."**(Mümtehine-1).

Bilmelidir ki, müslüman erkek ve kadın, dinsizlerden hiçbir kimseyi; gerek ona hürmet ve saygı göstermek, gerek onu sevmek, onunla sohbet etmek ve beraber olmak veya herhangi bir işte onunla istişâre etmek sûretiyle olsun dost edinmemelidirler. Gayr-i müslimlerin bayramlarında, gayr-i müslimin kestikleri hayvanların etini yemek caiz değildir. Çünkü o hayvan, Allahü teâlâdan başkası için kesilmiştir. Dürer-ül-mültekit'te de böyle yazmaktadır.

Zarûretsiz olarak zimmîye, (ya'nî gayr-i müslim vatandaşa) selâm vermek caiz değildir. Bid'at ehlinin selâmına cevap verilmez. Eğer zımmî önce selâm verirse selâmı alınır ve cevap verilir. Çünkü selâmını almamak, zimmîye eziyet vermek olur. Onlara eziyet vermek mekrûhtur. Fakat selâmına cevap verirken sadece, "ve aleyküm" denir. Başka birşey söylenmez.

Kâdîhân'da buyuruldu ki: "Zimmîye önce selâm vermek mekrûhtur. Fakat önce o selâm vermişse, selâm almakta mahzur yoktur."

Siyer-ül-Fetâvâ'da buyuruluyor ki: "Zımmînin selâmına cevap vermekte mahzur yoktur. Ancak nehyedilen husûs, onlara önce selâm vermektir. Fakat, bir ihtiyâç sebebiyle onlara selâm vermekte mahzur yoktur."

Hazreti Ömer (r.a.) ehl-i kitaptan birisini kâtib edinmeyi yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: "Onlara ikram ve hürmette bulunmayın, çünkü Allahü teâlâ onları aşağılamıştır. Onlara güvenmeyin, çünkü Allahü teâlâ onların hâin olduklarını bildirmiştir. Mallarınız ve canlarınız husûsunda, Allahü teâlâdan korkan müslümanlardan başkasını vazîfelendirmeyiniz." Burada Hazreti Ömer'in (r.a.) müslüman olana bile vazîfe verirken, Allahü teâlâdan korkan müslümana vazîfe verilmesini emretmesine bilhassa dikkat etmelidir. Bundan, Allahü teâlânın düşmanı olan dinsizler hakkındaki durumun nasıl olacağı çok açıktır.

Cimrilik: Cimrilik kötü sıfatlardandır. Cimri kimse, hem dünyâda hem de âhırette kötülenir. Allahü teâlâ, cimri olanları Kur'ân-ı kerîmde şöyle kötülemiştir **"Allahü teâlânın,**

fadlından kendilerine verdiği şeye bahillik (cimrilik) **edenler, hiçbir zaman onu kendilerine hayırlı sanmasınlar. Aksine bu, kendileri için bir şerdir. Onların cimrilik ettikleri şey, kıyâmet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allahü teâlânındır."** (Âl-i İmrân-180).

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cimrilikten sakınınız. Çünkü cimrilik, sizden öncekilerin helâkına sebep oldu."** Yine buyurdu ki: **"Üç şey helak edicidir. İtaat olunan cimrilik. Tâbi olunan hevâ ve kişinin kendini beğenmesi."**

Cimriliğin sınırı ve insan ne zaman cimri sayılır?: Mal, bir hikmet için yaratılmıştır. Bu da, insanların ihtiyâçlarının giderilmesidir. Mal, ba'zan sarfedilmesi gereken yere sarfedilmeyebilir, oraya sarfedilmekten alıkonabilir. Ba'zan da sarfedilmesi güzel olmayan yere sarfedilebilir. En iyisi, malı muhafazası vâcib olan yerde muhafaza etmek, sarfedilmesi vâcib olan yerde sarfetmek, harcamaktır. Malı sarfedilmesi vâcib olan yerde tutmak cimriliktir. Malın tutulması, sarfedilmemesi gereken yerde sarfetmek ise israftır.

Cömerdlik; israf ile cimrilik arasında orta bir durumdur. A'zâlarla vermek kâfi değildir. Ayrıca kalbin de bu verme işinden râzı olması, bu işe karşı çıkmaması lâzımdır. Vermesi vâcib olan şeyler, dinde ve âdette olmak üzere iki tanedir. Bunlardan birini yerine getirmeyen cimridir. Meselâ zekâtını vermeyen, çoluk-çocuğunun nafakasını vermeyen böyledir. Bunlara bu şeyleri vermek zor ve ağır gelir. Böyle kimseler tabiat bakımından cimridir, imkânı varken darlık çekmek, muhtaçmış gibi bulunmak çirkindir. İmkânı varken, malı sevmekten dolayı, ihtiyâçlarını yerine getirmeyip, darlık ve ihtiyâç içerisinde bulunmak mürüvvet perdesini yırtar.

Cimriliğin sebebleri: 1- Ancak mal ile elde edilebilen arzu ve istekleri yerine getirebilmek düşüncesi, şayet malını hayır ve sevâb olan yerlere sarfederse, nefsinin arzu ve isteklerine kavuşmayacaktır. 2- Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. 3- Çoluk-çocuğa bırakma düşüncesi. 4- Malı sevmek.

Birincisinin ilacı; kanâat ve sabırdır, ikincisinin ilâcı; akranlarının ve kendisi gibi olanların öldüklerini, hâlbuki o malı kazanmak için çok yorulduklarını, kendilerinden sonra mallarının zayi olduğunu hatırlamaktır. Üçüncüsünün ilâcı; kendisini yaratan Allahü teâlânın çoluk-çocuğun da rızkını vereceğini düşünmektir. Dördüncüsünün ilâcı; cimriliği kötüleyen, cömertliği öven haberler üzerine düşünmektir.

Cömertlikle tanınmak için, riya olarak cömertlikte bulunmak, nefsin hîlelerindendir. Dinde cimrilik, farz olan zekâtı vermemekle olur. Örfte ise; malı olduğu hâlde, gerek şahsına, gerekse çoluk-çocuğuna lâzım gelen harcamayı yapmamakla olur.

Cimrilik, sâdece malı tutmak, onu sarf etmemek değildir. Aynı şekilde; ibâdetlerini yapmıyan kimse de nefsine cimrilik ettiği, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ismi şerîflerini duyduğu hâlde salât-ü selâm okumayan kimse de cimrilik yaptığı, müslüman kardeşine rastlayıp da selâm vermeyen kimsenin de cimri olduğu bildirilmiştir. En büyük cimrilik ise, Kelîme-i tevhîdi. İnanarak söylememek sûretiyle, İslâm dînine girmeyi terk etmektir. Yine, malından hayr yerlere ve fakirlere harcamak isteyen kimseye; "Malını tut, ihtiyâçlar çok, belki bir gün ihtiyâcın olur. Elindeki malı hayır yerlere harcarsan fakir olursun" diyerek başkasının yapacağı hayra mâni olmak da en büyük cimriliklerdendir. Yine en büyük cimrilikten birisi de, Allahü teâlânın kendisine akıl ve anlayış verdiği kimsenin, Allahü teâlâya kulluk vazîfesini yapabilecek kadar ilim öğrenmekten geri durması, câhil olarak kalmasıdır.

Aldanmak: Allahü teâlâ beni affeder deyip, günahlara devam etmek ve tövbe etmemek aldanmaktır. Allahü teâlânın rahmetini umarak aldanmak ile, Allahü teâlânın rahmetini temenni arasında fark vardır. Bir kimse tarlasını sürer, ondaki zararlı otları temizler, tohumu tarlaya eker, sulamasını ve lüzumlu bakımını yaptıktan sonra Allahü teâlânın lütuf ve ihsânından, tarlasına gelecek âfetleri defetmesini, onlardan korumasını bekler. İşte bu Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını ummak olur. Birisi de tarlasını ekmez, hiçbir gün çalışmaz, gidip yatar ve uyur. Tarladan, ekini veya meyvayı alma zamanı gelince, Allahü teâlânın kendisine çok vermesini bekler. Bu Allahü teâlânın rahmetini, lütuf ve ihsânını beklemek değil, kendi kendisini aldatma ve ahmaklık olur. Allahü teâlânın rahmetini lütuf ve ihsânını ummak, sebeblere yapıştıktan sonra olmaktadır.

Yahyâ bin Mu'âz-ı Râzî (r.a.) buyurdu ki: "Bana göre en büyük aldanma; günahlarından dolayı pişmanlık duymadan, Allahü teâlânın affını ummak, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmadan, Allahü teâlâya yakınlığı beklemek, Cehenneme girmeye sebep olacak tohumları ekip, Cennet meyvası almayı beklemek, günah işlemek, günah işleyip, günahlardan uzak kalan, ibâdet ve tâatta bulunanlarla beraber olmayı istemek, sâlih amel işlemeden mükâfat beklemek, hem günah işleyip hem de Allahü teâlânın mağfiretini ummaktır."

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Ba'zı kimseler vardır ki, "Allahü teâlânın af ve mağfireti çoktur" diyerek, ibâdet ve tâat yapmadan, bir tek sevâpları olmadan dünyâdan ayrıldılar. "Biz Rabbimiz hakkında hüsn-i zan sahibiyiz" dediler ve yalan söylediler. Eğer Allahü teâlâ hakkında zanları iyi olsa idi, sâlih ameller yaparlar, ibâdet ve tâatte bulunurlardı."

Peygamherler (aleyhimüsselâm) ve Allahü teâlânın velî kulları, bütün güçleri ile Allahü teâlâ için ibâdet ve tâat yaptıkları hâlde, günahlardan son derece sakınmışlardır. Bu hâlde, hiç ibâdet ve tâatle meşgûl olmayıp, devamlı günah işleyenin; Allah kerîmdir, merhametlidir, affeder diyerek, günaha devam etmelerinin, tövbeye yanaşmamalarının ne kadar yanlış olduğu meydandadır.

Niyet ve ihlâs: Her mü'minin önce niyet ve ihlasın hakîkatini bilmesi lâzımdır. Sonra niyetinin samimiyetini amel ile doğrulamalıdır. İhlâs, kulun kurtuluşuna vesiledir. Kul, şeytandan ancak ihlâsı ile kurtulabilir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Bilakis sizin kalblerinize ve amellerinize bakar."**

Amellerin temeli niyettir. Niyet eğer ihlâslı ise fâide verir. Görülmez mi ki, Allahü teâlâya secde eden ile putlara secde edenin yaptıkları görünüşte aynıdır. Fakat Allahü teâlâya secde edeninki, ibâdet, puta secde edeninki ise küfür olmaktadır. Niyet, amellerin rûhu gibidir. Allah için olmayan bir niyetle yapılan amel riyadır, yapmacıktır ve zorlanarak yapılır. Riya ile yapılan amel, Allahü teâlânın gazâbına sebeb olur.

Akıllı kimse her şeyde; yemesinde, içmesinde, giymesinde, uykusunda, hatta helaya girmesinde bile niyeti terketmemelidir. Bütün bunlarda, Allahü teâlânın rızâsını kasd etmekle, niyet yerine gelmiş olmaktadır. Çünkü bütün bunların hepsi, bedenin devamını, kalbin, bedenin ihtiyâçlarını düşünmekten kurtulmasını te'min etmektedir. Bu ihtiyâçların giderilmesi ile, insan dînî vazîfelerini daha rahat ve iyi bir şekilde yapabilmektedir. Bu sebeble; yemek yerken, ibâdet için kuvvetlenip daha iyi ibâdet edebilmek niyeti ile yemelidir. Nefsinin ve şehvetinin kötü isteklerini yerine getirmek düşüncesi ve niyeti ile yememelidir.

Niyet amelden önce gelmektedir. Hayra niyet edildiği müddetçe, insan hayır ve iyilikle beraber olur. Selef-i sâlihînden bir zât buyurdu ki: "Nice küçük sayılan amel vardır ki, iyi bir niyet onu çok büyük yapar. Nice büyük amel vardır ki, hâlis olmayan niyet onu küçültür."

Günah bir şey, iyi niyetle günah olmaktan çıkmaz. Câhil olanlar Resûlullah efendimizin; **"Ameller niyetlere göredir"** hadîs-i şerîfini yanlış anlamakta, iyi niyetle yapıldığında, günahın tâata dönüştüğünü zannetmektedirler. Meselâ; birinin kalbini kazanmak ve onu memnun etmek için, onun yanında başka birini gıybet etmek, sahibinin izni olmayan maldan bir fakiri doyurmak, haram mal ile mescid, medrese ve dergâh yaptırmak böyledir. Bunları yaptırmakta niyet ve maksat hayır ve iyilik olsa bile, o işleri günah olmaktan çıkarmaz, iyi niyet, zulüm ve haksızlık olan birşeyi zulüm ve haksızlık olmaktan çıkarmaz. Âlimler, haram olan birşeyi sadaka olarak verip, bundan sevâb beklemenin küfür olduğunu sözbirliği ile söylemişlerdir.

Ba'zı kimseler, haram mal ile; köprü, medrese ve mescid yaptırmak sûretiyle sultanlara yaklaşırlar. Dünyâya düşkün olan âlimler, ilim öğretmek sûretiyle dünyâ malı toplamak, insanların ileri gelenlerinden faydalanmak isterler. Sefih ve aşağı tabiatlı, niyetleri dünyalık ve makam elde etmek olan kimseler, ilmi, dünyâ düşkünü âlimlerden öğrenince, Allaha giden yolu kesen yol kesiciler olarak ortaya çıkarlar.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Ameller niyetlere göredir"** hadîs-i şerîfi tâatlara ve mübah olan şeylere mahsûstur. Günahlara mahsûs değildir. Çünkü tâatlar, bozuk ve kötü niyetle günah olur. Mübahlar da böyledir. Fakat günahlar iyi niyetle asla tâat olmazlar. Herkes bir işi, ya dünyâya âit iyilikleri ve fâideleri, yahut âhırete âit iyilikleri ve fâideleri elde etmek için yapar.

İnsanın ya sâdece dünyalık elde etmek, yahut sâdece âhırete ait bir fâide elde etmek için bir iş yapmasına dâir, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen şöyle buyurmaktadır **"Kim âhıret sevâbını isterse, onun sevâbını arttırırız. Kim de dünyâ menfâatini isterse, ona da ondan veririz. Fakat âhırette ona hiçbir nasîb yoktur"** (Şûrâ-20)

İlmi ile maksadı, gösteriş ve dünyalık elde etmek olan kimse azâb ve ceza görür. İlmi ile Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka bir maksadı ve niyeti olmayan kimse ise, sevâb kazanır ve mükâfat görür. Niyeti hâlis olmayan, Allahü teâlâya yakın olmak ve O'nun rızâsını kazanmaktan başka bir niyetle iş yapan kimsenin ameli reddedilir. Az veya çok, nefsin hoşuna giden dünyâ düşüncelerinden birisi amele karışınca, amel saflığını ve temizliğini kaybeder.

İhlâs, sırf Allahü teâlâ için oluncaya kadar, ameldeki dünyevî ve nefsî istek ve düşünceleri temizlemektir. Bu ise ancak, Allahü teâlâyı kalbinden seven, âhıret derdi ile derdlenen, dünyâ sevgisine yer vermeyen, yemesi içmesi lezzet ve zevk almak için değil de, sırf Allahü teâlânın emirlerini yapıp, yasaklarından sakınmak husûsunda kuvvet ve güç kazanmak olan, kalbinde sâdece hakîki sahibi ve mâliki olan, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaktan başka düşüncesi olmayan kimseler için mümkündür. Böyle bir kimse, hareketlerinde ve hareketsiz anlarında, dâima hâlis ve doğru niyetlidir. Meselâ, o uyurken ibâdete kuvvet kazanmak niyeti ile uyur ve onun uykusu ibâdet olur. İhlâsın ilâcı; nefsin lezzetlerini, arzu ve isteklerini kırmak, dünyâya olan tamâ'ı ve arzuyu kesmek, kendisini âhırete vermektir. Bunlar olunca ihlâs kolaylaşır. Nice ameller vardır ki, insan bunları yapmak için çok yorulur, onları Allah için yaptığını zanneder, fakat aldanmaktadır.

Bir zât şöyle anlatır: "Otuz sene mescidde birinci safta namaz kıldım. Birgün, bir özür sebebiyle ikinci safta namaz kıldım. Bu sırada, insanların beni ikinci safta görmesinden dolayı, bende bir utanma hissi meydana geldi. Anladım ki, birinci safta namaz kılmak, kalbimde hâsıl olan sevinç ferahlık hâli riya, gösteriş imiş."

Bu husûs ince bir noktadır ki, bunun benzeri olan ameller, gösterişten kurtulamazlar. Amelleri bu durumda olanlar, âhırette iyiliklerinin kötülüğe tebdil edildiğini, çevrildiğini görürler. Amellerini bu düşünce ve niyetle yapanlar amellerinde riya yapmışlardır.

Âhıret için amel yapan kimseye Allahü teâlâ hem dünyâyı, hem de âhıreti ihsân eder. Dünyâ için amel yapan, sadece dünyâ için çalışan kimseye de, Allahü teâlâ dünyâdan dilediği kadar verir, fakat o amelinin âhırette hiç fâidesini göremez.

Hased: insanı helâka götüren kötü huylardan birisidir. Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki; **"Ateşin odunu yemesi gibi, hased de iyilikleri yer."** Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Şüphesiz Allahü teâlânın ni'metlerinin düşmanları vardır."** Onlar kimlerdir diye sorulduğunda Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın, fadlından verdiği şeyler için, insanları hased edendir"** buyurdu.

Ebüdderdâ (r.a) buyurdu ki: "Ölümü çok hatırlayanın, sevinci ve hased etmesi az olur."

Fakîh Ebü'l-Leys Semerkandî "Tenbîh-ül-gâfilîn" isimli eserinde şöyle buyuruyor: "Hasedden daha kötü birşey yoktur. Çünkü hased eden kimse şu beş kötülüğün içine düşer: 1- Bitmeyen gam ve keder içerisine girer. 2- Hased etmesi, onun için, ecir ve sevâbı olmayan bir musibet olur. Onun günâha girmesine sebeb olur. 3- Hasedinden dolayı kınanır, ayıplanır. 4- Allahü teâlâ ona gazâb eder. 5- Allahü teâlânın tevfîk kapıları ona kapanır.

Âlimlerden bir zât şöyle buyurdu: "Hased eden, beş bakımdan Rabbine karşı gelmiş olur. 1- Hasedci, Allahü teâlânın başka bir kuluna verdiği ni'metten dolayı kızar. 2- Allahü teâlânın taksimine râzı değildir. Ya'nî hasedcinin hasedi Allahü teâlâya, "Niçin bunu böyle taksim ettin" demek ma'nâsına gelir. 3- Hasedci, Allahü teâlânın dilediğine lütuf ve ihsânda bulunduğunu bildiği hâlde, Allahü teâlânın ni'metlerinden başkalarının faydalanmasını istemez. Bu husûsta cimrilik eder. 4- Allahü teâlânın sevdiği kulundan, ni'metin alınmasını, ondaki o ni'metin son bulmasını, yok olmasını ister. 5- Hasedci, hased etmek sûretiyle Allahü teâlânın düşmanı olan İblîse yardımcı olmuşdur."

Hasedin hakîkati: Allahü teâlâ, bir kuluna ni'met verince, lütuf ve ihsânda bulununca, başkaları için bu kimsede iki hâl vardır: 1- Bu ni'metin o kimseye verilmesini iyi karşılamaz, istemez. O ni'metin o kimsenin elinden çıkmasını ister ki, buna hased denir. 2-O ni'metin o kimsenin elinden çıkmasını, son bulmasını istemez. O ni'metin o kimsede bulunmasını ve devamını kötü görmez. Ancak onun bir benzerinin de kendisinde olmasını ister ki, buna gıbta denir.

Hased olan birincisi haramdır. Ancak böyle bir ni'met, dinsiz veya fâsık gibi kötü bir kimsede bulunup, onlar bu ni'metten faydalanarak fitne çıkarıyorlar, insanlara zarar veriyorlar ise, o ni'metin onlarda bulunmamasını, o ni'metin onların elinden çıkmasını ve yok olmasını istemek, zarar vermez. Çünkü burada ni'metin? ni'met olma bakımından yok olması istenmemekte, aksine, ni'metin, onların elinde fitne ve fesada vesile olduğu için yok olması istenmektedir.

Hased, ni'metin kendisinden başkasının elinde bulunmasını istememek, kullarından ba'zısını ba'zısına tercih etmek husûsunda Allahü teâlânın kazasına kızmaktır.

Gıptaya gelince, o haram değildir. Bilakis, haramlardan şüphelilerden sakınmak, Allahü teâlânın emirlerine uymak gibi, vâcib olan dînî ni'metleri elde etmek, sadaka vermek, fakirlere yardımcı olmak gibi, faziletli olan işlerde gıpta etmek menduptur. Gıptada ni'meti istememe, onu kerih görme durumu yoktur.

Hasedin sebepleri: 1- Şiddetli düşmanlık: Hased, buğz ve düşmanlıktan ayrılmaz. Beraber bulunurlar. 2-Tekebbür: Başkasının kendisinden üstün olmasının, kişiye ağır gelmesidir. Böyle bir kimse, başkası ilim, mal ve makama kavuşunca, onun kendisinden üstün olmasından korkup, böylece ona üstün olamama endişesi içerisinde olmasıdır. 3- Maksadına kavuşamamaktan korkmak: Sultanın, hizmetçilerinin ve me'mûrlarının, bir beldedeki mala ve mülke kavuşmak isteyen kimselerin, maksadlarına kavuşabilmek için, birbirlerini hased etmeleri gibi. 4- Başkan olma, makam ve mevkî elde etme sevgisi ve arzusu. 5- İç bozukluğu ve kirliliği; Allahü teâlânın kullarına hayr ve iyilik husûsunda cimri olmak. Böyle tabiatı bozuk, içi kirli ve kibirli kimseler yanında, başkalarının iyi hâllerinden bahsedilince, bu onlara ağır gelir. İnsanların perişan ve iyi olmayan hâllerinden bahsedilince, bundan sevinç duyarlar.

Hasedin dînî bakımdan zararı: Hased eden kimse, ni'met verilen kimsedeki ni'meti gördükçe, devamlı olarak gamlı ve kederli olur. Hased edilen kimse hasedciye göre, mazlûm durumundadır. Hasedci zâlimdir. Bilhassa hased eden, hased ettiği kimse hakkındaki hasedini, onun hakkında gıybette bulunmak, kusurlarını sayıp dökmek, başkasının yanında anlatmak sûretiyle hasedini söze ve fiile dökünce, hased edilen kimsenin bundan dînî bakımdan çok fâidesi olur. Çünkü hased edenin iyilikleri (sevâbları) kıyâmet gününde hased ettiği kimseye verilir.

Akıllı kimse, kendisinde bulunan hased sebeplerini ve illetlerini gidermek için gayret sarfetmelidir. Çalışmakla, gayret göstermek ve bu husûsta Allahü teâlâya duâ etmekle, hased hastalığından Allahü teâlânın izni ile kurtulmak mümkündür. Bunun için, hased eden, hased ettiği kimseye tevâzu göstermeli, medhederek onlara yaklaşmalı, Allahü teâlânın hükmüne râzı olmalı, sevâbına rağbet etmeli, hased ettiği kimsenin sevdiği şeyleri sevmelidir. Hased eden, yaptığı hasedin, Allahü teâlânın kulları arasındaki taksimine kızmak, onu beğenmemek, olduğu ma'nâsına geldiğini, bunun ise, îmânına büyük bir zarar verdiğini, hasedi sebebi ile, âhırette çok şiddetli azâba, çarptırılacağını kesin olarak bilmelidir. Akıllı kimsenin, hem dînini hem de dünyâsını perişan eden hased hastalığına nasıl düştüğüne ne kadar hayret edilse yeridir. Fakat şunu iyi bilmelidir ki, hased büyük bir cehâlet, tam bir gaflet ve ahmaklıktır.

Gıybet: Belli bir mü'minin veya zımmî kâfirin ayıbını, onu kötülemek için arkasından söylemek gıybet olur. Gıybet kötü bir huydur ve haramdır. Kur'ân-ı kerîmde, gıybet eden, ölü eti yiyene benzetilmiştir. Hucurât sûresi onikinci âyet-i kerîmesinde meâlen; "Birbirinizi gıybet etmeyiniz" buyuruluyor. Âyet-i kerîmede, mü'minin gıybet etmesi yasaklanmıştır.

İbn-i Abbâs'ın (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfte, Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mi'râc gecesi semâya götürüldüğüm zaman bir kavme uğradım ki, etlerinden kesilip sonra da onlara; "Bunları yiyiniz! Kardeşlerinizin, yediğiniz etleridir" deniliyordu. Cebrâil'e; "Ey Cebrâil' Bunlar kimlerdir?" dedim. "Onlar senin ümmetinden gıybet edenlerdir" dedi."**

Peygamber efendimiz (s.a.v.) birgün Eshâb-ı Kirâma karşı; **"Müflis kime denir, biliyor musunuz?"** buyurdukta; "Parası ve malı kalmayan kimseye diyoruz" dediler. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"ümmetimin arasında müflis, şu kimsedir ki; kıyâmet günü, defterinde çok namaz, oruç ve zekât sevâbı bulunur. Fakat bir kimseye sövmüş, iftira etmiş, malını almış, kanını dökmüş, döğmüş. Sevâbları, bu hak sahiplerine dağıtılır. Hakları ödenmeden önce, sevâbları biterse, hak sahiplerinin günahları, bunun üzerine yükletilir. Sonra Cehenneme atılır."**

Yine Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Yanında, din kardeşi gıybet edilince, gücü yettiği hâlde ona yardım etmeyen kimsenin günahı, dünyâda ve âhırette kendisine yetişir."**

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Din kardeşine, onun haberi olmadan yardım eden kimseye, Allahü teâlâ dünyâda ve âhırette yardım eder."**

"Bir kimse, dünyâda din kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ bir melek göndenerek, onu Cehennem azâbından korur."

Rivâyet edilir ki, Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma şöyle vahy etti: "Gıybetten tövbe ederek vefât eden kimse, Cennete girenlerin sonuncusu olur. Gıybette ısrar edip, onda devam ederek vefât eden kimse, Cehenneme girenlerin ilki olur."

Âlimlerden bir zât şöyle buyurdu: "Gıybet; fâsıklar için ziyâfet, kadınlar için otlak, takvâ sahipleri için ise mezbeleliktir."

Gıybetin kötü kokusu, Resûlullah (s.a.v.) zamanında duyulurdu. Şimdi zamanımızda niçin duyulmuyor? Çünkü zamanımızda gıybet çoğaldı. Gıybetin pis kokusu her tarafı doldurdu. Artık bu pis kokuya alışıldığı için bu kokunun farkına varılmıyor. Meselâ, bir kimse dabakhâneye ilk defa girince, fenâ kokudan dolayı orada asla duramaz. Fakat burada deri dabağlayanlar, yerler, içerler, oranın pis kokusuna hiç aldırmazlar. Onlar bu kokunun farkına bile varmazlar. Çünkü burunları artık bu kokuya alışmıştır. Bugün gıybetin de durumu böyledir. Gıybetin kötü kokusu, her tarafı kapladığı ve burunlar bu kokuya alıştığı için, artık o koku farkedilmiyor.

Hâtim-i Zâhid şöyle buyurdu: "Bir mecliste, şu dört şey bulunursa, Allahü teâlânın rahmeti, o mecliste bulunanlardan uzak tutulur 1- Dünyâ işlerinden bahsetmek, 2- Gülmek, 3- Kahkaha, 4- Gıybet."

Hâlid-i Râ'î (r.a.) şöyle anlattı: "Birgün câmide bulunuyordum. Orada bulunanlar, birisinin ayıpları hakkında konuşmaya başladılar. Onları, gıybet etmekten men ettim. Onlar da bundan vazgeçtiler. Sonra başka birinin ayıpları hakkında konuşmaya başladılar. Bir müddet sonra ben de onlarla beraber, bahsettikleri şahısla alâkalı olarak konuştum. O gece bir rü'yâ gördüm. Bana uzun boylu ve siyah birisi geldi. Elinde, içerisinde domuz eti bulunan bir tabak vardı. Bana; "Bu eti ye" dedi. Ona; "Bu domuz etini mi yiyeceğim? Vallahi onu yemem" dedim. Bunun üzerine beni çok şiddetli bir şekilde tehdid etti ve "Bundan daha kötüsünü yedin de bunu niçin yemiyorsun?" diyerek o eti ağzıma soktu. Biraz sonra heyecanla uyandım. Vallahi otuz veya kırk gün, her yemek yiyişimde o etin pis kokusunu ağzımda hissettim."

Gıybet, din kardeşinin, bir zimmînin işitince üzüleceği bir kusurunu arkasından söylemektir. Bu şey; onun bedenine, ahlâkına, sözüne, dînî durumuna hattâ elbisesine, evine ve bineğine âit birşey olabilir.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâma; **"Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?"** buyurdu. Eshâb-ı Kirâm (r.a.); "Allah ve Resûlü bilir" dediler. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v); **"Gıybet, senin kardeşini, arkasından hoşlanmayacağı birşeyle anmandır.** (Ondan bahsetmendir)**"** buyurdu. "Söylediğimiz şey kardeşimizde varsa, yine gıybet olur mu?" denilince Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bir, kimse için söylenen kusur, onda varsa, bu söz gıybet olur. Yoksa bühtan, ya'nî iftira olur"** buyurdu.

Bedene dâir gıybet şunlardır: Boyun uzunluğu ve kısalığı, rengin siyah ve sarılığı, gözün şaşı veya kör oluşu ve hakkında konuşulan kimsenin, hoşlanmadığı bedenî kusurların söylenmesi.

Ahlâka dâir gıybet: Birinin ahlâkının kötü olduğunu, cimri, kibirli, ikiyüzlü, sinirli, korkak, âciz ve buna benzer husûsların söylenmesi.

Bedenî işlere dâir gıybet: Bir kimse hakkında hırsız, yalancı, içkici, hâin, zâlim namaza, zekâta ehemmiyet vermiyor, rükû'u, secdeyi güzel yapmıyor, necâsetten, pislikten sakınmıyor, ana-babasına itaat etmiyor, zekâtını hak sahiplerine vermiyor, taksimi adâletli yapmıyor, müslümanlara dil uzatıyor demek.

Dünyâya dâir olan şeylerde gıybet: Birisi için edepsiz, insanları hor görüyor, kimseye hak tanımıyor, sadece kendisini düşünüyor, çok yiyor, uyunacak vaktin dışında çok uyuyor, oturulmıyacak yerlerde oturuyor demek.

Elbiseye dâir gıybet: Kolları geniş, etekleri uzun, sarığı büyük demek.

Dînî husûsunda gıybet; Birisinin işlediği günahları söylemek ve bu sebeble onu kötülemek.

Gıybet sadece dil ile olmaz. Îmâlı olarak, başkasına müslüman kardeşinin ayıbını ve noksanını bildirmek, bunları açıktan bildirmek gibidir. İşâret, îmâ, yazmak, herhangi bir hareketle, müslüman birisinin bir noksanını başkasına anlatmak, onun hoşlanmıyacağı birşeyi başkasına bildirmek kastı ile yapılırsa, hepsi gıybet olur ve haramdır. Birisini taklid ederek yürümek de gıybettir. Hattâ gıybetin en şiddetlisidir. Çünkü bu şekilde birisini taklid etmek, o kimsenin ayıbını ve kusurunu hoşlanmayacağı şeyi daha kuvvetli ve açık anlatmaktadır. Yazı ile gıybet de böyledir. Çünkü kalem dilden daha keskindir.

Bir topluluğun yalancı olduğunu söyleyip, bununla, hayatta veya vefât etmiş olan muayyen bir kimseye ta'riz yapılırsa (dokundurulursa), bu gıybet olur.

Kâdîhân'da şöyle yazmaktadır "Bir kimse, bir belde halkını gıybet etse, onlar şöyledir dese, bu gıybet olmaz. Çünkü o bununla bütün belde halkını kastediyor. Onun maksadı içlerinden birisinin öyle olduğunu anlatmak bile olsa, o kişinin kim olduğu bilinmediği için, o şahsın bu sözü gıybet olmaz." "Bugün bana şöyle birisi geldi veya şöyle birisini gördüm" deyip, onun hoşlanmıyacağı bir hâlini söyler, bunu dinleyen kimse de, onun sözünden kastettiği şahsın kim olduğunu anlarsa gıybet olur.

En kötü gıybet, kendilerinin sâlih ve gıybetten uzak olduklarını göstermek için, başkasının gıybetini yapıp, sâlih ve gıybetten uzak bir insanın tavır ve hareketleri içerisinde, riya yapanların hareketidir. Böylece riya ve gıybet gibi iki kötülüğü bir arada işlerler. Meselâ; "Hayâsızlıktan Allahü teâlâya sığınırız. Allahü teâlâdan bizi hayâsızlıktan korumasını dileriz" demek gibi. Bunu söyleyen kimsenin bu sözü ile esas maksadı, başkasının ayıbını anlatmaktır. Fakat bunu duâ

şekliyle ifâde etmektedir. "Falanca ibâdette çok gayretli. Fakat ba'zan bizde olduğu gibi onda da gevşeklik oluyor" diyerek, esas gayesi, o bahsettiği kimseyi kötülemek, kendisini sâlihlere benzeterek medhetmektir. Böyle söyleyen kimse hem gıybet hem de riya yapmış olmaktadır.

Gıybeti tasdik etmek de gıybettir. Gıybeti sessiz olarak dinleyen de, gıybet edene gıybetinde ortaktır. Gıybet edeni dinliyen kimse, gıybet günahında ancak, dili ile gıybet edenin gıybetini kötü görmesi ve onu ayıplaması ile kurtulabilir. Eğer, dili ile gıybete mâni olmaktan çekiniyorsa, gıybeti, kalbi ile kötü görerek orayı terk eder. Eğer gıybet bahsini, başka sözle kesme imkânı varken bunu yapmazsa, yine günahkâr olur. Dili ile gıybet edene sus deyipte, kalbi, gıybetin yapılmasını isterse bu nifaktır. Kalb ile gıybeti kötü görmedikçe, dil ile sus demek onu günahtan çıkarmaz.

Gıybetin umûmî ve husûsi sebebleri vardır. Umûmî sebepleri şunlardır: 1- Bir kimseye kızıldığı zaman, onun kötülüklerini söylemek sûretiyle kızgınlığını gidermek. O kimsenin kötülüklerini açıkça söylemeye bir mâni olmayınca kızıldığı zaman, dil ile o kimsenin ayıpları ve kusurları söylenir. Ba'zen kızgınlık içe atılır. O zaman bu, kin olur. Kin de, kin tutulan kimsenin kötülüklerini söylemeye onun gıybetini yapmaya götüren sebeblerdendir. Kin ve kızgınlık, gıybetin en büyük sebeblerindendir. 2- Başkasını küçültmek sûretiyle kendisini yükseltmek. Meselâ; falanca câhil ve anlayışı kıt deyip, kendisinin böyle olmadığını kasdetmek. 3- Hased: Birisini, insanların övdüğünü ona ikramda ve hürmette bulunduklarını görüp, o kimsede bulunan o iyi hâlin ondan gitmesini istemek. Onu kötülemek sûretiyle, insanların nazarından düşürmek için çalışmak. 4- Başkalarını eğlendirmek ve güldürmek için başkalarının güldürücü hareketlerini taklid etmek. 5- Başkalarını aşağı görerek alay etmek. Bu durum, kendisini büyük görüp, başkasını hakîr ve aşağı görmekten ileri gelmektedir.

Gıybetin husûsi sebebleri dindarlara mahsûstur. Bunlar pek ince ve gizlidirler. Şeytan bunları, hayır ve iyilik maskesi içerisinde gizliyerek yaptırır. Bunlar şunlardır: 1- Dinde günah ve hatâ olan bir işin yapılmasından dolayı taaccüb etmek. Meselâ: "Falancanın o işi yapmasına çok hayret ettim" demek gibi. Bunu söyleyen, ba'zan bu sözünde samîmi olabilir. Şeytan bu taaccüb sırasında, o işi yapan şahsın ismini de basit göstererek söyletir. Böylece farkına varmadan o şahsı gıybet etmiş olur. 2- Allah için kızmak: insan bir günahın işlendiğini gördüğü zaman, bunun yapılmasına Allah için kızar, kızgınlığını ifâde ederken günah yapanın ismini söyler. Böylece gıybet etmiş olur. Hâlbuki yapması lâzım gelen şey, o kötülüğü yapana, böyle bir işi yapmasından memnun olmadığını söylemek ve ona emri ma'rûfta bulunmak, onun ismini başkasına söylememek veya o kötülüğü yapanın ismini gizlemek aleyhinde konuşmamaktır.

Ebü'l-Leys Semerkandî "Tenbîh-ül-gâfilîn" kitabında şöyle buyurur: Gıybet dört çeşittir, 1- Küfür olan gıybet, 2-Nifâk olan gıybet, 3- Günah olan gıybet, 4- Mübah olan gıybet.

1-Küfür olan gıybet: Bir müslüman birisini gıybet edip, ona "Gıybet etmiyor musun?" denilince, o da; "Hayır bu gıybet değildir. Çünkü ben işin doğrusunu söylüyorum" dese kat'î delîllerle Allahü teâlânın haram kıldığı bir şeyi helâl görmüş olur. Bu ise küfürdür. 2-Nifâk olan gıybet: Birisi gıybet eder, fakat onu tanıyanların ve bilenlerin yanında ismini söylemez, böylece kendini vera' sahibi görür. İşte bu nifaktır. 3- Günah olan gıybet: Birisinin gıybetini yaparken ismini söylemek, günah olan gıybettir. Böyle gıybet eden kimse hem o günahtan tövbe etmesi, hem de gıybetini yaptığı şahıstan helâllik dilemesi lâzımdır. 4- Mübah olan gıybet: Açıkça günah işliyen bir fâsık, veya bid'at sahibini gıybet etmek günah olmaz. Fâsıkın kötülükleri anlatılmak sûretiyle, insanların o kimseden sakınmaları te'min edilir. İnsanları fâsıkın kötülüklerinden

sakındırmak için, onlara fâsıkların kötülüklerini anlatmak sevâbtır. Çünkü bu bir bakıma insanları kötülükten men etme ma'nası taşır. Resûl-i ekrem (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"İnsanları ondan sakındırmak için, fâciri, kendisinde bulunan şeylerle anlatınız"** buyurmuştur.

Üç kimse vardır ki, onların gıybeti günah olmaz. Zâlim sultanın zulmünü, açıkça günah işliyen fasıkın fıskını ve bid'at sahibinin bid'atini söylemek gıybet olmaz.

Bir kimse, müslüman kardeşinin kötülüklerini, onlara ehemmiyet verdiği, böyle hâllerin onda bulunmasını istemediği için söylerse, bunda bir mahzur yoktur. Bu gıybet olmaz. Çünkü gıybet müslüman kardeşinin hakkında ayıp ve noksanlığı kasd ederek konuşmaktır. Kâdîhân'da da böyle yazmaktadır. Bir kimse, namaz kılar, oruç tutar fakat eliyle ve diliyle başkalarına zarar verirse, onun bu kötü hâllerini anlatmakta mahzur yoktur.

Gıybet dînî bakımdan fâidesi olan sebeplerle mübah olur. Bunlar şunlardır:

1- Zulme uğramış kimsenin, sultana, hâkime ve zâlimden hakkını alabilecek birisine, falanca bana zulmetti veya bana şöyle şöyle yaptı demesi caizdir. Çünkü mazlûm, hakkını zâlimden ancak öyle alır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Hak sahibinin söz hakkı vardır"** buyurdu.

2- Kötülüklerin ve günahların iyiliğe çevrilmesi için, bunu yapabileceğini ümid ettiği kimseye, falanca şöyle yaptı. Onu o işten menet gibi sözleri söylemesi gıybet olmaz.

3- Müslümanları kötülükten sakındırmak: Birisinin, bid'at sahibi ve açıkça günah işleyen bir kimsenin yanına gittiği görülür ve bid'at sahibinin işlediği bid'atin, fâsıkın da fıskının (yaptığı kötü işlerin) o kimseye bulaşacağından korkulursa, o kimse onların yanına gitmekten sakındırılır. Ancak bu sakındırmanın, hased sebebiyle bir sakındırma olmamasına çok dikkat etmelidir. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine uygun olmayan bilgileri kitaplarına yazan müelliflerin tenkit edilmesi caizdir. Hatta dînin korunması bakımından vâcibtir.

4- Açıkça içki içen, kumar oynayan, insanlara zulmeden kimsenin, sâdece açıkça yaptığı bu kötülükleri anlatılır Açıkça yapmadığı kötülükleri anlatılmaz. Hadîs-i şerîfte; **"Haya cilbâbını çıkaran kimseyi söylemek gıybet olmaz"** buyuruldu. (Cilbâb, kadınları örten şeylerin ismidir. Haya cilbâbını çıkarmak, açıkça haram işlemek demektir.)

5- Topal, şaşı gibi ayıp bir lakab ile tanınan böyle meşhûr olmuş bir kimseyi böyle tanıyıp, meşhûr olduğu için, bu lakapları ile bahsetmek günah olmaz. Fakat ayıplamak ve noksanlığını bildirmek kasdı ile olursa haramdır. Ayıp ve noksanlık ifâde etmeyen başka bir lakabı varsa, onun ile ondan bahsetmek, onu söylemek daha güzel olur.

6- Evleneceği, birisi ile yolculuğa çıkılacağı, birisi ile ortaklık yapılacağı, birisi ile komşuluk yapılacağı zaman, o kimse hakkında kendisi ile istişâre edilen kimsenin, nasîhat niyeti ile bildiğini söylemesi caizdir.

7- Hâkim, bir kimse hakkında sorduğu zaman, o kimsenin iyi olmayan durumlarını haber vermek caizdir.

Bu istisnalar dışında, gıybet etmek sûretiyle günaha giren kimsenin, pişman olup tövbe etmesi, yaptığı gıybetten dolayı üzülmesi, gerekir. Ayrıca gıybet ettiği kimseden hakkını helâl etmesini istemelidir. Eğer hakkını helâl ederse, gıybet eden onun hakkından kurtulmuş olur.

Gıybetten çok sakınmalıdır. Gıybetin, iyilikleri yok ettiğinin farkında olmalıdır. Gıybet, Allahü teâlânın gazâbına sebep olur. Gıybet edenin iyilikleri, kıyâmet gününde gıybet ettiği kimseye verilir. Eğer onun iyilikleri yoksa, gıybet edilen kimsenin günahları ona verilir.

Nemime (Koğuculuk yapmak, söz taşımak)**:** Büyük günahlardandır. Resûllullah efendimiz (s.a.v.); **"Nemmam, Cennete giremez"** buyurdu. Nemmamın yeri Cehennemdir. Çünkü âhırette insanın yeri ya Cennet yahut Cehennemdir, öyleyse, nemmamın derhal tövbe etmesi lâzımdır.

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"İki yüzlü, insanların en şerlilerindendir. İki yüzlü kimse, ba'zılarına bir yüzü ile, ba'zılarına da diğer yüzü ile gelir. Dünyâda iki dilli olan için Allahü teâlâ kıyâmet gününde ateşten iki dil yapar."**

Ka'b-ül-Ahbâr (r.a.) anlattı: "Benî İsrâil'in başına kıtlık gelmişti. Mûsâ aleyhisselâm birkaç defa yağmur duâsına çıktı. Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma vahyederek; "Ben senin ve beraberinde olanların duâlarını kabûl etmiyeceğim. Çünkü sizin aranızda nemîmesinde ısrar eden bir nemmam var" buyurdu. Bunun üzerine Mûsâ aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Onun kim olduğunu bildir de, aramızdan çıkaralım" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "Ey Mûsâ! Ben sizi nemîmeden men ediyorum. O işi ben mi yapayım?" buyurdu. Sonra yağmur duâsına çıkanların hepsi tövbe ettiler. Allahü teâlâ onların duâlarını kabûl buyurarak bol yağmur ihsân etti.

Hammâd bin Seleme anlatır: Birisi câriyesini sattı. Alıcıya; "Bunun başka bir ayıbı yoktur, ama koğuculuk yapar" diye ayıbını da söyledi. Müşteri buna rağmen onu satın aldı. Aradan günler geçtikten sonra, hizmetçi efendisinin hanımına; "Kocan seni sevmiyor. Sana ihânet etmek istiyor. Seni sevmesini, üzerine titremesini istermisin?" dedi. Kadın; "Tabî isterim" deyince, hizmetçi; "O hâlde, eline bir ustura al. Sakalının alt kısmından biraz kıl kes. Ama bunu uyuduğu zaman yap!" dedi. Biraz sonra efendisi geldi. Hizmetçi bu sefer efendisine gizlice şöyle dedi: "Hanımın seni öldürmek istiyor. Bunu açıktan bilmek istermisin?" Efendisi: "Tabî isterim" deyince, "Öyleyse bu gece uyur gibi yap, görürsün" dedi. Adam uyur gibi yaptı. Kadın, elinde ustura ile gece kocasının yanına geldi. Adam gözünü açıp hanımını elinde ustura ile görünce, kendisini kesmeye geldiğini sandı. Hemen usturayı elinden aldı. Hanımını orada kesip öldürdü. Sonra hanımının yakınları gelip adamı öldürdüler. Bunun üzerine adamın yakınları geldi ve öldürülen kadının yakınları ile çok şiddetli kavga ettiler. Bir nemmamın sözü birçok insanın ölümüne sebeb oldu."

Yahyâ bin Eksem buyurdu ki: "Nemmam, sihir yapan büyücüden daha kötüdür. Çünkü büyücünün bir ayda yapamadığını nemmam bir anda yapar.

Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Şunu iyi bil ki, sana bir söz getiren senin sözünü de başkasına götürür."

Nemîmenin ma'nâsı: Duyulması istenmiyen bir sözü başkalarına götürüp söylemek demektir. Lügat ma'nâsı koğuculuk ve söz taşımaktır. Nemime; sırrı ifşa etmek, kapalı ve gizli tutulması gereken bir husûsta perdeyi yırtmaktır.

Birisi gelip, falanca senin hakkında şöyle şöyle konuştu diye haber verirse şunları yapmalıdır.

1- Böyle bir haber getirenin sözüne inanmamalıdır. Çünkü söz getiren fâsıktır. Fasığın sözüne inanılmaz.

2- Böyle bir haberi getirene, münâsip bir şekilde nasîhat etmeli, yaptığı işin iyi olmadığını anlatmalıdır. Çünkü kötülükten men etmek vaciptir.

3- Söz getirene, Allahü teâlâ için buğzetmelidir. Çünkü o bu yaptığı ile Allahü teâlâya âsi olmuş ve günah işlemiştir, Allahü teâlânın buğzuna müstehak olmuştur. Allahü teâlânın buğz ettiğine buğz etmek vâcibdir.

4- Söz getirenin, getirdiği habere güvenerek, söz getirdiği kimseye sû-i zan etmemelidir. Çünkü fâsığın sözü ile bir kimseye sû-i zan etmek haramdır.

5- Acaba, bu söz getirenin söylediği doğrumudur diye araştırma yapmamakdır. Çünkü tecessüsü, ya'nî suç araştırmayı Allahü teâlâ yasaklamıştır.

6- Nemmamın düştüğü duruma düşmemek ve onun nemîmesini başkasına anlatmamak gerekir. Yoksa insan, onun gibi nemmam olur.

Şöyle anlatılır: Âlimlerden birisini, dotlarından bir zât ziyârete gelmişti. Dostu ona başkasına dâir kötü bir haber söyledi. Bunun üzerine o âlim misâfirine; "Bana üç cinâyet işlettin. 1-Bana kardeşime buğzettirdin. 2- Kalbimi boş yere meşgûl ettin. 3- Nefsin hakkında benim kötü zannıma sebeb oldun" dedi.

Süleymân bin Abdülmelik, birgün yanında büyük âlim İbn-i Şihâb ez-Zührî olduğu hâlde oturuyordu. Bu sırada içeri birisi girdi. Süleymân bin Abdülmelik ona; "Duyduğuma göre benim hakkımda konuşmuşsun" dedi. O şahıs; "Asla hakkınızda hiçbir şey konuşmadım" dedi. Bunun üzerine Süleymân bin Abdülmelik; "Bunu bana sözünde doğru olan birisi söyledi" dedi. Bunun üzerine İbn-i Şihâb ez-Zührî hazretleri; "Nemmam doğru konuşmaz" buyurdu. Süleymân bin Abdülmelik, Zührî hazretlerine "Doğru söyledin" dedikten sonra o şahsa da, "Şimdi selâmetle gidebilirsin" dedi.

Çocuk Terbiyesi: Çocuk, ana-babası yanında emânettir. Temiz kalbi, kıymetli bir cevherdir. Her türlü şekil ve sûretten arınmıştır. Fakat, nakşedilmeye, verileni almaya müsâiddir. Hayra da şerre de alıştırmaya elverişlidir. Sabi çocuk, hayra ve iyi şeylere alıştırılır, İyi şeyler öğretilirse, o şekilde yetişir ve büyür. Hem dünyâda hem de âhırette mes'ud ve bahtiyar olur. Ona iyi şeyleri, hayr işleri öğreten ana-babası, hocaları ve onu terbiye edenler, onun vesilesi ile, çok büyük ni'metlere ve mükâfatlara kavuşurlar. Eğer sabî, kötülüğe ve şer olan şeylere alıştırılırsa, hem dünyâda hem de âhırette helâka uğrar, şaki ve bedbaht olur. Onun yüzünden ana-babası, hocaları ve onu kötü terbiye edenler de azap görürler ve cezalandırılırlar. Allahü teâlâ, Tahrim sûresinin altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Kendinizi, evlerinizde ve emirlerinizde olanları ateşten koruyunuz."**

Ana-baba evlâdını, dünyâdaki ateşten ve sıkıntılardan muhafaza ettiği gibi aynı şekilde âhıretteki Cehennem ateşinden de korumalıdır. Çocuğu âhıretteki sıkıntılardan ve Cehennem azâbından korumak, dünyâdaki sıkıntılardan ve dünyâ ateşinden korumaktan çok daha mühimdir.

Ana-babanın, evlâdını bütün bu sıkıntılardan ve musibetlerden koruması, onu güzel terbiye etmek, ona güzel ahlâkı öğretmek, kötü arkadaşlardan muhafaza etmek sûretiyle olur. Şayet çocuğun bakımı ve emzirilmesi için bir kadın bulup, ona baktırma lüzumu hâsıl olursa, helâl yiyen, dindar ve sâliha bir kadın arayıp bulmalıdır. Çünkü haramdan hâsıl olan sütte bereket yoktur. Böyle haram yiyen bir kadından süt emen çocuğun tabiatı haram şeylere meyleder.

Çocukta, iyiyi kötüden ayırma hassaları ortaya çıkmaya başladığı zaman, çocuğu kontrol altında tutmak iyidir. Çocukta ilk ortaya çıkan, haya duygusudur. Çocuk bu andan i'tibâren ba'zı şeylerden haya eder. Bu sebeble utanılacak şeyleri terkeder. Bunlar çocukta akıl nûrunun parlamasıyla ortaya çıkan hâllerdir. Allahü teâlânın, çocuğa, lütfu, ihsânı ve hediyesidir. Ahlâka ve kalbin safâsına delâlet eden büluğ çağında, bu durum daha da olgunlaşır.

Bu çağda, çocuğa, terbiyesi husûsunda yardımcı olmalıdır. Bunu asla ihmal etmemelidir. Çocuğu ilk önce te'sîri altına alan ve onu meşgûl eden husûs, yemeğe düşkünlüktür. Bu bakımdan yemek yeme âdabını öğretmelidir. Yemeği çabuk çabuk yememesini, lokmayı iyice çiğnemeden yutmamasını, lokmaları, peşipeşine almamasını öğretmelidir. Çok yemek yemeği, oburluğu ona çirkin birşey olarak göstermeli, çok yemenin insanlara mahsûs bir sıfat olmadığını anlatmalı, az yiyen ve terbiyeli olan çocuğu da medhetmelidir. Çocuğa, yemekte başkasını kendisine tercih etmeyi, hangi yiyecek olursa olsun onunla kanâat etmeyi sevdirmelidir.

Zamanı gelince, çocuğu hocaya göndererek; Kur'ân-ı kerîmi, Resûlullah efendimizin mübârek hayâtını, onun anlıyabileceği ve ona lâzım olan din bilgilerini, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ehl-i beytini, Eshâb-ı Kirâmın, dört mezheb imamının, diğer din ve tasavvuf büyüklerinin, sâlih kimselerin hayâtını, onların İslâmiyeti ne kadar güzel yaşadıklarını, bu sebeble huzûrlu ve mutlu olduklarını anlatmalıdır.

Onları, ahlâksız ve kadın kız aşkı anlatan şiirleri dinlemekten menetmelidir. Çünkü böyle şiirleri okumak, dinlemek ve bu işlerle uğraşanlar ile arkadaşlık yapmak, çocuğun kalbinde fitne ve fesad meydana getirir.

Çocuk, güzel ahlâk sahibi olduğu, güzel ve iyi işler yaptığı zaman hediyeler almak sûretiyle onu sevindirmeli, bundan dolayı onu insanlar arasında medhetmelidir. Şayet ba'zan hoşa gitmeyen şeyler yaparsa, onu görmemezlikten gelmeli, onun haya perdesini yırtmamalıdır. Yoksa, nasıl olsa bu kötü işim ortaya çıktı diye, ondan sonra o kötü işi yapmaktan çekinmez hâle gelir. Eğer o işi ikinci defa yaparsa, gizlice onu cezalandırmalı, onu korkacağı birşey ile tehdid etmeli, dolaylı yoldan, yaptığı işin kötü birşey olduğunu ona anlatmalıdır. Annesi de yaptığı kötü bir işi babasına söyliyeceğini, babasının da onu cezalandıracağını söylemek sûretiyle çocuğu korkutmalı, o kötü işten onu alıkoymaya çalışmalıdır.

Ana-baba, çocuğun arkadaşları ve akranlarına karşı onunla övünmemelidir. Çocuğu tevâzuya ve arkadaşlarına ikrama alıştırmalıdır. Yükseklik ve üstünlüğün vermekle olacağını, aç gözlü ve tama' sahibi olmanın, aşağı ve bayağı bir iş olduğunu öğretmelidir. Yine çocuğun yanında altın ve gümüşü, onlara düşkün olmayı kötülemelidir. Zehirli yılan ve akrebden daha çok, onlara düşkün olmaktan sakındırmalıdır.

Çocuğa, insanlar yanında nasıl oturulacağını anlatmalı, çok konuşmaktan, daha küçük yaşta alışmaması için doğru ve yalan yere yemîn etmekten, başkasına la'net etmekten, başkasına dil uzatmaktan, böyle yapanlarla beraber bulunmaktan onu menetmelidir.

Çocuk mektepten, hocadan ders alıp, edep ve terbiye öğrenip döndükten sonra, bunların yorgunluğunu giderecek, onu dinlendirecek münâsip ve güzel bir şekilde eğlenmesi gerekir. Eğer çocuk mektepten ve hocadan geldikten sonra, onun dinlenmesi için, münâsip bir şekilde oynamasına ve eğlenmesine fırsat verilmez de, tekrar ders ile meşgûl olmaya mecbûr bırakılırsa, bu durum çocuğun zekâsını köreltir.

Çocuğa; anaya-babaya, hocalarına, terbiye ve yetişmesinde emeği geçenlere, tanıdık olsun, yabancı olsun, kendinden yaşça büyük olanlara itaatkâr olmasını, onların yanında, onlara hürmetinden dolayı oyununu bırakmasını öğretmelidir.

İyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek yaşa gelince, abdest ve namazı terketmesine asla müsamaha etmemeli, Ramazân-ı şerîfin ba'zı günlerinde oruç tutmasını emretmelidir. Yedi yaşına gelince, namaz kılmasını emretmeli, on yaşına gelince namaz kılmazsa münâsip bir şekilde namaza teşvik mâhiyetinde dövmeli, ipek giymekten, altın ve gümüş kullanmaktan onu menetmelidir.

Çocuğa, dînin emir ve yasaklarından, bilmesi îcâbeden herşeyi, otuziki farzı, îmânın ve İslâmın şartını öğretmeli, hırsızlık yapmaktan, haram yemekten, yalan söylemekten, gıybet etmekten, hıyânet etmekten, çirkin ve fenâ sözleri konuşmaktan onu sakındırmalıdır.

Çocuğa, yiyeceklerin ilaç gibi olduğunu, yemekten maksadın insanın onlar vasıtasıyla Allahü teâlâya ibâdet ve tâatta bulunmak için kuvvet kazanmak olduğunu, dünyânın hakîki bir hayat ve devamlı kalınacak bir yer olmadığını, fâni ve geçici olduğunu, ölüm ile insanın, dünyâ lezzet ve ni'metlerinden istese de istemese de ayrılacağını, ölümün her an gelebileceğini, Cennete girebilmek için, bu dünyâda Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınması gerektiğini, Allahü teâlânın, sevdiği kulları için Cennette türlü türlü ni'metler hazırladığını anlatmalıdır. Yine çocuğa Cehennem azâbının çok şiddetli olduğunu, Cehenneme dinde câhil olanların, haram yemekten sakınmayan ve farzları terkedenlerin gideceğinden de bahsetmelidir.

Eğer çocuk iyi yetiştirilmiş, edeb ve terbiyesine i'tinâ gösterilmiş ve ehemmiyet verilmiş ise, bülûğa ermesinden önce yapılan bu telkinler ve nasîhatların, büluğ çağına erdiği zaman te'sîrleri ve fâidesi görülür. Çocuk dâima iyiye doğru gider, iyi ve güzel işlerle meşgûl olur, kötü işlerden sakınır. Şayet çocuk, iyi yetişmemiş, terbiyesi üzerinde durulmamış ise, büluğ çağına erişince oyun ve eğlenceye, kötülüklere dalar. Yemeğe, giyinmeğe ve övünmeye düşkün olur. Hakkı kabûl etmek ona ağır gelir.

Çocuk iyiye de kötüye de elverişli bir cevher olarak yaratılmıştır. Ancak ana-babası onu, iyi veya kötü taraftan birisine meylettirir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu. **"Bütün çocuklar, müslümanuğa uygun ve elverişli olarak dünyâya gelir. Bunları sonra, anaları ve babaları; Hıristiyan, yahûdi ve dinsiz yapar."**

Haram yemek, çocuğun kötü olmasında mühim bir unsurdur. Çünkü, ana-baba haram yemekten sakınmadığı için, onlardan dünyâya gelen çocuk, tabiatı ve mayası îcâbı her türlü kötülüğe meyleder. Şimdi çok sayıda kötü ve fâsık kimse bulunmaktadır. Ana-babalarının haram yemelerinin, çocuklarının kötü olmasında te'sîri büyüktür. Allahü teâlâ bizi haram lokma yemekten muhafaza buyursun. Amîn.

Çocuğun baba üzerindeki hakkı: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Çocuğun baba üzerinde üç hakkı vardır: 1-Doğduğu zaman çocuğuna güzel bir isim koyması, 2-Aklı erdiği zaman Kur'ân-ı kerîmi öğretmesi, 3-Evlenecek yaşa gelince onu evlendirmesidir."**

Birisi Hazreti Ömer'e gelerek; "Bu benim oğlum bana karşı geliyor" diye şikâyette bulundu. Bunun üzerine Hazreti Ömer onun oğluna; "Allahtan korkmuyor musun, niçin ana-babana karşı geliyorsun. Ana-babanın evlâdı üzerinde şu kadar hakkı var" buyurdu. O zaman, o şahsın oğlu; "Hiç oğlun baba üzerinde hakkı yok mu?" diye sordu. Hazreti Ömer de; "Evet var. Çocuğuna

doğunca güzel bir isim koyması, ona Kur'ân-ı kerîmi öğretmesi, evlenecek yaşa gelince evlendirmesi, çocuğun babası üzerindeki haklarındandır" buyurdu. O zaman çocuk; "Vallahi, babam, dörtyüz dirheme satın aldığı Hindistanlı bir kadınla evlendi. Bana güzel isim vermedi. İsmimi Cu'lâ koydu. Bana Kur'ân-ı kerîmden hiçbir şey öğretmedi" dedi. Bu sözler üzerine Hazreti Ömer, çocuğun babasına dönerek; "Oğlum bana itaat etmiyor, diyorsun. Hâlbuki, o sana karşı gelmeden önce sen ona karşı gelmişsin. Şimdi kalk ve oğluna karşı vazîfeni yap" buyurdu.

Yine şöyle anlatılır: "Birisinin, babasını dövdüğü görüldü. Çocuğa; "Niçin babanı dövüyorsun, onu bırak" dediler. Bunun üzerine babası; "Ona dokunmayın, beni dövsün. Çünkü ben babamı aynen bu yerde dövmüştüm. Ben nasıl babamı burada dövdü isem şimdi de aynı yerde oğlum beni dövüyor" dedi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurdu: **"Çocuğunun, kendisine itaati husûsunda ona yardımcı olan kimseye, Allahü teâlâ merhamet eylesin."**

Sâlihlerden birisi, oğluna birşeyi yapması için hiç emretmezdi. Şayet bir ihtiyâç olursa, oğluna değilde başkasına emrederdi. O zâta bunun sebebi soruldu. O da şöyle buyurdu: "Oğluma birşey emredersem belki emrimi tutmaz da bana karşı gelebilir. Bu yüzden Cehennem ateşine müstehak olur. Hâlbuki ben oğlumun Cehennem ateşinde yanmasını istemiyorum. Onun için ona emretmiyorum."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîflerde buyurdu ki: **"Kişide dört şeyin bulunması Se'âdetine vesiledir, 1- Zevcenin sâliha olması, 2-Kardeşlerinin sâlih olması, 3-Çocuklarının itaatkar olması, 4-Rızkının, içerisinde bulunduğu memlekette bulunması."**

"Hiçbir baba, çocuğuna güzel edepten daha üstün birşey vermemiştir."

"Çocuklarınızla ilgilenin. Onlara güzel edep (terbiye) **veriniz.**

Ana-baba hakkı: "Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde sâdece kendisine ibâdeti emretti. Kendisine ibâdetten sonra ana-babaya itaati bildirdi. Çünkü insanın varlığının hakîki sebebi Allahü teâlânın yaratması, zâhiri sebebi de ana-babadır.

Allahü teâlâ, İsrâ sûresinin yirmiüçüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine** (Allahü telâya) **ibâdet edin, ana-babaya güzellikle muâmele edin, eğer onlardan biri veya ikisi senin yanında ihtiyârlık hâline ulaşırsa, sakın onlara "Öf" bile deme ve onları azarlama, ikisine de iyi ve yumuşak söz söyle"** buyuruyor.

İbn-i Ömer (r.a.) âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken; "Ana ve babaya hitab ederken, babacığım, anneciğim demelidir" buyurdu.

Atâ bin Ebî Rebâh (r.a.) âyet-i kerîmeyi tefsîr ederken; "Onların yanında konuşurken, gözü onlara doğru çevirmeden, bakmadan konuşmalıdır" buyurdu.

Mücâhid (r.a.) buyurdu ki; "Ana-babanın isimleri ile çağırmayınız. Onları yalanlamayınız. Onlarla yumuşak konuşunuz. Onlara boş söz söylemeyiniz."

Ana-babaya iyilik yapmak, onlara dil uzatmamak, onlara karşı gelmemek onlara itâattandır. Ana-babaya böyle davranmamak büyük günahtır.

Dînen mahzurlu olmayan husûslarda ana-babaya karşı gelmemelidir.

İmâm-ı Kurtubî buyurdu ki: "Ana-babaya iyilikte bulunmak onlara itaat etmek, sâdece müslüman ana-babaya mahsûs değildir. Ana-baba kâfir bile olsalar, onlara iyilik yapılır."

Gerek hayatta iken ve gerekse vefâtlarından sonra, ana-baba hakkına" riâyet edilir. Ana-babanın vefât ettikten sonra hakları, her namazın peşinden onlar için duâ etmekle olur.

Tabiînden bir zât buyurdu ki: "Hergün beş vakit namazda ana ve babasına duâ eden kimse, onların hakkını yerine getirmiş olur. Çünkü Allahü teâlâ Lokman sûresi ondördüncü âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâya ve ananıza-babanıza şükr edin"** buyurmuştur. Günde beş defa Allahü teâlâya şükrediyoruz. Ana-babaya şükür ise, günde beş vakit namazda onlara duâ etmek sûretiyle olur.

Ana-babanın çocuğu üzerinde on hakkı vardır: 1- Ana-baba aç oldukları zaman onları doyurur. 2- Giyeceğe muhtaç oldukları zaman, eğer gücü yeterse, onları giydirir. 3- Hizmete muhtaç iseler onların hizmetini görür. 4- Onlar kendisini çağırdıkları zaman onların da'vetine icabet eder ve hemen yanlarına gider. 5- Birşey emrettikleri zaman emirleri günah olmadığı müddetçe yerine getirir. 6- Ana-baba ile konuşurken yumuşak konuşur. 7-Onları isimleri ile çağırmaz. 8- Onlarla beraber yürürken arkalarından yürür. 9- Kendisi için istediğini, onlar için de ister, kendisi için istemediği bir şeyi onlar için de istemez. 10- Kendisine duâ ettiğinde, onlar için de af ve mağfiret ile duâ eder.

Vefâtlarından sonra ana-babayı râzı etmek üç şeyle mümkün olur. 1-Çocuk, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınmak sûretiyle sâlih olursa. Çünkü ana-baba çocuklarının sâlih olmasına sevinmesi kadar hiçbir şeye sevinmez. 2- Ana-babanın akraba ve dostlarını ziyâret etmekle, 3- Ana-baba için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemek, onlar için sadaka vermek ve iyilik yapmakla onlar râzı olur.

Selemeoğulları'ndan birisi Resûlullah'a (s.a.v.) gelerek; "Yâ Resûlallah! Anam-babam vefât ettiler. Acaba onlara yapabileceğim bir iyilik var mı?" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Evet onlar için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemen, onların verdikleri sözleri yerine getirmen, onların dostlarına ikramda bulunman, onlar tarafından olan akrabalarını ziyâret etmendir"** buyurdu.

Birisi Resûlullah efendimize (s.a.v.) "Bi'at için sana geldim. Ana-babamı ağlıyarak bıraktım" deyince, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Ana-babana dön onları ağlattığın gibi güldür"** buyurdu.

Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Burnu yere sürtülmüstür, burnu yere sürtülmüstür"** buyurdu. "Kimin, yâ Resûlallah?" dediler. **"Ana ve babasından birinin veya ikisinin, yanında ihtiyârladığı hâlde, Cennete gitmiyenin"** buyurdu.

Bekr bin Hakem babasından o da dedesinden anlatır: "Yâ Resûlallah! En önce kime iyilik edeyim?" dedim. **"Annene"** buyurdu. "Sonra kime?" dedim. Yine **"Annene"** buyurdu. Üçüncü defa sordum. Yine **"Annene"** buyurdu. "Sonra kime?" dedim. **"Babana ve sonra sırasıyla akrabalarına"** buyurdu. Annenin, babadan önde tutulması, annenin çocuk için daha çok zahmet çekip yorulması, daha çok şefkatli olması ve çocuğa hizmetinin çokluğundandır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Size günahların en büyüğünü bildireyim mi?"** diye üç defa buyurdular. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm):

"Evet bildir, yâ Resûlallah!" dediler. **"Allahü teâlâya ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek ve yalan söylemektir!"** buyurdu.

Avm bin Huveys isminde bir zât şöyle anlattı: "Bir köye gitmiştim. O köyün yanında bir kabristan vardı, ikindiden sonra, burada bulunan bir kabir açılır, başı merkep başı, bedeni insan bedeni gibi olan birisi çıkar, üç defa merkep gibi anırdıktan sonra kabir kapanırdı. Orada yaşlı bir kadın yün eğiliyordu. Kabirden çıkan şahsın annesi idi. Oğlunun durumunu şöyle anlattı. Oğlum içki içerdi. Ben de ona;

"Allahtan kork! Ne zamana kadar içki içmeğe devam edeceksin?" derdim. O da bana "Tıpkı merkepler gibi anırıyorsun" derdi. Bir ikindi vaktinden sonra öldü. İşte şimdi görüyorsun. Hergün ikindiden sonra böyle kabirden çıkar, üç kerre anırır. Sonra kabri kapanır" dedi.

Akıllı kimsenin, ana-babasına nasıl hürmet edileceğini öğrenmesi, onlara karşı gelmemesi, itaat etmesi gerekir. Allahü teâlâ Tevrat, İncîl, Zebur ve Kur'ân-ı kerîmde ve gönderdiği bütün kitaplarda, ana-babaya itaat edilmesini, onlara karşı gelinmemesini, ana-babaya hürmet edilmesini bildirmiş ve peygamberlerine de böyle emretmiştir.

Büyüklerden birisi şöyle buyurdu: "Çocuğun, ana-babasının yanında, onların izni olmadan konuşmaması lâzımdır. Onların önünde, sağlarında ve sollarında yürümemelidir. Ancak çağırdıklarında yanlarına gider. Onların arkalarından yürür."

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 565

2) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 342

3) İbn-i Âbidin cild-1, sh. 29 cild-5, sh. 263

4) Brockelmann Gal-2, sh. 507

5) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 54

6) Tebyin-ül-mehârim. Süleymâniye Kütüphânesi. Es'ad Efendi kısmı no: 596

YÖRÜK MUSLİHUDDÎN

Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanı âlimlerinden. Aslen, Hamîd ve Teke vilâyetleri (Antalya, Isparta, Burdur havâlisi) yaylalarında konup göçen, hayvancılıkla geçinen yörüklerdendir. Doğum târihi bilinmemektedir. Yörük Muslihuddîn Efendi adıyla tanınırdı. 977 (m. 1569) senesinde Muharrem ayında, emekli iken vefât etti.

Yörük Muslihuddîn Efendi, dağlarda hayvanları ile konup göçerken, ilimle meşgûl olmak istedi. O zamanın âlimlerinden Çivi-zâde Efendi'nin hizmetinde bulundu ve ondan ilim tahsil etti. Daha sonra Kadıasker Abdulvâsi' Efendi'nin yanına gitti. Bir müddet ondan ilim tahsil etti ve ona mülâzım oldu. Abdulvâsi' Efendi, Dimetoka'da bir medrese yaptırdı. (Dimetoka bugün Yunanistan sınırları içindedir.) Medresenin 930 (m. 1523) târihlerinde yaptırıldığı sanılıyor. Muslihuddîn Efendi, müderrislik hayâtına ilk defa bu medresede başladı.

940 (m. 1533) senesi Şevval ayında, büyük İslâm âlimi Şeyhülislâm İbn-i Kemâl vefât etti. Yerine Sa'dî Şa'dullah Çelebi şeyhülislâm olarak ta'yin edildi. Molla Muslihuddîn'in hocası Abdulvâsi' Efendi, o sene vazîfesinden ayrılıp Hicaz'a gitti ve oraya yerleşti. Muslihuddîn Efendi Dimetoka'da zâhidâne bir şekilde günlerini geçiriyordu. Bir taraftan da medresede talebelere ders veriyordu. Böylece ibâdet ve tâatle yaşarken bir yandan da ilimden uzak kalmıyordu. On sene kadar bu şekilde geçti.

Molla Muslihuddîn Efendi'nin zühdü, salâhı, iffeti ve güzel ahlâkı, devlet ileri gelenleri tarafından da yakînen biliniyordu. Âlim ve sâlih bir zât olduğundan, Kanunî Sultan Süleymân'ın büyük oğlu Şehzâde Cihangir'e hoca ta'yin edildi. Sadr-ı a'zam Rüstem Paşa ve diğer devlet ileri gelenleri onu çok severlerdi. Hattâ ba'zı mühim devlet işlerinde ona danışır, fikirlerinden istifâde ederlerdi. 970 (m. 1562) senesinde Şehzâde Cihangir genç yaşta vefât edince, emekli oldu. Tekrar Dimetoka'ya döndü. Orada ibâdet ve tâatle ömrünü geçirdi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 123, 124

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 494

ZEKERİYYÂ ENSÂRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Zekeriyyâ bin Muhammed bin Ahmed bin Zekeriyyâ'dır. Künyesi Ebû Yahyâ, nisbeti Ensârî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 826 (m. 1423) senesinde Senîke'de doğdu. 926 (m. 1520) senesinde Kâhire'de vefât etti. Karâfe mezarlığında, İmâm-ı Şafiî'nin türbesinin tam karşısına defnedildi.

Rebî İbni Abdullah, Sülemî'den Zekeriyyâ Ensârî'nin ilim öğrenmeye başlamasını şöyle anlattı: "Birgün Zekeriyyâ Ensârî'nin doğum yeri olan Senîke'de bulunuyordum. Bu sırada, kendisine yardım edilmesini isteyen bir kadın gördüm. Kocası ölmüş, çocuğu yetim kalmıştı. Şehrin vâlisi çocuğu yakalayıp, saka kuşu avlamaya gönderecekti. Ben, kadının oğlunu, vâlinin elinden kurtardım ve kadına; "Eğer oğlunun böyle durumlara düşmesinden kurtulmasını istiyorsan, oğlunu bırak Câmi-ül-Ezher'de okusun, ilim ile meşgûl olsun" dedim. Kadın, oğlunun bu durumdan kurtulması için, onu bana teslim etti. Onu alıp Câmi-ül-Ezher'e götürdüm. Orada ilim ile meşgûl olup çok derin bir âlim oldu. Bu çocuk Zekeriyyâ Ensârî idi. Bu Allahü teâlânın dilediğine ihsân buyurduğu bir lütuftur. Allahü teâlâ büyük ihsân sahibidir."

Zekeriyyâ Ensârî, bütün ilimleri öğrenip, hepsinde mütehassıs oldu. Kırâat ilmini; İmâm-ı Rıhle, Zeynüddîn Ebû Nu'aym Rıdvan bin Muhammed Akabî, Nûreddîn Ali bin Muhammed, Zeynüddîn Tâhir bin Muhammed'den öğrendi. Akabî'den, "Şâtibiyye" ve "Râiyye" adlı eserleri okudu. Fıkıh ilmini; Şeyhülislâm İbn-i Hacer-i Askalânî, Şerefüddîn Mûsâ bin Ahmed Sübkî, Şemsüddîn Muhammed bin Ali Bedîşî, Şihâbüddîn Ebû Abbâs Ahmed bin Receb el-Kâhirî, Kâdı Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Gazzî, Şemsüddîn Muhammed bin Muhammed Hicâzî ve Şemsüddîn Muhammed bin İsmâil el-Vânî'den öğrendi. Ebû İshâk Sâlihî'den, İmâm-ı Nevevî'nin "Kitâb-üt-tibyân fî âdabı hamalet-il-Kur'ân" isimli eserini okudu. Arabî ilimleri, usûl-i fıkıh ve çeşitli aklî ilimeri, Şeyhülislâm İbn-i Hacer, Muhyiddîn Kâfiyecî, Takiyyüddîn Haskefi ve daha başka âlimlerden tahsil etti. İbn-i Hacer-i Askalânî'den, İbn-i Seyyid-in- Nâs'ın "Sîret-i Nebiyye" isimli eserini, İbn-i Mâce'nin Sünen'ini ve birçok eserleri dinledi. Ebû Nu'aym Rıdvan Akabî'den; İmâm-ı Şafiî'nin Müsned'ini, Sahîh-i Müslim'i, Nesâî'nin Sünen-i Sagîr'ini okudu ve Tahâvî'nin Meân-ül-Asar şerhini ve birçok eseri, Ebû İshâk İbrâhim bin Sadaka'dan Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Yüzelliden fazla âlimden icâzet (diploma) aldı. Ebû Abbâs Ahmed bin Ali Enkâvî, Ebü'l-Feth Muhammed bin Ebî Ahmed Gazzî, Ebû Hafs Ömer bin Ali Nebtîtî, Ahmed İbni Fakîh Ali Dimyâtî, Zeynüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân bin Ali Temîmî'den tasavvuf yolunu öğrendi ve icâzet aldı. Tasavvufta Muhammed Gamrî'nin sohbetlerinden de çok istifâde etti. Yanında kırk gün kalarak Muhammed Gamrî'nin yazmış olduğu Kavâid-üs-sûfiyye kitabını tamamen okudu.

Zekeriyyâ Ensârî; hadîs, fıkıh, tefsîr, aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek çok derin âlim oldu. Bu yüzden her beldeden ilim talibleri, ders almak için onun yanına geldiler. Allahü teâlâ onun ömrünü uzun eyledi. Zekeriyyâ Ensârî'ye, talebelerinin ve onların talebelerinin şeyhülislâm olduğunu görmek nasîb oldu. Zekeriyyâ Ensârî'den ilim öğrenmiş olan büyük âlimlerden ba'zıları şunlardır: Cemâlüddîn Abdullah Sûfî, Nûreddîn Mahallî, İmâm Meclî, Fakih Ümeyre Berlisî, Kemâlüddîn İbni Hamza Dımeşki, Behâuddîn Fâsî, Haleb bölgesi müftîsi Bedrüddîn İbni Süyûfi, Şihâbüddîn Hımsî, Bedrüddîn Alâî el-Hanefî, Şemsüddîn Şiblî, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şihâbüddîn Remli, Şemsüddîn Remli, Şihâbüddîn İbni Hacer Heytemî, Sâlih Cemâlüddîn Yûsuf, Şemsüddîn Hatîb Şirbînî el-Mısrî, Allâme Nûreddîn Nesefî el-Mısrî ve başka birçok âlim.

İbn-i Hacer-i Heytemî, onun hakkında Mu'cem adlı eserinde şöyle yazmaktadır "Zekeriyyâ Ensârî ilmi ile amel eden, Peygamberimize vâris olan ve kendisinden rivâyette bulunduğum, istifâde ettiğim âlimlerin en büyüklerindendir. Zekeriyyâ Ensârî, Allahü teâlânın insanlara bir lütfudur. Şafiî mezhebinin en büyük âlimlerinden olup, ortaya çıkan müşkilleri çok güzel hallederdi. O, zamanının, kendisine müracaat edilme husûsunda bir tanesi idi. Asrında, gerek şifahî, gerek bir vâsıta ile ondan ilim almıyan hiç kimse yoktur. Onun talebeleri çok idi."

Talebesi Alâî de onun hakkında şöyle demektedir; "Hocam Zekeriyyâ Ensârî şerefli olarak yaşadı. Herkesle iyi geçinirdi. Kâdı'l-kudât olmadan önce günlük kazancı üçbin dirhem idi. Çok kıymetli kitaplar topladı. Sohbetlerinden ve sözlerinden çok istifâde edildi. Gece-gündüz ilim ve amelle meşgûl oldu. Yaşı çok ilerlemiş olmasına rağmen Sahîh-i Buhârî'yi şerh edip, daha önce yapılmış olan on şerhi de, kendi yazdığı şerhde topladı. Beydâvî tefsîrine haşiye yazdı. Okudukları kitaplardan güzel ve mühim mevzûları yazıp getirenlere mükâfat verirdi. Zekeriyyâ Ensârî çok hayır yapardı. Kendisinden yaşça ve ilimce küçük olan birisi ona emr-i ma'rûfta bulunsa bile, onu kabûl ederdi. Ömrünü asla zayi etmedi. Her fazilet sahibi kimseyi hased eden olduğu gibi, onu da hased edenler vardı."

Şa'rânî şöyle anlatır: "Zekeriyyâ Ensârî'nin, sâlih ve velî bir zât olarak şöhret bulması, Sultan Hoşkadem zamanında olmuştur. Birgün Sultan, Zekeriyyâ Ensârî'yi ziyâret etti. Bundan sonra herkes Zekeriyyâ Ensârî'yi ziyârete koştu. Zekeriyyâ Ensârî'nin şöhreti her tarafa yayıldı.

Sultan Kayıtbay, Zekeriyyâ Ensârî'yi Kâdı'l-kudât yapmak istedi. O, bu görevi kabûl etmedi. Ancak çok fazla ısrarlara dayanamayarak, isteksiz olarak kabûl etti. Bir süre sonra sultânın yaptığı bir haksızlığı, açıkça söylediği ve bundan menettiği için bu vazîfeden alındı. Zekeriyyâ Ensârî, Kâdı'l-kudât olduğu için çok üzülürdü. Şa'rânî bu durumu şöyle anlattı: Birgün bana, Zekeriyyâ Ensârî; "Hatâ ettim" dedi. Ben nede hata ettiğini sorunca; "Kâdılığı kabûl etmekde. Çünkü ben daha önce herkesin gözünden uzak, kendi hâlimde yaşıyordum" dedi. Bunun üzerine ben; "Efendi! Evliyâdan olan bir zâttan işittim, şöyle buyurmuştu: "Velî bir zâtın kadılık vazîfesine ta'yin edilmesi, insanlar arasında iyiliği, zühdü, verâ'ı, keşf ve kerâmetleri yayılınca onun hâlini setreder, onu perdeler." dedim. Bunun üzerine Zekeriyyâ Ensârî; "Evlâdım! Elhamdülillah benim bu husûstaki üzüntümü hafiflettin" buyurdu.

Kendisi şöyle anlattı: "Ben uzak yerden Câmi-ül-Ezher'e bir zât tarafından getirilmiştim. Daha çok genç idim. Burada dünyâ işlerinden uzak olarak, kalbimi mahlûkâttan birisine bağlamadan, sâdece ilim ile meşgûl oluyordum. Çok defa acıktığım zaman, bulduğum karpuz, kavun artıklarını yıkıyarak yerdim. Senelerce böyle devam ettim. Sonra Allahü teâlâ bana velî kullarından birisini gönderdi. O, benim, yiyecek, içecek ve kitap gibi bütün ihtiyâçlarımı karşılıyordu. Bana; "Ey Zekeriyyâ! Benden hiçbir şeyini gizleme" derdi. Birkaç sene böyle devam

etti. Bir gece herkes uyurken beni uyandırıp; "Kalk ve benimle gel!" dedi. Beni, Câmi-ül-Ezher'deki vikâde merdivenine götürdü. Oraya vardığımız zaman bana; "Kürsüye çık" dedi. Son merdivene kadar çıkıp inmemi istedi. Ben onun isteğini yaptıktan sonra; "Senin akranların vefât edecek, fakat sen yaşıyacaksın. Kadrin ve kıymetin çok yüksek olacak. Kâdı'l-kudât'lık yapacaksın. Daha sen hayatta iken talebelerin Şeyhülislâm olacak. Sonunda gözlerin görmeyecek" dedi. Ben ona; "Gözlerim mutlâka görmiyecek mi?" diye sorunca; "Evet görmiyecek" diyerek ortadan kayboldu. Bir daha o zâtı görmedim."

Medrese-i Zeyniyye açıldığı gün imamlığı Zekeriyyâ Ensârî'ye teklif edildi, önce kabûl etmedi. Meşhûr âlim Kayâtî ile istişâre ettikten sonra bu görevi kabûl etti. Daha sonra Sultan Zâhir Hoşkadem, Zekeriyyâ Ensârî'yi sahrada yaptırdığı bir medreseye, ilk açıldığı gün müderris olarak ta'yin etti. İbn-i Mülakkın'ın vefâtından sonra, Sâbikiyye Medresesi'nde fıkıh müderrisi oldu.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Tabakât-ül-Kübrâ'sında şöyle yazmaktadır: "Zekeriyyâ Ensârî, ilimde akranları arasında yüksek mertebeye ulaştı. Behce üzerine yaptığı şerhi, hocasının yanında elliyedi defa okudu. Vaktini ders okutmak, kitap mütâlâa etmek, fetvâ vermek, eser yazmak, kadılık ve mühim vazîfelerle meşgûl olmak sûretiyle geçirirdi. Fâidesiz işlerle hiç meşgûl olmazdı. Vakar sahibi idi. Çok heybetli idi. Yaşı yüze yaklaştığı hâlde çok namaz kılardı. "Hasta bile olsam nefsimi tenbelliğe alıştırmam" derdi. Birisi Zekeriyyâ Ensârî'ye bir mevzû anlatırken, lüzumsuz yere uzattığı zaman; "Acele et, vaktimi zayi ediyorsun" derdi. Devamlı Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olurdu. Bir ekmeğin üçtebirinden fazla yemezdi. Sâdece Sa'îd-üs-sü'adâ dergâhında pişen ekmekten yerdi. "Orayı yaptıran sultan sâlih olduğu için, orasının ekmeğini yiyorum" derdi. Gizli olarak çok sadaka verirdi. Sadakayı gizli olarak vermeye çok dikkat ederdi. Bu yüzden herkes onun az sadaka verdiğini sanırdı. Gözlerine hastalık gelip kapandıktan sonra, birisi ondan birşey istemeye geldiği zaman, yanında kimse olup olmadığını sorar, yanında kimse yoksa sadaka verirdi. Yanında kimse olduğu zaman yanındakine; "Kapıda birşey istiyene, başka zaman gelmesini söyle" derdi.

Zekeriyyâ Ensârî'nin menkıbelerinden ba'zıları şunlardır:

Kendisi anlatır: "Birgün Hızır aleyhisselâm, hocam Ali Darîr Nebtîtî ile beraber bulunuyorlardı. Hocam Ali Darîr, Hızır aleyhisselâm'a asrın âlimlerini ve benim onlardan olup olmadığımı sorunca; "Evet onlardandır. Fakat onda iyi olmayan bir husûs var" dedi. Fakat bunu açıklamadı. Ben hocama, Hızır aleyhisselâmı bir dahaki sefer gördüğünde, o bende bulunan hoş olmıyan şeyin ne olduğunu sormasını, bundan tövbe etmek istediğimi söyledim. Hızır aleyhisselâm hocamın yanına geldiği zaman, hocam Hızır aleyhisselâma benim hoşa gitmeyen durumumu sorunca, o da şöyle cevap vermiş: "Vâlilere bir husûs için mektûp yazdığında, mektûbu götüren şahsa, bu mektûbun Şeyh Zekeriyyâ'dan geldiğini söyle diyor. Kendisine Şeyh diyor." Bunun üzerine o günden sonra bu kelimeyi ağzıma almadım. O günden sonra vâlilere bir mektûp göndereceğim zaman mektûbu götürene; "Vâliye, size bu mektûbu fakirlerin hizmetçisi Zekeriyyâ gönderdi" demesini söylerdim."

Şa'rânî'nin babası şöyle anlattı: "Sultan Gavrî'nin yaptığı hatalı bir iş sebebiyle, Zekeriyyâ Ensârî saraya gitmek için yola çıktı. Bunu işiten Sultan Gavrî sarayın kapılarını iyice kapattı ve zincirlerle bağlanmasını emretti. Zekeriyyâ Ensârî bineğine binmiş olarak geldi. Elinde bulunan defteri kapının üzerinde bulunan zincire vurdu. Zincir derhal parçalanarak açıldı. Zekeriyyâ

Ensârî yanındakilerle beraber saraya girdi. Sultâna uzun uzun nasîhatta bulundu. Sultan yaptıklarına pişman olarak tövbe etti ve Zekeriyyâ Ensârî'den özür diledi."

İbn-i Şemmâ şöyle anlatır: "Hocam Zekeriyyâ Ensârî ile ilk karşılaştığımda bana ismimi sordu. İsmimin Ömer olduğunu söyledim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Efendim ben Ömer bin Hattâb'ı (r.a.) çok seviyorum. İsmi Ömer olanları da seviyorum. Bir gece rü'yâmda Ömer bin Hattâb'ı (r.a.) gördüm, uzun boylu idi. Ömer bin Hattâb (r.a.) bana iltifât edici sözler söyledi. Uykudan uyanınca bu sözlerin lezzetini kendimde hissettim."

Kendisi şöyle anlatır: "Birgün Muhammed Gamrî'nin yanına girdim. Odada yalnız idi. Odaya girdiğim zaman Muhammed Gamrî'nin yedi gözü olduğunu gördüm. Buna çok şaşırdım. O zaman Muhammed Gamrî bana; "Ey Zekeriyyâ! insan kemâle erince dünyâdaki kıtaların sayısınca gözü olur" buyurdu.

Yine kendisi anlatır: "Ben küçüklüğümden beri tasavvuf yolunda bulunanları sever, onların meclislerine giderdim. Akranlarım bana, fıkıh ilminde onlardan sana bir fayda gelmez diyorlardı. Zîrâ ben, fıkha dâir eserleri mütâlâa ediyordum, ilimle meşgûl olup, Allahü teâlâya hamdolsun, yükselince Behce kitabını şerhettim. Şerhi tamamlayınca, arkadaşlarım kitabın bir nüshasını okudukları zaman, benim tek başına böyle bir işi yapamayacağımı ifâde eden sözler söylediler ve hayretlerini belirttiler."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Ramazân-ı şerîfin son on gününde, Zekeriyyâ Ensârî Câmi-ül-Ezher'de i'tikâfta bulunurdu. Bu sırada Şamlı bir tüccâr geldi. Zekeriyyâ Ensârî'ye; "Gözlerim görmüyor, herkes, sen duâ edersen, Allahü teâlânın senin duânı kabûl edeceğini, senin duân hürmetine gözlerimin göreceğini söylediler" dedi. Zekeriyyâ Ensârî, Allahü teâlâya onun gözlerinin görmesi için duâ etti. O tüccâra da; "Allahü teâlâ duâmı kabûl etti. Fakat sen buradan ayrıldıktan bir süre sonra gözlerin açılacak" dedi. Tüccâr kalmakta ısrar edince, Zekeriyyâ Ensârî; "Eğer gözlerinin görmesini istiyorsan, buradan gitmen gerekiyor" dedi. Tüccâr bunun üzerine oradan ayrıldı. Gazze'ye gelince gözleri açıldı. Bir mektûp yazarak Zekeriyyâ Ensârî'ye bildirdi. Zekeriyyâ Ensârî ona cevap olarak; "Eğer Mısır'a gelirsen tekrar gözlerin kapanır" diye bir mektûp yazdı. Tüccâr vefât edinceye kadar Kudüs'te kaldı."

Şöyle anlatılır: "Ömer İbni Fârıd hakkında, yalan yanlış değişik sözler söylendiği günlerde, sultan bu husûsta âlimlerin görüşlerini kendisine bildirmelerini istedi. Zekeriyyâ Ensârî o sırada görüştüğü İstanbullu Şeyh Muhammed'e şöyle dedi: "Tasavvuf büyüklerinin lehinde yaz. Onlara yardımcı ol. Tasavvuf büyüklerinin söyledikleri kelimelerin, tasavvuf ilminde kullandıkları ma'nâları tadarak bilen kimsenin, onların şânına yakışmayacak şekilde konuşmaları caiz değildir. Çünkü velilik dâiresi, keşf ve kerâmet üzerine kurulduğu için, aklın sahasının ötesindedir."

Yine Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlattı: "Birgün ben Buhârî şerhini mütâlâa ediyordum. O sırada Zekeriyyâ Ensârî; "Dur! Bana bu gece gördüğün rü'yâyı anlat bakalım" dedi. Ben o gece rü'yâmda bir gemide bulunuyordum. Geminin yelkenleri, halatları, yaygıları ve koltukları ipekten idi. İmâm-ı Şafiî bir koltukta oturuyordu. Zekeriyyâ Ensârî ise İmâm-ı Şafiî'nin sol tarafında bulunuyordu. İmâm-ı Şafiî'nin elini öptüm. Gemi yoluna devam ediyordu. Gemi nihâyet bir adada durdu. Adadaki ağaçların meyveleri denize doğru sarkmıştı. Rü'yâmı ona anlattığım zaman; "Eğer rü'yân doğru ise, ben İmâm-ı Şafiî'nin kabrinin yakınında bir yerde defnedilirim" dedi. Zekeriyyâ Ensârî vefât ettiği zaman Bâb-un-nasr denilen yerde onun için kabir hazırlattılar ve oraya götürdüler. Benim bu rü'yâmdan haberi olan iki kişi bana rü'yân doğru çıkmadı diyorlardı. Biz bu hâlde iken, Mısır'da sultânın vekîli. Emîn Hayri Bey'in bir habercisi geldi. Emîrin

rahatsız olduğunu, buraya kadar gelemeyeceğini, Emîrin cenâze namazına iştirâk edebilmesi için, Zekeriyyâ Ensârî'nin cenâzesinin Remile denilen yere götürülmesini emrettiğini söyledi. Emîrin isteği yerine getirildi. Cenâze namazı kılındıktan sonra Emîr, Zekeriyyâ Ensârî'nin Karâfe'de defnedilmesini emretti. Burada Necmüddîn Cenüşânî'nin yanına defnedildi. Defnedildiği yer İmâm-ı Şafiî'nin kabrinin yakınında idi ve onun yüzünün karşısına rastlıyordu."

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî şöyle anlatır: "Birgün şerîflerden olan bir zât Zekeriyyâ Ensârî'ye geldi ve ona; "Ey Efendim! Başımdan sarığımı çaldılar. Bana sarık parası ver" dedi. Zekeriyyâ Ensârî ona çok az para verdi. Şerîf olan zât bu parayı almadı ve çıkıp gitti. Ben, Zekeriyyâ Ensârî'ye; "Bu para bir sarık almaya yeterli değildi" dedim.

Zekeriyyâ Ensârî; "O, kalabalık bir mecliste iken gelip benden istekte bulundu. Allahü teâlâ sadakalarımı gizli vermemi bana ma'lûm etti. Bunu kimseye söylemem ve belli etmem. Şayet bu şerîf bana kimsenin olmadığı bir vakitte gelmiş olsaydı, dedesi Resûl-i ekremin (s.a.v.) hatırı için, sarık parasıyla birlikte fazladan para da verirdim" buyurdu. Ben olaydan sonra fakir şerîf ile bir yerde karşılaştım. Zekeriyyâ Ensârî'nin söylediklerini ona söyledim. Bunun üzerine o şerîf; "Şeyhülislâm hazretleri geceleyin bana bir sarık gönderdi, işte o da şimdi başımdadır" dedi.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî yine şöyle anlatır: "Şeyhülislâm Zekeriyyâ ile birlikte kitap okurken, ba'zan başına bir ağrı gelirdi. O zaman gözlerini kapatıp şöyle derdi: "İlimle şifâ bulmaya niyet ettim." Gözünü açar, başındaki ağrı ve sızı derhal geçerdi. Bana da bu duâyı okumamı tenbîhledi. Ben de başım ağrıdığı zaman; "İlimle şifâ bulmaya niyet ettim" deyince ânında başımın ağrısı geçerdi.

Zekeriyyâ Ensârî'nin bir şiirinin tercümesi şöyledir: "İlâhî! Günahım çok. Senin kapından başka gidecek kapım yok. İlâhî! Ben günahkâr kulunum, ne ilmim var, ne amelim. Senden başka yardımcım yok. İlâhî! Hatâlarımı azaltmam için bana yardım eyle. İlâhî! Ben hatâ ve kusurlarımdan dolayı senden çok haya ediyorum, ilâhî! Günahlarım yedi derya gibi pekçoktur. Fakat senin affın yanında onlar azıcık bir damla gibi kalır, ilâhî! Eğer senin affının genişliğine ve kerîm olduğuna dâir ümidim olmasa idi, benden meydana gelen hiçbir hatâya sabır ve tahammül edemezdim, ilâhî, Hâşimî kabilesinden olan habîbin Muhammed aleyhisselâmın hürmeti için, beni azâbından kurtar. Çünkü ben senin azâbından çok korkuyorum. Lütfunla ve güzel affın ile bana muâmele eyle. Son nefeste bana lütuf ve ihsân eyle."

Zekeriyyâ Ensârî buyurdu ki: "Dînî haya, Allahü teâlânın yapılmasını yasakladığı buyrukları içinde bulunur. Kişinin bu yasakları yapmaktan duyacağı utanç, dînî utançtır. Tabîi veya nefsî haya ise, yapılıp yapılmamasında kişinin kendi reyine bırakılan husûslardır. Meselâ kişinin kendisine yakışmayan elbise ile sokağa çıkması, şahsî ve nefsî arzulara dayanan bir çeşit utanç duygusudur."

"Kelimenin yerini hakkıyla vermeden, o kelimeyi kullanmamalısınız. Zira söz, yayından çıkan bir oka benzer, insandan yerinde olmayan bir söz çıkarsa, insan ona mahkum, söz insana hâkim olur."

"Ey oğlum! Şunu bil ki, eski sâlih kişiler açlık yoluyla dillerine hâkim olurlardı. Şimdi evliyâ olan fakirlerin elinde ve yolunda yetişmeyen kimseler, bu yolu da bir çıkmaza soktular. Ey evlâdım! Bu yolu ehlinden öğrenmelisin."

"Beni kınayan bir kimse, benim tattığım zevki ve aşkı tatmış olsaydı, benimle birlikte âşık olurdu. Ne yazık ki, benim tattığımı tatmamıştır."

"Ey insan! Dilini tut ve ona kement vur. Seni sokmasın. Çünkü o bir yılandır. Kabir, kendi dillerinin kurbanlarıyla doludur. Bu kurbanlar öyle kimselerdi ki, babayiğitler bile kendileriyle karşılaşmaktan çekinirlerdi."

"Evliyânın sohbetlerine katılmayan ve gitmeyen bir fıkıh âlimi, yenen katıksız ekmeğe benzer."

Zekeriyyâ Ensârî çeşitli konulara dâir birçok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1- Şerhu muhtasar-ül-Müzenî, 2- Haşiyetün alâ Tefsîr-il-Beydâvî, 3- Ed-Dürer-üs-seniyye, 4- Şerhu Minhâc-ül-vusûl ilâ ilm-il-usûl, 5-Şerhu Sahîh-i Müslim.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 16

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 182

3) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 134

4) Kevâkib-üs'sâire cild-1, sh. 196

5) Tabakât-ül-kübrâ cild-2, sh. 122

6) Nûr-us-sâfir sh. 111

7) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 41, 156, 372, 626, cild-2, sh. 1030, 1232, 1542

8) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 101, 175, 255, cild-2, sh. 144, 177, 190

9) Ahlwardt, Verzeichniss der arabischen Handschriften cild-2, sh. 170

10) Brockelmann Sup-2, sh. 117

ZENBİLLİ ALİ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. Sekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ali bin Ahmed bin Cemâleddîn Muhammed'dir. Lakabı Alâeddîn el-Hanefî er-Rûmî'dir. Evliyânın ve âlimlerin meşhûrlarından olan Cemâleddîn Aksarâyî'nin torunudur. Dedesine nisbetle "Cemâlî" denilmiş ve Ali Cemâlî ismiyle tanınmıştır. Evinin penceresinden bir zenbil sarkıtır, suâl sormak isteyenler, suâllerini bir kâğıda yazıp zenbile koyardı. O da çekip suâllerin cevâbını yazar, zenbili tekrar sarkıtırdı. Bu sebeble "Zenbilli Ali Efendi" ismiyle meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 932 (m. 1526) senesinde İstanbul'da vefât etti. Türbesi Zeyrek yokuşundadır. Aslen Aksaraylıdır. O zaman Aksaray, Karaman eyâletine bağlı olduğu için, kendisine Karamânî nisbeti de verilmiştir.

Zenbilli Ali Efendi, ilim tahsiline memleketinde başlayıp, Alâeddîn Ali bin Hamza Karamânî'den ders aldı. Kudûrî muhtasarını ve Nesefî manzûmesini ezberledi. Bu ilk tahsilinden sonra İstanbul'a gitti. Orada, zamanın en meşhûr âlimlerinden olan Molla Hüsrev'in derslerine devam edip, ondan ilim öğrendi. Daha sonra Molla Hüsrev, onu Bursa'ya gönderip, Sultan Medresesi müderrisi Hüsâm-zâde Mevlânâ Muslihuddîn'den ders almasını tavsiye etti. Bu zâtın derslerine devam edip, ondan aklî ve naklî ilimleri öğrendi. İlimde yetiştikten sonra hocası Mevlânâ Muslihuddîn, onu kendisine mu'îd (yardımcı müderris) seçti. Mevlânâ Muslihuddîn'in kızı ile evlenip dâmâdı oldu. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı.

Fâtih Sultan Mehmed Hân devrinde, Edirne'de Taşlık Ali Bey Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Fakir olduğu öğrenilince, pâdişâh tarafından kendisine, bir miktar kıymetli elbise ile beşbin akçe ihsân olundu. 882 (m. 1477) de, Edirne'de Beylerbeyi Medresesi'ne, sonra Sirâciyye Medresesi'ne geçti. Bu sırada kendisini çekemeyenlerin tutumları karşısında, müderrislikten

istifâ edip, bir rivâyete göre Şeyh Muslihuddîn Ebü'l-Vefâ'ya, diğer bir rivâyete göre de, Halvetiyye büyüklerinden Şeyh Mes'ûdî Edirnevî'ye talebe olup tasavvufta da kemâle geldi.

Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın vefâtından sonra, İkinci Bâyezîd Hân tarafından, Bursa Kaplıca Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. İznik'de Orhan Gazi, Bursa'da Murâd Gazi, medreselerinde de müderrislik yaptı. Daha sonra, İkinci Bâyezîd Medresesi müderrisliği ve Amasya müftîliği vazîfeleri verilerek Amasya'ya gönderildi. Bir müddet bu hizmetlerde bulunduktan sonra, hacca gitmek üzere Amasya'dan ayrıldı.

Mekke'ye gitmek üzere yola çıkıp, o sene Hicaz'da ba'zı karışıklıkların çıkması sebebiyle, bir sene Mısır'da kalıp ertesi sene hac yaptı. Mısır'da kaldığı sırada oranın âlimleriyle görüşüp, ilmî incelemeler ve müzâkereler yaptı. Ertesi yıl hacca gitti. O hacda iken, Şeyhülislâm Efdal-zâde Hamîdüddîn Efendi vefât edince, İkinci Bâyezîd Hân tarafından 903 (m. 1497)'de Şeyhülislâmlığa ta'yin edildi, İkinci Bâyezîd Hân, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi gelinceye kadar fetvâ işlerinin Sahn-ı semân Medresesi müderrisleri tarafından yürütülmesini emretti. Ayrıca yeni yapılmış olan Bâyezîd Medresesi müderrisliğinde de vazîfe verildi. Bundan sonra şeyhülislâmların, Bâyezîd Medresesi'nde ayrıca müderrislik vazîfesi yapması âdet hâline geldi.

Yavuz Sultan Selim Hân'ın tahta çıkmasından sonra da vazîfesine devam eden Zenbilli Ali Efendi, hak severliliği ve doğruluğu ile dikkati çekmiştir. Pâdişâhın her hareketinde İslâmiyete uymasında yardımcı olmuştur. 922 (m. 1516)'de yapılan seferler için fetvâ vermiştir.

Zühdü, takvâsı, istikâmeti ve doğruluğu ile meşhûr olan Zenbilli Ali Efendi, dîne uymayan her çeşit hükme ve karara şiddetle karşı çıkardı. Yavuz Sultan Selim Hân'ın, şiddetli hareketlerini bile teskine muvaffak oldu. Bir defasında Yavuz Sultan Selim Hân Topkapı sarayı hazînesi görevlilerinden yüzelli kişinin sorumsuz davranışlarından dolayı idamını emretmişti. Zenbilli Ali Efendi, bu kararı duyunca derhal Dîvân-ı hümâyûn'a koştu. Vezirler ayağa kalkıp saygı ile karşıladılar ve baş köşeye oturttular. Şeyh-ül-İslâmın dîvâna gelmesi âdet olmadığından, niçin geldiğini sordular. Pâdişâhla görüşmek istediğini söyledi. Durum pâdişâha arzedildi. Yavuz Sultan Selim Hân, huzûruna girmesine izin verdi. Arz odasına girip selâm verdi. Pâdişâhın hürmet göstermesinden sonra, gösterilen yere oturdu. Sonra pâdişâha şöyle dedi: "Fetvâ vazîfesinde (şeyhulislâmlıkda) bulunanların bir işi de, pâdişâhın âhıretini korumak, onları dînen hatâ olan şeylerden sakındırmaktır. Duyuldu ki, yüzelli kişinin îdâm edilmesine pâdişâh fermanı çıkmış. Fakat onların öldürülmeleri için, dînen bir sebeb tesbit edilmiş değildir. Rica olunur ki, af buyrula!" Zenbilli Ali Efendi'nin bu sözlerine kızan pâdişâh; "Bu iş saltanatın gereğidir. Âlimler böyle işlere karışırsa devlet idâresi kargaşaya uğrar. Sorumsuzluklara göz yummak, beğenilecek tutum değildir. Bu işlere karışmak sizin vazîfeniz değildir" dedi. Zenbilli Ali Efendi. Pâdişâhın bu sözleri karşısında; "Bu karar âhıretiniz ile ilgilidir ve buna karışmak da bizim vazîfemizdir. Eğer affederseniz ne iyi ne güzeldir. Yoksa âhırette cezaya müstehak olursunuz." Bu sözler Pâdişâhın kızgınlığını yatıştırdı. "Affettik" diyerek lütuf gösterip, neş'e ile sohbete başladı. Konuşma bittikten sonra, gitmek üzere ayağa kalkan Zenbilli Ali Efendi, Yavuz Sultan Selim Hân'a; "Ahıretiniz ile ilgili olan hizmeti yerine getirdim. Mürüvvet ile ilgili bir süzüm daha var" dedi. Pâdişâh; "Onu da söyle" deyince; "O sözüm de şudur ki, Pâdişâhın affına uğrayan o kişilerin, işlerinden el çektirilip, el açarak sokaklarda dolaşmaları, Padişahlığın şânına lâyık mıdır?" dedi. Bunun üzerine Pâdişâh bunu da kabûl etti. Sultan Selim Hân; "Fakat bunlar vazîfelerinde kusur ettikleri için, bunları ta'zir edeceğim" dedi. Zenbilli Ali buna karşı da; "Ta'zir (azarlama) pâdişâhın re'yine kalmıştır. Orasını siz bilirsiniz. Bizim arzumuzu kabûl etmeniz bize

yeter" dedi. Sonra teşekkür ederek pâdişâhın huzûrundan ayrıldı. Yavuz Sultan Selim Hân da onu medhederek uğurladı.

Yavuz Sultan Selim Hân bir defasında Edirne'ye gidiyordu. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi de pâdişâhı uğurlamak üzere gelmişti. Pâdişâhı uğurlayıp dönerken dörtyüz kişinin elleri bağlı olarak îdâm edilmek üzere götürüldüklerini gördü. Bunların niçin îdâm edileceklerini sordu. Pâdişâh, ülkesinde ipek alınıp satılmasını yasaklamıştı. Bunlar bu yasağa uymadıkları için yakalandılar ve îdâm edilecekler dediler. Zenbilli Ali Efendi derhal geri dönüp, Yavuz Sultan Selim Hân'a yetişti. "Bu elleri bağlı dörtyüz kişinin öldürülmesi helâl değildir. Bu husûsta Allah indinde sorumlu olursun. Sakın bunları îdâm ettirme!" dedi. Pâdişâh bu sözler karşısında kızıp; "Halkın üçte birinin ahvâlini düzeltmek için üçte ikisinin bile öldürülmesi caiz iken, böyle bir avuç kimsenin kanının dökülmesini çok görmek yersiz değil midir?" dedi. Zenbilli Ali Efendi; "Bu iş büyük bir kargaşada mübahdır, yapılabilir" deyince, Pâdişâh; "Hükümdârın emrine karşı gelmekten daha büyük kargaşa olur mu?" dedi. Zenbilli Ali Efendi şöyle cevap verdi: "Bunlar senin emrine karşı gelmemişlerdir. Zîrâ senin ipek emîni ta'yin etmen, ipeğin alınıp satılmasını gösterir. Bu bir ruhsattır, açıkça izin vermen demektir, ipek alınıp satılmayacaksa niye ipek emîni ta'yin ettiniz, onun vazîfesi nedir?" dedi. Pâdişâh ona: "Senin saltanat işlerine âit bu gibi şeylerde söz söylemen vazîfen değildir!" dedi. Zenbilli Ali Efendi: "Bu husûs âhıret işlerindendir. Buna karışmak benim vazîfemdir" diyerek selâm vermeden pâdişâhın yanından ayrılıp gitti. Bu durum pâdişâhı son derece kızdırdı. Bir müddet atının üstünde sessiz ve hareketsiz kalıp, derin bir düşünceye daldı. Sonra yürüdü.

Yanında bulunanlar, pâdişâhın bu hâline şaşdılar. Pâdişâhın yanına toplanıp onu ta'kib ettiler. Neticenin ne olacağını düşünüyorlardı. Pâdişâh Yavuz Sultan Selim Hân yolda meâlen, "Eğer affedersen, bu, takvâya daha yakındır" buyurulan âyet-i kerîmeyi düşünerek, elleri bağlı dörtyüz îdâm mahkumunu affetti. Edirne'ye varınca da Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'ye bir ferman gönderdi. Bu fermanda şöyle diyordu: "Dîni ve tıynî (yaratılış) istikâmetin (doğruluğun) ma'lûmum olup kazayı tarafeyni cem ettim (Anadolu ve Rumeli kadıaskerliğini birleştirdim.) ve kelâm-ı Hakkı sem'ettim (işittim, uydum) ve dahî seni oraya (bu iki kadıaskerliğe) nasbettim (ta'yin ettim)." Böylece o dörtyüz kişiyi affedip îdâm etmekten vazgeçtiğini ve Zenbilli Ali Efendi'yi takdîr edip, ayrıca ilmiye sınıfı için, şeyhülislâmlıktan sonra en yüksek makam olan kadıaskerlik vazîfesini, hem de her iki kadıaskerliği birleştirerek onu ta'yin ettiğini bildirdi. Zenbilli Ali Efendi bu teklifi önce nezâketen kabûl etti. Sonra da şöyle bir cevap yazıp gönderdi: "Velâkin hazret-i Hak ile ahdim vardır ki: Söz veya kaleminden (Hükmettim!...) kelimesi çıkmaya... Ol ahdimizi korumak yüzünden, vukûbulan kusurumuzu af buyurmak, bu duâcınızın sonsuz recâlarıdır..." Yavuz Sultan Selim Hân, Zenbilli Ali Efendi'nin dünyâya, dünyâ malına ve mevkiine rağbet etmediğini, âhırette kurtuluşu istediğini görerek çok sevindi ve ona beşyüz altın hediye gönderdi.

Zenbilli Ali Efendi, Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde de vazîfesinde kalıp Rodos seferine katıldı. Rodos'un fethinden sonra orada imamlık ve hatiplik yapıp, İslâm müesseseleri kurdu.

Nakledilir ki: Kanunî Sultan Süleymân Hân, meyva ağaçlarını karıncaların sarması üzerine, karıncaları kırmak için mes'eleyi Zenbilli Ali Efendi'ye güzel bir beyitle sorar ve şöyle der:

"Dırahtı (ağacı) sarmış olsa eğer karınca
Zarar var mı karıncayı kırınca."

Zenbilli Ali Efendi zarif bir ifâde ile sorulan bu suâlin altına şu beyti yazarak cevap vermiştir:

"Yarın divânına Hakkın varınca
Süleymân'dan alır hakkın karınca."

Zenbilli Ali Efendi; İkinci Bâyezîd Hân, Yavuz Sultan Selim Hân ve Kanunî Sultan Süleymân Hân devrinde olmak üzere 24 sene şeyhülislâmlık yaptı. Ömrünü, ilme, talebe yetiştirmeye ve İslama hizmete harcamış, kıymetli hizmetler yapmıştır. Üstün hâlleri, ahlâkı, başarılı hizmetleriyle meşhûr olup, tasavvufta da kemâle ermiştir. Kendisine "Mevlânâ Sûfî Ali Cemâlî" de denilmiştir.

Şakâyik müellifi şöyle kaydetmiştir "Zenbilli Ali Efendi ölüm döşeğinde iken, babamla birlikte ziyâretine gittik. Babamla gizli birşeyler konuştular ve babam ağlamaya başladı. Ziyâretinden ayrıldıktan sonra babama, ağlamasının sebebini sordum. Vefât edeceğini, Mûsâ aleyhisselâm'ın rûhâniyetinin sabahleyin gelip, kendisini âhırete da'vet ettiğini söyledi" dedi. Babam böyle deyince ben de dayanamayıp gayri ihtiyâri ağladım."

Zenbilli Ali Efendi'nin "El-Muhtârât" adlı eseri bir fıkıh kitabı olup, çok kıymetlidir. Bundan başka; "Muhtasar-ül-hidâye", "Âdâb-ül-evsiyâ" ve "Risale fî hakk-ıd-Deverân" adlı eserleri vardır.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1087

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 302

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 25

4) Devhat-ül-meşâyıh sh. 15

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3178

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 742

7) Keşf-üz-zünûn sh. 1624

8) Tâc-üt-tevârih cild-2 sh. 549

9) Rehber Ansiklopedisi cild-18, sh. 289

10) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 320

ZEYNÎ ÇELEBİ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Muhammed bin Muhammed Fenârî olup, lakabı Zeynüddîn ve Zeynel'âbidîn'dir. Zeynî Çelebi diye meşhûr oldu. Doğum târihi bilinmeyen Zeynî Çelebi, Hanefî mezhebi âlimlerindendir. 926 (m. 1520) senesinde Haleb kadısı iken, Rebî'ul-evvel ayının başlarında vefât etti.

Zeynî Çelebi, aynı zamanda amcazâdesi olan Molla Alâüddîn Fenârî ve Mu'arref-zâde gibi meşhûr âlimlerin derslerinde ve hizmetlerinde bulunarak yetişti. Zamanın âlimlerinden oldu.

Bursa'da, Yıldırım Bâyezîd Hân ve Sultan Orhan Gâzî'nin, Amasya'da, Sultan Bâyezîd Hân'ın bina ettirdikleri imâretlerinin mütevelli hey'eti a'zâlığına ta'yin olundu. Bu vazîfede bir müddet kaldıktan sonra terfi edip Tire'de ve Şam'da kadı oldu. Bundan sonra Haleb kadılığına getirilen Zeynî Çelebi, vefâtına kadar orada vazîfe yaptı.

Zeynî Çelebi (r.a.) âlim, fâdıl bir zât olup, aklı ve zekâsı çok kuvvetli idi. İyiyi kötüden, faydalıyı zararlıdan çok çabuk ayırırdı. Kuvvetli ve hâlis bir kalbi var idi. Tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Mürüvvet ve fütüvvet sahibi olup, muhtaç olanlara lâzım olan şeyleri verir, başkalarına iyilik etmesini severdi. Çok cömert idi. Fakirlerin ve ihtiyâç sahiplerinin ihtiyâçları ile ilgilenir, onlara yardımda bulunurdu. Onları her zaman korur, gözetir, himâye eder, hâline sabreden fakirleri çok severdi. Kâdılığı ve diğer vazîfeleri esnasında; yaşayışı beğenilip sevilen, işleri hâllederken ta'kib ettiği yol, herkes tarafından takdîr olunan bir zât idi. Dışı içine uygun, olgun ve yüksek derece sahibi bir zât idi. Her hâli Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tam uygun idi.

Zeynî Çelebi (r.a.), Resûlullah efendimizin (s.a.v.) anne ve babasını anlatan, kıymetli bir risale tasnif etmiştir.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 229

2) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 147

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 445

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 400

ZEYREK MUHAMMED EFENDİ

Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanında, Anadolu'da yetişen âlimlerden. Muhammed Efendi'nin babası, Mahmûd Hüseynî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin yüksek talebelerinden olup, çok zekî olduğu için, hocası tarafından "Zeyrek" lakabı verildi. Daha çocuk iken Hacı Bayram-ı Velî'nin talebesi oldu. Tasavvuf ilminde de çok yükseldi. Allahü teâlânın zâtına ve sıfatlarına âit ince bilgileri elde etti. Molla Hızır Şâh'a da talebelik yapıp, çok ilim tahsil etti. Önce Bursa'da, Sultan Murâd Hân Gâzî Medresesi'nde müderrislik yaptı. İstanbul'un fethinden sonra, Sultan Fâtih'in yaptırmış olduğu Semâniyye medreselerinden birine ta'yin edildi. Bugün "Zeyrek" adı ile anılan semtte otururdu. Aldığı günlük ücretin yirmi akçesini, kendi ihtiyâçlarına ayırır, geri kalanını hocası Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin tekkesindeki talebelerine gönderirdi. Medresede, talebelerine ders okuttuktan sonra, kalan vakitlerini ibâdetle ve Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirirdi. Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın huzûrunda, Molla Hüsrev'in hakemliği altında, Bursalı âlimlerden Hocazâde ile bir hafta süren ilmî münâzaradan sonra Bursa'ya gidip Muradiye'ye yerleşti. Ömrünün sonuna kadar Bursa'da kaldı. Günlerini ibâdetle geçirdi. Sultan Fâtih'in ısrarlı da'vetlerine rağmen İstanbul'a dönmedi ve teklif ettiği yüksek vazîfeleri kabûl etmedi. **"Uzleti tercih eden kimse için izzet** (şeref) **vardır"** hadîs-i şerîfine uyarak, yalnız yaşamayı tercih etti. 912 (m. 1506) târihinde Bursa'da vefât etti. Kabri, Pınarbaşı mevkiindeki dergâhın yanındadır, ilim hakkında yazdığı bir risalesi vardır. Ayrıca bunun yanında, mu'teber ve kıymetli kitaplara yaptığı haşiyeleri çok güzeldir. Güzel şiirleri bulunan bu zâtın, bir gazeli, "Güldeste-i Riyâz-ı irfan" adındaki eserde yazılıdır. "El-İşârât ven-nezâir" kitabının sahibidir.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 319

2) Güldeste-i Riyâz-ı İrfan sh. 270

ZEYREK-ZÂDE RÜKNEDDÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Zeyrek ismiyle meşhûr Muhammed bin Mahmûd Efendi'nin oğludur. Zeyrek-zâde diye tanınır. İsmi Ahmed, lakabı Rükneddîn'dir. Zeyrek-zâde Rükneddîn bin Muhammed Efendi diye meşhûrdur. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 939 (m. 1532)'da Edirne'de vefât etti. Orada yaptırdığı mektebin yanında medfûndur.

Kendisi çok küçük yaşta iken babası, Zeyrek Muhammed Efendi vefât etti. Babasız olarak yetişen Rükneddîn Ahmed Efendi, ilim öğrenme çağına gelince; Sinân Paşa, Hocazâde, Hatîb-zâde ve o zamanda bulunan başka âlimlerden ilim öğrendi. Kıymetli bir âlim olarak yetişti. Zamanın sultânı olan Fâtih Sultan Mehmed Hân (r.a.), onu Bursa'da Vâ'ızıyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin etti. Mezkûr medresede vazîfe yapmakta iken, ilmini ilerletmek, Derviş Muhammed bin Hızır-Şâh'dan okumak için ayrıldı ve o büyük âlimin hizmetine girdi.

Derviş Muhammed'in yanında ilmî kemâlâta kavuştuktan sonra; Kütahya'da Germiyanoğlu, İnegöl'de İnegöl, Bursa'da Yıldırım Bâyezîd, İznik'de İznik ve Sultan medreselerinde müderrislik yaptı. Sultan Bâyezîd-i Velî, Amasya'da yaptırdığı ve kendi ismi ile bilinen medreseye, Zeyrek-zâde'yi müderris ve aynı zamanda Amasya müftîsi olarak ta'yin etti. Bu vazîfelere devam ederken, yine Sultan Bâyezîd-i Velî tarafından, Sultâniyye Medresesi'nde ve Bursa'da Muradiye Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildi. Buralarda da çok güzel vazîfe yapıp, çok talebe yetiştirdikten sonra ayrılıp, kadılık mesleğine yöneldi. Edirne ve İstanbul kadılıklarında, Anadolu ve Rumeli kadıaskerliklerinde bulundu. Her vazîfesinde, her işinde Seyyid-ül-mürselîn olan Sevgili Peygamberimize (s.a.v.) tam tâbi olarak hareket etti. Allahü teâlânın emirlerini yerine getirir. O'nun yasaklarından da şiddetle kaçınırdı. Bu emir ve yasakları insanlara anlatırdı.

921 (m. 1515) senesinde, İkinci Selim Hân tarafından, Mısır sultânı Kansu Gavri'ye sefir (elçi) olarak gönderildi. Zeyrek-zâde Rükneddîn (r.a.) bir sene sonra döndüğünde, Rumeli kadıaskerliği vazîfesine devam etti. 924 (m. 1518)'de emekli oldu. Emekliliğinden sonra havası ve suyu çok hoşuna gittiği için Edirne'de yerleşti. Orada bir mekteb yaptırdı. 939 (m. 1532)'da vefât edince, bu mektebin bahçesine defnedildi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye cild-1, sh. 351

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye tercümesi (Mecdî Efendi) sh. 326

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 416

HİCRÎ ONBİRİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLEHAD

Evliyânın büyüklerinden. Hindistan'da yetişen derin âlim, büyük velî, müctehid, ikinci bin yılının müceddidi ve İslâm âlimlerinin gözbebeği olan, İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin babasıdır. İsmi, Abdülehad bin Zeynelâbidîn'dir. Hazreti Ömer'in soyundandır. 927 (m. 1520) senesinde doğdu. 1007 (m. 1598) senesinde seksen yaşında iken, Hindistan'ın Serhend şehrinde vefât etti. Kabri Serhend şehri dışında, kuzey taraftadır. Yedi oğlu vardı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri dördüncü oğludur.

Abdülehad genç yaşında, Hindistan'ın büyük âlimi Abdülkuddûs'ün (k.s.) ilim meclisinde bulundu. Sohbetinde kısa bir müddet kaldı. Ondan feyz alıp, tasavvufda yüksek hâllere kavuştu. Devamlı hizmetinde ve sohbetinde kalmayı arzu ettiğini bildirdi. Fakat Abdülkuddûs hazretleri ona; "Zâhirî ilimleri öğren, sonra bize gel" buyurarak başka diyarlara gönderdi. Abdülehad

hazretleri şöyle anlatmıştır: "Hocam Abdülkuddûs bana buyurdu ki: "Bize muhalif ve bizi üzecek bir iş yapma. Benim gibi bir avı tuzağından kaçırma. Eline alışan kuşun bu huyu yeni sayılır. Onun uçup gitmesi bu fakirin elinde değildir. O, bu sahranın sıcağını ve soğuğunu görmedi. Onu sıkı tutmak lâzımdır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki, en azîz bir vâsıtayı ve bu vâsıtaya ta'zîmi nihâyetsiz feyzine vâris eyler, kavuşturur. İlim deryasında balık gibi yüz, bir sahilden diğer sahile geç, sonra yine bize gel. Bu yola bel bağla ki, ilimsiz vilâyet (velilik), tuzu az yemeğe benzer."

Abdülehad bu sözlerini dinledikten sonra, hocası Abdülkuddûs'ün yaşlı olduğunu, dönüşünde vefât etmiş olabileceğini ve bir daha da ona kavuşamayacağını düşünerek; "Korkarım ki, zâhirî ilimleri öğrendikten sonra, bu azîz ve yüksek sohbeti bulamam" dedi. Bunun üzerine "Eğer beni bulamazsan, oğlum Rükneddîn'in sohbetine devam et ve arayacağını onda ara" buyurdu. "Sabredeyim, bakalım yüksek keremleri ne gösterir" sözü gereğince, zâhirî ilimleri tahsil için oradan ayrıldı. Daha tahsili bitmeden, hocası Abdülkuddûs hazretleri vefât etti. Tahsilini tamamladıktan sonra, hocası Abdülkuddûs'ün işâreti üzerine, şeyh Rükneddîn'in yanına gitti. O da babası Abdülkuddûs'ün işâretine uyarak, Abdülehad'e büyük bir alâka gösterip tasavvufda yetiştirdi. Kâdiriyye ve Çeştiyye yollarından icâzet ve hilâfet verdi. Bu icâzetname şöyledir: "Bu icâzetnameyi yazmaya Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum. **Şiir:**

Sana müjdeler olsun, devlet, ikbâl elverdi,
Ve va'de tamam oldu, perde yüzden çekildi.

Gün doğdu ve ufuktan göğe, güneş yükseldi,
Ondan bir nûr parladı, cihâna ışık verdi.

Âdem'i kendi sûretinde ve kereminde, halîfe olarak yaratan ve bu hilâfeti enbiyâ ve evliyâ arasında devam ettiren, ihsânını minnetine takdim eden, şükrünü ni'metinden sonraya alan Allahü teâlâya hamdü senalar olsun!

O; Evveldir, Âhırdır, Zâhirdir, Bâtındır, öne aldığını kimse sonraya atamaz. Te'hir ettiğini kimse öne alamaz. O'nun gizlediğini kimse bulamaz. Açıkladığını, gösterdiğini kimse örtemez. Evliyâ kullarının arzusunu, dünyâda elem eyler. Cenneti onlara sevdirip, kudretiyle, her sabah ve akşam, mahbûblar kevserinden muhabbet şarâbı sunar. Geceleyin hepsinin kalbini, Halîlullah'ın (aleyhisselâm) ateşini isteme arzusuna garkeder. Ba'zılarının gözlerini, gece ve gündüz kan ile doldurur. Gizli ve aşikâr, Allahın zikri ile meşgûl olurlar. Gizli ve aşikâr, mahbûba münâcaattan (yalvarmadan) zevk alırlar. Mahrem vahdet perdelerinin etrâfında dolaşırlar. Her zamanda bunlardan bir tane bulunur. Simâsında ma'rifet nûru görülen bu zât, susamış ve hayran olup, aşk ve feryâd fezasında uçmaktadır. Matlûbunun sonu likâ-ı Rahmân, maksûdunun nihâyeti rızâ-i Mennândır. Arzın her yerinde te'sîri görünür. Semâda nûru aşikâr olur. Dili hak ile söyler, insanları zulmetten, karanlıklardan nûra çıkaran, onları gafûr olan Allahü teâlâya yaklaştıran ve sevgili yapan bir da'vetçidir.

Mahlûkatın en hayırlısı, en sevgilisi, resûllerin, nebilerin sonuncusu, âlemlere rahmet olarak gönderilen, yaratılmışların en üstününe, dört halîfesine, Âline ve Eshâb-ı kirâmma salâtü selâm olsun!

Hamdü sena ve salâtü selâmdan sonra, biliniz ki, kulları Allahü teâlâya çağırmak, da'vet etmek, İslâmın ve îmânın en sağlam rükünlerindendir. Amel ve ihsân, yollarının en iyisidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; **"Nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allaha en sevgili kullar; Allahü teâlâyı kullarına ve**

kulları da Allahü teâlâya sevdiren ve yeryüzünde va'z ve nasihat ile gezip dolaşanlardır" buyurdu. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ey Resûlüm! Sen de ki, benim yolum budur. Ben sizi Allah'a çağırıyorum. Bana tâbi olanlar da böyle çağırırlar"** (Yûsuf-108) buyuruyor. Bu tâbi olma ancak sözde, fiilde ve hâlde, O sultana (aleyhisselâtü vesselâm) uymakla ele geçer.

Alemlerin Rabbinin rahmetine müteveccih, Mâlik-i yevmiddîne tevekkül edici, âlim ve azîz kardeşimiz, Zeynel'âbidîn oğlu Şeyh Abdülehad işini tamamladı ve bizden hilâfet aldı. İlmi çok, zikirle ve fikirle meşgûliyeti tamdır. Talebeleri bu yola almak için kendisine icâzet verdim. Nitekim bana da üstadım ve babam, Şeyhülislâm Kutb-ül-aktab Şeyh Abdülkuddûs (k.s.) icâzet vermişti... (Bundan sonra, Ceştiyye tarikatından olan icâzet silsilesi yazılmıştır.)

Bunun gibi, kendisine mübârek Kâdiriyye yolundan da, bu yolu isteyenlere, bu yolu lâyık gördüklerine öğretmesi için icâzet verdim.

Nitekim, bana da bu hilâfeti, doğunun ve batının âlimlerinin üstadı, verâ' sahibi, mütehakkik ve müdekkik, kâmil ve mükemmil, seyyidlerin seyyidi, Emîr Seyyid İbrâhim Mu'în (Hüseyn ve Hasen Radıyallahü anhüma evlâdından) Îreci, Kadirî verdi... (Bundan sonra da Kâdiriyye tarikatından îcâzet silsilesi yazılmıştır.)

Sofiyyenin ilimleri ve meşâyıhın zikirleri ile meşgûl olarak, bereketlerinin devam etmesi için, amelde, usûlde ve fürû'da dînimizin hududunu ve hakkını gözetmeyi emirleri yapmayı, yasaklardan kaçınmayı, sofiyyenin edebiyle tamamen edeblenmiş olmayı, dünyâya ve dünyâyı isteyenlere dönmemeyi, dünyâyı isteyenlerin toplantılarında bulunmamayı, üstadın evlâdını ve akrabasını sevmeyi, haklarını korumayı vasıyyet ederim. Nitekim Allahü teâlâ, Habîbine (s.a.v.) meâlen **"Sen de ki, ben bu tebliğim üzerine, akrabama muhabbetten başka, sizden bir şey istemiyorum"** (Şûrâ-23) buyurmuştur.

Bâtın dâima Allahü teâlâ ile meşgûl olmalıdır. Allahtan gayriyi bırakmalıdır. Nitekim Allahü teâlâ Habîbine (s.a.v.) meâlen buyurur ki: **"Rabbinin ismini söyle. Dünyâdan kaçarak ve âhıreti isteyerek, Allah'tan başka her şeyden uzak ol"** (Müzzemmil-8). Dünyâdan vazgeçmek, âhıreti istemek, bid'at sahiblerinin ve bâtıl yolda olanların âdetlerine iltifât etmekten sakınıp, doğru yol üzerinde sabit ve daimî olmak lâzımdır. Çünkü bunlar sıdk ve safa sahiplerinin tutanağıdır. Eğer mümkünse, vaktini dâima halvette (yalnızlıkta) geçirmelidir. En iyisi, en evlâsı da budur. Eğer buna imkân olmazsa, kendisi için bir yer seçmelidir. Senede bir veya iki defa halvete girmek lâzımdır. Eğer böyle olursa, onun azîz eli, bizim elimiz demektir.

İnsanlar arasında halîfemizdir. Allahü teâlâ, bizim tekrim (hürmet) ve ta'zim ettiğimize merhamet eylesin, ona ihânet edenleri alçaksın.

Onu kerîm tutar ve ta'zim ederiz. İhânet edene ihânet ederiz. Azîm ve Mennân olan Allahü teâlâdan, bu kardeşimin ind-i ilâhide râzı olunan kullardan, insanlar arasında sevilenlerden olmasını duâ ederim. Yâ Rabbî! Onu sıddîkların arzularının sonuna ulaştır. Kâmil ve mükemmil olan âriflerin en yüksek derecelerine kavuştur ve bu duâmı Peygamber efendimiz (s.a.v.) hürmetine kabûl eyle. Bu icâzeti, fakîr, hakîr Rukneddîn bin Abdülkuddûs İsmâil Hanefî yazdı. Hicrî 979 (m. 1571) senesinde verdi. Allahü teâlânın yolunda gidenlere selâmlar olsun."

Abdülehad hazretleri, hocası Abdülkuddûs'ün en başta gelen talebelerinden Şeyh Celâl Tehânîserî'nin sohbetlerine de devam etti. Onun meclisinde iken, Kadirî tarikatının o zaman en büyük âlimi ve mürşid-i kâmili olan Şah Kemâl ile görüşüp sohbet etti. Bu görüşmeleri senelerce

devam etti ve bu sohbetlerden çok fâideler elde etti. Şah Kemâl ile görüşmesi ve tanışması Şeyh Celâl Tehânîserî'nin bir sohbeti sırasında olmuştu. Birgün Şah Kemâl, Şeyh Celâl Tehânîserî'nin sohbetine gelmişti. Abdülehad, Şah Kemâl'in üstün hâllerini görünce, onunla tanışıp dost olmak istedi. Sohbetten sonra dışarı çıkınca görüşüp tanıştı. Abdülehad'a; "Benim ismim Kemâl'dir. Pâil'de otururum, orada makamım vardır. Eğer sohbetimizin sırrını anlamak istersen, buyurun oraya gelin de sohbet edelim" dedi. Pâil, Serhend şehrine bağlı, yirmiyirmibeş kilometre mesafede bir kasaba idi.

Şah Kemâl, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin tarikatı silsilesinden olan Şeyh Fudayl'a talebe olmuş, tasavvufda yüksek hâller sahibi bir zât idi. Tasavvuf halleriyle kendinden geçmiş bir vaziyette, tenhâ yerlerde ve sahralarda dolaşırdı. Suya, yemeğe, yatmağa ve konuşmağa ihtiyâcı olunca, bulunduğu ıssız ve kurak sahralardan aniden bir şehir görünür, orada bulunanlar Şah Kemâl'e hürmet ve ikram göstererek, arzu ettiği şeyleri daha o söylemeden getirirlerdi. Ziyâfetler verirlerdi. Şah Kemâl onların yemeklerinden yer, sularından içer, gece onların yanında kalırdı. Sabahleyin ortalık aydınlanmaya başlayınca, o görünen şehir ve insanlar gözden kaybolur, yine sahrada yalnız kalırdı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, babası Abdülehad'ın, hocası Şah Kemâl'den şöyle bahsettiğini nakletmiştir: "Şeyh Kemâl, ma'rifet ve sırlar beyân etmek istediğinde, dinleyenlerin ilimdeki derecelerine göre konuşur, sırları çözebilecekleri derecede anlatırdı. Ama dinleyenlerden kemâl derecesinde olanlar bile, onun anlattığı şeyleri günlerce düşünerek, tefekkür ederek ancak anlarlardı." İmâm-ı Rabbânî de şeyh Kemâl hakkında şöyle buyurmuştur: "Keşf gözüm açıldığı zaman, Gavs-ı Sekaleynden (Abdülkâdîr-i Geylânî) sonra, Kadirî tarikatı büyükleri arasında Şeyh Kemâl gibisini az gördüm."

Abdülehad Serhend'e gelince, oradan Şah Kemâl'in bulunduğu Pâil kasabasına gitti. Orada Şah Kemâl ile sohbetler yapıp aralarında muhabbet ve dostluk hâsıl oldu. Şah Kemâl de çoluk-çocuğuyla Pâil'den Serhend'e gelir, günlerce kalıp Abdülehad ile sohbet ederlerdi. Böylece Abdülehad Şah Kemâl'in sohbetlerinde sayısız fâideler elde edip, garip hâller ve kerâmetler gördü. Şah Kemâl 981 (m. 1573) senesinde, seksen yaşında iken vefât etti. Serhend'in Kihtel kasabasında defn edildi.

Abdülehad hazretleri zâhirî ve bâtınî ilimleri elde etmek için birçok beldeleri gezdi. Bir memlekette fazla kalmaz, başka yere giderdi. Böylece pekçok şehir ve beldelerde bulunmuştu. Hindistan'ın meşhûr kasabalarından Skendere'de ilim yaymak için bir müddet kaldı. Yüzünde nûr, alnında ma'rifet eserleri parlıyordu. Birgün, Skendere'nin asil bir ailesine mensûb sâliha bir hanım, firâsetiyle Abdülehad'ın kemâl mertebede mübârek bir kimse olduğunu anlayıp, ona haber göndererek: "Kendi kucağımda terbiye edip, büyüttüğüm bir kız kardeşim vardır. İffet ve ismet cevheridir, isterim ki size nikâh eyleyeyim. Ümid ederim ki bu ricamı kabûl edersiniz" ricasında bulundu. Abdülehad önce, kabûl edip evet diyemedi, özür diledi. Sonra Allahü teâlâya duâ edip, bu husûsda hayırlı olan şeyi nasîb etmesini istedi. Sonra o kızla evlenmeyi kabûl etti ve onunla nikahlandı. Bundan sonra bir müddet Skendere'de kaldı. Hâlis niyetle, Allah rızâsı için yapılan bu evlilikten İmâm-ı Rabbânî gibi büyük bir zât dünyâya geldi.

Abdülehad, ilim ve ma'rifette yükselmek için yaptığı seyahatler sırasında, pekçok ilim ve ma'rifet sahibinin sohbetinde bulundu. Sonra memleketine dönüp, vefâtına kadar Serhend'de kaldı. Ömrü ilim ve feyz yaymakla geçti. Geceleri tâat ve ibâdetle geçirir, Allah için ağlar, gözyaşı dökerdi. Çok talebesi ve sevenleri vardı. Tevâzûsundan dolayı kendini hiç kimseden farklı görmez ve hiç birinin kendisine hizmet etmesini kabûl etmezdi. Ekseriya, evinin ihtiyâçlarını pazardan kendisi taşır, kimsenin taşımasına müsâade etmezdi. Ömrünü Resûl-i

ekrem'e (s.a.v.) öyle bir bağlılık ile geçirdi ki, bir sünneti bile terk etmezdi. Sünnet olan tâatları ve duâları yapar, tasavvuf ehlinin, azîmetle amel etmesi husûsuna da dikkat ederdi.

Gündüzleri, kendisinden ilim öğrenmek isteyen talebelere, aklî ve naklî ilimleri öğretirdi. Bu husûsda yazılmış olan uzun ve zor kitabları, en ince noktalarına kadar gayet güzel açıklayıp îzâh ederdi. Her ilimde, bilhassa fıkıh ve usûl ilminde eşsiz bir âlim idi. Zamanın âlimleri ve fâdılları onu kendilerine hoca ve üstâd kabûl ederek çok istifâde ederlerdi. Şöyle nakledilmiştir ki; Abdülehad hazretleri usûl ilminde meşhûr bir eser olan Usûl-i Pezdevî'nin derin ma'nâlarına daldığı ve bu incelikleri, ilmî bir şekilde açıkladığı zaman, bulunduğu ilim meclisinin havasında; "Ümmetin ışığı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin (r.a.) yüksek ictihâdı ve istinbâtı, ince ma'nâlar ve hükümler çıkarması yanında, diğer müctehidler talebe gibi idiler" ma'nâsı hissedilirdi. Aklî ve naklî ilimler ile, ma'nevî ve huzûrî ma'rifetleri birleştirmişti. Bu haliyle insanlara doğru yolu gösterme makamında olup, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak isteyenler, onun sohbetinde bulunarak ondan feyz alırlar, dertlerine derman bulurlardı.

"Te'arrûf, "Avârif-ül-me'ârif" ve "Füsûs-ül-hıkem" ve bunlar gibi evliyânın büyükleri tarafından yazılmış olan kitabları okur ve çok güzel îzâh ederdi. Pekçok şevk ve zevk sahibi, onun yanında bu kitapların okunmasından ve dinlemekten tad alırdı. Uzaktan ve yakından sohbetine gelerek, okunan kitabları ve Abdülehad'ın yaptığı izahları dinlerlerdi. Onun ifâdesinin ve sohbetinin bereketiyle maksadlarına kavuşurlardı. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî'nin (k.s.) bildirdiği ince ma'nâları anlamakta eşsiz idi. Bu ilimler, hâller sekrler ve tasavvuf ehline mahsûs sözler kendisini istilâ etmiş, tamamen kaplamıştı. Allahü teâlânın ihsânı ile, yaratılışının yüksekliğinden ve çok yüksek maksadlı olmasından, dînin emirlerine tam uyar, İslâmiyete uymayan hâllere ve sözlere i'tibar etmezdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Pederim ve üstadım, sebeb-i hayâtım ve saadetim; abdestde, tahâretde ve namazda, pek ziyâde dikkat gösterir, edeblere riâyet ederdi. Ben bunları babamdan görerek öğrendim. Herbir edebe, bütün incelikleri ile riâyeti kitablardan öğrenmek kolay değildir" buyurmuştur.

Bir menkıbesi şöyle nakledilmiştir Birgün, sâdık dostlarından birisi Abdülehad'ın odasına girmişti. İçeri girer girmez, Abdülehad hazretlerini, uzuvları kopmuş ve kesilmiş, yere uzanmış bir hâlde gördü. İçeri giren kimse, bu işi yapan, ya hırsız yahut da düşmandır diye düşündü. Sonra korkarak ve bağırarak, büyük bir üzüntü ile dışarı çıktı. Bir başkasına bu durumu bildirdi. Hemen ikisi birden odaya girdiler. Bir de baktılar ki, Abdülehad hazretleri, rahat ve sağlam bir şekilde murâkabe eder bir hâlde oturuyor. Ağlayarak ayaklarına kapandılar. Onlara; "Ben hayatta kaldığım müddetçe bu sırrı kimseye söylemeyin" buyurdu. Bu hâlin sebebini sorduklarında da; "Öyle birşey idi ki, onu anlatacak söz bulamam" buyurmuştur. Fakat hâli ile sanki Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin şu beytlerini terennüm ediyordu.

"Düşmanız kendimize, o yâr bizi çekiyor,
Gark olmuşuz denize, bizi dalga çekiyor.

Onun âşıklarına, Azrail'in yolu yok,
Dostun âşıklarını, sevda aşkı çekiyor.

Susamışlar figân eder,
Gizlice yüz can verir, dildâr-i peyda çekiyor.

Yeter, âşıkların katlinin sırrını söylersem,
Münkirleri kızdırıp, inkârını çekiyor."

Abdülehad, evliyânın meşhûrlarından olan ve oğlu İmâm-ı Rabbânî'nin hocası Bâki-billah hazretleri ile görüşmeyi çok arzu ettiği hâlde, görüşemeden vefât etmişti. Bunu, İmâm-ı Rabbânî

hazretleri şöyle anlatmıştır: "Babamın bu büyük arzusunu vefâtından sonra, Muhammed Bâki-billah hazretlerine arzettim. Buyurdu ki: "Biz de onları görmeyi çok isterdik. Serhend'e gitseydik onlardan birşey öğrenirdik."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri şöyle anlatmıştır: "Babamın vefâtı sırasında yanında idim. Can verme ve dalgınlık ânında aniden; "Söz büyük üstadın buyurduğu gibidir." dedi. Büyük üstâd sözünden Muhyiddîn Arabî'yi kastettiğini düşündüm ve şöyle sordum: "Şeyh İbn-i Arabî mi, yoksa şeyh Abdülkuddûs mü söyledi? Söyledikleri söz hangi sözdür?" Bir müddet sonra buyurdu ki: "O söz şudur: "Allahü teâlânın hakîkatı, mutlak varlıktır ama, perde arkasında kalmış olanlara varlık perdesi mâni olmakta, onları uzak ve nasibsiz bırakmaktadır." Sonra, "Bana bir iş emrediniz ve vasıyyet ediniz ki, dâima onu yapayım" diye arzettim. Buyurdu ki: "Sana bu söz üzere olmanı vasıyyet ederim."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri yine şöyle anlatmıştır: "Babamın bana; "Ehl-i beytin sevgisinin, îmân ile ve hüsnü hatime ile gitmeye (ölmeye) büyük te'sîri olur" dediğini hatırlayınca, can verme anlarında bunu kendisine sordum. Buyurdu ki, "Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, o muhabbetle doluyum ve ni'met deryasında yüzüyorum" **Beyt:**

"İlâhi! Fâtıma evlâdı hürmetine,
Son sözüm kelime-i tevhîd ola."

Abdülehad'ın yedi oğlu vardı, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) dördüncü oğludur. En büyük oğlu Şeyh Şah Muhammed'i, kendisi yetiştirip tasavvufda yükseltmiştir. İmâm-ı Rabbânî (k.s.), bu kardeşi için babasının şöyle dediğini nakleder "Babam birçok defa buyurdu ki: "Şah Muhammed, sözde ve hâlde olgun bir talebedir." Bu oğlu kendisi hayatta iken vefât etti. İmâm-ı Rabbânî (k.s.) şöyle anlatmıştır: "Bu kardeşim vefât ederken baş ucunda idim. Aniden tebessüm etti. Sebebini sordum: "Hakîkât-ı Muhammedî (s.a.v.) bana zâhir oldu, göründü, onu seyrediyorum" dedi.

Abdülehad'ın bir oğlu da Şeyh Muhammed Mes'ûd'dur. Hâce Bâki-billah hazretlerinden feyz almış, bereketli nazar ve teveccühleri ile tasavvufda hâllere ve keşflere kavuşmuştur. Diğer oğullarından, Şeyh Gulâm Muhammed ve Şeyh Mevdûd'a, kardeşleri İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından birçok mektûb yazılmış olup, bu mektûblar İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) mektûbâtında vardır. Kardeşi Meyan Şeyh Mevdûd'a yazdığı bir mektûbun sonunda şöyle buyurmuştur: "Ey kardeşim! Dünyânın vefasızlığı dillerde dolaşmaktadır. Dünyâya düşkün olanların alçaklıkları, cimrilikleri herkesçe bilinmektedir. Kıymetli ömrünü böyle fâidesiz, yalancı için elden kaçırana yazıklar olsun! Haberciye ancak haber vermek düşer. Vesselâm"

Abdülehad hazretleri, din bilgilerinde çok güzel kitablar yazmıştır. Tasavvuf ile ilgili kıymetli risaleleri vardır. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Künûz-ül-hakâyık, 2- Mi'râc-ı Nebi, 3- Risâle-i Esrâr-üt-teşehhüd.

"Esrâr-üt-teşehhüd" adlı eserinin son kısmından bir bölümü şöyledir: "Kalbime, Allahü teâlânın yardımı ile öyle geliyor ki, namazın sonunda teşehhüdde, "Ettehiyyâtü"nün okunmasının emredilmesi, namazın mü'minlerin mi'râcı olduğunu hatırlatmaktır. O hâlde lâyıkdır ki, mü'minlerin mi'râcında da, Peygamber efendimize (s.a.v.) mi'râcında hâsıl olan yüksek hâllerden ve eşsiz şereflerden bir şeyler bulunsun. Allahü teâlâ lütfederek, bize de Resûlünün (s.a.v.) kâsesinden bir yudum ihsân etti. "Ettehiyyâtü"den sonra, Peygamber efendimize (s.a.v.) salevât okunmasının emredilmesi, mü'minlerin mi'râcının Resûlullah'a (s.a.v.) uymakla, tâbi olmakla hâsıl olacağını gösteriyor. Yine bu salevâtlar, Peygamber efendimize uymakla

şereflenmenin ve bereketli hidâyetlerine kavuşan mü'minlere verilen ni'metin hakkının edası, şükrüdür. Ayrıca, Peygamber efendimizin (s.a.v.) ümmetine, mi'râc ile şereflenmeği bahşettiğini bildiren bir tenbîh ve uyarmadır. O hâlde mü'minler mi'râclarında, ya'nî namazda, "Ettehiyyâtü"yü okurken o servere (Resûlullaha) (s.a.v.) salevât getirmeleri lâzımdır.

Yine şunu işâret etmektedir ki, ümmetin en yükseklerinden birkaçı, o en yüksek mertebeye çıkarlarken, Resûlullaha (s.a.v.) mütâbeât, tâbi olmak dâiresinden dışarı çıkamazlar. Onların sonu Resûlullahın başlangıcına yetişemez ve hepsinin başı, Resûlullahın ayaklarının altındadır. Ve yine bunda, Resûlullahın (s.a.v.) mi'râcına kadar, Resûlullahın (s.a.v.) mi'râcının ise, Allahü teâlâya kavuştuğuna bir işâret vardır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) önce Allahü teâlâyı sena eyledi. **"Ettehiyyâtü lillahi.."** dedi. Mü'minler de, ona salâvet getirmekle emrolundular."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir mektûbunda şöyle buyurmuştur: "Babam (Abdülehad) buyurdular ki: "Sülûk ilimleri (tasavvufda ilerlemek) hakkında bir risale gördüm. O risalede şöyle yazılı idi: "Yemeklerde i'tidâle (çok yememeye) dikkat etmek, normali muhafaza etmek, matlûba (sevgiliye) kavuşmağa kâfidir. Bu husûsa riâyet edince, zikre ve fikre ihtiyâç yoktur" yazılı idi."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 971

2) Mektûbât (İmâm-ı Rabbânî) cild-1, 226, mektûb cild-2, 44, mektûb

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 91, 104

4) Umdet-ül-makâmât sh. 116

5) Hadarât-ül-kuds sh. 28

ABDÜLEHAD NÛRÎ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülehad Nûri bin "Muslihuddîn Safâî bin İsmâil bin Ebü'l-Berekât'tır. Künyesi Ebü'l-Mekârim'dir. 1002 (m. 1593) senesinde Sivas'ta doğdu. 1061 (m. 1651) senesi Safer ayının ilk Cum'a günü, ikindi vaktine yakın vefât etti. Ertesi gün öğle namazından sonra, Azîz-zâde Şeyh Abdülbâkî tarafından cenâze namazı kıldırıldı. Sonra Eyüb nişancasındaki dergâhına defnedildi.

Sevenlerinden Yûsuf Ağazâde Mustafa Efendi, kabrinin üzerine türbe yaptırdı.

Abdülehad Nûri, daha üç yaşında iken büyük âlim ve annesinin amcası, Şemseddîn Sivâsî'nin nazar ve feyzine kavuştu. Şemseddîn Sivâsî hazretleri vefâtına yakın, "Abdülehad'ı bana getirin" buyurdu. Fakat, Abdülehad'ı değil de Müeyyed Çelebi isminde başka bir çocuğu getirdiler. Şemseddîn Sivâsî yine; "Bana Abdülehad'ı getirin" buyurdu. Bu sefer Ömer Çelebi isminde bir çocuğu getirdiler. Bunun üzerine Şemseddîn Sivâsî; "Emânete hıyânet olmaz. Bana Abdülehad'ı getirin" buyurunca, mecbûren Abdülehad'ı getirdiler ve Şemseddîn Sivâsî'nin eline verdiler. Şemseddîn hazretleri Abdülehad'ı aldı. Bir müddet ilâhi sırlarla dolu olan göğsüne bastırdı ve tam bir teveccüh ile ona teveccüh ettiler. Sonra Abdülehad'ı Anne Hâtuna teslim etti. Emîrleri üzerine, mahremleri olan hanımlar dışarı çıktılar. Onlardan sonra içeriye, dışarda bekleyen halîfeleri ve talebeleri girdiler. Şemseddîn Sivâsî onlarla birlikte, bir saat kadar Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oldular. Daha sonra bir duâ okuyan Şemseddîn-i Sivâsî, duânın bitiminde rûhunu teslim etti. Orada bulunanlardan ba'zısı, vefât etti. ba'zısı da vefât etmedi diye tereddüt ettiler. En sonunda içlerinden birisi, Şemseddîn Sivâsî'nin yanına varıp, rûhunu teslim ettiğini görüp, mahzur ve kederli olarak, orada bulunanlara bildirdi.

Bir süre sonra da, Abdülehad'ın babası vefât etti. Babasının vefâtından sonra, dayısı Abdülmecîd Sivâsî ve iki ağabeyi ile İstanbul'a gitti. Tasavvuf yoluna girmesi, dayısı Abdülmecîd Sivâsî'nin elinde olmuştur. Büyük âlimlerden aklî ve naklî ilimleri, bütün teferruatı ve incelikleriyle tahsil eden Abdülehad Efendi, peşipeşine "Erbe'în" denen müddeti bitirdikten sonra halifelik aldı. (Erbe'în, kırk günlük murâkebe ve inzivâdır) Abdülehad Efendi bundan sonra insanları doğru yola sevk etmeğe me'mûr oldu. Yirmi yaşından i'tibâren kitap yazmağa başladı.

Abdülehad Efendi, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek işâretleri ile Midilli'ye gönderildi. Giderken en kısa zamanda tekrar İstanbul'a döneceğini bildirdi. Abdülehad Efendi Midilli'ye teşrîf ettiklerinde, yetmiş tane gayri müslim, onun vasıtasıyla İslâmiyeti kabûl etti. Midilli halkı Abdülehad Efendi'yi çok sevdi ve hemen hepsi ona talebe oldu. Dayısı ve hocası olan Abdülmecîd Sivâsî bu durumu duyunca; "Aferin Abdülehad'a! Umduğumuzdan fazla tasarruf kuvvetine sahip imiş" buyurdu. O sırada, donanma komutanlarından hayır sahibi bir zât olan Bâlî-zâde Hasen Bey, Midilli'ye gelişinde; bir câmi, bir dergâh ve pekçok odalar ve yemekhâneden meydana gelen bir külliye yaptırdı. Burayı Abdülehad Efendi ve ondan sonra gelecek olan talebelerine tahsis etti.

Zamanın şeyhülislâmı Yahyâ Efendi, Midilli'de Abdülehad Efendi'nin verdiği va'zları, dersleri ve hizmetleri çok beğenerek, ona karşı kalbten bir sevgi beslemeye başladı. Birgün Abdülmecîd Sivâsî'nin ziyâretine giden Yahyâ Efendi ona; "Abdülehad Çelebi'yi da'vet edin de, Mehmed Ağa dergâhını ona verelim. İnşâallah o, İstanbul'da va'zları ve halkı doğru yola sevk etmesi ile, zamanının bir tanesi olacaktır" dedi. Abdülmecîd Sivâsî bu teklifi kabûl etti. Bir mektûb yazıp, Abdülehad Efendi'yi çağırdı. Abdülehad Efendi, emre uyup bir gemiyle derhal İstanbul'a geldi. Doğruca dayısı ve hocası Abdülmecîd Sivâsî'nin huzûruna girdi. Dayısı; "Oğul, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi seni ister. Varın ziyâret edin. Murâd-ı şerîfleri nedir? Bir görün" buyurdu. Abdülehad Efendi, Yahyâ Efendi'nin huzûruna varınca, Şeyhülislâm; "Abdülehad Çelebi! Sana merhum Mehmed Ağa dergâhını verdik. Burası şerefli bir dergâhtır" dedi. Abdülehad Efendi, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin bu teklifini kabûl etti ve duâ buyurdu. Oradan ayrılıp, Abdülmecîd Sivâsî'nin yanına gitti ve durumu arz etti. Dayısı da; "Allah mübârek eylesin. Midilli'yi fetheyledin. Çok gönülleri ihyâ ettin. İnşâallah İstanbul'da da çok kimsenin ebedî saadetine vesile olursun. Şimdi hiç durma, yerine bir talebeni ta'yin edip, vâlideni ve talebelerinden gelmek istiyenleri alıp gel!

Dergâhında talebelerini terbiye ile meşgûl ol" dedi. Abdülehad dayısı ve hocası Sivâsî'nin emrine uyup, hiç geciktirmeden Midilli'ye gitti. Talebelerinden fıkıh ve tasavvuf yolunu iyi bilen, Alîmî Efendi'yi yerine ta'yin etti. Vâlidesini ve talebelerinden birkaç tanesini alıp, İstanbul'daki Mehmed Ağa dergâhına yerleşti. Bu dergâhda, yirmisekiz sene va'z ve nasîhatla meşgûl oldu. 1045 (m. 1635) senesi Rebî'ul-âhır ayından i'tibâren; Ayasofya, Fâtih ve Sultan Ahmed câmilerinde va'z vermeye başladı.

Abdülehad Efendi, Cum'a günü hangi mevzûda va'z verecekse, onunla alâkalı âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin meâllerini güzelce beyân eder, bir de mevzû ile alâkalı bir hikâye anlatır, söylenmesi lâzım olan husûsları söyleyerek, çok fâideli nasihatler yapardı. Müşkülleri ve suâlleri olanlar, va'zdan sonra, anlıyamadıkları yerleri sorarlar, o da cevaplarını verirdi. Birgün Abdülehad Efendi, Sultan Ahmed Câmii'nde va'z verirken şu şiiri söyledi:

Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan, gelsin bu meydâne!
Derûn-i içre bugün, Allah diyen gelsin bu meydâne!

Duyanlar sırr-ı Settârı, görenler nûr-i Gaffârı,
Cihanda şîşe-i ârı, kıran gelsin bu meydâne!

Sezadır ehli irfâne, getirsin canı meydâne!
Feda kılmaya ol canı, duyan gelsin bu meydâne!

Gönül maksûdunu buldu, cihan envâr ile doldu.
Bugün nûr-u iklim oldu, duyan gelsin bu meydâne!

Abdülehad Nûri Efendi, bir va'z esnasında, vefâtının yaklaştığına işâret etti. 1060 (m. 1650) senesinde bütün derslerine son vererek va'z verme işini de talebelerinden, Belbâlcî-zâde Şeyh Abdülkâdir Efendiye bıraktı. Kendisini tamamen ibâdet ve tâata verdi. 1061 (m. 1650) senesi Muharrem ayının sonunda biraz rahatsız oldu. Hastalıkları artınca, Sultan Dördüncü Mehmed Hân, Vâlide Sultan, Vezîr-i a'zam, Şeyhülislâm ve diğer sevenleri tarafından gönderilen tabibler bir olup, ilâç vermek istemişlerse de, Abdülehad Nûrî Efendi kabûl etmedi. Zamanın Lokman Hekimi diye meşhûr olan Fergânî-zâde Süleymân Ağa; "Sultânım, ilâcı bıraktık. Bari mübârek başınıza sarığınızı giyin. İnşâallah ilâca muhtaç olmazsınız." deyince, Abdülehad Efendi; "Süleymân Ağa! Siz bizim ahvâlimize vâkıfsınız. Biz da'vet olunduk. Bizi bekliyorlar. Biz huzûru Rabbilâlemîni tercih ettik" dedi. Hastalığının yedinci günü ikindi vakti vefât etti. Gaslini, Dergâh Câmii İmâmı olan Tatar Ali Efendi yaptı. Ali Efendi ne tarafa çevirmek istediyse Abdülehad Efendi'nin bedeni kendiliğinden o tarafa döndü.

Abdülehad Nûri Efendi'nin birçok kerâmetleri ve menkıbeleri vardır. Bunlardan bir kısmı şöyle nakledilir:

Meşhûr talebelerinden Karabâşî Hacı Sâdık Efendi şöyle anlattı: "Hacca giderken, korkulu ve kimsesiz yerlerde, Abdülehad Efendi'yi bizzat bu gözlerim ile görürdüm. Kendi kendime, her hâlde ona olan fazla sevgimden dolayı onu gördüğümü, bir hayal olduğunu zannettim. Fakat Mekke-i mükerremeye vardığımda, tavaf ederken yine hocamı gördüm. Hattâ bana selâm verdi. Ben de elini öptüm. Sonra kayboldu. Ben tavafımı bitirdiğimde, hocam Makâm-ı İbrâhim denilen yerden ayrılıyordu. Bana; "Ey Sâdık Dede! Arafat'ta görüşürüz", deyip tekrar kayboldu. Arafat'ta hocam Abdülehad Efendi ile birlikte vakfeye durduk. Sonra bana veda ederek yanımdan ayrıldı."

Abdülehad Efendi 1060 (m. 1650) senesinde, talebeleri ile Rumelihisârına gitmişti. Orada bir yerde birkaç gün kalmışlardı. Bir ara sohbet ederken orada bulunanlardan biri; "Efendim evliyâullah, Allahü teâlânın izni ile toprağı altın yapar. Sizden böyle şey isterim" dedi. Bunun üzerine Abdülehad Efendi besmele çekip yerden bir avuç toprak alıp, dervişin avucuna döktü. Dervişin avucunda birkaç adet hâlis altın meydana geldi. Bir tanesi yere düştü. Ali Dede isminde bir talebe o altını alıp, koynuna koydu. Teberruken o altını muhafaza etti. Vefâtına yakın, o altını ne yaptığı sorulunca; "Onu canım gibi muhafaza ediyorum. Efendimin yâdigârıdır. Bu kadar zengin olmama bu altın vesile oldu" dedi.

Abdülehad Efendi, Kandilli taraflarında bir yere talebeleri ile beraber gitmişti. Orada talebeler denize girmek için izin istediler. Abdülehad Efendi de onlara izin verdi. Herkes denize girdi. Fakat talebelerden birisi denize girmemişti. Abdülehad Efendi o talebeye niçin denize girmediğini sorunca, o talebe; "Efendim! Vücûdum zayıftır. Soğuk suya tahammülü yoktur" diye cevap verdi. Bunun üzerine Abdülehad Efendi, "Deniz suyu hamam suyu gibi sıcak olabilir. Hem sıhhat ve kuvvete vesile olur" buyurunca, o talebe de emre uyarak denize girdi. Deniz suyunun, hamam suyu gibi sıcak olduğunu gördü.

Abdülehad Efendi birgün, talebelerinden birisinin bir iş için Üsküdar'a gidip gelmesini istedi. Fakat o gün deniz çok fırtınalı idi. Kayık hiç işlemiyordu. Bu yüzden talebelerden kimse ben gidip gelirim diyemedi. Nihâyet, talebelerden bir tanesi, Abdülehad Efendi'nin emrini yerine getirmek için kendisinin Üsküdar'a gidip, geleceğini söyledi. O zaman Abdülehad Efendi o talebesine; "Güzel bir hâlde gidip gel" diye duâ etti. O talebe Eminönü'ne geldiğinde, yüz kadar kayıkçıdan ancak birini Üsküdar'a gidip gelmeye ikna edebildi. Kayıklarından birisini denize indirdiler. Bir ok atımı gitmeden, fırtına dindi, deniz sâkinleşti, rüzgâr uygun bir yöne doğru esmeğe başladı. Yelken açıp, Üsküdar'a kısa zamanda gidip geldiler. Dönüşte talebe durumu Abdülehad Efendi'ye bütün tafsilatıyla anlattı. Abdülehad Efendi o talebesine çok duâ etti.

Hassa-ı hümâyûndan Gürcübaşı Mûsâ Ağa, Abdülehad Efendi'ye bağlı en samîmi talebelerinden idi. Bu zât şöyle anlattı: "Abdülehad Efendi hiç bir sebep yokken ve bir münâsebet de geçmeden bana; "Mûsâ Ağa, Mısır'dan dönüşte, kalyona binmeyip, sayıkaya veya firkateyne bininiz" buyurdu. Buna çok taaccüb ettim. Çünkü, Mısır'a gitmek hiç hatırımdan bile geçmemişti. Fakat Abdülehad Efendi'nin bunu söylemekten bir murâdları olmalı deyip, merakla bekliyordum. Ama bu sözün ma'nâsını bir türlü anlıyamıyordum.

Abdülehad Efendi'nin vefâtlarından birkaç sene sonra Mısır'a gitmem icâb etti. Mısır'a gittim. Dönüşte yol arkadaşım Hacı Hasen ile, eşyalarımı İskenderiyye'ye gönderdim. Hacı Hasen İskenderiyye'ye vardığında eşyalarımı hazır bir kalyona yüklemiş. Oraya varıp, eşyalarımın kalyona yüklenmiş olduğunu görünce, Abdülehad Efendi'nin bana yaptığı tenbihler hatırıma geldi. Bu yüzden eşyalarımı o kalyonla götürmemek için, ne kadar gayret sarfetti isem de mümkün olmadı. Bunun üzerine kazaya rızâ gösterip, Allahü teâlâya tevekkül ederek kalyonla yola çıktık. Yelkenler açıldı, uygun bir rüzgâr ile bir gün bir gece yol aldık. Sonra büyük bir fırtına çıktı. Çok tehlikeli durumlarla karşı karşıya kaldık. Bir sahile yanaşmak imkânı yoktu. Kalyon su almaya başladı. Suyu tulumbalarla dışarıya atmak mümkün olmadı. Yetmiş kadar kişi, kurtulmak için sandallarla denize indiler. Fakat büyük dalgalar onları alabora etti. Kayıkların içindekiler yardım çığlıkları ile bağırıyorlardı.. Kalyon da batmak üzereydi ki, Abdülehad Efendi denizin üzerinde görünüp, "Korkma, kurtulacaksın" dedi. Benden başka üç kişiye de böyle göründü, İki gün iki gece deniz üzerinde hocamın rûhâniyeti bizimle beraber bulundu ve bizi teselli etti. Bu şekilde Suriye'nin Trablus'una ulaştık. Bu sırada Abdülehad Efendi; "Mûsâ Ağa, bundan sonrası selâmettir" deyip kayboldu. Fakat yanımızda hiç harçlığımız yoktu. Bu sırada tanıdıklarımızdan birisi hâlimizi öğrenip, İstanbul'a gittiğimizde ödemek üzere, bize harçlık ve elbise verdi. Bizi bir müddet evinde misâfir etti. Böylece Abdülehad Efendi'nin kerâmetleri ile memleketimize ulaştık."

Birgün, Abdülehad Efendi Süleymâniye Câmii'nde va'z ederken, va'z kürsüsüne bir kâğıt kondu. Va'zdan sonra, bu şekilde konan kâğıtları okurlardı. Yine bu kâğıdı da okudu. Kâğıtda, sizin Gavs olduğunuz söyleniyor. Gavs olan, Allahü teâlânın izni ile istediğini yaparmış. Eğer Gavs iseniz, beni bu mecliste öldürün bakalım, yazıyordu. Abdülehad Efendi bu yazıyı okuyunca "Taassup insanı nelere götürürmüş. Sübhânallah, biz âciz ve fakir bir kimseyiz. Halk bizi Gavs ve Kutb bilir. Hak teâlâ onları tasdik eyleye. Kutb olanlar, ehli nefis olanlar gibi, ben bunu yapamaz mıyım diye elinden geleni yapmaya kalkışmaz. Onlara sıkıntı ve cefâ verilse bile onlar af ederler. Onun için yüksek mertebelere eriştiler. Fakat evliyâ, kınından çekilmiş bir kılıçtır. Bir kimse kendini kılıca vursa, kabahat kılıcın mıdır, yoksa kendini kılıca vuranda mıdır?" buyurduklarında, câminin içinde; "Aman, eyvah, eyvah" diye bir çığlık koptu. O kâğıdı yazan kişi o anda vefât etti.

Muhammed Nâzır Efendi şöyle anlatır: "Bir rü'yâ gördüm. Rü'yâda büyük bir sahradaydım. Büyük bir ağacın etrâfında yedi kişi oturmuştu, önlerinde birer tane, buğday döğecek tokmak vardı, içlerinden birisi, beni öldürmek kastıyla; "Azîz'in mezrasında ne gezersin?" diyerek benim üzerime hücum etti. Ben de ondan kendimi kurtarmak için; "Ben, Azîz'in talebelerindenim" dedim. O sırada uyandım. Hemen rü'yâmı ta'bir etsin diye, Abdülehad Efendi'nin yanına gittim. Huzûruna varınca; "Hoş geldin Efendi. Rü'yândakiler bizim hizmetçilerimizdir. Kılıçları ve diğer silâhları mükemmeldir. Size tokmak ile görünmeleri merhametlerindendir" buyurdu. Onun bu kerâmetini görünce, derhal bütün varlığım ile ona intisâb ettim."

Kudüs ve Kâhire'de kadılık yapmış olan İsmâil-zâde Efendi, Abdülehad Efendi'nin dergâhına yakın bir yerde oturuyordu. Abdülehad Efendi'ye gider, gelirdi. Yine birgün İsmâil-zâde Efendi, dergâha acele ile geldi. Abdülehad Efendi'ye; "Efendim! Ma'lumunuz, bir oğlumuz kaldı. O da tâ'ûn hastalığına yakalandı, ölmek üzeredir. Duâ ve himmetlerinizi istemeye geldim" dedi. Abdülehad Efendi, yapacak birşeyi olmadığını bildirmesi üzerine, Kâdı İsmâil-zâde Efendi; "Sizden muradım nail olmadıkça, buradan ayrılmam mümkün değildir" dedi. Duâ ve himmet etmeleri için çok yalvardı. Bunun üzerine Abdülehad Efendi; "Bakalım Hak teâlâdan ne işâret buyurulur" deyip dışarı çıktı. İki rek'at namaz kılıp murâkabeye vardı. Bir müddet o hâlde kaldı. Sonra bulunduğu yerden çıkıp; "İsmâil Efendi, oğlun tâ'ûndan kurtuldu. Sıhhate kavuştu. Elbisesini giymiş bir hâlde odasında dolaşmaktadır" diye müjde verdi. Buna çok sevinen İsmâil Efendi, Allahü teâlâya hamd ve senada bulunup, Abdülehad Efendi'ye çok teşekkür etti. İsmâil Efendi evine vardığında oğlunu, Abdülehad Nûri Efendi'nin haber verdiği şekilde, odada elbisesini giymiş olarak dolaşır buldu. Abdülehad Nûrî Efendi'ye; "Sultânım, böyle bir hastanın şifâya kavuşmasına vesile olmak büyük bir iş, güç ve kuvvettir" denildiğinde şöyle cevap verdi: "Evet öyledir. Fakat Allahü teâlânın dilediği şey elbette olur. Allahü teâlâya, bu hastalığı o çocukları defetmesi için teveccüh edip yalvardığını zaman, tâ'ûn askerinden ellerinde bir defter ile dört kimse göründü. "Siz Kutb-u a'zam, gavs-ı âlem ve Allahü teâlânın sevdiği bir kul olduğunuz hâlde, niçin Allahü teâlânın kaza ve kaderine karşı gelirsiniz. Bizim defterimizde ismi ve resmi ile vefâtı yazılı olan kimsenin yaşamasını niçin istersiniz?" dediklerinde, onlara; "Benim Allahü teâlâya teveccüh etmem, yalvarıp yakarmam da, Allahü teâlânın rızâsı, kaza ve kaderi ile değil midir" dedim. O dört şahıs sustu ve kaybolup gittiler.

Vezirlerden birisi, Abdülehad Efendi'ye bir kese altın hediye gönderdi. Birgün o vezir, Abdülehad Efendi'nin sohbetinde bulunurken; "Bu derecede hediyede bulunmak herkesin kârı değildir" ma'nâsında sözler sarf ederek övündü ve yaptığı iyiliği başa kakar bir duruma geldi. Bunun üzerine Ebdülehad Efendi; "Behey Paşa! Fakirlerin ve halkın gözü, ciğeri ve kanı ile bana minnet mi edersin" dedi. Ellerini yanlarında bulundurdukları keseye soktuğunda kesedeki altınlar herkesin gözü önünde kan olup ortaya doğru akmaya başladı. Bu durumu gören Paşa hemen tövbe ederek, Abdülehad Efendi'den af diledi.

Abdülehad Efendi'nin, kadı olan, doğruluğu, sadâkat ve bağlılığı ile bilinen bir talebesi vardı. Çoluk-çocuğunu bir gemiye bindirerek, kadı ta'yin olduğu yere gidiyordu. Bir ara büyük bir fırtına çıktı. Geminin yelkenleri ve direkleri parçalandı. Gemide bulunanların hayattan ümidlerini kestikleri, ağlıyarak Kelime-i şehâdet getirdikleri ve Allahü teâlânın rahmetini diledikleri bir sırada, Allahü teâlânın izni ile Abdülehad Nûrî Efendi onlara göründü. "Niçin feryâd edersiniz. Deniz de bir mahlûk, emredileni yapan bir me'mûrdur" buyurup, denize; "Ey deniz! Allahü teâlânın izni ile sakin ol!" dediğinde deniz hemen sâkinleşti. Sanki biraz önce, fırtına olmamış bir hâle geldi. Bu durumu gören gemidekiler, Allahü teâlâya hamdü senada bulundular.

Hacı Hızıroğlu Mehmed Ağa, Üsküdar'ın ileri gelenlerinden ve sipâhilerinden idi. Büyük zâtların sohbetlerinde çok bulunurdu. Tarikat âdabından nasîbini almış, ehl-i edeb sahibi bir zât idi. Birgün kötülük ve zulüm yapmak isteyen ba'zı kimselerin kendisini aradıkları haberini aldı. Bunun üzerine dostlarından birisinin evinde saklandı. Gece Allahü teâlâya, onu bu belâ ve musibetten muhafaza buyurması için yalvarırken, çevresinde bulunan evliyâ olan zâtlardan yardım ve duâ istemek hatırına geldi. Evinin çevresinde oturan evliyâyı bir bir hatırına getirdi. O anda hatırına, bu belâdan, Abdülehad Nûri Efendi'nin vasıtasıyla kurtulabileceği düşüncesi geldi. Bunun üzerine bütün kalbiyle Abdülehad Nûri Efendi'ye yönelip, Abdülehad Efendi hürmetine beni bu belâdan kurtar diye Allahü teâlâya yalvardı. O arada uyuya kaldı.

Rü'yâsında Abdülehad Nûri Efendi'yi gördü. Ona; "Mehmed Ağa, korkma! Zorbaların defterinden senin ismin kaybolmuştur. Gönlün hoş olsun. Rahat bir hâlde evinde dostların ile sohbet eyle" dedi. Uyanır uyanmaz Mehmed Ağa, Abdülehad Nûri Efendi'nin dergâhındaki talebelere yedirmek üzere, Allah için yedi kurban adadı. Bir iki hafta evinde dostları ile sohbette bulundu. Çarşı, pazarda dolaştığı hâlde, herhangi kötü bir haber almadı.

Körükçü-zâde Efendi isminde bir âlim, Süleymâniye Câmii'nde birgün va'z eder, altı gün de umûmî ders verirdi. Abdülehad Nûri Efendi'ye ve talebelerine gerek va'zında, gerekse derslerinde dil uzatır, aleyhinde konuşurdu. Abdülehad Efendi'nin halîfeleri ve talebeleri, o zâtın bu sözlerini duyunca çok üzüldüler. Abdülehad Efendi'ye onu şikâyet edip, o zâtın va'zınâ ve derslerine mâni olmasını istediler. Bunun üzerine Abdülehad Efendi onlara; "Birkaç gün tahammül edin. Onun bizi inkârı ve düşmanlığı, bize bağlılığa dönüşecek. Bizim talebelerimiz arasına girecek. Vefâtımızdan sonra otuz sene tasavvuf yolunun doğruluğunu müdâfaa edecek" dedi. Çok geçmeden birgün, Abdülehad Efendi talebeleri ile beraber sohbet ederken; "İşte dostunuz Körükçü-zâde Efendi geliyor" dedi. Herkes hayretle onun gelişini bekledi. Ansızın huzûra girdi. Abdülehad Efendi'nin ellerine kapandı. Hıçkırarak ağladı. Bunun üzerine Abdülehad Efendi; "Gördüğünüz rü'yâdan haberimiz var. Muradınız ne ise onu söyleyin" dedi. Körükçü-zâde Efendi; "Saâdetli Sultânım! Bu köleniz kırk seneden beri, medresede müderrislik yapmaktayım. Bütün vakitlerim ders okutmak, va'z vermek, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesi ile amel etmekle geçtiği hâlde, niçin rü'yâmda Resûlullah efendimizin mübârek cemâlini göremediğimi, yüksek ve bereketli sohbetleri ile şereflenemediğimi, niçin mahrûm olduğumu düşünerek uykuya daldım. Gördüğüm rü'yâ ile bu derdime derman ve merhemin sizin olduğunuzu anladım. Aman ne olur, benim bu derdime derman olun" diye ağlayıp inledi. Bunun üzerine Abdülehad Efendi, onun kulağına birşeyler söyleyince, Körükçü-zâde Efendi kalkıp gitti. O gün öğleden sonra tekrar gelip ağlıyarak; "Bu ne büyüklüktür ki, kırk yıldır ilim ve amel ile nefsi ıslâh ve takvâ ile müşerref olamadım. Fakat sizin bir himmet ve işâretiniz ile, o Sultân-ı enbiyânın (s.a.v.) mübârek cemâlini görmekle şereflendim" deyip Abdülehad Efendi'ye talebe oldu. **Şiir:**

Mürşid-i kâmil, müridi, evvel ehl-i hâl ider,
Sonra, Fahr-i kâinatın bezmine idhâl ider,
Nice yıllar sa'y ile eremediği menzillere,
Bir nefesle mürşid-i kâmil Îsâl ider.

Abdülehad Efendi'nin halîfelerinden birisi şöyle anlatır: Pâdişâh beni Dâvûd Paşa Câmii'nde va'z etmem için da'vet etmişlerdi. Câmiye girdiğimde bende biraz pişmanlık hâli meydana geldi. Kürsîye çıktığımda, hatırıma hiçbir kelime gelmedi. Yakın olduğu hâlde önümdeki yazıyı okuyacak hâlim dahî yoktu. Bu durumdan kurtulmak için Abdülehad Efendi'nin rûhâniyetine

teveccüh etmek hatırıma geldi. Abdülehad Efendi'nin rûhâniyetine kalbden teveccüh ettiğimde o anda bana görünüp, sanki bana, "Nedir bu perişanlık, yapacağın va'z, uzun zamandan beri yaptığın va'zlar değil midir?" buyuruyordu. O sırada bende, tam bir rahatlık ve zindelik meydana geldi. Öyle bir va'z ettim ki, beni tanıyanlar, "Hayâtımızda böyle bir va'z dinlemedik" dediler.

Talebelerinden Karabaş Mahmûd Efendi şöyle anlatır: "Abdülehad Efendi, bu fakiri Ankara'ya gönderdikten bir müddet sonra, İstanbul'a da'vet eyledi. Bunun üzerine İstanbul'a gittim, bir müddet hizmetlerinde bulundum. Sonra çoluk-çocuğumu İstanbul'a getirmemi emrettiler. Üç akçe de harçlık verip, "Sakın sayma, bu size ömrünüzün sonuna kadar yeter" buyurdu. O üç akçe ile çoluk-çocuğumu İstanbul'a naklettim. Yedi sene o akçeler ile geçimimi sağladım, asla eksilmediler. İçimden dâima, akçeleri saymak geçerdi. Fakat sabredip saymazdım. Akçeleri sayma arzusu birgün bana galip geldi ve saydım. Beşyüz akçe olduğunu gördüm. Birkaç gün geçmeden akçeler noksanlaşmaya başladı."

Kastamonulu Şa'bân Efendi'nin talebelerinden Üsküdarlı Karabaş Ali Efendi şöyle anlatır: "1057 (m. 1647) senesinde İstanbul'a gittim. Abdülehad Efendi o zaman Bâyezîd Câmii'nde ders veriyordu. Bir va'zında bulundum. Va'zdan sonra herkes elini öptü. Ben, kimse kalmayınca elini öptüm. Geceleyin gördüğüm bir rü'yânın ta'birini soracağım sırada; "Ali Efendi! Dergâha gelin" buyurduklarında hayrette kaldım. Üç ay geçtikten sonra, bir gece dergâhlarındaki sohbette hazır bulundum. Mübârek ellerini öpeyim diye yanlarına vardım. Âdet-i şerîfleri olarak gözlerini açmazlarmış. Fakat ben huzûrlarına varınca, gözlerini açtılar; "Ali Efendi! Ne garip, geç geldiniz!" buyurduktan sonra rü'yâmı anlatmadan ta'bir ettiler ve: "Yirmi sene sonra İstanbul'a gelirseniz, Üsküdar'da ikâmet ediniz. Dergâhınız Üsküdar'dadır." buyurdular. Aynen Abdülehad Efendi'nin dediği gibi oldu.

Abdülehad Efendi buyurdu ki: "Talebeyi celâl ve kahr ile terbiye, talebenin kemâline sebeptir. Fakat her talebenin buna tahammülü olmadığından, nasîbsiz kalmasınlar diye lütf ve cemâl ile terbiye ederiz. Çoğunlukla talebe, istidat ve kabiliyetine göre terbiye olunur."

"Erbe'în çekmeden ve halvete girmeden halîfe olanlar eksiktirler. Talebe yetiştirmeye ehil değildirler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Hıra dağında Erbe'înin (kırk günlük murâkabe ve inzivâ) peşinden peygamberlik ile şereflendi."

"İki kalbin yok ki, biri ile Allahü teâlâya, diğeri ile Allahü teâlâdan başkalarına yönelesin."

"İlimde mahir, dîni mes'elelere gereği gibi vâkıf olmayan, fakat âlim sıfatını taşıyan câhil; "Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı ile diğer dalâlet ve bozuk i'tikâdları birbirinden ayırmaya gücü yetmeyen, ihtilaflı mes'elelerin sâdece bir tarafını bilip, diğer tarafından haberi olmayan ve yanlış düşüncesinde direten, ilmi ile amel etmiyen münâfık sıfatlı kimseler, âhireti taleb edenleri bid'at ve dalâlete düşürerek dinden ederler. Onun için; Allahü teâlânın emirlerine uyan, yaratıklarına şefkat eden, sırf Allah için doğru yolu gösteren mürşid-i kâmillere uyup, nâkıs olanlardan çok sakınmalıdır."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 357

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 51

3) Hediyyet-ül-ihvân vr. 73

ABDÜLHÂDÎ BEDEVÂNÎ

İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Abdülhâdi, Hazreti Ömer'in soyundan olup Bedâyunludur. Önceleri, Kutb-ül-muhakkikin Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın talebesi idi. Bâkî-billah, onun terbiyesini, en büyük talebesi ikinci bin yılın müceddidi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale edip, Serhend'e gönderdi. Abdülhâdi, yeni hocasının hizmetine sıkı sarılarak, onun mübârek nazarlarından ve teveccühlerinden nasiplendi. Öyle ki, evliyâlığın başlangıcında kavuştuğu hâlleri hocası şöyle yazmaktadır "Mevlânâ Abdülhâdi, yüksek makamlara âit hâllere gark olmuştur ve Allahü teâlânın büyüklüğünü müşâhede etmekte, makamların en yükseğine kavuşmuştur."

Abdülhâdi, sıkı riyâzet ve mücâhedelerle, nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak, rûhunu yükselterek, nefsini terbiye etti. Hocasının emirlerinden kıl ucu kadar dahî ayrılmayarak, evliyâlıkta yüksek makamlara kavuştu. Hocasının halîfesi olmakla şereflendi.

Nakledilir ki: Mevlânâ Yâr Muhammed Kadîm ve Abdülhâdi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetinde iken, bir hücrede riyâzet çekerek nefslerini terbiye ediyorlardı. Yâr Muhammed, hep sabahlara kadar namaz kılar, duâ ederek Allahü teâlâya yalvarırdı. Abdülhâdi ise çok hasta idi. İbâdete gücü yetmeyip namaz kılamamasına üzülür, Mevlânâ'nın hâline gıbta ederdi. Geceyi ihyâ şerefini kaçırdığından dolayı, gönlünde büyük bir üzüntü duyardı. Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun hakkında buyurdular ki; "Şeyh Abdülhâdi'nin hasret ve üzüntüsü, Mevlânâ Yâr Muhammed Kadîm'in nafile ibâdetine üstün gelip, onu, ondan daha yüksek makamlara çıkardı. Evet çok ihsân sahibi olan Allahü teâlânın işi böyledir."

Abdülhâdi 1041 (m. 1631) senesinde Hindistan'ın Bedâyun kasabasında vefât etmiştir. Abdülhâdi Bedevânî' ye, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin gönderdiği bir mektûb aşağıdadır.

Allahü teâlâya hamd olsun! Sevgili Peygamberine, Âline ve Eshâbına salâtü selâm olsun. Doğru yolda olanlara duâlar olsun!

Kıymetli kardeşimin güzel mektûbu geldi. Bizleri çok sevindirdi. Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun ki, ayrılık günlerinin uzaması, muhabbeti ve ihlâsı sarsmamış. Bununla beraber, buraya gelseydiniz daha iyi olurdu. "El hayru fî mâ sana Allahü teâlâ!" Ya'nî Allahü teâlânın yaptığında hayır vardır. İnsanlar arasından ayrılmak, uzlet etmek istiyorsunuz. Evet, uzlet, Sıddîkların aradığı şeydir. Mübârek olsun. Uzleti isteyiniz. Bir köşeye çekiliniz. Fakat, müslümanların haklarını gözetmeği elden kaçırmayınız! Resûlullah (s.a.v.); "Müslümanın, müslüman üzerinde beş hakkı vardır: Selâmına cevab vermek, hastasını dolaşmak, cenâzesinde bulunmak, da'vetine gitmek ve aksırdığı zaman elhamdülillah deyince, yerhamükallah demek" buyurdu. (Bu hadîs-i şerîfi Ebû Hüreyre (r.a.) haber vermiştir. "Buhârî"de ve "Müslim"de yazılıdır).

Fakat, da'vet ettiği zaman gitmek için şartlar vardır. "İhya'ül-ulûm" kitabında buyuruyor ki: "Çağıranın yemeği şüpheli ise veya İslâmiyetin yasak ettiği şey, meselâ ipek sofra örtüsü, gümüş kap ve tavanda, duvarda canlı resmi varsa veya çalgı çalınıyorsa, oyun, kumar gibi şeyler varsa, o çağrılan yere gidilmez." (Bu yasaklar, "Kimyâ-i se'âdet" kitabında da yazılıdır). Böyle yasaklar bulunan yemeğe gitmek haram veya mekrûh olur. Çağıran kimse zâlim ise veya Ehl-i sünnet değil ise, fâsık ise, kötülük yapan ise veya övünmek için gösteriş için çağırıyorsa gitmek caiz olmaz. Şir' at-ül-İslâm" kitabında diyor ki: "Riya olarak çağrılan yemeğe gitmemelidir." "Muhit" kitabında diyor ki: "Oyun, şarkı, gıybet bulunan ve içki içilen yemeğe oturulmaz." "Metâlib-il-mü'minîn" kitabında da böyle yazılıdır. Bu yasaklardan hiçbiri

bulunmayan da'vete, gitmek lâzımdır. Bu zamanda, bu yasakların bulunmaması güç oldu. Bundan başka, **Fârisî mısra' tercemesi:**

Yabancıdan uzlet et, dosttan değil!

Talebe arkadaşları ile sohbet etmek, bu yolun sünnet-i müekkedesidir. Hâce Behâeddîn Nakşibend-i Buhârî hazretleri buyurdu ki, "Bizim yolumuzun temeli sohbettir!" Uzlette şöhret vardır. Şöhret de, âfettir. Sohbet buyurulması, talebe arkadaşları ile birlikte olmaktır. Başkaları ile sohbet edilmez. Çünkü, birbirinde fâni olmak, ya'nî başkalarını unutmak, sohbetin şartıdır. Bu da, uygun arkadaşla olabilir.

Hasta yoklamak sünnettir. Hastanın bakıcısı varsa, ona bakıyorsa, başkalarının dolaşması sünnet olur. Bakacak kimsesi yoksa, dolaşmak vâcib olur. "Mişkât" kitabının haşiyesinde böyle yazılıdır.

Cenâzede hazır olmalıdır. Hiç olmazsa birkaç adım birlikte gitmelidir. Böylece, meyyitin hakkı ödenmiş olur.

Cum'a namazına ve hergün beş vakit namaz için cemâate ve bayram namazlarına gitmek İslâmın zarurî emirleridir. Herhalde gitmek lâzımdır. Bunlardan sonra kalan vakitleri, yalnız geçirebilirsiniz. Fakat, önce doğru bir niyet lâzımdır. Dünya çıkarlarından birşeyi düşünerek, uzleti kirletmemelidir. Allahü teâlâyı zikr için, kalbi toparlamaktan ve dünyânın bitmez tükenmez işlerinden uzaklaşmaktan başka birşey düşünmemelidir. Niyetin doğru olmasına çok dikkat etmelidir. Niyetin içinde, nefsin bir arzusu gizlenmiş olmamasına dikkat etmelidir. Niyetin doğru olması için, Allahü teâlâya yalvarmalıdır. Böylece tam niyet yapılabilir. Yedi kerre istihâre yapmalı, doğru niyetle uzlet eylemelidir. Böyle olunca, çok fâidesi umulur. Buluştuğumuz zaman, daha çok anlatırım. Vesselâm." (1. cild, 265. mektûb)

---

1) Berekât sh. 371

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 343

3) Tezkiret-ül-Vâsılîn, sh. 178

4) Hadarât-ül-Kuds sh. 344

ABDÜLHAK-I DEHLEVÎ

Hindistan'ın büyük hadîs âlimlerinden. 958 (m. 1551)'de Muharrem ayında Delhi'de doğdu. Silsile-i âliyye ismi verilen altın halkanın büyüklerinden olan, Muhammed Bâkî-Billah hazretlerinin talebesi olmakla şereflendi. 1052 (m. 1642)'de Delhi'de vefât etti.

Babası Seyfeddîn bin Sa'dullah'dır. Dedesi, Sultan Muhammed Hilci zamanında Buhârâ'dan Hindistan'a hicret etti. Oğlu Seyfeddîn'i, büyük bir âlim olacak şekilde yetiştirdi. Seyfeddîn de oğlu Abdülhak'a, iyi bir tahsil vermek için bütün gayretiyle uğraştı. Abdülhak'ın, fevkalâde kuvvetli bir hafızası vardı. Öyle ki, iki yaşında annesini emdiğini hatırlıyordu. Küçük yaşlarında iken babasının öğretmesi ile, iki ay gibi kısa bir zaman içinde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, tasavvuf ismi verilen bâtınî ilimleri ve zamanın fen ilimlerini öğrenerek, daha onyedi yaşında iken tahsilini bitirdi. Abdülhak-ı Dehlevî bunlarla yetinmiyerek, Haremeyn-i şerîfeyn'e (Mekke ve Medine'ye) giderek, oradaki âlimlerin büyükleri ile görüştü. Büyük hadîs âlimlerinden Abdülvehhâb-ı Müttekî'den hadîs ilimlerini okudu. Peygamber efendimizin mübârek Ravda-i mutahherasında ikâmet etmeye başladı. Burada pekçok ma'nevî

feyz ve bereketlere kavuştu. Bu mevzûda kendisi; "Bu hakîr, fakir, Resûlullah'ın ikram ve ihsânlarını anlatmaya kalksam gücüm yetmez" buyururdu.

Hadîs âlimi Abdülhak-ı Dehlevî Hicaz'dan Hindistan'a geldi ve ilk zamanlar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yazılarını beğenmez, i'tirazlar yazardı. Fakat, son zamanlarda, Allahü teâlânın inâyetine kavuşarak, yapdıklarına pişman oldu. Tövbe etti. Hâce Muhammed Bâkî'nin me'zûn ettiği talebelerinden Mevlânâ Hüsâmeddîn Ahmed'e, bu tövbesini şöyle yazdı: "Allahü teâlâ, Ahmed-i Fârûkî'ye selâmetler ihsân etsin! Bu fakirin kalbi, şimdi ona karşı çok hâlis oldu. Beşeriyyet perdeleri kalkdı. Nefsin lekeleri temizlendi. Yol birliğini bir tarafa bırakalım, böyle bir din büyüğüne karşı durmamak, akıl icâbı idi. Ne insafsızlık, ne cahillik etmişim. Şimdi kalbimde vicdanımda duyduğum mahcubiyeti, ona karşı küçüklüğümü anlatamam. Kalbleri çevirmek, hâlleri değişdirmek, Allahü teâlâya mahsûstur."

Abdülhak-ı Dehlevî, kendi çocuklarına da mektûp yazarak; "Ahmed-i Fârûkî'nin "Sellemehullahü teâlâ" sözlerine karşı i'tirâzlarımın müsveddelerini yırtınız! Kalbimde ona karşı hiç bir bulanıklık kalmamışdır. Kalbim ona karşı hâlis olmuşdur" dedi.

Abdülhak-ı Dehlevî'nin tövbesinin sebebi iyi bilinmiyor. Ba'zıları diyor ki: "Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda gördü ve inkârından dolayı kendisini azarladı." Ba'zıları da diyor ki, "İmâm-ı Rabbânî hakkında, Kur'ân-ı kerîm'den tefe'ül (hayır dileme) etti. **"Yalancı ise, zararı onadır. Doğru söylüyorsa, Allahü teâlâ va'd ettiklerinden ba'zısını başınıza getirir!"** meâlindeki âyet-i kerîme çıktı. Bir kerre de; **"Onlar Allahü teâlânın sevgili kullarıdır. Alış-verişde bile Allahü teâlâyı kalblerinden çıkarmazlar"** meâlindeki âyet-i kerîme çıkdı. "Ba'zıları da diyor ki: "Ona karşı i'tirazları, düşmanların gönderdiği uydurma bir mektûb sebebi ile idi. İşin doğrusunu anlayınca, pişman olup tövbe etti."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. Onun sâdık talebelerinden oldu. Teveccühlerine kavuşarak, feyz ve bereketlerinden istifâde etti. İmâm-ı Rabbânî, ona zaman zaman mektûplar yazarak nasîhatlarda bulunurdu. Gönderdiği, mektûblardan birisi şöyledir:

"Allahü teâlâya hamd olsun ve O'nun seçtiği, sevdiği kullarına selâm olsun! Kıymetli efendim! Sıkıntıların gelmeleri, görünüşde çok acı ise de, bunların ni'met oldukları umulur. Bu dünyânın en kıymetli sermâyesi, üzüntüler ve sıkıntılardır. Bu dünyâ sofrasının en tatlı yemeği, derd ve musibetlerdir. Bu tatlı ni'metleri acı ilâçlarla kaplamışlar. Bunun için, dostlara derd ve sıkıntı yağdırmağa başlamışlardır. Saâdetli, akıllı olanlar, bunların içine yerleşdirilmiş olan tatlıları görür. Üzerindeki acı örtüleri de tatlı gibi çiğnerler. Acılardan tat alırlar. Nasıl tatlı olmasın ki, sevgiliden gelen herşey tatlı olur. Hasta olanlar, onun tadını duyamaz. Hastalık da, O'ndan başkasına gönül vermekdir. Se'âdet sahibleri, sevgiliden gelen sıkıntılardan o kadar tat alırlar ki, iyiliklerinde o tadı duyamazlar. Her ikisi de sevgiliden geldiği hâlde, sıkıntılardan, sevenin nefsi pay almaz, iyiliklerini ise, nefs de istemektedir. **Arabî mısra'tercemesi:**

Ni'mete kavuşanlara afiyet olsun!

Yâ Rabbî! Bizi, sıkıntıların sevâblarından mahrûm eyleme! Bunlardan sonra, bizi fitnelere düşürme! İslâmın za'îf olduğu bu günlerde, sizin kıymetli varlığınız, müslümanlar için büyük bir ni'mettir. Allahü teâlâ, selâmet versin ve uzun ömürler ihsân eylesin! Vesselâm." (İkinci cild-29. mektûb)

Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, insanların kurtuluşa saadete kavuşmaları için birbirinden kıymetli kitaplar yazmıştır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Târih-i Hakkı, Târih-i Abdülhak,

Matla'ul-envâr, Medâric-ün-nübüvve, Cezb-ül-kulûb, Ahbâr-ül-ahyâr, Mektûbât, Sifr-üs-se'âdet şerhi, Merec-ül-Bahreyn, Eşi'ât-ül-leme'ât'dır.

Abdülhak-ı Dehlevî, çeşitli kademedeki devlet büyüklerine ve kimselere mektûblar yazıp onlara nasîhatlarda bulunurdu. Bu mektûplardan birisi şöyledir:

Şerh-i Sadr; göğsün ya'nî kalbin açılması, en yüce makam, en büyük ni'met ve en azîz ilâhi hediyelerdendir. Zira Hak teâlâ büyüklerin efendisi, kâinatın hülâsası, habîbi ve Resûlünü (s.a.v.) bu husûsi ihsân ile ni'metlendirmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kalbe îmân nûru girince, genişler ve açılır."** Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân); "Yâ Resûlallah! O nûrun kalbe girmesinin alâmeti, işâreti nedir?" dediler. Buyurdu ki: **"Alâmeti, kulun, yüzünü ebedî olan âhırete dönmesi, aldatan ve yoldan çıkaran dünyâdan ve ona tutulmaktan uzaklaşıp kurtulmasıdır."** Dünyâ görünüşte süslüdür, yaldızlıdır, ama aldatıcıdır, hilecidir. Kendini sevenlerin gönüllerini çalar. Peygamberlik basireti, gözüyle ve îmân nûru ışığıyla bakılınca, yakînen görülür ve anlaşılır ki, dünyâ işlerinin temeli sakat ve dayanıksızdır. Âhıret ise dâimi ve sonsuzdur. Bu anlayışa erişen kimse, yüzünü fâni olan dünyâdan çevirir, kalb gözünü sonsuzluk âlemine döndürür ve yolculuk için lâzım olan sevâb azıklarını bulundurur. Kişinin sadrının (göğsünün) inşirahından açılmasından nasîbi, bu îmân nûrundan olan nasîbi kadardır. Bunun da miktarı kalbindeki ferahlıkla ölçülür. Çünkü nûrun, sinenin açılmasında ve kalbin ferahında te'sîri tamdır. Bu sebebdendir ki, dünyâdaki ışığın bile, gönül rahatlığına, kalb ferahlığına, karanlığın da, sıkılmaya, daralmaya yol açması, sebeb olması büyüktür. Bunun için demişlerdir ki, nefs-i natıka (insanî rûh), nura, ışığa âşıktır. Nerede bir ışık huzmesi, parıltısı bulsa, o tarafa döner ve o yöne koşar. Bu yüzden aydınlık yerde uyku az gelir. Zira rûh, aydınlığa nûra olan teveccühü sebebiyle içerden dışarıya gelir. Karanlık olunca, içe çekilir ve uykuya dalar. **Beyt:**

Sana visal meclisinde, göz uyku yüzü görmez,
Yüzünün kandili önde, uykuya sıra gelmez.

Anlaşıldı ki, nûrun zuhuru, ferah ve sürûr sebeblerindendir. Kalbler onunla açılır. Sadrın şerhinin sebeblerinden biri de ilimdir, ilim sebebiyle kalb o kadar genişler, açılır ki, onun her köşesi göklerden ve yerden daha geniş olur. Hepsini içine alır. Bir kimsenin ilmi ne kadar çoğalırsa, sînesindeki genişleme de o kadar artar. Bu ilimden murâd, her. İlim değil, Peygamberden (s.a.v.) miras kalan ilimdir. Peygamberlere ilimden başka şeyle vâris olunmaz. Hadîs-i şerîfde; **"Peygamberler, vârislerine, altın ve gümüş bırakmazlar. Onlar ilim bırakırlar"** buyurulması o ilme işârettir. O zamandan bu yana çok vakit geçti. Felsefe karanlıkları zuhur etti. İslâm semâsını kararttılar. Bir kısım insanları yoldan çıkardılar. Bunlara ilim değil, cehâlet demek daha uygun olur.

Sadrın şerhi sebeblerinden biri de, Allahü teâlânın kullarına; mal, para, makam ve benzeri şeylerde ihsânda bulunmaktır. Mal ve para ile olan ihsân ve iyiliğin ne olduğunu herkes bilir. Kimin eli daha açık ise, kalbi de o kadar geniştir. Kimin eli kısa ve kapalı ise, sinesi de o nisbette dardır. El açıklığı, cömertlik ve ihsân, Allahü teâlâ ve kulları katında büyük mertebedir. Dünyâ ve âhırette izzettir, iyiliktir ve sevâbdır. Makamla olan ihsân; kimsesiz bir kişiyi, yanına veya emrine veya birisinin yanında bir işe koymakla yapılan ihsândır.

Sadrın şerhi sebeblerinden biri de, Allah yolunda kahramanlık, insaf sahipleri yanında doğruyu söylemektir. Bu da gönül açıklığına yol açar. Böyle yiğitlik, güzelliklerin başı ve bütün iyiliklerin kaynağıdır. Din yolundaki şiddet ve zorluklar, ancak bununla aşılır. "Canını

düşünmeden saldırdığı zaman, yiğidin kalbine açılan ve görünen şeyi, başkaları kırk sene halvette kalmakla göremez" demişlerdir. Ama bu cesâret ve yiğitlik. Allah için ve Allahın dîninde olursa herşeyden daha yüksektir. Bunun için onların karşılığı (Âl-i İmrân sûresi 169 ve 170.) **"Onlar Rableri katında diridirler. Cennet meyvelerinden rızıklanırlar. Onlar, Allahın verdiği ihsândan dolayı, ferah ve sevinç içindedirler"** âyetlerinde meâlen bildirilen büyük ni'metlerdir. Bundan daha yüksek hangi mertebe olur.

Sinenin açılması sebeblerinden biri de, kalbi, sıfât-ı zemîme, ya'nî kötü sıfatlar denilen; hased, ucb, kibir, riya, buğz, kin ve Allah için olmayan mal ve makam, ya'nî dünyâ sevgisi gibi kötü huylardan temizlemektir. Çünkü bunlar, şehvet ve nefs toprağından yükselen, zulmânî buhar ve dumanlardır. Kalbi bulandırır ve karartırlar ve sadrın şerhine sebeb olan îmân nûrundan, tevhîdden, ilimden, muhabbetten ve zikirden insanı alıkoyarlar. Mahrûm bırakırlar. Kalb sahasını karartır ve daraltırlar. **Beyt:**

Dışarı çıkmaz isen tabiat sarayından,
Nasıl haberin olur, hakîkat diyarından.

Bu güzel sıfatlar, en kâmil, en yüksek, en mükemmel şekilde Resûl-i ekremde (s.a.v.) mevcûd idiler. O'ndan sonra, uyma mikdârınca, ona tâbi olanlarda bulunur. Mütâbeatta, ya'nî Resûlullaha uymada, kim daha ileri gitmişse, sadrı daha çok genişlemiş ve kalbi o nisbette nûrlanmış olur. İmrân sûresi, otuzbirinci âyetinde meâlen: **"Ey sevgili Peygamberim! Onlara de ki, eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz! Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever"** buyuruldu. Hiç şüphesiz bir kimse, kimin peşinden gider, adım adım onu ta'kib ederse onun kavuştuğu yere, bu da kavuşur. Gerçi Resûlullahın makamı daha yücedir, yeri herkesin olduğu yerden yüksektir. O'nun makamında hiç kimse yoktur, herkes O'ndan aşağıdadır, ama dâire geniştir ve etrâfında makamlar vardır. O parlayan nûrdan ve gelen feyzden, etrâfında olanlara da bir şua, bir serpinti ulaşır. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik"** buyuruldu.

Bilhassa muhabbet, alâka ve bağlılık bu işte büyük bir esastır. Çünkü muhabbet, ma'iyyeti (beraberliği) îcâbettirir. Hadîs-i şerîfde: **"Kişi sevdiği ile beraber olur"** buyuruldu. (41. Mektûb)

Aşağıdaki hadîs-i şerîfler, Abdullah-ı Dehlevî'nin yazdığı, meşhûr "Mişkât" kitabının farsça şerhi olan "Eşi'at-ül-leme'ât"ın dördüncü cildinden alınmıştır:

"İnsanlara merhamet etmeyene, Allah merhamet etmez."

"Zulme mâni olarak, zâlime de mazlûma da yardım ediniz!"

"Satın alınan bir gömleğe verilen paranın onda dokuzu helâl ve onda biri haram para ise, bu gömlekle kılınan namazı Allah kabûl etmez."

"Müslüman, müslümanın kardeşidir. Ona zulm etmez. Onun yardımına koşar. Onu küçük ve kendinden aşağı görmez. Onun kanına, malına, ırzına, namusuna zarar vermesi haramdır."

"Allaha yemîn ederim ki, bir kimse kendisine yapılmasını sevdiğini, din kardeşi için de sevmedikçe îmânı tamam olmaz."

"Kötülüğünden komşusu emîn olmayanın, Allaha yemîn ederim ki, îmânı yokdur."

"Kalbinde merhameti olmayanın îmânı yoktur."

İnsanlara merhamet edene, Allah merhamet eder."

"Küçüklerimize acımayan ve büyüklerimize saygılı olmayan, bizden değildir."

"İhtiyârlara saygı gösteren ve yardım eden, ihtiyârlayınca, Allah ona da yardımcılar nasîb eder."

"Yanında birini gıybet edeni susturan kimseye, Allah dünyâda ve âhırette yardım eder. Gücü yeterken susturmazsa, Allah onu dünyâda ve âhırette cezalandırır."

"Din kardeşinin aybını, utanç verici hâlini görüp de, bunu örten, gizliyen kimse, İslâmiyetten önce arabların yapdıkları gibi, diri gömülen kızı mezardan çıkarmış, ölümden kurtarmış gibidir."

"İki arkadaştan Allah indinde daha iyi olanı, arkadaşına iyiliği daha çok olanıdır."

"Birinin iyi veya kötü olduğu, komşularının onu beğenip beğenmemesi ile anlaşılır."

Resûlullah (s.a.v.) Eshâbına karşı buyurdu ki: **"Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler, Cehennemden kurtulurlar."**

"Allah dünyalığı dostlarına da, düşmanlarına da vermişdir. Güzel ahlâkı ise, yalnız sevdiklerine vermişdir." (iyi huylu olan kâfirlerin ölmeleri yaklaşınca îmâna kavuşacakları umulur sözünün doğru olduğu buradan da anlaşılmaktadır.)

"Bir kimsenin ırzına, malına saldıranın sevâbları, kıyâmet günü o kimseye verilir, ibâdetleri, iyilikleri yoksa, o kimsenin günahları buna verilir."

"Allah indinde günahların en büyüğü, kötü huylu olmaktır."

"Bir kimse, sevmediği birisine belâ ve sıkıntı geldiği için sevinirse, Allah, bu kimseye de bu belâyı verir."

"İki kişi mescide gelip namaz kıldılar. Kendilerine birşey ikram edildi. Oruçlu olduklarını söylediler. Konuşduktan sonra kalkıp giderlerken, hazret-i Peygamber efendimiz bunlara; **"Namazlarınızı tekrar kılınız ve oruçlarınızı tekrar tutunuz! Çünkü konuşurken bir kimseyi gıybet ettiniz,** (ya'nî, bir kusurunu söylediniz) **Gıybet etmek, ibâdetlerin sevâbını giderir"** buyurdu."

Hased etmeyiniz! Ateş odunu yok ettiği gibi, hased de insanın sevâblarını giderir." Hased, kıskanmak, çekememek demektir. Ya'nî Allahın birisine vermiş olduğu ni'metin, ondan gitmesini istemek demektir. Ondan gitmesini istemeyip de, kendisinde de olmasını istemek, hased olmaz. Buna (Gıpta) etmek, imrenmek denir. Birisinde bulunan kötü, zararlı şeyin gitmesini istemek "Gayret" ve "Hamiyyet" olur.

"İyi huylu, dünyâda ve âhırette iyiliklere kavuşacakdır."

"Allah, dünyâda güzel sûret ve iyi huy ihsân ettiği kulunu âhıretde Cehenneme sokmaz."

Ebû Hüreyre'ye **"İyi huylu ol!"** buyuruldu. İyi huy nedir deyince, **"Senden uzaklaşana yaklaşıp nasihat et ve sana zulmedeni affet ve malını, ilmini, yardımını senden esirgeyene bunları bol bol ver"** buyurdu.

"Kibirden, hıyânetten ve borçdan temiz olarak ölen kimsenin gideceği yer Cennettir."

"Hazret-i Peygamber borçlu olan birinin cenâze namazını kılmak istemedi. Ebû Katâde ismindeki bir sahâbî, onun borcunu, havale yolu ile kendi üzerine aldı. Peygamberimiz de cenâze namazını kılmağı kabûl buyurdu.

"Zevcelerinizi döğmeyiniz! Onlar, sizin köleniz değildir."

"Allah indinde en iyiniz, zevcesine karşı en iyi olanınızdır. Zevcesine karşı en iyi olanınız, benim."

"Îmânı üstün olanınız, huyu daha güzel ve zevcesine daha yumuşak olanınızdır."

"Eşi'at-ül-leme'ât" kitabında namazın ehemmiyetini bildiren çeşitli hadîs-i şerîfler vardır. Bu kitabdan ba'zı bölümler:

Arabîde namaza, "Salât" denir. Salât; duâ, rahmet ve istiğfar demektir. Namazda bu üç ma'nânın hepsi bulunduğu için, salât denilmiştir.

Ebû Hüreyre (r.a.) bildiriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Beş vakit namaz ve Cum'a namazı, gelecek Cum'aya kadar ve Ramazan orucu, gelecek Ramazana kadar yapılan günahlara keffarettirler. Büyük günah işlemekten sakınanların küçük günahlarının affına sebeb olurlar"** Arada işlenilmiş olan küçük günahlardan kul hakkı bulunmıyanları yok ederler. Küçük günahları af edilerek bitmiş olanların, büyük günahları için olan azâblarının hafiflemesine sebeb olurlar. Büyük günahların af edilmesi için tövbe etmek de lâzımdır. Büyük günahı yok ise, derecesinin yükselmesine sebeb olurlar. Bu hadîs-i şerîf, Müslim'de yazılıdır. Beş vakit namazı kusurlu olanların af olmasına Cum'a namazları sebeb olur. Cum'a namazları da kusurlu ise, Ramazan oruçları sebep olur.

Yine Ebû Hüreyre (r.a.) bildiriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kapısının önünde akar su olan bir kimse, bu suda her gün beş kerre yıkansa, bedeninde kir kalır mı?"** Eshâb-ı Kirâm cevâb vererek; "Hayır hiç kir kalmaz yâ Resûlallah" dediler. **"Beş vakit namaz da böyledir. Beş vakit namaz kılanların küçük günahlarını Allahü teâlâ yok eder"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, Buhârî'de ve Müslim'de yazılıdır.

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: Eshâbdan biri bir günah işlemişti. Sonra da pişman olup, Resûlullaha (s.a.v.) geldi ve yaptığını anlattı. Resûlullah (s.a.v.) vahy bekledi. Sonra, bu zât namaz kıldı. Allahü teâlâ âyet-i kerîme gönderip meâlen; **"Günün iki tarafında ve güneş batınca namaz kıl! iyilikler, kötülükleri elbette yok eder"** buyurdu. Günün iki tarafı, öğleden evvel ve öğleden sonra demektir. Ya'nî sabah, öğle ve ikindi namazlarıdır. Gündüze yakın olan gece namazı da, akşam ve yatsı namazlarıdır. Bu âyet-i kerîmede, hergün beş vakit namazın, günahların af edilmelerine sebep oldukları bildirilmektedir. Bu zât, "Yâ Resûlallah! Bu müjde yalnız benim için midir? Yoksa bütün ümmet için midir?" dedi. Resûlullah da (s.a.v.); **"Bütün ümmetim içindir"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, iki Sahîhde de yazılıdır.

Enes bin Mâlik (r.a.) diyor ki: Bir kimse Resûlullaha (s.a.v.) gelip; "Had cezası verilecek bir günah işledim. Bana had cezası vur!" dedi. Resûlullah, ne günah işlemiş olduğunu buna

sormadı. Namaz vakti geldi. Beraber kıldık. Resûlullah (s.a.v.) namazı bitirince, bu zât kalktı ve; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Ben, had cezası verilecek bir günah işledim. Allahü teâlânın kitabında emr olunan cezayı bana yap!" dedi. **"Sen bizimle beraber namaz kılmadın mı?"** buyurdu. Evet kıldım dedi. **"Üzülme Allahü teâlâ günahını af eyledi"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, iki temel kitapda ya'nî Buhârî ve Müslim'de yazılıdır.

Bu zât, had lâzım olan büyük günah işlediğini zannetmişti. Namaz kılınca af olması, bunun küçük günah olduğunu göstermektedir. Yâhud had demesi, küçük günahların karşılığı olan "Ta'zîr" cezası idi. İkinci sorusunda "Had cezası yap" dememesi de böyle olduğunu gösteriyor.

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) diyor ki: Allahü teâlânın ençok hangi ameli sevdiğini Resûlullahdan sordum. Resûlullah da (s.a.v.); **"Vaktinde kılınan namaz"** buyurdu. Ba'zı hadîs-i şerîflerde ise; **"Evvel vaktinde kılınan namazı çok sever"** buyurulmuştur. Ondan sonra hangisini çok sever dedim. **"Anaya-babaya iyilik yapmayı"** buyurdu. Bundan sonra da hangisini çok sever dedim. **"Allah yolunda cihâd etmeyi"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf de, iki Sahîh kitâbda yazılıdır. Başka bir hadîs-i şerîfde; **"Amellerin en iyisi, yemek yedirmekdir"** buyuruldu. Bir başkasında; **"Selâm vermeyi yaymaktır"** Bir başkasında ise; **"Gece, herkes uykuda iken namaz kılmakdır"** buyurulmuştur. Başka bir hadîs-i şerîfde; **"En kıymetli amel, elinden ve dilinden, kimsenin incinmemesidir."** Bir hadîs-i şerîfde de; **"En kıymetli amel, cihaddır"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; **"En kıymetli amel, hacc-ı mebrûrdur."** Ya'nî, hiç günah işlemeden yapılan hacdır buyuruldu. **"Allahü teâlâyı zikr etmektir"** ve **"Devamlı olan ameldir"** hadîs-i şerîfleri de vardır. Suâli soranların hâllerine uygun, çeşidli cevaplar verilmişdir. Yahut, zamana uygun cevap verilmiştir. Meselâ, İslâmiyetin başlangıcında, amellerin en efdali en kıymetlisi cihâd idi. (Âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler, namazın zekâttan, sadakadan daha kıymetli olduğunu göstermektedir. Fakat, ölüm hâlinde bulunana birşey verip, onu ölümden kurtarmak, namaz kılmaktan daha kıymetli olur. Demek ki, başka hâller, şartlar içinde, başka şeyler daha kıymetli olmaktadır.)

Câbir bin Abdullah (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsan ile küfür arasındaki sınır, namazı terk etmekdir."** Çünkü, namaz insanı küfre varmakdan koruyan perdedir. Bu perde aradan kalkınca kul küfre kayar. Bu hadîs-i şerîf "Müslim"de yazılıdır. Bu hadîs-i şerîf namazı terk etmenin çok fenâ olduğunu gösteriyor. Eshâb-ı Kirâmdan çok kimse, namazı özürsüz terk eden imansız olur dediler.

Übâde bin Sâmit (r.a.) haber veriyor Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ beş vakit namaz kılmağı emr etdi. Bir kimse; güzel abdest alıp, bunları vaktinde kılarsa ve rük'ûlarını, huşû'larını, tamam yaparsa, Allahü teâlâ, onu af edeceğini söz vermişdir. Bunları yapmıyan için söz vermemişdir. Bunu, isterse af eder, isterse azâb yapar."** Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed, Ebû Dâvûd ve Nesâî bildirmişlerdir. Görülüyor ki, namazın şartlarına, rükû' ve secdelerine dikkat etmek lâzımdır. Allahü teâlâ sözünden dönmez. Doğru dürüst namaz kılanları muhakkak af eder.

Ebû Ümâme-i Bâhilî (r.a.) bildiriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Beş vakit namazınızı kılınız! Bir ayınızda oruç tutunuz! Mallarınızın zekâtını veriniz! Başınızda olan âmirlere itaat ediniz. Rabbinizin Cennetine giriniz."** Görülüyor ki, hergün beş vakit namaz kılan, Ramazan ayında oruç tutan, malının zekâtını veren, Allahü teâlânın yeryüzünde halîfesi olan âmirlerin, İslâmiyete uygun emirlerine itaat eden bir müslüman, Cennete gidecektir. Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ve Tirmizî bildirmişlerdir.

Ebû Zer-i Gifârî (r.a.) diyor ki: Sonbahar günlerinden birinde, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber sokağa çıktık. Yapraklar dökülüyordu. Bir ağaçdan iki dal kopardı. Bunların yaprakları hemen döküldü. **"Yâ Ebâ Zer! Bir müslüman Allah rızâsı için namazı kılınca, bu dalların yaprakları döküldüğü gibi, günahları dökülür"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed haber verdi.

Zeyd bin Hâlid Cühenî haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir müslüman, doğru olarak ve huşû' ile iki rek'at namaz kılınca, geçmiş günahları af olur."** Ya'nî Allahü teâlâ, onun küçük günahlarının hepsini af eder. Bu hadîs-i şerîfi İmâm-ı Ahmed bildirdi.

Abdullah bin Amr İbni Âs haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, namazı eda ederse, bu namaz kıyâmet günü nûr ve burhan olur ve Cehennemden kurtulmasına sebep olur. Namazı muhafaza etmezse, nûr ve burhan olmaz ve necât bulmaz. Karun, Fir'avn, Hâmân ve Übey bin Halef ile birlikte bulunur."** Görülüyor ki bir kimse; namazı farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine ve edeblerine uygun olarak kılarsa, bu namaz, kıyâmette nûr içinde olmasına sebep olur. Böyle namaz kılmağa devam etmezse, kıyâmet günü adı geçen kâfirlerle beraber olur. Ya'nî Cehennemde şiddetli azâb çeker. Ubey bir Halef, Mekke kâfirlerinin azgınlarından idi. Uhud Gazâsında, Resûlullah (s.a.v.) mübârek eli ile onu Cehenneme gönderdi. Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ile Dârimî bildirmişlerdir. Beyhekî de, "Şa'b-ül-Îmân" kitabında yazmısdır.

Tabiînin büyüklerinden Abdullah bin Şakîk diyor ki: "Eshâb-ı Kirâm (r. anhüm), ibâdetler içinde, yalnız namazı terk etmenin küfür olacağını söylediler." Bunu, Tirmizî bildirdi. Abdullah bin Şakîk; Ömer'den, Ali'den, Osman'dan ve Âişe'den (radıyallahü anhüm) hadîs-i şerîfler rivâyet etmiştir. Hicretin yüzseksen senesinde vefât etmiştir.

Ebüdderdâ (r.a.) diyor ki: Çok sevdiğim bana dedi ki: **"Parça parça parçalansan, ateşte yakılsan bile, Allahü teâlâya hiçbir şeyi şerik yapma! Farz namazları terk etme! Farz namazları bile bile terk eden müslümanlıktan çıkar. Şarab içme! Şarab, bütün kötülüklerin anahtarıdır."** Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Mâce bildirdi. Görülüyor ki, farz namazlara aldırış etmeyip terk eden, imansız olur. Tenbellikle terk eden, imansız olmaz ise de büyük günah olur. İslâmiyetin bildirdiği beş özürden biri ile fevt etmek, kaçırmak günah değildir. Şarab ve alkollü içkilerin hepsi aklı giderir. Aklı olmıyan, her kötülüğü yapabilir.

Ali (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Ali! Üç şeyi yapmağı gecikdirme: Vakti gelince, namazı hemen kıl! Cenâze hazırlanınca, namazını hemen kıl! Bir kızın küfüvünü bulunca, hemen evlendir!"** Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi. Cenâze namazını gecikdirmemek için, mekrûh üç vakitde de kılmalıdır.

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namazlarını vakitleri gelince hemen kılanlardan Allahü teâlâ râzı olur. Vakitlerinin sonunda kılanları da af eder."** Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi.

Şafiî mezhebinde her namazı, vaktinin evvelinde kılmak efdaldir. Mâlikî mezhebi de buna yakındır. Ancak, çok sıcakda, yalnız kılanın, öğleyi gecikdirmesi efdal olur. Hanbelî mezhebi de, Şafiî gibidir. Hanefî mezhebinde, sabah ve yatsı namazlarını geciktirmek ve sıcak zamanlarda öğleyi, hava serinleyince kılmak efdaldir. (Fakat öğleyi, İmâmeyn kavline göre, ikindi vakti girmeden ve ikindiyi ve yatsıyı da, İmâm-ı a'zama göre, vakti girince kılmak iyi olur, ihtiyâtlı olur. Takvâ ehli olanlar, her işlerinde ihtiyâtlı olurlar.)

Âişe (r.anhâ) diyor ki: "Resûlullahın (s.a.v.) namazını âhır vaktinde kıldığını, iki defa görmedim." Ya'nî, bütün ömründe bir kere, bir namazı vaktinin sonunda kılmışdır.

Ümm-i Habîbe (r. anhâ) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir müslüman kul, her gün, farz namazlardan başka, on iki rek'at, tetavvu' olarak namaz kılarsa, Allahü teâlâ ona Cennetde bir köşk yapar."** Bu hadîs-i şerîf "Müslim"de yazılıdır. Görülüyor ki, hergün beş vakit farz ile kılınan sünnet namazlar, Resûlullah (s.a.v.) tetavvu' ya'nî nafile namaz demektedir.

Tabiînin büyüklerinden Abdullah bin Şakîk diyor ki: Resûlullahın (s.a.v.) tetavvu' namazlarını ya'nî nafile namazlarını, hazret-i Âişe'den (r.anhâ) sordum. "Öğle farzından evvel dört, sonra iki, akşamın ve yatsının farzlarından sonra iki, sabah namazlarının farzından evvel iki rek'at kılardı" dedi. Bu haberi, Müslim ve Ebû Dâvûd bildirdiler.

Âişe (r.anhâ) dedi ki: "Resûlullahın (s.a.v.) nafile ibâdetlerden ençok devam ettiği, sabah namazının sünneti idi. "Bu haber, hem "Buhârî" de, hem de "Müslim"de yazılıdır. Görülüyor ki, Âişe (r.anhâ) beş vakit namazın farzları ile beraber kılınan sünnet namazlara, nafile namaz demektedir.

"Eşi'at-ül-leme'ât" kitabında, Nikâh kısmı başında diyor ki:

Ebû Hüreyre (r.a.) haber veriyor. Resûlullahın (s.a.v.) yanına biri geldi; "Ensârdan bir kız ile evlenmek istiyorum" dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"Kızı** (bir kerre) **gör! Çünkü, Ensâr kabilesinin gözlerinde birşey vardır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, "Müslim" kitabında yazılıdır. Evlenilecek kızı önceden bir kerre görmek sünnetdir..

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kadınlar görüşdükleri kadınların güzelliklerini, iyiliklerini, zevclerine anlatmasınlar. Zevcleri, o kadınları görmüş gibi olurlar."** Bu hadîs-i şerîf, Buhârî'de ve Müslim'de yazılıdır.

Ebû Sa'îd-i Hudrî (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Erkek erkeğin ve kadın kadının avret yerlerine bakmasın!"** Görülüyor ki, erkeklerin kadınlara ve kadınların erkeklerin avret yerlerine bakmaları haram olduğu gibi, erkeklerin, erkeğin avret yerine ve kadınların, kadının avret yerine bakmaları da haramdır. Erkeğin, erkek ve kadın için avret mahalli, diz ile göbek arasıdır. Kadının, kadın için avret mahalli de böyledir. Kadının yabancı erkek için avret mahalli ise, ellerinden ve yüzünden başka bütün bedenidir. Bunun için, kadınlara avret denir. Yabancı kadının avret yerine, şehvetsiz de bakmak haramdır.

Câbir bin Abdullah (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yabancı kadının evinde gecelemeyiniz!"**

Akabe bin Âmir (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yabancı kadın ile bir odada yalnız kalmayınız. Kadın, zevcinin birâderi veya bunun oğlu ile yalnız kalırsa, ölüme kadar sürüklenir."** Ya'nî fitnelere sebeb olur. Bundan pek çok sakınmalıdır. Bu hadîs-i şerîf, Buhârî'de ve Müslim'de yazılıdır.

Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Kadının bedeni avrettir."** Ya'nî örtülmesi lâzımdır. **"Kadın sokağa çıkınca şeytan hep ona bakar."** (Ya'nî, erkekleri aldatmak, onları günaha sokmak için onu tuzak yapar.)

Büreyde (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) hazret-i Ali'ye dedi ki, **"Yâ Ali! Bir kadını görürsen, yüzünü ondan ayır. Ona tekrar bakma! Ansızın görmek, günah olmaz ise de, tekrar bakmak günah olur."** Bu hadîs-i şerîfi Ebû Dâvûd ve Dârimî bildirdiler.

Ali (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Ali! Uyluğunu açma ve ölü veya diri, hiç kimsenin uyluk yerine bakma!"** Bu hadîs-i şerîfi, Ebû Dâvûd ve İbn-i Mâce haber verdiler. Bundan anlaşılıyor ki, ölünün avret yerine bakmak, dirininkine bakmak gibidir.

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Avret yerinizi açmayınız!** (Ya'nî, yalnız iken de açmayınız) **Çünkü, yanınızda hiç ayrılmayan kimseler vardır. Onlardan utanınız ve onlara saygılı olunuz!"** Bu kimseler, Hafaza denilen meleklerdir ki, insandan yalnız helada ve cimâ'da ayrılırlar.

Tâbi'înin büyüklerinden Behz bin Hakîm, babasından ve dedesinden haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Avret yerlerini ört! Zevcenden ve câriyenden başkasına gösterme! Yalnız iken de, Allahü teâlâdan haya ediniz!"** Bu hadîs-i şerîfi, Tirmizî, Ebû Dâvûd ve İbn-i Mâce bildirdiler.

Ömer-ül-Fârûk (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir erkek, yabancı bir kadın ile halvet ederse, üçüncüleri şeytan olur."**

Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi. (Yabancı bir veya çok kadınla (Halvet) etmek, ya'nî kapalı bir yerde yalnız kalmak haramdır, İbn-i Âbidîn, imamlığı anlatırken diyor ki: "Başka bir erkek daha varsa veya zîrahm mahremi bir kadın da varsa halvet olmaz.")

Tâhir bin Abdullah (r.a.) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Zevci uzakda olan kadınların yanlarına gitmeyiniz! Çünkü şeytan, kan gibi damarlarınızda dolaşır."** Sizin de dolaşır mı? dediklerinde, **"Benim de dolaşır. Fakat Allahü teâlâ, ona karşı, bana yardım etti. Onu müslüman yaptı. Bana teslim oldu."** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, Tirmizî bildirdi.

Ümm-i Seleme (r.anhâ) diyor ki: "Resûlullah yanımda idi. Kardeşim Abdullah bin Ebî Umeyye'nin kölesi de odada idi. Bu köle muhannes idi. Resûlullah (s.a.v.) bu muhannesi görünce ve sesini işitince; **"Bunun gibileri evinize almayınız"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, "Buhârî'de ve Müslim'de yazılıdır. Muhannes; ahlâkını, hareketlerini, sözlerini ve şeklini kadınlara benzeten kimse demektir. Böyle yapanlar mel'ûndur. Bunlar için, hadîs-i şerîfde; "Kendilerini kadınlara benzeten erkeklere ve erkeklere benzeten kadınlara, Allah la'net eylesin!" buyuruldu. Zarûret olmadan, erkekler gibi giyinen, onlar gibi traş olan, erkeklere mahsûs işleri yapan kadınlar ve kadın gibi saçlarını uzatan, süslenen erkekler, bu hadîs-i şerîfe dâhil olmaktadırlar.

Misver bin Mahreme (r.a.) diyor ki: Büyük bir taş götürüyordum. Yolda, elbisem aşağı düştü. Yukarı kaldıramadım. Resûlullah (s.a.v.) beni bu hâlde gördü ve; **"Elbiseni yukarı kaldır! Çıplak olarak sokağa çıkmayınız!"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi "Müslim" bildirmektedir.

Ebû Umâme (r.anhâ) heber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kızın güzelliğini gören kimse, gözünü ondan hemen ayırırsa, Allahü teâlâ ona yeni bir ibâdet sevâbı ihsân eder ki, bu ibâdetin lezzetini hemen duyar."** Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel bildirdi.

Hasen-i Basrî (r.aleyh), mürsel olarak haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Avret yerlerini açana ve başkasının avret mahalline bakana, Allah la'net eylesin!"** Bu hadîs-i şerîf, İmâm-ı Beyhekî'nin Şu'b-ül-Îmân kitabında yazılıdır.

Abdullah İbni Ömer (r.anhümâ) haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kendini bir kavme benzeten, onlardan olur!"** Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ve Ebû Dâvûd bildirdiler. Demek ki, ahlâkını, davranışlarını veya elbisesini başkalarına benzeten, onlardan olur.

Amr bin Şu'ayb, babasından ve dedesinden haber veriyor. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, kuluna verdiği ni'metleri görmeyi sever."** Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî bildirdi. Görülüyor ki, Allahü teâlâ elbisenin yeni, güzel ve temiz olmasını sever. Bunları, ni'meti göstermek için yapanı sever. Kibir ile yapanı sevmez. Allahü teâlânın verdiği ni'metleri gizlemek caiz değildir, İlim ni'meti de böyledir.

Câbir bin Abdullah (r.a.) diyor ki:

"Resûlullah (s.a.v.) bize geldi. Evde, saçları dağınık biri vardı. Bunu görünce, **"Bu saçlarını düzeltecek birşey bulamamış mı?"** buyurdu. Elbisesi kirli birini de görünce, "Elbisesini yıkayacak birşeyi yok mu?" buyurdu.

Tabiînden Ebü'l-Ahves, babasından haber veriyor: "Resûlullahın (s.a.v.) yanına gittim. Elbisem eskimiş idi. **"Malın yok mu?"** buyurdu. Malım var dedim. **"Ne cinsden malın var?"** buyurdu. Her cinsden var dedim. Resûlullah (s.a.v.) **"Allahü teâlâ, mal verince, ni'metlerin eserini üzerinde görmelidir!"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi, İmâm-ı Ahmed ve Nesâî bildirdiler.

"Merec-ül-bahreyn"de diyor ki: Hakim Ali Tirmizî buyurdu ki: "Yaşım ilerledikçe ilmim, amelim ve mücâhedem arttığı hâlde, gençliğimde kavuşmuş olduğum nûrları, te'sîrleri kendimde bulamaz oldum. Sebebini bir türlü anlıyamadım. Gençlik zamanım, Resûlullahın zamanına daha yakın olduğu için, o zamandaki hâlin daha üstün olduğu, kalbime ilham edildi. O zamana yakın zamanlar, böyle kıymetli idi.

"Merec-ül-bahreyn"de, Ahmed Zerrûk'dan alarak diyor ki: "Ma'sûm olmak, kusursuz olmak, Peygamberlere mahsûsdur. Velînin ma'sûm olması şart değildir. Israr ve devam olmadan, büyük günah işlemek, "vilâyeti bozmaz. Velî, günahından vazgeçer ve tövbe eder. Günah işlemek, insanı helak etmez. Günaha devam etmek, tövbeyi terk etmek helak eder. Âdem aleyhisselâmın zellesi ile, İblîsin isyanı, bundan dolayı farklı oldular. Eshâb-ı Kirâmın hepsini sevmekle ve hepsine saygılı olmakla emr olunduk. Sevilmeleri az veya çok olabilir. Fakat, hiçbirine dil uzatmamız, kötü bilmemiz caiz değildir. Kendi kusurlarımıza bakmamız hiçbir müslümanı gıybet etmememiz lâzımdır.

Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri "Mişkât" şerhinde buyuruyor ki: "Peygamberler ve evliyâ öldükten sonra, bunlardan yardım istemeği, meşâyıh-ı ı'zâm ve fıkıh âlimlerinin çoğu caizdir dedi. Keşf ve kemâl sahipleri, bunun doğru olduğunu bildirdi. Bunlardan çoğu rûhlardan feyz alarak yükseldiler. Böyle yükselenlere "Üveysî" dediler. İmâm-ı Şafiî buyuruyor ki: "İmâm-ı Mûsâ Kâzım'ın kabri, duâmın kabûl olması için bana tiryak gribidir. Bunu çok tecrübe ettim!" İmâm-ı Gazâlî buyurdu ki: "Diri iken tevessül olunan, feyz alınan kimseye, öldükten sonra da tevessül olunarak feyz alınır." Meşâyıh-ı Kirâmın büyüklerinden biri diyor ki: "Diri iken tasarruf yapdıkları gibi, öldükten sonra da tasarruf, yardım yapan dört büyük velî gördüm. Bunlardan ikisi, Ma'rûf-i Kerhî ile Abdülkâdir-i Geylânî hazretleridir. Batı âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden olan Ahmed bin Zerrûk diyor ki: "Ebü'l-Abbâs-ı Hadramî hazretleri bana sordu ki:

"Diri olan velî mi, yoksa ölü olan mı daha çok yardım eder?" "Herkes, diri olan diyor. Ben ise ölü olan daha çok yardım eder diyorum" dedim." "Doğru söylüyorsun. Çünkü, diri iken, kullar arasındadır. Öldükten sonra ise, Hakkın huzûrundadır" buyurdu.

İnsan ölürken rûhunun ölmediğini âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler açıkça bildiriyor. Rûhun şuur sahibi olduğu, ziyâret edenleri ve onların yapdıklarını anladıkları da bildiriliyor. Kâmillerin ve velîlerin rûhları, diri iken olduğu gibi öldükten sonra da, yüksek mertebededirler. Allahü teâlâya ma'nevî olarak yakındırlar. Evliyâda, dünyâda da öldükten sonra da kerâmet vardır. Kerâmet sahibi olan, rûhlarıdır. Rûh ise, insanın ölmesi ile ölmez. Kerâmeti yapan, yaratan, yalnız Allahü teâlâdır. Herşey O'nun kudreti ile olmaktadır. Her insan, Allahü teâlânın kudreti karşısında diri iken de, ölü iken de hiçtir. Bunun için Allahü teâlânın dostlarından biri vâsıtası ile, bir kuluna ihsânda bulunması şaşılacak birşey değildir. Diri olanlar vâsıtası ile, çok şey yaratıp verdiğini, herkes, her zaman görmektedir, insan diri iken de, ölü iken de birşey yaratamaz. Ancak Allahü teâlânın yaratmasına vâsıta, sebep olmaktadır."

Abdülhak-ı Dehlevî hazretleri, fârisî "Medâric-ün-nübüvve" kitabının, ikici cild, yüzotuzikinci sahifesinde diyor ki: "Bedr gazâsında, dokuzyüzü aşan kâfir ordusundan, yetmişi öldürülmüştü. Bunlardan yirmidördü, bir leş çukuruna atıldı. Resûlullah (s.a.v.) üç gün sonra çukur başına geldi. Birkaçının ismini sayarak; **"Rabbinizin ve O'nun Resûlünün bildirdikleri azâblara kavuşdunuz mu? Ben, Rabbimin va'd ettiği zafere kavuşdum"** buyurdu. Ömer (r.a.) bunu işitince; "Yâ Resûlallah! Cansız ölülere neden söylüyorsun?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) **"Sözlerimi siz onlardan daha iyi işitici değilsiniz! Fakat onlar cevap veremez"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, hadîs âlimlerinin sözbirliği ile bildirilmektedir. Bu hadîs-i şerîf, ölülerin diriler gibi işittiğini, fakat cevap veremediklerini gösteriyor. "Müslim-i şerîf'de bildirilen bir hadîs-i şerîfte de; **"Defnden sonra cemâat dağılırken, ölü, bunların ayak sesini işitir"** buyuruldu. Resûlullah (s.a.v.) Bakî' kabristanını ziyâret ederken, oradaki meyyitlere selâm verir, onlara söylerdi, işitmeyen, anlamayan kimseye birşey söylenir mi? Hattâ saçma söz olur.

Suâl: Meyyitin, ayak seslerini işitmesi, suâl meleklerine cevap verinceye kadar işiteceğini gösteriyor. Bundan her zaman işiteceği anlaşılır mı?

Cevap: Hadîs-i şerîfde, suâllere cevap verinceye kadar işitir denilmiyor. Suâli işitmesi ve cevap vermesi için, meyyit sonra ayrıca diriltilecekse de, o başka, bu işitmek de başkadır.

Suâl: Meyyit, yalnız Resûlullahın sözlerini işitir. Bu ise, bir mu'cizedir.

Herkesin sözünü işitir demek nasıl doğru olur?

Cevap: Hadîs-i şerîfte açıkça bildirilen birşeyi sınırlamak için, veya başka türlü anlatmak için, bu şeyin, açıkça bildirildiği gibi olamayacağını isbât etmek lâzımdır. Allahü teâlâ, ölüye; kulaksız, sinirsiz, bizim bilmediğimiz bir sûretle işittirebilir.

Suâl: Fâtır sûresinin otuzbeşinci âyetinde meâlen: **"Sen ölüye işittiremezsin. Sen kabrde olana duyurucu değilsin!"** buyuruluyor. Bu âyet-i kerîme karşısında, o hadîs-i şerîf nasıl doğru olabilir? Hazret-i Ömer'e verilen cevâbda, "Daha iyi bilici" denilmiş, bizlere ise, yanlışlıkla "Daha iyi işitici" şeklinde gelmiş olabilir. Çünkü ölüler, âhıret işlerini, dirilerden elbette daha iyi bilirler.

Cevap: Hazret-i Ömer gibi çok sağlam bir zâtın bildirdiği bir hadîs-i şerîfde yanlışlık olabileceğini, hiçbir müslüman düşünemez. Bu âyet-i kerîmeye gelince; **"Ölülere sen işittiremezsin. Senin sesini, Allahü teâlâ işittirir"** demektir. Resûlullah (s.a.v.) Mekke

kâfirlerinin îmân etmeleri için uğraşıyordu, inanmadıkları için üzülüyordu. Bu âyet-i kerîme o zaman gelmişdi. Ölülere işittiremezsin demek, ölü kalbleri, ya'nî kâfirleri îmâna kavuşduramazsın, demektir. Kâfirlerin bedenleri mezara, kalbleri de ölüye benzetilmektedir. Hadîs-i şerîfler ve din büyüklerinin kitapları, ölülerin işittiklerini ve anladıklarını gösteriyor. Bu haberleri bozan başka bir haber bildirilmedi."

---

1) Ahbâr-ül-Ahyâr sh. 314

2) Medâric-ün-nübüvve mukaddimesi.

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 240, 313, 380, 403, 425, 660, 972

4) Eşi'at-ül-leme'ât

5) Merac-ül-bahreyn

6) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 115

7) İslâm Ahlâkı sh. 277, 283, 306, 310

ABDÜLHAKÎM-İ SİYALKÛTÎ

Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. Babası, Şemseddîn Muhammed'dir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sınıf arkadaşı idi. Hocaları, Mevlânâ Kemâleddîn-i Kişmîri idi. Hindistan'ın büyük Hanefî âlimidir. Fıkıh, kelâm ve daha birçok ilimlerde çok yükseldi. Çok kitap yazdı. "Beydâvî tefsîri" ne haşiyesi, Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin "Şerh-ı akâid" ine hâşiyesi ve Ahmed Hayâlî'nin Teftâzânî'nin "Akâid-i Nesefî" şerhine yaptığı haşiyenin de "Siyalkûtî haşiyesi" ve Teftâzânî'nin "Mevâkıf şerhi" ne, Celâleddîn-i Devânî'nin "Akâid-i Adûd" şerhine ve "Mutavvel" adındaki Beyân ve Me'ânî kitabına haşiyesi ve "Ed-Dürret-üs-semîne fî isbât-il-Vâcib-i teâlâ" kitabları meşhûrdur. 1067 (m. 1657) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci günü, Hindistan'ın Siyâlkût şehrinde vefât etti.

"Hulâsat-ül-eser" kitabının sahibi buyuruyor ki: "Mevlânâ Abdülhakîm bin Şemseddîn el-Hindî es-Siyalkûtî, Hindistan'ın allâmesi ve bütün ilimlerde İmâm idi. Bu beldede, ilimde müşkili olanların tercümanı idi. Âlimlerin en büyüklerinden ve onların seçilmişlerinden olduğu herkesçe bilinirdi. İ'tikâdda sırât-ı müstakim üzere olup, dosdoğru olan yolda idi. İnsanları dâima Hakk'a da'vet eder, dîn-i İslâmı sultanlara, emirlere açıkça tebliğ etmekten hiç çekinmezdi. Hind Sultânı Harem Şah Cihan zamanında, âlimlerin reîsi oldu. Sultan, onun re'yine, fetvâsına başvurmadan hiçbir konuda karar vermezdi. Zamanındaki Hind âlimlerinden hiçbir kimse, ilimde onun yükseldiği dereceye varamadı. Bütün faziletleri, üstünlükleri kendinde toplamış, nihâyete ulaşmıştı. Her ilimde mütehassıs ve zamanının bir tanesi idi. Gençliğinde ve yaşlılığında ilim öğrenmeye ve fetvâ vermeye devam etti. İlimdeki ince mes'eleleri hemen hallederdi. İlmin her şu'besinde derin hakîkatlara vâkıftı. Sayısız eser te'lîf etti. "Tefsîr-i Beydâvî"den, Bekâra sûresinin bir kısmına yaptığı haşiyeyi görüp mütâlâa etmiştim. Onda ince ve derin bahisler vardı. Bundan başka eserleri de vardır. Onun üstünlüğü bildirdiklerimizden daha çok olup, her yerde meşhûr olmuştu.

Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyalkûtî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine çok ta'zim ve hürmet ederdi. İnkâr edenlerle çok mücâdele ederdi. Ona yazdığı mektûblarında "Müceddîd-i elf-i sânî" diye hitâb ederdi. Ona bu ismi evvel söyliyen budur dediler, inkâr edenlere karşı; "Büyüklerin sözlerine, maksadlarını anlamadan i'tiraz etmek cahilliktir. Böylelerin sonu felâkettir, ilim ve feyz

kaynağı, irfan menbâ'ı üstâd Ahmed'in sözlerini red etmek, bilmemezlik ve anlamamazlıktandır" buyururdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek talebelerinden Muhammed Hâşim-i Kişmî, "Zübdet-ül-makâmât" adındaki kitabında şöyle anlatıyor: "Bir zamanlar kalbimden şöyle geçmişti. Eğer Allahü teâlâ, bu asrın âlimlerinin en büyüklerinden birine, hazret-i İmâm'ın (ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin) "Müceddîd-i elf-i sânî" ya'nî ikinci bin yılının kuvvetlendiricisi olduğunu bildirse, bu ma'nâ tamamen kuvvetlenirdi. Birgün, bu düşünce ile hazret-i İmâm'ın huzûruna gittim. Bu fakire (ya'nî Muhammed Hâşim Kişmî'ye hitap ederek buyurdular ki: "Birçok kıymetli kitaplar yazan, aklî ve naklî ilimlerde Hindistan'da bir eşi bulunmayan Abdülhakîm-i Siyalkûtî'den mektûb aldım." Bunu söyleyip tebessüm ettiler ve devamla buyurdular ki: "Mektûblarının bir yerinde bu fakiri medhedip, "Müceddid-i elf-i sânî" diye yazıyor."

Mevlânâ Abdülhakîm, bir gece rü'yâda, hazret-i İmâm'ın kendisine; **"Ey Resûlüm! Sen, Allah de! Sonra onları kendi oyunlarına bırak!"** (En'âm-91) âyet-i kerîmesini okuduğumu görmüştü. Bu rü'yâyı gördükten hemen sonra, hazret-i İmâm'ın huzûrlarına gelip, onların yoluna bağlandı. Hakiki ve ihlâs sahibi talebelerinden oldu. Huzûrlarına gelmeden evvel; "Ben, hazret-i İmâm'ın üveysîsiyim" diye söylerdi. Ya'nî onların rûhâniyetleri beni terbiye ediyor, derdi." Abdülhakîm-i Siyalkûtî de, bu hâdiseyi bizzat kendisi şöyle anlatır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerini eskiden bilirdim ve severdim. Fakat kendisine bağlanıp, talebesi olmamıştım. Bir gece rü'yâmda, En'âm sûresinin doksan birinci âyet-i kerîmesini okuyup kalbime teveccüh eyledi. O anda kalbim zikretmeye (ya'nî Allah, Allah demeye) başladı. Uzun zaman böyle zikrederek, çok şeyler hâsıl oldu. Üveysî olarak onların bâtınından feyz aldım. Ben, Ahmed'in (ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin) üveysîsiyim. Sonra sohbetlerine de kavuştum."

Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyalkûtî hazretleri, "Zâd-ül-lebîb" kitabında, Abdülhak-ı Dehlevî'nin "Eşi'at-ül-leme'ât"ından alarak buyuruyor ki:

"Çok kimse, kabir ehlinden istifâde edildiğine inanmıyor. Kabir ziyâreti, ölülere okumak, onlara duâ etmek için yapılır diyorlar. Tasavvuf büyükleri ve fıkıh âlimlerinden çoğu ise, kabirdekilerden yardım görüldüğünü bildirdiler. Keşf sahibi olan evliyâ da, bunu sözbirliği ile bildirdiler. Hattâ, bunlardan çoğu, rûhlardan feyz alarak olgunlaşdıklarını haber vermişlerdir. Bunlara (Üveysî) demişlerdir." Siyalkûtî hazretleri, bundan sonra buyuruyor ki: "Ölü yardım yapamaz diyenlerin, ne demek istediklerini anlayamıyorum. Duâ eden, Allahü teâlâdan istemektedir. Duâsının kabûl olması için, Allahü teâlânın sevdiği bir kulunu vâsıta yapmaktadır. Yâ Rabbî! Kendisine bol bol ihsânda bulunduğun bu sevgili kulunun hatırı ve hürmeti için bana da ver demektedir. Yahut, Allahü teâlânın çok sevdiğine inandığı bir kuluna seslenerek; "Ey Allahın velîsi, bana şefaat et! Benim için duâ et! Allahü teâlânın dileğimi ihsân etmesi için vâsıta ol!" demektedir. Dileği veren ve kendisinden istenilen, yalnız Allahü teâlâdır. Velî, yalnız vesiledir, sebeptir. O da fânidir. Yok olacaktır. Hiçbirşey yapamaz. Tasarrufa gücü, kuvveti yoktur. Böyle söylemek, böyle inanmak şirk olsaydı, Allahdan başkasına güvenmek olsaydı, diriden de duâ istemek, birşey istemek yasak olurdu. Diriden duâ istemek, birşey istemek dînimizde yasak edilmemiştir. Hattâ müstehâb olduğu bildirilmiştir. Her zaman yapılmıştır. Buna inanmıyanlar, öldükten sonra kerâmet kalmaz diyorlarsa, bu sözlerini isbât etmeleri lâzımdır. Evet, evliyânın bir kısmı öldükten sonra, âlem-i kudse yükseltilir. Huzûr-i ilâhîde herşeyi unuturlar. Dünyâdan ve dünyâda olanlardan haberleri olmaz. Duâları duymazlar.

Birşeye vâsıta, sebep olmazlar. Dünyâda olan, diri olan evliyâ arasında da böyle meczûblar bulunur. Bir kimse, kerâmete hiç inanmıyor ise, hiç ehemmiyeti yoktur. Sözlerini isbât edemez. Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve asırlarca görülen, bilinen olaylar, onu haksız çıkarmaktadır. Evet bir câhil, bir ahmak, dileğini Allahü teâlânın kudretinden beklemeyip, velî yaratır, yapar derse, bu düşünce ile ondan isterse, bunu elbet yasak etmeli, ceza da vermelidir. Fakat bunu ileri sürerek, İslâm âlimlerine, âriflere dil uzatılmaz. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) kabir ziyâret ederken, mevtaya selâm verirdi. Mevtadan birşey istemeği hiç yasak etmedi. Ziyâret edenin ve ziyâret olunanın hâllerine göre, kimine duâ edilir, kiminden yardım istenir. Peygamberlerin kabirde diri olduklarını her müslüman bilir ve inanır.

---

1) Hülâsat-ül-eser (Muhibbî) cild-2, sh. 318

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 95

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 318

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 408, 972, 1026

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 154, 293

6) Hadarât-ül-kuds sh. 189

7) Umdet-ül-makâmât sh. 160

ABDÜLHAYY

Hindistan'da yetişen meşhûr evliyâdan. Safa şehrindendir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetinde yıllarca bulundu. Çok hizmet etti. Çok muhabbetini kazandı. Çok şeyler gördü. Çok feyzlere kavuştu. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin emirleri ile Mektûbât'ın ikinci cildini topladı. Velîler, talebeler yetiştirdi. Kutb olduğu müjdelendi. 1054 (m. 1644) yılında vefât etti.

Abdülhayy, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden icâzet aldıktan sonra, Pütne şehrine vazîfeli olarak gitti. Oradaki halk, Abdülhayy'a talebe olmak, onun bereketli sohbetlerine kavuşmak için koştular. Abdülhayy hazretleri de onları Cenenneme düşmekten kurtarmak, Cennette yüksek dereceler sahibi olmalarını sağlamak için çok çalıştı. Pekçok kimsenin hidâyete gelmesine sebep oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, onun hakkında; "O, memleketin kutbudur" buyurdular ve bir sevdiğine yazdığı mektûbda da; "Şeyh Abdülhayy ve nûr Muhammed gibi iki azîzin bir yerde bulunması, iki parlak yıldızın biraraya gelmesi gibidir." nûr Muhammed'e gönderdiği bir mektûbunda ise; "Şeyh Abdülhayy ile aynı şehirdesiniz. Yakınınızda bulunuyor. Duyulmayan garip ma'rifetler ve ilimler onun kalbinde toplanmıştır. Bu yolda zarurî olan şeyler kendisine verilmiştir. Uzakta kalmış dostlarımızın onunla görüşmesi büyük bir ni'mettir. Çünkü oraya yeni gelmiştir ve yeni şeyler getirmiştir. Evliyâlıktaki cezbe ve sülûk makamlarına fenâ mertebelerine kavuşmakla şereflenmiştir.

Hatta diyebilirim ki oranın ana caddesi odur. Mektûbâttaki garip ma'rifetlerden çoğunu bizden dinlemiştir. Mümkün mertebe fırsat buldukça suâl sorup, anlamaya çalışmıştır. Tevfîk, Allahü teâlâdandır."

Abdülhayy anlattı: "Birgün mübârek hocam İmâm-ı Rabbânî hazretleri Pütne şehrine gitmeme izin verdiler ve; "Şeyh Hamîd-i Bingalî'ye gitmek istiyorum. Fakat fırsatım olmadı. Ona gidip nasîhatta bulununuz" buyurdu. "Peki efendim!" diyerek huzûr-u şerîflerinden ayrıldım. O şehre doğru yola çıktım. Fakat kendi kendime; "Şeyh Hamîd, âlim, evliyâ ve herkesin müracaat ettiği bir kimsedir. Ben kim oluyorum ki, ona nasihat edeyim ve sözümün fâidesi olsun" diye

düşündüm. Sonra da; "Böyle düşünmek doğru mudur Madem ki hocam böyle söyledi, o hâlde doğru söyledi. Böyle vesvese etmek doğru değildir. Hocamın bu emrinde mutlaka bir hikmet var" dedim. Şeyh Hamîd-i Bingalî'nin yanına vardığımda, bana çok hürmet ve ikramda bulundu. Sohbet esnasında dedi ki: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri ve diğer büyükler yazıyorlar ki: "Bizim yolumuzda olmanın ilk şartı, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) canından çok sevmektir." Ben de; "Allahü teâlânın sevgisi ile dolu olan kalbe başka bir sevgi nasıl sığabilir?" diyorum." Şeyh Hamîd'den bu sözleri işitince çok üzüldüm ve ona cevap olarak: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sevgisi, Hak teâlânın sevgisinin aynısıdır. Âyet-i kerîmede buyuruldu ki: **"Kim Peygambere itaat ederse muhakkak, Allahü teâlâya itaat etmiş olur."** (Nisâ-80) Bu âyet-i kerîme sözümüzün doğruluğunu göstermektedir, dedim. Bunun üzerine Şeyh Hamîd böyle söylediğine pişman oldu, tövbe etti. Ben de yakınen anladım ki, hocam hikmetsiz birşey söylemez. Demek ki, beni Şeyh Hamîd'in bu şüphesini izâle etmek için göndermiş."

Abdülhayy hazretleri 1054 (m. 1644) senesinde hacca gitmek için yola çıktı. Önce hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Şerefli mahdûmları Muhammed Ma'sûm'un sohbetiyle bereketlendi. Sonra hacca gitti. O sene altmış yaşında idi. Yetmişaltı yaşında 1070 (m. 1659) senesinde de vefât etti.

Abdülhayy, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretleriyle zaman zaman mektûblaşırlardı. Hocasının, kendisine yazdığı mektûblardan ba'zıları aşağıdadır:

"Rabbimizin "celle sultânüh" gazâbını intikamını söndürmek için "La ilahe illallah" güzel kelimesinden daha fâideli birşey yokdur. Bu güzel kelime, Cehenneme götüren gazâbı söndürünce, daha küçük olan başka gazâblarını elbette söndürür. Niçin söndürmesin ki, bir kul, bu güzel kelimeyi tekrar tekrar söyleyince, O'ndan başkasını yok bilmekde herşeyden yüz çevirip, hak olan bir ma'bûda dönmektedir. Gazâbının sebebi, kullarının, O'ndan başkasına dönmesi, bağlanmasıdır. Mecaz âlemi olan bu dünyâda da, bu hâli görüyoruz. Zengin bir kimse, hizmetçisine kırılır, ona kızar. Hizmetçi de, kalbi iyi olduğu için, herkesden yüz çevirip bütün varlığı ile, efendisinin emirlerine sarılırsa, efendisi, ister istemez yumuşar. Merhamete gelir. Gazâbı söner, İşte bu güzel kelime de, kıyâmet için ayrılmış olan doksandokuz rahmet hazînesinin anahtarıdır. Küfür karanlıklarını, şirk pisliklerini temizlemek için, bu güzel kelimeden daha kuvvetli, hiçbir yardımcı yoktur. Bir kimse, bu kelimeye inanınca îmânın zerresi hâsıl olur.

Bu güzel kelimeye inanarak, kalbinde zerre kadar îmân hâsıl eden kimse, kâfirlerin âdetlerini ve şirk pisliklerini yaparsa, bu güzel kelimenin şefaati sayesinde Cehennemden çıkarılır. Azâbda sonsuz kalmaktan kurtulur. Bunun gibi, bu ümmetin büyük günahlarına şefaat edip, azâbdan kurtaracak en kuvvetli yardımcı, Muhammed Resûlullah'tır (s.a.v.). Bu ümmetin büyük günahları dedik. Çünkü önceki ümmetlerde büyük günah işliyen pek az olurdu. Hattâ îmânını küfür âdetleri ile ve şirk pislikleri ile karıştıran da az idi. Şefaate en çok ihtiyâç olan bu ümmettir, önceki ümmetlerde, ba'zıları küfürde inâd etti. Ba'zısı da hâlis olarak îmâna gelip emirlere yapıştı.

Bu güzel kelime ve Peygamberlerin sonuncusu (s.a.v.) gibi bir şefaatçi olmasaydı, bu ümmetin günahları kendilerini helak ederdi. Bu ümmetin günahları çoktur. Fakat, Allahü teâlânın af ve mağfireti de sonsuzdur. Allahü teâlâ, bu ümmete af ve mağfiretini o kadar saçacak ki, geçmiş ümmetlerden hiçbirine böyle merhamet ettiği bilinmiyor. Doksandokuz rahmetini, sanki bu günahkâr ümmet için ayırmıştır, ikram ve ihsân, kabahatliler ve günahlılar içindir. Allahü teâlâ, af ve mağfiret etmeği sever. Kusur ve kabahati çok olan bu ümmet kadar af ve mağfirete

uğrayacak hiçbirşey yoktur. Bunun için bu ümmet, ümmetlerin en hayırlısı oldu. Bunların şefaat edicisi bu güzel kelime, kelimelerin en kıymetlisi oldu. Bunların şefaatçileri olan Peygamberleri, peygamberlerin en üstünü oldu (s.a.v.). Furkân sûresi, yetmişinci âyetinde, meâlen: "**Allahü teâlânın, günahlarını iyiliklerle değiştireceği kimseler onlardır. Allahü teâlânın mağfireti, merhameti sonsuzdur"** buyuruldu.

Kerîmler ile yapılacak her iş kolay olur.

Bunu yapmak, Allahü teâlâ için çok kolaydır. Ey Rabbimiz! Günahlarımızı ve işlerimizde yaptığımız israfı, taşkınlığı affet. Bizi doğru yolda bulundur! Kâfirlere galip gelmemiz için yardım et! Bu kelimenin üstünlüklerini dinleyiniz:

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"La ilahe illallah diyen kimse Cennete girer."** Görüşleri kısa olan kimseler, bu söze şaşar. "Bir kerre Lâ ilahe illallah demekle, Cennete girmek nasıl olur?" der. Bu güzel kelimenin bereketlerini, fâidelerini bilmiyorlar. Bu fakir [ya'nî İmâm-ı Rabbânî (r.a.)] anlıyorum ki, bu güzel kelimeyi bir kerre söylemekle, bütün kâfirleri af edip, Cennete gönderseler yeri vardır. Bu mukaddes kelimenin bereketlerini, fâidelerini, bütün mahlûklara, kıyâmete kadar bölseler, hepsini doyuracağını görüyorum. Hele, bu mukaddes güzel kelimeye "Muhammedün Resûlullah" kelimesi de eklenerek, tebliğ ve tevhîd, inci gibi yanyana dizilirse ve risâlet vilâyete yaklaşdırılırsa, vilâyetin ve nübüvvetin bütün üstünlükleri ve yükseklikleri, bir araya toplanmış olur. Bu iki se'âdetin yoluna kavuşduran, bu kelimelerdir. Vilâyeti, zıllerin ve akslerin karanlıklarından kurtaran, temizleyen nübüvveti en yüksek dereceye ulaştıran, bu kelimedir. Ey Allahımız! Bizi bu güzel kelimenin fâidelerinden mahrûm bırakma! Bizi bu kelimeden ayırma! Bu kelimeyi tasdik edici olduğumuz hâlde canımızı al! Kıyâmet günü, bizleri bu kelimeyi tasdik edenler arasında bulundur! Bu kelime hürmetine ve bu kelimeyi bildirenler (aleyhimüssalevât) hürmetine, bizleri Cennete sok! Âmin.

Görüşün ve gidişin âciz kaldığı, arzu ve himmet kanadlarının düştüğü, her bilgi ve buluşun dışına çıkıldığı zaman, insanı, "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah" tevhîd kelimesinden başka, birşey ilerletemez. Bu kelimenin âgûşuna sığınmadan, oralarda yükselmek olamaz. Sâlik, bu güzel kelimeyi bir kerre söylemekle, o makama yükseliyor. Bu yüksek kelimenin işâret ettiği hakîkat sayesinde, o makamdan yukarıya ilerliyor. Kendinden uzaklaşıp, Allahü teâlâya yaklaşıyor. O yolun en az bir parçası, bütün bu gökler küresinden katkat çoktur. Bu kelimenin üstünlüğünü buradan anlamalıdır. Bütün mahlûkların, bu kelime yanında varlığı hiç kalır. Duyulmaz bile. Büyük bir deniz yanında, bir damla kadar da değildir. Bu güzel kelimenin derecelerinin meydana çıkması, söyleyenlerin derecelerine göre olur. Söyleyenin derecesi ne kadar yüksek ise, bu mukaddes kelimenin büyüklüğü o kadar çok meydana çıkar. **Arabî şiir tercemesi:**

Güzelliği o kadar çok görünür,
Ona bakış, ne kadar çok olursa.

Dünyâda bundan daha kıymetli, daha üstün bir arzu olmaz ki, insan her bulunduğu yerde, (her işinde, her vazîfesinde) bu güzel kelimeyi tekrar tekrar söylemekle lezzet alsın ve haz duysun. Ama ne yapılabilir ki, bütün arzular ele geçmiyor, insanlarla konuşmak ve gaflete düşmek çaresiz oluyor, (ikinci cild 37. mektûb.)"

Allahü teâlâya hamd ettikten ve Peygamberimize (s.a.v.) salevât getirdikten sonra, saâdet-i ebediyyeye erişmenize duâ ederim. Allahü teâlâ, birçok âyet-i kerîmede, a'mâl-i sâliha işliyen mü'minlerin, Cennete gireceklerini bildiriyor. Bu sâlih amellerin, (ya'nî yarar işlerin) neler

olduğunu, çok zamandan beri araştırıyordum. İyi işlerin hepsi mi, yoksa birkaçı mı diyordum. Eğer, iyi şeylerin hepsi olsa, bunları kimse yapamaz. Birkaçı ise, acaba hangi iyi işler isteniliyor? Nihâyet Allahü teâlâ, lütfederek şöyle bildirdi ki: "A'mâl-i sâliha", İslâmın beş rüknü direğidir. İslâmın bu beş temelini, bir kimse hakkı ile, kusursuz yaparsa, Cehennemden kurtulması kuvvetle umulur. Çünkü bunlar, aslında sâlih işler olup, insanı günahlardan ve çirkin şeyleri yapmaktan korur. Nitekim, Kur'ân-ı kerîmde Ankebût sûresi 45. âyetinde meâlen: **"Kusursuz kılınan bir namaz, insanı pis, çirkin işleri işlemekten korur"** buyurulmaktadır. Bir insana, İslâmın beş şartını yerine getirmek nasîb olursa, ni'metlerin şükrünü yapmış olur. Şükrü yapınca, Cehennem azâbından kurtulmuş olur. Çünkü Allahü teâlâ, Nisa sûresi 146. âyetinde meâlen: **"Îmân eder ve şükür ederseniz, azâb yapmam"** buyuruyor. O hâlde, İslâmın beş şartını yerine getirmeğe can ve gönülden çalışmalıdır.

Bu beş arasında bedenle yapılacakların en mühimi, namazdır ki, dînin direğidir. Namazın edeblerinden bir edebi kaçırmayarak kılmağa gayret etmelidir. Namaz tamam kılınabildi ise, İslâmın esas ve büyük temeli kurulmuş olur. Cehennemden kurtaran sağlam ip yakalanmış olur. Allahü teâlâ hepimize, doğru dürüst namaz kılmak nasîb eylesin!

Namaza dururken, "Allahü ekber" demek; "Allahü teâlânın, hiçbir mahlûkun ibâdetine muhtaç olmadığını, her bakımdan hiçbirşeye ihtiyâcı olmadığını, insanların namazlarının O'na fâidesi olmıyacağım" bildirmektedir. Namaz içindeki tekbirler ise "Allahü teâlâya karşı yakışır bir ibâdet yapmağa liyâkat ve gücümüz olmadığını" gösterir. Rükû'daki tesbihlerde de, bu ma'nâ bulunduğu için, rükû'dan sonra, tekbir emr olunmadı. Hâlbuki, secde tesbihlerinden sonra emr olundu. Çünkü secde, tevâdu' ve aşağılığın en ziyâdesi, zillet ve küçüklüğün son derecesi olduğundan, bunu yapınca, hakkı ile tam ibâdet etmiş sanılır. Bu düşünceden korunmak için secdelerde yatıp kalkarken, tekbir söylemek sünnet olduğu gibi, secde tesbihlerinde a'lâ demek emr olundu. Namaz, mü'minin mi'râcı olduğu için, namazın sonunda, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mi'râc gecesinde söylemekle şereflendiği kelimeleri (ya'nî, ettehıyyâtü...yü) okumak emr olundu. O hâlde namaz kılan bir kimse, namazı kendine mi'râc yapmalı. Allahü teâlâya yakınlığının nihâyetini namazda aramalıdır.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanın, Rabbine en yakın olduğu zaman, namaz kıldığı zamandır."** Namaz kılan bir kimse, Rabbi ile konuşmakda, O'na yalvarmakta ve O'nun büyüklüğünü ve O'ndan başka herşeyin hiç olduğunu görmektedir. Bunun için, namazda korku, dehşet, ürkmek hâsıl olacağından, teselli ve rahat bulması için, namazın sonunda, iki defa selâm vermesi emr buyuruldu. Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfte; "Farz namazdan sonra 33 tesbih, 33 tahmid, 33 tekbir ve bir de tehlil" emr etmiştir. Bunun sebebi, bu fakirin anladığına göre, namazdaki kusurlar "Tesbih" ile örtülür. Lâyık olan, tam ibâdet yapılamadığı bildirilir. "Tahmid" ile, namaz kılmakla şereflenmenin O'nun yardımı ve erişdirmesi ile olduğu bilinerek, bu büyük ni'mete şükr, hamd edilir. "Tekbir" ederek de, O'ndan başka ibâdete lâyık kimse olmadığı bildirilir. (Bu mühim sünneti elden kaçırmamalı. Câmilerde, cenâze olduğu zamanda da, Âyet-el-kürsî ile tesbihleri terk etmemelidir.)

Namaz, şartlarına ve edeblerine uygun olarak kılınırsa, yapılan kusurlar da böylece örtülür. Namazı nasîb ettiğine de şükr edip ve ibâdete, başka hiç kimsenin hakkı olmadığı, kalbinden temiz ve hâlis olarak, Kelime-i tevhîd ile bildirilince, bu namaz kabûl olunabilir. Bu kimse, namaz kılanlardan ve kurtuluculardan olur. Yâ Rabbî! Peygamberlerinin en üstünü hürmeti için (s.a.v.) bizleri namaz kılan ve kurtulan, mes'ûd kullarından eyle! Âmin. (Birinci cild 304. mektûb)

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 375

2) Hadarât-ül-kuds sh. 366

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 974

4) Mektûbât-ı İmam-ı Rabbanî

5) Tezkire-i İmam-ı Rabbâni sh. 339

ABDÜLKÂDİR FEYYÛMÎ

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Ahmed bin Zeyneddîn el-Feyyûmî el-Mısrî'dir. Doğum târihi belli değildir. Birçok âlimden ders okudu. Dînî ilimlerde ve zamanın fen bilgilerinde söz sahibi oldu. Fıkıh, hadîs, tasavvuf, matematik, astronomi, namaz vakitlerinin hesabı ve daha çeşitli ilimlerde büyük âlim olarak yetişti. Uzun seneler, Şemseddîn-ı Remlî'nin yanında kalıp derslerine devam etti. Ondan, fıkıh ilmini öğrendi. Şihâbüddîn Ahmed bin Ahmed bin Abdülhak es-Sinbâtî'den, Şeyh-ül-kurrâ Şeyh-zâde-i Yemenî'den, Ebü'n-Necâ Sâlim-i Senhûri'den, Şemseddîn Muhammed Benûferî'den, Şeyh Sâlih Bülkînî'den ve onun hocası Nûreddîn-i Zeyyâdî'den çeşitli dînî ilimleri tahsil etti. Seyyid Şerîf Tihân'dan da matematik bilgilerini öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerin hepsini kendisinde topladı. Hem din ilimlerinde ve hemde fen bilgilerinde âlim idi. Müftîlik ve müderrislik makamına yükseltildi. Birçok talebe kendisinden istifâde etti. İlmi ve fazileti ile meşhûr oldu. Çok kitap yazdı. 1022 (m. 1613) senesinde Mısır'da vefât etti. Sahrâ-yı Mısır'da, kendinin hazırlattığı, Sultan Kayıtbay makamı yanında bulunan Ari f-i billah Muhammed bin Tercümân'ın civarındaki kabrine defnedildi.

Eserleri: 1-Şerh-ül-Minhâc: İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc" kitabına yaptığı büyük bir şerhtir. Bu eserinde, hocası Şemseddîn-i Remlî'nin şerhi ile Hatîb'in ve İbn-i Hacer'in şerhlerini bir araya getirdi. Bu eseri, Şafiî mezhebi fıkhında, sağlam bir müracaat kitabı oldu. Sonra bunu özetleyerek, "Ravd-ül-müzehheb" adı ile muhtasar hâle getirmiştir. 2-Şerh-ul-Behce, 3-Şerh-un-nüzhe: Matematik ilmine dâirdir. 4-Metn-ül-lem' ve şerhu metn-il-Muknî: Matematik ve cebir ilimlerine dâirdir. 5-Şerh-ur-Ruhbiyye: Ferâiz hakkında yazılan ve "Ruhbiyye" diye meşhûr olan manzûmenin şerhidir. 6-Ferâid-ül-belâga: Beyân ilmine dâir bir manzûmedir. 7-Katr-ül-gays-il-müseccem fî şerh-i Lâmiyyet-il-acem. Ayrıca onun, tasavvuf ve akâid ilimlerine dâir güzel şiirleri de vardır. Hocası Şemseddîn-i Remlî için yazdığı mersiyesi de meşhûrdur.

Abdülkâdir Feyyûmî hazretlerinin evliyâ arasında yüksek bir derecesi vardı. Allahü teâlânın zât ve sıfatlarına âit bilgilerde yüksek ma'rifet sahibi idi. Onun yaptığı duâların kabûl olduğu çok görülmüştü. Abdülkâdir Feyyûmî, birgün İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabr-i şerîflerini ziyârete gitmişti. Oraya Zeynel'âbidîn-i Megâvî de gelmiş, yanında çocuğunu da getirmişti. Zeynel'âbidîn, Abdülkâdir Feyyûmî'yi görünce; "Efendim! Çocuğum hastalandı. Günlerce ızdırab içinde kıvranıyor ve derdinden ayağa kalkıp yürüyemiyor. Gitmediğimiz doktor, kullanmadığımız ilâç kalmadı. Fakat hiçbir netice alamadık. Sizden, oğlumun iyileşmesi için bir duâ istirhâm ediyorum" dedi. Abdülkâdir Feyyûmî de; "Kur'ân-ı kerîmden şifâ beklemeyen şifâ bulamaz. Kur'ân-ı kerîmin her harfinde, bin derde bin türlü deva vardır. Hastaya hem Kur'ân-ı kerîm okumalı, hem de ilâç vermelidir" dedi. Ellerini açarak duâ etmeye başladı. Büyük bir acz içinde boynunu bükerek yaptığı duâ daha bitmemişti ki, babasının kucağında gelen çocuk ayağa kalkıp yürümeğe başladı. Uzun zamandan beri yürüyemeyen çocuk onun duâsı bereketi ile iyi olmuştu.

Ârif-i billah Sâlih-i Bülkînî'ye; "Kutub kime denir?" diye sorduklarında, "Evliyâlığın kutubluk makamına yükselen bir velî görmek isteyen, Abdülkâdir-i Feyyûmî'ye baksın!" diye cevap verdi. Onun kerâmetleri ve yüksek hâlleri, Câmi'ul-Ezher âlimleri arasında pek meşhûr oldu.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 298

2) Hülâsat-ül-eser cild-2, sh. 457, 458

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 600

4) El-A'lâm cild-4, sh. 44

5) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 36

ABDULLAH AYDERÛSÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Abdullah bin Abdullah Ayderûs olup, Künyesi Ebû Muhammed'dir. 945 (m. 1538) senesinde Yemen'de doğdu. 1019 (m. 1610) senesi Zilka'de ayının onbeşinde Perşembe günü, ikindi namazının secdesini yaparken vefât etti. Cum'a günü büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Cenâzesinde, Sultan ve devlet adamları da bulundu. Önceden hazırladığı Zenbil Kabristan'ındaki kabrine defnedildi. Üzerine bir türbe yapıldı.

Abdullah Ayderûsî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Âlim bir zât olan babasından ilim öğrendi. Annesi Fâtıma binti Abdurrahmân da, evliyâlık derecelerine kavuşmuş bir hanımdı. Onun terbiyesi ile yetişti. Fıkıh ilmini; Şihâbüddîn Ahmed, Hüseyn bin Abdullah, Ahmed bin Abdullah ve başkalarından tahsil etti. Sonra, o sırada Hindistan'ın Ahmedâbâd şehrinde bulunan babasının yanına gitti. Onun yanında okumaya devam etti. İlk okuduğu eserler, Kitâb-üş-Şifâ ve Hac oldu. Ayrıca Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevveredeki birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs, tefsîr ve usûl ilminde yükseldi. Memleketine dönüp ilim ve edeb öğretmeğe, ders vermeğe başladı. Çok uzak yerlerden akın akın ilim öğrenmeğe geldiler. Hadramût beldesinde ilimde en üstün zât oldu. Çok kimseler kendisine talebe oldu. Muhammed ve Zeynel'âbidîn adındaki oğulları ile, Abdurrahmân Sekkâf, Ebû Bekr Şiblî adında torunları, İmâm Abdullah bin Muhammed, Hüseyn bin Abdullah, Şeyhülislâm Ebû Bekr bin Abdurrahmân, Şihâbüddîn. Kâdı Ahmed bin Hüseyn, Fakîh Abdurrahmân bin Akîl, Seyyid Ebû Bekr bin Ali, Hüseyn ve başkaları kendisinden ilim öğrendiler.

Abdullah Ayderûsî'nin ömrü, ilim öğretmekle geçti. Allahü teâlâ ona uzun ömür verdi. Pekçok talebe yetiştirdi. Çok cömert idi. İ'tibâr sahibi idi. Asrının büyüğü olduğunda ittifâk edildi. Yumuşak huylu olması yanında karşısındakine heybet ve saygı telkin ederdi. Susması çok olup, lüzumsuz konuşmazdı. Evinde ibâdetle meşgûl olur, ancak Cum'a namazı için veya bir düğün yemeğine çağrıldığında evinden çıkardı. Evinden çıktığında sokaklar onu görmek ve duâ almak istiyenlerle dolup taşardı. Çok kerâmetleri görüldü. Bir talebesine bir beldeye gidip orada bulunmasını söyledi, o da gitti. Çok geçmeden orada hizmetler yapıp ma'nevî derecelere kavuştu.

Sevdiklerinden birinin kıymetli bir eşyası çalındı. O da bu duruma çok üzüldü. Ayderûsî onun bu hâlini görünce buyurdu ki: "Falan yere git. Orada bekle, yanına gelen ilk kimseye aldığı malı getirmesini söyle. Getirip verirse güzel, inkâr ederse onu al buraya getir." O da yanına ilk gelen kimseye söyledi. O kimse aldığı malı eksiksiz olarak getirip teslim etti.

Ârîflerden biri rü'yâsında, Peygamberimizi (s.a.v.), Müdeyhac Mescidi'nin mihrabında namaz kılarken gördü. Abdullah Ayderûsî de Peygamberimize (s.a.v.) uymuş olarak namaz kılıyordu. Abdullah bin Ahmed de, Ayderûsî'nin arkasındaki safda idi. Ayderûsî, câminin sahn (ortasındaki boşluk) kısmında idi ve üzerine rahmet (yağmur) yağıyordu. Rü'yâyı gören zât, bu rü'yâsını sâlih bir kimseye anlattı. O kimse de; "Bu rü'yâ, Ayderûsî'nin sünnet-i seniyyeye tam bağlılığına; yağmur da, kerâmetlerinin çokluğuna delâlet eder. Çünkü onun kerâmetleri çoktur" buyurdu.

Ayderûsî, Yemen'in Terim şehrinde çok hayr eserleri yaptırdı. Yaptırdığı mescidler meşhûrdur. Mescid-ül-ebrâr ve Mescid-ün-nûr bunlardandır. Yolcular ve fakirlerin istifâdesi için hurma fidanları dikti. Uzun bir zaman gözleri görmez oldu. Sonra açıldı. Fazilet sahibi çok kimseler onu medh eden kasideler yazdılar.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 49

2) Nûr-üs-sâfir sh. 200

ABDULLAH YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Ali bin Hasen bin Şeyh Ali'dir Yemen'in Terim şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1037 (m. 1627) senesi Yemen'in Veht köyünde vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir. Ziyâret edenlerin duâları kabûl edilir ve korktuklarından emîn olurlar. Yemen vâlisi Muhammed Paşa, kabri üzerine büyük bir türbe yaptırdı.

Abdullah Yemenî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Zamanının büyük âlimleriden; Şeyh Zeynüddîn bin Hüseyn, Seyyid Abdullah bin Sâlim, Şeyh Şihâbüddîn ve başkalarından ilim öğrendi. Sonra Benderşahar şehrine gitti. Orada Fakîh Nûreddîn Ali bin Ali Bâyedîdî'den fıkıh ilmini tahsil etti. Fıkıh ilminde mütehassıs oldu. Ayrıca tasavvuf ve Arabî ilimlerde de üstün dereceye yükseldi. İklim-üs-Sevâhil bölgesine gitti. Oradaki âlimlerle görüştü, ilmî istişârede bulundu. Âlimlerin ba'zılarına talebelik ba'zılarına da hocalık yaptı. Daha sonra Hindistan'a gitti. Ahmedâbâd şehrinde Şeyhülislâm Şeyh bin Abdullah Ayderûsî'yi ziyâret edip, ilim meclisine katıldı. Onun birçok eserini okudu. Tasavvuf yoluna ehil olduğuna dâir icâzet aldı. Hocasının emri ile, Benderâden şehrindeki büyük âlim ve velî Seyyid Ömer bin Abdullah Ayderûsî'nin hizmetine koştu. Çeşitli ilimlerde yükseldi.

Ahmed Yemenî, nefs ile çok mücâdele etti. Riyâzet ve mücâhededе bulundu. Güzel ahlâka kavuşmak için çok çalıştı. Çok ibâdet ederdi. Birgün İblîsi (şeytanı), siyah bir köle sûretinde çölde gördü. Şeytan kendisine; "Senin ibâdetinin bir benzerini bir başkası yapmadı" dedi. Abdullah Yemenî; "Defol karşımdan ey mel'ûn!" diyerek İblîsi kovdu. Şeytanın bu yol ile de insanı şaşırtacağını iyi biliyordu.

Abdullah Yemenî Hindistan'dan dönüp Yemen'in Veht köyüne yerleşip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. İnsanlar ilim ve edeb öğrenmek için huzûruna koştular. Ona talebe oldular. Talebeleri arasından âlim, sâlih, velî zâtlar yetişti. Bu velî zâtlardan ba'zıları şunlardır: Ârif-i billah Şeyh bin Abdullah bin Şeyh Ayderûsî, Seyyid Muhammed bin Alevî, Abdurrahmân bin Akil, Seyyid Ebü'l-Gays bin Ahmed, Seyyid Abdullah Müsavî, Seyyid Akîl bin Ömer ve başkaları.

Abdullah Yemenî, sultanlar gibi nafaka dağıtırdı. Ba'zan bir fakire çok mikdarda sadaka verirdi. Devlet adamları yanında, çok hürmet ve i'tibârı vardı. Çok güzel yazı yazar ve şiirler söylerdi. Şiirleri bir dîvânda toplandı ve insanlar arasında meşhûr oldu.

Abdullah Yemenî, hâller ve kerâmetler sahibi idi. Çok kerâmetleri görüldü. Bir zaman Sevâhil denilen yere gitmişti. Vâlinin adamları gelip haksız olarak vergi istediler. Haksız vere vergi alınması haram olduğu için vermek istemedi. Vâli alınmasında ısrar edince, Abdullah Yemenî ancak dört kişinin kaldırabileceği bir yükü, kaldırdı ve bir kenara attı. Oradan uzaklaştı. Bunu haber alan vâli çok korktu. Gelip af diledi ve özür beyân etti.

Abdullah Yemenî, bir grup fakir kimselere zengin olmaları için duâ etti. Onun duâsı bereketiyle o kimseler çok zengin oldular.

Bir kısım insanlar kendisine gelip hacca gidebilmeleri için duâ istediler. O da duâ buyurdu. Ellerinde hiç imkân olmadığı hâlde, sonradan kolaylıkla hacca gittiler. Abdullah Yemenî, kerâmetlerini göstermek istemez ve evliyâlık derecesine yükselmiş talebelerine de kerâmetlerini gizlemelerini tenbîh ederdi. Onlara; "En büyük kerâmet, istikâmet üzere olmaktır (harama helâle dikkat etmektir)" buyururdu. Vefâtına kadar bu hâl üzere yaşadı.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 61

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 127

ABDÜLVÂHİD-İ LÂHORÎ

İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden. Lahor şehrinden olduğu için, Lâhori nisbet edildi, önceleri Muhammed Bâkî-billah'ın talebesi iken, hocası, onun terbiyesini hazret-i İmâm'a (r.a.) ya'nî İmâm-ı Rabbânî'ye havale etti. Abdülvâhid-i Lâhorî çok ibâdet ederdi. Allahü teâlânın mahlûkları hakkında, uzun müddet murâkabe hâlinde kalırdı. Birgün arkadaşı Muhammed Hâşim Keşmî'ye ibâdetten aldığı zevk sebebiyle; "Cennette namaz var mıdır?" diye sordu. "Yoktur. Çünkü orası, dünyâda yapılan amellerin karşılıklarının verildiği yer olup, amel yeri değildir" cevâbını alınca bir âh çekti, ağladı ve; "Yazıklar olsun namaz kılmayana. Allahü teâlâya kul olup da namaz kılmadan nasıl yaşanır?..." dedi.

Arkadaşı Hâşim Keşmî anlattı: "Abdülvâhid-i Lâhorî birgün, hocamız İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir mektûb gönderdi. Yazıyordu ki: "Arasıra secdede öyle hâller zâhir oluyor ki, başımı secdeden kaldırmak istemiyorum." Yine birgün dedi ki: "Ticâret için Buhârâ şehrine gitmiştim. Oranın câmilerinden birinde yatsı namazından sonra nafile namazla meşgûl oldum. Câmide hizmet eden birisi bana; "Kendi evine git, nafile namazları evinde kıl. Kapıyı kapayacağım" dedi. Fakat söylerken sertçe söylemiş idi. Bu hizmetçi o gece Şâh-ı Nakşîbend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerini rü'yâda görmüş. Benim için; "O derviş, bizim Hindistan'ın beldelerinden bir beldedendir. Onun kıymetini bil, ondan özür dile" buyurmuş. O da geldi, çok özür dileyip af edilmesi için rica etti."

Abdülvâhid-i Lâhorî anlattı: "Hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Lâhor'a teşrîf ettiği günler idi. Huzûrlarına sebze satıcılığı yapan yaşlı bir kimse gelip, ziyâret etti. O ihtiyâra, hocam çok iltifât ve yakınlıkta bulundu. Bunu gören bizler çok hayret ettik. Hocamın sevdiklerinden biri, yalnız oldukları birgün; "Efendim! Hâli belli olmayan o ihtiyâra bu kadar tevâzu göstermenizin hikmeti ne idi?" diye sormuş. Hocam da; "O kimse ebdâl ismi verilen evliyâdan idi" buyurmuşlar."

Abdülvâhid-i Lâhori, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretleriyle zaman zaman mektûblaşırlardı. Hocasının kendisine yazdığı mektûblardan ba'zıları aşağıdadır:

Allahü teâlâya hamd olsun! O'nun sevgili Peygamberine bizden duâlar ve selâmlar olsun. Bir kul, ibâdet ederken, bu ibâdette bulunan her güzelliği ve iyiliği Allahü teâlâdan bilmelidir! Çünkü, O'nun güzel terbiye etmesinden ve ihsânındandır. İbâdette kusur ve aşağılık bulunursa, bunların hepsi kuldan gelmektedir. Kulun özünde bulunan kötülükten hâsıl olmaktadır. Hiçbir kusuru, aşağılığı Hak teâlâdan bilmemelidir. O makamda, yalnız iyilik, güzellik ve kemâl vardır. Bunun gibi bu âlemde bulunan her güzellik ve üstünlük Allahü teâlâdandır. Her kötülük ve aşağılık da, mahlûklardandır. Çünkü, mahlûkların aslı, özü ademdir. "Adem" de, her kötülüğün ve aşağılığın başlangıcıdır. (Adem yokluk demektir.)

"Sübhânallahi ve bi-hamdihi" güzel kelimesi, bu iki şeyi açıkça bildirmektedir. Hak teâlânın tenzihini ve takdisini, ya'nî O'na yakışmayan aşağılıklardan ve kötülüklerden uzak olduğunu çok güzel bildirmektedir.

Bu güzel kelime, şükür yapmağı, hamd etmekle bildirmektedir. Çünkü hamd, her şükrün başıdır. Hak teâlânın güzel sıfatlarına ve işlerine ve bütün ni'metlerine ve büyük ihsânlarına hamd kelimesi ile şükretmektedir. Bunun içindir ki, hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, bu güzel kelimeyi gündüz veya gece, yüz kerre söylerse o gün veya o gece, hiçkimse onun kadar sevâb kazanamaz. Ancak onun gibi söyleyen kazanır"** buyuruldu. Başkalarının ibâdeti, onunla nasıl bir olabilir ki, o kimse, bu güzel kelimenin son parçası ile, bütün iyiliklerin ve ibâdetlerin şükrünü yapmış olmaktadır. Bu güzel kelimenin baş tarafı ise, ayrıca Hak teâlâyı kötülüklerden ve aşağılıklardan tenzih ve takdis etmektedir. O hâlde, bu güzel kelimeyi hergün ve hergece yüz kerre okumalıyız! İnsanları iyi işleri yapmağa ancak Allahü teâlâ kavuşturur. (1. cild, 307. mektûb)

Abdülvâhid-i Lâhorî'ye yazılan başka bir mektûb:

Kıymetli kardeşimin mektûbu geldi. Kalbin selâmeti için yazdıklarınız anlaşıldı. Evet, kalbin selâmeti, onun ma'sivâyı unutmasına bağlıdır. Öyle ki, zorla hatırlatmak isteseler hatırlayamamalıdır. (Allahü teâlâdan başka herşeye, ya'nî mahlûkların hepsine "Ma'sivâ" denir.) Bu hâle "Fenâ-i kalb" denir. Bu yolun birinci basamağı, bu fenâya kavuşmaktır. Bu fenâ, vilâyet derecelerine kavuşulacağının müjdecisidir. Sâlikler, yaradılışlarındaki uygunluklara göre, çeşitli derecelere yükselirler. Çok yükselmek istemeli, bunun için çok çalışmalıdır. Çocuklar gibi, yolda önüne çıkan kozalaklara, cam parçalarına bağlanıp kalmamalıdır. Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ, yüksek şeylere kavuşmak istiyenleri sever"** buyuruldu. Dünyâ işleri ile çok uğraşmakta, dünyâ işlerine gönül bağlamak korkusu vardır. Kalbin selâmete kavuşmasına da sakın aldanmayınız! Yine geri dönebilir.

Dünyâ işleri ile elden geldiği kadar az uğraşınız, ki, dünyâya gönül bağlamak tehlikesine düşmeyesiniz! Dünyâya düşkün olmak felâketinden Allahü teâlâya sığınırız. Dünyâya gönül bağlamamış olan fakir bir çöpçü, gönlünü dünyâya kapdırmış olan koltukdaki zenginden kat kat daha kıymetlidir. Birkaç günlük yaşamakta dünyâya gönül vermemek, hiçbir şeye düşkün olmamak için çok uğraşınız! Dünyâya düşkün olmaktan ve dünyâya düşkün olanlardan, aslandan kaçmaktan daha çok kaçmalıdır. (1. cild, 116. mektûb)

---

1) Berekât-ı Ahmedî sh. 388

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Mendev'de doğdu. 1000 (m. 1592) yılından sonra Hindistan'da vefât etti. Babası Şeyh Veliyyullah, Mendev'in ileri gelenlerinden idi. Başlarından geçen ba'zı hâdiselerden sonra Burhânpûr'a yerleşmişti. Burhânpûr'da da halkın ikramını görmüş, fakat kısa bir zaman sonra vefât etmişti. Babasını kaybeden Abdülvehhâb, hemen akabinde annesini de kaybedince, yetim ve öksüz kaldı.

Abdülvehhâb Müttekî, küçük yaşta kendini ilme verip, büyük bir âlim olmak için şehir şehir dolaşmağa başladı. Dekkân ve Seylan gibi ilim merkezlerine gitti. Buralardaki ulemâ ve evliyânın sohbetlerine katıldı, onlardan ders alıp ilim öğrendi. İlmini daha da arttırmak için Mekke-i mükerremeye gitti. Orada, büyük hadîs âlimi ve velî Şeyh Ali Müttekî hazretlerinin nâmını duymuştu. Huzûruna vardı, Talebeliğe kabûl etmesini arz edince, Ali Müttekî onun kim olduğunu sordu. Abdülvehhâb da kendini tanıtınca, Ali Müttekî; "Baban Veliyyullah, benim arkadaşımdır. Seni talebeliğe kabûl ettim. Arzu edersen yanımda kâtip olarak kal" buyurdu. Abdülvehhâb, hocası Ali Müttekî'nin huzûrunda yetişmeğe başladı. Hocasının te'lîflerini, tashihlerini ve karşılaştırmalarını yazmakla meşgûl oldu. Hocasının eserlerini yazmak için akıl almayacak derecede uğraştı. Onikibin beyitlik bir kitabını oniki gecede yazdı. Ali Müttekî hazretlerinin husûsi teveccühlerine kavuştu. Evliyâlık makamlarında hâl sahibi oldu. Bir defasında hocasının; "Allah yolunda bulduğum kardeş Abdülvehhâb'dır" sözüne mazhar oldu.

Ali Müttekî hazretlerine oniki yıl hizmet etti. Hocası 975 (m. 1567) senesinde vefât edince, onun yerine geçti. İlim, amel, hâl, ittibâ'. İstikâmet, terbiye, sohbet, ifâde, ilim talebesine yardım, şefkat, gariplere ve fakirlere kucak açma, insanlara nasihat, nûrâniyet ve diğer iyilik husûslarında yüksek üstadının hakîki vârisi ve sâdık talebesi idi. Harameyn halkı, Yemen, Şam ve Mısırlılar, kendisinin üstünlüğünü kabûl edip, sohbetiyle şereflenmek için koştular.

Abdülvehhâb Müttekî hakkında Yemenli bir evliyâ, Mekke ve Medine halkına bir mektûb göndererek; "Ey Harameyn halkı! İçinizde Allahü teâlânın nûrunu saçan Abdülvehhâb'ın kıymetini biliniz ve ondan istifâde etmeye bakınız" yazmıştır.

Yemen'de tanınan ve halk arasında meşhûr olan Seyyid Hâtem, yüksek hâller, kerâmetler sahibi bir kimseydi. Abdülvehhâb ile görüşmek için yollara çıktı ve Mekke'ye geldi. Görüşmek için izin istedi. Abdülvehhâb hazretleri ise; "Kalblerin görüşmesi yeterlidir, bedenen görüşmeye ihtiyâç yoktur" buyurunca, Seyyid Hâtem; "Bu söze bile râzıyım" diyerek geri dönüp, görüşmeden ayrıldı.

Abdülvehhâb Müttekî kırk yaşlarında evlendi. Eline geçen parayı fakirlere, muhtaçlara, ilim öğrenen talebeye ve dîn-i İslâmın yayılmasına çalışan kimselere dağıtırdı. Kendisi için, alacağı kitaplar ve günlük yiyecek için para ayırırdı. Peyamber efendimizi (s.a.v.) ziyârete gelenlere husûsî muâmele ederdi.

Abdülvehhâb Müttekî'nin hafızası çok kuvvetli olup, öğrendiğini uzun yıllar unutmazdı. Kâmûs lügatı ezberinde idi. Fıkıh ve hadîste dahî öyle idi. Arabî âlet ilimlerini de iyi bilirdi. Senelerce Harem-i şerîfte bu ilimlerin dersini verdi.

Birgün, Hızır aleyhisselâm hakkında konuşuluyordu. Abdülvehhâb Müttekî buyurdu ki: "Küçüktüm, Mendev'de çıkan ba'zı hâdiseler sebebiyle babamla sahraya çıktık. Fakat yolumuzu kaybettik. Yiyecek ve içecek olarak hiç bir şeyimiz yoktu. Çok acıktım. Ağlamaya başladım. Babam beni teskin ediyor ve; "Sabret ileride yiyecek vardır" diyordu. Ama bu sözler beni rahatlatmıyordu. Bu hâlde iken akşam oldu. Arslan ve kurt korkusundan bir ağaca çıkıp, geceyi

orada geçirdik. Sabahleyin gördük ki, o ağaca yakın bir yerde tatlı su pınarı var. Su, şırıl şırıl akıyor. Yanında nûr yüzlü bir ihtiyâr oturuyor. Bizi görünce, koltuğunun altından sıcak ekmek çıkarıp babama verdi. Oraya yakın bir köyün yolunu bize gösterdi. Ekmekleri yedik. O sudan kana kana içtik ve köyün yolunu tuttuk. O köye gidip, rahat ettik. Sonra o zâtı ve pınarı görmeyi arzuladık. O ağacın altına geldik. Orada ne o pınar, ne de o zât vardı. Şaşıp kaldık. Herhalde o ihtiyâr Hızır idi ve bize yardım için görünmüştü."

Birgün istidrâcdan söz açılmıştı. Buyurdu ki: "Fâsıklara ve bid'at sahiplerine de bir kuvvet verilir ve onunla avvâmın kalblerini çekebilirler. Dinde sağlam olmayanları yoldan çıkarırlar." Buna uygun olarak başından geçen şu hâdiseyi anlattı: "Bir zaman yolculukta bir şehre uğradım. Şehrin kadısı Şafiî mezhebinde idi. İsmi, Abdülazîz idi. Dervişleri, yolcuları himâye ederdi. Beni de o kıyâfetle görünce, yanıma gelip oturdu. Konuştuk. Şehrinizde sohbet edebileceğimiz sâlih kimseler var mı?" dedim. "Gönül sahibi bir adam var. Çokları ona bağlılar. Lâkin zâhirde ba'zı haramları işlediğinden biz onu arayıp sormuyoruz" dedi. Ertesi gün o adamın olduğu yere gittim. Baktım ki, yüksek bir yerde iki üç kişi ile birlikte oturuyordu. Cemâat ise, erkek-kadın karışık idiler. Biz içeri girince, "Merhaba" dedi. Bir müddet sonra kadehler gelip şarap dağıtılmaya başlandı. Bana da işâret edip; "Haydi sen de iç" dedi. "Haramdır, içilmez" dedim. Ne kadar ısrar ettiyse, ben sözümde durup içmedim, "İçmezsen bak sana ne yaparım" diye tehdit etti. Sonunda üzgün ve kederli bir hâlde oradan kalktım. Arkadaşlarımın yanına geldim. Yemek hazırdı. Canım yemek istemedi, öyle uykuya daldım. Kimseye de başımdan geçeni anlatmadım. Rü'yâda, ağaçlar, meyveler ve pınarlarla dolu güzel bir bahçe gördüm. Yolu dikenli ve sıkıntılı idi. Ona gitmek pek zor göründü. Şarab dağıtan adam çıkageldi. Elinde şarab kadehi vardı. "Al bunu iç, seni bu bahçeye götüreyim" dedi. Rü'yâda da, o haramı alıp içmedim. Bu esnada uyandım. Lâ havle okudum. Bana ne oluyor, rü'yâda da aynı şeyi gördüm, dedim. Kalktım, Resûl-i ekreme (s.a.v.) sığındım. Tekrar uyudum. Bu sefer Peygamber efendimizi gördüm. Huzûruna vardım. Mübârek elinde asa (baston) vardı. Aniden o bid'at sahibi adam göründü. Resûlullah (s.a.v.) bastonu ona fırlattı. O köpek şekline girdi ve Resûlullahın huzûrundan kaçtı. Peygamberimiz sonra bana dönerek; "O kaçtı, bir daha bu şehirde duramaz" buyurdular. Uyandım. Abdest alıp, iki rek'at namaz kıldım ve şükrettim. O adamın olduğu tarafa gittim. Gördüm ki, orada hiç nesne yok. Ben gitmeden kaçıp gitmişti. Oradakiler; "Birkaç saat önce evini yıkıp, buradan toparlanıp gitti" dediler."

Abdülvehhâb Müttekî hazretleri buyurdu ki; "İlim gıda gibidir. Ona her zaman ihtiyâç vardır. Faydası da umûmîdir." Kendisine dediler ki: "Talibin devamlı zikirde olması lâzımdır, diyorlar. Bu nasıl olur?" Buyurdu ki: "Hayırlı amelle meşgûl olan, dâima zikirdedir. Namaz kılmak zikirdir. Kur'ân okumak zikirdir. Din ilimleri öğretmek ve öğrenmek zikirdir. Her hayırlı amel zikirdir."

"Selef-i sâlihînin yolu, çeşit çeşit iyi işleri yapmak, ahlâkını güzelleştirmek ve ilmi yaymak idi."

---

1) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 275

ABDÜRRAHMÂN BİN MUHAMMED

Tilmsân'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Muhammed bin Muhammed bin Mûsâ el-Vecdîcî'dir. El-Bustân kitabının müellifi olan İbn-i Meryem (r.a.), Seyyid Abdürrahmân'ın doğumunun 929 (m. 1523) senesinin sonu olduğunu; "Bizzat

kendisinden işittim" diyerek haber vermektedir. 1011 (m. 1602) senesi Şa'bân ayının ondokuzunda Cum'a günü, Tilmsân'da vefât etti. Tilmsân, Cezayir'de bulunan büyük bir şehirdir.

Babası Muhammed bin Muhammed bin Mûsâ da, o zamanın büyük âlimlerinden idi. Abdürrahmân Vecdîcî ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Ali bin Yahyâ el-Câdiri ve Muhammed bin Hibetullah el-Vecdîcî gibi âlimlerden de okuyarak ilmini ilerletti. İlim öğrenmek aşkıyla, Cezayir taraflarında bulunan Zevâve beldelerine gitti. Orada Yahyâ bin Ömer ez-Zevâvî ve başka âlimlerden ilim öğrenip, çok güzel yetişti. Aklî, naklî ve edebî ilimlerde, bilhassa; fıkıh, hadîs, nahiv, arûz, lügat, hesab ve ferâiz ilimlerinde çok yüksek âlim oldu. Aynı zamanda çok kuvvetli bir şâir olup güzel şiirleri vardır.

Abdürrahmân el-Vecdîcî, ilimde çok yüksek derece sahibi, âlimlerin hucceti, senedi, büyük bir allâme idi. Fasîh ve beliğ konuşurdu. Çocukluğundan i'tibâren, iffet ve edeb ile, kötü hâllerden uzak olarak yetişmiş olup, birçok güzel sıfatları kendinde toplamış idi. Yüksek ahlâk, güzel edeb ve çok tevâzu sahibi idi. Dâima güler yüzlü idi. Devamlı olarak insanlara iyi ve fâideli şeyler anlatırdı. Bütün gayretiyle, her işinin dînin emrine uygun olmasına çalışırdı. İnsanlara, çok faydalı oldu. Çok hizmetler yapıp, insanlara ilim ve edeb öğrenmeleri için gayret gösterdi. Lisânı ve kalemi çok kuvvetli idi. Zayıflara, muhtaçlara ve ilim ehline karşı gayet şefkatli ve pek merhametli idi. Onlara çok acır, çok yardım ederdi. Bununla beraber inatçı, kaba ve zorba kimselere, müslümanlara sıkıntı veren zâlimlere karşı gayet sert, şiddetli ve celalli idi. Allahü teâlânın rızâsı için hakkı ve hakîkati söyler, bunun için kınayanların kınamalarından çekinmezdi.

Abdürrahmân bin Muhammed el-Vecdîcî hazretleri vefât ettiğinde, cenâzesi öyle kalabalık oldu ki, sanki Tilmsân'da ve civar yerlerde hiç kimse kalmamış hepsi cenâzeye gelmişlerdi. Cenâze namazı kılındıktan sonra, tabutunun kabristana götürülmesinde, insanların çokluğundan dolayı çok büyük meşakkat çekildi. Ravda-i Âl-i Zeyyân'da, Tilmsân âlim ve evliyâsının meşhûrlarından İbrâhim bin Muhammed Masmûdî'nin (r.a.) yanına defnolundu.

---

1) El-Büstân sh. 129

ÂDEM-İ BENNÛRÎ

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın en büyüklerinden. Cihan onun misline pek az şâhid olmuştur. Hazret-i İmâm'ın halîfelerinin meşhûrlarından, eshâbının en büyüklerindendir. İsmi Âdem-i Bennûrî olup, seyyiddir. Ya'nî Peygamber efendimizin (s.a.v.) temiz neslinden, mübârek soyundandır. Aslen Reveh beldesindendir. Büyük annesi Afganistanlıdır. Bir vesile ile Serhend'in kasabası olan Bennûr'a gelip yerleşmişlerdi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1054 (m. 1644) senesinde, Medîne-i münevverede vefât etti.

Rivâyet edilir ki, Âdem-i Bennûrî'nin (r.a.) muhterem vâlidesi, bu yüksek oğluna hâmile iken rü'yâsında, ba'zı nûrânî zâtların, hikmet dolu bir kandili yakıp evin tavanına astıklarını ve bu kandilden etrâfa nûr yayıldığını gördü. Bu rü'yâsını zevcine anlattığında o zât; "İnşâallah senden nûrânî bir çocuk dünyâya gelecektir" dedi.

Âdem-i Bennûrî hazretleri bu rü'yâyı naklettikten sonra şöyle anlatır: "Başka bir defasında, annem ile babam rü'yâda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görmüşler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) babama birşey vererek "Ye" buyurmuşlar. Babam da yemiş. Ondan sonra ben meydana gelmişim. Şimdi anlıyorum ki, benim vücûdum Resûlullah efendimizden (s.a.v.) bir hediye ve bir ihsândır."

Yine Âdem-i Bennûrî'nin kendisinin bildirdiğine göre, o önceleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin halîfelerinden olan Hâce Hıdır'dan feyz aldı. Yüksek hâller hâsıl oldu. Bu hâllerini Hâce hazretlerine arzetti. O da buyurdu ki: "Bundan başkası bende yoktur. Senin bundan sonraki yetişmen, ilerlemen, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale olundu. Şimdi hazret-i İmâm'ın huzûruna gidiniz." Âdem-i Bennûrî, Hâce Hıdır'ın işâreti ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrlarına kavuştu. Daha önce hâsıl olan hâllerini, tasavvuf yolunda elde ettiklerini arzetti. Hazret-i İmâm buyurdu ki, "Bunlar başlangıç hâlleridir. Kemâle erişmek daha nerede?..."

Âdem-i Bennûrî bunu anlatırken buyurdu ki: "İmâm hazretleri böyle buyurunca hatırımdan; "Her hâlde beni teşvik için böyle söylüyorlar. Yoksa bundan ziyâde hangi kemâl mertebesi olacak?" diye geçti. O yüce İmâm'a karşı i'tikâdım tam olduğu için hizmetinde bulunmaya devam ettim. Az bir zaman sonra anlaşıldı ki, bende hâsıl olanlar, hazret-i İmâm'ın huzûr ve sohbetinde kalbime akıtılanlara nisbetle, başlangıç hâlleri bile sayılamazlar."

Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek huzûr ve sohbetlerinde yetişip kemâle gelen Âdem-i Bennûrî, o yüce İmâm'ın sohbetinde bulunmakla çok faydalara, yüksek hâllere, yüce makam ve mertebelere kavuştu, istidâdının yüksekliği, fıtratının (yaradılışının) temizliği ve yüksek mürşidinin (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin) kuvvetli tasarrufu ve çok teveccühleri ile birkaç ay gibi kısa bir müddette, eşsiz derecelere ulaştı. İmâm-ı Rabbânî, Âdem-i Bennûrî'yi husûsî odalarına çağırarak, irşâd vazîfesi ve icâzet verip Bennûr'a gönderdi.

Âdem-i Bennûrî (r.a.) şöyle anlatır: "Kendilerinden icâzet almakla şereflendikten sonra Bennûr'a gittim. Fakat kendimi irşâda hiç lâyık görmüyordum. Sırf emirlerine uymak için birkaç kişiye emr-i ma'rûfta bulundum. Ama kalbim irşâd vazîfesinde ve makamında bulunmaktan hoşlanmıyordu. Nihâyet bir zaman sonra yine, hazret-i İmâm'ın sohbetine gelmekle şereflendim. Aynadan parlak olan mübârek kalbleriyle, benim bu işten hoşlanmadığımı ve pek gayret göstermediğimi bildiler ve; "Allahü teâlâ sizden; "İrşâd ve hidâyet kudretin olduğu hâlde, niçin kendini bu işten muaf tuttun?" diye soracak" buyurdu. Hazret-i İmâm bunu kuvvet ve kesinlikle söyleyince, çaresiz bütün gayretimi bu işe verdim."

Âdem-i Bennûrî (r.a.); Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymaya, bid'atleri yok etmeye, tam istikâmet sahibi olmaya çalışmıştır.

Fakirle zengini, darda olan ile rahatlıkta olanı, hizmetçi ile efendiyi, oğlu ile talebesini bir tutup, hepsine ikramda bulunmak onun güzel ahlâkından idi. Yemeğin, gönül huzûru, tam bir temizlik ve abdest ile pişirilmesini buyurur ve yemeğin eşit olarak dağıtılmasına ihtimâm gösterirdi. Meclisinde; riyanın, iki yüzlülüğün ve yapmacıklığın yeri yoktu. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker onun en güzel yolu idi. Bilhassa dünyâyı sevenlere, dünyâya düşkün olanlara, o kadar hakimane ve edîbâne olarak, öyle güzel ve te'sîrli sözler söylerdi ki, başka kimseler kolay kolay öyle sözler söyleyemezdi. Bu faydalı sözleri karşısında hiçkimse ona kırılmazdı. Sözü kime ve ne için ise, te'sîrli olur, Allahü teâlânın izniyle te'sîri, o anda görülür ve o kimse tövbe etmekle şereflenirdi. Konuştuğu zaman bütün sözleri ya iyiliği emir şeklinde, veya ilim ve ma'rifet olurdu. Böyle olmayan sözler pek az duyulurdu. Böyle olmayan sözler söylemiş olduğu zannedilse bile onun da altında mutlaka bir nasihat ve bir hikmet bulunurdu. Onun sohbeti insanları kötü sıfatlardan, fenâ ahlâktan ve alçak dünyâyı sevmek ve ona düşkün olmaktan temizlerdi.

Seyyid Âdem-i Bennûrî, zamanında yeryüzünün en meşhûr en büyük mürşidlerinden, hidâyet rehberlerinden idi. Talebelerinin sayısı yüzbinden çok idi. Her tarafta büyük kabûl gördü.

Dünyânın her tarafından grup grup insanlar, aradaki mesafenin uzaklığına ve yol meşakkatine aldırmaksızın huzûruna gelirler, sohbetinde bulunmak şerefine kavuşmağa can atarlardı. Bu sebeple dergâhı, devamlı olarak kalabalık olurdu. Hazret-i Seyyid orada bulunanların hepsine yemek ikram ederdi.

Herkese yardımcı olmaya çalışırdı. Kendisine gelen ihtiyâç sahibi bir kimseyi boş çevirmez, yapabildiği nisbette yardımcı olur, o kimsenin işini hallederdi. Böyle başkalarına yardımcı olmaya çalışırken kendi başına ba'zı sıkıntılar gelse, onlara sabreder, şikâyet etmezdi.

1053 (m. 1643) senesinde talebelerinden birinin bir işi için Lâhor'a gitti. Yanında Afganlılardan ve başkalarından onu seven kalabalık bir cemâat vardı. Ba'zıları onun gelişini zamanın sultânına yanlış bir şekilde haber verdiler. Hattâ öyle sözler söylediler ki, bu sözlerden mübârek hatırı incinip, işini çabuk hâlledip bitirdi ve Lâhor'dan ayrıldı. Zâten eskiden beri, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) ve Beytullah'ın aşkıyla yanmakta idi. Lâhor'dan ayrıldıktan sonra memleketine (Bennûr'a) döndü ve oradan Harameyn-i şerîfeyne (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) doğru yola çıktı.

Öyle bir aşk, muhabbet ve edebe sahip idi ki, hacdan sonra, Mescid-i Kûba'dan Mescid-i Nebevî'ye kadar olan yolu, her adımda iki rek'at namaz kılarak gelmiştir.

Medîne-i münevvereye gidince, Kabr-i Nebevî'yi ziyâretinde, Resûlullah (s.a.v.) onun selâmını almış ve pek az kimseye bile nasîb olmayan müsâfeha etmek şerefine kavuşmuştur.

Ziyâretten sonra, memleketine dönmek üzere ayrılmak istediği zaman, Resûlullah (s.a.v) efendimizden saadet müjdesi aldı. Kendisine hitaben; "Ey oğlum! Sen benim yanımda kal!" buyuruldu. Bunun üzerine orada kaldı ve 1054 (m. 1644) senesinde; Medîne-i münevverede, çok sevdiği hiç unutmayıp, her an zikrettiği Rabbine, yüksek ceddi olan Resûlullah efendimize ve diğer sevdiklerine kavuştu. Emîr-ül-mü'minîn hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn'in kabrine çok yakın bir yerde defnolundu. Öyle ki, Hazreti Osman'ın türbesinin gölgesi Seyyid Âdem-i Bennûrî'nin kabrinin üzerine gelirdi.

Hazret-i Seyyid Adem-i Bennûrî, daha ilk teveccühde, talebeyi, fenâ-i kalb makamına ve nisbet-i müceddidiyyeye ulaştırırdı. Allahü teâlâ tarafından ona, müceddidiyyede husûsî bir tarz ve yol ihsân edildi. Bu yola, "Ahseniyye" denilmektedir. Bu kendi yolu ile insanları Allahü teâlâya yaklaştırıyordu. Bu hâli, İmâm-ı Rabbânî hazretleri çok önceleri, şu sözleri ile işâret etmişlerdi: "Size bizden istifâde ettiğinizden daha çoğu gaybî olarak verilecektir. Sizin yolunuza tevvessül eden mağfiret olunmuştur. Kıyâmette size yeşil bir sancak verilir. Size tevessül edenler, yolunuzda gidenler, sizi ta'kib edenler kıyâmet gününde o sancağın altında rahat ve gölgede olurlar."

Seyyid Âdem-i Bennûrî hazretleri, Allahü teâlânın dînine, insanların saadete kavuşmalarına çok hizmet etti. Dörtyüzbinden ziyâde kimse onun elinde tövbe edip hidâyete kavuştu.

Evliyânın büyüklerinden Seyyid Abdullah-ı Dehlevî (r.a.) buyurdu ki: "Âdem-i Bennûrî (r.a.), kimi mürîd (talebe) edinse, bîat ânında o kimseyi fenâ-i kalb makamına ulaştırırdı."

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 383

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 323

3) Berekât-ı Ahmediyye sh. 383

AHÎ-ZÂDE MEHMED HÜSEYN EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının yirmisekizincisi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn'dir. Ahî-zâde diye meşhûr olmuştur. Babası, İkinci Selim Hân zamanı Anadolu kadıaskerlerinden Mehmed İbni Nûrullah Efendi'dir. 980 (m. 1572) senesinde İstanul'da doğdu. 1043 (m. 1633) senesinde deniz yolu ile hacca giderken, yolda vefât etti ve deniz kenarına defnedildi. Çocukluğunda ilk eğitimini babasından gördükten sonra, Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin hizmetinde bulunup, ilim öğrendi. Hocasından çok istifâde etti. 997 (m. 1588) senesinde, ilimde yüksek dereceye ulaşınca, mülâzim (stajyer müderris) oldu. 998 (m.

1589) senesinde ilk olarak Papazoğlu Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. Sırasıyla 1000 (m. 1591) senesinde Osman Paşa, 1001 (m. 1592) senesinde Yeni Ali Paşa, 1009 (m. 1600) senesinde Şehzâde medreselerine, 1010 (m. 1601) senesinde Süleymâniye medreselerinden birine, 1011 (m. 1602) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-Hadîs'ine müderris ta'yin oludu. 1014 (m. 1605) senesinde Rıdvan Efendi yerine İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 1015 (m. 1606) senesinde bu vazîfeden alındı. 1017 (m. 1608) senesinde tekrar İstanbul kadılığına iade edildi ise de yeniden görevden alındı. 1020 (m. 1611) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1021 (m. 1612) senesinde üçüncü defa İstanbul kadılığına getirildi. 1025 (m. 1616) senesinde Anadolu kadıaskerliğine tekrar getirildi. 1027 (m. 1617) senesinde Pervâdî arpalığı verilerek emekli oldu. 1032 (m. 1622) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Fakat aynı yıl içinde tekrar görevden alındı. 1035 (m. 1625) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1039 (m. 1629) senesinde Gelibolu kadılığına gönderildi. 1041 (m. 1631)'de üçüncü defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bu sırada tutulduğu hastalıktan vefât etti diye yayılan haber üzerine Çeşmî Mehmed Efendi onun yerine getirildi. Ertesi gün ölmediği anlaşılınca, Çeşmî Mehmed Efendi tekrar Anadolu kadıaskerliğine gönderildi. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Yahyâ Efendi görevden alınınca, Ahî-zâde Mehmed Hüseyn Efendi şeyhülislâm oldu. 1 yıl, 10 ay 22 gün şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü.

Ahî-zâde Mehmed Hüseyn Efendi derin ilim sahibi, faziletli bir zât idi. Kuvvetli hafızası var idi. Doğruyu söylemekten çekinmez, herkes ile ilgilenirdi. İleri görüşlü zekî bir zât idi. Güzel söz ve şiir söylerdi. Şiirlerinde "Hüdâyi" mahlasını kullanırdı. Kıymetli eserler yazmış ise de, bunlardan elde mevcûd olanları yoktur.

Ahî-zâde Mehmed Hüseyn Efendi'nin, İstanbul'da bir medresesi ve Balat semtinde, kiliseden çevirdikleri bir câmii vardır.

Şu beyitler onun şiirlerindendir:

Ben öldüm kaldı göğnüm sende, dâğ-ı firkatin tende,
Zarurî ayrılık düştü senin sende, benim bende.

Dedim olsun yoluna pâdişâhım câme-i ten,
Eskidir dedi gülüp nâz ile, ol goncadihen.

Vuslata bâr rızâ vermez ise olma melûl,
Durma ey âşık-ı Şûrîde hemân üstüne öl.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 755

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 109

3) Devhat-ül-Meşâyıh sh. 48

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 1955

AHMED BÂBÂ TENBEKTÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Ahmed bin Ömer bin Muhammed'dir. "Bâbâ" diye bilinir. 963 (m. 1554) senesinde, Fas'da bulunan Tenbekt'de doğdu. 1032 (m. 1623)'de yine aynı yerde vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye başladı. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra, ba'zı temel kitapları ezberledi. Amcası Ebû Bekr Şeyh Sâlih'den nahiv ilmini öğrendi. Allâme Muhammed Bey'den tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl ve Arabî ilimleri tahsîl edip, tasavvuf ilmini ve inceliklerini öğrendi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yükseldi. Uzun müddet onun sohbetinde ve terbiyesinde kalıp, ma'nevî feyz aldı ve yükseldi. Bu arada babasından hadîs-i şerîf dinleyip, mantık okudu. Kuşeyrî risalesini ve Harîrî'nin Makâmât'ını babasından mütâlâa etti. Akranları arasında tanınıp meşhûr oldu.

Fas sultanlarından Mahmûd bin Nasr, 1002 (m. 1593) senesinde Tenbekt'i işgal edince, Ahmed Bâbâ'yı esîr edip Merâkeş'e götürdü ve habs etti. İki sene esîr olarak kaldıktan sonra, 1004 (m. 1595) senesinde serbest bırakıldı. Esâretten kurtulduktan sonra Merâkeş'de bulunan Şûrefâ Câmii'nde birçok kimselere ilim öğretmekle meşgûl oldu.

Merâkeş'de; Muhtasar-ül-Halîl, Teshîlû İbn-i Mâlik, Elfiyet-ül-Irâkî, Tuhfet-ül-hükkâm, Sübkî'nin Cem'ul-cevâmî', Hükmü İbn-i Atâullah, Câmi'-us-sagîr gibi eserleri ve Kütüb-ü sitte'den olan Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i okuttu. İmâm-ı Mâlik'in Muvattâ'ı, Şifâ, Hasâis-ül-kübrâ, Şemâil-i Tirmizî, El-İhtifâ da okutmuş olduğu eserler arasındadır.

Şöhreti daha da yaygınlaşan Ahmed Bâbâ, Merâkeş'de Sultan Mansûr vefât edinceye kadar kaldı. Sultan vefât ettikten sonra, oğlu Zeydân memleketine dönmek üzere izin verdi. Memleketi olan Tenbekt'e dönüp orada da ilim öğretmekle meşgûl oldu.

Ahmed Bâbâ Tenbektî, Merâkeş'de bulunduğu sırada, büyük zâtların, evliyânın ve âlimlerin kabirlerini sık sık ziyâret ederdi. Özellikle Ebü'l-Abbâs Sebtî'nin kabrini, beşyüz defadan fazla ziyâret ettiği rivâyet edilir. Ebü'l-Abbâs Sebtî'nin kabrini ziyâret etmek için gittiği zaman, olmasını istediği bir husûsu kâğıt üzerine yazar, kâğıdı kabrinin üzerine koyardı. O zâtı vesile ederek Allahü teâlâya duâ eder; "Bu kâğıtta yazılı husûsun berâetini (hakkımda hayırlı mı hayırsız mı olduğu husûsuna işâret edilmesini) istiyorum" der ve uygun cevâbı alıp dönerdi. Bu ziyâretleri esnasında başka kimseler de bulunup verilen cevâba şâhid olurlardı.

Cum'a günü olduğu zaman, kabristanlara gider, kimlere âit olduğu bilinmeyen kabirleri ziyâret eder, o kabirdeki kimselerin rûhuna Kur'ân-ı kerîm okur, duâ ederdi.

Babasından şu kerâmeti nakleder Babam Mısır'da bulunan İmâm-ı Bekrî'ye gider gelir, onun sohbetlerinde bulunurdu. Birgün İmâm el-Bekrî'nin huzûruna girdiği zaman, İmâm el-Bekrî babama: "Sana ne oluyor. Niçin üzülüyorsun?" dedi. Babam da; "Uzun müddetten beri memleketimden, ailemden, çocuklarımdan ve akrabalarımdan uzaktayım. Onlardan haber alamıyorum. Onları göresim geldi" dedi. Şeyh Bekrî cübbesinin kolunu uzatıp; "Şu kolun içine bak" dedi. Babam o kolun ağzından baktığı zaman Tenbekt'i evini ve akrabalarını gördü.

Ahmed Bâbâ Tenbektî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil, irfan sahibi bir zât idi. Faziletli, mütevâzi ve bildiğini öğretmekten zevk duyan bir âlim idi. Birçok

kimseler ondan zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrenip yükseldi. Bu yüzden onun evi ilim ve irfan meclisi idi.

Ebû Abdullah Muhammed bin Ya'kûb el-Merâkeşî onun hakkında şöyle der: "Ahmed Bâbâ, ilmiyle amel eden âlim, zeki, ileri görüşlü ve firâset sahibi, fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl ve târih ilimlerinde yüksek idi. Kendisine gelen kimselerin işlerine yardımcı olurdu, ilim öğrenme ve öğretmeden geri durmadı. Aklî ve naklî ilimlere dâir birçok eserler yazmıştı. Batıda ondan daha doğru sözlü, isbatlı ve ikna edici konuşan, ilim yolunda ilerlemiş bir kimse görmedim."

Âlim, fâzıl, güzel ahlâk ve tevâzu sahibi olan Bâbâ Ahmed Tenbektî'nin, fıkıh, tefsîr, hadîs ilimlerine dâir kırktan fazla eseri vardır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyet-ül-Muhtasar-il-Halîl fil-fürû', 2-Tenbîh-ül-Vâkıf alâ niyyet-il-hâlif, 3-Ta'lîkun alâ evâil-il-Elfiye, 4-Neyl-ül-emel fî tafsîl-in-niyyeti alel-amel, 5-En-Nüket-ül-müstecâde fî ilhâk-il-fâili bil-Mübtedei fî şart-il-ifâde, 6-El-Hadîsu vet-te'nîs fıl-ihticâci bi İbn-i İdrîs, 7-Celb-ün-ni'met ve def'un-nikmet fî mücânibet-iz-zulmet, 8-El-Matlabu vel-ma'râb fî a'zam-i Esmâ-ir-Rabb, 9-Tertîbühü Câmi'ul-mi'yâr, 10-Tezyîl-üd-Dîbâc, 11-Ed-Dürr-ün-nazîr, 12-Hamâil-üz-zehr, 13-Neşr-ül-abîr, 14-Dürer-ül-Vişâh bi-fe'vâid-in-nikâh, 15-Şerh-us-Südûr ve tenvîr-ül-kalbi bi-beyânî mağfireti lil-cenâb-in-nebevî min-ez-zenb, 16-Şerh-us-suğrâ lis-Sünûsî, 17-Kifâyet-ül-muhtâc li-ma'rifeti mâ leyse fid-dîbâc.

---

1) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 170, 172

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 155, 156

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 145

4) Ta'rif-ül-Halef cild-1, sh. 16

AHMED BERKÎ

Afganistan'ın Berk kasabasında yaşayan evliyânın büyüklerinden. Berk kasabasından olduğu için Berki nisbetiyle tanınırdı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin halîfesi olmakla şereflendi. Zamanın kutublarından olduğu bildirildi. 1026 (m. 1617) senesinde memleketinde vefât etti.

Ahmed Berkî, aslında Kabil ile Kandihâr arasında bulunan Vâd kasabasındandır. Babası, buradan hicret ederek, Berk diye bilinen Kankrit beldesine yerleşti. Ahmed Berkî burada tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri ve zamanın fen ilimlerini öğrenerek büyük bir âlim oldu. Talebelerine bu ilimleri öğrettiği sırada, tanıdıklarından ve hemşehrilerinden bir tüccâr Hindistan'a gelmiş, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin (r.a.) sohbetinde bulunmakla şereflenerek tekrar memleketine dönmüştü. Memleketine giderken hazret-i İmâm'ın ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek mektûblarından da götürmüştü. Mevlânâ Ahmed Berkî, ondan Hindistan'ın büyük zâtlarını sordu. O da hazret-i İmâm'ı medh edip; "Sözlerinden bir kısmını yanımda getirdim" dedi. Mevlânâ tam bir şevk ile o mektûbları okudu. Bu sözleri söyleyenin dirayet ve hâllerinin üstünlüğünü anlayıp, hiç durmadan Hindistan yoluna koyuldu. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine kavuşunca, talebesi olmakla şereflenmek istediğini, kabûl buyurmasını istirhâm eyledi. Hazret-i İmâm da onun kalbinin tercümanı olan bu isteklerini kabûl etti. Ona husûsi teveccühlerde bulunarak evliyâlıkta yüksek mertebelere çıkardı. Mevlânâ Ahmed Berkî de, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek huzûr ve hizmetlerinde, ihlâs ve edeble kalıp, ihlâsla hizmet etmekle, meşgûl oldu. Edeblere uyması ve yaptığı hizmetlerin kabûlü sebebi ile, hazret-i İmâm'ın husûsi tasarruf ve inâyetleriyle, huzûrlarında kaldığı bir hafta içinde kemâl ve vilâyet derecelerine kavuştu. Tasavvufu anlatmak üzere hocasından icâzet aldı ve memleketine

dönmesine izin verildi. Emre uyarak, irşâd ile ya'nî insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl oldu. Her zaman, kendi hâlini ve talebelerinin hâlini mektûbla hazret-i İmâm'a arzeder, mektûbların cevaplarına ve hazret-i İmâm'a muhâtab olma saadetine kavuşurdu.

Hazret-i İmâm, Yûsuf-i Berkî'ye gönderdiği bir mektûbda da, Ahmed Berkî hakkında şöyle yazdılar "Mevlânâ Ahmed Berkî'yi, halk zâhir âlimlerinden olarak tanır. Hattâ o da, kendi hâllerini ve talebesinin hâllerini bilmiyor. Bunun sebebi, kalbinin, cehil makamı olan şühûd-i tenzîhiye müteveccih olmasıdır. Onun îmânı, gaybî imâna sahip âlimlerin îmânı gibidir. Onun o memlekette bulunması, büyük bir ni'mettir. Sizin kavuştuğunuzu haber verdiğiniz hâle, Mevlânâ çoktan kavuşmuştur. Bilsin veya bilmesin bu böyledir. Bu fakire göre, o memleketin medarı (kutbu) Mevlânâ'dır. Orada bulunan keşf sahiplerinin bunu nasıl anlayamadıklarına hayret ediyorum. Bu fakirin bildiğine göre, Mevlânâ'nın büyüklüğü, güneş gibi meydandadır."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ahmed Berkî'ye talebelerinin hâllerini sık sık yazıp bildirmesini emir buyururdu. Bu sebeple Ahmed Berkî, hocasına gönderdiği bir mektûbda şunları yazdı:

"Eshâbımızdan birisi Resûl-i ekrem'i (s.a.v.) rü'yâda gördü. Peygamber efendimiz; "Şeyh Ahmed Berkî'yi ve eshâbını kabûl eyledim" buyurdu. Bir başka sâlih de yine Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü ve ona: "Şeyh Ahmed Berkî iki çeşit kavun yetiştiriyor" buyurdular. Bir başka talebemiz de üç tarla gördü, İkisi olgunlaşmış, biri de bu ikisi arasında henüz yeşil vaziyettedir. Ona dediler ki: "Şu bir tarla Resûlullah efendimizden, bu da zamanımızın kutbundan, ortadaki yeşil de Şeyh Ahmed Berkî'nin kendisindendir."

O yıllarda, Hindular isyan ettiler. Ahmed Berkî'nin memleketi halkına, eskiden beri düşmanlık üzere idiler.

Hele Şeyhin eshâbına, her fırsatta zarar vermek isterlerdi. Etrâfı yağma ve talana başladıkları sırada, bu havâlinin halkı ve bilhassa Mevlânâ'nın eshâbı büyük korku ve sıkıntı içinde kaldılar. Başlarındaki zâlim Ahdad, çok zulüm ediyordu. Bu duruma çok sıkılan Mevlânâ Ahmed Berkî, hocası hazret-i İmâm'a yardım dileyen bir mektûb yazdı. Hazret-i İmâm cevâbında: "Sizin memleketiniz, onun şer ve zararından mahfûz kalacaktır. Hiç üzülmeyiniz" diye yazdılar. Gerçekten öyle oldu. Bulundukları yerin etrâfındaki köyler ve kasabalar yağma ve talan edildikleri hâlde, onların olduğu yere bir zarar olmadı.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Ahmed Berkî'ye gönderdiği bir mektûbu şöyledir:

Allahü teâlâya hamd ve Resûlullaha salât ve selâm ederim. Size de iyi duâlar eylerim. Şeyh Hasen ve arkadaşları iki mektûbunuzu getirdi. Bizleri çok sevindirdi. Bir sâhifesinde Hâce Uveys'in hâlleri yazılı idi. İkinci sahîfesinde, kabûl edilip edilmediğinizi soruyorsunuz. Bunu okuyunca, sizin hâlinizi araştırdım. Oradaki insanların size doğru koştukları ve size sığındıkları göründü. Sizi, oradaki insanların saadete kavuşmaları için vâsıta yaptıkları ve o yerleri size bağladıkları anlaşıldı. Bunun için, Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun! Bu görüşümüzü, rü'yâ, hülya, sanmayınız! Rü'yâ ve hülya şüpheli olur. İkisine de güvenilmez. Bizim yazdıklarımızı gözle görülür, elle tutulur gibi sağlam biliniz! Sizin bu ni'mete kavuşmanız, İslâmiyet bilgilerini öğretmekle ve fıkıh hükümlerini yaymakla olmuştur. Oralara cehâlet yerleşmişti ve bid'atler yayılmıştı. Allahü teâlâ, sevdiklerinin sevgisini size ihsân etti. İslâmiyetini yaymağa sizi vesile eyledi. Öyle ise, din bilgilerini öğretmeğe ve fıkıh ahkâmını yaymağa, elinizden geldiği kadar çalışınız. Bu ikisi bütün se'âdetlerin başı, yükselmenin vâsıtası ve kurtuluşun sebebidir. Çok uğraşınız! Din adamı olarak ortaya çıkınız! Oradakilere emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yaparak,

doğru yolu gösteriniz! Allahü teâlâ, Müzzemmil sûresinin ondokuzuncu âyetinde meâlen; **"Rabbinin rızâsına kavuşmak isteyen için, bu elbette bir nasihattir**" buyurdu. Kalb ile zikr yapmak için size izin verilmişti. Buna çalışmanız da, ahkâm-ı şer'iyyeye yapışmanız ve nefs-i emmârenin azgınlığını gidermeniz için yardımcı olur. Bu vazîfenizi de, elden bırakmayınız. Kendi hâllerinizi ve sevdiklerinizi ve sevdiklerinizin hâllerini bilmediğiniz için üzülmeyiniz. Hâlleri bilmemek, hiçbirşey ele geçirmemek olacağını sanmayınız! Sevdiklerinizin hâlleri, sizin yüksekliğinizin aynalarıdır. Sizin hâlleriniz onlara ışık salmakta ve görünmektedir. (Gece karanlıkta taşların aydınlanması, ışık kaynağı sayesinde olur. Işık kaynağı olmazsa, taşlarda hiçbir şey görülmez). Şeyh Hasen, sizi durduran direklerden biridir. Sizin kıymetli yardımcınızdır. Eğer Mâverâünnehr veya Hindistan'a gitmek isterseniz orada yerinizi tutacak Şeyh Hasen'dir. Ona elinizden gelen yardımı yapınız. Onu gözetiniz! Onun, zarurî olan din bilgilerini, bir ân önce öğrenip bitirmesi için, çok uğraşınız! Onun da Hindistan'a gelmesi, hem onun için, hem de sizin için çok fâideli olur.

Allahü teâlâ bizi ve sizi millet-i İslâm'ın doğru yolunda bulundursun, "âlâ sâhibihisselâtü vesselâm"! O kardeşimizin altı aydan beri ilerlemekte olduğunu yazıyorsunuz. "Gaybet ve şuursuz hâllerinde gördüğü temiz rûhları, şimdi uyanık iken görüyor" diyorsunuz. Yavrum, rûhları görmek yüksekliği göstermez, ister şuurlu görsün, ister şuursuz görsün, kıymetsizdir. Bu yolun birinci adımı, Allahü teâlâdan başka hiçbirşey görmemektir. Daha başlangıçta "Ma'sivâ"dan hiçbirşey düşünmemektir. Bu sözümüzle, mahlûkları Allahü teâlâdan başka görmemeli ve ma'sivâ olarak bilmemeli demek istemiyorum. Böyle görmek ve bilmek mahlûkları görmek demektir. Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi görmemeli ve bilmemelidir. Bu hâle "Fenâ" denir. Fenâ makamı, bu yolun konaklarından, daha birinci konaktır. Fenâ hâsıl olmadıkça hiçbir şeye kavuşulamaz. **Fârisî beyt tercemesi:**

Varmadıkça bir kimse Fenâya,
Yol bulamaz hiç o, Kibriyâya.

Bu günlerde yazılmış olan mektûblar pek kıymetlidir. Çok fâideli şeyleri bildirmektedir. Mektûbların bir kopyasını Şeyh Hasen götürdü. Dikkatle okuyunuz, iyi düşününüz. Vâlidenizin mağfireti için duâ istiyorsunuz. Gereği yapıldı. Buradakilerin hâllerini Şeyh Hasen size geniş bildirecektir. Doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ'nın izinde gidenlere selâm olsun! Bu fakîr ve çocukları, son nefeste selâmetimiz için duâ buyurmanızı dileriz. Vesselâm. (Birinci cild, 275. mektûb)

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu mektûbunda; "Eğer sefere çıkacak olursanız Şeyh Hasen'i yerinize bırakırsınız" buyuruyordu. Mektûbun gelişinden birkaç gün sonra, Şeyh Ahmed Berki 1026 (m. 1617)'de vefât etti. Vefâtından sonra, Osman Ekberâbâd yolculuğundan dönüp, hazret-i İmâm'ın huzûruna geldi. Ahmed Berkî'nin vefâtı haberini bildirdi. Şeyh Ahmed Berkî'nin rûhuna Fâtiha okudular. Osman Ekberâbâd gayr-i ihtiyâri ağladı. Üzüntüsünün çokluğundan yere yıkılıp kıvrandı. Oradaki insanlar ona engel olmaya çalıştılar. İmâm-ı Rabbânî; "Ona mâni olmayın, göklerdekiler ve yerdekiler Ahmed Berkî'nin vefâtına ağlıyorlar. Kardeşi ağlasa ne olur, niye men edilsin" buyurdular. Ba'zı eshâb, bu sözden hayret ettiler. İmâm-ı Rabbânî buyurdu ki: "Ahmed Berkî, insanların kendisini tanımadığı ve kendinin de kendini bilmediği evliyâdan idi."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri Ahmed Berkî'nin vefâtı üzerine, oğullarına yazdıkları mektûbta şöyle yazdılar "Mevlânâ'nın bu zamanda, mübârek varlığı müslümanlar için, Allahü teâlânın ni'metlerinden bir ni'met, rahmetlerinden bir rahmet idi. Yâ Rabbî, bizi onun ecrinden mahrûm eyleme."

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 351

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 336

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 368

AHMED HAMEVÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve "Uyûn-ül-besâir" ismindeki meşhûr fıkıh kitabının sahibi. Babası, Muhammed Mekkî'dir. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin torunu Hazreti Hüseyn'in nesebinden olup, Seyyid'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn idi. Hüseynî ve Hamevî nisbetleriyle tanınırdı. Aslen Suriye'nin Hama şehrindendir. Doğum târihi ve hayâtı hakkında, kaynaklarda bilgi yoktur, iyi bir tahsil gördü. Çeşitli ilimlerde yüksek bir âlim idi. Hanefî fıkhında derin ilme sahipti. Müderrislik makamına yükseldi. Mısır'da, Süleymâniye Medresesi'nde ders verdi. Hanefî mezhebi müftîliğine de ta'yin edildi. Çok kitap yazdı. Eserleri çok kıymetlidir. 1098 (m. 1686) senesinde vefât etti.

Eserleri: 1-Gamzü Uyûn-il-besâir fî şerh-il-Eşbâh ven-Nezâir: İbn-i Nüceym'in "Eşbâh ve Nezâir" adındaki fıkıh kitabının kıymetli bir şerhidir. Kısaca Uyûn-ül-besâir diye tanınır. Hanefî mezhebinde müracaat edilen kaynak bir eserdir. 2-Nefehât-ül-kurb vel-ittisâl-bi-isbât-it-tesarrufi lil evliyâ ba'd-el-intikâl, 3-Dürr-ün-nefis fî menâkıb-il-İmâm-iş-Şâfiî, 4-İthâf-ül-ezkiyâ bi-tahkîkı ismet-il-enbiyâ, 5-İthâfü erbâb-id-dirâye bi-feth-il-Hidâye, 6-Bugyet-ül-ehille bi-tahrîri mes'elet-il-ehille, 7-Tuhfet-ül-ekyâs fî tefsîrâni **"İnne evvele beytin vüdı'a lin-nâs..."** 8-Tehzîb-üs-sahîfe bi-nüsrat-il-İmâm-ı Ebî Hanîfe, 9-Ta'lîk-ül-kalâid alâ manzûmet-il-akâid, 10-Telkîh-ül-fıkr fî şerh-i manzûmet-il-eser fil-hadîs, 11-Tenbîh-ül-gabî alâ hükm-i kifâyet-is-sabî, 12-Hâşiyetün aled-Dürer vel-Gurer li-Molla Hüsrev, 13-Hüsn-ül-ibtihâc bi-rü'yet-in-Nebiyyi (s.a.v.) Rabbehû leylet-el-mi'râc, 14-Dürr-ül-manzûm fî fadl-ir-rûm, 15-Dürer-ül-ibârât ve Gurrer-ül-işârât fî tahkîk-i me'âni'l-isti'ârât: Zeyli de vardır. 16-Ravd-üz-zâhir fî-mâ yahtâcü ileyh-il-müsâfir, 17-Sumt-ül-fevâid ve ukâl-ül-mesâil-il-sevârid: Manzûm bir eserdir. 18-Şerhu Kenz-id-dekâik, 19-Şifâ-ül-gulle fî tahkîk-ı mes'elet-il-mecûle ve hulle, 20-Ukûd-ül-hısân fî kavâid-i mezheb-in-Nu'mân, 21-Ferâid-üd-dürri vel-mercân fî şerh-i ukûd-il-hısân, 22-Kurret-ül-uyûn bi-enmûzec-il-fünûn, 25-Kavl-ül-belîg fî hükm-it-teblîğ, 24-Nefehât-ül-miskebe fî sınâ'at-il-furûsiyye, 25-Nesîm-ür-ravdat-il-ıtra fî tahkîk-i "Ennel ma'rifete lâ tedhulü tahten-nekre".

Ahmed Hamevî, "Uyûn-ül-besâir" adındaki fıkıh kitabında buyuruyor ki:

"Mekrûh işlememek için sünneti terk etmek lâzım gelir."

"Özürlü olmadığı hâlde câmiye gitmeyip, evinde ailesi ile cemâat yapan kimse, câmideki cemâatin sevâbına kavuşamaz. Ya'nî câmiye mahsûs olan fazla sevâba kavuşamaz. Yoksa, evde cemâat ile kılınca da, cemâat sevâbına, ya'nî yirmiyedi kat sevâba kavuşur."

İmâm-ı Beyhekî; "Sünnetler, kılınmış olan farzların içindeki sünnetlerin noksanlıklarını tamamlar" buyurdu. Çünkü sünnetlerden hiçbirisi, hiçbir zaman bir vâcib gibi olamaz. Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ: **"Bir kimse, kendisine farz yaptığım ibâdeti yapmakla bana yaklaştığı gibi, hiçbir şeyle yaklaşamaz"** buyurdu.

"Hakîkati anlayan büyük âlimlere göre, Peygamberimizin (s.a.v.) ana ve babasının imanlı olup olmadığını konuşmamalı ve konuşurken edebi gözetmelidir. Hadîs-i şerîfte; **"Ölüleri kötüleyerek, dirileri incitmeyiniz"** buyuruldu. Bunu konuşmamak, öğrenmemek insana zarar vermez, kabirde ve kıyâmette bundan sorulmayacaktır... Allahü teâlâ Peygamberimize ikram

ederek, veda haccında ana-babasını diriltti. Resûlüne (s.a.v.) îmân ettiler. Bunu, Kurtubî'nin ve Muhammed bin Ebû Bekr İbni Nâsıruddîn'in bildirdikleri sahîh hadîs-i şerîf beyân buyurmaktadır. Benî İsrâil'in öldürdüğü kimseyi diriltip katilini haber vermesi, Îsâ aleyhisselâmın ve Muhammed aleyhisselâmın duâları ile nice mevtaları diriltmesi de böyle bir ikram idi..."

"Çocuğa hiçbir ibâdet, hattâ, Hanefîde zekât da farz değildir. Hiçbirşey haram değildir. Amden öldürdüğü, hatâ kabûl edilir. Aklı olunca, îmân etmesi vâcib olur denildi. Toprağı varsa, öşür veya haraç vermesi lâzımdır. Fâsid olmayan ibâdetlerinin sevâblarına kavuşur. Çocuğa ilim öğretenlere, iyilik yaptıranlara çok sevâb verilir. Büyüklere İmâm olamaz. Bir kimse, bir çocuğa İmâm olunca, cemâat sevâbı hâsıl olur. Çocuk velî olamaz. Cum'a ve bayram hutbesi okuması caiz olur. Sultan, ya'nî devlet reîsi olabilir ise de, milleti idâre için bir vâli ta'yin eder. İzin verilince da'vâ açabilir ve yemîni kabûl edilir. Ezan okuması sahîh ise de, mekrûhdur. Farz-ı kifâyeyi yapması ile, büyüklerden sakıt olmaz. Birşeyi yapması için çocuğa izin vermek caizdir. Çocuğun izinli olduğunu ve getirdiği şeyin hediye olduğunu söylemesi kabûl edilir. Sattığı şeyi, izinli olduğunu sorup anladıktan sonra, almak caiz olur. Çocuğun (başkasının malından) getirdiği hediyeyi ve sadakayı almak da böyledir. Çocuğun izinli olduğunda şüphe edilirse araştırmak lâzım olur. Öğrenmesi için çocuğa Kur'ân-ı kerîm vermek caiz olur. Kız çocuğunun kulağını küpe için delmek caizdir. Çocuğa gelen hediyeyi, çocuğa zarurî lâzım değilse, yalnız fakîr olan anası-babası yiyebilir. (Başka fakirlere de yediremezler). Ana-baba fakîr değil, fakat kendilerinde bulunmayan birşey ise, yiyebilirler ve kıymetini çocuğa öderler. Anaya-babaya hediye etmek niyeti ile getirilen şey, kıymetsiz olduğunu bildirmek için, çocuğa hediye diyerek verilirse, anaya-babaya getirilmiş olur. Bunu, zengin iseler de yiyebilirler ve dilediklerine verebilirler. Akıllı çocuk, alış-verişe ve zekât vermeğe vekîl yapılabilir, izinli olsa dahî kefil olamaz. Çocuğun selâmına cevâp vermek vâcib olur. Çocuğa selâm vermek caizdir. Besmele ile kestiği yenir.

Küçük kız, mahrem olmayan emîn kimse ile sefere çıkabilir. Çocuğa tehlikeli iş yaptırınca çocuk ölürse, yaptıran diyetini öder. Çocuk çukura, suya düşüp ölürse, ana-babası cezalanmaz. Elinden düşürüp ölürse, keffâret lâzım olur ki, altmış gün oruç tutar. Çocuğun ana-babasından izinsiz herhangi bir sefere çıkması caiz değildir. Ana-babanın, günah olmayan emirlerine itaat etmesi farz-ı ayndır. Baliğ olan çocuğun da, seferin tehlikeli olması veya kendisine muhtaç olmaları hâlinde, izinleri olmadan gitmesi caiz değildir. Ana-baba olmazsa, dede ve nine onların yerine geçer. Bunlardan izinsiz yapılan hac mekrûh olur. Fakîr oğlunu da evlendirmek babaya vâcibdir. Çocuğun malını ona harc etmeğe, babası veya dedesi velî olur. Anası olmaz. Anası, kendi yanında kalan çocuğun ihtiyâcını onun parası ile satın alabilir."

Seyyid Ahmed Hamevî, "Nefehât-ül-kurb vel-ittisâl" kitabında buyuruyor ki:

"Allâme Teftâzânî buyurdu ki: "Velî, Allahü teâlâyı ve sıfatlarını tanıyan, tâat ve ibâdetlere devam eden, günahlardan kaçınan, lezzet ve şehvetlere düşkün olmayan sâlih bir kimsedir. Kerâmet, velîden, âdeti dışında meydana gelen olağanüstü bir hâldir.

Aynı hâl, îmânı olmayan ve amel-i sâlih işlemeyen, günahkâr kimselerden zuhur ederse "îstidrâc" olur. Peygamberlik da'vâsında bulunan bir Nebî'nin gösterdiği harikulade işe "Mu'cize" denir. Bu da, kendisini inkâr edenlerin bir benzerini meydana getirmekten âciz kalacakları şekilde, inkarcıları ikna etmek için, peygamberlik iddia eden kimseden âdet dışı (fizik kânunlarının ötesinde) meydana gelen iştir. Peygamberlerin mu'cizesi gibi, evliyânın kerâmeti de haktır. Bu husûsta Eshâb-ı Kirâmın ve onlardan sonraki âlimlerin sözbirliği ile haber verdikleri işler, inkârı mümkün olmayacak kadar çoktur. (Ehl-i sünnet vel-cemâat âlimleri, kerâmetin

varlığını ve kerâmete inanmak vâcib olduğunu sözbirliği ile bildirmişlerdir.) Evliyânın kerâmeti olduğunu, Allahü teâlânın kitabı haber vermektedir. Âyet-i kerîme, Süleymân aleyhisselâmın, Belkıs'ın kürsîsinin bir ânda, Yemen'deki Sebe' şehrinden Şam'a getirilmesini istediğini haber veriyor. Bu kürsî, altın ve kıymetli taşlar ile süslenmişti. Bunu, Âsâf bin Berhıyâ, bir ânda getirdi. Tahtın hiçbir yeri bozulmadan geldi. Âsâf, velî idi. Tahtı bir anda getirmesi, kerâmet oldu. Hazret-i Meryem'in kerâmeti de Kur'ân-ı kerîmde, İmrân sûresinin otuzyedinci âyetinde bildirilmektedir. Hazret-i Meryem'in yanına, Zekeriyyâ aleyhisselâmdan başka kimse girmezdi. Zekeriyyâ aleyhisselâm, her girişinde hazret-i Meryem'in yanında taze meyve görürdü. Bunların Allahü teâlâdan geldiğini söylerdi. Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildiriyor ki, peygamberlerin mu'cizeleri olduğu gibi, evliyânın da kerâmetleri vardır. Çünkü peygamberlere tâbi olanları, onlara uyanları Allahü teâlâ çok sever. Onlara diri iken de, öldükten sonra da, kerâmetleri ihsân eder. Peygamberlerin ve evliyânın öldükten sonra da, mu'cize ve kerâmet göstermeleri, onların doğru söylediklerini daha iyi bildirmektedir. Çünkü, diri iken olan mu'cizeleri ve kerâmetleri gören düşmanlar, kâfirler, bunları başkasından öğrenerek yapıyorlar sanırlar. Fakat, öldükten sonra hâsıl olan mu'cize ve kerâmetler için, böyle sanmak ve söylemek olamaz. Mu'cizeleri ve kerâmetleri, Allahü teâlâ yaratmaktadır. Yalnız O'nun kudreti ile olmaktadır. Peygamberlerine ve velîlerine ihsân ederek, ikram ederek, onların sebebi ile onların şefaatleri ile yaratmaktadır. Mu'cize peygamberlerden, kerâmet ise, peygamberlerin yolunda olduğu bilinen sâlih mü'minden hâsıl olmaktadır. Peygamberler ma'sûmdur. Hiç günah işlemezler. Şeytan, peygamberin şekline giremez. Evliyâ da, peygamberlerin vârisleridir. Şeytan, onlara da yaklaşamaz. Ömer (r.a.)' ve Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) ve daha birçok Sahabeden, şeytanın kaçtığı, kitaplarda yazılıdır."

"Evliyânın rûhâniyetleri, cismâniyetlerinden daha kuvvetlidir. Bunun için aynı zamanda çeşitli yerlerde bulunmaktadırlar. Peygamber efendimiz bir hadîs-i şerîfte; **"Cennete her kapıdan girecekler vardır. Her kapı bunları kendisine çağıracaktır"** buyurduğunda, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk; "Sekiz kapının hepsinden birden giren olur mu yâ Resûlallah?" dedi. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; "Umarım ki, sen onlardan olursun" buyurdu. Çünkü, insanın rûhu "âlem-i emr"deki asıl mertebesine gidip gelme gücünü kazanınca, insan bir anda çeşitli yerlerde görünebilir, insan ölünce, rûhunun dünyâ ile ilgisi azalacağından, daha kuvvetli olur. Bir anda çeşitli yerlerde görülmesi kolay olur. Velîlerin öldükten sonra, sayılamayacak kadar çok kerâmetleri görülmüştür. Âlimler bunları, sözbirliği ile bildirmişlerdir. Meselâ, "Rûh-ül-kuds" kitabında, Ebû Abdullah İşbilî'nin kerâmetleri yazılıdır. Bir gece, Ebü'l-Kâsım bin Hamdin ismindeki kimsenin İmâm-ı Gazâlî'yi reddeden, kötüleyen bir kitabı okurken, gözleri kör oldu. Hemen secde edip yalvardı. Bu kitabı hiç okumayacağına yemîn etti. Allahü teâlâ kabûl buyurup görmek ihsân eyledi. Bu da, İmâm-ı Gazâlî'nin öldükten sonra olan bir kerâmetini göstermektedir.

(Buhârî) kitabında diyor ki: Eshâb-ı Kirâmdan Âsım (r.a.) hiçbir müşrike dokunmamak için ve hiçbir müşrikin de kendisine dokunmaması için, Allahü teâlâya söz vermiş idi. Kâfirler kendisini şehîd edince, yanına yaklaşmak istediler. Cenâb-ı Hak, arılar göndererek Âsım'ı (r.a.) korudu. Anlar o kadar çoktu ki, yanına yaklaşamadılar. Bu Hazreti Âsım'a ölümünden sonra ihsân edilen kerâmet idi. Eshâb-ı Kirâmdan Habîb'i (r.a.), kâfirler yakaladı. Muhammed yalancıdır dersen seni bırakırız. Böyle söylemezsen öldürürüz dediler. "Muhammed aleyhisselâmın mübârek ayağına bir diken batmaması için, canımı feda ederim" buyurdu. Şehîd ettiler. Birkaç sahâbi gece gelip, şehidin ipini kestiler. Yere düştü. Yerde göremediler. Nereye gittiğini anlayamadılar.

Hanzala ismindeki sahâbî, Resûlullah ile gazâya gitmek için acele etti. Gusl abdesti almağa vakit bulamadı. Şehîd oldu. Kendisini melekler yıkadı. Bunun için, "Gasîl-ül-Melâike" adı ile meşhûr oldu. Bunların hepsi, (Buhârî) kitabında yazılıdır. Âişe vâlidemiz (r.anhâ) buyurdu ki; "Habeş meliki "Necâşî" îmâna geldi. Kabri üzerinde her zaman nûr parladığını çok kimseden işittim." Hazret-i Ali'nin kardeşi olan Ca'fer şehîd olduktan sonra, Yemen'deki Bîşe şehrine, meleklerle beraber giderek yağmur yağacağını müjdelediğini, Resûlullah haber verdi.

Hazret-i Hüseyn'in (r.a.) mübârek başı yanında kâri' ya'nî Hâfız, Kehf sûresini okuyordu. Meâlen; **"Eshâb-ı Kehf, bizim, âyetlerimizden şaşırıp kaldı"** âyetini okuyunca, Hazreti Hüseyn'in mübârek başından; "Beni öldürmek ve sürüklemek, Eshâb-ı Kehfden daha çok şaşılacak şeydir" sesi işitildi. Nasr-ul-Hazâî, Halîfe Me'mûn tarafından asılmıştı. Elinde mızrak olan biri, yanına bırakılıp, Nasr'ın yüzünü kıbleden çevirmesi emr olunmuştu. Gece karanlık basınca, mübârek yüzü kıbleye döndü. O sırada Ankebût sûresinin ikinci âyeti olan meâlen**; "Îmân ettik diyenlerin kendi hâline bırakıldıkları mı sanıldı?"** âyetini okuduğu işitildi.

Tirmizî, Hâkim ve Beyhekî, Abdullah İbni Abbâs'dan haber verdiler ki; Eshâb-ı Kirâmdan birkaçı, bir yere çadır kurmuşlardı. Burada bir kabir bulunduğunu bilmiyorlardı. Çadırda, Mülk sûresinin okunduğu işitildi. Bitirince, Resûlullah (s.a.v.) çadıra geldi. Kendisine söylediklerinde; **"Bu sûre-i şerîfe insanı kabir azâbından korur"** buyurdu. Ebü'l-Kâsım-ı Sa'dî diyor ki, meyyitin kabirde okuduğunu bu hadîs-i şerîf isbât etmektedir. Çünkü Abdullah İbni Ömer de bir yere çadır kurmuştu. Çadırda Kur'ân-ı kerîm sesi işitti. Resûlullaha (s.a.v.) haber verdi. Bu sözü tasdik buyurdu. Hadîs âlimlerinden Zeyneddîn bin Receb diyor ki: "Allahü teâlâ dilediği kuluna, kabirde sâlih işler yapmağı ihsân eder. İnsan ölünce, amel ve ibâdet yapmak vazîfesi biter. Kabirdeki ibâdete sevâb verilmez. Fakat, Allahü teâlânın ismini söylemekle ve ibâdet etmekle zevklenir. Melekler ve Cennette olanlar da böyledirler. İbâdet yapmaktan lezzet duyarlar. Çünkü zikir ve ibâdet, rûhu temiz olanlar için en tatlı şeydir. Rûhu hasta olanlar, bunun tadını duyamaz." Ebûl'l-Hasen bin Berâ' bildiriyor ki: Mezarcı İbrâhim adında biri; "Bir mezar kazmıştım. Mezardan ve kerpiç parçalarından misk kokusu duydum. Kabre baktım bir ihtiyâr oturmuş Kur'ân-ı kerîm okuyordu" dedi. Muhammed bin İshâk İbni Mende, Âsım-ı Sekâtî'den haber veriyor ki: "Belh şehrinde bir kabir kazdık. Yanındaki kabrin içi göründü. İçeride yeşil kefenli bir ihtiyâr, elinde Kur'ân-ı kerîm okuyordu."

Bütün bunlar, vefât ettikten sonra da velîlerin kerâmetlerinin kesilmeyeceğine delâlet eder. Evliyânın hayatlarındaki tasarrufları, kerâmetlerinden sayılır. Bu da, şüphesiz her zaman ve çok olmuştur. Bunu ancak, inatçılar inkâr eder. Tâcüddîn-i Sübkî diyor ki: "Evliyânın vefâtlarından sonra kerâmetleri kesilmez. Velîlerin, hayatlarındaki ve vefâtlarından sonraki tasarrufları, ancak Allahü teâlânın izni ve irâdesi ile olur. Cenâb-ı Hak, onlara ikramda bulunmuştur. Ba'zan ilham ile, ba'zan uykuda, ba'zan duâları ile, ba'zan işleriyle, ba'zan da ihtiyârsız, maksatsız ve istemeksizin, hattâ ba'zan da baliğ olmayan çocuklardan da kerâmet hâsıl olur. Hayatlarında ve ölümlerinden sonra, evliyâyı vesile etmek caiz olur. Onların vesile olması, kudret-i ilâhi ile mümkündür. Kur'ân-ı kerîmde Mâide sûresi otuzbeşinti âyet-i kerîmede; **"Vesîle arayınız!"** meâlindeki emredilen vesile, hem ibâdetlerdir, hem duâlardır, hem de mübârek kıymetli zâtların kendileridir. Yukarıda bildirdiğimiz olaylar, bunu açıkça göstermektedir.

Kerâmet ile mu'cize arasındaki fark, mu'cizenin münkirlere meydan okumak, onları ikna etmek ve peygamberlik da'vâsının isbâtıdır.

Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, "Kitâb-ül-cevâhir ved-dürer" adındaki eserinde buyurdu ki: "Allahü teâlâ, velinin kabrinde, insanların ihtiyâçlarını gideren bir melek görevlendirir. Nitekim; İmâm-ı Şafiî, Seyyidet-Nefîse ve Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerinin, müslüman esîrleri, kâfirlerin ellerinden kurtarmaları, meşhûr olan kerâmetlerindendir. Ba'zân da velî, bizzat kabirden çıkar ve insanların ihtiyâçlarını giderir. Zîrâ âlem-i berzâhda, evliyânın serbest kalması, rûhların salıverilmesi ve serbest bırakılması da vardır."

Müşâhede ehli olan Allah dostları diyorlar ki: "Alem-i berzâhdaki işler, dünyadakinin hilâfınadır. Dünyâ, "âlem-i şehâdet" diye isimlendirilmiştir, İnsan, dünyâda bir sûrete bağlı kalır. Fakat evliyâ bundan hariçtir. Aynı anda, muhtelif yerlerde görülen evliyânın sayısı çoktur. Bunun sırrı şudur ki, onların rûhâniyetleri, cismâniyetlerinden daha kuvvetlidir. Velîlerin çok sûretlerde görünmeleri caizdir. Bu, akla da, dîne de uygundur. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'a, Cennetin sekiz kapısından aynı anda gireceğini bildirmesi bunun delîlidir. Rûh, Peygamberimizin (s.a.v.) rûh-ı şerîfleri gibi küllî olgunluğa eriştiği zaman yetmişbin sûrette görülür." İbn-i Ebî Cemre diyor ki: "Evliyânın rûhlarına bağımsızlık ve serbestlik verildiği zaman, dünyâ âleminde de rûhâniyetlerinin, cismâniyetlerine galip gelmesinden dolayı bir sûrette iken, muhtelif sûretlerde görülür." Yine buyuruldu ki: "Velînin evliyâlığı sabit olduğunda, sayısız sûretlerde temekkûn eder." Ya'nî rûhâniyetleri, aynı anda çeşitli yerlerde görülür."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 93

2) El-A'lâm cild-1, sh. 239

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 164, 165

4) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 167

5) Mu'cem-ül-matbû'ât sh. 375

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 147, 218, 245, 251, 345, 542, 728, 820, 981

7) Kıyâmet ve Âhıret sh. 290 (1984 baskı.)

AHMED HAMMÂMÎ

Halvetî yolunun büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer Hammâmî, Alvânî, Halvetî'dir. Doğum târihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir. 1017 (m. 1608) senesinde Haleb'de vefât etti. Makâm-ı Halîl'e bitişik, Şah Velî türbesi yakınına defnedildi.

Ahmed Hammâmî, Hama'da yetişti. Ebü'l-Vefâ Alvânî'den ilim öğrendi. İlim meclisine devam etti.

Sonra, hocasının kardeşi Şeyh Muhammed'in derslerini dinledi. Hocasının vefâtı üzerine, Hama'dan ayrılıp Haleb'e geldi. Meşârika mahallesine yerleşti. Sevîkat-i Hâtem mahallesindeki Şeyh Şem'ûn mescidinde, ilme yeni başlayanlara ders verdi. Elfiye, Şerh-ül-Katr, Nahv, Minhâc okuttu. Gayet sâde giyinirdi. Hâlbuki çok kıymetli elbise alma imkânı vardı. Sonra Şeyh Ebü'l-Cûd'un derslerine devam etti. Tefsîr okudu. Cum'a günleri, sabah erkenden, güneş yükselinceye kadar istiğfarla meşgûl olurdu. Sonra da cemâatin dert ve sıkıntılarını dinler, herkese tek tek cevaplar verirdi.

Ahmed Hammâmî, Halvetî yolunun büyüklerinden Şah Veliy-ül-Halvetî'nin sohbetine kavuşunca ona talebe oldu. Kendisinin pekçok talebesi olmasına rağmen, onlarla birlikte hocasına tam teslim olup, ilim ve Halvetî yolunun edeplerini öğrendiler. Hocasının müsâadesi ile

bir meclis kurup, insanlara, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bıkmadan anlattı. Her sınıftan insan gelerek derslerini dinleyip istifâde ettiler.

Şöyle anlatılır: "Hocası, Ahmed Hammâmî'ye, mescidin kandillerine yağ koyması için, içinde yağ olan odanın anahtarlarını vermişti. Ahmed Hammâmî de, kandillerdeki yağ bittikçe, ihtiyâç mikdârı yağı Besmele ile koyardı. Uzun zaman bu vazîfeyi sürdürdü. Birgün çekemeyen biri, "Ahmed bu vazîfeyi yapamıyor" diyerek hocasına şikâyette bulundu. Bunu işiten Ahmed Hammâmî, hocasına gidip, bu vazîfeden affedilmesini arz etti ve odanın anahtarını teslim etti. Aradan bir hafta geçti. O hasedkâr kişi yağın bittiğini söyledi. Ebü'l-Vefâ; "Sübhânallah! Bereket Ahmed'in elinde idi. Anahtarlar onda olsa idi, o yağ senelerce yeterdi" buyurdu.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Terviyet-ül-ervâh, 2-A'zeb-ül-meşârib fis-sülûk, 3-El-Menâkibü fit-tasavvuf, 4-El-Usûl-ül-Alvâniyye, 5-El-Ahlâk-us-Sûfiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 30

2) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 257

3) El-A'lâm cild-1, sh. 188

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 153

AHMED KÂDİRÎ

Evliyânın büyükleinden. İsmi, Ahmed bin Süleymân Kadirî Dımeşkî'dir. 920 (m. 1514) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1005 (m. 1596) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Dımeşk'da vefât etti. Emevî Câmii'nde, büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Emîr Seyfeddîn Medresesi'nin bahçesine defnedildi.

Ahmed Kadirî, Şam'da yetişen evliyânın büyüklerinden idi. Ahlâkı ve huyu çok güzeldi. Açık kerâmetleri görüldü. Herkesten hürmet ve saygı gördü. Tasavvufta üstün derecede idi. Çok hoş sözler söylerdi, ömrünü nefsi ile mücâdelede geçirdi. Çok ibâdet ederdi. Bedrüddîn Gazzî'nin hadîs derslerinde kemâle geldi. Baba ve dedeleri, âlim, ârif ve evliyâdan idi. Babasının vefâtından sonra, yerine geçip, ilim ve edeb öğretmekle meşgûl oldu. Önceleri Dımeşk'ın Şelâha mahallesinde ikâmet etti. Sonra Emîr Seyfeddîn Kılıç Medresesi'ne yerleşti. Medreseyi ta'mir ettirdi. Bahçesine bir sebil yaptırdı. Sebilin kitabesinde; "Bu sebil Ahmed'indir. Hiçbirşey Allahü teâlâya gizli değildir. Afiyetle bu sudan iç, şifâ olsun" yazılıdır.

Ahmed Kadirî, medresede fakir talebelerin kalmaları için birçok odalar yaptırdı. Medresede ders okuttu. Talebelere, ilim ve edeb öğretti. Ayrıca Cum'a günleri, Emevî Câmii'nde ders halkası kurdu, insanların arasını bulmaya, iyi geçinmelerine sebeb olmaya çok önem verirdi. Şöhreti her yere yayıldı. Devlet adamları ziyâretine gelip duâsını alırlardı. Herkese iyi muâmele ederdi. Önceki âlimlerin sözlerini ve hâllerini anlatırdı. Kendisine gelenlere ikram eder, fakirlere yemek yedirirdi. Keşf ve kerâmetleri çok görüldü.

Abdülkerîm Taberânî anlattı: "Hüsrev Paşa, Şam beldesi sorumlusu idi. Ahmed Kadirî birgün onu ziyârete gitti ve; "Bugün başınıza bir şey gelmesinden korkarım. Yerinizden kat'iyyen ayrılmayınız" buyurdu. Hüsrev Paşa buna ehemmiyet vermeyip, o gün dışarı çıktı. Atına binip bir tarafa yöneldi. Çok hızlı giden atı, bir anda tökezledi. Üzerindeki Hüsrev Paşa, bir kaya üzerine düşüp, bir tarafı kırıldı. Baygın bir durumda evine getirdiler. Uzun zaman tedâvi gördü ve iyileşti. Bir daha âlimlerin sözlerinden ve ikazlarından çıkmamağa dikkat etti."

Ahmed Kadirî, kaybolan birşeyin bulunması için, şu duâyı okurdu: "Allahümme yâ mu'tî min gayri talebin ve yâ Râzıkan min gayri sebebin redde aleyye mâ zehebe."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 331

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 207

ALÂÜDDÎN-İ HASKEFÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. "Dürr-ül-muhtâr" kitabının müellifi ve Şam müftisi. İsmi, Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Abdurrahmân bin Muhammed bin Cemâlüddîn bin Hasen bin Zeynel'âbidîn'dir. "Alâüddîn-i Hısnî" lakabı ile tanınırdı. Aslen Dımeşk' lidir. 1021 (m. 1612) senesinde, Dicle üzerinde bulunan, İbn-i Ömer bölgesi ile Meyyâfârikîn (Silvan) arasındaki Hısn-ı Keyfâ'da (Hasankeyfde) doğdu. Bu beldeye nisbetle "Haskefî" diye meşhûr oldu. Birçok âlimden ilim tahsîl etti. Önce babasından okudu. Sonra Şam hatîbi Muhammed Mehâsinî'den çok istifâde etti. Uzun zaman onun yanında kaldı. Bu hocası, kendisini çok severdi. Sahîh-i Buhârî okuturken, kendisine mu'îd asistan ta'yin etmişti. 1062 (m. 1652) senesinde, bu hocasından icâzet aldı. Bundan sonra Remle şehrine gitti. Orada Şeyh-ül-Hânefiyye denilen Hayreddîn-i Remlî'den fıkıh ilmini tahsîl etti. Sonra Kudüs'e geçti. Orada da Fahreddîn bin Zekeriyyâ el-Makdisî'den ilim öğrendi. 1067 (m. 1656) senesinde hacca gitti. Medîne-i münevverede Safiyyüddîn-i Kaşâşî'den ilim tahsîl etti. 10 Muharrem 1068 (m. 1657) târihinde, ondan icâzet (diploma) aldı. Haskefî bunlardan başka; Şam'da bulunan Mansûr bin Ali Sütûhî, Eyyûb-i Halvetî, Abdülbâkî el Hanefî'den de ilim öğrendi. Haskefî'den de, çok kimseler ilim tahsîl edip istifâde ettiler. Bunların en başta gelenleri; Şam fakîhi Müderris İsmâil bin Ali, Şeyh Dervîş-i Hulvânî, İsmâil bin Abdülbâkî el-Kâtib, Osman bin Hasen bin Hedâyât, Ömer bin Mustafa el-Vezzan gibi âlimler idi.

Hülâsat-ül-eser" müellifi Muhıbbî diyor ki: "Allahü teâlâya hamd ederim ki; Haskefî, evinde "Tenvîr-ül-ebsâr" kitabını, Medrese-i Takviyye'de, "Tefsîr-i Beydâvi"yi ve Câmi-i Emevî'de "Sahîh-i Buhârî"yi okuturken ben de hazır bulundum. Kendisinin ilminden çok istifâde ettim." Haskefî 1073 (m. 1663) senelerinde Anadolu'ya gitti. Osmanlı veziri Fâzıl Ahmed Paşa, kendisine çok iltifât gösterip, ikram ve ihsânlarda bulundu. Onu Çakmakiyye Medresesi'ne müderris ta'yin etti. Haskefî, sonra bu vazîfeden vazgeçip, kendisine Şam müftîliğinin verilmesini taleb etti. Bu arzusuna kavuşup Şam müftîsi oldu. Görevine başlamak üzere Şam'a geldi. Beş sene bu vazîfede kaldı. Fetvâ husûsunda son derece ihtiyâtlı davranırdı. Verdiği fetvâlar arasında, sahih olmayan bir şeye rastlanmamıştır. Şemseddîn Muhammed bin Yahyâ el-Hebbâz (el-Batnînî) vefât edince, Câmi-i Dımeşk'ta hadîs-i şerîf dersi okutacak kimse kalmadı. Bunun üzerine Haskefi, müftîliği yanında bu vazîfeyi de yürüttü. Ders vermeye başladıktan sonra, kısa zamanda ismi her yerde duyulmaya başladı. Çok meşhûr oldu. Kendisini çekemeyenler, zamanının sultânına çeşitli şikâyetlerde bulundular. Bu sıralarda, Selîmiyye müderrisi Allâme Ebû Bekr bin Abdurrahmân el-Kürdî vefât etmişti. Şam Kâdı'l-kudâtı Mevlâ Abdullah bin Muhammed et-Tavîl, kendi naibi (yardımcısı) Hümâm Ahmed bin Muhammed el-Mihmândârî'nin, bu vazîfeye ta'yin edilmesini teklif etti. Fakat Selîmiyye müderrisliği Haskefî'ye, Mihmândârî'ye de müftîlik görevi verildi. Câmi-i Dımeşk'ta hadîs-i şerîf derslerini okutma görevi de, Şemseddîn Muhammed bin Muhammed el-Aysî'ye verildi. Haskefi, bir müddet Selîmiyye Medresesi'nde kaldı. Sonra tekrar Anadolu'ya gelip, Şeyhülislâm Yahyâ Minkârî ile buluştu. Durumunu ona anlattı. O da, kendisini Kare ve Aclûn kadılıklarına ta'yin etti ve Emevî Câmii'ndeki hadîs-i şerîf

deslerini okutmak vazîfesini de ona iade etti. Fakat o günlerde Vezîr Fâzıl Ahmed Paşa, Girit Adasını muhasara etmişti. Onunla Girit'e giden Haskefi, vezirden çok izzet ve ikram gördü. Kandiye şehri fethedilince, vezîr tarafından, Sultan dördüncü Mehmed Hân Câmii'nde, fetih hutbesini okuması için görevlendirildi. Bundan sonra daha çok meşhûr olan Haskefî, Hama kadılığına ta'yin edildi. Şam'a gelip bir müddet ders okuttu. Şam Nakîb-ül-eşrâfı Seyyid Muhammed bin Kemâleddîn bin Hamza vefât edince, onun yerine Takviyye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bir müddet sonra tekrar Anadolu'ya geldi. Saydâ kadılığı da kendisine ilâveten verildi. Sonra Şam'a döndü. Vefâtına kadar ders okutmak sûretiyle herkese faydalı oldu.

1088 (m. 1676) senesi Şevval ayının onikinci günü Şam'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi. Vefâtından önceki hâlleri, onun sonunun güzelliğini gösteren birer işârettir. Şöyle ki; vefât senesinde, Sahîh-i Buhârî dersine başladığı günden i'tibâren, dersinin evvelinde ve sonunda hergün Fâtiha-yı şerîfeyi okuyor ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek rûh-u şerîflerine hediye ediyordu. Dersin sonuna geldiği bundan anlaşılıyordu. Haskefi, Ramazân-ı şerîf ayının 29. gününde dersini sona erdirdiğinde, Buhârî'yi şerîfteki Fâtiha sûresi tefsîrinin de sonuna gelmişti. Yine, Ramazân-ı şerîf bayramının ikinci günü Cum'a idi. Haskefi, o gün câmide hazır olup, büyük bir cemaata va'z ve nasîhatta bulundu. Konuşmasında, Bekâra sûresinin tefsîrini ve Sahîh-i Buhârî'den umûma âit olan şefaat ile ilgili bilgileri anlattı. Ders tamamlandığında, sözlerini şöyle bitirdi: "Ey Allahın kulları! Sizlere şunları tavsiye ediyorum: Allah'dan korkunuz! "La ilahe illallah" kelime-i tayyibesini çok söyleyiniz. Usanmadan bunu sık sık tekrar ediniz. Ben sizlerden bunu istiyorum. Yoksa benim; faziletimi, ilim ve ibâdetimi, şân ve şöhretimi yaymanızı istemiyorum. Benim maksadım, yalnız bu mübârek kelimeyi söylemenizi teşvik etmektir." Bu nasîhattan sonra, hazır bulunanlarla vedâlaşarak evine gitti. Bundan sonra on gün kadar tesbih ve tehlîl ile meşgûl oldu. Bu hâlde iken vefât etti.

Talebesi Muhibbî, onun hakkında diyor ki: "Haskefi, âlim, muhaddîs, fakîh bir zât idi. Ezberledikleri ve rivâyetleri çoktu. Hitâbeti, fesahati, takriri ve tahriri çok güzeldi."

Alâüddîn-i Haskefi, Hanefî fıkhında ve diğer ilimlerde eseri bulunan büyük bir âlimdir. Eserlerinin en meşhûru, "Ed-Dürr-ül-muhtâr fî şerhi Tenvîr-ül-ebsâr" adındaki fıkıh kitabıdır. Bu şerhe, İbn-i Âbidîn hazretleri tarafından, "Redd-ül-muhtâr aled-Dürr-ül-muhtâr" adında bir haşiye yazılmıştı. "Tenvîr-ül-ebsâr" kitabı, 1004 (m. 1595) senesinde 65 yaşında iken vefât eden, Şeyhülislâm Muhammed bin Abdullah Timurtâşî'nin kaleme aldığı güzel bir eserdir. Bu eseri, musannif kendisi şerh ettiği gibi, âlimlerden birçoğu ve bu meyânda Şam müftîsi Alâüddîn-i Haskefi de şerh etmiştir.

Diğer eserleri de şunlardır: 1-Dürr-ül-müntekâ, 2-Usûl-i fıkıhtan "Menâr" şerhi, 3-Nahivden "Katr-un-nedâ" şerhi, 4-Muhtasar-ı fetâvâ-i sûfiyye, 5-Sahîh-i Buhârî'ye ta'lîk, 6-Bekâra sûresinden İsrâ sûresine kadar Tefsîr-i Beydâvî'ye ta'lîk, 7- "Dürer" haşiyesi. Ayrıca çeşitli risale ve makaleleri de vardır.

Haskefî'nin fazilet ve irfanının yüksekliğini, hocaları ile zamanının büyük âlimleri dahî medhetmişlerdir. Hocası Hayreddîn-i Remli, verdiği icâzetnamede; "Bana öyle suâller sormaya başladı ki, bunlardan, onun rivâyet husûsundaki kemâlini ve melekesinin genişliğini anladım. Kendisine kısa cevap verdim. Daha a'lâsını istedi. Ziyâde ettim. O daha da, ziyâde istedi..." demektedir.

Alâüddîn-i Haskefi, fıkıh kitaplarının en meşhûrlarından olan, "Ed-Dürr-ül-muhtâr" adındaki eserinin "Mukaddime"sinde şöyle demektedir: ".... Bundan sonra, lutf-i hafi sahibinin rahmetine muhtaç olan şu fakîr (Muhammed Alâüddîn Haskefi) der ki;

"Tenvîr-ül-ebsâr ve Câmi'ul-bihâr" adlı eserin şerhi olan "Hazâin-ül-esrâr ve Bedâi'ul-efkâr"ın birinci cüz'ünü yazmağa başlayınca, bu kitabın büyük bir cild olacağını tahmin ettim. Bunun üzerine, niyetimi değiştirip onu kısaltmaya yöneldim. Kısa, sahih, mazbut ve bu husûstaki bütün kitaplardan üstün olan kitaba, "Ed-Dürr-ül-muhtâr fî şerhi Tenvîr-ül-ebsâr" adını verdim, ömrüme yemîn olsun ki, bu eserle, bu ilmin bahçelerinin çiçekleri açmış, ırmakları akmış oldu. Şaşılacak mes'elelerinden tahkîk meyvaları devşirilir. Garîb mes'eleleri, fikirleri hayrette bırakan tetkik zâhireleridir. "Tenvîr-ül-ebsâr", üstadımızın üstadı Şeyhülislâm Muhammed bin Abdullah Timurtâşî'nin eseridir. Bu zât, hânefi âlimlerinden olup, Gazze'lidir. Müteahhirîn (sonra gelen) âlimlerinin en üstünlerinin sığınağıdır. Ben bu kitabı, üstadımız Şeyh Abdünnebî el-Halîlî'den naklediyorum. O da Mûsânnif'den (Timurtâşî'den), o da Mısırlı İbn-i Nüceym'den, o da senedi ile mezhebin İmâmı, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den, o da senedi ile, Mustafâ-i muhtâr Peygamber efendimizden (s.a.v.), o da Cibril'den (a.s.) ve o da Vâhid-i Kahhâr olan Allahü teâlâdan nakletmiştir.

Nitekim birçok yollarla, büyük âlimlerden naklen bize verilen icâzetnamemizde de beyân olunmuştur...", Haskefî'nin "Dürr-ül-muhtâr" adındaki kitabına en güzel haşiyeyi yazan İbn-i Âbidîn, bu husûsta buyuruyor ki: "Tenvîr-ül-ebsâr şerhi olan "Dürr-ül-muhtâr", her beldeye yayılmış olup, çok şehirlerde bulunmaktadır. Bu kitap, şöhrette, günün ortasındaki güneşten daha üstündür. O, aramağa değer bir eserdir. Onun ayağına gidilir. Çünkü o, hânefi mezhebinde açılmış altın çığırdır. Gerçekten diğer mufassal (geniş, açık) kitapların ihtivâ etmediği, açık şekilde kısaltılmış fer'î (fıkıh) mes'eleleri, sahîh kabûl edilmiş kavilleri içine almaktadır. Fikrin eli, böyle bir kumaş daha dokumuş değildir."

"Dürr-ül-muhtâr" kitabından seçmeler:

"Hazret-i Ali buyurdu ki: "Fazilet, ancak ilim ehline mahsûstur. Çünkü onlar, doğru yoldadır. Hidâyet arayana yol gösterirler. Herkesin kadr ü kıymeti, başarısına göredir. Câhiller, ilim ehline düşmandırlar, imdi sen, ilim elde etmeye bak! ilmin ebediyyen câhili olma! İnsanlar ölü, ilim ehli diridirler. (Zîrâ câhillerin hiçbir faydaları yoktur. Onlar, nebat yetiştirmeyen çorak toprağa benzerler. Allahü teâlâ meâlen; **"Yoksa, ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine verdiğimiz nurla insanlar içinde yürüyen kimse, karanlıklar içinde olan gibi midir?"** buyurmuştur, ölüden murâd câhil, dirilmekten murâd ilim verilmesidir. Karanlıklar içinde yüzen de câhildir)"

"İlim, her fazilete vesiledir, ilim, köleyi sultânlar meclisine yükseltir. "Ulemâ olmasaydı, ümerâ helak olmuşdu" denilmiştir. Şâir de; "İlim, erbâbı için azli mümkün olmayan bir sultândır. Gerçek emîr odur ki, azledildiği zaman dahî emîr kalır. Sultânın velâyeti elinden gidince, fazileti saltanatında kalır" demiştir. Çünkü ilmin saltanatı ilâhîdir. Kulların, onu azle güçleri yetmez. Hadîs-i şerîfte; **"Hikmet, kişinin şerefine şeref katar, köleyi yükselterek sultanlar meclisine oturtur."** buyuruldu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bununla, ilmin dünyâ menfaatlarına işâret etmişlerdir. Ma'lûmdur ki, âhıret daha hayırlı ve bâkidir."

"Her mü'mine önce lâzım olan şey; îmânı, farzları ve haramları öğrenmektir. Bunlar öğrenilmedikçe, müslümanlik olamaz, îmân elde tutulamaz. Hak borçları ve kul borçları ödenilemez. Niyet ve ahlâk düzeltilemez, temizlenemez. Düzgün niyet edilmedikçe, hiçbir farz

kabûl olmaz. Bir hadîs-i şerîfte: **"Bir saat ilim öğrenmek veya öğretmek, sabaha kadar ibâdet etmekten daha sevâbtır"** buyuruldu."

"Toprak ve sudan biri temiz ise, karışımları olan çamur temiz olur. Fetvâ da böyledir."

"Oğlunu sünnet ettirmek mühim sünnettir, İslâmiyetin şiârıdır... Çocuğun sünnet olma yaşı belli değildir. Yedi ile oniki yaş arası en iyidir."

"Âdem aleyhisselâmdan beri, her dinde bir vakit namaz var idi. Hepsinin kıldığı, bir araya toplanarak bize farz edildi. Namaz kılmak, îmânın şartı değil ise de, namazın farz olduğuna inanmak, îmânın şartıdır. Namaz, duâ demektir, İslâmiyetin emr ettiği, bildiğimiz ibâdete, namaz (salât) ismi verilmiştir. Mükellef (ya'nî, âkil ve baliğ olan her müslümanın, hergün beş vakit namazı kılması farz-ı ayn'dır. Farz olduğu, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmiştir. Mi'râc gecesinde, beş vakit namaz emr olundu. Mi'râc, hicretten bir yıl önce, Receb ayının yirmiyedinci gecesinde idi. Mi'râcdan önce, yalnız sabah ve ikindi namazı vardı."

"Misâfirin, dört rek'at farzlar yerine, iki rek'at kılması lâzımdır. Mi'râc gecesi, akşam namazı üç rek'at, öteki namazlar iki rek'at farz oldu. Medîne-i münevverede ikinci emirle, sabah ve akşamdan başkası dört rek' ata çıkarıldı. Hicretin dördüncü yılında bunlar, misâfir için, yine ikiye indirildi. Misâfir olmayan (mukîm) kimse için, öğle, ikindi ve yatsı farzları dört rek'at kaldı. Misâfirin bunları dört kılması günah olur. Mukîm oluncaya kadar, bunları iki rek'at kılar."

İmâm-ı Nesefî "Kâfi" kitabında buyuruyor ki: "Bir kimse hüzünden, sıkıntıdan kurtulmak için, Allahü teâlâya kalbinden yalvararak, ondört secde âyetini (ezberden, ayakta) okuyup herbirinden sonra, hemen secde ederse, Allahü teâlâ, o kimseyi o dert ve belâdan korur. Son secdeden kalkınca, ayakta ellerini ileri uzatır. Kendini ve bütün müslümanların dünyâ ve dinlerine gelen belâdan, sıkıntıdan kurtulmaları, korunmaları, için duâ eder."

Câmilerin efdâli Kâ'be-i muazzama, sonra bunun etrâfındaki (Mescid-i Haram), sonra Medîne-i münevveredeki (Mescid-i Nebî)'dir. Sonra, Kudüs'deki (Mescid-i Aksa), sonra, Medîne-i münevvere şehri yanındaki (Kubâ) mescididir. Mescid-i Nebî'nin yüz zrâ' eni, yüz zrâ' boyu vardı. Bir zrâ' yarım metredir. Sonra, zamanla genişletildi. Şimdiki hâlinde de efdâldir."

Farz namazı, özrü olmadan, vakti geçtikten sonra kılmak, ya'nî kazaya bırakmak haramdır."

Namazı, özürsüz (ya'nî dînimizin gösterdiği sebep olmadan) vaktinden sonra kılmak, büyük günahdır. Bu günah, kaza edince af olmuyor. Kaza ettikten sonra, ayrıca tövbe veya hac etmek de lâzımdır. Kaza edince, yalnız namazı kılmamak günahı af olur. Kaza kılmadan tövbe edilince, terk günahı af olmadığı gibi, te'hîr günahı da af olmaz. Çünkü, tövbenin kabûl olması için günahdan sıyrılmak şarttır."

Tecemmül etmek, ya'nî güzel elbise giymek müstehabdır. Helâl şeylerle zînetlenmek mübâhdır. İmâm-ı a'zam Ebu Hanife, dörtyüz altın kıymetinde cübbe giyerdi. Talebelerine güzel giyinmelerini emrederdi. İmâm-ı Muhammed, güzel elbise giyerdi, İmâm-ı a'zam buyurdu ki; "İmâm-ı Ömer'in yamalı hırka giymesi, Emîr-ül-mü'minîn olduğu içindi. Güzel giyinseydi, me'mûrlan da güzel giyinirler, fakirleri, milletten zulüm ile mal alırlardı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), bin dirhem gümüş kıymetinde cübbe giyerdi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 63, 65

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 984

3) Redd-ül-muhtâr (Mukaddime)

ALİ ECHÜRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdurrahmân Echürî'dir. Künyesi Ebü'l-İrşâd olup, lakabı Nûreddîn'dir. 967 (m. 1560) senesinde Mısır'da doğdu. 1066 (m. 1656) senesi Cemâzil-evvel ayının başlarında, Mısır'da vefât etti. İhvet-i Yûsuf denilen yerdeki türbesine defnedildi.

Kâhire'de Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinin reîsi idi. Fıkıh, hadîs, Arabî ilimler, usûl, mantık ve belagatta üstün bir dereceye yükseldi. Şöhreti her yere yayıldı, ilmiyle âmil bir âlimdi. Herkese faydası dokunurdu. Feyzleri her yere yayıldı. Ders okuttu. Fetvâlar verdi. Çok talebe yetiştirdi. Uzak yerlerden, dersini dinlemeye gelirlerdi.

Ali Echürî'nin ders okuttuğu âlimlerden ba'zıları şunlardır: Şihâbüddîn Acemî, Şemsüddîn Muhammed Remlî, Bedrüddîn Hasen, Kerhî, Sirâcüddîn Ömer İbni Cây, Hâfız Nûreddîn Ali bin Ebî Bekr Karâfi, Şemsüddîn Muhammed bin Selâme Benûferî, Kâdı Bedreddîn bin Yahyâ Karâfi.

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve diğer ilimlerde; Şemsüddîn Bâbilî, Nûreddîn Şebrâmelisî, Şihâbüddîn Acemî ve sayılamayacak kadar çok talebe yetiştirdi.

Ali Echürî, tütün içmenin mübah olduğuna dâir fetvâlar verdi. Bu husûsta kitap yazdı. Dört mezheb âlimlerinin, tütünün helâl olduğunu bildiren fetvâlarını nakletti. 1355 (m. 1936) senesinde İskenderiyye'de basılan (Celâl-ül-hak fî keşf-i ahvâl-i sirâr-il-hak) kitabında ve Zerkânî'nin İzziyye şerhinde şöyle denmektedir: "Ali Echürî'ye soruldu: Tütün için "Şerâbdan ve yeşil ottan sakınınız!" hadîsi vardır. Çünkü, Huzeyfe (r.a.) buyurdu ki: Resûlullah (s.a.v.) ile gidiyorduk. Bir ot görüp başını salladı. Sebebini sordum. "Âhır zamanda, bu otun yapraklarını içecekler. Onunla serhoş olup, namaz kılacaklar. Onlar kötü kimselerdir. Benden uzakdırlar. Allahü teâlâ onları sevmez" buyurdu. Hazret-i Ali'nin bildirdiğine göre; "Onu içenler, Cehennemde sonsuz kalacaklardır. Şeytanın arkadaşıdırlar. Tütün içenle müsâfeha etmeyiniz. Boynuna sarılmayınız. Ona selâm vermeyiniz. Çünkü o, benim ümmetimden değildir" buyurdu. Bir habere göre de; "Onlar, Eshâb-ı şimâldendir. Tütün, şakilerin içkisidir, İblîsin bevlinden yaratılmıştır. Allahü teâlâ, sevdiğim kullarımı aldatamazsın buyurunca, şeytan bevl yapmıştı. Ondan tütün otu hâsıl oldu" deniliyor. Bunlara ne dersiniz? Ali Echürî hazretleri, cevâbında buyurdu ki:."Bunların hiçbiri hadîs değildir. Hadîs âlimleri, bunların yalan ve iftira olduklarını bildirdiler. Hem de bu sözlerin belagat ve edebiyata uygun olmaması da, Resûlullahın mübârek ağzından çıkmadıklarını göstermektedir. Rebi' bin Haysem buyurdu ki: "Güneşde ışık olduğu gibi, hadîs-i şerîflerde de nûr vardır. İftira olarak uydurulan sözlerde ise, zulmet vardır. Hadîs uyduran, Cehenneme gidecektir." Buhârî ve Müslim'de yazılı hadîs-i şerîfde; **"Söylemediğim birşeyi hadîs diyerek yalan söyliyen, Cehennemde ateşten kazık üzerine oturtulacaktır"** buyuruldu.

İmâm-ül-Harameyn Abdülmelik (r.a.), hadîs uyduran kâfir olur dedi. İse de, küfr değil büyük günahtır. Tütün içmek aklını giderir veya zarar verirse, yâhud nafakası vâcib olanın nafakasını terke veya namazın vaktini kaçırmağa sebeb olursa, bu kimseye haram olur. Başkalarının içmesi haram olmaz. Zarar ve alışkanlık yapmayacak kadar az içilen tütüne haram ve mekrûh demekten sakınmalı, kesesine ve sıhhatine zarar vermeyecek kadar az içenleri fâsık, günahkâr bilmemelidir."

Ali Echürî bildirdi ki: "Kim uyuyacağı zaman, A'râf sûresinin ikiyüz ve ikiyüzbirinci âyet-i kerîmelerini okursa, o gece ihtilâm olmaktan korunmuş olur."

Kim Receb ayının son Cum'a günü, otuzbeş defa; "Ahmed Resûlullah, Muhammed Resûlullah" okursa, o sene parasına zarar gelmez ve bereketini görür. Kim ihtiyâcının karşılanmasını niyet edip, sonra da on defa; "Allahümme ente lehâ ve li külli hacetin Kâdîhâ bi fadli Bismillâhirrahmânirrahîm mâ yeftehullahü lin-nâsi min rahmetin felâ mümsike lehâ" duâsını okursa, Allahü teâlânın izniyle arzusuna kavuşur."

Ali Echürî, vefâtına yakın buyurdu ki: "Evliyânın sözü yerini bulur."

Yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu dürer-üs-seniyye fî nazm-ıs-sîret-in-Nebeviyye (2 cild), 2-En-Nûr-ül-Vehhâc fil-kelâm alel isrâ vel-mi'râc, 3-El-Ecvibet-ül-muharrire li es'ilet-il-Berara (fıkha dâir), 4-El-Mügâresetü ve ahkâmühâ, 5-Şerhu risâletü Ebî Zeyd, 6-Mevâhib-ül-celîl, 7-Gâyet-ül-beyân fî ibâhat-id-duhân, 8-Şerhu manzûmet-il-akâid, 9-Ez-Zehrât-ül-verdiyye (Fetvâlar mecmû'ası), 10-Fedâilü Ramazân, 11-Şerhu Muhtasar İbn-i Ebî Cemre, 12 Mukaddimetü fî yevmi Aşûra.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 207

2) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 157

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 758

4) El-A'lâm cild-5, sh. 13

5) Brockelmann Sup-2, sh. 437

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 575, 579, 1013

ALİ ŞEBRÂMELİSÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Ali Şebrâmelisî Kâhirî'dir. Künyesi Ebü'd-Diyâ olup, lakabı Nûreddîn'dir. 997 (m. 1598) senesinde Mısır'ın batısında, Şebrâmelisî nahiyesinde doğdu. 1087 (m. 1676) senesi Şevval ayının onsekizinde, Perşembe gecesi Mısır'da vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Namazını, Ezher Câmii'nde Şerâfüddîn bin Şeyh-ül-İslâm Zekeriyyâ kıldırdı. Vefâtı, büyük bir üzüntü meydana getirdi.

Ali Şebrâmelisî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şâtıbiyye, Hulâsa, Behce, Minhâc, Nazm-üt-Tahrîr, Gaye, Cezeriyye, Kifâye, Rahbiyye ve birçok eser mütâlâa etti. Kırâat şekillerini öğrendi. Zamanının büyük âlimlerinden okudu. Şeyh Abdurrahmân Yemenî ve Şeyh Abdurraûf Münâvî'nin Salâhiyye Medresesi'ndeki derslerini dinledi. Fıkıh ve hadîs ilmini;Nûreddîn Ziyâdî, Sâlim Şebşîrî'den öğrendi. Nûreddîn Halebî, Şemsüddîn Şevbezî, Abdurrahmân Hayyârî, Muhyiddîn bin Şeyh-ül-İslâm, Sirâcüddîn Şinvâniyyîn, Süleymân Bâbilî, Şihâbüddîn Ganemî'den ilim öğrendi. Sahîhayn'ı (Buhârî ve Müslim'i) ve Şifâ'yı büyük hadîs âlimi Şihâbüddîn Ahmed Sübkî'den okudu. Sahîh-i Buhârî, Şemail, Mevâhib, Şerhu akâid-i Nesefî, Şerhu Cem'ul cevâmî', Muğn-ıl-lebîb, Şerh-i İbn-i Nâzım, Şerh-i Cevheret-üt-tevhîd gibi eserlerin tamâmını, Burhânüddîn Lakkânî'den okudu. Echürî'nin derslerinde bulundu. Şerh-ül-Behce ve İbn-i Akîl'in de tamâmını, Abdullah Denûşirî'den okudu. Din ve fen ilimlerinde büyük bir âlim oldu, Câmi'ül-Ezher'de ders okutmaya başladı. Bütün ilimlerde zamanının bir tanesi oldu. Zamanının büyük âlimlerinden; Şerâfüddîn bin Şeyhülislâm, Zeynel âbidîn, Muhammed Behûtî, Veys Hımsî, Mansûr Tûhî, Abdurrahmân Mahallî, Şihâbüddîn Beşbîşî, Seyyid Ahmed Hamevî, Abdülbâkî Zerkânî ve başkaları dersini dinleyip çok istifâde ettiler.

Ali Şebrâmelisî, velî, muhakkik, aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi idi. Görüşü isâbetli, anlayışı kuvvetli idi. Eserlerdeki ma'nâların inceliklerini anlamada en önde idi. Ağırbaşlı, yumuşak huylu, insaf sahibi idi. Talebelerine karşı çok şefkatli idi. Heybetli olup, kendisini görenlerde sevgi ve saygı hâsıl ederdi. Bir kimse nûrânî yüzünü görse ondan ayrılmak istemezdi. Lüzumsuz birşey söylemezdi. Meclisinde gıybet yapılmazdı. Bütün vakitlerini talebe okutmak, namaz kılmak, Kur'ân-ı kerîm okumak ve ibâdetle geçirirdi. Yorgunluktan dolayı hiçbir talebesine kızdığı, kötü bir söz söylediği görülmedi. Talebelerinden kendisini üzen olduğunda söylediği sözlerin en fazlası; "Allahü teâlâ seni ıslâh etsin!" cümlesi idi. Çok zâhid idi. Dünyânın malı, mülkü gözünde yoktu. Evinden dışarıya çıktığında, yolda giderken onu görmek için insanlar biraraya toplanır, elini öpmek için yarış ederlerdi. Zamanının âlimleri onun üstünlüğünde ittifâk ettiler. Âlimler bir mes'elede ihtilâf ettiklerinde doğruca ona gelip sorarlar, en güzel cevâbı alırlardı. Nazari ilimlerde asrının bir tanesi olan Seriyyüddîn Derûrî onu çok medhetti.

Büyük Âlim Beşbîşî'ye, Seriyyüddîn Derûrî ile Ali Şebrâmelisî hakkında soruldukta, dedi ki: "Ali Şebrâmelisî daha üstün olup, kendisine hangi ilimden ve ne sorulursa sorulsun hemen cevâb verirdi. Hazır cevâblı olup, anlayışı çok kuvvetliydi. O, ilimde bir dağ gibiydi." Ders okutmaktan hiç yorulmazdı. Ders yapılamadığında talebesine; "Bugün ne oldu ki ders yapamadık" derdi.

Vefâtına yakın bir zamana kadar ders okuttu. Ömrünün sonlarına doğru, yaşlılık haliyle son derece yorgun ve bitkin bir hâle geldi. Konuşmaya takati olmadığı için, hafif bir sesle ders anlatmaya başlardı. Dersi ilerledikçe kendisine bir kuvvet gelir, son derece zinde bir insan gibi ders anlatmaya devam ederdi. Çok mütâlâa yapardı. Birkaç gün çalışmayı bıraksa hemen hastalanırdı. O, bütün güzel hasletleri kendisinde toplamışdı. Hâller ve kerametler sahibi idi.

Talebelerinden, Ahmed Bina' Dimyâtî dedi ki: "Vefat etmeden önce, bir gece hocamı rü'yâmda gördüm. Bana; "Vefât ettiğimde cenazemi sen yıkarsın" buyurdu. Ben de hemen Dimyat'tan Mısır'a doğru yola çıktım. Mısır'a geldiğimde vefât haberini aldım. Buyurduğu gibi cenâzesini yıkadım, elimle kefenledim. Bu arada mübarek bedeninden bir nûr fışkırıp bütün evi doldurdu. Bakmak mümkün olmuyordu."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır 1-Hâşiye alel-mevâhib-i ledünniyye lil-Kastalânî (Dört cild) 2- Hâşiye aleş-Şemâil, 3- Hâşiye alâ nihâyet-ül-muhtâc: (Şafiî fıkhına dâirdir.)

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 153

2) Halâsat-ül-eser cild-3, sh. 174

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-3, sh. 220

4) Keşf-üz-zünûn cild-2 sh. 1897

5) El-A'lâm cild-4, sh. 314

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 198

ALTIPARMAK MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı devleti zamanında yetişen hadîs âlimlerinden, ismi, Muhammed bin Muhammed'dir. Memleketinde "Çıkrıkçı-zâde" diye tanınmış ise de sonraları "Altıparmak" lakabıyla meşhur oldu. Aslen Üsküblüdür. Doğum târihi bilinmemektedir. 1033 (m. 1623) senesinde Mısır'da vefât etti. Cenazesi büyük bir kalabalık tarafından kaldırılarak, "Sûk-ı Gâr" da yaptırdığı kendi mescidinin avlusuna defn edildi.

Altıparmak Muhammed Efendi, din ve fen ilimlerini memleketinde öğrendi. Tahsîlini tamamladıktan sonra tasavvuf yoluna meyl ederek, Şeyh Ca'fer Efendi'ye talebe oldu. Daha sonra istanbul'a gelen Altıparmak Muhammed Efendi, Fâtih Camii'nde hadîs ve tefsîr dersleri okuttu, va'z ve nasîhatta bulundu. Bir süre sonra İstanbul'dan ayrılarak Mısır'a gitti. Kâhire'de ders verdi. Hac farizasını yerine getirmek için Mekke'ye gitti. Hac dönüşü Kâhire'de ilim öğretmeye devâm etti.

Altıparmak Muhammed Efendi, Arabça, Türkçe ve Farsça dillerine ve edebiyatına vâkıf, fazilet sahibi bir âlim idi. Altıparmak Muhammed Efendi'nin birçok tercümeleri ve şerhleri vardır. Tercümelerinden en meşhuru, Molla Miskîn'in yazmış olduğu, "Me'âric-ün-nübüvve fî medâric-il-fütüvve" adlı eserin Farsçadan Türkçeye tercümesidir. Bu eser, "Altıparmak" ismi ile tanınmıştır. Diğer eserleri şunlardır 1-Nüzhet-i cihân ve nâdire-i devrân: Ahmed bin Muhammed Kazvînî'nin yazmış olduğu; İslâm târihi, halîfeler, hükümdarlar ve nâdir hikâyelerden bahseden Farsça "Nigâristân"ın tercümesidir. 2-Terceme-i sittîn li câmi-il-Bostânîn.3-Kâşif-ül-u'lûm ve fâtih-ül-fünûn.

Altıparmak ismiyle meşhur olan Me'âric-ün-nübüvve tercümesinden ba'zı bölümler:

Âdem aleyhisselâmın yaratılmasının başlangıcı: Azâzil, cin tâifesinin geride kalanları olan teb'ası ile birlikte yeryüzüne yerleşti. Bu vefasız toprağa bağlandılar. Allahü teâlâ, âyet-i kerimede meâlen; **"Ben yeryüzüne halîfe halk ediciyim."** buyurdu. Bunun üzerine melekler; "Yâ Rabbî yeryüzünde fesad çıkarıp kan dökenleri mi yaratacaksın?" dediler. Melekler halîfe kelimesinden ötürü böyle düşünüp söylediler. Zîrâ fesad etmiyenlere halîfe lâzım olmaz. Halîfe yaratmaktan murâd, günah ve isyân edilmesi ise, Allahü teâlâ cinleri niçin helâk etti. Eğer murâd itâat ise, biz seni tesbîh, tahmîd ve takdis ederiz dediler. Cenâb-ı Hak onlara cevâbında meâlen; **"Sizin bilmediğinizi ben bilirim** (Bekara 30)**"** buyurdu. Melekler bu cevâbı alınca söylediklerinden dolayı pişman oldular. Bizi alâkadar etmeyen şeyi niçin söyledik deyip zellelerini affettirmek için bin sene Kürsî'yi tavaf eylediler. "Lebbeyk Allahümme lebbeyk (Senden af ve mağfiret dileriz)" dediler.

Ravdat-ül-ülemâ adlı eserde şöyle yazmaktadır "Melekler, gadâb-ı ilâhiden korktuklarından, hergün Arşı tavaf edip, ağlayıp sızlayarak Hak teâlânın gadabından yine O'na sığınırlardı. Hak teâlâ onlardan hoşnud olup, hâllerine acıdı ve; "Ey meleklerim! Sizler mağfiretimi ister misiniz?" buyurdu. Melekler; "isteriz yâ Rabbî! Biz bilmediğimiz işe karıştık. Af edip gadabından bizi emin eyle" dediler. Cenâb-ı Hak buyurdu ki: "Arşın altında bir nehir vardır. Ondan abdest alın." Melekler o nehirden abdest aldılar. Allahü teâlâ onlara: "Sübhâneke Allahümme vebihamdike eşhedü enlâ ilahe illâ ente estagfirüke ve etûbü ileyke" duasını okuyun" buyurdu. Melekler; "Yâ Rabbî! Bu amelin sevâbı nedir?" diye sordular. Allahü teâlâ; "Ellerin, ayakların, yüzlerin işlediği ve bilcümle bütün günahları, onunla af edip, temizlerim" buyurdu. Melekler; "Ey Rabbimiz! Bu ihsan bize mi mah-sustur. Yoksa her kim bu ameli işlese mağfiretin ile müşerref olur mu?" dediler. Cenâb-ı Hak: "Bu amel, ümmet-i Muhammed'e mahsustur. Bu ümmetten bir kimse çok günahkâr olsa, abdest aldığı gibi, onu bütün günahlarından temizlerim ve Cennetime sokarım" buyurdu.

Nakl olunur ki: Cebrâil aleyhisselâm yaratıldığı zaman kendine baktı. Hüsn-i cemâlinin ve nûrâniliğinin şükrânesi olarak iki rek'at namaz kıldı. Namazı otuzbin senede edâ edip, dedi ki: "Yâ Rabbî! Benim gibi amel eden kulun var mıdır?" Allahü teâlâdan şu hitab geldi: "Yâ Cebrail! Ahır zamanda bir taife gelir. Az zamanda İki rek'at namaz kılarlar. Kalb meşguliyeti ve çok

eksiklerle kıldıkları o iki rek'at namazı, senin kıldığınla değiş." Cebrail aleyhisselâm; "Böyle ise nasıl değişeyim?" dedi. Bunun üzerine Allahü teâlâ buyurdu ki: "Senin hiçbir ihtiyâcın ve hiçbir mânin yok iken ibâdet ediyorsun. Bu kolaydır. Fakat onlar zayıf bünyeleri ile birçok mâniler ile ibâdet ederler. Bir taraftan çoluk-çocuk, bir taraftan mal toplama fikri, diğer taraftan da düşman ve şeytan ile cihâd ederler. Bütün bunları dinlemeyip namazlarını edâ ederler. Bunların sevabının fazla olması, ihsânıma ve hikmetime uygundur."

Âdem aleyhisselâmın yaratılması: Tefsîr âlimleri ve târih yazarları buyurdular ki: Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmı yaratmak istediği zaman toprağa şöyle vahyetti: "Senden bir bölük halk yaratsam gerektir. Bunlardan bir kısmı bana itaat eder, diğeri âsî olur. Mu'tîleri Cennete, âsî-leri Cehenneme sokarım." Sonra, Allahü teâlâ, Cebrail aleyhisselâma; "Gidip yerden bir miktar toprak getir!" diye emretti. Cebrail aleyhisselâm yere geldi. Toprak alacağı sırada, yer feryâd edip; "Allahü teâlânın büyüklüğüne sığınırım. Bu gün benden birşey alma. Zîrâ yarın Cehenneme girerler" dedi ve çok yemin verdirdi. Cebrail aleyhisselâm yerin bu hâline acıyıp toprak almadı. Boş el ile Hak teâlâya döndü. Cenâb-ı Hak; "Niçin boş geldin?" diye hitab edince, "Yâ Rabbî! sana ma'lûmdur ki, emrini yapmamaya niyet etmedim. Keremine güvenerek yerin ağlayıp sızlamasına acıdım. Onun için toprak almadım" dedi. Sonra toprak almakla Mikâil aleyhisselâm görevlendirildi. O da yere şefkatinden dolayı eli boş döndü. Sonra İsrafil aleyhisselâm bu işle görevlendirildi. O da toprak almadan döndü. Daha sonra Azrail aleyhisselâm yerden toprak almakla görevlendirildi. Azrail aleyhisselâm yere indi. Her kıtadan bir miktar toprak aldı. Bunları Mekke ile Tâif arasına koydu. Kırk arşın yüksekliğinde bir yığın oldu. Bir rivayette Azrail aleyhisselâm toprağı alacağı zaman yer feryâd etti. Bu sırada Allahü teâlâdan şöyle bir nidâ geldi: "Ey zemin, üzülme! Senden aldığımı güzel bir şekilde sana iade edeceğim. Cansız toprak alıp, ârif-i billah gönderirim. Siyah toprak aldım. Ay yüzlü, beyaz a'zâlı olarak iade ederim." Sonunda dünyânın her yerinden toprak alındı. Çeşitli renkleri vardı. Onun için insanoğlu da çeşitli renk ve şekillerde, çeşitli tabiat ve huylarda halk olundu.

Sonra bu toprak yığınının üzerine bir parça bulut gönderdi. Kırk gün yağmur yağdırdı. Bir rivâyette kırk sene yağdı. Otuzdokuzu gam denizlerinden, biri ferahlık denizinden yağdı. Onun için insanoğlunun üzüntüsü çok, sevinci azdır. Sonra kırk sabah Âdem aleyhisselâmın çamurunu kudretiyle yoğurdu. Bir rivâyette, Hak teâlâ yetmişbin meleğe emretti. Cennetten su getirdiler, o toprağa döktüler. Sonra bir parça buluta emr olundu. Kırk yıl yağmur yağdırdı. Siyah renkli bir çamur oldu. Bir rivâyette, sonra kudret güneşi ile o çamuru kuruttu. Bir rivâyette o çamur kurumadan, vücûd a'zâları yapıldı, sonra kurudu. O kadar kurudu ki, vurulduğu zaman testi gibi ses verirdi. Sonra a'zâsı şekillendi.

Bir rivâyette; Âdem aleyhisselâmın başını Kâ'be toprağından, gerdanını Beyt-ül-makdîs toprağından, mübârek arkasını ve karnını Hind toprağından; ellerini maşrıktan, ayaklarını magribten, diş, sinir, damar ve kemiklerini başka yerlerin toprağından yarattı. Âdem aleyhisselâmın kalıbı tamamlandıktan sonra kırk sene yerde durdu. Bu müddet zarfında Allahü teâlâ, meleklere Âdem aleyhisselâmın kalıbını ziyâret etmelerini emretti. Melekler onun sûretinin güzelliğine ve ilgi çeken duruşuna hayran oldular. Zîrâ o şekilde bir mahlûk hiç görmemişlerdi. Birgün İblîs, daha kovulmadan evvel teb'asıyla gezerken Âdem aleyhisselâmın kalıbını görmek için uğradı. Görünce hayret edip, nasıl birşey olduğunu merak ettiler. İblîs, parmağı ile hafifçe dokundu. O anda muazzam bir ses çıktı. Bu ses yabancı birinin eli dokunduğu içindi, İblîs, yanındakilere; "Üzülmeyin, içi boştur" dedi ve sonra; "Sabredin. Ben karnını deleyim, içinde ne vardır size haber vereyim diyerek, karnını deldi ve içine girdi. Gökler âleminde gördüğü bütün

şeyleri orada gördü. Bir de acâib mahzen gördü. Kapısı kilitli idi. İçine girmek için ne kadar uğraşdı ise de giremedi. Âdem aleyhisselâmın kalıbı onu red etti.

Büyükler buyurdular ki: "Gönül, Allahü teâlânın nazar ettiği bir yerdir. Çalış oraya gir. Allahü teâlânın nazarına kavuşursun."

İblîs, kalıptan çıkıp gördüklerini anlattı: "İçerisi şehir gibidir. Dolaşmak kolaydır. Fakat bir hazîne gördüm, içine giremedim. Sırrına da vâkıf olamadım." Sonra arkadaşlarına; "Ey arkadaşlar! Eğer Allahü teâlâ bunu bizden daha kıymetli tutarsa, siz ne yaparsınız?" diye sordu. Oradakiler; "Kabûl eder, tâbi oluruz" dediler, İblîs ise kalbinden şöyle geçirdi: "Eğer bunu tercih ederse ben âsî olurum. Eğer beni tercih ederse, onu helak ederim." Hâlbuki Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Ben sizin gizli ve aşikâr işlerinizi bilirim"** buyurdu.

Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâmın kalıbına rûh vereceği zaman, Cebrâil aleyhisselâma; **"Habîbimin nûrunu getir. Âdem aleyhisselâmın iki kaşı arasında emânet olarak koy"** buyurdu. Cebrâil aleyhisselâm derhal cenâb-ı Hakkın emrini yerine getirdi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 174

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1076

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 212

ANKARAVÎ (İsmâil Rusûhî)

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Ahmed'dir. Lakabı Rusûhî'dir. Ankaravî diye meşhûr olmuştur. Ankara'da doğmuştur. Doğum târihi kesin olarak belli olmamakla beraber, onuncu asrın ikinci yarısında doğduğu bilinmektedir. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Galata Mevlevîhânesi bahçesindedir.

İlk tahsilini doğum yeri olan Ankara'da yaptı. Aklî ve naklî ilimleri, zamanının âlimlerinden okudu. Arabça ve Farsça dillerini öğrendi. Zâhirî ilimlerde yükseldikten sonra tasavvufa yöneldi. Bayrâmiyye yoluna girip feyz aldı. Tasavvuf derecelerinde de yükseldi. Hocası tarafından insanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirildi. Halvetiyye yolundan da icâzet alıp, irşâd vazîfesine devam ettiği sırada gözlerinden rahatsızlandı. Rahatsızlığından dolayı okuyamaz, yazamaz oldu. Gözleri açıldığı takdîrde dâima Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve evliyâullahın sözleriyle meşgûl olacağını nezr etti. Nihâyet bir velînin teveccühüyle gözlerindeki rahatsızlık geçti. Bu hâline şükür ifâdesi olarak "Fütûhât-ı Ayniyye" adlı Fâtiha-i şerîfe tefsîrini yazdı. Konya'ya gidip, Mevlevi yolu büyüklerinden Bostan Çelebi'nin sohbetlerinde bulundu. Mevleviyye yolunda da ilerleyip yüksek derecelere kavuştu. 1019 (m. 1610) senesinde İstanbul'a gelerek, İstanbul Galata Mevlevîhânesi'nde irşâd vazîfesiyle vazîfelendirildi. Vefâtına kadar bu vazîfede kalıp insanlara iyiliği emr edip, kötülüklerden sakındırmaya çalıştı. Bu arada zâhirî ilimlerde de gayret gösterip daha yüksek derecelere ulaştı.

İsmâil Ankaravî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde, tasavvufda yüksek derece sahibi idi. İlmiyle âmil, fazilet sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine uyar ve yasaklarından titizlikle kaçınırdı. Allahü teâlâya çok ibâdet eder, dünyâya önem vermezdi. Zamanındaki devlet adamları kendisini sever, ilmini takdîr eder, hürmette kusur etmezlerdi, ilim ehli ile ilmî sohbetlerde bulunur, sohbeti, yalnızlığa tercih ederdi. İnsanlar arasına karışıp, Allahü teâlânın dînini anlatmayı, bir köşeye çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olmaktan üstün tutardı. Birçok ilimlerdeki yüksek

derecesi yanında şairliği de olan İsmâil Ankaravî, şiirlerinde Rusûhî mahlasını kullanırdı. Birçok eserleri vardır.

Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır:

1- Şerh-i Mesnevî: Mevcûd Mesnevî şerhlerinin en meşhûrlarından olup, altı cild hâlinde yazılmış ve basılmıştır. "Mecmû'ât-ül-Letâif ve ma'mûrât-ül-meârif' adıyla da bilinen Mesnevî şerhi, İsmâil Ankaravî'nin en meşhûr eseridir. Bu şerhi sebebiyle Mesnevî Şarihi diye meşhûr olmuştur. Eserinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin söz ve hâllerini açıklarken, tasavvufun temel ve umûmî kaidelerini de anlatmıştır. Daha sonraki zamanlarda, Mesnevî üzerinde eser yazanlar, Ankaravî şerhinden çok istifâde etmişlerdir. Bu eseri, Cengî Yûsuf Dede kısaltarak "Menhec-ül-Kavî" adıyla Arabçaya, ismet Tasar-zâde, "Şerh-i kebîr-i Ankaravî ber Mesnevî-i ma'nevî-i Mevlevi" adıyla Farsçaya tercüme etmişlerdir.

2- Minhâc-ül-fukarâ: Tasavvuf konularından ve evliyânın hâllerinden bahs eden bu eseri Türkçedir. Mühyiddîn İbni Arabî'nin "Fütûhât-ı Mekkiyye" ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevî"sinden birçok nakillerin yapıldığı bu eserinin sonuna, "Semâ" ile ilgili "Huccet-üs-semâ" adlı bir risale de eklemiştir.

3- Zübdet-ül-füsûs: Muhyiddîn İbni Arabî'nin "Füsûs-ül-hikem" adlı eserinin yine kendisi tarafından yazılmış "Nakd-ün-nüsûs" adlı hülâsasının Türkçe tercümesidir. Bu eser Molla Câmî tarafından "Nakd-ün-nüsûs" adıyla Farsça, tasavvuf büyüklerinden Seyyid Koca Muhammed Nûr-ül-Melâmî tarafından "Mürûc-ün-nüsûs" adıyla Arabça olarak şerh edilmiştir.

4- î'zâh-ül-hikem: Şihâbüddîn Sühreverdî'nin, "Heyâkil-ün-Nûr" adlı eserinin Türkçe tercümesi ve şerhidir. Allâme Celâlüddîn Devânî ve şâir Nev'i Efendi tarafından da haşiye yazılmıştır.

5- Miftâh-ül-belâga ve Misbâh-ül-fesâha: Hâce-i Cihân'ın "Menâzîr-ül-inşâ"sı ile Hatîb-i Dımeşkî'nin "Telhis" adlı eserleri kaynak alınarak yazılmıştır. Edebiyat ve Osmanlıca belagat kaidelerine dâir dilimizde yazılan eserlerin öncüsü olduğundan, edebiyatla uğraşanlar için faydalıdır.

6- Fütûhât-ı ayniyye fî tefsîr-i sûret-il-Fâtiha: Fâtiha sûresinin tefsîriyle ilgili bir eserdir. 7- Misbâh-ül-esrâr Nûr sûresinin tefsîriyle ilgili eseridir. Son iki eser tasavvufî mâhiyettedir. 8- Nisâb-ı Mevlevi, 9- Şerhu kasîde-i Tâiyye el-müsemmâ bil-mekâsıd-il-Âliyye, 10- Şerhu hadîs-i erba'în, 11-Şerhu Füsûs-il-hikem, 12- Cenâh-ul-ervâh, 13- Şerhu kasîdet-il-münferice el-müsemmâ bi hükm-il-münderice: Ebü'l-Fazl Yûsuf bin Muhammed'in "El-Münferice" kasidesi diye bilinen manzûmesinin tercüme ve şerhidir. 14-Hall-i müşkilât-ı Mesnevî, 15-Simât-ül-mûkınîn, 16- Er-Risâlet-üt-tenzîhiyye fî şân-ü-Mevleviyye, 17-Dîvân, 18-Câmi-ül-Âyât: Mesnevî'deki âyet-i kerîme, hadîs-i şerîflerin tefsîri ve Arapça beyitlerin açıklamasıdır, 19-Fâtih-ül-ebyât: Farsça beyitlerin açıklamasıdır. 20- Mecmû'ât-ül-letâif: Arapça ve Farsça beyitlerin açıklamasıdır. 21- Şerhu kasîdet-ül-mîmiyye vel-Hamriyye, 22- Risâle-i uyûn-i isnâ aşere: Oniki "tasavvufî manzûmeden ibâret bir eseridir.

İsmâil Ankaravî, Minhâc-ül-fukarâ adlı eserinde, iyiliği emr edip kötülükten sakındırma husûsunda diyor ki: Hazreti Ali buyurdu ki: "Doğru bildiğini söylemek, susmaktan daha hayırlıdır. Günahkâr insanlara günah ve haramların kötülüğünü anlatmamak, iyilik değildir." Kötü bir işi yapanı o işten sakındırmak, ibâdetlerin en fazîletlisidir. Bir kimse bilmeyen birine yol gösterse, o da onun irşâdıyla hidâyete erse, yol gösteren kişi de, hidâyete kavuşan kimsenin

sevâbı ve fazileti kadar sevâb kazanır. Zîrâ Peygamber efendimiz (s.a.v.)**; "Başkalarını doğruluğa çağıran kimseye, kendisine uyanların sevâbı gibi sevâb verilir. Bununla beraber onların sevâbından da hiç birşey eksilmez. Sapıklığa çağıran kimseye de ona uyanların günahı gibi günah verilir. Bununla beraber ona uyanların günahlarından hiçbir şey eksilmez."** buyurdu. Dînin direği nasihattir. Bu sebeple Allahü teâlânın kullarına nasihat etmeli ve yumuşak davranmalıdır. Eğer söz tutmazlarsa onlara yumuşaklıkla hakîkati anlatmaya devam etmelidir. Zîrâ Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"ümmetimden bir taife, hak üzerine mücâdele etmekte, kıyâmete kadar galip olarak devam edecektir"** buyurmuştur. Ba'zı âlimler bu taifeden maksad, iyiliği emr eden, kötülükten sakındıran âlimlerdir demişlerdir. Çünkü onların mücâdeleleri ma'nevî olur. Onlar Allahü teâlânın kullarını kurtuluşa sevk ederler. Allahü teâlânın âyetlerini ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîflerini yanlış te'vîl edip, kendi sapık görüşlerine göre açıklayanlara mâni olurlar. Söz tutmazlarsa mücâdele ve münâzaraya kalkışırlar.

İsmâil Ankaravî, hak ve hakîkat yolunda bulunmak gerektiğini anlatırken diyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) efendimizden Abdullah bin Mes'ûd (r.a.) şöyle naklediyor: "Resûlullah (s.a.v) doğru bir çizgi çizdi ve: "Bu, Allahü teâlânın yoludur" buyurdu. Sonra bu çizginin sağından ve solundan çıkan çizgiler çizip; **"Bu yolların her birinde şeytan vardır ve kendine çağırır"** buyurdu ve; **"Doğru yol budur. Bu yolda olunuz. Fırkalara bölünmeyiniz"** meâlindeki (En'âm-53) âyet-i kerîmeyi okudular."

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yolu tevhîd (birlik) ve muhabbet yoludur. Onun için birçok âlimler ve evliyâullah; "İnsanı doğru yoldan ayıran, sapıklığa götüren yollardan, orta yol daha hayırlıdır" demişlerdir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de bu konuda; "Herkes gücü, yettiği kadar, hak yoldan ayrılmadan çok sakınıp, sırât-ı müstekim üzere olmalıdır" buyurmuştur. Fahreddîn-i Râzî de sırât-ı müstekimi tefsîr ederken buyuruyor ki: "Allahü teâlâ niçin sırât-ı müstekim buyurdu da sebîl-i müstekim buyurmadı. Çünkü sırat lafzı, Cehennemdeki sıratla ilgilidir. Öyle ki, insan bu dünyâda olan sıratta, korku ve ümit üzere bulunmalıdır." Bir kısım müfessirler de "Sırat ikidir; biri dünyevî (dünyâ ile ilgili) biri uhrevî (âhıretle ilgili)'dir. Dünyâda olan sırat; Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîminden ve Peygamber efendimizin hadîs-i şerîflerinden tefsîr ederek, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği doğru yoldur. Uhrevî (âhıretle ilgili) sırat ise, hadîs-i şerîflerde bildirildiği gibi Cehennem üzerine kurulan kıldan ince, kılıçtan keskin olan, bütün insanların üzerine sevk edildiği, köprüdür. Abdullah bin Mes'ûd'dan rivâyet edilen hadîs-i şerîfte Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Cehennem üzerine kıldan ince kılıçtan keskin olan sırat köprüsü kurulur. Bu köprüden, bir kısım insanlar şimşek gibi, ba'zısı fırtına gibi geçer. Bir grup insan da kuş uçar gibi, bir fırka atlı gibi, bir zümre piyade gibi geçer. Bir cemâat de ateş onların yüzlerini yalar."**

Hayayı anlatırken diyor ki: Birgün Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbına buyurdu ki: **"Eshâbım! Allahü teâlâdan tam bir şekilde haya ediniz."** Eshâb-ı Kirâm dediler ki: "Yâ Resûlallah bizim hepimiz Allahü teâlâdan utanırız." Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki**: "Haya bu değildir. O kimse ki Allahü teâlâdan tam bir şekilde haya eder. Gözünü, kulaklarını ve diğer uzuvlarını haramlardan, bâtınını ve fercini haram ve zinâdan korur, ölümü hatırlar, âhıreti diler, dünyânın süs ve zînetlerini terk eder ise, hakîkatte bu kimse Allahü teâlâdan haya etmiştir."** Haya güzel bir huydur ki dinimizce iyi olduğu bildirilmektedir. Hakdan ve insanlardan haya etmelidir. Haya edilmeyen işte hayır yoktur.

---

1) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 418

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 259

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 25

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 765

5) Keşf-üz-zünûn sh. 630, 856, 1114, 1872,

6) Brockelmann Sup-2, sh. 662

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 161

ANKARAVÎ MEHMED EMİN EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkdördüncüsü ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed'dir. Babasının ismi Hüseyn'dir. Ankaravî nisbetiyle veya Ankaralı Mehmed Emîn Efendi diye meşhûr olmuştur. 1028 (m. 1619) senesinde Ankara'da doğdu. Şeyhülislâmlık vazîfesini yürütürken, 1098 (m. 1687) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm Câmii yakınında, Kovacı Dede türbesi önündeki kabristana defnedildi.

Babası Hüseyn Efendi fukahâdan bir zât idi. İlk tahsilini babasından aldıktan sonra İstanbul'a gelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil, etti. Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ'nın hizmetinde bulunup mülâzim (stajyer müderris) oldu. İlmî üstünlüğe ulaştıktan sonra, ba'zı medreselerde müderrislik vazîfesini yürüttü. Sultan Dördüncü Mehmed Hân zamanında sırasıyla, Yenişehir, 1077 (m. 1665) senesinde Bursa, 1080 (m. 1668) senesinde Mısır kadılıklarına ta'yin edildi. Mısır kadılığı vazîfesini adâlet ve doğruluk üzere yürütürken, 1082 (m. 1670) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1087 (m. 1676) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Aynı sene Ankara kadılığına, ta'yin olundu. Orada hem kadılık, hem ilim öğretmekle meşgûl oldu. 1097 (m. 1686) senesinde, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi vazîfeden alınınca, onun yerine şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Bu şerefli ve yüksek vazîfeyi bir yıl bir ay yürüttükten sonra vefât etti.

Ankaralı Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece, fıkıh ilminde de özel ihtisas sahibi idi.

Fıkıhla ilgili bütün nakilleri, inceliklerine kadar bilirdi. Fıkıh ilminde, zamanında ondan daha yüksek birisi yoktu. Bir hükmü vermeden önce bütün kavilleri ve nakilleri araştırır ve en sonunda hükmünü verirdi. İlmiyle âmil, zekî, akıllı, güzel ahlâk sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Mehmed Emîn Efendi, İstanbul'da bir medrese inşâ ettirmişti. Şeyhülislâmlığı ve kadılığı esnasında, adâlet ve doğruluk üzere hükmetmiş, tevâzu sahibi bir âlim idi. Fıkıh ilmindeki derecesi çok yüksek olan Mehmed Emîn Efendi'nin, "Fetâvâ el-Ankaraviyye" veya "Mecmû'ay-ı Fetâvâ" adıyla bilinen fetvâlarını topladığı bir eseriyle birlikte, "Tefsîr-u Âyet-il-kürsî" adlı eseri vardır. "Tehvîr-ül-Ebsâr" adlı esere yazdığı haşiyesi de meşhûrdur.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 314

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 72

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 439

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 234

5) El-A'lâm cild-6, sh. 103

6) Brockelmann Sup-2, sh. 647

ARADÎ (Ömer bin Abdülvehhâb Halebî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi, vâ'iz ve Haleb müftîsi. İsmi, Ömer bin Abdülvehhâb bin İbrâhim bin Mahmûd bin Ali bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn el Aradî el-Halebî'dir. "Aradî" nisbeti ile meşhûr oldu. 950 (m. 1543) senesinde Haleb'de doğdu. 1024 (m. 1615)'de orada vefât etti.

Fıkıh, hadîs, tefsîr, târih ve Arab edebiyatı ilimlerinde büyük bir âlim olan Aradî, zamanının bir tanesi idi. Önce babasının yanında ilim öğrendi. Sonra, "İbn-i Bîlûnî" diye meşhûr olan Mahmûd bin Muhammed Bâbî'den ilim öğrenmeye başladı ve ondört sene kadar bu zâtın yanında kaldı. Ondan, Cezeriyye, Mukaddimet-üt-tasrîf, Izziyye, Tecvîd-ül-Kur'ân ve Teysîr-ud-dânî adındaki eserleri okuyup ta'lim etti. Daha sonra, Mevlâ İbrâhim bin Muhammed Beyânî'nin yanına gidip, ondan da çok çeşitli ilimleri okuyup öğrendi. Bu zâtın yanından ayrıldıktan sonra, büyük âlim Muhammed Radıyyüddîn bin Hanbelî'ye geldi. Ondan da ders okuyup icâzet (diploma) aldı. Bunlardan başka, Allâme Muhammed bin Müslim Tûnûsî el-Hüseynî'den de ilim tahsil etti. Senelerce onun yanında kaldı ve ilminden çok istifâde etti. Bizzat ondan, defalarca Sahih-i Buhârî kitabının tamâmını dinledi. Onun oğlu Muhammed Maktûl'dan da, Sahîh-i Müslim'in ve Kâdı Iyâd'ın "Şifâ-i şerîf inin büyük bir bölümünü dinledi. Ayrıca bu zâttan, "Mutavvel"den çeşitli bahisleri okudu. Bundan evvel "Mutavvel"i hocası Şeyh İbrâhim-i Kürdî'den de okumuştu. Bunun yanında Murâdî'nin "Elfiye şerhi"ni, "Muğn-il-lebîb"i ve babasının "Elfiye" üzerine yaptığı "İbn-i Nâzım şerhi" ni de Muhammed Maktûl'den dinledi. Yine ondan, "Elfiye" üzerine yapılan "Şerh-ı Irâkî"nin tamâmını, İbn-i Hâcib'in "Muhtasar"ı üzerine yapılan şerhi ve "Şerh-ı Adûd"un az bir bölümünü okudu. Daha başka âlimlerden de, çeşitli ilimlere âit birçok kitapları okudu. Hadîs kitaplarında bulunan birçok hadîs-i şerîfleri, Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını, Tûnus'da Kâdı'l-cemâat olan Seyyid Ahmed Selîtî'nin bizzat kendisinden dinledi. Diğer "Sünen-i şerîf kitaplarını okutmak üzere ondan icâzet aldı. Bedreddîn-i Gazzî de, Şam'dan yazıp göndermek sûretiyle Aradî'ye icâzet verdi.

Aradî, birçok talebeye ders okutup faydalı oldu. Vakitlerini ders vermekle geçirirdi. Zamanında, onun gibi böyle ilimle ciddî olarak meşgûl olan birisi yok denecek kadar azdı. Benî Aşâir kabilesine âit olan Habeşiyye zaviyesinde (tekkesinde) bulunan talebelere, dört sene kadar ders okuttu. Asrının fâdıllarının çoğu, onun talebesi idi. Şemsüddîn Muhammed ve kardeşi Burhâneddîn İbrâhim, Şihâbüddîn Ahmed bin Mevlâ'nın iki oğlu ve kendi oğlu Ebü'l-Vefâ Aradî, Necmüddîn Hulefâvî ve ilimde reîslık makamına yükselen daha birçok âlim, Aradî'ye talebelik yaptılar.

Ömer Aradî, Haleb'de Şafiî müftîsi oldu. Cum'a günleri ikindi namazından sonra, Haleb Câmii'nde va'z ederdi. Hayâtının sonuna kadar bu hizmetine devam etti. Çok kitap yazdı.

Eserleri: 1- Şerh-ül-Câmî, 2-Tehyîc-üs-se'âde ve mevkıf-ül-ifâde, 3-Hâşiyetün alâ tefsîr-i Ebüssü'ûd, 4-Dürr-üs-semîn, 5- Zeylü Târih-i İbn-i Hanbelî, 6- Şerh-ut-tâiyye li-İbn-i Fârıd 7-Şerh-ud-Dâliyye, 8- Şerhu Risâlet-il-Kuşeyrîyye 9- Şerh-ül-Akâid, 10- Feth-ül-müte'âlî fî tahkîk-ı kavâid-il-Hayâlî, 11- Mişkât-ül-envâr fî şerhi kasîdet-i Ali Çelebi, 12- Menâhicü ehl-il-vefâ, 13-Şerh-uş-şifâ fî hadîs-il-Mustafâ(s.a.v.): Dört büyük cilddir. Oniki senede hazırladığı bu eserine, "Feth-ül-Gaffar bi-mâ ekremallahü bihî Nebiyyehül-muhtâr" adını verdi. Bu kitabı Anadolu'da ve Arabistan'da her yere yayıldı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 296

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 215

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 796

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1054

ASLAN DEDE (Meczûb)

Haleb'de yetişen velîlerden. İsmi, Aslan Dede olup, Meczûb diye tanınır. Allahü teâlânın aşkı ve evliyâlık hâlleri ile kendinden geçmiş hâlde bulunan evliyâdan idi. Doğum târihi bilinmemekte ise de, 1048 (m. 1638)'de vefât ettiği ve vefâtında yüz yaşını geçmiş olduğu bilinmektedir.

Zamanının usûlüne göre ilim tahsil ettikten sonra, çeşitli vazîfelerde bulunan Aslan Dede, bir müddet kadı vekîlliği yaptı. Daha sonra tasavvuf yoluna yöneldi. Mevki ve rütbeyi terketti. Çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Nefsin arzularına uymamak, onu terbiye etmek için çok çetin sıkıntılar çekti. Kendisi yalnız bir kimse idi. Câmilerde yatar kalkardı. Bir de küçük bir kulübesi vardı. Ba'zan da orada kalırdı. Gece-gündüz hücresinde bulunur, dışarı pek çıkmazdı. Devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl olurdu. Çok az konuşurdu. Zarûret olmadıkça ağzını açmazdı. Muhammed Acemî isimli bir zât, kendisine hizmet ederdi.

Aslan Dede (r.a.), birçok büyük zâta hocalık yaptı. Sesi ve yazısı çok güzel idi. Kadri yüce bir zât olup, herkesten hürmet görürdü. Sohbetinde, yanında dâima büyük zâtlar bulunurdu. Kendisine hediye olarak çeşitli kimselerden çok mal gelirdi. Fakat o bunların hepsini ihtiyâç sahiblerine dağıtır, kendisi fakirlik ve sadelik içinde yaşamayı tercih ederdi. İnsanlar onun bu hâlini görürler, kendisine gıpta ederlerdi. Antakya'da ikâmet ederdi. Sonra Haleb'e yerleşti.

Menkıbe ve kerâmetleri çok olup, birçok kimse bunlara şâhid olmuştur. Yemen'de, Aslan Dede'nin büyüklüğünü, kerâmet sahibi olduğunu bilip, onu çok seven, Muhammed Zücâc isminde sâlih bir kimse vardı. Bu zât, Antakya'da bulunan Ahmed ismindeki bir tanıdığına mektûp yazarak, Aslan Dede'yi ziyâret ederek ellerinden öpmek istediğini, fakat mühim vazîfede bulunduğu için gelmesinin mümkün olmadığını, Aslan Dede'yi ziyâret edip, selâmını söylemesini ve kendi yerine elini öpmesini bildirdi. Antakya'da bulunan Ahmed Efendi mektûbu alır almaz, doğruca Aslan Dede'nin yanına gitti. Ahmed Efendi henüz birşey söylemeden, Aslan Dede; "Merhaba! Bize Yemen'deki dostumuzdan selâm getiren..." dedi ve bunu dört defa tekrar etti. Sonra; "Ve aleyküm selâm ve rahmetullahi.ve berekâtühü" dedi ve bunu da dört defa tekrar etti.

Aslan Dede'nin talebelerinden biri şöyle anlatır: "Evimizin bitişiğinde kullanılmayan bir dükkân vardı! Orayı satın alıp evimizi genişletmek istedim. Bunun için o yerin sahibine bu durumu bildirdim. Dükkân sahibi teklifimi kabûl etmedi. Orayı kullanmadığı hâlde, satmak da istemeyip teklifimi reddetmesine üzüldüm. Hocam sık sık evimize gelip otururdu. Bu hâdiseden sonra yine geldiğinde, bizim o komşu ile konuşmalarımızı kendisine haber vermediğimiz hâlde, o kerâmet olarak anladı ve evimizin almak istediğimiz dükkân tarafına giderek, sırtını duvara dayayıp bir müddet oturdu. Daha sonra kalkıp iç odaya geçerek sohbete başladı. Sohbetten sonra da evine gitti. Aynı gün, almak istediğim dükkânın sahibi yanıma gelerek, dükkânı bana satabileceğini söyledi. Hayretimi görünce de; "İnanmıyor musun? İçimde, bu dükkânı mutlaka sana satmam îcâbettiği gibi bir his meydana geldi. Bunun için satmak istiyorum" dedi. Ben adamın bu hâline çok te'accüb ettim. Bu durumun hocamın bir kerâmeti olduğu apaçık belli idi."

Zamanın sultânı Dördüncü Murâd Hân, 1048 (m. 1638) senesinde Bağdad'ı" fethe giderken, Aslan Dede'yi de yanında götürdü. Harb esnasında, Aslan Dede'nin, daha önce görülmeyen, tanınmayan birçok asker ile birlikte düşmana karşı hücum ettiği görüldü. Nihâyet, Allahü teâlânın izni ile Bağdad fethedildi. Fetihten sonra Dördüncü Murâd Hân; "Zâhirî olarak Bağdad'ı biz fethettik görünüyorsa da, esasta onu fetheden Aslan Dede'dir." demiştir.

Aslan Dede, fetihten sonra aynı sene içinde vefât etti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 360

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 419

AYDERÛSÎ (Muhammed bin Abdullah)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Abdullah bin Abdullah Ayderûs Hadramî'dir. 970 (m. 1562) senesinde Yemen'de doğdu. 1030 (m. 1621) senesinde Hindistan'ın Bendersûret nahiyesinde vefât etti. Kabri üzerine büyük bir türbe ile yanına ayrıca bir mescid ve bir havuz yapıldı. Mescidde devamlı Kur'ân-ı kerîm okuyan kimseye de ücret tahsis edildi. Câmiye, arazi ve başka gelirler vakfedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Şiblî, Ayderûs hakkında dedi ki: "O, ilim, amel, hâl, söz, zühd, vera' ve mes'elelerin derinliğini anlamada herkesten önce idi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Birçok kitap okudu. Babasının himâyesi altında yetişti. Âlim bir zât olan babasından çok istifâde etti. Birçok ilimleri öğrendi. Fıkıh ilmini, Seyyid Muhammed bin Hasen, Muhammed bin İsmâil ve Seyyid Abdurrahmân bin Şihâbüddîn'den tahsil etti. Zamanın evliyâsının sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf bilgilerini öğrendi. Hadîs tahsili de yaptı. Hocaları ve çok kimseler onu medhettiler.

Çok ibâdet ederdi. Fazileti ve kemâlinde sözbirliği oldu. Ayderûs, amcalarından da ilim öğrendi. Amcası onun babasına gönderdiği mektûpta, "Ey Abdullah! Neslinden böyle bir evlâdın olması sana iftihar olarak yeter" diye yazdı.

Hindistan'ın Ahmedâbâd şehrinde bulunan dedesi Şeyh bin Abdullah, onun faziletini işitince yanına çağırdı. Ayderûs da 989 (m. 1581) senesinde Hindistan'a gitti. Âlim ve fazilet sahibi bir zât olan dedesinin derslerinde bulundu ve çok istifâde etti. Çok kitap ve şerhlerini mütâlâa etti. Evliyâlık derecelerinde yükseldi. 990 (m. 1582) senesinde, dedesinin vefât etmesiyle, onun yerine geçip irşâd vazîfesinde bulundu. Hindistan'da ve Hadramût'ta dedesinin ihsânda bulunduğu kimselere o da ihsân ve iyilik etti. Babası Abdullah kendisini çağırdığında ona hürmet dolu ve üstünlüğü açıkça belli olan bir cevap yazdı. Babası bundan çok memnun oldu. Şükür secdesine vardı ve şöyle dedi. "Ben de onun böyle olmasını temenni ederdim, İnsan, oğlundan başka kimsenin kendisinden üstün omasını pek istemez, fakat oğlunun üstün olmasını ister." Ayderûs, baba ve dedesinin güzel ahlâkına tam vâris, oldu. Herkese iyilik yapmaya, hayr hasenata devam etti. Hindistan'daki Bendersûret nahiyesine gidip oraya yerleşti. Sultan, dergâhına yetecek kadar maaş tahsis etti.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 26

AYDERÛSÎ (Abdülkâdir bin Abdullah)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Abdullah bin Abdullah Ayderûsî, Yemenî, Hadramûti ve Hindî'dir. Künyesi Ebû Bekr olup, lakabı Şemsüş-şümûs Muhyiddîn'dir. 978 (m.

1570) senesinde Hindistan'ın Ahmedâbâd şehrinde doğdu. 1038 (m. 1629) senesinde orada vefât etti. Kabri ziyâret mahallidir.

Babası, o daha dünyâ gelmeden onbeşgün önce, rü'yâsında evliyâdan Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Şeyh Ebû Bekr Ayderûs ve başkalarını gördü. Abdülkâdir-i Geylânî, ona bir isteği bir arzusunun olup olmadığını sordu. O da doğacak oğlu için hayır duâ istedi. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de oğluna, Ebû Bekr künyesi ve Muhyiddîn lakabını vermesini söyledi. O da doğacak oğlunun şan ve şerefinin üstün olacağını bu hâdiseden anladı, Ayderûsî'nin diğer kardeşleri, küçük iken vefât ettiler. Ayderûsî, ailesi tarafından sevgi ve muhabbetle yetiştirildi. Ailesinden ilim ve edeb öğrendi. Zâten baba ve dedeleri âlim ve evliyâ zâtlar idi.

Bir zaman, o beldenin vâlisi gelip, bir işi husûsunda Ayderûsî'nin babasından duâ istedi. Ayderûsî o zaman küçük idi ve orada bulunuyordu. Vâli müşkülü olduğu mes'elesini anlattı. O zaman küçük Ayderûsî, Saf sûresinin onüçüncü âyet-i kerîmesini okuyuverdi. O zaman babası vâliye; "Cevâbını bu çocuk verdi" buyurdu. Daha sonra vâlinin mes'elesi halloldu. Ayderûsî'nin annesi sâliha bir hanım olup çok cömert idi. Ramazan ayının bir Cum'a günü vefât etti. Son sözü Kelime-i tevhîd oldu. Ayderûsî annesine çok hürmet ve hizmet edip, onun hayır duâsını kazandı.

Ayderûsî, tahsil hayâtını şöyle anlatır: "Kur'ân-ı kerîm okumayı babamdan öğrendim. Âlim ve velî zâtlar huzûrunda hatim okudum. Kırâat ilminden sonra, birçok âlimden çeşitli ilim dallarında ders gördüm, İcâzet aldım. Allahü teâlânın izniyle eser tasnifi ile meşgûl oldum."

Ayderûsî, ihyâ kitabını çok medhederdi. Yemen ve Mısır'a seyahat etti. Tekrar Hindistan'a döndü. Din, fen ve tasavvuf ilimlerinde derya oldu. Çok talebe yetiştirdi. Âlimler, sohbetinde bulundular ve talebesi olmakla şereflendiler. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Seyyid Cemâlüddîn, Bedrüddîn Hasen bin Dâvûd Hindi, Muhammed bin Yahyâ, Fakîh Ahmed bin Muhammed, Şihâbüddîn Ahmed bin Rebî', Ahmed bin Abdülhak.

Ticâret ehli ve vâlilerden de talebeleri vardı. Âlimler kendisini çok medhettiler.

Ayderûsî çok eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- El-Fütuhât-ül-kuddûsiyye fil hırkat-il-Ayderûsiyye, 2- El-Hadâik-ül-hadâra fî sîret-in Nebi (s.a.v.) ve eshâb-il-Aşera, 3- İthâf-ül-Hadrat-il-azîze bi uyûn-is-Seyr-il-vecîze, 4- El-Müntehâb-ül-Mustafâ min ahbâri mevlid-i Mustafâ, 5- El-Minhâc ilâ ma'rifet-il-Mi'râc, 6- El-Enmûzec-ül-latîf fî ehli Bedr-iş-şerîf 7- Eshâb-ün-necât ven-Necâh fî ezkâr-il-mesâi ves-sabâh, 8- Ed-Dürr-üs-semîn fî beyân-il-mühîm min ilm-iddîn, 9- El-Havâş-ür-reşîka alel urvet-il-vüskâ, 10- Minah-ül-Bâri bi hatm-i Sahîh-il-Buhârî, 11- Ta'rîf-ül-İhyâ bi fedâil-il-İhyâ, 12- Ikd-ül-lâl bi fedâil-il-i'lâl 13-Hidmet-üs-sâde, 14- Bugyet-ül-Müstefîd fî şerhi tuhfet-il-mürîd, 15-En-Nefhat-ül-anberiyye, 16- Gâyet-ül-kurb, 17- İthâfü ihvân-is-safâ biş-şerhi tuhfet-iz-zurefâ bi esmâ-il-Hulefâ, 18-El-Feth-ül-Kudsî fî tefsîri âyet-il-Kürsî, 19- Sıdk-ül-vefâ, 20- En-Nûr-us-sâfir an-ahbâr-il-karn-il-âşir, 21- Dîvânü şi'r.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 288

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 440

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 600

4) El-A'lâm cild-4, sh. 39

5) En-Nûr-us-sâfir sh. 300

6) Brockelmann Sup-2 sh. 617

AYSÂVÎ (Ahmed bin Yûnus ed-Dımeşkî)

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Yûnus bin Ahmed bin Ebî Bekr el-Aysâvî ed-Dımeşkî olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Aslen Şam'a bağlı olan Aysâ nâhiyesindendir. Buraya nisbetle Aysâvî denilmiş ve bu isimle meşhûr olmuştur. Babası Aysâ'dan gelip, Şam'da yerleşmiş idi. Ahmed Aysâvî 941 (m. 1534)'de Şam'da doğdu. 1025 (m. 1616) senesinde, Zilhicce ayının yirmibeşinde orada vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında defnolundu. Vefâtında 84 yaşında idi. Vefâtına; "Yâ Rabbî! Kulun Ahmed Aysâvî'ye rahmet et" ma'nâsında bir Arabî mısrâyı târih düşürmüşlerdir.

Şam'da doğup yetişen Aysâvî, ilim öğrenme çağına gelince, ilk olarak Şihâbüddîn Ahmed bin Nebiyye'nin derslerine devam edip, ondan Kur'ân-ı kerîm okudu. Fıkıh ve nahiv ilimlerini Şeyh Tâcüddîn'den öğrendi. Bundan sonra, zamanın büyük âlimlerinden olan babası Yûnus bin Ahmed'den okumaya başladı. Babası bir müddet bu kabiliyetli oğlunu okuttuktan sonra, "Fakîh-ül-asr" (asrın fakîhi, büyük fıkıh âlimi) olarak bilinen Kâdı'l-kudât Nûreddîn Ali en-Nesefî'nin yanına gönderdi. Fakîhin yanında iki sene mülâzim (asistan, yardımcı) oldu. Fıkıh ilminde iyice derinleşip mütehassıs oldu. Yine babasının emri ile, Alâüddîn bin İmâdüddîn'in derslerinde hazır bulundu. Şemseddîn Muhammed bin Tûlûn'dan hadîs ilmini öğrendi. Kur'ân-ı kerîmin kırâatine âit ilimleri, kırâat âlimlerinin büyüklerinden olan Şihâbüddîn et-Tıybî'den okudu. Tasavvuf yolunda, Şihâbüddîn Ahmed bin Bedrüddîn el-Gazzî'den feyz ve icâzet aldı. Abdürrahîm es-Sâlihî'nin sohbetlerinde bulundu. Bunlardan başka daha nice âlimlerden okuyup ilim öğrenen Aysâvî, hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde çok yükselerek kemâle geldi. Zamanında bulunan hakîkî İslâm âlimlerinin büyüklerinden, önde gelenlerinden oldu. Kendisinden ise; Hasen el-Bevrînî, Muhammed el-Cevhî, Şerefüddîn ed-Dımeşkî, Necmüddîn-i Gazzî gibi birçok âlim ilim öğrenip istifâde etti.

Aysâvî (r.a.), Şam'ın büyük âlimlerinden, ileri gelen zâtlarından idi. Fıkıh ilminde ve bu ilme uygun fetvâ vermekte diğer âlimlerden önde idi. Bütün zamanı ders ve fetvâ vermekle, insanlara fâideli olmakla geçerdi. Her hâli dînimizin emirlerine tam uygun idi. Haramlar ile birlikte şüpheli olan şeylerden de son derece kaçınır idi. Herkes tarafından sevilip hürmet edilen pek yüksek bir zât olup, büyüklüğü, üstünlük ve asâleti her tarafta konuşulur idi. Gayet yumuşak huylu, İslâmın güzel ahlâkı ile süslü idi. Ayıb ve çirkin hâllerden, kin ve düşmanlık gibi bozuk düşüncelerden uzak idi. Güzel huylar ve iyi sıfatlar onda, meleke, alışkanlık hâline gelmiş idi. Konuşmasında bir şeyi anlatmasında öyle hoş, yumuşak, nâzik ve mülayim idi ki, dinleyenler onun bu güzel hâline hayran olurlardı.

Aysâvî, Şam'daki meşhûr Emeviyye Câmii'nde imamlık, Câmi-i Mu'allak diye tanınan Cedîd Câmii'nde ve Dımeşk'ın hâricinde bulunan Kabr-i Âtike mahallesindeki Tevrîziyye Câmii'nde hatîblik yaptı. Ömeriyye, Azîziyye, Zâhiriyye, Şâmiyye, Berrâniyye, gibi medreselerde ders verdi. Emeviyye ve Sultan Süleymân câmilerinde va'z verdi. İlim öğrenmek ve öğretmek maksadıyla çeşitli yerlere seferler yaptı. Akrabalarını ziyâret için iki defa Trablusşâm'a gitti. Haleb'e gitti. Oranın ahâlisi kendisini çok iyi karşıladı. Çok hürmet ve ikramda bulundular.

Zamanında bulunan ve daha sonra gelen âlimler, Aysâvî'yi övmüşler ve methederek üstünlüklerini anlatmışlardır. Ebü'l-Vefâ el-Ardî "Târih"inde onu çok övmekte, ilmini ve verâ'ını uzun uzun anlatmaktadır.

Şöyle anlatılır: Aysâvî'nin beldesinde, vazîfesi, işi hamur yoğurup ekmek yapmak olan bir kimse vardı. Bu kimse birgün, hamurunu yoğurdu, bu hamuru ekmek yaptı. Sonra câmiye geldi. Abdest aldı. Öğle namazı vakti idi. Namazını kıldı. İkindiyi de kılıp ondan sonra gitmek istedi. İkindi namazının vaktinin girmesini beklemek üzere bir köşeye çekilip uzandı. Yorgun olduğu için uyuyakaldı. Seher vaktine kadar uyumuştu. Bir de uyandı ki, tanımadığı bir kimse, mihrabın üzerinde bulunan kandilleri yakıyordu. Bu kimsenin kandilleri yaktıktan sonra, kandillerden birini şadırvanın kapısına astığını gördü. Akşam veya yatsı namazının vakti gelmiş olduğunu zannetti. Bu sırada ricâl-ül-gaybden olan kırk kişi şadırvana girip, kandil ışığında abdest aldılar. Câmiye girip saf tutarak oturdular ve İmâmı beklemeye başladılar. Bu olanları hayretle ta'kib eden hamurcu, bu işte bir garîblik olduğunu hissetti. Dışarıya göz gezdirdi. Hayreti daha da arttı. Çünkü vakit seher vakti idi ve sabah namazının vakti girmek üzere idi. Vakit girince o cemâatten birisi kalktı ve hamurcunun o zamana kadar duymadığı, işitmediği güzellikte, kalblere, rûhlara te'sîr eden çok güzel bir ezan okudu. O sırada nûr yüzlü ve heybetli bir zât içeri girdi. Onu görünce cemâat ayağa kalktı. Bu zât Ahmed Aysâvî hazretleri idi. Sünnetleri kıldılar. Sonra Aysâvî onlara farzı kıldırdı. Namazdan sonra kandilleri söndürüp çıktılar. Hamurcu da dayanamayıp çıktı. Aysâvî onu görünce, kendisi hayatta iken bu hâli kimseye anlatmamasını emretti. Bundan sonra Aysâvî ve o cemâat uzaklaşıp oradan ayrıldılar, Biraz sonra müezzin o câmide ezan okumaya başladı.

Hamurcu bütün bu olanlardan iyice anladı ki, o cemâat ricâl-i gayb denilen kimseler idi. Câmide ezan okuyup, namaz kılmalarını kendisinden başka gören ve işiten olmamıştı. Bu hâl Aysâvî'nin (r.a.) bir kerâmeti idi ve bunun için kimseye anlatmamasını söylemişti. O da, Aysâvî hayatta iken bu hâli kimseye anlatmadı.

Ahmed Aysâvî (r.a.) El-Hubeb isminde, Şafiî mezhebi fıkıh bilgilerini anlatan bir eser yazdı. Daha sonra bu eserini çok güzel bir şekilde şerhetti. Bunlardan başka, minare yapılmasına dâir bir risalesi ve başka risaleleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 215

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 154

3) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 369

4) El-A'lâm cild-1, sh. 276

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 391, 426

AZÎZ MAHMÛD HÜDÂYÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. 948 (m. 1541)'de Şerefli Koçhisar'da doğdu. Bursa'da Muhammed Üftâde hazretlerinden feyz aldı. 1007 (m. 1598)'de Üsküdar'da câmi ve dergâh yaptırdı. 1038 (m. 1628)'de vefât etti. Üsküdar'daki kendi dergâhı yanındaki türbesindedir.

Mahmûd Hüdâyî, Fadlullah bin Mahmûd'un oğludur. Mahmûd Hüdâyî'nin çocukluğu Sivrihisar'da geçti. Burada ilk tahsiline başladı, ilmini ilerletmek için İstanbul'a gitti. Küçük Ayasofya Medresesi'nde tahsiline devam etti. Mahmûd Hüdâyî, çok zekî olup bir defa okuduğunu zihninde tutar, tekrar kitaba bakmaya lüzum hissetmezdi. Hocalarından Nâzır-zâde Ramazan Efendi, ona husûsî bir ihtimâm gösterdi. Mahmûd Hüdâyî genç yaşta; tefsîr, hadîs, fıkıh ve zamanın fen ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Hocası Nâzır-zâde onu yanına yardımcı olarak aldı.

Mahmûd Hüdâyî, bir taraftan hocası Ramazan Efendi'ye yardım ederken, bir taraftan da, Halvetî yolunun şeyhlerinden Muslihuddîn Efendi'nin sohbetlerine katılarak tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı. Bu arada hocası Nâzır-zâde'nin, Edirne'de bulunan Sultan Selîm Medresesi'ne ta'yini çıktı. Mahmûd Hüdâyî, yirmisekiz yaşında iken hocası ile Edirne'ye gitti. Ramazan Efendi, kısa bir süre Edirne'de müderrislik yaptıktan sonra, Şam ve Mısır'a kadı olarak gönderildi. Talebesi Mahmûd Hüdâyî'yi oraya da götürdü. Mahmûd Hüdâyî Mısır'da Halvetî şeyhlerinden Kerîmeddîn hazretlerinden ders alarak, tasavvuf yolunda yetişmeye çalıştı.

Mahmûd Hüdâyî otuzüç yaşında iken, hocası Nâzır-zâde ile Bursa'ya geldi. Üç sene Ferhâdiye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Üç sene sonra, hocasının vefâtı ile Bursa'ya kadı ta'yin edildi. Bursa kadısı olarak vazîfeye baslıyan Mahmûd Hüdâyî hazretleri, kadılığı esnasında birgece rü'yâsında Cehennemi gördü. Cehennemin ateşinde tanıdığı ba'zı kimselerin yandığını gördü. Bu korkunç rü'yânın verdiği dehşet ve üzüntü içindeki günlerde, bir hanım bir da'vâ getirdi. Bu da'vâdan sonra Bursa kadılığını bıraktı ki, hâdise şöyle idi:

Muhammed Üftâde hazretlerini sevenlerden fakir bir kimse vardı. Her sene hac mevsiminde hacca gitmek ister, fakat gidecek parası olmadığı için de bu arzusuna nail olamazdı. Üzüntüsünden hiç yüzü gülmez, gözleri hep hacca gidenlerin yolu üzerine takılır kalırdı. Evde hanımı, yüzü gülmeyen kocasının bu hâline oldukça üzülürdü. Yine bir sene hac mevsiminde, parası olmadığı için hacca gidemeyen bu fakir bir gün, üzüntüsünden ne yapacağını şaşırdı ve hanımına; "Eğer bu sene de hacca gidemezsem seni üç talak ile boşadım" dedi. Günler geçti. Kurban bayramı yaklaştı. Fakiri bir düşüncedir aldı. Hacca gidemezse, evde hanımı boş olacaktı. Bir yerlerden de borç bulup hacca gidememişti. Ne yapacağını şaşırdığı birgün, hatırına Muhammed Üftâde geldi. Hemen huzûruna gidip ağlayarak durumunu anlattı. O da; "Bizim Eskici Mehmed Dede'ye git, selâmımızı söyle. O seni hacca götürüp derdine derman olur" buyurdu. Fakir, sevinerek huzûrdan ayrıldı, süratle Mehmed Dede'nin dükkânına koştu. Mehmed Dede'ye, hocasının selâmını söyleyip derdini anlattı. Mehmed Dede; "Ey fakir! Gözlerini kapa. Aç demeden sakın açma" dedi. Fakir gözlerini açtığında kendilerini Mekke'de buldular. Mehmed Dede, Allahü teâlânın izniyle, kerâmetiyle fakiri bir anda Hicaz'a götürmüştü. O gün, arefe idi, hacılar Arafat'a çıkmışlardı. Fakir ve Mehmed Dede de ihram giyip Arafat'a çıktılar. Ertesi günü Kâ'be-i muazzamada vakfeye durdular. Ziyâret edilecek yerlere gittikten sonra, Bursalı hacıları buldular. Onlar, hemşehrileri olan Mehmed Dede'yi ve Fakiri görünce sevindiler. Fakir birkaç hediye alıp, bir kısmını da getirmeleri için komşusu olan hacılara emânet etti. Vedâlaşarak ayrıldılar. Yine Mehmed Dede'nin kerâmetiyle bir anda, Mekke-i mükerremeden Bursa'ya geldiler. Fakir getirdiği ba'zı hediyelerle eve gelince, hanımı birkaç gündür eve gelmeyen kocasını eve almak istemedi ve; "Sen beni boşamadın mı? Hangi yüzle bana hediye getirerek eve giriyorsun?" dedi. Kocası da; "Hanım, ben hacca gittim ve geldim, işte bu getirdiklerimi de Mekke'den aldım" dediyse de, kadın: "Bir de yalan söylüyorsun. Üç beş gün içinde hacca gidilip gelinir mi? Seni mahkemeye vereceğim" dedi. Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye giderek durumu anlattı ve "Nikâhımızın fesh edilmesini istiyorum. Çünkü nikâhsız olarak yaşamayı dînimiz yasaklamaktadır. Bu sebeple haram işlemek istemiyorum" dedi. Azîz Mahmûd Hüdâyî, hanımın kocasını mahkemeye çağırtarak onu da dinledi. Fakir; hacca gittiğini, Kâ'be-i muazzamayı tavaf edip, ziyâret edilecek yerleri gezdiğini, Bursalı hacılarla görüşüp getirmeleri için emânet dahî verdiğini iddia etti. Bu sebeple boşanmanın vâki olmadığını söyledi. Fakir, Mehmed Dede'yi şahit gösterdi. Mehmed Dede de; "Şeytan, Allahü teâlânın düşmanı olduğu hâlde, bir anda dünyânın bir ucundan bir ucuna gittiği kabûl edilir de, bir velînin bir anda Kâ'be'ye gitmesi niçin kabûl

edilmez" dedi. Kâdı hayret ederek, mahkemeyi diğer hacıların geleceği güne te'hir etti. Aradan günler geçti. Bursalı hacılar hacdan döndüler. Mahkeme gününde şahit olarak, fakirin hac vazîfesini yaptığını, hattâ verdiği emânetleri getirdiklerini bildirdiler. Kâdı, şahitlerin verdiği bu ifâde ile da'vâcı hanımın nikâhı fesh etme isteğini reddetti. Böylece boşanma hâdisesi olmadı.

Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi, bu hâdisenin günlerce etkisinden kurtulamadı. Nihâyet Eskici Mehmed Dede'nin yanına gidip; "Beni talebeliğe kabûl buyurmanız için gelmiştim" dedi. O da; "Nasîbiniz bizden değil, Üftâde'dendir. Onun huzûruna giderek müracaatınızı bildirin" dedi. Kâdı evine gitti. Hizmetçisine atının hazırlanmasını emretti. Kendisi de sırmalı kaftanını, sarığını giyerek hazırlanan atına bindi. Yanına seyisini de alıp, Üftâde hazretlerinin dergâhına gitmek üzere yola çıktı. Bugünkü Molla Fenârî Câmii'nin doğu tarafındaki sokağa geldiğinde, atının ayaklarının bileklerine kadar kayalara saplandığını gördü. Ne kadar uğraştıysa da atı ileri süremedi. (Bu kayanın üç kuzular semtinde olduğu da söylenmektedir.) Atından indi. Sırmalı kaftanıyla Üftâde'nin dergâhına doğru yürüdü.

Kâdı, dergâha vardığında, Üftâde hazretlerinin üzerinde eski bir hırka olduğu hâlde, bahçeyi çapalamakta olduğunu gördü. Muhammed Üftâde gelenleri görünce, doğruldu ve; "Yazıklar olsun ey Kâdı Efendi! Herhalde yanlış yere geldiniz. Burası yokluk kapısıdır ki, biz yokluk kapısının kuluyuz. Hâlbuki sen varlık sahibisin. Bu hâlde ikimiz bir araya gelip bağdaşamayız. Senin ilmin, malın, mülkün, şânın ve mâmur bir dünyân var. Bizim gibi kulların Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi yoktur" buyurdu. Bu sözler Kâdı Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye çok te'sîr etti. Gözlerinden iki sıra yaş döküldüğü hâlde; "Efendim! Herşeyimi mübârek kapınızın eşiğinde terk eyledim. Yeter ki, talebeniz olabilmek ve hizmetinizi görmekle şerefleneyim. Her ne emrederseniz yapmağa hazırım" dedi. Bu samîmi ifâde üzerine Üftâde hazretleri tane tane buyurdu ki' "Ey Bursa kadısı! Kâdılığı bırakacak, bu sırmalı kaftanınla Bursa sokaklarında ciğer satacaksın. Hergün de dergâha üç ciğer getireceksin!" Herşeyi bırakacağına, her emri yerine getireceğine söz veren Mahmûd Hüdâyî derhal kadılığı bırakıp ciğer satmaya başladı. Aldığı ciğerleri Bursa sokaklarında, "Ciğerci! Ciğerciiii!" diye diye bağırarak satıyordu. Bursalıların hayret dolu bakışlarına, kadınların ve çocukların alay etmelerine hiç aldırmıyordu. Onu görenler; "Bursa kadısı Azîz Mahmûd Hüdâyî aklını oynatmış, tımarhânelik olmuş" diyorlardı. Bu şekilde, nefsini kırıp, rûhunu yükseltmek için her türlü alaya alınmaya katlanıyordu. Her akşam dergâha geldiğinde hocası ona; "Bugün ne yaptın? Ciğerleri satabildin mi?" diye soruyor, o da, o günkü olanları anlatıyordu. Üftâde, bu şekilde, yeni talebesinin nefsini iyice kırmak ve terbiye etmek için, dergâhta hela temizleme işinde çalışmak üzere vazîfelendirdi. Onu, husûsi sohbetler ve teveccühler ile yetiştirmek ve evliyâlık makamlarında yükseltmek için uğraştı. Nefsini terbiyede kısa zamanda diğer talebelerden çok ileri geçtiğini gördü.

Bir kış günü akşamı, Üftâde hazretleri talebelerini toplamış sohbet ediyordu. Bir ara; "Dostlarım! Canımız taze üzüm istedi. Acaba bulmak mümkün müdür?" buyurdu. Talebeler içlerinden; "Bu kış günü, bu karda taze üzüm olur mu?" diye düşünürlerken, Azîz Mahmûd Hüdâyî de kendi kendine; "Madem ki bu sözü hocam söyledi, mutlaka bunda bir hikmet vardır" diye düşünerek ayağa kalktı ve; "Efendim! Müsâade ederseniz bendeniz getireyim" deyiverdi. Müsâade edilince, sepeti aldığı gibi Bursa'nın Çekirge mevkiindeki bağa gitti. Bağ karlar altında idi. Bir asma çubuğunun üzerinden karları temizlediğinde, salkım salkım üzümlerin sarkmakta olduğunu gördü. Bunun, hocası Üftâde'nin bir kerâmeti olduğunu anlayıp, üzümleri sepete koymağa başladı. Asmadaki üzümler bittiğinde, sepet de ağzına kadar dolmuş idi. Sepeti omuzuna alarak dergâha doğru yürüdü. Yolda, hızlı hızlı yürürken, birden ayağı kaydı ve bir

çukura düştü. Çukur derin olduğundan, çıkmak için çok uğraştıysa da başaramadı. Çaresiz kalınca hocası Üftâde'den yardım istemek hatırına geldi ve içinden; "İmdat! Yâ mübârek hocam!" der demez, çukurun başından bir ses geldi. "Ey Mahmûd! Uzat elini de yukarı çekeyim" diyordu. Başını kaldırdığında birisinin kendisine gülümsediğini gördü. Elini uzattı. Yukarı çıktığında, bir anda o kimseyi göremez oldu. Yine sepeti omuzuna alarak dergâha doğru sür'atle gitti. Hocasının huzûruna vardığında sohbet devam ediyordu. Omuzunda üzüm dolu sepeti gören talebeler şaşırıp kaldılar. Üftâde, yardım edenin Hızır aleyhisselâm olduğunu söyledi. Talebeler, hocaları Üftâde'nin, Allahü teâlânın katında yüksek bir velî olduğunu ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin hocalarına olan teslimiyetini bir kere daha anladılar.

Azîz Mahmûd Hüdâyî, sabah erkenden, hocası Muhammed Üftâde hazretlerinin abdest suyunu ısıtarak, ibrikle dökmek vazîfesini yapardı. Birgün, suyu ısıtmaya vakit bulamadan hocası kapıda göründü. Mahmûd Hüdâyî telâş içinde, hocasının abdest alacağı yere gelinceye kadar, ibriği göğsüne bastırdı. Allahü teâlâya olan aşk ateşiyle suyu bir anda ısıttı. Suyu hocasının avuçlarına döktüklerinde, sıcaklıktan elleri yanacak şekilde müteessir oldu ve; "Evlâdım Mahmûd! Bu su normal ateş ile ısınmamış. Bunu gönül ateşi ısıtmış. Bu hâl artık senin hizmetinin tamam olduğunu gösteriyor" buyurdu.

Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, hocası Muhammed Üftâde'ye üç sene hizmet etti. Her emrini harfiyyen yerine getirerek talebelerin yıllarca uğraşarak erişemediği derecelere kavuştu. Evliyâlık makamlarında ziyadesiyle pay sahibi oldu. Üç senenin sonunda Muhammed Üftâde, ona, icâzet verdi ve çocukluğunu geçirdiği Sivrihisar'a, İslâmiyeti yaymak, emir ve yasaklarını bildirmek üzere gönderdi. Azîz Mahmûd Hüdâyî, ailesiyle birlikte Sivrihisar'a giderek hizmete başladı. Altı ay kadar çalıştıktan sonra tekrar Bursa'ya geldi. Bursa'ya geldiği günlerde, doksan yaşından ziyâde olan hocısının hizmetini görmeğe başladı. Bu hizmetlerinden çok memnun olan Muhammed Üftâde; "Oğlum! Pâdişâhlar rıkâbında yürüsün (Sen atın üzerinde, pâdişâh da yaya olarak arkandan yürüsün)" diye duâ etti. O sene Üftâde hazretleri vefât etti.

Azîz Mahmûd Hüdâyî ma'nevî bir işâretle Trakya'ya gitti. Bir müddet sonra da Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin vasıtasıyla İstanbul'a geldi. Küçük Ayasofya Câmii tekkesinde hocalık yapmaya başladı. Bu arada Fâtih Câmii'nde, talebelere, tefsîr, hadîs ve fıkıh dersleri verdi. Burada kaldığı müddet içinde, ilim ve devlet adamlarına kadar uzanan geniş bir muhit edindi. Bu arada, Üsküdar'da kendi dergâhının bulunduğu yeri satın aldı. Buraya dergâhını inşâ eyledi. Dergâhında yüzlerce talebenin yetişmesi için çok uğraştı. Kısa zamanda nâmı her tarafta duyuldu. Akın akın talebeler dergâhına koştular. Hasta kalblerine şifâ olan sohbetlerine kavuştular. Onun feyz ve bereketleri ile ma'rifetullaha kavuştular. Dergâh, en fakirinden en zenginine ve en üst kademedeki devlet ricaline kadar her tabakadan insanlar ile dolup taşıyordu. Devrin pâdişâhları da ona hürmette kusur etmiyorlardı. Üçüncü Murâd Hân, Birinci Ahmed Hân, ikinci Osman Hân ve Dördüncü Murâd Hân'a nasîhatlarda bulundu. Dördüncü Murâd Hân'a, saltanat kılıcını kuşattı.

O sırada İranlılarla yapılan Tebrîz seferine Ferhat Paşa ile beraber katıldı. Zaman zaman pâdişâhların da'vetlisi olarak saraya gidip, onlarla sohbetlerde bulundu. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin, çeşitli câmilerde va'z vermesi için sevenleri devamlı taleplerde bulundular. O, Üsküdar İskelesi'ndeki Mihrimah Sultan Câmii'nde ve Sultan Ahmed Câmii'nde belli günlerde va'z vererek, insanlara feyz ve ma'rifet sundu.

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin talebesi olmakla şereflenmek için, herkes birbiriyle yarış yapıyorlardı. Bunların, başında; Sadr-ı a'zam Halîl Paşa, Dilâver Paşa, Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi, Şeyhülislâm Hocazâde Es'ad Efendi, Okçu-zâde Mehmed Efendi, İbrâhim Efendi, Nev'i-zâde Atâyî Efendi geliyordu. O zamanda Hüdâyî Dergâhı, İstanbul'un en mühim bir kültür merkezi hâline geldi. Pekçok âlim yetişti.

Birgün Sultan Birinci Ahmed Hân rü'yâsında: "Avusturya Kralı ile güreş tuttuğunu, fakat kendisinin arka üstü yere düştüğünü" görmüştü. Zâhiren bakıldığında rü'yâ çok korkunç idi. Sabahleyin, derhal huzûra getirilen âlimler ve rü'yâ ta'bircilerinden hiçbiri bu rü'yâyı, Pâdişâhı tatmin edecek şekilde ta'bir edemediler. Nihâyet Üsküdar'da bulunan Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin, bu rü'yâyı ta'bir edebileceğini arz ettiler. Pâdişâh Birinci Ahmed de bir mektûp yazarak, yakınlarından biriyle gönderdi ve ta'bir edilmesini rica etti. Haberci, mektûbu alıp sür'atle Üsküdar'a geçti. Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin kapısını çaldığında, onun içerden elinde bir zarf ile kapıya çıktığını gördü. Habercinin getirdiği mektûbu alırken, kendi elindeki mektûbu Pâdişâha verilmek üzere ona verdi ve; Sultânımızın gönderdiği mektûbun cevâbıdır" buyurdu. Mektûbu şaşkınlık içinde alan haberci, derhal mektûbu sultâna götürdü ve gördüklerini anlattı. Sultan Birinci Ahmed Hân'ın gönderdiği mektûp, daha açılıp okunmadan cevâbı gönderilmişti. Sultan Ahmed Hân, gönderilen bu mektûbu heyecanla okudu. Deniyordu ki: "Allahü teâlâ insan vücûdunda arkayı, cansız mahlûklarda ise toprağı, en kuvvetli olarak yarattı. İnsan ile toprağın birbirlerine değmesi, bu iki kuvvetin biraraya gelmesi demektir. Böylece, Pâdişâhımızın arka üstü yere yatması ile bu iki kuvvet birleşmiştir. Dolayısıyla bu rü'yâdan İslâmın temsilcisi olan pâdişâhımızın, küffâra karşı zafer kazanacağı anlaşıldı." Pâdişâh bu ta'biri pek beğendi ve; "İşte gördüğüm rü'yârun ta'biri budur" dedi. Derhal Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerine bin altın gönderdi. Bu sırada Mahmûd Hüdâyî'nin hanımı hâmile idi ve doğumu yaklaşmıştı. Fakir oldukları için doğacak çocuğun ihtiyâçlarını alamamışlardı. Bu sebeple hanımı; "Bursa kadılığını bıraktın, medrese hocalığını terkettin... Elindeki malını mülkünü, ona buna vererek harcadın... Dünyâya gelecek yavruya saracak bir bez parçası bile yok!..." diyerek üzülüyordu. O bu hâlde iken kapı çalındı. Azîz Mahmûd Hüdâyî kapıya doğru giderken hanımına: "Hâtun, Allahü teâlâ istediğin dünyalığı gönderdi" buyurdu. Kapıyı açtığında Sultan Ahmed Hân'ın hediyelerini ve bir kese içinde gönderdiği bin altını alarak hanımına teslim etti. Ertesi gün de Pâdişâh kendisi gelerek elini öptü ve talebesi olmakla şereflendi.

Pâdişâh Ahmed Hân birgün Üsküdar'a gitmişti. Atı ile çarşıda dolaşırken hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri ile karşılaştı. Sultan Ahmed, hocasını görür görmez atından aşağı atladı ve hocasını atına bindirdi. Kendisi de Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin arkasında yaya olarak yürümeğe başladı. Kısa bir müddet at üzerinde giden Mahmûd Hüdâyî, dünyayı titreten Koca bir Pâdişâhın, arkasında yaya yürümesine râzı olmadı ve; "Sultânım! Sırf hocam Muhammed Üftâde hazretlerinin duâsı ve emri yerine gelsin diye bindim. Çünkü o, "Pâdişâhlar rikâbında yürüsün" diye duâ etmişti." buyurarak atından indi. Atâ, tekrar Sultan Ahmed Hân'ı bindirdi. Bu hâdiseden sonra, Sultan Ahmed Hân'ın şu şiiri yazdığı söylenir:

"Varımı ben Hakka verdim, gayri vârım kalmadı.
Cümlesinden el çekip pes dü cihanım kalmadı.

Çünkü hubbullah erişti, çekti beni kendine,
Açtı gönlüm gözünü, gayri gümânım kalmadı.

Evliyânın himmeti, yaktı beni kül eyledi,
Safiyim, buldum safâyı dü cihanım kalmadı.

Ahmedî der, "Yâ ilâhi! Sana şükrüm çokdurur",
Hamdulillah aşk-ı Haktan gayri vârım kalmadı."

Azîz Mahmûd Hüdâyî birgün, Sultan Ahmed Hân'la sarayda sohbet ediyordu. Bir ara abdest tazelemek istedi. İbrik ve leğen getirdiler. Pâdişâh hocasına hürmeten ibriği eline aldı ve abdest suyunu döktü. Sultan Ahmed Hân'ın annesi de kafes arkasında havluyu hazırlamıştı. Vâlide Sultan kalbinden; "Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin bir kerâmetini görseydim" diye geçirmişti. Bunun üzerine Mahmûd Hüdâyî, Vâlide Sultan'ın gönlünden geçenleri anlayarak; "Hayret! Ba'zıları bizden kerâmet arzu ederler, Halîfe-i rûy-i zemîn'in elimize su dökmesi ve muhterem vâlidelerinin havlu hazırlamasından daha büyük kerâmet mi olur?" buyurdu. Sohbet esnasında Sultan Ahmed Hân; "Efendim! Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin, kıyâmet günü talebelerine ve pekçok günahkâr mü'minlere şefaat edeceği hakkında rivâyetler var. Bu rivâyetlerin doğruluğu hakkında ne buyurursunuz?" diye suâl eyledi. Azîz Mahmûd Hüdâyî hemen cevap vermedi. Bir müddet murâkabe hâlinde kaldıktan sonra; "Bu söz doğrudur" buyurdu. Sonra Pâdişâh. "Efendim! Acaba zât-ı âlinizin bizlere bir va'diniz ve müjdeniz yok mudur?" diye sorunca, Mahmûd Hüdâyî ellerini kaldırarak: "Yâ Rabbî! Kıyâmete kadar bizim yolumuza katılan, bizi sevenler ve ömründe bir kerre türbemize gelip rûhumuza fâtiha okuyanlar bizimdir. Bize talebe olanlar denizde boğulmasınlar, ömrünün sonlarında fakirlik görmesinler, îmânlarını kurtararak gitsinler ve öleceklerini bilip haber versinler" diye duâ eyledi. (Âlimler ve evliyâ bu duânın kabûl olduğunu, bu yola mensûp kimselerin hiç denizde boğulmadıklarını ve pekçok kimsenin de vefât günlerine yakın, öleceklerini haber verdiklerini bildirdiler.)

Sultan Ahmed Hân, hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerini ziyârete gitmişti. Bir müddet sohbetten sonra atlarına binerek gezintiye çıktılar. Karaca Ahmed mezarlığının yanından geçerken, Mahmûd Hüdâyî, Pâdişâha dönerek; "Sultânım! İster misiniz bugün size birşey göstereyim?" diye sordu. Sultânın, "İsterim" demesi üzerine, kabristanlığa dönerek; "Kalkınız" dedi. Bu hitâb karşısında bütün ölüler arpa başağı gibi kabirlerinin içinden dikiliverdiler. Pâdişâh bu hâli gördükten sonra, Mahmûd Hüdâyî; "Dönünüz!" emrini verince, kabir ehli yine eski hâllerine döndüler.

Sultan Ahmed Hân, büyük bir câmi yaptırmak istiyordu. Karârını verdi ve yerini tesbit ettirdi. Temel atma merâsimi için hocası Azîz Mahmûd Hüdâyî ve diğer âlimleri da'vet etti. Kurbanlar kesildi. Temel atmak için ilk kazmayı, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri vurdu. Pâdişâh, yoruluncaya kadar temel kazdı. Böyle bir başlangıçtan yıllar sonra, Câmi yapıldı ve açılışını yapmak ve Cum'a hutbesini okumak üzere Azîz Mahmûd Hüdâyî da'vet edildi. O gün fırtına vardı ve deniz şiddetli dalgalı idi. Bu sebeple kayıkçılar denize açılmaya cesâret edemiyorlardı. Mahmûd Hüdâyî, Üsküdar iskelesine geldi ve husûsî kayıkçısına emrederek, yanında birkaç talebesiyle birlikte Sarayburnuna doğru açıldı. Allahü teâlânın izniyle Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin himmeti bereketiyle, kayığın ön, arka ve yanlarından bir kayık mesafesinde deniz süt liman oluyor, dalgalar kayığa hiç te'sîr etmiyordu. Bu şekilde herkes korkudan denize çıkamazken, Azîz Mahmûd Hüdâyî kayığıyla selâmetle karşıya geçti. Üsküdar ile Sarayburnu arasındaki bu yola "Hüdâyî yolu" dendi ki, fırtınadan uzak, selâmetle gidilen bir deniz yolu olduğu kabûl edilir.

Kimya ilmini öğrenmeye merak eden bir kimse, Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin bu ilimdeki maharetini öğrenmişti. Birgün huzûruna çıkarak, kimya ilmini öğrenmek istediğini arzetti. O anda Azîz Mahmûd Hüdâyî, dergâhının bahçesinde bir asma ağacının altında istirahat ediyordu. Hiç kimseyi reddetmek âdeti olmadığı için, talebenin bu arzusunu kırmadı. Yeni talebe, bu

husûsta bir ma'rifet göstermesi için ısrar edince, Mahmûd Hüdâyî asma ağacından bir yaprak kopardı. Yaprağın üzerine bazı duâlar okuduktan sonra, talebenin hayret dolu bakışları arasında yaprağın altın olduğu görüldü. Talebe fazla ısrar edince bu hâli üç defa tekrar etti. Talebenin maksadı, tekrarlar esnasında duâyı öğrenmekti, öğrendiğine kanâat getirince; "Bu iş çok basitmiş, ben de yapabilirim" diyerek asmadan bir yaprak aldı ve üzerine öğrendiklerini okudu. Fakat bir türlü altına dönüşmedi. Sonra; "Efendim! Ben de sizin okuduklarınızın aynısını okuduğum hâlde yaprak altın olmadı. Sebebi nedir acaba?" diye sordu. Azîz Mahmûd Hüdâyî de; "Evlâdım! Kimyayı öğrenebilmek için, önce nefsi terbiye etmek icâbeder. Nefsi kimya etmeden, bu ma'rifete kavuşulamaz." buyurdu.

Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin zamanında İstanbul'da veba salgını olmuştu. Öyle ki, hergün yüzlerce insan vebadan ölüyordu. Her evi üzüntüye boğan bu âfet karşısında halk toplanıp Azîz Mahmûd'a başvurdular. Duâ edip, salgından kurtulabilmeleri için talebde bulundular. Fakat Mahmûd Hüdâyî; "Bu gibi husûslara karışmak bize uygun değildir" buyurduysa da, halk duâ etmesi için ısrar ettiler. Onların bu ısrarına dayanamayan Azîz Mahmûd hazretleri: "Karaca Ahmed mezarlığına gidiniz. Bir servi ağacının altında, sâdece hasırı bulunan bir yaşlı kimse oturur. İsmine Hasırpûş Dede derler. Onu bulunuz ve derdinizi anlatınız. Şayet red ederse, bizim gönderdiğimizi söyleyiniz" dedi. Herkes sevinç içinde Karaca Ahmed mezarlığına gitti. Hasırpûş Dede'yi bulup durumu anlattılar. Hasırpûş Dede önce kabûl etmedi, Mahmûd Hüdâyî'nin gönderdiğini öğrenince derhâl ayağa kalkarak ellerini açtı ve duâ etti. Gelenlere dönerek; "Bugün bir kimsenin daha cenâze namazı kılınsın da, sonra veba salgım dursun" dedi. O günden sonra veba salgınından ölen olmadı. Zengin bir kimse, Mahmûd Hüdâyî'nin üstünlüğünü görmek, anlamak için huzûruna gitti. Hiçkimseye göstermeden, Mahmûd Hüdâyî'nin seccadesinin yanına elindeki altın dolu keseyi bıraktı. Ayrılmak için izin isteyince, Mahmûd Hüdâyî; "Bırakmış olduğunuz altınlar ile, hem dünyâ hem de âhıret ma'mur edilebilir. Altın velîye de deliye de lâzımdır. Onun için bu altınları, hayr yoluna sarfetmek üzere kabûlünde bir mahzur görmüyor, red etmeyi uygun bulmuyorum" deyince, o zengin; "Efendim kalbimde gizlediğim şeyleri aynen ifâde ettiniz" dedi ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye muhabbeti ve hürmeti artmış olarak huzûrdan ayrıldı.

Sultan Ahmed Hân, ba'zı devlet erkânıyla gezmeye çıktılar. Ormanlık bir yerde istirahat ederlerken hizmetçiler bir koyun kesip, kızarttılar. Pâdişâha ikram ettiler. Sultan Ahmed Hân besmele çekerek elini ete uzattığı an, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri orada beliriverdi. Pâdişâha; "Sultânım! Sakın yemeyiniz, o et zehirlidir" buyurdu. Etten bir miktar kesip, oradaki bir köpeğe verdiklerinde, köpeğin derhal öldüğü görüldü.

Zamanın pâdişâhı vezirlerinden birini azletmiş, mührünü de Üsküdar tarafında oturan bir başka vezire göndermişti. Yolda mührü götüren haberci, bir deniz kazasına tutulduğu için mührü denize düşürdü. Mührün denize düştüğünü öğrenen pâdişâh, Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye gidip durumu anlatınca, o da pöstekisinin altına elini uzatıp, suları damlamakta olan mührü pâdişâha teslim etti.

Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, 1038 (m. 1628) senesinde hakîki âleme göçtü. Vefâtından önce talebeleriyle ve tanıdıklarıyla helâlleşti, vasıyyetini yaptı. Son nefeste de Kelime-i şehâdet getirerek rûhunu teslim etti. Türbesi Üsküdar'daki dergâhındadır. Âşıkları, onu ziyâret etmekte, feyz ve bereketlerinden istifâde etmekdedirler.

Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin söylediği ilâhilerden ba'zıları şöyledir:

Kim umar senden vefayı,
Yalan dünyâ değil misin?
Muhammed-ül-Mustafâyı,
Alan dünyâ değil misin?

Yürü hey vefasız yürü,
Sensin hod bir köhne karı,
Nice yüzbin erden geri,
Kalan dünyâ değil misin?

Kimisini nâlân edip,
Kimisini giryân edip,
Ahırı kâr üryan edip,
Soyan dünyâ değil misin?

Kastedip halkın özüne,
Toprak doldurup gözüne,
Ehl-i gafletin yüzüne,
Gülen dünyâ değil misin?

Eğer şah ve eğer bende,
Her kişiyi salan bende,
Kimse mekân tutmaz sende,
Viran dünyâ değil misin?

Sihr ile donatıp kendin,
Meydâna salan semendin,
Âleme mihnet kemendin,
Salan dünyâ değil misin?

İşin gücün dâim yalan,
Çok kişiden arta kalan,
Nice kere boşalarak,
Dolan dünyâ değil misin?

Yalancı dünyâya aldanma yâ hû,
Bu dernek dağılır dîvân eğlenmez,
iki kapılı bir viranedir bu,
Bunda konan göçer, konuk eğlenmez.

Bakma bunun karasına akına,
Gönül verme bostanına bağına,
Benzer heman çocuk oyuncağına,
Burda aklı olan insan eğlenmez.

Vârını Îsâr eyle Mevlâ yoluna,
Bunda ne eylersen anda buluna,
Birgün sefer düşer berzah iline,
Otağı kalkacak Sultan eğlenmez.

Sen ey gâfil ne sandın rüzgârı,
Durur mu anladın leyl-ü-nehârı,
Yükün yineldigör evvelden barı,
Yoksa yolcu gider kervan eğlenmez.

Doğrusuna gidegör bu yolların,
Geçegör sarpını yüce bellerin,
Dünyâ zindanıdır mü'min kulların,
Zindanda olan kul kolay eğlenmez.

Ömür tamam olup defter dürülür,
Sırat köprüsü ve mîzân kurulur,
Hakkın dergâhında elbet durulur,
Buyruğu tutulur ferman eğlenmez.

Hüdâyî n'oldu bu kadar peygamber,
Ebû Bekr ve Ömer, Osman ve Haydar,
Hani Habîbullah Sıddîk-ı Ekber,
Bunda gelen gider bir can eğlenmez.

Kudümün rahmetu zevku sefâdır yâ Resûlallah!
Zuhurun derdi uşşâka devadır yâ Resûlallah!

Seninle irdiler zâte dahî envai lezzâte,
İşin erbâbı hâcâte atadır yâ Resûlallah!

Kemâli zümre-i kümmed senin nûrunla bulmuştur.
Vücûdun mazhari tâmi hudâdır yâ Resûlallah!

Nebî idin dahî Âdem dururken mâi tîn içre,
İmâm-ül-enbiyâ olsan revadır yâ Resûlallah!

Hüdâyî'ye şefaat kıl eğer zâhir eğer bâtın,
Kapına intisâb etmiş gedâdır yâ Resûlallah!

Azîz Mahmûd Hüdâyî, insanların Ehl-i sünnet i'tikâdında bulunmaları ve ibâdetlerini doğru olarak yapmaları için pekçok eser yazmıştır. Bu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Nefâis-ül-Mecâlis, 2- Tecelliyât, 3- Dîvân-ı ilahiyat, 4- Habbet-ül-Muhabbe, 5-Necât-ül-Garik, 6-Tarîkatnâme, 7-Tezâkir-i Hüdâyî, 8- Ahvâl-ün-Nebiyy-il-Muhtâr aleyhi salevâtullah-il-Melik-i Cebbâr, 9- Câmi-ül-fadâil ve Kâmi-ur-rezâil, 10- Feth-ül-bâb ve ref-ül-hicâb, 11- Feth-ül-ilâhî, 12- Hâşiye-i Kühistânî fî şerh-i fıkh-ı Keydânî, 13-Hayât-ül-ervâh ve necât-ül-eşbâh, 14-Tarikat-ı Muhammediyye, 15- Vâkiât, 16- Şerhun alâ Kasîdet-il-Vitriyye fî medhi Hayr-il-Beriyye, 17-Mensûr Mevlîd-i Nebî ve daha pekçok....

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 372

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1033

3) Semerât-ül-fuâd sh. 145

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 760

5) Fezleke cild-2, sh. 113

6) Evliyâ Çelebi Seyehatnâmesi cild-1, sh. 479

7) Silsilenâme-i Çelveti sh. 82

8) Lemezât-ül-hulviyye vr. 187 a

9) Tezâkîr-i Hüdâyî (Fâtih blm. 2572)

10) Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî

11) Hadîkat-ül-Cevâmi' cild-2, sh. 195

12) Menâkıb-ı Azîz Mahmûd Hüdâyî

BAHŞÎ (Muhammed bin Muhammed Halebî)

Haleb'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el Bekfâlûnî el-Halebî el-Bahşî olup, tasavvufta Halvetiyye yoluna mensûbdur. Bahşî veya Halebî diye meşhûr olup, zamanında bulunan; hadîs, tefsîr, fıkıh ve kelâm âlimlerinin ve tasavvuf büyüklerinin önde gelenlerinden idi. 1038 (m. 1628) senesi Rebî'ul-evvel ayında, Haleb köylerinden Bekfâlûn'da doğdu. Bekfâlûn, Haleb ve Dımeşk'da ilim öğrendi. Sonra Haleb'e yerleşti. Hacca gidip hacdan

sonra bir müddet orada mücavir olarak kaldı ve 1098 (m. 1687) Rebî'ul-âhır ayının beşinde Salı gecesi, Mekke-i mükerremede vefât edip, Cennet-ül-mu'allâ kabristanına defnedildi.

İlim tahsiline, doğum yeri olan Bekfâlûn köyünde Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenerek başlayan Bahşi, bundan sonra Dımeşk'a gitti. Orada; Abdülbâkî el-Hanbelî, Muhammed Habbâz el-Batnînî, Muhammed bin Belbân, Muhammed Aysâvî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Ârif-i billah Şeyh Eyyûb el-Halvetî'nin hizmetlerinde bulunup, Halvetiyye yolunda yetişti. Tasavvufun esrârına, inceliklerine vâkıf oldu. İlim ve evliyâlık yolunda emeline, arzu ettiği maksadına kavuştuktan, ya'nî iyice yetişip kemâle geldikten sonra, ailesinin yanına döndü. Artık ilim bakımından meyve veren bir ağaç, ilmiyle amel etmesi bakımından da o ağacın meyveleri misâli olmuştu. Fakat tam bir ilim âşığı olduğundan, ilim öğrenmeye doymuyor, dâima ilmini arttırmak için gayret ediyordu. Haleb'e gidip orada yerleşti. Haleb müftîsi olan Muhammed bin Hasen el-Kevâkibî'den ilim öğrenmeye devam etti.

Bütün ilimlerde yükselmiş, icâzet almış, himmet sahibi bir zât olarak, ilim neşretmeye, öğrendiği yüksek ilimlerden başkalarının da istifâde etmeleri niyetiyle, insanlara fâideli olmaya başladı. Haleb'de bulunan fazilet sahibi birçok zât, ondan çok istifâde etti.

Hulâsat-ül-eser kitabının sahibi olan Muhammed Muhibbî (r.a.), Muhammed Bahşî'nin hâl tercümesini verirken şöyle anlatır:

Muhammed Bahşî 1086 (m. 1675) senesinde Anadolu'ya geldi. Ben kendisiyle Edirne'de buluştum. Edirne'de bir müddet kaldı. Ekseri vakitlerde onunla görüşüp sohbetinde bulunurdum. Konuşmasının, fâideli şeyler anlatmasının güzelliği karşısında, sohbetlerini pür dikkat dinlerdim. Onda gördüğüm güzel hâllere, edeb ve sükûnete hayran kalırdım. Gördüğüm kimseler arasında ondan daha hilm sahibi (yumuşak) ve ondan daha tahammüllü, sabırlı bir kimse görmedim. Kerem ve ihsân sahibi, iyilik yapmaktan hoşlanan, çok cömert bir kimse idi. Edirne'den İstanbul'a döndükten sonra, onunla İstanbul'da da karşılaştım. Vezîr-i a'zam Fâzıl Mustafa Paşa'nın, Muhammed Bahşî'ye karşı husûsî muhabbeti vardı. Onu Haleb'de bulunan Halvetî İhlâsiyye tekkesi'nin meşîhatine (başına) ta'yin etti. O da kabûl edip oraya giderek bir müddet vazîfe yaptı. Ayrıca, Haleb'de bulunan Mukaddemiyye Medresesi'nde ders verdi. Bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, yerine oğlu Muhammed Efendi'yi bırakarak, hacca gitmek niyetiyle yola çıktı. Şam'a uğradı. Buradan Hicaz'a gitti. Mekke-i mükerremeye ulaştığında, ahâlî Muhammed Bahşî'yi çok güzel karşıladı. Başta Mekke-i mükerreme emîri, Şerîf Ahmed bin Zeyd olmak üzere, âlim ve fâdıllardan ve diğer insanlardan birçok kimse, onun gelişinden dolayı büyük bir sevinç duyarak memnuniyetlerini belirttiler. Onu medheden şiirler söylediler.

Hac vazîfesini en güzel şekilde îfâ edip, yerine getirdikten sonra geri dönmeyen Bahşî hazretleri, orada mücavir olarak bir müddet ikâmet etti. Orada iken 1098 (m. 1687) Rebî'ul-âhır ayının beşinde Salı gecesi vefât etti. Ertesi günü öğleye doğru Mescid-i haram'da, kalabalık bir cemâat tarafından cenâze namazı kılınıp, Cennet-ül-mu'allâ kabristanında ümm-ül-mü'minîn Hadîcet-ül-kübrâ'nın (r.anhâ) yakınına defnolundu. Cenâze namazını büyük Şafiî âlimlerinden Ahmed en-Nahlî kıldırdı.

Muhammed Bahşî'nin yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Eş-Şâfiye fî nazm-il-Kâfiye (Nahiv ilmine dâir Kâfiye isimli eserin nazm hâline getirilmişidir), 2-Tefsîr (Kur'ân-ı kerîmden ba'zı sûrelerin tefsîridir), 3-Şerh-ül-Bürde (İmâm-ı Busayrî'nin Bürde isimli meşhûr kasidesinin şerhidir), 4-Reşehât-ül-midâd fimâ yete'alleku bis-sâfinât-il-ciyâd, 5- Şems-

ül-mefâhır (Kalâid-ül-cevâhir fî menâkıb iş-Şeyh Muhyiddîn Abdülkâdir isimli eser üzerine, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından bahseden bir zeyl (ilâve)dir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 288

2) El-A'lâm cild-7, sh. 65

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 300

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 573 cild-2, sh. 38, 56

5) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 208

6) Brockelmann Sup-2, sh. 490

BÂKÎ

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerden ve şâirlerden. İsmi, Mahmûd Abdulbâkî'dir. Bâkî mahlasıyla tanınan Mahmûd Abdülbâkî, zamanının şâir ve edipleri arasında "Sultân-üş-şu'arâ" diye de meşhûr olmuştur. Fâtih Câmii müezzinlerinden Mehmed Efendi'nin oğludur. 933 (m. 1526) senesinde İstanbul'da doğdu. 1008 (m. 1600) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında Eyyûb Sultan'a giden yol üzerindeki kabristana defn edildi.

Çocukluğunda bir müddet saraç çıraklığında çalıştıktan sonra fıtratındaki yüksek kabiliyeti onu medrese tahsiline sevk etti. Medresede kısa zamanda akranları arasında yükselip, keskin zekâsını ve kabiliyetini ortaya koydu. Zamanının meşhûr âlimlerinden Ahaveyn diye bilinen Karamanlı Ahmed ve Mehmed efendilerden aklî ve naklî ilimleri tahsîl edip istifâde etti. 19 yaşlarında iken İstanbul'un genç şâirleri arasında "Sünbül" kasidesi ile şöhreti fazlalaştı. Medresedeki ders arkadaşları arasında şâir Nev'î, Üsküplü şâir Vâlihî, Hoca Sa'deddîn Efendi gibi kabiliyetli gençler bulunuyordu. 960 (m. 1552) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisi Kâdı-zâde Şemseddîn Ahmed Efendi'nin tedris halkasına dâhil olup, ondan çok istifâde etti. Bu arada devrin üstâd şâiri Zâtî'nin şiir meclislerinde bulundu. Zâtî tarafından ondaki şiir kabiliyeti ortaya çıkarılıp teşvik edildi. 960 (m. 1552) senesinde Nahcivan seferinden dönüşünde, Kanunî Sultan Süleymân'a takdim ettiği kaside sebebiyle pâdişâhın lütuf ve ihsânlarına kavuştu. 963 (m. 1555) senesinde hocası Kâdı-zâde Ahmed Efendi, Haleb kadılığına ta'yin olununca o da beraberinde gitti. 967 (m. 1559)'de tekrar İstanbul'a döndü. Haleb beylerbeyi Kubâd Paşa'ya takdim ettiği "Hilâl" ve hocası Kâdı-zâde'ye takdim ettiği "Raiye" kasidesi bu sırada yazdığı şiirlerdendir, İstanbul'a dönerken Konya'da Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi ile tanıştı. Ebüssü'ûd Efendi için yazmış olduğu "Lâmiyye" kasidesini İstanbul'a gelince takdim etti. 969 (m. 1561) senesinde Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunduğu sırada Sadrazam Semiz Ali Paşa'ya takdim edildi. 971 (m. 1563) senesinde Silivri'de bulunan Pîri Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 972 (m. 1564)'de İstanbul Murâd Paşa Medresesi müderrisliğine nakl olundu. 973 (m. 1563)'de terfi etti.

Kanunî Sultan Süleymân, Bâkî'ye çok iltifât edip ihsânlarda bulunuyordu. Bu durum ba'zı kimselerin kıskanmasına sebep olmuştu. Çünkü Kanunî Sultan Süleymân yazdığı şiirleri ona gönderiyor, onlara nazireler yazmasını emr ediyor, ihsânlarını ve iltifâtlarını eksik etmiyordu. 973 (m. 1565)'de hacca gitmiş olan babasının ölümü haberini aldı. 974 (m. 1566) senesi içinde, Kanunî Sultan Süleymân'ın vefâtı, Bâkî'yi son derece üzmüştü. Meşhûr mersiyesini yazmak sûretiyle pâdişâhına bağlılığını anlattı. 974 (m. 1566)'de müderrislik vazîfesinden ayrıldı. Aynı sene içinde tahta geçen İkinci Selim Hân'a cülus kasidesi yazarak takdim etti. 977 (m. 1569)

senesinde Murâd Paşa Medresesi müderrisliğine, 979 (m. 1571)'da Eyyûb Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 981 (m. 1573) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine yükseltildi. O sırada İkinci Selim Hân'dan kabûl gören Bakî Efendi, pâdişâhın husûsî meclislerine da'vet olunmağa başladı. 982 (m. 1574) senesinde Üçüncü Murâd Hân'ın tahta geçişinden sonra yükselerek, 983 (m. 1575)'de Süleymâniye Medresesi müderrisliğine getirildi. Hiç ummadığı bir iftira sonunda vazîfeden alındı. 984 (m. 1576)'de Bakî Efendi'nin suçsuz olduğu anlaşılarak, Edirne Selîmiye Medresesi'ne ta'yin edildi. 987 (m. 1579)'de Mekke kadılığına, 988 (m. 1580)'de Medîne-i münevvere kadılığına nakledildi ise de, 989 (m. 1582)'de vazîfeden alındı. 990 (m. 1582)'da İstanbul'a döndü. 992 (m. 1584)'de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 993 (m. 1585)'de bu vazîfeden alınıp, 994 (m. 1586)'de tekrar aynı vazîfeye getirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi, iki seneden sonra bu vazîfeden de alındı. 999 (m. 1590) senesinde tekrar me'mûriyete iade edilerek bir yıl sonra Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Aynı yıl içinde emekliye ayrıldı. 1003 (m. 1594) senesinde pâdişâh olan Sultan Üçüncü Mehmed Hân onu Rumeli kadıaskerliğine ta'yin etti. Aynı sene içinde vazîfeden alındı. Bundan sonra evine çekilip şiirleriyle ve ilmî çalışmalarla meşgûl oldu. 1006 (m. 1597) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Ba'zı hâdiseler üzerine 1007 (m. 1598)'de istifâ etmek zorunda kaldı. Bir müddet kendi köşesine çekilip ibâdet, tâat ve şiirle meşgûl iken tutulduğu hastalıktan kurtulamayıp vefât etti. Cenâze namazını Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi kıldırdı. Bütün devlet erkânı, vezirler, âlimler ve şâirler ile büyük bir kalabalık bu cenâze namazında bulundu.

Hayatının sonuna yakın evlenen Bakî Efendi'nin, Şeyhî mahlasıyla bilinen Mehmed Efendi ve Abdurrahmân Efendi adında iki oğlu var idi.

Kanunî Sultan Süleymân, İkinci Selîm, Üçüncü Murâd ve Üçüncü Mehmed Hân zamanlarında yaşamış olan Mahmûd Abdülbâkî Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve güzel ahlâk sahibi idi. Dîni ilimlerdeki üstünlüğü Şeyhülislâm olabilecek derecedeydi. Ancak sırası gelmediği için bu vazîfeye ta'yin olunamadı. Tatlı dilli, güler yüzlü ve hoş sohbet idi. Açık kalbli, temiz yürekli, nâzik ve kibar mizaçlı olduğu için nükteli ta'rizlerinde zarafet haddîni aşmazdı. Herkese iyi muâmele eder, istemiyerek kalbini kırdığı kimselerin gönlünü almağa çalışırdı. Hayırsever bir zât idi. İstanbul'da Nişancı Paşa-i Cedîd yanında Bakî Efendi Mescidi'ni yaptırmıştı.

Bâkî'nin hayatındaki adım adım yükseliş, şeyhülislâmlık mevkiine ulaşamasa bile, şiirde padişahlığa ulaşmasına sebep olmuş, Kânûnî'ye arkadaşlık etmiş ve birlikte şiir musahabelerinde bulunmuşlardır. Kısaca bu devrin tanınan iki pâdişâhı vardır. Biri Sultan Süleymân Hân, diğeri ise şiirin sultânı olan Bâkî'dir. Ona Türk târihinin en yüksek devrinde "Sultân-üş-şu'arâ" denilmesi boşuna değildir.

Çocukluğunda çok fakir olması sebebiyle, şiirinde hayatın içinden getirdiği husûslar vardır. Hattâ şiiri bu yönden ele alınınca ba'zı sözleri atasözü hükmündedir. Şiirdeki bu kuvvetliliği, yaşadığı ve içinden geldiği hayâttan getirmiştir.

Şiir diline renklilik ve akıcılık getiren Bakî, İran edebiyatı te'sîrinin de ortadan kalkmasına sebeb olmuş ve bulunduğu asra şiirde millîliği getirmiştir. Yaratılıştan kibar ve zarif oluşu, nükteleri ile şiirini atbaşı götürmesine sebeb olmuştur. Şiirinin yanında, dillerde dolaşan nükteleri de şiir mecmû'aları ve kitapları kaydedilmiştir.

Bâkî san'atta, Osmanlı Türkçesi Edebiyâtı'nın en büyük şâiri olma durumunu dâima muhafaza etmiş, şöhreti İmparatorluğun bütün hudutlarına yayılmıştır. Ayrıca şiirinin halvâ gibi gıda olduğunu ve ellerden ellere dolaştığını zikreden kaynaklar mevcûttur:

Çü güftâr-ı Bâkî-i şîrin-edâ Edip hûb halvâyı âhir gıda
Geze elleri câm-ı sâkî gibi Düşe dillere şi'r-i Bâkî

gibi beytleri bunun açık delîlidir. Araştırıldığı takdîrde bu kabil mısra ve beyitlerin, devrin diğer müelliflerinde daha fazla görülmesi mümkündür. Bâkî'yi bu duruma getiren, dili ustaca kullanmasıdır. Ses ve ma'nâyı şiirinde birleştiren şâir, ahenkli ve temiz bir üslûb ortaya koymuştur. Onun şiiri ölçülü ve bilgi hudutları içinde kullanılan bir dilin mahsûlü idi. Şiirinde kullandığı kelime, ta'bîr ve deyimlerin menşei halkın dili, ev ve aile Türkçesi idi. Kısaca Bâkî, muhtevâ ve şekil i'tibâriyle Türkçe'nin cümle yapısına değer vermiş ve millî nazım cümlesini korumasını bilmiştir.

Bâkî san'atın gözü ile eşyaya bakar. Ba'zan resme ulaşan şiirleri vardır. Bu, bir asır sonra Nedim'e de te'sîr eder. Onun gazelleri bitmemiş hissini verir. Bâkî'de güzellik ve mükemmellik esastır. Kullandığı her kelime, şâiri güzeli yakalamaya götürür.

Gazellerinin muhtevâsı genişlik gösterir. Her ne kadar neş'e, zevk ve yaşama yönünde şiirler yazmışsa da onun şiirlerinde dînî taraf da ağır basar. Sabr, Bâkî'de üzerinde durulması gereken bir unsur olup, bu sayede şikâyetten uzaktır. Ba'zı gazelleri kendinden bahseder, hele "Bana" redifli gazeli tamamen şâiri verir ve "İşte Bâkî budur" hükmüne götürür. Tabî ki bütün bunlarda kalemin ve sözün gidişini de hesaba katmak gerekir. "Cana" redifli gazeli kendisini tamamlayan şiirleri arasında zikredilebilir.

Bâkî'ye göre şâir, âlem bağının bülbülüdür, bülbül ise gülbahçesinde bulunur. Âşıkın gerçek ta'rîfini de yapmaktan çekinmez:

Vaktine mâlik olan dervîşdir sultân-ı vakt
İzz-ü-câh-ı saltanat değmez cihan gavgâsına

derken, tasavvuf neş'esi içinde her şeyden geçtiğini de görürüz. Zâten bu gazelin tamâmı, tasavvufta yer alan "sûfî-i ibnü'l-vakt" umdesine sıkı sıkıya bağlıdır.

Hakîkat sırrına vâkıf değilsin Alâkan var ise aşk-ı mecaza derken de gerçek tasavvufa gider ve ilâhî taraf ağır basar. Şâir ayrıca cehâletten ve câhillerden şikâyet etmektedir. Bir bakıma zamanları devirleri bunlar karartmaktadır:

Devr-i zamane cünbüşü nadanlık üzredir
Nadan komaz ki merdüm-i dana huzûr ede

beyti ile şâir bütün zamânların hastalığına teşhis koymuştur.

Bâkî'nin şiiri bir bakıma ilâhî aşka açılan mecazî bir penceredir. O, güzelliklerle oynayan bir şâirdir. Eski edebiyatın mazmunları gerçek ma'nâda onun şiirinde seslenirler. Bâkî ba'zı gazellerinde, kasideleri bir tarafa, devrinin pâdişâhlarına ve devlet adamlarına da yer vermiştir. Devrin âdetleri, dîvânında yer yer göze çarpar. "Gönül" redifli gazelinde az çok şiirinin sırrını açıklar:

Ümmîd-i vasl-ı yârdan el çekme
Bâkîyâ Şâyed ki destgîr ola bir merhabâ-y-ıla

beytinde ümidsizliğe düşmemeyi,

Hâk-ı râh olduğum görüp ayağın
Yerlere basmaz oldu cânâne

derken de sevgilinin eziyetlerine ne derece katlanacağını heber vermektedir.

Şiirinin muhtevâsı, görüldüğü gibi duygu ve düşüncenin, hattâ inancın yanında bilgi ve san'at unsurları ile yüklüdür. Her mısra' ve beytte bunun tezahürü ayrı ayrıdır. Onun için Bâkî'nin şiiri bitmemiş hissini verir. Fakat şâir, işlenmesi gereken unsurları büyük bir titizlik, san'at endişesi ve zekâ gücü ile yerine koymuş; asırlar ötesine sesini bırakmıştır. Tâbutu başında bulunanları ağlatan beytinden sonra;

Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sada imiş

derken, kendisinden hâlâ ses gelmektedir. Onun, bunlara ilâve olarak diğer şâirlerimizde görüldüğü gibi, atasözü mahiyetindeki beyitleri ve mısrâları zikre değer.

Fermân-ı aşka can ile var inkıyadımız
Hükm-i kazaya zerre kadar yok inadımız

şeklinde başlayan gazeli, tevekküle çeken ve tevekkül içinde olan şâirin gerçek hâlini verir.

Şiirleri içinde asıl Bâkî'yi, yukarıdaki gazele de yaklaştıran meşhûr Kanunî Sultan Süleymân mersiyesidir. Şâir bu mersiye ile sâdece Sultan Süleymân Hân'ın vefâtını değil, bundan sonraki Osmanlı Devleti'nin hâlini de terennüme başlamıştır. Mersiye yedi bendden meydana gelmekte, ağır, vakarlı, heybetli bir hüzün ve ızdırabla hâtırâları birleştirmektedir. Bendin ikinci bölümü her yönü ile büyük Sultânı ele almış, üçüncü bendde mahlûkât böyle bir pâdişâhın kaybı ile ağlamaya çağırılmıştır. Manzûmenin en dikkat çekici ve güzel bendi altıncı kısmıdır. Şâir burada büyük Sultânın savaş meydanlarındaki zaferlerini, cihâd aşkını ve Türk-İslâm dünyâsına kazandırdığı üstünlükleri dile getirmektedir. Yedinci bend ise yeni hükümdâra ayrılmıştır.

Dîvân'ının tertîbinde dikkat çeken husûslar da vardır. Diğer dîvanlar olsun, eserler olsun başta münâcaat ve na'atlarla başladığı halde, bu durum Bâkî'de görülmemektedir. Ya'nî Dîvân'ı doğrudan doğruya kasidelerle başlamıştır.

Bâkî'nin Dîvân'ından başka eserleri de vardır. Bunlar:

Fedâil-ül-cihâd: Ahmed bin İbrâhim'in yazdığı Meşâri-ül-eşvâk ilâ mesâir-il-uşşâk adlı eserin Türkçe tercümesidir. Müslümanları cihâda teşvik eden bir eserdir.

Hadîs-i erbe'în tercümesi: Eyyûb müderrisliğinde bulunduğu sırada, Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfleri toplamış ve tercüme etmiştir.

Meâlim-ül-yakîn fî Sîret-i Seyyid il-mürselîn: İmâm-ı Kastalânî'nin "El-Mevâhib-ül-Ledünniyye" adlı meşhûr eseri esas alınarak yazılan bu siyer kitabı tercüme olmaktan ziyâde te'lîf bir eserdir. Bâkî Efendi bu kitabı yazarken yüzden fazla kitaba müracaat ederek, müellifîn Şafiî mezhebine göre yazdığı ba'zı mes'eleleri, Hanefî mezhebine göre de yazmıştır. Zarurî ve faydalı gördüğü ba'zı ilâveleri yapmıştır. Sokullu Mehmed Paşa'nın emir ve isteği üzerine yazılan bu eser, aynı zamanda Mahmûd Abdülbâkî Efendi'nin, dînî mes'elelere ve Hanefî fıkhına vukûfunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Fezâil-i Mekke: Kutbüddîn Muhammed bin Ahmed Mekkî'nin "El-İ'lâm fî ahvâl-il-beledillah-il-haram" adlı eserinin tercümesidir. Sokullu Mehmed Paşa'nın emri ile yapılan bu tercüme, Abdülbâkî Efendi'nin Mekke kadılığı esnasında tamamlanmıştır. Mekke târihinden ve bilhassa Osmanlı pâdişâhlarının oradaki te'sislerinden bahs eden bu eser akıcı bir üslûbla yazılmıştır.

GAZELLERİNDEN

Fermân-ı aşka can ile var inkıyadımız
Hükm-i kazaya zerre kadar yok inadımız

Baş eğmezüz edâniye dünyâ-ı dûn içün
Allahadur tevekkülümüz i'timâdımız

Biz müttekâ-yı zerkeş-i câha dayanmazız
Hakk'ın kemâl-i lütfunadur istinadımız

Zühd-ü-salâha eylemeziz iltica hele
Tutdı egerçi âlem-i kevni fesadımız

Meyden safâ-yı bâtın-ı hummdur garaz hemân
Erbâb-ı zâhir anlayamazlar muradımız

Minnet Huda'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i âlemde adımız

Ma'nâsı:

Aşkın fermanına (buyruğuna) candan baş eğmişiz, bu yüzden kazanın hükmüne (kadere) zerre kadar inadımız yoktur (biz Haktan gelene râzıyız.)

Alçak kimselere alçak ve fânî dünyâ için baş eğmeyiz (dünyalık, makam, mevkî için baş eğmez, minnet etmeyiz), bizim vekîlimiz ve i'timâd edip güvendiğimiz tek varlık Allahü teâlâ'dır.

Biz mevkînin, makamın altın işlemeli koltuk deyneğine dayanmayız, bizim dayandığımız yer Allahü teâlânın lütfunun en üst derecesidir.

Biz insanız, insan noksanlıklarla doludur, varlık âlemini fesadımız kaplamışken, zühd ile dîne bağlı bir şekilde görünüp insanları aldatmayız. Ne isek öyle görünürüz.

Şarâbdan maksad küpün içinin temizliğidir, çünkü küp temiz olunca ya'nî bedenin içi temizlenince gönül temizdir. Gönül gözü ile bakmayıp baş gözü ile bakan, görünüşe aldanan kimselerin bizim meramımızı anlaması zordur.

Ne derlerse desinler; dünyâ devleti, makamı, mevkii, kısaca vücûd varlığı son bulacaktır, Allahü teâlâya şükürler olsun ki âlemin sayfasında Bâkî'nin adı kalıcıdır.

***

Var mı bir dîvâne kim geşt-i gülistan istemez
Uzlet idüp Hakk'dan bir beyt-i vîrân istemez

Fakr gencin ihtiyâr etdi şu kim kani olur
Şem'ası şems olsa yakmaz tâk-ı eyvan istemez

Dûdunu serv eyleyip kanlu yaşın gülşen idüp
Eylemez serve nazar seyr-i gülistan istemez

Hoş gelür ana rebâb âvâzesi gavgâsı yok
Pâdişâh-ı aşk olan dergâh u dîvân istemez

Derd-i yâr ile kim başı hoşdur Bâkîyâ
Ölmeğe canlar virür derdine derman istemez

Ma'nâsı:

Levmedilmiş, taşlanmış bir kimse (bir deli) gösterin ki, gül bahçesinde gezip tozmak istemesin ve bir köşeye çekilerek Allahü teâlâdan yıkık bir ev istemesin. Çünkü hazîne viranelerde bulunur ve yıkık gönüllerin duâsı kabûldür.

Fakr hazînesini seçen her şeye rızâ göstermiştir; onun fitili güneş olursa; yüksek binaların takı, kemeri neye yarar.

Fakirlikle yetinen ahını göğe uzatan servi, gözlerinden akan kanlı yaşı gülşen ederek; serve bakmaz ve gül bahçesinde gezmeyi de istemez.

Ona rebâbın kavgası olmayan sesi güzel görünür; zâten aşkın pâdişâhı için ne dergâh ne de dîvân gerekir.

Ey Bâkî! Şu âşığın (şunun) başı sevgiliyi düşündüğünden dolayı, hep onunla meşgûl olduğu için hoştur; bu sevgi yüzünden ölür de derdine ilâç istemez. Eğer ilâç edilirse o sevgi kalmayacaktır.

Vecize hükmündeki ba'zı beyt ve mısra'ları:

Derûnun pür maârif hem-nişînin merd-i ârif kıl
Açılma ey yüzü gül şahs-ı nadana kitâb-âsâ

"İçini (gönlünü) irfanla doldur, arkadaşın da ârif kimse olsun; ey gül yüzlü sevgili (dost), câhil kimseye kitap gibi hemen açılıverme."

Zer-efşân ol kef-i ihsân ile seyr eyle âlemde
Cihân-gerd-ü-civânmerd-i cihan ol âfitâb-âsâ

"Güneş nasıl dünyâya bol bol cömertçe ışıklarını gönderir, dolaşarak hiç birini ihmâl etmeden bütün mahlûkâta faydalı oluyorsa; Ey dost! Sen de âlemde ihsân elini açarak altınlar saç, faydalı ol."

Şeref vermez dür-ü-gevher kemâl olmaz zer-ü-zîver
Hüner kesb et hüner bahr-ı fazilet kân-ı irfândur

"İnci, mercan, kıymetli şeyler insana asâlet ve şeref vermez, altınla ve süsle olgunluk, yücelik olmaz; iş, san'at ve hüner kazanıp herkese faydalı olmaktır. Çünkü hüner, faziletin denizi ve irfanın ocağıdır."

Gark eder âlemleri bir katre âb-ı mağfiret
Var kıyâs et vüs'at-ı deryâ-ı rahmet neydügin

"Âlemleri bir damla mağfiret suyu basar, sen buna kıyâsla cenâb-ı Hakkın rahmet denizinin genişliğini düşün."

Himmet-i merdân ile asan olur her müşkil iş

"Allah adamlarının ma'nevî yardımı ile bütün güçlükler kolaylaşır."

Söz güherdir, ne bilir kadrini nadan güherin

"Söz incidir, câhil onun kıymetini bilemez."

Bîmâr hâlini, yine bîmâr olandan sor

"Hastanın hâlini hasta bilir, eğer sormak istersen hastadan sor."

Gerdûn-ı dûna âkil isen kılma i'timâd

"Akıllıyım dersen, geçici dünyâya güvenme."

Dânâ-dil isen sırrını nadana duyurma

"Gönülle biliyorsan (arif isen) sırrını câhillere açma."

Âkîl etmez, abes yere hande

"Akıllı kişi, yok yere boşu boşuna gülmez."

Kerem gördükçe ey Bâkî recâ artar gedâlardan

"Ey Bâkî! Dilencilere ihsânda bulundukça onlardaki istek daha da artar."

İnsân-ı kâmil olmağa sa'y eyle âdem ol

"Mükemmel insan olmak için çalış ve insan ol"

Çok olur yâr velî yâr-ı vefâdar olmaz

"Görünüşte pek çok dost vardır, fakat vefalısı bulunmaz."

İnâyet hazret-i Hak'dan,
kerem Feyyâz-ı mutlakdan

"Lütuf ve ihsân ancak mutlak feyz sahibi olan Allahü teâlânın yüce zâtından olur, başkaları vâsıtadır, insanın bunu bilmesi gerekir."

Mahmûd Abdülbâkî Efendi Mevâhib-i Ledünniyye tercümesinde, Resûlullahı (s.a.v.) sevmenin alâmetlerini anlatırken diyor ki:

"Resûlullah (s.a.v.) efendimizi seven kimse O'nun bildirdiği İslâm dînine candan bağlı olur. Öyle bir derecede olmalı ki; neye hüküm ederse can ve gönülde onu güzelce kabûl ve ona edeble itaat eder. Nitekim Allahü teâlâ Nisa sûresi 65. âyet-i kerîmesinde meâlen: "Hayır, Rabbin hakkı için aralarındaki ihtilâfta, seni hakem yapıp, sonra da senin verdiğin hükmü nefslerine ağır bulmayarak, tam teslimiyetle teslim ve râzı olmadıkça îmân etmiş olmazlar" buyuruyor.

Gönlünde, Peygamber efendimizin verdiği hükümden dolayı ağırlık, ızdırap ve darlık olan, ya'nî O'nun hükmü kendi dileğine uymadığı takdîrde hatırı incinen kimseden, Hak teâlâ hazretleri îmânı gidermiştir. Bu türlü kimseler mü'min olmazlar diye buyurulmuştur.

Sehl bin Abdullah Tüsterî buyurdu ki: "Bir kimse bütün hâllerinde Resûlullahı (s.a.v.) kendisine örnek almayıp nefsinin kendi elinde sansa o kimse o sünnete uymanın tadını duyamaz. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; "Sizden biriniz, ben ona kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça îmân etmiş olmaz" buyurmuştur. Fahr-i kâinat efendimiz kişiye kendi nefsinden daha sevgili olmadıkça îmân iddiasında bulunması caiz değildir."

Peygamber efendimizi (s.a.v.) sevenler; sözlerinde ve işlerinde O'nun dînine yardım ederler. O'nun ahlâkı ile ahlâklanırlar. Cömertlik, iyilik, yumuşak davranmak, tevâzu, sabır ve ahlâkda O'na özenirler.

Musibetlere sabr edip O'nun muhabbeti ile teselli bulurlar. Zîrâ seven kimse sevginin lezzetiyle musibetin şiddetini unutur. O'nu seven kimse Peygamber efendimizi (s.a.v.) çok zikr eder. Zîrâ seven kimse sevdiğini çok yâd eder. Çünkü seven kimsenin üç alâmeti olur: 1-Sözü sevdiğinin zikri olur, konuştukça onu yâd eder. 2-Sustuğu zaman onu düşünür. 3-İşi gücü ona itaat etmek olur demişlerdir.

Nakl edilir ki: Birgün Râbi'a-i Adviyye'nin meclisinde âbid (ibâdet eden) ve zâhidlerden (düyâdan yüz çeviren) birkaç kişi toplanıp dünyâyı kötülemeye başladılar. Râbi'a susup dinliyordu. Onlar konuşmalarını bitirdikten sonra: "Kişi sevdiği şeyi çok zikreder" buyurdu. Sevilenin zikri sevenlerin kalblerine yerleşir.

Peygamber efendimizi (s.a.v.) sevmenin alâmetlerinden biri de O'nun ismi anıldığı zaman saygı, sevgi, alçak gönüllülük ve kendini küçük görmekdir. Sahâbe-i Kirâm, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hatırlanınca, O'nun sevgi ve saygısıyla gönüllerini alçaltıp ağlarlardı. Tabiîn ve onlardan sonra gelen iyi hâlli kimseler de bu yolda gitmişlerdir.

Safvan bin Süleym, çok ibâdet eden ve gece namazına devamlı kalkan kimselerdendi. Yanında Resûlullah (s.a.v.) zikr edildiğinde o kadar ağlardı ki, o mecliste oturanlar kalkıp giderlerdi de ağlaması dinmezdi.

Peygamber efendimizi sevmenin alametlerinden biri de O'nu görmeğe, O'na kavuşmağa iştiyâk duymaktır. Zîrâ her seven sevdiği ile buluşmayı çok ister. Abde binti Hâlid bin Ma'dân: "Babam Hâlid her ne zaman yatağı üzerine gelse, Peygamber efendimizi hatırlayıp: "Yâ Rabbî! Benim rûhumu kabz etmekte acele eyle" derdi. Tâki uyku galebe edinceye kadar böyle söylerdi" diye anlatır.

Bilâl-i Habeşî (r.a.) vefât etmek üzere olduğu zaman, hanımı üzüntüsünden feryâd ediyordu. O ise sevinerek; "Yarın dostlarla, Muhammed (s.a.v.) ve arkadaşlarıyla buluşuruz" buyurdu.

Peygamber efendimizi (s.a.v.) sevmenin alâmetlerinden birisi de, O'nun getirdiği yüce Kur'ân-ı sevmektir. Hazreti Osman buyurdu ki: "Eğer bizim kalbimiz temiz olsaydı, asla Kur'ân-ı kerîm okumaktan doymazdı. Seven kimse sevdiğinin kelâmından nasıl doyar ki, O'nun en çok istediği odur."

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) birgün Abdullah bin Mes'ûd'a (r.a.): **"Yâ Abdullah! Kur'ân oku da dinliyelim"** buyurdu. İbn-i Mes'ûd: "Kur'ân size indi O'nu ben mi okuyayım dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.): **"Ben başkasından işitmeyi severim"** buyurdu. Bunun üzerine İbn-i Mes'ûd (r.a.) Nisa sûresinin başından başlayarak okudu. **"Her ümmetten biri şâhid, seni de bunlara şâhid getirdiğimiz zaman hâlleri nice olur"** meâlindeki 41. âyete gelince, Peygamber efendimiz (s.a.v.) **"Yeter yâ Abdullah"** buyurdu. İbn-i Mes'ûd başını kaldırıp baktı ki Resûlullah efendimizin mübârek gözlerinden durmadan yaş akıyordu.

Bir kimse Kur'ân-ı kerîmi can kulağıyla dinlese, elbette ona te'sîr edip gözünden yaş gelir.

Peygamber efendimizi sevmenin bir alâmeti de O'nun sünnetine muhabbet edip hadîs-i şerîfini dinlemekten zevk almaktır. Zîrâ kişi sevdiği kimsenin sözünü işitmekten mutluluk duyar. O'nun güzel ismini anmak ve salevât-ı şerîfe getirmek O'nu sevmenin alâmetlerindendir.

"Bir kimse sabaha ve akşama yetiştiği zamanda bana on kere salevât okusa; kıyâmet günü şefaatime müstehâk olur" ve yine; "Bir şeyi unuttuğunuz zaman beni hatırlayın ve bana salât edin. Allah dilerse onu hatırlatır" ve "Cum'a günü, sizin en üstün günlerinizdendir. Adem aleyhisselâm o günde yaratıldı, o günde kabzolundu. Sûr'un üflenmesi ve ansızın helak oluş o günde olur. O hâlde, o günde bana salâh çok edin. Zîrâ salâtınız arz olunur" buyurdu.

---

1) Hülâsat-ül-eser cild-2, sh. 287

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 434

3) Mevâhib-i Ledünniyye tercemesi cild-2, sh. 135, 141

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 99

5) Eslâf sh. 159

6) Dîvân

7) Hadîkat-ül-cevâmi

8) Rehber Ansiklopedisi cild-2, sh. 184

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 998

BÂLÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Otuzsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. Babası, Bâlî Efendi'dir. Bâlî-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1072 (m. 1661) senesinde İstanbul Sütlüce'de vefât etti. Orada defn edildi. Bugün kabrinin yeri kaybolmuştur.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden ilim öğrenip yükseldi. İlimde yüksek derecelere ulaştıktan sonra, Galata kadılığına ta'yin edildi. Burada bir müddet vazîfe yaptıktan sonra görevden alındı. 1058 (m. 1648) senesinde takrar vazîfeye alınarak, Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi. Bilâhere vazîfeden uzaklaştırılmışsa da, Pâdişâh Sultan Dördüncü Mehmed Hân tarafından, Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi.

Beş yıl müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1067 (m. 1657) senesinde Hanefî Mehmed Efendi yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Altı ay müddetle bu vazîfede kaldıktan sonra, aynı yıl içinde vazîfeden alınarak, Filibe'ye kadı olarak gönderildi. Daha sonra Yanbolu kadılığına nakl olundu. Dört yıl Yanbolu'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. Sütlüce'de ikâmet etti ve orada vefât etti.

Âlim ve fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olan Bâlî-zâde Mustafa Efendi'nin, yazmış olduğu birçok kıymetli eserleri vardır. Bu kıymetli eserleri şunlardır: 1-Mîzân-ül-Fetâvâ: Fetvâlarının toplanmış olduğu eseridir. 2-Şerhu Kenz-üd-Dekâik, 3-Şerhu Kasîde-i Bürde, 4-Es-Seyf-ül-Meslûl fî Şerh-ir-Resûl, 5-Hâşiyetün alâ Şerh-i Miftâh, 6-Ehâdîs-i şerîfe: Hazreti Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfleri topladığı eseridir. Bu eseri Eyyûb Sultan türbesine vakf etmiştir. 7-Ferâsetnâme.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 67

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1219

BAYRAM-ZÂDE ZEKERİYYÂ EFENDİ

Osmanlı Devletinin yirmibirinci şeyhülislâmı. Ankaralı Bayram Efendi'nin oğludur. 920 (m. 1514) senesinde Ankara'da doğdu, ilk tahsilini memleketinde ağabeyi Ya'kûb Efendi'nin yanında tamamladı. Sonra İstanbul'a gelerek, Arab-zâde ile Abdülbâkî ve Ma'lül Emîr Efendi'den ders aldı. Emîr Efendi, onu çok sever, arkadaş gözü ile bakardı. Beraberinde onu da Mısır'a götürdü. Orada, büyük âlim Ali bin Ganim el-Makdîsî'nin derslerine devam ettiler.

İstanbul'a dönüşünden sonra, Bursa'daki Hamza Bey Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bursa kadısı Kara Çelebi-zâde'nin, pâdişâha tavsiyesi üzerine, mevkii yükseltildi. 961 (m. 1554) senesinde Cihan Pâdişâh'ı Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın maiyetinde Nahcivân Seferine katıldı. Harb esnasında kadılık vazîfesinde bulunmuş, ayrıca Haleb'de Cüneyd Bey Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. Harb sonrasında Bursa'da Kaplıca Medresesi'ne ta'yin edildi.

Bayram-zâde, 973 (m. 1565) senesinde, Şeyh Vefâ Câmii'nde, zamânının büyük âlimleri; Hâmid Efendi ve Pervîz Efendi'nin huzurunda, meşhûr fıkıh kitabı" "Hidâye"nin "Kitâb-ül-cinâyât" bölümünden imtihan olundu. Bayram-zâde, ilimdeki yüksekliğini kabûl ettirdi. Kendisini zamanının âlimleri çok medhettiler. Bu târihten sonra, 975 (m. 1567) senesinde Edirne'de Üç şerefeli Câmi Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde, İstanbul'da Sahn-ı semân Medresesi'ne naklen ta'yini yapıldı. 980 (m. 1572) senesinde, Sultan Selîm Câmii Medresesi'ne getirildi. Bir sene sonra da Haleb kadılığına ta'yin edildi. 985 (m 1577) senesinde Bursa, 988 (m. 1580) senesinde de İstanbul kadılığına getirildi. Bu esnada, üçüncü defa İstanbul'un nüfus ve emlâk sayımını yaptırdı. 989 (m 1581) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Bu vazîfesinde az kalıp, 991 (m. 1583)'de emekliye ayrıldı. Altı sene sonra hacca gitti. Dönüşünde tekrar me'mûriyet hizmetine alınıp, 998 (m. 1590) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bir yıl sonra bu vazîfeden ayrılmasına rağmen, aynı yılda ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine ta'yini yapıldı. Bu vazîfesine devam ederken, 1000 (m. 1591) senesinde Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâm oldu. Bir yıl, iki ay, iki gün şeyhülislâmlık makamında kalan Zekeriyyâ Efendi 1001 (m. 1593) senesi Şevval ayının onsekizinci günü, Sultan Üçüncü Murâd'ın hil'at giydirdiği bir sırada vefât etti. Vefâtından bir gece evvel, Resûlullah'ı (s.a.v.) rü'yâsında görüp, kendisine: "Ey Zekeriyyâ, yârın sen Sultan ile buluşur ve bir elbise giyersin. Sonra da bizim yanımızda olursun!" buyurdu. Uyandığında hayretler içinde kaldı. Rü'yâsı aynen gerçekleşti. Sultan Selîm Câmii civârında yaptırdığı "Dâr-ül-hadîs"in naziresinde (avlusunda) defnedildi. Fâtih-Çarşamba Kovacıdede mahallesinde bir medrese ve Dâr-ül-hadîs ile etrâfında odalar yaptırmıştı. Şimdi kabrinin olduğu yer ve bu medresesi tamamen ortadan kalkmış durumdadır.

Din ilimlerinde büyük bir âlim ve fazilet sahibi bir zât olan Zekeriyyâ Efendi, edebiyatta da üstâd idi. "Meyli" mahlası ile şiirleri vardır. Osmanlı Devleti'nin yirmiyedinci şeyhülislâmı ve büyük âlim Yahyâ Efendi, bunun oğludur. Diğer oğlu Mehmed Efendi, İzmir kadısı olduktan sonra, 1018 (m. 1609) senesinde vefât etti. Lütfullah Efendi adında bir oğlu daha vardır. Kızı Rukiyye Hanım, Kovacıdede'de bir medrese yaptırmış ve 1024 (m. 1615) senesinde vefât etmiştir.

Eserleri: 1-Hidâye şerhi, 2-Sadr-üş-Şeri'a haşiyesi, 3-Tefsîr-i Fâtiha, 4-Şerh-i Miftâh üzerine ta'lîkat, 5-Şerh-ı Mevâkıf haşiyesi, 6-Dürer haşiyesi, 7-Beydâvî tefsîrinden A'râf sûresine yaptığı haşiye, 8-Keşşâf, Telvîh, Mevâkıf ve Tecrîd gibi kıymetli kitaplara yaptığı hamişler. Bunlar kitap hâlinde toplanmamıştır. Ayrıca bir de şiirlerinden meydana gelen "Divân"ı vardır.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2416

2) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 427

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 322

4) Devhat-ül-meşâyih sh. 34

BEDÎ'UDDÎN SEHÂRENPÛRÎ

Hindistan'da yaşıyan evliyânın büyüklerinden. Aklî ve naklî ilimlerde âlim idi. İlmiyle amel edenlerin en önde gelenlerinden olup dünyâya hiç meyletmez, haramlardan çok sakınırdı. Sohbeti hoş, sözleri çok tatlı idi. Onbirinci asrın ortalarında vefât etti. Bedî'uddîn Sehârenpûri, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine talebe olmadan önceki hâlini şöyle anlattı: "O günlerde me'mûrluk yapıyordum. Zaman zaman hazret-i İmâm'ın huzûruna geliyordum. Bir kıza âşık idim. Sâlih

amelleri yapmak, haramlardan kaçınmak gibi mühim amellere pek dikkat etmiyordum. Hazret-i İmâm, bana; "Bedî'uddîn, niçin namaz kılmıyorsun ve günahlardan sakınmıyorsun?" buyurdu. Ben; "Çoklarından böyle nasihatler dinledim. Eğer bu husûsta teveccüh buyurursanız ve beni bu hâlden teveccüh ve tasarrufla kurtarırsanız, buyurduklarınızı yapabilirim, yoksa bana nasihat te'sîr etmiyor" diye arzettim. Bir an teveccüh edip; "Yarın bu niyet ve emniyetle buraya gel" buyurdu. Ertesi gün, çok sevdiğim kız bize misâfir geldi. Onunla konuşmaya dalıp, hazret-i İmâm'a gidemedim. İki-üç gün sonra huzûrları ile şereflendim. Buyurdu ki: "Verdiğin sözü tutmadın. Ama madem ki bugün geldin, yine iyi ettin. Git abdestini yenile, iki rek'at namaz kıl ve yanıma gel." Buyurduklarını yaptım. Beni husûsî odalarına götürdü. Bana teveccüh buyurdu. Öyle ki, kendimi kaybettim. Kendimden geçip yere yıkıldım. O hâlde beni kaldırıp eve götürmüşler. Birgün bir gece sonra kendime geldim. Kalbimi yoklayınca, o tutulmadan kalbimi temizlenmiş, belki bütün tutulma ve bağlardan boş olmuş buldum. Bundan sonra sohbetlerine devam ettim. O istekler hazînesinin yüksek teveccühlerinin bereketi ile sonsuz yükselme ve derecelere kavuştum."

Bedî'uddîn Sehârenpûri senelerce hazret-i İmâm'ın hizmetinde ve sohbetinde bulundu. Çok derece ve hâllere, makam ve mertebelere erişip, kemâl sahibi oldu. İcâzetle "şereflenip," yurduna gitti ve Hak taliblerini terbiye etmek ve yetiştirmekle meşgûl oldu. Hadarât-ül-Kuds sahibi Bedreddîn-i Serhendî anlattı: "Bedî'uddîn ile aramızda husûsî bir yakınlık vardı. Sohbet ettiğimiz zaman o ekseriya hazret-i İmâm'ın hârika ve kerâmetlerinden, güzel ifâde ve tatlı sözlerinden anlatırdı. Hazret-i İmâm'ın çeşitli keşf ile kerâmetleri sanki onda toplanmış idi. Kendisinden hazret-i İmâm'ın o kadar hârikasını dinledim ki, eğer o zaman hazret-i İmâm hakkında kitap yazacağımı kararlaştırmış olsaydım, büyük bir kitap olurdu. Şimdi çoğu hatırımdan gitti. Kalan birkaç tanesini yazayım: "Bedî'uddîn Sehârenpûrî anlattı ki; "Hazret-i İmâm'a, me'mûriyeti bırakıp, hep hizmetinizle şerefleneyim diye arz ettiğimde, "Bu sefer bırakma" buyurdu. Ne kadar ayrılmayı söylediysem râzı olmadılar. Bir ara yıllık izine ayrılmıştım. Hilâfet merkezi Ekberâbâd'dan ayrıldığım ilk gün, Burhânpûr'a gidinceye kadar, hergün sabahtan akşama kadar, hocam hazret-i İmâm'ı yanımda görürdüm. Gelirler, İnsanlar arasında benim elimi tutup kenara çekerler ve terbiye ederlerdi. Bu günlerde hiçbir gün ve hiçbir zaman benden ayrılmadılar."

Yine anlattı ki: "Ecbin'e geldiğimde, kâfirlerin râhiblerinden istidrâc ehli olup, zamanın pâdişâhının ve emirlerinin kendisine i'tikâdı olduğu ve görmeye gittikleri Ecyed Rub Çükî'ye adlı biri vardı. Devlet ileri gelenleriyle birlikte onu görmeye gittim. Râhib beni görür görmez; "Ey Bedî'uddîn! Bugün dünyâda kendisinden daha büyük velî bulunmayan hocanı bırakıp da böyle nereye geldin?" dedi. "Sen onu nereden biliyorsun?" dedim. Dedi ki: "Bana keşf ve ma'lûm oldu ki, bu asırda senin hocan gibisi yoktur." "Madem ki öyledir, sen niçin onun hizmet ve sohbetine gitmiyorsun?" dedim. "Ben kendi dînimde olgunlaşmışım, ona ihtiyâcım yoktur" dedi ve küfründe ısrar etti."

Yine o anlattı: "Birgün Allahü teâlânın ismini anarken bir anda kendimi Resûl-i ekrem'in (s.a.v.) sohbetinde gördüm. Birisi; "Yâ Resûlallah! Siz kuşluk namazını kılar mısınız, yoksa, kılmaz mısınız?" diye suâl etti. Cevap vermediler. Bu fakîr arzettim ki: "Yâ Resûlallah! Meyan Şeyh Ahmed (ya'nî İmâm-ı Rabbânî hazretleri) bu namazı kılıyor. Onun hâli öyledir ki, sizin yapmış olduğunuz her ameli yapar." Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimiz biraz murâkabeden sonra, mübârek başlarını kaldırıp; "Meyan Şeyh Ahmed'in yaptığı her amel haktır, doğrudur ve bizim amelimizin aynıdır. Biz de bu namazı kılıyoruz" buyurdular.

Yine o anlattı: "Ne zaman Serhend'e mübârek hocamın huzûruna gelsem, kendiliklerinden buyururlardı ki: "Sen şu hâldesin, bundan sonra şöyle şöyle olacak." Gerçekten buyurdukları gibi vâki olurdu. Dâima bana hâllerimi söyler, bu yolda ilerlememi sağlar ve kontrol ederdi."

Yine o anlattı: "Birgün bir tanıdığın ricası ile, kendisinden dîne muhalif ba'zı sözler duyulduğu için, hazret-i İmâm'ın kırgın olduğu bir şeyhin kabrini ziyârete gittik. Ama hem gidiyor, hem de hazret-i İmâm'ı incitip, bana darılacaklarından korkuyordum. Kabrin başına oturduğum sırada, yırtıcı bir aslanın kabristanının etrâfında dolaştığını gördüm. Ben korku ve dehşetle, o arslana bakarken, gördüm ki, o arslanın gözleri, hazret-i İmâm'ın gözleri; arslanın yüzü, tamamen hazret-i İmâm'ın yüzü gibidir. Üzerinde büyük bir kızgınlık hâli vardı, İmâm'ın hiç görmediğim, o öfkeli hâlini görünce, heybetinden titreyerek kalktım ve oradan uzaklaştım. Vakit geçirmeden tövbe ettim."

Dostlarından biri anlattı: "Hazret-i İmâm, Bedî'uddîn Sehârenpûri'ye icâzet verip, memleketine gönderince, onu yolcu etmek için şehrin dışına kadar gittim. Aklıma babam öleli bir müddet zaman geçti. Bedî'uddîn hazretlerine babamın hâlini sorayım, azâbda mı, yoksa ni'mette midir? diye geldi. Bedî'uddîn kuşluk namazı için hayvanından inince, ben bu düşüncemi arz ettim. Bir müddet başını eğdi ve sonra; "Şu hey'et ve kıyâfette bir şahıs göründü. Gayet beyaz elbise giyiyordu. Hâlini sordum: "İyiyim, bana yüksek makam verdiler" dedi. "O makamdan buraya gelmek istemezdim, ama siz çağırınca ister istemez geldim" buyurdu. Şeyh Bedî'uddîn'in bana ta'rîf ve tavsîf ettiği şahıs benim babam idi. Hâlbuki Şeyh Bedî'uddîn babamı hiç görmemişti ve tanımazdı."

Bedî'uddîn Sehârenpûrî'nin, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gönderdiği mektûblardan birkaçı aşağıdadır:

"Hizmetçilerinizin en aşağısı Bedî'uddîn'in yüksek huzûrlarınıza arzıdır. Peygamber efendimizden (s.a.v.) husûsî müjdeler alıyorum. Çok nasihatler ediyorlar. Birgün; "Sen Hindistan'ın ışığısın" buyurdular ve daha çok ibâdet etmemi emrettiler." Hazret-i İmâm buna cevap olarak birkaç satırlık şu mektûbu yazdılar.

"Allahü teâlâya hamd olsun. Sevdiği, seçtiği kullara selâmlar olsun. Kıymetli mektûbunuzu okumakla şereflendik. Bu vâkıalar müjdecidirler ve te'vil edilmeleri lâzımdır. Ne kadar te'vil olunurlarsa o kadar nurlu oluyorlar. Yâ Rabbî! Bizim nûrumuzu tamamla. Sen her şeye kadirsin. Madem ki amelin, ibâdetin arttırılması ile emr olundunuz, elinizden gelebildiği kadar amel ve ibâdet ediniz.

Çünkü, bu dünyâ ibâdet yeri, iş yeridir. Allah, işlerinizde yardımcınız olsun." Bedî'uddîn Sehârenpûrî'nin hazret-i İmâm'a gönderdiği şu mektûbu da hâlinin ve kemâlinin yüksekliğini, istikâmette olduğunu, kötülük yapmak istiyenlerin cefâlarına sabrettiğini bildirir.

"Yüksek dergâhınızın hizmetçilerinin en aşağısı olan Bedî'uddîn'in, yüksek makamınıza arzıdır Bu zavallının hâlleri teveccühlerinizin bereketiyle istikâmettedir, işlerin yapılmasında bir gevşeklik olmuyor. Bütün ümidim, hayâtımdan kalan şu birkaç günlük zamanda da, hazretinizin ihsân nazarlarına kavuşmaktır. Çoğu zaman vâki olacak ba'zı hâdiseler vukû' gelmeden evvel bildiriliyor. Bir teşebbüsle değil, kendiliğinden oluyorlar. Gayb âleminden öyle müjdeler veriliyor ki, bunları ancak huzûrunuzda arzedebilirim.

Kabir ve âhıret hâllerini açık olarak haber veriyorlar. Bütün bunlar, yüksek dergâhınızın sadakalarıdır. Yoksa, bu kabiliyetsiz zavallının, bu arzettiğim şeylerle ne ilgisi, bu yüksek

makamlarla ne münâsebeti vardır? Ey kalbimin sevgilisi! Hazretinizin teveccühü ile müşâhede makamına kavuştum. Bütün arzum bir kere cihanın efendisi olan Peygamber efendimizin (s.a.v.) cemâlini görmek ve kemâlâtından bir şu'leye kavuşmaktı. Hak "Sübhânehü" mücerred ihsân ve ikramı ile, bir gece teheccüd namazından sonra, beni bu devlete kavuşturdu. Bu makamın hazret-i Gavs-üs-sekâleyn'e (k.s.) bağlı olduğu, onların vâsıta ve vesilesi olmaksızın o dergâha ulaşmanın zor olduğu Peygamberimize (s.a.v.) tam uyan en büyük velîler hariç, bu makamın nûrlarından kimsenin alamıyacağı bildirildi. Muhterem efendim! Bu cihanda hazretinizden başka terbiye edicim yoktur. Dâima Allahü teâlâdan, bu istidatsızın ve kabiliyetsizin, Allah yolunda bulunanları severek ve onların dergâhında hizmetçi olarak yaşamasını, bu şartlar altında ölmesini ve haşr olmasını, Habîbinin (s.a.v.) hürmetine yalvararak duâ ediyorum."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Bedî'uddîn Sehârenpûsî'ye yazdığı bir mektûp aşağıdadır:

Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği iyi insanlara selâm olsun! Kıymetli mektûbunuz geldi. O taraflarda, iki korkunç hâdise başladığını, birinin tâ'ûn (ya'nî veba hastalığı) ötekinin de kaht (ya'nî kıtlık, gıda maddelerinin azlığı) olduğunu yazıyorsunuz. Allahü teâlâ, bizi ve sizi belâlardan korusun. Hepimize afiyet versin!

Bu büyük sıkıntı arasında, gece gündüz ibâdet ve murâkabe etmekteyiz. Kalbimiz her ân O'nun iledir yazıyorsunuz. Bunu okuyunca Allahü teâlâya hamd eyledik, şükr ettik. Böyle zamanlarda dört "Kul"u çok okuyunuz! (Ya'nî Kul yâ eyyühel kâfirûn ve Kul hüvallahü ve Kul e'ûzüleri okuyunuz! Cinnin ve insanların şerrinden korur.)

Erkeklerin kefeni, üç parça olmak sünnettir. Sarık sarmak bid'at olur. "Ahdnâme" denilen (suâl meleklerine verilecek cevapları ve duâ ve istiğfar) yazılı kâğıdı, kabre koymamalıdır. Mübârek yazıların, isimlerin, meyyitin pislikleri ile karışmasına sebep olur ve (dînin dört delîlinden) bir sened ile bildirilmemiştir. Mâverâünnehr (Aral gölüne akan Seyhûn ve Ceyhun nehirleri arasındaki şehirler) âlimleri, böyle birşey yapmamıştır. Meyyite kamîs yerine, bir âlimin gömleğini giydirmek iyi olur. Şehîdlerin kefenleri, elbiseleridir. (Silâh yarası alarak ölen şehîdler yıkanmaz ve kefenlenmez. Muharebede yara almadan ölen ve sulhda, sâri hastalık ve âfetlerle ölenler, şehîd sevâbı kazanırsa da, bunlar yıkanır ve kefenlenir). Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) "Beni, bu iki çamaşırım ile kefenleyiniz" buyurmuştu.

Kabirdeki hayât, bir bakımdan, dünyâ hayâtına benzediği için, meyyit terakki eder, derecesi yükselir. Kabir hayâtı, insanlara göre değişir. "Peygamberler, (aleyhimüsselâm) kabirlerinde namaz kılar" buyuruldu. Peygamberimiz (s.a.v.) mi'râc gecesinde, Mûsâ aleyhisselâmın kabri yanından geçerken, mezarda namaz kılarken gördü. O ânda göğe çıkınca, Mûsâ aleyhisselâmı gökte gördü. Kabir hayatı, şaşılacak birşeydir. Bu günlerde, merhum büyük oğlum (Muhammed Sâdık) dolayısı ile, kabir hayâtına bakarak, şaşılacak gizli şeyler görülüyor. Bunlardan az birşey bildirsem, akl ermez. Fitnelere, karışıklığa sebeb olur. Cennetin tavanı, Arşdır. Fakat kabir de, Cennet bahçelerinden bir bahçedir. Akıl gözü bunu göremiyor. Kabirdeki şaşılacak şeyler, başka bir gözle görülüyor. Yarım yamalak da olsa, inanmak, azâbdan kurtulmağa sebeptir. Fakat, o güzel kelimenin (Kelime-i tevhîd) Hak teâlâ tarafından kabûlü için (dünyâda dînin emirlerine uymak), sâlih emirleri işlemek lâzımdır.

Ölmemek için, veba hastalığı bulunan yerden kaçmak büyük günahtır. Muharebede, düşman karşısından kaçmak gibidir. Veba bulunan yerden kaçmayıp sabr eden kimse, ölünce, şehîdlerin sevâbına kavuşur. Kabir sıkıntısı çekmez. Sabr eden kimse, ölmezse, gaziler sevâbına kavuşur. **Arabî beyt tercemesi:**

Rabbim öl deyince, ölmeği severim,
Mevte çağırana safa geldin derim.

---

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 346

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 334

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 326

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 953

BEDREDDÎN-İ BÛRÎNÎ (Hasen bin Muhammed)

Tefsîr, fıkıh, hadîs, târih ve edebiyat âlimi. İsmi, Hasen bin Muhammed bin Muhammed bin Hasen bin Ömer bin Abdürrahmân es-Saffûrî ed-Dımeşkî el-Bûrînî'dir. Lakabı Bedreddîn olup, Bûrînî nisbeti ile meşhûr oldu. Aslen Ürdün'ün Saffûriye köyündendir. Babası da Ürdün'de Nablûs'un Bûriniyye köyünde doğdu. Bedreddîn-i Bûrînî de 963 (m. 1556) senesinde bu köyde dünyâya geldi. 1024 (m. 1615) senesi Cemâzil-evvel ayında vefât etti.

Bedreddîn Hasen, 11 veya 12 yaşında iken, babası ile birlikte Dımeşk'a (Şam'a) gitmişti. Burada Medrese-i Ömeriyye'nin yanındaki Sâlihiyye Medresesi'nde bir odaya yerleşmiş ve ilim tahsili ile meşgûl olmaya başlamıştı. Nahiv, ferâiz ve hesâb (matematik) ilimlerini; Burhâneddîn İbrâhim bin Ahdeb'den, Şeyh Ebû Bekr-iz-Zübâb'dan ve Şeyh Gânim-i Dımeşkî'den okudu. 975 (m. 1567) senesine kadar ilim tahsiline devam etti. Bu târihlerde Şam'da baş gösteren büyük bir kıtlık sebebiyle buradaki tahsiline ara verip, babası ile birlikte Kudüs'e hicret ettiler. Burada da ilim tahsiline devam etti. Dört seneye yakın Şeyhülislâm Muhammed bin Ebi'l-Lütfdan ilim öğrendi. Sonra Şam'a döndü. Babası ve annesi ile beraber Meydân-i Hısnî denilen yere yerleşti ve ilim tahsiline devam etti. Şihâbüddîn-i Tayyibî el-Kebîr ve oğlu Tayyibî, Şeyhülislâm Bedreddîn-i Gazzî ve onun oğlu Şihâbüddîn Ahmed Gazzî gibi daha birçok büyük âlimden ders aldı. Allâme Ebü'l-Fedâ İsmâil Nablûsî'den, Şemsüddîn Muhammed bin Minkârî'den ve Şam hatîbi Muhammed bin Behensî'den de fen ilimlerini tahsil etti. Şemseddîn Mahammed Dâvûdî'den ve Şihâbüddîn Ahmed Aysâvî'den de hadîs ilmini okudu. Asrının âlimleri arasında yüksek bir dereceye erişti. Tahsilini tamamladıktan sonra, birçok medreselerde ders verdi. Nâsıriyye-i Cevvâniyye, Şâmiyye, Berrâniyye, Âdiliyye-i sugra, Fârisiyye ve Kelâse medreseleri, onun ders verdiği yerlerden ba'zılarıdır. Câmi-i Emevî'de, ders okuttuğu bir yeri vardı. Şam'da Sultan Süleymân Câmii'nde va'z ve nasihat ederdi. İlim ve fazîletleriyle meşhûr oldu. Şöhreti, her yere yayıldı. Beydâvî, Keşşâf ve Ebüssü'ûd tefsîrlerini okutup yazdırdı. 998 (m. 1590) senesi sonlarında, İbn-i Kerbelâlî diye meşhûr olan Hâfız Hüseyn-i Tebrîzî ile karşılaşıp sohbetlerinde bulundu. Ondan Farsçayı öğrendi ve bu lisanla konuşmaya başladı. Bundan sonra Türkçeyi de öğrendi. Bilhassa Fârisîde çok maharet kazandı. Bu dil ile, manzûm ve nesîr olarak birçok eserler kaleme aldı. Bilhassa medh ve sena ile ilgili şiirleri Farsça olarak yazardı. Bir dîvânı vardır.

Bütün ilimlerde zamanının bir tanesi olan Bedrûddîn Bûrînî, şiir, târih ve neseb ile, hadîs-i şerîf senedlerini ezberlemekte de eşsizdi. Bundan başka lügat, nahiv, siyer, megâzîden de çok şeyler ezberlemişti. 1020 (m. 1611) senesinde, Şam hacılarının kâfilesinde kadılık yaptı ve hac farizasını îfâ etti.

Eserleri: 1- Terâcim-ül-a'yân min ebnâ-iz-zamân: Bu eserinde, 205 zâtın hâl tercemesi hakkında uzun fasılalar ile topladığı bilgiler yer almaktadır. Eser, 1023 (m. 1614) senesinde tamamlanmıştır. Fadlullah bin Muhıbbullah bu eseri tertipliyerek bir zeyl ilâvesi ile 1078 (m.

1667) yılında neşretmiştir. 2-El-Bahr-ül-fâid fî Şerh-i dîvân-ı İbn-i Fârid, 3- Rihlet-ül-Halebiyye, 4- Rıhlet-üt-Trablûsiyye, 5- Seb'us-Seyyâre 6-Hâşiyetün alâ Envâr-it-tenzil: Tefsîr-i Beydâvî'ye yaptığı haşiyedir. 7-Dîvân-ı şiir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 289

2) Hülâsat-ül-eser cild-2, sh. 51-62

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 291

4) El-A'lâm cild-2, sh. 219

5) Keşf-üz-zünûn sh. 267, 787, 1326, 1370

6) Brockelmann Sup-2, sh. 401

BEDREDDÎN SERHENDÎ

Hindistan da yetişen evliyânın büyüklerinden. Hindistan'ın Serhend şehrinden olup, babası Şeyh Muhammed İbrâhim'dir. 1002 (m. 1593) senesinde doğdu. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hânegâhında, ilim tahsil ederek yetişti. Hocasının teveccühlerine kavuşup, sohbetlerinde bulunmakla şereflendi. 1099 (m. 1688) senesinde vefât etti.

Bedreddîn Serhendî, Zekî ve çok akıllı idi. Kısa zamanda keşf ve kerâmetler sahibi oldu. Hocasının daha ilk teveccühlerinde, kalbi zikretmeye başladı.

Kendisi şöyle anlattı: "Bu fakir, kelâmda en büyük kitap olan Şerhi Mevâkıfı, Beydâvî tefsîrini ve Mîr haşiyesi ile beraber, Akâid-i Adudiyye'yı, İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrunda okudum. Onbeş yaşında iken İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda tasavvuf yoluna girdim.

Bedreddîn Serhendî tasavvuf yoluna girdikten sonra, hazret-i İmâm'a ya'nî İmâm-ı Rabbânî'ye yazdığı bir mektûbta şu hâllerini yazdı: "Ne zaman bir kabre uğrasam, kabirdekinin hâli bildiriliyor. Azâb veya sıkıntıda, yahut ni'metler içinde olduğunu görüyorum. Ba'zan da kabri karanlık veya aydınlık görüyorum. Bir büyüğün mezarının başına gidersem, Cennette ni'metler içinde olduğu ma'lûm oluyor. O azîzin bana merhamet ve lütuflarını müşâhede ediyorum. Ba'zan yüz çevirdikleri ve teveccüh etmedikleri de oluyor. Uzun yalvarmalardan sonra, ne için böyle davrandıklarını soruyorum ve öğreniyorum.

Birgün anne ve babamı ziyârete gitmiştim. Abdest alıp iki rek'at namaz kıldıktan sonra; "Yâ Rabbî, bu namazın sevâbını Peygamber efendimize (s.a.v.) ve bütün peygamberlere (aleyhimüsselâtü vesselâm), hepsinin eshâbına, evliyâya ve onlara tâbi olan anne ve babanın rûhlarına ihsân eyle" dedim. Duâmı bitirince, bütün kabirlerde olanların rûhları çekirgeler gibi bana koştular ve onları da bu duâya ortak etmemi istediler. Her ne kadar, ana ve babama çok sevâb verilmesini istiyorum dediysem de, fâide vermedi. Yalvardılar ve geri gitmediler. Gittim, kendimi Şeyh Ebû Neccârî'nin türbesine attım. Gördüm ki, şeyhin türbesinin dört duvarının içine girmediler, dışarda mahrûm kaldılar. Dönüşte hepinize Fâtiha okuyacağım diye söz verdim. Çok sevindiler. Büyük şeyhin türbesine döndüm. Şeyh kalktı ve hürmet etti. Çok lütuf ve merhamet eyledi ve bu şehirde salgın hâlinde olan vebadan sen zarar görmeyeceksin diye müjdeledi.

Hazret-i İmâm bu mektûbun cevâbında buyurdular ki: "Bizim büyüklerimiz kabirlerin keşfine i'tibâr etmiyorlar. Onların kabir ziyâretindeki usûlleri, kabrin hizasında kendini bütün bağlardan kurtarıp, bütün himmetiyle kabrin sahibine teveccüh ederek oturmaktır. Bundan sonra kalblerine ne gelirse, kabirdekinin hâlinden bilirler. Yabancıların sohbetinde de, o

büyüklerin hâli böyledir. O gibi şeylere güvenmeyiniz ki, kendini beğenmeye götürür, Ucb, ya'nî kendini beğenmek ise, yolu keser."

Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır: Bir gece rü'yâda gördüm ki, büyük bir şehirde, yüksek bir sarayda, yüksek bir salonda İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrunda oturuyordum. Dışardan birisi gelip bana; "Hızır aleyhisselâm kapıda seni bekliyor" dedi. Hazret-i İmâm'dan izin işâreti geldi ve hemen kalktım, dışarı çıktım. Gördüm ki, Hızır aleyhisselâm genç bir insan sûretinde, güzel yüzlü, beyaz benizli, sakalı yeni çıkmış bir hâlde kapıda duruyordu. Selâm verdim. Ben gelir gelmez, yürüdü. Ben de ardından gittim. O beldenin sokak ve yollarını dolaştı. Gezerken; "Efendim! Allahü teâlânın size ihsân ettiği feyz ve bereketlerden bana ihsân ediniz dedim. "Sen öyle bir kimseden nisbet almışsın ki, sana ve âleme onun irşâdı yeter" diyerek, Hazret-i İmâm'ın büyüklüğüne işâret etti.

Bir defa rü'yâda Server-i âlem (s.a.v.), bu fakirin mescidinde, sırtı kıbleye karşı iki dizi üzerinde oturuyor gördüm. Ben mescide girdim. Gayr-i ihtiyâri kendimi ayaklarına attım. Sonra kalktım ve duâ eder gibi iki elimi kaldırdım ve; "Yâ Resûlallah! Bana bir müjde verin!" diye arz ettim. İsrâ sûresinin meâlindeki; **"Bütün noksanlıklardan münezzeh olan Allah, kulunu geceleyin götürdü"** birinci âyetini okudu. Bundan sonra buyurdular ki: "Senin evinde erkek çocuklar dünyâya gelecek." Bu rü'yâdan on ay sonra bir oğlum oldu. İsmini Muhammed Ârif koyduk. Bundan sonra doğan çocuklarım hep erkek oldu. Allahü teâlâ, Resûl-i ekremin (s.a.v.) müjdesi üzerine, bugüne kadar yedi tane çocuk verdi.

Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır: Birgün İmâm-ı Rabbânî (k.s.) talebelerinin büyükleri ile sohbet ederken; "Bu yolun büyüklerinin dilinde kullanılan nisbet kelimesinin ma'nâsı nedir?" buyurdu. Ben de "Siz bilirsiniz!" diye arzettim. Bir an başlarını önüne eğdiler ve teveccüh ettiler. Sonra; "Nisbetten murâd; sâlik ile Hak arasında olan yakınlık ve alâkadır" buyurdu.

Birgün hazret-i İmâm'ın meclisinde idim. Buyurdular ki:

"İslâmiyetin emrettiği namazda huşû' ve hudû' şudur ki; kıyâmda gözleri secde yerine dikmeli, rükû'da ayakların üstüne bakmalı, secdede ise burnun yanlarına, otururken de kucağına bakmalıdır. Lâkin bunlardaki sır şöyledir: Belli bir yere bakmak, kalbin cem'iyette olmasına çok yardım eder. Değişik yerlere bakmayanın kalbi de dağınık olmaz." Bu fakire vazîfe verdikleri gün buyurdular ki: "Zikir zamanında gözleri yummak şart değilse de, zikir kalbin melekesi olmayınca, gözleri kapayarak meşgûl olmalıdır. Gözün kapalı olmasının, cem'iyetin hâsıl olmasında büyük te'sîri vardır."

Birgün hazret-i İmâm buyurdu ki: "Resûlullahın; **"Kediyi sevmek îmândandır"** hadîs-i şerîfi hakkında düşünüp; "Îmânın kediyi sevmekle ne alâkası vardır ki, Server-i âlem (s.a.v.) onu sevmeye, îmândandır buyurdu" diye hatırıma geldi. Bu husûsta tam bir teveccüh eyledim. Bildirildi ki: "İnsanlar kedinin miyavlamasını, bağırmasını uğursuzluk sayarlar ve bu yüzden kediyi sevmezler." Resûlullah buyurdular ki: **"Kediyi sevmek îmândandır."** Ya'nî onu severlerse, onun sesini uğursuzluk saymazlar. Zîrâ uğursuzluğa inanmak küfür, onu terk etmek ise îmândandır."

Birgün hazret-i İmâm. İsmini söylemeden talebelerinden birine buyurdu ki: "Kalbin, sahibi (Allahü teâlâ) ile husûsî bir bağlılığı vardır ki, hiçbir şeyin Allahü teâlâ ile böyle bir bağlılığı yoktur, isterse kâfirin kalbi olsun. O hâlde bir kalbi incitmek, aslında Hak teâlâyı incitmek

demektir. Komşuya eziyet komşusunu da rahatsız eder. Ya o kalb, bir mü'minin ve velînin kalbi olursa, onu kırmaktan ne kadar kaçınılacağı buradan anlaşılabilir."

Hazret-i İmâm buyurdu ki, "Namazda, sünnetlere, müstehablara, edeblere riâyet etmek, kalbin huzûrunu te'min eder."

Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır. "Mektûbâtın üçüncü cildi tamamlanıp, dostlara birkaç tane daha mektûb yazınca, içimden bu dördüncü cildin toplayıcısı ben fakir olayım diye geçti. Nitekim birinci cildi Mevlânâ Yâr Muhammed Cedîd, ikinci cildi Mevlânâ Abdülhay, üçüncü cildi Hâce Hâşim-i Keşmî toplamışlar idi. Birgün yalnızken hazret-i İmâm'a bu niyetimi arzettim. Bir an sustular, sonra buyurdular ki: "Vakit nerde, fırsat kime? Yakînen bilinmelidir ki, ömrümüz senelerden çıktı, günlere kaldı. Sen niyetinin sevâbını alırsın." Bu konuşmadan birkaç gün sonra o, dünyâyı aydınlatan güneş, toprak perdesi altına geçti. Ya'nî vefât etti."

Yine Bedreddîn Serhendî anlatır: "Veba günlerinde, bir gece yarısı, hanımımın boğazında tâ'ûn hastalığının alâmeti zâhir oldu. Birden ateşi yükseldi. Şaştım, perişan oldum. Çünkü küçük çocuklarımız vardı. Hemen ağlayarak ve kalbden inleyerek hazret-i İmâm'a iltica eyledim. Göründüler ve buyurdular ki: "Filân yere koyduğunuz şu ekmekleri sadaka olarak verin, hanımınız sıhhat bulacaktır" Bunu dediler ve kayboldular. Hanıma; "Evde ekmek var mıdır?" dedim. "Evet, filân odada vardır" dedi. Hazret-i İmâm'ın gösterdikleri yeri işâret etti. Kalktım, ekmekleri oradan aldım, dışarı çıktım, bir fakiri uyandırıp ona verdim. Henüz sabah olmamıştı ki, hararet (ateşi) düştü ve tâ'ûn alâmeti kayboldu."

Yine o anlatır: "Birgün, benim mahrem kadın akrabâlarımdan ba'zıları ve hazret-i İmâm'ın huzûruna gidemiyecek kadar yaşlı ve düşkün olan amcam Muhammed de bana; "Hazret-i İmâm'ın yolunun vazîfelerinden bana da ver" dedi. "Ben yetkili değilim, icâzetim yoktur. Hazret-i İmâm'a arz eder, size vazîfe vermeleri için elimden geleni yaparım" dedim. Huzûruna gidince, "Ba'zı sâliha kadınlar bu fakirden zikir için vazîfe istiyorlar, nasıl buyurursanız öyle yapayım" diye arz ettim, amcamın ismini söylemeyi unuttum. Buyurdular ki: "O kadınlara vazîfe ver, amcan Muhammed'e de istersen ver. Çünkü o da isteklidir." Bu arada, bir çocuk geldi. Yaşlı babası için vazîfe istedi. Onun için de; "Onun da evine git, vazîfe ver" buyurdu. Fakirin hatırından geçti ki; "Bu icâzet, izin yalnız bahis konusu şahıslara mı mahsûstur, yoksa başkalarına da vazîfe verebilir miyim?" Bu düşünce daha yer etmemişti ki; "Sana icâzet mutlaktır. Sen bizim aileye dâhilsin" buyurdular. Sonra gidip, o şahıslara vazîfe verdim. Başkalarına da verdim. Hâllerini kendilerine arz ederdim. Birgün kendinden geçmelerini, feyz ve nûrlara gömülmelerini arz edince, memnun oldular ve; "İsterdik ki, oturup Allahın kullarını irşâd (doğru yolu izah) edesiniz, ama çoluk-çocuğunuzun kalabalık oluşu sizi bırakmıyor" buyurdular.

İmam-ı Rabbanî hazretlerinin Bedreddîn Serhendî'ye yazdığı mektûblardan ba'zıları aşağıdadır:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği, sevdiği kimselere selâm olsun! Diyorsunuz ki, rûh bu bedene bağlanmadan önce, âlem-i misâlde idi. Bedenden ayrıldıktan sonra da, âlem-i misâle gidecektir. Bunun için, kabir azâbı âlem-i misâlde olacaktır. Âlem-i misâldeki, elemi, acıları, rü'yâda duymak gibi olacaktır. Sonra, bu bilginin çeşitli kolları vardır. Eğer izin verirseniz, bu konuda size çok şeyler yazarım."

Cevâb: Böyle hayâl, asılsız sözler, doğru olmaktan çok uzaktır. Böyle düşüncelerin, sizi doğru yoldan saptırmasından korkuyorum. Hiç vaktim yok ise de, bu konuda birkaç kelime yazmak için kendimi zorlayacağım, insanları doğru yola kavuşturan, yalnız Allahü teâlâdır.

Kıymetli kardeşim! Mümkinler âlemini, ya'nî mahlûkları, üç kısma ayırmışlardır "Âlem-i ervah", "Âlem-i misâl" ve "Âlem-i ecsâd". Âlem-i misâle "Âlem-i berzah" da demişlerdir. Çünkü, bu âlem, "Âlem-i ervah" ile "Âlem-i ecsâd" arasındadır. Bu âlem, ayna gibidir. Diğer iki âlemdeki hakîkî varlıklar ve ma'nâlar, bu âlemde latif şekillerde görünürler. Çünkü, iki âlemdeki her hakîkate ve her ma'nâya uygun birer şekil, heyet, bu âlemde bulunur. Bu âlemde, kendiliğinden hiçbir hakîkat, hiçbir madde ve ma'nâ yoktur. Buradaki şekiller, heyetler, öteki âlemlerden aks eden görüntülerdir. Aynada hiçbir şekil ve sûret yoktur. Aynada bir şekil görünürse, başka yerden gelen bir görünüştür. Âlem-i misâl de böyledir. Bu iyi anlaşılınca, deriz ki, rûh bu bedene te'alluk etmeden önce, kendi âleminde idi. Rûh âlemi, âlem-i misâlden daha üstündür. Rûh, bedene te'alluk edince, bedene âşık olarak, bu madde âlemine iner. Âlem-i misâl ile bir ilgisi yoktur. Rûh bu bedene te'alluk etmeden, ilgilenmeden önce, âlem-i misâl ile ilgili olmadığı gibi, bedene olan ilgisi bittikten sonra da, bu âlem ile ilgisi olmaz. Şu kadar var ki, Allahü teâlânın dilediği zamanlarda, rûhun ba'zı hâlleri, bu âlemin aynasında görünür. Rûhun hâllerinin iyiliği, kötülüğü buradan anlaşılır. Keşf ve rü'yâlar, böyle hâsıl olmaktadır, insanın hisleri, duyguları kaybolmadan da, âlem-i misâldeki şekilleri gördüğü çok olmuştur. Rûh, bedenden ayrıldıktan sonra, ulvî ise, yükselir. Süfli ise, alçalır. Âlem-i misâl ile bir ilişiği olmaz.

Kabir azâbı, rü'yâda, âlem-i misâldeki görüntüleri görmek değildir. Kabir azâbı rü'yâ gibi değildir. Kabir azâbı, azâbın görüntüsü değildir. Azâbın kendisidir. Bundan başka, rü'yâda görülen acı, azâb, azâbın kendisidir denilse bile, dünyâdaki acılar, azâblar gibidir. Kabir azâbı ise, âhıret azâblarındandır. Birbirlerine hiç benzemezler. Çünkü, dünyâ azâbları âhıret azâbları yanında hiç kalır. Allahü teâlâ, o azâblardan bizi korusun! Eğer, âhıret azâblarından bir kıvılcım dünyâya gelse, herşeyi yakar, yok eder. Kabir azâbını, rü'yâda görülen azâb gibi sanmak, kabir azâbını bilmemekten, anlamamış olmaktan ileri gelmektedir. Azâbın kendisi ile, görünüşünü karıştırmaktan hâsıl olmaktadır. Böyle yanlış düşünmek, dünyâ azâbı ile âhıret azâbını aynı sanmaktan da olur. Böyle sanmak, pek yanlıştır. Yanlış ve bozuk olduğu meydandadır.

Suâl: Zümer sûresinin kırkikinci âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ, insan ölürken rûhunu bedeninden ayırır, ölmediği zaman, uykuda da rûhunu ayırır"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, insan ölürken rûhu ayrıldığı gibi, uyurken de ayrılmaktadır. Böyle olunca, rü'yâdaki azâbı, dünyâ azâblarından saymak, kabir azâbını ise, âhıret azâblarındandır demek nasıl doğru olur?

Cevâb: Uykuda iken, rûhun bedenden ayrılması, bir kimsenin, gezmek, eğlenmek için, kendi vatanından, gülerek, sevinerek ayrılmasına benzer ki, gezdikten sonra, sevinç içinde yine vatanına döner. Rûhun gezinti yeri, âlem-i misâldir. Bu âlemde görecek meraklı ve tatlı şeyler vardır. Ölürken rûhun ayrılması böyle değildir. Bu ayrılık, vatanı yıkılan, evleri, binaları yok olan kimsenin vatanından ayrılması gibidir. Bunun içindir ki, uykudaki ayrılmasında, sıkıntı ve acı yoktur. Tersine, sevinç ve rahatlık vardır. Ölürken ayrılmasında ise, çok acılar ve güçlükler hâsıl olur. Uyuyan insanın vatanı dünyâdır. Ona, dünyâdaki işler gibi iş yaparlar, ölen kimsenin ise, vatanı yıkılır. Âhırete göç eder. Ona, âhıret işleri yaparlar. Bunun içindir ki, (Deylemî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde); **"İnsan ölünce, kıyâmeti kopmuş olur"** buyuruldu.

Sakın, hayâlde hasıl olan keşflere ve âlem-i misâlde görünen şeylere aldanarak, "Ehl-i sünnet ve cemâat" âlimlerinin bildirdikleri i'tikâddan ayrılmayınız! Allahü teâlâ, o büyük âlimlerin çalışmalarına bol bol mükâfat versin! Rü'yâlara, hayâllere aldanmayınız! Çünkü, bu kurtuluş fırkasına uymadıkça, âhırette azâblardan kurtulmak düşünülemez. Kıyâmette kurtulmak istiyenler, kendi görüşlerini bırakarak, bu büyüklere uymağa canla başla çalışmalıdır. Habercinin vazîfesi, bildiğini söylemektir. Yazınızdaki gevşekliği görünce, hayâllerinize kapılarak, bu büyüklere uymak saadetinden ayrılmak felâketine düşeceğinizden ve kendi keşflerinizin akıntısına kapılacağınızdan çok korktum. Nefslerimizin kötülüklerinden ve işlerimizin bozukluğundan Allahü teâlâya sığınırız. Şeytan, büyük düşmanımızdır. Doğru yoldan kaydırıp saptırmaması için, çok uyanık olmalısınız! Ayrılık bir sene olmadan, Resûlullahın sünnetine (ya'nî Ehl-i sünnet âlimlerinin gösterdikleri yola) uymak için yapdığınız titizlikler ve kurtuluşun, ancak o büyüklerin yoluna sarılmakta olduğunu gösteren çalışmalarınız ne olmuş? Bunlar ne çabuk unutulmuş. Hayâllerinizin arkasında sürükleniyorsunuz. Sizinle buluşmamızın çok gecikeceği anlaşılıyor. Yaşayışına öyle düzen vermelisin ki, kendini kurtarmak ümidi yok olmasın! Yâ Rabbî! Bizlere merhamet et. İşlerimizin iyi olmasını nasîb eyle! Doğru yolda bulunanlara bizden selâm olsun." (3. cild 31. mektûp)

Mevlânâ Bedreddîn Serhendî'ye gönderilen başka bir mektûb:

"Allahü teâlânın ismine sığınarak, mektûbumu yazmağa başlıyorum. Kaza ve kaderin ince bilgilerini, kullarından seçilmiş olanlara bildiren ve doğru yoldan sapmamaları için, câhillerden saklayan, Allahü teâlâya hamd ederim! Kaza ve kaderin esrârını, din câhilleri anlayamayıp, doğru yoldan kayar, insanları işlerinde mecbûr, esîr veya hâkim, yaratıcı sanmak tehlikesine düşerler. Allahü teâlâ, Peygamberlerinin en üstünü ile, kullarına doğru yolu, doğru bilgiyi gösterdi. Yanlış düşünen câhillerin ve âsilerin özür, bahâne etmelerine meydan bırakmadı. O büyük Peygambere ve akrabasına ve Eshâbının hepsine bizden iyi duâlar ve selâmlar olsun! O'nun Eshâbının herbiri, Allahü teâlâya itaat edenlerin ve kadere inanıp, kazaya râzı olanların en iyisidir.

Kaza ve kader bilgisini, çok kimseler anlayamamış, doğru yoldan ayrılmıştır. Bu bilgi üzerinde akıl yürütenler, vehm ve hayâllerine kapılmıştır. Bunlardan bir kısmı, insanların isteyerek yaptığı işlerinin cebr, zor ile olduğunu sanmış, çokları da, insanların her işi yaratarak yaptığını, isteyerek yapılan işlere, Allahü teâlânın karışmadığını söylemiştir. Üçüncü anlayış şekli de, doğru yolda gidenlerin İslâmiyeti iyi anlıyanların sözüdür ki, bunlar, "Fırka-i nâciye" ismi ile müjdelenmiş olan, "Ehl-i sünnet ve cemâat"dir. Allahü teâlâ, o yüksek âlimlerden ve onların yolunda gidenlerden râzı olsun! Bunlar birinci ve ikinci kısımda olanlar gibi taşkınlık yapmamış, orta yolu seçmişlerdir. Ehl-i sünnetin reîsi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe (r.a.), İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'dan (r.a.) şöyle sordu: "Allahü teâlâ, insanların istekli işlerini onların arzusuna bırakmış mıdır?" O da; "Allahü teâlâ, rübûbiyyetini (yaratmak ve her istediğini yapmak büyüklüğünü) âciz kullarına bırakmaz" buyurdu. "Kullarına, işleri zor ile mi yaptırıyor?" diye sorunca da; "Allahü teâlâ âdildir. Kullarına zor ile günah işletip, sonra Cehenneme sokmak, O'nun adâletine yakışmaz" buyurdu. "O hâlde, insanların, istekli hareketi, kimin arzusu ile oluyor, kim yapıyor?" diye sordu. O da; "İşleri insanların arzusuna bırakmamış ve kimseyi cebr etmemiştir, ikisi arası olagelmektedir. Yaratmağı kullarına bırakmadığı gibi, zor ile de yaptırmaz" buyurdu.

İşte, Ehl-i sünnet âlimleri diyor ki kulların ihtiyârî (istekli) hareketlerini, işlerini Allahü teâlâ îcâd etmekte, yaratmaktadır. O'nun kudreti ile var oluyorlar. Fakat, insanın kudreti de

karışmaktadır. İstekli hareketlerimiz, Allahü teâlânın kudreti ile "Yaratılır" ve bizim kudretimiz ile "Kesb edilmiş" olur.

Ehl-i sünnet âlimlerinden Ebül-Hasen-i Ali Eş'arî'ye göre, insanların istekli işlerine kendi ihtiyârları, (ya'nî seçim hakları ve kudretleri) hiç karışmaz. Yalnız, kul bir işi yapmak isteyince, Allahü teâlâ, o işi hemen yaratmaktadır. Âdet-i ilâhisi hep böyledir, işin yapılmasında kulun kudretinin te'sîri olmaz. Bu sözü, "Cebriyye" mezhebinin sözüne yakındır. Bunun için, Eş'arî mezhebine "Cebr-i mütevassıt" denilmektedir.

Büyük âlim, Ebû İshâk İsferâînî buyurdu ki: "İnsanların yaptığı istekli hareketlerinin meydana gelmesinde, kendi kudretleri de işe karışmaktadır. İş iki kudretin bir araya gelmesi ile yapılıyor. Biri, kulun kudreti, ikincisi Allahü teâlânın kudretidir. Ayrı iki kuvvetin te'sîri ile, bir iş meydana gelir." Eş'arî'den Kâdı Ebû Bekr-i Bâkıllânî buyuruyor ki: "İnsanın kudreti, işin meydana gelmesine değil, işin iyi veya fenâ olmasına, ya'nî tâat veya günah olmasına te'sîr eder. Mâtürîdî mezhebi de böyledir" Bu zayıf kulun (ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) anladığına göre, insanın kudreti, işin yapılmasına da, iyi veya fenâ olmasına da, birlikte te'sîr etmektedir. Çünkü, işin meydana gelmesine te'sîr etmeyip, yalnız iyi veya fenâ olmasına te'sîr eder demek ma'nâsızdır. Çünkü, işin iyi veya kötü olması, işin yapılması ile meydana çıkar. Fakat, bunun için de, aynı kuvvetin ayrıca te'sîr etmesi lâzımdır, işin yapılması başkadır, iyi veya fenâlığının yapılması başkadır. O hâlde, işin iyi veya fenâ olması için de, kuvvetin ayrıca te'sîri lâzımdır demek, yanlış olmaz. Ebü'l-Hasen-i Eş'arî, böyle demiyor. Hâlbuki, insanların kudretini Allahü teâlâ yarattığı gibi, bu kudretin te'sîr etmesini de Allahü teâlâ yaratmaktadır. Bunun için, kulun kudretinin te'sîr ettiğini söylemek, hakîkate daha yakın olur. Eş'ari mezhebi, Allahü teâlânın, kullarını cebr ettiğini bildirmiş oluyor. Çünkü, kulda ihtiyârın ya'nî beğendiğini yapmak bulunmadığını ve kulun işinde, kendi kuvvetinin hiç te'sîri olmadığını bildiriyor. Bu mezhebi, Cebriyyeden ayıran şey, Cebriyye mezhebinde, bir insan, bir işi yaptı demek, mecazdır. Ya'nî o istekli işi, yalnız Allahü teâlâ yapmıştır. O insanın eli ile yapmıştır, insanda kudret yoktur derler. Eş'ari ise, işi yapan, hakîkatde insandır. Ancak, insanın isteği ile değil, Allahü teâlânın istemesi ile yapmıştır, insanda ihtiyâr yokdur diyor. Ehl-i sünnetten, Eş'arî'den başkaları kulun kudreti, yaptığı istekli işte te'sîr eder diyor. Eş'arî ise, kudreti ancak, işin yaratılmasına sebep olup, yaratılmasında te'sîri olmaz diyor ki, her ikisine göre de, işi insan yaptı demek doğru olur. Ehl-i sünnet, Cebriyyeden böylece ayrılmış olur. Cebriyye mezhebinin insanın, istekli işlerini hakîkaten yaptığını kabûl etmemesi, işi insan yaptı demek mecazdır demesi küfürdür. Kur'ân-ı kerîmi inkâr etmektir. "Temhîd" kitabının sahibi diyor ki, Cebriyye mezhebinden, "İşi insanın yapması mecazdır, görünüşdür, insanda kudret yoktur. Kullar, rüzgârla sallanan yaprak gibidir. İnsanların her hareketi ağacın hareketi gibi mecbûridir" diyenler kâfir olur. Yine diyor ki, Cebriyyenin, "Kulların iyi-kötü, bütün işleri, hakîkatte onların değildir, ihtiyâri hareketleri de yapan, yalnız Allah'dır" sözleri de küfürdür.

Suâl: Eş'arî, insanın işinde, kudretinin te'sîri yoktur, hakîkatde insanın ihtiyârı da yoktur dediği hâlde, işi yapan hakîkatte kuldur demesi, doğru mudur?

Cevâb: insan kudretinin, işinde te'sîri yok ise de, Allahü teâlâ, işi yaratması için, onun kudretini sebep kılmıştır. Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki, insan kudretini ve ihtiyârını bir iş için kullanınca, Allahü teâlâ, o işi yaratıyor, insanın kudreti, böylece, işin yapılmasına sebep oluyor, işlerin yapılmasına te'sîr etmiş oluyor. Çünkü, kulun kudreti olmadıkça, âdet-i ilâhî o işi yaratmamaktadır. Bu âdete göre, işi yapan, insandır demek, hakîkatte doğru oluyor. Eş'arî mezhebini doğru yola uydurmak, ancak böyle olur. Başka türlü anlatanları şüpheli dinlemelidir.

Ehl-i sünnet, kadere inanmış; kaderin hayırlısı, şerlisi, iyisi, kötüsü, tatlısı, acısı, hep Allahü teâlâdandır demiştir. Çünkü "Kader", var etmek, yaratmak, demektir ve herşeyi yapan, yaratan, ancak Allahü teâlâdır. "Mu'tezile" ya'nî Kaderiyye fırkası kaza ve kadere inanmadı, işlerin, yalnız kulun kudreti ile hâsıl olduğunu zannetti. Şerler, kötülükler, Allahü teâlânın kazası ile olsaydı, bunlar için azâb yapmazdı. Bunlara azâb yapması zulüm olur dedi. Böyle sözleri söylemek zulümdür. Câhilce sözdür. Çünkü, kaza ve kadere inanmakla, kulun ihtiyârı ve kudreti gitmez. "Kaza" demek, bir insanın, bir işi kendi ihtiyârı ile yapıp yapmayacağını, Allahü teâlânın, önceden bilmesi demektir ki, insanda ihtiyârın bulunduğunu göstermektedir. Kazaya inanmak, irâdenin, ihtiyârın yok olmasına sebep olsaydı, Allahü teâlâ da, yaratmağa mecbûr veya memnu' olurdu. Çünkü ezelde, bir şeyin var olacağını bildi ise, onu yaratmağa mecbûr olurdu. Yokluğunu bildi ise, yaratması memnu' olurdu. Kazaya inanmak, kulda ihtiyârın bulunmasına inanmağa manî olsaydı, Allahü teâlâ da irâde ve ihtiyârın bulunmasına inanmağa da manî olurdu. Allahü teâlânın yaratacağı şeyleri ezelde bilmesi, irâde sıfatını yok etmediği gibi, kullarının yapacağı şeyleri de ezelde bilmesi, kulların irâde ve ihtiyâr sahibi olmalarına manî değildir. Evet, insanların kudreti azdır, işi yalnız insan kudreti yapar demek, pek akılsızlık olur ve düşüncesizliğin son derecesidir. Mu'tezilenin, burada da, doğru yoldan ayrılmış olduğunu, Mâverâünnehr (Türkistan'da, Seyhûn ve Ceyhun nehirleri arasındaki geniş yer) âlimleri bildirmiş, bunların sözü, mecûsîlerin (ateşe tapanların) sözünden daha fenâdır demişlerdir. Çünkü, mecûsîler, Allahü teâlânın bir şeriki, ortağı var sanmıştır. Mu'tezile ise, sayısız ortak var demektedir. (Ya'nî insan, işini, kendi kudreti ile yapmakta, yaratmaktadır diyerek, insanları, Allahü teâlâya şerik ediyorlar.)

"Cebriyye mezhebi", insan asla bir iş yapmaz, cansızlar gibi hareket eder, insanın kudreti, kasdı, ihtiyârı yoktur diyor, insanlar iyi iş yapınca sevâb kazanmaz, kötü işlerine azâb yapılmaz sanıyor. Kâfirler, günah işleyenler ma'zûrdur, mes'ûl olmazlar. Çünkü, insanın her işini, yalnız Allah yapıyor, insan istese de, istemese de, Allah günah yaratıyor, insan günah yapmağa mecbûrdur diyorlar. Bu sözleri küfürdür. Bunlara "Mürcie" de denir ki, mel'ûndurlar. Günah, insana zarar vermez. Âsî, fâsık, azâb görmiyecektir dediler. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mürcie mezhebinde olanlara yetmiş peygamber, la'net etmiştir"**. Mezhepleri tamamen yanlıştır, bozuktur. Çünkü, ihtiyâri, istekli hareketimiz ile, titreme, refleks hareketlerinin başka olduğu meydandadır. Elimizle birşey tutmamız, elbette ihtiyârımız iledir. Göz seğirmesi, kalbin çalışması ise, böyle değildir. Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler, bu mezhebin bozuk olduğunu bildirmektedir. Nitekim Secde, Ahkâf ve Vâkı'a sûrelerinde; **"Yaptıklarının cezasıdır" ve Kehf sûresinde; "İstiyen îmân etsin, istiyen inanmasın!"** buyurulmaktadır**.**

İnsanların çoğu, tenbel olduğundan ve niyetleri kötü olduğundan özür, bahâne arıyor. Suâlden, azâbdan kurtulmak için, Eş'arî, hattâ Cebriyye mezhebine yanaşıyor. Bunlar, ba'zan; "İnsanın hakîkatde ihtiyârı yoktur, işi insanın yapması mecazdır, görünüştedir" diyor. Ba'zan da; "İnsanın ihtiyârı azdır. Herşeyi yapan, Allahü teâlâdır" diyor. Bu söz, Cebriyye mezhebine kayıyor. Bunlar, ba'zı tasavvuf büyüklerinin sözlerini öne sürüyor. Meselâ "İşleri yapan birdir. Hiçbir şey yoktur, yalnız o vardır. İnsanın işinde, kudretinin te'sîri yoktur, insanın hareketi, ağacın sallanması gibidir. İnsanın varlığı da, işleri de, çöldeki serâb gibidir. bir görünüşden başka birşey değildir" gibi sözler, bu gevşek, tenbellerin kötü söylemelerini ve işlemelerini destekliyor. Herşeyin doğrusunu, ancak Allahü teâlâ bilir. Bildiğimiz kadar, bunlara şöyle cevâb veririz ki: Eş'arî'nin dediği gibi, eğer ihtiyâr, hakîkaten bulunmasaydı, Allahü teâlâ, kulların zulüm ettiğini bildirmezdi. İnsanın, yaptığı işde, kendi kudreti te'sîr etmeyip, kudreti yalnız işin

yaratılmasına sebeb olsaydı, insanların kötü işlerine zulüm denmezdi. Hâlbuki Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmin birçok yerinde, insanların zulüm işlediğini bildiriyor, insanın gücü, işin yaratılmasına te'sîr etmeyip, yalnız sebeb olsaydı zulüm buyurmazdı. Evet, Allahü teâlâdan gelen elemlerde, azâblarda, insanın ihtiyârı karışmıyor. Fakat, bu zulüm olmaz. Çünkü, Allahü teâlâ, kayıtsız, şartsız mâlikimiz, sâhibimizdir. Mülk yalnız O'nundur. Mülkünü, istediği gibi kullanır, hiç zulüm olmaz. Fakat insanların zulüm ettiklerini bildirmesi, insanda ihtiyârın bulunduğunu göstermektedir. Burada zulmün mecaz olması düşünülemez. Hakîkatler, zarûret olmadıkça mecaz yapılmaz.

İnsanların irâdeleri, ihtiyârları zayıftır, azdır sözüne gelince; eğer Allahü teâlânın ihtiyârı yanında azdır denirse veya insanların ihtiyârı yalnız olarak işleri meydana getiremez demek istenirse, doğru olur. Fakat, eğer ihtiyârları, işlerin yapılmasına te'sîr etmez denirse, doğru olmadığını yukarıda bildirdik.

Allahü teâlâ, kullarına yapabilecekleri şeyleri emr etmiştir, insanları zayıf yarattığı için, her emrinde kolaylık göstermiştir. Nitekim, Nisa sûresi yirmiyedinci âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ, size hafîf, kolay emr etmek istedi. Çünkü, insan zayıf yaratılmıştır"** buyurulmaktadır. Allahü teâlâ "Hakim"dir. (Herşeyi yerinde, uygun olarak yapar.) "Rauf'dur. (Acımağa lâyık olmıyanlara da acıyıcıdır.) "Rahîm"dir. (Âhırette sevdiklerine, ya'nî küfrân-ı ni'met etmeyenlere ya'nî mü'minlere Cenneti ihsân edicidir). Kullarına, yapamayacakları şeyi emr etmek, hikmetine, re'fetine yakışmaz. Kullarına, kaldırılamayacak büyük kayayı kaldırmağı emr etmeyip, herkesin çok kolay yapacağı; kıyâm, rükû', secde ufak bir âyet okumak ile meydana gelen namazı emr etmiştir. Namaz kılmak, herkes için çok kolaydır. Ramazân-ı şerîf orucu da, pek kolaydır. Zekâtı da, çok hafif emr etmiş, malın hepsini değil, kırktabirini verin, demiştir. Hepsini veya yarısını vermeği emr etseydi, kullarına güç olurdu. Merhameti, pek fazla olduğundan, emri tam yapılamaz ise, daha da hafifletmiştir. Meselâ, abdest alamayanlara, teyemmüm etmeğe, namazda ayak üzere duramayanlara oturarak kılmağa, oturamayanlara da, yatarak kılmağa rükû' ve secde yapamayanlara, îmâ ile (oturup, rükû' ve secde için, az eğilerek) kılmağa, bunlar gibi, daha nice kolaylıklara izin vermiştir, İslâmiyetin emirlerine dikkatle ve insafla bakan, bu kolaylıkları görür. Allahü teâlânın kullarına ne kadar çok merhametli olduğunu, pek iyi anlar. Emîrlerin pek kolay olmasının bir şahidi de, çok kimselerin, emir olunan ibâdetlerin, daha artmasını istemesidir. Namazın, orucun artmasını isteyen çok görülmüştür. Evet, ibâdet yapmak güç gelen kimseler de, yok değildir. Böyle kimseler, normal insan değildir. Böyle bozuk kimselere, ibâdetlerin zor gelmesine sebeb, nefslerinin karanlığı ve şehvanî arzularının kötülüğüdür. Bu karanlık ve kötülükler, nefs-i emmâreden hâsıl olmaktadır. Nefs-i emmâre, Allahü teâlânın düşmanıdır. Şûra sûresinde meâlen; **"Îmân ve ibâdet etmek, müşriklere güç gelir"**, Bekâra sûresi kırkbeşinci âyetinde meâlen; **"Namaz kılmak, yalnız mü'minlere, Allahü teâlâdan korkanlara kolay gelir"** buyurulmuştur.

Bedenin hastalığı, ibâdetlerin yapılmasını güçleştirdiği gibi, "Bâtın"ın (kalbin ve rûhun) hasta olması da güçleştirir. Allahü teâlâ, İslâmiyeti, nefs-i emmâreyi (Ya'nî kötülük isteyici), arzûlarından, âdetlerinden vaz geçirmek için gönderdi. Nefsin istekleri ve İslâmiyetin istekleri birbirinin zıddıdır, aksidir. O hâlde, ibâdetleri yapmakta güçlük çekmek, nefsin kötülüğünü gösteren bir alâmettir. Nefsin arzularının kuvveti, bu güçlüğün çokluğu ile ölçülür. Nefsin hevâsı (istekleri) kalmayınca, güçlük de kalmaz.

Sofiyye-i âliyyeden ba'zısının, insanda ihtiyârın bulunmadığını veya kuvvetsiz olduğunu gösteren birkaç sözünü yukarıda yazmıştık. Tasavvuf büyüklerinin, İslâmiyete uymayan

sözlerine, hiç kıymet verilmez. Nerde kaldı ki, huccet ve sened olarak kullanılsın. Ya'nî, bir iddiayı, düşünceyi isbât için, böyle sözleri şâhid getirmek hiç doğru olmaz. Şâhid, sened olacak, uyulabilecek, ancak Ehl-i sünnet âlimlerinin sözleridir. Sofiyye-i âliyyenin sözlerinden, âlimlerin sözüne uygun olanlar, kabûl edilir. Uymayanları, kabûl edilmez. Burada da yine bildirelim ki, sofiyye-i âliyyeden, hâlleri, keşfleri doğru olanlar, İslâmiyete uymayan hiçbirşey söylememiş ve yapmamıştır. Keşflerinden, hâllerinden, İslâmiyete uymayanların, yanlış olduğunu anlarlar, İslâmiyete muhalif olan sözlere ve hareketlere doğru diye sarılmak, zındıklık, ilhâd ya'nî dinsizlik alâmetidir.

Şunu da ilâve edelim ki, sofiyye-i âliyyenin İslâmiyete uymayan ba'zı sözleri, hâlin kapladığı zamanda, keşf yolu ile anladıkları bilgilerdir ki, o zaman, akıl ve şuurları örtülü olduğundan, özürlü sayılırlar ve keşfleri yanlış olmuştur. Başkalarının, böyle keşflere, sözlere uyması caiz değildir. Böyle sözlere, İslâmiyete uyacak şekilde ma'nâ vermek, kelimelerden anlaşılan ma'nâyı bırakıp, meşhûr olmıyan ma'nâlarını vererek, İslâmiyete uydurmak lâzımdır. Çünkü, âşıkların muhabbet sarhoşlarının sözleri, çeşitli ma'nâlara gelir. Bu ma'nâlar arasında doğru ve onların büyüklüğüne yakışan ma'nâyı bulup, öyle kabûl etmek lâzımdır."

Bedreddîn Serhendî'nin "Hadarât-ül-Kuds" isimli eserinde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini çeşitli hâlleri ile, dünyâya gelişinden Cennete gidişine kadar; keşfleri, kerâmetleri, tasavvufdaki dereceleri, eşsiz nasihat ve sözleri tatlı ve feyzli bir dille anlatılmakta, ondan sonra yüksek oğulları ve halîfeleri bildirilmektedir. Bundan sonraki eserlerini kendi kalemiyle şöyle bildirmektedir:

"O emeller kutbunun âhırete irtihâlinden sonra, son hârika ve kerâmeti isbât eden, "Kerâmât-ül-evliyâ" kitabını yazdım. Gavs-ı a'zam Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.a.) "Fütûh-ül-gayb" kitabını, Arabîden Fârisîye tercüme ettim. Bir de tasavvuf ıstılâhlarında, Kadirî ve Nakşibendî yollarındaki vazîfeleri topladım. İsmine, "Revâih" dedim. Bir te'lîfim de, Adem aleyhisselâmdan günümüze kadar gelmiş olan makbûlleri bildiren, "Senevât-ül-atkıya der beyân-ı tevârih-i visal ve ahvâl-i erbâb-ı kemâl" isimli kitap olup, büyüklerin târih sırasına göre vefâtlarını ve hâllerini anlatır."

Diğer eserleri: 1-Siyer-i Ahmedî, 2-Mecma'ül-evliyâ, 3-Makâmât-i Gavs-us-sakaleyn Tercümet-i Behçetül-esrâr, 4-Tercümet-i Ravdât-in-nevâzir. 5-Tercüme-i Tefsîr-i Arâis-il-beyân.

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 9, 386

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1023

BOLEVÎ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı Şeyhülislâmlarının otuzdokuzuncusu ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Mustafa'dır. Babası, Bolu tüccârlarından Ahmed Efendi'dir. Bolevî Mustafa Efendi diye meşhûr olmuştur. 1001 (m. 1591) senesinde Bolu'da doğdu. 1086 (m. 1675) senesinde Kâhire'de vefât etti ve orada defn edildi.

İlk tahsilini Bolu'da gördükten sonra, ilim öğrenmek için İstanbul'a geldi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip, istifâde etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yapıp, yüksek ilmî derecelere ulaştı. İlk olarak Akhisar kadılığına ta'yin olundu, arkasından İstanbul Atîk Ali Medresesi müderrisliğine nakledildi. Bir müddet Haremeyn (Mekke ve Medine) müfettişliği

vazîfesini yürüttü. 1055 (m. 1645) senesinde Bursa ve Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1056 (m. 1646) senesinde İstanbul kadılığı vazîfesine nakledildi. 1057 (m. 1647) senesinde İstanbul kadılığından alındı. 1063 (m. 1653) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Daha sonra tekrar İstanbul kadılığına iade edildi. 1065 (m. 1655) senesinde, tekrar Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1067 (m. 1657) senesinde Rumeli kadıaskerliğine nakl edilen Bolevî Mustafa Efendi, ongün sonra Vezîr-i a'zam Köprülü Mehmed Paşa'nın teşviki ve tavsiyesi ile, Sultan Dördüncü Mehmed Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin olundu. 1069 (m. 1659) senesinde Bolevî Mustafa Efendi vazîfeden alınıp, Mısır'da ikâmet etmesi emredildi. Bir daha İstanbul'a dönme imkânını bulamayan Bolevî Mustafa Efendi, Kâhire'de onaltı yıl kaldıktan sonra vefât etti.

Bir yıl on ay müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğruluk üzere yürüten Bolevî Mustafa Efendi, âlim ve faziletli bir zât idi. Bütün ahlâkî faziletlerle kendini süslemişti. Kâdılık ve Şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde, vermiş olduğu hükümlerin, Allahü teâlânın dîninin emirlerine uygun olmasına çok dikkat eder ve adâletten şaşmaz idi. Hak bildiğini söylemekten asla çekinmezdi. Birçok ilimlerde yüksek derece sahibi olan Bolevî Mustafa Efendi'nin, fıkıh ilminde özel ihtisası vardı.

Birçok ilimlere dâir yazdığı ta'lîkâtı yanında şu kıymetli eserleri vardır. 1-Şerhu Kenz-üd-Dekâik: Hanefî mezhebi fıkıh usûlüne dâirdir. 2- Hâşiye-i şerh-i Eşkâl-it-te'sis.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 68

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 241

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 441

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4305

5) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 23

BOSNALI ABDULLAH EFENDİ (Abdullah-ı Rûmî)

Osmanlı evliyâsının büyüklerinden, ilim ve kemâl sahibi bir zât olup, naklî ve aklî ilimlerde âlim idi. 992 (m. 1583) senesinde Bosna'da doğdu. Asıl ismi Abdullah Abdî bin Muhammed'dir. Bosnavî, Rûmî ve Gaîbî nisbet edildi. Şârih-ül-Fusûs ve şârih-il-Mesnevî diye meşhûr oldu. 1054 (m. 1644) târihinde Konya'da vefât etti. Sadreddîn Konevî hazretlerinin türbesi yanında defnedildi.

Doğum yeri olan Bosna'da ilim tahsiline başlayan Abdullah Efendi, daha sonra İstanbul'a gitti. Oradaki medreselerde tahsilini tamamladıktan sonra Bursa'ya gitti. Orada Bursalı Hasen Kabaduz Efendi ile görüştü. O mübârek zâtın sohbetlerinde kemâle geldi. Hasen Kabaduz, Hacı Bayram-ı Velî'nin halîfelerinden, Bıçakçı Ömer Dede'nin halîfesi idi. Hasen Kabaduz Efendi'nin feyz ve himmetleri ile yüksek derecelere kavuşan Bosnavî Abdullah Efendi, Bursa'dan ayrılıp Mısır'a gitti. 1046 (m. 1636) senesinde hac vazîfesini yapmak için Hicaz'a gitti. Mekke-i mükerremeyi ve Medîne-i münevvereyi ziyâret etmekle şereflendi. Hacdan dönüşünde, Şam'da Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin türbesi yanında inzivâya çekildi. Günlerce orada ibâdetle meşgûl oldu. Daha sonra Konya'ya geldi. Sadreddîn-i Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi büyüklerin kabirlerini ziyâret edip, rûhâniyetlerinden istifâde etti.

Konya'da yerleşip, vefâtına kadar orada kaldı. Talebelerine ilim öğretmek ve emr-i ma'rûf yapmakla meşgûl oldu. 1054 (m. 1644) senesinde Hacdan dönerken, Konya'da vefât edip, çok

sevdiği Sadreddîn-i Konevî hazretlerinin türbesi civarında defnedildi. Sonradan yapılan kabir taşına, vasıyyeti üzerine; "Hazâ kabrû garîbillahi fî ardıhi ve semâihi Abdullah el-Bosnavî er-Rûmî el-Bayrâmî" ibâresi yazıldı.

Mısır ve Hicaz'a yaptığı seyahatlerinde ve Şam'daki ikâmetinde kendisi ile görüşen ilim erbâbı, Abdullah Bosnavî'nin ilmini ve eserlerini takdîr ettiler. Onun yüksekliğini anlayanlar, ilim ve feyzlerinden istifâde etmek için birbirleriyle adetâ yarış ettiler. Arab âleminin meşhûr ulemâsından Garsüddîn Halîlî, Muhammed Mirzâ Sürûcî, Dımeşkî Sûfî, Muhammed Mekkiyy-ül-medenî, Seyyîd Muhammed bin Ebî Bekr Ukûd gibi âlimler, Abdullah Bosnavî'nin talebesi olmakla şereflendiler.

"Osmanlı Müellifleri"nde Abdullah Bosnavî'nin altmış tane eserinin ismi verilmektedir. Bunlardan en meşhûru, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin meşhûr eseri "Füsûs-ül-hikem" ine yaptığı şerhtir ki, Mısır'da ve İstanbul'da birer defa basılmıştır. Diğer eserleri çeşitli kütüphânelerde mevcût olup, okuyanlar istifâde etmektedirler. Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1-Mevâkib-ül-fukarâ, 2-Hakîkat-ül-yakîn, 3-Risâle-i hazerat-il-gayb, 4-Metâli-un-nûr-is-senî an tahâret-in-Nebiyy-ül-Arabî (a.s.), 5-Risâle fî tafdîl-il-beşer alel-melek, 6-Tezyîl fî münâzeât-i İblîs li-Sehl bin Abdullah et-Tüsterî, 7-Mekâsıd-ı envâr-ı ayniyye ve mesâıd-ı ervâh-ı tayyibe-i gaybiyye. 8-Muhâdarât-ül-evâil. Bunlardan başka çeşitli âyet-i kerîme ve sûre-i şerîfelerin tefsîrleri, çeşitli mevzûlarda manzûm ve mensûr, Türkçe ve Arabça eserleri vardır.

Büyük âlim Yûsuf Nebhâni hazretleri, Cevâhir-ül-Bihâr adlı eserinde sevgili Peygamberimizin bütün anne ve babalarının mü'min olduklarını uzun uzun anlatıyor. Bu kitabının 275. sahifesinden i'tibâren, Bosnalı Abdullah Efendi'nin "Metâli-un-nûr an tahâret-in-Nebiyy-il-Arabî" adlı eserinden nakil yaparak buyuruyor ki:

Sevgili Peygamberimizin mübârek soylarının temiz olduğuna delâlet eden âyet-i kerîmeler:

Tevbe sûresi 28. âyetinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Müşrikler ancak necistirler. Artık bu yıllardan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar"** buyurup, müşriklerin ma'nevî pislik ile pis oldukları için, Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını men etti. Oraya girmelerini ayak basmalarını yasakladı. Yine Hac sûresi 30. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O hâlde pis putlardan kaçının, yalan sözden sakının"** buyurdu. Evsânı (putları), ricsin (pisliğin) aynısı saydı. Evsâna (putlara) yaklaşmaktan men etti.

Nûr sûresi 26. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler kötü kadınlara, temiz kadınlar ise temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara yakışır"** buyuruldu.

İşte, Allahü teâlâ müşriklerin necis olduklarını bildirdi. Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını men etti. Evsânın (putların), ricsin (pisliğin) aynısı olup, necis olduklarını bildirdi Onlara yaklaşmayı men etti.

Hâl böyle olunca, alîm ve hakîm olan, herşeyi lâyık olduğu mevkiine koyan Allahü teâlâ, âlemlere rahmet olarak yarattığı Habîbinin mübârek ve temiz rûhu şerîfini, necis (pis) olarak bildirdiği müşriklerin sulblerine ve rahimlerine hiç koyar mı? Habîbinin aslını, necis (pis) olarak bildirdiği müşriklerden yapar mı? Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; mübârek, latîf ve temiz rûhu şerîflerinin, takdis ve tenvir âleminden olmayan bir şey ile kirlenmiş olmaktan tenzih ederiz. Hâlbuki Allahü teâlâ temiz kadınları, temiz erkeklere, temiz erkekleri de temiz kadınlara tahsis eyledi.

İbrâhim aleyhisselâmın dîninin, mü'min olan zürriyeti ile kendi zamanından, Resûlullahın (s.a.v.) zamânına kadar devam ettiğine dâir âyet-i kerîmeler:

Âl-i İmrân sûresi 68. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gerçekten İbrâhim'e insanların en lâyıkı, herhalde** (zamanında) **ona tâbi olanlarla şu peygamber ve** (şu) **îmân edenlerdir. Allah, o îmân edenlerin yardımcısıdır"** buyuruldu. Yine Âl-i İmrân sûresi 95. âyetinde meâlen; **"De ki; Allah,** (sözün) **doğru** (sunu) **söylemiştir. O hâlde İslama yönelerek İbrâhim'in dînine uyun. O, Allah'a ortak koşanlardan değildi"** buyuruldu.

İbni Ebî Hâtem, Sufyân bin Uyeyne'den nakl etti: "Sufyân bin Uyeyne'ye; "İsmâil aleyhisselâmın evlâdından bir kimse putlara taptı mı?" diye sorulunca; cevâbında; **"Bir de İbrâhim'in şöyle dediği vakti hatırla; "Rabbim! Bu Mekke diyarını korkulardan emîn kıl, beni ve oğullarımı, putlara tapmaktan uzak kıl"** meâlindeki, İbrâhim sûresi 35. âyet-i kerîmesini işitmedin mi?" dedi."

İbn-i Cerîr tefsîrinde bu âyet-i kerîme hakkında, İmâm-ı Mücâhid'den şöyle nakletti: "Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâmın evlâdı hakkında yaptığı duâsını, kabûl eyledi. Bu sebeple İbrâhim aleyhisselâmın evlâdından hiçbir kimse hiçbir puta tapmadı. Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâmın duâsını kabûl etti.

Sevgili Peygamberimiz, peygamberliği bildirilmeden önce, İbrâhim aleyhisselâmın dîninde idi. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde İbrâhim sûresi 40. âyetinde meâlen; **"Rabbim! Beni gereği üzere namaza devamlı kıl. Zürriyetimden de böyle kimseler yarat. Ey Rabbimiz duâmı kabûl et"** buyuruldu."

İbn-i Münzîr tefsîrinde, bu âyet-i kerîme hakkında, İbni Cerîr'den sahih bir senedle, "İbrâhim aleyhisselâmın zürriyetinden İslama uygun olarak, Allahü teâlâya ibâdet eden kimselerin elbette bulunacağını" bildiriyor.

Kelime-i tevhîdin ve tevhîd i'tikâdının, İbrâhim aleyhisselâmın zürriyeti arasında devam etmesi, Allahü teâlânın onlara lütuf ve ihsânıdır. İslâm dîninin Resûlullah (s.a.v.) efendimize bildirilinceye kadar devam edip gelmesi, Resûlullah'ın (s.a.v.) Hazreti İbrâhim'e kadar olan müslüman baha ve dedeleri vasıtasıyla olmuştur. Çünkü onlar da İbrâhim aleyhisselâmın müslüman olan zürriyetindendir.

İslâmdan ibâret olan Hanîf dîni, Muhammed aleyhisselâmın peygamberliğinin bildirilmesine kadar devam etmiştir. Hak dînin İbrâhim aleyhisselâm zamanından, Resûlullah (s.a.v.) zamanına kadar devam etmesi, bu iki zaman arasında, bir Allah'a inanan mü'minlerin bulunmasıyla olmuştur. Bu sebeple Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ana ve babalarının da müslüman oldukları sabit olmaktadır. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin babası Abdullah ve annesi Âmine Hâtun'un tevhîd inancı üzere bulundukları ve müslüman oldukları ortaya çıkmaktadır.

Hazreti Âdem'e kadar, Resûlullah efendimizin mübârek soylarının temiz olduğuna delâlet eden hadîs-i şerîfler:

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ beni temiz sulblerden temiz rahimlere nakl etti."** Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfte buyurdu ki: **"Ben içerisinde bulunduğum asra gelinceye kadar, her asırda, her zamanda yaşayan insanların en iyilerinden seçilmişlerinden dünyâya getirildim."** Bu hadîs-i şerîf, Sahîh-i Buhârî'de vardır. Şuarâ sûresi 219. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Sen ya'nî senin nûrun, hep secde edenlerden dolaştırılıp, sana inkilâb etmiş ulaşmıştır"** buyuruldu.

İmâm-ı Beyhekî Delâil-ün-nübüvve adlı eserinde, Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet ederek bildiriyor ki: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanlar iki kısma ayrılsa, Allahü teâlâ beni onların en iyisi ve seçilmişinde bulundururdu. Ben câhiliyet sefâheti bulaşmadan ana-babamdan dünyâya getirildim."** Ya'nî Resûlullah (s.a.v.) Âdem aleyhisselâmdan i'tibâren babası Abdullah'a kadar olan ana ve babalarından, câhiliyet devrine âit; putperestlik, zinâ, fuhuş gibi kötülüklerden hiçbirşey bulaşmadan dünyâya getirilmiştir Bu sebeple Resûlullahın (s.a.v.) Âdem aleyhisselâma kadar bütün babaları, ister câhiliyet devrinde, ister câhiliyet devri hâricinde, her zaman müslüman ve temiz kimseler idiler.

Yine Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdu ki: **"Ben ana ve babalarımdan, İslâmî nikâh ile dünyâya getirildim. Babalarım ve analarımdan, Âdem aleyhisselâmdan i'tibâren, zinâ yoluyla dünyâya getirilmedim. Nihâyet câhiliyet devri insanlarının kirli vasıflarından ve zinâ lekesinden sâlim olarak babam Abdullah'a ve annem Âmine'ye ulaştım. O hâlde ben, hem şahsen hem de babalarım,** (soy) **bakımından sizin en üstününüz ve seçilmişinizim."**

İmâm-ı Suyûtî şöyle buyuruyor: "Hadîs-i şerîfler, Resûlullah efendimizin, Hazreti Âdem ve Havva'ya kadar ana ve babalarından şirk ve küfür kirlerinden uzak ve temiz olmayanı yoktur. Yoksa Peygamber efendimize, Muhtâr (seçilmiş) Tâhir (temiz) Mustafâ (temizlenmiş) denilmezdi."

İbn-i Ebî Hâtem, En'âm sûresi 74. âyet-i kerîmesi hakkında İbn-i Abbâs'dan şöyle bildirdi: "İbrâhim aleyhisselâmın babasının ismi Âzer değildi. Târuh idi."

Yine İbn-i Ebî Hâtem ve İbn-i Münzîr, İmâm-ı Mücâhid'den şöyle bildirdi: "Âzer, İbrâhim aleyhisselâmın babası değildir." Ayrıca İbn-i Münzîr sahih bir senedle En'âm sûresi 74. âyet-i kerîmesi hakkında İbn-i Cüreyc'den şöyle bildirdi: "Âzer, İbrâhim aleyhisselâmın babası değildir, İbrâhim aleyhisselâmın babası, İbrâhim bin Yetrûh veya Târuh bin Şâruk bin Nâkûr'dur. O zaman Âzer, İbrâhim aleyhisselâmın amcası olmaktadır. Arablar arasında amcaya baba demek âdettir" Mefâli'un-nûr kitabı 1986 senesinde İstanbul'da "En-Ni'met-ül-Kübrâ" kitabı içerisinde, Hakîkat Kitabevi tarafından neşr edilmiştir).

---

1) Hülasât-ül-eser cild-3, sh. 86

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 43

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 337

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 476

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 976

6) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 367

7) Tuhfe-i hattâtîn sh. 280

8) Metâli-un-Nûr-is-seni an tahâret-in-Nebiyy-il-Arabî (En-Ni'met-ül-Kübrâ alel-a'lem kitabı içinde), Hakîkat Kitabevi, İstanbul 1986 sh. 275

9) Cevher-ül-esnâ fî terâcim-i ulemâi ve şuarâi

10) Bosna (Muhammed Hancî Bosnevî), Mısır 1349, sh. 94

BOSTAN-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yirminci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed olup, Bostan-zâde Mehmed Efendi diye bilinir. Kanunî Sultan Süleymân devri Anadolu kadıaskerlerinden Tireli Bostan-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. 942 (m. 1535) senesinde doğdu. Doğum yeri kesin olarak belli değildir. 1006 (m. 1598) senesinde İstanbul'da vefât etti. Şehzâdebaşı Câmii bahçesinde, cadde tarafında medfûndur.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, Arab-zâde ve Kâdı-zâde'den ilim tahsil etti. Gül Hoca Çelebi'nin de derslerinde bulundu. Ondan ilim öğrenip istifâde etti. Aklî ve naklî ilimlerde yetişip yüksek derecelere ulaştıktan sonra, 963 (m. 1555) senesinden i'tibâren mülâzim (stajyer) müderris olarak, ba'zı medreselerde vazîfelendirildi. 966 (m. 1558) senesinde Eski İbrâhim Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 970 (m. 1562)'de Yeni Ali Paşa Medresesi'ne, 974 (m. 1566)'de Hankah Medresesi'ne, 975 (m. 1567)'de Haseki Medresesi'ne, 976 (m. 1568)'da İsmihân Sultan Medresesi'ne, aynı sene içinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, 977 (m. 1569)'de Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne, 978 (m. 1570)'de Süleymâniye Medresesi'ne, 980 (m. 1572) senesinde Edirne Selîmiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 981 (m. 1573) senesinde Şam kadılığına, ta'yin olundu. 983 (m. 1575) senesinde Bursa ve aynı yıl içinde Edirne kadılıklarına ta'yin olundu. 984 (m. 1576) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Bu vazîfede bir yıl kaldıktan sonra, 985 (m. 1577) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 988 (m. 1580) senesinde Rumeli kadıaskerliğine nakledildi. Bir yıl sonra bu vazîfeden alındı ve emekli oldu. 991 (m. 1583) senesinde Kâhire kadılığıyla vazîfelendirilip Mısır'a gönderildi. Kâhire kadılığı vazîfesini üç yıl müddetle adâlet ve doğruluk üzere yürüttükten sonra istifâ edip İstanbul'a geldi. 995 (m. 1588) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 997 (m. 1589) senesinde, Şeyhülislâm Abdülkerîm Şeyhî Efendi yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Üç yıl bir ay yedi gün bu şerefli vazîfeyi ifâ ettikten sonra, 1000 (m. 1592) senesinde emekli oldu. Bir köşeye çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl iken, 1001 (m. 1593) senesinde tekrar Rumeli kadıâskerliğirie getirildi. Şeyhülislâm Zekeriyyâ Efendi'nin vefâtı üzerine, aynı yıl içinde tekrar şeyhülislâmlık makamına ta'yin olundu. Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın sevgi ve iltifâtını kazanan Bostan-zâde Mehmed Efendi, 1006 (m. 1598) senesinde, şeyhülislâmlık vazîfesine devam ederken vefât etti. Toplam yedi yıl on ay müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğruluk üzere yürüttü, İstanbul Samatya Hacıkadın Mahallesi'nde yaptırmış olduğu bir mescidi vardır.

Bostan-zâde Mehmed Efendi ilim ve irfan sahibi bir zât idi. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece ve fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Güzel ahlâklı fâzıl bir zât idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı sırasında adâletle hükmeder, herkese karşı hüsnü muâmele eder idi. Hoş sohbet ve güler yüzlü idi. Dili peltek olmasına rağmen iyi bir hatîb idi. Arabça, Farsça ve Türkçe şiirleri olan Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin, Kânûnî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiyesi ünlüdür.

Nakledilir ki: Bostan-zâde Mehmed Efendi Mısır kadısı olduğu sırada, Sultan Üçüncü Murâd Hân bir mektûp yazıp; "Ben seni Mısır kadılığından azl etmedim, dilediğin kimseyi, yerine ta'yin et ve sonra bizi ziyârete gel" dedi. Bu mektûp üzerine, Bostan-zâde Mehmed Efendi Mısır'dan ayrılıp, 994 (m. 1537) senesinde Şam'a geldi. Îsâvî'nin ilim meclisinde bulunduğu sırada şöyle anlattı: "Mısır'da bulunduğum sırada, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrini ziyâret etmeyi hiç ihmâl etmedim. Nasıl mühim mes'eleler arzedilmek için sultâna gidilirse, ben de mühim mes'elelerimi arz etmek için İmâm-ı Şafiî'nin kabrine giderdim ve; "Ey İmâm-ı Şafiî! Burası senin memleketindir, burada başıma şöyle şöyle hâdiseler geldi. Bu husûsta senden imdat istiyorum" der, geri dönerdim, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin bereketiyle o işim hallolurdu."

İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhyâ-ül-ulûm" adlı eserini Türkçeye tercüme etti. Fıkıh ilmine dâir, İbrâhim bin Halebî'nin yazdığı "Mülteka el-Ebhur" adlı eseri şerh etti.

Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin şiirlerinden bir **beyt:**

Lükneti var dime sakın bî-vukûf,
Ayrılamaz tatlu dilinden hurûf.

İdersem vech-i yâri mâha teşbih,
İder erbâb-ı irfan ânı tevcih,

Nazar kılsa dehân-ı yâra bülbül,
Didi, gonca için fihi mâfîh.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 33

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 223

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 256

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 410

BOSTAN-ZÂDE MUHAMMED BİN MUHAMMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. 972 (m. 1564) senesinde İstanbul'da doğdu. 1035 (m. 1625) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kayınpederi Nişancı Mehmed Paşa Câmii bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren aklî ve naklî ilimleri tahsîl edip, yüksek ilmî derecelere ulaştı. Babasının yanında mülâzim (stajyer), olarak yetişip, ilk olarak 996 (m. 1587) senesinde Atîk Murâd Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. 998 (m. 1589)'de Kalenderhâne, 999 (m. 1590)'da Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. 1001 (m. 1592) senesinde, Yavuz Selîm Medresesi'nde vazîfendirildi. 1002 (m. 1593) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 1003 (m. 1594) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1005 (m. 1596) senesinde Edirne kadılığına getirildi. 1006 (m. 1597)'da İstanbul-Galata kadılığına yükseltildi. Aynı sene içinde tekrar Selanik kadılığına nakledildi. 1007 (m. 1598)'de bu vazîfeden alındı. Bir sene sonra üçüncü defa Selanik kadılığına ta'yin edilmişken, birkaç gün sonra tekrar vazîfeden alındı. 1009 (m. 1600) senesinde Bursa kadılığına, 1010 (m. 1601)'da Kâhire kadılığına nakledildi. 1011 (m. 1602)'de vazîfeden alındı. 1013 (m. 1604)'de İstanbul kadılığına getirildi. 1017 (m. 1608) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1023 (m. 1614) Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. 1024 (m. 1615) senesinde kendi isteğiyle emekliye ayrılıp, Mihaliç arpalığının gelirleri ihsân edildi. 1031 (m. 1621) senesinde ikinci defa Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1032 (m. 1622) senesinin başında bu vazîfeden kendi isteğiyle ayrıldı. Aynı sene içinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1033 (m. 1623)'de vazîfeden alınıp, 1035 (m. 1625)'de vefât etti.

Bostan-zâde Muhammed bin Muhammed Efendi, ilmiyle amel eden âlim, güzel ahlâk ve fazilet sahibi bir zât idi. Arabça, Farsça ve Türkçe dillerinde şiir ve nesir yazmaya kudretli, tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Çok cömert ve kerem sahibi olan Muhammed Efendi, fakir ve ihtiyâç sahiblerine yardım ederdi. Yumuşak huylu ve tevâzu sahibi idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 698

BURSALI ESÎRÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Kırkıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed'dir. Bıçakcı-zâde Abdülhalîm Efendi'nin oğludur. Bursalı Esîri Mehmed Efendi diye meşhûr olmuştur. Bursa'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1092 (m. 1681) senesinde Bursa'da vefât etti. Vefâtından önce yaptırmış olduğu Pirinç Hanı civarında Hoca Sungur Mescidi. bahçesinde defnedildi.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, Mu'îd-zâde ve Hâfız-zâde'den ilim öğrendi. Daha sonra ilim tahsili için İstanbul'a geldi. Şerîf Şirvânî'nin ilim meclisinde bulunup ilim öğrendi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip istifâde etti. Onun talebeleri arasında, en yükseği oldu. Mülâzım (stajyer) olarak yanında bulundu. İlk olarak fetvâ kâtipliğine ta'yin edildi. Daha sonra fetvâ emîni oldu. Bu arada ilim ve fazilette yükselip şöhreti her tarafta duyuldu. Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Bütün vezirler ve kadıaskerler, onun yüksek vazîfelere getirilmesini istiyorlardı. 1037 (m. 1627) senesinde. Maktul Hasen Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 1040 (m. 1630) senesinde Mısır'a gönderildi. 1043 (m. 1633) senesinde. Beşiktaş Sinân Paşa Medresesi müderrisliğinine getirildi. 1044 (m. 1634) senesinde Zekeriyyâ Efendi Medresesi'nde, 1045 (m. 1635) senesinde Pîri Paşa Medresesi'nde, 1048 (m. 1638) senesinde Mustafa Ağa Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildi. Aynı sene içerisinde. Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 1049 (m. 1639) senesinde Çorlu Medresesi'ne nakledildi. 1052 (m. 1642) senesinde tekrar İstanbul'a dönüp, Vâlide Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 1054 (m. 1644) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığıyla vazîfelendirildi. Bu vazîfeye deniz yoluyla gitmek üzere yola çıktıklarında, bulundukları gemi, Rodos adası yakınlarında Venedik korsanlarının hücumuna uğradı. Gemide bulunanların çoğu şehîd oldular. Bursalı Mehmed Efendi, saray ağalarından Sünbül Ağa ile birlikte, korsanlar tarafından esîr edilip Malta'ya götürüldü Orada dört yıla yakın esîr kaldığı için, "Esîrî" diye anılmıştır. Dört yıllık esâretten kurtulduktan sonra, 1059 (m. 1649) senesinde Mısır kadılığına ta'yin edildi. Mısır kadılığı için giderken. Şam'a uğrayıp, oranın âlimleriyle ilmi sohbetlerde bulundu. Mısır kadılığını bir yıl kadar yürüttükten sonra, 1060 (m. 1650) senesinde vazîfeden alındı. 1062 (m. 1652) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1063 (m. 1653) senesinde bu vazîfeden de alındı. Bu arada tasavvufa yönelerek, Edirne'de Şeyh Muslihuddîn Efendi'ye talebe olup ondan feyz aldı. İbâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada, 1064 (m. 1654) senesinde Bozcaada'ya gönderildi. 1065 (m. 1655) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1068 (m. 1658) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1069 (m. 1659) senesinde Bolevî Mustafa Efendi yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfede. Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın sadrâzam olmasına kadar, iki yıl on ay ondört gün kaldı. 1072 (m. 1661) senesinde vazîfeden alınıp Bursa'ya gönderildi. Memleketi olan Bursa'da ilim, ibâdet ve tâatla meşgûl iken 1082 (m. 1671) senesinde hac ibâdetini yapmak için Hicaz'a gitti. Mekke'den sonra, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin Ravda-i Mütahharasını ziyâret etti ve orada bir yıl mücavir olarak kaldı. 1083 (m. 1672) senesinde Kudüs kadılığına tayin olundu ise de, bir sene sonra tekrar vazîfeden alındı. Memleketi olan Bursa'ya döndü ve emekli oldu Devamlı ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada Bursa'da vefât etti.

Bursalı Esîri Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel huylarla bezenmiş fazilet sahibi bir zât idi. Zamanındaki bütün âlimler, onun ilmî üstünlüğünü kabûl etmişlerdi. Allahü teâlâya çok ibâdet eder, geceleri devamlı Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl olurdu. Tevâzu sahibi fakat heybetli idi. Hakkı ve hakîkati söylemekten çekinmezdi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde, adâlet ve doğruluktan ayrılmamıştır.

Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olan Esîri Mehmed Efendi'nin, bu ilme dâir "Câmi-ud-deâvî vel-beyyinât" adlı Fetvâ mecmûası vardır. Bu mecmûa, Esîri Mehmed Efendi tarafından Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin vermiş olduğu fetvâların toplanmış hâlidir. Bununla birlikte "Hulâsateyn" adlı bir fetvâ kitabı da vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 69

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh 482

3) Güldeste-i Riyâz-ı irfan sh. 380

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 231

CÂBİRÎ (Ahmed bin Ravhullah)

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve Osmanlı kadılarından. İsmi, Ahmed bin Ravhullah bin Nâsirüddîn bin Gıyâsüddîn bin Sirâcüddîn el-Ensârî el-Câbiri er-Rûmî'dir. Eshâb-ı Kirâmdan Câbir bin Abdullah-ı Ensârî'nin nesebine mensûp olduğu için, "Câbirî" ve "Ensârî" nisbetleriyle tanınırdı, İran'da doğdu. Doğum târihi belli değildir. Yürüyerek İstanbul'a gelip, birçok âlimden ilim tahsil etti. Hocalarının en büyüklerinden biri Muhammed Şah idi. Derslerde ona mu'îdlik (yardımcılık) yapardı. Uzun zaman onun yanında kaldı. Çeşitli ilimlerde çok yükseldi. Ayasofya ve başka medreselerde ders okuttu, müderrislik yaptı. Fen ilimlerinde bir derya idi. Şam, Mısır, Edirne ve İstanbul kadılıklarında bulundu. Sonra Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Çok kitap yazdı. Eserlerinin herbiri, ilim ve faziletinin yüksekliğine şahittir. 1008 (m. 1600) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Hasen-i Bûrînî, "Târih"inde diyor ki: "Câbirî, İran'ın Gonca-i Berde'a şehrinde doğdu ve orada büyüdü. Memleketinden ayrılıp, yürüyerek Kusayr adındaki bir beldeye geldi. Orada, Şeyh Ahmed-i Kusayrî'den ilim tahsil etti. Bundan sonra, Saltanat-ı Osmâniyye merkezi olan İstanbul'a geldi. Devlet erkânından Feridun adında bir zâtın hizmetinde bulundu. Onun çocuklarına ilim öğretti ve uzun zaman onun yanından ayrılmadı."

Yine şöyle anlatılır: "O, birçok medresede ders okuttu, ilk dersini, Muhammed Şâh'ın kendi adına İstanbul'da inşâ ettirdiği meşhûr medresede verdi. İstanbul'da Ayasofya Medresesi ile, Üsküdar'da Sultan Murâd Hân'ın annesinin yaptırdığı Vâlide Sultan Medresesi'nde de ders verdi. Vâlide Sultan Medresesi'nde dersiâmlık yapıp, herkese açık ders okuturdu. Zamanının âlimlerinden ve fâdıllarından birçoğu, onun bu derslerine devam etti.

Vâlide Sultan, ders verirken giymesi için ona üç hil'at (elbise) ve ayrıca derslerinde hazır bulunanlara ziyâfet vermesi için 1000 dinar hediye gönderdi. Ondan başka kimseye, böyle bir ihsânda bulunmamıştı. Kendisi de perde arkasından onun derslerini dinlerdi. Derslerinde benzeri görülmeyen kalabalık meydana gelirdi. Çünkü dersleri herkese açıktı. Başka müderrisler böyle yapmazlardı. Onlar, insanlardan boş olan bir mahalde yalnız başına oturur, arkadaşlarından ve ders okuyan talebelerinden başka kimse yanlarına girmezdi. Hâlbuki Câbiri'nin dersleri, hep kalabalık şekilde devam ederdi. Bu sırada bir "Risale" kaleme aldı ve onu âlimlere arzetti. Hepsi, beğenip medhettiler. Medresedeki vazîfesinden sonra Şam kadılığına ta'yin edildi.

Bûrînî, onun hakkında diyor ki: "Ahmed-i Câbirî, kadılık vazîfesinde herkese kolaylık gösterir, kimsenin hakkını zayi etmezdi."

Eserleri: 1- Tefsîr-i sûre-i Yûsuf, 2-Hâşiyetün alâ tefsîr-i sûret-il-En'âm lil-Beydâvî, 3-Hâşiyetün alel-Mes'ûd fî âdâb-il-bahs, 4- Havâşî alâ evâil-it-Telvîh, 5- Havâşî alâ galibi Şerh-ıl-Miftâh lis-Seyyid. Bunlardan başka eserleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 224

2) Hülâsat-ül-eser cild-1, sh. 189, 190

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 151

4) Keşf-üz-zünûn sh. 143, 450

5) El-A'lâm cild-1, sh. 126

6) Tabakât-üs-seniyye cild-1, sh. 351

CA'FER EFENDİ-ZÂDE SUN'ULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen fıkıh ve tefsîr âlimlerinden. Yirmiüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Sun'ullah'tır. Kanunî Sultan Süleymân Hân devri devlet adamlarından, Anadolu kadıaskeri İskilibli Ca'fer Efendi'nin oğludur. 960 (m. 1552) senesinde İstanbul'da doğdu. 1021 (m. 1612) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı'da Kırkçeşme civârında, Hüsam Bey Mescidi. bahçesinde defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk olarak Molla Cemâlî Efendi'den ilim öğrendi ve istifâde etti. Daha sonra Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ebüssü'ûd Efendi'nin yanında mülâzim oldu. 978 (m. 1570) senesinde onsekiz yaşındayken, ilk olarak, Beşiktaş Hayreddîn Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. 984 (m. 1576) senesinde Mahmûd Paşa Medresesi, 988 (m. 1580) senesinde Şah Sultan Medresesi müderrisliklerinde vazîfelendirildi. 990 (m. 1582) senesi Şa'bân ayı içerisinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, 993 (m. 1585)'de Şehzâde Medresesi müderrisliğine yükseltildi. Birçok talebe yetiştirip, ilmî derecelere yükselince Üçüncü Sultan Murâd Hân'ın annesinin yaptırmış olduğu Vâlide Sultan Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 998 (m. 1590) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra Edirne kadılığına terfi ettirildi. 1000 (m. 1592) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1001 (m. 1592) senesinde Rumeli kadıaskerliğine nakledildi. Bu vazîfeyi doğruluk ve adâletle iki yıl müddetle yürüttükten sonra, 1003 (m. 1595) senesinde Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın tahta geçmesinden sonra, kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1008 (m. 1600) senesinde Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin vefâtı üzerine, onun yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sadr-ı a'zam Yemişçi Hasen Paşa'nın teşvikiyle 1010 (m. 1602) senesinde vazîfeden alındı ise de 1011 (m. 1603) senesinde sipâhilerin ısrârı üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bir yıl dört gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra, 1012 (m. 1604) senesinde tekrar vazîfeden alınıp, Rodos'a gönderilmek üzere ferman çıktı. Fakat Sun'ullah Efendi Rodos'a gitmedi. Bu sırada Sultan Üçüncü Mehmed Hân vefât etti. Yerine Birinci Sultan Ahmed Hân pâdişâh olunca, Sun'ullah Efendi, 1013 (m. 1605) senesinde üçüncü defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1015 (m. 1607) senesinde vazîfeden alındı. Yerine eski şeyhülislâm, Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi getirildi. Bu şeyhülislâmın vefâtı üzerine, 1015 (m. 1607)'de dördüncü defa şeyhülislâm oldu. 1017 (m. 1609) senesinde vazîfeden alınıp emekliye ayrıldı. Şeyhülislâmlık müddeti, Üçüncü Mehmed Hân ve Birinci Ahmed Hân devirlerinde toplam altı sene on ay kadardır. Emekli olduktan sonra, evlerine yakın olan Hüsâm Bey Mescidi'ni câmi hâline getirdi. Devlet işlerinden el çekip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl oldu. 1020 (m. 1612) senesinde hac ibâdetini

yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. 1021 (m. 1613) senesi Safer ayının sekizinde Salı günü İstanbul'da Hakkın rahmetine kavuştu. Üsküdarî Hüdâyî Mahmûd Efendi, Fâtih Câmii'nde cenâze namazını kıldırdı. Kırkçeşme'de defn olundu. Nakledildiğine göre, cenâze namazına çok kalabalık bir cemâat iştirâk etmiş, **"Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür"** buyurulduğu üzere, herkes üzülmüştü.

Ca'fer Efendi-zâde Sun'ullah Efendi, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil, ma'rifet ehli bir zât idi. Bütün güzel huylarla kendini süslemiş hoş sohbet ve hazır cevap idi. Onun ilim meclisinde birçok kimseler bulunur, suâller ve cevaplar şeklinde sohbeti devam ederdi. Allahü teâlânın dîninin emirlerine uymakda son derece dikkatli, hak ve bâtılı birbirinden ayırd etmede keskin kılıç gibi idi. Haksızın karşısında çok güçlü idi. Bir konuda fetvâ vereceği zaman, konuyla ilgili bütün kavilleri inceler ve bir yere yazar, sonunda fetvâsını verirdi. Fetvâları kesin ve açık ifadeli idi. Haram ve şüphelilerden sakınırdı. Yüzü nurlu ve çok kerâmet sahibi bir zât idi.

Kayseri müftîsi olan İnâyet Efendi, Mekke-i mükerremede mücavir olan Mâverâünnehrli bir zâtdan rivâyet eder: "Sun'ullah Efendi hac ibâdetini yerine getirmek üzere Mekke-i mükerremeye geldi. Bâb-üsselâm'dan Mescid-i Harâm'a girmek üzere geldiğinde, onu karşılayanlar arasında bekliyordum, içeri girdiklerinde Harem-i şerîfe doğru baktım. Sun'ullah Efendi'nin girişi esnasında Bâb-üsselâm'ın üzerinde semâda altın yaldızlı olarak Zümer Sûresinin; **"**(Her türlü kederden) **selâmet size,** (Günah kirinden) **tertemizsiniz. Artık ebedî olarak kalmak üzere oraya** (Cennete) **girin"** meâlindeki yetmişüçüncü âyet-i kerîmesinin yazılı olduğunu gördüm. Bu durumu yanımda bulunan arkadaşlarıma da işâret edip gösterdim. Okuduktan sonra gayb oldu" dedi.

İlim ve irfan sahibi olan Sun'ullah Efendi'nin daha birçok kerâmetleri vardır.

Keşşâf tefsîrine yaptığı haşiyesi ile birçok ilimlerde mu'teber eserlere yazdığı ta'likâtı ve fetvâları vardır. Günlük işlerinden sonra, vakitlerinin çoğunu Allahü teâlâya ibâdet etmekle geçirdiği için, yazmış olduğu eserlerini müsveddeden temize çekememişdir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 552

2) Dehat-ül-meşâyıh sh. 39

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2968

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 24

5) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 256-259

CEMÂLEDDÎN MAHMÛD HULVÎ

Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, Mahmûd bin Ahmed'dir. Lakabı Cemâleddîn'dir. 982 (m. 1574) senesinde İstanbul'da doğdu. 1064 (m. 1654) senesinde vefât etti. İstanbul'un Şehremini semtinde, Hulvî adıyla anılan Şirvânî dergâhının bahçesine defnedildi.

Cemâleddîn Mahmûd Efendi'nin babası Saray helvacıbaşısı idi. Mahmûd Hulvî, 14 yaşında iken Hasen Zarifî Efendi ile birlikte hacca gitti, İstanbul'a dönüşte, baba mesleği olan helvacılığa devam etti. Daha sonra gençlik arzusuyla süvariliğe heves duyarak emsallerinin teşvikiyle, Divân-ı Hümâyûn çavuşu oldu ve kendisine zeamet ihsân olundu. Fakat Mahmûd Efendi'nin gözü dünyâ mevkii ve ni'metlerinde olmadığından, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için uğraşıyor,

kendisine yol gösterecek birini arıyordu. Bir süre sonra, Halvetiyye yolunun, Sünbüliyye koluna mensûb olan Koca Mustafa Paşa dergâhının, Şeyhi Zarifî Hasen Çelebi'nin sohbetlerine devam etti. 1007 (m. 1599) senesinde Mahmûd Efendi'nin zeameti geri alındı. Bir süre sonra da Dîvân çavuşluğundan istifâ etti. İnsanlardan uzaklaşıp, yalnızlığa çekildi. Hocasına tam ma'nâsıyla teslim oldu.

Mahmûd Efendi tasavvuf yoluna girişini şöyle anlatır: "Birgün bir yeniçeri kâtibinin yaptırdığı Yenikapı Mevlevîhânesinde dervişlerin Mesnevî okuduklarını görünce, tasavvuf yoluna karşı kalbim meyl etti. Bu sırada sıtma hastalığından muzdarip idim. Yolda giderken sıtma nöbeti tuttu ve biraz dinlenmek için Merkez Efendi dergâhına girdim, istirahat için uzandığım zaman uyuyakalmışım. Rü'yâmda Merkez Efendi bana; "Oğul bize gel" dedi. Heyecanla uyandım. Sıhhate kavuştuğumu hissettim. O hafta salı günü va'z vermek üzere Merkez Efendi dergâhına gelen daha önce beraber hacca gittiğimiz Zarifi Hasen Çelebi'ye, gördüğüm rü'yâyı ta'bir etmesini rica ettim. O da bana; "Sana şeyhlik hîbe etmişler" dedi. Gerçekten o hafta hocama bi'at ederek tam ma'nâsıyla teslim oldum. Hocam; "Siz bizim hac yolunda yol arkadaşımız ve dostumuz olmuştunuz. Şimdi biz size tasavvufta yol arkadaşı olamaz mıyız?" dedi."

Tasavvuf yolunda kemâle eren Mahmûd Efendi, 1028 (m. 1619) senesinde ikinci defa hacca gitti. Dönüşte Mısır'a uğradı. Gülşenî dergâhında misâfir kaldı. Bu yolda bulunanların hâlini beğenerek, dergâhın şeyhi Necmüddîn Hasen Efendi'ye bağlandı ve bu yolu tâliblerine öğretmek için icâzet aldı. Mahmûd Efendi İstanbul'a dönünce, Gülşenî oldu diye arkadaşları arasında çeşitli dedikodular çıktı. Bunun üzerine hocası Zarifi Hasen Çelebi; "Yolumuz tektir, aramızda ayrı-gayrı yoktur" diyerek dedikoduyu önledi ve Mahmûd Efendi'nin, Dâvûd Paşa Câmii vâ'izliğine, ta'yin olmasını sağladı. Hocası ölünce, talebesi ve oğlu İbrâhim Efendi, Mahmûd Efendi'ye icâzet verdi ve Şehremini'deki Şirvânî tekkesine şeyh olacak ta'yin ettirdi. Ömrünün son yıllarını Hulvî Tekkesi ismiyle anılan bu dergâhda geçirdi.

Şiirde kullandığı "Hulvî" mahlasını alması şöyle olmuştur: Mahmûd Efendi, bir Mevlânâ Dîvânı alıp hocasına hediye edince, Hocası; "Gel Helvacı-zâde, sana Mevlânâ hazretlerinden bir mahlas rica edelim" diyerek üç İhlâs bir Fâtiha okuyup Dîvânı açınca şu rubâî çıkar "Men kâne ulviyyâ Tervîhim ma'nânen, Kad câe hulviyyâ elvânen elvânen." Bu rubâî işâret sayılarak Mahmûd Efendi, bu olaydan sonra "Hulvî" mahlasını kullandı.

Mahmûd Hulvî Efendi'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1 -Câm-ı dil-nevâz: Gülşen-i Râz şerhinin tercümesidir. 2-Taşlıcalı Yahyâ Bey'in "Hamse"sine bir nazire. 3-Lemezât-ı Hulviyye el-lemehât-ı ulviyye: İsmi, "Ulvî parıltıların ağızdaki tadı" ma'nâsına gelen bu eseri, Mahmûd Efendi yazmağa 1018 (m. 1609) senesinde başlayıp, 1030 (m. 1621) senesinde tamamladı. Eser bir mukaddime, yirmiüç lemza (her lemza üçer zâikaya ayrılmıştır) ve bir hatimeden meydana gelmiştir. Mukaddimede ilk dört halîfe, dört mezhebin imamları ve oniki İmâm, lemzalarda ise, Halvetîik yolundaki büyük velîlerin hayâtı ve menkıbeleri anlatılmaktadır. Lemza ve mukaddimesinde 140 zâtın hâl tercümesi anlatılan bu esere, hatime kısmında ise ayrıca, bizzat kendisinin görüştüğü 52 velîyi ilâve etmiştir. Mahmûd Hulvî Efendi, tasavvufu ve evliyânın hâl tercümesini anlatan elliye yakın mu'teber kitabı tarıyarak bu eseri meydana getirdiğini söyliyerek faydalandığı eserlerin isimlerini bildirmektedir.

Lemezât'tan ba'zı bölümler:

Şiir:

Çün olurmuş helâla ise hesâb,
Ger haram ola var muharrar gazâb.

Niye yetmez bu kubbe-i gerdûn,
Âkil olan niçin olur mahzûn?

Ârife mesken olmağla her dem,
Çün fenâdır bekâsı yok harem.

Gitmeli olsa can vücûdundan,
Şâh-ı derviş olur o dem mağbûn.

Hükmün icra eder ecel gelse,
Hükmünün altında olsa meskûn.

Dâvûd-i Tâî, nasihat istiyen birisine buyurdu ki: "Dünyâda oruç tut. Ölüm geldiğinde bayram sevinci içinde ol. Lisânını (dilini) koru. Lüzumsuz şeylerden sakın. Dünyâ ile çok az ilgilen. Âhırete götüreceğin şeyler ölçüsünde dünyâ ile ilgilen."

Ahmed bin Âsım Antâki buyurdu ki: "Her işin önderi ilimdir, İlmin önderi ise Allahü teâlânın inâyetidir."

Sırrî-yi Sekatî şöyle buyurdu: "Allahü teâlâya, dünyâ mertebesi ve halkın i'tibar ve sevgisini kazanmak için ibâdet edenler, Allahü teâlânın gazâbına lâyık olan kişilerdir."

Ma'rûf-i Kerhî buyurdu ki: "Allahü teâlâ bir kuluna iyilik murâd ederse, ona hayırlı amel kapısını açar, söz kapısını kapar. Kişinin yaramaz söz konuşması bedbahtlıktır. Kötülük murâd ettiğinde bunların aksini yapar."

Hayr-ün-Nessâc buyurdu ki: "İhlâs, amelin kabûlüne vesîle olan güzel düşünce (niyet) dir"

---

1) Osmanlı müellifleri cild-1 sh. 61

2) Lemezât

CEMÂLİ-ZÂDE (İbn-i Cemâl el-Mısrî)

Mekke-i mükerremede yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Ebî Bekr bin Ali Nûreddîn bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Abdürrahmân bin Muhammed (Cemâl-i Mısrî) bin Ebî Bekr bin Ali bin Yûsuf bin İbrâhim bin Dargâm İbni Ta'ân bin Hamîd el-Ensârî el-Hazrecî el-Mekkî'dir. 1002 (m. 1593) senesinde Mekke'de doğdu. Daha dört yaşlarında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Allahü teâlâ ona, Şeyh-ül-velî Ebü'l-Ferec el-Müzeyyen'i lütfetti. Bu zât, onun terbiyesi ile yakından ilgilendi. Önce, Şeyh Abdürrahmân Ebü'l-Hasen bin Nasır Eş'arî'den Kur'ân-ı kerîm kırâatini tilâvete başladı. 1031 (m. 1621) senesine kadar onunla ilim tahsîline devam etti. Bu târihte, hocası vefât edince talebesi Şeyh Ahmed el-Hakemî'den okuyarak, Kur'ân-ı kerîmin kırâatini tamamladı. Daha sonra Şeyh Muhammed Takıyyüddîn-i Zübeyri ile Şeyh Ebü'l-Hasen el-Medenî'den de kırâat ilmini tahsil etti. Bu ikisinin kırâat tariki, aynı idi. Nahiv, usûl ve arûz ilimlerini Şeyh Abdülmelik el-Asânî'den, kelâm ilmini Burhâneddîn-i Lekânî'den okuyup öğrendi. Fıkıh, usûl-i fıkıh, Arab dili ve edebiyatı, hadîs, usûl-i hadîs, tefsîr, me'ânî ve beyân ilimlerini de Seyyid Ömer bin Abdurrahîm el-Basrî'den okudu. Bu hocası, 1034 (m. 1624) senesinde kendisine icâzet verdi. Ârif-i billah Ahmed bin İbrâhim Allân'dan akâid ve hadîs ilimlerini, Şihâbüddîn-i Hafâci'den hadîs ilmini ve Ârif-i billah Abdürrahmân Bâvezir'den tasavvuf ilmini tahsil etti. Daha sonra Mekke'de, Mescid-i Harâm'da Kur'ân-ı kerîm kırâatini ve diğer ilimlerin tedrisâtını yürütmek için kendisine vazîfe verildi. Kendisinden birçok meşhûr âlim, ilim tahsil etti. Şeyh Abdürrahmân bin Muhammed Tâhir Abbasî, Şeyh Ahmed Bakşîr, Şeyh

Hasen-i Acîmî ve Ahmed-i Nahlî gibi talebeleri bunlardandır. 1072 (m. 1661) senesinde Mekke'de vefât etti.

Muhibbî diyor ki: "Ben, İbn-i Cemâl'den; fıkıh, ferâiz, hesâb, usûl-i fıkıh, kelâm, hadîs ve usûl-i hadîs ilimlerini okudum. Müşkil mes'eleleri çözmede çok kuvvetli ve pratik bir zekâya sahipti. Çok kitap yazdı."

Eserleri: 1- Mecmû'ul-vaddâh alâ menâsik-il-İzâh, 2- Şerhanı alâ ebyât-i İbn-i Makkari (kebîr ve sagîr), 3- Kâfi'l-Muhtâc li-Ferâiz-il-Minhâc lin-Nevevî, 4- Feth-ül-Feyyâz bi-ilm-il-karrâz, 5-Kurretü ayn-ir-râid fî fenn-il-hısâb vel-ferâid, 6- El-Müzillü fil-ferâiz, 7-Nefhat-ül-mekkiyye bi şerh-it-Tuhfet-il-Kudsiyye, 8- En-Nukûl-ül-vâdiha-tüs-sariha fî âdem-i kevn-il-umreti kablen-neferi sahîha, 9- Risâletün fit-taklîd, 10- "Şerhu ebyât-il-Celâleddîn-i Süyûtî, 11-Feth-ül-vehhâb bi şerh-i nüzhet-il-ahbâb, 12- Tuhfet-ül-Hicâziyye fil-a'mâl-il-hisâbiyye, 13-Tahrir-ül-mekâl fî kavl-i İbn-i Mecdî fis-Şeriki eşkâl, 14- Dürr-ün-nadîd fî me'haz-il-kırâati minel-kasîd, 15-Mevâhib-üs-seniyye fî ilm-il-cebri vel-mukâbele, 16- Şerh-ül-Yâsemîniyye fil-cebri vel-mukâbele, 17- Risâletün fî ahkâm-i nûn-is-sâkineti vet-tenvîn, 18-Vaslet-ül-mübtedî bi şerh-i nazm-i dürr-il-mühtedî: Hanefî mezhebinin ferâiz bilgilerini anlatmaktadır. Bunlardan başka eserleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 46

2) Hülâsat-ül-eser cild-3. sh. 128-130

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 759-760

4) El-A'lâm cild-4, sh. 267

5) Brockelmann: Sup-2, sh. 536

CENÂNÎ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Mustafa bin Muhammed'dir. Bursa'da, Muradiye Câmii civarında bir evde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1004 (m. 1595) senesinde Muharrem ayı içinde Pazartesi günü ikindi namazı vaktinde Bursa'da vefât etti. Hamza Bey kabristanına defn edildi. Cenânî, Türkçe, Arabça, Farsça gibi üç lisan üzerinde, eser yazacak, şiir söyliyecek kuvvette bir tahsille yetişti. Hat san'atı ile meşgûl oldu. Medrese tahsilini Muallim-zâde'den tamamladı. Onun İstanbul kadılığı zamanında, yanında kâtiplik ve nâiblik vazîfesinde bulundu. Daha sonra kadılık ve müderrislik yaptı. Bursa'da Mevlânâ Muhyiddîn yerine İvaz Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Çok talebe yetiştirdi. Hoş tabiatlı, nüktedân, konuşma ve hikayeleriyle meclis şenlendiren bir zâttı. Sultan Üçüncü Murâd Hân'ın iltifâtlarına kavuştu.

Tezkire-i şu'arâlarda yazıldığı üzere, Cihan Pâdişâhı Üçüncü Murâd Hân bir seferinde, Cenânî'ye nâdir hikâyeler, nefis nükte ve latifeler ihtivâ eden bir kitap getirmesini ferman buyurdu. Cenânî, hatırında bulunan birçok hikâye ve latifelere güzel sözler, nükteler ilâve ederek bir eser vücûda getirdi. "Bedâyı'ül-âsâr" adını verdiği bu kitabı, yazısı güzel olan bir kâtibe verip, temize çektirdikten sonra, kenarlarının yaldızlanması ve ciltlenmesi için bir ciltciye teslim etti. Derviş Eğlence adlı bir hikayeci, Cenânî'nin böyle bir kitap hazırladığını ve ciltlenmek üzere ciltciye verdiğini öğrenince, onu ciltciden alıp ezberledi. Pâdişâhın huzûrunda yeri geldikçe bunları teker teker anlattı. Cenânî daha sonra kitabı ciltciden alıp, saray kapı ağası Gazânfer Ağa aracılığıyla doğru Pâdişâh'a ulaştırdı. Daha sonra Gazânfer Ağa gelip, "Efendi doğrusu bizim

Derviş Eğlence'nin anlattığı hikâyeleri Bir takım değişik ifâdelerle süsleyerek onlara yeni bir durum kazandırmışsınız. Ama ziyanı yok, bu da bir zahmettir" dedi. Cenânî oradan mahcûb olarak ayrıldı. Çok sonra durum meydana çıktı.

Cenânî birgün, gözlerinin zayıflığı kendisi gibi olan Şâir Kefeli Hüseyn Efendi ile birlikte bulunduğu sırada, nasılsa Hüseyn Efendi'nin gözüne bir çöp kaçtı. Hüseyn Efendi arkadaşına dönüp çöpü çıkarmasını rica etti. Cenânî bir hayli uğraştı ise de çöpü bulup çıkaramadı. Sonra ellerini açıp; "Efendim çok çalıştım, lâkin ne çöpü bulabildim ne de gözünüzü" dedi.

Cenânî, iki sof cübbeye birden sahip olmak isteyen ilimle uğraşan birisi için şöyle bir **kıt'a** yazdı:

"Olmadı gönderilen sofa tenim bir türlü
Bizde sizden semen artıklığına geldi vukûf.
Şüphemiz vâlid-i mâciddedir ancak şimdi,
Anların sofu dahî olmaz ise talibe yûf.

***

Ne azm-i terk-i diyâr etmeğe mecâlim var,
Ne kaâdirim durayım, bir garîb hâlim var.

***

Hani bir merdûm-i dîdem gibi günler sürmüş,

Şevk-i mihrinle senin yaş yaşamış gün sürmüş.

***

Haber al Kays'dan sahrâ-yı gamda aşk-ı Leylâdan,
Gam-ı Şîrîni dağ mihnet içre Gûh kender sor.

***

Var mı bir rûhsâre kim hatt-ı siyeh-fâm olmaya,
Dehr içinde kangı gün gördük ki akşam olmaya.

Ma'nâsı: "Dünyâda hangi gün gördü ki akşamı olmasın? Her gündüzün muhakkak bir gecesi oluyor. Güzellik de böyledir Maddî güzellikle mağrur olmaya gelmez. Zira bir süre sonra, o güzelliğe sahip çehrede de yavaş yavaş ihtiyârlığın belirtileri belirmeğe ve eski güzellik kaybolmağa başlar."

Vechi var kasdeylesem hicrinle ülfet etmeğe,
Görmemek yeğdir, görüp divâne olmaktan seni.

Ma'nâsı: "Artık ayrılığına kendimi alıştırarak avunmağa çalışsam yeridir. Çünkü seni hiç görmemek, bir taraftan insanı büyüleyen güzelliğini, bir taraftan da naz ve istiğnanı (tok gözlülülüğünü) görüp çıldırmaktan ehvendir.

Öğünme kendimin deyu âsiyâ ki mevt,
Etmez, çü nevbetin gele asla dakika fevt.

Ma'nâsı: "Bu dünyâ değirmeni benim malımdır diye Öğünüp durma! Eğer nöbet sana gelmişse, ölüm bir dakika bile kaybetmeden seni de öğütüverir."

Kimini sevdi Huda, kimini sevdada kodu,
Gülü arayış edüp bülbülü gavgâda kodu.

Ma'nâsı: "Allahü teâlâ, yarattığı mahlûkâtından kimini sevdi ve onlara bir takım ihsânlarda bulundu. Kimini de sevdalara düşürerek başlarını ateşlere yaktı. İşte gül, bahçelerin yegâne ve

en çok aranan güzel süsü ve bülbül mağrur güle karşı beslediği aşkı uğruna feryâd ve figanlar içinde perişan bir ömür sürmektedir, insanlar da böyle değil midir?"

Cenânî'nin eserlerinden ba'zıları: 1-Riyâz-ül-cenân, 2-Cilâ-ül-Kulûb (Bedâ-ül-Âsâr), 3-Nâzire-i usûl-i Yahyâ li Cenânî.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 395

2) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 455

3) Tezkiret-üş-şuarâ cild-1, sh. 262

DİZDAR-ZÂDE AHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen, tefsîr ve hadîs âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Ahmed Efendi olup, babası dizdar (kale muhafızı) olduğu için Dizdar-zâde diye tanınmıştır. Larende'de (Karaman) doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. 1032 (m. 1623) senesi Cemâzil-âhır ayında Edirne'de vefât etti. Cami ve tekkesinin bulunduğu zaviyede medfûndur.

İlk tahsilini tamamladıktan sonra, Çivi-zâde Muhammed Efendi'nin mülâzimi (yardımcısı, ders vekîli), daha sonra da müderris oldu. 1004 (m. 1596) senesinde müderrislikten ayrılıp, Diyarbakır'da mal müfettişliğine ta'yin edildi. Bir müddet vazîfe yaptıktan sonra me'mûriyeti terkederek tasavvufa yöneldi ve Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin talebeleri arasına girdi. O büyük zâtın sohbeti bereketiyle, ma'nevî kemâlâta, yüksek olgunluklara kavuştuktan sonra, hocasından hilâfet aldı.

Azîz Mahmûd Hüdâyî'den aldığı feyz ve bereketle başkalarına da fâideli olmak, bu yolda ilerlemek isteyenlere rehberlik etmek üzere İzmir'e gitti. Oniki sene orada kalıp vazîfe yaptıktan sonra. Edirne'ye gelerek yerleşti. Orada bir câmi ve medrese yaptırdı. Edirne'de onbeş sene müddetle vazîfe yaptı. Câmide va'z eder, medresede talebe okuturdu. Ayrıca Edirne Eski Câmii'nde de tefsîr ve hadîs dersleri verirdi.

Gayet tatlı dilli, güler yüzlü, vekar ve heybet sahibi, ağır başlı bir zât idi. Bütün işlerinde dînimizin emirlerine tam uygun hareket ederdi. İlmiyle âmil idi. Çok ibâdet ederdi. Kalbi temiz ve saf idi. Gönül ehli bir zât idi. Dünyâ düşüncelerinden uzak durur, her an ibâdet ve ilim ile meşgûl olurdu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâi) sh. 675

2) Sicilli Osmanî cild-1, sh. 211

3) Kitâbü silsile-i İsmâil Hakkı sh. 78

EBÛ BEKR EŞ-ŞELÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Müserre'ur-revî kitabının müellifi olan Muhammed bin Ebî Bekr'in babasıdır. Seyyid olup Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi şöyledir: Ebû Bekr bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Alevî bin Abdullah bin Ali bin Abdullah bin Ali bin Muhammed Mukaddem bin Ali bin Muhammed bin Ali bin Alevî bin Ubeydullah bin Ahmed bin Îsâ bin Muhammed bin Ali el-Aridî bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel'âbidîn bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib (r.anhüm) Ebû Bekr eş-Şelî, 990 (m.

1582) senesinde Yemen'de bulunan Terim beldesinde doğdu. 1053 (m. 1643)'de orada vefât etti.

Kur'ân-ı kerîm okumasını Ömer bin Abdullah el-Hatîb'in huzûrunda öğrenen Ebû Bekr eş-Şelî, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babası Seyyid Ahmed bu oğlunun terbiye ve yetişmesine çok ehemmiyet veriyor ve bu husûsta çok hassasiyet gösteriyordu. Seyyid Ebû Bekr'in muallimi olan Ömer bin Abdullah el-Hatîb onu çok iyi terbiye edip yetiştirdi. Seyyid Ebû Bekr büluğ çağına girmeden, daha çocuk yaşta iken babası vefât etti. Seyyid Ebû Bekr de, Şeyhülislâm Abdürrahmân bin Şihâbüddîn'in yanında tahsiline devam etti.

İlim öğrenme çağına gelince, şer'î ilimleri tahsil etmekle meşgûl oldu. Şeyhülislâm Abdürrahmân bin Şihâbüddîn'den; fıkıh, hadîs, tefsîr, tasavvuf ve Arabî ilimleri okudu. Abdürrahmân bin Muhammed es-Sekkâf, Ebû Bekr bin Ali el-Mu'allim, Muhammed bin Akîl gibi zamanının meşhûr âlimlerinden de okudu. Abdullah bin Ayderûs'un sohbetlerinde bulunup ondan icâzet aldı. Huzûrunda yüzden fazla meşhûr kitabı okudu. İcâzetle me'zûn olduktan sonra sefere çıktı. Çeşitli beldelere gidip oralarda bulunan âlim, âbid ve ârif zâtlar ile görüştü. Sohbetlerinde bulundu. Sonra kendi memleketi olan Terîm'e geldi. Anî bir karar ile hacca gitmek istediğini bildiren Ebû Bekreş-Şelî'nin annesi ve hocalarından ba'zısı, kendileriyle hiç istişâre etmeden ve böyle aniden karar vermesine üzüldüler. Hattâ ona sitem ettiler. Daha sonra anlaşıldı ki, o hacca gitmeye kendi kendine değil, gördüğü ma'nevî bir işâret sebebiyle karar vermiş idi. Aslında onun hacca gitmek gibi bir niyyeti yok idi. Kendisine verilen bu ma'nevî işâret ve emir üzerine hacca gitti. Seyyid-ül-mürselîn olan yüksek ceddi, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâret etti. Medîne-i münevverede dört sene kaldı. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede; Seyyid Ömer bin Abdürrahîm, Ahmed bin Allân, Ahmed el-Hatîb, Abdülkâdir et-Taberî, Muhammed Menûfî, Ebü'l-Feth bin Hacer, Abdülmelik el-İslâmî ve daha birçok âlimin sohbetlerinde bulundu. İlmini ilerletti. Kendilerinden okuduğu âlimlerin ilimlerinden olduğu gibi edeb ve faziletlerinden de istifâde etmek için çok gayret etti. Sonra oradan ayrılıp yola çıktı. Yemen'de bulunan Aden iskelesine ulaştı. Oradan Hindistan diyarına gitmeye niyet etti. Hocası Ahmed bin Ömer el-Ayderûs ile istişâre etti. O da gitmemesini söyleyince, önceki niyetinden vazgeçti. Kendi beldesi olan Terîm'e doğru yola çıktı. Terîm'e geldiğinde 1014 (m. 1605) senesi idi. Terîm'e gelişinden bir müddet sonra evlendi.

Ebû Bekr eş-Şelî'nin ilk hocalarından olan Ebû Bekr bin Ali el-Mu'allim'in vefâtından sonra, âlimler Ebû Bekr eş-Şelî'ye gelerek, Ebû Bekr bin Ali'nin yerine geçmesini ve onun yerine talebe okutmasını söylediler. O da kabûl ederek yatsıdan sonra mahallenin mescidinde ders okutmaya başladı. Derslerine ilim ve fazilet sahibi, büyük zâtlar da gelip, onun deslerinde hazır bulunurlardı. Sohbetine gelenlerin sayısı gün geçtikçe artarak çoğaldı. Bu hâli haber alan Şeyh-ül-velî Abdullah Bâ'levî (r.a.) ilim meclisini genişletmesini, kalbindeki yüksek ilimleri etrâfa yaymasını emretti. O da meclisini genişletti.

Ebû Bekr eş-Şelî ders okuttuğu zaman, âlimlerden ve diğer insanlardan birçok kimse onun huzûrunda hazır bulunur, onun yüksek ilimlerinden istifâde etmek için can atarlardı. Hattâ, normal derslerin hâricinde, evine özel olarak gelenler olurdu. Hemen her sene İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin İhyâ-ül-ulûm isimli meşhûr eserini baştan sona okuturdu, insanlar ondan çok istifâde ettiler. Yüzlerce talebe yetiştirdi. Seyyid Abdullah bin Akîl bin Abdullah, Seyyid Abdürrahmân bin Ahmed bin Abdullah, Ca'fer-i Sâdık bin Zeynüddîn Ayderûs, Seyyid Abdullah bin Hüseyn ondan ilim öğrenenlerden sâdece birkaçıdır.

Seyyid Ebû Bekr hazretleri, ba'zı âlimler ile mektûplaşır, görüşmek mümkün olanlar ile oturup görüşür, sohbet ederdi. Ba'zıları ile de ba'zan dinlenmek için kıra giderler idi. Talebelerinden birisi bu durumları bir araya toplayıp yazmıştır.

Zamanında Yemen'de bulunan büyük İslâm âlimlerinin en önde gelenlerinden olan Seyyid Ebû Bekr eş-Şelî; aklı, zekâsı, hafızası çok kuvvetli, çok dikkatli, çok uyanık bir zât idi. Zerâfet sahibi idi. Sîmâ olarak yüksek dedelerine benzerdi. Gayet nurlu, çok güzel bir zât olup, kendisini görenin kalbinde ona karşı muhabbet hâsıl olurdu. Her hâlinde istikâmet üzere olup, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine tam bağlı idi. Selef-i sâlihîn denilen ilk iki asrın âlimleri ile halef-i sâdıkîn denilen sonra gelen âlimlere tâbi olmak esas olduğu için, onların ve onlardan sonra gelen büyük âlimlerin hâllerini çok anlatırdı.

Naklî ilimlerden başka, târih ve edebiyat ilimlerinde de maharet ve ihtisas sahibi idi. Birçok kitap ve risale tasnif etmiş olup, Ramazân-ı şerîf ayının ve orucun faziletini anlatan "Kitâbün fî fadlı Ramazân ves-sıyâm" isimli kitabı bunlardandır. Ramazân-ı şerîf ayında, hergün, terâvihden sonra bu kitaptan okur ve okuturdu. Kitâb-ül-gurer'i ihtisar etti (kısalttı, özetledi). Avârif-ül-me'ârif, Resâil-ü İbn-i Abbâd ve İhyâ-ul-ulûm gibi eserlere ta'lîkât (îzâh ve ilâveler) yaptı. Okuduklarını, dinlediklerini, hocalarını, meşhûr zâtların vefâtlarını toplayarak bir eser meydana getirdi. Yetiştiği asırda bulunan âlimlerin hayatlarını ve o asırda meydana gelen meşhûr hâdiseleri anlatan bir eser, hazırlamaya başladı ise de, nazm hâlinde olan bu eserini tamamlayamadan vefât etti.

Ebû Bekr eş-Şelî hazretleri, usanmadan ve yorulmadan, büyük bir gayret ve arzu ile çok kitap mütâlâa ederdi. Ba'zan büyük cildli bir kitabı birgün ve bir gecede okurdu.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Ebû Bekr ba'zan dostlarıyla birlikte oturur, binlerce tesbih çeker, sevâbını mevtalara hediye ederlerdi. Ba'zan da hatm-i tehlîl (yetmişbin kelime-i tevhîd) okuyup, onun da sevâbını ba'zı mevtalara hediye ederlerdi. Terim şehrinin ahâlisi, bu kadar tesbih ve hatm-i tehlîli bu kadar kısa zamanda nasıl okuduklarına hayret ederlerdi. Âlimler, tasavvuf büyükleri bu hatm-i tehlîl okunmasına çok ehemmiyet verirlerdi. Bu güzel ve mühim âdeti devam ettirmeleri ve ihmâl etmemeleri için de dostlarına, tanıdıklarına tavsiyelerde bulunurlardı. Âlimlerimiz, bir mevtanın rûhuna hatm-i tehlîl sevâbı hediye edilince, o mevtâ îmân ile vefât etmiş ise, Allahü teâlânın o mevtanın günahlarını affedip, Cehennemden âzâd edeceğini bildirmişlerdir. Bu husûsta İmâm-ı Râfi'î'nin bildirdiği bir hâdise şöyledir: "Keşf sahibi bir genç vardı. Birgün bu gencin annesi vefât etti. O genç ağlayıp sızlamaya, büyük üzüntü ile gözyaşları dökmeye başladı. Bu hâlin sebebini soranlara da; "Kabahatleri sebebiyle annemi Cehenneme götürdüler. Elemim bunun içindir" dedi. Gencin orada bulunan dostlarından birisi ellerini açarak dedi ki: "Yâ Rabbî! Ben yetmişbin kelime-i tevhîd okumuştum. Sen şâhid ol ki, o hatm-i tehlîlin sevâbını o mevtaya (bu gencin annesinin rûhuna) hediye ettim." Genç keşf yoluyla annesinin durumunu murâkabe edip anladı ve sevinçle; "Bu hediye hürmetine annemi Cehennemden çıkardılar ve Cennete koydular" dedi. Ba'zı büyük âlimer bu hâdisenin ve gencin keşfinin doğru olduğunu haber vermişlerdir."

Teberânî'nin Evsâfında ve Harâiti'nin Mekârim-i ahlâk isimli eserinde bildirdikleri ve Abdullah İbni Abbâs'ın (r.anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki**: "Bir kimse sabaha çıktığında bin defa "Sübhânellahi ve bi-hamdihî" derse nefsini Allahü teâlâdan satın almış olur."**

Necmüddîn-i Gaytî (r.a.) buyurdu ki: "Bunu söylemeye devam etmekte büyük fâide vardır. Herkesin bunu koruması ya'nî, "Sübhânellahi ve bi-hamdihî" söylemeye devam etmesi elbette lâzımdır."

Seyyid Ebû Bekr eş-Şelî, zikre devam etmek ve Kur'ân-ı kerîmi çok okumak husûsuna, hassasiyetle riâyet ederdi. Teheccüd namazını hiç kaçırmaz, vitr namazını teheccüd için (gecenin üçte ikisi geçtikten sonra) kalktığında kılardı. Talebelerine teheccüde kalkmalarını, bunu ihmâl etmemelerini tenbîh ederdi.

Kendisi herkesle birlikte bulunmak yerine yalnızlığı tercih ederdi. Talebelerine olan şefkat ve yakınlığı ve âlimler ile velîlere olan hürmet ve ta'zîmi pekçok idi. Sohbet esnasında olsun, çeşitli yazışmalarda olsun, kendisinin medhedilmesini kat'iyyen istemezdi. Kerâmet göstermeyi sevmez, kendisinden fevkalâde bir hâl sâdır olursa (kerâmet meydana gelirse) bundan üzülür, mahcûb olurdu. Birşey için bir kimseye duâ etse, Allahü teâlâ duâsını kabûl ederdi. Bir kimse Seyyid Ebû Bekr'in büyüklüğünü, üstünlüğünü bilip, kabûl ederek, inanarak ve onu vesile ederek (onun hürmetine) duâ etse, Allahü teâlânın izni ile muradına kavuşurdu. Bir kimse Seyyid Ebû Bekr'e düşmanlık edecek olsa, mutlaka pişman olur, düşmanlığından vazgeçerek, gelip özür dilerdi. Yine birisi ona hîle etmeyi düşünse, sonunda pişman olur, hilesinden vazgeçerdi. Bu hâl birçok defalar vâki olmuştur.

Seyyid Ebû Bekr hazretlerinin oğlu anlatır: "Henüz çocuk yaşta idim ve babamın kerâmetlerine şâhid olmak istedim. Bundan sonra ben ne zaman bir tâat işleyip ondan sonra huzûruna girseydim, benim tâat işlediğimi görmediği hâlde, kerâmet olarak hâlimi anlar ve beni sevinçle karşılardı. Başka bir zaman oyun ile meşgûl olup ondan sonra huzûruna varsam, beni oyun oynarken görmediği hâlde yine kerâmet olarak hâlimi anlar ve üzüntülü, mahzûn görünürdü."

Yine Seyyid Ebû Bekr'in oğlu şöyle anlatır: "Bir zaman Hindistan memleketine gitmek istedim. Bu durumu babama arzedip izin istedim, "Öyle anlıyorum ki, müddet tamam oldu. Vefâtım yaklaştı. Ben de senin, vefâtımda yanımda bulunmanı isterdim" dedi. "Ya'nî Hindistan'a gitmemi istemiyor musunuz?" dedim. Bir nevi gitmekte ısrar etmiş gibi oldum. Bunun üzerine; "Sefere git! Allahü teâlânın emânında (emniyeti altında, korumasında) ol. Allahü teâlâ ne dilerse o olur" dedi. Hakîkaten de dediği gibi oldu. Bundan az bir zaman sonra 1053 (m. 1643) senesi Safer ayının yirmibeşinde Terîm'de vefât etti. Vefâtında zâhirî bir rahatsızlığı görülmedi. Bâ'levî Mescidi'nin yakınındaki evinin dehlizinde bulunuyordu ve vakit ikindiye doğru idi. O gece, techiz ve tekfini yapıldı. Talebeleri sabaha kadar başında bekleyip, rûhu için Kur'ân-ı kerîm ve hatm-i tehlîl okudular. Ertesi günü sabah namazından sonra cenâze namazı kılınıp, Zenbil kabristanında babasının yanına defnedildi. O kabristanda hep seyyidler medfûn olduğundan, oradaki câmi ve civârına, Hazreti Ali'nin soyuna mensûb olanlar ma'nâsına, "Benî Alevî" denilirdi. Daha sonra bu terkib Arabî kaideye uymamakla beraber, Bâ'levî diye söylendi ve öyle meşhûr oldu. Bunun için, Seyyid Ebû Bekr hazretlerinin bir nisbesi de "Bâ'levî"dir. Oranın ahâlisi "Benî Hasen" yerine "Bâ-Hasen", "Benî Hüseyn" yerine de "Bâ-Hüseyn" ta'birini kullanırlardı.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 71

2) Câmi'u kerâmât-il evliyâ cild-1, sh. 266

EBÜ'L-GAYS FEŞŞÂŞ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Ebü'l-Gays'dır. Feşşâş Magribî diye de bilinir. Tunus'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1031 (m. 1622) senesi Receb ayı başlarında Tûnus'da tâ'ûndan vefât etti. Sûk-ül-bilâd denilen yerdeki dergâhının bahçesine defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Memleketindeki zamanın âlimlerinden ilim ve edeb öğrendi. Tefsîr, hadîs, usûl, füru' ve Arabî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Edebde bir tane oldu. Sonra kendisini Allahü teâlânın aşkı kapladı ve kendinden geçip, cezbeye kapılıp, Cebel-i Za'vân ismiyle anılan dağlarda, aşk-ı ilâhî ile dolaştı. Evliyâdan Şeyh Muhammed Cedîdî'nin hizmetine girip, ona talebe oldu. Bereketli sohbetlerinde yetişti, olgunlaştı. Hâllere ve kerâmetlere kavuştu. Hocasının vefâtıyla yerine geçip talebelere ilim ve edeb öğretti. Sâlih kimselerle bir araya gelip sohbette bulundu. Kemâli edeb ve vakar sahibi idi. Geceleri sabahlara kadar Allahü teâlânın ism-i şerîfini söylemek ve tefekkürle meşgûl oldu. Çok talebe yetiştirdi. Daha sonra hacca gitti. Hac farizasını edadan sonra, bir sene kadar o mübârek, tayyib (temiz) yer olan Medîne-i münevverede ikâmet etti. Sonra memleketi olan Tunus'a döndü. İlim ve ibâdetle meşgûl oldu. Hâllerini ve sözlerini iyice anlayamayanlar tarafından, Tunus vâlisi Ramazan Paşa'ya şikâyet edildi. Çağrılıp kendisinden durumun sorulmasına ve talebelerinin de ikâz edilmesine karar verildi. Ramazan Paşa da, bunun üzerine Ebü'l-Gays'ı da'vet etti. Ebü'l-Gays teşrîf edince, Paşa ve beraberindekiler onun heybetinden bir kelime dahî konuşma kudretini kendilerinde bulamadılar. Ebü'l-Gays'ın hakîki velî, Allah dostu olduğunu anladılar. O andan sonra kendi hâline bıraktılar. Bir zaman daha cezbe hâli devam edip, aşkı ilâhî ile dolaştı. Ebü'l-Gays, bu sükûnet hâline avdet edince, Allahü teâlâ tarafından gönderilen ihsânlarla, câmiler ve dergâhlar yaptırdı. Toplam otuziki yerde; dergâh, mescid, medrese ve köprü inşâ ettirdi. Her biri için de vakfiyeler ta'yin etti. Mukîm ve misâfiri doyurmak, bilhassa müslüman esîrleri kurtarma ve onlara yardım işine çok ehemmiyet verdi.

Nafakalar tahsis etti. Receb, Şa'bân ve mübârek Ramazan ayları gelince, Buhârî-yi şerîf okumak için meclisler kurdu. Kimseden birşey kabûl etmedi. Ancak hediye olarak bir kimse Buhârî kitabını getirirse onu alır öper, hürmet eder, getirene karşılık olarak çeşitli hediyeler verirdi.

Kendisine hediye getirilen diğer kitaplar için de getirtenlere çok para verirdi. Çok geniş bir kütüphânesi oldu. Kitapları saymakla bitmezdi. Kütüphânesinde bin tane Buhârî nüshası vardı.

Ebü'l-Gays'ın çok kerâmetleri görüldü. Her sene kâfir elindeki yüzlerce esîri kurtarırdı. Bu uğurda çok mal sarfetti.

Birgün dergâhın hizmetçisine tenbîh edip, yediyüz kişiyi giydirecek elbise ve diğer ihtiyâçlarını hazırlamasını istedi. Hizmetçi pazara gidip buyurulduğu kadar elbise ve diğer lüzumlu giyecekleri alıp geldi. Çok geçmeden Tunus sahilinde düşman donanması parçalandı ve ellerindeki yediyüz müslüman esîr kurtuldu. Dergâha getirildiler. Daha önce hazırlanmış elbise ve giyecekleri giydiler. Ebü'l-Gays'ın kerâmeti ile sıkıntıdan kurtulmuş oldular.

Birgece, Tunus havâlisinde Tanca ismindeki bir mahalde, birisi yolda giderken büyük bir kaya parçası gördü. Kaya'nın ardında da bir mağara vardı. O kişi oraya bakınca, içeride define ve basılmış paralar gördü. Hazîne-i gaybdan bir kapı açıldı ümidiyle girip ceblerini ve torbasını doldurdu. Sonra çıkmak istedi. Kapısının kapandığını görünce aklı başından gitti. Derhal aldıklarını yerine bırakıp kapıya koştu. Kapı açılmıştı. Tekrar gidip paraları aldı. Kapı yine kapanmıştı. Bilâhere nasîbi olmadığını anlayıp üzüldü. Kurtulmayı da ganîmet bilip oradan çıktı.

Birkaç gün sonra oraya tekrar uğradı. Birisinin o açık kapıdan girdiğini, heybesini doldurup çıktığını ve katırına yüklediğini gördü. Selâm verip hâlinden sordu. O da; "Ben Ebü'l-Gays'ın hizmetkârıyım. Bu hazîne onundur. Emîrleriyle kapı açılır, işâretleri kadar mal alırım. Sonra kapanır. Başkasına ma'lum değildir. Bir kimse bu hazîneden birşey alırsa o altınlar derhal kömür olur" dedi.

Piri Bey-zâde Ali Çelebi anlatır: "Babam Tunus defterdarı idi. Azledildi. Ailemiz geçim darlığına düştü. Bayram geldiğinde, babamın bize sarf edecek tek kuruşu yoktu. Bu günlerde eve birisi gelip, Ebü'l-Gays'ın hizmetçisi olduğunu, selâmını ve bize yüz tane elma gönderdiğini söyledi. Az olması sebebiyle de özürlerini bildirdi. Babam elmanın birisini iki parçaya böldü, içinden bir dinar çıktı. Daha sonra babam diğerlerini de bölünce her birinden birer dinar çıktı. Yüz dinar paramız olmuştu. Çok sevindik. Onunla ihtiyâçlarımızı gördük."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 652

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 140

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 284

EBÜ'L-MEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Yirmibeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa'dır. Ali Efendi isminde sâlih bir zâtın oğludur. Sarıgürz-zâde'nin kayın birâderi olarak meşhûr olmuştur. İstanbul kadılığı yaptığı zamanda, İstanbul'da mahsûlün bol ve bereketli olmasından dolayı "Ebü'l-Meyâmin" diye anılmaya başlanmıştır. 953 (m. 1546) senesinde İstanbul'da doğdu. 1015 (m. 1606) senesinde İstanbul'da vefât etti ve Fâtih Câmii mezarlığına defn edildi.

Çocukluk çağında, ilim tahsili için Bursa'ya gidip, Kaplıca Medresesi müderrisi olan Sarıgürz-zâde'nin hizmetinde bulunup ilim öğrendi. Daha sonra Eski Ali Paşa Medresesi müderrisi Zekeriyyâ Efendi'nin de ilim ve tedris halkasında bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden paşa hocası Mahmud Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip istifâde etti. İsmuhânî Sultan Medresesi müderrisi Abdülgânî Efendi'nin ilim meclisinde bulunup, yüksek ilmî derecelere ulaştı. Son olarak Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunup ilim öğrendi ve mülâzım (stajyer) olarak onun yanında vazîfe yaptı. İlk olarak Eski Nişancı Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Sonra Kestel Medresesi'ne, oradan Perviz Efendi Medresesi'ne müderris ta'yin olundu.

Daha sonra Körükbaşı Medresesi müderrisliğine nakl edildi. Bu sırada Kara Çelebi-zâde Hüsâm Efendi'nin kızıyla evlendi. 994 (m. 1585) senesinde Sinân Paşa Medresesi'nde vazîfelendirildi. 998 (m. 1589) senesinde Zâl-Paşa Sultan Medresesi müderrisliğine getirildi. 999 (m. 1590) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 1001 (m. 1592) senesinde Şehzâde Medresesi'nde vazîfelendirildi. 1002 (m. 1593) senesinde Süleymâniye Medresesi'ne nakl edildi. 1004 (m. 1595) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs müderrisliğine yükseltildi. 1005 (m. 1596) senesinde Hâkâniyye Medresesi'nde ilim öğretmekle meşgûl oldu. 1006 (m. 1597) senesinde yeni yapılan Safiyye Sultan Medresesi müderrisliğine ilk olarak Ebü'l-Meyâmin Efendi ta'yin olundu. Bu medreselerde ilim öğretip, talebe yetiştirmekle meşgûl iken, 1008 (m. 1599) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1010 (m. 1601) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi, İstanbul kadılığını adâlet ve doğruluk üzere yürüttüğü sırada; bolluk,

bereket ve huzûr olduğu için kendisine Ebü'l-Meyâmin lakabı verildi. 1011 (m. 1602) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Aynı sene içinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alınan Sun'ullah Efendi'nin yerine, şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Sultan Birinci Ahmed Hân pâdişâh olunca, Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi şeyhülislâmlık vazîfesine devam ettiyse de, 1013 (m. 1604) senesinde emekliye ayrıldı. 1015 (m. 1606) senesinde tekrar şeyhülislâmlık makamına getirildi. Aynı sene içinde vazîfeye devam ederken, Kulunç hastalığına tutulup vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti toplam 1 yıl 7 ay 24 gündür.

Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi; âlim, fâdıl, ilmiyle âmil, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Ağırbaşlı ve güler yüzlü olup, herkese karşı iyi huylu ve yumuşak davranırdı. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı sırasında adâlet ve doğrulukla hükmederdi. Âlimlerle ve sâlih kişilerle bir arada bulunup, sohbet etmekten zevk alırdı.

Tasavvuf ehline büyük saygısı ve bağlılığı olan Ebü'l-Meyâmin Mustafa Efendi'nin "Ta'lîkâtu Eşbâh ven-nezâir" ve "İmtihan Mahalline" adlı risalesi ve güzel sözleri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 511

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 43

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4304

4) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 394

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 319

EHÎ-ZÂDE (Abdülhalîm Efendi)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Abdülhalîm bin Muhammed'dir. Ehî-zâde ismiyle meşhûr oldu. 963 (m. 1555) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 1013 (m. 1604) senesi Muharrem ayının yirmidördüncü günü İstanbul'da vefât etti. Evinin karşısındaki Çukur Medrese'ye bitişik türbede medfûndur.

Ehî-zâde, Kâdı Beydâvî tefsîrine haşiye yazan Sa'dî Çelebi'nin torunlarından olup, Ebüssü'ûd Efendi'nin talebelerindendir. 978 (m. 1570) senesinde babası Edirne'de kadı iken, babasından ve oradaki âlimlerin büyüklerinden ilim öğrendi. Taşlık Medresesi müderrisi Hüsâmeddîn bin Kara Çelebi, Üçşerefeli Medresesi müderrisi Arab-zâde diye meşhûr Abdürrâîf Efendi, Sultan Bâyezîd Medresesi müderrisi Sâlih Molla, Sultan Selîm Medresesi müderrisi Hâcekî-zâde Efendi'den ders okudu. İstanbul'a geldikte Mevlânâ Fudayl Cemâlî'nin hizmetlerinde bulunup, onun güzel terbiyeleriyle yetişti. Daha sonra Şeyh-ül-İslâm Ebüssü'ûd İmâdî'nin derslerinde yetişip ilimde kemâle geldi. 982 (m. 1574) senesinin Receb ayında ilk olarak İbrâhim Paşa Medresesi'nde ders okutmaya başladı. Birçok medreselerde vazîfe yaptı. 998 (m. 1589) senesinde de Üsküdar'daki Vâlide Medresesi'nde dersiam olarak bulundu. Sonra Bursa kadılığı, Rumeli kadıaskerliği yaptı. Necmüddîn Gazzî onu çok övdü.

Kâdı Muhibbüddîn Hanefî dedi ki: "İstanbul'da yetişen âlimoğlu âlimlerin en meşhûru iki kişidir. Birisi Abdülhalîm Efendi, diğeri de Es'ad Efendi'dir. İkisi de birbirinden üstün zâtlardır. Abdülhalîm Efendi fıkıh ilminde yüksektir. Bunun ilimdeki üstünlüğünü bütün âlimler söylediler. Tâlevî, onu uzun kasîdesiyle medhetti. Ehî-zâde'nin eserleri çoktur. Hazırlamış oldukları vakıfnameler, şer'î huccetler, resmî muâmelelerde düstûr oldu. Mısır kadılığından ayrılarak İstanbul'a gelirken 1020 (m. 161) senesinde Şam'da vefât eden oğlu Yahyâ Efendi de şiirde fazilet sahibi idi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Hidâye, 2- Hâşiye-i Câmi'ul-füsuleyn, 3- Hâşiye-i Dürer, 4- Hâşiye-i Eşbâh, 5- Hâşiye-i Şerh-i Miftâh, 6-Terceme-i Şevâhid-ün-nübüvve, 7-Risâle fis-sa'yi vel-batâleti.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 319

2) Mu'cem-ül-müellifin cild-5, sh. 97

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 504

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1978

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 494

6) Kıyâmet ve Âhıret sh. 200

EMÂNULLAH LÂHORÎ

Hindistan'da yetişen âlimlerin ve velîlerin büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Emânullah, nisbeti, Lâhorî'dir. Doğum ve vefât târihleri belli değildir. Onbirinci asrın ortalarında vefât etmiş olduğu bilinmektedir.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûr ve sohbetlerinde kemâle gelen Emânullah Lâhorî, icâzet almakla ve o yüce İmâmın talebelerinin büyüklerinden olmakla şereflendi. Üstün hâller, kerâmetler ve yüksek dereceler sahibi idi. Hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, rûhlara hayat veren teveccüh ve himmetleriyle yetişerek, evliyâlık yolunda çok ilerlemiş idi. Kendisi de bu yolda çok talebe yetiştirdi.

İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretleri bu yüksek talebesine yazdığı mektûblardan birinde buyurdu ki:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Allahü teâlâ, sana doğru yolu göstersin! iyi bil ki, Allah yolunda bulunmak isteyene, önce lâzım olan şey, i'tikâdını düzeltmektir. Doğru i'tikâd; Ehl-i sünnet âlimlerinin Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden ve Eshâb-ı Kirâmdan öğrendikleri, anladıkları i'tikâddır. Kur'ân-ı kerîmin ve hadîs-i şerîflerin ma'nâsını doğru anlıyan, doğru yolun âlimleridir. Bunlar da, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleridir. Bunların anladığı, bildirdiği ma'nâlara uymayan herşeye; akla, fikre, hayâle iyi gelse de ve tasavvuf yolunda keşf ve ilham ile anlaşılsa da, hiç kıymet verilmemelidir. Bu büyüklerin anladığına uymıyan bilgilerden, buluşlardan Allahü teâlâya sığınmalıdır. Demek ki, tasavvuf yolcularının keşflerinin, buluşlarının doğru olup olmadıkları, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri doğru ma'nâlara uygun olup olmamaları ile anlaşılır. Bu yolculara ilham olunan bilgilerin doğruluğu, ancak, o doğru ma'nâlara uymaları ile belli olur. Çünkü onların bildirdiği ma'nâlara uymıyan her ma'nâ, her buluş kıymetsizdir, yanlıştır. Çünkü her sapık her bozuk kimse, Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uyduğunu sanır ve iddia eder. Yarım aklı ve kısa görüşü ile, bu kaynaklardan yanlış ma'nâlar çıkarır. Doğru yoldan kayar, felâkete gider.

Ehl-i sünnet âlimlerinin anladıkları ma'nâlar doğrudur, kıymetlidir. Bunlara uymıyanlar kıymetsizdir. Çünkü bu ma'nâları, Eshâb-ı Kirâmın ve Selef-i sâlihînin eserlerini inceliyerek elde etmişlerdir. O hidâyet yıldızlarının ışıkları ile parlamışlardır. Bunun için, ebedî kurtuluş bunlara mahsûs oldu. Sonsuz saadete bunlar kavuşdu. Allah yolunda giden kâfile bunlar oldu. Kurtuluş, ancak Allah yolunda bulunanlar içindir.

İ'tikâdı bunlara uygun olan din âlimlerinden biri, fer'ıyyâtta, ya'nî, İslâmiyete yapışmakta gevşek davranırsa, kusurlu olursa, buna bakarak, bütün âlimleri kötülemek yersiz olur. İnâdcılık

olur. Onların doğru bilgilerini inkâr etmek, kötülemek olur. Çünkü, doğru bilgileri bizlere ulaştıran onlardır. Kurtuluş yolunu, bozuklarından, sapıklarından ayıran onlardır. Onların hidâyet ışıkları olmasaydı bizler doğru yolu bulamazdık. Doğruyu bozuk olanlardan ayırmasalardı, bizler, taşkınlık ve azgınlık uçurumlarına düşerdik, İslâmıyeti bozulmaktan koruyan her yere yayan, onların çalışmasıdır, İnsanları kurtuluş yoluna kavuşturan onlardır. Onlara uyan kurtulur, saadete kavuşur. Onların yolundan ayrılan, sapıtır, herkesi de saptırır.

Tasavvuf yolcusunun, işin iç yüzüne varmadan önce, kendi keşf ve ilhamına uymasa da, Ehl-i sünnet âlimlerine tâbi olması lâzımdır. Âlimleri haklı ve doğru bilip, kendini yanlış bilmelidir. Çünkü, âlimler bilgilerini peygamberlerden "aleyhimüssalevâtü vetteslîmat" almıştır. Bu bilgiler, vahy ile gelmiş olup sağlamdır. Yanlışlıktan, şaşırmaktan korunmuştur. Bu bilgilere uymayan kendi keşf ve ilhamı ise, yanlıştır ve bozuktur. Bunun için kendi keşfini, âlimlerin sözünün üstünde tutmak, vahy ile inmiş olan sağlam bilgilerin üstünde tutmak olur. Bu ise sapıklığın tâ kendisidir, zarar ve ziyandan başka birşey değildir.

Kitab ve sünnete, ya'nî Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uygun i'tikâd lâzım olduğu gibi, müctehidlerin kitab ve sünn'etden çıkardıkları ahkâma, ya'nî İslâmiyete uygun işleri yapmak da lâzımdır. Bu ahkâm; helâl, haram, farz, vâcib, sünnet, müstehâb, mekrûh ve şüpheli olan işler demektir. Bu ahkâmı öğrenmek de lâzımdır.

İ'tikâdı ve ameli doğrulttuktan, bu iki kanadı ele geçirdikten sonra. Allahü teâlâya yaklaştıran yolda, ilerlemek sırası gelir. Zulmânî ve nûrânî konakları aşmağa başlanabilir. Fakat şunu iyi bilmelidir ki, böyle konakları aşarak yükselebilmek: ancak, yolu bilen, yolu gören, yol gösteren, kâmil (yetişmiş) ve mükemmil (yetiştirebilen) bir rehberin teveccühü ve tasarrufu ya'nî idâre etmesi ile olabilir. Bunun bakışları, kalb hastalıklarına şifâ verir. Onun teveccühü, yâ'ni kalbini bir kimseye çevirmesi, kötü ve çirkin huyları insandan siler, süpürür.

Tasavvuf yolcusunun, bu yolda gözetilmesi lâzım olan şartları da öğrenmesi ve bunlara riâyet etmesi lâzımdır. Bu şartların en başta geleni, nefse uymamaktır. Bu da, vera' ve takvâ ile olur. Vera' ve takvâ, haramlardan sakınmak demektir. Haramlardan sakınabilmek için, mübahların lüzumundan fazlasını terk etmelidir Çünkü mübahları (ya'nî yasak olmıyan şeyleri), alabildiğine yapan kimse, şüpheli olanları işlemeğe başlar. Bunlar ise, harama yakındır, ya'nî haram işlemek ihtimâli çok olur. Uçurum kenarında yürüyen, içine düşebilir. Demek ki haramdan sakınabilmek için, mübahların fazlasından kaçmak lâzımdır. Bu yolda ilerlemek için vera' sahibi olmak şarttır dedik. Çünkü insanın işleri, iki şeyden biridir. Ya emr edilen şeydir, yâhud yasak edilmiş şeylerdendir. Melekler de, emr edilen şeyleri yapmaktadır. Bunu yapmak insanı ilerletseydi, melekler de terakki ederdi. Meleklerde, yasak edilen şeyden sakınmak yokdur. Çünkü onlar, yasakları yapmıyacak şekilde yaratılmıştır. Yasakları işliyemezler. Onun için meleklere birşey yasak edilmemiştir. Demek ki, terakki etmek, yasaklardan sakınmakla olabilmektedir.

Bu sakınmak ise, nefse uymamak demektir. Allahü teâlâ dinleri, nefsi isteklerden kurtarmak, karanlık ve kötü âdetleri yok etmek için gönderdi. Çünkü nefs, hep haram işlemek veya mübahları lüzumundan" fazla yaparak, böylece harama kavuşmak ister. Demek ki, haramlardan ve mübahların fazlasından sakınmak, nefse uymamak demektir.

Suâl: Nefs, ibâdet yapmak istemiyor ibâdet yapmak da, nefse uymamak oluyor. O hâlde emirleri yapmak da, terakkiye sebep olmaz mı? Meleklerin emirleri yapması, nefse uymamak olmadığı için, onlar terakki etmiyor.

Cevap: Emîrleri, ya'nî ibâdetleri yapmayı nefsin istememesi, emr altına girmek istemediği içindir. Nefs bir emr altına girmek, birşeye bağlanmak istemez. Nefsin bu hâli. (ya'nî başı boş kalmak, birşeye bağlanmamak arzusu da haramdır veya mübahların fazlası demektir. Demek ki, emirleri yapmakla, bu haramdan veya mübahın fazlasından sakınılmış oluyor. Bunun için de, nefse uyulmamış oluyor. Yoksa nefse uymamak, yalnız emirleri yapmak demek değildir.

İnsanı kemâle kavuşturan, olgunlaştıran yollar çoktur. Bunların en fâidelisi, çabuk ulaştıranı, nefsle mücâdelesi çok olanıdır. Ruhsattan sakınan, azîmetle amel edenlerin yoludur. Azîmet, haramlardan ve mübahların fazlasından sakınmak demektir. Ruhsat ise, yalnız haramlardan kaçınmaktır. Azîmetle hareket eden büyükler, Sünnet-i seniyyeden ya'nî İslâmiyetten kıl kadar ayrılmamıştır. Yollarına hiçbir yenilik, bid'at karıştırmamıştır. Bunların yolunda nefse uymamak, nefs mücâdelesi tamdır. O hâlde, yolları en iyi en fâideli yoldur. Çabuk ulaştırıcıdır. Fakat son zamanlarda, bu yolu da bozanlar oldu. O büyüklerin izinden ayrılanlar çoğaldı. Değişiklikler, bid'atler yapıldı. Simâ' ve raksa ve yüksek sesle zikre başladılar. Bunları, o büyüklerin niyetlerini kavrayamadıkları için yaptılar. Bid'atler karıştırmakla, zamana uymakla, bu yolu daha kıymetlendirdiklerini, olgunlaştırdıklarını sandılar. Bunlar ile, bu yolu yıktıklarını, ellerinden kaçırdıklarını anlıyamadılar. Hakkı, doğruyu meydana çıkaran ve insanı hidâyet yoluna kavuşturan, ancak Allahü teâlâdır." (1. cild, 286. mektûb)

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 388

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 1, cild. 286. mektûb.

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 349

ES'AD EFENDİ-ZÂDE EBÛ SA'ÎD MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yirmidokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Muhammed'dir. Yirmialtıncı Osmanlı şeyhülislâmı Es'ad Efendi'nin oğlu olduğu için Es'ad Efendizâde veya Ebû Sa'îd diye bilinir. Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunudur. 1003 (m. 1594) senesinde İstanbul'da doğdu. 1072 (m. 1662) senesinde İstanbul'da vefât etti. Dedesi Hoca Sa'deddîn Efendi'nin, Eyyûb Sultan civarındaki mezarı yanına defnedildi.

Babası Es'ad Efendi'den ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, ilk olarak 1030 (m. 1621) senesinde Şam kadılığına, 1032 (m. 1623) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. 1034 (m. 1625) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi, iki yıl bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1036 (m. 1626) senesinde bu vazîfeden alındı ve aynı sene içinde tekrar aynı vazîfeye ta'yin olundu. 1038 (m. 1628) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi ve 1039 (m. 1629) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Kısa bir süre sonra bu vazîfeden alındı. Evine kapandı. On yıl müddetle ibâdet, tâat ve ilimle meşgûl oldu. 1049 (m. 1639) senesinde tekrar Rumeli kadıaskeri oldu. 1051 (m. 1641) senesinde tekrar vazîfeden alındı. Kendi evinde ibâdetle meşgûl iken, Şeyhülislâm Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi vazîfeden alınınca onun yerine 1053 (m. 1643) senesinde şeyhülislâm oldu. 1055 (m. 1645) senesinde bu vazîfeden alınıp, tekrar evine çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine 1061 (m. 1651) senesinde yeniden şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1062 (m. 1652) senesinde tekrar vazîfeden alındı. 1064 (m. 1654) senesinde Şeyhülislâm Behâyî Efendi'nin vefâtı üzerine, üçüncü defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1065 (m. 1655) senesinde vazîfeden alınarak, oğlu ile birlikte Gelibolu'ya gönderildi.

Üç defa getirilmiş olduğu şeyhülislâmlık müddeti, toplam 4 yıl 2 ay 11 gündür. Bir müddet sonra Mekke, Şam ve Konya kadılıklarına ta'yin olunmuş ise de, İstanbul'dan uzakta yaşamağa tahammül edemeyen Ebû Saîd Mehmed Efendi, Sultan Dördüncü Mehmed'in annesi Vâlide Turhan Sultan ve saray ağalarından Şa'bân Halîfe ile haber göndererek kendini bu vazîfelerden affettirdi. İstanbul'da çiftliğine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Es'ad Efendi-zâde Ebû Saîd Mehmed Efendi, âlim ve fâzıl bir zât idi. Düzgün ifadeli ve açık sözleriyle hoş sohbet idi. Sa'îd mahlasıyla yazmış olduğu şiirleri ile Arabça, Farsça ve Türkçe ba'zı eserlere yazdığı ta'lîkâtları vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 50

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 763

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 127

EYYÛB HALVETÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Eyyûb bin Ahmed bin Eyyûb Halvetî'dir. 994 (m. 1586) senesinde Dımeşk'ta doğdu. 1071 (m. 1660) senesi Safer ayı başlarında, yine Dımeşk'ta vefât etti. Ferâdîs kabristanına defnedildi. Burası, Türbet-ül-Gurabâ diye bilinir.

Eyyûb Halveti'nin nesebi, evliyânın büyüklerinden Ali bin Müsâfir'e (r.a.) ulaşır. Dedesi Kâdı Muhibbüddîn ve Molla Nizâm, Molla Ebû Bekr, Abdülhak Hıcâzî'den çeşitli ilimleri öğrendi. Hadîs ilmini de, büyük hadîs âlimi Ma'mer İbrâhim bin Ahdeb'den tahsil etti. Halvetiyye yoluna girip, Ârif-i billah Ahmed Ali'nin sohbetlerinde yetişti. Tasavvufta icâzet (diploma) aldı. Zamanının büyüğü oldu. Söz ve davranışlarının sünnet-i seniyyeye uygun olması sebebiyle, zamanının bir tanesi idi. Zamanının bütün âlimleri, onun gibisinin görülmediği husûsunda ittifâk ettiler. Din ve fen bilgilerinde, en önde idi. Kendisi de buyurdu ki: "Allahü teâlâ seksen ilmi bize nasîb etti. İnsanlardan ba'zıları bu ilimlerden sâdece bir ve birkaç kısmını bilirler." Sâlihiyye'de Yavuz Sultan Selim Hân'ın yaptırdığı ve onun ismini taşıyan Sultan Selîm Câmii'nde imamlık yaptı. Sesi ve kırâati çok güzeldi.

Eyyûb Halvetî iki defa hacca gitti. Altı defa da Beyt-ül-makdîse (Mescid-i Aksa'ya) gitti. Osmanlı sultanlarından Sultan İbrâhim Hân onun faziletini işitince, haber gönderip görüşmek ve duâsını almak istedi. Eyyûb Halvetî İstanbul'a geldi ve Sultânı ziyâret etti. Çok izzet ve ikram gördü. Sultâna duâlar edip Dımeşk'a döndü.

Eyyûb Halvetî çok tevâzu sahibi idi. Kimseye zorluk göstermez, güzel muâmelede bulunurdu. Keşf ve kerâmetleri görüldü. Fakîh ve edîb olan İbrâhim bin Abdürrahmân, onu medheden çok güzel bir kaside yazdı ve Eyyûb Halveti'den başka hiç kimse için böyle kaside yazmadığını bildirdi. İbrâhim bin Abdürrahmân dedi ki: "Birgün Emevî Câmii'nin Anberâniyyîn kapısında Eyyûb Halvetî ile karşılaştım. Yazdığım kasidenin ilk beytlerini bana okumaya başlayıverdi. Çok şaşırdım. Sanki benden önce aynı beytleri, o söylemişti. Bana; "Bu kasideyi bu vezinde (ölçüde) sen mi söyledin?" diye sordu. Ben de; "Evet efendim" dedim. Sonra da; "Geçen gece kasidenin bu beytini söylemiştin. Git tamamla" buyurdu.

Eyyûb Halvetî bir gece rü'yâsında, Resûlullah (s.a.v.) ve beraberinde de Aşere-i mübeşşeresini (Daha dünyâda iken Cennetle müjdelenen Eshâb-ı Kirâmdan on mübârek zât) gördü. Resûlullah (s.a.v.) amcasının oğlu Ali bin Ebî Tâlib'e (r.a.) buyurdu ki: "Eyyûb'e söyle, yaşadığı zamanda bulunanlara müjdeler olsun."

Eyyûb Halvetî devamlı olarak Kelime-i tevhîdi söyler idi ve ehemmiyeti üzerinde çok dururdu. Yattığı vakit dahi kalbi "La ilahe illallah" derdi. Buyurdu ki: "Kelime-i tevhîddeki esrârı önceden bilseydim başka hiçbir şeyle meşgûl olmazdım. Kelime-i tevhîdden başka, İhlâs sûresini de çok okurum. Zira İhlâs sûresinde nefs-i emmâreyi kahredici te'sîr vardır.

Eyyûb Halveti'nin çok kerâmetleri görüldü. Bir talebesi anlatır: "Bir gece hocamız, ba'zı talebeleriyle birlikte bir yerde idi. Ne zaman ki vakit ilerledi, hocamız oracıkta biraz uzanıp istirahat etmek istedi. Orada bulunanlardan birisi bu durumu iyi görmedi. Kendisi uyumayıp ibâdetine devam etti. Gece evden dışarı çıkması îcâb etti. Dışarı çıktığında bir kenarda namaz kılan birini gördü. Dikkatlice baktığında, bunun Eyyûb Halvetî olduğunu anladı. Tekrar eve döndü. İçeri girdiğinde Eyyûb Halvetî köşesinde istirahat ediyordu. Merakla tekrar dışarı çıktı. O ibâdet hâlinde namazda idi. İçeri girdi, uyuyordu. Neticede bu hâlinin onun bir kerâmeti olduğunu anladı. Büyükler hakkında kötü düşünmekten tövbe etti."

Yemenli birisi Eyyûb Halvetî'ye onbeş mısra'lık bir şiir gönderdi ve ba'zı sorular sordu. Bunun üzerine Eyyûb Halvetî kâğıt ve kalem istedi. Bir defa kalemi mürekkeb okkasına batırdı ve onunla Besmele-i şerîfeyi yazdı. Ondan sonra da kalemi mürekkebe batırmadan tam yüzseksen beyt yazdı.

Eyyûb Halveti'nin yazmış olduğu **eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Zehîrat-ül-envâr ve Semîrat-ül-efkâr, 2- Akîlet-üt-tefrîd ve Cemîlet-üt-tevhîd, 3- Cevherât-ül-ulûm ve dürrat-ül-fühûm, 4- Et-Tahkîk fî selâmet-is-Sıddîk, 5- Zehîrat-ül-feth.**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 30

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 428

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 229

4) El-A'lâm cild-2, sh. 37

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 364

6) Brockelmann Gal-2 sh. 341

EYYÛBÎ (Ali bin Muhammed)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Abdürrahîm bin Muhibbuddîn'dir. Eyyûbî diye meşhûr oldu. Mekke-i mükerremede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1086 (m. 1675) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Eyyûbî, Mekke-i mükerremede yetişti. Kur'ân-ı kerîmi, İmâm-ı Haremeyn'nin kelâma dâir yazdığı İrşâd'ı, İbn-i Mâlik'in sarf ve nahiv ilmine dâir, olan Elfiye'sini, hadîs ilmine dâir olan Elfiye'yi ve daha başka birçok kitabı ezberledi. Şeyh Abdülazîz bin Muhammed Zemzemi, Ali bin Cemâl, Şeyh Abdullah Bâkşîr, Muhammed bin Allân, Muhammed bin Abdülmün'im Tâifî'nin derslerine devam etti. Eyyûbî, Şemsüddîn Muhammed Bâbâî'nin derslerine Mekke-i mükerremede kaldığı müddetçe devam eder, derslerde onun yardımcılığını yapardı. Hocalarının çoğu Ali Eyyûbî'ye icâzet (diploma) verdiler.

Ali Eyyûbî eserlerinden birisinde şöyle yazmaktadır "Muhtelif ilimler üzerinde çalıştım. Hastalıklara şifa olan Kur'ân-ı kerîmi tilâvetten (okumaktan) çok faydalandım. Büyük âlimlerin yanında bulundum. Onlardan ilim bakımından faydalandım. Kur'ân-ı kerîm okumayı ve ilim ile meşgûliyetimi bitirince, muhtelif ilimlere dâir metinleri tekrar etmek, bende bulunmayan

kitapları te'min etmek için Mescid'i Harâm'a giderdim. Bu, ilme başladığımdan beri benim âdetim idi. Ömrümün sonuna kadar bu ve buna benzer güzel âdetlerimi, Allahü teâlâdan son nefeste se'âdetime vesile kılmasını umarak yaptım. Bunlar, ilmi ile amel eden kemâl ve fazilet sahibi âlimlerin mübârek nazarlarının ve teveccühlerinin en aşağı te'sîr ve fâidelerindendir. Büyük âlimlerin, gıyabımda beni övdüklerini duyduğum zaman, gönlüm sevinç ve neş'e ile dolardı. Böylece onların iyi niyet ve düşüncelerine lâyık olmaya azmederdim. Kalbim, müslümanlar hakkındaki kin, hased, gıybet gibi hastalıklardan temizlenir, onlara karşı sevgi ve muhabbet beslerdi. Mühim bir ihtiyâç veya yapılması muhakkak lâzım olan vazîfeyi yerine getirmek için, insanların yanına giderdim. Eskiden beri benim tabiatım, yalnızlığı sever, lüzumsuz ve fâidesiz şeylerle uğraşmayı sevmezdi. Allahü teâlâ lütfederek. İsmimi heryerde duyurdu, insanlara va'z ve nasîhatta bulunmamı nasîb etti."

Eyyûbî, güzel hutbe okurdu. Ehli insaf ve fazilet sahibleri onun hutbesini beğenirlerdi. Şam, Mısır, Yemen, Irak ve çeşitli memleketlerden gelip onun hutbesini dinleyenler, onun bu hutbesinin yazılı metnini isterlerdi. Eyyûbî'nin hutbelerinin güzelliği her tarafta meşhûr oldu. Ayrıca bir nikâh olduğu zaman Ali Eyyûbî da'vet edilir ve sohbette bulunması istenirdi. Bu sohbetlerden bir dîvân derlemiştir. Bu dîvânı belagat bakımından çok yüksektir.

Ali Eyyûbî, kuraklık olduğu bir sene, sultan, şeyh-ül-Harem İmâd ve Mekke-i mükerreme kadısının isteği ile yağmur duâsı yaptı.

Ali Eyyûbî'nin yazdığı eserlerden birisi de şudur: "El-Kusûr-ül-müşeyyedet-ül-müşerrefe fî medh-il-mekâmi lâlî el-Mevlâ Ahmed Kâdı Mekket-il-müşerrefe."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 209

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 761

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 228

4) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 193

GUNEYMÎ (Ahmed bin Muhammed)

Mısır'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ali olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Eshâb-ı Kirâmın meşhûrlarından, ilk müslüman olan Ensârın ileri gelenlerinden, Hazrec kabilesine mensûb hazret-i Sa'd bin Ubâde'nin (r.a.) neslindendir. Bunlara nisbetle; Mısrî, Ensârî ve Hazrecî gibi nisbetleri vardır. Ayrıca dedelerinden, Şarkıyye'de medfûn Şeyh Guneym ismindeki bir zâta nisbetle Guneymî diye de isimlendirilmiş ve daha çok bununla tanınıp, şöhret bulmuştur.

Guneymî'nin doğum târihi kat'î olarak bilinmemekle birlikte, 964 (m. 1557) senesinde doğduğu rivâyet olunmaktadır. 1044 (m. 1634) senesi Receb ayının yirmiyedisinde Çarşamba gecesi vefât etti.

Şeyhülislâm Şemseddîn Muhammed Remlî, Muhammed bin Ebi'l-Hasen Bekrî, Safiyyüddîn el-Gazzî, Şeyhülislâm Zekeriyyâ Ensârî, Şeyh Cemâleddîn, Ali bin Ganim Makdisî, İbrâhim Alkamî, Ahmed bin Kâsım Abbâdî, Şeyh Sâlih Bülkînî gibi meşhûr âlimlerden ilim öğrenerek yetişen Guneymî, ilim öğrenmek maksadıyla Anadolu'ya geldi. Büyük âlimlerin derslerinde bulundu. Mısır'da o zamanda bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin en büyüklerinden ve en önde gelenlerinden oldu. Bilhassa tefsîr, fıkıh, kelâm ve nahiv ilimlerinde üstün idi. Kendileri, ulemâ-i

muhakkikin denilen büyük İslâm âlimlerindendir. Aklî ve naklî ilimlerde ihtisas sahibi olan büyük âlimlerin üstünü, o zamanda okunan fen ilimlerinin hepsinin üstadı idi. Dikkatli, keskin görüşlü, firâset ve istikâmet sahibi yüksek bir zât idi.

İlim tahsil etmek üzere gittiği Anadolu'dan dönüşünde, Mısır'da birçok talebe yetiştirdi. O zamandaki büyük âlimlerden birçoğu ondan istifâde edip ilim öğrendiler.

Ahmed bin Muhammed Guneymî (r.a.) çok eser yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Hâşiyetün alâ Şerh-ıl-Usâm (Mantık ilmine dâirdir), 2- Nakşü tahkîk-in-neseb (Mantık ilmine dâirdir), 3- İbtihâc-üs-südûr (Nahiv ilmine dâirdir), 4- Behçet-ün-nâzırin fî mehâsini Ümm-ül-berâhîn, 5- İrşâd-ül-ihvân, 6- İrşâd-üt-tullâb ilâ lâfzı lübâb-ül-i'râb, 7- Et-Tesdîd fî beyân-it-tevhîd, 8- Eş-şeceret-ül-latîfe fî şerhi cümletin min menâkıb-il-İmâm-ı Ebî Hanîfe, 9- Şerhu Mukaddimet-ün-nahviyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 132

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 158

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 9, 61

4) El-A'lâm cild-1, sh. 237

5) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 312

6) Brockelmann Sup-1 sh. 457

7) Keşf-üz-zünûn sh. 64, 170, 403, 1028, 1029 1804, 1974

HÂCEGÎ MUHAMMED İMKENEGÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden; doğru yolu göstererek, saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmibirincisidir. 918 (m. 1512) senesinde Buhârâ'nın İmkene kasabasında doğdu. 1008 (m. 1599)'de doksan yaşında iken İmkene'de vefât etti. Evliyâ'nın büyüklerinden Derviş Muhammed hazretlerinin oğlu ve Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin hocasıdır. Zâhirî ve bâtınî ilimleri babasından öğrendi. Babasından feyz alarak tasavvufda yetişip kemâle erdi. Rûh ilimlerinin mütehassısı idi. Bütün ömrü; İslâmiyete hizmetle ve Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını insanlara duyurmakla ve öğretmekle geçti. Çok velî yetiştirdi.

Yetiştirdiği velî zâtlardan en başta gelen talebesi, kendisinden sonra halîfesi olan Muhammed Bâkî-billah'dır. Muhammed Bâkî-billah bir gece rü'yâsında Hâcegî Muhammed İmkenegî hazretlerini, gördü. Ona; "Ey oğul! Senin yolunu gözlüyorum" buyurdu. Bâkî-billah hazretleri buna çok sevindi. Hemen huzûruna gitti. Huzûruna varınca ona çok iltifât ve inâyet gösterip, yüksek hâllerini dinledi. Sonra üç gün üç gece birlikte bir odada başbaşa kalıp, sohbet ettiler. Hâcegî hazretleri ona feyz verip, yüksek fâidelere kavuşturdu. Sonra Bâkî-billah hazretlerine; "Sizin işiniz, Allahü teâlânın yardımı ve bu yüksek yolun büyüklerinin rûhlarının terbiyeleri ile tamâm oldu. Tekrar Hindistan'a gitmeniz îcâb ediyor. Çünkü bu silsile-i âliyyenin, orada sizin sayenizde parlıyacağını görüyorum. Bereket ve terbiyenizden çok istifâde edip, büyük işler yapacak olanlar gelecek" buyurdu.

Hâce Bâkî-billah (k.s.) kendilerini bu işe lâyık görmediğinden, özür dilediyse de, Hâcegî İmkenegî, ona istihâre yapmasını emretti. Rü'yâlarını İmkenegî hazretlerine anlattığı zaman, şu karşılığı aldılar "Derhâl Hindistan'a gidiniz. Orada sizin bereketli nefeslerinizden bir azîz

meydana gelecek, bütün dünyâ onun nûruyla dolacak. Hattâ, siz de ondan nasîbinizi alacaksınız."

Hâce Bâkî-billah hazretleri Hindistan'da Serhend şehrine geldiği zaman, kendisine; "Kutbun etrâfına geldin" diye ilham olundu. Bu kutb, İmâm-ı Rabbânî hazretleri idi. Demek ki, bu kıymetli tohum, Semerkand ve Buhârâ'dan getirilmiş, Hindistan toprağına ekilmiş oluyordu.

Hâcegî Muhammed İmkenegî hazretleri, ömrünün sonlarına doğru şu şiiri çok okurlardı:

"Zaman zaman ölümü hatırlarım,
Bugün ne olacak ben de bilemem.

İsteğim Rabbimden dûr (uzak) olmıyayım,
Başka ne olursa ona râzıyım."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1008

2) Umdet-ül-makâmât sh. 83

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 177

4) İrgâm-ül-merid sh. 68

5) Reşehât zeyli sh. 6

6) Zübdet-ül-makâmât sh. 14

7) Behcet-üs-seniyye sh. 8

8) Hadikat-ül-evliyâ cild-1, sh. 90

HÂCE MUHAMMED ABDULLAH

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin ikinci oğlu olup, ağabeyi Ubeydullah ile üvey kardeştirler. Bu iki kardeşin doğumları arasında dört aydan fazlaca bir zaman vardır. Yüksek babaları, bunun doğum zamanına şu şiiriyle işâret etmiştir:

Şeyh-i Mekkî bana aşikâr oldu,
Ol vakit ki diğer çocuğum doğdu.

Denize çarpışma, köpürme düştü,
Receb-i şerîfin altıncı günü.

Bu iki cevher ve iki güzel yâr,
Arasında dört ay ve birkaç gün var.

Sanki, karanlık gece sabah oldu,
Sanki nurla dolu, başka gün doğdu.

Sanki ay tamamen göğsünü açmış,
Sanki zulmette, kader saatiymiş.

Hâce Muhammed hazretleri bu açıklamayı yaptıktan sonra, saadet bahçesinin bu güzel nûru için birkaç da duâ yazdı:

Bu kadar güneşler gelip geçtiler,
Denizinde doya doya yüzdüler.

Bunu da yâ Rabbî eyle onlardan.
Kendi dalgasıyla etme perişan.

Eğer yarısını sen hatırlatsan,
Belki tamı çıkar benim ağzımdan.

Susamışım ve yanıyorum ey yâr,
Su diyorum, su istiyorum ey yâr.

Nerede senden bir ırmak görürüm,
Bu hararetle orada otururum.

Ey sevinç denizi gel dudağıma.
Hiç artmasın, tamam gir bardağıma.

Ben bir dilenciyim camı (kadehi) neylerim,
Hayranım, müştakım, seni beklerim.

Bu gün ağzım daha iyi açıldı,
Söz denizi daha iyi saçıldı.

Söylemek dinlemek değil maksadım;
Hayran, susmuş hâlde yaşamam lâzım.

Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın bu oğulları, sûrette (görünüşte) ve sîretde (kalb hâllerinde ve ahlâkta) tamamen yüksek babalarına benzerdi. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye kavuştu. En zor ve büyük kitabları, en iyi şekilde öğrenirdi. Büyükler yolundan büyük pay aldı. İlim ve hâl bakımından çok ince görüşleri vardı. Zikri ve bu büyükler yolundaki murâkabeyi, İmâm-ı Rabbânî'den "kuddîse sirruh" aldı. Birçok defalar, yaya ve süvari olarak onların kapılarına, huzûrlarına gelir, Serhend'de onların hizmetinde günlerce kalır, lütuf ve husûsî teveccühlerine kavuşurdu.

Şerh-i Mevâkıf gibi ba'zı kelâm kitablarını ve ba'zı tasavvuf risalelerini, onların sohbetinde ta'kib edip, onlara mahsûs olan ilim ve esrârdan da nihâyetsiz nasîb aldı.

Muhammed Hâşim-i Keşmî "kuddîse sirruh" şöyle anlatır: "Birçok defalar, yalnız kaldığımız zamanlar, İmâm-ı Rabbânî'nin "kuddîse sirruh" mübârek ağızlarından Hazret-i Hâce'mizin bu yüksek oğlunun medhini ve menkıbelerini duyardım."

Hâce Muhammed Abdullah, Allahü teâlânın aşkı ile yanardı. Yakıcı şiirler okur, elemli ve aşkla dolu kalblerinden âh sesleri yükselirdi. Kendisi de güzel şiirler yazar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine olan bağlılıklarını düşünür ve kendisine Ahmedî mahlası verirdi. Birgün yanında idim. Şu güzel beyti okudu:

Gül bahçesi güzellere bir bahânedir.
Kokun, bâd-ı sabâyı idâre etmektedir.

Bana işâret ederek; "Sen de buna birkaç beyt ilâve eyle" dedi ve bu fakir şu iki beyti arzettim:

Kalbimden dudağıma gizli bir sır geliyor,
Güvercin huyunu kim verdi bizim bülbüle!

Sakın ha, kalb pusulası kırmasın ibresini.
Herkes, kaş mihrabında bak yüzyüze geliyor.

Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin "kuddîse sirruh" kıymetli Mektûbât kitaplarında, hocalarının bu saâdetli oğullarına birçok yüksek mektûbları vardır. Mektûbuna cevap olarak yazdıkları bir mektûpda şöyle buyururlar:

"Allahü teâlâya hamd ve Muhammed Mustafâ'ya "sallallahü aleyhi ve sellem" salât ve size duâ ederım. Kıymetli mektûbunuz geldi. Okuyunca, bizi çok sevindirdi. Her an hatırladığınızı bildiriyorsunuz. Ne güzel, ne mübârekdir. Üç ayda sizin elinize geçen ni'met, başka yollarda, eğer on senede nasîb olursa, büyük kâr bilirler. Bu ni'mete şükr ediniz! Yaradılışınızın yüksek olduğunu ve böyle hâllerin kıymetini işitince, ucb, kibir ile lekelenmiyeceğinizi bildiğim için, bu ni'metin büyüklüğünü yazdım. Cenâb-ı Hak İbrâhim sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Şükrederseniz, ni'metimi arttırırım"** buyurdu. (2. cild, 55. Mektûp)

Başka bir mektûp:

"Allahü teâlâya hamd ederim. O'nun seçtiği insanlara selâmet ve iyilikler ihsân etmesini duâ ederim. Kıymetli oğlum! Size ve diğer dostlara söyliyeceğim en birinci nasihat, sünnet-i seniyyeye yapışmak ve bid'atlerden kaçınmaktır. İslâm dîni, garîb olmağa ve zayıflamağa başladı. Müslümanlar kimsesiz kaldı. Bundan sonra da, daha garîb olur gider. O dereceye gelir ki, yer yüzünde Allah "celle celâlüh" diyen kimse kalmaz. Kıyâmet, dünyâda iyi insanlar kalmayıp, heryeri kötülük kapladığı zaman kopar buyuruldu.

En mes'ûd, en kazançlı kimse; dinsizliğin çoğaldığı bir zamanda, unutulmuş sünnetlerden birini meydana çıkaran ve yayılmış bid'adlerden birini yok eden kimsedir. Şimdi öyle bir zamandayız ki, insanların en iyisi olan Peygamber efendimizden bin sene geçmiş bulunuyor. Peygamberimizin (s.a.v.) zamân-ı saadetinden uzaklaştıkça, sünnetler örtülmekte, yalanlar çoğaldığı için, bid'at yayılmaktadır. Bir kahraman lâzımdır ki, sünnete yardım edip, bid'atı durdursun, kaçırsın. Bid'ati yaymak, dîn-i İslâmı yıkmaktır. Bid'at çıkarana ve işleyenlere hürmet etmek, onları büyük bilmek, İslâmiyetin yok olmasına sebeb olur. Hadîs-i şerîfte, **"Bid'at işliyenlere büyük diyen, müslümanlığı yıkmağa yardım etmiş olur"** buyurulmuştur. Bunun ne demek olduğunu iyi düşünmelidir. Bir sünneti meydana çıkarmak ve bir bid'ati ortadan kaldırmak için, son gayretle çalışmak lâzımdır. Her zaman, hele müslümanlığın çok zayıfladığı bir zamanda, İslâmiyeti kuvvetlendirmek için, sünnetleri yaymak ve bid'atleri yıkmak lâzımdır. Eskiden gelen müslüman âlimleri, bid'atte bir güzellik görmüş olacaklar ki, bunlardan ba'zılarına, hasene (ya'nî güzel) ismini vermişlerdir. Fakat bu fakir, (ya'nî İmâm-ı Rabbânî (r.a.) bu noktada onlara uymuyor ve bid'atlerden hiçbirini güzel görmüyorum. Hepsini karanlık ve bulanık görüyorum.

Peygamberimiz (s.a.v.); **"Bid'atlerin hepsi dalâlettir, yoldan çıkmaktır"** buyurdu. Müslümanlığın zayıfladığı bu zamanda, selâmet bulmak, Cehennemden kurtulmak, sünnete yapışmakla; dîni yıkmak ise, nasıl olursa olsun herhangi bir bid'ate kapılmakla olduğunu görüyorum. Bid'atlerin herbirini, İslâm binasını yıkan bir kazma gibi: sünnetleri ise, karanlık gecede yol gösteren, parlak yıldızlar gibi anlıyorum. Zamanımız hocalarına Allahü teâlâ insaf versin de, hiçbir bid'ate güzel demesinler ve hiçbir bid'atin işlenmesine müsâade etmesinler. Bid'at, gün doğması gibi karanlıkları parlatıcı görünürse de, bunlara göz yummasınlar! Eski zamanlarda İslâmiyet kuvvetli olduğundan, bid'atlerin zulmeti belli olmuyordu ve belki de, o zulmetlerden ba'zıları, İslâmiyetin her tarafı kaplayan kuvvetli ziyası arasında, parlak sanılıyordu. Bunun için, güzel deniliyordu. Hâlbuki bu bid'atlerde de, hiçbir parlaklık ve güzellik yok idi. Şimdi ise, müslümanlık zayıflamış, kâfirlerin âdetleri, hattâ kâfirlik alâmetleri, müslümanlar arasında yerleşmiş (moda olmuş) olduğundan, her bir bid'at, zararını göstermekte, kimsenin haberi olmadan müslümanlık sıyrılıp gitmektedir. Hocalarımız, bu husûsda çok uyanık olup, eski fetvâlara dayanarak şu caizdir, bunun zararı yoktur diye, bid'atlerin yayılmasına ön ayak olmamalıdır. Bu zaman, bid'atler dünyâyı kapladığından, karanlık bir gece gibi görünmektedir.

Sünnetler çok azalmakta, nûrları da, bir karanlık gecede, tektük uçan ateş böcekleri gibi parlamaktadır. Bid'at işlemesi çoğaldıkça, gecenin karanlığı artmakda, sünnetin nûru azalmaktadır. Sünnetin işlenmesi ise, karanlığı azaltmakda, bu nûru çoğaltmaktadır. İstiyen, bid'at karanlığını çoğaltsın, şeytan fırkasını kuvvetlendirsin! İstiyen de sünnetin nûrunu arıtırsın. Allahü teâlânın askerini kuvvetlendirsin! Şunu iyi biliniz ki, şeytan fırkasının sonu felâkettir, ziyandır. Allahü teâlânın fırkasında olan se'âdet-i ebediyyeye erecektir.

Sünnete yapışmak, insanı elbette kurtarır ve iyiliklere, saadetlere kavuşturur. Sünnetten başka şeyleri taklid etmek, insanı tehlikelere, felâketlere götürür. Bizim vazîfemiz doğruyu bildirmektir. Herkes istediğini yapar, yaptıklarının karşılığını da bulur. (Âkil ve baliğ olan her erkek, kendi işinden kendisi mes'ûldür.)

Bizi yetiştiren büyüklerimize Allahü teâlâ çok iyi mükâfaat ihsân eylesin ki, bizim gibi câhilleri, bid'atlerden korudular. Karanlık tehlikelere, uçurumlara sürüklemediler. Sünnetten başka bir yol göstermediler. Muhammed aleyhisselâma uymaktan ve haramlarla beraber şüphelilerden bile kaçmaktan başka yol göstermediler. Bunun için. bu büyüklerin kazançları pek fazladır. Kavuşdukları dereceler çok yüksektir. Bunlar, tegannî ve raksa dönüp de bakmamış, vecd ve tevâcüde (kendinden geçmeğe) ehemmiyet vermemişlerdir. Başkalarının kalbleri ile buldukları, gördükleri, büyüklük dedikleri hâlleri, maksaddan uzak, matlûbdan başka bilmişler, onların kapıldıkları hayâlleri, def ve tard etmişlerdir. Bunların işleri, görmekle, bulmakla, bilinmekle anlaşılacak şeylerden değildir. Başkaları, bir şey bulmak, birşeye kavuşmak için uğraşıyor. Bu büyükler ise. Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi istemiyor, hepsini kovuyor. Başkalarının Kelime-i tevhîdi tekrar tekrar söylemesi. Allahü teâlâya yaklaşmak içindir. Kelime-i tevhîdi söylemekle, Allahü teâlânın âciz bir mahlûku olan ve O'nunla başka hiçbir münâsebeti bulunmayan bütün bu kâinatta, Hak teâlâyı bulmağa, görmeğe uğraşıyorlar. Bu büyükler ise; "Lâ ilahe illallah" kelimesini, herşeyi yok bilmek, bütün görüşleri, buluşları, bilişleri ve hayâlleri, "La" derken, red etmek, yok bilmek için tekrar eder ve varlıkta birşey duyarlarsa, hepsini nefy eder ve hatırlarına hiçbirşey getirmezler." (2. cild 23. mektûp)

Hâce Muhammed Abdullah'ın, Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek huzûrlarına gönderdikleri, aşk ve muhabbet dolu mektûplarından bir tanesi şöyledir:

Birinci mektûp:

"Kendi amelinden utanan, kusurlar içerisinde yüzen hizmetçilerinizden Muhammed Abdullah'ın yüksek makamınıza arzıdır. En kıymetli zamanlarını yüksek hazretlerinize duâ ile geçenlerdir. Huzûrunuzdaki hizmetlerden uzakta olmam sebebiyle öyle bir pişmanlık ve nedamet içinde bulunuyorum ki, ne yazı ile ne de söz ile anlatabilirim. Öyle bir kırgınlık ve hayranlık içerisindeyim ki, bir parçasını anlatmama imkân yok. Tepeden tırnağa kadar muhabbetin dert ve elemi içindeyim. Bununla beraber, kerîm olan Allahü teâlâya şükürler olsun ki, o fenâ ve yokluktan elde edilen nisbet ve rabıtada zatî ve sıfâti, aynî ve eseri bir gevşeme, bir soğuma olmuyor. Nasıl soğuma olur. Kendi memleketime geldikten sonra, gurbeti istemek aklımda kalmadı. Gurbet alışkanlığı ise devam ediyor. Acâib sırlar görünüyor. Kalbimin bunlardan hiç birisine iltifâtı yoktur. Yokluk denizinin suyu, başımdan aştı. Yokluk denizinin suyu, başımdan aştı. Bütün bunlar, yüksek hazretlerinize hizmetçi olmak sebebiyledir. Mübârek vücûdunuz, yüksek zâtınız kıyâmete kadar, istiyenlerin ve bu yolda olanların başlarının üzerinde daimî olsun. Âmin."

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 66

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-2, m. 23, 35

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 696, 703, 860, 1093, 1094

Hindistan da yetişen evliyânın en büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hocası olan Muhammed Bâkî-billah'ın büyük oğludur. Küçük yaşta iken babası vefât etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek teveccühleri ile yetişti ve önde gelen talebelerinden oldu. Onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

Hâce Ubeydullah'ın doğumunu, Bâkî-billah hazretleri şu beytlerle bildirmektedir:

Rebî'ul-evvel ayı birinci günü idi,
Bu harabe dünyâya, işte bu nevzâd geldi.

İkindiden sonraydı ki, kıymetli cevher,
Bu zulmetli dünyâyı eyledi kendine yer.

Kalbimden çok güzel şiirler, gazeller geldi,
Ve gözlerim ansızın bahar gibi açıldı.

Talebelerinden biri, rü'yâsında, hocalarının evinde bir çocuğun dünyâya geleceğini ve isminin Hâce Ubeydullah Ahrâr'ın isminin aynı konulması lâzım geldiğini gördü. Bu ismi verdiler. Bâkî-billah, bunu Mesnevî'sinde şöyle terennüm eder:

En ednâ bir hizmetçinin evinde,
Bir hizmetçi doğdu, büyük isimde,

Bu isimden haya eder melekler,
İnşâallah bana şefaat eder.

Bu oğulları için yazdıkları gayet bedîî ve çok ince ma'nâları ihtivâ eden manzûmeden yirmibir beyti aşağıdadır:

Görünmeyen gizli bir müezzinden,
Ezan dinlerim perde gerisinden.

Zavallı, hasta ve çok muhtacım,
Arzum dilinden "Eşhedü" duyaydım.

Eğer duyarsam dilinden Allah,
ölürüm bu sesle hemen vallah.

Bir şule nûr var mı diye bakarım,

Görürsem, mâsivâ evin yakarım.

Ve kendimi sana feda ederim,
Ölürüm, sana bir şule veririm.

Ben tutarım bu ömrümün yasını,

Sen yeter ki parlat kalb aynasını.

Seni verenin hakkı için yavrum.
Senin yolunda ben feda olurum.

Hicran, sana ebedî kavuşmaktır,
Yanında ölmek, belki yaşamaktır.

Eğer sen, "Hayye'alessalâh" der isen.
Benim namazımı hisseder isen,

Mezarda da olsam, gelse kalbime.
Bütün âlem gıbta eder hâlime.

Ben dostun öldürdüğüyüm namazda,
Sübhânellah kendimleyim niyazda.

İki âlem soframı medh ederler,
"Kad efleha etâ" nişanım derler.

Allah de, coşayım neş'eleneyim,
Kulağıma inci budur diyeyim.

Hemzesi kâfidir Allah sözünün,
Ekber sadâsına yok tahammülüm.

Gözümde O elif pek çok büyüktür,
Anladım sırat-ı müstekim budur.

Ba'zan alçak, ba'zan yüksek olurum,
Hayâtımda tek bir reşha bulurum.

İşte o reşha (damla) kâfi gelmektedir,
Ben gidince, az ve çok ne demektir.

Dikkat edin bunda tam bir arz vardır,
Reşhanın esâsı bu şerâbdadır.

Susamış olana derya getirsen,
Doyar yine, bir şişe de su versen.

Hayır, hayır, olmaz evliyâ hâli,
Az sözden, çok sözden, çok daha âli.

Bu ezelî derya çok, çok yüksektir,
Yârab tövbe ettim, bu nasıl sesdir.

Hâce Ubeydullah ve kıymetli kardeşleri, küçüklük zamanlarında, babalarının teveccühlerine kavuşmuşlardır. Yine babaları, sağlığında, İmâm-ı Rabbânî'ye bu iki yüksek oğullarına teveccüh ve duâ etmelerini buyurdu. Bunun te'sîrleri hemen görünüverdi.

Bu iki yüksek kardeş, hazret-i Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in hüsn-ı şefkat ve ihtimâmı ile yetiştiler. Hâce Ubeydullah, Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in işâretiyle, bu yolun ateşini Şeyh İlâhdâd'dan aldı. Bu iki zâtın sohbetleriyle, Allahü teâ'ânın sevdiği kullarının arasına girdi. Hâller sahibi, ahlâk ve huyları kemâlde ve dâima İmâm-ı Rabbânî'nin hizmet ve sohbetlerine kavuşmak arzusunda idi. Mektûplarında, büyük bir ihtiyâçla, onların teveccühlerini istirhâm ederdi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine Arabî olarak yazdığı bir mektûp şöyledir:

"Kölelerinizin en aşağısı, hakîr Ubeydullah'ın ihlâs ve ihtisasın menbâı olan yüksek makamınıza arzıdır. Taliblere yol gösterenlerin önderi şeyhülislâm, karanlıkları aydınlatan, bütün insanların rehberi, uykuda olanların uyandıncısı, ameli kuvvetli, verâ'ı çok, kemâli üstün, nûr yüzü nûr kaynağı olan azîz efendim!

İslâm dîninin kuvvetlendiricisi, nûrlandırıcısı, bid'at ve alçak şeylerden dînin temizleyicisi, doğruyu ve hakkı söyleyen, dînini kayıran, dînimizin hükümlerini koruyan, hakkı arayanlara feyz verme makâmlarının sahibi muhterem efendim!

Tasavvuf yolcularının ve hakîkat şehrinin kılavuzu, bu cihanın göz bebeği, Kur'ân-ı kerîm'in esrârına, gizli ma'nâlarına kavuşan, Peygamber efendimizin (s.a.v.) vârisi, Hulefâ-i râşidîn'in "aleyhimürrıdvân" izinden gidenlerin başı, muhabbetle yananların reîsi, şerefliler cemâatinin çağırıcısı, yeni yeni zuhur eden müşkillerin çözücüsü, **"Allahın indinde ondan iyisi yoktur"** kelâmından büyük pay alan, kalbini nûrlandırmak isteyenlere feyz ve nûr saçan, zamanının âlimlerinin üstünü. İsmi cihâna yayılmış büyük âlimlerin, ona talebe olmak saâdetiyle övündükleri eşsiz âlim, hâlleri evliyâya huccet olan velî, nihâyete kavuşmuş olanların işlerine sırlarına kavuşan, hakîki yol gösterici kıymetli efendim!

Kendisine talebe olanları yüksek derecelere kavuşturan, ihlâsı, peşinde gidenleri emellerine ulaştıran, onlara bütün olgunluklarını sunan, anlatılamayan yüksekliklere, eşsiz makamlara

kavuşan, bereketler menbâı, lütf ve teveccühü maksada ve aranılanlara kavuşmağa sebeb olan, tasarruf ve kerâmet denizi, yetişmiş ve herkesi yetiştirebilen efendimiz, sahibimiz, dînin kuvvetlendiricisi, nesebi (soyu) Fârûkî (ya'nî Hazret-i Ömer'in (r.a.) soyundan), hasebi (hâli, meşrebi) Muhammedî (s.a.v.), doğduğu yer azîz Serhend şehri, üstünlüğünü, geçmiş büyüklerin kabûl ettiği yüksek efendim!

Yâ Rabbî! Onun işlerini, emellerini kolaylaştır. Kemâlini arttır. Belâlardan, sıkıntılardan, elemlerden onu koru!

Yâ Rabbî! Bu duâmı, küfür ve şirk bulutlarını dağıtan, cihanın güneşi hazret-i Muhammed'in (s.a.v.) temiz âlinin, âdil Eshâbının (r. anhüm) ve kıyâmete kadar ona tâbi olanların hürmetine kabûl eyle! Âmin...

Azîz efendim! Ne fazla sermâyem var, ne de çok gayretim var. Neyim varsa, sizin ihsân, ikram ve merhametinizde vardır. Çeşitli günahlarla kalbim kararmış, kötü amellerimle, işlediğim cürümlerle rûhum bunalmıştır. Baştan başa zulmet içindeyim. Kalbime merhamet buyurunuz. Zulmetten, karanlıktan kurtarıp, saadet ve kemâlât derecelerine kavuşturunuz! Bugün sizden başka, beni terbiye edecek kimsem yok. Sizden başka şefkat ve merhamet edenim yok. Sizden başka sığınağım yok. Bütün ömrümün en kıymetli zamanları, günleri, ayları, seneleri yüksek huzûrunuzda ve hizmetinizde geçirdiğim zamanlardır. Başımızın üzerinde daimî olunuz. Başınızı daha ağrıtmayayım.

Yüksek efendim! Dilim söyleyemiyor, ifâdem kâfi gelmiyor, söylenmesi îcâbedeni Arabî dil ile anlatamıyorum. Bunun için, Allahü teâlâ nasîb ederse, Fârisî dil ile bildireceğim."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Hâce Ubeydullah'a yazdığı mektûbun ba'zı kısımları:

"Allahü teâlâya hamd olsun. Bütün duâlar ve iyilikler, O'nun Peygamberi ve sevgilisi ve bütün insanların her bakımdan en güzeli ve en üstünü olan, Muhammed Mustafâ'ya (s.a.v.) ve onu sevenlerin ve izinde gidenlerin hepsine olsun! Allahü teâlâ, siz yüksek hocamın kıymetli yavrularını da, saâdet-i ebediyyeye kavuştursun!

Yüksek üstadımın, beni dünyâ ve âhıret ni'metlerine kavuşduran kıymetli hocamın sevgili yavruları! Biliniz ki, herşeye muhtaç olan bu zavallı kardeşiniz, tepeden tırnağa kadar, o yüksek babanızın sadakaları ve ihsânları içinde yüzüyorum, insanlığın elifbasını ondan öğrendim. Yükseklikleri haber veren kelimeleri ondan okudum. Herkesin senelerce çalışarak kazanabildiği dereceler onun huzûrunda, terbiyesi altında, az zamanda elime geçti, insanlara meziyyet, üstünlük veren bütün kıymetler, ona hizmetimin ikramiyesi olarak üzerime serpildi. Hiçbir işe yaramayan ve insanlıktan haberi olmayan bu zavallı, onun nurlu bakışları altında, iki buçuk ay içinde olgunlaşarak, büyüklerin yoluna katıldı. Onların Allahü teâlâya olan yakınlıklarına kavuştu. Böyle az bir zamanda, tasavvufu tatmış olanların, tecellîler, zuhurlar, nûrlar, hâller ve keyfiyyetler diye anlatmak istedikleri gizli kazançlar, babanızın parlak kalbindeki deryanın damlaları olarak, önüme saçıldı. Bunlardan hangi birini anlatayım. Onun, lütf ederek, acıyarak mübârek gönlünü bu fakire çevirmesi ile, tasavvufcuların tevhîd (bir bilmek), kurb (yakınlık), ma'iyyet (beraberlik), ihata (her tarafı kaplamak), sereyân (her zerrede bulunmak) gibi sözlerle, anlatmak istedikleri ma'rifetlerden, ince bilgilerden ele geçmeyen, hemen hemen birisi kalmadı. Bunların işlerinden, özlerinden bildirilmedik bırakılmadı.

O çok yüksek babanızın, bu zavallıya olan ni'metlerine, ihsânlarına karşı, ölünceye kadar, başımı kapınız hizmetçilerinin ayaklarına sürsem, size karşı birşey yapmış olamam. Hangi

kusurumu bildireyim? Mahcubiyetimden, yüzümün karasından hangisini meydana çıkarayım? Allahü teâlâ, Hüsâmeddîn Ahmed'den râzı olsun ki, sizlere karşı olan vazîfemizi, borcumuzu üzerine alarak, kapınıza kul olmakla, hizmetinizde çalışmakla şereflenmekte, böylece rahat nefes almamıza sebep olmaktadır. **Fârisî beyt tercümesi:**

Vücûdumun her zerresi dile gelse de,
Şükrünün binde birini yapamam yine!

(Asırların yetiştiremiyeceği, insan gücünün ölçemiyeceği) o kıymetler hazînesinin, sohbetlerinde bulunmakla üç defa şereflenmiştim. Üçüncüsünde buyurdu ki: "Za'îf düştüm. Yaşamak ümidim azaldı. Benden sonra, çocuklarımı gözet!" Sizleri getirdiler. O zaman daha küçük idiniz. Kucakta taşınıyordunuz. Size teveccüh etmemi emir buyurdular. Emîrlerine uyarak, yüksek huzûrlarında, üzerinize o kadar teveccüh olundu ki, te'sîri görünüverdi. Sonra; "Bunların annelerine de uzaktan teveccüh et!" buyurdular. Yanımızda olmadığı hâlde, onlara da teveccüh olunmuştu. Emîrleri ile ve huzûrlarında olduğu için, o teveccühlerin çok fâideler sağlıyacağını ümîd ediyorum.

Babanızın, herhalde yapılması lâzım gelen emirlerini ve her ne pahasına olursa olsun, yerine getirilmesi gereken vasıyyetlerini unutacağımı veya dalgınlığıma geleceğini sanmayınız! Buna imkân olur mu? Ufak bir işâretinizi bekliyorum. Şimdilik, birkaç satır nasihat yazıyorum. Can kulağı ile dinleyiniz! Cenâb-ı Hak, ikinizi de, saâdet-i ebediyyeye kavuştursun!

Her müslümanın, önce i'tikâdını düzeltmesi, ya'nî Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdikleri gibi, inanması lâzımdır. Durmadan, yılmadan çalışan o âlimlere, Allahü teâlâ bol bol mükâfat versin!

Allahü teâlâda, noksanlık sıfatları, mahlûkların hâssa ve alâmetleri yoktur. Madde değildir. Cisim değildir. Mekânlı değildir. (Ya'nî, yer kaplayıcı değildir.) Zamanlı değildir. (Bir yerde bulunmadığı gibi, zamanı da yoktur). Kemâl sıfatları, kusursuzluklar yalnız O'ndadır. Sekiz kemâl sıfata olduğunu bildirmiştir ki şunlardır: "Hayât", diri olmasıdır, "İlim", bilmesidir. "Kudret", gücü yetmesidir. "İrâde", dilemesidir. "Sem", işitmesidir. "Basar", görmesidir. "Kelâm", söyleyici olmasıdır. "Tekvin", yaratmasıdır. Bu sıfatları, kendinden ayrı olarak vardır.

Allahü teâlâ, kullarına kuvvet, kudret, irâde vermiştir, istediklerini işlerler, insanlar, işlerini kendileri yapıyor. Allahü teâlâ da yaratıyor. Allahü teâlânın hikmeti, âdeti şöyledir ki; insan bir işi yapmak isteyince, O da isterse o işi yaratır. Bu iş, insanın kasdı ile, ihtiyârı ile meydana geldiği için, işin mes'ûliyyeti, sevâbı ve rızâsı, o insana oluyor, insanın ihtiyârı zayıftır, azdır diyenler, Allahü teâlânın irâdesinden az olduğunu demek istiyorlarsa, doğrudur. Yok eğer, emirleri yapacak kadar değildir diyorlarsa, yanlıştır. Allahü teâlâ, insanlara yapamıyacakları birşeyi emir etmemiştir. Hep kolayı emretmiş, güç şeyi istememiştir. Az zamandaki bir küfre, sonsuz azâb etmeği ve az zamandaki îmâna, sonsuz ni'metler vermeği, takdîr etmiştir. Bunun sebebini anlayamayız. Allahü teâlânın yardımı ile, şu kadar biliyoruz ki, insanlara, görünür görünmez bütün ni'metleri, iyilikleri veren, yerlerin, göklerin, zerrelerin yaratanı, noksansızlık ve kusursuzluklar yalnız O'na mahsûs olan bir Allaha inanmamak, elbette çok şiddetli, çok acı azâb ister ki, bu da Cehennemde sonsuz yanmaktır. Böyle bir ni'met sahibine, görmeden inanmak ve nefsin ve şeytanın ve din düşmanlarının aldatmalarına kanmıyarak. O'nun sözlerine güvenmek, büyük mükâfat ister ki bu da Cennet ni'metlerinde ve lezzetlerinde sonsuz kalmaktır. Meşâyih-ı Kirâmdan çoğu dedi ki; "Cennete girmek yalnız Allah'ın fazlı ve ihsânı iledir, îmânı. Cennete girmeğe sebep göstermek, kazanılan ni'metin lezzeti, daha çok olduğu içindir." Bu fakire göre

Cennete girmek, îmâna bağlıdır. Fakat îmân, Allahü teâlânın fazlıdır, ihsânıdır. Cehenneme girmek de, küfürden dolayıdır. Küfür ise, nefs-i emmârenin arzularından doğmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde, Nisa sûresi yetmişdokuzuncu âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Her güzel, her iyi şey, sana Allahü teâlâdan geliyor. Her çirkin, her fenâ şeye de, nefsin sebep oluyor"** buyuruluyor. Cennete girmeyi îmâna bağlamak, îmânın kıymetini bildirmek içindir. Bu da, îmân olunacak şeylerin kıymeti ve ehemmiyeti demektir. Bunun gibi, Cehenneme girmeyi de küfre bağlamak, küfrü tahkir içindir ki, inanılmayan şeylerin kıymetini bildiriyor ve onlara inamlmadığı için, böyle sonsuz azâb veriliyor. Ba'zı meşâyıhın, başka türlü söylemelerinde, bu incelik yoktur.

Dünyâdan âhırete îmânlı giden, Cennette Allahü teâlâyı cihetsiz, keyfiyetsiz, hiçbirşeye benzemiyerek ve misâli olmıyarak görecektir. Buna, müslümanların yetmişüç fırkasından, yalnız Ehl-i sünnet inanmıştır. Diğerleri inkâr etmiş ve cihetsiz ve keyfiyetsiz olarak görmek olamaz demişlerdir.

(İmânın dördüncü şartı, peygamberlere inanmaktır): Allahü teâlâ kullarına acıdığı için peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" gönderdi. Eğer bu büyük insanlar gönderilmeseydi, yolu şaşırmış olan insanlara, O'nu ve sıfatlarını kim bildirirdi? Beğendiklerini, beğenmediklerinden kim ayırabilirdi. İnsan aklı, noksan olduğu için, o büyüklerin da'vet nûru ile aydınlanmadıkça bunları bilemez ve ayıramaz. Anlayışımız tam olmadığı için, bu büyüklerin izinde gitmedikçe, bunları anlamakta şaşırır ve aldanırız. Evet akıl, doğruyu eğriden ayırmağa yarayan bir âlettir. Fakat, tam olmayan bir âlettir. O büyüklerin da'veti ile, haber vermeleri ile, tamam olmaktadır. Âhıretin azâbı, sevâbı, bu da'vet ve haberden sonra olur.

İyi bir kimse, talihli bir insan, kusûrları, günahları, lütuf ve ihsân ile af olunan ve yüzüne vurulmıyan kimsedir. Eğer günahı yüzüne vurulursa ve bunun için de, merhamet olunarak, yalnız dünyâ sıkıntıları çektirilip günahları, böylece temizlenen kimse de çok talihlidir. Bununla da temizlenmeyip, geri kalan günahları için kabir sıkması ve kabir azâbı çekerek günahları biten, kıyâmet gününe, mahşer meydanına günahsız olarak götürülen de, ne kadar çok talihlidir. Eğer böyle yapmayıp, âhırette de cezâlandırılırsa, yine insâfdır ve adâlettir. Fakat, o gün, günahlı olan ve mahcûb ve yüzleri kara olan, ne kadar güç durumdadır. Fakat bunlardan, müslüman olanlara yine acınacak, bunlar, sonunda yine merhamete kavuşacak, Cehennem azâbında, sonsuz kalmaktan kurtulacaklardır ki, bu da, ne kadar büyük ni'mettir. Yâ Rabbî! Bize ihsân ettiğin îmân ışığını söndürme, kusurlarımızı ört! Sen herşeyi yapabilirsin!

(İmânın beşinci şartı, âhıret gününe inanmaktır). Kıyâmet günü elbette vardır. O gün gökler, yıldızlar ve (şu üzerinde yaşadığımız) dünyâ, dağlar, denizler ve hayvanlar, nebatlar ve ma'denler, hâsılı herşey (madde ve kuvvet) yok olacaktır. Gökler parçalanacak, yıldızlar dağılacak, yeryüzü ve dağlar toz olup savrulacak. Bu yok oluş, Sûrun ilk işâreti ile olacaktır, ikinci üfürülüşünde, herşey tekrar yaratılıp, insanlar mezardan kalkacak, mahşer yerinde toplanacaktır. Eski Yunan filozofları (ve kendilerine müsbet ilim adamı diyenler), ya'nî herşeyi akılları ile çözmeğe kalkışanlar, gökler ve yıldızlar yok olmaz dedi. (Bunların yok olacağını fen kabûl etmiyor, böyle gelmiş böyle gidecektir diyerek müşâhede, tedkîk ve tecrübeye dayanan, fen bilgisine iftira ediyorlar). Ba'zısının aklı, hiç de işlemediği için, kendilerine müslüman diyor. Ahkâm-ı İslâmiyeden çoğunu da yapıyor. Şuna daha çok şaşılır ki, ba'zı müslümanlar, bunların sözüne kitaplarına inanıp, müslüman, hattâ İslâm âlimi, din büyüğü sanıyor. Bunların küfürlerini, kâfir olduklarını söyleyenlere kızıyor. Bu kâfirleri medh ve müdâfaa ediyorlar. Hâlbuki bunlar, Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere inanmıyor. Bütün peygamberlerin sözbirliği ile, bildirdiklerini inkâr ediyor. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen; **"Güneşin ziyası**

kalmadığı, karardığı ve yıldızlar solduğu zaman” ve bir âyet-i kerîmede meâlen**; “Gökler yarıldığı ve Rablerinin emirlerini işittikleri zaman”** ve **“Gökler, Allahü teâlânın emirlerini elbette yapar”** ve bir âyet-i kerîmede de meâlen; **“O gün gökler, elbette yarılır”** buyuruyor. Bunlar gibi âyet-i kerîmeler çok vardır. Bu kimseler bilmiyor ki, müslüman olmak için, yalnız kelime-i şehâdeti söylemek yetişmez, inanmak lâzım olan şeylerin hepsine inanmak, tasdik etmek ve küfürden, ya’nî küfre sebep olan sözlerden ve işlerden uzaklaşmak ve kâfirleri sevmemek, müslüman olmak şarttır, insan, ancak bu sûretle müslüman olur. Bu şart bulunmadıkça, müslümanlık olmaz.

Âhırette, dünyâdaki işlerden, suâl ve hesap vardır. Âhırete mahsûs olan bir terazi ve Sırat köprüsü denilen bir geçit vardır. Bunları Muhbir-i sâdık ya’nî hep doğru söyleyici (s.a.v.) haber vermiştir. Peygamberlik ne demek olduğunu bilmiyen ba’zı câhillerin bunlara inanmaması, bunların yok olmasını göstermez. Var olan şeylere yok demek, kıymetsiz, boş söz olur. Peygamberlik makamı, aklın üstündedir. Peygamberlerin doğru sözlerini akla uydurmağa çalışmak, peygamberliğe inanmamak, güvenmemek olur. Âhıret işlerinde, peygamberlere (a.s.) akla danışmadan tâbi olmak, uymak lâzımdır. Peygamberlik makamı, aklın hududunun, çerçevesinin dışında, üstündedir. Akıl, eremediği şeyleri, kendine uymuyor sanır. Akıl, peygamberlere (aleyhimüssalevât) uymadıkça, yüksek derecelere çıkamaz, eremez. Uygun olmamak ya’nî muhalif olmak başkadır, erememek, anlıyamamak başkadır. Çünkü, uymamak, ancak anladıktan sonra olabilir.

Cennet ve Cehennem vardır. Kıyâmet günü, hesaptan sonra, birçokları Cennete gönderilecek, birçoğu da, Cehenneme sokulacaktır. Cennetin ni’metleri ve Cehennemin azâbı ebedîdir, sonsuzdur. Bunlar Kur’ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmektedir.

(Îmânın ikinci şartı, meleklere inanmaktır). Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Günah işlemez ve yanılmaz ve unutmazlar. Tahrîm sûresi altıncı âyet-i kerîmesinde meâlen; **“Melekler, emr olundukları şeyde Allahü teâlâya karşı gelmezler ve emr olundukları şeyi yaparlar”** buyuruldu. Yemezler ve içmezler. (Ya’nî, yemeye ve içmeye ihtiyâçları yoktur.) Erkek ve dişi değildirler.

Allahü teâlâ, insanlardan ba’zısını peygamber olarak seçtiği gibi, meleklerden de ba’zılarını, peygamber olarak ayırmıştır. Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğu buyurdu ki: “İnsanların büyükleri, meleklerin büyüklerinden daha üstündür” İmâm-ı Gazâlî, İmâm-ı Mâlik ve Şeyh Muhyiddîn-i Arabî; “Meleklerin büyükleri, daha üstündür” dedi. Bu fakirin anladığına göre, meleklerin evliyâlık tarafı peygamberlerin evliyâlığından üstündür. Fakat, Nebilerin ve Resûllerin yetiştiği bir derece vardır ki, melek oraya yetişemez. Bu şerefli derece, peygamberlere (a.s.) toprak maddelerinden gelmiştir. Bu da, insana mahsûstur. Yine bu fakire gösterildi ki, peygamberliğin yüksekliği yanında, evliyâlığın yüksekliği, hiç kalmakta, büyük deniz yanında bir damla kadar da görünmemektedir. O hâlde peygamberlik yolundan gelen üstünlük, evliyâlık yolundan kavuşulan yükseklikten, kat kat daha üstündür. O hâlde, her bakımdan, toplu üstünlük peygamberlerde, bir bakımdan üstünlük, meleklerdedir. Sözün doğrusu, Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunun dediğidir. Allahü teâlâ, onların çalışmalarının mükâfatını, bol bol ihsân eylesin! Demek oluyorki, evliyâdan hiçbiri, hiçbir peygamberin derecesine çıkamaz. Velînin başı, dâima bir peygamberin ayağı altındadır.

Kalbde îmân bulunduğuna alâmet, küfürden teberrî etmek, kaçınmaktır ve kâfirlikten, kâfirlere mahsûs olan şeylerden meselâ beline zünnâr bağlamak ve bunun gibi, kâfirlik alâmeti

olan şeyleri kullanmaktan sakınmaktır. Küfürden teberrî demek, Allahü teâlânın düşmanlarını sevmemektir. Kâfirler, kuvvetli, hâkim olup da, zararlarından korkulduğu zaman, kalbi ile sevmemek, korku olmadığı zaman, hem kalb, hem de her vâsıta ile karşı koymak lâzımdır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde sevgili Peygamberine (s.a.v.) kâfirleri ve münâfıkları sevmemeyi, çalışıp, onlardan üstün olmağı emrediyor. Çünkü, Allahü teâlânın ve Peygamberinin (s.a.v.) düşmanlarından uzak olmadıkça, O ve Resûlü sevilmiş olmaz ve seviyorum demek doğru olmaz. Bir kimse, îmânım var dese, fakat küfürden teberrî etmese, hem müslümanlığa, hem de dinsizliğe inanmış, iki dinli olmuş olur ki, bunlara münâfık gözü ile bakmak lâzımdır. Kalbde îmân bulunması için, küfürden teberrî elbette lâzımdır. Bu teberrinin en aşağı derecesi kalb ile teberridir. En yüksek, en iyi derecesi de, hem kalb ile, hem kalıp ile olmaktır. Ya'nî kalbdeki ayrılığı söz ile, hareket ile belli etmektir. **Fârisî mısra'tercümesi:**

Düşmanlık etmedikçe, dostluk olamaz!

İbrâhim aleyhisselâmın bu kadar büyük olması ve bütün insanlar arasında, ikinciliği kazanması ve peygamberler babası olmakla şereflenmesi, hep Allahü teâlânın düşmanlarından teberrî etmesi sebebi ile idi. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde "Mümtehine" sûresinde meâlen; **"Ey mü'minler! İbrâhim aleyhisselâmın gösterdiği güzel yolda yürüyünüz. Ya'nî siz de, onun gibi ve onunla beraber bulunan mü'minler gibi olunuz! Onlar, kâfirlere dedi ki: Bizden sevgi beklemeyiniz! Çünkü siz, Allahü teâlâyı dinlemeyip başkalarına tapıyorsunuz. O tapdıklarınızı da sevmiyoruz. Sizin, uydurma dînînize inanmıyoruz. Bu ayrılık aramızda düşmanlığa sebep oldu. Siz, Allahü teâlânın, bir olduğuna inanmadıkça ve emirlerini kabûl etmedikçe, bu ayrılık, kalbimizden silinmeyecek, her şekilde kendini gösterecektir"** buyuruyor.

Bu fakire göre, Allahü teâlânın rızâsını ve sevgisini kazanmak için, küfürden teberrî gibi, hiçbir amel ve ibâdet yoktur. Kâfirlere ve küfre, Allahü teâlânın zâtı, kendisi düşmandır. İnsanların tapındıkları bütün ma'bûdlar ve bunlara tapanlar, Allahü teâlânın zâtının düşmanlandır. Cehennemde sonsuz yanmak, bu alçak işin cezasıdır. Nefslerin arzusu ve her türlü günahlar ise, böyle değildir. Bunlara, Allahü teâlânın düşmanlığı, kendinden değil, sıfatlarındandır. Allahü teâlânın günahkârlara gazâb etmesi, kızması, gadap sıfatı iledir. Bunlara azâb etmesi, horlaması hep sıfatları ve fiilleri iledir. Günahkârlar, bunun için, Cehennemde sonsuz kalmıyacak, belki bunlardan çoğunu, isterse (Cehenneme sokmadan) af edecektir. Allahü teâlânın küfre ve kâfirlere düşmanlığı, zâtından olduğu için, rahmet ve re'fet sıfatları, âhırette kâfirlere yetişemiyecek ve rahmet sıfatı, zâtın düşmanlığını, ortadan kaldıramayacaktır. Zâtın düşmanlığı, sıfatın acımasından, daha kuvvetlidir. Sıfat ile yapılan şey, zâtın yaptığını değiştiremez. Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki: **"Rahmetim gadabımı aşmıştır."** Bunun ma'nâsı, rahmet sıfatım, gadap sıfatımı aşmıştır. Ya'nî, mü'minlerin günahkârlarına karşı olan gadap sıfatımı aşmıştır, demektir. Yoksa, rahmet sıfatı, kâfirlere, müşriklere karşı olan, zâtın gadabını aşar demek değildir.

Suâl: Allahü teâlâ, dünyâda kâfirlere merhamet ediyor. Nitekim yukarıda söylendi. O hâlde, dünyâda rahmet sıfatı, zâtın gadabını aşmıyor mu?

Cevâb: Kâfirlere dünyâda merhamet edilmesi görünüştedir. Ya'nî merhamet şeklinde görünen, istidrâcdır, hiledir. Nitekim, Kur'ân-ı kerîmde, "Mü'minûn" sûresinde, meâlen; **"Kâfirlere, çok mal ve evlâd vererek onlara yardım mı, iyilik mi ediyoruz? Küfürlerine karşılık olarak onlara, bol bol iyilikleri, çabuk çabuk gönderiyor muyuz zan ediyorlar?**

Hayır, öyle değildir. Bu yardım, onlara iyilik değil, belki istidrâcdır. Azmaları, kudurmaları ve Cehenneme gitmeleri içindir" buyuruyor. A'râf ve Nûn sûrelerinde ki; **"Onları yavaş yavaş azâba yaklaştırıyorum. Haberleri olmuyor. Onlar azdıkça, dünyâ ni'metlerini arttırarak, fırsat veriyorum. Aldanıyorlar. Onlara hazırladığım azâb çok şiddetlidir"** me'âlindeki âyet-i kerîmeler de öyle olduğunu açıkça göstermektedir.

Hülâsa, kâfirlerin âdet ve merasimlerine katılanda, zerre kadar îmân varsa, (Ya'nî kalbinden, Kelime-i tevhîdin ma'nâsına, kısaca inanmış ise ve îmânı gideren bir iş ve sözde bulunmadı ise) Cehennem azâbına girecek ise de, Cehennemde ebedî kalmıyacaktır. İmânı olanlardan büyük günah işleyen (ve tövbe etmeden ölen)lere gelince, Allahü teâlâ, bu günahları isterse af eder. İsterse günahı temizleninceye kadar, Cehennemde azâb eder. Bu fakirin anladığına göre, Cehennem azâbı ister sonsuz olsun, ister bir zaman olsun, küfür için ve küfür sıfatları ve bulaşıklıkları içindir. Küfürden teberrî eden, kaçınan îmân sahiplerinin yaptıkları büyük günahlar, ya îmânları hürmetine, cenâb-ı Hakkın merhameti ile, veya tövbe etmeleri ile veya şefaate kavuşmaları ile af olunur. Böyle af olmayanlar, dünyâ sıkıntıları ve derdleri ile veya son nefeste can verirken, çekecekleri zahmetler ile temizlenir. Bunlarla da temizlenmezse, ba'zıları kabir azâbı çekmekle affa kavuşur. Ba'zıları ise, kabir azâbı, sıkıntıları ve kıyâmet gününün şiddetleri ile af olunup, günahları biter ve Cehennem azâbı ile temizlenmeğe lüzum kalmaz. Nitekim, cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerîmde En'âm sûresi, seksenikinci âyetinde meâlen; **"Îmân edip de îmânlarını şirk ile bulaşdırmayanlar, Cehennemde ebedî kalmaktan emîndirler, onlar için bu korku yoktur"** buyuruyor ki, sözümüzün doğru olduğunu göstermektedir. Çünkü burada "zulm" şirk demektir. Herşeyin doğrusunu, ancak Allahü teâlâ bilir.

Suâl: Allahü teâlâ, küfürden başka, ba'zı günahları işleyenlerin de Cehenneme gireceklerini bildiriyor. Meselâ, bir mü'mini, bile bile öldürenin cezası Cehennemde sonsuz kalmaktır, buyuruyor. Peygamberimiz (s.a.v.); "Bir namazı bile bile, vaktinde kılmayıp, kaza edene, Cehennemde bir Hukbe azâb edeceklerdir" buyuruyor. (Bir Hukbe, seksen âhıret senesi demektir). O hâlde, Cehennem azâbı, yalnız kâfirlere değildir, denilirse, cevap veririz ki; Cehennem azâbı, müslüman öldürmenin, haram olmasına aldırış etmeyen, helâl diyerek öldüren içindir. Nitekim Ehl-i sünnet âlimleri, tefsîrlerinde böyle ma'nâ vermişlerdir. Küfürden başka günahlara, Cehennemde azâb olunacağını bildiren haberler, hep bu günahlarda küfür bulaşıklığı olduğu içindir. Meselâ, günahı hafif görerek, ehemmiyet vermeyerek işlemek, İslâm dîninin emirlerini aşağı görerek, namaz kılmamak ve günah yapmak gibi şekillerdedir. Peygamberimiz (s.a.v.); **"Ümmetimden, büyük günahları işleyenlere şefaat edeceğim"** buyuruyor. Bir kerre de; **"Allahü teâlânın rahmeti, benim ümmetim içindir. Bunlara âhırette azâb yoktur"** buyurdu. Yukarda, ma'nâsı yazılan âyet-i kerîme de, bu sözümüzü kuvvetlendirmektedir, (intihar etmek, ya'nî kendini öldürmek, başkasını öldürmekten daha büyük günahtır.)

Evliyânın kerâmetine inanmak lâzımdır. Allahü teâlâ, bu dünyâda, her işi, âdet-i ilâhiyesi, kânûn-i ilâhisi ile yaratmaktadır. (Ya'nî fen derslerinde öğrenilen kânun, nizâm ve düzgünlük ile yaratmaktadır, yapmaktadır). Evliyâsının (ya'nî çok sevdiği kullarının) elinden, âdet-i ilâhiyesi dışında, ba'zı şeyler yaratır, yapar ki, buna "Kerâmet" denir. Kerâmete inanmıyan, dünyânın her tarafında, her zaman, sık sık görülmüş ve ağızdan ağıza yayılmış olan, vak'alara inanmamış olur. Allahü teâlânın, peygamberlerin (a.s.) elinde ve onların sözleri ile, âdet-i ilâhiyesini bozarak, kimsenin yapamıyacağı şeyler yaratmasına, "Mu'cize" denir ki, mu'cize gösteren bir

kimse peygamber olduğunu îlân eder. Kerâmet gösteren kimse ise Peygamber olmadığını ve bir peygamberin (aleyhisselâm) yolunda bulunduğunu söyler. (Mu'cize, peygamberlere mahsûstur (aleyhimüsselâm). Bu kelimeyi, onlardan başkası için söylemek, caiz değildir).

Hulefâ-i râşidînin, (ya'nî Peygamberimizden (s.a.v.) sonra gelen dört halîfesinin) (r.anhüm) birbirinden üstünlükleri hilâfetleri sırası iledir. Ebû Bekr ile Ömer'in (r.anhümâ), mü'minlerin hepsinden üstün olduğunu, Sahâbîlerin hepsi ve Tabiînin hepsi söylemiştir.

İbâdetler: Îmânı, i'tikâdı düzelttikten sonra, fıkıh ahkâmını, (ya'nî dînimizin emr ettiği ve yasak ettiği işleri) öğrenmek elbette lâzımdır. Farzları, vâcibleri, helâl ve haramları, sünnet ve mekrûhları ve şüphelileri lüzumu kadar öğrenmeli ve bu bilgi ile hareket etmelidir. Fıkıh kitaplarını öğrenmek, her müslümana lâzımdır (Bunları bilmeden müslümanlık olmaz). Allahü teâlânın emirlerini yapmağa, O'nun beğendiği gibi yaşamağa çalışmalıdır. O'nun en çok beğendiği ve emr ettiği şey, hergün beş vakit namaz kılmaktır. Namaz, dînin direğidir. Namazın, ehemmiyetinden ve nasıl kılınacağından birkaç şey bildireceğim. Can kulağı ile dinleyiniz! önce, sünnete (ya'nî fıkıh kitaplarında yazılana) tam uygun olarak, abdest almalıdır. Abdest alırken yıkanması lâzım olan yerleri üç defa ve her defasında, her taraflarını tamam yıkamağa çok dikkat etmelidir. Böylece, sünnete uygun abdest alınmış olur. Başa meshederken, başın her tarafını kaplıyarak sığamalıdır. Kulakları ve enseyi iyi mesh etmelidir. Ayak parmaklarını hilâllerken, (ya'nî parmak aralarını temizlerken) sol elin küçük parmağının, ayak parmaklarının alt tarafından aralarına sokulması bildirilmiştir. Buna ehemmiyet vermeli, müstehab deyip geçmemelidir. Müstehabları hafif görmemelidir. Bunlar, Allahü teâlânın sevdiği şeylerdir ve beğendikleridir. Eğer, bütün dünyâyı vermekle, beğendiği bir işin yapılabileceği bilinmiş olsa ve dünyâyı verip o iş yapılabilse, çok kâr edilmiş olur ve birkaç saksı parçası verip kıymetli bir elması ele geçirmek gibi olur. Yahut, birkaç çakıl parçasını verip, ölmüş bir sevgilinin rûhunu geriye getirerek, hayat kazandırmak gibidir.

Abdest, emirlere tam uygun olarak alındıktan sonra, sıra namaza gelir ki, namaz, mü'minlerin mi'râcıdır. Ya'nî mi'râc gecesinde Peygamberimize (s.a.v.) ihsân olunan ni'metler, bu dünyâda, O'nun ümmetine yalnız namazda tattırılmaktadır. Erkekler, farz namazları cemâatle kılmağa çok dikkat etmeli, hattâ birinci tekbîri İmâm ile beraber almağı kaçırmamalıdır.

Namazda Kur'ân-ı kerîmi sünnet olan miktarda okumalıdır. Rükû'da ve secdelerde hareketsiz durmak, herhalde lâzımdır. Çünkü, farz veya vâcibtir. Rükû'dan kalkınca, öyle dik durmalıdır ki, kemikler yerlerine yerleşsin. Bundan sonra, bir miktar, bu şekilde durmak farzdır veya vâcib veya sünnet demişlerdir. İki secde arasında oturmak da böyledir. Bunlara herhalde çok dikkat etmelidir. Rükû'da ve secdelerde tesbih en az üç kerredir. Çoğu yedi veya on birdir, İmâm için ise, cemâatin hâline göredir. Kuvvetli bir insanın, sıkıntısı olmadığı zamanlarda, yalnız kılarken, tesbihleri, en az miktarda söylemesi, ne kadar utanacak bir hâldir. Hiç olmazsa, beş kerre söylemelidir. Secdeye yatarken, yere daha yakın a'zâyı, yere daha evvel koymalıdır. O halde, önce dizler, sonra eller, daha sonra burun, en sonra da alın konur. Dizlerden ve ellerden, evvelâ sağlar yere konur, Secdeden kalkarken, yukarıda olan a'zâ evvel kaldırılır. O hâlde, evvelâ alın kaldırılmalıdır. Ayakta iken, secde yerine, rükû'da iken ayaklara, secdede burun ucuna ve otururken iki ellere veya kucağına bakılır. Bu söylediğimiz yerlere bakıp da, gözler etrâfa kaymaz ise, namaz, cem'iyyetle kılınabilir. Ya'nî kalb de, dünyâ düşüncelerinden kurtulabilir. Huşû' hâsıl olur. Nitekim, Peygamberimiz (s.a.v.) böyle buyurmuştur. El parmaklarını rükû'da açmak ve secdede birbirlerine yapıştırmak sünnettir Bunlara da dikkat etmelidir. Parmakları açık yâhud bitişik bulundurmak sebepsiz boş şeyler değildir. İslâmiyetin

sahibi (ya'nî Peygamberimiz (s.a.v.) fâidelerini düşünerek böyle yapmıştır. Bizler için, İslâmiyetin sahibine uymak kadar büyük bir fâide yoktur. Bu söylediklerimiz, fıkıh kitaplarında bildirilen şeyleri yapmağa teşviktir, heveslendirmektir. Allahü teâlâ, bize ve size İslâmiyetin gösterdiği, sâlih işleri yapmak nasîb etsin! Peygamberlerin seyyidi, efendisi, en iyisi, en üstünü hürmeti için (s.a.v.) bu duâmızı kabûl buyursun! Âmin...

Tasavvuf, Ehl-i sünet i'tikâdından ve İslâmiyetin emirlerinden başka şeylere kavuşmak için değildir. Tasavvuf, Ehl-i sünnet i'tikâdının yakînî ve vicdanî olması, ya'nî sağlamlaşması, şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân, böyle sağlam olamaz. Allahü teâlâ buyurdu ki**: "Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi ancak ve yalnız zikr ile olur".** Tasavvufun ikinci gayesi, ibâdetlerde kolaylık, lezzet hâsıl olması, nefs-i emmâreden doğan tenbelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir. Şunu da iyi anlamalı ki tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrları, rûhları ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Bunların hepsi, boş ve faidesiz şeylerdir. Her zaman görülen ziyanın, çeşitli renklerin ve tabîatdaki güzelliklerin ne kusurları vardır ki, insan bunları bırakıp da, başka şeyler görmek için birçok sıkıntılara katlansın. Çünkü, bu ziyada, o nûrlar da, bu güzel şekiller de, o şeyler de hepsi, Allahü teâlânın yarattığı şeylerdir ve hepsi O'nun varlığını ve kudretinin sonsuzluğunu gösteren şâhidlerdir." (1. cild, 266. Mektûp)

---

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 61

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, 266, Mektûp

HACI ABDÜRRAHÎM EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdürrahîm'dir. Adanalı Mehmed Efendi'nin oğludur. Adana'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1066 (m. 1656) senesinde Belgrad'da vefât etti. Orada imâret Câmii bahçesinde defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren doğudaki ilim merkezlerine gitti. Orada Ahmed-el-Müncelî'den matematik, tıb, fen ilimlerini ve dînî ilimleri tahsil etti. Daha sonra Molla Hüseyn Halhali ve Molla Muhammed Emîn bin Sadreddîn Şirvânî gibi zâtlardan ilim öğrendi. İlim ve irfanda akranlarından üstün oldu. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecelere ulaştıktan sonra, müderrislik için imtihan edildi. Bu imtihanı kazandıktan sonra, çeşitli medreselerde müderris olarak vazîfelendirildi. Süleymâniye Medresesi müderrisliği yaptı. Sonra Yenişehir ve Sultan Ahmed Dâr-ül-Hadîslerinde müderrislik yaptı. Molla Mustafa Bolevî ve Yahyâ el-Minkâri gibi âlimleri yetiştiren Abdürrahîm Efendi, zamanının ileri gelenlerinin dikkatini çekti. Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'nin teşvik ve tavsiyesiyle, 1049 (m. 1639) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunlarından Sâliha Hanım'la evlendi. Daha sonra Anadolu kadıaskerliğine nakledildi. Kısa bir müddet sonra bu vazîfeden alınarak Edirne'ye gönderildi. 1055 (m. 1645) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet bu vazîfeyi yürüttü. 1057 (m. 1647) senesinde Şeyhülislâm Mu'îd Ahmed Efendi'nin vefâtı üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1059 (m. 1649) senesinde bu vazîfeden alındı ve Mekke-i mükerremeye gönderildi. Şeyhülislâmlık müddeti 2 yıl 23 gündür. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Sonra Kudüs kadılığına ta'yin olundu. Daha sonra İstanbul'a çağrılıp, Üsküdar kadılığına getirildi. Ebû Sa'îd Efendi'nin şeyhülislâmlığa getirilmesiyle Belgrad kadılığına ta'yin olundu. Dörtbuçuk yıl kadar bu vazîfeyi yürüttü. Orada vefât etti. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi, temiz i'tikâdlı, sâlih bir zât idi. İlim ehline

önem verirdi. Zamanın âlimlerinden Kâtip Çelebi'ye ilgi göstermiş, onun yetişmesine sebep olmuştu. Dünyâya ve makama önem vermez idi. Cesur ve sert mizaçlı idi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Hacı Abdürrahîm Efendî'nin, Molla Fenârî'nin "Enmûzec-ül-ulûm" adlı eserine yazdığı şerhi vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 54

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 411

HACI HIDIR EFGÂN

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Hıdır'dır. Hacı Hıdır Efgân diye bilinir. Aslen Afganistanlıdır. Serhend'e bağlı Behlülpûr kasabasında doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Behlülpûr'da 1035 (m. 1625) senesinde vefât edip, orada defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim ve irfan ehlinin sohbetlerinde bulunup, istifâde etti ve feyz aldı. Hindistan âlimlerinden Şeyh Meyânciyûn'un uzun müddet derslerinde ve sohbetinde bulunup istifâde etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek nazarlarına muhâtab olup sohbetleriyle şereflendi. Kısa zaman içinde feyz alıp yükseldi ve tasavvuf derecelerini geçti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından icâzet verilip, Allahü teâlâ'nın dînini yaymak ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirildi. Hicaz'a gidip hac ibâdetini yerine getirdi ve sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Bu sırada birçok Arab memleketlerini de gezip gördü ve insanlara faydalı olmaya gayret etti. Onun ilim ve sohbet meclisinde birçok kişi hidâyete kavuşup feyz aldı ve yüksek derecelere ulaştılar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra, onun ayrılığına dayanamayıp kısa zaman sonra vefât etti.

Hacı Hıdır Efgân, ilmiyle âmil olan bir âlim ve tasavvuf derecelerinde yüksek bir veli idi. Serhend yakınlarındaki Behlülpûr kasabasında bulunur, sık sık İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek dergâhlarına gelir, sohbetleriyle şereflenir ve tekrar dönerdi. Gecelerini, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için ibâdetle geçirirdi. Vakitlerini Kur'ân-ı kerîm okumak, zikir, tesbih ve namaz kılmakla zînetlendirirdi. Tatlı ve gür sesiyle okuduğu ezan, kalblere te'sîr ederdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetinde bulunduğu sırada ezanı dâima o okurdu. Ba'zan seher vakitlerinde, ba'zan da bütün gece boyu, yanık sesiyle beytler ve kasideler okur, ağlardı. Resûlullah (s.a.v.) efendinize çok salevât-ı şerîfe okurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden birisi şöyle anlattı: İmâm-ı Rabbânî (k.s.) buyurdu ki; "Birgün şeytanı gördüm. Kendisine bir takım suâller sordum. Allahü teâlânın hükmü ile doğrusunu söyledi. Bu arada; "Talebelerim arasından, doğru yoldan saptırmak için en az musallat olduğun ve kandıramadığın hangisidir?" diye sordum. Cevâbında; "Hacı Hıdır'dır" dedi."

Hacı Hıdır Efgân, Serhend'e yakın bir köyde bulunduğu sırada, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefât ettiği haberini duydu. Bu haber üzerine içli göz yaşları dökerek Serhend'e gitti. Bu gelişinde yanık ve tatlı sesiyle ezan okudu. Ezan sesini duyan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebe ve sevenleri toplanıp, o büyük velî'nin vefât ettiği gün gibi bir gün yaşadılar. Hadarât-ül-Kuds adlı eserin müellifi Bedreddîn Serhendî, bu hâdiseyi Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefâtından sonra, ayrılık ateşiyle yanan Bilâl-ı Habeşî'nin (r.a.) durumuna benzetir.

Sevgili Peygamberimizin vefâtından sonra, müezzini olan Bilâl-ı Habeşî (r.a.), Efendimizin (s.a.v.) ayrılığına dayanamayıp Şam'a gitmişti. Ömrünün sonuna yakın, Peygamberimizin (s.a.v.) rü'yâda da'veti üzerine, kabrini ziyârete gelmişti. Peygamber efendimizin (s.a.v.)

torunları, Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn'in ısrarları üzerine, yanık ve tatlı sesiyle ezan okumuştu. Ezân'ın sesini duyan Eshâb-ı Kirâm, Mescid-i Nebi'ye gelerek, Efendimizin (s.a.v.) zamanını hatırlayıp ağlaşmışlardı.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Hacı Hıdır Efgân'a yazmış olduğu mektûbu:

"Kıymetli mektûbunuz geldi. İçindekiler anlaşıldı, ibâdetlerden zevk duymak ve bunların yapılması güç gelmemek, Allahü teâlânın en büyük ni'metlerindendir. Hele namazın tadını duymak, nihâyete yetişmiyenlere nasîb olmaz. Hele farz namazların tadını almak, ancak onlara mahsûsdur. Çünkü nihâyete yaklaşanlara, Nihâyette ise yalnız farz namazların tadı duyulur. Nafile namazlar zevksiz olup, farzların kılınması büyük kâr, kazanç bilinir. **Fârisî mısra'tercümesi;**

Bu iş, büyük ni'mettir. Acaba kime verirler.

(Nafile namaz; farz ve vâcibden ziyâde başka namazlar demektir. Beş vakit namazın sünnetleri ve diğer vacip olmayan namazlar hep nafiledir. Müekked olan ve olmayan bütün sünnetler nafiledir. (Dürr-ül-muhtâr), (İbn-i Âbidin) ve (Halebî)

Namazların hepsinde hâsıl olan lezzetten, nefse bir pay yoktur, insan bu tadı duyarken, nefsi inlemekte, feryâd etmektedir. Yâ Rabbî! Bu ne büyük rütbedir. **Arabî mısra' tercümesi:**

"Ni'mete kavuşanlara afiyet olsun."

Bizim gibi rûhları hasta olanların bu sözleri duyması da, büyük bir ni'mettir ve hakîki saadettir. **Fârisî mısra' tercümesi:**

"Bari kalbimize bir teselli olsun"

İyi biliniz ki, dünyâda namazın rütbesi, derecesi, âhıretde, Allahü teâlâyı görmenin yüksekliği gibidir. Dünyâda insanın Allahü teâlâya en yakın bulunduğu zaman, namaz kıldığı zamandır. Âhırette en yakın olduğu da, "rü'yet" ya'nî Allahü teâlâyı gördüğü zamandır. Dünyâdaki bütün ibâdetler, insanı namaz kılabilecek bir hâle getirmek içindir. Asıl maksad namaz kılmakdır. Saâdet-i ebediyye ve sonsuz ni'metlere kavuşmanızı dilerim." (1. cild, 137. Mektûp)

---

1) Zübdet-ül-makâmat sh. 383

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 347

3) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, 137, Mektûp.

4) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 345

HADRAMÎ (Ömer bin Ali)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Ömer bin Ali bin Abdullah bin Ali'dir. 1002 (m. 1593) senesinde Zafâr denilen yerde doğdu. 1063 (m. 1653) senesi Şa'ban ayında, Hindistan'ın Beycâfûr beldesinde vefât etti. Cenâzesinde birçok büyük velî bulundu.

Hadramî, babasının terbiyesinde yetişti. Babası çocukları arasında ona ayrı bir kıymet verirdi. Hadramî, amcasının oğlu Ukayl bin İmrân'ın derslerine devam etti. Ondan çok istifâde etti. Hadramî bu hocası hakkında şöyle demektedir: "Benim hocam hakkındaki i'tikâdım, onun zamanın kutbu ve sırr-ı Muhammediyye'ye vâris olduğudur." Hadramî bunu, hocasında gördüğü ba'zı husûsiyetlerden dolayı söylüyordu.

Hadramî hacca gittiği sene, tasavvuf büyüklerinden olan; Seyyid Abdullah bin Ali, Seyyid Ahmed Ömer Ayderûs, Seyyid Ömer bin Abdürrahîm Basrî ve Şeyh Ahmed bin İbrâhim ile görüştü.

Seyyid Ömer Hadramî, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında çok görürdü. Dünyâya rağbet etmezdi. Büyük bir kanâat, sabır, teslimiyet ve rızâ sahibi idi.

Kendisi şöyle anlatır: Hacdan dönerken Yemen'e uğradım. Seyyid Abdurrahmân bin Şeyh'le görüştüm, yardım istedim. Ondan tasavvuf yolunun inceliklerini öğrendim. Bana hırka giydirdi. Sonra memlekete gitmem için izin verdi. Veda ederken bana; "Yolda Hızır aleyhisselâm ile görüşeceksin" buyurdu. Sabah namazını kıldıktan sonra deveme binip yola çıktım. Bir süre sonra tanımadığım bir zâtı karşımda gördüm.

Çok heybetli idi. Bana sıcak iki ekmek verdi. Sonra kayboldu. Bu zâtın Hızır aleyhisselâm olduğunu anladım.

Şöyle anlatılır: "Seyyid Ömer Hadramî, birgün bir toplulukta, memleketlerinin vâlisinin öldürülüp, ayağından sürükleneceğini söyledi. Aradan kısa bir müddet geçtikten sonra, bahsettiği vâli öldürülüp, ayaklarından sürüklenerek götürüldü."

Seyyid Ömer Hadramî, 1062 (m. 1652) senesinde Hindistan'a gitti. Orada Seyyid Ebû Bekr bin Hüseyn ile görüştü. Onun yanında bir müddet kalan Hadramî, ondan da hırka giydi.

Seyyid Ömer'in, Muhammed bin Kaşkaş ismindeki hizmetçisi şöyle anlattı: "Efendim Seyyid Ömer'in çok kerâmetlerini gördüm. O bana gördüğüm bu kerâmetleri gizlememi söylerdi. Vefât edeceği gece hizmetçisine; "Bu gece bir şey görürsen korkma" dedi. Gece sonu olunca, yükselen bir nûr gördüm. Bulunduğumuz yeri iyice aydınlatıyordu. Bu sırada beni bir korku ve ürperti kapladı. Sonra efendim Seyyid Ömer'e yaklaştığımda, onu vefât etmiş olarak buldum."

---

1) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 219

HADRAMÎ

Şafiî mezhebi müftîsi. İsmi, Abdurrahmân bin Şihâbüddîn Ahmed bin Abdurrahmân bin Ali bin Ebî Bekr bin Sekkâf Hadramî'dir. 945 (m. 1538) senesinde, Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1014 (m. 1605) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ondördünde, Pazartesi günü Terîm'de vefât etti. Zenbil Kabristanı'na defnedildi. Cenâze namazında büyük bir kalabalık bulundu. Cenâze namazını vasıyyeti icâbı büyük velî Abdullah bin Ayderûsî kıldırdı. Zîrâ vasıyyetinde; "Hayatta iken de vefâtımdan sonra da bana en yakın Seyyid Abdullah'dır" buyurmuştu.

Abdurrahmân Hadramî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İrşâd, Katr, Milha ve başka eserleri iyice öğrendi. Gece-gündüz ilimle meşgûl oldu. Zamanının en meşhûr âlimlerinden olan büyük hadîs âlimi; Muhammed bin Ali, Kâdı Muhammed bin Hasen, Hüseyn bin Abdullah ve başkalarından okudu. Haremeyn'e (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) gitti. Orada mücavir olarak kalan âlimlerle görüşüp ilim tahsil etti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, Arabî ilimlerde ve tasavvufda üstün bir dereceye yükseldi. Hocaları onu, ilim ve edeb öğretme ve fetvâ vermeye selâhiyetli kılıp, icâzet (diploma) verdiler. Abdürrahmân Hadramî ilim meclisi kurdu. Ders okutmaya ve talebe yetiştirmeye başladı. Çok talebe yetiştirdi. Çok kimseler gelip kendisinden ilim ve edeb öğrendiler. Kendi çocukları, Şibliy-i kebîr Abdullah bin Ömer bin Sâlim ve Muhammed Hatîb yetiştirdiği ve me'zûn ettiği talebelerindendir.

Abdürrahmân Hadramî, Yemen'in Terim şehrinde kadılık yaptı. İsâbetli hükümler (kararlar) verdi. Kâdılık vazîfesi yanında ders okutma ve fetvâ verme işinden de geri kalmadı, ifâdesi çok düzgündü. Fetvâlarıyla, insanların müşkillerini çözüp, onları sıkıntıdan kurtardı. Vakitlerinin kıymetini bilir, zamanını ilim ve ibâdetle geçirirdi. Geceleri devamlı ibâdet eder, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Kütüphânesi çok zengin olup, kimsede olmayan miktarda kitabı vardı. Kitaplarını, Terim şehrinde ilimle meşgûl olan talebelere vakfedip istifâdelerine bıraktı. Şiblî, târihinde dedi ki: "Abdürrahmân Hadramî; cömert, ilim sahibi, faziletli, mürüvvet (fâideli olmak, iyilik yapmak arzusu içinde olmak) ve fütüvvet sahibi idi. Kimseye kötülük yapmaz, iyilik yapar ve herkesin utanacak şeylerini örter ve kötülükleri affederdi." Son zamanlarına doğru kendisini cezbe hâli kapladı. Allahü teâlânın aşkından gözü birşey görmez oldu. Vefâtına kadar bu hâli devam etti.

Âlim, ârif bir zât olan Abdürrahmân Hadramî'nin çok kerâmetleri görüldü. Seyyid Ali bin Hârûn anlatır: "Bir sene hacca gitmiştim. Orada param kalmadı. Sıkıntılı bir duruma düştüm. Elimde bir parça kumaşım vardı. Gidip vaziyetimi Abdürrahmân Hadramî'ye anlattım. Bana duâ etti ve; "Elindeki kumaşı sat. Parasını şu keseye koy. Allahü teâlâ bereketini verir, ileride malın mülkün olur. Sayılı tüccârlardan olur, malını hayırlı yerlere sarfedersin. Yalnız şunu unutma, sana vasıyyetim olsun ki, Allahü teâlâyı unutma, ondan kork. Senden istiyeni boş çevirme" buyurdu. Hakîkaten öyle oldu. Duâsı bereketiyle Allahü teâlâ bana çok mal verdi."

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 359

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 65

HALEBÎ (Ali bin İbrâhim)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve meşhûr "Siyer-i Halebî" kitabının sahibi. İsmi, Ali bin İbrâhim bin Ali bin Ömer el-Halebî el-Kâhiri, el-Mısrî'dir. Lakabı Nûreddîn olup, babasının lakabı ise Burhâneddîn idi. "Halebî" nisbeti ile meşhûr oldu. 975 (m. 1567) senesinde Mısır'da dünyâya geldi ve orada ilim tahsiline başladı, önce Şemsüddîn-i Remlî'den ders aldı ve senelerce yanında kaldı. Sonra, büyük âlim Muhammed Bekrî'den ders aldı. Bunlardan başka; Nûreddîn Zeyyâdî, Şihâbüddîn İbni Kâsım, İbrâhim Alkamî, Sâlih-i Bülkînî, Ebû Nasr Tabalâvî, Abdullah Şensûri, Sa'düddîn-i Merhûmî, Sâlim-i Şemşîrî, Abdülkerîm-i Bûlâkî, Muhammed Hafâd, Ebû Bekr Şinvânî, Mansûr Havânekî ve Muhammed Meymûnî, İmâm Ali bin Ganim el-Makdisî, Muhammed Nahrîrî, Sâlim Senhûrî, Muhammed bin Tercüman, Muhammed Zefzâf gibi birçok Şafiî, Hanefî ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden ilim tahsil etti. Şafiî fıkhında çok yükseldi. Hicrî onbirinci asrın büyük âlimleri arasında yer aldı. Bilhassa fıkıh, hadîs, tefsîr ve tasavvuf ilimlerinde zamanının bir tanesi idi. Kâhire'de Salâhiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı ve çok talebe yetiştirdi. Tedris halkası, âlimlerin ve fâzılların meclisi olmuşdu. Salâh ve takvâsı, ilmi ve irfanı ile mütenâsib idi. Sayılamayacak kadar kimseler, kendisinden ilim öğrendi. Nûreddîn Şebrâmelisî, Şemseddîn Muhammed Vesîmî, Şemseddîn Muhammed Nahrîrî gibi daha birçok âlim, ona talebelik yapıp ilim aldılar. Çok kitap yazdı. Halebî, 1044 (m. 1634) senesi Şa'bân ayının otuzuncu günü Kâhire'de vefât etti.

Muhibbî diyor ki: "Halebî, Şafiî âlimi olup, "Sîret-ün-Nebeviyye" adındaki eserin sahibidir. Zamanının allâmesi, meşâyıhın meşhûrlarının en yükseği olan büyük bir âlimdir. O sanki ilim dağlarından bir dağ, sahili olmayan bir ilim denizi idi. Çok yumuşak bir huya sahipti. Bütün yükseklikleri kendinde taplamıştı. Bütün ömrünü, faydalı ilimleri öğrenmekte ve yaymakta harcadı. Zamanında, kimsenin yazmadığı şekilde çok güzel eserler te'lîf etti. İlim tahkîkinde

gayet mahirdi. Anlayışı keskin, fikri kavi idi. Fetvâlarında araştırıcı idi. İlim ile amel sahibi bir zât idi. İnsanların âlimi ve avamı ilim tahsili için yakın ve uzak memleketlerden onun yanına gelirlerdi. Sîreti ve sûreti güzel idi. Heybet ve vekâr sahibi bir zât olmasına rağmen, kendisine çok hürmet edilirdi. Derslerinde latifeler yapardı. Bütün âlimler onu, tam bir fazilete, heybet ve ihtişama sahip bir zât olmakla medh ederlerdi. Sultan Mezâhî de onun derslerine devam ederdi. Halebî de ona yakınlık gösterir, ayağa kalkıp elini öperdi. Derste üzerine oturduğu minderini onun altına sererdi. Halebî, bütün kitaplarını Mezâhî'ye vakfetti."

Eserleri: 1- İnsân-ül-uyûn fî sîret-il-Emîn-il-Me'mûn: "Siyer-i Halebî" denilmekle meşhûr olan bu eser; Şemseddîn Muhammed Sami'nin "Siyer-i Şâmî" adındaki kitabı esas alınarak ve ba'zı ilâveler yapılarak hazırlanmış olup, 1043 (m. 1633) senesinde tamamlanmıştır. Muhtelif târihlerde Kâhire'de basılmıştır. 1251 (m. 1835) senesinde Bulak Matbaası'nda Türkçe tercümesi de tâb edilmiştir. Çok meşhûr olan bu siyer kitabı, üç cild hâlinde yazılmıştır. Zamanının bütün âlimleri, bu eseri çok beğenmişlerdir. En kıymetli siyer kitaplarındandır. 2- Metali'-ül-büdûr fil-cem'i beyn-el-katri veş-şüzûr, 3- Gâyet-ül-ihsân fî vasf-ı men lakıyehû min ebnâ-iz-zemân, 4- Hüsn-ül-vüsûl ilâ letâifi hükm-il-fusûl, 5- Mehâsin-üs-seniyye min-er-Risâlet-il-Kuşeyrîyye, 6- Câmi'ul-Ezher lemmâ teferraka min milh-iş-Şeyh-il-Ekber, 7-Nefhat-ül-aleviyye min-el-ecvibet-il-Halebiyye, 8- Nasîhat-ül-aleviyye fî beyân-i hüsn-i tarîkat-il-Ahmediyye, 9-El-Muhtâr min hüsn-is-senâi fil-afvi ammen cenâ, 10- Sabbâbet-üs-Sabbâbe, 11- İnfâz-ül-mehc bi muhtasar-il-ferec, 12- İ'lâm-ün-nâsik bi-ahkâm-il-menâsik, 13- Tahrir-ül-mekâl, 14- Tuhfet-üs-seniyye fî şerh-il-Ecrûmiyye, 15- Hasenât-ül-vecinât-in-nevâdir min-el-vücûhi ven-nezâir, 16-Hüsn-üt-tebyîn lemmâ veka'a fî mi'râc-iş-şeyhi Necmeddîn, 17- Hayr-ül-kelâm alâ şerh-il-besmele vel-hamdele: Şeyhülislâm Kâdı Zekeriyyâ'nın eserinin şerhidir. 18-Zehr-ül-müzehheb: Süyûtî'nin lügat ilmine dâir, "Muhtasar-ı Müzehheb" kitabının şerhidir. 19- Taarruz-ül-menkûş fî evsâf-il-habbûş, 20-Ikd-ül-mercân fîmâ yete'allaku bil-cân, 21- Fecr-ül-münîr bi mevlid-il-Beşîr-in-Nezîr, 22- Ferâid-ül-ukûd-il-aleviyye li-hall-i elfâz-ı şerh-il-Ezheriyye, 23-Kavl-ül-metâ' fir-reddi alâ kavl-il-ibtidâ', 24- El-Letâif an Avârif-il-me'ârif, 25- El-Vefâ li şerhi Şemâil-il-Mustafâ (s.a.v.).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 3

2) Hulasât-ül-eser cild-3, sh. 122, 124

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 755

4) Keşf-üz-zünûn sh. 180, 1365

5) El-A'lâm cild-4, sh. 251

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1975

HAMÎD-İ BİNGÂLİ

Evliyânın büyüklerinden. Hindistan'ın Bingâl vilâyetinin Mengelkût kasabasındandır. Kısa zamanda tefsîr, hadîs, fıkıh gibi ilimlerin yanısıra, zamanın fen ilimlerini öğrendi. Dînin emirlerine oldukça dikkat eder, haramlardan sakınır, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını dahî terkederdi. Kanâat ve tevekkül hâli kelimelerle ifâde edilemiyecek derecede idi. Hocası olan İmâm-ı Rabbânî'ye iki sene tam bir teslimiyetle hizmet ederek, icâzet almakla şereflendi. Hocasının emri ile memleketi olan Bingâl'e gitti. Orada zâhirî ilimlerde müderris, kalb ve tasavvuf ilimlerinde yol gösterici oldu. 1050 (m. 1640) senesinde Bingâl'de vefât etti.

Hamîd-i Bingâlî'nin İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrunda tövbe edişi ve büyükler yoluna girişi şöyle oldu: Memleketinden zâhirî ilim tahsili için Lâhor'a gelmişti. İlim tahsilinden sonra memleketine giderken, Ekberâbâd'da, önceden tanıştığı müftî Mevlânâ Abdürrahmân ile buluşup, birkaç gün, birlikte sohbet ettiler. Hamîd-i Bingâlî tasavvuf büyüklerinin yoluna önceleri hiç inanmazdı. Müftî olan arkadaşı ile beraber olduğu günlerde, İmâm-ı Rabbânî hazretleri Ekberâbâd'a gelmişti. Mevlânâ Abdürrahmân'ın bulunduğu ve hazret-i İmâm'ın ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin sevenlerinin oturduğu mahallede misâfir olmuştu. Hamîd-i Bingâlî bu haberi duyunca, dayanamadı ve büyük bir sıkıntı ile Mevlânâ'nın yanına gelip; "Bu mahalleden başka yere gidiyorum" dedi. Mevlânâ; "Hayrola, neden icabetti? Bu sıkıntının sebebi nedir?" diye sorunca, o da hazret-i İmâm'ın ismini söyleyip; "Sizin yakınınıza geldiler. Ben onunla tanışırım. Görmeye gitmezsem olmaz, gidersem hiç olmaz" dedi. Mevlânâ; "Onlar büyüktürler ve âlimdirler. Niçin görmek istemezsin?" deyince, Hamîd-i Bingâlî; "Ben onu görmeye dayanamam" dedi ve kapıdan çıkıp gitti, İki-üç gün sonra Hamîd-i Bingâlî, Mevlânâ'nın evinde unuttuğu bir risalesini almaya gelmişti ki, biraz sonra İmâm-ı Rabbânî de oraya geldi. Mevlânâ, edebe riâyeti yerine getirdi. Hazret-i İmâm'ı karşıladı ve tam bir tevâzu ile içeri aldı. Şeyh Hamîd'in yüzünün rengi değişti. Bu eve geldiğine bin pişman oldu. Hazret-i İmâm, Mevlânâ'ya hitaben; "Size bir mes'ele danışmaya geldim" buyurdu. O da; "Zâtınıza gizli kalan hangi bir mes'ele olabilir?" diye arz etti. "Siz müftîsiniz, bunun için size sorup amel etmek en ihtiyâtlı yoldur" buyurdu. Gayet açık olan mes'eleyi görüştükten sonra, mübârek yüzünü şeyh Hamîd tarafına dönüp; "Şeyh Hamîd Efendi! Siz burada mı idiniz?" buyurdu. Şeyhe bir iki nazar etti. Sonra kalktı. Mevlânâ, her ne kadar; "Hizmetçiler sofra hazırladı, getiriyorlar" dediyse de, kabûl buyurmadı. Mevlânâ dış kapıya kadar, onları uğurladı. Bundan sonrasını Mevlânâ Abdürrahmân şöyle anlattı: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin peşinden Hamîd-i Bingâlî de dışarı çıktı. O inkâr ve nefrette olan Şeyh Hamîd, hazret-i İmâm'ın arkasından ağlayarak, kavrularak, gözünden yaşlar akıtarak, dervişler gibi düşe kalka gidiyordu. Hazret-i İmâm ise, ona dönüp bakmıyordu bile. Nihâyet hazret-i İmâm kaldığı eve girdi. Şeyh, onların kapısı önünde hayran ve perişan hâlde el bağlamış, başını önüne eğmiş bir hâlde durdu. Bir müddet sonra, İmâm-ı Rabbânî, o kendine çektiği Hamîd-i Bingâlî'yi husûsî odasına çağırdı ve sohbette bulundu. Gittikleri yolun husûsiyetlerini anlattı. Evliyâlık makâmları onu öyle kapladı ki, hâllere gömülüp, dostlardan ve tanıdıklardan tamamen kesildi. Birkaç gün sonra, hazret-i İmâm memleketleri olan Serhend'e hareket etti. Şeyh yaya olarak gayr-i ihtiyârî, gönlünü çaldırmış bir hâlde hazret-i İmâm'ın peşi sıra gitti.

Hazret-i İmâm'ın eshâbının ba'zıları dediler ki: "Hazret-i İmâm'ın, Mevlânâ Abdürrahmân'ın evine teşrîfi, belki Ekberâbâd'a gelişleri, sırf Şeyh Hamîd'i bozuk i'tikâdından kurtarmak için idi. Zîrâ buna me'mûr idiler." Mevlânâ Abdürrahmân diyor ki: "Hazret-i İmâm'ın Şeyh Hamîd üzerindeki bu tasarrufunu görmekle, benim ihlâs ve i'tikâdım kuvvetlendi." Ne zaman Mevlânâ'ya, hazret-i İmâm'ın kerâmetleri sorulsa, hep bu hâdiseyi anlatırdı.

Ondan sonra Hamîd cezbe ve sülûk makâmlarında ilerliyerek, vilâyet derecesine kavuştu ve icâzetle şereflendi. Doğru yolu bildiren âlimler arasında, icâzet verilip, gönderilen talebeye hırka vermek âdet olduğundan, Hamîd-i Bingâlî ayrılırken, hazreti İmâm'dan teberrüken, kullandıkları birşey istedi. Onlar da istediğini verdiler. Hamîd verileni öperek, huzûrundan ayrıldı. Teşyî' etmeye (uğurlamaya) giden ahbabları dediler ki: "Hamîd-i Bingâlî o hediyeyi sarığına sarıp başına tâc eyledi. Bu şekilde memleketine gitti." **Mısra':**

Bir toprak ki, yâr ilinden başa gelir,
Benim için yüz taştan da iyidir.

Memleketine gidince, hocasının hediyesi için küçük bir oda ayırdı, ihtiyâç sahipleri, hastalar, derdliler bunu duyunca, derman için oraya koştular. Derler ki: "Memleketin her tarafından, hastalara şifâ için, huzûruna su kabları getirirlerdi. Şeyh hocasının hediyesinin ucunu suya sokar ve suyu onlara verirdi. İnsanlar şifâ bulurlardı. Hasta ölüm hastası ise suya sokar sokmaz su kabı kırılırdı. Bu çok tecrübe edildi."

Hamîd-i Bingâlî hayatta olduğu müddetçe bu hâl üzere devam etti. Vefâtından sonra, Hamîd'in kabri üzerine türbe yapıp, hocasının hediyesini, onun duvarındaki gömme dolaba koydular. Eskisi gibi, ihtiyâç sahipleri ve hastalar oraya geldi ve maksadlarına kavuştular.

Hadarât-ül-Kuds kitabının sahibi Bedreddîn Serhendî şöyle anlatır: "Kendisine mektûp yazıp; "Hazret-i İmâm'ın menkıbelerini kitap hâline getiriyorum. Onlardan sonra halîfelerini de yazacağım. Sizin de şâhid olduğunuz, bildiğiniz ve duyduğunuz menkıbe ve kerâmetlerini yazınız, kendi hâlinizi de anlatınız ve hazret-i İmâm'ın size verdikleri icâzetnamenin sûretini gönderiniz" dedim. Şeyh cevâbında şu mektûbu gönderdi:

"Allahü teâlâ sizi belâlardan korusun ve kendinden başka şeylerden uzaklaştırsın. Bu duâmı Resûl-i ekremin (s.a.v.) ve âli'nin hürmetine kabûl buyursun! Kıymetli mektûbunuzu okudum, içindekileri anladım. Çok iyi bir işe niyet etmiş ve başlamışsınız. Cenâb-ı Hak hayırla bitirmek nasîb etsin! Bu fakire; "Hazret-i İmâm'ın hâl ve kerâmetlerinden hatırınızda bulunanları yazın" diyorsunuz, iyice bilmiş olunuz ki, hazret-i İmâm, Mektûbât ve risalelerine yazmadık bir hâl ve makam bırakmadı. Bu sermâyesi az fakîr, ne yazsam, ne söylesem hepsini yazmışlardır. Ayan olanı beyâna hacet yoktur. Bu fakirin hâllerini anlatmaya, yazmaya gelince, hazret-i İmâm'ın ve diğer eshâbının makam ve hâlleri yanında yazılmaya değer, önemli birşeyi yoktur. Zerre, ne kadar yüksekten uçsa güneşin yanına yaklaşamaz. İcâzetnameyi istemiştiniz, gönderiyorum. Allah yolunda olanlara selâm olsun." Mektûbun arkasına: "Gâibâne muhlis Sofi Hamîd" diye yazdı, icâzetnamesi şudur:

"Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salât-ü selâmdan sonra, Allahü teâlânın rahmetine muhtaç, Ahmed bin Şeyh Abdülehad Fârûkî Serhendî Müceddidî der ki; "Âlim, sâlih, sıddîk, dînin tarikatin ve hakîkatin ilimlerini kendinde toplayan, kardeşim Şeyh Hamîd-i Bingâlî (Allahü teâlâ sevdiği ve beğendiği şeyleri ona ihsân eylesin) sülûk konaklarını geçip, cezbe ile urûc eyleyip (yükselip) vilâyet derecelerine kavuşunca ve başlangıca yerleştirilen sondakiler, kendisinde hâsıl olunca, istihâreden ve Allahü teâlâ tarafından izin verildikten sonra, doğru yolda olmak istiyen ihlâslı talebelere büyüklerimizin yolunu ta'lîm için izin ve icâzet verdim. Allahü teâlâdan, onu, kötülüklerden ve ayıblardan korumasını ve Resûlullaha mütâbaatte istikâmet üzere bulundurmasını niyaz ederim."

Hamîd-i Bingâlî hazretleri, bu icâzetnamenin sûretinin kenarına; "Bu sûret, ilim deryası hocamın yazdığı aslına tamamen uygundur" diye yazdı.

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 314

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 330

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 822

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 354

HARÎRÎ (Ahmed bin Ali el-Usâlî)

Şafiî mezhebi âlimlerinden ve Halvetî yoluna mensûb evliyâdan. İsmi, Ahmed bin Ali el-Harirî el-Usâlî'dir. Babası, Harîr denilen beldeden ayrılıp, Şam'ın civar köylerinden Usâl'e gelmişti. Ahmed Harîrî, geldikleri akşam bu köyde dünyâya geldi. Sonra Şam'a geldiler. Küçük yaşta, Şam'da bulunan tasavvuf ehlinden, ilim ve ma'rifet tahsîl etti. Sonra Haleb şehrine gitti. Orada da, Ârif-i billâh Ahmed-i Dergerânî'den ilim öğrendi. Sonra Ayıntâb'a (Antep'e) geldi. Burada Halvetî şeyhi, Şah Veliyyüddîn Halvetî ile buluştu ve Halvetilik yoluna girdi. Daha sonra Dımeşk'a (Şam'a) döndü ve oraya yerleşti. Uzun müddet Şam'da kaldı. Şam vâlileri, kadıları ve meşhûr âlimleri, onun sohbetine koşarlar, duâsını isterler ve onun sohbetiyle bereketlenirlerdi. Şam halkından ve başka yerlerden sayılamayacak kadar çok kimse, Harîrî'den Halvetiyye yolunu ta'lim ettiler. Onun evliyâlık alâmetleri apaçık meydanda idi. Her hâlinde, Allahü teâlânın râzı olduğu işlerle meşgûldü. Onun yanında bulunanlar, büyük bir rahatlık ve gönül huzûru duyarlar, her an Allahü teâlâyı hatırlamak şerefine kavuşurlardı. O, tam bir vekâr sahibiydi.

Şam'da güvenilir zâtlardan birisi şöyle anlatır: "Ahmed Usâlî (Harîrî) hayatta iken, Mısır'a gitmiştim. Orada, fen ve edebiyat ilimlerinde mütehassıs olan âlimlerden birisi ile karşılaştım. Ona; "Bu zamanın evliyâsı arasında kutubluk makamına ulaşan kimdir?" diye sordum. O da, Usâlî'nin ismini, şeklini, köyünü, insanların kendisine hürmetini ve şöhretini anlatan beytler okudu. Böylece, onu, zamanının büyük evliyâsından olduğunu daha iyi anladım. Şam vâlisi Küçük Ahmed Paşa, Mescid-i Kadem yakınlarında, onun için bir imâret bina ettirmişti. Bu seyahatim 1045 (m. 1635) senelerinde idi." O zâtın bu haberi nakletmesi ise, 1046 (m. 1636) senesinde oldu. Haberin naklinden sonra Ahmed Harirî'nin şöhreti ve bu haberi, daha çok yayıldı. Bu kişi ondan ilim tahsil eden kimselerden birisi idi. Harîrî, 1048 (m. 1638) senesi Zilhicce ayının onsekizinde Cum'a gecesi vefât etti. Cum'a'dan sonra cenâze namazı kılındı. Cenâzesinde kalabalık bir cemâat hazır bulunmuştu. Kendisine yaptırılan imâretin avlusuna defnedildi.

Ahmed Harîrî, Şam'da Halvetiyye yolunun büyüğü olup, âbid, zühd ve vera' sahibi idi. Şam'da otururdu. Evliyâlıktaki derecesi pek yüksekti. Kutubluk makamında olduğunu, talebeleri ve birçok eser sahipleri haber vermektedir.

(Kutub, evliyâlık makamının en yüksek derecesidir. Ahmed Harîrî, zamanın kutbu idi. Necmeddîn-i Beyti, hocası Kâdı Zekeriyyâ'dan naklederek diyor ki: "Her zaman bir kutub bulunur. Kutub ölünce, Allahü teâlâ onun yerine başka birini ta'yin eder. Bu, pek meşhûr ve herkesce ma'lûm bir iştir. Bunu inkâr eden, kutubların feyz ve bereketinden mahrûm kalır. Allahü teâlânın, evliyâsı vasıtasıyla kullarına ihsân ettiği ni'metlere kavuşamaz.)

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 248, 450

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 5

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 585, 1008

4) Kıyâmet ve Âhıret sh. 195, 196

5) Brockelmann Sup-2, sh. 341

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 336

HASEN-İ BERKÎ

Büyük evliyâdan. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde âlim oldu. Tasavvuf yolunda yetişip evliyâlık derecelerinde yükselmek için, Şeyh Ahmed-i Berkî'nin talebesi oldu. Onun

hizmetinde, yüksek makamlara, ilâhî ma'rifetlere kavuştu. Hocasının işâreti ile Serhend'e giderek, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetine girdi. Onun talebesi olmakla şereflendi. Sohbetleriyle yüksek hâllere ve makamlara erişti. Sonra vatanına dönerek eski hocası Ahmed-i Berkî'in sohbetine devam etti. Onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ahmed-i Berkî'ye yazdığı mektûpta; "Şeyh Hasen, sizin devlet erkânınızdandır. İşlerinizde sizin yardımcınızdır. Eğer siz bir sefere çıkacak olursanız, vekîliniz odur. Ona iltifât ve teveccühü eksik etmeyiniz. Çok gayret ediniz ki, zarurî din ilimlerini bitirsin. Hindistan'a gelişi, onun için de sizin için de büyük ni'met oldu. Allahü teâlâ bize ve size istikâmet versin" buyurdular.

Bundan kısa bir zaman sonra, Ahmed Berkî âhırete intikâl etti. Hazret-i İmâm'a haber gelince, Ahmed-i Berkî'nin eshâbına şu mektûbu yazdılar "Ahmed-i Berkî'nin gösterdiği yolda yürüyünüz. Zikir ve murâkabe ile meşgûl olun ki, bir isteksizlik ve gevşeklik hâsıl olmasın. Talebeleri toplanıp, birbirlerinde fânî olsunlar ki, sohbetin eseri zâhir olsun. Bu fakîr bundan önce; "Eğer Mevlânâ bir sefere çıkarsa, kendi yerine Şeyh Hasen'i bırakması uygun olur" diye yazmıştım. Herhalde bu seferi kast etmişiz. Şimdi de tekrar tekrar düşünüyorum. Bu işi yapacak ancak Şeyh Hasen'i buluyorum. Ba'zı arkadaşlara bu sözümüz ağır gelmesin. Bizim ve onların istemesiyle olmuyor. Ona uymanız lâzımdır. Şeyh Hasen'in yolu, Mevlânâ'nın yoluna çok yakındır. Mevlânâ'nın son defa bizden aldığı nisbette Şeyh Hasen'in de ortaklığı vardır. Diğer arkadaşların, her ne kadar keşf ve müşâhede sahibi olsalar da, bu nisbetten nasîbleri azdır."

Hepsi emre uyarak, Mevlânâ Hasen-i Berkî'nin sohbetine dâhil oldular. Hasen-i Berkî, bu makamda, ilim ve feyz vermekle meşgûl oldu. İmâm-ı Rabbânî'nin ve kendi üstadının âdetlerine ve usûllerine bağlı kaldı. Murâkabe, mücâhede ve bid'atlerin kaldırılması ile uğraşıp, daha yüksek derecelere ve ulvî makamlara kavuştu.

Hasen-i Berkî anlattı: "Bu fakire iki açık hâdise gösterildi. Biri şudur: Hazret-i İmâm bizi talebeliğe kabûl edip buyurdu ki: "Hem yardım ediyoruz, hem de hakîki imâna kavuşmanıza vesile olmaya çalışıyoruz." ikinci hâdise de şudur Hazret-i İmâm bana; "Bizden ne istersin?" diye sordular. Bu fakîr de; "Her şeyi veriniz" dedim. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Öyleyse gel" deyip elimi tuttular. O anda bambaşka bir hâle girdim."

Hasen-i Berkî, vefâtına yakın dedi ki: "Bana müjde verildi ki, senin taleben olan, mağfiret olunmuştur. Daha çok istedim, ilham oldu ki, sana muhabbeti olan mağfiret olunmuştur. Daha çoğunu istedim. Emr olundu ki, tevâtürle her kim sana kıyâmete kadar muhabbet ederse mağfiret olunmuştur. Ehbâbına olan vasıyyet ve nasihatlerinde buyurdu ki: "Bütün yeryüzünü araştırdım. Dünyâda hazret-i İmâm'ın iki büyük oğulları, ya'nî Hâce Muhammed Sa'îd ve Hâce Muhammed Ma'sûm gibisini bulamadım. Sizden kim Hakkı taleb ederse, onların huzûruna koşsun, onlara hizmeti, saadet ve kurtuluşu bilsin!"

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Hasen-i Berkî'ye yazdığı mektûplardan biri şöyledir:

"(Bu mektûbumu yazmağa, Besmele ile başlıyorum). Allahü teâlâya hamd, seçtiği iyi insanlara selâm ve duâ ederim. Kardeşim. Şeyh Hasen'in mektûbunu okuyunca, çok sevindim. Kıymetli bilgiler ve ma'rifetler yazılı idi. Bunları anlayınca, pek hoşuma gitti. Allahü teâlâya şükürler olsun ki, yazdığınız bilgilerin, keşiflerin hepsi doğrudur. Hepsi, Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere uygundur. Ehl-i sünnet âlimlerinin doğru i'tikâdları böyledir. Cenâb-ı Hak, doğru yolda bulundursun. Yüksek derecelere eriştirsin! Yayılmış olan bid'atlerin ortadan kalkmasına

çalıştığınızı yazıyorsunuz. Bid'at karanlıklarının ortalığı kapladığı böyle bir zamanda, bid'atlerden bir bid'atin ortadan kalkmasına sebep olmak, unutulmuş sünnetlerden bir sünneti meydana çıkarmak, pek büyük bir ni'mettir. Sahih olan hadîs-i şerîfde, Peygamberimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Unutulmuş bir sünnetimi meydana çıkarana yüz şehîd sevâbı vardır!"** Bu işin büyüklüğünü, bu hadîs-i şerîften anlamalıdır. Fakat, bu işi yaparken, gözetilecek mühim bir incelik vardır. Ya'nî bir Sünneti meydana çıkarayım derken, fitne uyanmasına sebep olmamalı, bir iyilik, çeşitli kötülüklere, zararlara yol açmamalıdır. Çünkü, âhır zamandayız. Müslümanlığın za'îf, garîb olduğu bir asırdayız.

Merhum Mevlânâ Ahmed'in çocuklarının okumalarına, terbiyeli, bilgili yetişmelerine çok gayret ediniz. Zâhirî ve batınî edebleri öğretiniz. Görüştüğünüz herkesin, hattâ orada bulunan bütün din kardeşlerimizin İslâmiyete uymalarına, sünnete yapışmalarına ön ayak olunuz! Bid'at işlemenin, dinsizliğin zararlarını herkese anlatanız! Cenâb-ı Hak hepimize iyi işler yapmak nasîb eylesin! Dîn-i İslâmın yayılmasına, gençlere öğretilmesine çalışanlara, başarılar versin! Dîn-i İslâmı yıkmak için, temiz gençliğin imânını, ahlâkını çalmak için uğraşan, yalan ve iftiralarla gençleri aldatmağa çalışan din ve fazilet düşmanlarına aldanarak kötü yola sapmaktan, yavrularımızı korusun! Âmîn." (3. cild, 105. mektûp)

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 362

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 341

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1012

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 379

HASEN-ZÂDE MUHAMMED KASTAMONÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Muhammed bin Hasen'dir. Kastamonuludur. Hasen-zâde diye meşhûr olmuştur. "Kastamonî" diye de bilinir. 1014 (m. 1605) senesinde Kastamonu'da doğdu. 1085 (m. 1674) senesinde Mısır'da vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren babasının terbiyesinde yetişti. Kendisinden birçok kimselerin ilim öğrenip yükseldiği derin âlim olan babasından ilim tahsil etti. Daha sonra Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi'nin hizmetine kavuştu. Uzun müddet ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada tasavvufa yöneldi. Halvetiyye yolu büyüklerinden Abdülmecîd Sivâsî'ye talebe olup, feyz aldı. Uzun müddet onun hizmetinde de bulunup ma'nevî yüksek derecelere kavuştu, İstanbul'da birçok medreselerde müderris olarak vazîfe yapıp, talebe yetiştirdi. Yavuz Selîm Medresesi müderrisliğini altı sene müddetle yürüttü. Sonra Süleymâniye Medresesi'ne nakledildi, İzmir kadılığına ve daha sonra Eyyûb kadılığına ta'yin edildi. Galata kadılığını yürütmekte iken Mısır kadılığına ta'yin olunan Muhammed Efendi, orada üç ay kadar kaldıktan sonra vazîfeden alındı. Çocukluk arkadaşı Behâî Efendi şeyhülislâm olunca, 1060 (m. 1650) senesinde Şam kadılığına ta'yin edildiyse de, yedi gün sonra ikinci defa Mısır kadılığına getirildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alındı ve Şam'a geldi. Orada dört ay kaldı. Hac ibâdeti için niyetlendi ise de gidemedi. Behâî Efendi tekrar şeyhülislâmlığa getirilince, Hasen-zâde Muhammed Efendi'yi İstanbul kadılığına getirdi. Anadolu kadıaskerliğine de ta'yin olunan Muhammed Efendi hac ibâdetini yerine getirmek üzere yola çıktı. Konya'ya ulaştığı zaman, Mevlevi dergâhına gidip, Mevlevilik tâcını giydi. 1071 (m. 1660) senesinde Şam'a ulaşınca, Şam kâfilesiyle birlikte hac yolculuğuna devam etti. Hac ibâdetini yaptıktan sonra Mısır'a döndü. Dünyâdan ve dünyâ lezzetlerinden yüz çevirip Mısır'a yerleşti. Mısır'dan kendine bir ev satın alıp, İstanbul'daki evini sattı, İbâdet, tâat

ve zikirle meşgûl oldu. İnsanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmaya devam etti. Ölünceye kadar Mısır'dan ayrılmadı. İbâdet, tâat ve ilimle meşgûl iken orada vefât etti.

Hasen-zâde Muhammed Efendi, Anadolu'da yetişen âlimlerin ileri gelenlerinden olup, yüksek ilim ve ma'rifet sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu ve güzel ahlâk sahibi idi. Her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözetir, dünyâya ve dünyâ lezzetlerine önem vermez idi. Arabça ve Türkçe şiirleri olan Hasen-zâde Muhammed Efendi, şiirlerinde "Şifâî" mahlasını kullanırdı. Halvetiyye ve Mevleviyye yollarından feyz almış olan bu zâtın, Türkçe şiirlerinin bulunduğu "Münşeât" adlı bir eseri vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 435

HAYÂRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Ali bin Mûsâ bin Hıdır el-Hayâri'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1056 (m. 1646) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmiikinci günü, Medîne-i münevverede vefât etti. Bakî' kabristanına defnedildi.

Abdurrahmân Hayâri, Mısır'da tahsil yaptı. Zamanının büyük âlimlerinden okudu. Nûreddîn Ziyâdî, Ebû Bekr Şinvânî, Ahmed Ganemî, Muhammed Hafacî ve başkalarının derslerinde yetişip icâzet (diploma) aldı. Hocaları onun fazilet ve kemâline şehâdette bulundular. Câmi'ul Ezher'de ders okuttu. Âlimler de dersini dinlediler. Nûreddîn Şebrâmelîsî dersinde bulundu ve onu çok medhetti.

Abdurrahmân Hayâri 1029 (m. 1619) senesi Muharrem ayının ortalarında Medîne-i münevvereye gitti. Gidişi, Peygamberimizin (s.a.v.) izni ile idi. Medîne-i münevvere halkı ilminden çok istifâde ettiler. Bütün ilimlerde üstün derecede olup vekâr sahibi idi. Resûlullahı (s.a.v.) uyanık hâlde iken görürdü. Bir defasında talebelerine okuttuğu hadîs-i şerîf kitabını bitirince, ellerini duâ eder şekilde kaldırdı. Kendilerinde duâya âmin diyen bir kimse hâli vardı. Derste bulunan talebeler ve başkaları da ellerini açtılar. Hayârî'nin duâ hâli uzadı. Talebeler ve başkaları o hâlde kalmaktan yoruldular. Bir kısmı oradan ayrıldılar. Kalanlar da hayrete düştü. Ellerini indirdikten sonra çok sevdiği bir talebesi yaklaşıp; "Efendim bu hâlinize ve uzayan duânıza hayret ettik, önce böyle bir durum olmamıştı." diye sordu. O da; "Yavrum bunun sebebi bizim için duâya gelmiş olan Resûlullah efendimizi (s.a.v.) görmem ve duâlarına âmin dememdir. Duâ bitinceye kadar bu hâlde kaldım" buyurdu.

Abdurrahmân Hayâri çeşitli âlimler tarafından medhedildi. O bütün faziletleri kendisinde toplamış bir zât idi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 367

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 65

HÂŞİMÎ EMÎR OSMAN

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. 919 (m. 1513) senesinde Sivas'da doğdu. 1003 (m. 1594) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'un Kâsımpaşa semtinde bulunan dergâhının bahçesine defnedildi.

Hâşimî Emîr Osman, küçük yaşta ilim öğrenmek için İstanbul'a geldi. Sahn-ı semân medreselerinde ilim tahsil etti. Bu arada nerede bir tasavvuf büyüğünün adını duysa, hemen oraya gider, o zâtın sohbetlerinde bulunurdu. Bu sırada bir gece, rü'yâsında Hazreti Ali'yi (r. anh), elinde Zülfikâr olduğu hâlde gördü. Hazreti Ali ona; "Oğlum! Umman erlerini istersen, Vize'ye gel. Beni orada bulursun" buyurdu. Osman Efendi uyanınca derhal yolculuk hazırlığı yaptı. Vize'ye gitmek için yola çıktı. (Vize, Kırklareli'nin bir kazasıdır). Vize'ye varması, güneşin doğma zamanına rastladı. Bu sırada, güneşin doğduğu taraftaki kırmızılığı seyretmekte olan bir zâtı gördü. Bu zât Emîr Osman'a; "Ey Emîr! Eğer Ali'yi ister isen, işte Ali benim. Fakat şimdi süvari değilim" buyurdu. Bunun üzerine Emîr Osman rü'yâsını hatırlayarak; "Fakat efendim, rü'yâda gördüğüm zaman onun Zülfikârı vardı" deyince, o zât belindeki kemere bağlı bulunan tesbihi çekmesi ile tesbih Allahü teâlânın izni ile Zülfikâr şeklini aldı. "İşte evlâdım! Bizim Zülfikâr'ımız budur" dedi. O sırada Emîr Osman düşüp bayıldı. Kendine geldikten sonra, o mübârek zâtın hizmetine girdi. Bu zât Şeyh Alâüddîn Ali Efendi idi.

Hâşimî Emîr Osman, Şeyh Alâüddîn Ali Efendi'nin dergâhında uzun bir zaman kalarak tasavvuf yolunun edeblerini öğrenmek için gayret gösterdi. Bu arada, Şeyh Gazânfer Efendi'nin kerîmesi ile evlendi Şeyh Ali Efendi vefât edince, Gazânfer Efendi, halîfesi olarak onun yerine geçti. Gazânfer Efendi'nin vefâtından sonra, Emîr Efendi İstanbul'a gitti. Nûreddîn-zâde dergâhında misâfir olarak kaldı. Nûreddîn-zâde'nin talebeleri her sabah gördükleri rü'yâları hocalarına anlatırlardı. Bu arada Emîr Osman Efendi'nin hiç rü'yâ anlatmaması hayret mevzûu olduğu sırada, Emîr Osman Efendi rü'yâsında Fahr-i âlem efendimizi (s.a.v.) gördü. Mübârek ellerinde bulunan yeşil renkli üç yapraklı taze ayvayı, Nûreddîn-zâde'ye verilmek üzere verdiler. Sabah olunca Nûreddîn-zâde; "Ey Emîr" Sen hiç rü'yâ görmez misin? Zîrâ ta'bir için bize müracaat etmiyorsun" dedi. O zaman Emîr Osman Efendi, rü'yâda Nûreddîn-zâde için verilen üç yapraklı ayvayı hırkasının altından çıkarıp; "Efendim! işte fakirinizin rü'yâsı" diyerek ayvayı takdim etti. Bunun üzerine Nûreddîn-zâde; "Ey Emîr! Artık senin bize ihtiyâcın kalmadı, iki arslan bir postta olmaz. Var artık kendi postuna sahip ol" diyerek icâzet verdi. Emîr Osman Efendi bu emre uyarak, Kâsımpaşa'daki dergâhını inşâ ettirdi. Burada Hak taliplerine ve ilim öğrenmek istiyenlere ders verdi.

Emîr Osman Efendi'nin bir tarîkatnâmesi vardır. Nazm halindedir. Hâşimî mahlasını kullanmıştır. Ayrıca küçük bir dîvânı da vardır. Silsile-i nesebleri hakkındaki yazdığı nazm gayet ârifânedir. Bir kısmı şöyledir;

Hâşimîyim hem fakirim, müctebâdır sevdiğim,
Âl ve evlâdı Muhammed Mustafa'dır sevdiğim,

Çıhâr-ı yâr pâk-ı gevher Ümmehât-ı mü'minîn,
Suffe-i ashâb-ı yârân-ı vefadır sevdiğim.

Hocasını şöyle medheder:

Pîrim sultân-ı evliyâ, Kerem etmiş sübhân sana.
Bu can sana nesnedir, Feda yüzbin cihan sana.

Sen ol üçlerin birisin, içlerinde serversin.
Evliyânın rehberisin, Kamûsı mihribân sana.

Bahru ışka gönül daldı, Ma'rifet kânını buldu.
Haşîmî gerçeğe erdi, Yeter bu din îmân sana.

Rahmet kapısını açarız, Âleme, nûrdan saçarız.
Onunla konar göçeriz, Dost ili bizim ilimiz.

Başka bir şiiri:

Merd isen meydân-ı ışkda can verip cânânı gör,
Sâdık isen ışk içinde iste bul sultânı gör.

O sana senden yakın, sen olma gel O'na ırak,
Kesreti ko vahdeti bul, ma'nâ-yı irfân-ı gör.

Beytlerinden ba'zıları şunlardır:

Şol kişi kim, can-u dilden Rabbini eyler taleb,
Hiç ola mı kim muradın vermeye ana Çalap.

Sen hemân ânın yolunda cid ile cehd edegör,
Damın maksûde çün vermek diler, çek ta'b (zahmet).

Bâde-i iş ki ezel camımdan içdikse eğer,
Mest-i aşk oldun sana lâzım değil mâ-i ineb (üzüm suyu).

Âkıl isen rızk için gerdûn-u dûna eğme ser,
Âsyâb-âsâ yürü var ekmeğin taştan çıkar.

"Aklı başında bir insan isen, bir lokma ekmek için şu dönek tabiatlı ve âdi dünyâ ehline baş eğip muhtaç olma. Git, değirmen gibi, sen de ekmeğini taştan çıkar. Alnının teriyle kazan ve kimseye minnet etme!"

Yûsuf dahi olsan düşürürler seni çâha,
Ebnâyi zamanın işi ihvana cefâdır.

"Zamanımızın insanlarının işi gücü dâima halka, yakınlarına ve kardeşlerine kötülük ve eziyet çektirmekten ibârettir. Hattâ kusursuz ve en iyi kalbli bir insan bile olsan seni de yok etmeğe çalışırlar. Tıpkı kardeşlerinin, Hazreti Yûsuf'u (a.s.) kuyuya attıkları gibi..."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 324

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 188

HAYREDDÎN-İ REMLÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. "Dürr-ül-muhtâr" kitabının sahibi Alâüddîn-i Haskefî'nin hocasıdır. İsmi, Hayreddîn bin Ahmed bin Nûreddîn Ali bin Zeynüddîn bin Abdülvehhâb el-Eyyûbî el-Uleymî el-Fârûkî er-Remlî'dir. 993 (m. 1585) senesinin Ramazân-ı şerîf ayında, Filistin'in Remle şehrinde dünyâya geldi ve orada büyüdü. Doğum yerine nisbetle, "Remli" diye meşhûr oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, lügat, sarf, nahiv, beyân, arûz ve daha başka ilimlerde büyük bir âlim olarak yetişti. Hanefî mezhebinde, zamanının âlimlerinin en büyüğü kabûl edildiği için, "Şeyhülislâm" ünvanı verildi. Fetvâları, "Fetâvâ-yı Hayriyye" adı ile meşhûrdur. Beyrut'ta ofset yolu ile basılmıştır. Remli'nin kıymetli eserlere şerh ve haşiyeleri vardır. Bunlardan "Eşbâh ve Nezâir" haşiyesi ve "Levâih-ül-envâr" ismi verilen, "Minah-ül-Gaffâr" haşiyesi çok kıymetlidir. Şiirleri bir "Dîvân" teşkil etmekte olup, basılmıştır. 1081 (m. 1670) senesinde, Ramazân-ı şerîf ayının yirmiyedinci gününün Pazar gecesinde Remle'de vefât etti. Şeyh İbn-i Abdullah Muhammed Betâyihî'nin kabri yakınlarında bulunan, Başkardî mahallesinde defnedildi. Oğlu Necmüddîn onun için bir türbe yaptırdı.

Hayreddîn-i Remli, birçok âlimden ilim tahsil etti. Önce Kur'ân-ı kerîmi kırâat eyledi. Şeyh-ül-Kıdve Mûsâ bin Hasen-i Remlî'den tecvîd ilmini öğrendi. Ebû Şücâ'dan Şafiî fıkhını okudu. Küçükken bu zâtın yanında kalıp, kendisinden istifâde etmiş, onun feyz ve bereketlerine kavuşmuştu. 1007 (m. 1598) senesinde, büyük ağabeyi Abdünnebi ile birlikte Mısır'a gitti. Diğer

ağabeyi Allâme Şemseddîn, ilim tahsili için daha önce Mısır'a gelmişti. Hayreddîn-i Remli ilim tahsili için Mısır'a gidişini şöyle anlatır: "Geceleyin, ağabeyimle beraber Mısır'a varmıştık. Sabahleyin erkenden, ağabeyimden beni hamama götürmesini istedim. O da bu ihtiyâcımı te'min etti. Sonra onunla birlikte, Câmi'ul-Ezher Medresesi'ne gittik. Orada, evliyânın meşhûrlarından Şeyh Fâyid de bulunuyordu. O devrin Mısır halkı, kendisine çok hürmet ve saygı gösterirdi. Medreseye girince, Şeyh Fâyid'in elini öpmek istedim. Yüzünü çevirip elini vermedi ve bana; "Benden uzaklaş!" dedi. Böylece elini öpmek mümkün olmadığı gibi, kalbim de mahzûnlaşmıştı. Günlerce Câmi'ul-Ezher'de kaldım. Günün birinde, bir de ne göreyim! Şeyh Fâyid; "Ey Şeyhülislâm, buraya gel!" diye sesleniyordu. Kime seslendiğini anlayamadım. O ise beni işâret ediyordu. Yanına vardım ve elini öptüm. Elindeki değneği ile benim sırtıma vurdu. Bundan sonra ne zaman yanına gitsem beni karşılar, yanına oturtur ve çok güzel şiirler okurdu. Yanından ayrılmak için ayağa kalkmak istediğimde, kolay kolay izin vermezdi. Onun feyz ve bereketlerine kavuştum. O, herkesi meccânen (ücretsiz) traş ederdi. Bana da berberliği öğretti. İki makas ve bileği taşını hediye etti. Onlar şimdi yanımdadır. Sonra Şafiî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrenmek istedim. Bir müddet buna devam ettim. Ben ve ağabeyim, bir özrümüz olmadığı hâlde, Şafiî fıkhını okumaktan biraz sıkılmıştık. Ağabeyim, Hanefî mezhebine geçip, onun fıkıh bilgilerini öğrenelim diye teklif etti. Ben buna râzı olmadım. O da Şafiî fıkhını okumaya rızâ göstermedi. Artık Hanefî fıkhını okumaya başlayacağını söyledi. Bu husûsta, Câmi'ul-Ezher âlimlerinin büyüklerinden biri ile istişâre ettim. O da Şeyh Fâyid'i işâret edip, ondan, bu husûsta bir pusula (mektûp) yazıp, İmâm-ı Şafiî'nin kabrine bırakıvermesini istememizi tavsiye etti. Durumu Şeyh Fâyid'e anlattık. O da kabûl etti. Bir mektûp yazıp kabre koydu. Bu sırada, kabrin yanına oturdu. Bir ara dalıp uyuyuverdi. Rü'yâsında İmâm-ı Şafiî'yi gördüğünü ve kendisine; "Biz hepimiz (hak mezhepler) doğru yoldayız" buyurduğunu gelip bize haber verdi. Sonra da bana dedi ki: "Bu, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin senin ağabeyine, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin mezhebine geçmek isteğine ve o mezhebin fıkıh bilgilerini okumasına bir işârettir." Bunun üzerine ben de ağabeyimin arzusuna uyarak, Hanefî mezhebinin fıkıh bilgilerini okumaya başladım. Çok gayret gösterip ilim tahsiline devam ettim, ilimde üstâd olan âlimlerden çok ilim öğrendim. Câmi'ul-Ezher'de fıkıh âlimi olan Şeyh Abdullah bin Muhammed en-Nahrîrî'den Hanefî fıkhını öğrendim."

Hayreddîn-i Remli, hocası Nahrîrî'den "Kenz" kitabının şerhinin tamâmını okudu. "Sadr-uş-şerî'a"nin ve "Eşbâh ve Nezâir" kitabının çoğunu, "Katr-un-nedâ" şerhinin bir bölümünü, "Tebyîn-ül-hakâyık"ın büyük bir kısmını, "El-İhtiyâr", "İbn-i Melek" "Sirâciyye" ve şerhini, "Şerh-ur-Ruhbiyye" ve daha başka kitapları da onun huzûrunda okumuştu. Hocalarının en üstünü Nahrîrî idi. Uzun müddet onun yanında kaldı. Nahrîrî, kendisinin Mısır'a yerleşmesini te'min etti. Berkûkiyye Medresesi'nde kalabileceği bir oda tahsis ettirdi. Ağabeyini de oraya yerleştirdi. Ağabeyi ile birlikte bu hocasına çok gelip giderlerdi. Nahrîrî, Câmi'ul-Ezher'deki umûmî derslerin dışında, Hayreddîn-i Remli'ye ve ağabeyine husûsî dersler de verdi. Hayreddîn-i Remli, Hanefî âlimlerinin büyüklerinden Allâme Sirâcüddîn Muhammed bin Muhammed el-Hatûti'den de ilim tahsil etti. Bu zâtın da fetvâları meşhûrdur. Ondan da "Kenz-üd-dekâik" adlı eserden dersler okudu. Bu hocası ona, 1009 (m. 1600) senesi Muharrem ayı ortalarında icâzet verdi. Emînüddîn Ahmed bin Muhammed'den de, Zeylâî'nin "Şerh-ül-kenz" kitabının bir kısmını okudu. Bu hocası da, kendi el yazısı ile bir icâzet yazıp verdi. Ayrıca bu hocasından, hadîs-i şerîf dersi okudu. Usûl-i fıkıh ilmini, Allâme Muhammed bin Muhammed ile Şeyh Muhammed bin Şelbî'den okudu. Câmi'ul-Ezher muhaddisi Ebü'n-Nücâ Sâlim es-Senhûrî'den, hadîs ilmini tahsil etti.

Kırâat ilimlerini, zamanının kırâat âlimi Şeyh Abdürrahmân-ı Behnî'den okumuştu. Nahiv ilmini ise, daha önce zamanının seçilmişi Ebû Bekr-i Şinvânî ve Şeyh Süleymân İbni Abdiddâim Tebâbilî'den tahsil etmişti. Bu hocalarının arkadaşı olan Şeyh İbrâhim Lekânî'den de ders okudu. Mısır'daki tahsili müddetince altı sene Câmi'ul-Ezher de kaldı. Kendi el yazısı ile birçok kıymetli kitapları yazıp, bunları okudu. Bunun yanında başkalarının yazdıklarını da okudu. Daha Câmi'ul-Ezher'de iken fetvâ vermeye başlamışdı. Hocası Nahrîrî ve İbn-i Abdil'âl, 1013 (m. 1604) senesi Zilkâ'de ayında, ona gösterdikleri teveccühten dolayı, yeni birer icâzet daha yazdılar. Bu senenin sonu olan Zilhicce ayında, Mısır'dan Remle'ye geldi. Dönüşünde Gazze âlimleri ve o beldenin vâlisi Ahmed bin Rıdvan ile buluştu. Vâli, kendisine çok ikram ve iltifâtlarda bulundu. İhsânları çok oldu. Ona çok i'tibâr gösterdi. Hayreddîn-i Remli memleketine yerleşip; ders okutmak, talebe yetiştirmek ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. İnsanlara va'z ve nasihati hiç terketmedi. İlmi ile çok meşhûr oldu. Fetvâları her tarafa yayıldı. Her beldeden insanlar gelip kendisine mes'ele sorarlar ve fetvâ isterlerdi. Bunun için de meşgûliyeti çok olurdu. Tedrisât ve fetvâ işlerinden arta kalan vakitlerinde, kendi eliyle üzüm bağları ve çeşitli ağaçları dikip yetiştirirdi. Her cins meyveden, incir ve zeytinin muhtelif cinslerinden binlerce ağaç dikmişti. Çok mülkü ve gelir kaynakları vardı. Elinin emeğiyle kazanıp yerdi. Vakıftan ve başka yoldan bir maaş kabûl etmezdi. Çoluk-çocuğuna, akrabâlarına, talebelerine, komşularına ve ihtiyâç sahiplerine çok hayır ve hasenatta bulunurdu. Memleketinin câmilerinden, mescidlerinden ve evliyâ kabirlerinden bir çoğunu, bizzat kendisi ta'mir ettirdi. Kütüphânesinde çok kitabı vardı. Her ilme âit meşhûr kitaplardan, 200.000 adet kitabı mevcûttu. Mükerrer nüshalar da bu sayıya dâhildi. Birçok kimse kendisinden ilim tahsil etti. Himmet ve bereketi büyük oldu. Herkese faydalı olmaya çalışırdı. İnsanlar arasında mevkîsi ve makamı büyük olan; vâlilerden, âlimlerden, müftîlerden, müderrislerden, eser sahiplerinden ve meşhûr kimselerden çok kimse ondan ilim öğrendi. Bunlar, uzak memleketlerden gelip ilim tahsil ederlerdi. Oğlu Allâme Muhyiddîn, Kudüs'de Şafiî müftîsi olan Seyyid Celîl Muhammed Eş'arî, yine Kudüs'de Hanefî müftîsi Allâme Seyyid Abdürrahîm bin Ebî Lütf, Allâme Muhammed bin Hâfızüddîn es-Sürûrî, Mescid-i Aksa hatîbi Fadıl Yûsuf bin Şeyh Radıyyüddîn el-Lütfî, Gazze şehrinde Hanefî müftîsi Allâme Ömer el-Meşrikî, Şafiî müftîsi Şeyh Ali gibi zâtlar, ondan ilim tahsil edip, icâzet alan âlimlerdir. Şam'dan da birçok kimse gelip ondan ders aldı. Yüksek âlim Seyyid bin Muhammed bin Kemâleddîn bin Hamza Nakîb ve üç evlâdı Seyyid Abdurrahmân, Seyyid Abdülkerîm ve Seyyid İbrâhim ile, Şam'da Hanefî müftîsi olan Alâüddîn bin Ali Haskefî, Seyyid Muhammed bin Telân Nakîb ve daha başkaları, Haremeyn'in direği sayılan ve Mekke'de oturan Îsâ bin Muhammed es-Se'âlebî el-Magribî, Allâme ve büyük müdekkik Muhammed bin Süleymân es-Sûsî, Medine'de oturan İbrâhim bin Abdurrahmân el-Hayârî el-Medenî ve başkaları, Anadolu'da fazilet ve şöhret sahibi Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa'nın oğlu Mustafa Paşa gibi âlimler, onun seçkin talebelerindendir. Sadr-ı a'zam Ahmed Paşa'nın oğlu da ondan ilim tahsil edip icâzet aldı.

Magrib memleketlerinden gelip, ondan ilim alanlar da oldu. Tefsîr, hadîs ve nahiv âlimi ve eserler sahibi Yahyâ bin Muhammed Magribî, magribden gelip kendisinden icâzet alanlardan oldu. Seyyidî Abdullah bin Muhammed el-Iyâşî, Muhammed bin Abdullah el-Iyâşî ve daha birçokları ondan ilim tahsil etmişlerdir. Büyüklerle beraber küçükler ve dedelerle beraber torunlar da derslerine katılırdı. Kendisinden icâzet isteyen ve buna ehil olanlara eliyle yazarak verirdi. İnsanlara ilim öğretmek husûsunda çok gayretli idi. Herkesin hatırını hoş tutar, âlimlere ve ilim talebelerine çok ikramlarda bulunurdu. Onlara yardım husûsunda çok cömert davranırdı, istedikleri şeyleri kendilerine verirdi.

Orta boylu, etine dolgun ve elleri bembeyaz bir zât idi. Görünüşü çok güzeldi. Saçları nûrânî bir beyazlığa bürünmüştü. Yüzüne bakanlar, zamanındaki kimselerden ondan daha güzel yüzlü birisini görmediklerini söylerlerdi. Tevâzuunun çokluğundan ve yumuşak huyluluğundan dolayı, kimse ondan uzaklaşmazdı. Sohbetleri güzel, faydası çoktu. Fesahat ve belagat sahibi idi. Kendisine gelenlere çok ikramlarda bulunurdu. Sohbet meclislerinde boş ve fâidesiz şeyler konuşulmaz ve yapılmazdı. Vakitleri yazmak, ders okutmak, mes'ele soranlara fetvâ vermekle geçerdi. Yazılarında kullandığı dilde, aslına sadâkata çok riâyet ederdi. Sâde bir lisan kullanırdı. Firâset-i îmâniyye ve hikmet-i Lokmâniyye sahibi idi. Kâdılık yapanlara ve devletin siyâsî hizmetinde görev alanlara karşı gayet heybetli ve ciddî davranırdı. Onun zamanında Remle şehri, memleketlerin en adâletlisi olmuştu. Şehir halkı, İslâm dîninin emir ve yasaklarına uymakta büyük bir gayret gösterirlerdi. Bu şehre yakın olan yerlerde de durum aynı idi. Bir kadının, bir şahıs hakkında İslâm dîninin bildirdiği hükümlerle karar vermediği görülse, mahkûm olan kişi, doğruca Hayreddîn-i Remlî'ye gider, kadının verdiği hükmün sûretini ona gösterirdi. Kararın butlanı (yok sayılması) için ona müracaat ederdi. Sanki o, memleketin Kâdı'l-kudâti (temyiz başkanı) idi. Kâdı, onun fetvâsına uygun olmayan bir kararını hemen değiştirirdi. Şam'da ve başka şehirlerde, ne zaman müşkil bir mes'ele ortaya çıksa, başka müftîlerin çokluğuna rağmen, mes'eleyi Hayreddîn-i Remlî'ye getirip hâllini isterlerdi. Çöllerde yaşayan bedevilere dahî onun fetvâsı ulaştığında, hiç tereddüt etmeden aralarındaki ihtilâflara son verirler, fetvâ ile bildirilen hükme hemen uyarlardı. Hâlbuki onlar, işlerinde uyacakları dînî hükümlerin ne olduğunu bilmiyorlardı. Velhâsılı Hayreddîn-i Remli, kadrü kıymeti yüksek, şânı yüce, deniz damlalarından çıkarılmış bir inci ve gerdanlıktaki bir altın parçası gibiydi.

Hayreddîn-i Remli buyuruyor ki: "Hâfızların ücret ile okuduğu Kur'ân-ı kerîmden, ne ölüye, ne de okuyana sevâb hâsıl olur. Hâfızlara ücret ile Kur'ân-ı kerîm okutmak caiz değildir. Kur'ân-ı kerîmi ücretle okumak, bâtıldır, bid'attır. Dört halîfe zamanında, hiç kimse bunu işlemedi. Kur'ân-ı kerîm öğretmekte ise zarûret vardır. Çünkü Kur'ân-ı kerîmin ve din bilgilerinin unutulmaması ve imamlığın ve müezzinliğin yapılabilmesi için ücretle yaptırılması zarûret hâline gelmiştir. Mezar başında, ücretle Kur'ân-ı kerîm okutmak için ise zarûret yoktur."

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 134, 139

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 132

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 358

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 499

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 350, 352, 795, 1014

HİCÂZÎ VÂİZ

Kırâat, hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed Hicâzî bin Muhammed bin Abdullah Kalkaşendî. Vaiz diye bilinir. 957 (m. 1550) senesinde doğdu. 1035 (m. 1625) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Muhammed Vâiz Mısır'da yetişti. Kur'ân-ı kerîmi, nahiv, kırâat ve fıkıh ilmine dâir çeşitli eserleri ezberledi. Ezberlediklerini asrının büyük âlimlerine arz etti. Onların huzûrunda okudu. Hadîs âlimi Necmüddîn Gaytî, Cemâlüddîn İbni Kâdı Zekeriyyâ, Ahmed bin Ahmed bin Abdullah Sinbâtî, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Şemsüddîn Muhammed Remlî, Seyyid Ermıyûnû, Şemsüddîn

Alkamî, Şeyh Kerîmüddîn Halveti'den ilim öğrendi ve hadîs-i şerîf rivâyet etti. Muhammed Vâiz'in ders aldığı hocalarının sayısı üçyüze ulaşır.

Muhammed Vaiz, Şafiî mezhebinden idi. İlâhi ma'rifetler ve ma'nevî ilimlerle meşhûrdur. Zâhirî ilimlerde söz sahibi idi. Halvetî tarikatından idi. Ondan sonra gelen Şam ve Mısır âlimleri, ondan ilim aldılar.

Muhammed Vâiz'in yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şer-hun alel Elfiyet-il-Hadîs lis-Süyûtî, 2-Şerh-ül-Câmi'us-sagîr lis Süyûtî: Kıymetli bir eserdir. Buna; "Feth-ül-mevlânnesîr bi şerh-il-Câmi'us-sagîr ismini vermiştir. Oniki cild olup her cild elli formadır. 3-Sevâ-us-sırât fî beyân-il-Hadîs lis-Süyûtî: Kıyâmet alâmetlerini bildiren büyük bir kitaptır. Üçyüz tane kıyâmet alâmeti saymıştır. 4- El-Kavl-üş-şefi' fis-salâti alâ Habîb-iş-şerîf, 5- Şerhun alet-Tayyibe, 6- El-Kavl-ül-mesrûh fin-nefsi ver-rûh, 7-El-Bürhân fî Evkâf-is-sultân, 8-El-İsti'lâm an rü'yet-in-nebiyyi fil-menâm, 9- El-Kavl-ül-mesbût fî kıssati Hârût, 10- Keşf-ün-nikâb fî hayât-il-enbiyâi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 177

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 174

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 274

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1356

HOCA SA'DÜDDÎN EFENDİ

Yirmi ikinci Osmanlı şeyhülislâmı. İsmi, Sa'düddîn bin Hasen Can bin Hâfız Muhammed İsfehânî'dir. Yavuz Sultan Selim Hân'ın nedimi (sohbet arkadaşı) Hasen Can'ın oğludur. Hoca Efendi lakabıyla meşhûr oldu. 943 (m. 1536) senesinde İstanbul'da doğdu. Üçüncü Murâd Hân'ın vefâtının dördüncü senesinde Ayasofya Câmii'nde hatim ve mevlid duâsı yapılacaktı. Buraya gitmek için hazırlık yapan Hoca Sa'düddîn Efendi, abdest alırken fenâlaştı. Buna rağmen Câmiye gitti. Duâ biterken, rûhunu teslim eyledi. Cenâzesi 12 Rebî'ul-evvel 1008 (m. 1599) târihinde Eyyûb Sultan'da yaptırmış olduğu Dâr-ül-Kurrâ bahçesine defnedildi. Vefât ettiğinde 63 yaşında idi. Hoca Sa'düddîn Efendi de, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) vefât günü ve yaşlarında Hak teâlânın rahmetine kavuşmuştu.

Hoca Sa'düddîn Efendi gençliğinde; Müderris Karamanlı Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi ve zamanın diğer büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Yirmi yaşında iken, yardımcı müderris olarak İstanbul'da Murâd Paşa Medresesi'nde ders vermeğe başladı. Daha sonra Erbe'în payesi denilen ilmiyye rütbesini alıp, Bursa'da Yıldırım Medresesi'ne ta'yin oldu. Bir yıl sonra da, ilmiyyeye âit olan Hâriç rütbesine yükseldi. Bu sırada yirmidokuz yaşında idi. 978 (m. 1570) senesinde Mahmûd Bey'in başka bir yere ta'yini ile boşalan Bursa Sultaniye Medresesi'ne, 980 (m. 1572) senesinde ise, Sahn-ı semân müderrisliğine getirildi. 981 (m. 1573) senesi Mayıs ayında İbrâhim Efendi'nin vefâtı üzerine, Şehzâde Murâd'ın hocalığına ta'yin edildi. Bu sebeple Hoca Efendi diye anılmaya başladı. Şehzâde Murâd tahta çıkınca, Sa'düddîn Efendi'yi Manisa'dan İstanbul'a çağırdı. Kendisine Hâce-i sultanî (sultan hocası) ve Reîs-ül-ulemâ ünvanları yerildi. Devletin iç ve dış siyâsetine yardımcı oldu. Sa'düddîn Efendi, Üçüncü Mehmed Hân'ın şehzâdeliğinde, ona da hocalık yaptı. Üçüncü Mehmed Hân tahta çıkınca, Sa'düddîn Efendi'ye hürmet gösterip, işlerinde ona da danışırdı, iki sultâna hocalık yaptığı için kendisine Câmi'ür-

riyâseteyn denildi. Aynı ünvanı şeyhülislâmlar arasında bir de, Erzurumlu Seyyid Hacı Feyzullah Efendi almıştır.

Hoca Sa'düddîn Efendi, devrinde bütün ulemânın adetâ "Kutbu" hâline geldi. Onun talebeleri de meşhûr oldular. Bütün talebeleri onun irfan halkasından olmakla övünüyorlardı. Mevlânâ Ali Nakîb, Molla Ali, Seyyid Kâsım Gubârî ve Azmi-zâde, Hoca Sa'düddîn Efendi'nin yetiştirdiği talebelerin meşhûrlarındandır.

Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Şeyhülislâm Bostan-zâde Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine 1007 (m. 1598) senesinde, Sa'düddîn Efendi'yi şeyhülislâmlık makamına getirdi. Hoca Sa'düddîn Efendi bir yıl sekiz ay şeyhülislâmlık yaptı. Bu sırada müslüman halkın işlerini hiç ihmâl etmedi, hep yerine getirdi. Gerekli fetvâları hazırlamakta büyük maharet gösterdi. Her Cum'a müslümanların dertlerini dinlerdi. Herkesin lisânına göre, Türkçe, Farsça ve Arabça verdiği cevaplarla halkı memnun ederdi. Bu çalışma ve hareketleriyle halk arasında, hocası Ebüssü'ûd Efendi'yi hatırlattığı söylenirdi. Devrin şâirlerinden Câmi Çelebi onu şöyle medheder:

Bu yakınlarda cihâna, iki müftî geldi,
Tuttu âlemi, her birisinin fazlü edebi.

"Kimdir?" diye suâl eylersen onları sen,
Birisi "Hoca Çelebi", biri "Hoca Efendi".

Devrin ârifleri, hocası Ebüssü'ûd Efendi ile Hoca Sa'düddîn Efendi'yi bir ayar tutarlardı. Ebüssü'ûd hazretleri de gençliğinde "Hoca Çelebi" nâmıyla meşhûrdu.

Hoca Sa'düddîn Efendi'nin diğer kardeşleri de kendisi gibi âlim idi. Hoca Efendi'nin vâlidesine; "Senin çocukların bu şerefe ne ile kavuştu?" diye sorulduğunda vâlidesi şöyle dedi:

"Ben hiç birisini abdestsiz emzirmedim. Her birisinin akikasını kestim. Ayrıca her Cum'a günü, her biri adına bir koç kesip fakirlere sadaka olarak dağıtırdım."

Haçova zaferi ve Hoca Sa'düddîn Efendi: 974 (m. 1566) senesinden, beri, Avusturya ile Osmanlı devleti sınırlarında çatışmalar hiç eksik olmuyordu. Bu çatışmalarda hep Osmanlı akıncıları galip geliyordu. Avusturya, Türk akınlarından çok bizar oldu ve korkuya düştü. Akınlara karşı topluca karşı koyabilmek için hudud şehirlerindeki kiliselere büyük çanlar koydurulmuştu. Târihimize, "Türk Çanı" olarak geçen bu çanlar, sabah öğle ve akşam olmak üzere günde üç sefer çalınır, halk gelebilecek Türk akıncılarına karşı îkaz edilirdi.

Bu akınlardan birisinde, Bosna Akıncı kumandanlarından Hasen Paşa, 1001 (m. 1592) senesinde yaptığı bir seferde, Avusturyalılar tarafından pusuya düşürülerek, Hasen Paşa, Sultan-zâde Mustafa Paşa ve Koca Mehmed Paşa'nın da bulunduğu 8000 Türk akıncısı şehîd edilmişti. Bunun üzerine Avusturya'ya karşı savaş açılması için bir dîvân toplandı. Sadr-ı a'zam Sinân Paşa, Avusturya ile savaşmak istiyordu. Dîvânda Hoca Sa'düddîn Efendi şu sözlerle savaşmaya şiddetle i'tirâz etti: "Kolay zaferler kazanmak devri artık geçmiştir. Akıncılarımızın şehîd edilmesi her zaman olan hâllerdendir. Bu bir savaş sebebi olmaması gerektir. Devlet-i Âli Osman genişleyebileceği kadar genişlemiş, tabiî sınırlara kadar dayanmıştır. Bu sınırları aşıp, ülkeler feth edilse bile, buraları uzun zaman elde tutmak mümkün olmayacaktır. Yine feth edilen yerleri elde tutmak için, kalelere fazla asker yerleştirmek gerekir. Bu askerlerin iaşesi ve ihtiyâçları devlet hazînesine ağır masraflar yükleyecektir. Yeni fethedilen yerlerden elde edilecek ganîmetler, buraları korumak için sarfedilen masrafı karşılıyamayacakar." Vezirler de Sinân Paşa'nın yanında yer alınca, Hoca Efendi'nin bu fikri azınlıkta kaldı ve Avusturya ile savaşa karar verildi. Bunun üzerine Hoca Sa'düddîn Efendi; "Karşımızdaki düşman sâdece Avusturya değildir.

Avusturya kralı Maksimilyen, Erdel prensi Zigismunt, Eflak beyi Mişel, Boğdan voyvodası Aron ile birleşmiş, Papadan, İspanya'dan ve Lehistan'dan da yardım almıştır. Müttefik devletlere karşı siyâsî davranmak îcâb eder. Hudutlarda müttefik düşmanlar belirince, savaşacak olan için en kolay, en iyi tedbir müttefiklerin arasını açmak ba'zısı ile barış yapmak ve yalnız kalan düşmanla savaşmaktır" dedi. Fakat onun bu sözlerini kimse dikkate almadı.

1002 (m. 1593) senesinden 1005 (m. 1596) senesine kadar devam eden Osmanlı-Avusturya savaşlarında her iki taraf ağır kayıplara uğradı. Estergon, İbrahil, Kili, Silistre, Yergöğü, Rusçuk, Akkirman ve Varna kaleleri elden çıktı. Bu sebeble Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Hocası Sa'düddîn Efendi'nin tavsiyesiyle bizzat Avusturya seferine çıktı. Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vefâtından sonra 30 yıl geçtiği hâlde, hiçbir pâdişâh ordusuna bizzat başkomutanlık etmemişti. 1005 (m. 21 Haziran 1596) târihinde yanında Hoca Sa'düddîn Efendi de olduğu hâlde, 100.000 kişilik bir ordu ile İstanbul'dan hareket eden Sultan Üçüncü Mehmed, ösek kalesine ulaştı. Rumeli Beylerbeyi Sokullu-zâde Hasen Paşa ile, Kırım kuvvetleri de ösek kalesi önünde, Sultan ile birleştiler, ösek'de bir dîvân toplandı. Dîvânda ba'zı vezirler, Tuna vadisinden ilerleyip Viyana'yı muhasara etme teklifinde bulundular. Hoca Sa'düddîn Efendi; "Bu doğru bir düşünce değildir. Viyana merhum Kanunî zamanında da kuşatıldı. Fakat düşman Almanya içlerine çekilip gitti. Bizimle karşılaşmadı. Viyana'yı almak da mümkün olmadı. Şimdi Viyana'ya gittiğinizde düşman yine memleketim içine çekilerek, bizimle karşılaşmayacaktır. Biz Viyana'yı kuşatırken, onun müttefikleri bizi arkamızdan çevirerek çekilme yolumuzu kapatacaklardır. Müşkül durumlara düşmemiz mümkündür. Bu yüzden ben, Viyana'yı değil, Tisa nehrinden Eğri kalesine gidilmesini ve buranın zaptını teklif ederim. Eğri kalesi alınırsa Avusturya ile Romanya'nın yardım yolları elimize geçecek, birbirinden ayrılan ve yardım alamayan düşmanları, birer birer dize getirmek mümkün olacaktır" dedi.

Hoca Sa'düddîn Efendi'nin fikirlerine çok güvenen Sultan, bu fikri derhal kabûl etti. Eğri kalesi, 20 gün süren muhasaradan sonra zabt edildi. Kale muhafazasına Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa'yı bırakan Sultan, ordusuyla Haçova denilen yere geldi. Osmanlı Ordusu Haçova'ya geldiği zaman, burada İmparatorun kardeşi. Arşidük Maksimilyan'ın kuvvetleriyle karşılaştı. Alman, Macar ve diğer devlet ve milletlerden toplanmış büyük bir ordu vardı.

Ordu, Haçova'ya vardığı zaman, düşmana karşı nasıl hareket edileceğini görüşmek maksadı ile bir dîvân toplandı. Hocasının isteğiyle savaşa çıkan Sultan, araba sarsıntısından ve yolun meşakkatlerinden çok rahatsız oldu. Sultan toplanan dîvânda resmen, sadr-ı a'zamı bırakıp, İstanbul'a dönmek istediğini açıkladı. Ba'zı vezirler de Sultânı desteklediler. Bu duruma şiddetle karşı çıkan Hoca Sa'düddîn Efendi; "Şevketlü sultânımızın savaş zorluklarından rahatsız olduğunu biliriz. Unutmamalı ki, savaşın zorluklarından biz ve bütün ordu rahatsızdır. Savaşın meşakkatlerine katlanmadan zafer kazanmak nerede görülmüştür. Bu iş vezirlerin işi değildir. Bir kale fethetmekle dâvaya halledilmiş nazarı ile bakmak, kalenin imdâdına gelen küffârın başını ezmeden geri dönmek, yılanın kuyruğuna basıp önünden kaçmak demektir. Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Düşmanlarınız aman dileyip silahlarını terkedinceye kadar onlarla savaşınız. Düşmana sırtınızı çevirmeyiniz"** buyurulur. Düşman aman dilememiş, silâhını terk etmemiştir. Düşmanla karşılaşmadan ona sırtımızı çevirirsek yarın hesap gününde Allahü teâlânın huzûruna ne yüzle çıkarız. Bir Osmanlı sultânının bir sebep olmadan ve düşmanı imha etmeden, gazâ meydanını terk etmesi, şimdiye kadar görülmemiştir. Ecdadımızın rûhları bizi ayıplar. Din düşmanları ile savaşmak muhakkak lâzımdır. Dîni ve devleti müdâfaa etmek, onun şânını ve şerefini göklerden ayaklar altına düşürmemek için savaşmak üzerimize farzdır.

Hepimizin bu uğurda can verinceye kadar savaşması, sultânın değil, Allahü teâlânın emridir. Zâten biz onları yok etmezsek, onlar bizim üzerimize gelip bizi yok edecekler" diyerek Sultânın dönmesine mâni oldu.

Ertesi sabah iki tarafın kuvvetleri harp vaziyeti alıp birbirine yanaştı. Osmanlı ordusunun merkezinde sultan vardı. Başının üzerinde sancak dalgalanıyordu. Sultânın sağında vezirler, solunda kadıaskerler ile Hoca Sa'düddîn Efendi bulunmakta idi. Sol kolda Anadolu, Karaman, Halep, Maraş Eyâletleri beylerbeyleri, sağ kolda Rumeli ve Temaşvâr beylerbeylerinin kuvvetleri vardı.

Muharebenin başlamasıyla birlikte düşman birlikleri Pâdişâhın bulunduğu merkez kısma saldırdılar. Pâdişâh, otağına çekilerek, sırtına Peygamber efendimizin (s.a.v.) hırka-i şerîfini giyip, eline mızrağını aldı. Sağ koldaki Rumeli Beylerbeyi Hasen Paşanın kuvvetleri dağıldı. Böylece düşman kuvveti ordunun içine daldı. Yağmaya başladı. Düşman, Türk cephâne sandıklarının üzerine çıkmıştı. Vaziyet tehlikeli bir hâl almıştı. Bu durumu bizzat seyreden Sultan Mehmed Hân, yanında bulunan Hoca Sa'düddîn Efendi'ye; "Efendi şimdiden sonra ne yapmamız gerek" diye sorunca, metanetini kaybetmeyen Hoca Efendi; "Sultânım lâzım olan, yerinizde sebat ve karar etmektir. Cengin hâli budur. Ecdadınız zamanında olan muharebeler çoğunlukla böyle vâki olmuştur. Mu'cizât-ı Muhammed (s.a.v.) ile inşâallahü teâlâ fırsat ve nusret ehl-i İslâmındır. Hatırınızı hoş tutun" dedi.

Artık panik başlamış ve düşman kuvvetleri çadırlar arasına kadar girmiş, ordugâhı zaptetmişlerdi. Düşmanın böyle çadırlar arasına girdiğini gören seyis, aşçı, deveci, katırcı, karakollukcu denilen hizmetçi grubu, bu çadırları zapteden düşman üzerine kazma, kürek, balta ve odun gibi şeylerle hücuma geçerken, aynı zamanda, "Düşman kaçıyor" diye bağırarak, askerleri geri döndürmeyi başardılar. Bu sırada ön kol kumandam Cağala-zâde de, gizlendiği pusudan çıkarak süvarileriyle hücuma geçti. Osmanlı ordusunun sağ kolunu bozmuş olan yirmibin düşmanı, bataklıklara sokarak imha etti. Bu hengâmede, Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ı dimdik atının üzerinde, Hoca Efendi'yi de onun yanı başında atının gemlerini tutmuş gören akıncılar ve Kırım atlıları, zaferi kazandığını sanan düşmana korkunç bir darbe indirdiler. Düşmanın ellibin kadarı öldürüldü. Böylece kaybedilmiş sayılan Haçova savaşı büyük bir zaferle neticelendi. Onbin düka altın ile beraber, Alman toplarının büyük bir çoğunluğu ele geçti.

Tarihçi Hammer bu savaş için; "Hoca Sa'düddîn'in cesâret ve te'sîriyle kazanılan Haçova savaşı, Mohaç ve Çaldıran savaşı ile mukayese edilen parlak zaferdir" demektedir.

Hoca Sa'düddîn Efendi kendi devrine kadar, Osmanlı sultanları zamanında vukû' bulan olayları, yetişen âlimlerin ve büyük zâtların hayatlarını anlatan "Tâc-üt-tevârih" adlı eseri yazmıştır, iki cild olan bu eserine "Hoca Târihi" de denilmiştir. Selîmnâme, Târih-i Temîmî'ye takriz, Sadr-üş-şerîa adlı esere haşiye yazdı. Bundan başka; Risale-i Kuşeyrî tercümesi, Behçet-ül-Esrâr, Semerât-ül-Edvâr ve Mir'at-ül-Ahbâr adlı eserleri vardır. Ayrıca Lârî'nin Farsça târihini ve Emâlî Kasîdesi'ni aynı vezinle Türkçeye tercüme etmiştir.

Tâc-üt-tevârih'den ba'zı bölümler:

Rabbim, adınla başlarım, teksin yücesin sen.
Dileklere yön veren, cihanın sahibi sen.

Sayılar tükenir, izzetini tanıtmada.
Yetmedi kurallar üstünlüğünü anmaya.

Öyle pek kolay değil, bilmek anlamak O'nu.
Samed'dir Allah, ne doğdu ne de doğuruldu.

Çıkardı insanı yoktan varlığa neyledi,
Kişi kalbine bilgiyi armağan eyledi.

Bilgilerin adını öğreterek insana,
Ne ki varsa mutluluktan yakıştırdı ona.

Pak soylarından kerem ıssı peygamberleri
Göndererek cihâna kurdu sağlam düzeni.

Özünden, hem peygamber hem nebiler öğüncü,
Yolcular rehberi, gerçek yola götürücü

Hidâyet ufkunda doğdu karanlığa güneş,
Yâridir Allahın, yok elçilerde ona eş.

Sonu gelmez zikirlerimizle dâim olsun,
Selâmlarımızla kucağı durmadan dolsun.

Sevgisi övgüsüne cihanı bağladı gör,
Yaydığı nizâmı sonsuza dek dağladı gör.

Böylece hak yolunu yerine dikmek için,
Sünnetini âleme yayıp duyurmak için.

Töreleri, adâlet, keremli halefleri,
Bunların cihâna nizâm vermek görevleri.

Hakkı koruyorsa pâdişâhlar bir ülkede,
Gelişir elbette güven, Hakkın gölgesinde

Dağıtıp kereminden hep âlemi süsledi.
Bunların hükmüyle dört yandan onu kuşattı.

Özellikle güzel Osmanoğlu yıldızları,
Padişahlık tahtının, börkünün ıssıları.

Tek tek herbiri Allah yoluna durmuşlar,
İşlerinde hep hakkı, adâleti tutmuşlar.

. . . . . .

Cihâna hükmeden yüce tahta vâris oldu.
Adı Sultan Murâd Hân'dır ya'nî Osmanoğlu.

Edeli devlet-ü-ikbâl ile tahta cülus,
Oldu düşmanları her an yaşamaktan me'yûs.

Adâletinin gölgesi düşeli devrâna,
Fenâlıklar kapısına vuruldu bir halka.

Yönetimde o pâdişâh seçti orta yolu,
Çünkü adâlete, şefkate meyyal tutumu.

ikbâl yılları oldu, kötülüklerden beri,
Devrinde bir an görülmedi zulmün eseri.

ilgi gösterdi zamanın hâkimi pâdişâh,
Adâlete, kereme, hem ibâdete o şâh.

Yolunu tutarak Rahmân ve Rahim Allahın,
Rahata erdirdi rûhunu Osman Gâzî'nin.

Yeniden can verdi ataları töresine,
Kulak tuttu halkın feryadına, dileğine.

Hükmünü geçerli, şevketini yaygın etti,
Yüce Allah, şaha kereminden bunu verdi.

Adı minberlerde, bezemeler çiçeklendi,
Altın gümüş akçalar. İsmiyle gülümsedi.

Sultânımızdır şimdi Haremeyni koruyan,
Şek yok, Allahın fazlıdır ona rehber olan.

Adâleti ihsânı artık tuttu cihanı,
Denk oldu dokuz kat göğe yücelikte şânı.

Adâlet kaynağıdır üstün kişiliği ile,
Açar kapıları ondan dilek edenlere.

Beyt:

Âlemde ne ki varsa Muhammed adına oldu,
O'nun adında gönülsüzler gönül buldu.

Nazm:

Yiğitten bir güzel addan başka ne kaldı.
işte bu gök kubbede yazılı olan da budur.

Şan, şeref sahiplerinin târihleri, haberleri,
Şimdi geçmişten batarda kalan da budur.

Yârab eyle gecemi günlerimi aydın.
Olursa çabam, sebeb doğuşuna hakkın.

Tedbîrde beni gerçeklere yakın eyle,
Görünsün dînin pırıltıları böylece.

Batsın toprağa din düşmanının dirisi,
Gücümden olsun perişan kâfir çerisi.

Eyle sen kılıcımı keskin, din yoluna,
Rehber eyle hak yolunda çarpışanlara.

Temiz bir ad sahibi kıl, kazandır beni,
Lütfun göreceği yere ulaştır beni.

Efendimsin ey keremi bol, ihsânı bol,
Kazanmak için rızânı, göster bana yol.

Önder eyle Mustafâ'nın emrini bana,
Ver savaştan öğünme ni'metini bana.

Rabbine derdini böyle açar iken,
Her işte kendini Hakka ısmarlar iken.

Hem yalvardı yakardı, hem secdeye vardı,
Açık gözleri, doldu uykuyla kapandı.

Gördü ki ufuktan bir dolunay doğmakta,
Durağı yüce Şeyh'in makamı olmakta.

Gelince olurdu Osman'ın karnu üstünde,
Dallı budaklı bir ağaç bitti özünde.

Bir ağaç ki mutluluk onda meyva vermiş,
Kökleri oynatılmaz yerden öyle bitmiş.

Büyümüş yükselmiş gövdesi tâ göklere,
Yapraklarının gölgesi düşmüş illere.

Gölgeliğinden dağlar tepeler yer almış,
Her dağ eteğinden temiz pınarlar akmış.

Bu pınarlara kol kol insanlar gitmekte,
Kimi bunlardan bostanlara su vermekte.

Kimi suları âb-ı hayât gibi içer.
Kimi bağında bahçesinde ekin biçer.

Kimi bunlara çeşmeler hayırlar yapar,
Kimi bu çayırlarda safâlara dalar.

Açıldı gözü de bahtı gibi uykudan,
Yorduğu düşü öğrendi Edebâlî'den.

Şeyh dedi, ey talihi, bahtı parlak civan,
Sen, çoluğunla çocuğunla oldun Hakan.

Muştular sana ki, bundan böyle hân oldun,
Tuğ ve sancak, çeri sahibi sultân oldun.

Bu düş oldu bana güveyliğine berât,
Diyerek ona eyledi bunu nasihat.

İki mutluluk ışığı olunca yakın,
Doğdu ikinci yılda Orhan Gâzî bilin.

Yanılması düşün, dosdoğru, gerçek çıktı.
Nûru, ışığı bütün cihanı kapladı.

Nûr etsin Allah haber ehlinin rûhunu,
Kutlasın Allah, ibret ehlinin sırrını.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 429

2) Fezleke cild-1, sh. 130

3) Nâ'imâ Târihi cild-1, sh. 150

4) Peçevî Târihi cild-2, sh. 200

5) Hadikat-ül-Cevâmi' cild-1, sh. 272

6) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 18

7) Selânikî Târihi sh. 125

8) İlmiyye Salnamesi sh. 417

9) Devhat-ül-meşâyıh sh. 36

10) Târihten bir yaprak sh. 164

11) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 25

12) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 418

HOCA SA'DÜDDÎN-ZÂDE MEHMED ES'AD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yirmialtıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Es'ad'dır. Yirmiikinci Osmanlı şeyhülislâmı Hoca Sa'düddîn Efendi'nin oğlu olduğu için Sa'düddîn-zâde diye bilinir. 978 (m. 1570) senesinde İstanbul'da doğdu. 1034 (m. 1625) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan'da babasının ve kardeşinin yanına defnedildi.

İlk tahsilini babasından yaptı. Molla Tevfîk el-Geylânî'den de ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaştı. Evliyânın büyüklerinden Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi'ye talebe olup, ondan ma'nevî feyz aldı. Genç yaşında ilim öğretmeye başlayıp, onsekiz yaşında iken, 996 (m. 1588) senesinde Haseki Medresesi müderrisliğine getirildi. 998 (m. 1590) senesinde babası Sa'deddîn Efendi yerine, Sahn-ı semân medreselerinden birine ta'yin edildi. 999 (m. 1591) senesinde, birâderi Mehmed Efendi'nin yerine Yavuz Selîm Medresesi müderrisliğine getirildi. 1000 (m. 1592) senesinde Süleymâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. 1001 (m. 1593)

senesinde, Süleymâniye Dâr-ül-Hadîsi müderrisliğine terfi ettirildi. 1004 (m. 1595) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine, 1007 (m. 1598)'de de İstanbul kadılığına getirildi. 1008 (m. 1599) senesinde bu vazîfeden kendi isteği ile ayrıldı. 1010 (m. 1601) senesinde tekrar Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1012 (m. 1603)'de Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi. 1017 (m. 1608) senesinde bu vazîfeden ayrılıp kendi evine çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. 1023 (m. 1614) senesinde hac ibâdetini yerine getirip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret etti. Orada Kasîde-i Bürde'ye tahmis (beşleme) yazdı. 1024 (m. 1615)'de hac dönüşünde Karaman'a geldiği zaman birâderi olan Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin vefât ettiği ve yerine kendisinin şeyhülislâm ta'yin olunduğu haberini duydu. O zaman 45 yaşındaydı. Sultan Birinci Ahmed ve Birinci Mustafa zamanlarında şeyhülislâmlık yapan Mehmed Es'ad Efendi, Sultan İkinci Osman zamanında da Pâdişâhın müsteşarı durumuna geldi. Pâdişâh Sultan İkinci Osman, Mehmed Es'ad Efendi'nin kızı Akile Hanım'la evlenince pâdişâh ailesine olan yakınlığı Şeyhülislâm'ın i'tibârını daha da yükseltti. Sultan İkinci Osman'la birlikte 1030 (m. 1620)'da Lehistan seferine katıldı, ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle Boğdan'dan geri döndü.

Sultan İkinci Osman (Genç Osman)ın 1031 (m. 1622)'de tahttan indirilip şehîd edilmesinden sonra, şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrıldı. Bu birinci şeyhülislâmlığı 6 yıl 10 ay 20 gün sürmüştür. Yerine Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi şeyhülislâm olarak ta'yin olundu. Dördüncü Murâd Hân pâdişâh olunca, 1032 (m. 1623) senesinde Mehmed Es'ad Efendi tekrar şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi yürütürken, 1034 (m. 1625) senesinde vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti, toplam 8 sene altı aydır.

Sa'düddîn-zâde Mehmed Es'ad Efendi, zamanında aklî ve naklî ilimlerde yüksek ve benzeri olmayan bir zât idi. Zâhid, dürüst, çalışkan, zekî ve ileri görüşlü idi. Bütün güzel huylar ile kendini süslemişdi. Onun ilmi ve fazileti husûsunda, zamanının bütün âlimleri ittifâk etmişlerdir. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptıkları müddet içinde hak ve adâletten ayrılmadı.

Molla Tevfîk el-Geylânî anlatır, "Ben, Nâsıriyye Medresesi'nde müderris idim. Kudüs kadısı Molla Abdullah ile birlikte Beyt-i Makdîs'i ziyâret etmek niyetiyle Kudüs'e gittim. Bu sırada Kudüs kadısı Molla Abdullah; "Osmanlı âlimlerinden Muhammed Es'ad Efendi'den daha yükseğini görmedim" diyerek onun keskin zekâsını, ince anlayışını ve ilminin yüksekliğini anlattı."

Sa'düddîn-zâde Mehmed Es'ad Efendi; fazilet sahibi, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl olan, haramlardan ve şüphelilerden kaçan bir zâttı. Tasavvufda Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin talebesiydi. Cömert, kerem sahibi, bütün insanlara iyilik yapmayı sever, fakir ve ihtiyâç sahibi kimselere yardım ederdi.

Hac ibâdetini yapmak ve Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etmek için gittiğinde, Haremeyn (Mekke ve Medine) de bulunan bütün fakirlere bol yardım ve ihsânlarda bulundu. Onun bu cömertliği meşhûr olup, dillerde dolaşır hâle gelmiş idi.

Dînî hükümlerde sözü delîl olan, devlet işlerinin ve sırlarının emânet edilebildiği bir zât idi. Zulmün yok edilmesinde, adâletin yerine getirilmesinde, son derece gayret sahibi idi.

Sultan Birinci Osman Gâzî'ye kayınpeder olan Şeyh Edebâlî'den sonra, Sa'düddîn-zâde Mehmed Es'ad Efendi de, Sultan İkinci Osman'ın (Genç Osman'ın) kayınpederi olmuştur.

Mehmed Es'ad Efendi'nin bu güzel husûsiyetleri yanında şairliği de vardır. Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerinden meydana gelen bir "Dîvân" ile birlikte şu eserleri de vardır:

1-Fedâil-i Cum'a, 2-Tahmîsü-Kasîde-i Bürde, 3-Gül-i Handan (Gülistan Tercümesi), 4-Zeyl-i Tâc-üt-Tevârih, 5-Manzûm Tercüme-i Şemail.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 690

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 44

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 396

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 22

5) Tabakât-üs-seniyye cild-2, 167

6) Solak-zâde Târihi sh. 705

7) Peçevî Târihi cild-2, sh. 346

8) Fezleke cild-2, sh. 12

9) Nâimâ Târihi cild-2, sh. 232

10) İlmiye Salnamesi sh. 437

HOCA SA'DÜDDÎN-ZÂDE ŞERÎF MEHMED EFENDİ

Osmanlı Devleti'nin yirmidördüncü şeyhülislâmı. İsmi, Muhammed bin Sa'düddîn bin Hasen Can'dır. 975 (m. 1568) senesinde Bursa'da doğdu. 1024 (m. 1615) senesinde İstanbul'da başgösteren tâ'ûn (veba) salgınına yakalanarak vefât etti. Eyyûb Sultan'da babasının ve kardeşinin, Hasib Efendi dergâhı avlusundaki kabirleri yanına defnedildi.

Şerîf Mehmed Efendi, gençliğini, babası Hoca Sa'düddîn Efendi'nin. Yıldırım Bâyezîd Medresesi'nde müderris bulunduğu sırada Bursa'da geçirdi. Önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Sonra da Hocası Molla Tevfîk'ten aldığı derslerle bilgisini genişletti. Babasının tavsiyesi ile İsmihân Medresesi'ne müderris oldu. Sonra vazîfelerinde sür'atle ilerlemeğe başladı. 997 (m. 1588) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Birkaç yıl sonra, 999 (m. 1590) senesinde Süleymâniye Medresesi'nde vazîfe aldı. Bu târihten sonra kadılık vazîfesine geçen Mehmed Efendi, Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Bir yıl kadar bu vazîfede kaldıktan sonra, istifâ edip İstanbul'a döndü. 1004 (m. 1595) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Sonra da Anadolu kadıaskeri yapıldı. Sultan Üçüncü Mehmed Hân'ın Eğri seferine, babasıyla birlikte katıldı. Muharebede babasının yanında savaştı. Bir ara gerileyip dağılan Osmanlı ordusunun, babasının ve kendisinin kahramanlık göstermesiyle toparlanmasına sebep oldular. Neticede Osmanlı ordusu zaferi kazandı.

Şerîf Mehmed Efendi, İstanbul'a dönüşte iki yıl kadar kadıaskerlik vazîfesinden ayrı kaldı. 1007 (m. 1598) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Sun'ullah Efendi'nin yerine 1010 (m. 1601) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bir sene beş ay dört günlük vazîfeden sonra, 1012 (m. 1603) senesinde bu vazîfeden alındı. 1017 (m. 1608) senesinde ikinci defa şeyhülislâm olarak ta'yini yapıldı. Bu şeyhülislâmlığı yedi yıl, yirmiyedi gün sürdü. Meşîhatteki toplam hizmeti, sekiz sene onbir ay beş gündür. Vefâtından sonra yerine kardeşi Es'âd Efendi şeyhülislâm oldu.

Şerîf Mehmed Efendi Arabça, Farsça ve Türkçe'nin inceliklerini bilir ve bu lisânlarda şiirler yazardı. Şiirlerinden birinin bir kıt'asında özetle şöyle dedi: "Hak teâlâ âlimdir (bilicidir). Gaybı bilen ancak hakim olan Allahü teâlâdır. Eğer sen müneccim olacak olursan, sözün yalandan ibâret olur."

Şerîf Mehmed Efendi, zamanındaki âlimlerin önde gelenlerinden idi. Fazilet sahibi olup, üstün bir zekâ ve hafızası vardı. Bir gün yanında fetvâ emîni olduğu hâlde bir kayığa binip, bahçesine gitmek üzere yola çıktılar. Fetvâ emîni sorulan soruları, fetvâları düzenler tertiplerdi. Kayıkta giderlerken Şerîf Mehmed Efendi fetvâ emînine; "Soruları çıkar, cevaplarını hazırlamam için teker teker oku. Bahçeye varınca yazması kolay olsun" buyurdu. Fetvâ emîni, kâğıtları, çıkarıp teker teker sonuna kadar okudu. Okuduğunu önüne koyuyordu. O esnada kuvvetli bir rüzgâr esti. Kâğıtları alıp denize savurdu. Fetvâ emîni bu durum karşısında şaşırdı ve çok üzüldü. Şerîf Mehmed Efendi ona; "Üzülme Ziyanı yok buyurdu. Nihâyet bahçeye vardılar. Mehmed Efendi orada bir miktar kâğıt istedi ve; "Şimdi dediklerimi yaz" dedi. Denize düşen suâlleri teker teker yazdırdı. Rivâyet edildiğine göre Fetvâ emîni, yüz kadar suâli ve cevâbını böylece yazmış oldu. Bu hâdise onun büyüklüğüne delîldir. Çok kimseler onu medhedici şiirler söylediler.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hülâsat-üt-tebyîn fî tefsîri sûreti Yasin, 2-Letâif-ül-Kemâl, 3- Fusûl-ül-ârâ fî şân-il-mülûk vel-vüzerâ, 4- Dîvân: Babasının Tâc-üt-Tevârih'ine zeyl yazmak istedi. Fakat ikmâline muvaffak olamadı.

---

1) Hülâsat-ül-eser cild-4, sh. 168

2) Devhat-ül-meşâyıh sh. 36

3) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 575

HOCA-ZÂDE ŞEHÎD MES'ÛD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mes'ûd'dur. Babası, Sultan Birinci Ahmed'in hocası Aydınlı Mustafa Efendi'dir. Hocazâde veya Şehîd Mes'ûd Efendi diye bilinir. Doğum yeri ve doğum târihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, İstanbul'da doğmuş olması muhtemeldir. 1066 (m. 1656) senesinde Bursa'da vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Mes'ûd Efendi, kısa zamanda âlimler arasına girdi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Haleb ve Bursa kadılıklarında vazîfelendirildi. 1061 (m. 1651)'de Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu. Cesur ve açık sözlü oluşuyla, devlet adamlarının dikkatini çekti. Dördüncü Mehmed Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 1064 (m. 1654) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edilmişse de, ta'yin emri kaldırılıp, Anadolu kadıaskerliği vazîfesi yeniden kendisine verildi. 1066 (m. 1656) senesinde Memik-zâde Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi.

Cesur, doğru sözlü, hak ve adâletten ayrılmayan, devlet erkânının kusurlarını bile söylemekten çekinmeyen Mes'ûd Efendi'nin zamanında, "Vak'a-i Vakvâkiyye" diye bilinen meşhûr Çınar Olayı meydana gelmiştir. Kadıaskerliği zamanında, vezirlerin davranışlarına i'tirâz edip; "Şöyle olması daha ma'kûldür" dediği gibi, şeyhülislâm olduktan sonra da dîvân meclisinde sözünü esirgemeyip hak bildiğini söylemekten çekinmezdi.

Şeyhülislâmlığı müddetince, devletin varlığını ve bütünlüğünü korumaya çalıştı. 1066 (m. 1656) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alınıp, Diyarbakır kadılığına ta'yin edildi. Diyarbakır'a acele olarak gitmek üzere, bir grub askerle birlikte Bursa'ya gönderildi. Bursa'da vefât etti.

Hocazâde Mes'ûd Efendi; âlim, ileri görüşlü, açık gözlü ve hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde hak ve adâletten ayrılmadı. Konuştuğu zaman karşısındaki kimseyi ikna ederdi.

Dîvân nazmı (şiiri) nev'inde yazılmış şiirleri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4279

HÜSÂM-ZÂDE ABDÜRRAHMÂN EFENDİ (Tulumcu-zâde)

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Otuzdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdürrahmân'dır. İstanbul kadısı Tulumcu Koca Hüsâm Efendi'nin oğludur. Hüsâm-zâde veya Tulumcu-zâde diye bilinir. 1003 (m. 1597) senesinde İstanbul'da doğdu. 1081 (m. 1670) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Küçük yaştan i'tibâren ilim tahsiline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî dereceye ulaştıktan sonra, Sa'deddîn-zâde Muhammed Efendi'nin hizmetinde bulundu. Onun yanında uzun müddet kalıp, ilim öğrendi ve istifâde etti. İstanbul'da çeşitli medreselerde de ilim öğrendikten sonra, 1017 (m. 1598) senesinde babasıyla birlikte Kudüs'e gitti. Orada Şeyh Muhammed bin Ahmed Dücâni'den hadîs ilmi okudu. Babası Kudüs kadılığı vazîfesinden alınıp, Medîne-i münevvereye gönderildi. O da babasıyla birlikte Medîne-i münevvereye gitti. Daha sonra İstanbul'a döndü. İlmi yönden meşhûr olup, Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın dikkatini çekti. İltifât ve ihsânlarına kavuştu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl iken, 1050 (m. 1640) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Bir yıl sonra Şam kadılığına nakledildi. Şam'da, oranın ilim ehliyle ilmî sohbetlerde bulundu. 1054 (m. 1644) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1059 (m. 1649) senesinde Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. 1065 (m. 1654) senesinde Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi ikinci defa şeyhülislâmlık vazîfesinden alınınca, Hüsâm-zâde Abdürrahmân Efendi'ye bu vazîfe teklif edildi. Abdürrahmân Efendi kabûl etmek istemedi ise de, Sultan Dördüncü Mehmed'in ısrârı üzerine şeyhülislâm oldu. Abdürrahmân Efendi, 1066 (m. 1566) senesinde istifâ etti. Yerine Memik-zâde Mustafa Efendi getirildi. Hüsâm-zâde 9 ay 25 gün şeyhülislâmlık yapıp istifâ ettikten sonra Kudüs kadılığıyla vazîfelendirildi. Kudüs'e gitmek üzere yola çıktı. Şam'a varınca bir müddet orada kaldı. Es'ad isminde Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden olan bir oğlu var idi. Oğlunun vefât ettiği haberini Şam'da duyup çok üzüldü. Aynı sene içinde Mısır'a gönderildi ve orada emekli oldu. Mısır'da ömrünün sonuna kadar kalıp, ilim okutmakla meşgûl iken vefât etti.

Hüsâm-zâde Abdürrahmân Efendi, âlim ve fâzıl bir zât idi. Zamanındaki aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi olup, fıkıh ve tefsîr ilminde özel ihtisas sahibi idi. Onun ilmî üstünlüğünü, Anadolu, Mısır ve Şam'da bulunan bütün âlimler kabûl etmişti. Arabî ilimleri iyi bilirdi. Herkes onun üstünlüğünden bahseder ve; "Anadolu'dan onun gibisi çıkmaz" derlerdi. Anadolu'da yetişip Mısır'da bulunan âlimlerin en meşhûr olanı idi. Çünkü uzun müddet Arab diyarında kalmıştı. Şiirde de yüksek derece sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Abdürrahmân Efendi, güzel ahlâklı ve nükteli konuşurdu. Çok güzel ta'lik yazı yazan Abdürrahmân Efendi'nin nükte ve latifeleri meşhûr idi. Ömrünün sonuna yakın Mısır'daki evinde, tefsîr ve hadîs okutmakla meşgûl olmuştu. Mısır'daki âlimler ve ileri gelen kişiler, ona çok hürmet gösterir, derslerine devam ederlerdi. Keşşâf tefsîri okutur, birçok mevzûlarını ezberlerdi.

Keşşâf tefsîrine yazdığı haşiyesi vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 62

2) Hülûsat-ül-eser cild-2, sh. 351

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1940

ICL-İ YEMENÎ (Muhammed bin Ahmed)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Muhammed bin Ahmed'dir. Doğum târihi ve yeri belli değildir. 1011 (m. 1602) senesinde vefât etti. Fakîh İbn-i Acîl'in evinin bahçesine defnedildi. Yemen vâlisi Hasen Paşa, kabri üzerine büyük bir kubbe yaptırdı. Muhammed Icl hazretleri vesile edilerek duâ edildiğinde, Allahü teâlânın dilekleri kabûl ettiği çok kere tecrübe edilmiştir.

Muhammed Icl, hadîs ve fıkıh ilmini, Yemen mıntıkasının hadîs âlimi Abdürrahmân Dîbe'den öğrendi. Abdürrahmân Dibe, Muhammed Icl'e, kendisinden dinleyip öğrendiklerini rivâyet etmesi husûsunda umûmî bir icâzet verdi. Tasavvuf yolunu, evliyânın büyüklerinden Ebü'l-Kâsım bin Ali ve daha başka zâtlardan öğrendi.

Muhammed Icl'in çok kerâmetleri görüldü. Fazilet sahibi idi. Hayır yapmakta çok gayretli idi. Vakitlerini ibâdet ve tâatsız geçirmezdi. Vakar sahibi idi. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı husûsunda da çok titiz idi. Asla ta'viz vermezdi.

Şeyh Sâlih Necmüddîn bin Ahmed Feyyûmî el-Mısrî şöyle anlattı: "1007 (m. 1598) senesinin Ramazan bayramında, beni uyku bastığı bir sırada rü'yâda Resûlullah efendimizi (s.a.v.) kabr-i şerîflerinde açıkça gördüm. A'zâlarından nûr saçılıyordu. Mübârek göğüslerinden çıkan nûrlar ise, iri yuvarlak halkalar hâlinde çıkıyordu. Muhammed Icl hazretleri o sırada mescidde zikr ile meşgûl idi. Resûlullah efendimizden (s.a.v.) gelen nûrlar, devamlı onun göğsüne giriyordu. Yine bu arada evliyâdan bir topluluğu da görüyordum. Onlarda Resûlullah efendimizden (s.a.v.) gelen bu nûrlara kavuşuyorlardı. Fakat onlara gelen nûrlar küçüktü. Muhammed Icl'e gelen nûrlar gibi değildi. Bu nûr, Allahü teâlânın Muhammed Icl'e bir lütfudur. Allahü teâlâ dilediği kullarına ihsân eder."

Yine şöyle anlatır: "Muhammed Icl, bir zaman hasta olup, hastalığı iki sene devam etmişti. Gündüzleri uzak yerlere gider, geceleyin gelir, dedesi Fakîh Ahmed bin Muhammed'in türbesine giderdi. Bir gece dedesi Fakîh Ahmed bin Muhammed, Muhammed Icl'e göründü. Ona parmağını verdi. Muhammıd Icl dedesinin parmağını emdi. Hastalığından hiçbir eser kalmadı. Dedesi ona, insanları doğru yola çağırması için şehre dönmesini emretti."

---

1) Hulâsat-ül-eser, cild-3, sh. 350

İBN-İ ALLÂN MEKKÎ

Mekke-i mükerremede yetişen Şafiî âlimlerinin en büyüklerinden. İsmi, Muhammed Ali bin Muhammed Allân bin İbrâhim bin Muhammed bin Allân bin Abdülmelik bin Ali bin Mübârekşâh el-Bekrî es-Sıddîkî el-Mekkî olup, nesebi, "Mişkât-ül-mesâbih" isimli meşhûr eserin sahibi olan Veliyyüddîn Hatîb-i Tebrîzî hazretlerine dayanmaktadır. İbn-i Allân Mekkî, İbn-i Allân Sıddîkî ve Muhammed Sıddîkî gibi isimlerle meşhûr oldu. 996 (m. 1588) senesi Safer ayının yirmisinde, Mekke-i mükerremede doğdu ve orada yetişti. 1057 (m. 1647) senesinde Zilhicce ayının

yirmibirinde Salı günü, Mekke-i mükerremede vefât edip, Cennet-ül-Mu'allâ kabristanında, İbn-i Hacer-i Mekkî hazretlerinin kabri yanına defnolundu.

Doğum yeri olan Mekke-i mükerremede, ilk olarak Kur'ân-ı kerîmi ve çeşitli ilimlere dâir metinleri ezberledi. Nahiv ilmini Abdürrahîm bin Hassan'dan öğrendi. Aruz, me'ânî ve beyân ilimlerini Abdülmelik el-Usâmî'den öğrendi. Hadîs, fıkıh, kırâat ve tasavvufî ilimleri, amcası olan Ârif-i billah Şeyh Ahmed'den okudu. Bunlardan başka büyük hadîs âlimi Muhammed bin Muhammed bin Cârullah el-Hâşimî, Seyyid Ömer bin Abdürrahîm el-Basrî, Kemâl-ül-İslâm Ubeydullah el-Hûcendî gibi âlimlerden ilim öğrendi. Celâleddîn Abdürrahîm bin Muhammed eş-Şirbînî, Allâme Hasen Bûrînî Dımeşkî, Müftî Abdullah en-Nehrâvî, Muhammed Hicâzî gibi âlimlerden icâzet aldı. Böylece yetişerek zamanın en büyük âlimlerinden oldu. İlim tahsiline beş yaşında başladı. Ondokuz sene devamlı ilim öğrendi. Yirmidört yaşında ders ve fetvâ verecek hâle gelmişti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kırâat gibi naklî ilimlerle birlikte nahiv, arûz, me'ânî ve beyân gibi edebî ilimlerde çok yükseldi.

İbn-i Allân Sıddîkî (r.a.), Kur'ân-ı kerîmi çok güzel tefsîr eder, (açıklar) Sahîh-i Buhârî gibi meşhûr büyük hadîs kitaplarını okuturdu. Hicaz bölgesinde sünnet-i seniyyeyi ihyâ etmek için çok gayret gösterirdi. Mescid-i Harâm'da ders verirdi. İlimdeki derecesi o kadar yüksek idi ki, müşkil mes'elelerin hâlli için, herkes ona müracaat ederdi. Her ilimde âlim, her fende mahir idi. Kendisine bir mes'ele suâl edildiği zaman, sür'atle o mes'eleye dâir bir risale te'lîf ederdi. İlim ve ameli, rivâyet ve dirayeti kendinde toplamış idi. İlim ve evliyâlık, hafızasının kuvveti, öğrendiğini hıfz etmek, korumak, hadîs-i şerîflerin illet, sıhhat ve isnâdlarını iyi bilmek gibi birçok husûslarda, hafız derecesinde çok yüksek bir âlim, sika (güvenilir) bir zât idi.

Hadîs-i şerîf ilmindeki ihtisasının çokluğu, hadîs-i şerîfleri almak ve yaymak husûsundaki hassasiyeti ve yazmış olduğu kitap ve risalelerin fazlalığı gibi birçok husûslarda, Celâleddîn-i Süyûtî hazretlerine benzerdi. Şeyh Abdürrahmân el-Hayâri; "İbn-i Allân Sıddîkî zamanının Süyûtî'si idi" demiştir.

Sâlihlerden bir zât, 1037 (m. 1627) senesi Receb ayının yirmialtıncı gecesi, rü'yâsında Mekke ile Medine arasında bulunan Hacûn denilen yerde, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördü. Develerine binmiş olarak, Medîne-i münevvereden Mekke-i mükerremeye doğru gidiyorlardı. Hemen Resûlullah efendimizin mübârek ellerinden öptü ve; "Ey Peygamberlerin efendisi! Yâ Resûlallah! insanlar, sizi ziyâret etmekle şereflenmek için Medîne-i münevvereye giderlerken, yüksek hazretinizin Mekke-i mükerremeye gitmelerinin hikmeti nedir?" diye arzedince, Peygamber efendimiz (s.a.v.); "Mekke-i mükerremede, Mescid-i Harâm'da İbn-i Allân Mekkî, Sahîh-i Buhârî okutuyor. Sahîh-i Buhârî'nin hatmi (bitirilmesi) yaklaştı. İbn-i Allân'ın, Sahîh-i Buhârî'yi hatmetmesinde bulunmak için gidiyorum" buyurdular.

Aynı senenin Receb ayının yirmisekizinde (ya'nî bu rü'yâdan iki gün sonra) Harem-i şerîfte İbn-i Allân Sahîh-i Buhârî'yi hatmetti (bitirdi).

Sâlihlerden başka bir zât, o gece rü'yâsında gördü ki, göklere uzanan büyük ve heybetli yeşil bir çadır kurulmuş. Resûlullah efendimiz de orada bulunuyor. Rü'yâyı gören kimseye denildi ki: "Bu zât Resûlullah efendimizdir (s.a.v.). İbn-i Allân, Sahîh-i Buhârî'yi hatm eyledi. Resûl aleyhisselâm da bunun için buraya teşrîf ettiler."

İbn-i Allân'ın yazısı çok güzel idi. Kendisini tamamen ilme vermiş idi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Büyük bir cemâat ondan ders alarak yetişmiştir.

Rivâyet edilir ki: Mekke-i mükerremede İbn-i Allân ders verirken, onu çekemeyenler, büyüklüğünü inkâr edip, ona düşman oranlar vardı. Bunlar Mekke-i mükerremenin şerîfi olan zâta giderek, İbn-i Allân'ı şikâyet ettiler. Uygunsuz şeyler söyleyip, iftiralarda bulundular. Şerîf de söylenenleri dinleyince kızıp, İbn-i Allân'ın hapsedilmesi için emir verdi. İbn-i Allân'ı, hapse attılar. O ise tam bir tevekkül içinde, Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Diğer taraftan Şerîf, akşam namazını kılmak üzere hazırlanıyordu ki, etrâftan sesler geldiğini ve köşkünün sallanmakta olduğunu hissetti. Öyle ki, işitenler zelzele oluyor zannederlerdi. Şerîf hemen vezirini çağırarak bu hâlin sebebini sordu. O da; "Bu hâl İbn-i Allân'ın bir kerâmetidir. Yalancıların sözlerini doğru sanarak onu hapsetmekle hiç de iyi etmediniz. Hakkında söylenilenlerin hepsi iftiradan ibârettir" dedi. Şerîf de; "Peki biz onu hapsettik. Olan oldu. Şimdi ne yapmamız uygundur?" dedi vezîr; "Çâre, derhâl onu serbest bırakıp hatırını almaktır" dedi. Bunun üzerine Şerîf hemen İbn-i Allân'ı serbest bıraktı. Ondan af diledi ve ona çok ikramlarda bulundu.

Serbest bırakıldıktan sonra, gece vakti yine Kâ'be-i muazzamanın yanına geldi ve Beytullahı tavaf etmeye başladı. Onu Şerîfe şikâyet edenler, bu tavaf eden kimsenin bir başkası olduğunu zannediyorlardı. Sabah olduğunda, geceden beri tavaf yapan zâtın İbn-i Allân olduğunu görünce gözlerine inanamadılar. Durumu iyice anlayınca da yaptıklarına pişman olup tövbe ettiler.

Te'lîf ettiği eserlerinin sayısı altmışdan ziyâde olup ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Dıyâ-üs-sebîl ilâ Me'âlim-it-tenzîl, 2-El-İbtihâc fî hatm-il-Minhâc, 3-El-Akvâl-ül-ma'rife bi fedâili a'mâli Arafe, 4-Bedî'ul-me'ânî fî şerhi Akîdet-üş-Şeybânî, 5-Bugyet-üz-zurefâ, 6-El-Beyân ve nihâyet-üt-tibyân fî târih-i Âl-i Osman, 7-Cem'ul-letâif, 8-Hüsn-ül-inâye fî şerh-il-Kifâye, 9-Delîl-ül-fâlihîn fî şerhi Riyâd-us-sâlihîn, 10-Ref'ul-iltibâs, 11-Ref'ul-Hasâis, 12-Ravdat-üs-safâ fî âdabı ziyâret-il-Mustafâ (s.a.v.), 13-Zehr-ür-ribâ fî fadlı Mescid-i Kûba, 14-Ikd-üs-semîn fî nazmı ümm-ül-berâhîn, 15-Ikd-ül-vefî fî nazmı akîdet-ün-Nesefî, 16-Feth-ül-vehhâb bi nazmı risâlet-ül-âdâb, 17-Fütûhât-ür-Rabbâniyye fî şerh-ıl-ezkâr-in-Neveviyye, 18-Miftâh-ül-bilâd, 19-Mevâhib-ül-fethiyye fit-tarikat-il-Muhammediyye, 20-Mevrid-üs-safâ fî mevlid-il-Mustafâ (s.a.v.), 21-Nefehât-ül-ehâdiyye, 22-Nefehât-ül-erice fî müteallekâtı beyti ümm-ül-mü'minîn Hadîce (r.anhâ), 23-Nefehât-ül-anberiyye fî medhı Hayr-ül-beriyye, 24-El-Vech-üs-sabîh fî hatm-is-Sahîh, 25- El-Kavl-ül-hakku ven-nakl-üs-sarîh.

Delîl-ül-fâlihîn kitabından ba'zı hadîs-i şerîflerin şerhi:

Zübeyr bin Adî (r.a.) rivâyet etti: Enes bin Mâlik'in (r.a.) yanına gitmiştik. Ona, Abdülmelik bin Mervân'ın vâlisi olan Haccâc'ın bize yaptığı kötülükleri anlattık. Bunun üzerine bize; **"Rabbinize kavuşuncaya kadar sabrediniz. Çünkü, her gelen zaman öncekinden daha fenâdır.** Bunu Resûlullah'dan (s.a.v.) işittim" dedi.

Şerh: İnsan meşakkat ve sıkıntılarla karşılaşsa, pekçok da yorulsa, sâlih amelleri yapmakta acele etmelidir. "Meşakkat ve sıkıntılarımdan kurtulduktan, yorgunluklarım geçtikten sonra sâlih amel yaparım" diye beklememelidir. Çünkü, her gelen zaman önce geçen zamandan daha fenâdır. Nübüvvet nûrundan (Resûlullah (s.a.v.) efendimizin zamanından) uzaklaştıkça, bid'at ve fitneler çoğalmaktadır. Gelen her zaman içerisinde bir sünnet-i seniyye kaybolmakta, ayrıca, gelen zamanla birlikte başka sıkıntılar da gelmektedir.

Hulâsa: Zaman bir kılıç gibidir. Eğer zaman, sâlih amel yapmak sûretiyle kesilmezse, zaman insanı keser. Bu sebeple pek mühim bir sermâye olan zaman, zayi olup gider.

İbn-i Abbâs (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"İki ni'met vardır ki, insanların çoğu o ni'metlerin kadr-ü kıymetini bilmiyorlar da aldanıyorlar. Bu iki ni'met sağlık ve boş vakittir."**

Şerh: Resûlullah (s.a.v.) efendimiz sıhhat ile boş vakti (Ya'nî içerisinde ibâdet ve tâata mâni hâllerin bulunmadığı vakti) sermâyeye benzetmişlerdir. Çünkü sıhhat ile boş vakit, âhırette kazanç ve kurtuluşa vesile olan şeylerdendir.

Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Cehennem, nefsin arzu ettiği şeylerle, Cennet ise nefsin sevmediği şeylerle kuşatılmıştır."**

Şerh: Cennete, nefsin istediği şeyleri terketmek, bu husûsta sabır göstermekle ulaşılır. Cehennemden ise, nefsin hoşuna giden şeylerden uzak durmakla kurtulmak mümkündür.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 178

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 283

3) El-A'lâm cild-6, sh. 293

4) Hulâsat-üleser cild-4, sh. 184

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 578

6) Brockelmann Sup-2, sh. 533

İBN-İ ÂŞİR FÂSÎ

Kırâat, tefsîr, kelâm, fıkıh, nahiv âlimi. İsmi, Abdülvâhid bin Ahmed bin Ali bin Âşir bin Sa'd Ensâri olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 990 (m. 1582) senesinde Fas'ta doğdu. 1040 (m. 1630) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Âşir Fâsî, Fas'ta yetişti. Talebesi Muhammed bin Ahmed bin Muhammed, hocası hakkında şöyle anlatır. "İbn-i Âşir Fâsî, âlim, çok ibâdet eder, haramlardan sakındığı gibi, dinde şüpheli olan şeylerden de sakınırdı. Muhtelif ilimlerde mütehassıs idi. Kur'ân-ı kerîmi, meşhûr âlim Ebû Abbâs Ahmed bin el-Fakîh, Osman Lemtî ve daha başka âlimlerden okudu. Kırâat-ı seb'ayı; Ebû Abbâs Ahmed bin Kefif, Fas müftîsi ve hatîbi Ebû Abdullah Muhammed Şerîf Mürri'den öğredi. Nahiv ve diğer ilimleri; Fas müftîliği yapan Ebû Abdullah Muhammed bin Kâsım Kassâr Kaysî, nahiv âlimi Ebü'l-Fadl Kâsım bin Ebü'l-Âfiye, hadîs ve fıkıh âlimi Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Muhammed, Kâdı Ebü'l-Hasen Ali bin İmrân, Fas müftîlerinden Ebû Abdullah Hevârî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ahmed Tücîbî, Fas kadısı Ebü'l-Fadl Kâsım bin Muhammed Ebü'n-Na'îm Gassânî ve başkalarından öğrendi. 1008 (m. 1599) senesinde hacca gittiği zaman hadîs ilmini; İbn-i Azîz Kassâr, İbn-i Kâdı ve daha başka şark âlimlerinden aldı. İbn-i Âşir Fâsî; fıkıh, hesâb, ferâiz, mantık, beyân, arûz, tıb ve daha başka ilimlerde mütehassıs idi. Allah yolunda muharebelere katıldı, İ'tikâf yapar, gecenin bir kısmını ibâdetle geçirirdi.

İbn-i Âşir Fâsî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Mürşid-ül-mu'în alad-darûriyyeti min ulûmiddîn, 2-El-Kâfi fil kırâeti, 3-Feth-ül-Mennân il-mervî bi mevrid-iz-zamân fî resm-il-Kur'ân, 4-Şerhun alâ Muhtasar-ı Halîl fî furû' il-fıkh-ıl-Mâlikî, 5-El-İ'lâm bi tekmili mevrid-iz-zamân fî resm-il-bâki min kırâet-il-eimmet-is-seb'at-il-a'yân."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 205

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 96

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 636

İBN-İ AYDERÛSÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali bin Abdullah bin Muhammed bin Abdurrahmân bin Abdullah bin Ahmed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Seyyid Cemâl'dir. Mekke-i mükerremede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1066 (m. 1655) senesi Zilka'de ayının onbirinci günü, Cum'a namazından sonra Mekke-i mükerremede vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Babasının kabri yanına defnedildi.

İbn-i Ayderûs, Mekke-i mükerremede ömür sürdü. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Şeyh Abdülazîz Zemzemi ve Şeyh Abdülkâdir Taberî'den fıkıh okudu. Babası da âlim bir zât idi. Ondan da çok istifâde etti. Zamanının büyük evliyâsından ba'zıları ile görüştü. Sohbetlerini dinleyip kemâle geldi. Asrının bir tanesi oldu. İlimde reîs idi. Çok kıymetli elbiseler giyerdi. Uzun müddet Mina'da ikâmet etti. Herkesten i'tibâr gördü. Bol hediyeler verirdi. Sultanlar gibi idi. Ömrünün sonlarına doğru, ileri gelenlerle görüşmez oldu. Kendini ibâdete verdi. Evliyâdan olan amca oğlunun meclisinde bulunmayı çok arzu ederdi. Bunu kendisi şöyle anlatır; "Onun vefâtına kadar dersinde bulundum. Çok duâlarına kavuştum. Duâlarının te'sîri hemen görülürdü." İbn-i Ayderûs'un çok kerâmetleri görüldü.

Birgün bir köylü gelip, Muhibbî'ye Ayderûsî'nin kim olduğunu sordu. O da onu işâret etti. Köylü gidip selâm verdi. Ayderûsî ona; "Beraberinde getirdiğin ve nezr ettiğin şeyi koy" buyurdu. Köylü, bu hitab karşısında çok şaşırdı ve dedi ki: "Efendim nezrim olan şeyi ve sebebini açıklar mısınız?" Ayderûsî tek tek îzâh edince, köylü hürmetle eğilip ellerinden öptü. Nezrettiği şeyi yerine getirdi. Sonradan da Muhibbî'ye; "Nezrettiğim şeyi Allahü teâlâdan başkası bilmiyordu" dedi.

Birgün bir fakir gelip çok muhtaç olduğunu söyledi. Ayderûsî ona; "Şimdi Mekke şerîfine git, o senin ihtiyâcını görür" buyurdu. Fakir, Mekke şerîfine gitti. Bir kaside söyliyerek hâlini arzetti. Şerîf bunun üzerine yerinden sıçrayıp, fakire elbise ve hediyeler verilmesini emretti.

Bir zaman Mekke-i mükerremede yağmur yağmadı ve kuyular kurudu. Hacıların gelme zamanı da yaklaşmıştı. Havuzlar bomboş, bir durumda idi. Mekke şerîfi de uzakta idi. Şerîf, hâkime bir mektûp gönderip ne yapıp yapıp havuzlara su te'min etmesini bildirdi. Hâkim, vakit dar olması sebebiyle birşey yapamayıp âciz kaldı. Doğruca İbn-i Ayderûsî'ye geldi. Durumu bildirip yardım istedi. Ayderûsî de ona; Hizmetçinize bir kaç koyun veriniz o da fakirlere tasadduk etsin" buyurdu. Denileni yaptılar. Sabah olduğunda gökyüzü bulutlandı. Yağmur yağmaya başladı. Mekke sokaklarında seller aktı. Bütün kuyu ve havuzlar su ile doldu.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 201

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 56

İBN-İ BAYRAM-I RÛMÎ (Vişne-zâde İzzetî)

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Lütfullah bin Zekeriyyâ'dır. Şeyh Muhammed Arabî diye de meşhûrdur. 1023 (m. 1625) senesinde Filibe'de doğdu. 1092 (m. 1681) senesi Şa'bân ayında İstanbul'da vefât etti. Amcası Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi'nin yanına defnedildi.

Muhammed Arabî, yedi yaşında babasını kaybettiği için Şeyhülislâm olan amcası Yahyâ Efendi'nin yanında yetişti. İbn-i Bayram-ı Rûmî, önce İstanbul'da ikâmet eden Seyyid Muhammed'den, sonra Hâmid bin Mustafa Aksarâyî, Dersiam diye meşhûr olan Molla Abdullah'dan ilim öğrendi. Edebî ilimleri, Sultân-ül-ulemâ veş-şu'arâ denilen amcasından öğrendi. İbn-i Bayram-ı Rûmî, genç yaşta yazdığı şiirleri amcasına arzeder, amcası da gerekli tashihi yapardı. Sultan Dördüncü Murâd, İbn-i Bayram-ı Rûmî'ye İstanbul'da iken çok ikramda bulunurdu. Birgün Sultan Murâd, İbn-i Bayram-ı Rûmî'yi da'vet etmişti. İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin yaşı daha çok küçüktü. Sultan, elinde bulunan altınları ona verdi. Altınlardan ba'zıları yere düştü. İbn-i Bayram yere düşenlere hiç iltifât etmedi ve eğilip onları almadı. Sultan Murâd onun bu asâletini çok beğendi.

Amcasının vefâtından sonra, Şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi, onu önce amcasının ders verdiği medreseye hoca olarak ta'yin etti. Sonra onu, Sahn-ı semân medreselerinden olan Esma Hân binti Sultan Süleymân Medresesi'ne ta'yin etti. Daha sonra 1064 (m. 1654) senesinde Şam kadılığına gönderildi. Mısır, Bursa ve Edirne kadılıklarında da bulunduktan sonra 1073 (m. 1662) senesinde İstanbul kadısı oldu. Onyedi ay bu görevde kaldı. 1079 (m. 1668) senesinde Anadolu kadıaskeri, 1080 (m. 1669) senesi Rebî'ul-âhır ayında da Rumeli kadıaskeri oldu. Bir süre sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1087 (m. 1676) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bir sene sonra bu görevden de ayrıldı. Vefâtına kadar evinde münzevî bir hayat yaşadı. Haftada iki gün evinden ayrılırdı.

İbn-i Bayram-ı Rûmî, Osmanlı âlimlerinin önde gelenlerinden olup, ilim ve fazilette, fesahat ve belagatta çok yüksek idi. Arabca, Farsça ve Osmanlıca nazm ve nesir yazmada çok mahir idi. Hakkında çok medhler yazıldı. Çok zekî idi. Güzel ahlâklı, iffet ve vekâr sahibi idi. Kâdı iken yanına gelenlere şefkatli bir baba, hakîkî bir kardeş muâmelesinde bulunurdu.

Şöyle anlatılır: İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin muhtelif mevzûlara dâir çok kitabı vardı. Bunların hepsini okuyup, tetkik ettiğinden çok iyi bilirdi. İbn-i Bayram-ı Rûmî'ye birgün bir kitap lâzım olmuştu. O kitabı çıkartması için kütübhânesine bakan hizmetçisine söyledi. Kütübhâneye bakan hizmetçi bir yardımcı ile beraber uzun müddet aradılar. İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin aradığı mevzû ile alâkalı birkaç kitap çıkardılar. Fakat onun istediği kitabı daha bulamamışlardı İbn-i Bayram-ı Rûmî onlara kitabın satırlarını ve yaprağının husûsiyetlerini söyleyince, bir müddet sonra aradıkları kitabı buldular. Kitab, İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin anlattığı şekilde idi.

İbn-i Bayram-ı Rûmî'nin Keşf-üz-zünûn'a yaptığı ba'zı ilâveler, Şu'arâ tezkire'si ve bir şiir dîvânı vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 131

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 298

3) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 455

İBN-İ BEYLÛNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mahmûd bin Muhammed bin Hasen Bâbî Halebî'dir. Künyesi Ebü's-Senâ olup, lakabı Nûreddîn'dir. İbn-i Beylûnî diye meşhûrdur. Haleb'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1007 (m. 1598) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Mısır'da vefât etti. Cenâze namazını Mısır kadısı Yahyâ bin Zekeriyyâ kıldırdı.

İbn-i Beylûnî daha küçük iken babası vefât etti. Babasının vefâtından sonra onun terbiyesiyle amcası meşgûl oldu. Haleb'de, Hicâziyye Câmii İmâmı olan amcası Ebü'l-Yüsr Muhammed'den ilim öğrendi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat-ı seb'ayı, büyük âlim Şeyh Darîr İbrâhim Kâbûnî'den öğrendi. Sonra da Şeyh Abdülyehhâb Aradî'den Minhâc kitabını, Şeyh Abdülkâdir Teksîrî'den İrşâd'ı okudu. Uzun zaman Radıyeddîn bin Hanbelî'nin derslerine devam etti. Gece-gündüz yanından ayrılmayıp kendisinden çok istifâde etti. Aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Onun babası Bürhâneddîn Hanbelî'den Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfleri okudu. İcâzet (diploma) aldı. Şeyh Muvaffık'dan Kütüb-ü sitte'yi okuyup icâzet aldı. Kırâat ve hadîs ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Şam ve Mısır'daki âlimler kendisiyle görüşmek istediklerini bildirip onu da'vet ettiler.

İbn-i Beylûnî, 964 (m. 1557) senesinde hac için Hicaz'a gitti. Hicaz'daki âlimlerin güneşi İbn-i Hacer Heytemî ile görüşüp derslerini dinledi. İbn-i Hacer'den, ders okutma ve fetvâ vermeye ehil olduğuna dâir icâzet (diploma) aldı. Hac sonrası mücavir olarak kalmayıp Haleb'e döndü. Hocası İbn-i Hanbelî hayatta iken ders vermeye başladı. Fazilet sahibi idi. Hocası tarafından medhedildi. Çok kimseler kendisinden ilim öğrenip istifâde ettiler. Haleb şeyhi Ömer Aradî talebelerinden olup, yazdığı târihinde kendisinden etrâflıca bahsedip okuduğu kitapları bildirdi ve dedi ki: "Haleb vâlisi İbrâhim Paşa, hocama evinin yanında bir câmi ve bir dergâh yaptırdı. İbn-i Beylûnî oraya kapanıp ibâdetle meşgûl oldu. Oradan hiç çıkmaz, ancak ihtiyâç olduğunda çıkardı. Çok kimseler sohbetine koştular. Son zamanlarına doğru duyması ve görmesi azaldı. Sâdece Kur'ân-ı kerîm okumakla ve dinlemekle meşgûl oldu. İbn-i Beylûnî âlim ve fazilet sahibi bir zât idi."

Necmüddîn Gazzî onun hakkında dedi ki: "İbn-i Beylûnî, Kur'ân-ı kerîmi tecvidli olarak çok güzel okurdu. Hıfzı çok kuvvetli idi. Nahiv, sarf, me'ânî, beyân, mantık, astronomi, tefsîr, fıkıh, usûl ve tasavvuf bilgilerinde engin bir deniz olması yanında kırâat ilminde de üstündü. Bir ilim dalında konuştuğunda; dinliyenler, ondan daha güzel bu mes'eleyi kimse bilemez hükmüne varırdı. Meclisinde açık olarak keşf ve kerâmetleri görülürdü. Huzûrunda bulunanların kalblerini aydınlatırdı. İbn-i Beylûnî 1007 (m. 1598) senesindeki hac yolculuğunda Dımeşk'a (Şam'a) uğrayıp; Molla Muslihuddîn Lârî'den, Şeyh Bürhânüddîn İmâdî'den, Şeyh Necmeddîn Gaytî'den ilim ve icâzet (diploma) aldı."

Muhibbî, onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Beylûnî bir zaman talebeleriyle birlikte, Emevî Câmii'nde Yahyâ aleyhisselâmın kabrine yakın bir yere gelerek dersimi ta'kib etti.

Kâdı Muhibbüddîn de orada idi. İbn-i Beylûnî sonra da ziyâretime geldi. Bir gece evimde kaldı. Gece vakti kalbime, ders okutmam ve fetvâ vermem husûsunda ondan izin (diploma) almak düşüncesi geldi. Sabah olduğunda ziyâretine gittim. O gün Âdiliyye-i Sugrâ denilen yerde idi. Selâmıma cevâp verip gülerek karşıladı. Benim için yazdığı icâzetnameyi (diplomayı) elinde gördüm. Sonra da onu bana verdi. Zamanın büyük âlimlerinden idi. Mübârek yüzünde çok ibâdet etmenin alâmeti olarak nûr parlardı. Onu görenler, ilmiyle amel eden âlim ve evliyâ bir zât olduğuna şehâdet ederlerdi. Daha sonra gördüğümde kulaklarının az işittiğini anladım. Çok zor işitiyordu. O bu hâlinden hiç şikâyetçi olmayıp; "Bu hâlim, Allahü teâlânın ni'metlerinden bir ni'mettir. Zîrâ kulaklarım gıybet ve başka çirkin sözleri işitmiyor. Yalnız yanımda Kur'ân-ı kerîm okunduğunda, okuyan kimsenin sesini işitiyorum" buyururdu. İbn-i Beylûnî, Dımeşk'tan Mısır'a gitti. Orada rahmeti Rahmâna kavuştu.

Necmüddîn Gazzî şöyle anlatır: "Kâdı Yahyâ bin Zekeriyyâ babasıyla birlikte Halebe geldiğinde, İbn-i Beylûnî ile görüştü. İbn-i Beylûnî ona; "İnşâallahü teâlâ seni, Haleb'de sonra da Mısır'da kadı olarak görürüz" buyurdu. Yahyâ bin Zekeriyyâ; "Önce Haleb'e sonra da Mısır'da kadı oldum. İbn-i Beylûnî'nin keşf ve kerâmeti meydana çıktı. Bu sebeple ona olan sevgim ve saygım arttı. Vefâtından önce de Mısır'da onunla görüşmek nasîb oldu" dedi."

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 320

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 241

İBN-İ EHDEL

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Ebi'l-Kâsım bin Ahmed bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Muhammed bin Süleymân Yemenî'dir. İbn-i Ehdel ismiyle meşhûr oldu. Seyyiddir. Nesebi hazret-i Hüseyn'e dayanır. 984 (m, 1576) senesinde Yemen'de doğdu. 1035 (m. 1626) senesi Cemâzil-evvel ayında, Yemen'in Maht köyünde vefât etti.

İbn-i Ehdel, "Nefhat-ül-Mendel" adlı eserinde hayatını şöyle anlattı:

"Yemen'de, Hille denilen yerde dünyâya geldim. Dedelerimin kabirleri de buradadır. Babamla 988 (m. 1581) senesinin Zilhicce ayında Selâme adlı köye gittik ve oraya yerleştik. Burada Şeyh Sâlih Ahmed bin İbrâhim Mezcâcî'den Kur'ân-ı kerîmi öğrendim ve ezberledim. Babamın emri üzerine, evimizdeki kardeşlerime ve evimize yakın câmide başkalarına Kur'ân-ı kerîm öğretme işiyle meşgûl oldum. Bu arada Elfiye'yi ezberledim, ilme karşı şevk ve rağbetim arttı. Bütün gün ve geceler ilim öğrenmeye çalıştım. Kitap elimden düşmedi. Daha sonra babam beni alıp, ilimde yükselmem için Zebîd şehrine götürdü. Orada fıkıh tahsiline başladım. Fıkıh ilmini; fakîh Muhammed bin Abbâs'dan, nahiv ilmini; Muhammed bin Yahyâ Mutayyib'den öğrendim. O sırada babam beni evlendirmek istedi. Lâkin ben evlenince hanımımın üzerindeki haklarını ödeyemiyeceğim düşüncesi ve ilim tahsilinden mahrûm kalacağım endişesi ile çok korktum. Neticede evlendim. Fakat evlendikten sonra da ders ve müzâkereden geri kalmadım. Zebîd'de altı sene kadar ilim tahsiline devam ettim, ilim öğrenmekten başka düşüncem olmadı. Muhammed bin Burhan Mahallî, Ali bin Abbâs, Ahmed Naşiri, İbrâhim bin Muhammed, Sıddîk bin Muhammed Hâs, Ahmed bin Cemâl, Abdülbâki bin Abdullah, Zeynüddîn bin Sıddîk Mezcâcî'den ilim öğrendim. Tasavvuf yolunun edebini de, Seyyid Âbid bin Hüseyn ile Şeyh Zeynüddîn Sıddîk Mezcâcî'den öğrendim, icâzet (diploma) aldım. Seyyid Muhammed bin Ebi Bekr Ehdel, Abdullah bin Ahmed Decâî, Seyyid Makbûl bin Meşhûr, Muhammed Alevî, Abdurrahmân bin Dâvûd Hindi, Abdülfettâh Sâbûnî gibi zâtların ve başkalarının sohbetlerinde bulundum."

İbn-i Ehdel, bütün hocalarından icâzet alıp ilim ve edebde üstün bir dereceye yükseldi. Zamanının bir tanesi oldu. Çok ibâdet ederdi. Üstün bir zekâsı vardı. Zühd ve vera' sahibi idi. İlmiyle amel ederdi. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdetle geçirdi. İnsanlara fetvâlar verip müşküllerini çözdü. Büyük bir evliyâ olan dedesine çok benzerdi. Haremeyn'deki âlimlerden de icâzet aldı. El yazısıyla çok kıymetli eserler yazdı.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır. 1-El-Ehsâb-ül-aliyye fil-ensâb-il-Ehdeliyye, 2-El-Beyân vel-A'lâm bi mühimmâti ahkâmı erkân-il-İslâm, 3-Ed-Dürret-ül-Bâhire fit-tehaddüsi bi şey'in min-ni'amillahil bâtına vez-zâhira, 4-Nefhat-ül-mendel fî terâcim-i Sâdet-il-Ehdel, 5-Nazmü Istılâhat-is-Sûfiyye, 6-Nazm-üt-Tahrîr, 7-Nazm-ül-Varakât, 8-Nazm-ün-Nûhbe, 9-Manzûmetün fis-sivâk, 10-Et-Ta'lîk-ül-madbût.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 69

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 64

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 239

4) Brockelmann Sup-2, sh. 544

İBN-İ GÂNİM MAKDİSÎ

Hanefî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Ali bin Muhammed bin Ali olup, lakabı Nûreddîn'dir. 920 (m. 1514) senesinde Kâhire'de doğdu. Aslen Kudüslüdür. 1004 (m. 1595) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Gânim, Mısır'da yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat-ı seb'ayı büyük âlim Şihâbüddîn bin Fakîh Ali Makdisî'den öğrendi. Kâdı'l-kudât "Muhibbüdddîn Ebü'l-Cevâd'dan kırâat ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Şihâbüddîn İbni Neccâr'dan Sahîh-i Buhârî, Sahîh-i Müslim ve Kütüb-ü sitte'den olan diğer dört hadîs kitabını okudu. Ayrıca; İbn-i Şelbî, Nâsıruddîn Lekânî el-Mâlikî, Ebü'l-Hasen Bekrî, Şihâbüddîn Remlî, Şemsüddîn Muhammed, Safiyyüddîn, Mîr Âlim Buhârî, Ma'lül Emîr, Kâdı'l-kudât Abdullah bin Abdülazîz ders aldığı hocalarındandır. Her taraftan, İbn-i Gânim'in derslerini dinlemek ve ondan ilim öğrenmek için gelirlerdi, İbn-i Gânim, hayâtı boyunca fetvâ verdi. Asrının büyük âlimlerinden birçoğu ondan istifâde ettiler. İbn-i Gânim, çeşitli medreselerde müderrislik ve çeşitli görevlerde bulundu.

Münâvî, "Tabakât-ül-evliyâ" ismindeki kitabında ondan şöyle bahseder: "İbn-i Gânim Makdisî, geceleri ibâdet ve murâkabe ile geçirirdi. Gündüzleri, müslümanların suâllerini cevaplandırır, sonra bir müddet uyurdu. Fakirlere çok iyilik yapar, onlarla beraber otururdu. Herkese ikramda bulunurdu. "Doğru yol Resûlullahın (s.a.v.) yoludur" derdi."

İbn-i Gânim bütün ilimlerde mütehassıs idi. Zâhirî ilimlerde olduğu gibi, bâtınî ilimlerde de yükseldi. Vera' ve zühd sahibi idi. Asrındaki âlimler onun ilim ve faziletteki üstünlüğünü kabûl ettiler.

İbn-i Gânim Makdisî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Er-Remzu fî şerhi nazm-il-Kenz: Dört cildlik olan bu eserin yazması Tunus'da bulunan Sâdıkiyye Kütüphânesi'ndedir. 2- Nûr-uş-şum'a fî ahkâm-ül-Cum'a, 3-Bugyet-ül-murtâd fî tashîh-id-dâd, 4-Hâşiyetün alel Kâmûs: Yazma ve küçük bir eser olup, Kâmûs'a fâideli bilgiler ilâve yapmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 195

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 750

3) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 99, 250

4) El-A'lâm cild-5, sh. 12

5) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 180

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 398

7) Brockelmann sup-2, sh. 395

İBN-İ İMÂD (Abdülhay bin Ahmed)

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Meşhûr "Şezerât-üz-zeheb fî ahbâr-i men zeheb" adlı eserin müellifidir. İsmi, Abdülhay bin Ahmed bin Muhammed el-İmâd-el-Akrî'dir. Künyesi Ebü'l-

Felâh'dır. İbn-i îmâd diye meşhûr olmuştur. 1032 (m. 1623) senesinde Şam'ın Sâlihiyye kasabasında doğdu. 1089 (m. 1679) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Orada Muallâ kabristanına defnedildi.

Küçük yaşında ilim tahsiline başladı. İlk olarak memleketinin âlimlerinden; Şeyh Eyyûb, Hanbelî müftîsi Abdülbâkî gibi zâtlardan fıkıh ilmini, Muhammed Şemseddîn el-Belbânî es-Sâlihî'den de diğer ilimleri tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükselip, bu âlimlerden icâzet aldıktan sonra Kâhire'ye gitti. Orada uzun müddet kalıp o beldenin âlimlerinden de ilim öğrendi. Kâhire'de Şeyh Sultân el-Mîzâhî, Nûreddîn eş-Şebrâmelîsî, Şemseddîn el-Bâlî, Şihâbüddîn Kalyobî ve başka âlimlerden de, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yükselip akranlarından üstün olduktan sonra, memleketi olan Şam'a dönüp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Uzun müddet ilim öğretip, birçok âlim yetiştirdi. Şeyh Osman bin Ahmed bin Osman en-Necdî tarihçi olan Şeyh Mustafa el-Hamevî, Hulâsat-ül-eser kitabının müellifi Muhibbî gibi âlimler, onun ilim meclisinden istifâde ederek yükselenlerdendir. Birçok yüksek âlimler yetiştirip kıymetli eserler yazmakla ömrünü geçiren İbn-i İmâd el-Akri, ömrünün sonuna yakın hac ibâdetini yerine getirmek üzere Mekke-i mükerremeye gitti. Hac ibâdetini yapıp, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, Mekke-i mükerremede vefât edip, Muallâ kabristanına defnedildi.

İbn-i İmâd, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece, Hanbelî fıkhı, târih ve edebî ilimlerde özel ihtisas sahibi, güler yüzlü, hoş sohbet bir zât idi. Onun evi ilim meclisi idi. Kıymetli şiirlerinin yanında yazısı da çok güzeldi. Çok ince bir araştırma özelliği vardı, ilmî mevzûları mütâlâa edip yazmaktan usanmazdı.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır.

1-Şezerât-üz-zeheb fî ahbâri men zeheb: İbn-i îmâd bu eserinde Peygamber efendimizin (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicretinden i'tibâren, zamanına ya'nî hicri onbirinci asrın başına kadar yaşamış âlim, velî, devlet adamı, meşhûr tüccârların hayatlarını, vefât târih sırasına göre anlatmıştır. Bu eserini yazarken birçok eserden istifâde etmiş, istifâde ettiği eserlerdeki bilgileri özetlemiştir. Kısa ve özet bilgi vermesi sebebiyle, anahtar kitap özelliğindedir. Sekiz cilt hâlinde basılmıştır. 2-Şerhu Metn-il-Müntehâ: Hanbelî mezhebi fıkhına dâir yazmış olduğu eseridir. 3-Şerh-i Bedîiyyet-i İbn-i Hucce.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 107

2) Hulâsât-ül-eser cild-2, sh. 340

3) El-A'lâm cild-1, sh. 508

4) Şezerât-üz-zeheb cild-1, sh. 2

5) Brockelmann Sup-11, sh. 403

İBN-İ İMRÂN

Kelâm, fıkıh ve hadîs âlimi. İsmi, Akîl bin Ömer bin Abdullah bin Ali bin Ömer bin Sâlim olup, künyesi Ebü'l-Mevâhib'dir. İbn-i İmrân diye meşhûr oldu. 1001 (m. 1592) senesinde Yemen'in Zafâr şehrine bağlı Mirbât köyünde doğdu. 1062 (m. 1652) senesinde Zafâr'da vefât etti. Mirbât köyüne defnedildi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Kabri ziyâret mahallidir.

İbn-i İmrân ilk tahsiline Zafâr'da başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. On yaşında iken, Şihâbüddîn Ahmed bin Muhammed Hâdî'nin derslerini dinledi. İlme ilk başladığı sıralarda çok çalıştı ve ilim öğrenmek için çok yer dolaştı. Mirbât'da bulunduğu sıralarda, büyük dedesi Muhammed bin Ali'nin ve evliyâdan Sahîb Hâsikî'nin kabirlerinin yanında uzun müddet yalnız kalırdı. Ba'zan da bir dağa çekilip ibâdetle meşgûl olurdu. Sonra Hadramût'a gitti. Orada evliyânın büyüklerinden olan zâtların sohbetlerinde bulundu. Terîm'de evliyânın büyüklerinden Tâc-ül-ârifîn Zeynel âbidîn Ayderûsî'den, onun kardeşinden ve kardeşinin oğlu Abdurrahmân Sekkâf Ayderûsî'den ilim öğrendi. Muhammed Hâdî bin Abdurrahmân'dan da ilim alan İbn-i İmrân, bir müddet Muhammed Hâdî'nin yanından ayrılmadı.

İbn-i İmrân fıkıh ilmini Kâdı Ahmed bin Hüseyn'den, tasavvuf yolunu Ebû Bekr Cüneyd ve Sırrî bin Ömer bin Abdullah'dan öğrendi. Seyyid bin Hüseyn, Hasen bin Ebû Bekr ve daha başka büyük zâtların sohbetlerinde bulundu. İbn-i İmrân 1033 (m. 1623) senesinde Mekke-i mükerremeye ve Medîne-i münevvereye gitti. Burada Ömer bin Abdürrahîm'in derslerine devam etti. Hocası, İbn-i İmrân'a ilimdeki yüksekliğini ifâde etmek üzere hırka giydirdi. Sonra memleketine giden İbn-i İmrân bir daha yolculuğa çıkmadı, insanlara fâideli olmaya çalıştı. İbn-i İmrân'dan çok kimse ilim öğrendi. Amcasının oğlu ve velîlerden olan Ömer bin Ali, Ali bin Ömer bin Ali ve başkaları ilim öğrendiler.

Şeyh Şelî onun hakkında şöyle demektedir: "1051 (m. 1641) senesinde Zafâr'da bulunan İbn-i İmrân'ın yanına gittim. Onun yanında; Atâullah İskenderi'nin Tenvir kitabını, îhyâ-ül-ulûm-iddîn'in bir kısmını ve kendisinin yazmış olduğu; Feth-ül-Kerîm-il-Gâfir fî şerh-i hilyet-il-müsâfir adındaki eserini okudum. Sonunda bana icâzet (diploma) verdi. Başkasına, ilimde yetiştiğine dâir hırka giydirmeme de izin verdi."

İbn-i İmrân, güzel ahlâk sahibi, ilmi ile amel eden bir zât idi. Misâfirlere ikram eder giyeceği olmayanları giydirirdi. Doğruluktan asla ayrılmazdı. Çok kerâmetleri görülmüştür.

İbn-i İmrân birçok eser yazmıştır.

Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-El-Akîde: Manzûm bir eser olup, Ahmed bin Muhammed Kaşâşî bu eseri şerh etmiştir. 2-Feth-ül-Kerîm-ül-Gâfir, 3-Müntehab-üz-zehr ves-semer fî garîb-il-hadîs vel-eser, 4-Risâletün fî hizânet-ir-ribât. Ayrıca tasavvufa dâir yazdığı pekçok şiirleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 290

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 114

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 665

4) El-A'lâm cild-4, sh. 242

İBN-İ KAZRÛNÎ (Ebüssü'ûd bin Yahyâ)

Medîne-i münevverede yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ebüssü'ûd bin Tâcüddîn bin Ebüssü'ûd bin Cemâleddîn bin Kâdı Cemâl Muhammed bin Ahmed Safiyyüddîn bin Muhammed bin Rüzbe bin Ebi's-Senâ Mahmûd bin İbrâhim bin Ahmed olup, nisbeti el-Kazrûnî, el-Medenî, ez-Zübeyrî'dir. Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden Zübeyr bin Avvâm'ın (r.a.) neslindendir. Nefs-i mutmainne derecesine kavuşmuş, himmet sahibi bir zât idi. 980 (m. 1572)

senesinde Medîne-i münevverede doğdu ve orada büyüdü. 1050 (m. 1640) senesi Zilka'de ayında orada vefât etti.

İlim öğrenmeye çok küçük yaşta, Kur'ân-ı kerîmi tecvîd üzere okumayı öğrenerek başlayan İbn-i Kazrûnî; tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerine dâir birçok kitabı ezberledi. Ayrıca nahiv ilmine dâir, Elfiye-i İbn-i Mâlik, kırâat ilmine dâir, Şâtıbiyye ve Rahbiyye isimli eserleri ezberledi. Amcası Muhammed Takıyyüddîn el-Kazrûnî'den, Seyyid Hüseyn es-Semerkandî el-Medenî, Abdülmelik el-Usâmî, Ahmed bin Mensûr ve Abdürrahmân el-Hıyâzî gibi âlimlerden ilim öğrendi.

İbn-i Kazrûnî, yüksek himmet sahibi, birçok fazileti kendinde toplamış, hoşsohbet bir zât idi. Geniş yüzlü idi. Dâima tebessüm eden bir hâli vardı. Dînimizin emirlerine son derece bağlı idi. Dünyâya düşkün olmaktan çok uzak idi. Bir ânını boş ve beyhude şeylerle geçirmezdi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olurdu. Çok kitap okurdu. Birçok kitabı, kendi el yazısıyla yeniden yazmıştır.

Küçüklüğünden i'tibâren vefâtına kadar, bir özrü yok ise, namazlarını mutlaka Mescid-i Nebî'de kılar ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini sık sık ziyâret ederdi. İbâdete olan arzu ve isteğinin çokluğundan dolayı, mescide umûmiyetle herkesten önce gelir, herkesten sonra çıkardı. Bu husûsta küçüklüğünde karşılaştığı bir hâli şöyle anlatır:

"Bir yaz mevsiminde hava çok sıcak olduğu için, babamlarla birlikte serinlemek üzere, şehrin dışında bulunan hurmalıklara gitmiştik. Gece orada kaldık. Uyandığımda ortalık aydınlanmıştı. Cemâate geç kalacağım diye acele ile kalkıp hazırlandım.

Abdest alarak hurmalıktan çıktım. Babamlar hâlâ uyuyorlardı. Çıktığımdan haberleri olmadı. Ben heyecanımdan onları uyandırmayı bile düşünememiştim. Sür'atle şehre girip, Mescid-i Nebî'ye geldim. Bir de ne göreyim, kapılar kapalı, ortalıkta kimseler yok. Daha namaz vakti olmamıştı. Ben ay ışığına aldanarak sabah oldu zannetmiştim. Daha sabaha çok vardı. Şimdi geri dönüp, başkalarının hurmalıklarının arasından geçerek kendi hurmalığımıza, babamların bulunduğu yere gitmem îcâb ediyordu Fakat, hurmalıkların arasına girmeye cesâret edemedim. Küçük yaşta olduğum için korkmuştum. Bu arada Bakî' kabristanını ziyâret edeyim dedim. Besmele ile kabristana girdim. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) amcası olan hazret-i Abbâs'ın türbesinin kapısında oturup, abamı (paltomu) başıma örttüm. Orada otururken birçok nûrlar ve nûrânî kimseler gördüm. Onlardan biri bana iltifât ederek ismimi sordu. "Ebüssü'ûd bin Yahyâ el-Kazrûnî" dedim. Eliyle omuzumu sıvazladı ve; "Allahü teâlâ seni mübârek eylesin. Sen ve zürriyetin için çok bereketler hâsıl oldu" dedi. Biraz sonra iki kimse geldi. Yanlarında bir deve ve devenin üstünde de bir sandık vardı. Gelen kimseler, Resûl aleyhisselâmın mübârek oğlu İbrâhim'in (r.a.) kabri yanında durup orada bir kabir kazdılar. Ben hayretle kendilerini seyrediyordum. Sonra devenin üzerindeki sandığı indirdiler. Ondan birşey alıp kazdıkları kabre defnettiler. Kabri kapatıp giderlerken benim yanımdan geçtikleri sırada, devenin yularını tutarak önde bulunan zâta; "Sizler kimlersiniz?" diye sordum. "Bizler melekleriz" dedi. Bunun üzerine benim tüylerim diken diken oldu. Çok korkmuştum. Aklım başımdan gidecek gibi oldu. Bu sırada namaz vakti olmuştu. Mescid-i Nebî'ye girdim. Resûl aleyhisselâmın kabr-i şerîfini ziyâret edip, sonra cemâati beklemeye başladım. Bakî' kabristanında gördüğüm hâl bana çok te'sîr etmişti. Daha sonra bu durumu babama anlattığımda, kendisinden ayrı ve habersiz bir daha gitmememi söyledi.

İbn-i Kazrûnî hazretleri vefât ettiği gün, ikindi namazından sonra, Mescid-i Nebî'de cenâze namazı kılınıp, Bakî' kabristanında, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) oğlu Hazreti İbrâhim'in kabri

yanına defnolundu. Böylece küçüklüğünde gördüğü o hâdisenin, onun yüksek bir zât olacağına ve vefâtında buraya defnolunacağına işâret olduğu anlaşıldı.

İlim ve evliyâlığı yanında, nazım ve nesirde de maharet ve ihtisası bulunan İbn-i Kazrûnî'nin bir tezkiresi vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 124

İBN-İ KENÂN HALVETÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Îsâ bin Mahmûd bin Muhammed bin Muhammed bin Kenân Halveti'dir. 1042 (m. 1632) senesi Şevval ayında Dımeşk'a bağlı Sâlihiyye köyünde doğdu. 1093 (m. 1682) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı. Vasıyyeti îcâbı, hocası Abbasî'nin mezarına bitişik olarak, önceden hazırlattırdığı Ferâdis Kabristanı'ndaki kabrine defnedildi.

İbn-i Kenân yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. On yaşında babasıyla birlikte Mısır'a gitti. Bir müddet orada kalıp döndüler, İbn-i Kenân daha sonra ilim tahsili için, yalnız başına Mısır'a gitti. Oradaki büyük âlimlerden şeyh Bühûtî Gazî, Nûreddîn Şebrâmelîsî, Şeyh Muhammed Halveti, Şemsüddîn Bâbilî, Şihâbüddîn Ahmed, Şeyh Sultan ve başkalarından ilim öğrendi. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Evliyânın ve sâlih kimselerin, bilhassa İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrini çok ziyâret ederdi. Kabri başında çok Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bir defasında ezberden Kur'ân-ı kerîm okurken, bir âyette takıldı. Hatırlıyamadı ve sustu. O zaman kabirden İmâm-ı Şafiî hazretleri seslenip, o yerdeki o âyeti hatırlattı.

İbn-i Kenân 1055 (m. 1645) senesinde Dımeşk'a döndü. Eviiyâ'nın büyüklerinden olan, Şeyh Mansûr Mahallî Sâbûnî ile görüştü. Sohbetlerinde bulundu. Şeyh Mansûr onu çok severdi.

İbn-i Kenân, çok kerre yalınayak yürüyerek hac etti. Yolculukta kâfilenin önünden giderdi. Kimseden birşey istemezdi. Birşey bulursa yer, yoksa aç dururdu. Çok defa Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda görürdü. Resûlullah ona; "Merhaba, Merhaba" diyerek ismiyle çağırırdı. İbn-i Kenân Şeyh Mansûr'un vefâtından sonra, Ârifi billah Seyyid Muhammed Abbasî'nin sohbetlerine kavuştu. Ondan icâzet aldı. Hocasından sonra yine onun emri ile yerine geçip insanlara doğru yolu devamlı olarak anlattı.

Nezâket ve iffet sahibi idi. Bir zaman birisi ona bir miktar para hîbe etti. Sonradan gelip o parayı geri istedi. İbn-i Kenân hiç duraklamadan o parayı çıkarıp verdi.

Vezir Hüseyn Paşa bir adamını gönderip İbn-i Kenân ile görüşmek için yanına çağırdı, İbn-i Kenân gitmedi. Vezir ona bir miktar para gönderdi, İbn-i Kenân onları kabûl etmeyip geri gönderdi.

Murâdî, Silk-üd-dürer adlı eserinde onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Kenân evliyânın büyüklerinden olup, Hanbelî mezhebinde idi. Seyyid Muhammed Abbasî Halvetî'nin sohbetlerinde yetişti. Halvetî büyüklerinden oldu."

Şeyh Yûsuf Hanefî anlatır; "Halvetî yolunun âdabını Seyyid Muhammed Abbasî'den öğrendim. Hocamın vefâtının gecesinde çok üzüntülü olarak uyudum. Rü'yâmda hocamın türbesine gitmişim. Kabir açıldı. Hocamı, dizleri üzerinde oturmuş ve ellerini dizlerine koymuş bir vaziyette gördüm. Aynen hayattaki hâli üzere idi. Beni görünce; "Sen Îsâ bin Kenân'a git, o benim vekîlimdir" buyurdu. Uyandım. Vakit gecenin sonu idi. Abdest aldım ve doğruca

Şemîsâtiyye Medresesi'nde bulunan Îsâ bin Kenân'ın huzûruna gittim. Orada bir nûr parlıyordu, Îsâ bin Kenân teheccüd namazı kılıyordu. Namazı tamamlayıncaya kadar bekledim. Sonra bana döndü ve; "Şeyh Muhammed Abbasî göndermeseydi bizim yanımıza gelmeyecektin. Otur" buyurdu. Ben de onun ders halkasına katıldım ve icâzet aldım. O günün gecesinde rü'yâmda hocam Abbasî'nin kabri yanındaydım. Kabir açılmıştı. Hocam daha önce gördüğüm hâlde oturmuştu. Bana; "Yûsuf şimdi gideceğin yeri öğrendin ve alacağını aldın" buyurdu. Ben de; "Evet efendim" dediğimde o; "Allahü teâlâ sana dünyâ ve âhıret se'âdeti versin" buyurdu.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 243

2) Câmi'u Kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 229

İBN-İ MAKBÛL

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ebî Bekr bin Makbûl'dür. İbn-i Makbûl diye meşhûrdur. 1024 (m. 1615) senesinde Mısır'da doğdu. 1095 (m. 1684) senesi Zilka'de ayının onbirinde Pazartesi günü Mekke-i mükerremede vefât etti.

İbn-i Makbûl'ün baba ve dedeleri, âlim, sâlih ve velî zâtlardı, önce babasından okudu. Daha sonra Makbûl bin Ahmed'den ders gördü. Zamanının birçok evliyâsının sohbetlerinde bulundu. Kemâle geldi. Onlardan icâzet (diploma) aldı. Şöhreti her yere yayıldı. Haremeyn'i ziyâretten sonra Mısır'daki Sa'îd şehrine yerleşti. Orada otuz sene ilim ve edeb öğretti. Allahü teâlânın kullarına yardımcı oldu. Herkes tarafından hürmet gördü. Sözü dinlenen bir zât idi. Çok kerâmetleri görüldü.

İbn-i Makbûl'ün bir gemisi vardı. Geçimini onunla sağlıyordu. Birgün birisi, Kusayr'dan Yenbu'ya gitmekte olan bu gemiye binmişti. Fırtına çıktı. Dalgalar kabardı. Gemidekiler boğulacaklarından çok korktular. O şahıs kendi kendine; "Sübhânallah! Herkes gemi sahibinin evliyâ bir zât olduğunu söylüyor. Hâlbuki gemi ve içindekiler tehlike ile karşı karşıya" diye düşündü. Bu düşünceler içinde iken olduğu yerde uyuyuverdi. Rü'yâsında İbn-i Makbûl'ü gördü, İbn-i Makbûl kendisine iltifât etti ve; "Yavrum, korkma bizi gâfil ve habersiz sanma. Şimdi uykudan uyan. İnşâallah selâmet bulacaksınız" buyurdu. O zaman o kişi uyanıverdi. Fırtına durdu. Gemi selâmetle limana yanaştı, iskeleye çıktığında karşısında rü'yâda gördüğü şekilde İbn-i Makbûl ile karşılaştı ve onun talebeleri arasına katıldı.

Sa'îd vâlisi, İbn-i Makbûl'ü çok severdi. Birgün İbn-i Makbûl'e "Efendim, bu bineği satın alıp vâdesi uzun olacak şekilde ödersiniz diyerek bineğini sattı. İbn-i Makbûl de, ikibin kuruşa pazarlık yapıp aldı. Bir müddet sonra, Mısır'daki vezirin askerleri vâliyi öldürdüler. Bıraktığı eşyâları arasında bir defter ve bu defterde alacakları yazıyordu. Burada İbn-i Makbûl'ün de hesabı vardı. Vezir, alacakları için tahsildarını vazîfelendirdi. Tahsildar, doğruca İbn-i Makbûl'e gelip, defterdeki hesaba göre borcunu istedi. İbn-i Makbûl vâdesi uzun olarak vâliden bir binek aldığını, vâdesinin henüz gelmediğini ve şu anda da elinde ödeyecek bir şey olmadığını söyledi. Tahsildar hesabı istemekte ısrâr etti. Neticede, İbn-i Makbûl ve diğer borçlu kimselerin Mısır'a götürülmelerine karar verildi. Mısır'a giderken tahsildar borçlulara çok zulüm yaptı. İbn-i Makbûl kendisine çok nasihat etti ise de bir fayda vermedi. O sırada tahsildarda kendisini yemek, içmek ve oturmaktan alıkoyan bir hastalık meydana geldi. Gittikçe de şiddetlendi. İbn-i Makbûl'e haber gönderip tövbe ettiğini bildirdi. İbn-i Makbûl onun yanına gitti. Duâ etti. Derhal o kişinin hastalığı geçti. Mısır'a gidince de İbn-i Makbûl'ü evine da'vet etti. Bütün ihtiyâcını karşılayacağını

bildirdi. İbn-i Makbûl ona gitmeyip, Yemenli olan sevdiklerine misâfir oldu. Tahsildar daha sonra İbn-i Makbûl'ü vezire götürdü. Vezir onu görünce hürmetle ayağa kalktı, İbn-i Makbûl'ün karşısında çocuk gibi olmuştu. Durumu öğrenince, birşey istemekten vazgeçip, izzet ve ikramlarda bulundu. İbn-i Makbûl, diğer borçlu kimselerin de af edilmelerini istedi. Onlar da böylece kurtuldular. İbn-i Makbûl, ma'rifet ehli bir zât idi. Bir müddet Haremeyn'de ikâmet etti. 1094 (m. 1683) senesinde Yemen'e gitti. Sonra Mekke-i mükerremeye geri döndü. Ömrünün geri kalan kısmını burada geçirdi.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 198

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 130

İBN-İ MAKBÛL ZEYLAÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ebû Bekr bin Makbûl bin Abdülgaffâr'dır. Yemen'in Lihye şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1042 (m. 1632) senesinde Lihye'de vefât etti. Dedesi Şeyh Ahmed bin Ömer Zeylaî'nin türbesinin yanına defnedildi.

İbn-i Makbûl Zeylaî, keskin görüş ve fazilet sahibi idi. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuştu. Doğum yeri olan Lihye'de yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından ilim öğrendi. Çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: Yemen'de çıkan karışıklıkları bastırmakla görevli Kansu Paşa, Mekke'ye gelmişti. İbn-i Makbûl de o sırada Mekke-i mükerremede bulunuyordu. Birisi İbn-i Makbûl'e iftira ederek, Kansu Paşa'ya şikâyet etti. Lihye ve havâlisinde İbn-i Makbûl'ün sözü geçerdi. Kansu Paşa'nın emri ile, İbn-i Makbûl zorla huzûra getirildi, İbn-i Makbûl'ün yanında bir talebesi de bulunuyordu. Kansu Paşa'nın yanına girdiklerinde, Kansu Paşa onları karşıladı. Onları yerlerine oturttu. Onlar oturunca Kansu Paşa sustu. Konuşmaya ve hareket etmeye gücü yetmedi. Başı eğik vaziyette durdu. Paşa'nın askerleri de aynı şekilde bekliyorlardı. Nihâyet akşam namazı vakti girince İbn-i Makbûl Zeylaî, Paşa'ya; "Ey Kansu! Kalk, akşam namazını kılalım" dedi. Kansu Paşa, sanki uykudan uyanıyormuş gibi kalktı. Yaptıklarına pişman olup özür diledi, İbn-i Makbûl'e dönerek; "Efendim bir ihtiyâcınız var mı? Derhal yerine getirelim" dedi. İbn-i Makbûl Zeylaî; "Hiç bir ihtiyâcım yok" diyerek Paşa'nın yanından kalktı. Kalbi incinmişti. Çok celalli idi. Paşa'nın yanından çıkınca birlikte geldiği talebesine; "Zannediyorum, sen Paşa'dan korktun" deyince talebe; "Evet korktum" dedi. Bunun üzerine İbn-i Makbûl; "Vallahi Paşa'nın yanına girer girmez bana, o ve askeri hakkında tasarruf yetkisi verildi" dedi. Yakında yapacağı bir savaşta Kansu Paşa'nın yenileceğini söyledi. Çok geçmeden Kansu Paşa ve ordusu, bir savaşta darmadağın olup yenildiler.

Yine şöyle anlatılır: İbn-i Makbûl, Mekke-i mükerremede çok hastalanmıştı. Yanına talabelerinden birisi girdi. Hocası İbn-i Makbûl'ün hâlini görünce çok üzüldü. "Artık bu onun ölüm hastalığıdır şeklinde hatırından geçirmişti. Bunun üzerine İbn-i Makbûl talebesine; "Benim için endişe etme. Ben Lihye'de vefât edeceğim" dedi. Bir müddet sonra iyileşen İbn-i Makbûl Lihye'ye geldi. Onun gelişi ile Lihye halkı çok sevindiler, İbn-i Makbûl Lihye halkına; "Ben, buraya yakında vefât etmek için geldim" dedi. O zaman herkes mahzûn oldu, üzüldü. Çünkü onun kerâmet ehli, insanlara doğru yolu gösteren bir zât olduğunu biliyorlardı. Nitekim dediği gibi, bir süre sonra vefât etti.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 266

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 9

İBN-İ MOLLA (Ahmed bin Muhammed Haskefî)

Şafiî âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ali bin Muhammed bin Ahmed bin Yûsuf bin Hüseyn bin Yûsuf bin Mûsâ el-Haskefî'dir. "İbn-i Molla" diye meşhûr oldu. Lakabı Şihâbüddîn'dir. Aslen Diyarbakır'a bağlı Hasankeyf'lidir (Hısn-i keyfâ'lıdır). 937 (m. 1530) senesinde Haleb'de doğdu ve oraya yerleşti. Burada ve başka şehirlerde birçok âlimden ders aldı. Çeşitli ilimlerde derin bilgi sahibi oldu. Çok kitap yazdı. 1003 (m. 1590) senesinde, Haleb'den 5 fersah (28,8 km.) uzakta bulunan Mi'rat-ı Nesrin köylerinden Bâtşa'da, eşkiyâlar tarafından şehîd edildi.

İbn-i Molla, ilimde üstün bir yeri olan ve birçok âlim tarafından medhedilen bir zât idi. Önce babasının yanında ilim tahsiline başladı. Daha sonra birçok kimseden ders okudu. "Târih-i Haleb" kitabının sahibi Radıyyüddîn İbni Hanbelî'den ilim öğrendi. Uzun zaman onun derslerine devam etti. İbn-i Hanbelî'nin "Şerh-ül-mukalleteyn fî mesh-ıl-kulleteyn" adındaki eserini, kendi kendine okuyup mütâlâa etti. Yine onun "Mehâil-ül-melâha fî mesâil-il-mesâha" adındaki eserini beraberce okudular. Cebir ve matematik ilimlerinde de çok yükseldi. Ayrıca ondan, Celâlüddîn-i Mahallî'nin tefsîrini haşiyesi ile birlikte ve İmâm-ı Tirmizî'nin "Şemâil-ün-Nübüvve"sini okudu. Yine İbn-i Hanbelî'den, "Şerh-ül-Mevâkıf' ile "Şerh-ül-Adûd" adındaki eserleri, Seyyid Şerîf Cürcânî'nin ve Sa'düddîn-i Teftâzânî'nin haşiyeleri ile beraber okudu. Alvân bin Muhammed el-Hamevî'nin 954 (m. 1547) senesinde sohbetlerinde bulundu. Derslerine devam edip, "Sahîh-i Buhârî"nin üçte birini ondan okudu. Burhânüddîn-i Ummâdî'den öncelikle müselsel hadîs-i şerîfleri dinledi. Bu zât kendisine icâzet (diploma) verdi. Haleb'de bulunan Şeyh İbrâhim Darir-i Dımeşkî'den de Kur'ân-ı kerîmin tecvidini ve kırâat usûllerini çok okudu. 965 (m. 1557) senesinde, ondan da icâzet aldı. İki defa Şam'a gidip geldi. Orada, Bedrüddîn-i Gazzî'nin Şâmiyyet-ül-Berâniyye Medresesi'ndeki derslerine devam ederek ilim aldı. Yine Şam'da Nûreddîn-i Nesefî'den, Sahîh-i Buhârî'nin bir bölümü ile Sahih-i Müslim'i okudu. Ayrıca onun, "Cem'ul-cevâmi" ve "Şerh-ül-Behce" kitaplarından okuttuğu derslerine devam etti. Ondan da icâzet aldı. Yine orada Muhibbüddîn-i Tebrîzî'den, Molla-zâde'nin "Hidâyet-ül-hikme" şerhini okudu. Bu sırada Süleymâniye Medresesi'nde kalıyordu. Ayrıca bu zâttan, Tefsîr-i Beydâvî'nin ba'zı yerlerini okuyordu. Yine ondan, "Mutavvel"i de okudu. Ebü'l-Feth eş-Şebşîrî'den de ilim öğrendi. Bir ara İstanbul'a geldi ve burada oturan Şeyh Garsüddîn-i Halebî'den "Usturlâb" risalesini okudu. Büyük âlim Seyyid Abdürrahîm-i Abbasî ile de buluşup, ondan ilim tahsil etti ve icâzet aldı. Yazdığı kasidelerde bu hocasını çok medhetmektedir. Bu yolculuğunu anlatan güzel bir kitap yazdı ve adını "Ravdat-ül-verdiyye fir-rıhlet-ir-Rûmiyye" koydu, İstanbul'dan Haleb'e döndükten sonra, Belâtiyye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Çok kimseye faydalı oldu ve birçok eserler kaleme aldı.

Eserleri: 1- Tâlibet-ül-visal min makâmi zâlik-el-gizâl, 2- Ukûd-ül-cemân fî vasf-i nebzetin minel-gılmân, 3- Müntehâ emel-il-edîb min-el-kelâmi alâ Mugn-il-Lebîb: İbn-i Hişâm'ın nahiv hakkında yazdığı eserine yaptığı kıymetli şerhtir. 4- Şerh-üş-Şâfiyye fin-nahvi, 5- Şerh-uş-Şevâhid lis-Süyûtî, 6- Şerh-ül-Izzî, 7- Şerh-ül-Kâfiye, 8- Şekva dem'ıl-merâk min sihâm-il-firâk, 9- Ferâiz-i İbn-i Molla, 10- Müt'at-ül-ezhân minet-temettü'ı bil-akrân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 133

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 277-280

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 151

4) Şezerât-üz-zeheb cild-8, sh. 441

5) El-A'lâm cild-1, sh. 235

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1021, 1139, 1200, 1245, 1371, 1753

İBN-İ MÜHELLÂ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Abdullah'dır. 950 (m. 1543) senesi Safer ayında Yemen'de Da'liyye denilen yerde doğdu. 1028 (m. 1619) senesinde Yemen'de Şüc'a denilen yerde vefât etti. Kabri, Şüc'a'ya yakın bir yerdedir. İbn-i Mühellâ, genç yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından ve zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Babası ile birlikte, ilim öğrenmek için birçok beldelere gitti. Arabî ilimleri, Abdullah bin Râgıb, İbrâhim bin Râgıb ve Seyyid Hadi el-Veşlî'den öğrendi. Fakîh Abdürrahmân Nezîlî'nin yanında çeşitli kitapları okudu. Fakîh Abdürrahmân ona icâzet (diploma) verdi. 1000 (m. 1591) senesinde Yemen'e gelen Necmüddîn Basrî'den, "Er-Risâlet-üş-Şemsiyye" adlı eseri dinledi. Daha sonra talebe yetiştirmeğe başladı.

İbn-i Ebi'r-Ricâl onun hakkında şöyle demektedir: "İbn-i Mühellâ, asrının büyük âlimlerinden idi. Aklî ve naklî ilimleri çok iyi bilirdi. İlim öğrenmek için, her taraftan ona talebeler geldi. Onun ilminden çok istifâde ettiler. Bâb-ül-Ehcer denilen yerde bir müddet kaldı. Burada da talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Arabî ve tefsîr ilimlerinde Teftâzânî gibi idi."

İbn-i Mühellâ'nın çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: Yemen'de Tihame'nin ileri gelenlerinden birisi, İbn-i Mühellâ'yı rü'yâsında gördü. Sonra birisi ona İbn-i Mühellâ'yı ziyâret etmesini söyledi. O zât; "Ben İbn-i Mühellâ'yı tanımam" deyince öbür şahıs ona, "İbn-i Mühellâ biraz önce gördüğün kimsedir. Şüc'a denilen yerde oturur. Evi şehrin kapısına yakındır. Oraya vardığında ilk gördüğün evdir" diyerek evi de ta'rîf etti. O zât derhâl yola çıktı. Şeref beldesinin yakınlarına kadar gitti. Burada Şüc'a denilen yerin neresi olduğunu sordu. Ona; "Orası büyük âlim Abdullah Mühellâ'nın memleketidir" dediler ve yolu ta'rîf ettiler. O zât duyduklarına çok sevindi ve İbn-i Mühellâ'yı ziyâret etmesi emrolunduğu ve rü'yâsının sâdık (doğru) olduğunu anladı. İbn-i Mühellâ'nın evine gitti. Onun elini öptü. Ondan hayır duâ istedi. Bir müddet orada kaldı. Birçok bilgiler öğrendi. İbn-i Mühellâ'nın vefâtında ve defn edilmesinde orada idi.

Asrındaki âlimler muhtelif ilimlere dâir müşküllerini hâlletmek için İbn-i Mühellâ'ya yazarlardı. O da onlara gerekli cevâbı verirdi. Bu husûsta, Muhammed bin Ahmed Rûmî, Allâme Sa'düddîn ve Ali bin Hüseyn Mesnevî ile uzun mektûplaşma ve yazışmaları oldu. Bu mektûpları İbn-i Ebi'r-Ricâl târihinde bildirmiştir.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 57

İBN-İ MÜNÂVÎ (Zeynel'âbidîn bin Abdürraûf)

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Zeynel'âbidîn bin Abdurraûf bin Tâc-ül-Ârifîn bin Ali bin Zeynel'âbidîn bin Yahyâ bin Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed bin Mahlûf bin Abdüsselâm Haddâdî Münâvî'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1022 (m. 1613) senesi Zilka'de ayının dördüncü günü Mısır'da vefât etti. Câmi-ül-Ezher'de, büyük bir kalabalık

tarafından cenâze namazı kılındı. Velî bir zât olan Şeyh Ahmed Zâhid ile Şeyh Midyen Eşmûnî'nin kabirleri arasına defnedildi.

İbn-i Münâvî, "Câmi' us-sagîr" adlı eseri açıklayan büyük âlim Münâvî'nin oğludur. Babası gibi âlim idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyâya düşkün olmadığı gibi, haramlardan kaçmakda herkesten önde idi. Babasının derslerinde yetişti. Daha yedi yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. On yaşında birçok kitabı okuyup ezberlemişti. Okuduğu kitaplardan ba'zıları şunlardır: İbn-i Arslân'ın Zebid'ini, nahiv ilmine dâir Tuhfet-ül-verdiyye, Sa'düddîn Teftâzânî'nin Kitâb-ül-İrşâd'ı ve başkaları. Ezberlediği kitapları zamanının büyük âlimlerinden Şemsüddîn Muhammed Remlî'ye, onun vefâtından sonra da Hatîb Şihâbüddîn Ahmed Şerbînî ve Şeyh Harrâz Gamrî'ye tekrar okuyup dinletti. Arabî ilimleri Şeyh Abdülkerîm Bulâkî'den, usûl ilmini Şemsüddîn Muhammed Me'mûnî, Altıparmak ve Mısır kadısı Arap-zâde'den, tefsîr, hadîs, neseb, hesab, hendese ve başka ilimleri de büyük âlim Ali bin Gânim Makdisî'den öğrendi. Ayrıca hadîs-i şerîf ilmini Hâfız Ebü'n-Necâ Sâlim Senhûrî ile Hâfız Şihâbüddîn Ahmed Metbûlî ve Mâlikî mezhebi âlimlerinden Kâdı Bedreddîn Karâfî'den tahsîl etti. Bütün hocaları kendilerinden rivâyette bulunmaya onu selâhiyetli kılıp icâzet (diploma) verdiler. İbn-i Münâvî daha sonra tasavvuf yoluna girdi. Halvetiyye yolunun büyüklerinden oldu. Halvetiyye yolundaki icâzeti Şeyh Sâlih Muhammed Türkî Halveti, Şeyh Ahmed Acemî, Şeyh Abdullah Rûmî, Şeyh Muhammed Yünânî, Şeyh Muharrem Rûmî ve başkalarından aldı.

İbn-i Münâvî, zamanlarını ibâdet ve tefekkürle geçirirdi. Yanına gelenler, onu namaz kılarken veya zikr ederken bulurlardı. Onu başka bir hâlde gören olmadı. Gecenin tamâmını ihyâ eder, ibâdetle geçirirdi. Yumuşak huylu ve çok merhametli idi. Küçük büyük, çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. İbâdet esnasında Resûlullahın (s.a.v.) mübârek cemâlini görürdü.

Daha büluğa ermeden önce, babası onu bir iş için bir yere gönderdi. Yolda İbn-i Uzma ile karşılaştı. İbn-i Uzma'yı tanımazdı. İbn-i Uzma ona; "Ey Zeynel'âbidîn" diye seslendi. Bunun üzerine yanına gitti. İbn-i Uzma onun ağzına bir buğday tanesi koydu. Sonra da; "Şimdi git, biz seni mahrûm etmedik" buyurup duâ etti.

İbn-ül-Münâvî ma'nen üstün bir derecede idi. Ahırete intikâl etmiş olan, ba'zı velîlerin rûhları hânesine gelir, onunla beraber olurlar, ba'zı işlerden haber verirlerdi. Şeyh Şah Veliyyüddîn Acemî'nin rûhu çok defa onu ziyâret eder, onunla birlikte olurdu. Daha küçüklüğünde nûrlar görür, sesler duyar ve haberler dinlerdi. Çok güzel rü'yâlar görürdü.

Zeynel'âbidîn Münâvî, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabrine gittiğinde, İmâm-ı Şafiî, kabrinden ona seslenir, ba'zanda kabri yarılır, içinden elini uzatır ve ona birşey verirdi.

Zeynel'âbidîn, dedesi Yahyâ Münâvî'nin kabrini ziyârete gittiğinde, onu, üzerinde siyah bir elbise ile kabrinin üzerine oturmuş bir hâlde bulurdu. Onunla uzun uzun konuşur ve duâ ederdi.

Âriflerin büyüklerinden olan Himsânî anlatır: "İlm-i ervâh'dan haberi olan evliyânın büyüğü, Tarme Sa'dî Mısrî'yi gördüm. Önünde nûr gibi bir zât vardı. Bu kimdir diye sordum. O da Zeynel'âbidîn Münâvî'dir. O kabir ehline vekîl kılındı" dedi.

Muhibbî şöyle anlatır: "Şeyh Abdülkâdir Feyyûmî'nin oğlu hastalanmıştı. Bu sırada Zeynel'âbidîn Münâvî ile karşılaştı. Ona oğlunun hasta olduğunu arz etti. Zeynel'âbidîn Münâvî, oğlunun yanına gitti. Bir müddet sohbet etti. Sonra duâ edip ayrıldı. Ondan sonra Şeyh Abdülkâdir Feyyûmî'nin oğlu, hastalığından kurtularak şifâ buldu.

Zeynel'âbidîn bin Abdürraûf, bir gün otururken, talebelerinden birisi kapıyı çaldı. Zeynel'âbidîn kapıya çıktı. Kapıyı çalan talebesi ile birşeyler konuştuktan sonra geri döndü ve buyurdu ki: "Bu gelen falanca zât idi. Memleketinde çocuğu varmış. Kendisine çocuğunun hastalandığını haber yermişler. Çocuğunun şifâ bulması için bir kâğıda birşeyler yazıvermemi istedi. Ben birşey yazmadım. Çünkü çocuğu bugün vefât etti." Birkaç gün sonra o şahsın oğlunun Zeynel'âbidîn'in dediği günde vefât ettiği haberi geldi.

Zeynel'âbidîn, Sa'îd denilen yerde bulunan babasının yanına gidiyordu. Yolda birisi, hiçbir suçu olmadığı hâlde mızrağı ile ona vurdu. Fakat Zeynel âbidîn'e birşey olmadı. Bir müddet sonra, başka birisi gelip, Zeynel âbidîn'e mızrağı ile vuran o şahsın boynunu hiç sebeb yok iken kesti. Böylece Allahü teâlânın sevgili kuluna el kaldırmanın cezasını çekti.

Yine bir defasında, babasının alacağını almak için birisinin yanına gitmişti. Yanına gittiği şahıs Zeynel'âbidîn'e hakaret edip vurdu. Aradan kısa bir müddet geçmişti ki, bulunduğu şehrin vâlisi, ona büyük bir borç yükledi. Ayrıca çok da hakaret etti.

Bir defasında o şöyle buyurmuştu: Yanıma hiçbir kimse oturmasın ki, Allahü teâlânın izni ile onun kalbinden geçenleri bilmeyeyim. Eğer Allah korkusu olmasaydı, düşmanların ekseriyetinin ayıplarını ortaya çıkarırdım.

İbn-i Münâvî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Meşâhid li-İbn-i Arabî, 2- Hâşiyetün alâ şerh-il-Minhâc lil-Celâlüddîn-i Mahallî, 3- Şerhun alâ Mukaddimet-ül-Ezheriyye, 4- Şerh-üt-Tâiyye İbn-i Fârıd, 5- Hâşiyetün alâ Ravd-il-ünf.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 196

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 193

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 379

4) El-A'lâm cild-3, sh. 65

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 18

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 617, 918

İBN-İ NÜCEYM-İ ÖMER MISRÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer bin İbrâhim'dir. Lakabı Sirâcüddîn olup, İbn-i Nüceym-i Hanefî Mısrî diye bilinir. Zeynel âbidîn bin İbrâhim İbni Nüceym'in kardeşi ve talebesidir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemekte olup, 1005 (m. 1596) senesinde Mısır'da vefât etti. Büyük kardeşi ve hocası olan Zeynel'âbidîn bin İbrâhim İbn-i Nüceym'in yanında defnedildi.

Zamanının âlimlerinden ve Bahr-ür-râik kitabının müellifi olan ağabeyisi Zeynel'âbidîn bin İbrâhim İbni Nüceym'den ilim tahsil etti. Fıkıh ilminde özel ihtisas ve yüksek derece sahibi olduktan sonra, İmâm-ı Neşen"nin "Kenz" adındaki fıkıh kitabını şerh etti. Bu kitaba "Nehr-ül-fâik fî şerhi Kenz-id-dekâik" adını verdi.

İbn-i Nüceym-i Ömer Mısrî dînî ilimlerde derin âlim, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinde ihtisas sahibi idi. İbâresi düzgün ve konulara hâkim, araştırıcı bir zât idi. Güler yüzlü ve hoşsohbet olduğu için, herkes tarafından sevilirdi. Konular üzerinde derin araştırmalar yapardı. Bütün güzel huyları üzerinde toplamıştı.

İbn-i Nüceym-i Ömer'in eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-İcâbet-üs-sâil bi ihtisâri enfe'ul-mesâil, 2- Ikd-ül-cevâhir fil-kelâmı alâ sûret-il-Kevser. 3- Nehr-ül-fâik fî şerhi Kenz-id-dekâik.

İbn-i Nüceym-i Ömer, Nehr-ül-fâik adlı eserinde diyor ki: "Zekât verilecek olan kimse, fakirler arasında bulunuyor ve onlar gibi ise, yahut fakir olduğunu söyleyip, zekât istemiş ise, bu kimsenin zekât almağa hakkı olup olmadığını araştırmağa lüzum yoktur. Buna zekât verince, soruşturarak, araştırarak vermiş sayılır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 271

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 206, 207

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 796

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 128, 273, 1019

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 352

6) Keşf-üz-zünûn sh. 1151, 1516

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 25

8) Brockelmann Sup-2, sh. 425

İBN-İ SÂİG (Muhammed bin İbrâhim ed-Derûrî)

Mısır'da yetişen tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin İbrâhim, lakabı Seriyyüddîn, nisbeti, ed-Derûrî el-Mısrî'dir. İbn-i Sâig diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemekle birlikte, Mısır'da doğduğu kesindir. 1066 (m. 1656) senesinde Kudüs'de vefât etti. Mücavirin kabristanında defnedildi.

Babası büyük tüccâr olduğundan, ona büyük bir mîras bırakmıştı. Zamanının Mısır âlimlerinden Ebû Bekr eş-Şinvânî'den çeşitli ilimleri tahsil etti. Paşa-zâde diye bilinen Molla Hüseyn'in uzun müddet hizmetinde kalıp, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Akranlarından üstün oldu. Farsça ve Türkçe dillerini ana dili olan Arapça gibi öğrendi. Daha sonra Mısır'da Süleymâniyye ve Sargatmişiyye medreselerinde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Çok güzel yazı yazardı. Ondan birçok kimseler ilim öğrenip istifâde ettiler. Şeyh Muhammed bin Muhammed el-Aysî ve "Hulâsat-ül-eser" adlı kitabın müellifînin babası ondan ilim tahsil eden kimselerdendir.

Bir müddet İstanbul'a gidip oranın âlimleriyle görüştü ve sohbetlerinde bulundu. Şeyhülislâm Mu'îd Ahmed Efendi'yle sohbet edip, ilmî üstünlüğünü kabûl ettirdi. Ondan hüsnü kabûl gördü ve ihsânlara kavuştu.

Kudüs kadılığına ta'yin edildi, İstanbul'a gidiş gelişi esnasında Şam'a da uğrayıp, bu beldenin âlimleriyle ilmî sohbetlerde bulundu. Onun üstünlüğünü zamanındaki âlimler kabûl edip, öğücü şiirler ve yazılar yazmışlardır.

İbn-i Sâig aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet sahibi bir zât idi. Temiz ve güzel giyinir, Allahü teâlânın ni'metlerinin üzerinde görünmesini ister, böylece müslümanın olgunluk ve vekârını gösterirdi. Tatlı dilli, güler yüzlü ve hoşsohbet idi. İnsanlara iyilik yapmaktan hoşlanırdı.

Fıkıh ve tefsîr ilimlerine dâir yazmış olduğu kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır.

1- Hâşiyetün alâ Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî: Kâdı Beydâvî hazretlerinin Envâr-üt-tenzîl adlı kıymetli tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2- Hâşiyetün alâ Şerh-il-Miftâh liş-Şerîf, 3- Risâletün fî

tahkîki tefsîr-i ba'zıl-âyât, 4- Risâletün fî halli es'ilet-i İbn-i Abdisselâm, 5-Risâletün fî mes'elet-it-Taklîd, 6- Hâşiyetün alâ Şerh-il-Hidâye, 7- Risâletün fil-müşâkile.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 198

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 316

3) Esmâ-ül-müpllifîn cild-2, sh. 287

4) El-A'lâm cild-4, sh. 303

5) Keşf-üz-zünûn sh. 2035

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 139

İBN-İ SÂLİM HALVETÎ

Hanbelî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta Halvetiyye yoluna mensûb idi. İsmi, Ahmed bin Ali el-Halvetî el-Ömerî ed-Dımeşkî olup, İbn-i Sâlim Halvetî diye tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1086 (m. 1675) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Bâb-ı Ferâdis kabristanına defnedildi.

İbn-i Sâlim (r.a.) ilim tahsil edecek yaşa geldiğinde, fıkıh, Arabî ilimler ve daha başka ilimleri okudu. Bu ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra tasavvuf bilgilerini öğrenmek için çalıştı. Şeyh Eyyûb Halvetî'den feyz alarak Halvetiyye yolunda ilerledi. Şeyh Eyyûb, Halvetiyye yolunun büyük velîlerinden olan Şeyh Ahmed bin Ali el-Harîrî el-Usâlî'nin talebesi idi. İbn-i Sâlim, Allahü teâlânın sâlih kullarının yardımları ve bereketli nazarları ile yetişmiş bir zât idi. Hem aklî, hem de naklî ilimlerde mahir idi. İbn-i Sâlim, Haseb-şeref ismindeki risalesinde, tasavvuf yoluna ilk girişini şöyle anlatır: "Tasavvuf ehlini tam bir muhabbetle severdim ve beni de onlar gibi yetiştirecek kâmil birini arardım. Bu maksatla; Hicaz, Anadolu, Mısır, Cezayir gibi memleketlerde çok dolaştım. Böyle bir zâtı aramaktan artık yorulmuştum. Bunun üzerine, Şam'da bulunan Sâlihiyye'ye geldim. Bir müddet burada ikâmet ettim. Bir ziyâret için gittiğimiz Şam köylerinden Berze'de Şeyh Eyyûb ile karşılaştım. Bu sırada keşf ve kerâmet yoluyla, içerisinde bulunduğum hâlimi bana açıkladı. Bu hâl karşısında, Allahü teâlânın lütfu ile içime; "Aradığım zât işte budur." diye doğdu. Bundan sonra rü'yâmda, Muzafferiyye Câmii'nde bulunduğumu, bir kimsenin bana gelerek; "Kalk! Şu anda Resûl aleyhisselâm geldi ve seni istiyor" dediğini duydum. Sür'atle kalktım. Câminin batı kapısından çıktım. Dışarda birini gördüm. Kapının önünde eğerli bir at tutuyordu. Bana; "Bin" dedi. Ben de; "Ben kimim ki hazret-i Nebî'nin (s.a.v.) huzûruna ata binerek gideyim. Ben yüzüm gözüm üzerine sürünerek yürürüm" dedim. O zât; "Ben böyle yapmakla emrolundum" dedi. Benim için üzengiyi tuttu. Bindim. Orada bulunanların arasından, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrlarına varıncaya kadar ilerledim? Peygamberimiz (s.a.v.) bir ata binmişlerdi. Resûlullah efendimizle (s.a.v.) aynı hizada olmamak için biraz geride kaldım. Atımın başını, onların mübârek dizleri yakınına getirdim. Resûlullahın (s.a.v.) sohbetiyle şereflendim. Bir müddet sonra uyandım. Gördüğüm rü'yâyı düşünüyordum. Bu sırada Şeyh Eyyûb'ün habercisi gelerek, beni istediğini söyledi. Sür'atle gittim. Huzûruna çıktığımda tebessümle karşıladı. Sonra iltifât ederek oturmamı söyledi. Onda gördüğüm hâllerden Şeyh Eyyûb'ün, Muhammed aleyhisselâmın vârisleri olan âlimlerden olduğunu anladım. Ona karşı olan muhabbetim ve bağlılığım arttı."

Yine başka bir rü'yâ gördüm. Sultânın habercisi şeklinde yedi kişi Dıyâiyye'ye geldiler ve beni sordular. "Onu niçin arıyorsunuz?" dedim. "Sultan onu istiyor" dediler. Aradığınız şahıs

benim. Fakat ben buna lâyık mıyım ki sultan beni çağırsın?" dedim. "Biz sâdece haberciyiz, gerisini bilmeyiz" dediler. Korkarak uyandım. Bu rü'yâyı Şeyh Eyyûb'e anlattım. "Gün ışırken rü'yânı ta'bir eder, açıklarım" buyurdu. Sonra bahçelerden geçerek şehre indik. "Senin sarığın büyük oldu" buyurdu. Hâlbuki küçük bir sarık sarmıştım. "Efendim, bu sarığım kâfidir!" dedim. Bana; "Sen Kasb Câmii'nin imamlığına isteniyorsun. Çünkü, dün gece rü'yâda gördüğün, burada medfûn olan Hacer bin Adî ve arkadaşları idi" buyurdu. İstidâdım olmadığı hâlde, bunu bize lâyık görmelerine çok hayret ettim. Bir müddet sonra, cemâatinin isteği ile oraya İmâm oldum. Orada Şeyh Eyyûb ve ben onsekiz sene ikâmet ettik."

Başka bir defasında da rü'yâmda şöyle gördüm. Evimiz tarafına ba'zı kimseler geliyordu. Herbiri elinde içerisinde, yasemin bulunan bir kap, buhurdanlık ve mis kabı bulunan bir tepsi taşıyordu. "Bu nedir?" dedim. "Şeyh Eyyûb'ün kızı Safiyye ile düğününüz var" dediler. Ben; "Hocamın Safiyye isminde bir kızı olduğunu bilmiyordum" dedim. "Bu kız, çok temiz bir kızdır" dediler. Sonra evimize girdiler. Beraberlerinde olan şeyleri bıraktılar. Hepsi benimle müsâfeha edip; "Mübârek olsun" dediler ve çıktılar. Uyandım. O gece kurban bayramı gecesiydi. Duhâ (kuşluk) vakti sevdiklerimizden bir topluluk bana geldiler. Ağlıyorlardı. Dediler ki: "Bugün Şeyh iki kişi arasına oturdu ve; "Ey kardeşlerim! Sizden burada hazır olanlar olmayanlara bildirsin ki benden sonra hocanız Şeyh Ahmed bin Sâlim'dir. Bunu kendiliğimden söylemiyorum. Onun hocalığı bu yolun büyüklerinin hepsinin bulunduğu bir toplantıda sabit olmuştur" buyurdu.

Bir müddet sonra Şeyh Eyyûb; "Beni bir hayvan ile Mencek Câmii'ne götürünüz" buyurdu. Câmiye geldiğinde; "Şeyh Ahmed'in hâli nasıldır?" diye sordu. "O, kendi halindedir" dediler. "Beni götürün. Onu ziyâret edeyim" buyurdu. İki kişi kollarına girerek getirdiler. Ona hürmeten oturmaya muktedir olamadım. "Zararı yok, oturma" buyurdular. Sonra da; "Benden sonra irşâd vazîfesi senindir. Yolumuzun âdabını gözetmek senin üzerine lâzımdır. Allahü teâlâ seni muvaffak eylesin. Sana yirmibir senemi harcamamın sebebi de bu idi" dedi. Ben ağladım. Bütün kardeşlerimizin hepsi orada hazır idiler. Onlar da ağladı. Sonra bana; "Rü'yânda ne gördün?" dedi. Ben rü'yâmı anlatmaktan utandığım için gizlemek istedim. Beni zorladı ve; "Anlat" buyurdu. Bunun üzerine ben de gördüğüm rü'yâmı anlattım. "Vallahi o, Safiyye'dir. O öyle temiz bir kızdır ki, hiçbir yabancı kimse onu görmemiştir. Onu sana zevce olarak verdim. Allahü teâlâ mübârek etsin" dedi. Fâtiha okuyup, yanımdan ayrıldı. Çok geçmedi vefât etti."

İbn-i Sâlim Halveti, vefâtından sonra hocasının halîfesi oldu. Çok kimselerin hidâyetine sebep oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı, İnsanların en hayırlılarından idi. 1086 (m. 1675) senesinde vefât etti. Ferâdis kabristanında medfûndur. Menhel-ül-verrâd ve Tuhfet-ül-mülûk gibi tasavvufî risaleleri vardır.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 337

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 253

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 163

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 7

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 595

İBN-İ SÂLİM YEMENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Sâlim bin Abdullah bin Abdürrahmân bin Abdullah bin Abdürrahmân Yemenî'dir. Yemen'in Aynan köyünde doğdu.

Doğum târihi bilinmemektedir. 1020 (m. 1611) senesinde Hindistan'ın Benderşahar şehrinde vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılındı.

İbn-i Sâlim Yemenî önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Sonra babasının emri ile Terîm'e gitti. Oradaki âlimleri, sâlihleri ziyâret etti. Ârif-i billah Ahmed bin Alevî'nin sohbetlerinde yetişti. İbn-i Sâlim Yemenî'nin kardeşleri de bu zâttan okudular. İbn-i Sâlim kardeşlerinin en üstünü, en zahidi idi. İki defa hacca gitti. Mekke-i mükerremede ve Medîne-i münevveredeki âlimlerle görüşüp ilim öğrendi. Daha sonra Benderâden'e gidip Ebû Bekr ve diğer Ayderûsîleri ziyâret etti. Sonra Şeyh Ahmed bin Ömer Ayderûsî'yi ziyârete gitti. Ahmed Ayderûsî de onu karşılamaya çıkmıştı. Daha önce hiç görüşmedikleri hâlde, muhabbetle karşılaşıp müsâfeha ettiler. Konuşmadan öylece sessiz kaldılar, İbn-i Sâlim birşey sordu. O zaman Ahmed Ayderûsî; "Etrâfımızda dönen nûrlar vardı. Konuşunca onlar kayboldu" buyurdu.

İbn-i Sâlim Yemenî Benderşahar'a gitti. Orada insanlara ilim ve edeb öğretti. Şöhreti her yere yayıldı, insanlar onun dersini dinlemek için uzak yerlerden akın akın oraya koştular. Çok kerâmetleri görüldü. Bir zaman Mekke-i mükerremeye geldiğinde, İdrîs bin Hasen'i ziyâret etti. Ona; "Kardeşin Ebî Tâlib'den sonra Mekke'nin idâre işi size kalır" buyurdu. Öyle oldu.

Ârif Muhammed bin Alevî şöyle anlatır: "Ku'ûd-ül-Mısrî" diye meşhûr, Ebû Bekr isimli zât ile iyi görüşürdü. Aralarında büyük bir sevgi bağı vardı. Mekke'den ayrılırken Ebû Bekr kendisini uğurlamak için çıktı. Dönüşte, çok kıymetli bir hâtıra olan yüzüğünü kaybetti. Bu sebeble çok üzüldü. O gece rü'yâsında İbn-i Sâlim Yemenî'yi gördü, İbn-i Sâlim ona; "Yüzüğün için çok üzüldün, işte yüzüğün" buyurdu ve parmağına taktı. Ebû Bekr, sabah uyandığında yüzüğü parmağında buldu. Son derece sevindi."

İbn-i Sâlim, kendisine gelip yardım isteyenlerin hâmisi (koruyucusu) idi. Hadramût ve Sahr halkı kendisine çok hürmet gösterirlerdi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 161

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 334

İBN-İ SEKKÂF

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Berekât bin Muhammed bin Abdürrahmân bin İbrâhim bin Abdürrahmân'dır. Dedesi Kerîşe diye bilinir. Yemen'in Terim şehrinde doğdu. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. 1048 (m. 1638) senesinde vefât etti. Yemen'in İmrân kasabasının dışında bir yere defnedildi. Kabri bilinmekte ve ziyâret edilmektedir.

Şiblî, senelere göre tertip ettiği târihinde, onun hayâtından şöyle bahseder "İbn-i Sekkâf, Terim şehrinde doğdu. Burada yetişti. Evliyâdan bir cemâat ile sohbet etti. İlim öğrenmek ve öğretmek için çeşitli beldelere gitti. Mekke-i mükerremeye gider gelirdi. O zaman Mekke-i mükerremenin kadısı ve reîsi meşhûr Kâdı Hüseyn idi. Kâdı Hüseyn, İbn-i Sekkâfı çok severdi. İbn-i Sekkâf hangi beldeye girse, o beldenin halkı ve idârecileri tarafından sevilirdi. Kendisine verilen hediyeleri talebelerine dağıtırdı. Çok az uyurdu. Çok heybetli idi. Sultanlar ona hürmet ederlerdi." İbn-i Sekkâfın çok kerâmetleri görüldü. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

İbn-i Sekkâf yerden, toprak, saksı parçası ve taş alır, onu talebelerinden istediğine verirdi. O talebe, isteğine uygun olarak onları elinde para, şeker veya helva olarak bulurdu.

İbn-i Sekkâf bir sığır satın aldı. O anda yanında para yoktu. Mal sahibinden sığırın parasını ödemek için biraz mühlet vermesini istedi. Sığırın sahibi, onun bu teklifini kabûl etmedi. Bunun üzerine İbn-i Sekkâf, sığıra sahibinin istediği para sayısınca vurdu. Sığırdan satıcının istediği kadar para düştü.

İbn-i Sekkâf'ın hizmetçisi Abdullah bin Kuleyb anlatır: "Efendim İbn-i Sekkâf beni, Sultan Abdullah bin Ömer Kesîri'ye bir iş için gönderdi. Fakat Sultan Abdullah bu işi kabûl etmedi. Ben geri dönüp, durumu efendim İbn-i Sekkâf'a anlattım. O, sükût etti ve birşey konuşmadı. O sırada kapı çalındı. Kapıya baktığımda, kapıyı çalanın Sultan Abdullah olduğunu gördüm. Sultan Abdullah içeri girince, İbn-i Sekkâf'tan özür diledi ve affını istedi. Benim oradan ayrıldığım andan sonra, karnında bir şişlik meydana geldiğini, nerede ise helak olacağını söyledi. O zaman İbn-i Sekkâf elini onun karnı üzerine koydu. Sultan Abdullah'ın o hâli geçti ve afiyete kavuştu."

---

1) Hülâsat-ül-eser cild-3, sh. 403

İBN-İ SÜVVÂR (Abdülkâdir bin Muhammed)

Şam'da yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed ed-Dımeşkî el-Atîkî olup, İbn-i Süvvâr ve Şeyh-ül-mahyâ gibi isimlerle tanınır. 922 (m. 1516) senesinde, Yavuz Sultan Selim Hân'ın Dımeşk'da (Şam'da) bulunduğu sırada Ramazân-ı şerîf ayında doğdu. 91 sene 6 ay ve 20 gün devam eden hayâtı, 1014 (m. 1605) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde, Pazar gecesi seher vaktinde tamam oldu. Tevriziyye de cenâze namazı kılındıktan sonra, Dekâkîn kabristanına defnedildi.

Rivâyet edilir ki: İbn-i Süvvâr ilk zamanlarında tüccârlık yapardı. Bir defasında ticâret için Kâhire'ye gitmişti. Orada Resûlullah (s.a.v.) efendimize salât-ü selâm getirilen bir meclisde bulundu. Bu meclisde olanların hocası Şihâbüddîn Bülkînî olup, o da Şeyh Ali Şevnî'nin talebesi idi. Bu meclisde bulunmanın bereketi ile, büyüklerin yolunda ilerlemek arzusu gönlüne düştü. Bundan sonra; Bedrüddîn-i Gazzî, Ebü'l-Hasen el-Bekrî, Şihâbüddîn Ahmed et-Tayyibî el-Kebîr gibi büyük âlimlerin sohbetlerinde bulunarak, tasavvuf yolunda ilerlemeye gayret eden İbn-i Süvvâr, Allahü teâlânın ihsânı ile yükselerek, kıymetli hâl ve derecelere kavuştu. Şam'da Bezûri Câmii'nde de imamlık yapmaya başladı.

Şeyh Sâlih Hayreddîn el-Mısrî isminde bir zât, birgün İbn-i Süvvâr'ın yanına gelerek şöyle anlattı: "Rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) efendimizi gördüm. Yanlarında Ali Şevnî ve onun talebesi olan Şihâbüddîn Bülkînî vardı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bana; "Câmi-i Bezûri'nin İmâmı olan Abdülkâdir İbni Süvvâr'ı tanıyorsun değil mi?" buyurdu. "Evet" dedim. "Ona git (yanındaki zâtları işâret ederek) şeyhlerin yaptıkları üzere Cum'a geceleri salevât meclisleri kurmaya devam etsin" buyurdu. Ben bu rü'yâ ile, Peygamber efendimizin sizi ne kadar çok sevdiğini iyice anlamış oldum" dedi.

Abdülkâdir İbni Süvvâr (r.a.) çok yüksek bir velî idi. Devamlı olarak rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) efendimizi görürdü. Gördüğü rü'yâları da anlatırdı. Ba'zı kimseler ise onun bu hâlini yalanlardı. Kabûl etmezlerdi. Bu kabûl etmiyenlerden birisi de Bedrüddîn Hasen isminde bir kimse idi. Bedrüddîn Hasen bir defasında rü'yâsında gördü ki, Şam'daki meşhûr Câmi-i Emevî insanlarla dolmuş idi ve orada bulunan cemaatta heyecanlı bir bekleyiş vardı. Bedrüddîn Hasen bu rü'yâsını anlatırken diyor ki: "Cemaata yaklaşıp, "Neyi bekliyorsunuz?" dedim. "Resûlullah efendimizi (s.a.v.) bekliyoruz" dediler. Ben de hayret ve heyecanla beklemeye başladım.

Bundan sonra gün doğması misâli her taraf nûr ile doldu. Bir zât geldi. Ay misâli parlıyordu. Herkes saygı ile kalkıp, hürmetle karşıladılar. Büyük bir edeble elini öpmeye başladılar. Ben de öptüm ve; "Efendim, siz kimsiniz?" dedim, "İşte ben Resûlullahım (s.a.v.) ki, Şeyh Abdülkâdir söylüyor. O beni rü'yâsında çok görüyor. Ben onun meclisinde hazır bulunmak üzere geldim" buyurdular. Rü'yâyı anlatırken, rü'yânın te'sîri hâlâ yüzünde görülen Bedrüddîn Hasen, bundan sonra önceki hâline tövbe etti. İbn-i Süvvâr'ın meclisine devam etmeye başladı.

Abdülkâdir İbni Süvvâr, birçok güzel hasleti, imrenilecek birçok fazîleti kendisinde toplamış idi. Kur'ân-ı kerîmi tecvid kaidelerine uygun olarak öyle güzel okurdu ki, dinleyen kimse, insanların en güzel Kur'ân-ı kerîm okuyanı budur derdi. Mübârek yüzü, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâda çok görmenin ve haramlardan sakınıp, dînimizin emirlerine tam uygun hareket etmenin nûru ile parlardı. Çoklarının hidâyete, doğru yola kavuşmasına vesile olmuştur.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 96

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 454

İBN-İ ŞEYHÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Sâlim bin Ahmed bin Şeyhân'dır. Hazreti Hüseyn'in soyundandır. 995 (m. 1587) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 1046 (m. 1636) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Şeyhân genç yaşta ilim tahsiline başladı. İhyâ-u ulûm-iddîn'i evliyânın büyüklerinden Sa'îd Bâbkî'nin yanında üç defa okudu. Büyük âlim ve velî olan Şeyh Ahmed Şenâvî'den zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrendi. Daha sonra talebe yetiştirmeye ve insanlara va'z ve nasihat etmeye başladı. Pekçok kimse ondan istifâde etti.

İbn-i Şeyhân muhtelif ilimlere dâir kitaplar ve risaleler yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Bulgat-ül-mürîd ve bugyet-ül-müstefîd, 2-Şerh-ül-Cevher-ir-Râbi' vel-Hâmis lis-Seyyid Muhammed Gavsullah ibni Hatîriddîn, 3- Cevâmiu kelim-il-ulûm fis-salâti alâ müdâv-il-külûm, 4- Neşr-ül-ifâde bi zikri kelimetey-iş-şehâde, 5-El-İhbâr vel-ınbâ' bi şiârı zev-il-kurbâ vel-elbâ'. 6- Cebr-ül-kelimet-il-kasîmeti bi zikr-il-kelimet-il-âsimeti, 7- El-Mekâsid-ül-ındiyye bi meşâhid-in-Nakşibendiyye, 8- Şekk-ül-ceyb fî ma'rifeti ehl-iş-şehâdeti vel-gayb, 9-Misbâh-us-sirr-illâmi' bi miftâh-ıl-cifr-il-câmi', 10- Gurer-ül-beyân an Umr-üz-zamân, 11-El-Meşrût-ul-Esmâ-ül-esnâ fî şurût-il-Esmâ-il-hüsnâ, 12- El-Ikd-ül-manzûm fî ba'dı mâ tahtevî aleyh-il-hurûf min-el-havâss vel-ulûm, 13- Merhem-ül-atf ve dirhem-üs-sarf, 14-Esfâr-ül-hâlik fil-ameli bi vitri İbn-i Mâlik, 15- Mevâid-ül-fadl-ıl-câmiati lübâben fî mevârıd-ir-remel-in-nâfiati ahbâben, 16-Cull-ül-magnem fî hall-it-tılsım, 17- El-Burhân-ül-ma'rûf fî mevâzîn-il-hurûf, 18- Münteh-et-taleb fî kısmeti hurûf-ur-ruteb alel kevâkib-is-seb'ati, 19- Miftâh-üs-serâir ve kenz-üz-zehâir, 20- Kasîdetün vitriyyetün.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 202

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 200

3) El-A'lâm cild-3, sh. 70

4) Keşf-üz-zünûn cild-2, sh. 1058, 1761

5) Brockelmann Sup-2, sh. 407

İBN-İ ÜSTÂZ ŞİBLÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ebî Bekr bin Abdullah bin Ebî Bekr bin Alevî bin Abdullah bin Alevî bin Üstâz-ül-a'zam Muhammed Şiblî'dir. Yemen'in Terîm şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1004 (m. 1595) senesi Receb-i şerîf ayında Terim'de vefât etti. Babasının ve dedesinin medfûn bulunduğu Zenbil kabristanına defnedildi.

İbn-i Şiblî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi, ilimle meşgûl oldu. Zamanının büyük âlimlerinden olan İmâm Ahmed bin Alevî, Şeyh Şihâbüddîn Abdurrahmân bin Muhammed ve büyük hadîs âlimi Muhammed bin Ali Hıred ve onun kardeşi Kâdı Ahmed Şerîf ve başkalarından okudu. Hac ibâdetini eda için Hicaz'a geldi. Oradaki âlimlerle görüşüp ilmini arttırdı.

Baba ve dedeleri de âlim, sâlih ve velî kimselerdi. Onların terbiyesinde yetişip kemâle geldi. Hocaları kendisini çok medhettiler. Dînî mes'elelere dâir çok suâl sorardı, ibâdetlerinde çok titiz davranırdı. Hayırlı işlere koşardı. Çok ibâdet eder, çok Kur'ân-ı kerîm okur ve ma'nâsını tefekkür ederdi. Hadîs-i şerîfleri iyi bilirdi. Çok talebe yetiştirdi. Oğlu Ebû Bekr ve Şeyh Abdullah bin Sehl ve başkaları kendisinden çok istifâde ettiler. Fıkıh ve usûl ilminde üstün bir derecede idi. Fakat o, gönül ve hâl ilmi olan tasavvufu seçti. Allahü teâlâdan çok korkar ve çok gözyaşı dökerdi. Dünyânın gelip geçici şeylerine gönül bağlamazdı. Aza kanâat ederdi. İbn-i Şiblî, İsm-i a'zamı bilirdi. Çok kerâmetleri görüldü.

Seyyid Ömer bin Ahmed Makar, Terîm şehri kenarında bir su kuyusu kazıyordu, içinde büyük bir kaya çıktı. Kırmak için çok uğraştı. Fakat kıramadı ve çok da yoruldu. İbn-i Şiblî, bu şahsın bu işi Allahü teâlânın rızâsı ve müslümanlara faydalı olmak için yaptığını anlayınca oraya geldi. Küçük bir taşa birşeyler yazdı. Taşı da kuyunun içine attı. Kuyudaki o kaya parçalandı ve su fışkırdı.

İbn-i Şiblî hac yolculuğunda iken bineği çok susadı. Suyun yeri çok uzakta idi. Su kırbasını bir yere astı. Kendisi de küçük bir tepe arkasında ibâdete başladı. Daha sonra kırbanın yanına gittiğinde, onun su ile dolu olduğunu gördü.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 158

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 331

İBRÂHİM SUMÂDÎ

Şam'da yetişen velîlerden. İsmi, İbrâhim bin Ahmed bin Dâvûd bin Müslim bin Muhammed'dir. Vâ'iz ismiyle şöhret buldu. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1054 (m. 1644) senesinde Havran'ın köylerinden Sumâdî'de vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi.

İbrâhim Sumâdî, Emevî Câmii'nde İmâm olup, zühd ve vera' sahibi, âlim, fakîh, vâ'iz bir zât idi. Nasihatleri, dinliyenlere te'sîr eder ve huşû' verirdi. Zamânının büyük âlimlerinden olan Şemsüddîn Meydânî'nin derslerinde yetişti. Onun vefâtıyla, Şam müftîsi Necmüddîn-i Gazzî'ye talebe oldu. Her ikisinden çok istifâde etti. Hadîs, fıkıh ilimlerini öğrendi. Şam'da fetvâlar verdi ve ders okuttu. Emr-i bil ma'rûf ve nehy-i anil-münkerde bulundu. (Ya'nî Allahü teâlânın emir ve yasaklarını açık ve anlaşılır olarak insanlara anlattı.) Çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. Çok sâlih bir zât idi. Kerâmetleri görülüp, dilden dile anlatıldı.

Ahmed Meydânî dedi ki: "Birgün Emevî Câmii'nde İbrâhim Sumâdî'yi gördüm. Bir çocukla ilgilendi ve yanağını tuttu. Ben bu hâli iyi görmeyip; "Âlim bir zât böyle yapar mı?" diye içimden geçirdim ve oradan ayrıldım. Gece bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda İbrâhim Sumâdî bir at üzerinde idi. Etrafını âlimler kuşatmıştı. Ben de elini öpmek için yaklaştım. Bana dönüp; İ'tirâzından vazgeç. Allahü teâlânın sevgili kulları hakkında sû-i zanda bulunma" buyurdu. Sabahleyin doğruca huzûruna koştum. Beni gülerek karşıladı ve; "Herhalde düşüncenden vazgeçtin" buyurdu. İ'tirâf edip özür diledim."

İbrâhim Sumâdî, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Duâsı makbûldü. Allahü teâlâdan kendisine dört evlâd ihsân etmesini ve her birinin dört hak mezhepten birinde âlim kişiler olmasını diledi. Duâsı kabûl oldu. Müslim ismindeki oğlu; Mâlikî mezhebinde, Abdullah ismindeki oğlu; Hanbelî mezhebinde, Mûsâ ismindeki oğlu; Şafiî mezhebinde, Muhammed ismindeki oğlu; Hanefî mezhebinde fazilet sahibi ve âlim oldular.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 49

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 249

İMÂDÎ (Adburrahmân bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdurrahmân bin Muhammed İmâdüddîn bin Muhammed'dir. İmâdî nisbesiyle meşhûr olmuşdur. 978 (m. 1571) senesinde Şam'da doğdu. 1051 (m. 1641) senesinde Şam'da vefât etti. Bâb-üs-Sagîr mezarlığında babasının yanına defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk olarak Hasen el-Bürûnî ve halasının oğlu Şeyh Muhammed bin Muhibbüddîn el-Hanefî'den ilim öğrendi. Daha sonra Kâdı Muhibbüddîn'in hizmetinde uzun müddet kalıp, ondan birçok ilimleri tahsil etti. Şemseddîn bin Minkâr ve Molla Muhammed bin Abdülmelik el-Bağdâdî'den de ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükselip, zamanında meşhûr oldu. 1014 (m. 1605) senesinde hac ibâdetini yerine getirmek için Mekke ve Medine'ye gitti. Hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret etmekle şereflendi. Medîne-i münevverede Nakşibendiyye yolu büyüklerinden Seyyid Sıbgatullah Nakşibendî'nin sohbetinde bulunup, ma'nevî feyz aldı. Beyt-i Harama girmek istediği zaman kalabalık arasında düşüp ayağı kırıldı. Tedâvi olup kırığı iyileşmesine rağmen, kırık izi kaybolmadı.

Hac ibâdetini yapıp Şam'a döndükten sonra, 1017 (m. 1608) senesinde Şibliyye Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. 1023 (m. 1614) senesinde Şam Selîmiyye Medresesi müderrisliğine nakl edildi. Sa'deddîn-zâde Es'ad Efendi hacca giderken, Şam'a uğradığı zaman, onunla sohbet edip, ilmî üstünlüğünü ve faziletlerini görüp iltifât etti. Es'ad Efendi İstanbul'a dönüp Şeyhülislâm olunca, onu da İstanbul'a getirtip, İstanbul Süleymâniye Medresesi'ne müderris ta'yin ettirdi. Abdurrahmân İmâdî, Sa'deddîn'zâde Es'ad Efendi'ye bir kaside yazıp üstünlüklerini anlattı. Bir müddet müderris olarak vazîfe yaptıktan sonra, 1031 (m. 1621) senesinde Şam kadılığına ta'yin edildi. 1033 (m. 1623) senesinde Şam kadısı iken tekrar hacca gitti. Onun şöhreti her tarafta duyuldu. Asrındaki bütün âlimler onun üstünlüğünü kabûl ettiler.

Nakledilir ki: Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi'ye bir fetvâ yazıp arz etti ve cevâbını da yanına yazdı. Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi fetvâyı inceleyip, doğru olduğunu gördükten sonra, fetvânın yanına onun yazdığı cevâbın aynısını yazdı. Onun ilmî üstünlüğünü kabûl etti. Asrındaki

birçok şâirler onu medh ettiler. Çok fasih ve belâgatlı şiirleri vardır. Hac dönüşünde Şam'da ilim öğretmek, talebe yetiştirmek ve fetvâ vermekle meşgûl iken vefât etti.

Onu sevenlerinden güvenilir birisi nakl eder: "Abdurrahmân İmâdî'nin vefât ettiği gece, evinin yanından geçiyordum. Semâdan bir yıldızın İmâdî'nin evinin üzerine düştüğünü gördüm. Aradan çok az zaman geçmişti ki, Abdurrahmân İmâdî'nin vefât ettiği duyuldu". Vefâtından sonra birçok sâlih kimseler onunla ilgili görmüş oldukları rü'yâlarını nakl etmişlerdir.

Abdurrahmân İmâdî, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Zamanındaki Hanefî mezhebi âlimlerinin ileri gelenlerinden idi. Tefsîr ilminde de ihtisas sahibi idi. İlimde derecesi yüksek ve ma'rifet sahibi idi. Pekçok talebesinin yetişmesine çalışdı. Evi bir ilim meclisi idi. Bütün güzel huyları ve ahlâk-ı hamîdeyi üzerinde toplamıştı. Yumuşak huylu, tevâzu sahibi, hoş sohbet idi. Zekî, ileri görüşlü ve derin anlayış sahibi idi. Fıkıh, tefsîr ilimlerine dâir çok kıymetli eserleriyle, beliğ şiirleri vardır.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır:

1- Tahrîr-üt-te'vîl alâ mâfi me'ânî ba'zı ây-it-tenzîl (tefsîr ilmine dâirdir), 2- Er-Ravzat-ur-riyâ fimen düfine bi-Dâriya, 3- El-Müstetâtı min-ez-zâd fîl-menâsik (Hanefî fıkhıyla ilgili bir eserdir), 4- Kitâb-ül-hediyye fî İbârât-il-fıkhiyye, 5- El-Fetâvâ, 6- Reyy-is-Sâdî min fetâvâ-i İmâdî, 7- Mukaddimet-üs-salât.

Çeşitli konularla ilgili kıymetli birçok risaleleri ve şiirleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 91

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 380

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 549

4) El-A'lâm cild-3, sh. 332

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1829, 1830

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 594, cild-2, sh. 724, 727

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 979

İMÂM-I RABBÂNÎ

Hindistan'da yetişen meşhûr İslâm âlimi ve büyük velî. Âriflerin ışığı, velîlerin önderi, İslâmın bekçisi, müslümanların baştâcı, müceddid, müctehid ve İslâm âlimlerinin gözbebeğidir, insanların i'tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmelerini, öğrendikleri bu bilgiler ile amel etmelerini sağlayan, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine "Silsile-i âliyye" denilen İslâm âlimlerinin yirmiüçüncüsüdür. İsmi, Ahmed bin Abdülehad bin Zeynel'âbidîn'dir. Lakabı Bedreddîn, künyesi Ebü'l-Berekât'dır. 971 (m. 1563) senesinde Hindistan'ın Serhend (Sihrind) şehrinde doğdu. 1035 (m. 1624)'de Serhend'de 63 yaşında iken vefât etti. Türbesi oradadır. İmâm-ı Rabbânî ismiyle tanınmıştır, İmâm-ı Rabbânî, Rabbânî âlim demektir. Rabbânî âlim de; kendisine ilim ve hikmet verilmiş, ilmi ile amel eden, ilim ve amel bakımından kâmil olan âlim demektir. Hicri ikinci bin yılının Müceddidi olmasından dolayı "Müceddîd-i elf-i sânî", ahkâmı İslâmiye ile tasavvufu vasletmesinden, birleştirmesinden dolayı da, "Sıla" ismi verilmiştir. Hazreti Ömer'in soyundan olduğu için, "Fârûkî" nesebiyle anılmış, Serhend şehrinden olduğu için de oraya nisbetle, "Serhendî" nisbeti verilmiştir. Bütün

bu vasıflarıyla birlikte ismi, İmâm-ı Rabbânî, Müceddîd-i elf-i sânî, Şeyh Ahmed-i Fârûkî Serhendî'dir (k.s.).

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Peygamberimizin (s.a.v.) hadîs-i şerîfde; **"Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer bin Hattâb peygamber olurdu."** buyurarak methettiği ve Hazreti Ebû Bekr'den sonra insanların en üstünü olan Hazreti Ömer'in soyundan olup, yirmidokuzuncu torunudur. Yine hadîs-i şerîfde; **"Ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir."** buyurularak bildirilen, ilmini nübüvvet kaynağından alan ve "Ulemâ-i râsihîn" denilen âlimlerin en meşhûrlarındandır.

Babası ve dedelerinin hepsi, zamanlarının büyük âlimleri, sâlih ve faziletli kimseleri idiler. Babası Abdülehad zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişmiş, tasavvuf hâllerinde kemâl derecede büyük bir âlim ve mürşid-i kâmil idi. Gençliğinde ilmi yaymak, insanlara hizmet etmek, doğru yolu göstermek için seyehat ettiği sıralarda, Hindistan'ın meşhûr kasabalarından Skendere'ye gitmişti. O memleketin asîl bir ailesine mensûb sâliha bir hanım, firâsetiyle Abdülehad'ın mübârek bir zât olduğunu anlayıp, ona; "Kendi kucağımda terbiye edip büyüttüğüm, iffet ve ismet cevheri bir kız kardeşim vardır. Böyle sâliha bir kızın sizinle nikahlanmasını arzu ediyorum. Ümid ederim ki bu ricamı kabûl edersiniz" diye haber göndermişti. Abdülehad bir müddet düşündükten sonra teklifi kabûl edip, o kızla nikahlandı. Bu evliliklerinden İmâm-ı Rabbânî hazretleri doğdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin memleketi olan Hindistan'ı ilk fetheden, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin onbeşinci dedesi olan Ferruh Şâh'dır Ferruh Şah, Kabil sultanlarının büyük vezirlerinden ve kumandanlarından olup, Gazne ve Kabil taraflarından gelip Hindistan'a yerleşmiş idi. Serhend (Sihrind) şehrini de ilk kuran Sultan Firûz Şâh'dır. Sihrind, siyah arslan demektir. Çünkü, bu şehrin yeri önce arslanlar ormanı idi. Yakınında şehir yoktu. Daha sonraları burası îmâr edilip, güzel bir şehir kuruldu, İmâm-ı Rabbânî hazretleri doğduğunda, Serhend şehri, Hindistan'ın meşhûr bir şehri ve bulunduğu havâlinin merkezi hâline gelmiş idi. Babası Abdülehad, o beldenin tanınmış âlimlerinden ve meşhûr evliyâsından idi.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri çocukluğunda şiddetli bir hastalığa tutulmuştu. Evlerinde büyük bir üzüntü hâsıl olup, vefât edeceğini zannetmişlerdi. O zamanın meşhûr evliyâsından Şah Kemâl Kihtelî Kâdiri'ye götürüp duâsını istediler. Şah Kemâl Kadirî, İmâm-ı Rabbânî'yi görünce büyük bir hayranlıkla bakarak babasına; "Hiç üzülmeyiniz. Bu çocuk çok yaşayacak, ilmiyle âmil, büyük bir âlim ve eşsiz bir ârif olacak" demiş ve çocuğun elinden tutup, ağzından öpmüştür. Muhabbetle sarılmalarından dolayı, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin feyzi ve nûru, mübârek vücûdunu kaplamıştır.

Şah Kemâl Kadirî, İmâm-ı Rabbânî hazretleri hakkında çok güzel ve büyük müjdeler vermiştir. İmâm-ı Rabbânî yedi-sekiz yaşlarında iken Şah Kemâl-Kâdirî vefât etmiştir. İmâm-ı Rabbânî daha sonra bu zâtı ve kendisini götürdükleri evini de hatırlamıştır.

Yine bir defasında İmâm-ı Rabbânî (k.s.) gençliği sırasında, çok zayıf düşüp hastalanmıştı. Zafiyetinin çokluğunu ve hastalığının şiddetini gören hanımı çok üzüldü. Abdest alıp iki rek'at hacet namazı kıldı. Ağlayarak ihtiyâç içinde yüzünü yerlere sürdü. Bu ağlama esnasında uyudu. Rü'yâda birisinin; "Hiç üzülme, bu zât daha çok yaşayacaktır, bizim onunla çok büyük işlerimiz vardır. Öyle ki, o işlerin binde biri daha zuhur etmemiştir" dediğini duydu. İmâm-ı Rabbânî o hastalıktan hemen kurtuldu. Sonra hocası Muhammed Bâkî-billah'ın sohbetine kavuştu.

Tahsili: İmâm-ı Rabbânî hazretleri ilk tahsiline, babasından ders alarak başladı. Babasından okuyup Arapçayı öğrendi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sesi güzel olduğundan, Kur'ân-ı kerîmi bülbül gibi okurdu, ilminin çoğunu babasından, bir kısmını da zamanının meşhûr âlimlerinden öğrendi. Babasından ders aldığı sırada, çeşitli ilimlere âit küçük kitapları ezberledi. Babasından aldığı dersleri tamamlayınca, Siyalkut şehrine gidip orada, zâhirî ve bâtınî ilimlerde, o zamanın en meşhûr âlimi Mevlânâ Kemâleddîn Keşmîrî'den aklî ilimlerin bir kısmını gayet iyi bir şekilde öğrendi. Mevlânâ Kemâleddîn (r.a.), meşhûr âlim Abdülhakîm-i Siyalkûti'nin de hocası olup, zamanının en yüksek âlimi idi. Ba'zı hadîs kitaplarını da Şeyh Ya'kûb-ı Keşmîrî'den okudu. Âlim-i Rabbânî Kâdı Behlûl-i Bedahşânî'den hadîs, tefsîr ve ba'zı usûl ilimlerinde icâzet (diploma) aldı. Onyedi yaşında iken tahsilini tamamlayıp, aklî ve nakli, fürû' ve usûl ilimlerinin hepsinden icâzet aldı. Tahsili sırasında, Kadirî ve Çeştî büyüklerinin kalblerindeki feyz ve lezzeti babasından aldı. Babası hayatta iken, zâhirî ve bâtınî ilimleri talebelere öğretmeye başladı. Bu sırada; "Risâlet-üt-tehlîliyye", "Redd-i revâfid", "İsbât-ün-nübüvve" adlı eserlerini yazdı. Edebiyata çok meraklı olup, fesahati ve belagatı, sür'at-i intikâli, zekâsının şiddeti herkesi hayrette bırakıyordu. Daha sonra da, Vâhidî'nin; Besît, Vesît, Esbâb-ı nüzûl gibi eserlerini, Kâdı Beydâvî'nin; Envâr-üt-tenzîl, Menhâc-ül-vüsûl, Gâyet-ül-kusvâ ve diğer eserlerini, İmâm-ı Buhârî'nin; Câmi'us-Sahîh, Sülâsiyyât, Edeb-ül-müfred, Efâl-i ibâd, Târih ve diğer eserlerini, Tebrîzî'nin Mişkât-ül-mesâbîh'ini, Tirmizî'nin Şemâil'ini, İmâm-ı Süyûtî'nin Câmi'us-sagîr'ini ve müselsel hadîs rivâyeti icâzetini Kâdı Behlûl-i Bedehşânî'den aldı.

Bu kadar ilmi ve herkesin üstünde kemâli ile birlikte kalbi, Ahrâriyye (Nakşibendiyye) büyüklerinin aşkı ile yanıyor, bu yolda yazılmış kitapları okuyordu. Babasının vefâtından, bir sene sonra, hacca gitmek üzere Serhend'den yola çıktı. Bu yolculuğunda Delhi'ye varınca, orada tanıdıklarından ve Muhammed Bâkî-billah'ın (k.s.) talebelerinden olan Mevlânâ Hasen Keşmîrî ile görüştü. Mevlânâ Hasen Keşmîrî, onu hocasının huzûruna götürüp, tanıştırmak istedi ve şöyle dedi: "Bugün Ahrâriyye yolunda bu ülkede başka böyle büyük bir zât yoktur. Talibler onun bir nazarıyla öyle şeylere kavuşuyorlar ki, günlerce çekilen çileler ve çeşitli riyâzetlerle buna kavuşamazlar."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, daha önce babası Abdülehad'dan da, Ahrâriyye yolunun ve bu yolda bulunanların şânını ve kıymetini duymuştu. Bu yolun büyüklerinin kitaplarını okuyup onların güzel hâllerini bildiği için; "Bu Hicaz yolunda, böyle büyük bir âlimden, bu büyükler yolunun zikr ve murâkabesini almaktan daha iyi ne olur?" diyerek Muhammed Bâkî-billah'ın huzûruna gitti. Huzûruna girince kalbinde bir nûr parladı. Mıknatıs iğneyi çeker gibi çekildi. Şimdiye kadar duymadığı, bilmediği şeyler kalbine doldu. Hacdan sonra uğrayıp istifâde etmeği niyet etti ise de, kalbindeki sevgi ve arzu, kendisini bırakmayıp, ertesi gün huzûruna gelip Ahrâriyye feyzine kavuşmak şevkini bildirdi. Hizmetinde kaldı. Edeble, can kulağı ile sözlerine ve hâllerine bağlandı. Ya'nî Kâ'beye gitmekten vazgeçip, Kâ'be sahibini talep etti. Yüksek kabiliyeti ve bütün varlığı ile çalışıp, bütün kemâlât kendisinde hâsıl oldu. Üstadının da lütfu ve himmeti ile iki ay içinde kimsede görülmeyen hâllere kavuştu. Muhammed Bâkî-billah, İmâm-ı Rabbânî'nin daha birkaç gün geçmeden yükselmeye başladığını ve üzerindeki irşâd eserlerini görünce, husûsî odasında, ona birkaç sene önce şâhid olduğu hâdiseleri şöyle anlattı: "Yüksek üstadım Hâcegî Muhammed İmkenegî (k.s.) bana şöyle emretti: "Hindistan'a git, orada senin sayende, bu yüksek yola büyük rağbet olacak ve bu yol revaç bulacak." Ben kendimi bu işe lâyık görmeyip, özür diledim, istihâre etmemi emretti. Rü'yâda gördüm ki bir papağan, bir dal üzerinde oturuyordu. Ben de kalbimden şöyle niyet ettim: "Eğer şu papağan o daldan iner,

elime konarsa, bu seferde bize çok şeyler nasîb olacaktır.” Böyle düşünürken, o papağanın uçup, elime konduğunu gördüm. Ben ağzımın suyunu onun gagasına akıttım. O papağan da ağzıma şeker verdi. O sabah, gördüğüm rü’yâyı Hâcegî Muhammed İmkenegî’ye arzettim. Buyurdu ki: “Papağan. Hindistan kuşlarındandır. Hemen Hindistan’a gidiniz. Orada sizin bereketli irşâdınızla bir azîz yetişecek, bütün dünyâ onun nûruyla dolacak. Hattâ siz de ondan nasîbinizi alacaksınız.”

Muhammed Bâkî-billah (k.s.) diğer bir hâdiseyi de şöyle anlatmıştır: “Hocam İmkenegî’den (k.s.) icâzet alıp Hindistan’a dönüyordum. Sizin bulunduğunuz Serhend şehrine gelmiştim. Rü’yâda bana; “Sen bir kutbun civarındasın” dediler ve kutb olan zâtın şemailini gösterdiler. İşte siz, o zâtsınız.” “Yine Serhend’den geçerken, gördüm ki, göklere kadar yükselen bir meş’ale yanmış, şarkdan, garba kadar bütün dünyâ, bu meş’alenin ışığından aydınlanıyordu. Bu meş’alenin ziyasının gittikçe arttığını, birçok insanların bundan kendi mumlarını yaktıklarını müşâhede ettim. Bu rü’yâyı, sizin dünyâya geleceğinize bir müjdeci, bir işâret biliyorum.”

Sohbetinde kaldığı bu iki-üç ay içinde, Allahü teâlânın yardımıyla Hâce Bâkî-billah’ın İmâm-ı Rabbânî hakkında bereketli nazar ve terbiyeleri öyle bir semere verdi ki, kalem dil olsa, dil kalem olsa, bunu yazmaktan ve söylemekten âciz kalırlar.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, daha sonra hocasının mahdûmlarına gönderdiği bir mektûpta şöyle buyurmuştur: “Yüksek üstadımın, beni dünyâ ve âhıret ni’metlerine kavuşturan kıymetli hocamın sevgili yavruları! Biliniz ki, herşeye muhtaç olan bu zavallı kardeşiniz, tepeden tırnağa kadar, o yüksek babanızın sadakaları ve ihsânları içinde yüzüyorum, insanlığın elifbasını ondan öğrendim. Yükseklikleri haber veren kelimeleri ondan okudum. Herkesin senelerce çalışarak kazanabildiği dereceler, onun huzûrunda, terbiyesi altında, az zamanda elime geçti, insanlara meziyet, üstünlük veren bütün kıymetler, ona hizmetimin ikramiyesi olarak üzerime serpildi. Hiçbir işe yaramıyan ve insanlıktan haberi olmıyan bu zavallı, onun nurlu bakışları altında, ikibuçuk ay içinde olgunlaşarak, büyüklerin yoluna katıldı. Onların Allahü teâlâya olan yakînliklerine kavuştu. Böyle az bir zamanda, tasavvufu tatmış olanların, tecelliler, zuhurlar, nûrlar, hâller ve keyfiyetler diye anlatmak istedikleri gizli kazançlar, babanızın parlak kalbindeki deryanın damlaları olarak önüme saçıldı. Bunlardan hangi birini anlatayım. Onun, lütf ederek, acıyarak mübârek gönlünü bu fakire çevirmesi ile, tasavvufcuların tevhîd (bir bilmek), kurb (yakınlık), ma’iyyet (beraberlik), ihata (her tarafı kaplamak), sereyân (her zerrede bulunmak) gibi sözlerle, anlatmak istedikleri ma’rifetlerden, ince bilgilerden ele geçmiyen, hemen hemen birisi kalmadı. Bunların içlerinden, özlerinden bildirilmedik bırakılmadı...”

Hâce Muhammed Bâkî-billah, zamanının âlimlerinin büyüklerinden ba’zı ahbabına yazdığı mektûplardan birisinde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden bahsederek buyurdu ki: “Serhend şehrinden bir genç geldi, ilmi pekçok. Her hareke’ti ilmine uygun. Birkaç gün bu fakirin yanında bulundu. Onda çok şeyler gördüm. Dünyâyı, nurla dolduracak bir güneş olacağını anlıyorum. Akrabası ve kardeşlerinin hepsi de pırlanta gibi, kıymetli ve âlim yiğitler! Onların da, az zamanda, ne cevherler olduklarını anladım. Hele Ahmed’in oğulları da var ki, her biri, Allahü teâlânın birer hazinesidir.”

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Muhammed Bâkî-billah’ı tanıdıktan sonra, edeple ve can kulağı ile bu hocasının sözlerine ve hâllerine bağlandı. Yüksek kabiliyeti ve bütün varlığı ile çalışıp, hocasının da lütfu ve himmeti ile, iki ay içinde kimsede görülmeyen hâllere kemâlâta ve üstünlüklere kavuştu. Birkaç ay sonra, hocası Muhammed Bâkî-billah ona icâzet verdi. Böylece tasavvuf ilminde ve hâllerinde de yüksek dereceye kavuştuktan sonra, memleketi olan

Serhend'e dönmesi emrolundu. Hocası, talebesinden çoğunun yetiştirilmesini de ona bırakıp, onları da arkasından Serhend'e gönderdi. Hocası onun için şöyle buyurdu: "Kalblere deva, rûhlara şifâ olan bu tohumu, Semerkand ve Buhârâ'dan getirip Hindistan'ın bereketli toprağına ektim. Taliblerin yetişip kemâle gelmesi için uğraştım. O (İmâm-ı Rabbânî), her dereceyi aşıp, üstünlüklerin sonuna varınca, kendimi aradan çekip, talebeyi ona bıraktım." Hocasından başka o zamanın büyük âlimlerinin bir çoğu onu medhetmişlerdir. Hepsi, onun ma'rifet ışığı etrâfında, pervane gibi toplanmışlardır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, memleketine gelince zâhirî ve bâtınî ilim ve nûrlarını dünyâya yaymağa, talibleri yetiştirmeğe ve yükseltmeğe başladı. Şöhreti her yere yayılıp, her taraftan âşıkları, onun ilminden ve feyzinden faydalanmaya geliyordu. Talebelerine Beydâvî tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Mişkât-i Mesâbîh, Avârif-ül-Me'ârif, Usûl-i Pezdevî, Hidâye ve Şerhi Mevâkıf gibi ba'zı din kitaplarını ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu, ömrünün son zamanlarında dahî talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder, buna çok önem verirdi. Herkesin kalbini ilim ve nûr ile dolduruyor, Muhammed aleyhisselâmın (s.a.v.) dînini canlandırıyor ve kuvvetlendiriyordu. Zamanının pâdişâhlarını, vâli, kumandan, âlim ve hâkimlerini, çok te'sîrli mektûpları ile, dîne, sünnet-i seniyyeye teşvik ediyor, çok âlim ve evliyâ yetiştiriyordu. Allahü teâlâ ona o kadar ilm-i bâtın ihsân etmişti ki, kendine mahsûs olan ilimleri de cihâna yaydı. Hocası Bâkî-billah da bu yeni ilimlere kavuşmak için huzûruna gelir, hürmetle otururdu. Hattâ birgün geldiği zaman, İmâm-ı Rabbânî'yi kalbi ile meşgûl görüp, odaya girmedi, hizmetçiye de haber verip; "Rahatsız etme!" dedi ve sessizce kapıda bekledi. Bir müddet sonra İmâm-ı Rabbânî hazretleri kalkıp; "Kapıda kim var?" deyince üstadı; "Fakir Muhammed Bakî" dedi. Bu ismi duyunca kapıya koşup, edep ve tevâzu ile karşıladı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir müddet Serhend'de talebe yetiştirmekle meşgûl olup, insanlara doğru yolu anlattıktan sonra, hocası Muhammed Bâkî-billah'ı ziyâret için Delhi'ye gitti. Bir müddet hizmetinde kaldı ve hocası ile çok hoş sohbetleri oldu. Hâllerini bulunduklarından daha yukarıya götürdüler. Bütün bu lütufları ile çok yüksek hâllere, faziletlere kavuşmasına rağmen, hocası Muhammed Bâkî-billah'a öyle edeble davranıyordu ki, daha fazlası mümkün değildi. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'den işittim. Hocam İmâm-ı Rabbânî'yi (k.s.) medhedip övdükten sonra şöyle buyurdu: "Mertebesi yüksek, fazileti çok olmakla beraber, edebe riâyette, hocamız Muhammed Bâkî-billah'ın talebelerinden hiçbiri, İmâm-ı Rabânî hazretleri gibi değildi. Bunun için bereketler herkesten önce ona nasîb oldu."

Muhammed Bâkî-billah'ın (k.s.) sevdiklerinden biri, Muhammed Hâşim Keşmî'ye şöyle anlatmıştır: "Hocamız Bâkî-billah bu yüksek talebesine ya'nî senin üstadına (İmâm-ı Rabbânî'ye), nihâyetsiz lütufları ve ona hürmet etmeyi hasseten bildirdikleri zamanlar, bana onu huzûruna çağırmamı emretti. Hemen huzûruna gidip, İmâm-ı Rabbânî'ye (k.s.); "Hocamız sizi istiyor" dedim. Bu haberi duyar duymaz, korkan insanların rengi değiştiği gibi, yüzünün rengi değişti. Zavallı bir kimsenin çok korktuğu zaman, titremesi gibi bir hâle düştü. Ben kendi kendime; "Sübhânallah! "Yakın olanlarda, hayret de çok olur" mısra'ını duymuştum, şimdi gözlerimle de görüyorum" dedim."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri "Mebde" ve Me'âd" risalesinde şöyle buyurmuştur: "Biz dört kişi, hocamız Muhammed Bâkî-billah'a hizmette diğerlerinden ilerdeydik. Hepimizin ayrı bir bağlılığı, ayrı bir düşüncesi vardı. Bu fakir yakînen biliyorum ki, böyle bir sohbet ve cem'iyyet, terbiye ve irşâd kaynağı, Peygamber efendimizin (s.a.v.) zamanından sonra dünyâda çok az

görülmüştür. Gerçi insanların en hayırlısı olan Resûlullah (s.a.v.) zamanında bulunamadık, sohbetine kavuşamadık ama, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin saâdetli sohbetinden de mahrûm kalmadık. Bunun için bu büyük ni'metin şükrünü yerine getirmek lâzımdır. Onun huzûrunda herkes kendi bağlılığına, muhabbetine göre bir şeylere kavuştu."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, hocası Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin ikinci defa huzûruna gidip bir müddet kaldıktan sonra, tekrar memleketine döndü. Bir müddet daha taliblere feyz vermekle meşgûl oldu. Bu sırada pek yüksek derecelere kavuştu. Bu hâllerini hocasına mektûplar yazarak bildirdi. Bundan sonra üçüncü defa hocasını ziyârete gitti. Bu ziyâretinden sonra Delhi'den Serhend'e dönüp birkaç gün kaldı ve Lahor şehrine gitti. Lahor şehrinde herkes, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin teşrîfini büyük bir ganîmet bildi. Talebelerinin en meşhûrlarından olan; Mevlânâ Muhammed Tâhir, Hâce Muhammed, Mevlânâ Esgar Ahmed ve Mevlânâ Ravh Hüseyn gibi zâtlar bu sırada talebesi olup, sohbetinde pişip yüksek derecelere kavuştular. İmâm-ı Rabbânî hazretleri Lâhor'da bulunduğu sırada, oranın meşhûr âlimleri kendisine çok hürmet ve edep gösterdiler. Nice muamma ve zor mes'eleleri ondan sorup doyurucu cevaplar aldılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Lâhor'daki sohbetleri devam ederken, hocası Muhammed Bâkî-billah'ın vefât haberi geldi. Kalblerdeki huzûr ve ferahlığın yerini, elem ve keder aldı. Bu haberi duyunca, hemen Delhi'ye gidip mübârek mezarlarını ziyâret etti. Oğullarına ve talebelerinin büyüklerine ta'ziye de bulundu. Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebeleri, üzüntülerini ve kalblerindeki elemi, onun terbiyelerinin ve sohbetlerinin bereketleriyle gidermek için, huzûrlarına gelip, Muhammed Bâkî-billah'a gösterdikleri gibi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine de; muhabbet, hürmet ve teslimiyet gösterdiler. Küçük büyük hepsi onu kabûl edip bağlandılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri de yüksek hocasının emrine, vasıyyetlerine ve buradaki kalbi yaralıların ricâlarına uyarak, bir müddet Delhi'de kaldı. İrşâdlarının te'sîri, feyzlerinin bereketi ile, talebelerin sohbete devam ve gayretleri, hocaları Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın hayatta olduğu zamanki gibi yeniden tazelendi. Teveccüh eserleri ve cezbe nûrları, bu talebelerin hâllerinde görünmeğe başladı. Bu gayretli yetiştirme ve feyz verme sırasında, ba'zı çekemeyenler oldu ise de, İmâm-ı Rabbânî hazretleri onlara nasihat etti. Bunu da dinlemiyenler sonunda yaptıklarına pişman olup af dilediler, İmâm-ı Rabbânî hazretleri de ihsân ederek onları affetti. Böylece pekçok kimse sohbetlerinden ve feyzlerinden istifâde etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, hocası Muhammed Bâkî-billah'ın her sene, vefât ettiği ay olan Cemâzil-âhır ayında Serhend'den hocasının nurlu kabrini ziyârete gider ve tekrar Serhend'e dönerdi, iki üç defa da Akra'ya teşrîf etti. Bundan başka Serhend'den ayrılıp başka bir yere gitmedi. Ancak, hayâtının sonuna doğru, zamanın sultânının ısrârı üzerine, iki-üç sene kadar ba'zı beldelerde askerlerin arasında bulundu. Bunda da birçok hikmetler vardı. O yerlerin halkı bu vesile ile onun sohbetlerinde bulundular. Bereketli nazar ve teveccühlerine kavuşup, nasîblerini aldılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ahrâriyye (Nakşibendiyye) yolundan başka; Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Çeştiyye ve Kübreviyye yollarından da icâzet almıştır. Çeştiyye ve Kâdiriyye yollarının icâzetini babasından aldı. Babası Abdülehad onu büyük bir muhabbetle severdi. Hattâ İmâm-ı Rabbânî Akra'da bulunduğu sırada, meşgûliyeti sebebiyle babasının yanına gidemeyince, babası onu görmek için Akra'ya gitmiştir. Daha sonra Akra'dan dönüp babasının hizmetinde bulundu. Babası Abdülehad evliyânın büyüklerinden idi. Babasının sohbetinde çok feyze kavuştu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, babasından olan istifâdesini "Mebde" ve Me'ad" risalesinde şöyle ifâde etmiştir:

"Bu fakire ferdiyyet nisbeti yüksek babam tarafından verildi. Babam bu nisbeti, kuvvetli cezbe sahibi hârikaları meşhûr bir azîzden, Şah Kemâl Kâdirî'den almıştı. Bunun gibi nafile ibâdetlerde, bilhassa nafile namazların edasında babamın yardımları çoktur. Babam bu se'âdeti, "Çeştiyye" yolunda olan üstâdlarından almıştı."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin sohbetinde bulunup kısa zamanda tam bir nisbet ile icâzet alıp, Serhend'e döndükten sonra, Kadirî tarikatının büyüklerinden olan Şah Kemâl Kadirî'nin rûhâniyetinden de icâzet almakla şereflendi. Bu icâzeti ve nisbeti alması şöyle vukû' bulmuştur Bir sabah İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebeleri ile murâkabe hâlinde iken, Şah Kemâl'in torunu ve onun bütün kemâlâtının vekîli olan Şah İskender, Kehtel'den gelip, Şah Kemâl'in bereketli hırkasını İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mübârek omuzuna koydu, İmâm-ı Rabbânî gözlerini açınca, Şah İskender'i gördü. Tam bir tevâzu ile boyunlarına sarıldı. Şah şöyle dedi: "Birkaç zamandır, hâl ve rü'yâmda dedem Şah Kemâl'i görüyorum. Bana, hırkasını size vermemi emrediyordu. Fakat bana, onların bu bereketli hırkasını evden çıkarıp, bir başkasına vermek çok ağır geliyordu. Ama tekrar tekrar emredince, emirlerine uymak lâzım oldu." İmâm-ı Rabbânî, o hırkayı giyip husûsi odasına gitti. Bir müddet sonra odasından çıkınca, en yakın sırdaşlarına, mahremlerine şöyle söyledi: "Hazret-i Şah Kemâl'in hırkasını giydikten sonra, şaşılacak çok garip hâl zâhir oldu. Şöyle ki, hırkayı giydiğim zaman, insanların ve cinlerin seyyidi. Abdülkâdir-i Geylânî'yi (r.a.), Hazret-i Şah Kemâl'e kadar devam eden bütün halîfeleriyle yanımda gördüm. Hazret-i Gavs-i Rabbanî Abdülkâdir-i Geylânî kalbimi kendi tasarruflarına aldı ve husûsî nisbetlerinin ve yollarının nûrları ve esrârı beni kapladı. Ben de o hâllerin ve nûrların denizine gömüldüm. O denizin dalgıcı oldum. Bir müddet bu hâlde kaldım, o hâllerin beni kapladığı zamanda kalbime; "Beni Ahrâriyye büyükleri terbiye ettiler ve işimin esâsı bu büyüklerin yolunda olmaktır, şimdi başka oluyor" diye geldi. Böyle düşünürken, Ahrâriyye yolunun büyüklerinin, hâce-i cihan Hâce Abdülhâlık-ı Goncdüvânî'den hocam Hâce Bâkî-billah'a (k.s.) kadar olan bütün halîfelerinin geldiğini gördüm. Benim işim ve icrââtım hakkında konuşmaya başladılar. Ahrâriyye büyükleri (k.s.) şöyle dediler "Bunu biz terbiye ettik. Bizim terbiyemizle zevke, hâle ve kemâle erişti. Siz ona ne hakla karışabilirsiniz?" Kadirî büyükleri (Rahimehümüllah) dediler ki: "Daha çocukluğunda bizim ona teveccühümüz vardır. Bizim ni'met soframızdan tad almıştır. Şimdi de bizim hırkamızı giymektedir."

Onlar böyle konuşurken Kübreviyye, Çeştiyye yollarından da birer cemâat geldi. Böylece anlaşmaya vardılar, bundan sonra bu iki şerefli nisbetten de kalbimde, büyük pay, tam bir şevk buldum." İmâm-ı Rabbânî hazretleri tasavvufda, bu yolların hepsinden de talebe yetiştirip feyz vermiştir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, asırlarda benzeri az yetişen, müstesna bir İslâm âlimi ve büyük bir mürşid-i kâmildir. Peygamberimizin (s.a.v.) vefâtından bin sene sonra da İslâm düşmanları dîne, îmâna insafsızca saldırmışlardı. Allahü teâlâ kullarına acıyarak, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) gibi bir müceddîd yarattı. Ona derin ilimler ihsân eyledi. Onun vasıtasıyla din düşmanlarının korkunç saldırısını durdurdu. Hakkı bâtıldan ayırıp, bâtılı, çok kalblerden kaldırdı. Bu yüce İmâm'ın mektûpları ve kitapları, insanları gafletten uyandırdı. Dünyâya ışık saldı. Ya'nî Allahü teâlâ onu, Peygamber efendimizden (s.a.v.) bin sene sonra, dîn-i İslâmı yenilemek ve kuvvetlendirmek için göndermişti. Yenilemek, değişiklik yapmadan kolayca olur mu? Günahların, bid'at ve hurafelerin

çoğaldığı, dalâletin yayıldığı, bilhassa vahdet-i vücûd taklidcilerinin din âlimi tanındığı bir zamanda, İslâm dînini kuvvetlendirmek, bunları temizlemek kolay mıdır?

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dîne yıllarca yaptığı bu büyük hizmetleri, sağlam, ikna edici delîllerle sapık fikirlerinin çürütüldüklerini, Ehl-i sünnet i'tikâdının ve doğru din bilgilerinin yayıldığını, bid'atlerin kalktığını gören ba'zı sapık kimseler, ona cephe aldılar hased ve iftira etmeye başladılar.

İşte, bunun için ba'zı kimselerin cefâsına, oklarına ve iftirâlarına uğradı. Nice âlimlerin, fâdılların, kâmillerin kendi yollarından ayrılıp, rehberlerini bırakıp, etrâfına ve hizmetine koşuşmaları da, hasedcileri arttırdı. İmâm'ı tehlikeye düşürmek için, hilelere başladılar. Meselâ, Cüneyd-i Bağdadî, Bâyezîd-i Bistâmî gibi büyük meşâyihi aşağı görüyor diyerek, câhil tabakayı aldattılar. Yüksek meşâyihin bildirdiği vahdet-i vücûdu inkâr ediyor, diyerek, görüşleri kısa olanları, İmâm'dan soğutmaya başladılar. Onu sevenlere de; "Meşâyih-i izamı inkâr ediyor, Allahü teâlânın ma'rifetine vasıtasız olarak kavuştum diyor" dediler. Bir müslümanın söyleyemeyeceği iftiraları söylediler.

Meşâyih-i Kirâmı aşağı görüyor sözü tamamen iftira idi. "Mektûbât'da onlara nasıl hürmet ve ta'zim ettiğini ve her asırda, düşmanların ele aldıkları sözlerine ne güzel ma'nâlar verdiğini, iyi ma'nâya çevirmediklerine de, başlangıçta hatâ ile söylenmiş olup, sonra yüksek derecelere yetişerek bunları düzeltmişlerdir, dediğini okuyanlar, hemen anlar. Keşfdeki hatâların, ictihâd hatâları gibi af olunduğunu, belki sevâb verildiğini bildirmektedir. Vahdet-i vücûdu da inkâr değil, ne güzel izah ettiğini, bu mes'elede hem İslâm dininin namusunu koruduğunu ve hem de büyüklerin hürmetlerini gözettiğini, Mektûbât'ı okuyanlar bilir.

O zamanın sultânı Selîm Cihangir Hân'ın devlet adamları, hattâ büyük veziri, baş müftîsi ve etrâfındakiler Ehl-i sünnet düşmanı idiler. Hâlbuki İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin birçok mektûpları ve bilhassa ayrıca yazdığı "Redd-i revâfid" risalesi, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını red etmekte, câhil, ahmak ve alçak olduklarını anlatmaktadır. İmâm-ı Rabbânî bu risalesini Buhârâ'da bulunan en büyük Özbek hânı Abdullah-ı Cengizî Hân'a yollamıştı. "Bunu İran'da, Şah Abbâs-ı Safevî'ye gösterin! Kabûl ederse ne iyi, etmezse onunla harb caiz olur" demişti. Kabûl etmedi. Harb oldu. Abdullah Hân, Hirât'ı ve Horasan'daki şehirleri aldı. Buralarını yüz sene evvel Safevîler almıştı. İşte bundan sonra, Hindistan'daki bozuk fırkalar, Eshâb-ı Kirâm düşmanları elele verdiler. Sultâna gidip İmâm-ı Rabbânî hazretleri hakkında çeşitli iftiralarda bulunarak şikâyet ettiler. Sultan, oğlu Şah Cihân'ı gönderip, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini, evlâdlarını ve yetiştirdiği talebelerini çağırıp, hepsini öldürmeğe karar verdi. Bunun üzerine Şah Cihan, bir müftî ile yanına gitti. Sultâna secde caiz olduğunu gösteren bir fetvâyı da götürdü. İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) üstünlüğünü biliyordu. "Babama secde edersen seni kurtarabilirim" deyince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu fetvânın zarûret zamanında izin olduğunu, azîmet ve din bütünlüğünün secde etmemek olduğunu, ecel gelince, ölümden hiçbir şeyin kurtaramayacağını söyledi ve secde etmeği kabûl etmedi. Çocuklarını ve talebelerini bırakıp sultâna yalnız gitti. Kendisine yapılan iftiralara karşı sultâna o kadar" güzel ve doyurucu cevap verdi ki, sultan yüksek hakîkatleri anlıyabilecek birisi olmadığı hâlde, neş'elendi ve serbest bırakıp özür diledi. Hattâ, sultâna kendisine yapılan iftiraların asılsız olduğunu açık delîllerle anlatırken, orada bulunan ateşe tapıcı Hindûların büyük bir kumandanı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dinde olan kuvvetini, sözlerini, lezzet ve kıymetini görerek müslüman oldu. Sultânın ikna olduğunu, kendi uğraşmalarının boş olduğunu gören iftiracı sapıklar; "Bunun adamları çoktur. Sözleri bütün memlekette yürürlüktedir. Bunu serbest bırakırsak bir karışıklık çıkabilir" diyerek, uzun

konuşmalardan sonra sultânı aldattılar. Sultan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, memleketin on sağlam ve korkunç kalesi olan Güwalyar Kalesi'ne hapsedilmesini emretti ve hapsedildi.

Bu hâdiseye çok üzülen talebeleri sultâna isyan etmek istediler. Bunu yapabilecek güçte idiler. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri onları rü'yâlarında ve uyanık iken bu işten men etti. Sultâna hayır duâ etmelerini emredip; "Sultânı incitmek bütün insanlara zarar verir" buyurdu. Kendisi de sultâna hep hayır duâ ediyordu. Sultânın veziri, koyu bir muhalif olduğundan, zindanda, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin başına kardeşini ta'yin etmiş ve çok şiddetli davranmasını emretmişti. Bu görevli ise ondan çeşitli kerâmetler, üzülmek yerine heybet, sabır ve hattâ neş'e görerek tövbe etti. Bozuk i'tikâdını terkedip Ehl-i sünneti seçti ve onun hâlis talebelerinden oldu. Kalede hapis bulunan binlerce kâfir, onun bereketi ve sohbetleri ile müslüman olmakla şereflendiler. Birçok günahkâr tövbe etti. Hattâ ba'zıları yüksek âlim oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretleri hapiste üç sene kaldıktan sonra, sultan yaptığına pişman oldu. Hapisten çıkarıp ikram ve ihsân eyledi. Hattâ hâlis talebesinden ve sâdık dostlarından oldu. Bir müddet, asker arasında kalmasını istedi. Sonra serbest bırakıp, hürmetle vatanına gönderdi. Hapisteki bu sıkıntılardan ve uğradığı dertlerden sonra, evvelce bulundukları hâllerin ve makâmların binlerce üstünde derecelere yükselmiş olarak memleketine döndü. İmâm-ı Rabbânî hazretleri daha önceleri; "Yetiştiğim derecelerin üstünde, daha Çok makamlar vardır. Onlara yükselmek celâl sıfatı ile, sert terbiye edilmekle olabilir. Şimdiye kadar cemal sıfatı ile okşanarak terbiye edildim" buyurmuştu. Talebesinden bir kısmına; "Elli ile altmış arasında üzerime dertler, belâlar yağacak" buyurmuştu. Buyurduğu gibi oldu. O makamlara da yükselmek nasîb oldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiren Selîm Cihangir Hân'ın oğlu Şah Cihan, pâdişâh olmak için babasına karşı geldi. Askeri çok ve babası tarafındaki kumandanların çoğu kalbden kendisine bağlı olduğu hâlde zafer kazanamadı. O zamanın evliyâsından birine hâlini anlatıp duâ istedi. O velî dedi ki: "Senin zafer kazanman için vaktin dört kutbunun sana duâ etmesi lâzımdır. Bunlardan üçü seninle beraber ise de, en büyükleri olan dördüncüsü bu işe râzı değildir. O da İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretleridir. Şah Cihan, İmâm'ın huzûruna gelip duâ etmesi için yalvardı. Fakat, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) onun babasına karşı gelmesine mâni olup nasihat etti. "Babana git, elini öp, gönlünü al, yakında vefât edecek, saltanat sana kalacaktır" diye müjde verdi. Şah Cihan emirlerini dinleyip arzusundan vazgeçti. Az zaman sonra 1037 (m. 1627)'de babası vefât edince saltanata kavuştu.

Müslümanların zayıf düştüğü, küfrün, sapıklığın, zulmetin, felsefecilerin ve sapık kimselerin her tarafı kapladığı bir zamanda, binlerce kâfir İmâm-ı Rabbânî'nin elinde müslüman oldu. Çok sayıda fâsık ve fâcir onun güzel hâllerini görüp, sohbetini işitip tövbe ederek sâlih müslüman oldu. Uzaktan yakından çok kimseler, rü'yâda ve uyanık iken onu görerek yanına koşmuş, huzûruna geldiklerinde gördüklerini aynen bulmuşlardır. Âlim, sâlih, genç, ihtiyâr binlerce kimse onu görüp, sohbetinde bulununca, feyz alarak kalbleri zikreder olmuştur. Huzûrundaki pekçok sayıda talebeyi hâllere, yüksek derecelere kavuşturmuştur. Her an kerâmetleri görülür feyz ve bereket yayardı. Kerâmetlerinin altıbinden fazla olduğu bildirilmiştir.

İmâm-ı Rabbânî, İslâm dininde her sözü sened olan, Ehl-i sünnetin temel direklerinden çok büyük bir âlim ve velidir. Kelâm ilminde de müctehiddir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri daha ilim deryasına yeni daldığı sıralarda Peygamberimizi (s.a.v.) rü'yâda görmüştü. Peygamber efendimiz kendisine buyurmuştu ki: "Sen kelâm ilminde müctehid olacaksın." Bu rü'yâsını hocasına anlatmıştı. O günden beri, ilm-i kelâmın her mes'elesinde ayrı ictihâdı ve görüşleri vardır. Fakat, mes'elelerin çoğunda (Mâtürîdiyye) imamımız ile beraberdir. Eski Yunan

filozoflarının İslâmiyete uymayan sözlerini reddedip, yanıldıklarını isbât etti. Tasavvuf büyüklerini tanıyâmayarak, sözlerini anlamayarak, yoldan çıkan, sapıtan ve kendilerini din adamı sanıp, herkesi de yoldan çıkartan, câhil ve ahmakların yüz karalarını meydana çıkardı, önceki birkaç asırda İslâmiyete çok sinsi bir şekilde, din düşmanları tarafından sokulmak istenen felsefî düşünceleri tamamen bertaraf etti. Yazdığı mektûplar ve kitaplarla, kıyâmete kadar bu yoldaki bütün suâllere cevap teşkil edecek izahlar ve açıklamalar yaptı. Daha 18 yaşında iken yazdığı İsbât-ün-nübüvve (Peygamberliğin İsbâtı) kitabı ile peygamberleri filozoflardan kesinlikle ayırarak, peygamberlerin Allahın dînini bildiren ve Allahü teâlânın seçtiği kimseler, filozofların ise, yalnız aklını rehber edinmiş sıradan insanlar olduğunu açıkça ve kesin delîllerle isbât etmiştir. Böylece peygamberliğe inanmayanların, peygamherleri filozof zannedenlerin veya onlarla bir tutmaya kalkışanların, ne kadar yanlış düşündüklerini göstererek, İslâm dînine insan düşüncesi ve fikri karıştırmak ve böylece dînî, zamanla değişir hâle getirmek isteyenlerin yolunu kapatmıştır. Büyük Ehl-i sünnet âlimleri ve evliyânın da ancak Muhammed aleyhisselâmın tam yolunda yürüyen yüksek insanlar olduğunu belirterek, bunlara da filozof diyenlerin bu sözlerinin ne kadar yanlış olduğunu göstermiştir. Bundan sonradır ki, müslümanlar arasındaki sapık kimselerin te'sîriyle ortaya çıkmış fikir ayrılıkları, düşünce farklılıkları sona ermiş, şüpheye ve tereddüde düşürülmüş olanlar itminana ve emniyete kavuşmuşlardır. Daha sonraki asırlarda ve zamânımızdaki filozofların her türlü sözlerine, onun eserlerinde cevaplar bol bol bulunmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, tasavvufun bütün inceliklerine ve en yüksek kemâllerine kavuşarak, Muhyiddîn-i Arabî, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Cüneyd-i Bağdadî başta olmak üzere, kendisinden önce yaşamış velîlerin sekr hâlinde ya'nî tasavvufda kendinden geçme hâlinde iken söyledikleri ve iyi anlayamayanları şaşırtan yüksek sözlerini, vahdet-i vücûd bilgilerini, gayet net bir şekilde açıklamış, bu büyüklerin yanlış anlaşılmasına ve onlara düşmanlık yapılmasına ve îmânlarının ve i'tikâdlarının tehlikeye düşmesine mâni olmuştur.

Böylece o büyük velîleri kötülemek veya medhetmek şeklinde de olsa, iftiralar atılmasına son vermiştir. Tasavvuf deryasından bol bol saçtığı yüksek ma'rifetler, beliğ ifâdeler ve fasih sözleri ile, çok kimsenin anlamak ve anlatmaktan âciz kaldığı yüksek hakîkatleri, candan arzulayanlara sunarak, bu sonsuz deryadan susuzlarının hararetini teskin etmiştir. Yolunu şaşırmışlara doğru yolu göstermiş, aşağı derecelerde takılıp kalanları çok yükseklere çıkarmıştır. Sorulan bütün suâllere cevaplar vererek, tasavvufta iyi anlaşılmayan bir yer bırakmamıştır. Mürşidlik, müridlik, tarikat, kutb, gavs, evliyâ, zikr, ma'rifet, kerâmet gibi kelimeleri çok mükemmel bir şeklide açıklamış, bu konulardaki karışık ifâde ve bilgilerin arkasına saklanarak, müslümanları kandıran ve şaşırtan câhillerle, dünyâya düşkün bozuk tarikatçıların maskelerini indirmiştir. Bu husûsta esasları düstûrları açıklamış, bütün bu isim ve sıfatların, asıllarını ve hakîkatlerini gözler önüne sermiştir. Böylece bu yoldan, tasavvuf kelimesi perde edilerek, İslâm dînine bozuk inanç ve ibâdetlerin, uydurma merasim ve toplantıların, her türlü sapıklık ve hurafelerin girip yerleşmesini önlemiştir. Vilâyetin ve veliliğin muhakkak kerâmet göstermek demek olmadığını, asıl vilâyetin Allahü teâlâyı unutmamak ve Allahü teâlânın isimlerine, sıfatlarına ve fiillerine olan ma'rifet, yakınlık olduğunu, tasavvufun, İslâm dînî dışında ayrı bir yol değil, bizzat dînimizin içinde, emir ve yasakların kolaylıkla yapılmasına yardımcı olan ve Allahü teâlâya muhabbet yolu olduğunu çok veciz şekilde îzâh etmiştir. Böylece din bilgisi az olanların ve hakiki tasavvuf ehli olmayanların, şaklabanlıklar ve istidrâclar ile insanları kandırmalarına ve

böylelerinin ma'rifet ve kerâmet sahibi hakiki velîlerle karıştırılmasına mâni olmuştur. Kısacası onun tasavvuf deryasında çözmediği bilmece, haber vermediği esrâr kalmamıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, kitaplarında, mektûplarında, sohbetlerinde ve günlük hayâtında, bütün bid'atlerle şiddetle mücâdele etmiş, bunları bir bir ayıklayarak, unutulmuş olan nice sünnetleri, hattâ farzları yeniden meydana çıkarmıştır. Bid'atlerin en çirkinin i'tikâdda ortaya çıkanlar olduğunu bildirerek, bunlara ve ibâdetlere sokulmak istenen bid'atlerle, ilim, amel ve ma'rifet ile mücâdele etmiş, her sözü ve işinin sünnete uygun olmasına pek çok titizlik göstermiştir.

Ayrıca zamanındaki bütün fen ilimlerini en üstün şekilde biliyordu. Fen bilgileri üstüne yapağı açıklamalar, bu ilimlerin mütehassıslarını hayrette bırakmıştır. Meselâ, atomların içinin ve böylece maddelerin dolu sanıldığını, hâlbuki elektronların çok hızlı dönüşlerinden dolayı boş olduğunu ilk olarak bundan dörtyüz sene önce açıklamıştır. Bu husûs, fen adamları tarafından ancak yirminci yüzyılda ve uzun tecrübeler sonucu anlaşılabilmiştir.

Onun tasarruflarının bereketi ile İslâm dîni, bilhassa Hindistan'da çok kuvvetlendi. Ekber Şah zamanında yıkılan, ihmâl edilen İslâm eserleri yenilendi, inançsızlardan pek çok kimse onun elinde müslüman oldu. Binlerce fâsık tövbe etti. Muhlislerinden ve talebesinden olan Hân-ı Hânân ismi ile meşhûr Abdürrahîm Hân, Nüvâb Ferid Mürtedâ Hân, Muhammed a'zam Hân gibi birçok kuvvetli, kudretli vâli ve kumandanları, te'sîrli mektûpları ile İslâmiyeti kuvvetlendirmeğe, yaymağa, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını beyân etmeğe teşvik ve muvaffak eyledi Bunlar da emr-i şerîflerine uyarak, bu yolda çok gayret sarfedip, dînin kuvvetlenmesine hizmet ettiler. Öyle oldu ki, bid'at ve küfr zulmeti kalkıp, îmân ve sünnet nûru yayıldı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, tasavvufda kendi yolunu bildiren, yüksek ma'rifetlerle dolu bir mektûbun sonunda şöyle yazmıştır: "Allahü teâlânın bu fakire gösterdiği yol budur. Başlangıçtan sonuna kadar beni mümtaz eylediği yolun aslı, nihâyetin başlangıcına yerleştirilmesi olan Ahrâriyye yoludur. Bu asıl ve temel üzerine birçok binalar kurdurdular, köşkler yaptırdılar. Eğer bu asıl ve temel olmasaydı bu hâle gelmezdi. Buhârâ ve Semerkand'dan tohum getirip, aslı Medine ve Mekke toprağından olan Hindistan'a ektiler. Fazilet suyu ile terbiye eylediler. Bu faziletler ve ihsânlar kemâle gelince, bu ilim ve ma'rifet meyvelerini verdi. Allahü teâlâya bu ni'metlerinden dolayı hamd-ü-senâlar olsun."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin tasavvufda gösterdiği yola "Müceddidiyye" denilmiştir. Tasavvuf; bir müslümanın İslâm ahlâkı ile ahlâklanması için lâzım olan bilgileri ve yolları öğreten ilimdir.

Tıb ilmi, beden sağlığına âit bilgileri öğrettiği gibi, tasavvuf ilmi de, kalbin, rûhun kötü huylardan kurtulmasını öğretir. Kalb hastalığının alâmetleri olan kötü işlerden uzaklaştırıp, Allah rızâsı için güzel iş ve ibâdet yapmayı sağlar. Zâten dînimiz, önce ilim öğrenmeyi, sonra öğrendiklerine uygun iş ve ibâdet yapılmasını ve bütün bunların da Allah rızâsı için olmasını emrediyor. Kısaca din; ilim, amel ve ihlâsdan ibârettir, insanın ma'nen yükselmesi, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşması, bir uçağın uçmasına benzetilirse, îmân ile ibâdet, bunun gövdesi ve motorları gibidir. Tasavvuf yolunda ilerlemek de, bunun enerji maddesi ya'nî benzinidir. Maksada ulaşmak için, uçak elde edilir. Ya'nî îmân ve ibâdet kazanılır Harekete geçmek için de, kuvvet, ya'nî tasavvuf (ahlâk) ilminin yolunda ilerlemek gerekir. Tasavvufun iki gayesi vardır. Birincisi; îmânın vicdânileşmesi, ya'nî kalbe yerleşmesi ve şüphe getiren te'sîrlerle sarsılmaması içindir. Akıl ile, delîl ve isbât ile kuvvetlendirilen îmân böyle sağlam olmaz. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı

kerîmde Ra'd sûresi 28. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Kalblere îmânın sinmesi, yerleşmesi, ancak ve yalnız zikr ile olur."** Zikr; her işte ve her harekette Allahü teâlâyı hatırlamak, O'nun rızâsına uygun iş yapmak demektir. Tasavvufun ikinci gayesi; fıkıh ilmi ile bildirilen ibâdetlerin seve seve kolaylıkla yapılmasını ve nefs-i emmâreden doğan tembelliklerin, sıkıntıların giderilmesidir, ibâdetlerin kolaylıkla seve seve yapılması ve günah olan işlerden de nefret ederek uzaklaşılması, ancak tasavvuf ilmini öğrenip, bu yolda ilerlemek ile mümkündür. Tasavvufa sarılmak, herkesin bilmediklerini görmek, gaybden haber vermek, nûrlar, rûhlar ve kıymetli rü'yâlar görmek için değildir. Tasavvuf ile elegeçen ma'rifetlere, bilgilere ve hâllere kavuşmak için, önce îmânı düzeltmek, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip, bunlara uygun iş ve ibâdet yapmak lâzımdır. Zâten bu üçünü yapmadıkça, kalbin tasfiyesi kötü huylardan temizlenmesi, nefsin tezkiyesi, terbiye edilmesi mümkün değildir. Tasavvuf bilgileri mürşid-i kâmiller tarafından öğretilir. Mürşid-i kâmil; yol gösteren, rehberlik eden yetişmiş ve yetiştirebilen âlimdir. Böyle olan âlimlerin belli usûllerle gösterdikleri, insanları saadete kavuşturmak için tasavvufta ta'kib ettiği bu yollara, tarikat denilmiştir.

Tarikatların çeşitli isimler alması, başka başka olmalarından değildir. Aynı hocanın talebeleri, birbirlerini tanımak ve hocaları ile tanınmak, öğünmek için, bulundukları yola mürşidlerinin ismini vermişlerdir. Tarikatlar, başlıca iki kısma ayrılırlar.

1- Sessiz zikr (Zikr-i hafi) yapan tarikatlar Bu yol Hazreti Ebû Bekr'den gelmiş olup, mürşidlerinin adına göre, (Tayfûriyye), (Yeseviyye), (Medâriyye), hakîki olan; (Bektâşiyye), (Nakşibendiyye), (Ahrâriyye), (Ahmediyye-i Müceddidiyye) ve (Hâlidiyye) gibi isimler almışlardır.

2- Yüksek sesle zikr (Zikr-i cehri) yapan tarikatlar: Bu yolda, Hazreti Ali'den oniki İmâm vasıtasıyla gelmiştir. Oniki İmâmın sekizincisi olan İmâm-ı Ali Rızâ'dan Ma'rûf-i Kerhî almış ve Cüneyd-i Bağdâdî'nin çeşitli talebelerinin yolunda bulunan meşhûr mürşidlerin adı verilerek, kollara ayrılmışlardır. Böylece Ebû Bekr-i Şiblî yolundan, (Kadirî"), (Şâzilî), (Sa dî) ve (Rıfâî), Ebû Ali Rodbârî yolundan; Ahmed Gazâlî ve Ziyâüddîn Ebû Necîb-i Sühreverdî vâsıtaları ile (Kübrevî) meydana gelmiştir, İmâm-ı Ali'den Hasen-i Basrî vâsıtası ile (Edhemî) ve bundan (Çeştî) hâsıl olmuştur. (Bedeviyye), Rıfâiyyeden hâsıl olmuştur.

Tarikat, zikr ile Allahü teâlâya kavuşma yoludur. Zikr, Allahü teâlâyı hatırlamak demektir. Her sözünde ve her işinde O'nun emirlerine ve yasaklarına sarılmaktır. Yaklaşık olarak, son yüz seneden beri tarikat diyerek birçok şeyler uyduruldu. Hakîki İslâm âlimlerinin, Eshâb-ı Kirâmın, Peygamberimizden (s.a.v.) alıp bildirdikleri doğru yol unutuldu. Dinde câhil olanlar, hattâ İslâmiyetin emirlerine açıkça uymayanlar, şeyh ve tarikatçı ünvanı alarak, zikr ve ibâdet adı altında, dînimizin yasak ettiği birçok günahları ve bid'atleri işlediler. Bugün sahte, yalancı mürşidlere, müslümanları sömüren tarikatçılara, dîni siyâsete âlet edenlere çok rastlanmaktadır. Şeyh-ül-İslâm Ahmed İbni Kemâl Efendi'nin Risâle-i Münîre adlı eserinde yer alan bir hadîs-i şerîfte, Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Bir kimsenin havada uçtuğunu ve deniz üzerinde yürüdüğünü, yahut ağzına ateş koyup yuttuğunu görseniz, fakat İslâmiyete uymayan bir iş yapsa, kerâmet sahibiyim derse de, onu büyücü, yalancı, sapık ve insanları doğru yoldan saptırıcı biliniz!"**

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, "Mektûbât" adlı eserinin üçüncü cild 123. mektûbunda, bu husûsla ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"İnsanı Allahü teâlâya kavuşturan yollar ikidir. Birincisi, peygamberlerin yakınlığı gibi olan (Nübüvvet yolu) olup, insanı aslın aslına ulaştırır. Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât" ve bunların sahâbîleri bu yoldan kavuşmuşlardır. Ümmetlerinden sahâbî olmıyanlar arasından dilediklerini de bu yoldan kavuşmakla şereflendirirler. Fakat bunlar pek azdır. Bu yolda vâsıta, aracı yoktur. Ya'nî vâsıl olduktan sonra, doğrudan doğruya asıldan feyz alırlar. Hiçbiri ötekine vâsıta olmaz, perde olmaz, İkinci yol, (Vilâyet yolu)'dur. Kutblar, evtâd, büdelâ ve nücebâ ve bütün evliyâ hep bu yoldan kavuşmuşlardır. Bu yol (Sülûk) yoludur. Evliyânın cezbeleri de, bu yolun cezbeleridir. Bu yoldan kavuşanlar birbirlerine vâsıta ve perde olurlar. Bu yoldan vâsıl olanların önderi ve en üstünleri ve ötekilere vâsıta olanı, hazret-i Ali Mürtedâ (kerremallahü teâlâ vechehü'l-kerîm)dir. Bu yoldan gelen feyzlerin kaynağı odur. Resûlullahtan (s.a.v.) gelen feyzler, ma'rifetler hep onun vâsıtası ile gelir. Fâtımat-üz-Zehrâ, hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn (r.anhüm), bu makamda, hazret-i Ali ile ortaktırlar, öyle sanıyorum ki, hazret-i Ali, dünyâya gelmeden önce de, bu makamda idi. Vefât ettikten sonra da, bu yolda her velîye gelen feyzler, hidâyetler, yine onun vâsıtası ile gelmektedir. Çünkü kendisi, bu yolun en yüksek noktasında bulunuyor. Bu makamın sahibi odur. Hazret-i Ali vefât edince, ondan yayılan feyzler, hazret-i Hasen ve sonra hazret-i Hüseyn vâsıtası ile geldi. Daha sonra oniki İmâmdan, sağ olanları da vâsıta oldular. Bunlardan sonra gelen evliyâya feyzler, bu oniki İmâm vâsıtası ile geldi. Kutblara, nücebâya da, hep bunlardan geldi.

Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.), dünyâya gelip, velî oluncaya kadar hep böyle idi. Sonra, bu da bu vazîfeye kavuştu. Ondan sonraki kutblara, nücebâya ve bütün evliyâya oniki İmâmdan gelen feyzler ve bereketler bunun vâsıtası ile geldi. Başka hiçbir velî bu makama kavuşamadı. Bunun içindir ki; "Önceki velîlerin güneşleri battı. Bizim güneşimiz ufuk üzerinde sonsuz kalacak, hiç batmıyacaktır" buyurmuştur. Hidâyet, irşâd feyzinin akmasını, güneş ışıklarının yayılmasına benzetmiştir. Feyzin kesilmesine, güneşin batması demiştir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine oniki İmâmın vazîfeleri verilmiştir. Rüşd ve hidâyete vâsıta olmuştur. Kıyâmete kadar, her velîye feyzler onun vâsıtası ile gelecektir. (Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin bu vasfından dolayı, ona "Gavs-ül-a'zam" denilmiştir.)

Her asırda gelen müceddidler, onun vekîlleridir. (Hazret-i Îsâ (a.s.), hazret-i Mehdî ve İmâm-ı Rabbânî (k.s.) "Nübüvvet yolu" ile vâsıl olduğundan, vâsıtaya ihtiyâçları yoktur. Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) nübüvvet yolunda, Resûlullahın (s.a.v.) vekîlidir:

Resûlullahın vârisi, müceddîd-i elf-i sânî,
İlm-i zâhirde müctehid, tasavvufda Veysel Karânî.

Dîni yaydı yeryüzüne, nûrlar saçdı her mü'mine,
Uyandırdı gâfilleri, yüce İmâm-ı Rabbânî.

İyi bildi ilm-i hâli, dîne uygundu her hâli,
Küfr sarmışken cihanı, oldu Ebû Bekr misâli.

Sohbetinden feyz aldılar, hem kumandan hem de vâli,
Ömer Fârûk soyundandır, buna şâhid oldu adlî.

Üstünlüğü ve medhi: Zamanının âlimleri, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine "Sıla" ismi ile hitâb ettiler. Sıla, birleştirici demektir. Çünkü, o, tasavvufun İslâmiyetten ayrı bir şey olmadığını İslâmiyete uygun bir şey olduğunu isbat ederek, ahkâm-ı İslâmiye ile tasavvufu vasl etmiş, birleştirmiştir. Bir hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimden Sıla isminde biri gelir. Onun şefaati ile çok kimseler Cennete girer"** buyurularak onun geleceği haber verilmiştir. Bu hadîs-i şerîf, İmâm-ı Süyûtî'nin "Cem'ül-Cevâmi'" kitabında vardır. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir

mektûbunda; "Beni iki derya arasında "Sıla" yapan Allahü teâlâya hamd olsun" diye duâ etmiştir. Eshâbı, talebeleri ve sevenleri arasında "Sıla" ismiyle meşhûr olmuştur. Hadîs-i şerîfte müjdelenen "Sıla" ismini ondan evvel kimse almamıştır.

Mevlânâ Abdürrahmân Câmî (k.s.) Nefehât kitabında diyor ki: Şeyhülislâm Ahmed Nâmık-i Câmî buyurdu ki: "Evliyânın çektiği riyâzetlerin, sıkıntıların hepsini yalnız başıma çektim ve daha çok da çektim. Allahü teâlâ, evliyâya verdiği hâllerin, ihsânların hepsini bana verdi. Her dörtyüz senede, Ahmed isminde bir kuluna böyle büyük ihsânlar yapar ve bunu herkes görür." Ahmed Câmî'den, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) zamanına kadar dörtyüzotuzbeş sene olup, bu zaman içinde evliyâ arasında bu büyüklükte, Ahmed isminde biri bulunmadı. Ahmed Câmî'nin haberi, büyük bir zan ile İmâm-ı Rabbânî'ye (k.s.) âid olmaktadır. Şeyhülislâm Ahmed Câmî'nin; "Benden sonra benim ismimde onyedi kişi gelir. Bunların sonuncusu bin târihinden sonra olup, en büyüğü ve en yükseği odur" sözü de, bu husûsu kuvvetlendirmektedir.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, müceddîd-i elf-i sânîdir. Ya'nî hicrî ikinci binin müceddididir. Eski Ümmetler zamanında, her bin senede yeni din getiren bir Resûl gönderilirdi. Yeni din önceki dîni değiştirir, ba'zı hükümleri kaldırırdı. Her yüz senede de bir Nebî gelir, din sahibi peygamberin dînini değiştirmez, kuvvetlendirirdi. Hadîs-i şerîfde; bu ümmete ise, her yüz yıl başında İslâm dînini kuvvetlendiren bir âlim geleceği haber verilmektedir. Peygamber efendimizden (s.a.v.) sonra peygamber gelmeyeceğine göre, kendisinden bin sene sonra, İslâm dînini her bakımdan ihyâ edecek, dîne sokulan bid'atleri temizleyip, asr-ı se'âdetteki temiz hâline getirecek, zâhirî ve bâtınî ilimlerde tam vâris, âlim ve ârif bir zâtın olması lâzımdı. Hadîs-i şerîfler bunu bildirmektedir. Bu mühim hizmeti İmâm-ı Rabbânî hazretleri yapmıştır.

Bütün İslâm âlimleri, bu zâtın İmâm-ı Rabbânî hazretleri olduğunda ittifâk etmişlerdir. Peygamberimizden (s.a.v.) tam bin sene sonra ilim ve irşâd kürsüsüne mutlak olarak oturup, cihanı Resûlullahın (s.a.v.) nûrları ile aydınlattı. Bid'atleri-temizleyip İslâm dînini ihyâ etti. Onun zamanında Hindistan'da ve hattâ bütün İslâm âleminde baş gösteren sapık fikirler, bozuk inanışlar yayılmaya başlayıp, büyük fitneler çıkmıştı. Ayrıca tasavvufda vahdet-i vücûdu anlatan sözler, müslümanlar arasında çeşit çeşit şekillere sokuldu. Bu yüksek ve kıymetli bilgi anlaşılamadı. Birçok câhiller, büyüklerin sözlerinin ma'nâlarını anlamayarak zamanla dinden çıktı. İslâmiyete karşı olanlar da bunu fırsat bilip, müslümanları doğru yoldan ayırmak için çalıştılar. Böylece tasavvuf bilgileri ile İslâmiyetin hükümleri arasında ayrılık ve çatışma varmış gibi, ikisi birbirinden ayrıymış gibi gösterilerek, müslümanlar çeşitli isimler altında birbirlerinden ayrılmaya ve birbirlerine düşman edilmeye çalışıldı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri başta vahdet-i vücûd bilgileri olmak üzere, yanlış anlaşılan daha birçok mes'eleyi gayet açık bir şekilde îzâh ederek, insanların zihinlerini ve kalblerini, yanlış ve bozuk inanışlardan, bid'atlerden temizledi. Hakkı bâtıldan ayırıp, Peygamberimizin (s.a.v.) hak ve doğru yol olduğunu haber verdiği Ehl-i sünnet i'tikâdını her yere yaydı. Genç-ihtiyâr herkes ve birçok âlim onun etrâfında toplandı. Kendisine ilk defa (Müceddîd-i elf-i sânî) ismini veren, zamanının en büyük âlimlerinden Abdülhakîm-i Siyalkûti'dir. O zamanın diğer büyük âlimleri de onu medhetmiş, övmüştür.

Talebelerinin meşhûrlarından Muhammed Hâşim-i Keşmî "Zübdet-ül-makâmât" adlı eserinde şöyle yazmıştır: "Kalbimden geçti ki: "Eğer Allahü teâlâ, bu zamanın âlimlerinin en büyüklerinden birine, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Müceddîd-i elf-i sânî olduğunu (ikinci binin kuvvetlendiricisi olduğunu) bildirse, bu ma'nâ tamamen kuvvetlenirdi." Birgün bu düşünce ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gittim. Bu fakire hitâb edip buyurdular ki: "Birçok kıymetli kitaplar yazan aklî ve naklî ilimlerde Hindistan'da bir benzeri bulunmayan Abdülhakîm

Siyalkûtî'den mektûp aldım." Bunu söyleyip tebessüm etti. Sonra da; "Mektûbunun bir yerinde bu fakiri medhedip; "Müceddid-i elf-i sânî" yazıyor" dedi.

Abdülhakîm Siyalkûti; bir gece rü'yâda İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördü, İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona şu âyet-i kerîmeyi okudu: **"Allah de ve onları kendi oyunlarına bırak."** (En'âm-91) bu rü'yâyı gördükten hemen sonra İmâm-ı Rabbânî'nin huzûruna gelip, hakiki muhlislerinden oldu. Huzûruna gelmeden evvel: "Ben İmâm-ı Rabbânî'nin üveysiyim" (Ya'nî onun rûhâniyeti beni terbiye ediyor) dedi.

Halîl-ül-Bedahşî (k.s.) buyuruyor ki: "Silsilet-üz-zeheb büyüklerinden Hindistan'da bir kâmil gelir ki, asrında onun gibisi bulunmaz." Hindistan'da bu silsileden İmâm-ı Rabbânî'den (k.s.) başkası meydana çıkmamış olduğundan, bu haberin İmâm-ı Rabbânî'ye âit olması zarurî lâzımdır.

Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın talebesinin en büyüklerinden ve en yüksek âlimlerden olan Seyyid Mîr Muhammed Nu'mân diyor ki: "İmâm-ı Rabbânî'ye tâbi olmağı hocam bana söyleyince, buna lüzum olmadığını anlatmak için; "Kalbimin aynası ancak sizin parlak kalbinizin nûruna karşı duruyor" dedim. Hocam sert bir sesle; "Sen, Ahmed'i ne sanıyorsun? Onun, güneş olan nûru, bizler gibi binlerce yıldızı örtmektedir" buyurdu. Muhammed Bâkî-billah (k.s.) bir kerre de buyurdu ki: "Bu üç-dört sene içinde, herkese doğru yolu, kurtuluş yolunu göstereceğim diye uğraşdım. Elhamdülillah ki, bu gayretim boşa gitmedi. Çünkü, İmâm-ı Rabbânî gibi biri yetişti."

Hâce Muhammed Bâkî-billah bir kerre de buyurdu ki: "Kalblere deva, rûhlara şifâ olan bu tohumu Semerkand ve Buhârâ'dan getirip Hindistan'ın bereketli toprağına ektim. Taliblerin yetişip kemâle gelmesi için uğraştım. O, (Ya'nî İmâm-ı Rabbânî (k.s.) her dereceyi aşıp üstünlüklerin sonuna varınca, kendimi aradan çekip, talebeyi ona bıraktım."

Hâce Muhammed Bâkî-billah, İmâm-ı Rabbânî'ye yazdığı bir mektûpta buyuruyor ki: "Allahü teâlâ size, en yüksek dereceye yetişmek ve herkesi de yetiştirmek nasîb etsin!" **Mısra':**

"Kerîmlerin sofrasından toprağa da nasîb vardır!"

Mübalağa değil, işin doğrusu şöyledir ki, Şeyhülislâm Abdullah-i Ensârî (r.a.) buyurdu ki: "Beni, Ebü'l-Hasen-i Harkânî yetiştirdi. Fakat Harkânî şimdi sağ olsaydı, hocam olduğunu düşünmez, gelip önüme diz çökerdi.

Bizim durmamız, ihtiyâcımız olmadığından veya ehemmiyet vermediğimizden değil, belki kabûl işâretini gözetmekteyim, işin doğrusu budur. Allahü teâlâ, bizlere hidâyet ihsân eylesin! Kendini beğenmekten ve aldanmaktan korusun! Bu mektûbumu size getiren Nişâpûrlu Seyyid Sâlih, kalbinin derdine çâre için bana geldi. Vaktim, hâlim buna elverişli olmadığından, vakitlerini yanımda ziyan etmemesi için size gönderiyorum. İnşâallah lütf ve yüksek teveccühünüze kavuşarak istidâdı kadar bir şeyler alır.

Allahü teâlâ, ilim ve irfan fukarasını, birşeyden nasîbi olmıyanları, sevip seçtiği evliyâsı hürmetine maksatlarına kavuştursun! Evliyâ kaynağı olan makamınıza ihlâs ve saygılarımı arzedemedim. Evet, hâlleri doğru olan bir huzûra ancak bu kelimeyi yazmak mümkündür. Size talebem demek, hayâsızlığın en aşağısı ve görünüşün söylenmesi olup, hakîkati örtmek olur. Bize lâzım olan, haddimizi bilmek, yersiz konuşmamaktır. Duâlarınızı istirhâm ederim efendim."

Üstadından başka, o zamanın büyük âlimlerinden, kâmillerinden birçoğu; ona lâyık olan medh-ü-senâlarda bulunmuşlar, ona karşı edebsizce söyliyenlere cevap vererek, hepsi onun

ma'rifet ışığı etrâfına pervane gibi toplanmışlardır. Bunlardan parmakla gösterilen en büyükleri; Fadlullah-i Burhân-pûrî, Mevlânâ Hasen-ül-Gavsî, Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyâlkûti, Mevlânâ Cemâleddîn-i Tâluvî, Mevlânâ Ya'kûb Sırfi, Mevlânâ Hasen-ül-Kubâdânî, Mevlânâ Mîrekşâh, Mevlânâ Mîr Mü'min, Mevlânâ Can Muhammed Lâhorî ve Mevlânâ Abdüsselâm'dır.

Fadl Burhân-pûrî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin güzel evsâfını, doğru hâllerini dinlemekten hoşlanır, kıymetli ma'rifetlerini işitmekle zevklenirdi. Onun, kutb-ül-aktâb olduğunu, hakîkat sırlarından verdiği haberlerin hep doğru olduğunu; sözlerinin doğruluğuna ve hâllerinin yüksekliğine alâmet ise, İslâm dîninin bütün inceliklerine tâbi olması ve herkesin onu sevmesi olduğunu söylerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri Guwalyar Kalesi'nde habs olduğu zaman, kurtulması için beş vakit namazda çok duâ ederdi. Kendisine Serhend taraflarından talebe gelince: "Siz İmâm-ı Rabbânî'ye yakın olup da, ilmi, ma'rifeti başka yerlerde arıyorsunuz. Güneşi bırakıp, yıldızların ışığına koşuyorsunuz. Sizlere şaşıyorum" derdi.

Mevlânâ Abdülhakîm-i Siyâlkûtî, İmâm-ı Rabbânî'ye (r.a.) çok ta'zîm ve hürmet ederdi. İnkâr edenlerle mücâdele ederdi. İnkâr edenlere karşı; "Büyüklerin sözlerine, maksatlarını anlamadan i'tirâz etmek cahilliktir. Böylelerin sonu felâkettir, ilim ve feyz kaynağı, irfan menba'ı üstâd Ahmed'in sözlerini red etmek, bilmemezlik ve anlamamazlıktandır" diye yazmıştır.

Belh şehrinde bulunan Mîr Muhammed Mü'min Kübrevî, talebesinden birini, inâbet, tövbe ve sülûk için, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) huzûruna gönderdi. İmâm-ı Rabbânî'nin huzûruna varınca; üstadından, Seyyid Mîrekşâh'dan, Hasen-i Kubâdâni ve Kâdı'l-kudât Tulek'den selâm getirdi ve; "Üstadım Mîr Muhammed Mü'min buyurdu ki: "İhtiyârlığım mâni olmasaydı ve yerim yakın olsaydı, gidip dersinden istifâde eder, ölünceye kadar ona hizmetçilik ederdim. Kimseye nasîb olmıyan nûrları ile kalbimi aydınlatmağa çalışırdım. Bedenim uzakta, gönlüm ise, onunla oradadır. Bu fakiri, huzûrunda bulunan temiz talebesi gibi kabûl buyurmasını ve mukaddes nûrlarından rûhuma ışık salmasını yalvarırım ve benim için de mübârek elini öp!" dedi" deyip İmâm'ın (k.s.) bir daha elini öptü. Veda edip ayrılırken de dedi ki: "Belh şehrindeki azîzler, kendilerine, yüksek hakîkatleri bildiren mektûplarınızdan göndermenizi istirhâm ettiler." Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî bir mektûp yazıp, diğer birkaç mektûpla beraber verdi. Bir müddet sonra, Belh'den Hindistan'a gelen ba'zı sâdıklar dedi ki: "İmâm'ın (k.s.) bu mektûbu, Mîr Muhammed Mü'min'e ulaşınca, okurken zevkinden yerinde duramıyordu. "Sultân-ül-ârifîn Bâyezîd, Seyyid-üt-tâife Cüneyd ve bunlar gibi büyükler şimdi sağ olsalardı, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) önünde diz çökerler, hizmetinden ayrılmazlardı" dedi.

O zamanın âriflerinden biri diyor ki: "Âlimlerin, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) yazılarından nasîbleri, câhillerin, hikmet sahiplerinden duyduklarını anlamaları gibidir."

O zamanın, ilmi ile amel eden dindar âlimlerden biri buyuruyor ki: "Kalb ve rûh ilimlerinin mütehassısları, ya kitap tasnif ederler veya te'lîf ederler. Tasnif demek; bir ârifin kendine bildirilen ilimleri, esrârı, dereceleri yazmasıdır. Te'lîf ise, başkalarının sözlerini kendine mahsûs bir sıra ile toplayıp yazmasıdır. Tasnif çok zamandan beri dünyâdan kalktı. Yalnız te'lîf kaldı. Fakat, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) yazıları, doğrusu, tasniftir. Te'lîf değildir. Ben, onun talebesi değilim. Fakat insaf ile söylemek lâzım gelirse, onun yazılarına çok dikkat ediyorum. Başkalarının sözlerini bulamıyorum. Hepsi kendi keşfleri, kalbine gelen ilimlerdir. Hepsi de, yüksek, makbûl, güzel ve İslâm dînine uygundur."

O zamanın en büyük kadısına, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) hâlleri soruldukta, dedi ki: "Kalb ve rûh âlimlerinin sözlerine ve hâllerine bizim aklımız ermiyor ve almıyor. Fakat İmâm-ı

Rabbânî'nin (k.s.) hâllerini görünce, geçmiş evliyânın hâllerini ve sözlerini anladım ve bildim. Bundan evvel, geçmiş evliyânın acayip hâllerini, garîb ibâdetlerini okuyunca, talebenin bunları, büyülterek yazmış olmaları hatırıma gelirdi. Onun hâllerini, vaziyetlerini görünce, bu düşünce ve tereddütlerim kalmadı."

Hadîs âlimi Abdülhak-ı Dehlevî, ilk zamanlar İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretlerinin yazılarını beğenmez, i'tirâzlar yazardı. Fakat, son zamanlarda, Allahü teâlânın inâyetine kavuşarak, yaptıklarına pişman oldu. Tövbe etti. Hâce Muhammed Bâkî'nin icâzetli talebelerinden Mevlânâ Hüsâmeddîn Ahmed'e, bu tövbesini şöyle yazdı: "Allahü teâlâ, Ahmed-i Fârûkî'ye selâmetler ihsân etsin! Bu fakirin kalbi, şimdi ona karşı çok hâlis oldu. Beşeriyet perdeleri kalktı. Nefsin lekeleri temizlendi. Yol birliğini bir tarafa bırakalım, böyle bir din büyüğüne karşı durmamak, akıl icâbı idi. Ne insafsızlık, ne cahillik etmişim. Şimdi kalbimde, vicdanımda duyduğum mahcubiyeti, ona karşı küçüklüğümü anlatamam. Kalbleri çevirmek, hâlleri değiştirmek, Allahü teâlâya mahsûstur." Abdülhak Dehlevî kendi çocuklarına da mektûp yazarak; "Ahmed-i Fârûkî'nin sözlerine karşı i'tirâzlarımın müsveddelerini yırtınız! Kalbimde ona karşı hiçbir bulanıklık kalmamıştır. Kalbim ona karşı hâlis olmuştur" dedi.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefâtından sonra da sevilmiş, asırlar boyu medhedilmiş, eserleri okunup istifâde edilmiştir. Büyük velî Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, ince rûhunun terennümleri ile dolu olan fârisî dîvânının doksandördüncü sahifesindeki beytlerinde buyuruyor ki:

"Yâ Rabbî! O nihâyetsiz yolun yolcusu, ilim sahiplerinin reîsi, bu göz ile görülmeyen, akıl ile varılmayan gizli sırların menba'ı, insanların anlayamadığı, ancak senin bildiğin büyüklüğün sahibi, köpüren ve dalgalanan ma'nâlar deryası, maddesizlik ve mekânsızlık âleminin reîsi, nûrları ile Hindistan'ı aydınlatan, Sihrind şehrini, Mûsâ aleyhisselâma Allahü teâlânın kelâmı geldiği şerefli va'di yapan, Muhammed aleyhisselâmın dîninin büyüklüğünün vesîkası, keskin görüşlüler meclisinin ışığı, dîni bütün olanlar ordusunun kumandanı, düşünülemiyen yüksekliklere erişen, izinde gidenleri de oraya çeken Ahmed-i Fârûkî'nin (k.s.) gözlerinin nûru hürmetine beni affet! Senin af ve merhamet denizinin sonsuzluğunu düşünerek, rahat ediyorum. Allahım! Yalnız senin ihsânına güveniyorum. Çünkü, **"Ben af ediciyim"** buyuruyorsun!"

Evliyânın büyüklerinden ve meşhûrlarından olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye, hocası Şah Abdullah-ı Dehlevî hazretleri yazdığı bir mektûpta şöyle buyuruyor:

"İmâm-ı Rabbânî'yi sevenler, mü'min ve takvâ sahipleridir. Sevmeyenler ise şâkî ve münâfıklardır. Bütün âlem-i İslama, İmâm-ı Rabbânî'nin şükrünü eda etmek vâcibtir." Yine bu mektûpda; "İnsanlarda bulunabilecek her kemâli her üstünlüğü, Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine vermiştir..." buyurarak onun için farsça şu şiiri yazmıştır:

"Her letâfet ki, nihân bûd pes perde-i gayb
Heme der sûret-i hûb-ı tû ıyân sâhte end.

Herçi ber safha-i endîşe keşed kilk-i hiyâl
Şekl-i matbû'i tu zîbâter ezân sâhte end."

Ma'nâsı:

Gayb perdesi ardında bulunan güzellikler,
Senin eşsiz simanda hepsi zuhur ettiler.

Hayal kalemi gönül sayfasına ne çizse,
Senin düzgün şeklini, ondan güzel ettiler.

Onu medh edenlerden birisi de, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin (k.s.) yetiştirdiği ulemâ ve evliyânın en üstünü, âlim, fâdıl, velîyyi kâmil, sayısız kerâmetler sahibi, Seyyid Tâhâ-i Hakkâri (k.s.) hazretleridir.

İmâm-ı Rabbânî'yi (k.s.) medheden büyüklerden birisi de, ulemânın zîneti, evliyânın ekmeli, Seyyid Abdülhakîm Arvâsî Efendi'dir. "rahmetullahi aleyh". Sâlihlerden birine yazdığı bir mektûpta buyuruyor ki: "Zikr ve zikrin te'sîri, derin bir denizdir. Onun derinliklerine kimse varamamıştır. Bir dalgalı deryadır ki, bütün dünyâ onun bir dalgasını bilmiyor. Dünyâyı kuşatan öyle bir bahr-i muhittir ki, (okyanustur) onu kavramağa bütün âlemin gücü yetmez. Zikr; zikr edenlerin kalblerinde hâsıl olan bir hâldir. Söylemesi, yazması, bildirmesi imkânsızdır.

Hak teâlâyı, bilen kimsenin dili söylemez olur. Kelime bulamaz ki, anlatabilsin. Şaşar kalır. Dünyâdan ve insanlardan haberi olmaz. Zikr olunan, Allahü teâlâ olduğu gibi, zikr eden de ancak O'dur. Kendisini yine ancak kendisi zikr edebilir. Mahlûkların, O'nu zikr etmek haddîne mi düşmüştür? Ancak Sıfat-ı ilâhiyesi ile sıfatlanması için, yaratmış olduğu insana kendisini zikr etmesini emr etmiştir. Herkes, yaradılışındaki kabiliyeti kadar, o nihâyetsiz ve dalgalı denizden birşey ile teselli bulur. Veysel Karânî o deryanın bir damlası ile teselli bulmuştur. Cüneyd-i Bağdadî, o denizden bir avuç miktarı ile doymuş, kanmıştır. Abdülkâdir-i Geylânî, ancak o denizin kenarına varmıştır. Muhyiddîn-i Arabî ise, bunun dibinden çıkarılmış bir cevher ile övünmektedir, İmâm-ı Rabbânî, ondan büyük pay almıştır."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hocası Muhammed Bâkî-billah'ın (k.s.) büyük oğlu Hâce Ubeydullah, İmâm-ı Rabbânî'ye (k.s.) yazdığı bir mektûpta onu şöyle medh etmiştir:

"Kölelerinizin en aşağısı, hakîr Ubeydullah'ın, ihlâs ve ihtisasın menba'ı olan yüksek makamınıza arzıdır. Bu yolun bütün sarhoşluklarından kurtulup, ayıklıkta ve uyanıklıkta en ileri gitmiş olanların başı, taliblere yol gösterenlerin önderi, şeyhülislâm, karanlıkları aydınlatan, bütün insanların rehberi, uykuda olanların uyandırıcısı, ameli kuvvetli, vera'ı çok, kemâli üstün, nûr yüzü, nûr kaynağı olan azîz efendim!

İslâm dîninin kuvvetlendiricisi, nûrlandırıcısı, bid'at ve alçak şeylerden dînin temizleyicisi, doğruyu ve hakkı söyleyen, dînini kayıran, dînin sağlam hükümlerini koruyan, hakkı arayanlara feyz verme makamlarının sahibi, aşağı mertebelerden saadet ufkuna yükselen muhterem efendim!.."

Hicri ikinci bin yılının müceddidi olan ve ahkâmı İslâmiye ile tasavvufu birleştirerek "Sıla" ismini alan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin husûsiyetlerinden ve üstünlüklerinden bir kısmı şunlardır:

1- Kutbluk istidâdı: Kutb olacağı daha hocası Muhammed Bâkî-billah'a talebe olmadan birkaç sene önce bu hocasına bildirilmiştir.

2- Tasavvufda yüksek hâllere kavuşmadan önce, hocası Muhammed Bâkî-billah onun cihanı aydınlatacak nûrlarını büyük, bir kandil gibi görüp, hakkında; "Onun, âlemi, nurla dolduracak bir güneş olacağını anlıyorum" buyurdu.

3- Hocası, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine, tasavvufda yetişmek isteyen birini göndererek şöyle demiştir: "Bizi seven ve size gelen bu dostumuzu altı yedi günde nihâyete kavuşturmanızı rica ediyorum." Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek derecesine işâret etmiştir.

4- İmâm-ı Rabbânî hazretlerine murâdlık ve mahbûbluk (çekilip götürülmek) mertebeleri verilip, çok yüksek hâllerle müjdelendi.

5- Hocası Muhammed Bâkî-billah'ın huzûrunda, iki-üç ay kadar kısa bir zaman içinde, tasavvufda yetişip tam bir olgunluğa ulaştı.

6- Çok yüksek derecelerde bulunan hocası Muhammed Bâkî-billah, daha hayatta iken, irşâd ve feyz verme makamına İmâm-ı Rabbânî hazretlerini geçirdi.

7- Yüksek hocası Muhammed Bâkî-billah bir "mektûbunda kendisinden feyz almak için, huzûruna gitmek üzere işâret beklediğini yazmıştır.

8- Hocası ondan istifâde etmek ve feyz almak için yanına gitmiş ve onun hakkında; "O bizim gibi binlerce yıldızı örten bir güneştir" buyurmuştur.

9- Yine hocası Muhammed Bâkî-billah birgün; "O, murâdların ve mahbûbların (çekilip götürülen) büyüklerindendir", bir başka vakit; "Gök kubbe altında bugün, bu yüksek yolun velîlerinden onun gibisi yoktur", bir başka vakit; "Eshâb-ı kirâm'dan, Tabiînin büyüklerinden ve müctehidlerden sonra seçilmişlerin seçilmişlerinden İmâm-ı Rabbânî gibi birkaç kimse görüyorum" buyurdu.

10-Bereketler ve faziletler sahibi Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın vefâtından sonra, çok gizli ve husûsî sırları açıklayan yazıları ele geçti. Burada dört dâire çizmişti. Birinci dâirede velâyet, ikinci dâirede vilâyet, üçüncü dâirede bâtın kemâlâtı, dördüncü dâirede mutlak kemâl kelimelerini yazıp, bu dört dâirede, Sahabe ve Tabiînden sonra gelen (r. anhüm) seçilmişlerin seçilmişlerini, bu dâirelerin etrâfına, mertebelerine uygun olarak, şüphesiz bir keşf yoluyla, gayb âleminden kendilerine bildirdiği şekilde yazdı. Bütün bunların arasında en büyüklerinden on-oniki büyüğü, her dâirede en olgun bir şekilde, dâhil edilmiş gördüler. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini de bu on-oniki kişi arasında her dâireye girmiş buldular. Muhammed Bâkî-billah defalarca onun kutb olduğuna işâret etmiştir.

11-Muhammed Bâkî-billah kendi yüksek nisbetlerini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine verdikten sonra, diğer yollardaki büyükler de kendi nisbetleri ve terbiye usûllerini kırmızı bir gül gibi ona sunup, daha yüksek makamlara götürdüler. Evliyâullahdan ba'zılarına verilen vilâyet nisbetini ve nübüvvet kemâlâtını tamamen İmâm-ı Rabbânî hazretlerine verdiler. Hepsinin ma'rifeti ile şereflendirdiler. Kendisi birçok defalar bunu söyleyip şöyle buyurdu: "Allahü teâlânın, bu kullarının en aşağısına en büyük yardımı şudur Bu yolda hiçbir sokak, hiçbir makam kalmadı ki, bu fakiri oradan geçirmemiş olsunlar. Sereyânın, ma'iyyetin, ihatanın, vahdetin, tesbihin, tenzihin yüksek nisbetlerini, dünyânın ve âhıretin, varlığı lâzım olanın ve mahlûkâtın esrârını kerem ve ihsân ederek ayrı ayrı bildirdiler."

12-Hızır ve İlyas aleyhisselâmın rûhâniyeti ile görüşüp, konuştu. Ona hayatları ve ölümleri hakkında bilgi verdiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsu "Mektûbât'ın birinci cild, 282. mektûbunda bildirmiştir.

13-İmâm-ı Rabbânî hazretleri tasavvufda ilerlemeye başladığı ilk sıralarda, Hızır aleyhisselâm ona ilm-i ledünnîyi öğretti.

14-Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri murâkabe halkasında bir kırıklık ve amellerindeki kusurları görme hâlinde iken; "Seni ve kıyâmete kadar vasıtalı veya vasıtasız seni tevessül, vesile edenleri, senin yolunda gidenleri ve sana muhabbet edenleri mağfiret eyledim" nidasını

duydu. Ve; "Bunu herkese söyle" diye kendilerine emrettiler. Nitekim Mebde' ve Me'âd risalelerinde bunu bildirmiştir.

15-İmâm-ı Rabbânî hazretlerine; "Elbette o, müttekîlerdendir" ilhamı geldi. Bunun sebebi şu idi: Birgün vefât eden oğullarından birinin rûhuna sadaka olarak bir yemek verdi. Bu arada inkisârlarının (kırıklıklarının) kendisini istilâ etmesinden dolayı buyurdu ki: "Bu sadakamızı nasıl kabûl ederler. Allahü teâlâ sadakayı kabûl hakkında; **"Allah ancak müttekîlerinkini kabûl eder"** buyuruyor. Bunu derken, şöyle bir nidâ geldi: "Elbette o müttekîlerdendir.

16-İmâm-ı Rabbânî hazretlerine: "Cenâze namazında bulunduğun herkes mağfiret olunmuştur" müjdesi ilham olundu.

17-Magfiret olunması için hangi mezarın başına gitse, kendisine o mezarda bulunanlardan azâbın kaldırıldığı ilham edilirdi.

18-İmâm-ı Rabbânî hazretlerine ilham olundu ve müjde verildi ki: "Senin söylediğin ve yazdığın ilimlerin hepsi bizdendir." Kendisine mahsûs olup, tereddüt ve şüphe ettiği ilimlerin doğrularını ve hakîkatlerini de kendisine bildirdiler.

19-İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "İslâmiyeti gördüm. Kervanın, kervansaraya indiği gibi, bizim mahallemize, etrâfımıza indi."

20-İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Ramazân-ı şerîfin son on gününde idi. Teravih namazını kıldıktan sonra, kendimde bir gevşeklik hissedip yatağıma yatmak istedim. Yatarken, bu gevşekliğin çokluğundan evvelâ sağ tarafa döneceğimi unuttum. Hâlbuki bu sünnet idi. Sol tarafa dönüp yattım. Bir müddet sonra sünneti terk ettiğim hatırıma geldi. Bunu ilk defa terk ettiğimi düşündüm. O anda unutarak ve sehven olduğu bildirildi. Fakat, sünneti terketmek korkusu benden gitmedi. Hemen kalktım; sağ tarafa dönüp yattım. Bunu yaptıktan sonra Allahü teâlânın nihâyetsiz nûr ve feyzleri zâhir oldu ve şöyle bildirildi: "Sen bu kadar sünnete riâyet edince, âhırette hiçbir şekilde sana azâb etmem!"

21-Yine Ramazân-ı şerîfin son on gününde buyurdu ki: "Bu gün son derece güzel bir hâl zâhir oldu. Yatağımda uzanmış yatıyordum. Gözlerimi kapamıştım. Yatağımın üzerine bir başkasının gelip oturduğunu hissettim. Bir de ne göreyim, evvelkilerin ve sonrakilerin seyyidi, efendisi Peygamberimizdir (s.a.v.). Buyurdu ki: "Senin için icâzet yazmağa geldim. Hiç kimseye böyle bir icâzet yazmadım." Gördüm ki, o icâzetnamenin metninde bu dünyâya âit büyük lütuflar yazılı idi. Arkasında da öbür dünyâya âit, çok inâyetler yazmışlardı." İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu husûsu, "Mektûbât"ının üçüncü cild, 106'ncı mektûbunda uzun bildirmektedir.

22-Resûlullah (s.a.v.) İmâm-ı Rabbânî hazretlerine, yârın kıyâmet günü binlerce insanı senin şefaatin ile affederler müjdesini verdi. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri Peygamber efendimizden (s.a.v.) bu müjdeyi alınca, bu ni'metin şükrünü eda etmek için, bir ziyâfet verdi. O ziyâfette kendilerinin; "Beni iki derya arasında "Sıla" yapan Rabbime hamd ederim" sözlerine temasla şöyle arzettim: "Azîzlerden birisiyle bu husûsda münâkaşa ettik. Dedi ki, Allah aşkına! Peygamber efendimizden (s.a.v.) Mehdî hakkında olduğu gibi, bunun hakkında da böyle bir müjde zâhir olmuş mudur? Ben dedim ki: "Hadîs-i şerîflerde ona âid bir işâret olmadığını nereden bileyim ki, biz bütün hadîsleri bilmiyoruz." O azîz dedi ki: "İmâm-ı Süyûtî'nin "Cem'ul-Cevâmî", kitabı bende var. Onda bulunmıyan çok az hadîs-i şerîf vardır. Gel, bu ümmetin faziletleri kısmında arayalım." Bu arama esnasında bir hadîs-i şerîfe rastladık ki, aradığımıza tam uygun idi. Ve o hadîs-i şerîf şu idi: **"Ümmetimden "Sıla"**

isminde biri gelir. Onun şefaatiyle, çok çok kimseler Cennete girerler." Ben o azîze dedim ki, ne için bu hadîs-i şerîf İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâline bir işâret olmasın. "Olabilir" dedi ve sustu. Onların kalemi ile açık olarak yazılan "Sıla" kelimesini duydum ve gözümü hadîs-i şerîfin sonu olan şefaat kelimesine diktim. Elhamdülillah ki, o müjdeye de kavuştum. Hazret-i İmâm tebessüm ettiler ve bu fakîr hakkında iltifâtlar buyurdular.

23-Hazret-i İmâm Peygamber efendimizin (s.a.v.) yedi derecesine mutâbe'at, ya'nî uymak nûrları ve bereketleri ile şereflendi.

24-Vesveseler veren Hannâsı (Şeytanı) İmâm-ı Rabbânî'nin sinesinden dışarı çıkardılar. Kendisi bunu şöyle anlatmıştır: "Duhâ (kuşluk) namazında idim. Aniden sinemden büyük bir belânın dışarı çıktığını gördüm. Ondan sonra, onun yuvasının da sinemden çıkarıldığını gösterdiler. Etrâfında bulunan büyük zulmetten de bir eser kalmadı. Kalbimde büyük bir inşirah (ferahlık) buldum. Göğsümden çıkanın, Resûlullahın (s.a.v.) ondan Allahü teâlâya sığınmakla emir olunduğu Hannâs olduğunu bildirdiler. Ve yine bildirdiler ki, usûl-i dinde zâhir olan düşünce ve tehlikelerin menşei bu Hannâsdır ki, göğüste yuvası vardır. Kalbi her zaman oradan iğneler.

25-Allahü teâlâ mutlak inâyet ederek, gizli şirki İmâm-ı Rabbânî'nin ibâdetlerinden kaldırdı. Buyurdular ki: "Birkaç gün amellerdeki kusurlarımı görme hâli, beni o kadar kapladı ki, namazda Fâtiha sûresini okurken; **"Elbette sana ibâdet ederiz"** kelâmına gelince, hayret edip; "Eğer bunu okursam, onun ma'nâsıyla hâllenmiş değilim" dedim. Ve; **"Ey îmân edenler! Niçin yapmıyacağınız şeyi söylersiniz?"** (Saff-2) âyet-i kerîmesi ile amel etmiş olurum; aklıma geldi. Okumazsam, onsuz namaz tamam olmaz diye düşündüm. Bu hâlde iken, Allahü teâlâ, benim ibâdetlerimden şirki kaldırdığını bildirdi. **"İyi bil ki, Allah için olan din, şirk ve riyadan uzak olarak ibâdet etmektir."** (Zümer-3) âyet-i kerîmesinin ma'nâsı zâhir oldu. Bunun için Allahü teâlâya hamd ederim.

26-İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Peygamber efendimize (s.a.v.) bağlılığının çokluğundan, İmâm-ı a'zamın ve İmâm-ı Şafiî'nin (r.a.) ve bütün talebelerinin ictihâdlarına ittibâlarının fazlalığından, hepsinde fenâ ve bekâya kavuştular. Bunu kendisi şöyle anlatmıştır: "Bir sabah zikr halkasında idim. Aniden bir fenâ hâli zâhir oldu. Kendimden geçtim. Bu hâl o günün ikindi namazından sonrasına kadar devam etti. Gördüm ki; ümmetin ışığı, İmâmların İmâmı, Ebû Hanîfe Kufi (r.a.) bütün talebeleri ile ve kendi mezheblerindeki bütün müctehidlerle etrâfımda toplandılar ve beni sardılar. Hocalarından İbrâhim Nehaî gibileri de orada gördüm. Sonra gördüm ki, İmâm-ı a'zâmın ve bu imamlardan hepsinin nûru bana geldi. Ben onların bu nûrlarından kendime geldim ve bekâya kavuştum. Tamamen o nûrlara gömüldüm. Her birinin nûrunu ayrı ayrı kendimin bir parçası gördüm, İki-üç gün sonra aynı huzûr ve bekâ, İmâm-ı Şafiî ve talebesi ve mezhebindeki müctehidleri ile zuhura geldi. Hanefî âlimlerinin benden ayrılıp çıktıklarını, İmâm-ı Şafiî'nin talebesinin ve müctehidlerinin bana geldiklerini, kalbime girdiklerini gördüm. Evvelkiler gibi, bunların da nûrları benim parçalarım oldu. Birkaç saat sonra, Hanefî mezhebinin nûrları, eskisi gibi tekrar bana geldiler. Şimdi kendimi bu iki mezhebin nûrlarına kavuşmuş buluyorum..."

27-İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Erkeklerden ve kadınlardan vasıtalı ve vasıtasız olarak bizim yolumuza girmiş olanları ve girecekleri bana gösterdiler. İsimlerini, soylarını, doğum zamanlarını ve memleketlerini bize bildirdiler. İstersem hepsini tek tek sayabilirim. Hepsini bana bağışladılar."

28-Yine buyurdu ki: "Hindistan'da peygamberler geldiğini bildirdiler (aleyhimüsselâm). Ba'zılarına üç, ba'zılarına iki, ba'zılarına bir kişi imân etti." Bu memlekette bulunan, bu peygamberlerin ba'zılarının mübârek mezarlarını da İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gösterdiler ve onların nûrlarını müşâhede eylediler.

29-İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin en büyük husûsiyetlerinden biri de şudur Vefâtına yakın buyurdu ki: "Bir insana verilmesi mümkün olan bütün kemâlleri, olgunlukları bana ihsân eylediler. Peygamber efendimize (s.a.v.) mutabeat, tâbi olmak ve verasetle bu makama kavuşturdular."

30-Buyurdu ki: "Birgün amellerimdeki kusuru görme hâli beni kapladı. Büyük bir pişmanlık ve kırıklık içinde iken **"Allahü teâlâ için tevâzu göstereni, Allahü teâlâ yükseltir"** hadîs-i şerîfi gereğince, şöyle bir nidâ geldi: "Seni ve kıyâmete kadar seninle vasıtalı ve vasıtasız olarak tevessül, vesile edenleri mağfiret eyledim."

İbâdetleri ve âdetleri: İmâm-ı Rabbânî hazretleri yüksek hâller ve binlerce kerâmet sahibidir: Bu husûsta şöyle buyurmuştur: "Gerçi amel ve işlerden bize ne ihsân olunduysa bunları husûsi ihsân ve mücerret ikram ile bilirim. Bunun sebebi ise Peygamber efendimize (s.a.v.) mutabeat, uymak sebebiyledir, işimin esâsını bunda bilirim. Bana verilenlerin hepsini, az olsun çok olsun Peygamberimize (s.a.v.) uymak, tâbi olmak sebebiyle verdiler. Vermediklerini de, insanlık icâbı olarak, bu tâbi olmaktaki noksanlıktan dolayı vermediler."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin meşhûrlarından olan Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Birgün Hazret-i İmâm'ın huzûrunda oturuyordum. Onlar ma'rifetleri yazıyordu. Aniden bevl sıkıştırması sebebiyle kalkıp helaya gitti. Fakat hemen sür'atle dışarı çıktı. Böyle sür'atle helaya girip, hemen aceleyle dışarı çıkmalarına hayret ettim. "Acaba bunun sebebi nedir?" dedim. Heladan çıkar çıkmaz su ibriğini istedi ve sol elinin baş parmağının tırnağını yıkadı ve oğaladı. Sonra tekrar helaya girdi. Bir müddet sonra çıkınca buyurdu ki: "Bevl sıkıştırdı, acele ile helaya girdim ve oturdum. Gözüm tırnağımın üzerine gitti. Üzerinde siyah bir nokta vardı. Kalem yazıyor mu diye kontrol etmek için bunu yapmıştım. Hâlbuki, o nokta Kur'ân-ı kerîmin harflerini yazarken kullanılırdı. Orada oturmağı doğru görmedim ve edebe riâyete uygun bulmadım. Bevl sıkıştırmasından dolayı sıkıntı çektimse de, bu sıkıntı, bir edebi terketmenin vereceği sıkıntının yanında çok az göründü. Dışarı çıktım. O siyah noktayı yıkadım ve tekrar içeri girdim."

"Bir başka zaman yine huzûrlarında idim. Mevlânâ Sâlih-i Haşlânî'ye emir buyurup; "Bahçeden birkaç karanfil alıp getir" dedi. O da altı tane karanfil alıp getirdi. Karanfilleri çift sayıda getirdiği için onu azarladı ve; "Bizim en aşağı bir talebemiz, hiç olmazsa şu kadarını duymuştur ki: **"Allahü teâlâ tektir ve teki sever."** Tek'e riâyet ve dikkat müstehâbdır. İnsanlar müstehâbı ne zannediyorlar. Müstehâb, Allahü teâlânın sevdiği şeydir. Eğer dünyâyı ve âhıreti Allahü teâlânın sevdiği birşey için verseler, hiçbir şey vermemiş olurlar" buyurdu. Sonra buyurdu ki: "Biz müstehâba o kadar riâyet ederiz ki, yüzümüzü yıkarken önce suyu sağ tarafımıza getiririz. Çünkü sağdan başlamak müstehâbdır."

Birgün sedir üzerinde yaslanmış oturuyordu. Aniden fırlayıp yere indi ve şöyle buyurdu: "Yatağın altında bir kâğıt gördüm. Bu kâğıt üzerinde birşey yazılı olup olmadığını, varsa ne yazılı olduğunu anlayamadım. Bir kimseye o kâğıdı alıp kaldırmasını söyleyecektim. Fakat bu kadar zaman bile oturmayı edebe aykırı gördüm."

Bir başka vakit, hafızlardan biri kendi minderlerinden aşağı bir minder koyup üzerine oturarak, Kur'ân-ı kerîm okumağa başladı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu durumun farkına varıp, hemen üzerinde oturduğu yüksek minderi bir kenara çekip yere oturdu. Hiçbir zaman Kur'ân-ı kerîm okumakta olan hafızdan yüksekte oturmazdı."

Zamanının meşhûr âlimlerini ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerini de görmüş olan bir zât şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerini görüp sohbetinde bulunduktan sonra, Burhânpûr şehrinde bulunan onu sevenlerden meşhûr Şeyh Muhammed bin Fadlullah'ın huzûruna gitmiştim. Bu zât benden İmâm-ı Rabbânî hazretlerini sordu ve; "O büyüğün huzûrunda bulunmuşsun, hadi gördüklerini anlat da dinleyelim" dedi. Ben cevâbımda; "Benim gibi bir maksatsızın, onun kalb hâllerinden ne haberi olur? Ama zâhirde sünnet ve sünnetin inceliklerine riâyet ve dikkat husûsunda, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini şöyle buldum ki, eğer bu zamanın bütün velîleri toplansa, onun yaptıklarının yüzde birini yapamazlar" dedim. Bunun üzerine Şeyh Muhammed bin Fadlullah çok sevindi ve şöyle buyurdu: "Madem ki böyledir, onun gibi bir din büyüğü, sırlardan ve hakîkatlerden ne söylerse ne yazarsa, hepsi sahih ve doğrudur. Bunların doğru olduğuna ve bunlara kavuştuğuna işâret, sözlerinin doğruluğu ve hâllerinin tamamen sünnete uygun olması yetişir."

Zamanın devlet adamlarından biri İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâlleri hakkında tereddütteydi. Birgün Hazret-i İmâm'ın komşusu ve kadıların reîsi olan zâtla, yalnız bir yerdeyken; "Siz âlim bir zâtsınız, doğru konuşursunuz ve çok dindarsınız, komşunuz olan azîzin hâlini bana anlatınız" dedi. Bunun üzerine o zât şöyle dedi: "Kalb ve rûh âlimlerinin sözlerine ve hâllerine bizim aklımız ermiyor ve almıyor. Fakat şu kadar söyleyeyim ki; "İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) hâllerini görünce, geçmiş evliyânın hâllerini ve sözlerini anladım ve bildim. Çünkü bundan evvel, geçmiş büyük evliyânın acâib hâllerini, riyâzetlerini, garip ibâdetlerini kitaplarda okuyunca, onları sevenlerin bunları abartarak yazmış oldukları hatırıma gelirdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâllerini görünce, bu düşünce ve tereddütlerim kalmadı. Hattâ bu hâlleri yazanlara, az yazdıklarından dolayı kırılıyorum."

Talebelerine zikre çok devam etmelerini, huzûr ve murâkabeyi çok istemelerini gösterir ve buyururdu ki: "Bu dünyâ; amel, çalışma, huzûr ve hâl elde etme yeridir. Bu kalb hâllerini, dîne uyarak yapılan zâhirî amellerin neticesi olduğunu biliniz."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin fıkıh mes'elelerinde ilmi çoktu ve her mes'eleye ânında cevap verebilecek bir derecedeydi. Usûl-i fıkıhta da tam bir maharet sahibiydi. Fakat ihtiyâtının çokluğundan, çoğu zaman kıymetli fıkıh kitaplarına başvururdu. Seferde ve hazarda ba'zı kıymetli fıkıh kitaplarını yanında bulundururdu. Onların bütün gayreti, müftâbih, fıkıh âlimlerinin üzerinde ittifâk ettikleri fetvâlara, dâima uymaktı. Ba'zı fıkıh âlimlerinin caiz dediği, ba'zılarının mekrûh dediği bir işte, o kerahet tarafını tercih eder ve o işi yapmazdı. Buyururdu ki: "Bir mes'elenin yapılmasında ve yapılmamasında, helâl ve haram olmasında ihtilâf olursa, yapılmaması ve haram tarafını tercih etmeği mümkün olduğu kadar elden kaçırmamalıdır."

Yaz olsun, kış olsun, seferde ve hazarda; ekseriya gecenin yarısından sonra, ba'zan da gecenin üçte ikisi geçtikten sonra kalkar, o vakitte okunması sünnet olan duâları okur, mükemmel bir abdest alırdı. Abdest alırken bir başkasının su dökmesini istemezdi. Abdest suyunda o kadar ihtiyâtlı davranırdı ki, bundan fazlası tasavvur olunamaz. Abdest alırken kıbleye dönmeye çok dikkat ederdi. Fakat ayaklarını yıkarken, kuzeye ve güneye dönerlerdi. Ya'nî, ayaklarını kıbleye karşı yıkamaz, kıbleye ayak uzatmazdı. Her abdestte misvak kullanmağa ve

her namazda abdest almağa çok dikkat ederlerdi. Her uzvu üç defa yıkar, her defasında, elleriyle uzuvdan suyu silerdi, tâ ki yıkanan uzuvdan ve ellerinden damlama ihtimâli kalmasın. Bunun sebebi; abdestte kullanılmış suyun temiz ve necis olması hakkında ihtilâf vardır. Her ne kadar fetvâ, temiz olduğuna dâir ise de, ihtiyâtlı davranırdı. Her uzvu yıkarken, Kelime-i şehâdet ve "Tekmile-i Mişkât" gibi hadîs kitaplarında, ba'zı fıkıh kitaplarında ve "Avârif-ül-Meârif'de. bildirilen abdest duâlarını okurdu. Abdesti bitirdikten sonra, o vakitte okunması bildirilen duâyı okurlar ve teheccüd namazına başlardı. Tam bir itminan, huzûr ve cem'iyyetle, uzun sûreler okuyarak teheccüd namazı kılardı. Öyle ki, insan gücü buna zor takat getirirdi. İlk zamanlarında, teheccüd, kuşluk ve feyz-i zeval namazlarında, Yâsîn sûresini tekrar tekrar okurdu. Hattâ bu sûreyi, bir namazda seksen defa okuduğu olurdu. Ba'zan daha az, ba'zan daha çok okurdu. Son zamanlarda, daha çok, namazda Kur'ân-ı kerîmi hatm ile meşgûl oldu. Teheccüd namazını bitirdikten sonra tam bir huşû' ve istiğrak ile sessizce murâkabeye otururdu. Sabahtan iki-üç saat önce, sünnete uyarak bir müddet yatardı, tâ ki teheccüd namazı, iki uyku arasında olsun. Sonra ortalık ağarmadan tekrar uyanır, sabah namazını kılardı. Sabah namazının sünnetini evde kılar, sünnetle farz arasında sessiz olarak; "Sübhânallahi ve bi-hamdihi sübhânallahil azîm" duâsını devamlı okurdu. Sabah namazının farzını kıldıktan sonra işrâk vaktine kadar, mescidde talebeleri, eshâbı ile murâkabe halkasında oturur, sonra iki selâmla dört rek'at işrâk namazı kılardı. O vakitte okunması îcâb eden tesbihler ve duâlar ile meşgûl olurdu.

Sonra evine gider hanımının ve çocuklarının hâllerini sorar eve lâzım olan ve yapılması îcâb eden işleri söylerdi. Sonra husûsî odasına çekilir, Kur'ân-ı kerîm okurdu. Bundan sonra da talebelerini çağırıp hâllerini sorardı. Yâhud da talebelerinin en yükseklerini çağırır, kendisine mahsûs sırlardan bahseder, bu sırları dinleyen talebeleri kendinden geçerdi. Çünkü bu marifetleri dinlerlerken kendi nisbetlerini ve kendisine verilen ni'metleri onların kalblerine akıtırdı. Ba'zan talebelerinden herbirine, hâline ve istidâdına göre bir vazîfe verirdi. Talebelerinde hâsıl olan bir hâli ve değişmeyi anlardı. Hepsine yüksek maksatlı olmayı, sünnete uymayı, dâima zikr, murâkabe, huzûr ve hâllerini gizlemek üzere olmalarını, tekrar tekrar söylerdi. Buyururdu ki: "Eğer bu dünyâyı ve içerisindekileri Allahü teâlânın beğendiği, râzı olduğu bir işe vermekle, onun rızâsına uygun bir iş yapılacağı bildirilse, bunu büyük bir ganîmet biliniz. Bu, bir kimsenin kırık saksı parçaları ile, dünyânın en kıymetli mücevheratını satın almasına benzer." "La ilahe illallah, Muhammedün Resûlullah" mukaddes kelâmını tekrar tekrar söylemek husûsunda şöyle buyurdu: "Görüşün ve gidişin âciz kaldığı, arzu ve himmet kanatlarının düştüğü, her bilgi ve buluşun dışına çıkıldığı zaman, insanı; (La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah) tevhîd kelimesinden başka, birşey ilerletemez. Bu kelimenin âgûşuna sığınmadan, oralarda yükselmek olamaz. Sâlik, bu güzel kelimeyi bir kere söylemekle, o makama yükseliyor. Bu yüksek kelimenin işâret ettiği hakîkat sayesinde, o makamdan yukarıya ilerliyor. Kendinden uzaklaşıp, Allahü teâlâya yaklaşıyor. O yolun en az bir parçası, bütün bu gökler küresinden katkat çoktur. Bu kelimenin üstünlüğünü buradan anlamalıdır. Bütün mahlûkların, bu kelime yanında varlığı hiç kalır. Duyulmaz bile. Büyük bir deniz yanında, bir damla kadar da değildir. Bu güzel kelimenin derecesi ne kadar yüksek ise, bu mukaddes kelimenin büyüklüğü, o kadar çok meydana çıkar. **Arabî şiir tercümesi:**

Güzelliği o kadar çok görünür,
Ona bakış, ne kadar çok olursa,

Dünyâda bundan daha kıymetli, daha üstün bir arzu olmaz ki, insan, her bulunduğu yerde, (her işinde, her vazîfesinde) bu güzel kelimeyi tekrar tekrar söylemekle lezzet alsın ve haz

duysun. Ama ne yapılabilir ki, bütün arzular ele geçmiyor, insanlarla konuşmak ve gaflete düşmek çaresiz oluyor."

Kendi talebelerine fıkıh kitaplarını mütâlâa etmelerini söylerdi ve şöyle buyururdu: "Din âlimlerinin kitaplarından, dînin sağlam hükümlerini araştırınız, çıkarınız. Hangileri müftâbihdir, hangileri ile amel edilmiştir ve hangileri bid'at ve merdûtturlar öğreniniz! Çünkü Peygamber efendimizin (s.a.v.) zamanından çok uzak kaldık. Çok şeyler bozuldu. Bid'at ve günahların zulmeti her tarafı kapladı. Bu zulmette sünnet-i seniyye nûrundan, ışığından başka kurtuluş yolu yoktur." Yine buyururdu ki: "Keşf gözüyle görüyorum ki: Bid'atler karanlık bir girdap gibi, bütün dünyâyı sardılar. Sünnetin nûru her tarafta ateş böcekleri gibi görünüyor."

Sohbetlerinin çoğu sükût ile geçerdi. Sohbetlerinde bir müslüman gıybet edilmez, kimsenin aybı zikr olunmazdı. Talebeleri onun olduğu yerde, gayet edeb ve huşû' ile otururlardı. Temkin (dikkat) ve istikrarı (kararlılığı) o derece idi ki, bu kadar yüksek hâllere sâhib olduğu hâlde, onlarda bir değişme eseri görülmezdi. Coşma, bağırma, hattâ yüksek sesle "Ah!" bile söylediği görülmezdi. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle demiştir, "İki sene huzûrlarında bulunduğum hâlde, üç-dört defa gözyaşlarının temiz yüzlerine indiğini gördüm. Yine üç-dört defa yüksek ma'rifetleri beyân ederken gözlerinde ve yüzlerinde kırmızılık, iki mübârek yanaklarında hararet terleri ve kırmızılığı müşâhede eyledim. Birgün bir ma'rifeti beyân ederken, bir müddet sustular. Bu susma zamânındaki duraklamada, büyük hâller, yüksek muâmeleler zâhir oldu. O zaman gözlerinde kendinden geçme eserleri ve bir parça kırmızılık göründü."

Dahve-i Kübrâ vaktinde, kuşluk namazını sekiz rek'at olarak, odalarında yalnız olarak kılar, sonra talebeleri ile yemek yerlerdi. Yemeğe önce kendisi başlardı. Bütün oğullarına ve talebelere pişen yemeklerden verirdi. Oğullarından, talebelerinden veya hizmetçilerinden biri orada bulunmasaydı, onun yemeğinin ayrılmasını emrederdi. Yemekten sonra bildirilen duâları okurdu. Son zamanlarında uzleti, yalnızlığı seçmişti. Çoğu zaman oruç tutardı. Ve aynı odada yemek yerdi, insanlar arasında meşhûr olan, yemeklerden sonra Fâtiha okumak, onlardan çok az görülmüştür. Çünkü, sahih hadîslerle gelmemiştir. Her gün öğleden önce, bir defa, bir şeyler yerlerdi ve bu yedikleri de çok az olurdu. Bununla beraber, şöyle buyururdu: "Ne yapayım ki, âhır zaman geldiği için yemeklerde de bereket kalmadı. Açlıkta, dünyânın ve dînin Serverine (s.a.v.) tamamen uymak ele geçmiyor." Yine şöyle buyururdu: "Ârifi, meleklikten insanlığa yaklaştıran, yemekten başka bir şey değildir. Yemeği huşû' ve huzûr ile yerdi Yemek yerken, sol dizi yatırır, sağ dizi dikerek otururdu. Ba'zan da, bağdaş kurarak yemek yerdi. Öğleden önce sünnet olduğu için bir müddet kaylûleye yatar uyurdu. Müezzini, öğlenin evvel vaktinde ezan okurdu. Ezanı duyar duymaz hemen abdest alır, öğlenin sünnetini kılardı ve buyururdu ki: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) bi'setten vefât edinceye kadar, öğlenin sünnetini terketmedi." Bu namazda ba'zan uzun, ba'zan kısa okurdu. Sonra dört rek'at farzı, sonra iki rek'at sünneti sonra da dört rek'at daha nafile kılardı, öğle namazı bittikten sonra, hafızdan bir cüz veya daha az, yâhud daha çok Kur'ân-ı kerîm dinlerdi. Eğer verilecek ders varsa, verirdi. Eğer hafız orada olmazsa kendi odasına gidip, Kur'ân-ı kerîm okurdu, ikindi namazını, her şeyin gölgesinin, iki mislini geçtikten sonra, evvel vaktinde kılardı, İkindi namazından evvelki dört rek'at sünneti terkettiği görülmemiştir, ikindiden sonra akşama kadar, talebeleriyle beraber, sessizce murâkabede otururlardı. Bu, sabah ve ikindi halkalarında, kalben talebelerin hâllerine teveccüh ederdi.

Akşam namazını, hava bulutlu değilse, vaktin evvelinde kılar, farzdan sonra kalkmadan on kere kalbden; "La ilahe illallahü vahdehû lâ şerîke-leh, Lehü'l-mülkü ve Lehü'l-hamdü yuhyî ve

yümît biyedihil-hayr ve hüve alâ külli şey'in kadir" kelimesini okurdu. Farzdan ve sünnetlerden sonra; "Allahümme entesselâm ve minkesselâm tebârekte yâ zelcelâli vel-ikrâm" duâsından fazla bir şey okumazdı, iki rek'at sünneti kıldıktan sonra, evvâbîn namazını kılar, sonra o vakitte bildirilen duâları okurdu. Evvâbîn namazını altı rek'at kılardı. Ba'zan da dört rek'at kıldıkları da olurdu. Bu husûsta buyurdu ki: "Ba'zı hadîs şerhedicileri, hadîste bildirilen altı rek'ata, akşam namazının iki rek'at sünnetinin de dâhil olması muhtemeldir dediler." Bu namazda ekseriya Vâkıa sûresini okurdu. Yatsı namazını İmâm-ı a'zamın bildirdiği vakte göre, ufuktaki beyazlık kaybolunca kılardı. Yatsının farzından evvel dört rek'at sünneti kılardı, İki rek'at yatsının sünnetinden sonra, dört rek'at nafile kılardı. Son dört rek'at sünnette, Elif lam mim, Secde, Tebâreke ve Kulyâ eyyühelkâfirûn ve Kulhüvallahü ehad sûrelerini okurdu. Ba'zan o dört rek'atta dört kul (ya'nî kulyâ eyyühel kâfirûn, kulhüvallahü ehad ve kul e'ûzüleri) ayrı ayrı okurdu. Eğer bu dört rek'atta, Elif lam mim, Secde sûresini ve Mülk sûresini okumazsa, vitir namazından sonra, bu iki sûreyi ve Duhân sûresini okur, bunların bu vakitlerde okunmasını talebelerine söylerdi. Vitir namazının birinci rek' atında ekseriya "Âlâ" sûresini, ikinci rek'atta "Kâfirûn" sûresini, üçüncü rek'atta "İhlâs" sûresini okurdu. Hanefî'nin kunût duâsına Şafiî'nin kunût duâsını ilâve ederdi. Vitir namazını kıldıktan sonra oturarak iki rek'at nafile namaz kılardı. Birinci rek'atta "Zilzal", ikinci rek'atta "Kâfirûn" sûrelerini okurdu. Son zamanlarında, bu iki rek'ati nâdir olarak eda eyledi ve buyurdu ki: "Fıkıh âlimlerinin bu husûsta çeşit çeşit sözleri vardır." Vitir namazından sonra âdet hâline gelen iki secdeyi yapmazdı. Buyururdu ki "Âlimler bunun kerâhiyyetine fetvâ verdiler. Vitir namazını ba'zan yatsıdan, ba'zan da teheccüd namazını kıldıktan sonra kılardı. Ba'zılarının yaptığı gibi, gecenin evvelinde kılınan vitir namazını, gece kalkınca bir daha kılmazdı. Buyururdu ki: "Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir gecede iki vitir olmaz."** Yine buyurdu ki: "Bir gece bana gösterdiler ki: Vitir namazını kılmayıp yatan ve gecenin sonunda kılacağım diye niyet edene, sevâb meleği, vitir namazını kılıncaya kadar sevâb yazar. O hâlde, vitir ne kadar geç kılınırsa, o kadar iyi olur. Bununla beraber buyurdu ve hattâ yazdı ki: "Vitri acele kılmakta veya te'hir eylemekte Peygamber efendimize (s.a.v.) uymaktan başka hiçbir şey göremiyorum. Ve, hiçbir fazileti mutâbeat (tâbi olmak) ayarında bulamıyorum. Resûlullah (s.a.v.), vitri ba'zan gecenin evvelinde, ba'zan da gecenin sonunda kılardı. Şekilde ve sûrette de olsa, kendi se'âdetimi her işte, O servere (s.a.v.) benzemekte bilirim. Binlerce gecenin ihyasını, bir mutâbeatın, Resûlullaha bir işte uymanın, yarısına değişmem. Ramazân-ı şerîfin son on gününde i'tikâfta idim. Talebeleri toplayıp dedim ki: "Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmaktan başka hiçbir şeye niyet etmeyiniz ki, bizim insanlardan ayrılmamızdan ve uzletimizden ne çıkar. Yüzlerce tutulmayı bir mutâbeati (uymayı) elde etmek için kabûl ederim. Ama tevessülsüz (vesilesiz), binlerce uzleti kabûl etmem. **Beyt:**

"Gözü sarayda olan, hiçbir şeyi göremez,
Bahçesindeki bostanı, lâleyi, gülü bilemez."

Allahü teâlâ, Peygamberine (s.a.v.) tam uymağı nasîb eylesin."

Yatsı namazını ve vitir namazını kıldıktan sonra, hemen yatmaya giderdi. Yatmadan evvel okunması bildirilen âyetleri ve duâları okurdu. Yatsıdan sonra hemen yatmak hakkında buyururdu ki: "Yatsı namazından sonraki uyanıklık, gecenin sonundaki uyanmayı geciktirir." Eğer bir kimse bu vakitte yanlarında otursa, gayet resmî konuşurdu.

Son zamanlarda, Cum'a geceleri talebelerini toplarlar, bin adet salevât-ı şerîfe okuyup Resûlullaha (s.a.v.) gönderirlerdi. Bunu bitirdikten sonra, bir müddet murâkabede oturur, tam bir inkisar (kırıklık) ile duâ ederdi. Tavırlarından bununla emr olunduğu anlaşılırdı. Ya kendisinin

tertîb ettiği bir cüzden daha fazla olan salevât-ı şerîfe risalesini, veya Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.a.) tertîb eylediği, salevât-ı şerîfe risalesini okurdu.

Cum'a namazında câmiye ve bayram namazlarında bayram namazının kılındığı yere giderdi. Cum'a namazından sonra, ihtiyâten zuhru âhır namazını da kılardı. Cum'a namazını kıldıktan sonra, Fâtiha, İhlâs ve mu'avvizeteyn'in herbirini yedi kerre okurdu. Kurban Bayramı günü tekbirleri, yoldan giderken yüksek sesle söylerdi. Ba'zan da "Müdmerat" kitabındaki fetvâya uyarak alçak sesle söylerdi. Zilhiccenin ilk dokuz gününde, gündüzleri oruç tutardı, geceleri, sabahlara kadar ibâdet eder, uzlete çekilip ibâdet ile meşgûl olurdu. Hacca gidenlere müstehâb olduğu için, onlara benzemek niyetiyle o günlerde saç ve tırnak kesmezlerdi. Ama, arefe günü, Arafattakilere benzemek için, hacıların yaptıklarını yapmazdı. Bu on günde gece ve gündüz, "Velfecr" sûresini okurdu. Bunun gibi, bu ayın onundan sonra Küsûf namazı kılardı. Teravih namazlarını seferde ve hazarda tam bir cem'iyyet ve huzûr ile kılar, Kur'ân-ı kerîmi tekrar tekrar hatm ederdi. Bu günlerde iki veya üç defa hatm ederdi. Teravih namazı aralarında ba'zan salevât-ı şerîfe, ba'zan da bu zamanda okunması îcâbeden duâları okur, üç kerre "Sübhâne zil-mülki ve'l-melekût..." duâsını okurdu. Ramazânın hâricinde de dâima hatm okurdu. Buyururdu ki: "İnsanlar arasında meşhûr ve şevk ile mukarrer olan "Hatmi Ahzâb" bu yolun sohbetlerinde sünnet olarak söylenmiştir." Buyurdu ki: "Azîzlerden biri, Mevlânâ Ya'kûb-i Çerhî'nin (k.s.) yazdığı şu şiiri görmüş ve "Hatmi Ahzâb"ı şöyle bildirmiş: **Beyt:**

"Fâtiha, En'âm, Yûnus, Tâhâ'yı eyle tamam,
Ankebût'la, Zümer'le, Vâkıa'yla vesselâm."

Kur'ân-ı kerîm okurken, dinliyenler, okumasından ve simasından, Kur'ân-ı kerîmin esrârının ve bereketlerinin ona akıp geldiğini anlarlardı. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Birgün tilâvet (Kur'ân-ı kerîm okuma) esnasında, bu fakire dönüp; "Sübhânallahi ve bi-hamdihi", Kur'ân-ı kerîmde, Allahü teâlâ ile Habîbi arasında çok sırlar vardır ki, onları ancak Râsih ilimli âlimler anlar" buyurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri namaza dururken, tekbir almak üzere iki elini kulaklarına kaldırır, avuç içlerini kıbleye çevirir, parmaklarının arasını hafif açık tutar, baş parmaklarını kulak yumuşaklarına değdirir ve; "Allahü ekber" diyerek tekbir alırdı. Sağ elini sol eli üzerine koyup, sağ elinin baş ve serçe parmağını halka yaparak sol elinin bileğini kavrardı. Namazda iki ayağı arasındaki mesafe, dört parmak genişliğinde idi. Namazda ayakta dururken, kıyâmda iken, her iki ayağı üzerine tam basardı. Tek ayağı üzerine meyl etmezdi. Kıyâmda iken, secde edeceği yere bakardı. Kırâati, okumayı, tecvid kaidelerine uygun ve tertil üzere tek tek okur, âyet-i kerîmelerin ma'nâlarını anlar, esrârına ererdi. Kıyâm ve kırâattan sonra tekbir alıp rükû'a eğilirdi. Rükû'da başını sırtıyla aynı hizada tutup, belini de düz tutardı. Rükû'da el parmakları ile diz kapaklarını kuvvetlice kavrar, ayaklarına bakardı. Rükû'dan doğrulunca kavme yapar, sübhanallah diyecek kadar, ya'nî bir tesbih miktarı ayakta dik dururdu, İmâm olunca, rükû'dan kalkarken; "Semiallahü limen hamideh" der sonra içinden; "Rabbena lekel hamd" söyler. Cemâat ile kılarken ise İmâm: "Semiallahü limen hamideh" dedikten sonra o: "Rabbena lekel hamd" derdi, iki secde arasında bir tesbih söyleyecek kadar durur "celse" yapardı. Secdede kucağına bakardı. Secdede karnını dizlerine ve uyluklarına bitiştirmez, açık tutardı. Secdede a'zâlarını yere tam koyardı. Rükû'da ve secdede öyle bir hâl ve yakınlık hâsıl olurdu ki, onu ancak kendisi bilirdi. Rükû' ve secdede, el ve ayak parmaklarını kıbleye karşı uzatırdı. Talebeleri ve kendisine bağlı olan eshâbı namazı onun gibi kılmaya çalışırlardı.

Talebelerinin meşhûrlarından Bedreddîn Serhendî şöyle anlatmıştır: "Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebesi olmadan önce, ba'zan Cum'a namazı kılmak için onun mescidine giderdim. Mescidde onun namaz kıldığını görenler "Sanki o, Resûlullahın (s.a.v.) nasıl namaz kıldığını görerek namaz kılıyor" derlerdi. Ben âlimlerden ve şeyhlerden çok kimsenin namaz kılışını gördüm, fakat, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin namaz kılışı gibi hiç kimsede görmedim. Namazın âdabına ve erkânına öylesine uyardı ki, onun namaz kılması büyük bir hârika idi. Öylesine bir ta'zim, temkin, huşû', vekâr ve inkisar gösterirdi ki, böyle namaz kılmak, ancak Resûlullaha ittibâ tam tâbi olmak ve râsih âlim olmakla ve bâtını kuvvetin nihâyetine ulaşmakla mümkün idi. Benim ve pekçok kimsenin İmâm-ı Rabbânî hazretlerine talebe olması, onun namaz kılışına hayranlık sebebiyledir."

Namazda ve namaz dışında Kur'ân-ı kerîm okurken, korku âyetlerini öyle bir şekilde okurdu ki, korku ifâdesi yüzünden belli olurdu. Recâ, (ümit) âyetlerini tebessüm ederek, suâl şeklinde olan âyetleri suâl şeklinde okurdu. Kur'ân-ı kerîm okurken asla tegannî yapmazdı. Yolculuk esnasında, hayvan üzerinde mahfilde oturur, bir yastık alıp üzerinde Kur'ân-ı kerîm okurdu. O vaziyette, ba'zan altı cüz, ba'zan da daha az okurdu. Secde âyeti gelince secde ederdi. Üzerinde Kur'ân-ı kerîm olan minderi gözlerine çok yakın tutar ve böylece gözlerinin uygun olmayan birşeyi görmemesini te'min ederdi. Yalnız namaz kıldığı zaman, rükû'daki ve secdedeki tesbihleri beş, yedi, dokuz veya onbir defa hâle ve vakte göre okurdu. Buyururdu ki: "Yalnız namaz kılan bir kimsenin kuvveti, kudreti olduğu hâlde, tesbihleri en az olarak söylemesi ne kadar ayıb olur." Yine buyururdu ki: "Namazda, sünnetlere, müstehablara ve edeblere riâyet etmek, kalbin huzûrda olmasına sebep olur. Çünkü bütün bu riâyetler zikrdir ve Allahü teâlâyı hatırlamak ve O'na teveccühtür." Yine buyururdu ki "İnsanlar, riyâzet ve mücâhedelere heves ederler, hâlbuki namazın edeblerine riâyet ve dikkat etmek, riyâzet ve mücâhedelerden çok daha üstündür. Bilhassa, farz, vâcib ve sünnet namazlarında, buyurulduğu gibi namaz kılmak çok zor ele geçer. Bunun için Allahü teâlâ buyuruyor ki:. **"Namaz** (nefsinize) **ağır gelen bir yüktür. Ancak kalbinde huşû' olanlara ağır gelmez."** (Bekâra-45)

Buyururdu ki: "Birçok vera' ve riyâzet sahibi insan görüyorum ki, riâyet ve ihtiyâta gayret ediyorlar, ama namazın edeblerinde gevşeklik gösteriyorlar." Abdest aldıktan sonraki, iki rek'at namazı ve câmiye girince, hürmeten kılınan iki rek'at tehiyyat-ül-mescid namazını terk etmezdi. Revâtib sünnetleri gibi, zevâid sünnetleri de hazarda ve seferde dâima kılardı.

İyi amellerde ve işlerde bir ilâve ve noksanlık yapmamak için çok ihtiyâtlı davranırdı. Teravih namazı hâriç, hiçbir nafile namazı cemâatle kılmazdı. Hattâ, nafile namazları cemâatle kılmak mekrûhtur buyururdu. Aşure günü, Berât ve Kadr geceleri, cemâatle nafile namaz kılanları men ederdi. Hattâ bu husûsta, fıkhın en kuvvetli rivâyetlerini bildiren bir mektûp yazmıştır, istihâre ederek iş yapardı. Ba'zan da kalbinin kanâati ile ve sünnet olan duâları okuyarak iş yapardı. Ba'zan birçok mühim mes'eleye bir istihâre yapar, istihâre yaptığı işleri ayrı ayrı sayardı. Eğer istihârenin evvelinde mühim olan bir şeyi unutsa, istihârenin arasında veyâhud sonunda onu da yerine getirirdi. Teşehhüdde "Ettehıyyâtü okurken" sağ elinin parmağını (işâret parmağını) kaldırmazdı. Buyururdu ki: "Her ne kadar ba'zı hadîslerin zâhiri, görünüşdeki ma'nâları, parmak kaldırmağı gösteriyorsa da, hattâ Hanefî âlimlerinden bunun caiz olduğuna dâir rivâyetler gelmişse de, iyi araştırılır, incelenirse, ihtiyâtlı olmak lâzım geldiği ve hakîki fetvâların bunu terketmeyi îcâb ettirdiği anlaşılır."

Hastaları ziyârete gider, Peygamberimizden (s.a.v.) naklen gelmiş olan duâlar okurdu. Hattâ ba'zı hastaların şifâ bulması için, kalb ile de teveccüh ederdi. Birçok hasta, bu feyzler

menba'ının teveccüh ve duâları ile iyileşirdi. Kabirleri ziyârete gider, ölüler için mağfiret ister ve duâ ederdi. Da'vetlere giderdi. Fakat, günah işlenen, oyun oynanan, semâ ve raks edilen yerlere ve da'vetlere gitmezdi. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine kıl ucu kadar uygunsuzluğu bulunan hâli kabûl etmezdi.

Ahrâriyye yolunun büyüklerini, diğer yollarınkilerden daha üstün bilirdi. Bu yola; "Eshâb-ı Kirâm yolunun aynısıdır" derdi. Çünkü buyururdu ki; "Sonda olanlar, başlangıca yerleştirilmiştir." Yine şöyle buyururdu: "Bu yolumuzun büyükleri; "Bizim nisbetimiz, yolumuz, bütün nisbetlerden, yollardan üstündür" buyurdular. Bunun sebebi, onların bu yolunun sünnete uymakta ve azîmete riâyet ve dikkat etmekte, diğer yollardan daha ilerde olmasıdır. Böyle olunca, nisbetleri de diğerlerinin nisbetinden üstün olur. Bu yolda sonra gelenlerin, Hâce Behâeddîn Buhârî (Şâh-ı Nakşibend), Alâeddîn-i Attâr, Hâce Muhammed Pârisâ ve Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr gibi büyüklerin yollarına uymayan ruhsat cinsinden hareketlerini beğenmezdi.

Beydâvî tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Mişkât-i Mesâbih, Avârif-ül-Meârif, Pezdevî, Hidâye ve Şerhi Mevâkaf gibi ba'zı din kitaplarını, ders olarak mükemmel bir şekilde okuturdu, ömrünün son günlerinde dahi talebelerine ilim tahsilini sıkı sıkı emreder, ilim tahsilini önde tutardı.

Bir yere gitse, sünnet olan günlerde yola çıkar. Buyururdu ki: "Günlerin uğursuzluğu Peygamber efendimizin (s.a.v.) dünyâya teşrîflerinden sonra kalkmıştar. Buna; **"Günler, Allahın günleri, kullar da Allahın kullarıdır"** hadîs-i şerîfi delîldir derdi. Yolculuğa çakacağı zaman, istihâre eder ve yolculuğa çıkarken okunması îcâbeden duâları okurdu. Bunun gibi, konaklama ve duraklama yerlerinde sünnet olan duâları terketmezdi. Elbiselerini giyerken, su içerken yemek yerken ve aynaya bakarken, bu zamanlarda okunması bildirilen duâları okurdu.

Çok hamd ve istiğfar ederdi. Az bir ni'mete çok şükrederdi. Hattâ evlâ olan bir işi terketse çok fazla istiğfar ederdi. Eğer bir belâya mâruz kalsa; "Kötü amellerimiz ve hâllerimiz sebebiyledir" derdi. Fakat o belâyı, birçok kirleri temizleyen bir sabun gibi görürdü. Buna, yükselmenin sebebi derdi. Vaktin sultânının İmâm-ı Rabbânî hazretlerini bir kalede hepsettiği günlerde talebelerinden biri, ona bir mektûp yazıp, hâlinin kabzından (tutulmasından), daralmasından ve insanların eziyetlerinden şikâyet etmişti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu talebesine cevap olarak şu mektûbu yazdı:

"Allahü teâlâya hamd olsun, sevdiği seçtiği kullarına selâmlar olsun. Gönderdiğiniz mektûp geldi. İnsanlardan eziyet ve cefâ gördüğünüzü yazıyorsunuz. Bu cefâ, bu yoldakilerin güzelliğinin kendisidir ve onların paslarını temizlemek ve cilalamaktır. Niçin kabz ve hâllerin daralmasına ve bulunmasına sebeb olsun! Bu fakîr, bu kaleye ilk geldiğim zamanlar, insanların eziyet ve cefâlarını, birbiri arkasından gelen nûr dalgaları, ışık bulutları gibi buldum ve hissettim. Bunların verdiği sıkıntılara katlanmak sebebiyle hâlim alçaklardan, yükseklere çıkarıldı. Birçok seneler, cemâl sıfatlarının terbiyesi ile, çok konaklar makamlar aşdırdılar. Şimdi celâl ile terbiye ediyorlar ve yüksek makamlara kavuşturuyorlar. Bu belâ ve cefâlara sabrediniz, hattâ râzı olunuz, cemâl ile celâli aynı biliniz. Yazıyorsunuz ki: "Bu fitnenin zuhurundan, ya'nî sizi kaleye hapsetmeleri sebebi ile, ne zevk kaldı ne de hâl." "Hâlbuki zevk ve hâllerin artması lâzımdır. Çünkü Mahbubun (Sevgilinin, ya'nî Allahü teâlânın) cefâsı, vefasından daha çok lezzet verir. Niçin belâ olarak düşünülsün."

Avvâm gibi konuşuyorsunuz ve kendinizi ni'metlerden uzak görüyorsunuz. Çünkü cemâlde ve ni'metlerde, mahbûbun arzusu vardır. Celâlde kendi arzusu yoktur. Buradaki vaktim ve hâlim, eski hâllerimden, çok daha gayrıdır, çok daha yüksektir. Aralarında büyük farklar vardır."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin onyedi sene sohbetinde ve hizmetinde bulunan ve talebelerinin meşhûrlarından olan Bedreddîn Serhendî, Hadarât-ül-Kuds kitabında, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin şeklini, sûretini, mübârek yüzünü şöyle ta'rîf etmiştir "Onun mübârek hilyesini şöyle beyân edelim ki, sevenleri ve yolunda bulunanlar, onun mübârek yüzünü ve sohbetlerini düşünerek feyz alsınlar. Beyaza yakın buğday tenli ve açık alınlı idi. Alnında ve mübârek yüzünde öyle bir nûr parlardı ki, ona bakacak takat kalmazdı. (Bir talebesi de; "Ne zaman mübârek yüzüne baksam, alnında ve yanaklarında "Allah" yazılı görürdüm" demiştir.) Kaşlarının arası açık idi. Kaşları yay gibi olup, uzun, siyah ve ince idi. Gözleri irice olup, siyahı tam siyah, beyazı tam beyaz idi. Mübârek burnunun ortası yüksekçe olup, ince idi. Dudakları kırmızı ve ince idi. Dişleri sık, birbirine bitişik olup, inci gibi parlar idi. Sakalları sık, heybetli ve yuvarlak olup, yanaklarına taşmazdı. Uzun boylu ve ince yapılı idi. Ya'nî şişman değil idi. Sıcakta da olsa teri hep misk gibi kokardı. Yüzünün güzelliği Yûsuf aleyhisselâmın güzelliğini andırırdı. Vecâheti (heybeti), vakarı Halîlürrahmân İbrâhim aleyhisselâmın heybetini andırırdı. Onu gören gayr-i ihtiyâri, Yûsuf aleyhisselâmın güzelliğini bildiren; **"Böyle insan olmaz, bu ancak üstün bir melektir"** (Yûsuf-31) meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırlardı ve "Sübhânallah bu Allahü teâlânın velî kuludur" derdi ve; **"Görüldüklerinde Allahü teâlâ hatırlanır"** hadîs-i şerîfini hatırlardı. Ondan her an ve her saat hârikalar zuhur ederdi.

"Ey yükseklerden feyiz saçan rahmet bulutu,
Senden yağıyor bereketli nisan yağmuru.

Bekliyoruz senin feyizinle, kurtuluşu,
Zîrâ hâlimiz harab rûhumuz kan ağlıyor."

Menkıbeleri ve kerâmetleri:

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hayatını, menkıbe ve kerâmetlerini anlatmak üzere yetmişden ziyâde kitap yazılmıştır. Bunların en meşhûrlarından olan "Hadarât-ül-Kuds" kitabında meşhûr talebesi Bedreddîn Serhendî şöyle demiştir: "Onyedi sene İmâm-ı Rabbânî hazretlerine hizmette bulundum. Eğer huzûruna kavuştuğum ilk günden i'tibâren, vâki olan keşf ve kerâmetlerini, yüksek hâllerini, makam ve derecelerini yazsaydım, sâdece benim gördüklerim hesaba gelmezdi. Çünkü, her saat, her an o hazretten kerâmetler zuhur ediyordu. Kaldı ki, hergün sâdece bir kerâmetini kaydetseydim, huzûrunda bulunduğum müddet içinde altı bin kerâmetini yazıp, kayda geçebilirdim."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Bize amel ve işlerden ihsân olunan şeylerin hepsi, Muhammed aleyhisselâma tâbi olmak, uymak sebebiyle ihsân olundu, işimin esâsını Muhammed aleyhisselâma tâbi olmakta bilirim." Yine buyurdu ki: "Allahü teâlâ, nihâyetsiz ihsân ve kereminden bana öyle büyük ihsânlarda bulundu ki, bir kuru dala teveccüh ve himmet etsem bütün dünyâ ondan aydınlanır. Fakat, Allahü teâlânın rızâsı bu gibi işlerin zuhurunda değildir. Ben de böyle şeyleri yapmak istemem."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüzlerce kerâmeti Zübdet-ül-makâmât, Menâkıb ve Makâmât-ı Ahmediyye-i Saîdiyye ve Hadarât-ül-Kuds gibi onun hakkında yazılan kıymetli kitaplarda kaydedilmiş olup, bir kısmı şöyledir:

Mevlânâ Muhammed Yûsuf, zamanının âlimlerinden bir zât idi. Muhammed Bâkî-billah onu tasavvufda yetişmesi, kemâle ermesi için İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetine göndermişti. Mevlânâ Yûsuf henüz kemâle ermeden hastalanmış ve ölümü yaklaşmıştı. İmâm-ı Rabbânî, onu ziyârete gitti. Mevlânâ Yûsuf teveccüh ve himmet istedi. İmâm-ı Rabbânî (k.s.), murâkabe ile meşgûl olup, onu Fenâ ve Bekâ makamlarına kavuşturdu. O, bu hasta hâlinde, kalbindeki bu ilerlemeleri görüp, haber verdi. Yolu tamam eyledi ve aynı anda vefât etti. Allaha kavuştu.

Çok uzak memlekette bulunan bir azîz, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin medhini duyup, Serhend şehrine geldi. Geceleyin bir kimsenin evinde misâfir kaldı, İmâm-ı Rabbânî'den istifâde etmek için geldiğini, ona talebe olmak şerefine kavuşmak istediğini ve bunun için çok neş'eli olduğunu söyleyince, ev sahibi İmâm-ı Rabbânî'yi kötülemeye başladı. O azîz çok üzüldü. Mahcûb oldu. İmâm-ı Rabbânî'ye sığınıp kalbinden; "Ben yalnız Allah rızâsı için, size hizmet niyeti ile gelmiştim. Şu şahıs, beni bu saadetten mahrûm etmek istiyor" dedi. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî birdenbire yalın kılıç gözüküverdi. Hâllerini inkâr eden, o şahsı parça parça eyledi ve evden çıktı. O azîz sabahleyin mübârek huzûruna kavuşunca, geceki hâdiseyi arz etmek istedi. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Gece olanı, gündüz anlatma" buyurup, kerâmetini gizledi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski talebelerinden seyyid bir zât şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin birâderi Sürûnç beldesinde idi. Ona bir mektûp yazıp huzûruna gelmesini istemişti. Bu mektûbu götürmek için beni vazîfelendirdi. Yola çıkarken selâmetle gitmem için duâ edip Fâtiha okudu ve bana buyurdu ki: "Yolda "Kureyş sûresini" çok oku ki, tehlikelerden korunasın. Şayet yolda müşkil bir iş ile karşılaşırsan bizi hatırla!" Gitmek üzere yola çıktım. Yanımda iki kişi daha vardı. Sürûnç'a iki menzil yolumuz kalmıştı. Fakat önümüzde dehşetli bir çöl vardı. Bu çölde iken bir ara, yanımdakilerden ayrılıp biraz uzağa gittim. Abdest tazeledim ve abdest aldıktan sonra iki rek'at namaz kılmak üzere namaza duracaktım. Bu sırada karşıma birden bire korkunç bir arslan çıkıverdi. Bana doğru yaklaşıyordu. Hemen hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin; "Bir müşkil ile karşılaşırsan bizi hatırla" emri hatırıma geldi. Kendi kendime; "Ey hocam! Allahü teâlânın izniyle imdâdıma yetiş, beni bu yırtıcı arslanın pençesinden kurtar!" dedim. Daha ben sözümü bitirmeden İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözüküverdi. Bana saldırmak üzere olan arslana benden uzaklaşması için eliyle işâret etti. Arslan kaçarak uzaklaşıp gitti. Bu hâdiseyi yanımda bulunan arkadaşlarım da gördü. Bana; "Böyle bir anda imdâdına yetişen bu büyük zât kimdir?" dediler. Ben de; "İmâm-ı Rabbânî hazretleridir" dedim. Onlar da bu hâdise üzerine, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini çok sevenlerden oldular."

"Hadarât-ül-Kuds" kitabının müellifi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerâmetlerini yazarken, amcası Şeyh Muhammed'den naklen şöyle anlatmıştır: "İsfehan'dan dönmekte olduğumuz bir yolculukta atımdan heybem düşmüştü. Farkına varınca, atımı kâfiledekilere bırakıp heybeyi aramak için kâfileden ayrıldım. Şuraya da bakayım, buraya da bakayım diyerek ararken aradan çok zaman geçti. Kâfile gözden kayboldu. Kâfileden uzak kaldım. Çöl ve dağdan başka hiçbir şey göremiyordum. Yolumu kaybettim. Şaşkın, perişan bir hâlde, çaresizlik içinde ağlayarak her tarafa koşuyordum. Fakat kâfileden bir eser göremiyordum. Buralarda ölüp gideceğim, yolumu şaşırdım diye düşünüyordum. Sonra bir suyun başına oturup abdest aldım. Tam bir yalvarışla duâ edip, hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin imdâdıma yetişmesini istedim. Ben böyle duâ ederken, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir at üzerinde karşıma çıkıverdi. Yanıma yaklaşıp durdu ve; "Elini ver" buyurarak elimden tutup beni atın terkisine bindirdi. Sonra atı sür'atle sürüp aradığım kâfileye yaklaştı. Ben kâfileyi uzaktan görünce beni attan indirip! "Hadi git" buyurdu. Kâfileye ulaştım, İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözden kayboldu, bir daha göremedim."

Serhend kadılarından birinin oğlu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetinde bulunanlardan ve sevenlerinden idi. Bu genç bir defasında çok ağır bir hastalığa yakalandı. Tabibler hastalığına bir ilâç bulamadılar. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir mektûp yazıp, yalvararak, içinde bulunduğu şiddetli hastalıktan kurtulması için duâ istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri mektûbuna cevap yazıp; "Biz seni himâyemize aldık, bu hastalıktan kurtulacaksın. Hatırını hoş tut" buyurdu. O genç İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin teveccühü ve duâsı bereketiyle, hastalıktan kurtulup sıhhate kavuştu. Sonra tekrar sohbetine devam etmeye başladı. Bu hastalıktan kurtulduktan sonra hâlini zevk ve şevkle anlatıp, bağlılığını dile getirirdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Küçüklüğümde Kur'ân-ı kerîmi ezberleyip hafız olmuştum. Daha sonra Serhend'den İlâhâbâd'a gittim. Zamanla işe dalıp ezberimi unuttum. Bende hafızlık kalmadı. Böylece aradan birkaç yıl geçti. Sonra memleketim olan Serhend'e döndüm. Bu sırada Ramazân-ı şerîf ayı idi. Serhend'e geldiğimde İmâm-ı Rabbânî hazretleriyle görüşünce bana; "Hâfız! Teravih, namazını, hatim ile kıldır!" buyurdu. Kur'ân-ı kerîmin ezberimde kalmadığını, hafızlığımı kaybettiğimi söyledim. Fakat; "Okuyacaksın!" buyurdu. Üç defa hâlimi arzedip; "Bende hafızlık kalmadı" dedimse de kabûl etmediler. Çaresiz emre uydum. Teravih namazını kıldırmak üzere İmâm oldum, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin himmeti ve emirlerinin bereketi ile, unutmuş olduğum hâlde ilk gün yirmibir cüz'ü ezberden okumak sûretiyle teravih kıldırdım. İmâm-ı Rabbânî hazretleri kıyâmda dinledi. Diğer cemâat uzun müddet kıyâmda durmaya güç yetiremedi. İkinci gün terâvihde hatmi tamamladım. Bende hafızlık kalmadığı hâlde böyle okuyabilmem, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bereketi ile idi."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Muhammed Türâb şöyle anlatmıştır: "Kardeşim ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı o derece şiddetli idi ki, artık kurtulma ümidi kalmamış gibiydi. Hattâ kefeni bile hazırlanmıştı. Bu hâlde iken birgün İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir sığır ve bir miktar da para hediye etmeye nezr etmişti. Ertesi gün birdenbire ayağa kalkıp; "Ben iyileştim" dedi. Bu hâlini görenler, bu delirdi mi? nasıl olur dediler. Sonra ona çorba içirdiler. Gerçekten ağır hastalıktan kurtulmuş sıhhate kavuşmuştu. Sonra bize o gece seher vaktinde İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rü'yâda gördüğünü ve elinden tutup; "Sen sıhhate kavuşacaksın üzülme!" buyurduğunu ve böylece sıhhate kavuştuğunu söyledi.

Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebelerinden Şeyh Müzzemmil hakkında şöyle buyurdu: "Görünüyor ki, şeyh Müzzemmil şu anda korkunç hâlde! Bir kuyuya düşmüş durumdadır! Öyle bir hâlde ki çıkmak için elini ayağını oynatamıyor!" Şeyh Müzzemmil. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski ve meşhûr talebelerinden idi. Dağda dolaştığı bir sırada aniden ayağı kayıp derin bir kuyuya düşmüştü. Kuyunun derinliğinde elini ayağını oynatamadığı için çıkamıyordu. Çaresiz kuyunun içinde kalakalmıştı. O bu hâlde iken bir köylü hâlini farkedip hemen koşup on kişilik bir gruba haber verdi. Bunun üzerine hemen gelip Şeyh Müzzemmil'i düştüğü kuyudan çıkardılar.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yakın talebelerinden, Şehzâde Veliahd'ın hocası olan Mîrek Şeyh şöyle anlatmıştır: "Ben önceleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerini sevenlerden değildim. Çünkü, onun hakkında; "Kendini Hazreti Ebû Bekr'den üstün görüyor" diye bir iftira yayılmıştı. Bu sıralarda Hindistan'a gitmiştim. Serhend şehrine varınca eski dostlarımdan biriyle karşılaştım. Bu arkadaşım önceden çok kötü bir insandı. Fakat bu defa karşılaştığımda onu çok iyi ve üstün bir hâlde, takvâ sahibi gördüm. Yüzünde bir nûr vardı. "Sen böyle değildin bu hâl nedir?" dedim. Dedi ki; "Ben İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hizmetine ve sohbetine girdim, devamlı huzûrundayım. Onun sohbetinin bereketi ile bu ni'mete kavuştum." Bunun üzerine ben ona;

"Senin bahsettiğin zât kendinin Hazreti Ebû Bekr'den üstün olduğunu yazmış. Onun sohbetinin te'sîr ve fâidesi nasıl olur?" dedim. O" arkadaşım ben böyle deyince; "Asla! Binlerce asla! Bilmeden, anlamadan inkâr etme! O yeryüzünün kutbudur. Eğer sen onu görmüş ve sohbetine kavuşmuş olsaydın onun hakkında söylenilen bu iftiranın asılsız olduğunu anlardın" dedi. Fakat bendeki şüphenin çokluğu sebebiyle; "Görmek istemiyorum" dedim. Arkadaşım bana İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gidip onu görmem için çok ısrar etti. Mutlaka görmemi ve bu yanlış düşünceden kurtulmamı istiyordu. Bu ısrar üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gitmeye karar verip kendi kendime; "Eğer şu üç şeyden bahsedip beni ikna ederse ben de onu sevenlerden olurum" dedim. Kendi kendime cevâbını almak hakkında kendini Hazreti Ebû Bekr'den üstün görüyor diye söylenilen iftiraya cevap vermesi, hemen bu mevzûyu açıp bu husûsta benim şüphelerimi giderip tam ikna etmesi idi. İkincisi; benim babam ve dedelerimden bahsetmesi, üçüncüsü de Hâce Hâvend Mahmûd'dan bahsetmesi idi. Bu karardan sonra beni götürmek isteyen ve bu husûsda çok ısrar eden arkadaşımla beraber, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gittik, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini daha uzaktan görür görmez bütün a'zâlarım heybet ve dehşete kapıldı. Kalbim ona tutuluverdi. Korkarak ve titreyerek huzûruna yaklaşbm. Oturmamıza izin verdi. Oturduktan sonra yastığının altından bir mektûp çıkarıp benim elime verdi. Sonra verdiği bu mektûbu okuyup öyle bir izah yaptı ki, hakkında yapılan ve kendini Hazreti Ebû Bekr'den üstün görüyor diyenlerin iftiralarına cevap verip açıkladı. Benim bu husûsta artık hiç şüphem kalmadı. Bundan sonra zihnimde tuttuğum ikinci mes'eleye geçip; "Mevlânâ Mîrek! Senin baban şöyle şöyle bir zât, deden de şöyle şöyle bir zât ve senin ecdadının şerefi şöyledir" diyerek medhetti. Sonra ayrılmak üzere kalktığımızda veda ederken hatırıma, üçüncü suâlim olan mes'eleden, Hâce Hâvend Muhmûd'dan bahsetmedi diye geçti. Tam bu sırada yüzünü bana dönüp; "Hâce Hâvend bizim Pîr-zâdemizdir ve cezbe sahibidir" buyurdu. Bir sohbetinde bu üç kerâmetini gördüm."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri; herkese, önce kendisi selâm verirdi. Birgün hatırımdan; "Bu gün huzûruna gidip önce ben selâm vereyim" diye geçti. Bu niyetle gittim. Evlerine varınca kalabalık bir cemâat arasında yaklaştım, öyle oldu ki, birkaç adım daha atsam hocamla karşı karşıya gelecektim. Fakat henüz o beni, ben de onu görememiştim. Tam bu sırada cemâatin arasından ismimi söyleyerek; "Selâmün aleyküm yâ filân!" dedi. Çâresiz hemen huzûruna çıkıp "Ve aleykümüsselâm" dedim. Sonra; "Niyetim önce selâm vermek idi" diye arzettim. Tebessüm etti."

Birgün talebesinden on kişi, aynı akşam, Îmân-ı Rabbanî'yi iftara da'vet ettiler. Kabûl buyurdu. Aynı akşam, aynı anda, hepsinin evinde hazır bulunup, iftar etti.

Birgün buyurdu ki: "Kâ'be-i muazzamayı tavaf arzum o kadar ziyâdeleşti ki, yerimde duramaz oldum. Allahü teâlânın lütfu ile, bu şevk ve iştiyâk cazibesinde, Kâ'be-i şerîfeyi yanımda gördüm ve tavaf ile şereflendim."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden seyyid bir zât şöyle nakletmiştir: "Acîn'de idim, bir grup tüccâr da yanımda idi. Bu tüccârlar arasında Can Muhammed adında Celender'den bir zât da bulunuyordu. Onunla aramızda bir dostluk kurmuştuk. Birgün birisi bana, sultânın, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiğini söylediğinden çok üzüntülü idim. Can Muhammed beni böyle kederli görünce, üzüntümün sebebini sordu. Ben de, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hapsedildiğini duyduğum için, çok üzüntülü olduğumu söyledim. Can Muhammed bana; "Ben de onun talebesiyim. Bugün işin aslını ondan öğreneceğim" dedi. Sonra gidip kaylûle yaptı ya'nî öğle vaktine yakın biraz uyudu. Sonra bu uykusunda, rü'yâsında İmâm-ı Rabbânî hazretlerini

gördüğünü ve kendisine; "İşittiğiniz haber doğrudur. Fakat ba'zı makamları geçmek, Allahü teâlânın celâl sıfati ile terbiye edilmeye bağlıdır. Eğer böyle olmasaydı o makamları geçmek mümkün olmazdı. Dostlarımıza söyle, gönüllerini hoş tutsunlar, işin sırrı budur" buyurduğunu söyledi.

Yine Can Muhammed Celenderî şöyle anlatmıştır: "Ben İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin çok hizmetinde bulundum. Her ne zaman mübârek yüzünü görsem alnında ve iki yanağında Allahü teâlânın ismini, "Allah" yazılı olduğunu açıkça görürdüm."

Yine Can Muhammed Celenderî, Acîn'de görüştüğü o seyyid zâta şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yanında talebe iken, birgün akşama doğru İmâm-ı Rabbânî hazretleri bana; "Sana bir iş söylesem yapar mısın?" buyurdu. "Canım feda olsun yapmaz olur muyum!" dedim. Bunun üzerine benim elime yazılı bir kâğıt verdi ve buyurdu ki: "Hâfız Rahne'nin bahçesine git, orada bir grup derviş oturmaktadır. Onların yanına var. Aralarından güzel yüzlü bir dervişin onlardan geride bulunduğunu göreceksin. Bu dervişin yanına git, ona bizim duâ ettiğimizi söyle. Bu kâğıdı ona ver ve buraya gelmesini söyle." Emri üzerine derhâl söylediği yere gittim. Söylediği gibi dervişlerden bir cemâat ve bu cemâatten biraz geride oturan güzel yüzlü bir derviş gördüm. O da beni gördü ve görür görmez bana; "Seni İmâm-ı Rabbânî hazretleri mi gönderdi?" dedi. Evet deyip elimdeki kâğıdı ona verdim, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin duâ ettiğini ve çağırdığım söyledim. Ben böyle deyince kalkıp, benimle yola koyuldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna girdiğimizde bir köşede oturuyordu. Çağırıp geldiğim zât da başka yere oturdu. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî hazreleri kahve getirmemi söyledi. Hemen koşarak dergâhtaki kahve pişirilen yere gittim. Kahveyi alıp getirdim, önce İmâm-ı Rabbânî hazretlerine taktim ettim. "Ona götür" buyurarak gelen misâfire götürmemi istedi. Ona götürmek üzere yüzümü o tarafa döndüm. Onu da İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sûretinde gördüm. Bu sefer o, önce İmâm-ı Rabbânî hazretlerine götürmemi söyledi. Dönüp baktım, İmâm-ı Rabbânî hazretleri yerinde oturuyordu! Huzûruna çağırıp geldiğim o derviş, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden beni sordu. O da; "Bu Celender'dendir. İsmi, Can Muhammed'dir" dedi. Bunun üzerine o derviş; "Babası bizim tanıdıklarımızdandır. Bunu hangi tarikatta yetiştiriyorsunuz?" deyince; "Kâdiriyye silsilesinden" buyurdu. Bunun üzerine o zât; "Allahü teâlâya hamd olsun. Onu Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye kavuşturuyoruz" dedi. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî hazretleri dışarı çıkmak üzere kalktı ve benden bir ibrik su istedi. Hemen hazırladım. Dışarı çıktığında bana kutup yıldızını göstererek; "Can Muhammed! Kutup yıldızını biliyor musun? Bu mudur değil midir? Dikkatli bak!" buyurdu. Dikkatli baktım kutup yıldızından, üzerinde siyah hırka bulunan bir zât çıktı ve ok gibi bir anda yanımıza geldi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bana buyurdu ki: "Huzûruna yaklaş! O, Abdülkâdir-i Geylânî'dir! Ona intisâb et, bağlan." Bu emre uyarak hemen huzûruna yaklaştım, benim kendisine intisabımı (talebeliğimi) kabûl etti. Sonra tekrar kutup yıldızına doğru gidip, yıldızında kayboldu. Bu sırada İmâm-ı Rabbânî hazretleri, abdest aldıktan sonra mescide girdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin beni göndererek çağırdığı derviş de yanımda idi. Bana; "Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördün mü?" dedi. Ben de "Evet" dedim."

Bu hâdiseyi Can Muhammed Celenderî'den naklen anlatan seyyid zât şöyle anlatır. "Ben bunları Can Muhammed Celenderî'den dinledikten sonra ona dedim ki: "Bu kadar kıymetli şeylere kavuştuktan sonra neden ticârete dalıp da dergâhdan uzak kaldın?" O da bana; "Acâib bir hikâyedir. Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda talebe iken akrabâlarım gelip, beni

götürmek istediler. "Buna müsâade et, biz bunu kethüda (ticâret reîsi) yapacağız" diye ısrar ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bana; "Git kethüda ol" buyurdu. Ben ayrılıp gidemedim. Yakınlarım tekrar gelip, ısrarla beni istediler. "Git" buyurdu. Ben yine gidemedim. Akrabâlarım kalabalık bir hâlde tekrar geldiler, beni götürmek için ısrar ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu hâlden rahatsız oldu. Birgün birşey yiyordu. Kendi ağzından yediği şeyin bir parçasını koparıp benim ağzıma verdi. Onu ağzıma alır almaz hâlim değişdi. Dünyâ işlerini düşünür hâle dönmüştüm. Çâresiz beni götürmek için gelip ısrar eden akrabalarımla bu sefer gittim. Ticârete başlayıp, kethüda oldum. Bundan sonra ticâretle uğraştım. Fakat hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerini unutmadım. Ona bağlılığımı kesmedim. Her ne zaman buraya gelsem, ziyâret edip görüşürüm, sohbetinde bulunurum" dedi."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri namazlarda devamlı İmâm olur, namazı kıldırırdı. Ben bir defasında huzûrunda iken acaba devamlı İmâm olmalarının hikmeti nedir diye düşünüp merak ettim. Ben böyle düşündüğüm sırada, İmâm-ı Rabbânî hazretleri birdenbire bana buyurdu ki: "Şafiî ve Mâlikî mezheblerinde Fâtihasız namaz caiz değildir. Bunun için bu mezheblerde İmâma uyan cemâat Fâtiha okur. Bu husûsu gösteren sahih hadîs-i şerîfler de vardır. İmâm-ı a'zama göre ise, cemâatte İmâmın Fâtihayı okuması cemâat için de kâfidir, İmâma uyan cemâatin Fâtiha okumasını caiz görmemiştir. Hanefî mezhebi fukahâsının cumhuru, çoğu böyle buyurmuştur. Ancak Hanefî mezhebinde okumanın caiz olduğuna dâir ba'zı rivâyetler de vardır. Bunun için de namazlarda İmâm olmak sûretiyle, mezheplerin hepsinin hükmüne uymaktayım."

Serhend şehrinin Cîtbûr kasabası kumandanlarından biri isyan edenlerin üzerine yürümeği, onlarla savaşmağı düşündü. O civarda bulunan âlimlerden bir zâta bu husûsta istihâre etmesini söyledi. O zât da; "Galip geleceksiniz, muhakkak gidiniz" dedi. Bu kumandan o zâtın işâreti gereğince savaşmak üzere yola çıktı. Fakat zafer kazanacaksın diyen zât, keşfinde tereddüt edip, ihtiyât olsun diye durumu bir de İmâm-ı Rabbânî hazretlerine sormak için bir mektûp yazdı. Mektûbunda dedi ki: "Ben bu husûsda kendisine gâlib geleceksin diye müjde verdim. Acaba hazretiniz ne buyururlar?" İmâm-ı Rabbânî hazretleri cevâbında, "Keşfde hatânız oldu. Bize göre tamamen aksi olacak. Birşey güneş gibi meydanda açıkça görünmeyince, keşfedilmeyince hüküm vermemek lâzım" buyurdu. Fakat o kumandan çok uzağa gittiğinden, ona yeni bir haber ulaştırılamadı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin; "Keşfde hatânız oldu" buyurmasından sonra, üç dört gün geçmeden, o kumandanın, baş kaldıranlar karşısında hezimete uğrayıp perişan olduğu ve geri döndüğü haberi geldi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Bir defasında şiddetli bir sıtma hastalığına tutulmuştum. Uzun müddet bu hastalıktan kurtulamadım. İyice bitkin ve zayıf düştüm. Artık hastalığım o dereceye gelmişti ki, yakınlarım hayâtımdan ümidi kesip, ölürken yanında bulunalım diye geceleri başımda duruyorlardı. Ben bu hâlde iken hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hatırlayıp, onun bereketi ile hastalıktan kurtulmam için duâ ettim. Hastalığımın şiddetlendiği bir sırada geceleyin, üzerinde boydan boya bembeyaz elbise olan ve yüzü kapalı bir zât karşıma çıkıverdi. Yanıma yaklaşıp; "Bu ridâyı (örtüyü), Peygamberimiz server-i kâinat aleyhisselâtü vesselâm, İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Fârûkî Nakşibendî hazretlerine gönderdi, İmâm-ı Rabbânî hazretleri de sana gönderdi. Ben bunu sana giydirmek için geldim! Bunun bereketiyle sen hastalıktan kurtulup sıhhate kavuşacaksın!" dedi. Sonra o ridâyı başımdan ayağıma kadar örttü. Bu sırada ayaklarımdan bir soğuma başladı. Bu soğukluk başıma kadar ulaştı. Hastalıktan kurtuldum. Yanımda bulunan kız kardeşim, ayaklarımın

soğuduğunu farkedince artık benim ölmek üzere olduğumu zannederek ağlayıp feryâd etmeye başladı. Ben onun feryadından rahatsız olup; "Üzülme, ben iyileştim" dedim. Sonra çorba isteyip içtim. Tam bir sıhhate kavuştum. Hattâ o gün kalkıp, sabah namazını ayakta kıldım." Yine bu talebesi şöyle anlatmıştır: "Birgün bir arkadaşımın evinde, arkadaşımla birlikte, içinde afyon bulunan bir yiyecek hazırlamıştık. Bundan ikimizden başka bir kimsenin haberi yoktu. Yiyeceği hazırladıktan sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin namaz kıldırdığı mescide gidip cemâatle namaz kıldık. Namazdan sonra dönüp, hazırladığımız içinde afyon bulunan o yiyeceği yiyecektik. Namaz bittikten sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, içeri girmek üzere iken kapının önünde durup her ikimizi de yanına çağırdı. Huzûruna varınca bize; Cennetten, hûrîlerden, Cennetteki köşklerden bahsedip, dünyânın lezzetlerinin geçici olduğunu, âhıret saadetini ve lezzetlerini kazanmak için uğraşmak lâzım olduğunu anlattı. Sözünü bitirirken de; "O hazırladığınız afyonlu yiyeceği yemeyiniz!" buyurdu. Bu sözü üzerine kerâmeti karşısında hayran, şaşkın kaldık. Eve gidip hazırladığımız afyonlu yiyeceği yemeyip bir havuza attık. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu kerâmeti karşısında ona bağlılığımız kat kat arttı."

Yine bu talebesi anlatmıştır: "Annem hasta idi. Sevâbını Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin rûhuna hediye etmek niyetiyle bir miktar para nezrettim, adadım. Bu parayı alıp hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerine götürdüm. Dağıtması için takdim ettim. Fakat; "O senin yanında kalsın" buyurup, gayet nâzik ve güzel bir tavırla parayı kabûl etmediler. O gece rü'yâmda İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüm. Bana; "Ey falan! Uyan ve git annen can çekişmektedir. Vefât ederken başında bulun!" dedi. Uykudan uyandım, gece vakti hocam İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gittim. Teheccüd namazını kılmıştı. Selâm verdim ve gördüğüm rü'yâyı anlattım. Bir müddet başını eğip murâkabeye daldı, uzaktan teveccüh etti. Sonra bana buyurdu ki: "Çabuk git' Annen vefât etmek üzeredir!" Ağlayarak annemin yanına koştum. Yanına varınca nabzını yokladım. Durmak üzere idi. Biraz sonra da vefât edip Hakkın rahmetine kavuştu."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Din düşmanlarının ve hasetçilerinin iftirası üzerine Sultan Cihangir, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini Guwalyar kalesine hapsetmişti. Bu günlerde büyücülerden biri bana dedi ki: "Ben Hintçe ba'zı isimler biliyorum. Eğer bunları bir namaz vaktinden diğer namaz vaktine kadar okursan o gün düşman helak olur! Bu çok tecrübe edilmiştir." Sonra o isimleri bir kâğıda yazdı ve bana verip; "Evinin tavanındaki bir ağacın altına koy" dedi. Alıp evimin tavanındaki bir ağacın altına koydum ve; "Yarın Salı günüdür. Yarın okurum" dedim. O gece rü'yâmda hocam İmâm-ı Rabbânî aniden karşıma çıktı. Hayret içinde parmağını ısırarak; "Bizim dostlarımızın böyle bir şey yapması çok hayret edilecek bir iştir. Sakın ha o işi yapma, sihirdir!" dedi. Bu rü'yâdan sonra büyücünün yazdığı o yazıları okumaktan vazgeçtim. Sonra, Sultan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini hapsettiğine pişman olup, serbest bıraktı. Hapisten çıktıktan sonra huzûruna gittim. Ben evde gizlediğim o sihir yazılı kâğıdı saklıyordum. Bir defa da olsa düşmanın ciğerine bir ok saplamak istiyordum, işimi açmayıp, gizleyeyim diye düşündüm. Hocam İmâm-ı Rabbânî hazretleri hapisten çıkınca üç gün Serhend'de kaldı. Her üç gün bu niyetle huzûruna gittim. Düşmana birşey yapayım diye düşünüyordum. Üçüncü gün gittiğimde beni kalabalık cemâat arasından çağırttı ve bana buyurdu ki:

"O Hintçe isimleri okuma, çünkü onlar sihirlidir!" öyle birşey olmadığını söyleyip, saklamak istedim. Bunun üzerine; "Bana niye böyle söylüyorsun? O isimleri falan sihirbazdan öğrendin!" diyerek o sihirbazın ismini söyledi. Sonra; "O öğrendiğin şeylerin yazılı olduğu kâğıt, evinin tavanındaki bir ağaç arasındadır. Her ne kadar sihir te'sîr ederse de sihir yapmak haramdır!

Şimdi git o sihir yazılı kâğıdı yırt!" buyurdu. Ben başımı önüme eğdim. Sonra bana; "O işi yapmayacağına ve sihir yazılı kâğıdı yırtacağına dâir söz ver" buyurdu. Elimi tutup eliyle vurdu. Ben bu kerâmeti karşısında hayret ettim. Çünkü, yapacağım o işi hiç kimse bilmiyordu. Hemen eve gidip üzerinde sihir yazılı kâğıdı, tavandaki ağacın altından çıkardım ve yırtarak parça parça edip attım."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerini seven bir vâli vardı. Birgün o vâliye bir haber gönderip, bulunduğu yerden uzaklaşmasını yoksa başına büyük bir belâ geleceğini bildirdi. Fakat o vâli bu tavsiyeye uymadı. Neticede pâdişâhın kızgınlığına uğrayıp cezalandırıldı. Başına başka belâlar da geldi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bağlı bir tüccâr, birgün huzûruna gelip; "Gençliğim geçti, ihtiyârladım, ömrüm geçmek üzere, beni arkamdan anacak, bana duâ edecek bir evlâdım olmadı!" diyerek bu husûsta ısrarla teveccüh isteyip, bir evlâdı olması için duâ etmesini istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bir müddet murâkabe yaptıktan sonra;."Senin bu hanımından çocuğun olmayacak, başka bir hanım daha nikahlarsan ondan seni yâd edecek bir çocuğun olur" buyurdu. Bundan sonra o tüccârın ilk hanımı vefât etti. Tüccâr da başka bir hanımla daha evlendi. Bu hanımından bir oğlu, birde kızı oldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin akrabâlarından biri şöyle anlatmıştır: "Ben, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden olmayı arzu ediyordum. Fakat çeşitli mâniler sebebiyle, bir türlü hizmetine girmek nasîb olmamıştı. Bir gece karar verip, "Yarın gidip hâlimi arzedip, beni de talebeleri arasına kabûl etmesini isteyeyim" diye düşündüm. O gece rü'yâmda kendimi derin bir deniz kenarında gördüm. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ise karşı sahilde idi. Huzûruna kavuşmak istiyordum. Bana; "Çabuk gel! Çabuk gel! Geç kaldın" buyurdu. Bu sözlerini işitince kalbim hemen zikretmeye başladı. Sonra uykudan uyandım, kalbim artık zikrediyordu. "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yolu böyledir. Daha ben sohbette bulunmadan kalbim zikre başladı. Ya bir de sohbetinde bulunsam nasıl olur?" dedim. Sabahleyin İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gidip, gördüğüm rü'yâyı bana olan teveccüh ve tasarruflarını anlatarak hâlimi arzettim. Kalbimin zikretmeye başladığını söyledim. Bana; "Yolumuz tam budur. Buna devam et" buyurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bağlı olanlardan Mevlânâ Murtaza Nâib şöyle anlatmıştır: "Askere gittiğimde ihtiyâçlarımı karşılama husûsunda sıkıntıya düştüm. O günlerde mühim ihtiyâçlar zor te'min ediliyordu. Oğullarım da askerde olduğundan sıkıntım artıyordu. Bu sebeble çok üzülüyordum. Bir gece İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yardımıma yetişmesini istiyerek, Allahü teâlâya duâ ettim. O gece İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüm. Elime üzerinde birşeyler yazılı olan bir kâğıt verdi. Sabahleyin bu kâğıdı dîvâna götürüp, ihtiyâçlarımdan dolayı bana yardım etmeleri için verdim, İki-üç gün içinde işim görüldü. Arzu ettiğim şeye kavuşup rahatladım. Bu işimin hemen halledildiğini görenler hayret edip; "Biz senelerdir askeriz, bizim mühim işlerimiz daha hâlledilmedi, bu nasıl olur?" dediler. Bunun üzerine, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin tasarrufu ve bereketiyle olduğunu anlattım. Ona karşı sevgileri ve bağlılıkları iyice arttı."

Yine bu zât şöyle anlatmıştır: "Babam bana vasıyyet etti ve dedi ki: "Vefât edince, cenâzemi İmâm-ı Rabbânî hazretlerine götürüp, beni de talebeleri arasına almasını iste. O öyle bir yolda ki, insanlar öldükten sonra da onun teveccühüne kavuşur" dedi. Babam vefât edince vasıyyeti üzerine cenâze namazının kılınması ve hâlini arzetmek için cenâzesini götürdüm. Durumu arzettim. Bunun üzerine; "Yarın meclisimizde hazır bulun" buyurdu. Ertesi gün gidip huzûruna oturdum. Bu sırada beni bir hâl kapladı. Kendimden geçip gaybet (kendimi kaybetme)

hâline girdim. Bu hâlde iken bir de gördüm ki, babam da huzûrunda oturuyor. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ile arasında bir kişi vardı. Babam da zikrediyordu. Babamın bu hâlini görünce Rabbime şükrettim."

Bu talebesi yine şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri Guwalyar kalesinde hapis iken, birgün vefât ettiği haberi yayıldı. Çok üzülüp ağladım ve Fâtiha okudum. Üzüntüyle ağlayıp gözyaşı dökmekte olduğum gece rü'yâmda İmâm-ı Rabbânî hazretlerini gördüm. Yanında birkaç dervişle içeri girdi. Bana hitâb ederek; "Vefât ettiğime dâir yayılan haber yalandır!" buyurdu. Bunun üzerine hemen uyanıp kalktım, yayılan haberin yanlış olduğunu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sıhhat ve afiyette olduğunu bildirdim."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Mevlânâ Muhammed Emîn, birgün ona şöyle arzetti: "Nevâbşîr Hâce, asil ve şerefli bir aileye mensûp olup, babası ve dedeleri evliyâdan idi. Fakat Nevâbşîr Hâce çok içki içiyor ve haram olan işlerle meşgûl oluyor, bunun ıslâhı için bir teveccüh buyurunuz. Bu bir komutandır. Eğer tövbe etmek nasîb olursa onun sebebiyle askerlerden pekçok kimse de kurtulur, sâlih kimselerden olurlar." Bunu arzedince İmâm-ı Rabbânî hazretleri sükût etti. Yine bir defa aynı şey arzedilince İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Ey Mevlânâ Muhammed! Nevâbşîr Hâce'nin hâline teveccüh ettim. Onu haramlar ve günahlar içinde gördüm. Onu bu kötü hâlden kurtarmak için çok teveccüh ettim, uğraştım. Elim ona ulaşmadı. Fakat sonunda onu kendimize çekeceğiz" buyurdu. Aradan uzun zaman geçti. Hakkında böyle buyurduğu o kimse, içki içmeyi ve işlediği diğer haramları terkedip tövbe etti. Bundan sonra ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Bu zât bir defasında Serhend şehrinden başka bir şehre gitmişti. Serhend'e dönüşünde hastalanıp vefât etti. Oğulları onu İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin türbesi yanında bir yere defnettiler. Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin; "Sonunda biz onu yanımıza çekeceğiz" buyurmasının hikmeti anlaşıldı."

Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri odasında yalnız otururken, talebelerinden Abdülmü'min hizmetinde bulunuyordu. Abdülmü'min'e; "Ne istiyorsan iste?" buyurdu. Abdülmü'min yeni müslüman olmuş ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerini tanıyıp hizmetinde bulunmakla şereflenmişti. Dedi ki: "Her ne kadar uğraşdımsa da annemle, birâderimin müslüman olmalarını sağlayamadım! Onların müslüman olmaları için teveccüh buyurmanızı arzu ediyorum." Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Çok muhabbet, çabuk müslüman olmaya sebep olacak" buyurdu. Aradan üç gün geçti ki o talebesinin annesi ve kardeşi Serhend'e gelip müslüman olmakla şereflendiler.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri bana şöyle anlattı: "Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri hastalanmıştı. Bu hastalığı sırasında yemek için onbir tane üzüm istedi. Hizmetçi üzümleri getirince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri murâkabeye daldı. Bir müddet sonra başını kaldırıp; "Çok garîb bir hâl gördüm.

Bu üzümleri önüme koydukları zaman, hepsinin Allahü telâlâya münâcaat ettiklerini, yalvardıklarını işittim. Allahü teâlâ üzümlerin münâcaatını kabûl etti ve hastalıktan kurtulmağı bunları yemeğe bağlı kıldı" buyurdu. Bu üzümlerden birkaç tane yeyince hastalığı tamamen geçti. Geri kalan üzümleri de sakladı. Bir müddet sonra küçük oğlu hastalandı. Bu hastalığa dayanamayacak bir hâl alınca o üzümleri yedirdiler ve onun da hastalığı iyileşti."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle nakleder: "Hâller sahibi Seyyid Rahmetullah'dan işittim. Şöyle anlattı: "Dekken melikinin emri üzerine, iki üç arkadaşla bir sahraya gittik. Orada bir puthâne gördüm. Birgün senin üstadından, "Bir müslümanın elinden bunu yıkma işi gelirse,

bunu muhakkak yıksın, veya zarar versin. Bu işi yapmaktan kaçınmasın. Çünkü bunu yapan Allah yolunda, din için cihâd eden gaziler sevâbına kavuşur" diye duymuştum. Onların bu sözlerine güvenerek arkadaşlarıma bu sahrada, bu puthâneyi koruyan kimse görünmüyor, burayı yıkalım dedim. Duvarlardan biraz yıkmıştık ki, bu civarda tarlalarında çalışan Hindulardan biri, bizim puthâneyi yıkmakta olduğumuzu görmüş. Koşup, o puthânede tapınan köylülere haber vermiş. Aniden ne görelim! Bin kişiye yakın bir kalabalık, taşlarla, sopalarla, mızraklarla tam bir kızgınlıkla üzerimize doğru geliyorlar. Ben ve arkadaşlarım hayret ve korkudan ne yapacağımızı şaşırıp, olduğumuz yerde kaldık. Kaçmağa bile cesâret edemedik. Kalbimden Kelime-i şehâdet getirmeğe başladım. Bu hâlde iken, senin üstadının kalbine müteveccih oldum ve; "Ey din büyüğü! Sizin nasihatinize güvenip bu işi yapmağa koyulduk. Allahü teâlânın izniyle bizi bu alçak kâfirlerin elinden kurtar" dedim. Bu yalvarma ve iltica esnasında İmâm-ı Rabbânî'nin (r.a.) sesi kulağıma geldi. Ve dedi ki: "Hiç korkma! Şimdi senin için İslâm askeri gönderiyorum." Ben arkadaşlarıma; "Bana bir hâl oldu. Hazret-i İmâm'ın sesini duydum, İmâm'ın söz verdiği askerler ne zaman gelecek, bunlar yaklaştı" dedim. Hindular çok yaklaşmışlardı ki, aniden otuz kırk kadar süvari göründü. Tam bir sür'atle geldiler, bir kısmını kamçıladılar ve bizi korudular. Hepsini sürüp götürdüler. Bu iş senin büyük üstadının tasarrufu ve kerâmeti ile oldu.

Kıymetli talebelerinden Seyyid Cemâl, sahrada arslanla karşılaştı. Kaçacak yer yoktu, İmâma sığınıp, imdâd diledi, İmâm, elinde baston ile göründü ve o kükremiş arslana şiddetle vurdu. Arslan kaçtı. Talebe kurtuldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin makbûl talebelerinden biri, cüzzam hastalığına yakalandı. Dostları, onunla oturmaktan, bir arada durmaktan, onunla sofraya oturup yemek yemekten kaçınıyorlardı. Hattâ birgün, bir toplantıda, çok sevdiği arkadaşlarından biri onunla aynı kabdan yemek yemekten açıkça çekindi. Bu zât, bundan çok kırıldı ve üzüldü. Hazret-i İmâm'ın dergâhına sığınıp, Allahü teâlânın izniyle teveccüh ve yardım etmesi için yalvardı. Hazret-i İmâm, şefkat ve merhametlerinin çokluğundan, kederlendi ve o hastalığın kalkması için duâ etti. O hastalığı kendine çekti. Şöyle ki, bu hastalık o kimsenin bedeninden onun mübârek ayaklarına intikâl eyledi. Dostları bu kimsenin vücûdunda hastalıktan eser kalmadığını gördüler. Gerçi muhlislerin ihlâsı ve akidesi daha çok kuvvetlendi. Ama, bu hastalığın hazret-i İmâm'a geçmesinden, hepsi rahatsız, huzûrsuz olup, eleme gark oldular. Bu hastalık sebebi ile, oğullarının ve talebesinin sabırsızlığını, feryâdlarını, ağlamalarını ve korkularını görünce, kendilerinden de kaldırılması için bir daha duâ edip, yalvardı. Allahü teâlânın yardımı ile, kendilerinden de kalktı. Oğullarına ve dostlarına bunun müjdesini ulaştırdılar. O hastalığın bulunduğu a'zâlarını gösterip eser kalmadığını bildirdiler. Hepsi şükrettiler.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebeleri ile birlikte bir köye gitmek üzere yola çıkmışdı. Bir sahraya geldikleri sırada, hava çok sıcak ve tozlu idi. Talebeleri bunaltıcı havada susamışlar ve sıcaktan rahatsız olmuşlardı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri gözlerini semâya dikerek duâ edince, birkaç adım yürümeden bir parça bulut göründü ve hepsini gölgeledi. Toz kalkmayacak ve çamur olmayacak kadar yağmur yağdı. Yağmurun ardından havanın hararetini düşüren hafif bir rüzgâr esti.

Talebelerinden biri şöyle anlatır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri taleberiyle beraber bir yolculuğa çıkmıştı. Bir kervansarayda konakladıkları sırada, talebelerine aniden şöyle buyurdu: "Bu gün buraya bir belâ geleceğini ve herkese sirayet edeceğini görüyorum. Arkadaşlarımız birbirlerine söylesinler herkes; (Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'ün fil-ardı velâ fissemâi

ve hüvessemî'ul-alîm) ve Eûzü bi-kelimâtillâhittâmmâti min şerri mâ halak) duâlarını tekrar tekrar okusunlar. Çünkü, bu duâyı kim okursa, Allahü teâlânın inâyeti ile kendisi ve malı korunur." Bunu söyledikten sonra iki saat geçmeden kervansarayın ba'zı kısımlarında yangın çıktı. Bir türlü söndüremediler ve birçok mal yanıp telef oldu. Bu arada İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Mevlânâ Abdülmü'min Lâhorî'nin de malları yandı. Ona; "Sana hiç kimse okunması îcâbeden duâları söylemedi mi?" buyurdu. Arkadaşları ona bu duâların okunması gerektiğini söylemeyi unutmuşlardı."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Seyyidlerden bir genç, medresede talebe idi. Onunla arkadaşlık ederdik. Birgün ağlayarak yanıma geldi ve başından geçen bir hâdiseyi anlattı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyük bir kerâmetini görmüştü. Dedi ki: "Hazreti Ali'ye karşı savaşanları, hele Hazreti Muâviye'yi sevmezdim. Bir gece senin üstadın İmâm-ı Rabbânî'nin "Mektûbât"ını okuyordum. Okuduğum yerde; "İmâm-ı Enes bin Mâlik buyurdu ki: "Hazret-i Muâviye'yi, sevmemek onu kötülemek, hazret-i Ebû Bekr'i ve hazret-i Ömer'i sevmemek bunları kötülemek gibidir. Ona söğene, bunlara söğene verilen cezayı vermek lâzımdır" yazılı idi. Bunu okuyunca, canım sıkıldı ve yerinde olmayan bir yazıyı buraya yazmış dedim. "Mektûbât'ı yere attım. Yatağıma uzandım. Uyudum. Rü'yâmda gördüm ki; senin o büyük üstadın öfkeli ve kızgın bir hâlde yanıma geldi. İki mübârek elleri ile kulaklarımı çekti ve; "Ey câhil çocuk! Sen bizim yazdığımızı beğenmiyorsun ve kitabımızı fırlatıp, yere atıyorsun. Benim yazımı okuyunca şaşaladın ve inanmadın. Ama gel, seni bir zâta götüreyim de gör! Resûlullahın (s.a.v.) eshâbını sevmediğin için, aldandığını ondan işit" buyurdu. Beni çekerek, bir bahçeye götürdü. Beni bahçenin kapısında bırakıp kendisi yalnızca ilerledi. Uzakta görünen büyük bir odaya doğru yürüdü. Orada nûr yüzlü, büyük bir zâtın oturmakta olduğunu gördüm. Çekinerek ve saygı ile o zâta selâm verdi. Önünde diz çöküp oturdu. Ona birşeyler söylüyor, beni gösteriyordu. Uzaktan bana bakışlarından benden bahsettiği anlaşılıyordu. Biraz sonra senin o yüksek üstadın İmâm-ı Rabbânî, kalktı. Beni çağırdı. "Bu oturan zât, hazret-i Ali (r.a.)dir. İyi dinle! Bak ne buyuruyor" dedi. Yanlarına gidip, selâm verdim. "Sakın, sakın! Resûlullahın (s.a.v.) eshâbına karşı, kalbinde bir dargınlık bulundurma! O büyüklerden hiçbirini, hiç kötüleme. Aramızda muharebe şeklinde görünen işlerimizin, hangi iyi niyetlerle yapıldığını, biz ve o kardeşlerimiz biliriz!" dedi. Senin yüksek hocanın adını söyleyerek; "Bu zâtın yazılarına da sakın karşı gelme!" buyurdu. Bu nasihati dinledikten sonra, kalbimi yokladım. Bu husûsdaki tereddüdün ve soğukluğun, kalbimden çıkmadığını gördüm. Bu hâlimi hemen anladı. Öfkelendi. Senin yüksek hocana bakarak; "Bunun gönlü daha temizlenmedi. Suratına bir tokat indir!" dedi. Şeyh hazretleri, yüzüme kuvvetli bir tokat indirdi. Tokadı yiyince, kendi kendime dedim ki: "Bunu sevdiğim için onlara düşmanlık etmiştim. Hâlbuki kendisi onlara düşmanlığımdan bu kadar çok incinmektedir. Bu hâlden vazgeçmeliyim!" Kalbimi yokladım. Düşmanlık, kırgınlık kalmamış, tertemiz buldum. O anda uyandım. Şimdi de kalbim o kinden temizlenmiştir. O rü'yânın, o sözlerin tadı, beni başka hâle soktu. Kalbimde Allahtan başka hiçbir şeyin sevgisi kalmadı. Senin yüksek hocan İmâm-ı Rabbânî'ye ve onun yazdıklarındaki ma'rifete inancım iyice arttı." İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden mevki sahibi yüksek rütbeli bir subay, hazret-i İmâm'ın bir vezirin yanına gittiğini duyunca, üzüldü ve; "Dünyalık isteyenlerin huzûruna gitmek, onlara yakışmazdı" dedi. Bunu söylerken orada, hazret-i İmâm'ın muhlislerinden biri vardı. O subaya; "Elbette bir müslümanın işini görmek yahut hayırlı bir iş için gitmişlerdir, sizin bu i'tirâzınız hiç de iyi değildir" dedi. Öbürü susup, birşey söylemedi. O genç subay aynı gece rü'yâda gördü ki, gaybden bir grup insanlar geldi. Tamamen kızgın idiler. Büyük bir suç işlemiş gibi kendisini azarladılar. Birgün evvelki i'tirâzı ile işlemiş olduğu kabahati kendisine hatırlattılar.

Sıkıca tutup dilini kesmek istediler. Çok yalvardı, özür diledi, sayısız tövbe ve istiğfar eyledi. Diğerleri de kabûl edip vaz geçtiler. Bundan sonra görünüşte ağır gelse de, hazret-i İmâm'ın hiçbir işine ve sözüne i'tirâz etmedi.

Muhammed Hâşim-i Keşmî nakleder "Vera' ve faziletler sahibi, cenâb-ı Hakkın velî kulu, Hâce Abdülhak bu fakire şöyle anlattı: "Zamanımız âlimlerinden birinin meclisinde idim. Söz senin yüksek hocandan açılmıştı. O âlim, hazret-i İmâm'ı kötülemeğe başladı. Ben o âlime dedim ki: "Bu fakîr, bu azîzin sohbetinde bulundum. Aynı zamanda çok evliyâ da gördüm. Onlarda gördüğüm yüksek hâlleri, eşsiz ma'rifetleri ve dînimize bu derece bağlılığı, diğerlerinde göremedim. Biliyorum ki, bu büyükler Allah adamlarıdır." O âlim, bir takım mes'eleler ortaya attı. Uzun müddet konuştuktan sonra, kendisine dedim ki "İşte Kur'ân-ı kerîm! Hadi, ikimiz de abdest tazeleyip, ikişer rek'at namaz kılalım. Tam bir niyet ve ihtiyâç ile Kur'ân-ı kerîmi açalım. Açtığımız sahifenin ilk kelâmını bu zâtın hâline işâret tutalım ve münâkaşaya böylece son verelim." Sözümü kabûl etti. İkimiz de ikişer rek'at namaz kıldık. Kur'ân-ı kerîmi o âlim eline aldı. Tam bir arzu ve iştiyâkla sahifeyi açtı. Kur'ân-ı kerîmden açtığı sahifenin başında meâlen; **"Öyle insanlar vardır ki, ticâret ve alış-veriş onlara Allahın zikrini** (Allahı hatırlamağı) **unutturmaz"** (Nûr-37) buyurulan âyet-i kerîme çıktı. O âlim hayret etti ve söylediklerine pişman oldu. Ben de şükrettim. Onların bu kerâmetlerini gördüğüm için, onlara bağlılığım daha çok arttı."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin güvenilir bir talebesi ve oğulları şöyle anlatmışlardır Bir tüccâr İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin komşularından birinin malını çaldı. Mal sahibi ise, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin akrabasından bir genci hırsızlıkla itham etti. O genç, hakaret ve dayak korkusundan kaçıp gitti. Serhend nöbetçisi bunu duyunca hazret-i İmâm'ı çağırdı, işinde gevşeklik gösterenin yanına gitmek îcâbetmediğini bildikleri hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretleri talebelerinden birisi ile, yaya olarak oraya gitti. O edepsiz nöbetçi onların şânına yakışmayan çok alçak sözler söyledi Hazret-i İmâm ise gayet yumuşak cevaplar verdi. Bu esnada Mevlânâ Tâhir Bedahşî geldi. O kızgın nöbetçiye; "Kimi ayağına çağırdığım biliyor musun? Allahü teâlânın dostlarına kötü davrananlar elbette kısa zamanda cezasını görür" dedi. Nöbetçi onları bıraktı. Aradan birgün geçmeden bu edebsiz nöbetçi, semtinde bulunan büyük bir kalabalıkla münâkaşa etti. İş kavgaya döküldü. O nöbetçi, oğullarından ve akrabasından yirmi kadar insanla kalabalığa karşı koymak istedi ve evin damına çıktı. O evde de harb için saklanan patlayıcı maddeler vardı. Oraya aniden bir ateş düştü ve büyük bir patlama oldu. O nöbetçi, bütün oğlu ve akrabası ile havaya uçtu. Cesedleri bile görülmedi. Böylece Allah dostlarına kötü söz söylemenin cezasını canıyla ödedi. **Beyt:**

Yalnız kendine değil, edebsizin zarârı,
Onun ateşi sarar, hattâ bütün âfâkı.

Zamanın sultânı, haksızlık yapan kumandanlardan birinin oğlunu, tam bir kızgınlıkla Lâhor'a çağırdı. Sultânın kızgınlığının çokluğunu görenler, gelir gelmez, onu fillerin ayakları altına attırıp ezdirecek diye düşündüler. Kumandanın oğlu da böyle düşünmüştü ve çok korkmuştu. Serhend şehrine gelince, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini o zamana kadar görmediği hâlde, ona inanması ve ma'nevî bağlılığı sebebi ile, huzûrlarına gelip kendisini koruması için yalvardı. Bunun üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona; "Hiç korkma! Allahın izni ile sana hiçbir kötülük ve eziyet yapılmayacak, hattâ sultan sana lütfedip muhabbet ve hürmet gösterecek" buyurdu. Eleminin ve ızdırâbının çokluğundan onlara; "Size bağlı olan bu muhlisiniz hakkında buyurduklarınızı, kalem ile bir kâğıda yazsanız ve o yazıyı bu garîbe verseniz, hiç sıkıntım

kalmazdı efendim" diye arzetti. Bu husûstaki ısrârının fazlalığı üzerine İmâm-ı Rabbânî hazretleri tebessüm edip şöyle yazdı: "Filân kimse, sultânın gadabından, kızgınlığından kurtulmak için bu fakire sığındı. Bu fakîr onu himâye kanatlarımın altına aldım. Helak olmaktan kurtuldu." Bu kâğıdı alıp huzûrundan ayrıldı. Epey bir zaman sonra, birisi haber getirip; bu şahsa sultânın eziyet ettiğini zindana attığını söyledi. Bu haber İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kulağına gidince, tebessüm etti ve: "Sabah güneşi kadar açık olarak görüyorum ki, o şahıs sultandan şefkat ve inâyet görmektir. Söylenenler doğru değildir" buyurdu. İki üç gün sonra haber geldi ki, bu şahıs sultânın huzûruna çıkınca, sultan kendisini gülerek karşıladı ve birkaç nasihat edip, sonra iltifât göstererek ona hil'at verdi.

Sultan-zâdelerin birini, zamanın pâdişâhı zindana attırdı. Pâdişâh onun öldürülmesini istiyordu. O zavallı her tarafa baş vurdu. Evliyâdan da yardım istedi. O sırada İmâm-ı Rabbânî hazretleri Akra'ya gelmişlerdi. Zindanda üzgün bir hâlde bulunan bu zât, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eski talebelerinden biri vâsıtası ile kendisinin kurtulması için, husûsî teveccüh ve duâ etmesini rica etti. Bu talebe gelip tam bir yalvarma ve ısrar ile, o zâtın isteğini arzetti. Hazret-i İmâm o gece teveccüh eyledi. Sabahleyin buyurdu ki: "Ona müjde ulaştır ki, ölümden kurtuldu. En kısa zamanda hapisten de çıkacak." O talebe sevinçle bu haberi ona götürdü. Fakat Sultan-zâde, ızdırâbının ve eleminin çokluğundan bu habere tamamen inanamadı. Allahü teâlânın velî kullarından olan başka bir zâtdan da kurtulması için teveccüh etmesini, bir haberci ile rica etti. O velî de; "Üzülmesin! Gördüm ki; Nakşibendî büyüklerinden birinin çengeli geldi. Onun balığını, helak girdabından çıkardı" dedi. Sultan-zâde o günlerde hapisten çıktı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden oldu. Bu işe vâsıta olan o zât anlatır: "Hazret-i İmâm onun kurtulacağını buyurduğu zaman; "Gününü söylemeyince, gönlü rahat etmiyor" dedim. Buyurdular ki: "Yarın çıkacak." Söyledikleri gibi oldu, ertesi gün hapishâneden kurtuldu."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Annesi tarafından Sultan-zâdelerden olan, bu yüksek yolumuzun üstâdlarından birinin oğlu, kulunç hastalığına yakalandı. Günlerce devam etti. Doktorlara baş vurdu. Bir fâide göremedi. Çok eziyetler çekti. Çok üzüldü. Ne yapacağını, kime baş vuracağını bilemiyor, gece gündüz gözüne uyku girmiyordu. Bu hakîrin tanıdıklarından olan yakınlarından birini, bu fakire gönderip; "Yolumuzun azîzlerinin büyüklerinden yüksek üstadınıza, iyi bir zamanda, bu belânın kaldırılması için teveccüh etmelerini arzederseniz, biz ve büyüklerimizin rûhları sizden memnun olur" diye söyledi.

Bu haberi getiren fakir ikindiden sonra geldi. O gece yatsı namazından sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini odalarında yalnız bulup, hastanın durumunu anlatıp kendilerinden teveccüh istediğini arzettim. "İnşâallah elimizden geleni yaparız" buyurdu. Sabah namazının farzını kıldıktan sonra, bizzat kendisi bu fakiri çağırdı. Kulağıma yaklaşıp; "Teheccüd namazından sonra, akşam sizin söylediğiniz hastalığın kalkması için duâ ettim. Allahü teâlânın yardımı ile o belâ kalktı. Hemen git. Duâmızı o ümitsize ulaştır" buyurdu. Bu fakir emirlerine uyarak, o şahsın yanına gittim. Beni görür görmez, yerinden fırladı, boynuma sarıldı ve gözlerinden yaşlar akmağa başladı. Hâlbuki, ben daha bir kelime konuşmamış idim. Dedi ki: "Seni ne için gönderdiklerini anladım. Biraz önce, burada olanlara; "Gecenin bitmesine birkaç saat kalmışdı ki; bu hastalık benden tamamen kalktı. Sanki hiç hasta olmamış gibi bir hâle geldim" demiştim. Yakînen anladım ki, ricamı onlara arzetmişsiniz. Onlar da bu anda teheccüd namazına kalkmışlar, bu hastalığın kalkmasına duâ ve teveccüh eylemişlerdir. Duâları kabûl edildi. Şimdi müjdesini bana gönderirler diye düşünüyordum." Ben de; "İşin doğrusu tamamen anladığınız, düşündüğünüz gibidir. İmâm-ı Rabbânî hazretleri beni bu müjdeyi size ulaştırmak için

gönderdiler. Elhamdülillah ki, yüksek yaratılışınız ve bağlılığınız sebebi ile yazıya ve habere lüzum göstermediniz" dedim. Bu hâdiseyi gördükten sonra şeyh-zâde, sultan evlâdından olduğu hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gelip, tövbe ve inâbetle, talebe olma saadetine kavuştu. Muhlislerinden ve sevdiklerinden oldu. Öyle ki, hocasına gelirken dâima yaya olarak huzûruna gelir, bu memlekette, bu zamanda, böyle büyük bir zâtın bulunduğuna dâima şükrederdi."

Hâce Divâne Sûreti'nin talebesi olan Mevlânâ Muhammed Emîn ağır bir hastalığa tutulmuştu. Bu hastalığı epey bir zaman devam etti. Doktorların tedâvisinden bir fâide görmedi. Hazret-i İmâm'ın büyüklüğünü duyunca, tam bir yalvarma ile mektûp yazıp, şifâ ve deva olan duâlarını istirhâm edip, teberrüken bir elbise göndermelerini de yalvararak istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun arzusu üzerine merhamet edip, bir mektûbu ve teberrüken bir gömleklerini gönderdi.

Mektûp şöyledir:

"Kıymetli oğlum! Kendi üzerinize şefkatli bir anne gibi titremeniz ne zamana kadar sürecek? Kendiniz için üzülmeniz, dertlenmeniz, ne kadar devam edecek! Kendini ve herkesi ölü olarak düşünmek, hissiz ve hareketsiz şeyler gibi bilmek lâzımdır. **"Elbette sen öleceksin, o kâfirler de ölecekler..."** (Zümer-30) âyet-i kerîmedir. Bu birkaç günlük dünyâ hayâtında, çok zikr ederek, kalb hastalığından kurtulmak en mühim iştir. Bu kısa zamanda ma'nevî hastalıkların ilâcı, Allahü teâlâyı hatırlamaktır. Maksadların en büyüğü olan kalb, Allahtan başkasına tutulursa, ondan ne hayır gelir. Âhırette kalb selâmeti isterler. Rûhun, Allahtan başka şeylerden kurtulmasını ararlar. Bizim gibi dar düşünceliler, dâima kalb ve rûhumuzu başka şeylere bağlamak için sebepler aramağı düşünürüz. Heyhat' Heyhat! Ne yapalım. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Allah onlara zulm etmez, onlar kendilerine zulm ederler"** (Âl-i İmrân-117) buyuruldu. Zâhiren olan hastalığınızdan merak etmeyiniz, inşâallah sıhhate kavuşup tamâmiyle iyi olacaksınız. Bu fakirden elbise istemiştiniz. Bir gömlek gönderdim. Giyiniz ve çok bereketli olan netice ve semerelerini bekleyiniz. Allah yolunda gidenlere selâmlar olsun. **Beyt:**

"Efsâne gibi okuyanlara efsânedir
Kıymetini bilene, behâsız hazînedir."

Mevlânâ Muhammed Emîn, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin gönderdiği gömleği giydi. Onun duâsı bereketiyle senelerce devam eden o hastalıktan kurtuldu. Gelip talebelerinden oldu.

Talebelerinden fazilet sahibi bir zât şöyle anlatmıştır: "Benim İmâm-ı Rabbânî hazretlerine talebe olmamın sebebi şudur: Çok sevdiğim bir akrabam vardı. Ağır hastalığa tutuldu. Çok doktorlara gitti, ilâç kullandı. Fakat bir fâide görmedi. Bir kimseden, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ismini ve büyüklüğünü duydum. Huzûruna gidip, teveccühlerini istirhâm ettim. Fâtiha okudu ve husûsî odasına gitti. Biraz sonra çıkıp; "Hastası için bizden şifâ isteyen ilim talebesi nerededir" deyip, beni çağırdı. Hemen huzûruna gittim. "Gelin, af ve mağfiret olunması için Fâtiha okuyalım!" dedi. Sonra ben şaşkın ve üzgün olarak, Serhend'den birkaç kilometre uzakta bulunan köyüme döndüm. Yolda, kendi kendime dedim ki: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Fâtiha okuyalım buyurarak, Fâtiha okumasından bu akrabamın vefât ettiği anlaşılıyor. Eğer böyle ise, bu çok büyük bir hârikadır. Muhakkak gelip, talebesi olmalıyım." Eve geldiğim zaman gördüm ki, akrabam vefât etmiş, yıkamış ve gömmüşlerdi. Hesâb ettim. Tam İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin beni çağırıp; "Af ve mağfireti için Fâtiha okuyalım" buyurduğu sırada vefât etmişti. Ben bu sebeple, o büyük İmâm'ın talebelerinden oldum."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin makbûl talebelerinden olan, yüksek yaradılışlı bir azîzden işittim, şöyle buyurdu. "Mühim bir iş için Lahor şehrinden, Burhânpûr şehrine gitmiştim. Serhend'e gelip, hazret-i İmâm'ın ellerini öpmekle şereflendiğim zaman hastalandım. Gideyim mi, kalayım mı diye tereddüt ediyorum, İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Çok mühim bir işin var, muhakkak gitmelisin, inşâallah hayırlısı olur" buyurdu. Emîrlerine uyarak yola çıktım. Henüz iki üç konak gitmiştim ki, hastalığım arttı. Bir gece böyle devam etti. Bu hastalığın şiddetli zamanında kendi kendime; "Onlar bana; "Gidin bunda hayır vardır" buyurdu dedim." Hâlbuki hastalığım çok arttı. Bu düşünceden sonra bu hastalığın ateşi ve sıkıntısı esnasında, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rü'yâda gördüm. "Hiç üzülme, şifâ bulacaksın yola devam et" buyurdu. Sabah olunca, o hastalıktan hiçbir eser kalmadığını gördüm. Delhi'ye gelince, orada bir dostum bana Hâre (bir şehir) helvası ikram etti. Bunu yiyince, o hastalık daha şiddetli olarak tekrar bana geldi. Yatağa düştüm ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerem ve teveccühüne kavuşmak için yalvarmağa başladım, İki gün geçmeden, hazret-i İmâm'ın huzûrunda bulunan, eski ve samîmi dostlarımdan biri, aniden kapıdan içeri girdi. "Hayırdır, inşâallah" dedim. Dedi ki: "Beni İmâm-ı Rabbânî hazretleri gönderdi. "Git, filân dostunun yanında bulun, şimdi ağır hastadır, senin gibi işten, hâlden anlayana çok ihtiyâcı olup, beraber bulunursunuz" buyurdu. "Senin yanına gelmek üzere yola çıkacağım sırada bir torba şifalı ot isteyip sana getirmem için bana verdi. İşte getirdim." Ben dedim ki: "Bu otları İmâm-ı Rabbânî hazretleri benim hastalığımın iyileşmesi için ilâç olarak göndermiştir. Bu otları ezip, suyunu içmeliyim." Doktorlar; "Sıtmanın şiddetli zamanında, tatlı ve soğuk yenmez, içilmez" deyip, beni bu işten men etmek istediler. Ben onlara; İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunları benim için gönderdi içeceğim" dedim, ister istemez o otları ezip şerbet yaptılar, içer içmez, hastalığımın yarısının geçtiğini anladım. Ertesi gün kalan otların da suyunu çıkarıp içtim. O hastalık ve sıtma tamamen geçti. Orada bulunanlar, bu hâdise üzerine hayretler içerisinde kaldılar ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bağlılıkları kuvvetlendi." Dekken memleketinde bulunan bir zât vardı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini henüz görmemişti. Fakat uzaktan tanımış ve sohbetine kavuşmayı çok arzu ediyordu. Arzusunun çokluğundan; "Uzakta kalan ve o ni'metlerden mahrûm olan bu garîbe imdâd ediniz" şeklinde bir mektûp yazdı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu mektûbu okuyup ona cevap olarak yazdığı mektûpda şöyle buyurdu:

"Mektûbunuzu okurken, o diyardaki nûrâniyetinizin fazlalığını gördüm ve ümidim arttı. Bunun için Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun." O zât bu müjdelerle dolu mektûbun gelişinden bir sene sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbeti ile şereflendi. Bir müddet o kapıda hizmet etti ve çok iyi muâmele gördü. Sonra tekrar, Dekken'e gitti. Dekken'e döndükten sonra İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin müjdesi zâhir oldu. Binlerce tâlib onun yardımı ile Ahrâriyye yoluna girdi. Bir çokları, hâl ve zevklere kavuştu. Birçok fâsık tövbe edip, doğru yola girdi. Onun bu hâlini, İmâm-ı Rabbânî hazretleri daha önceden görmüş ve haber vermişdi. **Mısra':**

"Kalbler, uzağı gören gözüne, esîr olsun."

Dekken'de emrinde binlerce insan olan, bir vâli vardı. Bu vâli sâlihleri, âlimleri, ârifleri severdi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine de çok bağlılığı ve muhabbeti vardı. Aniden eyâlet başkanlığından azledildi. Zamanın sultânı, onun ve çocuklarının hakkında gayet kötü düşünüyor, hattâ öldürmek bile istiyordu. O vâlinin tanıdıklarından olan, Mir Muhammed Nu'mân onun hâlini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bir mektûp yazarak arzetti. Husûsî yardımlarını istirhâm edip, tekrar aynı makama gelmesini ve sultan tarafından gelecek belâlardan muhafaza edilmesi için duâ istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri mektûbuna şöyle cevap yazdı: "Mektûbunuzu okurken o

hân (vâli) gözümde, pek yüksek göründü. Onun hakkında hiç merak etmeyiniz." Bu mektûp, Mir Muhammed Nu'mân'a ulaşınca, mektûbu vâliye gönderdi. O da buna çok sevindi şükretti ve dedi ki: "Sultânın, yoktan yere beni bu kadar fenâ tanıması ve beni bu hâle düşürmesi bana çok ağır geliyor. Hasedçiler, sultâna benim hakkımda çok yalanlar söylemişler ve yazmışlar. Bununla beraber büyük velîlerin, eşsiz âriflerin teveccühlerine tamamen inanıyorum ve güveniyorum." Bu mektûbun yazılmasından on-oniki gün sonra, sultan yaptığına pişman oldu. Tekrar merhamet ve şefkat edip, o eyâlet ve memleketi vâlinin emrine verdi. Eskisinden daha çok ihsân ve iltifât eyledi.

İnsanları doğru yola getirmek için çok çalışan bir âlim, muhabbet ve tam bir aşk ile, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin dergâhına koştu. Huzûruna gelince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri yeni gelenlere, bilhassa şeyhlere ve âlimlere karşı gösterdiği neş'eyi, tevâzu ve muhabbeti bu kişiye göstermedi. Ba'zı üstün talebeleri İmâm-ı Rabbânî hazretlerine; "Bu zât, meşhûr âlimlerdendir" diye arzedip; "Tam bir ihlâs ile, çok uzaktan huzûrunuza geldi. Ona, merhamet buyurun" dediler. Buyurdu ki: "Evet, öyle düşünüyorduk. Fakat, alnında açık bir yazı ile "münkir" kelimesinin yazılı olduğunu görüyorum. Ne yapalım!" Talebeleri bundan dolayı şaşırdılar. Bir müddet onların yanında kaldı. Zamanla İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin keşf ve firâsetlerinin tamamen doğru olduğu anlaşıldı. Çünkü Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Mü'minin firâsetinden korkunuz, çünkü o Allahın nûru ile bakar"** buyurmaktadır.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden azîz bir zât şöyle anlatmıştır: "Daha hocamın huzûru ile şereflenmemiştim. Bir mektûp gönderip; "Peygamberimizin (s.a.v.) eshâbının bir sohbetle, eshâbdan olmayan, en büyük evliyâdan daha üstün olmalarının sebebi nedir? Yoksa bir sohbette evliyâda hâsıl olan bütün hâllerden daha üstün bir hâl mi elde ediyorlardı" diye sordum, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunun cevâbında; "Bu suâlinizin cevâbı sohbete, hizmete ya'nî beraber bulunmaya ve görüşmeye bağlıdır" diye yazdılar. Bundan sonra İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrları, hizmetleri ve sohbetleri ile şereflendim. Daha ilk sohbette öyle hâllere kavuştum ki, açıklamaya ve beyâna sığmaz. Aynı gün İmâm-ı Rabbânî hazretleri beni çağırıp: "Bu gün senin mektûbuna cevap verdim, senin hâllerin başka şekil aldı. Anladın mı? Yoksa anlamadın mı?" buyurdu. Ayaklarına kapandım. O esrâr ve firâset nûrlarının bahçesindeki servinin ayaklarının toprağına, kalb gözlerimden gizli nehirler akıttım."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri şöyle anlatmıştır: "Gönül sahibi bir seyyid, birgün İmâm-ı Rabbânî'nin huzûrlarına geldi. Seyyidi, öyle bir hâl kaplamıştı ki, yanında oturan onun kalbinin; "Allah! Allah!" dediğini duyardı. Hele uyuduğu zaman kalbinin bu zikri iki kat fazla duyulurdu. Zamanın meşâyıhından, kemâle ve olgunluğa gelmeden icâzet almıştı. Bu icâzetin hakkıyla verilmemiş olduğu anlaşıldı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden de izin ve icâzet almak istiyordu. Onun kalbinin zikretmesi ve isteği üzerine, İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Mübârek bir zât olduğu anlaşılıyor. Ama bu hadde varan kalb zikrinin istilâsından ve hakkıyla verilmemiş olan o icâzetlerden dolayı olan düşünceleri, onun ilerleme yolunu kesiyor. Ona yapılacak ilâç, bu hâllerini yok etmektir." iki gün geçmeden, o kalbe âid zikr kendisinden öyle alındı ki, her ne kadar kendini zorlasa bile zikr edemedi. Şaştı kaldı. Ağlamağa, inlemeğe, feryâd etmeğe başlayıp, çok göz yaşları döktü. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birkaç gün içinde, teveccühü ile onu eritti ve onun gurûrunu kökünden kazıdı. Sonra onu çağırıp, tasavvufda gizli hâller ile süsledi, hâllendirdi ve buyurdu ki: "Kalb hâlleri, kalbe âid ve kökleşmiş olmalıdır." İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin makbûl ve keşf sahibi küçük kardeşleri ve kıymetli talebesi Şeyh Muhammed Mes'ûd, geçim için ihtiyâcını gidermek maksadıyla, Kandehâr şehrine ticârete

gitmişti. O günlerde İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bir sabah huzûrlarında bulunan hizmetçilerine şöyle buyurdu: "Ne garîb iştir. Kardeşim Muhammed Mes'ûd'un nerede olduğunu öğrenmek için teveccüh eyledim. Keşf gözü ile her ne kadar aradıysam, hiçbir yerde bulamadım. Bundan sonra daha dikkatli teveccüh eyledim, ölmüş ve henüz gömülmüş olan yeni mezarını gördüm." Dinleyenler hayretler içerisinde kaldılar. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bunu söylemesinden bir müddet sonra, kardeşinin beraber gittiği arkadaşları geldiler ve onun Kandehâr'da vefât ettiğini söylediler.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir defasında Ecmîr şehrine gitmişti. Bu sırada mübârek Ramazan ayı gelmişti. Âdeti üzere teravih namazlarında, Kur'ân-ı kerîmi hatm etmeğe başladı. Birinci gece yağmur yağdığı için küçük bir mescidde namazı kıldılar. Çok sıkışık oldu. Ba'zı kimselerden onlara sıkıntı ve eziyet geldi. Namazı bitirdikten sonra, buyurdu ki: "İnşâallah hatmlerimizi bitiririz. Eğer Allahü teâlânın ihsânı ile geceleri yağmur yağmayıp, mescidin avlusunda teravih namazı kılarsak ne büyük bir ni'met olur." Muhammed Hâşim-i Keşmî bundan sonrasını şöyle anlatmıştır: "Bu fakir, bir arkadaşıma; "Ne söylediklerini duydun mu? Ramazanın sonuna kadar bir daha yağmur görmeyeceğiz, inşâallah" dedim. Dördüncü hatmi bitirdikleri Ramazân-ı şerîfin yirmiyedinci gecesine kadar, gece yağmur yağmadı. Bu da onların büyük bir kerâmeti idi."

Yine Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Teravih namazı kıldığımız o mescidin, bir duvarı sağlam yapılmamıştı ve bir tarafa doğru eğilmişti. O kadar ki, mescide gelenlerin çoğu ve etrâfında bulunanlar oradan geçerken, bugün yarın bu duvar yıkılacak derlerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birgün bu düşüncelerine temasla buyurdu ki: "Bu duvar, bu fakirler burada kaldığı müddetçe, bize riâyet edip her hâlde yıkılmayacak. Nitekim büyükler; "Bizim şakamız ciddîdir" buyurmuşlardır. Buyurdukları gibi duvar, İmâm-ı Rabbânî hazretleri oradan ayrılıncaya kadar yıkılmadı. Oradan ayrıldığımız gün, ben, herkes gittikten sonra bir bahâne ile bir saat kadar o mescidin yanında kaldım. Duvarın yıkılmasını ta'kib ediyordum, İmâm-ı Rabbânî hazretleri mescid görünmez oluncaya kadar uzaklaşınca duvar birdenbire yıkılıverdi."

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri Lahor şehrine gittikleri zaman bir gece, yatsı namazını kıldıktan sonra eski bir binanın yanında durup; "Sakın kimse bu binanın yanında bulunmasın!" dedi. O gece yağmur yağacak ve fırtına esecek bir durum gözükmüyordu. Tecrübeli bir şahıs bana; "Diğer eski binalar bundan kurtulacak da, bu binanın kabahati nedir ki, yıkılacak" dedi. Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra, o bina aniden yıkıldı. Bu binada bir kadın yatıyordu. Ev onun başına çöktü. Yakın olan birisinin ayağına da bir tuğla düştü. Kadını görenler ezildi ve öldü zannederlerdi. Hazret-i İmâm; "Biz bu gece burada kimse kalmasın demedik mi?" buyurdular. O kadını oradan çıkardıkları zaman, üzerinde bir yara ve incinme görülmedi, bir zarar görmemişti."

O zamanın sultânının üçüncü oğlu, diğer kardeşlerinden çok daha olgun ve aralarında seçkin bir durumda idi. Babasına isyan etmişti. Bir taraftan babası, bir taraftan da bu oğlu, kuvvetli ordularla birbirlerine hücum ettiler. Şiddetli bir harb başladı. Babasının tarafında bulunup, en mühim işleri deruhte eden büyük bir kumandan, bu harb sırasında sultânın oğlunun tarafına geçti. Diğer kumandanlar da bu düşüncede idiler. Bu şehzâde, velîlerin ve âlimlerin sevgisini kazanmıştı. İslâmiyetin yayılmasına gayret ve müslümanları himâye ediyordu. Zamanın evliyâsının büyüklerinden bir kısmı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine mektûp yazıp; "Delhi'de bulunan velîler ve büyükler keşf ve vâkı'alarla galibiyetin ve nusretin şehzâde tarafında olduğunu görüyorlar. Hazretiniz bu husûsda ne buyururlar" dediler: İmâm-ı Rabbânî hazretleri

cevâbında; "Harb meydanındaki vaziyetin bunun aksi olduğunu anlıyorum, fakat sonunda şehzâdenin kazanacağını tamamen görüyorum" buyurdu. Buyurdukları gibi oldu. Bir müddet kadar diğerleri devleti idâre edip, sonra Allahü teâlâ kardeşler arasında sultanlığı ona (Şah Cihan bin Cihângir'e) nasîb etti. Babasının vekîli olarak onun makamına geçti. Allahü teâlâ, bu sultâna Hindistan'ı adâlet ve ihsânla dolduran bir padişahlık nasîb eyledi. Bu pâdişâh sayesinde memleket başka nizâma girdi. Ârifler ve âlimler bambaşka hürmet gördüler. Dîne üstün hizmetler yapıldı.

Vefâtı:

İmâm-ı Rabbânî hazretleri 1024 (m. 1615) senesinde, elliüç yaşlarında iken, talebelerinden çok sevdiklerine; "Benim ömrüm ve hayâtım hakkındaki kazâ-yı mübremin altmışüç sene olduğunu ilham ile bana bildirdiler" buyurdu. Ve buna çok sevindi. Çünkü Peygamber efendimize (s.a.v.) tâbi olmasının çokluğu, yaş bakımından da uymakla belli oluyordu. Aynı zamanda bu husûsta Hazreti Ebû Bekr'e, Hazreti Ömer'e ve Hazreti Ali'ye de uymuş oluyordu.

1032 (m. 1623) senesinde Ecmîr'de iken; "Vefât etmemin yakın olduğuna dâir işâretler, alâmetler görülmeğe başladı" buyurdu. Serhend'de bulunan kıymetli oğullarına mektûp yazıp; "Ömrümüzün sona ermesi yakındır" buyurdu. Babalarının hasreti ve ayrılığı ile yanan, evliyânın gözlerinin nûru kıymetli oğulları, bu mektûbu alınca, babalarının bulunduğu yere hareket ettiler. Huzûruna kavuşunca, birgün, bu yüksek oğullarını husûsi odaya çağırdı. Buyurdu ki: "Kıymetli oğullarım, bu dünyâya hiçbir şekilde nazarım ve bağlılığım kalmadı, öbür dünyâya gitmek îcâb ediyor, gitme ve yolculuk alâmetleri görünmeğe başladı." Muhammed Hâşim-i Keşmî demiştir ki: "Oğulları odadan çıkınca, kalblerindeki sıkıntıyı ve ölçülemeyen üzüntüyü, bu fakîr gördüm. Her birinin ağlamaktan boğazı tıkanıyordu. Böyle olduklarını görünce, kendilerine ne için bu kadar ağladıklarını sordum. Babaları İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, vefâtının yakın olduğunu açıklaması üzerine ağladıklarını öğrendim. Fakat İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu haberden oğullarının çok üzgün olduğunu, kalblerindeki sıkıntı ve darlığı görünce, aynı zamanda kendisine daha bir yıldan çok yaşayacakları bildirilince, tekrar oğullarını çağırdılar ve: "Bir takım işleri tamamlamak için daha bir müddet yaşayacağımızı bildirdiler" buyurdu. Bu müjdeden, bu iki mes'ud kardeş çok sevindiler, mesrûr oldular. Bundan sonra bu hâdiseyi bana anlattılar. Bununla beraber, bu fakirin gözyaşlarının aktığı rahneleri (çukurları) açmış oldular. Fakat, bu müjdelerinden, kıymetli oğulları ve bu kalbi yaralı âşık, uzun yıllar yaşayacaklarını ümid ettik."

Gaybî habercilerden biri de şudur "İmâm-ı Rabbânî hazretleri o günlerde, Hâce Mu'înüddîn Ceşti hazretlerinin mezârını ziyârete gitti. Bir müddet o evliyânın kalblerine murâkabe ederek oturdu. Kalkınca, buyurdu ki: "Hazret-i Hâce çok iltifât edip, çok şefkat gösterdiler. Kendi husûsî bereketlerinden ziyâfetler verdiler. Konuştuk ve çok sırlar açıklandı. Konuşulanlardan biri şudur: Buyurdu ki: "Bu asker arasında bulunmaktan kurtulmağa çalışmayınız. Kendinizi Allahü teâlânın rızâsına bırakınız." Bu arada o mezarda hizmet gören türbedârlar gelip, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin elini öpmekle şereflendiler.

Mu'înüddîn Ceşti hazretlerinin kabrinin örtüsünü her sene değiştirip eskisini evliyânın büyüklerinden birine gönderirlerdi. Yâhud da zamanın pâdişâhına verirler, o da kıymetli inci ve mücevherat gibi, bir sandıkta, teberrüken saklardı. O gün, o mezârın örtüsünü değiştirdiler ve eskisini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna getirip, buna en çok lâyık olan sizsiniz diyerek takdim ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri tam bir edeble kabûl etti. Örtüyü hizmetçilerine verip,

kalbden soğuk bir ah çekdi ve; "Hazret-i Hâce'ye bundan daha yakın bir libâs, bir örtü yoktur. Bunu, bana kefen etmek için saklayın" buyurdu.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "O günlerde bir gece, teheccüd vaktinde bu fakir, husûsî odalarının yanına geldim. Kapılarının eşiğinin dibinde başımı dizlerimin üzerine koyarak, tefekkür etmeğe başladım. Aniden o odadan ağlamakla karışık acıklı, hüzünlü bir ses işittim. Kulağımı kapıya dayadım ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin içli olarak bir beyt okuduklarını ve Hakkı gören gözlerinden ihtiyâç ve muhabbet gözyaşları döktüklerini anladım. **O beyt şu idi:**

"İki günlük hayatla Câmî gamına doymadı,
Âh ne güzel olurdu, şu ömrüm uzun olsaydı."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri Ecmîr seferinden Serhend'e dönünce, artık evinde inzivâya çekildi. Bir müddet, beş vakit namaz ve Cum'a namazı hâriç, evden dışarı çıkmadı. Nûr ve esrâr menba'ı olan husûsî odasına; Muhammed Hâşim-i Keşmî'den, yüksek oğullarından, talebelerinden ve hizmetçilerinden iki üç kişi hâriç, başkalarının girmesi çok nâdir oluyordu. Bu halveti seçtiği günlerden birgün, soğuk bir nefes çekip; "Şeyhülislâm'ın (Ebû Ali Dekkâk'ın) meşrebi çok yükselince, meclisinde insan kalmadı" sözünü söyledi. Burada olduğu gibi, ömrünün sonuna doğru, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin meşrebi de o kadar yüksek oldu ki, talebelerinin en yüksekleri bile onun yanında mektebe yeni başlayan küçük çocuklar gibi kalıyorlardı.

O günlerde dostlarına yazdığı mektûplarda ekseriya istiğfar ve Kelime-i tevhîd'in çok okunmasını yazardı. Hattâ ba'zı mektûplarında; "Ömrümüzün sonu yaklaştı, bakalım ne olur?" diye açıkça yazdı. Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Bu esnada, Dekken idâresinde karışıklıklar ve hercû merçler sebebiyle hatırıma, gidip çocuklarımı alıp, yüksek huzûrlarına getirip, Serhende, yerleşeyim diye geldi. Bu arzumu İmâm-ı Rabbânî hazretlerine arzettim. Nihâyet yüzlerce hasret ve gamla izin verdi. Gitmek için izin verdiği zaman, kendilerine; "Duâ buyurunuz da, bir an evvel dönüp Hakka kulluk edenlerin sığınağı olan kapınızla şerefleneyim" diye arzettim. Bir âh çekip; "Duâ edelim de, âhırette, hep beraber bir yerde olalım" buyurdu. Bu canları yakan son sözleri aklımı başımdan aldı. Fakat, bu talihsizin nasîbi mahrûmluk olunca, kazaya karşı gelemeyip, ister istemez, gözlerimden kanlı yaşlar akıta akıta, hasret ve gurbet şiirleri dize dize hazırlığa başladım ve ayrıldım."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefât etmeden altı ay önce, Şa'bân ayının onbeşinci gecesi olan "Berât kandili" gecesini, kendi husûsî odasında ihyâ eyledi. O gece yarısı, kıymetli hanımının bulunduğu odaya geldi. Hanımı dedi ki: "Bu gece ecellerin ve amellerin takdîr edildiği gecedir. Kimbilir Allahü teâlâ kimin defterine ölecek ve kimin defterine yaşayacak! diye kaydetti." İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu sözü duyunca; "Niçin tereddüt ve şüphe ile söylüyorsun? Ya isminin, dünyâda yaşayacaklar sahifesinden silindiğini görenin hâli nice olur?" buyurdu. Bunu söyleyince, esrâr yatağı olan kalbinden bir âh çekti. Böylece İmâm-ı Rabbânî hazretleri, o sene vefât edeceğine kerâmetiyle işâret buyurmuşlardı.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ömrünün son günlerinde, hasta olduğu sırada huzûruna çıkıp, birkaç günlüğüne memleketime gidip gelmek için izin istedim. "Birkaç gün dur!" buyurdu. Sonra tekrar arzedip; "Hemen gidip, döneceğim" dedim. "Birkaç gün sabret!" buyurdu. Fakat; "Gidip en kısa zamanda huzûrunuza döneceğim" deyince, izin verdi ve: "Sen nerede, biz nerede, ilkbahar nerede?" mısra'ını okudu. Bu sözünden birkaç gün sonra vefât etti.

Bunun gibi, husûsî mahremleri ve onlara çok yakın olanlar; bu günlerde İmâm-ı Rabbânî hazretlerine inzivâ ve insanlardan uzak kalmalarına temasla; "Çoluk-çocuğunuzdan ve bütün insanlardan ayrılmanızın, uzlete çekilmenizin sebebi nedir?" diye sorunca, cevâbında: "Bu dünyâdan göçmemi çok yakın görüyorum, İş böyle olunca, tamamen inzivâ ve ayrılığı tercih edip, dâima istiğfar ediyorum, af diliyorum. Bunları zarurî görüyorum. Bütün vakitlerimi ve nefeslerimi, zâhirî ve bâtınî ibâdetlerle geçirmeyi elzem buluyorum. Bu da ancak, insanlardan ayrılmak ve yalnız kalmakla ele geçer. Bunun için beni bırakınız, benden ayrılınız ve beni Allahü teâlâya ısmarlayınız" buyurdu.

Yine bugünlerde, birgün kendi evinin aralığında (holünde) istirahat ederken, aniden; "İki üç ay sonra biz bu evde olmayız" buyurdu. Orada bulunanlar; "Husûsî odanızda mı bulunacaksınız?" diye arzettiler. Buyurdu ki: "Orada da olmayacağım." Ya nerede olacaksınız?" diye sordular. "Bu yerlerden hiçbirinde olacağım görülmüyor. Bakalım ne olur?" buyurup, yollarının îcâbı açık söylemedi.

Bu arada çok sadaka verdi ve büyük hayırlar yaptı. Esrâr mahremlerinden, yakınlarından biri, bu sadaka ve hayratlarının çokluğunu görünce; "Bütün bu hayratlar, belâların giderilmesi için midir?" diye sordu. Buyurdu ki: "Hayır, belki de kavuşmak şevki ile bunları yapıyorum. Ve şu beyti okuyup gözlerinden sevinç gözyaşları döküldü:

"Vuslat günüdür sırdaşım âleme kucak açayım,
Bu devletin, bu ni'metin sevinçlerini saçayım."

Muharrem-ül-harâm ayının onikinci günü buyurdu ki: "Bana bu dünyâdan öbür dünyâya gitmeme kırk veya elli gün kaldığını bildirdiler. Mezârımı da gösterdiler." Bu sözleri dinleyenler üzüldüler ve şaşa kaldılar. Ciğerlerindeki yara yeniden tazelendi. O günlerde, oğlu Muhammed Sa'îd birgün, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini ağlarken gördü. Sebebini sordu. Cevâbında; "Allahü teâlâya kavuşmanın sevinci ile ağlıyorum" buyurdu. Yine oğlu; "Allahü teâlâ, bu işi, bu dünyâda çok sevdiklerinin isteğine bırakır. Madem ki, siz bu kadar çok istiyorsunuz, elbette gidersiniz" diye arz etti. Bu sözü söyleyen oğullarında bir değişme gördü ve buyurdu ki: "Muhammed Sa'îd! Allahü teâlânın gayretine dokunuyorsun." Oğlu; "Kendi hâlime üzülüyorum" dedi ve gayet samimî bir beyânla, derd ve elem dolu kalbini dışarı vururcasına; "Ey gönlümün sürûru babacığım! Bize yaptığınız bu şefkatsizlik ve acımasızlık nedendir?" diye arz etti. Bunun üzerine; "Allahü teâlâ sizden sevgilidir. Ayrıca bizim size şefkat ve yardımlarımız, vefât ettikten sonra, bu dünyâdakinden daha çok olacaktır. Çünkü bu dünyâda iken, insanlık îcâbı ba'zan ister istemez yardım ve teveccüh tam olmuyor. Hâlbuki öldükten sonra, beşerî sıfatlardan tamamen ayrılma vardır" buyurdu. Bunu söylediği günden i'tibâren, o günleri saymağa başladılar. Şöyle ki, Safer ayının yirmiikinci gecesi kalbleri hasta eshâbına; "Bugün söylediğim günlerin kırkıncı günü geçmiş oluyor. Bakalım bu yedi-sekiz günde ne zuhur eder" buyurdu. Yine oğullarına buyurdu ki: "Şu arada hâsıl olan birkaç günlük sıhhatte, Allahü teâlâ, Habîbine (s.a.v.) tâbi olan bir insanda bulunabilecek bütün kemâlâtı bana ihsân eyledi. Oğullarının bu sözlerden kalbleri parçalandı. Çünkü, bu sözlerde Hazreti Ebû Bekr (r.a.) Sıddîk-i Ekber'in; **"Bu gün dîninizi tamam eyledim."** âyet-i kerîmesi gelince kalblerine gelen, ya'nî Peygamber efendimiz (s.a.v.) vefât edecektir, ilhamından bir işâret bulunduğunu anladılar. **Mısra':**

"Senin misk zülfünden, ayrılık gecesinin kokusu geliyor."

Safer ayının yirmiüçü Perşembe günü, dervişlere, kendi mübârek elleriyle elbiselerini taksim etti. Kendi üzerinde pamuklu, sıcak tutan bir elbise bulunmadığı için, havanın soğukluğu

te'sîr edip, tekrar sıtma hastalığına tutuldu ve tekrar yatağa düştü. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hastalıktan kurtulup, az bir zaman sonra tekrar hasta olmuşlar ve vefât eylemişlerdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu husûsta da ittibâ'ı (uymayı) kaçırmadı. Bu hastalıktan evvel hizmetçilerinden birine; "Mangal için şu kadar liralık kömür al!" buyurdu. Biraz sonra tekrar yanına çağırarak; "Söylediğimin yarısı tutarında kömür al, çünkü bir ses kalbime, o kömürleri yakacak kadar zaman kalmadı diyor" buyurdu. Kömürün bir kısmını kendisi için ayırtıp, diğerini çocuklarına gönderdi. Kendisine ayrılmış olan miktar, vefât ettiği gün tamamen bitmişti. Bu hastalık zamanında, yüksek ilimleri, çok fazla olarak kendi yüksek oğullarına anlattı. Birgün ince hakîkatleri beyânda o kadar uğraşıyor ve bunun için o kadar konuşuyordu ki, kıymetli oğulları Hâce Muhammed Sa'îd; "Hazretinizin hastalığı bu kadar konuşmanıza elverişli değildir, bu ma'rifetlerin beyânını bir başka zamana bıraksanız nasıl olur babacığım?" diye arzetti. Bunun üzerine buyurdu ki: "Ey oğlum! Daha zaman ve fırsat var mı? Biliyorum ki, bir başka vakit, bu kadarını söylemeye de kuvvet ve kudret bulamayacağım."

Bu günlerde hastalığı şiddetli olmasına rağmen cemâatle namaz kılmağı terketmedi. Ancak son dört-beş gün, yalnız başına namaz kıldı. Duâları, tesbihleri, salevâtları, zikri ve murâkabeyi, hiçbir eksiklik olmadan yapıyordu. Dînimizin ve hocalarının yollarının inceliklerinden hiçbirini terketmiyordu. Bir gece, gecenin üçüncü yarısında kalkıp abdest aldı. Teheccüd namazını ayakta kıldı ve; "Bu bizim son teheccüdümüzdür" buyurdu.

Vefâtından biraz önce, kendinden geçme hâli görüldü. Büyük oğlu, bu kendinden geçme hâlinin çokluğu, hastalığın şiddetinden mi, yoksa istiğrak (nurlara gömülme) sebebi ile midir, diye arzetti. Cevâbında; "İstiğrak sebebi iledir. Çünkü, ba'zı çok yüksek hâller görünüyor. Bunun için onlara teveccüh ediyorum, tâ ki hepsini oldukları gibi görebileyim ve bunlarla herşeyim tamam ve kâmil olsun" buyurdu. Bu derin sırlardan kısaca yüksek oğullarının kulaklarına fısıldadı. Bu kendinden geçme hâlinden kurtulunca, ciğeri yaralı, kalbi yanık talebelerine elveda sözünü hatırlatan, vasıyyetlerini söylemeye başladı. Bu vasıyyetlerin çoğu; mutâbeata, Peygamberimize (s.a.v.) tâbi olmaya teşvik, sünnete yapışma, bid'atten kaçınma, zikr ve murâkabeye devam etme hakkında idi.

Buyurdu ki: "Sünnete çok sıkı sarılmak lâzımdır." Bu sözleriyle de Peygamber efendimize (s.a.v.) uymak istemişlerdi. Çünkü, Peygamber efendimiz (s.a.v.) vefât edecekleri zaman böyle nasihat eylemişlerdi. Abbâd bin Sâriye'den (r.a.). Tirmizî ve Ebû Dâvûd şöyle rivâyet eder "Resûlullah (s.a.v.) bize va'z ediyordu. Bu va'zdan kalbler ürperiyor. Gözler yaşarıyordu. Dedik ki: "Yâ Resûlallah! Bu sözleriniz veda va'zına benziyor, bize vasıyyet ediniz." Resûlullah aleyhisselâm buyurdular ki: **"Size vasıyyetim olsun: Allahtan korkunuz, bir köle bile emr-i ilâhîyi bildirirse dinleyiniz ve yapınız. Yaşayanlarınız çok şeyler görecek. O zaman benim ve Hulefâ-i râşidînin sünnetine gayet sıkı sarılınız, onu elden kaçırmayınız. Dinde bid'atten çok sakınınız. Çünkü bütün bid'atler dalâlettir, sapıklıktır."**

İmâm-ı Rabbânî hazretleri vasıyyetine devamla şöyle buyurdu: "Dînimizin sahibi, Resûlullah (s.a.v.) nasihatlerin en incelerini bile; **"Din nasihattir"** hadîs-i şerîfi gereğince ihmâl etmediler. Dînimizin kıymetli kitaplarından, tam tâbi olmak yolunu öğreniniz ve bununla amel ediniz. Benim techiz ve tekfin işlerimde sünnete uyunuz." Bundan evvel daha önce mübârek hanımına buyurmuştu ki: "Eğer ben senden evvel, bu sıkıntılarla dolu dünyâdan âhırete gidersem, benim kefenimi, senin mehr parandan aldırırsın."

Nasihatlerinden biri de; "Mezarımı belli olmayan bir yere yapınız" idi. Yüksek oğulları arzettiler ki: "Bundan evvel, hazretinizin işâreti ile ağabeyimizin gömüldüğü, şerefli ve bereketli yer hakkında; "Benim mezarım orada olacaktır. Aynı yerde gömüleceğim" buyurmuştunuz. Bu gün de böyle buyuruyorsunuz." "Evet öyle idi. Fakat şimdi ben böyle istiyorum" dedi.

Oğullarının, bunu kabûl etme hakkında durakladıklarını görünce; "Eğer böyle yapmazsanız, şehrin dışında yüksek babamın yanına defnediniz. Bu da olmazsa, şehrin hâricinde bir bahçede benim mezarımı yapınız. Süslemeyiniz. Olduğu gibi bırakınız ki, en kısa zamanda nişanı kalmasın" buyurdu.

Hazret-i İmâm kendi kabirleri için buyurdukları iki üç yer hakkında, oğullarında bir duraklama, bir dikkat, hattâ bir şaşkınlık görünce, tebessüm edip; "Serbestsiniz. Nereyi münâsip görürseniz, oraya defnediniz" buyurdu. Vefât ettiği Safer ayının yirmidokuzunda Salı günü, gece kendine hizmet eden hizmetçilerine; "Çok zahmet çektiniz, bu sizin son zahmetinizdir" buyurdu. Gecenin sonunda: "Bu gece de bitti, sabah oldu" buyurdu. O günün işrâk zamanında; "Bevl edeceğim, bir leğen getirin" buyurdu. Getirdiler, fakat içinde kum yoktu, "İçinde kum olmazsa sıçrama ihtimâli olabilir" buyurdu. O en nâzik zamanda da, en ince husûslara dikkat edip, bevl etmedi ve; "Bu leğeni kaldırın, beni de yatağıma yatırın" buyurdu. Dediği gibi yaptılar. Kendilerine biraz sonra, vefât edeceksin, abdest almağa vakit bulamayacaksın ilhamı gelince, abdestini bozmak istemedi ve abdestli olarak rûhunu teslim etmek istedi. Sedirin üzerine yatınca, sünnet üzere sağ elini sağ yanağının altına koyup, zikrle meşgûl oldu. Büyük oğlu Muhammed Sa'îd, babasının sık sık nefes aldığını görünce; "Hâl-i şerîfiniz nasıldır babacığım?" diye arzetti. "İyiyim ve kıldığım o iki rek'at namaz kâfidir" buyurdu. Bundan sonra bir daha konuşmadı. Yalnız Allahü teâlânın ismini söyledi ve biraz sonra da vefât etti. Peygamberlerin büyüklerinin çoğunun son sözleri namaz olmuştur. Bu husûsta da Peygamberlerin serverine (s.a.v.) tâbi oldu. Vefâtı binotuzdört senesi, Safer ayının yirmisekizi, güneş hesabı ile yirmidokuzu, Salı günü kuşluk vakti vâkî oldu.

O ay yirmidokuz gün idi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) vefât ayı olan Rebî'ul-evvel ayının ilk gecesi, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna kavuştu. Hastalık ve humma çektiği günler, yaşının sene adedi kadar olup, altmışüç gün idi. Hadîs-i şerîfde; **"Bir günlük humma, bir senenin keffâretidir"** buyuruldu. Çektikleri hastalık, bu hadîs-i şerîfin ma'nâsına uygun oldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin nurlu bedeni yıkama tahtasının üzerine koyulup, elbiseleri soyulunca, orada olanların hepsi de gördüler ki, hazret-i İmâm, namazda olduğu gibi ellerini bağladı. Sağ elinin baş parmağı ve küçük parmağını, sol elin bileğinde halka yaptı. Hâlbuki, oğulları vefâtından sonra, kollarını düzeltip uzatmışlardı. Yıkama tahtasına yatırırken, tebessüm etti ve bir müddet böyle mütebessim olarak kaldı. Hattâ orada olanlar feryâd ettiler.

Yıkayıcı, mübârek ellerini açıp düzeltti. Sol tarafa yatırdı, sağ tarafını yıkadı. Sağ tarafa yatırıp sol tarafını yıkayacağı zaman, orada bulunanlar, velilik kuvvetinin bir alâmeti olarak, zaîf bir hareketle ellerinin hareket ettiğini, biraraya geldiğini ve eskisi gibi tekrar sağ elinin baş ve küçük parmaklarının, sol elinin bileğinde halka yaptığını gördüler. Hâlbuki sağ tarafa yatınca, sağ elin sol el üzerine gelmemesi îcâbederdi. Latif elleri mum ve taze gül yaprağı kadar taze idiler. Bununla beraber öyle bir kuvvetle sol elini tutmuştu ki, ayırmak ve çözmek mümkün değildi. Kefene sardıkları zaman, yine ellerinin bağlandığı görüldü. Böylece iki-üç defa vâki oldu. Nihâyet oradakiler, bunda derin bir ma'nâ ve gizli bir sır olduğunu anlayıp, bir daha ellerini açmaya uğraşmadılar ve oğulları Hâce Muhammed Sa'îd; "Madem ki, muhterem babam böyle

istiyor, böyle bırakalım" buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hadîs-i şerîfde; **"Yaşadıkları gibi ölürler"** buyurdu. Bu, Allahü teâlânın büyük bir ihsânıdır. Dilediğine ihsân eyler. O'nun ihsânı boldur.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin cenâze namazını, oğlu Hâce Muhammed Sa'îd kıldırdı. Vefâtında 63 yaşında idi. Serhend'de evinin yanında defnedildi. Daha sonra Afganistan pâdişâhı Şâh-i Zaman, kabri üzerine büyük ve çok san'atlı bir türbe yaptırdı. Vefât haberi, talebelerini ve sevenlerini çok üzüp ağlattı. Duyulduğu her yerde gözyaşları döküldü. Vefâtı üzerine çok şiirler yazılmış ve pekçok târih düşürülmüştür. Onun vefâtına dayanamayan talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatır: "Vefât ettiği günün akşamı şehrin kenarında, virâne bir mescidde, o pahasız hazînenin hayaliyle içim yanıyor, kalbim parçalanıyordu. Kalbimden soğuk ahlar çekiyor, gözümden yakıcı gözyaşları döküyordum. Ben bu hâlde iken birden hocamın rûhâniyeti gözüküp; "Sabretmek lâzım" buyurdu Binlerce kırıklık ve perişanlık içinde; "Ey efendim, ateşe kim dayanabilir?" dedim, "İbrâhim aleyhisselâma uymayı yerine getirmek lâzımdır" buyurdu. Böylece, bu kendinden geçmiş âşığın divaneliği arttı, ızdırâbımı ve ona olan muhabbetimi dile getiren şiirler söylemeğe başladım."

Büyük oğlu Muhammed Sa'îd buyurdu ki: "Yüksek babamı, vefâtından sonra rü'yâda gördüm. Allahü teâlânın kendisine verdiği büyük ni'metlerden tam neş'e ve sevinçle anlatıyordu ve bununla iftihar ediyordu. Kendisine; "Canım babacığım, şükr makamından hiç kimseye bir nasîb verdiler mi?" diye arzettim. "Evet, beni de şükredenlerden eylediler" buyurdu. Arzettim ki, Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Şükreden kullar azdır"** (Sebe'-13) buyuruluyor. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılan, bu cemâatin, peygamberler olduğudur. Yâhud da Peygamberlerin en büyük eshâblarıdır. Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) gibi deyince; "Evet, öyledir. Fakat beni husûsî bir ihsân ve inâyetle, o cemâate dâhil eylediler" buyurdu.

Hâce Muhammed Ma'sûm hazretleri buyurdu ki: "Babamı vefâtından sonra rü'yâda gördüm. Münker ve Nekîr'in suâli nasıl geçti? diye sordum." Buyurdu ki: "Allahü teâlâ merhamet ederek, bereket cihetiyle ilham edip; "Eğer sen izin verirsen bu iki melek kabrine gelecek" buyurdu. Arzettim ki: "Ey Allahım! Bu iki melek de, senin huzûrunda kalsınlar dedim. Nihâyetsiz rahmet ve merhametinden bana acıdı ve onları benim yanıma göndermedi." Tekrar; "Kabir sıkması nasıl geçti?" diye sordum. "Oldu, fakat çok az oldu" buyurdu.

Çocukları:

1- Hâce Muhammed Sâdık: Büyük oğlu olup, daha küçük yaşta tasavvufda yüksek hâllere kavuştu. Onsekiz yaşında iken zâhirî ilimleri bitirip, ders vermeye başladı. Tasavvufda en yüksek dereceye ulaştı. Yirmidört yaşında iken 1025 (m. 1616) senesinde tâ'ûn, veba hastalığından vefât etti.

2- Hâce Muhammed Sa'îd: Babasının huzûrunda ilim öğrenip, onyedi yaşında aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Tatlı sözlü ve alçak gönüllü olup, dünyâya hiç kıymet vermezdi. Hadîs ve fıkıh ilimlerinde, yüksek derecede âlim idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu oğluna icâzet ve hilâfet verip; "Muhammed Sa'îd, Ulemâ-i râsihîndendir (ilmini nübüvvet kaynağından alan âlimlerden)" buyurdu. Bu oğlu 1070 (m. 1660) senesinde vefât etti.

3- Muhammed Ma'sûm: Hindistan'da yetişen kelam âlimlerinin en meşhûrlarından olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde pek yüksek derecede idi. O doğunca, İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Muhammed Ma'sûm'un dünyâya gelişi bizim için pek bereketli ve pek mübârek oldu"

buyurmuştur. Babası onu aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecede yetiştirmiştir. Ona; "İlim tahsilini çabuk bitir ki, seninle işimiz vardır" buyurmuştur. Muhammed Ma'sûm (r.aleyh) daha ondört yaşında iken babasına; "Ben kendimde öyle bir nûr görüyorum ki, bütün âlem güneş gibi ondan aydınlanmaktadır. Eğer o nûr sönerse dünyâ karanlık, zulmetli olur!" diyerek hâlini babasına arzetmiştir. Bunun üzerine babası İmâm-ı Rabbânî ona; "Sen zamanının kutbu olursun" buyurarak müjde vermiştir. Muhammed Ma'sûm, daha sonra bu husûsu şöyle belirtmiştir "Allahü teâlâya hamdü senalar olsun. Va'dedilen ele geçti. Müjdelere kavuştum!" Muhammed Ma'sûm (r.a.) 1079 (m. 1667) senesinin Rebî'ul-evvel ayının yedinci günü vefât etti.

4- Muhammed Ferrûh: Daha çok küçük iken feyz ve nûrlara kavuşmuş, küçük yaşta, tâ'ûn hastalığından 1024 (m. 1615) senesinde vefât etmiştir.

5- Muhammed Îsâ: ismi, Îsâ aleyhisselâmın ismine izafeten Îsâ konmuştur. Birgün İmâm-ı Rabbânî hazretleri "Tâhâ" sûresini dinliyordu. Buyurdu ki: "Îsâ aleyhisselâmı gördüm. Meclisimizde idi. Bana; "Senin bir çocuğun dünyâya gelecek. İsmini benim ismimden koyunuz" dedi. Doğunca ismini Muhammed Îsâ koydular. Dört yaşına gelince hârikaları, kerâmetleri görülmeye başladı. Bu oğlu da Muhammed Ferrûh ile aynı gün tâ'ûn hastalığından vefât etti.

Veba (tâ'ûn) hastalığının yaygın olduğu günlerde, iki oğlu Muhammed Ferrûh ve Muhammed Îsâ hastalandılar. İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu iki kardeşi birbirinden ayrı yerlerde yatırın dedi. Muhammed Ferrûh'u cemâathâne odasında, Muhammed Îsâ'yı ise, içerideki odada yatırdılar. Muhammed Îsâ vefât etti. "Muhammed Ferrûh'da ağırdır. Kardeşinin vefâtını ona haber vermeyelim" dediler. Bu sırada Muhammed Ferrûh; "Ey kardeşim, vefasızlık ettin, benden evvel gittin" dedi. Mevlânâ Abdülhay orada idi. "Baba, kime söylüyorsun?" dedi. "Muhammed Îsâ'ya söylüyorum. Ahırete gitmede benden evvel davrandı" cevâbını verdi. Mevlânâ Abdülhay, "Muhammed Îsâ içerideki odadadır. Onun vefât ettiğini nereden bildin?" deyince, Muhammed Ferrûh; "Meleklerin onu gasl ettiklerini görüyorum" dedi. Aynı gün akşam Muhammed Ferrûh da vefât etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mevlânâ Sâlih'e gönderdiği bir mektûpda (Birinci cild, 306. mektûp), tâ'ûn hastalığından küçük yaşta vefât eden oğulları için kısaca şöyle yazıyor:

"Kardeşim Molla Sâlih! Serhend'de bulunanların başına gelenleri dinle! Büyük oğlum Muhammed Sâdık (r.a.), iki küçük kardeşi Muhammed Ferrûh ve Muhammed Îsâ birlikte âhırete gittiler. "İnnâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn." Allahü teâlâya sonsuz hamd olsun ki, önce geride kalanlara sabr etmek gücünü ihsân eyledi. Bundan sonra bu belâdan râzı olmayı nasîb eyledi.

Beyt:

"Beni incitsen de, yüz dönmem yine,
Sabretmek tatlı olur sevgili elemine."

Sekiz yaşında vefât eden ve bu yaşta çok kerâmet ve hârikaları görünen Muhammed Îsâ'dan ne bildireyim! Her üçü de, nefis birer cevher idiler. Bize emânet verilmişlerdi. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu emânetleri râzı olarak sahibine teslim eyledik. Yâ Rabbî! Peygamberlerin efendisi hürmetine, bizi onların sevâbından mahrûm bırakma! Onlardan sonra bizleri fitneye düşürme!"

6- Ümmü Gülsüm: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerîmesi, kızı olup, iffet hazînesi idi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birgün çocukları ile evde oturuyorlardı. Kerîmeleri Ümmü Gülsüm o zaman yedi yaşında idi. Odaya girdi ve annesine; "Vah vah! Siz Allahdan gâfil hâlde

oturuyorsunuz" dedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona; "Bîbî! Sen Allahü teâlâyı unutmamak hâlini nereden aldın?" buyurdu. "Siz perde arkasından, filân hanıma zikr telkin ediyordunuz. Ben de perde arkasında olan o hanımefendinin yanında idim. O günden beri benim kalbim zikr ediyor. Dâima, Allah Allah diyor. Allahü teâlâyı bir an unutmuyorum. Aynı zamanda kalblerde olanları da biliyorum. Kimi görsem, kalbindekini bilirim" dedi. Kardeşlerinden birgün sonra, ya'nî Rebî'ul-evvelin sekizinci günü o da vefât etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu kızından başka iki kızı daha vardı. Bunlardan biri, babasının sağlığında vefât etti. Diğeri de Kâdı Abdülkâdir'le evlendi.

7- Muhammed Eşref: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğullarından olup, babasının sağlığında, süt emmekte iken vefât etti.

8- Şah Muhammed Yahyâ: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin en küçük oğludur. Bu oğullarına Şah lakabını vermesinin sebebi; Şah İskender-i Kâdirî'nin bu çocuğa, daha çok küçük yaşta teveccüh edip, inâyet nazarları ile hâlini süsleyip, kendi dedelerinin âdeti üzere, bu gözbebeğine Şah ismini vermiş olmasıdır. Yahyâ ismini vermelerine gelince; bu oğlu dünyâya gelmeden önce, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine şöyle ilham olundu: "Evinde bir çocuk dünyâya gelecek, senin ismini ihyâ edecek, yaşatacaktır." Dünyâya gelince, o müjde sebebi ile ismini; ihyâ eden ma'nâsına Yahyâ koydu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, dâima bu vilâyetin gözbebeğinin yaradılışının ve kabiliyetinin yüksekliğinden bahsederlerdi. Hattâ bu göz nûru, hazret-i İmâm'ın bereketli terbiyeleri ile sekiz dokuz yaşlarında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Daha çok küçük yaşta, kendisinde ilim tahsiline karşı öyle bir rağbet ve muhabbet görülüyordu ki, üstadına yaptığı rabıtalar ve bu esnadaki müşâhedeler, hiç bir çocukta görülmüş ve duyulmuş değildir. İmâm-ı Rabbânî, Ecmîr seferinden dönerken, hizmetçilerinden birkaçı, Şah Muhammed Yahyâ'yı, hazret-i İmâm'ı karşılamak için iki üç konak ileriye götürdüler. Hazret-i İmâm'ın huzûruna geldi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, dört gün sonra Serhend'e geleceklerini söyledi. Oğlu Serhend'e dönmek için babasından izin istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Dönmek için niçin bu kadar acele ediyorsun. Yoksa bizi özlemedin mi?" buyurdu. "Burada kalırsam derslerim kalır ve filân arkadaşım beni geçer. Bunu istemem. Hocamı da özledim" dedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri çok memnun oldu ve; "Evet, ne için böyle olmasın ki, âlimler tabakasındandır, sâlihler ve hafızlar hânedânındandır" buyurdu ve izin verdi.

Şah Muhammed Yahyâ babasının vefâtından sonra, yüksek ağabeylerinin bereketli terbiyeleri ile, aklî ve naklî ilimleri tamamen öğrendi. Tam bir kuvvet ve kudretle ilim kürsüsüne oturup, en zor kitaplardan ders okutmaya başladı. Allahdan başka herşeyden vaz geçip, lüzumsuz hiçbir şey yapmayıp, vakitlerinin kıymetini bilip, sünnet-i seniyyeye uyup, bu büyükler yoluna tam riâyet edip, bu yolda devam etti. Öyle ki, temizliğin ve ma'nevî nisbetin varisliği, temiz alnından belli olurdu. Boyu, gözleri, kaşları, yürüyüşü, yüksek babasına çok benzerdi. Makbûl ve sevgili olmasının alâmetlerinden biri de, Hâce Bâkî-billah'ın büyük oğlu Hâce Muhammed Abdullah'ın kızının, bu vilâyet sedefinin nikâhı altına girmesidir. 1037 (m. 1627) senesinde onbeş yaşında idi ve "Mutavvel" okuyordu.

Zâhirî ilimlerden sonra, yüksek ağabeylerinin yanında tasavvuf yolunda ilerledi. Kemâl ve ikmâl derecelerine kavuşup, mürşid-i kâmil-i mükemmil oldu. Yüksek keşf ve ma'rifetler sahibi oldu. Bir kısmını kalem dili ile, hazret-i Urvet-ül-Vüskâ İmâm Ma'sûm'a arzetti, doğruluklarını sordu. Mektûbât-ı Ma'sûmî'de bunlar vardır.

Yüksek ağabeyleri, Haremeyni şerîfeyni ziyârete gidince, bu da onlarla beraberdi. O mübârek yerlerin feyz ve nûrlarından çok nasîb aldı. 1098 (m. 1687)'de vefât etti. Tegannînin

haram olduğuna dâir bir risalesi vardır. (Tegannî; Kur'ân-ı kerîmi ve ezanı, hareke veya harf katacak veya harfleri değiştirecek şekilde, müzik perdelerine uyarak okumaktır.)

Şah Muhammed Yahyâ'nın iki oğlu kaldı. Biri Şeyh Ziyâeddîn, diğeri Şeyh Fakîrullah idi. Bunların ikisi de zâhir ve bâtın kemâllerine kavuşmuşlardı. Mektûplarından birkaçı Gülşen-i Vahdet'de vardır.

Talebeleri: İmâm-ı Rabbânî hazretleri irşâd makamına geçip, insanları irşâda, doğru yolu anlatmaya başlayınca, insanlar dünyâ kazançlarını bırakıp, yakın-uzak heryerden karınca ve çekirge sürüleri gibi huzûruna üşüştüler. Onun bereketiyle, dünyâda bir benzeri daha bulunmayan ve büyük bir ni'met olan ders halkaları ve sohbet meclisleri kuruldu. İslâmiyetin zayıf, kâfirlerin galip olduğu bir zamanda, binlerce gayr-i müslim İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda müslüman oldu. Nice fâsık ve fâcir, haramlara dalmış felâket içinde olan günahkâr kimseler, onun sohbeti ile hidâyete kavuşmuş, hâllerini düzeltip, takvâ sahibi ve ibâdet eden kimseler olmuşlardır.

Dünyânın her yerinden, uzaktan-yakından pekçok insan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rü'yâda ve uyanıkken görüp, aşk ve muhabbetle huzûruna koşmuşlardır. Âlimlerden, sâlihlerden, zengin ve fakirlerden pekçok kimse böylece huzûruna gelip, sohbetiyle şereflenmişler, ondan feyz almışlardır.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, huzûruna gelip, sohbetinde toplanan herkese teveccüh eder, feyz verir ve tasavvufta üstün hâllere kavuştururdu. Elinde tövbe edip, ona talebe olanların sayısı yüzbinlerin üstündedir. Seçkin talebelerini insanlara doğru yolu anlatmak üzere çeşitli memleketlere göndermiş ve talebeleri vasıtasıyla oralara da feyz vermiştir.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin meşhûrlarından bir kısmı şu zâtlardır:

Muhammed Sâdık: Yirmidört yaşında iken çok az insanın kavuşabileceği yüksek derecelere kavuşan büyük oğludur. Babasının sağlığında 1025 (m. 1616) senesinde vefât etmiştir. Muhammed Sa'îd: Yüksek hâller, güzel ahlâk ve temiz ameller sahibi ikinci oğludur. Aklî ve naklî ilimlerde âlim, tasavvuf bilgilerinde mütehassıs idi. Babasının husûsî sırlarına büyük derecelerine, eşsiz kemâlât ve hâllerine kavuşup, onun nûrunu bütün âleme yayan üçüncü oğlu Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî olup, dokuzyüzbin talebesi vardı. Bunlardan yüzkırkbini evliyâ, yedibini de mürşid-i kâmil idi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri arasında, en meşhûrlarından ve halîfelerinden olanları da şu zâtlardır 1- Mîr Muhammed Nu'mân, 2- Şeyh Tâhir-i Lâhori, 3- Bedî'uddîn Sehâren-pûri, 4- nûr Muhammed Pütnî, 5-Hamîd-i Bingâlî, 6- Şeyh Müzzemmil, 7-Şeyh Tâhir Bedahşî, 8- Mevlânâ Ahmed Berkî, 9- Mevlânâ Kâsım Ali, 10- Mevlânâ Yûsuf Semerkandî, 11-Mevlânâ Muhammed Sâlih Gülâbî, 12-Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî, 13- Şeyh Abdülhayy, 14- Mevlânâ Yâr Muhammed Telkânî, 15- Mevlânâ Hasen-i Berkî, 16- Şeyh Abdülhâdî, 17-Şeyh Hacı Hıdır Efgân, 18- Şeyh Yûsuf-i Berkî, 19- Şeyh Mühibbullah, 20- Mevlânâ Ahmed Deybenî, 21- Kerîmüddîn Baba Hasen Ebdâlî, 22- Şeyh İshâk Sindî, 23- Mevlânâ Abdülvâhid Lâhori, 24- Mevlânâ Emânullah Lâhorî, 25- Muhammed Sâdık Bedahşânî, 26- Yâr Muhammed Kadîm, 27-Mevlânâ Kâsım Ali, 28- Âdem Bennûrî 29- İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hayâtını ve menkıbelerini anlatan "Zübdet-ül-makâmât" kitabını yazan ve Mektûbât'ın üçüncü cildini toplayan meşhûr talebesi, Muhammed Hâşim-i Keşmî, 30- Yine hayâtını ve menkıbelerini anlatan "Hadarât-ül-Kuds" kitabını yazan, meşhûr talebesi, Bedreddîn Serhendî en meşhûr talebelerindendir.

Yüksek talebelerini, insanlara zâhirî ilimleri ve bâtınî ma'rifetleri öğretmeleri için her tarafa gönderdi. Meselâ; Mevlânâ Hamîd-i Bingâlî, Mevlânâ Muhammed Sıddîk-i Bedahşî, Şeyh Müzzemmil, Mevlânâ Tâhir-i Bedahşî, Mevlânâ Ahmed-i Deybenî, Kerîmüddîn-i Baba Hasen-i Ebdâlî, Hasen-i Berkî, Mevlânâ Abdülhayy-i Belhî, Mevlânâ Hâşim-i Keşmî, Mevlânâ Bedreddîn-i Serhendî, Yûsüf-i Berkî, Hacı Hıdır Efgân, Hâce Muhammed Sâdık-i Kâbilî, Mevlânâ Yâr Muhammed Kadîm-i Talkânî ve diğerleri..

Bu zâtlar İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin seçkin talebelerindendir. Bunların sohbetinden milyonlarca insan feyz alarak, Vilâyet makamına kavuşmuşlardır. Bu yüksek talebelerine çok yüksek müjdeler vermiş ve insanların bu seçkin zâtların sohbetlerine kavuşmalarını teşvik eylemiştir. Talebesinden ba'zılarını vilâyet ve kutbluk makamı ile müjdelemiştir.

Nûr Muhammed Pütnî (k.s.): talebesinin büyüklerindendir. Bunun hakkında; "O, ricâl-ül-gaybdendir. Ya Nükabâdan, yâhud Nücebâdandır" buyurdu.

Bedî'üddîn-i Sehârenpûri (k.s.): Rü'yâda Peygamber efendimizden (s.a.v.) çok inâyet ve iltifâtlara kavuştu. Kendisine; "Sen Hindistan'ın sirâcısın kandilisin" buyuruldu. Zamanın kutbu olmak saadetine de kavuştu.

Mevlânâ Ahmed-i Berkî (k.s.): Bir hafta içinde bütün sülûk konaklarını geçmiştir. Bu da memleketinin kutbu olma şerefine nail olmuştur.

Mevlânâ Muhammed Tâhir-i Lâhori (r.aleyh): Kendi memleketinin kutbu olmakla şereflendi. Allahü teâlâ kendisine; "Senin teveccüh ettiklerinin hepsini Cehennem ateşinden halâs ettim ve sana talebe olanı bağışladım" diye ilham eyledi.

Seyyid Âdem-i Bennûrî (r.aleyh): Daha ilk teveccühde ve hattâ telkin ânında, talebeyi tasavvufda Fenâ-i kalbî makamına ve nisbet-i hâssaya ulaştırırdı. Allahü teâlâ tarafından kendisine husûsî bir tarz ve yol ihsân edildi. Bu yola "Ahseniyye" denmiştir, işte bu yol ile insanları Allahü teâlâya yaklaştırıyordu. Bu beşareti, müjdeyi, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, şu sözleri ile kendisine verdiler "Size bizden istifâde ettiğinizden daha çoğu gaybî olarak verilecektir. Sizin yolunuza tevessül (vesile) eden, mağfiret olunmuştur. Kıyâmette size yeşil bir sancak verilir. Size tevessül edenler, sizin yolunuzda gidenler, kıyâmet gününde o sancağın altında rahat ve gölgede olurlar." Dörtyüzbinden ziyâde kimse huzûrunda tövbe etti. Bin tane kâmil talebesi vardı. Seyyid Ahmed, Medîne-i münevvereye gidince, Resûlullah (s.a.v.) selâmını almış ve pek az kimseye bile nasîb olmıyan müsâfeha etmek şerefine kavuşmuştu. O sırada; "Ey oğlum! Sen benim yanımda kal!" diyerek bir ses duyuldu ve hakîkaten, Medîne-i münevverede vefât etti.

Seyyid Muhammed Nu'mân-ı Bedahşî (k.s.): İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bir mektûbunda, Seyyid Muhammed" Nu'mân-ı Bedahşî'ye: "Sizin kemâl hilâliniz, güneşin karşısında ondördüncü ay gibi oldu. Güneşe verilenlerin hepsi, ona aksetti" yazdı. Kutb olduğu kendisine müjdelendi, İrşâdları çok fazla oldu. Yüzbinlerce insanı Allahü teâlâya yaklaştırdı. Zamanın pâdişâhı, talebesinin çokluğundan korktu. Onu Dekken'den çağırıp yanında muhafaza eyledi. Buyurdu ki: "Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördüm. Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.), O serverin yanında idi. Buyurdu ki: "Yâ Ebâ Bekr! Oğlum Muhammed Nu'mân'a söyle, Ahmed'in makbûlü, benim makbûlümdür ve Allahü teâlânın makbûlüdür. Ahmed'in merdûdünü, kabûl etmediğini ben ve Allahü teâlâ sevmeyiz." İmâm-ı Ahmed Rabbânî'nin (k.s.) makbûllerinden olduğum için, bu müjdeyi duyunca, büyük bir sürura kapıldım. Bu huzûr içerisinde iken, tekrar

şöyle buyurdular: "Oğlum Muhammed Nu'mân'a de ki: Senin makbûlün, Ahmed'in (İmâm-ı Rabbânî'nin) makbûlüdür. Onun makbûlü, benim ve Allahü teâlânın makbûlümüzdür. Senin merdûdün, kabûl etmediğin Ahmed'in, benim ve Allahü teâlânın merdûdüdür."

Eserleri: 1- Mektûbât: İslâm âleminde İmâm-ı Rabbânî'nin mektûbâtı kadar kıymetli bir kitap daba yazılmamıştır. Mektûbât, üç cild olup, beşyüzyirmialtı mektûbunun toplanmasından meydâna gelmiştir. Kelâm ve fıkıh bilgilerini, tasavvufun ma'rifetlerini açıklayan uçsuz bir derya gibi eşsiz bir eserdir.

Mektûbât'ın birinci cildi 1025 (m. 1616) senesinde talebelerinin meşhûrarından Yâr Muhammed Cedîd-i Bedahşî Talkânî tarafından toplanmıştır. Birinci cildde üçyüzonüç (313) mektûp vardır. Bu cildin son mektûbu, Muhammed Hâşim-i Keşmî'ye yazılmıştır. İmâm-ı Rabbânî hazretleri birinci cildin son mektûbunu yazınca; "Muhammed Hâşim'e gönderilen bu mektûpla resûllerin, din sahibi peygamberlerin ve Eshâb-ı Bedr'in sayısına uygun olduğundan, üçyüzonüç mektûpla birinci cildi burada bitirelim" buyurmuştur.

İkinci cildi ise 1028 (m. 1619) senesinde yine talebelerinden, Abdülhay Pütnî tarafından toplanmıştır. Bu cildde Esmâ-i hüsnâ ya'nî Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde geçen doksandokuz ismi sayısınca doksandokuz (99) mektûp vardır.

Üçüncü cild de İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra 1040 (m. 1630) senesinde talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî tarafından toplanmış olup, bu cildde de Kur'ân-ı kerîmdeki sûrelerin sayısınca yüzondört (114) mektûp vardır. Her üç cildde toplam beşyüzyirmialtı (526) mektûp vardı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra on mektûbu daha üçüncü cilde ilâve edilmiştir. Böylece toplam mektûp adedi. (536) olmuştur.

Mektûbât'daki mektûpların birkaçı Arabî, geri kalanların hepsi Fârisîdir. 1392 (m. 1972) senesinde, Pakistan'da Karaşi'de (Edeb Menzil, Sa'îd Kompani) de Gulâm Mustafa Hân tarafından, üç cildi iki kitap hâlinde ve haşiyesinde açıklamalar olarak, gayet okunaklı ve nefis basılmıştır. Bu Fârisî baskının, 1397 (m. 1977) senesinde İstanbul'da, ofset baskısı yapılmıştır. Muhammed Murâd-i Kazanî Mekkî tarafından 1302 (m. 1884) yılında Arabîye tercüme edilerek, "Dürer-ül-meknûnât" adı verilmiş, 1316 (m. 1898)'da Mekke-i mükerremede Miriyye matbaasında basılmıştır. 1382 (m. 1963)'de, İstanbul'da da ofset yolu ile birinci hamur kâğıda gayet nefis basılmıştır. İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) ve oğlu Muhammed Ma'sûm'un (k.s.) (Mektûbât) kitapları, Müstekîm-zâde Süleymân Efendi tarafından Farsçadan Türkçeye, Osmanlıcaya tercüme edilip, 1277 (m. 1860) senesinde taşbasması yapılmıştır. Daha sonra birinci cildi Türkçeye tercüme edilerek, "Müjdeci Mektûblar" adı ile İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Mektûbât'ın ikinci ve üçüncü cildindeki mektûplardan da bir kısmı Türkçeye tercüme edilerek, "Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye" kitabı içinde 108 madde hâlinde yayınlanmıştır.

İmâm-ı Rabbânî'nin mübârek oğlu Muhammed Ma'sûm-i Serhendî'nin yetiştirdiği, yüzlerce evliyânın meşhûrlarından olan Muhammed Bâkır Lâhorî, 1080 (m. 1668)'de "Mektûbât'ı Fârisî olarak hülâsa edip, özetleyerek "Kenz-ül-hidâyât" ismini vermiştir. Bu eser yüzyirmi sahife olup, içinde yirmi başlık vardır. 1376 (m. 1957) senesinde Lâhor'da basılmıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyük talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatır: "Hocamın zamanında yaşayan ve derin âlim olan bir zât bana: "Senin hocanın risaleleri ve mektûpları olduğunu duydum, fakat görmedim" dedi. Ben de İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin

bir mektûbunu, o dindar âlime okudum. Dinlerken zevkinden coşup, ellerini kaldırdı. Bir müddet duâ etti ve; "Yâ Rabbî! Bu muazzam şeyhe dâima selâmet ver!" dedi, sonra bana; "Bid'atlarla dolu olan bu bozuk zamanda kalb kararıyor, paslanıyor. Senin yüksek hocanın sözleri o pasları sildi, kalbimi cilâlandırdı" dedi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden biri şöyle nakleder: "İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Bütün yazılarımızı, âhır zamanda gelecek olan Hazret-i Mehdî'nin okuyacağı ve hepsini makbûl bulacağı bize bildirildi."

Son asrın zâhir ve bâtın ilimlerinde kâmil, dört mezhebin fıkıh bilgilerinde mahir, büyük İslâm âlimi ve rûh bilgilerinin mütehassısı, Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretleri defalarca şöyle buyurmuştur: "Ba'de kitâbillah ve ba'de kütüb-i sitte efdal-i kütüb, Mektûbâtest." Ya'nî, Allahü teâlânın kitabı olan Kur'ân-ı kerîm'den sonra ve Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîflerinin toplanması ile meydana gelmiş olan Kütüb-i sitteden sonra, dîn-i İslâmda yazılmış kitapların en üstünü Mektûbât'tır. Yine Mektûbât'tan bahsederken; "Din ve dünyâya en ziyâde yarıyan ve dîn-i İslâmda misli yazılmamış Mektûbât kitabı..." buyurmuştur.

Evliyâ-yı Kirâmın vilâyetlerinin kemâlâtının ma'rifetlerini bildiren kitapların en kıymetlisi, Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevî"si olduğu gibi, hem vilâyet kemâlâtının ma'rifetlerini, hem de nübüvvet kemâlâtının ma'rifetlerini ve inceliklerini bildiren kitapların en kıymetlisi ve en üstünü, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât" kitabıdır.

Diğer eserleri de şunlardır: 2- Redd-i revâfıd: Fârisî olup, Râfizîleri reddeden bu kitabın Türkçesi, (Hak sözün Vesîkaları) kitabında, bir bölüm olarak, Hakîkat Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Arapcaya da tercüme edilmiştir. 3- İsbâtün-nübüvve: "Peygamberlik nedir?" adı ile Türkçeye tercüme edilmiştir. Hak Sözün Vesîkalan kitabı içinde bir bölüm olarak yayınlanmıştır. Ayrıca Arapcası, İngilizceye ve Fransızcaya da tercüme edilmiştir. 4- Mebde' ve Me'âd, 5-Âdâb-ül-mürîdîn, 6- Ta'lîkât-ül-Avârif, 7-Risâle-i tehlîliyye, 8- Şerh-i Rubâ'ıyyât-ı Abd-il-Bâkî, 9- Meârif-i ledünniye, 10- Mükâşefât-ı gaybiyye, 11- Cezbe ve sülûk risalesi.

Eserlerinden seçmeler:

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin eşsiz eseri "Mektûbât", hem yazıldığı asırda, hem de sonraki asırlarda, hakîki saadeti arayanlar tarafından aşk ve şevkle okunmuş, istifâde edilmiş ve pekçok insanın se'âdete kavuşmasına vesile olmuştur. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak isteyenlere fâideli olmak için yazdığı bu eserinden seçmeler:

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, büyük oğlu Muhammed Sâdık'a yazdığı birinci cilddeki 260. mektûbun son kısmında şöyle buyurdu:

"Ey oğlum! Kutb-i irşâdın feyz vermesi ve ondan feyz almakla ilgili ma'rifetler, "Mebde' ve Me'âd" risalesinde, "İfâde ve istifâde" babında yazılmışdı. Sırası gelmiş iken, fâideli olan bu ma'rifeti de, buraya yazıyorum. Orada yazılı olan ile karşılaştırınız! Kutb-i irşâd, kemâlât-i ferdiyyeye de mâlikdir. Çok az bulunur. Asırlardan, çok uzun zaman sonra, böyle bir cevher dünyâya gelir. Kararmış olan âlem onun gelmesi ile aydınlanır. Onun irşâdının ve hidâyetinin nûrları, bütün dünyâya yayılır. Yer küresinin ortasından tâ arşa kadar herkese; rüşd, hidâyet, îmân ve ma'rifet onun yolu ile gelir. Herkes, ondan feyz alır. Arada o olmadan, kimse bu ni'mete kavuşamaz. Onun hidâyetinin nûrları, bir okyanus gibi, (çok kuvvetli radyo dalgaları gibi) bütün dünyâyı sarmıştır. O derya, sanki buz tutmuştur. Hiç dalgalanmaz (ya'nî şöhretten uzak olur, onu kimse tanımaz.) O büyük zâtı tanıyan ve seven bir kimse, onu düşünürse, yâhud, o, bir

kimseyi sever, onun yükselmesini isterse, o kimsenin kalbinde, sanki bir pencere açılır. Bu yoldan, sevgisi ve ihlâsına göre, o deryadan kalbi feyz alır. Bunun gibi bir kimse, Allahü teâlâyı zikr ederse ve bu zâtı hiç düşünmezse, meselâ onu tanımazsa, yine ondan feyz alır. Fakat, birinci feyz daha fazla olur. Bir kimse, o büyük zâtı inkâr eder, beğenmezse, yâhud o büyük zât, bu kimseye incinmiş ise, Allahü teâlâyı zikr etse bile, rüşd ve hidâyete kavuşamaz. Ona inanmaması veya onu incitmiş olması, feyz yolunu kapatır. O zât, bunun istifâdesini istememiş olmasa bile, onun zararını istemese bile, hidâyete kavuşamaz. Rüşd ve hidâyet, var görünür ise de yoktur. O zâta inanan ve sevenler, onu düşünmeseler de ve Allahü teâlâyı zikr etmeseler de, yalnız sevdikleri için, rüşd ve hidâyet nûruna kavuşurlar. **Fârisî beyt tercümesi:**

Susdum artık, zekîlere bu yeter,
Çok bağırdım, dinleyen varsa eğer.

Âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâya hamdolsun. O, rahmândır ve rahimdir. O'nun resûlü Muhammed aleyhisselâma ve Âline ve Eshâbına sonsuz salât ve selâm olsun."

Birinci cild, 23. mektûpda şöyle buyurdu:

"Bir din âlimi, gençlere din öğreteceği zaman, bunlara önce, İslâm düşmanları ve câhil kimseler tarafından şırınga edilen, yanlış bilgileri ve iftiraları anlayıp, onların temiz ve körpe kafalarını bu zehirlerden temizler. Zehirlenen rûhlarını tedâvi eder. Sonra, yaşlarına ve anlayışlarına göre, İslâmiyeti ve meziyetlerini, faydalarını, emirlerindeki ve yasaklarındaki hikmetlerini, inceliklerini ve insanlığı saadete ulaştırdığını, onların kalbine yerleştirir. Böylece gençlerin rûh bahçelerinde, dertlere deva, rûhlara gıda olan nefis çiçekler yetişir. Böyle bir din âlimini ele geçirmek, en büyük kazançtır. Onun bakışları, rûhlara işler. Sözleri, kalblere te'sîr eder. Dîn-i İslâmı hazır lokum gibi yutmak, susuz kalmış iken soğuk şerbet içip ciğerlerine kadar serinliyebilmek, ancak böyle bir Allah adamının sunması ile mümkündür..."

Birinci cild, 193. mektûp:

Allahü teâlâ yardımcımız olsun! işlerinizi kolaşlaşdırsın! Ayıb ve çirkin olan şeylerden korusun!

Âkil ve baliğ olan erkeğin ve kadının birinci vazîfesi; Ehl-i sünnet âlimlerinin yazdıkları akâid bilgilerini öğrenmek ve bunlara uygun olarak inanmakdır. Allahü teâlâ, o büyük âlimlerin çalışmalarına bol bol sevâb versin! Âmin. Kıyâmette Cehennem azâbından kurtulmak, onların bildirdiklerine inanmağa bağlıdır. Cehennemden kurtulacak olanlar, yalnız bunların yolunda gidenlerdir. (Onların yolunda gidenlere "Sünnî" denir.) Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâbının "rıdvânullahi aleyhim ecmaîn" yolunda gidenler yalnız bunlardır. Kitâbdan ve sünnetten (ya'nî Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden) çıkarılan bilgiler içinde kıymetli, doğru olan, yalnız bu büyük âlimlerin, kitâbdan ve sünnetden anlayıp bildirdikleri bilgilerdir. Çünkü, her bid'at sahibi, ya'nî her reformcu ve her sapık kimse, bozuk düşüncelerini, kısa aklı ile, kitâbdan ve sünnetden çıkardığını söylüyor. Ehl-i sünnet âlimlerini gölgelemeğe, küçültmeğe kalkışıyor. Demek ki, kitâbdan ve sünnetden çıkarıldığı bildirilen her sözü, her yazıyı doğru sanmamalı, yaldızlı propagandalarına aldanmamalıdır...

İ'tikâdı düzeltdikten sonra, helâl, haram, farz, vâcib, sünnet, mendûb ve mekrûh olan şeyleri de fıkıh kitaplarından öğrenmek ve her işi bunlara göre yapmak da lâzımdır. Talebeden birkaçına emir buyurunuz da, Fârisî dilinde yazılmış fıkıh kitaplarından birini, toplandığınız

zaman okusunlar. "Mecmû'a-i Hâni" ve "Umdet-ül-İslâm" adındaki kitapları okumak çok uygun olur.

Allah korusun, i'tikâd edilecek şeylerde bir sarsıntı olursa, kıyâmetde. Cehennemden hiç kurtulmak olmaz. İ'tikâd doğru olup da, işlerde gevşeklik olursa, tövbe ile ve belki tövbesiz de af olunabilir. Eğer af olunmazsa, Cehenneme girse bile, sonunda yine kurtulur. Görülüyor ki, işin aslı ve temeli, i'tikâdı düzeltmektir. Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr buyurdu ki: "Bütün iyi hâlleri ve buluşları bize verseler, fakat Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdını kalbimize yerleşdirmeseler, hâlimi harab; istikbâlimi karanlık bilirim. Eğer, bütün harablıkları, çirkinlikleri verseler ve kalbimizi Ehl-i sünnet i'tikâdı ile süsleseler, hiç üzülmem." Allahü teâlâ, bizi ve sizi, Ehl-i sünnet i'tikâdından ayırmasın! İnsanların efendisi hürmetine (s.a.v.) duâmızı kabûl buyursun! Âmîn.

Lâhor'dan gelen bir talebe, Şeyh Ciyûn'un eski Nahhâs Câmii'nde Cum'a namazı kıldığını söyledi. Meyan Refi'uddîn onun iltifâtına kavuşduktan sonra, Kâdı Şeyh Ciyûn'un kendi bahçesinde bir câmi yaptırdığını söyledi. Böyle haberleri işittiğimiz için, Allahü teâlâya hamd olsun! Allahü teâlâ böyle iyi işleri arttırsın! Böyle haberleri işitince, çok, hem de pekçok sevinmekteyiz.

Muhterem Seyyid hazretleri! Bugün, müslümanlar kimsesiz kaldı, İslâmiyete yardım için, bugün az birşey vermek, binlerce altın vermiş gibi kıymetli olur. Hangi talihli kimseye bu büyük ni'meti ihsân ederlerse, ona müjdeler olsun! Dînin yayılmasına, İslâmiyetin kuvvetlendirilmesine çalışmak, her zaman iyidir ve kim olursa olsun böyle çalışan, cihâd sevâbına kavuşur. Fakat, İslâm düşmanlarının her yandan saldırdığı bu zamanda, Ehl-i beyt-i nebeviden olan siz kahramanların yardım etmesi, elbette daha iyi, daha güzel olur. Çünkü Allahü teâlâ, İslâmiyet gibi en büyük ni'metini, kullarına, sizin yüksek ceddîniz ile gönderdi. Sizin yardımınız, kendi yaptığı şeye yardım etmek olur. Başkalarının yardımı ise böyle olmaz, Resûlullaha (s.a.v.) tam vâris olabilmek, bu büyük işi yapmakla olur. Resûlullah (s.a.v.) Eshâbına karşı buyurdu ki: **"Siz, öyle bir zamanda geldiniz ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapmaz iseniz, helak olur, Cehenneme gidersiniz. Sizden sonra öyle müslümanlar gelecek ki, Allahü teâlânın emirlerinin ve yasaklarının onda birini yapabilseler Cehennemden kurtulurlar."** işte bizim zamanımız, o zamandır ve müjdelenenler de, şimdiki müslümanlardır. **Fârisî beyt tercümesi:**

Se'âdet topu, ortaya kondu.
Topu kapan yok, erlere noldu?

Bu yakınlarda, mel'ûn Guvendval kâfirinin öldürülmesi çok güzel oldu. Onun ölümü, Hindûların burunlarının kırılmasına sebeb oldu. Ne niyetle olursa olsun, niçin öldürüldü ise öldürülsün. İslama saldıranların alçalması, müslümanlar için bir kazançdır. O kâfir öldürülmeden önce rü'yâda, devlet reîsimizin, kâfirlerin liderlerinin başını kesdiğini görmüşdüm. Doğrusu, o kâfir, düşmanların önderi ve kâfirlerin şefleri idi. Allahü teâlâ, o alçakları yardımsız bıraksın!

İslâmiyetin ve müslümanların yükselmesi, kâfirlerin ve kâfirliğin kıymetden düşmesine, aşağı olmasına bağlıdır. Allahü teâlâ, zımmîlerden cizye almağı emreyledi. Onlardan bu vergiyi almak, onları aşağı kılmak içindir. Kâfirler ne kadar yükselirse, müslümanlar da o kadar alçalır. Bu inceliği iyi anlamalıdır. Çok kimse, bu bağlılığı anlayamıyor. Bu yüzden dinlerini yıkıyorlar. Allahü teâlâ, Tövbe sûresinin, 73. âyetinde meâlen; **"Ey sevgili Peygamberim** (s.a.v.)! **Kâfirlerle ve münâfıklarla cihâd et, döğüş! Onlara sert davran!"** buyurdu. Kâfirlerle döğüşmek, onlara sert davranmak, dinde zarurî lâzımdır. Ya'nî îmânın şartıdır. (Fakat, cihâdı

hükümet yapar. Devletin ordusu yapar. Müslümanların cihâdı, asker olarak hükümetin verdiği vazîfeyi yapmakdır.)

İslâmiyetin emirlerini bildirmek için, hârika işler yapmak, kerâmet sahibi olmak şart değildir. Bilenlerin, bilmeyenlere öğretmeleri lâzımdır. Elimde gücüm, kuvvetim yokdu da, İslâmiyetin yasak etdiği şeylerin kötülüklerini söyliyemedim diyerek, özür ve bahâne ileri sürmek, kıyâmetde insanı azâbdan kurtaramayacakdır. İnsanların en iyileri olan peygamberler (aleyhimüsselâm), İslâmiyetin emirlerini, yasaklarını bildirirlerdi. Ümmetleri mu'cize isteyince; "Mu'cizeleri Allahü teâlâ yaratır. Bizim vazîfemiz O'nun emirlerini bildirmekdir" buyururlardı. Allahü teâlâ, dilerse ümmetlere merhamet ederek, inanmaları, saadete kavuşmaları için, o anda mu'cize yaratırdı. Her ne olursa olsun, İslâmiyeti bildirmek, gençlere öğretmek, fâidelerini açıklamak, düşmanların yalanlarını, iftirâlarını cevaplandırmak elbette lâzımdır. Bilenler, bildirmezlerse, cezadan, azâbdan kurtulamayacaklardır. Bu vazîfeyi yaparken, fitne çıkarmamağa dikkat etmelidir. Dikkatle çalışırken, kendine bir sıkıntı gelirse, bunu ni'met bilmelidir. Peygamberler (a.s.), Allahü teâlânın emirlerini bildirirken, görmedikleri sıkıntılar, çekmedikleri işkenceler kalmadı. Onların en üstünü Resûlullah efendimiz buyurdu ki: **"Hiçbir peygambere, benim çekdiğim eziyet çektirilmedi." Fârisî beyt tercümesi:**

Ömür geçdi, derdimi anlatmak bitmedi,
Bitireyim artık, gece devam etmedi.

Vesselâm.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ının birinci cildinden özet olarak seçmeler:

"Edebi gözetmek, zikrden üstündür. Edebi gözetmeyen, hakka kavuşamaz."

"Ehlin gönlü için (ailenin gönlünü almak için) günah işlemek ahmaklıktır."

"Eshâb-ı Kirâm sohbet ile yükseldi. Eshâb-ı Kirâm, dîni bildirenlerdir."

"Eshâb-ı Kirâma dil uzatan dîni yıkar. Eshâb-ı Kirâmın îmânda ayrılıkları yoktur."

"Eshâb-ı Kirâmın hepsi, evliyânın hepsinden üstündür."

"Farzı bırakıp, nafile ibâdetleri yapmak boşuna vakit geçirmektir."

"Felâsifenin (filozoflar) kısa görüşleri, yalnız madde âlemini görmektedir."

"Gına sahiblerinin ya'nî zenginlerin, alçak gönüllü olması güzeldir. Fakirlerin ise onurlu olması lâzımdır."

"Haram sebeple elde edilen herşey de haramdır."

"Havf (korku), gençlikte; recâ (ümîd), ihtiyârlıkta olmalıdır."

"Hayr, Allahü teâlâdan gelendedir."

"Her sabah ve akşam yüz kerre; "Sübhânellahi ve bi-hamdihi" demelidir."

"Her ne ki kalbin huzûruna yardım ede, mübârektir."

"Her hatıra geleni yapmağa kalkışmamalıdır."

"Herşeye kalbi bağlamaktan kurtulmadıkça, Hak teâlâya bağlanılamaz."

"İbâdet-i gayrdan (başkasına tapınmaktan) kurtulmak için, Allahü teâlâdan başka birşey istememelidir."

"İbâdetin hâlis olması için mâsivâya köle olmakdan kurtulmalıdır."

"İhlâs ile yapılan bir iş, senelerce yapılan ibâdetlerin kazancını hâsıl eder."

"İctihâd ve kıyas; âyetlerin ve hadîslerin ma'nâlarını açığa çıkarmaktır."

"İnsana lâzım olan önce Ehl-i sünnete uygun inanmak, sonra Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak, daha sonra tasavvuf yolunda ilerlemektir."

"İslâmın temeli; Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine inanmak ve yapmaktır."

"Kalbe gelen lekeleri temizlemek için; tövbe, istiğfar, pişmanlık ve iltica (sığınma, yalvarma) etmelidir."

"Kalbin tasviyesi (temizlenmesi); İslâmiyete uymakla, sünnetlere yapışmakla, bid'atlerden kaçmakla ve nefse tatlı gelen şeylerden sakınmakla olur. Zikr ve rehberi (doğru yolu gösteren âlimi) sevmek bunu kolaylaştırır."

"Kalbin birçok şeyleri sevmesinin sebebi, hep o birşey içindir. O da nefsdir."

"Kâfirlere Kıymet vermek müslümanlığı aşağılamak olur."

"Kelâm-ı ilâhi'nin tefsîri; nakil ile, işitmekle olur."

"Kelime-i tevhîd; putlara ibâdeti bırakıp, Hak teâlâya ibâdet etmek demektir."

"Küfür, nefs-i emmârenin isteklerinden hâsıl olur."

"Malı zarardan korumanın ilâcı, zekât vermektir."

"Maraz-ı kalbi (kalbin hasta olması), Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına kalbin inanmaması demektir." "Maraz-ı kalbi, kalbin mâsivâya (Allahü teâlâdan başka şeylere) bağlanmasıdır."

"Maraz-ı kalbiye tutulmuş olanların hiçbir ibâdeti ve tâati fâideli olmaz."

"Mâsivâ, mahlûklar demektir.

Akla hayâle gelen, düşünülen, görülen herşey mâsivâdır."

"Mekrûhtan sakınmak ve bir edebi gözetmek; zikrden, fikirden ve murâkabeden daha fâidelidir."

"Meyyite (ölüye); duâ, Fâtiha, sadaka ve istiğfar ile yardım etmelidir."

"Minnet ve sıkıntıya katlanmak, muhabbet sahiblerine lâzımdır."

"Mübah olan şeyleri lâzım olunca kullanmalıdır. Mübahları, kulluk vazîfesini yapmak için niyet ederek kullanmalıdır."

"Mübahları gelişi güzel kullanan, şüpheli şeyleri yapmağa başlar. Şüphelileri yapmak da harama yol açar."

"Büyükleri sevmek saadetin sermâyesidir. Muhabbete müdâhâne (gevşeklik) sığmaz."

"Nefs bir merkez bir santraldir. Duygu organları onun âletleridir."

"Nefs bir kötülük deposudur. Kendini iyi sanarak Cehl-i mürekkeb olmuştur."

“Nefse, günahlardan kaçmak, ibâdet yapmaktan daha güç gelir. Onun için günahtan kaçmak daha sevâbtır.”

“Nefs-i emmâre, hiç kimsenin emri altına girmeyip, herkese emretmek ister.”

“Nefs-i emmâreyi yıpratmak, azgınlığını önlemek için dîne uymaktan başka çâre yoktur.”

“Namazda hâsıl olan lezzetlerde, nefsin nasîbi yoktur.”

“Namazın mi’râc olması bu ümmete mahsûstur.”

“Uyku zamanında yüz kere tesbih (sübhânellah demek), tahmîd (elhamdülillah demek) ve tekbîr (Allahü ekber demek) okumak, kendini hesaba çekmek sayılır.”

“Razzâk olan Hak teâlâ, rızıklara kefil olmuş, kullarını bu sıkıntıdan kurtarmıştır.”

“Se’âdet, ömrü uzun ve ibâdeti çok olanındır.”

“Saâdet-i ebediyyeye kavuşmak, peygamberlere uymağa bağlıdır.”

“Sohbeti ganîmet bilmelidir. Sohbetin üstünlüğü, bütün üstünlüklerin ve kemâllerin üstüdür.”

“Sünnet ile bid’at arasında şüpheli olan bir işi terk etmelidir.”

“Sünnet ile bid’at birbirinin zıddıdır. Birini yapınca öteki yok olur.”

“İslâmiyete uymadan, azâbdan kurtulmak olmaz.”

“İslâmiyete uymak, nefsin isteklerini bırakmak demektir.”

“İslâmiyete uymayan kimse, Allahü teâlâya kavuşamaz.”

“İslâmiyete uygun olmayan sözler ve işler, insanı felâkete sürükler.”

“Şeytan, (Allahü teâlâ rahimdir af eder) diyerek insanı günah işlemeğe sürükler. Hâlbuki kıyâmet günü düşmanlara merhamet olunmayacaktır.” “Şeytan, kötülükleri iyilik şeklinde gösterip insanları aldatır.” “Şöhret, âfettir.”

“İstemek, kavuşmanın müjdecisidir. Yanıp yakılmak da kavuşmanın başlangıcıdır.”

“Taleb (istemek), büyük ni’mettir. Ni’meti elden kaçırmamak için, onun şükrünü yerine getirmek lâzımdır.”

“Tâlib olmayan kimse, tâlib olmayı istemelidir. Bu istek de büyük ni’mettir.”

“Talibin nefse uymaması lâzımdır. Bu da vera’ ve takvâ ile olur ki, haramlardan sakınmalıdır.”

“Talibin yalvarması ve çok sevmesi lâzımdır.”

“Tasdik demek, kalbin şüphesiz inanmasıdır. Bilmek, anlamak demek değildir.”

“Tekmîl-i sınâ’at telâhuk-i efkâr iledir. Ya’nî san’atların, fenlerin gelişmesi, buluşların birbirine eklenmesi iledir.”

“Zâhid, dünyâya gönül bağlamadığı için, insanların en akıllısıdır.”

“Zekât niyeti ile bir kuruş vermek, dağlar kadar altını sadaka olarak vermekten kat kat daha sevâbdır.”

"Sâlih ameller İslâmın beş şartıdır. Sâlih amelleri yapmadan kalb selâmette olmaz."

"Cennet ile Cehennemden başka ebedî bir yer yoktur. Cennete girmek için îmân ve dînin emirlerine uymak lâzımdır."

"Dünyâyı maksad edinmemeli. Dünyâ, nefsin arzularına yardımcıdır. Dünyâ ve âhıret bir arada olmaz. Dünyâya düşkün olmak, günahların başıdır. Dünyâya düşkün olanlar âhırette zarar görür. Dünyâya düşkün olmamanın ilâcı, İslâmiyete uymaktır."

"Bu zamanda dünyâyı terk etmek çok zordur. Dünyâyı terk lâzımdır. Hakîkaten terk edemeyen, hükmen terk etmelidir ki, âhırette kurtulabilsin. Hükmen terk etmek de büyük ni'mettir. Bu da, yemekte, içmekte, giyinmekte, meskende, dînin hududundan dışarıya taşmamakla olur."

"Dünyâyı terk etmek iki türlüdür; birincisi, mübahların, zarûret miktarından fazlasını terktir. Bu çok iyidir, ikincisi, haramları ve şüphelileri terkedip yalnız mübahları kullanmaktır. Bu zamanda bu da iyidir."

"Tesbih okumak (sübhânellah demek), tövbenin anahtarı ve hattâ özüdür."

"Tövbe yapabilmek, Hak teâlânın büyük ni'metidir."

"Ulemâ-i din (iyi din adamları, hakîki din âlimleri), dünyâ ni'metlerinden vazgeçmişlerdir. Dîni yaymaktan ve dîni kuvvetlendirmekten başka şey düşünmezler."

"Ulemâ-i dünyâ (dünyâya düşkün olan kötü din adamları), dünyâ ve dünyâ ni'metleri arkasında koşarlar. Bunlarla arkadaşlık etmek zararlıdır. Kötülükleri herkese bulaşır."

"Ulemâ-i sû' (kötü din adamları) insanların doğru yoldan sapmalarına sebep olurlar."

"Rü'yâlar güvenilecek şey değildir. Uyanık iken ele geçen kıymetlidir."

"Vakit çok kıymetlidir. Kıymetli şeyler için kullanmak lâzımdır, işlerin en kıymetlisi sahibine hizmet etmektir. (Ya'nî Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmektir."

"Gençlik zamanında dînin emirlerine uymak, dünyâ ve âhıret ni'metlerinin en üstünüdür.

"Annenin yavrusuna fâidesi olmadığı (annenin yavrusundan kaçacağı) kıyâmet günü için, hazırlık yapmayana yazıklar olsun!"

"Âyet-i kerîmede; **"Vallâhu basîrun= Allah onların ne yaptıklarını görmektedir"** buyuruldu. Allahü teâlâ herşeyi gördüğü hâlde (insanlar) çirkin işleri yaparlar. Aşağı bir kimsenin bile bu işleri gördüğünü bilseler, vaz geçerler yapmazlar. Bunlar ya Hak teâlânın görmesine inanmıyorlar, Yâhud onun görmesine kıymet vermiyorlar, îmânı olana her ikisi de yakışmaz."

"Velîlerin hiçbiri, peygamber mertebesine varamaz."

"Velîlerin hiçbiri, Sahâbî mertebesine çıkamaz."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki:

"Allahü teâlânın hayırlı işlerde kullandığı kimselere müjdeler olsun!"

"Her işi, dînini seven ve kayıran, doğru âlimlerin kitaplarından öğrenmelidir."

"İyi kimselerle arkadaşlık kurmalı, kötü kimselerle arkadaşlıktan kaçınmalıdır."

"Mâlâya'nî (boş şeyler) ile vakit geçirmek, Allahü teâlâdan uzaklaşmaya işârettir."

"İhlâs ile yapılan küçük bir iş, senelerce yapılan ibâdetler gibi kazanç (sevâb) hâsıl eder."

"Her ibâdeti seve seve yapmalı. Kul hakkına dokunmamağa, hakkı olanlara hakkını ödemeğe titizlikle çalışmalıdır."

"Dünyânın vefasızlıkta eşi yoktur, dünyâyı isteyenler de alçaklıkta ve bahillikte (cimrilikte) meşhûrdur. Azîz ömrünü, bu vefasızın ve değersizin peşinde harcayanlara yazıklar ve korkular olsun."

"Gençlik çağının kıymetini biliniz! Bu kıymetli günlerinizde, İslâmiyet bilgilerini öğreniniz ve bu bilgilere uygun olarak yaşayınız! Kıymetli ömrünüzü faydasız, boş şeyler arkasında, oyunla ve eğlence ile geçirmemek için uyanık olunuz."

"İnsanlar riyâzet deyince, açlık çekmeği ve oruç tutmağı anladılar. Hâlbuki, dînimizin emr ettiği kadar yimek için dikkat etmek, binlerce sene nafile oruç tutmaktan daha fâidelidir."

"Bir kimsenin önüne lezzetli, tatlı yemekler konsa, iştihâsı olduğu hâlde ve hepsini yemek istediği hâlde, dînimizin emr ettiği kadar yiyip, fazlasını bırakması, şiddetli bir riyâzettir ve diğer riyâzetlerden çok üstündür."

"Bir farzı vaktinde yapmak, bin sene nafile ibâdet yapmaktan daha çok fâidelidir." **Fârisî beyt tercümesi:**

"Allahtan başka her neye tapınsan, hepsi hiçtir.
Yazıklar olsun ol kimseye ki, bir hiç iledir."

"Ölüm gelmeden önce, yapacak işi bilmeli, yüzü ak olarak, Allahü teâlâyı özliyerek can vermelidir."

"Sebeplere yapışmak Allahü teâlâya güvenmeğe mâni değildir. Sebepleri ve onlardaki te'sîrleri de o yaratıyor." **Fârisî beyt tercümesi:**

"Ne varsa güzel, Allah sevgisinden başka.
Hepsi cana zehirdir, şeker dahî olsa."

"Herşey, Allahü teâlânın varlığını ve sıfatlarını gösteren, birer işârettir."

"Hayrı ve şerri yaratan Allahü teâlâdır. İyilik istiyenlerden râzıdır. Kötülük istiyenlerden râzı değildir."

"Birkaç günlük zamanı büyük ni'met bilerek, Hak teâlânın beğendiği şeyleri yapmağa çalışmalıdır."

"Allahü teâlânın kıymet verdiği ilmi, onun sevmediği yolda kullanmak, çok çirkin bir iştir."

"Büyük ihsân ve iyilik, kerîmlere güç gelmez."

"İnsan tedbir alır, sebeplere yapışır, takdîri bilmez. Allahü teâlânın takdîri, kulun tedbîri ile değişmez." **Beyt:**

"Yüzlerce dile mâlik olsa da vücûdum.
Lütfunun şükrünü, nasıl yapabilirim."

"Gökler, yıldızlar, elementler, canlılar yok idi. Hepsi Allahü teâlânın yaratması ile var oldu."

"Şefaatçi aramak tövbenin bir parçasıdır." **Beyt:**

"Kendinden haberi olmayan kimse
Nerede kaldı başka şeyleri bile."

"Ölmek, felâket değildir, öldükten sonra, başına gelecekleri bilmemek felâkettir."

"Sonsuz kurtuluşa kavuşmak için, üç şey muhakkak lâzımdır ilim, amel, ihlâs."

"Ölülere duâ ve istiğfar etmekle ve onlar için sadaka vermekle, imdatlarına yetişmek lâzımdır."

"Dünyâyı ele geçirmek için âhıreti vermek ve insanlara yaranmak için Allahü teâlâyı bırakmak anmaklıktır.

"Nefse kolay ve tatlı gelen şeyi seâdet zan etmemeli, nefse güç ve acı gelenleri de şekavet ve felâket sanmamalıdır."

"Birkaç günlük zamanı büyük ni'met bilerek, Allahü teâlânın beğendiği şeyleri yapmağa çalışmalıdır."

"İbâdetlerin hepsini kendinde toplayan ve insanı Allahü teâlâya en çok yaklaştıran şey namazdır."

"Câhillerin, büyüklere dil uzatmalarına sebeb olmayınız! Her işinizin İslâmiyete uygun olması için, Allahü teâlâya yalvarınız." **Beyt:**

"Haramdan sakın, farzı yapmaya bak
Farzı yapmazsan, olur hâlin harâb."

"Geçici lezzetlere, çabuk biten, tükenen dünyalıklara aldanmamalıdır."

"İhsan sahibinin kapısı çalınınca açılır.."

"Gönül dalgınlığının ilâcı: gönlünü Allahü teâlâya vermiş olanların sohbetidir."

"Dünyâ hayatı pek kısadır. Bunu en lüzumlu şeyde kullanmak gerekir. Bu en lüzumlu şey de, kalbini toparlamış olanların yanında bulunmaktır. Hiçbirşey sohbet gibi fâideli değildir."

---

1) Mektûbat-ı İmâm-ı Rabbânî

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1023

3) Mebde' ve Me'âd risalesi sh. 19

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 126 vd.

5) Hadarât-ül-kuds sh. 30 vd.

6) Ümdet-ül-makâmât sh. 98 vd.

7) Visali Ahmedî (Bedreddîn Serhendî)

8) Makâmat-ı Ahmediyye (Ahmed Sa'îd Fârûkî)

9) Meslek-i İmâm-ı Rabbânî (Muhammed Sa'îd Nakşibendî)

10) Essebe-ül-esrâr fî medâric-ül-ahyâr (Muhammed Ma'sûm Ömeri)

11) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî (Muhammed Manzûr Nu'mânî)

12) Hazret-i Müceddid (Ebü'l-Hasen Zeyd Farûkî)

13) İmâm-ı Rabbânî (Muhammed Abdüşşükür)

14) Hazret-i Şeyh Ahmed Serhendî (Muhammed Eslem)

15) Hak Sözün Vesîkaları sh. 306

16) Eshâb-ı Kirâm sh. 147

17) Kıyâmet ve Âhıret sh. 168, 186

18) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 334
19) Reşehât zeyli sh. 19
20) Derer-ül-meknûnât (kenarı) sh. 52
21) Ahbâr-ül-ahyâr sh. 330
22) Meslek-i Müceddid (Cemil Ahmed Şarkpûrî)
23) Makâmât-ı ahyar sh. 26
24) İrgâm-ül-merîd sh. 70
25) Hadâik-ül-verdiyye sh. 178
26) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 97, 150
27) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 156
28) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 259
29) El-A'lâm cild-1, sh. 142
30) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 138

16. CİLD

ÎSÂ MAGRİBÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Îsâ bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed Ca'ferî'dir. Lakabı Cârullah olup, künyesi Ebü'l-Mehdî'dir. Ca'fer bin Ebû Tâlib'in soyundandır. 1020 (m. 1611) senesinde Magrib'de Zevâve denilen yerde doğdu. 1080 (m. 1669) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Îsâ Magribî, ilim tahsiline doğduğu yerde başladı, ilim öğrenmek için birçok yolculuk yaptı. Ebü's-Salâh Ali bin Abdülvâhid Ensârî Sicilmâsî'nin yanında, on seneden fazla, ilimle meşgûl oldu. Onun yanında çeşitli ilimlerde mütehassıs oldu. Ebü's-Salâh Ali'den Sahîh-i Buhârî'nin dörtte birini okudu. Ayrıca İbn-i Irâkî'nin "Elfiye"sini mütâlâa etti. Fıkıh ilminde, "Muhtasar-ı Halîl" ismindeki eserin tamâmını okudu. "Tuhfet-ül-hükkâm fî nuket-il-ukûd vel-ahkâm" isimli eserin bir kısmını okudu. Bunların yanında çok sayıda eseri okudu ve mütâlâa etti. Hocası Ebü'l-Hasen, ona icâzet (diploma) verdi. Hocası, Îsâ Magribî'yi kendi yerine ders vermesi için vekîl bıraktı ve kızı ile evlendirdi. Îsâ Magribî, hocası Ebü'l-Hasen'in vefâtına kadar yanından ayrılmadı. Hocasından sonra, hanımı da vefât edince, Cezayir'den ayrılarak Hicaz'a gitti. Burada büyük âlimlerden ilim öğrendi.

Îsâ Magribî, nerede bir âlime rastlasa, ya ondan birşeyler istifâde eder, veya o âlim kendisinden istifâde ederdi. Bu şekilde yaptığı yolculuklar neticesinde, 1062 (m. 1652) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Üç sene Dâvûdiyye Medresesi'nde mücavir olarak kaldı. Sonra Mısır'a gitti. Mısır'da; Nûreddîn Ali Echûrî, Kâdı Şihâbüddîn Ahmed Hafâcî, Şemsüddîn Muhammed Şevberî, Burhânüddîn Me'mûnî, Sultan Mizahî, Nûreddîn Şebrâmelîsî gibi büyük âlimlerden ilim öğrendi. Daha sonra tekrar Mekke-i mükerremeye giden Îsâ Magribî, burada da Kâdı Tâcüddîn Mâlikî, İmâm Zeynel'âbidîn Taberî, Abdülazîz Zemzemi, Ali İbni Cemâl ve daha başka birçok âlimden ilim öğrendi. Bu âlimlerin hepsi, Îsâ Magribî'ye icâzet verdiler. Îsâ Magribî, Mescid-i Haram'da muhtelif ilimlere dâir dersler verdi. Her sene Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâret ederdi. Bu arada büyük âlim Ahmed Kaşâşî'ye gidip gelir, ondan istifâde ederdi.

Îsâ Magribî'den birçok âlim ilim öğrendi. Bunlardan ba'zıları şunlardır: İbrâhim bin Hasen Kûrânî, Hasen bin Ali Acimî, Ahmed bin Muhammed Nahlî, Muhammed Şellî, Ba'levî, Ahmed bin Ebû Bekr Seyhan, Muhammed bin Ömer Seyhan, Abdullah Tâhir Abbasî.

Hulâsat-ül-eser'de onun hakkında şöyle denilmektedir "Îsâ Magribî, Medîne-i münevverede bulundu. Sonra Mekke-i mükerremeye gitti. O zaman, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverenin en büyük âlimi Îsâ Magribî idi. Îsâ Magribî ilmi ile amel ederdi. Verâ' sahibi, zâhid ve zamanın bütün ilimlerinde söz sahibi idi. Îsâ Magribî; fıkıh, mantık, kelâm ve usûl-i fıkıh ve daha başka ilimlere dâir metinler ezberledi. Ezberlediklerini memleketin âlimlerine okuyup arz etti."

Ebû Sâlim, onun hakkında şöyle demektedir: "Îsâ Magribî ile ilk yolculuğumda karşılaştım. Onunla ilmî müzâkerelerde bulundum. Fakat ondan ders almadım. Seneler sonra tekrar Mısır'da görüştük. Bu seferki görüşmemiz öncekinden farklı idi. Bu defa ondan çok istifâde ettim. Ahmed İbni Hanbel'in "Müsned"inin bir kısmım ondan dinledim. Kendi el yazısı ile bana icâzet (diploma) verdi."

Safve adlı eserde, onun hakkında şöyle yazılmaktadır: "Îsâ Magribî, kendi memleketinde yetişti. Orada bulunan âlimlerden ilim öğrendikten sonra, ilim tahsili için seyahatler yaptı. Ebü'l-Hasen Ali bin Abdülvâhid'den ilim öğrenmek için Cezayir'e gitti. Hocasının vefâtından sonra Hicaz'a gitti. Medîne-i münevverede birkaç sene kaldı. Burada dersler verdi. Zekâsı, anlayışı ve ders anlatması çok iyi olduğu için, Hicaz'da kabûl gördü. Burada onun vâsıtası ile, hadîs-i şerîf ilmine tekrar rağbet arttı. Sonra Mısır'a gitti. Burada birçok âlimden ilim aldı."

Magribî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Tuhfet-ül-ekyâs fî hüsn-iz-zanni binnâsi, 2- Mekâlid-ül-esânid, 3-Meşârik-ül-envâr fî beyânı fadl-il-vera' min-es-sünneti, 4-Kelâm-ül-ahyâr, 5-Kenz-ür-rivâye fî esmâi şüyûhihi vet-ta'rîf bihi, 6- Risâletün fî müdâafati sevâbi hâzih-il-ümmeti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 33

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 240

3) Ta'rîf-ül-halef cild-1, sh. 82

4) El-A'lâm cild-5, sh. 108

İSHAK SİNDÎ

Sind'de (şimdiki Pakistan'da) yetişen büyük velîlerden. İsmi, İshak bin Mûsâ olup, İshak Sindî diye tanınır. Doğum ve vefât târihleri tesbit edilememiş ise de, onbirinci asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir.

İshak Sindî'ye büyükler silsilesinin yolu, Şeyh Kerîmüddîn Abdülkerîm Bâbâ Hasen Ebdâlî tarafından öğretildi. Şeyh Kerîmüddîn de, İmâm-ı Rabbânî'nin en büyük talebelerinden idi. Şeyh Kerîmüddîn vesilesiyle evliyâlık yoluna daha ilk girdiği zamanlar, çok büyük lütuf ve ihsânlara kavuşan İshak Sindî, yirmibir gece devamlı Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâda gördü. Kendisine çeşit çeşit lütuflar gösterdiler.

Bundan sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine, büyük bir şevk, ihlâs ve yalvarmakla dolu bir mektûp yazarak, kavuştuğu ihsânları, hâlleri bildirdi. Yazdığı mektûba ayrıca bir vâkı'asını da ilâve etmiş olup, yazdığı vâkı'a aynen şöyle idi:

"Allahü teâlânın rahmetinden ümidli olan, bu kıymetsiz, değersiz fakir, Mûsâ oğlu İshak, arzederim ki; hâlim Şeyh Kerîmüddîn'in yüksek nazarları inâyetiyle, başka bir hâle dönünce, aynı hâl esnasında vâki olan, kalbdeki tasavvurda hidâyet rehberi devrânın kutbu, efendilerin efendisi, üstadların üstadı, mürşidlerin mürşidi, Şeyh Ahmed-i Serhendî (k.s.) hazır oldular. Beyaz sakallı, yüksek burunlu, buğday benizli idiler. Sanki murâkabede oturmuşlardı. Bu fakir huzûruna gittim. Bu murâkabe esnasında kalemi aldılar. Yazdılar ve şu birkaç kelimeyi bu fakirin eline verdiler. Çok yüksek teveccüh buyurdular. Yazdıkları yazı şu idi:

"Ahmed-i Serhendî'den İshak-ı Sindî'ye yazılmıştır. Ey İshak! Sen mağfiret olunmuşsun. Benim ma'nevî evlâdım, hakîki ve en ince rumuzlarda halîfemsin. Ben mağfiret olunmuşum, sen de mağfiret olunmuşsun. Seni tevessül edenler de mağfiret olunmuşlardır. Çok sevdiğim Mevlânâ Kerîmüddîn'e selâmımı söyle."

İshak Sindî yazdığı mektûbu ve ayrı bir kâğıda yazdığı bu vâla'ayı, tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olan Rahmi Ali isminde bir derviş ile hazret-i İmâm'a gönderdi, İmâm-ı Rabbânî hazretleri de İshak Sindî'nin bu mektûbuna cevap olarak şu mektûbu yazdılar:

"Allahü teâlâya hamd olsun. Sevdiği, seçtiği kullarına selâmlar olsun. Rahmi Ali ile gönderdiğiniz mektûp geldi. Zevk ve şevkle ilgili yazılar olduğu için, sevinmemize sebep oldu. Ayrı bir kâğıtta yazılı olan vâkı'ayı okuyunca, yine sevindim. Böyle vâkı'alar müjdecidirler. Çalışmak lâzımdır ki, böyle vâkı'alar, duymaktan, işitmekten çıkıp, hâl ve fiil hâlini alsınlar. Bugün kusurları düzeltmek mümkündür. Fırsatı ganîmet bilmeli ve te'hir etmemeli, sonraya bırakmamalıdır. Hazret-i Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr "kuddise sirruh" buyurdular ki: "Dervişlerle bir arada oturuyorduk. Cum'a gününde duâların red olunmadığı saatten konuşuluyordu ve diyorlardı ki: "Eğer bu saat bilinse, bu saatte Allahü teâlâdan ne isterdiniz?" Herkes birşeyler söyledi. Sıra bana gelince; "Cem'iyyet sahiplerinin (evliyânın) sohbetini istemek en iyisidir, çünkü, bütün saadetler bundadır, dedim." Mektûplarımızdan bir kısmını talebelerim istinsah edip (çoğaltıp) Rahmi Ali'ye verdiler. Allahü teâlâ, onlardan faydalanmanızı nasîb etsin!

Şeyh Kerîmüddîn geleli epey zaman oldu. Herhalde kendisi size mektûp yazar. Vaziyetimiz iyidir. Dostlardan duâ etmelerini istiyoruz. Yâ Rabbi! Nûrumuzu tamamla ve bizi mağfiret eyle. Elbette sen herşeye kadirsin. Allah yolunda gidenlere ve Peygamberimize (s.a.v.) uyanlara selâmlar olsun."

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 387

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 359

İSMÂİL NABLÜSÎ (İsmâil bin Abdülganî)

Nablüs'ta yetişen, Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İsmâil bin Abdülganî bin İsmâil bin Ahmed bin İbrâhim en-Nablüsî'dir. 1017 (m. 1609) senesi Zilhicce ayının onunda Dımeşk'ta dünyâya geldi. Aslen Filistin'in Nablüs şehrindendir. Bunun için "Nablüsî" nisbeti ile meşhûr oldu. 1062 (m. 1652) senesinde Şam'da vefât etti.

Küçük yaşta iken ilim tahsiline başladı, önce Şafiî mezhebini öğrendi. Şam'da iken, Şerefüddîn-i Dımeşkî, Molla Mahmûd-i Kürdî, Şeyh Ömer-ül-Kârî ve Müftî Ammâdî gibi âlimlerden ders okudu. Fıkıh ilmini, Şeyh Abdüllatîf-i Câlikî'den öğrendi. Necmeddîn-i Gazzî'den hadîs ilmini okudu. Çeşitli ilimlerde çok yükseldi. 1039 (m. 1629) senesinde Câmi-i Emevî'de ders vermeye başladı. Bundan bir müddet sonra Anadolu'ya gelip, İstanbul'da Şeyhülislâm

Yahyâ Efendi'nin yanında kaldı. Yahyâ Efendi'nin usûlüne uyarak ders okuttu. Sonra Şam'a döndü. Birçok defa İstanbul'a gidip geldi. Şam'da kendisine Kumeyriyye Medresesi verildi. Orada bir müddet ders okuttu. Daha sonra Haleb'e gitti. Hac farizasını ifâ etmek üzere Hicaz'a geldi. Hacdan sonra bir kâfile ile Kâhire'ye döndü. Burada Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden Şihâbüddîn Ahmed-i Şevberî'den ve Hasen-i Şürnblâlî'den ders aldı. Sonra yine Anadolu'ya gelip İstanbul'da kaldı. Sayda şehri kadılığına ta'yin olunarak memleketine döndü. Şam'da bulunan Sultan Selîm Câmii'nin İmâmı Yûsuf bin Ebü'l-Feth vefât edince, câminin imamlığı ile birlikte medresenin müderrisliği de ona verildi. Birçok kimse kendisinden ilim tahsil etti. Sonra yine İstanbul'a geldi. Bir müddet burada kalıp ders okuttu. Kendisine Sahn-ı semân müderrisi ünvanı verildi. Bu, 1060 (m. 1650) senesinde idi. Memleketine dönünce, medreselerde ders okutmayı bıraktı. Ancak yanına gelip gidenlere ders verir, onlarla ilmi mütâlâalarda ve münâzaralarda bulunurdu. Kendisinden ilim tahsil etmek için birçok kişi yanına gelirdi. "Hulâsat-ül-eser" kitabının sahibi Muhibbî'nin hocası İbrâhim Fettâl, bunlardan birisi idi. Câmi-i Emevî'de, Kâdı Beydâvî tefsîrini çok güzel okuttuğu için yanına çok talebe gelirdi. 1062 (m. 1652) senesinde Zilka'de ayının yirmialtısında Çarşamba günü vefât etti. Cenâzesi, Bâb-üs-sagir kabristanına defnedildi.

İsmâil Nablüsî, ilimde ince ve derin ma'nâlara vâkıf, büyük bir âlim idi. Hâfızası çok kuvvetli idi. Fıkıh ilminde, zamanının âlimlerinin en üstünüydü. Bu ilmin, bütün ince mes'elelerini en iyi bilen kimseydi. Bu konuda çok kıymetli kitaplar yazdı. Şafiî'de, İbn-i Hacer'in "Tuhfe" adını verdiği "Şerh-ül-Minhâc" ma haşiyesi vardır. Hanefî'de 12 cildlik "Dürer Şerhi" ni yazdı. Bu eser, Molla Hüsrev'in Hanefî fıkhına dâir yazdığı "Dürer-ül-hükkâm" kitabının şerhidir. Buna "El-Ahkâm fî şerh-ı Dürer-il-hükkâm" adını vermiştir. Beyt-ül-mâl ile ilgili olarak "Tahrîr-ül-makâl fî ahkâmı beyt-ül-mâl" adlı eseri vardır. Birçok şiirleri vardır. Bunları 1039 (m. 1629) senesinde Receb ayı sonlarında Anadolu'ya giderken, Humus'ta yazıp Şam'a gönderdiği kitapta toplamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 277

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 408

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 218

4) El-A'lâm cild-1, sh. 317

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1199

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 575, 1026

KÂF-ZÂDE FÂİZÎ

Osmanlı âlimlerinden ve şâirlerinden. İsmi Abdülhay, lakabı Fâizî'dir. Kâf-zâde diye meşhûr olmuştur. Babası, Birinci Sultan Ahmed Hân zamanı âlimlerinden, Kâf-zâde Feyzullah Efendi'dir. Ebüssü'ûd Efendi'nin dâmâdı olan Ma'lül-zâde Efendi'nin torunudur. 998 (m. 1589) senesinde İstanbul'da doğdu. 1031 (m. 1622) senesinde İstanbul'da vefât etti. Zincirlikuyu'da dedesi Ma'lül Emîr Efendi Mektebi bahçesinde defn olundu.

Babasından ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yetişip yüksek derecelere kavuştuktan sonra, Ahmed Hân'ın hocası Mustafa Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1016 (m. 1607) senesinde ilk olarak İstanbul'da Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. 1019 (m. 1610) senesinde Gevher Hân Sultan Medresesi'ne nakl olundu. 1022 (m. 1613) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi

ettirildi. 1024 (m. 1615) senesinde Üsküdar'da Vâlide Sultan Medresesi'ne, aynı sene içinde Yavuz Selîm Medresesi'ne, 1025 (m. 1616) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 1027 (m. 1618) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1029 (m. 1620) senesinde Şam kadılığına nakl edilmişse de Şam'a gitmek üzere İstanbul'a geldiği zaman, bu vazîfeye Nevâli-zâde Sa'dî Efendi'nin ta'yin olunduğunu duydu ve gitmedi, İstanbul'da bulunduğu sırada Sultan Genç Osman'ın tahttan indirilişi ve şehîd edilmesi hâdisesine şâhid olmuştur. Bu hâdiseden sonra şiddetli bir üzüntü ve sarsıntı geçirerek hastalandı. Otuzüç yaşında iken vefât etti.

Kâf-zâde Abdülhay Efendi; aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil, fâdıl ve güzel ahlâklı bir zât idi. Güler yüzü, tatlı sözü, ilmi ve irfanı sebebiyle, evi adetâ bir ilim ve terbiye yuvası hükmündeydi. Ömrünün sonlarına doğru tasavvufa yönelip, Mahmûd Hulvî Efendi'ye talebe olmuş, ondan feyz almış idi.

İlmî üstünlüğü yanında, zamanının birinci derecede şâir ve nesir yazarlarından idi. Şairliğinden ziyâde tezkireciliği ile tanınırdı. Bu durum onun şiirden ziyâde, nesirde daha muvaffak olmasından ileri gelmektedir. Herşeye rağmen şiirdeki kudreti, Nef'î ile karşılıklı hicivleşmelerde bulunacak seviyede idi. Devrinin tanınmış şâirleri arasında bulunması bunu göstermektedir.

Kâf-zâde Fâizî'nin birçok eseri vardır. Bu eserlerinin başlıcaları şunlardır, 1- Fetâvâ-i Kâdihân'a yazdığı fihrist. 2- Hasenât-ı Hasen: Tiryaki Hasen Paşa'nın Kanije kuşatmasında gösterdiği kahramanlıklarını anlatır. 3- Dîvân, 4- Zübdet-ül-Eş'âr: Şâirler tezkiresidir. Zamanına kadar yazılan tezkirelerden farklıdır. Eser bir tezkireden ziyâde, güldeste (antoloji) mahiyetindedir. Hicrî dokuzuncu asrın ikinci yarısından başlayarak, kendi zamanına kadar yaşamış beşyüzondört şâiri alfabetik sıraya göre zikredip, eserlerinden örnekler vermiştir. Bu esere, 1086 (m. 1675) senesinde vefât ederek Edirnekapı haricindeki Emîr Buhârî dergâhı karşısına defn olunan Seyrek-zâde Muhammed Âsım Efendi tarafından bir zeyl yazılmıştır. 5- Leylâ vü Mecnûn, 6- Sâki-nâme.

Aşağıdaki beytler onun şiirlerindendir:

Hiç cem'iyyet-i hatırdan eser gördün mü?
Bu kadar meclise uğrar yolun, ey bâd-ı sabâ!

Senden özge kimse bilmez, derdime hergiz deva,
Bir ilâç etmezsin amma, sen bilirsin dilberâ.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 660

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 342

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 109

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 508

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3542

6) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 386

KALYÛBÎ (Ahmed bin Ahmed el-Mısrî)

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi âlimi. İsmi, Ahmed Şihâbüddîn bin Ahmed bin Selâme el-Mısrî el-Kalyûbî'dir. Mısır'ın Kalyûb şehrinde dünyâya geldi. Doğum târihi belli değildir. 1069 (m. 1659) senesi Şevval ayının sonlarında vefât etti. Kabri Kalyûb şehrindedir.

Şafiî fakîhlerinin meşhûrlarından Şemseddîn-i Remlî'nin yüksek talebesi idi. Fıkıh ve hadîs ilimlerini, bu hocasından tahsîl etti. Kendi evinden ayrılıp, tam üç sene bu zâtın yanında kaldı. Kalyûbî bundan başka; Nûreddîn-i Zeyyâdî, Sâlim-i Şebşîri, Ulyâ Halebî, Sübkî gibi meşhûr âlimlerden de ilim öğrendi. Kendisinden de: Mensûr-ı Tûhî, İbrâhim-i Bermâvî, Şa'bân-ı Feyyûmî ve daha birçok büyük zâtlar ders alıp, ilim öğrendiler.

Kalyûbî'nin zamanının âlimleri arasında en büyüğü olduğunda herkes ittifâk etmişti. Fıkıh, hadîs, Arab edebiyatı, tıb ve coğrafya ilimlerinde derin bir âlim idi. Verâ'ı ve takvâsı çoktu. Ya'nî dînimizin haram ettiği ve şüpheli olarak bildirdiği şeylerden çok sakınırdı. İlminin yüksekliği ve çokluğu sebebiyle kendisine, "Şâfi-i sagîr" ünvanı verilmişti. Dünyâ malına, makam ve mevkiine hiç düşkün değildi, İlminin yüksekliğindeki heybetinden, huzûrunda kimse konuşmaya cesâret gösteremezdi. Herkese tevâzu gösterirdi. Fakirleri çok sever, kimseden sadaka kabûl etmezdi. Resmî bir yerde görevi ve ders vermesi olmamakla beraber, bolluk ve ni'metler içinde bir hayat geçirdi. Fen ilimlerinde de derin bilgi sahibi olup, hesâb, mîkat (namaz vakitlerinin hesaplanmasını bilmek) ve astronomi ilimlerinde de üstün mehâreti vardı. Bilhassa tıb ilminde mütehassıs idi. Çok güzel ders anlatırdı. Talebelerinin anlayacağı seviyede ders verirdi. Anlayamadıkları yerleri, canlı misâller getirerek îzâha çalışırdı. Derslerinde bulunan insanlar sanki başlarında kuşlar varmış gibi sükûnet ve edeb hâlini hiç bozmazlardı. Pekçok eser yazmış olup, bunlardan 18 tanesi bugüne kadar gelmiştir. Eserlerinden herkes istifâde etmektedir.

Eserleri: 1- Tuhfet-ür-râgıb fî sîreti cemâ'atin min a'yâni Ehl-i Beyt-il-etâyib: Bu eserinde, Mısır'da makam ve kabirleri bulunan seyyidlerin ileri gelenlerinin hayatlarını kısa ve özet olarak anlatmaktadır. Osmanlı âlimlerinden Mehmed Zihnî Efendi, bu kitabı, "Bugyet-üt-tâlib fî tercemet-i Tuhfet-ir-râgıb" adı ile Türkçeye tercüme etmiştir. Esere, Hazreti Hüseyn efendimizin hayâtı ile başlanmaktadır. 2-Şerh-ül-Minhâc haşiyesi, 3-Şerh-ut-Tahrir haşiyesi, 4- Şerh-i Ebî Şücâ' haşiyesi: İbn-i Kâsım el-Gazzî'nin eserine yapılan haşiyedir. 4- Şerh-ül-Ezheriyye haşiyesi, 5- Şeyh Hâlid'in "Şerh-ül-Ecrûmiyye"sine yazdığı haşiye, 6- Şerh-i Îsâgûcî haşiyesi; Şeyhülislâm Molla Fenârî'nin eserinin hâşiyesidir. 7- İmâm-ı Nevevî'nin "Minhâc-üt-tâlibîn"ine Celâlüddîn-i Mahallî'nin yazdığı şerh üzerine haşiye, 8- Kitâb-üs-salevât, 9-Hikâyet-ül-garîbi vel-acâib-vel-letâif ven-nevâdir vel-fevâid ven-nefâis: Ancak vefâtından sonra tertip ve tanzim edilen bu eser, kısaltılarak "Nevâdir-ül-Kalyûbî" ismi verilmişdir. 10- El-Hidâyetü min-ed-dalâleti fî ma'rifet-il-vakti vel-kıble bi gayri âletin, 11- Tezkiret-ül-Kalyûbî: Tıb ilmine dâirdir. 12- Kitâbün fî menâsik-il-hac, 13- Kitâb-ül-mücerrebât, 14- Mi'râc-ün-Nebî (s.a.v.), 15- Risâletün fî ma'rifeti esmâ-il-bilâd ve urûziha ve atvâlihâ, 16- Kitâb-ül-hikâyât: Bu eser, "Kitâb-ün-nevâdir"den başka olup, sâlih ve dindar zâtlara dâir hikmet ve ibret dolu latifelerini ihtivâ etmektedir. 17-Risâletün fî fedâili Mekke vel-Medîne ve Beyt-il-makdis ve Şey'ün min târihiha, 18- Evrâk-ül-Latîfetü.

Mehmed Zihnî Efendi'nin tercüme ettiği "Tuhfet-ür-râgıb" kitabının son sözünde buyuruyor ki:

"Selef-i sâlihîn ve bu ümmetin büyükleri (r.anhüm), Sultân-ül-mürselîn aleyhi salevât-ül-melik-il-mu'în olan efendimiz Muhammed aleyhisselâma ve O'nun tertemiz olan âl-i evlâdına (çoluk-çocuğuna) tevessül ederek duâ ederler ve kabûl edildiğini görüp, üzüntü ve kederlerinden kurtulurlardı. Çok zaman, meşhûr ve büyük velîler, Hazreti Ali'nin kabr-i şerîflerinin bulunduğu Kûfe'ye gidip, onun mübârek kabirlerinin huzûrunda dururlar ve duâ ederler, böylece duâları kabûl olup ihtiyâçları hâsıl olurdu. Bizim büyüklerimiz ve hocalarımız da, sözbirliği ile buyurmuşlardır ki: "Kederli ve sıkıntıda olan bir kimse, güzelce abdest alıp, Peygamber efendimize salevât-ı şerîfe getirdikten ve Ehl-i Beyt'ten rivâyet edilen şu duâyı okuduktan sonra,

Hak teâlâ o kimseye ferahlık ve afiyet ihsân eder "Allahümme lekelhamdü alâ mâ lem ezel, insarefe fihi min selâmeti bedenî ilâ âhır..."

Şeyh Abdülazîz bin Ahmed ed-Dîrinî rivâyet ederek buyuruyor ki: "Kutb-ül-ârifîn Şeyh Aliyy-ül-Mülcî'den işittim, kendi talebelerine diyordu ki: "Size bir keder ve sıkıntı eriştiğinde veyahut memleketinizde tâ'ûn (veba) hastalığı ortaya çıktığında, istiğfar ile birlikte çok salevât-ı şerîfe okuyun ve şöyle duâ ediniz: "Allahümme innâ nes'elüke bi-hakk-ıl-Hüseyni ve ahîhî ve ceddihî ve ebîhî ve ümmihî ve benîhî ve zürriyyetihî ve muhıbbihî ve itratihî ve âlihî. Ferric annâ ve anil-müslimîne mâ nahnü fîhî yâ erhamer-râhimîn." Böyle yaparsanız elemleriniz ve kederleriniz yok olur. Allahü teâlâ, sizleri tâ'ûn belâsından korur. Sâlih zâtlardan birçokları bunu tecrübe ettiler ve bereketini gördüler.

Nevâdir-ül-âlem ismindeki eserinden ba'zı bölümler:

Hikâye: "Bir kadın vardı. Her söze ve işe başlarken Besmele çekerdi. O kadının münâfık bir kocası vardı. Besmele çekmesine çok kızardı. Hanımını bir işte mahcup etmeye karar verdi. Hanımına birgün içerisinde para bulunan bir kese verdi. "Bunu sakla, sonra senden isterim" dedi. Hanımı keseyi bir yere koyup üzerini örttü. Kocası, hanımının haberi olmadan gidip keseyi yerinden aldı. Onu bahçedeki kör kuyuya attı. Sonra gelip hanımından keseyi vermesini istedi. Kadın keseyi koyduğu yere gelip, Besmele çekti. Allahü teâlâ o anda Cebrâil aleyhisselâma, yeryüzüne inip keseyi yerine koymasını emretti. Cebrâil aleyhisselâm keseyi kuyudan alıp yerine koydu. Kadın keseyi almak için elini uzatınca keseyi orada buldu. Hiçbir şeyden habersizce onu alıp kocasına verdi. Bu durum karşısında hayretler içinde kalan kocası, hemen tövbe etti ve bir işe başlarken, birşey yaparken Besmele çekmeye başladı."

Hikâye: "Birisi bir köle satın aldı. Bu sırada köle, kendisini satın alan efendisine dedi ki: "Senden üç şey istiyorum: 1- Vakti girince benim namaz kılmama mâni olmayacaksın. 2- Beni gündüz çalıştıracaksın, fakat gece asla meşgûl etmeyeceksin. **3-** Bana bir oda yaptıracaksın. Oraya benden başkası girmeyecek." Satın alan şahıs, kölenin bu isteklerini kabûl etti. Köleye bir oda gösterdi. Beğenip, beğenmediğini sordu. Köle de beğendiğini söyledi. Efendisi ona; "Bu harab odayı niçin tercih ettin" diye sorunca, köle; "Efendim! Allahü teâlânın ismi şerîfleri anılıp, O'na ibâdet ve tâat yapıldığı harab yerler, güllük gülistanlık olur" dedi. Köle gündüz işlerini bitirdikten sonra akşam olunca odasına girerdi. Efendisi bir gece onun sabaha kadar ne yaptığını öğrenmek için, köleden habersiz odanın bir köşesine gizlendi. Gece olunca köleyi ta'kib etmeye baş ladı. Kölesinin secdeye varıp şunları söylediğini duydu: "Yâ İlâhî! Gündüz efendimin hizmetinde bulunmak zorundayım. Eğer böyle bir meşgûliyetim olmasaydı, gece-gündüz sana kulluk ile meşgûl olurdum. Bu bakımdan beni af et, yâ Rabbî!" Efendisi köleyi fecr doğuncaya kadar ta'kib etti. Fecr doğunca, tavanda asılı olan kandil kayboldu. Efendisi odasına gidip durumu hanımına anlattı. Ertesi gece köleyi görmek için hanımıyla beraber gitti. O gece de aynı şeyleri gördüler. Ertesi gün köleyi çağıran efendisi; "Gündüzleri de Allahü teâlâya ibâdet edebilmen için ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşabilmen için seni azâd ettim. Bundan sonra sen hürsün" dedi. Geceleyin gördüklerini köleye anlattı. Köle bunları efendisinden duyunca; "Yâ Rabbî! Ben hâlimin kimse tarafından bilinmemesini istiyordum. Şimdi ise bunlar benim hâlimi öğrendiler. Bunlardan başkasının hâlimi öğrenmemesi için canımı al, yâ Rabbî!" diye duâ edince o anda vefât etti."

Hikâye: "Âbid bir zât namaza başlamış Fâtiha-i şerîfe okuyordu. Fâtiha-i şerîfeden; **"Yalnız sana ibâdet ederiz"** meâlindeki âyet-i kerîme gelince; "Sen yalancısın. Sen ancak

mahlûka kulluk ediyorsun" diye bir ses işitti. Bunun üzerine bu hâlinden tövbe edip, ihlâsla Allahü teâlâya ibâdet etmeye başladı. Sonra tekrar namaza durdu. Aynı âyet-i kerîmeye gelince tekrar bir ses; "Sen yalan söylüyorsun. Çünkü sen malına kulluk ediyorsun" diyordu O zât hemen kendisine lâzım olandan başka bütün malını fakir fukaraya dağıttı. Sonra namaza başlayıp aynı âyet-i kerîmeye gelince, bir sesin şöyle dediğini duydu: **"Yalnız sana ibâdet ederiz"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi hâlis ve samîmi olarak okursan, hakîki âbidierden olursun."

Hikâye: Üsâm bin Yûsuf isminde bir kişi. Hâtim-i Esâm hazretlerinin meclisine geldi. Hâtim-i Esâm'a hitaben; "Namazı nasıl kılarsın?" dedi. Hâtim-i Esâm yüzünü ona doğru çevirip; "Namaz vakti gelince kalkar hem zâhiren hem de bâtınen abdest alırım" dedi. Üsâm bin Yûsuf; "Zâhirî ve bâtınî abdest nasıl olur?" diye sordu. O zaman Hâtim-i Esâm zâhirî abdest, ma'lum a'zâları ma'lum olduğu sûrette su ile yıkamaktır. Bâtınî abdeste gelince, a'zâlarımı; tövbe, nedamet ile, dünyâ ve baş olma sevgisini, mahlûkun övmesini, kin ve hasedi terketmek sûretiyle yıkarım. Kâ'be'yi gözümün önünde tutarım, Allahü teâlânın beni gördüğünü düşünürüm. Cennetin sağımda, Cehennemin solumda, Azrail aleyhissselâmın arkamda olduğunu ve sanki ayağımı Sırat Köprüsü'ne koymuş olduğumu, kıldığım bu namazın son namazım olduğunu kabûl ederim. Sonra niyet eder, tekbir alırım. Namazda okurken, tefekkür ederek okurum. Tevâzu ile rükû'a giderim. Tazarrû ve yakarma hâlinde secde yaparım. Ümid ile teşehhüde otururum, İhlâs ile selâm veririm, işte otuz seneden beri benim kıldığım namaz böyledir." Bunun üzerine Üsâm bin Yûsuf, Hatim hazretlerine "Bunu herkes yapamaz" deyip şiddetle ağladı.

Hikâye: Birisi vardı. Otuz sene Allahü teâlâyı zikretmedi (anmadı, hatırlamadı). Bunun üzerine melekler; "Yâ Rabbî! Falanca kulun seni şu kadar zamandan heri anıp, hatırlamadı" dediler. Bunun üzerine Allahü teâlâ onlara; "O ni'metim içerisinde olduğu için beni hatırlamıyor. Eğer ona bir musibetim isâbet etse idi, beni hatırlardı" buyurdu. Allahü teâlâ o kişiye felç hastalığı verdi. Bunun üzerine o şahıs; "Yâ Rabbî! Yâ Rabbî!" diye yalvarmağa başladı. O zaman o şahsa; "Ey kulum bu kadar zamandan beri nerede idin? buyuruldu.

Hikâye: Ebû Kılâbe (r.a.) bir gece rü'yâsında bir kabristan gördü. Kabirler yarıldı, içerisindeki mevtalar çıktılar ve kabirlerin üstlerine oturdular. Önlerinde nûrdan tabaklar vardı. Fakat bunların arasında bir kişinin önünde böyle bir nûrdan tabak görmedi. Bunun üzerine ona; "Senin önünde neden nûrdan bir tabak göremiyorum? Bunun sebebi nedir?" diye sordu. O şahıs, "Onların duâ eden ve onlar için sadaka veren çocukları ve yakınları var. Onların önünde gördüğün bu nûrlar, çocuklarının ve akrabalarının duâları ve onlar nâmına verdikleri sadakalar sebebiyledir. Fakat benim oğlum sâlih bir kimse değil. Benim için ne sadaka veriyor ne de duâ ediyor. Ondan dolayı öyle bir nûra sahip değilim" dedi. Ebû Kılâbe (r.a.) ertesi gün o meyyitin oğlunu çağırdı. Gördüğü rü'yâyı ona anlattı. O meyyitin çocuğu şöyle dedi: "Ben yaptığım bütün kötülüklere tövbe ettim." Ondan sonra ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Babası için duâ etti ve sadaka verdi. Ebû Kılâbe bir müddet sonra daha önce gördüğü kabristanı yine gördü. Önceki gördüğü ölüleri de aynı şekilde gördü. Bu sefer önünde, nûr bulunmayan meyyitin önünde çok parlak bir nûr gördü. O şahıs Ebû Kilabe'ye hitaben; "Allahü teâlâ sana pekçok hayırlar versin. Oğlumun Cehennemden kurtulmasına, benim de bu hâle kavuşmama vesile oldun" dedi.

Atâ bin Yesâr anlattı: Yolculuk yapmakta olan bir kervan, bir yerde mola vermişti. Fakat bu sırada bir merkebin sesi onların uyumalarına mâni oldu. Bunun üzerine bu sesin geldiği tarafa doğru gittiler. Sesin geldiği yere varınca kıldan yapılmış çadır içerisinde, yaşlı bir kadınla karşılaştılar. O kadına; "Bu merkep sesi nereden geliyor. Onun sesinden bir türlü uyuyamadık"

dediklerinde kadın; "O merkep gibi ses çıkaran benim oğlumdur. Hayatta iken bana eşek diye hitap ederdi. Allahü teâlâya onu eşek yapması için bedduâ ettim. Onun için böyle her gece sabaha kadar merkep gibi ses çıkarır" dedi. Bunun üzerine kervan sahipleri o kadına; "Bizi onun kabrine götür, onun kabirdeki hâline bir bakalım" dediler. Kabre gidip, açıp baktıklarında, boynunun eşek boynu gibi olduğunu gördüler.

Hikâye: Bâyezîd-i Bistâmî birgün, ağladığı yüzünden belli olacak şekilde evinden dışarı çıkmıştı. Onun bu hâlini görenler; "Niçin ağladın?" diye sordular. Bâyezîd-i Bistâmî şöyle anlattı: "Söyle bir rivâyet duydum: "Bir kul kıyâmet gününde hak sahibi ile beraber hesap yerine getirilir. Hak sahibi; "Yâ Rabbî! Ben dünyâda iken kasap idim. Bu şahıs bana geldi. Satın alacağım diye eti elimden aldı. Hattâ ette parmaklarının izi bile kaldı. Fakat sonradan vaz geçti. O eti satın almadı. Bugün ise ben, onun elinin izi kadar sevâba muhtacım. Onu istiyorum" dedi. Bunun üzerine, o etteki parmak izi kadar o şahsın sevâbından alınıp kasaba verildi. Kasabın sevâbı bununla ağır geldi. Cennete gönderildi. Sevâbından çok az miktar alınan şahsın sevâbı azalıp, günahları ağır geldi. Cehenneme gönderildi." Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bunları anlattıktan sonra: "Ben o çetin hesap gününde hâlimin ne olacağını bilmiyorum. Acaba hâlim o gün nasıl olur diye ağladım" buyurdu.

Hikâye: Bir zât, nefsini muhâsebeye çekmek üzere, ömrünü hesapladı. Altmış sene yaşamıştı. Sonra gün olarak hesapladı. Yirmibirbin gün buldu. Bunun üzerine; "Eyvah! Hergün bir günah işlemiş isem, bu kadar günahla Allahü teâlânın huzûruna nasıl varabilirim" deyip bayıldı. Bir müddet sonra kendisine geldiğinde, önceki sözünü söyleyip, tekrar kendisinden geçti. Sonra hareket ettirdiklerinde vefât ettiğini gördüler." Bu zât, hergünki bir günâhı için böyle yaparsa, günde birçok günah işliyen kimselerin ne yapması lâzım gelir?"

Hikâye: Hâmid Lifâf hazretleri, değirmene un öğütmek için gitmişti. Ondan sonra da tarlasını sulamaya gidecekti. O gün de, günlerden Cum'a idi. Cum'a vakti yaklaşıyordu. Kaybolan merkebini arayacak ve tarlasını sulayacak olsa, Cum'a namazına yetişemeyecekti. Kendi kendine; "Âhıret işi, dünyâ işinden önce gelir" deyip, Cum'a namazını kılmaya gitti. Cum'a namazından sonra, kayıp merkebini arayacak, tarlasını sulayacaktı. Tarlasına gidince sulanmış olduğunu gördü. Evine gidince de, merkebinin ahırda olduğunu, hanımının da te'min ettiği un ile ekmek yaptığını gördü. Merakla bunların nasıl olduğunu sordu. Hanımı şöyle anlattı: "Bir ara dışarda bir gürültü ile beraber bir ses işittim. Dışarı çıkıp baktığımda, bir arslanın bizim merkebi kovaladığını gördüm. Hemen ahırın kapısını merkebe açıp, ahıra girmesini te'min ettim. Ben de hemen eve girdim. Bizim tarlanın sulanmasına gelince, tarlamıza bitişik olan tarlanın sahibi tarlasını suluyormuş. Bu sırada uyuya kalmış, su taşıp bizim tarlaya akmış, bu vesile ile bizim tarla da sulanmış oldu. Una gelince, bizim komşunun değirmende unu varmış. Onu eve götürmek için değirmene gitmiş. Yanlışlıkla bizim unu da alıp getirmiş. Evine gelince, getirdiği unun bizim un olduğunu anlayınca; "Bu un sizin ununuz" diyerek getirip verdi." Hanımından bunları öğrenen Hâmid Lifâf ellerini kaldırıp; "Yâ Rabbî! Ben senin bir emrini yerine getirdim. Sen ise benim üç ihtiyâcımı birden giderdin" deyip Allahü teâlâya hamd ve senada bulundu.

Hikâye: Bir şahıs yemek yiyordu. Sofrasında kızarmış tavuk da vardı. Bu sırada bir fakir gelip ondan bir şeyler istedi. Zengin olmasına rağmen, fakire birşey vermeden geri çevirdi. Bir müddet sonra, zenginle hanımı arasında bir anlaşmazlık çıktı. Hanımından ayrıldı. Hanımı başka birisi ile evlendi. Aradan seneler geçmişti. Ayrılan hanım evlendiği şahısla yemek yiyordu. Bu sırada bir fakir gelip, onlardan birşeyler istedi. O şahıs önünde duran tavuğu fakire verdi. Hanımı, gelen fakirin kim olduğunu tanımıştı. O fakir, hanımın ilk kocası idi. Böyle fakir ve

perişan bir hâle düşmüştü. Bu durumu kocasına anlatınca, kocası şöyle cevap verdi: "Allahü teâlâ ona birçok ni'met vermişti. Buna rağmen bütün o ni'metlerin sahibi olan Allahü teâlâya, şükür vazîfesini yerine getirmiyordu. Bu sebeple Allahü teâlâ onun malını, mülkünü ve hanımını bana nasîb eyledi."

Hikâye: Horasan vâlisi Ya'kûb bin Leys bir hastalığa yakalanmıştı. Tabibler onun hastalığını tedâvi etmekten âciz kalmışlardı. Bu sırada Ya'kûb bin Leys'e; "Burada sâlih bir zât var. İsmi, Sehl bin Abdullah'tır. Eğer o size duâ ederse, Allahü teâlânın izni ile hastalıktan kurtulursunuz" denildi. Bunun üzerine Ya'kûb bin Leys, Sehl bin Abdullah hazretlerini da'vet etti. Sehl bin Abdullah vâlinin yanına geldi. Vâli; "Efendim bu hastalıktan kurtulmam için bana duâ edin" dedi. Sehl bin Abdullah; "Ben sana nasıl duâ edeyim. Sen zulüm ve haksızlık yapıyorsun" dedi. Bunun üzerine vâli yaptığı zulüm ve haksızlıklara tövbe etti. Bir daha böyle şeyleri yapmayacağına söz verdi. Haksız olarak hapsedilenleri, hapishâneden çıkardı. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah; "Allahım! Sen ona günah işlemenin ne kadar kötü olduğunu gösterdiğin gibi, senin emirlerine itaat etmenin ve yasaklarından sakınmanın izzetini ve üstünlüğünü de öylece göster. Onu hastalığından kurtar" diye duâ etti. Sehl bin Abdullah bu duâyı yapınca, vâli o anda Allahü teâlânın izni ile iyileşti. Vâli, Sehl bin Abdullah'a çok mal verilmesini emr etti. Fakat o, bunları kabûl etmedi. Sehl bin Abdullah memleketine dönmeye karar verdi. Yolda giderken yanında bulunanlar? "Keşke vâlinin verdiği malı kabûl etseydin. Kendine almasan bile fakirlere verirdin" dediler. Bunun üzerine Sehl bin Abdullah bulunduğu yere nazar etti. Allahü teâlânın izni ile yerde bulunan çakıl taşları cevher oldu. Yanındakilere; "Dilediğiniz kadar bunlardan alınız. Hiç bunları veren Allahü teâlâ varken, vâli Ya'kûb bin Leys'ın malına muhtaç olunur mu?" buyurdu. O zaman yanındakiler Sehl bin Abdullah'tan özür dilediler.

Bil ki, Allahü teâlâ beş şeyi beş şeyde gizledi: 1- İnsanların, belki rastlarım ümidi ile bütün tâatları yapmaları için Allahü teâlâ rızâsını, tâatlardan bir tâat içerisinde gizledi. 2-İnsanların günâha düşmekten sakınması ve korunması için, gazâbını günahlardan bir günahın içerisinde gizledi, 3)- İnsanların tesadüf ederiz ümidi ile bütün gecelerini ihyâ etmeleri için, Kadr gecesini Ramazân-ı şerîf ayında gizledi. 4- İnsanların karşılaştıkları kimselere, belki Allahü teâlânın velî bir kuludur deyip, onların duâlarına kavuşmak gayreti içerisinde olmaları ve hiç kimseyi aşağı görmemeleri için, velî kullarını insanlar arasında gizledi. 5- İnsanlar Cum'a günü duâda gayretli olmaları için, Allahü teâlâ Cum'a günü duânın kabûl edileceği zamanı gizledi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 148

2) El-A'lâm cild-1, sh. 92

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 175

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1797

5) Brockelmann Sup 2, sh. 493, Gal-2, sh. 364

6) Tuhfet-ür-râgıb (Hatime kısmı)

7) Nevâdir-ül-âlem.

KARAÇELEBİ-ZÂDE ABDÜLAZÎZ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdülazîz'dir. Sultan Üçüncü Mehmed Hân zamanı âlimlerinden, Rumeli kadıaskeri Karaçelebi-zâde Hüsâmeddîn Efendi'nin oğludur. Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi diye meşhûr olmuştur. 1000 (m. 1591)

senesinde İstanbul'da doğdu. 1068 (m. 1658) senesinde Bursa'da vefât etti. Şeyh Mehmed Deveci Mezarlığı'na defnedildi.

Küçük yaşta iken babası vefât eden Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, ağabeyi Mehmed Efendi'den ilk tahsilini yaptı. Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi'den ilim öğrendi. Mülâzemet süresini doldurduktan sonra müderrisliği seçip, ilk olarak 1020 (m. 1611) senesinde İstanbul'da Hayreddîn Paşa Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. 1026 (m. 1617)'da Kalenderhâne, 1029 (m. 1619)'da Sahn-ı semân medreselerinden birine, 1030 (m. 1620)'da Hankâh Medresesi'ne, 1031 (m. 1621)'de Eyyûb Medresesi'ne, 1033 (m. 1623)'de Süleymâniye medreselerinden birine ta'yin edildi. Daha sonra müderrislik vazîfesinden ayrılıp, Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. 1034 (m. 1624) senesine kadar bu vazîfede kaldı. 1036 (m. 1626) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. 1037 (m. 1627)'de tekrar İstanbul'a dönüp, 1040 (m. 1630) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1043 (m. 1633)'de İstanbul kadılığına terfi ettirilen Karaçelebi-zâde bir sene de bu vazîfede kaldı. Sonra Kıbrıs'a gönderildi. 1045 (m. 1635) senesinde İstanbul'a döndü. Uzun müddet kendisine vazîfe verilmediğinden, Samatya'daki konağında kaldı. Mesleği ile ilgili ilmi çalışmalar yapıp, Siyer-i Kazrûnî'yi Türkçeye çevirdi. 1058 (m. 1648)'de Sultan Dördüncü Mehmed tarafından Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bu vazîfede bir sene kaldı. 1061 (m. 1651) senesinde şeyhülislâm oldu. Şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde fıkha dâir eserlerini tamamladı. Beş ay müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini yerine getirdi. Karaçelebi-zâde'nin yerine Ebû Saîd Efendi şeyhülislâm oldu. Karaçelebi-zâde Sakız adasına gönderildi. Orada Ravdat-ül-ebrâr'a güzel bir zeyl yazdı. İki sene sonra 1062 (m. 1652) senesinde, kendi isteğiyle Bursa'ya nakledildi. Bursa'da uzun müddet ikâmet edip, eser yazmakla meşgûl iken vefât etti.

Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, aklî ve naklî ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Zamanındaki âlimlerin en üstünlerinden idi. Fıkıh ilminde özel ihtisası vardı. Târihe karşı da büyük alâkası olan Karaçelebi-zâde, bu konuda birçok kıymetli eserler yazdı. Aynı zamanda şâir ve edip olan Karaçelebi-zâde, şiirlerinde Azîzî mahlasını kullanırdı. Sert bir mizaca sahip olan Karaçelebi-zâde'nin ba'zı hareketleri, onun maceralı bir hayat sürmesine sebep olmuştu.

Şiirlerinde süslü kelimeler kullanırdı. Arab edebiyatına vâkıftı, İslâmî ilimlere karşı vukûfiyeti derin idi. Cömerd ve kerem sahibi olan Karaçelebi-zâde, Bursa'da kaldığı müddet içinde, birçok çeşme yaptırmıştır. Bilhassa Müftü Suyu diye bilinen meşhûr suyu, Uludağ'ın eteğinden getirtmiştir. Sed başında da bir câmi inşâ etmiştir.

Eserleri:

1- Ravdat-ül-ebrâr Dillere destan olan bu kıymetli eseri Hazreti Âdem'den (a.s.) 1056 (m. 1646) târihine kadar olan hâdiseleri anlatır. Dört bölümden meydana gelir. Sultan İbrâhim'e ithaf ettiği bu eserinde, şu bölümler vardır: a) Peygamberler târihi, b) Sevgili Peygamberimizin hayatı ve güzel ahlâkı, c) İslâm hükümdârları târihi, d) Osmanlı sultanları târihi. Sakız adasında ve Bursa'da bulunduğu sırada da Sultan Dördüncü Mehmed'in tahta geçişinden, 1058 (m. 1648) senesine, ya'nî kendi zamanının son günlerine kadar geçen olayları anlatan, Ravdat-ül-ebrâr zeylini açık bir dille hâtıra şeklinde yazmıştır. Târihî bir kaynaktır. 2- Mir'ât-üs-Safâ fî ahvâl-il-enbiyâ: Hazreti Âdem aleyhisselâmdan sevgili Peygamberimize (s.a.v.) kadar yazmış olduğu ayrı bir peygamberler târihidir. 3- Süleymân-nâme Kanunî Sultan Süleymân devrini anlatır. Bu eser Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin Tâc'üt-tevârih'ine bir zeyldir. Süslü ve edebî bir dille yazılmıştır. 4- Hilyet-ül-Enbiyâ, 5- Zafernâme: Dördüncü Murâd Hân'ın Revân ve Bağdat

seferlerini anlatır. Bu esere; "Târih-i feth-i Revân ve Bağdad" adı da verilmiştir. 6- Ahlâk-ı Muhsinî tercümesi: Ahlâk ilmine dâirdir. 7- Hall-ül-iştibâh an Ukdet-ül-Eşbâh: Fıkıh ilmine dâir Eşbâh şerhidir. 8- Kitâb-ül-elgâz fî fıkh-il-Hânefiyye: Fıkha dâirdir. 9-Kâfi: Fıkıh kitabıdır. 10- Gülşen-i Niyaz: Manzûm bir eserdir. 11-Ferâyih-un-Nebeviyye fî siret-il-Mustafaviyye: Kazrûnî'nin Siyer-i Nebevî'sinin tercümesidir. 12- Dîvân-ı Eş'âr, 13- Risâle-i kalemiyye, 14- Nefehât-ül-üns: Fıkıh ilmine dâir "Ravzat-ül-Kuds" adlı esere yazdığı şerhidir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 57

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 421

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 245

4) Nâima Târihi cild-1, sh. 577

5) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 339

6) Osmanlı Tarih ve Müverrihleri sh. 29

KAŞÂŞÎ EL-MEDENÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Yûsuf el-Med'ü Abdünnebî bin Ahmed bin Seyyid Alâüddîn Ali bin Seyyid Muhammed bin Yûsuf bin Hasen Bedrî Decânî Kaşâşî el-Medenî'dir. Medîne-i münevverede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1044 (m. 1634) senesi Şa'bân ayının onbeşinde Yemen'in San'a şehrinde vefât etti. Kabri ziyâret edilmektedir.

Kaşâşî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Hocası Muhammed bin Îsâ Tilmsânî, Mâlikî mezhebinde olduğundan, ondan bu mezhebin fıkıh mes'elelerini çok iyi öğrendi. 1011 (m. 1602) senesinde Yemen'e gitti. Orada âlimlerin ve evliyânın büyüklerinden olan Şeyh-ül-Emîn bin Sıddîk Müzcâcî, Seyyid Muhammed Garb, Şeyh Ahmed Satîha Zeylâî, Seyyid Ali Teb'î, Şeyh Ali bin Matîr ve başkalarından ilim öğrendi. İcâzet (diploma) aldı. İlim öğrenmek için, Yemen'in birçok yerini dolaştı, ilimde söz sahibi oldu.

Kaşâşî, San'a şehrine yerleşti. Burada talebelerine ilim ve edeb öğretti. Seyyid Tâhir bin Muhammed Ehdel, Allâme Muhammed Fervî, yetiştirdiği âlimlerdendir. Çok kerâmetleri görüldü.

Yemen'deki vâlilerden biri, onun şan ve şöhretini duyunca, çekemeyip hapsettirdi. O gün vâli ihtiyâç için helaya gittiğinde dışarı çıkmak istedi. Fakat çıkamadı. Hela kapısı bir türlü açılmadı. Aklı başından gitti. Ne yaptıysa kapıyı açamadı. Düşündü, bunun haksız olarak hapsettirdiği Kaşâşî sebebiyle olduğunu anladı. Serbest bırakılmasını emretti. O zaman helanın kapısı açıldı ve dışarı çıktı.

San'a vâlisi, vilâyetindeki bir kısım insanlara ceza vermek için huzûruna getirilmesini emretti. Onlar da hakaret ve hor tutularak getirildiler. San'a şehrine geldiklerinde kale kapısında Kaşâşî ile karşılaştılar. Gelenler içinde onu tanıyanlar vardı. Ona gidip selâm verdikten sonra, içinde bulundukları hâli anlattılar. Kaşâşî o zaman; "Evliyânın sevgisini gönlünüzde bulundurunuz. Hayırdan başka şeyle karşılaşmazsınız. Fâtiha-i şerîfeyi okuyunuz?." buyurdu. Onlar da buyurulan şeyi yaptılar. Vâlinin huzûruna çıkınca, ondan izzet ve ikram gördüler, Hiç bir zarar görmeden, sağ sâlim memleketlerine döndüler.

Kaşâşî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-Hikem libn-i Atâullah, 2- Şerhu alel Ecrûmiyye.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 281

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 198

KARA ŞEMS (Şemseddîn Ahmed Sivâsî)

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Halvetiyye yolunun kolu olan Şemsiyye (Sivâsiyye)nin kurucusudur. İsmi, Ahmed'dir. Babasının ismi Ebü'l-Berekât Muhammed'dir. Künyesi Ebü's-Senâ, Lakabı Şemseddîn'dir. Kara Şems diye şöhret bulmuştur. 926 (m. 1519) senesinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. 1006 (m. 1597) senesinde Sivas'da vefât etti. Sivas'da Meydan Câmii avlusunda medfûn olup, kabri mü'minler tarafından ziyâret edilmektedir.

Türk-İslâm tarihindeki meşhûr üç Şems'den birisidir. Bunlardan birincisi Mevlânâ Celâlleddîn-i Rûmî'nin hocası olan Şems-i Tebrîzî, ikincisi İstanbul'un fethinde Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın yanında bulunan Akşemseddîn, üçüncüsü de Üçüncü Mehmed Hân ile birlikte Eğri Seferine katılan Kara Şems'dir. Üçü de yüksek dereceler sahibidirler.

Kara Şems yedi yaşındayken, Amasya'da bulunan Halvetiyye büyüklerinden Şeyh Hacı Hıdır'ın sohbetleriyle şereflenip elini öptü. Bu ziyâreti, talebelerinden Receb Efendi şöyle nakleder: "Hocam Kara Şems anlattı: "Babam Ebü'l-Berekât Muhammed Efendi, Amasya'deki Habîb Karâmânî hazretlerinin halîfesi olan ma'rifetler ve kerâmetler sahibi Hacı Hıdır'ın talebelerinden idi. Bu fakîr yedi yaşında iken, babam anneme; "Oğlum Ahmed'i şeyhime götürmek istiyorum. Yolculuk için azık ve şeyhime götürebileceğim hediye hazırla" dedi. Hazırlık yapıldıktan sonra bir kış günü babamla birlikte Zile'den Amasya'ya vardık. Hacı Hıdır'ın huzûruyla şereflenip ellerini öptük. Hacı Hıdır: "Böyle kış günlerinde bu ma'sûmu (günahsızı) ne diye getirdin?" buyurunca, babam da; "Nazarınıza muhâtab olmak, şerefli sohbetinizden bereketlenmek ve hayır duânızı almak için getirdim" dedi. Bunun üzerine Hacı Hıdır hazretleri mübârek ellerini kaldırıp, benim yüzüme bakarak duâ etti. Orada bulunanlar âmin dediler. Bu fakire gelen ihsânlar ve yükseklikler o duânın bereketiyledir."

Ziyâret bittikten sonra Zile'ye döndü. O beldenin âlimlerinden sarf ve nahiv ile diğer ilimleri tahsil etti. Daha sonra Tokat'a gidip Arakıyeci-zâde Şemseddîn Efendi'den ve diğer âlimlerden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Bu sırada gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlatır: "Tokat'ta ilim tahsili ile meşgûl olduğum sırada bir gece, rü'yâmda bir sahrada oturmuş ve etrâfımı bir nûr kaplamış, etrâfımda genç-ihtiyâr birçok kimselerin döndüğünü gördüm. Bu rü'yâyı, rü'yâ ta'bir etmekte mahir olan Köstekci-zâde'ye anlattım. Ben rü'yâyı anlatınca, bana; "Nerelisin, kimin nesisin, nerede kalıyorsun ve ismin nedir?" diye sordu. Ben de ayrıntılı olarak hâlimi ve kim olduğumu anlatınca, bana: "Sana müjdeler olsun ki; zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek dereceye ulaşıp, zamanının bir tanesi olacaksın. Her taraftan insanlar gelip senden feyz alıp, Allahü teâlânın rızâsına kavuşacaklar" diye ta'bir etti. Bu ta'birde bildirilen husûslar yirmi sene sonra aynen meydana geldi."

Tokat'ta aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yükseldikten sonra, İstanbul'a gelip, Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak vazîfelendirildi. Bir müddet ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

Birgün zamanın kadıaskerini ziyârete gitmişti. Müderrislere ve kadılara karşı kadıaskerin tutumunu ve onların makam için düştükleri hâlleri beğenmedi. Çıktıktan sonra Fâtih Câmii'ne gitti, iki rek'at namaz kılıp, huzûru kalb ile Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî! Bunların içinden beni kurtarıp, tasavvuf ehlinin yoluna dâhil eyle" deyip duâ etti. Bundan kısa bir müddet sonra hacca

gitti. Hac ibâdetini yerine getirip sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, doğum yeri olan Zile'ye döndü. Orada ilim öğretip, insanlara Allahü teâlânın dînini ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmağa başladı. O sırada İbn-i Hişâm'ın: "Kavâid-ül-i'râb" adlı eserine "Hall-ül-Me'âkıd" adlı bir şerh yazdı. Fakat içindeki ilâhî aşkın ateşinin harareti, her geçen gün biraz daha artıyor, Allahü teâlânın sevdiği bir velîye talebe olmak istiyordu. Bu sırada Amasyalı Şeyh Muslihuddîn Efendi'nin dergâhına gidip, onun sohbetiyle şereflendi ve ona talebe oldu. Bir müddet sohbet ve hizmetinde kalıp feyz aldı. O sırada gördüğü bir rü'yâsını şöyle anlatır: "Bir tepe üzerinde büyük bir ağaç, bu ağacın yedi büyük dalı var. Elimde Mıshaf-ı şerîf vardı. Bu mıshafı o ağacın en yüksek dalına asmak istiyordum. Bu sırada şiddetli bir rüzgâr esip, ağacı kökünden devirdi. Eyvah bu ne haldir diye üzülürken uyandım. Ertesi sabah rü'yâmı hocam Muslihuddîn Efendi'ye anlattım. "Rü'yân aynı ile vâki olacaktır. Ağaçdan murâd bizim vücûdumuzdur. Yakında biz göçeriz. Lâkin bizden önceki hocalar duâ edip seccade ve âsâ verirlerdi. Biz dahî size icâzet verelim" deyip, elleriyle icâzetname yazdılar. Aradan birkaç gün geçmeden rü'yâ aynı ile vâki olup, hocam vefât etti. Hocamın vefâtıyla yetim kaldım. Mumu sönmüş eve, suyu çekilmiş değirmene döndüm."

Kara Şems, hocası Amasyalı Muslihuddîn Efendi'nin vefâtından sonra, mübârek, velî bir zâtı bulup, talebe olmak istedi. Tokat'ta bulunan zâhid ve müttakî olan, yüz yaşını geçmiş bulunan Şeyh Mustafa Kirbâsî adında bir zâta gidip, talebe olmak istedi. O zât buyurdu ki: "Sen gençsin, ben ise ihtiyâr ve hastalıklıyım. Riyâzete (nefsin istemediklerini yapmak) kuvvetim yoktur. Seni terbiye ile meşgûl olamam. Lâkin sâdık bir talebeysen cenâb-ı Hak senin mürşidini ayağına gönderir. Bu mürşid altı ay sonra Tokat'a gelecektir."

Kara Şems bundan sonra, tekrar Zile'ye dönüp, ilim öğretmekle meşgûl oldu ve "Muhtasar-ı Menâr" üzerine, "Zübdet-ül-esrâr" adlı bir şerh yazdı, ilim öğretmekle meşgûl iken, Tokat'a, Abdülmecîd Şirvânî isminde bir zâtın geldiğini duyup, onun yanına gitti. Abdülmecîd Şirvânî'nin sohbetine ve mübârek ellerini öpme şerefine kavuştu. Abdülmecîd Şirvânî sohbetin sonuna doğru; "Ey Kara Şems! Benim, Allahü teâlânın emri ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) işâretiyle kendi memleketimi, ailemi ve sevenlerimi terk edip, dağ ve beldeleri aşıp gelmem, sâdece seni irşâd ve terbiye içindir" buyurdu. Kara Şems bu ânı şöyle anlatır: "Abdülmecîd Şirvânî'nin bu sözünü duyunca Şeyh Mustafa Kirbâsî'nin daha önce vermiş olduğu müjdeyi hatırladım, hesap ettim ki tam altı ay geçmişti."

Abdülmecîd Şirvânî'nin sohbetine kabûl edilişini şöyle anlatır: "O zâtın huzûruna varınca, bu fakirde istek ve arzu görüp; "Siz bu civardaki kasaba ve şehirlerin meşhûr bir kişisisiniz. Halk nazarında yüksek birisiniz. Böyle iken huzûrumuzda zilleti ve dervişliği kabûl edersiniz. Halktan rağbet göremezsiniz. Bu duruma pişman olursunuz. Çünkü bu yol sıkıntılar ve meşakkatler yoludur" buyurunca:

"Canlar feda muhabbet-i cânâne sır değil,
Erbâb-ı aşk'a terk-i sır etmek hüner değil"

dedim.

Bunun üzerine; "Sen sâdık bir talebesin. Biz de seni irşâd etmekle vazîfeliyiz. Riyâzet ve mücâhedeye tahammül edersin. Az zamanda rızâ-i İlâhî'ye kavuşursun" buyurup,

"Yâra yol iki kademdir birisi cana bas,
Çünkü bu meydâna geldin merd isen merdâne bas"

beytini okudu ve fakiri kabûl buyurdu."

Abdülmecîd Şirvânî'nin hizmetinde bulunup sohbetinden istifâde etti. Feyz alıp tasavvuf derecelerinde yükseldi. Dünyâ sevgisinden uzaklaşıp hakîkate yöneldi.

Şemseddîn Sivâsî, Abdülmecîd Şirvânî'den kısa zamanda feyz alıp, tasavvufun yüksek derecelerine kavuştu. Hocası tarafından insanlara, Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirildi. Şöhreti her tarafta duyuldu. Devrin Sivas vâlisi Hasen Paşa, kendisini Sivas'a da'vet edip, yaptırdığı dergâha yerleştirdi. Aynı zamanda câmi imamlığı da kendisine verildi. Orada ilim öğretmek ve insanlara va'z ve nasihatle meşgûl oldu. Hayatının sonuna doğru, Sultan Üçüncü Mehmed Hân'la birlikte Eğri seferine katıldı.

Eğri seferiyle ilgili olarak talebelerinden Recep Efendi şöyle nakleder: "Şemseddîn Sivâsî birgün bu fakiri odalarına çağırıp; "Din düşmanlarının (hıristiyanların), sınırlarda bulunan müslümanlar üzerine baskı ve zulümleri haddinden fazla olmuş, tahammül edilemez hâle gelmiştir, içimde onlara karşı sefere gitme arzusu belirdi" buyurdu. Bu sözü üzerine, ihtiyâr olduklarını, zayıf bünyelerinin sefere çıkmaya engel olacağını ve bu husûsa dâir pâdişâhdan da herhangi bir haber gelmediğini söyledim. Bunun üzerine; "Bize işâret ve tenbîh olundu ki: "Sefer hazırlıklarını tamamla! Fetih ve zafer senin için mukarrerdir" buyurdu. Ben de; **"Şüphesiz ben sâdece hak dîne boyun eğip yüzümü, gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a çevirdim ve ben O'na ortak koşanlardan** (müşriklerden) **değilim"** meâlindeki En'âm sûresi 79. âyetini okudum. Bunun üzerine; "Bize müjde verildi ki yakında güçlü bir pâdişâh gazâ edip, birçok fetihlerde bulunacak ve mü'minlerin kalbleri de sevinçle dolacaktır" buyurdu. Çok geçmeden Üçüncü Mehmed Hân, Osmanlı pâdişâhı oldu. Şemseddîn Sivâsî hazretleri, altı deve, altı katır ve kendi için de bir at satın alıp, sefer hazırlığını tamamladı. Sivas'da medfûn bulunan Gâzî Abdülvehhâb'ın sancağını yanlarına alıp, Ayasofya yakınındaki Kapı Ağası dergâhında bulunan Koca Şeyh'e verdi. Bütün sefer hazırlıkları tamam olunca, mübârek bir günde her türlü erzak ve mühimmat hayvanlara yüklendi. Bütün şehir ahâlisi Şeyh Şemseddîn Sivâsî'yi uğurlamak üzere toplandı. Beklerken bir kapıcıbaşı acele ile koşarak gelip, pâdişâhtan Eğri seferine katılmak üzere da'vet geldiğini belirten fermanı okudu. Bunun üzerine Şeyh Şemseddîn hazretleri; "İşittik ve itaat ettik. Zaten biz iki senedir hazırlıklıydık. Bismillah, hemen gidelim" diye el kaldırıp duâ buyurdu. Orada toplananlar duâya âmin deyip, göz yaşları arasında uğurladılar. Uzun yolculuktan sonra Üsküdar'a geldiler. Henüz genç olan, Üküdarî Azîz Mahmûd Hüdâyî onu karşılayıp, ellerini öptü. Şeyh Şemseddîn Sivâsî, Mahmûd Hüdâyî'ye; "Oğlum siz yegânesiniz (bir tanesiniz). Bugünden sonra fazlalaşırsınız" diye duâ edip, ileride çok büyük bir velî olacağını müjdeledi. O gece sabaha kadar birlikte sohbet ettiler. Sohbet esnasında Azîz Mahmûd Hüdâyî; "Yaşınız seksene ulaşmış, vücûdunuz da zayıftır. Kendinize eziyet etmeseniz, çünkü her an nefsiniz ile büyük cihaddasınız" diyerek, seferden alıkoymak istedi. Bu sözüne cevaben: "Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmın bütün emirlerine uymak lâzımdır. Büyük cihâdı yaptık. Ancak küçük cihâd kalmış idi. Bu emirlerine de ihtiyâr olarak uymak isteriz" buyurdu.

Üsküdar'da üç gün kaldıktan sonra, dördüncü gün, pâdişâh tarafından gönderilen bir kadırga ile İstanbul'a geçip, Ayasofya yakınında bir yere yerleştirildi. Daha sonra Sinân Paşa köşküne, pâdişâh Sultan Üçüncü Mehmed Hân tarafından da'vet edildi. Uzun müddet sohbette bulundular. Bu sohbette Şeyhülislâm Sa'deddîn Efendi de hazır bulundu. Sohbet esnasında pâdişâh, Şemseddîn Sivâsî'ye; "Tarafımızdan sizi sefere da'vet etmek üzere gönderilen kapıcıbaşımız sizi yola çıkmak üzere hazır bulmuş. Hazırlıklı olduğunuza göre, bu işin sonununda ne olacağını bilirsiniz. O hâlde bizi müjde işâretinizle sevindirip, neticeden haber vermenizi

isteriz" dedi. Bunun üzerine Şemseddîn Sivâsî; "Hadîs-i şerîfte; **"Amellerin en faziletlisi, mü'minleri sevindirmektir"** buyuruldu. Ma'lûmunuz ola ki Eğri zaferi biraz zahmet çektikten sonra müyesser olacak. Düşman yenik ve perişan olacaktır. Hatırınızı hoş tutun" müjdesini verdi.

Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin bu cevâbına sevinen pâdişâh, kendi üzerindeki samur kürkü ona giydirdi. Ayrıca kapıcılar kethüdası Mehmed Ağa vasıtasıyla, ikiyüz altın sikke, dervişlerine de yüz altın sikke ihsân edip; "Bunlar helâl malımızdır. Kabûl buyursunlar" dedi. Şeyh Şemseddîn hazretleri; "Allahü teâlânın emri üzere kimseye sû-i zan etmemeli, hüsn-i zanda bulunmalıdır. Kimseyi araştırmak ve teftiş etmekle vazîfeli değiliz. Tasavvufda da her geleni Allahü teâlâdan gelmiş bilip, hediyeleri ve ihsânları kabûl etmek gerekir" buyurdu.

Birkaç gün İstanbul'da kaldıktan sonra pâdişâh ve orduyla birlikte yola çıkıp, Eğri kalesi önlerine ulaştılar. Kale kolay bir şekilde feth edilip, harab olan yerler ta'mir edildi. Ancak asıl düşman askerlerinin, kale yakınlarında bir başka yerde olduğu öğrenilince, ordugâh, düşmanın karşısına nakledildi. Küffâr askerinin sayısı çoktu. Rivâyet edilir ki yediyüzbin kişilik bir orduydu, İslâm ordusuyla küffâr ordusu karşılaştı. İslâm ordusunda bozgun ve firar başgösterdi. Pâdişâh Üçüncü Mehmed Hân, yerinden hareket etmeyip **"Ey Rabbimiz! Üzerimize bol bol sabır dök. Ayaklarımıza kuvvet ve sebat ver, bizi kâfirler kavmi üzerine muzaffer kıl"** meâlindeki Bekâra sûresi 250. âyet-i kerîmesini okudu. Pâdişâhın yanında şeyhülislâm, kadıaskerler, şeyhler ve ba'zı vazîfeliler hâricinde kimse kalmadı. Hazîne ve cephânelik düşman tarafından zabt edildi. Bu firar ve bozgun üzerine herşeyin bittiğini zanneden pâdişâh, Şemseddîn Sivâsî hazretlerini çağırıp; "Söylediklerinizin tersi vâki oldu" deyince, Şemseddîn Sivâsî; "Pâdişâhım söylediklerimiz doğrudur. Kâfirin hezimete uğramasına yarım saat kalmıştır. Şu anda bir kuvvet sahibi tasarruf için ortaya çıkmak üzeredir. Bu an fethin başlangıç ânıdır. Hatırını hoş tut" diye cevap verdi.

Gerçekten de çok geçmeden, Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin ta'rîf ettiği şekilde bir zât ortaya çıktı. Bunu gören şeyh, hemen pâdişâhın huzûruna çıkarak; "Fetih vaktidir" diye müjdeledi. Ortaya çıkan zât, dağılan ordunun önüne düşüp; "Ey mü'miler! Nerede İslâm gayreti? Nerede Hazreti Peygamber (s.a.v.) gayreti? Nerede cömertlerin cömerdi sultan gayreti?" diye nidâ edip; "Şehid olmak, dînini yüceltmek isteyen kimse yanıma gelsin!" buyurdu. Bu sırada yanına birkaç bin kişi toplanıp, birlikte düşmana hücûm ettiler. Bu durumu gören düşman neye uğradığını şaşırdı. Durumu haber alan firari askerler de tekrar dönüp, düşmana saldırdılar. Nihâyet düşman bozguna uğratılıp, kesin zafer elde edildi. Daha sonra o zâtın kim olduğu Şemseddîn Sivâsî'ye sorulunca, Hızır (a.s.) olduğunu haber verdi.

Şeyh Şemseddîn-i Sivâsî hazretleri, zaferi müjdelemek üzere pâdişâhın huzûruna çıktı ve aralarında şu konuşma geçti.

Pâdişâh; "Buyurun ey gönlümün sultânı" dedi. Şemseddîn Sivâsî; "Va'dini yerine getiren, kuluna yardım eden ve kâfirleri hezîmete uğratan Allaha hamd olsun. Ey benim pâdişâhım! Eğer dinlerseniz birkaç kelime nasihat etmek isterim" deyince, pâdişâh: "Ey insanlara hakkı tavsiye eden üstadım! Buyurun. Hak olan sözü dinlerim" dedi. Şemseddîn Sivâsî; "Ey benim pâdişâhım! Yeryüzünde Allahü teâlânın halîfesi olanların niyetleri; Allahü teâlânın rızâsını kazanmak olup, dayandıkları ve güvendikleri, Allahü teâlâ olması gerekir. Savaşta askerlerin çokluğuna güvenmeyip, kuvvet ve kudret sahibi Allahü teâlâya tevekkül etmek gerekir. Âyet-i kerîmelerde meâlen; **"Siz de, düşmanlara karşı gücünüzün yettiği kadar, her türlü kuvvet ve cihâd**

için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın” (Enfâl-60) ve **“Ey îmân edenler! Düşmana karşı hazırlığınızı görün ve silâhlarınızı takınarak cihâda hazır olun da, birlikler hâlinde savaşa çıkın, yahut toptan seferber olun”** (Nisa-71) emredildiği üzere, savaş için gerekli hazırlıklar yapılmalı. Ancak, buna güvenmeyip Allahü teâlâya tevekkül ve i’timât etmelidir. Eğer Allahü teâlâya güvenmeyip askere ve cephâneye güvenilir ise, hezimet (yenilgi) zuhur eder. Kalbden cenâb-ı Hakka tam tevekkül edip, hâlis kalb ile yönelebilirsen, zafer müyesser ve mukadder olur. Bizden hüznü gideren Allah’a hamd olsun.”

Ey pâdişâhım! Bilesin ki, deden Fâtih Sultan Mehmed Hân, İstanbul’un fethine niyetlenince, Akşemseddîn’in refâkatı ve duâsının bereketiyle fetih müyesser oldu. Bunun üzerine Akşemseddîn hazretleri: “Ey pâdişâhım! Büyük fethin şükran ifâdesi olarak nice câmi, mescid, medrese ve hamamlar inşâ etmek gerekir” buyurmuşdu. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmed Hân’ın da, nice hayır ve hasenat yapmış olduğu ma’lumunuzdur. Aynı şekilde, sizin de isminiz Sultan Mehmed, duâcınız hakîrin dahî ismi Şemseddîn’dir. Bu güzel fethin şükrânesi olarak zâtınız dahî, reaya (halk) ve fukara üzerinden sıkıntıyı kaldırıp, İslâm askerine ihsânlarda bulunup, her makama dindar, adâletli ve doğru kimseler ta’yin etmeniz gerekir” buyurdu. Bu nasîhatları can kulağıyla dinleyen pâdişâh Üçüncü Mehmed Hân şu cevâbı verdi: “Bin can ile kabûl ettim ve nasihatinize fazlasıyla riâyet edeceğim.”

Pâdişâh, ordusuyla birlikte İstanbul’a döndüğünde, Şemseddîn-i Sivâsî’nin İstanbul’da kalmasını ısrarla rica ettiyse de kabûl ettiremedi. Şemseddîn-i Sivâsî ihtiyârlığının yanında, seferin şiddetinden ve kışın aşırı soğuğundan hayli yorgun ve zayıf düşmüştü. Hayâtının son anlarını yaşadığını anladığından, rûhunu ailesinin ve sevenlerinin yanında teslim etmek istediğini belirterek izin istedi. Sivas’a döndü. Gelişinden kısa bir müddet sonra, amcazâdesi ve dâmâdı olan Recep Efendi’yi vazîfesine ta’yin etti. Şemseddîn Sivâsî vefâtlarına yakın, talebelerini odasına çağırdı. Onlarla birlikte bir saat kadar Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olduktan sonra, duâ edip, rûhunu teslim etti.

Velîler, âlimler, sâlih kimseler, devlet adamları cenâzesinde hazır bulundu. Cenâzesi göz yaşları arasında; **“Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir”** diyerek musallaya konuldu. Cenâze namazında, altmışbinden fazla kişi olduğu rivâyet edilir. Namazını amcazâdesi ve dâmâdı Recep Efendi kıldırdı. Sağlığında iken vasıyyet etdiği gibi, Meydan Câmii’nin bahçesine defnedildi. Daha sonra kabrinin üzerine beyaz bir kubbe yaptırıldı. Hâlen ziyâretgâhdır. Şehir ahâlisine şiddetli bir sıkıntı olduğu zaman kabrini ziyâret edip duâ ederler. Allahü teâlânın izniyle o sıkıntıdan kurtulurlar.

Şeyh Şemseddîn Ahmed Sivâsî hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek, ilim ve irfan sahibi, bütün güzel huylarla ahlâklanmış, faziletli bir zât idi. Tasavvufda Halvetiyye yoluna mensûb idi. Şemsiyye kolunun kurucusudur. Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin, yüksek hâlleri ve birçok kerâmetleri vardır. Bu hâl ve kerâmetlerinin ba’zıları şöyledir: insanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatıp, hak yola da’vet etmek üzere, Mısır’a gönderdiği halîfelerinden (talebelerinden) Şeyh Hacı Mustafa nakleder “999 (m. 1590) senesinde Şeyh Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin talebeleriyle birlikte hacca gitmek üzere Anadolu’dan ayrıldıklarını işittim. Bu fakîr de Mısır’dan ba’zı hacılarla birlikte hac ibâdetini yerine getirmek ve hocam Şemseddîn Sivâsî’nin sohbetinden istifâde etmek üzere yola çıktım. Şam hacılarından önce Mekke’ye vardık. Çok karanlık bir gecede tavaf yapmak üzere giderken bir meşale gördüm. Baktım ki, Şemseddîn Sivâsî hazretleri, talebeleri ve sevenleriyle birlikte geliyorlardı. Yolda mübârek ayaklarının basdığı topraklara yüz sürsem edepsizlik olur. Sabahleyin indikleri yere

varayım diye düşünüp, bir kenara gizlendim. Gizlendiğim yere gelince bindikleri hayvanlarını benden yana çevirip, atından indi. Mübârek ellerini başıma koyup hafifçe: "Sen Hacı Mustafa değil misin? Ne diye saklandın ve gizlendin?" buyurdu. Ben de; "Evet sultânım" deyip mübârek ellerini öptüm. Böylece bu kerâmetini müşâhede ettim."

Talebelerinden Receb Efendi nakleder "Şeyh Şemseddîn Sivâsî hazretlerini, va'z ve nasihat etmesi için civar köy ve kasaba halkı da'vet etmişlerdi. Da'vete icabet edip giderken bir köyde konakladık. O köy halkı, Hazreti Ali'yi sevdiğini iddia ederek, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) seçilmiş Eshâb-ı Kirâmı hakkında kötü sözler söylüyorlardı. Kendimize ve hayvanlanmıza paramızla yiyecek birşeyler almak istedik, vermediler. Bununla da kalmayıp, bizi zulüm ve işkenceyle öldürmek istediler. O zaman Şemseddîn Sivâsî hazretleri, iki rek'at namaz kılıp, Allahü teâlâya duâ etti. Aradan fazla zaman geçmeden, köyün ileri gelenleri ve kalabalık bir topluluk türlü türlü yiyecekler ve hediyelerle geldiler. Taaccüp edip; "Önce siz bize yemek vermeyip öldürmek istediğiniz hâlde bu muhabbet ve sevgi nedir?" diye sorduğumuzda; "Biz de bilmeyiz ne hâl oldu. Kalbimize, şu azîzin muhabbet ve sevgisi yerleşti. Mümkün olsa canımızı dahî feda etmeyi isteriz" diye cevap verdiler. Sonra Şemseddîn Sivâsî hazretlerine; "Sultânım, düşmanlıktan sonra bu muhabbet nedir?" diye sorduk. Tesbihini gösterdi. Biz bu şekilde sohbet ederken o topluluğun reîsi olan kimse gelip; "Sultânım küçük bir kerîmem (kızım) vardır. Ba'zan saralı olur. Günlerce bu hâlden kurtulamaz. O hâlden kurtulunca da kendini bilmez. Söylenen sözleri anlamaz. Başka evlâdım da yoktur. Huzûrunuza getireyim de hayır duâ buyurun. Zîrâ bana bildirildi ki: "Kara Şems'in dergâhından ne isteseniz geri çevrilmez" dedi. Şemseddîn Sivâsî hazretleri bir an önce getirmesini istedi. O kimse kızını bir hayvana bindirip getirdi ve ölü gibi Şemseddîn Sivâsî hazretlerinin huzûruna koydu. Hazret-i Şeyh bir müddet teveccüh buyurup, "Fâtiha" dediğinde, kızcağız sıçrayarak ayağa kalktı. Sevinerek evlerine döndü. Nakledilir ki: O hastalık bir daha gelmedi. Aklı başında iffetli bir hâtun oldu.

Bu kerâmeti gören köy halkı, Eshâb-ı Kirâm hakkındaki kötü düşüncelerinden vaz geçip, "tövbe ettiler. Hepsi, Şeyh Şemseddîn Sivâsî'nin sevenleri ve talebeleri oldu.

Kara Şems'in vefâtından sonra, yerine Abdülmecîd Sivâsî geçti. Dâmâdı olan Receb Efendi de talebelerinin büyüklerindendir.

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden olup, gönüllere taht kurmuş olan zamanının bir tanesi Şemseddîn Sivâsî hazretleri, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derece sahibi idi. Çeşitli ilimlere dâir manzûm ve nesir olarak yazdığı kırka yakın eseri vardır. Farsça ve Arabçadan tercümeler yapmıştır. Eserleri iki ana grupta toplanabilir.

A- Manzûm eserleri: 1-Divân-ı ilahiyat, 2-El-Fesâyıh fî tercemet-il-levâyıh: Tasavvufî bir eserdir. 3-Heşt Behişt, 4-Gülşen-i Âbâd: Çiçeklerin karşılıklı konuşmalarıyla ilgili bir eserdir. 5-İbret-nümâ, 6-İrşâd-ül-avvâm, 7-Kitâb-ül-Hıyâz min sevbi gamâm-ül-feyyaz; İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin menkıbelerinden ibârettir. 1291 (m. 1874) yılında İstanbul'da basılmıştır. 8-Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam, 9- Menâsik-i Hac Hac için gerekli bilgileri ihtivâ eder. 10-Mir'ât-ül-ahlâk ve Müşevvik-ül-eşvâk, 11- Mir'ât-ül-eşvâk, 12- Mevlid-i Nebî, 13- Süleymân-nâme, 14- Terceme-i İlâhî-nâme-i Şeyh Attâr, 15-Terceme-i Mantık-ut-tayr-ı Şeyh Attâr, 16-Terceme-i Pendnâme-i Şeyh Attâr, 17-Terceme-i Kasîde-i Bürde: Metin ve manzûm tercüme bir arada bulunmaktadır. Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.

B- Mensûr (Nesir) Eserleri: 1-Cilâ-i Uyûn-ül-Arâis-ül-Muhâdara, 2-Dâiret-ül-usûl, 3-Dürer-ül-akâid: Ehl-i sünnet i'tikâdını açıklayan bir eserdir. 4- El-Câmi-ün-nüfûs, 5- Huccet-i

ilâhiyye, 6- Kıssa-i Mûsâ ve Hızır, 7-Letâyif-ül-âyât ve Nukûş-ül-beyyinât, 8-Meclis, 9-Menâkıb-ı Çihâr-ı Yâr-i Güzîn: Sevgili Peygamberimizin dört halîfesini anlatan eserdir. Birçok defalar basıldı. En son olarak 1983 yılında İstanbul'da sadeleştirilerek basıldı. 10-Menâkıb-ı Nu'mân, 11-Menâzil-ül-Ârifin: İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin risalelerinden faydalanılarak yazılmış olup, dört bölümden meydana gelmiştir. Tasavvuf hakîkatlerini anlatır. 12-Nakd-ül-Hâtır Eshâb-ı Kehf, Hızır aleyhisselâm, Mûsâ ve Zülkarneyn aleyhimüsselâm kıssalarını anlatır. M. 1594 yılında Sivas'ta yazılmıştır. 13-Risâle-i emr-i ilâhî, 14-Risâlet-üt-te'vil, 15-Şerh-i Gazeliyyât-i Murâd Hân-ı Sâlis, 16-Şerh-i Kavâid-ül-İ'rab li İbn-i Hişâm: Yirmibeş yaşındayken, talebelerinin isteği üzerine yazmıştır. İbn-i Hişâm'ın eserine zeyldir. Arabça gramer kitabıdır. 17- Şerh-i Kelimetü Kümeyl İbn-i Ziyâd, 18-Şerh-i Muhtasar-ül-Menâr Fıkıh usûlüne dâir bir eserdir. Âlimler arasında beğenilen bir kitap olup 26 yaşındayken yazmıştır. 19- Umdet-ül-edib fit-teallûmi vet-te'dîb: Farsça gramer kitabıdır.

Şiirlerinde Şemsî mahlasını kullanan Şemseddîn Sivâsî hazretleri, dîvânındaki kıymetli şiirlerinde şu konuları işler 1) Bu dünyâ, fânî ve vefasızdır, insanı gaflette bırakan, boş ve lüzumsuz şeylerle oyalayan, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmayı engelleyen düşmandır. Bu dünyânın lezzetlerine aldanmamak gerekir. Bu lezzetler geçici ve aldatıcıdır. 2) Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için bir Allah adamından ders almak, ona talebe olmak gerekir. Bu zâtın huzûrunda nefsi, kötülüklerden temizlemelidir. 3) Peygamber efendimizin (s.a.v.) şefaati çok önemlidir. O'nun şefaati olmazsa insanların hâli çok perişandır. O'nun şefaatine kavuşabilmek için Sünnet-i seniyyesine tam sarılmak gerekir. 4) Sevgiliden gelen eziyete sabırla tahammül göstermek gerekir. Sevgilinin cefâsı, âşıka vefadır. Âşıklar için en kötü durum sevgilinin ilgisizliğidir. 5) Allahü teâlânın verdiği sayısız ni'metlere şükretmek gerekir. Çünkü Allahü teâlâ bütün ni'metlerini insanoğlu için yaratmıştır. Dîvânından seçmeler:

Nât-ı Şerîf

Kapına geldi âsîler, Şefaat yâ Resûlallah!
Suçunu bildi kâsîler, Şefaat yâ Resûlallah!

Ne ettim ise ben ettim, Yanıldım nefse zulm ettim,
Henüz suçum bilip geldim, Şefaat yâ Resûlallah!

Ne ilmim var ne amelim, Perişan cümle ahvâlim,
Vesveseyle dolu bâlim, Şefaat yâ Resûlallah!

Bu şemsi abd-ı âbıkdır, Ne etsen ona lâyıktır,
Velî yoluna sâdıktır, Şefaat yâ Resûlallah!

Kâsî: Duygusuz, Bâl: Kalb gönül, Abd: Köle, Âbık: Kaçak.

Gazel

Hudâvenda şu âlemde, Esen yeller seni ister,
Ayakları gubâr olmuş. Tozan yollar seni ister.

Eğer cindür, eğer hayvan Eğer melek, eğer insan,
Seni zikr etmede yeksan, Dönen diller seni ister.

Bulam diye ister ânı Gezer arayı arayı,
Dolaşıp kûh-u sahrâyı, Akan seller seni ister.

Seherlerde okur virdi, Verir âşıklara derdi,
Bahâne eylemiş verdi. Gezen güller seni ister.

Yıldızlar, ay, güneş bî-cân, Karan yok eder seyrân.
Olup Serkeşte vû hayran, Dönen gökler seni ister.

Yolun Sedd eylemiş ağyar, Kalıp gurbette eyler zar,
Bu Şemsî gibi her kim var, Duyan kullar seni ister.

Gubâr Toz, Yeksan: Dümdüz, beraber, bir, Kûh: Dağ, Vird: Belli zamanlarda okunan tesbih, duâ, Verd: Gül, Bî-cân: Cansızlar. Serkeşte: Şaşkın, perişan, başı dönen.

Kıyamazsan bâş-ü cana, Irak dur girme meydâna,
Bu menzile nice canlar, Baş oynar i'tibâr olmaz.

Bu dünyâ balına banma, Hayallerine aldanma,
Ebedî kalırım sanma, Fenâdır payidar olmaz.

---

1) Hediyet-ül-ihvân (Şeyh Muhammed Nazmi), Süleymâniye Kütüphânesi, Hacı Mahmûd Efendi Bölümü. No: 4587 Vrk. 24b-27b, 44a-48a.

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 95

3) Nâima Târihi cild-1 sh. 372

4) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 165

5) Peçevî Târihi cild-2, sh. 290

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1018

KÂTİB ÇELEBİ

Fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Mustafa bin Abdullah'tır. 1017 (m. 1608) senesi Zilka'de ayında İstanbul'da doğdu. 1067 (m. 1656) senesi Zilhicce ayının yirmiyedisinde Cumartesi günü sabah vakti vefât etti. Kabri, Vefâ'dan Unkapanı'ndaki Mahmudiye Köprüsüne inen büyük caddenin sağ kenarında, Zeyrek Câmii'ne varmadan, mektebin altındaki sebilin bitişiğinde küçük bir avludadır.

Kâtib Çelebi'nin babası, Osmanlı devlet ve siyâset adamlarının yetiştirildiği Enderun Mektebi'nde tahsil görmüş bir askerdir. Mustafa bin Abdullah, ordu kâtipliğinde bulunduğu için, ulemâ ve halk arasında "Kâtib Çelebi" diye tanındı. Hacca gittiği ve başmuhâsebeci ikinci halîfesi (ikinci başkanı) olduğu için, "Hacı Halîfe" ismiyle meşhûr oldu. Babası, dînine bağlı bir zât olduğu için, Kâtib Çelebi beş veya altı yaşına geldiği zaman, Kırımlı Îsâ Halîfe'yi, ona Kur'ân-ı kerîm ve tecvidi öğretmek üzere hoca olarak tuttu. Bu hocadan Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve daha sonra ezberledi. Zekeriyyâ Ali İbrâhim Efendi ve Nefes-zâde'den ilim öğrendi. İlyâs Hoca'dan Arabça gramer derslerini okudu. Böğrü Ahmed Çelebi diye tanınan hattattan yazı dersleri aldı.

Ondört yaşında Anadolu Muhâsebesi kalemine kâtib oldu. Oradaki vazîfelilerin birinden, hesap kaidelerini, erkâm ve siyâkat yazısını öğrendi. 1033 (m. 1624) senesinde babasıyla birlikte Tercan seferine, bir sene sonra da Bağdat seferine çıktı. Dönüşte Musul'a geldiklerinde babası, bir ay sonra da Nusaybin civarında amcası vefât etti. Bir müddet Diyarbakır'da kaldı. Babasının yakın arkadaşlarından birisi, Kâtib Çelebi'yi Süvari Mukâbelesi'ne ta'yin etti. 1037 (m. 1627-1628) senesinde isyan eden Abaza Mehmed Paşa'nın işgal ettiği Erzurum'un kuşatmasına katıldıktan sonra İstanbul'a döndü. Burada yaklaşık iki sene, Bağdad seferine katılana kadar, Kâdı-zâde'nin derslerine devam etti. Kâdı-zâde'nin düzgün ve dokunaklı bir konuşması vardı. Kâtib Çelebi, onun te'sîri altında kaldı. 1039 (m. 1630) Bağdat kuşatmasında, toprak dolu tulumlarla yapılmış siperler arasında, ordunun defterini tuttu. Seferden sonra tekrar İstanbul'a dönerek, Kâdı-zâde'nin derslerine devam etti. Ondan; Envâr-üt-tenzil ve Esrâr-üt-te'vîl, îhyâ-ül-ulûm, Şerh-i Mevâkıf, Dürer ve Gurer, Tarîkat-ül-Muhammediyye adlı eserleri okudu.

1043 (m. 1633)'de Haleb seferinde Hacca gitme fırsatını buldu. Dönüşte bir kış Diyarbakır'da kalıp, oradaki âlimlerle görüştü. 1044 (m. 1635) senesinde de Sultan Dördüncü Murâd Hân ile Revân seferine katıldı. On sene kadar çeşitli savaşlarda bulunduktan sonra İstanbul'a döndü ve kendisini tamamen ilme verdi.

Kâtib Çelebi, ilme olan sevgisinden dolayı eline geçen bir defa küçük, bir defa da büyük mirasın önemli bir kısmını kitaba verdi. Kendisini tamamen ilme verdiği için, Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın 1047 (m. 1637) senesindeki Bağdat seferine katılamadı. Fazileti ve derin bilgisi ile tanınan A'rec Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Bu zâtı şimdiye kadar derslerinde bulunduğu âlimlerin hepsinden daha yüksek bir bilgiye sahip bularak üstâd edindi. A'rec Mustafa Efendi de, Kâtib Çelebi'ye öteki öğrencilerden ayrı bir yakınlık gösterdi. A'rec Mustafa Efendi, ona El-Endülüsiyye fil-arûz, Hidâyet-ül-hikme, Mülahhas fil-hey'e ve şerhiyle birlikte Eşkâl-üt-te'sis isimli eserleri okuttu. Ayrıca; Ayasofya dersiamı Abdullah Efendi ve Süleymâniye dersiamı Mehmed Efendi'nin derelerinde bulundu. Vâ'iz Veli Efendi'den İbn-i Hacer-i Askalânî'nin "Nûhbet-ül-fiker" isimli eserini okudu. Kâtib Çelebi bir taraftan ilim öğrenirken, diğer taraftan birçok talebeye de ders verdi.

1055 (m. 1645) senesinde Girit seferi münâsebetiyle, haritaların nasıl yapıldığını, bu konuyla ilgili yazılan eserleri ve çizilen haritaları gördü. Bu arada Mukâbele başhalîfesi (başyardımcısı) ile arası açıldı. Vazifesinden ayrılarak, üç sene vazîfe yapmadı. Üç sene içinde, ba'zı talebelerine çeşitli konularda dersler verdi. Yine bu zaman içinde anî olarak hastalandığı için, tedâvi çârelerini aramak maksadıyla, tıb kitapları okudu. Ayrıca kalbini kötülüklerden temizlemek, ma'nevî sağlığa kavuşmak için Esma ve Havvas kitaplarını okudu. İslâm âlimlerine çok saygılı olduğundan, onlarla beraber olmaya çalışırdı. 1058 (m. 1648) senesinde tekrar me'mûriyete başladı. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi, Kâtib Çelebi'nin dostu ve sırdaşı idi.

Kâtib Çelebi, huşû' içinde, şartlarına uygun olarak yapılacak duâların kabûl olacağını ve Kur'ân-ı kerîmin şifâ vereceğini sık sık zikrederdi.

Kâtib Çelebi, çalışkan, iyi huylu, vakarlı, az konuşan, çok yazan biri olarak bilinir. Arabî ve Fârisînin yanında, Latinceyi de çok iyi bilirdi. Osmanlı Devleti'nde, ilk defa batı ilmiyle en fazla ilgilenen, doğu ilmiyle mukayesesini ve sentezini yapan, Türk ilim adamlarından biridir.

Kâtib Çelebi'nin çok kitabı vardı. Birgün Şeyhülislâm Yahyâ Efendi, sohbet sırasında Kâtib Çelebi'ye; "Senin bin ciltten fazla târih kitabın varmış. Bu doğru mudur?" diye sordu. Kâtib Çelebi de; "Olması gerekir" diye cevap verdi. Fakat şeyhülislâmın tereddüt ettiğini görünce, ertesi gün on katıra birbirinden ayrı üçyüz cild târih kitabını yükleterek şeyhülislâma götürüp; "Evde, ciltsiz bundan da fazla vardır" dedi.

Kâtib Çelebi, yazdığı yirmiyi aşkın eserleriyle sâdece Türk dünyâsına değil, bütün dünyâya seslenmişti. Çalışmalarının genişliği ve derinliği ile, dönemin en önemli ilim adamlarından sayılmıştır, özellikle bibliyografya ve biyografyaya âit eserlerini hazırlarken fiş kullanarak çalışmıştır.

Târih kitaplarında daha çok hâdiselerin özünü ve hakîkatini anlatmaya çalışmış, Uslûb ve edebiyât yönüne fazla ağırlık vermemiştir. Fikirlerini, düşüncelerini çeşitli san'atlarla süsleyerek anlatmak yerine, kısa, öz ve açık yazmıştır.

Eserleri:

1-Fezleket-üt-tevârih: Bir mukaddime, üç usûl ve bir son sözden ibâret olan bu eser, varlıkların başlangıcı, peygamberlerin ve hükümdârların târihi diye hülâsa edilebilecek bir târih kitabıdır.

2-Keşf-üz-zünûn an esmâ-il-kütübi vel-fünûn: Arabî olup, çok kıymetli bir eserdir. Onbeşbine yakın kitap ve onbine yakın müellifi tanıtan büyük bir bibliyografya ansiklopedisi mahiyetindedir. Mısır'da, Almanya'da, İstanbul'da basıldı. Latinceye de tercüme edildi.

3-Cihân-nümâ: En eski coğrafya kitabımızdır. Haritalarıyla birlikte İbrâhim Müteferrika matbaasında basılmıştır. Daha sonra yazılacak coğrafya kitaplarına kaynak teşkil eden bu eser, Avrupa dillerine de tercüme edilmiştir.

4-Tuhfet-ül-kibâr fî esfâr-il-bihâr Denizcilik târihimiz bakımından mühim bir eserdir. Osmanlı Devleti zamanındaki deniz savaşlarından bahseder, İngilizce ve Fransızcaya tercüme edilmiştir.

5-Takvîm-üt-tevârih: Hazreti Âdem'den (a.s) 1058 (m. 1648) târihine kadar geçen vak'aların kronolojik açıklamasını ihtivâ eder. Arabî ve Fârisî dilde basılmıştır. Bu eseri iki ay gibi kısa bir zamanda tamamlamıştır.

6-Fezleke: Fezleket-üt-tevârih'in devamı niteliğindedir. 1000 (m. 1591) senesinden 1065 (m. 1654) târihine kadar olan olayları içine alır. 1296 (m. 1879) senesinde iki cild olarak basılmıştır. Senelere göre düzenlenmiş olan bu eser, her senenin sonunda o sene içinde ölen devlet adamlarıyla, âlim, şâir ve başka kimselerin hayat ve eserlerinden kısaca bahsetmektedir.

7- Târih-i Frengi tercümesi: Johan Carian'un, Chronic isimli eserinin tercümesi olup, Şinâsî zamanında Tasvîr-i Efkâr Gazetesi'nde ba'zı kısımları yayınlanmıştır. Kâtib Çelebi bu eseri, 1065 (m. 1654) senesinde, İstanbul'da bundaki bilgileri İslâm târihlerine aktarmak ve eklemek için Şeyh Mehmed İhlâsî ile birlikte Türkçeye çevirmiştir.

8- Târih-i Kostantiniyye ve Keyâsire: Kısaca Revnak-us-saltana diye isimlendirdiği bu eseri, 985 (m. 1577) senesine kadar gelen olayları tercüme ve seçme yoluyla meydana getirmiştir.

9- İrşâd-ül-Hıyârâ ilâ Târih-il-Yunan ver-Rûm ven-Nesârâ: Avrupa memleketleri hakkında, onların idâre tarzlarına dâir ellisekiz yapraklık küçük bir risaledir. Avrupalıların yazmış olduğu eserlerden tercüme ederek toplamıştır.

10- Süllem-ül-vüsûl ilâ tabakât-il-fühûl: Alfabetik sıraya göre tertiplenmiş Arabça bir tabakât kitabıdır, iki ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde, künyeleriyle tanınmış meşhûr kişiler, ikinci bölümde, neseb, künye ve lakablarıyla bilinenler sıralanmaktadır. Esas olarak Süyûtî'nin Tahrir-ül-lübâb isimli eserini kaynak almıştır. Yüzden fazla kaynaktan yararlanmıştır.

11- Levâmi-un-nûr: İkinci önemli Coğrafya eseridir. Atlas Minar'ın tercümesidir. Eserde Kuzey Kutup bölgesi, izlanda adası ve Avrupa memleketleri; nehirleri, dağları, şehirleri ile tasviri, bir coğrafya şeklinde ta'rîf edilmektedir.

12- İlhâm-ül-mukaddes min feyz-il-Akdes: Bu risalede ortaya konan üç mes'ele şunlardır: 1- Kuzey memleketlerinde namaz ve oruç vakitlerinin ta'yini, 2- Güneşin aynı cihetten doğup batmasının dünyânın bir noktasında mümkün olup olmadığı, 3- Her ne yana dönülse, kıble olabilecek Mekke'den başka bir memleketin bulunup bulunmadığı. Kendisi bu üç sorunun

cevâbını, kendi vermeyip bu konuda meşhûr âlimlerin eserlerinden yararlanarak, yalnızca bunları açıklamakla yetinmiştir.

13- Tuhfet-ül-ahyâr fil-hikem vel-emsâl vel-eş'âr Alfabetik sıraya göre tertiplenmişdir. Tanınmış şâirlerin ve yazarların yahut, ismi meşhûr olan kimselerin sözlerini veya bunlara âit fıkra, hikâye ve latifeleri içine alan bir eserdir.

14- Dürer-i münteşir ve gurer-i müntesir: Kâtip Çelebi biyografi eserini hazırlamak için kaynak kitapları incelediği sırada, buralardaki fâideli olacak noktalarla, türlü mes'elelere ve konulara dâir seçmeler yaptı. Bunları toplayınca bu eseri meydana geldi.

15- Düstûr-ul-amel fî ıslâh-ıl-halel: 1063 (m. 1652) senesinde devlet bütçesinde gelirin az olup, masrafın çoğalması ile ilgili bir araştırmadır.

16- Mîzân-ül-hakk fî ihtiyâr-il-ehakk: Kâtip Çelebi'nin yazmış olduğu eserlerin en sonuncusudur. 1067 (m. 1656) senesinde yazmıştır. Devrinde şiddetli tartışmalara konu olan bir takım mes'eleleri konu olarak almıştır.

Kâtip Çelebi'nin Sultan Genç Osman'ın şehîd edilmesiyle ilgili söylediği bir şiir şöyledir:

Bir şâh-ı âlîşân iken,
Gayretli, genç arslan iken.

Gazi, bahâdır hân idi,
Nâmıyla Osman Hân idi.

Hükmetmeye kâdir idi,
Haccetmeye hâzır idi.

Niyet edip haccetmeye.
Kulak gerek işitmeye,

Eşrât-ı saattir bu dem,
Rûz-ı kıyâmettir bu dem.

Ey dil ciğerler oldu hûn,
Kan ağladı ehl-i fünûn.

Âli neseb sultan idi,
Şâh-ı cihâna kıydılar.

Kula nedamettir bu dem,
Şâh-ı cihâna kıydılar.

Derdim bir iken oldu on,
Şâh-ı cihâna kıydılar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 262

2) Keşf-üz-zünûn mukaddimesi.

3) El-A'lâm cild-7, sh. 236

4) Brockelmann Sup-2, sh. 635

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1028

6) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 351

KEFEVÎ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hüseyn bin Rüstem'dir. Kefevî diye meşhûr olmuştur. Aslen bugünkü Kırım'da bulunan Kefe'dendir. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1010 (m. 1601)'da Mekke'de vefât etti.

Memleketinde zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Daha sonra İstanbul'a gelip Medîne-i münevvere kadısı Dâvûd-zâde Efendi'nin hizmetinde bulunup, ilim tahsil etti ve onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. Niksâri-zâde ile ilmî sohbetlerde bulundu. İlmî olgunluğa ulaştıktan sonra 990 (m. 1582) târihinde, Ca'fer Efendi'den boşalan Fatma Sultan Medresesi'ne müderris ta'yin olundu. 993 (m. 1585)'de Şah Hüban Hâtun Medresesi müderrisliğine nakl edildi. 1002 (m. 1593) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, bir sene sonra Yavuz Selîm Medresesi'ne ve 1004 (m. 1595)'de Süleymâniye medreselerinden birine müderris olarak ta'yin olundu. 1007 (m. 1598) senesinde Kudüs kadılığına, 1008 (m. 1599) senesinde de Mekke-i mükerreme kadılığına nakl edildi. 1010 (m. 1601) senesinde bu vazîfeden alındı. Aynı sene içinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Kefevî Hüseyn Efendi âlim, faziletli, asrındaki irfan ehlinin en ileri gelenlerindendi. Hoş sohbetli olup, güzel söz ve şiir söylerdi. Herkesle hoş geçinen, kimseyi kırmamaya çalışan, zarif yaradılışlı bir zât idi.

Nakl edilir ki: Sahn-ı semân Medresesi müderrisleri, Kudüs kadılığını kabûl edip gitmezlerdi. Kefevî Hüseyn Efendi, Kudüs kadılığına ta'yin olununca kabûl etti. Bunun üzerine neden gitmek istediğini sordular. Onlara cevap olarak; "Bu günahkar bedenimi, o mukaddes topraklarla temizlemek isterim. Onun için bu vazîfeyi kabûl ettim. Ümid ederim ki topraktan yaradılmış olan bu vücûdum, o bereketli toprakların te'sîriyle ateşten kurtulur" dedi. Orada ölmek istediğine işâret ederek ta'yin olunduğu Kudüs kadılığına, bütün tanıdık ve arkadaşlarıyla helâllaştıktan sonra gitti.

Ta'yin olunduğu Kudüs kadılığına giderken feyz ve bereketlenmek için Sultan İkinci Bâyezîd'in kabrini ziyâret ettikten sonra, yoldan geçerken Maymuncu Deli Mehmed dedikleri zâtı gördü. Saygıyla elini öpüp, duâsını istedi. Yanında bulunanlar, bu zâtın elini öpmesine şaşırdılar. O kimselere; "Mehmed Dede evliyânın büyüklerindendir. O kendini gizlemek için bu işi yapmaktadır. Benim bu şekilde o zâtın elini öpüp duâsını istememem, hâdiselere dünyâ gözüyle bakan kimselere ibret olması içindir" dedi.

Hüseyn el-Kefevî, bir eserinde evliyânın büyüklerinden olan Ya'kûb-i Çerhî hazretlerinden şöyle bahseder: "Ya'kûb-i Çerhî'nin, Şâh-ı Nakşibend Behâüddîn Buhârî ile müşerref olması, Allahü teâlânın ona ihsânıdır. Ya'kûb-i Çerhî'nin birçok üstünlüklerine ve kerâmetlerine vefât etmiş oldukları hâlde şâhid oldum. Evliyânın büyüklerinden olduğunu anladım. Birgün, onun için Kur'ân-ı kerîmden hangi sayfanın çıkacağını düşünüp açtım ve Kur'ân-ı kerîmden: **"Onlar** (peygamberler) **Allahü teâlânın hidâyetine eriştirdiği kimselerdir. Sen de onların gittiği yoldan yürü** (Onların tevhîd yolunda bulun)**."** meâlindeki En'âm sûresi 90. âyet-i kerîmesi çıktı ve Ya'kûb-i Çerhî'nin büyüklüğünü iyice anladım"

Kendisi anlatır: Memleketim olan Kefe'den 985 (m. 1577) senesinde annem ve babamla birlikte İstanbul'a göç etmeye niyetlendik. Fakat denizden mi, karadan mı gitmemiz gerektiği husûsunda tereddüt ettik. Denizden gidersek batma tehlikesi var, karadan gidersek çok yorgunluk olacak diye, içimizde vesveseler çoğaldı. Kur'ân-ı kerîmden bir sayfayı açtım: **"Korkmayın zira ben sizinle beraberim, işitirim ve görürüm"** meâlindeki Tâhâ sûresi 46. âyet-i kerîmesi çıktı. Kalbimin tam rahat etmesi için tekrar açtım, **"Görmedin mi ki, Allah,**

bütün yerdekileri ve emriyle denizde akıp giden gemileri hep sizin hizmetinize bağlı kıldı" meâlindeki Hac sûresi 65. âyet-i kerîmesi çıktı ve yoculuğumuz bunun üzerine denizden oldu.

Bir gece çok sevindirici bir rü'yâ gördüm. Uyandığım zaman bu rü'yânın şeytanî mi rahmânî mi olduğu husûsunu düşündüm, İmâm-ı Süyûtî'nin "Câmi'-us-sagîr" adlı hadîs-i şerîf kitabını açtım. Peygamber efendimizin: **"Sâlih mü'minin rü'yâsı Allahü teâlâdan bir müjdedir"** meâlindeki hadîs-i şerîfi çıktı. Rü'yâmın rahmânî olduğunu anladım.

Hüseyn Kefevî'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserleri şunlardır. 1-Ta'lîkâtün alâ sahîh-i Müslim, 2- Ta'lîkâtün alâ sahîh-i Buhârî, 3- Şerh-i Gülistan (Türkçedir), 4- Rûznâme fî menâkıb-il-ulemâ vel-meşâyıh vel-fudalâ, 5- Sevânih-ut-Tefe'ül ve levâih-ut-Teveffül, 6- Şerh-i Divân-ı Hâfız, 7-Şerh-u Lâmiyyet-il-acem lit-Tugrâî, 8-Niksârî-zâde ile olan makaleleri.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 7

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 121, 122

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 321

4) Keşf-üz-zünûn sh. 554, 1782

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 454

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1959

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1028

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 276

KEMÂLEDDÎN BEYÂDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve İstanbul'un meşhûr kadılarından. İsmi, Ahmed bin Hasen bin Sinân olup, lakabı Kemâlüddîn'dir. Beyâdî diye meşhûrdur. 1044 (m. 1634) senesinde İstanbul'da doğdu. Aslen Bosnalıdır. 1098 (m. 1687) senesinde İstanbul'a yakın bir yerde vefât etti.

Beyâdî ilk olarak babasından ilim öğrendi. Sonra Yahyâ Minkâri ve zamanının büyük âlimlerinin derslerine devam etti. Babası ile birlikte hacca gitti. Babası Mekke-i mükerremede kadı iken, Beyâdî, burada Şemseddîn Bâbilî'nin derslerine devam etti. Şemseddîn Bâbilî ona icâzet verdi.

Beyadî'nin bütün ilimlerde asıl hocası, Molla Çelebi diye bilinen Muhammed bin Ali Âmidî'dir. Molla Çelebi, çok büyük bir âlim idi.

Beyâdî ilim tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli yerlerde ders vermeye başladı. Talebeler ondan çok faydalandı. Asrındaki büyük âlimler, Beyâdî'yi çok medh ettiler. Uzun müddet Osmanlı Devleti'nin muhtelif yerlerinde kadılık yapan Beyâdî, adâletten hiç ayrılmadı. İnsanların ayıplaması ve kınaması, onun, hak ve doğru neyse, o çizgide yürümesine mâni olamadı. Fıkıh ilminde ve hüküm vermekte çok mahir idi. İlmi ve fazileti her tarafta duyuldu, ilmi ile âmil bir zât idi.

Beyâdî, 1077 (m. 1666) senesinde Haleb'e kadı olarak ta'yin oldu. Haleb halkı ona çok kıymet verdi. Buradan Bursa kadılığına ta'yin edildi. 1083 (m. 1672) senesinde Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Burada muhtelif ilimlere dâir dersler verdi. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretlerinin yazmış olduğu risalelere kendisinin yazdığı "İşârât-ül-merâm min ibârât-il-Îmân"

isimli şerhi, talebelere okuttu. Şerh, çok çeşitli mevzûları ihtivâ etmektedir. Gayet güzel yazılmıştır. 1086 (m. 1675) senesinin sonlarına doğru, İstanbul'a kadı olarak alındı. Sonra Rumeli kadıaskerliğine getirildi.

Beyâdî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Sevânih-ül-ulûm: Altı ilme dâir mevzûları ihtivâ eder. İsminin Sevânih-ul-mutârahat olması da muhtemeldir. Yazması, İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesi'ndedir. 2- El-Fıkh-ül-ebsât, 3-İşârât-ül-merâm.

İşârât-ül-merâm adlı eserin mukaddimesinden bir bölüm:

Dînî esaslarını, Kur'ân-ı azîmüşşânın muhkem âyet-i kerîmeleri ile beyân eden Allahü teâlâya hamd eder, Resûlullaha (s.a.v.) ve insanları O'nun Sünnet-i seniyyesine da'vet eden Âline, Eshâbına (r.anhüm) ve kıyâmete kadar onlara ihsân ile tâbi olan âlimlere salât ve selâm ederim. Dînin esaslarının tedvinini (düzenlenmesini) ilk önce İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe yaptı.

İmâm-ı a'zam, dînin esaslarına dâir ilk eseri yazdığı gibi, dînin esaslarını kat'î delîllerle de sağlamlaştırmıştır. Ebû Mansûr Abdülkâhir bin Tâhir Temîmî "Et-Tebsîret-ül-Bağdâdiyye" isimli eserinde şöyle demektedir: "Fıkıh âlimlerinden ve Ehl-i sünnet vel-cemâatin mütekellimînin (kelâm âlimlerinin) ilki Ebû Hanîfe'dir. Akâid mevzûunda Ehl-i sünneti müdâfaa ve desteklemek üzere "El-Fıkh-ül-ekber" ve "Er-Risâle" ismindeki eserlerini yazdı. Haricîler, Eshâb-ı Kirâma düşman olan ve dil uzatanlar, Kaderiler ve dinsizler ile münâzaralarda bulundu. O zaman bu sapık fırkaların mensûpları, Basra'da bulunuyordu. Bu sebeble yirmi küsur defa Basra'ya gitti. Onların sapık fikirlerini en açık ve kat'î delîllerle çürüttü. Kelâm ilminde parmakla gösterilir hâle geldi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 192

2) El-A'lâm cild-1, sh. 112

3) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 181

4) İşârât-ül-merâm mukaddimesi.

KERÎMÜDDÎN BÂBÂ HASEN EBDÂLÎ

Hindistan evliyâsının en büyüklerinden. İsmi Abdülkerîm olup, lakabı Kerîmüddîn'dir. Kabil ile Lahor arasında, Keşmir'e ayrılan yol üzerinde bulunan, Bâbâ Hasen Ebdâl kasabasına yakın Osman-pûr beldesindendir. Bâbâ Hasen Ebdâl kasabasına nisbetle "Bâbâ Hasen Ebdâlî" diye nisbet edilmiştir. Doğum târihi kaynaklarda bulunamamıştır. 1050 (m. 1640) senesi Muharrem ayında vefât etti.

İmâm-ı Rabbânî'ye (r.aleyh) bağlanması sebebini kendisi şöyle anlatır: "Genç iken, ilim öğrenmek için Lâhor'a gelmiştim. Zâhirî ilimleri tahsil ederken hatırıma; "Bu hâlde ölürsem Hak teâlâyı bilmeden, tanımadan ölmüş olurum" düşüncesi geldi ve tahsili bıraktım. Memlekete dönüp, tâat ve ibâdetle meşgûl oldum, içime doğru yolu gösterici bir âlim bulup, onun vesilesiyle evliyâlık yolunda ilerlemek arzusu düştü. Bir gece rü'yâda, Yûsuf aleyhisselâmın güzelliğini andıran, pek güzel ve vekârlı bir büyüğün mübârek sûretini gördüm. Hatırıma; "Bu yüksek zâtın talebesi olayım" diye geldi. Uyanınca, hayret edip, bu büyüğü nerede bulabilirim dedim. Kendi kendime rü'yâda her görünen, uyanıklıkta zuhur etmiyebilir dedim. Ertesi gece aynı mübârek sima ile karşılaştım. Onu o kadar sevdim ki, yerimde duramaz oldum. Daha birkaç gece, hep o cemâl ve kemâl sahibi simayı görüp, bulamama üzüntülerimi, rü'yâlarımla teselli eyledim.

Ondan sonra bir daha görmedim. Kararsızlık ve sabırsızlık kalbimi rahatsız etmeye başladı. Bir sırdaşım vardı. Ona; "Gece teheccüdden sonra gel, bana bir işâret ver de, evde olanlara ve anneme haber vermeden, bizi Allahü teâlâya kavuşturacak bir velîyi aramaya çıkalım" dedim. O arkadaş dediğim zamanda geldi. Ev halkının hepsi uykuda iken divâne âşık gibi onunla birlikte evden çıktık. Serhend'e geldim. Serhend'e gelince kalbimde bir değişiklik ve heyecan hâli başladı. Meşhûr âlimlerden ve takvâ sahiplerinden olan Şeyh Cevher'e gittim. Bana, dînimize tam bağlı bir rehber göstermesini arzettim. O da; "Üzülme, istediğini bulacaksın" dedi. Kendi kendime; "Ekberâbâd'a gideyim, belki o büyük beldede aradığım gibi bir rehber bulurum" diye düşündüm. Bu hâlde iken, Serhend çarşısında bir sofu ile görüştüm. Arzumu ona söyledim. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini anlatıp, bana onların mescid ve hânekâhlarını gösterdi.

Geldim, kapılarının dışında durdum. Zâhirî hâllerim iflâs ve çöküntü içindeydi. Bir derviş gitti ve İmâm-ı Rabbânî'ye: "Bir müflis geldi. Hizmetiniz ve huzûrunuz ile şereflenmek ister" dedi. "Onu getirin" buyurdular, içeri girdim. Nûrlu yüzünü görür görmez, daha önce defalarca rü'yâda bana görünen mübârek simanın sahibi budur deyip, onları tanıdım, şevk ile ağladım. Hazret-i İmâm, beni kucakladılar ve bir müddet öyle durdular. Sonra başımı kaldırıp, hemen husûsî odasına götürdü ve büyükler yolunu ta'lim eyledi. Kendilerine, benim maksûdum tamam oldu diye arz ettim. Çünkü Hazret-i İmâm'ın âdetleri öyle idi ki; bir tâlib uzun zaman gelir gider de, ancak ondan sonra ona büyükler yolunu telkin ederlerdi."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin feyz ve himmetleri o kadar çok ve kuvvetli idi ki, daha sohbet olmadan, sâdece huzûrunda bulunmakla Kerîmüddîn'in hâli değişti, inâyetlere kavuştu. Misline rastlanamayan bereketli nazarlar (bakışlar) altında, kısa zamanda çok ilerledi. Hazret-i İmâm ona, insanlara doğru yolu göstermesi, bu yolda ilerlemelerine vesile olması için icâzet verdi. İcâzet ile şereflendikten sonra memleketine dönen Kerîmüddîn Bâbâ Hasen, vazîfeye başladı. O memleketin halkından çok kimseler onun sayesinde bu şerefli yolun hakîkatine kavuştular. Feyz ve bereketlere mazhar oldular.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.aleyh), hazret-i İmâm'ın en eski yakınlarından, halife ve eshâbının meşhûrlarından, yüksek hâller, cezbe, tasarruf ve hârikalar sahibi çok yüksek bir velî idi. Menkıbe ve kerâmetleri çoktur. Allahü teâlânın ihsânı ve İmâm-ı Rabbânî'nin yüksek teveccühleri ile öyle dereceye ulaştı ki, bütün âlem gözünün önünde bulunur, bir anda dilediği yere gidebilirdi.

Kendisi anlatır: "Hazret-i İmâm'dan bu yolu aldıktan ikibuçuk yıl sonra, onun mescidinde bir gece sabahdan önce, başımı dizime koymuş, murâkabe ediyordum. Kendimden geçtim. Gördüm ki, bana benzer dört kişi yanımda durur. Dördü de benim. Kendime geldim. "La havle..." okudum. Tekrar meşgûl oldum. Tekrar o birbirinin aynı ve benim benzerim olan dört kişiyi yanımda oturur gördüm. Kendime geldim. "La havle..." okudum. Bu hâl üç defa böyle tekrarlandı. Dördüncüsünde gaybet hâli hâsıl olunca, gördüm ki, nûr yüzlü ak sakallı birisi, elinde bastonuyla mescidin bir tarafından çıktı. Bana yaklaşıp selâm verdi. Selâmını aldım. Sonra; "Kendini nasıl görüyorsun?" dedi. Böyle demesiyle benim hâlim değişti. Adetâ kendimden geçtim. Ayıldıktan sonra dedim ki: "Ben kendimi öyle görüyorum ki, benim memleketim buradan dört kilometre uzaktadır. Elimi buradan uzatır, orada ne varsa buraya getiririm. Bütün memleket bana bitişik ve çok yakın olmuştur." O ihtiyâr; "Bu bahsettiğin hâlin sahibine ne derler bilir misin?" dedi. "Hayır" dedim. "Kutb derler" dedi.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.aleyh) anlatır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden icâzet almakla şereflenip memleketime döndüğümde, on kişiyi talebe olarak almama müsâade etmişlerdi, ikinci defa huzûrlarına geldiğimde, bu tasavvuf yolunu yetmiş kişiye ta'lim edip öğretmemi istediler. Üçüncü defa geldiğimde, Fadl-âbâd isimli bir beldede bir handa konaklamıştım. Orada bir rü'yâ gördüm ki, beni bir taht üzerine oturtmuşlar ve vaktin sultânı da eli bağlı olarak huzûrumda duruyor. Bu rü'yânın ta'birini ve hikmetini merak ederek hazret-i İmâm'ın huzûruna vardım. Ben daha o rü'yâyı anlatmadan, mutlak icâzet vermekle şereflendirdiler. Bu üçüncü gelişimde bu ihsâna kavuştum."

Yüksek hocaları tarafından icâzet ile şereflendirilip memleketine gönderildikten sonra, taliblere ilim ve feyz kaynağı olarak hizmet etmekte olan Kerîmüddîn (r.aleyh), insanlara çok fâideli olmakta idi. Bir zaman İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yolu, Kerîmüddîn'in beldesine düştü. Orada Kerîmüddîn'den feyz almakta, sohbetinde bulunmakta olanlardan bir grup kimse, hazret-i İmâm'ın huzûruna gelerek feyz ve bereketlerinden, kıymetli sohbetlerinden istifâde etmek istediklerini arzettiler. O da Kerîmüddîn'i çağırarak; "Bu kimseleri büyükler yoluna aldınız mı? Almadınız mı?" diye sordular. Kerîmüddîn; "Efendim, yüksek hazretinizden bana ulaşanları bunlara ulaştırdım" diye arzedince, İmâm-ı Rabbânî hazretleri o kimselere dönerek; "Benim dilim, Şeyh Kerîmüddîn'in dilidir. O ne söyledi ise ben söylemişim. Sohbetlerini bu dikkat ve uyanıklık ile dinlerseniz aynı istifâdeye kavuşursunuz" buyurdu ve üzerlerinde bulunan gömleği çıkararak Kerîmüddîn'e verdi.

Rivâyet edilir ki, Kerîmüddîn hazretlerinin bulunduğu beldede meşhûr olmuş, herkesin kendisine müracaat ettiği, ilim sahibi Abdünnebî isminde bir kimse vardı. Bu kimse birgün, Kerîmüddîn'i yemeğe da'vet etti. Yemekten sonra, istek ve arzusu ile Kerîmüddîn'e; "Bana büyükler yolunu ta'lim eyleyin" dedi. Kerîmüddîn de; "Evin dışındaki mescide gel! Orada sana arzu ettiğini vereyim ve seni büyükler yoluna alayım" buyurdu. Abdünnebî; "Mescidde herkesin yanında olmaz. Yalnız yerde söyleyiniz" dedi. Kerîmüddîn, onun zâten meşhûr olduğu için, insanların yanında talebe olmaktan utandığını anladı ve bu işte esâsın nefse muhalefet etmek olduğunu bildirmek için; "Yalnız yerde olmaz!" buyurdu.

Bunun üzerine o kimse edebe riâyeti terkederek: "Ben meşhûr bir kimseyim. Sözüm dinlenir. Eğer bana yalnız yerde, yolu ta'lim etmezseniz, insanlara sizin bid'at sahibi olduğunuzu söyler, onların size gelip talebe olmalarına mâni olurum ve hiç kimse sizin huzûrunuza gelmez" gibi şeyler söyliyerek, kendine göre, güya Kerîmüddîn'i tehdit eder bir ibâre kullandı.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.aleyh) o münasebetsiz kimsenin bu sözlerine üzülüp gayrete geldi. "Elinden gelen her şeyi yap! Halka istediğini söyle!" buyurdu. O kimse de, hakîkaten bundan sonra onun hakkında iftiralara, bozuk sözler sarfetmeye başladı. Bu çirkin işe tevessül etmesinden birkaç gün geçmeden evi barkı harâb oldu. Kısa zaman sonra da kendisi ve oğlu öldü. Büyüklere Allahü teâlânın sevdiklerine karşı gelmenin cezasını hemen çekmiş oldu.

Şeyh Mûsâ Şevîn memleketinde makam ve otorite sahibi mümtaz bir zât idi. Bir iş için Kerîmüddîn'in bulunduğu kasabaya gelmişti. Bir vesile ile onu görmeye geldi. Kerîmüddîn ona; "Siz hangi yolda talebesiniz?" dedi. "Îsâ Belveti'nin talebesiyim ve ondan icâzetim vardır" dedi. Şeyh; "Kendinize müteveccih olun, benden size birşey gelecek" dedi. O da başını eğdi. Kerîmüddîn teveccühle meşgûl oldu. Dil ile birşeyden bahsetmedi. Bu büyük zâtın âdetlerinden idi ki, yalnız teveccüh ve tasarrufla, Ahrâriyye yolunu talibin kalbine verir ve zikr fidanı, talibin kalb bahçesinde kalb tasarrufu ile dikilirdi. O anda sâlikin kalbi zikr eder hâle gelirdi. Bir müddet

sonra Şeyh Mûsâ başını kaldırdı ve; "Şeyh Îsâ Belveti'nin nisbeti kalbimden silindi ve sizin nisbetiniz kalbime yerleşti" dedi. Evine gittikten sonra oğlu Şeyh İshak'a bu durumu açıkladı ve onu şeyhin sohbetine gitmeye teşvik etti. Oğlu Şeyh-zâde edasıyla Kerîmüddîn'i görmeye geldi. Şeyh kendi eliyle odanın ta'mirini yapmakla meşgûl idi. Bu sebeple eli, ayağı çamurlu idi. O hâl içinde Şeyh-zâde geldi ve selâm verdi. Kerîmüddîn ona doğru bir baktı ve; "Elimi yıkayıp, sizinle müsâfeha edeyim" dedi. O, feryâd edip; "Efendim bir bakışınız ile yedi aydan beri Şeyh Tâc Senbihlî'den aldığım nisbet benden gitti ve onun yerine sizin nisbetiniz yerleşti" dedi. Kerîmüddîn onu husûsî odasına götürdü ve ona teveccüh etti. Teveccüh esnasında, bu büyük yolu kalbine yerleştirdi. Şeyhin teveccühü ile, Şeyh-zâde İshak kendinden geçerek hareketsiz, güçsüz bir hâle geldi. Şaşkın oldu. Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî kalktı ve hücrenin kapısının zincirini dışardan bağladı. Sabahdan öğleye kadar geçti. Şeyh-zâde hâlâ kendinden geçmiş yatıyordu. Sonra Kerîmüddîn odanın kapısını açtı ve onun yanında oturdu. Teveccüh eyledi. Şeyh-zâde İshak kendine geldi ve; "Kalem ve kâğıt getiriniz Biraz önce İmâm-ı Rabbânî hazretleri burada idiler. Bana bir takım şeyler söylediler. Yazayım, unutulmasın" dedi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin buyurdukları şunlar idi:

"Ey İshak! Sen benim oğlum ve bütün hakîki ve ince rumuzlarda halîfemsin. Ben mağfiret olunmuşum, sen de mağfiret olunmuşsun. Seni vesile edenler de mağfiret olunmuşlardır. Çok sevdiğim ve talebem olan Kerîmüddîn'e benim selâmımı söyle". Şeyh-zâde, o yarım günlük zamanda hilâfet alacak dereceye yükselmişti. Kerîmüddîn ona; "Madem ki, hazret-i İmâm sana icâzet verdiler. bu sana kâfidir" dedi ve onu gönderdi. Memleketine gitti. Oranın halkı talebe olmak için onun etrâfına toplandı, ilk talebesi, Mîrek Mes'ûd Bey bin Ahmed Bey Hân Kâbilî'dir. Devlet adamlarından idi. Ahbab ve arkadaşları Mîrek Mes'ûd Bey'i çekemeyip, kendisine; "Şeyh-zâde İshak yalanla kendini Ahrâriyye yolunda eyledi. Sen de gidip ona talebe oldun" dediler. Bu asılsız sözlere aldanan Mîrek Şeyh, İshak'tan irâdet (talebelik) aldığına pişman oldu ve iki üç gün hocası İshak'ın huzûruna gelmedi. Şeyh İshak kalkıp, Mîrek'in evine gitti. Dil uzatanların sözleri Mîrek'e o kadar te'sîr etmişti ki, Şeyh İshak'a saygıda bile bulunmadı. O da gayrete gelip, orada oturmadı, dönüp evine gitti. Mîrek Mes'ûd Bey o gece rü'yâda gördü ki, Hâce Behâeddîn-i Nakşibend (kuddise sirruh) geldi. Ba'zan o kadar büyüyordu ki, bütün yeryüzünü ve göğü kaplıyor, ba'zan bir iplik kadar inceliyordu. Mîrek'e hitabla; "Ey zavallı, Allah adamlarını tanımıyorsun" buyurdu. Mîrek'in korkudan bütün vücûdu titredi ve dehşetle uyandı. Hemen Şeyh İshak'ın huzûruna koştu. Yüzlerce yalvarma ve kırıklık ile ayaklarına kapanıp, kusurunun affını diledi ve; "Bu hasedciler için ne buyurursanız yapayım. Zîrâ onlar benim canım ve îmânımla oynadılar" dedi. Şeyh İshak; "Onları huzûruna yaklaştırma" buyurdu. O da öyle yaptı.

Şeyh İshak ikinci defa Şeyh Kerîmüddîn'in huzûruna geldiğinde Kerîmüddîn ona "La ilahe illallah" zikrini öğretti. Kerîmüddîn bu kelimeyi der demez Şeyh İshak'ı bir hâl kapladı ve o anda öyle bir hararet ve yanma hâsıl oldu ki, denizlerin suyunu içse, kanmazdı. Bardak bardak su verdiler. İçti ve kanmadı. Yandım yandım deyip, birkaç gün hiç konuşmadı. Ondan sonra Kerîmüddîn; "Hâllerin nasıldır?" diye sordu. "Ben bilmiyorum ki, ben kimim. Hâlimden haberim yok. Kendimde değilim" dedi.

Kerîmüddîn Bâbâ Hasen Ebdâlî (r.a.) şöyle anlatır: "Bir defa hanımı alıp, hazret-i İmâm'ın hizmetine gelmiş idim. Ayrılmak istediğim zaman, hanımım; "Ben de hazret-i İmâm'dan irâdet alsam, ne iyi olur, huzûrunda bir defâcık bulunurdum" dedi. Hazret-i İmâm'a arzettim. "Yalnız olduğum zaman gel" buyurdu. Odalarına gittim ve tekrar hanımımın isteğini arzettim. "Peki" buyurup, başlarını eğerek murâkabe ettiler. Bir müddet sonra başlarını kaldırıp, buyurdular ki:

"Şeyh Kerîmüddîn, onu sana ısmarladım. Senden bu yolu öğrenecek." Hanımımla ne kadar meşgûl olduysam da, onun hâlinde bir değişiklik olmadı. Bir gün teheccüd namazından sonra "La ilahe illallah" kelimesini söylemekle meşgûl idim. Hanımım da arkamda teheccüdünü kılmış oturuyordu. Ehlimden "La ilahe illallah" kelimesi yüksek sesle çıktı. O anda onun hâli değişti ve cezbeye kapıldı. Kendinden geçmiş bir halde yerde yuvarlandı durdu."

Kerîmüddîn'in çoluk-çocuğu ve eshâbı ile hazret-i İmâm'a geldiği günler, hazret-i İmâm'ın uzlet günleri idi. Mahremlerinden pek az kişi yanlarına girebiliyordu. Buna rağmen; "Şeyh Kerîmüddîn ve eshâbı yanıma gelmekte serbesttirler" buyurdu.

Kerîmüddîn'in talebelerinden biri hasta idi. Durumunu bildirdiler. Bunun üzerine Kerîmüddîn geldi ve o hasta talebenin yanında başka bir yatakta yattı. Allahü teâlâya yalvardı.

Rü'yâsında o talebesinin yaşayıp yaşamayacağını göstermesini diledi. Uykuya vardı ve rü'yâsında siyahlar giyinmiş düşman askerleri ile kendi talebelerinin muharebe ettiklerini, bu hasta olan talebenin diğer askerlerden önde at koşturduğunu, kahramanca çarpışarak düşmana çok zayiat verdirdiğini, yaralanıp attan düştüğünü ve atının onu bırakıp kalabalığa karıştığını gördü. Uykudan uyandığında o talebesinin vefâtının yaklaştığını haber verip, eshâbına techiz, tekfin ve defn için hazırlık yapılmasını söyledi. O talebenin hastalığı ise ölüm şiddetinde görünmüyordu. Orada bulunan talebelerin hepsi hayret ettiler. Bundan az bir zaman geçtikten sonra, hastanın durumu ağırlaştı. Nefesi sıklaştı. Bu sırada orada bulunan ve tasavvuf ehlinin hâlini inkâr eden ba'zı kimseler kendi kendilerine; "Hocalığın ve talebeliğin şu anda (ölüm ânında) ne işe yaradığını görelim" dediler. Onların bu düşüncelerini kalb yolu ile anlayan Kerîmüddîn hazretleri, açıktan; "Ey Allahım! Vefât etmek üzere olan bu hastanın hakîki tasavvuf büyüklerine bağlanması hürmetine, seni zikrettiğini bunlara da duyur!" diye duâ etti. Bu söz daha bitmemişti ki, o ölüm hastasının açıktan açığa "Allah Allah" demeye başladığı duyuldu. Rûhunu teslim edinceye kadar böyle devam etti. Bu apaçık kerâmete şâhid olan o yabancılar da inkarlarından vazgeçip, Kerîmüddîn'e bağlı yakın talebelerinden oldular.

Kerîmüddîn Abdülkerîm Bâbâ Hasen Ebdâlî, yüksek hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinde gördüğü bir kerâmeti şöyle anlatır: "Bulunduğum beldeden son defa hanımımla hazret-i İmâm'a gelmiş idim. Hanımım hâmile idi. Bu sebeple yaya olarak gitmeyi tercih etmiş idik. Serhend-i şerîfe ulaştığımızda, yolun uzun ve meşakkatli oluşu sebebiyle çok yorulmuştum. Ayaklarım da şişmiş ve su toplamış idi. Hanımımı bir tanıdığın evine bırakıp, kendim yalnız olarak yüksek huzûrlarına geldim. Ellerini öper öpmez bana sarıldılar ve; "Şeyh Kerîmüddîn! Çok yorulmuşsun, ayakların da çok acımış. Allahü teâlâ seni bağışladı. Doğacak olan çocuğunuzu da bağışladı" buyurdu. Hâlbuki memleketimden geldikten sonra kendileri ile ilk defa karşılaşıyordum. Hanımımı getirdiğimi ve hanımımın hâmile olduğunu da söylememiş idim. Bu hâl onların kerâmetlerinden idi."

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 385

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 355

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 348

KINALI-ZÂDE HASEN ÇELEBİ

Osmanlar zamanında yetişen fıkıh ve kelâm âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Hasen Çelebi bin Alâüddîn Ali bin Emrullah bin Abdülkâdir Hamîdî olup, Ahlâk-ı alâî isimli meşhûr ahlâk

kitabının sahibi olan Ali bin Emrullah'ın oğludur. Kınalı-zâde Hasen Çelebi diye tanınır. Babası Bursa'da Hamza Bey Medresesi'nde müderris idi. Hasen Çelebi, 953 (m. 1546) senesinde Bursa'da doğdu. 1012 (m. 1604) senesinde Mısır'da Reşîd kasabasında vefât etti.

Hasen Çelebi'nin baba ve dedeleri, zamanlarının yüksek âlimi, zühd ve takvâ sahibi velîleri idiler. Büyük dedesi olan Abdülkâdir Hamîdî Efendi, sakalına kına yaktığı için çocuk ve torunları Kınalı-zâde diye tanınmışlardır.

Hasen Çelebi önce babasından ve diğer ba'zı âlimlerden okuduktan sonra, o zamanın büyük âlimi Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'den ders aldı. Bilhassa fıkıh ve kelâm ilimlerinde çok yükseldi. İcâzet aldı. Büyük âlimlerden oldu. Birçok medresede müderrislik yaptı. Edirne, Bursa, Haleb, Mısır, Gelibolu, Eyyûb Yeni Zağra gibi beldelerde kadılık ve müderrislik yaptı. Kınalı-zâde Hasen Çelebi, asrının yüksek âlimlerinden idi. Zühd ve takvâ sahibi, ilmiyle âmil bir âlim idi. Dînî emir ve yasaklara uymakta çok titizdi. Aynı zamanda kuvvetli bir şâir ve çok yüksek bir edîb idi. Sayısız beytleri bunu göstermektedir. Dînî kitaplara şerh ve ekleri ise şiirinden daha üstündür. "Âlim ilme doymaz" sözünde de ifâde olunduğu gibi, Kınalı-zâde Hasen Çelebi de ilme doymadı. Devamlı ilmini arttırmak için gayret etti.

İlim tahsilini tamamlayıp, kemâle geldikten sonra, o zamanın usulünce medresede ders vermeye başladı. Talebelere ders okutacak seviyeye geldiğinde yirmi yaşını yeni geçmiş idi. 975 (m. 1567) senesinde Bursa'da Ahmed Paşa Medresesi'nde vazîfe aldı. Bir sene sonra babası Ali bin Emrullah'ın Edirne'ye kadı olarak ta'yin olmasıyla, o da birlikte Edirne'ye gitti ve Çuhacı Hacı Medresesi'ne müderris oldu. Üç sene sonra İstanbul'da Eski İbrâhim Paşa Medresesi'ne ta'yin olundu. 988 (m. 1580) senesine kadar İstanbul'da çeşitli vazîfelerde bulundu. Sonra Bursa Sultâniyesi'nde vazîfe aldı. İki sene sonra tekrar İstanbul'a gelerek Sahn-ı semân Medresesi'ne müderris oldu. 994 (m. 1586)'de Kâf-zâde Efendi yerine, Sultan Selîm Medresesi'nde vazîfe aldı. Bir sene sonra Rebî'ul-evvel ayında Süleymâniye medreselerinden birine müderris oldu. 999 (m. 1590)'da Haleb kadılığına ta'yin olunan Kınalı-zâde Hasen Çelebi, bundan sonra Mısır-Kâhire, Edirne tekrar Mısır-Kâhire ve Bursa kadılıklarında bulundu. 1009 (m. 1600)'da Gelibolu, daha sonra da Eyyûb kadılıkları verildi. 1011 (m. 1602)'de Eski Zağra, daha sonra da Mısır'da Reşîd beldesinde kadı oldu. Bu vazîfede bir sene kadar kaldıktan sonra, hastalanıp vefât etti.

Kınalı-zâde Hasen Çelebi'nin en meşhûr eseri "Tezkiret-üş-şu'arâ" isimli eseri olup, babasının "Ahlâk-ı alâî" isimli kitabından sonra, bu eser çok rağbet ve i'tibâra sebep olmuştur. Bu meşhûr eserde, altı pâdişâh, beş şehzâde, Hasen Çelebi'nin yaşadığı devrin hükümdârı Üçüncü Murâd Hân ile meşhûr tarihçi Hoca Sa'düddîn Efendi ve altıyüzotuzbir şâirin hâl tercümesi anlatılmıştır. Bundan başka Dürer ve Gurer haşiyesi ve çeşitli mevzûlara dâir birçok risaleleri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 491

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3697

3) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 127

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 290

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 213

6) Keşf-üz-zünûn sh. 387

KUŞÂŞÎ (Seyyid Ahmed bin Muhammed)

Evliyânın büyüklerinden ve ilmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Yûnus ed-Decânî el-Bedrî el-Hüseynî el-Ensârî el-Medenî el-Yemenî olup, lakabı Safiyyüddîn'dir. Bulunmuş eşyaların satışını yapardı. Buna nisbetle Kuşâşi denilmiş ve daha çok bu isimle meşhûr olmuştur. Aslen Kudüslü olup, Decânîoğulları diye bilinen kimselerdendir. Dedesi Yûnus, Kudüs'den ayrılıp Medîne-i münevvereye gelerek yerleşmiş idi. Kusâşî, 991 (m. 1583) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci günü Medîne-i münevverede doğdu. 1071 (m. 1661) senesi sonlarında Medîne-i münevverede vefât edip, Bâki' kabristanında defnolundu.

Ahmed bin Muhammed Kusâşî, hem seyyid, hem de şerîfdir. Ya'nî nesebi hem hazret-i Hüseyn'e, hem de hazret-i Hasen'e dayanmaktadır. Babaannesi, Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinden olan Temîm-i Dâri'nin (r.a.) soyundandır.

Kendisi, bu yolla i'tibâr kazanmak istemediğinden ve tevâzusunun çokluğundan dolayı, seyyid ve şerîf olduğunu gizler, yazılarında ismini, Ahmed el-Medenî el-Ensârî veya Sıbt-ül-ensâr şeklinde yazardı.

İlk tahsilini babası Muhammed bin Yûnus'un huzûrunda yaptı. Babası da, o zamanda Medîne-i münevverede bulunan âlim ve evliyânın büyüklerinden idi. Kusâşî, 1011 (m. 1602) senesinde babası ile birlikte Yemen'e gitti, ilim tahsili için olan bu seyahatlerinde, Yemen'in büyük âlim ve velîlerinin sohbetlerinde bulundu. Babasının hocalarından hayatta olanlardan; Emîn bin Sıddîk, Seyyid Muhammed Garb, Ahmed Safiha ez-Zeyla'î, Seyyid Ali ve Şeyh Ali Matir gibi âlimlerden okudu. Bundan sonra Yemen'den ayrılıp, Mekke-i mükerremeye gitti. Orada da bir müddet kaldı. Seyyid Ebü'l-Gays ve Şeyh Sultan Meczûb gibi zâtların sohbetlerinde bulunduktan sonra, Medîne-i münevvereye döndü. Orada Ahmed bin Fadl bin Abdünnâfi', Ömer bin Kutb Bedreddîn el-Âdilî, Şihâbüddîn-i Milkânî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Ayrıca; Seyyid Es'ad el-Belhî, Şeyh Abdülhakîm, Molla Şeyh Kürdî ve daha birçok zâttan ders aldı. Sohbetlerinde bulunarak kendilerinden ilim ve edeb öğrendiği hocalarının sayısı, yüzden fazladır. Kusâşî'nin ilme olan düşkünlüğü ve aşkı, hocalarının sayısının çokluğundan ve ilim öğrenmek için yaptığı uzun ve yorucu seyahatlerden anlaşılmaktadır.

Aklî ve naklî ilimlerde tahsilini tamamladıktan sonra tasavvuf yoluna yönelen Kusâşî, Hâmî ismiyle meşhûr Şeyh-i kebîr Ahmed bin Ali eş-Şenâvî el-Medenî hazretlerine talebe oldu. O büyük zâtın huzûr ve sohbetlerinde bulunarak, tasavvuf yolunda da ilerleyip yükseldi.

Tasavvufî ilimlerden başka hadîs ilminde de bu hocasından ders alıp, ilerledi. Hocasına olan muhabbeti, bağlılığı ve teslimiyeti son derece çok idi. Bu sebeple hocası ona husûsî teveccüh gösterirdi. Hocasının kerîmesi ile de evlenerek, hocasına hem dâmâd, hem de halîfe oldu.

Aklî ve naklî ilimlerle birlikte evliyâlık yolunda da kemâl mertebe ve dereceler sahibi olan Kusâşî, aynı zamanda kuvvetli bir şâir idi. İnsanlara çok fâideli oldu. İnsanlar ondan çok istifâde etti. Şöhreti her tarafa yayıldı. Talebeleri pek çok idi. O zamanda bulunan âlimler ve evliyâ zâtlar, onun zamanın İmâmı, en büyük âlimlerden biri olduğunu bildirmişlerdir. Meselâ, o zamanın meşhûr evliyâsından Şeyh Eyyûb ed-Dımeşkî, Kuşâşî'ye yazdığı bir mektûbunda; "Ben muhakkak biliyorum ki, her vaktin muhakkak büyük, üstün ve diğerlerinden yüksek âlimi vardır. Vallahi bu zamanda, zamanımızın bu büyük âlimi sizsiniz" demektedir.

Ârif-i billah Zeyla'î, Seyyid Abdullah bin Şeyh Ayderûs, Berekât-ı Tûsî, Abdülhâlik Hindî, Abdürrahmân Magribî İdrîsî, Îsâ Magribî Ca'ferî ve daha birçok âlim Seyyid Ahmed Kusâşî'den ilim öğrenmişlerdir, ilim talibleri ondan istifâde etmek için, uzak memleketlerden grublar hâlinde

gelerek sohbetinde bulunurlardı. Talebelerinin en yükseği İbrâhim Hasen Gürânî olup, hocasının hayâtı boyunca ona hizmet etmiş, ilminden istifâde etmiş, vefâtından sonra da terbiye ve irşâd husûsunda onun halîfesi olmuştur.

Ahmed bin Muhammed Kusâşî hazretleri, dînimizin emirlerine uymakta, sünnet-i seniyyeye tam tâbi olmakta, çok yüksek derece sahibi idi. Çok ibâdet ederdi. Aklı ve zekâsının fevkalâde olması ile tanınmış idi. Kendi asrında evliyâlık yolunda nihâyet derecesine varmış olanlardan idi.

Çoğu tasavvufa dâir olmak üzere yetmiş civârında eser yazmıştır.

Kuşâşî'nin (r. aleyh) eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Bustân-ül-âbidîn ve ravd-ul-ârifîn, 2- Haşiyetün alâ insân-ı kâmil li-Abdilkerîm Cîlî, 3-Hâşiyetün alâ Mevâhib-i ledünniyye, 4- Dürret-üs-semîne fimâ li-zâir-in-Nebiyyi (s.a.v.) ilel-Medîne, 5- Selâsilü ehl-it-tevhîd, 6- Şerhu akîdetü İbn-i Afif, 7- Akîdetü manzûme, 8- Kitâb-ün-nüsûs, 9- Kelimet-ül-cûd fil-kavli bi-vahdet-il-vücûd, 10 Kelimet-ül-vüstâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 170

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 343

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 161

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 336

5) El-A'lâm cild-1, sh. 239

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 181, 389, 413, 457 cild-2, sh. 27, 117, 381, 652, 712

7) Brockelmann Sup-2, sh. 535

LEKÂNÎ (İbrâhim bin İbrâhim bin Hasan el-Mısrî)

Mısır'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin İbrâhim bin Hasen bin Ali bin Ali bin Ali bin Abdülkuddûs el-Lekânî el-Mısrî olup, künyesi Ebü'l-İmdâd ve Ebû İshak, lakabı ise Burhâneddîndir. Mısır'ın Lekâne isimli bir köyündendir. Buraya nisbetle Lekânî ismi verilmişdir. 1041 (m. 1631) senesinde hac dönüşü yolda vefât etti.

Asîl ve dînine bağlı bir ailenin çocuğu olarak, çok güzel bir edeb ve terbiye ile yetişen Lekânî; Şemsüddîn Muhammed Bekrî es-Sıddîkî, Muhammed Remli, Ahmed bin Kâsım, Ali bin Gânim Makdisî, Muhammed Nahrîrî, İbn-i Nüceym-i Ömer Mısrî, Muhammed Senhûrî, Şeyh Tâhâ, Abdülkerîm Bermûnî, Şeyh Ahmed Bülkînî ve Muhammed bin Tercüman gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Bilhassa tefsîr, hadîs, usûl, kelâm ve fıkıh ilimleriyle, tasavvuf yolunda çok yüksek derece sahibi oldu. Zamanında bulunan âlim ve evliyânın önde gelenlerinden oldu. Zâhirî ve bâtınî ilimleri kendinde toplamış idi. İlme çok hizmet etti. Başta kendi oğlu olan Abdüsselâm Lekânî olmak üzere, Alâüddîn Şebrâmelîsî, Yûsuf Feyşî, Hüseyn en-Nemâvî, Hüseyn el-Hafâcî ve Ahmed el-Acemî gibi birçok âlim zâta hocalık etti. Onlara ilim öğretti.

Çeşitli müşkîl mes'elelerde mürâcaat mercii idi. Zor durumda kalan, mes'elesini hâlletmek için ona koşardı. Dertlere çâre bulmak için çalışan çok gayretli bir zât idi. Devlet adamları, mevki sahipleri onu çok severler, onun vasıtasıyla gelen bütün işleri hemen hallederlerdi.

Lekânî, bütün vakitlerini, ibâdet yapmak ve ders okutmaya harcardı. Asîl ve şerefli bir kabileye mensûp olduğu hâlde, bunu belli etmez, tevâzu gösterirdi ve mensûb olduğu kabileyi kendisine iftihar vesilesi yapmazdı. Birçok kerâmetleri vardır.

Rivâyet edilir ki: Şeyh-ül-allâme vâ'iz Hıcâzî birgün İbrâhim Lekânî'nin ders verdiği yere uğramıştı. Hemen ayrılmayıp, ayakta beklemeye başladı. Lekânî ona; "Gidiyor musunuz? Oturacak mısınız? Ayakta kaldınız" dedi. O da; "Biraz sabredin. Size birşey anlatacağım" dedi. Ders bittikten sonra Hicâzî, Lekânî'ye; "Ey İbrâhim! Yemîn ederim ki, derste beklemeyecektim. Sâdece uğrayıp gidecektim, içeri girince bir de ne göreyim. Resûlullah (s.a.v.) oturmuş seni dinliyor. Resûl aleyhisselâmı görünce ayrılamadım. Onlar ayrılıncaya kadar bekledim" dedi.

İbrâhim Lekânî (r.aleyh) çok kitap te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Cevheret-üt-tevhîd, 2- İcmâl-ül-vesâil, 3- Behçet-ül-mehâfil, 4-El-Büdûr-ül-levâmi'min hudûri Cem'ul-cevâmî', 5- Ta'lîk-ül-ferâid alâ Şerh-ıl-Akâid, 6- Tefsîr-ül-Kur'ân, 7-Telhîs-üt-tecrîd: Bu kitap kendi yazdığı Cevheret-üt-tevhîd'in şerhidir. 8-Hulâsat-üt-ta'rîf bi-rakâiki şerh-ut-tasrîf, 9-Şerhu Muhtasar-ül-Halîl, 10-Keşf-ül-kerûb li mülâkat-il-habîb vet-tevessülü bil-mahbûb, 11-Menân usûl-ül-fetvâ, 12- Neşr-ül-meâsir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 2

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 30

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 171, 203, 247, 338 cild-2, sh. 106, 365, 554

4) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 6

5) El-A'lâm cild-1, sh. 28

6) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 249

7) Keşf-üz-zünûn sh. 620, 1139, 1148, 1936, 1957

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 997, 1098

9) Kıyâmet ve Âhıret sh. 204

10) Brockelmann Sup-2, sh. 436

LEKÂNÎ (Abdüsselâm bin İbrâhim el-Mısrî)

Mısır'da yetişen Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüsselâm bin İbrâhim bin İbrâhim el-Lekânî el-Mısrî olup, zamanında, Kâhire'de bulunan Mâlikî mezhebi âlimlerinin en büyüğü idi. Yine büyük âlimlerden olan İbrâhim Lekânî'nin oğludur. Daha çok Lekânî ismi ile tanınmıştır. 971 (m. 1564) senesinde doğdu. Doğum yeri kat'î olarak bilinmemektedir. 1078 (m. 1668) senesi Şevval ayının onbeşinde Cum'a günü öğle vakti vefât etti.

Rivâyet edilir ki: Abdüsselâm Lekânî, büyük bir gayretle babasının derslerine devam ederdi. Kimsenin tahmin edemiyeceği şekilde güzel hasletleri kendisinde topladı, ilim ve edebdeki yüksekliği, evliyâlık yolundaki üstünlüğü, herkes tarafından bilinir oldu. Babasının vefâtından sonra, Câmi-ül-Ezher'de onun yerine ders vermeye başladı. Babasının derslerine devam etmekte olan talebeler de dersinde bulunurdu.

Abdüsselâm Lekânî, büyük bir âlim idi. Bilhassa fıkıh ve hadîs ilimlerinde çok mahir idi. Serî yazı yazardı. Büyük bir heybet ve vekar sahibi idi. Heybetinin çokluğundan dolayı derslerinde bulunanlar, bir suâl sormaya veya sözlerinden birine i'tiraz etmeye cesâret edemezlerdi. O zamanda bulunan meşhûr büyük âlimlerin en üstünlerinden idi. Diğer âlimler ona karşı son derece hürmet ederler, edebli ve saygılı davranırlardı. Hiçbir sözüne ve hiçbir yazısına tenkid ve i'tirazda bulunamazlardı.

Abdüsselâm Lekânî çok kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- İttihâf-ül-mürîd: Bu kitap, babasının yazmış olduğu Cevheret-üt-tevhîd isimli eserinin şerhidir. 2- Sirâc-ül-vehhâc, 3- İbtisâm-ül-ezhâr min riyâd-ıl-ahbâr fî Rabî'il-ebrâr bi-mevlîd-il-Habîb-il-muhtâr (s.a.v.), 4- İrşâd-ül-mürid li-Cevheret-üt-tevhîd: Bu kitap da Cevheret-üt-tevhîd'in şerhidir. 5-Tervîh-ül-fü'âd bi-mevlidi hayr-ül-ibâd, 6- Hâşiyetün alâ tezkire-i Kurtubî, 7- Feth-ül-mecîd li-kifâyet-il-mürîd.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 222

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 416

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 571

4) El-A'lâm cild-3, sh. 355

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 283, cild-2 sh. 8 127

6) Keşf-üz-zünûn sh. 620

7) Kıyâmet ve Âhıret sh. 186

8) Brockelmann Sup-2, sh. 419

LÜTFULLAH ZAFÎRÎ

Fıkıh ve nahiv âlimi. İsmi, Lütfullah bin Muhammed bin Gıyâs bin Şücâ' ez-Zafirî olup, lakabı Kutbüddîn'dir. Yemen'in Zafîr beldesinde doğdu. Doğum târihi kaynak eserlerde bildirilmemektedir. 1035 (m. 1625) senesinde doğum yeri olan Zafîr'de vefât etti.

Lütfullah Zafîrî'nin hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. İbn-i Ebî Rahhâl, târihinde onun hakkında şöyle yazmaktadır "Lütfullah Zafiri, derin bir âlimdir. Üstâz-ül-beşer (insanlığın âlimi) denilmeye lâyıktır. Yemen'in, diğer memleketlere karşı iftihar vesilesidir. Her tarafa onun sözleri yayıldı. Yemen'de talebeler onun yazdığı eserlere müracaat ederlerdi."

Lütfullah Zafîrî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Menâhil-üs-sâfiye aleş-Şâfiiyye: Bu eser meşhûr Radî ismindeki kitabın muhtasarı (kısaltılmışı) gibidir. Bu esere Radî'den birçok fâideli bilgiler alınmıştır. Lütfullah Zafiri bu eseri zekî olan ve olmayan herkesin anlayabileceği bir tarzda yazdı. Sarf ilminde çok fazla derinleşmek isteyenler için yeterli bir kitaptır. Büyük âlim Ahmed bin Yahyâ Necm-ül-eimme'nin "Takrîb" kitabını birisinden istemişti. Fakat "Menâhil-üs-sâfiye"yi görünce, "Takrîb"i istemekten vazgeçti. Bu kitaba bir haşiye yazdı. Bu haşiyeyi gören, okuyan herkes beğendi. Meşhûr âlim Kayrevânî, Yemen'e gittiği zaman, bu eseri te'min etmeye çok önem verdi. Bu eseri elde etmesini Yemen'e yaptığı seferin fâidelerinden olarak kabûl etti. 2- El-İcâz: Me'ânî ve beyân ilimlerine dâirdir. Çok kıymetli olan bu eserde, âlimlerin bu ilme dâir söyledikleri, özet olarak yazılmıştır. 3- Hâşiyetün alâ şerh-it-telhîs-ül-muhtasar lis-Sa'd, 4- Şerhün alel Füsûs-il-lü'lüyye li İbn-il Vezir, 5- Ercûze fil ferâiz.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 155

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 303

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 840

4) El-A'lâm cild-5, sh. 242

MAGRİBİ (Abdurrahmân bin Ahmed)

Evliyanın büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Ahmed bin Muhammed bin Abdürrahmân bin İdrîsî Mağribî'dir. 1023 (m. 1614) senesinde Magrib'de (Fas'da) doğdu. 1085 (m. 1675) senesi Zilka'de ayının onbeşinde Çarşamba günü vefat etti. Vasiyeti üzerine Seyyid Sâlim dergâhına defnedildi.

Magribî küçük yaşta Mısır'a geldi. Şam, Anadolu ve birçok yerleri dolaştı. Sultan Murâd Hân ile görüştü. Kerametleri görüldü. 1043 (m. 1633) senesinde Hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücâvir olarak kaldı. Sonra Yemen'e gitti. Oradaki âlimlerle ve velîlerle görüştü. Seyyid Abdürrahmân bin Akîl, istifâde ettiği büyüklerdendir. Sonra Mekke-i mükerremeye döndü. Ders meclisi kurdu. İnsanlara doğru yolu anlatmaya başladı. İlim ve edeb kaynağı oldu. Hayret edilecek derecede cömert idi. Büyük ziyâfetler verir, her sınıf insanı çağırırdı. Şöhreti her yere yayıldı. Hindistan, Şam, Mısır ve başka yerlerden kendine gönderilen hediyeleri fakirlere dağıtırdı. Herkesten sevgi ve i'tibâr görürdü. Borçlu bir kimse kendisine gelip yardım istediğinde, derhal elinden tutar, borcunu öderdi.

Magribî'nin sohbeti çok tatlı idi. Bir kimse onun meclisinde bulunsa, ayrılmak istemezdi. Herkese iyilik ederdi. Âlimleri çok sever, onlara izzet ve ikramlarda bulunurdu. Fakirlere çok yardım ederdi. Haliyle, sözleriyle insanlar Allahü teâlânın dînine çağırırdı. Kış ve yaz giydiği tek elbisesi vardı. Huzuruna gelenleri hayırlı işlere teşvik eder, Kur'ân-ı kerîm tilâveti, Peygamber efendimize salevât ve çok istiğfar okumalarını tenbih ederdi. Tasavvuf yolunu, bu yolun büyüklerini, onların sözlerini ve hâllerini sevmeyi bildirirdi. Bilhassa Şeyh-ul-Ekber Muhyiddîn-i Arabi'ye (r. aleyh) çok hürmet ve ta'zim eder ve ona saygıyı emrederdi. Çok kerâmetleri görüldü.

Şeyh Mustafa bin Fethullah anlatır: "Mekke-i mükerremede iken birgün, Şeyh Hüseyn bin Muhammed ile birlikte Abdürrahmân Magribî'nin evine gittik. Tasavvuf ehli hakkında hiç bilgim yoktu. Huzuruna girince bana; "Tasavvuf büyükleri hakkında ne dersin?" diye sordu. Ben de bilgim olmadığı için sükût ettim. O zaman Abdürrahmân Magribî, İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin üstünlüğünü ve İhyâ kitabının kıymetini anlattı. Abdürrahmân Magribî, sonra Muhyiddin-i Arabî'den uzun uzun bahsetti ve eserlerini saydı. Tasavvuf ehlini sevmemi, onların kitaplarını okumamı, onların hâllerini inkar etmeyip hakikati görmemi bildirdi. Sözleri kalbimde hemen yer etti. O andan i'tibâren kalbim evliyâ sevgisi ile doldu. Ben de Allahü teâlâdan beni onlarla birlikte haşretmesini diledim. Abdürrahmân Magribî; "Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah" kelime-i tayyibesini çok okumamı söyledi ve bana çok duâ etti."

Seyyid Ömer bin Sâlim anlatır "Abdürrahmân Magribî, birkaç sevdiği ile birlikte bir gemi ile Yemen'e gidiyorlardı. Yolda fırtına çıktı ve deniz kabardı. Gemi nerede ise batacaktı. Beraberindekiler ona: "Efendim içinde bulunduğumuz durumu görüyorsunuz. Duâ buyurun da bu tehlikeden kurtulalım" dediler. O da; "Ey Deniz! Allahü teâlânın izni ile sakin ol!" buyurdu. Fırtına derhal dindi. Deniz sâkinleşti. O zaman da; "Rüzgâr olmadan gemi gitmez" dediler. O da; "Allahü teâlâ rüzgâr gönderir" buyurdu. Daha sonra hoş bir rüzgâr esti. Gemi de selâmetle yerine ulaştı."

Seyyid Ömer anlatır: "Abdürrahmân Magribî, Şeyh Ahmed bin Alvân'ın kabrini ziyaret etmek istedi. O gece İbn-i Alvân, rü'yâda hizmetçisine; "Yarın şu şu vasıfta bir zât gelecek. Ona ziyâfet hazırla, hürmet ve hizmette kusur etme. Zîrâ o Allahü teâlânın sevgili kullarındandır" buyurdu. Hizmetçi sabahleyin hocasının buyurduğu hazırlığı yaptı. Ziyâretçiyi beklemeye başladı. Fakat gelen olmadı. Merakla ve bulurum ümidiyle şehrin dışına çıktı. Kimseye de rastlamadı. Bir

haber elde edemeden geri döndü. Üzgün bir vaziyette hocasının türbesine gitti. Orada hocasının ta'rif ettiği zâtı gördü. Hâlbuki türbenin kapısı kilitli idi. Hemen yanına gidip, ellerinden öptü ve hocasının rü'yâda kendisine verdiği vazifeyi anlattı. Abdürrahmân Magribî'yi alıp evine götürdü. Ziyâfet verdi, izzet ve ikrâmda bulundu."

Abdürrahmân Magribî Bendermehâ şehrinde idi. Sevdiği iki kişi gelip, Hindistan'a gitmek istediklerini söyleyerek duâ istediler. O da birisine; "Senin deniz yolculuğun çok meşakkatli geçer. Neticede selâmettesin" buyurdu. Aynen öyle oldu. Diğerine de; "Hindistan'da beni görürsün fakat konuşman nasîb olmaz" buyurdu. O da Hindistan'ın saltanat şehri olan Cihânâbâd'a geldi. Birgün evinin önünde oturuyordu. Birden karşısında siyah bir elbise içinde Abdürrahmân Magribî'yi gördü. Dikkatlice bakınca hemen tanıdı. Oradakilere gösterip; "Bu zât Abdürrahmân Magribî'dir" dedi. Elini öpmek için ilerledi. Fakat hocasının kendisine söylediği sözü hatırladı ve durakladı. Sonra da kendisini bir hal kaplayıp kendinden geçti. Kendine geldiğinde onu orada bulamadı."

---

1) Hulâsât-ül-eser cild-2, sh. 346

2) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 66

MAKKARÎ (Ahmed Tilmsânî)

Endülüs'de yetiden Mâlikî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Yahya bin Abdürrahmân bin Ebi'l-Iyş bin Muhammed el-Tilmsânî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs olup, Makkarî ve Tilmsânî nisbetleriyle meşhur oldu. Lakabı Şihâbüddîn idi. 992 veya 1000 (m. 1591) senelerinde Cezayir'in Tilmsân şehri yakınlarında bulunan Makkar köyünde doğdu ve orada büyüdü. Daha sonra Fas'a gidip orada ikâmet etti. Buradan ayrıldıktan sonra Kâhire'ye yerleşti. Tefsîr, hadîs, fıkıh, kelâm, târih ve Arab edebiyatı ilimlerinde mütehassıs bir âlim olarak yetişti. Mâlikî mezhebinde büyük bir fıkıh âlimi idi. Hadîs ilminde "Magribin Hâfızı" olarak tanınmıştı. Edebî beyanda üstün bir yeri olan, cömertlikte eşine rastlanmayan, çok zekî ve kuvvetli bir kavrayışı bulunan, hazırcevap bir zât idi. Çok kıymetli kitaplar yazdı. Şiirleri de pek meşhurdur. 1041 (m. 1632) senesi Cemâzil-âhır ayında Kâhire'de vefat etti.

Ahmed-i Makkarî, aslen, bugün Cezayir'de Kosantina eyâletinde, Mesîla'nın 20 km. kadar güneydoğusunda bulunan, Makkaralı bir âlimler ailesine mensûb idi. Baba tarafından, dedelerinden biri olan Muhammed bin Muhammed el-Makkarî, Fas başkadısı ve Gırnatalı meşhur âlim Lisânüddîn İbn-ül-Hatîb'in hocalarından biri idi. Kendisi, pek küçük yaşından i'tibâren çok geniş bir tahsil gördü. İlk hocası, Tilmsân'da 60 sene müftîlik yapan, amcası Ebû Osman Sa'îd bin Ahmed el-Makkarî'dir. Bu zâttan tam yedi defa "Sahîh-i Buhârî"yi okudu. Hocalarının silsilesi Kadı Iyâd'a ulaşmaktadır. "Kütüb-i sitte"yi ve aynı yol ile "Şifâ-i şerif kitabındaki hadîs-i şerifleri de rivayet etti. Bundan sonra doğduğu şehri terk edip, Merrâkûş ve Fas'a geldi. 1022 (m. 1613) senesinden 1027 (m. 1618) senesine kadar bu son şehirde Karâviyyîn-i Kebîr Câmii'nde imâm oldu ve oraya müftî ta'yin edildi. Bundan sonra hac etmek üzere Hicaz'a gitti. Sonra 1028 (m. 1619) senesinde Kâhire'ye gelip, birkaç ay kaldı ve orada evlendi. Ertesi sene Kudüs'e gitti. 25 gün sonra Kâhire'ye döndü. 1037 (m. 1627) senesinde yeniden hacca gitti. Bundan sonra beş defa daha hac ibâdetini îfâ eyledi. Mekke-i mükerremede olduğu gibi, Medîne-i münevverede de hadîs-i şerif okuttu. Bu dersleri herkes tarafından büyük bir alâka ile ta'kib edildi. Bir defa daha Kudüs ve Şam şehirlerine gidip, bir müddet orada ikâmet etti. Şam'da, büyük âlim Ahmed bin Şahin tarafından, Çakmakıyye Medresesi'nin anahtarı kendisine teslim edilip, müderris olarak

kabûl olundu. Burada hadîs-i şerif derslerini, zamanının büyük âlimleri ve binlerce kişi ta'kib ettiler. Derslerini ta'kib edenler, ağlayarak dinlerlerdi. O, ders halkasının ortasında otururdu. Sonra bir va'z kürsîsi getirilip, onun üzerinde otururak ders vermeye başladı. Ehl-i sünnet akaidinden ve Buhârî-yi şerif'deki hadîs-i şerîflerden okuyup açıklamalarda bulunurdu. Va'zlarında çok güzel beytler okurdu. O sene, Ramazânı şerif ayının 27'ci günü Kâhire'ye döndü. Şam halkından ve âlimlerinden gördüğü ihtimâm ve hürmeti dile getiren birçok beytler kaleme aldı.

Kesin olarak yerleşmek üzere Şam'a gitmek için hazırlanırken, aniden hastalanıp vefât etti. Mücavirin kabristanına defnedildi.

Eserleri: 1- Nefh-ut-tîb min gusn-il-Endülüs-ir-ratîb ve ahbâr-ül-vezîr Lisânüddîn İbn-ül-Hatîb: Bu, onun en büyük eseri olup, Endülüs'e ve çeşitli sahalarda eser vermiş olan Gırnatalı meşhûr âlim Lisânüddîn İbn-ül-Hatîb'e dâir uzun ve müstakil bir eserdir. Çakmakiyye müderrislerinden büyük âlim İbn-i Şahin'in isteği üzerine yazdığı bu eserinde, çok geniş târihî ve edebî bilgiler, şiirler, risaleler toplanmış olup, bugün çoğu zayi olmuş bulunan eserlerden iktibaslar yer almaktadır. Bu hâl, "Nefh-ut-tîb"e son derece kıymet kazandırmakta, onu, fetih zamanından, ispanyollar tarafından yeniden zabtının son günlerine kadar, Endülüs hakkındaki birinci derece kaynaklar arasına yükseltmektedir. Aynı zamanda bu son devir için, şimdi elde bulunan Arabça yegâne vesîkadır.

Nefh-ut-tîb, iki kısımdan ibârettir Bir bölümü, Endülüs'ün târih ve edebiyatına dâir müstakil bir eserdir. Diğer bölümü, İbn-ül-Hatîb hakkında müstakil bir eserdir. Birinci kısım şu bölümlere ayrılır: a) Endülüs'ün fiziki özellikleri, b) Endülüs'ün müslüman Arablar tarafından fethi ve vâliler devri, c) Emevî halîfeler ve mevzû (mahallî) hükümetler devri, d) Kurtuba şehrinin tasviri, târihi, âbideleri, e) Doğuya seyahat etmiş olan Endülüslüler, f) Endülüs'e seyahat etmiş olan şarklılar, g) Endülüslülerin edebiyat târihleri ile fikrî ve ma'nevî meziyetlerinin umûmî îzâhı, h) Endülüs'ün ispanyollar tarafından yeniden zaptı ve müslümanların oradan uzaklaştırılması. İkinci kısım da şu bölümleri ihtivâ eder a) İbn-ül-Hatîb'in şeceresi ve dedelerinin hâl tecümesi, b) İbn-ül-Hatîb'in hâl tercümesi, c) Hocalarının hâl tercümeleri, d) İbn-ül-Hatîb'in gönderdiği veya aldığı Fas ve Gırnata dîvânlarının secîli mektûpları, e) Manzûm ve mensûr eserlerinden bir seçme, f) Eserlerinin tahlili bir listesi.

Nefh-ut-tîb, tam olarak Bulak matbaasında 1279 (m. 1862) senesinde ve Kâhire'de 1302 ve 1304 (m. 1886) senelerinde 4 cild hâlinde basılmıştır, ilk kısmı, İngilizce olarak da neşredilmiştir. Tamâmının tercümesi henüz bugüne kadar yapılamamıştır. 2-Ezhâr-ur-riyâz fî ahbâr-il-Kâdı Iyâz: Bu eser, 1322 (m. 1904) yılında 2 cild hâlinde Tunus'ta basılmıştır. 3- Feth-ül-müt'âl fî evsâf-i na'l-in-Nebiyyi (s.a.v.), 4- İdâet-üd-dücene fî akâid-i ehl-is-sünne, 5- Katf-ül-muhtasar fî ahbâr-il-muhtasar, 6- İttihâf-ül-mugrî fî tekmîl-i şerh-is-sugri, 7- Urf-ün-neşk fî ahbâr-i Dımeşk, 8- El-Gussü ves-semîn ver-ressü ve semîn, 9- Ravd-ul-âs-il-âtır-il-enfâs fî zikri men lakîtühû min a'lâm-i Merrâkeş ve Fas, 10- Ed-Dürr-üs-semîn fî esmâ-il-Hâdî vel-Emîn, 11- Hâşiyetü şerhi Umm-il-berâhîn lis-Senûsî, 12- Kitâb-ül-bed'eti ven-neş'eti fin-nazmi vel-edeb, 13- Risâletün fil-vefkı 14- Ezhâr-ül-kemmâme fî ahbâr-il-ammâme, 15- İfâdet-ül-mugrem-il-mugrâ bi-tekmil-i şerh-is-sugrâ, 16- Envâ-ün-nisyân fî ebnâ-i Tilmsân, 17- El-Cem'ân fî muhtasar-ı ahbâr-iz-zamân, 18- Ed-Dürr-ül-Muhtâr min-nevâdir-il-ahbâr, 19- Ref'ul-galat anil-Muhammes, 20-El-Kavâid-üs-seriyye fî halli müşkilât-iş-şeceret'in-Nu'mâniyye, 21-En-nemt-ül-ekmel fî zikr-il-müstakbel.

_____

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 78

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 302, 311

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 157

4) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâl-is-selef sh. 48, 61

5) El-A'lâm cild-2, sh. 237

6) Bustân sh. 155

7) Keşf-üz-zünûn sh. 72, 1124, 1234

MEHMED BEHÂÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed'dir. Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunu ve Rumeli kadıaskeri Abdülazîz Efendi'nin oğludur. Nesebi, Yavuz Sultan Selim Hân döneminin tanınmış şahsiyetlerinden Hasen Can'a ulaşmaktadır. Azîz-zâde veya Behâî Efendi diye bilinir. 1004 (m. 1595) senesinde İstanbul'da doğdu. 1064 (m. 1654) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii bahçesinde defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim öğrenmeye başlayan Behâî Efendi, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'den ilim öğrendi. Akranları arasında yüksek ilmî dereceye sâhib oldu. Kısa müddet içinde şöhreti her tarafa yayıldı. Yüksek fazileti ve şöhreti, Rumeli kadıaskeri Molla Muhammed bin Abdülganî Efendi'ye ulaştığı zaman, insanların mübalağa ettiğini zannetti. Behâî Efendi'yle karşılaşıp, ilmî mubâhasede bulunmak istedi. Görüşüp ilmî sohbette bulunduktan sonra, anlatılanın da üzerinde yüksek dereceye sahip olduğunu gördü ve üstünlüğünü kabûl etti.

1026 (m. 1617) senesinde babasıyla birlikte Mekke-i mükerremeye gidip, hac ibâdetini yerine getirdi ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret etti. Amcası Şeyhülislâm Es'ad Efendi'den de ilim öğrenip, yanında mülâzım (stajyer) olarak vazîfe yaptı. Amcasıyla birlikte Türkçe şiirler yazmaya başladı.

Bir rubâî (şiir) yazıp, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye takdim etti ve bir mahlas (şâir için özel isim) koymasını istedi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi de "Behâî" mahlasını yazdı. Kendilerinin, Ârif-i billah Şeyh Behâeddîn Nakşibend'in soyundan olduğu için bu mahlası verdiğini belirtti, İstanbul'da ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Şehzâde Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bu medresede vazîfe yaparken, Sultan Dördüncü Murâd Hân'a bir kaside yazıp takdim etti. Sultan Dördüncü Murâd ona iltifât gösterip, 1040 (m. 1630) senesinde Selanik kadılığına ta'yin etti. 1043 (m. 1633) senesinde Haleb kadılığına nakledildi. 1044 (m. 1634) senesinde Kıbrıs'a gönderildi. 1045 (m. 1635) senesinde İstanbul'a döndü. 1048 (m. 1638) senesinde Şam kadılığına ta'yin olundu. 1054 (m. 1644) senesinde Edirne kadılığına getirildi. 1055 (m. 1645) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. 1056 (m. 1646) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildiyse de, bir ay sonra Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1059 (m. 1649) senesinde Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bir yıl dokuz ay 15 gün bu yüksek makamda kaldıktan sonra, 1061 (m. 1651) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden alındı. Daha sonra 1062 (m. 1652) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi. Bu yüksek vazîfeye devam ederken, boğmaca hastalığına tutularak üç gün içinde vefât etti. Bu ikinci şeyhülislâmlık müddeti 1 yıl 4 ay 17 gündür. Toplam şeyhülislâmlık müddeti 3 yıl 2 ay 2 gündür.

Nakledilir ki: Behâî Efendi'nin vefâtından yirmi gün kadar önce, meczûb bir derviş olan Hüseyn Efendi, Şeyhülislâmın huzûruna varıp; "Efendim, ölümünüz yaklaştı. Kurtulmaya çâre yok" dedi. Behâî Efendi; "Dedem, bunun çâresi nedir?" diye sordu. Derviş; "Bunun çâresi yoktur" dedikten sonra oradan ayrıldı. Behâî Efendi o gece rü'yâsında, evinin karşısındaki bahçede bulunurken, kendisine çıplak, beyaz bir ipeğe sarılı vaziyette oturması emredildi. Uyandığı zaman kâhyalarından birine üçyüz Osmanlı altın lirası vererek, kurban ve sadaka olarak dağıtılmasını emr etti. Bu hâdiseden bir müddet sonra Şeyhülislâm Behâî Efendi hastalandı ve vefât etti.

Şeyhülislâm Behâî Efendi, yüksek ilim, keskin zekâ ve kuvvetli hafızaya sâhib idi. Olayları çabuk kavrardı, ilk önceleri halim selîm bir mîzâca sâhib olmasına rağmen, ömrünün sonuna yakın asabî mizaçlı hâle gelmiş idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı esnasında, adâletle hükm etmiş, doğruluktan ayrılmamış idi. Hak ve hakîkati söylemekten çekinmezdi. Tütün içmenin mübah olduğuna dâir; "Bir şey, özellikle zevki okşayan şeyler, haramlığına kesin ve açık delîl olmadıkça mübahtır. Çünkü, mübahlık eşyanın aslından var olan bir vasıftır" şeklinde vermiş olduğu fetvâdan dolayı zamanındaki ba'zı kimseler ona cephe almışlardı. Kâtip Çelebi onun hakkında; "Merhum yumuşak tabiatlı, zekî ve doğru düşünen bir kimse idi. Abdürrahîm Efendi merhumdan sonra onun gibi şeyhülislâm gelmedi" diyerek üstünlüğünden bahsetmiştir.

Mehmed Behâî Efendi, aynı zamanda devrinin önemli şairlerindendir. Nailî ve Nâbî gibi ünlü şâirler tarafından, şiirlerine nazireler yazılmıştır. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye büyük saygı duyan ve şiirde tarz olarak onu ta'kib eden Behâî Efendi, sâde, samîmi ve zarif ifadeli şiirleriyle dikkati çeker.

Şeyhülislâm Mehmed Behâî Efendi'nin şeyhülislâmlığı sırasında vermiş olduğu fetvâlarının toplandığı ve basılmamış olan bir eseri ile şiirlerinin toplandığı bir dîvânı, ayrıca Arabça ve Farsça ba'zı eserlere yazdığı ta'likâtı vardır.

Dîvânından seçmeler:

Ey rahmeti çok olan Hudâ-yı müteâl, Mücrimlere ettiğinde Îsâl-i nevâl. Dil suhteğân-ı dûzâh-ı hicranın, Bir Cennete irgür ki adı visal.

(Ey rahmeti ve bağışlaması bol olan yüce Rabbim! Günahkârlara bağışta bulunduğunda, senin rızândan uzak oluş, Cehenneminde yanan gönlü yanıkları, adı "kavuşma" olan bir Cennete ulaştır."

Yâ Rab dilim eyle mahrem-i râz-ı şühûd, Olsun nazarımda her dü âlem nâbûd. Bir vech ile saykal-i fenâyı ur kim, Âyine-i dilde kalmaya seng-i vücûd.

(Ya Rabbî! Gönlümü görünen varlıkların gerisindeki sırlara erdir. Her iki âlem gözümden yok olsun. Yokluk cilasını öyle bir vur ki, gönül aynasında varlığın kiri, pası kalmasın.)

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 2

2) Cihân-nümâ sh. 21, 22

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 57

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2 sh. 1415

5) Mizân-ül-Hak sh. 43

6) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 28

MER'Î

Hadîs, târih ve Hanbelî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mer'î bin Yûsuf bin Ebû Bekr bin Ahmed el-Kermî el-Makdîsî'dir. Torkurum denilen yerde doğdu. Torkurum, Filistin'de Nablus'un yakınında bir köydür. Doğum târihi bilinmemektedir. 1033 (m. 1623) senesinde Kâhire'de vefât etti.

Mer'î; Şeyh Muhammed Mirdâvî ve Kâdı Yahyâ Hicâvî'den ilim öğrendi. Mısır'a gitti ve oraya yerleşti. Burada Vâ'iz Şeyh Muhammed Hicâzî, Ahmed Ganîmi ve daha birçok Mısır âliminden ders aldı. Câmi-ül-Ezher'de ders okutmak için icâzet (diploma) aldı. Daha sonra Sultan Hasen Câmii müderrisi oldu.

Mer'î ilme çok düşkün idi. Zamanını tamamen fetvâ işleri, tedris, tahkîk ve eser yazmağa vermişti. Çok sayıda eser yazdı. Eserleri her tarafa yayıldı. Yetmişe yakın eseri vardır.

Mer'î'nin yazmış olduğu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1-Bedî-ül-inşâd ves-sıfât: Mer'î'nin inşâsı olarak bilinir. Matbûdur. 2-Dîvân-ı şi'r, 3-Ahkâm-ül-esâs, 4-Gâyet-ül-müntehî fil-cem'i Beynel iknâi vel-müntehî: Hanbelî mezhebi fıkhına dâir bir eserdir. 5-Delîl-üt-tâlib, 6-Ervâh-ül-eşbâh fil-kelâm alel-ervâh, 7-El-Kelimât-üs-seniyyât: Tefsîr ilmine dâir bir eserdir. 8-Mesbûk-üz-zeheb fî fadl-ıl-Arab, 9-Riyâd-ül-ezhâr fî hukm-is-simâ' vel-evtâr, 10-Delîl-üt-tâlibîn li kelâm-in-nahviyyîn, 11-Kalâid-ül-mercân fin-nâsih vel-mensûh min-el-Kur'ân, 12-Ferâid-ül-fikr fil İmâm-il-Mehdiyy-il-müntezar, 13-Ekâvîl-us-sikât fî te'vîl-il-esmâî ves-sıfât, 14-Nüzhet-ün-nâzırîn fî târihi men veliye Mısır min-el-hulefâi ves-selâtîn, 15-Tevkîf-ül-ferikayn alâ hulûdi ehl-id-dâreyn, 16-Tenvîru besâir-ül-mukallidîn fî menâkıb-ıl-eimmet-il-müctehidîn, 17-Kalâid-ül-ukyân fî fedâil-i Âl-i Osman, 18-Behçet-ün-nâzırîn: Kâinattaki garip şeylere dâir bir eserdir. 19-Kevâkib-üd-düriyye: İki cild hâlinde matbûdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 218

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 358

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 426

4) El-A'lâm cild-7, sh. 203

5) Brockelmann Sup-2, sh. 496

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1035

MEVLÂNÂ KÂSIM ALİ BEDAHŞÎ

Hindistan'da yetişen büyük velîlerden. İsmi, Mevlânâ Kâsım Ali Bedahşî olup, önceleri Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebelerinden iken, terbiyesi ve bu yolda yetişmesi, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale olunanlardandır. Doğum ve vefât târihleri tam olarak tesbit edilememiş ise de onbirinci asrın ortalarında vefât etmiş olduğu bilinmektedir.

Rivâyet edilir ki: Mevlânâ Kâsım Ali önceleri Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebelerinden idi. Hâce hazretleri, onun terbiyesini, ma'nevî olarak yetişmesini, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale etmiş, o da Mevlânâ'nın yetişmesi için çok gayret etmiştir, İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Bâkî-billah hazretlerine gönderdiği bir mektûpta Mevlânâ'nın hâlini şöyle anlatır: "Mevlânâ Kâsım'ın hâli daha iyidir. Hâllere gark oluyor ve kendini unutuyor. Adımını bütün cezbe makamlarından yukarıya attı...."

Yine İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Bâkî-billah hazretlerine yazdığı başka bir mektûbunda; "Mevlânâ Kâsım Ali'nin herkesi en yüksek makama ulaştırmaktan nasîbi vardır. Herşeyin doğrusunu yine Allahü teâlâ bilir" diye yazmıştır.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ının birinci cild, 118. mektûbu Mevlânâ Kâsım Ali'ye yazılmış olup şöyledir:

"Bizi sevenlerden Mevlânâ Kâsım Ali'nin yolladığı mektûp geldi. İçindekiler anlaşıldı. Fussilet sûresinin 46. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"İyi iş yapan kendine iyilik etmiş olur. Kötülük yapan da, kendine etmiş olur"** buyuruldu. Hâce Abdullah-ı Ensârî (r. aleyh) buyurdu ki: "Yâ Rabbî! Her kimi helak etmek istersen, bizim üzerimize saldırtırsın." **Fârisî beyt tercümesi:**

Korkarım ki, dertlilere gülenler,
Tard olurlar, îmânı gaybederler.

Hak teâlâ, bütün müslümanları, bu fakirlere (tasavvuf büyüklerine) inanmamaktan ve onlara laf atmaktan korusun, insanların efendisi sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) hürmetine bu duâmızı kabûl buyursun Âmîn."

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 378

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî cild-1, m. 118

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 341

MİNKÂRÎ-ZÂDE YAHYÂ EFENDİ

Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkikincisi. İsmi, Yahyâ bin Ömer Alâî olup, Minkâri-zâde diye meşhûrdur. 1018 (m. 1609) senesinde Antalya'nın İbradılı bucağında doğdu. 1088 (m. 1677) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'ın Açık türbe semtinde vasıyyet ettiği yere defnedildi. "Menzil-i Minkâri-zâde Cennet-i Me'vâ ola" mısra'ı vefâtında târihtir. Yahyâ Efendi'nin oğluna yaptığı vasıyyeti üzerine, defnedildiği yerin bitişiğine bir medrese inşâ edildi.

Yahyâ Efendi, Mekke kadısı Minkâri-zâde Ömer Efendi'nin oğludur. Dedesi Minkârî Ali Efendi'dir. Babası 1034 (m. 1623) senesinde vefât etti. Yahyâ Efendi, âlim bir zât olan babası Ömer Efendi tarafından yetiştirildi. Zamanın büyük âlimlerinden ders gördü. Şeyhülislâm Abdürrahîm Efendi'den okudu. Müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yaptı. Fazilet sahibi idi. Kâdılık vazîfelerinde bulundu. 1058 (m. 1647) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına, sonra da 1062 (m. 1651) senesinde Mısır kadılığına ta'yin edildi. Mekke-i mükerreme kadısı iken, oradaki Süleymâniye Medresesi'nde Beydâvî tefsîrini okuttu. Âlimler dersinde bulundular. Büyük âlim Şemsüddîn Bâbilî, talebeleriyle birlikte dersini dinlediler. 1066 (m. 1655) senesinde ikinci, 1069 (m. 1658) senesinde üçüncü defa Mısır kadılığına gönderildi. Aynı sene içinde İstanbul kadılığına, 1070 (m. 1659) senesinde de Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Şeyhülislâm Sunî-zâde es-Seyyid Mehmed Efendi'den sonra, 1073 (m. 1662) senesi Rebî'ul-evvel ayında Yahyâ Efendi, meşihat makamına yükseldi. Ya'nî şeyhülislâm oldu. Daha sonra Yahyâ Efendi'ye felç geldi. Edirne'de dinlenmeye çekildi. Bunun üzerine, Ankaravî Mehmed Emîn Efendi şeyhülislâm naibi olarak vazîfe yaptı.

Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanında, İstanbul'a Venedik dochunun (cumhurbaşkanının) verdiği büyük yetkilere hâiz bir elçi geldi. Sadâret kaymakamı üçüncü vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından elçi kabûl edildi. Venedik, yirmibir yıldır devam eden

Girit savaşına son vermek istiyordu. Kandiye kalesi kendilerinde bırakıldığı taktirde, en ağır sulh şartlarını bile kabûle hazırdılar. Merzifonlu, bunu arzeden elçiye, şunları söyledi: "Biz sanmıştık ki, Kandiye'nin anahtarlarını getirmiş de sulh istersiniz... Madem ki öyle değildir, bizim de konuşacak vaktimiz yoktur." Elçi fevkalâde ağırbaşlı şekilde; "Devletlü Paşa hazretleri... İnanınız ki, Venedik senatosu çoktan kaleyi size terke amadedir. Ne yapalım ki, Papa ve Güneş Kral (14. Louis) bu iş için bize yaptıkları yardımların peşini bırakmıyorlar, hesap soruyorlar" diyerek i'tizâr beyân etti. Bunu işiten Şeyhülislâm Mihkâri-zâde Yahyâ Efendi; "Demek odur ki, Venedik cumhuru, Papa ve Françeskalara dayanmaktadır!.. Devleti Âliyye ise, ancak cenâb-ı Hakka güvenir" dedi.

Zamanının şâirleri, Yahyâ Efendi'yi yazdıkları şiirlerde medhettiler. Seyyid Ahmed bin Muhammed Hamevî bir beytinde dedi ki: "Derin âlim Yahyâ Minkârî'nin teşrîfiyle Mısır şereflendi." Yahyâ Efendi çok talebe yetiştirdi. Çok kimseler kendisinden istifâde ettiler.

Sultan İkinci Abdülhamîd Hân devri vezirlerinden Sürûrî Paşa, Yahyâ Efendi'nin torunlarındandır.

Yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tibyân fî âdâb-il-Kur'ân, 2- Tefsîr-i Kâdî haşiyesi, 3-Âdâb-ı Adûdiyye haşiyesi, 4- Fetâvâ mecmûası.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 216

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 477

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 533

4) El-A'lâm cild-8, sh. 161

5) Devhat-ül-meşâyıh sh. 70

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4452

7) Brockelmann Sup-2, sh. 647

8) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 55

MÎR MUHAMMED NU'MÂN

Hindistan'da yaşıyan evliyânın en büyüklerinden. Seyyid olup, 977 (m. 1569) senesinde Semerkand'da doğdu. Hindistan'a gelip, Hâce Bâkî-billah hazretlerinin sohbeti ile şereflendi.

Hocasının vefâtına kadar Delhi'de hizmetinde bulundu. Hâce Bâkî-billah'ın vefâtında, İmâm-ı Rabbânî Delhi'ye teşrîf etmişti. Merhamet buyurup, Seyyid Mîr Muhammed Nu'mân'ı Serhend'e götürdü. Mîr Muhammed, uzun seneler İmâm-ı Rabbânî'ye hizmet etti ve sohbetinde bulundu. Sonra talebe yetiştirmesi için Burhânpûr'a gönderildi. 1060 (m. 1650) senesinde Egre şehrinde vefât etti.

Mîr Büzürk diye bilinen babası Mîr Şemseddîn Bedahşânî, asâleti, fazileti, ilmi, takvâsı, huzûru ve safâsı ile Bedahşan ve Mâverâünnehr'in meşhûrlarından idi. Tefsîr ve benzeri Arabî ilimlerde asrının bir tanesi idi. Doğduğu ve kaldığı yer, Bedahşan beldelerinden olan Keşm beldesidir. Kabri Kabil'dedir.

Mîr Büzürk'ün babası Celâleddîn ve yüksek dedesi Mîr Seyyid Hamîdeddîn de âlim ve müttekîlerden olup, meşhûr ârîflerden idiler. Bunların eski dedelerinden biri mübârek bir zât olup, Şeyh Bülbül diye anılırdı. Zira Kur'ân-ı kerîm okduğu zaman, güzel sesini dinlemek için,

bülbüller etrâfında toplanırlardı. O okurken, bülbüller feryâd edip öterlerdi. Ba'zan beş altı tanesi inleyip can verirlerdi.

Mîr Büzürk'ün büyükler yolundaki bağlılığı, Işkıyye yolunda olan cezbe ve kerâmetler sahibi ayakkabı satıcısı bir dervişe idi. O derviş, Semerkand zaviyelerinde kendini gizler, ayakkabı satmayı, kendi hâlini gizleme vâsıtası ederdi. Mîr Büzürk, kalbi güneş gibi parlak olan bu üstâddan şöyle anlattı: "Birgün Semerkand Câmii'nde, hocama kuvvetli bir vecd hâli geldi. İhtiyâr olduğu hâlde, sıçradı ve eni bir, yüksekliği iki adam boyu olan minberin bir tarafından öbür tarafına geçti ve oturdu, hiçbir yeri incinmedi."

Mîr Büzürk ya'nî Seyyid Şemseddîn, aynı zamanda Kâsım Kermînî'nin de sohbetinde yetişmiştir. Bu hocası hakkında bir risale yazdı. Risalede geçen "Şeyh Kâsım" isimlerini de hürmeten altın suyu ile yazmıştı. Hocası bunu görünce, çok memnun olup; "Siz, fakirin ismini yüceltip, hürmet ettiğiniz gibi, Allahü teâlâ da sizi muhterem ve mükerrem eylesin" buyurdu. O günlerde Şehzâde Muhammed Hakim Mirzâ, Mîr Büzürk'e sevgi ifadeli bir mektûp gönderip, kendisini Kabil'e çağırdı. O da kabûl etti. Gidince çok saygı ve ta'zim gördü. Bu sultan vefât edip, o memlekete inançsızlardan biri hükümet edince, Mîr Büzürk hazretleri, duâ edip, dünyâdan göçmeyi istedi. Duâsı kabûl oldu ve 994 (m. 1586) yılında vefât etti.

Mîr Muhammed anlattı: "Babamın yetmiş ilmi bildiğine ve takvâ sahibi olduğuna inanırdım, ama evliyâdan olduğunu düşünmezdim. Birgün âriflerden olan ablam, bana dedi ki; "Babamı rü'yâmda gördüm. Oğlum Mîr Muhammed Nu'mân'a deki, bize i'tikâdı niçin sağlam değildir" dedi. O günden beri evliyâdan olduğuna da i'tikâdım sağlam oldu."

Mîr Muhammed Nu'mân anlattı: "Azîz babam, dünyâya gelen her oğlunun ismini Muhammed aleyhisselâm ismi ile birlikte olacak diye karar vermiş. Çocuklarına; Celâleddîn Muhammed, Sa'deddîn Muhammed ve Ziyâeddîn Muhammed gibi adlar vermiş. Bunlar benim kardeşlerim idi. Ben annemin karnında üç-dört aylık idim. Babam, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Nu'mân bin Sabit hazretlerini rü'yâda görmüş ve; "Bir oğlun dünyâya gelecek, ona benim ismimi, ya'nî Nu'mân ismini ver" buyurmuş. Babam, bana Muhammed Nu'mân ismini koymuş. 977 (m. 1569)'da Semerkand'da dünyâya gelmişim. Ben çocukken, ba'zı garîb hâller beni kaplar, beni benden alır, kendimden geçer dünyâyı unuturdum. Büluğa erince, Belh şehrinde Emîr Abdullah Belhî Işkî'nin huzûrunda, onun işâret ve müjdeleri ile ona talebe oldum ve tövbe ettim."

Mîr Muhammed Nu'mân bundan sonra Hindistan'a gitti. Dînimizin emirlerine uyma isteğinin çokluğundan vaktin velîlerinin hizmet ve sohbetlerinde bulundu. Herbirinden vazîfeler aldı, meşgûl oldu. Şeyh Sa'îd Habeşî ile de müsâfeha ile şereflendi. Nerede bir derviş ismi duysaydı, onun sohbetine gider, onu canı gönülden sever, talebe olmayı arzu ederdi. Nihâyet muhakkıkların kutbu hazret-i Hâce Muhammed Bâkî'nin (k.s.) huzûruyla şereflendi. O büyük evliyâ, Mîr Muhammed'e nihâyetsiz lütuflarda bulundu. Onu kendi silsile dizisine, ya'nî talebeleri arasına aldı. Şâh-ı Nakşibend hazretlerinin yoluna uygun zikr ve murâkabe ile şereflendirdi. Mîr Muhammed işini bırakıp, dünyâyı terk etti. Kalabalık ailesini alıp, tam bir tevekkül ile Bâkî-billah'ın huzûruna geldi.

Mîr Muhammed Nu'mân'ı, Fîrûz-âbâd Câmii'nin altında ikâmet ettirmeyi düşündüler. Bu câminin altında odalar vardı. Öyle odalar ki, asırlarca onlarda kimse oturmamıştı. Rutubetten nefes bile zor alınırdı. Hazret-i Hâce'nin emri ile, çoluk-çocuğu ile oraya yerleştiler. Mîr Muhammed Nu'mân'ın hâller sahibi ve sâlihadan olan hemşiresi (kız kardeşi) orada oturmaktan

hastalandı. Hazret-i Hâce'nin temiz anneleri, Mîr'i ziyârete geldi. Oranın fenâ kokusundan bir saat orada oturamadı. Bu hâli gören anneleri, oğulları hazret-i Hâce'ye dönüp; "Ey oğlum, üstadım ve gözümün nûru! Sizin bu sevenleriniz burada ölmesinler!" dedi. Hazret-i Hâce; "Anneciğim, bunlar, bu gibi işler kalblerine ağır gelip, incinme düşüncesiyle buraya gelmediler. Onlar, Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için geldiler. Madem ki onların oradan çıkarılmasını istiyorsunuz. Öyle ise yeni eve taşıyalım" dedi. Sonradan Mîr Muhammed Nu'mân; "Evliyâlıkta ne kadar makamlara kavuşmuş isem, hepsi de Fîrûz-âbâd Câmii'nin altında ihsân edildi" buyurdu. Mîr Muhammed Nu'mân buyurdu ki: "Birkaç gün dînin emirlerine uygun olmayan, sekr hâlleri beni kapladı. Ne kadar uğraştıysam bu hâller benden kalkmadı. Nihâyet hazret-i Hâce Bâkî-billah'a bu hâlimi arzetmeyi düşündüm. Câmiye geldiğim zaman onlar da bana baktılar. Bu bakışlarının bereketi ile kalkmasını istediğim hâller, benden tamamen kalktı." Hazret-i Hâce'nin talebelerinden olan bir vâli, hocasına rica edip; "Duydum ki, dergâhınızdaki fakir talebelerden bir kısmı aç kalıyormuş. Emrederseniz her gün hepsinin ihtiyâcını ben göreyim" dedi. Hazret-i Hâce eshâbından ba'zıları için buna izin verdiler. Bu esnada biri arzetti ki: "Mîr Muhammed Nu'mân da çok fakir ve ailesi kalabalıktır." Hazret-i Hâce onun ihtiyâcının karşılanmasına râzı olmadılar ve; "Bunlar bizim bedenimizin parçalarıdır" buyurdu. Ya'nî vücûdumuzun parçasını bu gibi işlere yaklaştırmayız. Mîr Muhammed Nu'mân buyurdu ki: "O günlerde çok fakir ve parasız olduğum hâlde, bu inâyetlerini duyunca kendimden geçtim."

Bâkî-billah vefât edinceye kadar, Mîr Muhammed Nu'mân'ı en güzel şekilde yetiştirip, olgunlaştırdı. Evliyâlıkta yüksek makamlar sahibi eyledi. Sonra da en önde gelen talebelerinden İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale eyledi. Mîr Muhammed bunu şöyle anlattı: "Hazret-i Hâce'nin vefâtlarından önceki günlerde, bir gece uyumayıp hizmet eyledim. Bana baktılar. Bu bakışlarının te'sîri ile bir hâl zâhir oldu ki, her ne yaparsam; "Acaba Allahü teâlânın rızâsına uygun mudur, değil midir?" diye düşünceye dalardım. Hattâ öyle oldu ki, eğer bir yere bir adım atsam; "Acaba rızâsına uygun mu, değil mi?" derdim. Döndüğüm zaman da, şu düşüncelere gark olurdum ki; "Bu vakit onlara teslim ve rızâ vaktidir. Ve o kıymeti takdîr olunmayan deryadan, bu kalbi susamışın kalbine bir yudum su sunmak zamanıdır."

Hazret-i Hâce (k.s.) hazret-i İmâm'a (ya'nî İmâm-ı Rabbânî hazretlerine), talebe yetiştirme icâzeti verdikleri ve bütün eshâbını onlara ısmarladıkları zaman, her talebesini ayrı ayrı çağırıp veda etti. Sonra hazret-i İmâm'ın huzûruna gönderdi. Hazret-i İmâm-ı, talebelerin terbiyesine vekîl eylediler. Talebelerine de, onların huzûrunda bizi ta'zim etmeyiniz, hattâ bize teveccüh eylemeyiniz" buyurdu. Bana da; "Ahmed-i Fârûk'a hizmeti kendi saadetin, kurtuluşun bil, her emrini yerine getir" buyurdu. Üstadımın büyüklüğünü düşünüp, bu sözleri bana ağır geldi ve; "Kalbimin aynası, ancak sizin yüksek kalbinizin parlak nûruna karşı duruyor. Onlar ne kadar büyük olsa da bu böyledir" diye arzettim. Kızarak buyurdular ki: "Meyan Şeyh Ahmed, bizim gibi binlerce yıldızı örten, göstermeyen bir güneştir. Geçmiş evliyânın en büyüklerindendir." Bundan sonra inanarak, isteyerek ve severek hazret-i İmâm'ın hizmetine ve huzûruna kavuşmayı arzu eyledim.

Hazret-i Hâce vefât edince, İmâm-ı Rabbânî ta'ziye için Delhi'yi şereflendirdiler. Mîr Muhammed Nu'mân, kalbinin kırıklığını, garîbliğini, miskinliğini, nasîbsizliğini, istidâtsızlığını ve hazret-i Hâce'nin, kendisini İmâm'a havale ettiğini hatırlatan bir mektûp yazdı. Metupda; "Merhametinize kavuşmak için, Peygamberlerin efendisinin (s.a.v.) hânedanına mensûb olmaktan başka vesilem yoktur. Peygamberlerin efendisinin sadakası olarak bana acıyın" diye arz etti. Hazret-i İmâm bu mektûbu okuyunca, kalbine bir incelik geldi. Buyurdu ki: "Mîr,

ümidsiz olmasın. İnşâallahü teâlâ daha iyi olacak". Yine buyurdu: "Hâce'nin eshâbı arasında, Mîr'in bize husûsi bir bağlılığı vardır." İmâm-ı Rabbânî hazretleri Serhend'e giderken, Mîr'i de yardım ve terbiyelerine alıp, yanlarında götürdüler.

Mîr Muhammed Nu'mân, senelerce hazret-i İmâm'ın sohbetinde bulundu. Bir defasında İmâm-ı Rabbânî hasta oldu. Bu hastalığında ölmek veya yaşamak, hazret-i İmâm'ın irâdesine bırakılmıştı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Eğer ölümü istersem, emâneti ehli olan birine bırakmak lâzım" diye düşündüler. O zaman bu ağır yükü yüklenebilecek, büyük oğulları Hâce Muhammed Sâdık ve hazret-i Mîr Muhammed Nu'mân'dan başkası bulunmadığından, bu emâneti onlara ısmarlamak istedi. Bunun için de ba'zı makamları, bu iki azîzin istidâtlarına göre, onların kalblerine akıttılar. Sonra oğullarının ve sevdiklerinin yalvarmaları ile yaşamak tarafını seçtiler. Allahü teâlâya yaptığı duânın hemen akabinde sıhhate kavuştular.

Bundan sonra Mîr Muhammed Nu'mân'a olan yardımları ve onu ilerletme vesileleri her gün arttı. Dâima husûsî lütuf ve ihsânlarda bulunup, onun hâllerini yükseklere çıkardı. 1018 (m. 1609) yıllarında hilâfet verdiler. Dînin yayılması için Burhânpûr'a gönderdiler, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bizzat el yazıları ile yazdıkları hilâfetnâmeleri şudur: "Allahü teâlâya hamd ederim. Resûlüne ve O'nun mükerrem âline salâtü selâm ederim. Ehlullahın yolunda ilerleyip, ârif-i billah olan sâlih ve olgun kardeşim Seyyid Mîr Muhammed Nu'mân (Allahü teâlâ onu ve bizi dâima rızâsında bulundursun) bu fakirin tavassutu ile, Nakşibendiyye meşâyıhının yoluna girdi. Onların yolunda ilerledi. Talebeye fâide verecek hâle gelince, bu yolun ta'limi için kendisine icâzet verdim, icâzetin şartı; dînin emirlerine uymak, yasaklarından kaçınmak, büyüklerimizin yolunda gitmekte sabır ve sebat etmektir. Allahü teâlânın yolunda gidenlere ve Peygamber efendimize (aleyhi ve alâ âlihissalâtü vet-teslîmât) uyanlara selâm olsun."

Mîr Muhammed Nu'mân hazretleri iki defa bu muazzam beldeye (Burhânpûr'a) gittiler. Bu şehirde, ilim, söz, hâl, kemâl ve ikmâl sahibi Muhammed Fadl ve Şeyh Îsâ (r.aleyhimâ) gibi büyük zâtlar vardı. Mîr'in çalışmaları netice vermeyip, Nakşibendî yolu bu beldede revaç bulmadı. Hazret-i İmâm'ın huzûruna geldi ve hakîkati anlattı. Hazret-i İmâm, üçüncü defa aynı şehirde insanlara dînimizin emir ve yasaklarını tebliğ etmelerini emr edip, "Bu son şekil, inşâallah, eskilere benzemez" buyurdular.

Hazret-i Mîr emre uyarak tekrar Burhânpûr şehrine gitti. Bu defa orada büyük kabûl gördü. Sohbeti ve hâli öyle oldu ki, anlatılması için ayrı bir kitap yazmak gerekir. Kısaca sohbetine giden fakîr olsun, zengin olsun, gâfil veya huzûr sahibi olsun, sohbet ve tasarrufunun te'sîrinden kendinden geçerdi. Ba'zıları bu aşk sarhoşluğu kendisini kapladığında, gayr-i ihtiyârî elbiselerini yırtar, kendinden geçmiş bir hâlde yerde vuvarlanırdı. Hattâ bunların o hâllerini görenler aynı hâle düşerler, yerde yuvarlanırlardı. Bu büyük velînin tasarruf muâmelesi o hâle ve dereceye ulaştı ki, o şehirdeki büyük âlimlerin talebelerinden çoğu gelip, onun talebeleri arasına girdiler. Çoğu fâsıklar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uyan tam bir mü'min oldu. Çok ayıklar, muhabbet şarâbı ile kendinden geçtiler.

Mîr Muhammed Nu'mân anlattı: "Bir gece rü'yâda hocam İmâm-ı Rabbânî'yi gördüm. Bir yerden mübârek dergâhına gelmişim. Kapıda bekliyorum, içerden çıkıp beni ayakta, başı önüne eğik, muhtaç hâlde görünce memnun oldu. Çok teveccüh edip, beni kucakladı ve yanındakilere buyurdu ki: "Mîr, yoldan geldi. Hararet vardır. Meyva suyu getiriniz." önüme beyaz bir kâse getirdiler. Hazret-i İmâm; "Mîr, bu kâseyi al ve hepsini iç ve ondan hiç kimseye bir damla verme!" buyurdu. O meyve suyunu tamamen içtim. Bundan sonra mübârek hocam yüzünü

kıbleye dönüp ellerini kaldırdı ve; "Ey Allahım! Muhammed Resûlullaha mahsûs olan nisbeti Mîr'e nasîb eyle!" diyerek, duâ etti ve ellerini mübârek yüzüne sürdü. Sonra yine ellerini kaldırıp; "Yâ Rabbî, bana mahsûs olan nisbeti de Mîr'e ihsân eyle" dedi. Bu rü'yâdan uyanınca, bunu hazret-i İmâm'a arz ettim ve ta'birini istirhâm ettim. Cevap vermediler. Huzûrlarından ayrıldım. Bir müddet sonra şu mektûbu bana gönderdiler.

"Birgün sabah namazından sonra eshâbımla oturuyordum. Gayr-i ihtiyâri size teveccüh eyledim. Hissettiğim zulmet ve bulanıklıkların giderilmesine gayret ettim. Böylece sizin kemâl hâliniz ayın ondördü gibi oldu. Hidâyet güneşine verilen herşey o dolunaya aksetti. Hattâ kemâl cihetinden fark kalmadı. Ancak bundan sonra zarfı genişletmek ve genişlediği kadar onu doldurmak kaldı. Uzun zaman bu ma'nânın temsilî sûretini, doğruluğunu gösteren bir yakînin hâsıl olması için, nazarımda tuttum. Bunun için Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun. Bu ni'mete kavuşmanız, gördüğünüz ve ta'birini çok istediğiniz o rü'yâ sebebiyledir. Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun ki, borcunuz tamamen ödendi ve va'd edilen tahakkuk etti. Verilen söz yerine geldi. Temennimiz, kavuştuğunuz bu kemâle, insanları da kavuşturmanız ve o memleketin köyünü, sahrasını mübârek vücûdunuzla aydınlatmanızdır."

Hakîkaten Mîr Muhammed Nu'mân, hazret-i İmâm'ın eshâbı arasında, İmâm'a aşk ve muhabbet ile bağlananların en önde geleni idi. Bu yüzden Hindistan'daki şöhret ve hizmeti güneş gibi açıktır. Kendisine bağlananlar o kadar çok oldu ki, ba'zı düşmanlar vaktin sultânına; "Sizin saltanatınız, hudud şehriniz Burhânpûr'da sona erer. Çünkü orada hazret-i Mîr dedikleri bir derviş vardır ki, yüzbin Özbek talebesi süvari hâlde emrindedir. Sultan te'sîr altında kalıp, hazret-i Mîr'i Burhânpûr'dan çağırdı ve; "Size niçin hazret-i Mîr diyorlar" dedi. O da; "Ben seyyidim. Seyyide Mîr derler. Hazret demelerinden râzı değilim, emr ediniz demesinler" buyurdu. "Yüzbin müridin varmış" dedi. Hazret-i Mîr, tebessüm etti. Sultan, orada olanlara; "Bakın, ben onunla konuşuyorum, o ise gülüyor. Bu dervişin böbürlenmesini anlıyorsunuz değil mi?" dedi. Mîr'i seven ve hürmet eden Mehabet Hân orada idi. Sultânın sözüne katılmış görünerek dedi ki: "Onun üstadı, memleketleri halîfelerine taksim etmiştir. Bunu Burhânpûr'a verdi. Bunun oradaki makam ve mertebesi o derecededir ki, bizim ve sizin gibilerin orada varlığı hissedilmez." Sultan, Mehabet Hân'ın da bu dervişe düşman olduğunu sanıp; "Onu sana bıraktım" dedi. Mehabet Hân, Mîr Muhammed Nu'mân hazretlerini kendi evine götürdü, yakınlık ve muhabbet gösterdi. Çeşitli ziyâfetler ikram eyledi. Söz sahibi kimseler ve diğerleri, karınca ve çekirgeler gibi hazret-i Mîr'in ziyâretine geldiler. Çok adaklar yapıp, yerine getirdiler. Sultan bunu işitince, Mehabet Hân'a kızdı. O da; "Pâdişâhım, bu derviş beş vakit namaz kılar, başka hiçbirşey yapmaz" diye arz etti. Pâdişâh, Mîr'in Burhânpûr'da kalmayıp başşehir Ekberâbâd'da bulunmayı kabûl ederse onu bırakalım dedi. Mîr hazretleri kabûl etti ve Ekberâbâd'da oturmaya râzı oldu. Orada taliblere ders vermeye başladı.

Mîr Muhammed Nu'mân hazretleri, birgün dervişlerden bir grupla, kendisini sevenlerden birinin evine da'vet edildi. Mîr, ev sahibini huzûruna çağırıp; "İkramda ifrata, aşırılığa gitmemesini söyledi ve yemeklerde sakın hiç şüpheli birşey bulunmasın" buyurdu. O da elden geldiği kadar ihtiyâtlı hareket etti. Ama hazret-i Mîr'in yanında kalabalık bir cemâat bulunduğundan, pekçok keçi ve koyun kestiler. Aniden, kesilen bu hayvanların birinin eti üzerinde sayısız kurdlar peyda oldu. Öyle ki, bir anda etten kemiğe geçtiler. Hazret-i Mîr'e getirdiler; "Bunun için çok dikkat edin demiştik. Bu keçi, helâlden değildir. Allahü teâlâ bu kurdlarla bunu bize gösteriyor. Bununla beraber yine de araştırın" buyurdu. Araştırdılar. Anlaşıldı

ki, bu keçi, hayvan zekâtı toplama me'mûru arkadaşının zulmen alıp, kendisine gönderdiği ve ev sahibinin bundan hiç haberi olmadığı bir hayvan idi.

Mîr'in muhlislerinden biri evlenmişti. Kayınpederi ona çok sert davranıyor ve eziyet ediyordu. Bu muhlis, sıkılarak, utanarak hâlini hazret-i Mîr'e arzetti. Hazret-i Mîr ona acıdı ve; "Hiç üzülme, kayınpederin yakında bu dünyâdan gider" buyurdu. İki-üç gün sonra öldü ve o talebe onun şerrinden kurtuldu.

Mîr Muhammed şöyle anlatır: "Yine birgün Resûlullah'ı rü'yâda gördüm. Hazret-i Ebû Bekr de yanında idi. Buyurdular ki: "Ey Ebû Bekr! Oğlum Muhammed Nu'mân'a de ki; "Şeyh Ahmed'in makbûlü benim makbûlümdür. Şeyh Ahmed'in merdûdu benim merdûdumdur. Benim merdûdum da Allahü teâlânın merdûdudur." Bu müjdeyi işitince, son derece sevinip; "Elhamdülillah ki, ben hazret-i İmâm'ın makbûlüyüm. O hâlde Allahü teâlânın da makbûlü oluyorum" diye içimden geçirdiğimde, Resûlullah (s.a.v.) hazret-i Sıddîk-ı Ekber'e buyurdular ki; "Oğlum Muhammed Nu'mân'a de ki; Onun makbûlü olan, Şeyh Ahmed'in de makbûlüdür, benim de, Allahü teâlânın da makbûlüdür. Onun merdûdu, Şeyh Ahmed'in, benim ve Allahü teâlânın merdûdumuzdur."

Yine birgün rü'yâda, pâdişâhların cülus veya tebrik günlerinde yaptıkları gibi, bir meydana büyük bir çadır kurulduğunu gördüm. Bütün insanların yaşadığı memleketler o çadırın altında kalıyordu. Dünyâdaki pâdişâhlar, hâkimler, memleketin idâresini yürüten âmirler ve devlet erkânı hep orada bulunuyorlardı. Köyler, şehirler, çarşılar, yollar, ölüm, hayat, fakirlik, zenginlik, efendilik, hizmetçilik hep orada... Bütün o erkân, iş yapmak için, çadırın tepesindeki deliğe bakıyorlar ve ardından ikinci bakışları dünyâya ve dünyâdakilere oluyordu, iş yapanlardan herbirine oradan bir iş buyuruluyordu. Hatırımdan, "Ben de yukarı bakayım, orada ne vardır ki, bütün bu erkân oradan emir alıp, iş yapıyorlar" diye geçti. Başımı kaldırdım ve bir göz attım. Gördüm ki, çadırın orta direğinin en üst noktasında bir pencere var ve hazret-i İmâm orada oturmuş, mübârek yüzünü o pencereye koymuş, işâret ediyor. Bütün dünyâdaki devlet erkânı, yapacakları işleri onun o işâretlerinden anlıyor, birbirine uyan ve uymayan işleri, hep o bir işâretten çıkarıp yapıyorlardı.

Yine birgün sabah namazından sonra câmide oturmuş murâkabe ile meşgûl oluyorduk. Hocam ile karşı karşıya oturmuştuk. Bir ara başımı meşgûliyetimden kaldırdım. Gördüm ki, hazret-i İmâm'ın yerinde Resûlullah efendimiz (s.a.v.) oturuyor. Üzerimi bir heybet kapladı. Hemen başımı önüme eğdim ve kalb meşgûliyetine müteveccih oldum. Bir müddet sonra, tekrar başımı kaldırdım. Gördüm ki, hazret-i İmâm da, Server-i kâinatın (s.a.v.) yanında oturuyor. Tekrar murâkabe için başımı eğdim. Bir an sonra yine başımı kaldırdım. Gördüm ki, Resûlullahın (s.a.v.) yerinde hazret-i İmâm, hazret-i İmâm'ın yerinde de, Resûlullah (s.a.v.) oturuyor. Tekrar murâkabeye koyuldum. Bir zaman sonra başımı kaldırınca, iki yerde de Resûlullah'ı (s.a.v.) gördüm. Biraz sonra ikisini de hazret-i İmâm buldum. Daha sonra gördüm ki, hazret-i İmâm yalnız olarak oturuyordu. Bu gördüklerim baş gözü ile olmuştur. Rü'yâ ve vak'a hâli değildir."

Hazret-i İmâm'ın "Mektûbât" isimli üç cild, değer biçilmez eserinde, Mîr Muhammed Nu'mân hazretlerine yazılmış çok mektûplar vardır. Bunlardan bir kısmı aşağıdadır.

"... Üstadım Hâce Muhammed Bâkî-billah'dan (k.s.) işittim. Buyurdu ki, Şeyh Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh) yazıyor ki: "Kerâmet ve hârikaları çok görülen evliyâ, son nefeslerinde, bunları gösterdiklerine pişman olmuştur. Keşke hiç kerâmetimiz görülmeseydi demişlerdir." Evliyânın

üstünlüğü, hârikaların görülmesi ile ölçülseydi, bunların görünmesine pişman olmak yersiz olurdu.

Suâl: Vilâyette, hârika görünmesi şart olmayınca, hakîki velî ile, yalancı şeyhler birbirinden nasıl ayrılır?

Cevap: Bu dünyâda evliyânın belli olması lâzım değildir. Doğru ile yalancının karışması lâzımdır. Bu dünyâda hak ile bâtılın, doğru ile yanlışın karışması lâzımdır. Velînin, kendi vilâyetini bilmesi de şart değildir. Kendi vilâyetini bilmiyen evliyâ çok idi. Bunları, başkaları nasıl tanıyabilir? Tanımalarına lüzum da yoktur. Evet, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hârikalar göstermesi lâzımdır. Böylece, nebi, nebî olmıyandan ayrılır. Çünkü, nebinin peygamberliğini tanımak herkese lâzımdır. Evliyâ, insanları, kendi peygamberinin dînine çağırdığı için, peygamberinin mu'cizeleri kendilerine yetişir. Evliyâ, eğer dinden başka birşeye çağırmış olsaydı, o zaman, hârikalar göstermesi elbette lâzım olurdu. Dîne çağırdığı için hârika göstermesi hiç lâzım değildir. Din âlimleri, herkesi, kitaplarda yazılan emirleri yapmağa çağırıyor. Evliyâ, hem buna çağırıyor, hem de dînin bâtınına da'vet ediyor, önce, dîne çağırıyor. Sonra Allahü teâlânın ismini zikr etmeği gösteriyor. Her zaman, aralıksız olarak, zikr-i ilâhi ile olmağı ehemmiyetle istiyorlar. Böylece vücûdu zikr kaplayıp, kalbde Allahü teâlâdan başka birşey bulundurulmaz. Herşey öyle unutulur ki, insan kendini ne kadar zorlasa, Allahü teâlâdan başka birşey hatırlayamaz. Bu iki türlü da'vet için, evliyânın hârikalar göstermesine niçin lüzum olsun? İrşâd etmek, bu iki da'veti yapmak demektir.

Hârikanın, kerâmetin burada hiç yeri yoktur. Şunu da söyliyelim ki, uyanık bir talebe, tasavvuf yolunda ilerlerken, üstadının nice hârikalarını, kerâmetlerini hisseder. O bilinmez yolda, her an, onun mededine baş vurup, hep yardımına kavuşur. Evet, başkaları için hârikalar göstermesi lâzım değildir. Fakat, talebesine her an kerâmet göstermekte, hârikalar, üst üste gelmektedir. Talebesi, üstadının hârikalarını his etmez olur mu ki, ölü olan kalbine hayat vermektedir. Onu, müşâhedelere keşflere kavuşturmaktadır. Câhiller, ölüyü diriltip, mezardan çıkarmağı, büyük kerâmet sanır. Büyükler ise, ölü kalbleri diriltmeğe, hasta rûhları tedâvi etmeğe ehemmiyet verir. Sofiyye-i âliyyenin büyüklerinden, Hâce Muhammed Pârisâ: "İnsanların çoğu ölüleri dirilteni büyük bildiğinden, Allahü teâlâya yakın olanlar, bunu yapmak istemeyip, ölü rûhları diriltmişler, talebenin ölü kalblerini diriltmeğe çalışmışlardır. Doğrusu da, kalbleri, rûhları diriltmek yanında, ölüleri diriltmenin hiç kıymeti yoktur. Hattâ abes, ya'nî fâidesiz şeyle vakit gayb etmek olur. Çünkü, ölüyü diriltmek ona birkaç günlük ömür kazandırır. Kalblerin diriltilmesi ise sonsuz hayâta kavuşturur. Zâten, Allahü teâlâya yakın olanların vücûdları kerâmettir. İnsanları Allahü teâlâya da'vet etmeleri, Hak teâlânın rahmetlerinden bir rahmettir, ölü kalbleri diriltmesi, hârikaların en büyüğüdür. İnsanların selâmeti, onların varlığı iledir. Mahlûkların en kıymetlisi onlardır. Allahü teâlâ, onlar ile rahmet yağdırıyor. Onlar sebebi ile rızk gönderiyor. Onların sözleri devadır. Acıyarak bir bakışları şifâdır. Onlar, celîs-i ilâhîdir. Allahü teâlânın lütufları, ihsânları, onların bulunduğu yerden eksik olmaz. Yanlarında bulunanlar kötü olmaz. Onları tanıyanlar mahrûm kalmaz" buyuruyor.

O büyükleri, yalancılardan ayıran farkların en açığı; her sözlerinin, hareketlerinin dîne uygun olması, yanlarında bulunanların kalblerinde, Allahü teâlânın korkusu ve sevgisi hâsıl olmasıdır ve başka şeylerden soğumalandır. Evliyâ ile münâsebeti olanlarda, bu alâmetler hâsıl olur. Münâsebetleri olmayanlar, zâten herşeyden mahrûmdur. **Fârisî beyt tercümesi:**

İyiliğe elverişli olmıyan kimse,
Fâidelenemez, Peygamberi de görse..."

(2. cild, 92. mektûp)

Diğer bir mektûbunda sorulan ba'zı suâlleri şu şekilde cevaplandırmıştır.

"**Suâl:** Peygamberler (aleyhimüssalevât) ve velîler "aleyhimürrıdvân", hep derd ve belâ içinde yaşadı. Hattâ "Belâlar, mihnetler, ençok peygamberlere, sonra evliyâya, sonra bunlara benziyenlere gelir" buyuruldu. Hâlbuki, Şûra sûresi 30. âyetinde meâlen; **"Size gelen belâlar, kabahatlerinizin cezasıdır"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîmeye göre, derdlerin çokluğu, günâhın çokluğunu gösterir. Peygamber ve velî olmayanların, çok sıkıntı çekmesi îcâb eder. Dostlarına neden derd, belâ veriyor? Düşmanları rahat ve ni'metler içinde, dostları mihnetler, belâlar içinde nasıl olur?

Cevap: Dünyâ, zevk için, lezzet için yaratılmadı. Âhıret, bunun için yaratılmıştır. Dünyâ ile âhıret, birbirinin zıddı, tersidir. Birini sevindirmek, ötekinin gücenmesine sebep olur. Ya'nî, birinde zevk aramak, ötekinde elem çekmeğe sebep olur. O hâlde, dünyâda ni'metleri, lezzetleri çok olanlar, (bunlara lâzım olan şükrü yapmazlarsa) âhırette çok korkacak, çok acı çekecektir. Bunun gibi dünyâda (tehlikelerden sakındığı, çalışdığı hâlde) çok acı çeken mü'min, âhırette çok lezzete kavuşacaktır. Dünyânın ömrü, âhıretin uzunluğu yanında, deniz yanında bir damla kadar bile değildir. Daha doğrusu, sonu olan, sonsuz ile ölçülebilir mi? Bunun için dostlarına merhamet ederek, sonsuz ni'metlere kavuşmaları için, dünyâda birkaç gün sıkıntı çektiriyor. Düşmanlarına, hîle, istidrâc yaparak, biraz lezzet verip, çok elemlere sürüklüyor.

Suâl: Fakîr olan kâfir, dünyâda da, âhırette de sıkıntı çekiyor. Bunun dünyâda çektiği sıkıntılar, âhırette lezzete kavuşmasına sebep olmayacak. Bunun sebebi nedir?

Cevap: Kâfir, Allahü teâlânın düşmanıdır. Sonsuz azâb görmesi lâzımdır. Dünyâda, ona azâb yapmamak, kendi hâline bırakmak, ona iyilik, lezzet demektir. Hattâ bunun için, "Dünyâ, kâfirlerin Cennetidir" buyuruldu. Kâfirlerden bir kısmına, dünyâda azâb yapmamakla iyilik ettikleri gibi, ayrıca ni'metler, lezzetler de verirler. Bir kısmına ise, yalnız azâb yapmamak ile iyilik edip, ayrıca lezzetler vermezler. Bunların hep, hikmetleri, fâideli sebepleri vardır.

Suâl: Allahü teâlâ, herşeye kâdirdir. Dostlarına, hem dünyâda, hem de âhırette ni'metler, lezzetler verseydi ve dünyâda verdiği lezzetler, âhırette, bunların elem çekmesine sebep olmasaydı, daha iyi olmaz mı idi?

Cevap: Bunun çeşitli cevapları vardır:

1. **Cevap:** Dünyâda, birkaç gün derd, belâ çekmeselerdi, Cennetin sonsuz lezzetlerinin kıymetini anlamazlardı ve ebedî sıhhat ve afiyet ni'metlerinin kıymetini bilmezlerdi. Açlık çekmiyen, yemeğin lezzetini anlamaz. Acı çekmeyen, rahatlığın kıymetini bilmez. Dünyâda bunlara elem vermek, sanki daimî lezzetleri arttırmak içindir. Bu elemler, bir ni'met olup, câhil halkı denemek için, büyüklere verilen ni'metler, elem olarak gösterilmektedir. Yabancılara elem şeklinde gösterilen, dostlar için ni'mettir.

2. **Cevap:** Belâlar, sıkıntılar, câhil için sıkıntı ise de, bu büyüklere, sevdiklerinden gelen herşey, tatlı olmaktadır. Ni'metlerden lezzet aldıkları gibi, belâlardan da lezzet duyarlar. Hattâ, belâ sâdece sevgilinin arzusu olup, kendi istekleri karışmadığı için, daha tatlı gelir. Ni'metlerde bu lezzet bulunamaz. Çünkü ni'metlerde, nefslerinin istekleri de vardır. Belâ gelince, nefsleri ağlamakta, inlemektedir. Bu büyükler, belâyı ni'metten daha çok sever. Belâ bunlara, ni'metten daha tatlı gelir. Bunların dünyâdan aldıkları lezzet, belâlardan, musibetlerden gelmektedir.

Dünyâda derd ve belâ olmasaydı, bunların gözünde, dünyânın hiç değeri olmazdı. Dünyânın acı hâdiseleri olmasaydı, onu boş, abes görürlerdi.

O hâlde, Allahü teâlânın dostları, dünyâda da, âhırette de lezzetli ve sevinçlidir. Derdlerden aldıkları lezzetler, âhıret lezzetlerinin azalmasına sebep olamaz. Âhıret lezzetlerini gideren, câhillerin aradıkları lezzetlerdir. Yâ Rabbî! Dostlarına nasıl ihsân yapıyorsun ki, başkalarına verdiğin" ni'metler, bunlara da rahmettir. Onlara derd, elem olanlar da, bunlara ni'mettir. Başkaları ni'met gelince sevinir. Derd gelince üzülür. Bu büyükler, ni'metde de sevinçli, derde de sevinçlidir. Çünkü bunlar, işlerin güzelliğine, çirkinliğine bakmıyor, işleri yapanın güzelliğine bakmaktadırlar. O, güzellerin güzelidir, işleri yapan sevgili olduğu gibi, işleri de sevgili olmakta ve tatlı gelmektedir. Bu dünyâda herşey, güzel olan yapıcının işi olduğundan, derd ve zarar verse de, bunlara, istedikleri ve sevdikleri şey olmaktadır. Kendilerine tatlı gelmektedir. Yâ Rabbî! Bu nasıl lütuf ve ihsândır ki, bu gizli ve kıymetli ni'metleri, yabancılara sezdirmeden, dostlarına gönderiyorsun! Bunları, her an, kendi arzuna râzı bulundurup, zevk ve lezzet içinde tutuyorsun! Başkalarına derd, ayıp, aşağılık olarak gönderdiklerin, bunlar için, cemâl ve kemâl oluyor. Bunların arzularını, arzu edilmiyen şeyler içine yerleştirdin. Dünyâ lezzet ve zevklerini, başkalarının tersine olarak âhıret derecelerinin lezzetlerinin artmasına sebep eyledin. Bu, Allahü teâlânın büyük ni'metidir. Dilediğine ihsân eder. Allahü teâlâ, büyük ihsân sahibidir.

3. **Cevap:** Bu dünyâ, imtihan yeridir. Burada hak, bâtıl ile, haklı, haksız ile karışıktır. Burada dostlarına sıkıntılar, belâlar vermeseydi, yalnız düşmanlarına verseydi, dost, düşmandan ayrılır, belli olurdu, imtihanın fâidesi kalmazdı. Hâlbuki, gayba îmân etmek lâzımdır. Dünyânın ve âhıretin bütün se'âdetleri, görmeden inanmağa bağlıdır. Hadîd sûresi, 25. âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ, peygamberlerine, gaybdan, görmeden, yardım edenleri bilmek için..."** bu hâl bildirilmektedir. Demek ki, dostlarını mihnet ve belâ içinde göstererek, düşmanlarının gözünden sakladı. Böylece dünyâ, imtihan yeri oldu. Dostları, görünüşde belâda, hakîkatde ise, zevk ve lezzettedir. Düşmanlar, böylece zarar ve ziyan etmektedir.

Peygamberlerin "aleyhimüssalevât" muharebelerde düşmanlarla döğüşmesi de böyle olurdu. Bedr gazâsında müslümanlar, Uhud gazâsında kâfirler galip gelmişti. Allahü teâlâ bu hâli, Âl-i İmrân sûresi, 140. âyetinde bildirmektedir.

4. **Cevap:** Evet, Allahü teâlâ herşeye kâdirdir. Dostlarına hem dünyâda hem de âhırette rahatlık verebilir. Fakat, âdeti böyle değildir. Kudretini, hikmeti ve âdeti altına gizlemeği sever. İşlerini, yaratmasını, sebepler altında gizlemiştir. O hâlde, dünyâ âhıretin aksi olduğundan, dostların, âhıret ni'metlerine kavuşmak için, dünyâda sıkıntı çekmeleri lâzımdır. (Allahü teâlânın dostları, dertlere, belâlara, tehlikelere karşı tedbîr alır. Bunlardan kurtulmağa çalışır. Dayanılamayacak şeylerden kaçınmak, peygamberlerin sünnetidir. Tedbirlere, çalışmalara rağmen başa gelen belâlardan zevk alırlar. Derdlerden zevk almak, yüksek derecedir. Çok az seçilmişlerin yapacağı iştir.)

Asıl Cevap: Dertlerin, belâların gelmesine sebep, günah işlemektir. Fakat, belâlar, sıkıntılar, günahların af edilmesine sebep olur. O hâlde dostlara, belâları, sıkıntıları çok vermek lâzımdır ki, günahları kalmasın. Dostların günahını, düşmanların günahları gibi sanmamalıdır. "İyilerin, iyilik etmek olarak bildikleri şeyleri, dostlar, günah işlemek bilirler" buyuruldu. Bunlardan günah ve kusur sâdır olsa da başkalarının günahları gibi değildir. Yanılmak ve unutmak gibidir. Niyet ederek, karar vererek yapılmış değildir. Âdem (aleyhisselâm) için, Tâhâ sûresi, 115. âyetinde meâlen, **"Âdeme önce söyledik. Fakat unuttu. Azm ile, karar ile**

yapmadı” buyuruldu. O hâlde, dostlara gelen dertlerin, belâların, musibetlerin çok olması, günahların çok af edildiğini gösterir. Günahların çok olduğunu göstermez. Dostlarına çok belâ vererek, günahlarını af eder, temizler. Böylece bunları, âhıret sıkıntılarından korur. Resûlullah (s.a.v.) ölüm hâlinde, şiddet ve sıkıntıda iken, Fâtıma (r.anhâ) babasını çok sevdiği ve çok acıdığı için Peygamberimiz (s.av); **“Fâtıma, benden bir parçadır”** buyurmuş olduğu için, o da sıkılıyor, kıvranıyordu. Kızının bu hâlini görünce, onu teselli etmek için: **“Babanın çekeceği sıkıntı, ancak bu kadardır. Başka hiçbir sıkıntı görmez!”** buyurdu.

Cehennemdeki çok şiddetli azâbların, birkaç günlük sıkıntı ile giderilmesi ve günahların temizlenmesi için dünyâda sebepler gönderilmesi ne büyük ni’mettir. Dostlara bu muâmele yapılırken, başkalarının günahlarının hesabını âhırete bırakıyorlar. O hâlde dostlara dünyâda çok dert ve belâ vermesi lâzımdır. Başkaları, bu ihsâna lâyık değildir. Çünkü, büyük günah işlerler, yalvarmaz, boyun bükmez, ağlamaz ve O’na sığınmazlar. Günahları sıkılmadan işlerler ve kasd ile, plânlayarak işlerler. Hattâ inat edercesine işlerler. Hattâ, Allahü teâlânın âyetleri ile alay edecek, inanmıyacak kadar ileri giderler. Ceza, suçun büyüklüğüne göre değişir. Günahı küçük olur ve suçlu boynunu büküp yalvarırsa, bu suç, dünyâ dertleri ile af olunabilir. Fakat, günah büyük, ağır olur ve suçlu inadcı, saygısız olursa, bunun cezası âhırette sonsuz ve çok acı olmak lâzım gelir. Nahl sûresi, 33. âyetinde meâlen; **“Allahü teâlâ, onlara zulm etmez. Onlar, kendi kendilerine zulm edip, ağır cezaları hak ettiler”** buyuruldu.

(“Günah”, Allahü teâlânın emirlerini yapmamak, yasak ettiklerinden sakınmamakdır. Emr ve yasaklar, müslümanlaradır. İmânı olanlaradır, îmânı olmayanları, inançsızları, emr vermekle, ibâdet ettirmekle şereflendirmedi. Onlar, hayvanlar gibi, her istediklerini yapar, günah olmaz. Bunlar, ibâdet yapmadıkları için ve günah işledikleri için, dünyâda azâb çekmezler. Her türlü ni’mete kavuşurlar, istediklerini çalışdıklarını elde ederler. Yalnız, zâlim olanları, mahlûklara eziyet verenleri, dünyâda cezâlarını çeker. Kâfirlere, yalnız bir emr verilmiş, onlardan yalnız birşey istenilmiştir. Bu bir emr, îmân etmeleri, müslüman olmalarıdır. İnanmıyanlar, bu emri dinlemedikleri için, biricik suç işlemiş oluyorlar. Fakat bu suç, en büyük suçtur. Bu suçun cezası, pek büyük, çok acı ve sonsuzdur. Dünyâda böyle ceza olamaz. Bu sonsuz ceza, bunlara âhırette, Cehennemde verilecektir.)

Diyorsunuz ki, câhiller, ahmaklar, (namaz kılanlarla, oruç tutanlarla dinin emirlerine uyanlarla) alay ediyor. (Bunlara gerici diyor.) Allah, dostlarına niçin dertler, belâlar gönderiyor? iyilikler, ni’metler vermiyor? “Biz O’nun emirlerini yapmıyoruz. Bize ceza verse ya? Oh! Biz rahat, istediğimiz gibi zevk, safa ediyor, keyf sürüyor, hile ile, yalan ile, dünyânın tadını çıkarıyoruz. Sizler, namazla, oruçla vakit geçiriyor, dünyâ zevklerinden kaçıyor, sıkıntı içinde yaşıyorsunuz! Bu sıkıntılar yetişmiyormuş gibi, Rabbiniz, dertleri, belâları da size veriyor. Müslümanlık se’âdet yolu olsaydı, siz bizden daha rahat, daha tatlı, daha mes’ûd yaşardınız diyorlar” Böyle bayağı sözlerle, bu sevgili kullara inanmıyorlar.

İnanmıyanlar, insanların en iyisine de böyle söylerdi. Furkan sûresi, 7. âyetinde meâlen; **“Kâfirler: Bu nasıl Peygamberdir?** (s.a.v.) **Bizim gibi yiyip içiyor, sokaklarda geziyor. Peygamber olsaydı, kendisine melek gelirdi. Yardımcıları olur, bize onlar da haber verir. Cehennem ile korkuturlardı. Yûhud, Rabbi, para hazîneleri gönderir, yâhud, meyve bahçeleri, çiftlikleri olur. İstediğini yerdi dediler...”** buyuruldu. Bu gibi sözler, âhırete, Cennete, Cehenneme inanmıyanların, ilerisini göremiyenlerin sözleridir. Cennet ni’metlerinin, Cehennem azâblarının sonsuz olduğunu bilen kimse, dünyânın birkaç günlük belâlarına, sıkıntılarına hiç ehemmiyet verir mi? Bu dertlerin, sonsuz se’âdete sebep olacağını

düşünerek, bunları ni'met olarak karşılar. Câhillerin sözlerine aldırış etmez. Dertler, belâlar ve sıkıntılar, muhabbetin ve sevginin şaşmayan şâhidleridir. Ahmakların bunu anlamamasının ne ehemmiyeti olur. En iyisi, böyle câhillerle konuşmamalı, onları dinlememelidir.

6. **Cevap:** Belâ, kemend-i mahbûbdur (sevgilinin, aşıkını kendine çekmek için gönderdiği kemenddir). Âşıkları, sevgiliden başka şeylere bakmakdan koruyan bir kamçı gibidir. Âşıkları, sevgiliye döndürür. O hâlde, derdlerin, belâların dostlara gönderilmesi lâzımdır. Belâlar, dostları, sevgiliden başka şeylere düşkün olmak günahından korur. Başkaları, bu ni'mete lâyık değildir. Dostları, zorla sevgiliye çekerler, istediklerini, dert ve belâ ile çekerler ve onu mahbûbluk derecesine yükseltirler, istemediklerini, başıboş bırakırlar. Bunların içinden, se'âdet-i ebediyyeye lâyık olan, kendisi doğru yola gelip, çalışarak, uğraşarak, lütf-u ihsâna kavuşur. Böyle yapmayan, başına gelecekleri düşünsün!

Görülüyor ki, seçilenlere belâ çok gelir. Çalışanlara, uğraşanlara o kadar çok gelmez. Bunun içindir ki, seçilmişlerin reîsi, beğenilmişlerin, sevilmişlerin baş tâa olan Peygamberimiz (s.a.v.); **"Benim çektiğim acı gibi, hiçbir peygamber acı çekmedi!"** buyurdu. O hâlde, dert ve belâlar, öyle usta bir kılavuzdur ki, dostu dosta, şaşmadan kavuşturur. Sevgiliden başkasına bakmakla onu lekelemekten korur. Ne kadar şaşılır ki, âşıklar, hazînelere ve milyonlara mâlik olsa, hepsini verip, derd ve belâ satın alır. Aşk-ı ilâhîden haberi olmayan, derd ve belâdan kurtulmak için, milyon harc eder.

Suâl: Ba'zan dostlar, dert ve belâ gelince üzülüyor, istemediği anlaşılıyor. Bunun sebebi nedir?

Cevap: O üzüntü ve isteksizlik, görünüştedir. Tabîatten, maddesindendir. Bu isteksizliğin fâideleri vardır. Çünkü, bu isteksizlik olmasa, nefs ile cihâd, düşmanlık edilemez. Peygamberimiz (s.a.v.) vefât edeceği zaman, görülen sıkıntısı, nefs ile cihâdın son parçaları idi. Böylece, son nefesi de düşman ile mücâdelede geçmiş oldu. Ölüm ânında en şiddetli mücâdeleyi yaptı. İnsanlık sıfatları, tabiat istekleri kalmadı. Mübârek nefsini tam itaate, hakîkî itminana getirdi.

O hâlde belâ, aşk ve muhabbet pazarının dellâlıdır. Muhabbeti olmıyanında dellâl ile ne işi olur. Dellâlın buna ne fâidesi olur ve bunun gözünde dellâlın ne kıymeti vardır?

7. **Cevap:** Belâ gelmesinin bir sebebi de, doğru âşıkları, dost görünen yalancılardan ayırmaktır. Doğru olan âşık, belâdan lezzet alır, sevinir. Yalancı ise, acı duyar, sızlanır. Muhabbetin tadını tatmış ise, hakîkî acı duymaz. Acı duyması görünüştedir. Âşıklar, bu iki acıyı birbirinden ayırır. Bunun içindir ki, "Velî, velîyi tanır" buyurmuşlardır. (2. cild, 99 mektup)

"Allahü teâlâya hamd olsun ve O'nun seçtiği kimselere selâmlar olsun! Kıymetli seyyid kardeşim! Dikkatle dinleyiniz! İyi düşünceli olan kardeşlerimizin dertlerden kurtulmamız için, her çâreye baş vurduklarını, hiçbirinin fâide vermediğini haber aldım. **"Allahü teâlânın yarattıklarında, gönderdiklerinde hayr, iyilik vardır"** hadîs-i şerîfi meşhûrdur. İnsan olduğumuz için, başımıza gelenlerden, bir aralık üzülmüştük, içimiz sıkılmıştı. Birkaç gün sonra, Allahü teâlânın lütfu ile, üzüntü ve sıkıntılar gitti, hiç kalmadı. Onların yerine sevinç, genişlik geldi ki, bizimle uğraşanlar, Allahü teâlânın istediğini istemekte ve yapmaktadırlar. Böyle olunca, sıkılmanın, üzülmenin yersiz olduğu, Allahü teâlâyı seviyorum diyenin böyle olmaması gerektiği anlaşıldı. Çünkü sevene, sevgilinin gönderdiği acıların da, O'ndan gelen iyilikler gibi sevgili ve tatlı olması lâzımdır. Sevgilinin iyilikleri tatlı geldiği gibi, O'nun acıtması da tatlı gelmelidir. Hattâ, O'ndan gelen acılarda, tatlılardan daha çok lezzet bulmalıdır. Çünkü acılar,

sıkıntılar nefse tatlı gelmez. Nefs, böyle şeyleri istemez. Her bakımdan güzel olan, herşeyi güzel olan Allahü teâlâ, bu kulunu incitmek dileyince, O'nun irâdesi, isteği, bu kula elbette güzel gelmelidir. Daha doğrusu, bundan zevk almalıdır. Bizimle uğraşanların diledikleri, istedikleri, Allahü teâlânın dilediğine uygun olduğu için ve bunların dilekleri, O sevgilinin dilediğini gösterdiği için, bunların diledikleri ve yaptıkları da, elbette güzeldir ve tatlı gelmektedir. Sevgilinin işini gösteren bir kimsenin işi de, sevene sevgilinin işi gibi, sevimli ve tatlı gelir. Bunun için bu kimse de, sevene sevgili olur. Şaşılacak şeydir ki, bu kimsenin vereceği acılar, sıkıntılar, ne kadar çok olursa, sevenin gözüne o kadar çok tatlı görünür. Çünkü, onun verdiği sıkıntılar, sevgilinin düşman gibi olduğunu göstermektedir. Bu yolda aklı gidenlerin işlerine akıl ermez. Demek ki, o kimseye karşılık yapmak, onu kötü bilmek, sevgiliyi sevmeğe uymaz. Çünkü o kimse, sevgilinin işlerini gösteren bir ayna gibidir. Bizimle uğraşanlar, incitenler, başkalarından daha sevimli görünüyorlar. Kardeşlerimize, dostlarımıza söyleyiniz! Bizim için üzülmesinler, sıkılmasınlar. Bizi incitenleri kötü bilmesinler. Onlara kötülük yapmasınlar! Bunların yaptıklarına sevinseler, yeridir. Evet, duâ etmekle emr olunduk. Allahü teâlâ, duâ edenleri, O'na boyun bükenleri ve yalvaranları, sızlıyanları sever. Böyle yapmak, O'na tatlı gelir. Belâların, sıkıntıların gitmesi için duâ ediniz! Af ve afiyet için yalvarınız!

O kimsenin incitmesi, sevgiliyi düşman gibi göstermektedir dedim. Evet çünkü, sevgilinin düşmanlığı, düşmanlar içindir. Dostlarına düşmanlığı, görünüştedir. Bu ise, merhametini, acımasını bildirmektedir. Böyle düşman görünmesinin, sevene nice fâideleri vardır ki, anlatılmakla bitmez. Bundan başka, dostlarına düşmanlık gibi görünen işler yapması, bunlara inanmıyanları harâb etmekte, onların belâlarına sebeb olmaktadır. Muhyiddîn-i Arabî, "Ârifin niyeti, maksadı olmaz" buyuruyor. Ya'nî Allahü teâlâyı tanıyan kimse, belâdan kurtulmak için, birşeye başvurmaz; demektir. Bu sözün ne demek olduğunu iyi anlamalıdır. Çünkü, dert ve belâların, sevgiliden geldiğini, O'nun dileği olduğunu bildirmektedir. Dostun gönderdiği şeyden ayrılmak ister mi ve o şeyin geri gitmesini özler mi? Evet duâ ederek, gitmesini söyler. Fakat, duâ etmeğe emr olunduğu için, bu emre uymaktadır. Yoksa, gitmesini hiç istemez. O'ndan gelen herşeyi de sever, hepsi kendine tatlı gelir. Doğru yolda bulunanlara, Allahü teâlâ selâmet versin! Âmîn." (3. cild, 15. mektûp)

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 299

2) Zübdet-ül-makâmât sh. 326

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1045

4) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 2. cild, 92. ve 99. mektûp, 3. cild, 15. mektûp.

MİRZÂ HÜSÂMEDDÎN AHMED

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüsâmeddîn Ahmed'dir. Babası ilimler hazînesi meşhûr Kâdı Nizâmüddîn Bedahşî'dir. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1043 (m. 1634) senesinde vefât etti. Kabri, Delhi'de Hâce Bâkî-billah hazretlerinin türbesinin yanındadır.

Hazret-i Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın yüksek talebelerindendir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyüklüğünü de herkesten iyi bilir idi. 992 (m. 1584) senesinde takdîr-i ilâhî ile Hindistan sultânının vâlilerinden oldu. Fakat daha sonra makam ve mevkii münâsebetiyle kalbi sıkılıp, dâima fakirlerin, velîlerin sohbetlerini arzu eder oldu. Dâima yalnızlık ve bir köşeye çekilmeyi isterdi. O günlerde Mâverâünnehr'e giden Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın sohbetleriyle

şereflenmek üzere o da Mâverâünnehr'e gitti. Kalbinden dünyâ ve makam sevgisini çıkarıp, Bâkî-billah hazretlerine talebe oldu. Zenginlik perdesini yırtıp, İbrâhim Edhem gibi eski bir elbise giyerek, vâliliği, zenginliği, makam ve i'tibârı bıraktı. Zamanın sultânı kendinden memnun idi. Şeyh Ebü'l-Fazl Rükn-üs-saltanat'ın buna karşı bir yakınlığı da vardı. Şah ve vezir, Hüsâmeddîn Ahmed'in bu dünyâdan uzak hâlini bırakıp eski makamına gelmesini istiyorlar, hattâ sebep olanlara, kızıyorlardı. Birçok kimseler bu mes'ûd zâta gelip, eski makamına dönmesini istediler. Fakat, o, Allahü teâlânın tevfîk ve dilemesi ile himmet ayağını en doğru caddeye koymuştu. Onların bu isteklerini kabûl etmedi. Hâce Muhammed Bâkî-billah Mâverâünnehr'den dönünce, yüksek huzûr ve sohbetlerine devam etti. Muhammed Bâkî-billah (k.s.), Hüsâmeddîn Ahmed'i celâl yolundan terbiye etti. Zâhirde sertlik gösterip, kalbden ona muhabbet besledi. **Şiir:**

Yüzü güzel olanın nazı da ne güzeldir.
Bir gözüyle kovarsa diğeri ile gel der.
Bir gözüyle sayısız naz eder, cilve eder
Diğeriyle dâima yeniden özür diler.

Senelerce Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin hizmetinde, doğruluk ve teslimiyet içinde bulundu. Husûsî teveccüh ve ihsânlarına kavuştu. Tasavvufun yüksek derecelerine ulaştı. Hâce Muhammed Bâkî-billah; talebe yetiştirmesi, Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatması için ona icâzet verdi. Hüsâmeddîn Ahmed bu vazîfeye lâyık olmadığını belirterek, bundan affedilmesini istedi. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretleri de özrünü kabûl edip yanından ayırmadı. Hattâ, Muhammed Bâkî-billah'ın vefâtında yanında bulundu. Vefâtı ânında talebelerinin büyüklerinden ondan başkası yoktu. Tekfin (kefenlenme), techiz ve defn hizmetlerini o yaptı. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin vefâtından sonra, onun dergâhında bulunanlara ve hocasının oğullarına hizmette bulunup, çok çalıştı ve çalışmalarının mükâfatını da buldu. Hocalarının oğulları, onun çalışmasının bereketi ile fazilete ve kurtuluşa kavuştular, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, hocalarının oğullarına gönderdiği bir mektûpda (1. cild, 266. mektûp), Hüsâmeddîn Ahmed'e teşekkürlerini şu sözleriyle bildirirler: "... Ma'rifetler sahibi Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'e, Allahü teâlâ bizim tarafımızdan çok iyi karşılıklar versin ki, sizlere karşı olan vazîfemizi, borcumuzu üzerine alarak, kapınıza kul olmakla, hizmetinizde çalışmakla şereflenmekde, böylece rahat nefes almamıza sebep olmaktadır." **Beyt:**

Vücûdumun her zerresi dile gelse de,
Şükrünün binde birini yapamam yine!

Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerine karşı büyük muhabbet ve aşk beslerdi. Birçok defalar, "Hazret-i Hâcemize verilen husûsî nisbetlerden büyük bir nisbet vardı ki, Hazreti Hâce vefâtlarından sonra onu, mübârek nurlu kabirlerini ziyârete gittiğimde bana ihsân eylediler" derdi.

Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, ilim, irfan ve yüksek hâller sahibi bir zât idi. Hergün sabah namazını Fîrûz-âbâd mescidinde kılar, bir iki saat kıbleye karşı dönmüş olarak oturur, Allahü teâlânın güzel isimlerini söyler ve murâkabede bulunurdu. Sonra Duhâ (kuşluk) namazını kılar, hocasının şehrin dışındaki nurlu ve feyzli kabrine gider, bütün günü orada Kur'ân-ı kerîm okumakla ve ibâdetle geçirirdi. Hergün Kur'ân-ı kerîmden onbeş cüz (ya'nî yarısını) okur, mişkât-ül-mesâbih adlı hadîs-i şerîf kitabından birçok hadîs-i şerîfleri mütâlâa ederdi. İkindi namazını da orada kıldıktan sonra ba'zan evine döner, ba'zan da şehir dışında bir köşeye çekilip, ibâdet etmekle meşgûl olurdu. Eğer evine bir misâfir gelse, kendisine haber gönderirler, hemen evine döner ve gelen misâfirlerle tatlı sohbet ederdi. Zenginliğe gönül bağlamaktan ve zenginlerle sohbet etmekten nefret ederdi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerine karşı da, yüksek muhabbeti ve bağlılıkı vardı. Hattâ büyük oğlunu terbiye için, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine göndermişti. Her tanıdığını, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) hizmetine, sohbetine ve derslerine sarılmağa teşvik ederdi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri vefât edince çok üzülmüş, Muhammed Hâşim-i Keşmî'ye yazdığı başsağlığı mektûbunda üzüntüsünü şöyle belirtmişti: "Allahü teâlâ o zâhirî ve ma'nevî kemâllerin, faziletlerin toplandığı yer olan zâtı (İmâm-ı Rabbânî), dostların kalblerinin ve gözlerinin ışığı eylesin. O evliyâların sığınağının ayrılık acısı, hangi kelime ile anlatılabilir ki, yalnız onu tanıyanlara değil, bütün müslümanlara yazık oldu. İmânı olan herkes, ciğeri yakan bu olaydan ağlamalı, sızlamalıdır."

İmâm-ı Rabbânî'ye bağlılığını da, yazmış olduğu şu mektûbu ile dile gitirmektedir "Yüksek irşâd ve hidâyet mesnedinizin feyz nûrları ve ifâde bereketleri artsın. Size çok muhtaç olduğumu bildirdikten sonra, yüksek hatırınızda olsun ki, merhamet ederek gönderdiğiniz çok kıymetli mektûbunuzu okurken mest oldum, kendimden geçtim. Ruhsat hakkında yazdıklarınıza ne denilebilir. Ne güzel hâller ne açık beyânlar zâhir oluyor. Eğer bu arada hizmetçilerinizin istek ve niyetlerini kabûl ederseniz, bu virane Delhi'yi melek sıfatlı vücûdunuzun bereketi ile nûrlandırınız. Buradaki geri kalmışları ilerletiniz.

Allahü teâlâ sizi sevenleri ve istiyenleri, en kısa zamanda mübârek nurlu yüzünüzü görmekle sevindirsin. Kulaklar dinlemekle zevk aldıkları gibi, göz de kendi hissesine kavuşsun. Daha fazla ne yazabilirim! Sâyeniz, te'sîriniz uzun olsun. Âmîn."

Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, Allahü teâlânın dîninin emirlerine çok bağlı idi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinden Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatır: "Yüksek hocamız İmâm-ı Rabbânî'nin sohbetiyle şereflenmek üzere Burhânpûr'dan Serhend'e gidiyordum. Delhi'ye vardığımda Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in sohbetine ve hizmetine kavuştum. Bu fakire; "Çok iyi ettin, ihtiyâç yüzünü, irşâd sahiplerinin hizmetlerinin kapısına çevirdin. Sözün doğrusu şudur ki, bugün Allahü teâlâyı isteyenleri terbiye edip yetiştiren onlar gibi (İmâm-ı Rabbânî) birisi yoktur. Çünkü din ilimlerinde yüksek derece sahibi ve kendisine uyulan bir zâttır. Tasavvuf yolundaki bütün makamlara kavuştular. Herbirinde tam ma'rifet sahibi oldular" buyurdu.

Muhammed Hâşim-i Keşmî anlatır: Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, bu hizmetçilerine lütuf ve merhamet ederek çok kıymetli mektûplar gönderdi. Hocamız İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) hizmetinde bulunduğum sırada, birkaç günde mektûbu gelir ve o mektûplarda; Hocamıza hizmeti çok azîz tutmayı, sohbetlerinde îcâb eden her şeye dikkat ve riâyet etmeyi nasihat ederdi. Ba'zan rü'yâda ve hâl esnasında da gelir, çeşit çeşit nasihatler ederdi. Bu dostunun şiirlerini severdi. Gönderdiği şiirli mektûplarda, bu fakirden de şiir isterdi. Bir yolculuk esnasında onların hizmetine kavuştum; "Bizim bilmediğimiz yeni şiirleniz yok mu?" diye sordu. Bu rubaiyi okudum:

Bizim bu mazlûm bahtımız adâlete kavuşmadı.
Bir aşk ateşimiz vardır kimse ona ulaşmadı.
Yüzlerce iğri dikenli yollardan geçtik amma
Bir defa muradımıza kavuşmak mümkün olmadı."

Bu şiiri hâllerine uygun bulup çok beğendiler. Hicaz'a gitmeyi çok arzu ettiklerini anlayınca da, şu rubaiyi yazıp gönderdim:

Kalb, kıbleyi gösteren pusula olmadıkça,
Vücûd, Ka'be yolunun bedeli olmadıkça,

Kalmak için kendinde bu ten kuvvet bulamaz,
Hicaz topraklarını kehribar bulmadıkça.

Bu rubaimi de çok beğendi. Birgün onların yanında idim. Orada bulunanlardan biri, zamanın zenginlerinden, vâli ve âmirlerinin şânından, şereflerinden konuşup, fakir kimselerden bahs etmedi. Hazreti Hâce Hüsâmeddîn Ahmed buyurdu ki: "Ey kardeşim! Bu söz, bu zamandaki fukara hakkında bir ilâhî hikmet taşıyor. Çünkü eski zamanlardaki fakirler, dünyâdan ve dünyâyı isteyenlerden uzak dururlardı. Sakınırlardı. Her ne kadar zenginler onlara yaklaşmak isteseler dahi, onlar zenginlerin sohbetinden kaçarlardı. Bu zamandaki fakirlerin çoğu; bir ihtiyâcı olup gelen zenginlerle bir arada oturup, muhabbet etmek isterler. Böylece fakirlerin zenginlerden uzak kalma hâli bozulur."

Nakl edilir ki: Bir Ramazan ayının son on gününde, Hâce Hüsâmeddîn Ahmed (k.s.) i'tikâfta idi. Ayın yirmidokuzuncu günü ikindiden sonra buyurdu ki: "Akşamdan sonra bir yere gidelim. Çünkü yarın bayramdır ve oruç tutmak haramdır." Akşam olunca mescidden çıktılar. Gençlerden bir grub, bir müddet göğe bakıp ayı aradılar, fakat göremediler. Hâce, yanlarına gelir gelmez ay göründü. Bu da Hâce Hüsâmeddîn Ahmed'in bir kerâmetiydi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Mirzâ Hüsâmeddîn Ahmed'e yazmış olduğu, birinci cild, ikiyüzyedinci mektûbunda buyuruyor ki: "Herhalde uzakda kalan bu kardeşlerinizi unuttuğunuz anlaşılıyor. Evet, yakında bulunmanın, kalblerin birleşmesinde büyük te'sîri vardır. Bunun içindir ki, hiçbir velî bir Sahâbînin derecesine yükselemez. Veysel Karanî, o kadar şânı yüksek olduğu hâlde, Resûlullahı (s.a.v.) hiç görmediği için, Eshâb-ı Kirâmdan en aşağı olanın derecesine yetişemedi. Abdullah bin Mübârek hazretlerinden soruldu ki; "Hazreti Mu'âviye ile Ömer bin Abdülazîz'den hangisi daha yüksektir?" Cevâb olarak: "Mu'âviye (r.a.), Resûlullahın (s.a.v.) yanında giderken atının burnuna giren toz, Ömer bin Abdülazîz'den kat kat daha yüksektir" buyurdu.

Burada bulunanların hepsi iyiyiz. Allahü teâlâya bunun için, belki bütün ni'metleri için hamd ve şükürler olsun. Ni'metlerinin en büyüğü olan, müslüman yaptığı için ve mahlûkların en iyisinin yolunda bulundurduğu için, ne kadar çok hamd edilse yine azdır. Çünkü O'nun yolunda bulunmak, iyiliklerin başı, kurtulmanın çâresi, dünyâ ve âhıret se'âdetlerinin kapısıdır. Allahü teâlâ Peygamberlerin en üstünü hürmetine bizleri ve sizleri her zaman bu yolda bulundursun. Âmîn. **Fârisî mısra' tercümesi.**

"İş budur, bundan başkası hiçdir!"

Birinci cild, ikiyüzkırksekizinci mektûpda buyuruyor ki "Amellerini, ibâdetlerini kusurlu görmek, Allahü teâlânın ni'metlerinin en büyüklerindendir."

İkinci cild, onyedinci mektûpda buyuruyor ki: "Önce, Allahü teâlâya hamd ve Peygamberimize (s.a.v.) salevât eder, size de duâ ederim. Yazılarımla sizi rahatsız ediyorum. Başımıza gelenlere sabr tavsiye buyurduğunuz, kıymetli mektûbu, Şeyh Mustafa getirdi. Okumakla şereflendik. Hepimiz, Allahü teâlânın mülküyüz. Hepimiz, O'nun huzûruna gideceğiz! Başımıza gelenler, görünüş de çok yakıcı, çok acıdır. Fakat, hakîkatde ilerletici, yükseltici ilâçlardır, (ilâçlar, elbette acı olur). Bu acıların, dünyâda sebeb olduğu fâideler, âhıretde beklediğimiz ni'metlerin yüzde biri olamaz. O hâlde evlâd, Allahü teâlânın büyük bir ihsânıdır. Yaşadıkları müddetçe, insan, çok fâidelerini görür, ölümleri de, sevâb kazanmağa, yükselmeğe sebeb olur. Büyük âlim Muhyissünne (Nevevî) (r.aleyh), "Hilyet-ül-ebrâr" ismindeki kitabında diyor ki: "Abdullah İbni Zübeyr (r.a.) halîfe iken, tâ'ûn hastalığı oldu. Bu tâ'unda, Enes bin

Mâlik'in (r.a.) seksenüç çocuğu öldü. Kendisi, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hizmetçisi idi ve bereket, bolluk için duâsını almışdı. Abdurrahmân bin Ebî Bekr Sıddîk'in (r.a.) bu tâ'ûnda kırk çocuğu ölmüşdü. İnsanların en iyisi, en kıymetlisi olan Eshâb-ı Kirâma (aleyhimürrıdvân) böyle yapılınca, bizler gibi günahı çok olanlar, hesaba dâhil olur mu? Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki; **"Tâ'ûn, eski ümmetlere, azâb olarak gönderildi. Bu ümmet için şehîd olmağa sebebdir."** Doğrusu, bu vebada ölenler, şaşılacak bir huzûr, Allahü teâlâya teveccüh içinde ölüyor. Bu belâ gününde, insan bu mübârek cemâate karışmağa hevesleniyor. Onlarla birlikde, dünyâdan ayrılıp, âhırete gitmeğe özeniyor. Tâ'ûn belâsı, bu ümmete gazâb, azâb gibi görünmekde ise de, iç yüzü rahmetdir. Meyan Şeyh Tâhir dedi ki, tâ'ûn günlerinde, Lâhor'da, bir kimse sesler duyduğunu ve; "Bu günlerde ölmiyene yazıklar olsun!" dediklerini söyledi. Evet öyledir! Bu şehîdlerin hâline dikkat olunduğu zaman, şaşılacak hâller, anlaşılamıyan işler görülüyor. Böyle ikramlar, yalnız Allahü teâlâ için canını feda edenlere mahsûsdur.

Efendim! Çok sevgili oğlumun ayrılığı, pek büyük musibet oldu. Beni yakdı. Bu kadar yakan bir elem, kimsenin başına gelmemişdir. Fakat, Allahü teâlânın bu felâket karşısında, kalbi za'îf olan bu fakîre ihsân eylediği sabr ve şükr ni'meti de, en büyük ihsânlarından olmuşdur. Allahü teâlâdan dilerim ki, bu musibetin karşılığını dünyâda vermesin. Hepsini âhıretde versin! Bu dileğin de, yüreğimin darlığından olduğunu bilmez değilim. Çünkü, O'nun rahmeti sonsuz, merhameti boldur. Dünyâda da, âhıretde de bol bol vericidir. Kardeşlerimizden umarız ki, son nefesde îmân ile gitmemize ve insanlık îcâbı yapdığımız kusurların af edilmesine duâ buyurarak yardım ve imdâd edeler. Yâ Rabbî, bizi affet, doğru yoldan ayırma! Kâfirlere karşı korunmakda yardımcımız ol! Âmîn. Size ve hidâyetde olanlara selâm ederim."

Üçüncü cild, yüzyirmibirinci mektûpda buyuruyor ki "Peygamberlere uymadan yalnız riyâzet (nefsin istemediklerini yapmak) çekmekle hâsıl olan hâller, altın yaldızla örtülen bakır gibi veya şekerle kaplanan zehir gibidir. Bakırla karışık altını saf hâlde ayırmak için nefs-i emmârelikten (kötülükleri emretmek) kurtarıp, itmi'nâna kavuşturmak için peygamberlere uymak lâzımdır. Hakîkî hâkim ve tabîb olan Allahü teâlâ, peygamberleri ve bunların dinlerini nefs-i emmâreyi yıkmak, azgınlıktan kurtarmak için gönderdi. Onu yıkmak, belki ıslâh etmek, kurtarmak için bu peygamberleri emretmekten) kurtarıp, itmi'nâna bildirdi. Peygamberlere ve onların dîninin emirlerine uymadıkça, binlerce riyâzetler (nefsin istemediklerini yapmak) ve mücâhedeler (nefsin istediklerini yapmamak) yapılsa, nefsin emmâreliği (kötülükleri emretmesi) kıl kadar azalmaz. Tersine azgınlığı artar, onun hastalığını giderecek yegâne ilâç, peygamberlerin getirmiş olduğu dinlerdir. Bundan başka hiçbirşey nefsi felâketten kurtaramaz."

---

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 78-86

2) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî 1, cild. 207, 248 ve 266. mektûp: 2, cild. 17. mektûp: 1. cild. 121. mektûp

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 871, 886, 950, 1014

MOLLA ABDÜLVEHHÂB BİN TÂCÜDDÎN

Osmanlı devri âlimlerinden. İsmi, Abdülvehhâb bin Tâcüddîn olup, Molla Abdülvehhâb diye tanınır. Küçük Tâcüddîn Efendi'nin oğludur. 950 (m. 1543) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 1014 (m. 1605) senesi Rebî'ul-âhır ayında İstanbul'da vefât etti. Kabri sur içinde Sarı Gürz Mescidi'nin avlusundadır.

Molla Abdülvehhâb'ın babası Küçük Tâcüddîn Efendi de zamanın âlimlerinden idi. Abdülvehhâb ilk tahsilini babasının huzûrunda yapıp, bundan sonra o zamanın meşhûr âlimlerinin ders ve sohbetlerinde bulundu. İlim öğrenmek husûsunda istidat ve kabiliyetinin fevkalâde olduğu görülünce, Çivi-zâde Efendi'nin derslerine gönderildi. Ondan ve çeşitli medreselerdeki müderrislerden okuyarak yetişti. Zamanın âlimlerinden oldu. İlk olarak 990 (m. 1582) senesinde, Müderris-zâde Efendi yerine Kâsımpaşa'da müderris olarak vazîfeye başladı. Sekiz sene sonra Sahn-ı semân medreselerine ta'yin edildi. Şehzâde ve Süleymâniye medreselerinde de vazîfe yaptıktan sonra, 1003 (m. 1594) senesinde Manisa'da Sultan Murâd Medresesi'nde müderris, üç sene sonra Şam kadısı oldu. Bir sene sonra Bursa'ya nakledildi. İki sene sonra Kâhire kadısı olarak vazîfelendirildi. 1011 (m. 1602) senesi Recep ayında İstanbul kadısı oldu ise de, aynı sene içinde emekliye ayrıldı. Üç sene sonra da vefât etti. Molla Abdülvehhâb Efendi (r. aleyh), iffet ve doğrulukla meşhûr idi. Gayet hoş ve sevimli bir hâli vardı. Hükümlerinde, kesin, kat'î ve kararlı idi. İstikâmet sahibi olup, dînimizin emirlerine son derece bağlı idi. İsrâftan hiç hoşlanmazdı. Uygunsuz durumlar karşısında, gerektiği yerde sert davrandığı bile olurdu. Kendisi de isrâftan son derece kaçınır, gayet sâde olarak yaşardı, insanlara örnek olan bir hâli vardı. Çok edebli, sâlih, cömert, merhametli ve cana yakın bir zât idi. Dostluğunda sâdık idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 500

2) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 404

MOLLA ABDÜRRAÛF

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, Abdürraûf bin Muhammed bin Ömer bin Hamza olup, büyük âlim Molla Arâb Bursavi'nin oğlu ve yine meşhûr âlimlerden Sahn-ı semân müderrisi Arab-zâde'nin birâderidir. 932 (m. 1525) senesinde doğdu. 1009 (m. 1600) senesi Rebî'ul-âhır ayında İstanbul'da vefât etti. Fâtih-Çarşamba'da Kovacı-Dede Mescidi'nin yanında medfûndur.

Daha yedi yaşında iken babası vefât eden Molla Abdürraûf, ilim tahsili çağına geldiğinde, ağabeyi olan Arab-zâde'den ders almaya başladı. Daha sonra, Bursa'da Ahmed Paşa Medresesi müderrisi Kâdı-zâde, Niksârî, Kaynî, Küçük Şems, Küçük Bostan ve İmâm-zâde efendilerden ilim öğrendi. 951 (m. 1544) senesinden sonra, Çivi-zâde Efendi'nin talebesi oldu.

955 (m. 1548) senesinde ilim tahsilini tamamlayan Molla Abdürraûf, ilk olarak Bursa'da Hamza Bey Medresesi'ne müderris oldu. Bir taraftan da ilim ve fazilette ilerlemek için Küçük Tâcüddîn Efendi'nin kurduğu yüksek ilim meclislerine devam etti.

Molla Abdürraûf, 960 (m. 1553) senesinde Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın Nahcivan seferine katıldı. Dönüşte Edirne'de bulunan Çuhacı Medresesi'ne müderris oldu.

967 (m. 1559) senesinde Anadolu kadıaskeri Abdülkerîm-zâde Efendi huzûrunda çeşitli ilimlerden imtihan edilen Molla Abdürraûf, bu imtihanda da muvaffak oldu. Bunun neticesinde derecesi yükseltilerek, Bursa'daki Hançeriyye Medresesi'ne ta'yin olundu. 977 (m. 1569) senesinde Edirne'de Üç Şerefeli medreselerine, dört sene sonra İstanbul'a gelerek Sahn-ı semâm medreselerine ve aynı sene içinde de Sultan Selîm Medresesi'ne müderris oldu.

983 (m. 1575) senesinde Selanik kadısı olan Molla Abdürraûf, daha başka yerlerde de kadılık yaptıktan sonra, 992 (m. 1584) senesi Receb ayında, vezîr-i a'zam ve serdâr-ı ekrem Osman Paşa'nın İran üzerine yaptığı seferde, orduda kadı olarak bulundu. 995 (m. 1587) senesi

Receb ayında tekrar Selanik kadılığına ta'yin olunan Molla Abdürraûf, bir sene sonra Yenişehir kadısı Osman Efendi ile yer değiştirdi. 997 (m. 1589)'de Mekke-i mükerreme kadısı oldu. 1003 (m. 1594) Zilhicce ayında Bursa'ya hâkim, üç sene sonra Mısır'a vâli ve bir sene sonra da Eyyûb kadısı oldu.

1009 (m. 1600) senesi Rebî'ul-âhır ayında vefât eden Molla Abdürraûf'un cenâzesi Fâtih Câmii'ne getirildi. Cenâze namazını Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi kıldırdı. Daha sonra Çarşamba semtinde bulunan Kovacı-Dede Mescidi'nin yanında defnolundu.

Molla Abdürraûf Efendi, ilminin ve faziletinin çokluğu ile meşhûr, birçok güzel hasleti kendinde toplamış, pek kıymetli, çok yüksek bir zât idi. Âlimlerin gözdesi olup, naklî ilimlerle birlikte, aklî ilimleri de bilirdi. Gayet mütevâzi olup, kendi hâlinde yaşardı. Her şeyi tam doğruluk üzere idi. Kul hakkını gözetir, bu husûsa çok riâyet ederdi. "Uyûn-ül-mezâhib" isimli esere şerhi, ayrıca birçok risaleleri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 442

MOLLA ALİ EFENDİ

Serhad evliyâsının büyüklerinden. Rumeli'nde gâzîler arasında meşhûr olup, onların ma'nevî desteği oldu. 1005 (m. 1596) senesinde Dimitrofça'da vefât edip, Eski Câmi yakınında defnedildi.

Ali Efendi, genç yaşında aklî ve naklî ilimlerde ilerleyip, vakitlerini ibâdet ve Kur'ân-ı kerîm okumakla kıymetlendirmişti. Resûl-i ekremin (s.a.v.) bildirdiklerine tâbi olmakta ısrarlı olunca, güzel ahlâkta üstün oldu. Birgün Kur'ân-ı kerîmi hatmederken; "Bu hatm-i şerîfi Resûlullahın (s.a.v.) rûhu için okuyacağım" diye niyet eyledi. Hatmi bitirince, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında görmekle şereflendi. Kendisine Allah yolunda ilerleyeceği, yüksek makamlara kavuşacağı bildirildi. Mübârek bir zâta talebe olacağı, ondan çok istifâde edeceği işâret edilip, ba'zı alâmetleri gösterildi. Serhat boylarında, Allahü teâlânın rızâsı, insanların huzûr ve saadeti için çarpışan Osmanlı akıncılarının arasına karışıp yıllarca cihâd etti. Rü'yâsında işâret edilen Mahmûd ismindeki Allah dostu bir velîden ilim ve feyz alıp kemâle geldi. Halkın arasına karışıp, müezzinlik, imamlık, hatiplik gibi hizmetlerde bulundu. Halk arasında Hakla beraber olup, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak ilim ve feyz saçtı. Kendini halktan bir kimse gibi gösterip, gösteriş ve riyadan uzak bir hayat yaşadı. Hasen Paşa kumandasındaki Osmanlı askerlerinin, Seçen kalesi civarında yaptıkları savaşta, onların arasındaydı. Bulunduğu savaşlarda onun varlığı askerin ma'neviyâtını yükseltirdi. Sık sık akıncı birlikleri arasına karışır, onlara, insanlara iyi davranmaları ve her işi Allahü teâlânın rızâsı için yapmaları husûsunda nasihatlerde bulunurdu.

İşi, fikri ve zikri hep Allahü teâlânın rızâsı olan Ali Efendi, ba'zı serhad kasabalarını ziyâret edip, bir kısmında uzun zaman ikâmet etti. İki defa hacca gitti. Şam'da, Çelebi Halîfe talebelerinden Uveys Efendi'nin yolunda olan Abdülkerîm Efendi ve kardeşi Muhammed Çelebi ile görüşüp sohbet etti. Üveysiyye yoluna dâhil oldu. Tekrar serhad boyuna döndü. Çok sıkıntılar çekti. Yirmiden fazla çocuğu vardı. Evlâdının hepsi vefât etti. Kalbi merhametinden kan ağlarken, gözünden bir damla yaş akıtmadı. Bu, Allahü teâlânın emrine râzı olmanın bir ifâdesi idi. Veren O, alan da O idi. Çocuklarından Ömer ve Hasen çelebiler, ilimde icâzet aldaktan sonra vefât etmişlerdi. Baba kalbi bu işe daha fazla dayanamadı. Vücûdu günden güne eridi. Yatağa

düştü. O sırada Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Eğri seferine çıkmıştı. Askerin ba'zısı firar etmiş, Osmanlı ordusu zor duruma düşmüştü. Ordunun yenildiği haberi, tâ Molla Ali Efendi'nin kulağına kadar gelmişti. Haber kendisine gelince bir miktar duraklayan Ali Efendi; "Hayır haber doğru değildir!" dedi. Çok geçmeden ordunun muzaffer olduğu haberi geldi.

Molla Ali Efendi, çok cömert bir kimse idi. Kudretine göre garîblere ve yolculara ziyâfet ve ikramlarda bulunurdu. Altmıştan fazla Kur'ân-ı kerîm yazmakla şereflendi. Kur'ân-ı kerîm okumakta, Allahü teâlânın ismini zikr ve fi'liyyâtını tefekkürde devamlı idi. Söylediği söz, okuduğu duâ hemen te'sîrini gösterirdi.

Pekçok talebe yetiştiren Molla Ali Efendi, talebelerini gazâya gönderir, onları dînimize hizmet için teşvik ederdi. Belgratlı Münîri Efendi ve Ali Dede onun talebeleri arasındadır.

---

1) Kitâb-ı silsile-il-mukarrebin ve menâkıb-il-müttekîn (Münirî Efendi) vr. 78a

MOLLA FEYZULLAH MUSTAFA EFENDİ (Feyzî)

Osmanlı âlimlerinden. Asıl ismi Mustafa'dır. Feyzullah ismi sonradan verilmiştir. Feyzî mahlası ile meşhûr olmuştur. Kanunî Sultan Süleymân devrinde Şam kadılığından emekli iken, 961 (m. 1554) senesinde vefât eden, Kâf Çelebi Ahmed Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Kâf-zâde diye de bilinir. 950 (m. 1543) senesinde İstanbul'da doğdu. 1020 (m. 1611) senesinde İstanbul'da vefât etti. Zincirlikuyu yakınında Kayın-pederi Mâ'lül-zâde'nin kabri yanında medfûndur.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulunup istifâde etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptıktan sonra, ilk olarak yirmibeş akçe yevmiye ile, Hâce Hâtun Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 982 (m. 1574) senesinde Edirnekapı Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 984 (m. 1576)'de Rüstem Paşa Medresesi, 987 (m. 1579)'de Mihrimah Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Aynı sene içinde Sahn-ı semân medreselerinden birine terfi ettirildi. 991 (m. 1583)'de Yavuz Selîm Medresesi müderrisliğine nakledildi. 994 (m. 1586)'de Süleymâniye Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 998 (m. 1589) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. 999 (m. 1590)'da Mekke-i mükerreme kadılığına nakledildi.

Aynı sene içinde Şam kadılığına getirildi. 1000 (m. 1591) senesinde Mısır-Kâhire kadılığına nakl olundu. 1001 (m. 1592)'de bu vazîfeden alınıp, yerine Ma'rûf Efendi getirildi. 1007 (m. 1598)'de Edirne kadılığına ta'yin olundu. 1008 (m. 1599)'de bu vazîfeden ayrılıp, bir köşede ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. 1011 (m. 1602)'de Galata kadılığına getirilip, 1012 (m. 1603)'de İstanbul kadılığına nakledildi. Aynı sene içinde vazîfeden abnıp, yerine Yahyâ Efendi ta'yin olundu. 1013 (m. 1604) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olunan Molla Feyzullah Efendi, aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildiyse de kısa zaman sonra emekli oldu. 1019 (m. 1610) senesinde kendisine teklif edilen Anadolu kadıaskerliğini tekrar kabûl etti. Bu vazîfeye devam etmekte iken, veba hastalığına yakalanarak vefât etti.

Molla Mustafa Feyzullah Efendi, Araca, Farsça ve Türkçe dillerine hâkim, hafızası kuvvetli olup, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim idi. Yüksek ilmî derecesi yanında fazilet sahibi olan Molla Feyzullah Efendi, güzel huylarla kendini süslemişdi. "Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli" müellifi Nevî-zâde Atâî diyor ki: "Bu fakîr, Molla Feyzullah Efendi'ye talebe olup, ondan ilim tahsil ettim. Geniş ilim denizinden inciler toplayan irfan sahibi olduğunu gördüm." özellikle Arabî ilimlerde özel

ihtisas sahibi idi. Tefsîr usûlünde de yüksek dereceye sahip idi. Fetâvâ-i Kâdîhân'a yazdığı fihristi ile Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerinden meydana gelen bir "Dîvân"ı vardır. Kınalı-zâde Ali Efendi'nin Kasîde-i lâmiyye'sine nazire yazmıştır.

Onun şiirlerinden bir beyt:

Güzergâh-ı cihan cây-ı karar olmadığın bildik.
Onun için her gece, bir dergâhın mihmânıyız cânân.

Ma'nâsı: "Bu cihanın (dünyânın) yerleşip kalacak yer olmadığını anladık. Bu yüzden her gece Allah dostunun sohbetindeyiz."

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 539

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 32

MOLLA KERÎM (Ali bin Abdürraûf)

Osmanlı âlimlerinden. Aslen Afrika'nın Zengibâr memleketindendir. Devşirme olarak gelmiş idi. Müslüman olmakla şereflendi, ilim ile meşgûl oldu. İsmi, Ali bin Abdürraûf'dur. Molla Kerîm diye tanınır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1033 (m. 1624) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Bâyezîd kabristanında, Bâyezîd Câmii'ne yakın bir yerde medfûndur.

O zamanda İstanbul'da bulunan meşhûr âlimlerin derslerinde bulunarak yetişti. İlim öğrenmek husûsunda çok gayretli ve hassas olan Molla Kerîm, bu gayretleri neticesinde diğer arkadaşlarından farklı ve üstün bir dereceye kavuştu, ilim tahsilini tamamlayıp zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldikten sonra, çeşitli vazîfelerde bulundu. Mehmed Ağa, Haseki ve Sahn-ı semân medreselerinde müderrislik yaptı. 1018 (m. 1609) senesi Rebî'ul-âhır ayında Süleymâniye Câmii'ne vaiz oldu. Üç sene sonra Galata kadılığına getirildi. Bundan üç sene sonra da Bursa kadısı oldu. 1027 (m. 1618) senesinde ikinci defa Galata kadısı olması teklif edildi ise de kabûl etmedi. Aynı sene içinde Edirne kadılığı verildi. Daha değişik ve mühim vazîfelerde de bulunduktan sonra, 1029 (m. 1620) senesi Ramazân-ı şerîf ayının Kadîr gecesinde, İstanbul kadılığına ta'yin olundu. Bir sene sonra Cemâzil-âhır ayında Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Sultan Osman Hân ile birlikte Leh seferinde bulundu.

1032 (m. 1623) senesi Şa'bân ayında, Receb Efendi yerine Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin olunan Molla Kerîm, hac vazîfesini îfâ etmek, hem de kadılık vazîfesinde bulunmak üzere Mekke-i mükerremeye gitmek için hazırlanırken, ba'zı mâniler yüzünden gidemedi ve emekli oldu. 1033 (m. 1624) senesi ortalarında vefât edip, Sultan Bâyezîd kabristanına defnolundu. Kabir taşında, vefâtına târih düşürülmüş olup:

"Meskeni Molla Ali'nin, Cennet-i a'lâ ola"

mısra'ı yazılıdır.

Molla Kerîm Ali (r.aleyh), bütün hayâtı boyunca, doğruluktan, hak ve adâletten ayrılmadı. Bir ara evkaf müfettişliği vazîfesinde bulundu. İyilik ve ihsân sahibi bir zât olup, sâlihlere ve fakirlere çok yardım ederdi. Her hareketinde istikâmet üzere idi. Dünyalık toplamakta gözü yok idi. Onun nazarında, altın ile saksı parçası bir idi.

---

1) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 510

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 684

MUHAMMED BÂKÎ-BİLLAH

Evliyânın büyüklerinden, insanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmiikincisidir. İkinci bin yılının müceddidi ve İslâm âlimlerinin gözbebeği olan İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin hocasıdır. Babasının ismi Abdüsselâm olup, faziletli bir zât idi. Annesi ise Hazreti Hüseynin soyundan olup, seyyide ve mübârek bir hanım idi. Muhammed Bâkî-billah hazretleri, 971 (m. 1563) senesinde Kabil şehrinde doğdu. 1012 (m. 1603)'de Delhi'de kırk yaşında iken vefât etti. Türbesi, Kutabrol denilen yerdeki kendi mescidinin yanında olup ziyâret edilmektedir.

Muhammed Bâkî-billah'ın büyüklük hâli daha çocukluk zamanlarında simasından belli olurdu. Yüksek bir zât olacağının işâretleri ve büyük fâidelere sebep olacağının alâmetleri, işlerinden, çalışmalarından ve gayretinden anlaşılırdı. Daha çocukluk zamanlarında, ba'zen bütün gün odanın bir köşesinde başını önüne eğip sessizce oturur, tefekküre dalardı. Gençliğinde, ilim tahsili için Kabil'den Semerkand'a gidip, zâhirî ve aklî ilimleri, zamanının en büyük âlimlerinden olan Mevlânâ Sâdık-ı Hulvânî'den öğrendi. Yüksek yaradılışı ve kabiliyeti ile kısa zamanda, hocasının talebeleri arasında en yüksek seviyeye ulaştı.

Zâhirî ilimleri öğrenip bitirmeden tasavvufa yönelip, bâtını ilimleri öğrenmek için, bu yolun büyük âlimlerinin sohbetlerine ve derslerine gitti. Yaratılışındaki zekâsının ve kabiliyetinin üstünlüğü ile, ilimlerde yüksek bir dereceye ulaştı.

Sâlih ve doğru sözlü bir zât şöyle anlatmıştır: "Hâce Muhammed Bâkî-billah, aklî ilimleri bırakıp, tasavvufa yöneldiği ilk zamanlarda, büyük zâtlardan birinin huzûruna gitmişti. O zât, Hâce Muhammed Bâkî-billah'a "Eğer Hazret-i Hâcemiz birkaç gün daha ilim mütâlâası ile meşgûl olup, kemâl ve ikmâl sahibi olsalardı ne güzel olurdu!" diyerek, Muhammed Bâkî-billah'ın, bir müddet daha zâhirî ilimleri tahsil etmiş olmasını temenni ettiğine işâret etmişti. Bunun üzerine Muhammed Bâkî-billah hazretleri şöyle dedi: "Kemâl sahibi olmaktan maksat (zâhirî ilimlerde) uzun ve zor kitapları, hakkı ile mütâlâa ve izah etmek ise, iddiasız diyebilirim ki; keskin görüşlü âlimlerin anlayabileceği hangi kitabı bize getirseler, getirenlerin hepsi tatmin olur ve tam bir fâide elde ederler." Muhammed Bâkî-billah'ın zâhirî ilimlerde hocası olan Mevlânâ Sâdık-ı Hulvânî'nin talebelerinden faziletli bir zât, Muhammed Hâşimî Keşmî'ye şöyle anlatmıştır: "Hâce Muhammed Bâkî-billah, zâhirî ilmi bırakıp tasavvufa rağbet ettiğini işittiğimizde, biz hep birden dedik ki: "Bu gençte öyle bir fıtrat ve öyle bir himmet, gayret gördük ki, imkânı yok bir işe başlasın da onu bitirmesin. Başladığı işi mutlaka bitirir." Nihâyet düşündüğümüz gibi her ne kadar zâhirî ilimleri bırakmışsa da, bu ilimlerde kemâle ulaşmıştır." Muhammed Bâkî-billah'ın, zâhirî ilimleri tahsil ettiği gençlik yıllarında, Nakşibendiyye yoluna karşı büyük bir muhabbeti vardı. Kendisini bu yolda yetiştirecek bir büyüğü arıyor, onun derslerinden ve sohbetlerinden feyz almak, faydalanmak istiyordu. Bu büyüklerin bulunduğu Mâverâünnehr'e giderek bir çoğu ile görüşüp tanıştı. Sohbetlerinde bulunarak feyz aldı.

Bundan sonra tekrar Hindistan'a gitti. Ba'zı arkadaşları ona, askerliği seçip, bu yoldan zengin olmasını tavsiye etmişlerdi. Fakat Muhammed Bâkî-billah hazretleri, bütün bağlantılardan kurtulup, tasavvufda yükselmeyi istiyor ve bu husûsda şevkle çalışıyordu. Onu seven ve sohbetinde bulunan bir zât şöyle anlatmıştır: "Bu yolda olan büyükleri öyle bir arzu ile arıyordu ve öyle bir gayret gösteriyordu ki, bundan fazlasına insan gücü yetmezdi. Lâhor şehrinin sokaklarında çamur ve kil çok olduğundan, bu sokaklarda yürümek güç olurdu. Muhammed

Bâkî-billah bir gönül sahibine rastlamak için, birçok sokak geçer, harabeler, kabristanlar ve bahçeler dolaşır hiç yorulmazdı. Birgün ona arkadaşlık edip onunla beraber gideyim dedim. Her ne kadar mâni olduysa geri kalmak istemedim. Peşlerinden gidip birkaç sokak yürüdüm. Sokaklardaki çamur ve kilin çokluğundan âciz kaldım ve ayaklarım yoruldu. Hayâ ve edebimden bu hâlimi kendisine arzedemedim. Vaziyeti anlayıp, beni geri çevirdi. Nihâyet anladım ki, o başka bir kuvvet ile yürüyordu."

Muhammed Bâkî-billah hazretleri şöyle anlatmıştır: "Büyüklerin kitaplarından bir kitabı okurken, o büyükler bana göründüler, beni benden aldılar. Bahâeddîn-i Nakşibend'in (k.s.) mübârek rûhâniyetleri, bana zikr telkin edip, cezbe ile taltif eyledi."

Onu tanıyıp sevenlerden bir zât da şöyle anlatmıştır: "Bir köyde bir meczûb vardı. Yüksek hâller sahibi idi. Muhammed Bâkî-billah o meczubun hâlini anlamış idi. Yanından ayrılmak istemiyordu. Her ne zaman yanına yaklaşmak istese, mâni olmak için sert sözler söyler, taş atardı. Ba'zan da başka tarafa giderdi. Muhammed Bâkî-billah, bütün bunlara rağmen ondan vaz geçmedi. Birgün o meczûb, Muhammed Bâkî-billah'ı yanına çağırdı ve muradının hâsıl olması için teveccüh gösterip çok duâ etti. O meczûb zâtın teveccühlerinden pekçok fâidelere kavuştu."

Muhammed Bâkî-billah hazretleri bu hâdiseye temasla şöyle demiştir:

"Gerçi biz, önceki velîler gibi çetin riyâzetler çekmedik ama, intizârlar (bekleyiş) ve büyük ızdıraplar gördük ki, bunların arasında riyâzetler ve çok sert muâmeleler vardı."

Yine ilk günlerine temasla şöyle anlatmıştır: "O günlerde muhterem annem; kararsızlığımın, kudretsizliğimin ve zayıflığımın çokluğunu görünce, kırık ve mahzûn bir kalb ile ihtiyâç ve acz içinde, içli bir ağlama ile Allahü teâlâya yalvarıp, şöyle duâ etti: "Ey benim ve seni istemekte herşeyden vaz geçmiş ve gençliğin lezzet ve arzularından el çekmiş olan oğlumun Rabbi! Ya onu maksadına kavuştur veya beni daha yaşatma ki, oğlumun maksadına kavuşmamasına ve elemine dayanamıyorum." Annem çok defa gece yarıları sahralara çıkar, Allahü teâlâya böyle münâcaat ve duâ ederdi. O duâ ve yalvarmaları sebebiyle, Allahü teâlâ benim kalb gözümü açtı. Allahü teâlâ bizim tarafımızdan ona en iyi karşılıklar versin."

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinden rivâyetle ba'zıları şöyle anlatmıştır: "Muhammed Bâkî-billah'ın ennesi, evinde kendisine hizmet eden kadın hizmetçileri olduğu hâlde, dergâhın hizmetini kendisi görürdü. Hattâ tandıra bile ekmeği kendisi kor, pişirirdi. Yemekleri pişirip hazırlardı. Taze ekmeği dergâhda bulunanlar için verir, kendisi kuru ekmek yerdi. Çoğu zaman bir kuru hasır üzerinde yatardı. Birgün Muhammed Bâkî-billah, annesinin güçsüz ve takatsiz bir hâl almış olduğunu görerek, dergâhın yemek pişirme işini bir başkasının yapmasını söyledi. Fakat annesi böyle bir hizmetten mahrûm kaldım diye ağlayarak; "Bilmiyorum, ne kabahatim oldu ki, Allahü teâlâ beni bu hizmetten mahrûm eyledi. Yaptığım en iyi iş, o faziletli oğlum Muhammed Bâkî-billah'a ve talebelerine ekmek ve yemek pişirmek idi. Onu da benden aldılar" dedi. Tevâzusunun, inkisârının kırıklığının ve edebinin çokluğundan, bu durumu oğlu Muhammed Bâkî-billah hazretlerine açıklamadı. Annesinin bu ızdırâbı, Muhammed Bâkî-billah hazretlerine bildirilince, bir ni'met olan bu hizmeti tekrar annesine verdi."

Muhammed Bâkî-billah, sâlihleri ve meczûbları aramakta çok gayret gösterir, birçok memleketi dolaşır ve temiz kalbli olanları bulur, onlardan nasîbini alırdı. Bu seyahatleri sırasında Silsile-i aliyye-i Nakşîbendiyye büyüklerinden birinin sohbetine kavuştu. Ona talebe olmak ve tam bağlanmak istedi. Bunun için istihâre yaptı. Rü'yâsında Muhammed Pârisâ hazretlerini

gördü. Muhammed Pârisâ (k.s.) rü'yâsında ona buyurdu ki: "Tasavvuf yolunda ilerlemek en iyi ahlâk ile ahlâklanmaktır. Bu büyük ni'met ve se'âdet ele geçince, bu yolda elde edilecek fâide, elde edilmiş demektir." Muhammed Bâkî-billah, başlangıçta ilk istifâdesini şöyle anlatmıştır: "İlk defa günahlardan tövbe, Hâce Übeyd hazretlerinin huzûrunda oldu. Benim için Fâtiha okumasını istedim. Sonra Semerkand'da bulunan ve Ahmed Yesevî'nin yolunda olan İftihâr-i Şeyh'e talebe olmak arzusu ile tekrar tövbe ettim. Her ne kadar, "Siz gençsiniz, siz bu işe katlanamazsınız" dediyse de, arzumun çokluğunu görünce; "Bir Fâtiha okuyalım" ve "Allahü teâlâ istikâmet versin, Büyüklerin maksadına uygun azîmet nasîb eylesin, kalbinde büyük değişmeler ve nefsinde harablıklar (ıslâh) vâki olsun" dedi. Bir başka zaman Emîr Abdullah Belhî'nin huzûrunda tövbemi yeniledim. Elimi müsâfehaya yakın bir şekilde tuttu. Ümîd edilir ki, bunun bereketi kıyâmete kadar devam eder."

Bundan sonra bir müddet daha dolaştım. Nihâyet rü'yâda, Behâeddîn Buhârî Nakşibend hazretlerinin huzûrunda tam bir tövbe yaptım. Bundan sonra bende tasavvuf yoluna girmek arzusu aşikâr oldu. Bu yola girmek için her çâreye başvurdum. Nihâyet mübârek zâtlardan biri bana; "Peygamber efendimizden (s.a.v.) gelen zikr, neticeye kavuşturur" dedi. Bütün gayretimle bu sözü söyleyen zâttan zikri ve murâkabeyi almak için uğraştım, iki sene o zâtın silsilesindeki zikre, murâkabeye ve tesbihlere devam ettim... Her ne kadar bu sırada gizli işâretler, diğer bir yola girmeyi gösterdiyse de, ayaklarımı yerden kaldıramadım. Böylece nefsi yenip gönül bahçeme, Allahü teâlânın izni ile büyüklerin kerem tohumunu ektim. İnşâallah o tohumu, ikram ve ihsân edip, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği nehirlerle beslerler. Bundan sonra Keşmir'e gittim ve orada Bâbâ Vâli'nin sohbetine devam edip, bereketli nazarlarına ve teveccühlerine kavuştum. Cenâb-ı Hakka hamd ve senalar olsun ki, o teveccühler ile kabûl kapısı aralandı. Keşmir'de sohbetine devam ettiğim Bâbâ Vâli, Nakşibendiyye yolundan icâzetli olduğu için, kendilerine gelen talibin istidâdına o silsile yoluyla feyz verdiler. Bâbâ Vâli'nin vefâtından sonra, bu yolda bilinen gaybet (kendinden geçme) hâli ele geçti ve büyük velîlerin rûhları müjdeler verdiler, telkinlerde bulundular. Bereketli teveccühleri ile nisbetim, irtibâtım kuvvetlendi ve gaybet dâiresi genişledi. Yol açıldı ve aydınlandı. Velhâsıl cem'iyyet ele geçti.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri, Mâverâünnehr şehirlerinden birine giderken, bir gece rü'yâsında Mevlânâ Hâcegî İmkenegî hazretlerini görmüş ona şöyle buyurmuştur: "Ey oğul, senin yolunu gözlüyordum." Mevlânâ Hâcegî İmkenegî'nin huzûruna kavuşup, çok yardım ve ihsânlar gördü, Hocası onun yüksek hâllerini dinledikten sonra, üç gün üç gece onunla birlikte yalnız bir odada sohbet etti. Bir müddet ona feyz verdi. Muhammed Bâkî-billah, hocası olan evliyânın büyüklerinden Hâcegî İmkenegî'ye talebe olmasını şöyle anlatmıştır: "Nihâyet inâyetlerinin çekmesiyle, hakîkatler sahibi, irşâd dergâhı, Mevlânâ Hâcegî İmkenegî hazretlerinin huzûruna kavuştum. Candan bir arzu ve istek ile bî'at edip, müsâfeha eyledik. Büyükler yolunu ondan aldım. Hâcegî İmkenegî hazretlerinin sohbetinde bulunmakla ve Behâeddîn Nakşibend'in (k.s.) ve halîfelerinin yüksek rûhâniyetlerinin imdâdı ile, bu büyükler silsilesine dâhil olup, Hâcegî İmkenegî'nin halîfesi olup makamına geçtim."

Hâcegî İmkenegî hazretleri, Muhammed Bâkî-billah'ı kısa zamanda tasavvufda yetiştirip, yüksek derecelere kavuşturduktan sonra ona şöyle buyurdu: "Sizin işiniz, Allahü teâlânın yardımı ve bu yolun büyüklerinin rûhlarının terbiyesi ile tamam oldu. Tekrar Hindistan'a gidiniz. Çünkü bu silsile-i aliyyenin sizin sayenizde parlayacağını görüyorum. Bereket ve terbiyenizden orada, sizden çok istifâde edip, büyük işler yapanlar gelecek." Böylece ikinci bin yılının müceddidi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin orada yetişeceğini müjdeliyordu.

Hâcegî İmkenegî hazretlerinin, Muhammed Bâkî-billah'a hilâfet ve tam bir icâzet verip, Hindistan'a gönderdiğini duyan talebelerinden ba'zıları gayrete gelip, aralarında bir huzûrsuzluk hâsıl oldu. Kendileri uzun müddet orada oldukları için yeni gelen bir gencin kısa zamanda tam bir icâzetle dönmesi onları düşündürmüştü. Hâcegî İmkenegî hazretleri bu durumu duyunca şöyle buyurmuştur: "Dostlarım bilsinler ki, bu gencin işini tamamlayıp buraya bizim yanımıza gönderdiler. Yanımıza hâllerinin doğru olup olmadığını kontrol için geldi. Şüphesiz öyle gelen böyle gider."

Muhammed Bâkî-billah hazretleri, hocası Hâcegî Muhammed İmkenegî'nin sohbetinde yetişip icâzet aldıktan sonra, onun emriyle Hindistan'a gidip, bir sene Lâhor'da kaldı. Oradaki âlimler ve fâdıllar onun sohbetine gelip, istifâde ettiler. Sonra Delhi'ye gidip, vefâtına kadar orada kalıp, insanlara doğru yolu anlattı. İki-üç sene gibi kısa bir müddet irşâd makamında bulunmasına rağmen, pekçok âlim ve evliyâ yetiştirdi. Onun yetiştirdiği büyüklerin başında, kendisinden sonra halîfesi olan, hicrî ikinci bin yılının müceddidi, İslâm âlimlerinin gözbebeği İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî gelir, İmâm-ı Rabbânî hazretleri yetişip kemâle gelince, Muhammed Bâkî-billah bütün talebesinin yetiştirilmesini ona bıraktı. Hâce Ubeydullah ve Hâce Muhammed Abdullah adında iki oğlu vardı. Bunların da yetiştirilmesini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine bıraktı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât"ında bunlara yazılmış mektûpları vardır. Oğulları tasavvufta yetişmiş kıymetli zâtlardan idi.

Muhammed Bâkî-billah'ın eserleri şunlardır: 1-Külliyât-ı Bâkî-billah: Bir kitapta toplanmıştır. 2- Mektûpları, 3-Rubâ'iyyât: Bu eserini İmâm-ı Rabbânî hazretleri "Şerhu Rubâ'ıyyât" adıyla şerh etmiştir.

Menkıbeleri ve kerâmetleri: Muhammed Bâkî-billah hazretleri, dâima hâllerini gizlerdi. Çok tevâzu sahibi idi. Suâl soranlara zarûret miktârınca, kısa cevap verirdi. Bununla beraber, tasavvuf yolunda karşılaşılan derin ma'nâların halli için sorulan suâlleri, soranın tamamen anlayabileceği şekilde, çok açık olarak îzâh ederdi. Belki yanlış anlar ve yanlış yola gider düşüncesiyle, bu husûsta çok dikkatli davranırdı. Dâima hüzünlü ve üzüntülü olduğu hâlde, huzûruna gelenlerle neşeli ve tebessüm ederek konuşurdu. Müslümanlara çok yardım eder, iyi işlerinde onlara faydalı olmaktan asla kaçınmazdı. Âlimlere ve büyüklere, aşırı bir ta'zim ve hürmetleri vardı.

Amele âit küçük ve büyük mes'elelerde, vera' sahibi (şüphelilerden sakınan) fıkıh âlimlerine ve kitaplarına başvururdu. Bir talebe istifâde için huzûruna gelseydi, tevâzusunun çokluğundan ve dâima kendisini kusurlu gördüğünden, özür dileyip, bu büyük işten kendisini çekmek isterdi. Eğer, o gelen sâdık bir talebe ise, onun ni'met sofrasından, rızkını ve nasîbini almasına yardım ederdi. Gelen talebelerin metanetini, şiddetli arzusunu görünce, ona yardım kucağını açar, kendi terbiye dâiresine alırdı.

Derler ki: Horasanlı bir genç, bir müddet, Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyarı Üveysî'nin (k.s.) feyz ve nûr saçan mezârına gider. Bu mübârek zâtın rûhâniyetinden, hayatta olan bir mürşid-i kâmilin kendisine bildirilmesini ister. Muhammed Bâkî-billah (k.s.) Delhi'ye geldiği gece, rü'yâda, Nakşibendî büyüklerinden birinin geldiğini gösterirler. Rü'yâyı gören, emre uyarak, Muhammed Bâkî-billah'ın huzûruna gelip, rü'yâda gördüklerini arzeder ve kabûl edilmesi için yalvarır. Fakat cevâbında: "Bu miskin kendimi bu işe lâyık göremiyorum, herhalde başkası olsa gerek" buyurur. Çok fazla tevâzu gösterdiği ve çeşit çeşit özürler dilediği için, genç tekrar kaldığı yere döner. Ertesi gece rü'yâda kendisine; "O büyük, huzûruna çıktığın ve sana inkisarını beyân

eyleyen zâttır" buyururlar. Sabahleyin tekrar huzûruna gelir, fakat bir daha geri çevrilmez, ihtimâmla kabûl edilip, her ne gördüyse orada görür.

Çok defa tevâzu'unun çokluğundan, çeşit çeşit özürler diler, sohbet ve hizmetine devam eden, hâller sahibi, akidesi doğru ve sağlam talebelerine; "Bu zavallı sizin düşündüğünüz gibi değilim. Başka yere gidiniz, eğer hakîki bir rehber, mutlak bir doğru yol gösterici bulursanız, bu fakire de haber veriniz ki, hemen huzûruna gidip ona hizmet edeyim, belki kalbimin derdine bir derman bulurum" derdi.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle nakletmiştir: "Muhammed Bâkî-billah'ın talebelerinden olan Hâce Hüsâmeddîn'den bizzat işittim.. Şöyle anlattı: "Muhammed Bâkî-billah'a beni talebeliğe kabûl etmesini arz ettiğimde, bana da aynı şekilde hareket etti. Tevâzu'unun çokluğundan, talebeliğe kabûl etmeye lâyık olmadığını söyledi. Hattâ bu husûsta o kadar ısrar etti ki, yanlarında durmağı edebe aykırı görüp, Akra'ya hareket ettim. Şehre gelince hayretler içinde kalıp, şaşkın bir vaziyette; "Ben şimdi ne yapayım? Gideyim, tekrar huzûrlarına kavuşup, verdiğiniz emri yerine getirdim, söylediğiniz şekilde bir kimse bulamadım diyeyim" dedim. Bu sırada bir evin önünden geçerken, can kulağıma, kalbleri çeken bir ses geldi. İyice dinleyince, bunun Sa'd-i Şîrâzî'nin beytlerinden olduğunu anladım.

Beyt:

"Ellerini sallarsın eteğini toplarsın,
Ayrılmaz "tatlıcıdan, sineği ne koğarsın!"

Bu beytin te'sîrinden, şaşkın ve perişan bir hâlde, o yüksek huzûrlarına gidip, gördüklerimi ve işittiklerimi onlara arzettim."

Lahor şehrinden olup, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin sohbetlerine kavuşarak feyz alan bir zât, sohbete kavuşmasını şöyle anlatmıştır: "Bir gece rü'yâmda Muhammed Bâkî-billah hazretlerini gördüm. Çıplak bir at üzerinde gidiyordu. Arkasında da onu ta'kib eden büyük bir kalabalık vardı. "Bu zât zamanın kutbudur" diyorlardı. Bu rü'yâdan sonra, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin huzûruna gidip, beni talebeliğe kabûl etmesi için yalvardım. Diğer isteklilere gösterdiği tevâzu'u bana da gösterdi.

Bunun üzerine ağlayarak, feryâd-ü-figân ederek ve perişan bir vaziyette mescide gittim. Dervişlerle bir arada otururken şu sözler kendiliğinden ağzımdan çıkıverdi: "Ey yâr! Ah, bu ne naz, ne yakmaktır ki, kendini bana gösterdin, kalbimi çaldın. Nâşad (mutsuz) üzüntülü, evi barkı terketmiş benim gibi bir zavallıya, bir biçâreye böyle söylenir, böyle muâmele edilirse, ne yapar nereye gider?" Bu sözleri öyle bir eda ile söylemişim ki, orada bulunanlardan çoğu hüngür hüngür ağlamağa, derin derin üzülmeğe başladı. Akılları başlarından gitti ve bir karışıklık meydana geldi. Bu karışıklık haberi Muhammed Bâkî-billah'a gidince; "Bu karışıklık nedir?" diye sordu. Vaziyeti kendisine arzettiler. Bu hâlime bakıp tebessüm etti. Sonra beni huzûruna çağırıp talebeliğe kabûl ederek tasavvufta yetişmem için ihtimâm gösterdi. **Beyt:**

Çocuk bakar, ne zaman süt taşıp dökülecek,
Bulut bakar, ne zaman çimen açıp gülecek?

Muhammed Bâkî-billah'ın (k.s.) âdetleri şöyle idi ki; her kimi kabûl etseler, önce tövbe ettirirdi. Eğer o talebede kendisine karşı büyük bir aşk ve muhabbet görürse, hakîkat-i câmi'a olan kalbde, kendi sûretini muhafaza etmesini, hatırlamasını emrederdi. Tasarrufunun yüksekliğinden, bu hâl esnasında sûreti şerîfleri apaçık görünürdü.

Başka hocalardan da ders almış, onların yolunda bulunmuş, icâzet almış olan, Hâce Burhan isminde bir zât, huzûruna gelip, istifâde etmek ve feyz almak arzusunu bildirince, Muhammed Bâkî-billah (k.s.) kendi sûretlerini kalbde muhafaza etmesini, hatırlamasını emir buyurdu. Gelen zât bu duruma hayret etti. Yakınlarına, sırdaşlarına: "Bu vazîfe, bu yola yeni girmiş olanların hâline münâsiptir, kerem etsinler ve daha yüksek bir murâkabe göstersinler" dedi. Dostları, yakınları; "Emre itaat edip uymak ve fazlasından kaçmak, sakınmak lâzımdır" dediler. Bunun üzerine Muhammed Bâkî-billah'a sevgi ve bağlılığı arttı. Mübârek sûretini hep kalbinde tuttu, İki gün geçmeden büyük hâllere kavuştu.

Talebelerden çoğuna, büyükler yolundaki kalb ile zikri gösterirdi. Ba'zılarına zikr-i nefyi (la ilahe demeyi) ve isbâtı (illallah, demeyi) ba'zılarına yalnız isbâtı, ya'nî, yalnız Allahü teâlânın zâtının ismini söylemesini emrederlerdi. Nisbeti, te'sîri o kadar çoktu ki, birçokları yalnız yüzünü görmekle, cezbeye kapılır ve tasavvuf hâllerine mağlûp olurlardı.

Ramazân-ı şerîf ayında bir gece, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, (k.s.) hizmetçilerinden birisi ile yüksek üstadına yoğurt göndermişdi. Getiren şahıs hizmetçilerine değil de, doğruca Muhammed Bâkî-billah'ın (k.s.) kapısına gitti. Kapıyı çaldı. Muhammed Bâkî-billah bir başkasını uyandırmayıp kendisi kalktı. Yoğurt kabını elinden alıp: "İsmin nedir, nereden geliyorsun?" buyurdu. "İsmim Bâbâ'dır. Şeyh Ahmed'in (İmâm-ı Rabbânî'nin) hizmetçisiyim" dedi. Bunun üzerine; "Madem ki bizim Şeyh Ahmed'in hizmetçisisin, bizimle berabersin" buyurdu. Bu kadarcık bir görüşmeden, hizmetçide bir sekr, kendinden geçme hâli hâsıl oldu. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna gitti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri: "Hâlin nedir? Sana ne oldu?" dedi. Kendinden habersiz, mest olmuş bir vaziyette; "Her yerde, taşlarda, ağaçlarda, yerde, gökte, anlatılamayan, vasfedilmeyen, nihâyetsiz bir nûr görüyorum. Nasıl anlatayım, ifâdeye, beyâna sığmaz" dedi. İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hocası Muhammed Bâkî-billah'ı kasd ederek; "Muhakkak o mübârekler, bu biçârenin karşısında durup, karşılarında duran bu zerre üzerine bu güneşten bir şua aksetti" buyurdu. Ertesi gün İmâm-ı Rabbânî, hocasının (k.s.) huzûruna gidince, hocası ona tebessüm etti. **Beyt:**

Mahşer gününde şehîdler, kan bahâsı isterler,
Sen, bir tebessüm eyle, hepsi sükût etsinler.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Efendim, kurtarıcım, Mir Muhammed Nu'mân buyurdu ki: "Birgün kızımı hocamın huzûruna gönderdim. Hocam Muhammed Bâkî-billah, daha meme emmekte olan bu çocuğu mübârek kucaklarına alıp, şefkat ve merhamet gösterdi. Çocuk elini mübârek sakalına getirip çekerken, mübârek sakallarından bir kıl elinde kaldı. Buyurdular ki: "Mir, senin çocuğun, bizden bir yadigâr aldı." O sıralarda âhırete irtihâl eyledi. Ve o mübârek sakalından bir kıl, teberrüken ve yadigâr olarak bizde kaldı. **Beyt:**

Saçlarından bir tel beni mest eder,
Hattâ çok söyledim, kokusu yeter."

Muhammed Bâkî-billah'ın kalblere teveccüh ederek, kalbleri, Allah, Allah diye zikrettirmesi inâyeti umûmî idi. Birgün İmâm-ı Rabbânî (r.aleyh) buyurdu ki: "Bu ni'metin şümûllü ve umûmî olması, ya'nî kalbin zikretmesi ve bu yolun daha başlangıcında cezbe hâsıl olması, hocamız Muhammed Bâkî-billah'ın bu yolda lâzım olan bereketli bir ilavesidir." Muhammed Hâşim-i Keşmî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine: "Daha evvel bu yoldaki büyüklerde bu yok mu idi?" diye sorunca, buyurdu ki: "Vardı, ama başlangıçta bu kadar umûmî değildi." Ve yine buyurdu ki: "Bu şümûlün ve bu umûmîliğin sırrını, Muhammed Bâkî-billah'dan sorduğum zaman, buyurdu ki: "O zamandan bu zamana kadar isteyenlerin, talebelerin arzu ve himmetleri azaldı ve karıştı;

talebelerin anlama ve gayretleri de azaldı. Şefkatin çokluğu sebebiyle onlar mücâhede etmeksizin, uğraşmaksızın, büyük gayret sarfetmeksizin bu yola alınıyorlar. Böylece arzu ve istek sahrasında yaya olarak yürüyenler, bineğe kavuşuyorlar ve soğuklukları sıcağa dönüyor." Muhammed Hâşim-i Keşmî demiştir ki: "İmâm-ı Rabbânî (k.s.) bu sözleri anlatıp bitirince, bir âh çekti ve şöyle duâ etti: "Allahü teâlâ ona, talebeleri tarafından, büyük ve hayırlı karşılıklar versin!"

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin şefkati ve merhameti o kadar çok idi ki, bir defasında Lahor şehrinde kıtlık vâki olup, yaşamak güçleşmişti. O günlerde o da, Lâhor'da bulunuyordu. Hattâ birkaç gün yemek bile yemedi. Her ne zaman huzûrlarına yemek getirseler; "İnsanlar, sokaklarda açlıktan can verirken, bizim yememiz insafa sığmaz" derdi. Getirilen yemeklerin hepsini açlara dağıtırdı. Lâhor'dan Delhi'ye giderken çok defa, daha bir-iki kilometre yol almadan, yaya yürüyen bir zavallıyı görür, hayvandan inip, onu bindirir, kendisi yaya yürürdü. Hattâ tanıdıklarından biri bu yaptığını görerek; "Kendisi yaya gidiyor" demesin diye, tevâzu'undan sarığını başına iyice geçirerek kendisini belli etmezdi. Şehre yaklaşınca hâllerini gizlemek niyetiyle, tekrar hayvana binerdi. Şefkati ve acıması o kadar çoktu ki, hayvanlara bile şâmildi.

Derler ki: "Bir gece teheccüde kalkmıştı. Bir kedi gelip yorganının üzerinde uyumuştu. Sabaha kadar sıkıntı ve mihnetlere katlanıp kediyi uyandırmadı. Eğer kendisinden bir hârika, bir kerâmet zuhur etseydi, Allahü teâlânın mahlûkâtına olan aşırı şefkatinden, acımasından dolayı olurdu."

Delhi şehrindeki faziletli zâtlardan biri, muradının hâsıl olması için ahdetmişti. Ya'nî evliyâlık hâllerinin hâsıl olması için ne yapmak lazımsa hepsini göze almıştı. Bunun için her tarafa başvurdu. Senelerce dolaştı, fakat kalb gözü açılmadı. Maksadına ulaşması için edilen duâlardan bir te'sîr görmedi. Arayış içinde olan bu faziletli zât, Muhammed Bâkî-billah'ın hâlini ve kemâlini, tasavvuftaki üstün derecesini duymuştu. Birgün hâlini ona arzetmeye karar verip, birgün Muhammed Bâkî-billah at üzerinde giderken yanına yaklaştı. Atının dizginlerini tutup, büyük ve içli bir yalvarma ile vaziyetini arzetti. Ve meşakkatinin son bulmasını istedi. Muhammed Bâkî-billah (k.s.) ona merhamet ederek atından indi ve onu şefkatle kucakladı. Kuvvetlice boynuna sarılıp sıktı. "Allahü teâlâ senin kalb gözünü açsın" dedi. O anda teveccüh için yalvaran kimse kalb gözünün açıldığını müşâhede etti. Muhammed Bâkî-billah'ın teveccühü ile kalb gözü açıldı.

Bir başka kerâmeti de şöyledir: Üç-dört yaşlarında küçük bir çocuk, İran'da Şîrâz'ın güneyindeki Fîrûz-âbâd kal'asının onbeş-yirmi metre yüksekliğindeki duvarından, zemini taş olan yere düşmüştü. Öyle ki çocuğun kulaklarından kan gelip nefesi kesilmişti. Çocuğun annesi bu hâdise karşısında çocuğunu kucaklayıp, çaresizlikler içerisinde ağlayıp inleyerek, doğruca büyük bir evliyâ zât olduğunu bildiği Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin huzûruna gitti. Derin bir üzüntü ve içli bir yalvarışla çocuğunun kurtulması için himmet ve duâ istedi. Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin âdeti şöyleydi ki; teveccüh ve tasarruflarını, ma'nevî yardımlarını, sebebler altında gizlerdi. Bu durum karşısında da himmetini gizleyip bir tıb kitabı istedi. Kitabı alıp; "Öyle anlıyorum ki bu çocuk ölmeyecek!" buyurdu. Orada bulunanlar hayretler içerisinde kaldılar. Muhammed Bâkî-billah hazretleri bundan sonra bir müddet sessizce durup çocuğa himmet ve duâda bulundu. Bir de baktılar ki çocuk eski hâline gelip sapa sağlam oldu. Bu hâdiseye şâhid olanların şaşkınlığı bir kat daha arttı.

Doğruluktan ve mürüvvetten uzak olan bir asker, Muhammed Baki billah'ın komşularından birine eziyet etmekte idi. Muhammed Bâkî-billalı hazretleri, bu zulmü görerek, rahat edemeyip, o askere nasihat etti. Fakat o zâlim asker nasihatlerini kabûl etmedi. Bâkî-billah, mazlûma merhametinin çokluğundan, o zâlime şöyle dedi: "Merhameti gibi gayreti de çok olanların (büyük velîlerin), komşularına yaptığınız bu iş sizi helak eder. Haberiniz olsun!" İki-üç gün sonra o zâlim askeri açıkça hırsızlık yapma suçundan yakaladılar ve öldürdüler.

Muhammed Bâkî-billah'ın komşularından bir genç içki içer ve her çeşit kötülüğü yapardı. Bunu duyar ve ıslâhı için bekleyip tahammül ederdi. Birgün Hâce Hüsâmeddîn'in haber vermesiyle, görevliler o genci yakaladılar ve habse attılar. Muhammed Bâkî-billah bunu duyunca, Hâce Hüsâmeddîn'i çağırıp darıldı. Hâce Hüsâmeddîn: "Öyle fâsık, öyle kötü bir kimsedir ki, kötülükleri sayısız ve başkalarına zarar verir hâldedir" deyince, üzüntülü bir şekilde, derin bir âh çekip buyurdu ki: "Sen kendini sâlih, temiz ve hayırlı gördüğünden senin nazarında o, fâsık, kötü ve şerir görünüyor. Fakat biz ki, hiçbir şekilde kendimizi ondan farklı görmüyoruz. Nasıl olur da onun zararına bir söz söyleriz?" Sonra o genci, araya girerek hapisten çıkardılar. O genç, komşusu Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin yakın alâkası ve şefkati karşısında son derece memnun olup, günahlarına tövbe etti. Kötü işlerden vaz geçti ve sâlih bir kimse oldu.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri çok tevâzu gösterir ve inkisar (kırıklık) içinde hâllerini hep kusurlu görürdü. Bu hâl kendisini o kadar kaplamıştı ki, eğer talebesinden biri bir kusur etse ve bunu işitse: "Bunlar bizim fenâ sıfatlarımızın akisleridir. Biz fenâ olunca onlara da akseder onlar ne yapabilirler, ellerinden ne gelir?" buyurarak yüksek bir tevâzu gösterirdi.

Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yaparken, iyilikleri bildirip, kötülüklerden sakındırırken, şiddet ve sertlik göstermezdi. Bir kimse dîne uygun olmayan bir iş yapsa veya söz söylese, yumuşaklıkla, kinâye ve îmâ ile sakındırır, kalb kırmak istemezdi. Emr-i ma'rûf yaparken, kendini diğer insanlardan ayırmamak ve üstün görmemek için çok gayret sarfederdi. Hiçbir zaman dilinde, meclisinde ve sohbetlerinde hiçbir müslüman kötülenmezdi. Huzûrunda bulunanlardan birinin kalbinden bir müslüman hakkında kötü bir düşünce veya hafife alma düşüncesi geçse, Muhammed Bâki billah hazretleri derhal, hakkında kötü düşünülen kimseyi medhedici sözler söylerek konuşmaya başlardı.

Muhammed Hâşim-i Keşmî şöyle anlatmıştır: "Birgün câmilerden birinin yanında talebelere ayrılmış bir odada oturuyordum. Bir talebe diğer bir talebe ile evliyânın hâlleri üzerinde konuşuyordu. Bir ara bu talebelerden biri, Muhammed Bâkî-billah'dan bahsedip "Bu güne kadar çok yerler gezdim. Bu zamanda onun gibi nefsini terketmiş, cefâlar çekmiş, kimse yoktur" diyerek şöyle anlattı:

"Hâce Kutbüddîn hazretlerinin mübârek mezârlarının başındaydım. Aniden "Muhammed Bâkî-billah hazretleri geliyor" dediler. Mezara hizmet eden hizmetçi, mezara yakın bir yere, onlar için bir iskemle ve üzerine minder ve örtü koydu. Muhammed Bâkî-billah hazretleri için hazırladı. Muhammed Bâkî-billah daha teşrîf etmeden önce, kendinden habersiz biri içeriye girdi. Gözü iskemleyi ve üzerindeki örtüyü görünce; "Bu nedir ve kimin içindir?" dedi. Hizmetçi; Muhammed Bâkî-billah'ı göstererek; "Gelen şu azîz içindir" dedi. O kendinden habersiz adam kızarak, kötü söyleyerek, Muhammed Bâkî-billah (k.s.) için bağırmağa, sövüp saymağa başladı. Bu sırada Hazret-i Hâce Bâkî-billah içeri girdi. Söven kimse, onu görünce huzûrunda, yüzüne karşı daha kötü sözler söyledi ve; "Ey filân! Sen buna lâyık mısın ki, senin için buraya minder koysunlar?" dedi. Adam bağırıp çağırmaktan ter içinde kalmıştı. Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin orada

bulunan talebelerinden bir çoğu, onu îkâz etmek istediler. Muhammed Bâkî-billah hepsini göz işâreti ile bu işten vazgeçilip kendisi kötü sözler söyleyen o kızgın adamın yanına gidip, yumuşak ve tatlı bir ifâde ile, "Evet, senin dediğin gibidir, ben öyleyim, ben ona nasıl lâyık olurum, benim haberim olmadan bu işi yaptılar. Af ediniz efendim ve kalbinizi, bana karşı kötü düşünceden boşaltınız" deyip, kaftanlarının kolu ile o bağıran adamın alnının terlerini sildi. Sonra ona birkaç altın verdi. Böylece adamın öfkesi yatıştı. Bu hâdiseyi nakleden kimse sonra şöyle dedi: "Ben o adamın bağırıp çağırmaları karşısında Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin hâlinde ve konuşmasında en ufak bir değişme görmedim, işte o zaman yeryüzünde, melek sıfatlı bir kimsenin bulunduğunu yakînen anladım."

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin zamanında kendisini seven vâliler kendisi ve fakirlere dağıtması için, altın ve gümüş paralar gönderirlerdi. Muhammed Bâkî-billah hazretleri de bu paraları fakirlere dağıtırdı. Maksaddan ve hakîkatten uzak olan ba'zı zavallılar onu kendileri gibi zannedip dil uzatırlardı. Talebeleri böyle hâdiselere mâni olmak, müdâhele etmek istedikleri zaman, buna mâni olur yumuşaklık, tatlılık ve güzel vasıflar ile sıfatlanmalarını sağlardı. Talebelerine, sözle, hareketle, kendilerini kusurlu ve küçük görme hâlini ve yapılan cefâlara katlanmayı dâima gösterir ve buna; "Maksada kavuşturucu bir delîl ve irfan yolunun rehberi" derdi. Talebelerinden buna uymayan birşey meydana gelseydi, kırılarak çok nasihat ederdi.

Hân-ı Hânân ismi ile meşhûr Abdürrahîm Hân onu sevenlerden olup, tam bir muhabbetle bağlı idi.

Bâkî-billah hazretlerinin hacca gideceklerini duyunca, yüzbin rub'iyye (o zamanın parası) kendisinin ve talebelerinin yemek ve yol parası olarak gönderdi. "Bu hediyemi, merhamet ederek kabûl etsinler" dedi. Muhammed Bâkî-billah hazretleri bunu duyunca durup; "Bizim gibilerin hacca gitmesi müslümanların altın ve gümüşlerini kendimize sarfetmenin karşılığı olmaz!" deyip, kabûl etmedi ve geri döndü.

Giymede, yemede, oturmada hiçbir şeye özenmez ve heves etmezdi. Şöyle ki: sevmediği ve tabiatının arzu etmediği bir yemeği birkaç gün üst-üste önüne getirseler; "Bir başka yemek getirin" demezdi. Bunun gibi, bir elbise uzun bir zaman üzerinde kalsaydı, "Bir başkasını getirin giyeyim" demezdi.

Bedenen zayıf olup, dâima abdestli olmağa, daha çok ibâdet ve tâat yapmağa uğraşırdı. Yatsı namazından sonra odasına döner bir miktar murâkabe ile meşgûl olur, a'zâlarının zayıflığı galebe gösterince, kalkar abdest alır, iki rek'at namaz kılar, yeniden otururdu. Bedeninde hâlsizlik ve yorgunluk vâki olunca, tekrar abdest alır, gecenin çoğu böyle geçerdi.

Yemek yemede ihtiyâtı o kadar çok idi ki, bir hediye gelseydi, onu; **"Biz hediyeyi geri çevirmeyiz"** hadîs-i şerîfine göre geri çevirmez, ama husûsi işlerine de sarf etmezdi. Daha temiz ve daha iyi yerden borç alır ve fıkıhta bildirildiği şekilde "Bu daha helâldir ve daha iyidir" hükmü ile hareket eder ve hediyeyi oraya verirdi. Yemek pişirenin abdestli olmasını, hattâ huzûr ve safa sahiplerinden olmasını, yemek pişirirken çarşı, pazar ve dünyâ kelâmı söylenmemesini iyice tenbîh ederdi. "Huzûr ve ihtiyât sahibi olmayanın yemeklerinden, bir duman çıkar ki, feyz kapısını kapatır ve feyzin gelmesine engel olur, feyze vesile olan temiz rûhlar, kalb aynasının karşılarında durmazlar" derdi. Bütün talebelerini bu husûsa riâyete teşvik eder, az bile olsa, riâyet etmeyenlerin hâllerinden bunu anlardı.

Birgün hâl ve keşf sahibi dostlarından biri gelip; "Hâlimde bir bağlanma, bir kapanma, kalbimde bir karartı görüyorum ve hissediyorum, ne kabahat işlediğimi bilemiyorum" deyince, Hâce hazretleri; "Yemeklerde ihtiyâtsızlık vâki oldu" buyurdu. "Yemekler, her günkü yemeklerdi" deyince, Muhammed Bâkî-billah hazretleri; "İyi düşününüz, iyi düşününüz ki, bundan başkası olmasa gerek. Muhakkak ufak bir ihtiyâtsızlık bu hâle sebep olmuştur" dedi. İyice düşününce; "Yemek pişerken, ihtiyâtlı olmayan, helâl olduğu şüpheli iki üç odunun da yemek pişirmek için yakıldığını hatırladım" dedi. Bunun gibi, her işte azîmet ve en evlâ olan şekliyle hareket ederdi. Ya'nî şüphelilerden sakındığı gibi, mübahların da fazlasından sakınır, mübahları zarûret miktarı kullanırdı.

Yemek husûsundaki bu ihtiyâtı, onların mübârek yollarının ve hâllerinin letâfett ve temizliği sebebiyle idi. Temiz bir aynaya, bir nefesin bile te'sîr edeceği kadar, saf ve temiz idi. Bu sebepten, talebeleri toplanınca, etrâflarında en temiz ve en muhlis olanları oturturlardı. Aralarında bir yabancı olsa, hemen onun gafleti, noksanlığı, düşünceleri mübârek kalb aynasına aks ederdi.

Birgün dervişlerden birinin bir yorgana ihtiyâcı oldu. Hatırından, ondan bir yorgan istemeği geçirdi. Muhammed Bâkî-billah hazretlerine bu düşüncesi, zâhir olup, namazdan sonra; "Filân dervişe ve yorgan ihtiyâcı olanlara, yorgan veriniz" buyurdu. O derviş; "O günden beri Muhammed Bâkî-billah hazretlerini üzecek bir düşüncenin kalbimden geçeceğinden korktum" demiştir.

Birgün, azîzlerden biri, onun muhlis talebelerinden birine, arzu ve istek dolu bir mektûp gönderdi. Bu mektûp Muhammed Bâkî-billah hazretlerine takdim edildi. Yüksek bir tevâzu ile mektûbun arkasına şöyle yazdı: "Maalesef bu âcizde iş yapacak kuvvet kalmadı. Allahü teâlâ, bu geride kalmış günlerinin matemini tutana birkaç gün ömür verirse, en büyük gayretle maksadı ararım, hayâtımı bu yolda veririm. Allahü teâlâ bu miskine, her iki cihandaki işini, kudreti ilâhiyyeye bırakmasını ve bütün tutulmalardan kurtulmasını, ihsân etsin. Amin Yâ Rabb-el-âlemin! O kardeşime rica ederim ki, bu arzunun husulü için, yüzünüzü yerlere sürünüz. Ve fakirin bu arzusuna kavuşması için Allahü teâlaya duâ ediniz. Zîrâ arkadan, gıyaben yapılan duâları, Allahü teâlâ hemen kabûl eder. Duâlar ederim efendim."

Muhammed Hâşim-i Keşmî, Şeyh Tâceddîn'den şöyle nakletmiştir "Birgün Muhammed Bâkî-billah hazretleri, nehre doğru gidiyordu. Muzdarib, garîb, çok üzüntülü olduğu anlaşılıyordu. Ben de onun arkasından gidiyordum. Biraz sonra, arkasından gittiğimi anladı, âh ederek, içli bir ses ile; "Ey Tâceddîn, varidat, feyzler, nûrlar, hâller ve esrârı o kadar üzerime yağdırıyorlar ki, bu nehir mürekkeb olsa, onları yazamadan biter. Amma benim için bunlardan ne çıkar. Benim aradığım görülemez, bilinemez, istek anlatılamaz, istenen vasfedilemez" buyurdu. **Beyt:**

Ne taleb dile gelir, ne matlûb anlatılır,
Ne onun bir benzeri, ne bunun misli vardır.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri, tasavvuf hâlleri içinde kendinden geçmiş bir durumda olmasına rağmen, iki sene talebelerini yetiştirmekle meşgûl oldu. Talebelerinin en büyüğü ve en üstünü olan İmâm-ı Rabbânî hazretleri tasavvufda yetişip kemâle ulaşınca, kendini sohbetten ta'lim ve telkinden çekip, dostlarını ve talebelerinin yetiştirilmesini ona havale etti. Kendini bu işten çekip, yalnızlığı tercih etti. Âhırete âit büyük bir elem ve üzüntü ile yalnız kaldı. Sâdece cemâatle namaz kılmak için dışarı çıkardı.

Muhammed Bâkî-billah hazretlerini kim görse; **"Yeryüzünde yürüyen bir meyyite kim bakmak ister ise, Ebû Kuhâfe'nin oğluna, ya'nî Ebû Bekr Sıddîk'a** (r.a.) **baksın"** hadîs-i şerîfini hatırlardı. Bununla berâber, nazarlarının heybet ve te'sîri duvarlara işlerdi. Gâfiller, kendisini görünce; **"Onları görenler Allahı hatırlarlar"** hadîs-i şerîfini hatırlarlardı. Hattâ öyle ki; birgün Hindû'ların tarlalarının bulunduğu bir köyden geçiyordu. Orada bulunanların gözleri Muhammed Bâkî-billah hazretlerine takılınca, birbirlerine; "Bu nasıl bir insandır ki, onu görünce Allah hatırımıza geldi" dediler.

Bir zât şöyle anlatmıştır: "Birgün, gelip namaza yetiştim ve Muhammed Bâkî-billah'ın da bulunduğu cemâate dâhil oldum. Her taraf dolu idi. Yalnız Muhammed Bâkî-billah'ın yanı boş idi. Ben, Muhammed Bâkî-billah'ı yakînen tanımıyordum. O boşluğa oturdum. Biraz sonra Muhammed Bâkî-billah'ın heybet ve azametleri kalbime hücum etti. Hattâ ondan bir hayli uzaklaştığım hâlde sükûnet bulamadım. Elimde olmayarak, biraz daha arkaya çekildim. Böylece, öyle bir yere geldim ki, ayağımı biraz daha arkaya götürsem sofadan düşecektim. Bu hâl bana çok te'sîr etti o günden sonra, o âriflerin büyüğünün muhlislerinden, sevenlerinden oldum."

Bütün bu heybeti ile beraber, ızdırabının coşması ve şöhretten kaçarak kendini halkın gözünden düşürmek arzusu ile, yalnız başına sokaklarda ve pazarda dolaşır ve bir duvarın gölgesinde toprağın üstünde otururdu. Bu kendinden geçme ve hayret zamanlarında, dinden kıl ucu kadar ayrılmaz, azîmetle olan amellerinde bir gevşeklik olmazdı.

Eğer talebelerinden birinin bir edebi terk ettiğini bilse, zâhirde kızmaz, dile almaz ama yakın oldukları hâlde, bâtınlarını ondan çekerler, ayırırlardı. Ba'zan rü'yâda îkâz eden emirler verirdi. Hatâ ve eksikliklerini talebelerine bu yollarla bildirirdi. **Mısra':**

Ey güzellik mecmûası, hangisinden bahsedeyim..

Mertebesinin yüksekliğine en büyük delîl şudur: İki-üç sene irşâd makamında kaldı. Bu kısa zamanda, nice insanlar onun şerefli sofrasından nasîb aldılar. Hindistan memleketi, onların bereket ve ihsânları ile doldu ve bu diyarda garîb olan, bilinmiyen Ahrâriyye yolu büyük revaç görüp, bu yoldan çok büyüklerin yetişmeleri, onların sayesinde mümkün oldu.

Muhammed Hâşim-i Keşmî faziletli bir zâtın şöyle dediğini nakleder "Söz ve hâl sahibi birçok büyük, Hindistan'da altmış-yetmiş sene hocalık yaptı. Onlardan kimlerin ve neyin kaldığını herkes biliyor. Muhammed Bâkî-billah'ın büyüklüğüne şu kâfidir ki; kırk yaşında vefât etti ve iki-üç sene irşâd ve hidâyet makamında bulunup, bütün âlemi bereketlendirdi."

Şeyh Muhammed bin Fadlullah da onun hakkında şöyle demiştir: "Bu büyüğün yüksekliğinin nişanı şudur ki; üç-dört seneden daha fazla hidâyet ve irşâd ile meşgûl olmadı. Fakat bu güne kadar onun yüksek te'sîri ve bereketleri devam ediyor."

Derler ki: Bu hidâyet güneşinin doğmasından sonra, Delhi şehrinde bulunan ba'zı büyük şeyhler gayrete geldiler. Fakat kendilerinde, zarardan başka bir fâide göremeyip, hepsi gelerek Muhammed Bâkî-billah'ın muhlis talebelerinden oldular. Pekçok istekli sohbetlerine kavuşmuş, bir kısmı da, yanına giderken hazretin vefâtı haberini duydular.

Mîr Muhammed Nu'mân şöyle anlatmıştır: "Horasanlı bir genci, Akra'da hastahânede hasta yatar gördüm. Hastalığını sorduğumda dedi ki: "Ben sağlam bir insan idim. Dekken'de Hazret-i Hâce Bâkî'yi rü'yâda gördüm. Onların aşkı ile buraya kadar geldim. Vefâtı haberlerini duyunca, çok üzüldüm ve şimdi hastayım. Bu hastalığım ve harab hâlim, o büyüğe olan muhabbetimdendir." Bunu söyledikten sonra hüngür hüngür ağladı.

Vefâtı: Muhammed Bâkî-billah hazretleri, insanların olgunluk yaşı olup, ma'nevî kemâllerin de yaşı olan kırk yaşına gelince, bu sıkıntılarla dolu cihanın darlığından kurtulmak istedi. Bu günlerde birinin vefât haberini işitip serapa dertli olan kalbinden içli bir âh sesi duyuldu. Ve; "Çok iyi oldu, kurtuldu" buyurdu. Bundan maksadı, mevhum olan varlık libâsından kurtulmaktır. Zîrâ dünyâda olanlar, yalnız matlûbu duymakla kalırlar. Şöyle ki, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (k.s.) vefâtı zamanında, bu esrârı terennüm eyledi. **Beyt:**

Ben tenden kurtulurum, o hayâlden kurtulur,
Gideyim, kavuşmanın sonu böyle bulunur.

Vefâtı yaklaştığı son günlerde hanımına: "Ben kırk yaşına gelince, büyük bir hâdise önüme gelir" buyurdu. Mübârek ellerini açtı ve; "Elimde olan çizgi, sana söylediğim sözün nişanıdır" dedi. Yine bu günlerden birgün, eline bir ayna alıp, hanımını çağırdı ve; "Gel beraber bu aynaya bakalım" dedi. O afife hâtun şöyle demiştir; "Aynada, onu tamamen beyaz sakallı gördüm ve korktum. Bana böyle görünmeyiniz, bakmaya gücüm yetmiyor" dedim. Tebessüm etti ve kendini asıl şeklinde gösterdi.

Yine bu günlerde idi. Kendi keşflerini, bir rü'yâ görmüş gibi anlatmaları âdeti olduğundan, "Evliyâullahdan birine, bu yakınlarda Nakşibendî silsilesinin büyüklerinden biri âhırete intikâl edecektir. Delhi şehrinin kenarında bir yere gömülsün ve insanlara karışmaktan kurtulsun diye bildirildi" dedi. Bu zâtın kim olduğu husûsunda, ba'zı talebeleri istihâre eylediler, izin verilmediğini anlayınca, istihâreden vaz geçtiler.

Yine birgün kendisi için: "Bana şöyle bildirdiler ki; Senin dünyâya gelmekten maksadın, tamam oldu. Dünyâda işin kalmadı, artık sefere çıkmak îcâb ediyor" buyurdu. Ve yine; "Görüyorum ki, kutb-i zaman öldü diyorlar, bu zamanda kendime mersiye olarak, güzel bir kaside okuyorum ve içinde çok yüksek ma'rifetler bulunduğunu anlıyorum" buyurdu.

Muhammed Bâkî-billah hazretleri Hicrî binoniki senesinin Cemâzil-âhır ayı gelince, bir hastalığa tutuldu. Bu günlerde şöyle buyurdu: "Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr'ı (r.aleyh) rü'yâda gördüm ve bana; "Gömlek giyiniz" buyurdu. Bu rü'yâyı anlattıktan sonra, tebessüm etti ve; "Eğer yaşarsam öyle yaparım, yaşamazsam, gömleğim kefenimdir" buyurdu.

Bu günlerde sefere çıkmak isteyen muhlis talebelerinden birine de; "Birkaç gün bir yere gitmeyiniz, son günlerimi yaşıyorum" dedi. Sâdık talebelerinden birçokları gelmişlerdi. Za'fiyetinin, hastalığının çok olduğu zamanlar, derin ilimler beyân eyleyip, çok yüksek hakîkatlerden bahsetti. Bir gece, hastalık ve za'fiyet o hâle geldi ki, gören can vermekte olduğunu sanırdı. Bir müddet sonra kendine gelip; "Eğer ölmek bu ise, ne büyük bir ni'mettir. Bu hâlden kurtulmak istemiyorum" buyurdu. Cemâzil-âhır ayının yirmibeşinde Cumartesi günü, hazırlık ve ayrılık eserleri görünmeğe başladı. Bütün dostlarına bakışları ile veda ederken, talebeleri, eshâbı ve dostları ağlamağa başladılar. Muhammed Bâkî-billah ise tebessüm buyurup hayretle bakıyor ve sanki: "Siz nasıl dervişlersiniz, kazaya rızâ dâiresinden çıkıp ağlarsınız" diye söylemek istiyordu. Bu sırada talebelerinden biri; "Yâ İlâh-el-âlemîn" mübârek kelimesini söyledi. Sür'atle onun tarafına bakıp, mübârek yüzünü onun tarafına çevirdi. Orada olanlardan biri "Onların bu hareket ve teveccühü hakîkî mahbûbun ismini duyma şevkindendir" buyurunca, bu sözün te'sîri ile mübârek gözleri yaş ile doldu, ikindi vakti yaklaşmıştı. Sesli olarak Allahü teâlânın ismini zikretmekle meşgûl olup böylece: "Allah, Allah..." diye diye rûhunu teslim eyledi. Vefâtından sonra, en sâdık talebeleri, karar verdikleri bir yere mezarlarını kazdılar. Fakat tabutu oraya götüremediler. Telâşla bir başka yere götürdüler. Tabutu yere indirdikten sonra, ne

görsünler! Orası bir defasında Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin talebeleri ile geldikleri bir yer idi. Burayı beğenmişti. Burada abdest alıp, iki rek'at namaz kılmıştı. O temiz yerden bir miktar toprak eteğine yapışmıştı ve; "Bu yerin toprağı bizim eteğimizi tuttu" buyurmuştu. Ana caddeye yakın olan bu yerde kabrini kazdılar. Bu irşâd memleketinin pâdişâhını, içli üzüntülerle mezara indirdiler. Hâce Hüsâmeddîn hazretlerinin gayretleri ile, mezârın etrâfına; ağaçlar, meyveler, çiçekler dikip, orasını gayet güzel bir bahçe yaptılar. Kabr-i şerîfini ziyâret edenler bereket ve şifâ bulurlar.

Beyt:

Mağfiret nûru parlasın, mezârında mum yerine,
Kapına gelenin kalbi gark olsun nûr denizine.

Faziletli zâtlar ve ârifler vefât târihi için mersiyeler yazdılar. Bu şiirlerden birinin son mısraında geçen "Bahr-ı ma'rifet" ifâdesi, ebced hesabına göre, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin vefât tarihi olan hicri "1012" senesini göstermektedir. **Bu şiirin tercümesi şöyledir:**

"Bir zât ki mahbûbu ile bâki oldu,
Ve sıfatlarından hep fâni oldu,
Hâlikına âşık, tam bir aşk ile,

Mahlûkâta çok merhametli oldu.
Onun vasl senesi susuz dilime,
Bak ne güzel "Bahr-i ma'rifet oldu."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, yazdığı kitaplarda hocası Muhammed Bâkî-billah'ı methetmiş, büyüklüğünü bildirmiştir. Meselâ; "Mebde' ve Me'âd" risalesinde şöyle buyurmuştur: "Hayr-ül-beşer olan Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâmı görmek ve o zamanda bulunup, sohbetine kavuşmakla şereflenemedik ama, Muhammed Bâkî-billah'ın sohbetine kavuşmaktan da mahrûm kalmadık. Kavuştuğumuz ni'metlere şükürler olsun."

Muhammed Bâkî-billah'ın talebelerinden olan ve Hindistan'ın meşhûr hadîs âlimi Abdülhak-ı Dehlevî de şöyle demiştir: "Murâkabe, zikr, rabıta ve huzûru yâd-ı dâşt (devamlı Allahü teâlâyı hatırlamak) hâllerini, ancak Hindistan'a gelip, üstâdların üstadı olan Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın sohbetine kavuştuktan sonra elde edebildim. Muhammed Bâkî-billah hazretleri Hakkı arayan, talibleri irşâd eden büyük bir mürşid-i kâmil olup, Hindistan'da bizim hocamız, rehberimiz idi."

Yine Hindistan'da daha sonraki asırlarda yetişen, meşhûr hadîs âlimi Şah Veliyyullah-ı Dehlevî de; "El İntibah fî selâsil-il-evliyâ" adlı eserinde şöyle demiştir: "Muhammed Bâkî-billah, Hindistan'da sûfîlerin kendisine tâbi olduğu bir zât idi. Onun irşâdı bütün âleme yayılmıştır."

"Târih-i Hafi Hân" adlı eserde de şöyle kaydedilmiştir: "Hâce Muhammed Bâkî-billah, zamanında kendisine uyulan, tâbi olunan bir mürşid-i kâmil idi. O, o kadar büyük bir evliyâ idi ki, kalem onun büyüklüğünü yazmaktan ve anlatmaktan âciz kalmaktadır... Aklî ve naklî ilimlerde büyük bir âlim idi."

Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin mektûplarından kırkbir tanesi, "Zübdet-ül-makâmât" kitabında ayrı bir bölüm olarak yazılmıştır. Mektûblarından ba'zıları şunlardır:

6. Mektûp (Bu mektûp, Şeyh Tâceddîn'e gönderilmiştir.):

"Devamlı abdestli bulunmak, helâl yemek yemeğe dikkat etmek, bütün günahlardan, gıybetten, söz taşıyıcıhktan, mü'mini aşağılamaktan, müslümana düşman olmaktan, kin tutmaktan, eli altında olanlara kızmaktan ve sert davranmaktan sakınmak lâzımdır. Bizim yolumuzun esâsı budur. Bunlarsız iş sağlam olmaz. Ama bu sayılanlarda arada bir gevşeklik olursa, bu işi, ya'nî büyüklerin verdiği vazîfeleri ve o yolun îcâblarını terk etmemeli, aksine tövbe ve istiğfar etmeli, aldığı ve yapmakta olduğu vazîfelere daha sıkı sarılmalıdır ki; **"Muhakkak ki, sevâblar, günahları götürür"** âyetinin sırrı ortaya çıksın. Doğru yolda bulunanlara selâm olsun!"

82. Mektûp:

"Hazret-i Muhammed Mustafâ (s.a.v.) insan idi. İnsanların en yüksek ve en temiz yaradılışlısı idi. Zâhiren bir kimseden ders almamıştı, okumamıştı. Doğduğu ve büyüdüğü şehirdekiler de onu okutmamışlardı. Evet, onun dedeleri, insanlara lâzım olan şeyleri çok iyi bilirlerdi ve yeryüzünün en iyi insanları idiler ama, zaman geçtikçe onların da ilimleri azaldı ve neredeyse bitti. İşte o zaman Allahü teâlâ Muhammed'i (s.a.v.) yarattı ve kendinin mahbûbu eyledi. Hak teâlâyı O'ndan daha iyi bilen olmadı. Melek gönderip, Muhammed'e (s.a.v.) bildirdi ki: "Benim sıfatlarımı insanlara ve cinlere bildirsin, benim rızâmın bulunmadığı her şeyden onları men etsin. Namazı, orucu, zekâtı, haccı ve kâfirlerle Allah yolunda cihâdı onlara öğretsin." Önce, melek bunları Allahü teâlânın buyurduğu ve bildirdiği şekilde Muhammed'e (s.a.v.) ulaştırdı. Bundan sonra Muhammed Mustafâ (s.a.v.), mübârek yüzünü görmekle şereflenen cemâate, ya'nî Eshâb-ı kirâmına (aleyhimürrıdvân) bildirdi. Allahü teâlâ, ismi Kur'ân-ı kerîm olan şerefli kitabı, Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) vasıtasıyla, insanlara ve cinlere gönderdi, işte mü'min olan bir kul, kalbinden yakın ile; "Bu kitapta olanların ve O'nun insanlara seçip gönderdiği peygamberi Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) söylediklerinin hepsi doğrudur" diye inanmalı, kabûl etmeli ve dili ile de; "Allahdan başka ma'bûd yoktur, O birdir ve Muhammed (a.s.) O'nun peygamberidir" demelidir.

Bu kadarını bildikten sonra, âlimlere gidip; "Bize bu kitapta neler buyurmuştur? Hangi şeyleri bilmeliyiz, hangi şeyleri, amelleri yapmalıyız, yâhud yapmamalıyız" diye sormak lâzımdır.

İşte Kur'ân-ı kerîmde buyuruldu ki: "Ben Hayy'im diriyim. Her şeye Kâdirîm. Dilediğimi yaparım. Herşeyi işitirim. Herşeyi görürüm. Herkese boynundaki şah damarından daha yakınım. Herşeye galibim, herkese hâkimim, Kahhâr ve Cebbârım. Bununla beraber herkesten merhametliyim. Bütün âlemi, insanları, cinleri, melekleri, yeri, göğü, taşı, toprağı, ağaçları, yerde ve göklerde olanları ben yarattım, ben yaptım ve yaratmaktayım. Var olan herşeyi var eden benim. Yok olanı da yok eden benim. Ama ateşin o şeye ulaşması bahâne kılınmıştır. Böylece herkes onu bilsin ve onun yaptığını görmesin. Biliniz ki, O birdir. Fiilinde, yaptıklarında ortağı, yardımcısı hiç yoktur. Herşeyi O yarattı."

Yine O kitapta buyuruldu ki: "Bana kulluk ediniz, ibâdetten geri kalmayınız. Kulluk ve ibâdetlerin esâsı; namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hac yapmak ve kâfirlerle cihâd etmektir. Biri de, hak sahiblerinin haklarını gözetmenizdir. Ana-baba ve benzeri hak sahiplerinin haklarına riâyet etmektir. Hiç kimseye zulüm ve haksızlık etmeyiniz. Böyle bilgiler çoktur. Âlimlerden yavaş yavaş öğreniniz.

Biliniz ki, Muhammed Mustafâ (s.a.v.) insanların en sevimlisi ve en güzel ahlâklısı idi. Zâtı bütün zâtlardan temiz, kalbi bütün kalblerden nurludur. Evliyânın hepsi, onun yüce kapısının dilencileridir. Her insanda olan iyiliğin daha çoğu onda vardı. Allahü teâlâ O'nun mübârek kalbiri

kendi evi yapmıştı. Ne söylese Haktan söylerdi, ne bildirse. Haktan bildirirdi. Ne yaptıysa, Hakkın kudretiyle yapardı. Şimdi de öyledir, ileride de öyle olacaktır”

Muhammed Bâkî-billah hazretleri buyurdular ki:

“Kalbinde ma’rifet-i ilâhî isteği olmayanla sohbet etme, arkadaşlık yapma, İlmini: mevkî, makam ve övünmek için vesile eden âlimlerden, aslandan kaçar gibi kaçınız.”

“Câhil tarikatçılarla beraber bulunmaktan sakınınız.”

“Ma’rifetin kısım ve mertebeleri çoktur. İşin esâsı, dînimizin esâsı üzere olmaktır.”

“Oruç tutmak, Allahü teâlânın sıfatıyla sıfatlanmaktır Zîrâ Allahü teâlâ yemekten ve içmekten münezzehtir.”

“Bu yolun büyükleri son derece gayretli ve nâziktirler. Onların yolu, hiç eksiksiz Resûlullahın yoludur.”

“Rızâ sahiblerine, belâlar musibet değildir. Onlar belâları beğenmemezlik etmezler. Çünkü, belâları veren yine Allahü teâlâdır.”

“Resûlullaha tâbi olmak, Ehl-i sünnet vel-cemâat i’tikâdında bulunmak ve bu büyüklerin nisbetini (bağlılık ve muhabbetlerini) kalbinde saklamak, dünyânın her ni’metinden iyidir.”

“Sâdıklar ve hakîkate erenler sözbirliği ile diyoruz ki: “Sırât-ı müstekim, ya’nî şaşmayan doğru yol, Ehl-i sünnet vel-cemâatin yoludur.”

“Müslümanlık; yapmak, yaşamak, ahkâm-ı ilâhîyi yerine getirmek demektir.”

“Sözün özü şudur ki: Gönül dostla olmalı, beden de işte bulunmalıdır.”

“Sakın helâl ve haramdan her bulduğunu korkusuzca yiyenlerden olma!”

“Haram ve şüpheli bir lokma yememek için, çok gayret ve dikkat etmelidir.”

“Ümîd ipinin ucunu hiçbir zaman elden bırakmamalıdır.”

“Tevekkül, sebebe yapışmayıp, tembel oturmak değildir. Çünkü böyle olmak, Allahü teâlâya karşı edepsizlik olur. Müslümanın meşrû olan bir sebebe yapışması lâzımdır. Sebebe yapıştıktan ve çalışmağa başladıktan sonra tevekkül edilir. Ya’nî istenilen şey, bunun hâsıl olmasına sebep olan şeyden beklenilmez. Çünkü Allahü teâlâ sebebi, istenilen şeye kavuşmak için, bir kapı gibi yaratmıştır. Birşeyin hâsıl olmasına sebep olan işi yapmayıp da, sebepsiz olarak gelmesini beklemek, kapıyı kapayıp pencereden atılmasını istemeğe benzer ki, edebsizlik olur. Allahü teâlâ ihtiyâçlarımıza kavuşmak için kapıyı yaratmış ve açık bırakmıştır. Onu kapamamız doğru değildir. Bizim vazîfemiz kapıya gidip beklemektir. Sonrasını O bilir. Çok zaman kapıdan gönderir. Dilediği zaman da pencereden atarak verir.”

---

1) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

2) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1040

3) Mebde’ ve Me’âd risalesi sh. 59

4) Mükâşefât-ı gaybiyye sh. 241

5) Eshâb-ı Kirâm sh. 314

6) Zübdet-ül-makâmât sh. 5

7) Umdet-ül-makâmât sh. 84

8) Hadarât-ül-Kuds sh. 34

9) Hadâik-ül-verdiyye sh. 178

10) İrgâm-ül-merîd sh. 68

11) Behçet-üs-seniyye sh. 77

12) Hadikat-ül-evliyâ cild-1, sh. 92

13) Külliyât-ı Bakî-billah

14) İrfaniyyatı Bâki sh. 7, 8, 9, 10

15) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 288

16) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 287

MUHAMMED HÂŞİM-İ KEŞMÎ

İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendi hazretlerinin yetiştirdiği evliyânın büyüklerinden, İran'da Bedâhşân'ın Keşm kasabasındandır. Önce Seyyid Mîr Muhammed Nu'mân hazretlerinin huzûrunda tövbe edip, ona talebe oldu. Sohbetinde yetişip, Seyyid Mîr Muhammed'in işâreti ile, 1031 (m. 1621) senesinde İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetiyle şereflendi, İmâm-ı Rabbânî iki sene askerde kaldığı zaman, hep hizmetinde bulunup, teveccüh ve ihsânlarına kavuştu. Hâşim-i Keşmî diyor ki: "Seyyidim Muhammed Nu'mân buyurdu ki: "Burhânpûr'da bir câmide, Resûlullahı (s.a.v.) dört halîfesi ile rü'yâda gördüm. Beni görünce hazret-i Sıddîk-ı Ekber'e karşı buyurdu ki: "Şeyh Ahmed'in kabûl ettiği kimseyi biz de, Allahü teâlâ da kabûl eder. Şeyh Ahmed'in red ettiği kimseyi, biz de, Allahü teâlâ da red eder." Bu sözü işitince, İmâm-ı Rabbânî'nin makbûllerinden olduğum için, cenâb-ı Hakka şükür eyledim." Hâşim-i Keşmî hazerde ve seferde, İmâm-ı Rabbânî"nin meclis-i şerîflerinde bulunmakla şereflendi. 1033 (m. 1623) senesinde Mektûbât'ın üçüncü cildini toplamağa başladı. 1040 (m. 1630)'da tamam oldu. 1037 (m. 1627) yılında "Berekât" veya "Zübdet-ül-makâmât" isimlerini verdiği kitabı yazarak, bu saadet güneşinin üstâdlarından ve talebelerinden meşhûr olanların kerâmetlerini, hâl tercümelerini insanlığa duyurdu. 1054 (m. 1645) senesinde Burhânpûr şehrinde vefât etti.

Muhammed Hâşim'in yüksek babası Hâce Kâsım, o bölgenin büyüklerinden ve meşhûr âlimlerinden olup, Bedehşân pâdişâhı Mirzâ Şahrûh'un hocalarındandır. Muhammed Hâşim, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine kavuşmasını, hocasının hayâtını yazdığı "Zübdet-ül-makâmât" kitabının önsözünde şöyle anlatıyor:

Devamlı var olan ve O'ndan başkası O'nunla varlıkta duran Allahü teâlâya hamd ederim. Serapa nûr olan Peygamberimiz hazret-i Muhammed'e Âline, Eshâbına, ona tâbi olanların hepsine ve kıyâmete kadar onu sevenlere salâtü selâm ve iyi duâlar ederim.

İlim ve irfan kaynağı, gizli ve aşikâr hazîneler sahibi, temkin ve edeb sofrasının efendileri, silsile-i zeheb halkasının mest olmuşları! Biliniz ki, kendi amelinden utanan bu hakîrin baba ve dedeleri, yüksek Kübreviyye yolunda idiler. Daha çocukluğumda, bu yolun büyüklerinden ba'zılarının bereketli sohbetlerinde bulunmuştum. Fakat yaradılışım i'tibâriyle ve aslî münâsebetim sebebiyle, daha gençliğimin, delikanlılığımın ilk zamanlarında gizli işâretler ve müjdelerle, kalbimi silsile-i zehebden olan Nakşibendiyye'nin büyüklerine bağladılar. Ümid gözüm onların rahmet ve bereketi ile açılınca, bu büyük yolun yol göstericilerinden hangisinin, bu âcizin kolundan tutacağını bilemiyordum. Bu azîz ve çok yüksek silsileye girmek isteyenleri kabûl edenlerden hangisinin, bu kabiliyetsizi, kerem ve ihsân ederek kabûl edeceğini

anlayamıyordum. Bu düşüncenin devam ettiği günlerde, o makamlara kavuşmak istemenin verdiği arzu ile, elem ve sıkıntı içinde, dâima; "Haydi! Atımı hazırlayın, muhakkak Hindistan'a gitmem lâzımdır" diyordum. Mevlânâ (k.s.) buyurur ki: **Beyt:**

Hindistan'ı rü'yâmda gördüğüm günden beri,
Ümid gözüm açıldı, harâb buldum her yeri.

Bu elemlerden ve şuursuzca söylenen sözlerden sonra, vaziyetim şöyle oldu ki ister istemez kendimi tutamayıp, Hindistan'a geldim. Bir sene sonra bir gece bir mecliste, geçmiş evliyânın "Rahimehümüllah" acâib hâlleri, garîb tasarrufları üzerinde konuşuluyordu. Kalbimden geçti ve hattâ zannediyorum, dilimle de söyledim ki: "Bu azametli hakîkat, yalnız eski zamanlarda ve eski insanlarda olup, bugün bir cevher mevcûd değildir. Yahut zamanımızda da vardır. Ama bizim gibi kabiliyetsizlerin idrâk gözlerinden saklıdır." **Beyt:**

Ya güzellerin kalbinde ehl-i dile meyl kalmadı.
Ya âşıklar diyarında bir sâhib-i dil kalmadı.

Bu günlerde idi. Bir gece rü'yâmda büyük bir zât gördüm. "Haydi, kalk, filân mürşid-i kâmil ve âlim, filân yerde, talebeleri ile oturmuş seni bekliyorlar" dedi. Oraya gittik, şu sûrette, bir üstâd gördüm. Evin sofasında oturmuş murâkabe ediyordu. Talebeleri sofanın altında başlarını önlerine eğmiş, sessizce oturuyorlardı. Beni oraya götüren zât, üstadın huzûruna çıkardı. Başlarını kaldırdılar, elini uzatıp elimi tuttular ve; "Bismillâhirrahmânirrahîm, Nasr sûresini sonuna kadar oku!" buyurdular. Okudum ve ağladım. Uyanınca bu sûreyi ve ne için inzal olduğunu düşünmeğe başladım ve şöyle buldum: **"Feth ve imdâd-ı ilâhi yetişince, birçok insanların fevc fevc, ya'nî kitle kitle bu büyükler yoluna ve ana caddeye girdiğini görürsün. O hâlde tesbih et ve istiğfar yolunda ilerle ki, Allahü teâlâ tevvâbdır** (Ya'nî ziyadesiyle tövbe kabûl edicidir)**."** Melikül'allâm olan Allahü teâlânın kelâmının sonu tevvâb olunca, buradan tövbeye bir işâret buldum.

Bu rü'yâdan sonra diyar diyar gezip, Hindistan'ın büyük şehirlerinden olan Burhânpûr'a vardım. Bu şehir, Umman denizinin sahilinde, hacıların güzergâhı üzerindedir. Garîblerin sığınağı, üzüntülü kalblerinin tabibi, Şeyh Bürhâneddîn-i Garîb'in isminin bereketiyle feyzlenmiş bir ülkedir, ilim, amel, takvâ sahibi ve Kur'ân-ı kerîme muttali' büyük bir âlimin rü'yâsına göre, burası birçok beldelerden hayırlıdır. (Allahü teâlâ bu şehri ve diğer bütün müslüman memleketlerini belâlardan, âfetlerden korusun.)

Bürhânpûr şehrinde, silsile-i şerîfeden, İslâmiyeti yaymak için uğraşan ve taliblerin kalblerini çekmekte mahir, seyyidlerin büyüklerinden ve hakîki mürşid-i kâmillerden, sâhib-i zevk ve vicdan, insan görmüş insan, Mîr Muhammed Nu'mân'ın (k.s.) huzûr ve sohbetlerine kavuşmak için çok acele ediyordum. Huzûrlarına büyük bir heyecanla vardığım zaman, hayretler içinde kaldım. Zîrâ, beni rü'yâda büyük bir zâtın huzûruna (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûruna) bu zât kavuşturmuştu. Zikri ve bu büyükler yolundaki murâkabeyi kendilerinden aldım. Huzûr ve hizmetlerinde, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) muhabbet tohumunu gönül bahçeme ektim. Nihâyet binotuzbir senesinde o menkıbeleri çok yüksek olan İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) yüksek dergâhına kavuştum. Hemen hemen iki sene hazerde ve seferde, yanlarından, eteklerinden ayrılmadım. Bu kısa zamanda, onların sohbetlerinden, çok istifâde ettim. O cihanı nurla dolduranın feyzlerinden, bu kalbi kırığın gönül penceresine o kadar nûr ve feyz akdı ki, açıklamaya ve anlatmaya sığmaz. **Beyt:**

Vücûdumun her kılı gelse de dile,
Şükrünün binde birini edemez bile,

Onların civârında ve duvarlarının gölgesinde geçen aylar ve günler esnasında, zamanın gavsi ve esrâr sahibi olan eşsiz oğulları, bu kitapta ismi ve hâlleri geçecek olan büyük mürşid-i kâmil halîfelerinin her biri (Allah onların te'sîrlerini daimî eylesin) bu âcize; "Sana lâzımdır ki, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) husûsî ve umûmî meclislerinde, inci saçılan mübârek dilinden, vakte, zamana, hâle ve istidâda göre çıkan ve ma'rifetler hazînesi olan Mektûbât'ta bulunmayan, yeni ve taze fâideleri, yüksek mâ'rifetleri, onların hâllerinin ve tavırlarının nasıl olduğunu, nûrlarını, bereketlerini, kerâmetlerini, yazasın ve ayrıca İmâm-ı Rabbânî müceddid-i elf-i sânî'nin (k.s.) hocası kutb-ı zaman, çok yüksek makamlar sahibi, asrının teki, vaktinin ferîdi, kalblerin nûrlandırıcısı, bereketler ma'deni, âriflerin ışığı, din ve milletin kendisinden râzı olduğu, efendimiz Hâce Muhammed Bakî Üveysî Nakşibendî (kaddesallahü sirreh) hazretlerinin yüksek hâllerini bir kitap hâlinde toplayasın. Böylece o iki serveri sevenlere, onların hâllerini tanıtır ve yadigâr olarak bırakırsın" buyurdular. Sermâyemîn az olmasına rağmen, emirlerine uymaktan başka çârem kalmadı. Bu sözlerden az bir kısmım yazmışdım ki, takdîr-i ilâhî ile kalbinden nûr ve huzûr saçılan eşsiz hocamdan ayrılıp, uzağa gitmek zarurî göründü. Uzakta kaldığım zamanlar, uzaklarda kalmanın verdiği üzüntü, elem ve hasretimi teskin için, bu yüksek hâlleri ve sözleri yazmak arzusu dayanılamıyacak hâle geldi. Henüz bir miktar yazmıştım ki, hazret-i hocamızın tüyler ürpertici vefât haberi, kalbi yaralı talebelerini mateme gark etti. Vefâtından sonra, hâllerini ve sözlerini anlatmak ve yazmakta teselliyi bulmak daha çok icabetti. **Nazm:**

Bir balık ki mahrûm kalır Fırat'dan,
Ve artık yaşayamaz ümid keser hayâtdan.

Hâce Muhammed Hâşim kısa zamanda İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bereketli teveccüh ve kuvvetli tasarrufları ile, bâtın hâllerine, ma'nevî makamlara, acâib hâllere ve garîb kemâllere kavuştu. Onların sır mahremlerinden oldu. Büyükler yolunu anlatmak, bildirmek için o yüksek hazretten hilâfet almakla şereflendi. Onların emri ile Burhânpûr'a gitti.

Hâşim-i Keşmî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden ayrılınca, kendi yüksek hâl ve makâmlarını bildiren mektûplar yazdı. Bu mektûplardan Hâşim-i Keşmî hazretlerinin yüksek hâl ve kemâl mertebelerini anlamak mümkündür. Bir mektûbunun giriş kısmı aşağıdadır:

"Uzakta kalmış bu bendeniz, Bürhânpûr diyârının âvâresi Muhammed Hâşim-i Keşmî, kutbların dergâhı olan yüksek makamına arz ederim. Yüksek teveccühünüz ile sıhhat ve afiyetle bu şehre geldim. Seyyidim ve mürşidimin (Mîr Muhammed Nu'mân hazretleri kasd ediliyor) hizmet ve huzûruyla şereflendim. Ev halkını selâmette buldum. Ama makamınızda bulunamamak yarasının acısını, hangi kalemin diliyle ve hangi dilin kalemiyle arz edebilirim. Umarım ki, yüksek hazretinizin teveccüh ve tasarruf nesîmi (rüzgârı), yola düşmüş bu toz parçasını, yine o yüksek kapının eşiğine ulaştırır. Hazretiniz, ayrılma zamanında, bu aşağı kula, ayrılık zamanında olanları bize yazın buyurduğunuzdan, cesâret alarak arzediyorum..."

Muhammed Hâşim-i Keşmî anlattı: "Bu fakîr birgün, Kur'ân-ı kerîm okurken İsrâ sûresi 79. **"Ey Habîbim, teheccüd namazını, fazla bir farz olarak kıl. Allah seni Makâm-ı Mahmûd'a kavuşturur."** meâlindeki âyet-i kerîmesine gelince, aklıma; "Teheccüd namazını kılmakla şefaat makamı olan Makâm-ı Mahmûd'un bereketlerinden nasîb alınıyor mu?" diye geldi. Hazret-i İmâm'a bunu soracağım dedim. Bu niyetle huzûrlarına geldim. Abdest alıyorlardı. Beni görünce, hemen; "Teheccüd namazını çok kıymetli tut" buyurdular. "Çoğu zaman kılıyorum" dedim. Buyurdular ki: "Şefaat makamı olan Makâm-ı Mahmûd'dan nasîb ve pay almak istiyenler, teheccüd namazını hiç kaçırmasınlar." Sonra aynı âyet-i kerîmeyi okudular. Bu

fakîr, mübârek ellerini öperek; "Bu muammayı sormak için huzûrunuza gelmiştim. Elhamdülillah ki, ben arzetmeden kerâmet buyurarak siz beyân ettiniz" dedim."

Hâşim-i Keşmî anlattı: İmâm-ı Rabbânî hazretleri, muhlislerinden herbirinin ismine birer mektûp yazınca, bu fakirin de, bu devlet ve saadete kavuşmak sebebiyle, kalbime; "Allahü teâlânın inâyeti ile, güzel kokulu mektûplarından bir tane de bu fakîre yazsalar ve bu mektûp Mektûbât'ın birinci cildinin son mektûbu olsa, ne güzel olurdu. Çünkü ben bu dergâhın sonuncusu ve en aşağısıyım" diye geldi. Hazret-i İmâm, bâtın nûru ile bunu anladılar ve bana bir mektûb yazdılar. O mektûbun sonunda da; "Muhammed Hâşim'e gönderilen bu mektûpla, şeriat sahibi peygamberlerin adedine ve Eshâb-ı Bedr'e uygun olduğundan, birinci cildi burada bitirelim" buyurdular. Mübârek hocam kerâmeti ile bu isteğimi ihsân ettiler. Bu mektûbun bir kısmı aşağıya alınmıştır, iki suâle cevâp vermektedir.

"**Suâl:** Nakşibendiyye yolunda sünnet-i seniyyeye uyulur. Hâlbuki O server aleyhisselâm şaşılacak riyâzetler ve sıkıntılı açlıklar çekti. Bu yolda ise, riyâzetleri yasak etmişlerdir. Hattâ, riyâzetler, sûretlerin, görüntülerin keşflerine sebep olduğu için, zararlı olduklarını bildirmişlerdir. Sünnete uymakta zarar bulunabileceğini düşünmek, şaşılacak birşey değil midir?

Cevap: Sevgili kardeşim! Riyâzetler çekmenin bu yolda yasak olduğunu yazıyorsunuz. Riyâzetlerin bu yolda zararlı bilindiğini nerede işittiniz? Bu yolda; nisbeti hep korumak, sünnet-i seniyyeye uymak (s.a.v.), hâllerini örtmeğe çalışmak, orta hâlli yaşamak, yiyecekte, giyecekte ve her şeyde orta hâli gözetmek vardır. Bunların hepsi, ağır riyâzet ve şiddetli mücâhededir. Câhiller bunları riyâzet saymazlar. Mücâhede bilmezler. Bunlara göre, riyâzet ve mücâhede (nefsin istediklerini, yapmayıp, istemediklerini yapmak.) yalnız açlık çekmektir derler. Çok aç kalmağı pek kıymetli sanırlar. Çünkü, hayvanlar gibi yaşayan bu kimseler, yimeğe, içmeğe çok önem verirler. Hep bunları düşünürler.

Bunun için, yememek, içmemek bunlara ağır riyâzet görünür ve sıkı mücâhede olur. Bu câhiller, nisbetin korunmasına, sünnete uymağa ve benzerlerine hiç kıymet vermezler. Bunun için, bunları yapmamağı çirkin görmezler. Yapmağa çalışmağı da riyâzetden saymazlar. Görülüyor ki, bu yolun büyüklerine, hâllerini örtmeğe çalışmak ve câhillerin kıymet verdikleri riyâzetleri yapmamak lâzımdır. Böyle riyâzetleri câhiller beğenirler. Aralarında yayılarak şöhrete ve âfete sebep olur ve sonu kötü olur. Resûlullah (s.a.v.); **"Dinde ve dünyâda parmakla gösterilmesi, insana kötülük olarak yetişir. Bundan ancak Allahü teâlânın koruduğu kimse kurtulur"** buyurdu.

Bu fakire göre, uzun açlıklar çekmek, yemekde ve içmekte, orta dereceyi gözetmekten çok daha kolaydır. Pek hafif olur.

Orta hâli gözetmek riyâzetinin, çok aç kalmak riyâzetinden daha üstün olduğu meydandadır. Yüksek babam (r.aleyh) buyurdu ki: "Sülûkü anlatan bir kitapda görmüştüm. Maksada kavuşmak için, yemekte ve içmekte, orta dereceyi gözetmek yetişir. Bunu gözetince ayrıca zikir ve fikir lâzım olmaz." Sözün doğrusu da budur. Yiyecekte, giyecekte ve her işte orta dereceyi gözetmek çok iyidir. **Fârisî beyt tercümesi:**

Ağzından taşacak kadar çok yeme,
Açlıktan ölecek kadar az yeme!

Hak teâlâ, Peygamberimize (s.a.v.) kırk erkek kuvveti ihsân eylemiştir. Bu kuvveti ile ağır açlıklara dayanırdı. Eshâb-ı Kirâm da, insanların en iyisinin sohbeti yardımı ile (s.a.v.) bu yüke

katlanırlardı. Bu yüzden işlerinde ve çalışmalarında hiçbir bozukluk ve gevşeklik olmazdı. Aç iken muharebede düşmana öyle güçlü saldırırlardı ki, tok olanlar bunun onda birini yapamazlardı. Bunun içindir ki, sabreden yirmi kişi, ikiyüz kâfire galip gelirdi. Yüz kişi de, bin kişiye galebe çalardı. Eshâb-ı Kirâmdan başkaları, öyle aç kalsalar, edebleri ve sünnetleri yapamaz olurlar. Belki, çok olur ki, farzları yapamaz hâle gelirler. Gücü yok iken, bu işde Eshâb-ı Kirâma benzemeğe kalkışmak, kendini sünnetleri ve farzları yapamayacak hâle sokmak olur. İşittiğimize göre, Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) O server gibi (s.a.v.) hergün oruç tutmak istedi. Zayıfladı, takati kalmadı. Birgün yere yıkıldı. Peygamberimiz (s.a.v.) buna üzülerek; **"İçinizde benim gibi kim vardır? Rabbimin huzûrunda kalırım. Oradan yerim ve içerim"** buyurdu. Görülüyor ki, gücü yetmediği şeyi yapmağa kalkışmak iyi değildir.

Eshâb-ı Kirâm, insanların en iyisi kadar (s.a.v.)' açlığa dayanamadılar ise de, O'nun sohbetinin yardımı ile uzun açlıkların zararlarından korunmuş idiler. Başkaları, onlar gibi korunmuş değildirler. Bunu şöyle açıklarız: Açlığın safa (kalbe rahat ve huzûr) verdiği, temizlediği meydanda birşeydir. Çok kimselerin (Sâlih olan mü'minlerin) kalbine safa verir. Çoğunun da (kâfirlerin ve dünyâya düşkün olan mü'minlerin) nefsine safa verir. Kalbin safa bulması, insanı doğru yola götürür ve nûrlandırır. (Âlem-i emirdeki nûrlar, feyzler, hidâyet hâsıl olur). Nefsin safâsı, dalâlete sürükler ve zulmeti arttırır. (Nefs, âlem-i halkdan olduğu için, âlem-i halkdaki, bilinmiyen, gayb olan, gizli olan, çalınan şeyler, hastalıkların teşhisi, tedâvisi, cin ile tanışma gibi şeyler hâsıl olur. Böyle îmânsız ve sapık kimseler, müslümanların îmânlarının bozulmasına sebep olurlar.) Ahmak Eflâtun, nefsinin safâsına güvendi. Hayâline gelen görüntülere uydu. Bunları değerli birşey sanarak, kendini beğendi. Hazret-i Îsâ "aleyhisselâm", Eflâtun zamanında peygamber olmuştu. Eflâtun, Rûhullah olan o yüce peygambere inanmadı. "Biz gericilikten kurtulmuş kimseleriz. Bizi doğru yola götürecek öndere ihtiyâcımız yoktur" dedi. Eğer, kalbini karartan safâsı olmasaydı, hayalindeki sûretlere aldanmaz, saadete kavuşmaktan geri kalmazdı. Maksada ulaşmasına engel olmazlardı. Bu karanlık safâyı görerek, kendini nurlu sandı. Bu safânın, nefs-i emmârenin ince kabuğundan içeri giremediğini, nefsinin eskisi gibi kirli, pis olduğunu anlayamadı. Nefsinin ancak, şeker kaplanmış necâsete döndüğünü göremedi. Kalb böyle değildir. O, yaratılışta temizdir. Nûr ile doludur. Yalnız, karanlık nefse yakın olduğu için üzeri kararmış, kirlenmiştir. Az bir tasfiye, temizlemek ile, üzerindeki pas giderek, eski hâline döner. Nûr ile dolar. Nefs ise, yaratılışta karanlıktır, pistir. Kalbin emri, idâresi altına girmedikçe, daha doğrusu sünnete uymadıkça İslâmiyete sarılmadıkça, hattâ ve hattâ, ancak Allahü teâlânın ihsânına kavuşmadıkça, tezkiye bulamaz, içerden temizlenemez. Yaratılışındaki pislikten kurtulamaz. Se'âdete, iyiliğe eremez. Eflâtun, hiç aklı ermediği için, nefsinin safâsını, Îsâ aleyhisselâma inanan kalbin safâsı gibi sandı. O imanlı kalbin sahibi gibi, kendini de, nurlu ve temiz gördü. Bunun için de, O yüce peygambere (aleyhisselâm) uymak ni'meti ile şereflenemedi. Sonsuz felâkete sürüklendi. Böyle belâya düşmekten Allahü teâlâya sığınırız!

Açlığın böyle zararı da bulunduğu için, bu yolun büyükleri (r.aleyhim) açlıkla riyâzet çekmek yolunu tutmamışlar, yemekte, içmekte, orta dereceyi gözetmek riyâzetine, tam ortada kalmağa çalışmak mücâhedesine sarılmışlardır. Açlığın bu büyük tehlikesine düşmemek için, fâidelerinden de, vaz geçmişlerdir. Başkaları, açlığın fâidelerini düşünerek, zararlarını göremediler. Açlık çekmeği emretmişlerdir. Aklı olanlar, bu zarardan kurtulabilmek için, birçok fâidelerin bırakılacağını söylemişlerdir, İslâm âlimlerinin; "Bir işin sünnet veya bid'at olduğu anlaşılamasa, bid'ati yapmamak, sünneti yapmaktan daha iyidir" sözleri de, akıl sahiplerinin bu

sözlerine benzemektedir. Çünkü, bu iş, bid'at ise zararlıdır. Sünnet ise, fâideleri vardır. Zararlı olabileceğini, önde tutmuşlar, bid'at olabileceği için bu işi yapmamalıdır buyurmuşlardır.

Açlıkla riyâzet çekmek sünnetinin başka yoldan da zarar getirebileceği, şaşılacak birşey olmaz. Bu sözle demek istiyoruz ki; bu sünnet, yalnız Eshâb-ı Kirâm için olabilir. O zaman için olması, çok ince ve örtülü bildirilmiş olduğu için, tasavvufcuların çoğu bunu anlıyamamış, kendileri de, böyle riyâzet yapmışlardır. Birçoğu ise, bunun o zaman için olduğunu anlıyarak, kendileri yapmamışlardır. Herşeyin doğrusunu ancak Allahü teâlâ bilir.

Suâl: Büyüklerimizin kitaplarında yazıyor ki: "Bizim nisbetimiz, hazret-i. Ebû Bekr'e bağlanmaktadır. Başka, yollar böyle değildir." Tasavvuf yollarının çoğu, İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık'a bağlanmaktadır. Bu İmâm da, hazret-i Sıddîk'a bağlıdır. Başka yollar da, hazret-i Sıddîk'a bağlanmış olmuyorlar mı?

Cevap: İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık hazretleri, hem hazret-i Sıddîk'a, hem de, hazret-i Emîr'e bağlıdır, (r.anhümâ) Kendisinde bu iki nisbet birleşmiş olduğu hâlde, her iki nisbetin kemâlleri ayrı ayrı idi. Birbirleri ile karışmamış idi. Birçokları, İmâm hazretlerinden hazret-i Ebû Bekr'in nisbetini aldı. Bunların yaratılışları Sıddîk'a uygundu. Yaratılışları hazret-i Emîr'e uygun olanlar da, hazret-i Emîr'in nisbetini aldılar. Hazret-i Emîr'e bağlandılar. Bir aralık, Benâris gölünün yanına gitmiştim. Kenk ve Çemen nehirleri bu göle akmakta idi. Her iki nehrin sularının gölde hemen karışmadıkları görülüyordu. Sanki araları bir perde ile ayrılmıştı. Kenk nehrinin aktığı tarafta bulunanlar, bu nehirden gelen suyu içiyorlardı. Çemen nehrinin aktığı tarafla bulunanlar da, Çemen suyundan içiyorlardı.

Hâce Muhammed Pârisâ hazretleri "Risâle-i kudsiyye" kitabında buyuruyor ki: "Hazret-i Ali, Peygamberlerin sonuncusundan (s.a.v.) terbiye gördüğü gibi, hazret-i Sıddîk'tan da yetişmiştir. Bunun için, hazret-i Ali'nin nisbeti, hazret-i Sıddîk'ın nisbetinden başka değildir denilirse, evet nisbetleri başka olmasa da, birçok incelikleri, bulunduğu yerlere göre, birbirlerinden ayrılırlar. Tek bir su, bulunduğu yerlere göre, başka başka özellikler aldığı gibi, ikisinden herbirine, ayrı incelikleri bakımından, ayrı bir yol bağlanmış olabilir."

"Hazret-i İmâm'ın vefât haberi bu garîbe, bu köşeye terkedilmişe gelince, üzüntümün ve ızdırâbımın çokluğundan ciğerim yandı, gözüm yaşlarla doldu. Gönlüm perişan oldu. Sahralara düştüm. Lisân-ı hâl ile şu rubaiyi söylüyordum:

Madem sen yoksun, yüzümü sahraya döneyim,
Kalbime dağlar kadar gam yükü yükleyeyim.
Her gördüğüm dikenden, sorayım ben gülümü,
Ve her gördüğüm kuştan, ankâmı isteyeyim.

Akşam olmuştu. Şehrin kenarında, virane bir mescidde, o pahasız hazînenin hayaliyle başımı gam örtüsünün içine çekmiştim. İçim yanıyor, kalbim parçalanıyordu. İçimden soğuk ahlar çekiyor, gözümden yakıcı gözyaşları döküyordum.

Soğuk âh âteş-i gamla, gözümüz yaşlı her zaman.
Aşk habercisinden bir başka acizlik var her zaman.

Damarlarım iplik oldu, yanan tenim iflah olmaz,
Senin aşkından kalbimiz parçalanıyor her zaman,

Her kılın dibi matemden halka oldu, ey Hâşim,
Her halkada nice dille ben ağlarım her zaman.

Bu yanma ve gözyaşları arasında, hazret-i İmâm göründü. "Sabretmek lâzım" buyurdular. Binlerce kırıklık, perişanlık ve şaşkınlıkla; "Ey iki dünyâ se'âdetimin sebebi, ateşe kim dayanabilir?" diye arz ettim, "İbrâhim aleyhisselâma benzeme hâlini yerine getirmek lâzımdır. O ateşe atılırken sabretmişti" buyurdular. Bu kendinden geçmiş sarhoş âşığın divaneliği arttı ve şu rubaiyi okudum:

Divâne gönlüm bu sözden daha çok mecnûn oldu,
Açılan yaralardan, feryadım efzûn oldu.
Kırılan bir şişenin içinde şarab kalmaz,
Benim kalbim kırıldıkça daha çok kanla doldu.

Tekrar sahralara çıkmak istedim. Mescidin kapısından ayağımı dışarı atınca yere yıkıldım. Kendimden geçtim. Bu fakirin tanıdıklarından biri, o gece oradan geçiyordu. Beni tanıdı. Kendi evine götürdü. Bizim evdekilere, beni gam ve matemle dolu olan evimize götürmeleri için haber verdi. Orada kalmama râzı olmadıklarını anlayınca, ister istemez, güçsüz kuvvetsiz olarak, zorla kendi virânhâneme geldim. Gelirken dilimde şu hasret şiiri vardı:

Yol başlarında göz yaşı dökerek oturayım,
Gelen geçen yolculardan, senden haber sorayım.

Ba'zan toz gibi kalkıp, ba'zan yere ineyim,
Bundan iyi seferi olmaz güçsüzlerin,

Siyahlar kuşanayım, mateme bürüneyim.
Ciğerim, seve seve, yanıyor söyleyeyim,

Gözümü kâse yapıp, altın gümüş ister gibi.
Kapındaki fakirlerden gözyaşı dileneyim,

Evim inilti yatağı, ben de olayım ney gibi.
Belki böylece Yûsuftan bir haber edinirim,

Sahrada yanan bir susuz, deryaya inmiş gibi,
Ondan haber getirecek bir haberci bekleyeyim.

Bu kâfile erbâbı bey' ve şirâ hayranı,
Gönlü düğüm yapıp Hâşim, hayâle nazar edeyim.

Eserleri: En mühim eseri Berekât-ı Ahmediyye'dir. Bu kitabın bir ismi de Zübdet-ül-makâmât'dır. Bu eserini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından bir sene önce yazmaya başlayıp, 1037 (m. 1627) senesinde tamamlamıştır. Kitap belagat ve fesahat bakımından çok yüksek olduğu gibi, ihlâs ve muhabbetle yazıldığından ayrıca çok feyzli ve bereketlidir. Evliyânın büyüklerinden Seyyid Abdülhakîm Arvâsî hazretleri; "Berekât kitabını okumak, îmânın vicdânileşmesine sebep olur. Benim vardı. Seferde kayboldu. Bulursanız kabrimin başında okuyun" buyurmuştur. Kitap, Hakîkat Kitabevi tarafından neşr edilmiştir.

Kitap iki maksad üzeredir Birinci maksad; İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mürşidi. Hâce Muhammed Bâkî'yi (k.s.), ikinci maksad; her "Cephesiyle, İmâm-ı Rabbânî hazretlerini, yüksek oğullarını ve değerli halîfelerini beyân eder.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1043

2) Zübdet-ül-makâmât önsöz

3) Hadarât-ül-Kuds sh. 368

MUHAMMED MA'SÛM FÂRÛKÎ

Evliyânın meşhûrlarından, büyük İslâm âlimi. Hicri ikinci bin yılının müceddidi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin üçüncü oğludur. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek saâdete kavuşturan ve kendilerine; "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmidördüncüsüdür. Lakabı Mecdüddîn olup, "Urvet-ül-vüskâ" ismiyle meşhûrdur. Urvet-ül-vüskâ; sağlam ip, kendisine uyulan büyük âlim demektir. 1007 (m. 1599) senesinde Hindistan'ın Serhend şehrine iki mil uzakta bulunan Mülk-i Haydar mevkiinde doğdu. 1079 (m. 1668) senesinde Serhend'de vefât etti. Türbesi, mübârek babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin türbesinin birkaç yüz metre kuzeyindedir.

Muhammed Ma'sûm hazretleri, bu ümmette gelmiş olan en yüksek evliyâdandır. O doğduğu zaman babası; "Muhammed Ma'sûm'un dünyâya gelişi, bizim için çok bereketli ve pek mübârek oldu. Onun doğmasından bir kaç ay sonra yüksek hocamın (Muhammed Bâkî-billah'ın) huzûruna kavuştum (Ona talebe oldum). Gördüklerimi orada gördüm" buyurmuştur. Daha üç yaşında iken, tevhîd kelimesini söylerdi. Kur'ân-ı kerîmi üç ayda ezberledi, İlim tahsil ettiği sırada, onbir yaşında iken, zikr ve murâkabe yolunu babasından aldı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri onun hakkında; "Muhammed Ma'sûm'un günbegün, anbean bizim nisbetimizi elde etme hâli; dedesinin yazdığı Vikâye kitabını, o yazdıkça arkasından ezberleyen "Şerhi Mevâkıf" kitabının sahibinin hâline benzer" buyurdu. Tasavvufda yetişmesi ve makamları aşması pek sür'atli oldu. Hâllere, yüksek makamlara, eşsiz varidata ve kemâllere kavuşunca, mübârek babası kendisine mutlak icâzet verdi. Babasını, zâhir ve bâtın ilimlerinde adım adım ta'kib etti. Keşfleri çok doğru ve çok kuvvetli olup, uzak memleketlerdeki talebesinin vilâyetin, evliyâlığın hangi mertebesinde olduğunu ve meşreblerinin nasıl olduğunu haber verirdi. Babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri yine ona buyurdu ki: "Bu oğlum sâbikûndan (bu ümmetin büyüklerinden)dir."

O daha küçük iken, babası onda tam bir olgunluk ve irşâd eserleri gördü, istidâdının yüksekliğini anlayınca teveccüh ve nazarları ile ona yönelip, istidâdının altında gizli olan kemâlâtın açığa çıkmasını bekledi. Buyurdu ki: "Hâl, ilimden sonra olduğu için, ilim okumaktan başka çâre yoktur." Bu sebeple oğluna aklî ve naklî ilimleri okutmağa başladı. En zor ve en derin kitapları satır satır, yaprak yaprak okumasını emretti. Böylece Muhammed Ma'sûm hazretleri, ilim tahsiline başladı, İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona buyururdu ki: "İlim tahsilini çabuk bitir ki, seninle büyük işlerimiz vardır." Daha ondört yaşında iken babasına; "Ben kendimde öyle bir nûr görüyorum ki, bütün âlem güneş gibi ondan aydınlanmaktadır. Eğer o nûr sönerse dünyâ karanlık, zulmetli olur" diye arzedince, babası ona; "Sen zamanının kutbu olursun" buyurarak müjde vermiştir. Nitekim daha sonra bunu kendisi şöyle belirtmiştir: "Allahü teâlâya hamdü senalar olsun. Va'd edilen ele geçti. Babamın müjdelediklerine kavuştum."

Muhammed Ma'sûm (raleyh), ilminin çoğunu babasının huzûrunda öğrendi. Bu tahsili sırasında İmâm-ı Rabbânî hazretleri bir mektûbunda onun hakkında şöyle yazmıştır: "Bu günlerde oğlum Muhammed Ma'sûm, "Şerh-i Mevâkıf'ı bitirdi. Bu arada Yunan felsefecilerinin kusur ve hatâlarını iyi anladı. Çok fâidelere kavuştu. Allahü teâlâya bu ihsânından dolayı hamd ve senalar olsun." ilminin bir kısmını da büyük ağabeyi Muhammed Sâdık'tan ve babasının halîfelerinden olan büyük âlim Muhammed Tâhir-i Lâhorî'den öğrendi. Ayrıca başka âlimlerden de ilim öğrendi. Hadîs ilminde babasından icâzet (diploma) aldı.

Onaltı yaşında iken, bütün ilimlerin tahsilini bitirdi. Bundan sonra tamamen tasavvufa yönelip, babasının feyzlerine, üstün makamlara, büyük derecelere ve yüksek kemâlâta kavuştu. Kendinden önce yaşayan büyük velîlerin bir ömür harcayarak elde ettiklerini, o daha çocukluğunda elde etti. Bu durumu kendisi şöyle ifâde etmiştir "Bu fakîr, (ya'nî Muhammed

Ma'sûm) o esrâr denizlerinin dalgıcı oldum. O yüksek efendim (İmâm-ı Rabbânî), dâima bu fakirin hâlini kontrol ve teftiş ederdi. İlerlememi yakından incelerdi. Çok teveccüh buyururdu. Gizli hakîkatleri beyân eyledikleri zaman bu fakirden başkası, şerefli huzûrlarında yok idi. Kavuştuğum şeyleri sorduktan sonra çok iltifât eylediler. Yüksek hâllere kavuştuğumun müjdesini verdiler. Allahü teâlâya bunun ve verdiği ni'metler için hamdü senalar olsun."

Muhammed Ma'sûm (r.aleyh), mübârek babasının feyzleri ve tevecühleriyle çok çabuk kemâl derecelerine ulaştı. Kavuşma yolu pek kısa oldu. Bir ömür boyunca elde edilenler, günler ve aylara sığdırıldı, öyle yetişti ve yükseldi ki, onun bereketi ve feyzleri bütün âleme yayıldı.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri ömrünün son günlerinde onu husûsî odasına çağırıp buyurdu ki: "Benim bu dünyâya bağlılığım yalnız bu kayyûmluk vazîfesi ve muâmelesi sebebiyle idi. Devamlı teveccühlerden sonra o sana verildi Bütün mahlûkât tam bir şevk ile yüzünü sana dönüyor. Şimdi bu fânî dünyâda kalmak için sebep bulamıyorum. Bu denî (kötülüklerle dolu) dünyâdan göç etmem yaklaştı." Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî (r.aleyh) buyurdu ki: "Bu fakîr, bu gizli müjdeyi duyduğum hâlde kalbim parçalandı. Gözlerim yaşla doldu. Büyük bir elem ve üzüntü ile kendimden geçtim. Ne dilimde konuşacak kuvvet, ne kulağımda dinleyecek kudret kaldı. Bendeki bu değişmeyi görünce, şefkat ve merhametinin çokluğundan bir müddet daha yaşayacağını işâret edip, şöyle buyurdu: "Allahü teâlânın âdeti şöyledir ki; birini kendine çağırır, diğerini onun yerine oturtur."

Muhammed Ma'sûm (k.s.), babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefâtından sonra, va'z ve irşâd makamına geçip talebe yetiştirmeye başladı. O da ilim ve feyz saçarak insanları doğru yola da'vet etti. İslâm târihinde rüşd ve hidâyeti onunki kadar yaygın olan bir âlim ve mürşid görülmemiştir. Dokuzyüzbin kişi ona talebe olup elinde tövbe etmiş, talebelerinden yüzkırkbini evliyâlık mertebelerine kavuşmuş, yedibini de mürşid-i kâmil (tam ve olgun bir âlim) olarak yetişip, irşâd ile emrolunmuştur. Talebeleri onun huzûrunda ba'zan bir ayda, ba'zan bir haftada evliyâlık kemâlâtına ererlerdi. Ba'zılarını bir teveccühde, makamların hepsine ulaştırırdı.

Talebeleri:

Başta kendi altı oğlu olmak üzere, yetiştirdiği büyük âlim ve velîlerden bir kısmı şunlardır: Muhammed Sıbgatullah, Muhammed Nakşibend (Hazret-i Huccetullah ismi ile meşhûrdur.) Muhammed Ubeydullah (İslâmiyeti kuvvetlendiren ma'nâsında; "Mürevvicüşşeriat" lakabı ile meşhûrdur), Muhammed Eşref, Muhammed Seyfeddîn, Muhammed Sıddık.

Altı oğlu, kemâl mertebelerinin en yüksek derecelerine çıkmışlardır. Yüksek babalarına mahsûs nisbetten büyük pay almışlardır. Altısı da kutbi zaman idiler. Oğulları en yüksek halîfelerinden ve sır mahremlerinden idi. En başta gelen talebelerinden biri de torunu Şeyh Ebü'l-Kâsım olup, bu zâtı oğullarından saymıştır. Kardeşi Muhammed Sa'îd'in oğlu "Hazreti Vahdet" ismiyle bilinen Abdülehad da meşhûr talebelerinden olup, çok sırlara ve yüksek derecelere mazhar olmuştur. Hâce Muhammed Hanîf Kâbilî de (r.aleyh), Muhammed Ma'sûm hazretlerinin oğullarından sonra gelen en meşhûr talebelerinden olup, icâzet verilmiş olan halîfelerindendir. Bundan sonra, Hâce Muhammed Sıddîk Peşâveri (r.aleyh) seçilmiş talebelerindendir. Bu on halîfesi, diğerleri arasında en seçkin olanlardandır. Diğer halîfelerinden ba'zısı şu zâtlardır:

Mîr Emânullah Bürhânpûri, Şeyh Ebü'l-Muzaffer Burhânpûrî, Şeyh Âlim Celâl Âbâdî, Mevlânâ Hasen Ali Peşâveri, Mevlânâ Şeyh Bâkır Lâhori, Seyyid Ahund Mûsâ Pehî Kütehi,

Mevlânâ Bedreddîn Sultanpûri, Şeyh Bâyend Sehârenpûri, Şeyh Bedî'üddîn'in oğlu Hacı Habîbullah Hisârî, Şeyh Murâd Keşmîrî, Şeyh Adem'in oğlu Şeyh İbrâhim Bekrî, Şeyh Yûsuf Kerdizî, Mîr Şerefeddîn Hüseyn Lâhorî, Şeyh Enverüllah Lâhori, Şeyh Hüseyn Mensûr Canperi, Âhund Sücâdil Serhendî, Mîr Rıf'at Bey, Şah Hüseyn Uşşak, Hâce Abdüssamed Kabili, Şeyh Abdülkerîm Kâbilî, Şeyh Ebü'l-Kâsım Kâbilî, Mevlânâ Muhammed Emîn Hâfız Abâdî, Şeyh Atâ'ullah Sûretî, Şeyh nûr Muhammed Sûreti, Hâfız Muhsin Siyalkûtî, Muhammed Şerîf Lâhorî, Hacı Emânullah Lâhori, Şeyh Muhammed Fârûk Lâhorî, Şeyh Muhammed Ârif Lâhorî, Şeyh Muhammed Hakîm, Şeyh Mevlânâ Hakîm, Mevlânâ Muhammed Emîn Buhârî, Şeyh Hacı Selîm Belhî, Şeyh Hacı Aşûr Buhârî, Şeyh Hâfız Sâdık Kâbilî, Seyyid İsrâil Dehlevî, Mevlânâ Hasen Dehlevî, Hâce Mâh Dehlevî, Mîr Gazânfer Dârâşikühî Dehlevî, Mîr Abdülfettâh, Şeyh Muhammed Can, Mîr Ârif, Mîr İmâd Hirevî Hüseynî, Mîr Şerefüddîn Hüseyn, Mîr Mefahir, Mîr Muhammed Zaman, Molla Muhammed Şerîf, Sofi Payende Tılâ Kâbilî, Sofi Abdürraûf Kâbilî (Sofi Payende Kerbâs), Sofi Abdürrahmân, Mîr Mârib, Sofi Sa'dullah Kâbilî, Meyan Şeyh Muhammed Abdülhâlik Bingâlî, Şeyh Rahîmdâd Efgan, Şeyh Gulâm Muhammed Efgan, Şeyh Hâcî Hân Efgan, Şeyh Ahmed Hân, Şeyh Şah Hâce Tirmizî, Şeyh Esedullah (Abdullah) Efgan, Hâce Muhammed Fârûk, Mevlânâ Cemâleddîn, Mevlânâ Muhammed Efdâl Fethâbâdî, Şeyh Hâcı Hüseyn Fethâbâdî, Sofi nûr Bey Fethâbâdî, Mevlânâ Kâim Fethâbâdî, Molla Feyz Muhammed Fethâbâdî, Meyan Dinar (Hâce Saray Şah Cihan), Şeyh Muhammed Yâr (Hudâperest Hân), Mevlânâ Ahmed Türk (Haremeyn'in irşâdı ile vazîfeli idi.), Mevlânâ Muhammed Yûsuf Serhendî, Mîr Muhammed Ma'sûm Serhendî, Hâce Muhammed Mü'mîn Cezbî, Şeyh Hâcı Muhammed Hân Talkânî, Mevlânâ Mü'min Bey Burhânpûrî, Mîr Mügil Kâbilî, Şeyh Mü'min Bey Kâbilî, Molla Hâce Müsâfir, Ahmed-i Yekdest, Şeyh Abdülhamîd Burhânpûrî, Mevlânâ Muhammed Kâşif...

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin yetiştirdiği bu mürşid-i kâmillerden herbiri, bulunduğu yerlerde insanlara feyz vererek, onları irşâd ettiler. Hak olan doğru yolu anlattılar. Böylece onun feyz ve ma'rifeti her tarafa yayıldı. Yapılan bu mükemmel hizmetler, izah edilemeyecek kadar umûmîleşti, yaygınlaştı ve asırlar sonrasına aksetti. Talebelerinin meşhûrlarından olan Murâd-ı Münzevî hazretlerinin kabri İstanbul'dadır, İstanbul'da medfûn bulunan en büyük üç evliyâdan biridir.

Menkıbeleri ve kerâmetleri:

Muhammed Ma'sûm hazretleri 1068 (m. 1657) senesinde hacca gitti. Bu sefere çıkıp mukaddes beldelere varınca buyurdu ki: "Bu yerlerin her tarafını Peygamber efendimizin (s.a.v.) nûrları ile dolmuş buluyorum". Mekke ve Medine'de bulundukları müddetçe, beyâna sığmaz hâller müşâhade eyleyip, bir kısmını yakınlarına anlatmıştı. Buyurdu ki: "Mekke-i mükerremeye geldiğim zaman tavâf-ı, kudüm yaptım. Gördüm ki, melekler ve hûrîler Kâ'be'yi öyle tavaf ediyorlardı ki, insanlarda böyle şevk ve kavuşma hasreti olamaz. Her defasında Kâ'be'yi üç defa medhederlerdi. Kâ'be'nin etrâfından göğe kadar heryeri kaplamışlardı."

Yine şöyle buyurdu: "Mekke'den Arafat'a gitmek için yola çıktım. Mina'ya varınca, namaz kılmak için Mescid-i Hîfe girdim. Peygamber efendimiz (s.a.v.) o mescidin yakınında çadır kurmuş, konaklamışlardı. Aynı zamanda orada Mûsâ ve Hârûn aleyhisselâmın makamları vardı. Bu mescidde oturduk. Allahın Peygamberi (s.a.v.) tam bir heybet ve celâl ile geldi. O'nun o mübârek latîf vücûdunun nûruyla, yer ve gök nûr ile doldu. Her şey o nûrun içine gömüldü."

Mekke-i muazzamada bulunduğu sıralarda, büyük kardeşi Hâce Muhammed Sa'îd (k.s.) hastalanmıştı. Hastalığı da ağırdı. Kurtulması için duâ etti. Teveccüh buyurdu. Ağlayarak Allahü

teâlâya sığındı. Ellerini kaldırarak, içli duâ eyledi. Sonra buyurdu ki: "Duâ esnasında müşâhede eyledim ki; huşû' ile ellerimi kaldırıp, Allahü teâlâya duâ ettiğim sırada, mahlûkatdan milyonlarcası, bana uyarak ellerini kaldırdılar. Muradımın hâsıl olması için, duâma iştirâk ettiler. Böylece duâm kabûl oldu. Ağabeyimin rahatsızlığı geçip tam sıhhate kavuştu."

Yine buyurdu ki: "Kâ'be'de idim. Hazret-i İbrâhim'i (a.s.) makâm-ı İbrâhim'de gördüm. Onun yakınında inanılmıyacak zuhurlar ve garîb hâller buldum."

"Peygamber efendimizin (s.a.v.) dünyâyı şereflendirdikleri Rebî'ul-evvel ayının onikinci gecesi, Ka'be'de Mültezem'in yanında iken, irşâd ile meşgûl olayım mı, yoksa bu işi bırakıp uzletde, kendi başıma mı ibâdetle meşgûl olayım diye Resûlullaha (s.a.v.) tazarrû (yalvarma) ve ilticada bulundum. Çok kıymetli olan irşâd ile meşgûl olmam için emrolundum. Allahü teâlâ rızâsının tamamen bu işde olduğunu ve bu işe gayret etmemi bildirdi.

Hattâ bunu terketmemin hiçbir şekilde rızâsına uygun olmadığı anlaşıldı.

Hazret-i Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri Mekke-i mükerremeden ayrılıp, Cidde'ye geldiği zaman buyurdu ki: "Nûrlar ve esrâr, Harem-i şerîfin dışında, içindekilerden daha çok görünmeğe başladı. Zira, huzûrda iken, nûrların ziyasının çokluğu, onlara bakmamıza mâni oluyordu. Bu yüzden hiçbir tarafa bakamıyordum ve herşeyi iyice anlayamıyordum. Nûrların azalması, bakmayı kolaylaştırdığı için, anlamak da mümkün oluyor." Sonra Medine'ye gitmek üzere yola çıktı.

Medîne-i münevvere yoluna büyük bir sevgi ile koyuldu. Mescid-i nebinin nûrlarının eserlerinin, dalgalarının görünmesi, duyulmağa başlaması, bir an evvel bu kıymetli yerlere kavuşmağı hızlandırıyordu. Bunun gibi Sahâbe-i Kirâmın (r.anhüm) mübârek mezarlarına ulaşmak için tam gayret ediyordu. Bedir vadisine gelince, Sugra'da yatan Bedir muharebesi şehîdlerinden Abdülhâris'in (r.a.) mezarını ziyârete gitti. Yanındakilerle beraber, bir müddet mezârın başında murâkabe eyledi. Sonra buyurdu ki: "Onun (r.a.) mezarının başında teveccüh ettim. Kendisini bulamadım. Bir müddet sonra görünüp, bize doğru geldi. Büyük bir neş'e ile beni karşıladı." Sonra Medine'ye girdiler. Medine'de Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabrini ziyâret ederek, uzun müddet murâkabe ile meşgûl oldu ve buyurdu ki: "Peygamberlerin sonuncusu, kereminin çokluğundan ve merhametlerinin fazlalığından gözüküp yanıma geldi. Lütf ve inâyet buyurup beni kucakladı. O kadar ni'mete kavuştum ki, bunun gibisine bu zamana kadar kavuşmamıştım." Orada bulunduğu müddetçe Peygamber efendimizi (s.a.v.) bu şekilde defalarca görmüştür.

"Cemâzil-evvel ayının onüçüncü günü, Cum'a namazından sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabirlerinin huzûruna geldi. Sonra buyurdu ki: "Selâm verip, salevât-ı şerîfeleri bitirince, bana bir hil'at verildi. Bildirildi ki, bu hil'at hazret-i Sıddîk-ı ekberin (r.a.) ihsânıdır. Aynı huzûrda bir başka hil'atın üzerime konduğunu gördüm. Bunun da hazret-i Fârûk-ı a'zam'ın (r.a.) lütfu olduğunu anladım.

Bu iki hil'atın renkleri de birbirinden ayrı idi. Birincisi kırmızı, ikincisi sarı idi. Yeşil renkli bir hil'atın üzerime indirildiğini hissettim. Bunun da Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından olduğu bildirildi."

Buyurdu ki: Peygamber efendimizin (s.a.v.) mihrabının yanında öğle namazını kılıyordum. Bu mübârek yerlerden ayrılık düşüncesinin verdiği hüzün ve elemin te'sîriyle ağlamağa başladım. Bu üzüntü ve gam içerisinde iken, kabr-i se'âdetten, o temiz ve en güzel kokulu

mezardan etrâfa nûr saçılmağa başladığını gördüm. Peygamber efendimiz (s.a.v.) tam bir heybetle o nûrlar arasından göründü. Mübârek kabrinden çıktı. Yanımıza geldi. Kerem ve ihsânının çokluğundan, benzerini hiçbir zaman göremediğim, sultanların tacı ve hil'atı gibi, bir taç ve hil'atı bana giydirdi. Bu taç çok süslü ve pek kıymetli idi. O anda bana bildirdi ki: "Mübârek vücûdlarına değen ve şimdi çıkarıp sana verdikleri bu hil'at, diğer hil'atlere benzemez." Görüyorum ki, Ravda-i mutahharadan, gece gündüz devam üzere, bütün mahlûkâta ni'metler ve bereketler nehir gibi akıyor. Nitekim, onun hakkında Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ meâlen; **"Biz seni ancak, âlemlere rahmet olarak gönderdik"** buyuruyor.

Muhammed Ma'sûm hazretleri Medîne-i münevverede bulunan Eshâb-ı Kirâmdan birçok zâtın ve diğer büyük zâtların medfûn bulunduğu Bakî' kabristanım da ziyârete gitti. Bu ziyâreti sırasında da, Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinin rûhâniyeti ile görüştü. Bakî' kabristanında veda ziyâreti yaparken, Hazreti Osman'ın (r.a.) nûr saçan mezârı başında oturdu. Diğer mezarları da ziyâret için oradan ayrılırken, Hazreti Osman'ın rûhâniyeti gözüküp onu uğurladı ve üç defa öptü. Ayrıca Hazreti Abbâs'ın, Hazreti Aişe'nin, Hazreti Fâtıma'nın, Peygamber efendimizin (s.a.v.) küçük yaşta vefât eden mübârek evlâdı İbrâhim'in (r.a.) ve diğer büyüklerin rûhâniyetini görmüştür. Onların da feyz ve bereketlerine kavuştuğunu, herbirinden ayrı ayrı hâller gördüğünü bildirmiştir.

Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin yüksek talebelerinden olan Muhammed Hanîf-i Kâbilî, gençlik yıllarında Kabil şehrinde bulunurken, rü'yâsında iki büyük zâtı görür. Kim olduklarını merak edince biri gelip; "Her ikisi de Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğludur. Biri rahmetler hazînesi Muhammed Sa'îd, diğeri Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm'dur" dedi. O da beni Muhammed Ma'sûm'un huzûruna götür deyince, o şahıs da; "Ben senin yanına onun işâreti ile seni götürmek için geldim" dedi. Onu alıp Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna götürdü. Muhammed Hanîf, büyük müjdelerle dolu olan bu rü'yâsından uyanınca, gördüğü rü'yâyı yakınlarına anlattı. Büyük bir şevk ve cezbeye kapılmıştı. Bunun üzerine Kabil'den Serhend'e gitti. Serhend'e varınca Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna girip, aynen rü'yâsındaki gibi gördü. Ona talebe olup bir müddet derslerine ve sohbetlerine devam etti. Hocasının büyüklüğü, ihsânı ve himmeti ile aklından, hayâlinden geçmeyen derecelere, kulakların duymadığı, gözlerin görmediği ma'rifetlere, diğer talebeler gibi kavuştu. Hocasından icâzet ve hilâfet alarak memleketi olan Kabil'e döndü. İnsanları irşâd etmeğe başladı. Orada bulunan bir takım kimseler, hocasının ve onun üstünlüğünü anlayamayıp karşı çıktılar. Nihâyet bir grup insan aralarında anlaşıp, Hâce Muhammed Hanîfe geldiler: "Biz bir kerâmet, bir hârika görmeyince, sizin büyüklüğünüze inanmayız" dediler. Ve şöyle ilâve ettiler "Biz bir ziyâfet hazırlıyacağız. Üstadınızı da'vet ediyoruz. Bugün yemek vaktinde onun Serhend'den Kabil'e gelmesini bekliyoruz. Eğer da'vetimize gelirse, hepimiz senin taleben oluruz." Hâlbuki, arada yüzlerce kilometre mesafe vardı. Hocası ile arasındaki mesafe değil bir günlük, bir aylıktan daha uzak yol idi. Hâce Muhammed Hanîf hazretleri, hocasına olan bağlılığının çokluğundan ve Allahü teâlânın kullarına şefkatinden, bunu kabûl eyledi ve dedi ki: "Hocam Muhammed Ma'sûm hazretleri yemeği ekseriyetle yatsı namazından sonra yer. Siz yemekleri hazırlayın, ümid ediyorum ki, gelecekler."

Oradakiler gülüp oynamaya, alaya alarak yemekleri ve misâfir odasını hazırlamaya başladılar. İnanmıyorlardı ama, yine de hazırlıyorlardı. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin Serhend'den bir günde Kabil'e gelebileceğini akılları almıyordu. Kabil şehrinin ileri gelenleri,

vâliler, kumandanlar ve daha birçok kimse yemeğe da'vet edilmişti. Da'vet edilenler geldiler. Yerlerine oturdular. Yatsı namazından sonrasını bekliyorlardı.

Da'vete gelenler Hâce Muhammed Hanîfe; "Yatsı vakti oldu. Artık yemek yiyelim" dediler. Hâce Muhammed Hanîf hazretleri de buyurdu ki: "Yemeği getirin, üstadımın yemek yeme zamanı bu zamandır. Oradakilerin bir kısmı yemeğin getirilmesi ile meşgûl oldular. Bir de ne görsünler! Muhammed Ma'sûm hazretleri altı oğlu ile birlikte evin kapısından girip kendileri için ayrılmış olan minder üzerine oturdu. Yüksek oğulları da babalarının etrâfında halka şeklinde oturdular. Oradakiler bu hâli görünce, hayretler içinde kaldılar. Ne yapacaklarını şaşırdılar, özür ve af dilediler.

Muhammed Ma'sûm hazretleri buyurdu ki: "Yalnız Muhammed Hanîfin hatırı için geldim. Onu çok sevdiğim ve o da bana bağlı olduğu için onu kırmadım. Yoksa maksadım, niyetim kerâmet göstermek değil. Sakın bundan sonra evliyâdan erâmet istemeyiniz. Büyük zarar ve ziyanlara düşersiniz." Hep beraber yemeğe başladılar. Hem yediler, hem de konuştular. Konuşulanlar, yenenlerden tatlı idi. Orada bulunanlar, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sohbetini dinleyerek kalblerindeki zulmetten kurtuldular. Onu sevenler arasına girip, saadete erdiler. Her ne kadar Muhammed Ma'sûm hazretlerinin orada biraz kalmasını istediler ve bu bizim için en büyük saadettir dediler ise de, Muhammed Ma'sûm hazretleri; "Hiç kimseye haber veremedim, bundan kimsenin haberi yok, belki bize bağlı olanlarda bir merak ve üzüntü hâsıl olur" buyurup, oradan ayrıldılar.

Muhammed Ma'sûm (k.s.), birgün abdest alırken abdest aldığı ibriği kuvvetle, duvara fırlattı. Hizmetinde bulunan talebesi gitti ve başka bir ibrik getirdi. Talebesi, önce verdiği ibriğin böyle atılıp kırılmasına üzüldü. "Acaba ne kusur ettim" deyip, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin yakınlarından birine gidip durumu anlattı. O da, talebesinin bu üzüntülü ve korkulu hâlini Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerine bildirdi. Muhammed Ma'sûm hazretleri buyurdu ki: "Ona söyleyiniz korkmasın. O ibriği attığım sırada, bizi sevenlerden birisi sahrada, kana susamış bir arslana rastladı. Arslan o anda onu orada öldürecek, parça parça edecekti. O talebem ise tam bir acizlik içinde bizden yardım istedi.

Benim o anda elimde ve yanımda o ibrikten başka bir şey yok idi. Bunun için ibriği o arslana fırlattım, o zavallıyı kurtardım.

Bu hâdiseyi yaşayan talebesi başından geçenleri sonra şöyle anlattı: "Sahrada aniden bir arslan gördüm. O anda Hocam, İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretlerini hatırladım. Hemen baş gözüm ile gördüm ki, İmâm-ı Ma'sûm hazretleri geldi. Elinde olan ibriği o arslana fırlattı. Arslanda hareket edecek kuvvet kalmadı. Sonra hocam gözümden kayboldu. Beni o arslandan kurtardı. Bundan sonra, o ibriğin kırılmış parçalarını yerden topladım. Hâlâ yanımda saklıyorum."

Sofî Payende Tılâ Kâbilî anlatır: "Muhammed Ma'sûm hazretleri bana icâzet verdikten sonra, memleketime gidip, insanları irşâd etmemi emretti. Ben de dedim ki: "Efendim, irşâd makamında bulunmak, masraf ister. Gelen giden çok olur. Benim ise sarfedecek birşeyim yoktur." Bu sözler üzerine bana buyurdu ki: "Ey Sofî! Bir parça kırmızı ve bir parça da siyah kâğıt getir." Hemen gidip getirdim. Mübârek elleri ile o kâğıtları, para şeklinde kesti. Sonra ıslatıp, bana verdi. Bu kâğıtlar o anda altın ve gümüş para oldu. Hayretler içerisinde kaldım. Kendi kendime; "Bu tasarrufu bana ihsân etselerdi, ne iyi olurdu" dedim. Kalbimden geçeni anlayıp, bana tekrar buyurdu ki: "Peki bu tasarrufu Hak teâlânın izniyle sana verdim. Ama

ihtiyâcın olduğu zaman, kullanırsın. Kırmızı kâğıdı yuvarlak yapar, ıslatırsan altın olur. Siyah kâğıdı ıslatırsan gümüş olur." Sonra ben izin alarak, memleketime gittim. Evimize hergün misâfir geliyordu. Buyurdukları gibi yapıyordum. Kâğıtlar, altın veya gümüş para oluyordu. Hocamın bu tasarrufu ile gereken her masrafı karşılayıp irşâd vazîfesine devam ettim. Halk tarafından çok sevildim ve böylece onlara hizmet ettim." Bu talebesinin ismi, altın yapan Kâbilli Sofi ma'nâsında; "Sofi Payende Tılâ Kâbilî" diye meşhûr olmuştur.

Hüdâperest Hân adında bir vâli, vâliliği bırakıp, Muhammed Ma'sûm hazretlerine talebe olmuştu. Birgün evine altı misâfir gelmişti. Onlara yedirecek ve ikram edecek birşeyi yoktu. Sohbet ve hatmi kaçırmamak için hocası Muhammed Ma'sûm'un (r.aleyh) huzûruna gitti. Hocası Muhammed Ma'sûm hazretleri onun sıkıntısını kerâmetiyle anlayıp, sohbetten sonra, kendisine ve altı misâfirine onar tane olmak üzere yetmiş tane, "Enbe" denilen yemiş verdi. Ayrıca altı misâfiri için, "Eşrefi" denilen altı altın para verdi ve; "Sen bizim oğlumuz yerindesin, burada bulunduğun müddetçe, sana misâfir gelirse hiç çekinmeden bize haber ver" buyurdu.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin, Sofi Payende Kerbâs adında bir talebesi, huzûrunda yetişip halîfelerinden oldu. Yanından ayrılıp memleketine giderken, ona biraz kumaş vermişti. Verirken de; "Bu kumaşta bereket vardır" buyurmuştu. Sofi Payende uzun zaman o kumaştan bir parça keserek satıp ihtiyâçlarını te'min etti. Kumaş hiç eksilmiyordu. Hayâtının sonuna kadar böyle devam etti. Vefâtından sonra da vasıyyeti üzerine o kumaş kendisine kefen yapıldı. Bunun için, kumaş yapan Sofi ma'nâsında "Sofi Payende Kerbâs" ismi ile meşhûr olmuştur.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin talebelerinin meşhûrlarından ve halîfelerinden olan Hâce Muhammed Sıddîk'a, Peşâver'de irşâd (talebe yetiştirme) vazîfesi verilmişti. Bu talebesi şöyle anlatmıştır: "Hocam Muhammed Ma'sûm hazretlerini çok özlemiştim. Mübârek yüzünü görüp, sohbetinde bulunmak için Peşâver'den, Serhend'e gitmek üzere yola çıktım. Bir katıra binip yola devam ediyordum. Yolda katır birden bire ürküp kaçmaya başladı. Sonra da beni düşürdü. Ayağım üzengiye takıldı, bir türlü kurtaramadım. Katır, beni sürüklemeye başladı. Yanımda ve çevremde beni bu hâlden kurtaracak hiçbir kimse de yoktu. Tam bu çaresizlik içinde iken hocam Muhammed Ma'sûm hazretlerini hatırladım. Allahü teâlânın izni ile hocamın imdâdıma yetişmesini istedim. Daha böyle düşünür düşünmez hocam aniden gözüküverdi. Katırı tutup durdurdu. Ben ayağımı üzengiden kurtarıp, yerden kalkıncaya kadar bekledi. Ayağa kalkınca hocamın ayaklarına kapanıp, bu yardımından dolayı memnuniyetimi ve muhabbetimi arzetmek istedim. Fakat ben ayağa kalkar kalkmaz hocam gözden kayboldu, onu orada göremedim."

Yine, talebelerinin büyüklerinden Hâce Muhammed Sıddîk şöyle anlatmıştır: "Hocam Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sohbetine ve derslerine devam ettiğim sırada, memleketime gidip gelmek üzere izin almıştım. Yola çıkıp bir müddet gittikten sonra, yolda derin bir su kenarında durdum. Gömleğimi yıkamak istedim. Fakat bu sırada ayağım kaydı. Birden bire suya düşüp batmaya başladım. Suya gömülmüştüm. Yüzme de bilmiyordum. Bir batıyor bir çıkıyordum, ölmek üzere idim. Tam bu sırada hocam Muhammed Ma'sûm hazretleri gözüküp elimden tutarak, beni suda boğulmaktan kurtardı. Sonra da gözden kayboldu."

Yine bu talebesi şöyle anlatmıştır: "Birgün kendimden geçip muhabbet ateşiyle yanarak sahralara düşmüştüm. O kadar gitmişim ki sahraya dalıp şehirden çok uzaklaşmışım. Sahrada öyle susamıştım ki, neredeyse susuzluktan ölecektim. Ben bu hâlde çaresiz iken, hocam Muhammed Ma'sûm hazretleri uzaktan gözüküverdi. Hemen şevk ile sevinerek hocamın yanına koştum. Tam huzûruna varınca hocam gözden kayboldu. Fakat hocamın bana gözüküp, sonra

da gözden kaybolduğu yerde bir su pınarı buldum ve o sudan içtim. Böylece şiddetli susuzluktan helak olmaktan, kurtuldum."

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sohbetinde bulunmakla şereflenen ve talebesi Hâce Muhammed Sıddîk'ın talebesi olan bir zât şöyle anlatmıştır: "Bir defasında hayvanıma odun yükleyip getirmekte idim. Yolda odun yükü, hayvanın üzerinden devrilip yere düştü. Yolda yalnızdım. Yüklemek için yardım edecek kimse yoktu. Çaresiz kalakaldım. Tam bu sırada Muhammed Ma'sûm hazretleri birden bire karşıma çıkıverdi. Yıkılan odun yükünü tutup hayvanın üzerine koydu ve gözden kayboldu."

Muhammed Ma'sûm hazretleri birgün hizmetçilerinden birine; "Git dışardan taş ve tuğla topla gel" buyurdu. Hizmetçi gidip bir miktar taş ve tuğla getirdi ve huzûruna koydu. Muhammed Ma'sûm hazretleri taşların altın olması için duâ edip; "Hepiniz altın olun!" buyurdu. Getirilen taş ve tuğlaların hepsi altın oldu.

Kabil şehrinden bir zât, Muhammed Ma'sûm hazretlerini rü'yâsında görmüştü. Rü'yâsında ona bir takke hediye etti. Rü'yâyı gören zât uyanınca, kendisine hediye edilen takkeyi yanında buldu.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden olan Hâce Mûsâ şöyle anlatmıştır: "Hocam Muhammed Ma'sûm hazretleri bana, icâzeti mutlaka ve hilâfet verip; "Size itaat ederler, sözünüzü dinlerler" buyurup, memleketime dönmemi söylediği zaman kendisine; "Bizim memleketimizdeki halk, sert tabiatlıdır, böyle şeyleri bilmezler, zâhirî bir kerâmet ve tasarruf görmezlerse bu yola girmezler. Hattâ böyle olunca alay ederler. Oradaki insanlar, şiddetli ve sıkıntı vericidirler. Onlar hakkında öyle bir teveccüh buyurunuz ki, itaat etsinler. Böyle olunca elbette oradakiler de sevenlerden ve muhlislerden olurlar" diye bildirdim.

Bunun üzerine hocam buyurdu ki: "Senin isminin anıldığı yerde, sana itaat ederler. Bir de, senin duân her hastalığa şifâdır. Onunla hastaları iyi edersin. Oradaki bütün insanlar sizi severler." Gerçekten hocamın buyurduğu gibi oldu."

Bir genç, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sohbetine gelirdi. Bu genç, bir kıza âşık olup, dalgın ve dağınık bir hâlde idi. Muhammed Ma'sûm hazretleri birgün o gencin hâlini anlayıp buyurdu ki: "Bu bozuk düşünceden ve lüzumsuz hayâlden vaz geç! Himmet ve arzu yüzünü hakîkat bahçesine çevir! Ma'rifet bostanından meyveler topla! Elbette bu diğerinden daha iyi olacaktır." Bu hâl içerisinde ezilen ve sıkıntı içinde olan genç, Hâfız-ı Şirâzî'nin bir beytini okuyarak bu hâlden kurtulması için duâ ve himmet etmesini istedi. Muhammed Ma'sûm hazretleri, gencin bu sözü üzerine, o hâlden kurtulması için duâ ve himmet etti ve; "Seni bu hâlden kurtardılar!" buyurdu. Genç bu sözü duyar duymaz, kendini toplayıp aklı başına geldi ve insana âid olan aşk ve sevgisi, hakîkî aşk hâline döndü. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin sâdık talebelerinden oldu. Hattâ onun feyz ve bereketlerinden o kadar fâidelendi ki, sâlih, velî ve kâmil bir zât oldu.

Sa'dullah Hân, Şah Cihân'ın yanında iken, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin büyük bir mürşid-i kâmil olduğunu inkâr ederek, dil uzatıp hâllerini yalanlamıştı. O anda kulunç hastalığına tutuldu. Bu hastalığa birdenbire yakalanıvermesinin Muhammed Ma'sûm hazretleri hakkında söylediği kötü sözler sebebiyle olduğunun farkına vardı. Pişman oldu ve Muhammed Ma'sûm hazretlerine beşyüz rupye (o zamanın parası) ve ba'zı hediyeler gönderdi. "Benim kusur ve anlayışsızlığımı affetsin" diye haber yolladı. Bir bardak içerisinde de su gönderip şifâ olması için

suya okumasını da istemişti. Fakat Muhammed Ma'sûm hazretleri bunları asla kabûl etmedi. Oğulları o kimseyi kurtarmak için çok yalvarırca, buyurdu ki: "Yalan söyleyenlerin nefesinde bereket ve şifâ olmaz. Bize yalancı dedi." O hânın adamlarına; "Çabuk gidiniz. Onun rûhu, bu cevâbı bekliyor" buyurdu. Sa'dullah'ın adamları, utanarak geri döndüler. Sa'dullah Hân'a duyduklarını söylediler. Sa'dullah Hân bu sözleri işitince o anda öldü.

Birgün İran kumandanlarından râfızî i'tikâdlı bir kumandan, Hindistan'ın başşehrine gitmek üzere yola çıkmıştı. Serhend şehrinden geçerken, alay edercesine, hizmetçilerinden birini Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna gönderip, ziyâretine gelmek istediğini bildirdi. Muhammed Ma'sûm hazretleri; "Misâfir kâfir de olsa ona ikramda bulununuz" sözü gereğince, misâfir için hazırlık yaptırdı, ikindiye kadar beklediler. Gelmedi. Haber geldi ki, o kumandan gitmiş. Maksadı, Ehl-i sünnetin en büyük âlimlerinden ve koruyucularından olan Muhammed Ma'sûm (k.s.) ile alay etmek, onu tahfif ve tasgir etmekmiş.

O sırada, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin en yüksek halîfelerinden olan Hâce Muhammed Hanîf-i Kabili misâfir geldi. Hazır olan yemekleri onun için getirdiler. Hâce Muhammed Hanîf, hediye olarak birkaç tane bıçak getirmişti. Başka hediyeler de vardı. Muhammed Ma'sûm hazretleri bıçaklardan birini alıp; "Bir salatalık getirin" buyurdu. Salatalık getirdiler. O bıçakla salatalığı kesti ve buyurdu ki; "Salatalığı keserken, bizimle alay etmeye kalkışan o râfizînin de başının kesildiğini gördüm." Hakîkaten buyurduğu gibi oldu. **Beyt:**

Burada oynama, yoksa başınla oynarsın,
Ne kendin ne köpeğin, meydana çıkmayasın.

Muhammed Ma'sûm hazretleri, birgün iştahla meyve yiyordu. Yediği bu meyve Hindistan'ın büyük ve sık ormanlarında yetişen, ham iken ekşice, olgunlasınca gayet tatlı olan bir ağacın meyvesi idi. Hind dilinde buna "Enbe" derlerdi. Mahremlerinden olan sâliha bir hanım ziyâretlerine gelmişti. Vaziyeti görünce, kalbinden; "Evliyâullah, yemek husûsunda bu kadar istekli, hararetli olurlar mı? Acaba bunun sebebi nedir?" diye geçti. O anda Muhammed Ma'sûm hazretleri bu düşüncelerini anladı ve buyurdu ki: "Evliyânın yediği nûr olur..."

Ekberâbâd şehrinde tasavvufta yetişmiş bir âlim var idi. Hastalanıp ölmek üzere iken, talebesi olan kız kardeşinin oğlunu istedi. Buyurdu ki; "Senin hâllerin tamamlanmadı. Ben de ölüyorum. Şimdi senin, Muhammed Ma'sûm hazretlerinin huzûruna gidip, sülûk eylemen, tasavvufda yetişmen ve böylece kemâl mertebelerine kavuşman gerekiyor. Zannedersem, bu büyük ni'mete ancak, on iki sene sonra kavuşabileceksin." Bu zât söylenilen müddet içinde, her ne kadar birçok yere gittiyse de, irşâd diyârı olan Serhend'e yolu düşmedi. Ancak oniki sene sonra, Serhend şehrine geldi. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin ziyâreti ile şereflendi. Muhammed Ma'sûm hazretleri onu görünce buyurdu ki: "Üstadının sana söylediği oniki sene bugün doldu." Gelen talebe hesâb etti. Buyurdukları gibi çıktı. Buyurdular ki: "Bu ma'nâyı, üstadının büyüklüğünü göstermek için izhâr eyledim. Burada bulunanlar da, onun kemâlini böylece öğrensinler diye söyledim" buyurdu.

"Berekât-ı Ma'sûmî" kitabının müellifi şöyle anlatmıştır: "Birgün Evrenkzîb'in oğlu, zamanın pâdişâhı, Muhammed Muazzam Şâh'ın meclisinde idim. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin tasarruflarından bahsediliyordu. Muhammed Muazzam Şah dedi ki: "Hazret-i Evrenkzîb, Keşmîr'e giderken, irşâd diyârı olan Serhend'den geçiyordu. Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretlerini ziyâret ile şereflendi. O sene, pâdişâh olmasının beşinci senesi idi. Ben de babamın yanında idim. Muhammed Ma'sûm hazretleri buyurdu ki: "Baban vefât ettikten sonra, padişahlık

sana geçecektir." Kırkbeş sene sonra bu müjdesi doğru çıktı. Evrenkzîb'in padişahlık müddeti elli sene idi."

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin menkıbelerini, makamlarını, keşflerini, kerâmetlerini ve bu yüksek hânedânın hâllerini anlatan çok kitap yazılmış olup, beş tanesi her memlekette yayılmıştır. Bu eserler şunlardır: 1- Zübdet-ül-makâmât, 2- Hadarât-ül-Kuds, 3- Hadâik-ül-verdiyye fî hakâik-ı ecillâ-in-Nakşibendiyye, 4- Hadîkat-ül-evliyâ, 5- Umdet-ül-makâmât.

Vefâtı: Muhammed Ma'sûm hazretlerinin, vefât ettiği sene, Şa'bân ayının onbeşinci gecesi, ya'nî duâların kabûl olduğu, ecellerin takdîr edildiği Berât gecesinde, talebelerinden ba'zı hâdiseleri sorup cevap aldı. Sonra da; "Bir kutbun ismini yaşayanlar defterinden sildiler" buyurarak, vefât edeceğine işâret etmiştir. Yine vefâtına yakın bir zamanda bir yerde durup; "Pek yakında kemâl sahiplerinden birinin mezarı burası olur" buyurdu. Vefât edince kabrinin orası olduğunu görenler bu sözdeki işâreti anladılar. Yine o günlerde babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabrini ziyâret ettiği sırada ondan âhıretin hâllerini sorduğunu ve babasının cevâbında; "Burada herşey rahmet iledir" buyurduğunu bildirdi ve ertesi gün vefât etti. Vefâtları 1079 (m. 1667) senesi Rebî'ul-evvel ayının dokuzuncu günü öğle vakti idi. Cenâzesini, Ahund Sücâdil yıkadı. Mübârek ağzını yıkamaya sıra gelince, yıkayıcı; "Bu mübârek ağzı açmaya takat getiremiyorum" dedi. Bunun üzerine Muhammed Ma'sûm hazretleri kendisi, hayatta olanlar gibi ağzını açtı, suyu ağzına aldı ve ağzını çalkaladı. Orada bulunanlar bu hâli görünce şaşırdılar. Namazını en küçük kardeşi, Şeyh Yahyâ kıldırdı.

Mezârı, hayatta iken; "Burada kemâl mertebelerine kavuşan bir fakirin mezarı bulunur" buyurduğu yer oldu. Bâbür sultânı ve talebesi olan Evrenkzîb Alemgir, kabri üzerine yüksek kubbeli bir türbe yaptırdı. Türbesi, babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin türbesinin birkaçyüz metre kuzeyindedir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât'ında, bu oğluna yazılmış olan mektûplar vardır.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin kıymetli neslinden pekçok evliyâ yetişmiş ve zamanlarının kutbu olmuşlardır. Bütün İslâm memleketlerine feyzleri yayılıp nûrlandırmıştır. Ecdâdlarının vârisleri ve yeryüzünün meşhûrları olmuşlardır. Hidâyet ve irşâdda yüksek derece kazanmışlardır.

Muhammed Ma'sûm hazretlerinin üç ciltlik; "Mektûbât-ı Ma'sûmiyye" adlı bir eseri vardır. Bu üç cildde toplam altıyüzelliiki (652) mektûp vardır. Son olarak 1396 (m. 1976) senesinde Pakistan'ın Karaçi şehrinde bastırılmıştır. Fârisî olan bu mektûplar arasından yüzkırkbir aded seçilerek; "Müntehâbât-ı Ma'sûmiyye" adı ile Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır. "Mektûbât-ı Ma'sûmiyye" adlı eserinden ba'zı mektûplar:

"Bu bir köşede unutulmuşu hatırlıyarak, kardeşim Mevlânâ Muhammed Hanîf ile gönderdiğiniz mektûp geldi. Okuyunca, çok sevindirdi. Ortağı, benzeri olmayan cenâb-ı Hakka bağlılığınızı ve O'nun muhabbetinin ateşi ile yandığınızı okuyunca, sevincimiz kat kat arttı. Bu âhır zaman fitne ve zulmeti içinde, Allahü teâlâ, bir kulunun kalbine, kendi sevgisini yerleştirir ve kendi hicranı, ayrılığı ile onu yakarsa ne büyük ni'mettir! Bu ni'metin kıymetini bilip, şükrünü yapmak lâzımdır. Durmayıp, bunun artmasına çalışarak, aşk-ı ilâhînin, en son derecesine yükselmesini beklemelidir. Hakiki matlûbdan başka hiçbirşeye gönül bağlamamalı, fâidesi olmayan şeylerle uğraşmamalıdır. Muhabbet ateşi, nefs-i emmârenin azgınlığından, yükselmesinden meydana gelen, izzet-i nefs perdesini tamamen yakarak, ezelî ve ebedî

kemâlâtın nûrları, kalbi aydınlatmalıdır. **"Ni'metlerime şükr ederseniz, onları arttırırım"** buyurulmuştur.

Ey mes'ud ve bahtiyar kerdeşim!

Allahü teâlânın sevdiği kullarının yolunda yürümek arzusunda isen, bu yolun şartlarını ve edeblerini gözetmelisin! En önce sünnet-i seniyyeye yapışmak ve bid'atlerden sakınmak lâzımdır. Çünkü Allahü teâlânın sevgisine ulaştıran yolun esâsı bu ikisidir. İşlerinizi, sözlerinizi ve ahlâkınızı, dînini bilen ve seven, dindar âlimlerin sözlerine ve kitaplarına uydurmalısınız. Sâlih kullar gibi olmalısınız ve onları sevmelisiniz. Uykuda, yemekte ve söylemekde aşırı gitmeyip, orta derecede olmalısınız. Seher vakti (ya'nî gecelerin sonunda) kalkmağa gayret etmelisiniz.. Bu vakitlerde istiğfar etmeyi, ağlamayı, Allahü teâlâya yalvarmayı ganîmet bilmelisiniz. Sâlihlerle beraber olmayı aramalısınız. **"İnsanın dîni, arkadaşının dini gibidir"** hadîs-i şerîfini unutmayınız! Şunu, iyi biliniz ki, âhıreti (se'âdet-i ebediyyeyi) istiyenlerin, dünyâ lezzetlerine düşkün olmaması lâzımdır.

Mübah olan lezzetleri bırakamazsanız, hiç olmazsa, haramlardan ve şübhelilerden kaçınınız ki, âhırette kurtulmak umulsun. Fakat, her türlü altın ve gümüş eşyanın ve çayırda otlayan hayvanların ve ticâret eşyasının zekâtını, topraktan, tarladan, ağaçtan alınan mahsûllerin uşrunu da her halükârda vermek lâzımdır. Bunların verilecek miktarları, fıkıh kitablarında bildirilmiştir.

Zekâtı ve fıtraları, İslâmiyetin emrettiği kimselere seve seve vermelidir. Akrabayı ziyâret etmeli, mektûpla gönüllerini almalıdır. Komşuların haklarını gözetmelidir. Fakirlere ve borç isteyenlere merhamet etmelidir. Malı, parayı, İslâmiyetin izin vermediği yerlere harcetmemeli, izin verilen yere de, isrâf etmemelidir. Bunlara dikkat edince, mal zarardan kurtulur ve dünyalıklar, âhıretlik hâlini alır. Belki de bunlara dünyâ denmez.

İyi biliniz ki, namaz dînin direğidir. Namaz kılan bir insan, dînini doğrultmuş olur. Namaz kılmayanın dîni yıkılır. Namazları, müstehap zamanlarda, şartlarına ve edeblerine uygun olarak kılmalıdır. Bunlar fıkıh kitablarında bildirilmiştir. Namazları cemâatle kılmalı, birinci tekbîri İmâm ile birlikte almağa çalışmalıdır ve birinci safta yer bulmalıdır. (Câmiye geç gelip, birinci safa geçmek için, safları yarmak, cemâate eziyet vermek haramdır.) Bunlardan biri yapılmazsa matem tutmalıdır. Kâmil bir müslüman, namaza durunca, sanki dünyâdan çıkıp âhırete girer. Çünkü dünyâda Allahü teâlâya yaklaşmak, çok az nasîb olur. Eğer nasîb olursa o da zille, gölgeye, sûrete yakınlıktır. Ahıret ise, asla yakınlık yeridir. İşte namazda, âhırete girerek, burada nasîb olan devletten hisse alır. Bu dünyâda hasret ve firak ateşi ile yanan susuzlar, ancak namaz çeşmesinin hayat suyu ile serinleyip rahat bulur. Büyüklük ve ma'bûdluk sahrasında şaşırmış kalmış olanlar, namaz gelininin çadır etekleri altında vuslatın (matlûba kavuşmanın) kokusunu duyarak hayran olurlar. Allahü teâlânın Peygamberi (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir mü'min namaz kılmağa başlayınca, Cennet kapıları onun için açılır. Rabbi ile onun arasında bulunan perdeler kalkar. Cennette olan hûrîler onu karşılar. Bu hâl, namaz bitinceye kadar devam eder."**

Bu yolun büyüklerinden birini buluncaya kadar; Kur'ân-ı kerîm okuyarak, ibâdetleri yaparak, kıymetli kitablarda ve hadîs-i şerîflerde bildirilen duâları, tesbihleri okuyarak vakitlerinizi ma'mûr ediniz! Bu duâ, tesbih ve ibâdetlerden bir kısmını bu fakîr toplamıştım. Mevlânâ Muhammed Hanîf, almıştı. Zamanınızın çoğunu; **"La ilahe illallah"** kelimesini söylemekle geçiriniz. Kalbi temizlemekte çok te'sîrlidir. Hergün, belli miktar okursanız iyi olur.

Abdestli ve abdestsiz söylenebilir. Bu yolun büyüklerini sevmeyi saadetin sermâyesi biliniz! Bu yolda ilerleten en kuvvetli vâsıtanın, bu muhabbet olduğunu biliniz. **Fârisî beyt tercümesi:**

Aradığın hazînenin nişanını verdim sana
Belki sen kavuşursun, biz varamadıksa da

Allahü teâlâ size ve doğru yolda gidenlerin hepsine selâmet ve rahatlıklar versin!" (Birinci cild, ondördüncü mektûp.)

Muhammed Ma'sûm, ikinci cildin, yüzellisekizinci mektûbunda buyurdu ki: "Se'âdetin başı, iki şeye kavuşmaktır. Birincisi, bâtının (ya'nî kalbin) mahlûklara düşkün olmaktan kurtulmasıdır. İkincisi, zâhirin (ya'nî bedenin) "Ahkâm-ı İslâmiyye"ye sarılmakla süslenmesidir. Bu iki ni'mete kavuşmak, tasavvuf ehlinin sohbetinde kolay nasîb olur. Başka yoldan kavuşmak güçtür, İslâmiyete tam yapışabilmek, ibâdetleri kolay yapabilmek ve yasak olunanlardan sakınabilmek için, nefsin fâni olması (teslim olması) lâzımdır. Nefs, azgın olarak, âsî olarak ve kendini beğenici olarak yaratılmıştır. Bu kötülüklerden kurtulmadıkça ve teslim olmadıkça, İslâmiyetin hakîkati hâsıl olamaz. Teslimden, itminandan önce, İslâmiyetin sûreti, görünüşü vardır. Nefsin itminanından sonra, İslâmiyetin hakîkati hâsıl olur. Sûretle hakîkat arasındaki fark, yerle gök arasındaki fark gibidir. Sûret ehli, İslâmiyetin sûretine, hakîkat ehli de, İslâmiyetin hakîkatine kavuşur. Avvâmın (ya'nî câhillerin) îmânına "Îmân-ı mecazî" denir. Bu îmân, bozulabilir ve yok olabilir. Havvâsın (ya'nî hakîkat ehlinin) îmânları, zevalden ve halelden mahfûzdur. Nisa sûresinin 175, âyetindeki meâlen; **"Ey îmân edenler! Allaha ve O'nun Peygamberine îmân ediniz!"** emri, bu hakîkî îmânı göstermektedir.

Muhammed Mâ'sûm hazretleri buyurdu ki: "Peygamber efendimizi sevip, O'na tâbi olmadıkça, Allahü teâlâyı sevmek saadeti ele geçmez. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde İmrân sûresi 31. âyetinde meâlen, Peygamber efendimize (s.a.v.) buyurdu ki: **"De ki, Allahü teâlâyı seviyorsanız, bana tâbi olunuz! Bana uyanları Allah sever!"**

Se'âdete kavuşmak isteyen kimse, bütün âdetlerini, ibâdetlerini ve alışverişlerini O'nun gibi yapmağa çalışmalıdır. Ya'nî ilmihâl kitaplarında bildirildiği gibi yapmalıdır.

Allahü teâlâ, Resûlullah efendimize; "Habîbim" buyurmuştur. Ya'nî çok sevmektedir. Allahü teâlâ, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) sevip, O'nun bildirdiği yoldan giden, tâbi olan ve O'na benzemeye çalışanları da sevmektedir. Allahü teâlânın sevdiğini seven, her zaman sevilir. Allahü teâlânın sevdiğine düşman olanlar da, bunun için sevilmez.

Görünen ve görünmeyen bütün iyilikler, bütün üstünlükler, ancak O yüce peygamberi sevmekle ele geçebilir. Yükselebilmenin, ilerlemenin ölçüsü, bu sevgidir. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberini, insanların en güzeli, en iyisi, olarak yarattı. Her iyiliği her güzelliği, her üstünlüğü O'nda topladı. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, O'na âşık idi. Hepsinin kalbi, O'nun sevgisi ile yanıyordu. O'nun ay yüzünü, nûr saçan cemâlini görmeleri lezzetlerin en tatlısı idi. O'nun sevgisi uğruna canlarını, mallarını feda ettiler. O'nu canlarından, mallarından kısaca her şeyden daha çok sevdiler. O'nu çok fazla sevdikleri için, O'nu sevenleri de sevip, dost oldular. Bunun için Eshâb-ı Kirâm, birbirini çok severdi. Resûlullah efendimizin üstünlüğünü anlayamayıp, O'nun güzelliğini göremeyen, O'nu sevmek saadetine kavuşamayanlara, O'na düşman olanlara düşman oldular. Bu sevgileri, dostlukları ve düşmanlıkları ile, Allahü teâlânın sevgisini, rızâsını kazandılar. Yükseldiler, insanların en üstünleri, en kıymetlileri, en şereflileri oldular. Çünkü tâatlerin, iyiliklerin başı, Allahü teâlânın dostlarını sevmek ve düşmanlarını sevmemektir.

Allahü teâlâyı seviyorum diyen kimsenin, Peygamber efendimizi, eshâbının hepsini ve onların yolunda giden İslâm âlimlerini sevmesi ve bunlara benzemeye çalışması lâzımdır. Seven bir kimse, sevdiğinin sevdiklerini de sever. Sevdiğinin düşmanlarına da düşman olur. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: Allahü teâlâ Mûsâ aleyhisselâma; **"Benim için ne işledin"** diye sordukda, "Yâ Rabbî! Senin için namaz kıldım, oruç tuttum, zekât verdim. İsmini çok zikr ettim" deyince, **"Yâ Mûsâ, namazların sana burhandır. Oruçların Cehennemden siperdir. Zekât kıyâmet gününün sıcaklığından koruyan gölgedir. İsmimi söylemen de, kabir ve kıyâmet karanlığında seni aydınlatan nûrdur. Ya'nî bunların fâideleri hep sanadır. Benim için ne yaptın?"** buyurdukda, Mûsâ (a.s.); "Yâ Rabbî! Senin için olan ameli bana bildir!" diye yalvardı. Cenâb-ı Hak: **"Yâ Mûsâ! Dostlarımı benim için sevdin mi ve düşmanlarıma benim için düşmanlık ettin mi?"** buyurdu.

Mûsâ (a.s.) da, Allah için amelin, **"Hubb-i fillâh"** ve **"Buğd-i fillâh"** olduğunu anladı.

Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretleri, "Mektûbât" kitabında, ikinci cildin yüzonuncu mektûbunda, tasavvufun ve tasavvuf yolunda olanın nasıl olduğunu şöyle bildirmektedir: "Bid'at işleyenden, mezhebsiz olandan kaçınınız! Yahyâ bin Mu'âz Râzî hazretleri, üç kişiden sakınınız buyurdu: Gâfil olan din adamlarından, yaltakçı olan hafızlardan ve câhil olan tarikatçılardan! Tekke şeyhi veya mürşid denilen bir kimse, Resûlullahın sünnetine uymazsa ve İslâmiyeti gözetmezse, sakın onun yanına yaklaşmayınız! Onun bulunduğu şehirde bile oturmayınız! Belki birgün olur da, onunla karşılaşır, zarara girersiniz. Böyle kimse, yankesiciye benzer. Şeytanın, müslümanları avlamak için kurduğu bir tuzaktır. Hârika, kerâmetler gösterse, dünyâya düşkün değilmiş gibi görünse de, ondan arslandan kaçar gibi kaçınız! Tasavvuf yolunun büyüklerinden Cüneyd-i Bağdadî (r.a.) buyuruyor ki: "Tasavvuf yollarından, yalnız Resûlullahın izinde gidenlerin yolu, insanı kemâle ulaştırır. Başka yollar çıkmaz sokağa benzer." Yine buyurdu ki: "Kur'ân-ı kerîmin çizdiği sınırları gözetmeyen ve hadîs-i şerîfleri bilmeyen kimse, mürşid, yol gösterici olamaz. Çünkü, tasavvuf yolu, Allahü teâlânın kitabına ve Resûlullahın sünnetine bağlıdır. Tasavvuf büyükleri, dîne uyan âlimlerdir. Resûlullahın vârisleridir. Sözlerinde, işlerinde ve huylarında hep Resûlullaha uyarlar. Yâ Rabbî! O büyüklerden feyz almamızı, bereketlenmemizi bizlere nasîb eyle! Amîn! Her zaman söylüyorum. Yine bildiriyorum ki, Resûlullaha uymakta gevşeklik eden, onun sünnet-i seniyyesini terk eden, mutasavvıf olamaz. Onu Allah adamı sanmayınız! Onun dünyâdan kaçınır görünmesine, hârikalar göstermesine aldanmayınız!

Onun zühd ve tevekkül ve ma'rifetler anlatan sözlerini kendinden bilmeyiniz! Kıymetli işlerini gösterebilirler."

Ebû Amr bin Necîb (r.a.) buyurdu ki: Din bilgilerine dayanmayan hâller, ne kadar üstün görünseler de, zararları fâidelerinden daha çoktur." Tasavvuf nedir diye sorulduğunda; "Tasavvuf, İslâmiyetin emirlerini ve yasaklarını gözetmektir" buyuruldu.

Tasavvufun temeli, İslâmiyete uymaktır. Ahırette insanı kurtaracak iş, Resûlullahın (s.a.v.) izinde gitmektir. Doğru yolda olan ile sapık olanı ayıran şey, Resûlullaha uyup uymamaktır. O'na uygun olmayan zühd ve dünyâdan sakınmak, hiçbirşeye yaramaz. O'nu araya katmadan yapılan zikrler, fikirler, şevkler ve zevkler, insanı hiçbirşeye kavuşdurmaz. Hârika ve kerâmet denilen şeyler, açlıkla ve nefsi ezmekle elde edilir. Bunların Allahü teâlâyı tanımakla ilgileri yoktur. Abdullah bin Mübârek hazretleri buyuruyor ki: "Edeblerde, müstehablarda gevşeklik yapan kimse, sünnetleri yapamaz. Sünnetlerde gevşek davranan da, farzları yapmaktan mahrûm kalır.

Farzlarda gevşeklik yapan da, Allahü teâlâyı tanımaktan mahrûm kalır.” Bunun içindir ki, hadîs-i şerîfde **“Günah işlemek, küfre yol açar”** buyuruldu. Şeyh Ebû Sa’îd-i Ebü’l-Hayr hazretlerine, biri için; “Su üstünde yürüyor” dediklerinde; “Kurbağa da suda yüzüyor” buyurdu. Biri için; “Havada uçuyor” dediklerinde; “Karga ve sinek de uçuyor” buyurdu. Biri için; “Bir anda bir şehirden bir şehre gidiyor” dediklerinde; “Şeytan da bir solukta şarktan garba gidiyor,” buyurdu. Bunların hiç kıymeti yoktur. Herkesin arasında bulunup, alış-veriş yapıp ve evlenip, Allahü teâlâyı bir an unutmamak gibi kıymetli birşey yoktur” buyurdu. Evliyânın büyüklerinden olan Ebû Ali Rodbâri hazretlerine dediler ki: “Tasavvufun sonuna yükseldim. Herşey bana helâl oldu. Günah denilen şeyler bana zarar vermez diyen bir kimse için ne dersiniz?” “Evet o kavuşmuştur. Fakat Cehenneme kavuşmuştur” dedi. Ebû Süleymân Dârânî hazretleri buyurdu ki: “Çok oluyor ki, kalbime bilgiler doğuyor. Bunları, iki şâhid olan Allahın kitabı ve Resûlullahın sünneti ile birlikte olmadıkça, kabûl etmiyorum.” Hadîs-i şerîfde; **“Bid’at işleyenler, Cehennemdekilerin köpekleri olacaklardır”** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; **“Bid’at işleyen kimseye, şeytan çok ibâdet yaptırır, onu Allahdan korkuyor gösterip, hep ağlatır”** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; **“Allahü teâlâ, bid’at sahibinin orucunu, namazını, haccını, umresini, cihâdını, farzlarını ve nafile ibâdetlerini kabûl etmez. Hamurdan kıl çıkar gibi, müslümanlıktan çıkar”** buyuruldu. Kabûl etmez demek, şartlarına uygun olup sahih olsa da, sevâbı, fâidesi olmaz demektir. Şeyh İbni Ebî Bekr; “Me’âric-ül-hidâye” kitabında buyurdu ki: “Doğruyu öğren ve sıdk ile hâllen! İnsanların iyiliği, olgunluğu ve zîneti, her işlerinde, düşüncelerinde, huylarında, âdet ve ibâdetlerinde, Muhammed Mustafâ (s.a.v.) hazretlerine uymaları ile olur. Çünkü, bütün saadetler, O’nun sünnetine, ya’nî emirlerine ve yasaklarına uymaktadır. Bütün organlar, kalb ve nefs. O’nun dînine bağlanmalıdır! Bu da ancak kalbin, zikr ve Kur’ân okumakla nûrlanması ve iyi huylarla temizlenmesi ile olur.”

Günah işleyince, hemen tövbe etmelidir. Gizli işlenen günâhın tövbesi gizli yapılır. Açık işlenmiş günâhın tövbesinin de açık yapılması lâzımdır. Tövbe etmeyi geciktirmemelidir. Kirâmen kâtibîn melekleri, bir günah işlenince, yazmak için üç saat bekler. Bu zamanda tövbe yapılırsa, o günâhı yazmazlar. Tövbe etmezse, o zaman yazarlar. Ca’fer bin Sinân (r.aleyh) buyurdu ki: “Tövbeyi geciktirmek de, ayrıca bir günahtır. Hattâ, işlenen günahdan daha büyük günahtır. (Bundan anlaşılıyor ki, farz namazı özrü olmadan, vaktinde kılmayanın, hemen kaza etmesi lâzımdır. Kazayı geciktirmek, daha büyük günah olur.) Tövbe, hemen yapılmazsa, başka zamanlarda hemen yapmaya çalışmalıdır. Ecel gelmeden önce tövbe etmelidir. Tövbe her zaman kabûl olur. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **“Allahü teâlâ, gündüz işlenen günahlar için, o gece tövbe edilmesini bekler. Gece işlenen günahlar için, ertesi gün tövbe edilmesini bekler.”** Vera’ ve takvâya sarılmalıdır. Haramlardan ve şüphelilerden sakınmalıdır. Tasavvuf yolunda yasaklardan sakınmak emirleri yapmaktan daha çok fâidelidir.

Büyüklerden biri buyuruyor ki: “İyiliği iyi olan da, kötü olan da yapar. Günahlardan yalnız iyiler sakınır.” Ma’rûf-i Kerhî hazretleri buyurdu ki: “Harama bakmakdan çok sakınınız!” Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **“Kıyâmet günü, Allahü teâlânın rızâsına, ihsânlarına kavuşacak olanlar, dünyâda zühd ve takvâ üzere olanlardır.”** Bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **“Vera’ sahibi ile kılınan namaz kabûl olur. Vera’ sahibi ile oturmak ibâdettir. Onunla konuşmak sadaka vermek gibidir.”** Bütün işlerini, hâllerini kusurlu bilip, tövbe ve istiğfar etmelidir. Ca’fer bin Sinân buyuruyor ki: “îbâdet edenlerin, kendilerini beğenmeleri, kendilerini, günah işliyenlerden iyi bilmeleri, onların günah işlemelerinden daha büyük günahdır.” Muhammed Mürteiş hazretlerini Ramazanın son on gününde sokakda görüp, niçin i’tikâf

yapmadığını sordular. "Câmide, hafızların kendilerini beğenmelerini görünce dışarı kaçdım" buyurdu.

Kendinin ve çoluk-çocuğunun ihtiyâçlarını karşılamak için, bir iş yapmalıdır. Bir işde çalışmak, tasavvuf yolunda ilerlemek için zararlı olmaz. Hattâ, bu yolda ilerlemek için, fâideli olur. Tasavvuf büyükleri, ticâret, san'at gibi bir iş yapmışlardır. Çalışıp kazanmanın sevâb olduğunu bildiren hadîs-i şerîfler çoktur. Tevekkül etmek de elbet iyidir. Fakat, tevekkül edenlerin, başkasının sırtından geçinmek niyetleri olmaması lâzımdır. Muhammed bin Sâlim hazretlerine; "Çalışıp kazanmak mı, yoksa âhıret için çalışıp, dünyâ için tevekkül etmek mi daha uygun olur" denildikde; "Tevekkül Resûlullahın hâlidir. Çalışıp kazanmak da Resûlullahın sünnetidir" buyurdu. Tevekkülün şartlarını yerine getirmeyenin çalışması lâzımdır. Muhammed bin Menâzil (k.s.); "Çalışıp da tevekkül etmek, çalışıp kazanmaksızın yapılan tevekkülden daha iyidir" buyurdu. Orta derecede yiyip içmelidir. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretleri; "İyi ye, iyi çalış" buyurdu. Sözün kısası, ibâdete yardımcı olan miktar iyi ve mübârek olur. İbâdete zarar verecek kadar yemek yasaktır.

Her işte, her harekette, iyi niyet hâsıl olmadıkça, birşeye başlanmamalıdır. Çok kimse ile görüşmemeli, çok söylememelidir. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Hikmet, ya'nî fâideli şeyler, ondur. Bunun dokuzu, yalnızlıktadır. Biri de az söylemektedir."** insanlarla, lüzumu kadar görüşmeli, başka zamanları zikr ve murâkabe ile geçirmelidir. Fâideli olmak ve fâidelenmek için olan sohbet çok kıymetlidir. Lüzumsuz ve fâidesiz konuşulmıyan sohbetler fâidelidir. Bid'at sahibleri ile, mezhebsizlerle görüşmemelidir. İyi ve kötü, herkese karşı güler yüzlü olmalıdır. Özür dileyeni af etmelidir. Kimse ile münâkaşa etmemeli, kimsenin sözünü aşağı görmemelidir. Herkese yumuşak söylemelidir. Ancak Allah için, sert konuşulur. Şeyh Abdullah Bayâl (r.aleyh) buyurdu ki' "Dervişlik, yalnız namaz, oruç ve geceleri ibâdet yapmak değildir. Bunlar, kulluk vazîfeleridir. Her müslümanın bunları yapması lâzımdır. Dervişlik, kimseyi incitmemektir. Bunu yapabilen kavuşur." Muhammed bin Sâlim hazretlerine, evliyâ nasıl belli olur denildikde; "Yumuşak sözleri, iyi huyları, güler yüzleri, cömertlikleri, her sözü kabûl etmeleri, özür dileyenleri af eylemeleri ve herkese merhamet etmeleri ile anlaşılır" buyurdu.

Herşeyi Hak teâlâdan beklemelidir. Allahü teâlâ, kulunun her işine kifâyet eder. Bütün kullarını sana yardımcı kılar. Yahyâ Mu'âz-ı Râzî (r.aleyh) buyurdu ki: "Sen Allahı sevdiğin kadar, herkes seni sever. Sen Allahdan korktuğun kadar, herkes senden korkar. Sen Allahın emrini yaptığın kadar, herkes senin işlerini yapar." Allahü teâlâ ile kul arasında en büyük perde, kulun kendi nefsinin isteklerinin arkasından koşması ve kendi gibi zavallı olanlara güvenmesidir.

Sıkıntılı zamanlarda Allahdan ümidi kesmemelidir. Sevinçli zamanlarda, İslâmiyete sarılmakta gevşeklik yapmamalıdır. Kimsenin ayıbını aramamalı, kendi ayıblarını görmelidir. Kendini müslümanlardan yüksek bilmemelidir. Her müslümanı görünce, benim en büyük kazancım bunun duâsını kazanmaktır demelidir. Üzerinde hakkı bulunanların esîri olmalıdır. Tasavvuf, edeb demektir. Edepleri gözetmeyen, Rabbine kavuşamaz!"

Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin Mektûbât'ından özet olarak seçmeler: "Âdet olarak, riya, gösteriş olarak değil de, Allah rızâsı için, fakirlere yemek, sadaka verip, sevâplarını meyyitin rûhuna göndermek iyi olur ve büyük ibâdet olur."

"İnsanın ömrü çok azdır. Sonsuz olan âhıret hayâtında, insanın karşılaşacağı şeyler, dünyâda yaşadığı hâle bağlıdır. Aklı başında olan, ileriyi görebilen bir kimse, dünyâdaki kısa

hayâtında, âhırette iyi ve rahat yaşamağa sebep olan şeyleri yapar. Âhıret yolcusuna lâzım olan şeyleri hazırlar.”

“Bir kimse âhırete yönelirse, Allahü teâlâ keremiyle, onun dünyâ ve âhıret ihtiyâçlarını giderir.”

“İnsanlar arasına karışmak, eğer onların haklarını yerine getirmek için olursa zikr olur.”

“Belâların ve şiddetli şeylerin kalkması için istiğfar etmek çok faydalıdır.”

“Kulun ıslah olması, kalbinin ıslah olmasına bağlıdır. Fesadı da kalbin fesadına bağlıdır.”

“Sâlih amellerin sevâbını bütün mü’minlerin rûhuna hediye etmek iyi ve makbûldür. Her birine ayrı sevâb ulaşır. Hakkında hediye etmek için niyet edilip okunan ve hediye edilen meyyitin sevâbı hiç eksilmez.”

“İnsanın izzeti, îmân ve ma’rifet iledir. Mal ve mevkî ile değildir.”

“İnsan her neye kavuşursa, başına ne gelirse bunların hepsi takdîr-i ezeliyye iledir.”

“İnsandan bu fânî dünyâda istenen, kulluk vazîfesini yerine getirip, ibâdetleri yapmasıdır.”

“Allahü teâlâ insanı beyhude yaratmadı ki, insan kendi hâline terk olunsun, istediğini yapsın, hevâ-yı nefse ve hoşuna giden şeye uysun! O, emirlere uymakla ve yasaklardan sakınmakla mükellef kılınmıştır, insan için bunu yapmaktan başka çâre yoktur. Bunu yapmayıp, nefsine, arzu ve hevesine uyanlar, âsi, inadcı kul olup, Allahü teâlânın gadabına uğrarlar ve çeşitli azâblara müstehak olurlar.”

“Vakitleri zikr ve tefekkür ile ma’mûr etmek lâzımdır. Vakti en mühim işler ile geçirmelidir. Yalnızken ve başkaları ile birlikte iken takvâ ve havf (korku) üzere olmalı ve ölüm ânını düşünüp, tefekkürü terk etmemelidir.”

“Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için can atarak gayret göstermek, vakti zikr ve tefekkür ile geçirmek lâzımdır. Gecelerin karanlığını istiğfar ile aydınlatmalı (geceleri çok tövbe etmeli) ve bu az vakitte (dünyâ hayâtında) âhıret azığını hazırlamalıdır.

“Bid’at ehline Resûlullah (s.a.v.) la’net edip; **“Allahü teâlânın, melaikenin ve bütün insanların la’netleri üzerine olsun”** buyurdu.

“Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **“Bid’at ehline buğz için ondan yüz çeviren kimsenin kalbini, Allahü teâlâ imân ve eman ile doldurur. Bid’at sahibini sürûr ile** (neş’e ile) **karşılayan, İslâmiyeti hafife almış olur.”**

“Bid’atler yayılıp sünnetler terkedildiği zulmetli zamanda, İslâm ilimlerinin tahsili ve neşri en mühim işlerdendir. Ve Muhammed aleyhisselâmın sünnetini yaymak en büyük maksattandır.”

“Günahlardan hemen sonra tövbe yapılırsa ve tövbe günahtan sonra üç saat içinde yapılırsa o günah amel defterine yazılmaz.”

“Tövbe kapısı açıktır. Allahü teâlâ raûf ve rahimdir. Kimse kusurdan hâli değildir. Ümidli olmalıdır.”

“Kur’ân-ı kerîm okumak, Allahü teâlâ ile tekellüm (konuşmak) olur.”

“Cennete girmek ancak rahmet-i ilâhî iledir.”

"Ömrün en kıymetli zamanı gençlik zamanıdır. En kıymetli şey ise ma'rifetullahdır. Gençliğini en kötü şey olan hevâ ve heves peşinde harcayıp, ma'rifetullahı, ömrün en kötü zamanı olan ihtiyârlık zamanına bırakanlara yazıklar olsun!"

"Kıymetli ömrünü bu fâni ve denî (alçak) olan dünyâ için sarf eden kabiliyetli gençlere çok yazık! Onlar gençliklerini dünyâ için harcamakla, aldatıcı bir kahpeye âşık olmuşlar, kıymetli cevherleri saksı parçaları ile değişmişlerdir!"

"Mü'minin hesabı kısa bir zaman için olacaktır. Birinin hesabı diğerinin hesabını geciktirmez."

"Dünyâ hayâtı çok kısadır. Bu birkaç günlük kısa fırsat zamanında, kabri ve kıyâmeti unutmamak (hazırlanmak) lâzımdır."

"Dünyâ hayâtı gayet kısadır. Ebedî saadete kavuşmak dünyâ hayâtına bağlıdır. Saâdetli kimse; bu kısa dünyâ hayatındaki fırsatı ganîmet bilip, âhırette kurtuluşa sebeb olacak işleri yapan ve âhıret azığını hazırlayandır."

"Son nefes korkusu bir ni'mettir ki, Hakkın dostları bu derde giriftardır (tutulmuşlardır)."

"Dünyâ hayâtı geçicidir. Bu birkaç günlük hayâtı ganîmet bilip, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya sarfetmek lâzımdır. Denî dünyânın ni'metlerine dalmayıp, âhıreti istemek lâzımdır. Ebedî olan âhıreti ve âhıret ni'metlerini kazanmak için çalışmalıdır."

"Rızık mukadderdir. Ziyâde ve noksan ihtimâli yoktur. Rızkın noksan veya ziyâde olması, Hak teâlânın husûsî fadlı iledir. Hiç kimsenin bunda bir katkısı yoktur."

"Ticâret eşyasının ve sâimenin (senenin ekserisinde çayırda otlayan dört ayaklı hayvanların) zekâtını, müslüman fakirlere başına kakmadan seve seve vermelidir. Mal, zekâtını vermekle eksilmez. Hadîs-i şerîfte bildirildi ki: **"Altın ve gümüş sahibi** (bunlardan nisâb, ya'nî zekât verecek miktar kadarına sâhib olan), **zekâtını vermezse, kıyâmet gününde altın ve gümüşleri levha yapılıp, Cehennem ateşinde kızartılıp, sahibinin alnı ve sırtı bunlar ile dağlanacaktır. Soğudukça yeniden kızartılıp tekrar dağlanacaktır. Kullar arasında hesaplaşmanın süreceği ve Cennet ehlinin Cennete, Cehennem ehlinin de Cehenneme girmesine kadar geçen ellibin sene müddetince, zekâtını vermeyen kimseye böyle azâb olunacaktır."**

"Sadakanın sevâbını evvelâ Resûlullahın (s.a.v.) rûhuna, sonra da diğer meyyitin rûhuna hediye etmelidir."

"Seher vakitlerinde ağlamayı ve istiğfar etmeyi ganîmet bilip, en büyük iş olarak addetmelidir."

"Seher vaktinde uyanık olmayı mümkün olduğu kadar elden bırakmamalı. Seher vaktinde ağlayarak namaz kılıp istiğfar etmeli ganîmet bilmelidir."

"Attâr-ı Şibli (r.aleyh) kırk sene ağladı ve başını kaldırıp semâya bakmadı. Ağlamasının sebebi sorulunca; "Kabrin korkusundan ve kıyâmet gününün heybetinden ağlamaktayım" dedi. Semâya neden bakmıyorsun? diye sorulunca da; "Meclislerde kahkaha atarak çok güldüm. Bundan dolayı utanıp başımı kaldırıp bakamıyorum" buyurdu.

"İslâmiyete uymadıkça, hiçbir vakit ma'rifet-i ilâhî hâsıl olmaz."

---

1) Mektûbât-ı Ma'sûmiyye (Muhammed Ma'sûm (k.s.))

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1044

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 315

4) Hadarât-ül-Kuds sh. 262

5) Umdet-ül-makâmât sh. 251

6) Hadâik-ül-verdiyye sh. 191

7) Hak Sözün Vesîkaları sh. 319

8) Kıyâmet ve Âhıret sh. 102

9) İrgâm-ül-merid sh. 72

10) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 109

11) Reşehât zeyli sh. 39

12) Nesimât-ül-üns

13) Ma'den-i cevâhir

14) Eşcâr-ül-huld

15) Esmâr-ül-eşcâr

16) Mahzen-ül-envâr-ı safi fî keşfi esrâr-il-müceddidî

17) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 199

18) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 291

19) Yevâkît-ül-Haremeyn

20) Makâmât-ı ahyâr sh. 28

MUHAMMED SÂDIK

İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîki saadete kavuşturan âriflerin ışığı, velîlerin önderi, İslâmın bekçisi ve müslümanların baştâcı olan İmâm-ı Rabbânî müceddîd-i elf-i sânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin birinci oğlu. 1000 (m. 1591) senesinde Serhend'de doğdu. 1008 (m. 1599) senesinde pederi ile birlikte Hâce Muhammed Bâkî-billah ile görüştü. Ondan cenâb-ı Hakkı zikretmek, murâkabe etmek için vazîfe almakla ve ona bağlı bir talebe olmakla şereflendi. İstidâdı, fıtratı ve yaradılışı yüksek olduğundan, onların terbiyesi ve merhametli nazarlarının bereketleri sayesinde kıymetli hâllere, yüksek makamlara kavuştu. Daha çocuk iken, uzak yerlerdeki şeyleri, mezardaki hâlleri keşfederdi. Sonra kendi peder-i âlîsinden feyz alarak, kemâl mertebelerinin sonuna erişti. Babasının esrârına mahrem oldu. 1025 (m. 1616) senesinde tâ'ûn hastalığından Serhend'de vefât etti.

Muhammed Sâdık'ın çocukluğunda, ta'lim ve terbiyesi ile, yüksek dedesi Abdülehad hazretleri meşgûl oldu. Çok akıllı olup, nûr ve zekâ alâmetleri, yüzünden belli idi. Babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Babam bana; "Sizin bu oğlunuz bana eşyanın hakîkatinden ve keyfiyetinden garip suâller soruyor. Çok zor cevap verebiliyorum" der idi."

Muhammed Sâdık, yüksek kabiliyet ve yaradılışı sebebiyle hazret-i İmâm'ın, rahmet nazarlarının ve terbiyelerinin bereketi ile, üstün hâllere, paha biçilmez muâmelelere kavuştu. Hazret-i Hâce Bâkî-billah'ın ve muhterem babalarının daimî tasarrufları altında idi. O günlerde evliyâlıkta cezbe denilen hâlin kendilerinde gâlib olduğu zamanlarda bile, din ilimleri öğrenmekten geri kalmayıp, onları da bitirmeğe uğraştı. Hâşim-i Keşmî anlattı: "İşittim ki: O günlerde çok defa kendinden geçmenin ve cezbeye kapılmanın çokluğundan, başı açık yalın

ayak, her tarafa gider, fakat yine de ders okuduğu kitapları ezberlerdi. Birgün yağmur yağarken, bir grup çocukla başı açık perişan bir hâlde dururken, Muhammed Bâkî-billah oradan geçti. Onu bu vaziyette görünce, tebessüm edip; "Bizim meczubumuz bakın ne yapıyor?" buyurdu.

Birgün, o civarda bulunan bir velîden hilâfet almış olan bir derviş, memleketine dönerken hazret-i Hâce'nin huzûruna kavuştu. Kendi yüksek hâllerini arzetti. Maksadı; "Bizi bu gibi hâller ile süslediler, eğer burada da aynı şeyleri elde edeceksem kalıp, sizi rahatsız etmeme sebeb var mı? Yok, eğer başka şeylere kavuşacaksam, kavuşuncaya kadar kalayım" demek idi. Hazret-i Hâce, hazret-i İmâm'ın bu oğlunu çağırıp; "Evlâdım! Hâllerini anlat da, misâfirlerimiz dinlesinler" buyurdu. Mahdûm-zâde (Muhammed Sâdık) hâllerini arzeyledi. Tıpkı o gelen dervişin hâlleri gibi idiler. Hattâ biraz daha fazla idiler. O derviş, bu yola gireli iki-üç ay olan, yedi-sekiz yaşındaki bir çocuğun, kendi elli senede elde ettiği hâllerden bahsettiğini görünce yeni baştan işe başlamağa karar verdi.

Bu Mahdûm-zâde'nin kendinden geçmesi, öyle bir hâle gelmişti ki, bu hâllerin kendini istilâ ettiği, kapladığı zamanlar, hazret-i Hâce (Muhammed Bakî) bunları hafifletmek için, çarşıda pazarda satılan şeylerden, yemesini buyururdu. Hazret-i Hâce'nin bir mektûbunda; "Gözümün nûru Muhammed Sâdık! Zâhir ve bâtınınız mübârek olsun. Hâlleriniz hamd edilecek derecede iyidir. İşte bu huzûr içerisinde olunuz. Hâllere gark olmaktan endişe etmeyiniz" buyurdu. Muhammed Sâdık'ın yaşının küçük olduğu zamanlar, yerlerin ve kabirlerin keşfinde, görüşleri çok doğru idi. Hattâ hazret-i Hâce onun keşf ve firâsetine tam olarak i'timât ederdi. Bâkî-billah hazretleri onu, mezarların başına götürür ve bu mezarlarda yatanların hâllerinin nasıl olduğunu sorardı. O da hemen herbirinin hâlini, gördüğü gibi anlatırdı. Bir defasında amcası ticâret için bir sefere çıkacaktı. Amcasıyla birlikte dedesi Abdülehad hazretlerinin kabrini ziyâret ettiler. Kabrin başında bir müddet murâkabe ederek oturduktan sonra başını kaldırıp; "Dedem amcamın bu sefere çıkmasını istemiyor" dedi. Muhammed Sâdık, o zaman küçük olduğu için, amcası onun bu sözüne aldırmayıp sefere çıkmaktan vaz geçmedi. Nihâyet sefere çıktı. Fakat gittiği yerde malı helak oldu, kendisi vefât edip, bir daha geri dönemedi.

Hazret-i Hace, sağlığında. yetiştirmesi için talebelerini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale edince, Muhammed Sâdık da onların arasında idi. Belki de onların en iyisi idi. O da feyz alma elini, yüksek babalarının nurlu eteklerine uzattı. Ancak bu şekilde kemâl ve ikmâl derecelerinin sonuna ulaşmak mümkün olurdu. Nitekim herkes şöyle diyordu. **Mısra':**

"Böyle babaya, böyle evlâd yakışır."

İmâm-ı Rabbânî, Muhammed Bâkîye yazdıkları mektûpda şöyle arzettiler: "Muhammed Sâdık yaşının küçüklüğünden, kendini zabt edemiyor. Eğer huzûrunuza gelirken onu da getirirsem, çok terakki edeceğini zannediyorum. Dâmengüh'a (dağ eteği) giderken yanımızda idi. Pek çok terakki eyledi. Hayret makamında gömülmüştür. Hayret cihetinden bu fakire çok benziyor."

Onu görenler, onunla konuşma ve görüşme şerefine kavuşanlar Allahü teâlâyı hatırlar, dünyâyı unuturlardı. Hattâ ba'zı zenginler; "Bu genci gördüğümüz zaman, dünyâdan soğuyoruz" derlerdi. Bir başkası bu Mahdûm-zâde'nin teslimiyetine temasla şöyle anlattı: "Birgün ba'zı komşuların sıkıntı ve cefâlarından ona şikâyet ederek; "Ne olur, bunların ba'zılarına tenbih etseniz ve onları azarlasanız" dedim. Bu Mahmûd-zâde temiz kalblerinden bir âh çekip; "Ey dostum! Eğer biz kızarsak, bizim, âdetlere uyan insanlarla aramızda ne fark olur" buyurdu. O

derviş dedi ki: "Bu söz, mübârek ağzından öyle bir eda ile çıktı ki, utandım ve kalbimde bir ağırlık gibi duran kin ve hırs tamamen kayboldu."

Aklî ve naklî ilimlerde çok kuvvetli idi. Birgün Şîraz'dan Hindistan'a gelen âlimlerin en büyüklerinden birinin sohbetinde bulundu. Bu âlim aklî ilimlerde eşsiz idi. Yaradılışı icâbı, o âlim ile derin ilimlere dâir bir kaç kelime konuştu. Sözlerini bitirince Şîrazlı bu âlim dedi ki: "Bu genci görmeyince, Hindistan'daki talebelerden birinin, aklî ilimlerdeki derin mes'eleleri idrâk kuvvetini yakînen anlayamamıştım."

Muhammed Sâdık hazretlerinin ilimdeki mahareti, hâllerinin yüksekliği, yalnızlığı istemedeki fazlalığı, münâcaatları, Allahü teâlâya yalvarma arzuları, ziyâde idi. Yüksek babalarından ayrı kaldığı zamanlar, onlara ba'zı mektûplar yazmışlardır. Bu mektûplardan ba'zı parçalar aşağıdadır:

"Canım Babacığım! Hiç bir ânımın, Allahü teâlânın rızâsının hilâfına geçmemesinden başka arzum yoktur. Bu da ele geçmiyor. Ancak o dergâhda hizmet edenlerin imdâd ve yardımı ile ele geçer. **Mısra':**

"Kerîmler ile yapılan işler kolaydır"

Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, hâlim şerefli teveccühünüzün bereketi ile, emrettiğiniz şekilde istikâmettedir. Bunda, az bile olsa bir gevşeklik olmuyor. Hattâ günbegün, artmakta ve yükselmekte olduğunu ümid ediyorum. Sabah, öğle ve ikindiden sonra, sohbete oturup, hafızdan Kur'ân-ı kerîm dinliyoruz. Ey gönüllerin kıblesi! Bu fakir, hemen hemen, hergece, hazretinizi rü'yâda görmekle şereflenmekteyim. Bundan daha çok ne yazayım. Köleniz."

"Yüksek Babacığım, eşsiz mürşidim gözlerimin nûru, canım efendim! Bir gece teravih namazında hafız Kur'ân okuyordu. Çok geniş, çok nûrânî bir makamı gördüm. Bunu hakîkat-ı Kur'ân makamı zannettim. Fakat bu makam olduğunu söylemeye cür'et edemiyorum. Hakîkat-ı Muhammedînin bu makamın merkezi olduğunu anladım. Sanki büyük bir denizi, bir testiye sığdırmış oluyorlar. Bu makam hakîkat-ı Muhammedînin tafsilidir. Peygamberler "aleyhimüsselâm" ve evliyânın büyüklerinden çoğu, kendi kâbiliyyet ve istidatları miktarınca o makamdan pay almışlardır. Bu makamdan tam pay alan bizim Peygamberimizden başkası bilinmiyor. Bu fakir de bundan bir pay aldım. Allahü teâlâ yüksek teveccühleriniz bereketi ile büyük ve tam pay almamı nasîb eylesin. Bu makam daha iyice açıklanmadı. Bu muazzam ayda çok bereketler zâhir oluyor. Kardeşim Muhammed Sa'îd her zamanki gibidir. Vakitlerini Allahü teâlâyı anarak zikr ile kıymetlendiriyor. Şehirdeki dostlar da huzûr içindedirler. Duâlar ederim efendim."

Hazret-i İmâm'ın bu yüksek oğullarına yazdıkları birçok mektûplar vardır. Bu mektûpların en büyüğü birinci cildde ikiyüzaltmışıncı mektûp olup, kendi yollarını bildirmektedir. Bu mektûbun ba'zı kısımları aşağı alınmıştır:

"Elbette nafilenin kıymeti, farzın kıymeti yanında hiç gibidir. Okyanus yanında, bir damla kadar bile değildir. Nafilenin kıymeti, sünnetin yanında bile, böyledir. Sünnet de, farzın yanında okyanus yanındaki bir damla su gibidir. Bu ikisinin yaklaştırması arasındaki büyük farkı, buradan anlamalıdır. Çok kimseler, bu inceliği bilmedikleri için, farzları bırakıp, nafilelerin yayılmasına çalışıyorlar. Câhil sofiler, zikre, fikre sarılıp, farzları ve sünnetleri yapmakta gevşek davranıyorlar. Kırk gün çile çekmeği ve riyâzetler yapmağı beğeniyor. Cum'a namazına ve

cemâate gitmiyorlar. Hâlbuki, bir farz namazı cemâatle kılmak, onların binlerle, kırk günlük çilelerinden daha fâideli olduğunu bilmiyorlar. Evet, İslâmiyetin edeblerini gözetmek şartı ile, zikr ve fikir çok fâideli ve pek kıymetlidir. Câhil hocalar da, nafilelerin yayılmasına çalışıyor, farzların yapılmasına aldırış etmiyor, terk edilmesine sebep oluyorlar. Meselâ, Aşure namazının, Resûlullahdan (s.a.v.) haber verildiği iyi bilinmiyor. Bunu cemâatle ve ehemmiyet vererek kılıyorlar. Hâlbuki, nafile namazı cemâatle kılmanın mekrûh olduğunu fıkıh kitablarında okuyorlar. Farzları kılmakda gevşek davranıyorlar. Farzları müstehab olan zamanlarında kılanları pek azdır. Vaktinde bile kılmıyorlar. Farzları cemâatle kılmağa ehemmiyet vermiyorlar. Bir iki kişiden fazla cemâat toplandığı az görülüyor. Çok zaman da yalnız kılıyorlar. Din adamları böyle olursa, başkalarının nasıl yaptıklarını artık düşünmelidir. Bu kötü hâllerden dolayı müslümanlık zayıflamağa başladı. Böyle işlerin zulmeti ile, günahlar, bid'atler çoğaldı. **Fârisî beyt tercümesi:**

Az söyledim, dikkat ettim, kalbini kırmamağa,
Bilirim üzülürsün, yoksa sözüm çoktur sana!

Nafile ibâdetleri yapmak, insanı zıllere kavuşturur. Farzları yapmak ise, asla ulaştırır. Ancak, farzları tamamlayan nafileler (Meselâ, farz namazlarından önce ve sonra kılınan sünnetler), asla kavuşturmağa yardım ederler. Farzlardan sayılırlar. Farzların en üstünü, en yükseği namazdır. **"Namaz, mü'minin mi'râcıdır" ve "Kulun, Rabbine en yakın olduğu zamanı, namazda olduğu zamandır!..."** hadîs-i şerîfleri bunu haber vermektedir. **"Allahü teâlâ ile öyle vakitlerim vardır ki..."** hadîs-i şerîfinde bildirilen, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin en kıymetli zamanları, bu fakîre göre, namazdaki zamanıdır. Günahları örten namazdır. İnsanı kötü, çirkin şeyleri yapmaktan koruyan, namazdır. Resûlullahın (s.a.v.); **"Yâ Bilâl, beni ferahlandır!"** buyurarak, rahatlandırılmak istediği şey, namazdır. Dînin direği, namazdır. Müslümanlık ile, kâfirliği birbirinden ayıran, namazdır.

Ey oğlum! Bu mutmeinne olan nefs, İslâmiyete karşı gelemez. Baş kaldıramaz. Bütün varlığı ile, Rabbine dönmüştür. O'na tutulmuştur. O'nun rızâsını kazanmaktan, O'na itaat ve ibâdet etmekten başka bir düşüncesi yoktur. Önce, mahlûkların en kötüsü olan nefs-i emmâre şimdi itminan kazanmış ve Allahü teâlâyı râzı etmiştir. Evet, Muhbir-i sâdık (ya'nî hep doğru söyleyici) (s.a.v.); **"Cahillikte en ileride olanınız, İslâm âlimi olunca, en ileriniz olur."** buyurmuştur. Bundan sonra, insanda İslâmiyete uymamak, baş kaldırmak gibi şeyler görülürse, bunlar cesedi meydana getiren maddelerden hâsıl olur. Gadab, şehvet, hırs gibi aşağı düşünceler, bu maddelerden ileri gelmektedir. Birşeye düşkün olmak, cimrilik, bayağı işler hep onlardan doğmaktadır. Hayvanlarda nefs-i emmâre yoktur. Hâlbuki bu kötülükler, hayvanlarda daha çok vardır. Resûlullah (s.a.v.); **"Küçük cihâddan döndük, cihâd-ı ekbere geldik!"** buyurduğunda, cihâd-ı ekber olarak, çok kimselerin dediği gibi nefsle cihâdı değil, belki cesed ile cihâdı bildirmiştir. Çünkü nefsleri itminana kavuşmuş, Rablerinden râzı olmuş, Rableri de o mübârek nefslerden râzı olmuştur. Bu nefsler İslâmiyetten ayrılamaz. Rablerine karşı baş kaldırmazlar.

Kıldan ince ma'nâlar var, kulağını eyle yakın!
Her kürsîde nutk çekeni, birşey bilir sanma sakın!

Sünnetlerin nûrunu, bid'atlerin zulmetleri ile örttüler. Resûlullahın milletinin parlaklığını (s.a.v.) yeni yeni bilgilerin kirleri ile söndürürler. Daha da çok şaşılır ki, birçokları, bu yenilikleri, bu reformları, güzel görüyorlar. Bid'atlere "Hasene" adını takıyorlar. Bu bid'atlerle, dîni yükseltiyoruz, İslâmiyetin noksanlarını tamamlıyoruz diyorlar. Herkesin bu bid'atleri yapmasını

körüklüyorlar. Allahü teâlâ, bunları doğru yola getirsin! Bilmiyorlar ki, din, bu bit'atlerden önce kâmil olmuştu. Allahü teâlânın ni'meti tamam olmuştu. Allahü teâlâ bu dinden râzı olmuştu. Allahü teâlâ, Mâide sûresinin 3. âyetinde meâlen; **"Bugün, dîninizi sizin için ikmâl eyledim. Üzerinize olan ni'metimi tamamladım ve size din olarak İslâmiyeti vermekle râzı oldum"** buyurdu. Dînin olgunlaşmasını, bu bid'atlerden, bu reformlardan beklemek, bu âyet-i kerîmeye inanmamak olur.

Ey oğlum! Kutb-i irşâdın feyz vermesi ve ondan feyz almakla ilgili ma'rifetler, "Mebde' ve Me'âd" risalesinde, "İfâde ve istifâde" babında yazılmıştı. Sırası gelmiş iken, fâideli olan bu ma'rifeti de, buraya yazıyorum. Orada yazılı olan ile karşılaştırınız! Kutb-i irşâd, kemâlât-i ferdiyyeye de mâliktir. Çok az bulunur. Asırlardan, çok uzun zaman sonra, böyle bir cevher dünyâya gelir. Kararmış olan âlem onun gelmesi ile aydınlanır. Onun irşâdının ve hidâyetinin nûrları, bütün dünyâya yayılır. Yer küresinin ortasından tâ arşa kadar, herkese; rüşd, hidâyet, îmân ve ma'rifet onun yolu ile gelir. Herkes, ondan feyz alır. Arada o olmadan kimse bu ni'mete kavuşamaz. Onun hidâyetinin nûrları, bir okyanus gibi, (çok kuvvetli radyo dalgaları gibi) bütün dünyâyı sarmıştır. O derya, sanki buz tutmuştur. Hiç dalgalanmaz. O büyük zâtı tanıyan ve seven bir kimse, onu düşünürse, yâhud, o, bir kimseyi sever, onun yükselmesini isterse, o kimsenin kalbinde, sanki bir pencere açılır. Bu yoldan, sevgisi ve ihlâsına göre, o deryadan kalbi feyz alır. Bunun gibi bir kimse, Allahü teâlâyı zikr ederse ve bu zâtı hiç düşünmezse, meselâ onu tanımazsa, yine ondan feyz alır. Fakat, birinci feyz daha fazla olur. Bir kimse, o büyük zâtı inkâr eder, beğenmezse, yâhud o büyük zât, bu kimseye incinmiş ise, Allahü teâlâyı zikr etse bile, rüşt ve hidâyete kavuşamaz. Ona inanmaması veya onu incitmiş olması, feyz yolunu kapatır. O zât, bunun istifâdesini istememiş olmasa bile, onun zararını istemese bile, hidâyete kavuşamaz. Rüşd ve hidâyet, var görünür ise de yoktur. Fâidesi çok azdır. O zâta inanan ve sevenler, onu düşünmeseler de ve Allahü teâlâyı zikr etmeseler de, yalnız sevdikleri için, rüşd ve hidâyet nûruna kavuşurlar. **Fârisî beyt tercümesi:**

Susdum artık, zekîlere bu yeter,
Çok, bağırdım, dinleyen varsa eğer.

Âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun! O, rahmândır ve rahimdir. O'nun resûlü Muhammed aleyhisselâma, Âline ve Eshâbına, sonsuz salât ve selâm olsun."

1025 (m. 1616) senesinde Serhend'de şiddetli bir veba (tâ'ûn) salgını başladı. Bu salgın hergeçen gün şiddetleniyor, yüzlerce insan hergün kabre konuyordu. Bu hâli gören Muhammed Sâdık hazretleri buyurdular ki: "Bu tâ'ûn yağlı lokma istiyor. Biz gitmedikçe (ölmedikçe) geçmez." Hummaya yakalandılar ve Rebî'ül-evvel ayının dokuzuna rastlayan Pazartesi günü vefât eylediler. Bundan sonra, oradaki tâ'ûn hastalığı hafifledi, tâ'ûn hastalığından yatanlardan birçoğu iyileşti. O şiddetli sıtma hâlinde olanlar anladılar ki, bu Mahdûm-zâde geldi. bu hastalığa yakalanan hastaların elinden tutup onları kurtardı ve; "Bugün bu belâyı biz üzerimize aldık" buyurdu. Biri rü'yâda gördü ki, her kim bu Mahdûm-zâde'nin ismini yazıp, yanında taşırsa, bu belâdan kurtulur. İnsanlar bir müddet onun mübârek ismini yazıp yanlarında taşıdılar. Çok te'sîrini ve faydasını gördüler. Vefâtından sonra, yakınları, dedelerinin yanına gömmek istediler. Hazret-i İmâm bu husûsta teveccüh eylediler. Şimdi gömülü bulundukları yerde, gömülmesini emir buyurdular. Hazret-i İmâm her Cum'a namazından sonra, ziyâretine gider, bir müddet murâkabe ederek otururlardı. Bunun gibi her Cumartesi sabahı, bütün eshâbı ile, sohbet halkasını, onun nurlu mezarının başında kurarlardı. Birçok zamanlar, bu oğlunun âhıret hâllerinden garîb şeyler beyân ederlerdi. Hazret-i İmâm'ın teveccüh ve duâları ile, çok yüksek

ilerlemeler hâsıl olurdu. Cenâb-ı Hakkın, oğullarına verdiği ihsânları keşfederlerdi. Birgün oğullarının kabrinin başından kalkarken şöyle buyurdular "Bugün oğluma teveccüh eyledim. Gördüm ki, her an nûrlar ve garîb eserler zâhir oluyor. Her an, coşarak rahmeti ilâhiyyeye âit garîb sırları açıklıyor."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mevlânâ Sâlih'e gönderdiği bir mektûpda oğulları hakkında şöyle buyurdu:

"Allahü teâlânın ni'metlerine hamd olsun ve O'nun seçtiği kullarına selâm olsun! Kardeşim Molla Sâlih! Serhend'de bulunanların başına gelenleri dinle! Büyük oğlum (r.aleyh) iki küçük kardeşi Muhammed Ferrûh ve Muhammed Îsâ ile birlikte âhırete gittiler. "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn." Allahü teâlâya sonsuz hamd olsun ki, önce geride kalanlara sabır gücünü ihsân eyledi. Bundan sonra, bu belâdan râzı olmağı nasîb eyledi. **Fârisî beyt tercümesi:**

Beni ne kadar incitsen, dönmem senden yine,
Dayanmak tatlı olur sevgili elemine.

Merhum oğlum, Hak teâlânın âyetlerinden bir âyet idi. Rabbül'âlemînin rahmetlerinden bir rahmet idi. Yirmidört yaşında iken, öyle şeylere kavuştu ki, az kimseye nasîb olur. Mevleviyyet mertebesine, naklî ve aklî ilimlerin profesörlüğüne yükselmişti. Öyle olmuştu ki, yetiştirdiği gençler "Beydâvî" tefsîrini "Şerh-i mevâkıf' ve benzeri yüksek kitapları okuyorlardı. Ma'rifet ve irfanını anlatmak ve şuhûdünü, küşûfünü yazmak, başarılacak şey değildir. Bildiğiniz gibi, daha sekiz yaşında iken, kendisini öyle hâl kaplamıştı ki, hocamız (r.aleyh) hâlini yumuşatmak için, pazarların şübheli olan yemeklerini ona yedirirlerdi. "Muhammed Sâdık'ı sevdiğim gibi, hiçbir kimseyi sevmiyordum. Kendisi de, bizi sevdiği kadar kimseyi sevmiyor" buyururlardı. Onun büyüklüğünü bu sözden anlamalıdır. "Vilâyet-i Mûseviyye"yi son noktasına ulaştırmıştı. Bu vilâyetin işitilmemiş, şaşılacak şeylerini anlatırdı. Allah korkusundan her an yüreği titrer, edebi gözetirdi. O'na sığınır, O'na yalvarır, O'na boyun büker ve O'nun huzûrunda eğilirdi. "Evliyâdan herbiri, Hak teâlâdan birşey istemiştir. Ben, O'na sığınmayı ve O'na yalvarmağı istedim" buyururdu.

Muhammed Ferrûh'dan ne yazayım ki, onbir yaşında ilim talebesi idi. Kâfiye okuyordu. Tam anlıyarak ders görüyordu. Dâima âhıret azâbından korkar ve titrerdi. Çocuk iken, bu dünyâdan ayrılmak için ve böylece, âhıret azâbından kurtulmak için duâ ederdi. Ölüm yatağında iken, kendisine hizmet edenler, hiç işitilmemiş ve şaşılacak şeylerini gördüler.

Sekiz yaşında vefât eden ve bu yaşta çok kerâmet ve hârikaları görünen Muhammed Îsâ'dan ne yazayım.

Oğullanmın her üçü de, birer cevher idiler. Bize emânet verilmiştiler. Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun ki, bu emânetleri râzı olarak sahibine teslim eyledik. Yâ Rabbî! Peygamberlerin efendisi hürmetine (s.a.v.) bizi onların sevâbından mahrûm bırakma! Onlardan sonra, bizleri fitneye düşürme! **Fârisî mısra'tercümesi:**

Her ne olursa olsun, dosttan konuşmak daha tatlı."

(Birinci cild, üçyüzaltıncı mektûp.)

Babası İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bu oğluna ve diğer oğullarına yazdığı birçok mektûpları "Mektûbât" adındaki eserinde toplanmıştır. Onun hakkında; "Azîz oğlum, bu fakirin ma'rifetlerinin bir mecmû'asıdır. Cezbe ve sülûk makamlarının bir nüshasıdır" ve "Oğlum, benim esrâr mahremimdir." gibi buyurduğu şeyler çoktur. İmâm-ı Rabbânî hazretleri 1034 (m. 1624)

senesinde vefât edince, oğlu Muhammed Sâdık'ın mezârının kıble tarafına kabir hazırladılar. Mübârek cenâzelerini kabre koydukları an, oğlu Muhammed Sâdık'ın kabri, peder-i âlîsine hürmet için ayak ucuna geldi ve iki kabrin arasındaki kısım kabardı. Görenler hayretler içinde kaldılar.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1046

2) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 297

3) Umdet-ül-makâmât sh. 218

4) Hadarât-ül-Kuds sh. 220

5) Zübdet-ül-makâmât sh. 300

6) Makâmât-ı ahyâr sh. 24

MUHAMMED SA'ÎD

İslâm âlimlerinin önderi, gözbebeği, velîlerin baş tacı, âriflerin ışığı, tasavvuf bilgilerinin mütehassısı ve İslâmın bekçisi olan İmâm-ı Rabbânî müceddîd-i elf-i sânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin ikinci oğlu. Babası gibi büyük âlim ve velî idi. 1005 (m. 1596) senesinin Şa'bân ayında doğdu.

Ahlâkının güzelliği, faziletlerinin çokluğu, güler yüzü, yumuşak sözü, işlerinin hâlis olması ile zînetlenmişti. Tahsilini genç yaşında bitirdi. Fen ve din ilimlerinde mütehassıs oldu. Babasının gayretli çalışmaları, yardımları sayesinde, büyüklerin sevgisine ve yüksek hâllere kavuştu. Onyedi yaşında ma'nevî kemâlâta vâsıl oldu. Birçok kıymetli kitaplara ta'likler ve haşiyeler yaptı. "Mişkât-i Mesâbih"e ta'likleri çok kıymetlidir. Namazda otururken parmak kaldırmamak için, Hanefî mezhebine göre yazdığı risalesi şaheserdir. Bu eserinde parmak kaldırmamanın daha iyi olduğunu isbât etmiştir. Yüksek pederinin garîb sırlarına, acâib ma'rifetlerine mahrem idi. "Mektûbât-ı Sa'îdiyye" kitabında yüz mektûp vardır. 1070 (m. 1660) senesinin Cemâzil-âhır ayının yirmiyedinci günü vefât etti.

Babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki: "Muhammed Sa'îd, beş yaşında iken ağır bir hastalığa tutulmuştu. Bu hastalığın şiddetli zamanında, kendisine "Ne istersin?" diye sorulduğunda; "Hazret-i Hâce'yi isterim" dedi. (Babası, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yüksek hocası Bâkî-billah'ı kastetmişti.) Bu durumu Bâkî-billah hazretlerine arzedilince şöyle buyurdu: "Muhammed Sa'îd'in hatırı sayılır. Bir söz söyledi ve gaybî olarak bizden nisbet aldı." **Beyt:**

"Beşikte iken konuşur ceddi ma'rifetinden,
Sa'îd olan bilinir hakkındaki hadîsten."

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Sa'îd, annesi karnında saîd** (Cennetlik) **olandır."**

Hâce Bâkî-billah hazretleri, İmâm-ı Rabbânî'ye yazdığı mektûbların ba'zılarında, bu oğullarını, şefkat ve merhamet ile anıp duâ ederdi. Sevdiklerinden birine, Hazret-i İmâm'ın (k.s.) medhi hakkında yazdığı bir mektûpta şöyle yazıyordu: "Daha küçük olan Ahmed'in çocukları, hepsi esrâr-ı ilâhidir. Şaşılacak, inanılmayacak kabiliyetleri, istidatları vardır.

Kısaca şecereyi tayyibedirler. Allahü teâlâ onları en güzel şekilde yarattı." Hazret-i Hâce Bâkî-billah'ın bu şerefli sözleri, bütün oğullarının istidat ve kabiliyetlerinin, yaradılışlarının yüksek olduğunu gösteriyor, yüksek derecelere kavuştuklarını haber veriyordu. Bu Mahdûm-zâde de büyüyünce, zâhirî ilmin tahsili ile meşgûl oldu. İlminin bir kısmını, hazret-i İmâm'ın

huzûrunda elde etti. Bir kısmını da ağabeyinin yanında kazandı. Ba'zı ilimleri de Şeyh Tâhir-i Lâhorî'nin yanında ikmâl eyledi. Aklî ve naklî bütün ilimlerde tam bir maharet elde etti. Bu tahsil esnasında yüksek babalarının tasarruf ve bereketli teveccühleriyle bu büyük yola bağlılığı kuvvetlendi ve yüksek hâllere kavuştu. Bütün bu zâhirî olgunlukları ve ma'nevî terakkileri onyedi yaşında ikmâl edip bitirmişti. O zamandan beri aklî ve naklî ince ilimlerde maharet, metanet, tahkîk ve tedkîk sahibi olup, dâima ders okutur, ba'zı kıymetli kitaplara ilâveler ve haşiyeler yapardı. Bunlardan biri Mişkât-ül-Mesâbih'e yaptığı ilâvelerdir. Hanefî mezhebi imamlarından alınan sağlam hadîsleri açık delîllerle, doğru şâhidlerle, en kıymetli kitaplardan alıp buraya yazmıştır. Okuyan âlimler, çok beğendiler. Onu medhedip, çok duâ eylediler. "Hayâli haşiyesi" üzerine de haşiyesi vardır. Bu eseri de çok sağlamdır. Hattâ bunda sırf kendine mahsûs sözleri de vardır. Zamanının âlimleri bu eseri okuyunca, Muhammed Sa'îd hazretlerinin son derece ince ilimlere sahip olduğunu kabûl etmişlerdir.

Münâzarada, bütün Hindistan âlimlerini susturacak ayrı bir meziyeti vardı. Muhammed Hâşim-i Keşmî bu husûsta şöyle anlattı:

"Birgün bu fakir de yanlarında idim. Âlimlerden biri kendilerinden usûl-i fıkha dâir çok zor bir mes'ele sordu. Bu soruyu, gayet açık ve geniş olarak cevaplandırdı. O âlim kulağıma eğilip, "Bu Mahdûmzâde'nin, ilimde bir eşi yoktur. Biliyor musun?" dedi.

Yine bir gece, zamanın büyüklerinden biri büyük bir meclis hazırladı. O memleketin âlimlerini, meşâyıhını ve ileri gelenlerini de da'vet ettiler. O meclisde ta'zim secdesi ve ibâdetteki secdeler hakkında çok derin ilimler ortaya döküldü. Hazret-i Mahdûmzâde Muhammed Sa'îd, azîz kardeşi Muhammed Ma'sûm ile beraber bir tarafta idi. Âlimlerin büyüklerinden kalabalık bir grup bir tarafta idiler. Her ilimde sözü en yüksek dereceye getiriyorlardı. Mecliste olanlar bunların kim olduklarını bilmek için kalkıp, yanlarına gelip, bunları seyrediyorlardı. Bu iki kardeşi tanımadıklarından, bu azîzlerin kim olduklarını soruyorlardı. Hazret-i İmâm'ın oğulları olduklarını öğrenince: "Bu vilâvet sedefinden ne için böyle hidâyet incileri zuhura gelmesin?" dediler.

Yine bu Mahdûm-zâde teşehhüdde parmak kaldırmamak hakkında Hanefî mezhebine göre, bir risale yazıp, buyurdular ki: "Evlâ olan, parmak kaldırmamaktır." Parmak kaldırılmasının gerekli olduğunu iddia eden âlimler, risaledeki cevaplar karşısında şaşırıp kaldılar.

Hâşim-i Keşmî anlattı: "Birgün hazret-i İmâm (k.s.) bu iki kardeşin zâhirî ve bâtınî ilimlere sahip olmaları hakkında bu fakire şöyle buyurdular! "Oğlum Muhammed Sâdık, vefât edince, kendi kendime; "Zâhir ilimlerde bu kadar faziletli, kalb hâllerinde bu kadar yüksek oğlu nerede bulurum?" dedim. Allahü teâlâ ihsân ederek, bu mübârek kardeşini, yüksek ağabeyinin vekîli eyledi. Bu ihsânından dolayı Allahü teâlâya hamdü senalar olsun."

Vaktin âlimlerinden Âsaf-ı Câhî, aklî ilimlerde derin bilgi sahibi olup, cevaplandıramadığı ba'zı mes'eleleri Muhammed Sa'îd'e arzederdi. Allahü teâlânın yardımıyla, ânında en güzel cevapları alır içi rahatlardı. Âsaf-ı Câhî zaman zaman Sultan Şah Cihan'ın huzûruna gider, Muhammed Sa'îd hazretlerini medh edip; "Şeyh Muhammed Sa'îd, Müceddîd-i elf-i sânî'nin oğludur. İlimde babası ile beraberdir" derdi. Muhammed Sa'îd ne zaman sultânın huzûrunda bulunsa, pâdişâh, ondan başkasına dînî suâl sormazdı. Hâlbuki pâdişâhın meclisinde her zaman yüksek âlimler bulunurdu.

Muhammed Sa'îd hazretleri kalb ilimlerini de, zâhir ilimler gibi yüksek babasının sohbetinden elde etti. Kemâl derecesine kavuşup, bu büyükler yolunda, talipleri yetiştirmek için

babalarından hilâfet ve icâzet aldı. Talebelerin yetişmesi ve terbiyesi ile meşgûl oldu. Hattâ babaları, ömürlerinin sonuna doğru talebeler ile meşgûl olmaktan el çekip, bunları bu oğlu ve diğer oğlu Hâce Muhammed Ma'sûm hazretlerine havale ettiler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, fıkıh bilgileri üzerinde bir mes'eleyi araştırmak isteyince, bu oğlundan sorardı. Verdiği doğru ve sağlam cevaplardan çok hoşlanırdı. Ona duâ ederdi. Bu iki oğlu hakkında; "Her kutbun iki İmâmı olur. Siz ikiniz de imamsınız" buyurdular.

Yine babası İmâm-ı Rabbânî hazretleri, onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Muhammed Sa'îd, ulemâ-i râsihînden, derin âlimlerin önde gelenlerindendir. Allahü teâlânın halîlidir (dostudur). O'nun rahmet hazinesidir. Yarın kıyâmet günü rahmet hazînelerinin taksimi ona verilir. Şefaat makamından büyük payı vardır."

"Tasavvuf yolunda yükselirken ve inerken, kavuştuğum her makamda Muhammed Sa'îd yanımda idi."

İnişte, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin makamına geldiğimde gördüm ki, Muhammed Sa'îd benimle beraberdir."

Yine buyurdu ki: "İkinizi de (Muhammed Ma'sûm ile) Vilâyet-i Ahmedî makamında buluyorum."

"Keşf ve müşâhede hâlinde gördüm ki, kıyâmet kopmuş, Arasat meydanında toplanmışız. Ardımda eshâbımla sırat üzerindeyiz. Gördüm ki Muhammed Sa'îd önümüzden hızlı hızlı gidiyor. Defteri de sağ elindedir. Böylece Cennetin kapısına kadar geldik."

Hazret-i Mahdûm Muhammed Sa'îd buyurdu ki: "Veba günlerinde babama büyük musibetlerin vâki' olduğu sıralarda, ya'nî, üç gün içinde ağabeyim Hâce Muhammed Sâdık, kardeşlerimden Muhammed Ferruh, Muhammed Îsâ ve daha başka yakınları ile vefât ettiklerinde, ben de ağır hastalanmıştım. Nerdeyse ümîd kesilmişti. Hazret-i İmâm çok üzüldüler. Bu sırada bir gece Hak teâlâ tarafından kendisine öyle husûsi tecelliler ve zuhurlar oldu ki, bunların bu musibetleri unutturan ilâhî teselli ve müjdeler oldukları bildirildi." Hazret-i İmâm buyurdular ki: "Rabbimin bu lütuf ve ihsânları arasında iken, ma'nevî bir emir geldi ki: "Muhammed Sa'îd ile Muhammed Ma'sûm'u getirin!" Getirdiler, ikisini de dizlerime oturttular. Her ikisini de yaşlanmış ve sakalları ağarmış gördüm. Bana şöyle buyuruldu ki; "Bu iki oğlunu sana bağışladım. Çok yaşayacaklardır." Hazret-i İmâm, Hak teâlânın bu lütfundan çok memnun olup kalktılar ve müjde verdiler. Hâlbuki bu iki oğulları henüz yirmi yaşına gelmemişlerdi.

Muhammed Sa'îd buyurdu ki: "Yüksek babam vefâtından iki ay kadar önce buyurdular ki: "Çok derin sırlar bildiriliyor. Onları kime anlatayım. Siz her zaman burada olmuyorsunuz." O günden i'tibâren dışarıdaki dersi bırakıp devamlı sohbet ve hizmetlerinde bulundum. Kimseden duyulmayan o sırları ve keşfleri dinler oldum. O günlerde bu cinsten olan ihsân ve ikramlar öncekilere kıyasla çok daha fazla idi. Bunlar gizli olup açıklamaya gelmez."

Yüksek babamın son hastalıklarında, imameti bana verdikleri zaman, namazda İmâm olmam sebebiyle, babama ihsân edilen ve örtülmesi lâzım olan sırlar bana da akmaya başladı. Yüksek babam buyurdular ki: "Muhammed Sa'îd! Bütün bunlar senin İmâm olman ve namazda öne geçmenin bereketlendir. Senin bu yüksek ihsânlardan ve derin sırlardan nasîbin ve payın tamdır."

Hazret-i İmâm'ın bu iki oğluna, ihsân, merhamet ve muhabbet nazarları son derece idi. Tenhâda ve kalabalıkta sırdaşı, hakîkat ve mahrem bilgilerinde muhatabı idiler. Dünyâ işlerinde

emînleri, müşavirleri ve mutlak vekîlleri, ibâdet ve tâatlerinde en iyi hizmet edicileri hep bunlardı. Dünyâ ve âhıret husûsunda büyük yardımcısı Muhammed Sa'îd hazretleri idi.

Muhammed Sa'îd hazretleri saniyesini bile boşa geçirmez, birgünde yapacağı işleri önceden plânlardı. Vakitlerini şöyle taksim etmişti. Sabah namazını kılar, ardından o vakitte okunacak ve yapılacak duâ ve vazîfeleri okurdu. Sonra Allahü teâlâyı kalbinden zikrederdi. İşrak vakti gelince, işrak namazını kılardı. Sıcak zamanlarda, gecenin uykusuzluğunu gidermek için iki-üç saat istirahat eder. Sonra kalkar, abdest alır, talebeye ders verir, öğleye kadar devam ederdi. Öğle namazını vaktin evvelinde eda eder, sonra hafızdan Kur'ân-ı kerîm dinlerdi. Bitirdikten sonra, kendisi Kur'ân-ı kerîm okurdu. Ba'zan da öğle namazından önce Kur'ân-ı kerîm okur, öğleden sonra ders ile meşgûl olup, ikindiye kadar devam ederdi. Sonra yeniden abdest alıp, ikindiyi kılar ve ardından va'z ederdi. Ba'zan ikindiyi kıldıktan sonra husûsî odasına gider, akşama kadar orada kalır, akşam olunca namaz için çıkar, akşam namazını vaktin evvelinde kılardı. Sonra akşam vazîfelerini okur, evvâbin namazını kılardı. Bu namazda uzun sûreler okurdu. İmâm-ı a'zam hazretlerinin mezhebine göre yatsı vakti girince, ya'nî ufukda beyazlık kaybolunca namazını kılıp, odalarına giderdi. Soğuk mevsimlerde gecenin üçte birine kadar yatsı namazını geciktirip, öyle kılardı. Gecenin sonuna doğru teheccüde kalkardı, namazda uzun sûreler okurdu. Çoğu zaman teheccüd namazının abdesti ile sabah namazını kılardı. Her vakitte okunması bildirilen duâları okur, ayrıca vakit belirtilmemiş duâları da okurdu. Bunlarla birlikte hergün beşbin kelime-i tayyibe okurdu. Bu kadar devamlı tâat, vakitleri gözetip değerlendirme ve ibâdet, insan gücünün dışında idi. Buna rağmen, talebenin yetiştirilmesinde eshâbıyla sohbetinde, eksiklik ve kusur etmezdi. Hak tâliblerine feyz saçar, onları ilerletir, yüksek makamlara kavuştururdu. Bu yolun talibleri çok uzak memleketlerden huzûruna gelir, yüksek makamlara kavuşurlardı.

Eserlerine gelince: Hakîkatler ve ma'rifetler denizi olan pek kıymetli bir "Mektûbât'ı vardır. İçinde yüz mektûp vardır. Bu kitap mübârek kalbine akıtılmış olan ince ve gizli ilimlerle doludur. Bu eserinde buyurdu ki: "İhsânları bol olan Allahü teâlâ, kendi cezbe kemendleri ile, bizi bizden kurtarıp, kendi hakîkatine kavuştursun. Herbiri yüksek zâtına perde olan çeşitli bağlardan ve alâkalardan alıp, darlıkta ve genişlikte, zenginlikte ve fakirlikte, hastalıkta ve afiyette hep kendisiyle bulundursun."

"Seyr ve sülûkten, ya'nî büyükler yoluna girip ilerlemekten maksad, kulluk vazîfelerini yapacak hâle gelmek, nefsini hakkıyla tanımak, kendinin muhtaç olduğunu ve sahibine ihtiyâcını bilmek, bu vesile ile de Rabbini tanımaktır."

"Yeni evlendiğim zamanlardı. Yüksek babam ve mürşidim bana buyurdular ki: "Bu evlilikten çocukların olacak. Ama birincisi erkek olup, dört yaşına varmadan ölecek." Gerçekten buyurdukları gibi oldu. O evlilikten beş çocuğum oldu. Birincisi erkek olup, dört yaşına varmadan vefât etti."

Sır mahremlerinden çok güvenilir biri anlattı: Bir defa Muhammed Sa'îd hazretleri hastalandı. Hastalığı uzadıkça ağırlaştı. Zayıfladı, bitkin hâle geldi. Tabibler çare bulamadılar. Birgün hazret-i İmâm (k.s.) yolda bir kâğıt gördü, eğilip aldı. Üzerinde, Allah ism-i şerîfi yazılı idi. Onu öpüp temiz bir yere koydular. Bunun üzerine Allahü teâlâ tarafından kendilerine; "Bizim ismimizi yücelttiğin için, oğlunu sana bağışladık ve hastalığını sıhhate çevirdik" diye ilham edildi ve kısa zamanda o hastalıktan iyileşti.

Hâce Muhammed Sa'îd'in, makam, kerâmet ve harikulade hâlleri sayılamıyacak kadar çoktur. Kalblerden geçenleri bilmede, kabir hâllerini keşfde ayrı bir husûsiyeti vardı. Bir mes'ele hakkında birşey söylese, Allahü teâlâ onun hatırı için o işi söylediği gibi yaratırdı.

Hadarât-ül-Kuds müellifi, Bedreddîn Serhendî hazretleri anlatır: "Geniş bir ova gördüm. Velîler, sâlihler ve diğer insanlar oraya toplanmıştı. Hâce Muhammed Sa'îd bir taht üzerinde oturuyor ve bütün bu kalabalık, ona yüz dönmüş onu dinliyordu. Bu kalabalığın İmâmı, büyüğü ve rehberi o idi."

Hazret-i Muhammed Sa'îd'in bağlılarından olan Vezîr Hân'ın hâmile olan hanımı, kendisine bir mektûp yazıp; "Hak teâlânın bana bir erkek evlâd vermesi için teveccüh buyurun" dedi. Hazreti Muhammed Sa'îd duâ etti ve cevâbında o hanıma; "Rahat olun, Allahü teâlâ en yakın zamanda sana bir erkek evlâd verecektir" diye yazdı. Hâmile olan o hanım, doğum yapınca, bir oğlu dünyâya geldi.

Bir kimsenin oğlu ölmek üzere idi. Oğlunu çok sevdiği için, vefâtının biraz daha gecikmesini arzu ediyordu. Bu sebeple ağlayarak Muhammed Sa'îd hazretlerinin huzûruna geldi ve; "Ey İmâm hazretleri! Allahü teâlâ Hazreti Îsâ aleyhisselâma ölüleri diriltme mu'cizesini ihsân etti. Siz de peygamberlerin aleyhimüsselâm vârislerisiniz. Oğlum şu anda ölmek üzeredir. Hâline bir teveccüh buyurmanızı istirhâm ediyorum" diye yalvardı. Muhammed Sa'îd bir müddet cevap vermedi, murâkabe ettikten sonra başlarını kaldırıp; "Oğlunun canı geri geldi, dirildi ve sağlamlaştı." buyurdular. O kimse sevinerek evine koştu. Evde yerinden kalkamayan, konuşamayan, sekerât-ı mevt hâlindeki oğlunu, iyileşmiş bir hâlde buldu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğullarına yazdığı bir mektûp aşağıdadır:

"Allahü teâlâya hamd olsun. Resûlüne salât ve selâm olsun. Kıymetli oğullarım! Siz ne kadar, bizim sohbetimizi istiyorsanız, ben de o kadar sizi görmek, sizinle konuşmak istiyorum. Fakat ne yapalım ki, bütün arzular ele geçmiyor. **Mısra':**

"Rüzgar, ekseriye geminin istemediği taraftan eser."

Bu asker arasında, isteksiz ve rağbetsiz kalmamda, büyük fâideler görüyorum. Burada bir saat kalmağı, başka yerlerde bir çok saatler kalmaktan daha iyi buluyorum. Burada öyle şeyler ele geçiyor ki, başka yerlerde bunun zerresine kavuşacağımı zannetmiyorum. Buranın ma'rifetlerinin yüksekliği başka, hâlleri ve makamları ayrıdır. Sultânın buradan ayrılmama mâni olmasında, yüksek bir kemâl kapısı ve hakîki sahibimiz olan Allahü teâlânın rızâsını buluyorum. Kendi saadetimi bu hapiste düşünüyorum. Bilhassa bu karışık günlerde, acâib muâmeleler ve bu tefrika ve fitne zamanlarında çok garîb güzellikler görüyorum. Fakat bu şaşılacak yeni ve taze ni'metlerin gün be gün akıp gelmesi karşısında oğullarımı düşünüyorum. Onlardan uzak kaldığım, onların yanında olamadığım için kalbim yanıyor, ciğerim kavruluyor. Benim istememin, sizin isteğinizden daha fazla olduğunu zannederim. Meşhûr sözdür ki: "Babanın oğlunu istediği kadar oğul babayı istemez." Her ne kadar asâlet ve füru' olmak, bunun aksi ise de bu böyledir."

Muhammed Hâşim-i Keşmî anlattı: "Bir başka vakit, halvetde iken İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu fakire; "Çok daha yaşayacağımı zannetmiyorum. Bu dünyâdan göç yakın görünüyor. Muhammed Sa'îd'in bu mesnedde yerimde oturmasını istiyorum" buyurdular. Bu fakîr, onların bu sözlerini oğullarına söyledim. Tam bir tevâzu ile; "Benim gibi bir kabiliyetsiz, böyle şeylere kendimi hiçbir zaman lâyık görmüyorum. Hazret-i İmâm her nereye gitse, kardeşim Muhammed Ma'sûm'u, kendi yerine oturturlar, bana ise, ona hizmet ve uymayı emir

buyururlardı. Eğer bu ümid, babamın yüksek hatırına gelmeseydi böyle buyurmazlardı. Ben şehrin dışında bulunan yüksek dedemin mezarının başında bir hücreye çekilir (ya'nî vefât edersem), bu mesnedi, o gözlerimin nûru Muhammed Ma'sûm'a havale ederim" buyurdular. Bu sözleri Muhammed Ma'sûm'a arzettim. O da ağladı ve şöyle buyurdu: "Azîz kardeşim Muhammed Sa'îd beni kendi hizmetine lâyık görmüyor. Hâllerin doğruluğuna, ihtiyâtlı olmağa, melek ahlâklı olmağa, ilmin kuvvetine ve buna benzer şeylere bakıyorum. Kendimi onların en aşağı talebesi buluyorum. Kendi saadetimi onlara hizmette görüyorum. Bu fakir bu hâdiseyi, halvette iken hazret-i İmâm'a arzettim. Çok hoşlarına gitti ve gözleri yaşardı. Bu fakire; "Görüyor musun, bu iki kardeş arasında nasıl muhabbet ve bağlılık var?" buyurdular. Onlara duâlar eylediler. Allah kabûl eylesin."

Hâşim-i Keşmî anlattı: "Hazret-i Mahdûm-zâde Muhammed Sa'îd bu fakire anlattı: "Bir gece kendi evimde, pencereleri içerden kapayıp uyuyordum. Gecenin bir kısmı geçmişti ki, bir kimse tam kuvvetle kapıya vurdu. "Acaba bu saatte kimdir?" diye hayret ettim. Her ne kadar; "Kim var orada?" deyip bağırdıysam da cevap vermedi. Kapının yanına gelip, kapıyı açmak istedim. O kimse kapıyı kendi tarafına çekti. Ben de bana doğru çektim. Bu esnada hazret-i İmâm'ın sesini duydum. Bana; "Muhammed Sa'îd hazır ol!" buyurdular. Onların sesi gelir gelmez, o kapıda olan kayboldu. Daha sonra babamın huzûruna gidince, daha ben olayı anlatmadan; "Bu gece senin evine cin girip sana eziyet vermek istedi. Bunu farkettim, bağırdım ve onu kovdum" buyurdular." Buna temasla, hazret-i İmâm'ın yüksek talebelerinden bir kısmı, onların mübârek dillerinden naklederek şöyle anlattılar: "Bir gece evimde, uyumak için yattım. Tam gözlerim dalıp, uykuya dalarken, bir cinin bana te'sîr ve tasarruf etmek istediğini anladım. "La havle velâ kuvvete illâ billâh..." mübârek kelimesini okudum. Bu kelime ağzımdan çıkar çıkmaz meleklerin gelip, o cini parça parça ettiklerini, yanında olanları etrâfımdan koğduklarını ve filân yere götürdüklerini gördüm." Bu hâdiseyi anlatan; "Aynı gün o yerden cinlerin musibetine uğrayan bir şahıs getirdiler" dedi.

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 234

2) Umdet-ül-makâmât sh. 226

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 308

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1046

5) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 298

MUHAMMED SIDDÎK KEŞMÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden, İran'da Bedahşân'ın Keşm kasabasından olup, Hidâye ismi ile meşhûrdur. Doğum târihi bilinmemektedir. Küçük iken, Hân-ı Hânân Abdürrahîm'in sohbetinde bulundu. Bunun vâsıtası ile Hâce Bâkî-billah'ın sohbeti ile şereflendi. Bu hocasının vefâtından sonra, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbeti ve hizmetine kavuştu. Evliyâlıkta, "Vilâyet-i hâssa" ismi verilen en yüksek makamlar ile müşerref oldu. 1032 (m. 1622) senesinde, izin alarak hacca gitti. 1050 (m. 1640) senesinde vefât etti.

Muhammed Sıddîk'ın ilk hocası Hân-ı Hânân Abdürrahîm'in, Nakşibendiyye yolunun büyüklerine bağlılığı ve yakınlığı vardı. Muhammed Sıddîk, tasavvuf yolunda yükselmek için hocasının işâreti ile, zamanın en büyük velîlerinden Hâce Bâkî-billah'ın huzûruna gitti. Onun hasta kalblere şifâ veren sohbeti ile şereflendi. Hâce hazretlerine her bakımdan teslim olup,

bütün emirlerine ve hizmetine canla başla sarıldı. Böylece hocasının en gözde talebeleri arasına katıldı. Hâce'nin gönlünde Muhammed Sıddîk'ın husûsi bir yeri vardı. Bunu zaman zaman bildirerek; "Mevlânâ Muhammed Sıddîk'ın istidâdı çok yüksek ve kabiliyeti pek çoktur" buyururdu.

Mevlânâ Muhammed Sıddîk anlattı ki: "Bir bayram sabahı, talebe arkadaşlardan birkaçı ile, mübârek hocamızın dergâhına gittik. Kendileri, ellerinde gülsuyu şişesi ile çıkıp geldiler. Orada bulunanlar arasında, benim elbisemi yeni ve bayrama yakışır şekilde bulup, üzerime gülsuyu serptiler. Bu serpmeden, perişan hatırım, bozulan moralim düzeldi. **Beyt:**

Eteğinden gülsuyu, her tarafa saçılır,
Uyuyan bahtın yüzüne su serpip uyandırır.

Yine birgün, Dekken yolculuğundan dönmüştüm. Hazret-i Hâce'yi hatırıma getirerek hep onu düşündüm ve buna devam ettim. Bu hâl öyle oldu ki, kime baksam, o emeller sultânının yüzü görünürdü. Hattâ kapıya, duvara, taşa, ağaca baksam, hep o güzel yüz karşımda dururdu. Bu hâller içerisinde idim ki, mübârek hocam, en büyük talebesi olan İmâm-ı Rabbânî hazretlerine hilâfet verip, Serhend'e gitmesine izin verdi. Bütün talebelerinin de hazret-i İmâm'la Serhend'e gitmelerini ve ondan istifâde edip ilerlemelerini emretti. Sâdece hizmetinde bulunan birkaç kişi kaldı. Beni de huzûruna çağırıp; "Serhend'e gitme hazırlığını yaptın mı?" buyurdu. Hâlim yukarıda arz ettiğim gibi olunca, Serhend'e gitmekten kaçınıyordum. Benim gitmek istememem üzerine hazret-i Hâce celallendi ve; "Sen ve senin gibiler, onu nasıl tanıyabilirsiniz? Senin nazlanmana sebep olan o hâl, ondan sana gelmiş olanın yanında zerre kadar bile kalmaz" buyurdu. Bundan sonra kendimden geçtim, bayılmışım. Ne kadar zaman bu hâlde kaldığımı bilmiyorum. Kendime gelince, yumuşadıklarını, acıdıklarını gördüm. Aklım başıma geldikten sonra ise şunları söyledi: "Korkacak birşey yok. Zîrâ bu hâlimiz, sevginin tezahürü idi. Ey kardeşim! Eğer i'tikâdın sağlam ise ve benim doğru söylediğime yakînen inanıyorsan, bilesin ki, bu gün gök kubbe altında Şeyh Ahmed gibi birisi yoktur. Geçmiş en büyük evliyâdan, onun kemâlâtına hâiz üç-dört kişi biliyorum. Fazla değildir. Kendimi onun tufeylisi, ya'nî onun ni'metleri ile yetişen biri olarak görüyorum. Dediklerimi hiç unutma! işine çok yarıyacaktır. Hemen kalk, ona yetiş! Eğer seni istiyerek, severek kabûl ederse hâline şükret ki istediğimiz budur. Eğer, evet veya hayır diye birşey söylemezse ardı sıra Serhend'e kadar git! Senden yüz çevirirse, ayaklarına kapan ki, bir hikmeti vardır."

Delhi çıkışında onlara yetiştim. Bir miktar yol almıştık ki, beni yanlarına çağırıp; "Geri dön! Hazret-i Hâce'nin hizmet ve huzûruna git! Serhend senin evindir, ama henüz Serhend'e gitme vaktin gelmedi" buyurdular. Emîrlerine uyarak geri döndüm. Hâce Bâkî-billah'ın hayâtının sonuna kadar hizmetinde bulundum. Hazret-i Hâce'nin vefâtında yanında idim. Allahü teâlâya kavuştuğu gece, rü'yâda bana göründü ve başıma gelecekleri bana anlattı. Büyükler yolunda çalışıp ilerlemenin hakîkatini beyân edip, nasihat ve vasıyyetlerde bulundu. En büyük nasihati İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sohbetinde ve hizmetinde bulunup, onların yoluna devam etmem idi."

Muhammed Sıddîk, hocasının vefâtından sonra, Allahü teâlânın lütfu ve hazret-i Hâce'nin vasıyyeti ile, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûru ile şereflendi. Gençlik icâblarını, şiir ve şairlik arzu ve lezzetlerini bıraktı. Onlara kuvvetli ve tam muhabbetle bağlandı. Hizmetle şereflendi. Nitekim hazret-i İmâm birgün sabah namazından sonra talebelerinin toplu olduğu sırada; "Bugün Hâce Muhammed Sıddîk, vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye ile şereflendi" buyurdu. Hadarât-ül-Kuds sahibi dedi ki: "Ben o halkada idim ve bu sözü yüksek hocamın cevher saçılan

dillerinden duydum.” Hazret-i İmâm, sevenlerinden birine yazdı ki: “Mevlânâ Muhammed Sıddîk, bu günlerde, Allahü teâlânın yardımı ile vilâyet-i hâssa ile şereflendi. Bununla birlikte gözü yukarılardadır. Oradan da büyük pay aldı. Umulur ki, inmeye başlar, Allahü teâlâ, rahmetini dilediğine ihsân eder.”

Muhammed Sıddîk Keşmî anlattı: “Bir defa içime Kâ’be-i muazzamaya gitmek aşkı düştü. Yol ve azık hazırlığımı yaptım ve hazret-i İmâm’a bu arzu ve isteğimi arzettim. Hemen; “Bu sene seni hacıların arasında görmüyorum” buyurdular. Hocamın bu sözünü iyi anlayamadım. Hazırlığımı bitirip yola koyuldum. Bir müddet gittikten sonra önüme yol kesiciler çıktı. Malımı, eşyamı, neyim varsa hepsini talan ettiler. “Beni de yaraladılar. Hocamın sözünü iyi anlamamanın cezasını çektim. O sene hacca gidemedim. Sonraki sene hocamın iznini alıp, yeniden yol ve azık hazırlığımı yaptım. 1032 (m. 1622) senesi idi. Bir grup talebe arkadaşımla Haremeyn-i şerîfeyni ziyâret için yola çıktık. Yol azığımız az, bize katılanlar ise çoktu. Çok sıkıntı çekip vazîfelerimizi yaptık. Elhamdülillah, cenâb-ı Hak karşılığında büyük saadetler ihsân eyledi.”

Hâşim-i Keşmî anlattı: “Muhammed Sıddîk Hicaz’da bulunduğu sıralarda, hocamız İmâm-ı Rabbânî hazretleri birgün bana; “Şu anda burada bulunmayan ba’zı talebemin hâllerine teveccüh eyledim. Mevlânâ Muhammed Sıddîk göründü. Tam bir sevgi ve ihlâs ile bize müteveccihtir. Şu enda Bedahşân’da yolcudur. Hâli hoş olsun!” buyurdu.

Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ayrı ayrı kâğıtlara yazdığı “Mebde” ve Me’âd” risalesini 1019 (m. 1610) senesinde toplayıp, kitap haline getirdi.

Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî, güzel şiirler yazardı. Hakkul yakîn ta’birlerini ihtivâ eden; “Kermahî’nin Şişesi” adlı hikâyeyi Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin Mesnevî’sinin vezninde nazma çevirdi. Kendi mesnevîsinde yazdığı beytlerden birkaçı aşağıdadır:

“Niçin kalbim bu kadar yalnızlığı arıyor.
Ve bu yalnız durmaktan elimde ne kalıyor.

Köpeğim, köpeklikte ma’zûr olmak isterim.
Bu özürle insanlardan uzak kalmak isterim.

Yanlış söyledim, eğer köpek bilse bu sırrı.
Köpek dediğim için kendime, naz ederdi.

Bu sözden utanırdı, feryâd-ü-figân ederdi;
“O fenâlıkta kendini bizden sayıyor” derdi.

Köpekler hiç olmazsa, sahibini tanırlar.
Tanımadıklarından ise korkup kaçarlar.

Ne kendini biliyor, ne Allahı tanıyor,
Ne için ismimizi, böylece lekeliyor.

İşte ömrüm bitiyor, elde birşey kalmadı.
Küfrümden ve dînimden hiç haberim olmadı.

Hangi millet üzere yaşadım bilmiyorum
Ne köpek ne insanım, ben neyim bilmiyorum.”

Muhammed Sıddîk’ın hâlinin doğruluğunu, kemâl derecesindeki olgunluğunu gösteren ve hakîkattan haber veren sözleri çoktur. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu Muhammed Sa’îd’e gönderdiği şu mektûp bu hâline bir şahittir.

“Allahümme salli ve sellim alâ seyyidinâ ve Mevlânâ Muhammedin ve alâ âli seyyidinâ Muhammed.” yüksek bir babanın yüksek oğluna, alçak talebeleri Muhammed Sıddîk’ın arzıdır. Bütün vücûdum tepeden tırnağa kadar, dergâhınızın hizmetçilerinin kapısının eşiğini öpmek

arzusundadır. Her ne kadar elden kaçmıştır, ayaklar gitmiyor ise de, şevk ve arzunun imdâdı ile, arasıra harekete geliyor. Kendimi din ve dünyâ saadetine sebep olanların huzûruna atmak istiyorum. Evet, o uyanık kalblerin sultânının nihâyetsiz ihsânlarıyla dâima büyük ni'metler ele geçiyor. O büyük sofranın döküntü ve kırıntılarından lâyık olanlar istifâde ediyor.

Ağır bir hastalığa yakalandığım zaman yazdığım birkaç beyti de huzûrunuza arzediyorum.

Güneşin doğuşu, cihetlerden yüksektir,
Kalbimin teveccühü sıfatlardan yüksektir.

Ben perdesiz, hicâbsız, cemâlin seyrindeyim,
Zannımca bu görüşüm sıfatlardan yüksektir.

Anladığıma göre bana vârid olanlar,
Cehâlet bile olsa ma'rifetten yüksektir.

Muhterem efendim! İyi dikkat edince, maksadı anlatma husûsunda, kelimelerin, ma'nâları ifâde etmediğini görüyorum.

Mısra':

"Maksadı anlatmayan söze yazıklar olsun."

Hâşim-i Keşmî anlattı: "Mevlânâ Sıddîk bana şöyle anlattı: "Hâlinden zevk, vicdan, azâdlık, yalnızlık sahibi olduğu anlaşılan, elbisesi eski bir dervişe rastladım. Bana; "Sen kimin talebesisin kimin yolundansın?" diye sordu. Ben de hazret-i İmâm'ın mübârek isimlerini söyledim. "Eğer kendilerinden büyük hârika gördüysen, anlat ta dinleyeyim" dedi. Ben de gördüğümü anlattım. "Ben senin hocandan bundan çok daha yüksek ve açık bir hârika gördüm, sana anlatayım da dinle" dedi ve şöyle anlattı: "Hazret-i İmâm'ın yüksek sıfatlarını duyduğum zaman, kendisiyle görüşmek arzusu ile Serhend'e geldim. Şehre geldiğimde gecenin üçte biri geçmiş idi. Kendi kendime; "Bu vakitte onların hizmetçilerini rahatsız etmek doğru olmaz" dedim ve mescidlerden birine girdim. Mescidin yanında oturan birisi, benim mescide girdiğimi gördü. Gelip beni aldı ve evine götürdü. Çok ilgi gösterdi. Konuşma sırasında, kendisinden İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hâlini sordum. Konuşmasından anladım ki, onları inkâr edenlerden idi. Onları kötüleyerek söze başladı. Ben ise hayretler içerisinde kaldım ve çok üzüldüm. Senin üstadının kalbine iltica eyledim. Aniden, İmâm hazretlerinin yalın kılıç içeri girdiğini gördüm. O kılıçla kendilerini kötüleyen münkiri parça parça ettiler ve dışarı çıktılar. Ben bu hâli görünce, korku içerisinde onların arkasından dışarı çıktım. Fakat onları göremedim. Bir daha o eve de giremedim. Ne olduğunu anlayamadım. Sabahleyin hazret-i İmâm'ın huzûru ile şereflenince, aynı titreme ve korku içerisinde idim. Boynuma sarıldılar ve tebessüm ettiler. "Geceleyin olanı, gündüzün söylemeyin" buyurdular. Bu hâdiseyi, bugüne kadar senden başka kimseye söylemedim."

Mevlânâ Muhammed Sıddîk Keşmî hazretleri ölüm hakkında buyurdu ki:

Mısra':

"O ölüm ki, ona yaşama derim."

Gerçekten sonsuz hayat, ölüme bağlıdır, ölüm, ebedî hayatın süsleyicisi, donatıcısıdır. Hayır, belki âb-ı hayâttır, ya'nî hayat bahşeden, hiç öldürmeyen sudur. Ölüm, dostluğun kuvvetlendiricisidir. Ölüm, mâsivâ binasını ateşe vericidir, ölüm, üzüntü perdelerinin yakıcısıdır. Ölüm, hakîkatin aynasıdır, ölüm, görünmeyen güzelin yüzünden perdeyi kaldırıcıdır. Gönlümün, gelmesinden hoşlandığı, beklediği şey ölümdür. Dağınıklıkları toplayan ölümdür, ölüm seveni

sevdiğine kavuşturucudur. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Ölüm, sevgiliyi sevgiliye kavuşturan bir köprüdür."**

Muhammed Sıddîk hazretleri, 1050 (m. 1640) senesi Şevvâlinde vefât etti. Kabri, Delhi'de, hazret-i Hâce Bâkî-billah hazretlerinin bulunduğu kabristandadır. Hanımı da sâlihâ olup, çok ibâdet ederdi.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Muhammed Sıddîk Keşmî'ye yazdığı mektûpların ba'zılarından alınan bölümler aşağıdadır.

"Gönderdiğiniz mektûp geldi. Fırsatı ganîmet bilmelidir. Vakitleri çok kıymetli ni'met bilmelidir. Modaya, âdetlere uymakla ele birşey geçmez. Yalan sözlerden, kaçamak davranışlardan ancak zarar ve ziyan ele geçer. Muhbir-i sâdık, ya'nî hep doğru söyleyici "aleyhi ve alâ âlihi minessalevâti etemmühâ ve minetteslîmâti ekmelühâ" **"Helekel-müsevvifûn"** buyurdu. Ya'nî sonra yaparım diyenler helak oldular. Bugünkü ömrü vehm ve hayâl için harc etmek ve hayâl olan şeyleri ele geçirmek için, mevcûd olanları elden kaçırmak çok çirkin bir iştir. Elde bulunan şeyi, en ehemmiyetli, en kıymetli şey için kullanmak gerekir. Karışık, pis, fâidesiz şeyler, geriye bırakılmalıdır. Hak teâlâ, mâ'sivâsı ile ya'nî O'ndan başka şeyler ile olan rahatlıktan kurtarmak için, bir parça rahatsızlık versin! Dedikodu ile ele birşey geçmez. Kalbin selâmetini istemelidir. Asıl lâzım olan işi düşünmeli, lüzumsuz fâidesiz şeylerden tam kaçmalıdır.

Fârisî beyt tercümesi:

"Her ne ki güzeldir, Allah sevgisinden başka,
Hepsi cana zehirdir, şeker gibi de olsa."

Habercinin ancak haber vermesi lâzımdır."

(Birinci cild, yüzotuzüçüncü mektûp)

"Hak teâlâ, kendine yaklaştıran derecelerde ölçüsüz yükselmenizi ihsân eylesin! Bizi seven kardeşim! Vakit, keskin bir kılınç gibidir. Yarına çıkacağımız belli değildir. Mühim işleri bugün yapmalı, mühim olmıyanları yarına bırakmalıdır. Aklı olan, böyle yapar. Doğru düşünen akıl; "Akl-ı mu'âd"dır. "Akl-ı me'âş" degildir. Daha ne yazayım! Vesselâm." (Birinci cild, yüzotuzdördüncü mektûp)

"Rü'yâda Âdem aleyhisselâmı gördüğünüzü yazıyorsunuz. Çok iyidir. Rü'yânız doğrudur. Su görmek, ilim demektir. Eli suya sokmak, ilim edinecek kuvvet elde etmektir. Âdem aleyhisselâmı görmek de, bu ma'nâyı kuvvetlendirmektedir. Çünkü Âdem aleyhisselâm, Allahü teâlâdan öğrendi. Bekâra sûresi, 31. âyetinde meâlen; **"Âdeme, isimlerin hepsini öğretti"** buyuruldu. Bu rü'yâdaki ilim, kalb ilmidir. Kalb bilgilerinden de, Ehl-i beyte bağlı olanıdır. Buluştuğumuz zaman daha anlatırım. Vesselâm." (1. cild, 212. mektûp)

"Mübârek Ramazan ayında, bütün iyilikler, bütün bereketler bulunur. Her iyilik, her bereket, Allahü teâlânın zâtından gelmektedir. Her kusur, her kötülük de, mahlûkların zâtlarından ve sıfatlarından hâsıl olmaktadır. Nisa sûresinin 78. âyetinde meâlen; **"Sana gelen her güzel şey, Allahü teâlâdan gelmektedir. Sana gelen her kötülük de, kendindendir"** buyuruldu. Bunun için, bu aydaki iyiliklerin, bereketlerin hepsi, Allahü teâlânın zâtındaki üstünlüklerden gelmektedir. Bu üstünlüklerin hepsi de, kelâm şânında bulunmaktadır. Kur'ân-ı kerîm, bu kelâm şânının hakîkatinin hepsinden hâsıl olmuştur. Bundan dolayı, bu mübârek ayın, Kur'ân-ı kerîm ile tam bağlılığı vardır. Çünkü Kur'ân-ı kerîmde bütün üstünlükler bulunmaktadır. Bu ayda da, o üstünlüklerden hâsıl olan bütün iyilikler bulunmaktadır. Bu bağlılıktan dolayı,

Kur'ân-ı kerîm bu ayda nâzil oldu. Bekâra sûresinin 185. âyetinde meâlen; **"Kur'ân-ı kerîm, Ramazan ayında indirildi"** buyurulmaktadır. Kadr gecesi bu aydadır. Bu ayın özüdür. Kadr gecesi, çekirdeğin içi gibidir. Ramazan ayı da, kabuğu gibidir. Bunun için bir kimse, bu ayı iyi geçirerek, bu ayın iyiliklerine, bereketlerine kavuşursa, bu senesi iyi geçerek, hayırlı ve bereketli olur. Allahü teâlâ, hepimizi bu mübârek ayın iyiliklerine, bereketlerine kavuştursun. Herbirimize bundan büyük pay versin!

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Oruçlu olan kimse, hurma ile iftar etsin! Çünkü hurma bereketlidir."** O server (s.a.v) hurma ile iftar ederdi. Hurmanın bereketli olması, şöyledir ki; onun ağacına "Nahle" denir. Bu ağacın yaratılışında, topluluk ve adâlet vardır. İnsanın yaradılışı da böyledir. Bunun içindir ki, Peygamberimiz (s.a.v.) nahle ağacına, Âdemoğullarının halasıdır dedi. **"Halanız olan nahleye saygı gösteriniz! Çünkü bu ağaç, Âdem aleyhisselâmın çamurundan kalan artıktan yaratılmıştır"** buyurdu. Görülüyor ki, nahle, Âdem eleyhisselâmın çamurundan yaratılmıştır. Nahleye bereket buyurması, bunda herşeyin bulunduğu için olsa gerektir. Bunun için, nahlenin meyvesi olan hurma yenince, insanın parçası, dokusu olur. Böylece, hurmada bulunan herşey, insana da aktarılmış olur. Hurmada bulunan sonsuz üstünlükler, bunu yiyende de bulunur. Hurmayı yiyen herkes böyle olur ise de, oruçlu kimse, iftar zamanında, şehvetlerden ve dünyânın geçici zevklerinden temiz olduğu için, hurmadan pekçok istifâde eder. Anlattığımız fâideleri daha tam ve daha olgun olur. O server (s.a.v.); **"Mü'minin sahurunun hurma ile olması, ne güzeldir"** buyurdu. Bu da, belki, hurma insanın dokularına karışınca, insanın hakîkatini tamamladığı içindir. Oruçlu iken, böyle şey olmadığı için bunun karşılığı olarak sahurda hurma yemenin güzel olduğunu bildirmiştir. Hurma yemek, çeşitli yemekleri yemek gibi fâideli olmaktadır. Hurmanın bu bereketi, kendisinde herşey bulunduğu için, iftar zamanına kadar insanda kalır. Hurmanın bu fâidesi, ancak İslâmiyete uygun olarak yenildiği, İslâmiyetten kıl ucu kadar ayrılık bulunmadığı zamandır. Tam fâidesine kavuşmak için, bir ağacın bir meyvesi olarak değil, bildirdiğimiz topluluğunu, bereketini düşünerek yemek lâzımdır. Yalnız bir meyve olarak yenirse, yalnız madde, kalori fâidesi elde" edilir, işin içyüzü bilinerek yenirse, bereketine kavuşulup, batını da besler. Bereketine kavuşmadan yemek, kusur olur. **Fârisî beyt tercümesi:**

Çalış, lokmayı kıymetlendir önce!
Ondan sonra, hiç korkma ye, doyunca!

İftâr erken, sahuru geç yapmakta da, bu incelik vardır. Vesselâm." (Birinci cild, yüzaltmışikinci mektûp)

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1046

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 26

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 372

4) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 338

5) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

MUHAMMED UBEYDÜLLAH SERHENDÎ

Hindistan'da yetişen büyük İslâm âlimlerinden ve evliyânın en üstünlerinden. İsmi, Muhammed Ubeydüllah Serhendî olup, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu ve İmâm-ı Muhammed Ma'sûm'un üçüncü oğludur. Güzel ahlâkı, kıymetli vasıfları, üstünlüğü, yazı ile anlatılamaz. 1038 (m. 1628) senesi Receb ayında dünyâya geldi. Rahmetler hazînesi olan

amcası Muhammed Sa'îd (k.s.), Muhammed Ubeydüllah'ın doğumuyla ilgili olarak şöyle buyurdu: "Muhammed Ubeydüllah'ın doğum zamanına yakın, bir meleğin; **"Doğduğu gün, öldüğü gün ve tekrar diriltildiği gün, Allahü teâlânın selâmı onun üzerine olsun."** (Meryem-15) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okuduğunu duydum." 1083 (m. 1672) senesi Rebî'ul-evvel ayında vefât etti.

İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretleri gibi, zamanın en büyük velîsinin kıymetli cevher misâli olan bu oğlu, yüksek babasının teveccüh ve himmetleriyle çok güzel edeb ve terbiye ile yetişti. Aklı, zekâsı, edebi ve anlayışının fevkalâde olması, asâlet ve yaradılışının yüksekliği sebebiyle kısa zamanda zâhirî ve bâtınî olarak yükseldi.

Rivâyet edilir ki; "Birgün o zamanın âlimlerinden Mevlânâ Abdülhakîm (k.s.), hazret-i İmâm-ı Ma'sûm'un huzûruna gelerek; "Efendim, kalb, bir parça ettir. Nasıl zikredebilir?" diye suâl etti. O sırada Muhammed Ubeydüllah da orada bulunuyordu ve o zamanlar daha yedi-sekiz yaşlarında idi. Bu suâli işitince, hiç düşünmeden; "Dil de bir parça ettir. Allahü teâlânın kudreti ile nasıl konuşuyor ve zikr ediyor? Kalb ne için zikretmesin?" dedi. Orada bulunanlar bu tatminkâr cevap karşısında bu çocuğun ilmine, idrâkinin kuvvetine hayret ettiler."

Muhammed Ubeydüllah'ın (k.s.) şaşılacak üstünlükleri, büyüklük hâlleri böyle daha çocuk iken görülmeye başlamıştı. Kur'ân-ı kerîmi bir ayda ezberledi. O ay Ramazan ayı idi. Her gün bir cüz (Kur'ân-ı kerîmde bulunan yirmi sahifelik bölümlerden her biri) ezberler, akşam teravihde onu okurdu. Hattâ, bu hâdisenin hac yolunda gemide olduğu ve o Ramazan ayının gemide geçtiği de bildirilmiştir.

Muhammed Ubeydüllah'ın büyük ağabeyisi Muhammed Sıbgatüllah, bu kardeşi hakkında; "Kardeşim; Hâfız, fâdıl, hacı, ârif, cömert, velî, müttekî (takvâ sahibi), babamın makbûlü ve yüksek dedem İmâm-ı Rabbânî'nin aşıkıdır" buyurmuştur.

Muhammed Ubeydüllah Serhendî hazretleri, bambaşka bir keşf sahibi idi. Öyle ki, dünyâda olmuş bütün işleri keşf ederdi. Hattâ bu keşflerinin çokluğundan sıkılmaya başlayıp, bunlardan kurtulması için yüksek babasına yalvardı. Onun bütün vücûdu göz hükmünde idi. Ya'nî Allahü teâlâ ona bütün vücûdu ile görmek ni'meti ihsân etmiş idi. Hayatının sonuna kadar böyle devam etti.

Yüksek babaları olan İmâm-ı Ma'sûm hazretlerinin Mektûbât'ının birinci cildini bu oğlu topladı. Yine yüksek babalarının Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâretleri esnasında hâsıl olan yüksek hâllerini, Arabî ifâde ile toplayıp, bir kitap hâlinde yazdı. "Risâle-i Yâkûtiyye" ismini verdiği bu kitabını, daha sonra Fârisîye çevirdi. Fârisî nüshalarından biri İstanbul'da Süleymâniye Kütüphânesinde mevcûttur.

Muhammed Ubeydüllah hazretleri, vefâtlarından az bir müddet evvel, bulundukları Serhend şehrinden Dehlî'ye gitti. 1083 (m. 1672) senesi Rebî'ul-evvel ayında bir Cum'a günü Dehlî'den dönüyorlardı, öğleden sonra ikindi vakti idi. Bir ara; "Namaz vakti oldu mu?" diye sordu. Yanında bulunan Âhund Sücâdil vaktin geldiğini arzetti. Tekbir için ellerini kaldırdı ve; "Esselâmü aleyküm yâ Resûlallah! sallallahü aleyhi ve sellem" dedi. Sonra niyet edip namaza başladı ve secdede iken mübârek rûhunu cenâb-ı Hakka teslim eyledi. Muhammed Hâdî, Muhammed Pârisâ ve Muhammed Sâlim isimlerinde üç oğlu vardı. Muhammed Ubeydüllah hazretlerinin Mektûbât'ı, "Hazînet-ül-me'ârif ismiyle bilinmekte olup, içinde yüzellialtı mektûp

vardır. Mektûplar ekseriyetle Fârisî, çok az kısımları da Arabîdir. Hazînet-ül-me'ârif 1393 (m. 1973) senesinde Pakistan'da basılmış olup, bu kitapdan birkaç mektûbun tercümesi aşağıdadır.

66. mektûp: Bu mektûp, vaktin sultânı olan Ebü'l-Muzaffer Muhyiddîn Muhammed Âlemgîr'e yazılmış olup, tövbe hakkındadır.

Her hamd ve medhin hakîkî sahibi olan ve istediğini yapıp, dilediği şekilde hüküm verebilen Allahü teâlâya hamd, O'nun sevgili Peygamberine ve âline her zaman daimî salât ve selâmlar olsun.

Bu fakire ihsân ederek gönderdiğiniz kıymetli mektûbunuz geldi. Çok sevindirdiniz.

(Mektûbun bundan sonraki kısmı, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Hindistan vâlilerinden Hân-ı Hânân'a yazdıkları mektûptur. Muhammed Ubeydüllah hazretleri, Sultan Âlemgîr'e yüksek dedelerinin yazdıkları mektûbun aynısını yazmışlardır. Adı geçen mektûp, Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî'nin 2. cildinin 66. mektûbudur.)

Kıymetli ömrümüz günah işlemekle, kusur, kabahat yapmakla, yanılmakla geçip gidiyor. Bunun için; tövbeden, Allahü teâlâya boyun bükmekden söyleşmemiz, vera' ve takvâdan konuşmamız hoş olur. Allahü teâlâ, Nûr sûresi 31. âyetinde meâlen; **"Ey Mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz! Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz"** buyuruyor. Tahrîm sûresi, 8. âyetinde meâlen; **Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz. Hâlis tövbe edin! Ya'nî tövbenizi bozmayın! Böyle tövbe edince Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar"** buyuruyor. En'âm sûresi, 20. âyetinde meâlen; **"Açık olsun, gizli olsun günahlardan sakınınız!"** buyuruyor. Günahlarına tövbe etmek, herkese farz-ı ayndır. Hiç kimse tövbeden kurtulamaz. Nasıl kurtulur ki, peygamberlerin "aleyhimüsselâm" hepsi tövbe ederdi. Peygamberlerin sonuncusu ve en yükseği olan Muhammed aleyhisselâm buyuruyor ki: **"Kalbimde** (envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) **perde hâsıl oluyor. Bunun için hergün, yetmiş kerre istiğfar ediyorum."** Yapılan günahda kul hakkı bulunmayıp; zinâ yapmak, alkollü içki içmek, çalgı dinlemek, yabancı kadınlara bakmak, Kur'ân-ı kerîmi abdestsiz tutmak ve bozuk inanışlara saplanmak gibi, yalnız Allahü teâlâ ile kendi arasında olursa; böyle günahlara tövbe etmek, pişman olmakla, istiğfar okumakla, Allahü teâlâdan utanıp, sıkılıp, O'ndan af dilemekle o günahlar affolur. Farzlardan birini özürsüz terk etti ise, tövbe için, bunlarla birlikte, o farzı da yapmak lâzımdır.

Günahda kul hakkı da varsa, buna tövbe için, kul hakkını hemen ödemek, onunla helâllaşmak, ona iyilik ve duâ etmek de lâzımdır. Mal sahibi, hakkı olan ölmüş ise, ona duâ, istiğfar edip, çocuklarına, vârislerine verip ödemeli, bunlara iyilik yapmalıdır. Çocukları, vârisleri bilinmiyorsa, mal ve diyet miktarı parayı fakirlere, miskinlere sadaka verip, sevâbını hak sahibine ve eziyet yapılana niyet etmelidir. Ali (r.a.) buyuruyor ki: Ebû Bekr (r.a.) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki: "Resûlullah (s.a.v.); **"Günah isliyen biri, pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günâhı için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günâhı elbette affeder. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresi 109. âyetinde** (meâlen); **"Biri günah işler veya kendine zulm eder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse, Allahü teâlâyı çok merhametli, af ve mağfiret edici bulur" buyurmakdadır"** dedi." Bir hadîs-i şerîfde; **"Günâhı olan kimse, istiğfar eder ve tövbe eder, sonra bu günâhı tekrar yapar, sonra yine istiğfar söyler, tövbe eder. Üçüncüye yine yapar ve yine tövbe ederse, dördüncü olarak yapınca, büyük günah yazılır."** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; **"Müsevvifler helak oldu"** buyuruldu. Ya'nî, ileride tövbe ederim diyenler, tövbeyi geciktirenler ziyan etti. Lokman

Hakim, velî veya peygamber idi. Oğluna nasihat ederek; "Oğlum, tövbeyi yarına bırakma! Çünkü, ölüm ansızın gelip yakalar" dedi. İmâm-ı Mücâhid buyuruyor ki: "Her sabah ve akşam tövbe etmeyen kimse, kendine zulmeder." Abdullah İbni Mübârek (r.anhümâ) buyurdu ki: "Haram olarak ele geçen bir kuruşu, sahibine geri vermek, yüz kuruş sadaka vermekden daha sevâbdır." Âlimlerimiz buyuruyor ki: "Haksız alınan bir kuruşu sahibine geri vermek, kabûl olan altıyüz nafile hacdan daha sevâbdır" Yâ Rabbî! Kendimize zulm ettik. Bize Acımaz, af etmezsen, hâlimiz pek fenâ olur."

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey kulum! Emrettiğim farzları yap, insanların en âbidi olursun. Yasak ettiğim haramlardan sakın, vera' sahibi olursun. Verdiğim rızka kanâat eyle, insanların en ganîsi olursun, kimseye muhtaç kalmazsın."** Peygamberimiz (s.a.v.) Ebû Hüreyre'ye (r.a.) buyurdu ki: **"Vera' sahibi ol ki, insanların en âbidi olursun!"** Hasen-i Basrî (r.a.) buyurdu ki: "Zerre kadar vera' sahibi olmak, bin nafile oruç ve namazdan daha hayırlıdır." Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Kıyâmet günü, Allahü teâlânın huzûrunda kıymetli olanlar, vera' ve zühd sahibleridir." Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma buyurdu ki: "Bana yaklaşanlar, sevgime kavuşanlar içinde, vera' sâhibleri gibi yaklaşan olmaz." Büyük âlimlerden ba'zısı buyurdu ki: "Bir kimse, şu on şeyi, kendine farz bilmedikçe, tam vera' sahibi olamaz: Gıybet etmemeli. Mü'minlere sû-i zan etmemeli, kötü bilmemeli. Kimse ile alay etmemeli, Yabancı kadınlara, kızlara bakmamalı. Doğru söylemeli. Kendini beğenmemek için, Allahü teâlânın kendisine yaptığı ihsânları, ni'metleri düşünmeli. Malını helâl yere harcetmeli, haramlara vermemeli. Nefsi, keyfi için, mevki, makam istemeyip, buraları insanlara hizmet yeri bilmeli. Beş vakit namazı vaktinde kılmayı birinci vazîfe bilmeli. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği îmân ve işleri iyi öğrenip, kendini bunlara uydurmalı. Yâ Rabbî! Bizlere ihsân ettiğin nûru, hidâyeti arttır. Bizi affet! Sen herşeyi yapabilirsin."

70. mektûp: Bu mektûp Hacı Habîbullah Buhârî'ye yazılmış olup, bir mes'eleyi îzâh etmektedir.

"Molla Âşûr Bâkî'nin mektûbu geldi. Allahü teâlâ kalb ve rûh birliği versin ve bedenini şer-i şerîf (İslâmiyet) üzere ibâdet ve tâatte bulundursun. Soruyorsunuz ki: "Buradaki insanlar, ezanda ikinci şehâdeti duydukları zaman, ya'nî ezan okunurken, Eşhedü enne Muhammeden Resûlullah'ı işitince, iki elin baş parmaklarını önce öpüp sonra gözlerinin üzerine sürüyorlar. Bu konuda bir de hadîs-i şerîf var diyorlar."

Cevap: Kardeşim! Ba'zı fetvâlarda bu rivâyet bildirilmiştir. Ama bu işin dayandığı hadîsi, muhaddîsler kabûl etmiyorlar. Bu fâkîr bu mes'elede burada ve Haremeyn-i şerîfeynde çok dikkatli araştırdım. İ'timâda lâyık bir temel bilgi bulamadım. Bunun içindir ki, bizim büyüklerimiz bu işi yapmadılar. Vesselâm."

131. mektûp: "Muzaffer Hân'a gönderilmiştir. Fakirlere lâzım olan duâ ve senadan sonra yüksek makamınıza arz olunur ki, hakîkat sahiblerinin kutbu, peygamberler vârisinin ayrılığından (ya'nî İmâm-ı Ma'sûm hazretlerinin vefâtından) sonra, bu zayıf kulun üzerine gelen musibet bu zamana kadar hiç kimseye gelmemiştir. Bu acıyı hiç kimse benim kadar tatmamıştır. Allahü teâlâya sonsuz hamdolsun ki, önce geride kalanlara sabretmek gücünü ihsân eyledi. Bundan sonra bu musibetten râzı olmayı nasîb eyledi. Ne güzel demişlerdir. **Beyt:**

Beni ne kadar incitsen, dönmem senden yine,
Dayanmak tatlı olur sevgili elemine.

Yüksek huzûrunuzdan gelenler, zâtınızın sevgi ve iyiliklerinden bahsediyorlar. Ma'nevî bağın kuvvetlenmesine ve hayırlı duâların çok yapılmasına sebep oldu. Kalbinizde evliyâya karşı olan bu sevgi ve bağlılık, Allahü teâlânın en kıymetli ni'metlerindendir. Çünkü kişi, sevdiği ile beraber olur. **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** hadîs-i şerîfini işitmişsinizdir. Resûl-i ekremin (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâmı buyurdular ki: "Sonsuz kurtuluşa sebeb olan îmân devletine kavuşmaktan sonra, bu hadîs-i şerîfi duymak kadar hiçbir şeye sevinmedik. Çünkü Allahü teâlâyı ve âlemlere rahmet olan O'nun Resûl-i ekremini (s.a.v.) hepimiz seviyoruz. O hâlde O'nlarla oluruz."

Gerçekten Resûlullahın (s.a.v.) Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) hakkında Allahü teâlâ ile ve Resûlullah ile beraber olmaktan büyük, hangi ni'met olabilir ve düşünülebilir. Onlar Resûlullah ile olunca, O'na mahsûs olan hâl ve kemâllerden de pay alırlar. Nitekim hayatlarında böyle oldu. Zîrâ Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) Resûlullahın sohbetinde, nübüvvet kemâlâtına veraset yoluyla kavuşmuşlardır. Her ne kadar peygamberlik mansıb ve makamı, Peygamber efendimiz ile tamamlandıysa da peygamberlik kemâl ve olgunluklarından hisse almak mümkündür, hattâ vâkidir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer peygamber olurdu"** buyurdu. Zîrâ nübüvvet kemâlleri hazret-i Ömer-i Fârûk'da hâsıl olmuştu. Nitekim Resûlullah buna işâret eyledi. Ama peygamberlik mansıb ve makamı, Peygamberlerin sonuncusu (s.a.v.) ile son bulunca, onun, ya'nî hazret-i Ömer hakkında nübüvvet kemâlât ve üstünlüklerinin verilmesi ile iktifa edildi.

Hadîs-i şerîfde buyurulan; **"Allahü teâlânın kalbe akıttığı her şeyi Ebû Bekr'in kalbine akıttım"** ifâdesinden, bu nübüvvet kemâlâtının sır ve ma'nâsı açıkça anlaşılmaktadır. Zîrâ Resûlullahın nübüvvet, vilâyet ve diğer kemâllerinin hepsi, hazret-i Sıddîk-ı ekberde hâsıl olmuştu. Fakat peygamberlik mansıbı ve makamı Resûlullahla son bulduğundan, o da sîddîklık meydânının şehsüvârı oldu.

Nübüvvet kemâlâtına sahip olduğu hâlde, peygamberlik makamından aşağıda kaldı ve sıddîklar defterinin ilki ve yüce şân sahibi ve ma'rifet erbâbının birincisi oldu.

Suâl: Ehl-i sünnet ve tasavvuf büyüklerine göre Eshâb-ı Kirâmın hepsi nübüvvet kemâlâtına kavuşmuştur. Nitekim bu büyükler silsilesinin en büyüklerinden olan hazreti Müceddîd-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî mahbûb-i Sübhânî (r.aleyh) böyle buyurmuştur. Böyle olunca, yukarıda geçen iki hadîs-i şerîfte Hazreti Şeyhayn, ya'nî Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer, hangi bakımlardan zikredildi?

Cevap: Her ne kadar bütün Eshâb-ı Kirâm bu kemâle, olgunluğa kavuşmuş ise de, aralarında birbirlerine göre üstünlükleri sabittir. Nitekim Hak teâlâ, Bekâra sûresi 253. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Bu peygamberlerin bir kısmını, kendilerine verilen husûsiyetlerle diğerlerinden üstün kıldık"** buyurdu. O hâlde Şeyhayn'ın (Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'in (r.anhüma) bu makamdaki husûsiyeti, diğerlerinde yoktur, her ne kadar bütün kemâlâta dâhil iseler de, Şeyhayn, Resûlullahın eczası ya'nî kısımları gibidir. Nitekim Resûlullah: **"Ebû Bekr ve Ömer benim başımdaki kulak ve gözüm yerindedir"** buyurdu. O hâlde bu ikisinin nasîbi ile diğerlerinin nasîbleri arasında büyük fark oldu. Bu da bu ikisinin husûsiyetlerinden ileri gelmektedir.

Bunun içindir ki, İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Şeyhayn hazretlerini, Resûlullahın (s.a.v.) nübüvvet yükünün taşıyıcıları olarak görmüştür. Lâkin Hazreti Sıddîk-ı ekberde olan maiyyet (beraberlik) başkasında yoktur. Nitekim hadîs-i şerîfte: **"Yâ Rabbî, kıyâmete kadar Ebû**

Bekr'i, kabrimde benimle beraber bulundur" buyuruldu. Resûlullahın duâsı da elbette kabûl olunmuştur. Buradan anlaşılmış oldu ki, Hazreti Ebû Bekr kıyâmete kadar, Resûl-i ekrem (s.a.v.) iledir ve kıyâmetten sonra da ebediyyen O'nunla birliktedir. Bunun için Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Peygamberler hâriç, Ebû Bekr insanların en hayırlısıdır"** buyurdu ve diğerlerinden ayırdı. Başka bir hadîs-i şerîfte: **"Ebû Bekr ve Ömer, öncekilerin ve sonrakilerin, göklerin ve yerin hayırlısıdır. Bu ikisinden üstün olan yalnız peygamberlerdir"** buyuruldu. Her ne kadar Fârûk-ı a'zam da diğerlerinden efdal ise de, söylendiği gibi Sıddîk-ı Ekber, Hazreti Fârûk'tan üstündür.

Suâl: "Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer (r.a.) **peygamber olurdu"** hadîs-i şerîfinden anlaşılıyor ki, Hazreti Ömer'de nübüvvet ma'nâsı diğerlerinden çoktur. Böyle olunca, Hazreti Ebû Bekr'in daha üstün olması nereden geliyor?"

Cevap: Birkaç bakımdandır. Birincisi deriz ki, ba'zı husûsiyetler, özellikler bakımından üstün olan, daha üstün olandan üstün olabilir. Ama Resûlullahın yolunda olmak yoluyla Sıddîk'ta hâsıl olan üstünlük, bütün fazilet ve üstünlüklerden ağırdır. Çünkü Sıddîk için Resûlullahda olan zımmiyyet ya'nî içinde olmak, onda olmak, hallenmek, diğerlerinde yoktur. Nitekim yukarıda buna işâret olundu. Evet Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsinde bu zımmiyyetten vardır ama, onlarınki nerede, bununki nerede! Zîrâ Sıddîk'ınki, bir makamda, bir husûsta değil, her makam ve her husûstadır. Bunun için Hazreti Sıddîk daha üstün oldu. İkinci olarak üstünlüğe delîl, biraz yukarıda geçen hadîs-i şerîfleri söyleriz. Üçüncüsü, Sıddîk'ın üstünlüğü kat'îdir, bu ve benzeri hadîslerin Hazreti Ömer'in üstünlüğünü göstermesi ise zannîdir. Zannî olan kat'î olanla bir olamaz. Vesselâm."

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 389

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 183, 597, 1101

3) Hazînet-ül-me'ârif

MUHAMMED ZEYNEL'ÂBİDÎN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Şemseddîn, lakabı Zeynel'âbidîn'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1048 (m. 1638) senesinde Mısır'da vefât etti.

Muhammed Zeynel'âbidîn, zamanının büyük âlimlerinden olan Halebî ve başkalarından okudu. Çeşitli ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Câmi-ül-Ezher'de ders okutmaya başladı. Zamanındaki âlimlerin kavuşamadıkları ilmî üstünlüklere yükseldi. Şam'da da ikâmet etti. Çok kerre Hicaz'a gidip geldi. Mısır, Hicaz ve Şam'daki âlimler, onun ilmindeki üstünlüğünü söyleyip, medh-ü sena ettiler ve huzûrunda ona karşı çok edebli oldular.

Muhammed Zeynel'âbidîn, Şâziliyye yolunun edebini insanlara ögretip yaydı. Çok kerâmetleri görüldü. Keşfleri pekçoktur. Zamanın büyüklerinden bir zât idi.

İbrâhim Ubeydî, hocası Muhammed Zeynel'âbidîn hakkında; "Umdet-üt-tahkîk fî beşâiri ales-Sıddîk" isimli bir eser yazdı. Kitabında hocasının faziletlerini, kerâmetlerini ve âlimlerin onun hakkındaki medhedici sözlerini bildirdi.

Âlimlerin büyüklerinden olan Şeyh Yûsuf Feyşî, onun hakkında şöyle dedi: "Muhammed Zeynel'âbidîn Bekrî, âlim, kâmil bir zât idi. İlm-i tevhîde dâir çok güzel sözleri vardır. Baba ve dedelerinden daha üstün dereceye yükseldi."

Remle müftîsi Şeyh Hayreddîn ise onun hakkında şöyle dedi: "Şam'daki âlimler onun ilim meclisine toplanmıştı. O, hikmet dolu sözler söylüyordu. Âlimler; "Ey Muhammed Bekrî! Sözleriniz bizim anlayışımızın üzerindedir. Anlamakta zorluk çekiyoruz" dediler."

Mısır'daki âlimlerin büyüklerinden Şeyh İbrâhim Me'mûnî şöyle dedi: "Baba ve dedelerinin bütün faziletleri Muhammed bin Zeynel'âbidîn Bekrî'de toplanmıştır."

İbrâhim Ubeydî şöyle anlatır: "Allahü teâlânın ihsânı ile yüz büyük zâtın hizmetinde ve derslerinde bulunmakla şereflendim. Fakat Muhammed Zeynel'âbidîn Bekrî'den daha fazla Allahü teâlâyı tanıyanını görmedim."

Yine İbrâhim Ubeydî anlatır: "Üstad Muhammed Alevî ile Muhammed Zeynel'âbidîn bir yerde konuşuyorlardı. Konuşmalarından birşey anlamadım. Zeynel'âbidîn, Muhammed Alevî'ye Peygamber efendimizden bahsetti ve; "Vallahi o şimdi kabrinde, bizim bilmediğimiz bir şekilde diridir. Sizin de Muhammed aleyhisselâm katında üstün bir yeriniz var" buyurdu ve oradan ayrıldı."

İbrâhim Ubeydî şöyle anlatır: "Bir bayram günü idi. Muhammed Zeynel'âbidîn, benim, yanından ayrılmamı istemedi ve; "Bugün bayramdır, insanların bir araya gelip dağılma günüdür.

Sen benim yanımdan ayrılma. Ziyârete gelenlerin ayrılmalarından sonra, bende bir yalnızlık oluyor. Bugün benim dostum ol. Seninle konuşmak beni memnun ediyor" buyurdu. Ben de; "Efendim sizden bir arzum var. Bunu yerine getirirseniz memnun olurum ve sizinle beraber kalırım deyip, ba'zı zâtların hoca ve talebe silsilelerini sordum. O da kolaylıkla cevap verdi. Son olarak Şeyh Zeynel'âbidîn ve Şeyh Ahmed'in ilim ve tasavvuftaki vârisinin kim olduğunu sordum. "Benim" buyurdu ve ağladı. Bu zaman kendimden geçtim. Daha sonra kendime geldiğimde devlet adamlarının, âlimlerin ve başkalarının onu ziyâret ettiklerini ve Muhammed Zeynel'âbidîn'in her birine, eliyle, örtülü bir yerden gümüş alarak verdiğini gördüm. Hayret ettim. Sonra da; "Efendim, kudret hazînesine mâliksiniz" dedim. O da cevaben; "Doğru, senden başkası bunu bilemez" buyurdu. Emîrleri üzere onunla beraber kaldım."

Muhammed Zeynel'âbidîn, bir sene, haccı edadan sonra, Medîne-i münevvereye gidip, Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyârette bulundu. Ziyâretini tamamlayınca, veda için tam bir edeb içinde kabr-i şerîfe dönmüş iken birden karşısında Resûlullahın, Hazreti Ebû Bekr'in ve Hazreti Ömer'in mübârek cemâllerini gördü. Edeble başını önüne eğdi ve öyle kaldı. O sırada bir kısım talebeleri gelip kâfilenin hareket ettiğini ve gitmek arzu ettiklerini söylediler. Huzûrda iken onların bu acele edişlerine taaccüb edip, keşf haliyle onlara dedi ki: "Siz beni çağırıyorsunuz. Hâlbuki şimdi karşımda Resûlullahın (s.a.v.) mübârek cemâli, bulutun altında ayın kayboluşu gibi kaybolup gidiyor. Hazret-i Ebû Bekr'in ve Ömer'in mübârek cemâlleri de kaybolup gittiler."

Muhibbî onun hakkında dedi ki: "O, Kâhire'de zamanındaki âlimlerin en büyüğü idi. İlim ve edeb sahibi idi. Amcası Muhammed Ebi'l-Mevâhib'in vefâtından sonra, evinde tefsîr dersleri verdi. Âlimler gelir, dersini dinlerlerdi.

Çok kerâmetleri görüldü. Çok defa haccetti. Herkesten hürmet ve i'tibâr gördü. Tefsîr ilminde üstün derecede idi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 202

MUHİBBÎ

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Abdüllatîf bin Muhammed bin Ebû Bekr'dir. Muhibbî diye meşhûr oldu. 966 (m. 1559) senesinde doğdu. 1023 (m. 1614) senesinde vefât etti. Doğum ve vefât yerleri bilinmemektedir.

Muhibbî ençok babasından ilim öğrendi. Babası ile Şam'a gitti. Burada Bedrüddîn Gazzî'den ders aldı. Muhibbî'nin ilim öğrendiği hocalarının sayısı çoktur. Daha sonra Şam'dan Anadolu'ya geçti. Bir müddet Anadolu'da kaldıktan sonra, Mekke-i mükerremeye gitti. Orada mücavir olarak kaldı. Mekke-i mükerremede Emîr Mes'ûd bin Şerîf Hasen bin Ebü's-Senâ ile görüştü. Emîr Mes'ûd bin Şerîf Hasen, Muhibbî'ye çok yardımcı oldu. Muhibbî onu yazdığı kasidelerle övdü. Burada evlendi. Bir müddet Halep kadılığı yaptıktan sonra, tekrar Şam'a dönerek evine yerleşti.

Kadıaskerlik görevinde de bulunan Muhibbî, çok iffet sahibi idi. Babası vefât edince, Şam Kâdı'l-kudâtı İbrâhim bin Ali İznikî, Şâmiyye-i Berâniyye müderrisliğini Muhibbî'ye verdi. O sırada Muhibbî, Zâhiriyye Medresesi'nde müderris idi. Daha sonra Zâhiriyye Medresesi müderrisliğini bıraktı. Yalnız Şâmiyye müderrisliğine devam etti.

Muhibbî, zamanın âlim ve fâzıllarından idi. Muhtelif ilimlerde mütehassıs idi. Bizzat kendi yazısıyla birçok kitap yazdı, ömrünün sonunda, kütüphânesinde bulunan yüzelliye yakın kitabı vakfetti.

Muhibbî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i sûret-il-Feth, 2- Kitâbün fit-tefsîr vel-hadîs vel-fıkıh vet-tasavvuf vel-edeb.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 14

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 19

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 617

MUHİBBULLAH-I MANKPÛRÎ

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhibbullah, nisbeti Mankpûrî'dir. Mir Seyyid Muhibbullah-ı Mankpûri ismiyle tanınır. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak tesbit edilememiş ise de, onbirinci asrın sonlarına doğru vefât ettiği bilinmektedir.

İlk zamanlarında, o zamanın evliyâsının büyüklerinden Muhammed bin Fadlullah-i Bürhânpûrî'nin (k.s.) hizmetinde bulundu. Ona çok güzel hizmet eden Seyyid Muhibbullah-ı Mankpûri, o zâttan icâzet ve hilâfet aldıktan sonra, yine aynı şehirde bulunan Mir Muhammed Nu'mân'ın hizmet ve huzûru ile şereflendi. Ondan tasavvuf yolunun edeb ve inceliklerini öğrenmeye başladı.

Mir Muhammed Nu'mân'ın (k.s.) meclisinde, devamlı olarak İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Medh-ü-senâsı geçtiğinden ve yüksek mektûpları okunduğundan, İmâm-ı Rabbânî'yi (k.s.) görmek ve hizmetlerinde bulunmak arzu ve şevkiyle yanmaya başladı. Bu aşkla hazret-i İmâm'ın yüksek dergâhlarına kavuştu. Bir müddet orada kaldı. Birçok ma'nevî dereceler elde etti. İmâm-ı Rabbânî (k.s.), Mir Muhammed Nu'mân'a (k.s.) yazdıkları bir mektûpta bunu şöyle bildirmektedir "Seyyid Muhibbullah, Allahü teâlâdan başka herşeyi unuttu ve fenâ derecelerinin ba'zışına kavuştu. Kendisine bir nevî icâzet verip, Mankpûr'a gönderdik."

Seyyid Mir Muhibbullah-ı Mankpûri (k.s.) İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından vazîfelendirilerek Mankpûr'a gidince, orada kaldığı zamanlarda ba'zı kimselerin eziyet ve sıkıntı vermelerinden iyice rahatsız olup, hazret-i İmâm'a mektûp yazarak durumu arzetti. İmâm-ı Rabbânî hazretleri ona şöyle bir mektûp yazdılar:

"Allahü teâlâya hamd olsun ve O'nun sevgili Peygamberine salât olsun. Size ve bütün müslümanlara duâ ederim. Kardeşim Seyyid Mir Muhibbullah'ın şerefli mektûbu geldi. Bizi çok sevindirdi. İnsanların üzmelerine dayanmak lâzımdır. Akrabanın incitmelerine sabretmekten başka yapılacak şey yoktur. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberine "aleyhisselâm" emrederek, Ahkâf sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"Peygamberlerden Ülül'azm olanların sabr ettikleri gibi sen de sabr et! Onlara azâb verilmesi için duâ etmekte acele eyleme!"** Orada bulunanlara en fâideli şey; yanlarında bulunanların eziyet etmeleri, sıkıntı vermeleridir. Siz bu ni'meti istemiyor, bundan kaçıyorsunuz. Evet, hep tatlı yemeğe alışmış olan, şifâ verici acı ilâcdan kaçar. Buna ne diyeceğimi bilemiyorum. **Fârisî beyt tercümesi:**

Nazlı olsa da, aşka yakalanan kimse,
Naz çekmeğe de alışmalıdır elbette!

İlâh-âbâd denilen yere göç etmek için izin istiyorsunuz. Yahut bir yer gösteriniz de, oraya gidip, halkın ifrat derecesindeki cefâsından kurtulayım diyorsunuz. Buna ruhsat, izin verilebilir. Fakat, azîmet daha iyi yol, orada kalıp, sıkıntılara sabır ve tahammül etmektir. Bildiğiniz gibi, bu mevsimde halsiz oluyorum. Bunun için kısa yazdım. Selâm ederim." (Üçüncü cild, 7. mektûp)

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin daha sonra yazdıkları bir mektûp şöyledir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Kardeşim Seyyid Mîr Muhibbullah'ın şerefli mektûbu geldi. Sıkıntılardan dolayı ümidsiz olduğunu bildirerek başlıyan yazılarınız anlaşıldı. Allahdan ümîdi kesmek küfürdür. Ümidli olunuz! iki şey sizde varsa hiç üzülmeyiniz! Biri, bu parlak dînin sahibine uymak (s.a.v.). İkincisi, dîni öğrendiğiniz zâtın büyüklüğüne inanmak ve onu çok sevmek. Allahü teâlâya sığınınız ve O'na yalvaranız ki, bu iki büyük ni'mette gevşeklik olmasın. Bu ikisi olunca, başka şeylerin düzelmesi kolaydır. Size daha önce de yazmıştım ki, Mankpûr'da bulunmaktan sıkılıyorsanız, İlâh-âbâd denilen yere gidip yerleşebilirsiniz. Orasının mübârek olacağı umulur. Siz tersine anlamışsınız. Mübârek kelimesi de, maksadımızın anlaşılmasına yaramamış. Şimdi de, öyle söylüyorum. Bu gece kalbime doğdu ki, eşyalarınız Mankpûr'dan alınıp, sanki İlâh-âbâd'a götürüldü. Orada bir kenar yere yerleşip, Allahü teâlânın zikri ile orayı aydınlatınız! Kimse ile arkadaş olmayınız! Nefy ve isbât (la ilahe illallah) zikrini çok yapınız! Bu güzel kelimeyi tekrar ederken, bütün dilek ve düşüncelerinizi gönülden çıkarınız! Maksadınız, dileğiniz ve sevdiğiniz, birden fazla olmasın! Kalbiniz ile zikr yapamazsanız, dilinizle yapınız! Fakat sessiz yapmalısınız. Çünkü, yüksek sesle zikr yapmak, bu yolda yasaktır. Bu yolda yapılacak başka şeyleri biliyorsunuz. Elinizden geldiği kadar, uymağa gayret ediniz! öğreten zâta uymak, insanı çok şeylere kavuşturur. Onun yolundan sapmak, çok tehlikelidir. Daha ne yazayım? Doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ'ya uyanlara selâm olsun! Aleyhisselâtü vesselâm" (3. cild, 13. mektûp)

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ında, Mîr Muhibbullah-ı Mankpûri'ye yazılmış başka mektûplar da vardır. Bu mektûplardan birinci cild, 272. mektûbun bir yerinde buyuruyor ki:

"Sübhânallah! Allahü teâlâya hamd olsun! Peygamberlerin hepsi, afakî, ya'nî insanın dışında olan ve enfüsî, ya'nî insanın içinde olan putları yok etmeğe uğraştılar. Bu putların yok edilmesini herkesden istediler. Hiçbirşeye benzemeyen, nasıl olduğu anlaşılamayan ve varlığı

lâzım olan yaratanın bir olduğunu bildirdiler. Hiçbir peygamberin, mahlûklara benzeyen bir yaratana îmân edilmesini emr ettiği ve mahlûklar, yaratanın görünüşleridir dediği hiç işitilmemiştir. Bütün peygamberler, varlığı lâzım olan yaratanın bir olduğunu, söz birliği ile bildirmişlerdir. O'ndan başka hiçbirşeye tapılamıyacağını söylemişlerdir. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Kitaplı kâfirlere söyle! Aramızda ortak olan kelimeyi söyleyiniz! Ya'nî, Allahü teâlâdan başka hiçbirşeye tapınmayız! O'na hiçbirşeyi ortak etmeyiz, içimizden hiç kimseyi yaratıcı Rab tanımayız deyiniz!"** buyuruyor."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri tarafından Muhibbullah-ı Mankpûri'ye yazılmış başka bir mektûp:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği, sevdiği iyi insanlara selâm ve rahatlıklar olsun! Allahü teâlâ seni doğru yoldan ayırmasın! Namazın kusursuz, kâmil olması, bu fakire göre, fıkıh kitaplarında uzun uzadıya yazılmış olan farzlarını, vâciblerini, sünnetlerini ve müstehablarını yerlerine getirmekle olur.

Namazı tamamlamak için, bu dört şeyden başka yapılacak birşey yoktur. Namazın huşû'u (ya'nî her uzvun tevâzu göstermesi), bu dört şeyi yapmaktır. Kalbin hudû'u (ya'nî Allah korkusu) da yine bunları tamam yapmakla olur. Ba'zıları, bu dördünü uzun uzadıya öğrenip ezberlemekle, namazımız tamam oldu deyip, bu öğrendiklerini iyi yapmakta gevşek davranmışlardır. Bundan dolayı namazın kemâlâtından az birşey kazanabilmişlerdir. Bir kısmı da, namazda dünyâyı unutup, kalblerinin Allahü teâlâ ile olmasına ehemmiyet verip, a'zâların edebli bulunmasını gözetmemişler, yalnız farzları ile sünnetlerini yerine getirmişlerdir. Bunlar da namazın hakîkatini anlayamamıştır. Namazın kemâl bulmasını, namazdan başka şeyde aramışlardır. Çünkü, namazda kalbin hazır olması şart değildir. Hadîs-i şerîfte; **"Kalb hazır olmazsa, namaz da olmaz"** buyuruldu ise de bu, kalbin, yukarıda bildirilen dört şeyin yapılmasında hazır olması, uyanık olması demektir. Ya'nî bunların hepsinin yapılmasında gevşeklik olmamasına dikkat etmektir. Kalbin bundan başka hazır olmasını, bu fakir düşünemiyorum.

Suâl: Namazın tamam olması ve kemâl bulması, bu dört şeyi yapmakla olunca ve bundan başka birşey ile kâmil olmıyacağına göre, başlangıçta bulunan bizim gibilerin namazı ile nihâyete kavuşmuş büyüklerin namazları, hattâ, bu dört şeyi yapan câhillerin namazları arasında ne fark kalır?

Cevap: Namazlar arasındaki fark, kılanlar arasındaki farkdan gelir. Bir ibâdeti yapan iki farklı kimseye, eşit sevâb verilmez. Bir makbûl, sevgili kula, başkalarının o işine verilen sevâbdan daha çok sevâb verilir. Bunun içindir ki; "Âriflerin gösteriş olan ibâdetlerine, câhillerin hâlis amellerinden daha çok sevâb verilir." demişlerdir. Âriflerin hâlis amellerine kimbilir ne kadar çok verilir? Bunun içindir ki Ebû Bekr (r.a.), Peygamberimizin (s.a.v.) bir yanılmasını, kendi doğru ve hâlis amelinden daha kıymetli olduğunu bilerek; "Keşke Muhammed aleyhisselâmın bir sehvi (yanılması) olsaydım" demiş, bütün ibâdetlerini verip, O'nun (s.a.v.) bir yanılmasını almak istemiştir. Ya'nî O'nun bir sehvi olmağı istemiştir. Bütün amellerini, hâllerini, O'nun bir yanlış işinden aşağı bilmiştir. Meselâ, O'nun dört rek'atli namazda yanılıp, ikinci rek'atde selâm vererek kıldığı bir namazına, bütün ibâdetlerini değiştirmek istemiştir, İşte nihâyete yetişmiş büyüklerin namazlarına, dünyâ ve âhırette çok şeyler verilir. Başlangıçta olanların ve câhillerin namazı böyle değildir. **Fârisî mısra'tercümesi:**

"Toprağın temiz âlem ile ne ilgisi var?"

Nihâyette olanların namazlarından birkaç şey söyleyelim de, başka taraflarını bunlara benzetirsiniz! Öyle olur ki, nihâyete ermiş olan, namazda okurken, tesbih ve tekbir ederken, dilini, Mûsâ aleyhisselâma söyleyen ağaç gibi bulur. Bütün a'zâsını, vâsıta ve âlet olarak görür, öyle zamanlar olur ki; namazda bâtını, hakîkati (ya'nî kalbi ve rûhu), zâhirinden, sûretinden (ya'nî his uzvlarından, duygularından) ayrılıp, gayb âlemine (ya'nî rûhlara ve meleklere) karışır ve bilmediğimiz bir bağ ile, o âleme bağlanır. Namazı bitince, yine dünyâya döner.

Bu suâlin cevâbında şöyle de deriz ki; bu dört şeyi kusursuz yapmak, ancak nihâyettekilere nasîb olur. İşin başında olanlar ve câhiller, bunları tam yapamaz. Ya'nî yapmaları mümkün ise de, yapabilmeleri çok güçtür. Allahü teâlâ, doğru yolda olanlara selâmet, rahatlık versin!" (1. cild, 305. mektûp)

Gel aldanma bu dünyâya, sonu vîrân olur birgün,
Senin bu sürdüğün demler, elbet yalan olur birgün.

"Allahü teâlâya hamd olsun! Allahü teâlâ bizi ve sizi, dedelerinizin doğru yolunda bulundursun! insanların en üstünü, sevgili Peygamberinin "aleyhissalâtü vesselâm" sadakası olarak duâmızı kabûl eylesin! Burada bulunan fakirlerin hâli ve işleri çok iyidir. Allahü teâlâya dâima hamd ve minnet ederiz ve O'nun Peygamberine sonsuz salât ve selâm ederiz. Selâmetde ve âfiyetde olmanız, doğru yolda bulunmanız ve ilerlemeniz için Allahü teâlâya duâ ederim. Kıymetli ve merhametli efendim! Kazanç zamanı geçip gidiyor. Her geçen an, ömrümüzü azaltmakta, ecel zamanını yaklaşdırmaktadır. Bugün aklımızı başımıza toplamazsak, yarın âh etmekten ve pişmanlıktan başkş elimize birşey geçmez. Bu birkaç günlük sağlık zamanında, yüce dînimize uygun yaşamağa çalışmalıyız! Ancak böylece kurtulmamız umulur. Dünyâ hayâtı, iş yapcak zamandır. Keyf yapacak, eğlenecek zaman ilerde gelmektedir. Orada, dünyâda yapılan işlerin karşılığı ele geçecektir. İş zamanını eğlence ile geçirmek, çiftçinin tohum ekmemesi ve mahsûl almaması gibidir. Daha uzatarak başınızı ağrıtmaktan çekiniyorum. Allahü teâlâ, dünyâ ve âhıret ni'metlerine kavuştursun! Âmîn" (2. cild, 89. mektûp)

Yine İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Muhibbullah-ı Mankpûrî'ye bir mektûpta şöyle buyurdular:

"Allahü teâlâya hamd olsun! O'nun peygamberlerine salât ve size duâler ederim. Kıymetli kardeşim Seyyid Mîr Muhibbullah! Buradaki fakirlerin hâlleri, gidişleri çok iyidir. Bunun için Allahü teâlâya sonsuz hamd etmek lâzımdır. Sizin de selâmetiniz için ve hâlinizin değişmemesi için ve doğru yolda ilerlemeniz için Allahü teâlâya duâ ederim. Bu günlerde, ne hâlde bulunduğunuzu bildirmediniz. Mesafenin uzaklığı, haberleşmeyi güçleştiriyor. Nasihat vermek; dînimizin birinci vazîfesidir ve Peygamberlerin en üstününe uymaktır. (O'na ve hepsine üstün duâlar ve selâmlar olsun!) O'na uymak için O'nun sünnetlerini, ya'nî bütün emir ve yasaklarını yerine getirmek ve O'nun beğenmediği bid'atlerden sakınmak lâzımdır. O bid'atler, gecenin karanlığını yok eden tan yerinin ağarması gibi parlak görünseler de, hepsinden kaçmak lâzımdır. Çünkü hiçbir bid'atte nûr yoktur, ışık yoktur. Hiçbir hastaya şifâ yoktur. Hiçbir hastaya ilâç olamazlar. Çünkü, her bid'at, ya bir sünneti yok eder, yahut sünnetle ilgisi olmaz. Fakat, sünnetle ilgisi olmayan bid'atler, sünnetten aşırı, artık oldukları için, sünneti yok etmiş olmaktadırlar. Çünkü, bir emri emr olunandan ziyâde yapmak, bu emri değiştirmek olur. Bundan anlaşılıyor ki, nasıl olursa olsun, her bidat, sünneti yok etmektedir. Sünnete ters düşmektedir, hiçbir bid'atde iyilik ve güzellik yoktur. Keşke bilseydim ki, kâmil olan bu dinde ve Allahü teâlânın râzı olduğu İslâmiyette, ni'metler tamam olduktan sonra, ortaya çıkan bid'atlerden ba'zılarına, nasıl olmuş da güzel demişler? Bunlar niçin bilmemişler ki, birşey yükseldikten, tamam olduktan, beğenildikten sonra, buna yapılacak eklemeler güzel olamaz. Hak olan, doğru

olan birşeyde yapılacak her değişiklik, dalâlet ve sapıklık olur. Kâmil olan, tamam olan bu dinde, sonradan meydana çıkarılan birşeye güzel demenin, dînin kemâle ermediğini göstereceğini ve ni'metin tamam olmadığını bildireceğini anlamış olsalardı, hiçbir bid'ate güzel diyemezlerdi. Yâ Rabbî! Unuttuğumuz ve yanıldığımız şeyler için bizleri hesaba çekme! Size ve yanınızda olanlara selâm ederim." (2. cild, 19. mektûp)

---

1) Berekâtı Ahmediyye sh. 372

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 344

3) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 75, 1047, 1094

MU'ÎD AHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Otuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed, babasının ismi Yûsuf'dur. Doğum târihi bilinmemektedir. Tokat yakınlarında Kazova (Kazâbad) kasabasında doğdu. 1057 (m. 1647) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kâdıçeşmesi'nde yaptırmış olduğu medresenin bahçesine defnedildi.

İlk tahsilini Kazova'da yaptıktan sonra, genç yaşında ilim öğrenmek için İstanbul'a geldi. Zamanın âlimlerinden olan Fehmi Efendi'den ilim tahsîl etti. Onun yanında Mu'îd (yardımcı müderris) ve mülâzim (stajyer müderris) olarak çalıştı. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaşıp, ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, 1030 (m. 1620) senesinde Şam, 1039 (m. 1629)'da Mısır, 1043 (m. 1633)'de Edirne kadılıklarına ta'yin edildi. Bu vazîfeden alınıp, 1045 (m. 1635)'de İstanbul kadılığına yükseltildi. 1047 (m. 1637)'de Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirilen Mu'îd Ahmed Efendi, sert mizaçlı olduğu için, ba'zı kimselerin kırılmasına sebep oldu. Bu yüzden Anadolu kadıaskerliği vazîfesinden alınıp, Belgrad'a gönderildi. Daha sonra İstanbul'a döndü. 1049 (m. 1639) senesinde ikinci defa Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1051 (m. 1641) senesinde Rumeli Kadıaskerliğine yükseltildi. 1055 (m. 1645) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürütürken İstanbul'da vefât etti. Sultan İbrâhim Hân zamanında, bir sene dört ay şeyhülislâmlık yaptı.

Mu'îd Ahmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil faziletli bir zât idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı müddetince doğruluk ve adâletten ayrılmadı. Allahü teâlânın dîninin emirlerini uygulamaktan ta'viz vermezdi. Sert mizaçlı olmasına rağmen, haklının ve hakîkatin karşısında yumuşak idi. Hak bildiğini devlet erkânına da olsa açıkça söylemekten çekinmezdi. Vazifesinde adâletsizlik yapan kadıları sert bir şekilde azarlar, adam kayırma veya usulsüz iş yapmaya şiddetle karşı çıkardı.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 52

2) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4335

MÛSÂ SİNDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mûsâ Sindî'dir. Doğum târihi ve yeri belli değildir. 1012 (m. 1603) senesinde vefât etti. Seyyid Sıbgatullah Sindî'nin talebelerindendir. Medîne-i münevverede ikâmet etti.

Mûsâ Sindî, İbrâhim aleyhisselâmın makamını ve Beyt-i Makdîs'i ziyâret için Şam taraflarına gitti. Bu yolculukta onunla beraber olan birisi şöyle anlatır: "Medîne-i münevvereden Şam'a giderken, ben Mûsâ Sindî ile beraberdim. Onu, tefsîr, me'ânî, beyân, mantık, hadîs ve tasavvuf ilimlerinde yüksek bir âlim olarak buldum. Hoş tabiatlı ve zekî idi. Medîne-i münevvereden çıkarken çok perişan idi. Bütün kalbi ile Resûlullaha (s.a.v.) bağlandığı için, Medîne-i münevvereden ayrılmak ona çok zor gelmişti. Fakat gördüğü rü'yâ sebebiyle Medîne-i münevvereden ayrılması gerekiyordu. Anlattığına göre rü'yâsında; "İbrâhim aleyhisselâm seni yanına istiyor" denilmişti. Aynı zât devamla şöyle anlatır: "Safer ayının başlarında, Menzilet-i Zâtihac denilen yerde, Mûsâ Sindî beni ziyâret etmişti. Ben ise yatıyordum. Yolculuk yakın olduğu için önce biraz uyumak istiyordum. Çünkü yolculuk sırasında uyumak zor oluyordu. Hem uykum da gelmiş, üzerime de birşeyler örtmüştüm. Bu sebeble uyuduğumu, beni rahatsız etmemesini anlaması için kalkmadım. Fakat yine de kendi kendime; "Böyle bir zât yanına gelmiş, sen ise yatıyorsun" dedim. Sonra kalktım, ona kahve ve yiyecek birşeyler ikram ettim. Bunun üzerine bana; "Ben sâdece senin ziyâretine geldim" dedi ve birşey yeyip içmedi. O zaman kendi kendime; "Allahü teâlâdan utanmıyor musun? Sâlih bir zât Allah için seni ziyâret ediyor. Bu ziyâreti ile de senden birşey beklemiyor" dedim. Başımın altındaki yastığı kaldırıp, onun oturması için verirken, yastığın altında büyük bir akrebin olduğunu gördüm. Derhal akrebi öldürdük. Bu durumdan, Mûsâ Sindî'nin yanıma gelişinin kerâmet olduğunu anladım. Sonra, bir müddet Şam'da onunla beraber kaldık. Mûsâ Sindî, Şam'da birkaç gün kaldıktan sonra Beyt-i Makdîs'e gitti, İbrâhim aleyhisselâmın makamını ziyâret etti. Vefât edinceye kadar Beyt-i Makdîs'de kaldı."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 273

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 435

MUSTAFA BİN EBÜSSÜ'ÛD

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlimlerden. Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin oğludur. 965 (m. 1557) senesinde doğdu. 1008 (m. 1599) senesi Safer ayında İstanbul'da vefât etti. Eyyûb semtinde, muhterem pederi Ebüssü'ûd Efendi'nin yanına defnedildi. Defnedildiği yerin yakınındaki mektepde bulunan sâlih bir zâtın, Mustafa bin Ebüssü'ûd Efendi'nin defnedildiği gün, mezarından; **"Biz Allahın kuluyuz ve** (öldükten sonra da) **yine ona döneceğiz, derler"** meâlindeki Bekâra sûresi 156. âyet-i kerîmesini duyduğunu Hüsrev-zâde yazmıştır.

Mustafa Efendi, babası Ebüssü'ûd Efendi'den ilim ve edeb öğrendi. 982 (m. 1574) senesi Rebî'ul-âhır ayında Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak ta'yin edildi. 984 (m. 1576) senesinde bu medreseden ayrıldı ise de, 986 (m. 1578) senesinde tekrar aynı göreve getirildi. Daha sonra Edirne Selîmiye Medresesi'ne ta'yin edildi. Bu görevden ayrıldıktan sonra çeşitli yerlerde kadılık yaptı. 995 (m. 1587) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. Çeşitli yerlerin kadılıklarında bulunan Mustafa Efendi, 1007 (m. 1598) senesinde Anadolu âlimlerinin reîsi oldu. Aynı sene rahatsızlandı ve uzun süren hastalığı neticesinde vefât etti.

Mustafa Efendi aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. Bütün ilimlerin inceliklerine vâkıf idi. Özellikle fıkıh ve usûl-i fıkıhda çok derin bilgiye sahipti. Kâdılığı sırasında, adâlet ve doğruluktan asla ayrılmamıştı. Çok güzel hattı vardı.

"Hâşiyetün aled-dürer vel-gurer li Molla Hüsrev" Mustafa Efendi'nin yazmış olduğu eserlerdendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 277

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 438

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 438

4) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 428

MÜEYYED-ZÂDE ABDÜLKÂDİR ŞEYHÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı Devleti'nin ondokuzuncu şeyhülislâmıdır. İsmi Abdülkâdir'dir. İkinci Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim Hân zamanlarında kadıaskerlik yapan Müeyyed-zâde Abdürrahmân Efendi'nin kardeşi Şeyh Kerîm Hacı Efendi'nin oğludur. Şeyhî diye meşhûr olmuştur. 920 (m. 1514) senesinde İstanbul'da doğdu. 1002 (m. 1593) senesinde İstanbul'da vefât etti ve Eyyûb Sultan civarında, Yahyâ Efendi dergâhı bahçesinde, babasının yanına defnedildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip yükseldikten sonra, Şeyhülislâm Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetinde bulundu. İlim öğrenip istifâde etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak çalışıp, ilmî yüksekliklere ulaştıktan sonra, ilk olarak Gelibolu Sarıca Paşa Medresesi müderrisliğine ta'yin olundu. Bu sırada Ebüssü'ûd Efendi'nin kızıyla evlendi. 970 (m. 1562) senesinde Süleymâniye Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. Daha sonra 974 (m. 1566) senesinde Şam kadılığına, yine aynı yıl içinde Mısır kadılığına, 976 (m. 1568) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. 977 (m. 1569) senesinde İstanbul kadılığını yürütmekteyken, bir sene sonra Anadolu kadıaskerliğine, arkasından 979 (m. 1571) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. 981 (m. 1573) senesinde emekli oldu. 991 (m. 1583) senesinde tekrar Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'i müderrisliğine getirildi.

Çivi-zâde Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine, 995 (m. 1587) senesinde, Üçüncü Murâd Hân tarafından şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu şerefli ve ulvî vazîfeyi, 1 yıl 11 ay müddetle yürüten Abdülkâdir Şeyhî Efendi, 997 (m. 1589) senesinde Beylerbeyi vak'asında vazîfeden alındı. Bundan sonra emekli olan Abdülkâdir Şeyhî Efendi, evine çekilip; ibâdet, tâat ve ilmî mütâlâa ile meşgûl iken vefât etti.

Abdülkâdir Şeyhî Efendi; âlim, fâzıl, ilmiyle âmil ve güzel ahlâk sahibi idi. İlim ve irfânıyla çevresini aydınlatan, takvâ sahibi bir zât idi.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 327

2) Derhal-ül-meşâyıh sh. 32

3) Hulâsat-ul-eser cild-2, sh. 438

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2894

MÜNÂVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdürraûf bin Tâc-ül-ârifîn bin Ali bin Zeynel âbidîn Haddâdî Münâvî olup, lakabı Zeynüddîn'dir. 952 (m. 1545) senesinde Kâhire'de

doğdu. 1031 (m. 1621) senesi Safer ayında Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı, Cum'a günü Ezher Câmii'nde kılındı ve yaptırdığı dergâhın yakınına defnedildi.

Münâvî, babasının terbiye ve himâyesinde büyüdü. Bülûğa ermeden önce, Kur'ân-ı kerîmi hatmedip ezberledi. Behce, Elfiyetü İbn-i Mâlik, Sîret-ül-Irâkî, Elfiyet-ül-hadîs ve başka ilim kitaplarını mütâlâa etti. Bunları, zamanının âlimleri huzûrunda tekrar okudu. Arabî ilimleri babasından, fıkıh ilmini Şemsüddîn Remlî'den, tefsîr, hadîs ilmini ve edebi, Nûreddîn Ali bin Gânim Makdisî'den tahsil etti. Üstâd Muhammed Bekrî'nin derslerine devam etmekle, tefsîr ve tasavvufun inceliklerini öğrendi. Necmüddîn Gaytî, Şeyh Kâsım, Şeyh Hamdân Fakîh, Şeyh Tablavî'den hadîs okumakla, üstün bir dereceye yükseldi. İlimdeki ihtisasının çoğunu, Şemsüddîn Remlî'nin yanında yaptı. Zamanının kutbu, Abdülvehhâb-ı Şa'rânî'den tasavvuf yolunu öğrenip, icâzet aldı. Halvetî büyüklerinden; Şeyh Muhammed Menâhılî, Ebî Abdullah, Şeyh Muharrem Rûmî ile görüştü ve Halvetiyye yolunun edebini öğrendi. Bayrâmiyye yolunu Şeyh Hüseyn Rûmî Menteşevî'den, Şâziliyye'yi Şeyh Mansûr Gaytî'den, Nakşibendî yolunu da, Seyyid Mes'ûd Taşkendî ve başka evliyâdan öğrendi. İcâzet (diploma) aldı.

Münâvî, insanlara ilim ve edeb öğretti. Sonra uzleti (yalnızlığı) seçti. Evine kapandı. Herkesle görüşmedi, ilim, ibâdet ve eser te'lîfi ile meşgûl oldu. Daha sonra da Sâlihiyye Medresesi'nde ders okutmaya başladı. Çok talebe yetiştirdi. Dört hak mezheb âlimleri dersini dinlediler. Şeyh Süleymân Bâbilî, Seyyid İbrâhim Taşkendî, Şeyh Ali Echurî, Velî Ahmed Kelbî ve oğlu Şeyh Muhammed talebeleri arasındadır. Zamanın bir kısım insanları, onun ilimdeki üstünlüğünü anlayamayıp hased ettiler. Ona düşmanlıkta bulundular. Neticede Münâvî, bu hasedçiler tarafından zehirlendi. Uzun zaman tedâvi gördü. Bedeninde bu zehrin izleri silinmedi. Eserlerini, oğlu Tâcüddîn'e söyleyerek yazdırdı.

Münâvî, zamanının en büyük âlimlerinden idi. Çok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Ithâfât-üs-seniyye bil-ehâdîs-il-kudsiyye, 2-İthâf-üt-tullâb bi şerh-i kitâb-il-lübâb, fil-fıkh, 3- Ahkâm-ül-esâs fî muhtasar-ı Esâs-il-belâga, 4- Irsâlü ehl-it-ta'rîf fit-tasavvuf, 5- İrgâmü evliyâ-iş-şeytân bi zikr-i menâkıb-i evliyâ-ir-Rahmân, 6-İm'ân-üt-tullâb bi şerh-i tertîb-iş-Şihâb, 7- Bugyet-üt-tâlibîn li ma'rifet-i ıstılâh-il-muhaddisîn, 8- Bugyet-ül-muhtâç ilâ ma'rifet-i usûl-üt-tıbbi vel-ilâç, 9- Et-Teysîr muhtasaru şerh-i Câmi'is-sagîr, 10- El-Cevâhir-ül-mudiyye fil-ahkâm-is-Sultâniyye 11-Er-Ravd-ül-bâsim fî şemâil-il-Mustafâ Ebi'l-Kâsım 12- Şerhu en-mûzec-il-lebîb fî hasâis-il-habîb lis-Suyûtî, 13- Es-Saffetü fî menâkıb-i beyt-i âli'n-Nübüvveti, 14- Feyz-ül-kadîr fî şerh-i Câmi'is-sagîr, 15- Künûz-üd-dekâik fî hadîs-i hayr-ül-halâik, 16- El-Kevâkib-üd-düriyye fî menâkıb-is-sâdet-is-sûfiyye.

Münâvî'nin eserlerinden olan Künûz-üd-dekâik'de yazılı olan hadîs-i şerîflerden ba'zıları:

"İbâdetlerin en kıymetlisi, evvel vaktinde kılınan namazdır."

"İlim hazinedir. Anahtarı, sorup öğrenmektir."

"İlim öğreniniz ve öğretiniz."

"İlim öğretmek, günahlara keffârettir."

"Kadın, yanında bir mahremi olmadan hacca gidemez."

"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız hidâyet bulursunuz!"

"Âlimler, peygamberlerin vârisleridir."

"Evliyâ ol kimsedir ki, onlar görülünce, Allah hatırlanır."

"Herşeyin hâsıl olduğu yer vardır. Takvânın elde edildiği yer, âriflerin kalbleridir."

"Âlimin yüzüne bakmak ibâdettir."

"Ümmetimin âlimlerine saygılı olunuz! Çünkü onlar, yeryüzünün yıldızlarıdır."

"Âlimlerin yanında bulunmak ibâdettir."

"Allahın öyle kulları vardır ki, bir şey için yemîn etseler, Allah o şeyi yaratır."

"Talebesi arasında âlim, ümmeti arasında peygamber gibidir."

"Bir âlimin ölmesi, bir şehir halkının ölümünden daha büyük ziyandır."

"Derecesi en üstün olanlar, Allahü teâlâyı zikredenlerdir."

"İnsanların en kıymetlisi, mü'minlerin âlimleridir."

"Kur'ân-ı kerîmi hatm edenin duâsı kabûl olunur."

"Kur'ân-ı kerîmi tecvide uygun okuyana, şehîd sevâbı verilir."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 220

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 412

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 510

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1048

MÜRŞİDÎ (Abdürrahmân bin Îsâ)

Hicaz'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Abdürrahmân bin Îsâ bin Mürşid Ömerî olup, künyesi Ebü'l-Vecâhe'dir. Mürşidi diye bilinir. 975 (m. 1567) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 1037 (m. 1627) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

Abdürrahmân Mürşidi, Mekke-i mükerremede yetişti. Kur'ân-ı kerîmi, Elfiye kitabını, İmâm-ı Nevevî'nin topladığı kırk hadîs-i şerîfi, Kenz-üd-dekâkik'in büyük bir kısmını ve Cezeriyye'yi ezberledi. Ali bin Cârullah bin Zâhire, Molla Abdullah Kürdî, Seyyid Gazânfer, Şeyh Abdüsselâm, Muhammed bin Ali Rekrûk Cezâiri'den ilim öğrendi. Şemsüddîn Remli, Molla Hamîd Sindî, Ahmed Şırbînî ve Şemsüddîn Nehrâvî'den hadîs-i şerîf rivâyet etti. Kırâat ilmini, Molla Aliyy-ül-kârî Hirevî'den öğrendi.

Abdürrahmân Mürşidi, 999 (m. 1590) senesinde Mehmed Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başladı. Burada Sahîh-i Buhârî'yi okuttu. Bu eserin, ilmin kaybolup cehâletin yayılması bahsine kadar olan kısmına şerh yaptı. 1005 (m. 1596) senesinde Mescid-i Harâm'da ders ve Hanefî mezhebine göre fetvâlar verdi. Vakıf mevzûunda verdiği bir fetvâya ba'zı kadılar karşı çıkınca, bu fetvâyı Mısır'a gönderdi. Mısır'daki âlimler verdiği fetvânın doğru, karşı çıkanların sözlerinin yanlış olduğuna dâir cevap verdiler. 1020 (m. 1611) senesinde Mescid-i Harâm'ın imamlık ve hatipliğini ve sultâna âit fetvâ işlerini üzerine aldı. Daha sonra Mescid-i Harâm'ın civarında, Sultan Süleymân'ın yaptırdığı medreseye müderris oldu. Bu medresede ilk önce Abdürrahmân Mürşidi ders verdi. Medresedeki görevinden ayrıldıktan bir süre sonra, Mekke-i mükerreme şerîfi, bu medresenin müderrisliğini yine Abdürrahmân Mürşidî'ye verdi. Dersine Kâdı Beydâvî'nin tefsîrinden başladı. O gün dersinde, Mekke-i mükerremenin bütün âlimleri ve ileri gelenleri hazır bulundu.

Hindistan sultânının oğlu Haremşah bin Selîm, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere fakirlerine dağıtılması için sadaka göndermişti. Bu sadakalar Abdürrahmân Mürşidî'nin nezâreti altında dağıtıldı. Hicaz'da akranları arasında, en önde gelen ve i'tibâr gören bir âlimdi. Büyük-küçük herkes mes'elesini ona arzederdi. Ondan ilim almak, onunla görüşmek için uzak yerlerden gelirlerdi.

Abdürrahmân Mürşidî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Zehr-ür-ravd-ül-müktelaf ve nehr-ül-havd-il-mürteşef, 2- Et-Tarsîf fî fenn-it-tasrif: Manzûmdur. Sarf ilmine dâirdir. "Feth-ül-latif' ismindeki şerhi ile beraber basılmıştır. 3- Şerh-ül-Mürşidi alâ ukûd-ül-cemâl: Me'ânî bedî' ve beyân ilmine dâir olup, tabedilmiştir. 4- Ta'mim-ül-fâide bi tetmîmi sûret-il-Mâide, 5- El-Vâfi fî şerh-il-kâfî, 6- Menâhil-üs-semer fî menâzil-il-kamer, 7- Berâet-ül-istihlâl vemâ yetealleku biş-şehri vel-hilâl, 8- Et-Tezkire: Yazma olan bu eser Rabat Kütüphânesi'ndedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 164

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 369

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 548

4) Keşf-üz-günûn cild-1, sh. 238 cild-2, sh. 1233, 1516

5) El-A'lâm cild-3, sh. 321

6) Brockelmann Sup-2, sh. 513

NAKÎB-ÜŞ-ŞAM (Muhammed Hamza)

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Kemâlüddîn bin Muhammed bin Hüseyn bin Muhammed bin Hamza'dır. 1024 (m. 1615) senesinde Şam'da doğdu. 1085 (m. 1674) senesinde vefât etti. Hazreti Hüseyn soyundandır.

Muhammed Hamza, babasının yanında yetişti. Kur'ân-ı kerîmi ve tecvidi, Hanefî âlimlerinden Ebû Bekr Süleymî ve Hanbelî âlimlerinden Şeyh Abdülbâkî'nin yanında okudu. Sonra babası onu ilim öğrenmesi için Fakîh Şemsüddîn Muhammed bin Mansur'un yanına gönderdi. Bir müddet sonra hocası Fakih Şemsüddîn, Muhammed Hamza'ya icâzet verdi. Muhammed Hamza, Hocası Şemsüddîn'in, mübârek üç aylarda (Recep, Şa'bân, Ramazan) Şam'daki Emevî Câmii'nde verdiği Sahîh-i Buhârî derslerine devam etti. Muhammed Hamza çok çeşitli dinî kitapları okuyup ezberledi. Bu ezberlediklerini çeşitli âlimlere okudu. Şihâbüddîn Ahmed, Seyyid-Ahmed bin Ali Safûrî, Necmüddîn Gazzî, Şeyh Abdülkâdir bin Minkâr, Şeyh Ömer el-Kârî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

Nakib-üş-Şam Hamza, ilim öğrenmek için birçok beldelere gitti. Daha sonra Şam'a döndü. Buraya yerleşerek kadılık yaptı ve ders verdi. Babası vefât edince, onun yerine nakîblik vazîfesini üzerine aldı. Muhammed Hamza'dan ders almak için çok sayıda insan geliyordu. Talebeleri ondan çok istifâde ettiler. Büyük âlim Muhammed bin Muhammed bin Süleymân Magribî, Ramazan bin Mûsâ bin Atıf Ebü'l-Vehhâb, Abdülhay Ukrî ve daha birçok âlim onun talebelerindendir.

Muhammed Hamza'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiyetün alâ şerh-il-Elfiyeti li İbn-i Nâzım, 2- Dîvân-ı şi'r, 3- El-Beyân vet-ta'rîf fî esbâb-ı vurûd-ul-hadîs: Bu eser matbûdur. Sahasının en önemli kaynaklarındandır.

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 163

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 124

3) El-A'lâm cild-7, sh. 15

NECMÜDDÎN GAZZÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed Gazzî'dir. Künyesi Ebü'l-Mekârim olup, lakabı Necmüddîn'dir. 977 (m. 1569) senesi Şa'bân ayının yirmibirinde Dımeşk'da doğdu. 1061 (m. 1651) senesi Cemâzil-âhır ayının onsekizinde yine burada vefât etti. Şeyh Erselân kabristanına defnedildi.

Kendisi Bulgat-ül-vâcid isimli eserinde, babasının hayatını anlatırken şöyle yazmaktadır: "Babam benim doğumumu yazdıktan sonra, Resûlullah efendimizin, âlinin ve eshâbının hürmetine, ömrümün uzun olması sâlih ve takvâ sahibi bir kimse olmam, Allahü teâlânın beni dünyâ ve âhıret belâ ve musibetlerinden muhafaza etmesi, sâlih kullardan, felaha (kurtuluşa) erenlerden, ilmi ile amel eden kullarından eylemesi için duâ eyledi.

Babamın terbiyesinde yetiştim. Yedi yaşıma girince, babamın huzûrunda Kur'ân-ı kerîm okudum. Vefât ettiği senenin Ramazân-ı şerîf bayramında babama; "Efendim! Bekâra sûresinin evvelinden okumak istiyorum" dedim. O zaman bana; "Sen onları okuyabiliyor musun?" diye sordu. Ben "Evet" deyince; "Öyleyse Mıshaf-ı şerîfi getir" dedi. Ben Kur'ân-ı kerîmi getirerek, önce Fâtiha-i şerîfeyi okudum. Sonra Bekâra sûresinin başından beşinci âyet-i kerîmesine kadar okudum. Âyet-i kerîmenin sonuna gelince; "Buraya kadar kâfi" dedi. Ben de Kur'ân-ı kerîmi kapayıp kaldırdım. Sonra babam bana, teşvik olsun diye dört gümüş lira verdi. Altı yaşında iken, Ramazân-ı şerîf orucunu tutmamı emretti. O sene, Ramazân-ı şerîfte tuttuğum her oruç için, bir gümüş lira veriyordu. Babam bütün bunları, beni İslâmın emirlerine ısındırmak, alıştırmak, teşvik ve terbiye etmek için yapıyordu. Ramazân-ı şerîfte babamla beraber sahura kadar ilim tedris ederdik. Bana çok duâ ederdi. Beni ve kardeşimi; 982, 983, 984, (m. 1576) senelerinde bizzat derslerinde bulundurdu. Annemden, babamın; "Necmüddîn'e "Tenbîh" kitabını okutuncaya kadar, Allahü teâlâdan beni hayatta bırakmasını diliyorum" dediğini duydum. Babam, kendisinden ders alan talebeleriyle beraber bana da icâzet (diploma) verdi.

Babamın vefâtından sonra, ben ve kardeşlerim, annemin terbiyesinde yetiştik. Bize her müslüman evlâdının bilmesi gerekli olan edebleri öğretti. Kur'ân-ı kerîm öğrenmemiz husûsunda çok titizlik gösterdi. Hocalarımıza, bizim üzerimizde dikkatle durması ve iyi öğretmeleri için hediyeler verirdi. Bu husûsta üzerine düşen vazîfeyi yerine getirebilmek için canla başla çalışıyordu. Terbiye etmek için, gerektiğinde bizi dövüyordu. Bu gayretinin karşılığında, Allahü teâlânın çok ecir ve mükâfatına nail olacağını umuyordu. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: **"Cennetin kapısını ilk önce ben açarım. Dikkat ediniz!** (Bu sırada) **bana doğru koşan bir kadını görürüm. Ben ona; "Ne var, sen kimsin?" dediğimde, bana; "Ben yetimlerim olduğu hâlde** (yerimde) **oturan bir kadınım"** der.

Kur'ân-ı kerîmi, Yemenli Şeyh Osman'dan okudum. Babam vefâtından önce, beni Şeyh Osman'ın yanından alıp, Yahyâ İmârî'ye gönderdi. Onun yanında Kur'ân-ı kerîmi birkaç defa hatm ettim. Yahyâ İmârî bana; "Ecrûmiyye", "Cezeriyye", "Şâtıbiyye" ve "Elfiyye" isimli eserleri okuttu. Yine onun yanında, Kur'ân-ı kerîmin büyük bir kısmını ezberledim. Sonra Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden, Allâme Zeynüddîn Ömer bin Sultân'ın derslerine devam ettim. Onun yanında

"Ecrûmiyye" isimli eseri ezberledim. Büyük âlim Şeyh Hâlid'in o esere yaptığı şerhi de okudum. Daha sonra Şeyhülislâm Şihâbüddîn Îsâvî'nin derslerine devam ettim. Ondan Mekûdi'nin "Cezeriyye" şerhini ve "Minhâc" şerhinin ba'zı kısımları müstesna, tamâmını okudum. Bu sırada, "Muhallâ" kitabının şerhinden, mevzû ile alâkalı naklettiği açıklamaları da ondan dinledim. Yine ondan, Kâdı Zekeriyyâ'nın "Behçe şerhi"nin baş kısımlarını okudum. Ayrıca, "İrşâd" kitabının ba'zı kısımlarını ve "Akîdet-üş-şeybânî"yi dinledim. Beni, Şeyhülislâm Şihâbüddîn Îsâvî terbiye etti. Bana karşı çok şefkatli ve merhametli idi. En sevdiğim hocalarımdandır. Onüç sene onun yanında bulundum. Ondan çok istifâde ettim. Çok bereketli bir zât idi. Haleb, Medîne-i münevvere ve Amid'de Kâdı'l-kudâtlık yapan Seyyid Muhammed bin Muhammed'den de ilim öğrendim. 998 (m. 1590) senesinde Şam'a gelmişti. Bu sırada ondan Beydâvî tefsîrinin muhtelif yerlerini okudum. Kendisinden rivâyet etme husûsunda bana icâzet verdi. Bütün bunların hâricinde, Mısır âlimlerinden Şemsüddîn Remli, evliyânın büyüklerinden Zeynel'âbidîn Bekrî'den de icâzet aldım. 991 (m. 1583) senesinden i'tibâren Allahü teâlâ bana; nazm, nesr ve eser yazmayı nasîb etti."

Muhibbî onun hakkında şöyle demektedir: "1007 (m. 1598) senesinde Necmüddîn Gazzî Şam'a geldiği zaman, Haleb hadîs âlimi Şeyhülislâm Mahmûd bin Muhammed Beylûnî'nin derslerini ve sohbetlerini dinledi. Ondan rivâyetleri husûsunda icâzet aldı. Yine aynı sene Mekke-i mükerremede, hadîs âlimi Muhammed bin Abdülazîz Zemzemî'den de ilim öğrendi.

Necmüddîn Gazzî çok sayıda eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1-İtkânü mâ yuhsinü min beyân-il-ahbâr-id-dâirati alel elsüni: Hadîs ilmine dâir bir eserdir. 2- En-Nucûm-üz-zevâhir Büyük ve küçük günahlara dâir olup, yazmadır. 3- Risâletün fil-emri bil-ma'rûf ven-nehyi ani'l-münker, 4- Ikd-üş-şevâhid, 5-Lütf-üs-semr ve katf-üs-semr min terâcimi a'yân-it-tabakât-il-ûlâ min-el-Kam-il-hâdî aşer, 6- Hüsn-üt-tenebbüh limâ verede fit-teşebbüh, 7- El-Kevâkib-üs-sâirati fî terâcim-i a'yân-il-miet-il-âşirati, 8- Bulgat-ül-vâcid fî tercemeti şeyhülislâm-il-vâlid, 9- Şerh-un alâ elfiyet-it-tasavvuf, 10- El-Behçe, 11- Manzûmetün fit-tasrif, 12- Manzûmetün fin-nahvi, 13- El-Minhat-ün-necmiyye fî şerh-il-milhat-il-bedriyye, 14- Şerh-ül-kavâid libn-i Hişâm, 15- Şerh-ül-Katr libn-i Hişâm, 16- El-Hullet-ül-Behiyye.

"Hüsn-üt-tenebbüh" isimli eserden ba'zı bölümler:

Sâlihlere benzemek: Sâlih kimselere benzemek ve onlar arasında sayılmak pek güzeldir. Çünkü bu, Allahü teâlânın o kulunu sevmesine sebep olur. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde Süleymân aleyhisselâmın (meâlen) şöyle duâ ettiğini bildiriyor **"Ey Rabbim! Bana ilham et ki, hem bana, hem de ebeveynime ihsân buyurduğun ni'metine şükredeyim ve râzı olacağın iyi bir amel yapayım. Beni de rahmetinle sâlih kullarının arasına** (Cennet'e) **koy."** (Neml-19)

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İslâm dîni garîb olarak başladı. Son zamanlarda da garîb olacaktır. Bu garîb insanlara müjdeler olsun. Bunlar, insanların bozduğu sünnetimi düzeltirler."**

Sâlihlere benzemek, Allahü teâlâ ve Resûlüne (s.a.v.) imân etmekle beraber, sâlih amelleri yapmakla olur. Allahü teâlânın rızâsı bulunan söz, iş ve niyetler hep sâlih amellerdendir. Fakat bu işlerin aynı zamanda, sırf Allahü teâlâ için yapılmış olması gerekir. Sâlih amel, sırf Allah için olandır. Resûl-i ekrem (s.a.v); **"Şüphesiz Allahü tealâ, sırf kendisi için olanı kabûl eder"** buyuruyor.

Yûnus bin Ubeyd buyurdu ki: "Şu ikisi kimde iyi olursa, onun diğer işleri de iyi olur. Bu iki şey; "Namaz ve lisândır. Kişinin lisânını ıslâh etmesi, sâlihlerin amellerindendir."

Sâlihlerin amellerinin ba'zıları şunlardır:

Geceleyin ibâdet etmek.

İhlâs ve bütün işlerde niyeti düzeltmek.

Huşû' ile namaz kılmak. Allahü teâlânın ni'metlerine şükretmek.

Takvâ sahibi olmak. Tövbe etmek.

Allahü teâlânın emirlerine itaat edip, yasaklarından sakınmak ve kazasına rızâ göstermek husûsunda sabretmek.

Nefsini hesaba çekmek (murâkabe etmek).

Sünnet-i seniyyeye uymak ve unutulan sünnetleri ihyâ etmek.

Dili muhafaza etmek ve hayırdan başka birşey konuşmamak.

Nasihat etmek.

Müslümanların ırz ve namusuna saygı göstermek, müslümanlara ve merhamet olunması emredilenlere merhamet etmek.

Müslümanların ihtiyâcını gidermek.

Müslümanların ayblarını örtmek.

Yetimlere, zayıf, yoksul ve kalbi kırık olanlara iyilikte bulunmak.

Zevcesine iyi muâmele etmek ve onlardan gelen sıkıntılara sabr etmek.

Hizmetçiye yumuşaklık ve iyilikle muâmele etmek.

Çoluk-çocuğun ihtiyâçlarını gidermek.

Çoluk-çocuğuna, farz olan dînî bilgileri öğretmek, onları İslâm terbiyesi ile terbiye etmek, onlara Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmelerini, yasak kıldığı şeylerden de sakınmalarını emretmek.

Komşuluk hakkına riâyet etmek.

Ana-babaya ve akrabalara iyilik etmek ve onları ziyâret etmek.

İyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak.

İnsanların arasını bulmak.

Ana-baba dostlarına ve diğer ikram edilmesi gereken kimselere ikram ve hürmette bulunmak.

Eshâb-ı Kirâm hazretlerini sevmek, onlardan râzı olmak, onların kıymet ve şereflerini yüksek tutmak, aralarındaki ihtilaflardan uzak durmak.

Âlimlere, büyüklere ve fazilet sahibi kimselere hürmet etmek. Vefât etmişler ise onlar için Allahü teâlâdan af ve mağfiret dilemek.

İlim, fazilet ve hayr sahiplerini ziyâret etmek, onların sohbet ve meclislerinde bulunmak, onlardan duâ istemek, faziletli ve bereketli yerleri ziyâret etmek.

Allah için sevmek, Allah için gadaplanmak.

Sevdiği kimseye sevdiğini söylemek.

İnsanlar hakkında zâhirlerine göre muâmele etmek, içlerinde, kalblerinde bulunanı Allahü teâlâya havale etmek.

Allah korkusundan veya O'na kavuşma arzusu ile bilhassa Kur'ân-ı kerîm okurken ağlamak.

Geçmişte işlediği günahdan veya Allahü teâlânın azâbından veya kıyâmet gününün korku ve dehşetinden dolayı ağlamak.

Allahü teâlâ hakkında, bilhassa ölüm sırasında hüsn-ü zan sahibi olmak, Allahü teâlânın rahmet edeceğini ummak.

Haramları ve haram olma ihtimâli olan şüphelileri terketmek.

Dünyâya rağbet etmemek. Fakirliği zenginliğe tercih etmek. Dünyâ husûsunda, kendisinden aşağıda olana; âhıret işlerinde ise kendisinden yukarda olanlara bakmak.

Kanâat ve geçim için harcamada iktisat etmek, zarûret olmadan başkalarından istememek.

Helâlinden, alınteri ve elinin emeği ile kazandığını yemek.

Cömertlik ve Allahü teâlâya güvenerek hayr işlemek ve iyilik yapmak. Tevâzu sahibi olmak. Dinde fitneden korktuğu, haram veya haram olması muhtemel olan bir şüpheliye düşeceği zaman uzlette bulunmak, insanlardan uzak kalmak, ilim ile amel ederek, niyetini düzelterek, ihlâslı olarak kendisini ibâdete vermek.

İnsanlar arasına karışıp, onların yanına gidip onların yaptıkları hayr işlere iştirâk etmek, hastalarını ziyâret etmek, cenâzelerinde hazır bulunmak, muhtaçlarına yardım etmek, câhillerine bilmediklerini öğretmek, onlar arasında selâmı yaymak, aksırana "Yerhamükellah" demek, sâlih kimseleri ziyâret etmek, Emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i anil-münker vazîfesini yapmak, başkasına eziyet yapmamak ve başkasından gelen eziyete ise sabr etmek.

Haya sahibi olmak.

Verdiği sözü yerine getirmek ve sırrı muhafaza etmek, onu yaymamak.

Hilm sahibi (yumuşak) olmak, başkasına vereceği cezada acele etmemek. Kızgınlığı sırasında nefsine hâkim olmak, başkasından gelen eziyetlere tahammül etmek, insanları af edici olmak, onlara iyilikte bulunmak.

Misâfire ikramda bulunmak, güleryüzlü davranmak, tatlı sözlü olmak.

İnsanlara va'z ve nasihatte bulunmak.

Allahü teâlânın huzûrunda huşû' ve hudu' sahibi olmak. Namaza ve ilim tahsiline giderken, sekînet ve vakar sahibi olmak.

Müslümanları sevindirmek ve onlara sevgi göstermek.

Müslüman kardeşlerini mübârek gün ve gecelerde ve iyi işlerde tebrik etmek.

Müslümanların sıkıntılarını ve ihtiyâçlarını gidermek, ayblarını örtmek, başlarına gelen belâ ve musibetlerden dolayı onları ta'ziye etmek.

Müslümanların geçeceği yerlerde bulunan şeyleri temizlemek.

Başkalarının insanlara eziyet vermesine mâni olmak.

Bir işi yapacağı zaman, onun hakkında hayırlı olup olmadığı husûsunda istihâre yapmak, işleri husûsunda emîn ve tecrübeli kimselerle istişâre yapmak, onlara danışmak.

Yolculuk veya başka bir sebeple arkadaşından ayrılırken ona veda etmek, ona duâ etmek ve duâ istemek.

Abdest alırken, elbiseyi giyerken, yerken ve içerken misvak kullanırken, mescide ve her mübârek yere girerken, sürme sürerken, tırnak keserken, bıyıklarını düzeltirken, koltuk altını ve başı traş ederken, namazı bitirip selâm verirken, müsâfeha ederken, heladan ve hamamdan çıkarken sağdan başlamak.

Yeme ve içme âdabına riâyet etmek, onları terk etmemek. Meselâ yemeğe başlarken Besmele çekmek sûretiyle, Allahü teâlânın ismi ile başlamak. Yemekten sonra da; "Elhamdülillah" diyerek, Allahü teâlâya ihsân ettiği ni'metten ve onunla kendisini doyurduğundan dolayı hamd ve şükr vazîfesini yerine getirmek.

Faziletli işlere devam edip, çirkin olan, şeylerden uzak durmak. Faziletli şeyler, insanın saadetine vesile olan ve dînen de beğenilen şeylerdir.

Kur'ân-ı kerîmi tecvide uygun olarak güzel ses ile okumak. Ma'nâsını düşünmek, okunan Kur'ân-ı kerîmi dinlemek.

Dâima abdestli olmak, abdesti, şartlarına ve edeblerine uygun olarak almak. Namazlarını ilk vakitlerinde kılmak, vakitlerinden sonraya tenbellik ve gevşeklik ile zarurî bir mazeret olmadan geciktirmemek. Cum'a ve bayram namazları için sünnet olan gusl abdesti almak, iki rek'at namaz ile de olsa geceyi ibâdetle ihyâ etmek. Misvak kullanmak, yoksa parmakları ile bunu yapmak.

Zekâtı açıktan, nafile olan sadakayı gizli vermek. Verilen sadakayı fakirin başına kakmamak. Sadaka vermekte akrabalara, komşulara ve takvâ sahiplerine öncelik vermek.

İlim öğrenmek, önce en mühim olanları öğrenmek. Allahü teâlâya çok hamd ve şükürde bulunmak.

Resûlullah efendimize, diğer peygamberlere "aleyhimüsselâm", Resûlullah efendimizin âline, eshâbına ve O'na tâbi olanlara salâtü selâm okumak. Eshâb-ı Kirâmdan birisinin ismi şerîfi geçince; "radıyallahü anh", büyük âlimlerden birisinin ismi geçince; "rahmetullahi aleyh" demek.

Uyurken, uyandığı zaman, yerken, içerken, yola çıkarken, hastalık sırasında ve namazların peşinden, bolluk zamanında ve yağmur yağarken okunacak duâları okumak. Müslümanlara duâ etmek. Mühim işlerde ve günlerde çok duâ etmek.

Âlimlere ve sâlihlere ikramda bulunmak. Onlara hürmet etmek, onlara eziyet etmemek, sıkıntı vermemek ve onlara düşmanlıktan çok sakınmak.

Dinen yasaklanan işlerden uzak durmak. "Meselâ; gıybet, nemime, insanların arasında bozgunculuk yapmak, yalan söylemek, yalancı şâhidlik yapmak, insana veya hayvana la'net

etmek, mü'mine ve ölülere sövmek, iftira etmek, kötü, çirkin ve boş şeyler söylemek, bid'atleri yaymak, birbirine buğz etmek, akraba ve dostları ile alâkayı kesmek, hased etmek, kin tutmak, başkalarının ayblarını araştırmak, kendisine ulaşan bir haberden dolayı, müslüman kardeşi hakkında sû-i zan beslemek, müslümanı hakîr ve aşağı görmek, başkasının başına gelen belâ ve musibetten dolayı sevinmek, hile ve haksızlık yapmak, üç günden fazla dargın durmak, köleye, hanımına, çocuğuna ve hayvana eziyet etmek, başkasının hakkını inkâr etmek, yetimin malını yemek, dîne uymayan alışverişte bulunmak, insanların mallarını haksız yere yemek, içki içmek, yabancı kadın ve kızlara bakmak, erkeklerin kadınlara, kadınların da erkeklere benzemesi gibi işlerden dâima uzak durmak.

Bir kimse, sâlih kimselere benzediği, onların ahlâkı ile ahlâklandığı zaman, birçok fâideler elde eder. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Allahü teâlâ o kimseden râzı olur. 2- Allahü teâlânın rahmetine kavuşur. 3- O kimsenin, bizzat kendisi, çoluk-çocuğu, akrabâları ve komşuları muhafaza olunur. 4- Allahü teâlâ o kimseyi, kendisine itaat etmesi husûsunda muvaffak kılar. 5- Sâlih evlad sebebiyle ana-babaları ve akrabâları kabirlerinde sevindirilir. Çünkü hayatta olanların amelleri, kabirde bulunan, vefât etmiş olan akrabâlarına arzedilir. 6- Kıyâmet, sâlih kimseler üzerine kopmaz. Allahü teâlâ onlara kabirde ve sıratta yardımcı olur. Kabirde iken Cennet bahçelerinden bir bahçede olurlar. Kabir fitnesinden muhafaza olunurlar. Dünyâda iken işledikleri sâlih ameller, onları kabirde müdâfaa eder. 7- Sâlih kimseler, dünyâda Allahü teâlâyı tanımak, âhırette ise Allahü teâlânın cemâlini, hiçbir gözün görmediği hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir kalbe gelmeyen şeyleri görmekle mükâfatlandırılırlar. 8- Sâlih kimselere benzemek, onların yaptıklarını yapmak, kişiye, dünyâda da, âhırette de şeref ve kıymet kazandırır. 9- Sâlihlere benzeyen kimse, Cennette kendilerine benzediği o sâlih kimselerle beraber olur. 10- Sâlih kimselerin üzerinde bulunduğu, ikâmet ettiği, oturup dolaştığı yerler, onlarla iftihar eder, övünür. Onlar vefât ettiklerinde bu yerler çok üzülürler. 11-Allahü teâlâ, sâlih kimselerin sevgisini insanların kalbine koyar. 12-Allahü teâlâ sâlih kimselere dünyâda iyi işler yapmak nasîb eder. Âhırette ise onları Cennetine koyar. 13- Sâlih kimseler; Firdevs Cennetine, yüksek derecelere ve tûbâ ağacına çıkarılırlar. 14- Sâlih kimselerin duâsı kabûl olur.

Ba'zı mühim fâideler:

Allahü teâlâdan evlad, zevce, mal, binek ve ev isteyen kimse, bunlardan kendisi için sâlih ve mübârek olanını istemelidir. Allahü teâlâdan her husûsta afiyet dilemelidir, İbrâhim aleyhisselâm bile, Allahü teâlâdan evlad istediği zaman; "Sâlih evlad ver, yâ Rabbî!" diye duâ etti.

Çocuklara sâlih kimselerin isimlerini koymalıdır. Çirkin isimleri, güzel isimlere çevirmek sünnettir.

İnsan sâlih kimselerin yolunda gitmeli, onlara benzemeye çalışmalıdır.

Bir haceti (arzu ve dileği) olduğu zaman, iki rek'at namaz kılıp, namazdan sonra; "Resûlullah efendimizin hürmetine şu hacetimi gider" diye Allahü teâlâya yalvarmak, Resûlullah efendimizi vesile ederek duâ etmek sâlihlerin âdetlerindendir.

Bir kimse sâlih kimselerden olamamışsa, sâlih kimselere dil uzatmaktan çok sakınmalıdır. Çünkü sâlih kimselere dil uzatmak, öldürücü zehirdir. Sâlih kimseleri gıybet etmek, başkalarını gıybet etmekten daha tehlikelidir. Onlara düşmanlık, başkalarına düşmanlık gibi değildir.

Beyhekî, Mâlik bin Dinar'dan şöyle nakletti: "Bir kimsenin sâlihlerden olmayışı ve bir de onlara dil uzatması, şer alarak ona yeter."

Bir kimsenin sâlihlere yakınlık duyması, onun sâlihlerden olduğuna delîldir. Bir -kimse, kendisinde sâlihlere karşı yakınlık ve sevgi, onlardan da kendisine bir yakınlık ve sevgi göremezse, bunun için üzülmesi ve ağlaması gerekir.

Tâcüddîn-i Sübkî, İmâm-ı Şafiî'den şöyle nakletti: "Dört şey aklı arttırır: 1- Boş sözü terketmek, 2- Misvak kullanmak, 3- Sâlihlerle beraber olmak, 4- İlmi ile amel etmek. Dört şey bedeni kuvvetlendirir, 1- Et yemek, 2- Güzel koku koklamak, 3- Gusl abdesti almak lâzım gelmediği hâlde çok gusl abdesti almak, 4- Keten elbise giymek. Dört şey bedeni zayıflatır 1- Fazla üzüntü, 2- Aç iken fazla su içmek, 3- Çok cima etmek, 4- Fazla ekşi yemek."

Sâlih kimseleri seven, onların bereketlerinden istifâde eder. Bir köpek (Eshâb-ı kehfin köpeği) sâlih kimseleri (Eshâb-ı kehfi) sevdiği ve onlarla berâber olduğu için, Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde onu, o sâlih kimselerle beraber bildirdi.

Kişinin, nefsini dâima hor ve hakîr görmesi, onu ayıplaması, onu dâima noksan bilmesi sâlih olmanın alâmetlerindendir.

Allahü teâlânın peygamberlerine belâ ve musibet vermesi, aynı zamanda, belâ ve musibete düçâr olan sâlih kimselere teselli vermek içindir.

Ma'sûm olmak (günahlardan korunmuş olmak), sâlih olmanın şartı değildir. Bilakis sâlih olmanın şartı; günâha düşmeden önce, o günâhı çirkin görmek, günah olan şeyden hoşlanmamak, günâhı işlediktan sonra da, işlediğinden dolayı üzülmek ve işlediği günah için tövbe etmek. Allahü teâlâdan af ve mağfiret istemektir.

Ebû Tâlib-i Mekkî, "Kût-ül-kulûb" ismindeki kitabında şöyle buyurur:

"Kişiyi; komşuları, yolculuk yaptığı arkadaşları ve alış-verişte bulunduğu kimseler methederse, onun sâlih bir kimse olduğunda şüphe etmeyin. Ticâretle uğraşmak, çalışıp kazanmak, sâlih olmaya mâni değildir. Bilakis tacir ve san'atkârlar, işlerinde Allahü teâlâdan korkar, haramlardan ve şüphelilerden sakınırsa, namazlarını kılar, zekâtını verir, orucunu tutarsa sâlihlerdendirler.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 288

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 189

3) El-A'lâm cild-7, sh. 63

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 337

5) El-Kevâkib-üs-sâire mukaddimesi

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1052

NEV'Î

Osmanlılar zamanında yetişen, asrının allâmesi ve reîs-üş-şu'arası (Şâirler reîsi) sayılan fazilet ve hikmet sahibi âlimlerden. Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli'nin müellifi olan Atâî Efendi'nin babasıdır. İsmi Yahyâ'dır. Nev'î diye şöhret bulmuştur. Babası Halvetiyye yolunun ileri gelenlerinden Pîr Ali'dir. Yahyâ bin Ali Nev'î'nin dedesi Nasûh Efendi, Ankara'dan gelip Malkara'ya yerleşen, Hoca Kemâl isminde bir zâtın oğludur. 940 (m. 1533) senesinde bugünkü

Tekirdağ iline bağlı Malkara'da doğdu. 1007 (m. 1599) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, İstanbul'da Şeyh Vefâ Câmii bahçesinde, Şeyh Şa'bân Efendi'nin kabrinin yanındadır.

Nev'î, ilk tahsilini babasının yanında gördükten sonra, 957 (m. 1550) senesinde İstanbul'a gelip, medrese tahsiline başladı. İlk önce Karamanlı Ahmed Efendi ve onun kardeşi olan Mehmed Efendi'den ilim tahsil etti. Sahn-ı semân Medresesi müderrislerinden olan Karamanlı Mehmed Efendi'den çok istifâde etti. Hocası Mehmed Efendi, 962 (m. 1555) senesinde Edirne Bâyezîdiyye Medresesi'ne ta'yin olununca, Nev'î de onunla beraber gitti. 971 (m. 1563)'de İstanbul Süleymâniye Medresesi'ne nakledilince, hocasıyla birlikte tekrar İstanbul'a döndü. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak çalıştı.

Bu arada babasının telkiniyle tasavvufa yönelen Nev'î, ilk önce Sekrân Bâli Efendi, daha sonra Kurt Mehmed Efendi'nin sohbetinde bulundu. Son olarak Şeyh Şa'bân Efendi'ye talebe olup feyz aldı ve tasavvufta kemâle erdi.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, ilk olarak 973 (m. 1566) senesinde Gelibolu Balaban Paşa ve Gelibolu Mesih Paşa medreselerinde müderris olarak vazîfelendirildi. 979 (m. 1572) senesinde İstanbul'da Şah Kulu Medresesi, 982 (m. 1574)'de Murâd Paşa Medresesi, 988 (m. 1580)'de Ca'fer Ağa Medresesi, 991 (m. 1583)'de de Mihrimâh Sultan Medresesi'nde müderris olarak vazîfelendirildi. 995 (m. 1587)'de Sahn-ı semân medreselerinden Çınarlı Medresesi müderrisliğine terfi ettirildi. 998 (m. 1590) senesinde Bağdad kadılığına ta'yin edildiyse de, kısa bir müddet sonra, Sultan Üçüncü Murâd Hân tarafından Şehzâde Mustafa'nın muallimliğine getirildi. Daha sonra da Şehzâde Bâyezîd, Osman ve Abdullah'ın da muallimi olarak vazîfelendirildi. Sultan Üçüncü Murâd Hân'ın ihsân ve iltifâtlarına kavuştu. Nev'î bu vazîfede Üçüncü Murâd Hân'ın vefâtına kadar kaldı. Sultan Üçüncü Murâd Hân, Nev'î'ye çok iltifât ve saygı gösterirdi. Şehzâde hocalarının bayramlarda huzûra kabûl edildiği zaman, pâdişâhların ayağa kalkması Osmanlı gelene ğinde olmadığı hâlde, Nev'î geldiği zaman ayağa kalkarak saygı gösterirdi. Ba'zan onunla başbaşa sohbet eder, karşılıklı şiirler söylerlerdi. Sultan Üçüncü Murâd Hân'ın vefâtından sonra pâdişâh olan Üçüncü Mehmed Hân zamanında, Şehzâde hocalığı vazîfesinden alındı. Nev'î, emekli olarak İstanbul'da bulunup; ibâdet, tâat ve zikrle meşgûl iken vefât etti.

Yahyâ bin Ali Nev'î Efendi; âlim, fâzıl, tevâzu ve güzel ahlâk sahibi, devlet ve hükümet erkânı tarafından sevilen, görüşlerine dâima başvurulan, ileri görüşlü ve keskin zekâ sahibi bir zât idi. Pâdişâhdan gelen hediye ve ihsânlardan başkasını kabûl etmezdi. Kâdılık (hâkimlik) hizmetinin mes'ûliyetine vâkıf olduğu için, bu vazîfeye getirilmekten kaçınırdı. Hattâ Bağdad kadılığına ta'yini için emir yazılırken ağlamış, şehzâde hocalığına ta'yin edildiği haberini duyunca, sevinip secdeye kapanmıştı. Pâdişâhtan gelen, hediyeleri ve almış olduğu bol maaşı fakir fukaraya hediye olarak dağıtırdı.

Vefât ettiği zaman malı ve serveti çıkmadığı için, cenâze masrafları pâdişâh tarafından ödenmiş idi.

Dünyâya önem vermez, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte çok titiz davranırdı. İlmî üstünlüğü yanında, tasavvufda ve ma'rifet derecelerinde de yüksek idi.

Aynı çağda yaşamış olan, Sultân-üş-şu'arâ diye bilinen Bakî Efendi'den sonra, zamanının şâirleri arasında en yükseği idi. Nev'î, şiirlerini sâde, külfetsiz yazan, edebî san'atlara fazla önem

vermeyen hisli, içli, Allah aşkı ve şevki ile dolu bir şâirdir. Hikmetli ve tasavvufî mâhiyette şiirleri çoktur. Nitekim bu husûsu;

"Bu sâde nazmı, ehl-i sanayi' beğenmese,
Nev'î ne gam, bizim sözümüz âşikanedir"

beytiyle kendisi de tasdik etmiştir.

Eserleri: Yahyâ bin Ali Nev'î Efendi; kelâm, tasavvuf, akâid, fıkıh, mantık ilimlerine dâir otuzu aşkın kıymetli eser yazmıştır. Bu kıymetli eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1-Fusûs-ül-hikem tercümesi, 2- Hadîs-i Erba'în tercümesi: 977 (m. 1569) senesinde Gelibolu'da Mesih Paşa Medresesi müderrisi iken yazdığı manzûm tercümedir. 3- Hâşiye-i Evâil-i Mevâkıf, 4- Şerhu Risâle-i kudsiyye li Molla Fenârî, 5- Muhassal-ül-Kelâm fî ilm-il-kelâm, 6- Tehâfüt-ül-felâsife ve Heyâkil-ün-Nûr haşiyeleri, 7- Nevây-ı Uşşak, 8- Risâle-i kelâm-ı nefsî, 9-Rısâle-i ilmiyye, 10- Tercüme-i Akâid, 11- Risâle-i mantık, 12- Şerh-i dû beyt-i mesnevî, 13- Gevher-i Râz, 14- Sûre-i Mülk tefsîri, 15- Risale fî ilm-il-münâzara, 16- Hâce Cihân'ın münşeâtının tercümesi, 17- Netâyic-ül-fünûn: Târih, hikmet, siyâset, hey'et, astronomi, kelâm, usûl, hılâf, tefsîr, tasavvuf, rü'yâ ta'biri, tıb, tevhîd, nahiv, sarf, şiir, lügat, hat (yazı san'atı) fıkıh ilimlerinden bahseden Türkçe bir eserdir. 18- Hasb-i hâl: İlâhî aşkın cezbelerinden bahseden manzûm bir eserdir. 19- Münâzara-i Tüti ve zâg, 20- Dîvân: içinde, girişten sonra 13 kaside, 5 Terci-i bend, 1 murabba, 2 tahmis, 421 gazel ve çeşitli şiirler vardır. 21 Îsâgûcî şerhi, 22- Fezâil-ül-vüzerâ ve Hasâil-ül-ümerâ, 23- Ta'likâtün alet-Telvîh vel-Hidâye vel-Miftâh, 24- Şerh-ut ta'lîm vel-müteallim, 25- Risâletün fil-fark-ı beyn-el-Eş'ariyye vel-Mâturîdiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 215

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 474

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 531

4) El-A'lâm cild-8, sh. 156

5) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 419-420

6) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 437

7) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4621

8) Tezkiret-üş-şu'arû cild-2, sh. 1008

9) Esâmi sh. 329

NEV'Î-ZÂDE ATÂÎ

Osmanlılar döneminde yetişen tarihçi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi Muhammed Atâullah'tır. Atâî diye şöhret bulmuştur. Osmanlı âlim ve şâirlerinden Nev'î diye meşhûr olan Yahyâ bin Pîr Ali bin Nasûh'un oğludur. Bu yüzden Nev'î-zâde diye de bilinir. 991 (m. 1583)'de İstanbul'da doğdu. 1044 (m. 1634) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vefâ Câmii bahçesinde, babasının yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, ilk tahsilini babasından aldıktan sonra, Kâf-zâde Feyzullah Efendi'den ilim öğrendi. Ahî-zâde Abdülhalîm Efendi'den de aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, yüksek ilmî dereceye ulaştı. 1014 (m. 1605) senesinde İstanbul Canbâziye Medresesi müderrisliğine tayin edildi. 1017 (m. 1608) senesinde medreseden ayrılıp kadılık mesleğine geçti ve Lofça kadılığına ta'yin edildi. 1019 (m. 1610) senesinde Babaeski kadılığına nakledildi. Daha sonra sırasıyla; Varna, Rusçuk, Silistre, Tekfur Dağı, Hezargrand, Tırnova,

Tırhala, Manastır ve Üsküp kadılıklarında bulundu. 1044 (m. 1635) senesinde bu vazîfeden alınıp İstanbul'a döndü. Kısa bir müddet sonra vefât etti.

Nev'î-zâde Atâullah Efendi, âlim ve fâzıl bir zât olup, evliyânın büyüklerinden Üsküdarlı Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinden ma'nevî feyz aldı. Atâullah Efendi, güler yüzlü, hoş sohbet idi. Kâdılık yaptığı müddet içinde, doğruluk ve adâletle hükmetmiş idi. Allahü teâlânın emirlerinin yapılması ve yasaklarından sakınılması husûsunda, çok dikkatli ve titiz idi. Atâullah Efendi, fıkıh ve târihde ihtisas sahibi idi. Şairliği de bulunan Atâî'nin, birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerinin ba'zıları şunlardır.

1- Hadâik-ül-hakâyık fî tekmilet-iş-Şakâyik: Eserlerinin en önemlisi ve meşhûr olanıdır. Kanunî Sultan Süleymân Hân'dan, yaşadığı zamana kadar yetişen, ulemâ ve meşâyıhın hâl tercümelerinden meydana gelen bir eserdir. Taşköprü-zâde'nin başlangıcından i'tibâren Osmanlı ulemâ ve meşâyıhının hâl tercümelerini anlatan "Şakâyık-ı Nu'mâniyye fî ulemâ-id-devlet-il-Osmâniyye" adlı eserinin, Edirneli Mecdî Efendi tarafından yazılan Türkçe tercümesinin zeylidir. Taşköprü-zâde'nin bıraktığı yerden başlamıştır. Şakâyik zeyli diye de bilinen bu eserini, Üsküp kadılığı yaptığı sıralarda tamamlamıştır. 2- El-Kavl-ül-Hasen fî cevâb-il-kavl li-men: Fıkıh ilmine dâir Arabça olarak yazdığı bu eseri, onun ilmî kudretini gösterir. 3-Dîvân: Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye ithaf etmiş olduğu bu eserinde; kaside, gazel ve diğer nazım türlerinde şiirleri vardır. 4- Hamse: Sâkînâme, Nefhat-ül-ezhâr, Sohbet-ül-ebhâr, Hefthuvân ve Hilyet-ül-efkâr adlı beş manzûm eserden meydana gelmiştir. Umûmiyetle tasavvufî ve nasîhat niteliğinde şiirler mevcûttur. 5- Münşeât: Sekiz mektûptan ibârettir. 6- Fetâvâ-i Atâiyye.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 95

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 277

3) El-A'lâm cild-7, sh. 141

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 284

5) Kâmûs-ül-alâm cild-4, sh. 3161

6) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 263

NİKSÂRÎ-ZÂDE (Muhammed bin Mustafa)

Osmanlı devri âlim ve şâirlerinden. İsmi, Muhammed bin Mustafa olup, yine Osmanlı âlimlerinden Niksârî Mustafa Efendi'nin oğlu ve Sahn-ı semân müderrislerinden Muhammed Çelebi'nin birâderidir. Niksârî-zâde Muhammed Efendi diye tanınmıştır. Birâderi müderris Muhammed Efendi de, Niksârî-zâde Muhammed Efendi diye tanınmıştır. 945 (m. 1538) senesinde babası Bağdat kadısı iken doğdu. 1025 (m. 1616) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onbeşinci günü, tâ'ûn hastalığından İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında, babalarının yanında medfûndur.

İlim tahsiline ağabeyi Muhammed Efendi'den okuyarak başlayan Niksârî-zâde, ayrıca, Hisâlî, Kayın Çelebi, Çeşmeci-zâde ve Şah Efendi gibi âlimlerden de ilim öğrendi. İlim tahsili esnasında başka şeylerle meşgûl olmayıp, bütün gayreti ile çalışarak arzu ettiği ilimleri tamamen öğrendi.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra pâdişâh fermanı ile; Varna, Silistre ve Tırnova kazalarında kadılık yaptı. 990 (m. 1582) senesinde Şumnu'ya kadı ta'yin edildi.

1005 (m. 1596) senesinde Üsküdar'da bulunan Muhammed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. Aynı sene içinde Edirnekapı medreselerine naklolundu. Üç sene sonra Sahn-ı semân medreselerinden birine, bir sene sonra da Selanik kadılığına ta'yin oldu. Daha sonra Bursa Yenişehir kadılığına ta'yin olundu ise de kabûl etmedi.

1011 (m. 1602) senesi Muharrem ayında tekrar Sahn-ı semân medreselerinden birinde müderris olarak görevlendirildi. Aynı sene Ramazan ayında, Edirne'de bulunan Sultan Selîm Medresesi'ne ta'yin olundu. Daha değişik vazîfelerde de bulunduktan sonra, 1025 (m. 1616) senesinde vefât etti.

Molla Muhammed çok nüktedân, hoş sohbet bir zât idi. Gayet mütevâzi idi. Büyükle büyük, küçükle küçük olurdu. Kendini kimseden üstün görmezdi. Fakirler ve ihtiyâç sahipleri ile de ilgilenir, herkesin gönlünü ve sevgisini kazanırdı. Sözleri gayet kibar, gönül alıcı idi. Niksârî mahlasıyla yazdığı şiirleri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 584

NİʼMETULLAH GEYLÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Niʼmetullah bin Abdullah bin Muhyiddîn'dir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundandır. 972 (m. 1564) senesinde Hindistan'da doğdu. 1046 (m. 1636) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Niʼmetullah Geylânî, güzel hasletleri ve vasıfları kendisinde toplamıştı. Çok kerâmetleri görüldü. 1014 (m. 1605) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Birkaç sene Mescid-i haramdan ayrılmadı. Bu müddet içerisinde hiç konuşmadı. Sonra, Şa'b-ı Âmir denilen mahallede ikâmet etti. Orada evlendi.

Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereliler arasında sevilip sayılırdı. Kerâmetlerini ve iyi hâllerini gören büyük âlimler onu medhettiler. Allâme Ali bin Ebû Bekr, onu öven kaside de yazdı.

Niʼmetullah Geylânî, "Aynât" adlı eserin sahibi Şeyh Ebû Bekr bin Sâlim Ba'levî'den tasavvuf yolunu öğrendi. Başlangıçta riyâzetle meşgûl oldu. Birkaç ay, bir mağarada yalnız başına kaldı. Mağaradan çıktığı zaman ilim ve ma'rifetler konuşmaya başladı. Çok kerâmetleri görüldü. Allâme İbrâhim Dehhân, onun kerâmetlerini bir eserde toplamaya başlamıştı. Fakat bunu kimseye söylememişti. Bu sırada Niʼmetullah Geylânî, Allâme İbrâhim Dehhân'ın yanına gitti ve; "Ey İbrâhim: insanın yağmur damlalarını sayması mümkün mü?" diye sordu, İbrâhim Dehhân; "Hayır, mümkün değil" dedi. Bunun üzerine Niʼmetullah Geylânî; "İşte bizim kerâmetlerimiz de böyledir" buyurdu. O zaman İbrâhim Dehhân böyle bir eseri hazırlamaktan vazgeçti.

Birgün Niʼmetullah Geylânî, makam ve mevki sahibi birisinin yanına gitmişti. Orada, Mekke-i mükerreme âlimlerinden Şeyh Ferrûh da bulunuyordu. Niʼmetullah Geylânî içeri girince, Şeyh Ferrûh derhal ayağa kalkıp hürmette bulundu. Makam ve mevki sahibi şahıs ise, Allahü teâlânın sevgili kullarından olan bu zâtı küçümseyerek, ona karşı gereken saygı ve hürmeti göstermedi. Niʼmetullah Geylânî, o kibirli şahsın yanından ayrılınca, o şahıs humma hastalığına yakalandı. Bunun üzerine makam ve mevki sahibi olan o şahıs hatâsını anlayarak, Şeyh Ferrûh'u, Niʼmetullah Geylânî'ye gönderdi. Onun vasıtasıyla özür dileyip af taleb etti. O zaman Niʼmetullah Geylânî; "Ondaki o kibir hâli gidip tevâzu sahibi oluncaya kadar, üç gün humma hastalığı onda devam edecek" dedi. Nitekim, humma hastalığı üç gün devam etti. Hummadan

dolayı çok perişan oldu. Yaptığı işten dolayı pişman oldu ve tövbe etti. O olaydan sonra herkese karşı tevâzu ile davranmaya başladı.

Orta hâlli tüccârlardan birisi, Ni'metullah Geylânî'nin giyecek ve benzeri ihtiyâçlarını te'min ederdi. Ni'metullah Geylânî, birgün o tacirin yanına giderek, ne kadar borcu biriktiğini sordu. Tacir, elli dirhem borcu olduğunu söyledi. Ni'metullah Geylânî; "İstersen, sana o elli dirhemi vereyim, istersen o elli dirhemi benden alma, biz de buna karşılık sana, ellibin dirhem veririz" dedi. Tüccâr; "Siz bilirsiniz" dedi. Ni'metullah Geylânî, tacire; "Yalnız elli dirhemi benden almamak husûsunda gönlün râzı mı?" dedi. Tacir, "Evet, râzı" dedi. Ni'metullah Geylânî; "O zaman git, güvendiğin birisi ile bana bu elli dirhemi bağışlayıp bağışlamayacağın husûsunda istişâre et" dedi. O tüccâr da gidip halası ile istişâre etti. Halası onu çok severdi. Halasına, Ni'metullah Geylânî'nin söylediklerini anlattı. Halası o elli dirhemi, Ni'metullah Geylânî'den almamasını tavsiye etti. Sonra tacir, Ni'metullah Geylânî'nin yanına gelerek; "Efendim, o elli dirhemi gönül rızâsı ile size bıraktım" dedi. O zaman Ni'metullah Geylânî tacire; "O hâlde git biz sana va'dimizi yerine getiririz" dedi. Çok geçmeden, tacir çok para kazandı. Ellibin dirhemden fazlasına sahip oldu.

Ni'metullah Geylânî, devlet ileri gelenlerinden birisinin yanına gitti. Haksız yere ceza gören bir garîbin affedilmesini taleb etti. Fakat o yetkili onun bu isteğini kabûl etmedi. Oradan çıkınca, Ni'metullah Geylânî; "O bizim bu isteğimizi kabûl etmedi. Kendisi yakın zamanda falanca yerde cezasını görür" dedi. Çok geçmeden, Mısır'dan gelen askerler, o şahsı ve kardeşini yakalayıp, Ni'metullah Geylânî hazretlerinin dediği yerde astılar.

Bulunduğu şehrin vâlisi birisine kızıp; "Bu şehirde durma hemen ayrıl" diye haber gönderdi. Ayrılması için sekiz gün de mühlet vermişti. O şahıs da Ni'metullah Geylânî "ye gelip hâlini arz eyledi. Ni'metullah Geylânî vâliye haber gönderip, o şahsı affetmesini istedi. Fakat vâli, Ni'metullah Geylânî'nin bu isteğini kabûl etmedi. Ni'metullah Geylânî bir müddet sustuktan sonra vâlinin şehirden çıkarmak istediği zâta; "Bu şehirden sen çıkmayacaksın, fakat o çıkacaktır" dedi. Vâli iki-üç gün sonra görevden alındı ve şehirden çıkarıldı. Yerine başkası ta'yin edildi.

Evliyânın büyüklerinden Hasen Acîmî şöyle anlattı: "Babam, Ni'metullah Geylânî'ye; "Çocuklarımın açlık çekmesinden korkuyorum" dedi. Ni'metullah Geylânî de; "Çocukların inşâallah açlık çekmezler" buyurdu. Elhamdülillah sıkıntı ve meşakkat olacak bir açlık çekmedik."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 277

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 455

NİŞANCI-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Târih ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Mehmed bin Ahmed bin Ramazan'dır. Babası, Ramazan-zâde Nişancı-zâde Ahmed Efendi'dir. Mehmed Kudsî Efendi, bunun kardeşidir. 962 (m. 1555) senesinde doğdu. 1031 (m. 1622) senesinde İstanbul'da vefât edip, Edirnekapı dışında Emîr Buhârî Tekkesi bahçesine defnedildi.

Çeşitli medreselerde ilim tahsil ettikten sonra, Hoca-i sultanî Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'den icâzet (diploma) aldı. İlk defa, Başçı İbrâhim Medresesi'ne, 993 (m. 1585) senesinde Eyyûb Sultan'da Cezri Kâsım Paşa Medresesi'ne, 999 (m. 1591)'da Siyavuş Paşa'da Fatma Sultan Medresesi'ne, 1002 (m. 1593) senesinde Sahn-ı semân medreselerinden birine, iki sene sonra da ta'yin edildiği Sultan Selîm Medresesi'ni istememesi üzerine, Bağdat kadılığına ta'yin

edildi. İki sene bu vazîfede kaldıktan sonra İstanbul'a çağırıldı. İki sene sonra Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. Bir sene sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1012 (m. 1603) senesinde Üsküdar kadısı oldu. Bir sene sonra bu vazîfeden alındı. 1013 (m. 1604) senesinde yeniden Üsküdar kadısı oldu. 1020 (m. 1611) senesinde Haleb kadılığına, 1021 (m. 1612) senesinde Bağdad kadılığına ta'yin edildi. 1022 (m. 1613) senesinde bu vazîfeden ayrılıp, İstanbul'a döndü. 1026 (m. 1617) senesinde tekrar Haleb kadılığına, 1027 (m. 1618) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına, 1031 (m. 1621) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildiyse de, ömrü vefa etmeyip yolda vefât eyledi.

Müderrisliğinde ilim öğretmek, kadılığında adâlet dağıtıp, insanların huzûr içinde yaşamaları için çalışmakla meşgûl olan Nişancı-zâde Mehmed Efendi, resmî vazîfeden uzak kaldığı yıllarda, kitap yazmakla meşgûl oldu. "Mir'ât-ı kâinat" adlı eserinde mahlûkâtın yaradılışından, Kanunî Sultan Süleymân Hân'ın vefâtına kadar geçen hâdiseler hakkında bilgi verdi. Birçok âlimin eserlerinden toplayarak yazdığı eserini sekiz kısma ayırdı. Çeşitli kitaplara haşiyeler yazıp, düzeltmeler yapan Mehmed Efendi, Çelebi Sultan Mehmed Hân tarafından idâm edilen Şeyh Bedreddîn'in sapık fikirlerini ihtivâ eden, "Câmi-i füsuleyn" adlı kitabın bozuk taraflarına, doğru cevaplar yazdı. Meydana gelen bu esere, "Nûr-ül-ayn fî ıslâh-ı Câmi' il-füsuleyn" adını verdi. Bu eserlerinden başka; Husûl-ül-merâm min usûl-ül-İmâm, Siyer-ül-enbiyâ-il-ızâm vel-hulefâ-il-kirâm esselâtîn-il-kuddâm, El-Fetâvâyı Rûmiyye, Mir'ât-ül-eyyâm fî mirkat-il-i'lâm, Maksad-ıl-ümme min mesned-il-cimine adlı kitapları da bilinen eserleri arasındadır.

Nişancı-zâde Mehmed Efendi'nin "Mir'ât-ı kâinat" kitabı hakkında, büyük âlim Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretleri; "Mir'ât-ı kâinat isimli bir kitap vardır. Bilhassa ikinci kısmı, Resûlullahtan (s.a.v.) i'tibâren çok hoştur" buyururlardı.

---

1) Fezleke (Kâtib Çelebi) cild-2, sh. 29

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 648

3) Ayîne-i zurefâ (Cemâleddîn Efendi) sh. 28

4) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 141

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 272

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 157

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1054

8) Mir'ât-ı kâinat, İstanbul 1258, ikinci kısım sh. 229

NÛH BİN MUSTAFA

Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Nûh bin Mustafa Rûmî'dir. Konya'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1070 (m. 1660) senesinde Mısır'da vefât etti. Karâfet-ül-kübrâ kabristanına defnedildi. Sonradan kabri üzerine büyük kubbeli bir türbe yapıldı.

Nûh bin Mustâfa, Anadolu'dan gelip Mısır'a yerleşmiştir. Tahsilini Mısır'da yaptı. Tefsîr, fıkıh, usûl, kelâm ve başka ilimlerde üstün dereceye yükseldi. Şöhreti her yere yayıldı. Bütün faziletleri kendisinde toplamış olup, güzel ahlâk sahibi bir zât idi.

Nûh bin Mustafa, Mısır'ın birçok yerlerini dolaştı. Âlim, sâlih, velî zâtlarla görüştü. Fıkıh ilmini, Şeyhülislâm Ali bin Gânim Makdisi'nin yetiştirdiği büyük âlim Abdülkerîm Sûsî'den, hadîs

ilmini, Mısır Muhaddisi diye anılan vâ'iz Muhammed Hicâzî'den öğrendi. Tasavvuf bilgilerinde de üstün bir dereceye yükseldi. İcâzet aldı. Halvetî yolunun büyüklerinden oldu. Tasavvufta hocası, Ârifi-billah Hasen bin Ali bin Ahmed bin İbrâhim Halveti'dir.

Nûh bin Mustafa çok kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Eşref-ül-mesâlik fil-menâsik, 2-El-Bülgat-ül-mütercim fil-lüga, 3-Tuhfet-üz-zâkirin, 4- Ed-Dürr-ül-münazzam fî menâkıb-il-İmâm-il-a'zam, 5- Ref-üz-zünûn an hakîkat-it-tâ'ûn, 6-Zübdet-ül-kelâm fî mâ yahtâcü ileyh-il-hâss vel-â'mm fil-akâid, 7-Es-Seyf-ül-mücrim, 8- Es-Salâtür-Rabbâniyye, 9- İkd-ül-Mercân, 10-Umdet-ür-râgıbîn, 11- Feth-ul-celîl, 12-El-Fevâid-üs-seniyye, 13- El-Fevâid-ül-mühimme, 14- El-Kavl-ül-Ezher, 15-El-Kavl-üd-dâl alâ hayât-il-Hıdır, 16-El-Kelâm-ül-mesbûk, 17- El-Kelimât-üş-Şerîfe fî tenzîh-il-İmâm-ı Ebî Hanîfe, 18- El-Lüm'atü fî âhiri zuhr-il-Cum'ati, 19- Mürşid-ül-Hüdâ, 20-Matla-ül-Bedr fî fedâili leylet-ül-Kadr, 21- Netâic-ün-nazar.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 119

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 458

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 498

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 44

5) Brockelmann Sup-2, sh. 432

6) Keşf-üz-zünûn cild-1, sh. 253 cild-2, sh. 1199, 1302, 1362

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 370, 1055

8) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 87, 451 cild-2, sh. 110, 207, 375

NÛR MUHAMMED PÜTNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, nûr Muhammed Pütnî olup, doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemektedir. Onbirinci asrın ortalarında vefât etti.

Rivâyet edilir ki: nûr Muhammed, önceleri zâhirî ilimleri tahsil etmekle meşgûl idi. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamladıktan sonra, tasavvuf yolunda da ilerlemek arzusu kalbine düşüp, bu aşkla yanmaya başladı. Derdine derman bulmak için yollara düşüp, kendini Rabbine kavuşturacak bir yol gösterici aramaya koyuldu. Hindistan'ın çok şehirlerini dolaştı. Çok kimselerin hizmetlerinde bulundu ise de hiçbirinden maksadına kavuşamadı. Nihâyet bahtının dizginleri onu, bedeni yerde, rûhu çok yükseklerde bulunan Hâce Muhammed Bâkî-billah'ın yüksek kapısına götürdü. O yüksek huzûrdan kalb zikrini aldı. Daha sonra hazret-i Hâce, onun terbiye ve yetişmesini İmâm-ı Rabbânî hazretlerine havale etti.

Rivâyet edilir ki: Şeyh nûr Muhammed'in tasavvuf yoluna girişinin ilk zamanlarında, İmâm-ı Rabbânî hazretleri Dehlî'ye teşrîf etmişlerdi. Hâce Hüsâmeddîn Ahmed ve diğer ba'zı zâtlar, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden, "Avârif-ül-me'ârif" kitabından okumalarını rica eylediler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri de kabûl buyurup, okumaya başladılar. Mevlana Tâhir Lâhorî ve Şeyh nûr Muhammed de dinliyenler arasında idiler. Ders esnasında bu ikisinin kalbine şöyle bir düşünce geldi: "Hazret-i İmâm, dinliyenlerden ba'zılarının hâllerine dikkat etmeden anlatıyor. Ders esnasında yüksek hakîkatlerden ve ince bilgilerden anlatmıyor. Sâdece okuyor. O hâlde bizim onların huzûrunda bu kitabı dinlememizde ne fayda vardır? Okunanları zâten biliyoruz." İmâm-ı Rabbânî hazretleri, onların düşüncelerini kerâmetiyle anladı ve böyle düşünmelerine üzülüp: "Şu iki kişiyi meclisimizden çıkarın. Hattâ Fîrûzâbâd (Dehlî) kalesinin dışına atın!" dedi. Bu ikisi

günlerce dışarılarda dolaştılar. Hâce Hüsâmeddîn'in şefaat etmesi için her akşam gelirler, kale kapısının etrâfında dolanıp dururlardı. Nihâyet Hâce Hüsâmeddîn Ahmed (k.s.) onlara yardım etmek istedi. İmâm-ı Rabbânî hazretleri; "Bırakınız. Onların nefsi aldatıcıdır" buyurdular. Hâce Hüsâmeddîn (k.s.) arzetti ki: "Efendim! Fîrûzâbâd Mescidi'nin altında bulunan ba'zı hücre ve odalar pislik içerisindedir. Eğer emrederseniz, ikisi gelsin oraları temizlesinler. Hem nefsleri kırılır. Hem de hizmet etmiş olurlar." İmâm-ı Rabbânî hazretleri Hâce Hüsâmeddîn'in (k.s.) bu sözünü kabûl buyurup, bu iki genç geldiler ve o temizlik işini yaptılar. Bundan sonra hazret-i İmâm bunlara lütuf ve şefkatle muâmele etti. Onların eski hâlleri kalmadı. **Beyt:**

Sâlikin kalbi hasta, rehber akıllı doktor,
Canlanmayı, doktorun sözünü tutana sor.

Bu hâdiseden sonra, eski i'tirâz hâllerinin hepsini kalbinden söküp atan nûr Muhammed, tam bir zevk, şevk, acz ve itaatle İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin huzûrunda bulundu. Nûr Muhammed, çok nasîbli ve pek bahtiyar idi. Çünkü yaratılışında bulunan temizlik ve yükseklik sebebiyle, hazret-i İmâm'ın huzûrunda husûsî hizmette bulunanlar arasına girdi. Abdest suyunu ve misvakı hazırlamak gibi hizmetlerle şereflendi. Kendine lâyık hâllere ve yüce makamlara kavuştu. Sekiz-dokuz sene gibi uzun müddet, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, huzûr, sohbet ve hizmetlerinde yetişip, ma'nevî makamları aşarak, daha yüksek mertebelere, çok üstün hâllere, insanları ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirme derecelerine kavuştu. Öyle oldu ki, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu yüksek talebesi için; "Şeyh Nûr, ricâl-i gaybdendir", başka bir defa da; "Şeyh nûr Muhammed sözümüzü tuttu" buyurmuşlardır. Ona icâzet ve hilâfet verdi. Hindistan'ın büyük şehirlerinden olan Pütne'ye gönderdi.

Emre uyarak Pütne'ye giden nûr Muhammed'in hâli, yapısı, tabiatı, inzivâ ve yalnızlıktan hoşlandığı için, tenhâlarda kendi hâlinde kaldı ve insanlarla görüşmekten çekindi. Onun bu hâli, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kulağına gidince, bu büyükler yolunun esâsı olan sohbetten kaçmaması îcâbettiğini bildirmek için gönderdiği iki mektûp şöyledir:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği, sevdiği kullarına selâm olsun. Ey akıllı kardeşim! Allahü teâlânın emirlerini yapmak ve yasaklarından kaçmak lâzım olduğu gibi, insanların haklarını ödemek ve onlarla iyi geçinmek de lâzımdır. **"Allahü teâlânın emirlerini büyük bilmek ve O'nun yarattıklarına acımak lâzımdır"** hadîs-i şerîfi, bu iki hakkı yerine getirmenin lâzım olduğunu göstermektedir. Bu iki hakdan yalnız birini gözetmek kusur olur. Bir bütünün bir parçası, onun hepsi demek değildir. Bundan anlaşılıyor ki, insanlardan gelen sıkıntılara katlanmak lâzımdır. Onlarla iyi geçinmek vâcibdir. Kızmak iyi olmaz. Sert davranmak yakışmaz. **Beyt:**

Seviyorum diyenin, güzel olsa da pek,
Nazlılığı bırakıp, naz çekmesi gerek.

Sohbette çok bulunmuştunuz. Va'z ve nasihatleri çok dinlemiştiniz. Onun için sözü uzatmıyorum. Birkaç kelime ile kısa kesiyorum. Allahü teâlâ bizi ve sizi İslâmiyetin doğru yolunda bulundursun. Âmîn." (1. cild, 170. mektûp)

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği kullarına selâm olsun. Kardeşimiz Şeyh nûr Muhammed bu fakirleri öyle unuttu ki, bir selâmla, bir haberle bile hatırlamamaktadır. Bir köşeye çekilip uzlet etmek istiyordunuz. Ona kavuştunuz. Fakat öyle sohbetler vardır ki, uzletten daha kıymetlidir. Üveys-i Karnî'yi (r.aleyh) düşününüz. Uzlet etmek istedi. Bunun için

insanların en iyisi olan Resûl aleyhisselâmın sohbetine kavuşamadı. Sohbetin yükselttiği derecelere erişemedi. Tabiînden oldu. Birinci derecede olmaktan ikinci dereceye düştü.

Allahü teâlânın lütfu ve ihsânı ile, hergün bir başka sohbet olmaktadır. Hadîs-i şerîfte: **"İki günü bir olan aldanmıştır"** buyuruldu. Size ve doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) izinde bulunanlara selâm olsun!" (1. cild, 270. mektûp)

Hocasının bu işâret ve emirlerine uyarak şehrin kenarında bulunan Künk suyu sahilinde bir yer seçen nûr Muhammed, orada samanlardan ve dallardan bir kulübe yaptı. Çoluk-çocuğu ile o kulübeye taşınıp, kanâat ve tevekkül üzere yaşadı. Kulübesinin yanında aynı şekilde bir de mescid bina edip, sâdık talebelere ilim ve feyz vermekle meşgûl oldu. O beldede ve civarda bulunan insanların ona olan i'tikâd ve bağlılıkları kuvvetlendi. Yolu güzel, yetiştirmesi kolay oldu. Talebelerini yüksek makamlara kavuşturdu. Dünyâya, dünyalığa ve dünyâ ehline zerre kadar önem vermedi. Kimseden birşey almayıp, gönül ve kanâat zengini olarak yaşadı.

"Hadarât-ül-Kuds" isimli meşhûr eserin sahibi olan Bedreddîn-i Serhendî (k.s.) şöyle anlatır: "Bu fakîr daha İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) huzûrlarına ilk gittiğimde, Şeyh nûr icâzet alıp Pütne'ye gitmişti. Hazret-i İmâm'ın büyük oğulları Muhammed Sâdık hazretlerinin 1025 (m. 1616) senesinde vefât etmesinden sonra Serhend'e geldi. Yanında ve huzûrunda bulundum. Nefsinden son derece kurtulmuş, fenâ, yokluk denizine dalmış olup, alnından yokluk eserleri damlıyordu. Kendini öyle setr ederdi ki, görenler sanki "Elif-bâ"yı bile bilmiyor ve bu büyükler yolundan hiç nasîb almamış zannederlerdi. Ben ba'zan sohbetlerinde bulunurdum. Sohbetinde bulunanlara yakınlık gösterir, ibâdet ve tâata teşvik ederdi."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Şeyh nûr Muhammed'e (k.s.) yazdıkları bir mektûp:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği kullarına selâm olsun! Şerefli mektûbunuz geldi. Hâllerinizin hep değişmekte olduğunu yazıyorsunuz. Biliniz ki, Allahü teâlâ, âlemin içinde olmadığı gibi, âlemin dışında da değildir. Âlemden ayrı olmadığı gibi âlem ile bitişik de değildir. Allahü teâlâ vardır. Fakat, içerde, dışarda, bitişik ve ayrı değildir. Allahü teâlâyı böyle bilmeli, böyle aramalı ve böyle bulmalıdır. Eğer, pek az da olsa, böyle birşey anlaşılırsa, zıllere, görüntülere saplanıldığı anlaşılır. Allahü teâlâyı, hiçbir şeye benzemez, hiç anlaşılamaz olarak aramalıdır. O makama, hiç anlaşılamayacak bir şekilde kavuşmağa çalışmalıdır. Bu büyük ni'mete ancak büyük âlimin sohbeti ile kavuşulabilir. Söylemekle, yazmakla anlatılamaz ve anlaşılamaz. Vazifenizi yapmağa çalışınız! Buluşmamıza kadar hâllerinizi yazınız! Selâm ederim." (2. cild, 34. mektûp)

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 351

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 311

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 686, 840, 1095

4) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

RAMAZAN MAHFÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Ramazan'dır. 949 (m. 1542) senesinde Afyon'da doğdu. 1025 (m. 1616) senesinde İstanbul'da vefât etti. Koca Mustafa Paşa civârındaki dergâhında hazırlanan bir yere defnedildi.

Ramazan Mahfi, aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, tasavvuf yoluna girdi. Şeyh Kâsım Çelebi'den tasavvuf yolunun inceliklerini öğrendi. 994 (m. 1586) senesinde İstanbul'a gitti. Koca Mustafa Paşa civârında, Bezistânî Hâce Hüsrev Bey'in yaptırdığı dergâha şeyh olarak ta'yin edildi. Mahfî mahlasından da anlaşıldığı üzere gizlilik yoluna meylettiğinden, zamanında hâlleri meşhûr olmamıştır. Bu yüzden geniş bir hâl tercümesi yoktur.

Sünbül Efendi'nin, Ramazan Efendi hakkında gösterdiği kerâmet şöyle anlatılır: "Ramazan Efendi'nin dergâhının olduğu yer önceleri bahçe idi. Birgün Sünbül Efendi buradan geçerken, dergâhın bulunduğu yerde oturarak; "Buradan tevhîd kokusu geliyor" buyurdu. Hâlbuki Ramazan Efendi daha doğmamıştı. Fakat daha sonra İstanbul'a gelen Ramazan Efendi buraya gelip yerleşti ve insanlara doğru yolu gösterdi."

Ramazan Efendi, hilm ve vekâr sahibi olup, ilâhî muhabbet sâhiblerinin hürmet ve i'tibârına mazhar oldu. Rü'yâ ta'birinde çok derin bilgilere sahipti. Zamanın vezirlerinden Mahmûd Paşa, Ramazan Efendi'ye bağlı olanlardan idi. Vezirliği bırakarak, tasavvufa yönelip, bu bağlılığı devam ettirmek istiyordu. Birgün Sadr-ı a'zam Yemişçi Hasen Paşa'nın elinden kaçıp, Ramazan Efendi'ye sığınmıştı. Sadr-ı a'zam onun, Ramazan Efendi'nin dergâhında gizlendiğini öğrenince, adam gönderip, onu oradan almalarını emretti. Fakat Ramazan Efendi, Mahmûd Paşa'yı teslim etmedi. Birgün Sadr-ı a'zam bizzat kendisi gelip, veziri teslim almak isteyince, Ramazan Efendi; "Bizim dergâhımızda paşa yoktur. Cümlesi derviştir, isterseniz gelsinler, görünüz, hangisi Mahmûd Paşa ise alınız" dedikten sonra, dervişleri çağırdı. Mahmûd Paşa onların arasında aba giymiş olarak bulunuyordu. Hasen Paşa onu bu hâlde görünce, işte budur demeye gücü yetmedi ve oradan ayrılıp gitti."

Ramazan Mahfî'nin türbesinde bulunan levhadaki beytlerden birisi şöyledir:

Nefsi açlık ve susuzluk ateşi ile yakmasından;
Ramazân-ı Mahfî diye tesmiye olunmuş şayan.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 75

SAFÛRÎ (Abdülkâdir bin Mustafa)

Şam'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Mustafa'dır. Safûrî diye meşhûr olmuştur. 1010 (m. 1601) senesinde, bugünkü Ürdün'de bulunan Safûriyye denilen yerde doğdu. 1081 (m. 1670) senesinde Şam'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren Şam'da ilim tahsiline başlayıp, Şemsüddîn el-Meydânî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Sonra Mısır'a gidip; Bürhâneddîn el-Lekânî, Ebü'l-Abbâs el-Mukrî, Şeyh Muhammed bin en-Nalüb el-Beyrûtî gibi âlimlerden ilim tahsil etti. İlim öğrendiği hocalarından nakiller yaparak bir risale yazdı. Bu risalede en çok İbn-i Nakib'den nakillerde bulundu. Daha sonra Şam'a dönüp ilim öğretmeye başladı. Burada pekçok kimseye faydalı oldu. Daha sonra İstanbul'a gelip bir müddet kaldı. Sonra tekrar Şam'a döndü. Şam'da yerleşip, Belhiyye Medresesi ve Eşrefiyye Dâr-ül-hadîsinde hayâtının sonuna kadar ilim öğretip, pekçok âlim yetiştirdi. Ayrıca Umeyye Câmii'nde de Şafiî mezhebinin ileri gelen kimselerine ders okuttu. Âlim, fâzıl, Allahü teâlânın emirlerine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle sakınan Takıyyüddîn bin Şemseddîn es-Seyyid el-Hasenî, onun yanında ve hizmetinde iki sene kalıp,

ondan ilim öğrenen ve istifâde eden kimselerdendir. Ahmed bin Muhammed es-Safîdî, Zeynüddîn bin Ahmed el-Basravi ve başka birçok kimse onun tedris halkasından yetişmişti.

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden olan Abdülkâdir Safûrî; fıkıh, tefsîr, hadîs, usûl, nahiv ve daha birçok ilimlerde, derin ilim ve yüksek ihtisas sahibi idi. Mes'eleleri inceliğine araştırıp tetkik ederdi. Zamanının faziletli zâtlarından biriydi Asrının bütün âlimleri onun ilmi üstünlüğü ve yüksek fazileti husûsunda ittifâk etmişlerdir. Allahü teâlânın dinine son derece bağlı, haramlardan ve şüphelilerden kaçınır, emânete riâyet ederdi. İlim öğretimi dışında, insanlardan mümkün olduğu kadar uzak kalırdı. Başına gelen bütün sıkıntılara sabreden güzel ahlâk sahibi bir zâttı. Birçok konularda yazdığı kıymetli risaleleri vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 366-368

SÂLİH GÜLÂBÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi, Mevlânâ Muhammed Sâlih Gülâbi'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1038 (m. 1628) senesinde Hindistan'da vefât etti. Kırıklık, fakirlik ve gurbet (garîblik) sahibi olup, devamlı susmayı tercih edenlerden idi.

Sâlih Gülâbî (r.aleyh) kendisi şöyle anlatır: "Büyükler yoluna girmek arzusu kalbimde hâsıl olunca, civarımızda bulunan âlimlerin çoğuna gittim. Talebe olmak istedim. Fakat hiçbirisinden bir cezbe hâsıl olmadı. Nihâyet Akra beldesinde bir câmide İmâm-ı Rabbânî hazretlerini görünce, gördüğüm anda kalbimde o büyük zâta karşı çekilme, şiddetli arzu ve cezbe zâhir oldu. Ellerine sarılıp duâ ve teveccühlerini taleb ettim. Daha sonra evlerine gidip bana bu yolun esâsını ta'lim etmelerini (öğretmelerini) rica ettim. Kabûl ettiler. Bir müddet o dergâhta hizmet etmekle, o yüksek kapının hizmetçileri arasında bulunmakla şereflendim. O sene Ramazân-ı şerîf ayında İmâm-ı Rabbânî hazretleri i'tikâfa çekildiler. Bu i'tikâfta leğen ve ibrik tutmak hizmeti bana verilmişti. Bir gece ellerini yıkadıktan sonra, artan suyu, bir kenara çekilerek tamamen içtim. Bu içtiğim su, beni mest eden bir şerbet oldu ve bu suyu içer içmez hâlimde bir açılma meydana geldi."

Bundan sonra İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) teveccüh ve inâyetleri bereketiyle kısa zamanda yetişerek kemâle gelen Mevlânâ Sâlih'e, bu yüksek yolu başkalarına anlatmak ve onların da bu yolda yetişip, ilerlemelerine vesile olmak için, hocası tarafından icâzet verildi. Bu yolda bulunmak ve ilerlemek arzusunda olan birçok talebeye ilim ve feyz saçtı.

Muhammed Hâşim-i Keşmî (r.aleyh) buyurdu ki: "Mevlânâ'nın ma'rifetlerini ve yüksekliklerini, İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) mübârek dilinden defalarca işittim. Birgün;

"Mevlânâ Sâlih, bu yolun yüksekliklerinden, sıfatların seyrinden ve tecellîlerinden büyük pay almıştır" buyurdu.

Mevlânâ Muhammed Sâlih, İmâm-ı Rabbânî'ye (k.s.) yazdığı bir mektûbunda diyor ki:

"O mukaddes makamın süpürgecilerinin en aşağısı olan Muhammed Sâlih, o kapının hizmetçilerine arz ederim ki, bu garîb zerre, o makamın kölelerinin sadakasına kavuşarak, muhlislerinize ihsân buyurduğunuz hâller içindeyim. Hep tecellîlerle şereflenmekteyim. Her tecellîde, başka bir fenâ hâsıl olmaktadır. Bir tecellîde, bundan başka tecellî olmaz sanıyorum. Bu sonsuz tecellîlerden anlaşılıyor ki, isimlerde ve sıfatlarda ayrı ayrı seyr edip ilerlemek nasîb olmaktadır. Böyle ayrı ayrı tecellîlerle, bu yolda ilerlemek pek güç olacaktır. O hakîkî kapınıza

sığınarak, bu hiçbirşeye yaramıyan beceriksizi, alçak olan yerinden kaldırdığınız, böyle şerefli hâllere ulaştırdığınız ve bu alçağın hatırına, hayaline bile gelmeyen ni'metlere kavuşturduğunuz gibi, lütuf ve ihsân buyurarak, husûsî bir teveccühünüz ile, bu yolun sonuna ulaştırmanızı, noksanlıktan, yolda kalmaktan kurtarmanızı, kendi muradlarından, isteklerinden vazgeçerek, Allahü teâlânın rızâsından başka hiçbir şey söylememek, yapmamak ve düşünmemek saadetine kavuşturmanızı, yalvarırım. Arayanların özlediği o yüksek teveccühünüz ve ihsânınız olmadıkça, bunlara kavuşmak imkânsızdır. Ucu bucağı olmayan, o merhamet deryanızdan bu fakire birkaç damla serpmekle şereflendireceğinizi ümîd ediyorum. Bunları yazmak, bunları istemek, bu alçak için çok yersiz olduğunu düşünüyorum. Bu garîbi, doğru olarak, size lâyık olarak sevebilmekle şereflendiriniz. İnsanı, bütün saadetlere, bütün yüksekliklere kavuşduracak, ancak, sizi böyle sevebilmekdir. Allahü teâlâ, sizin yetiştirme, yükseltme gölgenizi bütün insanların başları üstünden ayırmasın! Âmîn."

Mevlânâ Sâlih, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin hergün ve hergece yaptığı ibâdetleri ve vazîfeleri, mübârek oğullarının işâret ve emrleri üzerine, toplamış ve yazmışdır. Bu yazılarının bir yerinde diyor ki: "İbâdetlerinin, vazîfelerinin hepsini yapmaklığım için izin vermelerini rica ettim. "Yapılacak, uyulacak iş, yalnız Resûlullahın (s.a.v.) yaptıklarıdır. Bunları öğrenip, hepsini yapmağa çalışmalı" buyurdu. "Efendim sizin her hareketiniz, her işiniz, o insanların ve cinnin en yükseğinin işleri gibidir" dedim. "Evet öyledir. Fakat, her yapacağınızı iyi düşününüz! Sünnete uygun olan her sözü, her işi yapınız. Uygun olmayanı yapmayınız" buyurdu.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, bu yüksek talebesine yazdıkları bir mektûbu:

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği kullarına selâm olsun!

Kıymetli kardeşim, Mevlânâ Muhammed Sâlih! Biliniz ki, seviler şey, sevenin gözünde, hattâ aslında, her zaman ve her hâlinde sevgilidir, incitirse de sevilir, iyilik ederse de sevilir. Sevmek ni'meti ile şereflenenlerin, sevmenin tadını alanların çoğu, sevgilinin iyiliklerine kavuşunca, sevgileri artar. Yâhud incitmesinde de, iyiliğinde de, sevgileri değişmez. Hâlbuki, sevenler içinde pek azı vardır ki, sevgilinin incitmesi, sevgilerini arttırır. Bu en kıymetli ni'mete kavuşmak için, sevgiliye hüsn-i zan etmek lâzımdır. Hattâ, sevgili, bıçağını, sevenin boğazına dayasa ve her uzvunu parça parça etse, seven bunun kendi için hayırlı olduğunu bilmeli, bunu büyük iyilik ve saadet görmelidir. İşte, böyle hüsn-i zan ele geçerse, sevgilinin hiçbir hareketi çirkin gelmez ve "Muhabbet-i zâtıyye" ile şereflenir. Arada hiçbir sıfat, hiçbir nisbet, hiçbir i'tibâr olmaksızın, yalnız Zât-ı ilâhiyyeyi sevmek, Habîb-i Rabbil'âlemîne (s.a.v.) mahsûstur. Böyle sevmekle şereflenenlere, sevgilinin verdiği elemler, iyiliklerinden daha çok lezzet verir ve ferahlandırır. Sanıyorum ki, bu makam, Rızâ makamından daha üstündür. Çünkü Rızâ makamında olan, sevgilinin yaptığı elemi çirkin görmez. Bu makamda ise, elemden lezzet almaktadır. Mahbûbun cefâsı arttıkça, sevenin ferahı ve sevinci artmaktadır. Bu ikisi birbirine benzer mi? Sevgili, sevenin gözünde, belki aslında, her zaman her hâlde sevgili olduğu için sevenin gözünde, belki aslında mahbûb olur. Her zaman ve her hareketinde medhedilir, hamdolunur. Seven, onun elemini de, ni'metini de, hep medheder. Bunun için, sâdık âşıkların; "Elhamdülillah! Rabbil'âlemîn alâ küll-i hâl" demeleri doğru olur. Sıkıntılı ve neş'eli zamanlarında hep hamd eden, hâmidlerden olur. Hamd etmenin şükretmekten daha kıymetli olmasının sebebi belki de budur. Çünkü şükr etmekde, sevgilinin ni'metleri göz önündedir ki, sıfatlarından, hattâ işlerinden meydana gelmektedir. Hamd ederken ise, sevgilinin hüsn-i cemâli, ya'nî kendisi göz önündedir. Ya'nî zâtı da, sıfatları da, işleri de, ni'metleri de elem vermesi de, hep sevilmekte, metholunmaktadır. Çünkü, Allahü teâlânın verdiği elemler, ni'metleri gibi güzeldir. Görülüyor ki

hamd, sena etmenin, övmenin en üstün şeklidir ve hüsn-i cemâli, en toplu olarak göstermektedir. Sevinç hâlinde de, sıkıntı hâlinde de hamd edilmektedir. Şükür ise, ni'met zamanlarında olup, devamlı değildir. Ni'met kalmayınca, ihsân bitince, şükür de kalmaz.

Suâl: Ba'zı mektûplarda, rızâ derecesinin, sevmekden ve sevgi derecesinden üstün olduğunu bildirmiştiniz. Şimdi ise, sevmek makamının rızâ derecesinden üstün olduğunu söylüyorsunuz. Bu iki söz arasını bulmak nasıl olur?

Cevap: Şimdi bildirdiğimiz muhabbet makamı, o mektûplarda yazmış olduğumuz muhabbet makamından başkadır. O sevgide, az da olsa, çok da olsa, başka bağlılıklar ve görüşler de vardır. O sevgiye de her ne kadar muhabbet-i zâtıyye diyorlar ve yalnız kendisini sevmekdir biliyorlar ise de, yalnız zâta, kendine sevgi değildir. Çünkü, o sevgi makamında bulunan bağlılıklardan başka şeyler de görmekten kurtulamıyor. Bu makamda ise, hiçbir bağlılık, hiçbir başka görüş yoktur. Ba'zı mektûplarda, rızâ makamının üstünde, ancak, Peygamberlerin sonuncusuna (s.a.v.) yol vardır. Başka kimse buradan ileri geçemez demişdik. Herşeyin doğrusunu, özünü, Allahü teâlâ bilir.

Şunu bilmelidir ki, herhangi birşeyin, zâhire (nefse, bedene) çirkin gelmesi, bâtınının, kalbin beğenmemesi demek olmaz. Görünüşde acı olması, hakîkatte tatlı olmasına mâni olmaz. Çünkü, olgun olan bir ârifin şeklini, görünüşünü, herkes gibi bırakmışlardır. İnsanlık sıfatlarını, ondan almamışlardır. Böylece, onun kemâlini, başkalarının gözünden örtmüşlerdir. Dünyânın, tecrübe, imtihan yeri olmasını sağlamışlardır. Doğru yolda olan ile, yoldan çıkan, birbirine karışmakta, benzemektedir. Kâmil olan ârifin, görünüşü ve şekli yanında, içi ve özü tıpkı bir insanın, üzerindeki elbisesine bağlılığı gibidir. İnsanın kıymeti yanında, elbisenin ne kıymeti vardır? Onun sûretinin, hakîkati yanındaki kıymeti de böyledir. Câhiller, ârifin sûretini, dağ gibi görür. Kendi hakîkatsiz, özsüz sûretleri, görünüşleri gibi sanır. Bunun için, bu büyükleri inkâr eder, inanmazlar. Bunlardan istifâde edemez, mahrûm kalırlar. Allahü teâlâ, doğru yolda gidenlere ve Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) izine yapışanlara selâmet versin! Âmîn." (ikinci cild, otuzüçüncü mektûp)

Başka bir mektûp:

"Tasavvuf konaklarını geçmek, hakîkî îmâna kavuşmak içindir. Hakîkî îmâna kavuşmak için, önce nefsin itminan hâsıl etmesi lâzımdır. Nefs mutmeinne olmadıkça, kurtuluş olamaz. Nefsin mutmeinne olması da, kalbin onu kontrol ve idâre etmesi ile olur. Kalbin nefsi idâre edebilmesi için, başka şeylerle meşgûl olmaması ve Allahü teâlâdan başka hiçbirşeye bağlılığı kalmaması lâzımdır. Kalbin, hiçbirşeye bağlılığı kalmadığının alâmeti, işâreti vardır. Bu da, mâsivâyı unutmasıdır. Öyle unutmalıdır ki, Allahü teâlâdan başka herhangi birşeyi kıl ucu kadar düşünürse, mâsivâdan kurtulmamış olur. (Mâsivâ; bütün mahlûklar demektir.) Kalbi mâsivâdan selâmet bulmuş, kurtulmuş olana müjdeler olsun! Kalbin selâmet bulması ve böylece nefsin itminana kavuşması için, çok çalışmalıdır. Bu, Allahü teâlânın öyle bir ni'metidir ki, bunu dilediğine verir. Allahü teâlâ, büyük ihsân sahibidir. Vesselâm." (Birinci cild, yüzaltmışbirinci mektûp)

---

1) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

2) Berekât-ı Ahmediyye sh. 370

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 648, 1062

4) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 337

SÂLİM ŞEBŞÎRÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Sâlim bin Hasen'dir. Nisbeti Şebşîrî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Mısır'da ikâmet edip, 1019 (m. 1610) senesi Zilhicce ayının onyedisinde Cumartesi günü orada vefât etti. Vefâtının 1018 (m. 1609) senesi olduğu da rivâyet edilmiştir. Zamanının büyük âlimlerinden idi. Fıkıh ilmini Şemsüddîn Remlî ve asrının diğer büyük âlimlerinden öğrendi. Nûreddîn Zeyyâdî'nin yanında birkaç sene ilimle meşgûl oldu. Onun yanında ilmini tamamladı. Zeyyâdî'nin en önde gelen talebelerinden idi. Zeyyâdî'yi çok severdi. Şebşîri, Zeyyâdî'nin talebelerine, dersten önce, okuyacakları dersi anlatırdı. Böylece talebeler derse hazır olarak Zeyyâdî'nin huzûruna giderlerdi. Sâlim Şebşîrî, fıkıh ilminde çok mahirdi. Mes'eleleri herkesin anlıyabileceği şekilde çok iyi anlatırdı. Usûl ve fürû' bilgilerine vâkıf olduğundan, fıkıh ilminde tam mütehassıs idi. Evliyânın büyüklerinden olup, çok kerâmetleri görülmüştür.

Rivâyet edilir ki, Sâlim Şebşîri'nin talebelerinden Nûreddîn Ali Şebrâmelîsî isminde bir zât, birgün İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin ihyâ kitabından "Gurûr" bahsini mütâlâa ediyordu. Orada ilim sahiplerinden ba'zılarının, ilimlerine güvenerek ve ilimlerinin kendilerini kurtaracağını zannederek aldandıklarını, kendini beğenmeye, kibre ve gurûra kapıldıklarını, böylece felâkete sürüklendiklerini okuyunca birden çok duygulandı. Kendisinin de o tehlikelere düşmesinden çok korktu. Şimdiye kadar öğrendiklerim bana yeter düşüncesiyle ilim öğrenmeyi bırakıp, devamlı olarak, Kur'ân-ı kerîm okumakla, oruç tutmakla, sırf ibâdet ve tâat yapmakla meşgûl olmaya karar verdi. Artık Sâlim Şebşîrî'den okumayacaktı. Ertesi gün derse gitmeyecekti. Fakat hocası derste göremeyince merak edip, sorar, veya yanına gelir diye sırf hatırını gözetmek için derse gitti. Fakat, o günkü dersi mütâlâa etmemiş idi. Ders esnasında hep susuyor, derse iştirâk etmiyor, hep İhyâ'da okuduğu yeri düşünüyordu.

Ders esnasında Sâlim Şebşîrî de, onun bu hâlini anlamıştı. Bir ara ona; "Yâ Ali! Sana ne oldu. Bugün çok suskunsun" dedi. O da; "Efendim, bu günkü dersi mütâlâa etmedim" dedi.

Sâlim Şebşîrî onun hâlini kerâmet olarak anladı ve İmâm-ı Gazâlî'nin eserlerini sayarak; "Yâ Ali! İmâm-ı Gazâlî, Müstesfâ, Vecîz gibi şu şu şu eserleri te'lîf etmedi mi?" dedi. Ali Şebrâmelîsî; "Evet efendim" dedi. Bunun üzerine Sâlim Şebşîrî, "Anlaşılıyor ki, sen ihya'dan "Gurûr" bahsini okumuşsun ve o sana çok te'sîr etmiş. İlim ile meşgûl olmamak îcâbetseydi, İmâm-ı Gazâlî hazretleri ilimle bu kadar meşgûl olur ve bu kadar eser yazar mıydı? Sen ilim taleb et! Gücün yettiği kadar Allahü teâlâdan kork. Çeşitli tehlikelere, kibre, gurûra düşmekten O'na sığın. Ümid olunur ki, Allahü teâlâ seni ihlâs sahibi kullarından eyler" dedi.

Ali Şebrâmelîsî diyor ki: "Hocamın bu sözleri bana çok te'sîr etti. Ben önceki düşüncelerimden vazgeçtim. İlim öğrenmeye devam ettim. Vakitlerim hocamdan okuduğum ve okuyacağım dersleri mütâlâa etmekle geçiyordu.

Sâlim Şebşîrî hazretleri vefâtına kadar ilim neşretmekten ayrılmadı. Herkes onu takdîr eder, yaptığı hizmetlere gıpta ile bakardı. Vefât ettiği zaman cenâze namazı Câmi'ul-Ezher'de kılındı. Namazını hocası Nûreddîn Zeyyâdî (r.aleyh) kıldırdı.

Sâlim Şebşîrî'nin, İmâm-ı Nevevî'nin Erba'în isimli eserine bir haşiyesi vardır.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 20

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 202

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 202

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 381

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 56

SARI ABDULLAH EFENDİ

Aklî ve naklî ilimlerde âlim. Tasavvuf ehli olup, Bayrâmiyye yolundandır. Babası, Kuzey-batı Afrika şehzâdelerinden, Seyyid Mehmed bin Abdullah (İbrâhim) Efendi idi. İstanbul'a gelerek Sultan Ahmed devri sadrâzamlarından olan, Halîl Paşa'nın ağabeyi Rumeli beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kızı ile evlenmiş, bu izdivaçtan da, 992 (m. 1584) senesinde Abdullah Efendi dünyâya gelmişti. Abdullah Efendi "Abdî" mahlası ve "Sarı" lakabıyla meşhûr oldu. 1071 (m. 1660) senesinde İstanbul'da vefât edip, Topkapı'dan Maltepe'ye giden yolun kenarında, set üstüne defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren ilim ve fazîlet sahiplerinin arasında bulunan Abdullah Efendi, Sadr-ı a'zam Halîl Paşa'nın himâyesinde büyüdü. Zamanın meşhûr âlimlerinin ilimlerinden istifâde etti. Daha küçük yaşlarda iken tasavvuf erbâbıyla görüşmeye başladı. 14-15 yaşlarında iken, Melâmî şeyhi Hacı Ali Rûmî (İdris Muhtefi) ile görüştü. Osman Emîr Efendi, Ya'kûb Helvâî Dede, Ramazan Efendi ve Merkez Efendi hulefâsından Necmüddîn Hasen Efendi gibi zamanın meşhûr tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Hâmisi Halîl Paşa'nın tavsiyesi ile, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleriyle görüşüp ondan feyz aldı. Bu arada Erzurum taraflarına da bir seyahatte bulundu. Dede Ömer Rûşenî hazretlerinin talebelerinin halîfelerinden, Hacı Şeyh ile görüştü. Halîl Paşa'nın yanında çeşitli yerlere gitti. Gittiği yerlerin âlim ve evliyâsından ders ve feyz alıp, ilmini yükseltmek için gayret sarfeyledi. Halîl Paşa'nın divitdârlığını yaptı.

Halîl Paşa, 1025 (m. 1616) senesinde sadr-ı a'zam olunca, şark serdarlığı verilerek doğu seferine çıktı. Halîl Paşa'nın bu birinci seferine ve ikinci sadr-ı a'zamlığında, Abaza Paşa gailesini ortadan kaldırmak için ta'yin edildiği ikinci şark seferine, Abdullah Efendi de katıldı. Bu son sefere tezkireci olarak katılan Abdullah Efendi, sefer esnasında 1037 (m. 1627) senesinde vefât eden Mehmed Efendi yerine ordu nişancısı oldu. Halîl Paşa'nın 1040 (m. 1630) senesinde vefât etmesiyle hamisini kaybeden Abdullah Efendi, kendisini tamamen ilim ve ibâdete verdi. Bir müddet resmî vazîfelerden uzaklaştı. 1047 (m. 1637) senesinde reîs-ül-küttâb kaymakamlığına ta'yin edildi. Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın maiyyetinde Bağdad seferine katıldı, İsmâil Efendi'nin şehâdeti üzerine reîs-ül-küttâblığa getirildi. Sefer dönüşünde bu vazîfeden alınıp, bir sene sonra reîs-ül-küttâb kaymakamlığı verildi. 1050 (m. 1640) senesinde Anadolu muhâsebeciliği ve bir ay sonra da Cizye muhâsebeciliği verildi. 1060 (m. 1650) yılında Piyade mukâbeleciliğine (Askerî kayıt ve yoklama işleri), 1065 (m. 1655) senesinde Mensûh mukâtaacılığına getirildi. Bu vazîfede iken 1069 (m. 1658)'da me'mûriyetten çekildi. Bundan sonra vefâtına kadar Koca Mustafa Paşa dergâhı yanındaki evinde kitap yazmak ve ibâdet etmekle vakit geçirdi.

Ömrü boyunca devletine hizmet, ilim ve ibâdetle meşgûl olan Sarı Abdullah Efendi'nin çeşitli tasavvuf büyükleriyle münâsebeti olmuş, kendi eserinde; aslen Bayramî, meşrebce Celvetî, terbiyece Mevlevi olduğunu belirtmiştir. Bayramîlerden; İdrîs Muhtefî ve talebesi Hacı Kabaî'den ve onun da talebesi Beşir Ağa'dan feyz aldı. Celvetîlerden Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Mevlevîlerden Mesnevî şarihi İsmâil Ankaravî'nin feyzinden istifâde etti.

İlimdeki üstünlüğü yanında hat san'atında da üstâd olan Sarı Abdullah Efendi'nin, reîs-ül-küttâb iken yazdığı, Abdülmecîd Sivâsî dergâhının vakfiyesi, san'attaki üstünlüğünün isbâtıdır.

Resmî ve husûsî işlerinden arta kalan zamanlarında zihnini dinlendirmek arzusuyla çiçek yetiştiren Sarı Abdullah Efendi, yedi çeşit yeni tür Zerrin lâle yetiştirerek, Sultan İbrâhim'in "Ser-şükûfeci" (Çiçekçibaşılık) berâtına mazhar olmuştur.

Neşâtî Ahmed Dede ve Şâir Çevri gibi pek çok talebe yetiştiren ve birçok kıymetli eserin sahibi olan Sarı Abdullah Efendi'nin en meşhûr eseri, Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'nin "Mesnevî"sine yaptığı; "Cevâhir-i bevâhir-i Mesnevî" adındaki Türkçe şerhidir. Eser İstanbul'da basılmıştır.

Abdullah Efendi'nin ikinci meşhûr eseri; "Semerât-ül-fuâd fil-mebde'i vel-me'âd adlı Türkçe eseridir. Eserde ilk peygamber ve ilk insan hazret-i Âdem'den (a.s.) bugüne, geçen ba'zı hâdiseler, tasavvuf ve tasavvuf büyükleri hakkında ma'lûmât verilmektedir.

Ayrıca; Sultan Dördüncü Mehmed Hân'a takdim ettiği nasîhatnâme tarzındaki "Nasîhat-ül-mülûk tergîben li-hasen-is-sülûk", Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kerâmetleri ve "Fütûhât-ı Mekkiyye"sinin açıklaması mahiyetindeki "Mir'ât-ül-asfiyâ fî sıfât-ı melâmiyyet-il-ahfiyâ", Osmanlı pâdişâhlarının çeşitli yazılarını, nişancılığı zamanında Sarı Abdullah Efendi'nin bizzat kaleme aldığı yazıları ve yabancı hükümdârlara gönderilen mektûpları topladığı "Tevkîât-ı selâtin-i Osmâniyye" adlı "Düstûr-ül-inşâ" kitabı ile "Ricâl-ül-gayb" "Meslek-ül-uşşâk", "Cevher-ül-bidâye ve dürret-ün-nihâye", "Tercüme-i mekâsıd-ıl-ayniyye" ve "Tedbîr-ün-neş'eteyn ve ıslah-un-nushateyn" adlı eserleri meşhûrdur.

Sarı Abdullah Efendi, ferâiz bilgilerini ihtivâ eden, "Cevheret-ül-bidâye" adlı eserinin sonunda, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek Eshâbından (r.anhüm) Bedir savaşına katılanların faziletlerini anlatmakta, tek tek isimlerini kaydetmekte ve şöyle buyurmaktadır. "Bedir Eshâbı, Cennetle müjdelenen on sahâbîden sonra, Sahâbe-i Kirâmın en faziletlileridir. Onların menkıbeleri ve isimlerinin faziletleri meşhûrdur. Sayıları bir rivâyette 313, diğer bir rivâyette 363'dür. Âriflerden biri şöyle buyurdu: "Mühim işlerde onların isimlerini okuyarak ve yazarak tecrübe ettim, arzularıma çabucak kavuşturulduğumu gördüm." Ca'fer bin Abdullah'dan rivâyet edilmiştir ki: "Bütün mühim işlerde Bedir Eshâbına, tevessül etmek muvaffakiyete sebeb olur. Onların isimlerini zikrederek yapılan duâ kabûl olunur. Rahmet, bereket, gufran, rızâ, rıdvân onları zikreden kulu kaplar."

"Herkim hergün onları zikredip, Allah'dan hacetini isterse, ona istediği verilir. Yalnız herbirinin isminden önce Muhammed aleyhisselâmın ve O'nun (s.a.v.) dört halîfesi; Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali'nin (r.anhüm) isimlerini zikrederse iyi olur."

Sarı Abdullah Efendi, "Semerât-ül-fuâd" adlı tasavvuf ve tasavvuf erbâbından bahseden eserinin muhtelif sahifelerinde buyurdu ki:

Umûmiyetle insanlar üç çeşittir. Hayvanlara benzeyenler, meleklere benzeyenler, peygamberlere (a.s.) benzeyenler.

İnsanlardan ba'zıları dünyâya düşkün olurlar, âhıreti hiç düşünmezler. Bunların kalbleri katılaşmış, kabuk bağlamıştır. Dünyâ malına âşık olmuşlar, âhıreti düşünme hâssasını kaybetmişlerdir. Sanki kalbleri mühürlenmiştir.

Bir kısım insanlar da kâfi miktarda dünyâ ile meşgûldürler. Bunlar Cennete gidecek müslümanlardır.

Ba'zıları da mukarrebûn olup Allahü teâlâya yakın olurlar. Bunlar:

Hak ve hakîkat yolunun yolcularıdırlar. Bunlar, Allahü teâlânın rızâsını esas alıp dünyevî keyf, zevk ve lezzetlere yaklaşmayan îmân ve vicdan sahipleridirler. Bunlar ilâhî tecellilere, ilâhî sırlara şahit olurlar, onları müşâhede ederler. Bunlar öyle kimselerdir ki, Allahü teâlâ yanında dereceleri çok yüksektir. Dünyâ ile alâkalarını kesmişler, yalnız âhıret ile ilgilenir olmuşlardır. Allahü teâlânın emri ve rızâsı dâhilinde, insanları irşâd edip doğru yola da'vet ederler. Allahü teâlânın varlığına ve birliğine kendileri kalbden inandıkları gibi, diğer insanları da inandırmaya çalışırlar ve bu işlerinde muvaffak olurlar.

Ba'zı İslâm âlimleri de insanların yine üç kısma ayrıldıklarını bildirmişler ve şöyle sınıflandırmışlardır:

Sermâyesi dünyâ malı olup, kazançları günah ve pişmanlık olanlar.

Sermâyeleri tâat ve ibâdet olup, kazançları Cennet olanlar.

Üçüncü kısımda olanlar, Allah yolunun yolcuları olup, sermâyeleri Allahü teâlâyı bilip tanımak ma'nasına gelen "Ma'rifetullah", kazançları ise âhırette "Cemâlullah"a mazhar olmaktır.

İmâm-ı a'zam'dan (r.a.) ders alarak fıkıh âlimi olan Dâvûd-i Tâî, birgün hocasının huzûruna varıp; "Ne yapayım, nasıl bir işe başlayayım?" diye suâl etti. İmâm-ı a'zam hazretleri de; "Öğrendiğinle amel et! Amelsiz ilim rûhsuz ceset gibidir" buyurdu.

Halîfe Hârûn Reşîd, İmâm-ı Mâlik'i (r.a.) çağırtıp: "Çocuklarım senden ders almak isterler, sen ise gelmiyorsun!" dedi. İmâm-ı Mâlik hazretleri; "Ey Halîfe! Siz ilmi azîz ederseniz izzet bulursunuz. İlmi alçaltırsanız zillet görür, alçalırsınız. İlim, talibin ayağına gitmez, İlim öğrenmek isteyen, âlimin ayağına gelir" buyurdu.

İmâm-ı Ahmed bin Hanbel'e (r.a); ihlâs, tevekkül, rızâ ve muhabbetten soruldu, o da; "İhlâs, amellerin âfetlerinden halâs olup, riyasız olmasıdır.

Tevekkül, insanoğlunun nasîbinde Hakka i'timât etmesidir.

Rızâ, işleri Allahü teâlâya ısmarlamaktır.

Muhabbeti, Bişr-i Hafî'ye sorun. O hayatta iken ben muhabbetten bahsedemem" buyurdu.

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Hikmetsiz, ma'nâsız ve zararlı söz söylemek bir felâkettir. Düşünmeden susmak bir gaflettir. Uzlet eden selâmete erer. Şehvetine galip olan kurtulur. Hasetten el çeken mürüvvet sahibi olur. İbret almadan bakmak boştur, zillettir. İçi ile dışı bir olmayan münâfıktır."

"Haris olan kimse topladığına doyamadan, umduğunu bulamadan, öbür dünyâ için hazırlık yapamadan ölür."

Hasen-i Basrî hazretlerine; "Falan kimse can çekişiyor" dediler. "Böyle konuşmayın! O adam yetmiş senedir can çekişiyor, şimdi kurtuluş arıyor. Ama ne vakit selâmete ereceğini ancak Allahü teâlâ bilir" buyurdu.

Hasen-i Basrî buyurdu ki: "Allahü teâlâ hakkı için söylüyorum. Hiçbir kimse altın ve gümüşü ile Allahü teâlâ katında azîz olmadı. Altını ve gümüşü olmayan hiçbir kimse de Allahü

teâlâ katında bu sebeple hakarete uğramadı.” “Yükü hafif olan kurtulur. Yükü ağır olan helak olur. Allahü teâlâ, dünyâyı kendilerine verilmiş bir emânet bilip, o emâneti sahibine teslim ederek yüklerini hafifletmiş olanları mağfiret eder, kurtuluşa erdirir.”

“Akıllı kimse dünyâsının harap olmasına aldırmaz, âhıretini ma’mûr etmenin yollarını arar. Akılsız kimse ise, âhıreti vîrân edip, dünyâsını ma mûr eder.”

“Baban ile annen için hazırladığın ni’metten bile mes’ûl olursun. Ama misâfirler için tedârik ettiğin ni’metten mes’ûl olmazsın. Hele o misâfirler Allahü teâlânın dostlarından ise, kazancın daha çok olur.”

“Ey benim Allahım! Ni’metine mazhar oldum, şükredemedim. Belâlara mübtelâ kıldın, sabredemedim. Şükretmediğim için ni’metini keseceğin yerde eksiltmedin bile. Sabırsızlığımı cezalandırmak için bana belâ vermedin. Yâ Rab! Bu ancak sana mahsûs bir kerem ve inâyetten başka birşey değildir.”

Habîb-i Acemî, ilk zamanlar faizcilik yapardı. Bir Cum’a günü kendisine borçlu olanları aramaya çıkmıştı. Yolda oynayan çocuklar; “Aman çabuk kaçalım! Habîb-i Acemî geliyor, ayaklarının tozu üzerimize gelmesin!” diyerek kaçıştılar. Bu hâl çok zoruna gitti. Doğruca Hasen-i Basrî hazretlerinin huzûruna vardı. Bütün günahlarından tövbe edip, faizcilikten vazgeçti. Bütün alacaklarını borçlulara helâl etti. Elindeki malları da üzerinde hakkı bulunanlara dağıtmak üzere yola çıktı. Biraz önce kendisinden kaçan çocukların yanından geçti. Daha yanlarına varmadan çocuklar; “Habîb tövbekâr olmuş geliyor, ona yakın olalım da ayağının tozu ile bereketlenelim” diyerek birbirlerini teşvik ediyorlardı. Bu hâdise üzerine iyice şevke gelen Habîb-i Acemî, tellâllar tutup şehirde; “Kimin Habîb’e borcu varsa, Habîb alacağından vazgeçti. Aldığı faizleri de geri verecektir” diye îlân ettirdi. Dediğini yaptı. Üzerindeki gömleğine kadar herşeyini verdi. Fırat nehri kıyısında bir kulübede ibâdetle meşgûl oldu. Hasen-i Basrî hazretlerinin sohbetlerinden de bir an geri durmadı. Ümmî idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Habîb-i Acemî hazretleri buyurdu ki: “Zâhirî ilimler kalden (sözden) başka birşey değildir. Bâtınî bilgiler ise hâlden başka birşey değildir.”

Yanında İmâm-ı Şafiî’nin bulunduğu bir sırada İmâm-ı Ahmed bin Hanbel, Habîb-i Acemî’ye; “Bir kimse beş vakit namazından birini kılmasa ve hangisini kılmadığını bilmese ne yapması îcâbeder?” diye suâl buyurdu. Habîb-i Acemî; “Bu gibilerin kalbi Haktan gâfildir. Ceza olarak beş vakit namazın hepsini kaza etmelidir” buyurdu.

İbrâhim Edhem hazretlerinin kulağına gâibten şöyle bir ses geldi: “Ecel gelmeden uyan!” diyordu, İbrâhim Edhem, kendisini unutup bütün varlığı ile gerçek matlûba talip oldu. Çok riyâzetler, sıkıntılar çekti. Tacı tahtı bırakıp yollara düştü. Mekke-i mükerremede Muhammed Bâkır hazretleri ile görüşüp feyz aldı. İbrâhim Edhem hazretleri buyurdu ki:

“Ârifin alâmeti; hatırının düşünce ve ibret, kelimelerinin Hakka hamd-ü-senâ, amelinin tâat ve ibâdet, bakışının sun’u kudrette (Allahü teâlânın yarattıklarında) olmasıdır. Şehveti isteyen sâdık değildir.”

“Hak yolunu tutanın kalbinden şu üç şey çıkmadıkça, hakîkat kapısı açılmaz: 1- Her iki dünyâ devletini verseler sevinmemelidir. Çünkü mevcûdat ile sevinen haristir. Haris olan ise mahrûm olur. 2- Dünyâ ve âhıreti elinden alsalar, buna üzülmemeli, Allahü teâlânın muhabbeti ile olan sevinci, endişeye dönmemeli, üzüntüye çevrilmemelidir. 3- Halkın medhedip okşamasına

aldanmamalıdır. Halkın medhine aldanan ihlâssızdır. Hizmetsiz, ihlâssız olan da dâima mahcûb mevkiindedir. Hakka âşık olanlar yüksek himmet sahibi olmalıdırlar."

Zünnûn-i Mısrî hazretleri, Mısır evliyâsının büyüklerinden idi. Birçok kerâmetleri görüldü. Buyurdu ki:

"En zor şey insanın nefsini görmesidir."

"Kul üzerinde Allahü teâlânın gadabının alâmeti, fakirliğe düşmekten korkmaktır."

"Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti, O'nun resûlü Muhammed aleyhisselâmın ahlâkıyla ahlâklanmaktır"

Halkla münâsebette lüzumlu olan şey, mallara tamahtan uzak olup, Allah rızâsından başka şey düşünmemektir. Bunun aksini yapanlar, Allahü teâlâyı sevemez, Allahü teâlâya âşık olamaz ve kendilerini Allahü teâlâya sevdiremezler."

"Tövbe iki kısımdır: Birincisi, kulun Mevlasının cezası korkusu ile tövbe etmesidir ki, buna inâbet tövbesi denir, ikincisi, kulun Allahü teâlâdan utandığı için tövbe etmesidir ki, buna isticâbet tövbesi denir."

"Her uzvun, her organın bir tövbesi vardır. Kalbin, gönlün tövbesi şehveti terke niyet etmesidir. Gözün tövbesi, harama bakmamak, gözünü yummaktır. Kulağın tövbesi başkasını çekiştirmekten ve çekiştirenlerden uzak olmak, onları dinlememektir. Ayağın tövbesi, yasak edilen şeylere gitmemektir. Ağzın tövbesi, haram yemekten kendini alıkoymak, tenasül âletinin tövbesi, fuhuştan uzaklaşmaktır."

"Sâdık öyle kimsedir ki; dili hak söz konuşur ve sevâb kazandıracak laf söyler. Sâdık, Allahü teâlânın kılıcıdır. Kılıca karşı kim durabilir? Kılıca karşı duran iki parça olur."

"İhlâsın alâmeti üçtür Herşeyden kesilip Hakka bakmak, her işten kesilip Hakka dönmek, her husûsta Haktan medet ummak."

Dâvûd-i Tâî, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ilim öğrenip, Fudayl bin lyad ve İbrâhim bin Edhem'le sohbet etti. Habîb-i Acemî'nin elinde kemâle geldi.

Abbasî halîfesi Hârûn-ı Reşîd, İmâm-ı Yûsuf hazretleri ile birlikte Dâvûd-i Tâî'nin ziyâretine gitti. Kapıyı açmadı. Dâvûd-i Tâî'nin annesine yalvararak ricada bulundular. Oğluna gidip söyledi. Dâvûd-i Tâî; "Benim dünyâ ehli ile bir işim yoktur" diyerek kabûl etmedi. Annesine tekrar ricada bulundular. Oğluna; "Oğlum! Sana verdiğim süt hakkı için müsâade et" diyerek şefaatte bulundu. Dâvûd-i Tâî çaresiz kabûl etti. İçeriye girdiler. Hârûn-ı Reşîd'in eli Dâvûd-i Tâî'inin eline dokununca; "Ey halîfe! Ne yumuşak elin var! Allah vere de Cehennemde yanmaya" dedi. Onlara halka nasıl davranmaları husûsunda nasihatlerde bulundu. Halîfe ve İmâmı Yûsuf çok ağladılar. Sonunda; "Ey Halîfe! Verdiğim nasihati tutmazsan sonun kötüdür, yanar kavrulursun" dedi. Hârûn-ı Reşîd, dediklerini tutacağına söz verdi. Veda ederken ona bir kese altın verdi. "Helâldir, kabûl et" diye rica etti. Dâvûd-i Tâî; "Kabûl edemem, ihtiyâcım yok. Helâl olduğu kat'î olan miras kalan evimi sattım. Bugüne kadar onunla geçindim. Şimdilik nafakam te'min edilmiştir. Bittiği zaman hayâtıma son vermesi için Allahü teâlâya yalvardım" dedi. İmâm-ı Yûsuf ayrılırken günlük masrafını öğrendi. Hesâb etti. Son gün namazdan sonra mihrâbda otururken; "Dâvûd-i Tâî, Hakkın rahmetine kavuştu" deyip, evine gittiler. Gerçekten de Dâvûd-i Tâî seher vakti vefât eylemişti.

Ma'rûf-i Kerhî, hıristiyan olan anne ve babası tarafından bir rahibin yanına verildi. Rahip; "Üç yaratıcı vardır" deyince, hemen i'tirâz edip; "Allahü teâlâ birdir" dedi. Papaz, Ma'rûf-i Kerhî'yi dövdü. O da kaçıp, İmâm-ı Ali Rızâ'nın huzûruna vararak İslâmiyeti kabûl etti. Sonra anne ve babası da müslüman olmakla şereflendiler. Daha sonra Dâvûd-i Tâî ile görüştü. Feyzleri ile kemâle geldi. Buyurdu ki:

"Âlicenaplık üçtür: 1-Vefâkâr olup, ona aykırı harekette bulunmamak, 2-Övünmemek, 3-İstenmeden vermek.

"Allah dostu velînin alâmeti üçtür 1- Her işinde Allahü teâlânın rızâsını düşünür. 2- Yalnız Allahü teâlâ ile meşgûl olur. 3- Allahü teâlâ ile ilgili işlerinde devamlı olur."

"Reîsliğe âşık olan ebediyyen iflah olmaz."

Sırrî-yi Sekatî (r.aleyh) buyurdu ki: "Dünyâda herşey fazlalıktır, beş şey bunlardan müstesnadır: 1- Açlığı giderecek kadar ekmek, 2-Susuzluğu giderecek kadar su, 3- Mahrem yerlerini örtüp kapatacak kadar giyim, 4- Oturabilecek kadar bir ev, 5-Âhırette faydalanacak bir işi dünyâda görmek."

"Allahü teâlâ yolunda ilerlemek için nefsin ayıplarını görmelidir."

"En büyük kuvvet ve kudret nefse gâlib gelmektir."

"Kendini ıslâh edemeyen, başkasını ıslâh edemez."

"Dil, kalbin tercümanıdır." "Yüz, kalbin aynasıdır. Kalbde gizli olan yüzden meydana çıkar."

"İyi insan, kimseye kin gütmeyen, halka eziyet etmeyen, kimseyi incitmeyen, halktan mükâfat beklemeyen kimsedir."

"En kuvvetli insan, hiddetine yenilen değil hiddetini yenen kimsedir."

"Kâmil insan, dîni, şehvetine galip gelen kimsedir."

Birgün sabır hakkında konuşuyordu. Bir akrep gelip ayağını soktu. "Neden mâni olmadınız?" diye soranlara; "Sabır hakkında konuşurken, sabırsızlık göstermeye utandım" buyurdu.

Cüneyd-i Bağdadî (r.a.), Sırrî-yi Sekatî'nin (f.a.) yeğeni ve talebesi idi. Buyurdu ki:

"İnsan, sîretle (yaşayışıyla) insandır, sûretle (görünüşle) değil."

"Haktan gâfil olmak ateşte olmaktan beterdir."

"Allahü teâlâyı bilmeyen şad olmaz."

"Allah sevgisiyle candan geçilmeyince Mevlâ'ya erişilemez."

Hallâc-ı Mansûr evliyânın büyüklerinden idi. Buyurdu ki:

"Dünyâyı terk, nefsin zühdüdür. Âhıreti terk, kalbin zühdüdür. Kendini terk ise, canın zühdüdür."

Hallâc-ı Mansûr'a; "Sabır nedir?" diye sordular. O da; "İnsanın eli ile ayağını kesip, sonra da darağacına asarlar da âh bile demez" buyurdu.

Evliyâya kim bakarsa kem göz ile serseri,
Bî-basârdır, canı yoktur, ölüdür, değil diri.

Evliyâ candır, gerektir can göz ile bakalar,
Zîrâ kim canlı kişiler cana olur müşteri.

---

1) Cevheret-ül-bidâye. Millet Kütüphânesi Ali Emîrî kısmı, nu: 858. vr. 21

2) Tuhfe-i hattâtîn sh. 280

3) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 202

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 367

5) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 100

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1052

7) Vekâyi-ül-füdalâ. Üniversite Kütüphânesi Türkçe Yazmalar nu. 81, sh. 329

8) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2916

9) Semerât-ül-fuâd. İstanbul 1288, muhtelif sahifeler.

SAYDÂVÎ

Şafiî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi. İsmi Muhammed bin Osman'dır. 995 (m. 1587) senesinde Sayda'da doğdu. 1065 (m. 1654) senesinde Sayda'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanına defnedildi.

Muhammed Saydâvî, ilim öğrenmek için memleketi olan Sayda'dan ayrılarak Kâhire'ye gitti. Buradaki âlimlerden ilim öğrendi. Bir müddet Câmi'ul-Ezher'de kaldı. Bütün ilimlerde yüksek derecelere kavuştu. İsmi her tarafta duyuldu, ilmi ile amel eden âlimlerdendi. Kâmil hasletleri vardı. Takvâsı çok olup, vera' sahibi idi. Ahlâkı çok güzeldi. Dımeşk'da âlimler ona hürmet ederlerdi. İnsanlar onun hakkında hüsn-i zan sahibi idiler.

Saydâvî 1030 (m. 1621) senesinde Dımeşk'a gitti. Kanevât mahallesinde ikâmet etti. Burada dersler verdi. Saydâvî ders vermekten bıkmaz, kitap mütâlâa etmekten usanmazdı. Şemsüddîn Meydânî, Necmüddîn Gazzî ve Şeyh Suudî'nin, Kubbet-ün-Nesr altındaki derslerinde bulundu. Müftî İmâdî'nin derslerine de iştirâk etti.

Muhammed bin Ali Mektebi Dımeşkî şöyle anlatır: "1050 (m. 1640) senesinde hacca gittiğim zaman, Mekke-i mükerremede, hadîs âlimi Şemsüddîn Muhammed Bâbilî ile görüştüm. Bana Şam'daki ve Mısır'daki âlimleri sordu. Ben de tek tek onları anlattım. Söz hocam Saydâvî'ye gelince, Şemsüddîn Bâbilî ağladı ve şöyle dedi: "O bana çok ikramda bulundu. Ona babasından para gelirdi. O da paraları bizlere sarf eder, bize lezzetli yemekler yedirir, bizi dinlendirici yerlere götürürdü. Herbirimize durumumuza göre latife yapardı. Birgün bana babasının gönderdiği yünden yapılmış, siyah bir giyeceği de vermişti. Bana iyi gelmiyordu. Çünkü yarım zrâ' (24 cm) noksan idi. Bütün Mısır'ı dolaştım, onu tamamlıyamadım. Fakat onu satıp, yerine başka bir tane aldım, işte şimdi onu giyiyorum. Yanımda hâlâ kazaktan artan para duruyor."

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 36

SEYFEDDÎN-İ FÂRÛKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanların i'tikâd, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmelerini ve öğrendikleri bu bilgiler ile amel etmelerini sağlayan, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturmak için rehberlik eden ve kendilerine silsile-i aliyye denilen İslâm âlimlerinin

yirmibeşincisidir. İkinci bin yılının müceddidi olan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu, Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm-ı Fârûkî'nin beşinci oğludur. Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin altı oğlu olup, hepsi de kemâle ermiş Vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye ile şereflenmişlerdir. Beşinci oğlu Muhammed Seyfeddîn (r.aleyh) de tasavvuf bilgilerinin mütehassısı idi. "Muhyissünne" adı ile meşhûr oldu. 1049 (m. 1639) senesinde Serhend'de doğdu. 1098 (m. 1696) senesinde yine Serhend'de vefât etti. Kabri mübârek babasının medfûn bulunduğu türbenin birkaçyüz metre güneyindeki türbededir.

Boyu uzun, yüzü esmer ve heybetli, gözleri büyükçe, sakalının iki tarafı az seyrek idi. Zâhir ve bâtın ilimlerinde çok yüksek olan Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin doğumundan i'tibâren büyük bir zât olacağı ve insanlara hidâyet rehberi olacağı belliydi. Nakledilir ki: Doğum zamanında bir melek görünüp; **"Doğduğu gün, öldüğü gün ve tekrar dirildiği gün Allah'ın selâmı üzerine olsun"** meâlindeki, Meryem sûresi 15. âyet-i kerîmeyi okuyarak müjde vermişti.

İlim, irfan kaynağı ve kerâmetler sahibi Seyfeddîn-i Fârûkî hazretleri, küçük yaşından i'tibâren ilme yönelip ders okuyabilecek yaşa geldiği zaman, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra da amcası Muhammed Sa'îd'den aklî ve naklî ilimleri tahsil edip kısa zamanda çok şeyler öğrendi. Zamanının bir tanesi ve ma'rifet deryası olan babası Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî'nin teveccühü ve sohbetleriyle, Nakşibendiyye yolunun usûl ve âdabı üzere tasavvuf yolunda ilerleyip, kısa müddet içinde Vilâyet-i hâssa-i Muhammediyye'ye kavuştu. Birçok hâller ve kerâmetler sahibi oldu. Önce gelenlerin ve sonra gelenlerin olgunluk ve üstünlüklerini ve güzel ahlâkını üzerinde topladı. Ma'nevî derecelere kavuşup, ârifler semâsının ayı ve âlimlerin baştâcı oldu. Kendisine, ilâhî hazînelerin kapıları aralanıp, birçok ihsânlara kavuştu.

Zâhiren ve bâtınen olgunlaştıktan sonra yüksek babasının emriyle insanlara, Allahü teâlânın dînini, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) güzel ahlâkını anlatmak ve vaktin Sultânı Evrenkzîb Âlemgîr Hân'ın dînî terbiyesi için vazîfelendirilip Delhi'ye gitti. Ömrünün her saatini, Emr-i bil-ma'rûf ve nehy-i anil-münker yapmakla geçiren Seyfeddîn-i Fârûkî hazretleri, Delhi'ye vardığı zaman, şehrin kapısında iki azgın fil ve bunları zabt etmeye çalışan iki heybetli pehlivanın resimlerinin asılı olduğunu gördü. Sultâna o resimleri indirtip yok edinceye kadar şehre girmeyeceğini bildirdi.

Sultan resimleri indirtip yok ettirdi ve o zaman şehre girdi. Sultan Âlemgîr Hân, kendi isteğiyle ve samimî olarak Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerine talebe oldu. Onun sohbetleriyle şereflendi. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenip ezberledi. Sohbetlerinin bereketiyle Hindistan'da yayılmış birçok bid'at ve sapıklık, Sultan Âlemgîr Hân tarafından ferman çıkartılarak ortadan kaldırıldı ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) unutulmuş ve kaybolmuş sünnetleri ortaya çıkarıldı. Diğer vezirler, vâliler ve devlet adamları da Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin sohbetleriyle şereflenip hidâyete kavuştular. Ona son derece saygı duyup huzûrunda ayakta dururlardı.

Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin himmet ve bereketiyle, Hindistan'ın her tarafında İslâmiyet yayılıp müslümanlar kuvvetlendi. Bid'at sahipleri ve kâfirler perişan olup, hiçbir yerde kabûl görmediler. Hindistan hiçbir zaman böyle bir devir görmemişti.

Muhammed Seyfeddîn-i Fârûkî hazretleri, Delhi'deki bu gelişmeleri ve Sultan Âlemgîr Hân'ın sevindirici hâlini babasına mektûp yazarak bildirdiği zaman, babası çok sevinip duâ etti.

Sultan Âlemgîr Hân, birgün Muhammed Seyfeddîn Fârûkî'yi (r.aleyh) husûsî bahçesine da'vet etti. Bu bahçenin ortasında gayet süslü bir havuz, havuzun içinde, gözleri elmas olan, altından yapılmış balık şekilleri var idi. Sultan oturmak için burayı seçmişti. Seyfeddîn Fârûkî (k.s.) buraya gelince; "Önce altından yapılmış bu balıkları kırın" buyurdu. Hepsini kırıp yok ettiler. Sultan; zekî, kabiliyetli, tasavvuf ehline ve Allah adamlarına karşı muhabbet beslediği için, bu durumlara memnun oluyor, Allahü teâlâya şükredip; "Benim saltanatım zamanında böyle evliyâ yetiştiği için, Rabbime sayısız şükürler olsun" diyordu.

Delhi'de, onun sohbet meclisleri çok bereketli ve kalabalık olurdu. Kâfirler, fâcirler, fâsıklar dahî onun sohbet meclisine gelip, yüksek huzûruyla şereflenince, hidâyete kavuşup eski günahlarına tövbe edip, istiğfar ederek geri dönerlerdi. Onun sohbeti bereketiyle, binlerce kişi hidâyete ve kemâle kavuşup, yüksek derecelere ulaşmıştı. Dergâhına hergün binlerce kimse gelir feyz alırdı.

Birgün Şehzâde Muhammed a'zam Şah, teveccühüne kavuşmak ve sohbetiyle şereflenmek için Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin dergâhına geldi. Dergâhın kapısı o kadar kalabalıktı ki, kalabalık arasından zor geçip huzûra girebildi. Bu sırada başından sarığı düşüp, kaftanı kenara takıldı. Muhammed Seyfeddîn'in feyzli ve bereketli sohbetiyle şereflendikten sonra babasının yanına döndü. İnsanların, Muhammed Seyfeddîn hazretlerine karşı duyduğu iştiyâkı, arzuyu ve gösterdiği rağbeti anlatınca, Sultan çok sevinip; "Allahü teâlâya hamd olsun ki, benim zamanımda sultanların bile huzûruna zorlukla çıkabileceği evliyâ kullar yarattı" diye şükr etti.

Muhammed Seyfeddîn (r.aleyh), insanların haklarına ve kardeşlerine karşı hürmet eder, haklarını gözetirdi. Birgün aynı Şehzâde kendisini da'vet edince, kardeşlerinden, yaşça kendinden büyük olanını da beraberinde götürmüştü. Şehzâde, bu veli kardeşlerin ellerine su dökmek için leğen ve ibriği almış bekliyordu. Muhammed Seyfeddîn hazretleri şehzâdenin elinden ibriği ve leğeni alıp, ağabeyinin eline su döktü. Sonra ibriği şehzâdeye verdi. Şehzâde de onun eline su döktü.

Dünyâyı sevenler ve dünyalık isteyenlerle arkadaşlık etmekten ve beraber oturmaktan şiddetle kaçınırdı. Yüksek sohbet meclisinde bulunanlar onun bir an evvel gelmesini şevkle beklerlerdi. Meclisinde olanlardan birisi, "Allah" ismi celâlini söylese, Muhammed Seyfeddîn (r.aleyh) dehşete düşerek, kendinden geçip, kuş gibi çırpınırdı. Gayr-i ihtiyâri olarak kendilerinden pekçok hâller ve kerâmetler zuhur ederdi.

Buyururdu ki: "Açlık ve mücâhede, hârika ve kerâmeti arttırır. Evliyânın sohbeti ise kalbe zikri yerleştirir. Sünnete tâbi olmayı kolaylaştırır. Yetecek kadar yiyiniz. Zîrâ yolumuzun büyükleri, bu yolu vukûf-u kalbiye (kalb bilgisi) devam ve sohbet üzerine kurmuşlardır. Zühd ve şiddetli mücâhedenin (Nefsin istemediği şeyleri yapmak) neticesi, kerâmet ve tasavvuftan ibârettir. Biz bunları işden bile saymayız. Bizim maksadımız ancak zikre devam, Allahü teâlânın yasaklarından kaçınıp emirlerine uymak, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin sünnet-i şerîfine tâbi olmak ve daha çok feyz ve bereketlere kavuşmaktır."

Nakledilir ki: Birgün Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin meclisinde bulunan kimselerden birisinin hatırından; "Şeyh çok büyükleniyor" diye geçti. Bu durum, Muhammed Seyfeddîn'e (k.s.) Allahü teâlânın yardımıyla zâhir olunca, ona; "Benim bu hâlim, Allahü teâlânın kibriyâ sıfatının tecellîsidir" buyurdu.

Bir başka defa da, birisi onun büyüklüğünü inkâr etmişti. Kabûl etmemişti. O gece rü'yâsında bir grup gece bekçisi gelip onu şiddetli bir şekilde döğmeye başladılar ve; "Allahü teâlânın sevgilisi olduğu hâlde, sen Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin üstünlüğünü inkâr ediyorsun öyle mi?" dediler. Bu korkuyla uyanıp, yaptığına tövbe etti ve onun talebeleri arasına girdi.

Cüzzâm hastalığına yakalanmış olan birisi, Muhammed Seyfeddîn hazretlerine gelip şifâ bulması için duâ etmesini istedi. O da okuyup duâ etti ve hasta iyileşti.

Muhammed Seyfeddîn hazretleri bindörtyüz velî yetiştirdi. Birçok evliyâ ve mürşid-i kâmil yetiştirip, insanların hidayete kavuşmalarına vesile oldu. Seyyid Muhammed Bedevânî, yetiştirdiği talebelerinin en büyüğü ve kâmilidir. Sekiz oğlu vardı. Üçü kendi huzûrunda kemâle geldi. Beş tanesi henüz küçük idi. Büyük olan oğulları Şeyh Muhammed a'zam, Şeyh Muhammed Hüseyn ve Şeyh Muhammed Şuayb'dır. Diğer oğulları; Muhammed Îsâ, Muhammed Mûsâ, Muhammed Kelimetullah, Muhammed Osman ve Abdürrahmân'dır. Altı kızı vardı. Bunlar; Cennet, Habîbe, Sâire, Şehrî, Refiunnisâ ve Zehrâ'dır.

"Mektûbât-ı Seyfiyye" adlı bir eseri olup, içinde yüzdoksan mektûp vardır. Bu kıymetli eseri, oğlu Muhammed a'zam toplayıp kitap hâline getirmiş, 1331 (m. 1913) senesinde Hindistan'ın Haydarâbâd şehrinde basılmıştır. Bu "Mektûbât'ından ba'zı mektûplar:

"Sonsuz ni'metlerin sahibi Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin efendisine salât ve selâm olsun. Allahü teâlâ hepimizi dâima kendisiyle bulundursun ve mâsivâ ile meşgûl olmaktan bizleri korusun. **Beyt:**

Allah sevgisinden başka ne varsa,
Hepsi cana zehirdir, şeker dahî olsa.

Allahü teâlâ sonsuz ihsanıyla kendi rızasına uygun yaşamamızı nasîb eylesin. Çok eski bir düşman olan bu alçak dünyâ, ister dostu, ister düşmanı olsun hiç kimseyi kendi hâline bırakmaz ve hiç kimseye acımaz. En sonunda herkesi aldatarak vefasızca ebediyyen terk eder. Akıllı o kimsedir ki, şu birkaç günlük ömründe Allahü teâlâya kulluk ederek, O'nun va'd ettiği sonsuz saadet yolunu tutar. **Beyt:**

Se'âdet topu ortaya kondu,
Topu kapan yok, erlere n'oldu?

Bütün hareketlerde, yemede, uyumada, konuşmada, ahkâm-ı İslâmiyeye tam uymalı, bilhassa bu zamanda, giyinmede dikkatli olmalıdır. Erkeklere ipek elbise giymek haramdır. Adet hâlini almış olan bu tehlikeye düşmemek için çok uyanık olmalıdır. Zikre o kadar devam ediniz ki, Allahü teâlâdan başka hiçbir şey asla kalbinize gelmesin. Bu hâle, bu yolun büyükleri "kalbin fâni olması" demişlerdir.

Büyüklere karşı tam muhabbetinizi ve hürmetinizi bildiren şerefli mektûbunuz geldi. Bizleri son derece sevindirdi. Karşılıklı görüşünceye kadar hâlinizi bildiren mektûplarınızı devamlı gönderiniz. Gıyabınızda duâ ve teveccühlere sebep olacaktır. Vesselâm." (Kırkbirinci mektûp)

"Bekâra sûresi 156. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey Resûlüm! Belâya ve musibete sabredenlere müjdele ki, onlar belâ ve musibet gelince dediler ki: "Biz hayâtımızda Allahü teâlânın kuluyuz ve öldükten sonra da yine O'na döneceğiz"** buyuruldu. Üzüntümü nasıl anlatacağımı ve ne yazacağımı bilemiyorum. Herkesin sevdiği ve Allahü teâlânın sonsuz affına muhtaç, Seyyid Emîr Hân'ın insanı ürperten ölüm haberini işitince ne kadar

elemlere gark olduğumuz, ne türlü gam ve sıkıntılara düştüğümüz, söz ve yazıya sığmaz. Birgün bu haber gelince, bütün ev halkı dayanılmaz acılara ve hüzne kapıldılar. Hastalık gibi ba'zı mâniler olmasaydı, bu fakîr bizzat gelerek başsağlığı dileyecektim. Bu acı yalnız sizin değil, hepimizin, bütün dostlarımızın müşterek acısıdır. Lâkin elden ne gelir ki, hiç kimse ölümden kurtulamıyacaktır. Enbiyâ (aleyhimüsselâm) ve evliyâ (kaddesallahü esrârehum) bu ölüm köprüsünden geçince başka insanlar ne yapabilir ki? Zümer sûresi 30. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey Resûlüm! Elbette sen öleceksin ve Mekke müşrikleri de ölecektir"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme sözümüze kat'î delîldir. Sizin için de bizim için de ölüm hemen önümüzdedir, gelecektir. Nâziât sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kıyâmet günü birinci sûr ile bütün gökler harekete geçecek, bütün mahlûkât yok olacak, herkes ölecektir, ikinci sûr ile bütün mahlûkât yeniden hayat bulacaktır"** buyuruldu. Hazret-i müceddîd-i elf-i sânî (r.aleyh), İmâm-ı Nevevî'nin (r.aleyh) Hilyet-ül-ebrâr kitabından naklen buyurmuşlardı ki: "Abdullah İbni Zübeyr (r.a.) zamanında insanlar üç gün tâ'ûn hastalığına yakalandılar. Bu salgın hastalıkta, Peygamberimize (s.a.v.) hizmet eden Enes'in (r.a.) seksenüç oğlu ve Abdurrahmân İbni Ebî Bekr'in (r.a.) ise kırk oğlu vefât etmiştir." insanların en hayırlısı Peygamberimizin (s.a.v.) Eshâb-ı kirâmına (r.anhüm) öyle muâmele yapılınca, bizim gibi âsîler hangi hesaba dâhil edileceğiz? Yine yüksek dedemiz ve ma'nevî rehberimiz Müceddîd-i elf-i sânî (r.aleyh) hazretleri, Muhammed Sâdık (r.aleyh) amcamın tâ'ûndan vefâtı esnasında Mahdûm-zâde Kilân'a yazdıkları mektûpta buyurmuşlar ki: "En azîz oğlumdan ayrılık en büyük musibet ve belâlardandır. Bilemiyorum ki başka bir kimseye bunun gibi bir musibet isâbet etmiş midir. Amma Allahü teâlâ hazretlerinin bu musibet esnasında, bu zayıf kalbe ihsân ettiği sabırlar ve şükürler, O'nun en büyük ni'metlerindendir. Allahü teâlâ hazretlerinden bu belânın mükâfatını âhırette vermesini dilemeliyiz. Bir hadîs-i kudsîde buyurulmuştur ki: **"Ey insanoğlu! Gönderdiğim belâ ve musibete sabr edersen, ben de âhırette senin için Cennete girmenden başka bir mükâfata râzı olmayacağım"** vesselâm." (Kırkyedinci mektûp)

"Sûre-i Hacc'ın 40. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlânın dînine kim yardım ederse, Allahü teâlâ da o kimseye yardım eder"** buyurulmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"İstihare yapan ümidsizliğe düşmez, istişâre eden de pişman olmaz."** Mektûbunuzda yazmış olduğunuz yukarıdaki âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf tarafımızdan okunarak anlaşıldı. Bu fakir, duâların kabûl olduğu ve fakirlerin sohbet ettiği zamanlarda, afaki ve enfûsî (içteki ve dıştaki) bütün düşmanlarınıza gâlib gelmeniz ve büyük zaferlere kavuşmanız için Allahü teâlâya yalvarıyor ve ondan yardım diliyorum. Çünkü Hind yarımadasında ve Asya kıt'asında İslâmın kuvvetlenmesi ve yayılması, duâ ordusunun yardımıyla, kazanacağınız kesin zaferlere ve neticede devletinizin güçlenmesine bağlıdır.

Yardım iki kısımdır: Birinci kısmı, görünen sebeplere bağlı kılmışlardır. Bu ise yardımın sûreti, zâhirî ve bedeni gibidir. Zaferin maddî sebebini ve zâhirini teşkil eden sebep, muharebe meydanlarında harb eden gazâ ordularıdır. İkinci kısım ise, yardımın ma'nevî kısmını ve rûhunu teşkil eden, gözle görülmeyen duâ ordularıdır. Ma'nevî ordular, maddî ordulardan daha kıymetlidir ve yardımın özü ve rûhudur. Yardımları, sebepleri, fethi ve zaferi isteyip yaratan Allahü teâlâdır. Enfâl sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Yardım, yalnız Allahü teâlâdan gelmektedir"** buyurulmaktadır."

Duâ ordusu, hakîkî yardımı gönderen Allahü teâlâ ile yine O'nun yarattığı zâhirî sebep olan gazâ ordusu arasında vâsıta ve delîldir. Ayrıca duâlar, kazayı ve belâyı def eder. Hep doğru söyleyici Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kazayı hiç bir şey geri ceviremez. Yalnız**

duâ geri çevirebilir." Duâdaki bu te'sîr bu kudret, silâhlarda asla yoktur. Duâ ordusu görünüşte zayıf, âciz olsa da, gazâ ordusundan daha kuvvetlidir. Aynı şekilde duâ ordusu rûh gibidir, gazâ ordusu da maddî beden gibidir. Gazâ ordusunun duâ ordusuna sığınmasından başka çaresi yoktur. Çünkü, rûhsuz beden, kuvvet alamaz, zaferler elde edemez. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) Muhacirinin fakirlerini vesile ederek, Allahü teâlâya duâ ederlerdi. Her ne kadar bu fakîr, duâ ordusundan sayılmaya lâyık değilsem de, yalnız ismim fakir olduğu için duâlarımın kabûl olma ihtimâlini düşünerek, dâima ümidliyim ve devamlı sizin zaferiniz için duâ ediyorum. Hazırlandığınız Dekken seferinde, Allahü teâlâ sizlere galibiyet ve zaferler nasîb eylesin. Bekâra sûresi 127. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Yâ Rabbî! Sen duâlarımızı işitirsin, arzularımızı bilirsin, duâlarımızı kabûl eyle"** buyurulmaktadır. Vesselâm" (Kırkıncı mektûp)

Allahü teâlâya hamd olsun, İki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâma salât-ü selâm olsun. Allahü teâlâya vâsıl olanların İmâmı, hadîs âlimlerinin önderi; yüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen Hâfız Abdülazîm Münzirî "Kırk Hadîs-i şerîf adlı kitabında, İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet ediyor "Resûlullah (s.a.v.) efendimiz buyurdular ki: **"Kim ki bir mü'min kardeşinin ihtiyâcını te'min ederse, mahşer günü ameller tartılırken terazinin başında duracağım. Benden imdâd isteyince, o zâta mutlaka şefaat edeceğim."** İbn-i Abbâs (r.a.) Peygamberimizden (s.a.v.) şöyle rivâyet etmiştir: **"Hayır ve şer Allahü teâlâ hazretlerindendir. Hayır anahtarları ellerine verilmiş olanlara müjdeler olsun. Şer anahtarları ellerine verilen kimselere yazıklar olsun."** Enes bin Mâlik'den (r.a.) rivâyet olunmuştur: "Bütün mahlûkâtı Allahü teâlâ yaratmıştır. Onların her türlü ihtiyâcını irâde ederek, yaratıp göndermektedir. Allahü teâlânın rızâsı için O'nun kullarına kim daha çok hizmet ederse, Allahü teâlâ da o kullarını o kadar çok sever." Afv el-Müzenî babasından o da dedesinden (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn) şöyle rivâyet eder: "Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâ, insanların ihtiyâçlarını gördürmek için öyle kullar yaratmıştır ki, onlara Cehennem azâbı yoktur. Kıyâmet günü olunca onlar için nûrdan kürsüler hazır olur. İnsanlar hesaba çekilirken onlar Allahü teâlâ ile sohbet ederler."** Ali İbni Ebî Talib (r.a.) rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kim ki, bir mü'min kardeşine yardım etmek ve ihtiyâcını te'min etmek için harekete geçip yürürse, Allahü teâlânın yolunda harb eden mücâhidler sevâbı verilir".**

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Kim ki bir müslüman kardeşinin ihtiyâcını te'min ederse, Allahü teâlânın yakın dostu ve velî kulu olur. Bir kimse mü'min kardeşinin sıkıntısını gidererek sevindirirse, Allahü teâlâ o mü'mine mahşerde, sıratı geçerken iki tane nûrdan ışık verir. Bu iki nûrun ziyasının kudretini yalnız Allahü teâlâ verir."** Vesselâm evvelen ve ahiren." (Altmışaltıncı mektûp)

"Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allahü teâlânın şerefli ismiyle başlıyorum. Kıymetli kardeşim, Allahü teâlâ size sonsuz saadet yolunda devamlı yükselmeler nasîb eylesin. Bu büyükleri sevme saâdetiyle, hiçbir üstünlük ölçülemez. Bu büyüklere muhabbet, sizin en üstün vasfınız olmuştur. Bu sebeble sonsuz derecelere yükselmeniz ümîd edilmektedir. Allah adamlarını sevmenin insana kazandıracağı üstünlükler ve dereceler, yazı ile ifâde edilemez, kitaplara sığdınlamaz. Bu sebeple kalemimi burada bırakıyorum. Vesselâm." (Yüzonüçüncü mektûp)

Seyfeddîn-i Fârûkî hazretlerinin değişik zâtlara yazmış olduğu mektûplardan ba'zı kısımlar:

"Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"İslâm ve sultan ikiz kardeş gibidir. O ikisinden birisi ancak diğeri ile iyi olur. Temeli olmayan bir şey yıkılır. Muhafızı olmayan bir şey ise zayi olur."**

Bekâra sûresi 201. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Kimi de; "Ey Rabbimiz! Bize dünyâda da iyi hâl ver, âhırette de iyi hâl ver ve bizi o ateş** (Cehennem) **azâbından koru" der."** buyuruldu. İmâm-ı Fahreddîn-i Râzî bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyurdu ki:

"Allahü teâlâya duâ edenler iki kısımdır: Birinci kısım, sâdece dünyalık elde etmek için duâ ederler. İkinci kısmı hem dünyâ, hem de âhıret için duâ ederler. Üçüncü bir kısım daha vardır ki, onlar sâdece âhıret için duâ ederler. Sâdece âhıret için duâ etmenin doğru olup olmadığı husûsunda âlimler ihtilâf ettiler. Âlimlerin ekserisi, sırf böyle duâ etmenin doğru olmayacağını söylediler. Çünkü insan muhtaç ve zayıf bir varlıktır. Ne dünyânın elem ve acılarına, ne de âhıretin sıkıntı ve meşakkatlarına güçleri yetmez. En uygun olanı dünyâ ve âhıretteki kötülüklerden Allahü teâlâya sığınmak, her iki âlemde de iyi hâl üzere bulunmayı O'ndan istemektir."

Yine Fahreddîn-i Râzi (r.a.) tefsîrinde, Enes bin Mâlik'in şöyle anlattığını haber veriyor "Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) bir zâtın ziyâretine gitti. Hastalık sebebiyle o kimse gayet zayıf ve halsiz düşmüş idi. Resûlullah efendimiz o kimseye; **"Sen Allahü teâlâya nasıl duâ ederdin?"** diye sordu. O da; "Ben; "Allahım! Ahırette eziyette olmayayım da dünyâda nasıl olursam olayım. Ahırette sıkıntı çekeceksem onu bana dünyâda iken ver" diye duâ ederdim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Senin buna gücün yetmez. Sen şöyle de: "Rabbimiz! Bize dünyâda da âhırette de iyilik ver. Bizi Cehennem azâbından koru!"** Sonra Resûlullah efendimiz o kimseye duâ etti. O kimse Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu.

Eğer Allahü teâlâ kullarına, hiç dert ve elem vermemiş olsa veya çok az vermiş olsaydı, insanlar O'na ibâdet etmekten ve O'nu zikretmekten gâfil olurlardı. İnsanın, dünyâ ve âhıret saadetine, Allahü teâlânın rahmetine kavuşabilmek için, ibâdet ve tâatten ve zikrden geri kalmaması şart olduğuna göre ve hiçbir kimsenin Allahü teâlânın rahmetine muhtaç olmamasının mümkün olmadığına göre, iyi düşününce dert ve sıkıntıların, aslında birer ni'met oldukları, insanı Allahü teâlâya çeken birer kemend oldukları anlaşılır."

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 392

2) Hadâik-ül-verdiyye sh. 199

3) İrgâm-ül-merîd sh. 75

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 112

5) Reşehât zeyli sh. 46-49

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1065

7) Âdâb sh. 63

8) Rehber Ansiklopedisi cild-12, sh. 299

9) Mektûbât-ı Seyfiyye

10) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 204

11) Makâmât-ı ahyâr sh. 57

SEYYİD ALİ BİN İBRÂHİM

Fıkıh âlimi. İsmi, Seyyid Ali bin İbrâhim bin Ali bin Mehdî Kâsımî'dir. Âlim-i Şerefi diye meşhûr oldu. Doğum ve vefât târihleri, belli değildir. Onbirinci asırda vefât etti. Seyyid Ali bin İbrâhim, zamanında, fazileti ve iyiliği emredip, kötülükten men etmesi ile meşhûr oldu.

O zamanlar ilmiyle meşhûr olan bir zât şöyle anlatır: Rü'yâmda va'z ve nasihat etmek için müslümanların yanına gidiyordum. Fakat kimse yanıma gelmiyor, herkes kaçıyordu. Seyyid Ali bin İbrâhim ise kaçan o insanları tehlikeye düşmekten kurtarıyordu. Bu rü'yâmı Seyyid Ali bin İbrâhim'e anlatınca o şöyle buyurdu: "Sen kendi nefsini tehlikeden kurtarmakla, ben ise insanları tehlikeye düşmekten alıkoymakla meşgûlüm."

Seyyid Ali bin İbrâhim, memleketi olan Hicret-ül-câhilî denilen yerde yetişti. Amcası Seyyid Selâhuddîn bin Ali'nin yanında tahsil gördü. Sonra ilim öğrenmek için San'a'ya gitti. Bir müddet orada kaldı. Fıkıh ilminde derin bir âlim oldu. Tekrar memleketine döndü. Bu sırada Sultan Şerefüddîn'in idâresi iyice zayıflamış, yapılan zulümler sebebiyle birçok âlim başka yerlere hicret etmek zorunda kalmıştı. Bu sırada birçok vera' ve takvâ sahibi âlim, Seyyid Ali bin İbrâhim'in yanına geldi. Ondan, birçok kişi ilim öğrenip me'zûn oldu. Seyyid Allâme Hâdî bin Hasen, Seyyid Şemsüddîn Salah bin Yûnus bunlardandır. Seyyid Mutahhâr bin Şerefüddîn'in vefâtı üzerine, Şeref bölgesinde birçok karışıklıklar meydana geldi. Şeref bölgesinde bulunan kabileler, Seyyid Ali bin İbrâhim ve Seyyid Âbid'e müracaat ederek, yapılan zulümlerin ve haksızlıkların giderilmesi için yardım taleb ettiler. Seyyid Ali ve Seyyid Âbid de, bu olayların ortadan kalkması için Allahü teâlâya yalvardılar. Onların bereketiyle cenâb-ı Hak Şeref bölgesindeki haksızlığı ve huzûrsuzluğu ortadan kaldırdı.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 125

SEYYİD ALEVÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Alevî bin Ali bin Akîl bin Ahmed bin Ebî Bekr bin Abdürrahmân es-Sekkâf'dır. 958 (m. 1551) senesinde Yemen'de bulunan Terim beldesinde doğdu. Orada yetişti. 1048 (m. 1638) senesi Muharrem ayının yirmibeşinde, Çarşamba günü öğleden evvel, Mekke-i mükerremede vefât etti. Cennet-ül-mu'allâ kabristanında medfûndur.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Alevî, Ümmî bir zât idi. Sonraları, bulunduğu Terim beldesinden çıkıp, Yemen'in diğer beldelerine ve Haremeyn'e (Mekke ve Medine'ye) gitti. Önceleri ticâret işleri ile meşgûl olurdu. Gittiği yerlerde âriflerden, evliyâdan olan birçok zâtlarla görüşüp sohbetlerinde bulundu. Onlardan çok istifâde etti. Bir kadr gecesinde, Allahü teâlâya, rızkının ve ömrünün bereketli olması için duâ etti. Ayrıca; "Allahım! Beni de hidâyete kavuşturduğun kullarından eyle!" diye yalvardı. Allahü teâlâ onun bu samîmi duâsını kabûl buyurdu.

Seyyid Alevî (r.aleyh), bundan sonra ticâreti terk ederek, tamamen tasavvuf yoluna yöneldi. Mekke-i mükerremede yerleşti. Orayı vatan edindi ve orada evlendi. Çoluk-çocuğu oldu. Âlim ve evliyâ zâtların huzûr ve sohbetlerinde bulundu. Tasavvuf yolunda yetişip kemâle geldikten sonra, insanlar onun sohbetlerine devam etmeye başladılar.

Seyyid Alevî, öyle yüksek oldu ki, diğer insanların yanında Mekke-i mükerremenin ileri gelenleri, yöneticileri de, bereketlerinden ve duâlarından istifâde etmek için yanına gelirler, sohbetinde bulunmak için can atarlardı. O ise, şöhrete, parmakla gösterilmeye sebep olur endişesiyle, insanların fazla gelip gitmelerini hoş karşılamazdı. Devamlı olarak kendi nefsini

kötüler ve ayıplar, kendisinin hâl ve makam sahibi olduğunu söylemezdi. Ahlâkı, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin ahlâkına uygun olup, o güzel edeb ile edeblenmiş idi. O zamanın Mekke şerîfi olan zât da, Seyyid Alevî'yi çok sever, hürmet eder, sohbetlerinde bulunurdu. Her kim ki, Seyyid Alevî'ye i'tirâz eder, ona eziyet verir veya büyüklüğünü inkâr ederse, yaptığının cezasını kısa zamanda mutlaka görürdü. O inkârcı kimse, kısa zamanda ya hastalanır, ya ölür, ya malı çalınır, ya çok yakınlarından ve sevdiklerinden biri ölür, yahut vatanından ayrılmak durumunda kalır... Hâsılı, kısa zamanda bunlara benzer bir musibet ile karşılaşırdı.

Seyyid Alevî'nin (raleyh) çok kerâmetleri görülmüştür. Talebelerinden birisi onun kerâmetlerini toplayıp, küçük bir risale meydana getirmiştir. Rivâyet edilir ki: Mısır'dan Mekke-i mükerremeye fakirler için bir miktar hububat (zâhire) gelmişti. Yüksek derecede bir vazîfeli bu hububata el koydu. Seyyid Alevî (r.aleyh) o kimseye birini gönderip, o hububatın sahibine iade olunmasını istedi. Fakat o vazîfeli kimse onun haberine hiç alâka göstermedi. Seyyid Alevî (raleyh) ikinci defa haber gönderdi ve; "Eğer fakirlerin hububatlarını kendilerine vermezsen bu sene senin son senen olur" dedi. O kimse buna da iltifât etmedi. Sonunda iş aynen Seyyid Alevî'nin dediği gibi oldu. Senenin sonunda o kimsenin işine son verildi ve şiddetli bir cezaya çarptırıldı.

Vecîhüddîn Abdürrahmân bin Atîk el-Hadramî isminde meşhûr bir kimse vardı. O kimse, seyyidlerden ba'zılarına dil uzatır, eziyet ederdi. Nihâyet o seyyid zâtlar, daha fazla tahammül edemeyip Seyyid Alevî'ye gelerek, o kimsenin kendilerine yaptıklarını haber verdiler ve ona bedduâ etmesini istediler. Seyyid Alevî onlara buyurdu ki: "Artık onun şerrinden emîn olursunuz. İnşâallah bundan sonra size hiç sataşmaz." O gün akşam olduğunda, Vecîhüddîn evinde iken evi yıkıldı. Kendi canını zor kurtardı. Evi de yeni yaptırmıştı. Kendi kendine çok korktu. Bu hâlin seyyidlere olan eziyetleri sebebiyle meydana geldiğini anladı. Yaptıklarına çok pişman oldu. Kendi kendine söz verdi ki, bundan sonra seyyidlerden hiç bir zâta karşı gelmeyecek ve sıkıntı vermeyecekti.

Seyyid Alevî hazretlerine karşı, zaman zaman haddi aşan, onu inciten edebsiz bir kimse vardı. Ona karşı incitici söz ve hareketlerde bulunurdu. Seyyid Alevî'nin yakınları birgün o edebsiz kimseye dediler ki: "Seyyid Alevî, evliyâdan yüksek bir zâttır. Böyle büyük zâtlara dil uzatmak, onları incitmek insanın helakine, felâketine sebep olur. Gel sen bu tehlikeli hâlden vazgeç ve tövbe et!" O kimse tövbe edeceği yerde, daha da ileri giderek; "Eğer o zât hakîkaten dediğiniz gibi ise, bana ne yapabilecek, görelim" dedi. Onun bu sözleri Seyyid Alevî'ye arzedilince; "O edebsiz kimse yakında görür" buyurdu. O kimse aynı gün öldü.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Alevî'nin mektebe giden çocukları vardı. Bir gün bu çocukları, başlarını traş ettirmek istediler. Babalarıyla beraber berbere gidip sıralarını beklemeye başladılar. Çocuklar sıra beklerken, mektebe gitme vakitleri geldi. Geç kalmaları sebebiyle hocalarının üzüleceğinden endişe edip korkmaya başladılar. Onların bu sıkıntılarını anlayan Seyyid Alevî iltifât edip; "Biz de siz traş oluncaya kadar güneşi tutarız. Böylece geç kalmamış olursunuz" buyurdu. Sonra da; "Yâ Rabbî! Sevgili Peygamberin Muhammed sallallahü aleyhi ve sellemin hatırı için, çocuklar traş oluncaya kadar güneşi durdurmanı istiyorum" diye yalvardı. Allahü teâlânın izni ve onun duâsı bereketi ile çocuklar traş oluncaya kadar güneş olduğu yerde kaldı. Çocuklar da derslerine geç kalmamış oldular. Orada bulunanların hepsi bu hâle şâhid olup Seyyid Alevî'ye olan muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Seyyid Alevî, bir zaman sefere çıkmıştı. Dönüşlerinde, Mekke-i mükerremeye yaklaşınca kâfilede olanlardan birisi, Seyyid Alevî'ye; "Efendim, sür'atle ileri gidip, çoluk-çocuğunuza ve tanıdıklara gelmekte olduğunuzu haber vermek istiyorum. Buna işâret olarak da tesbihinizi onlara göstermek istiyorum. Acaba izniniz olur mu?" dedi. Seyyid Alevî buna izin vermedi. Bir müddet sonra kâfile bir yerde konakladı. Seyyid Alevî istirahat ederken (uyurken), o kimse habersiz olarak Seyyid'in tesbihini aldı ve uzaklaştı. Biraz sonra yolun üzerinde çok büyük bir yılan ile karşılaştı. Yılan bir türlü o kimsenin geçip gitmesine izin vermiyordu. O kimse Seyyid Alevî'nin tesbihini izinsiz ve habersiz olarak aldığı için bu yılanla karşılaştığını anladı. İşlediği hatâya pişman olarak ve üzülerek mecbûren geri döndü. Seyyid hazretlerinden özür diledi.

Seyyid Alevî'nin, buna benzer menkıbe ve kerâmetleri daha pek çoktur. Çok zâhid idi. Dünyâ ni'metlerine, mevki ve makamlarına dönüp bakmazdı.

İnsanların Allahü teâlâyı tanımakta, O'na ibâdet ve tâatte gevşek davranmalarına çok üzülerek, dünyâ hayâtından usandı. Allahü teâlâya kavuşmak arzu ve iştiyâkı şiddetlendi ve bunun için Allahü teâlâya duâ etti. O günlerde hastalandı. Hastalığı günden güne arttı. Doktorlar, tedâvi etmekten, ilâç bulmaktan âciz kaldılar. Hastalığının başlamasından oniki gün sonra 1048 (m. 1638) senesi Muharrem ayının yirmibeşinde, Çarşamba günü öğleden evvel, Mekke-i mükerremede vefât etti. İnsanlar onun ayrılığına çok üzüldüler. Mekke şerîfi Zeyd bin Muhsin dâhil, çok kalabalık bir cemâat cenâzede hazır bulundular. Haremi şerîfte namazı kılınıp Cennet-ül-mu'allâ kabristanında defnedildi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 118

SEYYİD EHDEL YEMENÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Hatim bin Ahmed bin Mûsâ bin Ebi'l-Kâsım bin Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Ömer bin Ahmed bin Ömer Ehdel Yemenî el-Hüseynî olup seyyiddir. Nesebi Peygamber efendimizin (s.a.v.) torunu olan hazret-i Hüseyn'e dayanmaktadır. Bunun için Hüseynî diye nisbet edilmiştir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1013 (m. 1604) senesi Muharrem ayının onyedinci günü Yemen'de deniz sahilinde bulunan Mehâ beldesinde, Pazar günü öğle vakti vefât etti. Evinin avlusuna defnolundu.

Zamanında bulunan âlimlerden ve tasavvuf büyüklerinden ilim öğrenerek yetişen Seyyid Ehdel, ilim ve evliyâlık yolunda yüksek derecelere erdi. Naklî ilimlerle birlikte, zamanının fen ilimlerini de bilirdi. Arabî lisânının bütün inceliklerine hakkıyla vâkıf idi.

Ebû Bekr eş-Şelî, Seyyid Ali bin Ma'sûm, talebesi İbn-i Abdullah el-Ayderûs ve oğlu Şeyh Abdülkâdir gibi zâtlar, kitaplarında Seyyid Ehdel'i anlatmışlar ve onu çok övmüşlerdir. Bu âlimler onun, gayet vera' sahibi çeşitli ilim ve ma'rifetlerde, nazm ve nesirde zamanının bir tanesi olduğunu bildirmişlerdir.

Seyyid Ehdel Yemenî, çok beldelere seyahatler yaptı. Bir müddet Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede ikâmet etti. Daha sonra Yemen'de bulunan Mehâ beldesine gitti, ömrünün son otuzyedi senesi bu beldede geçti. Bu beldede hürmet ve i'tibârı çoğaldı. Şânı her tarafa yayıldı. Resûlullah efendimizden (s.a.v.) aldığı ma'nevî bir işâret ve emir ile, insanların terbiyeleri ile meşgûl olmak, onlara fâideli olmak üzere bu beldede vazîfelendirildiğini bildirdi. Âlimler ve başka zâtlar, Seyyid Ehdel'in ilmi ve evliyâlığının yüksekliği yanında, Mehâ'da bulunan diğer ilim sahiplerinin çok sönük kaldığını bildirirlerdi.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Ehdel'in huzûr ve sohbeti ile bereketlenmek için başka yerlerden, insanlar akın akın gruplar hâlinde Mehâ'ya gelirlerdi. Her kime teveccüh ile nazar etse, o kimsenin bütün kötü hâlleri gider, yerine güzel sıfatlar gelirdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Orada bulunan âlimlerden ba'zısı, bilhassa tasavvuf ilmine dâir kendilerine sorulan ve halledemedikleri suâlleri Seyyid Ehdel'e gönderirler, o da bu suâlleri en güzel sûretle cevaplandırırdı.

Seyyid Ehdel hazretleri, keşf ve kerâmet sahibi, yüksek bir velî idi. Daha sonra meydana gelecek ba'zı hâdiseleri, Allahü teâlânın bildirmesiyle kerâmet olarak senelerce evvel haber vermiş ve o hâdise aynen bildirdiği şekilde meydana gelmiştir.

Rivâyet edilir ki: Güç, kuvvet sahibi zâlim bir kimse, ileri gelen varlıklı bir kimseden, zorla, zulüm ile haksız olarak, bir miktar mal isteyip, vermezse ona bir kötülük yapacağını söyleyerek tehdit ediyordu. Bu mazlûm kimse, Seyyid Ehdel'e gelerek bu durumu anlattı. O da; "Sen ona istediğini götür ver. Fakat o senin götürdüğünü alamayacak. Merak etme!" dedi. O kimse söz dinleyerek, zâlimin istediği malı ona götürüp verdi. Tam o sırada o zâlim kimsede çok şiddetli bir ağrı başladı. Ne olduğunu anlıyamayarak ağrısının verdiği elem ile feryâd ederek ve mazlûm kimsenin getirdiği malı orada bırakarak çekip gitti. O mazlûm kimse bu hâlin, Seyyid Ehdel'in bir kerâmeti olduğunu anladı.

Yine rivâyet edilir ki: Seyyid Ehdel (r.aleyh), Harem-i şerîfte, talebelerinden birisiyle oturuyordu. Talebenin gönlünden o anda geçti ki; "Zamanın kutbu olan büyük âlim, umûmiyetle Mekke-i mükerremede bulunur. Acaba şu anda nerededir?" Seyyid Ehdel hemen o talebeye iltifât edip; "Git bak! O zât şu anda minberin üzerinde bulunuyor" dedi. Talebe bu sözden pek birşey anlamamakla birlikte, hemen kalkıp minberin yanına vardı. Orada uzun boylu, asker yapılı, heybetli bir zât gördü. Geri dönüp gördüğünü hocasına haber verdi. Hocasının işâret ve sözünü hâlâ anlayamamıştı. Seyyid Ehdel bu talebesine; "Ne ya'nî anlamıyor musun? Bizzat kendi sûretinde sana gelmesini ve; "Ben kutbum" demesini mi istiyorsun?" buyurdu. Bunun üzerine talebe, hocasının kerâmet olarak, kalbinden geçen düşünceleri anladığını, kutb olan âlimi gösterdiğini anlayıp, derhâl tekrar minberin yanına koştu ise de, o zâtın orada bulunmadığını, artık gitmiş olduğunu gördü. Bu hâlin hocasının bir kerâmeti olduğunu anlayıp, ona olan bağlılığı daha da arttı.

Seyyid Ehdel (r.aleyh) bir gece sohbet meclisi kurmak istedi. Hizmetçilerine gül suyu ve buhur (tütsü olarak yakılan güzel kokulu şey) hazırlamalarını emretti. Hizmetçiler güzel koku için yakılan ûd (meşhûr güzel kokulu ağaç) dalının bittiğini söylediler. O da üzerinde oturduğu minderin köşesini kaldırarak yeni ve kıymetli bir ûd çıkardı. Hâlbuki orada hiç ûd yoktu ve çıkardığı ûd bitmiş olanın aynısı idi. Bunun, Seyyid Ehdel'in bir kerâmeti olduğu anlaşıldı.

Birgün hizmetçilerinden biri Seyyid Ehdel'e gelerek dedi ki: "Efendim! Dergâhın ihtiyâçları için ba'zı şeyler satın almamız lâzım. Fakat elimizde para da kalmadı." Seyyid Ehdel, hizmetçinin bu sözü üzerine orada bulunan bir mendilin arasından bir miktar gümüş para çıkarıp hizmetçiye verdi. Hizmetçi diyor ki: "Ben iyi biliyorum ki, o mendil boş idi. Fakat o kerâmet olarak mendilin arasından para çıkardı." Bundan sonra Seyyid Ehdel hazretleri; "Almamız îcâb eden şeyler için, ihtiyâç miktarı kadar tasarrufta bulunmak üzere bizlere ruhsat, izin vardır" buyurdu.

Seyyid Ehdel Yemenî zamanında, vaktin sultânı, ba'zı senelerde, piyasada mevcûd olan sikkeleri (basılmış paraları) değiştirir, yenilerdi. Böyle olunca da, elinde eski paralardan bulunanlar zarar ederler, zor duruma düşerlerdi. Yine böyle bir senede sikkeler değiştirilince,

elinde eski paralardan bulunan bir zât gelerek durumunu Seyyid Ehdel'e anlattı. Elinde bulunan paraların geçmez olduğunu böylece çok zor durumda kaldığını bildirdi. Seyyid Ehdel o kimseyi, Zebîd beldesinde bulunan evliyâ bir zâtın yanına gönderdi. "O senin işini hâlleder" buyurdu. O kimse, Zebîd'de bulunan zâtın yanına gitti ve durumunu anlattı. Seyyid Ehdel'in selâmını söyleyerek, işini hâlletmek üzere kendisini ona gönderdiğini söyledi. O zât bunları dikkatle dinleyip anladıktan sonra; "Seyyid Ehdel bu işi bizden daha iyi hallederdi. ama madem ki bize gönderdi, biz de sana yardımcı olalım. Filan yerdeki mescide git. Orada şöyle şöyle şekilde bir zât vardır. O sana yardımcı olur" dedi. O kimse bildirilen mescide gidip, ta'rîf edilen zâtı buldu. O zât gelen kimseye; "Şu mahalleye gir. Eski ayakkabıları ta'mir eden bir ta'mirci vardır. Ona git" dedi. O da bildirilen yere gidip ayakkabı ta'mircisini buldu. Ta'mircinin yanında büyükçe bir su kabı vardı. Eski ayakkabıları dikmekte kolaylık olmak üzere yumuşamaları için o suyun içinde bir miktar bekletirdi. O kapta bulunan su, eski ayakkabılar atıla atıla bozulup, kokmuş, yanına varanları rahatsız eder bir hâl almıştı. Gelen kimse, bu rahatsız edici kokular arasında bulunan ta'mircinin böyle mühim bir işi nasıl hâlledeceğini merak etmekte idi. Ümitsiz olmakla beraber gelmişken tamamen boş dönmemiş olmak için içinde bulunduğu durumunu ve müşkilini, ta'mirciye anlattı. Ayakkabı ta'mircisi olan zât, anlatılanları iyice dinleyip mes'eleyi anladıktan sonra, gelen kimsenin elinde bulunan ve içinde eski geçmez paralar bulunan büyük keseyi alıp o suyun içine batırdı ve o kimseye de biraz durmasını söyledi. Paraların sahibi olan kimsenin merak ve hayreti ve ümitsizliği daha da arttı. Eski paraları yenileri ile değiştirmek isterken eskilerini de kaybettiğini düşünerek çok üzüldü. Ayakkabıcı zât biraz sonra elini sokup keseyi çıkardığında, paraların sahibi olan kimse gözlerine inanamadı. Sanki eski paralar kaybolmuş, yerine yeni basılmış paralar gelmişti. Çok hayret etti. Ayakkabı ta'mircisi olan zât bundan sonra, kerâmet göstermiş olduğu için mahzûn ve üzüntülü bir şekilde; "O mescidde karşılaştığın zât, Hızır aleyhisselâm idi. Bu tenhâ yerde, bu köhne dükkânda, bu tiksindirici kokular arasında kendi hâlimde yaşıyordum. Kimse de benim hâlimi bilmiyordu. Seni buraya gönderenler beni ele verdiler. Sırrımı ifşa ettiler" diyerek çok mahcûb oldu. Bu hâdiseden onüç gün sonra da vefât etti.

Rivâyet edilir ki: İftirâcı bir kimse, Seyyid Ehdel'i sevenlerden birinin yanında, iftiralarda bulunup, onun hakkında uygunsuz sözler söyledi. Onun bu hâli Seyyid Ehdel'in kulağına gittiği zaman; "O kimse Yemen yolunda cezasını bulur" buyurdu. Bundan bir müddet sonra o iftiracı kimse Yemen'e gitmek üzere yola çıktı. Bir yerde konakladı. Dinlenmek üzere uzanmıştı. O esnada zehirli bir yılan gelerek, o iftirâa, ağzı açık uyurken, dilinin ucunu ısırdı. Dili çok şişerek nefes alamaz oldu ve çok büyük acı ve ızdırap içinde korkunç bir şekilde öldü. Böylece, büyüklere dil uzatmasının cezasını daha dünyâda iken görmüş oldu.

Talebelerinden ârif bir zât şöyle anlatır: "Hocalarımız arasında Seyyid Ehdel'den başka ilim ve hâlin kendisinde bu kadar toplandığı başka bir zât görmedim. İlmini görsen ilmini ameline tercih eder, "Bu zâtın ilmi amelinden çokdur" dersin. Amelini görsen, amelini ilmine tercih eder, "Bu zâtın ameli ilminden daha çoktur" dersin. Ya'nî ilmi ve ameli birbirinden üstün idi." Şairliği de kuvvetli olup birbirinden güzel şiirler söylemiştir. Talebelerinden birisi, onun şiirlerini toplayarak bir dîvân meydana getirmiştir. Talebelerine; "Benden duyduklarınızı yazın" der, ba'zan da bizzat kendisi söyleyip yazdırırdı.

Seyyid Ehdel Yemenî, dinimizin emirlerine son derece bağlı çok yüksek bir zât idi. Denilmiştir ki: O ism-i a'zam duâsını biliyordu ve yaptığı duâları Allahü teâlâ kabûl ederdi. Son derece zühd sahibi idi. Dünyâ düşünceleri kalbinde kat'iyyen bulunmazdı. Vezirler, âmirler, ileri

gelenler, onunla buluşmak, beraber olmak isterler, o ise zühdûnun çokluğundan dolayı bundan kaçınırdı. Dünyâ mes'elelerine dalmak korkusu ile onlarla fazla beraber bulunmazdı. Dünyâ ile hiç alâkası yoktu. Bunun için vefâtından sonra hiç malı kalmamıştır. Her hâli, bütün sıfatları, güzel, kâmil ve olgun idi.

O zamanda bulunan evliyâdan Sâim-üd-dehr diye tanınmış Seyyid Ebû Bekr isminde meşhûr bir zât vardı. O zât Seyyid Ehdel hazretlerine çok hürmet eder, onu evinde sık sık ziyâret ederdi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 496

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 386

SEYYİD ÖMER BİN ABDÜRRAHÎM EL-BASRÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ömer'dir. Babasının ismi Abdürrahîm'dir. Basralı olup, doğum târihi bilinmemektedir. 1037 (m. 1627)'de Mekke-i mükerremede vefât etti ve Mu'allâ kabristanında defnedildi.

Küçük yaşında Mekke-i mükerremeye gitti. Şemseddîn Muhammed er-Remlî, Şihâbüddîn Ahmed bin Kâsım el-Abbâdî gibi zâtların hizmetlerinde bulunup, onlardan birçok ilimleri öğrendi. Şihâbüddîn Heysemî, Molla Abdullah es-Sindî, Ali Usâmî, Kâdı Ali bin Cârullah, Abdürrahîm el-Hasâî, Seyyid Celîl, Molla Nasrullah ve başka âlimlerden de aklî ve naklî ilimleri öğrenip, yüksek ilmî derecelere ulaştı.

Seyyid Ömer el-Basrî yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Ondan pekçok kimseler ilim tahsil edip istifâde ettiler. Şeyh Abdullah bin Sa'îd Bakşir, Şeyh Ali bin Cemâl, Zeynel'âbidîn, Abdülkâdir et-Taberî Muhammed bin Abdülmün'im et-Tâifi gibi kimseler, ondan ilim tahsil edip yükselenlerdendir. Oğlu Muhammed ve Seyyid Celil Abdürrahmân, Hanefî müftîlerinden Seyyid Sâdık gibi zâtlar da ondan ilim tahsil edenlerdendir.

İrfan sahibi ve tasavvuf ehli olan birçok zâtların sohbetinde bulunup, onlardan tasavvuf ilmini ve inceliklerini öğrendi. Tasavvufdaki derecelere ulaşıp birçok kerâmetler gösterdi.

Onun talebelerinden güvenilir birisi şöyle nakleder: "Seyyid Ömer bin Abdürrahîm el-Basrî'yi, Şeyh Ahmed el-Hikemî vefâtından bir hafta sonra rü'yâsında gördü ve; "Ey efendim siz vefât ettiniz" dedi. O da; "Evet dedi ve Kur'ân-ı kerîmden bir miktar okumasını istedi. Ahmed el-Hikemî; **"Kur'ân'dan evvel kendilerine kitab verdiklerimiz** (nice kimseler vardır ki) **Kur'ân'a îmân ediyorlar"** meâlindeki Kasas sûresi 52. âyet-i kerîmesini okudu. Sonra; **"İşte bunlara** (hem kendi kitablarına hem de Kur'ân'a îmân husûsunda gösterdikleri sebat ve eziyetlere) **sabırlarından dolayı mükâfatları iki kat verilecektir"** meâlindeki Kasas sûresi 54. âyet-i kerîmesine gelince; "Dur! Ben onlardanım" dedi ve devam ederek; "Allahü teâlâ ba'zı evliyâ kullarının kalblerine vasıtasız olarak tecellî eder, ba'zılarına da bir vâsıta ile tecellî eder. Senin onlardan olmanı diliyorum." dedikten sonra Ahmed el-Hikemî uyandı.

İbn-i Ma'sûm onun hakkında şöyle der: "Allahü teâlânın dînini yayma ve onun emirlerine uyma ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatma husûsunda son derece gayretli ve güzel ahlâklı, birçok ilimlerde yüksek derece sahibi, ilmiyle âmil bir zât idi. Konuştuğu zaman beliğ ve açık bir şekilde konuşur idi. Zühd ve takvâ elbisesini giymiş, dünyâya meyletmez, haram ve şüphelilerden sakınırdı.

"Tuhfe" adlı eseri ile İmâm-ı Süyûtî'nin "Elfiye şerhi"ne ta'likâti vardır. Ayrıca faydalı fetvâları da vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 210

SEYYİD SEYFULLAH KÂSIM EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyfullah Kâsım bin Nizâmüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. 1010 (m. 1601) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Silivrikapı'ya giden caddenin sağ tarafındaki sed üzerindedir. Kabrin üzeri açık olup, etrâfı parmaklıkla çevrilidir.

Babası, Seyfullah Kâsım Efendi'yi, iyi edeb ve terbiye olması için Ümm-i Sinân hazretlerine teslim etti. Seyyid Kâsım Efendi, onun yanında hem zâhiri, hem de bâtınî ilimleri öğrendi. Ümm-i Sinân hazretlerinden icâzet aldı. Yüksek ma'nevî mertebelere ve kemâle kavuştu. Babası da evliyânın büyüklerinden idi.

Câmi'ul-avârif adlı eserinde kendisi şöyle anlatır: "Merhum babamla beraber hacca gitmiştim. Mahfelin (devenin üzerinde, insanların oturduğu yer) bir tarafına babam, diğer tarafına da ben binmiştim. Uzun bir yolculuktan sonra Medîne-i münevvere ve Mekke-i mükerreme topraklarına yaklaşıyorduk. Bir ara babam bana "Oğlum! Gözünü aç! Hak teâlâ Beytullah'ı bizi karşılamaya gönderdi. Hacılar arasında Allahü teâlânın ne makbûl kulları var imiş" buyurunca, ben gökyüzüne doğru baktım. Bu sırada Beytullah'ın izzeti ile gökyüzünde durmakta olduğunu gördüm. Biz yürüdükçe, o da yürüyordu. Medîne-i münevvereye gelince çadırlarımızı kurduk. Gece yarısı olunca babam çadırdan dışarı çıktı. Ben de merak edip, peşine düştüm. Babam abdest alıp, Ravda-i mutahharaya vardı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) Hücre-i se'âdetlerinin kapısından içeri girdi. Yüzünü orada toprağa sürmek isterken, birden Hücre-i se'âdetten Resûlullah efendimizin (s.a.v.); "Bana gel oğlum" sözlerini duydu. Bu manzara karşısında çok heyecanlanmıştım. Bu sırada babam Hücre-i se'âdetten çıkınca beni gördü. "Sana bir şey söylemeden niçin peşimden geldin? Sakın, bu hâli kimseye söyleme" dedi."

Seyyid Seyfullah Efendi birçok eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Mi'râc-ül-mü'min, 2-Âdâb-ül-menâzil, 3- Câmi'ul-avârif ve ma'den-ül-me'ârif, 4- Silsile-i tarikat, 5-Miftâh-ı vahdet-i vücûd, 6- Esrâr-ül-ârifiyye, 7- Silsile-i Nebeviyye, 8-Silsile-i nesebiyye, 9-Etvâr-ı Seb'a, 10-Seyr-üs-sülûk, 11- Dîvân. Ayrıca Resûlullah efendimizin Ehl-i beytini medheden çok şiirleri vardır. Eserlerinin hepsi bir kitapta basılmıştır. **Bir beyti:**

Nân için medh eyleme nadanı, nadanlık budur.
Hayber-i nefsin helak et, Şâh-ı merdanlık budur.

Açıklaması: Bir lokma ekmek için karşındaki câhil adamı methetmeye kalkma. Çünkü asıl cahillik budur. Elinden geliyorsa nefsini yen. İrâdene sahip ol. İşte asıl mertlik de böyle olur.

Meşhûr bir ilâhisi:

Eğer âşık isen yâre,
Sakın aldanma ağyâre,
Düş İbrâhim gibi nâre,
Bu gülşende yanar olmaz.

Kıyamazsan başa, cana,
Irak dur girme meydana,

Bu meydanda nice başlar,
Kesilir hiç soran olmaz.

Hak ile hak olanlara,
Kendi özün bilenlere,
Dost yolunda ölenlere,
Kan bahâsı dinar olmaz.

Seyfullah sözünde mesttir.
Şeyhinden aldığı desttir.
Dîvâne râ kalem nisbettir,
Ne söylese kanar olmaz.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 170

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 81

SEYYİD SIBGATULLAH-I BERVECÎ

Tefsîr âlimi ve Hindistan evliyâsının meşhûrlarından. İsmi, Sıbgatullah bin Ravhullah bin Cemâlullah el-Bervecî'dir. Neseben, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin torunlarından Hazreti Hüseyn'e ve Hazreti Hasen'e bağlıdır. Hem seyyid ve hem de şerîfdir. Nakşibendiyye yoluna mensûb olup, Medîne-i münevverede otururdu. Aslen İsfehânlıdır. Dedesi, oradan Hindistan'a hicret etti ve Bervec'e yerleşti. Seyyid Sıbgatullah, Hindistan'ın Bervec şehrinde doğduğu için; "Bervecî" nisbeti ile meşhûr oldu. Doğum târihi belli değildir. 1015 (m. 1606) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Hindistan'ın büyük âlimlerinden Ârif-i Billah Vecîhüddîn-i Ulvî'den ders aldı. Bu zât da, Şeyh Muhammed-ül-Gavs el-Bistâmî'nin yüksek talebesidir. Vecîhüddîn-i Ulvî'nin terbiyesinde yetişen Bervecî, tasavvuf ilminde ya'nî ilâhî ma'rifetlerde zamanının bir tânesi oldu. Çeşitli ilimlerde derin bir ilme sahip olup, çok kıymetli kitaplar yazdı. Hocası, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirme husûsunda kendisine icâzet verdi. Çok kimseler, kendisine gelip ilim ve feyz aldılar. Şöhreti her yere yayıldı. Hind sultanları kendisine çok i'tibâr ederdi. Onun ilminin yüksekliğini, zühd ve vera' sahibi olduğunu herkes kabûl etmişti. O meşhûrlardan kimsenin yanına gidip gelmezdi. Sultanların hediyesini kabûl etmezdi.

Sıbgatullah-ı Bervecî, Hicaz'a gidip, 1005 (m. 1596) senesinde hac farizasını ifâ eyledi. Medîne-i münevverede kalıp oraya yerleşti. Orada talebelere ders okutup, onların terbiyesi ile meşgûl olurdu. Çok sayıda kimseler kendisinin ilminden istifâde ettiler. Onların en üstünleri; Seyyid Emced Mirzâ, Seyyid Es'ad-ı Belhî, Şeyh Ahmed-i Senâvî, Şeyh İbrâhim-i Hindî, Şeyh Muhyiddîn-i Mısrî, Molla Şeyh bin İlyâs-i Kürdî, Molla Nizâmüddîn-i Sindî gibi seçkin zâtlar olup, daha sayılamayacak kadar çok talebesi vardı.

Seyyid Sıbgatullah-ı Bervecî'nin ders okutmakla ve yazmakla meşgûliyeti çok oldu. Beş vakit namazını Mescid-i Nebî'de, Hücre-i se'âdetin şarki şebekesi yanında cemaatla kılardı. Yüksek bir hâle sahip olup çok cömert idi. Uzak ve yakın memleketlerden, senenin muayyen vakitlerinde kendisine pekçok para gönderilirdi. Fakat o bunların hepsini fakirlere dağıtır, elinde birşey bırakmazdı. Çok kerâmetleri görülen bir evliyâdır. Talebesi Molla Nizâmeddîn anlatır: "Hocamın hizmetini gördüğüm bir andı. O sırada memleketimi ve çoluk çocuğumu hatırladım. Beni ağlamaklı bir hâl aldı ve gittikçe çoğaldı. Üstadım benim bu hâlimi hemen anlayıp, bana; "Niçin ağlıyorsun?" diye sordu. Ben de; "Memleketimden ayrılığım oldukça uzadı. Vatanımı ve ehlimi çok özledim" diye cevap verdim. Bu, yatsı namazından sonra idi. Hocam; "Yanıma

yaklaş!” dedi. Ben de, onun üzerinde oturduğu seccadesine yaklaştım. Hemen onu yukarıya kaldırdı. O anda memleketim ve evim gözüktü. Kendimi orada hissettim, insanlar, yatsı namazından çıkmışlardı. Evime girdim. O gece çoluk-çocuğumla buluşup, onların yanında kaldım. Onlarla beraber sabah namazını kıldım. Sonra kendimi hocamın huzûrunda buldum.

Eserleri: 1- Tefsîr-ül-Beydâvî haşiyesi, 2- Kitâbü bâb-ıl-vahde, 3- Risâletü irâdet-id-dekâik fî şerhi Mir’ât-ül-hakâik, 4- Risâletü Sun’at-il-Câbiriyye, 5- Risâletün fil-cefr.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 243, 244

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 425

3) El-A’lâm cild-3, sh. 200

4) Mu’cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 16

SİCİLMÂSÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdülvâhid bin Muhammed olup, künyesi Ebü’l-Hasen’dir. Eshâb-ı Kirâmdan, Hazrec kabilesinin reîsi Sa’d bin Ubâde’nin (r.a.) soyundandır. Cezayir’de Tâfelâl denilen yerde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1057 (m. 1647) senesinde Cezayir’de vefât etti.

Sicilmâsî, ilk tahsilini Sicilmâs’da yaptı. Sonra Fas’a gitti. Burada zamanın büyük âlimlerinden, Afifüddîn Abdullah bin Tâhir el-Hasenî, veliyyi kâmil Ebû Abdullah Muhammed bin Ebû Bekr Dellâi ve hadîs âlimi Ebü’l-Abbâs Ahmed bin Muhammed Makkari’den ilim öğrendi. İbn-i Ebû Bekr Dellâî’den Sahîh-i Buhârî’yi yirmi kerre okudu. Ayrıca, Şifâ, Muvattâ, Kuşeyrî risalesi, Tenvir, el-Hükm isimli kitapları okudu. Âlimlerden çok rivâyette bulundu ve çok kitap ezberledi. Talebelerinden birisinin bildirdiğine göre, altı hadîs-i şerîf kitabını dirayet bakımından, Sahîh-i Buhârî’yi ise tedkikli ve karşılıklı müzâkere şeklinde onyedi defa okudu. Keşşâf tefsîrini başından sonuna kadar otuz defa mütâlâa ederek okudu.

Sicilmâsî, kırk yaşından sonra hacca gitti. 1043 (m. 1633) senesinde Mısır’a gitti. Mısır’da; Şihâbüddîn Ahmed Ganîmi, Şihâbüddîn Ahmed bin Abdülvâris el-Bekrî, Nûreddîn Ali Echürî ve daha başka birçok âlimden istifâde etti. Kâhire’ye giderken, kervanda bulunan ve âlim bir zât olan Abdülkâdir bin Mustafa Safverî ve bir grub cemâat, Sicilmâsî’nin ilminden istifâde ettiler. Daha sonra Fas’a giden Sicilmâsî, Cebel-i Ahdar denilen yere müftî oldu ve buraya yerleşti.

Sicilmâsî; tefsîr, fıkıh, hadîs, usûl-i fıkıh, tıb, ferâiz, me’ânî, beyân, târih, mantık ve birçok ilimde mütehassıs idi. Bütün hâl ve hareketleri Allahü teâlânın ve Resûlünün emirlerine uygundu.

Sicilmâsî çok sayıda eser yazdı. Yazmış olduğu eserlerden ba’zıları şunlardır: 1- El-Mineh-ül-ihsâniyye, 2-El-Yevâkit-üs-semine, 3- Manzûmetün fî fıkh-il-Mâlikiyye, 4- Mesâlik-ül-vüsûl, 5-Ed-Dürret-ül-münîfetu (Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hayâtına dâirdir.), 6- Câmiat-ül-esrâr (İslâmın beş şartı manzûm olarak anlatılmıştır.), 7- Tefsîr-ül-Kur’ân-ı kerîm (Bekâra sûresi 189. âyet-i kerîmesine kadardır), 8- El-Eşbâh ven-nezâir, 9-Akd-ül-cevâhir fî nazm-in-nezâir, 10-Es-Sîret-us-sugrâ, 11- Mesâlik-ül-vusûl ilâ Medârik-ül-usûl, 12- Usûl-üş-şerîf et-Tilmsâni ve serhuhu, 13- Manzûmetün fî Vefeyât-il-a’yân, 14- Manzûmetün fit-tefsîr, 15- Manzûmetün fî Mustalah-ıl-hadîs, 16- Manzûmetün fil-usûl, 17-Manzûmetün fil-me’ânî vel-beyân, 18-Manzûmetün fil-cedel, 19- Manzûmetün fil-ferâiz 20- Manzûmetün fit-tasavvuf, 21- Manzûmetün

fit-tıb, 22- Manzûmetün fit-teşrîh, 23- Şerh-ül-Ecrûmiyye, 24- Şerh-ud-Dürer-ül-levâmî' li Ebi'l-Hasen İbni Birrî, 25-Dîvân-ül-hutab, 26- Nazmun fî mes'elet-il-evtâd vel-ebdâl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 143

2) Hülasât-ül-eser cild-3, sh. 173

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 756

4) El-A'lâm cild-4, sh. 309

5) Târih-ül-halef cild-1, sh. 73

SİVÂSÎ (Şeyhî Abdülmecîd Efendi)

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Halvetiyye yolunun "Şemsiyye" kolu kurucusu Şemseddîn Sivasî hazretlerinin birâderi olan Şeyh Muharrem Efendi'nin oğludur. İsmi Abdülmedd, künyesi Ebü'l-Hayr, lakabı, Mecdüddîn'dir. İsmi Abdülmecîd Şirvânî'nin ismine hürmeten konulmuştur. Şiirlerinde Şeyhi mahlasını kullanan Abdülmecîd Efendi, Sivasî diye meşhûr olmuştur. 971 (m. 1563) senesinde Tokat'ın Zile ilçesinde doğdu. 1049 (m. 1639) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Nişancası'ndaki evinin bahçesine defnedildi. Ölümünden iki yıl sonra gördüğü bir rü'yâ üzerine Mahpeyker Kösem Sultan, kabrinin üzerine bir türbe yaptırmıştır. Türbe bugün çok harap bir hâldedir.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ilim öğrendi. Yedi yaşına geldiği zaman Kur'ân-ı kerîmi hıfzetti (ezberledi). Amcası Şemseddîn Efendi'den (Kara Şems) zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil etti. Arabî ilimler, fıkıh, tefsîr ve hadîs ilimlerinde yüksek derece sahibi oldu. Keşşâf tefsîrini okutması husûsunda amcasından icâzet aldı.

Uzun müddet amcası Şemseddîn Sivâsi'nin sohbetinde kalıp feyz aldı. Tasavvufî hakîkatlere kavuşup yüksek ma'nevî derecelere ulaştı. Otuz yaşına geldiğinde amcası Şemseddîn Efendi ona; "Doğru yolu göstermek sana geç vâki olur, ama gayet güzel olur. Sen diğer akranlarını geçip hepsinden yüksek olursun" buyurarak, Merzifon ve çevresi ahâlisine Allahü teâlânın dinini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirdi. Daha sonra Şemseddîn Sivâsi hazretleriyle beraber 1005 (m. 1596) senesinde Eğri seferine gidip, orada vefât eden Pîrî-zâde Velî Efendi'nin yerine, Zile'deki Halvetî dergâhında vazîfelendirildi. Burada insanlara doğru yolu ve güzel ahlâkı anlatmakla ve talebe yetiştirmekle meşgûl oldu.

1013 (m. 1604) senesinde Sivas'daki Şemsiyye dergâhı şeyhi ve Kara Şems'in dâmâdı Receb Efendi vefât edince, onun vazîfesini yürüttü. İlim ve irfandaki şöhretini duyan Sultan Üçüncü Mehmed Hân tarafından İstanbul'a da'vet edildi. Üçüncü Mehmed Hân Abdülmecîd Efendi'yi İstanbul'a da'vet ederken, kendi el yazılarıyla şu mektûbu yazmışlardı:

"Fazilet ve kerâmet sahibi Sivaslı Abdülmecîd Efendi! Merhum amcan Şemseddîn Efendi'nin, Eğri seferinde maddî ve ma'nevî çok yardımlarını gördüm. Döndükten sonra İstanbul'da kalmasını istemiş idim. Fakat o arzu etmeyince, ihtiyârlığı sebebiyle memleketine gitmesine izin verdim. Şimdi sizin söz, fiil ve diğer özelliklerinizle ona tam olarak benzediğinizi duydum. İstanbul'a teşrîf etmenizi cân-ü gönülden istiyorum. Hatt-ı şerîfim size ulaştığı zaman ihmal etmeyesiniz."

Bu mektûp üzerine Abdülmecîd Efendi İstanbul'a geldi. İstanbul'daki ilk va'zını Ayasofya Câmii'nde verdi. Bir müddet Ayasofya civarında oturdu. Daha sonra kendisine talebe olan Reîs-

ül-küttâb Lâ'lî Efendi'nin hediye ettiği, Eyyûb Nişancası'ndaki bahçe içindeki eve yerleşti. Dâr-üs-se'âde ağalarından Mehmed Ağa tarafından, Çarşamba'da yaptırılan Mehmed Ağa dergâhında, insanlara doğru yolu anlatmakla vazîfelendirildi. Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi tarafından câmi hâline getirilen Atpazarı'ndaki Hüsam Bey mescidinde de Cum'a vâ'izi olarak vazîfe yapıp, insanlara hak ve hakîkati anlatmaya devam etti. İstanbul halkının va'z ve nasihatlerine gösterdiği yüksek alâka üzerine, Şehzâde Câmii'ne vâ'iz olarak nakledildi. Bir müddet orada insanlara yüce dinimizin emir ve yasaklarını, sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlattıktan sonra, Yavuz Sultan Selîm Câmii'ne Cum'a vâ'izi olarak görevlendirildi. Sultan Selîm civarında bir mescid ve Sivâsî dergahını inşâ ettirip, hizmete devam etti. Sultan Ahmed Câmii yapılırken, temel atma merasiminde bulunup, duâ etti ve temele ilk taşı koydu. Sultan Ahmed Câmii'nin yapımı tamamlanıp ibâdete açılınca, ilk va'zı Abdülmecîd Efendi verdi. Ölünceye kadar bu câminin vâ'izliğini yürüttü.

Üçüncü Mehmed, Birinci Ahmed, Birinci Mustafa, Genç Osman ve Dördüncü Murâd Hân devirlerinde yaşadı, insanlara hep Hakkı tavsiye edip, kötülüklerden sakındırdı, ilmi, irfanı ve olgunluğuyla sultanlar ve diğer devlet erkânı yanında büyük bir nüfuz sahibi oldu. Pâdişâh ve diğer devlet erkânı, önemli husûslarda sık sık görüşlerine başvururlardı. Karayazıcı ve Uzunbölükbaşı isyanlarının bastırılmasında önemli rolü olmuş, hükümete faydalı tavsiyelerde bulunmuştu.

Sultan Dördüncü Murâd Hân'a Bağdad'ın İranlılardan geri alınacağını müjdelemiş, pâdişâh sefere çıkarken de Hazreti Ömer'in kılıcını beline kuşatmıştı.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde yüksek derece sahibi olan Abdülmecîd Sivasî, güzel ahlâk ile ahlâklanmıştı. Sultan Birinci Ahmed Hân'a sunduğu manzûm şikâyetnamede memleketin ve milletin içinde bulunduğu hâli anlatmış, muvaffakiyet için kedisine adâlet ve meşveret tavsiye etmişti. İslâm dininin hep ilerlemeyi emr ettiğini anlatmış, gelişmelere karşı çıkan din adamı kılığına girmiş din düşmanlarıyla tarikatçı geçinen câhil ve sapık kimselerle ve bid'at ehliyle mücâdele etmiş idi. İstanbul'da va'z, irşâd ve ilim öğretmekle meşgûl iken vefât etti.

"Şeyhi" mahlasıyla pek güzel şiirler yazan Abdülmecîd Sivâsi'nin birçok kıymetli eserleri vardır. Bu eserlerin ba'zıları şunlardır: 1- Fâtiha tefsîri, 2- Mesnevî şerhi: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin Mesnevi'sine yazdığı çok kıymetli şerhidir. Nakledilir ki: Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri, ma'nevî hâl âleminde, gelip Abdülmecîd Sivâsî'ye; "Benim Mesnevî kitabıma şerh yazmanızı istiyorum" buyurdu. Abdülmecîd Efendi de özür beyân edip; "Hâşâ benim haddim değildir. Sizin inci gibi sözlerinizi şerh etmek bir yana anlamaktan âcizim. Birçok şerhler yazılmıştır. Bizim şerhimize ne gerek var" deyince, Mevlânâ hazretleri; "Onlar da güzel, fakat söz başka hâl başkadır. Benim "Mesnevî "mi şerh etmek sizin gibi hâl sahibi, kelâm ilminde ve tasavvuf ma'rifetlerinde yüksek birisine gerekir" buyurdu. Abdülmecîd Sivasî hâl âleminden beşeriyet âlemine dönünce, emri birkaç gün ihmâl etmişti. Birgün yine hâl âleminde iken Mevlânâ hazretleri zuhur edip; "Size "Mesnevî"me şerh yazın demedim mi?" buyurdu. Abdülmecîd Sivasî hazretleri özür beyân etmek istediğinde; "Biz şimdi sizi topuz ile ikâz ederiz" buyurdu. Ertesi sabah pâdişâh tarafından iki asker gelip, Şerh yazılmasına dâir fermanı ve yüz altın sikke getirdiler. Abdülmecîd Sivasî fermanda; "Benim faziletli pederim, bu saat Mevlânâ hazretlerinin "Mesnevî"sine şerh yazılmasını emr ediyorum. Biz de emrolunduk" diye yazılı olduğunu gördü. Hemen emre uyup şerh yazmağa başladı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin istediği özellikte, nefis bir şerh yazdı. 3- Lezâiz-ül-âsâr ve Letâif-ül-ezhâr, 4- Maskal-ül-kulûb, 5- Şerhun alâ kasîde-i Mîmiye li-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 6- Fezâilü salât-in-

Nebî, 7- Dürer-ül-akâid, 8- Dîvân-ı ilahiyat, 9- Şerhu Cezîret-il-Mesnevî, 10-Umdet-ül-Müsteiddîn -fis-sarf, 11-Mekâsid-i ayniyye ve Mesâid-i ervâh-ı tayyibe ve ayniyye: Bu eser Şeyh Yâr Ali bin Siyâvuş Divriği'nin (Kitâb-ül-mekâsid-ün-Nâciye fil mebde-i vel-meâşî vel-me'âd) adlı eserinin şerhidir. 12- Kahr-üs-sûs fî ilcâm-in-nüfûs, 13-Meyâdîn-ül-fürsân fî kavâid-i Fârisiyye 14- İrâde-i cüz'iyye, 15- Hadîs-i erba'în.

---

1) Hediyyet-ül-ihvân (Mehmed Nazmi) Süleymâniye Kütüphânesi. Hacı Mahmûd Efendi kısmı. No: 4587, vrk. 57a.

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 170

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 62

4) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 400

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1130, 1829

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 120

7) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 401, 403

SULTAN MURÂD HÂN (Dördüncü Murâd)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, seksenikinci İslâm halifesi ve onyedinci Osmanlı pâdişâhı. Babası Sultan Birinci Ahmed Hân olup, annesi ise Mâhpeyker Kösem Sultan'dır. 1021 (m. 1612) senesinde halife ve Osmanlı sultânı oldu. Osmanlı Devleti'ni tekrar güçlendirdi. 1049 (m. 1640) senesinde yirmisekiz yaşında iken bütün Osmanlı hânedanında görülen nikrîs (damla) hastalığından İstanbul'da vefât etti. Babası Birinci Ahmed Hân'ın türbesinde defnedildi.

Babası Sultan Birinci Ahmed Hân ve ağabeyi Sultan Osman (Genç Osman) Hân gibi Sultan Murâd Hân'ın da zekâsı küçük yaşta gelişmişti. En mümtaz mürebbiyelerin nezâretinde terbiye edildi. "Enderun" adı verilen saray mektebindeki hocalardan husûsî dersler aldı. Mâhpeyker Kösem Sultan, oğlu Murâd'ın diğer şehzâdelerden her yönden daha üstün olması için çok gayret gösterdi. Şehzâde Murâd da kendisine gösterilen alakayı boşa çıkarmadı, ilim öğrenmekteki sür'ati, plânlı yaşayışı, spor ve silâh ta'limlerindeki başarısı, atîk ve çevikliği, çabucak serpilip yetişmesi ile dikkatleri çekti. Hüsâm-zâde, Sarı Solak ve Hacı Süleymân Efendi'lerden ok atmayı, Cündî Halîl Paşa'dan ata binmeyi öğrendi. Zekeriyyâ-zâde Yahyâ Efendi gibi zamanın önde gelen âlimlerinden fıkıh dersleri aldı. Babasının da hocası olan Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerini, daha onbir yaşlarında iken Üsküdar'daki dergâhında ziyâret etmeye başladı. O mübârek zâttan aldığı feyzle hayat buldu. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin sohbetlerinden aldığı müjdelerle geleceğe ümitle bakmaya başladı. Babası Sultan Birinci Ahmed Hân'ın vefâtıyla, memlekette devlet otoritesi sarsılmış, İslâm düşmanları her taraftan hücuma geçmişlerdi. Binlerce yeniçeri askeri, başıbozuk bir güruh hâline gelmişti. Ehl-i sünnet düşmanı İran-Safevî çapulcularından inim inim inleyen İran sınırına yakın şehirlerdeki müslümanlar, içerilere göçmeye başlamışlardı. Veliahd Şehzâde Murâd, daha o yaşında İstanbul'da kıyâfetini değiştirerek dolaşır, halkla te'sis edeceği işbirliği neticesi, ileride yapacağı işlerin plânlarını kurardı. Kimden nasıl istifâde edeceğini, kimi nasıl cezalandıracağını tek tek defterine kayd ederdi. Günü geldi, rahatsız olan amcası Mustafa Hân'ın yerine Şehzâde Murâd; "Sultan Dördüncü Murâd" ünvanı ile Osmanlı pâdişâhı oldu. Yıllardır çizdiği plânlar, kurduğu hayâller gerçekleşecek, dedesi Yavuz Sultan Selim Hân gibi, devletinin dizginlerini eline alacaktı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sancaktan Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin huzûrunda mübârek hocası Azîz Mahmûd Hûdâyî'nin elinden kalıç kuşandı. Yaşı küçük olduğu için, devleti bilfiil idâre edemeyeceği görüşü hâkim olarak, annesi Mâhpeyker

Vâlide Kösem Sultan, "Saltanat nâibesi" ta'yin edildi. Zaman zaman güçlü devlet adamlarının desteğinde güzel işler yapılıp, yer yer zorba ve zâlimlerin kötülükleriyle karşılaşıldı. Sultan Murâd Hân'ı çocuk diyerek işe karıştırmıyorlar, başa geçenler kendi bildikleri gibi devleti idâre ediyorlardı. Fakat Sultan Murâd Hân, bu arada boş durmuyor, ilim öğreniyor, târih kitapları okuyor, dedelerinin hâl ve hareketlerini çeşitli durumlar karşısında aldıkları tedbir ve tavırları tek tek inceliyordu. Fırsat buldukça Üsküdar'a geçip Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin ziyâretine gidiyor; "Ben derviş Murâd" diyerek kendisini takdim ediyordu. Yalnız orada huzûr buluyor, dünyâ padişahlığının ne kadar boş birşey olduğunu görüyor, asıl padişahlığın Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin padişahlığı olduğunu düşünüyordu. Kendi üzerinde kıymetli elbiseler vardı. Ama gözünde hiçbir değeri yoktu. Azîz Mahmûd Hûdâyî'nin yamalı elbiseleri en nadide kumaşlardan daha da göz alıcıydı.

Yamalı elbise, giyen zâtın büyüklüğü ile kıymet kazanmıştı. Bu mübârek zâtın ma'nevî desteği de olmasa Sultan Murâd ne yapacaktı? Üç günlük dünyâ için bunca kavgaya, baş alıp, baş vermeye değer miydi? Ama Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretleri, onun düşüncelerini adetâ okuyor, Allahü teâlânın rızâsı için onun emrine uyarak yapılacak işin kıymet kazanacağını söylüyor, Allahü teâlânın kullarına O'nun rızâsı için adâletle muâmelenin birçok ibâdetlerden kat kat ziyâde olduğunu bildiriyordu. Sultan Murâd Hân, aldığı feyz ve ma'nevî destekle sarayına dönüyor, idâreyi bütün kudretiyle ele geçireceği günü bekliyordu. Dedelerinden Yavuz Sultan Selim Hân'a özeniyor, onun gibi olmak için her yönden kendisini yetiştiriyordu. Onun gibi bilgili, onun gibi güçlü kuvvetli, onun gibi müttekî, o nun gibi korkusuz olmak için çırpınıyordu. Sarayından her sabah has bahçeye gider gelir, ellerinde ikiyüz okkalık bir mermer sütunu taşırdı. Okuduğu târihlerden çıkardığı hüküm, askerin kuvvetten anladığı, kendisinden kuvvetli olanı sevdiği idi. O hâlde en iyi yeniçeri, en iyi atıcı, en iyi kılıç kullanan, en iyi ata binen kendisi olmalı vurduğu yerden ses çıkarmalıydı.

Zaman zaman halkın içine girer, değişik kıyâfetlerle onların sohbetlerini dinlerdi. Halkının derdini halktan bir kimse olarak yerinde incelerdi. İnsanların kimden nasıl zarar gördüğünü, zulüm merkezlerini tek tek tesbit etti. Anadolu'dan ve Rumeli'den kendisine haber ulaştıracak kimseler buldu. Gelen bütün haberleri değerlendirdi. Sefere çıkan sadrâzam ne yapıyor, yeniçeriler, sipâhiler, beyler, paşalar, kadılar, ulemâ insanlara nasıl davranıyor, hepsinden haberdar oldu. Devletin yararına bir iş yapan mükâfat görmüş, kendisini güçlü hissedince de halka zulmeder olmuştu. Halk hayâtından bezmiş, pâdişâhın bir an önce işi ele alması için duâ eder olmuştu. Ama Sultan Murâd Hân'ın en büyük desteği olan Azîz Mahmûd Hüdâyî 1038 (m. 1628)'de vefât etmiş, Sultan Murâd kendisini, elsiz, kolsuz hissetmişti. Bu durumda Sivaslı Abdülmecîd Şeyhî Efendi ve Şeyhülislâm Yahyâ Efendi elinden tuttular. Hatâ ve yanlışlıklarını düzelttiler. Hayırlı işlerinde yardımcısı oldular. Çeşitli zulümler karşısında zaman zaman celallenen Sultan Murâd Hân, evlâdına zarar gelmesinden korkan Vâlide Sultan'ın yumuşak davranması îkâzıyla karşılaşırdı. Bir defasında da aynı ikâzla karşılaşan Sultan Murâd Hân; "Ben dedem Yavuz Sultan Selim Hân'dan sonra gelseydim, dedem Süleymân gibi yumuşak olurdum. Ne çâre ki cenâb-ı Hak, bana saltanatı kargaşalık devrinde nasîb etti. Kargaşalığın hakkından da sertlik gelir" cevâbını verdi. Artık yavaş yavaş kendisini hisettirmeye başlamıştı.

Abaza Mehmed Paşa'yı yenen Hüsrev Paşa, sadrâzam ve serdâr-ı ekrem sıfatıyla Anadolu'da bulunuyor, sadrâzama yakışmayan icrââtta bulunuyor, ondan güç alan birçok zâlim de halka zulmediyordu. Sultan Murâd Hân, artık kararını vermişti. Merhamet etmeyene merhametin zerresini tattırmayacak, Allahü teâlânın mahlûkuna merhamet etmeyene merhamet

etmeyecekti. Bir fermanla Diyarbekir'de bulunan Hüsrev Paşa'yı sadr-ı a'zamlıktan azletti. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi nezâretinde ve pâdişâhın huzûrunda yapılan mahkeme neticesinde, Hüsrev Paşa'nın idamına hükmedildi. Yerine sadâret kaymakamı ve ikinci vezir olan Receb Paşa ta'yin edilmeyip, âdete muhalif olarak üçüncü vezir Hâfız Ahmed Paşa'ya sadrazamlık verildi. Receb Paşa çok hırslı ve kindar bir adamdı. Kendisine sadrazamlık verilmemesini hazmedemeyip yeniçeri ocağını kışkırttı.

Hüsrev Paşa'ya taraftarları mektûp yazıp Tokat'a çekilmesini istediler. Pâdişâh en güvendiklerini iş başına getirdi. Hüsrev Paşa'nın zorbaları İstanbul'a doldu. Herbiri bir başka zulüm çeşidini ortaya koyuyordu. Yeniçeri ve sipâhiler, işi iyiden azıtmışlardı. Halk galeyana gelmiş, ancak gözü dönmüş katil zorbaların etrâfı talan etmelerinden çekinmişlerdi. Çok geçmeden Receb Paşa'nın kışkırtmaları netice verdi. Yeniçeri taifesi Atmeydanı'nda toplandı. Hüsrev Paşa'nın azline karşı çıkıyorlar, aralarında sadrâzam ve şeyhülislâmın da bulunduğu onyedi kişinin azlini, hattâ kellesini istiyorlardı. Pâdişâh, sarayın önüne kadar gelen yeniçeri taifesine haber gönderip, isteklerinin görüşüleceğini bildirerek dîvân topladı. Dîvân a'zâlarının fikirlerini öğrendi. Pâdişâh hiçbir kimseyi feda etmek niyetinde değildi. Üç defa peşi-peşine pâdişâh nasbeden asker, iyiden kudurmuş, isteklerine kavuşmadan yerini terketmiyordu. Bu şekilde bir iki gün geçti. Zorbalar işi iyiden çığırından çıkarttılar. Askeri iyiden kışkırttılar. Pâdişâhı ayak divânına çağırdılar. Pâdişâh hiç çekinmeden, muhâfızsız olarak askerin önünde kurulan tahtına oturdu. Hâlbuki asker; "Pâdişâhım, istediğimiz onyedi kelleyi ver, yoksa sayı onsekize çıkar" diyerek bizzat pâdişâhı dahî tehdit ediyordu. Onları nisbeten teskin edip, zaman kazanmaya çalıştı, isyancıların kendilerine teslim edilmesini istedikleri Sadrâzam Hâfız Ahmed Paşa, bir iş için gittiği Üsküdar'dan geri geldi. Dîvân odasında pâdişâha yalvardı. "Bu ak sakalım ve ileri yaşımla artık bir işe yaramam. Kellesi istenen diğer onaltı müslümanın da yerine beni onlara teslim edin. Devlet bu belâdan kurtulsun. Onaltı müslüman da din ve devletine hizmet ile meşgûl olsun" dedi. Pâdişâh kabûl etmedi. Ama başka çâresi de yoktu. Hâfız Ahmed Paşa, dîvân üyeleri ile helâlleşti. Pâdişâhla yalnız olarak görüşüp, çocuklarına ihtimâm göstermesini vasıyyet etti. Pâdişâhın peşi sıra askerin karşısına geçti.

Abdest tazelemiş, başına beyaz bir sarık sarmıştı. Besmele çekip kendisini askerin arasına saldı. Elebaşı durumuna gelmiş zorbaların kışkırtmaları, askeri temelli yoldan çıkarmıştı, İran'dan sızan bozuk insanların da te'sîri ve siyâsî propagandaların etkisi ile, asker adetâ kudurmuştu. Hâfız Ahmed Paşa, hemen şehîd edildi. Pâdişâh kendinden geçti. Bu yaptıklarını yanlarına bırakmıyacağını kapalı olarak ifâde etti. Zorbalar pâdişâhtan ba'zı isteklerde daha bulundular. Pâdişâh, isteklerini yerine getireceğine söz verdi. Recep Paşa'yı sadrâzam yaptı.

Özi beylerbeyi Murtezâ Paşa'ya bir hattı hümâyûn vererek, Tokat'taki Hüsrev Paşa'nın îdâm edilmesini emretti. Bütün kışkırtma ve hâdiselerin başı olan Hüsrev Paşa'nın îdâmı haberi İstanbul'a gelince asker yeniden isyan etti. Receb Paşa, isyanı tahrîk ederek pâdişâhın yakın çevresindeki mümtaz şahısları ortadan kaldırmak istiyordu. Gayesine bir hayli de yaklaştı. Çok geçmeden pâdişâh, işi yoluna koydu, ikide bir toplanıp sarayın önüne gelen zorbalar, yine gelmişlerdi. Gizlice zorbalarla anlaşan sadrâzam onlara arka çıkıyor, pâdişâha da onlara tâviz vermesini tavsiye ediyordu. Receb Paşa'nın bu zamana kadar yaptığı zulüm haddi aşmıştı. Pâdişâh, kararını vermiş, bu defa ne olacaksa olsun iş bitsin, şekliyle hareket eder olmuştu. Yoksa bu zorbalar, tâviz verdikçe şımarıyor, şımardıkça çoğalıyordu. Pâdişâh, halk arasına saldığı adamları vasıtasıyla kamuoyu meydana getirdi. Zâten yıllardır birçok zorbanın elinden çekmediği kalmamış olan İstanbul ahâlisi, Pâdişâh'ı sonuna kadar desteklemek arzusunu

gösterdi. Sadrâzam Receb Paşa, yine zorbalara tâviz verilmesini tavsiye ediyor, onların çok güçlü olduğunu söyleyerek Pâdişâh'ın kalbine korku vermeye ve Pâdişâh'ın kendisine muhtaç olduğunu hissettirmeye çalışıyordu. Ama o gün olan olmuş, ok yaydan çıkmıştı. Dîvân toplantısından sonra saraydan ayrılacağı sırada huzûra da'vet edilen Receb Paşa, kapıdan girer girmez îdâmı emredildi, işi bitirildi. Cesedini saray kapısı önüne astılar. Başsız kalan zorbalar ne yapacaklarını şaşırıp dağıldılar. Artık insiyatif Pâdişâh'ın eline geçmişti. Tabanı Yassı Mehmed Paşa'yı sadrâzam ta'yin etti. Zorbalar ellerindeki bütün kozları kaybedeceklerini anlayınca, Receb Paşa'nın idamından yirmibir gün sonra, tekrar Sultan Ahmed meydanında toplandılar. Zorbalıkla ele geçirdikleri vazîfelere berât verilmesini istiyorlardı. Pâdişâh Sultan Murâd Hân hemen bir ayak dîvânı teşkil edilmesini emretti. Sadrâzam Tabanı Yassı Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Ahî-zâde Hüseyn Efendi, Kadıasker Karaçelebi-zâde Mehmed Efendi ve diğer kadıasker Hocazâde Abdullah Efendi, Nakîb-ül-eşrâf Allâme Şeyhî Efendi, Ayasofya Câmii vâ'izi Kâdı-zâde ve diğer âlimler, yeniçeri ağası zabitleri, altı hassa süvari bölükleri ağaları, dîvânda yerlerini aldılar. Pâdişâh gelip tahtına oturdu ve; "Eğer sipâhilerim bana itaatkâr iseler ve bana inanıyorlarsa, aralarından birkaç ihtiyârı seçip göndersinler" dedi. Pâdişâhın bu sözleri Atmeydanı'ndaki sipâhilere tebliğ edildi. Aralarından birkaç nefer seçip gönderdiler. Bunlar tahtın karşısına gelip durdular. Ahâli de divanhânenin karşısında yerini almış, her taraf dolmuştu. Yeniçeriler ve yeniçeri ağası pâdişâha sâdık olduklarını bildiriyorlardı. Bunun üzerine Sultan Dördüncü Murâd Hân; **"Allahü teâlâya itaat edin. Peygambere** (a.s.) **ve sizden olan idârecilere de itaat edin"** meâlindeki Nisa sûresi 59. âyet-i kerîmesi mucibince, pâdişâhlarına itaat etmelerini istedi. Onlara nasihatlerde bulundu. Yeniçeriler, Pâdişâh'ın ömrünün uzunluğuna, saltanatının mes'ûd bir şekilde devamına duâ ettiler. Pâdişâh'larına sâdık olacaklarına söz verdiler.

Sultan Murâd Hân daha sonra; "Baştaki emir, Habeşi bir köle de olsa ona itaat etmeyi emreden hadîs-i şerîfi bilirsiniz. Öyleyse içinizdeki zorbaları himâye etmeyin ki, pâdişâh ve devletimiz uğradığı musibetlerden, kurtulabilsin ve siz de babalarınız gibi sadâkatinizle iftihar edebilesiniz" dedi. Orada bulunan yeniçerilerin hepsi birden; "Biz pâdişâhın askeriyiz, zorbaları himâye etmeyiz. Onun düşmanları bizim de düşmanımızdır" diye cevap verdiler. Hemen mıshaf-ı şerîf getirildi. Yeniçeriler, Kur'ân-ı kerîm üzerine yemîn ettiler. Yemînleri, hemen deftere geçirilip tescil edildi. Pâdişâh, sipâhilerin göndermiş oldukları temsilcilere döndü. Hiçbir suça bulaşmamış, sakin ihtiyârları göndermişlerdi. "Siz sipâhiler! Kırkbin kişisiniz. Haddîni aşan istekleriniz, devleti altüst etmiş, zulüm her tarafı tahrip etmiştir. Bu hizmetlere geçebilmek için birbirinizle bozuştunuz. Devlete âsi oldunuz" dedi. Sipâhiler; "Biz âsi değiliz. Biz senin dostlarına dost, düşmanlarına düşmanız. Pâdişâhın emirlerini hafife alan zorbaları desteklemeyiz. Lâkin onları zabtedebilecek güce de sahip değiliz" dediler. Pâdişâh onlara da Kur'ân-ı kerîm üzerine yemîn ettirdi.

Pâdişâh, bu defa kadıları huzûruna çağırdı. Rumeli ve Anadolu'nun en ihtiyâr kadıları tahtın ayak ucuna kadar yaklaştılar. Pâdişâh onlara rüşvet alıp adam kayırdıkları hakkındaki şikâyetlerle ilgili sorular sordu. Kâdılar; rüşvet alıp adam kayırmadıklarını, ancak zorbaların tahakkümü altında adâlet yapamadıklarını söylediler. Hattâ Rumeli'nden bir kadı efendi söz alıp; "Sipâhilerin zulmüne karşı çıktığım için mahkemeyi basıp malları yağma ettiler" dedi. Kâdıların sözleri de deftere kaydolunup, yemînleri tescil edildi. Sipâhilerin vakıf mütevelliliği, kâtiblik hizmetlerine mülâzım yazılmamaları ve umûmun asayişinin muhafazası için, sipâhiler ve yeniçeriler tarafından yemîn edilmiş olduğundan, aykırı hareket edenlerin Allahü teâlânın,

peygamberlerin (a.s.), meleklerin ve bütün müslümanların la'netine mazhar olacağını bildiren bir huccet (senet) tanzim edildi. Hazırlanan hucceti; Pâdişâh, vezîr-i a'zam, şeyhülislâm, vezirler ve nakîb-ül-eşrâf imzaladı. Pâdişâh, hem fetvâ, hem de destek almış, zorbaları sindirmek için bütün kozları eline geçirmişti. Üç gün içinde zorbaların elebaşları elde edilmeye ve ortadan kaldırılmaya başlandı. Pâdişâh, bizzat kendisi, kıyâfetini değiştirerek halkın arasına karışıyor, kimin ne yaptığını bizzat görüyordu. Suçlular yakalanıyor, ânında yapılan soruşturma ve muhakeme neticesi, zaman geçirmeden cezaları veriliyordu. Bütün zorbaların kalbine korku girdi. İleri gelenleri gerekli cezalarla cezalandırıldı. Anadolu'da ortalığı yakıp yıkan, çevresine topladığı eşkiya ile ma'sûmların canlarını yakan âsiler de yavaş yavaş toplanmaya ve ortadan kaldırılmaya başlandı. Âsilerin üzerlerine gönderilen bey ve paşalar, ellerinde listelerle gidiyorlar, ölüm cezasını haketmiş olanlara, yakaladıkları an cezâlarını veriyorlardı. Asilerin birbirleri ile araları açılarak, kendi kendilerini ezmeleri de sağlandı. Bunlardan ba'zıları mükâfatlandırıldı. Daha sonra devletin başına iş açmaya kalkışmaları üzerine cezaları verildi. Lübnan, Hicaz ve Yemen taraflarında çıkan ayaklanmalara ve ortaya çıkan eşkiyalara karşı tedbirler alındı.

1043 (m. 1633) senesinde Cibâli kapısında teçhiz edilmekte olan bir gemide yangın çıktı. Ondan diğer gemilere, gemilerden evlere sirayet eden yangın yaklaşık yirmibin evin yanmasına sebep oldu. Yangının tütün yüzünden çıktığı söylendi. Yangında yeniçeri ve sipâhinin zorbalığını, halkın dikkatsizlik ve ilgisizliğini gören Sultan Murâd Hân, hepsini topyekün terbiye etmek maksadıyla, yangın sebebiyle halkın dedikodu merkezi hâline gelen kahvehâneleri kapatıp, tütün içmeyi yasakladı. Zâten kahvehâneler, daha çok zorbalar tarafından açılıp işletilen yerlerdi. Halktan çok zorba taifesi gider, tütün içip dedikodu yaparak vakit geçirirlerdi. Zamanın âlimleri, bu yasak üzerine; "Pâdişâhın yasakladığı bir şeyi yapmanın caiz olmayacağına dâir fetvâ" vererek halkı uyardılar. Tütün yasağını ve büyük İstanbul yangınını bahâne eden Sultan Murâd Hân, zorbaları tamamen ortadan kaldırıp kötülüklerini yok etti. Zorbaların meyhânelerini yıktırdı, içkiyi yasakladı ve yasağın tatbikini bizzat kendisi ta'kib etti.

Sultan Murâd Hân bütün bu işleri yapıp, İstanbul'da huzûru yeniden kurarken, hep hayâlinde İmâm-ı a'zam hazretlerinin şehri Bağdat vardı. Bağdat mutlaka fethedilmeli, mübârek kimseleri mezarlarında bile rahat bırakmayan İran çapulcularına gereken ceza verilmeliydi. 1043 (m. 1633) senesinde Sadrâzam Tabanı Yassı Mehmed Paşa'nın kumandanlığında ordu Üsküdar'dan yola çıktı. Ordu hem Anadolu'daki zorbaları cezalandırmak, karışıklıkları düzeltmek, hem de İran üzerine yapılacak sefere hazırlık yapmak için yola çıkarılmıştı. Bu arada Osmanlı içinde karışıklıkların düzeldiğini, Sultan Murâd'ın güçlü bir pâdişâh olduğunu gören Avrupa kavimleri, korkularından ne yapacaklarını şaşırıp, vermedikleri vergileri gönderip, gönderdiklerini arttırmanın yollarını arar oldular. Ancak Leh kralı, vergiyi geciktirmişti.

Bosna beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'ya verilen bir emirle, Lehistan içlerine büyük bir akın tertiplendi. Çok ganîmet alındı. Sultan Murâd Hân Lehistan seferine hazırlandı. Edirne'ye kadar gitti. Lehistan elçisinin gelip anlaşma taleb etmesi üzerine savaştan vaz geçildi. Uygun şartlarda anlaşma yapıldı.

Sultan Dördüncü Murâd Hân, bu arada İstanbul ve çevresinde asayişi düzeltmek için faaliyetlerine devam ediyordu, İzmit yolu ile Bursa'ya gitti, İzmit kadısının hizmetlerini bizzat yerinde görüp, takdîr etti. Ömrü boyunca bu vazîfeden alınmaması için eline hatt-ı hümâyûn verdi. İznik kadısını da suçlu bularak cezâlandırılmasını emretti. İstanbul'dan çıkışının dördüncü günü Bursa'ya vardı. Halk sevinç içinde sultanlarını karşıladı. Murâd Hân ilk önce dedelerinin,

daha sonra Emîr Sultan'in kabirlerini ziyâret etti. Fakirlere sadaka dağıttı. Millete çok zulüm yapmış olan Hasenkeyfli Mehmed Ağa'yı îdâm ettirdi.

Avrupa tarafını anlaşmalarla nisbeten sağlamlaştıran Sultan Murâd Hân, 1045 (m. 1635) senesinde ilk Revân seferine çıktı. Sefere çıkmadan önce çok tereddütlü olan Pâdişâh, nereye sefer etmesinin hayırlı olacağını kestiremiyordu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîfine uyarak iki rek'at istihâre namazı kıldı. Ertesi günü gönlü rahattı. Revân seferi için yola çıktı.

Üsküdar'a geçen Pâdişâh öteden beri bozulmuş olan sefer düzenini de tekrar eski hâline döndürmek için çok dikkatli davranıyor, askerin kanunsuz hiçbir hareketini kabûl etmiyordu. Durum fevkalâde olduğu için de şiddetle cezâlandırıyordu. Yolda yakalanan âsiler hakkında hükümler verilip gereken cezalar ânında tatbik Ediliyordu. Konya'ya varıldı. Pâdişâh Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin türbesini huşû' içerisinde ziyâret etti. Askeri ile aynı zorluklara göğüs gerdi. Aylarca atının eğerinden başka yastık, atının çulundan başka örtü kullanmadı. Askeri ile dâima hemhal, adetâ arkadaş gibiydi. Kayseri yakınlarında Develihisar'dan araba ile geçerken bir dağ keçisinin kaçtığını gördü. Hemen bir at istedi. Göz açıp kapayıncaya kadar ata atlayıp keçinin arkasına düştü. Attığı bir tek okla keçiyi vurup, askeri adetâ büyüledi. Askerler; "Allahü teâlâ yardımcın, olsun!" diye bağrıştılar. Pâdişâh, Erzurum üzerinden Revân önlerine vardı. Yapılan kuşatma sonunda Emîr Güne Hân kumandasındaki kale teslim oldu. Kumandana Yûsuf ismi ve paşalık ünvanı verildi. Yûsuf Paşa pâdişâhın yanında kaldı. İran askerleri serbest bırakıldı. Güçlü Osmanlı askeri karşısında hareketsiz kalan İran askerlerinin, geri çekilirken ahâliyi katletmeye kalkışmaları üzerine, peşlerine asker gönderildi. Gerektiği şekilde cezalandırıldılar. Pâdişâh tebrikler ve duâlardan sonra Cum'a namazına gitti. Sultan Murâd adına hutbeyi, Şeyhülislâm Yahyâ Efendi okudu. Yahyâ Efendi bu güne;

"Revân'a varınca Sultan Murâd Hân Ömer heybet,
Müyesser eyledi ona Hudây-ı Müsteân fethin.
Cemî-i Ehl-i sünnet asker-i İslâm şad oldu,
Dedi. Yahyâ onun târihini "Gördük Revân fethin."

kıt'asını târih düşürdü. Kalenin gerekli tahkimatını yapan Sultan Murâd Hân, İran içlerine doğru seferine devam etti. Aras nehrini geçerken köprü kurmak mümkün olmadı. Pâdişâh da dâhil herkes atı ile nehri geçecekti. Pâdişâh sudan geçerken yanındaki askerlerden biri hâkimiyetini kaybedip akıntıya kapıldı. Pâdişâh hiç vakit geçirmeden askere doğru yaklaşıp yakasından yapışarak karaya çıkardı. Eline de bir kese altın verdi. Bu hâdiseyi gören askerler, pâdişâhlarına bir kat daha bağlandılar. Pâdişâh, doğru dürüst bir mukavemetle karşılaşmadan Tebrîz'e girdi. İran'ın merkezi olan Tebrîz, ekonomik yönden çökertildi. Kışın yaklaşması sebebiyle ordu İstanbul'a döndü. Ancak daha Sultan Murâd yolda iken İranlıların Revân'ı muhasara ettiği haberi geldi. Mevsim kış olduğu için Pâdişâh'ın dönmesi mümkün değildi. Sultan Dördüncü Murâd'ı İstanbul ahâlisi coşkun bir şekilde karşıladı. Yıllardır böyle bir zaferin ümidiyle yaşayan müslümanlar, Pâdişâh'a nasıl duâ edeceklerini bilemiyorlardı. Artık Bağdat'a sefer yapıp, ata mirası, İmâm-ı a'zam yâdigârı bu mübârek beldeyi Acemin kirli ayaklarıyla çiğnemesine son verilmeliydi. Bütün hazırlıklar o yöne kaydırıldı. Fethi hazırlayıcı öncü kuvvetler gönderildi. Halkı bu savaşa hazırlamak için gerekli faaliyetlere başlandı. Müslüman Osmanlı halkı yediden yetmişe yeni bir Yavuz devri, zaferler devri yaşamaya hazırlanıyordu. Yıllarca pâdişâh olduğu hâlde padişahlık yapamamış olan Sultan Murâd Hân, bu zaman zarfında iyice bilenmiş, ne zaman ne yapacağını iyice hesaplamıştı. Yaşı gençti. Yirmiyedi-yirmisekiz yaşlarında, yılların tecrübesine, hayâl edilemez hedeflere sahipti. İlk önce Bağdat, sonra, sonrası çoktu. Bir tarafı

Çin, öbür tarafı Endülüs'e dayanıyordu. Târik bin Ziyâd'ın çocukları, barbar Avrupa kavimleri tarafından kesilip imha ediliyor, câmiler müslüman cesetleri ile doldurulduktan sonra kiliseye çevriliyor, müslüman Endülüs, putperestleştiriliyordu. Buna artık son verilmeli, sancak-ı şerîf dünyânın iki ucunda aynı anda dalgalanmalıydı. 1047 (m. 1638) senesinde ilk hedef olan Bağdat üzerine sefer açıldı. Yeniçeri yeni bir nizamda, sipâhi ayrı bir düzende, ahâli, velî, derviş, talebe herkes ayrı bir sevinçteydi. Osmanlı teb'ası, bu yüce pâdişâha verecek derece bulamıyordu. Zamanın usta şâiri Nefî;

"Nice benzer sana tarz-ı pâdişâhân-ı selef,
Bir midir pervaz-ı anka ile pervaz-ı cerâd"

beytiyle; "Sen hiçbir pâdişâha benzemezsin. Çünkü anka kuşunun uçuşu ile çekirgenin uçuşu bir değildir" diyordu. Pâdişâh sefere çıkmadan önce İstanbul'da memleketin dört bir tarafına ta'yin edilecek kadıların imtihanına katıldı. Herbirine pek çetin sorular sordu. En lâyık olanına vazîfe verilmesini te'min eyledi. Mecliste hazır bulunan ulemâ, pâdişâhın fıkıh bilgisine hayran kaldı. Sivaslı Abdülmecîd Şeyhî Efendi'nin elinden, Hazreti Ömer'in kılıcını beline kuşanan Pâdişâh, ordusunun başında İstanbul'dan yola çıktı. Yanında Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Kâdı-zâde gibi âlimler de vardı. Şehirlerden tam bir nizam içerisinde geçerek Konya yoluyla Haleb'e vardı. Yol üzerindeki cümle evliyânın kabrini ziyâret etti. Şeyh Edebâlî ve Seyyid Battal Gâzî, Mevlânâ ve Nasreddîn Hoca'nın türbelerini ziyâreti ihmâl etmedi. Bağdad fethinde yardımları için, rûhlarından istimdat (yardım) istedi. Vezîr-i a'zam Bayram Paşa, Birecik'te vefât etti. Pâdişâh, bu kıymetli devlet adamının vefâtına çok üzülüp ağladı. Tayyar Mehmed Paşa'ya vezîr-i a'zamlık verildi. Musul'da Hindistan elçisi geldi. Fil kulağından yapılmış, üzerine gergedan postu geçirilmiş, tüfek ve kılıcın kâr etmeyeceği söylenen bir kalkanı da hediye getirmişti. Pâdişâh elinde bulunan bir mızrakla kalkanı deldi ve üzerine koyduğu beşyüz altınla elçiye geri gönderdi, İstanbul'dan hareketin yüzdoksanyedinci günü Bağdat önlerine varıldı.

İmâm-ı a'zamın (r.a.) türbesinin bulunduğu kısım daha önceden ele geçirilmişti. Pâdişâha İmâm-ı a'zamı ziyâret etmesi teklif edildiğinde; "Bağdat, sapıkların pis ayaklarıyla kirlenirken gidip o yüce İmâmı ziyâretten haya ederim" cevâbını verdi. Şehir kuşatıldı. Her türlü tedbir alındı. Sık sık hücumlar yapıldı. Muhasara esnasında, Sadrâzam Tayyar Mehmed Paşa şehîd oldu. Kemankeş Kara Mustafa Paşa sadrâzam ta'yin edildi. Sadrâzamın bile şehîd edildiği şiddetli çarpışmaların olduğu bir günde, askerler garip bir kimseyi huzûrlarına getirdiler. Elbisesi lime lime, elinde dalından yeni koparılmış akasya ağacından bir değnek, yüzünde tâ uzaklardan farkedilen fevkalâde bir nûr vardı. Pâdişâhı bakışları ile te'sîr altına alan ender şahsiyetlerden biri idi. Pâdişâh bu yüzü bir yerden tanıyordu. Bu, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin yakınlarından olan bir mübârek kimseden başkası değildi. "Pâdişâhım! Hocamın emriyle İstanbul'dan buralara geldim. Gayretle çalışın. Bağdat'ı Pazartesi'nden önce fethedin. Sonraya kalırsa sele düçâr olursunuz. Fetih müyesser olmaz. Mevlâm sizi muhafaza etsin" deyip çadırdan çıktı. Pâdişâh Sultan Murâd Hân, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin bu yardımına şükür için hemen Allahü teâlâya hamd edip o mübârek kimsenin rûhuna Fâtihalar gönderdi. Kumandanlarını çağırıp ertesi günü kalenin fethi için emir verdi. Şa'bân ayının onyedisinde Cum'a günü (24 Aralık 1638) Bağdat fethedildi. Asker arasından nice kahramanlar ortaya çıktı. Kahramanlara şiirler, türküler söylendi. Nice Genç Osman'lar, gencecik yiğitler, Bağdat'a girmekle, kaleye şerefli sancaklarını dikmekle nasiplendiler. Kale kumandanı Bektaş Hân, kalenin teslimi için sultânın huzûruna kabûl edildi. Teslim şartları görüşüldü. Teslimi kabûl edemeyen İran askerleri, serbestçe çekilip gitmelerine müsâde edilmesine rağmen, baruthâneyi ateşe

vererek ma'sûm kimseleri öldürmeye kalkışmaları üzerine, gereken cezaya çarptırıldılar. Bu arada Bektaş Hân da karısı tarafından zehirlendi. O garip dervişin dediği gibi Pazartesi günü bir fırtına çıkıp peşinden yağmur yağdı. Bağdat çevresinde günlerce seller akıp, Safevî pisliklerini yıkadı. Osmanlı yepyeni, pırıl pırıl bir şehre sahip oldu.

Sultan Dördüncü Murâd Hân, ilk iş olarak, İmâm-ı a'zam hazretlerinin ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Eshâb-ı Kirâm düşmanı Safevî sapıkları, Allahü teâlânın dînini doğru olarak anlatan Ehl-i sünnet âlimlerine olan düşmanlıklarından dolayı, onların mübârek kabirlerini tahrip etmişler, türbelerin eşyalarını yağmalamışlardı. Pâdişâh emir verip bütün ma'nevî mîrâsların ta'mirini bildirdi. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'yi de bu işlere nezâretle vazîfelendirdi. Kısa zamanda eskisinden daha iyi hâle gelmesini te'min etti. İmâm-ı a'zam hazretlerinin türbesini: gümüş kapı. İpek halı ve altın şamdanlarla donattı. İmâretlerde fakirler için yemekler çıkartıp, gönüllerini ve duâlarını aldı.

Ondört sene onbir ay onüç gün sonra Bağdat'ta tekrar Osmanlı sancağını dalgalandıran Sultan Murâd Hân, İstanbul'a dönüş emrini verdi. Sadrâzam Kemankeş Kara Mustafa Paşa, İran'la görüşmeleri devam ettirmek için Bağdat'da kaldı, İran'la 1049 (m. 1639) senesinde, zamanımıza kadar geçerliliğini koruyan Kasr-ı Şirin anlaşması imzalandı.

Sultan Murâd Hân'ın, dönüşünü Osmanlı ahâlisi sabırsızlıkla bekliyor, mübârek Bağdat şehrini, İmâm-ı a'zamın kabrini sapıkların tasallutundan kurtaran kahraman orduyu ve Pâdişâh'ı görmek için geçiş yollarını dolduruyordu. Pâdişâh İstanbul'a gelirken Musul'da Safevî elçisini kabûl edip; İran Şahı Safi'ye hitaben bir mektûp yazdı. Mektûbunda; henüz İran elinde bulunan ba'zı yerlerin Osmanlı beylerine teslimini, değilse baharda tekrar İran üzerine sefer yapacağını ve ordunun hudud üzerinde kışlayacağını bildiriyordu. Son kısmında da şöyle yazıyordu: "Er isen meydane gel, serverlik dâvasında olanlara perde arkasında durmak yakışmaz. Attan korkanın, ata binip kılıç kuşanması hatâdır. Ezelde takdîr edilen ortaya çıkar. Elem çekmeyip karşıma çık. Selâm, hidâyete erenlerin üzerine olsun"

Sultan Murâd Han sefere giderken temizleyerek gittiği gibi dönüşte de ba'zı temizlik faaliyetlerinde bulundu. İnsanları kandırıp, doğru yoldan saptırmakla meşgûl olan ba'zı sahte şeyhleri (Sakarya şeyhi, Urmiye şeyhi gibi) îdâm ederek, ahâliyi onların sapık fikirlerinden kurtardı.

Ulemâ ve devlet ileri gelenleri Pâdişâhı İzmit'te karşıladılar. Karşılayanlar arasında Pâdişâhın annesi Vâlide Sultan (Mâhpeyker Kösem Sultan) da vardı. Sultan Murâd Hân, İzmit'ten gemilerle İstanbul'a geldi. Yıllardır böyle bir zafer merasimine hasret olan halk, gözyaşlarını tutamıyordu. Ama ne çâreki Pâdişâh hastaydı. Damla hastalığından muzdaripti.

Sultan Murâd Hân, kendisi doğuda İran'la meşgûlken, batıdaki hâdiselerden de günü gününe haber alıyordu. Bilhassa Venediklilerin yaptıkları, haddi aşmıştı. Venedik Cumhuriyeti ile bütün ticarî münâsebetlerin kesilmesini ve hemen savaş açılmasını emretti. Dîvân bu emri çeşitli bahânelerle onüç gün geciktirdi. Bu arada Venedik elçisi gelip, dîvânın bütün şartlarını kabûl etti ve savaş durduruldu. Aslında Sultan Murâd Hân savaşı durdurmamış, hazırlıklarını tamamlamak ve yeniden sıhhate kavuşmak için zaman kazanmıştı. Ne yazık ki ömrü vefa etmeyip, Venedik seferine çıkamadan vefât etti. Sultan Ahmed Câmii avlusunda Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin imamlığında müezzinlerin; "Er kişi niyetine!..." nidaları ve müslümanların gözyaşları arasında kılınan cenâze namazından sonra, babası Sultan Birinci Ahmed Hân'ın türbesine defnedildi.

Ömrünü, vakitlerinin her ânını devletine hizmet ve Allahü teâlânın emir ve yasaklarına itaatle geçiren Sultan Dördüncü Murâd Hân, diğer milletlerin hayâl bile edemiyecekleri şekilde yalanlarıyla meşhûr olan Acemlerin, en büyük düşmanlarından olması hasebiyle, onların birçok iftiralarına mâruz kaldı. Kendilerinde bulunan pislikleri bu büyük Pâdişâh'a da bulaştırmaya kalkıştılar. İnsanlara zulüm ettiğini ve içki içtiğini bile söyleyecek kadar ileri gittiler. Hâlbuki devrinin kaynaklarında içki içtiğine dâir hiçbir bilgi yoktur. Sultan Dördüncü Murâd Hân, kendisinden ellidokuz yaş büyük olan Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye; "Baba" diye hitâb eder, baba olarak bilir ve her türlü sözünü i'tirâzsız kabûl ederdi. Dînin hükümlerini çok iyi bilirdi. Arabça ve batı dillerine hâkim idi. Her türlü memleket mes'elesine vâkıftı, ilmi ve ilim adamlarını çok sever, ilim meclislerinde bulunmaya can atardı. İlim adamlarını teşvik ederdi. Evliyâ Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi âlimler, teşvik ettiği kimseler arasındaydı. Namazlarını hocası ve İmâmı, Evlîyâ Efendi'nin arkasında kılardı. Kur'ân-ı kerîm okumayı ve ibâdetlerini hiç ihmâl etmezdi. Dedesi Yavuz Sultan Selim Hân gibi o da, Hırka-i saadet dâiresinde Kur'ân-ı kerîm okurdu.

Birçok tarihçinin Kanunî sonrası en büyük Osmanlı pâdişâhı olarak kabûl ettikleri Sultan Dördüncü Murâd Hân, hep Yavuz Sultan Selim Hân'a benzemeye çalışırdı. Gerçekten de birçok vasıfları onunla uyuşurdu. Ama Yavuz'un sahip olduğu kıymetli devlet adamlarına ve tecrübeye mâlik değildi. Tahta geçtiğinde hazîne bomboştu. Vefâtında, hazînede onbeşmilyon altın vardı. Gümüş paranın hesabı yoktu. Avrupa baştan başa istihbarat ağı ile örülmüştü. Avrupalıların en gizli sırları, Osmanlı sarayına günlük ulaşıyor, adetâ kuş uçurtulmuyordu. Tahta çıktığında neye yaradığı belli olmayan yüzbin yeniçeri varken; vefâtında çelik yürekli otuzbeşbin yeniçeri askeri; "Emrine canım feda olsun pâdişâhım" diyordu. Tahta geçtiğinde karmakarışık bir memleketle karşılaşmış, vefâtında; içte ve dışta huzûrlu ve i'tibârlı bir devlet bırakmıştı. Avrupa'ya hiç sefer yapmadığı hâlde ma'sûmları katletmekle meşhûr olan Avrupa kavimleri, adından bile tir tir titrer hâle gelmişlerdi. Kânûnî'den sonra askerlerin en çok sevdiği pâdişâh olan Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın cesâreti, her türlü zorluğa tahammülü, keskin zekâsı, hünerleri, askerî dehâsı, atıcılık, binicilik, silâhşörlükteki başarısı çok takdîr ediliyordu. Ya'nî her husûsta askerinin önündeydi. İkiyüz okkalık gürzleri kolayca kaldırır, hızla giden iki atın birinden diğerine atlar, attığı ok, tüfek mermisinden uzağa düşerdi. Devrinin bütün silâhlarını tam bir ustalıkla kullanırdı.

En küçük suçları bile memleketin selâmeti için cezalandırmaktan çekinmeyen Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın merhameti de çoktu. Savaş esnasında otağının yanına kurdurduğu seyyar hastahânelerdeki yaralı ve hastaları hergün bizzat ziyâret eder, onlarla yakından ilgilenirdi. Memleketin her tarafındaki imârethânelerin vakıf şartlarına uygun şekilde çalışması, fakir ve yetimlerin aç ve açıkta kalmaması için gayret gösterir, emrine uymayanları şiddetle cezalandırırdı.

Din ve devletin menfaatine iş yapanı hemen mükâfatlandıran Sultan Dördüncü Murâd Hân, pekçok hayırlı işinin yanında, Revân ve Bağdat köşkü ile Kandilli sarayı gibi nadide eserler, köprüler, kervansaraylar, hanlar ve benzeri hayır eserlerini inşâ veya ta'mir ettirdi. Anadolu ve Rumeli Kavağı'nda kale ve câmiler inşâ ettirdi. Kâ'be-i muazzamayı su basmış, hasara sebep olmuştu. Cihan pâdişâhı Sultan Murâd Hân, Ankaralı Mehmed Efendi ile Rıdvan Ağa'yı Kâ'be-i muazzamayı ta'mirle vazîfelendirip, bu sevâblı işi bir an önce hâllettirdi. Müslümanların duâsını alıp, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmayı arzu etti.

Din ve devletin menfaatine ters düşen en küçük hatâları bile gözden kaçırmayan, bilhassa zulüm ve hıyâneti, emre itaatsizliği şiddetle cezalandıran Sultan Dördüncü Murâd Hân, hassas,

ince bir kalbe sahipti. Pek güzel şiirler yazdı ve şâirleri koruyup himâye etti. Bu şiirlerinden biri, İmâm-ı a'zamın (r.a.) şehri olan Bağdat'ın Safevî işgalinden kurtarılması için gönderilen Osmanlı ordusu kumandanı ve Diyarbakır beylerbeyi Hâfız Ahmed Paşa'nın yardım talep eden şiirine verdiği cevaptır:

"Hâfıza Bağdat'a imdat etmeğe er yok mudur?
Bizden istimdat edersin sende asker yok mudur?

Düşmeni mat etmede ferzâneyim ben dirdin,
Hasma karşı şimdi at oynatmağa yer yok mudur?

Gerçi lâf vurmada yoktur sana hempa biliriz,
Lîyk senden dâd olur bir dâd-ı kuster yok mudur?

Da'vây-ı merdî edersin bu muhanneslik neden?
Havf idersin bari yanında dilâver yok mudur?

Râfizîler aldı Bağdat'ı tekâsül eyledin,
Sana hasm olmaz mı hazret, rûz-ı mahşer yok mudur?

Ebû Hanîfe şehrini ihmâlinle vîrân ettiler,
Sende âyâ, gayret-i dîn-i Peygamber yok mudur?

Bî-haberken saltanat ihsân eden Perverdigâr,
Yine Bağdat'ı ider ihsân Mukaddir yok mudur?

Rüşvet ile cünd-i İslâmı perişan eyledin,
İşidilmez mi sanırsın, bu haberler yok mudur?

Avn-i Hak'la intikam almağa a'dâdan meğer,
Bende-i dîrin vezîr-i din perver yok mudur?

Bir âlî siyret dilîri şimdi serdar eyledim,
Hazret-i Peygamber mu'în olmaz mı, rehber yok mudur?

Şimdi hâlimi kıyas eylersin iş bu âlemi,
Ey Muradı Pâdişâh heft-i kişver yok mudur?"

---

1) Târih-i Peçevî, İstanbul 1283

2) Fezleke (Kâtib Çelebi) İstanbul 1286

3) Ravdat-ül-ebrâr (Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi) Kâhire 1248

4) Târih-i Solak-zâde. İstanbul 1294, sh. 737

5) Târih-i Gılmânî (Mehmed Halife), İstanbul 1340

6) Târih-i Nâimâ. cild-2-3

7) Târih-i Devlet-i Osmaniye (Hammer). İstanbul 1335

8) Hülâsat-ül-eser

9) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî)

10) Güldeste-i riyâz-ı irfan

11) Sicilli Osmânî cild-4

12) Evliyâ Çelebi seyahatnamesi cild-1, sh. 255, 460

13) Mir'ât-ül-Haremeyn. İstanbul 1301 sh. 507

14) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 143

15) Mizân-ül-hak (Kâtib Çelebi), İstanbul 1286

16) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 957

17) Tuhfe-i hattâtîn sh. 738

SUN'Î-ZÂDE SEYYİD MEHMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Kırkbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Emîn'dir. Haleb kadısı Kara Sun'ullah Efendi'nin oğludur. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1076 (m. 1665) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâyî Efendi dergâhı yakınında defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren, babasından gerekli eğitim ve öğretimi gördükten sonra, İstanbul'a gelip, zamanın âlimlerinden, Sultan İkinci Osman'ın hocası Molla Ömer Efendi'den, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Azmi-zâde Mustafa Efendi'nin ilim meclisinde bulunup çok istifâde etti. Yüksek ilmî dereceye ulaşıp, Şeyhülislâm Yahyâ bin Zekeriyyâ Efendi'nin medresesine müderris ta'yin edildi. Şöhreti etrâfta duyuldu. Sultan Dördüncü Murâd Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Birçok medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğine ayrıldı. 1056 (m. 1645) senesinde sırasıyla; Selanik, Edirne, Bursa, Haleb ve Mısır kadılıklarında vazîfelendirildi. 1059 (m. 1648) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alınarak, 1064 (m. 1653) senesinde Anadolu kadıaskerliğine, bir sene sonra da Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirildi. Aynı sene içinde bu vazîfeden alındı. Kendi hâlinde Allahü teâlâya ibâdet ve tâat ile meşgûl iken, 1071 (m. 1660) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1072 (m. 1661) senesinde Esîri Mehmed Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân zamanında 9 ay 16 gün şeyhülislâmlık vazîfesini doğruluk ve adâletle yürütmekteyken, yaşlılığı ve rahatsızlığı sebebiyle vazîfeden alınıp emekli edildi. Aradan çok uzun zaman geçmeden vefât etti.

Sun'i-zâde Seyyid Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, akıllı ve ileri görüşlü, herkesle iyi geçinen, yumuşak huylu bir zât idi. Vazifesi esnasında Allahü teâlânın dîninin emirlerini uygulama husûsunda çok titiz, doğruluk ve adâletten ayrılmazdı. Haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınan, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl olan, faziletli bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanamamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşayıh sh. 70

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2969

3) Hulâsat-ül-eser, cild-3, sh. 476

SÛSÎ (Muhammed bin Muhammed bin Süleymân)

Afrika'nın kuzey-batısında bulunan Magrib-i Aksa memleketinde yetişen, Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Süleymân bin Fâsî bin Tâhir es-Sûsî er-Rûdânî el-Magribî el-Mekkî'dir. İsminin Muhammed bin Süleymân olduğu da bildirilmiştir. Künyesi Ebû Abdullah ve lakabı Şemsüddîn'dir. Magrib-i Aksâ'da, Sûs eyâletinin merkezi olan, Târûdânt beldesinde yetişti. Bir müddet Mekke-i mükerremede kaldı. Sûsî, Rûdânî, Muhammed Magribî, İbn-i Süleymân el-Magribî gibi isimlerle tanınır. 1037 (m. 1627) senesi Târûdânt beldesinde doğdu. 1094 (m. 1683) senesi Zilka'de ayının onunda Pazar günü Dımeşk'da vefât etti. Vasıyyeti îcâbı, Sifh-ı Kasyûn denilen yerde defnolundu.

İlim tahsiline Magrib memleketinde başlayan Sûsî; Kâdı'l-kudât Merrâkûş müftîsi Ebû Mehdî Îsâ es-Süknânî, Muhammed bin Sa'îd ve Muhammed bin Ebî Bekr ed-Delâî gibi zâtlardan ilim öğrendi. Şeyhülislâm Sa'îd bin İbrâhim'den feyz alarak tasavvuf yolunda ilerledi. Bundan

sonra Allâme Ebû Abdullah Muhammed bin Nâsır-ud-Der'î'ye talebe olup, tefsîr, hadîs, fıkıh, tasavvuf ve başka ilimleri öğrendi.

Bir müddet memleketinde ilim tahsîl eden Sûsî, yine bu maksatla seyahate çıktı. Doğu beldelerine gitti. Mısır'a vardı. Orada; nûr el-Echüri, Şihâbüddîn Hafâcî, Kalyûbî ve Muhammed bin Ahmed eş-Şevberî gibi zâtlardan ders ve icâzet (diploma) aldı. Bundan sonra Hicaz'a gitti. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede mücavir olarak bir müddet ikâmet etti. Burada ilimle meşgûl oldu. 1061 (m. 1651) senesinde Anadolu'ya doğru yola çıktı. Remle beldesinde, Hanefî mezhebinin büyük âlimlerinden Hayreddîn-i Remli ile görüşüp sohbetinde bulundu. Şam'da Muhammed bin Hamza ve Muhammed bin Bedreddîn gibi âlimlerin sohbetlerine katıldı. Anadolu'ya geldi. Bir sene kadar kaldı. Çok alâka ve i'tibâr gördü.

Tekrar Mekke'ye dönen Muhammed Sûsî, orada çok tanındı. Maddî ve ma'nevî makamı yükseldi. Mekke-i mükerremenin şerîfi oldu. Onun izni ve görüşü alınmadan bir iş yapılmazdı. Umûmî ve husûsî birçok işler, onun vâsıtası ile halledilirdi. Ba'zı hâdiselerin sultâna yanlış olarak haber verilmesiyle 1093 (m. 1682) senesinde buradaki vazîfesinden ayrıldı. Sultânın emri ile Mekke'den ayrılması istendi. O sırada fıtr (Ramazan) bayramı idi ve yollar tehlikeli idi. Bunun için bir müddet bekledi. Daha sonra ailesini orada bırakarak kendisi Şam'a geldi. Şam'da Nakîb-ül-eşrâf Seyyid Abdülkerîm bin Hamza'nın yanında kaldı. Daha sonra yalnız başına bir yere çekildi. İnsanlardan çok az kimse ile görüşürdü. Bu yalnızlık günlerinde kitap te'lîfi ile meşgûl oldu.

Doğu memleketlerinde, daha çok Magribî diye tanınan Muhammed Sûsî, çok yer dolaştı. İlme çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. Çeşitli ilimlere dâir pekçok kitap yazdı. Yazdığı kitaplardan ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Cem'ul-fevâid min Câmi'ıl-usûl ve Mecma'uz-zevâid. 2- Sılat-ül-halef bi mevsıl-is-selef, 3- Tuhfetü ülil-elbâb fil-ameli bil-üsturlâb. 4- Manzûmetün fî ilm-il-mîkât, 5- Muhtasar-ut-tahrir. 6-El-Kürretü fit-tevkît vel-hey'et. 7- Mekâsıd-ül-avâlî. 8- Muhtasaru Telhis-il-Miftâh.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 221

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 204

3) Esma-ül-müellifîn cild-2, sh. 298

4) El-A'lâm cild-6, sh. 151

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 199

6) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 367, cild-2, sh. 70

7) Brockelmann Sup-2, sh. 691

ŞELLÎ (Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed)

Târih, astronomi ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Ebî Bekr bin Ahmed'dir. Künyesi Ebû Ulvî, lakabı Cemâlüddîn'dir. Şellî ve Hadramî diye bilinir. 1030 (m. 1621) senesinde Yemen'in Hadramût bölgesinde bulunan Terim beldesinde doğdu. 1093 (m. 1682) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk öğrenimini babasından gördü. Abdullah bin Ömer Bagrib'den ilim tahsil etti. On yaşına geldiğinde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından dînî ve Arabî ilimleri tahsile devam etti. Şeyh Fahrüddîn Ebû Bekr bin Şihâbüddîn'den; tefsîr,

hadîs, usûl ve Arabî ilimleri öğrendi. Seyyid Abdurrahmân bin Ulvî'den, Muhammed bin Muhammed'den, Kâdı Seyyid Ahmed bin Ömer'den, Seyyid Ukayl bin İmrân'dan ve Ömer bin Abdürrahîm'den de ilim tahsil etti. İmâm-ı Gazâlî'nin "Akîde"sini, Nevevî'nin "Erbâ'în"ini, "Ecrümiyye", "Katr-ün-nedâ", "Milha ve İrşâd" adlı eserleri ezberledi. Ezberlediği bu eserleri, hocalarının huzûrunda okudu. Birçok âlimlerden hadîs-i şerîf dinledi. Hindistan'a gidip, o beldenin âlim ve faziletli kimselerinden ilim ve irfan aldı. Daha sonra Haremeyne (Mekke ve Medine) geldi. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret etmekle şereflendi. Mekke ve Medine'de birçok hadîs âlimiyle karşılaşıp, onların sohbetlerinde bulundu ve hadîs dinledi. Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed bin Alâüddîn el-Bâlî'den de hadîs dinledi. Onun huzûrunda Sahîh-i Buhârî'yi iki defa okudu. Ondan çeşitli ilimleri uzun müddet okudu ve bütün ilimleri öğretme husûsunda icâzet (diploma) aldı. Hâfız Ebû Mehdî Îsâ bin Muhammed bin Muhammed Sa'âlebî'den de Mekke'de bulunduğu müddet içinde ilim tahsil etti. Ondan hadîs dinledi ve icâzet aldı. Sohbetinde bulunup tasavvuf ilmini öğrendi. Feyz alıp hırka giydi. Safiyyüddîn Ahmed bin Muhammed el-Medenî el-Kaşsâşî'den Câmi'us-sagir'in bir kısmını okudu. Ondan da icâzet aldı. Şeyhülislâm Abdülazîz Zemzemî'den fıkıh öğrendi. İcâzet aldı. Ferâiz ve hesab ilmini tahsîl etti. Namaz, vakitleri ilmini öğrendi. Doğuda ve batıda meşhûr olan Muhammed bin Ulvî ve Seyyid Zeynüddîn'in sohbetlerinde bulundu. Onlardan da hırka giyip zikir aldı. Özellikle fıkıh ve tasavvufta yüksek dereceye ulaştıktan sonra, ders okutmak ve fetvâ verme husûsunda bütün hocalarından icâzet aldı. En son hocası Ali bin Cemâl vefât ettiği zaman, onun talebeleri, Şellî'ye, hocalarının harem-i şerîfteki yerine geçmesini ve ders okutmasını istediler. O da, ilim öğrenmekte olduğunu, diğer hocalarının hayatta bulunduklarını özür beyân ederek kabûl etmek istemedi. Fakat ısrarlara dayanamayıp hocasının yerine ders okutmaya başladı. Birkaç sene ilim öğretip talebe yetiştirdikten sonra, şiddetli bir hastalığa tutuldu. Mescid-i Haram'da ders veremez oldu. Ondan evinde ders vermesini istediler. Fakat hastalığından dolayı mümkün olmadı. Bulunduğu yerde de kalbi rahat etmedi. Evinde eser yazmağa başladı. Namaz vakitleriyle ilgili ve müceyyeb (trigonometri) ilmine dâir bir risale yazdı. Talebeleri, Mısır, Yemen ve Hindistan âlimlerinden çoğu bu risalelerden çok istifâde ettiler. Evinde eser yazmakla meşgûl iken vefât etti.

Muhammed bin Ebû Bekr eş-Şellî, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh, tefsîr, hadîs ve târih ilimlerinde özel ihtisas sahibi idi. Yemen'de, Hindistan'da ve Haremeyn'de bulunan birçok âlim ve velînin ilim meclislerinde ve sohbetlerinde bulunarak, yüksek ilim ve irfan sahibi olmuş, Peygamber efendimizin güzel ahlâkıyla ahlâklanmıştı. Ömrünü ilim öğrenmek ve öğretmekle kıymetlendirmiş, pekçok kıymetli eser yazmış idi. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Şerhu Muhtasar-ül-İzâh li-İbn-i Hacer, 2- Ikd-ül-Cevâhir alen-Nûr-üs-Sâfir fî ihbâr-il-karn-il-âşir: Hicri onuncu asırda yaşayan zâtların hayâtını anlatan Nûr-üs-sâfir adlı esere yazdığı bir ciltlik zeyldir. 3- Minhat-ül-mekkiyye fî Şerh-it-Tuhfet-il-kudsiyye fil-ferâiz, 4-El-meşrâ-ur-râviyyi fî menâkıb-ı âli ulviyyi, 5- Netais-üd-dürer fî ihbâr-il-karni hâdî aşer, 6- Tarihu vülât-i Mekke. 7- Risâletün fî ilm-il-müceyyeb: Trigonometrik hesablar vardır. 8-Risâletün fî ilm-il-Mîkât bilâ-âlet Namaz vakitleriyle ilgilidir. 9- Risâletün fî ma'rifet-i zıll-i Zeval külli yevmin li ard-il-mekke: Mekke arzına göre hergün öğle vaktinin girişini bildiren bir risaledir. 10- Risâletün fil-Mukantara: Namaz vakitlerinin hesapla bulunmasıyla ilgili bir eserdir. 11- Risâletün fil-usturlab: Namaz vakitlerinin hesabında ve ba'zı ölçümlerde kullanılan usturlab aletiyle ilgilidir. 12- Şerh-i Mantık-is-Süyûtî.

Bu eserlerinin yanında başka şerh ve risaleleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 105

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 336, 338

3) Esmâ-ül-müellifîn cild 2, sh. 299

4) El-A'lâm cild-6, sh. 59

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 106, 486, 579, 662

6) Brockelmann Gall-2 sh. 383, Sup-2 sh. 516

ŞEMSEDDÎN AHMED EL-ENSÂRÎ

Osmanlı âlimlerinden. Rumeli'de Karabağ Gence'de yetişmiştir. İsmi Ahmed, lakabı Şemseddîn, nisbeti Ensârî'dir. Babası da sâlihler zümresinden kıymetli bir zât idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1009 (m. 1600) senesinde Safer ayının onüçünde İstanbul'da vefât etti. Şeyh Vefâ Câmii civarında medfûndur.

Asrının âlimlerinden ilim öğrenerek yetişip kemâle geldikten sonra, Süleymâniye medreselerinde müderris oldu. Bu sırada ilmini ilerletmek için Şah Efendi'nin hizmetine girdi ve müderrislikten ayrıldı. Bu âlimin yanında yetişip maksadına kavuştuktan sonra tekrar müderrisliğe döndü. Bundan sonra üç sene müddetle Rumeli kadıaskeri Hâmid Efendiye mülâzim oldu.

977 (m. 1569) senesinde Vezîr-i a'zam Mehmed Paşa'nın Burgaz şehrinde yaptırdığı medrese tamam olduğunda, buraya ilk müderris olarak ta'yin olunan Şemseddîn Ahmed Efendi, üç sene sonra İstanbul'a geldi. Çeşitli medreselerde vazîfe yaptı.

Sahn-ı semân ve Ayasofya gibi meşhûr medreselerde bulundu.

987 (m. 1579) senesi Şa'bân ayında Üsküdar'da bulunan Vâlide Sultan Medresesi'ne müderris oldu. İki sene sonra Cemâzil-evvel ayında Bostan-zâde Mustafa Efendi yerine Şam, bundan iki sene sonra da Behâüddîn-zâde Efendi yerine Edirne kadısı olan Şemseddîn Ahmed el-Ensârî aynı sene içinde İstanbul'a naklolundu.

992 (m. 1584) Ramazân-ı şerîf ayında Kadr gecesinde Anadolu kadı-askeri oldu. İki sene sonra Şa'bân ayında emekliye ayrıldı. 996 (m. 1588) senesi başında Kâhire kadılığına getirildi. İki sene sonra hacca gitti. 1000 (m. 1591) senesi Receb ayında ikinci defa Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine naklolundu. Bir sene sonra Safer ayı içinde bu vazîfeden ayrıldı.

Bu sırada Vezîr-i a'zam Sinân Paşa'nın yaptırdığı Dâr-ül-hadîs (hadîs-i şerîf ilimlerinin okutulduğu medrese) tamam olmuş idi. Burada ders vermek vazîfesi Şemseddîn Ahmed El-Ensârî'ye (r.aleyh) verildi. 1004 (m. 1595) Ramazan ayında ikinci defa Kâhire kadılığına getirildi, iki sene sonra tekrar emekli oldu.

Şemseddîn Ahmed el-Ensârî, devamlı ibâdet ve ilim ile meşgûl olur, gece-gündüz kitap mütâlâa ve te'lîf etmekle vakit geçirirdi. Hem maddî, hem de ma'nevî ilimlerde yüksek ilmi, ihtisası vardı. Yazısı da çok güzel idi. Çeşitli eserler te'lîf etmiş olup, Beydâvî tefsîri'ne haşiyesi, Telvîh, Mevâkıf ve Miftâh isimli eserlere ta'likâtı ve Hidâye şerhlerine ilâveleri vardır.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 440

ŞEMSEDDÎN BÂBİLÎ

Hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Alâüddîndir. Künyesi Ebû Abdullah olup, lakabı Şemseddîn'dir. 1000 (m. 1591) senesinde Bâbil'de doğdu. 1077 (m. 1666) senesinde vefât etti.

Babası onu, Mısır'ın bir köyü olan Bâbil'den Kâhire'ye götürdü. Bu sırada Şemseddîn Bâbilî dört yaşında küçük bir çocuk idi. Babası ile birlikte büyük âlim Şemseddîn Remlî'nin huzûruna gittiler. Şemseddîn Remlî dört yaşındaki Şemseddîn Bâbilî'yı hayır duâ etti.

Şemseddîn Bâbilî; Şemseddîn Remlî, Nûreddîn Zeyyâdî, Şeyh Ali Halebî, Abdurraûf Hünâvî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Mâlikî âlimlerinden Burhâneddîn Lekânî, Ebü'n-Necâ Sâlim Senhûrî, Nûreddîn Ali Echürî'den hadîs ilmini ve Arabî ilimleri öğrendi. Usûl-i fıkıh, mantık, me'ânî, beyân ilimlerini; Şihâbüddîn Ganîmi, Şihâbüddîn Ahmed bin Halîl Sübkî, Şehâbüddîn Ahmed bin Muhammed Şelbî, dayısı Süleymân Bâbilî, Sâlih bin Şihâbüddîn Bülkînî'den öğrendi. Ayrıca; Hicazi Va'izî, Ahmed bin Îsâ Kelbî, Yûsuf Zerkânî, Seyfüddîn Makkarî, Ahmed Senhûri'den de ilim öğrendi.

Şemseddîn Bâbilî, kırâatlere göre Kur'ân-ı kerîmi, Şâtıbiyye'yi, Behçeyi, hadîs usûlüne dâir olan Irâkî'nin Elfiye'sini, İbn-i Mâlik'in Elfiye'sini, Cem'ul-cevâmi'i, Telhis'in metnini ve daha başka kitapları ezberlemiştir.

Şemseddîn Bâbilî'den çok kimse ilim öğrendi. Ondan ilim öğrenenlerin ba'zıları şunlardır: Mansûr Tûhî, Şihâbüddîn Ahmed Beşbîşî, Şemseddîn Muhammed bin Halîfe Şevberi, Abdülkâdir Safveri, Muhammed Habbâz, Muhammed bin Ali Mektebi, Ahmed bin Abdurraûf, Abdullah bin Tâhir Abbasî, Ali Eyyûbî, Ali bin Ebü'l-Bekâ, İskender Makkarî, Sa'îd bin Abdullah Bekşîr, Abdülmuhsin Kal'î, İbrâhim bin Muhammed Zencebîlî, Ali bin Bâhâc. İbrâhim Hıyâri.

Meşhûr âlim Şellî, târihinde, Şemseddîn Bâbilî'yi şöyle anlatır: "O güzel hasletlerle süslenmişti. Ondan asrında bulunan herkes istifâde etti. Müşkil mes'eleleri hâlleder, fetvâlar verirdi. İlmi yaymak ve öğretmekte çok mahir idi. Naklî ve aklî ilimlerde çok yüksek idi. Usûl ve furû' mes'elelerinde mütehassıstı. Hangi ilmi okutsa, dinleyen, o ilmi ondan daha iyi bilen yok zannederdi. Şemseddîn Bâbilî birkaç kere hacca gitti. On sene Mekke-i mükerremede ikâmet etti."

Şemseddîn Bâbilî ilimde çok üstün dereceye ulaşıp, akranlarını geçti. Ahlâkı ve sûreti güzeldi. Tasavvuf yolunda da ileri derecelerde bulunuyordu. Teheccüd namazına devam ederdi. Ömrünü ders vermekle geçirirdi. Aza kanâat eder, nefsini çok iyi tanırdı. Şemseddîn Bâbilî açıktan ve gizli olarak Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ederdi. Cum'a günleri Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Kur'ân-ı kerîmi okurken çok ağlardı. Hiçbir zaman Allah korkusunu kalbinden çıkarmazdı. Ceza vermeye gücü yettiği zaman affederdi. Adâlet ve insaf sahibi idi. Derin bir âlim ve zâhid idi. Verâ' sahibiydi. Dersleri feyzli ve bereketli idi.

Şemseddîn Bâbilî, zamanının âlimlerinden, en çok hadîs-i şerîf metni ezberlemiş olanı, hadîs ricalini, hadîs-i şerîflerin sahih olanını sahih olmayanından en iyi ayıranı idi. Hocaları ve arkadaşları onun bu durumunu i'tirâf ederlerdi.

Anlatılır ki: Kadr gecesinde, hadîs ilminde İbn-i Hâcer-i Askalânî gibi olması için duâ etmişti. Ondan sonra gördüğü herşeyi ezberlemişti.

Vezîr-i a'zam Ahmed Paşa, Şemseddîn Bâbili'den cihâd ve cihâdın faziletlerine dâir bir kitap yazmasını rica etti. Bunun üzerine çok kısa zamanda kıymetli bilgileri ihtivâ eden bir kitap yazdı. Şemseddîn Bâbilî, talebelerini eser yazmaktan menederdi ve; "Bu zamanda kitap yazmak, vakti zayi etmektir. Çünkü insan önce gelen âlimlerin eserlerini anlatmaya çalışırsa, büyük bir ni'met, ilmin ismini ve yayılmasını daha devam ettiricidir. Her ilme dâir eserler yazılıp, eser yazma işi halledilmiştir" derdi.

Şemseddîn Bâbilî'ye, asrının âlimlerinden birisinin bir eser yazdığı söylenince şöyle buyurdu: "Eser şu yedi kısımdan birisi için yazılır. Bunların dışında herhangi bir sebeple eser yazılmaz. Bu yedi kısım şunlardır: 1- Daha önce bilinmeyen ve yazılmamış bir şeyi yazmak, 2- Noksan birşeyi tamamlamak, 3- Kapalı birşeyi açıklamak, 4- Ma'nâsını bozmadan uzun olan birşeyi kısaltmak, 5- Karışık birşeyi tertip etmek, 6- Bir kitabı yazanın hatâ ettiği noktayı beyân etmek, 7-Dağınık birşeyi derleyip toplamak."

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 39

ŞEMSEDDÎN MEYDÂNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed Yûsuf bin Ahmed bin Muhammed olup, nisbeti, El-Hamevî el-Meydânî ed-Dımeşkî'dir. Lakabı Şemseddîn'dir. Şemseddîn Meydânî ismi ile tanınır. Aslen Suriye'nin Hama şehrindendir. Dımeşkin dışında Meydân denilen yerde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1038 (m. 1624) senesi Zilhicce ayının onüçünde Pazartesi günü öğleden evvel vefât etti.

Dımeşk'ın dışında bir meydanda bulunan Mencek Câmii'nin İmâmı Şeyh Kuzeyhâ'dan, Kur'ân-ı kerîm okumasını öğrenen Meydânî, Şeyh Hasen es-Saltî'den de Kur'ân-ı kerîm dersleri aldı. Ferâiz ve hesap ilimlerini Muhammed bin İbrâhim Tennûri'den, kırâat ve başka ilimleri, Şeyhülislâm Şihâbüddîn Ahmed bin Ahmed et-Tayyibî ve Şihâbüddîn Ahmed el-Gazzî'den okudu. Bunlardan başka; Yûnus el-Aysâvi, Mensûr bin Muhib, Ebü'l-Fidâ İbrâhim Nablüsî, İmâdüddîn Hanefî, Muhammed Hicâzî ve Şihâbüddîn Aysâvî gibi zâtların ders ve sohbetlerinde de bulunup ilmini ilerletti.

983 (m. 1575) senesinde Mısır'a giden Meydânî, dokuz sene müddetle Ezher Câmii yakınında ikâmet etti. Şemseddîn Remlî ve Nûreddîn Zeyyâdî gibi oranın meşhûr âlimlerinin derslerinde bulundu. Devamlı ilimle meşgûl olup, hiç boş kalmazdı. Birkaç kitabı kendi el yazısıyla yeniden yazdı. Öyle oldu ki, Ezher'de bulunanlar, onun ilim öğrenmek husûsundaki gayret ve sebatını birbirlerine anlatmaya başladılar.

Şemseddîn Meydânî (r.aleyh), Mısır'da dokuz sene kaldıktan sonra tekrar Şam'a döndü. Orada ders okutmaya başladı. Çok talebesi oldu. Talebelerinden bir topluluk ders aldıktan sonra, peşinden diğer bir cemâat gelip ondan ders alırlardı. Kırk sene müddetle bu şekilde talebe okutarak hizmet etti. Bilhassa fıkıh ilminde pekçok ince bilgilere sahipti. Yetiştirdiği talebeleri, daha o hayatta iken muhtelif yerlerde vazîfe aldılar.

Şemseddîn Meydânî, bir ara Şam'daki meşhûr Benî Ümeyye Câmii'nin imamlığını yaptı. 1020 (m. 1611) senesinde henüz yeni baliğ olmuş Muhammed isminde bir çocuğu tâ'ûndan vefât etti. Oğlunun vefâtı sebebiyle çok mahzûn oldu. Bir kızından başka çocuğu kalmadı. Hacca gitmeye ve bir müddet orada kalmaya karar verdi. Sonra Şeyh Sa'düddîn ile beraber Mekke-i mükerremeye gitti. Hacdan sonra bir müddet orada kalıp, ertesi sene memleketine geri döndü.

Dönüşünde, kendisine müderrislik yapması teklif edildi. Kabûl edip vazîfeye başladı. Bu sırada "El-Ikd-ül-manzûm fî rıhlet-ir-Rûm" isimli eserini te'lîf etti.

Şerefüddîn-i Dımeşkî ve Şeyh Ali el-Kabradî, Şemseddîn-i Meydânî'nin talebelerindendir.

Şemseddîn-i Meydânî, vefât ettiği günün ikindi namazından önce cenâze namazı kılınıp, Bâb-üs-sagîr kabristanında, babasının kabri yanında defnolundu.

Ikd-ül-manzûm'dan başka, Şerh-i tahrir'e haşiyesi ve Zehr-ül-bânât-il-magrûse fî fadl-i Nîl-i Mısr-ıl-mahrûse isimli eserleri vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 170

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 311

3) El-A'lâm cild-7, sh. 62

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 274

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 616 cild-2, sh. 111

ŞEMSEDDÎN REMLÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hamze'dir. Lakabı Şemsüddîn'dir. Ona Şafiî Sagîr (küçük Şafiî) de denir. 919 (m. 1513) senesinde Kâhire'de doğdu. 1004 (m. 1595) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

Şemseddîn Remlî, babasından; fıkıh, tefsîr, sarf, nahiv, me'ânî, beyân ve târih ilimlerini öğrendi. Babası şöyle dedi: "Hamd olsun oğlum Muhammed nâdir olan mes'eleler dışında, asrının âlimlerine ihtiyâç duymaz." Şemseddîn Remli, daha başlangıçta, babasının ilimde bulunduğu son mertebeye ulaştı. Kur'ân-ı kerîmi, Behçe ve daha başka kitapları ezberledi. Şeyhülislâm Kâdı Zekeriyyâ ve Burhânüddîn Ebû Şerîften ilim öğrendi.

Necmüddîn Gazzî, Şemseddîn Remlî'nin hayâtını anlatırken şöyle demektedir. "O, Şeyhülislâm Ahmed bin Neccâr Hanbelî, Şeyhülislâm Yahyâ Demirî el-Mâlikî, Şeyhülislâm Trablusî el-Hanefî, Sa'düddîn Zehebî eş-Şâfiî'den rivâyette bulundu. Anlayışı ve kavrayışı çok kuvvetli idi. Allahü teâlâ onda, ezberleme, anlama, ilim ve onunla amel etme faziletlerini toplamıştı. Güzel hasletlerle donanmıştı."

Abdülvehhâb, "Tabakât-ül-vüstâ" ismindeki kitabında onun hakkında şöyle demektedir. "Onu küçüklüğünde omuzlarımda taşıdım. Uzun zamandan beri tanırım. Onda dinî hayâtına leke getirecek bir şeye rastlamadım. Küçüklüğünde çocuklarla beraber oynamazdı. Takvâ üzere yetişti. A'zâlarını günahlardan muhafaza etti. Ben onu omuzlarımda taşırken, Nâsıriyye Medresesi'nde babasının derslerini dinlerdim. Daha o zaman, Şemseddîn Remlî'de Allahü teâlânın tevfîkinin alâmetlerini görürdüm.

Allahü teâlâ, onun hakkındaki ümidimi gerçekleştirdi. O, sevenleri için sevinç ve huzûr kaynağı idi. Fetvâ husûsunda asrındaki âlimlerin müracaat yeri idi. Asrındaki âlimler onun dindarlığı, vera'ı, güzel ahlâkı husûsunda icma' (söz birliği-ittifâk) etmişlerdi. O, her hâlinde düşünülenlerden daha fazlasını yerine getirdi."

Şemseddîn Remlî, babasının vefâtından sonra, ders vermeğe başladı. Tefsîr, hadîs, usûl, fürû', nahiv, me'anî, beyân ilimlerini okuttu. Onun dersine devam edenlerin sayısı, babasının dersine devam edenlerin sayısından fazla idi. Meşhûr âlim Nâsırüddîn Tablâvî, Şemseddîn

Remlî'den yaşlı olduğu hâlde, yine de onun derslerinde hazır bulunurdu. Nâsırüddîn Tablâvî'ye; "Niçin onun derslerine gidiyorsun?" diye sorduklarında; "Ben ondan bilmediklerimi öğreniyorum" diye cevap verirdi. Bir kere Şihâbüddîn İbni Kâsım'a; "Niçin sen de ayrı bir ders vermiyorsun?" diye sorduklarında; "Şemseddîn Remlî varken, bana ayrı bir ders halkası kurmam yakışmaz" dedi. Şemseddîn Remlî'nin şöhreti her tarafa yayıldı. Ders verdiği ve ona bağlı birkaç medrese vardı. Şafiî mezhebi ile ilgili fetvâlara da o bakardı.

Asrındaki Şafiî âlimlerinin çoğu, Şemseddîn Remlî'den ilim öğrendi. Halledemedikleri meselelerde ona müracaat ederlerdi. Nûreddîn Zeyyâdî, Sâlim Şebşîri, Şemsüddîn Muhammed Meydânî, Nu'mân Hıbrâsî onun en büyük talebelerindendir. Ebü't-Tayyib Gazzî de ondan ilim öğrendi.

Şemseddîn Remlî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır. 1- Nihâyet-ül-muhtâc ilâ şerh-il-Minhâc lin-Nevevî, 2- El-Fetâvâ, 3-Gâyet-ül-beyân fî şerhi Zübdet-il-kelâm, 4- Şerh-ül-ukûd fin-nahvî, 5- Şerhu Manzûmet-i İbn-il-Imâd fil-aded.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 255

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 342

3) El-A'lâm cild-6, sh. 7

4) Brockelmann Sup-2, sh. 442

ŞEMSEDDÎN TİMURTÂŞÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve meşhûr "Tenvîr-ül-ebsâr" kitabının müellifi. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Ahmed el-Hatîb İbni Muhammed el-Hatîb İbni İbrâhim el-Hatîb el-Gazzidir. Mûsânnifîn torunu Şeyh Muhammed bin Sâlih, bu silsileye İbrâhim'den sonra, "İbn-i Halîl İbni Timurtâşî"yi de ilâve etmiştir. Lakabı Şemseddîn olup, Şeyhülislâm diye vasıflandırılmıştır. Çünkü zamanının Hanefî âlimlerinin en büyüklerinden idi. "Timurtâşî" nisbeti ile meşhûr oldu. Timurtâş, "Esmâ-ül-emâkîn vel-Bikâ" adlı eserde, Hârezm köylerinden bir köy olarak gösteriliyor ise de, İbn-i Âbidîn, onun bu köyden değil, dedesi Timurtâşî'ye nisbet edilmiş olmasının gerçeğe daha yakın olduğunu söylemektedir. 923 (m. 1517) senesinde Filistin'de bulunan Gazze şehrinde doğdu.

Hanefî fıkıh âlimi olan Timurtâşî, son devir âlimlerinin en çok i'timâd ettikleri, sîreti ve sûreti güzel, hafızası kuvvetli, mütâlâası geniş büyük bir âlimdir. Zamanında onun derecesine yükselen kimse bulunmamıştır. Şaşılacak derecede çok eserleri vardır. Bunlardan biri de, "Tenvîr-ül-ebsâr" adındaki fıkıh kitabıdır. Bu kitap, fıkıhta kadri büyük, faydası çok bir eserdir. Fıkıh mes'elelerini son derece titizlikle incelemiş ve muvaffak da olmuştur. Şöhreti her yere yayılmıştır. Bu eser, onun en faydalı kitaplarından biridir. Onu, kendisi şerh ettiği gibi, âlimlerinden bir cemâat ve bu meyânda Şam müftîsi Alâüddîn-i Haskefi de şerh etmiş ve bu şerhine, "Dürr-ül-muhtâr" adını vermiştir. Başka eserleri de vardır. 1004 (m. 1595) senesinde Gazze'de vefât etti. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin dedelerinden Hâşim bin Abdi Menâf da oradadır. İmâm-ı Şafiî hazretleri de bu şehirde doğmuş idi.

Muhibbî, onun hakkında diyor ki: "Timurtâşî, asrında Hanefî fakîhlerinin reîsi olup, fâzıl ve büyük bir İmâm idi. Az konuşurdu. Sîreti güzel, hafızası kuvvetli, mütâlâası çoktu. Zamanında onun derecesine yükselen olmadı. Önce kendi memleketi olan Gazze'de, Şafiî müftîsi, Şemseddîn Muhammed bin el-Meşrıkî el-Gazzî'den çeşitli ilimleri tahsil etti. 998 (m. 1589)

senelerinin sonlarına doğru, dört defa Kâhire'ye gidip geldi. Orada "Bahr" kitabının müellifi Şeyh-ül-İmâm Zeynüddîn İbni Nüceym ve büyük âlim Emînüddîn bin Abdülâl'den fıkıh ilmini öğrendi.

Ayrıca Mısır Kâdı'l-kudâtı Mrvlânâ Ali bin Hamâî'den ilim tahsil etti. Sonra memleketine döndü. Her ilimde çok yükseldi. Fetvâ için, insanlar ona gelirdi. Çok kıymetli kitaplar te'lîf etti."

Eserleri: 1- Tenvîr-ül-ebsâr ve Câmi'ul-bihâr: Fıkıh ilminde kıymeti çok yüksek bir metindir. Fıkıh mes'elelerinde her ince mes'eleyi tetkik etti. Her yere yayılan meşhûr bir eserdir. Bunu kendisi şerh edip, ona da "Minah-ül-gaffâr" adını verdi. Bu eserini, mezhebinin bütün kitaplarından faydalanarak hazırlamıştır. Şam müftîsi Alâüddîn-i Haskefi, Şam'da oturan Mevlânâ Hüseyn bin İskender Rûmî, Şam'da Nâsıriyye müderrisi Şeyh Abdürrezzâk gibi daha birçokları bu eser üzerine kıymetli şerhler yazdı. Anadolu'da Şeyhülislâm Mevlânâ Muhammed Ankaravî de, gayet kıymetli ve faydalı yazıları ile bu kitabın kenarlarını süsledi. Hayreddîn-i Remli de, müellifîn şerhine çok faydalı haşiyeler yazmıştır. 2- Şerh-ül-Kenz-id-dekâik: Bu eserin, "Kitâb-ül-eymân" bölümüne kadarını şerh etmiştir. 3-Şerh-ül-Vikâye: Bir bölümünü şerh etti. 4- Dürer ve Gurer haşiyeleri: "Kitâb-ül-hac" bölümüne kadarını şerh etmiştir. 5- Kitâbü mu'în-il-müftî alâ cevâb-il-müsteftî: Büyük bir cild halindedir. Fetvâlarını iki cild hâlinde toplamıştır. 6- Risâletün fî hasâis-il-aşeret-il-mübeşşirîn bil-Cenneti, 7-Risâletün fî beyân-i cevâz-il-istinâbeti fil-hutbe, 8-Risâletün fî beyân-i ahkâm-il-kırâeti half-el-İmâm, 9-Risâlet-ün-nefâis fî ahkâm-il-kenâis, 10-Risâletün fî ismet-il-enbiyâ, 11-Risâletün fî dühûl-il-hamâm, 12- Risâletün fit tecviz, 13-Risâletün fî mesh-il-huffeyn, 14- Risâletün fin-nükûd, 15- Risâletün fî ahkâm-id-dürûz vel-irfâz, 16- Risâletün fit-tansîs vel aded, 17- Risâletün fin-nikâh, 18- Risale tün fil-vakf, 19- Şerhu Bed'ıl-emâlî, 20-Şerh-ül-Avâmil lil-Cürcânî, 21- Şerhu Katr-un-nedâ, 22- Şerh-ül-Menâr: Nesefî'nin usûl-i fıkıh hakkındaki eserinin şerhidir. 23- Şerhu muhtasar-ıl-Menâr, 24- Ikd-ül-cevâhir-in-nîrât fî beyân-ı hasâis-il-kirâm-il-aşeret-is-sikât, 25- Ferâiz-i Timurtâşî, 26- Kitâb-ül-vüsûl ilâ kavâid-il-usûl, 27-Mis'af-ül-hükkâm alel-ahkâm, 28-Manzûmetün fit-tasavvuf, 29-Şerhu müşkilât-il-mesâil, 30- Mevâhib-ül-Mennân fî şerh-i tuhfet-il-akrân. Daha başka eserleri de vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 196

2) Hulasat-ül-eser cild-3, sh. 18-20

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 262

4) El-A'lâm cild-6, sh. 239

5) Keşf-üz-zünûn sh. 96, 501, 1676, 1746, 1974

6) Brockelmann Sup-2 sh. 427

ŞERÎFÎ-ZÂDE (Seyyid Muhammed bin Seyyid Muhamed)

Anadolu'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin Seyyid Muhammed'dir. Peygamber efendimizin soyundandır. Eski Hamîd (Isparta) vilâyetine bağlı Eğirdir kasabasındandır. Babası, meşhûr kadılardan Şerîfi Muhammed Efendi olup, ona nisbetle Şerîfî-zâde ismi ile tanındı. 960 (m. 1553) senesinde Eğirdir'de doğdu. 1040 (m. 1630) senesi Zilka'de ayının sekizinde Pazar günü İstanbul'da vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-el-Ensârî'nin (r.a.) türbesi yakınında, daha evvelden hazırlamış olduğu kabrinde defnolundu.

Muhammed bin Muhammed'in yetişmesi için, babası Şerîfi Efendi çok gayret sarfetti. Titizlikle üzerinde durarak hiçbir fedâkârlıktan kaçınmadı. Şerîfi-zâde'nin baba ve dedeleri de âlim ve sâlih zâtlar olup, tasavvufta Zeyniyye yoluna mensûb idiler. Babası âlim ve tasavvuf ehli olduğu için; dinin, dîni öğrenmenin, emir ve yasaklara uymanın kıymetini çok iyi bilirdi. Yüksek hâller sahibi idi.

Resûlullah (s.a.v.) efendimizin temiz neslinden olması sebebiyle yaratılıştan, üstün akıl, firâset, kabiliyet ve yüksek olgunluğa sahip olan Şerîfi-zâde, babasından ve asrının yüksek âlimlerinden okuyarak, zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetişti. Bundan sonra büyük âlim ve aynı zamanda şeyhülislâm olan Zekeriyyâ Efendi'nin hizmetine girdi. İlmini ilerletmek için çok gayret gösterdi. Zekeriyyâ Efendi'nin yüksek teveccüh ve yardımı ile, emsalleri arasında yüksek derece ve i'tibâra kavuştu. Zekeriyyâ Efendi, 990 (m. 1582) senesinde Anadolu kadıaskeri olunca, Şerîfi-zâde'ye tezkirecilik vazîfesini verdi. O da bu vazîfeyi hakkıyla yürüttü. Zekeriyyâ Efendi'nin yaptırdığı medrese 1001 (m. 1592)'de tamamlanınca, Zekeriyyâ Efendi, bu medreseye ilk müderris olarak Şerîfi-zâde'yi ta'yin ettirdi.

1006 (m. 1597) senesi Şa'bân ayında, Mûsâllî Çelebi yerine Zâl Paşa Medresesi'ne müderris oldu. İki sene sonra Dursun-zâde Abdullah Efendi yerine Gazânfer Ağa Medresesi'ne, bir sene sonra da Sahn-ı semân medreselerine geçti. Üsküdar Vâlide Sultan Medresesi ve Süleymâniye medreselerinde de müderrislik yaptıktan sonra, 1013 (m. 1604) senesinde Halep kadısı oldu. Bir sene sonra Galata kadılığına getirildi. Şam, Mekke-i mükerreme, Edirne, Kâhire ve İstanbul kadılıklarında bulundu.

1029 (m. 1620) senesi Cemâzil-evvel ayında Anadolu kadıaskeri oldu. Bundan sonra çeşitli vazîfelerde bulunup, 1033 (m. 1624) senesi Zilka'de ayında ikinci defa Anadolu kadıaskeri oldu. Bir sene sonra, Gubârî Efendi yerine Nakîb-ül-eşrâf makamına getirildi.

Şerîfî-zâde ismi ile meşhûr Muhammed bin Muhammed Efendi; ilim, irfan, yüksek himmet ve güzel ahlâk sahibi yüksek bir zât idi. Arabî ilimlerde mahir olup, edebî ilimlerde kıymetli cevher misâli idi. Şiir ve inşâda (güzel yazı yazmakta) zamanının bir tanesi idi. İyilik ve ihsân sahibi çok yumuşak ve çok cömert huylu idi. Türkçe ve Arabî bir çok kitabı okuyup tetkik etmiş idi. Kasîde-i Bürde'ye açıklamaları ve kendisinin de çok güzel bir kasidesi vardır. "Şerîfi" mahlası ile yazdığı şiirleri ve tezkireleri ile meşhûr oldu. Şiirleri fesahat ve belagat bakımından çok yüksektir.

---

1) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 141

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 742

ŞEYH ABDÜSSELÂM (Şâh-ı A'lâ)

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdüsselâm olup, Bürhân-ı atkıya Şeyh Nizâm Osmânî Çeştî Pâni-püti hazretlerinin oğludur. Haya ve ilim menbâı olan Hazreti Osman'in temiz neslinden olup, nesebi şöyledir: Şâh-ı A'lâ Bürhân-ül-atkıya Nizâmüddîn'in, o Şeyh Osman Zinde Pîr'in, o Abdülkebîr Evliyâ'nın, o Abdülkuddûs'ün, o Şiblî'nin, o Kutb-i Rabbanî Celâlüddîn-i Kebîr-i Evliyâ'nîn, o Mu'izzüddîn Hâce Mahmûd'un, o Kerîmüddîn Ya'kûb'un, o Cemîlüddîn Îsâ'nın, o Mecdüddîn İsmâil'in, o Şerefüddîn Muhammed'in, o Bedreddîn Ebû Bekr'in, o Sadreddîn Abdürrahmân-ı Sânî'nin, o Zeynüddîn Abdül'azîz Serahsî'nin, o Fahreddîn Hâlid'in, o Ziyâeddîn Velîd'in, o Kutbüddîn Abdülazîz Kebîr'in, o Rükneddîn Abdürrahmân Kebîr'in, (ki

Medine'den Kâzrûn'a gelmiştir) o Alâüddîn Abdullah Sânî'nin, o Âlemüddîn Abdül'azîz'in, o Hüsâmeddîn Abdullah-i Kebîr'in, o İmâmüddîn Ömer'in, o Emîr-ül-mü'minîn habîb-i Rahmân Câmi-i Kur'ân Hazreti Osman'ın, o Affânın, o Ebü'l-Âs'ın, o Ümeyye'nin oğludur. Ümeyye ise Abdüşşems olup, Abd-i Menâfin oğludur.

Şeyh Abdüsselâm, onuncu asrın ilk senelerinde doğdu. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 1033 (m. 1623) senesinde Rebî'ul-evvel ayının yirmibeşinci günü, yüzyirmibeş yaşını geçmiş olarak vefât etti. Hânekâhının bahçesinde medfûndur. Vefâtına yakın dişleri yeniden çıkmış, beyaz olan saçı-sakalı siyahlaşmış, birkaç sene sonra tekrar beyazlamıştı.

Tasavvuf yolunda yüksek babasının huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla ilerleyen Şeyh Abdüsselâm, ayrıca âlim ve velîlerin kutbu olan Şah Nizâm Nârnûlî'den de hilâfet aldı. Yüksek babasından aldığı hilâfetten ayrı olarak, hocasından aldığı hilâfet silsilesi şöyledir: Şâh-ı A'lâ hilâfeti umdet-ül-evliyâ Şah Nizâm Nârnûlî'den, o Alâ-i Tâc Nâgûrî'den, o Hâce İsmâil bin Hasen'den, o Hâce Hasen Sermest'den, o Hâce Sâlâr'dan, o Hâce İhtiyâruddîn Ömer'den, o Hâce Muhammed Sâvî'den, o Kutb-i Rabbânî Hâce Nasîreddîn'den, o Sultan-ül-Meşâyih Hâce Nizâmüddîn-i Evliyâ'dan, o da Ferideddîn Genc-i Şeker'den hilâfet almıştır.

Kendisi anlatır: Hakîkî büyüklere, Allah adamlarına kavuşmak için çok çalıştım. Çok gayret ettim. Bu esnada gönülleri çeken âlim ve evliyânın kutbu Şeyh Nizâmeddîn Nârnûlî (k.s.) kendi kıyâfetinde zâhir oldu. Beni benden aldı. Husûsî bir teveccüh eyledi. Beni istediğini işâret etti. Takatim kalmadı. Yalın ayak, başı açık dışarı çıktım. Nereye gideceğimi bilemiyordum. Yiyecek ve içecek bir şeyim de yoktu. Birkaç gün sonra o hazretin aşkı beni çekip kendi kendime Nârnûl beldesine gittim. Daha şehre girmemiştim ki, hazret-i Hâce kendi na'lın ve sarığını bir hizmetçinin eliyle bana gönderdi. Yüksek hânekâhına gitmeden, diğer bir hizmetçi geldi. bana bir kâğıt verip dedi ki: "Hazret-i Şeyh, Allahü teâlânın ism-i şerîfini kendi eliyle yazıp, size gönderdi. "Bu ismin zikrine devam etsin ki, yüksek ni'metlere kavuşsun. Sonra huzûruma gelsin" dedi." Yedi gün mescidde kaldım ve o ismin zikrine devam ettim. Kalbimde bir derece safa hâsıl oldu. Emrine uyarak huzûruna gittim. "Elhamdülillah herkesten a'lâ oldun" buyurdu ve izahında âciz kalacağım ma'nevî ihsânlarda bulundu. O günden i'tibâren "A'lâ" diye tanındım. Hazret-i Şeyh'in işâreti ile bu ismi, şecereye ve sicile yazdım. Ondan sonra bir yıl beş ay yedi gün hizmet ve huzûrunda kaldım. Riyâzet ve mücâhedeler yaptım. Nihâyet birgün beni husûsî odasına çağırdı ve; "Baba! Ondört hânedandan bana ulaşan ni'metleri sana verdim. Sana izin veriyorum. Memleketine git ve insanlara bu büyüklerin yolunu, İslâmiyetin yüksek bilgilerini anlat. Bugün üçüncü gündür ki, büyük dedeniz Kutb-ı Rabbânî Şeyh Celâleddîn Kebîr-ül-evliyâ devamlı rü'yâmda bana buyuruyor ki: "Torunumuzu çabuk gönder. Zira benim yerim, onsuz boş kalmıştır." buyurdu. "Yerin boşluğu"nun ma'nâsı nedir diye hayret ettim. Sonra hazret-i Şeyh husûsî hırka, hilâfet ve ayrıca baston ve tesbih verdi. Agra'ya geldiğimde, işittim ki, yüksek babam, Bürhân-ül-atkıya Nizâmüddîn Pâni-püti vefât etmiş. Anladım ki, boş yer buna işâret idi. Pâni-püt'e geldim. Babamdan kalan pîrânın (büyüklerin) emânetini buldum. Yerine geçip vekîli oldum. Onların arzu ettikleri şekilde hizmete devam ettim.

Eski günlerimde Şeyh Muhammed Mevdûd'un türbesine benzer bir hücrede beşgün kaldım. Hiçbirşey yemedim, içmedim. Hatırıma geldi ki, gâibden birşey gelmedikçe kendim birşey yemiyeceğim. Dermansız kaldım. Ayağa kalkıp yürüyecek takatim kalmadı. Gözlerim kararmaya başladı. Aniden hücrenin dışından bir ses kulağıma geldi. "A'lâ, dışarı gel" diyordu. O sözden kuvvet alıp, zorla dışarı çıktım. Gördüm ki, nûr yüzlü bir zât karşımda duruyordu. Elinde de beyaz bir şey vardı. Yanıma geldi. Elinde bulunan beyaz şeyi parça parça yapıp, hepsini bana

yedirdi. Ekmek gibi birşeydi Fakat rengi ve tadı ekmeğe benzemiyordu. O zât birşey söylemeden gitti. Biraz ileride kayboldu. Müşkillerimi ondan sormadığıma üzüldüm. O gece aynı zâtı rü'yâda gördüm. Soracaklarımı sordum ve cevaplarını aldım.

Şeyh Abdüsselâm, bir sohbet meclisinde bulunuyordu. Şehrin ve civârın ileri gelenleri de orada idi. Mirzâ Muhammed Sakin de onun yakınında oturmuş biriyle konuşuyordu. Bir ara; "Bugün hakîkî bir evliyâ yoktur" dedi. Şeyh Abdüsselâm bunu duydu ve; "Ne dedin?" buyurdu. "Hiç" dedi. "İnkâra lüzum yok, söylediğini bir daha söyle" buyurdu. Mirzâ ister istemez tekrar söyledi. Şeyh buyurdu ki: "Bu sözden tövbe et! Sakın bundan sonra da kalbinden böyle bir şey geçirme! Zîrâ âlemin ayakta durması evliyâ iledir. Onlar olmazsa, bütün dünyâ altüst olur." Mirzâ; "Şeyh Abdüsselâm doğru söylüyor. Bu fakir bunu inkâr etmiyorum. Lâkin görünüşe göre, böyle birisi yoktur" dedi. Şeyh Abdüsselâm sükût etti. Mirzâ o anda yere düştü ve yuvarlanmaya başladı. Oradakiler Mirzâ'yı kaldırıp götürdüler. Sabah erken Mirzâ tövbe ve tam bir muhabbet ile Şeyh'in huzûruna geldi ve özür diledi. Şeyh Abdüsselâm, ona şefkatle muâmele etti ve buyurdu ki: "Rahat ol, bundan sonra evliyâ için uygunsuz söz, sakın söyleme! Eğer dalgınlıkla ağzından çıkarsa, istiğfar et ve evliyâdan yardım iste!"

Şeyh Abdüsselâm, zamanındaki evliyânın yükseklerinden idi. Hânekâhı dert ve ihtiyâç sahiplerinin sığınağı idi. Kapısına gelen muhtaçların işleri görülür, hastalar şifâ, dertliler derman bulurdu. Ahlâk-ı Muhammedî ile ahlâklanmış, ilim, hilm ve haya gibi üstün sıfatlarda Hazreti Osman'a benzemişti. Cömertlikte engin bir deniz gibi idi. Tasavvufta Çeştiyye yüksek yoluna mensûb idi.

Nakledilir ki; Şeyh'in hânekâhı için bir kuyu kazılmıştı. Su tuzlu çıktı. İnsanlar şikâyette bulundular. O sırada birisi Hâce Kutbüddîn-i Bahtiyar Ûşî hazretlerinin dergâhından teberrüken birkaç kuru ekmek getirmişti. Hazret-i Hâce onları parça parça etti ve kuyuya bıraktı. Sonra da buyurdu ki: "Madem ki insanlar tatlı su istiyorlar, Allahü teâlâ bu ekmeklerin bereketiyle tuzlu suyu tatlı yapar. Gerçekten su tatlı ve soğuk oldu. Uzun müddet yaz mevsiminde şehrin büyük kısmı o kuyudan su alıp içtiler.

Diğer evliyâ zâtlar gibi Şâh-ı A'lâ'nın da sohbetinde bulunmak için can atanlar, bunun için uzak yerlerden kalkıp gelenler çok olurdu. Gelenlerin çoğu onun velî bir zât olduğunu bilirler, istifâde etmek arzu ve niyetiyle gelirlerdi. Gelenler arasında az da olsa o zâtın büyüklüğünü inkâr etmediği hâlde bir kerâmetine şâhid olmak arzusunda olanlar da bulunurdu.

Yine bir grup kimse onun ziyâretine geliyorlardı. Bunlardan her biri, akıllarından birşey tutup; "Bana şunu ikram etsin. Bana da şunu versin" diye kalblerinden geçirdiler. Birbirlerine de söylediler. Fakat bunların tuttukları şeylerin hepsi mevcût olan, bulunan şeylerdi. Gelenler arasında i'tikâdı bozuk bir kimse var idi ki o; "Arkadaşlar, hep olacak şeyler tuttunuz. Ben ise isterim ki, eğer o hakîkaten evliyâ bir zât ise, bana Hindistan'da bulunmayan bir kavun versin. Şimdi mevsimi değildir, yakın muhitte de bulunmaz. Ama bakalım verebilecek mi?" dedi. Arkadaşları, böyle yapmaması için onu îkâz ettiler ise de o hiç aldırmadı.

Nihâyet Şeyh'in huzûruna vardılar. Buyurun, oturun denip yer gösterildi. Oturdular. Şâh-ı A'lâ, gelenlerin hepsine niyet ettikleri şeyleri ikram etti. Sonra bozuk i'tikâdlı kimseye geldiğinde, ona da; "Oğul, sen burada bulunmayan birşey istedin. Ama üzülme az sonra inşâallah o da gelir" buyurdu.

Bu sırada Şâh-ı A'lâ'nın talebelerinden biri, bir iş için uzak bir yere gitmişti ve oradan dönüyordu. Dönerken, vakti geçtiği hâlde hocasına cazip bir hediye olsun diye kavun satın alıp getirmişti. O talebe, önce gelen ziyâretçilerden biraz sonra, hocasının huzûruna girdi ve getirdiği kavunu hocasına arzetti. O da kavunu, bozuk i'tikâdlı kimseye verdi. Bir müddet sohbetten sonra gitmek için izin istediler. O da izin verince ayrıldılar. Dışarı çıktıktan sonra herkes o büyük zâttan hürmet ve medh ile bahsederken, o edebi kıt kimse yine alaylı alaylı konuşmaya başladı. Arkadaşları onu ayıpladılar ve; "Ey kafasız herif, istiğfar et. Hâline tövbe et. Yoksa rezil ve helak olursun. Böyle bir kâmil zât için uygun olmayan sözler söyleme..." dediler. O bedbaht, kimseyi dinlemedi ve bozuk sözler sarfetmekte ısrar etti. Nihâyet bu hâdiseden beş-on gün sonra hastalandı. Gün be gün hastalığı arttı. Hiçbir ilâç fayda vermedi. Sonunda herkese ibret olacak bir şekilde vefât etti.

Rivâyet edilir ki; Şâh-ı A'lâ'nın tatlıcılık yapan bir talebesi vardı. Bu talebe biriktirdiği paraları bir kutuya koyup, bir yere sakladı. Daha sonra ihtiyâç hâsıl olunca, paraları almak istedi. Fakat paraları bulamadı. Nihâyet gelip hocasına arzetti. O da; "Geri git. İyice ara inşâallah bulacaksın" buyurdu. "Peki efendim" deyip geri gitti. Tekrar aradı ise de yine bulamadı. Tekrar gelip arzedince, hemen kalktı ve talebesinin elinden tutup, beraberce o talebenin evine doğru gittiler. Eve yaklaştıklarında bastonu ile bir yere işâret edip, oraya bakmasını söyledi. Talebe oraya baktığında kutuyu buldu. Hocasının yanına gelip ellerine sarıldı. O altınlardan bir miktar hediye etmek istedi ise de hocası kabûl etmedi. Bunun benzeri bir hâdise de Behâr Hân isminde bir şahıs için olmuş, kaybettiği parasını Şeyh'in yardımı ile bulmuştur.

Şâh-ı A'lâ'nın torunu ve halîfesi olan Şah Muhammed şöyle anlatır:

"Daha küçüktüm. Dedem ve aynı zamanda hocam olan Şâh-ı A'lâ'nın yanında idim. Gece yarısını çok geçmişti ki, yüksek dedemin; "Cemâl! İbriğimi getir!" diye seslendiğini duyarak uyandım. Baktım. Beyaz elbiseli, uzun boylu birisinin dedemin huzûrunda bulunduğunu gördüm. Ayakta ve edeble bekliyordu. O tanımadığım kimse su döküp, dedem abdest aldı. O şahıs dedemin işâreti ile ibriği kaldırıp bir kenara koydu. Geri gelip el bağlayarak durdu. Dedem; "Cemâl! Gidebilirsin başka iş yok" buyurdu. O şahıs birkaç adını gitti ve bir anda gözden kayboldu. Ben birden çok korktum. Dedeme, o kimsenin kim olduğunu suâl etlim. "Sus! Sen onun kim olduğunu şimdilik anlayamazsın" buyurdu. Ben edebimden ağzımı açıp tekrar soramadım. Her hâlde evliyânın hizmetine gelen ricâl-i gaybdendir diye düşündüm. Daha sonra anladım ki, o gördüğüm şahıs, dedemin hizmetinde bulunan cinlerden biri imiş."

Şâh-ı A'lâ Şeyh Abdüsselâm'ın, Şeyh nûr ve Şeyh Mensûr isimlerinde iki oğlu vardı, ikisi de genç olup onların da çocukları vardı. Allahü teâlânın takdîri Şeyh nûr vefât etti. Bir müddet sonra Şeyh Mensûr da vefât eyledi. Şah Muhammed isminde altı aylık bir torunu ve başka torunları da vardı. Hepsi kendi sağlığında vefât ettiler. Sâdece Şah Muhammed kaldı. Şâh-ı A'lâ hiçbirinin vefâtına gözyaşı dökmedi. Allahü teâlânın takdîrine râzı oldu. Sabretti. Hepsinin techiz ve tekfinini kendisi yaptı. Şehrin dışında, Mîr Seyyid Ali Müftî'nin yanında bulunan bir yeri kendi ailesine kabristan edindiler. Çocuk ve torunları orada yatmaktadırlar. Kendisi için de orada bir kabir hazırladı ise de, vefâtında dergâhının bahçesinde defnettiler.

Hayatta kalan tek torunu Şah Muhammed'i bizzat kendisi yetiştirdi. Şah Muhammed, yüksek dedesinin huzûr ve sohbetlerinde bulunmakla, ondört yaşında ilim ve edebde yetişip kemâle ermiş idi. Daha sonra bu torununun, kendi yerine geçecek halîfesi olduğunu bildirdi ve;

"Silsile yoluyla hocalarımdan bana ulaşan her ni'meti, emâneti oğlum (torunum) Şah Muhammed'e verdim" buyurdu.

Şah Muhammed, dedesinin vefâtından sonra yerine geçerek, hizmete başladı ve Allahü teâlânın kullarına bu yolun ince bilgilerini anlatmak ve bu yolda ilerlemek husûsunda rehberlik yaptı.

Şâh-ı A'lâ Şeyh Abdüsselâm'ın vefâtından, iki seneden fazlaca bir zaman geçmişti ki, talebelerinden ve aynı zamanda sultânın yakın adamlarından olan Mesmât Revşenâhî ismindeki bir zât, mübârek hocasının kabrini ta'mir etmek, kabrin üzerine güzel bir türbe yapmak istedi. Fetih-pûr şehrinden kırmızı taş getirtti, inşâata başlandı. İşin başında bulunan mühendis gece rü'yâsında, Şeyh'in, kabrinin üstünde ayakta durduğunu ve; "Siz benim kabrimi kazarken, tabutumun tahtasına bir tuğla parçası düştü. Tahtayı kırdı ve sol dizimin üzerine geldi. Hemen o tuğla parçasını tabutumdan çıkarın, alın. Tahtayı düzeltin ve sonra inşâata devam edin" buyurduğunu gördü. Sabah olunca o mühendis Mesmât'ın yanına geldi ve rü'yâsini anlattı. Mesmât; "Hazret-i Şeyh'in buyurduğunu yapın" dedi. Öyle yaptılar, ileri gelenler, şehrin büyükleri, o zâtın talebeleri ve o zâtın büyüklüğüne inananların huzûrunda kabri açtılar. Gerçekten tabutun tahtasının sol taraftan kırılmış olduğunu ve bir tuğla, parçasının içine düştüğünü gördüler. Düşen tuğla parçasını almak için tabutu açtılar. Bir de ne görsünler. Bütün bedeni sağlam ve nurlu, sîmâsı ise, hayattaki kadar canlı ve taze olarak duruyor. Hayretler içinde kaldılar. Rü'yâda olduklarını sandılar. Mesmât, hocasının mübârek bedenine gülsuyu ve anber sürdü. Hazır olanlar fâtiha okudular. Sonra kırılmış tabutu ta'mir ettiler ve türbenin yapımına başladılar. Güzel bir türbe yapıldı. İnsanlar ziyâret edip rûhâniyetinden istifâde ederlerdi.

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 248

ŞEYH AYDERÛSÎ

Fıkıh, hadîs âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh bin Abdullah bin Şeyh bin Abdullah bin Şeyh bin Abdullah Ayderûsî Yemenî'dir. 993 (m. 1585) senesinde Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1041 (m. 1632)'de Hindistan'da vefât etti. Devletâbâd yakınındaki türbesine defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Şeyh Ayderûsî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Büyük bir zât olan babasından çeşitli ilimleri öğrendi. Daha sonra: Fadl bin Abdürrahmân, Şeyh Zeynüddîn, Kâdı Abdürrahmân bin Şihâbüddîn ve başka âlimlerden fıkıh ilmini öğrendi. Şahar, Yemen ve Haremeyni ziyâret etti. Şeyh Muhammed ve Tayyar, Şeyh Irakî ile ilmî münâzaralarda bulundu. Fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde mütehassıs oldu. 1016 (m. 1607) senesi hacca gitti. Haremeynde birçok âlimle görüştü. Hicaz'dan dönüşünde Seyyid Abdullah bin Ali, Seyyid Ahmed bin Ömer Ayderûs'den icâzet aldı. Tasavvuf ilminde de mütehassıs oldu. Yemen'de: Şeyh Ahmed Huşeybirî, Seyyid Ca'fer bin Rafîüddîn, Şeyh Mûsâ bin Ca'fer Keşmîri, Seyyid Ali Ehdel ve daha birçok âlimin meclisinde bulundu.

Şeyh Ayderûsî ilim ve takvâ sahibi idi. 1025 (m. 1616) senesinde Hindistan'a gitti. Orada amcası Şeyh Abdülkâdir bin Şeyh'den de okudu. Amcası onu çok sever ve överdi. Ona büyük müjdeler verdi ve mutlak icâzet ile me'zûn etti.

Şeyh Ayderûsî, Hindistan'ın İklim-üd-deken bölgesine gitti. Orada Sultan Burhan Nizâm Şah ve Vezîr-i a'zam Anber ile görüştü. Çok hürmet ve i'tibâr gördü. Orada çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. Kötü kimselerden birisi onun dedikodusunu yapmaya başlayınca oradan ayrıldı. Sultan İbrâhim Âdil Şâh'ın yanına gitti. Orada da hürmet ve i'tibâr gördü. O sıralarda Sultan, vücûdundaki bir çıban sebebiyle çok rahatsızdı. Tabibleri bir çâre bulamamışlardı. Şeyh Ayderûsî, sultânı bu hâlde görünce, sırt üstü yatmasını söyledi. Sultânın o andan i'tibâren hastalığı geçti.

Hindistan sultânı İbrâhim, Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarını sevmezdi. Fakat zamanla bu kötü i'tikâdından döndü. Şeyh Ayderûsî'nin bereketiyle Ehl-i sünnet müslümanları arasına girdi. O memleket ahâlisi de Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarını sevmiyordu. Sultânın, Ayderûsî'ye bağlılığını görünce ondan çekindiler ve karşı bir harekette bulunmadılar. Şeyh Ayderûsî, sultânın vefât etmesinden sonra Devletâbâd şehrine gitti. Orada, Vezîr-i a'zam Fetih Hân İbni Mâlik ile görüştü. Vefâtına kadar orada ikâmet etti.

"Es-Silsilet-ül-münîfe fil hırkat-iş-şerîfe" Şeyh Ayderûs'un yazmış olduğu eserlerindendir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 311

2) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 235

ŞEYH BEHRÂM

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Şeyh-ül-meşâyıh olarak bilinir. Doğum ve vefât târihi kaynaklarda yoktur. Yalnız onbirinci asrın birinci yarısında vefât ettiği bilinmektedir.

Küçük yaşından i'tibâren Pâni-pût'a gidip ilim ve irfan ehlinden büyük velî Kutbu Rabbânî'nin ilim meclisinde ve sohbetinde bulundu. Çok istifâde edip ilmî ve tasavvufî yüksek derecelere ulaştı. Hocası tarafından, insanlara Allahü teâlânın dînini ve sevgili Peygamberimizin güzel ahlâkını anlatmakla vazîfelendirilip, Bertâde kasabasına gitti. Daha sonra hocasının emriyle tekrar Beytûlî'ye döndü. İnsanlara iyilikleri emredip, kötülüklerden sakındırma vazîfesiyle meşgûl oldu. Vefât edinceye kadar bu yüksek vazîfeye devam edip, Beytûlî'de vefât etti. Kabri oradadır.

İnsanlara doğru yolu göstermek için vazîfeli olarak Bertâde'de bulunduğu sırada, Cemûn nehrinin suları yükselip Beytûlî kasabasını sel basma tehlikesi baş göstermişti. Beytûlî kasabasının halkı Kutb-i Rabbânî'ye çok bağlı oldukları için bu tehlike ânında ondan himmet (yardım) istediler. Pâni-pût'a gidip Beytûlî kasabasına teşrîf etmesini özellikle arzu ettiklerini belirttiler. Kutb-i Rabbanî bir mektûp yazıp onları Bertâde'de bulunan talebesi Şeyh Behrâm'a gönderdi. "Ben gelemiyeceğim. Bu mektûbu Bertâde'de bulunan Şeyh Behrâm'a götürüp verin. O muhakkak sizinle gelecek, orada kalacak ve onun bereketiyle Allahü teâlâ sizi bu tehlikeden kurtaracaktır" dedi ve duâ ederek gönderdi. Onlar da emre uyup Şeyh Behrâm'ın huzûruna gittiler. Mektûbu verdiler. Şeyh Behrâm mektûbu alınca hürmet ve saygı ile ayağa kalktı, mektûbu öpüp yüzüne sürdü, okudu ve Beytûlî'ye gitmek üzere yola çıktı. Beytûlî'ye yaklaşınca nehrin kenarına varıp, bastonunu yere vurdu ve oraya yerleşti. Ertesi sabah nehrin suları çekilip kasabadan uzaklaştı. O günden zamanımıza kadar bir daha tehlike olmadı. Bunu gören halkın Şeyh Behrâm'a muhabbet ve bağlılıkları arttı. Şeyh Behrâm da orada yerleşti. Vefât edinceye kadar oradan ayrılmadı. Kabri de oradadır. Çok ziyâret edilip, çâresi bulunmayan hastalar oraya götürülür, oradaki kuyudan su alıp yıkanır. Allahü teâlânın lütfuyla şifâ bulur.

Nakledilir ki: 1057 (m. 1647) senesinde Mirzâ Muzaffer, Beytûlî ve çevresini zabt etmesi için bir hindûyu görevlendirip gönderdi. Dinsiz ve zâlim olan bu hindû oraya gelince, kasaba halkı çok sıkıntı çekti. Müslümanlara yapmadığı zulüm ve işkence kalmadı. Beytûlî ve civârını istilâ edip, Şeyh Behrâm'ın türbesinin bulunduğu yeri dahî kendisine bağlamak istedi. Kasaba halkı ve ileri gelenleri, ne kadar mâni olmak istedilerse de fayda vermedi. Yaptığı zulüm ve işkence, insanların canına yetti. O sırada Seyyidlerden biri, Şeyh Behrâm'ın nurlu kabrine gidip, onu vesile ederek Allahü teâlâya duâ etti. İki elini yere vurarak; "Ey hazret! Murdar ve zâlim bir hindû, hizmetçilerinin gününü kara etti. Evlerimizde bir günlük azığımız dahi kalmadı. Biz dünyâda ve âhırette senin makamını sığınak edindik. Dünyâda hâlimiz böyle olursa, âhırette hâlimizin nasıl olacağını Allahü teâlâ bilir. Siz vilâyet sahibi ve Allahü teâlânın sevgili kulusunuz, bu mel'ûnu îkâz ediniz" diyerek seslendi. Henüz bu sözleri bitirmemişti ki, türbenin dışından kulağına büyük bir gürültü geldi. O zât hemen dışarı koştu. Bir de ne görsün. O kâfirin atı yıkılmış ve iki ayağı da havada kalmıştı. Hayret edip nasıl olduğunu sordu. Orada bulunanlar dediler ki: "O zâlim, bu toprakları istilâ etmek niyetiyle geldi. Birçok kimseler nasihat yoluyla onu vazgeçirmek istediler. Kibrinden ve gurûrundan kimseyi dinlemedi. "Pâdişâhın malını sebepsiz yere niçin kalenderler yesin" dedi ve zabt ettiği toprakları ölçen me'mura işâret etti. Kendisi de kızıp atını ileri sürdü. Birkaç adım gitmeden atı tökezleyip yere yıkıldı. O zâlim eğerden öyle bir sıçradı ki, ayakları havada asılı kaldı." O sırada seyyidin dilinden; "Ey hazret, bu alçağı niçin havada durdurursunuz, niçin toprağa düşüp boynu kırılmaz?" sözleri çıktı. O anda öyle bir düştü ki, orada bulunanlar toprağa çakıldı zannettiler. İnsanlar başına toplandı. Gördüler ki ölmek üzeredir. Adamları onu kaldırıp, Şeyh Behrâm'ın türbesine götürdüler. O seyyid de beraber idi. Kabre yaklaşınca şuuru biraz yerine gelip güçsüzlüğü ve aczi sebebiyle başını yere koydu ve adamlarına dedi ki: "Ey insanlar beni buradan çabuk kaldırın. Siz görmüyorsunuz, fakat beni dövüyorlar. Çabuk, döve döve bu kâfiri dışarı atın diye emreden bir ses işitiyorum." Adamları bunu duyunca, hindûyu kaldırıp eve götürdüler. Bir divanın üzerine yatırdılar. Biraz sonra divan üzerinde duramayıp yere düştü ve divanın ayakları havaya geldi. Adamları divanı kaldırıp düzelttiler. Onu tekrar divana yasladılar. Tekrar düştü. Tekrar düzeltip oturtmak istediklerinde, öbür taraftan başı yere düşüp ayakları havada kaldı. Ne kadar uğraştılarsa da düzeltemediler. Hayâtından ümidi kesip, ağlamaya, feryâd etmeye başladılar. O dergâhda hizmet edenlerin ayaklarına kapandılar. O kadar yalvardılar ve ısrar ettiler ki, hâllerine acıyıp özürlerini kabûl ettiler. O zâlim, bir parça iyileşip oraları istenilen şekilde bırakıp Delhi'ye gitti.

---

1) Siyer-ül-aktâb sh. 247

ŞEYH BEŞİR AĞA

İstanbul'da yetişen evliyâdan. Arnavutluk'da bulunan Gonca kazasında doğdu. Doğum târihi belli değildir. "Hamzeviyye" yolunun büyüklerindendir. 1072 (m. 1661) senesinde 80 yaşını geçmiş iken, onu hased edenlerin birisinin yüzünden şehîd edildi. Bedeni de denize atıldı.

Beşir Ağa, önceleri Bostancı ocağında idi. Zühd ve takvâ sahibi idi. Vazifesinden izinli olduğu zamanlarda, vakit namazlarını Ayasofya Câmii'nde kılardı. Bu câmide bulunan bir gönül ehli, Beşir Ağa'nın dikkatini çekerdi. Beşir Ağa birgün o gönül ehli ile konuşmak için bir fırsat buldu ve ona; "Sultânım benim derdime bir çâre bulunuz. Lütfedip beni hizmetçiliğe kabûl buyurunuz" dedi. O gönül ehli de; "İnşâallah! Bakayım, eğer imkan bulursam olur" cevâbını verdi. Beşir Ağa bir gece yarısında Sarây-ı hümâyûnda bulunan odasında tefekkür ederken,

odanın kapısı açıldı. O gönül ehli kapıda ona; "Kalk gideceğiz" dedi. Beşir Ağa onunla beraber dışarı çıkarken, saray kapısının açık olduğunu görünce, hayretler içerisinde kaldı. Birlikte Ayasofya Câmii'ne girdiler. Mihrabın önünde başka bir gönül ehli vardı. O mihrâbdaki gönül ehli, Beşir Ağa'yı kabûl etmedi. Öbür gönül ehli onu tekrar odasına götürdü ve; "Merak etme, daha büyük mertebede olan birisine bağlanman sana nasîb olacaktır" diye teselli etti. Başına gelen bu hâdise, Beşir Ağa'nın hayretini daha da arttırdı. Yanında çalışanlardan birisinin vasıtasıyla Pîr Sertûraş isminde bir zâtın sohbetinde bulundu. Ona talebe oldu. Bu sırada pâdişâh, Beşir Ağa'yı, Dâvûd Paşa Sarayı'na nakletti.

Beşir Ağa, Dâvûd Paşa Sarayı'ndan işine gidip gelirken, hergün hocasına uğrardı. Hocasının yalnız olduğu bir zamanda, te'min ettiği birkaç kilo eti ona hediye etmeye karar verdi. Birgün hocasının yalnız olduğunu görerek sevindi. Hocasından hediyesini kabûl etmesini rica etti. Hocası; "Ben, fakir bir kimseyim. Darlığım zamanında benim gibi bir kimseye bunları getirmekteki maksadın nedir?" diye suâl etti. Beşir Ağa da; "Sultânım! Gönlüm size bağlandı. Hakkı talep ediyorum. Lütfedin de, hizmetçiliğe beni kabûl buyurun" dedi. O zaman Pîr Sertûraş; "Madem ki hakkı talep ediyorsun, sen ondan mahrûm olmazsın. Seni evlâdım yerine kabûl ettim. Dînin emirlerine iyi sarıl. Dînin emirlerine sarılmadan kurtuluş olmaz" dedikten sonra, uzun süre sohbet ettiler.

Birgün Beşir Ağa, Fâtih Câmii şerîfinin türbe kapısının Haliç tarafından geçerken, hocası Pîr Sertûraş'ın yanında heybet sahibi iki pîrin oturduğunu gördü. Derhal atından inen Beşir Ağa, edeple yere bakarak ve yaya olarak onların yanından geçerken o iki pîrden birisi; "Yâ Sertûraş bu kimdir?" diye sorunca, Pîr Sertûraş; "Sultânım, size arz ettiğim evlatlığımdır. Kendisi bostancıdır" cevâbını verdi. Yanındaki pîr; "Edeb sahibi bir adamdır. Böylelerinden sır gizlenmez" dedi. Beşir Ağa bu sırada heyecan içerisinde kalıp, saraya nasıl döndüğünün fırkında olmadı. Ertesi gün Pîr Sertûraş'ın yanına gelip; "Dün sizin yanınızda bulunan zâtlar kimlerdi?" diye sordu. Hocası; "Hâce İdrîs Ali ve Hacı Kubây isimlerinde iki mübârek zâttır" dedi. Bundan sonra Beşir Ağa, bu zâtlardan tasavvuf âdabını, mücâhede yollarını öğrendi.

Beşir Ağa sır gizlemekte çok titiz idi. Uzun bir süre feyz kaynağı o mübârek zâtlardan istifâde etti. Hâce İdrîs Ali (İdrîs Muhtefi) vefât edince, Beşir Ağa, Hacı Kubây'ın yanından hiç ayrılmadı. Bu sırada Sarây-ı hümâyûndan emekliye ayrıldı. Hocasının Topkapı dışındaki evine yakın bir yerde ikâmet etti.

Beşir Ağa'nın yazmış olduğu mektûbun bir bölümü şöyledir:

"Ey Sırr-ı Enbiyâ ve evliyânın sırrına âşık olanlar ve buna kavuşmayı isteyenler! Nedir bu hâliniz? Sizler yalnız istiğfar okuyup, Allahü teâlânın sevgisini elde etmeye gayret gösterip, ilâhî tecellilere kavuşuyor musunuz? işlerinizde, sözlerinizde dînin emirlerine uymanızı isterim. Sakın ha! Dînin emirlerine muhalif olarak, kendi aklınıza göre konuşmayınız. Dînin emirlerine uymakta asla ihmalkârlık göstermeyiniz. Zâhirinizi dînin emirlerine uymakta, bâtınınızı Allah sevgisi nûru ile süslemeniz gerekir. Birbirinizle buluştuğunuz zaman, birbirinize sevgi ve tevâzu gösteriniz. Birbirinizle dînin emirleri ve tasavvuf yolunun âdabı gereğince fâideli şeyler konuşup, mâlâya'nîden (boş sözlerden) sakınasınız. Yüzbin söz, bir pul kadar etmez. Söz, ma'nâyı bilmek ve bulmak içindir. Canın kurtuluşu, ma'nâ iledir. Söz ile kurtuluş olmaz.

Şimdi herbiriniz, yolumuzu candan ta'kip edip, ma'nâya kavuşmak, nefs ve şeytanın hilesinden kurtulmak için cenâb-ı Rabb-ül-âlemîne tam bir teveccün ile teveccüh eyleyesiniz (yönelesiniz).

Ma'rifet sanıp, sattığınız (sarfettiğiniz) sözlerden sakınmanız gerektiğini bilmelisiniz. Haramdan sakınmalısınız. Her kim dikkat etmeyip, dînin emrine uymayan bir iş yaparsa bizden değildir. Onun dilini kesmek lâzımdır."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 321

ŞEYH EBÜ'L-KÂSIM (Mahdûm-zâde)

Hindistan'da yetişen büyük evliyâdan, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu olan Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretlerinin ilk oğlu, Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî'nin de torunudur. 1055 (m. 1645) senesinde doğdu. 1082 (m. 1671) senesinde vefât etti. Dedesi Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî Serhendî'nin yanında medfûndur.

Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretleri, bu torununu kendi oğullarından saymıştır. Hattâ kitaplarını ve diğer eşyalarını oğullarına taksim ettiği zaman, kendi oğullarına verdiği kadar bu torununa da pay verdi. Bu torununa olan şefkat ve muhabbeti yazı ile anlatılacak şekilde değildir. Ebü'l-Kâsım da yüksek dedesini öyle sever, onu öyle arardı ki bundan fazlası tasavvur olunamazdı. Seven, sevdiğinin her kemâlinden pay aldığına ve mahbûba (sevdiğine) uymağı kendine mutlak gerekli bildiğine ve ona uymakta elinden geldiği kadar kusur etmediğine göre onun kemâlâtına yükseklikliklerine bürünmüş olur. Bunun böyle olduğu pek açıktır. Çünkü, uyanın, uyduğu zâtın kemâlâtından, üstünlüklerinden kısa zamanda büyük pay alması pek kolaydır.

İşte Şeyh Ebü'l-Kâsım da yüksek dedesine böyle tam uymakla, ona mahsûs olan Ma'sûmî kemâlâtına kavuştu. O büyük zâtın üstünlüklerinden, yüksek derecelerinden pay alarak, çok ulvî makamlara kavuştu. Sahip olduğu bu yüksek kemâlât ile insanlara fâideli olmak, onların bu yolda ilerlemelerine rehberlik etmek üzere, icâzet ve hilâfet aldı. En yüksek ma'nevî derecelere çıkmak ve insanları da bu derecelere kavuşturmak saadetine ulaştı. İmâm-ı Muhammed Ma'sûm (k.s.) tarafından yüksek işâretlere, üstün müjdelere kavuştu. Bu müjde ve işâretler İmâm-ı Muhammed Ma'sûm'un "Mektûbât"ında bulunan ve bu kıymetli torununa yazılan mektûplardan anlaşılmaktadır.

Ebü'l-Kâsım, yüksek dereceler sahibi olan amcası Muhammed Ubeydüllah-i Serhendî'den de okuyup ilim öğrenmişti. Muhammed Ubeydüllah (k.s.) buyurdu ki: "İnsanlara göre, Ebü'l-Kâsım bu fakirden ders alıyor, ilim öğreniyor. Fakat müdrike kuvveti ya'nî anlayış kabiliyeti ve yaradılışındaki istidat sebebiyle öyle incelikler buluyor, öyle derin ma'nâlara kavuşuyor ki, sanki o ders okutuyor gibi oluyor."

Bu amcasından ve yüksek dedesinden başka, zamanında bulunan başka büyük zâtlardan da okuyup ilim öğrenen Şeyh Ebü'l-Kâsım, maddî ve ma'nevî fazilet ve kemâlâtı kendinde topladı. İnce ma'nâlı çok güzel şiirleri de mevcût olup, **bir beyti şöyledir:**

"Güzelliğini görmeyen gözü söküp atarım,
Kaş mihrabının altında nasıl hissiz yatarım."

Rivâyet edilir ki: Muhammed Sâdık Kâbilî, İmâm-ı Ma'sûm'un halîfelerinden, irşâd için icâzet verdiği talebelerinden olup, Dehlî'de talebe yetiştirmekle meşgûl oluyordu. Bir zaman Şeyh Ebü'l-Kâsım'ın yolu oraya düştü. Muhammed Sâdık, Ebü'l-Kâsım'ın hizmetine koştu ise de ba'zı kusurlar işleyerek onu üzdü. İmâm-ı Ma'sûm hazretleri bu hâli haber alınca, o da üzüldü ve hemen bir mektûp yazarak o zâtı îkâz etti. Mektûp şöyle başlıyordu: "Mektûbuma besmele ile başlıyorum. Yâ Rabbî! Bize hidâyet verdikten, kurtuluş yolunu gösterdikten sonra kalblerimizi

kaydırma! Bize tarafından rahmet ihsân eyle, elbette sen büyük ihsân sahibisin. Bir kimsenin oğlunu üzmek, o kimsenin kendisini üzmek demektir...” Bu îkâz üzerine Hâfız Muhammed Sâdık pişman olup tövbe etti.

Şeyh Ebü’l-Kâsım (k.s.), yüksek dedesi Muhammed Ma’sûm hazretlerinin vefâtından üç sene sonra, Ekber-âbâd beldesine gitmişti. Orada vefât etti. Cenâzesini Serhend’e getirip yüksek dedesinin yakınında defnettiler.

Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma’sûm-i Fârûkî hazretlerinin üç cildlik “Mektûbât” kitabında bu torununa yazılmış mektûplar vardır. İkinci cild, 123. mektûp, bu mektûplardan biridir. Burada buyruluyor ki:

“Allahü teâlâya hamd olsun! O’nun sevdiği, seçtiği kullarına selâm olsun! Kıymetli mektûbunuz geldi. Bizi çok sevindirdiniz. Huzûr ve safa hâsıl olduğunu yazıyorsunuz. Ne iyi bir haber! Fitne ateşi ne kadar söner, bastırılırsa, o kadar iyidir. Dostlardan, sevdiklerinden insanlık îcâbı bir kusur, sevgiye uymayan, ters düşen bir şey meydana gelirse, bağışlamalı, iyiliklerini, iyi taraflarını görmelidir. **Mısra’:**

“Mert isen, kötülük yapana, iyilik yap.”

Derler ki, bir kimse, bir kimsenin yanında, bir kimsenin bir kötülüğünden bahsetmiş. O da; “Biz, bize iyiliğine bakarız. İyiliği kötülüğünden fazla ise, iyiliklerini alır, kötülüklerini geçeriz. Nitekim efendi de kölesine böyledir. O hâlde kulun, kula karşı nasıl olması îcâbettiğini bundan kıyas etmelidir” demiştir.

Yazıyorsunuz ki, ba’zı sâlihler, ba’zı haberler getirdi. Hüsn-i zan gereği, sözlerine inandım. Bu yüzden kalbim ağırlandı. Deriz ki: ilim sahibinin böyle söylemesi, hayret vericidir. Onların sözlerini, hüsn-i zanla kabûl etmişsiniz ve hüsn-i zan etmeğe lâyık olan diğer tarafa da hüsn-i zan etmemişsiniz. Dedikodu yapanın sözü kabûl edilmez, red edilir. “Kenz-ül-hafi” kitabında diyor ki: Hâlid bin Sinân; “Dedikoduyu kabûl etmek, dedikodudan daha kötüdür. Çünkü dedikodu; günaha yol göstermek, onu kabûl, ya’nî onu dinlemek ise, izin vermek, onu tasdik etmekdir. Bir şeye delâlet eden ile, onu kabûllenip, hükmeden bir değildir. O hâlde dedikodu yapanın azâbı, sâdece dedikodusudur. Eğer doğru ise, ayıblamasında, bir kimsenin gizli bir şeyini ortaya dökmek, hürmetini gidermek, namusuyla oynamak vardır. Yalan ise, Allahü teâlâya karşı gelmek, yalan ve iftira söz ile şeytana uymak vardır. Sana bir kimse gelip, filân kimse, senin hakkında şöyle şöyle dedi, senin için şöyle şöyle yaptı dese, bu durumda şu altı şeyi yapman senin üzerine vâcib olur:

1- Tasdik etmemelisin, ya’nî söz getiren kimsenin sözlerinin doğruluğuna inanmamalısın. Çünkü nemmâm, ya’nî dedikodu yapanın şâhidliği, İslâmda merdûddur. Ya’nî şâhidliği kabûl edilmez. Allahü teâlâ, Hucurât sûresi 6. âyetinde meâlen; **“Ey îmân edenler, eğer size bir fâsık, bir haber getirse, onu araştırın,** (doğruluğunu anlayıncaya kadar tahkîk edin). **Değilse, bilmeyerek bir kavme sataşırsınız da, yaptığınıza pişman olursunuz”** buyuruyor.

2- Dedikodu yapanı men etmelisin. Çünkü dedikodu yapmak münkerdir. Kötü iştir. Münkerden nehy ise vâcibdir. Allahü teâlâ, Âl-i İmrân sûresi 110. âyetinde meâlen; **“Ey Muhammed aleyhisselâmın ümmeti! Siz beşeriyyet için meydana çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz, iyiliği emreder, fenâlıktan alıkorsunuz ve Allaha îmânınızda devam edersiniz!”** buyuruyor.

3- Dedikodu edene, söz taşıyana, getirip götürene, Allah için kızmalısın. Çünkü o âsîdir, günahkârdır, fâsıktır. Günahkâra buğz ise, vâcibdir.

4- Yanında olmayan din kardeşine dedikodu yapanın sözü ile, sû-i zan etmemelisin. Çünkü müslümana sû-i zan haramdır. Haramdan sakınmak ise elbette lâzımdır.

5- Dedikodu yapanın sözüne bakıp, tecessüs etmemeli, araştırmamalısın. Çünkü Allahü teâlâ tecessüsü nehy ediyor ve Hucurât sûresi 12. âyetinde meâlen; **"Ey mü'minler! Zannın çoğundan sakınınız. Çünkü, zan etmenin ba'zısı günah olur. Birbirinizin kusurunu araştırmayın"** buyuruyor.

6- Bu dedikoducunun yaptığını, beğenmediğin şeyi sen yapmamalısın.

Âlimlerden biri buyurdu ki: "Bu zamanda günahdan kurtulmak ve din kardeşleri ile kardeşliğinin devamını isteyen, kendini hâkim yapsın, hâkimler gibi hükmetsin. Bir kimse hakkında, tek bir kimsenin sözünü kabûl etmeyip, birden çok şâhid olmayınca ve şâhidler âdil olmayınca, bir kimsenin sözünü tasdik etmesin."

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 378

2) Mektûbât-ı Ma'sûmiyye

ŞEYH MUHİBBÜDDÎN (Muhammed bin Ebû Bekr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Ebû Bekr bin Dâvûd olup, künyesi Ebü'l-Fadl'dır. Muhibbüddîn bin Takiyyüddîn diye bilinir. "Hulâsat-ül-eser" sahibi Muhıbbî'nin dedesidir. 949 (m. 1542) senesi Ramazan ayında Hama'da doğdu. 1016 (m. 1608) senesi Şevval ayının yirmiüçünde Dımeşk'da vefât etti.

Muhibbüddîn Muhammed, babasının yanında ilimde yüksek mertebeye erişinceye kadar ilim öğrendi. Babası, artık yaşlılıktan ders okutamayacak dereceye gelince de, onu, evliyâdan olan Şeyh Ebü'l-Vefâ'ya gönderdi. Babası da bu zâttan ilim ve feyz almıştı. Oğlunu hocası Ebü'l-Vefâ'ya gönderirken şu ma'nâdaki beytleri yazıp gönderdi: "Çok yaşlandığımdan, elinizi öpmek için huzûrunuza gelmekten mahrûmum. Fakat bu defa oğlumu gönderiyorum. Zâtı âlinizden, onu hizmetçileriniz arasına kabûl etmenizi istirhâm ediyorum." Muhibbüddîn Muhammed daha sonra, Ebü'l-Bekâ diye meşhûr olan Ebû Bekr Takiyyüddîn'den, Buhârî'nin kabir bahsine kadar olan kısmını okudu. Allâme Ahmed bin Amîs'den, Buhârî'nin kalan kısmını okudu ve icâzet aldı. Zamanın bütün ilimlerinde mütehassıs olan Ahmed bin Ali Yemenî, Hama'ya geldiğinde, ondan; Molla Câmî'nin Kâfiye şerhini, Şerh-ül-akâid'i, Hayâli haşiyesi ile beraber, Miftâh şerhinin çoğunu ve Beydâvi tefsîrinden bir miktar okudu.

Muhibbüddîn Muhammed, hocalarının vefâtından sonra Haleb'e gitti. Burada meşhûr âlim İbn-i Hanbel'den ilim öğrendi. Haleb'den ayrılarak önce Hımıs'a, sonra Anadolu'ya gitti. Hımıs'da Şihâbüddîn Ahmed İtâsi, Anadolu'da da büyük âlimlerle görüştü, ilimde yüksek dereceye ulaşmış olan âlimler hakkında kasideler yazarak, onları medheyledi. Daha sonra, Şam'daki Kusâiyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Bu vazîfede iken, Şam'a gelen Şeyhülislâm Bedrüddîn Gazzî'den hadîs-i şerîf, tefsîr ve diğer ilimleri okudu. Şam'a gelen Kâdı'l-kudât Peçevî-zâde ile görüştü. Peçevî-zâde ile Mısır'a gitti. Bir müddet Mısır'da kaldıktan sonra, çeşitli yerlerde kadılık vazîfesinde bulundu. 993 (m. 1585) senesinde Dımeşk'a yerleşti. Burada kadıaskerlik yaptı. Bu

görevi sırasında; Kusâiyye, Nâsiriyye-i Berrâniyye, Sâmiyye-i Berrâniyye ve Sultan Selîm medreselerinde müderris olarak ders verdi.

Muhibbüddîn Muhammed; tefsîr, fıkıh, nahiv, me'ânî, ferâiz, hesap, mantık ve tasavvuf ilimlerinde mütehassıs idi. Çok güzel hattı vardı. Sultânın emri ile uzun müddet fetvâ işleri ile meşgûl oldu. Fetvâları her tarafta meşhûr oldu. Aklî ve naklî mes'elelere gayet vâkıf idi. Fıkıh mes'eleleri ile ilgili fıkıh metinlerini ezberden okurdu. Devamlı ders ve fetvâ vermekle meşgûl olurdu.

Ebü'l-Fadl Muhibbüddîn birçok ilim dalına âit eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Umdet-ül-Hükkâm, 2- Ed-Dürret-ül-mudiyye fir-rıhlet-il-Mısriyye, 3- İçerisinde yirmi risalenin toplandığı bir eser.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 109

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 322

3) El-A'lâm cild-6, sh. 59

4) Esmâ-ül-müellifîn cild. -2, sh. 267

5) Brockelmann Sup-2, sh. 488

ŞEYH HASEN BİN ŞEYH MUHAMMED

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yetişen büyük İslâm âlimlerinden. İsmi, Şeyh Hasen bin Şeyh Muhammed bin Behâdır Bey olup, lakabı Necmüddîn'dir. Rumeli beldelerinden Alacahisar'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1019 (m. 1610) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci gecesi sabaha yakın vefât etti.

Necmüddîn Hasen'in babası Şeyh Muhammed Efendi, meşhûr âlim Sofyalı Bâlî Efendi'nin halîfelerinden idi. Necmüddîn ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Sonra İstanbul'a gelerek İmrahor'daki zaviyeye yerleşti. Burada zâhir ve bâtınını toparlamak ve ilmini arttırmak için çalıştı. Şeyh Hasen, günlerini oruç tutarak geçirirdi. Rızkını helâl yoldan te'min etmek için ticâret yapardı. Bir taraftan da ilim ve ihlâsta yükselmek için çok gayret etti. Çok riyâzet ve mücâhede yaptı. Ya'nî nefsin isteklerini yapmamak istemediklerini yapmak için çok gayret gösterdi. Hocası, Şeyh Hasen Zarifi ve Ya'kûb Efendi gibi zâtların ders ve sohbetlerinde bulundu. İlimde yüksek derecelere kavuştu. Kâhire'ye gidip birkaç sene orada kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. 985 (m. 1577) senesinde Mustafa Paşa Zâviyesi'nde ders vermeye başladı. Nice seneler orada vazîfe yapıp, ilim erbâbı nice kıymetli talebeler yetiştirdi.

Yaradılışı îcâbı, seyahat etmeyi ve evliyânın kabirlerini ziyâret etmeyi çok sevdiğinden, birkaç defa hacca gitti. Allahü teâlânın dostları olan evliyâ zâtlardan hayatta olanlarla görüşüp sohbetlerinde bulunmak, vefât etmiş olanların ise kabirlerini ziyâret etmek aşkı ile, ömrünün sonlarına doğru Bağdad'a, oradan Mekke-i mükerremeye daha sonra da Yemen taraflarına gitti.

Şeyh Hasen bin Şeyh Muhammed, âlim, ârif, fâzıl, âbid ve zâhid bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Dünyâya düşkün değil idi. Nefsi ile mücâdele etmekte çok ileri idi. Kandil geceleri arasında bilhassa Mevlid kandiline çok ehemmiyet verirdi. O geceyi ihyâ etmeye başka gecelerden daha çok gayret ve dikkat ederdi. Va'z ve sohbetlerinde, geçmiş peygamberlerin kıssalarını, menkıbelerini anlatır, kendilerine gönderilen peygambere îmân etmeyip, ona eziyet

ve işkence eden kavimlerin başlarına gelen ibret dolu acı hâdiseleri çok güzel îzâh eder, anlatırdı.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 599

ŞEYH HİMMET EFENDİ

Anadolu'da yetişen evliyâdan. 1026 (m. 1617) senesinde Bolu'nun Düğmeci-zâde mahallesinde doğdu. 1095 (m. 1684) senesi Safer ayında İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da bulunan Abdüşşekûr Efendi dergâhının bahçesine defnedildi.

Himmet Efendi, ilim tahsili için İstanbul'a gitti. Dâvûd Paşa Medresesi'nde ilim öğrendi. Senelerce çalıştıktan sonra, aklî ve naklî ilimlerde icâzet (diploma) aldı. Bu ilimlerde çok derin bilgiye sahip idi. Sözlerinden hikmetler akardı. Onun yanına gelen her kişi ma'nevî zevk ve kabiliyetine göre, sözlerinden ve hâllerinden istifâde ederdi.

Himmet Efendi, birgün medresenin odasında gezinirken, başını önüne eğip; "Ey Himmet! Şimdi müderris olacağını farz edelim. Mertebeleri yavaş yavaş geçerek, kadıasker ve nihâyet şeyhülislâm oldun. Ondan sonra olacağın hiçtir. Bu kadar debdebeden sonra o neticeye ulaşmaktansa şimdiden hiç olmaya baksana" diyerek odadan dışarı çıktı ve kapısını kapadı. Yolda giderken Halvetiyye tarikatının büyüklerinden ve Uşâkîliğin kurucusu olan Hüsâmeddîn Uşâkî'ye rastladı. Hüsâmeddîn Efendi, Allahü teâlânın kalbine verdiği keşf kuvveti ile, Himmet Efendi'nin hâlini anladı. Ondaki kabiliyeti görüp; "Oğlum Himmet aradığın bizdedir" buyurdu. Bunun üzerine Himmet Efendi, Hüsâmeddîn Uşâkî'ye bağlanarak, talebesi oldu. Uzun süre mücâhede ve riyâzet çektikten sonra, Hüsâmeddîn Uşâkî'den hilâfet alan Himmet Efendi, hocasının izni ile memleketine gitti. Memleketinde Hacı Bayram-ı Velî'nin halîfelerinden Bolulu Ahmed Efendi ile sohbet etti.

Bir süre Ahmed Efendi'nin hizmetinde bulunarak Bayramî tarikatı üzerine sülûkunu tamamlayarak ondan da hilâfet aldı. Uşâkîlik ve Bayramîlik tarikatlarının sırlarını birleştirdi.

Himmet Efendi, başında Bayramî tacı olduğu hâlde İstanbul'a gitti. Birgün ilk şeyhi Hüsâmeddîn Uşâkî ile karşılaştı. Himmet Efendi, başka bir hocaya bağlanmış diye ilk hocasının kalbine birşey gelmemesi için yanındaki abdest havlusu ile derhal tâcını örtmek istedi. Hüsâmeddîn Efendi bu duruma vâkıf bir velî olduğundan ve Himmet Efendi'de tecellî eden Rabbanî ma'rifet nûrlarını gördüğünden; "Oğlum Himmet! Bayramî tarikatı da, bizim yolumuz da senin ictihâdın olsun" buyurdu. Himmet Efendi, bundan sonra Bayramî tarikatının Himmeti kolunun kurucusu kabûl edildi.

Himmet Efendi, Kâsımpaşa Câmii vâ'izliği görevinde bulundu. 1080 (m. 1669) senesinde bu vazîfeyi oğlu Abdullah Efendi'ye bıraktı. Fakat 1090 (m. 1679) senesinde halkın ısrârı üzerine tekrar bu vazîfeyi üzerine aldı. Oğlu da, Fâtih'te bulunan Halîl Paşa Câmii vâ'izliğine ta'yin edildi.

Himmet Efendi çeşitli konulara dâir eserler yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Manzûme-i mi'râciye, 2- Tarikatnâme, 3- Zübdet-üd-dekâik: Bu eserleri Dağıstanlı Hâfız Muhammed Efendi tercüme etti. Tertip ettiği bir dîvânı, o zaman meydana gelen büyük bir yangında yanmıştır. Hâfız Muhammed, Uşâkîlere âit olanları toplayıp birkaç cüz meydana getirmiştir.

Ona âit şiirlerden ba'zıları:

Sivâ'dan kalbini pak et, gönül mir'ât-ı Rahmândır,
Sefâdan sineni çâk et, gönül mir'ât-ı Rahmândır.

Sürersen mâsivallahı, bulursun Hakkı billahi,
Taleb kıl vech-i lillahı, gönül mir'ât-ı Rahmândır.

***

Uyan behey gâfil hûb-ı gafletten,
ömrün geldi geçti haberin var mı?

Bir haber aldın mı sırrı vahdetten?
Murg-ı canın uçtu haberin var mı?

Azığın var mıdır yol gitmeye?
Döşeğin hazır mı varıp yatmağa?

Ma'siyyet yükünü aldın boynuna,
Nefs-i denîyi aldın koynuna.

Aldanma sakın onun oyununa,
Yakasız gömlek biçildi haberin var mı?

Derviş Himmet senden evvel gelenler,
Kimi kul, kimi sultan olanlar.

Dünyâ benim deyip gezenler,
Ecel camın içti haberin var mı?

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 341

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 189

ŞEYH İLÂH-BAHŞ EL-HİNDÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden, İlâh-bahş diye tanınır. İlâh-bahş, Fârisî bir kelime olup; "Allahü teâlânın atıyyesi, ihsânı" ma'nâsına gelmektedir. Kendisine Şeyhullah Bahş da denilmiştir. Tasavvufta Nakşîbendiyye yoluna mensûb yüksek bir velî idi. 920 (m. 1514) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. 1002 (m. 1593) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ondokuzunda, Pazartesi gecesi vefât etti.

Zamanında bulunan tasavvuf büyüklerinin sohbet ve hizmetlerinde bulunarak yetişen İlâh-bahş, üstün derecelere sahip idi. Ma'rifet sahibi olduğu gibi, başkalarını da bu yüksek kemâlâta eriştirebilecek tasarrufa sahip idi. Meczûb Seyyid Ali Kavvâmın (k s.) halîfesi ve evliyânın büyüklerinden olan Tâcüddîn-i Hındî en-Nakşibendî hazretlerinin hocalarının en başta gelenlerindendir. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Bir defasında talebesi Tâcüddîn'i, bir iş için Emrûhe beldesine göndermişti. Tâcüddîn'in talebeliğinin ilk zamanlarıydı. Yolda güzel bir kadın gördü. Kalbi o kadına tutuldu. Hatta öyle oldu ki, yaptığı hizmeti unutup, o kadının peşine düştü. Bu hâlde iken aniden o kadının sağ tarafında hocasının sûretini gördü. "Sen ne yapıyorsun. Nereye gitmiştin? Şimdi nereye gidiyorsun. Bu ne hâldir?" der gibi bir tenbîh ve taaccüb işâreti olarak baş parmağını ağzına koymuş kendisine bakıyordu. Bunu görünce çok utanan Tâcüddîn yaptığına pişman olup, derhal geri döndü. Yaptığı işten dolayı kendisini büyük bir mahcubiyet hâli kaplamıştı. Bildirilen yere gidip, o hizmeti yaptıktan sonra, hocasının yanına döndü. İlâh-bahş, onu görünce gülümsedi fakat başka birşey söylemedi. Tâcüddîn anladı ki, hocası o hâdiseye işâret ediyor, fakat onu mahcûb etmemek için de birşey söylemiyordu.

Rivâyet edilir ki: İlâh-bahş hazretlerinin huzûruna bir kimse gelerek, fakirlikten ve geçim husûsunda çok sıkıntıda olduğundan şikâyette bulundu. Birkaç gün İlâh-bahş'ın huzûr ve hizmetinde bulundu. Ondan kendisine yardımcı olmasını, mal ve paraya kavuşması için duâ etmesini istedi. İlâh-bahş o kimseye; "Sen zengin olmuş olsan zekât, uşr vermezsin dedi. O ise, zengin olması hâlinde, zekât ve sadaka vermekte kat'î olarak gevşek davranmayacağını söyledi. Bunun üzerine İlâh-bahş o kimseyi dünyâ ehlinden zengin bir kimseye gönderdi. O fakir kimse İlâh-bahşın bereketi ile kısa zamanda çok mal ve servete kavuştu. Zekât vermesi farz olunca İlâh-bahş fakirleri o kimseye göndererek zekâtını vermesini istedi ise de o kimse zekâtını vermedi. Bu hâl birkaç defa tekrar etti. Bu kimsenin malı devamlı çoğalıyordu. Aradan bir müddet geçtikten sonra o kimse, önceki zekât borçlarını da ayırarak İlâh-bahş'a haber gönderip, bir hizmetçisi ile ayırdığı zekât mallarını aldırmasını istedi. Bu haber İlâh-bahş'a ulaştığında o çok müteessir oldu. Bu hâl onun gayretine dokundu. Çok üzüldü. Bundan birkaç gün sonra o kimsenin vefât haberi geldi.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 423

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 362

3) Berekât-ı Ahmediyye sh. 70

ŞEYH İLÂHDÂD

Hindistan'da yetişen evliyânın meşhûrlarından. İsmi Şeyh İlâhdâd'dır. Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinden icâzet almış olup, onun husûsî dostlarındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1049 (m. 1639) senesinde vefât etti.

Şeyh İlâhdâd, hazret-i Hâce Muhammed Bâkî-billah Lâhor'dan Mâverâünnehr'e gitmeden önce, hizmetinde bulundu. Onun bereketli sohbetlerinde yetişip kemâle geldi. Hâce hazretlerinin Mâverâünnehr seferine bir mâni sebebiyle, yine onların işâretiyle katılmadı.

Hâce Bâki-billah, Mâverâünnehr'e giderken, Hindistan'da bulunan birçok talebesine Şeyh İlâhdâd'ın hizmetinde ve sohbetinde bulunmalarını emir buyurmuştu. Bu sefere çıkmadan birkaç gün evvel yakın talebelerinden birine yazdığı bir mektûpdan bu husûs açıkça anlaşılmakta olup mektûp şöyledir:

"Birkaç gün sonra gitmeyi ümid ediyorum. Şeyh İlâhdâd hazretleri kendilerine bir yer ta'yin edip, orada bulunsun ve kalsın. Onun yanında bulunanlara müjdeler olsun ki, büyük kurtuluşa kavuştular." **Beyt:**

Dayanılmayan yara, çekilmeyen bir derdi,
İşte, ben bunları kendime beğendim gitti.

Her kim ona hizmet etme şerefine kavuşursa, hakîkî saadete ulaşmıştır. Allahü teâlânın izzetine yemîn ederim ki, bunu lâf olsun diye zorla söylemiyorum. **Beyt:**

Aranan hazîneden, bir nişan verdim sana,
Belki sen kavuşursun, biz varamadıksa da.

Hazret-i Hâce o bereketli seferden döndükten sonra, Şeyh İlâhdâd; tam bir bağlılık, kırıklık, kendini kusurlu görmek ve tam bir hasret ile Hâce'nin hizmetlerine koyuldu. Misâfirlerin suyunu ve yemeğini te'min etmeyi ve hocasının melekler dergâhı olan hânekâhındaki hizmetleri yapmayı üzerine aldı. Bütün bu zâhirî hizmetleri yanında, kalb hâllerinden ve zikrinden bir an

bile gâfil olmadı. Böylece yüksek üstâdlarının husûsî teveccühleriyle, lâyık olduğu nisbetlere, yüksek derece ve hâllere kavuştu.

Şeyh İlâhdâd (k.s.), zamanının makbûllerinden evliyâlık yolunun kemâlâtına, üstünlüklerine kavuşanlardan idi. Bununla beraber, kendini yok ve hiç bilme ve inkisara, ya'nî gönül kırıklığına sahip idi. Yüksek üstadı Hâce Bâkî-billah hazretlerine olan muhabbeti ve bağlılığı ve hocasının yüksekliğini anlamaktaki yakîni, derecesi pek yüksek idi. Hocasının feyz ve nûr saçılan türbesinde bulunup, hizmet edenlerden duâ taleb ederdi.

Hâce Hüsâmeddîn Ahmed, Hâce Bâkî-billah'ın en yüksek talebelerinden ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyüklüğünü herkesten iyi bilenlerden idi. Bu yüksekliğine rağmen, hizmetinde bulunmak kendisine talebe olmak için bir kimse gelse, onu Şeyh İlâhdâd'ın huzûruna gönderirdi. Bu iki mübârek büyük zât birbirlerini çok sever ve hürmet ederlerdi.

---

1) Berekât-ı Ahmediyye sh. 86

ŞEYH TÂCÜDDÎN BİN ZEKERİYYÂ (Tâcüddîn-i Nakşibendî)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden, Hâce Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin en yüksek talebelerindendir. İsmi, Tâcüddîn bin Zekeriyyâ bin Sultan el-Osmânî el-Hindî en-Nakşibendî olup, Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Tâcüddîn-i Nakşibendî ve Şeyh Tâc gibi isimlerle tanınır. Hindistan asilzâdelerinden idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1050 (m. 1641) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde, Çarşamba günü güneşin batmasından biraz evvel Mekke-i mükerremede vefât etti. Ku'aykı'ân dağının Ebû Kubeys dağı tarafındaki eteğinde, kendisi için daha evvelden hazırlanmış olan türbeye defnolundu.

İlk zamanlarında, kendisini ma'nevî olarak terbiye edip yetiştirecek bir rehber bulup, ona talebe olmak niyetiyle çok seyahat eden Şeyh Tâc, bu vesile ile çok yer dolaştı. Tasavvuf yoluna girmesinin ilk zamanlarında bile, kalbi çok saf, temiz, aşk, muhabbet ve ihlâs ile dolu olduğundan, seyahatleri sırasında kabirlerini ziyâret ettiği, velî zâtların rûhâniyetleri ile, hattâ, o velîyi ziyârete gelmiş olan başka velî zâtların rûhâniyetleri ile görüşürdü. Hindistan'da Ecmîr şehrine gittiğinde, orada medfûn olan evliyânın büyüklerinden; Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Bu esnada rûhâniyeti ile görüştü ve o büyük velî, Şeyh Tâc'a nefy ve isbât ya'nî; "La ilahe illallah" zikrini Çeştiyye yoluna mahsûs şekilde öğretti ve çeşitli tavsiyelerde bulundu. Yine bu ziyâreti esnasında Hâce Mu'înüddîn-i Çeştî, Şeyh Tâc'a, evliyâdan Hamîdüddîn Bâkûrî'nin medfûn olduğu Bâkûr beldesine gitmesini, orada bir müddet kalmasını emretmiş idi. O da bir müddet sonra Bâkûr'a gidip, orada zikrle meşgûl olmaya başladı. Zaman zaman da, orada medfûn olan Şeyh Hamîdüddîn'in kabrini ziyâret ederdi. Oradaki bir hâlini kendisi şöyle anlatır: "Bâkûr'da bulunduğum zamanlar, çok nûrlara, hâllere kavuştum. Halvete (ya'nî tenhâ bir yerde yalnız kalıp, ibâdet ve zikr ile meşgûl olmaya) girerdim. Üç evin arasında tenhâ bir oda vardı. Hiçbir şeyin beni ve zihnimi meşgûl etmemesi için geceleyin geç vakitte, zifiri karanlıkta o yere girer, kapıyı kapatırdım. O karanlık vakitte odanın içinde güneş misâli bir nûr zâhir olurdu. Sonra o nûr artar, duvarları aydınlatacak kadar parlardı. O nûrun aydınlığı, güneşli bir öğle vaktindeki aydınlık kadar olurdu. Ben bu ışıkta Kur'ân-ı kerîm okurdum. Bu nûr devamlı olarak bana arkadaş olurdu." Sık, sık seyahate devam eden Şeyh Tâc, o zamanda bulunan birçok evliyâ zât ile karşılaştı. Nihâyet Delhi'nin yakın köylerinde bulunan Şeyhullah

Bahş (Şeyh İlâh-bahş) hazretlerinin dergâhına geldi. Şeyh İlâh-bahş ona; "Ey Tâc! Bizim yolumuzun husûsiyetlerindendir ki; bir kimseyi talebeliğe kabûl etmeden evvel ona odun ve su taşıtırlar. Bunun için sen bir müddet mutfağa su taşımakla meşgûl ol" dedi. O ise asîl bir aileye mensûp olup, böyle şeylere alışık olmadığı hâlde nefsi terbiye için hocasının bu emrini seve seve kabûl etti ve su taşımaya başladı. Bu günlerde onda harikulade hâller görüldü. Gücünün üstünde yük taşırdı. O beldenin insanları, onda gördükleri yüksek hâlleri anlatırken; "Su testisini doldurur, başının üzerinde götürürdü. Biz dikkat ettiğimizde testinin, başından iki karış yukarıda, onunla birlikte boşlukta hareket ettiğini görürdük" demişlerdir.

Şeyh Tâc ise bu hizmeti büyük bir edeb ve şevkle yapıp; "Böyle bir vazîfem var iken başka işleri neylerim" derdi. Hocasına hizmet etmesi bereketiyle kavuştuğu derecelerin pekçok olduğunu bildirirdi. "Ulaştığım derecelere hizmetle ulaştım" derdi. O büyük zâtın hizmet ve sohbetinde uzun müddet kalıp icâzet aldı.

Bu sırada Hâce Muhammed Bâkî-billah (raleyh), Mâverâünnehr seferinden dönüp, Lâhor'da bir sene kaldıktan sonra Delhi'ye gelerek yerleşmiş idi. O zaman Şeyh İlâh-bahş da vefât etmiş idi. Şeyh Tâc ise ondan icâzetli idi. Bununla beraber Muhammed Bâkî-billah'ın sohbet ve terbiyesine kavuşmak şevki ve arzusuyla seve seve o büyük zâtın şerefli huzûruna koştu. Asâlet ve icâzetine rağmen büyük bir tevâzu ve edeb örneği göstererek, hazret-i Hâce'nin sohbetine, husûsî teveccühlerine ve mahrem halvetlerine kavuştu. Ya'nî Hâce hazretleri ona ayrıca teveccüh ve iltifâtlarda bulunur, husûsî odalarında onunla başbaşa kalıp ayrıca sohbet ederdi. Muhammed Bâkî-billah'ın husûsî sohbetlerinde, celîsi (beraber oturduğu) ve enîsi (sohbet arkadaşı) idi. Ondan feyz alanlar arasında Şeyh Tâc önde gelenlerdendir. Kendisi şöyle anlatır:

"Hazreti Hâce'miz bana icâzet verecekleri zaman, mübârek kalblerinden geçmiş ki: "Eğer o da hâl esnasında, Nakşibendî büyüklerinin kendisine icâzet verdiğini görse ne iyi olur." O sırada hâl esnasında kendimi Buhârâ'nın iftihar kaynağı olan, Azîzân ve Pîr-i Nessâc isimleriyle meşhûr Hâce Ali Râmîtenî hazretlerinin huzûrunda gördüm. Üzerinde ismi yazılı olan mübârek takkelerini başıma koydular. Çok teveccühte bulundular. Daha sonra bu hâli Hazreti Hâce'mize arzettiğimde tebessüm edip, daha evvel hatırına geleni anlattı ve icâzet verdi.

Rivâyet edilir ki: Hâce Muhammed Bakî, Şeyh Tâc'a icâzet verdikten sonra, Allahü teâlânın ihsânı ve o büyüklerin bereketi ile, Şeyh Tâc'ın nazarında öyle bir bereket ve te'sîr hâsıl oldu ki; her kime bu yüksek yolun zikrini telkin eylese, derhal o kimsede cezbe ve hâller hâsıl olurdu.

Hâce Muhammed Bâkî-billah âhırete intikâl edince, Şeyh Tâc şaşkına döndü. Kalbindeki rahatsızlıktan dolayı diyar diyar dolaşmaya başladı. Hindistan ve Keşmir'in çok beldelerini gezip, daha sonra hacca gitti. Mekke-i mükerremeye vardı. Harem-i şerîfin büyük âlimlerinden ilim, amel, riyâzet, kanâat ve nûrlar sahibi Ahmed İbni Allân da orada idi. Nakşibendiyye yolunun büyüklerine karşı tam bir ihlâs ve i'tikâdı olan bu zât, aşk ve muhabbetle bu büyükleri anlatan "Reşahât ayn-ül-hayât" kitabını Fârisîden Arabîye tercüme etmiş idi. Bu tercümeyi, Arabistan halkının, bu büyükleri tanımaları ve onların yolunda yürümeleri için yapmıştı.

İşte Nakşibendiyyenin büyüklerinden olan Tâcüddîn-i Nakşibendî oraya gelince, yine bu yolun büyüklerinden ba'zıları, ma'nevî işâretler ile İbn-i Allân'ı onun huzûruna gönderdiler. Tam bir ihlâsla ve aradığını bulmanın neş'e ve sürûru içinde Şeyh Tâc'ın huzûruna gelen İbn-i Allân, o büyük zâtı görüp sohbetinde bulununca, muhabbet ve bağlılığı çok arttı. Tam bir tevâzu, istek ve muhabbetle hizmetlerine koyuldu. Onun bu hâli, orada bulunan başkalarının da, Şeyh Tâc'a karşı muhabbet ve ihlâslarının artmasına vesile oldu.

Şeyh Tâc, İbn-i Allân'ı çok sever; "Arabistan'da bize Ahmed İbni Allân'ın şeyhi derler" buyururdu. İbn-i Allân, 1031 (m. 1621) senesinde vefât etti.

Şeyh Tâc, birçok defalar Hicaz'dan Hindistan'a geldi ve tekrar o şerefli diyara gitti. Son defasında Lahor ve Basra vilâyetlerine gitti. Çok insanlar onun vesilesiyle evliyâlık yoluna katıldılar. Hattâ o diyârın pâdişâhı da, onun hâlis talebelerinden oldu. Onlarla toplanıp sohbetlerde bulunurken hac mevsimi yaklaştı. Fakirlik ve kanâate râzı iki talebesi ile birlikte Kâ'be-i muazzama ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfine gitmek üzere yola çıktılar.

Sâlihlerden bir zât şöyle anlatır: "O sene hac esnasında Şeyh Tâc'ı gördüm. Bana buyurdu ki: "Senelerdir sahralarda, şehirlerde dolaştım. Şimdi sahibimin evinin süpürgecisi olmaya geldim. Tâ ki, aynı yerde toprak olayım. O eşikte toprak olan başa ne mutlu."

Talebelerinden biri şöyle anlatır: "Birgün hocamızla birlikte Emrûhe beldesinde oturuyorduk. O başını eğmiş, murâkabe hâlinde idi. Biraz sonra başını kaldırdığında kendisinden bir nûr çıktı ve o nûr yakında bulunan bir nar ağacının üzerine gitti. Ertesi gün baktığımızda o ağacın, bütün meyvelerinin, dal ve yapraklarının inci hâline dönmüş olduklarını gördük."

Tâcüddîn-i Nakşibendî'nin küçük bir kızı vardı. Hasta idi. Bir gün Şeyh Tâc abdest alırken, Allahü teâlâ tarafından bu kızın kalbine ilham olundu ki, babasının abdest alırken kullandığı sudan artanı içsin. O hasta kızcağız bu sudan içti ve Allahü teâlânın izni ile hemen şifâ buldu.

Talebelerinden biri şöyle anlatır. "Bir defasında hocamızla bir yerde oturuyorduk. O, feyz saçılan ağızlarından sanki inci ve mercan dökülüyor, tasavvufa âit ince ma'rifetlerden, yüksek hakîkatlerden anlatıyordu. Ba'zan da, talebelerin dikkatlerinin dağılmaması ve usanmamaları için, arada bir latife ve şaka yapıyordu. Talebelerden birinin gönlüne geldi ki: "Böyle yüksek bir zâtın, böyle latife ve şaka ile de meşgûl olması münâsib değildir." Allahü teâlânın izni ile, kerâmet olarak o talebenin kalbinden geçenleri anlayan Tâcüddîn buyurdu ki: "Mîzâh (latife, şaka yapma) Resûlullah (s.a.v.) efendimizin sünnetlerindendir. Çünkü O (s.a.v.), aşırı olmamak ve yalan olmamak şartı ile Eshâb-ı Kirâm ile şakalaşırdı." Bunun üzerine, kalbine öyle düşünceler gelen talebe, düşüncelerinde hatalı olduğunu, hocasının yaptığının uygunsuz olmadığını anlıyarak, o hâline tövbe etti.

Rivâyet edilir ki: Tâcüddîn hazretleri, bir zaman sefere gitmişti. Gittikleri yerde talebeleri ile oturmuş sohbet ederken oraya biri geldi. Tâcüddîn'in elini öptü. O ise bu gelen kimseyi hiç tanımıyordu. Gelen kimse dedi ki: "Efendim! Ben cinlerdenim. Burası bizim kaldığımız yerdir. Sizin talebeniz olmak, feyz ve bereketlerinizden istifâde etmek istiyorum. Sizin gibi yüksek zâtları pek görmedik. Bunun için sizi çok sevdik." Cinnin bu sözlerini dinleyen Tâcüddîn onun arzusunu kabûl edip, sohbetlerinde bulunabileceğini, böylece arzu ettiklerine kavuşacağını bildirdi. Cin sevinerek oradan ayrıldı. Daha sonraki sohbetlere bu cin gelir, o büyük zâtı dinlerdi. Bu cinniyi Tâcüddînden başkası görmezdi.

Şeyh Tâcüddîn-i Nakşibendî çok büyük bir velî idi. Üstadının Hâce Muhammed Bâkî-billah olması buna en güzel delîldir. Gayet vakûr ve heybetli bir zât idi. Talebeleri yetiştirmesi, ma'nevî olarak terbiye etmesi, Allahü teâlâya kavuşmak arzusunda bulunanlara yol göstermesi pek güzel idi. Çok talebe yetiştirdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Tâcüddîn-i Nakşibendî çok kitap okumuş idi. "Tasavvuf ehlinin, zâhirî ilimlerden, fenden haberi olmaz. Onlar zikr ve tefekkürden başka birşey bilmez" diyenlere karşı onun hâli çok güzel bir delîl, kuvvetli bir senet idi. Bütün evliyâ zâtlar gibi o da hem zâhiri, hem de bâtınî ilimlerde

âlim idi. Ba'zı fenlere âit öyle sözleri var idi ki, bu sözler o fende mütehassıs olan ilim sahiplerini dahî hayrette bırakırdı. Birçok ilimde ve tıb husûsunda çok kıymetli eserler te'lîf etmiştir.

Bir defasında yanına tıb konusunda mütehassıs olan bir kimse gelmişti. O kimseye, tıb ilmine âit öyle ince mes'eleler anlattı ki, o kimse bu ilimde ihtisas yapmış olduğu hâlde bu yüksek bilgileri hiç duymamıştı. Bu sözler karşısında çok hayrette kaldı. Tâcüddîn'e olan muhabbeti arttı.

Tâcüddîn-i Nakşibendî (k.s.) çok kıymetli eserler yazmış olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Ta'rib-ür-Reşehât: Reşehât kitabının Fârisîden Arabîye tercümesidir, 2- Ta'rib-ün-Nefehât Nefehât kitabının Fârisîden Arabîye tercümesidir, 3- Nefehât-ül-ilâhiyye fî mev'ı-zat-in-nefs-iz-zekiyye, 4- Câmi'ul-fevâid, 5- Es-Sırât-ül-müstekîm, 6- Tuhfet-üs-sâlikîn, **7-** Risâletün fî tarîk-is-sâdât-in-Nakşibendiyye, 8- Risâlet-üt-Tâc, 9- Âdâb-ül-Müridin. Son iki eser Konya Yûsuf Ağa Kütüphânesi 695 numarada mevcûttur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 87

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 244

3) Câmi'u kerâmâtil-evliyâ cild-1, sh. 373

4) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 464

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 356 cild-2, sh. 66, 664

6) Berekât-ı Ahmediyye sh. 70

7) Brockelmann Sup-2, sh. 618

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1074, 1097

ŞİHÂBÜDDÎN ACEMÎ MISRÎ (Ahmed bin Ahmed Vefâî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi ve velî. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Muhammed'dir. 1014 (m. 1605) senesinde doğdu. Şihâbüddîn lakabı verildi. Acemî, Vefâi, Mısrî ve Şafiî nisbetleri ile tanındı. 1086 (m. 1675) senesinde Mısır'da vefât ederek, Mücavirin kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta, keskin zekâsı, Hâfıza ve anlayışı ile dikkati çeken Şihâbüddîn Acemî, zamanın en mümtaz âlimlerinden ilim öğrendi. Nûreddîn Zeyyâdî, Ali Halebî, Burhâneddîn Lekânî, Şihâbüddîn Ganîmi, Kâdı'l-kudât Şihâbüddîn Hafâcî, Şemseddîn Şevberi, Sultan Mizahî, Şemseddîn Bâbilî, Alâeddîn Şebrâmelîsî gibi âlimler, onun hocaları arasındaydı.

Yıllarca süren çalışmaları sonunda, aklî ve naklî ilimlerde âlim oldu. Bilhassa; fıkıh, târih ve hadîs ilimlerinde meşhûr oldu. Mısır'da çözülemeyen mes'eleler, Şihâbüddîn Acemî'ye sorulur ve onun tarafından çözüme kavuşturulurdu.

Zamanındaki âlimler, onun ilmine ve tevâzusuna hayran kalırlardı. "Rıhle" adlı eserin yazarı büyük âlim Hayâri, ondan bahsederken şöyle demektedir: "O, ilmi, yumuşaklığı, zarifliği kendisinde toplamış, fazilet bakımından da çok yükselmişti. Aklî ve naklî ilimlerde mütehassıs idi. Bu ilimleri bizzat ehli olan âlimlerden öğrenmişti. Bildiklerini başkalarına öğretmek husûsunda da çok gayret gösterirdi. Çok eser yazdı. Mısır'da ilminin çokluğu ile tanındı. İlmî mes'eleler, onun tasdiki alınmadan çözülmüş sayılmazdı."

Yıllarca ilimle meşgûl olan Şihâbüddîn Acemî Mısrî, tasavvuf ile de meşgûl oldu. İbn-ül-Vefâ hazretlerinin yoluna intisâb etti. Vefâiyye yolunun esaslarını Ebü'l-Es'âd Yûsuf Vefâî'den öğrendi. Ondan hilâfet ve icâzet aldı. Hocasına olan hürmetinden dolayı kendisine ve çocuklarına

yıllarca hizmet etti. İşlerini sâdece Allahü teâlânın rızâsı için yapması, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyet etmesi sebebiyle, insanlar tarafından çok sevildi. Şeyh Hayâri ve İbrâhim bin Muhammed Ceynînî gibi âlimleri yetiştirdi. Pek kıymetli eserler yazdı.

"Şerh-i Sülâsiyât-il-Buhârî", "Tenzîh-ül-Mustafa el-Muhtâr mimmâ lem yesbit min-el-ahbâr vel-âsâr", "Tenbîh-ül-efkâr" "İsbât-u kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim" adlı kitaplar onun eserleri arasındadır.

Şihâbüddîn Acemî Mısrî hazretleri; "İsbât-u kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim" adlı eserinde buyurdu ki:

"Öldükten sonra evliyânın kerâmetlerinin kesileceğini, onlarla tevessül ve onlara istigâsenin caiz olmadığını zannetmek doğru değildir.

İşin doğrusu, onların ölmeleriyle kerâmetlerinin kesilmiyeceğidir.

Şeyhülislâm Şihâbüddîn Remlî Ensârî'ye; "Şiddet ve sıkıntı ânında Enbiyâyı mürselîne (a.s.) ve meşâyiha, vefâtlarından sonra istigâse edilebilir mi?" diye soruldu. Enbiyâya, mürselîne, evliyâya, ulemâya ve sâlihîne istigâse caizdir. Harikulade işler bunlardan zuhur eder. Allahü teâlâ Enbiyâ (a.s.), evliyâ ve sâlih kulları vasıtasıyla onu cereyan ettirir, ölümlerinden sonra istigâse vardır. Zîrâ evliyânın kerâmeti, Enbiyânın mu'cizesi, vefâtlarıyla kesilmez. Enbiyâ, kabirlerinde diridirler, namaz kılarlar. Buna Hazreti Meryem'in kıssası, Hazreti Ebû Bekr'in kıssası, Hazreti Ömer'in iki aylık mesafeden İslâm askerinin kumandanına yol göstermesi, Hazreti Hâlid bin Velid'in zehiri içtiği hâlde zarar görmemesi gibi çok sayıda sözüne güvenilir kimselerin bildirdiği hâller, kerâmetlerin mevcûdiyetine delîldir. Buna benzer şeyler, Sahabede, Tabiînde ve sonra gelen evliyâda görülmüştür. Yalan sözde birleşmeleri mümkün olmayan birçok kimse tarafından rivâyet edildiği için inkârı mümkün değildir. Mu'cize, nebiye caiz olur, kerâmet velîye caiz olur, ikisi arasındaki fark, inkarcılara meydan okumakta ve onları ikna etmektedir.

Mu'cizeyi ancak peygamberler (a.s.) gösterirler. Mu'cizeyi peygamberliklerini ispat için delîl olarak getirirler ve sözlerinde iddialıdırlar. Söylediklerinin ve iddia ettiklerinin aksi olmaz. Evliyâda görülen kerâmetler, mu'cize değildir ve tehaddî (iddia ve isbat) yoktur. Velîden kerâmet görülmesi şart değildir."

---

1) İsbât-u kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim. Köprülü Kütüphânesi ikinci kısım. 335 numaralı mecmûa, vr. 154a

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 175

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 162

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 1, 329, 346

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 152

ŞİHÂBÜDDÎN HAFÂCÎ

Mısır'da yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ömer olup, künyesi Ebü'l-Abbâs, lakabı Şihâbüddîn'dir. Mısır'da bulunan meşhûr Hafâce kabilesine mensûb olduğundan, Hafâcî ve Mısrî diye nisbet edilmiştir. 977 (m. 1569), başka bir rivayette 979 (m. 1571) senesinde Mısır'da doğdu. 1069 (m. 1659) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onikinci günü Mısır'da vefât etti.

Kendisi şöyle anlatır: "Temyiz yaşında (yedi-sekiz yaşlarında) iken, zamanın Sîbeveyh'i denilen dayım Ebû Bekr Şenvânî'den Arabî ilimleri okumaya başladım. Daha sonra ilerleyerek, me'ânî, mantık ve başka ilimleri okudum. Ayrıca; Hanefî ve Şafiî mezhebi âlimlerinin yazdığı kitapları da okudum. Şeyhülislâm Muhammed Remlî'nin derslerinde bulunup, Sahîh-i Müslim okudum ve ondan icâzet aldım. Bundan sonra uzun müddet, Nûreddîn Ali Zeyyâdî'nin derslerine devam ettim, İbrâhim Alkamî'den Şifâ-i şerîf kitabını okudum ve icâzet aldım. Hanefî mezhebi âlimlerinden Ali bin Ganim Makdisî'den hadîs ilmini okudum. Bizzat kendi eli ile bana icâzet yazdı. Bunlardan başka; Ahmed Alkamî, Muhammed Sâlihî eş-Şâmî ve başka âlimlerden de ders aldım."

Mısır'da çeşitli âlimlerden okuyarak ilim öğrendikten sonra, babası ile birlikte Haremeyne (Mekke ve Medine'ye) giden Şihâbüddîn Hafâcî, orada Ali bin Cârullah el-Usâm ve başka âlimlerden okudu. Daha sonra İstanbul'a gidip, ilim ve fazilet sahibi birçok zâtlarla görüştü. İbn-i Abdilganî, Mustafa bin Azmi, Hıbr (büyük âlim) Dâvûd ve Sa'd-ül-milleti veddîn İbni Hasen gibi âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulundu. İlim ve fazilette yetişip kemâle geldikten sonra, Rumeli beldelerinde kadılık yaptı. Hattâ Üsküp gibi meşhûr büyük merkezlerde de vazîfe yaptı. Fazilet ve üstünlükleri her tarafa yayıldı. Sultan Dördüncü Murâd Hân tarafından Selanik kadılığına ta'yin edildi. Buradan Mısır kadılığına gönderildi. Kâdılığı esnasında da devamlı ilim öğrenmek, kitap te'lîf etmek ve ders vermekle meşgûl oldu. Talebe yetiştirdi. Abdülkâdir-i Bağdadî ve Seyyid Ahmed Hamevî ondan ilim öğrenip, fazilet ve üstünlükte meşhûr olanlardandır. Daha sonra tekrar İstanbul'a gelirken Şam'a uğradı. Orada birkaç gün kaldı. Şam'ın fâdılları, şiirlerle onun üstünlüklerini anlattılar. Şam ahâlisi ve âlimler, ona çok alâka gösterip, çok ikramda bulundular. Haleb'e uğrayıp sonra İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra tekrar Mısır'a döndü.

Şihâbbüddîn Hafâcî, zamanında bulunan büyük İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden, gözdelerinden idi. İlme çok hizmet etti. Çok kitap yazdı. Eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-İnâyet-ül-kâdî: Tefsîr-i Beydâvî'ye haşiyedir. 2- Hadîkat-üs-seher, 3-Dîvân-ül-edeb fî zikr-i şuarâ-il-Arab, 4-Rihle, 5- Resâil-ül-erbe'ûn, 6- Şerhu Dürret-ül-gavâs lil-Harîrî, 7- Şerh-ül-ferâiz, 8- Şifâ-ül-galîl, 9- Nesîm-ür-riyâd fî şerh-iş-Şifâi lil-Kâdı Iyâd 10-Tarrâ-ül-mecâlis.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 138

2) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 331

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 160

4) El-A'lâm cild-1, sh. 238

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 397, 488, 550, 571, 605, cild-2, sh. 30, 51, 82, 646

6) Keşf-üz-zünûn sh. 699, 741

7) Brockelmann Sup-2, sh. 396

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 409, 1097, 1107

ŞÜRNBLÂLÎ (Ebü'l-İhlâs Hasen bin Ammâr)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve "Merâkıl-felâh" adlı kitabın müellifi. İsmi, Hasen bin Ammâr bin Ali el-Mısrî eş-Şürnblâlî'dir. "Şernblâlî" de denir. Künyesi Ebü'l-İhlâs idi. 994 (m. 1586) senesinde Mısır'da dünyâya geldi. Küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Çocukluğunda, Şeyh Muhemmed Hamevî'den ve Şeyh Abdürrahmân-ı Mesîrî'den ders okudu. Fıkıh ilmini, meşhûr Hanefî fakîhi Abdullah-ı Nakrirî'den ve Allâme Muhammed Muhıbbî'den öğrendi. Onun fıkıhdaki

senedi, bu iki âlim ve feyz menbâı Şeyh-ül-İmâm Ali bin Gânim el-Makdisî'dir. Asrının en meşhûr fakihlerinden ve fâzıllarından oldu. İsmi ve şöhreti her yerde duyuldu. Müteehhirînin (sonra gelen âlimlerin) en üstünü oldu. Fıkıhta üstün bir melekeye sahipti. Asrında, fıkhî mes'elelerin delîli olan nâssları (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri) ve onların kaidelerini en iyi bilen o idi. Kalemi kuvvetli olup, en güzel eser yazanlardan oldu. Herkes, ona gelip fetvâ sorardı. Kâhire'de Câmi-ül-Ezher Medresesi'nde müderrislik yaptı. Devlet erkânının yanında, hep hürmet ve saygı görürdü. Uzun zaman tedrisât ile meşgûl olup, büyük bir şöhret kazandı.

İnsanlardan çok kimseler gelip derslerinde bulunurdu. Kendisinin ilminden istifâde edenlerin sayısı çoktur. Allâme Ahmed Acemî, hocası Seyyid Ahmed Hamevî, Şeyh Şahin Ermenâvî Mısırlı talebelerindendir. Şam'dan gelen Allâme İsmâil Nablüsî de onun ilminden istifâde etti.

"Hulâsat-ül-eser" isimli eserin müellifi Muhıbbî'nin babası, Şürnblâlî'yi şöyle anlatır: "Şeyh-ül-umde Hasen eş-Şürnblâlî, Câmi-ül-Ezher'in ışığı ve parlak sabah yıldızı idi. İlimde parlak kandil sahibi bir kimse onu görseydi, elbette onun ışığından almağa çalışırdı. İlim sahibi olup ortaya çıkan, onun yanında kendisini elbette gizlerdi. İyilik ve güzellik sahibi elbette onu en güzel şekilde medhederdi. O, güzel bir ahlâka sahip olup, fesahat ve belagatta üstün bir yeri vardı. Elden ele dolaşan eserleri buna şahittir. Zamanının fakîhleri, onun üstünlüğünü i'tirâf ve tasdik etmişlerdir. Fıkıh ve diğer ilimlere dâir çok kitap yazdı. 1069 (m. 1658) senesinde Ramazân-ı şerîf ayının onbirinde Cum'a günü ikindi namazından sonra Mısır'da vefât etti.

Eserleri: 1- Nûr-ül-İzâh ile bunun şerhi olan "Merâk-ıl-felâh" adındaki eseri: ibâdetlere âit olup, pek makbûldür. 2- Günyetü zevil-ahkâm fî Bugyeti dürer-il-hukkâm: Molla Hüsrev'in "Dürer ve Gurer" adındaki Hanefî fıkhına âit eserine yaptığı güzel bir haşiyedir. 3- İbn-i Vehbân'ın "Manzûme" sinin şerhi, 4- Merâk-us-se'âde: Kelâm ilminde çok kıymetli bir eseridir. 5- Ikd-ül-ferîd fî cevâz-it-taklîd. Bunlardan başka risaleleri de vardır.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 38, 39

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 261

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 292-294

4) Keşf-üz-zünûn sh. 732, 1193, 1200, 1982

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1073

6) Fâideli Bilgiler sh. 30

TABERÎ

Mekke-i mükerremede yetişen tarihçi ve Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdülkâdir'dir. Sevgili Peygamberimizin soyundandır. Taberî diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemekte olup, Mekke-i mükerremede doğdu. 1070 (m. 1659) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Muallâ kabristanında defnedildi.

Mekke-i mükerremede küçük yaşında ilim tahsiline başladı. İlk öğrenimini babasından gördü. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi ve tecvid ilmini öğrendi. Zamanının âlimlerinin ders meclislerinde bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Sistemli ve düzenli bir eğitim ve öğretimden sonra, yüksek ilmî derecelere ulaştı. İlim öğretmeye ve ders vermeye başladı. Dînî konularda kendisine sorulan sorulara cevap vermekle ve fetvâ vermekle meşgûl oldu. Bu sırada birçok kıymetli eserler te'lîf etti.

Ali bin Abdülkâdir et-Taberî, fazilet ve güzel ahlâk sahibi, zekî, ileri görüşlü, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim idi. Târih ilminde özel ihtisası vardı. Mekke târihi ve meliklerle ilgili geniş incelemeleri vardır. Güzel söz ve şiir söylemek husûsunda mahir idi. 224 (m. 839)'de Taberistan'da doğup, 310 (m. 923)'da Bağdad'da vefât eden "Târih-ül-Ümem" kitabının sahibi Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr Taberî ile bu Taberî'yi karıştırmamalıdır.

Yazmış olduğu kıymetli eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Târih-ül-mekkî: Mekke-i mükerreme şehrinin, Harem-i şerîfin, Kâ'be-i muazzamanın ve Harem-i şerîf içinde bulunan diğer kısımların tarihçesini bildiren bir eserdir. 2- Terâcîm-ül-Hulefâ vel-mülûk: Hazreti Ebû Bekr Sıddîk'dan müellifîn zamanına kadar olan sultan ve melikleri içine almaktadır. 3- El-Ahvâl-ül-mualleme fî vukû-i Kâ'bet-il-muazzama, 4- Tuhfet-ül-kirâm 5-El-Cevâhir-ül-munazzama bi-fazîlet-il-Kâ'bet-il-muazzama, 6- Risâletün fî beyân-il-İmâret-il-vâkia: 1039 senesinde Kâ'be-i muazzamanın yıkılmasından sonra, 1045 senesindeki ta'miri, kapısının değiştirilmesi ve tarihçesinden bahseder. 7- Şerh-üs-sudûr ve tenvîr-ül-kulûb fil-a'lâm-il-mükeffire lil-müteehhir vel-mütekaddim min-ez-zünûb, 8- Şinn-ül-gâre alâ mâini-i nasb-is-sitâre lü-Kâ'be, 9- Fevâid-ün-neyl bi fedâil-il-hayl.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 126

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 161

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 759

4) El-A'lâm cild-4, sh. 301

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 57, 114, 256, 380 cild-2, sh. 45, 58, 211

TABERÎ (Seyyid Abdülkâdir bin Muhammed)

Mekke'de yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Muhammed bin Yahyâ bin Mükrîm bin Muhıbbüddîn bin Radıyyüddîn bin Muhıbbüddîn bin Şihâbüddîn bin İbrâhim bin Muhammed bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin Muhammed bin İbrâhim bin Ebî Bekr bin Ali bin Fâris bin Yûsuf bin İbrâhim bin Muhammed bin Ali bin Abdülvâhid bin Mûsâ bin İbrâhim bin Ca'fer bin Muhammed bin Ali bin Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. (r.anhüm). "Huseynî" "Taberî" ve "Mekkî" nisbetleri ile tanınırdı. 972 (m. 1564) senesinde Mekke'de dünyâya geldi ve orada yetişti. Peygamber efendimizin torunu olan Hazreti Hüseyn'in evlâdlarından olup, "Seyyid"dir. Küçük yaşta iken ilim tahsiline başladı. Birçok âlimden çeşitli ilimlere âit kitapları okuyup öğrendi. Her ilimde mütehassıs oldu. Hicaz'da bulunan âlimlerin İmâmı idi. Çok kitap yazdı. Şöhreti ve eserleri her yere yayıldı. 1033 (m. 1623) senesinde Mekke'de vefât etti. Babası Muhammed bin Yahyâ da, 1018 (m. 1609) senesinde vefât etmişti.

Seyyid Abdülkâdir Taberî, daha 12 yaşında iken Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi ve hatim ile, makâm-ı İbrâhim'de teravih namazı kıldırdı. Hadîs ilminde "Erba'în-i Nebeviyye" ve onun üzerine yazılan "İşârât" kitabı ile "Akâid-i Nesefiyye", nahivde "Elfiye-i İbn-i Mâlik", fıkıhta şeyhülislâm Zekeriyyâ'nın "Minhâc" kitabının üçte birini de ezberlemişti. 991 (m. 1583) senesinde, ezberlediği bu eserlerin her birini, asrının Şafiî âlimi Şemseddîn Muhammed Remlî'ye, Hanefî âlimi Allâme Şemseddîn Muhammed Nehrâvî'ye, Abdürrahmân-ı Şerbînî'ye, Hanefî mezhebi âlimlerinden Şeyh-ül-İmâm-ıl-umde Ali bin Cârullah bin Zahîre'ye, Mâlikî âlimlerinden Yahyâ bin Muhammed el-Hattâb'a ve daha pekçok âlime arzedip dinletti. Hepsi, ona rivâyet etmesi, anlatabilmesi için o zamanda âdet olduğu şekilde yazılı icâzet (diploma) tanzim ettiler.

Bu seneden sonra, ilimle daha çok meşgûl olmaya başladı. Daha birçok âlimin huzûrunda çeşitli eserlerin metinlerini okudu. Yine bu senede bereketlenmek için Mekke-i mükerremeye giderek, orada mücavir kalıp, Şemseddîn-i Remlî'nin derslerine devam etti. "Minhâc" kitabını Abdürrahmân-ı Şerbînî'nin yanında okumaya başladı ve "Şurût-ı salât" bölümüne kadar geldi. Hanefî âlimi Abdürrahîm bin Ebî Bekr bin Hassan'ın derslerine devam etti. Ondan çok ilim tahsil etti. Edîb Alma'î Cemâleddîn bin İsmâil Asâmî'den de okudu. Ayrıca onun yanında uzun zaman kalarak, "Âdâb-ül-bahs"in şerhinin okunması esnasında hazır bulundu.

İbn-i Hişâm'ın "Mugnî" kitabının başından bir bölümünü, "Kâfiye" üzerine yazılan "Şerh-ül-Câmî"nin bir kısmını, Şeyh Ebü'l-Bekâ' el-Gumri'den "Minhâc" şerhi ile Mahıllî'nin "Şerh-ül-varakât"ını okudu. "Şâtıbıyye" metninin yarısını ezberleyip Ali Hirevî'den okudu. Ayrıca ondan, Bekâra sûresinin tamâmını "Kırâat-ı seb'a" üzere okudu. Kâdı Zekeriyyâ'nın "Tehzîb-ül-mantık" adındaki eserini, Şeyh Ali bin Zahîre'den okudu. Bu zâtın yanından uzun zaman ayrılmayan Seyyid Taberî, ondan çok istifâde etti. Bu zât, keskin bir zekâ sahibi olan Taberî'ye her husûsta yardımcı oldu. Nazm ve nesir olarak kıymetli eserler kaleme alacak bir şekilde yetiştirdi.

Arab edebiyatı ilimlerinde derin mütâlâaları oldu. Astronomi ve diğer fen ilimlerinde de çok yükseldi. Astronomiye âit "Şerh-ül-Çakmînî"yi, Ali bin Zahîre'den okudu. Ali Kuşcu'nun "Şerh-ut-tecrid" inin başından bir bölümünü, büyük âlim Nasîrüddîn bin Muhammed Gıyâsüddîn Mansûr'dan okudu. Ayrıca ondan namaz vakitlerine âit, "Risâlet-ül-usturlâb"ı okudu. Nahîsî'nin tıb ilmi hakkındaki "Külliyâtü şerh-ül-mûcez" inin bir bölümünü de Yûsuf Geylânî'den okudu. Mîr Kâdı Hüseyn'in "Hidâyet-ül-hikme" şerhini, Seyyid Gazânfer'den okudu. Sonra çok kitap yazdı. Mekke emîri Şerîf Hasen İbni Ebî Nemî, ona çok ikram ve iltifâtta bulunurdu. Çok güzel şiirleri vardır.

Eserleri: 1- Şerh-ud-dürîdiyye: "Âyât-ül-maksûre alel-ebyât-il-maksûre" kitabının şerhidir. Bu eserini tamamladığı zaman, Mekke emîrine arz ettiğinde, Mekke emîri bunu çok beğendi ve sayısız ihsânlarda bulundu. İçinde emîri öven beytleri de vardır. 2- Hüsn-üs-serire fî hüsn-is-sîre: Resûlullah (s.a.v.) efendimizin sîretini (hayatını) anlatan çok güzel manzûm bir eserdir. Mütenebbî'nin dîvânından bir kıt'a üzerine yazdığı bir şerhtir. 3- Esâtîn-üş-şe'âir-il-İslâmiyye ve fedâil-üsselâtîn vel-meşâ'ır-il-Haremiyye, 4- Efhâm-ül-mecâri fî ifhâm-il-Buhârî, 5- İkâz-üs-simâ' li-cevâz-il-istimâ', 6- El-Esâtin fî hacc-is-selâtîn, 7- Dürret-ül-asdâf-is-seniyye fî zirve-til-evsâf-il-hüsniyye, 9-Sell-üs-seyf alâ hıll-il-keyf, 10-Arâis-ül-ebkâr ve garâis-ül-efkâr: Tefsîr ilmine dâirdir. 11- Ulüvv-ül-hucce bi-te'hîr-i Ebî Bekr bin Hucce, 12-Uyûn-ül-mesâil min a'yân-ir-resâil: 40 çeşit ilim hakkında bilgi vermektedir.. 13- Keşf-ül-hâfi min kitâb-il-kâfi fî ilm-il-arûz vel-kavâfi, 14- El-Kelîm-üt-tayyib alâ kelâm-it-tayyib, 15-Neş'e-tüs-selâfe bi-münşeât-il-hilâfe: Târih ilmi hakkındadır. 16- Ref'ul-iştibâk an tenâvül-it-tenbâk, 17-Tıbyân-ül-metîn fî beyân-i duhân-il-mübîn, 18- Enbâ-ül-beriyye bil-ebnâ-it-Taberiyye: Tercüme-i hâl olarak yazılmış bir eserdir. 19- Keşf-ün-nikâb an ensâb-il-erbe'at-il-aktâb. Ayrıca onun çok güzel şiirleri de vardır.

Necmüddîn Ömer bin Fehd, "Tebyîn" adındaki eserinde, Taberî ailesi hakkında şu bilgileri yazmaktadır: "Onlardan Mekke'ye ilk gelen kimse. Şeyh Radıyyüddîn Ebû Bekr Muhammed bin Ebî Bekr bin Ali bin Fâris el-Huseynî et-Taberî idi. Bu da, 570 (m. 1174) veya daha sonraki bir senede vukû' bulmuştu. Oraya yerleştikten sonra Peygamber efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Bu ziyâreti esnasında, Allahü teâlâya şöyle niyazda bulunmuştu: "Yâ Rabbî! Doğru yoldan ayrılmayan ve râzı olduğun kimselerden kıldığın evlâdlar sahibi olmamı nasîb eyle! Beni bu ihsânına kavuştur yâ Rabbî!" duâsından sonra, onun yedi çocuğu oldu. Bunlar, Muhammed,

Ahmed, Ali, İbrâhim, İsmâil, İshâk ve Ya'kûb idiler. Herbiri yüksek bir fıkıh âlimi ve müderris olarak yetiştiler. Kendisi de 673 (m. 1274) senesinde kadılık vazîfesi ile birlikte, Beytullah'da Makâm-ı İbrâhim'de imamlık yaptı. Bu bilgiler yine Necmüddîn bin Fehd'in "İttihâf-ül-verâ bi-ahbâr-i ümm-il-Kura" adındaki eserinde ve Fâsî'nin de, "Ikd-üs-semîn fî târih-i beled-illâh-il-emîn" adındaki kitabında nakledilmektedir."

Muhibbî de şöyle diyor: "Makâm-ı İbrâhim'deki imamlık vazîfesi onlara tahsis edilmişti. Taberî ailesinden gelenlerden başkası, orada imamlık etmedi. Onlardan bu hizmeti görmeye ehliyet kazanan herbiri, yeni bir izne ihtiyâç olmaksızın bu vazîfeyi deruhte ederdi. Eski sultanlar ve yeni şerîfler, onlara bu husûsta mutlak izin vermişlerdi. 1041 (m. 1631) senesinde, burada onlarla beraber imamlık yapmak husûsunda izin istemeye gelen ve uzun bir konuşma yapan bir zâtın isteğini, Şerîf Abdullah bin Hasen hemen red etmişti. Yine bu zamanda Mısır beylerbeyi olan Mehmed Paşa da bu isteği reddetmişti. Bu yüksek hizmet, Taberî ailesine mensûb ehil zâtların elinde bugüne kadar yapılagelmiştir. Ayrıca bu yüksek hizmetin yanında, kadılık, müftîlik, müderrislik, imamlık ve Mescid-i Harem'deki hatîblik vazîfelerini de yürüttüler. Mekke-i mükerremedeki hatîblik; Taberîler, Zâhirîler ve Nüveyriler ailesi arasında birbirine intikal edip durdu. Eski târih kitaplarından öğrenildiğine göre bu husûsta onların en eskisi, Taberîler âilesidir. Muhibbullah-ı Taberî ve Behâüddîn-i Taberî, bu ailenin meşhûr hatîblerindendir. Hatîblik, hemen herkese verilmezdi. Ancak ilim ve neseb bakımından yükselmiş kimselere tahsis edilirdi. 1041 (m. 1631) senesinde, Mekke-i mükerreme hatîbliğine Şeyh Muhammed Menûfî getirilmişti. Mekke vâlisi ve kadısı, buna mâni' olunca, Şükrüllah Efendi ta'yin edildi. Bu seneden sonra yine Taberî ailesinden yetişenlere verildi. Taberî ailesinden yetişmiş olan hatîblerin takvâ ve vera'ı, fazilet ve iyilikleri çoktu. Hayır ve hasenat işlerinde çok bulunurlardı. Ailenin birbirlerine ülfet ve muhabbetleri çoktu. Çok güzel ve latif şiirler yazarak birbirleriyle mektûplaşırlardı. Aralarındaki bu ülfet, akrabalar arasındaki sıla-i Rahmi hiç terk etmemelerinden ileri geliyordu. Bu husûsta iftihar etmeleri onların hakkı idi. Mekke vâlileri de onları çok severdi. Ba'zıları, onların kızları ile evlenip akrabalık kurmuşlardı. Mekke kadılarından Şihâbüddîn Ahmed bin Cemâlüddîn Muhammed Taberî'nin kızı Zeyneb; 770 (m. 1368) senesinde Mekke vâlisi olan Şerîf Iclân'ın hanımı idi."

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-2, sh. 457, 464

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 600

3) El-A'lâm cild-4, sh. 44

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 303

5) Brockelmann Sup-2, sh. 509

TÂHİR-İ BEDAHŞÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin en önde gelenlerindendir. Önce subay idi. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) rü'yâda verdiği emirle, askerliği bırakarak tasavvuf yoluna girdi. Onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

Tâhir-i Bedahşî ilk zamanlar askeriyede çalışıyordu. Askerler kalelerden birini fethetmek için yola çıktıkları sırada, bir gece rü'yâda Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Hazret-i Sıddîk-i Ekber, diğer halîfeler ve Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) Resûlullahın huzûr-ı saadetlerinde idi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) kendisine; "Bu seferden döndükten sonra, sen bu askerin

arasından ayrıl! Tasavvuf büyüklerinin sohbetinde bulun" buyurdular. Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.), Peygamber efendimizin (s.a.v.) emri ile kendisine hırka giydirdi. Uykudan uyanınca, askerliği bırakmaya karar verdi. Bu sefer dönüşünde askerler, çalılar ve ağaçlar arasından geçerken, kendisi attan indi ve ağaçların arasına girdi. Emîr eri, abdest bozmağa gittiğini zannetti. Bir müddet bekledi. Tanıdıkları ne kadar aradıysalar, bulamadılar. Tâhir-i Bedahşî, o havâlide bulunan bir çiftçiye rastladı. Kendi elbiselerini ona verip onun elbiselerini giydi ve o memleketteki dervişlerin sohbetine katıldı. Aradan yıllar geçti. Akrabaları onun hayatta olup olmadığını bilmiyorlardı. Tâhir-i Bedahşî, eve gelince durumu hanımına anlattı. Hanımı; "Ben de seninle geleceğim" dedi. Üstüne bir örtü, eline bir âsâ alıp, kocası ile beraber yola çıktı. O memlekette bulunan, gönül sahibi bir âlimin hizmet ve huzûruna kavuştu. Bu zât, kendisine; "Senin nasîbinin Nakşibendî yolunda olan büyüklerden olacağını anlıyorum" dedi. Delhi ve Lahor tarafına gitmesini işâret buyurdu. Bu zamanda o diyarda Hazret-i Hâce Muhammed Bakî (k.s.) vardı. Cihanı aydınlatan bir güneş gibi idi. Sözlerini duyanlar, o gönüller sultânı büyük âlimin etrâfından ayrılmıyorlardı. Huzûruna kavuşmadan birkaç gün önce, Muhammed Bâkî-billah âhırete intikâl eyledi. Tâhir-i Bedahşî şaşkın bir hâlde kaldı. Allahü teâlânın ihsânı ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gitmeye karar verdi. Huzûruna gidip talebesi olmak ve hizmette bulunmak ile şereflendi. O yüksek dergâhda canla başla çalıştı. Nasîbi olan her şeye kavuştu. Talebe arkadaşı Hâşim-i Keşmî şöyle anlattı: "İşittim ki, uzun zaman, yalnız iken ve kalabalıkta iken, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek sûretini müşâhade ederdi. Saf ve temiz rûhlu idi. Kendi hâllerini ve keşflerini hazret-i İmâm'a öyle bir eda ile arz ederdi ki, hazret-i İmâm ister istemez tebessüm ederlerdi. Ba'zan hazret-i İmâm'dan yüksek ma'rifetleri dinlerken, öyle bir şekilde; "Evet, öyledir" deyip başını sallardı ki, hazret-i İmâm; "Bu sırlar Mevlânâ Tâhir'e bildirilmiştir, biz ise bunların tercümanıyız" buyururdu. Tecellîye, yüksek hâllere ve cezbeye kavuştuktan sonra, hazret-i İmâm kendisine icâzet (diploma) verdi ve Cunbûr şehrine gönderdi"

Yine Hâşim-i Keşmî anlattı: Hazret-i İmâm, Ecmîr'e teşrîf eylediği günlerde, bu fakîr de hizmetlerinde idim. Bu sırada Mevlânâ Tâhir'den mektûp geldi. Mektûbunda, kendisine talebe gelmediğini yazıyordu. Hazret-i İmâm şöyle buyurdu: "İşin esâsı, hâlleri muhafaza etmek, yapacağı işleri düşünmek, îmân üzüntüsünde, âhıret endişesinde olmaktır. Bu hâlde, her kimi Allahü teâlâ gönderirse, ta'lim ve terbiyesine me'mûr ederse, emre uyarak, Allah için o işle meşgûl olmak lâzımdır."

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Tâhir-i Bedahşî'ye yazdığı mektûplardan birkaçı:

"Allahü teâlâya hamd-ü-senâ olsun! O'nun sevdiği, iyi insanlara selâmetler olsun! Cunbûr'dan gönderdiğiniz mektûp geldi. Rahatsız olduğunuzu okuyunca, üzüldük. Sıhhat haberini bekliyoruz. Vazifenize çok çalışınız! Hâsıl olan hâlleri bize yazınız! Ey sevgili kardeşim! Bu dünyâ, çalışmak yeridir. Ücret alınacak yer, âhırettir. Sâlih amelleri yapmağa uğraşınız! Bu amellerin en fâidelisi ve ibâdetlerin en üstünü namaz kılmaktır. Namaz, dînin direğidir. Mü'minlerin mi'râcıdır. O hâlde, onu iyi kılmağa gayret etmelidir. Erkânını (ya'nî farzlarını), şartlarını, sünnetlerini ve edeblerini, istenildiği ve lâyık olduğu gibi yapmalıdır. Namazda tumânînete (ya'nî rükû'da, secdelerde, kavmede ve celsede, bütün a'zânın hareketsiz kalmasına) ve ta'dîl-i erkâna (ya'nî, bu dört yerde sükûn ve tumânînet bulduktan sonra, bir miktar durmağa) dikkat etmelidir. Çok kimse bunlara dikkat etmeyip, namazlarını elden kaçırıyor. Tumânîneti ve ta'dîl-i erkânı yapmıyorlar. Bunlara azâblar ve tehdîdler bildirilmiştir. Namaz, doğru kılınınca, kurtuluş ümidi çoğalır. Çünkü, dînin direği dikilmiş olur. Se'âdet-i ebediyyeye uçmak için tayyare elde edilmiş olur.

"Âkıl isen kıl namazı, çün se'âdet tacıdır,
Sen namazı öyle bil ki, mü'minin mi'râcıdır!"

(2. cild, 20. mektûp)

"Akıllı kardeşim. İsmi gibi temiz, olan Molla Tâhir'in kıymetli mektûbu geldi. Kardeşim! Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlânın, bir kulunu sevmemesi, onun fâidesiz şeylerle uğraşmasından anlaşılır"** buyuruldu. Bir farzı yapmayıp, bir nafile ibâdeti yapmak da, boşuna uğraşmaktır. Bunun için, ne ile vakit geçirdiğimizi incelemeliyiz. Ne ile uğraşdığımızı anlamalıyız. Nafile ibâdet mi, yoksa farz olan ibâdet mi yapıyoruz? Bir nafile hac yapmak için birçok yasaklar, haramlar işleniyor. İyi düşünmelisiniz! Aklı olana bir işâret yetişir. Size ve arkadaşlarınıza selâm ederim." (1. cild, 123. mektûp)

"Âlemlerin rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin efendisine salât ve selâm olsun. O'nun temiz Âline ve Eshâbının hepsine iyi duâlar olsun!

Biz fakirlerin, Allahü teâlâya karşı, aşağı ve küçüklük düşüncesi içinde olmamız, herşeyi O'ndan beklememiz, kalbi kırık, hep yalvarıcı ve O'na sığıma olmamız, kulluk vazîfelerini yapmamız, İslâmiyetin dışına taşmamamız, sünnet-i seniyyeye sıkı sarılmamız lâzımdır. Hayırlı işleri yaparken, niyetlerimizi düzeltmeliyiz. Kalblerimizi, dünyâya düşkün olmaktan kurtarmalıyız. Her uzvumuz İslâmiyete teslim olmalıdır. Ayıplarımızı görüp, günahlarımızın çokluğunu düşünüp, Allahü teâlânın intikam almasından korkmalıyız. İyiliklerimizi az görmeli, günahlarımız az olsa da, çok bilmeliyiz. Şöhret sahibi olmaktan, insanlar arasında iyi tanınmaktan çok korkmalı, titremeliyiz. Peygamberimiz (s.a.v.); **"Din veya dünyâ işlerinde iyi tanınarak parmakla gösterilmek, bir kimseye zarar olarak yetişir. Bu zarardan ancak Allahü teâlânın koruduğu kurtulabilir"** buyurdu. İnsan, niyeti ve işleri, ne kadar hâlis ve iyi olsa da, kendini kusurlu ve kabahatli bilmelidir. Tasavvuf yolunda, ele geçen ni'metlere, hâllere, zevklere güvenmemeli, ne kadar doğru ve İslâmiyete uygun olsalar da, bunlara özenmemelidir. Dîne yaptığı hizmetlere, İslâmiyeti kuvvetlendirmesine ve insanların doğru yola gelmelerine sebep olmasına güvenmemeli ve bunlarla övünmemelidir. Bu güzel işleri, kâfirler ve fâcirler de yapabilir. Resûlullah (s.a.v.); **"Çok olur ki, Allahü teâlâ bu dînini fâcir kimse ile kuvvetlendirir"** buyurdu. Dînini öğrenmek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için gelenleri, arslan ve kaplan gibi zararlı bilmeli, bunun kendi harablığına sebep olmaması için çok korkmalıdır. Talebe gelince, kendinde sevinç duyarsa, bunu küfür ve şirk bilmelidir. Hemen tövbe, istiğfar ederek bu sevinci gidermelidir. Onun yerine korku ve üzüntü yerleşinceye kadar uğraşmalıdır. Hele, talebenin malında gözü olmaktan, ondan fâide beklemekten çok sakınmalıdır. Böyle olursa, talebe istifâde edemez ve pîrin harab olmasına sebep olur. Çünkü, bu yolda, yalnız hâlis din isterler. Zümer sûresinin 3. âyetinde; **"Biliniz ki, Allahü teâlâ için olan din, yalnız O'nun için olan hâlis dindir"** buyurulmaktadır. Allahü teâlânın katında şirke hiçbir sûretle yol yoktur. Kalbe gelen her sıkıntı ve karartı, tövbe, istiğfar ve pişmanlık ile ve Allahü teâlâya sığınılarak, kolayca giderilebilir. Fakat, bu alçak dünyâ için gelen karartı, leke, kalbi büsbütün karartır, harab eder. Bunu temizlemek çok güç olur. Resûlullahın (s.a.v.); **"Dünyâya düşkün olmak, günahların başıdır"** hadîs-i şerîfi çok doğrudur. Allahü teâlâ, bizi ve sizi, dünyâya düşkün olmaktan kurtarsın! Dünyâya düşkün olanları sevmekten ve onlarla arkadaşlık etmekten, düşüp kalkmaktan korusun!

Çünkü o, öldürücü zehirdir, iyi olmaz bir hastalıktır, büyük belâdır ve bulaşıcı hastalıktır. Akıllı kardeşim Şeyh Hamîd, yanınıza gelmektedir. Ondan işiteceğiniz yeni, taze haberlerin

kıymetini biliniz. Gerisini, buluşunca bildiririm." (1. cild, 171. mektûp) Mevlânâ Tâhir Bedahşî'ye yazılan birinci cild, ikiyüzonyedinci mektûbun bir bölümü aşağıdadır:

"Suâl! Evliyânın mahlûklara âit bilgileri, çok vakit yanlış oluyor ve kalbine doğan bilginin tersi hâsıl oluyor. Meselâ, bir kimsenin bir ay sonra öleceğini veya yolcunun geleceğim haber veriyorlar. Bunlar olmuyor. Bunun sebebi nedir?

Cevap: Velînin kalbine gelen bilgi, haber verilen iş, çok defa şartlara bağlı olur. O velî, o ânda, o şartları anlayamaz. O şeyin şartsız olarak, her hâlde meydana geleceğini sanır. Bundan başka "Levh-i mahfûz"da yazılı, ileride olacak bir işi, ârife (ya'nî velîye) gösterirler. Fakat o iş, değiştirilebilen, silinip yeniden yazılabilen şeylerdendir. "Kazâ-i mu'allak" gibidir. Ârif, o işin bir şarta bağlı olduğunu, silinebilecek şeylerden olduğunu anlayamayıp, elbette hâsıl olacağını sanır ve gördüğünü haber verir. Böylece, o iş de, hâsıl olmayabilir, işittiğimize göre, Cebrâil aleyhisselâm birgün, Peygamberimize (s.a.v.) gelip, bir gencin, yarın sabah, erkenden öleceğini haber verir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) bu gence acıyıp, huzûr-i saadetlerine çağırır. Ne isteği olduğunu sorar. "Bir kız ile evlenmek ve bir de tatlı isterim" der. Emîr buyurup, ikisini de hemen hazırlarlar. Genç, o gece, odasında ailesi ile oturmuş, tatlı yanlarında iken, kapıya bir fakir gelip; "Açım, Allah rızâsı için bir şey verin" der. Genç, tatlının hepsini, fakire sadaka verir. Sabah olunca, Peygamberimiz (s.a.v.) gencin ölüm haberini bekler. Uzun zaman, haber gelmeyince, birini gönderip sorar. Gencin sağ ve keyf yapmakta olduğunu söylerler. Hayret eder. O sırada, Cebrâil "aleyhisselâm" gelir. Ona sorar. Cebrâil aleyhisselâm; "Gencin tatlıyı sadaka vermesi, gelmekte olan belâyı geri çevirdi" der ve gencin yastığı altında büyük bir yılanı ölü olarak bulurlar. Bu haber, bu fakire hoş gelmiyor. Cebrâil aleyhisselâmın yanılmasını caiz görmüyorum. Yâhud, Cebrâil aleyhisselâmın ma'sûm olması, emîn olması ve hiç yanılmaması vahy şeklinde getirdiği şeylerdedir. Ya'nî Allahü teâlâ tarafından indirdiği şeylerde, yanlışlık ihtimâli yoktur. Bu genç için getirdiği haber ise vahy değildir. Levh-i mahfûzda görüp öğrendiği birşeyi haber vermiştir. Levh-i mahfûzda yazılı şeyler, silinip değiştirilebildiğinden, buradan öğrenilen haberler yanlış olabilir. Allahü teâlâ tarafından getirilen şeylerin ise, yanlış olmak ihtimâli yoktur. Şehâdet ile ihbar arasında fark vardır. İslâmiyette, şâhid olmak kabûl olunur. Haber vermeğe ise güvenilmez.

Kaza, ya'nî Allahü teâlânın yaratacağı şeyler, iki kısımdır: "Kazâ-i mu'allak", "Kazâ-i mübrem". Birincisi, şarta bağlı olarak, yaratılacak şeyler demektir ki, bunların yaratılma şekli değişebilir veya hiç yaratılmaz. İkincisi, şartsız, muhakkak yaratılacak demek olup, hiçbir sûrette değişmez, muhakkak yaratılır. Kaf suresindeki; **"Sözümüz değiştirilmez"** âyet-i kerîmesi, kazâ-i mübremi bildirmektedir. Kazâ-i mu'allak için de, Ra'd sûresinde; **"Allahü teâlâ, dilediğini siler, dilediğini yazar"** buyurmaktadır. Hocam, Muhammed Bâkî-billah (k.s.) buyurdu ki: Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (k.s.) ba'zı kitablarında buyurmuş ki: "Kazâ-i mübremi kimse değiştiremez. Fakat ben, istersem, onu da, değiştirebilirim." Bu söze şaşar ve olacak şey değildir derdi. Hocamın bu sözü, uzun zamandan beri, zihnimi kurcalamıştı. Nihâyet, Allahü teâlâ, bu fakiri de, bu ni'meti ihsân etmekle şereflendirdi. Birgün, sevdiklerimden birine bir belâ geleceği, ilham olundu. Bu belânın geri döndürülmesi için, cenâb-ı Hakka çok yalvardım. Bütün varlığım ile O'na sığındım. Korkarak, sızlıyarak çok uğraştım. Bu belânın, Levh-i mahfûzda kazâ-i mu'allak olmadığını, bir şarta bağlı olmadığını gösterdiler. Çok üzüldüm, ümidim kırıldı. Abdülkâdir-i Geylânî'nin sözü hatırıma geldi. İkinci defa olarak tekrar sığındım. Çok yalvardım. Aczimi, zavallılığıma göstererek niyaz ettim. Lütuf ve ihsân ederek kazâ-i mu'allakın iki türlü olduğunu bildirdiler. Birisinin şarta bağlı olduğu, levh-i mahfûzda gösterilmiş, meleklere

bildirilmiştir, ikincisinin şarta bağlı olduğunu, yalnız Allahü teâlâ bilir. Levh-i mahfûzda, kazâ-i mübrem gibi görülmektedir ki, bu kazâ-i mu'allak da, birincisi gibi değiştirilebilir. Bunu anlayınca, Abdülkâdir-i Geylânî'nin sözündeki, kazâ-i mübremin, bu ikinci kısım kazâ-i mu'allak olduğunu ve kazâ-i mübrem şeklinde görüldüğünü, yoksa hakîkî kazâ-i mübremi değiştiririm demediğini anladım. Böyle kazâ-i mu'allakı, pek az kimseye tanıtmışlardır. Yâ, bunu değiştirebilecek kim bulunabilir? O sevdiğim kimseye, gelmekte olan belânın, bu son kısım kazadan olduğunu anladım ve Hak "sübhânehu ve teâlâ"nın bu belâyı geri çevirdiği ma'lûm oldu. Allahü teâlâya, bunun için çok şükür olsun! O'na sevdiği ve beğendiği gibi şükürler olsun ve bütün insanların en üstünü ve peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed Mustafâ'ya (s.a.v.), O'na yakın olanların ve Eshâbının hepsine salât, selâm ve tehıyyetler olsun! Allahü teâlâ, O'nu âlemlere rahmet olarak gönderdi. Yâ Rabbî! Kalblerimizi O'nun sevgisi ile doldur. Hepimizi O'nun yolunda bulundur! Bu duâya âmîn diyenlere, Allahü teâlâ merhamet etsin!

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 254, 1076

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 340

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 333

4) Zübdet-ül-makâmât sh. 399

TÂHİR-İ LÂHORÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin halîfelerinden ve çocuklarının hocalarındandır. Büyük bir âlim idi. 1040 (m. 1630) senesinde Muharrem ayının yirmisinde Perşembe günü ellialtı yaşında vefât etti. Kabr-i şerîfi Lâhor'da Meyânî tarafındadır.

Tâhir-i Lâhorî, küçük yaşta memleketindeki âlimlerden zâhirî ilimleri tahsil etmeğe başladı. Hocalarının verdiği dersleri kısa zamanda eksiksiz olarak yapardı. Çok zekî idi. Derslerini dinleyenler onun ileride büyük bir alim olacağını söylerlerdi. Genç yaşta, tefsîr, hadîs, fıkıh ilimlerinde âlim oldu. Büyük âlim Mevlânâ Tâhir-i Lâhorî'nin kalbine tasavvuf yolunda ilerleyip evliyâlıkdan pay almak ve yüksek dereceler sahibi olmak arzusu, ateşi düştü. Allahü teâlânın nihâyetsiz ihsânı, kalbinde bu yolun zevkini hâsıl edince, kendini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kapısına attı. Senelerce bu kapıda canla-başla çalıştı, hizmet etti. Kendini, dergâhta bulunan talebe arkadaşlarının en aşağısı olarak görürdü. Çok defa helaların temizliği işinin kendine verilmesini rica ederdi. Nefsini terbiye etmek için çok zor riyâzetler ve şiddetli mücâhedeler çekerek, nefsinin istediklerini yapmayıp istemediklerini yapardı. Öyle ki, bir deri bir kemik kalmıştı. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Mevlânâ Tâhir'i çok sever ona husûsî muâmelede bulunarak ilgi gösterirdi. Oğullarının zâhirî ilimlerde yetişmesi için, Tâhir-i Lâhorî'ye vazîfe verdi. O da hocasının yüksek oğullarını yetiştirmekte, onlara ilim öğretmekte çok uğraştı. Hattâ hazret-i İmâm'ın oğulları buyurdular ki: "Şeyh Tâhir'in bizim üzerimizde o kadar hakkı var ki, ne kadar şükretsek yine azdır. Allahü teâlâ ona bizim tarafımızdan en iyi karşılıklar, hayırlar ihsân etsin!"

Birgün hazret-i İmâm (r.aleyh) buyurdular ki: "Muhammed Yahyâ'yı da Şeyh Tâhir'e teslim etmek isterim. Çünkü, ağabeyleri bu hocanın bereketleriyle ilmi ile âmil oluyorlar." ilminde çok yüksek mertebeye sâhib olduğu hâlde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin karşısında edebe mükemmel riâyet ederdi. Hazret-i İmâm'ın, Mevlânâ Muhammed Tâhir üzerindeki heybeti o kadar çok idi ki, yazı ile anlatılamaz.

Birgün hazret-i İmâm, Mevlânâ Tâhir'e İmâm olmasını buyurdu. Mevlânâ'nın yüzünün rengi sarardı. Vücûdu titremeye başladı. Kur'ân-ı kerîmi ezbere bildiği ve derin ilme sâhib olduğu hâlde, hazret-i İmâm'ın heybet ve korkusundan zaman zaman kırâati boğazında düğümlendi.

Bu ta'zimi, hürmeti, edebi sayesinde, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin bakırı altın yapan nazarları ve teveccühleri bereketiyle kemâl ve tekmil mertebesine ulaştı. Nakşibendiyye yolunda kendisine icâzet verildiği gibi, Kâdiriyye ve Çeştî yolunda da talebe yetiştirmesine izin verildi. Hazret-i İmâm, kendisine icâzetname yazıp, taliblerin terbiyesi, yetiştirilmesi için Lâhor'a gönderdi, icâzetnamesi şudur:

"Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum. Allahü teâlâya hamd ve şükürden, Resûlüne salâtü selâmdan, Allah için insanları selâmet yeri olan Cennete da'vet eden Âline ve Eshâb-ı kirâmına en iyi duâlardan sonra, Allahü teâlânın rahmetine muhtaç bu zavallı kul Ahmed bin Abdülehad Fârûkî Nakşibendî (Allahü teâlâ günahlarımızı mağfiret, ayıblarımızı setr eylesin) derim ki: Kardeşimiz âlim, âmil, fâdıl, kâmil, Şeyh Muhammed Tâhir'e, Allahü teâlâ evliyâsı yolunda ilerlemeyi nasîb etti ve tam bir gayretle yüksek Nakşibendî yoluna girdi. Bu yolda huzûra, müşâhedeye, yakınlığa ve cem'iyyete kavuştu. Nihâyetin içinde bulunduğu hidâyet el verdi. Bu hâller içinde iken bir zaman geçtikten sonra, büyük bir belâya tutulacağını anladım. Öyle ki, doğru yoldan ayrılıp, Ehl-i sünnetten çıkacağı ve bâtıl bir yol tutacağı bana bildirildi. Kendisine bildirdim, bu belânın kaldırılması için, Allahü teâlâya yalvarmam için bana sığındı. Allahü teâlâya tam sığındıktan sonra bu belânın yakında ondan kaldırılacağını anladım. Bunun için Allahü teâlâya hamdettim. Kısa bir zaman sonra benim gördüklerim meydana çıktı. Hattâ doğru yoldan ayrılıp, eğri patikalara saptı, haktan bâtıla kaydı. Öyle ki, tekrar hak yola döneceğinden ümidimiz kesildi. Onu bu bozuk yoldan inâyet ve tevfîki ile çıkarması için Allahü teâlâya tam bir acz ile yöneldim. Bu yolun sanki kapalı olduğu ve bir daha buraya dönmiyeceği anlaşıldı. Aradan epey zaman geçti. Rabbime bir daha sığındım ve ikinci gördüğüm tahakkuk etti. Hakka dönüp, sırât-ı müstakime geldi. Sonra cezbe ve sülûk mertebelerinden kalmış olanları tamamladı ve bu yolun ta'limine ve talebenin terbiyesine ehil oldu. İstihâre ve Allahü teâlâya teveccühden sonra bu icâzetnameyi kendisine verdim. Allahü teâlâdan, istikâmette olmasını ve Resûlullaha tam olarak uymasını bunda sebat etmesini duâ ederim. Şeyh Tâhir, Kadirî ve Çeştî yollarından da büyük pay ve nasîb alınca, talebelere Kadirî'de irâde, Çeştî'de teberrük hırkası vermek için, kendisine icâzet verdim. Allahü teâlâdan ismet ve tevfîk isteriz. Velhamdülillahi rabbil âlemin evvelen ve âhıran vessalâtü vesselâmü alâ seyyid-il-mürselîn dâimen sermeden ve alâ âlih-il-ı'zâm ve eshâbih-il-kirâm." Mevlânâ Tâhir hazretleri, Lahor'da talebeye faydalı olmakla meşgûl oldu. Lâkin inzivâ ve yalnızlığı seviyordu. Kapıyı herkese açmazdı. Hele zenginlere ve devlet adamlarına hiç açmaz, onlarla görüşmek istemezdi. Ömrünün uzun zamanını bekâr olarak geçirdi. Sonunda, Resûlullahın sünnetini yerine getirmek için evlendi. Senede bir yahut iki senede bir ba'zan da senede birkaç defa hazret-i İmâm'ın huzûruna gider, sohbet ve teveccühlerinin bereketlerinden nasîbini alır, sonra hocalarının izni ile yurduna dönerdi. Bedenen ayrı olduğu zamanlar, hâllerini, makamlarını ba'zı mektûplarla hazret-i İmâm'a arzederdi.

Birgün hazret-i İmâm, mel'ûn İblîsi görüp; "Benim eshâbımdan kime hükmedemezsin" buyurdukta; "Şeyh Tâhir'e, aç olduğu zaman hükmedemem" dedi. Bunun için Şeyh çok çetin riyâzetler ve şiddetli mücâhedeler çekti. Riyâzetin çokluğundan bedeni kurumuş, bir deri bir kemik kalmış idi. Açık keşf ve kerâmetler sahibi idi.

Tâhir-i Lâhori'nin, hocası İmâm-ı Rabbânî hazretlerine gönderdiği, onun yüksek hâllerini anlatan mektûplarından biri şöyledir:

Hizmetçilerinizin en aşağısı Muhammed Tâhir yüksek makamınıza arz eder: O yüksek kapının eşiğinden ayrılıp bu tarafa doğru yola çıkınca, her adımda kendi kendime;

"Ey câhil! Maksûdunu arkada bırakıp da nereye gidiyorsun?" diyordum. Ama ardımdan bir ses; "Yoluna devam et" diyordu. Velhâsıl, çeke çeke bu şehre getirdiler. Bir köşede şaşkın hâlde otururken, aniden Şâh-ı Nakşibend Muhammed Buhârî hazretlerinin rûhâniyeti zâhir oldu. Emr olduğum işi yapmamı söyledi. Onun ve sizin emrinize uyarak, bir müddet taliblerle (talebelerle) meşgûl oldum. Bu arada yüksek kabiliyetli bir genç geldi. Kendisine, meşgûl olması için verdiğim vazîfe ânında, büyüklere olan muhabbet, onun bütün vücûduna yayıldı. Tepeden tırnağa kendisini huzûr ve uyanıklık hâli kapladı. Diğer talibler de, huzûr ve cem'iyyete kavuşuyorlar.

Ba'zı çekemeyenler, yüksek mürşidimize, makamlar hakkında, bilhassa Sıddîk-i Ekberin (r.a.) makamı hakkındaki yazılarınızı söyleyip, kendinden ba'zı şeyler ilâve ederek, hazretinize dil uzattılar. Mevlânâ Hâmid, o mektûbu, derin âlim Mevlânâ Abdüsselâm'a götürdü. Mevlânâ okuduktan sonra, hiçbir şüphe edilecek yeri olmadığını söyledi ve çok hüsn-i zan gösterdi. Çekemiyenlerin, dilleri bağlandı."

Hadarât-ül-Kuds sahibi der ki: "Şeyh Tâhir-i Lâhori, kendi memleketinin kutbu idi." Nitekim hazret-i İmâm'ın oğlu Hâce Muhammed Sa'îd hazretleri bildirdiler ki: "Bir gece yatsı namazından önce, Şeyh Muhammed Tâhir, hazret-i İmâm'ın meclisinde bulunuyordu. Hazret-i İmâm, şeyhe hitaben buyurdular ki; "Sizi o memleketin kutbu ettiler" bununla Lâhor'u kasdettiler".

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Tâhir-i Lâhorî'ye zaman zaman mektûplar yazıp haberleşirlerdi. Bu yazdığı mektûplardan ba'zıları aşağıdadır:

"Allahü teâlâya hamd ederiz. O'nun Peygamberine, Âline ve Eshâbına salât ve selâm ederiz! Kıymetli mektûplarınız, ard arda geldi. Talebenin ilerlemekte oldukları, bizi çok sevindirdi. Bu yolun sonu başlangıçta yerleştirilmiş olduğundan, bu yüksek yola başlayanlarda, sona varmış olanların hâllerine benzeyen hâller hâsıl olur. Bunların, hâllerini, o büyüklerin hâllerinden, ayırmak güçtür. Ancak, keskin, görüşlü ârif ayırabilir. Böyle olunca, hâllerin görülmesine güvenerek, hâl sahibine yol gösterici olarak izin vermemelidir. İzin verilirse, onun zararı, talebelerinin zararından daha çok olur. Belki de, kendini olgun sanarak, ilerlemesi büsbütün durur. Belki de, irşâd sahiblerine hâsıl olan mevkî ve saygı toplamak, onu büsbütün belâya sokar. Çünkü, nefs-i emmâresi, daha îmâna gelmemiştir ve tezkiye bulmamış, temizlenmemiştir. Olan olmuştur. İcâzet, izin verdiğiniz kimselere, tatlılıkla anlatınız ki, böyle izin almak, olgunluğu göstermez. Daha yapılacak çok iş vardır. İşin başında ele geçenler, sondakilerin başlangıca yerleştirilmesindendir. Uygun gördüğünüz nasîhatları yaparsınız. Eksik olduklarını kendilerine bildiriniz. İcâzet vermiş olduklarınızın bu yolu öğretmelerini önlemeyiniz. Belki, sizin nefesinizin bereketi ile, hakîkî rehber olmakla şereflenebilirler. Bu büyük işe başlamış bulunuyorsunuz. Mübârek olsun. Çok çalışınız! Sizin çalışmanız, taliblerin de çalışmalarını arttırır. Vesselâm." (1. cild, 225. mektûp)

"Allahü teâlâya hamd olsun. O'nun seçtiği ve sevdiği iyi insanlara selâm olsun! Hâfız Behâeddîn ile göndermiş olduğunuz kıymetli mektûp geldi. Bizleri çok sevindirdi. Ne büyük ni'mettir ki, yanınızda olanlar ve sevdikleriniz, bütün güçleri ile, Resûlullah'ın sünnetlerinden bir

sünneti diriltmeğe çalışmaktadırlar ve bütün varlıkları ile, kötü ve beğenilmiyen bid'atlerden bir bid'atı yok etmeğe uğraşmaktadırlar. Sünnet ile bid'at, birbirlerinin zıddıdır, tersidir. Birinin bulunduğu yerde, ikincisi bulunamaz, gider. Birini diriltmek, ötekini yok etmektir. Sünneti diriltmek, bid'ati yok eder. Bid'atı diriltmek de, sünneti yok eder. İster hasene, ya'nî güzel desinler, ister seyyie, çirkin desinler, her bid'at, sünneti yok eder. Belki, bir bakımdan güzel denilmiş olabilir. Hiçbir bid'atin kendisi güzel olamaz. Çünkü, Allahü teâlâ, sünnetlerin hepsini beğenir. Sünnetlerin zıddı ise, şeytanın beğendiği şeylerdir. Bugün, bid'atler her yere yayılmış olduğundan, bu sözümüz çok kimseye ağır gelir. Fakat, âhırette, hangimizin doğru olduğunu anlıyacaklardır. İşittiğimize göre, hazret-i Mehdî, hüküm sürdüğü zaman, dîni yayarken ve sünneti diriltirken, bid'at işlemeğe alışmış olan Medine'deki âlim, bid'atı güzel sandığı ve ibâdet olarak yaptığı için, hazret-i Mehdî'nin emirlerine şaşarak; "Bu adam, bizim dînimizi yok etti ve milletimizi öldürdü" diyecektir. Hazret-i Mehdî, bu âlimi öldürecektir. Onun güzel sandığı bid'atin, kötü olduğunu bildirecektir. Bu, Allahü teâlânın ni'metidir. Dilediğine verir. O'nun ihsânı çoktur. Size ve yanınızda olanlara selâm ederim. Çok unutkan oldum. Mektûbunuzu kime verdiğimi hatırlıyamıyorum. Suâllerinize cevap veremediğim için affınızı dilerim. Meyan Şeyh Ahmed-i Garmelî, sevdiklerimizdendir. Size yakındır. Kendisine teveccüh buyurunuz! (1. cild, 255. mektûp)

---

1) Zübdet-ül-makâmât sh. 340

2) Hadarât-ül-Kuds sh. 319

3) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 324

TAKIYYÜDDÎN-İ TEMÎMÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve meşhûr "Tabakât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye" kitabının sahibi. İsmi, Takıyyüddîn bin Abdülkâdir et-Temîmî ed-Darîrî el-Gazzî el-Mısrî'dir. Ba'zı kaynak eserlerde 950 (m. 1543) senelerinden sonra doğduğu rivâyet edilmektedir. Hanefî âlimlerinin büyüklerinden olup, kadılık hizmetinde de bulundu. Arab edebiyatında üstün bir yeri vardı. Şiirleri ve kasideleri meşhûr olup, pek kıymetlidir. Kıymetli kitaplar yazdı. 1010 (m. 1601) senesi Cemâzil-âhır ayının beşinde Mısır'da vefât etti. Vefâtında 50 yaşları civarında idi. Vefâtının 1005 (m. 1596) senesinde olduğunu bildiren kaynaklar da vardır.

Takıyyüddîn-i Temîmî, daha küçük yaşta ilim tahsiline başladı ve birçok âlimden ilim öğrendi. Çok yerleri dolaşıp, oradaki âlimlerden ders okudu. Bu arada Anadolu'ya da gelip, birçok âlimin derslerinde bulundu. Hocalarının ve kendisinden ilim tahsil eden talebelerinin isimleri, kaynaklarda zikredilmemektedir.

Şemsüddîn-i Hafâcî diyor ki: "Benimle, Takıyyüddîn-i Temîmî arasında sağlam bir sevgi vardı. O, Anadolu'da iken birbirimizle haberleşip mektûplaşırdık."

Takıyyüddîn-i Temîmî, uzun bir zaman kadılık vazîfesinde bulundu. O, Cizre ve etrâfındaki beldelere kadı olarak ta'yin edilmişti. Onun 979 (m. 1571) senesinde Sultan Üçüncü Murâd Hân zamanında Füvve (veya Konya) şehrinde kadı iken, "Tabakât-üs-seniyye" kitabını tamamladığı, kaynaklarda zikredilmektedir.

Yine Hafâcî, "Reyhâne" adındaki eserinde Takıyyüddîn-i Temîmî'yi çok medhederek diyor ki: "O, önceleri hep ibâdetle meşgûl idi. Zühd ve takvâ sahibiydi. Dünyâ malına ve mevkiine hiç

düşkün değildi. Seccadeden başını kaldırmazdı. Sonra kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Allahü teâlânın takdîrine râzı olup, lâyık olduğu şekilde kadılık hizmetini yürüttü."

Eserleri: 1- Tabâkât-üs-seniyye fî terâcim-il-Hânefiyye: En kıymetli eserleri arasında yer alan bu kitabın başında, önce Resûlullah (s.a.v.) efendimizin hayatı ve ahlâkı anlatılmaktadır. Sonra İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve onun mezhebindeki yüzlerce âlimin hayatı ve menkıbeleri hakkında geniş bilgi verilmektedir. Bu eser basılmıştır. İsimler harf sırası iledir. Bu eser, "Keşf-üz-zünûn"da, "Terâcim-üs-seniyye fî tabakât-il-Hânefiyye" adı ile zikredilmektedir. 2-Tezkire, 3-Haşiyetün alâ şerh-il-Elfiye li-İbn-i Mâlik, 4- Es-Seyf-ül-berrâk fî unuk-ıl-veled-il-âk, 5-Muhtasaru Yetîmet-üd-dehr: Se'âlebî'nin "Yetîmet-üd-dehr" adındaki eserinin muhtasarı, özetidir.

Tabakât-üs-seniyye isimli eserden ba'zı bölümler:

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) **güzel ahlâkı:** Âişe vâlidemize (r.anhâ) Resûl-i ekremin (s.a.v.) ahlâkı sorulunca, şöyle anlattı: "O'nun ahlâkı Kur'ân-ı kerîm ahlâkıdır. Allahü teâlânın gazâb ettiği şeyden dolayı gazâb eder, O'nun râzı olduğu şeyden dolayı râzı olur, şahsına âit bir şeyden dolayı gazâblanmazdı. Allahü teâlânın emirlerine uyulmadığı, bunlara riâyet edilmediği zaman gazâblanırdı. İnsanların en şecâatlisi, en cömerdi idi. Kendisinden birşey istendiği zaman asla yok buyurmazdı. Evinde dinar ve dirhem olduğu hâlde asla gecelemezdi. Yanında para olup, onu verecek birisini bulamadan akşam olursa, onları muhtaç olanlara vermeden evine dönmezdi. Resûlullah (s.a.v.) insanların en halimi idi. Bâkire kızlardan daha haya sahibi idi. İbret nazarı ile bakardı. Çok tevâzu sahibi idi. Zengin, fakir, hür, köle herkesin da'vetini kabûl ederdi. Çok merhametli idi. Kedilerin içebilmesi için su kabını temizlerdi. Onlar içmeden su kabını kaldırmazdı. Bunu onlara olan merhametten dolayı yapardı. İnsanların en afifi idi. Eshâbına çok ikram ederdi. Onlar arasında mübârek ayaklarını uzatmazdı. Yer dar olunca onlara yer açardı. Dizi yanında bulunanların dizinden ileri geçmezdi. Eshâbını arayıp sorardı. Hasta olanları ziyâret ederdi. Yanında olmayanlara gıyablarında duâ ederdi. Eshâbı ile beraber bahçelik olan yerlere giderlerdi. Özür dileyenin mazeretini kabûl ederdi. Hak olan husûsta fakir ile zengin, Resûlullah efendimizin huzûrunda eşit idi. Yürürken beraber yürüdüğü kimseyi geride bırakarak öne geçmezdi. Kendileri bir bineğe bindiklerinde, başkası yürüyor ise mutlaka onu da bineğin terkisine bindirirlerdi. Kendisine hizmet edenlere o da hizmet ederdi. Hizmetcilerinden ayrı yemez ve giymezdi."

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Eshâbı ile beraber bir yolculukta bulunuyorlardı. Bu sırada bir koyun kesilecekti. Eshâb-ı Kirâmdan birisi; "Bu koyunu kesmesi bana âit", diğeri, "Onu yüzmesi bana âit", bir başkası, "Pişirmek bana âit" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) de; **"Odunu da ben toplarım"** buyurdu. O zaman Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm):

"Yâ Resûlallah! Biz senin yerine toplarız" dedikleri zaman, Resûlullah efendimiz (s.a.v.); "(Evet) **Biliyorum. Siz benim yerime toplarsınız. Fakat, kendimi sizden farklı görmek istemiyorum. Çünkü Allahü teâlâ, arkadaşları arasında kendisini onlardan farklı ve ayrı gören kulunu sevmez"** buyurup, odun topladılar.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) oturup kalktığında dâima Allahü teâlâyı zikrederdi. Bir meclisin bulunduğu yere varınca, meclisin en sonuna otururlardı ve böyle yapmayı emrederlerdi. Huzûrunda bulunanlara lâzım gelen muâmeleyi yaparlardı. Huzûrunda bulunanlardan herbiri, Resûlullah efendimizin kendisinden daha kıymetli birisinin olmadığını sanırdı. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), beraber oturdukları kimselerin yanında âcil bir iş olmadan veya onlardan izin

almadan kalkmazdı. Hiç kimseye hoşlanmıyacağı bir şekilde muâmele etmezdi. Kendisine yapılan kötülüğe kötülükle muâmele etmezdi. Bilâkis kendilerine yapılan kötülüğü af ederlerdi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) hastaları ziyâret eder, fakir ve yoksulları sever, onlarla birlikte oturur, cenâzelerinde bulunur, hiçbir fakiri fakirliğinden dolayı aşağı görmez, hiçbir güç, kuvvet ve mülk sahibinden; güçlü, kuvvetli ve mülk sahibi olduğundan dolayı korkmazdı.

Ni'met, az bile olsa hürmet ve saygı gösterirdi. Ni'meti kötülemezdi. Hiçbir yemeği ayıplamazdı. Hangi yemek olursa olsun, onu yemek arzusu duyarsa yer, yoksa yemezdi. Yemeği ayıplıyacak sözlerde bulunmazdı.

Komşusunu muhafaza eder, misâfire ikram ederdi. İnsanları tebessüm ve güler yüzle karşılardı. Bütün vakitlerini Allahü teâlânın rızâsına uygun işleri ve lüzumlu işleri yapmakla geçirirdi.

Elbiselerini, ayakkabılarını yamar, ata, katıra ve merkebe binerlerdi. Arkalarına hizmetçisini veya başkalarını bindirirlerdi. Atının yüzünü silerlerdi. Hoşlarına giden birşey olunca; **"Elhamdülillahi Rabbilâlemîn"** hoşlarına gitmeyen birşey meydana gelince; **"Elhamdülillah alâ külli hâl"** derlerdi.

Ekseriyetle kıbleye dönerek otururlardı. Allahü teâlâyı çok zikrederdi. Namazı uzatır, hutbeyi kısa okurlardı. Bir mecliste, yüz kerre istiğfar okurlardı. Çok ibâdet etmekten dolayı mübârek ayakları şişerdi.

Pazartesi, Perşembe, her aydan üç gün (13-14-15 günleri) ve Âşûra oruçlarını tutarlardı. (Yalnız Âşûra orucunda birgün evvel ve birgün sonra da oruç tutmak sünnettir. Yalnız Âşûra günü oruç tutmak mekrûhtur) Ekseriya Şa'bân ayında oruç tutardı.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) gözleri uyur, fakat kalbleri uyumazdı. Uyurken horlamazlardı. Rü'yâlarında hoşa gitmeyen birşey gördükleri zaman **"Hüvallahü lâ şerike lehû"** buyururlardı. Yatağına yatacağı zaman; **"Rabbi kınî azâbeke yevme teb'asü ibâdeke",** uyandıkları zaman; **"Elhamdülillahillezî ehyânâ ba'de mâ emâtenâ ve ileyhinnüşûr"** buyururlardı.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) zekât kabûl etmezdi. Fakat hediye kabûl eder, ondan yerdi. Hediyeye karşılık hediye verirdi. En tatlı ve lezzetli şeyi yiyeyim diye düşünmezdi. Ba'zan açlıktan mübârek karnına taş bağlardı. Hâlbuki, kendisine yeryüzünün hazîneleri verildiği hâlde kabûl etmemiş, âhıreti tercih etmişti. Ekmekle sirke yerdi. **"Sirke ne iyi katıktır"** buyurdu. Ne bulursa onu yerdi. Sofraya geleni reddetmezdi. Getirilmiyeni istemezdi. En sevdiği, serin şerbetti. Yaslanarak yemezdi. Yapılan da'vete giderdi. Köle, hür, herkesin da'vetini kabûl ederdi. **"Zeytinyağı yiyiniz. Çünkü o mübârek bir ağaçtandır"** buyurmuştur. Oturarak içerdi. Üç solukta içer, nefeslerini kabın içine vermezdi. Su dağıtırken, sağında bulunanlardan başlardı.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) gümüş yüzük takarlardı. Yüzüklerinde "Muhammedün Resûlullah" yazılı idi.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) güzel kokuları severdi. Tiksindirici kokulardan hoşlanmazdı. Yürürken, na'linlerini giyerken, yıkanırken, hülâsa bütün işlerini sağdan yapardı. Aynaya bakarlardı. Ayna, tarak, makas, misvak, iğne ve ipliği yolculuk sırasında yanından ayırmazlardı. Geceleyin uyumadan önce, kalktıktan sonra, zikr yapacağı zaman, sabah namazına giderken ve

hacamat yapacağı zaman da mübârek dişlerini üç defa misvak ile temizlerlerdi. Konuşurken ve hattâ latife yaparken hak sözden başkasını söylemezlerdi.”

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 479

2) Mu’cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 91

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 245

4) Keşf-üz-zünûn sh. 152, 385, 394, 1017, 1098, 1099

5) Tabakât-üs-seniyye (Mukaddimesi)

TAŞKÖPRÜ-ZÂDE KEMÂLEDDÎN EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Şakâyık-ı Nu’mâniyye ve Miftâh-üs-se’âde adlı eserlerin müellifi Taşköprü-zâde Muhammed Efendi’nin oğludur. 959 (m. 1552) senesinde İstanbul’da doğdu. 1032 (m. 1622) senesinde İstanbul’da vefât etti. Âşıkpaşa Câmii bahçesinde, babasının kabri yanında medfûndur.

İlk öğrenimini babasından aldı. Aklî ve naklî ilimlerde yükseldikten sonra, birçok medreselerde de çeşitli ilimleri tahsil edip, Şeyhülislâm Ebüssü’ûd Efendi’nin hizmetine kavuştu. Uzun müddet tefsîr okudu.

976 (m. 1568)’da mülâzim (stajyer) oldu. 984 (m. 1576) senesinde Unkapanı Medresesi’ne müderris olarak ta’yin edildi. Daha sonra aynı medresede baş müderris oldu. Sırasıyla, 990 (m. 1582) senesinde Yeni Ali Paşa Medresesi’ne, 993 (m. 1585)’de Haseki Medresesi’ne, 996 (m. 1587)’de Sahn-ı semân medreselerinden birine müderris olarak görevlendirildi. 998 (m. 1589) senesinde Şehzâde Medresesi müderrisliğine tayin olundu. 999 (m. 1590) senesinde Selanik Medresesi’ne nakledilip, 1001 (m. 1592) senesinde Üsküdar kadılığına getirildi. Bu yer değişikliğine râzı olmadığı anlaşılınca, Kınalı-zâde Hasen Çelebi yerine Haleb kadılığına nakledildi. 1004 (m. 1595) senesinde Şam kadılığına ta’yin edildi. Şam’a geldiği zaman Şam ahâlisine ikram ve iyilikle muâmele etti. İlminin yüksekliği ve yüceliği karşısında o beldenin âlimleri şaşıp kaldılar. 1005 (m. 1596)’de tekrar Haleb kadılığına getirildi. 1007 (m. 1598) senesinde Bursa kadılığına getirildi ise de, aynı sene içinde, Kâhire kadılığına nakledildi. Aynı sene içinde İstanbul Galata kadılığına getirildi. 1008 (m. 1599) senesinde ikinci defa Selanik kadılığına vazîfelendirildi. 1011 (m. 1602) senesinde İstanbul kadılığına terfi ettirildi. 1012 (m. 1603) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta’yin olundu. 1021 (m. 1612)’de Rumeli kadıaskerliğine ta’yin edildi. 1022 (m. 1613) senesinde Gelibolu kadılığına nakledildi. 1024 (m. 1615)’de Bostan-zâde Mehmed Efendi yerine ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1030 (m. 1620) senesinde Sadr-ül-ülemâ oldu. Aynı sene içinde pâdişâh ikinci Osman Hân’ın Lehistan seferine katıldı. Boğdan’a vardıklarında hastalandı, İstanbul’a dönmek üzere yola çıktıklarında, İshakcı denilen yerde vefât etti. İstanbul’a getirilip defnedildi.

Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, bütün güzel huylarla ahlâklanmış faziletli bir zât idi. Necmüddîn el-Gazzî, Kemâleddîn Efendi hakkında şöyle der: “Anadolu’da yetişip de Arapçayı ondan fasih konuşan birini görmedim.” Temiz yaradılışlı, gizli meziyetler ışığı, nûrânî yüzlü kâmil bir zât idi.

Birçok eserleri tercüme ettiği gibi, şiirle de meşgûl olmuştur. Kemâli mahlasını kullanan Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi’nin târih yazarlığı da vardır.

Eserleri: 1- Mevdûât-ül-ulûm: Babası Taşköprü-zâde Muhammed Efendi'nin yazmış olduğu Miftâh-üs-se'âde adlı eserin Türkçeye tercümesidir, iki cild hâlinde basılmış olan bu eser, Osmanlı-Türk dilinde kitâbiyât ilmine dâir yazılan eserlerin en önemlilerindendir. Mevdûât-ül-ulûm 1313 (m. 1895) senesinde ikdam gazetesi matbaasında basılmıştır. Piyasada mevcûttur. Bu kitabı okuyan, anlayışlı ve insaflı bir kimse; İslâmiyetin yirmi ana ilmini ve bunların kolları olan seksen ilmi, bu ilimlerin âlimlerini ve herbirinin yazdığı kitabları görerek, durmadan yılmadan yazan İslâm âlimlerinin çokluğu ve her birinin ilim deryasına dalmadaki mehâretleri karşısında hayran kalmakdan kendini alamaz. 2- Kehf sûresinin tefsîrine haşiyesi vardır. 3- Risâle-i Hüseyn-i vâ'izî tercümesi, 4- Tercüme-i Târih-i kaht-ı Mısır, 5- İddet-ü eshâb-il-Bidâye ven-Nihâye fî tecridi. Mesâil-il-Hidâye: Sultan İkinci Osman Hân'ın emriyle yazdığı fıkıh ilmine dâir olan ve Hidâye'nin mes'elelerinin tecrid edilerek yazıldığı eseridir. 6- Kasîde-i Bürde'ye yazdığı tahmisi, (Beşleme), 7-Târih-i Saf: Üç bab üzerine tertiplenmiş olup, a- Osmanlılar, b- Abbâsiler, c- Muhtelif hükümdârlar ve ba'zı garîb hikâyelerden bahseder. 8-Tuhfetr-ül-ahbâb: Basılmış olan târihçesidir. 9- Kitâ b-ül-istiâb fî Ma'rifet il-Eshâb tercümesi: Üçbinbeşyüz sahâbînin hâl tercümesini ihtivâ eden bu eser, Sultan Birinci Ahmed Hân'ın emriyle pâdişâh hocası Mustafa Efendi tarafından başlanmış, "H" harfine kadar gelmiş ve ömrü vefa etmediği için yarım kalmıştır. Bundan sonra Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi devam etmişse de bitirememiştir. 10- Şâhnâme: Sultan İkinci Osman'ın emri üzerine yazmıştır. Yalnız bugün elde mevcûd değildir.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 641

2) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 356

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3882

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 347

5) Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi cild-1, sh. 360, 375

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 22, 1029, 1076

VANÎ MEHMED EFENDİ

Hadîs, tefsîr ve fıkıh âlimi, vâ'iz ve hatîb. Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan olup seyyiddir. Aslen Van'ın Hoşab (Bugünkü Güzelsu) kasabasındandır. Babası Vanî Bistâm Efendi'dir. Van'da doğmuş olup, doğum târihi bilinmemektedir. Babasından dolayı Vanî-zâde, kendisi Van'da doğduğu için de Vanî nisbetleri ile meşhûr oldu. 1096 (m. 1685) senesinde Bursa yakınlarında Kestel köyünde vefât edip, orada kendi yaptırdığı câminin girişine defnedildi.

Vanî Seyyid Mehmed Efendi, ilk tahsiline Van'da başladı. Doğunun belli başlı ilim merkezlerini dolaştı. Gence, Karabağ ve Tebrîz gibi ba'zı beldeleri ziyâret edip âlimlerden ilim tahsil etti. Nûreddîn Şirvânî'den Halvetî yolunun tasavvuf bilgilerini aldı. Daha çok tefsîr, hadîs, fıkıh ve târih bilgileri üzerinde çalışan, edebiyat ve belagatta yükselen Mehmed Efendi, Erzurum'da yerleşti. Câmilerde va'z ve nasihatler ederek, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirirdi. Erzurum'da bulunduğu sırada evlenip çoluk-çocuk sahibi oldu. Daha sonra yetişen iki kızından birini talebelerinden Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye, diğerini de, yine talebelerinden Bursa Sultâniyesi müderrislerinden Mustafa Efendi'ye verdi. Bu dâmâdı daha sonra "Vanîdâmâdı" diye tanındı.

Bilgisi ve hitâbetiyle, herkesin hayranlığına mazhar olan Mehmed Efendi, Erzurum beylerbeyi Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa ile sohbet edip, nasihatlerde bulundu. Fâzıl Ahmed Paşa'nın babasının vefâtı üzerine sadrâzam ta'yin olunarak İstanbul'a çağırılmasından sonra Mehmed Efendi'nin nâmı İstanbul'da da duyulmaya başladı. Pâdişâh Dördüncü Mehmed Hân'ın emriyle İstanbul'a çağrıldı. 1072 (m. 1661) senesinde İstanbul'a geldi. Pâdişâh hocası (Hünkâr şeyhi) ve Yeni Câmi'de ilk kürsü vâ'izi oldu. Şehzâde Mustafa'nın da hocalığını yaptı. Pâdişâh vâ'izi olunca, şehzâde Mustafa'nın terbiyesini talebesi ve dâmâdı Feyzullah Efendi'ye bıraktı. Pâdişâh hocası olması dolayısıyle "Şeyh Mehmed" nâmıyla anılmaya başlanan Mehmed Efendi'nin Yeni Câmi kürsüsünden ettiği va'zlar, büyük i'tibâr gördü. Zühd ve takvâsı, dünyâya ehemmiyet vermeyip, Allahü teâlâdan çok korkması, i'tibârını yükseltti. Va'z ve nasihatleri pek te'sîrli oldu. 1076 (m. 1665) senesinde ba'zı sahte tarikatçıların çığırdan çıkan, zaman zaman İslâmiyetin dışına taşan hâl ve hareketlerinin durdurulması için ferman çıkarttı. Babaeski'de hurûfi sapıklarının işgal edip kirlettikleri medreseyi yıktırdı. 1094 (m. 1683) senesinde Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasındaki ikinci Viyana seferine ordu şeyhi olarak katıldı. Seferden sonra Bursa yakınlarındaki Kestel köyüne gönderildi. İstanbul'da boğazda kendi adıyla anılan Vanîköy'de bir câmi ve medrese yaptırdığı gibi, Kestel'de de büyük bir câmi ve mektep yaptırdı. 1096 (m. 1685) senesinde orada vefât etti. Câmi girişinde defnedildi.

Pekçok talebe yetiştiren Vanî Mehmed Efendi, birçok kıymetli eser kaleme aldı. "Arâis-ül-Kur'ân", "Hülâsat-üt-tefâsir", "Risâle-i mebde' vel-me'âd", "A'mâl-ül-yevm vel-leyl" adlı eserleri ve ayrıca devlet büyüklerine gönderdiği nasihat mektûplarını ihtivâ eden bir münşeâtı vardır. Eserleri çeşitli kütüphânelerde mevcûttur.

---

1) Târih-i Râşid cild-1, sh. 483

2) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 409

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 50

4) Kâmûs-ül-a'lâm sh. 4679

5) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1081

6) Vekâyi-ül-fudelâ, Üniversite Kütüphânesi, Türkçe Yazmalar Bölümü Nu. 3216, cild-2, vr. 218a

7) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 168

VEYSÎ (Molla Üveys bin Muhammed Rûmî)

Osmanlılar zamanında yetişen âlim ve şâirlerden. İsmi, Uveys bin Muhammed olup, Veysî ve Molla Üveys isimleri ile tanınır. Şâir Makâlî'nin hemşîre-zâdesidir. Babası Manisa'ya bağlı Alaşehir beldesinde kadı idi. 969 (m. 1561) senesinde Alaşehir'de doğdu. 1037 (m. 1627) senesinde Üsküp'de kadı iken vefât etti. Kabri oradadır.

Hanefî mezhebi âlimlerinden olan Veysî, Muradiye'de Molla Sâlim'in dergâhına devam ederek yetişti. Onun ilim ve feyzinden çok istifâde etti. Anadolu kadıaskeri olan Molla Ahmed Efendi'nin derslerine de devam ederek ilmini ilerletti. İcâzet aldı.

Bundan sonra talebe okutmaya başladı. Mısır'da Benî Hıram beldesine kadı olarak ta'yin edildi. Vezîr Ali Paşa zamanında dîvân kâtibi oldu. Akhisar, Tire, Alaşehir ve Tırhâle gibi beldelerde kadılık yaptı. Ba'zı kazaların mâlî işlerinde müfettiş olarak vazîfe yaptıktan sonra, Siroz kadılığına getirildi.

Vezîr-i a'zam Ali Paşa, Macaristan'a yaptığı sefer esnasında Sofya ovasına varınca, Veysî'yi Orduy-u hümâyûn kadılığına ta'yin etti. Vezîr-i a'zam Ali Paşa bu seferde şehîd olunca, Veysî de bu vazîfesinden ayrılıp İstanbul'a döndü. Dîvân-ı hümâyûn tarafından Rodoscuk kazasına kadı olarak ta'yin edildi. 1013 (m. 1604) senesinde Üsküp kadılığına ta'yin olundu, İki sene sonra Muharrem ayında Sakız kazası kadılığı verildi ise de, birkaç ay sonra tekrar üsküp'teki vazîfesine getirildi. Buna; "Yine Veysî Efendi hâkim oldu şehr-i Üsküp'e (1015)" mısra'ı târih düşürülmüştür. 1015 (m. 1606) senesi Safer ayında Rumeli beldelerinden Tırhâle'ye kadı oldu. İnebahtı, Eğriboz teftiş ve tahsîl-i emval me'mûriyetlerinde de bulunduktan sonra, üçüncü defa Üsküp kadılığına ta'yin olundu. 1032 (m. 1622) senesine kadar Gümülcine kadılığı dâhil çeşitli vazîfelerde bulundu. Bu arada birkaç defa Üsküp kadılığına getirildi. 1034 (m. 1624) senesinde Cemâzil-evvel ayında yedinci defa Üsküp kadılığına getirildi, İki sene sonra ayrıldı. Ayrıldıktan bir sene sonra, Zilhicce'nin ondördüncü günü vefât etti. Nûr dolu kabri Üsküp beldesinin dışındadır.

Veysî Efendi, güzel yazmakta öncü, dîni savunmak ve kelimeleri kullanmakta pek mahir idi. Güzel hasletleri ile kendisini herkese sevdirdi ve kabûl ettirdi. İfâde kabiliyeti fevkalâde idi. Ba'zıları Veysî için; "İlminden şiiri üstün, şiirinden nesri üstün, sohbeti ise nesrinden daha üstün ve güzel idi" demişlerdir.

Üstün yaratılışı, ahlâkının fevkalâde olması ve başka güzel hasletleri kendisinde toplaması sebebiyle, herkes tarafından sevilip sayılan pek kıymetli bir zât idi. Şairliği de çok kuvvetli idi. Şâir Bâkî'nin vefâtından sonra; "Sultân-üş-şüarâ" ya'nî şâirlerin sultânı ünvanı buna verilmiştir. Eline kalem aldığı zaman, hiç düşünmeden ve zahmet çekmeden çok güzel, kafiyeli şiirler yazar, maksadını çok güzel anlatırdı. Fesahat, belagat ve edebî lisânı ile çeşitli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Hâbnâme (Türkçe), 2) Dürret-üt-tâc fî sîreti sâhib-il-mi'râc (Türkçe):

Buna, Siyer-i Veysi de denir, 3) Düstûr-ül-amel: Bu eserinde islamın beş şartını ve bunların ehemmiyetlerini anlatır. Bu kitap, Şehâdetname-i Veysî ismiyle de tanınır. 4) Fütûh-u Mısır, 5) Ecvibe li-sâhib-il-Kâmûs an i'tirâdâtihî alel-Cevherî, 6) Hediyyet-ül-muhlisîn, 7) Dîvân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3, sh. 27

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 228

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4713

4) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 619

5) Hulâsat-ül-eser cild-1, sh. 425

6) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 713

7) Keşf-üz-zünün sh. 1308, 2042

YAĞBUĞ (Muhammed bin Mahmûd)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Mahmûd bin Ebî Bekr olup, nisbeti, Venkerî, Sûdânî, Tünbüktî, Vatri ve Magribî'dir. Yağbuğ veya Bağyuğ isimleriyle tanınıp meşhûr oldu. Batı Sudan'ın ortasında, Nijer ırmağı yakınında bulunan Tünbükt şehrindendir. Venker isminde meşhûr bir kabileye mensûbtur. 930 (m. 1524) senesinde doğdu. 1002 (m. 1593) senesi Şevval ayında bir Cum'a günü Tünbükt'te vefât etti.

Fıkıh ve Arabî ilimleri, fakîhayn-ı sâlihayn diye bilinen babası ve dayısının huzûrunda yapan Muhammed Magribî, bundan sonra Tünbükt'te Ahmed bin Sa'îd'den ders aldı. Sonra hacca gitti. Yol esnasında Mısır'a uğradı. Lekânî, Tâcûrî, Şerîf Yûsuf Ermiyûnî ve Muhammed Bekrî gibi zâtların sohbetlerinde bulundu. Onlardan çok istifâde etti. Hacca gidip geldikten sonra yine Ahmed bin Sa'îd'in derslerine devam etti. Hadîs, fıkıh ve usûl ilimlerinde derin âlim oldu.

Muhammed bin Mahmûd, bilhassa fıkıh ilminde yüksek âlim, sâlih bir zât, idi. Çok ibâdet "derdi. Allahü teâlânın sâlih kullarının seçilmişlerinden, ilmiyle âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden idi. Çok saf ve tertemiz kalbi vardı. Haya, hasenat, iyilik, ihsân ve hüsn-i niyet sahibi idi. Fakirlerin, garîblerin ve ihtiyâç sahiplerinin yardımlarına koşar, herkese faydalı olmaya gayret ederdi. Kendisi ise, sâde bir şekilde ve sıkıntılı olarak yaşamayı tercih eder, bunu hiç kimseye belli ettirmezdi. Kendi hâlini gizlerdi. Hayır üzere yaratılmış idi. Öyle iyi niyet ve hüsn-i zan sahibi idi ki, istisnasız herkes hakkında iyi düşünürdü. Herhangi bir kimseye karşı kötülük nedir bilmediği gibi, onların ihtiyâçlarını gidermeye koşardı. Hattâ başkalarına faydalı olayım derken, kendisi zarar ve sıkıntı görürdü ve bunların hepsine sabrederdi.

Muhammed bin Mahmûd, insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermeye gayret eder, aralarını düzeltirdi. İlim öğrenmenin önemi ile ilgili ve ibâdete teşvik edici nasîhatlarda bulunurdu. Bütün vakitlerini bunlar için harcar, evi ile de ilgilenirdi. Tam bir tevâzu sahibi idi.

O zamanda bulunan sâlih bir zât şöyle demiştir: "Âlimler; "Zemzem suyu hangi niyetle içilirse, Allahü teâlâ onu mutlaka nasîb eder" diye bildirmişlerdir. Muhammed bin Mahmûd, çok ders okutmakta, çok ibâdet etmekte, çok güzel ahlâk sahibi olmakta, çok hayır işlemekte ve bu gibi güzel hâlleri kendinde toplamakta ve bunlara devam etmekte öyle sebat, sabır ve tahammül sahibi idi ki, ben zannediyorum ki, o zemzem suyundan içerken bütün bunlara niyet etmiş idi."

Gayet ağır başlı, vekar ve heybet sahibi, sakin bir zât idi. Edeb ve hayası çok yüksekti. Sabah namazını evvel vaktinde kılar, bu vakitten kuşluk vaktine kadar talebelere ders verirdi. Sonra evine gider, öğle namazı vaktinde tekrar gelir namazı kıldırır, ikindiye kadar ders okutmaya devam ederdi. İkindi namazından sonra başka bir yere gider, akşama az bir zaman kalana kadar orada bulunan talebelere ders verirdi. İnce mes'eleleri çok güzel îzâh eder, anlatırdı. Sorulan suâllere düşünmeden, hemen ve çok güzel cevap verirdi. Akşam namazından yatsıya kadar câmide ders vermeye devam eder, yatsı namazından sonra evine giderdi. Bütün bu gayretlerine rağmen gecenin sonlarında (sabaha karşı) uyanık bulunur, ibâdet ve tâatla meşgûl durdu. Bunu hiç aksatmazdı. Ders haricindeki zamanlarda gayet sakin, hiç konuşmayan bir zât idi. Çok nâdir olmak üzere insanlarla şakalaşır, latife ederdi. Anlayış ve idrâkinin kuvvetliliğinde ve sür'atliliğinde bambaşka bir hâli vardı. Bu yüksek halleriyle tanınmış idi. Muhtasar-ül-Halîl ve başka eserlere haşiye ve ta'likleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 315

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 260

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 697

4) El-A'lâm cild-7, sh. 88

5) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 211

6) Neyl-ül-ibtihâc sh. 341

YAHYÂ BİN DERVÎŞ EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve kadıasker. Tekirdağ yakınlarında Malkara kasabasında doğdu. 1013 (m. 1604) senesinde mücavir olarak bulunduğu Mekke-i mükerremeden İstanbul'a deniz yoluyla dönerken, haçlı korsanları tarafından şehîd edildi. Cenâzesi denize bırakıldı.

Gençliğinde lüzumlu ilimleri tahsil ettikten sonra, kırâat ilmi ile meşgûl oldu. Daha sonra Tekirdağ yakınlarındaki Malkara kasabasında Pîr Ali Efendi'nin yaptırdığı Sibyan mektebine muallim oldu. Bir müddet muallimlik yaptıktan sonra, anlayışının kuvvetli, zekâ ve hafızasının güçlü olması sebebiyle, büyüklerinin tavsiyesi üzerine İstanbul'a gidip, medreselerde ilim tahsiline devam etti. Ebüssü'ûd Efendi'nin hizmetine girdi. O mübârek zâtın yanında yetiştikten sonra, çeşitli medreselerde talebelerine ilim öğretti. Sitti Hâtun, Mahmûd Paşa ve Eyyûb Sultan medreselerinde müderrislik yaptıktan sonra, 1000 (m. 1591) senesinde Sahn-ı semân Medresesi'ne, iki sene sonra Yavuz Sultan Selîm Medresesi'ne bir sene sonra Edirne'de Selîmiye Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 1003 (m. 1594) senesinde Sultan Üçüncü Mehmed Hân pâdişâh olunca, Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Bu vazîfede iken hünkâr şeyhi oldu. Daha sonra Anadolu kadıaskeri, aynı sene Rumeli kadıaskeri oldu. 1006 (m. 1597) senesinde emekli oldu. 1010 (m. 1601) senesinde tekrar Mekke-i mükerreme kadısı oldu. İki sene bu vazîfede kaldı. Bir sene de Mekke-i mükerremede ibâdetle meşgûl olup, deniz yoluyla İstanbul'a gitmek için bir gemiye bindi. Gemi denizde korsanların saldırısına uğradı. Yahyâ Efendi de kâfirlere karşı kahramanca çarpıştı. Birçok yerinden yaralanıp şehîd oldu.

Yahyâ Efendi, iyilikseverliği, mahlûkâta karşı şefkat ve merhameti, sağlam i'tikâdı, temiz kalbi ile tanınırdı. Gündüzleri devamlı oruç tutar, gecelerini ibâdetle kıymetlendirirdi. Eline geçenle kanâat eder, daha fazlası için uğraşmaz; "Hazırının şükrünü eda edemiyorum, fazlasını ne yapayım" derdi. Bir defasında da; "Bu dünyâ bahçesi, sıkıntı dikenleri ile dolu ekip-biçilen bir tarla gibidir. Hergün bir dikenin batıp acıtmaması tasavvur edilemez" buyurdu.

---

1) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 520

YAHYÂ EFENDİ

Osmanlı devletinin yirmiyedinci şeyhülislâmı. İsmi Yahyâ olup, Şeyhülislâm Bayram-zâde Zekeriyyâ Efendi'nin oğludur. Annesi Rukiyye hanımefendidir. 961 (m. 1554) senesinde İstanbul'da doğdu. 1053 (m. 1644) senesi Zilhicce ayının sekizinci gecesi İstanbul'da vefât etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, babasının Çarşamba'daki türbesine defnolundu. Türbesi, Kovacı Dede mezarlığının karşı tarafında idi. Orada Dâr-ül-hadîs Medresesi de vardı. Fâtih Câmii'nden gelip Çarşamba'ya giden cadde, Kovacı Dede kabristanlığı ile şeyhülislâmların gömülü bulunduğu etrâfı duvarla çevrili mezarlığı birbirinden ayırır idi. Bilâhare yolu genişletmek için Zekeriyyâ Efendi ile Yahyâ Efendi'nin mezarları yıkılıp yola çevrildi. Halk şeyhülislâmların mezarlarından çıkan kemik parçalarını hürmetle toplayıp, yolun karşı tarafındaki Kovacı Dede'nin mezarının yanıbaşına defnettiler. Bu sebeble her iki şeyhülislâmın mezarlarından bugün iz dahî kalmamıştır. Kovacı Dede kabristanlığı da, Fâtih Sultan Mehmed Hân'ın kovacıbaşısı medfûn olduğu için bu isimle anıldı. Mezarlık, vaktiyle çok genişti.

Yahyâ Efendi ilk tahsilini âlim bir zât olan babasından yaptı. İlim ve feyz aldı. Devrin büyük âlimi Abdülcebbâr-zâde Derviş Mehmed Efendi'den de dersler alarak bilgisini genişletti. Arabça ve Farsçayı mükemmel öğrendi. Genç yaşında âlimler arasına girdi. Şeyhülislâm Ma'lül-zâde Mehmed Efendi zamanında Vâlide Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra kadılık vazîfesiyle Edirne, Haleb ve Şam'da bulundu. Bu vazîfeleri müteakip 1012 (m. 1603) senesinde İstanbul

kadılığına ta'yin edildi. İlmi, fazileti ve dirâyetiyle herkesin takdîrini kazandı. Anadolu kadıaskerliği ve altı ay sonra da Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Tâc-üt-tevârih müellifi Hoca Sa'düddîn Efendi'nin oğlu Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi makamından çekilince, 1031 (m. 1622) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. O sırada 69 yaşında idi. İlk şeyhülislâmlık müddeti bir sene dört ay ondört gün sürdü. 1034 (m. 1625)'de ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu da altı sene, sekiz ay ondokuz gün sürdü. 1043 (m. 1634) senesinde üçüncü defa şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Son vazîfesi 1053 (m. 1643) târihine kadar devam etti. Üçüncü şeyhülislâmlık müddeti on sene, bir ay yirmibir gündür.

Yahyâ Efendi din ve devlet için büyük hizmetlerde bulundu. Çok doğru ve faziletli bir zât idi. Ömrünü, iyiliği öğretmek kötülükten sakındırmakla geçirdi. Yirmi seneye yakın fetvâlar verip herkesin müşküllerini çözüp kolaylaştırdı. Dürüst karakterli, ilmi, irfanı, adâlet ve ihsânı ile devrinin "Ebüssü'ûd"u vasfını kazandı. Âlim, faziletli, edîb, şâir bir zâttı. Şiirlerinde Nef'î'yi ve üslupta Şâir Bâkî'yi andırırdı. Zamanının çoğunu Sultan Dördüncü Murâd Hân ile geçirirdi. Pâdişâh kendisine; "Baba" diye hitab ederdi. Gerek sultanlar yanında gerekse halk arasında pek rağbet ve hürmet gördü. Vefâtında bütün İstanbul halkı dükkânlarını kapayarak cenâzesine iştirâk etti. Mübârek cenâzesini taşıyıp bereketlendiler.

Yahyâ Efendi'nin din ve hukuk ilimlerinde derin bilgisi vardı. Çok cesur idi. Zamanındaki devlet adamlarına, hattâ sultanlara, emr-i ma'rûfda bulunup yol gösterirdi. Birçok hatalı işin yapılmasına mâni oldu.

Yahyâ Efendi, Sultan İkinci Osman Hân, Sultan Dördüncü Murâd Hân, Sultan Birinci İbrâhim Hân devirlerini yaşadı. Revân ve Bağdad seferine katıldı. Pâdişâhın yanından hiç ayrılmadı.

Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Muhsin-i Kayserî'nin Ferâiz manzûmesine şerhi, 2- İbn-i Kemâl'in Nigeristân'ının tercümesi, 3-Dîvân, 4- Kasîde-i Bürde tahmisi, 5- Mecmûa-i Fetâvâ isimli hukuk kitabı, 6-Sultan İkinci Osman Tarihçesi. Fetvâları, "Fetâvâ-i Zekeriyyâ Efendi" isimli eserde toplanmıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 46

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 467

YAHYÂ ŞÂVÎ

Fıkıh, kelâm, tefsîr ve nahiv âlimi. İsmi, Yahyâ bin Muhammed bin Muhammed bin Abdullah bin Îsâ olup, lakabı Ebû Zekeriyyâ'dır. 1030 (m. 1621) senesinde Milyân'da doğdu. 1096 (m. 1685) senesinde Hacca giderken gemide vefât etti. Gemiyi; "Re'su Ebî Muhammed" denilen yerde durdurup, Yahyâ Şâvî'yi oraya defnettiler. Vefât haberi Mısır'a ulaşınca oğlu Îsâ gelip babasının cenâzesini oradan Mısır'a nakletti. Büyük Karâfe denilen yerde, Mâlikî büyüklerinin bulunduğu kısma defnedildi.

Yahyâ Şâvî, Milyân ve Cezayir'de; Allâme Muhammed Ebhelûl, Cezayir müftîsi Şeyh Sa'îd, Ali bin Abdülvâhid Ensârî, Şeyh Mehdî ve daha başka birçok büyük ve sâlih âlimlerden ders aldı. Bu âlimlerden, hadîs-i şerîf, fıkıh ve daha başka ilimlere dâir nakillerde bulundu. Bu hocaları kendisine icâzet verdiler.

Yahyâ Şâvî'nin çok kuvvetli hafızası vardı. 1074 (m. 1663) senesinde hacca gitti. Hac farizasını eda ettikten sonra Kâhire'ye döndü. Kâhire'nin ileri gelen âlimleri Yahyâ Şâvî'den istifâde etti. Yahyâ Şâvî de, Şeyh Sultan Şemsüddîn Bâbilî, Nûreddîn Şebrâmelîsî gibi Kâhire'nin önde gelen âlimlerinden rivâyette bulundu. Bu âlimler Yahyâ Şâvî'ye kendilerinden rivâyet etmesi husûsunda icâzet verdiler.

Ebû Zekeriyyâ Yahyâ, Câmi-ül-Ezher'de ders verdi. Burada ilim ve fazileti ile tanındı. Devlet erkânı yanında kıymet ve i'tibâr sahibi oldu. Yahyâ Şâvî burada da ilim öğrenmeye, âlimlerden ders almaya devam etti. Burada Muhtasarı Halîl'i ve Murâdî'nin Elfiye şerhini, Akâid-i Senûsî'yi ve şerhlerini, İbn-i Arafe'nin mantığa dâir olan Şerhu Cemel-il-Hâncî'sini okudu. Daha sonra Anadolu'ya gitmek üzere yola çıktı. Yolculuğu sırasında Şam'a uğradı. Benî Ümeyye Câmii'nde Şam âlimleri ile görüştü. Şam'dan İstanbul'a geçen Yahyâ Şâvî, burada çok izzet ve ikram gördü. Sadr-ı a'zam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, Yahyâ Şâvî'ye çok hürmet gösterdi. Yahyâ Şâvî, âlimlerin sultanın huzûrunda yaptıkları derslerde bulundu. İstanbul'da ilminin çokluğu ile meşhûr olan Yahyâ Şâvî, bir süre sonra tekrar Mısır'a döndü. Mısır'da iken, Eşrefiyye, Süleymâniyye ve başka medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra tekrar İstanbul'a gitti. Vezir-i a'zam Kara Mustafa Paşa, Yahyâ Şâvî'yi evinde misâfir ederek çok ikramda bulundu. Yahyâ Şâvî daha sonra tekrar Mısır'a gitti. Burada vakitlerini ders vermek ve eser yazmakla geçirdi.

"Ta'rîf-ül-halef bi ricâl-is-selef" kitabının yazarı Ebü'l-Kâsım Muhammed Hafnâvî şöyle anlatır: "Ben, Yahyâ Şâvi İstanbul'a geldiği zaman fakir birisi idim. Ondan arkadaşlarımla beraber bize ders vermesini istedim. Yahyâ Şâvî de bu teklilimizi kabûl etti. Ben ve çeşitli beldelerden gelen arkadaşlarım ondan ders aldık. Beydâvî tefsîrinden Fâtiha sûresini Usâm'ın Beydâvî tefsîrine yaptığı haşiyesi ile beraber, belagatta Muhtasar-ül-me'ânî'yi Hafîd haşiyesi ile beraber, Hatâî, Elfiyye ve Şerh-üd-Devvânî alel akâid-il-adûdiyye'nin bir kısmını okuduk. Sonra bizim hepimize nazm hâlinde yazdığı icâzetlerimizi (diplomalarımızı) verdi."

Yahyâ Şâvî'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyetün alâ Ümm-ül-berâhin lis-Senûsî, 2- Nazm-ı lâmiyetin, 3- Şerh-üt-teshîl li İbn-i Mâlik fin-nahvi, 4-Kurret-ül-ayneyn fî cem-il-beyn min ilm-it-tevhîd, 5- En-Neyl-ür-rekîk.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 227

2) Hulâsat-ül-eser cild-4, sh. 486

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 533

4) El-A'lâm cild-8, sh. 169

5) Târih-ul-Halef cild-1, sh. 190

6) Brockelmann Sup-2, sh. 420

YÂR MUHAMMED KADÎM TALKÂNÎ

Hindistan'da yasayan evliyânın büyüklerinden. (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri arasında Yâr Muhammed isminde bir kimse daha vardı ki, sonra talebe olmuştu. İkincisine; "Cedîd" ya'nî yeni ismi verildi. Yâr Muhammed Cedîd, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât-ı şerîfinin birinci cildini toplamakla şereflendi.) Yâr Muhammed Kadîm onbirinci asrın sonlarında vefât etti.

Yâr Muhammed Kadîm, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine çok hizmet ederek teveccühlerine kavuştu. Gecelerini Kur'ân-ı kerîm okuyarak, namaz kılarak, cenâb-ı Hakkın ismini anarak hep ibâdetle geçirirdi. Gündüzleri de oruç tutardı. Çok murâkabe eder, Allahü teâlânın mahlûkları hakkında tefekküre dalardı. Haramlardan ve bid'atlerden aslandan kaçar gibi sakınır, şüpheli korkusuyla mübahların dahî fazlasını terkederdi. Yüzü çok güzel olup, görenler hayran kalırdı. Birgün arkadaşı Hâşim-i Keşmî hazretlerine; "Yüzümün güzelliği ve sakalımın düzgünlüğü için şükrediyorum. Sahralarda gezdiğim zamanlar, halktan kim beni görürse hemen salavât-ı şerîfe okur" dedi.

Yâr Muhammed Kadîm, hocasından izin alarak tam bir fakirlik ve garîblik içerisinde Haremeyn-i şerîfeyni ziyârete gitti. Bu bereketli seferden dönüşte Hâşim-i Keşmî'ye; "Kâ'be-i muazzamanın Rükn-i yemâni tarafında Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek nûrunu gördüm. O'nun lezzet ve tatlılığından kendimden geçtim. Kendime geldiğimde tuhaf bir hâlde idim. İnsanlar etrâfıma toplanmışlar hayretle bana bakıyorlar, bir taraftan da; "Bu kimse herhalde mecnûndur" diyorlardı. Benim lisân-ı hâlim, senin şu beytine uygun idi:

"Bin Leylâ çadırdan çıkarsa eğer,
Dağ ve sahralar mecnûn olsa, değer."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Yâr Muhammed Kadîm'e icâzet vererek, insanların Cehenneme düşmekten kurtulmasına vesile olmasına izin verdi. Mektûbât'ın birinci cildinde 117 ve 211. mektûplarını Yâr Muhammed Kadîm'e yazdı. Birinci cild, yüzonyedinci mektûp şöyledir:

"Mevlânâ Yâr Muhammed bizi unutmamış. Kalb, çok zaman his organlarına bağlıdır. Duygu organlarından uzak olanlar, kalbden de uzak olur. Hadîs-i şerîfde; **"Göz görmeyince, gönülden de uzak olur"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, kalbin duygu organlarına bağlı bulunduğu mertebeyi göstermektedir. Tasavvuf yolunun nihâyetine varılınca, kalbin his organlarına bağlılığı kalmaz. Hisden uzak olmak, kalbin yakın olmasını bozmaz. Bunun içindir ki, bu yolun büyükleri, başlangıçta ve yolda olanların, olgun bir rehberin yanından ayrılmalarına izin vermemişlerdir. "Birşeyin hepsi yapılmazsa, hepsini de elden kaçırmamalıdır!" Bu söze uyarak, bulunduğunuz yolu değiştirmeyiniz! Uygunsuz kimselerle arkadaşlık etmekten, elden geldiği kadar sakınınız! Meyan şeyh Müzzemmil'in yanınıza gelmesini, saadete kavuşmanızın başlangıcı biliniz! Onun sohbetinde, yanında bulunmayı büyük ni'met biliniz! Vakitlerinizin çoğunu onun yanında geçiriniz! Çünkü, kendisi, ele az geçen ni'metlerdendir. Vesselâm."

---

1) Hadarât-ül-Kuds sh. 343

2) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî sh. 340

3) Zübdet-ül-makâmât sh. 392

YAYABAŞI-ZÂDE (Hızır bin İlyas bin Abdülvehhâb)

Osmanlılar zamanında yetişen hadîs ve fıkıh âlimlerinden. İsmi, Hızır bin İlyas bin Abdülvehhâb'dır. Yayabaşı-zâde ismiyle tanınır. İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde doğup yetişti. Doğum târihi bilinmemektedir. Osmanlı ordusunda bulunup, Allah yolunda gazâ etmenin faziletine dâir va'z ederdi. Sultan Üçüncü Mehmed Hân ile gittiği Eğri seferinde, Tabur cenginde, 1005 (m. 1596) senesi Rebî'ul-evvel ayının yirmisekizinci günü şehîd oldu. Cenâzesini İstanbul'a getirmek istediler ise de, gördükleri bir rü'yâ üzerine, Tatar Pazarcığı beldesinde, Dülbend-zâde Câmii avlusunda defnettiler.

Yayabaşı-zâde, çocukluğunda yeniçeri ocağına kayıtlı iken orada verilen ders esnasında ilim öğrenme istidâdının fazla olması dikkatleri çekti. Bunun üzerine ilmiye sınıfına geçti. Ma'lûl-zâde Nakîb Efendi'den ders almağa başladı. Zâhirî ilimlerdeki tahsilini bu zâtın huzûrunda tamamladıktan sonra, o zamanda bulunan Halvetiyye büyüklerinden Vişne Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Tasavvufta yüksek derecelere kavuştu. Kendisine yeniçerilerin orta mescidinde vâ'izlik vazîfesi verildi. Orada yeniçerilere va'z ve nasihat etmeye başladı. 980 (m. 1572) senesinde Üsküdar'da Şemsi Paşa'nın; câmi, dâr-ül-hadîs ve tekkesinde vâ'iz ve muhaddîs (hadîs âlimi) oldu. Tekkenin başına geçip, talebeleri tasavvuf yolunda yetiştirmeye başladı. Üsküdar'da onüç sene vazîfe yaptı.

Dâr-üs-saâde ağalarından (İstanbul vâlilerinden) Mehmed Ağa, Fâtih'te Çarşamba ile Draman arasında kendi ismi ile Mehmed Ağa Câmii ve câminin avlusu yanında sebîl, câminin karşısında da Halvetî tekkesi, dâr-ül-hadîs ve çifte hamam yaptırmıştı. Bunların inşâatı 993 (m. 1585) senesinde tamamlanınca, Yayabaşı-zâde Hızır Efendi buraya gelerek yerleşti. Dâr-ül-hadîs'de, hadîs dersleri vermeye başladı. Burada talebelere fâideli olmakta iken Sultan Üçüncü Mehmed Hân, Eğri seferine çıktı. Orduyu va'z ve nasihat ile takviye etmesi için Yayabaşı zâde Efendi'yi de beraber götürmek istedi. O da Allahü teâlânın dînini yaymak niyetiyle sefere katılmayı kabûl etti.

Sefere çıkmadan evvel, kendisinin olan Beydâvî tefsîrini talebelerinin büyüklerinden Bosnalı Hüseyn Efendi'ye gönderip; "Mütâlâa ettikçe bize duâ etmeyi unutmasın" dedi. Bundan sonra pâdişâh ile birlikte sefere çıktı. Yol boyunca askeri çok güzel bir şekilde muharebeye hazırladı. Muharebe esnasında, kendisi de, kalabalık düşman karşısında büyük kahramanlıklar gösterdi. Nihâyet şehîd oldu. Şehîd olduğunda mübârek vücûdunda birçok kılıç ve mızrak yarası vardı.

Talebelerinin büyüklerinden olan Bosnalı Hüseyn Dede, Yayabaşı-zâde'nin üstün hâllerini, kerâmetlerini uzun uzun anlatırdı.

Rivâyet edilir ki, Yayabaşı-zâde Hızır bin İlyas Efendi'nin, talebesi Hüseyn Dede'ye gönderdiği Beydâvî tefsîri cildli değil, nüshalar hâlinde idi. Tefsîrin bir kısmı Yayabaşı-zâde'nin va'z çantasında kalmış idi. Şehîd olan Yayabaşı-zâde'nin va'z çantasını bütün aramalara rağmen muharebe meydanında bulamamışlardı. Bundan epey müddet geçtikten sonra hiç tanımadığı bir kimse Hüseyn Dede'ye gelerek, tefsîrin noksan olan ve kaybolan cüz'ünü getirdi ve; "Ben bu cüz'ü size ulaştırmaya me'mûr edildim" dedi. Sonra da gözden kayboldu. Açıp baktıklarında, sahifelerin ba'zı yerlerinde kan izleri görüldü. Böylece muharebeye gitmeden evvel Beydâvî tefsîrini Hüseyn Dede'ye göndermesinin hikmeti anlaşıldı. Bu cüz, Tatar Pazarcığı beldesinde muhafaza edilerek, senelerce o civarda bulunan müslümanlar tarafından ziyâret edilmiştir.

Hızır bin İlyas Efendi, dînimizin emirlerine uymakta ve bu emirleri yaymakta çok gayretli idi. Kalbindeki îmân aşkı ve insanlara olan merhameti sebebiyle, bütün ömrünü insanların saadete kavuşmalarına vesile olmak için harcadı. Bütün gücü ile, insanların Ehl-i sünnet i'tikâdında olmaları ve bu yolda ilerlemeleri için çalıştı. Çok gayret ederek, va'z ve nasihatleri ile insanlara hizmet etti. Va'z ve nasihatlerinde, her söylediğini kalbden gelerek ve ihlâs ile söylerdi. Riyadan, gösterişten uzak olduğu için sözleri çok te'sîrli olur, dinliyenleri cezbederdi. İlim ve irfan âşıkları onun sohbetinde, va'zlarında bulunmak için can atarlardı.

---

1) Sicilli Osmanî cild-2, sh. 279

2) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli (Atâî) sh. 464

ZÂKİR-ZÂDE ABDULLAH EFENDİ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Abdullah bin Şa'bân'dır. Mahlası Bîçâre'dir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1068 (m. 1657) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri Üsküdar'daki Karaca Ahmed mezarlığının ilerisinde bulunan Miskinler kabristanındadır.

Zâkir-zâde Abdullah Efendi, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin talebelerinden Ahmed Efendi'den ilim ve tasavvuf yolunun edebini öğrendi.

Tahsilini tamamladıktan sonra, insanları doğru yola sevketmek için Manisa'ya gitti. Sonra İstanbul'daki Zeyrek Câmii'nde va'z ve nasihat etmekle vazîfelendirildi. Daha sonra Ali Paşa dergâhına şeyh olarak ta'yîn edildi. Salı günleri Üsküdar Şeyh Câmii'nde ve Fâtih Câmii'nde va'zlar verirdi. Konuşma ve hitâbet kabiliyeti çok yüksek idi. Tasavvuf yolunun ince mes'elelerinden bahsederdi. Va'zlarına uzaktan ve yakından çok sayıda kimseler gelirdi. Onun zamanında evliyâya dil uzatan çok idi. Zâkir-zâde Abdullah Efendi birgün kürsîye çıkıp, tenkid edenleri de ikna edecek tarzda beliğ bir va'z verdi. Şeyh Osman Fadl ve Selâmi Ali Efendi yetiştirdiği büyük talebelerindendir. Abdullah Efendi'nin çok güzel ilâhileri vardır.

İsmâil Hakkı hazretleri, "Silsilename"sinde, Zâkir-zâde Abdullah Efendi hakkında şöyle anlatmaktadır: "Zâkir-zâde Abdullah Efendi, İstanbul'da Ali Paşa dergâhında Şeyh, Fâtih ve Şehzâde câmilerinde Salı vâ'izi idi. Zeyrek'de bulunan ve kiliseden câmiye çevrilen Zeyrek Câmii'nin yanındaki medresede otururlardı. Ba'zan da dergâhında ikâmet ederdi." **Bir şiiri:**

İlâhî fazl ve lütfunla bana bir feth-i bâb eyle,
Eriştir vahdet-i zâta kavlin ni'mel-meâb ile.

Vücûdum nüshasın yazdın, yed-i kudretle çün Yâ Rab!
Senin zât u sıfatından, ibâret bir kitap eyle.

Senin âşıkların alsın, ziyamı üf tâbımdan,
Hilâl-i kalbini yarıp, alarak mâhitâb eyle.

Kabûl eyle kulun Bîçârenin hacetini lutf et.
Kerîmen mahz-ı fazlınla onu sen kâm-yâb eyle.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 27

ZEYNEL'ÂBİDÎN AYDERÛSÎ

Yemen'de yetişen evliyânın büyüklerinden ve tefsîr âlimi. İsmi, Ali bin Abdullah'tır. 984 (m. 1576) senesi Zilhicce ayında Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1041 (m. 1631) senesinde vefât etti. Vasıyyeti üzerine vefât ettiği gün techizi yapıldı. Cenâze namazını kardeşinin oğlu Abdürrahmân Sekkâf kıldırdı. Cenan Beşşâr'daki babası için yapılan türbeye defnedildi. Sultan Abdullah bin Ömer de, Zeynel'âbidîn Ayderûsî'nin cenâzesinde bulundu. Cenâzesi çok kalabalık oldu.

Zeynel'âbidîn Ayderûsî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasının terbiyesinde yetişti. Mes'eleleri çok çabuk anlar ve kavrardı. Babasının huzûrunda oturmaz ayakta dururdu. Zeynel'âbidîn Ayderûsî, zâhirî ve bâtınî ilimleri babasından öğrendi. Babası ona tasavvuf hırkası giydirdi. Zeynel'âbidîn Ayderûsî ayrıca, Şeyh Zeynüddîn bin Hüseyn, Seyyid Celîl Abdürrahmân, Abdürrahmân bin Muhammed bin İsmâil, Abdürrahmân bin Ali, Abdürrahmân bin Muhammed ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. İlim tahsilinden sonra, ders vermeye başladı. Tefsîr dersleri

verdi. Ders aldığı hocalardan bir cemâat istifâde etmek için onun derslerine gelir, dinlerlerdi. Hocası Abdürrahmân Berûm, büyük bir âlim olmasına rağmen kitabını alır, Zeynel âbidîn Ayderûsî'nin derslerini dinlemeye gelirdi.

Zeynel'âbidîn ömrünün sonlarına doğru tıb ilmi ile meşgûl olup, bu ilimde söz sahibi oldu. Asrındaki ilim ve fazîlet sahipleri, onun ilim meclisinde toplanırdı. Zeynel'âbidîn Ayderûsî, onlara ancak keskin zekâ sahiblerinin hâlledebileceği konuları anlatırdı. Tefsîr, hadîs ve tasavvuf mevzûlarını açık, kolay ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyardı. Çok nâdir ve duyulmamış lügat ve nahiv mes'elelerini bilirdi. Onun yazmış olduğu pekçok eserleri kaynaklarda yazılmakta ise de, eserlerinin isimleri belirtilmemektedir.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 166

ZEYYÂD

Mısır'da yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Yahyâ'dır. Lakabı Nûreddîn'dir. Zeyyâd diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemekte olup, 1024 (m. 1615) senesi Rebî'ul-evvel ayının beşinde Cum'a gecesi Kâhire'de vefât etti.

Zamanın âlimleri olan Şihâbüddîn Ahmed bin Hamza er-Remlî, Şihâbüddîn Âmiret-ul-Berlîsî, İbn-i Hacer el-Heytemî, Nûreddîn Ali Tantedâî, Ezher Medresesi müderrislerinden Ârif-i billah Şihâbüddîn el-Bülkînî gibi zâtlardan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şihâbüddîn Hamza er-Remlî'den "Muvattâ" okudu.

İmâm-ı Kastalânî'nin Mevâhib-i Ledünniyye adlı eserini Ebü'l-Hasen el-Bekrî'den okudu. İmâm-ı Süyûtî'nin Câmi-us-sagîr'ini, Seyyid Şerîf Cemâlüddîn'den okudu. 952 (m. 1545) senesinde Mısır'da Şeyhülislâm Bedreddîn el-Gazzî ile karşılaşıp, onun ilim meclisinde bulundu. Aklî ve naklî ilimlerde yüksek derecelere ulaşıp şöhreti her tarafta duyuldu. Ezher Medresesi'nde ders vermeye başladı. Zamanındaki âlimlerin en yükseği oldu. Ders ve ilim meclisinde zamanındaki büyük âlimler dahî hazır bulunur, edeble onun huzûrunda halka meydana getirirlerdi. Onlar kendi aralarında; "Filan kimse birinci tabakadandır, filan kimse ikinci tabakadandır, filan kimse üçüncü tabakadandır" diyerek onun yanındaki derecelerini söylerlerdi. Ders esnasında her biri bu dereceye uygun olarak otururlardı. Ba'zıları uzun müddet ilim tahsil edip sohbetlerinde bulunmuşlardı. Bunlardan birisi Allâme Sâlim eş-Şibşîri'dir. Sâlim eş-Şibşîri onunla baba-oğul gibi idi. İkisinin arasında son derece muhabbet vardı. Sâlim eş-Şibşîri, hocasının sağlığında vefât etti. Vefâtından sonra Zeyyâd, derslerinde onu hatırlayıp yüksekliğini ve kıymetini anlatırdı. Dersi dinleyenler bir yerde takılıp cevap veremedikleri zaman onu hatırlar; "Sâlim'in ölümü bizi yordu" diye âh çekerdi. Burhan el-Lakânî, Nûreddîn el-Halebî, Nûreddîn el-Echûrî, Şemseddîn eş-Şevberi, Şemseddîn el-Bâbilî, Şihâbüddîn Kalyûbî, Abdül-Berr el-Echûrî, Âmir-üş-Şibrâvî, Şihâbüddîn Hafâcî gibi zâtlar da ondan ilim öğrenip istifâde eden kimselerdendir.

Taybersiyye Medresesi'nde Receb, Şa'bân ve Ramazan aylarında usûl okutur, müslümanların suâllerine cevap vermekle ve fetvâ ile meşgûl olurdu. Dersi bitirdiği zaman fetvâ makamının yakınında bir dükkanın kapısı önünde oturur, daha sonra Ezher Câmii'nde İmâm olup namaz kıldırır idi. İlim öğretmekle meşgûl iken Kâhire'de vefât etti.

Ali bin Yahyâ Zeyyâd aklî ve naklî ilimlerde yüksek âlim, ilmiyle âmil, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Zamanındaki âlimlerin en yükseği idi. İrfan sahibi de olan Zeyyâd, hayâtını ilim

öğrenmek, öğretmek ve Allah adamlarıyla birlikte bulunmakla kıymetlendirirdi. Birçok yüksek hâller ve kerâmetler sahibi idi. Bir defasında ba'zı akrabâlarını ziyâret etmek üzere, bulunduğu yerden ayrıldı. Akrabalarının yanına vardığı zaman onlar kuyunun başında kova ile su çekiyorlardı. Onu görünce heyecanlandılar, ellerindeki su çektikleri kova kuyuya düştü. Buna akrabaları çok üzüldüler. Ali bin Yahyâ Zeyyâd hazretleri kuyunun başına vardı. Zahmetsiz olarak, eğilmeden kuyudan kovayı aldı ve akrabalarına verdi.

Birçok kıymetli eserleri olan Ali bin Zeyyâdî'nin Minhâc şerhine yazmış olduğu haşiyesi, âlimler arasında çok kıymetlidir. Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden Abdülkerîm-i Rafîî'nin, "Muharrer" adlı eserini şerh etmiştir.

---

1) Hulâsat-ül-eser cild-3, sh. 195

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 260

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 754

4) Keşf-üz-zünûn sh. 1613, 1876

5) İzâh-ul-meknûn cild-2, sh. 443

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1090

HİCRÎ ONİKİNCİ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLAZÎZ DEBBAĞ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülazîz bin Mes'ûd Debbağ'dır. Soyu Hazreti Ali efendimize dayanmakta olup, hem şerîf hem de seyyiddir. 1090 (m. 1679) senesinde doğdu. 1132 (m. 1720) senesinde vefât etti. Fas'da yaşadı.

Seyyid Ahmed bin Abdullah'ın talebesi olan Abdülazîz Debbağ'ın hayâtı hakkında fazla bilgi yoktur. Talebesi Ahmed bin Mübârek, hocasının menkıbelerini, kerâmetlerini, "El-İbrîz" adlı eserde toplamıştır. Bu eserde Ahmed bin Mübârek, hocasının ba'zı kerâmet ve menkıbelerini şöyle nakletti:

"Bir erkek evlâdım ölmüştü. Bu sıralarda hocam Abdülazîz Debbağ hazretleriyle daha yeni tanışmıştım. Ailem, çocuğumun ölümüne çok üzüldü. Çünkü daha önce de bir çocuğumuz ölmüş, hanımım da hayatta kalan bu oğlumuzla teselli bulmaya çalışmıştı. Hanımıma; "Seyyid Ahmed bin Abdullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Çocuklara ve gelecek olan husûslara ve inecek olan musibet ve belâlara baktım, o çocuklara acıyıp merhamet ettim. Hangi çocuk ölürse, şüphesiz ki dert ve musibetlerden kurtulup güvene kavuşmuştur." Bizim de oğlumuz öldü. Buyurulan husûs sana bir teselli olmalıdır dedim. Sabah olunca hocamla buluştum. Bana;

"Ey Ahmed! Akşam hanımına şöyle şöyle dedin" diyerek, akşam hanımımla aramda geçen konuşmayı nakletti. O zaman hocamın keşf yoluyla o akşam evimizde olan konuşmayı duyduğunu anladım."

"Sultan Nasrullah bana bir mektûp yazarak göndermişti. O sırada Bisem'de bulunuyordum. Mektûpta, derhal Meknâse'ye gidip Riyad Câmii'nde İmâm olmam emrediliyordu. Hocamdan ayrılmak bana ağır geleceğini ve bu görevi lâyıkı ile yapamıyacağımı düşünerek çok üzüldüm. Hocam bu durumu haber alınca; "Korkma! Zîrâ sen Meknâse'ye gidecek olursan, biz de seninle beraber gideriz. Fakat sen hiç üzülme, sana bir zarar gelmiyecek ve senden istedikleri de

olmayacaktır" buyurdu. Bunun üzerine, sultânın adamlarıyla yola çıktık. Meknâse'ye vardığımızda imamlık görevinin başkasına verildiğini öğrendim. Oradan ayrılarak hemen evime döndüm. Kayınpederim Muhammed bin Ömer bu durumu öğrenince, bana şöyle bir mektûp yazdı: "Meknâse'ye geldin. Fakat sultan ile görüşmeden ayrıldın. Senin dönmenden sonra başımıza neler geleceğini bilmezsin. Benim düşüncem şudur: Hemen Meknâse'ye gelip sultanla görüşmelisin ve belirtilen Câmide, verilen vazîfeye başlamalısın." Ben de bu mektûbu hocama götürdüm ve okudum. Bana; "Sen git evinde otur, hiçbir fenâlıktan korkma. Sana sultânın bir zararı dokunmaz" buyurdu. Durum tamamen hocamın buyurduğu gibi oldu. Bu mes'ele de öylece kapandı."

"Bir grup arkadaşım ile hocamı ziyâret etmeğe gittik. Bir müddet dergâhında kaldıktan sonra evlerimize gitmek üzere yola çıktık. Yanımızda, eşkiya saldırısına karşı koyacak hiçbir silâhımız yoktu. Geceyi tenhâ ve korkunç bir yerde geçirdik. Arkadaşlarımızın hepsi uyudu. Sâdece ben ve bir dostumuz, uyumadık. Bir ara çok yakınlarımızda bir arslanın olduğunu fark ettik. Dostuma; "Kimseyi uyandırma. Sonra paniğe kapılabilirler" dedim. Zîrâ onların arasında bu konuda hiç tecrübesi olmayanlar da bulunuyordu. Sabah olunca yakınlarımızda ölü bir tavşan gördük. Bu hâdiseden bir müddet sonra yine arkadaşlarımla beraber hocamın yanına gitmiştik. Bir gece önce yolda arkadaşlarımı tehlikeden korumak için uyumamıştım. Hocamın huzûrunda uykum geldi; "Efendim! Müsâade ederseniz biraz uyumak istiyorum. Çünkü dün gece hiç uyumadım" dedim. Hocam; "Neden uyumadın" diye sordu. "Arkadaşlarımı korumak için" diye cevap verdim. Bunun üzerine; "Senin gece uyumayıp, arkadaşlarını beklemen bir fayda sağlamaz. Falan gece yol kesiciler size geldiklerinde arslanı ve sizi koruyanı hatırlıyor musun?" dedi. Ben hemen o geceyi hatırladım ve; "O gece ne oldu?" diye sordum. Hocam; "O gece falan yere vardığınız zaman, üç kişi gelip, size katılmadılar mı?" diye sorunca; "Evet" dedim. Bunun üzerine hocam; "Onlar sizden ayrıldıktan sonra, oradan gelip geçeni gözleyen dört kişi ile buluştular ve sizin yakın bir yerde konakladığınızı onlara haber verdiler. Sizin yakınınıza bir yere gelip uyumanızı beklediler. Uyuduğunuza kanâat getirdikten sonra soymak için size yaklaştılar. Yakınınızda bir arslanın dolaştığını görünce çok şaşırdılar. Kendi aralarında şöyle konuştular: "Arslanı öldürsek bunlar uyanacak. Soygun yapmaya kalkışsak arslan engel olacak." Bir çıkar yol bulamayınca, başka bir kervanı soymaya gittiler. Orada birşey bulamayınca, başka bir yönden size yaklaşmak istediler. O tarafta da bir arslan olduğunu gördüler, sonra aralarında şöyle konuştular; "Bunlar nasıl insanlardır ki, hangi yönden yaklaşmaya çalıştıysak orada bir arslan çıktı." Bunun iç yüzünü öğrenmek istediler. Allahü teâlâ onların kalblerini mühürledi" diye anlattı. Ben; "Yolda rastladığımız ölü olan tavşan ne idi?" diye sorunca; "Arslanın bir onuru vardır. Bir insan, yüzüne sinek konsa nasıl eliyle kovalarsa, arslan da sizi korurken, bir tavşan gelip önünde durdu. Sen onu görmedin. Arslan bir pençe vurup onu öldürdü" buyurdu.

"Bir defa yine ziyâretine gitmiştim. Yolculuğumu bir katır üzerinde yapmış, tehlikeli bir yere gelince, bineğimden inip, öyle geçmeye çalışmıştım. O yeri yaya olarak geçtikten sonra, tekrar bineğime bineceğim sırada, hayvan kaçtı ve yakalamam mümkün olmadı. Ne yapacağımı şaşırmıştım. O anda hatırıma hocam geldi. Ondan meded umarak; "Ey hocam, Abdülazîz Debbağ!" dedim. Bu sırada Allahü teâlâ ba'zı insanları yardımıma gönderdi. Onlar hayvanı yakalayıp bana teslim ettiler. Hocamın yanına geldiğimde, gülerek bana; "Falan yerde Şeyh Abdülazîz'i ne yapacaktın? Senin yanında olsaydım, herhalde sana yardımda bulunurdum" dedi. Ben de; "Ey Efendim! Şahsen bulunmanızla rûhen bulunmanız arasında, sizin için hiçbir fark yoktur ve ikisi de mümkündür" dedim."

"Ba'zı tanıdıklarım bana, bir miktar parayı ödünç olarak, bir miktar parayı da emânet olarak verdiler. Bir süre sonra gelip, emâneti istediler. Emânet olan parayı verdim. Fakat borcumu o anda ödeyecek hiç param yoktu. Satılacak bir eşyam da mevcût değildi. Borcum konusunda, kalben hocamı hatırladım ve ondan alacaklıların şimdilik bu parayı istememeleri için yardım talep ettim. Onlar emânet bıraktıkları parayı aldıktan sonra, benim borcumu istemeden yanımdan ayrıldılar. Uzun müddet alacaklarını istemediler. Allahü teâlâya hamd olsun ki, bu iş hocamın bereketiyle olmuştu."

"Birgün yine kendisini ziyâret ettiğimde, evimi bir bir anlattı ve sonra; "Neden atını falan yere bağlıyorsun?

Oraya sâlih bir zât defnedilmiştir. Kabri tam senin atının ayağının altında bulunuyor" dedi. Hâlbuki biz oralarda bir kabir izine rastlamamıştık. Oraya yakın bir kabristanlık da yoktu. Sonra hocam; "Senin avlunda yedi kabir bulunuyor. Fakat sen sâdece atının ayakları hizasında bulunan zâtın kabrine dikkat et. Atını oradan uzaklaştır, o zâta saygılı ol! Mümkünse kabirle at arasında bir duvar çek" buyurdu. O sırada mecliste bulunan talebelerden biri; "Efendim o zât kimdir?" diye sordu. Hocam Abdülazîz Debbağ; "Arabdır. Tilmsân'a yakın yerde bulunan el-Lesbağat kabîlesindendir. Bu kabile onu sâdece bir talebe olarak bilir. Bir velî olarak onlar arasında tanınmamıştır. Vefât edince, bahsettiğim o yere defnettiler" dedikten sonra, bana dönerek; "İstersen bahsettiğim yeri kaz. Onun bedenine rastlarsın" dedi. Oradan ayrılıp eve gittiğim zaman, hocamın dediği yeri kazdım. Oradan hocamın bildirdiği zâtın mübârek bedeni çıktı. Oraya hemen bir kabir yaptırdım. Tekrar Abdülazîz Debbağ'ı ziyârete gittiğimde ona şöyle sordum: "Efendim! Bizim avluda bulunan diğer kabirleri değil de, neden sâdece atın ayaklarının hizasına gelen kabir üzerinde durdunuz ve onun ortaya çıkmasını istediniz?" Bunun üzerine hocam; "Çünkü bu zât, Allahü teâlânın velî kullarındandır. Rûhu serbest ve hareket halindedir. Diğerleri ise Berzah âleminde bekliyorlar. Oradaki ölülerin vefâtından bu yana, üçyüz yıla yakın bir zaman geçmiş bulunuyor" dedi."

"Hocamla beraber temiz havalı bir yere gitmiştik. Yanımızda ba'zı talebeler de vardı. Sohbet ettiğimiz esnada birisi geldi ve; "Efendim! Kardeşim, sultânın oğlu Abdülmelik ile beraberken ortadan kayboldu. Ondan bir haber bekliyoruz. Kendisini sevdiğim bir zât, kardeşimin sağ olduğunu söyledi. Siz bu husûsta ne dersiniz?" diye sorunca, Abdülazîz Debbağ hazretleri hiçbir şey söylemedi. Gelen kişi ısrar edince; "Sen muhakkak benden haber almak istiyorsan, sıhhatli haber al. Allah, Hacı Abdülkerîm'e rahmet eylesin. O hem garîb, hem de gâibdir. Onun cenâze namazını kılan sana haber verecektir. Sultânın oğlu onu öldürmüştür" dedi. Birkaç gün sonra hocamın verdiği haberin aynısı geldi." "Vâli ve hâkimlerden bir kısmı, Sultan Nasrullah tarafından görevden alındı. Onlardan birisi göreve tekrar dönmek istiyordu. Abdülazîz Debbağ'dan yardım istedi. Abdülazîz Debbağ hazretleri de ona yardım etti. Sultan o kişiyi tekrar vâli olarak ta'yin etti. Bir süre sonra hocam, vâliye haber göndererek, Allahü teâlânın kitabını kalbinde taşıyanlara müsamaha edip, iyilik etmesini, vergileri ödemede kolaylık göstermesini rica etti. Fakat makamın verdiği gurûra kapılan vâli, bu ricayı kabûl etmedi. Vâli de bir süre sonra tekrar görevden alındı."

Abdülazîz Debbağ buyurdu ki: "Firdevs Cennetinde, bu dünyâda işitilen veya işitilmeyen bütün ni'metler mevcûttur. Cennetin ırmakları, Firdevs Cennetinden kaynayıp çıkar. Bir ırmaktan su, bal, süt ve şarap olmak üzere dört türlü meşrûbat akar. Nasıl gökkuşağındaki renkler birbirine karışmadan durursa bu dört meşrûbat da birbirine karışmadan akar. Bu ırmaklar

mü'minin isteğine göre akar. Hangisini isterse o akar ve onu içer. Bütün bunlar, Allahü teâlânın irâdesiyle olmaktadır."

"Kulun düşüncesi Allahü teâlâdan başkasına doğru yönelince, Allahü teâlâdan uzaklaşmış olur."

"İnsanlar, varlık âleminin efendisi Muhammed aleyhisselâmı tanımadıkça, ilâhî ma'rifete kavuşamaz. Hocasını bilmedikçe, varlık âleminin efendisini tanımaz. Kendi nazarında insanları ölü gibi kabûl etmedikçe, hocasını bilemez."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 73

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 262

3) İbrîz

ABDÜLEHAD SERHENDÎ

Hindistan'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu olan Muhammed Sa'îd'in beşinci oğludur. 1045 (m. 1635) senesinde doğdu. "Hazret-i Vahdet" ismi ile meşhûr oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde ve fen ilimlerinde büyük bir âlim idi. Babası Muhammed Sa'îd ve amcası Muhammed Ma'sûm hazretlerinin teveccüh ve sohbetleri ile olgunlaşıp, tasavvuf yolunda pek büyük makamlar sahibi oldu. 1122 (m. 1710) senesinde vefât etti.

Abdülehad hazretlerinin, evliyâlıkta daha yüksek makamlara kavuşması için, amcası Muhammed Ma'sûm, kendisine kırk defa teveccüh yapacağına söz vermişti. Muhammed Ma'sûm hazretleri otuzdört defa teveccüh ettikten sonra vefât etti. Yeğeni Abdülehad ise, hergün amcasının kabrine gitti. Amcası, Abdülehad'ın her gelişinde Allahü teâlânın izni ile kabirden kalkar, yeğenine teveccüh ederdi. Yaptıklarını da bir kâğıda yazıp, onun eline verirdi. Bu şekilde teveccüh adedini kırka tamamlayarak sözünü yerine getirdi. Abdülehad, hâdiseyi Muhammed Ma'sûm hazretlerinin oğullarına anlattı ve elindeki altı adet yazıyı gösterdi. Onlar babalarının bizzat kendi el yazısını görünce; "Bu büyük kerâmet ancak ona yakışır, elhak doğrudur" dediler.

Abdülehad Serhendî, babasından sonra onun yerine geçip, talebeye ilim öğretti ve feyz vererek, tasavvuf yolunda ilerlemelerini sağladı. Kardeşleri arasında, "Meyan Gül" ismi ile anılırdı. Allahü teâlânın birliğini anlatan "Vahdet" bilgilerinde o kadar derine daldı ve o kadar tanındı ki, "Vahdet", sanki lakabı oldu. İki defa hacca gitti. Birinci gidişinde babası ve amcası Muhammed Ma'sûm hazretleriyle beraberdi ve onsekiz yaşında idi. Orada Peygamber efendimizin (s.a.v.) husûsî iltifâtlarına mazhar oldu. Abdülehad hazretleri buyurdu ki: "Peygamber efendimizin kabr-i saadetlerinin yanında, üzerime güzel bir hil'ât giydirildi ve; "Seni kardeşinle kuvvetlendireceğiz" diye bir nidâ işittim." Babasında meydana gelen evliyâlık hâllerini güzel bir lisan ile yazıp, ismini "Letâif-i Medine" koydu. Çok kitaplar yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Mevedde, Menşur üd-dürer fî fedâil-is-süver, Sehâif-i tis'a, Bürhân-ı Celî, Bedâyi-üş-Şerâî, Cennât-i semâniyye, Sebîl-ür-reşâd, Esrâr-ül-Cum'a, Risâle-i men'i sebâbe, Şevâhid-üt-tecdîd, Hayr-ül-kelâm, Münâcât-i kebir, Münâcât-i sagîr, Kısas ber hak, Neşr-ül-ıtr, Şerh-i kelime-i tesbih, Şerh-i kelime-i tehlîl, Şerh-i Mektûbât-ı Müceddidî, Esrâr-ül-Fakr...

Vefât ettiğinde dört oğlu vardı. Hepsi de âlim ve veli idi. En büyük oğlu Ebû Hanîfe, diğerleri Muhammed Nabî, Muhammed Murâd ve Nûr-ul-Hak idi.

Abdülehad hazretlerinin Mektûbât'ında yüzondokuz mektûp vardır. Bunu halifelerinden Muhammed Murâd Keşmiri toplamış, Mevlânâ Abdullah Can Fârûkî tertip etmiştir. Ekserisi Fârisîdir. Çeşitli mektûplarından alınan parçalar aşağıdadır:

"Bize ve size lâzım olan; İslâmiyete uymak ve büyüklerin yolu üzere istikâmette olmaktır. Bu istikâmete, kerâmetten üstün demişlerdir. Büyüklerden biri talebelerinden birine, vazîfe verip gönderirken buyurdu ki: "Allahlık ve peygamberlik da'vâsında bulunma!" Talebe; "Bundan Allaha sığınırım" deyince, o büyük buyurdu ki: "Ben ne istersem, o olsun demek Allahlık, beni inkâr eden, kabûl etmeyen kâfirdir demek, peygamberlik iddia etmektir." (13. mektûpdan) "Ey can kardeşim! Bu dünyâ amel yeridir. Karşılık yeri âhırettir. Ameli, işi bitirmeden ücret, karşılık istemek yersizdir. İş yapma ve amel etme bittiği gün, yapılan işin karşılığı ihsân olunacaktır." (46. mektûpdan)

"Lâkin zararlı kimselerin sohbetinden, arkadaşlığından, şübheli yiyeceklerden ve çişitli şeyleri istemek arzularından sakınınız. Bu üç kelimenin bildirdiği ma'nâları iyi düşününüz." (49. mektûptan)

"Azîzim, nasihatimi can kulağı ile dinle! Allahü teâlâ hâzır ve nâzırdır. Her işini görmekte, her yaptığını bilmektedir. O hâlde bilerek, anlıyarak söyle. Bilerek anlıyarak dinle. Bilerek anlıyarak iş yap. Bunu bilerek dur. Bunu bilerek yürü. Kısaca bugün öyle ol ki, yarın mahcûb olmayasın. Birkaç gece rahatsız ol, sonsuz olarak rahata kavuş. Vesselâm." (51. mektûptan)

"İyi ameli te'hir edenler helak oldular. Sen dersin ki, yarın yaparım. Ya yarına kavuşamazsan! Yâhud kavuşur da, bu imkân, sıhhat, kuvvet ve rahatlığı bulamazsan. O zaman çok pişman olursun. **Beyt:**

Çalış, ibâdet et, bırak emeli,
Son nefese kadar bırakma ameli.

İnsan kendi başına değildir ki, istediğini yapsın, her bulduğunu alsın. Allahü teâlâ mahşer yerinde, herkese amelini gösterecektir. Hareketlerinden, hareketsizliklerinden, yaptıklarından ve söylediklerinden herkes hesap verecektir. İşin esâsını düşünmelidir. Şefkatli bir ana gibi daha ne kadar kendi üzerine titreyeceksin. Ne zamana kadar, kıymetli cevherleri bırakıp, çocuklar gibi ceviz, kozalak peşine koşacaksın.

Azîzim! Evvelkiler çok amel etselerdi, az kabûl ederlerdi. Şimdikiler az birşey yapsalar, çok kabûl ediyorlar. Bir gümüş verseler, bir altın verdik diyorlar. Çünkü şimdi bid'atler çoğaldı, nefsin arzuları her yerde mevcûd, zulmet dalgaları ise, birbiri ardınca gelmektedir. Heybetinden öncekilerin ve sonrakilerin titrediği, cinlerin, insanların ve hayvanların dehşetinden şaşırdığı büyük korku geldi. Haşir ve neşir günü çok yaklaştı. Bir bölük Cennete, bir bölük Cehenneme gitsin denecek gün geldi çattı. İşte bunları düşünüp uyanmalı, hakîkatleri gören gözleri açmalıdır. Akıllı gençlere, düşünen yaşlılara yazıklar olsun ki, gaflet pamuğunu kulaklarından çıkarmıyorlar ve gurûr perdesini basiret gözlerinden uzaklaştırmıyorlar" (53. mektûptan)

"Azîzim! Gençlik en büyük ni'mettir. Elden geldiği kadar en iyi vakitleri, en iyi işlere sarf etmelidir. Kıymetli cevherleri, çocuklar gibi oyuncaklarla değişmemelidir. İstidâd toprağınız temiz ve yüksektir. Sakın onu boş koymayın. Yâhud bozuk tohum ekmeyin." (79. mektûpdan)

---

1) Gülşen-i Vahdet Mukaddimesi,

2) Umdet-ül-makâmât sh. 243

ABDÜLKÂDİR SIDDÎKÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Abdülkâdir, nisbeti Sıddîkî ve Bağdadî olup, ilmi ve evliyâlığı kendinde toplamış büyük bir zât idi. Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk'ın soyundandır. Buna nisbetle Sıddîkî denilmiştir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1148 (m. 1735) senesinde Kudüs'de vefât etti.

Aslen Bağdatlı olan Abdülkâdir Sıddîkî, daha sonra Kudüs'e yerleşti. O zamanda bulunan büyük âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulunarak yetişti. Zamanında bulunan âlim ve velîlerin önde gelenlerinden oldu. Faziletler sahibi, âlim, âmil, ârif, âbid ve velî bir zât idi. İnsanlara İslâmiyetin doğru bilgilerini öğretmek için gayret ederdi. Keşf ve kerâmet sahibi idi.

Seyyid Muhammed bin Îsâ el-Kudsî şöyle anlatır: "Ben Abdülkâdir Sıddîkî hazretlerini çok gördüm. Meclisinde bulundum. Çok kerâmetlerine şâhid oldum. Kalbimden geçen "gizli düşünceleri kerâmet olarak anlar ve haber verirdi. Huzûr ve sohbetlerinde bulundukça, ona olan muhabbet ve bağlılığım daha da artardı. Onu tanıdığım ilk zamanlarda kendisiyle birlikte Dâvûd aleyhisselâmın makamını ziyârete gittik. Ziyâretten sonra, Dâvûd aleyhisselâmın rûhâniyeti ile buluştuğunu bildirip, vasıflarını da, şu şu şekilde diye anlattı. Bunun üzerine, acaba nasıl oluyor ki diye kalbimde bir şüphe hâsıl oldu. Daha sonra Me'menullah kabristanına geldik. Orada; İbn-i Battal, Ebû Abdullah Kureşi, İbn-i Arslân ve Şeyh Birmâvî gibi âlim ve evliyâ zâtların kabirlerini ziyâret ettik. Abdülkâdir Sıddîkî herbir kabri ziyâret ettikten sonra, o kabirde bulunan zât ile görüştüğünü söylüyor, sıfatlarını sayıyordu. Benim ise şüphelerim iyice artıyordu. Nerede ise, böyle şey olmaz diye onu yalanlıyacak duruma geldim. Nihâyet babamın bulunduğu kabrin başına geldik. O daha önce babamı hiç görmemişti. O kabrin babama âid olduğunu da kendisine haber vermedim. Babamın kabrine gelince ben durdum. O da durdu. Oturduk, ben Kur'ân-ı kerîm okuyup duâ ettim. Kalktıktan sonra; "Bu kabirde âlim, âmil, şerefli bir zât vardır. Seni görmekle, senin gelmen ve Kur'ân-ı kerîm okuman sebebi ile çok sevindi, mesrûr oldu. Rûhâniyeti ile buluştum. Sıfatı şöyle şöyledir. Faziletleri de şöyle şöyledir. Bu zât senin babandır. Niçin bana daha önceden haber vermedin?" dedi. Ben onun hakkındaki i'tirâzlarıma hemen tövbe ettim ve; "Haber vermeme lüzum yoktur. Maksadımız ziyâretti" dedim. Gördüğüm bu apaçık kerâmet karşısında ona olan muhabbet ve bağlılığım daha da arttı."

Yine Seyyid Muhammed bin Îsâ şöyle anlatır: "Bir müşkül mes'elem olduğu zaman Abdülkâdir Sıddîkî hazretlerine suâl ederdim. O da başını eğer, bir müddet düşündükten sonra; "Ümid olunur ki, bu suâlin cevâbı şöyledir" derdi. Verdiği cevap da kalbimi rahatlatırdı. "Efendim! Mademki bu suâlin cevâbı böyledir. O hâlde niçin kat'î olarak değil de; "Ümid olur ki" diyerek tahminli bir ifâde kullanıyorsunuz?" diye arzettiğimde, cevap olarak; "Çok biliyorum durumuna düşmemek, böbürlenmemek için öyle söylüyorum" derdi."

Muhammed bin Îsâ (r.aleyh) şöyle anlatır: "Birgün Abdülkâdir Sıddîkî (r.aleyh) bana; "Bana amcamın oğlu Seyyid Mustafa Sıddîkî'yi çağır" dedi. Çağırdım. Seyyid Mustafa gelince, orada bulunan bir sandığın anahtarını ona vererek buyurdu ki; "Ey amcamınoğlu! Allahü teâlâ bilir ama benim âhırete gitme vaktim yaklaştı. Vefâtımdan sonra beni en güzel şekilde techiz et. Seyyid Îsâ'nın (ya'nî bu hâdiseyi nakleden zâtın babasının) yanına defnet. Çünkü onun rûhâniyeti şu anda burada bulunuyor ve benim kabrimin onun kabrine yakın olacağını haber veriyor. Göç (vefâtım) bu günün akşamında olacaktır." dedi. Hakîkaten bildirdiği gibi olup, o gün akşam vefât etti. Amcasının oğlu da vasıyyetlerini aynen yerine getirdi.

Abdülkâdir Sıddîkî hazretlerinin, Şeyh Abdülganî Nablüsî'nin Kasidesine şerhi, Vahdet-i vücûd hakkında bir risalesi ve başka risaleleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 289

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 603

3) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 61

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 97

ABDULLAH HADDÂDÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Alevî bin Ahmed Muhacir bin Îsâ bin Muhammed bin Ali Arîdî bin Ca'fer-i Sâdık bin Muhammed Bâkır bin Ali Zeynel'âbidîn bin Sıbtı İmâm-ı Hüseyn bin Ali bin Ebî Tâlib'dir. Evlâd-i Resûl olup, seyyiddir. 1044 (m. 1634) senesi Safer ayının beşinde Pazartesi günü Yemen'in Terim şehrinde doğdu. 1132 (m. 1720) senesi Zilka'de ayının yirmiüçünde Salı günü akşamı Terîm'de vefât etti.

Abdullah Haddâdî küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra ilim tahsiline başladı. Zamanının büyük âlimleriyle görüşüp derslerini dinledi. Fıkıh ilmini Kâdı Sehl bin Ahmed ve başkalarından öğrendi. Küçük yaşta ilimde söz sahibi oldu. Çok zekî ve hafızası çok kuvvetli idi. Okuduğunu ve gördüğünü bir daha unutmazdı. Bu durumu sebebiyle ilim kapıları kendisine açıldı. Çok ibâdet eder, öğrendikleriyle mutlaka amel ederdi. İlimdeki üstünlüğü herkesi hayran bırakırdı.

Abdullah Haddâdî 1079 (m. 1668) senesi Haremeyn-i şerîfeyne (Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye) gitti. Daha birçok yerlere ilim öğrenmek için yolculuklarda bulundu. Kabirleri ziyâret eder, buna çok önem verirdi.

Seyyid Abdullah uzun boylu ve gür saçlı idi. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmetlerini göstermekten çok çekinirdi. Ba'zı talebeleri kerâmetleri hakkında risaleler yazmışlardı. Bu durumdan haberi olunca onları çağırıp dedi ki: "Yazdığınız kâğıtları suya koyun. Yazıdan hiçbir eser kalmasın." Onlar da hocalarının dediğini yaptılar, sonra talebelerine buyurdu ki: "Böyle şeyleri yazacağınıza dînî nasîhâtleri, îmân bilgilerini, fıkıh bilgilerini, fetvâ kitaplarını ve bunlar gibi faydalı olan kitaplarla meşgûl olmanız yazmanız daha uygun olur."

Talebesi Selî onun hakkında şöyle bildirdi: "Seyyid Abdullah bin Alevî'nin yanına her kim gelirse onun kalbinden ve hatırından geçenleri bilir ve haberdâr olurdu. Yanına gelenin nesebini (soyunu) ve ne iş için geldiğini önceden söylerdi. Birgün bir kimse gelip bir suâl sormak istedi. Ona; "Senin suâlin şöyledir, fakat daha zamanı değildir" buyurdu.

Birgün Hacer denilen yerde iken, yanına Şerîf Berekât bin Muhammed gelip, isteğinin kabûlü için duâ etmesini istedi. Şerîf Berekât o zaman Mekke emîri değildi. Haddâdî de duâ etti. O gidince duâ isteyen kişinin kim olduğunu sordu. Oradakiler, "Efendim bu zât Mekke'nin eşrafından bir kimsedir" dediler. Abdullah Haddâdî buyurdu ki; "O bizden Mekke'nin emîri olmak için duâ istedi. Biz de duâ ettik, Allahü teâlâ duâmızı kabûl etti. Bu vazîfe ona müyesser olacak." 1082 (m. 1671) senesi sonunda Şerîf Berekât, Mekke-i mükerreme emirliğine ta'yin edildi.

Seyyid Abdullah Haddâdî birgün talebesi Şeyh Hüseyn bin Muhammed ile birlikte hac için yola çıktılar. Medîne-i münevvereye vardıklarında talebesi orada hastalandı. Yakalandığı hastalık çok şiddetli idi. Talebe nerede ise vefât edecekti. Seyyid Abdullah, hastanın başı ucuna

oturduğunda onun ömrünün bittiğini anladı. Oradaki talebelerinden bir cemâati topladı ve; "Her biriniz ömrünüzden bir miktarını ona verin" buyurdu. Seyyid Ömer Emîn isimli talebe; "Efendim ben ömrümden onsekiz gün ona hîbe ettim" dedi. Bu yetmez buyurup diğerlerinden de birer ikişer gün hîbe etmelerini istedi. Herbirinin ömründen hîbe ettikleri miktarları bir kâğıda yazdı. Resûlullahın (s.a.v.) Kabr-i şerîfine gidip duâ etti ve şefaat istedi. Ziyâretten sonra Seyyid Abdullah Haddâdî sevinçle; "Allahü teâlâ duâmızı kabûl etti. O istediğini yapmağa kâdirdir. Ümm-ül-kitâb ondadır" buyurdu. Allahü teâlânın izni ile talebesi Şeyh Hüseyn hastalıktan kurtuldu. Bir zaman sonra Seyyid Abdullah, Yemen'in Terîm şehrinde iken buyurdu ki: "Bu sene Şeyh Hüseyn vefât edecek." Buyurduğu gibi o sene Şeyh Hüseyn Mekke-i mükerremede vefât etti.

Abdullah Haddâdî çok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1) İthâfüs-Sâil bi ecvibet-il-mesâil, 2) Dîvân (Dürr-ül-manzûm li zevil fâdıl vel-fühûm.), 3) Da'vet-üt-tâmme vet-tezkirat-ül-âmme fil-va'z, 4) Nesâih-üd-dîniyye 5) El-Müâvenetü vel-müâzerâ-tü lir-râgıbîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 85

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 91

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 480

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 4, 69

5) Brockelmann Sup-2, sh. 386

6) El-A'lâm cild-4, sh. 104

7) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 128

ABDULLAH-I KAŞGÂRÎ

İstanbul'da yetişen büyük velîlerden. 1100 (m. 1688) senesinde Kaşgar'da doğdu. 1174 (m. 1760) senesi Safer ayının yedinci gününde İstanbul'da Eyüp'deki dergâhında vefât etti. Ders verdiği ve imamlık yaptığı câminin yanına defnedildi. Sonra üzerine bir türbe yaptırıldı.

Abdullah-ı Kaşgârî, İstanbul'a gelince Eyyûb'a yerleşti. Balî-zâde Abdülbâkî Efendi'nin yaptırdığı dergâhta talebe yetiştirip, insanlara doğru yolu göstermeye çalıştı. Buradan, Nakşibendiyye yolunda olan Hacı Mürtezâ Efendi'nin yaptırdığı câmiye ta'yin edildi. Burada onaltı sene insanlara doğru yolu göstermekle meşgûl oldu.

Abdullah-ı Kaşgârî vefât edince, yerine, oğlu Ubeydullah Efendi geçerek, on sene babası gibi insanlara doğru yolu anlattı. Onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirdi. Ubeydullah" Efendi çok genç yaşta iken vefât etti. Ubeydullah Efendi'nin vefâtından sonra dergâhın imamlığı Îsâ Efendi'ye verildi. Îsâ Efendi insanlara va'z ve nasihatleri ile faydalı olurken, aynı zamanda ilim tâliblerine de ilim öğretti. Îsâ Efendi, 1207 (m. 1792) senesinde vefât eyledi. Şeyh Îsâ Efendi, dergâhın yan tarafına defnedildi. Sultan Üçüncü Selim Hân, kabrin üzerine bir türbe inşâ ettirdi.

Şeyh Îsâ Efendi'den sonra, Abdullah-ı Kaşgârî Efendi'nin dâmâdı olan, Çelebi Mehmed bu dergâhda hocalık yapmaya başladı. Çelebi Mehmed Efendi 1208 (m. 1793)'de vefât etti. Yerine Hacı İsmâil Efendi geçerek insanlara doğru yolu göstermeye çalıştı. Hacı İsmâil Efendi 1212 (m. 1797) senesinde vefât etti. Hacı İsmâil Efendi'den sonra Seyyid Abdullah Efendi bu dergâhta hocalık yapmaya başladı. Bu zât 1213 (m. 1798) senesinde genç yaşta vefât etti. Bu zâtın

yerine Îsâ Efendi-zâde Lütfullah Efendi hocalık yapmaya başladı. Lütfullah Efendi, 1216 (m. 1801) senesinde bu vazîfeden alındı. Hüdâverdi Efendi vekîl hoca olarak dergâha ta'yin edildi. Sultan Vahdeddîn Hân zamanında bu dergâha, zâhirî ve bâtınî ilimler hazînesi Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî Efendi İmâm-hatîb olarak bizzat Sultan tarafından ta'yin edildi. Seyyid Abdülhakîm Efendi bu dergâhda insanlara ilim öğretti. Feyz ve bereket saçtı.

---

1) Hadîkat-ül-cevâmi' sh. 260

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 58

ABDURRAHMÂN BA'LÎ

Fıkıh âlimi. İsmi, Abdürrahmân bin Abdullah bin Ahmed bin Muhammed Hanbelî'dir. 1110 (m. 1698) senesinde doğdu. 1192 (m. 1778) senesinde Haleb'de vefât etti.

Abdürrahmân Ba'lî, yedi yaşına gelince, kısa bir müddet içerisinde babasından Kur'ân-ı kerîmi öğrendi ve ezberledi. 1120 (m. 1708) senesinden i'tibâren ilim ile meşgûl olmaya başladı. Şeyh Avvâd Hanbelî'den fıkıh ve nahiv ilimlerini öğrendi. Kardeşleri Şeyh Ahmed ve Şeyh Muhammed ile beraber yaklaşık beş sene Ebü'l-Mevâhip Hanbelî'nin fıkıh ve hadîs derslerine, onbeş sene de Şeyh Abdülkâdir Taglibî'nin; hadîs, fıkıh, nahiv, ferâiz, hesab ve diğer ilimlere âit derslerine devam etti. Abdülkâdir Taglibî'den bütün ilimleri öğrendiğine dâir icâzet (diploma) aldı. Sonra onun torunu Allâme Şeyh Muhammed'in yanında da, dokuz sene hadîs ve fıkıh ilmi ile meşgûl oldu. Sonra ondan da icâzet aldı. Daha sonra Şeyh Abdülganî Nablüsî'den, Muhyiddîn-i Arabî'nin Füsûs-ül-hikem kitabını, Muhammed Murâdî'den de çeşitli ilmî eserleri okudu. Muhammed Murâdî, ona kendi hattıyla yazdığı bir icâzet verdi. Şeyh Muhammed bin Îsâ'dan da ilim öğrendi. Onun vesilesiyle Halvetiyye yoluna girdi. Abdürrahmân Ba'lî, yirmibeş sene Muhammed bin Îsâ'nın yanında ilim ile meşgûl oldu. Abdürrahmân Ba'lî ömrünün sonuna kadar hiç durmadan ilim öğrenmeye çalıştı, ilim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Kendisi ilim ve fazilet ehli bir zât idi. Çok ibâdet ederdi.

Abdürrahmân Ba'lî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır:, 1- Muhtasar-ül-câmi-is-sagîr lis-Süyûtî, 2- Feth-us-settâr ve keşf-ül-estâr, 3- Menâr-ül-is'âd fî tarik-il-inâd. Ayrıca şiirlerinin toplandığı bir dîvânı vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 147

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 553

3) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 493

4) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 304

AHMED BEKRÎ

Dımeşk'da (Şam'da) yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Kemâleddîn bin Muhyiddîn bin Abdülkâdir bin Hasen bin Bedrüddîn bin Nâsıruddîn bin Muhammed Şihâbüddîn Ahmed bin Nâsıruddîn bin Muhammed ed-Dımeşkî olup, hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk'ın soyundandır. Kâdı'l-kudât idi. 1042 (m. 1632) senesinde Dımeşk'da doğdu ve orada büyüdü. 1117 (m. 1705) senesi Muharrem ayında Mısır Kâhire'de vefât etti. Karâfe kabristanında medfûndur.

Şeyh Ramazan el-Akkârî, Muhammed Mehâsinî, Mensûr el-Mahallî, Abdülbâkî el-Hanbelî, Necmüddîn-i Gazzî ve daha başka âlimlerden ilim öğrenerek yetişen Ahmed Bekrî, ilim ve fazilette çok yükseldi. Kendisinden çok güzel hâller sâdır oldu. Allahü teâlâ ona çok feyz ve bereketler ihsân etti. Çeşitli idâri ve askerî vazîfelerde bulunduktan sonra Anadolu'ya göç etti. İstanbul'a geldi. Bir müddet Şeyhülislâm Muhammed Esîrî'nin yanında kaldı. Bundan sonra Dımeşk'da bulunan Çakmakıyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Orada uzun müddet vazîfe yaptı.

1094 (m. 1683) senesi Receb ayında ikinci defa Anadolu'ya geldi. Bu gelişinde kendisine, Molla Hüsrev Medresesi'nde müderrislik vazîfesi verildi. Bundan sonra sırasıyla; "Mehmed Paşa, Pîri Paşa, Sahn-ı semân, tekrar Pîri Paşa ve Şah Sultan medreselerinde müderrislik yaptı.

1102 (m. 1690) senesi Receb ayında Medîne-i münevvere kadılığına ta'yin edildi, iki sene sonra Şam eyâleti kadılığına getirildi. Daha evvel Dımeşk şehrinin ve Şam eyâletinin kadılıkları birlikte aynı zâta verilmemişti. Uzun müddet bu vazîfeyi muvaffakiyetle yürüttü. Bulunduğu makamın hakkını gözetti. İnsanlara dâima iyi muâmelede bulundu.

Dımeşk'daki kadılık vazîfesinden ayrıldıktan sonra tekrar Anadolu'ya gelen Ahmed Bekrî, Bursa'ya kadı oldu. Bir müddet sonra, Bursa'dan alınıp İstanbul'a getirildi ve Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Oradaki vazîfesine giderken Dımeşk'a uğradı. Şehir halkı onu büyük bir sevgi ve muhabbetle, kasideler söyleyerek karşıladılar. O zamanda Dımeşk'da bulunan âlim ve evliyânın en büyüklerinden olan Abdülganî Nablüsî hazretleri de, Ahmed Bekrî için yazdığı bir şiiri iki büyük tabak tatlı ile kendisine göndermiştir.

Hac kâfilesi ile birlikte Dımeşk'dan ayrılıp Mekke-i mükerremeye gitti. Orada vazîfeye başladı. 1017 (m. 1608) senesi Muharrem ayının yirmibeşinde Kâhire'ye gitti. Aynı sene vefât etti. Karâfe kabristanında, Bekrîlerin ya'nî hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk'ın nesebinden olan büyük âlimlerin bulunduğu türbede, Zeynel'âbidîn es-Sıddîkî el-Mısrî'nin (r.aleyh) yanına defnolundu.

---

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 149

AHMED BİN MUHAMMED

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Kısbet-il-Halebî el-Kâdiri'dir. Doğum ve vefât târihi kaynaklarda belirtilmemektedir. Şeyh Mustafa, "Es-Suyûf-ül-haddâd" isimli eserinde, Ahmed bin Muhammed'in 1122 (m. 1710) senesinde Şam'a geldiğini bildirmektedir. Buradan anlaşıldığı üzere Ahmed bin Muhammed, onikinci asrın ilk yarısında vefât etmiştir.

Şeyh Mustafa şöyle anlatır: "Görüştüğüm zâtlardan birisi de Şeyh Ahmed bin Muhammed'dir. O yalnızlığı, insanlardan uzak kalmayı ve devamlı Allahü teâlâ ile beraber olmayı arzu ederdi. 1122 (m. 1710) senesinde Şam'a geldi Bir grup cemaat ile Ahmed bin Muhammed'in ziyâretine gittim. Bana dönerek şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ bir kimseye gerek nazm gerekse nesir yazma kabiliyeti verdiği zaman, o kimsenin bunlardan dolayı büyüklenmemesi, kalbini bunlarla meşgûl etmemesi gerekir. Böyle hâller ve düşünceler meydana gelirse, onları yakmalı ve parçalamalıdır. Çünkü Allahü teâlânın katında, daha yüksek dereceli ve kıymetli olanları vardır." Onun sözlerini duyduktan sonra veda edip huzûrdan ayrıldım. Yazdığım kasideleri ve tertip ettiğim virdlerin hepsini parça parça ettim. O sohbetinden

sonra bir daha Ahmed bin Muhammed hazretlerinin sohbetinde bulunmam nasîb olmadı. Çünkü insanların arasına çıkmıyordu."

Ahmed bin Muhammed Kur'ân-ı kerîmi ezberlemişti. Aklî ve naklî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuşmuştu. Konuşurken ma'nevî hâller içine girer, bu hâli açıkça görülürdü. Onun yanına devamlı gidip gelen fazilet sahibi bir zât şöyle anlattı: "Birgün onun yanında bulunuyordum. Konuşmalarında Arabça gramer hatâları yapıyordu. O zaman kendi kendime; "Herhalde Şeyh Efendi Arabçayı iyi bilmiyor, onun için böyle hatâlar yapıyor" diye düşündüm. Bu sırada bana dönüp; "Allahü teâlâ "Ecrûmiyye"nin müellifîne rahmet eylesin" buyurdu. O zâtın hayâtı hakkında ba'zı şeyler anlattı. Sonra; "Ben "Ecrûmiyye"yi, nahiv âlimlerinin bildirdiği şekilde şerhettim" buyurup, nahiv ilmine dâir ince bir mes'eleden bahsetti. Ben onun nahiv ilmine dâir bu izahlarını dinleyince hayretler içerisinde kaldım.

Bir başka zaman onun yanına gitmiştim. O sırada; "Ey Efendim! Niçin namazdan alıkoyan düşünceler insanın hatırına geliyor? Bu husûsta ne dersiniz?" diye sordum, "İnsan, namaz kılarken Allahü teâlâdan gâfil olmazsa, ne türlü olursa olsun, kalbine gelen düşünceler yok olur" buyurdu.

Bir kere de dünyevî bir ihtiyâç için onun yanına gitmiştim. Yanına vardığımda; "Senin şöyle bir ihtiyâcın var. İki veya üç gün sonra o ihtiyâcın giderilecek" buyurdu. Onun dediği gibi üç gün sonra ihtiyâcım giderildi."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 339

AHMED GAZZÎ

Hadîs âlimi. Kudüs'e bağlı Gazze kasabasında 1054 (m. 1644) senesinde doğdu. 1150 (m. 1737) senesinde Bursa'da yaptırmış olduğu dergâhında vefât etti. Kabri dergâhın içindedir. A'sâları, sandukasının yanında muhafaza olunmaktadır.

Ahmed Gazzî çok küçük yaşta zâhirî ilimleri tahsil etti. Onsekiz yaşında iken hadîs âlimi oldu. Kâhire'deki Câmi-ül-Ezher'de, Şeyh Ahmed Beşîş'den yedi sene din ilimlerini okudu. Daha sonra ders vermeğe başladı. Şeyh Ahmed Beşîş'in işâreti ile, 1087 (m. 1676) senesinde Bursa'ya gitti. Ulu Câmi'de ders vermeye başladı. Bir süre sonra Molla Fenârî Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Hadîs âlimlerinin reîsi oldu. 1094 (m. 1683) senesinde hacca giderken, yolda ba'zı ma'nevî sırlara kavuştu. 1103 (m. 1691) senesinde Niyâzî Mısrî'ye müracaat ederek, ona talebe oldu. Bir sene sonra Niyâzî Mısrî hazretlerinden hilâfet aldı. Kabri Bursa'da olan büyük velî Üftâde hazretleri ve hocasının ma'nevî işâretleri ile, 1114 (m. 1702) senesinde Bursa'da güzel bir dergâh yaptırdı.

Ahmed Gazzî, gerek Bursa Ulu Câmii'nde, gerekse Câmi-ül-Ezher'de beş defa Kur'ân-ı kerîmi, tefsîri ile hatmetti. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuştu. Ahmed Gazzî, yaptırmış olduğu dergâhında, kırk seneye yakın bir süre inzivâî bir hayat yaşadı. Hiç dışarı çıkmadı. Çok kerâmetleri görüldü. Kerâmât-ı Gazziyye diye büyük bir eser yazılmıştır.

1120 (m. 1708) senesinde İran seferi fetihlerinden, Ahmed Gazzî'ye kırk kese akçe gazâ malı geldi. Fakat o bunları kabûl etmeyip, bunların hepsini Ulu Câmi'nin ta'mirine sarfetti.

Ahmed Gazzî'nin bir tefsîri, Mizâh-ül-akâid'i ve Ta'likât-ı Gazziye adlı eserleri vardır. Bu eserler matbû değildir. Kıblenümâ-yı Kâ'bet-il-uşşak isimli bir eserinin de olduğu söylenir.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 122

AHMED KEVÂKİBÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Hasen bin Ahmed Kevâkibî'dir. 1054 (m. 1644) senesinde Haleb'de doğdu. 1124 (m. 1712) senesi Receb ayının onüçünde Çarşamba günü İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında bir yere defnedildi.

Ahmed Kevâkibî, Haleb'de yetişip oradaki âlimlerden ilim öğrendi. Tefsîr ilmini, veli ve muhakkik bir zât olan babasından, fıkıh ilmini; Fetvâ emîni Zeynüddîn'den, aklî ilimleri, Nakib-zâde diye tanınan Seyyid Ebî Bekr'den, hadîs ilmini; Şeyh Ebi'l-Vefâ el-Aradî'den, âlet ilimlerini; Şeyh Osman Şuayfi, Şeyh İbrâhim bin Hasen Gürânî'den ve başka âlimlerden öğrendi. İlimde derinleşip emsalinden üstün bir dereceye yükseldi. Şöhreti her yere yayıldı.

Ahmed Kevâkibî, Şeyhülislâm Yahyâ bin Ömer Minkârî'nin derslerine devam etti. Sonra da müderrislik mesleğini seçip, İstanbul'daki Süleymâniye Medresesi'nde müderris olarak vazîfeye başladı. 1096 (m. 1685) senesinde âlim bir zât olan babası vefât etti. Onun yerine memleketi olan Haleb'deki fetvâ makamına ta'yin edildi. Aynı zamanda Süleymâniye Medresesi'ndeki rütbe ve derecesiyle, Haleb'deki Hüsreviyye Medresesi'nde ders verdi. Çeşitli ilim merkezlerinde değişik vazîfelerde bulundu. Sırasıyla, 1106 (m. 1694) senesi Zilhicce ayında Kudüs kadılığı, 1120 (m. 1706) senesi Şa'ban ayında İznik kadılığı, 1121 (m. 1709) senesi Cemâzil-evvel ayında Şam Trablus kadılığı vazîfesinde bulundu. Şeyh Muhammed Tedmiri Trablusî, onu medheden çok güzel bir kaside söyledi. Daha sonra bu vazîfelerden ayrılıp İstanbul'a gitti, İstanbul'daki âlimlerle çeşitli ilim dallarında nefis müzâkere ve mübâhaselerde (ilim alışverişinde) bulundu.

Ahmed Kevâkibî'nin kıymetli eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiye alâ cüz'ün Nebe', 2- Haşiye alâ irşâd-üt-Tâlib li-vâlidihi, 3- Haşiye alel ferâid-is-seniyye li-vâlidî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 90

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 175

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 169

4) El-A'lam cild-1, sh. 240

AHMED MENÎNÎ

Hadîs âlimi. İsmi, Ahmed bin Ali bin Ömer bin Sâlih bin Ahmed'dir. Künyesi, Ebü'n-Necâh ve Ebü'l-Abbâs olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 1089 (m. 1679) senesinde Trablusşam'ın Menîn köyünde doğdu. 1172 (m. 1759) senesinde Şam'da vefât etti.

Ahmed Menînî çok küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Onüç yaşına gelince Şam'a gitti. Ağabeyi Şeyh Abdürrahmân'ın kaldığı Şemîsâtiyye Medresesi'nde kaldı. Ahmed Menînî, Şam'da Hanbelî müftîsi Ebü'l-Mevâhib, Şeyh Abdülcelîlî, Şeyh Muhammed Kâmil, Şeyh İlyâs Kürdî, Şeyh Abdülganî Nablüsî, Şeyh Yûnus Mısrî, Şeyh Abdürrahîm Kâmili, Şeyh Abdullah Aclûnî, Şeyh Muhammed Şemseddîn Remlî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Nakşibendiyye büyüklerinin yolunu ve ba'zı ilimleri, Şeyh Murâd Buhârî'den, Halvetiyye büyüklerinin yolunu, Tabbâk diye meşhûr olan Şeyh Hasen Mercânî'den, Kâdiriyye büyüklerinin yolunu, Şeyh Seyyid Yasin Hamevî'den öğrendi.

Ahmed Menînî ilim ve fazilet bakımından yüksek derecelere kavuştu. İlim öğrettiği talebeleri her tarafa yayıldı. Silk-üd-dürer adlı eserin müellifi Muhammed Halîl Murâdî'nin babası da Ahmed Menînî'den hadîs-i şerîf ve daha başka ilimleri öğrendi ve ondan rivâyette bulunması husûsunda icâzet aldı. Ahmed Menînî, Silk-üd-dürer müellifînin babasını çok severdi.

Ahmed Menînî, hocası Hanbelî müftîsi Şeyh Ebü'l-Mevâhib'in oğlu Şeyh Abdülcelîl vefât edince, hocasının emri ile Emevî Câmii'nde ders vermeye başladı. Hocasının vefâtına kadar burada ders vermeye devam etti. Hocası vefât edince, hocasının yerine Semîsâtiyye Medresesi'nde ders verdi. Âdiliyye-i Kübrâ Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edilinceye kadar bu vazîfede kaldı. Âdiliyye-i Kübrâ Medresesi'nde ve Emevî Câmii'nde, ömrünün sonuna kadar ders verdi. Adiliyye-i Kübrâ Medresesi'nde Çarşamba günü, Beydâvî tefsîrinden, Cum'a günü Cum'a namazından sonra, Sahîh-i Buhârî'den, akşam ile yatsı arasında, ba'zı ilimlere dâir dersler verirdi.

Ahmed Menînî'den birçok kimse faydalandı. İlim ve fazilet sahibi kimseler onun yanında toplandılar. Bütün bunlara rağmen çok tevâzu sahibi ve hoşsohbet idi. İki sefer İstanbul'a gitti. İstanbul'da çok hürmet gördü. Târih-ül-Utbî'ye yazdığı şerhden dolayı meşhûr oldu. Ona ilmî bir rütbe olan Süleymâniye rütbesi verildi. Semîsâtiyye ve Ömeriyye medreselerinde idârecilik yaptı. Ayrıca kadılık ve hatiplik vazîfelerinde de bulundu. Hac farizasını da yerine getirdi.

Ahmed Menînî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İdâet-id-derârî fî şerh-i Sahîh-il-Buhârî, 2-Şerhü risâleti Kâsım Kutluboğa fî usûl-il-fıkh, 3- El-Feth-ül-vehbî fî şerh-i Târih-i Ebî Nasr-il-atbî, 4- Dîvân-ı şi'r, 5- En-Nesemât-üs-sehâriyye fî medh-i hayr-ıl-beriyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 15

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 133

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 175

4) Brockelmann Sup-2, sh. 391

AHMED MÜRŞÎDÎ EFENDİ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed Mürşîdî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. Diyarbakır'da doğdu. 1174 (m. 1760) senesinde Diyarbakır'da vefât etti. Şehre bir saat uzaklıktaki Ali Pınarı köyü ile şehir arasında defnedilmiştir.

Ahmed Mürşidî Efendi, Birecikli Ebû Bekr Efendi'nin talebesi olup, ondan çok istifâde etti. Sonunda hilâfet aldı. Kaynaklarda, Ahmed Mürşidî Efendi'nin hayâtı hakkında fazla bir bilgiye rastlanamamıştır. Yazmış olduğu Ahmediyye isimli eser çok meşhûrdur. Bu eser Ahmed Bîcan hazretlerine âit olduğu sanılmışsa da, Ahmed Bîcan'la Ahmediyye'nin aslında hiçbir ilgisi yoktur. Ahmed Mürşidî'nin ayrıca; "Yûsuf ve Züleyha ile Mevlid-i Nebî" manzûmeleri vardır.

Ahmediyye'den ba'zı bölümler. Yâ Rabbî! Senden niyazım şudur "Bize dünyâyı sevdirme. Sana yakın olmak zevkinden bizi mahrûm etme. Azâbların en şiddetlisi senden uzak kalma azâbıdır.

Ey Ahmed! Şu fânî mülkün durumunu anlat. Mal ve mülk denilen o zehirli yılandan bahset. Bu dünyâda birçok kimseler mal ve mülkleri ile mağrur oldular. Bu yüzden de Hak teâlânın yolundan ayrıldılar. Bu geçici âleme aldanan, tûl-i emel sahibi olarak Allahü teâlâdan uzak kalanların sonlarını düşündün mü? O kadar gayret gösterip biriktirdikleri mallar ne oldu? Ey

insanoğlu! Bil ki, o sakladığın mallar senin değil, hepsi emânettir. Birgün sen öbür dünyâya göçersin onlar burada kalır. Oraya bir kefenden başka birşey götüremezsin. Birgün biriktirmiş olduğun malları mirasçılarına bırakıp gidersin. Bütün mal ve mülkün elinden gidip, o benim malım dediğin şeyler, yeni sahiplerinin eline geçer. Her topladığın malın hesabını yarın kıyâmet gününde vereceksin. Bu hâlinle kıyâmet günü hâlin nice ola? Sana söylenecek en te'sîrli söz şu olsa gerek: "Sen bu geçici dünyâyı bakî mi sandın? Hâlbuki bunların hepsi fânî idi. Çok mal toplayanlar yarın kıyâmet gününde hepsinin hesabını vereceklerdir. Birçok soru ve suâlden sonra malının helâl olduğu anlaşılan kimse kurtulur. Haram ise, elbette azâb ederler. Helâl malın zekâtı sorulur. Eğer hesabı kolay verirsen kurtulursun."

Ey Ahmed! Asla dünyâ malına meyletme. Ancak kimseye el açmayacak kadar malın olsun yeter. Bilmez misin her işin hayırlısı ortasıdır. Dünyâ âhıretin tarlasıdır. Sen bu âleme para ve mal toplamak için gelmedin. İyi ameller yapmak için geldin. Kimseye el açmayacak ve yetecek kadar mal kazandıktan sonra, vaktini Hak teâlâya ibâdet ederek geçir. Ondan sonra yat ve istirahat et. Unutma, nefsinin de sende hakkı vardır. Topladığın o mal ve mülk senin değil mîrascılarınındır. Senin rızkın, ancak âlemlerin rızk vericisi olan Allahü teâlâ tarafından sana yemen içmen için verilenden ibârettir."

Fazla mal istemek: Bir zamanlar, Allahü teâlâya kullukla ve cenab-ı Hakkın ismini zikrle ömürlerini geçiren bir karı-koca varmış. Geçimleri sıkıntılı imiş. Ölmeyecek kadar bir rızıkla geçinirlermiş. Birgün kadın kocasına; "Efendim! Bizim çektiğimiz bu sıkıntıya ve yokluğa artık dayanına gücüm kalmadı. Allahü teâlâdan biraz dünyalık istiyelim" demiş. İkisi birlikte Allahü teâlâya niyazda bulunup, bolca rızık ve dünyalık istemişler. Allahü teâlâ bu âbid kullarının duâsını kabûl buyurarak bunlara biraz dünyalık vermesi için bir meleği görevlendirmiş. Bu melek sabah olunca bir derviş kılığında kapıyı çalmış. O âbid kişi kapıyı açınca, derviş kılığındaki melek ona bir kese verip gitmiş. Âbid kişi içeri girip keseye baktığında, altın ve gümüş ile dolu olduğunu görmüş. Karı-koca duruma çok sevinmişler. O gece yattıklarında şöyle bir rü'yâ görmüşler. Kıyâmet kopmuş, mahşer yerinde her ikisinin hesabı görülmüş, sâlih birer kul olduklarından, iyi amel sahibi oldukları anlaşılmış. Cenab-ı Hak onlara Cenneti nasîb eylemiş. Cennete girdiklerinde hûrîler onları karşılayarak, mekânlarını göstermişler. Evleri çok güzel bir köşk imiş. Onlar köşkün güzelliğine hayran kalmışlar. Ancak köşkün damında bir delik olduğu dikkatlerini çekmiş. Buna çok üzülmüşler. Bu kadar güzel olan köşkümüz ne yazık ki, ayıplı demişler ve Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî! Ne olurdu, köşkümüzdeki şu noksan olmasaydı" diye yalvarmışlar. O sırada şu nidâ gelmiş: "Siz fânî âlemde talepte bulundunuz. Köşkünüzün damının açık olması bundandır. Elbette fânî âlemde isteyen bakî âlemde noksan mükâfat görür." Bu hitaba çok üzülüp melûl olmuşlar, birbirlerine; "Meğer biz bilmeden kendi kendimize kötülük etmişiz" demişler. Uyandıkları zaman her ikisi de aynı rü'yâyı gördüklerini anlayıp uzun uzun düşünmüşler. Bu rü'yâdan gerekli dersi alarak bir anda gafletten uyanmışlar. Kadın kocasına; "İkimiz de aynı rü'yâyı görmüş bulunuyoruz. Gel bu fânî âlemde sıkıntı çekmeye katlanalım da bakî âlemi kazanalım. Bu paraları Allah rızâsı için dağıtalım. Böylelikle köşkümüzdeki noksanlık giderilir" demiş. Altınları ve gümüşleri sadaka olarak fakirlere dağıtmışlar. Ertesi gece yine ikisi de rü'yâlarında Cenneti ve köşklerindeki deliğin kapandığını görmüşler. Sevinçle uyanarak Allahü teâlâya şükretmişler.

İşte durum bundan ibârettir. Bu dünyâda bulamayanlar, bakî âlem olan Cennette bulurlar. Dünyâ ni'metleri ile ölçülemeyecek ni'metlere ve haddi hesabı belli olmayan lütuflara kavuşurlar. Allahü teâlâ herkesin hâlini bilir ve ona göre rızık verir. Bir kula haddinden fazla verseydi, belki o

kul ahlâk bozukluğuna uğrardı. Allahü teâlânın her işinde bir hikmet vardır. O'nun hikmetine kimsenin aklı ermez. Buna âit şu hikâye çok ibret vericidir.

Mûsâ aleyhisselâm, Tûr dağına giderken, yolda kendisi ile konuşmak isteyen birisine rastladı. O kişi Hazreti Mûsâ'ya (a.s.); "Ey Allahü teâlânın elçisi' Sen Hak teâlânın sevgili peygamberisin. Cenâb-ı Hakka ma'lûmdur ki, çok büyük bir fakirlik içindeyim. Artık geçimimi sağlayamıyorum. Açlıktan geceleri uyuyamıyorum. Günlerdir karnımın doyduğunu hatırlamıyorum. Hazîneleri sonsuz olan Allahü teâlâya, beni yoksulluktan kurtarması için niyazda bulun. Bana dünyâ malı ihsân ederek bu fakirlikten kurtarsın. Herkes gibi rahat geçineyim" der. Tûr dağına varan Hazreti Mûsâ, cenâb-ı Hakka bu dilek sahibinin, yalvarışını iletir. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâmın niyazı üzerine; "Madem bu kadar yalvardın, ona dünyâ malı vereyim" buyurdu. Mûsâ aleyhisselâm yolda bekleyen adama Allahü teâlânın ilâhî va'dini iletti. Aradan bir süre geçtikten sonra, Allahü teâlâ bu fakire zengin bir hanım nasîb etti. Bu sayede zengin oldu. Fakat zenginlik onu azdırdı. Adam zenginliğin verdiği şımarıklıkla haksız yere adam öldürdü. Mûsâ aleyhisselâm bir gün o yoldan geçerken adamın asılmış olduğunu gördü. Orada bulunanlara onun ne yaptığını sordu. Onlar da şu cevâbı verdiler: "Bu zavallı adam önceleri fakirdi. Mal, mülk sahibi olunca gurûrlandı. Haksız yere suçsuz birisini öldürdü. Hâkim de asılmasına karar verdi." Mûsâ aleyhisselâm Tûr dağına gittiği zaman Hak teâlâya; "Yâ Rabbî! bu ne hikmettir?" diye suâl etti. Bunun üzerine şöyle nidâ geldi: "Yâ Mûsâ! Ben sırf senin duân üzere ona dünyâ malı verdim. O ise malı hazmedemedi. Gurûra kapılıp, azdı. Yâ Mûsâ! Ben o kulumu biliyordum. Onun için fakir yapmıştım. O, fakirliği ile rahattı. Daha fazla dünyâ malı verirsem, sonunun böyle olacağını biliyordum. Bizden fânî âlemin malını istedi. Fakat sonuç, hakkında hayırlı olmadı."

Zenginliğin ba'zı hastalıkları vardır. Bu anlattığımız kişi o hastalığa tutuldu. Bak, iki cihanın serveri Resûl-i ekrem (s.a.v.) ne buyurdu: **"Allahü teâlâdan herşeyin hayırlısını dileyin. Her işinizi O'na bırakın. O'nun emri üzere yürüyün. Zîrâ, Allahü teâlânın yaptıklarını anlamazsınız ve herşeyin sonunu bilmezsiniz."**

Ey bu fânî mülkün rağbetlisi olan insan! Kalbini durmadan, uzun uzun, bitmez tükenmez emellerle dolduruyorsun. Aklın varsa ihtiyâcından fazlasına heveslenme. Bu fânî âlemde kimse bâkî kalmaz. Şimdi elinde tuttuğun için, sahibi olduğunu sandığın şeylerin hiçbirisi aslında senin değildir. Birgün bu yerden elbette ayrılacaksın. Topladıklarının hiçbiri bu dünyâdan seninle beraber gitmez. Mezara bir kefenle girersin. O gözünden bile kıskandığın malının sefâsını mirasçıların sürer. Çoğu zaman seni rahmetle anmak akıllarına bile gelmez. Bu fânî dünyânın malına i'tibâr etme. İyi kimselerin yolunda yürü. Malın varsa bile sakın ona muhabbet eyleme. Sana emânet olan mallara benim deme gafletini gösterme. Bilirsin ki bu fânî âlem bir misâfirhânedir. Bir an önce yolculuk hazırlığı yapmayan divânedir. Bu dünyânın değişmez âdeti şudur: "Gelen gider konan ise göçer. Çünkü yakında sen de bu dünyâdan gideceksin. Gönül vermen boşuna, çabuk unutursun. Birisi ile çok dostluk edip ona iyice alışırsan, ayrılması da çok güç olur. Kim, bu yer benim dedi. İse, sonunda o yer onu yedi."

Alçak dünyâ, malının tellalıdır. Sana seni hem aldırır, hem sattırır. Sonunda seni müflis yaptıktan sonra da, hesabını ver diyerek yerin altına hapseder.

Ey Ahmed! Sen, malım mülküm yok deme. Olmadı diye gam çekme. Bu benim mülkümdür diyene, birgün ecel gelir. Bu sûrette o malın sahibi olduğuna dâir iddâsı da yalan olur. Bu yalan dünyâ, dâima insanlara gaflet gömleği giydirir. Bu fânî mülkü elimizden alır. Kendini ona sahip

sanacak bir yalancı müşteri bulur. O da ölür, yerine başkası çıkar. Dünyânın âdeti böyledir. Verir alır, alır verir.

Ana-baba hakkı: Ey Ahmed! Ana-baba hakkını anlatıp, onların sevgisini, şevkini kalblere sal. Vaktiyle onların bize gösterdikleri şefkat nedir, onları bir düşün. Bizi beslediler. Her ne söyledilerse ancak bizim faydamız için söylediler. Hiçbir ana-baba evlâdının kötülüğünü istemez. Kötü birşey de düşünmez. Onların rızâsını kazanan kimse, Allahü teâlânın rızâsını kazanmış olur.

Mûsâ aleyhisselâm birgün; "Yâ Rabbî! Cennette benim komşum kim olacak? Bana bildir de onu bulup görüşeyim" diye Allahü teâlâya münâcaatta bulundu. Cevaben emir olundu ki: "Falan beldeye var. Orada çarşının başında bir kasap dükkanı var. O dükkanın sahibi olan kasabı gör. O velî kulumdur. Yalnız bilesin ki, onun çok önemli bir işi vardır. Çağırırsan gelmez, işte senin Cennetteki komşun o olacaktır. "Mûsâ aleyhisselâm hemen denilen yere gitti. Kasabı buldu ve ona; "Ben sana misâfir geldim" dedi. Kasap, gelen zâtın Hazreti Mûsâ olduğunu bilmeden; "Merhaba, hoş geldin" diyerek onu evine götürdü. Mûsâ aleyhisselâmı baş köşeye oturtup, çok ikramda bulundu. Mûsâ (a.s.) kasabın ocakta bir çömlek içinde et pişirdiğini gördü. Et pişince çömlekten bir parçasını çıkararak, ufak parçalar hâline getirdi. Bir çanağa koyup hazırladı. Bir parça daha çıkarıp bir çanakta misâfirine ikram etti. Misâfirine kendisinin önemli bir işi olduğunu, yemek yemek için kendisini beklememesini söyledi. Sonra duvarda asılı büyük bir zenbili indirdi. İçinde bulunan mecalsiz, yaşlı kadına parçaladığı küçük parçaları yedirdi. Kadının kirlettiği bezleri temizledi. Yeni bezler koyduktan sonra yerine astı. Ellerini yıkayıp misâfirinin yanına geldi. Hazreti Mûsâ (a.s.) bu durumu hayretle ta'kib etti. Kasap sofraya gelip, misâfirinin yemeğe başlamadığını görünce, yine buyur etti. Mûsâ aleyhisselâm; "Sen bana bu zenbildeki sırrı söylemedikçe bir lokma bile yemem" deyince. Kasap; "Ey misâfirim! Bu zenbilin içinde bulunan yaşlı kadın annemdir. Çok yaşlı olduğu için takati kalmamıştır. Evde ona bakacak bir mahremim yok. Evleneceğim hanım, annemi incitir diye evlenmiyorum. Evde yalnız bıraktığımda herhangi bir hayvanın ona zarar vermesinden korkuyorum. Günde iki öğün yemek yediriyorum. Onun hizmetini gördükten sonra işime gönül rahatlığı ile gidiyorum" dedi. Bunun üzerine Hazreti Mûsâ (a.s.); "Ancak anlayamadığım birşey daha var. Sen anana su içirdikten sonra, dudakları kıpırdayıp birşeyler mırıldandı. Sen de âmîn dedin. O ne idi?" diye sordu. Kasap; "Anam her defasında; "Allah seni Mûsâ aleyhisselâma Cennette komşu eylesin" diye duâ eder. Ben de olamayacağını bildiğim hâlde bu güzel duâya âmîn" derim. Bende nerede öyle bir amel ki, o büyük peygambere komşu olabileyim" deyince, o zamana kadar kimliğini saklayan Hazreti Mûsâ (a.s.); "Yâ Velî! işte ben Mûsâ'yım. Beni sana Allahü teâlâ gönderdi. Ananın rızâsını kazandığın için Cennet-i a'lâyı ve orada bana komşu olmayı kazandın" dedi. Kasap hemen kalkarak Hazreti Mûsâ'nın (a.s.) elini öptü. Sevinç içinde birlikte yemek yediler.

İşte ana hakkı gözeten böyle olur. Ey Oğul! Sen de annene saygı göster. Bu yolla Cennet-i a'lâya kavuşursun. Ana-babanı adları ile çağırmayasın. Yiyecek ve içeceklerini ver. Senden bir işi yapmanı istedikleri vakit koşarak yap. İslâm dînine uygun isteklerini sakın geri çevirme. Onları kıracak söz söyleme. Ana-babaya el kaldırma. Anasına ve babasına el kaldıran yedi kere Kâ'be'yi yıkmış olur. Bu fânî dünyâda ne yapsa işi ters gider. Başından yoksulluk ve belâ eksik olmaz. Anan-baban kâfir bile olsa onu kiliseden al gel. Takati yoksa sırtında taşı. Gece-gündüz onlara hizmet et. Asla onları incitme. Sana yaptıkları büyük hizmeti unutma. Senin yüzünden çekmiş oldukları eziyeti hiç hatırından çıkarma. Anan seni tam üç sene kucakta besledi. Pisliğini ve kirini temizledi. Gece tatlı uykuları haram olmuştu. Sen de şimdi onların kıymetini bil, incinmemeleri için gayret et.

Cimrilik Bahsi: Şu nasihati can kulağı ile Ahmed'den dinle! Senden bir dilekte bulunana cömert ol. Cimriliği bırak. Cömertlik dalına yapış. Dar zamanında fakire yardım eden kişi, her iki cihanda, iyiliklerinin karşılığını bulur, İhlâs ile yapılan amel, Allahü teâlâ indinde kabûl olunur. Allahü teâlânın rızâsı için bütün varını veren mü'min, yarın O'nun dîdârını görür.

Ey Kardeşim! Bizim hâlimiz nasıl olur? Kötü huy olan cimrilikle sonumuz nereye varır? Cimrilik ağacı bütün âlemi sarmış. Gariptir ki, cimriliği hep zenginler satın almıştır. Ellerindeki bunca mal ve mülkü kullanmaya kıyâmamışlardır. Hatâ olan, gönül verilen bu dünyânın bakî sanılmasıdır. Cömertlik, âhıret meyvası olup, onu ancak er kişiler alır. Ey kardeşim! Cimri olma. Cömert ol. Sakın hasislik etme.

Ey Ahmed! Sakın kapına gelen fakirleri boş çevirme. Varsa birşeyin, gizleyip yok deme. Verdiğin sadakayı da öğünme vâsıtası yapma. Sağ elinin verdiği sadakayı sol elin bilmesin. Cömertlik tacını giymek istiyorsan, Allahü teâlânın aç ve muhtaç kullarını kollamalısın. İndi ilâhîde makbûl olmak istersen, herkes için hayır dile, insanları şefkatle sev. Kimsenin işliyeceği hayra manî olma. Ne kadar iyilik etsen, yaptıklarını sayma. En küçük hayır da, şer de, amel defterine yazılır. İçtenlikle ve riyadan uzak işlediğin bir amelin olsa, Allahü teâlâ onu amel defterine dağlar kadar büyük olarak geçirtir, iyilik ettiğin kimseye yaptığını başa kakıcı olma. İyilik ettiğin kimseden sana mihnet beslemesini istersen, yaptığın iyiliğin bir kıymeti kalmaz. Bana iyi desinler diye yapılan iyilikler riya eseridir.

Yâ Rabbî! Bizi kötü huylardan koru. Bize, işlerimizi ihlâs ve içtenlikle yapmayı nasîb eyle. Yâ Rabbî! Bize ihlâs ile amel etmeyi nasîb kıl! Âmîn.

Kıssa: Bir zamanlar Basra şehrinde bir yahûdi karı-koca yaşardı. Adam çok cimri ve kötü kalbli idi. Kadın ise kocasının tam tersi iyi kalbli ve çok cömerd idi. Adam hanımına kapısına gelen fakirlere hiçbir şey vermemesini devamlı tenbîh ederdi. Birgün kadın taze ekmek pişirmişti. O sırada kapıyı bir fakir çaldı ve bir parça ekmek istedi. Kadın dayanamayarak fakire bir parça ekmek verdi ve hemen gitmesini, yoksa kocası gelince kendisine kızacağını söyledi. Tam bu sırada adam geldi ve fakiri gördü. Karısına, "Ben sana hiçbir fakire ekmek verme demedim mi, niçin verdin?" diyerek azarladı. Kadın; "Beni affet! Çok yalvardı. Yüce Allahın ismini verdi. Yalvarmasına dayanamayarak verdim. Bugün ben ekmek yemiyeyim" dedi. ise de, hiddetinden kadının bir elini keserek sokağa attı. Varını-yoğunu elinin iyi olması için bir doktora veren kadın, yokluktan dilenmeğe başladı. Birgün yine bir evin kapısını çalarak; "Allah rızâsı için bir dilim ekmek" diye yalvardı. Kapıya çıkan kişi; "Yâ hâtun! Senin hâlin pek dilenciye benzemiyor. Sende görmüş, geçirmiş bir insanın hâli var. Sonra bu güzellikle dilenmek sana yakışır mı? dedi. Kadın; "Yâ Efendi! Bir elim kesik olduğu için, bir işde çalışamıyorum." deyince, o kişi; "Yoksa hırsızlık yaptında mı elini kestiler?" diye sordu. Kadıncağız başından geçen olayları bir bir anlattı. Kapıdaki kişi; "Yâ hâtun! Beni can evimden vurdun. Sözün doğrudur. O gün ekmek verdiğin fakir benim. Bunca sıkıntıyı benim yüzümden çektin. Gel dînim olan hak dîne gir müslüman ol, seninle evleneyim dedi. Kadın İslâmiyeti kabûl etti ve o zâtla evlendi. Zifaf gecesi, ettikleri duânın bereketi ile, kadın sabahleyin kalktığında, Allahü teâlânın izni ile elinin yerine gelmiş olduğunu gördü. Aradan uzun bir müddet geçti. Karı-koca mutluluk içinde yaşıyorlardı. Birgün kapı çalındı. Kapıda kör bir fakir duruyordu. Kadın hemen bu fakiri tanıyarak, eski kocası olduğunu gördü. Allahü teâlâ, o cimri yahûdinin gözlerini kör etmişti. Kocası hanımına; "Eski kocana kendini tanıtma. Ben ona; "Mal ve mülkü ne olmuş ve gözleri neden kör olmuş, sorayım" dedi. Dilenciye; "Ben seni tanıdım. Sen vaktiyle çok zengindin. O mal mülk ne oldu?" diye sordu. Zavallı yahûdi; "Başıma bir kaza geldi. Hâkim bana ceza verdi. Cezadan kurtulabilmek için

malımın yarısını verdim. Geri kalan yarısı da gemide giderken denize battı. Ağlaya ağlaya gözlerim kör oldu. Bütün bunlar aldığım kötü duâların sonucudur. Vaktiyle benim çok iyi kalbli cömerd bir hanımım vardı. Ben ise fakir düşmanı bir adamdım. Birgün hanımım bir fakire ekmek verdi diye, elini keserek kapı dışarı ettim. Vaktiyle ben fakirlerin elini tutmazken şimdi ben de fakir oldum. Bu belâlar başıma geldikten sonra, fakirlerin hâlini ve durumunu anladım, fakat iş işten geçti" dedi. Yeni kocası kadına durumu anlatınca kadın; "Buna iyilik edelim, aybını yüzüne vurmayalım. Zâten bizim ondan intikam almamıza lüzum yok. Allahü teâlâ intikamını almış. Onu fakir kılarak kapımıza gönderdi. Şimdi bize düşen, onun elinden tutmaktır" dedi. Yeni kocası da, kadının dediği gibi yaparak biraz para ile bir elbiseyi sadaka olarak yahûdi fakire verdi.

Yâ Rabbî! Sen ayıblarımızı gizleyicisin. Kulların günahlarını bağışlayacak da sensin. Çeşitli suçları ile Ahmed kapına geldi. Bütün sevâbı, senin vahdaniyetini bilmesinden ibârettir. O senin sevgili Habîbinin (s.a.v.) ümmetindendir. Bütün gece ve gündüz isteği, rahmetinle Cennetindir. Ettiğim isyanlara pişman olarak sana sığınıp umut kapısına geldim. Ey yüceler yücesi Rabbim! Sen bizi kapından ayırma.

Kendini Beğenmek ve Hased: Ey Ahmed! Günah ve hatâların çoktur.

Kendini beğenecek neyin var! Nefsin seni esîr etti. Kalbini tûl-i emel kapladı. Yarar amelin nerede? Ucb (kendini beğenmek); ibâdet eden bir kulun Allahü teâlâ için şu kadar ibâdet ettim demesidir. Ey kardeşim yaptığın iyiliği unut. İsyan ve günahlarını ise sakın unutma.

Ey ibâdet edip benim ibâdetim vardır diye övünenler! ibâdetin çokluğuna, günah ve hatâların azlığına güvenme, öyle ibâdetler vardır ki, Allahü teâlânın katında kabûle yakın olamamıştır. Amel defterine de geçmemiştir. Riya ile yaptığın ibâdetlerin sevâbını Allahü teâlâ darmadağın etmiştir. Dünyâda riya ile yaptığın ibâdetlerle; "Amma dindar adam" dedirttin ama âhıretini kaybettin. O ibâdet sayesinde dünyâda şöhret sahibi oldun, "İbâdetim var" diye kendini beğenmek, her türlü ibâdeti perdeler.

Yâ Rabbî! Bize doğru yolu göster. Sen kerîmsin. Kötü hâllerden bizi selîm kıl. Nefsimize ruhsat verme. Akıl ile selâmete erelim. Dâima alçak gönüllü olmamızı nasîb eyle! Âmîn.

Kul bu dünyâda hangi ameli işlerse, yarın âhıret gününde karşısında onu bulur. Herkes ilâhi adâlete uygun ibâdet götürür. Bende sana lâyık bir amel yok ki sana kavuşayım. Yâ Rabbî! Nefsimin esîri olmuşum. Dünyâ ehli olmuşum. Gaflet içinde kalmışım. Senden hidâyet ermezse, hüsran içinde kalacağıma yanarım. Yâ Rabbî! Bize ve bütün din kardeşlerimize yardımcı ol.

Nefsin dokuz mertebesi:

Ahmedî kalbe devalar eyledin,
Kalbi onunla müzeyyen eyledin.

Her deva bahrına daldın misli hût,
Pendi senalarla verdin cana kût.

Söyledin kalbin devâların fasîh,
Eyledin üstadı kûl, halka nasîh.

Bilmez üstâd kadrini illâ fisûn,
Ya ne bilsin ni'meti akli cünûn.

Ehli irfana hazîne bu kitap,
Nef eder bundan cevâhir şibusab.

Kalbe açtın bu tabîb dükkânını,
Cemi kıldın her devalar tânını.

Lîk kalbe var dahî ulu maraz,
Kalbe oldur eyleyen dâim garaz.

Anları bir bir bize yâd eyle sen,
Bilmeyen mü'mine imdat eyle sen.

Kalb eğer olmazsa Hakka müstakim,
Bin nasihat eyle olmazsın fehim.

Kalbe niçin kalb dedi. âkil dânâ,
Kalb demek ya'nî önder yandan yâna.

Akıl ile nefs eylemiştir kalbe yol,
Her biri der bana gelsin uysun ol.

Aklına uyarsa hayrı hah olur,
Nefsine uyarsa teni gümrâh olur.

Kalbi mü'mine girer nice ayar,
Bir mihenk kıldım ona hoş yadigar.

Ur ona kalbi gör ol ağyârını,
Kalb midir, hâlis midir gör hâlini.

Bil ne olmuş kalbine ondan adüv,

Kıl ilâcını tabib dükkânı bu.

Yetmişiki gıyş zerri kalbi bozar.
Dinle kıldım onu sana ihtisar.

İşbu ümmet râh-ı Hakka vardılar,
Sonra yetmişiki fırka oldular.

Her biri bir râhı kıldı ihtiyâr,
Ba'zı gizli, ba'zı kıldı aşikâr.

Bilmek istersen bu fenni yâ rical,
Ver akâid dersini üstada âl.

Yetmişiki fırka hod meshûrdürür,
Halk içinde dokuzu menşûrdürür.

Onları bilmez münâsip mü'minûn,
Olmaya ta i'tikâdı tedrigûn.

Onları bil, ilmini etme amel,
Ermesin ki, i'tikâdına halel.

Hak sana tevfîk versin Ahmedî,
Bildir onları kılalım uzleti.

Dokuz aksan oldu nefs-i nâbekâr,
Her biri, bir nefsi kılmış ihtiyâr.

Haktan azâb nefsi râha vardılar,
Ehl-i bid'at oldu hizlan buldular.

Dinle ey canım ahi her dü kulak,
Gel ümmet bezmine olma ırak.

Nice azdı, râh-ı şer'iden azan,
Dinle bir bir onları edem beyân.

Açıklaması: Yâ Ahmed! Nasîhatlarında kalblere deva sundun. Bütün kalbleri onlarla süsledin. Denizin en derin yerlerine dalgıçlar gibi daldın. Nasîhatlarınla canlara can kattın. Açık-seçik olarak kalbin ilâçlarını söyledin. Üstadın kadrini ve kıymetini ancak erbâbı bilir. Mecnûn olanlar ni'metin değerini ne bilir, irfan ehli için bu kitap bir hazînedir. Bütün insanlar bunda kıymetine değer biçilmeyecek hazîneler bulur. Kalblere bu tabib dükkanını açtın. Bütün

hastalıkların devasını orada topladın. Fakat vazîfen burada bitmiş değildir. Özellikle işin burada başlıyor. Kalbin büyük bir hastalığı vardır ki, kalb o hastalıktan kurtulmadan, ona hiçbir nasihat fayda vermez. İşte sen bunları teker teker anlatarak mü'minlerin yardımına koşacaksın. Kalbe, kalb denilmesinin sebebini, âlimlerin onu böyle anlatmalarının hikmetini izah et. Kalb, her tarafa dönme kabiliyeti olan ma'nevî bir cevherdir. İrâde-i cüz'iyye ona zem olmuştur. Ama nefs de bir taraftan onu kendine çevirmeye çalışır. Akla uyarsa doğru yolu bulur. Nefse uyarsa yolunu şaşırır. Müslümanın kalbi için öyle bir ayar, bir mihenk taşı buldum ki, bu mihenk taşı hiç şaşmaz. O taş sayesinde bozuk olan ile hâlis olan derhal ayrılır. Kalb denen altının ayarını bozan yetmiş iki bozuk fırkadır.

Muhammed aleyhisselâmın ümmeti yetmişiki bozuk fırkaya ayrılmıştır. Gizli veya açık halkın çoğu bunlardan birini tutmuştur. Bu bozuk yetmişiki fırkaya âit bilgilerin hemen hemen tamâmı, akâid kitaplarında yazılıdır. Ben halk arasında çok yaygın olan dokuzunu açıkladım. Mü'minler bunları asıl hüviyetleriyle bilmediklerinden zaman zaman i'tikâdlarına sarsıntı gelir. Onları tanı ki, onların sapık yolundan gitmiyesin.

Yâ Ahmed! Allahü teâlâ sana başarı ihsân etsin de, bunları tek tek anlatabilesin. Nefs dokuz kısma ayrılmıştır. Bunlara nefsin dokuz derecesi demek de mümkündür. Halkımızdan herbiri, bunlardan birini tutmuş gitmektedir. Cenâb-ı Hakkın yolundan ayrılanlar nefslerine uymuşlardır.

Sonuçta bid'at ehli olanlar her iki dünyâda rezîl rüsvâ olmuşlardır.

Ey canım! Can kulağı ile beni dinle Ehl-i sünnet yolunu tut. İslâm dîninden sapıp azanların nasıl azdığını anla. Bunları sana birer birer anlatacağım.

Nefs-i emmâre:

Bir bölük râh-ı Hüdâyı attılar,
Nefs-i emmâre yolunu tuttular.

Oldu müstağnak bu dünyâ malına,
Âhıret hiç gelmez onun yâdına.

Halk olundu sanki dünyâ işine,
Süslü dünyâyı yığıptır başına.

Ne ibâdet var, ne hat ilm ü amel,
Bağlamış âhır yolu tûl-i emel.

Emr-i Hakkın aksini onlar tutar,
Dilleri bu halka mü'minlik satar.

Halk içinde söyleşir mü'min sözü,
Gittiği râh-ı münâfıklar izi.

Gâlib oldu aklı üzre nefsleri,
Dâima fıska yeter hevesleri.

Aklını ol nefsine kılmış niker,
Her fenâ ise anı cebri yeder.

Şehveti, hırs ile dolmuş gözleri,
Kimseden asla utanmaz yüzleri.

Fiili fitne, zürkü bile işleri,
Hiç ölümden yokdürür teşvişleri.

Bu güruh oldu bu ümmet yavuzu,
Adıdır mü'min, münâfık kendüzü.

Açıklaması: Bu nefs derecesinde olan insanlar, Allahü teâlânın hak olan yolundan sapıp, nefs-i emmâre yolunu tutmuşlardır. Bunlar âhıreti unutup, dünyâ malı ve mülküne dalmışlardır. Sanki kendileri sâdece bu dünyâ için yaratılmış gibi tavır takınmışlardır. Bunların, ne ibâdetleri, ne de Allah rızâsı için yaptıkları bir işleri vardır. Tûl-i emel bunların kalblerini kaplamıştır. Zâhiren bunları müslüman sanırsın. Fakat Allahü teâlânın emirlerinin tersini işlemeyi kendilerine şiar edinmişlerdir. İsimleri müslümandır, ancak yolları münâfıklık yoludur. Hevesleri devamlı fısk ve fücûrdur. Nefisleri akıllarına galip gelmiştir. Nerede kötü birşey varsa, adetâ onu işlemeğe sürüklenirler. Gözlerini hırs bürümüş, kimseden utanmaz olmuşlardır. İşleri devamlı fitne ve hiledir. Ölecekleri akıllarına bile gelmez. Bu ümmetin en azgınları bunlardır. Bunlara mü'minlerin münâfıkları denilerek en güzel isim verilmiştir.

Nefs-i levvâme:

Bir bölük nefs-i levvâm ehlidir,
Bu Muhammed ümmetinin cehlidir.

Tâat edüben eder rağbet dîne,
Fısk eder olur peşiman işine.

Nefsine verir ba'zı işte kendini,
Levm eder o işte yine kendini.

Fısk eder amma olur ona lehîm,
Tövbe ider üstüne olmaz mukîm.

Ba'zı kerre de ider fıskı inad,
Lîk fıskın kadri yanında kesad.

Tâat erse eli tâat eder,
Fıska olsa fırsatı rağbet eder.

Bu yolun bu ümmetin arasatıdır,
Mâni olan ona seyyiatıdır.

Ahmedî bundan feragat eyle sen,
Her dü âlem içre rahat olasın.

Tövbe kıl gir tövbenin pervâzına,
Girmeden ol desti ecel bâzına.

Açıklaması: Bu taifeye girenler ümmet-i Muhammed câhilleridir. Ba'zan ibâdet edip dînin gereğini yerine getirir, ba'zan da fitne ve fesada meyl ederlerse de hemen bu kötü işten pişman olurlar. Zâten nefs-i emmâreden nefs-i levvâmeyi ayıran bu özelliktir. Nefs-i emmâredeki kişi kendisini öyle dünyâya kaptırmıştır ki, tövbe etmek, pişmanlık duymak aklına bile gelmez. Nefs-i levvâmeye erince, bu nedamet hâsıl olur. Fakat bu mertebede nefis kararsızlık gösterir. Çünkü bunlar tövbe de etseler tövbelerinde durmazlar. Bunların terakkilerine, yaptıkları kötü işler engeldir. Ey Ahmed! Sen tövbelerini böyle sık sık bozanlardan da olma. Ancak bu taktirde iki âlemde rahat edersin. Tövbe et, amma ecel gelinceye kadar tövbende sabit kal.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 37

2) Ahmediyye

AHMED NAHLÂVÎ

Şam'da yetişen evliyâdan. İsmi, Ahmed bin Murâd bin Ahmed olup, nisbeti Nahlâvî ve Dımeşki'dir. 1081 (m. 1670) senesinde doğdu. 1157 (m. 1744) senesi Cemâzil-âhır ayının

onyedinci gününde vefât etti. Şam'da Hâtuniyye Medresesi'nde medfûndur. Sevenleri tarafından kabri ziyâret edilmekte, bereketlerinden istifâde olunmaktadır.

Kendisi küçük yaşta iken babası vefât eden Nahlâvî, anneannesinin yanında yetişti. Nahlâvî biraz büyüyünce ilk olarak Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrendi. Mektebe gidip gelirken, edeb ve terbiyesinin güzelliği ve derslerine çok gayretli çalışmasıyla dikkatleri çekmeye başladı. Emsal ve akranından ileri geçti. Daha küçük yaşta, büyüklük, üstünlük hâlleri kendisinde görülmeye başladı. On yaşında iken, diğer çocuklar gibi koşup oynamaz, bir kenarda sessizce oturup, başını önüne eğerek tefekkür ederdi. Fıkıh ilmini Şeyh Ahmed Düsûkî'den okudu. Şam'da Nûriyye ve Hâtuniyye medreselerine devam etti. Bir müddet ev işleri ile meşgûl oldu. Bu arada ibâdetlere devam etmeyi ihmâl etmedi.

Birgün zeytin toplamak üzere, merdivenle zeytin ağacına çıkıyordu. O sırada kendisini, evliyânın, tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulunmaya teşvik eden gizli sesler duymaya başladı. Bunun üzerine tasavvuf yolunda bulunmak arzu ve isteği kendisini kapladı. Bütün varlığı ile bu yola yöneldi. Dünyalık ne mal varsa, hepsini Allahü teâlânın rızâsı için ihtiyâç sahiplerine dağıttı. Kendisi de, kalbini kaplayan cezbe (kendinden geçme) halleriyle sahralara düştü. Zaman zaman Bâb-üs-sagîr denilen yere gider, orada ellerini açarak Allahü teâlâya duâ ederdi.

Kardeşi Şeyh Muhammed anlatır: "Bir defa eve geldiğimde, kardeşim Ahmed evde yoktu. Nerede olduğunu sordum. Bir müddet önce çıktığını, Sâlihiyye mahallesine doğru gittiğini söylediler. Hemen o tarafa gittim. Çok aradım, izini bulamadım. Yedigün sonra bana bir kimse gelerek, kardeşim Ahmed'in Sâlihiyye'de bir yerde olduğunu söyledi. Sür'atle oraya gittim. Ta'rîf edilen yerde, bir dağ eteğinde durduğunu gördüm. Aç ve bitkin bir hâli vardı. "Ey Ahmed! Neredesin?" dedim. Şöyle, cevap verdi: "Ba'zı büyük zâtlar beni alıp Bağdat'a, Allahü teâlânın ism-i şerîfinin zikredildiği bir meclise götürdüler. Sonra beni yalnız bir yere bırakıp; "Burada zikrle meşgûl ol" dediler. Daha sonra da bir kimse şerbet getirerek, içmemi söyledi. İçtim. Sonra beni buraya (Şam'a) getirdiler." Ondan bunları dinledikten sonra; "Haydi kalk. Eve gidelim" dedim. Gelmek istemedi ise de zorla kabûl ettirip bir hayvana bindirdim. Ben de bindim. Bâb-üs-serâyâ denilen yere geldiğimizde, evliyânın büyüklerinden. Şeyh Halîl ile karşılaştık. O büyük zâtı görünce beni de, kardeşimi de bir cezbe hâli kapladı ve ikimiz de hayvandan düştük. Kardeşim Ahmed bundan sonra, o zâtın talebesi oldu."

Tasavvuf yolunda kendisini ma'nevî olarak terbiye edip, bu yolda yetiştirecek ve kabiliyeti nisbetinde yüksek makamlara kavuşmasına vesile olacak bir rehbere de kavuştuktan sonra, bu yolda ilerleyen Ahmed Nahlâvî, yüksek dereceler sahibi oldu. Üstünlüğü her tarafa yayıldı. Etrâfta onun yüksekliği konuşulur oldu.

Evliyâdan Şeyh Es'ad el-Cübbâvî isminde bir zât vardı. Birgün öğle vakti sohbet esnasında bu zâtı bir hâl kapladı. Biraz sonra bu hâl geçince, oğlu Ahmed, bu hâlin sebebini suâl etti. Buna cevap olarak buyurdu ki: "Bugün, ehl-i bâtından olan büyük zâtlar toplanıp bir araya geldiler ve Şeyh Ahmed Nahlâvî'ye tâc giydirdiler.

Allahü teâlâ ihsân ederek, onların bu toplantılarını bana da gösterdi."

Rivâyet edilir ki Ahmed Nahlâvî'nin Sâlihıyye, Meydân ve Bâb-ı Tûmâ mahallelerinden olan üç talebesi birgün bir araya gelmişlerdi. Onlardan birisi, neş'e ve sürûr ile ve diğerlerine güzel bir haber vermek için; "Elhamdülillah dün akşam hocamız bize teşrîf etti ve bizde kaldı" dedi. Talebelerin ikincisi dedi ki: "Hayır. Hocamız dün akşam benim yanmadaydı." Bunları hayretle

dinleyen üçüncü talebe; "Sizin ikinizin söylediği de doğru değil. Çünkü dün akşam hocamız benim yanımda idi" dedi. Bundan sonra her üçü de yemîn ederek kendi sözlerinin doğru olduğunu iddia etti. Bunun üzerine talebelerin hepsi, bu hâlin hocalarının bir kerâmeti olduğunu, evliyânın, Allahü teâlânın izni ile bir anda çeşitli yerlerde görülebileceğini, buna benzer menkıbelerin başka büyük zâtlardan da nakledildiğini, hepsinin söylediklerinin doğru olduğunu anladılar.

Dımeşk vâlisi ve aynı zamanda Hac emîri olan Vezîr Süleymân Paşa, şâhid olduğu bir hâli şöyle anlatır: "Hac için Mekke-i mükerremede bulunduğum bir gece, Harem-i şerîfe girdiğimde, Ahmed Nahlâvî ve yanında bulunan bir grup cemâatin Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl olduklarını gördüm. Hâlbuki o, normal olarak o sene hacca gelmemişti. Bu hâlin onun bir kerâmeti olduğunu anladım."

Yine Ca'ferî diye bilinen zât, hocasının bir taşa nazar etmesiyle, taşın altın hâline dönmesi menkıbesini şöyle anlatır: "Hocamız Ahmed Nahlâvî ve arkadaşlarımızla (talebeleriyle) birlikte Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyârete gitmiştik. Ziyâretten sonra hocamız kabrin yanına oturdu. Bu sırada arkadaşlarımızdan birisi, elinde, büyükçe ve yuvarlak bir taş getirerek hocamızın önüne koydu ve; "Ey Efendim! Şu taş altın olmuş olsa, bizler onunla ihtiyâçlarımızı karşılar, rahat ederdik" dedi. Ahmed Nahlâvî (r.aleyh) taşa bakarak; "Allahü teâlânın öyle kulları vardır ki, bir taşa nazar etseler, o taş altın olur" buyurdu. O taş o anda Allahü teâlânın izni ile altın oluverdi. Sonra taşı getiren talebeye; "Onu al götür" buyurdu. Talebe almak istedi ise de yerinden kımıldatamadı. Durumu Nahlâvî'ye arzedince tekrar nazar etti. Bu sefer de altın tekrar taş oldu. Bundan sonra o talebe taşı rahatça alıp götürdü. Biz bu hâlden anladık ki; büyükler Allahü teâlânın izni ile taşın altın olmasına vesile olurlar. Bununla beraber böyle şeylere kıymet ve i'tibâr etmezler, insanların, böyle hâlleri ile değil, İslâmiyete tam uymaları ile kıymet kazanacaklarını bildirirler.

Yine Ca'ferî (r. aleyh) şöyle anlatır: "Bir defasında arkadaşlarla birlikte oturuyorduk. Orada yüksek bir yerde bulunan bir çocuk birden bire bulunduğu yerden aşağıya düşüverdi. Durumu ağır olan çocuğun yaşamasından ümit kesildi. Sanki son nefesini veriyor gibiydi. Hemen çocuğu alarak Ahmed Nahlâvî'nin huzûruna götürdüler. Nahlâvî (r.aleyh) çocuğu tutup salladı, ba'zı hareketler yaptırdı. Bir taraftan da okuyup duâ ediyordu. O anda çocukta yaşama alâmetleri görülmeye başladı. Çocuk iyileşti. Bu hâdiseye şâhid olanlar, Nahlâvî hazretlerinin bu apaçık kerâmetini görmekle, ona olan muhabbetleri daha da arttı.

Ahmed Nahlâvî (r.aleyh) Allahü teâlâyı tanıyan ârîflerin meşhûrlarından idi. Allahü teâlâdan çok korkardı. Bu korku, Allahü teâlâya olan muhabbetinin çokluğundan hâsıl olan bir korku idi. Allahü teâlânın aşkı ile adetâ kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. Keşf, müşâhede, irfan ve hârikalar sahibi, olgun ve yüksek bir velî idi. İnsanların onun hakkındaki i'tikâdları çok kuvvetli olup, onun için; "Şam'ın bereketi" ismini kullanırlardı. Büyüklüğünü, üstünlüğünü setreder, gizlerdi. Hâlleri ve tavırları çok garîb idi. Kendi hâllerini öyle örter, gizlerdi ki, onu tanımayan bir kimse ilk gördüğünde, onun tasavvuf hâllerinden habersiz, gaflet içinde bir kimse olduğunu zannederdi Bununla beraber üstünlüğünü anlayanlar pekçok idi. İnsanlardan pekçok kimse, yanına, sohbetine gelirler, onunla bereketlenmek, istifâde etmek arzusuyla yanıp yakılırlardı. Allahü teâlânın kendilerine evliyâlığın kemâlâtını, yüksekliğini verdiği bir büyük velî idi. Evliyâlık yolunda, aydınlatıcı, nurlu bir güneş misâli idi.

Talebelerinin önde gelenlerinden Muhammed Ca'ferî (r.aleyh) bir mukaddime, beş fasıl ve bir de hatime üzerine tertîb ettiği ve; "Tabîb-ul-müdâvî bi menâkıb-iş-Şeyh Ahmed Nahlâvî" ismini verdiği bir kitapta, Ahmed Nahlâvî'nin hâllerini, kerâmetlerini, uzun uzun anlatarak, okuyanların istifâdesine sunmuş idi. Mukaddime kısmında, Ahmed Nahlâvî'nin doğumunu, yetişmesini, tasavvuf yoluna girip, bu yolda ilerlemesini anlatır. Birinci fasılda, dünyâya meyletmekten kaçınmasını, dünyâya düşkün olmamasını, sâde giyinmesini, kendisine yetecek kadar az bir şeye râzı olup, kanâat etmesini anlatır. İkinci fasılda, yaşayışını, hâl ve gidişatını, Allahü teâlâya ve O'nun dostlarına olan sevgi ve muhabbetini, insanların onun sohbetlerine koşmalarını ve onun insanlara olan şefkat ve merhametini anlatır. Üçüncü fasılda, talebeleri yetiştirmesini v.s. anlatır. Dördüncü fasılda, çeşitli ziyâretlerini ve ba'zı kerâmetlerini anlatır. Beşinci fasılda, Dımeşk'ın faziletlerini anlatır. Kitabın hatime kısmında ise, tasavvuf yoluna girip, yetişmiş ve yüksek derecelere kavuşmuş olanları anlatır. Rivâyet edilir ki Vezîr Süleymân Paşa, Nahlâvî'nin bulunduğu yere vazîfeli olarak gelmişti. Bunu haber alan Nahlâvî, talebeleri ile birlikte vezîrin ziyâretine gitti. Vezîr, onların kendisini ziyârete geldiklerini duyunca, çok memnun oldu ve onları bizzat kendisi karşıladı. Çok ikramlarda bulundu. Bir müddet oturup sohbet ettikten sonra vezîr burada işinin bittiğini bildirerek ayrılmak için Nahlâvî'den izin istedi. O da, nereye gideceğini sordu. Vezîr, sultânın fermanı olduğunu, emredilen yere gideceğini ve orada ba'zı işlerinin bulunduğunu söyleyince, Nahlâvî (r. aleyh) vezire; **"... Hiç kimse yarın ne kazanacağını** (başına ne geleceğini) **bilmez. Hiç kimse hangi yerde öleceğini de bilmez..."** (Lokman-34) meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudu. Nahlâvî ve talebeleri de dergâha döndükten onbeş gün sonra vezirin vefât ettiği ve Şam'da Bâb-üs-sagîr denilen yerde defnedildiği haberi geldi.

Sâlihlerden bir zât, Nahlâvî hazretlerinde gördüğü bir kerâmeti şöyle anlatır: Birkaç arkadaş ile birlikte Şeyh Hayât bin Îsâ Harrânî'nin ziyâretine gitmiştik. Nahlâvî de bizimle beraber idi. Çarşamba günü idi. O gece ve ertesi gün akşam (Cum'a gecesi) da orada kaldık. Cum'a gecesi içlerinden Abdürrahmân Galsâ isminde bir zât sabah namazının vakti girdi zannıyla herkesi namaza kaldırdı. "Haydi kalkın. Fecir doğdu" dedi. Biz de kalkmaya başladık. Bu sırada Nahlâvî, başını kaldırıp, daha fecrin girmediğini, sabah namazının kılınamayacağını söyledi Buna rağmen, onlar sabah namazını kılıp, yola çıktılar. Fakat yolda, fecrin ancak iki saat sonra doğduğuna şahit oldular. Bunun üzerine bir nehrin kenarında konaklayıp, sabah namazlarını kıldılar."

---

1) Silk-üd-dürer cild-1 sh. 199

AHMED SA'ÎD MURÂDÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed Sa'îd bin Ali bin Muhammed bin Murâd bin Ali bin Dâvûd'dur. Künyesi, Ebü'l-Mecd olup, lakabı Reşîdüddîn'dir. Seyyid olup, soyu Hazreti Hüseyn'e dayanır. 1150 (m. 1737) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1180 (m. 1766) senesi Şevval ayının dördünde Çarşamba günü sabahı Dımeşk'da vefât etti. Saruca mahallesinde Berâniyye Medresesi bahçesine defnedildi.

Ahmed Sa'îd Murâdî, Şeyh Süleymân bin Muhammed Ebi'd-Dünyâ ile Şihâbüddîn Ahmed bin Abdüllatîf Tûnusî'den Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. İlim kitaplarından bir kısmını ezberledi. Zamanın büyük âlimlerinden; fıkıh, tefsîr, nahiv, mantık okudu. Hocalarından ba'zıları şunlardır: Alâüddîn Ali bin Sâdık bin Muhammed Dağıstânî, Şeyh Ahmed Esîrüddîn bin Ubeydullah bin

Abdullah Attâr, Ebü'l-Fütûh Bürhânüddîn İbrâhim bin Abdullah Süveydî Bağdadî, ana tarafından büyük dedesi Ebü'n-Necâh Ahmed bin Ali Müneynî Hanefî, Şeyh Muhammed bin Hüseyn Hısârî Hanefî.

Ahmed Sa'îd Murâdî ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Keskin bir zekâsı ve kuvvetli bir hafızası vardı. Çok zekî olup, okuduğu veya dinlediğini hemen ezberlerdi. Güzel ahlâklı olmanın yanında, metanet sahibi idi. Tabîaten yumuşak huylu olup, temiz giyimli, sohbeti dinlenir bir zât idi. Sür'atli ve düzgün yazı yazardı. İdrâki tam ve güzel, tedbir sahibi idi. Silk-üd-dürer kitabı müellifi Seyyid Muhammed Halîl Murâdî der ki "Babam, Ahmed Sa'îd Murâdî'yi çok severdi. Onu över ve üstün tutardı. Malını onun için sarfetti. İşlerinin idâresini ona verdi. O da babamın rızâsına uygun iş gördü ve emrinden dışarı çıkmadı. Kendisine ne kadar güç işler verdiyse güleryüzle kabûl edip yerine getirdi. Ders okutmak ve dinlemekten hiç geri kalmadı. Babam Süleymâniye'de Hidâye'yi okutur, dersleri ona tekrar ettirirdi. Ahmed Sa'îd, edebi ve fazîletleriyle şöhret buldu. Allahü teâlâ insanların kalbine onun sevgisini yerleştirdi.

Ahmed Sa'îd, İstanbul, Kudüs, Urfa ve başka yerlere gitti. Şiir ve nesir hâlinde yazıları vardır. Babam, 1180 (m. 1669) senesinde hac için izin talebinde bulundu. Kendisine izin verilip fetvâ mes'elelerini Ahmed Sa'îd'in yazması bildirildi. Yol hazırlıklarının yapıldığı günlerde Ahmed Sa'îd şiddetli bir hastalığa yakalanıp sonra da vefât etti. Dımeşk'ın âlimleri, devlet adamları ve ileri gelenleri cenâzesinde hazır bulundular. Babam kendi elleriyle onu kabre koydu. Vefâtına çok üzüldü, fakat sabretti. Yerine amcam Mevlânâ Hüseyn Murâdî baktı. Babamla birlikte haccettik. Ahmed Sa'îd asrının mümtaz bir kişisi idi. Edibler, onun hakkında mersiyeler ve kasideler söylediler."

---

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 45

AHMED ŞÂKİR EL-HAMEVÎ

Hanefî mezhebi âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Ömer bin Osman el-Hamevî olup, lakabı Ebü's-Safâ'dır. Ahmed Şâkir Hamevî veya sâdece Şâkir Hamevî isimleriyle tanınır. Aslen, Suriye'de bulunan Hama şehrindendir. 1121 (m. 1709) senesinde doğdu. Irak, Hicaz, Mısır, Fas ve başka yerlere uzun seyahatler yaptı. Sonunda Dımeşk'da yerleşti. 1193 (m. 1779) senesi Safer ayının birinde Çarşamba günü orada vefât etti. Selîmiye Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, Sifh-ı Kasyûn kabristanında defnedildi.

İlim tahsiline Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrenmekle başlayan Ahmed Şâkir el-Hamevî, bulunduğu beldedeki âlimlerden, naklî, fennî ve edebî ilimleri okudu. İlmini ilerletmek maksadıyla bulunduğu yerden ayrılıp çeşitli beldelere gitti. Çok yer dolaştı. Haleb, Bağdat, Musul, Trablus, Lazkiye, Kudüs, Mısır, Mekke, Medine, Hind, Acem ve Rum beldelerine gitti. Haleb'e gittiği zaman, oranın ahâlisinin ona çok alâka gösterdiği, aralarında yakınlık ve muhabbet hâsıl olduğu, orada şöhrete kavuştuğu meşhûrdur. Mısır'a gidince, oranın âlimlerini ve evliyâsını medhedici güzel şiirler söyleyip, onların da muhabbetini kazandığı bilinmektedir. Uzun ve çeşitli seyahatler yaptıktan sonra Dımeşk'a yerleşti. Evi, Sâlihıyye'de, Selîmiye Câmii'nin yakınında idi. Fazilet, edeb ve i'tibâr bakımından meşhûr oldu. Sâdece Şam'da değil, gezip dolaştığı birçok beldede pekçok âlim ile görüşüp, sohbetlerinde bulunmuş, onların nezdinden de kıymet ve i'tibâra sahip olmuş idi. Çok şiirleri ve bunları topladığı bir dîvânı vardır.

Şam'dan ve başka yerlerden birçok kimse yanına gelerek ondan ilim öğrendiler ve tasavvuf yolunda kendisinden feyz aldılar, ömrünün sonlarına doğru kendi evinde ders okuturdu. Dar ve kifâyetsiz evlerinde, yüksek ilimler, üstün hakîkatler anlatılırdı.

Son zamanlarında daha ziyâde tasavvuf büyüklerinin kitaplarını okumakla meşgûl oldu. Abdülganî Nablüsî ve Muhyiddîn-i Arabî gibi zâtların eserlerini okurdu. Uzleti, ya'nî yalnız başına kalıp, sırf ibâdet ve tâatle meşgûl olmayı tercih ederdi.

Silk-üd-dürer kitabının sahibi olan Seyyid Muhammed Halîl Murâdî diyor ki: "Babamın sohbet meclislerinde ve babamın vefâtından sonra Ahmed Şâkir el-Hamevî ile birçok defa beraber oldum. Sâlihiyye'den gelir, beni ziyâret ederdi. Beni medheden kaside ve beytler söylerdi. Bana çeşitli vak'a ve menkıbelerini anlatırdı. Ben kendisini çok severdim. O, tasavvufta, ceddim Muhammed Behâeddîn-i Buhârî'nin (k.s.) yoluna mensûb idi."

Şiir ve edebiyat sahasındaki ihtisas ve mahareti de pekçok olan Ahmed Şâkir'in; "Hânet-ül-uşşâk ve reyhânet-ül-eşvâk" isminde üç cildlik bir dîvânı vardır. Yedi bâb olan bu dîvânın birinci babında şiirin incelikleri anlatılır. İkinci bâb Resûlullah (s.a.v.) efendimizi medheden şiirlere âittir. Üçüncü bâb Resûlullah (s.a.v.) efendimizin Ehl-i beyti ve Eshâbı ile büyük velîlerin medhi hakkındadır. Dördüncü bâb, büyüklere olan yüksek aşk ve muhabbeti anlatan şiirlere âittir. Beşinci bâb, ilim ve fazilette önde gelen, ileride olanlara âittir. Altıncı bâb, muamma gibi anlaşılmayacak sözlere, yedinci bâb, çeşitli şiirlere âittir.

Ahmed Şâkir el-Hamevî, âlim, fâzıl ve üstün bir velî idi. Sevilen, beğenilen, üstün vasıfları kendinde toplamak husûsunda emsal ve akranından ileri geçmiş idi. Şeref, şân ve şöhret sahibi idi.

---

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 155

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 32

3) El-A'lâm cild-1, sh. 118

4) İzah-ul-meknûn cild-1, sh. 390

5) Brockelmann Gal-1, sh. 283

AHMED YEKDEST CÜRYÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed Yekdest Cüryânî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1119 (m. 1707) senesinde Mekke'de vefât etti. Ahmed Yekdest Cüryânî, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu olan Muhammed Ma'sûm hazretlerinin talebelerindendir. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin dokuzyüzbin talebesi içinden yetiştirdiği yedibin mürşid-i kâmilden biridir. 1069 (m. 1658) senesinde ticâret için Cüryan'dan Hindistan'a giderken, çoluk-çocuğunun tâ'ûn hastalığından vefât ettiklerini haber aldı. Bu acı haberden sonra, yolda eşkiya kâfileyi basıp, yanındaki mallarını aldılar ve sol elini bileğinden kestiler. Kendisine, "Yekdest" (tek elli) denmesinin sebebi de budur. Çok üzgün bir hâlde Hindistan'ın Serhend şehrine gitti. Orada Muhammed Ma'sûm hazretlerini tanıyıp ona talebe oldu. Sohbetlerinde ve derslerinde bulunup, tasavvufta yetişti. Onbir sene hocasının kahvesini pişirip ona hizmet etmekle şereflendi. Bundan sonra hocası onu insanları irşâd etmek (doğru yolu göstermek) üzere Mekke'ye gönderdi. Otuzdokuz sene bu vazîfeyi yapıp orada vefât etti.

Yetiştirdiği âlimlerin en meşhûrları: Mehmed Emîn Tokâdî, Tatar Ahmed Efendi, Hacı Muzaffer Efendi, Şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi, Dördüncü Mehmed Hân'ın baş çuhadarı Kahramanağa, Kâdı Ziyâuddîn Efendi, Rûznâmecibaşı Muhammed Kumul Bey, Muhammed Semerkandî ve Dâr-üs-saâde ağası Beşir Ağa'dır.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1084

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 107

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 45

AKKERMÂNÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlimlerden. Aklî ve naklî ilimlerde âlim, kadı. İsmi, Mehmed bin Mustafa bin Hamîd'dir. Bugün Rusların işgali altında bulunan Kırım'ın Akkermân şehrinden olduğu için Akkermânî nisbet edildi. Kefevî de denildi. 1174 (m. 1760) senesinde Mekke-i mükerreme kadısı iken vefât etti.

Zamanı âlimlerinden ilim tahsil edip icâzet alan Akkermânî, çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılıklarda bulundu. Saray-ı hümâyûn hocası oldu. 1166 (m. 1752) senesinde İzmir kadısı, 1172 (m. 1758) senesinde Mısır kadısı, 1173 (m. 1759) senesinde de Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Mala, mülke kıymet vermiyen Akkermânî Mehmed Efendi, ömrü boyunca hep fakr-u zarûret içinde yaşadı. Eline geçeni fakirlere dağıtır, bir müslümanın hacetinin (ihtiyâcının) görülmesini öncelikle arzu eder, kendi ihtiyâçlarına ancak hayatını devam ettirebilecek kadar harcama yapardı. Çok sevdiği Mekke-i mükerremede Hakkın rahmetine kavuşan Akkermânî, zühd ve takvâsı, ilim ve irfanı, eserlerinin çokluğu ile tanındı. Yazmış olduğu kitaplarından ba'zıları şunlardır:

1- İklil-üt-terâcim, 2- Abâb-ül-Kefevî, 3- Ta'rîfât-ül-fünûn ve terâcim-ül-musannifûn, 4- Haşiye alâ Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî, 5- Haşiye alâ Câmi'-is-sahîh lil-Buhârî, 6- Haşiye alâ Şerh-il-Kazâbâdî, 7- Haşiye alâ Mir Ebi'l-Feth, 8- Risale fil-ed'ıyyet-il-me'sûre, 9- Şerh-i İmkân-il-âm vel-hâs, 10-Şerh-il-Besmele, 11- Şerh-il-Hamdele, 12- Ikd-ül-âli fî beyânı ilmillâhi teâlâ bi-gayr-il-müntehî, 13- Ikd-ül-kalâid alâ Şerh-il-akâid, 14- El-Fırak-üd-dâlle, 15- Fevâid-üs-sivâk, 16- Kitâb-üt-tahâre min-el-i'râb vel-lugat vel-ma'nâ, 17- Tercüme-i zikr-i sübhânellahi ve bi-hamdihî, 18- Şerh-i tahmîs-i Kasîde-i Dimyâtiyye, 19- İrâde-i cüz'iyye risalesi, 20- Şerhü hilyet-in-Nebî (s.a.v.).

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 214

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 332

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 354, cild-2, sh. 109, 110

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 27

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 983

6) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 245

AK-MAHMÛD-ZÂDE MEHMED ZEYNÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Zeynel'âbidîn'dir. Kadıasker Manisalı Ak-Mahmûd Efendi'nin oğludur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundandır. Ak-Mahmûd-zâde veya Mehmed Zeynî Efendi diye bilinir. 1078 (m. 1667)

senesinde İstanbul'da doğdu. 1164 (m. 1751) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında babasının kabri yanına defnedildi.

Zamanının âlimlerinden çeşitli ilimleri tahsil edip, yüksek ilmi dereceye ulaştıktan sonra, müderrislik diplomasını aldı. Şeyhülislâm Ankaravî-Mehmed Efendi'nin zamanında hâriç rütbesine nail oldu. Kâdılık mesleğini tercih edip, Selanik ve Mısır kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1127 (m. 1715) senesinde İstanbul kadılığına nakledildi. 1130 (m. 1717)'da "Nakîb-ül-Eşraf"lığa (Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan gelen seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makam) getirildi. 1134 (m. 1721) senesinde Anadolu, 1140 (m. 1727)'de de Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1159 (m. 1746) senesinde, Şeyhülislâm Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1 yıl 8 ay 26 gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, ihtiyârlığı sebebiyle 1161 (m. 1748) senesinde bu vazîfeden alınıp emekli oldu. İstanbul Kanlıca'daki evine çekilip istirahat ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken, 1164 (m. 1751) senesinde vefât etti.

Mehmed Zeynî Efendi, ilim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Temiz i'tikâdlı, dünyâ ve dünyâ zevklerinden uzak idi. Zaif ve kimsesizlere karşı son derece merhametli idi. Fakir-fukarâya yardım etmeyi severdi. İnsanlara karşı güzel huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Bu yüzden herkes onu severdi. Her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözetir, haram ve şüphelilerden şiddetle sakınırdı. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 93

2) İlmiye Salnamesi sh. 522

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4212

ÂLEMGÎR ŞÂH (Muhammed Evrenkzîb)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, yüksek tasavvuf bilgileri mütehassısı, Hindistan'daki Bâbür (Gürgâniyye) Devleti'nin en büyük hükümdârı. 1028 (m. 1618) senesinde doğdu. Cihangir Şah'ın torunu, Cihan Şâh'ın oğludur. Annesi, adına Taç Mahal gibi bir türbenin inşâ edildiği, Mümtaz Mahal lakabıyla tanınan Ercümend Bânû idi. Künyesi Ebû Zafer, lakabı Muhyiddîn'dir. Şehzâdeliğinde Evrenkzîb, hükümdârlığında Alemgîr nâmlarıyla anıldı. 1068 (m. 1657) senesinde hükümdâr oldu. Elli sene hükümdârlıktan sonra, 1118 (m. 1706) senesinde doksan yaşında iken Dekken'de Ahmedâbâd şehrinde vefât etti. Evrenkâbâd yakınındaki Huldâbâd kasabasında, Şeyh Zeynüddîn türbesi yakınlarında defnedildi.

Şehzâde Muhammed Evrenkzîb, Şah Cihân'ın üçüncü oğlu idi. Devletin başında Cihangir Şah bulunmaktaydı. Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretlerinin oğlu ve halefi Muhammed Ma'sûm-u Fârûkî hazretleri, bu küçük şehzâdenin terbiyesini üzerine aldı. Şehzâde Muhammed Evrenkzîb'in saltanatta hiçbir iddiası yoktu. Daha sırada; babası, amcası ve ağabeyleri vardı. Saltanatın onlardan veya onlara uğramadan kendisine gelmesi çok zordu. Muhammed Ma'sûm hazretleri gibi zamanın en büyük âlim ve evliyâsının terbiyesinde ilim öğrendi. Kur'ân-ı kerîm okudu. Fıkıh bilgilerine vukûfiyeti arttı. Aklî ve naklî ilimlerde ilerledi. Atâ binmek, ok atmak, tüfek kullanmak gibi mevzûlarda eğitildi.

Cihangir'in vefâtı üzerine Evrenkzîb'in babası Şah Cihan tahta geçince, Dekken vâliliğine ta'yin edildi. Askerlik ve komutanlık kabiliyetlerini geliştirdi. Halk içinde, Hak ile beraber oldu.

İdâre ettiği insanlara Allahü teâlânın rızâsı için güzel muâmelede bulundu. Onun güzel idâresi sayesinde, pekçok gayr-i müslim müslüman olmakla şereflendi.

Alemgîr Şâh'dan önce, Bâbür Devleti'nin başına geçen babasının dedesi Ekber Şah, memlekette dinsizlik tohumlarını ekmişti. Kendi uydurduğu sapıklıkları, din diye insanlara kabûl ettirmeye kalkışmıştı. Saltanatı boyunca müslümanları sıkıntıya sokmuş, çevresini gayr-i müslim ve şahsiyetsiz kimselerle doldurmuştu. Müslümanlara yakınlığı ile bilinen oğlu Selîm Cihangir'i yerine geçirmemek için elinden geleni yaptı. Hattâ adamları vasıtasıyla, Cihangir'in 18 yaşındaki oğlu Hüsrev'i yerine geçirmek istedi. Ama İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebelerinin büyüklerinden olan Şeyh Ferîd (r.aleyh), Cihangir'den İslâmiyete hizmet edeceğine dâir söz alıp onu destekledi. Cihangir, babası Ekber Şâh'ın yerine hükümdâr oldu. Bir müddet va'dinde duran Cihangir Şah, saray ve çevresinin debdebe ve entrikaları içinde benliğini kaybedip, va'dini unuttu. Babası gibi onun zamanında da müslümanlara eziyet edildi. Hattâ o kadar ileri gitti ki, Müceddid-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî hazretlerini bile iki sene hapsettirdi. Daha sonra doğru yola meyletti. Bilâhare tekrar eski hâline döndü. İçki âlemleriyle meşgûl olup, milletini unuttu. Oğlu Şah Cihan (Hürrem), babasının ölümü ile hükümdâr oldu. Başlangıçta müslümanlarla işbirliği yaptı. Hattâ hindû mabetlerini yıktı. Ekber Şah zamanında başlatılan müslüman çocuklarını dinsiz yetiştirme gayretlerine son verip, müslümanların diğer dinlere geçebileceklerine dâir kânunu iptal etti. Mürtedlerin cezalandırılmasını emretti. İslâmiyet lehindeki bu kadar faaliyetlerine rağmen, saltanatının sonuna doğru, büyük dedesi Ekber Şâh'ın sapık fikirlerinin te'sîrlerinde kalmış olan oğlu Dara Şikûh'un kontrolüne girdi. İslâmiyetin lehine olan politikasını değiştirip, müslümanlara düşman bir politika ta'kibine başladı.

Şah Cihân'ın iktidarının son zamanlarına doğru, sapık kimseler faaliyetlerini arttırdılar. Hindular güçlenmeye, devlet idâresinde söz sahibi olmaya, müslümanlara zulmetmeye, insanlara eziyet etmeye başladılar. Hindular işi o kadar ileri götürdüler ki, Rânâ ismindeki bir hindû kumandan, bir müslümanın evini basıp, hanımını zorla elinden aldı. Rânâ, ileri gelen kumandanlardan olduğu için, o garîb müslüman kimseye derdini anlatamadı. Hemen, yakın zamanda Delhi'ye gelmiş olan Muhammed Ma'sûm hazretleri ile ağabeyi Muhammed Sa'îd hazretlerine koştu. Halini arzetti. Allahü teâlânın o mübârek evliyâları, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kerîm evlâdları, bu alçakça işi işitince birden değiştiler, celallendiler; "Sultânın yanına gidip, senin hâlini anlatacağız. Senin lehine düşünür, hanımını iade eder ve adama gerekli cezayı verirse ne âlâ. Yoksa onun saltanatını Allahü teâlânın izniyle değiştireceğiz. Böyle şeylere göz yummak saltanata yakışmaz!" buyurdular. Hemen kalkıp Sultânın yanına gittiler. O sıralarda, Şah Cihân'ın büyük oğlu Dara Şikûh, babasının hastalığından istifâdeyle idâreyi ele almış ve veliahtlığını da îlân ettirmişti. Dara Şikûh, o mübârek insanların şikâyetlerini dikkatle dinledi. Ama, saltanat çatışmalarının yaklaştığı bir zamanda, Rânâ gibi güçlü bir kumandanıyla arayı açmak istemedi. "O adama istediğiniz kadar altın vereyim, istediği bir kadınla yeniden evlensin. Ama bir kadın için böyle bir kumandanla aramı açamam" şeklinde acayip bir cevap verdi. O mübârek kimseler, bu duruma çok üzüldüler. "Eğer bu müslümanın işi ile ilgilenmez ve o kâfire gereken cezayı vermezsen, çıktığımız bu hac yolculuğundan, sen burada hükümdâr olduğun müddetçe geri dönmeyeceğiz" dediler. Dara Şikûh; "İstediğiniz yere gidin, serbestsiniz. Kardeşim Muhammed Evrenkzîb, hazırladığı askeriyle üzerime gelirken, Rânâ'yı incitemem" dedi. Muhammed Ma'sûm hazretleri de; "Rânâ ve ona yardım edenler, lâyık oldukları cezaları bulmadan, inşâallah biz Hindistan'a gelmeyeceğiz" buyurup, Dara Şikûh'un yanından ayrıldılar. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin iki mübârek oğulları, bu hâle çok üzülüp, hac yolculuklarına devam

ettiler. Dekken'e vardıklarında, Şehzâde Evrenkzîb tarafından hürmetle karşılandılar. Şehzâde, ağabeyi Dara Şikûh'un Muhammed Ma'sûm hazretlerinin emrine itaat etmemekle tâc ve tahtını kaybettiğini anlamıştı. O mübârek zâtın duâ ve teveccühüne kavuşarak, doğunun en büyük İslâm devletinin sultanlığına lâyık oldu. Hazırlamış olduğu ordunun başına geçti. Saltanat iddiasıyla ortaya çıkıp, Alemgîr Şah nâmıyla sultanlığını ilân etti. Muhammed Ma'sûm hazretlerine;

"Kuvvetim azdır. Ağabeyim Dara Şikûh'a karşı koyabilecek orduya sahip değilim. Ancak, zâtınızın duâ ve himmetleriyle bu işin üstesinden gelebilirim" dedi. Muhammed Ma'sûm (r.aleyh) de; "Hiç korkma! Âyet-i kerîmede meâlen; **"Allahü teâlânın izniyle, nice az bir topluluk, daha çok bir topluluğa üstün gelmiştir"** (Bekâra-249) buyuruldu. Allahü teâlânın yardımı ile sen galip gelip, saltanatı elde edinceye kadar, ben Hindistan'a dönmeyeceğim. Biz hac farizasını eda edip, mübârek yerleri de ziyâretten sonra Hindistan'a dönünceye kadar herşey bitecek ve saltanata geçeceksin" buyurdu. Bu müjdeyi alan Alemgîr Şah, askerini topladı, onları teftiş edip, konuşmaları ile cesâretlendirdi. İktidârı ele geçirip Allahü teâlânın dinine hizmet, müslümanlara şefkat ve merhamet etmek için, daha çok çalıştı.

Muhammed Ma'sûm hazretleri haccını eda ettikten sonra Medine-i münevvere'ye gitti. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûr-u saadetlerine vardı. Murâkabe esnasında, Resûlullah efendimize Alemgîr Şâh'a Hindistan'da verdiği sözü arzetti. Resûlullah efendimiz; "Saltanatı Evrenkzîb'e ihsân eyledik" buyurdu.

Muhammed Ma'sûm'un (r.aleyh) ayrılmasından sonra, Hindistan'da büyük hâdiseler oldu. Bir taraftan kıtlık, bir taraftan veba, bir taraftan saltanat savaşları halkı güç durumda bıraktı. Alemgîr Şah, ilk önce babasının bulunduğu Agra şehrini ele geçirdi. Daha sonra Dara Şikûh'un elindeki Delhi şehrini aldı. Ağabeyi ve kardeşleriyle birçok savaşlar yaptı. Devlete tamamen hâkim oldu. Bu sırada kırk yaşında idi. Dünyânın incisi, Allah dostlarının sevgilisi Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri de hac farizasını yerine getirmiş, yüksek derecelere kavuşmuş, dönüş için hazırlık yapıyordu. Alemgîr Şâh'ın zafer haberini aldı. Hindistan'a geri döndü. Alemgîr Şah, o mübârek zâtı karşılamak için yollara düştü. Çok hürmet ve ta'zimde bulundu. Başşehri Fîrûzâbâd'da (Delhi) kalmasını istirhâm etti. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin gelmesiyle, Hindistan'a rahmet ve bereket yağmağa başladı. İnsanlar, ma'rûz kaldıkları belâdan, o mübârek zâtın yüzü suyu hürmetine kurtuldular.

Muhammed Ma'sûm (r.aleyh) yüksek oğulları Muhyissünne Muhammed Seyfeddîn'i (r.aleyh) Alemgîr Şâh'a ilim öğretip, emr-i ma'rûf yapmakla vazîfelendirdi. Seyfeddîn (r.aleyh) Delhi'ye gelirken, şehrin girişinde fil ve arslan resimlerini gördü. Hemen Alemgîr Şâh'a haber gönderdi. "Bunlar ortadan kaldırılmadan şehre girmem" dedi. Hemen emri yerine getirildi. Sultan Alemgîr Şah, Muhammed Seyfeddîn'i sarayına alıp, talebesi olmakla şereflendi. Yaşı ilerlemiş olmasına rağmen, Kur'ân-ı kerîmi baştan sona ezberledi. Arabca, Farsça, Urduca ve Türkçe dillerini çok iyi konuşur ve yazar hâle geldi. O mübârek zâtın sohbetleri bereketiyle olgunlaştı. Fıkıh ve diğer din bilgilerinde mütehassıs oldu. Ahlâkını Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkına benzetmeye, hareketlerini Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uydurmaya çalıştı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye edip, Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin halifesi olmakla şereflendi. Hocası ve mürşidinin tavsiyeleriyle, Hindistan'da yayılmış olan birçok kötülükleri, bid'at ve sapıklıkları devlet eliyle ortadan kaldırdı. Peygamber efendimizin unutulmuş sünnetlerinin yaygın şekilde, ortaya çıkmasına vesile oldu. Çevresindeki devlet adamları, vâli ve kumandanlar, İslâmiyetin emir ve yasaklarını öğrenip yerine getirmekle şereflendiler.

Hindistan'ın her tarafında İslâmiyet yayılıp, müslümanlar kuvvetlendi. Azgın kâfirler hor ve hakîr oldular.

Muhyissünne Muhammed Seyfeddîn hazretleri, taht merkezi Firûzâbâd'da (Delhi), insanlara va'z ediyor, kalabalık topluluklar halindeki cemâatine iştirâk eden fâsıklar tövbe ediyor, kâfirler imânla şerefleniyorlardı. Yanlış gördüğü birşeyi çekinmeden açıkça söyler, hemen Allahü teâlânın emrini bildirirdi. Yine birgün saray bahçesinde gördüğü uygunsuz bir duruma hemen müdâhale edip ortadan kaldırttı. Bunu haber alan Sultan Alemgîr Şah, Allahü teâlâya hamd edip; "Benim saltanatım zamanında böyle kıymetli kullarını gönderdiğin için, sana şükürler olsun, yâ Rabbî" diyerek şükür secdesi yaptı. Bir defasında da oğlu Muhammed A'zam Şah, Seyfeddîn hazretlerinin dergâhına ziyârete gitmişti. İnsanlar, Seyfeddîn'in (r.aleyh) ilim ve feyzinden istifâde için toplanmışlardı. Dergâhın içinden tâ dışarılara taşıyorlar, adetâ Üst üste oturup, şevkle o mübârek zâtın sohbetini dinliyorlardı. Şehzâde Muhammed A'zam Şah, insanların arasından güçlükle geçti. Başından sarığı düştü. Seyfeddîn'in (r.aleyh) duâsını aldıktan sonra, babası Âlemgir Sâh'ın huzûruna çıkıp hâli arzetti. Âlemgîr Şah kendi zamanında böyle kıymetli bir evliyânın bulunmasına ve halkının ona bu kadar i'tibâr etmesine çok sevinip Hak teâlâya şükürler etti.

Âlemgîr Şah, tahta geçtikten kısa bir müddet sonra memlekette sulh ve sükûnu sağladı. Müslim ve gayr-i müslim herkesin, huzûr içinde yaşamasını te'min etti. Zulüm ve kötülükleri bid'at ve sapıklıkları ortadan kaldırdı. Doğru yolda bulunan, doğruyu gören ve doğru yolu gösteren âlimlere büyük i'tibâr gösterdi. Değişik kitaplarda bulunan Hanefî mezhebi fıkıh hükümlerini toplattırıp, günlük hayatta rahatça kullanılabilecek şekilde yazdırdı. Bir nevi yazılı anayasa hazırlattı. Daha sonra aynı şey, Mecelle ile Osmanlı Devleti'nde yapıldı.

Âlemgîr Şah, ayak altına düşme ihtimâline binâen, paralara "Kelime-i şehâdet'in yazılmasını kaldırdı. Ateşe tapan mecûsîlerin dînî bayramı olan Nevruz (21 Mart) ve Mihrican günlerinin, müslümanlar tarafından resmî bayram olarak kutlanmasını yasakladı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarının, memleketin her tarafında tatbik edilmesini emretti. Tatbikin kontrolü için, Molla İvaz Vecih isimli âlimi vazîfelendirip, emrine müffettişler verdi. Molla İvaz'ın emirlerine aynen kendi emirleri gibi itaat edilmesini, memleketin her köşesindeki idâri âmirlere fermanlarla bildirdi.

Memleketteki bütün câmi ve dergâhları, eski ve yeni, cemâatli ve cemâatsiz farkı gözetmeden ta'mir ettirip; imâm, müezzin ve hatip ta'yin etti. İslâmiyetin müsâadesi dışında alınan seksen çeşit vergiyi kaldırdı. Müslüman ve kâfir herkesin gönlünü aldı. Hazînenin zayıflaması beklenirken, aksine daha çok para birikti.

Mekke ve Medine'deki Beytullah'ın ve Resûlullahın (s.a.v.) komşuları olan müslümanlara dağıtılmak üzere, herbiri onbir gram gümüşten yapılan 660.000 rupi gönderdi. Memleketindeki fakirlerin de sıkıntı çekmesine meydan vermemek için çeşitli vesilelerle hayratta bulundu, sadaka dağıttı. Bilhassa Ramazan ayında, 90.000 rupi dağıtırdı. Başta Agra olmak üzere Osmanlılardaki imâretin vazîfesini gören "Bulgurhâneler" açtırdı. Yolcu ve misâfirler için han ve kervansaraylar yaptırdı.

İlim ve ilim ehline çok kıymet verip, talebelerin ve müderrislerin, vazîfelerini rahat yapmaları için maaş verdi. Kitap yazıp eser takdim eden âlimleri mükâfatlandırdı. Din ve fen ilimlerinin herkes tarafından öğrenilmesine büyük gayret sarfetti.

Güvendiği adamlarını memleketin her tarafına "Vekîl-i Pâdişâhî" ünvanıyla gönderip, şikâyetçilerin şikâyetlerinden haberdâr oldu. Halkının huzûr ve saadet içinde yaşamasının te'mini için elinden geleni yaptı.

Memleketin en ileri gelen ulemâsından meydana getirdiği kalabalık bir hey'ete her türlü imkânları verip, büyük bir kütüphâne kurarak "Fetâvâ-yı Âlemgîriyye" ve "Fetâvâ-yı Hindiyye" adları verilen kânun kitabını ve devletinin anayasasını, Hanefî mezhebi hükümlerine göre hazırlattı. Bu hükümler, yetiştirilmiş olan âdil kadılar tarafından memleketin her tarafında tatbik edildi.

İnsanların huzûru için elinden gelen hiçbirşeyi esirgemeyen Âlemgîr Şah, halkı tarafından çok sevildi. Ona birçok kerâmetler atfedilip, "Âlemgîr Zinde Pîr" nâmıyla anıldı. Hindular, böyle bir sultânın dînine girmek için adetâ yarışıyorlardı. Bunu vesile bilen Âlemgîr Şah, müslüman olanları mükâfatlandırdı. Onlara zulmedenleri cezalandırdı. Hindûların, ölen kocaları ile birlikte kadınları diri diri yakmaları gibi iğrenç âdetlerini yasaklattı. Kendi bâtıl dinlerini bırakıp hak din İslâmiyeti seçmelerini teşvik için, ba'zı imtiyazlar verdi. İşlerinden atılan gayr-i müslim devlet me'mûrları, müslüman olmaları şartıyla eski vazîfelerine dönebileceklerdi. Müslüman olmayan mahkûmlar, müslüman oldukları takdîrde serbest bırakılacaklardı. Ba'zı makamlar, yeni müslüman olanlara hasredildi.

İçerde huzûr ve sükûnu te'min eden Âlemgîr Şâh, Allahü teâlânın dînini yaymak, duymayan insanlara Hakkın dînini tebliğ etmek için, uzunluğu altı aylık, genişliği iki aylık yol olan Tibet üzerine sefer açtı. Tibet kralına elçi gönderip; "Ya müslümanlığı kabûl edip kardeşimiz ol, ya cizye (haraç) verip vatandaşımız ol, ya da savaşa hazır ol!" dedi. Kral, bu güçlü hükümdâr karşısında cizye vererek Âlemgîr Sâh'ın vatandaşı oldu. Tibet'te câmi yapılıp, Âlemgîr Şah adına hutbe okundu, para basıldı. Tibet seferi ile "Gâzî" lik ünvanını alan Âlemgîr Şah, daha çok, kendi devletine zayıf bir şekilde bağlı olan bölgelerde Eshâb-ı Kirâm düşmanı sapık kimseler ve hindûlar üzerinde devletin nüfuzunu arttırmak ve Allahü teâlânın dînini yaymak için uğraştı.

Askerî kaynağı olan Orta Asya müslümanlarına büyük i'tibâr gösterdi. Çünkü insanlar Hindistan'a gelince, hava şartları sebebiyle bir nesil sonra, cevvâlliklerini kaybediyorlardı. Ordunun güçlü kalabilmesi için, Orta Asya Türkleri arasından gelecek çelik yürekli ve çelik bilekli kimselere ihtiyâç vardı. Memleketin aslî unsuru olan müslümanların güçlenmesi için de elinden geleni yapan Âlemgîr Şah, ba'zı sihirbaz ve hokkabazların, müslümanları kandırmak için kendilerini kerâmet sahibi evliyâ gibi göstermelerine karşı tedbirler aldı. Kışkırtmalar neticesinde zaman zaman ayaklanan hindû ve sihler, devletin başına bir hayli gaileler açıyorlardı. 1086 (m. 1675) yıllarında sihlerin lideri olan Guru Teg Bahâdır, kendisine tâbi olan ba'zı sihlerin müslüman olmasını hazmedemeyip, isyana kalkıştı. Kendisinin ermiş bir kişi olduğunu, kerâmetler gösterdiğini iddia etti. Câhil kimseleri kandırdığı gibi, müslümanları da inandıracağını zannetti. Yakalanıp Delhi'de Âlemgîr Şâh'ın huzûruna getirildi. Ya müslüman olması veyahut da, sih inancının doğruluğunu isbat edecek bir delîl getirmesi istendi. Kabûl edip, kâğıt kalem istedi. Birşeyler yazıp; "Bu kâğıdı boynuma asacağım ve boynumu kılıç kesmeyecek" dedi. Söylediği gibi kâğıdı boynuna astı. Zâlimlerin boynunu vurmakta usta bir cellat getirildi. Cellat, Teg Bahâdır'ın arzu ettiği gibi boynuna kılıç çaldı. Adamın kellesi bir tarafa, boynuna astığı kâğıt bir tarafa uçtu. Kâğıdı açıp baktılar kâğıtta; "Ser verir, sır vermem" yazılıydı. Teg Bahâdır, sapıklığı ile birlikte Cehenneme yuvarlanmıştı. Halbuki Âlemgîr Şah, mümkün olduğu kadar adam öldürmeğe yanaşmaz, işi sulhla halletmeye çalışırdı. Ama Teg Bahâdır, kılıcın boynuna

çalınmasını kendisi istemişti. Artık iş onun kellesini vurmaktan çok sapıklığını isbat şekline dönüşmüştü.

Ekber Şah zamanından beri yaklaşık yüz senedir kaldırılmış olan kâfirlerden alınan cizye ve haracı tekrar koyan Âlemgîr Şah, Hindistan'ı yavaş yavaş sömürmeye başlamış olan İngilizlerden de haraç alınmasını istedi. Birçok gayr-i Müslim, cizyeden kurtulabilmek için müslüman olmakla şereflendi. Kısa zamanda gerçekleri öğrenerek, eski dinlerinin sapıklığını ve kendilerinin nasıl kandırıldığını anladılar. İslâmiyete daha sıkı sarıldılar. Müslümanların çoğalmasını ve kendi oturdukları yerlerde câmi ve mescid yapmalarını hazmedemeyen hindû ve sihler, câmileri yıkıp, müslümanlara zulmetmeye kalkıştılar. Âlemgîr Şah, onlara çok güzel cevap verip hadlerini bildirdi. Onları kışkırtıp, devleti karıştırmak, müslüman-hindû çatışması çıkartmak isteyen İngilizlere karşı tedbirler aldı.

Elli senelik iktidârı doksan senelik ömrü boyunca, Allahü teâlânın dînine hizmet, O'nun kullarına ihsân ve merhametle vakitlerini değerlendiren Âlemgîr Şah, dünyânın her yanındaki müslümanlara para yardımlarında bulundu. Osmanlı Devleti'nden elçiler geldi. İran'la zaman zaman çarpışmaları oldu. Ancak memleket içi mes'eleler kendisini fazlaca meşgûl ettiği için, dışarı ile alâkadar olamadı. Hep Hindistan içinde, ulaşılamayan yerlere ulaşmaya gayret etti. İnsanların zâlimlerin elinden kurtarılmasına çalışıp, kötülerin baskısı altında, İslâmiyetten habersiz yaşamalarına mâni oldu.

Devlet hazînelerini altınlarla dolduran Âlemgîr Şah, kendi nafakasını, yazdığı kitapları satarak te'min ederdi. Zâten senenin birçok gününü oruçla geçirirdi. Arpa ekmeği yer, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i şerîfine harfiyen uymağa çalışırdı. Namazlarını devamlı cemâatle kılar, hiçbir zaman abdestsiz olmazdı. Gecelerini ibâdetle kıymetlendirir, ilimle meşgûl olurdu.

Tasavvufta Muhammed Ma'sûm-u Fârûkî (r.aleyh) gibi bir zâta talebe ve halîfe olmakla şereflenen bu büyük hükümdâr, âlimlere hazırlattığı "Fetâvâ-yı Âlemgîriyye" ile fıkha büyük hizmet etmiş, hadîs ilminde pek kıymetli bir eser kaleme almış, aynı eseri şerhettikten sonra yine kendisi Farsçaya çevirmişti. Ayrıca belagat yönü çok üstün olan, hattâ "Belagat şaheserleri" denilebilecek olan pek kıymetli risaleler de kaleme almıştı. Böylesine üstün vasıflara sahip olan Âlemgîr Şah hakkında, "Müntehab-ül-lübâb" adlı eserin sahibi Hafi Hân şöyle demektedir. "Tîmûroğulları arasında, belki de Delhi'nin gelmiş geçmiş pâdişâhları arasında Âlemgîr Şah gibi, ibâdet, riyâzet ve adâlet bakımından mümtaz bir pâdişâh yoktur. Hindistan'da İskender Lodî'den sonra böyle pâdişâhlar pek az gelmişlerdir. Bu pâdişâhlar, şecâatta, sıkıntılara tahammül ve sabretmekte, görüşünde isâbet etmekte eşsiz idiler. Allahü teâlânın emir ve yasakları hâricine çıkmazlar, siyâset îcâbı kan dökmekten hoşlanmazlardı."

Düşmanların bile hürmet ve takdîrini kazanan Âlemgîr Şah, dünyânın en büyük hükümdârları arasında belki de başında sayılmaya lâyık olan bir şahsiyettir.

Devlet idâresine ilk girdiği günde, Allahü teâlânın rızâsı için cihadla meşgûl olan Âlemgîr Şah, vefât ettiği zaman da, saraydaki rahat yatağında değildi. Marata adı verilen isyankâr hindûlarla savaşıyordu. 1118 (m. 1706) senesinde Bombay'ın kuzey doğusuna düşen Evrenkâbâd yakınlarında, Ahmednagar'da vefât etti. Elli sene hükümdârlıktan sonra; "Er kişi niyetine!" sesleri arasında kılınan cenâze namazını müteâkib, Huldâbâd (Ravza) denilen yerde defnedildi.

Her müslüman gibi, vefâtından önce bir vasıyyetname hazırlayan Âlemgîr Şah, cenâzesinin nasıl defnedileceğini vasıyyet etti. Cenâzesinin, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîfine uygun olarak kaldırılmasını, cenâzesinde, tegannî ile mersiye söyleyenlerin bilhassa bulunmamasını vasıyyet etti.

Âlemgîr Şâh'ın vefâtından sonra, taht kavgaları başladı. Onüç senede on şehzâde başa geçti. Devlet zayıfladı. Ba'zı devletçikler ortaya çıktı. İranlı Nâdir Şah, Hindistan'ı yağmaladı. Avrupa'nın aç gözlü sömürgecileri, münbit Hindistan topraklarına üşüştüler. Bilhassa zalimlikleri ölçüsünde gaddar ve sinsi olan İngilizler, ticâret bahânesi ile girdikleri Hindistan'da, olmadık zulümler ettiler. Yamyamları imrendirecek katliamlar yaptılar. Müslüman-Hindu çatışmalarını kışkırtıp, insanların birbirini katletmelerini zevkle seyrettiler. Bu vahşetlerini, dünyâya medeniyetin bir nümûnesi olarak ilân ettiler.

Zamanın en büyük âlim ve evliyâsı olan Muhammed Ma'sûm-u Fârûkî hazretleri, zaman zaman devrinin en büyük hükümdârı olan Muhammed Âlemgîr Şâh'a pek kıymetli mektûplar yazdı. Bu mektûplarından ba'zıları şöyledir:

"Rahmân ve Rahim olan Allahü teâlânın mübârek ismi ile bu mektûbu yazmağa başlıyorum. Allahü teâlâya hamd olsun. Seçtiği, sevdiği kullarına selâmlar, iyilikler olsun... Bu fakir, huzûrunuza arzederim ki, hâliniz hoş, vakitleriniz güzel olsun. Bu büyük işte bu ehemmiyetli kâr, güzel huzûrunuzda, gayret ile yapılmaktadır. Hakîkatte hayır ve bereket olan, senelerce süren bu iyi niyetli sıkıntılı sefer, derecenizin yükselmesine sebep olmuştur.

Peygamber efendimiz, (s.a.v.) buyurdu ki: **"Cennette yüz derece vardır. Allahü teâlâ onları Allah yolunda cihâd edenler için hazırlamıştır, İki derece arasında gökle yer arası kadar mesafe vardır."** Bu hadîs-i şerîf Buhârî'de vardır. Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allah yolunda** (düşman karşısında) **bir müddet durmak, Kadr gecesini, Mekke-i mükerremedeki Kâ'be'deki Hacer-i Esved'in yanında sabaha kadar ibâdetle geçirmekten hayırlıdır."** Bu hadîs-i şerîfi Beyhekî rivâyet ediyor. İbn-i Hibbân Sahih'inde diyor ki: "Âlimler: "Bir müddet kısa bir zaman, Allah yolunda bulunmak (düşmanın karşısında durmak) içerisinde böyle bir zaman bulunmayan milyonlarca ayı ihyâ ile geçirmekten hayırlıdır" buyuruyor."

Enes (r.a.), Peygamber efendimizden (s.a.v.) rivâyet etti: **"Allah için bir kimse, bir gece İslâm sınırlarını bekler, müslümanları muhafaza ederse, onların oruç ve namaz sevâbına kavuşur."** Bu hadîs-i şerîfi Taberânî sağlam delîl ile bildiriyor. Âlimlerimiz buyuruyor ki: "Bu hadîs-i şerîf, kendi vilâyetlerinde korkudan emîn olarak yaşayan insanların amellerinin sevâbını, Allahü teâlâ onları himâye eden vâlilerin, âmirlerin de defterine yazar." Bundan daha büyük fazilet olur mu?

Ne yazık ki, bu maksattan uzak, böyle lezzetli ni'metlerden zahiren mahrûmum. Ba'zı mâni ve engeller sebebiyle, Allah yolunda çarpışmaktan uzak kalmaktayım. Keşki, onlarla, Allah yolunda cihâd edenlerle bulunsaydım. Bu, büyük bir kurtuluşa vesiledir. Fakat kalbden, beni sizinle beraber biliniz. Fakirlerin yapacağı iş olan duâ ve teveccüh ile, size yardımcı olduğumu kabûl ediniz. Uzlette bulunanlar, senelerce riyâzet çekseler ve kırk gün açlığa katlansalar, bu büyük işin yanına yaklaşamazlar. Hele o cihâd esnasında eda edilen ibâdet ve tâatler, uzlette yapılanlardan kal kat üstündürler. Orada yapılan zikr ve tesbihlerin sevâbları da böyledir. Hele oradaki namazın derecesi, üstünlüğü bambaşkadır. Orada yapılan iyilikler, ikrâmların derecesi yüksek, o harb meydanında hasta olanların hâli çok değişiktir. Nitekim. Resûlullah (s.a.v.);

"Allah yolunda yapılan cihâdda, Allahü teâlâyı çok zikredenlere, müjdeler olsun. Çünkü, onun herbir kelimesine, yetmişbin sevâb verilir. Her sevâb da on misli yazılır" buyuruyor. Bu hadîs-i şerîfi Taberânî bildirmektedir.

Yine bir hadîs-i şerîfde; **"Benim mescidimdeki namaz, onbin namaza, Mescid-i Haramdaki bir namaz yüzbin namaza, muharebe meydanındaki namaz ise bir milyon namaza mukabildir"** buyurduğunu, Ebü'ş-Şeyh ve İbn-i Hibbân bildiriyor. Yine bir hadîs-i şerîfte Peygamber efendimiz (s.a.v.), **"Muharebe meydanındaki namaz, beşyüz namaz gibi olup, orada verilen altın ve gümüş, başka yerde verilenden yediyüz defa faziletlidir"** buyurdu. Yine buyurdu ki: **"Allah yolunda cihâd eden veya bir gaziye yardım eden, yâhud azâd olmak için mükâtip köleye yardım eden, kıyâmet günü, hiçbir yerde gölge bulamadığı zaman arşın gölgesinde bulunur."** İmâm-ı Ahmed ve Beyhekî bu hadîs-i şerîfi bildirmişlerdir. Yine bir hadîs-i şerîfte; **"Allah yolunda durmak, kılıç çekilmese de süngü kullanılmasa da, ok atılmasa da, içinde bir an Allahü teâlâya isyan edilmeyen altmış senelik ibâdetten daha faziletlidir"** buyuruyor. Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Neccâr bildirmiştir. Yine Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse Allah yolunda bir gün, veya bir günden az yâhud daha da az hastalık çekse, mağfiret olunur. Yüzbin azâd edilmiş köle sevâbına kavuşur. Her kölenin kıymeti milyonlar değerindedir."** Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Rehâviyye bildiriyor. Hiç şüphe yoktur ki, sizin hazırlandığınız bu cihâd, Allah yolunda olan bir cihâddır.

Hadîs-i kudsîde; **"Nefsine düşman ol. Zira o, bana düşmandır"** buyuruldu. Kalb, imânı tasdik ve dil de ikrâr eder iken, insanın nefs-i emmâresi, kendi küfür ve inkârında ısrar eder. Ahkâm-ı semâviyyeye inanmaz. Allahü teâlânın emirlerine uymak istemez. Hattâ hiç kimseye itaat etmek, uymak istemez. Başkan olmak ve hep kendisi hükmetmek ister. Aslından; "Sizin Rabbiniz benim" nidası duyulur. Bunun için nefse düşmanlık, makbûl ve beğenilir yol oldu. Parlak dînimizin dâhilinde, ona muhalefet etmek ve onunla cihâd etmek, onu yenmeğe uğraşmak, onun emrine girmemek "Cihâd-ı ekber" oldu. Dışardaki din düşmanları ile cihâd her zaman olmaz. Rast gelmez. Ama insanın kendi içinde olan düşmanı ile cihâd daimîdir. Acıması ve esirgemesi pek fazla olan Allahü teâlâ, re'fet ve rahmetinin çokluğundan, imânın hâsıl olmasını ve ebedî azâbdan kurtulmağı, kalbin tasdikinde kâfi olduğunu buyurdu. Nefsin de tasdikini, teklif etmedi. **Beyt:**

Umarım kabûl ede göz yaşımı,
O ki inci yapar, su damlasını.

Evet, ba'zı kâmil insanlar vardır ki, nefsleri emmârelikten kurtulmuş, itminana kavuşmuştur. Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uymuş, kendinde muhalefet etmek, karşı gelmek kuvveti kalmamıştır. Bu nefs, Allahü teâlâdan râzıdır. Allahü teâlâ da ondan râzıdır. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey, mutmeinne olan nefs, râzı olmuş ve râzı olunmuş olarak Rabbine dön"** (Fecr-27, 28) buyurulması, bu nefs hakkındadır. Kâmil olan îmân ve İslâm-ı hakîkî, bu makamda hâsıl olur. Bu îmân, zevalden mahfûzdur. Halel bulmaz. Halel ve zevalden mahfûz olmayan, bundan evvelki îmân, böyle değildir. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ümmetine öğretmek için, bu îmânı istemişlerdir: **"Allahümme innî es'elüke îmânen, leyse ba'dehü küfrün."** Ma'nâsı **"Yâ Rabbi, senden sonu küfr olmayan bir imân istiyorum."** Âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey îmân edenler! imân ediniz..."** (Nisâ-136) buyuruluyor. Bir âyet-i kerîmede de meâlen; **"Allahü teâlâya ve peygamberlerine inananlar, sıddîklardır. Şehidler Rablerinin indindedir"** (Hadîd-19) buyurulması, bu îmâna işârettirler. Hadîs-i şerîfte; **"Benim getirdiklerime tâbi olmayan biriniz, mü'min olmaz"** buyurulması da, aynı

îmânı gösteriyor. Sofiyye-i âliyyenin yolunda ilk maksat, nefs-i emmârenin teslim olmasına bağlı olan İslâm-ı hakîkînin elde edilmesidir. İtminandan önceki, ya'nî yalnız kalbin tasdikiyle olan İslama, İslâm-i mecazi denir. Buna ise İslâm-i hakîkî denir. Mecaz olan gider. Hakîkat ise sabittir, kuvvetlidir, yok olmaz, gitmez. İslâmın şartları ki, namaz, zekât, oruç, hac, cihâd ve diğer işlerdir, nefsin itminanından evvel yapılırlarsa, sanki o amellerin sûretleri yapılmış olur. Eğer namaz kılarsa, namazın sûretidir. Oruç tutarsa orucun sûretidir. Diğerleri de bunun gibidir. Çünkü, nefs-i emmâre henüz isyan ve inkârdadır. O hâlde, işlerin hakîkati nasıl ele geçer. Nefs itminana kavuşunca, isyan, inkâr ve serkeşliğinden vaz geçerse, amellerin hakîkati yerine gelir. Namazın, orucun ve diğerlerinin hakîkati hâsıl olur. Bu sûret ve hakîkatin farkları mikdârınca, Cennet ve ni'metler farklı olur. Yakînlik mertebeleri ve âhırette Allahü teâlâyı görmek, bu fark ile tasavvur olunabilir. Mukarreblerin (Allahü teâlâya yakın olanların) bulundukları Cennet ile, avvâmın bulundukları Cennetin ne ilgisi olabilir? Her ne kadar aynı cinsten iseler de bir damla su ile, koskoca denizin münâsebeti ne kadardır? Fark azlık ve çoklukdadır. Hâlbuki, sûretin hakîkatle hiç ilgisi yoktur. İmâm-ı Gazâlî (r.aleyh) bunu güzel açıklamıştır. O hâlde nasıl olduğu bilinmiyen rü'yet (görmek), sûret sahibine ve hakîkat sahibine aynı olur mu? Buradan kıyas etmek lâzımdır ki, münâsebet ne kadardır? **Beyt:**

Makbûller dergâhının başında oturanlar,
Belki saff-ı niâle şöyle bir göz atarlar.

(Saff-ı niâl: En aşağıdakiler)

Bu söylediğimiz sûret ve hakîkat, yüksek dînimizin içinde bulunmaktadır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) sûrî sünnetinden (İslâmiyetin dış, zâhir emir ve yasaklarından) ve ma'nevî nûrlarından alınmıştır. Sûret İslâmiyettir. Hakîkat de İslâmiyettir. O hâlde bütün olgunlukların ma'deni, parlak İslâmiyettir. İslâmiyet hâricinde hiçbir kemâl yoktur. (Birinci cild, 64. mektûp)

Muhammed Ma'sûm hazretleri, "Mektûbât"ının ikinci cildindeki beşinci mektûbu Âlemgîr Şâh'a yazdı. Bu mektûbunda buyurdu ki: "Her ni'metin sahibi olan Allahü teâlâya hamd olsun, insanların efendisi olan O'nun Resûlüne, O'nun kerîm olan Ehl-i beytine ve üstünlükler sahibi Eshâbına salât ve selâm olsun.

Fakirlerin en aşağısı, yüce makamınıza arzeder ki, bu duâcınız her ne kadar zâhiren hizmetinizden uzak ise de böyle mühim işlerde ve bugünlerde niyet ettiğiniz büyük cihâdda ma'nâ ve batın yoluyla sizin hizmetinizde ve huzûrunuzdadır ve fakirlerin vazîfesi olan fetih ve nusret duâlarıyla meşgûldür. **Mısra':**

"Gözüm ve gönlüm seninledir."

Hadîs-i şerîfte; **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyuruldu. İçten size olan sevgimiz hiçbir yerde sizden ayrı olmayıp, dâima sizinle ma'nevî bir birlik içindedir. **Şu beytte ne güzel buyurulmuştur:**

Derûndan âşinâ ol zâhirden bigâne sansınlar,
Ne güzel bir hâldir ki âkil ol dîvâne sansınlar.

Allah adamları, sûrette halk ile olup, hakîkatte ve ma'nâda onlardan ayrıdır. Zira onun hakîkati bu bâtını, kendi zâhirinden ve hatta Allahü teâlâdan başka herşeyden ayrılıp, merhalelerce uzaklaşmıştır. Gayb-ül-gaybe (ötelerin ötesine) yaklaşmıştır. Onun zâhirinin gâfil olması bâtınına sirayet etmez. Avvâmın bâtını zâhirî ile karışmıştır. Ve zâhirlerinin gafleti bâtınlarına sirayet eder. Bâtınları zâhirlerinden merhalelerce ayrılmış olan seçilmişlerin hâli böyle değildir. Onların zâhirlerinin gafleti bâtınlarına yol bulamaz ve onların huzûr ve agâhîlerine

(uyanık olmalarına) noksanlık getirmez. (Onları bir an Allahü teâlâdan Râfil kılamaz). Çünkü huzûr ve agâhi, onların bir melekesi ve ayrılmaz bir sıfatı olmuştur. Nasıl ki işitme, görme gibi sıfatlar kendisinden hiçbir şekilde ayrılmazsa bu hâl de böyledir. Bu yolun sâliklerinden ba'zılarına bu çeşit inkıtaın (kesintinin) birazı nasîb olur ve mâsivâyı (Allahü teâlâdan başka herşey) unutmak hâsıl olur. Eğer ona mâsivâyı hatırlatmak için uğraşsalar asla muvaffak olamazlar. Zira gönlü mâsivâdan öyle ayrılmıştır ki, eğer bilfarz Nûh'un (a.s.) ömrünü (950 sene peygamberlik zamanını) ona verseler, asla mâsivâ onun kalbine yol bulamaz. Vilâyet yolunun ilk kemâlâtından olan bu kemâle, kalbin fâni olması denir. Bu hâl, eşyaya olan husûlî ilmin gitmesine bağlıdır. Bu makamdan terakki vâki olur ve buradaki ilim ve âlimin birleşmesi olan huzûr-i ilim de husûlî ilim gibi yok olursa, nefsin fâni olması hâsıl olur. Bundan sonra nefs itminan makamına ulaşır ve Allahü teâlânın ahkâmına tam bağlanır. Hakîki İslâm ile şereflenir. Râdî ve merdî olur Bu mü'min ölürken; **"Ey emîn ve mutmeinne nefs! Rabbinin ni'metine şükredici ve ibâdetlerin mihnetine sabredici olman sebebiyle, sen Allahü teâlânın verdiği ni'metten râzı ve Allahü teâlâ da senden râzı olduğunuz hâlde Rabbin tarafına dön"** meâlindeki Fecr sûresi 28 ve 29. âyet-i kerîmelerinde buyurulan hâle kavuşur. Bu iki kemâlin üstünde de diğer kemâlât (üstünlükler) daha vardır ki, bu iki kemâle bağlıdır. O kemâlâtı nasıl beyân edeyim. **Mısra':**

"Gül bahçemi gör de baharımı anla."

Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin (r.aleyh), yüksek oğullarından ve zamanın evliyâsının büyüklerinden olan Muhammed Ubeydullah Fârûkî (r.aleyh) de, Âlemgîr Şâh'a mektûplar yazıp nasîhatta bulundu. "Mektûbât"ının altmışaltıncı mektûbunu da Âlemgîr Şâh'a yazdı. Bu mektûbunda buyurdu ki;

"Mektûbuma Besmele ile başlıyorum. Ya'nî bu mektûbu yazabilmek için, rahmeti, ihsânı bol olan Allahü teâlâya sığınıyor, O'na güveniyorum. Her hamd, şükür O'nun hakkıdır. O'nun seçtiği, sevdiği iyi insanlara selâm ederim. Kıymetli ömrümüz, günah işlemekle, kusur, kabahat yapmakla, yanılmakla geçip gidiyor. Bunun için; tövbeden, Allahü teâlâya boyun bükmekden söyleşmemiz, vera' ve takvâdan konuşmamız hoş olur. Allahü teâlâ, Nûr sûresi, 31. âyetinde meâlen; **"Ey mü'minler! Hepiniz, Allahü teâlâya tövbe ediniz! Tövbe etmekle kurtulabilirsiniz"** buyuruyor. Tahrîm sûresi, 8. âyetinde meâlen; **"Ey îmân eden seçilmişler! Allahü teâlâya dönünüz! Hâlis tövbe edin! Ya'nî tövbenizi bozmayın! Böyle tövbe edince, Rabbiniz, sizi belki affeder ve ağaçlarının, köşklerinin altından sular akan Cennetlere sokar"** buyuruyor. En'âm sûresi, 120. âyetinde; **"Açıkta olsun, gizli olsun günahlardan sakınınız!"** buyuruyor. Günahlarına tövbe etmek, herkese farz-ı ayndır. Hiç kimse tövbeden kurtulamaz. Nasıl kurtulur ki, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) hepsi tövbe ederdi. Peygamberlerin sonuncusu ve en yükseği olan Muhammed (s.a.v.) buyuruyor ki: **"Kalbimde** (envâr-ı ilâhiyyenin gelmesine engel olan) **perde hâsıl oluyor. Bunun için hergün, yetmiş kerre istiğfar ediyorum."** Yapılan günahda, kul hakkı bulunmayıp, zinâ yapmak, alkollü içki içmek, çalgı dinlemek, yabancı kadınlara bakmak, Kur'ân-ı kerîmi abdestsiz tutmak ve bozuk inanışlara saplanmak gibi, yalnız Allahü teâlâ ile kendi arasında olursa, böyle günahlara tövbe etmek, pişman olmakla, istiğfar okumakla, Allahü teâlâdan utanıp, sıkılıp, O'ndan af dilemekle olur. Farzlardan birini özürsüz terk etti ise, tövbe için, bunlarla birlikte, o farzı da yapmak lâzımdır.

Günahda kul hakkı da varsa, buna tövbe için, kul hakkını hemen ödemek, onunla helâllaşmak, ona iyilik ve duâ etmek de lâzımdır. Mal sahibi, hakkı olan ölmüş ise, ona duâ,

istiğfar edip, çocuklarına, vârislerine verip ödemeli, bunlara iyilik yapmalıdır. Çocukları, vârisleri bilinmiyorsa, mal ve cinâyet miktarı parayı, fakirlere, miskinlere sadaka verip, sevâbını hak sahibine ve eziyet yapılana niyet etmelidir. Ali (r.a.) buyuruyor ki "Ebû Bekr (r.a.) doğru sözlüdür. Ondan işittim ki, Resûlullah (s.a.v.); **"Günah işleyen biri, pişman olur, abdest alıp namaz kılar ve günahı için istiğfar ederse, Allahü teâlâ, o günahı elbette af eder. Çünkü, Allahü teâlâ, Nisa sûresi 109. Âyetinde meâlen; "Biri günah işler veya kendine zulmeder, sonra pişman olup, Allahü teâlâya istiğfar ederse, Allahü teâlâyı çok merhametli ve af ve mağfiret edici bulur" buyurmaktadır"** dedi. Bir hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, bir günah işler, sonra pişman olursa, bu pişmanlığı günahına keffâret olur. Ya'nî, affına sebeb olur"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; **"Günahı olan kimse, istiğfar eder ve tövbe eder, sonra bu günahı tekrar yapar, sonra yine istiğfar söyler, tövbe eder. Üçüncüye yine yapar ve yine tövbe ederse, dördüncü olarak yapınca, büyük günah yazılır"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; **"Müsevvifler helak oldu"** buyuruldu. Ya'nî, ileride tövbe ederim diyenler, tövbeyi geciktirenler ziyan etti. Lokman Hakîm, velî veya peygamber idi. Oğluna nasihat ederek; "Oğlum, tövbeyi yarına bırakma! Çünkü, ölüm ansızın gelip yakalar" dedi. İmâm-ı Mücâhid buyuruyor ki "Her sabah ve akşam tövbe etmeyen kimse, kendine zulmeder." Abdullah İbni Mübârek buyurdu ki: "Haram olarak ele geçen bir kuruşu, sahibine geri vermek, yüz kuruş sadaka vermekten daha sevâbdır." Âlimlerimiz buyuruyor ki: "Haksız alınan bir kuruşu sahibine geri vermek, kabûl olan altıyüz nafile hacdan daha sevâbdır."

Yâ Rabbî! Kendimize zulmettik. Bize acımaz, af etmezsen, hâlimiz pek fenâ olur.

Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurur ki: "Ey kulum! Emr ettiğim farzları yap, insanların en âbidi olursun. Yasak ettiğim haramlardan sakın, vera' sahibi olursun. Verdiğim rızka kanaat eyle, insanların en ganisi olursun, kimseye muhtaç kalmazsın."** Peygamberimiz (s.a.v.) Ebû Hüreyre'ye buyurdu ki: **"Vera' sahibi ol ki, insanların en âbidi olursun!"** Hasen-i Basri (r.aleyh) buyurur ki "Zerre kadar vera' sahibi olmak, bin nafile oruç ve namazdan daha hayırlıdır." Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu: "Kıyâmet günü, Allahü teâlânın huzûrunda kıymetli olanlar, vera' ve zühd sahibleridir." Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma buyurdu ki: "Bana yaklaşanlar, sevgime kavuşanlar içinde, vera' sahibleri gibi yaklaşan olmaz." Büyük âlimlerden ba'zısı buyurdu ki: "Bir kimse, şu on şeyi, kendine farz bilmedikçe, tam vera' sahibi olmaz: "Gıybet etmemeli, mü'minlere sû-i zan etmemeli, kötü bilmemeli. Kimse ile alay etmemeli. Yabancı kadınlara, kızlara bakmamalı. Doğru söylemeli. Kendini beğenmemek için, Allahü teâlânın kendisine yaptığı ihsânları, ni'metleri düşünmeli. Malını helâl yere harc edip, haramlara vermemeli. Nefsi, keyfi için, mevki makam istemeyip, buraları insanlara hizmet yeri bilmeli. Beş vakit namazı vaktinde kılmağı birinci vazîfe bilmeli. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği îmân ve işleri iyi öğrenip, kendini bunlara uydurmalı. Yâ Rabbî! Bizlere ihsân ettiğin nûru, hidâyeti arttır. Bizi affet! Sen herşeyi yapabilirsin."

Kerem, şefkat ve ihsân sahibi kıymetli efendim! Bütün günahlara tövbe etmek nasîb olur ve vera' ile takvâ (ya'nî haramların ve şüpheli olanların hepsinden sakınmak) müyesser olursa, büyük ni'met, yüksek devlet ele geçmiş olur. Bu, ele geçmezse, ba'zı günahlara tövbe etmek ve ba'zı haramlara vera' eylemek de ni'mettir. Bu ba'zıların bereket ve nûrları, belki hepsine sirayet eder de, bütün günahlara tövbe etmeğe ve tam vera' sahibi olmağa yol açar. "Birşeyin bütünü ele geçmezse, hepsini elden kaçırmamalıdır" buyuruldu. Yâ Rabbî! Bize beğendiğin şeyleri yapmak nasîb eyle! Peygamberlerin en yükseği, efendisi, izzet, şeref yolcularının reîsi olan

Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) sadakası olarak, bizleri senin dîninde bulunmaktan ve sana itaat etmekten ayırma"

Otuzdokuzuncu mektûbunda buyurdu ki:

"Mektûbuma Allahü teâlânın ismi ile başlıyorum. Âlemlerin Rabbi olan Allahü teâlâya hamd olsun. Peygamberlerin efendisine salât ve selâm olsun.

Sevgili âhıret kardeşim! Kıymetli mektûbunuzdan anlaşılıyor ki, kavuştuğunuz huzûr ve o büyüklerimizin nisbeti sizde o kadar kuvvetli bir hâle gelmiştir ki; gafletin yoğun olduğu mekânlarda ve gâfil insanlar arasında, bu huzûr ve nisbet daha çok zuhur etmektedir. Bu ni'met, Allahü teâlânın en büyük ihsânlarındandır. Nefehât-ül-üns kitabında Hâce-i Nakşibend'in (r.aleyh) hayatı ve menkıbeleri anlatılırken diyor ki Bir şahıs Hâce hazretlerinden sordu ki "Sizin yolunuzda nağme, sima ve müzik var mıdır?" Hâce hazretleri buyurdular ki; "Hayır yoktur." O zât tekrar sordu: "Sizin yolunuzun esâsı nedir?" Hâce hazretleri dediler ki: "Yolumuzun esâsı; "Halvet der Encümen" ya'nî kalbi ve rûhu Hak ile meşgûl edip, zâhirde bedeni ile insanlar arasında bulunmaktır. Allahü teâlâ Nûr sûresi 24. âyet-i kerîmesinde me'âlen buyuruyor ki: **"O yüksek insanlara, ticâret, alışveriş, Allahü teâlâyı unutturmaz."**

Bu büyüklerin yoluna girmiş olan mübtedîlerle, nihâyete varmış olan müntehilerin huzûr ve nisbetleri arasında çok büyük fark vardır. Mübtedînin nisbeti zayıftır. Çeşitli meşgûliyetler arasında aynı hâlde kalmaz. Hattâ gittikçe azalabilir. Fakat yolun sonuna kavuşmuş olan müntehiye öyle bir huzûr ihsân ederler ki, bu huzûr çok kuvvetli, tam ve devamlıdır. Gafletin yoğun olduğu yerlerde ve mekanlarda, bu huzûr gittikçe artar. Büyüklerimiz bu huzûra, kendi kendine huzûr demişlerdir. Ya'nî sâlikin kendi irâdesi olmadan, huzûr-u ilâhiyyeye kavuşmasıdır. Bu huzûr, bu yolun yolcularına, fânî olduktan sonra, merhamet-i ilâhî olarak lütfedilmektedir. Mübtedînin nisbeti bunun aksinedir. Mübtedîde nefsin zulmeti henüz mevcûttur. Nisbeti ve huzûru o kadar kuvvetli değildir ki, başkalarının zulmetine tahammül edebilsin. Böylece mübtedî ile müntehinin huzûrları arasındaki fark açıklanmış oldu. Allahü teâlânın size ihsân ettiği bu büyük ni'metin şükrünü eda etmelisiniz. Çünkü Allahü teâlâ, sûre-i İbrâhim'in yedinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ni'metlerime şükrederseniz elbette arttırırım"** buyurmaktadır. Vesselâm evvelen ve ahiren."

Yine Âlemgîr Şâh'a yazdığı, "Mektûbât'ının yetmişaltıncı mektûbunda buyurdu ki: "Bu fakîr büyük zaferinizi tebrik eder, ma'nen yüksek derecelere kavuşmanız için duâ ederim. Rânâ mihracesi, Hind Yanmadası'nda müslümanların en büyük düşmanıdır. Bu kâfire karşı kazanmış olduğunuz zafer, bu duâcınızı ve bütün müslümanları büyük sevince gark etmiştir. Bu sevinci anlatmak kitaplara sığmaz. Şüphe yoktur ki, Rânâ mihracesinin kesin mağlûbiyeti ve onun vergiye bağlanması, Hindistan'da İslâmiyetin tam hâkimiyeti demektir. İslâmın zuhurundan bugüne kadar, Rânâ eyâleti, Hindistan'da küfrün merkezi olmuştur. Bugüne kadar hiçbir İslâm pâdişâhı bu şekilde kat'î bir netice alarak Hind Yarımadası'nda tam hükümrân olamamıştır. Şimdiye kadar Rânâ'nın vergiye bağlanması şöyle dursun, hiçbir Hind eyâletinden muntazam bir vergi alınamamıştır. Sizin bu fütuhat ve zaferiniz hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilen, İmâm-ı Mehdî'nin gelmesini hatırlatan ve hazırlayan olaylar zincirinden biridir. Bütün İslâm dünyâsını ilgilendiren bu ni'mete şükretmekten bütün diller âciz kalır. Bekâra sûresi 251. âyet-i kerîmesinde meâlen;

"Eğer Allahü teâlâ müslüman ordularla kâfirleri mağlûb etmeseydi, mü'minler şehîd edilir, memleketleri harâb edilirdi. Fakat Allahü teâlâ ihsân sahibidir. Mü'minler

sebebiyle kâfirlerin, sâlihler sebebiyle de günahkârların kötülüklerini, zulümlerini defeder" buyurulmaktadır. Hâlen İslâmiyeti kuvvetlendirmek için, Dekken bölgesine yeni bir sefere çıkmak üzere olduğunuz öğrenilmiştir. Bu teşebbüsünüz büyük cihâddır. İslâm ülkelerini, âsilerin kötülüklerinden ve şerlerinden temizlemek, bu seferin mühim neticelerinden olacaktır. Hicaz yolunun açılması da bu seferi gerektirmektedir. Allahü teâlâ sonsuz ihsanıyla bu seferinizi de zaferle bitirmek nasîb eylesin. Ne büyük bir bahtiyarlıktır ki, böyle büyük bir sefere azmetmiş bulunuyorsunuz. Bu târihî sefer, iyi bir niyetle, çok hayırlı ve bereketli meyveler verecektir. Ebedî saadet yolunda yüksek ma'nevî derecelere kavuşmanıza vesile olacaktır."

---

1) Müntehak-ül-lübâb (Hafi Hân). Kalküta 1869, cild-1, sh. 395, cild-2, sh. 1

2) Tüzük-i Cihangiri (Cihangir Bâdşâh), Ali-garh 1864

3) Târih-i Nâimâ, cild-6, sh. 348

4) Mektûbât-ı Ma'sûmiyye

5) Hazînet-ül-meârif (Muhammed Ubeydullah Fârûkî) Karaçi 1973, sh. 92

6) Mektûbât-ı şerîfe (Seyfeddîn Fârûkî), Karaçi 1331

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye, sh. 984

8) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 113

ALİ KILÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ali bin Yahyâ bin Ahmed bin Ali'dir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin soyundandır. 1040 (m. 1630) senesi Receb ayı ortalarında Hama'da doğdu. 1113 (m. 1701) senesinde Hama'da vefât etti.

Babası Yahyâ bin Ahmed, onun doğduğu gece rü'yâsında Abdülkâdir-i Geylânî'yi gördü. Elinde etrâfı aydınlatan bir kandil vardı. Abdülkâdir-i Geylânî (r.aleyh); "Ey Yahyâ, Ali'yi al" deyip ona elinde etrâfa ışık saçan kandili verdi. Yahyâ Efendi sabahleyin kalkınca, hanımının uyanmış ve divanın üstünde oturuyor hâlde gördü. Hanımına; "Bak anlatacaklarımı tasdik et. Sakın şüphe etme" deyip, rü'yâda gördüklerini olduğu gibi anlattı. Sonra; "Eğer bir çocuğumuz olursa ismini Ali koyacağız" dedi. Bir süre sonra Ali Kılânî doğdu.

Ali bin Yahyâ, sâlih ve âbid bir insan olarak yetişti. Çok küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi, tecvîd üzere okudu. Fıkıh, hadîs, mantık, lügat, sarf, nahiv ilimlerini ve tasavvuf yolunun edebini zamanın büyük âlimlerinden okudu. Birçok âlimden icâzet aldı. İnce ve derin mes'eleleri öğrenmeye çok meraklı idi. İlim ve fazilet ehli dâhil küçük büyük herkes onu severdi. Akıl, zekâ, fazilet, vera' ve dindarlık bakımından derecesi çok yüksekti. Âkil baliğ olmadan, babası ile beraber hacca gitti. Hacdan önce, Medîne-i münevverede Harem denilen yerde iken, rü'yâsında Resûlullah efendimizi (s.a.v.) gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; "Yâ Ali! Bu sene hac edersin. Hama ve Humus'taki nakîblik vazîfesini sen üzerine alırsın" buyurdu. Bir süre sonra Ali Kılânî nakîblik vazîfesine ta'yin edildi. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra, Şam bölgesinde Kâdiriyye yolunu insanlara anlatmak için nakîblikten ayrıldı.

Ali Kılânî, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, iyi ve kötü ahlâkı öğretti. Çok talebe yetiştirdi. Misâfirlerine çok ikramda bulunurdu. 1090 (m. 1679) senesinde hacca giderken Dımeşk'a uğradı. Yanında çoluk-çocuğu da bulunuyordu. Şam halkı ve ileri gelenleri, onları büyük bir hürmet ve ikram içerisinde karşıladı. Şam'daki âlim, meşâyıh ve askerlerden onun yanına gelmeyen hiç kimse kalmadı. Bu sırada Dımeşk vâlisi Osman Paşa da ona lâzım gelen

hürmeti gösterdi. Hacdan sonra memleketi Hama'ya döndü. Bir müddet sonra Trablus, Şam ve Haleb'e gitti. Uğradığı her yerde ikram ve iltifât gördü. Ali Kılânî aynı zamanda edîb idi. Çok güzel şiirlerinin toplandığı bir dîvânı vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 259

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 246

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 763

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 196

5) El-A'lâm cild-5, sh. 32

ALİ MURÂDÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ali bin Seyyid Muhammed bin Murâd'dır. Murâdî diye bilinir. Aslen Buhârâlıdır. 1132 (m. 1719) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1184 (m. 1770) senesi Şevval ayının yirmiikisinde Dımeşk'da vefât etti. Sarıca çarşısında bulunan medresenin bahçesine defnedildi.

Ali Murâdî, babasının terbiyesinde ve himâyesinde yetişti. Kur'ân-ı kerîmi Şeyh Ali Mısrî'den öğrendi. Şeyh Muhammed Deyrî, Muhammed Gazzî, Muhammed Menini, İsmâil Aclûnî, Ali Dağıstânî, Mûsâ Mehâsinî, Abdülganî Nablüsî, Muhammed Hayat Sindî, Es'ad bin Anâk, Şeyh Ali, Ömer Ba'levî, Abdullah bin Sâlim Mekkî, Muhammed bin Tayyib Magribî, Abdullah Rûmî gibi âlimlerden ve babasından ilim öğrendi. İlim ve fazilet bakımından çok yükseldi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Kudüs ve Dımeşk'da Hanefî mezhebi kadılığı yaptı. Dımeşk Süleymâniye Medresesi'nde fıkıh dersleri verdi. Çok talebe yetiştirdi.

Ali Murâdî üç defa hacca gitti. Çok hayır işler yapardı. Güzel ahlâk sahibi idi. Çok sabırlı idi. Dâima hakkı söylerdi. Bu husûsta kınayanın kınamasından çekinmezdi. Dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli idi. Âlimleri çok severdi. Misâfirlerine ikramlarda bulunurdu. Cömert idi. Her zaman Allahü teâlânın murâkabesinde olduğunu asla hatırından çıkarmazdı. Zamanındaki, ilim ve fazilet ehli zâtlar ona ikram ve hürmette bulunurlardı. Garîblere yardım ederdi. Zengin fakir ayırmadan herkese iyilik eder ve tevâzu gösterirdi. İnsanları güler yüzle karşılardı. Meclisinde ilim ve fazilet sahipleri bulunurdu.

Ali Murâdî hazretlerinin ismi her tarafta duyuldu. Başka memleket'lerde, bilhassa İstanbul'da bulunan ilim ve fazilet sahibi zâtlar onunla mektûplaşırlardı. Muhtelif yerlerden onu görmek için gelenler çok idi. Devlet ileri gelenleri, hattâ Sultan İkinci Mustafa Hân bile, Şam'ın mühim mes'eleleri hakkında ona müracaat ederdi. Ondan duâ isterler, ona lâzım gelen ikram ve hürmeti göstermelerini Şamlılara tavsiye ederlerdi. Ona gönderdikleri mektûplarda; "Vera" sahiplerinin, zâhidlerin, zâhir ve bâtın ehlinin önderi, irşâd ve doğru yolun meş'alesi hocamız" diye hitâb ederlerdi. Devlet yetkilileri onun görüşü üzerine hareket ederlerdi.

Ali Murâdî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır. 1) Şerhun alâ salevâti vâlidî, 2) Er-Ravd-ür-râid fî ademi sıhhati nikâl-ı Ehl-is-sünneti lir-revâfıd.

---

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 219

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 550

ARAB-ZÂDE AHMED ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. Sultan Üçüncü Ahmed Hân'ın İmâmı, Rumeli kadıaskeri Arab-zâde Abdürrahmân Bahir Efendi'nin oğlu ve doksanyedinci şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin babasıdır. Arab-zâde diye meşhûr olmuştur. 1132 (m. 1719) senesinde İstanbul'da doğdu. 1199 (m. 1785) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da Sedefçiler Çarşısı içinde medfûndur.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. 18 yaşındayken, 1150 (m. 1737) senesinde müderris oldu. On yedi yıl müddetle Üsküdar, Güzelhisar, Gelibolu ve Turnevi kadı vekîlliklerinde bulundu. 1170 (m. 1756) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. 1183 (m. 1769)'de Şam kadılığı, 1188 (m. 1774)'de Mekke kadılıklarında vazîfelendirildikten sonra, 1193 (m. 1779) senesinde İstanbul kadılığına nakl edildi. 1195 (m. 1780)'de Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet geçince reîs-ül-ulemâ (âlimlerin reîsi, en kıdemlisi) oldu. 1199 (m. 1785) senesinde İvâz-zâde İbrâhim Efendi şeyhülislâmlıktan ayrılınca, Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına getirildi. Fakat ihtiyârlığının etkisiyle hastalandı. Altmışüç gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra vefât etti.

Arab-zâde Ahmed Atâullah Efendi; insaf sahibi, haram ve şüphelilerden şiddetle sakınan, ağırbaşlı, kibir ve gurûrdan uzak, tevâzu sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu ve ileri görüşlü olan Atâullah Efendi, zamanının mes'elelerini bilen güzel ahlâklı ve âlim bir kimse idi.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 109

2) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3141

BERNÂZ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Mustafa bin Şeyh Muhammed bin Mustafa'dır. Bernâz ismiyle meşhûr oldu. İbn-i Kara Hoca diye bilinir. Tunus'ta ikâmet eden Türk sülâlesindendir. 1074 (m. 1663) senesinde Tunus'ta doğdu. 1138 (m. 1725) senesinde yine Tunus'ta vefât etti.

Bernâz, ilim ehli olan bir ailede doğdu ve yetişti. Küçükken dedesinin hadîs ilmine dâir verdiği derslerine devam etti. Şeyh Mahcuz, Ali Sûfî, Mustafa bin Abdülkerîm, İbrâhim Endülüsî, İbrâhim Cemâl Safâkısî ve Muhammed Fettâte'den ilim öğrendi. Sonra Ezher âlimleri ile görüşmek üzere Mısır'a gitti. Şeyh Muhammed Huraşî'den, Sahîh-i Müslim'in bir kısmını okudu. Abdülkâdir Zerkânî, İbrâhim Şîrâhayti, Yahyâ Şâvî Cezâirî, Ahmed Şerefi Safâkısî, Abdülhay Şürnblâlî ve başka âlimlerden ilim öğrendi. Oradan, hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti. Hicaz'da; Şeyh Hasen bin Murâd Tunûsî, Şeyh Ahmed Şebîsî, Ahmed Kettân, Merhumi ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Hac dönüşü memleketinde bir süre kaldıktan sonra Cezayir'e gitti. Cezayir'de; Ahmed Şâşî, Ramazan bin Mustafa Arabî, Ali bin Halîl, Muhammed bin Sa'îd, Şeyh Muhammed Fâsî, Ahmed bin Abdülazîm'den ilim aldı. Kur'ân-ı kerîmi kırâat-ı seb'aya göre Muhammed bin Savle'den okudu.

Bernâz, ilim öğrenmek için yaptığı uzun ve yorucu yolculuklardan sonra Tunus'a döndü. Dedesinin ders verdiği Şumâiyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Bir müddet sonra buradan ayrılıp, Yûsuf Day Medresesi'nde, hocası ve Hanefî müftîsi olan Muhammed Mahcûb'a yardımcı müderris oldu. Hocasının bulunmadığı zamanlarda Mahrez bin Halefin makamının karşısında bulunan câmide imamlık yaptı ve va'z verdi. Hocasının vefâtından sonra, yerine geçti. Bu arada

Anika Medresesi'nde müderris oldu. Zeytûne Câmii ve daha başka yerlerde ders verdi. Ayrıca husûsî olarak, Hüseyn bin Ali Bey'in yaptırdığı iki medreseden birisinde hadîs müderrisliği vazîfesi verildi.

Bernâz, asrındaki Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden idi. Muhtelif ilimlerde mütehassıs idi. Türkçe ve Farsçayı gayet güzel biliyordu. Eser hazırlama husûsunda çok gayretli idi.

Bernâz'ın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- î'lâm-ül-a'yân bi tahfîfât-iş-şer'i alel-âbidi ves-sıbyan: Geniş bir kitap olup, eserde, çocukların terbiyeleri, hakları, fazileti, yetimlere iyilik, hocaların ve çocukların birbirine şehâdetlerinin hükmü, bülûğa erme vakitleri, bülûğa erdiklerinde onların îmân etmelerinin farz olduğu konuları anlatılmaktadır. Köle ve hizmetçilere yumuşaklıkla muâmele etmenin lüzumundan, Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Kölеleriniz sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yediriniz"** hadîs-i şerîfinden bahsetmektedir. İki nüshası Tunus'ta Millî Kütüphâne'de mevcûttur. 2- Tezyîn-ül-gurre bi mehâsîn-id-dürre fil-kırâat-is-selâsis zaide es-sebî, 3- Hâşiyetün alâ şerh-il-menâr li İbn-i Ferişta: Hanefî mezhebi usûl-i fıkhına dâir bir eserdir. Bir nüshası Tunus Millî Kütüphânesi 4411 numarada mevcûttur. 4- Havâşi alel Murâdî şârih-i Elfiyeti İbn-i Mâlik, 5- Şerhun alet-tarîkat-ıl-Muhammediyye, 6- Eş-Şühûb-ül-muhrika fî men idde'al-ictihâd: Bu eserin iki nüshası Tunus Millî Kütüphânesi 18584 ve 12364 numaralarda kayıtlıdır. Eser; târihî konular ve âlimlerin hâl tercümelerinden bahsetmektedir. 7- Kasîdetün Bâiyyetün: Bernâz bu kasideyi Ebü'l-Hasen Şâzilî hazretlerinin kırk kadar talebesi hakkında yazdı. 8- Kıt'atün min haşiyetin alâ şerh-il-Çârpurdî li Şafiyeti İbn-il-Hâcib fis-sarf, 9- Kitâbetün müteferrikatün alâ Sahîh-il-Buhârî, 10- Nebzetün alâ Makâmât-il-Harîrî, 11- Nüketün alel-Hazreciyye fil-arûz.

---

1) Terâcimü müellifîn et-Tûnusiyyîn cild-1, sh. 122

2) El-A'lâm cild-1, sh. 257

CA'FER MEKKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Ca'fer Mekkî'dir. Mekke-i mükerremede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1134 (m. 1721) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Ca'fer Mekkî, evliyâdan Şeyh Muhammed Velîdî ile aynı zamanda yaşadı. Her ikisi de âlim, kâmil, sâlih ve velî kişilerdi. Talebelerinden Abdülkerîm Şirbâtî, yazmış olduğu bir eserinde önce Muhammed Velîdî'nin sonra da Ca'fer Mekkî'nin üstünlüklerini ve kerâmetlerini bildirdi:

Şirbâtî eserinde şöyle anlatır: "Ca'fer Mekkî'nin sayılamayacak kadar çok kerâmetleri vardır. Ca'fer Mekkî, Mekke-i mükerremede iken yanına bir kervancıbaşı gelip, Medîne-i münevvereye gitmek için izin ve duâ istedi. O da; "Şimdi gitmeyiniz" buyurdu. Birkaç gün sonra tekrar gelip izin istedi. Ca'fer Mekkî izin vermedi. Kervanabaşı söz dinlemeyip yola çıktı. Yolda eşkiyalar yollarını kesip birkaç kişiyi öldürdüler. Mallarını da aldılar. Kervancıbaşı o zaman Ca'fer Mekkî'yi hatırlayıp ondan yardım istedi. Eşkiyalar da ona dokunmadılar. O da Mekke'ye döndü ve Ca'fer Mekkî'nin huzûruna gitti. O zaman ona buyurdu ki; "Medîne'ye gitmeyiniz dedim söz dinlemedin ve gittin. Birkaç kişinin katline ve mallarının telef olmasına sebeb oldun. Hem bizden izinsiz gidersin hem de bizden yardım istersin. Madem ki kendi fikrine göre hareket ettin. Niçin bizden yardım istedin?" Bunun üzerine o şahıs tövbe etti ve bir daha evliyânın sözünden dışarı çıkmadı."

Yine Şirbâtî eserinde şöyle anlatır: "Bir zaman ba'zı hasetçiler, Ca'fer Mekkî'yi katletmek istediler. Gizlice Harem-i şerîfe gittiler. Ca'fer Mekkî, her gün talebeleri ile gelip, minbere yakın bir yerde namazını kılardı. Onlar da oraya gittiler. Lâkin o gün Ca'fer Mekkî gelmeyip, sâdece talebelerini gönderdi. Bir Cum'a günü o hasetçiler, onun evi civarına gidip saklandılar. Cum'a namazına çıkmasını beklediler. Çok sonra, talebeleri ile Cum'a namazını kılmış olduğu hâlde geri döndüğünü gördüler. Evinden çıkarken kimse görmemişti. Bunun üzerine tövbe edip, dâvalarından vaz geçtiler."

Şirbâtî eserinde yine şöyle anlatır: "Ca'fer Mekkî harikulade hâller sahibi idi. Ona çok kerre gaybdan rızk gelirdi. Yanındakiler bunu açıkça görürlerdi. Onun bir seccadesi vardı. Her zaman üzerine oturur, sohbet ederdi. Hizmetçileri ihtiyâç için para istediklerinde, alacakları şeyleri sorar, o kadar parayı seccade altından alır onlara verirdi. Başka zaman hizmetçiler seccadenin altına baktıklarında birşey bulamazlardı."

---

1) Câmiu kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 381

CÂRULLAH VELİYYÜDDÎN EFENDİ

Müfessir, Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Veliyyüddîn bin Mustafa'dır. Bugün Yunanistan sınırları dahilindeki Yenişehir'de doğdu. Doğum yerine nisbetle Yenişehir Fenârî nisbet edilip, Mekke-i mükerremede yedi sene kalıp, ibâdetle meşgûl olduğu için, Cârullah lakabı verildi. 1151 (m. 1738) senesinde İstanbul'da vefât edip, Fâtih'de kendi yaptırdığı kütüphâne ve medreseden müteşekkil külliyenin bahçesine defnedildi.

Zamanının ulemâsından aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Hac için gittiği Mekke-i mükerremede yedi sene kaldı. Kâ'be-i muazamada ibâdetle meşgûl oldu. Bu arada İslâm âleminin her tarafından gelen âlimlerle görüşme imkanı buldu. Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin talebelerinden olan Ahmed-i Yekdest hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. O büyük zâttan Nakşibendiyye yolunun âdâb ve erkânını öğrendi. Aldığı feyz ve himmetle kalbi nûrlanıp, nefsini tezkiye, kalbini tasfiye eyledi. İçini Allahü teâlânın aşkı ve Resûlullahın sevgisiyle doldurup, dışını da Allahü teâlânın emir ve yasaklarına, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i şerîfine uymakla süsledi.

Tefsîr, hadîs, kırâat ve fıkıh ilimlerinde âlim, tasavvuf ehli bir mübârek kimse olarak hacdan dönen Cârullah Veliyyüddîn Efendi, Fâtih civarında bir medrese ve bir kütüphâne yaptırdı. Kütüphâneyi faydalı kitaplarla doldurdu. Bu kütüphâneyi vakfederek müslümanların istifâdesine sundu. Kütüphânedeki eserler arasında bizzat kendi yazdığı eserler de vardı. İstanbul'a döndükten sonra daha çok, insanlara nasihat edip talebe yetiştirmek, kitap yazmak ve ibâdet etmekle meşgûl oldu. Edirne ve Galata kadılıklarında bulundu.

Cârullah Veliyyüddîn Efendi, çeşitli ilim dallarında pek kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır.

1- Üçyüzondokuz hadîs-i kudsîyi içinde toplayan bir eser. 2- "El-Fürkân" isimli, Kur'ân-ı kerîm kırâati, Arab dilinin gramer özellikleri, kırâat âlimlerinin hâl tercümelerinden bahseden eseri, 3- Çagminî'nin şerhine haşiye, 4-Kavl-i Ahmed'e haşiye, 5- Hüseyniyye'ye haşiye, 6-Tasdîkât'a haşiye, 7-Âdâb-ı Mîrî'ye haşiye, 8- Taşköprülü Efendi'nin eserine haşiye, 9- Şerh-i Mekâsıd'a haşiye, 10- Tefsîr-i Kâdı Beydâvî haşiyesi, 11- Mir'ât'a haşiye, 12-İ'râb-ül-Kur'ân, 13-

Fedâil-i cihâd, 14-Âdâb-ı Birgivî'ye şerh, 15-Köprülü-zâde Nu'mân Paşa'nın, "Risâlet-ül-adl fî hâl-il-hadr" risalesine şerh ve haşiye. 16- Îsâm'a haşiye.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 501

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 613

3) El-A'lâm cild-8, sh. 118

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 168

5) Osmanlı Müellifleri cild-1 sh. 267

CEMÂLEDDÎN UŞÂKÎ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Muhammed olup, künyesi Ebû Nizâmeddîn'dir. Uşâkî Seyyid Muhammed Efendi diye de bilinir. Doğum târihi belli değildir. Edirne'de doğdu. Halvetiyye yolu büyüklerinden olup, Uşâkîlik tarikatında pîr-i sânî sayılır. 1164 (m. 1751) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eğrikapı da bulunan dergâhının avlusuna defnedildi.

Cemâleddîn Uşâkî, ilim ve edebi ilk olarak Edirne'de medfûn bulunan Hamdi Bağdâdî'den öğrendi. Hamdi' Bağdâdî'nin vefâtından sonra Sezai ismindeki ma'nevî ilimlere sahip olan zâta talebe oldu. Çok yüksek ma'nevî mertebelere kavuştu. Şeyh Sezai'de bulunan ma'nevî sırları elde etti. İlk hocası Hamdi Bağdâdî'nin vefâtlarından ondokuz, Şeyh Sezai'nin vefâtından dört sene sonra, ma'nevî bir işâretle, 1155 (m. 1742) senesinde İstanbul'a gitti. Eğrikapı dışındaki Savaklar mevkiinde bulunan Hırâmi Ahmed Paşa dergâhına, vefât eden Muhammed Efendi'nin yerine ta'yin edildi. Cemâleddîn Uşâkî, vefâtına kadar bu dergâhta tâliblerine ilim ve tasavvuf yolunun edebini öğretti. Zamanında kaybolmaya yüz tutan Uşâkiyye tarikatını ihyâ ederek, bu yolda çok talebe yetiştirdi. Yetiştirdiği talebelerin en büyüğü Selâhaddîn Uşâkî'dir.

Vefâtından sonra, türbesinin yanında bulunan mescid ve iki katlı ev, bir gece çıkan yangında yandı. Bu yangın sırasında türbenin çatısı da yandı. Çatıdaki tahtaların korları parçalar hâlinde kabrinin etrâfına düştü. Hikmet-i ilâhî o kor parçalarından bir tanesi kabrinin üzerine düşmedi. Sandukanın üzerinde bulunan örtüye ve baş tarafındaki beyaz sarığa hiçbirşey olmadı. Hattâ beyaz sarık dumandan ve isten renk bile değiştirmedi. Vefâtından sonraki bu kerâmetini gören birçok gayrimüslim îmân ederken, onu anlayamayanlar da bu hâdiseden ibret alıp tövbekâr oldular.

Cemâleddîn Uşâkî'nin çok sâde bir dille yazılmış dîvânı ve birçok ilâhileri vardır. Dîvânından ba'zı bölümler:

Sohbeti nâlân ile bigânelikten al bizi,
Sohbeti ârif ile et âşinâdan ey Çalab.

Bu Cemâlî'nin vücûdu perdesini ref edip,
Bir dem ayırma anı zevki cemâlinden ey Çalab.

Hakkın yolun arar isen, dilde nihân içindedir,
Andan nişan sorar isen, her bir nişan içindedir.

Senden yakındır ol sana, sanma ânı senden cüda,
Sen de yürü sen var ana, ol sende can içindedir.

Onsuz değil arzu semâ, onunla oldu her ara,
Zannetme bir yerde ola, ol bimekân içindedir.

Her yerde O'dur görünen, her gözden O'dur hem gören,
Herşeyi O'dur bürüyen, her anda an içindedir.

İşit Cemâlî'nin sözün, anla hakîkatca özün,
Ko gafleti aç can gözün, gör hak ayan içindedir.

Bir er ararım hâldaştan olsun,
Hak yola girmiş yoldaştan olsun.

Kalde bir olsun hâlde bir olsun,
Esrârı duysun sırdaştan olsun.

Ol cem'i bilsin hem sonra farkı,
Tattığı anın her aştan olsun.

İncitmesün hiç, incinmesün hiç,
Ol nakşı koyup, nakkaştan olsun.

Irmağı gölden geçsün Cemâlî,
İçtiği anın tâ baştan olsun.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 243

CİBÂLÎ

Tunus'ta yetişen fıkıh âlimlerinden. İsmi, Abdülkâdir bin Hâlid bin Ebû Zeyd'dir. Tunus'un doğusundaki Matmata dağında yaşayan Îsâoğulları kabîlesindendir. O bölgede doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1122 (m. 1710) senesi Zilka'de ayının yirmisinde Cumartesi günü güneş doğarken Tunus'ta vefât etti. Şâziliyye mağarası yakınında, Zellâc denilen yerde defnedildi.

Cibâlî küçük yaşta Tunus'a gitti. Orada Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra Gammâd-ı Kebir ve Muhammed bin İbrâhim'in de aralarında bulunduğu, Zeytûne Medresesi müderrislerinden ilim öğrendi. Birçok ilimde yüksek derecelere kavuştu. Cibâlî, ilim tahsilini tamamladıktan ve icâzet (diploma) aldıktan sonra, birçok yerde ders verdi. Sonra Zeytûne Câmii'ne müderris olarak ta'yin edildi. Sa'îd Şerîf Muhammed Zevâbi Kayrevânî, amcasının oğlu Muhammed, Muhammed Munsetîrî, Ahmed Birnâz, Ahmed Saddam Kayrevânî ve daha başka birçok âlim ondan ilim aldı.

Cibâlî, derslerini fasih bir lisanla verirdi. Gayet kolay ve anlaşılır bir şekilde anlatırdı. Hâlis niyet sahibi, dînin emir ve yasaklarına uymakta çok dikkatli ve iffet sahibi idi.

Cibâlî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-habîb alâ şevâhid-il-Muğn-il-lebîb: Muğnî'nin Şevâhid'i üzerine yapılmış bir şerhtir. Kitap dört cüzdür. Eserin bir nüshası Tunus Millî Kütüphânesi'ndedir. 2- Tahmîsün alâ kasîdeti Abdülkerîm Tarâifî, 3- Selâsete aşer tahmîsen alâ Bürded-il-bûsırî, 4- Havasin alâ resâili kesîretin, 5- Şerhi şevâhidi. Kavâ'id-il-i'râb, 6- Kasâidu fî medh-in-Nebî.

---

1) Terâcim-ül-müellifîn-it-Tûnusiyyîn cild-2, sh. 12

2) El-A'lâm cild-4, sh. 38

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 287

CİMMENÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdullah bin İbrâhim Cimmenî'dir. Soyu, Eshâb-ı Kirâmdan Mikdad bin Esved'e ulaşır. 1037 (m. 1628) senesinde Cimmâne'de doğdu. Cimmâne, Nefaâve'nin köylerinden olup, Tunus'tadır. 1134 (m. 1722) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbeşinde Cum'a gecesi Cerbe'de vefât etti. Ders verdiği medresenin bahçesine defnedildi.

Cimmenî, ilim tahsili için Cezayir'e gitti. Orada Şeyh Abdullah bin Ebû Kâsım Cûlâlî'den ilim öğrendi. Sonra Zevâve'ye giderek, orada altı sene kaldı. Zevâve'de; Muhammed Sa'dî, Muhammed Magribî, Ebû Kâsım Kâdî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Kâhire'ye de ilim öğrenmek için giden Cimmenî, orada dokuz sene kaldı. Ezher'in ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Kırâat ilmini, Sultan Mezzâhî, İbrâhim Şebrâhaytî ve Ahmed Şebîbî'den öğrendi. Abdülbâkî Zerkânî'den; nahiv, beyân, usûl-i fıkıh, tevhîd, mantık ilimlerine dâir icâzetname aldı. Şeyh Muhammed Harşî'nin yanında uzun müddet ilimle meşgûl oldu. Ondan hadîs ilmi husûsunda icâzet aldı. Ezher'de talebe iken hacca gitti.

Cimmenî, birçok ilim elde edip, icâzetnameler aldıktan sonra, memleketine gitmek üzere İskenderiyye'den gemiyle yola çıktı. Gemi yolda battı. Fakat Cimmenî kurtuldu. Kıyıya çıkınca bayıldı. Ayılınca yanında bulunanlara kitaplarının ne olduğunu sordu. Kitapları çok idi. Fakat kitaplarının hepsi sulara gömülüp gitmişti. Sonra Kâhire'ye döndü. Yine birçok kitap te'min etti. Memleketine gitmek üzere ikinci kere yola çıktı ve sağ sâlim memleketine vardı. Kabîs'in yakınında bulunan Hamârane dergâhında kaldı. İnsanlar kendisinden çok istifâde ettiler. Sonra Cerbe denilen yere gitti. Gurabâ Câmii'nde ders verdi ve insanlara dinî bilgileri öğretti. Ba'zı hasedcilerin yüzünden bu câmiden ayrılmak zorunda kaldı. Talebeleri başka bir yerde yerleştiler. Fakat burası müsait bir yer değildi. Cerbe'ye, Murâd bin Hamûda Paşa'nın vekîli gelmişti. Bu zât Tunus'a dönünce, Murâd Paşa onun kendi yerine vekîl olarak hacca gitmesini emretti. Bunun üzerine o zât Murâd Paşa'ya; "Efendim! Eğer hayırlı bir iş yapmak isterseniz, Cimmenî için bir medrese yaptırırsanız çok iyi olur" dedi. Cimmenî'nin durumunu Murâd Paşa'ya tafsilatıyla anlattı. Murâd Paşa ona bu husûsta izin verdi. Bunun üzerine, Murâd Paşa'nın vekîli olan zât, medrese yaptırmak için Cerbe'ye gitti. Medreseyi yaptırmaya başladı. 1115 (m. 1714) senesinde medrese tamamlandı. Medresenin yanında Cimmenî'nin kalması için bir de ev yaptırıldı. Cimmenî bu medresede ilim yaydı. Her taraftan ilim öğrenmek için onun yanına geldiler.

Cimmenî, Muhtasar-ı Halîl ismindeki eseri talebelerine anlatarak, dokuz ay içerisinde bitirirdi. Senenin geri kalan kısmında hadîs-i şerîf okuturdu. Kardeşinin oğlu İbrâhim bin Muhammed Cimmeni, Ali Şâhid, Ali Fercânî ve Muhammed Garyânî, ondan ilim alan âlimlerdendir.

Emîr Ali bin Hüseyn, Cimmenî'nin ders okuttuğu medreseye çok önem verirdi. Burada ders alan talebelere ve kalanlara yiyecek ve daha başka husûslarda yardım ederdi.

Cimmeni, çok oruç tutardı. Sabah namazından önce kalkar, talebelerini, namaz kılıp derslerini mütalaa etmeleri için kaldırırdı. İhtiyâçlarını medresenin vakfından te'min etmez, memleketinde babasından kalan mîras ile geçimini sağlardı. Cimmeni, "Muhtasar-ı Halîl" isimli kitaba şerh yazmış, fakat bu şerhini tamamlayamamıştır.

---

1) Terâcimu müellifîn-it-Tûnusiyyîn cild-2, sh. 56

ÇATALCALI ALİ EFENDİ

Osmanlılar döneminde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırküçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ali'dir. Şeyh Muhammed bin Hasen-i Âlâi'nin oğludur. Çatalcalı Ali Efendi diye tanınır. 1041 (m. 1631) senesinde Çatalca'da doğdu. 1103 (m. 1692) senesinde Edirne'de vefât etti. Orada defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, ilk öğrenimini babasından gördükten sonra İstanbul'a geldi. Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'den uzun müddet ilim tahsil etti ve onun hizmetinde bulundu. Aklî ve naklî ilimlerde yükselip mülâzim (stajyer) olduktan sonra, âlimler arasına dâhil olup, 1073 (m. 1662) senesinde müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Girit seferinde ordu kadısı olarak vazîfelendirildi. Bir müddet sonra Selanik ve daha sonra Mısır kadılıklarına ta'yin edildi. 1081 (m. 1670) senesinde Rumeli kadıaskerliğine terfi ettirilerek İstanbul'a getirildi. 1084 (m. 1673) senesinde bu vazîfeden alındı. Aynı sene içinde hocası Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin şeyhülislâmlık vazîfesinden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Pâdişâh Dördüncü Mehmed Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Onüç seneye yakın bu şerefli vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttükten sonra, 1097 (m. 1685) senesinde bu vazîfeden alındı. Bursa'da köşesine çekilerek, tâ'at ve ilmî mütâlâalarla meşgûl oldu. Bir müddet sonra İstanbul'a gelerek istirahat etti. Sultan İkinci Ahmed Hân devrinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. İki ay kadar bu vazîfeyi yürüttükten sonra vefât etti.

Çatalcalı Ali Efendi aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, akıllı, zekî ve ileri görüşlü bir zât idi. Vermiş olduğu kararlarında ve sözlerinde doğru ve âdil olan Çatalcalı Ali Efendi, karârında kimsenin etkisi altında kalmazdı. Devlet işlerinde iltimas ve uygunsuz hareketlere şiddetle karşı idi. Bütün güzel huylarla ahlâklanmış faziletli bir zât idi.

Ali Efendi, Osmanlı ulemâsı arasında meşhûr ve mu'teber fetvâ kitablarından biri olan "Fetâvâ-i Ali Efendi" adlı eserin yazarıdır. Çatalcalı Ali Efendi'nin bu kıymetli eserindeki fetvâlardan ba'zıları şöyledir:

"Özür sahibinin abdesti, bir namaz vaktinin çıkması ile mi, yoksa namaz vaktinin girmesi ile mi bozulur?"

Cevap: "Namaz vaktinin çıkması ile bozulur" (Bidâye)

"Özür sahibi olan kimse güneş doğduktan sonra abdest alsa, bu abdest ile öğle vakti çıkıncaya kadar öğle namazı, nafile ve kaza namazları kılması caiz olur mu?"

Cevap: "Olur" (Bidâye)

"Bir kadın doğum yaptıktan sonra kırk günden önce lohusa kanı kesilip nifastan temizlense, gusledip namaz kılması lâzım olur mu? Yoksa kırk günü tamamlaması mı lâzımdır?"

Cevap: "Gusledip namaz kılmak lâzım olur." (Hülâsa, el-Bahr-ür-râik'da Nihâye'den naklen)

"Yarasından dolayı özür sahibi olan bir kimse, yarasını açıp silip hiçbir şey akmaz iken abdest alsa, yine akmadan mestlerini giyse, mestleri üzerine mesh etmesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olur?" (El-Bahr-ür-râik)

"Özür sahibi olan bir kimse, başka bir şeyden dolayı abdesti bozulunca, abdest almak isterse, bu sırada özrüne sebep olan akıntı kesilse, akıntı kesik iken abdest alsa, daha sonra özrüne sebeb olan yerden kan aksa abdesti bozulmuş olur mu?"

Cevap: "Olur." (Şerh-i Münyet-il-musallî lil-Halebî)

"Bu şekilde olan bir kimsenin, kanı yukarıda yazıldığı gibi aktıktan sonra, tekrar abdest almadan namaz kılsa, namazın iadesi lâzım olur mu?"

Cevap: "Olur."

"İkindi namazı kılındıktan sonra, güneşin çıplak gözle bakılabilecek şekilde kızıllaşması vaktine kadar olan zamanda, geçmiş namazların kaza edilmesine kerahet (mekrûhluk) var mıdır?"

Cevap: "Yoktur." (Mültekâ el-ebhur)

"Özür sahibi olmayan kimselerin, özür sahibi olan bir kimseye uyup namaz kılmaları caiz olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Kâdîhân)

"Misâfire, (Kurban bayramı ârife günü sabah namazından, bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar yirmiüç vakit farz namazdan sonra) teşrik tekbiri söylemek vâcib olur mu?"

Cevap: "Olur." (Mültekâ el-ebhur)

"Misâfir olan bir kimse, hâl ve vakti müsait iken sünnet-i müekkedeyi kılmak mı evlâdır, yoksa terk mi?"

Cevap: "Kılmak evlâdır." (Bezzâziyye)

"Zengin bir kadın ölünce, techiz ve tekfin masrafları kendi malından mı karşılanması lâzım olur, yoksa kocasının mı vermesi lâzımdır?"

Cevap: "Kocasının vermesi lâzımdır." (Kâdîhân)

"Bir kimse ölünce geriye bir kızı ve hanımı kalsa, kızı, babasının techîz ve tekfinine kendi malından belli bir miktar harcama yapsa, harcadığı kadar parayı babasının mirasından almağa kadir olur mu?"

Cevap: "Olur."

"Zengin bir adamın fakîr olan zevcesine, başkasının zekât vermesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olur." (Kâdîhân)

"Zeyd, malının zekâtı olan belli bir miktar parayı, fakir olan Amr'a vermesi için Bekr'e teslim etse, Bekr de Amr'a verse, Zeyd bu duruma pişman olsa, vermiş olduğu parayı Bekr'den geri almaya muktedir olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Şerh-üt-Tahtâvî)

"Nisaba mâlik olmayan fakir bir kimsenin, sadaka-ı fitr vermesi lâzım olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Mültekâ el-ebhur)

"Sefer mesafesinde bir belde ahâlisinden olan ellibeş yaşındaki bir kadın, yanında kocası veya mahremi bir erkek yok iken hacca gitmesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Hâniyye)

"Üzerine hac farz olan bir kadın, ana-baba bir kardeşi ile birlikte hacca gitmek isteyince, kocası mâni olabilir mi?"

Cevap: "Olamaz." (El-ihtiyâr şerh-il-Muhtâr.)

"Elli-altmış yaşında olup, kocası olmayan bir kadının, dâmâdı ile birlikte hacca gitmesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olur."

"Bir kadının, kız kardeşinin kocasına (enişte sine) görünmesi caiz olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Câmi'ür-rumûz)

"Zeyd vefât edince geriye zevcesi Hind ve diğer mirasçıları kalsa, Zeyd ile Hind'in oturdukları evde bulunan kadın ve erkek eşyaları için; Hind, benimdir deyip, diğer mirasçılar da Zeyd'indir deseler, iki tarafın da şâhidleri olmasa, kimin sözü mu'teberdir?"

Cevap: "Hind'in sözü mu'teberdir." (Hâniyye)

"Zeyd'in zeytin bahçesindeki olgunlaşmamış meyveyi, Amr'a satması sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Et-Tâtârhâniyye)

"Zeyd, bağında hâsıl olacak üzümü, çiçek iken Amr'a şu kadar liraya satsa, satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz."

"Zeyd, kısrağından doğacak olan tayı daha doğmadan Amr'a satsa, bu satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Bedâyi)

"Ölen Zeyd'in vârislerinden Amr, Zeyd'in ne kadar olduğu bilinmeyen mirasından hissesine düşecek kısmın Bekr'e satsa, satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (El-Muhît-ül-Burhanî")

"Zeyd, bahçesindeki olgunlaşmamış elmayı, olgunlaşınca ağacında terk şartıyla Amr'a satsa, satış sahih olur mu?"

Cevap: "Olmaz." (Hidâye)

"Zeyd tarlasına buğday ekse, yeşerdikten sonra daha çimen iken, olgunlaşınca tarlada terk etmek şartıyla Amr'a satsa, satış sahîh olur mu?"

Cevap: "Olmaz" (El-Bezzâziyye)

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 74

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1867

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 763

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild 7, sh. 188

5) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 519

6) Fetâvâ-i Ali Efendi, İstanbul 1324

ÇELEBİ-ZÂDE İSMÂİL ÂSIM EFENDİ

Osmanlı târih ve fıkıh âlimlerinden. Yetmişdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, İsmâil Âsım'dır. Osmanlı tarihçilerinden, Reîs-ül-küttâb (Dışişleri bakanı) olan ve Küçük Çelebi diye bilinen Mehmed Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Çelebi-zâde diye meşhûr olmuştur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1173 (m. 1760) senesinde İstanbul'da vefât etti. Molla Gürânî mahallesindeki medresesinin bahçesinde medfûndur.

İlk eğitim ve öğreniminden sonra, Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullah Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsîl edip mülâzım oldu. Yapılan imtihanı başarıyla kazanıp, 1120 (m. 1708)'de medrese ru'ûsunu (müderrislik diploması) aldı. Bu sırada Şeyhülislâm Ebû İshâk Kara İsmâil Nâim Efendi'nin kızıyla evlendi. Birçok medreselerde müderrislik vazîfesinde bulunduktan sonra, Yenişehir Fener kadılığına ta'yin olundu. 1152 (m. 1739) senesinde Bursa, 1157 (m. 1744) senesinde Medîne-i münevvere kadılıklarında bulundu. 1161 (m. 1748) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1170 (m. 1757)'de Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alınıp, Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1172 (m. 1759) senesinde Sadr-ı a'zam Koca Râgıp Paşa'nın teşvikiyle, Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından şeyhülislâmlığa ta'yin edildi Yaklaşık sekiz ay kadar, bu yüksek vazifeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken vefât etti.

Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Bu ilmî üstünlüğü yanında, nazm ve nesirde yüksek derece sahibi idi. Arabça, Farsça ve Türkçe dillerinde yazdığı birçok kıymetli şiirleri var idi. Vakanu'vis (târihî olayları ânında kaydeden kimse) ve tarihçi de olan Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'nin eserlerinin ba'zıları şunlardır, 1- Çelebi-zâde Târihi (Âsım tarihi): 1135 (m. 1722) ile 1146 (m. 1733) seneleri arasındaki Osmanlı târihi ile ilgili olayları anlatır. Bu eseri basılmıştır. 2- Dîvân: Arabça, Farsça ve Türkçe şiirleri bu eserinde toplanmıştır. Şiirleri umûmiyetle hikmetli sözleri ihtivâ etmektedir. 3- Hıtay Seyahatnamesi: Bu eser, Şahrûh zamanında 822 (m. 1419) senesinde Çin'e sefirlik vazîfesiyle giden ve iki sene 15 gün kalan, sonra yine Herat'a dönen Hoca Gıyâsüddîn Heffâşî adlı zâtın, "Acâib-ül-letâif" adlı seyahatnâmesini Dâmâd İbrâhim Paşa adına tercümesidir. 4- Münşeât (Mektûplar): 234 parça mektûbunun kâtibi tarafından derlenmiş hâlidir. 5- Târih-i Nevâdir-i-Çin-i Maçin tercümesi: üçüncü Murâd Hân devrinde yaşayan bir zâtın Farsça olarak yazdığı kitabının tercümesidir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 101

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 944

3) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 43

4) Osmanlı târih ve müverrihleri sh. 45

DÂMÂD-ZÂDE EBÜ'L-HAYR AHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed'dir. Kırkikinci Osmanlı şeyhülislâmı Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı ve Anadolu kadıaskerlerinden olan Çankırılı Dâmâd Mustafa Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Dâmâd-zâde diye şöhret bulmuştur. 1076 (m. 1665) senesinde İstanbul'da doğdu. 1154 (m. 1741) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan'da Nişancılar mahallesinde, evliyânın büyüklerinden olan Murâd-ı Münzevi hazretlerinin dergâhı bahçesindeki babasının kabri yanında defnedildi. Şimdi kabrinin bulunduğu yer harabe hâldedir.

Küçük yaşından i'tibâren ilim öğrenmeye meraklı olan Ahmed Efendi, ilk eğitim ve öğrenimini gördükten sonra, çeşitli medreselerde zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan ve âdet olduğu üzere değişik medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, kadılık mesleğine yöneldi. İlk önce Selanik kadılığı vazîfesinde bulundu. 1112 (m. 1700) senesinde Bursa kadılığına nakledildi. Bu vazîfede altı sene kaldıktan sonra, 1118 (m. 1706) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1122 (m, 1710) senesinde

Anadolu kadıaskerliğine terfi ettirildi. Dört yıl müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1126 (m. 1714) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yın edildi. Onbeş ay sonra bu vazîfeden alındıysa da, 1130 (m. 1717) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine iade edildi. Bir yıl sonra emekliye ayrıldı. 1136 (m. 1723) senesinde üçüncü defa Rumeli kadıaskerliği vazîfesine getirildi.

Şeyhülislâm Pasmakçı-zâde Abdullah Efendi vazîfeden alınınca, 1144 (m. 1732) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. İhtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfeden alınarak emekli edildi. Önce Büyükdere'de Kefeli köyündeki evinde, sonra Rumeli Hisarı'nda ve daha sonra da Sütlüce'deki evinde oturdu. Bu son evde vefât etti. Oğlu Feyzullah Efendi'ye de Dâmâd-zâde denir. Bu oğlu, şeyhülislâmlık yapmış, 1175 (m. 1761)'de Sütlüce'de vefât etmiş ve yaptırdığı dergâhın bahçesinde defnolunmuştur.

Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgi bulunmayan Dâmâd-zâde Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, âlim, fâzıl ve hayırsever bir zât idi. Sütlüce'de bir çeşme yaptırmıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2098

DÂMÂD-ZÂDE FEYZULLAH EFENDİ

Sultan Üçüncü Osman ve Üçüncü Mustafa Hân zamanlarında yaşayan Osmanlı âlimlerinden. Yetmiş birinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Feyzullah'dır. Altmışıncı şeyhülislâm Dâmâd-zâde Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi'nin oğludur. 1112 (m. 1700) senesinde Bursa'da doğdu. 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul Sütlüce'de vefât etti. Sütlüce deresinde yaptırdığı dergâhın bahçesinde medfûndur. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra, birçok medreselerde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek, ilk önce Galata kadılığı vazîfesine ta'yin edildi. 1143 (m. 1730) senesinde Bursa kadılığına nakledildi, İstanbul kadılığı vazîfesinde de bulunup, 1152 (m. 1740) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1163 (m. 1750) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Sultan Üçüncü Osman tarafından 1169 (m. 1755) senesinde, Vassaf Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makâmına getirildi. Doğruluk ve adâlet ile 1 yıl 1 ay 18 gün müddetle yürüttükten sonra, 1169 (m. 1756) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. İncir köyündeki evine çekilip, ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Kendi yerine ta'yin edilen Dürri-zâde Mustafa Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, 1170 (m. 1757) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu defa 11 ay 6 gün bu şerefli vazîfeyi îfâ etti. Daha sonra bu vazîfeden tekrar ayrılarak Sütlüce'deki evine çekildi. İbâdet ve tâatle meşgûl iken vefât etti.

Aklî ve naklî ilimlerde âlim olan Feyzullah Efendi'nin; "İlm-i Ebdâna" isimli bir eseri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 99

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2098

3) İlmiye salnamesi sh. 528

DEBBAĞ-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Osmanlılar döneminde yetişen tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Kırkbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Debbağ Şeyh Mahmûd Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Debbağ-zâde diye bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu. 1114

(m. 1702) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm civarında yaptırmış olduğu medresenin bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelen Mehmed Efendi, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Yüksek ilmî derecelere ulaştıktan sonra, birçok medreselerde müderrislik yaptı. 1077 (m. 1666) senesinde Şam, 1081 (m. 1670) senesinde Edirne ve 1085 (m. 1674)'de İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. 1090 (m. 1679) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1098 (m. 1687)'de Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Aynı sene içinde, Ankaravî Mehmed Efendi'nin vefâtı üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân'ın tahttan indirilmesiyle neticelenen yeniçeri ayaklanmasında, yeniçerilerin Sadrâzam Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın îdâmı için istedikleri fetvâyı vermeyip huzûrundan kovduğu için, yeniçerilerin baskısına dayanamayan Sultan İkinci Süleymân Hân tarafından, 1099 (m. 1688) senesinde vazîfeden alındı. Bu birinci şeyhülislâmlığı üç ay onbir gün sürdü. Yerine getirilen Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin yirmi gün sonra bu vazîfeden alınması üzerine, ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfede iki yıl, üç ay 24 gün kaldıktan sonra, vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Her iki şeyhülislâmlık müddeti 2 yıl 7 ay 5 gündür. Vazifeden ayrıldıktan sonra evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl olduğu sırada, İstanbul'da vefât etti.

Sultan Dördüncü Mehmed Hân ve ikinci Süleymân Hân zamanlarında şeyhülislâmlık vazîfesini yürütmüş olan Debbâğ-zâde Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve fazilet sahibi bir zât idi.

Fıkıh, tefsîr ve hadîs ilmine dâir yazdığı eserleri şunlardır: 1- Fetâvâ-i Nu'mâniye, 2- Fetâvâ-i Mecmûa-i Cedîde, 3- Reshât-ün-nasîh min-el-hadîs-is-sahîh, 4- Et-Tertîb-ül-Cemîl fî şerh-i terkîb-il-celîl lit-Teftâzânî: Nahiv ilmine dâirdir. 5- Tibyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 6- Haşiyetü alâ Cüz'ün-Nebe' min Envâr-it-tenzîl lil-Beydâvî fît-tefsîr.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 73

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2116

3) El-A'lâm cild-7, sh. 89

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 313

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 307

6) Brockelmann Sup-2, sh. 640

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 573

DÜLGER-ZÂDE MUSTAFA RIZÂEDDÎN EFENDİ

İstanbul'da yetişen âlim ve velîlerden. İsmi, Mustafa bin İbrâhim'dir. Resûlullahın (s.a.v.) âşıklarından idi. 1090 (m. 1679) senesinde Beşiktaş'ta doğdu. Babası mîmâr olduğu için Dülger-zâde denildi. Mustafa Rızâeddîn Efendi dünyâya gelmeden önce, babası bir rü'yâ gördü. Rü'yâda kendisine; "Senin sâlih bir oğlun dünyâya gelecek. Âlimlerden ve ârîflerden olacaktır. İsmini Mustafa koy ve terbiyesine ehemmiyet ver!" denildi. Babası rü'yâda kendisine yapılan tavsiyeye uyarak oğlunun ismini Mustafa koydu. Fakat İbrâhim Efendi, oğlunun doğduğu sene vefât etti. Mustafa Rızâ Efendi öksüz büyüdü. 1157 (m. 1744) senesinde Dülger-zâde Rızâ Efendi hastalandı. 1159 (m. 1746) senesi Muharrem ayının üçünde talebelerinden birinin evinde iken

hastalığı şiddetlendi. Hemen Beşiktaş'taki evine nakledildi. Bir müddet sonra yüksek bir sesle; "Allah" diyerek rûhunu teslim etti. Cenâzesinde, zamanın âlimleri ve velîleri hazır bulundu.

Mustafa Rızâ Efendi, ilk tahsilini tamamladıktan sonra, Sinân Paşa Medresesi'ne devam etti. Bu sırada, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin dergâhında talebe yetiştirmekle görevli Ya'kûb Efendi'nin emri ile, Odabaşı şeyhi Fenâî Efendi'nin derslerine devam edip, Celvetiyye yoluna girdi. Mustafa Rızâ Efendi'nin hâllerinde kemâl alâmetleri görülmeye başlayınca, hocası tarafından hilâfet verildi. Bu derece ile yetinmeyen Dülger-zâde, Fenâî Efendi'nin kendisine verdiği müjde üzerine, bir ara Beşiktaş Mevlevîhânesi şeyhi Muhsin Efendi'nin derslerine ve sohbetlerine katıldı. Bu arada Mesnevî'yi okudu. Riyâzet yoluna giren Dülger-zâde, Sinân Paşa Câmii'nde cemâate va'z ve nasihat vermeye başladı. Bir süre Mesnevî'yi ders olarak okuttu. Ayrıca, Telhîsî Abdullah Ağa'nın evinde imamlık yaptı. Osmanlı-Rus savaşında gazâya katıldı. Edirne'de Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Arab-zâde Allâme Efendi ile görüştü. Sülûk mertebesine geçmeye muvaffak olup, Nakşibendiyye yolunun âdabını da öğrendi.

Beşiktaş'ta Kanunî Sultan Süleymân Hân zamanında âlimlerden birisi tarafından yapılıp, Halvetiyye yolunun mensûplarına tahsis edilen bir dergâh bulunuyordu. Zamanla bu dergâh yıkıldı. Dülger-zâde Mustafa Efendi, bu dergâhı yeniden yaptırdı. Dergâhın yeniden yapılmasına 1114 (m. 1702) senesinde başlandı. 1151 (m. 1738) senesinde tamamlanan bu dergâh, bugün Neccar-zâde dergâhı diye tanınmaktadır.

Dülger-zâde, 1152 (m. 1739) senesinde Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Mekke-i mükerremede iken, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin üstünlüğünü anlatan "Zuhûrât-ı Mekkiyye" kitabını yazdı. Hicaz'a giderken Mısır'a uğradı. Yanında oğlu Şeyh Muhammed Sıddîk Efendi vardı. O sırada Mısır vâlisi olan Hekimoğlu Ali Paşa, Dülger-zâde'yi, husûsî hazırlattığı konakta misâfir etti. Ali Paşa, Mustafa Efendi'ye son derece hürmet ve ikramda bulundu. Mısır'dan Hicaz'a giderken, gemi Kızıldeniz'de karaya oturdu. Mustafa Rızâ Efendi'nin duâsı ile Allahü teâlâ gemiyi kurtardı. Medîne-i münevverede iki ay halvette (yalnızlıkta) kalan Dülger-zâde'de fevkalâde hâller görüldü. Dönerken Konya'ya uğradı. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi ve Nasreddîn Hoca'yı ziyâret etti. Sonra Seyyid Battal Gâzî'yi ziyâret etti. Buradan İznik'e geçti. Kâdiriyye yolunun şeyhi olan Eşref-zâde Abdullah Rûmî'nin kabrini ziyâret etti. Buradan da İstanbul'a gitti.

Mustafa Rızâ Efendi'nin dîvânı çok kıymetli bir eserdir. Dülger-zâde'nin sözleri âşıkanedir. Bilhassa Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede yazdığı şiirler, onun, o mübârek yerlerde daha fazla cezbe ve vecd hâline geldiğini gösterir. Diğer eserleri şunlardır: 1-Muhtasar-ül-vilâye tercümesi, 2-Zuhûrât-ı Mekkiyye.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 78

2) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 268

DÜRRÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Altmışikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Babasının ismi İlyâs'dır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1149 (m. 1737) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Karacaahmed kabristanında defnedildi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirdi. Kadıasker

Abdülkâdir Efendi'ye dâmâd oldu. Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olup, kadılık mesleğine yöneldi. Haleb kadılığı vazîfesinde bulundu. 1121 (m. 1709)'de Haleb kadılığından Mısır-Kâhire kadılığına nakledildi. 1129 (m. 1716) senesinde Mekke-i mükerreme, 1132 (m. 1719) senesinde İstanbul kadılıklarına ta'yin edildi. 1138 (m. 1725) senesinde Anadolu kadı-askerliğine getirildi. 1143 (m. 1730) senesinde Rumeli kadıaskerliği vazîfesine yükseltildi. Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından, Şeyhülislâm İshâk Efendi'nin vefâtı üzerine, 1147 (m. 1734) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesine ta'yin edildi, 1 yıl 5 ay 13 gün bu yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâletle yerine getirdi. Felç hastalığına tutulup, imza atamayacak derecede rahatsızlandı. Pâdişâh Birinci Sultan Mahmûd Hân tarafından, imza yerine mühür kullanmasına izin verildi. Ancak ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfe yapamayacak duruma geldiğinden, 1148 (m. 1736) senesinde vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Üsküdar'daki evinde istirahata çekildi. 1149 (m. 1737) senesinde tutulduğu felç hastalığından kurtulamayarak vefât etti.

Dürri Mehmed Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, insaf ve merhamet sahibi, ince rûhlu, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Dürrî Mehmed Efendi, Sultan Birinci Mahmûd Hân zamanında, yaklaşık birbuçuk sene şeyhülislâmlık vazîfesini adâlet ve doğrulukla yürüttü. Dürrî-zâde ailesi, devletin ilmiye teşkilâtını uzun müddet ellerinde tutmuştur. Yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi oğlu, seksenbeşinci şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi ve Seksenyedinci şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi torunlarıdır. Dürrî-zâde ailesinden daha sonra birçok kadıasker ve kadılar da yetişmiştir. Bu aileden en son yetişen, yüzyirmisekizinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Abdullah Efendi'dir. Dürri Mehmed Efendi'nin, kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 91

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2139

3) İlmiye salnamesi sh. 515

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Atâullah'dır. Yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin büyük kardeşi, doksansekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin amcasıdır. Dürri-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi diye meşhûr olmuştur. 1142 (m. 1729) senesinde İstanbul'da doğdu. 1199 (m. 1785) senesinde hacca gitmek Üzere yola çıkıp Gelibolu'ya geldiği zaman, tutulduğu hastalıktan kurtulamıyarak vefât etti. Cenâzesi İstanbul'a getirilip, Yazıcı-zâde Mahmûd Efendi'nin kabri yanında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Ba'zı medreselerde müderrislik ve Selanik kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1178 (m. 1764) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1183 (m. 1769) senesinde İstanbul kadılığına, 1188 (m. 1774) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1192 (m. 1778) senesinde Rumeli kadıaskeri olduysa da, kısa bir müddet sonra vazîfeden alındı. 1197 (m. 1783) senesinde tekrar aynı vazîfeye getirildi. Kısa zaman sonra "Reîs-ül-ulemâ"lığa yükseldi.

Şeyhülislâm Karahisâri İbrâhim Efendi'nin vefâtı üzerine, 1197 (m. 1783) senesinde pâdişâh Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1 yıl 10 ay 12 gün şeyhülislâmlık yaptı. 1199 (m. 1785) senesinde vazîfeden ayrıldı. Dürrî-zâde es-

Seyyid Atâullah Efendi; âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Yumuşak huylu, tevâzu ve hoşgörü sahibi idi. Cömert ve kerem sahibi olan Dürrî-zâde es-Seyyid Atâullah Efendi'nin, kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 108

2) İlmiye salnamesi sh. 551

DÜRRÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Yetmişikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa olup, Dürrî Mehmed Efendi'nin oğludur. Dürrî-zâde diye bilinir. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul'da doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı civarında medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren babasından eğitim ve öğretim görüp, aklî ve naklî ilimlerde yükseldi. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Babası şeyhülislâm olduktan sonra, kadılık mesleğine yönelip, ilk önce Galata kadılığına getirildi. Daha sonra, Edirne ve Mekke-i mükerreme kadılıkları vazîfesinde bulundu. Babasının vefâtını müteâkib, 1152 (m. 1739) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. 1159 (m. 1746) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin edildi. 1164 (m. 1750) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Sultan Üçüncü Osman Hân zamanında, 1169 (m. 1755) senesinde Şeyhülislâm Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Sekiz ay kadar bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1170 (m. 1756)'de vazîfeden ayrılıp Gelibolu'ya gitti. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında, Şeyhülislâm Tirevî Ebû Bekr Efendi-zâde Ahmed Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, 1175 (m. 1762) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. 4 yıl 11 ay 24 gün müddetle bu yüksek vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürütmekteyken, özel bir durum üzerine, 1180 (m. 1767) senesinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Yedi yıl kadar devlet hizmetinden ayrı kaldıktan sonra, Pâdişâh Birinci Abdülhamîd Hân zamanında 1187 (m. 1774)'de üçüncü defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu vazîfeyi yedi ay kadar yürüttükten sonra, ihtiyârlığı sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Aynı sene içinde İstanbul'da vefât etti. Şeyhülislâmlık müddeti, toplam 6 yıl bir ay 17 gündür.

Dürrî-zâde Mustafa Efendi, âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine bağlı, haram ve şüphelilerden kaçınır, âdil ve nezâket sahibi idi. Akşam namazından sonra yatsıya kadar seccade üzerinde oturup, Allahü teâlâyı zikreder ve duâ ederdi.

Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin, fıkıh ilmine dâir yazdığı "Dürre-i Beyzâ" adlı bir eseri vardır. Bu eserin yazma bir nüshası, Es'ad Efendi Kütüphânesi'ndedir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 400

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2140

3) İlmiye salnamesi sh. 529

EBE-ZÂDE ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının ellibirincisidir. İsmi, Abdullah'tır. Babası, Kâdı Mustafa Efendi'dir. Annesi, Sultan Dördüncü Mehmed'in doğumunda Haseki Sultan'a ebe olduğundan, Ebe-zâde diye bilinir. Balçık'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1126 (m.

1714) senesinde Trabzon'a giderken, Karadeniz'de çıkan şiddetli fırtınada bindiği gemi battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi, bu gemide boğularak vefât etti. Ebe-zâde Abdullah Efendi, zamanının âlimlerinden, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, çeşitli medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Sultan Dördüncü Mehmed Hân devrinde, 1096 (m. 1684) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. Sultan Üçüncü Süleymân Hân devrinde, 1100 (m. 1688) senesinde Mısır kadılığına, 1103 (m. 1691) senesinde Edirne kadılığına ta'yin edildi. 1106 (m. 1694) senesinde İstanbul pâyesiyle Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. Sultan İkinci Mustafa Hân pâdişâh olunca, Abdullah Efendi'yi Edirne'ye da'vet edip, 1106 (m. 1694) senesinde Anadolu kadı-askerliğine ta'yin etti. İki sene sonra 1108 (m. 1696) senesinde Rumeli kadı-askerliğiyle vazîfelendirildi. Daha sonra Kıbrıs'a gönderildi. Bir süre sonra Kıbrıs'tan Bursa'ya dönerken, Eskişehir'e gelince, Sultan Üçüncü Ahmed'in pâdişâh olduğunu öğrendi: Bursa'ya gitmeyip, İstanbul'a gitti.

1117 (m. 1705) senesinde yeniden Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1119 (m. 1708) senesinde Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Mehmed Sâdık Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi 2 yıl 5 ay 27 gün müddetle doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1122 (m. 1710) senesinde vazîfeden ayrıldı. Yerine Paşmakçı-zâde Ali Efendi getirildi. Ali Efendi'nin kısa bir müddet sonra vefâtı üzerine, 1124 (m. 1712) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi, 1 yıl 1 ay müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra 1125 (m. 1713) senesinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Her iki şeyhülislâmlık müddeti toplam 3 yıl 6 ay 22 gündür. Rumelihisarı'ndaki evine çekilip, gelen giden ziyâretçilerle ve ibâdetle meşgûl oldu. Bir müddet sonra Sultan Üçüncü Ahmed tarafından Trabzon'a gönderildi. Trabzon'a giderken çıkan şiddetli fırtınada bindiği gemi battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi boğularak vefât etti.

Âlim bir zât olan Ebe-zâde Abdullah Efendi'nin, kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) İlmiye salnamesi sh. 499

3) Râşid Târihi cild-4, sh. 23-27

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2098

EBÛ İSHAK İSMÂİL EFENDİZÂDE İSHAK EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi İshak'dır. Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğludur. Ebû İshak İsmâil Efendi-zâde diye bilinir. 1090 (m. 1679) senesinde İstanbul'da doğdu. 1147 (m. 1734) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm Câmii civârında babasının yaptırdığı İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil etti. Zamanındaki âlimler derecesinde yüksek ilme sahip oldu. 1111 (m. 1699) senesinde, Şeyhülislâm Seyyid Hacı Feyzullah Efendi'nin huzûrunda yapılan bir imtihanda yüksek başarı gösterip, âlimlerin dikkatini çekti. Müderrislik payesine ulaştı. Kâdılık mesleğini seçip, 1128 (m. 1715) senesinde İzmir ve Mekke kadılığına ta'yin edildi. 1135 (m. 1722) senesinde de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Bu sırada İbrâhim Müteferrika'nın kurduğu matbaada musahhihlik yaptı. 1141 (m. 1728) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin olundu. 1143 (m. 1730) senesinde İstanbul'da çıkan Patrona Halîl ayaklanmasından sonra vazîfesinden ayrılarak evine çekildi ve

sessiz bir hayat yaşamağa başladı. 1146 (m. 1733) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1146 (m. 1722) senesinde Şeyhülislâm Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi, 1 yıl 9 gün müddetle şeyhülislâmlık vazîfesini doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken, İstanbul'da vefât etti.

Ebû İshak İsmâil Efendi-zâde İshak Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, faziletli ve kültürlü bir zât idi. Fetvâ makamına yapılan müracaatlardan harç almaz ve hediye kabûl etmezdi. Ba'zı ihtiyâç sahibi kimselerin kalem masraflarını kendi kesesinden ödeyecek kadar cömert ve iyiliksever bir zât idi. Arabça ve Farsça lisânlarına tam hâkimdi. Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin büyük kardeşi ve Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde'nin dâmâdı idi. İlmî üstünlüğü yanında, şairliği ve hattâtlığı da var idi.

Eserleri: 1- Şifâ-i şerîf tercümesi: Bu esere "İstisfa" adı verilmiştir. 2-Kasr-ül-metin: Bostân-ül-ârifîn tercümesi. 3- Bi'setnâme, 4- Dîvân: Türkçe, Arapça ve Farsça yazılmış şiirlerini topladığı eseridir.

Onun şiirlerinden ba'zı beytler:

Hâlimi arz et sabâ dildâre Allah aşkına,
Sûziş-i dilden haber ver yâre Allah aşkına.

Ey tabîb-i hazık nabz âşiyân-ı derd-i dil,
Hasta-i hicrem bana bir çâre Allah aşkına.

Yukarıdaki beytlerin alındığı gazelin bir **mısra'**ı

"Keşf-i Esrâr eyleme, ağyâre Allah aşkına"

atasözü hâline gelmiştir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 90

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 899

3) İlmiye salnamesi sh. 514

EBÛ SA'ÎD-ZÂDE FEYZULLAH FEYZÎ EFENDİ

Osmanlı âlim ve şâirlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının kırkyedincisidir. İsmi Feyzullah'tır. Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi diye tanınmıştır. Şiirlerinde "Feyzî" mahlasını kullanmıştır. Yirmialtıncı şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin torunu, yirmidokuzuncu şeyhülislâm Ebû Sa'îd Efendi'nin oğludur. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da doğdu. 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul Fındıklı'daki evinde vefât etti. Eyyûb Sultan civarındaki aile mezarlığına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babası Ebû Sa'îd Efendi'den ve zamanın diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, kısa sürede ilmî üstünlüğe ulaştı. Müderris olup, 1055 (m. 1645) senesinde İstanbul'da Mihrimâh Sultan Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. 25 yaşına gelince, 1065 (m. 1655) senesinde Galata mevleviyyesine, daha sonra İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene vazîfeden alındı. Uzun bir müddet devlet me'mûriyetinden uzak kaldı. 1077 (m. 1666) senesinde Anadolu, 1097 (m. 1685) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir yıl kadar bu vazîfeden alındıysa da, 1098 (m. 1686) senesinde tekrar iade edildi. Sultan İkinci Süleymân Hân zamanında, 1101 (m. 1689) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 8 ay 14 gün süren şeyhülislâmlık vazîfesinden sonra, 1103 (m. 1691) senesinde Sultan İkinci Ahmed Hân

zamanında vazîfeden ayrılıp Bozcaada'ya gönderildi. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. Beşiktaş'taki evinde ikâmet etti. Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin vefâtı üzerine, 1103 (m. 1691) senesinde yeniden şeyhülislâmlığa getirildi. 2 yıl 2 ay 3 gün müddetle bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 1105 (m. 1693) senesinde vazîfeden ayrılıp, Sakız adasına gitti. Sakız adası düşman tarafından işgal edilince, Mısır'a gitti. Kısa bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'a dönüp Kandilli'deki evinde ikâmet etmekteyken, 1110 (m. 1698) senesinde vefât etti. Her iki şeyhülislâmlık müddeti, 3 yıl 10 ay 17 gündür.

Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, astronomi ve edebiyatta ihtisas sahibi idi. Şiir ve inşâda yüksek idi. Açık sözlü, fakat sert bir mizaca sâhib idi. İlimle uğraşmış olmasına rağmen, belirli bir eser bırakmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 76

2) Sicilli Osmanî cild-4, sh. 33

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3464

4) İlmiye salnamesi sh. 494

EBÜ'L-MEVÂHİB EL-HANBELÎ (İbn-i Bedr el-Müftî)

Şam'da yetişen Hanbelî mezhebi âlimlerinden ve müftî. İsmi, Muhammed bin Abdülbâki bin Abdülbâki bin Abdülkâdir bin Abdülbâki bin İbrâhim bin Ömer bin Muhammed el-Ba'lî ed-Dımeşkî olup, dedelerine nisbetle; İbn-ül-Bedr ve İbn-i Fakîh diye tanınır. Künyesi, Ebü'l-Mevâhib'dir. 1044 (m. 1634) senesi Receb ayında Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Orada yetişti. 1126 (m. 1714) senesi Şevval ayının yirmidokuzunda Çarşamba günü ikindi vakti orada vefât etti.

İlk olarak babasından Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrenen Ebü'l-Mevâhib, bundan sonra tecvîd ilimlerini de öğrendi ve Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İlim öğrenmek maksadıyla, Dımeşk'dan başka, Mısır, Mekke, Medîne ve başka yerlerde bulundu. Necmüddîn-i Gazzî, Muhammed Habbâz el-Batnînî, Şeyh İbrâhim el-Fettâl, İsmâil Nablüsî, Zeynel'âbidîn el-Gazzî, Molla Mahmûd el-Kürdî, Şeyh Eyyûb Halveti, Şeyh Ramazan Akkârî, Muhammed Necmüddîn el-Faradî, Muhammed üstüvânî, İbn-i Hamza, Abdüsselâm el-Lekânî, Abdülbâki bin Muhammed ez-Zerkânî ve daha birçok âlimden ders okudu. Çoğundan icâzet (diploma) aldı. Mısır'da ilim tahsil ederken, babası Dımeşk'da vefât etti. Bunu haber alınca Dımeşk'a geldi. Babasının yerine geçip, talebelere ders vermeye başladı. Sabah vaktinde husûsî, akşam ile yatsı arasında da umûmî olarak, talebelere ders verirdi. Akşam derslerinde Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i, İmâm-ı Süyûtî'nin "Câmi'u kebîr ve Câmi'u sagîr" isimli eserlerini, Şifâ-i şerîfi, İmâm-ı Nevevî'nin "Riyâz-us-sâlihîn" isimli eserini, İbn-i Miskeveyh'in Tehzîb-ül-ahlâk"ını ve daha başka kitapları okuttu. Hadîs, usûl-i hadîs, kırâat, ferâiz, fıkıh, nahiv me'ânî, beyân ve daha başka ilimlerde ders verdi. İnsanlar ondan çok istifâde ettiler. Talebeler çok olduğundan grublar hâlinde gelip ders alırlardı.

Rivâyet edilir ki: 1108 (m. 1696) senesinde Şam'da müthiş bir kıtlık oldu. Uzun bir müddet yağmur yağmadı. İnsanlar susuzluktan çok muzdarib oldular. Çok kimse, Allah rızâsı için üç gün oruç tutup, dördüncü gün oruçlu olarak yağmur duâsına çıktılar. Herkes namaz kılıp, yağmur yağması için Allahü teâlâya duâ ettiler. Ayrıca duâ etmesi için, Ebü'l-Mevâhib'e de ön tarafta bir kürs hazırladılar. Oraya çıkıp duâ etmeye başlayan Ebü'l- Mevâhib, sonunda ağlayarak ve sakalını tutarak; "Yâ Rabbî! Bu ihtiyâr kulunu halk arasında mahcûb etme!" diye yalvardı. Tam

bu esnada hava kararmaya, bulutlar görünmeye başladı. Allahü teâlânın izni ile üç gün devamlı olarak yağmur yağdı. Herkes suya doydu. Allahü teâlâ onun duâsını kabûl etmiş onun hürmetine insanları büyük bir sıkıntıdan kurtarmıştı.

Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî, nafakasını te'min etmek için ticâretle uğraşırdı. İlim öğrenmek ve sâlihlerin sohbetlerinde bulunmak husûslarında çok gayretli idi. Alış-veriş muâmelelerini tam uygun yapardı. İlim talebelerine, gizli olarak, çok sadaka verirdi. Her işini Allahü teâlânın rızâsına uygun olarak yapmaya dikkat eder, bu husûsta kınayanların kınamalarına aldırmazdı. Menkıbe ve kerâmetleri pek çokdur.

Rivâyet edilir ki: Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî'nin zamanında bulunan vâlilerden birisi, bâ'zı haksızlık ve zulümler yapmıştı. O zamanda bulunan ba'zı tüccârlar, vâlinin bu hâlini Ebü'l-Mevâhib'e anlattılar. O da bir mektûp yazarak vâliye gönderdi. O mektûbunda, zulüm ve haksızlıklardan vazgeçmesini tavsiye edip, ba'zı nasihatlerde bulundu. Fakat vâli bu mektûbu pek dikkate almadı. Bu hâl devam edince, tüccârlar ikinci defa Ebü'l-Mevâhib'e müracaat ederek artık dayanamayacaklarını, bir çâre bulmasını söylediler.

Bunun üzerine vâliye ikinci bir mektûp yazarak, tekrar nasihat ve tavsiyelerde bulundu. Bu mektûbu hizmetçisi ile gönderdi. Hizmetçi mektûbu götürdüğü sırada, askeriyenin ileri gelenlerinden bir zât ve daha başkaları da vâlinin yanında bulunuyorlardı. Mektûp vâliye çok te'sîr etti, ağır geldi. Orada bulunanlar da Ebü'l-Mevâhib'in hâlini, dînimizin emirlerine bağlılığını, ilmini, ibâdetini ve evliyâlık yolundaki yüksekliğini anlattılar. Bu sözler, vâliyi sâkinleştirdi. Ebü'l-Mevâhib'in sözleri (mektûbu) sebebiyle, kendisinde bir yumuşama hâli hâsıl oldu. Bundan sonra artık kimseye zulmetmemeye dikkat etti.

Ebü'l-Mevâhib'in eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1) Feyz-ül-vedûd (bu kitabını 1094 (m. 1682) senesinde yazmış olup, hocalarının isimlerini ve hâl tercümelerini anlatır), 2) Kavâ'id, 3) Kitâbetün alâ Sahîh-il-Buhârî, 4) Kevâkib-üz-zâhire fî âsâr-il-âhıre. Ayrıca, ba'zı âyet-i kerîmeler hakkında risaleleri ve başka eserleri vardır.

---

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 67

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 123

3) El-A'lâm cild-6, sh. 184

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 312

5) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 369

6) Brockelmann Sup-2, sh. 455

ES'AD EFENDİ (Ebû İshak Efendi-zâde Muhammed)

Osmanlı âlimlerinden. Altmışyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Muhammed Es'ad'dır. Şeyhülislâm Ebû İshak İsmâil Efendi'nin oğlu, yine Şeyhülislâm İshak Efendi'nin birâderidir. Ebû İshak Efendi-zâde diye bilinir. 1096 (m. 1685) senesinde İstanbul'da doğdu. 1166 (m. 1753) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da Sultan Selîm civarında babası tarafından yaptırılan İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde, babasının kabri yanına defnedildi.

Küçük yaştan i'tibâren, babasından ve Mutavvelci Mehmed Efendi gibi birçok âlimden ilim tahsil etti. Aklî ve naklî ilimlerde yükseldikten sonra mülâzim (stajyer) olup, 1122 (m. 1710) senesinde yirmialtı yaşındayken hâriç rütbesiyle müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik

yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Babası şeyhülislâm olunca, teftiş-i haremeyn ve fetvâ emînliği vazîfesine getirildi. Daha sonra Selanik kadılığına ta'yin edildi. Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. 1147 (m. 1734) senesinde Sadrâzam Mehmed Paşa'nın Adakale (Birinci Mahmûd Hân devri Osmanlı-Avusturya harbi) seferinde ordu kadılığı vazîfesini yaptı. 1150 (m. 1737) senesinde Anadolu, 1157 (m. 1744) senesinde Rumeli kadıaskerliklerine getirildi. 17 ay sonra bu vazîfeden alındıysa da, kısa bir müddet sonra tekrar iade edildi. 1161 (m. 1748) senesinde Şeyhülislâm Ak Mahmûd-zâde Mehmed Zeynel'âbidîn Efendi'nin ayrılması üzerine, şeyhülislâmlığa ta'yin olundu, 1 yıl 22 gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1162 (m. 1748) senesinde vazîfeden ayrıldı. İstanbul'a dönüp incir köyündeki evinde ikâmet etmekte iken vefât etti.

Es'ad Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, cömert bir kimse idi. Atâ binmek ve silah atmak husûsunda maharet sahibi idi. Şairliği de olan Es'ad Efendi'nin kasîde ve şiirleri vardır.

Muhammed Es'ad Efendi'nin, değişik konulara dâir yazdığı eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1- Lehcet-ül-lügat: Türkçe'den, Arapça ve Farsçaya hazırlamış olduğu lügattir. Bu eseri 850 sahife olup, 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. 2- Tefsîr-i sûre-i Yâsîn, 3- Tefsîr-i Âyet-el-Kürsî. 4- Tefsîr-i âyet-in-Nasr, 5- Nazîre-i Etvâk-üz-Zehebî liz-Zemahşerî, 6- Gülzâr-ı İbrâhim, 7- Hemziyye ve Lâmiyye kasideleri, 8- Zübdet-ül-lehçe: İki cildlik bir lügattir. 9- Dîvân, 10- Bülbül-nâme.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 247

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 908

3) Devhat-ül-meşâyıh sh. 96

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 238

5) Keşf-üz-zünûn sh. 1349

6) İlmiye salnamesi sh. 524

ES'AD HOCA EFENDİ (Yanyalı)

Osmanlı Devleti'nde yetişen din ve fen âlimi. İsmi, Muhammed Es'ad bin Ali veya Es'ad bin Muhammed bin Ali'dir. Bugün Arnavutluk sınırları dahilindeki Yanya şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Yanyalı Hoca Es'ad Efendi nâmıyla meşhûr oldu. 1143 (m. 1730) senesinde vefât etti.

İlim sahibi bir aileye mensûb olan Hoca Es'ad Efendi, din ve âlet ilimlerini, memleketinde, müftî Mehmed Efendi ve müderris İbrâhim Efendi'den öğrendi. 1098 (m. 1688) senesinde İstanbul'a geldi. Akşehirlizâde İbrâhim Efendi'nin talebeleri arasına katıldı. Arkadaşları arasında ilk sırayı aldı. Akşehirlizâde İbrâhim Efendi'den icâzet alarak me'zûn oldu. Müderrislik vazîfesi verildi. Fen ilimlerine merakının çokluğundan, bir taraftan müderrislik yaparken, diğer taraftan eski Tekirdağ müftîsi Mehmed Efendi'den matematik ve kozmoğrafyayı, Müneccimbaşı Mehmed Efendi'den de irtifa usûlünü öğrendi. Rumca ve Arabcayı Yanya'da öğrenmişti. Molla Müncel'den de Farsçayı öğrendi. Din ve fen ilimlerinde çok ilerledi. Fıkıh, kelâm, astronomi ve matematik bilgilerinde âlim oldu. Onun ilimdeki yükselmesi dikkate alınarak, 1111 (m. 1699) senesinde, yüksek medreselere talebe hazırlayan Eyyûb Sultan Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 1138 (m. 1725) senesinde de Galata kadılığı verildi. Bu sıralarda İbrâhim Müteferrika, Türkiye'de ilk matbaayı kurmak için hazırlık yapıyordu. O zamana kadar İstanbul'da çok sayıda hattât

bulunması (ba'zı araştırıcılara göre doksanbin) ve o zamanlar çok ibtidâî olan matbaadan daha serî kitap yazılması sebebiyle, matbaaya rağbet edilmemişti. Üstelik başlı başına bir sanayi kolu denilebilecek hattâtlığın (kitap yazma işinin) ve yan kolları olan cildcilik, nakkaşlık gibi meslek erbâbının birden bire açığa çıkıp işsiz kalması, memleket içinde ekonomik buhranlara sebep olabilirdi. Hâlbuki Avrupa'da ilimle uğraşanların sayısı çok olmadığı gibi, kitap yazma işinde çalışan fazla kimse de yoktu. Dolayısıyle Avrupalı için matbaa, ekonomik bir çöküntü getirmiyordu. Ancak papazların muhalefeti ile karşılaşılıyordu. Hattâ Cizvit (katolik) misyonerlerinin kışkırtmasıyla yeniçeriler, Rum-Ortodoks Patriği'nin kurdurduğu matbaayı, kuruluşundan bir sene sonra, 1038 (m. 1628) senesinde tahrib ettiler. Müslüman ahâli, matbaayı bir ihtiyâç olarak görmediği için o zamana kadar kurmadılar. Matbaanın geç gelmesi, müslümanların karşı çıkmasından dolayı değildir. Osmanlı Devleti'nin en yüksek dînî makamı olan şeyhülislâmlık makamında bulunan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin, Sadrâzam Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa'nın ve pâdişâhın, matbaayı tasvip edip, kurucusu İbrâhim Müteferrika'yı teşvik etmeleri, müslümanların lüzumunda bu işe nasıl gönül ve destek verdiklerini göstermektedir. Yalnız fen ve âlet ilimlerine dâir eserlerin basılmasına müsâde edilerek, dînî eserlerin hattâtlara bırakılması da, yazı yazarak geçimini te'min edenlerin korunduğunu göstermektedir.

İlk defa matbaa kurmak için İbrâhim Müteferrika teşebbüs ve müracaat etmiş ve kendisine hem şeyhülislâmın fetvâsı hem de pâdişâhın fermanı verilmişti. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin en yüksek dînî hizmetlerini îfâ etmiş olan, eski Galata kadısı Yanyalı Hoca Es'ad Efendi ile, eski İstanbul kadısı Molla İshak Efendi ve eski Selanik kadısı Molla Sâhib Efendi gibi her ilimde söz sahibi kimselerden musahhihler ta'yin edildi, "İbrâhim Müteferrika'nın bastığı eserlerin, bu seçkin kimselerin kontrolünden geçmesi, basılan kitapların halkın i'timâdını te'min etmesinde mühim rol oynadı.

Matbaanın ilk kuruluşunda böyle mühim bir işte çalışan Es'ad Hoca Efendi, aynı zamanda, Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa'nın kurduğu yirmibeş kişilik tercüme hey'etinde de üye idi.

Es'ad Hoca Efendi, din ve âlet ilimlerinde çok ilerlemiş, Arab, Fars, Latin, Türk ve Avrupa'da yeni yeni ortaya çıkarılan bilgiler ve buluşlarla birlikte, klasik kaynakları da tarayarak, her husûsta bilgi sahibi olmuştu. Es'ad Hoca Efendi, ba'zı klasik kitapları Türkçeye tercüme etti. İbn-i Sina'nin tıbba dâir, "Eş-Şifâ" adlı eserini Türkçeye çevirdi. "Hikmet-ül-işrâk" kitabını şerhetti. "Metâli'ül-envâr"

"Kütüb-i semâviyye ve hikmet-i tabiiyye" ve "Şerh-ül-Envâr" adlı eserleri Türkçeye tercüme etti. Çok güzel şiirler yazıp, şiirlerini Dîvân'ında topladı. Ayrıca Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa ve Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin teşvikiyle, Aristo'nun "Fizik" adlı kitabını, Yunancadan Arabçaya tercüme ve şerhetti. Bu eserlerden başka, Manzûme-i Şehdî"ye bir şerh yazıp, Rumcaya tercüme etti. "Hâşiye-i İsbât-ı vâcib" ve "Risâle-i tâhûtiye" adlı kitaplar da onun eserleri arasındadır.

Her müslüman gibi, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda bulunmak için çırpınan Es'ad Hoca Efendi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına riâyette çok titiz davranırdı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye için Nakşibendiyye yoluna mensûb büyüklerin sohbetlerinde bulundu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklandı. Herkese iyilik yapar, elinde olanı Allah rızâsı için vermekten sakınmazdı. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olur, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak vakitlerini kıymetlendirirdi.

Es'ad Hoca Efendi, yazmış olduğu pek kıymetli eserler yanında, mümtaz talebeler de yetiştirdi. Oğlu matematik âlimi Mehmed Efendi ve meşhûr fen âlimi Vesim Abbâs Efendi, onun talebeleri arasındadır.

Es'ad Hoca Efendi'nin beytlerinden biri şöyledir:

"Anlamaz feyz-i Hüdâyî, sırrın idrâk eylemez,
Girmeyenler halkay-ı tevhîde Allah aşkına."

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 205

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 248, cild-9, sh. 49

3) Osmanlı Müellifleri cild 1, sh. 234

4) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 332

FAKÎRULLAH

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, İsmâil bin Kâsım bin Abdülcemâl'dir. Fakîrullah diye tanınır. 1067 (m. 1656) senesinde Siirt'in Tillo kasabasında dünyâya geldi. Babasının yerine müderrislik yaparak binlerce talebe yetiştirdi. Tasavvuf yolunda yükselerek evliyâlıkta Gavs makamı denilen üstün derecelere sahip oldu. 1147 (m. 1734) senesinde doğduğu yer olan Tillo'da vefât etti.

Dedesi Molla Abdülcemâl, Peygamber efendimizin amcası Hazreti Abbâs'ın (r.a.) torunlarındandır. Zâhirî ilimlerde âlim idi. Tillo'da müderrislik vazifesi yapıyordu. Oğlu Mevlânâ Kâsım'ı yetiştirerek âlim olmasına vesile oldu. Kâsım da babasının vefâtından sonra yerine geçerek talebe okutmağa başladı. 1067 senesinde Receb-i şerîfin ilk Cum'a gecesi, ya'nî Regâib gecesi bir oğlu dünyâya geldi. İsmini İsmâil koydular. Annesi ona, besmelesiz süt emzirip, yemek yedirmedi. Babası Mevlânâ Kâsım onu küçük yaşta yetiştirmeye, ilim öğretmeğe başladı, İsmâil Fakîrullah yirmidört yaşına kadar zâhirî ilimlerde âlim ve bâtınî ilimlerde mütehassıs bir velî olarak yetişti. İbâdetlerinden büyük bir lezzet alır, zevk ile yapardı. Anne ve babasının hukukunu gözetir duâ ve rızâlarına kavuşmak için çok gayret gösterirdi.

1071 (m. 1660) senesinde babası Mevlânâ Kâsım hazretleri vefât edince, yerine geçerek müderrislik yapmağa başladı. O sene evlendi. İsmâil Fakîrullah hazretleri haramlardan çok sakınır, hattâ şüpheli korkusuyla mübahların dahî fazlasından kaçınırdı. Tarlasını abdestli olarak eker, biçer, hasadını kaldırır, öşrünü verdikten sonra un hâline getirmek için el değirmeninde bizzat kendisi çalışırdı. O undan hamur yoğurup ekmek yapar, böylece yiyeceklerine hiçbir şüphe karışmamasına çok dikkat ederdi. Üzüm bağının işlerini dahî kendisi görür, olgunlaşan üzümleri hayvanların hakkı geçer korkusuyla bizzat kendi sırtında taşırdı. Yiyecek olarak taze veya kuru üzüm ile iktifa ederdi. Her Cum'a günü gusl abdesti almayı yaz, kış hiç aksatmazdı. Gecelerini hep ibâdetle, gündüzlerini oruçlu olarak geçirirdi. Allahü teâlâyı bir an unutmaz, gâfil olmazdı. Rabbini hatırlamak onun gıdası ve en büyük zevki idi. Kırk yaşına kadar böyle devam etti. Kırk yaşında iken latîf mizacı değişip kırk gün yemedi, içmedi ve konuşmadı. Kendinden habersiz olarak yattı. Kırk gün sonra mübârek gözünü açıp bir tas su içti ve ekşi nar isteyip ekmekle yedi. Ondan sonraki günler her çeşit yemekten orta derecede yiyerek kırksekiz yaşına kadar böyle devam etti.

Kırksekiz yaşında olduğu 1114 (m. 1702) senesi Şa'bân ayının ilk Cum'a gecesi idi. Akşam namazından sonra komşularından birine ta'ziyeye gitmişti. Yatsı olmadan câmiye gitmek için

ayrılan İsmâil Fakîrullah hazretleri karanlıkta evin avlusuna çıktı. Avluda, içinde su olmıyan onbeş metre derinliğinde içi boş ve ağzı açık bir kuyu vardı, İsmâil Fakîrullah, karanlıkta bu kuyuyu takdîr-i ilâhî farkedemiyerek içine düştü. Fakat Allahü teâlânın koruması ile vücûdunun hiçbir yerine birşey olmadı. Sâdece sol kaşının üzerinde ince bir sıyrık vardı. Burada kendisini Allahü teâlânın celâl sıfatıyla imtihan ettiğini anlıyan İsmâil Fakîrullah, bu kadar yüksekten bir sıyrık ile kurtulmasına hamd ederek Allahü teâlâya secdeye kapandı, hulûs-ı kalb ile Rabbine sığındı. O anda etrâfında ma'nevî bir meclis kuruldu. Hızır aleyhisselâm, Abdülkâdir-i Geylânî, Cüneyd-i Bağdadî hazretleri gibi pekçok velînin rûhları orada hazır oldular. Kuyunun içi genişleyip yemyeşil bir nûra garkoldu. Evliyâlıkta Gavs makamı denilen derecelere kavuştuğu müjdelendi. Kendisine muhabbet şerbeti içirdiler. Böylece zamanın evliyâsının sultânı oldu. O, bu hâlde iken saatler geçti. Câmide yatsı namazını kılmak için bekliyen cemâat, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin gelmediğini görünce evinden ve komşularından soruşturdular. Bulamayınca da aramaya başladılar. Dokumacılık yapan bir usta, kuyunun içinden tatlı bir sesin geldiğini farkedince komşularına haber verdi. Herkes kuyunun başına mumlarla birikti ve kuyuya inerek İsmâil Fakîrullah'ı oradan çıkardılar.

İsmâil Fakîrullah, kuyuda içtiği muhabbet şerbetinin te'sîriyle sekiz sene istiğrak (dünyâyı unutarak kendinden geçme) hâlinde devamlı mest olup, kaldı, insanlardan tamamen uzlet edip, hanım ve evlâdından bile ayrı kalmaya başladı. Sâdece büyük oğlu Abdülkâdir Efendi huzûruna girip hizmetiyle şereflendi.

İsmâil Fakîrullah, bu istiğrak hâlinde iken söylediği bir kasidede kuyuda olanları şöyle anlattı:

"Allahü teâlânın aşkı ile kendimden geçmiş bir hâlde iken, duvarı mermer taşlarla örülmüş kuyuya düştüm.

Onbeş metre kadar derin olduğu hâlde, kendimi bir karış yerden düşmüş gibi hissettim.

Düştüğüm an, kuyudan ilâhî yeşil bir nûr yükseldi. Öyle ki, verdiği aydınlığı birçok nûrlar veremezdi.

O gece, benim için Kadr gecesi kadar kıymetlidir. Çünkü, Allahü teâlâ bana orada pekçok lütuf ve ihsânlarda bulundu.

Bu lütfun bereketiyle okyanusların dibinde ve semâvâtda bulunan herşey gözlerimin önüne getirilerek gösterildi.

Allahü teâlâ bana o gece öyle büyük ni'metleri ihsân etti ki, onu, daha önce yaşıyan evliyâsının çoğuna vermedi.

Bir anda etrâfımda kurulan ma'nevî mecliste, Hızır ve İlyas aleyhisselâm, Abdülkâdir-i Geylânî, Ahmed Rıfâî ve Cüneyd-i Bağdadî hazretleri bana çok ikramlarda bulundular ve müjdeler verdiler.

Şeyh Hamza Kebîr hazretleri elinde yeşil âsâsıyla, arkasında da ona mensûp olanların hepsi geldi ve hâlimin güzelliğine hayran kaldılar.

Yanında yıldız gibi parlıyan oğlu Şeyh Mücâhid, Şeyh Mûsâ ve Şeyh Muhammed Radî de vardı.

Çok sevdiklerimden ve makamları yüksek olan Şeyh Bürhan, Şeyh Âlemeyn ve Halîl Ferd dahî yanıma gelerek bu meclisin sonuna kadar bana izzet ve ikramlarda bulundular.

Önlerinde Şeyh Hasen'in bulunduğu Fatiriyyûn'lar da ziyâretime geldiler. Hepsi cübbelerini giymiş bir hâlde idiler.

Ayrıca Veysel Karânî hazretleri, Şeyh Hasen Hutvî, Şeyh Mustafa Kürdî ve Şeyh Neccâr bin Neccârî de orada hazır oldular.

Hâlid bin Velîd hazretleri elinde demir bir âsâ ile teşrîf buyurdu. Hepsi de bana ihsân edilen ni'metlere hayran oldular.

Etrâfıma saf saf dizilip ellerinde ilâhî şerbetle dolu kadehler tutuyorlardı. Ben ise, onların ortasında ve bakışları altında olduğum hâlde, Allahü teâlânın zikri ile meşgûl olup tefekkür ediyordum.

Hepsi de, ellerindeki şerbeti içmemi bekliyorlardı."

İsmâil Fakîrullah hazretleri, istiğrak hâlini bıraktıktan sonra dostlarıyla görüşmeğe başladı. Onlara, Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yoluna çok benziyen kendine mahsûs "Üveysiyye" yolunun âdabını öğretmeğe başladı. Pekçok talebeleri arasında ençok sevdiği ve hizmetine müsâade ettiği Molla Osman (İbrâhim Hakkı hazretlerinin babası) ve Molla Muhammed idi. Bu talebeleri kendisine on sene hizmet etmekle şereflendiler. Molla Osman, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin teveccühlerine kavuşması ve onun duâsını alıp talebesi olmakla şereflenmesi için memleketi Erzurum'dan henüz küçük olan İbrâhim Hakkı'yı da getirtti. O da hizmet etmeye başladı. Molla Osman ve Molla Muhammed hocalarına hizmetin onuncu) yılında, her ikisi de bir hafta içinde vefât ettiler. Cenâze namazlarını hocaları kıldırdı.

Onlardan sonra daha küçük yaşta olan İbrâhim Hakkı, İsmâil Fakîrullah'a hizmet etmiye, onun hasta kalblere şifâ olan sözleri ile olgunlaşmağa ve yetişmeğe başladı.

Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocam İsmâil Fakîrullah hazretlerine hizmetimin üçüncü senesi idi. Bağbozumu zamanı Sonbahar aylarında idik. Tillo kasabasının kuzey tarafında dört saatlik mesafede bir kale vardı. Şirvan beyi bu kaleyi müdâfaa ediyordu. Van paşası itaatsizliği sebebiyle Şirvan beyine ceza vermek için bin kadar askerle kaleyi kuşattı. Topa tutmak istiyordu. Şirvan beyi durumu hazret-i Fakîrullah'a bildirerek paşaya mâni olmasını istirhâm etti ve duâ talebinde bulundu. Bunun üzerine hocam, paşaya bir mektûp gönderdi. Mektûpda; "Ümmet-i Muhammed'in fukarasına merhamet edesin. Bağlarını yağma etmeden çekip gidesin. O âsî olan beyin cezasını âhırete bırakasın" yazıyordu. Mektûp paşaya ulaştığında kuşluk vakti idi. Paşa mektûbu okudu. Fakat hocamın ricasına hiç aldırış etmeyip; "Ben buraya sultânın emriyle gelmişim. Kaleyi, bu âsî beyin başına yıkmalıyım" dedi. Geri dönüp gitmedi.

Paşa, topçularına "Ateş" emri verdi. Atılan toplardan bir tanesi kale duvarına çarpınca parçalandı. Parçalardan biri geri teperek paşanın atına isâbet etti. O anda altındaki at öldü. Arkasından gökyüzünde bulutlar toplanmaya, kısa bir müddet sonra da şiddetli ve iri iri dolu yağmağa başladı, iki saat aralıksız yağan dolu, kale dışında ne kadar insan varsa perişan etti. Doludan hayvanlar kaçacak, sığınacak yer aramağa başladılar. Askerler, kaçan atlarını yakalamak için peşinden koştular. Bu sırada kabarıp büyüyen seller askerlerin çadırlarını söküp götürdü, işte bu hâdiselerden sonra paşanın aklı başına geldi. Yakaladıkları bir ata binip yanına sekiz asker aldı. Doğru Tillo'ya hocam Fakîrullah hazretlerinin huzûruna gitmek üzere yola çıktı. Ancak akşam üzeri Tillo'ya girdi. Önce babam ile kaldığımız bizim hücreye geldi. Babamla, hocamızın huzûruna çıktılar. Paşa kan ter içinde, perişan bir hâlde idi. Boynu bükük bir vaziyette üstadımızdan özür dilemeye başladı. Hocamız ise hiç iltifât etmedi, sâdece; "Ey zâlim! Sen

Allahü teâlâdan korkmaz mısın?" buyurdu. Paşa sıtmaya tutulmuş gibi titremeye başladı ve babamın işâreti ile geldiği gibi perişan bir hâlde huzûrdan çıktılar. O gece bizim hücrede kaldı. Sabaha kadar babamla hiç uyumadılar. Bir ara Paşa dedi ki: "Ben, Sultan Ahmed Hân'ın sohbetinde bulunur, hizmetiyle şereflenirdim. Yemîn ederim ki, sizin hocanız gibi heybetli bir kimse görmedim." "Bir musibet, bin nasîhattan daha te'sîrlidir" sözüne uygun olarak sabahleyin geldiği gibi geri gitti. Hocamızın himmeti ve duâları bereketiyle Şirvan beyi, paşa'nın şerrinden kurtuldu. Paşa da, Allahü teâlânın sevdiği bir velî kulunun sözünü dinlememenin cezasını fazlasıyla çekti."

Yine İsmâil Fakîrullah hazretlerinin talebesi olan Ma'rifetnâme sahibi İbrâhim Hakkı anlattı: "Hocamın huzûrunda hizmetle şereflenmemin dördüncü senesi sonbaharıydı. Evlerin damları üzerinde bir miktar bulgurumuz serilmiş, kurutuluyordu. Ayın onikinci gecesi mehtaplı bir havada Cum'a akşamı yatsı vaktini bekliyordum. Vakit girince minareye Ezân-ı Muhammedî'yi okumak üzere çıktığımda Tillo'nun doğu tarafının yağmur bulutları ile kaplanmış olduğunu ve herkesin kendi zâhirelerini damlardan toplamak için acele ettiklerini gördüm. Ezân-ı şerîfi acele ederek okudum. Hocamızın bulgurlarını toplamak için yardıma gitmek istiyordum. Minareden aşağı indiğimde üstadımız, erkek çocuklarını, torunlarını, hizmetçilerini toplamış bekliyorlardı. Onlara; "Efendim! Yukarı mahalledekiler yağmur yağabilir korkusuyla bulgurlarını topluyorlar" dedim. Hizmetçilerden biri yavaşça; "Biz de o tedbire başvurmak istedik. Fakat hocamız bize mâni oldu. "Bulguru, yağmuru bırakıp câmiye gidiniz, Cum'a gecesine ta'zim edip hürmet gösteriniz" buyurdu" dedi. Hep birlikte câminin sofasında yatsı namazını kıldık. Sonra gökyüzünü incelemeye koyulduk. Tillo üzerinde bulut ikiye ayrıldı. Evlerin bulunduğu kısımda zerre kadar bulut kalmadı. Biraz sonra şiddetli bir yağmur başladı. Tillo'nun etrâfında seller aktığı hâlde kasabamızın üzerine bir damla bile yağmur düşmedi. Böylece Allahü teâlâ, o sevdiği kulunun hürmetine kasabamızın halkına aydınlık ve rahatlık ihsân eyledi."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocamın hizmetine gelişimin altıncı senesi ki, onbeş yaşında idim. Bir bahar günü idi. Aklî dengesini kaybetmiş deli bir bey, otuz kadar hizmetçisiyle hocamızı ziyârete geldi. Dergâhın kapısından izin almadan içeri girip herhangi bir edebe riâyet etmeden, hocamıza; "Güzel canım! Seni nasıl bulacağımı merak eder, dururdum. Meğer ki buradasın. Allah rızâsı için bir kalk da güzel boyunu göreyim. Sonra bu tatlı canımı sana kurban edeyim" dedi. Mübârek hocamız Allahü teâlânın ism-i şerîfini duyar duymaz ayağa kalktı. Bey ise hocamızın hemen ellerine sarıldı, öpmeğe başladı, sonra da düştü bayıldı. Üstadımız hizmetçilere işâret edip; "Bu emîri misâfir odasına götürüp yatırınız. Üzerine de çok yorgan örtünüz, uyusun ve aklı başına gelsin" buyurdu. Hocamızın emrini derhal yerine getirdik. Günlerdir uyku uyuyamıyan bey, altı yorgan altında altı saat uyudu. Bu sırada hocamız bir tabak içinde kuru üzüm getirtti. Üzümlere Kur'ân-ı kerîmden ba'zı âyet-i kerîmeler ve duâlar okudu. Sonra da bana; "Molla İbrâhim! O mecnûnun yatağının başucuna otur. Uyandığında ne isterse onu sana verelim gel, götür" buyurdu. Bunun üzerine misâfirin odasına girdiğimde o da uyandı ve; "Ben, Şeyh'in önünde tabak içinde bulunan kuru üzümleri isterim" dedi. Hocamın huzûruna gidip, durumu arzettim. Tabağı verdiler, götürdüm. Hiç kalmayıncaya kadar yedi, bitirdi. Sonra kalkıp abdest aldı. Aklı başına geldi. Altmış gündür namaz kılmayan mecnûn, o günün öğle namazını kıldı. O gece bizimle beraber kaldı. Sabahleyin babamın yanında hocamızın huzûruna veda etmek üzere gittiler. Fakat cesâret edip içeri giremedi. Utancından içeri dahi bakmayıp, ayak üzerinde kararsız bir hâlde durdu. Bir müddet sonra kapının eşiğini öpüp, sürûr ile memleketine gitti. Hocamızın himmeti ve duâsı bereketiyle aklı başına gelip beyliğini devam ettirdi."

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Onaltı yaşında idim. Bir yaz günüydü. Sıhranlı Şeyh Ali Efendi isminde mübârek bir zât elliiki talebesiyle hacdan geldi. Öğleye yakın hocamız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin huzûruna girdiler. Ali Efendi içeriye girince selâm vermedi, konuşmadı, el öpmedi, müsâfeha yapmadı. Edeb ile bir köşeye oturdu, başını önüne eğmiş olduğu hâlde öğle namazına kadar huzûrda kaldı. Namazdan sonra da Allaha ısmarladık demeden, selâm vermeden huzûrdan ayrıldı ve bizim kaldığımız odaya geldi. Yine selâm vermeden, konuşmadan, başını önüne eğip oturdu, ikindiye kadar babam ile murâkabe yaptılar. Akşam iftarında her yemekten birer lokma veya kaşık aldı. Babam, Ali Efendi'ye çok hürmet gösterdi ve hizmet etti. Gece babam ile sabaha kadar murâkabe edip iç âlemlerine daldılar. O geceyi de böyle ihyâ ettiler. Sabahleyin yine hocamızın huzûru ile şereflendi. Yine sessizce oturdu, dinledi ve bir müddet sonra ayağa kalktı. Hocam da ayağa kalkıp ona duâ etti. Hacı Ali Efendi el öpüp, konuşmadan dışarı çıktı. Biz de Ali Efendi'ye hürmet edip, elini öptük Atına bindirerek Tillo'dan çıkıncaya kadar arkasından gidip onu uğurladık. Orada bizimle vedâlaştı ve talebeleriyle memleketine gitti. Eve gelince babama; "Efendim! Bu nasıl misâfirdir ki, herkesten çok izzet ve hürmet bulmuştur?" dedim. Babam da; "Bu misâfir diğerlerine benzemez. Kâmil, olgun bir velî olup gönül sahibidir. Bizim muhterem hocamızın hâl ve şânına yakın bir derecesi vardır. Zîrâ bu halini merak ettiğin zât dedi ki; "Uzun zamandan beri âlemi dolaşırım. Çok memleketler gezdim. Elli seneden beri pekçok evliyâyı ziyâret ettim. Zâhirde bilinmeyen evliyâ ile ma'nevî meclislerde görüştüm. Ancak bu mübârek zâtın cümlesinden üstün derecelere sahip, Gavs-ı a'zam makamında olduğunu müşâhede ettim. Bu muhterem hocamızın vücûd-i şerîfini Allahü teâlânın aşkı yakmıştır. Buraya gelip İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzünü gördüğümde, kendimi onun gönül aynasında gördüm, işte benim seyahatim tamam oldu ve muradıma kavuştum." Babama; "Bu hiç konuşmayan misâfir, bunları size ne zaman söyledi?" diye sordum. Cevâbında; "Biz kalblerimizle konuştuk. Hattâ bundan başka daha pekçok hikmetler üzerinde uzun uzun sohbet ettik" dedi."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Hocamın hizmetiyle şereflenmemin sekizinci senesiydi. Tillo'ya üç saat mesafedeki bir köyde hocamın çok sevdiği bir talebesi vardı. Onun bağında misbak üzümü bulunurdu. Bu çeşit üzüm, diğerlerinden yirmi gün önce olgunlaşırdı. O kimsenin ilk olgunlaşan üzümleri bir sepete doldurup, hiç kimseye vermeden getirip önce hocama ikram etmek âdeti idi. O sene âdetinden bir hafta sonra geldi ve geç gelmesinden dolayı özürler dileyerek şunları söyledi: "Muhterem efendim! Adetim üzere ilk olgunlaşan üzümü zât-ı âlinize getirirdim. Bu sene de üzümleri toplayıp yola çıktım. Yolda komşu köyden çoban bir dostumla karşılaştık. Bu tarafa geldiğini anladı. O da benimle bir müddet yol aldı. Bir su kenarına geldiğimizde; "Gel şu suyun yanında biraz istirahat edelim" dedi. Oturduk. Konuşma sırasında; "Anan-baban hayrına şu sepetten bir iki saltam üzüm ver de yiyeyim dedi vermemek için ne kadar mazeretler bulduysam da onunla baş edemedim. Nihâyet onun isteğini yerine getirmek için sepeti önüne koydum. Yarısına kadar yedikten sonra beni azarlayıp hakaret etti ve; "Allah sana mal vermiş, fakat akıl vermemiş. Çoluk-çocuğunu bundan mahrûm edip, malını lâyık olmayanlara bu kadar zahmet çekerek götürüp vermen doğru mudur? Benim akılsız dostum, şeyh olmak kolay mıdır? Şeyhin bir sürü dostu vardır. Ona herkes izzet ve ikramlarda bulunur, üzüm getirirler. Onu, senin bir sepet üzümüne muhtaç mı sandın. Zâten yarısı bitti. Gel şu yarım sepet üzümü bu fakir çobana ver ki, sevâbı ananın-babanın canına değsin" deyip üzümü tamâmiyle aldı. Ben de mecbûr kaldım, üzümü verip boş sepetle köye dönmeye karar verdim. Oturduğumuz yerden bir yokuşu tırmanıyordum. Bir ara; "İmdat! Kurtarın!" feryadını işittim. Geri dönüp baktığımda, o çobanı kendi köpeği yatırıp altına almış sivri dişlerini sahibinin

boğazına geçirmişti. Sür'atle koştum, çobanı köpeğin elinden kurtardım. Fakat çok geç kalmıştım. Çoban çok yara almış, beni hocama hizmetten alıkoymanın cezasını bulmuştu. Köyü halkına haber verdim. Yarasına ba'zı ilâçlar, merhemler yaptılar. Yara iyi olmaya yüz tuttu. Bu sebeple hizmetinizden bir hafta geciktim. Kusurumun affını istirhâm ediyorum efendim." Hocam bu talebesinin özürünü kabûl buyurup ona; "Allahü teâlânın yolunda olana, Allahü teâlâ yardımcıdır. Cenâb-ı Hak sana hayırlı karşılıklar ihsân eylesin" diyerek duâ etti."

İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Onsekiz yaşında idim. Hocamın akrabalarından Abbâs isminde yaşlı bir kimse, üstadımın huzûruna geldi. Ağzı eğilmiş, dudağının bir tarafı kulağına bitişmişti. Sol yüzün cildi kat kat kırışıp dudağıyla kulağı arasında buruşup görünmez olmuştu. Sağ yüzünün cildi de aksine öyle gerilip açılmıştı ki, güneşte kalan def gibi gergin ve parlak olmuştu. Konuştuğu da anlaşılmıyordu. O merhamet menba'ı olan mübârek hocam, akrabasının o hâlini görünce ağladı. Sonra da mübârek eliyle ağzını mesh etti. Fâtiha sûresini okudu. El kaldırıp, duâda bulundu. Bundan sonra Allahü teâlânın izniyle ağzı düzeldi, eski hâline geldi. Hocamın elini Öptükten sonra; "Hocam, beni affetmeni istirhâm ediyorum. Bu gece arkandan uygun olmayan sözler sarfederek gıybetini yapmıştım. Uyuduğumda gâibden bir sille gelip, bir vuruşta ağzımı bu hâle getirdi. Tövbeler olsun" deyip tekrar tekrar af diledi. Merhameti bol olan hocam da; "Bize karşı olan kusurun bizden yana helâl olsun. Hak teâlâ sana hidâyet versin. Bundan sonra sakın bir kimseyi gıybet etmeyesin, Mü'minin mü'mini gıybet etmesi kesin olarak haramdır. Bizi gıybet etme ki, bizim gibi zelîl kulun sahibi, azîzdir ve intikam alıcıdır. Dikkatli ol" buyurdu.

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme isimli eserinde hocasının kerâmetlerinden birisini de şöyle anlattı: "Birgün Tillo'ya bir saat yakınlıkta bulunan köylerin birinden, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş, fıkıh ilminde âlim olan bir şahıs geldi. Bu zât, hocam İsmâil Fakîrullah hazretleririnin ba'zı hâl ve hareketlerini, dînin emirlerine uymuyor sanarak beğenmezdi. Huzûrda iken hocama; "Ey Şeyh! Sen niçin câmiye gitmiyorsun?" diye sordu. O hilim deryası olan hocam lütfederek; "Ey Hâfız! Bizim bu dergâhımız mescid niyetiyle yapılmıştır ve burada dünyâ kelâmı konuşmak mekrûhtur" diye cevap verdi. O zât; "Peki, niçin cemâat sevâbına kavuşmak istemezsin?" diye tekrar sordu. Hocam; "Beş vakit namazda evlât ve talebelerim cemâat olup, farzlar onlarla beraber eda ediliyor" diyerek cevap verdi. "Ezana niçin riâyet etmiyorsun?" sorusuna karşı da; "Bu mescidin minaresi şu kerpiç kadar taştır. Onun üzerinde beş vakitte de ezan okunuyor. Burada okunan ezân-ı şerîfe icabet ediyorum. Cum'a namazını ise gidip câmide kılıyoruz" buyurdu. O zât; "Niçin çok cemâatin faziletine kavuşmak istemezsin?" diye sordu. Hocam bu soruya tebessüm ederek şöyle cevap verdiler "Kuyu hâdisesinden önce cemâatin çokluğunu canıma minnet bilirdim ve o sevâba kavuşurdum. Ancak kuyu hadîsesiyle kalabalıkta huzûrum kaçıyor, huzûrsuz oluyorum. Bundan dolayı ma'zûrum. Allahü teâlâdan bu sevâbtan beni mahrûm etmiyeceğini umarım. Çünkü, sevgili Peygamberimiz (s.a.v.); **"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîften ümitvârız." O zât edebe riâyet etmiyerek sorduğu bu sorulardan aldığı cevap üzerine huzûrdan ayrılıp giti. O gece evinde yatıp uyudu. Fakat sabahleyin uyandığında Kur'ân-ı kerîmi ve fıkıh ilmini tamamen unuttuğunu farketti. İkinci günü abdest almayı ve namaz kılmayı da unutmuş. Üçüncü gün ise göz ni'meti elinden alınıp kör oldu. Dördüncü günde aklı başına gelip, yanına birkaç kimse alarak doğru hocamın huzûruyla şereflendi. Merhamet menba'ı olan hocam, onu, kör olarak görünce çok ağladı ve gözünün açılması için duâ etti. Mübârek elini gözünün üzerine sürdü. O anda Allahü teâlânın izni ile gözündeki perde kaldırıldı ve eskisi gibi görür hâle geldi. Hocamdan çok özür diledi, hatâsının

affı için yalvardı. Hocam ise ona; "Sen o gün doğruyu söyledin. Emr-i ma'rûf eyledin. Sa'yin meşkûr olsun, Allahü teâlâ gayretini makbûl eylesin" diyerek o zâtın gönlünü aldı. Hâfız efendi de haddîni bilip bu büyük velînin Allahü teâlâ katında makbûl bir zât olduğunu anladı. O gece bizim odada yattı. Sabahleyin kalktığında unutturulan bütün ilimlerin hatırına yeniden geldiğini gördü. Çok memnun oldu. Allahü teâlâya hamd-ü sena edip şükür secdesine kapandı. Hocamıza çok duâlar ederek oradan ayrıldı.

Siirt civârında İsmâil Fakîrullah hazretleri hakkında anlatılan menkıbelerden iki tanesi de şöyledir.

"O civarda İsmâil Fakîrullah hazretlerine muhabbeti olan zengin bir bey vardı. Birgün hizmetçilerinden birine, bir kese dolusu gümüş para verip, İsmâil Fakîrullah hazretlerine hediye olarak götürmesini istedi. Hizmetçi; "Peki" deyip yola koyuldu. Yolda o büyük velînin, Allahü teâlânın sevdiği kullardan olup olmadığı hakkında tereddütlere düştü. İsmâil Fakîrullah'ı imtihan etmek maksadıyla keseden bir gümüş çıkardı. Bir tarafını kendi göreceği kadar işâretledikten sonra; "İsmâil Fakîrullah eğer Allahü teâlânın evliyâsından ise bu işâretlediğim gümüşü bana versin" diye kendi kendine söylendi. Uzun yolculuktan sonra Tillo'ya gelip, İsmâil Fakîrullah'ın huzûruna çıktı. Beyinin hürmet ve selâmını bildirdikten sonra hediyesini takdim etti. Fakîrullah hazretleri hayır duâdan sonra keseyi açtı. İçinden bir gümüş para çıkarıp hizmetçiye hediye etti. Hizmetçi gümüşe dikkatle baktı ve yolda işâretlediği para olduğunu görünce çok şaşırdı. Bu zâtın, normal insanlardan olmadığını Allahü teâlânın katında yüksek derecelere sahip olduğunu anladı."

İsmâil Fakîrullah hazretleri tevekkül sahibi olup, kazaya rızâ gösterirdi. Allahü teâlâdan gelen derd ve belâları sevgilinin kemendi olarak kabûl eder, severek karşılardı. Bütün yaptığı işleri Allahü teâlânın rızâsı için yapar, dünyâya hiç meyletmezdi. Dînin emirlerinden kıl ucu kadar ayrılmazdı.

Orta boylu, buğday benizli, çok güzel bir görünüşü vardı. Kaşları yay gibi olup, arası açık idi. Gözlerinin görünümü güzel, yüzü nurlu ve mütebessim idi. Burnu düz ve ince olup dişleri beyaz ve sağlam idi. Sakalının tamâmı ak olup, sünnet-i şerîfe uygun uzunlukta idi. Avucunun içi yumuşak, parmakları uzun idi. Teri güzel kokardı.

İsmâil Fakîrullah hazretleri, sultânın adâlet ve insaf üzere olması ve düşmana galip gelmesi için duâ ederdi. Çocuklarına dînî ilimleri öğretir ve akrabalarına ziyârete giderdi. Ziyâretine gelemiyenlerin kusurlarına bakmaz, gelenlere dînin emirlerini bildirir, yasaklardan sakınmalarını emrederdi. Tebessüm ederek konuşur, suâl soranların cevaplarını gayet açık olarak îzâh ederdi. Ziyâretine gelenlerin yüzüne bir geldiğinde, bir de giderken bakardı. Edebinden karşısındakinin yüzüne pek bakmazdı.

Çoğu zaman vecd hâlinde bulunur, başını önüne eğip, gözlerini yumar, sessiz kalırdı. Bütün bid'atlerden sakınır, sünnetleri en ince teferruatına kadar yapardı. Beş vakit namazını kendi dergâhında ezan ve cemâatle eda ederdi. İşrâk, kuşluk, evvâbin ve teheccüd namazlarına devam ederdi. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. Her Cum'a günü namazdan önce Kehf sûresini okurdu. Her sözü, hareketi, ahlâkı ve tavrı Peygamber efendimize uygun idi. Temizliğe çok dikkat eder, gösterişe süse bakmazdı. Mührünün taşı yemeni, şekli bademî, halkası gümüş idi. Her an öleceğini düşündüğü için zemzemle yıkanmış kefenini ve diğer buhur ve levazımı bir sandıkta hazır bulundururdu. Cum'a akşamları odasında buhur yakarlardı. Abdest ve gusl etmek için beyaz topraktan yapılmış dört ibriği vardı. Yanında devamlı misvak ve tesbih bulundururdu.

Kitapları pekçoktu. Odasında kendi güzel el yazısı ile yazdığı Kur'ân-ı kerîmi vardı. Ayrıca, "Tefsîr-i Meâlim-üt-Tenzîl, Mesâbih-i şerîf" kitaplarını kendi el yazısıyla yazmıştı. Babasının elyazısıyla yazdığı dört cildlik "İhyâ-ı ulûm" ve iki cild "Envâr-ı Fıkh-ı Şafiî" kitapları, dedesinin yazdığı dört ciltlik "Kâmus-ı ekber" birer ciltlik "Şifâ-i şerîf ve "Şir'at-ül-İslâm" kitaplarını yanından ayırmazdı.

Hayatını insanlara ilim öğretmek, onlara dîn-i İslâmı anlatmak ile geçiren İsmâil Fakîrullah hazretlerinin son günlerini talebesi ve yerine bıraktığı halîfesi Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme isimli kitabında şöyle anlatır: "O temiz rûh, beden sarayına girip yeryüzüne indi Kemâle gelip olgunlaştı. Allahü teâlâyı tanıdı, insanlar tarafından da tanındı. Ezelî ihsânlara kavuşup sonsuz feyzlere menba oldu. İki cihanı da gönül aynasında görüp, yalnız Rabbine döndü. O'nun emirlerine sarıldı. Böylece bu dünyânın zevk ve safâsına aldanmayıp, hakîkî âlemde huzûrlu olmanın yolunu tuttu. Bu dünyânın zulmetinden usanıp bir an önce ebedî âleme kavuşmayı arzuladı. Diğer canlılar gibi nöbetini savmak istiyordu. Zîrâ pak rûhu beden mezarında mahpus gibi kalmış idi. Yaşı sekseni geçince 1147 (m. 1734) senesi Şevval ayının ortasında bir hafta kadar hiç kimse ile görüşmeyip ma'nevî âlemi mükâşefe edip seyr eyledi. İnsanlar onu hastalıktan dolayı böyle kendinden geçmiş sandılar. Ancak Cum'a gecesi yatsıdan sonra o hâlden bu his âlemine döndü. Evlât ve torunlarını yanına çağırıp ilim öğrenmelerini ve sâlih ameller ile uğraşmalarını vasıyyet eyledi. Üzerindeki emânetlerin sahiplerine verilmesini istiyerek oradakilerle vedâlaştı. Sonra Yâsîn-i şerîf okumalarını emretti. Yâsîn-i şerîf okunurken odanın içine öyle güzel kokular doldu ki, sanki ûd ve anber yakılmıştı. Çocukları ve torunları üzüntü içinde idiler. Onun için ise o gece bayram ve sürûr gecesi oldu. Yâsîn-i şerîfin **"Selâmûn kavlen..."** âyet-i kerîmesi okunurken "Allah" diyerek canını Hakka teslim eyledi. Mübârek rûhu gidip, latif cismi kaldı. O huzûr sahibi bu fâni dünyâyı bırakıp, hakîkî âleme gidince evlatları babalarının vasıyyetini yaptılar, sabaha kadar yıkayıp kefenlediler. Çevre köylere haberler gönderdiler. Sabahleyin herkes geldi, çok cemâat toplandı. Oğlu Abdülkâdir Efendi İmâm olup cenâze namazını kıldırdı. Mezârı babam Molla Osman Efendi ile Molla Muhammed Efendi'nin türbeleri önüne kazıldı ve oraya defn edildi. Mezârı üzerine büyük bir sanduka ve güzel bir türbe yapıldı. Günlerce yakın çevreden gelenler ziyâret edip, kabri başında Kur'ân-ı kerîm okudular.

İsmâil Fakîrullah hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâya tevekkül et, işini O'na teslim et. İbrâhim aleyhisselâm, Allahü teâlâya öyle tevekkül etti ki, ateşe atıldığı hâlde Cebrâil aleyhisselâm dâhil hiç kimseden yardım istemedi. Cebrâil aleyhisselâm kendisine; "Bir ihtiyâcın var mı?" diye sorunca, "Sana yok, O'na var" dedi. "O'ndan iste" deyince, İbrâhim aleyhisselâm; "O hâlimi biliyor, o bana yetişir, istememe gerek yok" buyurdu. Yûsuf aleyhisselâm, zindandaki arkadaşından yardım isteyince, Rabbi kendisine; "Aciz bir mahlûka dayandın ve başından geçenleri ona anlattın, ihtiyâcını ona söyledin. Hâlbuki veren ve vermiyen benim. Fayda ve zarar veren de benim" buyurdu.

"Tevekkül etmek, teslim olmak, sabretmek ve rızâ göstermek, Allahü teâlâya varan yolun esaslarıdır."

"Sabrın başlangıcı çok acı, sonu bal gibi tatlıdır."

"Allahü teâlâdan râzı olandan, Allahü teâlâ da râzıdır. Kazaya rızâ, evliyânın şânındandır."

"Sevgiliden gelen belâ, bahşiştir. Bahşişi kabûl etmemek hatâdır."

"Ey Molla İbrâhim Hakkı! Allahü teâlâya bütün arzularını sana kolayca vermesi için yalvardım ve duâ ettim. Allahü teâlânın, bütün maksatlarına kavuşturmasını ümid ederim."

"Allahü teâlâ bir kulunun ma'rifet sahibi olmasını isterse, kendi nûrunu o kulunun kalbine koyar ve kul o nûr ile Rabbini tanır."

"Ma'rifet, iki dünyâ saadetidir. Muhabbet ise göz bebeğidir. Muhabbet, ma'rifetin meyvesidir. Ma'rifet ise ezelî hidâyettir."

"Âşıkların kalbleri, Allahü teâlânın nûru ile aydınlanır. Konuşurlarsa, dudaklarından nûr saçılır.

"Allahü teâlâ gibi sevgilisi olan, başkasına nasıl bakar. Allahü teâlâ gibi habîbi olan, başkasına nasıl güvenir. Allahü teâlâ gibi dostu olan başkasından nasıl korkar. Allahü teâlâ gibi sahibi, ahbabı olan, başkasıyla nasıl meşgûl olur! Allahü teâlâ gibi güzeli olan, başkasına nasıl gönül verir. Nitekim Allahü teâlâ; **"Beni sevdiğini söyleyip de kalbinde benden başkası olan, iddiasında yalancıdır"** buyurdu.

"Allahü teâlâyı seven, Habîbullahı da (s.a.v.) sever. Habîbullahı seven ona salevâti çok okur, sünneti ile amel eder."

"İbâdetlerin en üstünü müslümanlara din ilmi öğretmektir. İlimlerin en üstünü de namaz ilmidir. Çünkü o, mü'minin mi'râcıdır. Sen farzları vaktinde, sünnetleri ile beraber kıl. Mümkünse cemâati de kaçırma."

"Dünyâ, çocukların oyuncağıdır, hayâldir, bâtıl bir rü'yâdır; harâbdır... Herşeyi bırak Allaha dön."

"Yemeği ve içmeği azaltmak sıhhat ve rahatlıktır. Uykuyu azaltmak huzûr ve sürûrdur. Susmak açık bir hikmet ve güzel bir haslettir. Dilin susması, kalbin susmasına, kalbin susması Rabbin ma'rifetine yardımcı olur."

---

1) Ma'rifetnâme sh. 520

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 152

3) Tezkiret-ül-ahbâb fî menâkıb-ıl-aktâb

FEYZULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden ve şeyhülislâmlarından. İsmi Feyzullah'tır. Şems-i Tebrîzî hazretlerinin soyundandır. Seyyid olup, Erzurum müftîsî Seyyid Muhammed bin Muhammed'in oğludur. Pâdişâh ve şehzâde hocalığı ile şeyhülislâmlık vazîfelerinde bulunduğu için, "Câmi-ur-riyâseteyn" ünvanıyla tanınmıştır. 1115 (m. 1703) senesinde Edirne'de Yeniçeriler tarafından şehîd edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsîline yönelip, babasından ve dayısının oğlu Molla Abdülmün'im'den; Kur'ân-ı kerîm, Arabça, Farsça lisanlarını, fıkıh usûlü ve fıkıh ilmini öğrendi. Dayısı, Molla Murtazâ bin İsmâil'den; sarf, nahiv, me'ânî, beyân gibi edebi ilimleri ve fen ilimlerini tahsil etti. Daha sonra Vânî Mehmed Efendi'den; tefsîr, mantık, matematik, geometri ve astronomi ilimlerini öğrendi. Muhammed Zâhir İbni Abdullah el-Magribî'den hadîs ilmini okudu. İlmî yüksekliği hertarafta duyuldu. Bu sırada İstanbul'a yerleşen hocası Vânî Mehmed Efendi'nin da'veti üzerine, 1074 (m. 1663) senesinde İstanbul'a geldi Vanî Mehmed Efendi'nin

kızı Ayşe hâtunla evlendi. Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzım (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1678 (m. 1667) senesinde hac ibâdeti için Hicaz'a gitti. Hac ibâdetini ifâ edip, sevgili Peygamberimizin kabr-i şerîfini ziyâret etti. Orada bir müddet mücavir olarak kaldı. Hac dönüsünde Yenişehir'e gelip, kayınpederi tarafından pâdişâhın huzûruna çıkarıldı.

Pâdişâhla birlikte 1080 (m. 1669) senesinde Selânik'e gidip, aynı sene içinde Şehzâde Mustafa'nın vefât eden hocası Seyyid Muhammed Efendi yerine şehzâde hocalığına ta'yin edildi. Bundan sonra sırasıyla, 1081 (m. 1670) senesinde Haydarpaşa, aynı sene içinde Üsküdar'da Mihrimah Sultan, Fâtih'de Sahn-ı semân medreselerinde müderris olarak vazîfelendirildi. 1083 (m. 1672) senesinde Ayasofya Medresesi müderrisliğine, 1084 (m. 1673) senesinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîsine ve Sultan Ahmed Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. 1089 (m. 1678) senesinde Rumeli kadı-askerliği pâyesiyle Şehzâde Üçüncü Ahmed'in hocalığına tayin edildi. 1097 (m. 1686) senesinde bir mes'eleden dolayı bu vazîfeden alındı. Ancak pâdişâh konuyla ilgili olarak yaptığı araştırmada Feyzullah Efendi'nin suçsuz olduğunu anladığından vazîfesine iade edildi. 1097 (m. 1685) senesinde vefât eden Es'âd-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin yerine Nakîb-ül-Eşrâflığa (sevgili peygamberimizin soyundan gelen seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen kimse) ta'yin olundu.

Yeniçerilerin ayaklanması üzerine tahttan indirilen Dördüncü Mehmed'in yerine pâdişâh olan ikinci Süleymân Hân tarafından, 1099 (m. 1687) senesinde şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Onyedi gün bu vazîfede kalıp daha sonra ayrıldı ve Erzurum'a gitti. Yedi yıl kadar memleketinde kaldı. Sultan İkinci Mustafa, 1106 (m. 1694) senesinde tahta çıkınca, daha önce hocalığını yapan Feyzullah Efendi'yi İstanbul'a da'vet etti ve şeyhülislâmlık makamına ta'yin etti. Pâdişâhın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 8 yıl 2 ay 3 gün bu makamda kaldı. 1115 (m. 1703) yılında Yeniçeriler ayaklandılar. Bu sırada pâdişâh ve şeyhülislâm Edirne'de bulunuyordu. Edirne Vak'ası diye bilinen büyük ayaklanma sonucunda, yeniçeriler tarafından çok eziyet edilerek şehîd edildi. Edirne'deki malları ve evi, isyancılar tarafından yağma edildi. Oğulları Yedikule'ye habs edildi.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Keskin zekâya sahip idi. Allahü teâlânın dînine bağlı, ilmiyle âmil idi. Kendisi, aslen Erzurum'un asil âilelerindendir. İlmî üstünlüğü yanında hat san'atı ile uğraşmış idi. Nesih stilinde güzel yazı yazardı. Cömert ve kerem sahibi olan Feyzullah Efendi; Erzurum, Şam, Medine ve İstanbul'da, dâr-ül-hadîs, câmi, medrese ve kütüphâne gibi hayırlı eserler yaptırmış idi.

Feyzullah Efendi'nin, vakfa dayalı olarak bıraktığı hayır eserleri şunlardır: 1- Erzurum'da yaptırdığı "Feyziyye medresesi" ile "Dâr-ül-kurrâ" ve bir "Câmi". Halk arasında "Kurşunlu Câmii ve Medresesi" olarak bilinir. 2-Şam'da yaptırdığı "Dâr-ül-hadîs", 3-İstanbul'da içinde nâdir kitapların bulunduğu bugün Millet Kütüphânesi adıyla hizmet gören kütüphânenin de yer aldığı Feyziyye Medresesi. 4-Edirne'de Cebehâne yakınında gördüğü rü'yâ üzerine yaptırdığı bir sebil, çeşme. 5- İstanbul'da yaptırdığı Fevziyye Medresesi'nin dış duvarına bitişik hazneli (sarnıçlı), nefis mermer kitâbeli çeşme. 6- Mekke-i mükerremedeki Mescid-i Cin'i ta'mir ettirmiştir. 7- Medîne-i münevvere de bir medrese, bir kütüphâne ve bir muallimhâne inşâ ettirmiştir.

Feyzullah Efendi'nin yaptırdığı kütüphâne vakfiyesinden bir kısmı Feyzullah Efendi'nin ilme ve dîne hizmetini çok iyi anlattığından aşağıya alınmıştır:

"... Müfredat defteri mucibince, vakfe tamamen riâyet ederek vakfedilen kütüphâne için, üç Hâfız-ı kütüb ta'yin edilmiştir. Bunlar kitapları iyi muhafaza edecekler, kütüphâneyi açık tutacaklardır. Açık olduğu günlerde talebe-i ulûm (ilim öğrenenler) gerek mütâlâa (inceleme-araştırma), gerekse istinsah (aslına bağlı olarak yazma) edebilecekler, dışarıya asla bir kitap çıkarılmayacak. Kütüphâne anahtarı ikinci hâfız-ı kütübde bulunacak, kütüphâne kapandıktan sonra birinci hâfız-ı kütüb, kapıyı mühürleyecek ve üçü bir arada olmadan kütüphâne açılmayacaktır. Senede üç kerre umûmî temizlik yapılacak, 12 akçe yevmiye me'mûriyet için, 3 akçe de temizlik için olacaktır. Cildci çalıştırılacak, yıpranmış ve eskimiş kitaplar ta'mir ettirilecektir" denmektedir.

Eserleri: Değerli bir âlim, fazilet sahihi, güler yüzlü, zekî bakışlı, heybetli ve vakûr, oldukça nüktedân, müfessir ve muhaddis olan Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin eserleri şunlardır:

1- Hâşiyetü alâ envâr-üt-tenzîl ve Esrâr-üt-te'vîl: Kâdı Beydâvî hazretlerinin meşhûr tefsîrine yazdığı haşiyedir. 2- Îsâm haşiyesi, 3- Nesâyih-ül-mülûk, 4- Halhâlî'nin Şerh-i akâid'i üzerine ta'lîkâtı. 5- Kitab-ül-ezkâr, 6- Mecmûa-i hikâyât, 7- Fetâvâ-i Feyziyye: Feyzullah Efendi'nin verdiği fetvâlarının toplandığı eseridir. 8- Hatîb Kâzım'ın "Ravda" adlı eserinin tercümesi, 9-Riyâz-ür-Rahme, 10- Dîvân, 11-Feyzullah Efendi'nin kendi kaleminden tercümesi hâli (otobiyografisi), 12- Feyzullah Efendi vakfiyesi.

Feyzullah Efendi'nin "Fetâvâ-i Feyziyye" adlı fetvâ kitabında yer alan fetvâlarından ba'zıları:

"Bir kimse, sıhhatde iken evini vakf ve zevcesinin (hanımının) oturmasını, o vefât edince, kirasının Medîne-i münevvere fukarasına verilmesini şart etse, mütevelliye teslim edip mahkemede tescil ettirdikten sonra ölse, vârisleri bu vakfı bozamazlar. Bir kimse, evini vakf edip, bunun satılarak parasının fakirlere dağıtılmasını şart etse, böyle vakf caiz olmaz, bâtıl olur. Çünkü, vakf malı satmak sahîh değildir. Mülkümü vakf ettim diyen kimse, tescil ettirmeden önce vazgeçebilir. Tescil ettirdikten sonra vazgeçemez. Bir kimse, birisinde olan alacağını bir cihete (ya'nî bir yere) vakf etse, parayı almadan önce ölse, vârisleri bu vakfı bozabilirler. Bir kimse, evini vakf edip kiraya verilmesini ve kirasının, oğullarından yalnız Ahmed'e verilmesini şart etse, diğer çocuklarına birşey verilmez. Bir kimse, mütevellisi bulunduğu vakf paranın bir kısmını tüccâra ve esnafa mudârebe (ortaklık payı) ve sermâye olarak verip, birkaç sene bunlardan yalnız kârları alıp vakfın masraflarına harc etse, sonra yerine başkası mütevelli olsa, tüccârlar iflâs veya firar etseler, yeni mütevelli, eskisine sermâyeleri tazmin ettiremez. Vakf paranın mütevellisi, bunları tüccârlara mu'âmele ile ödünç verse, sonra azl olsa, yeni gelen mütevelli bu paraları geri isteyince, buna vermeğe mecbûrdurlar. Rehin alarak mu'âmele ile ödünç vermesi şart edilmiş olan vakf parayı, mütevellisi, rehinsiz ödünç verip, ödünç alan, iflâs ederek ölse, para geri alınmasa, bunu mütevelli öder. Bunun gibi, vekîl sâhibinin bildirdiği şarta uymayarak zarara sebeb olursa, bu zararı tazmin eder. Mütevelli, İmâm-ı ebû Yûsuf'a göre (r.aleyh), vakf sahibinin vekîlidir. İmâm-ı Muhammed'e göre (r.aleyh), fakirlerin vekîlidir. Belli bir yerde saklanması şart edilmiş olmayan vakf para, mütevellinin evinde yangında zâyî olsa, mütevelli ödemez. Vakf parayı, eşkiya mütevelliden zor ile alsa, mütevelli tazmin etmez. Vedî'a olan eşya da (Bir kişiye saklamak üzere verilen şey) böyledir. Mütevellî, vakfın kirasını almak için birini vekîl etse, vekîl aldığı kirayı kendi ihtiyâçlarına sarfetse, bunu mütevelli değil, bu vekîl tazmin eder. Kâdı, vakfda şart edilmiş olmayan bir vazîfe ihdas edemez. Meselâ, vakf câmide bir müezzin varken, ikinci müezzin berâtı veremez. Zeyd, bir vakfa birkaç sene mütevelli olup, kadı

o senelerin hesaplarını tedkîk ile kabûl ve tasdik eylese, caiz olur. Şüphe eden olursa, cevap taleb eder. Bir vakfın nâzırı, bunun tevliyetini de kendi üzerine alamaz. Vakf sahibinin ta'yin ettiği mütevelli, nâzırın bilgisi altında, vakfı idâre eder."

"Üç türlü vakf vardır Yalnız fakirler için olur. Önce zenginler, sonra fakirler için olur. Hem zenginler, hem de fakirler için olur. Mektebler, hanlar, hastahâneler, kabristanlar, câmi'ler ve çeşmeler hem fakirler, hem de zenginler için vakf edilmişlerdir."

"Mehr-i mu'accel, çeyiz masrafı olarak düğünden önce verilir. Mangır (ya'nî fülûs) rayiç (geçer akçe) iken, mehr olarak şu kadar bin mangır diyerek nikâh yaptıktan sonra, mangır kâsid (geçmez) olsa, zevce vefât etse, vârislerine kesâd günü olan kıymetleri kadar altın, gümüş kıymetleri verilir. Mangır adedince gümüş verilmez. (Kâğıd lira da, fülûs demektir.) Zevc (erkek) nikâhdan sonra gönderdiği eşya için, mehr idi dese, zevce de, hediyye idi dese, şâhidleri yok ise, zevcin sözü kabûl edilir."

"Zevci zengin olan kadın, oğlundan nafaka isteyemez. Baliğ ise de, farz olan ilimleri tahsil ettiği için, fakir olana, zengin olan babası bakar."

"Bir baba, küçük çocuklarını paralarını, ihtiyâcı yok iken, kendisi için kullansa, çocuklar baliğ olunca, bunu tazmin etmesini isteyebelirler. Baba muhtaç olsaydı, kullanması caiz olurdu."

"Kadın kendi malından zevcine (kocasına) verip; "Bunu sat, semeni (parası) ile nafaka al" dese, zevcini (kocasını) onu satmağa vekîl etmiş ve semeni ona âriyet (ödünç) vermiş olur. Âriyet olarak verilen misli mal, karz (borç) olur."

"Zeyd kendi arsasında kendi malzemesi ile eni, boyu ve yüksekliği belli bir oda yapması için bir usta ile, belli ücretle sözleşme ve ücretini peşin verse, odayı yaptıktan sonra, ustanın daha para istemesi caiz olmaz. Usta kendi malzemesi ile yapsaydı, (ya'nî istisna' (ısmarlama) sözleşmesi olsaydı) caiz olurdu. Bir kimsenin, kendi arsası üzerinde, istisna' yolu ile ev yaptırmasının caiz olduğu bu misâlden anlaşılmaktadır."

"Beyde (satışta) olduğu gibi, icâre (kiralama) de, lâzım olmayan şart ile fâsid olur. Meselâ, değeri ma'lûm olan malını gemi ile belli iskeleye götürmesi için, belli ücret ile sözleşirken, gemicinin malın gümrüğünü kendi malından vermesini şart etmek fâsid olur. Fâsid icârelerde, sözleşilen ücret değil, ecr-i misi verilir. Bey'de olduğu gibi, icâreyi de ikâle ve fesh etmek caizdir."

---

1) Devhat-ül- meşâyıh sh. 74

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1007

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 6

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 393

5) İlmiye salnamesi sh. 491

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3464

7) Sicilli Osmanî cild-4 sh. 33

8) Lügât-i târihiyye ve Coğrâfiyye cild-2, sh. 226

9) Fetâvâ-i Feyziyye, İstanbul 1324

FEYZULLAH EFENDİ-ZÂDE ES-SEYYİD MURTAZÂ EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının altmışdokuzuncusudur. İsmi Murtazâ'dır. Kırkaltıncı şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin oğlu ve altmışüçüncü şeyhülislâm Feyzullah Efendi-zâde Mustafa Efendi'nin kardeşidir. Feyzullah Efendi-zâde diye bilinir. 1106 (m. 1694) senesinde İstanbul'da doğdu. 1171 (m. 1757) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civârında, annesinin kabri yanına defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördü. Zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Behçet-ül-fetâvâ adlı eserin müellifi Yenişehirli Abdullah Efendi'nin hizmetinde bulunup, husûsî meclisinde ilim tahsil etti. Onun huzûrunda ilmî üstünlüğe ulaşıp, 1138 (m. 1725) senesinde müderris oldu.

Birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Galata kadılığı vazîfesinde bulundu. 1154 (m. 1741) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1160 (m. 1747) senesinde Anadolu kadı-askerliğine yükseltildi. Süresi dolunca bu vazîfeden alındı. Evine çekilip ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Şeyhülislâm Mehmed Sa'îd Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine, Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından 1163 (m. 1750) senesinde şeyhülislâmlığa ta'yin edildi. Bu vazîfeyi 4 yıl 7 ay 12 gün müddetle adâlet ve doğrulukla yürüttü. Ancak hastalığı ve zayıf olması sebebiyle, 1168 (m. 1755) senesinde bu vazîfeden ayrılmak zorunda kaldı. Bu ayrılış târihi, Sultan Üçüncü Osman Hân'ın tahta geçişinden bir ay sonraya rastlar. Vazifeden ayrıldıktan sonra evinde istirâhate çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken İstanbul'da vefât etti.

Feyzullah Efendi-zâde Murtazâ Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın dînine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, vakitlerini ibâdet etmekle kıymetlendirirdi. Sâde bir yaşayış tarzını benimseyen, kanaatkar bir kimse idi. Yaptığı her hareketi ölçülü olup, herkesle iyi geçinir ve kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Dünyâ malına gönül vermez, makam ve mevkiyi, insanlara hizmet ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için vâsıta kabûl ederdi. Hattâ, emekli maaşı olarak kendisine tahsis edilen arpalıkları kabûl etmemişti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 97

2) İlmiye salnamesi sh. 525

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4257

FEYZULLAH EFENDİ-ZÂDE ES-SEYYİD ŞEYH MUSTAFA EFENDİ

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının altmışüçüncüsüdür. İsmi Mustafa'dır. Kırkaltıncı şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'nin oğludur. Feyzullah Efendi-zâde diye bilinir. 1090 (m. 1679) senesinde İstanbul'da doğdu. 1158 (m. 1745) senesinde yine İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da, Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin kabrinin yanında medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. İlmi, yüksek derecelere ulaşıp, âlimler arasında meşhûr oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Otuzüç yaşındayken kadılığa geçip, 1113

(m. 1701) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1114 (m. 1702) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve arkasından Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1115 (m. 1703) senesinde meydana gelen Edirne vak'asında, babası Feyzullah Efendi, yeniçeriler tarafından eziyet edilerek şehîd edildikten sonra, diğer kardeşleriyle birlikte Yedikule'ye hapsedildi. Hapis cezası sürgün cezasına çevrilerek Kıbrıs'a gönderildi. Bir müddet Kıbrıs'ta kaldıktan sonra, Bursa'ya gelmesine müsâade edildi. Bursa'da yirmisekiz yıl kadar kaldıktan sonra, 1143 (m. 1730) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân tahta geçip, ayaklanmaları bastırdıktan sonra, Mustafa Efendi'nin İstanbul'a gelmesine izin verip da'vet etti. Pâdişâhın lütuf ve ihsânlarına kavuştu. 1145 (m. 1732) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1147 (m. 1734) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi dokuz sene iki ay müddetle adâlet ve doğrulukla yürüttü. Yaşı ilerlemiş olan Mustafa Efendi, felç hastalığına tutularak vefât etti.

Feyzullah Efendi-zâde es-Seyyid Şeyh Mustafa Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Nakşibendî yüksek yolundan da feyz almış idi. Allahü teâlânın dîninin emirlerine bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınır, herkesle iyi geçinmeye çalışır, kimseyi kırmamaya dikkat ederdi. Şâir, ince rûhlu, cömert, kerem sahibi ve yardımsever bir zât olan Feyzullah Efendi-zâde Şeyh Mustafa Efendi, Eyyûb Nişancası'nda bir dergâh ve Saraçhâne'de bir çeşme yaptırmıştı. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 92

2) İlmiye salnamesi sh. 518

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4305

GULÂM MUHAMMED MA'SÛM

Evliyânın büyüklerinden. Muhammed Ma'sûm Fârûkî'nin torunlarından Şeyh Muhammed İsmâilî'nin ikinci oğludur. Doğum târihi bilinmemekte olup, 1161 (m. 1748) senesinde doksan yaşını geçmiş olduğu hâlde, Ramazân-ı şerîf bayramı gecesi vefât etti. Tasavvufda pek yüksek derecede olup, Kutb-ül-aktâb idi. İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin evlâdından bu torununun, zamanında bulunanlar arasında yüksek bir yeri vardı. Kayyûmluk, gavslık ve kutbluk mansıblarına sahipti. Asâletten de pay almış idi.

Kutb-ül-aktâb ismi ile meşhûrdur. İmâm-ül-evliyâ da denir. Yıllar önce İmâm-ı Muhammed Ma'sûm Fârûkî, Kayyûm-ı zaman olan büyük oğlu Muhammed Sıbgatullah'a buyurmuştu ki: "Senin neslinden çok yüksek bir oğul dünyâya gelecektir, ister oğlun, ister torunun olsun. O dünyâya gelince, onu benim kâim makamım biliniz ve benim ismimi veriniz. Çünkü Müceddidî ve Ma'sûmî nisbetinin asâleten vârisi o olacaktır. Onun feyz ve bereketi kıyâmete kadar evlâd ve müntesiblerinde (onun yolunda bulunanlarda) devam edecektir. Bu yolumuzu, o kuvvetlendirecek, başka bir i'tibâr verecektir."

Daha dünyâya gelmeden önce hakkında bildirilen bu müjde; kendisinden yıllar sonra dünyâya gelecek olan Ebü'l-Hasen-i Harkânî'yi müjdeleyen, medheden Bâyezîd-i Bistâmî'nin müjdesine benzemektedir.

İlmi, babasından öğrendi. Aklî ve naklî ilimlerde arkadaşları arasında birinci oldu. Yirmi yaşında tahsili bitirip, Kayyûm-ı zamân'ın huzûrunda, kalbe âid nûrları elde etmeye başladı. Kısa zamanda tasavvufda çok derecelere kavuştu. Kemâl ve ikmâl sahibi oldu. Dedesinden mutlak

hilâfet aldı ve nûrlarını cihâna yaymaya başladı. Yüksek dedelerinin nisbeti yeniden tazelendi. İrşâdı cihâna yayıldı. Çok yüksek derecelere, feyzlere, nûrlara, ma'rifet, tecellî ve tam huzûra, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin nisbetine kavuştu. Sohbetinde ve murâkabe meclislerinde, binlerce talebe toplanırdı. Pekçok kimseyi tasavvufta yetiştirip kemâle ulaştırmıştır. En meşhûr talebelerinden dört tanesi şu zâtlardır: Mirzâ Ömer Hân, Hâce Nizâm, Hâce Hudrî ve Hâce Habîbullah. Bu dört talebesi vasıtasıyla pek çok kimse tasavvufda yetişip, kemâle gelmiştir. Gulâm Muhammed Ma'sûm'un talebelerinden biri şöyle anlatmıştır: "Peşâver âlimlerinden biri, talebelerinden bir cemâatle birlikte Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleri ile ilmî münâzara yapmak üzere huzûruna gelmişti. Huzûruna girince, bütün ilmini birdenbire unutuverdi. Gulâm Muhammed Ma'sûm ona, talebelerin oturduğu yere geçmesini işâret etti. Tek kelime konuşamadı. Sonra meclisinden kalkıp gitti. Gulâm Muhammed Ma'sûm ile münâzaraya girmek için ilmin ince mes'elelerini yeniden öğrendi. Bir gün yine aynı niyetle huzûruna gitti. Fakat huzûruna girince, öğrendiklerini gene unuttu. Tekrar dönüp gitti. Üçüncü sefer tekrar hazırlanıp, kitaplarını da yanına alıp huzûruna gitti. Bu sefer de bildiklerini unuttu. O hâle gelmişti ki götürdüğü kitaplardan bir harfi bile okumaya kadir olamadı, okumayı dahî unuttu. Bu durum karşısında talebeleri ile birlikte, Gulâm Muhammed Ma'sûm'un huzûrunda özür beyân edip af diledi. Kendisini de talebeliğe kabûl etmesini arzetti. Bundan sonra Gulâm Muhammed Ma'sûm o âlim zâta; "Sen bize Münâzara için gelirken, falan falan bahisleri ezberlemiştin. Ba'zı sorular da hazırlamıştın. Bu soruların cevâbı şöyle şöyledir" buyurup, herbirini tek tek izah ederek cevap verdi. Sonra o meşhûr âlimi talebeliğe kabûl edip, tasavvufda yetiştirerek kemâle ulaştırdı ve icâzet verdi."

Umdet-ül-makâmât kitabının müellifi, Gulâm Muhammed Ma'sûm'un bir talebesinden naklen şöyle anlatmıştır: "Hocam Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretlerinin vefâtına yakın bir zamanda, ziyâretine gitmek üzere köyümden yola çıktım. Giderken iki rub'iyye (Hindistanda kullanılan para birimi), miktarındaki parayı hocama vermeyi adamıştım. Yolda iken hocam bana rü'yâmda; "Yarın fıtr bayramı gecesidir. Kabrime gel orada bir kişi bulursun. Benim ona iki rub'iyye borcum vardı. Adadığın o iki rub'iyyeyi ona vererek benim borcumu öde" buyurdu. Yolculuğumu tamamlayıp hocamın şehrine girince, hocam Gulâm Muhammed Ma'sûm'un vefât ettiğini öğrendim. Hemen kabrine gidip ziyaret ettim. Kabrinin yanına varınca orada birisini gördüm. Bana dedi ki: "Bu zâtın bana iki rub'iyye borcu vardı, oğullarından isteyeceğim." Ben nezrettiğim iki rub'iyyeyi çıkarıp ona verdim. "Artık oğullarından isteme" dedim.

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 396

HACI VELİYYÜDDÎN EFENDİ

Osmanlı sultanlarından Üçüncü Mustafa Hân devrinde iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilmiş olan Osmanlı âlimlerinden. Yetmişbeşinci şeyhülislâmdır. İsmi Veliyyüddîn olup, Silivrikapı'nın Yayla semtinde ikâmet eden Solakbaşı-zâde Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur. Doğum târihi kesin olarak bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu ve yine orada 1182 (m. 1768) senesinde vefât etti. Otakçılar yakınında, Murâd Efendi dergâhı bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelen Veliyyüddîn Efendi, ilk önce babasının medresesinde ilim tahsîl etti. Zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ederek müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yaparak talebe yetiştirdi. Haremeyn müfettişliğine getirildi. Sırasıyla; Haleb, Galata, Mısır ve Medîne-i münevvere kadılıklarında

bulundu. İstanbul payesine ulaştı. 1169 (m. 1755) senesinde Anadolu kadı-askerliğine, 1171 (m. 1757) senesinde Rumeli kadı-askerliğine yükseltildi. Altı ay kadar sonra bu vazîfeden ayrılıp Manisa'ya gitti. Manisa'da bir yıl kadar kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. 1173 (m. 1759) senesinde, Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu makama ta'yin edildiği gün hasta olduğundan, bu vazîfeden affını diledi. Ancak Pâdişâh Üçüncü Mustafa Hân iyileşinceye kadar izin verip, şeyhülislâmlara giydirilen "Ferve-i beyzâ" adlı beyaz kürkü evine gönderdi, 1 yıl 6 ay 18 gün şeyhülislâmlık vazîfesini yürüttü. 1175 (m. 1761) senesinde bu vazîfeden ayrılıp, Bursa'ya gitti. Bu arada Hicaz'a gidip, hac ibâdetini îfâ etti ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etti.

Hac dönüşü bir müddet Bursa'da kaldı. Daha sonra İstanbul'a gitti. 1180 (m. 1767) senesinde Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin yerine ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. Bu vazîfeye devam etmekteyken vefât etti. İki şeyhülislâmlık müddeti toplam, 3 yıl yirmi gündür.

Veliyyüddîn Efendi, âlim, cömert, kerem sahibi ve yardımsever bir zât idi. Asabî mizaçlı olup, güzel yazı yazardı. Ta'lik ve celî stilinde güzel yazıları vardır. Kitap toplamakta hevesli olduğundan, Bâyezîd Câmii içinde el yazması çok kıymetli eserlerin bulunduğu bir kütüphâne meydana getirdi. Bu kütüphâneye; "Veliyyüddîn Efendi Kütüphânesi" ismi verilmiştir. Oğlu Kadıasker Mehmed Efendi'nin bağışlarıyla, kütüphâne daha da zenginleşmiştir. Ayrıca İstanbul'da Çırpıcı Çayırı yakınlarında bir çeşme yaptırdığından, at yarışları yapılan bu yere Veli Efendi Çayırı ismi verilmiştir. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 102

2) İlmiye salnamesi sh. 534

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4692

HÂDİMÎ

Anadolu'da yaşayan fıkıh ve tasavvuf âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Mustafa olup, Konya'nın Hadim kasabasında 1113 (m. 1701) senesinde doğdu. Künyesi Mevlânâ Ebû Sa'îd'dir. Önce babasından, sonra zamanın büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Pâdişâh Üçüncü Ahmed Hân'ın iltifâtına mazhar oldu. 1176 (m. 1762) senesinde doğduğu yer olan Hâdim'de vefât etti.

Mevlânâ Ebû Sa'îd Muhammed Hâdimî'nin dedeleri Buhârâ'lıdır. Dedelerinden Hüsâmeddîn Efendi, Buhârâ'nın tanınmış asîl ailelerinden olup, âlim ve velî bir zât idi. Anadolu'ya gelerek, Hadim kasabasında yerleşti. Muhammed Hâdimî'nin babası Fahr-er-Rûm (Rûm diyârının seçilmişi, herkesin onunla övündüğü) nâmıyla meşhûr Kara Hacı Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi, bulunduğu çevrede tanınmış âlimler arasında idi. Muhammed Hâdimî, ilk tahsilini babasından gördü. On yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Arabî ve Fârisîyi öğrendi. Babasının emriyle Konya'da Karatay Medresesi'ne yazıldı. Burada beş sene ilim öğrendikten sonra, hocası İbrâhim Efendi'nin tavsiyesi ile İstanbul'a gitti. İstanbul'da zamanın meşhûr âlimlerinden Kazâbâdî Ahmed Efendi'den ilim öğrenerek icâzet aldı. Yirmiyedi yaşında yüksek tahsilini bitiren Muhammed Hâdimî, dört katır yükü kitap ile Hâdim'e döndü. Babasının boş bıraktığı Hadim Medresesi'nde ders vermeğe başladı.

Kısa zamanda nâmı İstanbul'a kadar varan Muhammed Hâdimî hazretleri, önce Pâdişâh Üçüncü Ahmed Hân, sonra da Birinci Mahmûd Hân tarafından İstanbul'a da'vet edildi, ikinci

gidişinde, Pâdişâh'ın da bulunduğu Ayasofya Câmii'ndeki bir toplantıda, Fâtiha-i şerîfenin tefsîrini yapması istendi. Şeyhülislâm ve meşhûr âlimlerin de bulunduğu o mecliste Muhammed Hâdimî, Fâtiha'yı çok güzel tefsîr edip, başta Pâdişâh olmak üzere, herkesin takdîrine mazhar oldu. Bunun üzerine İstanbul'da kalarak, Osmanlı Devleti içinde yazılan dînî eserlerin, kendi tetkikinden geçtikten sonra yayınlanması görevi teklif edildi. Fakat Hâdimî, Hâdim'deki medresesinde talebe okutmağı, bu vazîfe teklifine tercih ederek memleketine döndü. Medresesinde Arabî, Fârisî, usûl-ı fıkıh, fıkıh, tefsîr, hadîs, kelâm, edebiyat gibi dersler okuttu. Pekçok âlimin yetişmesine vesîle oldu. Bunların içinde başta oğulları Sa'îd, Abdullah, Emîn, Nu'mân gelmekte idi. Ayrıca "Ayaklı Kütüphâne" lakabıyla anılan Müftî-zâde Muhammed Antâkî, İsmâil Gelenbevî, Mehmed Kırkağacî, Hâfız Osman Uskübî, Ahmed Ürgübî, Konyalı İsmâil Hakkı, Hacı İsmâil Kayseri gibi âlimler meşhûr oldular.

Hâdimî hazretleri talebelere ders vermenin yanısıra, insanların hidâyete gelmesine, İslâm ahlâkını ve hukukunu öğrenmesine vesîle olmak için çok çalıştı. Pekçok kitaplar yazdı. Bu yazdığı eserlerden, İmâm-ı Birgivî hazretlerinin Tarîkat-ı Muhammediyye isimli eserine yaptığı şerhi çok kıymetlidir. Bu şerhe "Berîka" ismini vermiştir. Muhtelif târihlerde sık sık basılmıştır.

Muhammed Hâdimî hazretleri, eserlerine aldığı hadîs-i şerîflerin, sahih olup olmadığını iyice araştırırdı. Eğer sahih olduğunda şüphe ederse, bizzat Peygamber efendimizden (s.a.v.) sorup öğrenirdi. Medîne-i münevverede, Ravda-i mutahhera harem ağalığı vazîfesini yapan Beşir Ağa, bu mevzûu şöyle anlattı: "İstanbul'a gelmişti. Pâdişâh Birinci Mahmûd Hân, Harem-i şerîften ma'lûmât almak için huzûruna çağırmıştı. Hâl hatır sorduktan sonra; "Haremeyn-i şerîfeynde nelere muttali oldun?" diye suâl ettiler. Ben de gördüklerimi şöyle anlattım: "Hayretle gördüğüm hâdiselerden biri şudur Ravda-i mutahherada (Peygamber efendimizin mübârek kabr-i şerîflerinde) gece temizlik yapmak için çalışıyordum. Gece yarısına doğru Cebrâil aleyhisselâmın Resûlullah efendimizle görüşmek için geldiği Cibril kapısı birden açıldı. Bu saatte gelen kimdir? diye kapıya koştum. Sakallı, nûr yüzlü bir kimse ile karşılaştım. Bana selâm verdi. Selâmı aldım ve; "Hoşgeldiniz efendim" dedim. Bana, gayet sessiz bir şekilde cevap verdikten sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrinin ayak ucuna doğru gitti. Arkasından bakakalmıştım. Orada bir müddet bekledi. Kabr-i şerîfe karşı ba'zı şeyler söyledi. Çok dikkat etmeme rağmen anlayamadım. İşi bitince arka arka giderek huzûrdan ayrıldı. Çok merak etmiştim. Yanıma geldiğinde büyük bir edeble; "Siz kimsiniz ve nerelisiniz?" diye sordum. O da; "İsmim Muhammed, Diyâr-ı Rûm'danım. Hâdim'de ikâmet ediyorum" dedi. Bu gece yarısı ziyâretinizin hikmeti nedir?" diye suâl edince de; "İmâm-ı Birgivî'nin Tarîkat-ı Muhammediyye isimli kitabını şerh ediyorum. Bir hadîs-i şerîfin sahih olup olmadığında şüpheye düştüm. Hemen gelip gördüğünüz gibi, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûr-ı şerîflerinde, bunu suâl eyledim. Sahih olduğu buyuruldu" dedi. Ondan sonraki günlerde yine aynı saatlerde zaman zaman geldi. Geldiğinde odama götürür kısa bir süre de olsa sohbet ederdik. Artık onunla dost olmuştuk." Beşir Ağa'nın konuşmasını hayretle dinleyen Pâdişâh Birinci Mahmûd, Hâdim'e bir haberci göndererek, Muhammed Hâdimî'yi İstanbul'a da'vet etti. O geldiği gün, ona sima olarak çok benzeyen birkaç kimse daha saraya getirtti. Maksadı Beşir Ağa'yı imtihan etmek idi. Beşir Ağa'yı da huzûruna çağırdı. Misâfirlerin huzûra gelmesi bildirildi. Biraz sonra Muhammed Hâdimî ve ona çok benzeyenler odaya girdiler. Beşir Ağa, girenlerin arasından Muhammed Hâdimî'yi göstererek; "Bahsettiğim zât işte budur" dedi. Birinci Mahmûd Hân, Hâdimî hazretlerine çok iltifât edip ihsânlarda bulundu.

Muhammed Hâdimî hazretleri anlattı: "Rûm diyarının seçilmiş âlimlerinden olan mübârek babam Mustafa Efendi'nin kabrini ziyârete gitmiştim. Kabrinin başında Yâsîn sûresini okuyup sevâbını, Peygamber efendimize (s.a.v.), bütün peygamberlere (aleyhimüsselâm) Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) ve bütün ehl-i îmânın rûhlarıyla birlikte, babamın da rûhuna hediye ettim. Sonra murâkabeye dalmış hâlde beklerken, Allahü teâlânın izni ile babam aniden mezarından kalktı. Çok heyecanlandım. Onu bu şekilde ilk defa görüyordum. Sessizce bir müddet bekledikten sonra, ondan nasihat istedim, "İşte beni görüyorsun ya; dünyânın sebep ve alâkalarından hiçbir şey fayda vermiyor. Geçim husûsunda hırs ve kötü emelden sakınarak, cenâb-ı Hakka tevekkül et ve O'nun verdiklerine râzı ol! Dünyâda sebeplerini yaratanı unutup, ihtiyâcını, görünüşte buna sebep olan kula bildirirsen, cenâb-ı Hak seni elinden birşey gelmeyene muhtaç eder. Eğer ihtiyâcını herkese söylemeden sâdece Allahü teâlâya arzedersen, dünyâ bile sana muhtaç olur" dedi.

Muhammed Hâdimî hazretleri, 1176 (m. 1762) senesinde Hâdim'de, son hastalığına yakalanmıştı. Çocuklarını, talebelerini ve dostlarını çağırıp herbiriyle helâllaştı, vedâlaştı. Çocuklarına ve talebelerine vasıyyetini bildirdikten sonra; "Vefât ettiğimde, daha önce vasıyyet edip anlaştığım kimse gelene kadar beni soyup gaslimi yapmayın" buyurdu. O gece sabaha karşı, talebelerinin Yâsîn-i şerîf kırâatları arasında mübârek rûhunu teslim eyledi. Kuşluk vakti sıralarında daha önce anlaştığı Trabzonlu Hacı Mehmed Efendi gelip, gasil, techiz ve tekfin işlerini yaptı. Kabrini babası Mustafa Efendi'nin yanında kazdırdı ve oraya defni yapıldı. Âşıkları uzak yerlerden gelerek kabrini ziyâret etmektedir."

Mezar taşında şunlar yazılıdır "Bütün dînî bilgileri kendisinde toplayan ve Tarikat-i Muhammediyye kitabını şerheden, âriflerin kutbu, Allahü teâlâya kavuşmak istiyenlere yardım eden Ebû Sa'îd Muhammed Hâdimî'nin rûhuna Fâtiha."

Muhammed Hâdimî hazretlerinin, Peygamber efendimizi medheden manzûmesi aşağıdadır:

Fakîrem kapına geldim,
Şefaat yâ Resûlallah!
Mukırrim suçum bildim,
Şefaat yâ Resûlallah!

Günahkârım, yüzüm kara,
Korkarım atarlar nâra,
Meğer sende ola çâre,
Şefaat yâ Resûlallah!

Okundu şânına "Levlâk",
Ki, sensin şahı "Erselnâk",
Dedi, Hak sana "Âteynâk"
Şefaat yâ Resûlallah!

Habîbsin, cümleden evlâ,
Seni medh eyledi Mevlâ!
Makamın senin a'lâ,
Şefaat yâ Resûlallah!

Nice Medh eyleye insân,
Mürekkep çünkü nisyândan,
Meğer senden ola ihsân,
Şefaat yâ Resûlallah!

Benim muhtaç serdergân,
Tövbe et, tenin uryan,

Meğer senden ola derman,
Şefaat yâ Resûlallah.

Okudum çok tahıyyâtı,
Salât ile salevâtı,
Akabinde münâcâtı,
Şefaat Yâ Resûlallah!

Kat'ı çoktur tahıyyâtın,
Dahî cürmü ceneyâtım,
Kapına arz-ı hâcâtım,
Şefaat yâ Resûlallah!

Meğer hep isyandayım,
Gulam-ı ayn-ı noksanım
ve lâkin ehl-i îmânım,
Şefaat yâ Resûlallah!

Gönülde şevki derdime,
Mecal kalmadı terkime,
Cemîan asl u fer'ime,
Şefaat yâ Resûlallah!

Cehennem kaynayıp taşa,
Bilinmez ne gelir başa,
Zükür inâs karındaşa,
Şefaat yâ Resûlallah!

Kerem kılagel sen efrada,
Eğer hasım eğer yâra,
Husûsan ehl-i evlâda,
Şefaat yâ Resûlallah!

Gözümüz kapladı perde,
Da'vâsından kamu dertde,
Bize, üstada, şakirde,
Şefaat yâ Resûlallah!

Atâlar kıl garîbana,
Bizi gönderme nirâna,
Bütün ahbâb u cirâna,
Şefaat yâ Resûlallah!

Kebap olur beher cana,
Ciğerler tutuşup yana,
Umûman ehl-i îmâna,
Şefaat yâ Resûlallah!

Nazar kıl ayn-ı ref'etten,
Nasîb eyle şefaatten,
Fakîrim cümle ümmetten,
Şefaat yâ Resûlallah!

Ümmetin Hâdim-i ahkar,
Âlende nâkıs-ı ebter,
Meğer lütf olmasa âher,
Şefaat yâ Resûlallah!

Muhammed Hâdimî hazretlerinin mühürlerinde şu yazı vardı:

"Ey bâr-i Huda be Hakki hesti,
Şeş çiz mera medet firistî,
İmânu emân, ten dürüsti,
İlim-u amel, ferâğ-ı desti."

"Mezhebi Nu'mân, Es-Seyyid Muhammed."

Ma'nâsı: "Yâ Rabbî! Varlığın hakkı için şu altı şeyi bana ihsân eyle: İmân, vücûd sıhhati, ilim, amel ve ihlâs, cömertlik ve emirlerini yapabilmek. Hanefî mezhebinden Seyyid Muhammed."

Muhammed Hâdimî hazretlerinin insanlığın saadeti için hazırladığı eserler pekçoktur. Bunlardan ba'zıları şunlardır, 1-El-Berîkat-ül-Mahmûdiyye fî şerhi Tarîkat-il-Muhammediyye, 2-Dürer haşiyesi, 3- Hâşiyetün alâ Tefsîr-i sûret-in-Nebe' lil-Beydâvî, 4- Risâletün fî sülûk-in-Nakşibendiyye, 5- Risâlet-ül-Huşû'i fis-salâti, 6- Risâletün fî Hakk-ıl-istihlâf, 7- Arâyis-ün-Nefâisi fî ilm-il-mantık, 8- Menâfi-ud-dekâik fî şerhi Mecâmi-ül-hakâik. Bu eseri Mecelle'nin küllî kaidelerine kaynak olmuştur.

Muhammed Hâdimî hazretlerinin "Berîka" isimli kitabından, "Kötü Huylar" bölümünün bir kısmı aşağıya alınmıştır:

"İnsanın kötü şey yapınca, arkasından riyâzet çekmeği, nefse güç gelen şey yapmağı âdet edinmesi de, fâideli ilâçdır. Meselâ, bir kötülük yaparsam, şu kadar sadaka vereceğim, veya oruç tutacağım, gece namazları kılacağım diye nezr etmeli, adamalı veya bunları yapmak için yemîn etmelidir. Nefs, bu güç şeyleri yapmamak için, onlara sebeb olan kötü âdetini yapmaz. Kötü huyların zararlarını okumak, işitmek de, fâideli ilâçdır.

İnsanda olan kötü huyların ba'zıları:

Kötü huylardan "Riya" için Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Başkalarına gösteriş için namazını güzel kılan, yalnız olduğu zaman böyle kılmayan, Allahü teâlâyı tahkir etmiş olur"** ve **"Sizde bulunmasından en çok korktuğum şey, şirk-i asgara yakalanmanızdır. Şirk-i asgar, riya demektir" ve "Dünyâda riya ile ibâdet edene, kıyâmet günü; "Ey kötü insan! Bugün sana sevâb yoktur. Dünyâda kimler için ibâdet ettin ise, sevâblarını onlardan iste" denir" ve "Allahü teâlâ buyuruyor ki: "Benim şerikim yoktur. Başkasını bana şerik eden, sevâblarını ondan istesin, ibâdetlerinizi ihlâs ile yapınız! Allahü teâlâ, ihlâs ile yapılan işleri kabûl eder."** ibâdet, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapılır. Başkasının muhabbetine, ihsânına kavuşmak için yapılan ibâdet, ona tapınmak olur. Allahü teâlâya ihlâs ile ibâdet etmemiz emrolundu. Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlânın birliğine îmân edenden, namazı ve zekâtı ihlâs ile yapandan Allahü teâlâ râzı olur"** buyuruldu. Resûlullah (s.a.v.), Mu'âz bin Cebel'i Yemen'e vâli olarak gönderirken; **"İbâdetlerini ihlâs ile yap. İhlâs ile yapılan az amel kıyâmet günü sana yetişir" ve "İbâdetini ihlâs ile yapanlara müjdeler olsun. Bunlar hidâyet yıldızlarıdır. Fitnelerin karanlıklarını yok ederler" ve "Dünyâda haram edilmiş olan şeyler mel'ûndur. Ancak Allah için yapılan şeyler kıymetlidir"** buyurdu. Dünyâ ni'metleri geçicidir, ömürleri pek kısadır. Bunları ele geçirmek için dînini vermek ahmaklıktır. İnsanların hepsi âcizdir. Allahü teâlâ dilemedikçe, kimse kimseye fâide ve zarar yapamaz. İnsana Allah kâfidir.

Tûl-i emel: Zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. İbâdet yapmak için çok yaşamağı istemek, tûl-i emel olmaz. Tûl-i emel sahipleri, ibâdetleri zamanında yapmaz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir" ve "İnsanların en kötüsü, ömrü uzun ve ameli kötü olandır" ve "Ölmek istemeyiniz. Kabr azâbı çok acıdır. Ömrü uzun olup İslâmiyete uymak, büyük saadettir" ve "Müslümanlıkta beyazlaşan kıllar, kıyâmet günü nûr olacaklardır."**

Tûl-i emelin sebepleri, dünyâ zevklerine düşkün olmak, ölümü unutmak ve sıhhatine, gençliğine aldanmaktır. Tûl-i emel hastalığından kurtulmak için, bu sebepleri yok etmek lâzımdır. Ölümün her an geleceğini düşünmelidir. Sıhhatin ve gençliğin, ölüme mâni olmadığını unutmamalıdır. Çocuklar'daki ve gençlerdeki ölüm sayısının, yaşlılardaki ölüm sayısından çok olduğunu istatistikler göstermektedir. Çok hastaların iyi olup yaşadıkları, çok sağlam kişilerin çabuk öldükleri her zaman görülmektedir. Tûl-i emel sahibi olmanın zararlarını ve ölümü hatırlamanın fâidelerini öğrenmelidir. Hadîs-i şerîfte; **"Ölümü çok hatırlayınız. Onu hatırlamak, insanı günah işlemekten korur ve âhırete zararlı olan şeylerden sakınmağa sebep olur"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Berâ bin Azib diyor ki: "Bir cenâzeyi götürdük. Resûlullah (s.a.v.) kabir başına oturdu. Ağlamağa başladı. Mübârek gözyaşları toprağa damladı. Sonra; **"Ey kardeşlerim! Hepiniz hazırlanınız"** buyurdu. Ömer bin Abdülazîz, bir âlimi görünce, nasihat istedi. O da, "Şimdi halifesin, istediğin gibi emredersin. Yarın öleceksin" dedi. Biraz daha söyle deyince; "Âdem aleyhisselâma kadar bütün dedelerin ölümü tattı. Şimdi sıra sana geldi" dedi. Halîfe, uzun zaman ağladı. Hadîs-i şerîfde; **"İnsanlara vâ'iz olarak ölüm yetişir. Zenginlik isteyene, kaza ve kadere îmân etmek yetişir"** buyuruldu. Yine; **"İnsanların en akıllısı, ölümü çok hatırlayandır. Ölümü çok hatırlayan insana, dünyâda şeref, âhırette yüksek dereceler nasîb olur"** ve **"Allahü teâlâdan haya ediniz. Başkalarına kalacak olan şeyleri toplamakla vaktinizi kayb etmeyiniz. Kavuşamıyacağınız şeyleri ele geçirmek için uğraşmayınız, ihtiyâcınızdan fazla binalar yapmakla hayâtınızı harcamayınız"** ve **"Evlerinizi haram malzeme ile yapmayınız. Dininizin ve dünyânızın harâb olmasına sebep olur"** ve çok sevdiği Üsâme bin Zeyd'in bir ay sonra ödemek üzere yüz altına bir köle satın aldığını işitince; **"Siz buna hayret etmediniz mi? Üsâme tûl-i emel sahibi olmuş"** buyurdu. İhtiyâç maddelerinin veresiye de alınmaları caizdir. Bir hadîs-i şerîfde; **"Cennete gitmek isteyen, uzun emel sahibi olmasın. Dünyâ işleri ile uğraşması, ölümü unutturmasın. Haram işlemekte Allahdan haya etsin"** buyuruldu. Haram olan lezzetlerin içinde yaşamak için, uzun emel sahibi olmak haramdır. Mübahlarla lezzetlenmek için tûl-i emel sahibi olmak, haram değil ise de, iyi değildir. Çok yaşamağı değil, sıhhat ve afiyet ile yaşamağı istemelidir.

Tama': Kalb hastalıklarının birisi de tama'dır. Dünyâ lezzetlerini haram yollardan aramağa tama' denir. Tama'ın en kötüsü, insanlardan beklemektir. Kibre, ucba sebep olan nafile ibâdetleri ve âhıreti unutturan mübahları yapmak da tama olur. Tama'ın zıddına aksine tefviz denir. Tefviz; helâl ve fâideli şeyleri kazanmağa çalışıp da, bunlara kavuşmağı Allahü teâlâdan beklemektir.

Şeytan, riyayı ihlâs olarak ve tama'ı tefviz olarak göstererek, insanı aldatmağa çalışır. Allahü teâlâ, herkesin kalbine bir melek vazîfelendirmiştir. Bu melek, insana iyi düşünceler ilham eder. Şeytan da, insanın kalbine kötü düşünceler, vesveseler getirir. Helâl yiyen kimse, ilham ile vesveseyi birbirinden ayırır. Haram yiyenler ayıramaz. İnsanın nefsi de, kalbine kötü düşünceler getirir. Bu düşüncelere ve arzulara hevâ denir. İlham ve vesvese devamlı olmaz. Nefsin hevâsı ise devamlıdır ve gittikçe artar. Vesvese, duâ ederek, zikr ederek azalır ve yok olur. Hevâ ise ancak kuvvetli mücâhede ile azalır, yok olur. Şeytan, köpek gibidir. Köpek kovalayınca kaçar ise de, başka taraftan yine gelir. Nefs, kaplan gibidir. Saldırması, ancak öldürmekle biter. Bunun için, insanlara vesvese veren şeytana hannâs denilmiştir. İnsan, şeytanın bir vesvesesine uymazsa, bundan vazgeçer. Başka vesveseye başlar. Nefs-i emmâre, dâima zararlı şeyler ister. Şeytan ise, çok hayırlı işe mâni olmak için, az hayırlı olan şeyi de vesvese yapar. Büyük günaha

sürüklemek için, küçük hayır yapmağı da vesvese eder. Şeytanın vesvesesi olan hayırlı iş, insana tatlı gelir ve acele ile yapmak ister. Bunun için hadîs-i şerîfte; **"Acele etmek şeytandandır. Beş şey bundan müstesnadır: Kızını evlendirmek, borcunu ödemek, cenâze hizmetlerini çabuk yapmak, misâfiri doyurmak, günah yapınca hemen tövbe etmek"** buyuruldu. İlham olunan hayır, Allah korkusu ile yavaş yavaş yapılır ve sonu düşünülür. Bir hadîsde; **"Melekten gelen ilham, İslâmiyete uygun olur. Şeytandan gelen vesvese İslâmiyetten ayrılmağa sebeb olur"** buyuruldu. İnsan, ilham olunan şeyleri yapmalı. Vesveseyi yapmamak için cihâd etmeli, çalışmalıdır. Nefse uyan kimse vesveselere tâbi olur. Nefsin hevâsına uymayanın, ilhama uyması kolay olur. Bir hadîs-i şerîfte; **"Şeytan, kalbe vesvese verir. Allahın ismi söylenince kaçar. Söylenmezse vesveselerine devam eder"** buyuruldu. Kalbe gelen hâtıranın cinsini anlamak için, İslâmiyete uygun olup olmadığına bakılır. Böyle anlaşılamazsa, sâlih olan bir âlime sorulur. Sâlih olmayan, dîni, dünyâ kazançlarına âlet eden kötü din adamına sorulmaz. Yâhud, Resûlullaha (s.a.v.) kadar üstâdlarının hepsi ma'lûm olan hakikî bir rehbere sorulur. "Kutb-i medar" denilen evliyâ, az olsa da, kıyâmete kadar mevcûddur. "Kutb-i irşâd" denilen İslâm âlimi her zaman ve her yerde bulunmaz. Uzun zaman aralıkları ile ve nâdir olarak bulunur. Her yerde çok bulunan câhil tarikatçıları ve yalancı şeyhleri, hakîkî rehber sanmamalıdır. Böylelerin tuzaklarına düşerek dünyâda ve âhırette saadetten mahrûm kalmamak için çok uyanık olmalıdır. Kalbe gelen hâtıra, nefse acı gelirse, hayır olduğu anlaşılır. Tatlı gelir, hemen yapmak isterse, şer olduğu anlaşılır. Şeytanın hileleri çoktur. Mühim olanlardan birincisi; "Allahın senin ibâdetine ihtiyâcı yoktur" demesidir. Buna karşı; **"Amel-i sâlihin fâidesi, bunu yapanadır"** meâlindeki âyet-i kerîmeyi hatırlamalıdır.

Şeytanın ikinci hilesi; "Allah rahimdir, kerîmdir, seni de af eder, Cennete kor" demesidir. Buna karşı; **"Allahın kerîm, olması, seni aldatmasın"** ve **"Cennette kullarımızdan mütteki olanları vâris kılarız"** meâlindeki âyet-i kerîmeleri hatırlamalıdır.

Üçüncü hilesi; "Senin ibâdetlerin hep kusurludur; riya karışıktır. Böyle ibâdetlerle mütteki olamazsın. Allahü teâlâ meâlen; **"Allah, yalnız müttekilerin ibadetlerini kabûl eder."** buyuruyor. Senin ibâdetlerin kabûl olmaz. Boşuna uğraşıyorsun. Boş yere sopa yiyen hayvan gibi eziyet çekiyorsun" demesidir. Buna karşılık; "Ben, Allahın azâbından kurtulmak ve emrine uymak için ibâdet ediyorum. Benim vazîfem, emri yerine getirmektir. Kabûl olup olmayacağı, O'nun bileceği şeydir. Şartlarına uygun olan ve farzları yapılan ibâdetin sahih olması muhakkakdır" demelidir. Farzları terk etmek büyük günahtır. Bu günahlardan kurtulmak için ibâdetleri yapmak lâzımdır. İbâdet yapmadan Cennete girmek için duâ etmek günahtır. Hadîs-i şerîfte; **"Aklı olan kimse, nefsine uymaz ve ibâdet yapar. Ahmak olan nefsine uyar, sonra Allahın rahmetini bekler"** buyuruldu. Ahıret için lâzım olan şeyleri, bu fâni dünyâda hazırlamak lâzımdır.

Şeytanın hilelerinden dördüncüsü; "Şimdi dünyâyı kazanmak için çalış da, rahata kavuş, o zaman rahat rahat, huzûr içinde ibâdet edersin." diyerek ibâdet yapmağa mâni olmasıdır. Buna cevap olarak; "Ecel benim elimde değildir. Herkesin ömrünü Allahü teâlâ ezelde takdîr etmiştir. Belki yakında ölürüm, ibâdet vazîfelerini vaktinde yapmalıyım" demelidir Hadîs-i şerîfte; **"Helekel-müsevvifûn"** buyuruldu ki: **"Bugünkü vazîfelerini yarına bırakanlar zarar ettiler"** demektir.

Şeytanın hilelerinden beşincisi; ibâdetleri terk ettiremeyince; "Çabuk kıl, vaktini kaçırma" diyerek şartlarını, farzlarını tamam yaptırmamak istemesidir. Buna karşılık; "Farzlar çok azdır. Bunları yavaş yavaş ve şartlarına uygun olarak yapmak lâzımdır. Farz olmayanları da, şartlarına

uygun olarak az yapmak, şartları noksan olarak çok yapmaktan iyidir" demelidir. Altıncı hile olarak riyayı tavsiye etmesidir. "Herkes görsün de, beğensin" der. Buna cevap olarak; "Kendine faide ve zarar vermek, kimsenin elinde değildir. Başkalarına ise, hiç veremezler. Böyle olan kimselerden birşey beklemek abes olur, bâtıl olur. Fâide ve zarar veren ancak Allahü teâlâdır. Yalnız onun görmesi, bana yetişir" demelidir.

Yedinci hile olarak, ibâdetlere mâni olamayacağını anlayınca, insana ucb, ya'nî ibâdetlerini beğenmek vesvesesi vermesidir. "Senin gibi akıllı, uyanık kimse var mı? Bu zamanda, herkes gaflet uykusunda iken, sen ibâdet yapıyorsun" der. Buna karşılık; "Bu akıl ve intibah benden değildir. Rabbimin ihsânıdır. O'nun ihsânı olmasa, ibâdet yapamam" demelidir.

Sekizinci hile olarak; "İbâdetlerini gizli yap. Allahü teâlâ, senin sevgini ve şerefini insanların kalbine yerleştirir" diyerek gizli riyaya düşürmek istemesidir. Buna karşılık, "Ben Allahın kuluyum. O, benim sâhibimdir. İbâdetimi isterse beğenir, isterse red eder. İnsanlara bildirip bildirmemesine karışamam" demelidir.

Dokuzuncu hile olarak da; "İbâdet yapmağa ne lüzum var? insanların Sa'îd ve şakî olacakları ezelde takdîr edilmiştir. Sa'îd olan, ibâdeti terk edince, affedilir, Cennete gider. Ezelde şakî olan, ne kadar ibâdet yaparsa yapsın, fâidesi olmaz, muhakkak Cehenneme gider. O hâlde, kendini boşuna yorma! Rahatına bak" demesidir. Buna cevap olarak; "Ben kulum, kulun vazîfesi, sahibinin emrini yapmaktır" demelidir. Buna karşılık; "Emri yapmayınca, azâb korkusu olursa, emri yapmak lâzım olur. Ezelde sa'îd olan için bu korku yoktur" derse, buna cevap olarak da; "Rabbim herşeyi bilir ve dilediğini yapar. Dilediğine hayır, dilediğine şer verir. Kimsede O'na suâl sormak hakkı yoktur" demelidir. İblîs, Îsâ aleyhisselâma görünerek; "Ezelde Allahü teâlânın takdîr ettikleri hâsıl olur" diyorsun, öyle mi?" dedi. "Evet, öyledir" buyurdu. "Öyle ise, kendini şu dağın tepesinden aşağı at. Eğer ezelde selâmetin takdîr edilmiş ise, sana birşey olmaz" dedi. Cevâbında; "Ey mel'ûn! Allah, kullarını imtihan eder. Kulun, sahibini imtihan etmeğe hakkı yoktur" buyurdu. Şeytanın bu hilesine karşı; "İbâdet yapmak fâidelidir. Çünkü, ezelde sa'îd isem, sevâbların artması derecelerin yükselmesi için ibâdetleri yapmak lâzımdır. Şakî isem, ibâdet yapmamak azâbından kurtulmak için, ibâdet yapacağım" demelidir, ibâdet yapmanın bana hiçbir zararı da olmaz. Çünkü, Allahü teâlâ hakimdir, ibâdet yapanlara azâb etmesi, onun hikmetine yakışmaz. İbâdeti terk etmenin, ezelde sa'îd olana zararı olmasa bile, fâidesi yoktur. Böyle olunca, terk etmek nasıl tercih edilir? Aklı olan kimse, fâideli olanı yapar, fâidesiz olanı terk eder. Ezelde şaki isem, Rabbime itaat etmiş olarak Cehenneme girmeği, âsî olarak girmeğe tercih ederim. Bundan başka, Allahü teâlâ, ibâdet edenleri Cennete sokacağını, ibâdet etmiyenlere Cehennemde azâb yapacağını va'd etmiştir. Allahü teâlâ va'dine sâdıktır. Va'dinden dönmeyeceği, söz birliği ile bildirilmiştir.

Kibir: Kalb hastalıklarının birisi de kibirdir. Kibir, kendisini başkasından üstün görmektir. Kendirli ondan üstün görmekle, kalbi rahat eder. Ucb da kendini ondan üstün bilmektir. Burada başkasını düşünmez. Kendini ve ibâdetlerini beğenir. Kibir, kötü huydur. Haramdır. Halikını, Rabbini unutmanın alâmetidir. Çok din adamı, bu kötü hastalığa yakalanmışdır. Hadîs-i şerîfte; **"Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennete girmez"** buyuruldu. Kibrin aksine "Tevâzu" denir. Tevâzu kendini başkaları ile bir görmektir. Başkalarından daha üstün ve daha aşağı görmemektir. Tevâzu, insan için çok iyi bir huydur. Hadîs-i şerîfte; **"Tevâzu edene müjdeler olsun"** buyuruldu. Tevâzu sahibi, kendini başkalarından aşağı görmez. Zelîl ve miskin olmaz. Malını helâldan kazanıp çok hediye verir. Âlimlerle ve fen adamları ile tanışır. Fakirlere merhamet eder. Hadîs-i şerîflerde; **"Tevâzu eden, helâl kazanan, huyu güzel olan, herkese**

karşı yumuşak olan ve kimseye kötülük yapmayan, çok iyi bir insandır" ve **"Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir"** buyuruldu. Tekebbür edene, ya'nî kibir sahibi olana karşı tekebbür etmek caizdir. Allahü teâlâ, kullarına karşı mütekebbirdir. Allahü teâlâ, kibriyâ sahibidir. Kibir sahibine tekebbür etmek, sadaka vermek gibi sevâbdır. Kibir sahibine karşı tevâzu eden kimse, kendisine zulüm etmiş olur. Bid'at sahiplerine ve zenginlere karşı da tekebbür etmek caizdir. Bu tekebbür, kendini yüksek göstermek için değildir. Onlara ders vermek, gafletten uyandırmak içindir. Harbde düşmana karşı tekebbür etmek sevâbdır. Hadîs-i şerîflerde; **"Kibri, hıyâneti ve kul borcu olmayan mü'min, hesabsız Cennete girecektir"** ve **"Kul hakkı, mû'minin aybı, kusurudur"** buyuruldu. Nafaka için ödünç almak ve malı olunca, hemen ödemek lâzımdır. Yukarıdaki hadîs-i şerîfte, ihtiyâç olmadan alınan ve malı olunca ödenmeyen ve haram yollarla alınan borç bildirilmektedir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vefât edeceği zaman; **"Yâ Ali! Filan yahudiye borcum vardır. Onu öde!"** buyurdu. Yahudiden ödünç arpa almıştı, ödenmesi için vasıyyet buyurdu. Yahudi âlimlerinin büyüklerinden iken, Resûlullah ile (s.a.v.) bir kerre konuşmakla, hak peygamber olduğunu anlayarak imâna gelen Abdullah bin Selâm, sırtında odun demeti taşıyordu. Bunu görenler; "O kadar çok malın paran var iken, niçin bu zahmeti çekiyorsun?" dediklerinde; "Nefsimi kibirden kurtarmak için" dedi. Zenginin, hamal ücreti vermemek için, malını kendi götürmesi, tezellüldür, aşağılıktır. Sünnete uymak ve nefsini kırmak için götürmesi iyidir ve sevâbdır. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ kıyâmet günü, üç kimse ile konuşmayacak, hepsine çok acı azâb yapacaktır: Zinâ eden ihtiyâr, yalan söyliyen hükümet reîsi ve kibirli olan fakir"** buyuruldu. Ömer (r.a.) Şam'a gelince, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretleri, emrinde olanlarla birlikte karşıladı. Halîfe devesinden indi. Yerine kölesini bindirdi. Çünkü, kölesi ile nöbetleşe biniyorlardı. O saat, binme sırası köleye gelmişti. Kendisi yuları tuttu, su kenarından geçerken mestlerini çıkardı. Ayaklarını suya soktu. Şam ordusunun kumandanı olan Ebû Ubeyde; "Yâ halîfe! Böyle ne yapıyorsun? Bütün Şamlılar, bilhassa rumlar, müslümanların halîfesini görmek için toplandılar. Sana bakıyorlar. Bu yaptığını beğenmeyecekler" deyince; "Yâ Ebâ Ubeyde! Senin bu sözün, burada toplananlar için çok zararlıdır. İşitenler insanın şerefini, vâsıtaya binerek gitmekte ve süslü elbise giymekte sanacaklar. Şerefin, müslüman olmakta ve ibâdet yapmakta olduğunu anlamayacaklar. Biz aşağı, bayağı insanlardık. (Acem şahlarının elinde esîr idik.) Allahü teâlâ müslüman yapmakla bizleri şereflendirdi Allahü teâlânın verdiği bu lezzetten, bu şereften başka şeref ararsak, Allahü teâlâ bizi yine zelîl eder, herşeyden aşağı eder. İzzet, İslâmdadır. İslâmın ahkâmına uyan, azîz olur. Bu ahkâmı beğenmeyip, izzeti, huzûru, saadeti başka şeylerde arayan zelîl olur" dedi. İslâmın emirlerinden biri tevâzudur. Tevâzu gösteren azîz olur, yükselir. Tekebbür eden zelîl olur.

Bir hadîs-i şerîfte; **"Kıyâmet günü, dünyâdaki kibir sahibleri küçük karınca gibi zelîl ve hakîr olarak kabirden çıkarılacaktır. Karınca gibi, fakat insan şeklinde olacaklardır. Herkes bunları hakîr göreceklerdir. Cehennemin en derin ve azâbı en şiddetli olan Bolis çukuruna sokulacaklardır. Buraya girenler kurtulmaktan me'yûs oldukları için Bolis denilmiştir. Ateş içinde gayb olacaklardır. Su istediklerinde kendilerine Cehennemdekilerin irinleri verilecekdir"** buyuruldu. Medine vâlisi olan Ebû Hüreyre hazretleri, odun demeti taşıyordu. Muhammed bin Ziyâd onu tanıyarak, yanındakilere; "Yol verin, emîr geliyor" dedi. Gençler, vâlinin böyle tevâzuuna hayret ettiler. Hadîs-i şerîfte; **"Önceki ümmetlerde kibir sahibi birisi, eteklerini yerde sürüyerek yürürdü. Gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, yer bunu yuttu"** ve **"Merkebe binmek, yün elbise giymek ve koyunun sütünü sağmak, kibirsizlik alâmetidir"** buyuruldu.

Hased: Kötü huyların biri de haseddir. Hased; Allahü teâlânın bir kuluna ihsân ettiği ni'metin ondan çıkmasını istemektir. Fâideli olmayan, zararlı olan birşeyin ondan ayrılmasını istemek, hased olmaz. Gayret olur. İlmini, mal, mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından, ilmin gitmesini istemek, gayret olur. Malını haramda, zulümde, İslâmiyeti yıkmakta, bid'atleri ve günahları yaymakta kullananın malının yok olmasını istemek de, hased olmaz, din gayreti olur. Bir kimsenin kalbinde hased bulunur, kendisi buna üzülür, bunu istemezse, bu günah olmaz. Kalbde bulunan hâtıra, günah sayılmaz. Hâtıranın kalbe gelmesi insanın elinde değildir. Kalbinde hased bulunmasından üzülmezse veya arzusu ile hased ederse, hased olur, haram olur. Bu hasedini sözleri ile hareketleri ile belli edene, günahı daha çok olur. Hadîs-i şerîfte; **"İnsan üç şeyden kurtulamaz: Sû-i zan, tayere, hased. Sû-i zan edince, buna uygun harekette bulunmayınız. Uğursuz zannettiğiniz şeyi, Allaha tevekkül ederek yapınız. Hased ettiğiniz kimseyi hiç incitmeyiniz"** buyuruldu. Tayere, uğursuzluğa inanmaktır. Sû-i zan, bir kimseyi kötü zan etmektir. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki, kalbde hased hâsıl olması, haram değildir. Bundan râzı olmak, devamını istemek, haram olur. Hadîs-i şerîfte; **"Kalbe gelen kötü şey söylenmedikçe ve buna uygun hareket edilmedikçe affolur"** buyuruldu. İnsanın kalbine, küfre sebep olan bir düşünce gelince, bundan üzülür ve hemen red ederse, bu kısa düşünce, küfr olmaz. Farzı yapmamak veya bir haramı yapmak düşüncesi de böyledir. Fakat, senelerce sonra kâfir olmağa karar verirse, hattâ bunu bir şarta bağlarsa dahî, kâfir olur. Senelerce sonra haram işlemeğe niyet ederse, karar verirse, o anda günaha girer.

Hadîs-i şerîfte; **"İnsan, haram işlemeği kalbinden geçirir, Allahdan korkarak yapmazsa, hiç günah yazılmaz. Haramı işleyince, bir günah yazılır"** buyuruldu. Kalbinden geçirmeğe himmet etmek denir. Geçip gitmeyip, kalbinde devamlı kalan düşünceye azm ve karar denir. Karar vermenin günah olduğu yukarıda bildirilmişti. Bu günahı cenâb-ı Hak affetmektedir.

Kâfir olmağa ve bid'at sahibi olmağa niyet etmek haramdır. O anda, öyle olur. Çünkü, bu iki niyetin kendileri kötüdür. Kendileri haramdır. Haram işlemek düşüncesi ise, harama sebeb olduğu için kötüdür. Düşüncenin kendisi kötü değildir, bunu işlemek, yapmak kötüdür. Kötülüğü işlemeyince, haramlığın ve günahın kalkması, Allahü teâlânın merhametindendir ve Muhammed aleyhisselâm hürmetine, bu rahmet-i ilâhiye onun ümmetine mahsûstur.

İnsan bir kimsede bulunan ni'metin ondan gitmesini istemeyip, kendisinde de bulunmasını isterse, hased olmaz. Buna gıpta denir. Gıpta, imrenmek demektir. Güzel huydur. İslâmiyetin ahkâmına, ya'nî farzları yapmağa ve haramlardan sakınmağa riâyet eden, gözeten sâlih kimseye gıpta etmek vâcibdir. Dünyâ ni'metleri için gıbta etmek tenzihen mekrûh olur.

Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, mü'min kuluna gayret eder. Mü'min de mü'mine gayret eder"** buyuruldu. Allahü teâlâ, gayretinden dolayı, fuhşu haram etmiştir. Allahü teâlâ bir hadîs-i kudsîde; **"Ey âdemoğulları! Sizi kendim, için yarattım. Herşeyi de sizin için yarattım. Senin için yarattıklarım, seni, kendim için yaratılmış olduğundan men ve gâfil ve meşgûl etmesin"** buyurmuştur. Başka bir hadîs-i kudsîde; **"Seni kendim için yarattım. Başka şeylerle oyalanma! Rızkına kefilim, kendini üzme!"** buyurmuştur. Yûsuf aleyhisselâmın; "Sultânın yanında benim ismimi söyle" demesi gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, senelerce zindanda kalmasına sebeb oldu. İbrâhim aleyhisselâmın, oğlu İsmâil'in dünyâya gelmesine sevinmesi, gayret-i ilâhiyyeye dokunarak, bunu kurban etmesi emrolundu. Allahü teâlânın çok sevdiklerine, ba'zı evliyâya böyle gayret etmesi çok vâki olmuştur. Gayret, bir

kimsede olan hakkına, onun başkasını ortak etmesini istememektir. Allahü teâlânın gayret etmesi, kulunun kötü, çirkin şey yapmasına râzı olmamasıdır. Kulun vazîfesi, dilediğini yapmak değildir. O'na kulluk etmektir. O'nun emirlerine ve yasaklarına uymaktır. Her dilediğini yapmak, Allahü teâlâya mahsûstur. Yalnız O'nun hakkıdır. Kulun kendi dilediğini yapması, günah işlemesi, Allahü teâlânın hakkına ortak olmak olur. Mü'minin, günah işlemekte, kendisine gayret etmesi lâzımdır. Bu da günah işlerken heyecanlanması, kalbinin çarpıntısı, sıkılması ile olur. Mü'minin kalbi, Allahü teâlânın evidir ve güzel huyların yeridir. Kalbinde, kötü, çirkin düşüncelere yer vermek, çirkinleri güzellere ortak etmek olur. Kalbin buna râzı olmaması, çırpınarak mâni olması, gayret olur. Ensârın reîsi olan Sa'd bin Ubâde hazretleri; "Yâ Resûlallah! Zevcemi yabancı erkekle bir yatakta görsem, dört şâhid görmeden öldüremez miyim?" dedikte; **"Evet, öldüremezsin"** buyurdu. Sa'd buna cevaben; "Dört şâhid lâzım ise de, buna tahammül edemem. Hemen öldürürüm" deyince, Resûlullah (s.a.v.); **"Reîsinizin sözünü işitiniz! O çok gayurdur. Ben ondan daha çok gayurum. Allahü teâlâ, benden daha çok gayretlidir"** buyurdu. Ya'nî böyle gayret olmaz. Ben ondan daha gayretli olduğum hâlde, İslâmiyetin dışına çıkmam. Allahü teâlâ, en çok gayretli olduğu hâlde, bu fuhuşun cezasını hemen vermez, demek istedi. Sa'd'ın haklı olan cezayı vermekte acele etmesinin doğru olmadığına işâret buyurdu. Fıkıh kitapları bildiriyor ki: "Haram işlerken gören her müslümanın ta'zîr cezası yapması lâzımdır. Görenlerin işledikten sonra ta'zir yapmaları caiz değildir. Bu zaman, ancak hükümetin ve hâkimin ta'zir etmesi lâzım olur. Zinâ yaparken görüp öldürenin, mahkemede dört şâhid göstermesi lâzımdır. Yalnız yemîn etmesi kabûl olunmaz. Zinâ yaparken görmüş olan, dört şâhid gösteremezse, katil, hâkim tarafından mahkûm edilir.

İnsanların Allahü teâlâya gayret etmeleri, haram işlenmesini istememekle olur.

Hadîs-i şerîfde; **"Müslümanlara yardım etmeyen, onların iyilikleri ve rahatları için çalışmıyan, onlardan değildir. Gece ve gündüz, Allah için ve Kur'ân-ı kerîm için ve Resûlullah için ve devlet reîsi için ve bütün müslümanlar için nasihat etmeyen kimse de, bunlardan değildir"** buyuruldu.

Hased, ibâdetlerin sevâbını giderir. Hadîs-i şerîfde; **"Hased etmekten sakınınız. Biliniz ki, ateş odunu yok ettiği gibi hased de hasenatı yok eder"** buyuruldu. Hased eden, onu gıybet eder, çekiştirir. Onun malına, canına saldırır. Kıyâmet günü, bu zulümlerinin karşılığı olarak, hasenatı alınarak ona verilir. Hased edilendeki ni'metleri görünce, dünyâsı azâb içinde geçer. Uykuları kaçar. Hayır hasenat işliyenlere, on kat sevâb verilir. Hased bunların dokuzunu yok eder, birisi kalır. Küfürden başka hiçbir günah, hasenatın sevâblarının hepsini yok etmez. Günah olduğuna inanmıyarak veya İslâmiyete ehemmiyet vermeyerek haram işlemek ve küfre, irtidâda sebep olan işleri yapmak, sevâbların hepsini yok eder. Çünkü, böyle yapanlar mürted olurlar. Hadîs-i şerîfde; **"Geçmiş ümmetlerden iki kötülük sizlere bulaşdı: Hased ve kazımak. Bu sözümle onların başlarını kazıdıklarını anlatmak istemiyorum. Dinlerinin kökünü kazıyıp yok ettiklerini söylüyorum. Yemîn ederim ki, îmânı olmayan Cennete girmeyecektir. Birbiriniz ile sevişmedikçe, îmâna kavuşamazsınız. Sevişmek için, çok selâmlasınız"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte; **"Müslümanlar hayırlı olur. Hased edince hayır kalmaz"** buyuruldu. Diğer bir hadîs-i şerîfde; **"Hased, nemime ve kehânet sahibleri benden değildir"** buyuruldu. Nemime, fitne çıkarmak için, ara açmak için, insanlar arasında söz taşımaktır. Kehânet, bilmediğini söyliyerek, bundan hüküm, ma'nâ çıkarmaktır. (Bilinmeyen şeyleri haber veren, falcılara kâhin denir. Kâhine inanmamalıdır.) Bu hadîs-i şerîfden, hased edenin şefâatden mahrûm kalacağı anlaşılmaktadır. Ya'nî şefaat istemeğe hakkı olmayacaktır.

Hadîs-i şerîfde; **"Altı kimse, altı şeyden hesaba çekilip, mahşer yerinde azâb gördükten sonra, Cehenneme gireceklerdir: Devlet reîsleri zulümden, Arablar kavmiyyet gayretinden, köy muhtârları kibirden, tüccârlar hıyânetten, köylüler cehâletten, âlimler hasedden"** buyuruldu. Ticâret ile meşgûl olanın, yalan söylemek, faiz ve hile, başkasının malını aşırmak ne demek olduklarının ve bu haramlardan kurtulmanın çârelerini öğrenmesi lâzımdır. Köylülerin, ya'nî her müslümanın, Ehl-i sünnet i'tikâdını ve ilm-i hâlini bilmesi lâzımdır. Bu hadîs-i şerîf, hasedin din adamlarında daha çok bulunduğunu haber vermektedir. "Tefsîr-i kebîr"de diyor ki; "Hased on kısımdır. Bunların dokuzu din adamlarında bulunur. Dünyâ sıkıntıları on çeşittir. Bunların dokuzu sâlihlerde bulunur. Zillet on kısımdır. Dokuzu yahudilerdedir. Tevâzu on kısımdır. Dokuzu nasârâdadır. Şehvet on kısımdır. Dokuzu kadınlarda, biri erkeklerdedir. İlim on kısımdır. Biri Irak'dadır. İmân on kısımdır. Dokuzu Yemen'dedir. Akıl on kısımdır. Dokuzu erkeklerdedir. Yeryüzünün bereketi on kısımdır. Dokuzu Şam'dadır." Fahreddîn-i Râzî hazretleri, bu tefsîrinde, kendi zamanında olanları bildirmiştir. Resûlullah dünyâya teşrîf etmeden evvel, yahudiler harb edecekleri zaman; "Yâ Rabbî! Göndereceğini va'd ettiğin ve en çok sevdiğini bildirdiğin, o şerefli peygamber hürmetine" diyerek duâ ederlerdi. Duâları kabûl olup, Allahü teâlâ kendilerine yardım ederdi. Resûlullah (s.a.v.) insanları müslüman olmağa da'vet edince, kendisinin va'd edilen peygamber olduğunu anladılar. Fakat hased ederek, kıskanarak inkâr ettiler. Hasedleri kendilerinin ve gelecek olan nesillerinin ebedî olarak felâkete, âzâblara sürüklenmelerine sebep oldu.

Allahü teâlâ, şeytanın şerrinden korunmamızı emrettiği gibi, hased edenin şerrinden de, sakınmamızı emretti. Hadîs-i şerîfde; **"Ni'met sahiblerinden ihtiyâçlarınızı, gizli olarak isteyiniz. Çünkü, ni'met sahiblerine hased edilir"** buyuruldu. İhtiyâçlarınızın karşılandığı meydana çıkınca, hased olunursunuz. Sırrını saklayan kimse, isterse açığa çıkarır, isterse çıkarmaz. Sırrını açıklayan kimse, çok defa söylediğine pişman olur, üzülür. İnsan, söylemediği sözüne hâkimdir, isterse söyler, istemezse söylemez. Söylediğinin ise, mahkûmudur. Keşki söylemeseydim, der. Mala, eşyaya emîn olan kimselerin çoğu, esrâra emîn olmazlar. "Zehebini, zihâbini ve mezhebini gizli tut!" sözü meşhûrdur. (Zeheb, altın; zihâb, i'tikâd; mezheb de, işlerde tutulan yol demektir.)

Hased etmek, Allahü teâlânın takdîrini değiştirmez. Boşuna üzülmüş, yorulmuş olur. Kazandığı günahlar da, cabası olur. Hazreti Muâviye oğluna nasihat olarak; "Hasedden çok sakın! Hasedin zararları, sende, düşmanından daha önce ve daha çok hâsıl olur" dedi. Süfyân-ı Sevrî; "Hased etmeyenin zihni açık olur" demiştir. Hiçbir hasedci muradına kavuşmamıştır. Kimseden hürmet görmemiştir. Hased, sinirleri bozar, ömrünün azalmasına sebeb olur. Esma'î diyor ki: "Bir köylüye rastladım. Yüzyirmi yaşında idi. Çok yaşamasının sırrını sordum. "Çünkü, hiç hased etmedim" dedi." Ebü'l-Leys-i Semerkandî diyor ki: "Üç kimsenin duâsı kabûl olmaz! Haram yiyenin, gıybet edenin, hased edenin."

Hasedden kurtulmak için, yukarıda yazılı zararlarını bilmek lâzımdır. Hased olunanın, dünyâda ve âhırette, bundan hiç zararı olmaz. Hattâ fâidesi olur. Hased edenin ömrü üzüntü ile geçer. Hased ettiği kimsede ni'metlerin azalmadığını, hattâ arttığını görerek, sinir buhranları geçirir. Hasedden kurtulmak için, ona hediye göndermeli, nasihat vermeli, onu medh etmelidir. Ona karşı tevâzu göstermelidir. Onun ni'metinin artmasına duâ etmelidir.

Hıkd: Kalb hastalıklarındandır. Hıkd; başkasını aşağı görmek, ondan nefret etmek, kalbinde ona karşı düşmanlık beslemektir. Kendine nasihat verenlere böyle kin beslemek haramdır. Ona hıkd değil, itaat etmek lâzımdır. O, Allahın emrini yerine getirmiştir. Onu

sevmek, hürmet etmek lâzımdır. Zulüm edene karşı hıkd haram değildir. Bir alacaklı ölse, bunun hakkı vârislerine ödenmese, kıyâmette ödetilir. Zâlimi af etmek efdaldır. Uhud gazâsında Resûlullahın (s.a.v.) mübârek yüzü yaralanıp, mübârek dişi kırılınca, Eshâb-ı Kirâm çok üzüldüler. "Duâ et, Allahü teâlâ, cezâlarını versin" dediler. **"La'net etmek için gönderilmedim. Hayır duâ etmek için, her mahlûka merhamet etmek için gönderildim"** ve **"Yâ Rabbi! Bunlara hidâyet et. Tanımıyorlar, bilmiyorlar"** buyurdu. Düşmanlarını affetti. La'net etmedi. Onlara merhamet ederek, hayır duâ etti.

Hadîs-i şerîfte; **"Sadaka vermekle mal azalmaz. Allahü teâlâ, af edenleri azîz eder. Allah rızası için af edeni, Allahü teâlâ yükseltir"** buyuruldu. Gülâbâdî diyor ki: "Bu hadîs-i şerîfte bildirilen sadaka, farz olan sadaka demektir. Ya'nî zekât demektir. Tevâzu edenin tâatlarına, ibâdetlerine, daha çok sevâb verilir. Günahları, daha çabuk affolunur. İnsanın yaratılışında, hayvani rûhun arzuları bulunmaktadır. Malı, parayı sever. Gadab, intikam, kibir sıfatları görünmeğe başlar. Bu hadîs-i şerîf, bu kötü huyların ilâcını bildiriyor. Sadakayı, zekâtı emrediyor. Af ederek, gadabı, intikamı temizliyor."

Hadîs-i şerîflerde; **"Üç şey kendisinde bulunan kimse, Cennete dilediği kapıdan girecektir. Kul hakkını ödeyen, her namazdan sonra onbir defa İhlâs sûresini okuyan, katilini affederek ölen"** ve **"Üç şeyden biri bulunmayan kimsenin bütün günahlarının af ve mağfiret olunması umulur: Şirke, küfre yakalanmadan ölmek, sihir yapmamak ve din kardeşine hıkd etmemek"** buyuruldu.

Hıkdın sebeblerinden biri, gadabdır. Gadab eden, kızan kimse, intikam alamayınca, gadabı, hıkd hâlini alır. Gadab, kanın hareketinin artmasından (tansiyonun artmasından), meydana gelir. Allah için gadaba gelmek, iyidir. Dîne olan gayretindendir.

Şemâtet: Şemâtet; başkasına gelen belâya, zarara sevinmektir. Hadîs-i şerîfte; **"Din kardeşinize şemâtet etmeyiniz! Şemâtet ederseniz, Allahü teâlâ belâyı ondan alır size verir"** buyuruldu. Zâlimin zulmünden, şerrinden kurtulmak için, onun ölümüne sevinmek, şemâtet olmaz. Düşmanın başına gelen ölümden başka belâlara sevinmek, şemâtet olur. Hele belâların gelmesine kendisinin sebep olduğunu düşünerek sevinmek, meselâ duâsının kabûl olduğuna sevinmek daha fenâdır. Ucb kötü huyuna yakalanmasına sebep olur. Ona gelen belânın, kendisi için mekr ve istidrâc olabileceğini düşünmelidir. Ondan belânın giderilmesi için duâ etmelidir. Hadîs-i şerîfte; **"Mü'minin din kardeşi için, arkasından yaptığı hayır duâ kabûl olur. Bir melek, Allah, bu iyiliği sana da versin. Âmin, der. Meleğin duâsı reddedilmez"** buyuruldu. Düşman, zâlim olup da, kendisine gelen belâ, başkalarına zulüm etmesine mâni olursa belânın gelmesine değil de, gitmesine sevinmek, şemâtet olmaz, günah olmaz. Din gayreti olur. Din gayreti, îmânın kuvvetli olduğunu gösterir. Allah için gayret etmek iyidir. Hayvani arzular için gayret etmek iyi değildir. Zâlime belâ gelmesine sevinmek, yine iyi değildir.

Hicr: Hicr; dostluğu bırakmak, dargın olmak demektir. Hadîs-i şerîfte; **"Mü'minin mü'mine üç günden fazla hicr etmesi helâl olmaz. Üç geceden sonra ona gidip selâm vermesi vâcib olur. Selâmına cevap verirse, sevâbda ortak olurlar. Vermezse günah, ona olur"** buyuruldu. Erkek olsun, kadın olsun, dünyâ işleri için, mü'minin mü'mine darılması, ya'nî onu terk etmesi, aradaki bağlılığı kesmesi caiz değildir. Zımmî, ya'nî gayr-i müslim muâmelâtda müslüman gibidir. İbâdetlerden ve nikâhdan başka olan işlere "Muamelât" denir.

(Gayr-i müslim vatandaşlara da, dünyâ işleri için, dargın olmak caiz değildir. Onların da, güler yüzle, tatlı dille gönüllerini almak, incitmemek, haklarını ödemek lâzımdır. Müslüman olsun, kâfir olsun, İslâm memleketinde olsun, dâr-ül-harbde olsun, nerede olursa olsun, hiçbir insanın malına, canına ve ırzına, namusuna dokunmak caiz değildir, İslâm memleketinde yaşayan kâfirler ve başka memleketlerden gelen kâfir turistler, kâfir tüccârlar, muâmelâtda, müslümanların hak ve hürriyetlerine mâlikdirler. Kendi dinlerinin îcâblarını yapmakta, ibâdetlerini yapmakta serbesttirler. İslâmiyet, kâfirlere de, bu hürriyeti vermiştir. Müslüman, Allahın emirlerine uymalı, günah işlememelidir. Hükümetin kânunlarına karşı gelmemeli, suç işlememelidir. Fitne çıkmasına sebep olmamalıdır. Müslümanlara ve kâfirlere her yerde iyilik yapmalı, herkesin hakkını gözetmelidir. Hiç kimseye zulüm, işkence yapmamalıdır. Müslümanlığın güzel ahlâkını, şerefini, her yerde herkese göstermeli, her milletin İslâm dînine sevgili ve saygılı olmasına sebeb olmalıdır.)

Dargın olana, üç günden önce gidip barışmak, daha iyidir. Güçlük olmaması için üç gün müsâade edilmiştir. Daha sonra günah başlar ve gün geçtikçe artar. Günahın artması, barışıncaya kadar devam eder. Hadîs-i şerîfte, **"Sana darılana git, barış! Zulüm yapanı affet. Kötülük yapana iyilik et!"** buyuruldu. "Esselâmü aleyküm" diyene on sevâb verilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah diyene yirmi sevâb verilir. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah ve berekâtüh diyene otuz sevâb verilir. Cevap vermek de böyledir. Üç günden fazla dargın duran kimse, şefaat olunmazsa, affolunmazsa, Cehennemde azâb görecektir. Günah işleyene, ona nasihat olmak niyeti ile hicr eylemek caizdir, hattâ müstehabdır. Allah için darılmak olur Hadîs-i şerîfde; **"Amellerin ibâdetlerin en kıymetlisi, hubb-i fillâh ve buğd-i fillâhdır"** buyuruldu. Hubb-i fillâh, Allah için sevmek demektir. Buğd-i fillâh, Allah için sevmemek, dargın olmak demektir.

Gadab: Gadabı yenmeğe kâzm denir. Kâzm etmek çok sevâbtır. Gayzı, gadabı yenene Cennet müjdelendi. Allah rızâsı için kâzım olan kimse, karşısındakini affedip, ona karşılık yapmaz ise, Allahü teâlâ onu çok sever. Cennetin bunlar için hazır olduğunu bildirmiştir. Hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, Allahü teâlânın rızâsı için gadabını defederse, Allah da, ondan azâbını defeder"** buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; **"Bir müslümanda üç şey bulunursa, Allahü teâlâ onu muhafaza ve himâye eder onu sever, merhamet eder. Ni'mete şükür etmek, zâlimi affetmek, gadaba gelince, gadabını yenmek"** buyuruldu. Ni'mete şükretmek, onu İslâmiyete uygun olarak kullanmak demektir. Hadîs-i şerîfte; **"Gadaba gelen bir kimse, dilediğini yapmağa kadir olduğu hâlde yumuşak davranırsa, Allahü teâlâ, onun kalbini, emniyet ve îmân ile doldurur"** ve **"Bir kimse gadabını örterse, Allahü teâlâ onun ayblarını, kabahatlarını örter"** buyuruldu. İmâm-ı Gazâlî hazretleri; "Hilm sahibi olmak, gadabını yenmekten daha kıymetlidir" buyurdu. Hadîs-i şerîfte; **"Yâ Rabbî! Bana ilim ver, hilm ile zînetlendir, takvâ ihsân eyle. Afiyet ile beni güzelleştir"** buyuruldu. Abdullah İbni Abbâs'a (r. anhümâ) bir kimse söğdü. Buna karşılık olarak; "Bir ihtiyâcın varsa, sana yardım edeyim" buyurdu. Adamcağız başını önüne eğerek ve utanarak özür diledi. Hazret-i Hüseyn'in oğlu Zeynel âbidîn Ali'ye bir kimse söğdü. Elbisesini çıkarıp ona hediye eyledi. Îsâ aleyhisselâm, yahudilerin yanından geçerken, kendisine çok kötü şeyler söylediler. Onlara iyi ve tatlı cevaplar verdi. "Onlar, sana kötülük yapıyor, sen onlara iyi söylüyorsun dediklerinde; "Herkes, başkasına, yanında bulunandan verir" buyurdu. Halîm, selîm kimse, dâima neş'eli, rahat olur. Kendisini herkes metheder. Kıyâmet günü, Allahü teâlânın mağfiretine ve sevâblarına kavuşur.

Hadîs-i şerîfde; **"Gadab, şeytanın vesvesesinden hâsıl olur. Şeytan, ateşten yaratılmıştır. Ateş, su ile söndürülür. Gadaba gelince, abdest alınız!"** buyuruldu. Bunun için gadaba gelince, E'ûzü Besmele ve iki Kul e'ûzü'yü (Felak ve Nâs sûreleri) okumalıdır. İnsan, gadaba gelince, aklı örtülür. İslâmiyetin dışına çıkar. Gadaba gelen kimse, ayakta ise oturmalıdır. Hadîs-i şerîfde; **"Gadaba gelen kimse, ayakta ise otursun. Gadabı devam ederse, yan yatsın!"** buyuruldu. Ayakta olanın intikam alması kolaydır. Oturunca, azalır. Yatınca, daha azalır. Gadab, kibirden doğar. Yatmak, kibrin azalmasına sebeb olur. Gadab edince; **"Allahümmagfirli-zenbî ve ezhib gayza kalbî ve ecirnî mineşşeytan"** okumak, hadîs-i şerîfde emrolundu. Ma'nâsı; "Yâ Rabbî! Günahımı affeyle. Beni kalbimdeki gadabdan ve şeytanın vesvesesinden kurtar" demektir. Gadaba sebeb olan insana yumuşak davranamayan kimse, onun yanından ayrılmalı, onunla buluşmamalıdır.

Câhiller, ahmaklar, gadaba ve tehevvüre, atılganlığa, şecaat ve erkeklik, izzet-i nefs, gayret ve hamiyyet diyorlar. Bu, güzel isimlerle gadab kötü huyunu süslüyorlar. Güzelleştiriyorlar. Gadab etmenin iyi olduğunu anlatıyorlar. Bunu methetmek için, büyüklerin gadab ettiklerini gösteren hikâyeler de, anlatıyorlar. Böyle yapmak, cahilliktir. Aklın noksan olduğunu gösterir. Bunun içindir ki, hasta, sağlam olandan, kadın, erkekden, ihtiyâr da, gençden daha çabuk kızmaktadır. Otuz yaşından küçük olana genç, otuz ile elli arasında olana yetişkin adam, elli yaşından yukarı olana şeyh, ya'nî ihtiyâr (yetmişden sonra pîr-i fanî) denir.

İslâmiyetden, kitapdan almayıp da, kendi kafasından çıkarıp, sert, hiddetli va'z vereni dinlemek de, bunun gadabına sebeb olur. Bunun ilâcı, ağır, yumuşak ve tatlı söylemektir. Hazret-i Hasen ve Hüseyn, çölde gidiyorlardı. Bir ihtiyârın abdest aldığını gördüler. Abdesti doğru almıyor, şartlarına uymuyordu. Yaşlı olduğu için, böyle abdest sahih olmaz demeğe sıkıldılar.

Yanına giderek; "Mübârek efendim! Birbirimizden daha iyi abdest aldığımızı söylüyoruz. Bir abdest alalım. Hangimizin haklı olduğunu bize bildir" dediler, önce Hasen, sonra Hüseyn güzel bir abdest aldılar. İhtiyâr, dikkatle baktı. "Evlâdlarım! Abdest almasını şimdi sizden öğrendim" dedi. İbrâhim aleyhisselâm, ikiyüz mecûsiye ziyâfet verdi. "Bize ne emredersen yapalım" dediler. "Sizden bir dileğim var" buyurdu. "O nedir?" dediklerinde; "Benim Rabbime bir kerre secde etmenizi istiyorum" dedi. Aralarında konuştular. "Bu ihtiyârın ihsânları, ziyâfetleri meşhûrdur. Bunu kırmayıp, bir secde eder, sonra gidip yine tanrılarımıza tapınırız. Bir zararı olmaz" dediler. Bunlar secdede iken, İbrâhim aleyhisselâm; "Yâ Rabbî! Gücümün yettiği bu kadar! Daha fazlasını yaptırmak elimden gelmiyor. Bunları hidâyete, saadete kavuşturmak, ancak senin kudretindedir. Bunlara müslümanlık nasîb eyle!" dedi. Duâsı kabûl olup, hepsi müslüman oldu.

Haram işleyecek kimseye gizlice nasihat edilir. Haram işlemekte olana, tatlılıkla orada söylenir. Herkese önce gizli, tenhâda nasihat vermek, daha te'sîrli olur.

Bir işle meşgûl olana, düşünceli olana, üzüntülü olana, sıkıntıda olana birşey söylemek, birşey sormak, onu gadaba getirmeğe sebep olabilir. Çocuğun ağlaması, bağırması, hayvanın bağırması da böyledir. Böyle gadaba gelmek çok çirkindir. Cansızların hareketinden gadaba gelenler görülmüştür. Bu, daha kötüdür. Koyduğu yerden kayarsa, keseri vurunca kırılmazsa, kızarak söven, vuran, helak eden, yakan kimseler görülmüştür. Kendi yaptığına kızan, bunun için kendine söven, kendine vuran da yok değildir. İbâdetde kusur ettiği için, kendine kızmak iyidir. Dîninde gayret olur, sevâb olur. Emîrleri ve yasakları sebebi ile hükümete, hükümet

reîsine, Resûlullaha ve hattâ Allahü teâlâya karşı gadaba gelmek, hepsinden fenâdır. Küfre sebep olur. **"Gadab, İmânı bozar"** hadîs-i şerîfi, Allahü teâlâya, Resûlullaha karşı gadabın küfür olduğunu göstermektedir.

Haram işleyeni görünce, gadaba gelmek, iyidir. Din gayretinden ileri gelir. Fakat, kızınca aklın ve İslâmiyetin dışına taşmamak lâzımdır. Ona, kâfir, münâfık, deyyus ve diğer fuhuş, çirkin şeyler söylemek, haram olur. Söyleyenin ta'zir edilmesi, cezalandırılması lâzım olur. Haram işleyeni görenin, buna câhil veya ahmak demesine izin verilmiş ise de, yumuşak, tatlı söyleyerek nasihat vermek, iyi olur. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, her zaman yumuşak söylemeği sever"** buyuruldu.

Gadabın mukabili, karşılığı hilmdir. Hilm, gadabını yenmekten daha efdaldir. Hilm, gadaba gelmemek demektir. Aklın çokluğuna alâmettir. Hadîs-i şerîfte; **"Gadaba sebep olan şey karşısında hilm göstereni, Allahü teâlâ sever" ve "Allahü teâlâ, haya, hilm ve iffet sahiplerini sever. Fuhuş söyliyenleri ve sarkıntılık yaparak dilenenleri sevmez"** buyuruldu. İffet, başkasının malına göz dikmektir. Fuhuş, çirkin ve ayıp şeylerdir. Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Rabbi! Bana ilim, hilm, takvâ ve afiyet ihsân eyle!"** duâsını çok söylerdi, İlm-i nâfi"; kelâm, fıkıh ve ahlâk ilimleridir. Afiyet, dînin ve i'tikâdın bid'atlerden, amelin ve ibâdetin âfetlerden, nefsin şehvetlerinden, kalbin hevâ ve vesveseden ve bedenin hastalıklardan selâmet bulması, kurtulması demektir. Resûlullahdan duâların efdali hangisidir diye soruldukta; **"Allahü teâlâdan afiyet isteyiniz, îmândan sonra, âfiyetden daha büyük ni'met yoktur"** buyurdu. (Afiyete kavuşmak için, çok istiğfar etmelidir.) Hadîs-i şerîfde; **"İlim ve sekine sahibi olunuz! Öğrenirken ve öğretirken yumuşak söyleyiniz! İlim ile tekebbür etmeyiniz!"** buyuruldu. Sekine, ağır başlı, vekar sahibi olmaktır. Hadîs-i şerîfde; **"İslâmiyete uyan ve yumuşak olan kimseyi, Cehennem ateşi yakmaz" ve "Yumuşak olmak, bereket getirir, işinde taşkınlık ve gevşeklik yapmak, gaflete sebep olur"** buyuruldu. Hadîs-i şerîfte; **"Rıfk sahibi olmayan kimseden hayr gelmez!"** ve **"Rıfk, insana zînet verir, kusurlarını giderir"** buyuruldu.

Hadîs-i şerîfte; **"İlim, öğrenmekle, hilm de gayretle hâsıl olur. Allahü teâlâ, hayırlı şey için çalışanı, maksadına kavuşturur.**

Kötülükten sakınanı, ondan korur" buyuruldu.

Gadr: Gadabı meydana getiren sebeblerden birisi de, gadr ya'nî ahdinde ve mîsâkında durmamaktır. Bir tarafın söz vermesine va'd denir, İki kimsenin sözleşmelerine ahd denir. Yemîn ile kuvvetlendirilen va'de misâk denir. Karşılıklı sözleşilene, önceden haber vermeden sözünü bozmak gadr olur. Devlet reîsi, kâfirlerle yapmış olduğu muahedeyi bozmak lâzım geldiğini anlarsa, onlara haber vermesi vâcibdir. Haber vermeden evvel bozması caiz değildir. Hadîs-i şerîfte; **"Gadr eden kimse, kıyâmet günü kötü şekilde cezasını görecektir"** buyuruldu. Gadr etmek, haramdır. Kâfirlere verilen ahdi dahî korumak vâcibdir.

Hadîs-i şerîfte; **"Emin olmayan kimsede imân yokdur. Ahdini bozan kimsede din yoktur"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf emânete hıyânet edenin îmânı kâmil olmaz, buna ehemmiyet vermezse, îmânı kalmaz, demektir.

Hıyânet: Kalb hastalıklarındandır. Hıyânet etmek de, gadaba sebeb olur. Hıyânet de haramdır. Münâfıklık alâmetidir. Hıyânetin zıddı emânettir, emîn olmaktır. Hıyânet; birine kendini emîn tanıttıktan sonra, o emniyeti bozacak iş yapmak demektir. Mü'min, herkesin

malını, canını emniyet ettiği kimsedir. Emânet ve hıyânet, malda olduğu gibi, sözde de olur. Hadîs-i şerîfde; **"Meşveret edilen kimse emîndir"** buyuruldu. Ya'nî onun doğruyu söyliyeceğine ve sorulanı başkalarından gizliyeceğine emânet olunur, güvenilir. Onun, doğru söylemesi vâcibdir. İnsan, malını, emniyet ettiği kimseye bıraktığı gibi, doğru söyliyeceğine emîn olduğu kimse ile istişâre eder, danışır. **Allahü teâlâ meâlen; "Yapacağın işi önce meşveret et"** (Âl-i İmrân 159) buyuruyor. Meşveret, ya'nî danışmak, insanı pişman olmaktan koruyan bir kale gibidir. Meşveret olunacak kimsenin, insanların hâlini, zamanın ve memleketin şartlarını bilmesi lâzımdır. Buna siyâset bilgisi denir. Bundan başka, aklı, fikri kuvvetli, ileriyi gören, hattâ sıhhati yerinde olması lâzımdır. Meşveret olunan kimsenin, bilmediğini veya bildiğinin aksini söylemesi günahdır. Hatâ ile söylemesi günah olmaz. Yukarıdaki şartları taşımayan biri ile meşveret edilirse, her iki tarafa günah olur. Din ve dünyâ işlerinde bilmiyerek fetvâ verene, melekler la'net eder. Bir kimse zararlı olduğunu bilerek bir emir verse, hıyânet etmiş olur.

Va'dini bozmak: Va'dinde durmamak da, gadaba sebep olur. Bir taraftan verilen söze va'd iki taraftan yapılan sözleşmeğe ahd denir.

Hadîs-i şerîfde; **"Münâfıklık alâmeti üçtür: Yalan söylemek, va'dini ifâ etmemek, emânete hıyânet etmek"** buyuruldu. Va'dinde durmağa gücü yetmezse, münâfıklık alâmeti olmaz. Kendisine mal veya söz yâhud sır emânet olunan kimsenin bunlara hıyânet etmesi, münâfıklık olur.

Buhârî'de yazılı olan, Amr İbni Âs hazretlerinin oğlunun bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Dört şey münâfıklık alâmetidir. Emânet olunana hıyânet etmek, yalan söylemek, va'dini bozmak ve ahdine gadr etmek ve mahkemede doğruyu söylememek"** buyuruldu. İbn-i Hacer buyurdu ki: "Nifak ya'nî münâfıklık, zâhirin bâtına uymaması demektir. Sözü, özüne uymaz, İ'tikâd edilecek şeylerde münâfıklık yapmak, küfürdür, işlerinde ve sözlerinde münâfıklık yapmak, haram olur. İ'tikâdda, îmânda münâfıklık, diğer küfürlerden daha fenâdır." îfâ etmek yerine getirmek niyeti ile va'd yapmak caizdir, hattâ sevâbdır. Böyle va'di îfâ etmek vâcib değildir, müstehâbdır. İfâ etmemek tenzîhen mekrûh olur. Hadîs-i şerîfde; **"Bir kimse, yapmak niyeti ile verdiği sözü tutamazsa günah olmaz"** buyuruldu.

Sû-i zan: Günâhının af olunmayacağını zannetmek, Allahü teâlâya sû-i zan olur. Mü'minleri haram işleyici ya'nî fâsık zannetmek, sû-i zan olur. Sû-i zan haramdır. Haram işlediğini öğrenerek, bilerek onu sevmemek, sû-i zan olmaz. Buğd-i fillâh olur, sevâb olur. Din kardeşinin aybını görünce, ona hüsn-i zan etmeli, te'viline çalışmalıdır. Onu islâh etmelidir. Kalbe gelen hâtıra, düşünce, sû-i zan olmaz. Zan etmek, ya'nî kalbin o tarafa kayması, sû-i zan olur. Âyet-i kerîmede me'âlen, **"Ey îmân edenler! Sû-i zan etmekten kendinizi koruyunuz! Zan etmenin ba'zısı günahdır"** (Hucurât-12) buyuruldu. Hadîs-i şerîfde, **"Sû-i zan etmeyiniz. Sû-i zan, yanlış karar vermeğe sebeb olur. İnsanların gizli şeylerini araştırmayınız, kusurlarını görmeyiniz, münâkaşa etmeyiniz, hased etmeyiniz, birbirinize düşmanlık etmeyiniz, birbirinizi çekiştirmeyiniz, kardeş gibi sevişiniz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, yardım eder, onu, kendinden aşağı görmez"** buyuruldu. Müslümanın müslümam öldürmesi haramdır. Bir hadîs-i şerîfde; **"Müslüman müslümanın canına, malına ve ırzına saldırmaz. Allahü teâlâ bedenlerinizin kuvvetine, güzelliğine bakmaz. Amellerinize de bakmaz. Kalblerinize bakar"** buyuruldu. Allahü teâlâ kalblerde olan ihlâsa ve Allah korkusuna bakar. Amellerin, ibâdetlerin kabûl edilmesi için, ya'nî sevâb verilmesi için, hem şartlarına uygun olması, hem de ihlâs ile niyet edilmesi lâzımdır, "İbâdet sahih olursa, kabûl edilir. Niyete bakılmaz" demek, ilhâd

olur, zındıklık olur. Allah rızâsı için yapılmayan hayrat, hasenat ve ibâdetler, kabûl edilmez. "Allahü teâlâ, kalbe bakar. İyi niyetle yapılan herşeyi kabûl eder" demek de, câhil şeyhlerin, tarikatçıların sözleridir.

Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâya hüsn-i zan ediniz"** buyuruldu. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Ey günahı çok olan kullarım! Allahın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Allah, günahların hepsini affeder. O, sonsuz mağfiret ve nihâyetsiz merhamet sahibidir"** (Zümer-53) buyuruldu. Şartlarına uygun tövbe yapılınca, her türlü küfrü ve her türlü günahı muhakkak affeder. Dilerse, küfürden başka günahları tövbesiz de affeder. Hadîs-i kudsîde; **"Kulum beni nasıl zan ederse, ona zan ettiği gibi muâmele ederim"** buyuruldu. Kabûl edeceğini zan ederek tövbe edeni affeder.

Hadîs-i şerîflerde; **"Allahü teâlâya hüsn-i zan etmek, ibâdettir"** ve **"Kendisinden başka ilâh olmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Allahü teâlâ kendisine hüsn-i zan ederek yapılan duâyı, elbette kabûl eder"** ve **"Kıyâmet günü, Allahü teâlâ bir kulunun Cehenneme atılmasını emreder. Cehenneme götürülürken arkasına dönerek, yâ Rabbî! Dünyâda sana hep hüsn-i zan ettim, deyince, onu Cehenneme götürmeyiniz! Kulumu, bana olan zannı gibi karşılarım buyurur"** buyuruldu.

Sâlih veya fâsık olduğu bilinmeyen mü'mine hüsn-i zan etmelidir. Fâsık ve sâlih olmasının ihtimâli müsâvî ise şek, şüphe denir. Müsavî değil ise, fazla olana "zan", az olana "vehm" denir.

Mala muhabbet: Malı, haram yoldan kazanmak, haramdır. Helâl mala düşkün olmak, sevmek mekrûhdur. Hadîs-i şerîfde; **"Altına ve gümüşe tapınanlara lâ'net olsun!"** buyuruldu. Dünyâ peşinde koşmak, şehvetleri peşinden koşmaktan daha fenâdır. Mal, para peşinde koşmak, Allahü teâlânın emirlerini unutturursa, bundan büyük felâket olmaz. Allah zikri, düşüncesi bulunmayan kalbe şeytan yerleşir. Şeytanın en büyük hilesi, insana hayırlı işler yaptırarak kendisini sâlih, iyi zan ettirmesidir. Böyle kimse, kendisinin kulu olur, kendine tapınır. Hadîs-i şerîfde; **"Geçen ümmetlerin herbirine fitneler verildi. Benim ümmetimin fitnesi; mal ve para toplamak olacaktır"** buyuruldu. Dünyâlık peşine düşerek, âhıreti unutacaklardır.

Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ, insanları yaratırken, ecellerini, ömürlerini ve rızklarını takdîr etmiştir"** buyuruldu. İnsanın rızkı değişmez, azalmaz ve çoğalmaz ve zamanından geri kalmaz. İnsan, rızkını aradığı gibi, rızık da, sahibini arar. Çok fakirler vardır ki, zenginlerden daha iyi, daha mes'ûd yaşar. Allahü teâlâ kendisinden korkanlara, dînine sarılanlara, ummadıkları yerden rızık gönderir. Hadîs-i kudsîde; **"Ey dünyâ! Bana hizmet edene hizmetçi ol! Sana hizmet edene güçlük göster!"** buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; **"Yâ Rabbî! Beni sevenlere, hayırlı mal ver. Bana düşmanlık edenlere, mallarını ve çocuklarını düşman eyle!"** buyuruldu. Bir yahudi öldü. Bir köşk ile iki oğlu kaldı. Köşkü taksimde anlaşamadılar. Duvardan şöyle bir ses geldi: "Benim için birbirinize düşman olmayınız. Ben bir pâdişâh idim. Çok yaşadım. Mezarda yüzotuz sene kaldım. Sonra, toprağımla çanak çömlek yaptılar. Kırk sene evlerde kullandılar. Kırıldım. Sokağa atıldım. Sonra, benimle kerpiç yaptılar. Bu duvarın inşâsında kullandılar. Birbirinizle dövüşmeyiniz. Siz de, benim gibi olacaksınız."

Hasen Çelebi, "Mevâkıf' kitabının haşiyesinde diyor ki: "Hazret-i Hasen ve hazret-i Hüseyn hasta oldular. Hazreti Ali, Hazreti Fâtıma ve hizmetçileri kız, çocuklar iyi olursa, üç gün oruç tutacaklarını adadılar, iyi oldular. İftarda yiyecekleri yoktu. Bir yahudiden üç sâ' arpa ödünç aldılar. (Bir sâ' 3500 gramdır.) Hazret-i Fâtıma, bir sâ' arpayı un yapdı. Bununla beş ekmek

pişirdi. Çünkü, beş kişi idiler, iftar yaklaşınca, bir fakir gelip; "Ey Resûlullahın evlâdları! Ben bir fakir müslümanım. Bana bir yiyecek veriniz. Allah da, sizi Cennet ni'metleri ile doyursun!" dedi. Ekmekleri buna verip, aç yattılar. Ertesi gün oruca niyet ettiler. Hazret-i Fâtıma (r.anhâ), ikinci sâ' arpadan beş ekmek daha pişirdi. İftar zamanında bir yetim geldi. Bunları da ona verip, yine aç yattılar. Üçüncü gün de, oruca niyet ettiler. Üçüncü sâ'dan beş ekmek daha hazırladı. İftar zamanı bir esîr gelip yiyecek istedi. Bunları da, ona verdiler. Allahü teâlâ, Resûlullaha âyet-i kerîme göndererek, bunların nezrlerini ve îsârlarını medh ve sena buyurdu.

Müdâhene ve müdârâ: Kudreti olduğu, gücü yettiği hâlde, haram işliyene mâni olmamak müdâhene olur. Haramı işleyene veya yanında bulunanlara olan saygısı yâhud dîne olan bağlılığının gevşekliği, müdâheneye sebeb olmaktadır. Fitne olmadığı, ya'nî dinine veya dünyâsına veya başkalarına zarar olmadığı zaman, haram ve mekrûh işliyene mâni olmak lâzımdır. Mâni olmamak, susmak haram olur. Müdâhene etmek, haram işlemeğe râzı olmağı gösterir. Susmak çok yerde iyidir. Fakat, hakkı, hayrı söyliyecek yerde susulmaz. "Yâ Resûlallah! Geçmiş ümmetlerden bir kısmına zelzele ile azâb yapıldı. Toprak altında kaldılar. Bunların arasında sâlihler de vardı" denildikde; **"Evet, sâlihler de birlikte helak oldular. Çünkü, Allaha isyan olunurken susmuşlardı. Onlardan ayrılmamışlardı"** buyurdu. Hadîs-i şerîfde; **"Ümmetimden bir kısmı, kabirlerinden maymun ve hınzır şeklinde kalkacaklardır. Bunlar Allahü teâlâya isyan edenlerin arasına karışanlar, onlarla beraber yiyip içenlerdir"** ve **"Allahü teâlâ, bir âlime ilim ihsân edince, peygamberlerden aldığı gibi, bundan da misâk alır"** buyuruldu. İlmini, lâzım olduğu zaman söylemekten çekinmeyeceğini söz verir. **"Bir kimse, Allahü teâlânın ihsân ettiği ilmi, lâzım olduğu zaman söylemezse, kıyâmet günü boynuna ateşten tasma takılacakdır"** hadîs-i şerîfi ve; **"Kendilerine ilim ve hidâyet verdiğimiz kimseler, ilimlerini insanlardan saklarlarsa, Allahın ve lâ'net edenlerin lâ'netleri bunların üzerine olsun!"** meâlindeki Bekâra sûresi 159. âyet-i kerîmesi müdâhene etmenin haram olduğunu göstermektedir. Müdâhenenin zıddı, karşılığı, "Gayret" ve salâbetdir. Âyet-i kerîmede; **"Allah yolunda cihâd ederler, kötülenmekten korkmazlar"** buyuruldu. Dinde, gayret ve salâbeti olanların; malları, canları, sözleri ve kalemleri ile, Allah rızâsı için cihâd etmeleri lâzım olduğu, bu âyet-i kerîmede bildirilmektedir. Hadîs-i şerîfde; **"Çok acı olsa da, hakkı söyleyiniz"** buyuruldu. Bir zâhid, Mervan halîfenin yanında çalgı çalanları görünce, çalgı âletlerini kırdı. Mervan, bunun, arslanların arasına bırakılmasını emretti. Arslanların yanında, hemen namaza durdu. Arslanlar, bunu, yalamağa başladılar. Sabah olunca, bunu arslanların yanından alıp halîfeye getirdiler." Arslanlardan korkmadın mı?" dedi. "Hayır, onlardan korku, hatırıma gelmedi. Bütün geceyi düşünceli geçirdim" dedi. "Ne düşündün?" dedi. "Arslanlar beni yalayınca, tükürükleri temiz midir, necis midir? Allahü teâlâ, namazımı kabûl etti mi, etmedi mi? diye düşündüm" dedi.

Kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek ve haramı menetmek mümkün olmazsa, böyle fitneye mâni olmak için susmağa, müdârâ etmek denir. Kalbi, haramı menetmek istediği hâlde, müdârâ yapmak caizdir. Hattâ, sadaka sevâbı hâsıl olur. Müdârâ ederken, tatlı dilli ve güler yüzlü olmak lâzımdır. Talebeye ders verirken de, müdârâ yapılır. İmâm-ı Gazâlî buyurdu ki: "İnsanlar, üç kısımdır. Bir kısmı, gıda gibidir. Herkese, her zaman lâzımdır, ikinci kısmı, ilâç gibidirler, ihtiyâç zamanında lâzım olurlar. Üçüncü kısmı, hastalık gibidir. Bunlara ihtiyâç olmaz. Fakat kendileri insanlara musallat olurlar, bulaşırlar. Bunlardan kurtulmak için, müdârâ etmek lâzımdır." Müdârâ, caizdir. Ba'zan da müstehâb olur.

Evinde, zevceye müdârâ etmeyen kimsenin rahatı, huzûru kalmaz. Resûlullaha bir misâfir geldi. **"İçeri alınız! O, kötü bir insandır"** buyurdu. İçeri girince, onunla tatlı ve neş'eli konuştu. Gidince, yumuşak konuşmasının sebebi soruldukda; **"Kıyâmette, en kötü yerde bulunacak kimse, dünyâda zararından korunmak için ikram olunandır"** buyurdu. Hadîs-i şerîfde; **"Sıkılmadan açıkça haram işleyen kimseyi gıybet etmek caiz olduğu gibi, şerlerinden korunmak için bunlara müdârâ etmek de caizdir. Fakat müdârâ, müdâhene şeklini almamalıdır"** buyuruldu. Müdârâ, dîni veya dünyâyı zarardan kurtarmak için, dünyâ menfeatinden vermektir. Müdâhene, dünyâ ele geçirmek için, dinden vermektir. Zâlime müdârâ ederken kendisi ve zulümleri medh olunmaz.

Gıybet etmek: Belli bir mü'minin veya zimmî kâfirin aybını, onu kötülemek için arkasından söylemek, gıybet olur. Gıybet, haramdır. Dinleyen, o kimseyi tanımıyorsa, gıybet olmaz. Gıybet olunan kimse bunu işitirse, üzülür. Bedeninde, nesebinde, ahlâkında, işinde, sözünde, dîninde, dünyâsında, hattâ elbisesinde, evinde, hayvanında bulunan bir kusur, arkasından söylendiği zaman, bunu işitince üzülürse, gıybet olur. Kapalı söylemek, işâret ile, hareket ile bildirmek, yazı ile bildirmek de, hep söylemek gibi gıybettir. Bir müslümanın günahı ve kusuru söylendikde, hafızların, din adamlarının, elhamdülillah biz böyle değiliz demeleri, gıybetin en kötüsü olur. Birisinden bahsederken; "Elhamdülillah! Allah, bizi hayâsız yapmadı" gibi, onu kötülemek, çok çirkin gıybet olur. Falanca kimse çok iyidir, ibâdetde şu kusuru olmasa, daha iyi olurdu demek, gıybet olur. Allahü teâlâ Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Birbirinizi gıybet etmeyiniz!"** buyurdu. Gıybet; adam çekiştirmek demektir. Birisini gıybet etmek, ölmüş insanın etini yemek gibi olur buyuruldu. Hadîs-i şerîfde; **"Kıyâmet günü, bir kimsenin sevâb defteri açılır. Yâ Rabbî! Dünyada iken, şu ibâdetleri yapmıştım. Sahifede bunlar yazılı değil, der. Onlar, defterinden silindi, gıybet ettiklerinin defterlerine yazıldı, denir"** ve **"Kıyâmet günü bir kimsenin hasenat defteri açılır. Yapmamış olduğu ibâdetleri orada görür. Bunlar seni gıybet edenlerin sevâblarıdır, denir"** buyuruldu. Ebû Hüreyre (r.a.) diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) ile oturuyorduk, içimizden birisi kalkıp gitti. "Yâ Resûlallah! Rahatsız olup gitti" denildi. **"Arkadaşınızı gıybet ettiniz, etini yediniz"** buyurdu. Âişe (r.anhâ) diyor ki: "Resûlullahın (s.a.v.) yanında, bir kadının uzun olduğunu söyledim. **"Ağzında olanı çıkar!"** buyurdu. Tükürdüm. Ağzımdan et parçası çıktı." Allahü teâlâ sıfatları, özellikleri, cisim şeklinde göstermeğe kâdirdir. Gıybet, din kardeşinin, bir zimmînin işitince üzüleceği bir kusurunu arkasından söylemektir. Allahü teâlâ, Mûsâ aleyhisselâma vahy eyledi ki: "Gıybet edip, tövbe etmeyen kimse, Cehenneme en önce girecektir" İbrâhim Edhem hazretleri bir yemeğe da'vet edilmişti. Sofrada, çağrılanlardan birinin bulunmadığı söylenince; "O ağır kimsedir" denildi. İbrâhim bin Edhem; "Gıybet edildi" buyurdu ve çıkıp gitti. Hadîs-i şerîfde; **"Bir kimse için söylenen kusur, onda varsa, bu söz gıybet olur. Yoksa bühtan ya'nî iftira olur"** buyuruldu. Dindeki kusurları söylemek meselâ namaz kılmaz veya şarab içer veya sirkat eder veya söz taşıyıcıdır demek ve dünyâdaki kusurlarını söylemek, meselâ sağırdır, şaşıdır demek, gıybet olur. Dindeki kusurları, onu kötülemek için söylenirse, gıybet olur. Onun ıslâhını düşünerek söylerse gıybet olmaz. Acıyarak söylemek de, gıybet olmaz denildi. Bu köyde, namaz kılmayan var veya komünist var, hırsız var demek, gıybet olmaz. Çünkü, belli bir şahıs söylenmemiştir.

Bir kimse, namaz kılar, oruç tutar, hem de insanlara eli ile zarar verir. Meselâ döver, mallarını gasb eder, sirkat eder, yahut dili ile zarar verir. Meselâ söver, iftira eder, gıybet eder, söz taşır. Aşikâre yapılan fısk ve haramları ve bid'atleri söylemek, gıybet olmaz. Bunları men

etmesi için hükümete haber vermesi, günah olmaz. Bir kimse, babasından gizli haram işleyince, babasının mâni olacağını bilenin, babasına söylemesi veya yazarak bildirmesi lâzımdır.

Mâni olacağı bilinmiyorsa, haber vermek caiz olmaz. Çünkü, düşmanlığa sebep olur. Birinin zararlarını, ona acıdığı için veya başkalarının ondan sakınması için söylerse, gıybet olmaz. Onu kötülemek için söylerse, gıybet olur. Altı kişinin kusurlarını, ayıplarını arkasından söylemek, gıybet olmaz. Ona acıdığı için söylemek, ona mâni olunması için söylemek, fetvâ almak için söylemek, müslümanları onun şerrinden korumak için söylemek, o kusur, ona isim olmuş ise, onu bu isim ile tanıtmak mecbûriyetinde olmak. Aşikâre, herkesçe bilinen fıskı, bid'ati ve zulmü söylemek. Kızarak, onu kötülemek niyeti ile söylenen, gıybet olur. Satılmakta olan malın kusurunu müşteriye söylemek, satıcıyı gıybet etmek olmaz. Evlenecek erkeğe, nikâh edeceği kızın aybını, kusurunu haber vermek, gıybet olmaz, nasihat olur. Birşeyi bilmeyene nasihat vermek vâcibdir. Açıkça haram işleyenin ve zulmedenin, açık olmayan başka ayıplarını bildirmek, gıybet olur. Hadîs-i şerîfde; **"Haya cilbabını çıkaran kimseyi söylemek gıybet olmaz"** buyuruldu. Cilbâb, kadınları örten şeylerin ismidir. Haya cilbâbını çıkarmak, açıkça haram işlemek demektir. Hadîs-i şerîf, böyle kimsenin hayası olmadığını işâret etmektedir. İmâm-ı Gazâlî ve ba'zı âlimler, açık günah işleyenin ve başkalarının kusurunu söylemenin gıybet olmasında, onu kötülemek, şart değildir, dediler. Bunun için gıybet etmekten çok sakınmak lâzımdır.

İnsanı gıybet etmeğe sürükleyen sebepler çoktur. Burada onbiri bildirilecektir: Ona karşı düşmanlık, yanında olanların fikirlerine uymak düşüncesi, sevilmiyen bir kimseyi kötülemek, kendisinin o günahda bulunmadığını bildirmek, kendinin ondan üstün olduğunu bildirmek, hased etmek, yanında bulunanları güldürmek, şakalaşmak, onunla alay etmek, ummadığı kimsenin haram işlemesine hayretini bildirmek, buna üzüldüğünü ona acıdığını bildirmek, haram işlediği için onu sevmediğini bildirmek.

Gıybet, insanın sevâblarının azalmasına, başkasının günahlarının kendisine verilmesine sebep olur. Bunları, her zaman düşünmek, insanın gıybet etmesine mâni olur.

Gıybet, üç türlüdür: Birincisinde, ben gıybet etmedim, onda bulunan şeyi söyledim, der. Böyle söylemek küfür olur. Çünkü, harama, helâl demiş olur. İkincisinde, gıybet olunana duyurmaktır. Büyük haram olur. Tövbe etmekle affedilmez. Onunla helâllaşmak da lâzım olur. Üçüncüsünde, gıybet olunanın bundan haberi olmaz. Tövbe ve istiğfar etmekle ve ona hayır duâ etmekle affolur.

Yanında gıybet yapıldığını işiten kimse, buna hemen mâni olmalıdır. Hadîs-i şerîflerde; **"Din kardeşine, onun haberi olmadan yardım eden kimseye, Allahü teâlâ, dünyâda ve âhıretde yardım eder"** ve **"Yanında, din kardeşine gıybet edilince, gücü yettiği hâlde ona yardım etmeyen kimsenin günahı, dünyâda ve âhırette kendisine yetişir"** ve **"Bir kimse, dünyâda din kardeşinin ırzını korursa, Allahü teâlâ, bir melek göndererek, onu Cehennem azâbından korur"** ve **"Bir kimse, din kardeşinin ırzından bir şeyi korursa, Allahü teâlâ, onu Cehennem azâbından korur"** buyuruldu. Gıybet yapılırken, orada bulunan kimse, korkmazsa, söz ile, korkunca, kalbi ile reddetmezse, gıybet günahına ortak olur. Sözünü kesmesi veya kalkıp gitmesi mümkün ise, bunları yapmalı. Eliyle, başıyla, gözüyle menetmesi kâfi gelmez. Açıkça, sus, demesi lâzımdır.

Gıybet etmenin keffâreti, üzülmek, tövbe etmek ve onunla helâllaşmaktır. Pişman olmadan helâllaşmak, riya olur, ayrı bir günah olur."

Muhammed Hâdimî hazretleri, Berika kitabında, el âfetlerini anlatırken diyor ki: "İnsana ve yemeklere zarar veren karıncaları, eziyet etmeden ve suya atmadan öldürmek caizdir, içinde karınca bulunan odunu, yere vurup silkeledikten sonra yakmak caizdir. Fare, bit, pire, akrep ve çekirgeyi her zaman öldürmek caizdir. Biti diri olarak yere atmak ve her canlıyı yakmak mekrûhtur. Zarar veren kediyi, kuduz köpeği ve yırtıcı hayvanları keskin bıçakla kesmek, vurmak ve zehirlemek caizdir. Döğmek caiz değildir. Döğmek, terbiye için olur. Hayvanın aklı olmadığı için terbiye edilmez, öldürülmesi vâcib olanı, başka çâre bulunmadığı zaman yakarak öldürmek caiz olur."

Haramlara bakmak kısmında buyuruyor ki: **"Üç şey, göze cila verir: Yeşilliğe, akarsuyu ve güzel yüze bakmak"** ve **"Üç şey gözü kuvvetlendirir: Sürme çekmek, yeşilliğe ve güzel yüze bakmak"** hadîs-i şerîfleri, bakması helâl olan kimselere bakmanın fâidesini bildirmektedir. Yoksa, yabancı kadınlara, kızlara bakmak, gözü zaifletir ve kalbi karartır. Hâkim, Beyhekî ve Ebû Dâvûd bildiriyorlar ki: Ebû Ümâme'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i merfûda; **"Yabancı bir kızı görüp de, Allahü teâlânın azâbından korkarak, başını ondan çeviren kimseye Allahü teâlâ ibâdetlerin tadını duyurur"** buyuruldu. İlk görmesi af olunur. Bir hadîs-i şerîfde; **"Allah için yapılan cihâdda düşmanı gözleyen veya Allah korkusundan ağlayan veya haramlara bakmayan gözler, kıyâmetde Cehennem ateşini görmeyeceklerdir"** buyuruldu.

Berîka kitabının üçyüzonuncu sahifesinde diyor ki: "Buhârî"de ve "Müslim"deki hadîs-i şerîfde; **"İnsanların en hayırlısı, benim asrımda bulunan müslümanlardır** (Ya'nî Esh'âb-ı kirâmdır). **Onlardan sonra en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir.** (Ya'nî Tâbiîndir). **Onlardan sonra da en iyileri, onlardan sonra gelenlerdir. Onlardan sonra gelenlerde, yalan yayılır. Bunların sözlerine ve işlerine inanmayınız!"** buyuruldu.

Berîka'nın üçyüzseksenbeşinci sahifesinde diyor ki: "Tasavvuf büyüklerinin çoğu, derin âlim ve müctehid idiler. Kutb-i irşâdların hepsi böyle idi. Buhârî'deki hadîs-i şerîfde; **"İlim üstâddan öğrenilir"** buyuruldu. Ma'rifet ise, keşf ve ilham ile hâsıl olur. İlim, keşf ile, ilham ile hâsıl olmaz, ilmin kaynağı Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerdir." Üçyüzyetmişyedinci sahifesinde diyor ki: "Tasavvuf büyüklerinin çoğu müctehid idi. Gazâlî, Sevrî ve İbrâhim bin Edhem böyle idi. Kutb-i irşâdlar böyle idi."

"Berika" da, mi'de âfetlerinde diyor ki: "Yemesi, içmesi haram olan şeyler şunlardır:

"Harâm-ı li-aynihi" denilen, kendileri haram olan şeylerdir. Leş, hınzır eti, şarab böyledir. Çok içince sarhoş yapan sıvıların, azını içmek de haramdır. Mahmasa hâlinde olan, ya'nî açlıktan ölmek üzere olan ve ikrah edilen, ya'nî öldürmekle korkutulan kimseden başkalarının bunları yimeleri, içmeleri haramdır.

Kendileri haram olmayıp, Dâr-ül-harbdeki kâfirlerden dahî gasb, sirkat, rüşvet yolu ile alınan veya Dâr-ül-İslâmda kâfirden dahî fâsid akd, ya'nî şartlarına uymadan yapılan sözleşme ile satın alınan şey. Bu şey, mülk olur ise de, mülk-i habîsdir. Kullanması haramdır. Geri vermek, alınmış olan bulunmazsa, fakirlere sadaka olarak vermek lâzımdır.

Doyduktan sonra yemek haramdır. Toprak, çamur gibi zararlı şey yemek. Zehirli şeyler. Bakır çalığı, zehir karışdırılmış yemek, zehirli ot, kokmuş et. Kurtlanmış et, meyve, peynir de böyledir. Alışkanlık yapan uyuşturucu maddeler. Esrâr otu, afyon, morfin, benzin böyledir. Bunları ilâç olarak tabibin kullanması caizdir. Necâset, idrar, damardan çıkıp akan kan, pislik

böyledir. Temiz, fakat iğrenç olan şeylerdir. Sümük, kurbağa, sinek, yengeç, midye gibi şeylerdir."

Berika kitabında diyor ki: Kalb âfetlerinin otuzaltıncısı, vekâhetdir. Vekâhet, hayanın az olması demektir. Haya, çirkin şey yapmaktan, ayıplanmaktan çekinmektir. Türkçede, utanmak, sıkılmak denir. Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâdan haya ediniz!"** buyuruldu. Allahü teâlâdan haya etmek, şehvetlerini, ya'nî nefsin isteklerini terk etmekle olur. Hayası olan, Allahü teâlâdan korkar. O'nun, râzı olmadığı işlerden ve sözlerden kaçınır. Bir hadîs-i şerîfte; **"Haya îmândandır. Fuhuş söylemek, cefâdandır, imân Cennete, cefâ Cehenneme götürür"** buyuruldu. Haya ve îmân birlikte bulunur. Biri yok olursa, diğeri de yok olur. Kadın hayası, erkek hayasından dokuz kat fazladır. Bir hadîs-i şerîfde; **"Fuhuş insanın lekesi, haya, zînetidir"** buyuruldu. Hayanın en kıymetlisi, Allahü teâlâdan utanmaktır. Ondan sonra, Resûlullahdan (s.a.v.) hayadır. Daha sonra insanlardan haya etmektir.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye: sh. 39, 159, 373, 415, 587, 837, 854, 855, 873, 1009

2) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 116

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 296

4) İslâm Ahlâkı

5) El-A'lâm cild-7, sh. 68

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 313

7) Mu'cem-ül-matbû'ât sh. 808

8) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 301

9) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 17

HASEN SEZÂÎ

(Bkz. SEZÂÎ GÜLŞENÎ)

HATTAT HÂFIZ OSMAN EFENDİ

Osmanlı Devleti'nde yetişen âlim, velî ve büyük hattatlardan. 1052 (m. 1642) senesinde İstanbul'da doğdu. Babası, Haseki Câmii'nin müezzini Ali Efendi idi. Zamanının hat üstadı olması sebebiyle, ilmi yönden çok hattâtlığı ile meşhûr oldu. Osmanlı Devleti'nin en meşhûr hattâdı Şeyh Hamdullah Efendi'den yüz sene sonra gelip, onun gibi yeni bir çığır açtığı için; "Şeyh-i sânî" (ikinci şeyh) nâmıyla anıldı. 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul'da vefât edip, müdavimi olduğu Koca Mustafa Paşa'daki Sünbül Efendi dergâhı bahçesinde defnedildi.

Küçük yaşta, Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen Osman Efendi, Hâfız Osman nâmıyla anılmaya başlandı. Küçücük yaşında Kur'ân-ı kerîme saygısı ve edebi ile dikkatleri çekti. Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa tarafından himâye edildi. Kur'ân-ı kerîm yazısına istidat ve hevesi dikkate alınarak, hat ustalarından Derviş Ali Efendi'den ders alması te'min edildi. Derviş Ali Efendi kendisinin yaşlılık devresinde olması sebebiyle böyle kabiliyetli bir talebeyi oyalamak istemedi. Kendi talebelerinin ileri gelenlerinden olan Suyolcu-zâde Eyyûblu Mustafa Efendi'ye havale etti. Suyolcu-zâde'den, aklâm-ı sitte adı verilen; sülüs, nesih, muhakkak, reyhânî, tevkî ve rik'a adındaki altı çeşit yazı şeklini öğrendiğine dâir icâzet aldı. Bu sırada onsekiz yaşındaydı. 1070 (m. 1659) senesinde Şeyh Hamdullah'ın yazı stilini zamanında en iyi bilen hattât Nefes-zâde İsmâil Efendi'ye talebe oldu. Yeniden "Elif-be'den

başladı. Şeyh Hamdullah'ın yazı üslûbunun bütün inceliklerine vâkıf oldu. "Şeyh-i sânî" nâmıyla şöhret buldu. Yazıları Şeyh Hamdullah'ın yazılarına o kadar benzerdi ki, işin mütehassısı olan kimseler bile, imzasız yazıların kime âit olduğunu ayırt edemezlerdi. Hâfız Osman, kırk yaşına kadar Şeyh Hamdullah'ın usûlünde yazı yazmaya devam etti. 1090 (m. 1679) senesinde sülüs ve nesihte kendi usûlünde eserler vermeye başladı. Şeyh Hamdullah'ın yedinci asır hattâtlarından Yâkut-ül-Musta'samî'yi unutturduğu gibi, Hâfız Osman'ın ünü de beş sene gibi kısa bir süre içerisinde Şeyh Hamdullah'ı insanların zihninden sildi. Hat'tan (güzel yazıdan) bahsedilen her yerde Hâfız Osman akla gelirdi. Devrin ileri gelen hattâtlarından Ağakapılı İsmâil Ağa, Hâfız Osman Efendi'nin üstünlüğünü kabûl ederek; "Hüsn-i hattı biz bildik, Osman Efendi yazdı" derdi. Zamanın pâdişâhı Sultan İkinci Mustafa Hân'a 1106 (m. 1694) senesinde hat dersleri vermeye başladı. Hâfız Osman Efendi, Pâdişâh'ın arzu ettiği yazıları yazar, Pâdişâh da o yazıları taklîd ederdi. Hâfız Osman Efendi yazı yazarken, Pâdişâh hokkasını tutardı. Sultan Üçüncü Ahmed Hân da, Hâfız Osman'ın hat dersi verdiği talebeleri arasındaydı.

Sünbül Efendi dergâhı şeyhlerinden Seyyid Alâeddîn Efendi'den aldığı ilim ve feyzle, kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eden Hâcız Osman Efendi, ilim ve ibâdette zühd ve takvâda çok ilerlemişti. Hâl ve hareketlerini, ahlâk ve tabiatını Allahü teâlânın emrine, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnet-i şerîfine uydurmakta büyük mesafeler katetmişti. Her hafta Cum'a günleri Sünbül Efendi dergâhına gider, dervişlere zikr esnasında nezâret eder, onlara yol gösterirdi. Zikr esnasında kendisinden geçer, koynuna koyduğu varaklar hâlindeki yazılar, ortalığa yayılırdı. Üzerinde fevkalâde güzellikte yazılar bulunan bu varaklar, orada bulunanlar tarafından toplanır, daha sonra Hâfız Osman'ın müsâdesiyle arzu edenlere dağıtılırdı, ihtiyâcı olan dervişler, kendisine verilen varakı satarak ihtiyâcını görür, ihtiyâcı olmayan da teberrüken o varakı saklar, evinin en güzel köşesine asardı.

Hâfız Osman Efendi, gayet mütevâzî ve cömert idi. Allahü teâlânın bir kulunu memnun etmekten bir müslümanın işini görüp, duâsını almaktan çok hoşlanırdı. Meşk (Hat) dersi almak için gelen hevesli ve istidatlı olan herkesle ilgilenirdi. Pazar ve Çarşamba günleri umûmî ders yapardı. Bir gününü zenginlere, bir gününü de fakirlere ayırmıştı. Cum'a günleri Sünbül Efendi dergâhına giderken evinden erken vakitte çıkar, yolu üstünde, elindeki yazısını tashih ettirmek için bekleyen talebelerle tek tek ilgilenirdi. Bekliyeni gördüğünde hemen atından iner, yol üstündeki bir taşa oturur, gerekli düzeltmeyi yapardı. Talebelerinin özürlerini kabûl eder, onları sıkıntıya sokmazdı Birgün talebelerinden biri peşi sıra geldi. Ta'kib edildiğini anlayan Hâfız Osman Efendi, dönüp ona ne arzu ettiğini sordu, O da, rahatsızlığı sebebiyle birkaç gündür dersine gelemediğini, meşkini tashih ettirmek için de fırsat bulamadığını söyledi. Osman Efendi, talebenin özrünü kabûl edip, hemen atından indi. Yol üstünde bir taşa oturup, gerekli tashihi yaparak talebenin gönlünü ve hayır duâsını aldı.

Hâfız Osman Efendi'nin bu hâlleri pâdişâh hocası olduktan sonra da değişmedi. Aynı tevâzu ve aynı alçakgönüllülüğü devam etti. Eline geçen malı Allah yolunda, fakir fukaraya harceder, kendisi eski hâlinde devam ederdi.

Hâfız Osman Efendi, vakitlerini bir an boş geçirmez, ya ilim öğrenmekle, ya ibâdet etmekle, ya ilim öğretmekle, veya hat dersleri vermekle geçirirdi. Elinin alışkanlığının bozulmaması için hergün mutlaka yazardı. Hacca giderken de her konaklayışta yazı yazmış, el alışkanlığının bozulmamasına çok dikkat etmişti.

Ömrünün sonuna doğru hastalanıp felç hali vâki oldu. Pâdişâh bizzat ilgilenip, kendi doktorlarını gönderdi. Yapılan tedâvi neticesi, Allahü teâlânın izniyle nisbî şifâ bulup üç sene daha yaşadı. Meşk çalışmalarına ara vermeden, hastalığında bile devam etti.

Vefât etmeden önce, en son dersini Yedikuleli Emîr Efendi'ye verdi. Emîr Efendi'nin İmâm-ı Zeynel'âbidîn hazretlerinin bir şiirinden; "Ve eykâne ennehû yevm-el-firâk" (O, ayrılık gününde olduğunu kat'î olarak bildi) mısra'ı üzerindeki hat çalışmasını tashih edip, düzeltti, iki saat sonra vefât eyledi. Sünbül Efendi dergâhı bahçesinde defnine müteâkib İmâm efendi telkin vermek için kalkınca, orada bulunan zamanın evliyâsından Sipâhi Mehmed Dede, hemen müdâhale edip; "Hacı Efendi, zahmet çekme! Merhumun işi çoktan tamam oldu. Rûhu illiyyîne yükseldi. Hak teâlâ şefaatini müyesser eyleye!" dedi.

Kırk sene boyunca durup dinlenmeden çalışan Hâfız Osman Efendi; yirmibeş Mısahf-ı şerîf, çok sayıda En'am-ı şerîf, Delâil-i hayrat, yazı kıt'aları, karalamalar, murakka'lar yazdı. Bir gece rü'yâsında Resûl-i ekrem efendimizi görmekle şereflenerek aldığı emir üzerine, ilk defa levha şeklinde Hilye-i se'âdet'i yazdı. Bu hilyelerde Resûl-i ekremin (s.a.v.) şemâil-i şerîflerini, mübârek yüzlerinin şekillerini, Hazreti Ali'nin rivâyetine göre ta'rîf etti. Asırlarca elden ele duvardan duvara dolaşan Hilye-i se'âdet levhaları, cemâl-i Resûlullaha (s.a.v.) âşık insanların yetişmesine vesile oldu. O'nun (s.a.v.) mübârek şemâil-i şerîflerini geceleri rü'yâlarında, gündüzleri aşikâre gören bu mübârek insanlar, Hâfız Osman Efendi'ye binlerce duâlar gönderdiler.

Hattat Osman Efendi, özenerek, bütün ustalığını kullanarak şânına lâyık edeb ve saygıya riâyet ederek yazmış olduğu Mısahf-ı şerîfleri; zamanın en usta nakkaş ve tezhibçilerine teslim ederdi. Onlar da aynı edeb ve saygı içerisinde vazîfelerini icra ederler, asırlara mâl olacak, binlerce müslüman tarafından kopye edilip yazılacak, milyonlarca müslüman tarafından okunacak şaheserler vücûda getirdi. Hâfız Osman Efendi'nin eserlerini, yeğeni Bayrampaşa türbedârı Hâfız Mehmed Çelebi ve Ahdeb Hasen Çelebi gibi tezhib ustaları süslerlerdi. İstanbul'un, zamanın hilâfet merkezi olması sebebiyle, Hâfız Osman hattı ile basılan Kur'ân-ı kerîmler bütün dünyâya yayıldı. Hâfız Osman Efendi de bütün dünyâda rahmetle anıldı.

Birçok talebe yetiştiren Hâfız Osman Efendi, hiçbir talebesinden ücret almaz, bilakis talebesinin kâğıt ve kalem ihtiyâcını da kendisi tedârik yoluna giderdi. Kendisinden icâzet alan talebe, tam bir ahlâk ve edeb numûnesi olarak me'zûn olurdu. Hâfız Osman Efendi'nin, elli civarında talebesi kitaplarda kaydedilmiştir. Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Anbâri-zâde Derviş Ali Efendi, Hasen Üsküdârî, Bursalı Mehmed Efendi, Kürt-zâde Bursalı İbrâhim, Derviş Mehmed Kevkek ve Yûsuf-i Rûmî, Hâfız Osman Efendi'nin ileri gelen talebeleri arasındadır.

---

1) Tuhfe-i hattâtîn sh. 301

2) Hat ve hattâtân (Habib Efendi), İstanbul 1305, sh. 121

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 421

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 297

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1013

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1914

HAYÂTÎ-ZÂDE MEHMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmış beşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Emîn'dir. Sultan Üçüncü Ahmed Hân'ın başhekimi Hayâtî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi diye bilinir. Doğum târihi bilinmemekte olup, İstanbul'da doğdu. 1160 (m. 1748)'da Şam'da vefât etti.

İlk eğitim ve öğrenimini gördükten sonra zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde yükselip müderrislik diplomasını aldıktan sonra, Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. 1147 (m. 1734) senesinde Edirne kadılığına nakledildi. Tıb ilmini de tahsil edip ihtisas kazanmış olan Mehmed Emîn Efendi, 1149 (m. 1736) senesinde kadılıktan başka ek olarak pâdişâhın başhekimliğine de getirildi. Kısa zaman sonra İstanbul payesine ulaşarak 1150 (m. 1737)'de İstanbul kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Anadolu ve Rumeli kadıaskerliği vazîfelerine yükseldi.

Pâdişâh Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından 1159 (m. 1746) senesinde şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 6 ay 20 gün bu vazîfeyi yürüten Mehmed Emîn Efendi, 1159 (m. 1746) senesi içinde vazîfeden ayrılarak Bursa'ya gitti. 1160 (m. 1747) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına gönderildi. Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıkıp Şam'a vardığı zaman hastalandı. Bu vazîfeden affedilip, İstanbul'a dönmeyi istediyse de, kısa zaman içinde Şam'da vefât etti.

Hayâtî-zâde Mehmed Emîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, tıb ilminde ihtisas sahibi idi. Mesleği hekimlik olduğu hâlde, şeyhülislâmlığa yükselen ondan başka kimse olmamıştır. Hoşgörülü, nâzik, iffet sahibi, faziletli bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 94

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2000

3) İlmiye salnamesi sh. 521

HÜSEYN HAMEVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hüseyn el-Hamevî'dir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1106 (m. 1694) senesi Cemâzil-evvel ayının yirmisekizinde Cum'a gecesi Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Cenâze namazını Cum'a namazından sonra, Şeyh Abdülganî Nablüsî kıldırdı. Cenâzesi büyük bir kalabalık tarafından taşınıp türbesine defnedildi.

Hüseyn Hamevî, sonradan Dımeşk'a gelip yerleşti. Keşf ve kerâmetler sahibi evliyânın büyüklerinden idi. Yumuşak elbise giymezdi. Hayvanlara merhameti çoktu. Onlara yiyecek vermeyi ihmâl etmezdi. Emevî Câmii'nde ibâdetle meşgûl oldu. Herkes tarafından sevgi ve hürmet gördü. Kerâmetleri çoktur. Kerâmetlerinden ba'zıları şöyle rivâyet edilir:

Hüseyn Hamevî birgün elinde süt kabı ile giden birini yanına çağırdı. Süt dolu kabı alıp oradaki bir yere döktü. Kabın sahibi bu işe çok hayret etti. Sonra kabın içinden bir yılanın yere düştüğü görüldü.

Hırsızın biri, içeride kadınlardan başka kimsenin olmadığı bir eve girip gizlendi. Az sonra Hüseyn Hamevî o eve geldi ve kapıyı çaldı. Hamevî'nin geldiğini anlayan kadınlar evde erkek olmadığını söylediler. Hamevî onları dinlemeyip oradaki bir dolabın önünde durup; "Ey falan

dışarı çık" buyurdu. Oraya gizlenen hırsız dışarı fırladı. Hamevî de arkasından ta'kib etti ve hırsızı yakaladı. Bu durum karşısında, hırsız, bir daha böyle bir şey yapmamak üzere tövbe etti.

Dımeşk'a ta'yin olunan Osmanlı vâlisi vazîfeye başlayınca, Hüseyn Hamevî'nin faziletlerini işitti. Ona muhabbet edip bir hizmetçisi ile altı tane aba, elbise gönderdi. Hizmetçi Hüseyn Hamevî'nin huzûruna gitti. Edeble elini öptü ve vâlinin selâm ve hürmetlerini arzetti. Gönderdiği hediyelerin kabûlünü ve vâlinin duâ istediğini bildirdi. Hamevî hizmetçiye; "Yavrum, hediyeleri geri götür. Biz onun Dımeşk'da kalmasına izin verdik. Burada kalması her elbise için bir senedir" buyurdu. Buyurduğu gibi vâlinin Dımeşk'ta ikâmeti tam altı sene sürdü.

Allâme Ahmed Mihendârî'nin fazilet sahibi oğlu Abdürrahmân Mihendâri şöyle anlatır: "Allahü teâlânın sevgili kulu Hüseyn Hamevî'ye bağlılığım çoktu. Sohbetlerine gider gelirdim. Bir gece rü'yâmda insanların korku ve telâşla Sâlihiyye tarafına koştuklarını gördüm. "Şam'ı sular kapladı" diye feryâd ediyorlardı. Ben de onlara katılıp birlikte Kasyûn dağına çıktık. Şehrin dedikleri gibi su ile kaplandığını gördüm. Su, dağa tırmanıyordu. Helak olacağımızdan çok korktuk. O sırada Şeyh Hüseyn Hamevî'yi gördük ki, insanları yararak ortaya çıktı. Dizleri üzerine oturup suyu içmeye başladı. Suya baktığımızda seviyenin düştüğünü gördük. O içtikçe su azalıyordu. Çok geçmeden sular yok oldu. O zaman Husyen Hamevî'nin Şam ehlinin yükünü üzerine aldığına inandım."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1 sh. 407

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 67

İBRÂHİM GÜRÂNÎ

Bağdat'ın kuzeyindeki Şehrezûr beldesinde yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Hasen bin Şihâbüddîn el-Gürânî eş-Şehrânî eş- Sehrezûrî olup, lakabı Bürhâneddîn'dir. Künyesi; Ebü'l-İrfân, Ebû İshâk, Ebû Muhammed ve Ebü'l-Vakt'tir. 1025 (m. 1616) senesi Şevval ayında dünyâya geldi. 1101 (m. 1690) senesi Rebî'ul-âhır ayının yirmisekizinde, Çarşamba günü Medîne-i münevverede vefât etti. Bâki' kabristanında medfûndur.

Çok güzel bir aile terbiyesi görerek yetişen Gürânî, ilk tahsilini baba ocağında yaptı. Bulunduğu beldedeki âlimlerden okudu. Daha sonra Medîne-i münevvereye giderek orada yerleşti. Orada, Dımeşk'da, Mısır'da ve başka yerlerde ilim öğrendi. Ahmed bin Muhammed Kuşâşî, Ebü'l-Mevâhib Ahmed bin Ali eş-Şenâvî, Molla Muhammed Şerîf bin Yûsuf Gürânî, Abdülkerîm bin Ebî Bekr el-Hüseynî, Hâfız Necmüddîn-i Gazzî, Ebü'l-Azâyim Sultan bin Ahmed, Muhammed bin Alâüddîn el-Bâbilî, Takıyyüddîn Abdülbâkî el-Hanbelî ve daha başka âlimlerden okudu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, Arabî ilimler, mantık, hesab, hey'et, hendese, me'ânî, beyân, usûl ve başka ilimlerde büyük âlim oldu. Bir taraftan da tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulunarak, evliyâlık yolunda ilerledi. Tasavvufta Müceddidiyye yüksek yoluna mensûb idi. İlim ve evliyâlık yolundaki dereceleri pek yüksek oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mescid-i şerîfinde ders verirdi. İlim talebeleri çok uzak memleketlerden gelerek, onun derslerinde bulunurlardı. Çok talebe yetiştirdi.

Hakîkî İslâm âlimlerinin önde gelenlerinden ve Allahü teâlâyı tanıyan âriflerin büyüklerinden olan İbrâhim Gürânî (r.aleyh) çok talebe yetiştirmekle birlikte çok da kitap yazdı. Yazdığı kitapların sayısının seksenden ziyâde olduğu bilinmektedir. Bu kitaplardan ba'zılarının

isimleri şöyledir: 1-İbdâ-ün-ni'meti bi-tahkîki sebk-ır-rahmeti, 2-İthâf-ül-halef bi-tahkiki mezheb-is-selef, 3-İthâf-üz-zekî bi-şerh-it-tuhfet-il-mürseleti ilen-Nebiyyi, 4- El-İsfâr an asli istihâreti a'mâl-il-leyli ven-nehâr, 5-Işrâk-uş-şems bi-ta'rîf-il-kelimât-il-hams, 6-El-İlân bi-def'ıt-tenâkudı fî sûret-il-a'yân, 7-A'mâl-ül-fikri ver-rivâyât fî şerhi Hadîsi **"İnnemel-a'mâlü bin-niyyât",** 8-El-İlmâm, 9-İmdâdü zev-il-isti'dâd, 10-İnbâ-ül-enbâi alâ tahkîki i'râbü Lâ ilahe illallah, 11-Tekmîl-üt-ta'rîf, 12-Tenbîh-ül-ukûl, 13-El-Cevâb-il-meşkûr anis-süâl-il-menzûr, 14-Şevârik-ül-envar fil-meslek-il-muhtâr, 15- Dıyâ-ül-misbâh fî şerhi Behçet-il-ervâh, 16- Kasd-üs-sebîl ilâ tevhîd-il-hakk-ıl-vekîl, 17-El-Kavl-ül-mübîn fî mes'elet-it-tekvîn, 18-El-Lem' at-üs-seniyye fî tahkîk-ıl-ilkâi fil-emniyeti, 19-El-Levâmi'ul-leâlî fil-erba'în-el-avâlî, 20-Mesâlik-ül-ebrâr ilâ ehâdîs-in-nebiyy-il-muhtâr, 21-Meslek-ül-i'tidâl ilâ âyeti halk-ıl-a'mâl, 22-El-Meslek-ül-celî fî hükmi şath-ıl-velî, 23-Meslek-üs-sedâd ilâ mes'eleti halk-ıl-ıbâd, 24-El-Meslek-ül-garîb, ilâ süâlât-il-habîb, 25-Matla'ul-cûd bi-tahkîk-ıt-tenzîh fî vahdet-il-vücûd, 26-En-Nebrâs li-keşf-il-iltibâs, 27-Şerhu Kasîdet-il-Endelüsiyye, 28-Şerh-ül-Avâmil-il-Cürcâniyye, 29-Şerh-i akidet-is-sahîha.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 21

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 5

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 35

4) El-A'lâm cild-1, sh. 35

5) Brockelmann sup-2, sh. 520

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 10, 17, 18, 78, 87, 104, 105, 111, 122, 126, 128, 159, 194, 265, 317, 326, 337, 363, 364, 369, 370, 372, 373, 403, 609, cild-2, sh. 58, 76, 92, 248, 252, 367, 415, 426, 432, 455, 472, 479, 481, 487, 500, 619, 682

İBRÂHİM HAKKI

Anadolu'da yaşayan evliyânın ve ulemânın büyüklerinden. Babası Osman Efendi de evliyâdan bir zât idi. İbrâhim Hakkı 1115 (m. 1703) senesinde Erzurum'un Hasankale kasabasında doğdu. Tillo'da İsmâil Fakîrullah hazretlerinden ilim öğrendi. Onun sohbetleriyle kemâle geldi. Sofiyye-i aliyye ismi verilen evliyânın büyükleri arasına girdi. Kâdirî idi. Bir ilim ve ma'rifet hazînesi olan "Ma'rifetnâme" isimli eseri pek kıymetlidir. 1195 (m. 1781) senesinde Siirt'in Tillo kasabasında vefât etti. İbrâhim Hakkı hazretleri kendisini kısaca şöyle anlatmaktadır:

"Hicretin târihi binyüzonbeş oldu ol bahar,
Kal'ayı ahsende İbrâhim Hakkı doğdu zar.

İhtiyârı ilm idi, tâ sâl-i binyüzkırka dek,
Aşka düştü, ârif oldu, vecd ü hâli kıldı kâr.

Sal binyüzyetmiş oldu, sinn-i Hakkı ellibeş,
Kendi kârı bâr u vârı ihtiyârı kıldı yâr."

Ma'nâsı: "Hicrî binyüzonbeş târihinde bir bahar günü, İbrâhim Hakkı, Hasankale kasabasında doğdu. Binyüzkırk senesine kadar ilim öğrenmek için çalıştı. Ârif olup dünyâyı unutarak, Allahü teâlânın aşkıyla yanıp kavruldu, işini, gücünü, malını, mülkünü herşeyini bırakarak cenâb-ı Hakka yöneldi."

İbrâhim Hakkı, yedi yaşına geldiğinde annesi Seyyide Hanîfe Hâtun'u kaybetti. Babası Osman Efendi, İbrâhim'i amcasına emânet etti ve tasavvufda kendisini yetiştirecek bir rehber,

âlim aramaya başladı. Kısa sürede Siirt'in Tillo kasabasında İsmâil Fakîrullah hazretlerinin büyüklüğünü, Allahü teâlâ katındaki yüksekliğini anladı. Ondan ilim öğrenmek ve hizmet etmek için geceli-gündüzlü çalıştı. Dokuz yaşına basan öksüz İbrâhim Hakkı, babasının hasretiyle yanıyordu. Amcası Molla Ali Efendi, İbrâhim Hakkı'yı alarak Tillo'ya babasının yanına götürdü.

İbrâhim Hakkı hazretleri Tillo'da babasına kavuşmasını şöyle anlattı: "Ben dokuz yaşında idim. Ali amcam beni babamın yanına götürdü. Bir ikindi vaktinde Tillo'ya girdik. Dergâha vardığımızda, babam ile hocası namaz kılıyorlardı. İlk bakışta İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzü, bana, pederimden daha yakın geldi. O anda yüzünün cezbesi gönlümü aldı. Aklım, onun güzelliğine, duruşundaki heybete ve olgunluğa hayran kaldı. Gönlümü ona kaptırdım. Babam beni kendi odasına götürdü. Şefkat ile ilim öğretip, lütf ile terbiye etmeye başladı."

İbrâhim Hakkı; babasından, tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri öğrendi. Babasının arkadaşı Molla Muhammed Sıhrânî hazretlerinden de, astronomi, matematik gibi zamanın fen ilimlerini tahsil etti. Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında ma'rifet sahibi olmak, hasta kalbine şifâ bulmak için de İsmâil Fakîrullah hazretlerinin sohbeti ve hizmetiyle şereflendi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, Tillo'ya geldiği günlerde gördüğü bir rü'yâyı şöyle anlattı: "Rü'yâmda gökyüzünü beyaz serçelerle dolu hâlde gördüm. Bir ara serçeler hepbirden halkın üzerine doğru saldırdılar. Bana saldıranları babam uzaklaştırdı. Ancak bir serçe fırsat bulup, sağ koltuğuma sokuldu. Sabahleyin rü'yâmı babama anlattım. Babam koltuğumun altına baktıktan sonra, orada tâ'ûn, veba hastalığının belirtilerini gördü. Hastalığa yakalandığım ilk beş gün kendimden habersiz olarak yattım. Altıncı gece gözümü açtığımda babamı başucumda ağlıyor gördüm. Muhterem hocamız İsmâil Fakîrullah hazretleri de yanında idi. Mübârek ellerini kaldırdı. Bana uzun uzun duâ ettikten sonra babama; "İbrâhim'in işi bitmiş iken Allahü teâlâ ihsân ederek onu yeniden diriltti" buyurarak müjde verdi."

Yine şöyle anlatmıştır:

"Yaz mevsimiydi. Bir Cum'a gecesi babam murâkabe yapıyordu. Ben de yatıp uykuya dalmıştım. Rü'yâmda Tillo'nun harman yerine bir anda binden çok süvari ve piyade asker geldi. Atlı olanlar attan inerek bir yere toplandılar. Boyları iki adam yüksekliğinde olan bu askerler, at ve diğer malzemelerini harman yerine bırakıp, üstadımız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin dergâhı kapısında saf saf dizildiler. Ben büyük kalabalığı seyrederken, dergâh kapısının sağ yanında duran saftan birisi eğilip beni kucağına aldı. Tebessüm ederek öptü ve sol tarafında olanın kucağına verdi. O da alıp muhabbetle öptü ve solunda duranın kucağına verdi. Bu şekilde sıra ile sekizinci kimsenin kucağına geldim. O da beni öptü, onun solunda dergâhın kapısı vardı. Beni yavaşça şefkatle yere bıraktı. Kapı açıktı, içeri girdim. Mübârek hocamız Fakîrullah hazretlerinin huzûrunda sekiz seçilmiş zâtın ayakta durduğunu gördüm. Hocamız da ayağa kalktı ve onlarla müsâfeha edip sarıldılar. Ben bu hâle şaşırmıştım. O sırada uyandım. Bu rü'yânın lezzeti canıma can katmıştı. Sevincimden rü'yâmı hemen babama anlattım. Meğer babam, uyanık olduğu hâlde, benim rü'yâda gördüklerimi görmüş, hâdiseye muttali olmuş ve onlarla konuşmuştu. Babam bana şöyle tenbih etti ve; "Bu rü'yâyı kimseye söyleme. Bu rûhlar için iyi olmaz" buyurdu. Sabah oldu Cum'a namazından sonra dergâhın kapısı önünde oturmuş duruyordum. Siirt tarafından at üzerinde ak sakallı bir ihtiyâr geldi. Kapının önüne gelince atından indi. Benim yanıma gelip elimi tuttu ve öptü, şaşırdım kaldım. Zîrâ bu kimseyi tanıyâmamıştım. Hocamızın huzûruna girmek için izin istedi. Verdiği hediyeleri içeri götürdükten sonra hocamın yanına

gittim ve; "Kapıda yaşlı bir kimse huzûrunuza çıkmak için izin istiyor efendim" dedim. "Gelsin" buyurdular. Misâfiri buyur ettim. İçeri girince oturması işâret edildikten sonra; "Ve aleyküm selâm ey Seyyid Hamza! Bu Cum'a gecesi bize çok misâfir geldi" buyurdu. Hocamızın bu tatlı hitabından Seyyid Hamza çok şaşırdı. İlk defa gördüğü bu kimse kendi ismini nereden bilmişti. Ve gece gelen misâfirlerin arasında olduğunu nasıl anlamıştı.

Bunları hem düşündü, hem de kalkıp hocamın elini öptü. Bir müddet ağladı, izin isteyip dışarı çıktı. Bizim odaya buyur ettim. İçerde babama hâlini şöyle anlattı: "Ben Siirt'in ileri gelenlerinden Seyyid Hamza'yım. Bu âna kadar Tillo'ya hiç gelmedim. Bu büyük âlim ve evliyâyı da hiç ziyâret etmemiştim. Bu gece rü'yâmda beşyüz kadar nûr yüzlü atlı âlim ile beşyüz piyade evliyâya Siirt önünde karıştım. Onlarla birlikte Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretlerini ziyârete geldik. Bu kasabayı ve yolunu rü'yâda görerek öğrendim. Harman yerine geldiğimizde atlılar atından indi. Beraberce bu dergâhın kapısına saf saf dizildik. Sıra ile bu mübârek hocanızı ziyâret ettik. Bu dergâhın kapısı önünde şu küçük oğlunu gördüm. Evliyâlar kucaklarına alıp sıra ile sevdiler. Kapının önüne gelince çocuk içeri girdi. Ben de kapının önüne geldiğimde uyandım. Hâlâ o rü'yânın te'sîri altındayım, duyduğum o lezzet hâlâ devam ediyor. Sabah olunca atıma binip rü'yâda geldiğim yol ile doğru buraya geldim. Kimseye sormadan dergâhı bulup, sizleri tanıdım. Hazret-i Şeyh'e geldim. Bu gördüğüm rü'yâyı anlatacaktım. Birgün sonra da ona talebe olup hizmetiyle ve sohbetiyle şereflenecektim. Ben daha anlatmadan; "Ey Seyyid Hamza! Bu gece bize çok misâfir geldi" diyerek hem ismimi hem de rü'yâda olanları anladı. Şaşırıp kaldım." Seyyid Hamza'nın bu şaşırmasına babam şöyle cevap verdi: "Senin bu gördüğün rü'yânın aynısını bu oğlum da gördü. Lâkin avvâmın gördüğü rü'yâları, seçilmiş evliyâ uyanık iken görüp müşâhede etmiştir. Allahü teâlânın ihsânları sonsuzdur."

İbrâhim Hakkı hazretleri onyedi yaşında yetim kalmasını şöyle anlattı: "1132 (m. 1719) senesinde, benim çok sevdiğim babam ve anam, dert ortağım, üzüntülerimin gidericisi, hücredâşım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi, Cum'a gecesi sabaha yakın dünyâdan âhırete göçtü. Hak yolunda can verip Allahü teâlâya kavuştu. Maksadı hâsıl olarak rahmet deryasına daldı. Bu yetim o gece başka misâfir odasında yattı. Sabahleyin kalkıp, hasta babamı görmek istediğimde, oradakiler bana; "Git, önce namazını kıl, sonra gel. Hasta şimdi rahatladı" dediler. Bu söze inanıp mescide gittim. Herkes burnunu tutuyordu. Hepsinin nezle olduğunu sandım. Namazdan sonra odamıza geldiğimde babamın vefât ettiğini gördüm. Benim de rahatım gitti. Gönül evim karardı. Bir anda babamın ayrılık hasretiyle virânelerdeki kuşlara döndüm. Öyle feryâd etmek istedim ki, sesim göklere çıkacaktı. Ben bu hâlde iken o merhamet menbâı mübârek hocam geldi. Benden o üzüntü ve elemi aldı. Ben de kalkıp kendi kendime; "Şimdi ayıptır, sabredeyim. Hocam gittikten sonra nasıl ağlıyacağımı ben bilirim" dedim. Mübârek hocamız herkese selâm verip, garîb oğlu Derviş Osman Efendi'nin başı ucunda oturdu. Şehid olan rûhuna bir Fâtiha okuyup, sevâbını bağışladı ve murâkabeye daldı. Ben hocamın karşısında babamın da ayak ucunda idim. Bir anda Allahü teâlânın inâyeti erişti, ihsânlarına kavuştum. Vefât eden babam, mübârek başını kaldırdı. Kimya te'sîri olan nazarıyla yüzüme bakıp, tebessüm ederek ta'ziyede bulundu. O anda mübârek göğsünden şimşek gibi bir nûr parladı. Kalbim titredi, üzüntü ve elem gidip, yerine sürûr ve lezzet doldu. Babamı bu hâlde görünce, bayramlıklarını giymiş bir çocuk gibi sevindim. Üzüntülü duran ahbablar bu sevincime bir ma'nâ veremeyip hayret ettiler. Allahü teâlânın ihsânı ve mübârek hocamın himmeti bereketi ile olan bu hâdiseyi oradakiler görememişti. Hocamız oradan ayrıldıktan sonra babamın yüzünü açıp baktım. Gülmüş bir hâli vardı. Yüzü nurlu, bedeni sıcak ve yumuşak idi. Sanki uyuyordu. Cenâze

namazına çevre köyler ve bütün Siirt halkı geldi. Namazını hocamız kıldırdı. Onun vefâtına benden başka herkes üzüldü. Âlemin babası olan hocamız, bu yetimine şefkat edip iltifât eylediğinden, merhum babamdan sonra onun hizmetleri bize mîras kaldı. O mübârek hocam, bu bozuk huyluyu nice hikmet şurupları ile terbiye eyledi. Kalb hastalıklarından beni kurtardıktan sonra, kendi muhabbeti ile yaktı. Böylece bende, âhıret hâllerinde yakîn hâsıl oldu. Tevekkül etme, dert ve belâlara, ibâdete ısrarla devam etmeye tahammül, her işe rızâ gösterme hâli hâsıl oldu. Pek kıymetli, lezîz ni'metler ihsân edildi. Hepsinden daha evlâsı, kıymetlisi ise, Allahü teâlânın zâtında ve sıfatlarında bilgi sahibi olmaya, ma'rifetullaha kavuştum."

İbrâhim Hakkı hazretleri, hocası İsmâil Fakîrullah'a olan bağlılığını şu şiirinde anlatmaktadır ki, bu manzûmeyi "Vird-i Can" olarak adlandırmıştır:

Sen ayn-ı ayânımsın vârımdasın ey Rûhî,
Bil Rûh-ı revânımsın, yârımdasın ey Rûhî.

Sen baht-ı sa'îdimsin hem va'd u va'îdimsin,
Bil ömr-i mezîdimsin, kârımdasın ey Rûhî.

Sen can u cihânımsın hem emn ü emânımsın,
Bil genc-i nihânımsın, dârımdasın ey Rûhî.

Sen rahat u râhumsun hem feth ü fütûhumsun,
Bil cam u sabûhumsun, gârımdasın ey Rûhî.

Sen kadr ü berâtımsın hem âb-ı hayatımsın.
Bil ayn-ı necâtımsın, bârımdasın ey Rûhî.

Sen zevk-ı huzûrumsun hem hüzn ü sürûrumsun,
Bil gözdeki nûrumsun, nârımdasın ey Rûhî.

Hakkî dedi dervişim feryadına dilrîşim,
İmdâdına bî-hîşim, cârımdasın ey Rûhî.

Ma'nâsı:

1- Ey rûha âid olan sevgili! Sen görünüşümün tâ kendisisin ve benimle birliktesin, benden ayrılmazsın. Çünkü düşüncemde sen varsın, beni Hakka sen götürürsün. Ve sen benim sevgilimsin, ayrıca akan rûhumsun (ruhumu harekete getiricisin).

2- Ey madde dünyâsından uzak olan sevgili hocam! Sen benim mutlu bahtım, hem vefam, elestü bezminde de verdiğim sözsün. Ziyâde olan ömrüm ve tek kazancım sensin.

3- Ey sevgili! Sen benim canım ve cihânımsın. Neyim varsa sendedir. Bütün dünyâm sensin. Emn-ü-emânımsın, gizli bir hazîne olarak her zaman evimdesin.

4- Sen benim huzûrumsun ve yolumsun. Gönlümü fetheden ve ferahlandıransın. Benim için ilâhî aşkın kadehi de sensin ve seninle mağara arkadaşıyız. Tıpkı hazret-i Muhammed aleyhisselâmla hazret-i Ebû Bekr. (r.a.) gibi. O Peygamber (s.a.v.) nasıl hazret-i Ebû Bekr'e gönlündekini akıttıysa, sen de bana öylesin.

5- Sen benim hem Kâdr, hem de Berât gecemsin. Kurtuluşumun vesîlesisin ve diriliğimin suyusun. Ve sen kurtuluşumun da tâ kendisisin, taşıdığım tek sevgisin.

6-Sen gönül hoşluğumun zevkisin. Gönül seninle zevk alır. (Böyle olunca) hem elemim hem neş'emsin; ve sen benim gözümün nûrusun (seninle görürüm). Sen benim ateşimi yakansın.

7- Hakkî derviş olduğunu ve feryadınla gönlünün yaralandığını söylerim. (Bu derviş Hakkî,.senin üzülmenle üzülür.) imdâdına kayıtsız değilim (seninle ilgilenir hizmetine koşarım). Çünkü sen benim yakınımdasın.

İbrâhim Hakkı hazretleri, babasının vefâtından sonra hocasının emriyle Erzurum'a gitti. Amcalarının da teşvikleriyle sekiz sene ilim tahsil etti. Burada tahsilini bitirdi. Fakat gönlü, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin ateşiyle yanıyordu. 1140 (m. 1728) senesinde yirmibeş yaşında iken tekrar Tillo'ya geldi. Burada hocasının 1147 (m. 1734) senesinde vefâtına kadar hizmetiyle şereflendi. Sonra Erzurum'a döndü. Küçük yaşta ayrıldığı Hasankale'ye gelip, yerleşti. Burayı çok sevdiğini şu manzûmesiyle anlatmaktadır:

Mübârek mekândır Hasankalesi,
Kamu zevka kândır Hasankalesi.
Suyu hoş, havası, kışı mu'tedil,
İrem'den nişandır Hasankalesi.

Değirmenleri hoş, o çermikleri,
Pür âb-ı revândır Hasankalesi.
O bostanları bağ u dağ-ı Hasan,
Mekân-ı Hisândır Hasankalesi.

Taşı ağacı nerm ve hâki kavi,
Metin kahramandır Hasankalesi
Yeri mürtefi üç yanı düz açık,
Ki taht-ı şahandır Hasankalesi.

Burûcı dizilmişdir inci misâl,
Iraktan ayandır Hasankalesi.
Deli âşık olmuş bahârı ana,
Ki pür hüsn ü ândır Hasankalesi.

Gündüz kuş sedası, gece kurbağa,
Ne tesbîh-hândır Hasankalesi.
Gelir seyre uşşak etrâftan,
Gül-i aşıkândır Hasankalesi.

O çermik sefâsın sürer ehl-i dil,
Acep kâmrândır Hasankalesi.
Çoğu arzu eyler olmaz nasîb,
Bize râyegândır Hasankalesi.

Kubûrı velîler yatağıdır ol,
Riyâz-ı cihandır Hasankalesi.
Ahâlisi ağlep, seci ve sahi,
Ne zî-nâm ü şândır Hasankalesi.

Kamu halkı zeyrek, ârif ü zarif,
Dolu aşk ü candır Hasankalesi.
Ağır uslu, hoş huylu halkı mu'tî,
Pür emn ü emândır Hasankalesi.

Bir âyinedir yahşiye yahşi,
Yamana yamandır Hasankalesi.
Gel ey Hakkı bunda huzûr eyle kim,
Huzûr-ı cinândır Hasankalesi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, Hasankale'de evlendi, sonra İstanbul'a gitti. İkinci Mahmûd ile görüştü ve saray kütüphânesinde çalışmalar yaptı. Bir sene sonra talebe yetiştirmek için Abdürrahmân Gazi zaviyesine ta'yin edilerek Erzurum'a geldi. Talebe yetiştirmek için, uzun ve yorucu bir çalışmaya girdi. Hanımı Firdevs Hâtun'dan, İsmâil Fehim ve Ahmed Naîmî isminde iki oğlu dünyâya geldi.

1169 (m. 1755) senesinde tekrar İstanbul'a gitti. Sarayda, dîvân kâtibi Ali Efendi başta olmak üzere, pekçok kimselerle dost oldu. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında da Abdürrahmân Gâzî zaviyesinin berâtı yenilendi.

İbrâhim Hakkı hazretleri, 1177 (m. 1763) senesinde hâtıralara bağlılığı ve vefa duygusunun çokluğundan, hocasının memleketi olan Tillo'ya gitti, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin torunu Fâtıma Hâtun'la evlendi. Orada kaldı. Talebe yetiştirmeye burada da devam eden İbrâhim Hakkı (r. aleyh) bir sene sonra hacca gitti. Dönüşünde tekrar talebe okutmaya devam etti.

İbrâhim Hakkı hazretleri, zaman zaman Tillo'da, "Cebel-i Ra'sil Kuvâ" ismindeki tepeye çıkardı. Talebelerine de; "Bu tepe, yakında büyük bir nâma kavuşacaktır" derdi. Bu tepeye bir musalla taşı yaptırdı. Her uğradığında oraya otururdu. Ölümü, âhıreti ve hesabı düşünürdü. Yine birgün üç talebesi ile bu tepeye çıktı. Üçünün de ismi Mahmûd idi. Onlara; "Sübhânallah! Hepinizin adı da Mahmûd. Herbiriniz de amcalarınızın kızı ile evleneceksiniz.

Fakat sâdece biriniz Allahü teâlânın evliyâ kulları arasında yüksek derecelere sahip olup; "Memduh" lakabıyla isimlendirilecektir. Ona her taraftan akın akın talebe ilim öğrenmeye gelecektir. O, bu tepeye bir ev yaptırıp herkesin hidâyete kavuşmasına vesile olacaktır" buyurdu. Talebeler de kendi kendilerine; "Mübârek hocamızın müjde verdiği o kimse ben olsam" diye temenni ettiler. Bir müddet sonra içlerinden iki tanesi oradan ayrıldı. İbrâhim Hakkı hazretleri yanında kalan Mahmûd'a; "Biraz önce müjde verdiğim Mahmûd sensin. Fakat bu sırrı, ben sağ olduğum müddetçe kimseye söyleme" buyurdu.

1192 (m. 1778) senesinde ömrünün sonlarına yaklaşan İbrâhim Hakkı, vasiyyetnamesini yazdı. Sık sık hastalanması sebebiyle bizzat kendisi kitap yazmak için uğraşamıyordu. Ancak yazdırmak sûretiyle kalan ömrünü bereketlendirmek istiyordu. Bu sebeple oğullarının kâtip olarak yardım etmelerini istedi. Kendisi söyleyip oğulları yazdılar. Nihâyet 1195 (m. 1781) târihinde Cemâzil-âhır ayında bir Perşembe günü vefât etti. Tillo'da, hocası İsmâil Fakîrullah hazretlerinin kabrine komşu olacak şekilde defnedildi. Ölümü için de; "Hudâyı bilmeğe ancak cihâne geldi sultânım" mısra'ı târih olarak düşürüldü.

Hayâtını ilim öğrenmek, öğretmek ve kitap yazmakla geçiren İbrâhim Hakkı hazretlerinin vefâtında, iki oğlu ve iki kızı vardı. Oğulları, İsmâil Fehim ve Muhammed Şâkir'dir. Babasının neslinin devamını Muhammed Şâkir sağladı. Kızları Şemsî Âişe ile Hanîfe Hâtun'dur. İbrâhim Hakkı hazretlerinin Hanîfe Hâtun için yazdığı bir şiir şöyledir:

Gönülden çün dile vardır yol ey can,
Mülayim söyle, şîrîn söz bul ey can,
Acı söz deme, hilm ile dol ey can,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Namazlarını vaktinde eda et,
Hem ehlin her sözün tut, devlete yet,
Ne yol kim gösterirse ol yola git,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Büyüğünle her işte meşveret kıl,
Ki aklına uyan pişman olur bil,
Sözün tut görme sen, bir işi müşkîl,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Büyüğündür azîz ana niyât et,
Sakın nâz etme hizmetli firâz et,

Sözün az et hemîşe ketm-i râz et,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Sakın nâmahreme, sen de ba'îd ol,
Hemen ehlin safâsiyle sa'îd ol,
Muradın terk edip söz tut reşîd ol,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Dilin hıfz eyle, gıybet etme ey yâr,
Ve yıkma bir gönül bir sözle zinhar,
Sen etme sırr-ı naşı nâsa izhâr,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Güzel sözlerle tatyîb-ı kulûb et,
Sükût u samt ile setr-i uyûb et,
Yeterse kudretin keşf-i kürûb et,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Kula hizmetdir Allah'a ibâdet,
Kusurun afvdır hakka riâyet,
Huda'nın lütfudur sabr u kanâat,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Seni Allah lütfundan yaratmış,
Sana lütfuyla Cennette yer etmiş,
Dahî dünyâda halka sürûr etmiş,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Güzel Allah senden râzı olsun,
Güleç yüzün görenler zevki bulsun,
Sözünden her gönül lezzetle dolsun,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Çün Allahı seversin bil ki ol hem,
Seni sevmiştir ey can senden erhâm,
Sen ey mahbûb-ı Hak ol şad u hurrem,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Sakın bir kimseyi incitme, sövme,
Ve sen bir kimseden incinme, dövme
Dahî sen kendini sohbetde övme,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

Hanîfe Hanım'ın atası Hakkı,
Der ey kızım hemen Kur'ân-ı oku,
Seninle bile bil her hâlde Hakkı,
Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can.

İbrâhim Hakkı hazretleri, tefsîr, hadîs, fıkıh gibi naklî ilimlerin yanında, aklî ilimlerle de uğraşmış, canlılar hakkında çeşitli teoriler ileri süren Fransız doktoru Lemarck, İngiliz Ch. Darvin, Hollandalı Hugo de Vries gibi batılı ilim adamlarından çok önce, canlılar hakkında, en basitinden en mükemmeli olan insana kadar düzgün bir tekâmül bulunduğunu yazmıştır. Bu konuyu ele alırken, bu tekâmülde arada görülen belli noktaları, husûsî özellikleri ve her birinin hudutlarını tesbit etmiş, hepsinin ayrı ayrı cinsler olduğunu ayrıca belirtmiştir. O sâdece biyoloji ilmi ile değil; fizikten kimyaya, matematikten astronomiye kadar, devrindeki bütün ilimlerle uğraşmış, bir ilim ve ma'rifet hazînesi olan Ma'rifetnâme'sinde, bütün bunlara yer vermiştir. Mevâlîdi, ya'nî canlı cansız bütün varlıkların yaradılış sırrını bilmek ve irfanı tahsil etmek, onda pek açık olarak görülmektedir.

Hayâtında hiçbir zaman okumayı ve okutmayı elden bırakmayan İbrâhim Hakkı hazretleri, ideal insan tipi olarak, ârif insanı göstermiştir. Kendisi de bu ölçü içinde kalmıştır. Ona göre,

ârif; gönülle ve akılla bilendir. Fakat gönülle bilmek ârifin yegâne husûsiyetidir. Bu yüzdendir ki o, gönüle, eserlerinde büyük yer vermiştir. Gönül, sevgilinin mekânıdır. Aşk sayesinde bu sevgi vardır. Bu yollarda hikmet (fen ve san'at) vardır. Mevâlîd (varlıkların sırrını anlama) bu yolla olmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse İbrâhim Hakkı; gönül sahibi olan, fen ve san'ata yer veren büyük bir âlim, hakka rızâ gösteren bir velîdir. Eserlerinin ismine ve mahlasına bakınca, bütün bunların hepsi görülür. Dîvânının adı "İlâhînâme"dir. Bu ismi boşuna koymamıştır. Hakîkaten hepsi ilâhidir. Ma'rifetnâme ise ârifin kitabı demektir.

İbrâhim Hakkı (r.aleyh) ömrünün sonlarına doğru, eserlerinin dille değil gönülle okunmasını istemiştir. İbrâhim Hakkı hazretleri, açık fikirli, neş'eli bir ârif idi. Bilhassa bu husûslar, yakın dostu Şâir Hâzık'la olan yârenliklerinde ve kendi hanımlarına yazdığı mektûplarında görülmektedir. Bir de annesinin ismini koyduğu kızı Hanîfe'ye söylediği manzûm öğüdünde bunlara yer vermiştir. Kızına: "Güleç yüzlü, güzel sözlü ol ey can" derken, mutlaka kendi tecrübelerini ve hâllerini de aktarmaktadır.

O hâtıralara çok bağlı idi. Hemen her hâdisenin târihini düşürürdü. Bunu daha çok yakınları için yapmıştır. 1172 (m. 1759) yılında oğlu Osman Nedim'in ölümü için;

Hasretiyle ağladı halk-ı cihan,
Geldi târih gitti vây Osman cüvân,

Hanımlarından Züleyhâ Hâtun'un vefâtı için de;

"Duâ eyle Hakkî ana söyle târih,
Di firdevs-i a'lâyı bula Züleyhâ"

târihlerini düşürdü.

İbrâhim Hakkı hazretleri için şiir, bir vâsıtadır. Ona göre şiir Hakkı anlatmalıdır. Edebi bildirmelidir. Hakkı anlatmak için, kalemin âşıkın elinde olması gerekir. Ancak o zaman Hak âşığı, Hakkı anlatacaktır. Şiirde sevgiliye (Allahü teâlâya) yer verilince, o kıymet kazanır. Sevgiliden bahsetmeyen şiirde güzellik aramak boşunadır. Şiir böyle olunca hikmettir.

Şiirleri, Dîvân'ında ve yer yer Mâ'rifetnâme'sinde yer almaktadır. Mâ'rifetnâme'deki şiirlerin pek çoğu dîvânından alınmıştır. Yalnız bu eserde yer alan ve mevzûları toplayarak anlattığı şiirler, öğretmek içindir ve bir bakıma işlediği konuların özeti durumurdadır. O, bu şiirlerinde hep Hakkî mahlasını kullanmış ve hep kendisine öğütlerde bulunmuştur. Şiirlerinin büyük bir kısmını Türkçe ile yazmıştır. Ayrıca Arabça ve Farsça ile yazdığı şiirleri de vardır. Daha çok bu şiirlerde; Hakkî mahlası yanında Ferdî mahlasını da kullanmış olmasına rağmen, en fazla Fakiri mahlasını kullanmıştır, İbrâhim Hakkı'nın bu mahlası kullanması hocasına olan bağlılığının tezahürüdür. Bir de insanın aczini bu kelimede görmüştür.

İsmâil Fakîrullah hazretleri, talebesi İbrâhim Hakkı için pekçok sözler söylemiş, ondan iftiharla bahsetmiştir. Bunlardan ba'zıları aşağıdadır:

"Molla İbrâhim! Ben babamdan, o da dedemden bütün ilimleri okutmağa me'zûnuz. Mesâbih'in ta'lîmi, Meâlim-üt-tenzîl tefsîri ve din ilimlerini öğretmekte seni me'zûn kıldım."

"Molla İbrâhim! Esas olan kalbdir, şart olan muhabbettir. Kalbinde arzusu olan Mevlâyı bulur. Çünkü o kuluna yakındır ve onunladır."

"Molla! Ben Fakîrullah'ım. Allahü teâlânın sevdiğini severim."

"Molla! Gökler ve yerler yaratılalıdan beri sen bizim sevgilimizsin."

"Molla! Cennet ve Cehennem için değil, belki Allah yolunda muhabbetimiz içinsin."

"Molla! Sen bizim çocuğumuzsun. Sen benim yanımda Abdülkâdir gibisin. Evlâdım gibisin."

"Molla! Benden haya etmeyi bırak. Bana dön. Sen bendesin. Ne yaparsan kabûlümdür."

"Molla İbrâhim! Bize yakın olan uzak, uzak olan yakındır. Sen nerede olsan benim yanımdasın. Seni denize atsam, Allahü teâlâ tekrar seni bana verir."

"Molla! Burada biz seni terbiye ederiz. Allahü teâlâ seninledir. O, senin yardımcındır. O seni korur. Sana uzun ömür, çok evlâd versin ve sonunu hayır eylesin."

"Molla! Allahü teâlâya, bütün arzularını sana kolayca vermesi için yalvardım ve duâ ettim. Allahü teâlâdan, bütün maksadlarına kavuşmanı ümîd ederim."

İbrâhim Hakkı hazretlerinin eserleri:

1-Tecvîd kitabı: İbrâhim Hakkı'nın ilk eseridir. 1163 (m. 1750) yılında yazılmış olup, Türkçedir.

2-Tertîb-ül-Ulûm: 1165 (m. 1752) senesinde yazdığı bu eser, onun ilk Türkçe manzûmesidir. Okuyucu için öğüt risalesi durumundadır. Ya'nî bir nev'i pendnâmedir (öğüt kitabıdır).

3-Dîvân (İlâhînâme):

İlk ana eseridir, İbrâhim Hakkı'nın tasavvufun yanında felekiyyâtla (fen, astronomi) uğraşması, muhakkak, Allahü teâlânın büyüklüğünü anlamak içindir. Hazreti Mevlânâ, Mesnevî'sine nasıl vahy-i ilâhî demişse, o da, Dîvân'ına İlâhînâme adını vermiştir. Bu eserinde bir yılın günleri sayısınca gazel yazmıştır. Nihâyet bunu 1168 (m. 1754) senesinde tamamlamıştır. Dîvân'ındaki ba'zı şiirleri daha sonra Ma'rifetnâme'sine almış, hattâ bundan sonra yazdığı şiirlere sâdece bu eserinde yer vermiştir. 4- Ma'rifetnâme ikinci ana eseridir. Bu eseri, Erzurum'a dönüşünde Hasankale'de iken yazmaya başlamış, 1170 (m. 1756) senesinde tamamlamıştır. Üç fen üzere kurulmuş bir kitaptır. Birinci fenne geçmeden önce, dört fasılda hey'et-i İslâmı anlatır. Bunlardan birinci fasılda, derli toplu bir şekilde âlemin yaratılışı ve arş-ı a'zamı, ikinci fasılda, Cenneti, üçüncü fasılda melekleri, dördüncü fasılda yerin tabakalarını, Cenennemi, kıyâmet alâmetlerini ve mahşeri anlatmıştır. Ana bölümlere fen adını vermiştir. Fenleri, bâblara, bâbları da fasıllara ayırarak kitabını tertîb etmiştir.

Birinci fende üç bâb bulunmaktadır. Birinci bâbda dört, ikincide altı, üçüncüde ise on fasıl mevcûttur. Birinci bâbda; kâinatın yaratılmasındaki düzeni, cevher ve arazın mâhiyetini, değişiklikleri, aklı, nefsi, ilm-i hesabı ve hendese ya'nî geometriyi anlatmaktadır. İkinci bâbda; âlemin yuvarlak oluşunu, yıldızları, oniki gezegeni, ayın menzillerini, sabit yıldızların uzaklık ve büyüklüklerini, Zuhal yıldızını, Müşteri yıldızını, Merihi, Güneşi, Zühreyi, Utaridi, Ayı ve te'sîrlerini bulunduğu göklerle anlatır. Üçüncü bâbda; anâsır-ı erba'âya yer verir ve cisimleri ayrıntıları ile anlatır.

İkinci fen; beş bâb onsekiz fasıldır. Birinci bâbda; teşrih ilmini, insan vücûdunu, bedenin terkibini, uzuvların durumuna yer verilmiştir, İkinci bâbda; kemikler, omurga, bel, boyun halkaları ve yapıları, el ayak kemikleri ve husûsiyetleri bildirilmiştir. Üçüncü bâbda; kaslar, adaleler, bel, karın, ayak kasları ele alınmıştır. Dördüncü bâbda ise; sinirler ve damarlar anlatılmış, karaciğere yer verilmiş, nefsi anlatmış ve uzuvların şekilleri üzerinde durulmuştur. Beşinci bâbda; ölüme yer vermiştir.

Üçüncü fen; beş bâbdan ve yirmiyedi fasıldan ibârettir. Bunlardan birinci bâbda, kitap ve sünnete uyma, dünyâ sevgisini terk etme, rûhun kalbin hakîkatini; ikinci bâbda, irfan yolunun esâslarını; üçüncü bâbda, rûh makamlarını, tevekkülü, tefvizi, sabrı, rızâyı; dördüncü bâbda, ma'rifeti ve muhabbeti; beşincide, Allahü teâlânın dergâhına sülûku bildirmektedir.

Beşinci babın sekizinci ve son faslında Şeyh İsmâil Tillovî'nin (Fakîrullah'ın) hâllerini anlatmakta, bu faslın dokuzuncu nev'inde babasını ve kısmen de kendisini ele almaktadır.

Kitabın hatimesinde dört fasla yer vermiştir. Burada Peygamber efendimizi (s.a.v.), O'nun ve Eshâbının hâllerini, herkesle iyi geçinmeyi; Hâlıka ve halka davranışı ve bu davranışın edeblerini ve bunlarla olan irtibâtı anlatır. Kısaca söylemek gerekirse, Ma'rifetnâme, yaratılışı, kâinâti, bu yaratmanın dayandığı incelikleri, âlemleri birinci ana bölümde; tıp ilmini ve insan vücûdunu ikinci ana bölümde; insanın insan olarak ne yapması gerektiğini ve onun yücelmesini üçüncü ana bölümde; âdâb-ı muaşereti de son bölümde işiemiştir. İbrâhim Hakkı hazretleri bu eserini oğlu Ahmed Naîmî için yazmıştır.

(Eserin 1836, 1864 yıllarında Mısır'da 1868, 1893 ve 1914 yıllarında İstanbul'da olmak üzere beş baskısı yapılmıştır. Taş baskıları da vardır. Dernek tarafından tıpkıbasımı da yapılmıştır.)

5-İrfâniyye: İbrâhim Hakkı hazretlerinin Dîvân ve Ma'rifetnâme'den sonra üçüncü ana eseri olup, 495 sahifeyi bulmaktadır. Eserin 220. sahifeye kadar olan kısmı Arabça, 410. sahifeye kadar da Farsçadır. Geriye kalan 85 sahifelik kısım ise Türkçedir. 1174 (m. 1761) yılında te'lîf edilen eser, **"Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbeh"** hadîsini açıklamaktadır.

Çü bin yüz yetmiş dörtte bunun cem'i tamâm oldu.
Cihanda senden ey Hakkî bu mecmû'a müdâm oldu.

beytinde eserin mecmû'a olduğunu belirtmiştir.

6-İnsâniyye: Dördüncü büyük eseridir. 722 sahife olup, baş kısmında 16 sahifelik Arabça bir kısım vardır. Şeyhi olan İsmâil Fakîrullah için yazdığı sekiz kaside buradadır. Bu eserin büyük bir kısmı Farsçadır. Bu eseri, tasavvuf ilminin özü olup, hikmet ülkesidir.

Çü bin yüz yetmiş altıda bunun cem'i tamâm oldu.
Cihanda senden ey Hakkî bu hoş tuhfe Kirâm oldu.

beytinde görüldüğü üzere, bu eserini 1176 (m. 1763) yılında tamamlamıştır. 7-Mecmû'at-ül-Me'ânî: Müsveddelerini Erzurum'da hazırladığı bu eserini Tillo'da tamamlamıştır. Beşinci ana eseridir ve 1178 (m. 1765) yılında tasnif etmiştir. 8-Lüb-ül-ulûm: İlimlerin özü ma'nâsına gelen bu eseri Mecmû'at-ül-Me'ânî'nin içinde yer almaktadır. 9-Vuslâtnâme: Manzûm bir eserdir. Yine Mecmû'at-ül-Me'ânî'nin içinde bulunmaktadır. 10-Türkçe-Arabça-Farsça sözlük:. Küçük çapta bir sözlük olup Mecmû'at-ül-Me'ânî adlı eserinin içinde yer almaktadır. Sözlüğün tertîbi kendisine hastır. 11-Se'âdetnâme: Rubailerinden meydana gelmiştir. Hemen hemen bütün rubailerinde kendini muhâtab alan öğütlere yer vermiştir. Eseri meydana getiren rubailerin sayısı 82'dir. Bu eser "Dîvân"ında yer almaktadır. 12-Vaslnâme: Dervişane manzûm mektûplarından meydana gelmiştir. "Dîvân"da yer almaktadır, 13-Şükürnâme: Bu küçük manzûmede verilen ni'metlere karşı şükrünü dile getirmiştir. "Dîvân"ında bulunmaktadır.

Sonra yazdığı eserlerine Evlâd eserleri adını veren İbrâhim Hakkı, Dîvân'ında ve Mecmû'at-ül-Me'ânîsinde yer alan küçük eserlerden bunları ayırmıştır. Bunlar da küçük eserler olup çeşitli eserlerinden alınarak tertîb edilmişlerdir. 14-Mesârık-ul-Yuh: 1185 (m. 1771) yılında yazılmıştır.

Fakat bulunamamıştır. 15-Sefîne-i Nûh: Zamanının tufanında boğulmamak için bu eserin okunması gerektiği belirtilmiştir. Eseri için;

Bu on âdetle ehl-i kalbi hıfzeyler bu hüsnü'r-rûh,
Ki tûfân-ı zamandan dâhilin saklar Sefîne-i Nûh.

demektedir. Eser tam bir nasîhatnâmedir. 16-Kenz-ül-Fütûh: 1188 (m. 1774) yılında İrfâniye adlı eserinden alınarak ortaya konmuştur. Arapça ve Türkçe manzûmelere yer verilmiştir. 17-Definet-ür-rûh: 1189 (m. 1775) yılında yazılmıştır. 190 sahifedir. Mevzûu, insân-ı kâmil üzerinedir. Ayrıca dostlarına yazdığı mektûplar da vardır. Râznâme adlı üçüncü mektûp Türkçedir. 18- Rûh-uş-şürûh: Dîvân'dan alınma bir küçük eserdir. 1189 (m. 1775) yılında tasnif edilmiştir. 19-Ülfet-ül-Enâm: 1189 (m. 1775) yılında yazdığı bu eseri de Ma'rifetnâme'den alınmış olup Arapçadır. Fakat ele geçmemiştir. 20-Mahzen-ül-Esrâr İlâhînâme'den seçilen 1200 beyt ile İnsâniyye adlı kitabının birleştirilmesi sûretiyle ortaya konmuştur. Bunun için Dîvân'ının özü denilse yeri vardır.

Tillo'da tam onbeş sene kalmış olan İbrâhim Hakkı bu zaman zarfında da 10 kitap te'lîf etmiştir. Fakat bunların beşini yazmaktan vazgeçmiştir. Bunlar: 21-Tuhfet-ül-Kirâm: 1190 (m. 1776) yılında yazılmıştır. 22- Nûhbet-ül-Kelâm: 1190 yılında ortaya konmuştur. 23- Ülfet-ül-Enâm: Bu eser de aynı yıl 1190'da yazılmıştır. 24- Urvet-ül-İslâm: 1191 (m. 1777) yılında yazdığı bu eseri, kendisinin en çok beğendiği eseridir. Etrâfındaki kimselere şiirlerini bırakıp, bu eserini okumalarını tavsiye etmiştir. Kendisinin hidâyet bulmasını burada anlatır. Ma'rifetnâme'den alınmıştır. Arapça ve Türkçedir. Önsözünde oğlu Muhammed Şâkir'e duâlar etmektedir. Bu kısım Arabçadır. 25- Hey'et-ül-İslâm: Sonuncu küçük eseridir. Bu cins eserlerin onuncusudur. Urvet-ül-İslâm'la birlikte 1191 (m. 1777) yılında yazılmıştır. Arabçadır. Ma'rifetnâme ile hadîs ve tefsîrlerden meydana getirilmiştir. O; "Kıyâmet alâmetlerini, mahşeri, Cenneti, Cehennemi, arşı, melekleri, Allahü teâlânın verdiği bütün ni'metleri hatırlayıp, O'nun yarattıkları üzerinde tefekkür ettiğimde, hayretten hayrete düştüm. Allahü teâlânın bu büyüklüğü karşısında, kalbimde en küçük bir gurûr ve kibir kalmadı. Tevekkül ederek Allahü teâlâdan başka hiçbirşeyi istemedim. Ancak tam bir teslimiyetle şevk ve sürura, gönül huzûruna kavuştum" demektedir. Bu ibâreden onun kitaplarına ne kadar düşkün bir İslâm büyüğü olduğunu da söylemek gerekir. Zâten ömrünün sonunda kendisine arkadaş olanlar da bunlardır. Bunu yalnız kendi nefsi için değil; "Bu sözlerim iftihar değil tahdis-i ni'mettir. Böyle bilmişimdir ve her dostuma bu devlet-i huzûru duâ ile Mevlâdan taleb kılmışımdır" diyerek başkalarının saadetini de düşünmüş, gerçekten herkese yol göstermiş ve kendisini başkalarının doğru yola gitmesi için adamıştır. Bunlara ilâve olarak mektûplarını ve başka yazılarını da zikretmek gerekir. 26-Mi'yâr-ül-evkât: Vakitlerin ta'yini husûsunda yazılmış olan bu eserin ismini de bizzat kendisi koymuştur.

İbrâhim Hakkı hazretlerinin Ma'rifetnâme'sinden alınan ba'zı hadîs-i şerîfler aşağıdadır:

"Mes'ûd o kimsedir ki, dünyâ onu terk etmezden önce, o dünyâyı terk etmiştir."

"Arzusu âhıret olup, âhıret için çalışana, Allahü teâlâ dünyâyı hizmetçi yapar."

"Yalnız dünyâ için çalışana, yalnız kaderinde olan kadar gelir, işleri karışık, üzüntüsü çok olur."

"Âhıretin sonsuz olduğuna inanan kimsenin bu dünyâya sarılması, çok şaşılacak şeydir."

"Dünyâ sizin için yaratıldı. Siz de âhıret için yaratıldınız! Âhırette ise, Cennetten ve Cehennem ateşinden başka yer yoktur."

"Paraya, yiyeceğe tapınan kimse helak olsun!"

"Sizlerin fakir olacağınızı düşünmüyor, bunun için üzülmüyorum. Sizden önce gelmiş olanlara olduğu gibi, dünyânın elinize bol bol geçerek, Allahü teâlâya âsî ve birbirinize düşman olmanızdan korkuyorum."

"Mal ve şöhret hırsının insana zararı, koyun sürüsüne giren iki aç kurdun zararından daha çoktur."

"Dünyâyı terk eyle ki, Allahü teâlâ seni sevsin, insanların malına göz dikme ki, herkes seni sevsin!"

"Dünyâ, geçilecek bir köprü gibidir. Bu köprüyü ta'mir etmekle uğraşmayın. Hemen geçip gidin."

"Dünyâya, burada kalacağınız kadar, âhırete de, orada kalacağınız kadar çalışınız!"

Dünyâya bağlanmanın kötülüğü hakkında da şöyle buyuruyor:

"Dünyâ zıll-i zâildir. Ona güvenen nadimdir. O seninle kalsa da, sen onunla kalmazsın. Dünyâdan çıkmadan önce, kalbinden dünyâ sevgisini çıkar. Dünyâ lezzetlerine aldanmayan, Cennet ni'metlerine kavuşur. İki âlemde azîz ve muhterem olur. Dünyâ harabdır. Şerbetleri serabdır. Ni'metleri zehirli, safâları kederlidir. Bedenleri yıpratır. Emelleri arttırır. Kendini kovalayandan kaçar. Kaçanı kovalar. Dünyâ bala, içine düşenler de sineğe benzer. Ni'metleri geçici, hâlleri değişicidir. Dünyâya ve buna düşkün olanlara inanılmaz. Çünkü, bunlarda vefa ve sefâ bulunmaz. Fâni olanı ver ki, bâki olanı alasın. Kendini bilen kişinin bu dünyâya düşkün olmasına şaşılır. Şakiler dünyâya sarılır. Sa'îdler baki olana sarılır. Bedeninle dünyâda ol, kalbinle âhıreti bul! Nefsin arzularını terk eden pak olur, âfetlerden selâmet bulur. Allahü teâlânın râzı olmadığını terk edene, Allahü teâlâ ondan iyisini ihsân eder. Dünyâyı anlayan, onun sıkıntılarından üzülmez. Dünyâyı anlayan, ondan sakınır. Ondan sakınan, nefsini tanır. Nefsini tanıyan, Rabbini bulur. Mevlâsına hizmet edene, dünyâ hizmetçi olur. Dünyâ insanın gölgesine benzer. Kovalarsan kaçar. Kaçarsan, seni kovalar. Dünyâ, âşıklarına mihnet yeridir. Lezzetlerine aldanmayanlara, ni'met yeridir. İbâdet edenlere kazanç yeridir, ibret alanlara hikmet yeridir. Onu tanıyanlara selâmet yeridir. Ana rahmine nisbetle, Cennet gibidir. Âhırete nisbetle çöplük gibidir.

Ölümden önce olan herşeye dünyâ denir. Bunlardan, ölümden sonra fâidesi olanlar, dünyâdan sayılmaz. Âhıretten sayılırlar. Çünkü, dünyâ âhıret için tarladır. Âhırete yaramayan dünyalıklar, zararlıdır. Haramlar, günahlar ve mübahların fazlası böyledir. Dünyâda olanlar dînimize uygun kullanılırsa, âhırete fâideli olurlar. Hem dünyâ lezzetine, hem de âhıret ni'metlerine kavuşulur. Mal iyi de değildir, kötü de değildir, iyilik, kötülük, onu kullanandadır. O hâlde, mel'ûn olan kötü olan dünyâ, Allahü teâlânın râzı olmadığı, âhıreti yıkıcı yerlerde kullanılan şeyler demektir. Kendini ve Rabbini unutup, lezzetlerine, şehvetlerine düşkün olanlar, yolda hayvanının süsü ile, palanı ile, otu ile uğraşıp, arkadaşlarından geri kalan yolcuya benzer. Çölde yalnız kalıp, helak olur. İnsan da ne için yaratılmış olduğunu unutup, dünyâ zînetlerine aldanır, âhıret hazırlığı yapmazsa, ebedi felâkete sürüklenir. Dünyâ sevgisi âhırete hazırlanmağa mâni olur. Çünkü, kalb onu düşünmekle, Allahı unutur. Beden, onu elde etmeğe uğraşarak

ibâdet yapamaz olur. Dünyâ ile âhıret, doğu ile batı gibidir ki, birine yaklaşan, ötekinden uzak olur. Bir kimse ibâdetini yapmaz ve geçiminde, kazancında, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını gözetmezse, dünyâya düşkün olmuş olur. Allahü teâlâ herkesin kalbini bundan soğutur. Bunu kimse sevmez."

Ma'rifetnâme'den bir bölümde de şöyle buyurdu:

"Ey Azîz! insan kendi vücûduna dikkatle baksa, yaratıcısının zâtını öğrenir. Ârif-i billah (Allahı bilen) olur. Çünkü bir insan düşünse ki; vücûdundan eser yokken, bedenine ve yaradılışına dikkatle baksa, evvelinde iki damla mayi idi. Ne kemiği, ne eti, ne damarları, ne de kanı vardı. Ne rûhu, ne aklı ve ne iz'ânı vardı. Fakat sonradan, içi ve dışı hârikalarla dolu, nice akıl şaşırtıcı organlar ve gönül sevici güzel ahlâk ile bezenmiş olan bu vücûd ve rûhun bir yaratıcısı olduğunu idrâk eder. Bu yaratıcı, kâinatın bütün zerrelerine hâkim olur, onlara dilediği gibi te'sîr eder. Görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. Her vücûd, her organ ve her cüz'i, hep, onun kudret, hikmet ve rahmetine gömülür. İnsan, bedeninin mükemmeliyetine ve organlarının yapı inceliğine, işleyişine ve faydalarına dikkatle bakınca yaratıcısının kudretini, büyüklüğünü daha iyi anlar ve O'na, o derece sevgiyle bağlanır ve bilir ki; bütün bu ince yapılı makina, duyu organları ve kuvvetleriyle, ilim ve tekniğiyle cenâb-ı Hakkın lütuf ve inâyetinin, rahmetinin eseridir.

Ma'rifetnâme'de erkeğin kadına karşı olan vazîfelerini şöyle yazmaktadır Ona karşı her zaman, güzel huylu olmalıdır. (Allahü teâlâ iyi huylu olanları sever. Huysuzları sevmez. Bir insanı incitmek haramdır, işkence yapanın evlenmesi haramdır.) Ona karşı her zaman, yumuşak davranmalıdır. Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Müslümanların en iyisi, en fâidelisi, zevcesine karşı iyi ve fâideli olandır."** Eve gelince zevceye selâm vermeli ya'nî selâmün aleyküm demeli ve nasılsın? diye hatırını sormalıdır. Tenhâda üzüntülü görünce, onu çok sevdiğini, acıdığını söyleyip hâlini sormalı, tatlı şeyler söylemelidir. Yapamayacağı şeyleri bile söz vererek gönlünü almalıdır. Çünkü o, evinde kapalı, başkalarından ümitsiz ve yalnız kendisine alışmış olan dostu, dert ortağı, ekmek vericisi, kendini neş'elendiricisi, çocuklarını yetiştiricisi ve ihtiyâçlarını gidericisidir. Çocukları terbiyede ona yardım etmelidir. Çünkü bebek, gece-gündüz ağlayıp, anasına hiç rahat vermez. Onu insafsızca üzen bir alacaklıdır. O hâlde, ona imdâd edene, Allahü teâlâ yardım eder. Zevcesine, memlekette âdet olan elbisenin, çamaşırın en kıymetlisini giydirmelidir. Ev içinde, her istediği, güzel şeyleri giydirmelidir. Sokağa çıkarken, bunları da örtmeli, yabancıya göstermemelidir. İyi şeyler yedirmelidir. Zengin ise, helâl olan herşeyi almalıdır. Ona geniş, kullanışlı, sıhhî ve İslâm hanımına yakışan elbise ve nefis taam te'min etmeği, kendine borç bilmelidir. Zevcesini dövmemelidir.

Allahü teâlânın emirlerini yapmak husûsunda olan kusuru için, birgünden çok dargın durmamalıdır. Zevcesinin huysuzluklarını yumuşak karşılamalıdır. Çünkü, kadınlar eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Akılları ve dinleri erkeklerden azdır. Erkeğe emânet olunmuşlardır. Gülerek, tatlılıkla geçinmek için alınmışlardır.

(Aklı olan zevc ve zevce, birbirlerini üzmezler. Hayat arkadaşını üzmek, incitmek, ahmaklık alâmetidir. Zâlim, huysuz kimsenin hayat arkadaşı devamlı üzülerek a'sâbı bozulur. Sinir hastası olur. Sinirler bozulunca, çeşitli hastalıklar hâsıl olur. Hayat arkadaşı hasta olan bir eş, mahv olmuştur. Se'âdeti sona ermiştir. Eşinin hizmetinden, yardımlarından mahrûm kalmıştır. Ömrü, onun dertlerini dinlemekle, ona doktor aramakla, ona, alışmamış olduğu hizmetleri yapmakla geçer. Bütün bu felâketlere, bitmeyen sıkıntılara kendi huysuzluğu sebeb olmuştur. Dizlerini

dövmekte ise de, ne yazık ki, bu pişmanlığının fâidesi yoktur. O hâlde, ey müslüman! Hayat arkadaşına yapacağın huysuzlukların, işkencelerin zararlarının kendine de olacağını düşün! Ona karşı, hep güler yüzlü, tatlı dilli olmağa çalış! Bunu yapabilirsen, rahat ve huzûr içinde yaşar, Rabbinin rızâsını da kazanırsın!)

Zevcesinin ahlâkında bir değişiklik görürse, kabahati kendinde bulup, ben iyi olsaydım, o da böyle olmazdı, diye düşünmelidir. Evliyâdan birinin zevcesi, huysuz idi. Buna hep sabreder, soranlara derdi ki, eğer onu boşarsam, ona sabır edemeyen biri alır da, ikisinin birden felâkete düşmelerinden korkarım. Büyükler buyurmuş ki: "Bir kimse ailesinin huysuzluğuna sabrederse, altı şey, ziyandan kurtulur Çocuk dayaktan, tabak, bardak kırılmaktan, ahırdakiler döğülmekten, kendi sövülmekten, misâfir gücendirilmekten, elbise yırtılmaktan kurtulur." Ehli kızınca susmalıdır. Böylece kadın, pişman olup, özür dilemeğe başlar. Çünkü o, zayıftır. Susunca mağlub olur. Ehlinin iyiliği çoğalıp, her işi seve seve yapınca, ona duâ etmeli ve Allahü teâlâya şükretmelidir. Çünkü, uygun bir kadın büyük ni'mettir. Zevcesi ile öyle olmalıdır ki, zevcim beni herkesten çok seviyor, bilsin. Bakkâl, kasab, çarşı, pazar işlerini asla ona bırakmamalı, evin idâresinde onun fikrini sormalı, dışardaki büyük işleri söyliyerek, onu üzmemelidir. Zevcesinin câhilce hareketleri için dâima uyanık bulunmalıdır. Çünkü, Âdem babamız, ehli Havva anamızın da'veti üzerine, yanlış iş işledi. Evde hâkim, âmir erkek olmalıdır, kadın değil. Zevcesinin, günah olmayan kusurlarını görmemezlikten gelmelidir. Günah iş ve sözden vazgeçmesini ve namaza, oruca ve gusl abdesti almağa devam etmesini tatlı ve yumuşak sözlerle nasihat etmelidir. Kıymetli elbise ve zînet eşyası alacağını va'd ederek ibâdetleri yaptırmalı, günahlarını önlemelidir. Zevcesinin ayıplarını, sırlarını, herkesten gizlemelidir. Zevcesine latife, şaka söylemeli ve kadın gibi olup, oyunlar yapmalıdır. Nitekim, Allahü teâlânın Habîbi (s.a.v.) ezvâc-ı mütahherâsına karşı, insanların en zarifi idi. Hattâ bir kerre Âişe (r.anhâ) ile yarış etti. Âişe vâlidemiz geçti. Bir daha yarış ettiklerinde, Server-i âlem (s.a.v.) geçti. Müslümanın ehli ile oynaması, boş ve günah değildir, sevâbdır.

Zevcesine Kur'ân-ı kerîm okumasını, farzlardan, haramlardan, ona lâzım olanları öğretmelidir. Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bilmeyen, zevcesine ve çocuklarına öğretmeyen, Cehennemde azâb çekecektir.

Zevce, yalnız evde zevcine karşı süslenip, başka kimselere süslenmemelidir. Zevcesi ve kızları dinimizin bildirdiği gibi giyinmeyen erkekler onlarla birlikte Cehenneme gidecek, çok acı azâb çekeceklerdir. Zevcesinden izinsiz sefere, hattâ nafile hacca gitmemelidir. Zevceye, gamını, kederini, düşmanlarını, borçlarını söylememelidir. Ona, yanında ve olmadığı zamanlarda, hep hayır duâ etmeli, fenâ duâ etmemelidir. Çünkü, gece gündüz onun için çalışmaktadır. Onun ekmekçisi aşçısı, terzisi ve malının bekçisi, yoldaşı, munisi, yârı ve nigarıdır.

İbrâhim Hakkı hazretlerinin "Tefvîznâme" isimli şiiri aşağıdadır:

"Hak, şerleri hayr eyler,
Zannetmeki gayr eyler,
Ârif ânı seyr eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Sen Hakka tevekkül kıl,
Tefviz et ve rahat bul,
Sabr eyle ve râzı ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Kalbin ana berd eyle,
Tedbîrini terk eyle,
Takdîrini derk eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hallâku Rahim oldur,
Rezzâku Kerîm oldur,
Fe'âl-ü Hakim oldur,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bil kâdıy-ı hâcâtı,
Kıl ana münâcâtı,
Terk eyle mürâdâtı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bir iş üstüne düşme,
Olduysa inâd etme,
Haktandır o, red etme,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Haktandır bütün işler,
Boştur gam-u teşvişler,
Ol, hikmetini işler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hep işleri fâyıktır,
Birbirine lâyıktır,
Neylerse, muvafıktır,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Dilden gamı dûr eyle,
Rabbinle huzûr eyle,
Tefvîz-i umur eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Sen adli zulüm sanma,
Teslim ol nâra yanma,
Sabr et, sakın usanma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Deme şu niçin şöyle,
Bir nicedir ol öyle,
Bak sonuna, sabr eyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hiç kimseye hor bakma,
incitme, gönül yıkma,
Sen nefsine yan çıkma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Mü'min işi, renk olmaz,
Akıl huyu cenk olmaz,
Ârif dili tenk olmaz,

Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hoş sabr-i cemîlimdir,
Takdîri kefilimdir,
Allah ki vekîlimdir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her dilde O'nun adı,
Her canda O'nun yâdı,
Her kuladır imdâdı,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Nâçâr kalacak yerde,
Nâgâh açar, ol perde,
Derman eder ol derde,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her kuluna her ânda,
Geh kahru geh ihsânda,
Her anda, o bir şânda,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh mu'ti ü geh mâni',
Geh darr ü gehi nâfi',
Geh hâfid ü geh râfî',
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh abdin eder ârif,
Geh emîn ü geh hâif,
Her kalbi odur sârif,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh kalbini boş eyler,
Geh hulkunu hoş eyler,
Geh aşkına dûş eyler,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geh sâde vügâh rengin,
Geh tabin eder sengin,
Geh hurrem ü geh gamgin,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Az ye, az uyu, az iç,
Ten mezbelesinden geç,
Dil gülşenine gel göç,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bu nâs ile yorulma,
Nefsinle dahî kalma,
Kalbinden ırak olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Geçmişle geri kalma,
Müstakbele hem dalma,

Hâl ile dahî olma,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her dem onu zikreyle,
Zeyrekliği koy şöyle,
Hayrân-ı Hak ol, söyle,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Gel hayrete dal bir yol,
Kendin unut O'nu bul,
Koy gafleti hâzır ol,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her sözde nasihat var,
Her nesnede zîynet var,
Her işte ganîmet var,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Hep remz u işârettir,
Hep gamz u beşarettir,
Hep aynı inâyettir,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Her söyleyeni dinle,
Ol söyleteni anla,
Hoş eyle, kabûl canla,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Bil elsine-i halkî,
Aklâm-ı Hak ey Hakkî
Öğren edeb ü hulkî,
Mevlâ görelim neyler,
Neylerse, güzel eyler...

Vallahi güzel etmiş,
Billahi güzel etmiş,
Tallahi güzel etmiş,
Allah görelim netmiş,
Netmişse güzel etmiş...

Bir başka manzûmesinde de şöyle buyurdu:

"Cânân elinden gelmişim,
Fâni mekânı neylerim,
Ol mülke meylim salmışım,
Ben bu cihanı neylerim.

Dünyâya geldim gitmeye,
İlm ile hilme yetmeğe,
Aşk ile can seyretmeye,
Ben iyn-u ânı neylerim.

Devr-i zamandan doymuşum,
Kevn-u fesadı kovmuşum,
Dâr-ül-emânı duymuşum,
Ben sicn-i canı neylerim.

Hep i'tibârım atmışım,
Âşıklığa el katmışım,

Ben nefsi dosta satmışım,
Bu düşmanı neylerim.

Aşkın şerbetin içmişim,
Dil gülşenine göçmüşüm,
Ben varlığımdan geçmişim,
Nâm-u nişanı neylerim,

Aşkı tabibim kılmışım,
Derdinde derman bulmuşum,
işin özünü bilmişim,
Yünâniyânı neylerim.

Enfâs-i ışkı derikem,
Mal-u menâli tarikem,
Genc-i nihânı mâlikem,
Nakd-i revanı neylerim.

Ma'rifet tadın almışım,
Fenâ tahtına varmışım,
Mahfice sultan olmuşum,
Dünyâ varlığın neylerim.

Her ne gelirse yahşidir,
Zira o dostun bahşidir,
Çün cümle O'nun işidir,
Ben bed gümânı neylerim.

Ölmüş onunla kalmışım,
Ayn-i hayâta dalmışım,
Kendim bilip gam almışım,
Vehm-u yalanı neylerim.

Gerçi zaman devrân ile,
Pir etti cismim şân ile,
Gönlüm civandır can ile,
Pîr-ü civanı neylerim.

Yâri bana bes görmüşüm,
Ağyârı dilden sürmüşüm,
Ünsîle tenhâ durmuşum,
Ben ins-ü canı neylerim.

Dilden dile bin tercüman,
Varken ne söyler bu lisân,
Çün cân-ü dildir hem zeban,
Nutk-u beyânı neylerim.

Hakkî cemî-i halktan,
Müstagnîyem billahi ben,
Hallâk-ı âlem var iken,
Halk-ı zamanı neylerim."

İbrâhim Hakkı hazretleri kadının kocasıyla sohbet ve ülfetinin edeblerini şöyle bildirmektedir: Kocası içeri girince, ayağa kalkmalı, kocasını güler yüzle karşılamalıdır. Zevcine (kocasına), merhaba (hoş geldin) efendim demeli, paltosunu almalıdır. Her emrinde ve işinde, kocasına itaat etmelidir. Ondan izinsiz, evinden bir yere gitmemelidir. Kocasının elbisesini temizlemeli, yemeğini ve ekmeğini pişirmelidir. Kocasına gusl ve abdest için leğen ve ibrik getirmelidir. Minder üzerine oturtmalı, eğer isterse, gusl ve abdestte ona hizmet etmelidir. Kocasından izinsiz oruç tutmamalıdır. Güzelliği ve malı ile kocasına övünmemeli, giyinme ve yeme işlerinde kocasına üzüntü vermemelidir. Sesini kocasının sesinden yüksek çıkarmamalı, ona eziyet edip, canından, hayâtından usandırmamalıdır. Kocasının yanında ve arkasında ona

duâ etmeli, onu övmelidir. Kocası için gözlerine sürme çekmeli, kına yakmalı ve diğer mübah olan şeylerle süslenmelidir. Kocasının ırz ve malını gece-gündüz korumalıdır. Ya'nî kendi nâmahreme görünmeyip, ondan izinsiz hiç kimseye bir şeyini vermemelidir.

İbrâhim Hakkı hazretleri insanın kendi çocukları ile sohbetinin edeblerini de şöyle bildiriyor: Baba, çocuğunun doğumuna sevinmelidir. Nitekim hazret-i Habîb-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Çocuk dünyâda sürûr, ahırette nûrdur."** Kız çocuğu olursa, daha çok sevinip, onlara hürmet etmelidir. Zira evlâdın hayırlısı kız olmaktır. Nitekim Habîb-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kadının bereketlisi kız doğurmakla başlıyanıdır. Zîrâ ben Allahü teâlâdan ağırlığı ve zahmeti olmayan evlâd istedim, bana kız çocukları verdi."** Çocuğuna güzel isim vermelidir. Yedinci gününde veya daha sonra oğlan için iki koyun, kız için bir koyun, akîka niyetiyle kesip, taksim etmeli yahut pişirip yedirmelidir. Yedinci günden, on yaşına kadar oğlunu sünnet ettirmelidir. Oğlu yahut kızı altı yaşına gelince, onlara Kur'ân-ı kerîm, farz ve dînin edeblerini öğretmelidir. Oğluna okumayı, yazmayı ve kolay bir san'atı öğretmelidir. Zîrâ hadîs-i şerîfde; **"San'at fakirlikten emniyettir"** buyuruldu. İlme rağbet ederse, ona hidâyet olmuştur. Oğluna iyi isim vermeli, kızına yemek pişirme, yün eğirme ve dikiş dikmeği öğretmelidir. Bütün çocuklarını süsleme, giydirme, yedirme, hediyede beraber tutmalıdır. Turfanda meyveyi önce kız çocuğuna vermelidir. Zîrâ onların yürekleri daha ince ve zayıftır. Çocuklarını şefkatle öpmeli, acıyarak kucağına almalı ve onlara çok merhametli davranmalıdır. Onlarla oynayıp, güler yüzle konuşmalı, onlara bedduâ etmeyip, hayır duâ etmelidir. Çünkü bedduâ fakirlik sebeblerindendir. Ba'zan kabûl olur ve onlara zarar verir. On yaşına gelen çocuklarını, erkek ve kız diye ayırıp, başka başka yataklarda yatırmalı, odalarını ayırmalıdır. Çünkü onları beraber yatırmak, fitneye batırmaktır. Ergenlik çağına gelen çocuklarını, rızâları ile evlendirmelidir. Çocuğunun yapamıyacağı işi ve hizmeti, ona emretmemelidir ki âsi olmalarına yardım edilmiş olunmasın. Yanında olanlarına kendi yediğinden yedirmeli, giydiğinden giydirmelidir. Hiç kimsenin evlâdı için kötü düşünmemelidir ki, böylece onun zararı kendi çocuğuna dönmesin.

Kişinin komşusu ile görüşmesinin edebleri şöyle olmalıdır:

Komşunun ehline hiyânet etmeyip, ırzlarını korumalıdır. Çünkü, hadîs-i şerîfde; **"Komşuya hürmet, anaya hürmet gibidir"** buyuruldu. Yakın komşusu aç iken, kendi tok yatmamalıdır. Komşusunu eliyle yahut diliyle incitmekten sakınmalı ve onların evine izinsiz bakmamakdır. Gayr-i müslim de olsa, az veya çok komşusuna hediye vermelidir. Evde iyi bir yemek pişirdiği zaman, yakın komşusuna da vermelidir. Satın aldığı meyveden, gördüğü komşusuna hediye etmeli, komşusu borç isterse borç vermelidir. Komşusu muhtaç ise, işlerini ve ihtiyâçlarını görmelidir. Onu bayramlarda ziyâret etmelidir. Komşusunun hayvanlarını dövmemeli, evlâdını kendi evlâdına dövdürüp, sövdürmemelidir. Komşusundan izinsiz kendi binasını onun binasından yüksek ve üzerine gelir şekilde yaptırmamalıdır.

Komşusuna kiremit oluklarının suyu, kar ve toprak birikintisi ile sıkıntı vermemelidir. Komşusunun gizli şeylerini ve ayıblarını sormamalı, onun işlerini ve hâllerini de başkalarına söylememelidir. Komşusuna yolda rastladıkta, önce selâm vermelidir. Sözü kendisi uzatmayıp, öz konuşmalıdır. Komşusundan su, tuz ve ateş gibi, ev ihtiyâçlarını esirgemeyip vermeli, hediyesini, az ise de, kabûl edip, çok görmelidir. Komşunun ayıbını örtmeli ve onu iyi idâre etmelidir. Evini komşusunun izni ile başkasına satmalıdır. Komşusu bir yerden gelince ziyâret etmeli, sevindiği şeyler için göz aydına gitmelidir. Komşusu üzgün olunca, gidip teselli etmeli ve kendisini da'vet edince gitmelidir. Komşusu bir şey isteyince, severek vermelidir. Komşu kusur edince, af ile muâmele etmeli, hasta olunca, varıp görmeli, vefât edince, cenâzelerinde

bulunmalıdır. Komşusunun yetim çocuklarını sevmeli ve okşamalıdır. Komşusuna rastlayınca, güler yüzle, tatlı sözle konuşmalı, nasıl muâmeleden hoşlanıyorsa, öyle muâmele etmeli, sert söyliyenlere yumuşak söylemelidir.

İbrâhim Hakkı hazretleri Ma'rifetnâme'sinde arkadaşlık haklarını bildirirken buyurdu ki: "Dostluk hukukunun edasında birçok edebler, dikkat edilmesi lâzım gelen şartlar vardır. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kardeşlik iki el gibidir. Birbirlerini yıkarlar."** Sevgili Peygamberimiz ba'zı eshâbıyla bir ağaçlığa girdi. Erak ağacından iki misvak kesti. Biri doğru, diğeri eğri idi. O kerem menbâı, doğrusunu arkadaşına verip, eğriyi kendisi aldı. Eshâbı; "Yâ Resûlallah! Doğrusuna siz benden müstehak iken, bana vermenizdeki hikmet nedir?" diye sordu. Cevâbında; **"Eğer misvakı sen bulup kesmiş olsaydın, o zaman doğruyu bana vermen işar** (tercih) **ve mürüvvet sayılırdı. Çünkü iki arkadaştan hangisi diğerine daha şefkatli ise Allahü teâlâ katında o daha makbûl olur"** buyurdu. Böyle kardeşliğin, arkadaşlığın edebleri şunlardır:

Mal ve mülkünü arkadaşına bağışlayıp rızâsına kavuşmalıdır. Bu mümkün olmazsa, kendi malının fazlalığı ile, onun ihtiyâcını gidermektir. Arkadaşının bir ihtiyâcı varsa, o başvurmadan, yardım edip işini görmelidir. Arkadaşının (kardeşliğinin) her sırrını, herkesten saklamalı ve ayıplarını örtmelidir. Halkın onu kötülemesinden üzüleceği sözü ondan saklamalı, halkın onu medhinden sevineceği şeyi ona söylemelidir. Arkadaşının sözünü can kulağı ile dinlemektir. Onun sözüne karışmamak sükût edip dinlemektir. Arkadaşını, güzel ismi ile ya'nî kendine hoş gelen lakabıyla çağırmalıdır. Ona nasihat gerekirse, lütf ve rıfk (yumuşaklık) ile nasihat eylemelidir. Arkadaşının iyilikleri için onu medh ü sena etmeli, gıybeti yapılınca, onu himâye etmelidir. Arkadaşının kusurlarını görmemezlikten gelmeli, kızmayıp af eylemelidir. Arkadaşına sağlığında ve öldükten sonra her namazdan sonra duâ etmelidir. Arkadaşı üzüntülü ise üzülmeli, neş'eli ise sevinmelidir. Arkadaşının yalnızken kendisine söylediği sırrını saklayıp, kimseye söylememelidir. Onun yanında ve arkasında gizli ve açık ona hep hayır düşünmelidir. Arkadaşına kendi işinde bir külfet yüklemeyip, kendi ihtiyâçlarından onun kalbini rahat eylemeli, o gelince, güler yüzle kalkıp, seve seve selâmını almalıdır. Arkadaşına, mecliste geniş yer vermeli, yahut kendi yerini ona vermelidir. Arkadaşının hâl ve hatırını, çocuklarını, yakınlarını sormalıdır. Onun sözünü tasdik edecek sözü söylemelidir. Arkadaşının kalkması zamanında, onu teşyi edip uğurlamalıdır. Velhâsıl, kendine sevdiği şeyi ve muâmeleyi, arkadaşına yapmalıdır. Böylece dostluğunda sâdık olur. Zîrâ kendisi için düşündüğünü, dostu için düşünmeyenin dostluğu bozuk olur. Arkadaşının ölümünden sonra, ehli, çocukları ve sevdiği akrabası ile hüsn-i vefa etmeli, onları aramalı, sormalıdır. **Beyt:**

Gelir zevk u safa dostun, bana cevr ü cefâsından,
Muhibb-i sâdıkı yeğdir, kişinin akrabasından.

İbrâhim Hakkı hazretleri, insandaki bütün a'zâların günah âfetlerini, ezberleme, unutma, fakirlik ve zenginlik sebeblerini kısaca şöyle bildiriyor "Bir müslüman yedi uzvuyla bütün bedenini üçyüz adet günah âfetlerinden koruduysa, takvâ ehli zümresine dâhil olur. İki dünyâ meşakkatinden selâmet ve rahat bulur. Belki; **"Allahü teâlâ katında sizin en kerîminiz, en muttekî olanınızdır"** (Hucurât 13. âyet-i kerîmesinin meâli) kerâmetini bulur. İşte günahlardan korunacak uzuvlar (organlar) yedidir. Kulak, göz, dil, el, mide, ferc ve ayaktır. Ayrıca bir de bütün bedendir. Çok şeyler vardır ki, ezberlemeye, unutmaya, fakirliğe ve zenginliğe sebep oldukları eserleri ile isbât olunup, tecrübe edilmiştir.

Kulağın âfetleri: Söylemesi caiz olmayan sözü dinlemek. Çalgı âletlerini dinlemek. Şarkı ve nağmeli sesler dinlemek. Konuşanları onlardan habersiz dinlemek. Kur'ân-ı kerîm ve hutbeyi dinlememek. Kâdı, emîr, emr-i ma'rûf ve nehy-i münker yapanı, üstadı, anneyi, babayı, kocayı ve âmir gibi büyüklerin sözünü dinlememek. Fetvâ sorulan müftînin sözünü dinlememek. Kâdı, hasm ve şahidin sözlerini dinlememek. Kendisinden birşey isteyenin sözünü dinlememek. Yaşlıların sözüne kulak asmamaktır.

Gözün âfetleri: Kasden nâmahrem, yabancı kadınlara bakmak. Kasden başkasının avret yerine bakmak. Fakir ve zaîflere hakaret gözüyle bakmak. Günah işleyenlere zarûretsiz bakmak. Dünyâ işinde, kendinden yüksek olanlara rağbet gözüyle bakmak. Din işlerinde, kendinden aşağı olanlara, uymak gözüyle bakmak. Başkasının evine, izinsiz bakmak. Namazda gözünü yumup bakmamak (Zihnin dağılmaması için ise caiz olur).

Dilin âfetleri: Küfür olan sözü söylemek. Küfür ihtimâli olan sözü söylemek. Yanlış söz söylemek. Yalan söylemek. Gıybet etmek. Koğuculuk etmek. Alay etmek. Kötü, fuhuş söylemek. Sövmek. La'net etmek. Ta'riz (kinâye) ile yalan söylemek. İnâd eylemek. Sırrı ifşa etmek. Bâtıl, boş sözlere dalmak. Dilenerek mal almak. Seyyieye, kötülüğe yardım etmek. Emr-i münker (kötülüğü emr) ve iyiliği yasaklamak. Sözü sertlikle söylemek. İnsanların ayıblarını araştırmak. Büyüklerin yanında söze kendisi başlamak. Bid'at karıştırılmayan ezan okunurken konuşmak. Namaz içinde dünyâ kelâmı konuşmak. Hutbe esnasında konuşmak. Fecrin doğmasından, güneşin doğuşuna kadar dünyâ kelâmı konuşmak. Helada konuşmak. Müslümana bedduâ etmek. Kur'ân-ı kerîm okunurken konuşmak. Câmide dünyâ kelâmı konuşmak, (i'tikâfa niyet ederse caizdir.) Halka kötü lakab söylemek, Allahtan başkasıyla yemîn etmek. Çok yemîn etmek. Kendine bedduâ etmek. İnsanların özrünü kabûl etmemek. Kur'ân-ı kerîmi kendi reyi ile tefsîr eylemek. Mü'mini beğenmeyip hakaret etmek. Birinin sözünü kesmek. Bir şeyin helâl ve temizliğini, ilgililerden değil de başkasından sormak. Mizah eylemek, alay ederek şaka yapmak, insanı yüzüne karşı medh etmek. Başkalarıyla alay edecek, şiirler söylemek. Boş söz konuşmak, iki kişi bir kimsenin yanında, birbirinin kulağına gizli söylemek. Büyük ve küçük abdestini bozana selâm vermek. Günah yolunu göstermek ve günaha izin vermektir.

Elin âfetleri: Haksız yere bir kimseyi öldürmek. Bir kimseyi yaralamak. Bir şey çalmak. Bir kimsenin yüzüne vurmak. Hayvanın kulağını bükmek. Hayvanın yüzüne vurmak. Haksız yere insanları dövmek. Halkın malını çekip almak. Ganîmet malından çalmak. Zenginin; zekât, öşür, fıtra, keffâret ve lukatayı (bulduğu şeyi) almasıdır. Sahih vakıftan, hizmet görmediği hâlde almak. Leş, kan, şarab gibi ayn-ı haram olan şeyleri eline almak. Mecnûnun ve sabinin malını almak. Kendi malını israf ve telef etmek, günah yoluna harcamak. Canlı hayvanları nişana bağlayıp; ok, kurşun, yahut taş atmak. Hayvanları birbirleri ile döğüştürmek.

Cünüb, abdestsiz, hayız ve nifâs olanın mıshaf ve tefsîre dokunması ve bu dört kişinin Kur'ân-ı kerîm yazması. Söylemesi haram olan şeyi yazmaktır. Câmide veya câmiye giderken parmaklarını çıtırdatmak. Başkasının malından bir müddet faydalanıp, yine ona vermek için, ondan izinsiz almak. Ona bir ayıb ve noksan gelmese de, yine başkasının mülkünde izinsiz tasarruf kılmak tehlikelidir. Bir mü'mini silâh ile korkutmak. Bir kimsenin bir şeyini, şakadan çalmak. Bir tutamdan kısa olan sakalını biraz daha kısaltmak. Kesilmiş tırnak ve kılları helaya atmak. Kabir üzerindeki yeşillikleri koparmak. Mezarın lahdini kasden açmak. Sağ eliyle (zarûretsiz) burnunu temizlemek. Sağ eliyle istincâ etmek. Parmağını önüne veya arkasına sokmak. Gümüşten başka yüzük takmak. Rüşvet verip, almak hep tehlikelidir. Gasb olunmuş maldan verilen hediye ve sadakayı almaktır. Elinden gelen kimsenin mazlûmu kurtarmaktan el

çekmesidir. Tırnaklarını kesmemektir. Bulunan zayi olacak eşyayı almamaktır. Malı ve hayvanı yanmaktan ve teleften kurtarmayı terketmektir. Güneş batınca, çocuk ve hayvanları içeri almayı terketmektir. Gece olunca kapıyı kapamamak. Kapların üstünü örtmeyi terk etmek. Mumu, lâmbayı söndürmeyi terk etmektir.

Karnın âfetleri: Zarûretsiz haram yemek. Doyduktan sonra, yemeğe devam etmek. Bedene zarar veren şeyi yemek. Çarşıda ve yolda ekmek yemek. Kabristanda yemek yemek. Altın ve gümüş kaplardan yemek ve içmek. Oyun ve çalgı bulunan ziyâfetten yemek. İftihar, övünmek için yapılan yemeği yemek, özürsüz sol eliyle yemek. Yemeğin ortasından yemek. Beraber yediği kimsenin önünden yemek. Kırık bardaktan su içmek. Yemeyi, içmeyi hasta oluncaya veya ölünceye kadar terk etmek. Yemek ve içmeği terk etmekle, anaya babaya âsi olmak. Kırk günden çok çorba yemeği terk etmektir.

Fercin âfetleri: Zinâ ve livâta etmek. Abdest bozarken kıbleye, güneşe veya aya yüzünü, yahut arkasını döndürmek. İnsan ve hayvan yiyeceği ile istincâ etmek. Ayakta su dökmek, (küçük abdestini bozmak).

Suya abdestini bozmak. Birikintilere bevl etmek. Gusl abdesti alınan yerde bevl etmek (küçük abdest bozmak). Leğene küçük abdest bozup, evin içinde bırakmak. Sünnet olmamaktır.

Ayakların âfetleri: Günah meclisine gitmek. Ana, baba ve hanımından izinsiz gazâya gitmek. Tâ'ûn salgın hastalık olan yerden kaçmak. Başkasının mülküne, izinsiz gitmek. Kabirler üzerinde yürümek. Kadınların cenâze ile gidip mezarları ziyâret etmesi. Cünüb, hayz ve nifâslının mescide girmesi. Kıbleye, mıshafa ve kitaba doğru ayak uzatmak. Zarûretsiz zâlimlerin kapısına gitmek. Kıymetli yerlere sol ayakla girmek ve oralardan sağ ayağı ile çıkmak. Aşağı yerlere sağ ayakla girmek ve onlardan sol ayağı ile çıkmak. Yolculuktan dönünce ehlinin yanına habersiz gelmek. Câmide insanların boyunlarından aşıp ileri geçmek. Cum'a ve cemaata gitmeyi terk etmek. Öğrenme ve öğretmeye gitmeyi terk etmek. Farz olan cihâd ve hacca gitmeyi terk etmek. Günah olmayan da'vete gitmeyi terk etmek. Âcizin hizmetine gitmeyi terk etmek, ölünün yıkama ve defnine gitmeyi terk etmek. Ücretle çalışanın, çalıştığı kimseye gitmeyi terk etmesi. Çocuğun, ana ve babasının huzûruna gitmeyi terk etmesi. Kadının ev içi işlerini görmemesidir. Yedi uzvun âfetleri bunlardır.

Bütün bedenin âfetleri şunlardır: Avret yeri açık olmak, ipek elbise giymek. Bedenini harama değdirmek. Anaya babaya âsi olmak. Sıla-i rahmi terketmek. Kocanın hakkını gözetmemek. Evlâdını zayi etmek. Komşu komşuya eziyet etmek. Kötü insanlarla arkadaş olmak. Esneyince ağzını açmak. Yol üzerinde oturmak. Başkasının yerinde oturmak. Câmide dünyâ işi işlemek. Eğilerek selâm alıp vermek, insanlara büyü yapmak. Bıyıklarını sünnet olandan fazla uzatmak. Hür kadın mahremi olmadan yolculuğa gitmek. Üç arkadaş, aralarında birini emir edinmemek. Arkadaşı geri kalınca, onu beklememek. Yüzü koyun yatmak. Sipersiz, korkuluksuz dam üstünde uyumak. Eli yağlı yatmak. Abdesti, guslü terk etmektir. Namaz, oruç gibi Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymamak. Tehlikeli gemilere, vâsıtalara binmek.

Çabuk ezberlemek için: Az yemeli, çok tekrar etmeli. Geceleri namaz kılmalı ve ibâdet etmeli. Salât ü selâmı çok söylemeli. Kur'ân-ı kerîmi çok okumalı. Bütün günahlardan el çekmeli. Misvak kullanmalı. Her sabah aç iken bal yemeli. Her gün aç karnına yirmibir tane kuru üzüm yemeli. Balgamı gideren şeyleri yemelidir.

Unutmayı hızlandıran şeyler: Çok günah işlemek. Çok düşünmek ve üzülmek, iş ve meşgûliyeti çok ve dağınık olmak. Ekşi elma yemek. Ense çukurundan kan aldırmak. Mezar taşlarındaki yazıları okumaktır.

Fakirliğe sebep olan şeyler: Günah işlemek. Yalan söylemek. Birgün bir gecede sekiz saatten çok uyumak. Soyunup çıplak yatmak. Çıplak iken abdest bozmak. Bir yanı üzerine yaslanıp ekmek yemek. Ekmek kırıntılarını yere dökmek. Cenabet iken ağzını yıkamadan yemek. Soğan ve sarımsak kabuklarını yakmak. Yaşından büyüklerin önünden yürümek. Anne ve babasını isimleriyle çağırmak. Eline geçen çer-çöple dişlerini kurcalamak. Kendi evlâdına bedduâ etmek. Gece kapların ağzını açık bırakmak. Mumu, kandili nefesle söndürmek. Anne, baba ve üstadına duâyı unutmak. Kısıp ihtiyâcından az harcamak, isrâf edip, haddinden çok harcamaktır. Bunların fakirliğe sebep olduğu eserler ile sabittir.

Zenginliğe sebep olan şeyler: Fakirlere sadaka vermek. Herkese tatlı söz söylemek. Herkese karşı güler yüzlü olmak. Kapları iyice temizlemek. Beş vakit namazın farzlarını ta'dil-i erkân ile vaktinde kılmaktır. Kuşluk namazı kılmak. Her gece Tebâreke sûresini okumak. Ezandan önce mescide gitmek. Hep abdestli durmak. Boş söz konuşmamak. Az konuşmak. Her Cum'a günü yetmiş kerre "Allahüm-megninî bi-halâlike an harâmike vekfinî bi fadlike ammen sivâke" duâsını okumaktır. Bunları yakînen tasdik etmek lâzımdır. Hepsi doğrudur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 57

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 39, 40

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 148

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 74, 75, 547, 1054

5) Ma'rifetnâme

6) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 43

17. CİLD

İBRÂHİM HALEBÎ

Onikinci asır Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, İbrâhim bin Mustafa bin İbrâhim el-Halebî el-Medârî'dir. Künyesi Ebü's-Safâ ve lakabı Bürhânüddîn'dir. Onikinci asrın başlarında Haleb'de dünyâya geldi. Doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 1190 (m. 1776) senesi Rebî'ul-âhır ayında İstanbul'da vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebâ Eyyüb-i Ensârî hazretlerinin türbesi civârında medfûndur.

İbrâhim Halebî, önceleri bir san'atla meşgûl iken bir rü'yâ gördü. Rü'yâsını, Haleb'de bulunan Kâdiriyye büyüklerinden Şeyh Sâlih el-Mevâhibî'ye anlattı. O da, rü'yâyı, ilim okumaya yönelmek şeklinde ta'bir etti. Bunun üzerine Halebî, Kâhire'ye gidip, orada yedi sene kaldı. Aklî ilimleri okudu. Haleb'e döndüğünde, kendisine, ilim okumaktan maksadın, naklî ilimleri öğrenmek olduğunu, insanın esas olarak naklî ilimlere ihtiyâcı olduğunu söylediler. Naklî ilimleri de öğrenmeye azmeden İbrâhim Halebî, Şam yoluyla Hicaz'a gitmeye karar verdi. Dımeşk'a geldi. Ebü'l-Mevâhib bin Abdülbâkî, İlyâs el-Kürdî, Muhammed Habbâl, Şihâbüddîn Ahmed el-Gazzî gibi âlimlerden okudu. Ayrıca tasavvuf yolunda, Abdülganî Nablüsî hazretlerinden feyz aldı. Hac yolculuğuna devam ederek, Mekke-i mükerremeye vardı. Orada; Cemâleddîn Abdullah bin Sâlim el-Basrî el-Mekkî, Ebû Tâhir bin İbrâhim Gürânî, Muhammed Hayât es-Sindî ve Muhammed bin Abdullah el-Magribî gibi âlimlerden okuyarak ilmini ilerletti.

Hac farizasını îfâ ettikten sonra Kâhire'ye döndü. Orada bulunan Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden Seyyid Ali ed-Darîr'in huzûrunda bulunarak, aklî ve naklî ilimlerdeki tahsilini tamamladı. Aynı zamanda, ders verme husûsunda onun mu'îdi ya'nî yardımcısı, ders vekîli oldu. O büyük âlimden çok istifâde etti. Bundan başka; Şeyh Mûsâ el-Hanefî, Şeyh Süleymân el-Mansûrî, Şeyh Sâlim en-Nefrâvî, Ahmed bin Abdülmün'ım ed-Demenhûrî, Ali İmâdî, Muhammed bin Yûsuf, Mensûr el-Menûfî gibi âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulundu ve bu âlimlerin çoğundan icâzet aldı.

Tahsilini tamamlayıp, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldikten sonra, talebelere ders vermeye başlayan İbrâhim Halebî'nin ilk okuttuğu kitap; "Dürr-ül-muhtâr" kitabıdır. Ayrıca Hidâye ve başka kitapları da okuttu. Talebeler onun derslerine daha çok rağbet ederlerdi.

İbrâhim Halebî, ilim ve edebdeki üstünlüğü, akıl ve zekâsının çokluğu ve kendinde topladığı faziletler, güzel sıfatlar ile kısa zamanda tanınıp meşhûr oldu. Şöhreti her tarafa yayıldı, ilim talibleri onun derslerine adetâ alan ederlerdi. Ders verdiği meclis, talebelerle dolup taşar, çok kalabalık olurdu. Bir müddet orada talebe yetiştirdikten sonra Derse'âdet'e (İstanbul'a) gelerek, zamanın sadrâzamı Koca Râgıp Paşa ile görüştü. Sadrâzam onun ilim ve faziletine âşık olduğundan kendisine hoca ta'yin etti. İbrâhim Halebî'yi yanına aldı. Ondan çok ilim öğrendi. Daha sonra onu Mısır kadılığı ile taltif ederek, Mısır'a gitmesini söyledi. O da Mısır'a gitmek üzere eşyâlarını gemiye yüklediği hâlde, nasıl olduysa çıkan ba'zı mâniler sebebiyle gitmekten vazgeçip, İstanbul'da kaldı. O zaman kadıasker olan Şeyhülislâm Abdullah-ı Rûmî İrânî ile buluştu. Onun yanında müfettiş olarak vazîfe yaptı.

Bundan sonra yine ders vermeye devam eden İbrâhim Halebî, aralarında daha sonra şeyhülislâmlık ve kadıaskerlik makamlarına gelecek zâtların da bulunduğu birçok âlime hocalık yaptı. Süleymâniye Medresesi'nde de müderris olarak ders verdi. Ömrünün sonlarına doğru yaşı ilerlemiş ve bünyesi de çok zayıflamış olduğu hâlde, ilme olan aşkının fevkalâde olmasından dolayı gece-gündüz kitap mütâlâa eder ve yazardı. Aynı zamanda Sultan Selîm ve Ayasofya Câmii medreselerinde ders verirdi. İstanbul'da bulunan âlimlerin çoğu, onun derslerinde hazır bulunurlar, ondan istifâde ederlerdi.

Yazdığı kıymetli eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Tuhfet-ül-ahyâr aled-Dürr-ül-muhtâr (Dürr-ül-muhtâr isimli meşhûr esere haşiyedir), 2- El-Hullet-üs-Sâfiyye fî ilm-il-arûz vel-kâfiye, 3- Risâletün fil-arûz, 4- Risâletün fil-mu'ammâ, 5- Risâletün fil-vefk, 6-Şerhu Cevâhir-ül-kelâm, 7- Nazm-üs-sireti.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 112

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 39

3) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 37

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 568

5) İzah-ül-meknûn cild-1, sh. 240, 419

6) Brockelmann Sup-2, sh. 398

İBRÂHİM HAMZA (İbn-i Hamza)

Hadîs ve nahiv âlimi. İsmi, İbrâhim bin Muhammed bin Muhammed bin Hüseyn bin Hamza'dır. Seyyiddir. İbn-i Hamza diye meşhûr oldu. 1054 (m. 1644) senesi Zilka'de ayının

beşinde, Salı gecesi akşam ile yatsı arasında Dımeşk'da doğdu. 1120 (m. 1708) senesi Safer ayının dokuzunda, Pazartesi günü vefât etti.

İbn-i Hamza, babasının terbiyesinde yetişti. Babası ve ağabeyi Seyyid Abdürrahmân'dan ilim öğrendi. Ayrıca Muhammed Batnînî, Muhammed bin Süleymân Magribî, Şeyh Yahyâ Şâvî Magribî, Şeyh İbrâhim Fettal'dan ilim öğrendi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilmini; Allâme Haskefî, Muhammed Mehâsinî Dımeşkî, İsmâil Mehâsinî'den, hadîs ilmini; Şeyh Abdülbâkî Hanbelî, Muhammed Ebü'l-Vâhid Hanbelî'den, nahiv ilmini; Necmüddîn Ferâdî'den öğrendi. Şeyh Ahmed Kal'î, Muhammed Belbân Sâlihî, Şeyh Su'ûdî Dımeşkî, Şeyh Abdülkâdir Safverî, Şeyh Ramazan Âtıfî, Ebû Bekr Süleymî Ahmed Hayyât, Kâdı Kemâlüddîn ve daha birçok âlimden de ilim öğrendi. Sahîh-i Müslim ve Sahîh-i Buhârî'yi babasından dinledi. Daha sonra ilim öğrenmek için Anadolu'ya gitti, İstanbul'da; Kastamonulu Mûsâ Efendi, Üsküdar Câmii hatîbi Abdülkâdir Makdisî, Seyyid Abdullah Hicazi ve daha birçok âlimden ilim öğrendi.

İbn-i Hamza, Nakîb-ül-eşrâf (Resûlullah efendimizin mübârek soyundan gelenlerin işleri ile vazîfeli) olarak Mısır'a gitti. Bu sırada Mısır âlimlerinden de istifâde etti. Sonra Dımeşk'daki Mahkemet-ül-bâbül kübrâ nâibliğini üzerine aldı. Birkaç kere nakîblik yaptı. Dımeşk'da Sâlihiyye Medresesi'nde fıkıh ilminde meşhûr "Hidâye" kitabını okuttu. Emcediyye ve Cevziyye medreselerinde ders verdi. Buhârî'nin Câmi'-üs-sahîh'ini üç ay içerisinde Bakırcılar denilen mahalledeki evinde okuttu. Birçok kimse bu dersi dinlemek için geldi.

Dımeşk'da Şâfiîlerin müftîsi olan Şemseddîn Gazzî şöyle anlatır: "İbn-i Hamza'nın evinde verdiği derslerde ben de bulundum. Ondan icâzet aldım. Kendi hattıyla yazdığı icâzetnamesinde hocalarının sayısının seksene ulaştığım gördüm."

İbn-i Hamza 1199 (m. 1785) senesinde hacca gitti. Hac dönüşünde hastalandı. Bir süre sonra vefât etti. İbn-i Hamza vakar sahibi ve çok ibâdet eden bir zât idi.

İbn-i Hamza'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır.

1) Et-Tıbyân vet-ta'rîf fî esbâb-ı vürûd-ül-hadîs, 2-Hâşiyettin alâ şerh-il-elfiye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 105

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 22

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 37

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 68, 207

İBRÂHİM NAZÎRA EFENDİ

Osmanlı kadılarından. Doğum tarihi bilinmemektedir. Edirne'de doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde vefât etti. Nereye defnedildiği husûsunda ihtilâf vardır. Meşhûr "Hadîkat-ul-cevâmi'" müellifi Hâfız Hüseyn Ayvansarayî'nin "Mecmûa-i vefeyât'ında Edirne'de vefât ettiği yazılıdır. Ba'zı eserlerde ise, eski Zağra'da vefât ettiği bildirilmektedir.

İbrâhim Nazîra Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, bir müddet müderrislikle meşgûl oldu. Daha sonra kadılık vazîfesine ta'yin edildi. Tasavvuf yolunu Hasen Sezai Gülşenî'den öğrendi. Mesleği îcâbı çeşitli yerleri dolaştı. Kâdılık vazîfesinde bulunduğu sıralarda çok sayıda eser yazdı.

İbrâhim Nazîra'nın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Risâlei Ehâdîs-i kudsiyye, 2- Risâle-i Ehâdîs-i erba'în, 3- Letâif-i İmâm-ı a'zam, 4- Terceme-i Kasîde-i Münferice, 5- Terceme-i Risâle-i etvâr-ı Seb'a, 6-Tuhfet-ül-letâif, 7- Câmi'ul-mu'cizât, 8-Şerh-i Gazel-i Niyâzî Mısrî, 9-Terceme-i Câmi'ul-hikâyât, 10-Münc-il-melâl ve Mûsil-ül-kemâl: Bedenî ve ma'nevî ibâdetlerinin işâretlerinden bahseder. 11- Manzûme-i Ahlâkiyye, 12-Behcet-i ebrâr ve lem'ât-ül-esrâr, 13- Tühfet-üz-zevrâ, 14-Risâlet-ül-fünîk, 15- Muhtasar-ı Târih-i Osmânî, 16-Muhtasar-ı Târih-i Edirne, 17- Beyân-ı Hurûfi Tehecci, 18-Mecmûa-i Mekâtib.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 155

İLYÂS GÜRÂNÎ (Kürdî)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İlyâs bin İbrâhim bin Dâvûd bin Hıdr el-Gürânî el-Kürdî olup, İran'ın doğusundaki Nişâbûr bölgesinde bulunan, İsferâyin'in Gürân köyündendir. Talebesi Sa'dî bin Abdürrahmân bin Hamza'nın haber verdiğine göre, 1047 (m. 1637) senesinde doğdu. 1138 (m. 1726) senesi Şa'bân ayının onaltısında Salı gecesi Dımeşk'da vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında medfûndur.

1070 (m. 1659) senesinden sonra ilim tahsili için Dımeşk'a geldi. Bağdat ve başka yerlerde bulundu. Mustafa Bağdadî, onun kardeşi Mahmûd Bağdadî, Şeyh Tâhir İbni Medlec, Ebüssü'ûd el-Kabâlabî, amcası Şeyh Dâvûd, Tâc-ül-ârifîn el-Bağdâdî, Sa'düddîn-i Bağdadî, Necmüddîn-i Faradî, Abdülkâdir es-Safverî, Şeyh Muhammed Sâlihî, Hayder-i Kürdî, Yûnus el-Mısrî, Muhammed bin Süleymân el-Magribî, Muhammed bin Abdürresûl el-Berzenci gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Âlimlerin ders ve sohbetlerinde çok bulunurdu. İlim husûsunda çok gayretli idi. Çok kitap okurdu, ilimde çok yükseldi. Bir taraftan da çok riyâzet ve mücâhede ederek, ya'nî nefsin arzularına muhalefet ederek, batın yolunda yükselmeye gayret etti. Gece-gündüz ilim ve ibâdetle meşgûl olur, yatağa uzanarak, yatıp uyuduğu görülmezdi. O kadar ki, vefât ettiği gece bile yatıp uyumamış, o sıkıntılı hâlde bile ibâdetten geri kalmamıştır. Adetâ nefsini esîr almış idi. Kendisi kullanılmış, sâde elbiseleri giyer, yeni ve gösterişli elbise olursa onu ihtiyâç sahiplerine sadaka olarak verirdi. İnsanların çoğu, onun büyüklüğünü, üstünlüğünü bilirler, kendisine ona göre hürmet ve edeb gösterirlerdi. Çok kerâmetleri görülmüştür.

Önceleri Bâdiriyye denilen yerde ders veren İlyâs Gürânî, 1102 (m. 1690) senesine kadar oradaki vazîfeye devam etti. Daha sonra Kunuvât mahallesinde bulunan Addâs Câmii'ne geçti. Vefâtına kadar orada kaldı. Orada ilim ve edeb âşıklarına çok hizmet etti. Birçok kimse ondan çok istifâde edip, ilim sahibi oldu. Bu kimselerin adedini hesâb etmek imkânsızdır. Derslerine, bulunduğu şehir olan Dımeşk'dan olduğu gibi, başka beldelerden de gelenler olurdu.

İlyâs Gürânî (r.aleyh), kendini, ilme, ibâdete ve Allah yoluna adamış çok yüksek bir zât idi. Hacca gitti. Hacdan sonra bir müddet orada kalarak, daha sonra Dımeşk'a döndü. Ziyâret için, birkaç defa yürüyerek Kudüs'e ve başka mübârek yerlere gidip geldi. Çok ibâdet ederdi. Çok oruç tutar ve çok sadaka verirdi. Hastaları ziyâret eder, cenâzelerde bulunurdu. İlimde o kadar yüksek derece sahibi olmasına rağmen, nerede bir ilim meclisi görse, orada hazır bulunur, istifâde etmeye çalışırdı. Onun bu güzel hâli, başkalarına, hele ilim talebi husûsunda gevşek davrananlara çok güzel misâl ve ibret olur, onları teşvik ederdi.

Devlet erkânı arasında onun sözü makbûl tutulur, onun yardımını alan kimsenin işi mutlaka görülürdü. Böyle olmakla beraber, o devlet erkânı ile görüşmez, onlara pek gidip

gelmez, bir içim sularını bile kabûl etmezdi. Onlarla karşılaştığı zaman, va'z ve nasihat ederek, vazîfelerinde dikkat etmeleri îcâbeden husûsları bildirir, bıkmadan, usanmadan bunları tekrar tekrar söylerdi. Duruma göre, ba'zan da sert konuşarak söyler, o kimseler de bütün bunların kendi menfaatleri için olduğunu bildiklerinden, böyle sözlerinden memnun olurlar, seve seve kabûl ederlerdi.

Rivâyet edilir ki: O zamanda Dımeşk'da devlet erkânından Recep Paşa isminde biri vardı. Bu Paşa bir gün İlyâs Gürânî hazretlerini ziyârete gitti. Ondan duâ istedi. O da Paşa'ya buyurdu ki: "Senin için yapacağım duâ kabûl olmaz ve benim duâmın sana fâidesi yoktur. Çünkü, senin hapishânende mazlûmlar var ve onlar sana bedduâ ediyorlar. Bu hâlde bizim sana yapacağımız duâ kabûl olur mu?" Bu sözler üzerine çok duygulanan Receb Paşa, Gürânî'ye bin dinar vererek kabûl etmesini istedi. Gürânî kabûl etmedi ve; "Sen bu parayı, kendilerinden zulümle aldığın mazlûmlara iade et" buyurdu.

İlyâs Gürânî'nin zâhirî ve bâtınî hâlinde, dînimizin emirlerine tam uyanlara mahsûs dinçlik ve sağlamlık var idi. Vefâtında doksan yaşını geçmiş olduğu hâlde, aklında ve his uzuvlarında herhangi bir zayıflama, değişme hâli olmamıştı.

O zamanda Dımeşk'da bulunan âlim ve evliyânın en büyüklerinden olan Abdülganî Nablüsî hazretleri, İlyâs Gürânî'nin vefâtına çok üzülerek bir şiir yazmış ve şiirin son mısra'ında; "Ve mâte İlyâs et-takî ez-zâhid" (1138) diyerek onun vefâtına târih düşürmüştür.

İlyâs Gürânî, ilmi ile âmil olan âlimlerin ve Allahü teâlânın velî kullarının önde gelenlerinden idi. Sözleri müslümanlar için kat'î sened idi. Haramlarla birlikte şüpheli olan şeylerden de sakınır, kalbi Allahü teâlânın korkusu ile titrerdi. Her işi dînimizin emirlerine uygun idi. Dünyâdan yüz çevirmiş, âhırete yönelmiş hâlde bulunurdu. Ya'nî dünyâ hayâtını, çok kıymetli ve her an geçip gitmekte olan bir sermâye kabûl eder, bu sermâyenin her bir kısmını âhırete yarar işler yapmağa harcederdi. Allahü teâlânın makbûl ve sevgili kullarından olduğu her hâlinden belli idi.

İlyâs Gürânî'nin yazdığı eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Câmi'ul-Kasîr İmâm-ı Süyûtî'nin (r.aleyh) "Câmi'us-sagîr" isimli eserinin ihtisarı ya'nî kısaltılmış şeklidir. 2- Haşiyetün alâ Cem'il-cevâmi', 3-Hâşiyetün alâ şerh-ı Îsâguci lil-Fenârî, 4- Haşiyetün alâ şerhi Kisâlet-ül-vad'ı lil-Usâm, 5- Haşiyetün alâ Akâid-is-Sa'd 6- Haşiyetün alâ şerh-ıs-Senûsiyye lil-Kayrevânî, 7- Haşiyetün alâ şerh-ıl-isti'ârât, 8- Haşiyetün alâ Haşiyeti Molla Yûsuf Karabâgî, 9- Haşiyetün alel-Fıkh-ıl-ekber, 10- Haşiyetün alâ şerhi Avâmil-il-Cürcâniyye li Sa'dullah. Bunlardan başka çeşitli eserlere haşiyeleri ve tasavvufa âit birçok risaleleri vardır. Ayrıca, o kadar çok kitaba ta'likler yapmıştır ki, onların sayısını tesbit etmek mümkün olmamıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 310

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 272

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 226

4) El-A'lâm cild-2, sh. 8

İMÂDÎ

Fıkıh âlimi. İsmi, Hamîd bin Ali bin İbrâhim'dir. 1103 (m. 1691) senesinde Dımeşk'da doğdu. Muhakkik, edip, ârif ve kâmil bir zât idi. 1171 (m. 1757) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti.

İmâdî doğduğu yerde yetişti. Zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. İlimde yüksek derecelere kavuştu. Hanbelî müftîsi Şeyh Ebü'l-Mevâhibî'nin, Emeviyye ve Yâguşiyye Câmii'ndeki derslerini dinledi. Ondan icâzet (diploma) aldı. Şeyh Muhammed bin Ali Kâmil'in Emevî Câmii'ndeki vaz'larına ve Sinâniyye Medresesi'ndeki derslerine giderdi. Büyük âlim Abdülganî Nablüsî hazretlerinin Selîmiyye Medresesi'nde verdiği dersleri dinledi. Abdülganî Nablüsî burada, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî'nin "Fütûhât-ı Mekkiyye"sinden ders verirdi. Ayrıca Şeyh Abdürrahîm Kabili, Şeyh Abdülcelîl Mevâhibî, Ahmed Gazzî, Muhammed Halîlî, Muhammed bin İmâdî'den ilim öğrendi.

İmâdî, 1128 (m. 1716) senesinde Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Bu iki şehirde yaşayan Şeyh Abdullah Basrî, Ahmed Nahlî el-Mekkî, Şeyh Muhammed İskenderî ve Şeyh Tâcüddîn Kal'îden ilim öğrendi.

İmâdî, Dımeşk'a döndükten sonra, Emevî Câmii'nde ders vermeye, talebe yetiştirmeye başladı. 1151 (m. 1724) senesi Ramazân-ı şerîf ayının ortalarında müftî oldu. Ayrıca Süleymâniye Medresesi'nde ders verdi.

İmâdî'nin Dımeşk'da önemli bir yeri vardı. Herkes ona hürmet gösterirdi. İdâreciler ondan çekinir, asla haksızlık ve zulüm yapmazlardı. Osmanlı Devleti ileri gelenleri ile mektuplaşırdı. Heybetli ve vakar sahibi idi. Otuzdört sene müftîlik yaptı.

İmâdî'nin çeşitli ilim dallarına âit yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Şerh-ül-İzâh 2- El-Fetâvâ, 3-Ed-Dürr-ül-müstetâb: Bu eser müellifin hattı ile yazılmıştır. Dımeşk Arabiyye Kütüphânesi'ndedir. 4- Et-Tafsîl beyn-et-tefsîr vet-te'vîl, 5- Dav'us-sabâh fî tercemeti Ebî Ubeyde bin Cerrah: Yazması Riyad Üniversitesi Kütüphânesi'ndedir. 6- Tercemet-üş-şeyh-ül-Ekber, 7- Risâletün fil-Afyon, 8- Mecmû'ur-resâil, 9- Dîvân-i şi'r, 10- Şerhu beytey er-rakameteyn, 11- Zehr-ur-rebî' fî müsâadet-iş-şefi', 12- Risâletün fî defi tâ'ûn, 13- Misbâh-ül-felâh fî duâ-il-istiftâh, 14- El-Lem'a fî tahrîm-il-müt'a, 15- Teka'ka-uş-şennî fî nikâh-ıl-cinni, 16- El-Halâs min damân-il-ecîr-il-müşterek vel-hâs, 17- El-Metâlib-üs-seniyye lil-fetâvâ-il-aliyye, 18-Salâh-ül-âlem bi iftâ-il-âlim, 19-Akîlet-ül-megânî fî te'addüd-ül-gavânî, 20- El-Ikd-üs-semîn fî tercemet-i sâhib-il-Hidâye Burhânüddîn, 21-Mukâtebât.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 162

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 11

İMÂM-I SULTÂNÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Kırkdokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Kaynaklarda doğum târihi ve babasının ismiyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Ancak Bursalı olduğu bilinmektedir. 1141 (m. 1728)'de Bursa'da vefât etti.

İlk öğrenimini Bursa'da gördükten sonra İstanbul'a geldi. Zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. Sesinin güzelliği ve okuyuşunun düzgünlüğü sebebiyle Pâdişâh Dördüncü Sultan Mehmed'in ilgisini çekerek imamlığına ta'yin edildi. Bu sebeple "İmâm-ı Sultanî" diye meşhûr oldu. Bir müddet sonra Sultan Ahmed Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Daha sonra kadılık

mesleğini tercih ederek ilk önce Yenişehir daha sonra İstanbul kadılıkları vazîfesinde bulundu. Bir ara vazîfeden alındıysa da yeniden iade edildi. Daha sonra Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bu vazîfeden de alındı. 1090 (m. 1679) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi.

Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Sâdık Mehmed Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, 1106 (m. 1695) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfeyi 2 ay 6 gün müddetle yürüttükten sonra bu vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâat ile meşgûl oldu. 1115 (m. 1703) senesinde Şeyhülislâm Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'nin yeniçeriler tarafından Edirne'de şehîd edilmesinden sonra, Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfeyi altı ay yedi gün müddetle yürüttü ve aynı sene içinde vazîfeden ayrılarak Bursa'ya gitti. İki şeyhülislâmlığı müddeti toplamı yaklaşık 9 ay kadardır. Bursa'da yirmidört yıl müddetle ilim öğretmekle meşgûl oldu. İlim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl iken orada vefât etti.

İmâm-ı Sultanî Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, ilmiyle âmil, zâhid (dünyâya önem vermeyen), Allahü teâlâya ihlâsla ibâdet eden, İslâm dîninin emirlerine sıkı bağlı, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınan bir zât idi. İnsanlara iyiliği emredip kötülüklerden sakındırma husûsunda çok titiz idi. Hak ve hakîkatin anlatılmasında kimseden çekinmezdi. Kaynaklarda eserleriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 78

2) İlmiye salnamesi sh. 496

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4186

İMÂM-I ŞEHRİYÂRÎ MAHMÛD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Elliüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mahmûd'dur. Tophâneli Ahmed (Ağa) Efendi'nin oğludur. Sultan İkinci Mustafa Hân'ın imamlığını yaptığı için, "İmâm-ı Şehriyârî" diye meşhûr olmuştur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1130 (m. 1717) senesinde İstanbul'da vefât etti.

İlk eğitim ve öğrenimini İstanbul'da gördü. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Sultan İkinci Mustafa Hân'ın İmâmı oldu. Bu arada çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğretmekle meşgûl oldu. Daha sonra kadılık mesleğini seçerek, ilk olarak Edirne kadılığına ta'yin edildi. Daha sonra Yenişehir kadılığı vazîfesinde bulundu. 1118 (m. 1707) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1119 (m. 1708) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1125 (m. 1713)'de şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 6 ay 26 gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra, 1126 (m 1714) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâat ile meşgûl iken vefât etti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 82

2) İlmiye salnamesi sh. 502

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4222

İSHAK HOCASI AHMED EFENDİ

Osmanlı ulemâsından, aklî ve naklî ilimlerde âlim. Aydın'da Güzelhisar yakınlarında Söbice'de doğdu. Hayreddîn Efendi'nin oğludur. Tahsiline müteakip, Bursa'da Tezkireci İshak Efendi'den himâye gördüğü için, İshak Hocası lakabıyla meşhûr oldu. 1120 (m. 1708) senesinde Bursa'da vefât edip, Şeyh Mehmed Sarbân ve Şeyhülislâm Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi'nin de medfûn olduğu deveciler kabristanına defnedildi.

Memleketinde ilk tahsilini tamamlayan Ahmed Efendi, doğudaki ilim merkezlerini ziyâret için seyahate çıktı. Şirvan'da Hoca Ni'metullah-zâde Efendi'den ilim öğrenip feyz aldı. İlimde kemâle gelip, Şirvan'dan aldığı icâzetle Bursa'ya geldi. Bursa'da ilim ve irfanı ile büyük i'tibâr gören Ahmed Efendi, şehrin zenginlerinden Tezkireci İshak Efendi tarafından himâye edildi. İshak Efendi'nin oğluna husûsi dersler verdi. Şeyhülislâm Minkârî-zâde bir hac dönüşünde Bursa'ya uğradı. Bu esnada Ahmed Efendi, şeyhülislâmla görüşüp ilmî derecesini isbât eyledi. Bunun üzerine kendisine müderrislik verildi. 1098 (m. 1687) târihinde İshak Paşa Medresesi'ne, iki sene sonra Hüdâvendigâr Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra Anadolu muhâsebecisi, 1115 (m. 1705)'de Muradiye Medresesi müderrisi oldu. Bu sırada Bursa'da bulunan Halvetiyye yolunun büyüklerinden Niyazi Mısrî hazretlerinin sohbetleriyle şereflendi. O mübârek zâttan aldığı feyzle kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eyledi. Ya'nî, kötü ahlâktan kalbini temizleyerek, Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkıyla a'zâlarını süsledi Her işini Allahü teâlânın rızâsı için, dünyâ menfaati düşünmeden yapar oldu. Herkese iyilik yapar, bütün mahlûkâta karşı çok merhametli davranırdı. İnsanlara ilim öğretmek, ibâdet etmek, kitap yazıp talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Bu hâl üzere iken vefât eyledi. Zamanının şâirleri; "Eyledi Ahmed Efendi Ravzâ-yı Adni makam" ve "Eyleye medreseyi Cennet-i ulyâda makam" (1120) mısra'ları ile târih düşürdüler.

Farsça "Hoca", Türkçe "Ahmedî" mahlasıyla güzel şiirler de yazan, pekçok kıymetli eseri te'lîf, tercüme ve şerheden, bir kısmına haşiye ve açıklamalar yapan Ahmed Efendi'nin başlıca eserleri şunlardır:

1- Tercüme-i Mukaddimet-il-edeb: Mu'tezile fırkası âlimlerinden Zemahşerî'nin mütehassıs olduğu Arab dilinin kaideleri ve faydalarını açıklayan bir eserinin tercümesidir. Osmanlı ulemâsı tarafından çok beğenilen bu tercüme, sonradan İstanbul'da basılmıştır. 2- Manzûme-i akâid: İmân ve i'tikâd bilgilerini anlatan Emâli ve Nûniyye kasideleri gibi manzûm bir eserdir. 3- Muhâdarât ilmine dâir, Sandûkat-ül-me'ârif adlı eseri. 4-Büyük hadîs imamlarından İmâm-ı Muhammed Tirmizi'nin Resûlullah efendimizin (s.a.v.) şemâil-i şerîflerine dâir eserini, "Akvem-ül-vesâil fî tercüme-i Şemail" adıyla Türkçeye tercüme etti. 5- Aydınlı Hacı Paşa'nın kelâm ilmine dâir eserinde, Hâşiye-i metni Tevâli'il-envâr fil-kelâm adlı haşiyesini yazdı. 6- Risâle-i irtifa' veya Risâle-i Îsâkî: Mukantarat tahtası ve kullanılış şekillerine dâir İshak Efendi adına yazılmış bir eserdir. 7- Zıll-ü tahdîd-i cihâd, 8- Dâire-i hendese şerhi, 9- Edebiyat ve belagat değeri yüksek mektûplarını topladığı "Münşeât"i, 10) Kâdı Iyâz'ın "Şifâ-i şerîfine ta'likâti, 11) Münâzara ilmine dâir Mîr Ebü'l-Feth'in eserine haşiyesi, 12) Kâdı Beydâvî hazretlerinin Envâr-üt-tenzil adlı tefsîrine ta'likâtı, 13- İmâm-ı Teftâzânî hazretlerinin Tehzîb-ül-mantık adlı eserine ta'lîkâti, 14- Vahdetnâme-i âlem-engîz: 2918 beytlik manzûm bir eserdir, basılmıştır.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 168

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 232

3) Sicilli Osmânî cild-1, sh. 236

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 218

5) Güldeste-i riyâz-ı irfan sh. 411

İSMÂİL ACLÛNÎ (Cerrâhî)

Şam'da yetişen tefsîr, hadîs ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İsmâil bin Muhammed bin Abdülhâdî bin Abdülganî el-Aclûnî ed-Dımeşkî'dir. Cennetle müjdelenen on sahâbîden biri olan, Ebû Ubeyde bin Cerrah hazretlerinin neslindendir. Bunun için Cerrâhî denilmiş ve Cerrâhî nisbetiyle meşhûr olmuştur. Suriye'de Şerî'a nehrinin doğu tarafında, nehre dökülen bir çayın kenarında bulunan Aclûn beldesindendir. 1087 (m. 1676) senesinde orada doğdu. 1162 (m. 1748) senesi Muharrem ayında Dımeşk'da vefât etti. Şeyh Arslan (r.aleyh) türbesinde medfûndur.

Bulunduğu beldede çok küçük yaşlarda Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrenen Aclûnî, kısa bir zamanda da ezberledi. Rivâyet edilir ki: İsmâil Cerrâhî küçüklüğünde Aclûn'da mektebe devam ettiği sırada, bir defasında, rü'yâ âleminde bir kimsenin kendisine, üzerine yeşil çuha işlenmiş beyaz bir kürk giydirdiğini gördü. Bu kürk çok güzel idi. Bu rü'yâ babasına haber verildiğinde babası çok sevinip, oğlunu çağırarak çok duâ etti ve; "Evlâdım! İnşâallah Allahü teâlâ sana yüksek ilim sahibi olmayı nasîb edecek" dedi.

Bundan sonra, ilim öğrenmek aşkı ile Dımeşk'a gelen Cerrâhî, o zamanlar daha onüç yaşında idi. Abdülganî Nablüsî, Şeyh Ebü'l-Mevâhib, Muhammed el-Kâmilî ed-Dımeşkî, İlyâs el-Kürdî, Yûnus el-Mısrî, Abdürrahmân el-Mücelled ed-Dımeşkî, Abdürrahîm el-Kâbilî, Ahmed el-Gazzî, Nûreddîn-i Düsûkî, Abdullah el-Aclûnî gibi Dımeşk âlimlerinden, ayrıca; Abdullah bin Sâlim el-Mekkî, Tâcüddîn-i Kal'î, Yûnus Demirtâşî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Tefsîr, hadîs, fıkıh ve Arabî ilimlerde yükseldi. İlim öğrenmek husûsunda aşkı ve gayreti o kadar çok fazla idi ki; kelâm, tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl, kırâat, ferâiz, hesap, Arabî ilimlerin her çeşidi, mantık ve daha başka ilimlere dâir okuduğu kitapların sayılarının fazlalığı sebebiyle, adetleri tesbit edilememiştir.

İlim tahsilini tamamlayıp zamanın büyük âlimlerinden olarak yetişen Cerrâhî, Şam'da Câmi-i Emevî'de ders verirdi. Yanına gelerek ders ve sohbetlerinde bulunup, ilim öğrenenlerin sayısı pekçoktur.

Cerrâhî nisbetiyle meşhûr İsmâil Aclûnî, güzel ahlâk sahibi, gayet yumuşak kalbli, yumuşak huylu pek üstün bir zât idi. Onun temiz kalbinde; kin, nefret ve düşmanlık gibi kötü huy ve düşüncelere asla yer yoktu. Kanâat sahibi olup, fakirlik sıkıntılarına sabrederdi. Çok ibâdet ederdi. Teheccüdü (gecenin üçte ikisi geçtikten sonra namaz kılmayı) hiç kaçırmazdı. Devamlı olarak ders vermeye, ilmî olarak insanlara fâideli olmaya çok gayret ederdi. Lisânından (dilinden) hoşa gitmeyen söz çıktığı görülmezdi. Nûr yüzlü idi. Kendisinde bulunan güzel haslet ve huyları ile hiç değişmedi.

Silk-üd-dürer kitabının müellifi olan Murâdî diyor ki: "Babam, Cerrâhî'den okudu ve icâzet aldı. Babam, 1157 (m. 1744) senesinde hacca gittiğinde o da hacda idi. Mescid-i Nebi'de Ravda-i mutahherada, ya'nî Resûl aleyhisselâmın kabr-i şerîfi ile minberi arasındaki kısımda, Sahîh-i Buhârî kitabını okutuyordu. Babam da o derslerde bulundu ve çok istifâde etti. Dersi, babam tekrar ederdi. Cerrâhî, babamı hem nazm, hem de nesir hâlinde icâzet yazarak me'zun etti."

İsmâil Cerrâhî'nin yazdığı eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Keşf-ül-hafâ; Bu eserinde halk dilinde dolaşan ba'zı hikmetli sözlerin hadîs-i şerîf olup olmadıklarını, hadîs-i şerîf

ise rivâyet yollarını bildirmiştir. 2-Fevâid-üd-derârî bi-tercemet-il-İmâm-ı Buhârî, 3- İdâet-ül-bedreyn fî tercemet-iş-Şeyhayn, 4- Tuhfetü ehl-il-Îmân, 5- Nasîhat-ül-ihvân, 6-Fevâid-ül-mücerrede, 7- Ecvibet-ül-muhakkıka anil-esi'üet-ü-müteferrika, 8- Kevâkib-ül-münîre, 9-Erbe'ûne hadîsen, 10-Ikd-ül-cevher-is-semîn, 11-Esn-el-vesâil bi-şerh-iş-şemâil, 12-İstirşâd-ül-müsterşidîn, 13- Ikd-ül-leâlî, 14- İs'âf-üt-tâlibîn bi-tefsîri kitâbullah-il-mübîn, 15- Feth-ül-mevlâ el-Celîl alâ Envâr-it-tenzîl, 16- El-Feyzu vel-cârî bi-şerhi Sahîh-il-Buhârî (son altı eser tamamlanmamış olan eserlerindendir).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 292

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 259

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 220

4) El-A'lâm cild-1, sh. 325

5) Brockelmann sup-2, sh. 422

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 28, 54, 78, 83, 94, 244, 420, cild-2, sh. 54, 107, 110, 146, 175, 205, 210, 213, 359, 392, 652

İSMÂİL AĞA

Osmanlılar devrinde yetişen âlimlerden. Osmanlı şeyhülislâmlarının ellialtıncısıdır. İsmi İsmâil'dir. İshak isminde bir oğlu olduğu için Ebû İshak künyesiyle tanınır. İsmâil Ağa diye de şöhret bulmuştur. Rumeli kadıaskerlerinden Alâiyyeli (Antalyalı) İbrâhim Efendi'nin oğludur. 1055 (m. 1643) senesinde İstanbul'da doğdu. 1137 (m. 1724) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm civarında yaptırdığı İsmâil Ağa Câmii'nin bahçesinde defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren babasından ilim öğrendi. Zamanının diğer âlimlerinden de aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Kadıasker Kara Kadri Efendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) oldu. 1084 (m. 1674) senesinde, hâriç rütbesiyle müderris oldu. Mektupçuluk, tezkirecilik, Mahmûd Paşa kadıvekilliği gibi vazîfelerde bulundu. İstanbul kassam kadılığı (Bir kişi vefât ettiği zaman geriye kalan mirasını hak ve adâletle mirasçılara taksim eden kadı) vazîfesini yürüttü. Sultan İkinci Ahmed Hân devrinde Süleymâniye Dâr-ül-hadîs'inde müderrislik yapmaktayken, 1104 (m. 1692) senesinde Haleb kadılığına ta'yin edildi. 1110 (m. 1698) senesinde Bursa, 1116 (m. 1704) senesinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle Mısır, 1118 (m. 1706) senesinde Mekke-i mükerreme kadılıklarında vazîfelendirildi. 1120 (m. 1708) senesinde İstanbul kadılığına getirildi.

1122 (m. 1710) senesinde Anadolu, 1123 (m. 1711) senesinde Rumeli kadı-askerliği vazîfelerine yükseltildi. Onsekiz ay vazîfe yaptıktan sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1127 (m. 1715) senesinde Rumeli kadıaskerliğine tekrar getirildi. 1128 (m. 1716) senesinde Menteş-zâde Abdürrahîm Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. Bu yüksek ve şerefli vazîfeyi doğruluk ve adâletle 1 yıl 4 ay 28 gün yürüttükten sonra, 1130 (m. 1718) senesinde vazîfeden ayrılıp Sinop'a gitti. 1133 (m. 1721) senesinde İstanbul'a gelerek kendi evine çekildi. Ömrünün son zamanlarını Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle geçirdi. 1137 (m. 1724) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Ebû İshak İsmâil Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel ahlâk ve fazilet sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi idi. Herkese iyi davranırdı. 1136 (m. 1723) senesinde İstanbul'da Fâtih'in Çarşamba semtinde evinin bulunduğu arsa üzerinde İsmâil Ağa Câmii'ni

yaptırdı. Bu mescidi iki kat olup eni, boyu ve yüksekliği Kâ'be-i muazzamanın eni, boyu ve yüksekliği kadardır. Bu mescidin yanında bir mekteb, bir dâr-ül-hadîs ve bir şadırvan mevcûttur. Kendi kabri, oğulları altmışbirinci şeyhülislâm İshak Efendi ve altmışyedinci şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi'nin kabirleri bu mescidin bahçesindedir. "Na'im" mahlasıyla yazdığı şiirleri de vardır. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 85

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1083

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 944

4) İlmiye salnamesi sh. 506

5) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 38

İSMÂİL HAKKI BURSAVÎ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi, İsmâil Hakkı bin Mustafa'dır. Babası Mustafa Efendi, aslen İstanbulludur. Mustafa Efendi, 1062 (m. 1650) senesinde İstanbul esîr Hanı'nda çıkan büyük bir yangında evi ve eşyası yandığından maddî sıkıntıya düştü. İstanbul'u terk ederek Trakya'da bulunan Aydos kasabasına yerleşti. İsmâil Hakkı Bursavî, 1063 (m. 1652) senesi Zilka'de ayının başlarında bir Pazartesi günü Aydos'ta doğdu. 1137 (m. 1725) senesinde Bursa'da vefât etti. Bugün İsmâil Hakkı Tekkesi diye anılan Muhammedî Câmii'nin avlusuna defnedildi.

İsmâil Hakkı Efendi üç yaşına girince, babası onu Celvetiyye yolunun büyüklerinden Seyyid Osman Fadlî Efendi'ye götürdü. Osman Fadlî Efendi, elini öpen İsmâil Hakkı'ya; "Sen doğumundan beri, bizim hâlis talebemizsin" dedi. Yedi yaşında annesini kaybeden İsmâil Hakkı, on yaşına gelince, Osman Fadlî Efendi'nin Edirne'de bulunan ilk halîfesi Abdülbâki Efendi'nin terbiyesi altına girdi. Abdülbâkî Efendi'nin yanında yedi sene kalan İsmâil Hakkı Efendi, ondan; sarf, nahiv, mantık, beyân, fıkıh, kelâm, tefsîr ve hadîs dersleri aldı. Fıkıhta "Mültekâ", kelâmda "Şerhi akâid" adlı eserleri okudu. Okuduğu bütün eserleri kendi el yazısı ile yazdı.

İsmâil Hakkı Efendi, 1085 (m. 1674) senesinde, zamanın büyük âlimi Osman Fadlî'den ilim öğrenmek için, hocası Abdülbâkî Efendi'nin yazdığı bir mektûbu alarak İstanbul'a gitti. Osman Fadlî Efendi ile Atpazarı'nda bulunan Kul Câmii'nde buluştu. Osman Fadlî, onu eskiden tanıdığından hemen kabûl etti. İsmâil Hakkı Efendi bir müddet hocasına hizmet etti ve Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oldu. Birgün hocası Osman Fadlî, onu yanına çağırarak; "Senin istidâdın gelmiş" dedi. Sonra Besmele çekip, Fâtiha-i şerîfeyi okudu ve üzerine üfledi. "Seni Bursa'ya halîfe yaptım" buyurdu.

Kendisi şöyle anlatır: "Hocam beni Bursa'ya halîfe olarak ta'yin ettiği zaman "Mutavvel" adlı eseri okuyordum. Hocamın Fâtiha okuyup üzerime üflemesinden sonra, bende başka bir hâl zuhur etti. Hocamın bu duâsından sonra ilâhî feyz ve ma'rifetlere kavuştum. Bundan sonra âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerin tefsîr ve te'villerini yapmaya başladım. Muhyiddîn-i Arabî, Abdülkâdir-i Gaylânî, İbrâhim Edhem, Üftâde ve Azîz Mahmûd Hudâyî hazretlerinden ma'nevî olarak fâidelendim."

İsmâil Hakkı Efendi, Bursa'ya gittikten sonra bir süre sonra Üsküp şehrine gönderildi. Burada insanlara va'z ve nasîhatta bulunmaya başladı. Bu sırada hocasının şu mektûbu ile talebe yetiştirmeye başladı: "Oğlum Şeyh İsmâil Efendi! Aklen ve dînen, güzel ve beğenilmiş

olan şeyleri yapmalarını halka söyle. Kötü ve beğenilmeyen şeyleri yapmaktan onları men et. Kalem sûresinin 48. âyetinde yer alan hitaba hazır ol. Sabırlı ol, şükür edici ol. Gecelerinde ibâdet et. Gündüzleri oruç tut. Muttaki ol. Kötü zanna sebep olacak, töhmet altonda bırakacak yerlerden sakın. Şayet böyle yerlere da'vet olsan bile gitme. Nasıl olursa olsun halkı ilme ve amele da'vet eyle. Onları i'tikâdî ve amelî yönden terbiye eyle. Yanında bulundukları ve bulunmadıkları zaman onlar hakkında iyi konuş. Ne şekilde olursa olsun kendi varlığını ortaya koyma." On sene Üsküp'de kalan İsmâil Hakkı Efendi, 1096 (m. 1685) senesi Cemâzil-âhır ayının başlarında Tekfur Dağı yoluyla Bursa'ya gitti.

İsmâil Hakkı Efendi, hocasının bir kerâmetini şöyle anlatır: "1096 (m. 1685) senesinde Üsküp'de idim. İstanbul'da bulunan hocam Osman Fadlî'yi ziyârete gitmiştim. Birgün hocamda bir hâl meydana geldi. Bir anda göğsüme top gibi birşey indi. O anda benim Üsküp'den hicret etmem emredildi. Fakat hocam kemâl-i edeblerinden dolayı bunun sırrını söylemedi. Ben hemen Üsküb'e gidip, çoluk-çocuğumu Bursa'ya getirdim, iki sene sonra Üsküp düşmanlar tarafından istilâ edildi. Her taraf yakılıp, yıkıldı ve yağma edildi. Halkın kimi öldürüldü, kimi de perişan oldu. Yine bir ara Bursa'dan hocamı ziyârete gittim. Hocam beni tebessüm ederek karşıladı ve; "Gördüm ki, o zaman bize hakkınızda vâki olan ma'nâ hak imiş. O belâ ve musibetlerden kurtulmanıza vesile oldu" buyurdu.

Din ve dünyâ saadetine sebep olan hocası Osman Fadlî, Kıbrıs'a gönderilince; "Canımız gitti, bedenimiz burada niye durur" diyerek, Magosa'ya gitmek üzere yola çıktı. Magosa'ya vardığı zaman hocası ile birkaç gün sohbet etti. Birgün sohbet esnasında sohbette bulunanları bir cezbe hâli kapladı. İsmâil Hakkı Efendi, o sırada, Azîz Mahmûd Hudâyî hazretlerinin bir ilâhisini ve arkasından bir aşr-ı şerîf okudu. Bunun üzerine hocasının duâsına nail oldu. Osman Fadlî Efendi, İsmâil Hakkı'ya dönerek; "Seni buraya getiren mirasındır. Çünkü senden başka kalbimde uygun bir kimseyi göremedim" dedikten sonra, parmağını İsmâil Hakkı'nın ağzının ortasına koyup; "Bu nefes benden sonra sana nasîb olsun" dedi. İsmâil Hakkı şöyle der: "Hocam böyle buyurduktan sonra bende öyle bir zevk ve hâller hâsıl oldu ki, maksadıma kavuştum." Yine bir Cum'a günü Osman Fadlî, İsmâil Hakkı'yı yanına çağırdı. Bir tefsîr şerhini uzatıp; "Al şunu, otuzaltı yıllık mahsulümdür. Allahü teâlâ sana daha ziyâdesini ihsân etsin" diye duâ etti. O duâdan sonra İsmâil Hakkı Efendi'de daha yüksek hâller meydana geldi. Seyyid Osman Fadlî şöyle buyurdu: "Allahü teâlâ bana öyle yüksek bir talebe verdi ki, hocam Şeyh Azîz Mahmûd Hüdâyî'ye böyle yüksek bir talebe vermedi."

İsmâil Hakkı Efendi, hocasının vefâtından sonra Konya, Seydişehir, Söğüt, İznik ve İstanbul yolu ile Bursa'ya geldi Bu yolculuk sırasında Hazreti Mevlânâ'yı, Sadreddîn Konevi'yi ve Eşref-zâde Abdullah Rûmî'yi ziyâret etti.

Sultan İkinci Mustafa Hân'ın, da'veti üzerine, 1107 (m. 1695) senesinde Edirne'ye gitti. Nemçe seferinde, orduya cihâdın sevâbını ve büyüklüğünü anlatarak, askeri coşturdu. Osmanlı Ordusu önce Belgrad'a vardı. Oradan Tuna'yı geçerek düşmanla çarpıştıktan sonra, kışın bastırması üzerine Edirne'ye geri döndü. Ertesi sene ordu yine Edirne'den ayrılarak Belgrad'a gitti. O sırada Sadrâzam Elmas Mehmed Paşa idi. İsmâil Hakkı Efendi, Elmas Paşa'nın hazır bulunduğu gazâların hepsine katıldı ve birkaç yerinden yara aldı. İsmâil Hakkı Efendi, ordunun zaferlerle geri dönüşünden sonra yaralı olduğu hâlde Bursa'ya döndü ve talebe yetiştirmeye, eser yazmaya devam etti.

Hocası Seyyid Osman Fadlî'nin vefâtından yirmisekiz sene sonra, gördüğü bir rü'yâ üzerine ailesiyle birlikte Şam'a gitti. Şam'da üç sene kadar kaldı. Sonra Allahü teâlânın izni, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) işâreti üzerine İstanbul'a gitti. Üç sene kadar Üsküdar'da kaldı. Bu sırada otuza yakın eser yazdı.

Kendisi şöyle anlatır: "Üsküdar'da iken bir gece Şeyh Üftâde ve Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin rûh-u şerîfleri gelip yanıma oturdu. Bursa tarafına gitmemi işâret ettiler. Sizi sağ tarafımıza alalım deyip, beni sağ taraflarına aldılar. Azîz Mahmûd Hudâyî bana çok iltifât etti."

İsmâil Hakkı Efendi, 1135 (m. 1722) senesinde Bursa'ya gitti, ilk iş olarak bir dergâh yaptırdı ve ismini "Câmi-i Muhammedi" koydu. Dergâh; mescid, semahâne, çilehâne ve misâfir odalarından meydana gelmiştir. Câminin kitabesi bizzat İsmâil Hakkı Efendi tarafından yazıldı.

Ömrünün son günlerini evine çekilerek, eser yazmakla geçirdi. Yetmişaltı yaşında iken, Hakkın rahmetine kavuştu. Kabri, yaptırdığı Câmi-i Muhammedi'nin mihrabının arkasındadır. Sultan İkinci Abdülhamid Hân'ın yakınlarından Hacı Ali Paşa hem türbesini, hem de Câmi-i şerîfi ta'mir ettirmiştir. Kabrin üstü açıktır. Etrâfında ve üstünde demirden şebeke vardır.

Kendisi şöyle anlatır: "Allahü teâlâ, âdeti ilâhiyyesi üzerine beni bulunduğum dereceden daha yüksek bir dereceye yükseltti. Daha önce sahip olmadığım bir meziyeti kalbime akıtarak, beni ilim ve irfan sahibi eyledi. Allahü teâlânın bu şekilde derecemi yükseltip, bana ilim ve irfan ihsân etmesi yedi senede meydana geldi. Fakat bu feyz ve yüksekliğe kavuşmak başa gelen belâ ve musibetlerin, meşakkatlerin acısını tatmaya bağlı olduğundan, pekçok meşakkat ile karşılaştım. Bir taraftan diğer tarafa, bir memleketten başka memlekete gitmek sûretiyle çok meşakkat ve sıkıntılar çektim. Mihnet ve acı, insanı bulunduğu mertebeden aşağı indirmez. Bilâkis başa gelen belâ ve musibeti kadere rızâ ile karşılamak iyi âkibetlere vesile olur. İlk önce yolculuk yaptığım memleket Üsküp idi. Yedi sene sonra oradan Bursa'ya gittim. Yedi sene sonra Kıbrıs'a gitmem îcâb etti. Yedi sene sonra Harem-i şerîfe gittim. Yedi sene sonra Hicaz'a gittim. Orada çocuklarım vefât etti. Hac yolunda çok sıkıntılar çektim. Hattâ kıymetli kitaplarım ve eşyalarımın hepsi elimden gitti. Bütün bunlar karşısında ilâhi emre boyun eğdim. Yedi sene sonra Ebû Yümn'ün kabrini ziyâret maksadı ile doğum yerim olan Aydos'a gittim. Yedi sene sonra ikinci defa olarak hacca gittim. Yedi sene sonra Bursa'dan Şam'a gitmem emrolundu. Bütün akrabâlarımdan uzak kaldım. İşte birçok musibet ve çilelerle geçirdiğim bu yollar kırk seneyi geçiyor. Allahü teâlâ dilediğini yapar. Kimse O'na bunu niçin böyle yaptın diye soramaz. Karşılaştığım ve çektiğim bu sıkıntılar, tamamen ma'nevî işâretlerle meydana gelmiştir. Güzel âkibet, ancak Allahü teâlânın fermanı üzere meydana gelendir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Benim çektiğim sıkıntıyı hiçbir peygamber çekmemiştir"** buyurmuştur, insana gelen belâ ve sıkıntılar kalbi aydınlatır. Belâ ve musibet zamanında tecellî-i ilâhî meydâna geldiği için kalb genişler. Bütün bunlardan dolayı en şiddetli meşakkat, peygamberler hakkında meydana gelmiştir. Onlarınkinden daha hafifi evliyâda görülür. Bu i'tibârla büyük zâtlar hep meşakkat ve sıkıntı çekmişlerdir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) kendisine çok eziyet ve sıkıntı veren kavmi hakkında; **"İlâhî! Kavmime hidâyet eyle. Çünkü onlar bilmiyorlar"** buyurarak hidâyetleri için duâ ettiler." İsmâil Hakkı Bursavi buyurdu ki: "Evliyâyı inkâr etmeyip, muhabbet beslemek lâzımdır. Çünkü hadîs-i şerîfte; **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyuruldu. Kıyâmet günü bu büyükler sevdiklerine şefaat edeceklerinden, onları sevmemek uygun değildir. Onlara düşman olmak insanın helakine sebeb olur."

"Kelime-i tevhîd ile zikr etmenin faydası: Kelime-i tevhîd; söyliyenin korkusunu ve hayalindeki düşünceleri giderir. Allahü teâlânın diğer isimleri ile yapılan zikrde hayâle gelen düşünceler tamamen gitmez. Hayâl galip olup, talebe, bir makamın sahibi oldum sanır. Hâlbuki, kavuştuğu makam hayâlidir. Makam, kalbi ve aynî değildir. Ben böyle iddiacılarla karşılaştım, Bunlardan ba'zısı; "Ben hergece mi'râc ederim" diye iddia ederdi. Ba'zıları da; "Bana günah zarar vermez" diyerek, bozuk i'tikâdda idi. Bu düşünceleri hayâlden gelme idi. Bu ise mekr-i ilâhidir, ya'nî Allahü teâlânın aldatarak, ni'met şeklinde gösterdiği musibetlerdir. Evliyâdan Ebû Ali Rodbârî'den; "Bir kimse günah işler ve; "Bana helâldir. Çünkü ben öyle bir dereceye yükseldim ki, günahlar bana zarar vermez bana te'sîr etmez" derse, bu kimse hakkında ne dersiniz?" diye sorulunca, cevaben; "Öyle bir makama kavuştuğunu söyleyen, kavuştu fakat Cehenneme kavuştu. Yoksa Cennete ve Hakka kavuşmadı. Çünkü, haram olan şeylerin helâl olacağı makam yoktur. Haram olan, her makamda haramdır. Her âlim kendi makamına uygun amel işler. Yükselmeye mâni olan işlerin yanına uğramazlar. İşte bir asırdır âlemde hak ve doğru sûretinde, bâtıl olan işleri yapanlar meşhûr oldu" buyurdu.

"Ma'lûm ola ki, Muhammed aleyhisselâmın yoluna girene farz olan, Allahü teâlâdan başka olan şeyleri kalbinden çıkarmaktır. Mesela; bir kimse bir iş için sefere çıktığında, önce vatanını, hısım ve akrabasını terk edip yola devam eder. Eğer kalbinde vatanının, hısım ve akrabasının sevgisi var ve fazla ise sefere rahat rahat gidemez.

Belki yola da çıkamaz. Bir peygamber (a.s.) gazâya çıkarken, bir işle uğraşan kimseyi gazâya götürmedi. Meşhûr sözdür ki; "Bir evde iki sarıklı olmaz!" Çünkü herbiri bir tarafa çeker. Evin huzûrunun bozulmasına sebeb olur. Nefs ve şeytan kalbe vesvese verince, insanın zâhiri de bozulur ve kötü işler yapmaya başlar. Namazın fâidesine inancı az olan kimse, kaç rek'at kıldığını şaşırır. Ekseriya dini mes'elelerde yanılır. Çünkü kalbi elinde değildir.

Böyle kimselerin zâhirleri de harabdır. Onun için sûretten hakîkate istidlal et. Arkadaşlarından ayrılma, yoksa yolda kalırsın veya dalâlete saparsın! Topluluktan ayrılan helak olur. Tek olarak yola çıkma. Çünkü şeytan arkadaşın olur. Yolun başlangıcında olanlar a'mâ gibidir önünü göremez. Her an bir tehlike ile karşı karşıyadır. Kendisine yol gösterecek birine ihtiyâcı olduğu gibi, tasavvuf yoluna yeni girenin de yol göstericiye o kadar ihtiyâcı vardır.

Gel beri feyz-i ferâvanla (aşırı feyzle) umman olalım,
Dökelim kanlı yaşı inci ile mercan olalım,

Dîde-i sırrımıza sürme, cilayı çekelim,
Açalım gözümüzü şâhid-i Rahmân olalım.

İbn-i Edhem gibi derviş olup âlemde,
Sûreta merd kedâ, ma'nâda sultan olalım,

Maksat menzile ulaşmak ise eğer,
Bırakalım başka yolu, pîr-i virdden olalım.

Mâsivâdan (Allahü teâlâdan başka şeyler) kurtulmak kesin olarak onlardan alâkayı kesmekle olur. Mâsivâdan ilgiyi kesmek çok zor olduğu için, ekseri âlimler inzivâya çekilerek, insanlardan uzaklaşarak ve zühd (Harama düşme korkusu ile mübahların çoğunu terk) ile bunu sağladılar. Onun için Sadreddîn Konevî; "Görünüşte sultanlar gibi olalım. Fakat fakirler gibi yatıp kalkalım. Büyüklerin çoğu böyle idi. Biz dünyâ malını kazığa bağlarız, yoksa kalbimize bağlamayız" buyurdu.

Kâmil bir hocanın elinde terbiye olunan bir insan, kısa bir süre içerisinde maksadına kavuşur. Bunun misali dağlardaki meyvalar ile bahçelerdeki meyvalardır. Ya'nî dağlardaki

ağaçların meyvaları terbiye ve bakım vasıtasıyla olmadığı için geç olgunlaşır ve tatlı olmazlar. Fakat bostanlarda bahçıvanların bakımıyla yetişen ağaçların meyvaları hem kısa zamanda olgunlaşır hem de çok lezzetli olur.”

Bursalı İsmâil Hakkı hazretlerinin yazmış olduğu şiirlerinden ve ilâhilerinden ba’zıları şunlardır:

Allah Diyelim

Zikr edelim hakkın güzel ismini,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!
Koymayalım dilimizden yâdını,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Hak dilinden zikr edelim her nefes,
Allah diyelim kırılınca bu nefes,
Mâsivâdan, çünkü Allah bize hayırlı,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Can ve teni burada koyup gidelim,
Sır ile Mevlâya mi’râc edelim.
Zikri yeter, gayri fikri nidelim,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Var iken gönülde bu endîşe,
Takmayalım adımızı dervişe,
Yetmez mi Hakka, ya bize bu pîşe,
Gelin Allah, Allah diyelim yâ hû!

Seherde

Seherlerde eser bâdı tecellî,
Uyan ey gözlerim vakti seherde.
Açılır gonce-i ihsânı külli,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

Tecellî bağına girmek dilersen,
Hakîkat güllerin dermek dilersen,
Cemâl-i Hazreti görmek dilersen,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

Hicâb-ı gafleti kaldır aradan,
Görürsün vechi bâki her aradan,
Uyursun sen, uyumaz ol yaradan,
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

Yuyanlar çeşm-i nerkisten bu hâbı,
Seher vakti görürler mehtabı,
Gözün aç hakkından işit hitabı.
Uyan ey gözlerim vakt-i seherde.

* * * *

Kargalar tuttu bu gülistanı,
Dinlemez kimse bülbülün sesini.

Var iken bağda diken ve çöpler,
Kim bilir kadrini gül ve çiçeğin.

Misk-i anber gelir mesame duhânı,
Var iken bunu neylesin halk ânı.

Kimi derviş, kimi şeyh geçinir,
Hani o hande Hâlid ve hânı?

Hakkıyla Hakka iltica eyle,
Bâz der çünkü bâb râ humânî.

İsmâil Hakkı Bursavî'nin 106 adet eseri vardır. Bunlardan altmış kadarı Türkçe olup, sâde bir üslûp ile yazmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tefsîr-i Rûh-ül-Beyân: Kur'ân-ı kerîmin tefsîridir, İsmâil Hakkı hazretleri bu tefsîrinde şöyle buyurur: "Ma'nevî pederim, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin delâleti ile, birgün rü'yâmda Resûlullah (s.a.v.) bana lütfedip arkamı sığadılar. Tatlı bir ifâde ile; "Ümmetim için bir tefsîr yaz" diye emir buyurdular. Bunun üzerine Allahü teâlâdan ve Resûlullahın (s.a.v.) rûhâniyetinden yardım isteyerek üç cildlik bir tefsîr yazdım." Bu tefsîr hem İstanbul'da hem de Mısır'da basılmıştır. Daha ziyâde bir va'z tefsîridir. 2- Şerh-i Muhammediyye (iki cild), 3- Şerh-i Mesnevî (iki cild), 4- Şerh-i Pendi Attâr, 5- Şerh-i Bostan, 6- Şerh-i Hadîs-i Erba'în, 7- Risale fî ilm-i Hadîs, 8- Kitâb-ül-Kebîr, 9- Kitâb-ün-netice, 10- Şerh-i Mukaddime fî ilm-i Nahv, 11- Şerh-i fıkh-ı Gîydânî, 12- Hüccet-ül-bâliga, 13- Kenz-i Mahfi, 14- Nakd-ül-hâl, 15-Risâlet-ül-câmi'a, 16- Risâle-i Verdiyye, 17- Şerh-i Şuab-il-Îmân, 18- Vesîlet-ül-merâm, 19- Şerh-ül-âdâb, 20- Kitâb-ül-envâr, 21- Sülûk-ül-mülûk, 22- Silsile-i nâme-i Celveti, 23- Kitâb-ül-mir'ât, 24-El-Vâridat-ül-kübrâ, 25- Hutab-ül-hutabâ, 26- Risâle-i Vahdet-i vücûd, 27-Şerhu salât-iş-Şifâ, 28- Esrâr-ül-hac, 29- Şerhu Dîbâce-i kasîde-i İbn-i Fârid, 30- Şerh-ül-mukrî el-Cezerî fî ilm-it-tecvid, 31- El-Vesâyâ fil-Uhûd, 32-Risâlet-ün-nesâyih, 33- Dîvân.

Kitâb-ül-hitâb adlı eserden bir bölüm:

"Bir kimse yapılması vâcib olanı yapmasa veya yapılmaması lâzım geleni yapsa, Allahü teâlânın ta'yin ettiği hududu aştığı için âsî ve günahkâr olur. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) ümmetinden sünnetini işlemediği için intikam almaz, ümmetinin cezalandırılmasını istemez. Allahü teâlânın emirleri ve yasakları böyle değildir. Allahü teâlânın, insanların aklının alamıyacağı emir ve yasakları çoktur. Bunlar, Allahü teâlânın mekridir. Bu mekrden kurtulmak için Resûlullahdan (s.a.v.) gelen emir ve yasaklara uymak lâzımdır. Onun için Cüneyd-i Bağdadî (r.aleyh); "Kitâb ve sünnet, İslâmiyet terazisinin iki kefesidir" buyurdu.

Her insanın yanında bir melek bir de şeytan bulunur. Hayırlı düşünce ve ilhamlar melektendir. Kalbe gelen düşünceler dine muhalif ise, şeytanın iğvasından kalbe üfürdüğü vesveselerindendir. Melekler helâl yola da'vet eder, mübaha da'vet etmez. Şeytan ise harama da da'vet ettiği gibi mübaha da da'vet eder. Çünkü mübah sebebiyle hile yaparak, günah işletmeğe sevk eder."

Rûh-ül-Beyân tefsîrinden ba'zı bölümler:

"Allahü teâlâ, Adem aleyhisselâmı yarattığı zaman, Cebrâil aleyhisselâmı ona şu üç hediye ile gönderdi: Akıl, ilim, haya. Cebrâil aleyhisselâm, Hazreti Adem'e (a.s.); "Ey Âdem! Bu üç hediyeden dilediğini seç" dedi. Âdem aleyhisselâm aklı seçti. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselâm, ilim ve hayaya yerlerine dönmelerini işâret etti. İlim ve haya; "Biz âlem-i ervahta birdik. Âlem-i ecsâdda (cesetler âlemi) birbirimizden ayrılmamıza asla râzı olmayız. Akıl nerede olursa biz ona tâbi olarak onunla beraber oluruz" deyince, Cebrâil aleyhisselâm; "Yerleşin" emrini verdi. Akıl dimağa, ilim kalbe, haya göze yerleşti."

İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Birgün Resûlullah efendimiz (s.a.v.) mescidden çıkıp şeytanla kanlaşınca; **"Seni benim mescidimin kapısına kim getirdi?"** diye sordu. Şeytan; "Allah getirdi" dedi. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Niçin getirdi?"** diye sorunca, şeytan; "İstediğini bana sorman için" dedi. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Ey mel'ûn! Ümmetimi cemâat ile**

namaz kılmaktan neden menediyorsun?" diye suâl etti. Şeytan; "Yâ Muhammed (s.a.v.)! Ümmetin cemâatle namaza başladığı zaman, beni şiddetli bir sıtma tutuyor. Onlar namazlarını bitirip dağılıncaya kadar benden çıkmıyor" dedi. Server-i âlem (s.a.v.); **"Ey mel'ûn! Ümmetimi ilim öğrenmekten ve duâdan niçin menediyorsun?"** diye sordu. Şeytan; "Yâ Muhammed (s.a.v.)! Ümmetin duâ ettiği zaman ben kör ve sağır oluyorum. Onlar dağılıncaya kadar bu hâl benden gitmiyor" dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ey mel'ûn! Ümmetimi niçin Kur'ân-ı kerîm okumaktan alıkoyuyorsun?"** diye suâl edince, şeytan; "Yâ Muhammed (s.a.v.) Ümmetin Kur'an-ı kerîm okumaya başlayınca ben kurşun gibi eriyorum" dedi. Son olarak Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ey mel'ûn! Ümmetimi niçin cihâd etmekten alıkoyuyorsun?"** diye suâl buyurdu. Seytan; "Yâ Muhammed (s.a.v.)! Ümmetin cihâd için sefere çıktığı zaman, ayaklarıma bukağı vuruluyor. Onlar dönünceye kadar bukağı ayaklarımda kalıyor. Onlar hacca gittikleri zaman zincirlerle bağlanıyorum. Onlar sadaka vermeğe niyet ettiklerinde, başıma bıçaklar konuyor. O bıçaklar beni kesiyor" dedi."

Şöyle anlatılır: Vaktiyle bir velî, hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitmeye niyet etti. Henüz akıl baliğ olmayan erkek evlâdı ona; "Babacığım nereye gidiyorsun?" diye sordu. Velî; "Beytullaha gidiyorum" dedi. Çocuk o evi gören, evin sahibini de görür sanarak, babasına; "Ey Baba! Beni niçin götürmüyorsun?" deyince, babası; "Oğlum sen hacla mükellef değilsin" dedi. Çocuk ağlayıp ısrar edince, velî zât çocuğunu da hacca götürdü. Mîkâta vardıklarında, ihrama girip, telbiyede bulundular. Harem-i şerîfe girince Beytullah göründü. Çocuk Kâ'be-i şerîfi görür görmez; "Allahü ekber" diyerek, orada rûhunu teslim etti. Babası bu durum karşısında hayretler içinde kaldı. Bu duruma çok üzüldü. Kâ'be-i şerîfden o anda şöyle bir nidâ geldi: "Sen beyti istedin, beyti buldun. Çocuk ise beytin sahibini istedi. O da Allahü teâlâyı buldu.

Allahü teâlânın velî kullarından birisi, İbn-i Sina'ya; "Ömrünü aklî ilimlerle bitirdin. Bununla hangi dereceye ulaştın" diye sordu. O da; "Günün saatlerinden bir vakit buldum ki, o vakitte demir hamur gibi olur" dedi velî zât; "O saati bana bildir" dedi. O vakit gelince İbn-i Sina, velî zâta haber verdi ve eline bir demir parçası alarak parmağını demire soktu. O vakit geçtikten sonra velî zât, İbn-i Sina'ya; "Biraz önce yaptığın gibi demire parmağını sokabilir misin?" dedi. İbn-i Sina; "Hayır! Çünkü o bu vaktin özelliklerindendir. Başka zaman yapılamaz" deyince, velî zât eline bir demir alıp, parmağını soktuktan sonra; "Akıllıya yakışan ömrünü fâni şeylerle harcamamaktır" dedi.

Bir zât, hacca giderken Ahmed-i Nâmıkî Câmî hazretlerinin sohbetlerine katıldı. O meclisin ma'nevî havasını teneffüs etti. Sohbet arasında Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin başının üzerinde kalkan gibi bir nûrun parladığını gördü. Ona olan sevgi ve bağlılığından hac için izin istedi. Ahmed-i Câmi, onun hacca gitmesine müsâade etti. O zât hac farizasını yerine getirdikten sonra tekrar Ahmed-i Nâmıkî Câmî'nin meclisine uğradı. Fakat, bu sefer hacca giderken gördüğü nûru göremedi. Ahmed-i Nâmıkî Câmî'den bunun sebebini sordu. O da; "Sen hacca gitmeden önce iltica ve acizlik içinde idin. Buraya gelip bu meclisden nasîblendin. Himmete kavuştun. Şimdi ise hac farizasını îfa ettikten sonra hacı ünvanını aldın. Bu durum seni gurûrlandırdı. Kendine bir mertebe verdiğin için, bu hâl seni önce kavuşmuş olduğun ma'nevî dereceden düşürdü. Bu yüzden de o nûru göremez oldun" buyurdu.

Şöyle nakledilir: Îsâ aleyhisselâm, birgün bir yahudi ile beraber yolculuğa çıkmıştı. Yanında üç tane çörek bulunuyordu. Çörekleri yahudiye vererek; "Bunları muhafaza et" dedi. Bir süre sonra yahudi çöreğin birisini yedi. Îsâ aleyhisselâm; "Üçüncüsü nerede?" deyince, yahudi; "İki

tane idi" dedi. Yollarına devam ettiler. Yahudi Îsâ aleyhisselâmın mu'cizelerini gördüğü hâlde, suçunu i'tirâf etmedi. Böyle yürürken yolda üç altın dolu kaba rastladılar. Yahudi; "Yâ Îsâ! Bunları paylaştır" dedi. Îsâ aleyhisselâm; "Biri benim, biri senin diğeri de çöreği yiyenin" dedi. Yahudi sevinerek; "Üçüncü çöreği ben yedim" dedi. Îsâ aleyhisselâm; "Ey yahudi! Benim yanımdan ayrıl. Sen Allahü teâlânın kudretini gördüğün hâlde, üçüncü çöreği yediğini söylemedin de, şimdi dünyâ malından olan altın dolu kapları görünce, onlara sahip olabilmek için söyledin" dedi. Altın dolu kapların hepsini yahudinin yanında bırakarak, oradan ayrıldı. Bir süre sonra üç hırsız gelip yahudiyi öldürerek elinden altın kaplarını aldılar. Yemek getirmek için içlerinden birini gönderdiler. Kalan ikisi aralarında anlaşarak; "Giden arkadaşımızı gelince öldürelim" diye karar verdiler. Yemek getirmeye giden de, onları öldürmek ve altın kaplarına sahip olmak için yemeğin içine zehir koydu. Yemeği arkadaşlarına götürünce, diğerleri bir ufak münâkaşa sonunda onu öldürdüler. Diğer ikisi de gelen zehirli yemeği yeyince biraz sonra zehirlenerek öldüler. Îsâ aleyhisselâm dönerken, yahudiyi ve o üç kişiyi ölü olarak görünce hayretler içinde kaldı. Cebrâil aleyhisselâm gelerek ona durumu olduğu gibi anlattı.

Akıllı insana yakışan, dünyâ malının çokluğu ile gurûrlanmamak ve dünyâ malını toplamak için fazla çalışmamaktır. Dünyâ âhıretin tarlasıdır. Âhıret yolculuğuna hazırlanmak için sâlih amel işlemelidir. Dünyâ malının çokluğu ile gurûrlanmak, fakirleri hor ve hakîr görmek ve onlarla alay etmek zenginlere hiç yakışmaz. Zîrâ bu sıfat, kâfirlerin sıfatlarındandır.

Şöyle anlatılır: Hasen-i Basrî, hacca giderken, yolda devesini kaybetti. Devesini ararken bir çocukla karşılaştı. Çocuğa devesini görüp görmediğini sordu. Çocuk da devenin olduğu yeri, ona ta'rîf etti. Hasen-i Basrî deveyi bulunca çocuk ona; "Yâ Şeyh! Sen ne yiyip, ne giyersin?" diye sordu. Hasen-i Basrî de; "Şehvetimi kırmak için arpa ekmeği yiyorum. Nefisimi zelîl etmek ve gurûrumu kırmak için de yün giyiyorum" dedi. Çocuk; "Helâl olduktan sonra istediğini ye ve dilediğini giy" dedi ve tekrar sordu: "Ey Şeyh! Nerede kalıyorsun?" Hasen-i Basrî de; "Kamış evde kalıyorum" diye cevap verince çocuk; "Kendine zulm etme, istediğin evde kal" dedi. Hasen-i Basrî; "Sen çocuk olmasaydın bütün konuştuklarını senden alırdım" dedi. Çocuk gülümsiyerek; "Seni gâfil görüyorum. Zîrâ sana dünyâdan haber verdim, kabûl ettin. Dinden haber verecektim, sözlerimi kabûl etmedin. Şimdi evine dön ve kendini ibâdete ver. Ma'nen yüksel, hac farîzasını yerine getirmek için kendini hazırla. Şimdilik sana hac yoktur" dedi.

Mâlik bin Dinar şöyle anlatır: "Birgün, toprakla oynayıp ba'zan gülen ba'zan ağlayan bir çocuğa rastladım, önce çocuğa selâm vermek istedim. Fakat kibirden selâm vermedim. Hemen nefsime; "Ey nefs! Resûl-i ekrem (s.a.v.) büyüklere de küçüklere de selâm verirdi" diyerek çocuğa selâm verdim. Çocuk; "Ve aleykümselâm ve rahmetullâhi ve berakâtühû yâ Mâlik bin Dinar" diye cevap verdi. Hayret içinde kalarak çocuğa; "Sen beni hiç görmediğin hâlde nasıl tanıdın?" diye sordum. Çocuk; "Âlem-i melekûtta benim rûhumla senin rûhun karşılaştı. Bizi Allahü teâlâ karşılaştırdı" dedi. Çocuğa; "Akıl ile nefs arasında ne fark var?" diye sorunca, çocuk; "Nefisin seni selâmdan men etti. Aklın ise seni selâm vermeğe teşvik etti" diye cevap verdi. "Sen neden toprakla oynuyorsun?" diye sordum. Çocuk; "Topraktan yaratıldık, yine toprağa karışacağız" dedi. Ben yine; "Seni ba'zan ağlarken ba'zan gülerken görüyorum. Sebebi nedir acaba?" diye sordum. "Rabbimin azâbını hatırladığım zaman ağlıyorum. Rahmetini hatırladığım zaman ise tebessüm ediyorum" dedi. "Ey oğul! Senin hangi günâhın var ki ağlıyorsun?" diye sorunca, çocuk; "Yâ Mâlik! Bunu söyleme. Zîrâ ben anamdan; küçük odun olmadan, büyüklerin tutuşmadığını gördüm" diye cevap verdi."

Şöyle rivâyet edilir: Hazreti Îsâ (a.s.) yolculuk esnasında, bir dağ başında Allahü teâlâya ibâdet eden birine rastladı. Onun yanında içmek ve temizlik yapmak için bir pınar ve bakla yetiştirilen bir bahçe vardı. Îsâ aleyhisselâm o zâta selâm verdi. O zât da selâma mukâbelede bulundu. Îsâ aleyhisselâm; "Ne zamandan beri burada Allahü teâlâya ibâdet ediyorsun?" diye sordu. O zât; "Seksen seneden beri Allahü teâlâya ibâdet ediyorum. Şimdiye kadar Allahü teâlâdan bir dilekte bulundum. Allahü teâlâ dileğimi vermedi" dedi. Îsâ aleyhisselâm o dileğin ne olduğunu sorunca, o zât; "Allahü teâlâdan ma'rifet ve muhabbetinden bir zerre kalbime koymasını istiyorum. Fakat duâmı kabûl buyurmadı. Sen O'nun peygamberisin. Bu dileğimi bana vermesi için Hak teâlâdan ister misin?" deyince, Îsâ aleyhisselâm pınardan abdest alıp iki rek'at namaz kıldı. Allahü teâlâdan o zâtın dileğini yerine getirmesini niyaz etti. Sonra yoluna devam edip gitti. Geri dönerken yine o zâtın bulunduğu yere uğradı. Pınarın kaybolmuş, bahçenin de talan olmuş olduğunu gördü. Bu durum karşısında; "Yâ Rabbî! Ben, bu zât için senden ma'rifet ve muhabbet istedim. Sen ise rûhunu kabzettin. Bunun hikmeti nedir acaba?" diye niyazda bulundu. Allahü teâlâ şöyle vahyetti: "Yâ Îsâ! Sen bilmiyor musun ki, benim ma'rifet ve muhabbetim dünyânın harab olmasındadır. Beni bilen, beni seven hiçbir yerde yerleşmez ve oturmaz." Yâ Îsâ! Onu görmek istersen şu vadidedir. Git onun durumunu gör." Îsâ aleyhisselâm gidip onu orada gördü. Abid hiçbir şeyden habersiz, mecnûn olmuş bir hâlde idi. Îsâ aleyhisselâm seslendiği hâlde işitmedi. O zaman Allahü teâlâ; "Yâ Îsâ! izzet ve celâlim hakkı için onu kılıçla kessen duymayacaktır. Zîrâ ben onun kalbine ma'rifet ve muhabbetimi yerleştirdim. Yerleştirdiğim o ma'rifet ve muhabbetim zerreden daha azdır. Onu biraz arttırsaydım o yer ile gök arasında mest olup dolaşırdı" diye vahy etti.

Şöyle anlatılır: "Ebû Mansur bin Zâkir, sâlih ve zâhid bir zât idi. Vefâtı yaklaştığı zaman çok ağladı. "Ölüm ânında niçin ağlıyorsun?" diye sorulduğunda; "Hiç gitmediğim bir yola gideceğim için ağlıyorum" diye cevap verdi. Vefât ettikten dört gün sonra oğlu, Ebû Mansur bin Zâkir'i rü'yâsında gördü ve; "Ey Babacığım! "Allahü teâlâ sana nasıl muâmelede bulundu?" diye sordu. "Ey oğlum! Burada işler zannettiğinden çok daha zor. Rabbim bana; "Ey Mansur! Ben sana yetmiş senelik ömür verdim. Bugün buraya hangi amelin ile geldin?" diye suâl etti. Ben; "Otuz hac ile geldim yâ Rabbî!" dedim. Hak teâlâ; "Onları kabûl etmedim" buyurdu. Ben; "Kendi ellerimle muhtaçlara kırkbin dirhemi sadaka olarak dağıttım" dedim. Allahü teâlâ; "Onları da kabûl etmedim" buyurdu. Ben; "Yâ İlâhî! Kırk harbe katıldım" dedim. Hak teâlâ; "Onları da kabûl etmedim" buyurdu. Ben; "O zaman ben muhakkak helak oldum yâ Rabbî" dedim. Allahü teâlâ; "Bu gibi şeylere bakarak azâb etmek keremimden değildir. Yâ Ebâ Mansur! Hatırlamıyor musun, falan gün müslümanların ayağı kaymasın diye yoldan küçük bir taş parçasını kaldırmıştın. İşte bunun için sana acıdım. Zîrâ ben iyilik yapanların iyiliklerini asla zayi etmem" buyurdu" dedi."

Ka'b-ül-Ahbâr şöyle anlatır. "Nûh aleyhisselâmın vefâtı yaklaştığı zaman, oğullarından Şam'ı çağırarak, ona şöyle vasıyyette bulundu: "Sana iki şeyi yapmanı, iki şeyi de yapmamanı vasıyyet ediyorum. Vasıyyetimin ilki; "La ilahe illallah" kelimesidir. Zîrâ o yedi kat semâyı aşar. Ona hiçbir şey perde olamaz. Yer ve gökler ve onların içindekilerin hepsi terazinin bir kefesine Kelime-i tevhîd de diğer kefesine konmuş olsa idiz Kelime-i tevhîd ağır gelirdi. İkincisi ise; "Sübhânallahi vel hamdülillahi" kelimesini çok söylemendir. Zîrâ o bütün sevâbları içinde toplar. Yapmanı istemediğim şeylerin ilki; "Allahü teâlâya şirk koşmak, ikincisi ise; "Allahü teâlâdan başkasına güvenip dayanmaktır."

Şöyle nakledilir: "Fudayl bin Iyâd, talebelerinden birinin vefâtı yaklaşınca, onun yanına giderek, Yâsîn-i şerîf okumaya başladı. Talebe; "Ey Hocam! Bunu bana okuma" deyince, Fudayl

bin Iyâd sustu. Sonra o talebeye Kelime-i tevhîdi telkin etti. Talebe; "Ben o mübârek sözü söyliyemiyorum. Çünkü ondan beriyim" diyerek vefât etti. Fudayl bin Iyâd evine dönerek, evden çıkmaksızın kırk gün ağladı.

Sonra rü'yâsında onu Cehenneme götürürlerken gördü ve sordu: "Ey Oğul! Sen talebelerimin en iyilerindendin. Neden Allahü teâlâ senden ma'rifet nûrunu aldı?" Talebe; "Üç şey sebebiyle Allahü teâlâ benden ma'rifet nûrunu aldı. 1- Nemime: Çünkü ben size başka, arkadaşlarıma başka söylerdim. 2- Hased: Ben arkadaşlarıma hased ederdim. 3- İçki: Bir defasında hastalanmıştım. Hastalığımı tedâvi ettirmek için hekime gittim. Hekim bana; "Her sene bir kadeh şarap içeceksin, yoksa iyi olmazsın" dediği için şarap içiyordum" dedi."

"Sehl bin Abdullah'a biri gelip; "Evime hırsız girdi. Eşyalarımı çaldı" diye şikâyette bulununca; "Sen, Allahü teâlâya şükr et. Şayet hırsız olan İblîs, kalbine girip îmânını çalsaydı, o zaman ne yapacaktın" buyurdu.

"Ebû Ca'fer Bağdadî buyurdu ki: "Altı haslet, altı kişiye yakışmaz: 1-Tamah, âlimlere yakışmaz, 2- Acelecilik, âmirlere yakışmaz, 3- Cimrilik, zenginlere yakışmaz, 4- Kibir, fakirlere yakışmaz, 5- Hafiflik, ihtiyârlara yakışmaz, 6- İnsanları kötülemek, asâletli ve neseb sahibi olanlara yakışmaz."

"Şöyle rivâyet edilir: "Şeytan, Yahyâ aleyhisselâma gelip; "Sana nasihat etmek istiyorum" dedi. Yahyâ aleyhisselâm; "Yalan söylüyorsun. Sen bana nasihat edemezsin. Sen bana âdemoğlundan haber ver" deyince, şeytân; "Onlar bize göre üç sınıftırlar. Birinci sınıf: Bize göre sınıfların en zorlusudurlar. Biz ona gidip vesvese veririz, onun yanından kandırdık diye ayrılırız. Sonra o tövbe ve istiğfarla Allahü teâlâya sığınır ve ona yaptırmağa çalıştığımız günahı işlemez. Onun yanına vardığımız zaman onu hep tövbe ve istiğfar yaparken buluruz. Biz ona ne günah işletebiliyoruz ne de ondan ümid kesiyoruz. Biz ondan dolayı büyük bir sıkıntı içindeyiz, ikinci sınıf: Bu sınıftaki insanlar bizim elimizdedir. Çocukların elinde, birbirlerine atıp oynadıkları top gibidir. Her türlü isteğimizi onlara yaptırırız. Üçüncü sınıf: Senin gibi peygamberlerdir. Onlara hiçbir günah işletmeye bizim gücümüz yetmez" dedi.

Mensûr bin Ammâr (r.aleyh) anlatır: "Beni, Allah rızâsı için ziyâret eden, ibâdeti, teheccüd namazı ve göz yaşları çok olan bir kardeşim vardı. Birgün onu göremeyince sordum. Hasta olduğunu söylediler. Ben de ziyâret etmek için evine gittim. Evin ortasında onu, dudakları şişmiş, yüzü simsiyah, gözleri masmavi olmuş bir hâlde yatarken gördüm. "Ey kardeşim! Kelime-i tevhîdi çok söyle" dediğim zaman, gözlerini açıp gadabla bana baktı. "Eğer bu mübârek sözü söylemezsen seni yıkamam, kefenlemem ve senin namazını da kılmam" dedim. O da; "Ey kardeşim Mansûr! O kelime ile arama bir perde çekildi" dedi. Ben; "La havle velâ kuvvete illâ billâhil aliyyil azîm de! Senin kıldığın namazların, tuttuğun oruçların ve ibâdetin nerede?" diye sorduğum zaman; "Ey kardeşim! Bunların hepsi Allahü teâlâdan başkası için yapılmıştır. Ben bunları, yaptı desinler diye yapmıştım" dedi." Vehb bin Münebbih şöyle anlatır: "Şeytan, İsrâiloğullarından bir âbidi, şehvet, gadab ve birçok yollarla kandırmaya çalıştı. Başaramayınca korkutmak istedi. Âbid birgün kırlık bir yere gidip, Allahü teâlâya ibâdet etmeye başlayınca, şeytan yılan sûretinde gelerek onun bacaklarına sarıldı ve bedenine çıkarak başına kadar ulaştı. Secde edeceği sırada hemen secde yerine dolandı. O zât yılanı bir kenara iterek, secde etti. Namazı bittikten sonra, şeytan, âbidin yanına gelerek: "Seni kandırmak için ne kadar çalıştımsa, sana günah işletmeye muvaffak olamadım. Şimdi sana arkadaş olmak istiyorum. Bundan sonra seni kandırmaya çalışmayacağım" deyince, âbid; "Senin arkadaşlığına ihtiyâcım yoktur" dedi.

Şeytan; "Ademoğlunu ne ile yoldan çıkarırım onu sormuyor musun?" deyince; "Evet soruyorum" dedi. Şeytan da; "Cimrilik, hiddet ve sarhoşlukla yoldan çıkarırım" dedi"

Şöyle anlatılır: "Vaktiyle büyüklerden bir zât, şeytanı vücûdu zayıflamış, rengi sararmış, ağlarken gördü. O zât; "Senin vücûdunu zayıflatan şey nedir?" diye sorunca; "Allah yolunda koşan at kişnemeleridir. Benim yolumda koşsalardı, benim için daha sevimli olurdu" dedi. O zât yine; "Senin rengini değiştiren şey nedir? diye sordu. Şeytan; "Müslümanların, Allahü teâlâya itaat üzerine birbirlerine yardım etmeleridir. Onlar eğer isyan üzere birbirlerine yardım etselerdi, benim için daha sevimli olurdu" dedi. O zât; "Seni ağlatan, seni böyle üzen şey nedir?" diye sorunca, şeytan; "Hacıların ticari bir gaye ile değil de, yalnız Allahü teâlânın rızâsını ümîd etmek gayesi ile Kâ'be'ye haccetmeye gitmeleridir. Ben onların bu yüzden haclarının kabûl olacağından korkuyorum, işte bu beni çok üzüyor, onun için gözlerimden yaşlar akıyor" dedi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 266

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 219

3) Kitâb-ı Silsile-i İsmâil Hakkı sh. 105

4) Pendi Attâr Şerhi mukaddimesi

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 37

6) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 950

7) Münşeât-i Azîziyye sh. 288

8) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 28

9) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1026

10) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 226

11) Tefsir-i Ruh-ül-Beyân

12) Kitâb-ül-hitâb

13) Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye sh. 173

İSMÂİL MEHÂSİNÎ

Şam'da yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, İsmâil bin Tâcüddîn bin Ahmed el-Mehâsinî ed-Dımeşki olup, Şam'daki meşhûr Emeviyye Câmii'nin İmâmı ve hatîbi idi. Mehâsinî nisbetiyle meşhûrdur. 1020 (m. 1611) senesinden sonra Dımeşk'da doğdu. 1102 (m. 1691) senesi Cemâzil-âhır ayının onaltısında Perşembe gecesi orada vefât etti. Bâb-üs-sagîr kabristanında medfûndur.

İsmâil Mehâsini'nin babası ticâret ile meşgûl olup, Şam'ın önde gelen tüccârlarından idi. İlk zamanlarında o da babası gibi ticâretle uğraştı. Çok mal ve servet sahibi oldu ise de daha sonra ilim tahsiline yöneldi. Ramazan el-Akkâri gibi meşhûr âlimlerden ilim öğrendi. Âlim aramak ve ilim öğrenmek husûsunda arkadaşı, Ramazan el-Atifî idi. Uzun müddet beraber ilim tahsil ettiler. Mehâsini'nin derecesi yükselip, ilimde çok üstün mertebeler elde edince, daha önce beraber ilim tahsil ettiği Ramazan el-Atifi, ömrünün sonunda onun huzûruna gelerek, derslerinde bulunmuş ve Sahîh-i Buhârî okumuştur.

İsmâil Mehâsini, Emeviyye Câmii'nin imamlık ve hatîblik vazîfesini yürütürken, bir taraftan da orada ders verirdi. Cevheriyye ve başka medreselerde talebe yetiştirdi. O zamanda bulunan ilim ve fazilet sahiplerinin meşhûrlarından, önde gelenlerinden idi. Seyyid Muhammed bin Aclûn,

Selîmiyye Medresesi müderrisi iken 1096 (m. 1685) senesinde vefât edince, Şam kadısı Seyyid Mustafa Üsküdari Efendi, Selîmiyye müderrisliğine Mehâsini'yi ta'yin etti. Onun bu ta'yini hilâfet merkezi olan İstanbul'dan yapılmış ve o medresede, Kâdı Beydâvi tefsîrini Tâhâ sûresinin başından i'tibâren okutmaya başlaması için Şam kadısı Mustafa Efendi'ye ferman gelmişti. Mehâsini burada Beydâvî tefsîrini okuturken, oğlu Süleymân Mehâsinî de babasının mu'îdi, yardımcısı idi. Dersi o tekrar ederdi.

Yine aynı şekilde 1085 (m. 1674) senesinde Dımeşk'da Nakib-ül-eşrâf olarak vazîfe yapan İbn-i Hamza ismiyle meşhûr Seyyid Muhammed bin Kemâleddîn el-Hüseyni vefât edince, ondan boşalan Takviyye Medresesi müderrisliğine, o zamanki Şam kadısı Molla Osman er-Rûmi, İsmâil Mehâsini'yi ta'yin etti. Burada da bir müddet vazîfe yapıp, çok talebe yetiştirdi.

İsmâil Mehâsini ilim ve fazilette çok yüksek idi. Bunun için kendisine, "Şeyh-ül-İmâm" denilmiştir.

---

1) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 250

2) El-A'lâm cild-1, sh. 311

KÂDI-ZÂDE

Anadolu'da yaşayan Osmanlı âlimlerinden. İsmi Ahmed Emîn bin Abdullah olup, 1133 (m. 1720) târihinde doğdu. 1197 (m. 1783) senesinde de vefât etti. "Birgivî Vasıyyetnamesi"ni şerh etti. "Birgivî şerhi" ismiyle meşhûr "Ferâid-ül-Fevâid fî beyân-il-Akâid" kitabını yazdı. İkisi de çok kıymetli kitaplardır.

Ahmed Emîn bin Abdullah, Birgivî Vasiyyetnamesi isimli kitabın şerhinde; "Meyyit için iskat" bahsinde buyuruyor ki:

İskatta bulunan fakirlerin nisaba mâlik olmaması şartdır. Meyyitin akrabasından olsa caizdir. Fakire verirken; "Falancanın şu kadar namazının İskatı için, şunu sana verdim" demesi lâzımdır. Fakir de; "Kabûl etdim" demelidir ve altınları alınca, kendinin mülkü olduğunu bilmesi şarttır. Bilmezse, önceden öğretmelidir. Bu fakir de lütf edip, kendi isteği ile; "Falancanın namazının iskatı için, bedel olarak şunu sana verdim" diyerek başka fakire verir. O fakir de, eline alıp "Kabûl etdim" demelidir. Alınca, kendi mülkü olduğunu bilmelidir. Emânet, ödünç gibi alırsa devr kabûl olmaz. Bu ikinci fakir de; "Aldım, kabûl etdim" dedikden sonra; "Ol vech ile sana verdim" diyerek üçüncü fakire verir. Böylece namaz, oruç, zekât, kurban, sadaka-i fıtr, adak ve kul hakları, hayvan hakları için devr yapmalıdır. Fâsid ve bâtıl alış-veriş de, kul hakları içindedir. Yemîn ve oruç keflaretleri için devr yapmak caiz değildir.

Ondan sonra, altınlar hangi fakirde kalırsa, lütfedip, arzusu ve rızâsı ile, velîye hediye eder. Velî alıp, kabûl etdim der. Eğer, hediye etmezse, kendi malıdır, zor ile alınmaz. Velî bir miktar altım veya kâğıd para veya meyyitin eşyasından bu fakirlere verip, bu sadaka sevâbını da meyyitin rûhuna hediye eder. Borcu olan fakir ve baliğ olmamış çocuk devr yapmağa katılmamalıdır. Çünkü, borçlunun, eline geçen altınlar ile borcunu ödemesi farzdır. Bu farzı yapmayıp, altınları meyyitin keffâreti için yanındaki fakire hediye etmesi caiz olmaz. Devr kabûl olur ise de, kendisi hiç sevâb kazanamaz. Hattâ günaha girer.

Aynı kitabın kıyâmet alâmetleri kısmında buyuruluyor ki: Kıyâmet alâmetleri çokdur. Niceleri görünmüştür. Allahü teâlânın yardımı ile birkaç tanesini bildirelim. Böylece öğrenilmiş, dünyâ hâli ve insanların durumu anlaşılmış olur.

Allahü teâlâ Enbiyâ sûresinin 1. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruyor ki: **"İnsanların hesabları yaklaştı, hâlbuki onlar gaflet içinde olduğundan nasihat ve tâatten kaçınıyorlar."** İmâm-ı Buhârî İbn-i Ömer'den "radıyallahü anhümâ" bildirir Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Geçmiş ümmetlerin zamanlarına kıyas ile sizin zamanınız, ikindi vaktinden akşama kadar olan vakit gibidir."** Meselâ bütün ümmetlerin ömrü bir gün farz olunsa, ikindi zamanına kadar diğer ümmetlerin zamanları idi. İkindiden akşama kadar ümmet-i Muhammed'in zamanıdır. Akşam vakti kıyâmetin başlangıcıdır. Ertesi sabah kabirden kalkmanın evvelidir.

Kıyâmetin yaklaştığına delîl çokdur. Ba'zıları şunlardır: Cahillik çok olup, ilim az olmak. Câhiller başa geçip, cahillikleri ile insanlara hükmetmek. Hâkimlik, müderrislik ve müftîlik gibi emânetler sahiblerine verilmemek. Âlimlerde zulüm ve fısk olup, ibâdet edenler câhil olmak. Zararından kurtulmak için, insanlara ikram olunmak. Erkek, karısına uyup, anasına-babasına muhalefet ve isyan etmek. Sonra gelenler, önce gelmiş olanlara câhil ve bir şey bilmezlerdi, demek. Emîn, güvenilecek kimseler azalıp, filân mahallede bir emîn kimse var imiş diye söylemek. Filân kimse akıllı ve nâzik kimsedir dediklerinde, aslında o kimsede zerre kadar îmân bulunmamak. Bid'atler çıkıp, sünnet terk olunmak, insanlarda sevgi kalmamak. Doğru söyleyene insanlar kızıp, onu başlarından koğmağa, işinden ayırmaya çalışmak. Gençler fâsık olup, kadınlar işi azıtmak. Emr-i ma'rûf ve nehy-i münker terk olunup, günahla emir olunup, iyilikten nehyolunmak. Dîne âit işler ayıp sayılıp terk olunmak. Günah olan şeyler yapılıp âdet olmak. Âlimleri bırakıp, câhillere uymak.

Âhıret yolundakilere vasıyyet: Burada çok önemli vasıyyetler anlatılır. Şüphesiz hepimiz bu dünyâda misâfiriz. Yolcuyuz, geldik gidiyoruz. Herkes bilir ki, yolcunun azığa ihtiyâcı herkesten daha fazladır. Âhırete âit azık, insan için en önemli maksattır. Çünkü gereği ile amel etmek, bütün müslümanlar için, en önemli ve en lüzumlu şeydir. Kardeşlerime ve evlâdıma, eshâbıma ve bütün müslümanlara vasıyyetim ve nasihatim, Allahü teâlânın emrettiği şeyleri yapsınlar. Üzerlerine farz veya vâcib olanları, uğraşıp yerine getirsinler. Kazaya kalmış namazlarını kılsınlar.

İlmihâlini öğrenmek herkese farz-ı ayndır. Çalışıp bunları öğrenmelidir. Öğrendikleri ile amel etmelidir. Ehl-i sünnet mezhebini ve i'tikâd bilgilerini ehlinden öğrenip i'tikâd etmek, îmânı olan herkese farzdır. Bu ilmi öğrenmelidir. Câhil kalmamalıdır. Çünkü dînin emirlerine uymayan i'tikâdın zararı büyüktür. Özellikle zamanımızda bid'atler yayıldı. Ehl-i sünnet i'tikâdını bilenler azaldı. Cahillik bütün dünyâyı kapladı.

Ehl-i sünnete uygun i'tikâd ettikten sonra, kötü huy ve ahlâklardan sakınacak kadar ilmi, güzel ahlâk ile ahlâklanacak kadar bilgisi olmak, erkek olsun kadın olsun bütün mü'minlere farzdır.

İlmi ile amel eden âlimlerin meclisinde bulunsunlar. Böyle meclislerden ilim öğrenip câhil kalmamalıdır. Şeytanlara uymamalıdır. Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "Bir saat ilim meclisinde bulunup, dîninde lâzım olanları öğrenmek, bana, Kadr gecesini ihyâ etmekten sevgilidir, İbn-i Mâce'nin Ebû Zer'den bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Ey Ebû Zer, sabahleyin ilim meclisinde bulunup Kur'ân-ı kerîmden bir âyet-i kerîme öğrenmen, yüz rek'at namaz kılmaktan hayırlıdır. Sabahleyin gidip üstâddan, din ilimlerinden bir çeşit ilim öğrenmek, onunla**

amel olunsun veya olunmasın bin rek'at namaz kılmaktan hayırlıdır" buyuruldu. Bir çeşit demek, bir mes'elede olsa demeği içine alır. Amel olunsun veya olunmasın demek, bu mes'ele şu anda sana lâzım olsun veya olmasın demektir.

İlim kadar büyük bir şey yoktur, öğrenmesi ve öğretmesi kadar büyük ibâdet yoktur. Çalışıp, faydalı ilim, sâlih amel ve güzel ahlâk sahibi olmalıdır. Tirmizî, İbn-i Abbâs'dan bildirdi ki: "Resûlullah (s.a.v.) bir kimseye nasihat edip buyurdu ki: **"Beş şeyden önce beş şeyin kıymetini bil. İhtiyârlık gelmeden önce gençliğin kıymetini bil."** Zîrâ her kemâl gençlikte elde edilir, ilim ve amel gibi. Bedenin kuvveti kemâlde iken, tâat ve ilim kazanılır, ihtiyârlık zamanında zaiflik, hastalık ve dermansızlık bulunduğundan ibâdet için kudreti olmaz, pişmanlıktan başka elinden birşey gelmez. **"Hastalıktan önce sıhhatinin kıymetini bil."** Sıhhat ve afiyet zamanını ni'met bilip, ilmi ve ameli çok yap. Çünkü hastalık bunlara mâni olur. **"Fakirlikten önce zenginliğin kıymetini bil."** Malın ile iyilik edip, mal ile ibâdet eyle. Böylece âhırette çok sevâb ve ecir bulursun. **"Meşgûliyetten önce, boş vaktinin kıymetini bil."** Boş vakitlerinde din ilimlerini öğrenmeğe ve sâlih ameller etmeğe uğraş. Çoluk-çocuk ve diğer işler seni meşgûl etmeden önce, ma'rifet ve kemâle ve sâlih amelleri işlemeğe gayret et. Abdullah bin Abbâs'dan (r.a.) İmâmı Buhârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"İki büyük ni'met vardır ki, onlarda çok kimseler aldanmıştır. O ni'metlerin kıymetini bilmezler. Biri beden sıhhati, diğeri boş vakti olduğu zamandır"** buyuruldu. Bu iki ni'met elden çıkınca, bunları ilme ve amele vermediklerine pişman olurlar. Nitekim diğer bir hadîs-i şerîfte; **"Cennette bulunanlar, dünyâda iken, ibâdet ve hayırlı bir iş yapmadıkları zamandan başkasına acımazlar"** buyuruldu. **"Ölümden önce hayâtının kıymetini bil."** Hayâtında, ya'nî hiç fırsat kaçırmadan din ilimlerini öğrenmeğe ve sâlih amel yapmağa çok gayret et. Zîrâ ölüm gelince, insan din ilimlerinden ve sâlih ameller işlemekten kesilir. Mü'minin herbir nefesi öyle kıymetli bir cevherdir ki, onun ile Cennet derecesine kavuşabilir. Âhıretini düşünen akıllı bir kimse, herhalde âhıret derecelerine kavuşmağa ve yüksek mertebelere sâhib olmağa çalışır.

Çocuk Terbiyesi: Oğlanları ve kızları yedi yaşında namaza başlatmalıdır. On yaşına girince namaz kılmazsa dövmelidir. Hadîs-i şerîfte; **"Evlâdınıza yedi yaşında iken namaz kılmayı emrediniz. On yaşında döverek kıldırınız"** buyurulmuştur. Bunun gibi çocuklarını küçükten ilim meclisine, sâlihlerin sohbetine, cömertliğe ve diğer güzel ahlâklara, sâlih amellere alıştırmalıdır. Böylece daha küçükken huy edinirler, alışırlar ve büyüdükleri zaman da, dünyâda müslümanlar tarafından övülür, Allahü teâlâ katında makbûl olup âhırette sa'îd ve sıddîklarla bulunurlar. Çocuklarını nazlamamalı, şımartmamalı, yüzvermemelidir. Ara sıra azarlamalıdır. Çünkü anne ve baba çocuklarına çok yakınlık gösterirse, her sözlerini kabûl, her istediklerini verirse, büyüyünce küstah, bencil ve kibirli olur". Her yerden zevkini elde etmeğe çalışır.

Küçük çocuklara süslü elbiseler ve ziynet eşyası ile süs yapmamalıdır. Çünkü büyüdüğü zaman süslü ve kıymetli elbise bulamazsa aza kanâat etmek güçlerine gidip, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'mete aşağılık gözü ile bakar, küfrân-ı ni'met etmiş olur.

Çocuklarını küçükten hocaya verip, hocanın azarlamasını, sıkıştırmasını, çocuğu için ni'met ve fayda bilmelidir. Çocukları gücenip, korkup hocadan kaçarlarsa, kızıp tekrar hocaya göndermelidir. Kendi keyiflerine göre hareket ettirmemelidir. Çocuklarına uyup, hocaya kızıp, alıp başka hocaya verip, çocuklarımızı azarlamasınlar şeklinde düşünerek, çocuklarını korur ve hatırlarını gözetirlerse, çocukları büyüyünce haşin ve kibirli olup, hoca ve ilim kıymeti bilmez olurlar. Ara sıra azarlamalı, gerekirse dövmeli ve böylece çocuğun tabiatında bulunan haşinlik, küstaklık ve diğer kötü huyları gidermeğe gayret etmelidir. Ancak bu yolla tabiatları latif, huyları

güzel, sözleri tatlı, hareketleri hoş, amelleri sâlih ve niyetleri iyilik olur. Dünyâ ve âhırette, şeref ve izzet, letâfet ve saadet ni'metlerine kavuşurlar.

Ana-baba terbiyesinin çocuklara etkisi büyüktür. Çocuklar bülûğa erişince evlendirmelidir. Hadîs-i şerîfte; **"Sizin kötünüz, bekâr olup evlenmiyeninizdir"** buyuruldu. Ne olursa olsun, çocukları dinin emirlerine uygun terbiye etmelidir.

Bunun gibi muallim, talebesini oğulları gibi terbiye etmeli, korumalıdır. Çünkü onlar da ma'nevî oğullarıdır. Abdullah bin Abbâs (r.anhümâ) buyurdu ki: "İnsanlardan en çok sevdiklerim talebelerimdir. İnsanlar arasından gelip, dersimde bulunup, benden ilim öğrenirler. Elimden gelse üzerlerine sinek kondurmazdım" Talebesine kibirlenmeden dâima yumuşaklıkla muâmele etmelidir. Bir hadîs-i şerîfte, **"Rıfk ile öğretiniz. Sert ve şiddet göstermeyiniz. Rıfk ile öğreten, sert yapandan hayırlıdır"** buyuruldu. Bunun gibi, kendinden ilim öğrenenlere dâima nasihat etmeli, dünyâdan soğutup, âhıret saadetine yol göstermelidir.

Dâima istiğfar etmelidir. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki **"Her hastalığın ilâcı vardır. Günah hastalıklarının ilâcı ancak istiğfardır. İstiğfar etmeğe devam edenleri, Allahü teâlâ dünyâ belâlarından, gam, üzüntü ve elemlerden kurtarır. Ummadığı yerlerden rızkını verir ve dâima istiğfar edenler, elbette kurtulur. Malında bereket olur. Evlâdı çok, rızkı geniş olur."**

"Elhamdü lillâhi ale't-tevfîk" sözünü dilinden eksik etmemelidir. Ya'nî bütün hamd ve senalar Allahü teâlâya mahsûstur. Tevfîk üzerine ki, bizi îmâna ve İslama muvaffak edip, tâat ve ibâdet etmeyi bize nasîb eyledi. Fısk ve fücur sahiblerinden etmedi. Câhillerden eylemedi. "Vestagfirullah min külli taksir" sözüne de devam etmelidir. Ya'nî her bir günahdan dolayı Allahü teâlâdan mağfiret isterim. Böyle mübârek duâyı dillerden eksik etmemelidir. İstiğfarın en büyüğü olan Rabbena âtinâ....yi ve buna benzer duâları çok okumalıdır. Gâfil durmamalıdır.

Son nefes ve ölüme dâir vasiyyetler: Burada anlatılacak mes'eleler, rûhu teslim etmek yaklaşıp, âhırete gitmeye hazırlananlara ve rûhu teslim ettikten sonra, ölülere âit vasıyyetler ve emirlerdir. Herkesin bilmesi ve gereği ile amel etmesi vâcibdir.

Hepimiz bu fâni dünyâda misâfiriz, yolcuyuz. Âhıret yolcusuyuz. Kimse bu dünyâda kalmaz. Bu dünyâdan çok kimseler gitti. Adları, nişanları kalmadı. Kimi, sultan olup, ihtişam içinde yaşayıp, bu memleketler ve ülkeler ve bu saltanat benimdir derdi. Onların da hizmetçileri, malları, hazîneleri, memleketleri ve mülkü kendilerine fayda vermedi. Hepsini burada bırakıp, ameli ile gittiler.

Bu dünyâda iki kısım akıllılar, iyilikle anılır. Amel defterleri sevâbla dolu olup, her an rûhları rahmet ve mağfiret ile şad ve mesrûr olur. Bir kısmı, dünyâda Allahü teâlânın kullarına ilim öğretirler. Doğru din kitabı yazarlar. Onların rûhları kıyâmete kadar iyilikle anılır. Sevâblar ile dâima mesrûr olur. Allahü teâlâ onlara rahmet eylesin! Bu âlimlerin şeref ve izzeti başkalarında yoktur. Çünkü bunların adları kitablarda anılır. Rûhları a'lâ-i illiyyînde, yüksek makamlarda, peygamberlerin (a.s.) meclislerinde bulunur. Onların sohbetlerinin şerefi ile şereflenirler, ilimleri ve yazdıkları kitapları, dünyâda kalıp, îmân sahipleri o kitablardan istifâde edip, her iki dünyânın şeref ve izzetine ve ebedî saadete kavuşurlar. Cennetin yüksek derecelerine ulaşırlar.

Bir kısmı da, bu fânî dünyâda iyi evlâd bırakıp, onların iyi duâları ile sevâbları artar. Adları iyilikle anılır, rûhları şad olur. Yahut mal ve paraları ile hayrat ve iyi işler yapar. Câmi, mescid,

medrese ve diğer hayırlı işler gibi işler yapıp giderler. Hayratları durdukça, sevâbları artar. Rûhları hayır duâlarla sürûr içinde olur. Adları iyilikle anılır.

Akıllı olanların, bu geçici dünyâda hayırlı bir eser bırakıp, adlarının iyilikle anılmasını, rûhlarının şad olmasını istemeleri gerekir.

Hastalığım artınca hatırımı sormağa gelen din kardeşlerim, İhlâs sûresini okumayı bana hatırlatsın, telkin etsinler. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki: **"Ölüm hastalığında İhlâs sûresini okuyan, mezarda fitne görmez. Kabir sıkmasından emîn olur. Melekler onu, elleri ile getirip sırattan Cennete götürürler."** Bunun gibi, **"Yâ Rabbî! ölümün sekerâtı ve zorlukları için bana yardım et"** hadîs-i şerîfini telkin etsinler. Resûlullah (s.a.v.) dünyâdan Cennete gidecekleri zaman böyle duâ ettiler.

Mü'minlerin annesi hazret-i Âişe (r.anhâ) buyurdu ki: "O esnada, Resûlullahın (s.a.v.) yanında bir tas su koydular. Suyu alıp, yüzüne sürerdi ve şöyle duâ ederdi. **"Yâ Rabbî! Beni mağfiret et, bana acı ve beni refîk-i a'lâya ulaştır."** Bu duâ O'nun (s.a.v.) son duâsı oldu. Önceleri âhırete kolaylıkla gidenlere gıbta ederdim. Resûlullahın (s.a.v.) vefâtını görünce, kolay gidenlere gıbta etmedim."

Allahü teâlânın rahmetini ve recâya âit âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri hatırlatsınlar. Meselâ; **"Allahü teâlânın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. O bütün günahları mağfiret eder. Elbette ki O, mağfiret ve merhamet edicidir"** âyetleri gibi âyet-i kerîmeleri okuyup, açıklasınlar. Rahmet ve şefâata âit hadîs-i şerîfler ve Eshâb-ı Kirâmın "aleyhimürrıdvân" sözlerinden ve menkıbelerinden anlatıp, îzâh etsinler.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Ölüm zamanında Allahü teâlâya hüsn-ü zan ederek can veriniz"**

Âlimlerimiz buyurdu ki: "İnsan gençken, sağlamken korkusu ümidinden çok olmalı, ölüm zamanında ümidi korkusundan çok olup, Allahü teâlâ küçük-büyük bütün günahlarımı af ve mağfiret eder, diye zan ederek rûhunu teslim eylemelidir. Zikr ile meşgûl olup, başka bir şey aklına getirmemelidir."

Bunun gibi, yanımda bulunan dostların, yapmış olduğum iyilikleri söyleyip; "Senin şöyle şöyle sevâbların vardır. Allahü teâlâ sana rahmet ve mağfiret eder" desinler.

Eğer üzerinde, Allahü teâlânın ve kulların haklarından bir şey yok ise, vasıyyet etmek müstehabdır. Varsa vasıyyet vâcibdir. Acaba zamanımızda hiçbir kimse var mıdır ki, bu iki kısım hakkı hayatta iken yerine getirmiş ve bütün ömründe sâlih ameller yapıp, bu hakların hepsini eda etmiş olsun. Çok kimseler vardır ki, âhırete giderken, dîne uygun olmayan şekilde vasıyyet edip günah işliyerek can verir. Dîne uygun vasıyyetler, burada anlatılanlardır. Hadîs-i şerîflerde geldi ki: **"Bir mü'minin vasiyetsiz iki gece geçirmesi helâl değildir."** Dîne uygun vasıyyet edip, can veren millet-i Muhammediyye, sünnet-i nebeviyye üzerine can verip, saâdet-i ebediyyeye ve Muhammed aleyhisselâmın şefaatine kavuşur. Vasıyyetsiz giderse, Allah korusun, günah üzere can verip, rûhlar âleminde konuşmasına izin verilmez.

Kelime-i şehâdeti telkin etsinler. Sünnet olan esas telkin budur. Hadîs-i şerîflerde; **"Ölümü yaklaşanlarınıza Kelime-i şehâdet telkin ediniz, hatırlatınız"** buyuruldu. "Yanımda işitecek kadar söyleyip; "La ilahe illallah Muhammedün resûlullah, Eşhedü en lâ ilahe illallahü vahdehû lâ şerikeleh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh" desinler." Kelime-i şehâdeti söyle diye zorlamasınlar. Bir kere olsun dersem, ne güzel! Demezsem o

sekerât ve ağır zamanda söylemek için ısrar etmesinler. Zîrâ sağlam iken her zaman söylediğim Kelime-i şehâdet yeter, ölüm ânı, diğer zamanlara benzemez. O zaman insan neler görür. Ne ağrılar, ne acılar çeker. Ölüm acısı, bin kılıç darbesinden, ya'nî yarasından acıdır.

Kelime-i tevhîdi söyledikten sonra, başka şey konuşursam yeniden Kelime-i tevhîdi telkin etsinler. Söylemezsem o da yetişir. Böylece son sözüm Kelime-i tevhîd olsun. Nitekim hadîs-i şerîfte; **"Bir kimsenin son sözü; "Lâ ilahe illallah" olsa, Cennete girer"** ve **"Can verirken bir mü'min "La ilahe illallah" derse, canı rahat bulur, yüzü nurlu olur. Can verme acısını duymaz. Kendine neş'e ve sürûr verdiren rahmet meleklerini görür. Âhırette ona nûr olur"** buyuruldu.

Yanımda bulunan dostlarım, din kardeşlerim, kalb ve dilleri ile bana iyi duâ edip, saadet ve imânla gitmem için Allahü teâlâya yalvarsınlar. Yaptıkları bu duâya, orada bulunan melekler; "Amîn!" derler. Bu zaman duâ ve yalvarma zamanıdır. Boş oturmağa ve durmağa gelmez. Yanımda dünyâ işlerinden konuşmasınlar. Hep Allahü teâlânın rahmetinin genişliğinden ve mağfiretinin bolluğundan, Resûlullahın (s.a.v.) şefaatinin çokluğundan konuşsunlar. **"Şefaatim, ümmetimden büyük günahlılar içindir"** hadîs-i şerîfi gibi.

Tövbe etmeyi hatırlatsınlar, istiğfar etmeyi de söylesinler. Zîrâ hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, can boğaza varıncaya kadar, mü'minin tövbesini kabûl eder."** Yanımda; "Bütün günahlara tövbe ettim, pişman oldum, Allahü teâlâya sığındım, estagfirullahel azîm" desinler. Belki ben de onlara katılır, tövbe ve istiğfar ederim.

Bedenimi temizlemeyi başımı kazımayı, koltuk ve kasık kıllarımı yolmayı ve traş etmeyi, bıyık kırkmayı, sakalım traş olmuşsa, koyuvermeyi, tırnak kesmeyi ve diğer sünnet olan şeyleri hatırlatsınlar. Çünkü bunlar hayatta iken olur. Öldükten sonra yapılmaz. Mü'minlerin sağlığında süsleri olup, öldükten sonra bunlara ihtiyâç yoktur.

Mümkünse gusl ettirsinler, değilse abdest aldırsınlar. Bu da mümkün olmazsa teyemmüm ettirsinler. Şerhi's-sudûr kitabında, ölüm hastalığı zamanında söylemesi faydalı olan sözler kısmında diyor ki: "İmâm-ı Mücâhid (r.a.) buyurdu ki: "İbn-i Abbâs (r.a.) bana nasihat edip; "Sakın abdestsiz uykuya yatma. Zîrâ rûhlar hangi hâlde alınırsa, kıyâmet günü o hâlde dirilir" buyurdu. Yine aynı kitabda şöyle anlatılır: "Hazret-i Enes'den İmâm-ı Taberânî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Can alıcı melek kendisine geldiği zaman abdestli bulunan kimse, şehîdlik mertebesine kavuşur"** buyuruldu.

Kıbleye döndürüp, sağ tarafıma yatırsınlar. Çünkü melekler o taraftan gelirler. Yanımda güzel kokulu buhur yaksınlar, yüzümün kıbleye karşı olması ve sağ tarafıma yatmam sünnettir. Çünkü mezarda böyle yatacağım. Sonra gelen büyük âlimler buyurdu ki: "Arkası üzerine yatıp, ayakları kıbleye doğru uzatıp, başı biraz yüksek olmalıdır. Başının yüksek olması yüzünün kıbleye gelmesi içindir. Bu da caizdir ve can vermek bu şekilde daha kolay olur."

Yâsîn sûresini okusunlar. Şerhi's-sudûr kitabının, ölüm hastalığı kısmında yazıyor ki "Resûlullah; **"Ölüm hâlinde olanların yanında Yasin okuyunuz"** buyurdu.

Ölürken yanıma kadın ve çocuk koymasınlar. Ağlayıp, inleyip feryâd etmesinler. Sâlih din kardeşlerim yanımda bulunsunlar. Kalbleriyle teveccüh edip, bu fakir için selâmet, îmânla gitmek ve şeytanın şerrinden kurtulmamı dilesinler. Allahü teâlâ hepimizi şeytanın şerrinden emîn edip, îmân ve İslâm, selâmet ve saadet ile can vermemizi nasîb etsin. Yâ Rabbi! Bu duâyı, peygamberlerin efendisi olan Habîbi'nin (s.a.v.) hürmetine kabûl eyle, âmin!"

Rûhum kabzolunca gözlerimi kapayıp, çenemi bağlasınlar. Çünkü müstehabdır. Bir kaba buhur koyup, üç, beş veya yedi kere etrâfımda döndürsünler, ölüye ikram ve kötü kokuları gidermek için yapılması müstehabdır. Lütfedip güzel kokulardan kullansınlar.

Burada bir miktar nasihat etmek, bilgi vermek icâb ediyor. Can verme ve rûha âit bilgileri tefsîr ve hadîs kitablarını okuyamıyan din kardeşlerim, bu bilgilerden mahrûm kalmasınlar. Âhıret için çalışıp, dünyâya bakıp aldanmasınlar. İlmihâllerini, güzel ahlâkı, sâlih amelleri ve diğer iyi işleri yapmağa çalışsınlar. Burada anlatılan hadîs-i şerîfler ve diğer bilgiler Şerhi's-sudûr kitabından alınmıştır.

Aklı olan herkes, her canlının öleceğini bilir, ölüme hiçbir çâre ve ilâç olmaz. Nitekim şiirde şöyle denilmiştir: "Doktorlara ne oldu ki, hastaların hastalıklarına ilâç edip sıhhatine sebeb olduğu hastalıktan kendileri can verirler, ilâç veren doktorlar, iyileşen hastalar, uzak memleketlerden ilaçları getiren tüccârlar, eczacılar ve ilâç satın alanlar, ölüme çare bulamayıp, canlarını verdiler."

Dünyâda hükümdâr olup hesâbsız hazînelere, askerlere, nice memleketlere ve bütün cihâna hükmedenlerin hiçbiri ölüme çâre bulamayıp, sonunda can vermişler, mezârları bile unutulmuştur. Aklı olan bunların hâllerinden ibret alıp, her çeşit tâat, ibâdet ve iyi işler ile meşgûl olur, çok yapmağa çalışır. Dünyânın geçici süsüne aldanmaz, onu istemez.

Şerhi's-sudûr kitabının, ölüm korkutucusu bölümünde şöyle yazılıdır Peygamberlerden "aleyhimüsselâm" biri, Melekü'l-mevt'e ya'nî can alıcı meleğe; "Senin haber vericilerin var mıdır? insanlar senin geleceğini onlarla anlasınlar, günahlardan sakınıp, ölümden korksunlar" dedi. Melekü'l-mevt dedi ki: "Benim çok habercilerim vardır. Bütün hastalıklar ve ağrılar ve ihtiyârlık benim habercilerimdir. Bir kimse bunlardan ibret almazsa, tövbekâr olmazsa, ona geldiğim zaman; "Sana birbiri arkasından haberciler gelmedi mi? Niçin uyanmadın? Ben bir haberciyim ki, benden sonra sana haberci gelmez" derim."

Aynı kitapta, son nefeste îmânla gitmenin alâmetleri kısmında diyor ki: "Enes'den (r.a.) İmâm-ı Tirmizî ve Hâkim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ bir kuluna iyilik yapmak isterse, onu, meşgûl eder"** buyuruldu. Ne şekilde meşgûl eder diye sorulunca; **"Ölmeden önce sâlih ameller yapmayı tevfîk eder"** buyurdu.

Ölüm hâli kısmında der ki: Allahü teâlâ şöyle buyurdu: **"Ben bir kuluma âhırette rahmet etmek dilesem, onun günahlarının cezasını ona dünyâda çektiririm. Bedenine hastalık, çoluk-çocuğuna musibet, veririm. Rızkını ve geçimini dar ederim. Bundan sonra yine günahları kalırsa, ölümü ona şiddetli ve zor ederim. Böylece âhırete günahsız olarak gelip, rahmetime ve yüksek derecelere kavuşur. İzzetime yemîn ederim ki, bir kuluma azâb etmeyi dilesem, onun iyiliklerinin karşılığını dünyâda veririm. Bedenini sağlam, rızkını ve geçimini geniş ederim. Çoluk-çocuğuna emniyet ve rahat veririm. Bundan sonra yine iyiliği kalırsa, ölümü ona kolay ederim. Böylece bütün iyiliklerinin karşılığını görüp, âhırete sevâbsız gelir ve yeri Cehennem olur."**

Yine aynı kısımda, Nevâdir-ül-Usûl'de bildirir ki: Selmân-ı Fârisî'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Ölüm hâlinde olanın üç şeyine bakınız ve dikkat ediniz: Alnı ve yanakları terlerse, gözlerinden yaş akarsa ve burun delikleri şişip açılırsa, ona Allahü teâlânın rahmeti inmiştir. Genç deve gibi harlarsa, yüzünün rengi çok solarsa ve ağzının yanları köpürürse, ona Allahü teâlâdan azâb inmiştir"** buyuruldu.

Aynı kitabda, can almağa gelen melekleri ve hâllerini kısaca anlattığı yerde yazıyor ki: Câbir bin Abdullah buyurdu ki: Bir kimse Resûlullaha (s.a.v.) Allahü teâlânın, Yûnus sûresi 64. âyet-i kerîmesinde buyurulan;

"Dünyâda ve âhırette onlar için müjde vardır" meâlindeki müjdeyi sordu. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dünyâdaki müjde, mü'minlerin güzel rü'yâlar görmesi ve buna sevinmeleri, âhıretteki müjde, ölüm zamanında kendisine; "Allahü teâlâ seni mağfiret etti ve seni mezara kadar götürenleri de mağfiret etti diye verilen müjdedir."** İmâm-ı Mücâhid, Allahü teâlânın Fussilet sûresi 30. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbimiz Allahü teâlâdır deyip, sonra istikamet üzere olurlar"** bildirilen müjdeyi, ölüm hâlinde olan müjde diye tefsîr etmiştir.

İmâm-ı Süfyân buyurdu ki: "Îmân sahibi olanlara üç yerde müjde olunur. Ölürken, kabrinden kalkarken ve büyük korku zamanındadır." Bunun gibi müjdeye âit hadîs-i şerîfler çoktur. Hadîs-i şerîfde; **"Melekü'l-mevt mü'minin canını almaya geldiği zaman, Rabbin sana selâm etti diye haber verir"** buyurdu. Nitekim İbn-i Mes'ûd'dan böyle bildirilmiştir. İbn-i Ebî Şeybe, İbn-i Ebî Hatim, İbn-i Ebiddünyâ ve Hâkim de bu hadîs-i şerîfe sahihdir dediler.

Bunun gibi, İbn-i Mübârek ve İmâm-ı Beyhekî "Şu'ab-ül-Îmân" kitabında, Ebü'ş-Şeyh "Azme" kitabında, Ebü'l-Kâsım bin Mende, "Ahval" kitabında, Muhammed bin Kâb-ı Kurazî'den bildirdiler. Buyurdu ki: Mü'minin canı, hulkuma ya'nî boğazına toplandığı zaman, Melekül-mevt ona selâm verip; "Esselâmü aleyke yâ veliyyallah, Allahü teâlâ sana selâm ediyor" der. Burada anlatılanları bulmak istiyen Şerh-i's-sudûr gibi hadîs kitablarına baksın.

Allahü teâlânın sevgili kullarına ölüm safadır. Çünkü rahat, rahmet, çeşitli kerâmetler, ikramlar, mübârek makamlar, sa'îdlerin, iyilerin rûhları ile görüşmek ölümden sonra olur.

Ölürken, arkadaşları, dostları ve bulunduğu meclisler ona görünür. İlim meclislerinde bulunup, âlimlerle arkadaş olmuş ise, o anda ona süslü ilim meclisleri ve âlimler görünür. Aşağı, kötü kimseler ile arkadaş olup, çirkin toplantılarda bulunmuşsa, öyle aşağı ve çirkin yerler ve şeytanlar görünür. Kirâmen kâtibîn melekleri ona görünür. O kimse, iyi yerlere gidip iyi ve faydalı sözler dinlemiş ise, yanında bulunan Hafaza melekleri derler ki: "Allahü teâlâ sana rahmet etsin. Senden râzı olsun. Seninle beraber iyi meclislerde bulunduk. İyi sözler dinledik. Çok defa ilim ve amel meclislerine gider, bizi iyi yerlere götürürdün. Biz senden hoşnut idik. Allahü teâlâ da senden râzı olsun." O kimse, günah olan toplantılara gidip, kötü sözler dinlemiş ve söylemiş ise, Hafaza melekleri ölüm zamanında ona; "Allahü teâlâ senden râzı olmasın. Biz senden eziyet çekerdik. Hayli zamandır ki, bizi kötü toplantılara götürür, kötü sözler dinletirdin. Allahü teâlâ sana iyilik vermesin. Şimdi ömrün tamam olup senden kurtulduk" derler.

İbn-i Mâce, Ebû Mûsâ'dan bildirdi. O da diyor ki "Resûlullahdan (s.a.v.) insan ne zaman yanında olanları bilmez, tanımaz?" diye sordum. Buyurdu ki: **"Melekü'l-mevt ve diğer melekleri gördüğü zaman, dünyâ halkı onun gözünden kaybolur."**

Bir mü'min dünyâdan ayrılıp, âhırete yöneldiği zaman, ona gökten beşyüz kadar rahmet melekleri gelir. Yüzleri beyaz, güneş gibi nurlu. Yanlarında Cennet ipeklerinden ipekler vardır. Cennet kokularından kokular vardır. Gelip, o mü'minin etrâfında tam bir edeble otururlar. Sonra can alıcı melek gelip, başucuna oturur ve der ki: **"Ey mutmainne olan nefs, Allahü teâlânın mağfiret ve rızâsına gel. Bedenden çık. Allahü teâlâ senden râzı, sen de ândan râzı olduğun hâlde Cennete ve saâdet-i ebediyyeye kavuş"** (Fecr 27-30 meâlindeki âyet-i

kerîmeler). Rûh bu müjdeyi işitince, kolaylıkla bedenden çıkar. Melekler onu tutar ve beyaz ipeği ona giydirirler. Cennet kokusu sürüp, miskten daha güzel kokar. Melekler onu alıp, göğe doğru götürürler. Hangi melek topluluğuna uğrasalar hepsi yakınlık gösterip, güzel eda ile konuşurlar. Dünyâ göğüne varınca, gök kapısı açılır. Melekler ona ikram edip, ta'zim ile yakınlık gösterirler. Her gökte bu şekilde ikram görüp, yedinci kat göğe varırlar. Melekler onu Allahü teâlâya arzederler. Allahü teâlâ buyurur ki: "Bu kulumun adını îmân sahiblerinin defterine ve Cennete gireceklerin dîvânına yazınız. İlliyyîndeki kitaba kaydediniz ve yere indirip cesedi yanına götürünüz. Çünkü ben kullarımı topraktan yarattım. Yine toprağa koyarım. Tekrar topraktan çıkarıp mahşere götürürüm." Sonra melekler, hemen rûhu cesedine getirirler. Münker ve nekir gelip: Rabbin kimdir?" derler. O da; "Allahtır" der. "Dînin nedir?" derler "İslâm dînidir" der. "Âhır zamanda gelip, İslâm dînini getiren, kendisine, gökten Kur'ân-ı kerîm inen Peygambere i'tikâdın nasıldır? derler. "O peygamber, Allahü teâlânın resûlüdür. Ben ona îmân ettim" der. "Nereden bildin?" derler. "Kur'ân-ı kerîm okudum, inandım, tasdik ettim" der. Sonra bir ses; "Bu mü'min doğru söyledi, sâdıktır. Cennetten ona sündüs ve istebrak döşekleri getirin, Cennet kaftanları giydirin ve Cennet tarafına doğru yüksek bir kapı açın" der. Ona Cennetten kapı açılır. Güzel kokular ve rahmetler gelip kabri gözün gördüğü kadar büyük olup, içi rahmet, güzel koku ve nûr ile dolar. Bahçeler ve köşkler görünür. Yüzleri güzel, elbiseleri güzel kimseler gelip, güzel arkadaş olurlar. "Siz kimsiniz?" diye onlara sorar. "Biz, senin hâlis olarak sevip işlediğin sâlih amelleriniz" derler. Âlimlerin ilmi kabrinde nûr olur. Her tarafından gözün görebildiği kadar aydınlanır. Yâ Rabbî! Bu büyük saadet ve kurtuluşu, bu büyük izzet ve şerefi bize ihsân eyle. Kabrimizi geniş ve nurlu eyle. Sâlih amellerimizi bize iyi arkadaş eyle. Çünkü sen, veliyyüttevfîk ve ni'merrefîksin! Amîn!

Bir kâfirin dünyâdan ayrılıp, âhıret yolculuğuna çıkma zamanı geldiğinde, ona gökten azâb melekleri gelir. Siyah ve heybetlidirler. Ağızlarından ve burunlarından ateşler çıkar. Yanlarında eski çul parçaları vardır. Rûhunu ona sararlar. Melekler, o kâfirin etrâfını sarıp dururlar. Sonra can alıcı melek gelir. "Ey habîs nefs! Şimdi cesedinden çık. Allahü teâlânın gazâbına ve azâbına ulaş!" deyip, yüzüne ve arkasına vurarak, gayet eziyet ve şiddetle dışarı çıkarıp, o çul parçasına sarıp, murdar leş gibi, kokarak göğe doğru getirir. Rastladıkları bütün melekler; "Bu murdar habîs rûh kimindir? derler. Alan melekler filân kâfirin oğlunun rûhudur deyip, kötü isimle haber verirler. Onlar da la'net ederler. Dünyâ göğüne varıp kapıyı çalınca, kapı açılmaz. Allahü teâlâ buyurur ki:

"Bu kimse kâfirdir. Adını kâfirler ve Cehennemlikler defterine yazınız." Rûhunu siccîne doğru öyle şiddetli atarlar ki, yedi kat yerin dibine iner. Sonra rûhunu cesedine getirirler. Münker ve Nekir gelip; "Rabbin kimdir?" derler. O ise şaşırıp; "Bilmem" der. "Dînin nedir?" derler. "Bilmem" der. "Âhır zamanda gönderilen Peygamber kimdir? O'na i'tikâdın nasıldır?" derler. "Bilmem" der. Onlar da ona, çeşit çeşit azâb ederler. Gökten bir ses; "O kâfirin kabrine, Cehennem ateşi getirip doldurun, ona Cehennemden bir kapı açın" der. Cehennemin harareti ve ateşi ona hücum edip, kabri ateş dolar. Orada azâb içinde olur. Kabir daralıp, kaburga kemikleri birbirine geçer. Yanına çirkin ve siyah kimseler gelip, kendileri ve elbiseleri pislikten ve leşten fenâ kokar. Onun arkadaşı olup; "Biz senin işlediğin kötü amelleriniz" derler. Nefslerimizin kötülüğünden, amellerimizdeki günahlardan ve kabirde korkmakdan Allahü teâlâya sığınırız.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Herkesin gökte iki kapısı vardır. Birinden rızkı iner. Diğerinden iyi ameli yukarı çıkar. Ölünce o kapılar kapanır."** Bir mü'min ölünce, namaz kıldığı ve secde ettiği yerler birbirine seslenip; "Filân mü'min vefât etmiş" deyip ağlarlar. Gök de

ağlar. Secde ettiği yerler de ağlar. Yer der ki: "Benim üzerimde bu mü'min iyilik ve tâat ederdi. "Gök der ki: "Bu mü'minin tâati benden çıkardı." ibâdet ettiği yerler, kıyâmet günü hüsn-ü hâline şâhidlik yaparlar.

Bir mü'min can verince, diğer mü'minlerin rûhları ona gelip, tanıdıklarından, dostlarından suâl ederler. "Filân kimse nasıldır?" derler. Çocuklarından, evlerinden sorarlar.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 941, 1027

2) Birgivî Vasiyyetnamesi

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 179

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 288

KARAHİSÂRÎ (Seyyid İbrâhim bin Osman bin Muhammed)

Osmanlılar devrinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Osmanlı devrinin seksendördüncü şeyhülislâmıdır. İsmi; İbrâhim'dir. Ulemâdan Şebinkarahisarlı Osman Efendi'nin oğludur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek soyundandır. Karahisâri diye bilinir. 1113 (m. 1701) senesinde Şebinkarahisar'da doğdu. 1197 (m. 1783) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan Selîm civarında Beyceğiz mahallesinde defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini memleketi olan Şebinkarahisar'da gördükten sonra, 1127 (m. 1714) senesinde İstanbul'a geldi. Rumeli kadıaskeri olan amcası Zeynel'âbidîn Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada Molla Refîuddîn bin Mustafa'dan güzel yazı yazmayı öğrendi. 1130 (m. 1717) senesinde mülâzım (stajyer müderris) oldu. 1137 (m. 1724) senesinde amcası Zeynel'âbidîn Efendi'yle birlikte hac ibâdeti için Mekke-i mükerremeye gitti. Hac ibâdetini yerine getirip sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Mekke'de mücavir olarak kaldı. Bir müddet Cidde kadı vekîlliği yaptı. Mekke-i mükerremeden dönünce, 1143 (m. 1730)'de müderris olup ba'zı medreselerde ders okuttu. Kadılık mesleğini tercih ettiğinden, 1168 (m. 1754) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1174 (m. 1760)'de Şam, 1182 (m. 1768)'de İstanbul kadılığı vazîfelerine getirildi. 1183 (m. 1769)'de Nakîb-ül-eşrâflığa (Peygamberimizin (s.a.v.) soyundan gelenlerin işleriyle ilgilenen kimse) ta'yin edildi. Aynı sene içinde Anadolu payesi verilerek ikinci defa İstanbul kadılığına getirildi. 1184 (m. 1770) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. 1187 (m. 1773)'de ikinci defa Nakîb-ül-eşrâflığa ve arkasından Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1193 (m. 1779) senesinde Reîs-ül-ulemâlığa (Âlimler başkanı) ulaştı. 1196 (m. 1782) senesinde Şeyhülislâm Mehmed Şerîf Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine Sultan Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu vazîfeyi 8 ay kadar yürüttü. Fakat yaşı sekseni geçmiş olduğundan tutulduğu hastalıktan kurtulamıyarak vefât etti.

Karahisâri Seyyid İbrâhim Efendi; âlim, âmil (ilmiyle amel eden), fâzıl ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. İleri görüşlü ve devlet işlerinde yüksek tecrübe sahibi olduğu için, devlet erkânı, onun parlak fikirlerinden istifâde ederdi. Fertlerin ve toplumun hâlet-i rûhiyesini çok iyi bilir, herkesle iyi geçinirdi. Allahü teâlâya çok ibâdet eder, haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Güvenilir ve doğru sözlü idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 108

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 12, 13

3) İlmiye salnamesi sh. 549

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 534

KONEVÎ İSMÂİL EFENDİ

Tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İsmâil Vehbî bin Muhammed bin Mustafa el-Konevî olup, künyesi Ebü'l-Fidâ ve lakabı Üsâmüddîn'dir. Konya'da dünyâya gelen İsmâil Efendi'nin doğum târihi kat'î olarak bilinmemektedir. 1195 (m. 1781) senesi Safer ayının onikisinde Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Sâlihiyye'de, Zülkifl aleyhisselâmın makamının bulunduğu yerin yakınında medfûndur.

İlim tahsiline doğup yetiştiği Konya şehrinde başlayan Konevî İsmâil Efendi; Şeyh Mustafa el-Konevî, Şeyh Halîl Konevî, Muslihuddîn Mustafa el-Mer'aşî, Allâme Abdülkerîm Konevî ve Ebû Abdullah Mahmûd bin Muhammed Antaki gibi âlimlerden ders aldı. İstanbul'a gelerek çeşitli medreselerde ders verdi. ilim erbâbı arasında meşhûr oldu. Alimler içinde derecesi yüksek idi.

Zamanın sultânı olan Üçüncü Mustafa Hân, Konevî İsmâil Efendi'nin ilimdeki üstünlüğünü, derecesinin yüsekliğini öğrenince, onu, İstanbul'da ders veren, talebe okutan âlimlerin reîsi olarak ta'yin etti. Kendisi de onun sohbetlerinden çok hoşlanır, ba'zan derslerinde bulunurdu.

Üçüncü Mustafa Hân'dan sonra sultan olan Birinci Abdülhamîd Hân da, Konevî İsmâil Efendi'yi çok sever, hürmet ve ta'zim gösterirdi. Sultan Mustafa Hân gibi o da Konevî ile sık sık buluşur, derslerinde bulunurdu. Konevî'nin ilmî üstünlüğü, şöhreti böylece daha da yayılıp, her tarafta duyulmaya başlandı. O ilimde sanki bir derya idi. İlim öğretmek ve talebe yetiştirmek husûsunda çok gayretli ve pek mahir idi.

Konevî İsmâil Efendi 1780 senesinde hacca gitmeyi arzu etti ve bu arzusunu Sultan'a bildirdi. Sultân'ın emriyle, onun için husûsî bir kâfile hazırlandı. Kâfile o sene Ramazân-ı şerîf ayında Dımeşk'a vardı. Konevî İsmâil Efendi, orada bulunan âlimlerin büyüklerinden, Molla Es'ad bin Halîl es-Sıddîkî'nin evinde misâfir oldu.

Silk-üd-dürer kitabının sahibi Seyyid Muhammed Halîl Muradî Efendi, kitabında Konevî'yi anlatırken, "Konevî, Şam'a uğradığında kendisiyle buluştum ve az da olsa fâideli sohbetlerini dinledim. Kendisiyle fazla beraber olamadım. Esas onun ilmini talebeleri vasıtasıyla öğrendim. Ya'nî talebelerinin sohbetlerinde bulunarak onun ilminden istifâde ettim" demektedir.

Dımeşk'da (Şam'da) az bir müddet kaldıktan sonra, oradan hacca gidecek olan kâfile de onlara katılıp beraberce hacca gittiler.

Hac dönüşünde Dımeşk yakınlarında hastalanan Konevî'yi, binek üzerinde şehre getirdiler. Bu hastalıktan orada vefât etti ve Sâlihıyye'de Sifh-ı Kasyûn denilen yerde defnedildi.

İsmâil Konevî'nin, Kâdı Beydâvî tefsîrine ve Sadr-üş-şerî'a'ya haşiyeleri, Hâfız-ı Şîrâzî dîvânına ve Hadîs-i erba'în'e şerhi, Dâdiyye ve İlmiyye risaleleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 294

2) Silk-üd-dürer cild-1, sh. 258

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 222

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 142

5) El-A'lâm cild-1, sh. 325

MAHMÛD HALVETÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Malımûd Kürdî Kürânî Halveti'dir. Horasan'da, İsferâîn beldelerinden Sakıs köyünde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1195 (m. 1781) senesi Muharrem ayının üçüncü günü Mısır'da vefât etti. Şeyh Süleymân Cemil tarafından gasl edilip Câmi'ul-Ezher'de cenâze namazı kıldırıldı. Hocası Seyyid Mustafa Bekrî'nin, Sahra denilen mevkideki kabri yakınına defnedildi.

Mahmûd Halveti, on hoş yaşında mücâhedeye (nefsini terbiyeye) başladı. Nefsi için ağır mücâhedeler çekti. Gündüzleri oruç tutar, gecelerin tamâmını ibâdetle geçirirdi. Gece ibadetiyle ma'nevî sırlara kavuştu. Çok ibâdet edişiyle şöhret buldu, insanlar onun bu hâlini beğenip, akın akın ziyâretinine koştular.

Mahmûd Halvetî, gündüzleri bir mikdar uyurdu. Çok defa rü'yâsında Hızır aleyhisselâmı görür, birlikte Allahü teâlâyı zikrederlerdi. Uyku ve uyanıklık hâli Allahü teâlâyı hatırlamasına mâni değildi. O'ndan gâfil olmazdı. Bildiği ile amel ederdi. Bu Husûsu; kendisi şöyle anlatır: "İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "İhya" kitabını okumadan önce, içindeki bütün bilgilerle amel ettiğimi, eseri okuyunca anladım. Kimseden okumadan bu bildilerle amel etmemi ihsân eden Rabbime hamd ederim." Mahmûd Halveti, dünyânın geçici zevklerine hiç düşkün değildi. Aza kanâat ederdi. Evinde has undan yapılmış ekmek varken, o arpa ekmeği yerdi. Ağabeyi onun nefsi ile olan mücâdelesine şaşardı. Derecesini anlayamadığı için de onu ayıplardı. Fakat o buna aldırış etmez, nefsi ile olan mücâdele ve mücâhedesine devam ederdi.

Mahmûd Halvetî onsekiz yaşına girince rü'yâsında Şeyh Muhammed Hafnâvî'yi gördü. Kendisine; "Bu senin hocandır." diye bildirildi. Kalbi o andan sonra ona bağlandı. Allahü teâlâya kavuşturan yolun bilgilerini öğrenmek için Mısır'a gitti. Hocasını buldu ve ona sadâkatle hizmet etti. Tasavvuf bilgilerinde üstün bir dereceye yükseldi. Hocasından icâzet alıp, halvetiyye büyükleri arasına girdi.

Mahmûd Halveti, önceleri Kusayri yolu üzere idi. Ondan aldığı virdleri (vazîfeleri) okurdu. Bir ara hocasına; "Efendim şimdi sizin terbiyenizde yetişiyor ve sizin yolunuz üzerindeyim. Lâkin Kusayrî'nin virdlerini de okuyorum" dedi. Hocası bu virdleri okumasına mâni olmadı. Uzun zaman Hafnâvî'nin sohbetlerine devam etti. Hocası son zamanlarına doğru, kendisinden ders almak isteyenleri Şeyh Mahmûd'a gönderdi. "Şeyh Mahmûd'a gidiniz. O ilim ve edeb ehlidir. Ona tâbi olunuz" buyururdu. Hocasının hocası Şeyh Mustafa Bekrî, Mısır'a gelince, onun sohbetlerine de devam etti. Hakîkat ilmine dâir çok şeyler öğrendi. Onu sever ve çok saygı gösterirdi.

Mübârek bir gecede Mahmûd Halveti, talebelerini toplamış sohbet ediyorlardı. Bu esnada orada bulunanlardan biri yüksek sesle "Allah" diye bağırdı. Daha sonra o kişi Mahmûd Halvetî'ye: "Efendim, gaybtan, "Ey Şeyh Mahmûd! Gecen Allahü teâlâ katında kabûl oldu" diye bir ses duydum" dedi. Mahmûd Halvetî der ki: "Daha sonra ben sabah namazını kıldım ve sonra da uyudum. Rü'yâmda Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Bana buyurdu ki: "Ey Mahmûd! Gecen, Allahü teâlâ katında kabûl oldu. Elini uzat, sana icâzet vereceğim." Daha sonra elimi tuttular. O mecliste Mustafa Bekrî de vardı. Onun elini de mübârek eliyle tuttu. Elimi iki el arasına aldı ve buyurdu ki: "Seninle Mustafa Bekrî'yi kardeş îlân ediyorum." Daha sonra sevinçle uyandım. O esnada bir haberci gelip, Seyyid Mustafa Bekrî'nin beni çağırdığını haber verdi. Hemen abdest alıp gittim. Hocam Mustafa Bekrî'nin yanına gittiğimde bana; "Bugünki gecikmenin sebebi nedir?" diye sordu. Ben de; "Efendim gece uyuyamadım. Daha sonra uyumuşum. O sebeple

geciktim" dedim. O; "Peki bana bildireceğin bir müjdeli haberin var mı?" diye sordu. Ben de; "Müjdeler sizdedir" dedim. "Peki o hâlde gördüğün rü'yâyı anlat bakalım" dedi. O zaman ben şaşırdım. Çünkü gördüğüm rü'yâmı kimseye anlatmamıştım. Bu emir üzerine rü'yâmı aynen anlattım. O zaman bana; "Ey Molla Mahmûd! Rü'yân doğrudur. Benim ve senin için büyük bir müjdedir. Resûlullah (s.a.v.) kurtuluşa, saadete kavuşturandır. Biz O'nun bereketi sebebiyle kurtuluruz."

Mahmûd Halvetî çok geceler rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) görür. O'nunla sohbet ederdi. Görmediği gece az olurdu. Bir gece rü'yâsında kendisine şöyle bir nidâ geldi: "Ey Mahmûd, ben senden ve seni sevenlerden râzıyım" Mahmûd Halveti; "Allahü teâlânın evliyâsını seven Cennete girer. Bu şekilde bildirmem bana emrolundu." buyurdu.

Mahmûd Halvetî'nin ömrü hep nefsi ile mücâdelede geçti. Ayakta duramayacak hâle gelinceye kadar namaz kılardı. Gece namaz kılmayı hiç terketmedi. Gecelerini ibâdetle geçirir pek az uyurdu. Çok kerre geceleri, ağlayarak ve Rabbinden af dilemekle geçirirdi. Ba'zan da Kur'ân-ı kerîm okumakla geçirir, bir âyeti tekrar tekrar okurdu. Yiyeceği, biraz ekmek ve zeytinyağı idi.

Mahmûd Halveti, yalnız veya sevdikleriyle beraber iken de dâima Allahü teâlâyı zikirle meşgûl olurdu. Onu başka bir hâlde gören olmadı. Bir defasında buyurdu ki: "Bedenim çoluk çocuğumla meşgûl iken kalbim onlarla meşgûl değildir. Kalbim ma'nevî âlemlerde, göklerde, arşda gezer."

Mahmûd Halveti, ma'rifetullah sahibi idi. Muhabbet-i ilâhîden dolayı ağlar, yanında bulunanlar ağlama sebebini bilemezlerdi. Talebesi Muhammed Bedîr'den onun kerâmetleri sorulduğunda dedi ki: "Hocam Mahmûd Halvetî'nin ilmi çoktu. Kendisine sorulan mes'elelerin cevaplarını ânında verirdi. Kuvvetli bir hafızası vardı. Bildiği ile amel ederdi. Amel etmediği bir bilgi yoktu. Mutlaka o ilmi kendi nefsinde tatbik ederdi." Onun bu hâlini herkes tasdik etti.

Târih-i Cebertî müellifi şöyle anlatır: "Birgün Yâfiî'nin "Ravd-ür-riyâhin" adlı eserini Mahmûd Halvetî'den dinledim. Mecliste hazır bulunan onun sevdiklerinden birisi bana; "Şimdi bu kitaptaki zâtlar gibi kerâmetleri olanların bir misli bulunur mu?" diye sordu. Hazır bulunanlardan bir başkası ona şöyle cevap verdi: "Böyle zât, Muhammed aleyhisselâm ümmetinde elbette vardır." O zaman Şeyh Mahmûd Halvetî dedi ki: "Bir gece evimde oturmuş, Allahü teâlâyı zikrediyordum. Mevsim yazdı. Hava çok sıcaktı. Çok susadım. Hanımım ve çocuklarım uyuyordu. Şefkatim sebebiyle hanımımı uyandırıp su istemedim. O esnada havada su tecessüm edip göründü. Sanki bir pınar kenarında idim. Su yükselip benim ağzıma damlamaya başladı. Tadını başka bir yerde duymadığım bu sudan "kana kana içtim. Daha sonra kesildi. Hiç bir tarafım ıslanmamıştı. Bu su sebebiyle bir kış gecesindeki gibi üşüdüm. Zikrime devam ettim. Sırtımdaki cübbem de düştü. Elimin zayıflığı sebebiyle de onu kaldırıp sırtıma koyamadım. O zaman hanımımı uyandırmak, hatırıma geldi. Yine şefkat edip uyandırmadım. O anda önüme kor dolu bir mangal kondu. Oradaki hararetten vücûdum ısındı, içimden; "Acaba hayal mi görüyorum?" diye geçti. Yaklaşıp parmağımı dokundurduğumda ateş parmağımı yaktı. Sonra bunun, Allahü teâlânın ihsânı ve ikramı olduğunu anladım. Sonra bu mangal yükselip kayboldu."

Mahmûd Halvetî'nin kerâmetleri çoktur. Konuştuğu sözler dinliyenlerin kalbinde te'sîr meydana getirirdi. Hikmetli konuşurdu. Nasihat eder, dînin emir ve yasaklarını anlatırdı. Orada bulunanların kalplerinden geçen soruların cevaplarını konuşma esnasında, verirdi. Meclisinde kimsenin dedikodusu, gıybeti yapılmazdı. Çok şefkat ve merhamet sahibi idi. Allahü teâlânın

yarattıklarına karşı çok şefkat ve merhametli idi. Bilhassa günah ve isyan içinde olanlara çok acırdı. Herkese karşı mütevâzî idi. Fakirlere, yoksullara, düşkünlere, talebelere çok iyilik ve yardım ederdi. Dünyâ malına düşkün değildi. Varlığı ile yokluğunu bir tutardı. Kendisine hediye olarak verilen şeyleri Allahü teâlânın yolunda bulunanlara dağıtırdı. Ömrü boyunca elini dirhem ve dinara sürmedi. Her işinde haram ve helâle dikkat ederdi. Vera' sahibi idi. Dünyâ için birşeye üzülmez, âhıret işlerindeki kusurlarını düşünüp üzülürdü.

Talebesi Seyyid Abdülkâdir onun hakkında dedi ki: "On sene hocam Mahmûd Halvetî'nin hizmetinde bulundum. Onun en küçük bir günah işlediğini görmedim."

Mahmûd Halvetî'nin hikmetli sözler hakkında bir risalesi vardır. Bu risaleyi yazma sebebi, gördüğü bir rü'yâdan dolayı idi. Bir gece rü'yâsında Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini gördü. Muhyiddîn-i Arabî, ona bir anahtar verip; "Bununla hazînelerin kapılarını aç" buyurdu. Dilinde Muhyiddîn-i Arabî'nin söylediği sözler ile uyandı. O andan i'tibâren bu risaleyi yazmaya karar verdi. Buyurdu ki: "Bunun bir emr-i ilâhî olduğunu kabûl edip, risalemi hiç tekellüfsüz (zorluk çekmeden) yazdım. Sanki söz ve ma'nâlar kalbimden lisânıma dökülüyordu."

Eserini, talebelerinden, Câmi'ul-Ezher profesörlerinden Şeyhülislâm Seyyid Abdullah Şerkâvî çok güzel bir şekilde şerh edip, içindeki gizli ve ince bilgileri meydana çıkardı. Talebelerinden, Seyyid Abdülkâdir bin Abdüllatîf Râfiî de eseri açıklayıp başına da hocasının hâl tercümesini yazdı.

Bir diğer eseri de; "Es Sülûk li ebnâ-il-mülûk" tür. Kendi el yazısıyladır.

---

1) Câmi'u kerâmâl-il-evliyâ cild-2, sh. 242

2) Acâib-ül-âsâr cild-3, sh. 238

MAZHAR-I CÂN-I CÂNÂN

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu göstererek hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen âlim ve velîlerin meşhûrlarındandır. İsmi, Şemseddîn Habîbullah'dır. Babası Mirzâ Can'dır. Onun ismine izafeten Cân-ı Cânân denilmiştir. 1111 (m. 1699) veya 1113 (m. 1701) senesinde Ramazân-ı şerîfin onbirinde Cum'a günü doğdu. 1195 (m. 1781) senesinde Delhi'de şehîd edildi. Kabri, Şah Cihan Câmii yakınındaki Dergâh Câmii'nde olup, oradaki dört kabirden biridir. Talebesi Abdullah-ı Dehlevî'nin de kabri oradadır. Hazreti Ali'nin soyundan olup, seyyiddir. Yirmisekiz batında, soyu Hazreti Ali'ye ulaşır. Ceddi ümerâdan olup, Teymûriyye sultanlarına yakınlıkları vardı. Bütün dedeleri, mürüvvet, adâlet, şecaat, sehâvet (cömertlik) ve dîne son derece bağlı olmalarıyla tanınmış olup, beğenilen ve medhedilen bütün üstün vasıflara sâhib idiler. Ayrıca herbiri, devlet idâresinde mevki ve makam sahibi idiler. Babası Mirzâ Can, mevkî ve makamı terkedip, fakirliği ve kanâati tercih etti. Servetini Allah için fakirlere dağıttı. Kızının nikâhı için ayırdığı yirmibeşbin rub'iyye miktarındaki altını, bir dostunun şiddetli bir sıkıntıda olduğunu işitince, tamamen ona hediye etti. Babası, memleketinde, merhameti, üstün ahlâkı, insanî meziyetlerinin üstünlüğü ile tanınmış bir zât idi. Zamanın mürşid-i kâmillerinden olan Şah Abdürrahmân Kâdiri'nin sohbetinde kemâle gelmiştir.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, daha küçük yaşta iken alnında rüşd ve hidâyet nûru parlıyordu. Zekâsının ve fehminin (anlayışının) parlaklığını gören firâset erbâbı, onun yüksek bir fıtrata sâhib olduğunu söylerlerdi. Babası, onun terbiye ve ta'liminde, ilim öğrenmesi husûsunda

çok dikkat göstermiştir. Daha küçük yaşta ilim, ma'rifet öğrenmeye ve çeşitli maharetler kazanmağa başlamıştı. Kıymetli ömrünü çocukluğundan i'tibâren gayet iyi değerlendirip, heba etmemiştir. İlim ve ma'rifeti yanında ayrıca çeşitli san'at ve maharetleri öğrenmişti. Kendisi şöyle demiştir: "Çocukluğumda İbrâhim aleyhisselâmı rü'yâmda görüp, çok iltifât ve ihsânlarına kavuştum. Yine çocukluğumda Hazreti Ebû Bekr'i ne zaman hatırlayıp ismini ansam, mübârek sûreti karşıma çıkardı. Rûhâniyetini gözümle görürdüm. Bana çok iltifâtta bulunurdu." Yine şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda idi. Bir kimse babamla konuşuyordu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinden bahsettiler. Ben o anda İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin rûhâniyetini gördüm. Bana oradan kalkmam için işâret etti. Bu hâli babama söyledim. Babam dedi ki: "Anlaşıldı ki, sen onların yolundan istifâde edeceksin." Allahü teâlâ benim tînetime sünnet-i seniyyeye ittiba' etme hasletini yerleştirmiş."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin fıtratında bir yükseklik, büyükler yolunda ilerlemeye büyük bir kabiliyet, onları sevmek ve muhabbet gösterme husûsiyeti vardı. Buyurdu ki: "Aşk ve muhabbet, benim tînetimin hamurunun mayasıdır." Zamanın meşhûr âlimlerinden onun hâlini görenler; "Bu çocuk âşıkane bir mîzâca sâhibdir" demişlerdir. Babası ona şöyle demiştir: "Senin dünyâya gelişin benim için çok mübârek oldu. Çünkü senin doğduğun sene, ben dünyâya âit bağlılıkları, dünyâya düşkün olmayı terkedip, kanâati tercih ettim."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri şöyle anlatmıştır: "Ben onaltı yaşında iken babam vefât etti. Vefât etmeden önce bana şöyle vasıyyet etti: "Bütün vaktini, kemâlâtı, olgunlukları ve üstün dereceleri elde etmek için harca. Kıymetli ömrünü boş şeyler ile geçirme." Babamın vefâtından sonra vasıyyetine uyarak ilim öğrenmeye ve öğrendiğim ilimle amel etmeye başladım. Büyük zâtların sohbetlerine devam ettim. Ben bu hâlde iken çevremdekiler, dedelerimin eskiden beri makam ve mevki sahibleri olması hasebiyle, benim de bir mevkî ve makam sahibi olmamı istediler. Bu iş için beni pâdişâhın sarayına götürdüler. Fakat o gün pâdişâh hasta olduğu için makamında yok idi. Pâdişâhla görüşmem mümkün olmadı. O günün gecesi bir rü'yâ gördüm. Rü'yâmda evliyânın büyüklerinden bir zât, mezarından kalkıp yanıma geldi ve kendi külahını benim başıma koydu. Rü'yâda gördüğüm o zât, Hâce Kutbüddîn hazretleri idi. Bu rü'yâdan sonra gönlümde makam ve mevkî arzusu hiç kalmadı. Ondan sonra, evliyâ zâtların sohbetine koştum. Onların sohbetine kavuşma şevki, arzusu beni sarmıştı. Nerede büyük bir zâtın olduğunu duysam, hemen onun ziyâretine giderdim. O zamanın en meşhûr âlimlerinden biri de Kelîmullah Çeştî idi. Huzûruna gittim. Hadîs-i şerîf dersi veriyordu. Sıra bir hadîs-i şerîfin izahına gelmişti. O hadîs-i şerîfin izahında şöyle dedi: "Bir gece vakti Resûlullahı (s.a.v.), cinlerden biri hücum edip yakalamak istedi. Resûlullah (s.a.v.), Süleymân aleyhisselâmın duâsını okuyup, cinnin tasallutundan kurtuldu." Onun böyle izahı sırasında, böyle bir sözü söylemesinin sebebini düşünerek; "Acaba bundan ne kastediyor" dedim. Kalbimden geçeni anlayıp; "Bu hadîs-i şerîften anlaşılıyor ki, bir talebeye onun hocasından izinsiz başka bir hoca tasarrufta bulunamaz" dedi. (Bu sözüyle onun asıl mürşidinin başka bir zât olacağına işâret etmiştir.)

Bu zâttan sonra Şah Muzaffer Kâdirî'nin ziyâretine gittim. Sohbetini dinlerken orada bulunanlardan biri; "Şimdi, zamanımızda ebdâl ve evtâd denilen evliyâ zâtlar var mıdır?" diye sordu. Bu suâl üzerine; "Allahü teâlânın dostları, sevgili kulları olan evliyâ zâtlar her zaman bulunur. Her kim ebdâl denilen evliyâ zâtlardan birini görmek isterse şu gence baksın!" diyerek beni gösterdi. Ben o sırada henüz tasavvufda yetişmeye başlamamıştım. O zât firâset nûruyla benim hakkımda böyle buyurmuştu. Sonra Şah Gulâm Muhammed Muvahhid'in ziyâretine

gittim. Onun dergâhı Cüneyd-i Bağdadî hazretlerinin dergâhı gibi, sabır, kanâat, zühd ve tevekkül dergâhı idi. Daha sonra da Mîr Hâşim Câlîserî'nin sohbetine gittim. Bu zât, hocasının beşbin hatim okuduğunu söylemişti. Mir Hâşim Câlîseri'nin vefâtı yaklaşınca, kendisine Keşmir'de vefât edeceği ilham olunmuş. Bunun üzerine o anda Keşmir'den çok uzak bir yerde olmasına rağmen, kerâmetiyle bir anda Keşmir'e gidip, orada vefât etmiştir. Bu evliyâ zâtlardan başka pekçok büyük zâtın sohbetinde bulundum."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, bir mektûbunda şöyle yazmıştır: "Birkaç defa bu fakirin neseb ve hasebini, ya'nî baba ve annelerinin kim olduklarını sormuştunuz. Aslında bu fakirin vücûdu, başlangıçta bir damla su, sonunda ise bir avuç topraktır. Babalarımdan bahsetmek îcâb ederse, şöyle derim: "Yirmisekizinci batında dedemiz hazret-i Ali'ye ulaşmaktadır. Emîr Kemâleddîn ismindeki dedem, 800 (m. 1398) yıllarında Tâif'den Türkistan'a geldi. O memlekette bulunan Kaksalân reîsinin kızıyla evlendi. Kaksalân reîsinin oğlu olmadığı için, o havâlinin idâresi Emîr Kemâleddîn'e ve evlâdına kaldı. Hümâyun Şah, Hindistan'ı Afganlıların elinden alınca, o hânedandan soyu üç vâsıta ile adı geçen emîre ulaşan Mahbûb Hân ve Bâbâ Hân adındaki iki kardeşi de birlikte getirdi. Bu ikisi Ekberî târihlerinde yazılıdır. Bu büyüklerin nesebi ise Timur Hân'a ulaşır. Fakirin nesebi ise, dört vâsıta ile Bâbâ Hân'a ulaşır. Babam, Evrengzîb'in hizmetinde ömrünü tamamladı. Ömrünün sonunda, makam ve me'mûriyeti bırakıp, dünyâdan el çekti. Kadirî yolunun halîfelerinden bir büyüğün hizmet ve huzûru ile şereflenip, kesb-i kemâlât eyledi. 1130 (m. 1717)'de vefât etti.

Bu fakîr 1113 (m. 1701) senesinde dünyâya gelmişim. Babam vefât ettiği zaman, ben onaltı yaşında idim. Bütün varlığımla yüzümü dünyâdan âhırete döndüm. O zamanki ilimleri babamın sağlığında tahsil ettim. Hadîs kitaplarını, Şeyh-ül-muhaddisîn Şeyh Abdullah bin Sâlim Mekkî'nin yetiştirdiği Hacı Muhammed Efdal Siyalkûti'nin huzûrunda, Kur'ân-ı kerîmi, Şeyh-ül-kurrâ Şeyh Abdülhâlık Şevkî'nin talebesi Hâfız Abdürresûl Dehlevî'den okudum. Nakşibendî yolunda mutlak icâzeti, iki vâsıta ile İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'ye (k.s.) ulaşan Seyyid nûr Muhamed Bedevânî hazretlerinden aldım ve ömrümün bir kısmı onun hizmet ve huzûrunda geçti. Onun vefâtından sonra, bu yolun diğer büyüklerinden istifâde ettim. Sonunda yine iki vâsıta ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerine ulaşan Şeyh-uş-şuyûh Muhammed Âbid hazretlerinin feyz saçan huzûr ve sohbetine kavuştum. Bir zaman hizmetlerinde bulundum. Kadirî, Çeştî ve Sühreverdî yollarında da icâzet aldım. Bugün 1185 (m. 1771) senesidir, bu büyüklerin yolunda otuz yıldır, Allahü teâlâyı isteyen talibleri terbiye ile meşgûlüm. Allahü teâlâ sonumu Habîbinin (s.a.v.) bereketi ile hayırlı eylesin."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, küçük yaşta zâhirî ilimleri öğrendikten sonra tasavvufa yönelip, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'den feyz alarak yükseldi. Dört sene bu hocasının sohbetine devam edip hilâfet aldı. Hocası Seyyid nûr Muhammed'in, vefâtından sonra, altı sene Şeyh Gülşenî ve oniki sene Muhammed Efdal ve Hâfız Sa'dullah'ın, sekiz sene Muhammed Âbid-i Senâmî'nin sohbetlerine devam ederek tasavvufda Müceddidiyye yolunda yüksek derecelere kavuştu. Ayrıca Kâdiriyye, Ceştiyye, Sühreverdiyye ve Kübreviyye yollarından da icâzet (diploma) aldı. Zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrendikten sonra insanları irşâd etmeye başladı. Derslerine ve sohbetlerine âlimler, âmirler, veliler ve halk devam edip ondan feyz aldılar. Mîr Müsliman, Senâullah Pâni-pütî, Gülâm Kâki, Seyyid Alîmullah, Seyyid Abdullah Dehlevî gibi büyük âlimler ve velîler yetiştirdi.

Tasavvufda hocası olan Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerine talebe olmasını şöyle anlatmıştır: "Onsekiz yaşında idim. Bir zât bana Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin

büyüklüğünden, kemâlâtından bahsetmişti. Onun üstün vasıflarını işitince, gayr-ı ihtiyârî kalbim ona tutuldu, huzûruna gittim. Mübârek yüzünü görünce ma'rifet sahibi bir zât olduğunu anladım. Sünnet-i seniyyeye son derece bağlı, dînin emirlerine tam uyan, yüksek ahlâk sahibi bir zât idi. Sohbeti kalbe safa veriyor, cana can katıyordu. İyice anlaşılmıştı ki, arayanlar maksada onun huzûrunda kavuşuyor, ölmüş kalb onun huzûrunda dirilip itminana eriyor, Hakka kavuşmak orada müyesser oluyordu. Beni talebeliğe kabûl etmesini arzedince, istihâresiz talebe kabûl etmediği hâlde beni derhal kabûl etti. Feyzleri o kadar bereketli ve te'sîrli idi ki, bir teveccüh ile talebesinin kalbi zikretmeye başlardı. Ona talebe olup feyzlerine kavuşunca gönlüm aydınlandı. Çok iltifâtına kavuştum. Haramlardan sakınmayı çok tenbîh ederdi. Bir talebesi sokakta harama" baksa, sohbeti sırasında, "Sizde günah zulmeti görünüyor!" derdi. Yolda bir fâsıkla, sarhoşla karşılaşsak, huzûruna gidince; "Sizde şarab zulmeti görünüyor" diyerek buyururdu ki: "Fâsık kimseler ile karşılaşmak bâtın nûrunu örter." Allah korusun ya günah işleyip, fâsık olmak nasıl olur. Bunun gibi talebeleri duâ ve zikirle meşgûl olsa, Kelime-i tevhîd söylese, onu da müşâhede ederdi. Huzûruna Kelime-i tevhîd okuduktan sonra gittiğimde; "Bugün Kelime-i tevhîdi çok oku", eğer birgün okumasam; "Bu gün seni nûrlardan uzak görüyorum!" buyururdu.

Kısa zamanda nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin sohbetinde yetiştim. Tasavvuf hâllerine gark olmuştum. Beni öyle bir muhabbet-i ilâhî sarmıştı ki, cezbenin (çekilmenin) çokluğundan uykuyu, istirahatı, yemeyi, içmeyi terk etmiştim. İnsanlardan uzaklaşıp yalnız başıma yalın ayak, baş açık, viranelerde dolaşmaya başladım. Açlığın şiddetinden ağaç yaprağı yemiştim. Vaktim hep kendimden geçmiş bir vaziyette ve murâkabe hâlinde geçiyordu. Asıl maksada kavuşmayı böylece bekledim. Nihâyet o hâle geldim ki; **"Rabbini görüyormuş gibi ibâdet et"** hadîs-i şerîfinde istenen vasfa ulaştım. Mahviyyet, fenâ ve bekâ hâllerine ulaştım. Büyüklerin ta'rîf ettiği maksada, sırr-ı tevhîde kavuştum... Hocam Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin sohbetine dört sene devam ettim. Sonra bana icâzet verdi. Bana Ehl-i sünnet i'tikâdı üzere olmamı, sünneti seniyyeye uymamı ve bid'atlerden sakınmamı vasıyyet etti."

Kendisi ilim tahsilini şöyle anlatmıştır: "Fârisî lisanım ve diğer ba'zı bilgileri babamdan, Kur'ân-ı kerîmi, tecvîd ve kırâat ilmini Kâri Abdürresûl'den, aklî ve naklî ilimleri de zamanımızın âlimlerinden öğrendim. Babamın vefâtından sonra da, Hacı Muhammed Efdal'den, tefsîr ve hadîs ilmi öğrendim. Onbeş yaşında iken kendisinden ilim öğrendiğim hocam Hacı Muhammed Efdal, bana bir takke hediye etmişti. Bunun bana öyle bir bereketi oldu ki, zihnim iyice açıldı. Hiçbir şeyi okuyup öğrenmekte zorluk çekmedim. Tahsilimi tamamladıktan sonra, bir müddet de talebelere ders verdim. Bundan sonra tasavvufa yönelme arzusu iyice fazlalaşmıştı. Bir defasında rü'yâmda gaybdan bir ses; "Bizim seninle işimiz var. İnsanların hidâyete kavuşması ve onları hidâyete kavuşturacak yolun yayılması senin sebebinle olacak!" dedi. Bu rü'yâyı da görünce tasavvufa yönelip, bâtın nisbetini elde etmek arzum iyice kesinleşti. Bu maksadıma kavuşmak için Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin huzûruna gidip, ona talebe oldum. Beni talebeliğe kabûl edip, çok iltifât ve ihsânda bulundu. Benim hâllerime bakıp, bana karşı tevâzu' ile, büyük bir sevgi ve alâka gösterdi. Birgün, ikimiz karşı karşıya otururken; "İki güneş karşı karşıya gelmiş, birinin nûrundan diğeri görülmüyor. Eğer tâliblerin terbiyesine yönelsen âlem nûrlanır" buyurdu. Yine birgün bana; "Sende Allahü teâlâya ve resûlüne karşı muhabbet yüksek derecededir. Bizim yolumuz, senin teveccühlerin ile yayılacak. Sana Şemseddîn Habîbullah ismi verildi" buyurdu ve talebelerinden bir kısmının yetiştirilmesini bana havale etti. Ben hocamın sohbetine devam ederken, havale ettiği o talebeleri de yetiştirdim ve hocamın sohbetine bıraktım. Her ne kadar Resûlullahın (s.a.v.) zamânında bulunup görmekle şereflenmedik ama,

Allahü teâlâya binlerce şükürler olsun ki, Resûlullahın nâiblerinden olan (O'nun yolunu anlatan) hocam Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin sohbetinde bulunmakla şereflendim. Hayâtın meyvesi, asıl maksat ele geçti. Büyüklerin çok iltifâtına kavuştum. Birgün büyük bir tevâzu' ile benim ayakkabılarımı çevirip, giymem için koydu ve; "Sen, Allahü teâlânın makbûl kullarındansın" buyurdu. Yine hocalarımdan Hacı Muhammed Efdal; "Sendeki nisbetin kemâlâtından dolayı ayağa kalktım" diyerek, beni görünce ayağa kalktı ve defalarca; "Allahü teâlâ senin gibileri çoğaltsın" buyurdu. Yine hocalarımdan Hâfız Sa'dullah bana iltifâtlarda bulunup; "Sen bizim medâr-ı iftihânmızsın" buyurdu. Bir defasında İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin soyundan olan ve Serhend'e giden bir zâta; "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabrini ziyâret edince, benim selâmımı da söyle" diye tenbîh ettim. O zât gidip döndükten sonra, durumu bana şöyle anlattı: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin kabri başına varıp ziyâret ettim ve sizin selâmınızı söyledim. Sizin selâmınızı söyler söylemez, mübârek başını göğsüne kadar mezardan çıkarıp; "Hangi Mirzâ, bizim hangi divânemiz, hangi âşığımız? aleyke ve aleyhisselâm (sanada ona da selâm olsun)" buyurdu. Sizin vâsıtanızla ben de bu saadete kavuştum" dedi."

Hadîs âlimlerinin meşhûrlarından olan Şah Veliyyullah buyurdu ki: "Allahü teâlâ, bize sahih keşfler ihsân eyledi. Bu zamanda, hiç bir yerde Mirzâ Cân-ı Cânân'ın benzeri yoktur. Makamlarda ilerlemek istiyen onun hizmetine gelsin!" Hadîs öğrenmek için kendisine gelenleri, istifâde etmeleri için Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine gönderirdi. Ona yazdığı mektûplarda; "Allahü teâlâ, faziletlerin tecellî yeri olan sizlere uzun zaman selâmet versin ve bütün müslümanları bereketlerinize kavuştursun!" derdi.

Yine hadîs âlimlerinin büyüklerinden Hâcı Muhammed Fahir de şöyle demiştir: "Mirzâ Cân-ı Cânân'ın, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine tâbi olma husûsunda büyük bir şânı vardır. Bir gece rü'yâmda şöyle gördüm: Resûlullahın (s.a.v.) kapılarında eğerlenip donatılmış iyi cins bir binek atı vardı. "Bu at kimindir?" diye sor um. Birisi bana; "Bu Resûlullaha (s.a.v.) âittir" dedi. Sonra içeri girdim, başka birisi; "O at Mirzâ Cân-ı Cânân'ındır" dedi. Bu rü'yâmı ta'bir edip anladım ki, Mirzâ Cân-ı Cânân'ın yolu, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymakdır. Resûlullahın (s.a.v.) bildirdiği, doğru yolda ilerlemekdir.

Mevlevi Senâullah Sebinhelî şöyle anlatmıştır: Rü'yâmda Peygamber efendimizi görüp; "Hocam Mirzâ Cân-ı Cânân'ın yolu ve hizmetleri makbûl ve mu'teber midir? dedim. "Evet" buyurdu. Hazreti Ebû Bekr de vardı. O da tasdîk etti."

Hâcı Muhammed Efdal'in halîfelerinden Şeyh Muhammed A'zam da şöyle buyurmuştur: "Bu zâtın (ya'nî Mirzâ Cân-ı Cânân'ın) büyük bir şanı vardır. Başka bir kimse onunla kıyas olunamaz." Hâce Mîr Derd de şöyle buyurmuştur: "Mirzâ Cân-ı Cânân'ın eshâbından, talebelerinden her kimi gördüysem, azîzânın (büyüklerin) nispetinden büyük pay almış, derecelere, hâllere ve makamlara kavuşmuş buldum." Şeyh Abdüladl Zebîrî hazretleri de şöyle buyurmuştur: "Bugün Mirzâ Cân-ı Cânân'ın huzûrunda Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için toplanan taliblerin toplanması gibi bir cemâat hiçbir yerde yoktur. O, zamanımızda İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin vekîlidir."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlâ bize akl-ı kâmil, isâbeti re'yi beliğ ihsân etti. Saltanat işlerinin idâresi ve memleketin nizâmı husûsunda, herkesin hâline uygun en güzel usûlü öğrenmiş idim. Bunun için zamanın meşhûr ümerâsı, alacakları silahları ve diğer mühim şeyleri bizden sorarlar ve bizden aldıkları cevâba göre hareket ederlerdi." Yine şöyle buyurmuştur: "Muhterem babamın bereketli terbiyesiyle yetiştikten sonra bende öyle bir

hâl hâsıl oldu ki, bir bakışla herkesin ne olduğunu tanırdım. Onun âdemiyyet cevherini ve kalbindekini anlardım. Bulunduğum yolun (tarikatın) nûruyla insanların saadet veya şekavet ehli olduğunu, alınlarından okurdum."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri kemâl derecede zühd ve tevekkül sahibi idi. Dünyâdan ve dünyâya düşkün olanlardan son derece sakınırdı. Kendisine verilmek istenen hediyeleri kabûl etmezdi. Kabûl ettiği çok nâdir olurdu. Zamanın pâdişâhı Muhammed Şah, veziri Kameruddîn Hân ile Mirzâ Cân-ı Cânân'a haber gönderip, şöyle dedi. "Allahü teâlâ bize öyle bir mülk verdi ki, hatırlarından her ne geçerse hediye olarak göndeririz, yeter ki istesinler." Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu teklif üzerine şu cevâbı verdi: "Allahü teâlâ Kur'ân-ı Kerimde; **"... Onlara şöyle de; dünyânın metâı pek azdır..."** (Nisâ-77) buyurarak dünyânın yedi iklimindeki mal ve mülkün az birşey olduğunu bildirdi. Az bir şey olan bu yedi iklimden biri de Hindistan olup, o da senin elinde bulunmaktadır. Bunun kıymeti nedir ki? Büyüklerin himmetinin esâsı ise, ondan uzak durmaktır." Yine o havalenin ümerâsından biri, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri için bir dergâh yaptırdı ve bütün dervişlerin ihtiyâcını da karşılıyacağını bildirerek kabûl etmeleri için arzetti. Fakat Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri kabûl etmedi ve; "Bizim için her yer birdir. Allahü teâlânın indinde herkesin rızkı takdîr edilmiştir. Vakti gelince herkes rızkına kavuşur. Dervişlerin hazînesi sabır ve kanâat olup, bu kâfidir" buyurdu.

Nevvâb Hân Firûzcenk, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini, soğuğu şiddetli bir kış gününde, üzerinde eski bir elbiseyle gördü. Bu hâlini görünce ağladı. Yanında bulunan adamlarından birine; "Biz ne bedbaht insanız ki büyüklerimizden bir zât hediye kabûl etmiyor ve ona hizmet etmekle şereflenemiyoruz" dedi. Bu hâdise üzerine Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri; "Biz, zenginlerden birşey kabûl etmemeğe, almamağa kararlıyız. Hayat güneşimiz batmaya yüz tuttu, ömür bitmek üzere. Şimdiye kadar kabûl etmedik" buyurdu. Sonra Nevvâb Nizâmülmülk, otuzbin rub'iyye para hediye etmek istedi. Kabûl buyurmadı ve; "Biz sizin servetinizin yiyicisi değiliz, onu fakirlere dağıtınız" dedi. Yine Afgan serdârlarından biri, eşrefi denilen üçyüz altın göndermişti. Bunu da kabûl buyurmayıp; "Her ne kadar hediyeyi kabûl etmek lazımsa da, mutlaka kabûl etmek lâzım olduğuna dâir bir emir yokdur. Bize kendi talebelerimiz, ihlâs ve ihtiyâtla, haram karışmaması için dikkat ederek hazırladıkları hediyeleri getiriyorlar, onları bile kabûl etmiyoruz. Kaldı ki, ümerânın ve zenginlerin hediye edeceği şeylerin tam helâlden hazırlanmış olduğu şüpheli olanları hiç kabûl etmeyiz. Onda insanların hakkı vardır. Kıyâmet günü onun hesabını vermek zordur. İmâm-ı Tirmizî'nin (r.aleyh) Ebû Berze'den (r.aleyh) getirerek yazdığı hadîs-i şerîfde Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kıyâmet günü herkes, dört suâle cevap vermedikçe hesapdan kurtulamıyacaktır: Ömrünü nasıl geçirdi. İlmi ile nasıl amel etti. Malını nereden nasıl kazandı ve nerelere harcadı. Cismini, bedenini nerede yordu, hırpaladı."** Bunun içi çok dikkat etmek lâzımdır" buyurdu.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân'a yine ümerâdan biri Hindistan'ın meşhûr meyvesi olan "Enbe"den (Hint kirazı) bir hediye göndermişti ve kabûl etmesi için de çok yalvarmıştı. Bunun üzerine iki tâne "Enbe" alıp gerisini iâde etmişti ve "Bu fakirin gönlü, bunları kabul etmek istemiyor" buyurdu. Biraz sonru huzûruna bir bahçe sahibi gelip "Falan emîr, size gönderdiği enbeleri bizden zulüm ile alıp size hediye etti" dedi. Bunun üzerine mazlûmun hakkının verilmesini ve himâye edilmesini söyledi. Sonra da; "Sübhânallah, onun getirdiği bu yiyecek bizim bâtınımıza zararlı oldu" buyurdu. Ondan sonra da malı şüpheli olan kimselerin ikrâmını hiç kabûl etmedi. Yine bu hâdise üzerine şöyle buyurdu: "Yiyeceklerin en zararlısı kazançları şüpheli olan

zenginlerin ikram ettiği yiyeceklerdir. Hattâ fakirlerin ikrâmları da şüphelidir. Çünkü onlar da, bu yemekleri hazırlamak için, kazançları şüpheli olan zenginlerden borç alıyorlar."

Bir defâsında bir iftar vaktinde yemek yerken, gâfil birine âit olan bir ekmeği talebeleri paylaşmışlar, bir parça da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine vermişlerdi. O gece teravih namazından sonra yenilen o ekmek sebebiyle, bâtınlarına te'sîr edip zarar verdiğini belirterek; "Bu zarardan ancak namaz kılmak ve okunan Kur'ân-ı kerîm'i dinlemekle kurtuldum" buyurdu. Talebesi Abdullah-ı Dehlevî hazretleri bu söz üzerine: "Şüpheli bir lokma, onların mübârek bâtınlarında nûr deryâlarında böyle bir değişmeye, zarara sebeb olursa, bizim hâlimize ne denir." buyurmuştur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu husûsta şöyle buyurmuştur: "Yenilen lokmalar insanı muvaffakiyete kavuşturmalı ve tâatın nûrunu arttırmalıdır. Fakirliği zenginliğe tercih etmeli, sabır ve kanâatı seçmeli. Teslimiyeti ve rızâyı seciye hâline getirmelidir. Resûlullahın **"Allahım! Âl-i Muhammed'in rızkını kâfi gelecek kadar kıl"** buyurduğu duâsına uygun olarak, insân için lâzım olan şeyleri kâfi gelecek kadar istemelidir.

Eshâb-ı Kirâm da böyle duâ ederdi. İsrâfa düşürecek kadar zengin; sıkıntıya, borca düşürecek kadar da fakir olmamalıdır. İnsanların çoğu bu hâlden düşmüştür. Bu hâlde iken ölüm gelip yakalamaktadır. Kulluk vazîfesini yerine getirip, ölüme hazır beklemeli, gönlü başka arzulara bağlamamalıdır. Ölüm, ilâhî bir hediyedir. Allahü teâlâya kavuşmak ve Resûlullahın (s.a.v.) dîdârını, mübârek yüzünü görmektir."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri hocalarına büyük bir muhabbet ve ihlâs ile bağlı idi. Bilhassa İmâm-ı Rabbânî hazretlerine derin bir muhabbeti vardı. "Her neye kavuşmuşsam, hocalarıma olan muhabbetim sebebiyle kavuştum. Kulun amelleri nedir ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşturusun! Fakat Allahü teâlânın rızâsına kavuşmuş ve makbûl kullarından olan zâtları sevmek, onlara muhabbet beslemek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için en kuvvetli vâsıtadır" buyurdu.

Menkıbeleri ve kerâmetleri:

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri şöyle anlatmıştır: "Bir defa cihanın süsü, kâinatın Serverini (s.a.v.) rü'yâda görmekle şereflendim. Yanyana uzanmış yatıyorduk. O kadar yakındık ki, mübârek nefesi yüzüme geliyordu. Bu esnada susadım. Serhend büyüğünün oğulları, ya'nî İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin evlâdı da orada idiler. Resûlullah, onlardan birine su getirmesini emir buyurdu. Fakîr; "Yâ Resûlallah, onlar benim pîrimin evlâdıdır" diye arzettim. "Onlar bizim sözümüzü tutarlar" buyurdu. Onlardan bir azîz, kalkıp su getirdi. Kana kana içtim. Sonra; "Yâ Resûlallah, hazretiniz Müceddîd-i elf-i sânî hakkında ne buyurursunuz?" diye arzettim. "Ümmetimde onun bir benzeri başka kim vardır?" buyurdu. "Yâ Resûlallah! İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ı, mübârek nazarlarınızdan geçti mi?" dedim. Buyurdu ki: "Eğer ondan hatırladığın bir yer varsa oku." Ben de, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ba'zı mektûplarında geçen ve Allahü teâlâ için; "O, verâ-ül-verâ sonra yine verâ-ül-verâ'dır, (ya'nî Allahü teâlâ ötelerin ötesidir. Akıl neyi düşünür ve neyi tasavvur ederse O değildir)" buyurduğunu okudum. Resûlullah (s.a.v.) bunu çok beğendi ve; "Tekrar oku" buyurdu. Ben de tekrar okudum. Bu ifâdeleri çok güzel buldu. Bu hâl epey bir müddet devam etti. Sabah olunca büyüklerden bir zât erkenden gelip bana dedi ki: "Ben bu gece rü'yâmda sizin bir rü'yâ gördüğünüzü gördüm. O rü'yâyı bana anlat" Ben ona gördüğüm rü'yâyı anlattım. Çok beğenip, hayret etti. Ben gördüğüm bu rü'yâda, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek nefesinin ve sohbetinin bereketiyle kendimi tamamen

nûr ve huzûr içinde buldum. Uyanık iken ele geçen şeylerden daha çok bereketli olan bu rü'yânın bereketiyle günlerce acıkmadım ve susamadım."

Birgün Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebelerinden biri huzûruna gelip; "Efendim! Kardeşim, Azîmâbad'a gitmişti. Sevenlerinizdendir. Bir iftiraya uğrayıp haksız yere hapsedilmiş. Kurtulması için duâ ve teveccühde bulunmanızı istirhâm ederiz" dedi. Bunun üzerine Mazhar-ı Cân-ı Cânân bir mektûp yazıp, kardeşine ulaştırması için ona verdi ve; "Bu eline geçtikten bir saat sonra hapisten kurtulur" buyurdu. O talebe mektûbu kardeşine ulaştırınca, işâret edildiği gibi hapisten kurtuldu.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, büyük günah işlemiş bir kadının kabri yanına oturmuştu. Kabre teveccüh eyledi. "Bu mezarda Cehennem ateşi var. Kadının imanlı olmasında şüphe ediyorum. Rûhuna hatm-i tehlîl (Yetmişbin Kelime-i tevhîd) sevâbı bağışlıyacağım. İmânı varsa affolur" buyurdu. Hatm-i tehlîlin sevâbını bağışladıktan sonra; "Elhamdülillah, imânı varmış. Kelime-i tayyibe, te'sîrini gösterip azâbdan kurtuldu" buyurdu. Hadîs-i şerîfde; **"Bir kimse, kendisi için veya başkası için yetmiş bin adet Kelime-i tevhîd okursa, günahları affolur"** buyuruldu.

Seyyid Gulâm Ali (Abdullah-ı Dehlevî) hazretleri anlatır: "Birgün Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunuyordum. İhtiyâr bir adam gelip; "Şeyhin şöhreti Rahmânî mi, yoksa değil mi? Onu anlamağa geldim" dedi. Bu küstahça söz karşısında, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri son derece müteessir oldu ve öfkelenerek o ihtiyâra, keskin ve dik dik baktı. O esnada ihtiyâr yere düşüp çırpınmağa başladı. Sonra; "Tövbe ettim. Allah için beni affet" diye yalvarmağa başladı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, Allahü teâlânın ismi araya girince, kalktı ve ihtiyârın kolundan tutarak kaldırdı, ihtiyâr hemen düzeldi."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini sevenlerden bir zât, birgün murâkabeden sonra, mübârek eteğini tutup; "Kızımın bir oğlu olacağını bana müjdelemezsen eteğini elimden bırakmam" dedi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri biraz murâkabeden sonra; "Gönlün hoş olsun! Cenâb-ı Hak senin kızına bir erkek çocuk ihsân eyledi" buyurdu. Hakîkaten bu adamın kızının dokuz ay sonra bir erkek çocuğu oldu.

Birgün yağmur yağmıştı. Soğuk ve şiddetli de bir rüzgâr esiyordu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri üşüdü. "Yâ Rabbî; üzerimize değil etrâfımıza yağsın!" buyurdu. Üzerlerindeki bulut etrâfa doğru açıldı, dağıldı. Duâsının bereketi ile üzerlerine yağmadı.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri talebeleri ile birlikte bir yolculuğa çıkmıştı. Yanlarında azık olarak hiç bir yiyecek yoktu. Gittikleri yerde de misâfir kalabilecekleri bir tanıdıkları bulunmuyordu. Talebeleri bu durumu bildiklerinden merak edip; "Bakalım hâlimiz ne olur?" diyerek yola devam ettiler. Her yemek vakti geldiğinde, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin kerâmeti ile gaybdan önlerine sofra kuruluyordu. Sofra üzerinde çeşit çeşit ve gayet nefis yemekler bulunuyordu. Bu nefis yemekleri yiyip yolculuğa devam ettiler. Talebeleri hayatlarında öyle güzel ve çeşitli yemekler yememişlerdi. Bu hâl seferlerinden dönünceye kadar devam etti.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bir defasında birisine gücendi ve; "Sıddîk-ı ekbere (r.a.) kadar bütün meşâyıhın, ondan yüz çevirdiklerini gördüm" buyurdu. Ve o adam üç gün sonra öldü.

Bir kimse, ölüsünün azâbda olduğunu rü'yâda görüp, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine mağfiret olunması için duâ etmesini istirhâm etti. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri de duâ edip;

"Allahü teâlâ, ölünün günahlarını mağfiret eyledi" diye de ona müjde verdi. O kimse tekrar ölüsünü rü'yâda gördü ve ölüsü kendisine; "Hazret-i Mazhar'ın duâsı bereketi ile, azâbdan kurtuldum" dedi.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, ekseriya, talebelerine yüksek müjdeler verirdi. Ba'zı eksik kimseler bunu inkâr ettiler. Bu inkârlarını keşfedip onlara; "Bana inanmıyorsanız, eski evliyâdan hakem seçiniz. Gelsin ve sözlerimin doğruluğunu ondan dinleyiniz" buyurdu. Onlar, en büyük hakem Resûlullahdır (s.a.v.) dediler. Peki buyurdu. Sonra teveccüh etti ve Fâtiha okudu. O münkirler de murâkabe ettiler. Murâkabe esnasında Resûlullahı gördüler. Kendilerine; "Mazhar'ın müjdeleri doğrudur" buyurup inkâr edenlerini men eyledi.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bir komşusu vardı. Onu severdi. Ölüm hâline gelmişti. Şefkatinin çokluğundan; "Yâ Rabbî, onun ayrılığına dayanamam, ona en kısa zamanda şifâ ver" dedi. Hemen şifâ buldu. Sanki hiç hasta olmamıştı.

Vefâtı: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, şehid olarak vefât etti. Vefâtından birkaç gün önce, bu fâni dünyâdan gitme zamanının geldiği ve Allahü teâlâya kavuşacağı için bambaşka bir aşk ve şevk içinde idi. O günlerde ibâdet ve tâatlarını daha da artırmıştı. Bir taraftan da talebeleri ve sevenleri akın akın onun sohbetine geliyorlardı. Sohbetleri ve murâkabeleri büyük bir huzûr hâli içinde geçiyordu. Sohbetleri sırasında huzûrunda toplananlar yüz kişiden ziyâde olurdu. Sohbetinde bulunanlar bereketlere ve feyzlere kavuşurlardı. Vefâtının yaklaştığı günlerde talebelerinden Molla Nesîm, memleketine gidip dönmek üzere izin istediğinde, bu talebesine; "Artık seninle bir daha görüşeceğimiz ma'lûm değildir!" buyurdu. Bu sözleriyle vefât edeceğine işâret etmişti. Bunu işiten talebeleri ağlaşmaya başlayıp gözyaşlarını tutamadılar. Yine vefâtının yaklaştığı günlerde talebelerinden Molla Abdürrezzâk'a yazdığı bir mektûpda; "Ömrüm seksen yaşını geçti. Ecelim yaklaştı. Bize hayır duâda bulun!" diye yazmıştı. Bu sıralarda talebelerinden diğerlerine yazdığı mektûplarında da aynı şekilde işâret etmiştir.

Yine vefâtının yaklaştığı günlerde kavuştuğu ni'metleri dile getirerek ve şükrederek şöyle buyurdu: "Kalbimden her ne geçtiyse ve her ne ni'mete kavuşmak istediysem, Allahü teâlâ onları bana ihsân etti. Beni İslâm-ı hakiki ile şereflendirdi ve çok ilim ihsân etti. Sâlih amel üzere istikâmet verdi. Büyüklerin tasavvuf yolunda bildirdiği şeylerin hepsini verip keşf, tasarruf ve kerâmet ihsân etti. Beni dünyâya düşkün olmaktan ve dünyâya düşkün olanlardan da uzak eyledi. Ancak Allahü teâlâya yaklaşmakda, yüksek derece olan şehitlik derecesine kavuşamadım. Hocalarımın, mürşidlerimin çoğu şehitlik şerbetini içmekle şereflendiler. Şu anda ben yaşlandım, vücûdum zayıf düştü. Cihâd edecek ve böylece şehitliğe kavuşacak gücüm, takatim kalmadı. Ölümü sevmeyen, istemiyenlere şaşılır, ölüm Allahü teâlâya kavuşmaya sebeptir. Ölüm, Resûlullahı (s.a.v.) ziyâret etmeye, evliyâya kavuşmaya, onların mübârek yüzlerini görerek mesrûr olmaya sebeptir. Ölüm; Resûlullah (s.a.v.), Halîlürrahmân İbrâhim aleyhisselâm, Emîr-ülmü'minîn Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, İmâm-ı Hasen, Cüneyd-i Bağdadî, Şâh-ı Nakşîbend Bahâeddîn Buhârî ve Müceddîd-i elf-i sâni İmâm-ı Rabbânî hazretleri ile görüşmeye, onlara kavuşmaya vesiledir. Kalbimde bu büyüklere karşı husûsi bir muhabbet vardır. Onlar zâhirî ve batınî şehâdete kavuştular, en yüksek mertebelere ulaştılar."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri böylece, şehitlik derecesine kavuşmayı çok arzu ettiğini dile getirmişti. Ömrünün son günlerini yaşadığı sıralarda huzûruna gelip gidenler iyice artmıştı. 1195 (m. 1781) senesinin Muharrem ayının yedisinde Çarşamba gecesi kapısının önünde pekçok kimse toplanmıştı. Bunlar arasından üç kişi ısrarla içeri girmek istiyorlardı. Nihâyet izin alıp içeri

girdiler. Bunlar Moğol ve Mecûsî idiler. Huzûruna girince, Mazhar-ı Cân-ı Cânân sen misin dediler. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri de; "Evet benim" buyurdu. Meğer bunlar Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine kastedip, öldürmek üzere gelmişlerdi. İçlerinden biri üzerine hücum edip hançer vurmaya başladılar. Vurulan hançer darbesi kalbine yakın bir yere isâbet etmiş, ağır yaralanmış ve yere yıkılmıştı. Durumdan haberdâr olan Nevvâb Necef Hân sabah erkenden frenk bir tabib gönderdi. Tabibe; "Çabuk gidip bu mübârek zâtı tedâvi et, onu yaralayanlar da yakalanınca kısas yapılsın" dedi. Frenk tabib gidip Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin yarasına baktı ve geri dönüp kasten Nevvâb Necef Hân'a; "İyileşip kurtulur, başka tabib göndermeye lüzum yok" dedi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu yaralı haliyle üç gün daha yaşadı. Yaralarından devamlı kan aktı. Üçüncü gün, Cum'a günü idi. Öğle vakti ellerini açıp Fâtiha-i şerîfi okudu. İkindi vaktinde; "Günün bitmesine kaç saat vardır? buyurdu. Dört saat vardır dediler. O gün hem Cum'a, hem de aşure günü idi. Akşam olunca üç defa derin nefes aldı ve şehid olarak vefât etti. Vefâtında ebced hesabında târih olarak meâlen: **"Allaha ve Peygambere itaat edenler, işte bunlar Allahın kendilerine ni'met verdiği, Peygamberlerle, sıddıklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Bunlarsa ne güzel birer arkadaş!"** buyurulan Nisa sûresi 69. âyet-i kerîmesinden; "Ülâike ma'allezîne en'amellahü aleyhim" kısmı söylendi. Yine Peygamber efendimizin (s.a.v.) bir hadîs-i şerîfinde; **"Medhe şayan olarak yaşadı ve şehid olarak öldü"** ma'nâsında; "Âşe hamiden mâte şehîden" buyurduğu kısım ile ebced hesabına göre vefât târihi söylendi.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin şehid olarak vefât etmesinden sonra, sevenleri, onun büyük bir kayıb olduğunu ifâde eden rü'yâlar görmüşlerdir.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, İslâmiyetin yayılması ve insanların hakiki saadete kavuşmaları için çok üstün hizmetler yapmıştır. Her biri üstün birer cevher olan kıymetli zâtlar yetiştirmiş ve onları insanlara rehberlik yapmakla vazîfelendirmiştir. Talebeleri de bulundukları yerlerde insanlara İslâmiyeti öğretmişler, îmânlarının vicdânileşmesini sağlamışlardır. Böylece her biri bulunduğu yerde İslâmiyete uyulmasına, güzel ahlâkın yayılmasına ve insanların birbirlerine karşı iyi muâmelede bulunmalarını sağlamışlardır. Onları tanıyıp seven insanlar, onlar vasıtasıyla temiz bir hayat yaşamak ve saadete kavuşmakla şereflenmişlerdir.

Talebeleri: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin yetiştirdiği talebelerden elli tanesi, tasavvufda "Makâmât-ı Ahmediyye" denilen yüksek dereceye ulaşmıştır. En meşhûr talebeleri şu zâtlardır.

1-Abdullah-i Dehlevî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en başta gelen halifesi olup seyyiddir. Tasavvuf ilminin mütehassıslarından olup, müslümanların gözbebeğidir. Sohbetine gelen sâdık kimselerin kalblerine bir teveccüh ederek feyz ve bereketle doldururdu. Binlerce âşıkı, bir bakışta cezbelere ve vâridat-ı ilâhiyyeye kavuştururdu. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hayâtını, kerâmetlerini ve nasihatlerini ve tasavvufu anlatan, "Makâmât-ı Mazhariyye" kitabını yazmıştır. Kabri, hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri ile yanyanadır.

2-Seyyid Mir Müslimân: Tasavvufda yetişmiş büyük bir zât olup, zâhirî ve bâtınî ilimlerde âlim ve mürşid-i kâmil idi.

3-Senâullah Osmanî Pâni-pütî: Yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberlemişti. Büyük bir âlim ve meşhûr bir mürşid-i kâmil idi. Aklî ve naklî ilimlerde derin âlim idi. Bilhassa usûl ve fıkıh ilminde çok yüksek derecede olup, ictihâd derecesine yükselmiş idi. Dehlî'de Şah Veliyyullah Dehlevî'den hadîs ilmini öğrenip kemâle geldi. Önce Mevlânâ Muhammed Âbid-i Semâmî'nin, bunun

vefâtından sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin teveccühleri ile büyük velî oldu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde yetişip icâzet aldıktan sonra, vatanı olan Pâni-püt şehrine gidip, vefâtına kadar orada kadılık vazîfesi yaptı. Otuzdan fazla kitap yazmıştır. "Tefsîr-i Mazhari" ismindeki tefsîri on cild olup, çok kıymetlidir. Tasavvufda "İrşâd-üt-tâlibîn" kitabı ve fıkha dâir yazdığı eseri de çok kıymetlidir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesi hakkında; "Kıyâmet günü, bana, ne getirdin denilince, Senâullah-ı Pâni-pütî'yi getirdim, diyeceğim" buyurmuştur.

4-Mevlevî Fadlullah: Zâhirî ilimlerde derin âlim idi. Senâullah-ı Pâni-pütî hazretlerinin kardeşidir. Tasavvufda Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetiyle kemâle ermiştir. Tasavvuf hâllerinde yüksek derecede idi. Kardeşi Senâullah-ı Pâni-pütî vefât edince çok üzülmüştü. Bunun üzerine kardeşi Senâullah-ı Pâni-putî hazretleri ona rü'yâsında şöyle buyurmuştur: "Ey kardeşim bu kadar gam ve elem nedir? Kur'ân-ı kerîmde meâlen; **"Biliniz ki, Allahın velîleri için hiçbir korku yoktur ve onlar mahzûn da olmayacaklardır."** (Yûnus-62) buyurulmuştur. Bize burada rahatlık ve hesaba gelmez ni'metler ihsân olundu."

5-Mevlevî Ahmedullah: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin meşhûr talebelerinden olup, Senâullah-ı Pâni-püti hazretlerinin oğludur. Zâhir ilimlerini babasından, tasavvuf ilmini Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden öğrenip kemâle gelmişti. Bilhassa kırâat ilminde derin âlim idi. Hergün yirmibir cüz Kur'ân-ı kerîm okurdu. Devamlı zikir, murâkabe ve tasavvuf hâlleri ile meşgûl idi.

6-Şeyh Muhammed Murâd: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin ilk talebelerinden olup, dört sene hergün sohbetinde bulunmuştur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebeleri arasından tasavvufda yüksek derecelere kavuşanlardandır. Onun hakkında hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri şöyle buyurmuştur: "Benim talebelerim arasında nisbetinin yüksekliği bakımından onun gibisi yoktur. Bütün kemâlâtı, olgunlukları kendinde toplamıştır." Mevlevi Naîmullah onun hakkında; "O, duâsı makbûl bir zât idi. Bu, tecrübe ile sabittir" demiştir. Abdüllah-i Dehlevî hazretleri de şöyle buyurmuştur: "Duânın kabûl olunması için üç şart vardır. Bunlar, helâl lokma yemek, doğru sözlü olmak ve ihlâslı olmak. O, bu üç şarta da sâhib idi. Onun gibi olmak herkese nasîb değildir. Allahü teâlâ ona selâmet versin."

7-Şeyh Abdürrahmân: Şeyh Muhammed Murâd'ın kardeşidir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerinde kemâle ermiştir. Senâullah-ı Pâni-püti hazretleri onu medhedip; **"Görüldükleri zaman Allahü teâlâ hatırlanır"** hadîs-i şerîfi onun hâli ve vasfı idi" buyurmuştur.

8-Mîr Alîmullah Kenkûî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin ilk talebelerinden ve halîfelerinin büyüklerindendir. Tasavvufda yüksek derecelere ve hâllere kavuşmuştur. Allahü teâlânın aşkı ile kendinden geçmiş bir hâlde olup, ağlayıp göz yaşı dökmek onun hâllerinden idi.

9-Şeyh Murâdullah Ârif Gulâm Kâkî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en meşhûr talebelerinden ve halîfelerinden olup, ilimde ve amelde yüksek bir şânı vardı. İnsanları irşâd ile vazîfelendirilmiş olup, pek çok kimse onun sohbetinde yetişip, kemâl derecelerine ermiştir. Hocasından önce vefât etmiştir.

10-Şeyh Muhammed ihsân: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin eski talebelerinden ve halîfelerindendir. Gençliğinde talebe olmakla şereflenmiştir. Rü'yâsında Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini sütlaç yerken görmüştü. Kalan kısmını da ona vermişti. Bu rü'yâ üzerine huzûruna

gelip talebesi olmuştur. Şevkinin ve aşkının çokluğundan kendinden geçmiş ve cezbe hâlinde idi. Tasavvufdaki şevki ve aşkı onu o hâle sokmuştu ki, hararetinden soğuk kış günlerinde bile ince bir elbise giyerdi. Allahü teâlânın ismi yanında zikredilince, takat getiremeyip kendinden geçerek bağırırdı. Bir defasında zikir ve murâkabe yaparken de melekleri görmüş ve aşk ile feryâd etmiştir. Birgün birisi onun yanında Senâullah-ı Pâni-pütî'nin; "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin sinesinden ırmak gibi bir nûr akardı ki kalblerden zulmeti temizlerdi" dediğini bildirdi. Bu sözü duyar duymaz aşkından feryâd edip yere yıkılmıştır.

11-Şeyh Gulâm Hasen: Şeyh Muhammed İhsân'ın kardeşi olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin meşhûr talebelerindendir. Vaktini hep zikir ile geçirirdi.

12-Şeyh Muhammed Münîr: Ferîdüddîn-i Genc-i Şeker hazretlerinin torunlarından olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinin meşhûrlarındandır. Önce Çeştiyye yolunda yetişmiş, sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebesi olup, Nakşibendiyye yolunda kemâl derecelere kavuşmuştur. Kuvvetli hür nisbete ve yüksek hâllere sahih idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerine devam ettiği sıralarda, göğüs hastalığına tutularak vefât etmiştir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, onun vefâtından dolayı çok üzülmüştür. Senâullah Sebnelî'ye yazdığı bir mektûpda bu üzüntüsünü şöyle bildirmiştir "Şeyh Muhammed Münir bizim dostlarımızın seçilmişlerinden idi. Zilhicce ayının ondokuzunda vefât etti. Bundan dolayı çok üzgünüm. Ancak benim de vefâtım yaklaştığı için bununla teselli buluyorum."

13- Hâce İbadullah: Hâce Nakşibend hazretlerinin soyundan olup, önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri'nin halifesi Şeyh Muhammed Münir'e talebe oldu. Onun vefâtından sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerine devam ederek tasavvufda yetişti.

14- Hâce Cemâleddîn: Bu zât da önce Şeyh Muhammed Münir'in sohbetinde bulundu. Onun vefâtından sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde yetişti.

15- Mevlânâ Kalender Bahş: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin en meşhûr talebelerinden ve halîfelerindendir. Aklî ve naklî ilimleri öğrendikten sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gelerek tasavvufda yetişip icâzet ile şereflendi. İnsanlara doğru yolu göstermek ile vazîfelendirildi Ayrıca tıp ilminde de âlim idi. Tıp ilmi ile insanların bedenlerini, tasavvuf ilmi ile de kalblerini tedâvi eder idi. Kur'ân-ı kerîmi ezberlemiş olup, Hâfız idi. Sesi çok güzel olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine ve talebelerine teravih namazı kıldırırdı. Kur'ân-ı kerîmi tertil üzere gayet hoş okurdu. Onun kırâati, Mazhar-ı Can-ı Cânân hazretlerinin çok hoşuna giderdi. Yüksek derecede bir ihlâsa sâhib olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın has talebelerinden idi. Talebelere ilim öğretmek ve tasavvufda yetiştirmekle meşgûl idi. İrşâd ile vazîfelendirildikten sonra, her sene memleketinden Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini ziyârete giderdi. Mazhar-ı Câîn-ı Cânân hazretlerinin vefâtına kadar böyle devam etti.

16- Mir Naîmullah: Mazhar-ı Can-ı Cânân hazretlerinin halifelerinin büyüklerindendir. Önce Hâcı Muhammed Efdal'in sohbetinde bulundu. Bundan sonra Şeyh Muhammed A'zam'ın sohbetine devam etti. Daha sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine devam ederek kemâle erdi. Tasavvufda yetişip icâzet ile şereflendikten sonra irşâd ile vazîfelendirildi. Yüksek bir edebe ve üstün bir ahlâka sahib idi. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine derin bir muhabbeti vardı. Talebelere zâhirî ilimleri öğretmekle ve onları tasavvufda yetiştirmekle meşgûl olmuştur. Hâfız idi. Kırâat ilmini Kâri Abdülgaffûr'dan öğrenmiştir. Ramazân-ı şerîfde, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine ve eshâbına teravih namazı kıldırdı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri onun Kur'ân-ı kerîm okuyuşunu dinlemekten çok zevk alırdı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân

hazretleri buyurdu ki: "Mevlevi Kalender Bahş ve Seyyid Naimullah'dan hiç incinmedim. Çünkü onlar güzel ahlâk sahibidirler." Bu talebesi de Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden önce vefât etti.

17- Mevlânâ Senâullah Sebnehlî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halifelerinin büyüklerindendir. Önce zâhirî ilimleri öğrendi. Şah Veliyyullah Dehlevî'den tefsîr ve hadîs ilmini öğrendi. Tasavvuf ilmini önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinden olan Hâce Mûsâ Hân'dan öğrendi. Sonra bu hocasının emri ile Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetine gitti. Onun sohbetinde yetişip icâzet ile şereflendi. Tasavvufta yetişip, kemâle erdikden sonra, Sebnehel'de zâhirî ilimleri öğretmekle ve tasavvufda talebe yetiştirmekle vazîfelendirildi. İlmi ile amel eden, sabır, istikâmet, yüksek ahlâk sahibi bir zât idi. Bu talebesi bir defasında Peygamber efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında görmüştü. Peygamber efendimiz ona rü'yâsında bir günlük masrafı için bir rub'iyye vermiştir. Bu rü'yâsı üzerine şöyle anlatmıştır: "Bu rü'yâyı gördükten sonra, zenginlerden biri hergün bir rub'iyye tahsis etti ve hergün günlük ihtiyâcım için o parayı bana verdi."

18- Seyyid Ahmed Ali: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde bulunup, talebe yetiştirmek üzere icâzetle şereflenen talebelerindendir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde yetişip, tasavvufda yüksek dereceye gelmişti. Kalbi nisbetin cezbelerine kapılmıştı. Tasavvuf hâllerinden olan kararsızlık ve kendinden geçme hâlinde idi. Bu hâli sebebiyle uykuyu, yemeyi, içmeyi terk etmişti.

19- Mir Abdülbâkî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seçkin talebelerinden olup, hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde âlim idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri mühim işlerde onun istihâre yapmasını emir buyururdu. İstihâreleri isâbetli idi. Dört defa Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyârete gitmiştir.

20- Halife Muhammed Cemil: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin yüksek halîfelerindendir. Daha küçük yaşta babasıyla Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gelip iltifâtlarına kavuşmuştur. Önce zâhirî ilimleri ve tıb ilmini öğrendi. Allahü teâlâ ona çok ilim öğrenmek nasîb etti. Sonra Mahzar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden tasavvuf ilmini öğrenip, kemâle erdi. Kendisi şöyle demiştir: "Asıl maksada kavuşmak için pekçok kimsenin yanına gittim. Maksada kavuşma çârelerini aradım. Hiç bir yerde bulamadım. Ancak Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûrunda maksada kavuştum. İcâzet ve hilâfetle şereflendim." Dînin emirlerine uyma husûsunda çok dikkatli, insanların sıkıntılarına katlanan, temkin ve istikâmet üzere olan bir zât idi. Tasavvufda kemâle erdikten sonra irşâd vazîfesi yapmıştır. Tıb ilmini de bildiği için, bu ilimle insanların beden hastalıklarını, tasavvuf ilmi ile de kalb hastalıklarını tedâvi etmiştir. Bu talebesi de Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri hayatta iken vefât etmiştir.

21-Hazret-i Şâh Behîk: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır. Dedelerinin yoluna, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olmak sûretiyle kavuştu ve bu yolda yetişip yükseldi. Tasavvufda kemâle erdiken sonra icâzet ile şereflendi. Sünnet-i seniyyeye uyma husûsunda ve tasavvufda, yüksek derecede büyük bir zât idi. Şah Behîk hazretleri vefât ettikden sonra, bir defasında Hind kâfirleri Serhend'deki'müslüman mezarlarını yakıp, yıkıyorlardı. Askerlerden biri de, Şah Behîk hazretlerinin kabri yanına yaklaşıp harâb etmeye teşebbüs etmişti. Bu sırada Şah Behîk hazretleri, kabrinde gözükerek, kabrini yıkmak üzere gelen askere şiddetli bir darbe vurdu. Asker hemen düşüp öldü. Bu hâli gören küffâr askeri can korkusu ile kaçıp oradan uzaklaştılar. Bir daha da müslümanların mezarlarına dokunamadılar.

22- Mevlevi Abdülhak: Şah Behîk hazretlerinin kardeşi olup, bu zât da İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olup, tasavvufda "Fenâ-i kalb" denilen makama ulaşmış idi. Üstün hâllere kavuşmuştu. Talebelere ilim öğretmekte iken genç yaşta vefât eti.

23- Şah Muhammed Sâlim: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin ileri gelen halîfelerindendir. On sene sohbetinde bulunmuştur. Tasavvufda" yetişip üstün derecelere kavuşmuş, icâzet ve hilâfetle şereflenmiştir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesine yazdığı bir mektûpda şöyle buyurmuştur: "Biz afiyet üzereyiz. Dînin emirlerine uy ve tasavvuf ile meşgûl ol. İnsanlara karşı mütevâzi olup, hoş muâmelede bulun. Nefsin kemâle ermesi; kendini bırakıp Allahü teâlâya itaat etmesi ve teslim olmasıyladır. Âlimler ve fakirler ile sohbet et. Zamanın sıkıntılarına karşı sabırlı ol. Dünyâ mü'minler için zindandır. Rahat edecek zaman âhırettedir. Allahü teâlânın ni'metlerine şükret. Eğer bir kimse tasavvufda yetişmek için sana gelirse ona hizmetçi ol. Büyük bir muhabbet hâsıl oluncaya kadar ondan hizmet bekleme. Kendini sıkıntıya sokma. Her nerede olursan ol Allahü teâlâyı unutma, istikâmet üzere bulun. Bu yolun büyüklerine karşı muhabbet besle. Vesselâm."

24- Şah Rahmetullah: Bu zât da halîfelerindendir. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için çok çalışmış ve gayret göstermiş bir zâtdır. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuşmadan önce, nerede bir tasavvuf ehli duysa yanına gitmiştir. Bir müddet Şah Veliyyullah Dehlevî'nin derslerine devam ettikden sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna gitmiştir. Tasavvufda yetişip icâzet ve hilâfet ile şereflenmiştir.

25- Muhammed Şah: Önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinden Sûfî Abdürrahmân'ın sohbetinde bulunmuştur. Sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde bulunarak tasavvufda yetişmiş ve icâzetle şereflenmiştir.

26- Mîr Mübîn Hân: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin, sohbetinde yetiştirdiği ve tasavvufda talebe yetiştirmek üzere icâzet verdiği meşhûr talebelerindendir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesi hakkında; "Mîr Mübîn, velî kulların büyüklerindendir" buyurmuştur. Melekleri ve rûhları açıkça görürdü. Mîr Mübîn Hân'ın talebelerinden olan Pîr Muhammed şöyle anlatmıştır: "Soğuk bir günde gusl abdesti almak üzere bir göle girmiştim. Ben göle girince gölün dışına kurtlar toplandı. Yüzme de bilmiyordum. Hemen Mîr Mübîn hazretlerine teveccüh edip, yardımıma yetişmesi için duâ ettim. Mîr Mübîn hazretleri elinde bir sopa ile gözüküverdi. Kurtları oradan uzaklaştırdı. Beni kurtardı."

27- Mîr Muhammed Mu'în Hân: Mir Mübin Hân'ın kardeşi olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın hizmetinde yetişip, tasavvufda yükselmiştir. Hocasına karşı derin bir muhabbeti vardı. Bu husûsda çoklarını geçmiştir. Edeb ve güzel ahlâk timsali idi.

28- Mîr Ali Asgar Mîr Mekhûr: Mîr Mübîn Hân'ın akrabası olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde kemâle gelip, icâzetle şereflendi. Mürşid-âbâd denilen bölgede insanları irşâd ile vazîfelendirildi. Orada pekçok talebe yetiştirmiştir. Helâl lokma yemek için ticâretle meşgûl olurdu. Ticâretle meşgûl olmasına rağmen, kalbi dünyâ ile hiç meşgûl değildi.

29- Muhammed Hasen Arab: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin çok kıymetli bir talebesi idi. Hergün binlerce defa Kelime-i tevhîd söyler, İhlâs sûresini okur ve istiğfar ederdi. Devamlı oruç tutardı. Geceleri uyumaz, vaktini ibâdet ve tâatle geçirirdi. Gündüzleri de hocasının sohbetinde bulunup hizmet ederdi. Çok oruç tutması ve çok zikretmesi bereketiyle keşfleri son

derece doğru idi. Üç senede tasavvufda yetişip, yüksek derecelere kavuştu. Hilâfet ile şereflenip, kendi memleketinde insanları irşâd etmekle görevlendirildi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri bu talebesi hakkında şöyle buyurmuştur: "Bize bütün ömrü boyunca Allahü teâlâyı arayan ve Allah yolunun mücâhidi olan bir kişi geldi. O da Muhammed Hasen Arab'dır."

30- Muhammed Kaim Keşmirî: önce Hâce Mûsâ'nın sohbetinde bulunmuştur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuşmadan önce çok yer dolaşmış pekçok zâtın sohbetinde bulunmuştur. Geceleri, devamlı ibâdet ve tâatle, gündüzleri de oruç tutarak geçirmiştir. Nefsini ıslah etmek için çok mücâhede yapmıştır. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini tanıyıp, sohbetine kavuşunca, onun feyzleriyle üç senede kemâle ermiştir.

İcâzet verilip tasavvufda talebe yetiştirmekle vazîfelendirilmiştir. Bir ara Hâce Mûsâ Hân'ı ziyâret için Buhârâ'ya gitmişti. Vardığında Hâce Mûsâ Hân'ı ölüm hastalığında buldu. O Buhârâ'da iken, Hâce Mûsâ Hân vefât etti. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin onun üzerinde yüksek teveccühlerini gördü. Buhârâ'da çok iyi bir kabûl görmesine, oradaki insanların kendisinin Buhârâ'da kalmasını çok arzu etmelerine rağmen, hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine olan derin muhabbeti sebebiyle orada duramadı. Bir defasında şöyle bir rü'yâ gördü, rü'yâsında Medîne-i münevverede bir bahçe gördü. O bahçeden bir nehir, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bahçesine akıyordu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bahçesinde bu nehrin suyu ile ağaçlar yetişiyor ve güller açıyordu. Bu rü'yâsı sebebiyle Peygamber efendimizin kabr-i şerîfini ve Kâ'be-i muazzamayı ziyâret arzusu çok artmıştı. Nihâyet hacca gitti ve; "Benim iki oğlum var, birini Kâ'be'ye, birini de Mescid-i Nebî'ye (s.a.v.) hizmetçi olarak bırakacağım" diye vasıyyet etti.

31- Hâfız Muhammed: önce Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebesi Hâce Mûsâ Hân'ın sohbetinde bulundu. Bir ara tasavvufda "Kabz" denilen hâle düşüp, hâlleri bağlandı. Bir türlü "Bast" (yayılma, açılma) hâline dönemedi ve tasavvufda "Fenâ-i nefs" denilen, nefsi ıslah hâline kavuşamadı. Bu hâlde iken rü'yâda Hâce Nakşibend hazretlerini gördü. Hâce Nakşibend hazretleri ona buyurdu ki: "Oğulcağızım bu gayretin daha nedir ki, henüz azdır. Kalbinin düşüncelerden temizlenmesi ve nefsinin ıslah edilmesinin bir zamanı vardır." Bundan bir müddet sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuştu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri ona; "Senin "Kabz" (tutulma) hâlinin kaldırılma zamanı geldi" buyurarak, onun kalbine teveccühte bulundu. Senelerce kavuşamadığı ni'mete, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bir iltifâtı ile kavuştu. Kalbi feyz ve ma'rifetle doldu.

32- Mevlevi Kutbüddîn: Zâhirî ilimlerde âlim olup, tasavvufda yetişmek üzere önce yedi sene Hâce Mûsâ Hân'ın sohbetinde bulundu. Daha sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetlerine devam ederek, tasavvufda yüksek derecelere ulaşıp kemâle erdi.

33- Mevlevi Gulâm Yahyâ: Âlim, hafız, çok zekî ve faziletli idi. Önceleri Kâdiriyye yolunun büyüklerinden olan bir zâttan feyz almıştı. Daha sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olup, beş sene hizmetinde bulundu. Tasavvufda yetişip kemâle erdi. Kendi memleketinde, tasavvufda talebe yetiştirmek üzere vazîfe verildi. Memleketinde çok iyi kabûl gördü ve talebe yetiştirdi.

34- Mevlevi Gulâm Muhyiddîn: Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından olup, seyyid idi. Aklî ve naklî ilimlerde âlim ve hafız idi. Hadîs ilminde de derin âlim idi. Zâhid, âbid ve mâsivâdan yüz çevirmiş idi. Zamanının âlimlerinden birçok zâtın sohbetinde bulunmuşdu. Ancak tasavvufda bütün makamlara kavuşamamıştı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin huzûruna

gelip, talebe olmayı arzedince, ona Dehlî'de bulunan âlimlerin sohbetine bir müddet daha devam etmesini söyledi. Böylece iki sene daha oradaki âlimlerin sohbetine devam etti. Sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine gelip, altı sene hizmetinde bulunarak tasavvufda kemâle erdi. Talebe yetiştirmek üzere icâzet ile şereflendi.

35- Mevlevi Naîmullah Behrâyçî: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halifelerinin meşhûrlarından olup, aklî ve naklî ilimlerde âlim idi. Zâhirî ilimleri tahsil ettiği sırada, bâtınî ilimlerde de ya'nî tasavvuf ilminde de yükselmeyi arzu ediyordu. Bu sırada bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında tasavvuf ilminde de yetişip kemâle ereceği müjdelendi. Bunun ancak yetişmiş ve yetiştirebilen bir mürşid-i kâmilin sohbetinde bulunmaya bağlı olduğu ve henüz kendisi için o vaktin gelmemiş olduğu söylendi. Zâhirî ilimlerin tahsilini tamamladıktan sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halifesi Muhammed Cemil vasıtasıyla Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerini tanıyıp, sohbetine kavuştu. Dört sene sohbetine devam' ederek tasavvufda yetişip kemâle erdi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, ona icâzet ve hilâfet verip, kendi vatanında insanları irşâd etmekle vazîfelendirdi. Vatanına gidip bu vazîfe ile meşgûl oldu. Pekçok kimse onun vasıtasıyla hidâyete erdi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, sohbetlerine dört sene devam eden bu talebesine şöyle buyurmuştur: "Senin bizim sohbetimize dört sene devam etmen, başkalarının oniki sene devam etmesine bedeldir. Senin sohbetinin nûru, âlemi aydınlatacak. Sana her iki cihanın fütuhatı ihsân olunacak."

36- Mevlevi Kelîmullah Nebkâlî: Halîfelerinin meşhûrlarındandır. Tasavvufda yetiştikden sonra icâzetle şereflenip, kendi memleketinde irşâd ile vazîfelendirildi. Kendisi şöyle anlatmıştır: "Benim bu büyükleri sevmeme ve Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe olmama İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ını çok okumak sebep oldu." Yine şöyle anlatmıştır: "Bir rü'yâ görmüştüm. Deniz üzerinde bir gemi içinde idim. Birden bire şiddetli bir rüzgâr esmeye başladı. Sahile ulaşmam mümkün değildi. Çok korktum ne yapacağımı şaşırdım. Bu sırada kulağıma gaybdan bir ses geldi "İmam-ı Rabbanî, sana yardıma geliyor!" dedi. Bundan sonra rüzgâr sâkinleşti. Bindiğim gemi batmaktan kurtuldu. Birkaç gün bu rü'yânın te'sîri üzerimde devam etti."

37- Mir Rûhulemîn: Sûnî-püt kasabasındandır. Önce Kadirî yolundaki bir zâttan feyz alıp, tasavvufda hâllere kavuştu. Bu ilk hâllerini şöyle anlatmıştır: "Allahü teâlânın ismini zikretmekle öyle bir mertebe ve öyle bir hâl beni istilâ etti ki, her nereye baksam Allahü teâlânın ism-i şerîfini görürdüm. Bir defasında kıble yönünde, bir duvar üzerinde Kâ'be-i muazzamayı açıkça gördüm. Evliyânın rûhlarını da baş gözü ile görürdüm. Fakat henüz kalbimde tam bir itminan hâsıl olmamıştı. Ne zaman ki Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine kavuştum, o zaman kalbimde itminan hâsıl oldu. Asıl maksada onun sohbetinde kavuştum." ömrünün sonuna doğru Kur'ân-ı kerîmi ezberlemeye başladı. Henüz tamamlayamadan vefât etti. Bir hadîs-i şerîfte, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemekte iken tamamlayamadan vefât edenlere, melek bir elma vereceği, onu koklarken Kur'ân-ı kerîmi tamâmen ezberlemiş olacağı bildirilmiştir. Mîr Rûhulemîn'in oğlu Mîr Gulâm Hüseyn de, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin talebelerinden idi. Babası vefât edince bir rü'yâ görmüştür ve bu rü'yâsını şöyle anlatmıştır: "Büyüklerden vefât etmiş olan bir zâtı rü'yâmda gördüm. Ondan babamın hâlini sordum. "Babam, bizim civarımızda Kur'ân-ı kerîm okutmaktadır" dedi."

38- Şah Muhammed Şefi': önce azîz bir zâtın, sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunarak tasavvufda kemâle erdi.

39- Muhammed Vâsıl: önce onsekiz sene bir âlimin sohbetine devam etti. Bu hocasının vefâtından sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine gidip, tasavvufda kemâle erdi. Vefât edince, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin kabri yanına defnedildi.

40- Muhammed Hüseyn: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde senelerce bulunup kemâle ermiştir. Tasavvuf hâllerine dalmış olup, âşikâne şiirler okurdu.

41- Şeyh Gulâm Hüseyn Tehânîseri: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seçkin eshâbındandır. Fıkıh ilminde de âlim idi. Önce, Şeyh Gulâm Kadir Şah Kâdirî'nin sohbetinde bulundu. Muhammed Mîr ile yedi sene sohbet etti. Şeyhü'ş-şuyûh Muhammed Abid'i görmüştür. Çok zikreder, günde binlerce Kelime-i tevhîd söylerdi. Daha sonra Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunarak kemâle erdi. Ömrünü Allahü teâlânın ismini zikretmekle ve Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olmakla geçirip, vakitlerini kıymetlendirirdi.

42- Mevlevi Abdülkerîm: Püreb'li olup, önce zâhirî ilim tahsiline başlayıp, bu tahsilini tamamladıktan sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetine giderek tasavvufda yetişti. Kendisine icâzet verilip, memleketinde irşâd ile vazîfelendirildi.

43- Mevlevi Abdülhakîm: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde yetişmiş bir zât olup, mâsivâyı ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyi terketmiştir.

44- Nevvâb irşâd Hân: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seçkin talebelerinden olup, güzel ahlâk ile vasıflanmış idi. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine karşı derin bir muhabbeti ve üstün bağlılığı vardı. Tasavvufda kemâle erdikten sonra, insanlara doğru yolu anlatmak ile vazîfelendirilmiştir.

45- Gulâm Mustafa Hân: önce Şah Veliyyullah Dehlevî'nin derslerinde ve sohbetinde bulunmuştur. Sonra da Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden feyz alarak tasavvufda yetişti. İnsanlara hak ve hakîkati anlatmakla vazîfelendirildi.

46- nûr Muhammed Kandehâri: Din ilminde âlim bir zât olup, tasavvufda da yetişip icâzet almıştı. Ancak kavuşmayı arzu ettiği yüksek derecelere Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunduktan sonra kavuştu. Kendisi şöyle demiştir: "Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri vasıtasıyla bu yola kavuştum. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin ve Hâce Nakşibend hazretlerinin rûhâniyetlerinden yeni bir nisbete ulaştım."

47- Molla Nesîm: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halîfelerinin büyüklerindendir. Onun sohbetinde, tasavvufun bütün derecelerine kavuşup, kemâle gelmiştir. Hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine karşı tam bir ihlâs ile bağlılığı ve derin bir muhabbeti vardı. Hiç bir işini hocasına sormadan yapmazdı. Talebelere ilim öğretmek ve onları tasavvufda yetiştirmekle meşgûl olup, hoş bir ömür geçirmiştir. Memleketinden, her sene hocasını ziyârete gelirdi.

48- Molla Abdürrezzâk: Fıkıh ve usûl ilminde derin âlim idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmetinde bulunup, tasavvufda yetişti. Tasavvufda talebe yetiştirmek üzere icâzet verildi. Ömrünü, zâhirî ve bâtınî ilimleri öğretmek ve ibâdetle geçirdi.

49- Molla Celîl: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde kemâle erip, tasavvufda talebe yetiştirmek üzere icâzet verildi. Tasavvufda yetişmek arzusu ile huzûruna gelenlerin kalblerini feyz ile doldururdu.

50- Molla Abdullah: ilimde ve edebde üstün bir zât idi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bereketli sohbetinde kemâle ermiştir. İcâzetle şereflendiken sonra kendi memleketine gidip, irşâd ile meşgûl oldu. Molla nûr Muhammed ile de sohbet etmiştir.

51- Molla Teymûr: Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin sohbetinde bulunarak tasavvufda kemâl derecelere kavuşmuş ve irşâd vazîfesi yapmak üzere icâzet verilmiştir. Molla nûr Muhammed ile sohbet etmiş ve Molla Nesîm'in sohbetlerinde de bulunmuştur. Memleketinde insanlara doğru yolu anlatmak ile meşgûl olmuş, pekçok kimse onun vasıtasıyla tasavvufta yetişmiştir. Ayrıca Eshâb-ı Kirâm düşmanlarından pekçok kimse, onun vasıtasıyla bozuk i'tikâdlarını terkedip, Ehl-i sünnet olmakla şereflenmişlerdir. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin bu talebelerinden başka; Molla Evliyâ, Molla İbrâhim, Şah Lütfullah, Molla Seyfeddîn, Muhammed Hân, Hâce Muhammed Ömer, Hâce Yûnus, Şeyh Kutbuddîn, Şeyh Muhammed Emîn, Şeyh Gulâm Hüseyn gibi pek çok talebesi vardır.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, mübârek zevcesini de tasavvufda yetiştirip kemâle ulaştırmıştır. Zevcesine, sâliha kadınlara doğru yolu anlatmak, tasavvufda yetiştirmek üzere icâzet vermiştir. Hanımı, rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerini görerek feyzlerine kavuşmuştur.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin seksenyedi mektûbu ve melfûzâtı "Kelimât-ı tayyibe" denilen kitabı vardır. Mektûplarından ba'zıları şunlardır:

"Allahü teâlâya hamd, Resûlüne salâtü selâm ederim. Kayyûm-i Rabbanî Müceddîd-i elf-i sânî ile Mahbûb-i Sübhâni Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî (r.anhümâ)'den hangisinin daha üstün olduğunu sual ettiğiniz mektûbunuzu okudum.

Kardeşim, üstünlük iki kısımdır: Cüz'î ve külli. Anlaşılıyorki, suâliniz, cüz'î üstünlük için değildir. Külli olan üstünlüğün esâsı ise, Allahü teâlâya yakınlığın daha fazla olmasına bağlıdır. Bu ise bâtına, kalbe âid bir iştir. Aklın burada bir işi yoktur. Belki menkıbelerin azlığı ve çokluğu cevap vermeye kolaylık sağlar ama kesinlik ifâde etmez. Kitabdan, sünnetten ve icmâ'dan bir delîl göstermek, ancak asr-ı saadet ve birinci asır içindir. Siz de biliyorsunuz ki, bu iki büyük o zamandan çok sonra dünyâyı şereflendirmişlerdir. O hâlde dînin üç aslı ve delîli bu husûsta bize cevap olmuyor.

Keşf ise, hatâ ihtimâli taşıyabilir. Muhalife de huccet değildir. Hocalarına muhabbetin aşırılığını taşıyan talebelerin sözlerine de i'tibâr olunmaz.

Bunun gibi bu iki büyüğün üstünlüklerini ve kemâlâtını kuşatacak ve ikisinden birinin diğerinden üstün olduğuna hükmedecek bir keşf sahibi de görünmüyor ve bilinmiyor. O hâlde en sağlam yol, bunu Allahü teâlânın ilmine bırakmak ve bilinmesinde bir fâide bulunmayan, bu husûsta susmaktır. İkisinin de çok büyük ve üstün olduğunu söylemek yeter. Edebi gözetip, bu konuda susmak ve konuşmamak daha iyidir. Bu mes'ele, dinde bilinmesi zarurî şeylerden değildir ki, konuşmak zarurî olsun. Hazret-i Müceddid'e olan büyük muhabbet ve eşsiz aşkımızdan da burada bahsetmek münâsib olmaz. Çünkü söz akıl sahasının dışına çıkıyor. **Şiir:**

Ne ileri gitmeli, ne de geri kalmalı,
Adımı, gereğinden ileri atmamalı.
Âlem, bütün ezelî cemâlin aynasıdır,
Seyretmeli, fakat konuşmamalı." (7. mektûp)

"Kardeşim, zamanımız talebesinin zaîfliğinden, evliyâdan keşf ve kerâmet istediklerinden ve birinci asrı göz önünde tutmadıklarından bahseden mektûbunuz geldi. Biliniz ki, başka

şeyhlere meyli olan sefihleri, akılsız kimseleri talebe edinmeye lüzum yoktur. Akıllı ve muhlis kimselerden, bu işe tâlib olanları kabûl etmelidir. Üzülmeyiniz. Allahü teâlâ hakîkî hakimdir. Âl-i İmrân sûresi 31. âyetinde meâlen; **"Ey Habîbim! Onlara de ki, eğer Allahı seviyorsanız, bana tâbi olunuz. Allah da sizi sever"** buyurulması, bütün yollardaki sâliklerin, talebelerin maksadı olan Allahü teâlânın sevgisini ve rızâsını kazanmağı, Peygamber efendimize (s.a.v.) tâbi olmaya bağlı kıldı. O mütehassıs doktor, kulları gaflet ve günâh hastalıklarından kurtarmak için, ilâç ve perhiz yerinde olan emir ve yasakları gönderdi. Bu reçeteyi tatbik edip, uygun ilaçları alan, perhize riâyet eden sıhhat ve şifâ bulur. Kaçınan kendini ziyan ve telef etmiş olur.

Bu reçetenin bir sûreti, bir de hakîkati vardır. Sûreti ile avam müslümanları hareket eder. Bu da, i'tikâdını düzelttikten sonra kitab ve sünnete uygun olarak amel edip, emir ve yasaklara uymakla olur. Karşılığı da Cennetin ni'metleri ve Cehennemden kurtulmaktır. Hakîkati ise havassâ, seçkinlere mahsûs olup, kalblerin nûrlanması, parlaması ve nefslerin tezkiyesi, temizlenmesidir. Bunda bildirilmiş olan sûret bulunmakla beraber, riyâzet ve mücâhedeler de vardır. Burada ele geçen, tecellî ve keşflerdir. Sûrete îmân ve İslâm, hakîkate ise ihsân denir. Nitekim Hadîs-i şerîfde; **"İhsân; Rabbine, onu görür gibi ibâdet etmendir"** buyuruldu. Hakikatsız sûret, derideki hastalıklara çâre bulmada, çıban ve yaralar üzerine konulan merhem ve ilâçlar gibidir. Yarayı iyileştirir, çıbanı geçirir. Elbette faydasız değildir. Hakîkatin ise, sûretsiz hiç faydası yoktur. Belki o hakîkat değil, mekr-i ilâhîdir. Bundan Allahü teâlâya sığınırız.

Hakîkat, temizlemek, ya'nî hastalıklı, mikroplu, bozuk maddeleri çıkarıp atmak gibidir. Çünkü yerinde kalırlarsa, yine hasta edebilirler. Tam sıhhate kavuşmak, küllî şifâ bulmak, bu iki tedâvinin birlikte yapılmasıyla olur. Bu açıklamadan, Peygamber efendimizin (s.a.v.) tedâvisinin, Eshâb-ı Kirâmın tabiatlarında nasıl sıhhat ve şifâ te'sîrleri yaptığı kolaylıkla anlaşılabilir. Muhakkak ki, o tedâvi ve ilâç, Allahü teâlâyı çok sevmek, bütün gayretiyle Resûlullaha tâbi olmak, tâat ve ibâdetlerden lezzet duymak ve günahları çirkin görüp, nefret etmekten başkası değildi. Bu da onlarda kalblerin huzûru ve nefslerin temizlenmesi te'sîrini yapıyordu. Resûl-i ekremin (s.a.v.) bereketli sohbeti ve İslâmiyet reçetesinin tatbiki ile, bu mertebelere pek kısa zamanda, belki bir anda kavuşuyorlardı. Onlar, daha sonraki asırlarda söylenen zevk ve mevâcidlerden ziyâde, sûret ve hakîkate son derece riâyet ve ihtimâm gösterip, hakîkati koruyan sûreti muhafaza edip, keşf ve kerâmete i'tinâ göstermediler. Bunları kemâlin, olgunluğun îcâb ve şartlarından saymadılar.

O hâlde, tam sıhhate kavuşmak ya'nî Muhammedi nisbet isteyen bir tâlib, Resûlullahın sünnetine uymayı, bütün riyâzet ve mücâhedelerden üstün ve buna âid olan nûr ve bereketleri, bütün feyzlerden efdal bilmelidir. Bütün zevk ve mevâcidlere, bâtın cem'iyyeti ve devamlı huzûr yanında değer vermemeli ve bu öz ve hakîkatlerin elde edilmesine sebep olan büyüğü, Resûlullahın (s.a.v.) vekîli bilmeli, ona canla başla hizmet edip, bu yolda, çocuklar gibi, ele geçen ceviz-meviz gibi şeylerle, tatlı olsa da, yetinmemelidir.

Hadîs-i şerîfi ve fıkıh bilgilerini öğreniniz. Âlimlerin sohbetine devam ediniz. Amellerinizi Allahü teâlânın habîbi olan Peygamber efendimize (s.a.v.) ittıbâ', uymak niyetiyle yapınız." (21. mektûp)

Yine şöyle buyurdu: "Namaz kılarken Allahü teâlâyı görmek mümkün değil ise de, görür gibi bir hâl hâsıl olmaktadır."

Büyük halifesi Abdüllah-ı Dehlevî hazretleri "Mektûbât" kitabının sekizinci mektûbunda şöyle buyuruyor: "Bâtındaki nisbetin, ya'nî kalbindeki bağlılığın artmasına çalış! Allah ismini,

ba'zan Kelime-i tehlîli çok zikrederek, ba'zan salevât okuyarak, Kur'ân-ı kerîm okuyarak, Allahü teâlâya yaklaşmağa uğraş! Bu çalışmalarda gevşeklik olursa, bu fakirin rûhaniyetine teveccüh ediniz! Yâhud Mirzâ Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın kabrine geliniz. Ona teveccüh edince; çok terakkî edilir. Ondan hâsıl olan fâide, bin dirinin fâidesinden daha çoktur. Gavs-üs-sakaleyn Abdülkâdir-i Geylânî ve Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretleri ile de murâkabe ediniz!"

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri buyurdu ki: "Her kim ki dünyâya düşkün olanlar arasına karışırsa, sohbetin bereketlerine ve tasavvufun nûrlarına kavuşamaz! Bir kimse dünyâya düşkün olanlar arasına ihtiyâç olduğu kadar karışır ve hâlis niyetle ve bâtınî nisbetini muhafaza ederek aralarında bulunursa zararı yokdur."

"Dünyâ mel'ûndur ve dünyâda olan şeylerden Allah için yapılmayanlar da mel'ûndur. Allahü teâlânın sevgisi ile dünyâ sevgisi bir araya gelmez. Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için mâsivâyı ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyi ve bütün maksatları terketmek lâzımdır."

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin kendi eshâbına, talebelerine nasîhatları şöyledir:

"Takvânın ve vera'ın (haramlardan ve şüpheli şeylerden sakınmanın) yolu, Resûlullaha (s.a.v.) mütâbeat, uymak ve onun bildirdiklerini candan kabûl etmektir. Kendi hâlinizi, kitab ve sünnette bildirilen husûslar ile karşılaştırınız. Eğer hâliniz, kitab ve sünnette bildirilen husûslara ya'nî dînin emirlerine uygun ise makbûldür. Uygun değilse merdûddur, reddedilecekdir. Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı üzere olmak lâzımdır."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

2) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 20 vd.

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 201

4) İrgâm-ül-merîd sh. 58

5) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 118

6) Reşehât zeyli sh. 83

7) Câmi'u kerâmât-il-evliya cild-1, sh. 129

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 343

9) Hadîkat Ün-nediyye sh. 16

10) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 295

MEHMED ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Elliikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Atâullah'dır. Kâdı İbrâhim Efendi'nin oğludur. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1127 (m. 1715) senesinde Bolu'da vefât etti.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İstanbul'a gelip zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. Birçok Kıymetli bilgileri edindikten sonra, şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ fendi'nin hizmetinde bulunup, onun yanında mülâzim (stajyer) oldu. Tahsilini tamamlayıp müderrislik diplomasını aldıktan sonra, birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Kadılık mesleğine yöneldi. 1097 (m. 1685) senesinde Yenişehir, 1102 (m. 1690) senesinde Şam kadılıklarında vazîfelendirildi. Sonra da vazîfeden ayrıldı. Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle, 1107 (m. 1695) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Bu vazîfede gösterdiği üstün başarı üzerine 1115 (m. 1703) senesinde Anadolu kadıaskerliğine nakledildi. Sultan Üçüncü

Ahmed Hân'ın tahta geçişinden sonra, 1118 (m. 1706) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1124 (m. 1712) senesinde ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1125 (m. 1713) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. İki ay yedi gün kadar bu makamda kaldıktan sonra bu vazîfeden ayrıldı. Rumelihisarı'ndaki evinde istirahata çekildi. Daha sonra Sinop'a gitti. Bu sırada Şeyhülislâm Ebe-zâde Abdullah Efendi de Trabzon'a gidiyordu. İkisinin de bulunduğu gemi Karadeniz Ereğlisi yakınlarında fırtınaya tutulup battı. Ebe-zâde Abdullah Efendi, boğularak şehid oldu. Mehmed Atâullah Efendi, kurtularak Bolu'ya gitti. Bolu'da ikâmet etmekte iken vefât etti. Muhammed Atâullah Efendi aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi, ağır başlı, vakar sahibi bir zât idi. Fıkıh ilmine tam vâkıf olan Mehmed Atâullah Efendi'nin; "Fetâvâ-i Atâiyye" isimli kendi fetvâlarının ve Minkâri-zâde Efendi'nin fetvâlarının toplandığı bir eseri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 81-82

2) İlmiye salnamesi sh. 501

MEHMED EMÎN TOKÂDÎ

Evliyânın meşhûrlarından. İsmi; Mehmed Emîn bin Hasen bin Ömer Nakkaş Tokâdî'dir. Azîz Mahmûd Ermevî dervişlerinden bir zâtın oğludur. Lakabı Cemâleddîn, künyesi Ebu'l-Emâne ve Ebû Mansûr'dur. 1075 (m. 1664) senesinde Tokat'da doğdu. 1158 (m. 1745) senesinde İstanbul'da 83 yaşında vefât etti. Kabri Unkapanı'na inen cadde ile Zeyrek yokuşunun kesiştiği tepe üzerinde, Soğukkuyu Pîri Paşa Medresesi kabristanındadır. İstanbul'da medfûn bulunan evliyânın en büyüklerindendir. Kendisini vesile ederek, kabri başında yapılan duâ müstecâbdır, makbûldür. Tanıyıp sevenler kabrini ziyâret ederek feyz almakta, murâdlarına kavuşmaktadırlar.

Mehmed Emîn Tokadî hazretleri, evliyânın meşhûrlarından Ebu'l-Berekât Şeyh Ahmed Yekdest hazretlerinin halîfesidir. Ahmed Yekdest de (r. aleyh), Îmâm-ı Rabbanî hazretlerinin üçüncü oğlu Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin halifesi olup, onun yetiştirdiği yedibin mürşid-i kâmilden biridir. Mehmed Emîn Efendi, ilim tahsiline memleketinde başlayıp, bir müddet ilim öğrendikten sonra, 1110 (m. 1698) senesinde İstanbul'a geldi. Şeyhülislâm Mirzâ-zâde Şeyh Muhammed Efendi'den uzun müddet ders alıp, ondan ilim öğrendi ve çok iyi yetişti. Daha sonra Mekke'de Ahmed Yekdest Cüryânî hazretlerinden tasavvuf ilmini öğrenip, tasavvufda talebe yetiştirebilecek duruma geldi. İkinci Hicaz seferinde, hadîs âlimlerinden Ahmed Nahlî'den hadîs ilmini öğrenip icâzet aldı. Ayrıca İstanbul'a ilk geldiğinde, ilim tahsili sırasında, hat ya'nî yazı san'atını Yedikule'li hattât Abdullah Efendi'den öğrendi. Değişik hat çeşitlerinde maharet sahibi idi.

Mehmed Emîn Tokadî hazretleri, İstanbul'a ilk geldiğinde, birkaç ay Pîrî Paşa Medresesi'nde ikâmet etti. Bu sırada Başrûznâmeci (Günlük gelir ve masrafların defterini tutan, ayniyat kaydı âmiri) Ali Efendi adında bir zâtın oğluna ders vermeye başladı. Ayrıca kendisine Reîs-ül-küttâb (Hâriciye vekîli) makamının yazı işlerinde kâtiplik vazîfesi de verildi. Bu vazîfede iken Başrûznâmeci Ali Efendi, kendi evinde bir yer ayırıp, kalması için da'vet etti. Bunun üzerine Rûznâmeci Ali Efendi'nin evinde kalmaya başladı. Hem kaldığı bu evde, hem de Şehzâde Câmii'nde talebelere ders vermeğe başladı, İstanbul'da bulunan meşhûr ailelere mensûb kimseler de onun derslerine devam etti. Ali İzzet Paşa ve Yeğen Muhammed Paşa bunlardandır. Etrâfında çok talebe toplandı. Üstün ve olgun hâllerini görenler, ona; "Ârif-i muhlisi" lakabını verdiler.

Kâtiplik vazîfesine ve talebelere ders vermeye bir müddet devam ettikten sonra, Başrûznâmeci Ali Efendi'nin, 1114 (m. 1702) senesinde vazîfeli olarak Edirne'ye gönderilmesi üzerine, onunla birlikte Edirne'ye gitti. Orada ileri gelen birçok kimseyle görüşüp sohbet etti. Edirne'de bulundukları sırada, ders vermekte olduğu Başrûznâmeci Ali Efendi'nin oğlu vefât etti. Bunun üzerine ders vermekten vazgeçerek, bulunduğu vazîfeden de ayrılıp, hacca gitmeğe karar verdi. Karar verdiği günün sabahı, Edirne'de Saraçhâne yakınındaki çalıştığı dâiresine gitmek üzere evden çıkmıştı. Yolu meşhûr Kadirî şeyhi ve büyük bir zât olan Kasab-zâde Şeyh Muhammed Efendi'nin dergâhının önünden geçiyordu. Oraya yaklaşınca, Şeyh Muhammed Efendi'nin oğlu Abdülkâdir Efendi'nin, dergâhın önünde beklediğini gördü. Abdülkâdir Efendi, yanına yaklaşıp; "Babam sizi dergâhda bekliyor, buyursun bir kahve içelim diyor" dedi. Bu da'vet üzerine Şeyh Muhammed Efendi'nin yanına gidip elini öptü. O da; "Safa geldiniz Hacı Emîn Efendi" dedi. Sonra da elinden tutup odasına götürdü. Oturup sohbete başladıkları sırada, Mehmed Emîn Efendi; "Elhamdülillah bizi hacc-ı şerîf ile müjdelediniz" deyince, Şeyh Muhammed Efendi; "Evet, siz bu gece hacca gitmeye niyet ettiniz biz de tebrik ettik" deyip sohbete başladı. Sohbet sırasında Mehmed Emîn Efendi'ye, fıtraten yüksek bir kabiliyete sahip olduğunu ve çok büyük ni'metlere kavuşacağını müjdeledi. Mekke'ye varınca, orada bulunan ve evliyânın büyüklerinden olan Ahmed Yekdest Cüryânî'nin huzûruna gitmesini, kendisinin de selâmını ve hürmetlerini arzederek, onun talebesi olmasını tavsiye etti.

Mehmed Emîn Efendi, bu zâtın yanından ayrıldıktan sonra, Başrûznâmeci Ali Efendi'ye de gidip hacca gideceğini söyledi. Ali Efendi memnun olup, ona yolda harcaması için bir miktar para verdi. Muhammed Emîn Efendi, bundan sonra birkaç gün içinde bütün dostlarıyla vedâlaşıp, İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. İstanbul'a ulaşınca, hacıları götürecek olan gemiye bindi. On günde Kâhire'ye vardı. Oradan da bir kâfile ile Mekke'ye hareket etti. Mehmed Emîn Efendi'nin, hayâtının önemli bir safhası, Mekke'ye bu ilk gidişi ile başladı. Çünkü, orada madde ve ma'nâ ilimlerinde yükselmiş, büyük rehber ve zamanının en kıymetli âlimlerinden biri olan Ahmed Yekdest Cüryânî'yi tanıyıp, ona talebe oldu. Onun derslerine ve sohbetine üç yıl devam edip, kemâle ulaştı. Bu husûsta o zâttan icâzet (diploma) aldı.

Hayâtında önemli bir dönüm noktası olan bu hocasıyla tanışmasını bizzat kendisi şöyle anlatmıştır: "Mekke'ye varınca, ilk gün, Kâ'be'yi tavaf ve ziyâretle geçti. Ertesi gün sabah namazını Harem-i şerîfde (Kâ'be'nin yanında) kıldıktan sonra dışarı çıkacağım sırada, Harem-i şerîfin bir köşesinde otuz kadar kimsenin bir halka hâlinde oturmakta olduklarını gördüm. Niçin böyle halka olmuşlar acaba, ders için hocalarını mı bekliyorlar diyerek yanlarına yaklaşıp oturdum. Baktım ki, hepsi başlarını eğmiş, edeble oturuyorlar. Ben de oturup başımı eğerek bekledim. Bir ara başımı kaldırıp baktığımda, halkanın ortasında duran bir zâtı karşımda gördüm. Dikkatle bana bakıyordu. Bakışlarından ve heybetinden ürperip başımı eğip gözlerimi yumdum. Bir müddet daha öyle durduktan sonra yine gözlerimi dikkatle bana bakmakta olduğunu gördüm. Daha sonra o zât ellerini kaldırıp duâ etti. Duâdan sonra Fâtiha okundu ve herkes kalkıp dağılmağa başladı. Ben de kalkıp giderken o mübârek zât bana doğru yaklaştı, yanıma gelip selâm verdi ve; "Hoş geldin Emîn Efendi" dedi. Hâlimi hatırımı sordu. Sonra beni yanına alıp, Harem-i şerîfin yakınında bulunan evine götürdü. İçeri girip oturduktan biraz sonra hizmetçisi sofrayı kurdu. Sofrada sıcak bir ekmek ve fincan içinde içecek birşey vardı. O mübârek zât ellerini ekmeğe uzatınca, bir elinin bileğinden kesik olduğunu gördüm. Hemen Edirne'deki Şeyh Muhammed Efendi'nin tavsiyesi aklıma geldi ve bahsettiğin bu mübârek zât olduğunu anladım. Fakat o anda selâmını söylemeyi unutmuşum. Yemekten sonra

yolculuğumdan, geçip geldiğim yerlerden sorup cevap aldıktan sonra; "Edirne'de size emânet edilen şeyi unuttunuz" buyurdu. Hemen Edirne'deki Şeyh Muhammed Efendi'nin selâmını hatırladım ve söyledim. O da muhabbet ve sürûr içinde selâmı aldı. Artık beni talebeliğe kabûl edip, ders vermeye başladı ve Allahü teâlânın ismini zikretmemi söyledi. Sonra da şu beyti okudu:

"Pes est cihl sal în magnâ muhakkık şud be Hâkânî,
Ki yek dem zikr-i Hak bâyed bih ez mülk-i Süleymânî."

Bu beyti okuduktan sonra bana tercüme etmemi emretti. Düşünmeden bir anda şöyle söyledim:

"Otuz kırk yıl geçince eylemiş tahkîk Hâkânî,
Ki birdem Hakkı zikretmek değer mülk-ü Süleymânî."

Bundan sonra ifâdeye gelmeyen hâllere ve ni'metlere kavuştum. Ben Fârisî bildiğim için, ekseriyetle Fârisî kelimelerle konuşurdu. Tatar Ahmed Efendi adında bir zât, benden iki sene önce huzûruna gelmiş olup ona hizmet etmekteydi. Ben huzûruna kavuşunca, Tatar Ahmed Efendi'yi Medine'de bulunan ve orada insanlara rehberlik yapan talebesi Abdürrahîm Buhârî'nin hizmetine gönderdi. Daha sonra benim İstanbul'a döneceğim sırada, Tatar Ahmed Efendi'yi tekrar Mekke'ye çağırıp, icâzet ve hilâfet verip, Anadolu'ya insanları irşâd için gönderdi.

Hicri 1114 (m. 1702) senesi hac mevsiminden, 1117 (m. 1705) senesi hac mevsimine kadar (üç sene), Ahmed Yekdest Cüryânî hazretlerinin hizmetinde, derslerinde ve sohbetlerinde bulundum. Nihâyet hicri 1117 (m. 1705) senesinde hacıların dönmesi sırasında, hocamın izni üzerine İstanbul'a dönüş hazırlığını yaptım. Vedalaşmak üzere huzûruna vardığımda; "Mısır üzerinden mi, Şam'dan mı gideceksiniz" buyurdu. "Efendim bir arkadaşım var. Beraberce Şam hacılarıyla dönmeye niyet ettik" dedim. Bunun üzerine; "Otur bakalım karşıma, gözlerini yum, hangi kâfile ile gitmeniz takdîr olunmuştur" buyurdu. Karşısına geçip gözlerimi yumarak oturdum. Birden kendimi Cebel-i nûr (Hıra Dağı) üzerinde, Mekke'ye karşı oturuyor buldum. Dağ üzerinden Mekke'yi seyrediyordum. Baktım ki, bir kâfile Mekke'den çıkmağa başlayıp Şam tarafına yöneldi. Kâfile yol alıp kısa bir moladan sonra yola devam etti. Bu manzarayı gördüğüm sırada hocam; "Kâfilenin başına bak" buyurdu. Baktım bir şehir göründü. "Bu gördüğün şehir Şam'dır" dedi. Kâfile Şam'a ulaştı. "Sen kâfile içinde var mısın?" buyurdu. "Yokum" dedim. Yine; "Mekke'ye bak" buyurunca, Mekke tarafına baktım. Gördüm ki başka bir kâfile Mekke'den çıkıp ilerledi. Kendimi kâfile içerisinde tanıdığım bir arkadaşımla beraber gördüm. Paçalarımı sığayıp, omuzuma bir tüfek almışım ve yanımdaki arkadaşla sohbet ederek yol alıyoruz. Ben bu hâli seyrederken hocam; "Kendini görebildin mi?" buyurunca; "Evet efendim" dedim. "Kâfilenin baş tarafına bak" buyurdu. Ben de baktım Mısır göründü. Yanımda gördüğüm arkadaşım Mısır'a girmek üzere idi. Bu sırada "Aç gözünü" buyurması üzerine, gözlerimi açtığımda kendimi huzûrunda oturuyor buldum. "Şimdi git, sana yolculukta arkadaş olacak o gördüğün kişiyi bul. Yolculuğunuz Mısır tarafınadır" buyurdu. Huzûrundan çıkıp Harem-i şerîfe giderken, yolda benimle yol arkadaşlığı yapacak olan o kişiye rastladım. Selâm verip elinden tuttum. Beraberce Harem-i şerîfe girip bir kenara çekilerek sohbet etmeye başladık. Sonra onun da Hocam Ahmed Yekdest Cüryânî'nin talebelerinden olduğunu öğrendim. Nihâyet yolculuğumuz husûsunda da görüşüp, Mısır'a gidecek olan kâfile yola çıkmadan yol hazırlığımızı tamamladık. Yolculuğumuzdan birgün önce, hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin huzûruna tekrar gittim. Bu sırada; "İstanbul'a varınca nerede kalacaksın" buyurdu. "Efendim, ma'lûmunuz kendi evim yoktur. Siz, nerede kalmamı emrederseniz orada kalacağım" dedim. Bana bir mektûp uzatıp; "Al

bunu, İstanbul'da Hâcegân-ı dîvân-ı hümâyûndan Hüseyn Paşazâde Kumul Muhammed Bey vardır. Varınca bu mektûbu ona verirsin. Seni onun sohbetine havale eyledik. Ne buyurursa ona itaat et. Ona teslimiyetin bize teslimiyettir" buyurdu. Bu sırada öyle bir nazar ve iltifât etti ki, o âna kadar kavuştuğum derecelerin ve ni'metlerin binlerce üstünde derecelere kavuştum. O anda nasîb olan müşâhedeler, makamlar, ifâde edilemeyecek kadar fazla idi. Mektûbu aldıktan sonra da; "İnşâallah birkaç sene sonra buraya tekrar gelirsiniz. Fakat bizi bulamazsınız. Bizde olan emânetinizi (yazılı icâzeti), Medîne-i münevverede bulunan Hâce Abdürrahîm'e verdik. Onunla görüşünce sana teslim eder" buyurdu.

Ertesi gün kâfile Mısır'a hareket etmek üzere iken tekrar hocamın huzûruna gidip vedâlaştım. Bana çok duâ edip ikiyüz altın harçlık verdi. Sonra da vedalaşmak üzere dost ve arkadaşlarımın yanına gittim. Beni yolcu etmek ve vedalaşmak için otuz kişi kadar toplanmıştı. Onlardan da ayrılırken bana bir anahtar ve bir liste verip; "Bu, size hediyemiz olan eşyaların ve paraların listesi ve içine koyduğumuz kutunun anahtarıdır. Kutuyu size Mısır'da teslim etmek üzere kervancı başına verdik ve taşıma ücretini de ödedik" dediler. Nihâyet vedâlaşıp yola çıktık. Epey bir yolculuktan sonra Mısır'a vardık. Mısır'da kervancıbaşı; "Efendim bu kutuda size âit olan emânetler var, listenizi çıkarın kontrol edelim ve teslim alınız" dedi. Kontrol edip teslim aldıktan sonra, Mekke'deki dostlarıma verilmek üzere, noksansız aldığımı bildiren bir mektûp yazmamı rica etti. Ben de yazıp kervanabaşına verdim. Bana teslim edilen bu hediyeler içinde öd, anber gibi güzel kokulardan başka, bir kese içinde (o zamanın parasıyla) bin kuruşluk altın, ikibin kuruşluk değerde çeşitli eşyalar vardı. Bunları kimin hediye ettiği belli değildi. Ancak listede dostlarınızın size hediyeleridir yazılı idi.

Mısır'a vardıktan sonra Kâhire'de birkaç ay kaldım. Bu sırada Ezher Medresesi'nde ve diğer yerlerde bulunan birçok âlim ve meşhûr kimselerle görüşüp sohbet ettik. Kâhire'de geçirdiğim günlerde, görüşüp sohbet ettiğim kimselerle mütâlâa ettiğimiz ilmî mes'eleleri yazmak istemiştim. Ancak İstanbul'a gitmem gerektiğinden bu iş için fırsat bulamadım, İstanbul'a gitmekte olan bir kalyona (yelkenli gemi) binip yola çıktım. Kısa zamanda İstanbul'a ulaştım.

İstanbul'a varınca, dostlarımdan Aksaray civarında oturan Kafesdâr Abdülbâkî Efendi'nin evine gittim. Onunla oturup sohbet ettik. O gece orada kaldım. Hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin emri üzerine Hüseyn Paşa-zâde Muhammed Efendi'nin yanına gideceğimden evini sorup öğrendim. Bir sabah vakti gelip kaldığı yeri buldum. Binaya girip yukarı çıkarak hazine dâiresini sordum. Beni bir odaya da'vet edip, oturttular. Nereden geldiğimi sorduklarında, Mekke'den geldiğimi ve Muhammed Efendi'ye bir mektûp getirdiğimi söyledim. Hemen hazinedar kalkıp dışarı çıktı ve biraz sonra da gelip; "İsminiz Muhammed Emîn midir?" deyince; "Evet" dedim. Buyurun deyip, beni Muhammed Efendi'nin yanına götürdü. Ben içeri girince, ayağa kalkıp beni kucakladı ve gözlerimden öptü. Ben de mektûbu verdim. Bana yer gösterip oturmamı söyledi. Mektûbu sevinçle alıp okuduktan sonra, hazinedarlarından birini çağırıp; "Emîn Efendi kardeşimize kalacağı yeri gösterin" buyurdu. Hazinedar bana onun odasının yanında bir oda gösterip; "Buyurun" dedi. İçeri girdiğimizde gördüm ki, oda döşenmiş, hazırlanmıştı. Yanımdaki kişi oradaki malzemeyi bir bir gösterip; "Burada istirahat edersiniz, efendimizin emridir" diyerek dışarı çıktı. Ben bir müddet istirahat edip, dinlendikten sonra yemeğe çağırdılar. Sonra namaz kılmağa çıktım. Bu hâl üzere üç gün geçtikten sonra, biri odama gelip; "Emîn Efendi, misâfirliğiniz tamâm oldu. Bugün hocamız Muhammed Efendi sohbete çıkacak. Size de onun huzûrunda parmaklıkların yanına bir minder hazırlanacak, oraya buyurur otursunuz" dedi. Muhammed Efendi sohbete çıktıkça ben de yanına oturuyor

sohbetinde bulunuyordum. Çok kimse gelip sohbetini dinliyordu. Birkaç gün böyle geçti. Yalnız kaldığımızda da bana tasavvufun inceliklerine âit bilgiler anlatırdı. Bir müşkilim ve bir suâlim olunca, ben sormadan bir menkıbe anlatır: anlattıkları ile derhal müşkilim ve suâlim hallolurdu."

Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri, hocası Ahmed Yekdest hazretlerinin sohbetlerinde yetişip, tasavvufda kemâl derecelere ulaştıktan sonra İstanbul'a dönünce, İstanbul'da beş sene daha kaldı. Bu sırada Nakşibendî, Kadirî, Şâzili, Şettârî yollarında yetişmiş bulunuyordu. İstanbul'da kaldığı bu beş sene müddetince Şehzâde Câmii'nde ve Sultan Mahmûd Câmii'nde talebelere ders verdi. Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden Mevlânâ Hâce Ziyâuddîn, Halvetî büyüklerinden Mevlânâ Şeyh Îsâ-yı Mahvî ve Sünbüliyye meşhûrlarından Seyyid Nûreddîn Sünbülî ile sohbet etti. Daha sonra Muhammed Kumul Efendi ile Kudüs'e gitti. Bu seferini de şöyle anlatmıştır:

"1122 (m. 1710) senesinde Muhammed Efendi, Habeş eyâletine, sonra da Kudüs-ü şerîf vâliliğine ta'yin edildi. Ben de onunla beraber gittim. Yanında kâtiplik yaptım. Kudüs'de bulunan âlimler ve muhaddisler ile görüşüp ilmî mütâlâalar yaptım. Orada bulunan muhaddislerden Şeyh Ahmed Nahlî Mekkî'den hadîs ilmine dâir icâzet aldım. Bundan başka tasavvuf ehli olan büyük zâtlarla görüşüp, sohbetlerinde bulunarak istifâde ettim. Kudüs'te bir sene kaldıktan sonra, Muhammed Efendi'nin Mekke-i mükerremede su yollarını ta'mir ve onarma vazîfesi ile Mekke'ye ta'yin edilmesi üzerine, ben de yine kâtiplik vazîfesiyle beraberinde Mekke-i mükerremeye gittim. (Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin bu ikinci gidişinde Mekke'deki hocası Ahmed Yekdest hazretleri vefât edeli dört sene olmuştu.)

Mekke'ye giderken Medine'ye uğradık. Hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin vasıyyetine uyarak Medine'de ikâmet eden Şeyh Abdürrahîm Buhârî hazretlerinin yanına gittim. Görüşüp konuştuktan sonra beni Resûlullahın (s.a.v.) Kabr-i şerîfini ziyârete götürdü. Ziyâret sırasında koynundan bir kâğıt çıkarıp okuduktan sonra, bana vererek tebrik etti. O sırada yanımızda bulunan bir zât da beni tebrik etti. Bana verdiği bu icâzet, sebebiyle beni kucaklayıp öptü. Ertesi gün tekrar Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyârete gittim. Ziyâret sırasında kendimden geçip, yere çöktüm. Bir süre böyle kaldıktan sonra gözlerimi açtığımda, yanımda duran birini gördüm. Bana selâm verip; "Ağa sizi bekliyor buyurun" dedi. "Ağa kimdir?" dedim. "Şeyh-ül-harem, ağa hazretleridir" dedi. Yanına gittiğimde gördüm ki, birgün önceki ziyâretimizde yanıma gelip beni tebrik eden zâttır. Bana dedi ki; "Siz ziyâret sırasında kendinizden geçince, bu hizmetçiyi gönderip, "Yanında bekle, eğer düşecek olursa tut yavaşça yere oturt" dedim. Hamdolsun düşmediniz" dedi.

Bu zâtla oturup sohbet ettikten sonra, hocam Ahmed Yekdest hazretlerinin talebelerinden olduğunu öğrendim. Sonra kalkıp beraberce, tekrar Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyârete gittik. Ziyâret edip, birbirimizi unutmamak üzere âhıret kardeşi olduk."

Mehmed Emîn Efendi'nin âhıret kardeşi olduğu bu zât o zaman Şeyh-ül-harem vazîfesi ile orada bulunan, Dâr-us-se'âde ağası (İstanbul vâlisi) Beşîr Ağa idi. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri Peyamber efendimizin kabr-i şerîfini ziyârete giderken, yolda ve ziyâreti sırasında gayet hoş na'tlar (Resûlullaha (s.a.v.) medhiye) söyledi. Bu defa altı sene devam eden bu seyahati sırasında, ayrıca Şeyh Ahmed el-Benâî Dimyâtî'den, Mevlânâ Hüseyn Alemî er-Rufâî'den de hadîs rivâyeti icâzeti aldı. Remle şehrinde Kutb-ül-ebdâl Şeyh Cum'a hazretleri ile de sohbette bulundu. 1129 (m. 1717) senesinde Hicaz'dan İstanbul'a döndü. İstanbul'a dönünce Muhammed Kumul Efendi'nin evinde üç sene daha ikâmet etti. Bundan sonra Muhammed Kumul Efendi'nin vefâtı üzerine Filyokuşu'nda bir ev kiraladı ve evlenip orada oturdu. İlim ve ma'rifet

yaymaya devam etti. Bir ara Ebû Eyyûb Ensârî hazretlerinin türbesinde türbedarlık yaptı. Bu sırada âlim, fâdıl ve sâlih zâtlar onun sohbetine koştular. Bundan sonra da Peygamber efendimizin (s.a.v.) türbesinde, Ravda-i mutahherada hizmet etme vazîfesi verildi. Bu vazîfeye ta'yin edilince, kavuştuğu ni'mete şükrederek şu şiiri söylemiştir:

"Çûn oldun bende-i çâr-ü-bekşi-yi Sultan-ı kevneyn,
Der vâlâsı ferrâşını Mevlâ eylemez haşir.

O Sultân-ı cihanın beldesini kimse incitmez,
Kapusu bendesi oldun Emînâ bâtın-ü zâhir."

Şiirin ma'nâsı: (iki cihan sultânının türbesinde bekçi ve hizmetçi oldun, Onun yüksek kapısının süpürgecisini, Mevlâ mahrûm eylemez, zarara uğratmaz. Cihanın sultânı olan Resûlullahın hizmetçisini kimse incitmez. Ey Emîn (sana müjdeler olsun) Resûlullahın (s.a.v.) kapısında zâhiren ve bâtınen hizmetçi olmakla şereflendin.)

Hicaz'dan İstanbul'a dönüşlerini de şöyle anlatmıştır: "1129 (m. 1717) senesinde, Muhammed Kumul Efendi'nin İstanbul'a çağırılması üzerine İstanbul'a döndük. 1139 (m. 1726) senesinde Muhammed Kumul Efendi başrûznâmeci iken vefât etti. Fındıklı'da deniz sahilinde bulunan Molla Çelebi Câmii'nin yanında, Şeyhülislâm Sadreddîn-zâde Muhammed Sâdık Efendi'nin kabrinin bulunduğu etrâfı çevrili yere defnedildi. Mekke-i mükerremede bir gün gâib namazı kılındığını görenler sorduklarında; "Haremeyn-i şerîfeyne büyük hizmetleri görülen Muhammed Kumul Bey İstanbul'da vefât etti. Onun namazıdır" demişler. O gün tesbit edildiğinde İstanbul'da cenâze namazının kılındığı tam vakte rastladığı anlaşılmıştır.

Muhammed Kumul Efendi vefâtından önce, hasta bulunduğu sırada bana şöyle vasıyyette bulundu: "Şu birkaç cilt kitabı Dâr-us-se'âde ağası (İstanbul vâlisi) Beşir Ağa'ya götür. Bizim duâ ettiğimizi söyle. Bunlar Medînei münevvereye gönderilecek. Bunların konulacağı yeri onlar bilirler. Gönderip bizi duâdan unutmasınlar" dedi. Birkaç gün sonra vefât etti. Vasıyyetleri üzerine o kitapları alıp, vâlilerin toplantı günü olan Çarşamba günü huzûrlarına vardım. Kalkıp kucaklaşarak, yanlarına oturmamı söyledi. Hâl hatır sorduktan sonra, İstanbul'da bulunup, ziyâretlerine fazla gidemediğim için üzüldüğünü söyledi. Merhum Muhammed Kumul Efendi'nin selâmını söyleyip kitapları arzettiğimde, büyük bir üzüntü ve ağlama ile kitapların yerine gönderilmesi için emir verdi. Mecliste bulunanlara beni tanıtıp, âhıret kardeşimizdir dedi veda edip kalktığımda, hizmetçilerine şöyle emretti: "Bize gelenler dünyevî bir iş için gelirler. Bu zâtı iyi tanıyın. Geldiği zaman misâfir var diye bekletmeyin. Zîrâ bunlar bizi Allah rızâsı için ziyârete gelirler" dedi. Koynuma bir kese koydu. Sonra içinde yüz altın olduğunu gördüm. Evime dönüp kendi hâlim ile meşgûl iken, ba'zı dostlar ısrar ederek evlenmemi istediler. Merhum Muhammed Kumul Efendi'nin mahallesi olan Filyokuşu'nda evlendim ve ders vermek, ilim öğretmek ile vakit geçirdim."

Bunları, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebelerinden Seyyid Yahyâ Efendi, bizzat kendisinden dinleyip, Seyyid Hasîb Efendi'ye anlatmıştır. O da işittiklerini aynen bir risale hâlinde yazarak nakletmiştir.

Menkıbeleri ve kerâmetleri: Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebelerinin en üstünlerinden olan Seyyid Yahyâ Efendi, O'na talebe oluşunu şöyle anlatmıştır: "1140 (m. 1727) senesinde onaltı yaşında iken babam vefât etti. Ben yetim, kimsesiz ve fakir kaldım. Semtimizde oturan Kâtib-zâde Mustafa Efendi'den hat (yazı) dersi almaya başladım. Sülüs yazıyı öğreniyordum. Koca Mustafa Paşa dergâhına gitmek âdetim olduğundan, yine bir Cum'a günü

ezandan yarım saat önce oraya gittim. Şadırvanda abdest tazeleyip etrâfı seyretmeye başladım. Bu esnada mübârek yüzlü bir ihtiyâr geldi. Koynunda yazı cüzdanı vardı. Kollarını sığadı, şadırvandan abdest almaya başladı. Ben de abdest havlumu hazırlayıp, abdest alınca kurulanması için tuttum. Alıp sildikten, sonra bana duâ etti. "Evlâdım kimsin, kimden hat dersi alıyorsun?" diye sorunca, bir miktar konuştuk. Bu sırada ezan vakti yaklaşmıştı. "Evlâdım sana bir şey söyliyeceğim, kabûl eder misin?" dedi. Ben de; "Başüstüne efendim" dedim. "İnşâallah önümüzdeki Pazartesi günü seni, Ayasofya Câmii'nin Meyyit kapısı karşısındaki berber dükkanında, öğle namazından sonra beklerim. Senin din ve dünyân için hayırlı sözlerim vardır" dedi. Sonra veda edip namaz için câmiye girdi.

Pazartesi günü olunca, büyük bir heves ve heyacanla söylenilen yere gittim. Bahsettiği berber dükkanına birkaç adım kala, o görüştüğüm zât berber dükkanından çıkıp yanıma geldi. "Oğlum, senin sahibin, hocan varmış, İnşâallah en kısa zamanda bizden daha üstününe kavuşursun. Kusura bakma sana zahmet oldu. Buraya kadar geldin" dedi. Bunun üzerine ben de elini öpüp geri döndüm.

Aradan bir ay ve birkaç hafta geçti. Bir Salı günü, hat dersi aldığım Kâtib-zâde Mustafa Efendi'den hat ta'limi için derse gittim, içerdeki talebelerin çokluğundan oturacak yer kalmamıştı. Hoca Efendi hat dersi vermekle meşgûl iken, bir ara yanındaki pencereden dışarı baktı. Halîfesi Eniştezâde Ali Efendi'ye; "Emîn Efendi hazretleri geliyor karşılayın!" dedi. Onlar da derhal aşağıya inip karşıladılar. Hürmetle merdivenden çıkarıp odaya getirdiler. İçeri girince hoca efendi elini öptü. Çok kalabalık olduğu için gelen zât, ocağın yanına oturdu. Ben tam karşısına denk geldim. Herkese dikkatle baktıktan sonra, bana da dikkatle bakıp; "Molla Yahyâ gel çubuğumu doldur" buyurdu. Hemen kalkıp elindeki bastonun içinden tütün çubuğunu çıkarıp doldurdum, ellerine verdim. Tekrar yerime oturdum. Sonra kahve geldi kalkıp kahveyi de alıp ikram ettim. Yine yerime oturdum. Hepimiz dikkatle sohbetini dinliyorduk. Sohbet sırasında, Sultan Süleymân Hân'ın İstanbul'a getirdiği lezzetli suyun akıtılması için binlerce kuyu kazdırmasına rağmen muvaffak olunamadığına üzülüp, herkesten himmet ve duâ talebiyle kıyâfet değiştirip dolaştığından bahsolundu. Sultan Süleymân Hân'a, bir zât, ancak bir âşık-ı sâdıkın duâsını almakla bu işin mümkün olacağını, o âşık-ı sâdıkın murâdını yerine getirirse, kendi muradı da yerine geleceğini söylemiş. O da bunu yapıp, âşık-ı sâdık olan zâtın duâsını alarak çok hayra sebep olmuştur diye anlattılar. Sonra sohbete devam etti. Sohbet sırasında küçük-büyük herkes ağladı.

Sonra bana yine önceki gibi; "Gel çelebi çubuğu bastona yerleştir" buyurdu. Ben de çubuğu bastona yerleştirip mübârek elini öperken elimi öyle bir sıktı ki, bu esnada vücûdumda bir ürperme olup, kalbim dahî yanmaya başladı. Bir saat kadar kalbimin çarpması, yanması devam etti. Bu tasarrufunu nice zaman sonra anladım. Kapıdan uğurladıktan sonra, hoca efendi bana; "Bu zât kimdir bilir misin" dedi. Hayır bilmem diyerek öğrenmek istedim. "Bu zât Tokatlı Mehmed Emîn Efendi'dir. Allahın evliyâ kullarından olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Hattâ sana (hiç görmediği ve tanımadığı hâlde) isminle hitâb edip hizmetinde bulundurmasının bir hikmeti olduğuna alâmettir. İnşâallah neticesini görürsün" diyerek beni müjdeledi. İnşâallah deyip safa ile evime gittim. Anneme o mecliste olanları anlatıp; "Bu gün evliyâullahdan bir zâtı gördüm ve hizmetinde bulundum" dedim. Bundan sonra günlerce gönlüm açık ve sürûr içinde dolaştım.

Aradan bir iki ay geçmişti. Birgün semtimizden Bâyezîd'e giderken, yolda Mehmed Emîn Efendi'ye rastladım. Hemen koşup elini öptüm. Hâlimi-hatırımı sorduktan sonra; "Meşke (yazı

yazmaya) gidiyor musun, hocana selâm söyle" buyurup yanımdan, ayrıldı. Benim kalbimde yine önceki gibi bir huzûr ve safa peyda olup, bir iki gün böyle devam etti. Bu hâdiseden sonra da aradan bir ay geçti. Bir sabah erkenden çıkıp, mahallemizde bir berber dükkanına girdim. Oturur oturmaz ak sakallı ve burma sarıklı bir zât içeri girip selâm verdi. Yanıma oturup hatırımı sorduktan sonra; "Bir dostunuz size selâm eder ve sizi isterler. Buyurun gidelim!" dedi. "O dostum kim? Sen kimsin?" demek hatırıma gelmedi. O anda içime bir şevk, bir arzu düşüp, hemen kalkıp o zâtla yola çıktım. Zeyrek'de, Çini hamamın önüne gelince, bana; "Siz hamama girip gusledinız, ben sizi kapıda beklerim" dedi. Yine sebebini sormak hatırıma gelmedi. Hamama girip bir müddet sonra çıktım. Tekrar yola devam ettik. Zeyrek ardında, Filyokuşu'nda bir kapıyı çaldı. Bir hizmetçi çıkıp kapıyı açtı. Biz de içeri girdik.

İçeri girdiğimizde, bir zât seccade üzerinde kıbleye karşı oturuyordu. Beni getiren zât karşısına varıp, elini öpünce ben de varıp elini öpmek için elimi uzattım. O anda mübârek gözlerini açıp; "Geldiniz mi?" dediğinde, huzûrunda bulunduğum zâtın, hat dersi aldığım hoca efendinin evinde gördüğüm Muhammed Emîn Efendi olduğunu gördüm. Sevinçle elini öpüp huzûruna oturdum. Beni da'vet eden zâta da; "Gel Hacı Halîl, sen de otur" buyurdu. O da gelip oturunca, ona duâ edip buyurdu ki: "Hacı Halîl Efendi! Bu çocuğu hocasında gördüğüm gündenberi Resûlullahdan (s.a.v.) bize vermelerini rica ederim. Allahü teâlâya hamd olsun, kabûl ve ihsân buyurup verdiler. Telef olmadı." Ben o sırada bu sözleri anlayamamıştım. Sonra bunu defalarca dostlarıma anlattığımda anlıyabildik.

Muhammed Emîn Efendi ile beraber yemek yedik. Yemekten sonra ikindi vaktine kadar kaldık. "Senin evinde kimin var?" buyurdu. Cevâbımda; "Efendim, bir sene önce babam vefât etti. Bir annem ve altı yaşında bir erkek kardeşim var" dedim. Bize izin verip; "Yarın sabah gene gel" buyurdu. Elini öpüp ayrıldım. Eve varınca anneme bu hâdiseyi anlattım. Memnun olup; "Hak teâlâ seni yetim ve kimsesiz bırakmaz. Sana bir ata ihsân eylemiş, İnşâallah terbiyeleriyle nasîblenirsin" diye duâ etti.

Ertesi gün annemden izin isteyip huzûrlarına vardım. Annemin bana yaptığı duâyı söyleyip hürmetlerini arzedince, o da ağlayıp vâlidemin duâsının kabûl olunması için duâ buyurdular. İlk günkü gibi ikindiden sonra yanlarından ayrıldım. Hergün sabah erken gelip, ikindiden sonra ayrılıyordum. Böylece aradan kırk gün geçti. Sonra sarf ve nahiv okumaya başlatıp ezberlettiler. O derece hizmetlerine ülfet eyledim (alıştım) ki, sanki on senedir hizmetlerindeymişim gibi idim.

Meclislerinde ekseriyetle bana Reşehât kitabını okutup, dinlerdi. Ba'zan da okunan yerleri açıklar, îzâh ederdi. Ben okurken, ekseriyetle kendisinde istiğrak (kendinden geçme) hâli vâki olurdu. Bu hâl uzayınca, uykuları bastırdı diyerek okumayı keserdim. Derhal gözlerini açıp; "Oku! niçin kesdin?" buyururdu. Bu hâl üzere Reşehât Kitabını yetmiş-seksen defa başından sonuna kadar okuyup bitirdik. Böylece çok yerini ezberlemiştim. Birgün Cum'a namazını kılmak üzere evden çıkıp, beraberce Ayasofya Câmii'ne gittik. Namaz vakti yaklaşmış olduğundan Câmi'ye girdik. Namazı kıldıktan sonra, Câmi'nin Meyyit Kapısı tarafından dışarı çıkıp, hizasındaki berber dükkanına girdik. Dükkanda bulunanlar ayağa kalkıp elini öptüler. Gördüm ki, beni Koca Mustafa Paşa dergâhında görüp, bu berber dükkanına da'vet eden, kalb gözü açık, ihtiyâr zât da oradaydı. O da derhal kalkıp Mehmed Emîn Efendi ile kucaklaşıp müsâfeha yaptı. Herkes oturdukdan sonra daha önce o berber dükkanına çağıran zâta hitaben, beni gösterip; "Azîzim bu genci kapar mıydınız?" buyurdu. O zât da; "Estağfirullah Sultânım! Bu fakîr onu sâhibsiz zannedip, zayi olmasın diye kabûle niyet etmiştim. İstihâreden sonra hâli malûm olunca el çektim. Affınızı ümîd ederim" deyip, elini öptü.

Oradan ayrılıp giderken, yolda; "Efendim, bugün dükkanda latife buyurduğunuz pîr hazretleri kimdir?" diye sordum. Seni Koca Mustafa Paşa dergahında görüp, talebeliğe kabûl için da'vet eden zâttır. Nakşibendiyyenin büyüklerinden Heykel Hüseyn Efendi nâmıyla bilinen zâttır. Edirnevî Arab-zâde Ali Muhammed Efendi'nin talebesidir. Onlar da İskenderî Karaca Ahmed civarında medfûndur. Komşunuz olan bey, 1117 (m. 1705) târihinde vefât eden Ebu Abdüs-Seyyid Muhammed Semerkandî'nin talebesidir. O da Mekke-i mükerremede medfûn ve Muhammed Ma'sûm hazretlerinin talebesi olan Ahmed Yekdest Cüryânî hazretlerinin talebesidir. Bu fakîr, Mekke-i mükerremede Ahmed Yekdest hazretlerinin hizmetinde iken bu tarafta vefât etmiş, görüşmemiz mümkün olmadı" buyurdu) senede bir kere benimle birlikte İskenderiyye'ye teşrîf edip, kabirlerini ziyâret ederek, baş ucunda murâkabe ederdi.

Mehmed Emîn Efendi'ye talebe olmamdan iki ay sonra hocam ahbablarıyla birlikte bizim eve teşrîf etmeye başladı. Bizde bir hafta veya on gün kalıp tekrar evlerine dönerdi. Ben dâima yanında bulunur, hiç ayrılmazdım. Kendilerine mahsûs hizmetlerini görürdüm. Bizim evde veya kendi evlerinde iken, yanında benden başka kimse yatmazdı. Akşam yemeğini takiben birkaç saat istirahat ettikten sonra abdest alır, önce yatsı namazını daha sonra da teheccüd namazını kılardı. Beni uyandırır, ben de derhal kahvesini pişirir, tütün çubuğunu doldururdum. Sonra da huzûrlarında otururdum. Sabah namazı vaktine kadar sohbet eder, müşkillerimizi hallederdi. Eğer arkadaşlarımızdan evde bulunanlar olursa, onlar da gelip sohbetini dinlerdi. Ekseriyetle tarika-i aliyye-i Nakşibendiyyeden bahsolunurdu. Hep İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ve oğlu Muhammed Ma'sûm hazretlerinin altı cildlik Mektûbât'ından anlatırdı. Buyurdu ki: "Mekke-i mükerremede iken, okuyup mütâlâa ederek, hoş vakit geçirdiğim bu altı ciltlik Mektûbât'tan bir nüshasının, Şeyh Muhammed Murâd hazretlerinin kütüphânesinde mevcût olduğunu işittim. Fakat elde edemedim. İnşâallah sen bir nüshasını bulup tercümesine vesile olursun." Vefâtından bir iki sene sonra Mektûbât'ın tamâmını elde edip, 1163 (m. 1750) senesinde, arkadaşlarımızdan Müstakim-zâde Sa'düddîn Süleymân Efendi'ye vererek, tercüme edilmesini istedim. 1165 (m. 1752) senesinde tercümeyi tamamladı. Süleymân Efendi'nin yaptığı bu tercümeye; mübârek ve üstün bir zât olan Şeyh Abdullah Kasgârî, hadîs âlimi (Sahîn-i Buhârî'yi ve Sahih-i Müslim'i şerheden) Ebû Abdullah Şeyh Yûsuf Efendi-zâde, Îsâ-zâde Şeyh Muhammed Sâlih Sehâvî Halvetî ve Hâce Muhammed Râsim Efendi takrizler yazdılar."

Meşhûr Osmanlı âlimlerinden Müstakim-zâde Süleymân Sa'düddîn Efendi, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin en meşhûr talebelerindendi. Müstakim-zâde Süleymân Efendi, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine talebe olmasını şöyle anlatmıştır:

"... Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nin müderrisi, Hâcegân yolunun büyüklerinden ihtiyâr ve mübârek bir zât idi. Bu zât haftada iki gün medresede ders verirdi. Ondan, "Akâid-i Molla Celâl"i okuyordum. Böylece derse devam ediyordum. Birgün ders sırasında, mübârek bir zât dershâneye geldi. Bu zâtı sâdece şahsen tanıyordum. Bu mübârek zât bize ders veren hoca ile ahbablığı olduğundan, ba'zan medreseye gelirmiş. O içeri girince, bize ders veren hoca ona hürmet göstererek, dersi kesip, te'hîr etti. Sözü o zâta bıraktı. Gelen zât da sohbete başladı. Sohbet sırasında bana iltifât göstererek, tasavvufî bahislerden ve dînin emirlerine uyma husûsunda öyle şeyler anlattı ki, dinleyenler çok istifâde ettiler. Ben sohbet sırasında gözyaşlarını tutamayıp ağlamaya başladım. Nihâyet gelen o mübârek zât sohbetini bitirip, gitmek üzere kalktı ve hürmetle uğurlandı. Ben bu zâta tutulup, hayran oldum, ondan istifâde etmek için kim olduğunu öğrenmek istedim. Dediler ki: "Bu zât Şeyh Mehmed Emin Tokâdî'dir. Çok yüksek bir zâttır." Meğer Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri bizim dersânemize gelmeden biraz

önce, kendi evinde toplananlara sohbet etmiş ve onlara şöyle demiş: "Hayli zamandır ortalıkta dolaşan bir av vardır. Onu saadet tuzağına düşürmek niyetindeyiz!" Bu sözü söyleyip bizim medresemize gelerek sohbet ettikten sonra, evindeki cemâat dağılmadan tekrar evine dönmüş. Ben böylece onu tanıyıp iltifâtına mazhar olduktan sonra huzûruna gitmeyi çok arzu ediyordum. Nihâyet 1149 (m. 1736) senesinde Rebî'ül-evvel ayında bir Pazar günü seher vaktinde evine gittim. Kapıyı çalmadan kapıda beni karşılayıp, içeri kabûl etti. Bana çok iltifât gösterip, talebeliğe kabûl etti. Böylece Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine talebe oldum. Bir sene sohbetine gelip gitmek sûretiyle, feyzinden istifâde ederek edeb öğrendim. Bana hâlimi gizlememi emretti. Sonra ikinci seneden i'tibâren altı sene müddetle bana ilim öğretti. Buhârî'yi şerîfi okuttuğu sırada da bana icâzet verdi. Müstakim-zâde Süleymân Sa'düddîn Efendi vasıtasıyla, pekçok kimse Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerini tanıyıp sohbetine kavuşmuştur. Pekçok eser yazmış olan Müstakim-zâde Süleymân Sa'düddîn Efendi'nin kabri, hocasının kabri ile aynı yerde olup, ayak ucundadır. Hocasının kabir taşındaki ibâreyi o yazmış ve bu yazı mezar taşı üzerine nakşedilmiştir.

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin talebesi Seyyid Yahyâ Efendi'den naklen, talebesi Seyyid Hasîb Efendi şöyle anlatmıştır: "Bursa'da bulunan Şeyh İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri, vefâtına yakın bir zamanda, talebelerinden; İvaz Mehmed Paşa'yı, Yeğen Mehmed Paşa'yı ve el-Hâc Ahmed Paşa'yı Mehmed Emîn Tokadî hazretlerine gönderip, tasavvufta yetiştirilmesini rica etmişti. Mehmed Emîn Tokâdî (r. aleyh) bu ricayı kabûl edip, gönderdiği bu üç talebeyle alâkadar oldu. Bunlardan Yeğen Mehmed Paşa, çeşitli vazîfelerde bulunduktan sonra, 1150 (m. 1737) senesinde Nemçe (Avusturya) seferini yapmakla görevlendirildi. Yeğen Mehmed Paşa bu sırada Sultan Birinci Mahmûd Hân'ın vezîr-i a'zamı idi.

Yeğen Mehmed Paşa, İstanbul'dan hareket etmeden önce, Aksaray civarında oturmakta olan kızının evini Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine tahsis edip, oraya da'vet etti. Mehmed Emîn Tokâdî de kabûl edip, oraya teşrîf etti. Burada ikâmet ettiği sırada Yeğen Mehmed Paşa sık sık ziyâretine gidip, sohbetinde bulunurdu. Huzûruna girerken pâdişâhın huzûruna girer gibi edeb ve hürmet gösterirdi. Mehmed Emîn Efendi, ona latife yollu takılırdı. Fakat o dâima edeb ve hürmetle huzûrunda dururdu. Yeğen Mehmed Paşa, çıkacağı Avusturya seferi ile ilgili yaptığı hazırlıkları anlatıp duâ isterdi. Mehmed Emîn Efendi de, gözyaşı dökerek zafere kavuşması için duâ ederdi.

Yeğen Mehmed Paşa, sefer devam ettiği müddetçe, Mehmed Emîn Efendi'nin, tahsis ettiği evde ikâmet etmesini arzu ediyordu. Sefer için ordunun hazırlanıp, Dâvûd Paşa semtine hareket edeceği sırada, tekrar ziyâretine gelmişti. Mehmed Emîn Efendi, sefer başlayınca kendi evine döneceğini söyledi. Bunun üzerine Yeğen Mehmed Paşa pek ziyâde üzülüp, tahsis ettiği bu evde kalmasını ve sefer boyunca duâ etmesini, böylece zafere kavuşacağını çok ümid ettiğini söyledi. Hattâ, tahsis ettiği bu evden ayrıldıklarını duyduğu yerde, vazîfesinden istifâ edip, seferden de vazgeçeceğini söyledi. Bunun üzerine Mehmed Emîn Efendi, Vezîr-i a'zam Yeğen Mehmed Paşa'yı kucaklayıp bağrına bastı. Bir müddet böylece tuttu. Sonra ağlayarak zafer kazanmaları için duâ etti. Fâtiha-ı şerîf okudu. Bundan sonra biraz daha sohbet ettiler. Sohbet sırasında Yeğen Mehmed Paşa'ya; "Bizi eve da'vet edip getirmeni sana kim tavsiye etti?" dedi. O da; "İşlerin çokluğu sebebiyle benim hatırıma böyle birşey gelmemişti. Fakat Dâr-us-se'âde ağası (İstanbul vâlisi) Beşîr Ağa birâderiniz (âhıret kardeşiniz) hatırlattı" dedi. Yeğen Mehmed Paşa, çok sevdiği hocası Mehmed Emîn Efendi'nin duâsını alarak, Avusturya seferine çıkmak üzere evden ayrıldı.

Osmanlı ordusu, Vezîr-i a'zam Yeğen Mehmed Paşa komutasında Avusturya seferine çıktıktan sonra, Mehmed Emîn Efendi, ordunun zafere ulaşması için çok duâ etti. Hattâ geceleri uyumayıp zafer için duâ edip yalvardı. Bu hâl yirmi günden fazla devam etti. Bu sebeple tedâviye ihtiyâç duyacak derecede rahatsızlandı. Talebesi Seyyid Yahyâ diyor ki "Bir sabah huzûruna gittiğimde, hastalanmış olduğunu gördüm. Benden ilâç istedi, te'min ettim, ilâcı kullandı. Sonra beraberce, talebelerinden Kafesdar Abdulbâkî Efendi'nin evine gittik. Bu talebesi, Mehmed Emîn Efendi'nin neş'eli hâlini görünce bana dedi ki: "Hamdolsun İslâm askeri mansur ve muzaffer olmuştur. İnşâallah birkaç güne kadar fütuhat haberi gelir!" Sonra dostlara ziyâfet ve sadakalar verdi. Dört gün sonra Tatarlar, Ada kalesinin İslâm ordusu tarafından fethedildiği haberini getirdiler. Bundan sonra, İslâm askeri İstanbul'a geldi. Herkes birbirinin gazâsını tebrik etti. Yeğen Mehmed Paşa, Mehmed Emîn Efendi'nin ziyâretine geldi. Ağlayarak mübârek ayaklarına kapandı. Her ikisi de bir müddet ağladılar. Paşa, Efendi'nin âdetini bildiğinden, seferde olanları anlattı. Koynundan iki atlas kese altın çıkarıp, seferde iken fakirlere vermek üzere adadığını bildirdi ve fakirlere dağıtmalarını rica etti. Mehmed Emîn Efendi de onların bu adağını övdü ve netice verdiğini bildirdi. Kendilerinin hâlleri ve meşgûl olmaları dolayısı ile, bunu bizzat kendisinin dağıtmalarının daha çabuk ve kolay olacağını söyledi. "Haftada iki gün tebdîl-i kıyâfetle (kıyâfet değiştirerek) çık. Her çıktığında cebini doldur. Yedikule civarından başla. Orada çok fakir evi vardır. Kapılarını çal. Kim çıkarsa saymadan eline ne gelirse ver. Ve böyle, kapı çalarak devâm et. İnşâallah iki haftada dağıtırsın. Şimdi biz versek, hâlimizce vermemiz îcâb eder. Geç verilir. Çok versek halk alışır. Hep umarlar. Böyle hareket bize yakışmaz" buyurarak, keseleri zorla yine Paşa'ya verdi. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri birkaç gün sonra kendi evine döndü." Hattat Muhammed Râsim Efendi şöyle anlatmıştır: "Cennetmekân Üçüncü Ahmed Hân'ın vefâtından sonra, şöyle bir rü'yâ gördüm. Geniş bir sahrada orduyu hümâyûn kurulmuştu. Bir tepe üzerinde de sultanlara mahsûs bir çadır, çadırın etrâfında ise büyük bir kalabalık vardı. Kalabalıktan bir kişiye yaklaşıp; "Bu ordunun kumandanı kimdir?" diye sordum. O da; "Âhır zaman Peygamberi Muhammed aleyhisselâmdır" dedi. Cehenneme götürülecek ba'zı kimseler bu büyük çadıra götürülüyor, buradan şefaat edilirse Cehennemden kurtuluyordu. Yine birisine; "Peygamber efendimiz (s.a.v.) nerede bulunuyor?" diye sorduğumda; "Tepedeki büyük çadırda" dedi. Hemen çadırın yanına koştum. Çadırın kapısına vardığımda, Mehmed Emîn Tokadî hazretlerini çadırın kapısında gördüm. Şefaat istiyenleri çadırın içine götürüp, getiriyordu. Çok şaşırdım. Biz bu zâtı anlayamamışız diye çok üzüldüm. O anda elleri bağlı birini çadırın kapısına doğru getirdiklerini gördüm. "Bu kimdir?" diye sorduğumda, Sultan Ahmed'dir dediler. Sonra çadıra yaklaşıp, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine teslim ettiler. O da önüne düşüp çadırın içine girdiler, içeride Peygamber efendimiz (s.a.v.) kendisine iltifât buyurdu. Çadırdan çıktıklarında Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri; "Şefaat buyurulup affolundun, müjde olsun!" diye bağırdı. Dışarda sultanlara mahsûs süslü bir at duruyordu. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri, sultânı ta'zim ve hürmetle çadırdan çıkarıp, bekleyen süslü ata bindirdi. Etrâftakilerin tebrikleri arasında, süratle oradan uzaklaştı.

Bu rü'yâyı gördükten sonra ertesi gün talebelere hat dersi veriyordum. Mehmed Emîn Efendi ba'zı günler teşrîf ederdi. O gün de dershânemize teşrîf etti. Hemen karşılayıp elini öptüm. Bu sırada bana; "Hoca Efendi, akşamki seyrâna ne dersin?" buyurdu. O gece gördüğüm rü'yâyı hatırlayıp ağlayarak ellerine kapandım. Mehmed Emîn Efendi de ağladı. Sonra şükredip bana şöyle buyurdu: "Ben hayatta iken bu gibi ilâhî sırları yayarak, bizim hâlimizi teşhir etmene rızâm yoktur. Vefâtımdan sonra anlatmanda bir mahzur yoktur." Vefâtına kadar bunu kimseye

anlatmadım. Vefâtından sonra güzel vasıflarını ve üstünlüğünü yâd etmek bakımından yeri geldikçe nakleder oldum."

Seyyid Yahyâ Efendi şöyle anlatmıştır: "Sultan Bâyezîd Hân Câmi-i şerîfi avlusunda, oyma ustalarından Kefeli-zâde İbrâhim Halebî adında bir zâtın dükkanında, ilim-irfân sahibi, kıymeli zâtlar toplanıp sohbet ederlerdi. Arasıra Mehmed Emîn Efendi de öğle namazından sonra o dükkana teşrîf eder, dostları ile çok kıymetli sohbeti olurdu. Birgün yine böyle hoş bir sohbet sırasında medhedilen iyi vasıflı bir kadı (hâkim) o dükkana geldi. Kadıasker, bu kadıya, bir mes'eleden dolayı dargın olduğu için, bir makama ta'yin edilmesi gerektiği hâlde ona; "Ben kadıasker olduğum müddetçe, sana kadılık vazîfesi vermem!" diyerek yemîn ettiğini ağlayarak anlattı. Dükkanda bulunanlar bu hâdiseye çok üzüldü. Mehmed Emîn Efendi, yarım saat kadar başını eğip, gözleri kapalı bir vaziyette murâkabeye daldı. Sonra hakîkati gören gözlerini açıp, yardım talebi için gelen kadıya verilmek üzere, dükkan sahibi olan oyma ustası Kefeli-zâde İbrâhim Halebî'ye bir duâ ta'rîf edip yazmasını söyledi. O da yazdı. Bunu alıp mağdur olan kadıya verdi. Üzerinde taşımasını söyledi. Sonra; "Doğruca kadıasker efendiye git" buyurup, kadıyı gönderdi. İki-üç saat sonra kadı, sevinçle o dükkana tekrar geldi. Mehmed Emîn Efendi'ye büyük bir hürmetle memnuniyetle durumunu arzetti. Kendisine ne yaptığı sorulunca; "Kadıaskerin makamına girdim. Beni görünce birdenbire değişiverdi. Feryâd ederek; "Kâtibi çağırın" dedi. Kâtip gelince; "Aman bir bak! Bu kadının ta'yin edilmesi için münâsib bir yer var mı?" dedi. Kâtip, kayıtları kontrol ettikten sonra; "Bir yer var ama şimdilik dolu" dedi. Kadıasker, kâtibe; "Olsun, hemen ta'yin edelim, benim şu anda çektiğim sıkıntıyı ve tutulduğum ağırlığı bilmezsin!" dedi. Böylece ta'yinim derhal yapıldı" diye anlattı. Mehmed Emîn Efendi yazdırıp verdiği duâyı o kadıdan geri alıp, Kefeli-zâde İbrâhim Halebî'ye vererek silmesini söyledi. O da alıp sildi. Kefeli-zâde İbrâhim Halebî şöyle demiştir: "Ben bu hâdiseden sonra Mehmed Emîn Efendi'nin ta'rîf ettiği duâyı tekrar yazmak için belki bin defa denedim. Bir türlü yazamadım. Anladım ki, o hâdise Mehmed Emîn Efendi'nin kerâmetlerindendir."

Talebesi Seyyid Yahyâ Efendi anlatır: "Mehmed Emîn Efendi'nin her ay onbeş kuruşluk geliri vardı. Bunu alıp her ay huzûruna getirirdim.

Koynunda bezden bir kese vardı. Keseyi çıkarmadan ağzını açar, ben de parayı içine kordum. Bundan başka o keseye hiç para konmadığı hâlde her ay o keseden iki-üçyüz kuruştan fazla para sarfeder, fakirlere saymadan sadaka dağıtırdı. Ben buna defalarca şahit olmuştum. Hatta birgün kese eskidi, değiştirelim buyurup, keseyi çıkarıp bana verdi. İçinde yedi-sekiz kuruş kadar para vardı. Bunları yeni bir keseye koyup verdim. Eski kesenin içine de beş kuruş koyup bana verdi. Ay başına onbeş yirmi gün vardı. O ayda koynundaki keseden yüzelli kuruş para sarfolundu. Ben buna hayret ederdim. Arkadaşlarımızdan da çoğu bunu bilmekte oldukları hâlde, asla kendisine soramazdık ve ifşa etmezdik..."

Mehmed Emîn Efendi, hâl ve şânlarını halktan son derece gizler, talebelerini de bu tarzda yetiştirirdi. Ömrünün sonlarında arkadaşları merhum Tatar Ahmed Efendi, 1156 (m. 1743) senesinde vefât edince, fetvâ makamında bulunan eski şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi, Tatar Ahmed Efendi'den boşalan dergâha, Mehmed Emîn Efendi'yi ta'yin ettirdiler. Berât-ı şerîfi de, kendi mektûpçuları Hamza-zâde Abdullah Efendi ile gönderdiler. Bunun üzerine Mehmed Emîn Efendi, büyük bir kırgınlık ile doğru şeyhülislâm efendinin huzûruna gidip; "Sultânım, ma'lûmunuz ben meşihat erbâbından değilim. İnâyet buyurun, şeyhlere âit alâmetlerden ne nişanım varsa, müstehak olmadığım hâlde tevcih etmişlerdir. Boşalan bir mederese varsa beni oraya müderris ta'yin etmeyi ihsân buyurunuz" gibi özür beyân ederek, o dergâha gitmek

istemedi ise de, şeyhülislâm; "Emîn Efendi kardeşim, biz sizi biliriz ve pîrdaşımızsınız. Ömürlerimiz sonuna yaklaştı, hâlinizi gizliyorsunuz. Mızrak çuvala sığmaz, gizlenme konağını geceli otuz yıl oldu. Fayda yoktur, tevcih (ta'yin) pâdişâhındır. Kabûl etmemiz lâzım. Kabûl etmemek ülu'l-emre itaat etmemek demek olur" deyince; "Efendim; evimde oturmak şartıyla kabûl ederim. Böylece müsâade buyurulur ise emir sizindir" diye berâtı kabûl etti. Sonra ağlayarak şeyhülislâmla vedâlaştı. Gerçekten tekkeye taşınmayıp evlerinde kaldılar. O sırada küçük kardeşleri İstanbul'a çoluk-çocuğu ile gelmişlerdi. Ev buluncaya kadar dergâha yerleştiler. Bir hafta sonra küçük kardeşleri vefât edince, çoluk-çocuğu dergâhda kaldı.

Bu dergâhda, senede bir kere mevlid-i şerîf okunması, dergâhın vakfiyesinde yazılı idi. Mevlid okunmasından bir iki ay önce dergâha gelmeleri, zikrden sonra seccâde-i meşihatta (şeyhe mahsûs seccadede) duâ buyurmaları için, gerek dostları ve gerekse talebe ve bendegânlarından çok sayıda kimse, niyaz ve ısrar ettiklerinde; "İnşâallah giderim, ancak posta oturmam. Haddim olmayan şeyi yapmam için bana boş yere ısrarda bulunmayın" buyurdu.

Mevlid-i şerîf okunma vakti geldiğinde, dostlardan çok kimseler dergâha toplandılar. Mehmed Emîn Efendi, dost ve talebelerinin ileri gelenlerinden ba'zıları ile beraber tekkeye geldik. Mehmed Emîn Efendi'nin duâ edeceğini duyunca, halktan da çok kimse kendisini bekliyorlardı. Mehmed Emîn Efendi teşrîf ettiklerinde önce odada bir miktar dinlendikten sonra, abdest tazelemek için kalktı. Döndüklerinde câmiye girip, safların arasında bir yere oturdu. Öğle namazının sünnetini kılıp etrâfı seyrederken, yanlarında bulunan biri; Efendim, bu tekkenin şeyhi Tokatlı Emîn Efendi bugün geldi mi? Zîrâ geleceklerini duydum. Evliyâullahdan imişler" diye kendilerinden sorunca, cevâbında; "İşittiğiniz gibi değildir, eğer gelirse size ben göstereyim" buyurdular. Gözlerini yumup mevlid-i şerîfi dinlemekle meşgûl oldular. Mevlid-i şerîf bitince, orada bulunan âlim zâtlardan birine duâyı yapmasını söyleyip, kendileri yerlerinden kalkarak, evlerine gittiler.

Mehmed Emîn Efendi, Resûlullahın (s.a.v.) mihmândârı Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin türbesinde türbedâr olarak vazîfe almıştı. Fakat ziyâretçilerin hâllerini beğenmeyip, birkaç ay sonra bu vazîfeden ayrıldı.

Bir defa Kâ'be'de Rükn-i Yemânî'de yaslanmışken, bir kerre Mısır'da ve bir kerre de İstanbul'da Fâtih Câmii civarında Hızır aleyhisselâm ile görüşmüştür. Yüzüğünde "Emîn-i sırr-ı Hak ârif Muhammed" yazılı idi.

Vefâtı: Seyyid Yahyâ Efendi şöyle anlatır: "Babam yeniçeriler ocağına mensûb olduğundan, Mora yarımadasının fethi târihi olan 1127 (m. 1715)'de kapıkulu talebelerine katıldım. Sonra da İslâm askerinin Belgrad'dan dönüşünde İstanbul'da kâtiplik vazîfesi yapmama izin vermeleri üzerine, sabah hocam Mehmed Emîn Efendi'nin huzûrundan ayrılıp, Ağakapısı'na gidip, ikindiden sonra dönüyordum. Bu hâl üzere devam etmekteyken, 1158 (m. 1745) senesi Recep ayında hocam Mehmed Emîn Efendi'nin göğsünde küçük bir sivilce çıkıp, rahatsızlanmasına sebep oldu. Bunun üzerine bizim eve teşrîf edip, bir hafta müddetle dostlarımızla kaldı. Göğsünde çıkan sivilceye ba'zı merhemler sürerek tedâvi etmeye çalıştık. Fakat gün geçtikçe ağırlaştı. Sonra kendi evlerine döndüğünde, bir sivilce de omuzlarında çıktı. Tabibleri getirip gösterdiğimizde, o sivilcenin şirpençe olduğu anlaşıldı, ihtimâmla, dikkatle tedâvi etmeye başladık. Aradan kırk elli gün geçti. Fakat bir türlü iyileşme alâmeti göremedik. Nihâyet bu hâlde iken vefât etti.

Vefâtını işiten büyük zâtlar toplandı. Aksaray'da Kovacı Dede mahallesinde oturan ve Mehmed Emîn Efendi'nin talebesi olan Baklalı Câmii İmâmı el-Hâc Muhammed Efendi o gece bir rü'yâ görmüş. Mehmed Emîn Efendi, ona rü'yâsında; "Yarın gel benim cenâzemi yıka" buyurmuş. Sabahleyin hocalarının evine gelip durumu görünce, rü'yâsını anlattı. Himmet-zâde merhum Abdüssamed Efendi'nin dâmâdı Ordu şeyhi Abdülhalîm Efendi, cenâzesini yıkamak için gelmişti. Baklalı Câmii İmâmı Muhammed Efendi bu vazîfenin kendisine verildiğini söyleyince, Abdülhalîm Efendi gasl işini bırakıp su dökme hizmetini yaptı. Abdülhalîm Efendi ile, el-Hâc Muhammed Efendi cenâzesini yıkayıp kefenlediler. Sonra Fâtih Sultan Mehmed Hân Câmii'nde cenâze namazı kılınıp, evinin yakınında Pîrî Paşa Medresesi önünde ki kabristana defnedildi. Mezar taşına yazıyı, Müstakim-zâde Sa'deddîn Süleymân Efendi kaleme aldı. Eğrikapılı Hâce Muhammed Efendi hattıyla taşa yazıldı.

Mehmed Emîn Efendi, İstanbul'a ilk geldiğinde bir ay Pîrî Paşa Medresesi'nde kalmıştı ve orayı sevmişti. Ne zaman bu medresenin önündeki mezarlığın yanından geçse durup, orada medfûn bulunanların rûhuna Fâtiha-i şerîfe okurdu. Yanındakilere de; "Burada her zaman böyle duâ ediniz" derdi. Vefât edince kendisi de oraya defnedildi.

Mezar taşı üzerindeki yazı şöyledir:

"Gülsitân-ı Nakşibendî'den tîğı ecel.
Bir gül-i sâdberki Kat' ilti hezâr âh-u enîn.

Ya'nî Tokâdî Efendi ol Muhammed nâmdâş,
Ârif'-i billah -Emîn-i sırr-ı Rabb-il-âlemîn.

Mürşid-i râh-ı hidâyet Hâcegânın erşedi.
Vâkıf-ı sırr-ı ledün. İlm-ül-yakîn hakk-ül-yakîn.

Mürg-ı rehber olduğu ahrâra pes ma'lûm idi,
Zât-ı Ma'sûm-ül-irâde, zülcenâhayn-ı zemîn.

Siyyemâ bâğ-ı hadîs-i Ahmed'in Nahli idi,
Yek bin dest kerâmetle olup hil'at güzîn

Eyleyüp habs-i nefes gavvâs-ı bahr-ı lâ yezâl,
Buldu dürr-i vaslı irdi asla fer'ınden Emîn.

Esdikâdan, pençe-i şîr-i ecel dûr eyledi,
Ola Sıddîk'ın karini Şîr-i Hak'la hem nişîn."

"Peyk-i vahdet, sırr-ı pâkinden okur târihini,
Oldu Lâhûte revân, Allah deyûp rûh-ı Emîn."

Bu son beyt ile ebced hesabına göre vefât târihi, (1158) gösterilmiştir.

Mehmed Emîn Efendi'nin alnı açık ve nurlu, kaşları yay gibi ve araları açık, gözleri iri, parlak ve ela idi. Burnu düzgün ve doğru, yanakları ne etli ne de zayıf idi. Bıyıkları ile kaşları aynı idi. Sakalı yuvarlak ve beyaz idi. Uzuvları düzgün, yürüyüşü Resûlüllahın (s.a.v.) sünnetine uygun idi. Konuşması tatlı ve te'sîrli, sesi gür olup, Dâvûdî idi. Şefkati çok, yetişmiş ve yetiştiren büyük bir mürşid-i kâmil idi. Son derece mütevâzi davranır ve hâllerini dâima gizlerdi. Talebeleri ile yakından ilgilenir, müşkillerini çözüp, tesellî ve ferahlık verirdi. Meclisinde herkesin anlayışına göre konuşur, her ilmin, her fennin hakîkat ve inceliklerinden de bahsederdi. Kıymetli tefsîr kitaplarından söz açınca, kitaba bakmadan ibâreyi aynen okurdu. Buhârî ve Müslim kitaplarındaki hadîs-i şerîfleri de böylece ezberden okurdu.

İbâdet vetâatlarını son derece gizlemeğe çalışır, giyinişinde, kıyâfetinde husûsî bir elbise veya kıyâfet giymeyip, bu husûsta halkın giydiklerini tercin ederdi.

Her sene vasıyyetini yazmak âdeti idi. Vasıyyeti şöyledir: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Elhamdülillâhi vahdehû, vessalâtü alâ menlâ nebiyye ba'dehû şefî'inâ Muhammed sallallahü teâlâ aleyhi ve alâ âlihi ve sahbihi ve alâ cemî'il enbiyâ-i vel-mürselîn. Estegfirullahel-azîm ellezî lâ ilahe illâ hüverrahmânürrahîm, el-Hayyül kayyûm ellezî lâ yemütü ve etûbü ileyhi Âmentü billahi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusulihî vel-yevmilâhiri ve bil-kaderi hayrihî ve şerrihî minellahı teâlâ velba'sü ba'del mevti. Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh. Âlâ hâzihiş-şehâdeti Nûhyî ve aleyhâ Nemûtü ve aleyhâ neb'asü inşâallâhü teâlâ, radîtü billahi Rabben ve bil-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin sallallahü aleyhi vesellem nebiyyen ve resûlen, bil-Kur'ân-ı imamen ve bil Kâ'beti kıbleten ve bissalâti, ves-savmi, vel-haccı, vez-zekâti ve kelimet-iş-şehâdeti farîzaten ve bil mü'minîne ıhvânen, ves-Sıddîkı, vel-Fârûkî ve Zinnûreyn, vel-Murtezâ eimmetün rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecma'în ve sallallahü alâ Şefî-i zünûbinâ Muhammedin ve âlihî ve sahbihi't-tayyibîn, tâhirîn ve alâ cemî'il-enbiyâ-i vel-mürselîn ve alâ âlihim ve eshâbihim ve radıyallahü teâlâ an eshâbi Resûlillahi ecma'în. Ve a'nil eimmetil erba'zıt-il-müctehidîn veş-şühedâ-i ves-sâlihin. Vel-evliyâ-i ve etkiyâ-i vez-zâkirine ve an sâdâtinâ eshâb-in-Nebeviyye an eimmet-it-tarîkati ecma'în. Bu hakîr-üt-taksîr fil asl medîne-i Tokat'ta (Tokat şehrinde) tevellüd etmiştir ve hâlen Mahmiye-i İstanbul'da elli seneye varıyor ki, tavattun itmişum (yerleşmişim), İ'tikâdda mezhebim, Ebû Mansûr Mâturîdî'dir ki Ehl-i sünnet vel-cemâat mezhebidir. Amelde mezhebim Hazreti İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Kûfî mezhebidir. İsmi meşhûrum, Muhammed Emîn, künyem Ebû Mansûr ve Ebu'l-Emâne'dir. Pederim Sükkân-i medîne-i Tokat'tan Hasen bin Ömer'dir. Ehibbâ ve eshâbıma vasıyyetim oldur ki, bu abd-i pür kusuru hatırdan çıkarmayıp, hediye-i tilâvet-i Kur'ân'dan ve duâ-yı hayırdan unutmayalar ve yüz kuruş etyep (helâl) malımdan techîz ve tekfinime ve yirmi iki kuruş iskât-i salâtıma sarf ideler... ve ehlime vasıyyetim budur ki, dostlarım ahvâline râzı olup, mahkeme-i kazaya varmayıp, rızâlaşalar ve mücâdele ve muhâseme itmeyeler. Cümlenin ma'lûmudur ki, dünyâ fâni, âhıret bakîdir.

Zikrullaha ziyâde sa'y ve ihtimâm idüp çalışalar ki, muttali' cem-i se'âdet oldur. Ve bu hakîr hakkında nâs iki nev'i üzerindedir, ya bilirler ya bilmezler. Bilenler hayr ile yâd idüp iyü şehâdet iderler. Veya bed gûylük idüp, hakkımda bed gûy ve nâ ma'kûl söz söylerler. Onlar ki bilüp, hayr ile yâd iderler, evliyâullahdandır. Zîrâ bu fakiri kendi sıfatları ile sıfatlayıp hayır ile yâd ederler. Onlar dahî benim katımda velîdir. Şol kimseler hakkımda tâ lâyık söz söyleyeler. Ve dahî sâhib-i firâset ve sâhib-i keşfdirler ki, Hak teâlâ onları benim hâlime muttali itmiştir. Onlar dahî evliyâullahtan olduğu ma'lûmdur. Cümleye tayyib hatır ile helâl ettim, ilâ yevm-il-kıyâme, kimsede hakkım yokdur. Mürüvvet, kerem ve inâyet oldur ki, bilen ve bilmeyen dostlar dahî, âhıret hakkını helâl edüp, duâ-yı hayırdan unutmayıp, hayr ile şehâdet ide. Velâ havle velâ kuvvete illâ billahil aliyyil azîm ve sallallahü alâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellem ve alâ cemî'il enbiyâ-i vel-mürselîn."

Eserleri: Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin; Arapça, Türkçe ve Farsça eserleri vardır. Eserlerinden bir kısmı şunlardır: 1-İrşâd-üs-sâlikîn, 2-Risâlet-ül-etvâr, 3-Şerh-ı Kasîde-i Askalânî, 4- Tuhfet-üt-tullâb, 5- Hulâsa-i tarîkat, 6-Risâle-i rûhiyye, 7-Sıyânet-i dervişân fî bahsi devrân-ı Sûfîyân, 8-Suâl-cevâb, 9-Metâli'ul-meserrât tercümesi, 10- İbn-i Hacer Askalânî'nin, "Savâ'ik-ı muhrika" adlı eserinin tercümesi, 11-İmâm-ı Gazâlî hazretlerinin "Risâle-i emânet" tercümesi, 12-Risâle-i sülûk, 13-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerinin; "Ân hayâlâtî ki dâm-ı evliyâest" mısra'ı ile başlayan beytini de şerh etmiş, açıklamıştır.

Mehmed Emîn Efendi, talebelerinden birine yazdığı bir mektûpda şöyle buyurdu:

"Bu âleme niçin gelindiğini, asıl maksadın Allahü teâlâya kulluk olduğunu bilmelidir. Can bedende iken ma'rifetullahı isteyip, dünyâ ve âhıret se'âdetine mazhar olmalıdır."

"Dünyâ dostu, mal dostu, güzellik dostu ve diğer şeylerin dostu çoktur. Allah dostu, İksir-i a'zam (her derde deva) gibi nâdir bulunan çok kıymetli bir şeydir."

"Bir nefesde iki ni'met vardır. Bunun için her nefese iki şükür lâzımdır. Yirmidört saatte, her saate bin nefes ve her nefese iki şükür olmak üzere kırksekizbin şükür olur. Bir insan bütün işlerini bıraksa, şükür şükür diyerek Allahü teâlâya hamd ve şükretse yine şükrün hakkını eda edemez. Ma'lum oldu ki, Allahü teâlâya şükrün binde birini eda edemez."

Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin yazmış olduğu bir risaleden ba'zı bölümler:

"Önce şunu iyi bilmelidir Mü'minlere önce lâzım olan, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdikleri şekilde i'tikâd etmekdir. Çünkü doğru i'tikâd, herkes için temeldir. Temel olmayınca bina olmaz. Doğru i'tikâd herşeyden önce geldiği için, önce ondan bahsediyoruz. Ehl-i sünnet ve cemâat; Eshâb-ı Kirâm, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn efendilerimiz, müctehid imamlar ve kıyâmete kadar onlara tam olarak tâbi olanlardır.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği i'tikâd şöyledir: Allahü teâlâ vardır, birdir, kadîmdir. A'raz, cisim ve cevher değildir. Hey'et ve keyfiyyet ile vasfolunamaz. Zamandan ve mekândan münezzehtir. Hiçbirşey ona benzemez. O'nun ilminin ve kudretinin hânemde hiçbirşey yoktur. O zâtı ile kâimdir. Ezelî sıfatları vardır. Bunlar; Hayat, ilim Semî', Basar, irâde, Kudret, Kelâm, Tekvîn'dir. Âlem, bütün parçaları ve sıfatları ile yok iken sonradan yaratılmıştır. Onu Allahü teâlâ yaratmıştır. Allahü teâlâdan başka yaratıcı yoktur. Kulların küfür ve îmân, tâat ve isyan üzere bulunmalarının ve bütün fiilerinin yaratıcısı Allahü teâlâdır. Bu fiillerin kullarda meydana gelmesi, Allahü teâlânın takdîri iledir. Kulların ihtiyârî fiilleri (kendi istekleri ile yaptıkları) işleri vardır. Kendi istekleri ile yaptıkları bu işler, eğer iyi olursa mükâfat görürler, eğer kötü işler yaparlarsa azâb görürler.

Allahü teâlânın beğendiği işler, dünyâda medhe, âhırette sevâba vesile olurlar. Kötü işler de, dünyâda zemme ve âhırette azâba sebeb olurlar. Kul, gücü ve takatinin üstünde olan şeylerle mükellef değildir. Sevâb, Allahü teâlânın fadlı ve lütfudur. Azâb ise, O'nun adâletindendir. Allahü teâlâ yaratıcıdır. Dalâleti de vardır. Dilediği kimse için ise hidâyeti yaratır.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.), uyanık iken, bedeni ile, Mescid-i haramdan Mescid-i aksâya, sonra semâya, oradan Allahü teâlânın dilediği yerlere götürülmesi (mi'râcı) haktır. Âlemde bulunanların rûhlarını ölüm meleği olan Azrail aleyhisselâmın alması haktır.

Amelleri yazan Kirâmen kâtibîn melekleri haktır, vardır. Kabirde kâfirlerin ve ba'zı günahkâr mü'minlerin azâb görmeleri, dünyâda iken ibâdet ve tâat üzere bulunmuş olan mü'minlerin ni'met içerisinde bulunmaları haktır. Kabirde Münker ve Nekir denen meleklerin suâl sorması haktır, öldükten sonra dirilme haktır. Amellerin tartılması, mîzan, amel defterlerinin verilmesi, amellerinden dolayı hesaba çekilmek, kevser havzı ve sırat köprüsü haktır. Peygamberlerin ve Allahü teâlânın seçtiği ve beğendiği kimselerin, büyük günah sahiplerine ve başkalarına şefaatleri haktır. Cennet ve Cehennem haktır. Şimdi mevcûtturlar, bakîdirler. Onlar ve içindekiler asla yok olmazlar.

Allahü teâlâ kendisine şirk koşanı asla affeylemez. Şirkin dışında, büyük ve küçük günahlardan dilediğini af ve mağfiret eder. Küçük günahlardan dolayı bir kuluna azâb edebilir.

Eğer küçük günâhı işleyen tövbe etmemiş ise, dilerse o küçük günâhı affedebilir. Allahü teâlâ lütuf ve keremi ile duâları kabûl eder. Kullarının ihtiyâçlarını giderir.

Îmân ile İslâm birdir. Resûl-i ekremin (s.a.v.) Allahü teâlâdan haber verdiği şeylerin hepsini, kalb ile tasdik, dil ile de söylemektir, îmânın hakîkatında artma ve eksilme olmaz. Artma, iyi amellerin çoğalmasıyla îmânın meyvelerinin ve nûrlarının artmasıdır.

Resûlullahın (s.a.v.) Allahü teâlâdan bütün bildirdiklerini kalb ile tasdîk edip, dil ile de ikrâr eden kimsenin; "Ben elbette mü'minim" demesi sahihtir. Fakat; "Ben inşâallah mü'minim" derse te'vil olunur. Böyle söylemek te'vil olursa da söylemek münâsib değildir.

Annesinden ve babasından görerek îmân eden kimsenin îmânı, eğer şek ve şüphe bulunmuyorsa sahihtir. Allahü teâlâ insanlara, yine insan olan Peygamberler (aleyhimüsselâm) gönderdi. Onlar, îmân edip sâlih amel işleyenleri, sevâb ve Cennetle müjdelediler. Kâfirleri ve günah işleyenleri, azâb ve Cehennem ile korkuttular. İnsanlara, dünyâ ve dinlerine âit işlerden muhtaç oldukları şeyleri bildirdiler. Allahü teâlâ, peygamberlerini mu'cizelerle takviye eyledi. İlk peygamber Âdem aleyhisselâm, son peygamber Muhammed aleyhisselâmdır. Peygamberlerin en üstünü, Muhammed aleyhisselâmdır.

Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Emredileni yaparlar. Günah işlemezler. Günah işlemekten korunmuşlardır. Erkeklik-dişilik, yeme-içme ve bunlarla alâkalı şeyler onlarda yoktur. İnsanların peygamberleri, meleklerin büyüklerinden, meleklerin büyükleri de, insanların sâlih olanlarından, insanların sâlih olanları, meleklerin avamından üstündürler.

Evliyânın kerâmetleri haktır. Velînin kerâmeti, ümmeti olduğu peygamberin mu'cizesidir. Velî, peygamberin derecesine ulaşamaz. Kuldan, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınmak ile, mükellefiyeti hiçbir şekilde düşmez.

Evliyânın en üstünü Ebu Bekr-i Sıddîk'tır. Sonra Ömer-ül-Fârûk, sonra Osman Zinnûreyn, sonra Ali el-Mürtezâ'dır. Halifelikleri bu tertip üzeredir. Eshâb-ı Kirâmdan birisini hayrdan ve iyilikten başka birşey ile anmak, bahsetmek caiz değildir.

Dirilerin, ölüler için yaptıkları duânın ve verdikleri sadakanın, ölülere fâidesi vardır. Faziletli günler ve faziletli yerler vardır. Sihir ve göz değmesi vardır.

Müctehid, ictihâdında hatâ edebilir. Müctehid ictihâdında isâbet ederse, iki, hatâ ederse birsevâb kazanır. Müctehidin ictihâdında yaptığı hatâ affolunur. Bir kimsenin Cennetlik olduğuna şehâdet edilmez. Fakat Resûlullahın (s.a.v.) Cennetle müjdeledikleri bundan hâriçtir. Onlar için Cennetliktir diye şehâdette bulunulur. Meselâ, Aşere-i mübeşşere böyledir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onları Cennetle müjdelemiştir. Onların mübârek isimleri şöyledir: Hazreti Ebû Bekr, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali, Hazreti Talha, Hazreti Zübeyr, Hazreti Sa'd, Hazreti Sa'îd. Hazreti Abdürrahmân, Hazreti Ebû Ubeyde (rıdvânullahi aleyhim ecmaîn).

Deccâl'in çıkması, Îsâ aleyhisselâmın gökten inmesi, güneşin batıdan doğması, Dabbet-ül-ard'ın çıkması haktır.

Kâhin ve müneccim gibi, bilici denen kimselere birşey sormak caiz değildir. Allahü teâlânın katında makbûl olan din, İslâmiyettir Allahım! Bizi lütfunla ve kereminle İslâm üzere dirilt, İslâm üzere öldür, Müslümanlar arasında haşr eyle.

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin bir şiiri:

Ey iden da'vâyı suhandânî.
Dinle imdi eğer suhandânî.

Hak teâlâ seni mükerrem itdi,
Sana virdi emânet canı.

Cümle mahlûkâtdan mükerremsin,
Nutkuna verdi emr-i fermanı.

Nefsini bil, odur zulm-ü-cühûl,
Sen seni bilme, ânı bil ânı,

"Men arefe" *sırrına olup ârif,*

Eyle tahsîl hakk-u irfânı.

Cânu dilden ibâdete sa'y it.
Âlemin tâ ki olsun canı.

"Yebne Âdem" *hadîsi natıkdır,*

Halk-ı eşyaya ey kerem kani.

Ne içün halk olundu mevcûdat,
Anla bu râzî (sırrı) ey canımın canı.

Hilkatı cümlenin senin içündür.
Anla bu sırrı, ker tû insanî.

Herbiri hizmette sa'îddir,
Anlamasa bunu tû hayvanî.

Emr-i Rabbânî'ye itaat kıl:
Kuşûne (kulağına) koyma kavl-i şeytânı.

"Nahnü akrabu" *buyurdu, çün Allah,*

Sen ba'îd itme kendine anı.

Sırr-ı tevhîd'i fehmedip ey yâr.
Kesrete düşme itme tuğyanı.

Hem dahi dâim eyle nefy-i vücûd.
Anlayasın rumuzu merdânı.

*Ma'nâ-yı "**Küntü kenz"**i hıfz eyle.*

Olasın âlemin suhandânî.

Nedir bil hakîkat ma'nâ.
Bilesin tâ tarîk-ı merdânî.

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin sevgili Peygamberimiz Muhammed aleyhisselâm için yazdığı bir na't şöyledir:

"Yarattı Hak senin çün cism-ü canı yâ Resûlallah,
Sen oldun âlemin rûhu revanı yâ Resûlallah,

Sana dünyâda rü'yeti hâs mi'râc itdikte,
*Kelim aldı cevâbı, **"Lenterânî"** yâ Resûlallah,*

Münevver itdi ey bedr-i risâlet mihr-ü-mâh âsâ,
Yüzün nûru zemin-ü-âsumânı yâ Resûlallah,

Olan rûhsâ-ı hâk dergâhın zâhirde bâtında,
Bulur feyz-i hayât-ı câvidânı yâ Resûlallah.

Kapundan gayrı melce' var mı muhtacın Emîn'e,
Şefaatle sevindir bî kesânî yâ Resûlallah."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

2) Sefînet-ül-evliyâ sh. 34

3) Tuhfe-i hattâtîn sh. 9, 10, 11, 400

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 36

5) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 46, 137

6) Risâle-i sülûk (Mehmed Emîn Tokadî) Atıf Efendi Kütübhânesi No: 283 Varak 19-a, b, 20-a 35-a, b

7) Tezkire-i Sâlim sh. 97

8) Tezkire-i Şu'arây-ı Amid sh. 98

9) Risale (Mehmet Emîn Tokâdî) Süleymâniye Kütübhânesi Es'ad Efendi bölümü No: 3430

10) Risale, Mehmed Emîn Tokâdî'nin menâkıbı (Seyyid Yahyâ Efendi)

11) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 298

MEHMED SA'ÎD EFENDİ (Halîl Efendi-zâde)

Osmanlı âlimlerinden. Altmışsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Sa'îddir. İki defa Anadolu kadıaskerliği yapmış, Birgili Kara Halîl Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1168 (m. 1754) senesinde Bursa'da vefât etti. Emîr Sultan türbesi bitişiğindeki kabristana defnedildi.

İlk tahsilini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Yüksek ilmî dereceye ulaşıp, müderrislik rü'ûsunu (diplomasını) aldıktan sonra, Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. 1141 (m. 1728) senesinde Bursa kadılığına nakledildi. 1148 (m. 1735)'de İstanbul kadılığına getirildi. İstanbul halkının takdîrini kazandı. Bu vazîfede dört yıl kaldı. 1152 (m. 1739) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve 1161 (m. 1748) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. O güne kadar yaptığı bütün vazîfelerinde üstün başarı gösteren Mehmed Sa'îd Efendi, 1162 (m. 1749) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 9 ay 22 gün bu vazîfede kaldıktan sonra, 1163 (m. 1750) senesinde vazîfeden alınıp Bursa'ya gönderildi. Orada eser yazmakla ve Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti.

Halîl Efendi-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, kalemi kuvvetli, faziletli ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi ve sert mizaçlı idi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı zamanlarda doğruluk ve adâletten ayrılmadı. Allahü teâlânın dîninin emirlerine bağlanmak ve yasaklarından kaçınmakta çok dikkatli idi.

Bursa'da bulunduğu sırada ilmî eserleri incelemiş ve "Aynî Târihi"ni Türkçeye tercüme etmiştir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 97

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2056

3) İlmiye salnamesi sh. 525

MEHMED SÂLİH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Sâlih'dir. Kırımlı Abdullah Efendi-zâde Yahyâ Efendi'nin oğludur. Evliyânın büyüklerinden Hüsâmeddîn

Uşşâkî Efendi soyundandır. Doğum yeri ve târihi kesin olarak bilinmemektedir. 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul'da vefât etti. Râziye Kadın Dâmâdı Kadıasker Mehmed Efendi Medresesi civarındaki kabristana defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk eğitim ve öğrenimini Kırım Yenişehiri'nde gördükten sonra İstanbul'a geldi. Elliyedinci şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Bu arada Uşşâkiyye yolu büyüklerinin sohbetlerinde bulunup, ma'nevî feyz aldı. Daha sonra Yenişehirli Abdullah Efendi'nin kızıyla evlendi. Sultan İkinci Mustafa Hân'ın baş imamlığını yaptı.

İlimde yüksek dereceye ulaştıktan sonra, Haremeyn müfettişliğine ta'yin edildi. Daha sonra sırasıyla; Haleb, Şam ve Medine-i münevvere kadılığı vazîfelerinde bulundu. 3159 (m. 1746) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1163 (m. 1749) senesinde Anadolu kadı-askerliğine yükseltildi. Aynı sene içinde tekrar İstanbul kadılığına getirildi. 1167 (m. 1753) senesinde ikinci defa Anadolu kadıaskerliğine getirildiyse de, 1170 (m. 1757.) senesinde tekrar İstanbul kadılığına getirildi. 1171 (m. 1758) senesinde Dâmâd-zâde Feyzullah Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 5 ay 5 gün bu vazîfede kaldıktan sonra, Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından vazîfeden alındı. Kanlıca'daki evine çekilip, ibâdet, tâat ve ilmî eserleri mütâlâa ile meşgûl iken vefât etti.

Mehmed Sâlih Efendi, âlim ve faziletli bir zât idi. Tatlı dilli, güler yüzlü, hoş sohbet ve hâlim-selîm idi. Allahü teâlâdan çok korkardı. Temiz i'tikâdlı ve haya sahibi idi. Çok nükteli ve akıcı konuşurdu. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 100

2) İlmiye salnamesi sh. 531

MENTEŞÎ-ZÂDE ABDÜRRAHÎM BURSÂVÎ EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen tefsîr ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Ellibeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdürrahîm olup, aslen Bursa'lıdır. Bursa mahkeme başkâtibi Kurt Mehmed Efendi'nin oğludur. Menteşî-zâde diye meşhûr olmuştur. Doğum târihi bilinmemektedir. Bursa'da doğdu. 1129 (m. 1717) senesinde Edirne'de vefât etti. Oradaki Zehr-i mâr Mescidi bahçesine defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren Bursa'da ilim öğrendi. Daha sonra İstanbul'a gelip, Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin hizmetinde ve ilim meclislerinde bulundu. Ondan ilim tahsil edip, çok istifâde etti ve akranları arasında yüksek derece sahibi oldu. Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin yanında mülâzim (stajyer) oldu. Daha sonra müderris oldu. Bir müddet müderrislik yaptıktan sonra, kadılık mesleğini tercih edip, ilk olarak Yenişehir kadılığında vazîfelendirildi. 1105 (m. 1693) senesinde Edirne kadılığına nakledildi. Bu vazîfeden ayrılıp on sene devlet hizmetinden uzak kaldı. On sene sonra Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin tavsiye ve teşvikiyle Üsküdar kadılığına ta'yin edildi. Üç ay sonra Mısır mevleviyyetine gönderildi. 1117 (m. 1705) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1120 (m. 1708) senesinde Anadolu, 1123 (m. 1711) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldı. 1125 (m. 1713) senesinde ikinci ve 1127 (m. 1715) senesinde de üçüncü defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1127 (m. 1715) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Bu yüksek ve şerefli vazîfeyi 1 yıl 8 ay müddetle doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1128 (m. 1716) senesinde ihtiyârlık ve

hastalığı sebebiyle bu vazîfeden ayrıldı. Edirne'de istirahat edip, ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Menteşî-zâde Abdürrahîm Efendi, âlim ve fakîh bir zât idi. Güzel ahlâklı ve herkes tarafından sevilirdi. Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olup, kıymetli fetvâlarının toplandığı, "Fetâvâ-i Abdürrahîm" veya "Abdürrahîm Efendi fetvâları" adlı eseri vardır. "Cerîdet-ül-ferâiz" ve "Ta'likâtü alel-Beyzâvî" adlı eserleri de kıymetlidir. Bu eserleri hâricinde başka haşiye ve risaleleri de vardır. Özel kütüphânesini Fâtih Câmii'ne vakfetmiştir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 84

2) İlmiye salnamesi sh. 504

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3075

MİRZÂ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Ellidördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mustafa'dır. Kadıasker Abdürraûf Efendi'nin oğludur. Mirzâ Mustafa Efendi diye meşhûr olmuştur. 1040 (m. 1630) senesinde İstanbul'da doğdu. 1130 (m. 1718) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kalenderhâne yakınında evinin bitişiğindeki mektebin bahçesinde medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren, babasından, Mirzâ Mehmed Efendi'den ve zamanının diğer âlimlerinden ilim öğrendi. Pâdişâh Sultan İbrâhim Hân zamanında, saray vazîfelileri arasına girdi. İlimde yükseldikten sonra, Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin hizmetine bulunup, ilim tahsil etti. Onun yanında mülâzim (stajyer) olarak çalışıp müderris oldu.

Hâriç rütbesiyle ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Minkârî-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı Mustafa Efendi Anadolu kadıaskeri olunca, onun tezkirecilik (kâtiplik) vazîfesini yürüttü. Sadrâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın Kanije zaferinden sonra, Mirzâ Mustafa Efendi'ye mevleviyyet vazîfesi verildi. 1086 (m. 1675) senesinde Yenişehir, 1092 (m. 1681) senesinde Mısır, 1097 (m. 1685) senesinde Mekke-i mükerreme ve hemen sonra da İstanbul kadılıklarında vazîfelendirildi. Bir ara bu vazîfeden ayrıldı. 1099 (m. 1687) senesinde tekrar İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 1101 (m. 1689) senesinde bu vazîfeden ayrılıp Kıbrıs'a gitti. Daha sonra tekrar İstanbul'a döndü.

1106 (m. 1694) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Sultan İkinci Mustafa Hân zamanında vazîfeden ayrılıp Sinop'a gitti. 1115 (m. 1703) senesinde Sultan Üçüncü Ahmed Hân pâdişâh olunca, İstanbul'a döndü. Beş sene sonra 1120 (m. 1708) senesinde, üçüncü defa Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Sonra yine vazîfeden ayrıldı. Evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl iken, 1126 (m. 1714) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. 6 ay 13 gün müddetle bu vazîfeyi yürüttükten sonra bu vazîfeden ayrılıp Trabzon'a gitti. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. Emîrgan'daki evinde istirahat edip, ibâdetle meşgûl olduğu sırada doksan yaşında vefât etti.

Âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi olan Mirzâ Mustafa Efendi'nin, "Nebe' cüzü Haşiyesi", Türkçe "Eşrât-ü Saat Risalesi" ve "Şah Hüseyn Haşiyesi" adlı eserleri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 83, 84

2) İlmiye salnamesi sh. 503

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4510

MİRZÂ-ZÂDE MEHMED SA'ÎD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Sa'îd'dir. Elliikinci şeyhülislâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin torunu, ellisekizinci şeyhülislâm Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin oğludur. Mirzâ-zâde diye şöhret bulmuştur. 1122 (m. 1710) senesinde İstanbul'da doğdu. 1188 (m. 1774) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da, Karacaahmed kabristanında, babasının yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline başladı. Babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Müderrislik diplomasını aldı. Birçok medreselerde müderrislik yaptıktan sonra en son, "Hâmise-i Süleymâniye" ünvanına ulaştı. Bu rütbede beş sene kalıp, ilim tedrisiyle meşgûl oldu. 1145 (m. 1732) senesinde İzmir, 1156 (m. 1743) senesinde Bursa kadılığına ta'yin edildi. Bu arada Mekke-i mükerreme payesine de nail oldu. 1161 (m. 1748) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1171 (m. 1757) senesinde Anadolu, 1173 (m. 1759) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bir ara bu vazîfeden ayrıldı. 1175 (m. 1761) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesiyle taltif edildi. 1176 (m. 1762) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bu iki vazîfeyi birlikte yürütürken, 1178 (m. 1764) senesinde Rumeli kadıaskerliği ve Nakîb-ül-eşrâflık vazîfelerinden istifâ ederek ayrıldı. 1181 (m. 1767) senesinde tekrar Nakîb-ül-eşrâflığa ve üçüncü defa Rumeli kadı-askerliğine getirildi. 1183 (m. 1769) senesinde Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından, Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi'nin vefâtıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Üçbuçuk sene müddetle bu şerefli ve yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttükten sonra, 1187 (m. 1773) senesinde ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle bu vazîfeden istifâ edip, Üsküdar'daki evinde istirahata çekildi, istirahat edip, ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Mirzâ-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, ilim, irfan ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Vazifesine ehil, yaptığı işi Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için yapardı. Nâzik yaradılışlı olup, insanlara iyilik ve hüsnü muâmele ederdi. Adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Bir konu üzerinde düşünmeden ve araştırma yapmadan konuşmazdı. Ancak ömrü, zayıflık ve hastalıkla geçtiği için ziyâretlere gidemezdi. Pâdişâhın ve şeyhülislâmın bulunması gereken toplantı ve bayramlaşmalara dahî gidemeyip, af dilerdi. İlmiye teşkilâtında ba'zı düzenleme ve yenilikler yapmak istemiş ise de, istediği başarıya ulaşamamıştı. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 103, 104

2) İlmiye salnamesi sh. 538

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-6, sh. 4510

MİRZÂ-ZÂDE ŞEYH MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Ellisekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed olup, ellidördüncü şeyhülislâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin oğludur. Mirzâ-zâde diye bilinir. Doğum târihi bilinmemektedir. İstanbul'da doğdu. 1146 (m. 1733) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Kalenderhâne yakınında, evinin bitişiğindeki okulun bahçesinde medfûn bulunan babasının kabrinin yanındadır.

Küçük yaştan i'tibâren babasının yanında öğrenim gördü. Zamanındaki âlimlerin tedris halkasında bulunup aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlimde ilerleyip müderrislik diplomasını aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, Süleymâniye Medresesi müderrisliğine ulaştı. Bu arada Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin kızıyla evlendi Kâdılık mesleğini tercih edip, ilk olarak İzmir, daha sonra Edirne kadılıklarında vazîfelendirildi. Çok geçmeden İstanbul kadılığına getirildi. 1125 (m. 1713) senesinde Anadolu kadıaskerliğine yükseltildi. 1128 (m. 1716) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Daha sonra Pirvâdî kadılığına gönderildi. Bir müddet geçtikten sonra tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1143 (m. 1730) senesinde meydana gelen Patrona Halîl isyanıyla ilgili olarak, sarayda toplanan ulemâ meclisinde hazır bulundu. Vazifeden ayrılan Yenişehirli Abdullah Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirilmesi teklif edildi. Kabûl etmek istemediyse de, Sadrâzam Dâmâd İbrâhim Paşa ve Rumeli kadıaskeri Seyyid Abdullah Efendi'nin ısrarları üzerine, Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından 1143 (m. 1730) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Aynı sene içinde Üçüncü Ahmed Hân tahttan inip yerine Sultan Birinci Malımûd Hân geçince şeyhülislâmlık makamında kaldı. Bu yüksek ve şerefli vazîfeyi yedi ay 17 gün yaptıktan sonra, 1143 (m. 1731) senesinde ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle istifâ etti. Üsküdar'daki Sultantepesi üzerindeki çiftliğinde istirahata çekildi. Evinde Allahü teâlâya ibâdet ve tâat etmekle meşgûl iken vefât etti. Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, âbid (çok ibâdet eden), güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Her işinde Allahü teâlânın rızâsını gözetir, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Kâdılık ve şeyhülislâmlığı müddetince, doğruluk ve adâletten ayrılmadı. İnsanlara hizmet etmeyi Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak için vesile bilirdi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Geceleri seher vaktine kadar namaz kılıp ibâdet eder, her üç günde bir defa Kur'ân-ı kerîmi hatmederdi. Eserleri hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 88

2) İlmiye salnamesi sh. 510

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4510

MOLLA OSMAN EFENDİ

Anadolu'da yaşayan evliyâdan. Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretlerinin babasıdır. 1081 (m. 1670) senesinde Hasankale'de doğdu. Karaşeyhoğlu Seyyid İbrâhim Efendi'den; sarf, nahiv, fıkıh, ferâiz, hadîs, tefsîr ve akâid ilimlerini öğrendi. Derviş Efendi lakabıyla meşhûr oldu. İsmâil Fakîrullah hazretlerinin sohbetine kavuşarak tasavvufta yetişti. ma'rifetler sahibi oldu. 1132 (m. 1719) senesinde Receb ayının ortasında Tillo'da vefât eyledi. Erzurum'un doğusunda Hasankale kasabasında, misâfire ikramlarda bulunan, fakirlere yardım eden, âlimlere hürmet gösteren, vezirler ve kumandanlar arasında rey sahibi olan Dursun Mehmed oğlu Molla Bekir'in 1081 (m. 1670) senesi Rebî'ül-evvel ayı dördüne rastlayan Pazartesi günü bir oğlu oldu. İsmini Osman koydular. Bir oğlu olduğuna çok sevinen Molla Bekîr Efendi, Allahü teâlâya hamdü senalar edip, şükür secdesine kapandı ve akîka kurbanları keserek, Hasankale halkına ziyâfetler verdi. Oğlu Osman'ı, okuyarak âlim olması için, Hasankale halkından kerâmetler sahibi Karaşeyhoğlu Seyyid İbrâhim hazretlerine gönderdi. Yirmi yaşına kadar ondan tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini öğrenen Osman Efendi, herkesin takdîr ettiği bir âlim oldu. Cenâb-ı Hakkın vergisi olarak yaratılışından güzel ahlâklı olan Osman'a, Derviş Efendi lakabını taktılar.

Derviş Osman Efendi'ye, annesinin vefâtından sonra babası, Hasankale yakınında Fendiği köyünden Seyyid Dede Mahmûd'un kızı Seyyide Hanîfe hâtunu nikâh etti.

Molla Bekîr çok cömert idi. Bu sebeple misâfiri hiç eksik olmazdı. Hattâ misâfir gelmediği zaman geç vakitlere kadar yemek yemeden bekler, gelmez ise sabaha kadar aç beklerdi. Bir sonbahar akşamı, Zekeriyyâ isminde Özbek'li bir misâfir gelmişti. Zamanın velîlerinden olan Zekeriyyâ Efendi Molla Bekîr Efendi'nin evinde hastalandı. Molla Bekîr, sâlih bir müslümanın derdleriyle uğraşmaktan kazanacağı sevâbları düşünerek, oğlu Osman Efendi'yi onun hizmetine verdi. Osman Efendi, zevk ile altı ay Zekeriyyâ Efendi'ye hizmet etti. Zekeriyyâ Efendi, bir gece odasında heyecanla sağa sola koşturarak garip hareketler yaptı. Uzun süren bu koşturmasından sonra; "Elhamdülillah yangın söndü" dedi. Zekeriyyâ Efendi'yi hayretle seyreden Derviş Osman, bu söze bir ma'nâ veremiyerek; "Efendim, hangi yangın söndü?" diye sordu. O da; "Biraz önce İstanbul'da büyük bir yangın çıkmıştı. Evleri yanan ba'zı yetimler zamanın evliyâsından yardım istediler. Biz de yangını söndürmek için vazîfelendirildik. Hamdolsun şimdi söndü, fakat çok ev yanıp kül oldu" buyurdu. Hakîkaten bir müddet sonra İstanbul'dan gelen bir kimse bu yangını anlattı. Aynı güne rastlıyordu.

Zekeriyyâ Efendi birgün, Derviş Osman'a; "Bize altı aydır hizmet edip, çok ikramlarda bulundunuz. Bu hizmetiniz çok makbûle geçti, çok sevâblar kazandınız. Şimdi sıra bizde. Şu anda hacet kapıları açıktır. Dileyiniz. Her ne dilerseniz cenâb-ı Hak ihsân eder" buyurdu. Derviş Osman bu söze çok heyecanlandı ve; "Muradım, îmân ile ölerek, âhırete gitmek ve Cennet-i a'laya kavuşmaktır" dedi. Zekeriyyâ Efendi; "Daha çok, daha kıymetli şeyler iste. Allahü teâlâ büyük dereceler isteyeni sever" deyince, Osman Efendi ağlayarak; "Cennette Allahü teâlânın Cemâliyle müşerref olmak isterim" dedi. O da; "Allahü teâlâ kalb gözünü açsın ve o arzuna kavuştursun!" buyurdu. O anda Derviş Osman'ın gönül gözü açılarak melekler âlemini seyretmeye başladı. Zekeriyyâ Efendi, Derviş Osman'a günde onbin defa Kelime-i tevhîd söylemesini tavsiye ederek, oradan ayrıldı. Derviş Osman, büyük bir aşk ile hergün onbin defa Kelime-i tevhîdi söyleyerek, kalb aynasını cilalamaya başladı.

Bu sırada babası Molla Bekîr, çıkan Osmanlı Rus savaşında Kırım'a gitti. Kefe'ye geldiklerinde de şehîd oldu. Ondan sonra evin bütün işleri Derviş Osman'a kaldı. Ticâret ve zirâat işleri, hizmetçilerle uğraşmak, gelen gidenle iglilenmek, kardeşlerinin feryâd-ı figânını susturmak ve muhterem babasının ölüm hasreti, onun zikir, fikir ve huzûruna mâni oldu. Kalbinin dağıldığına çok üzülen Derviş Efendi, çok ağlayıp inledi. Üzüntü ve keder denizine daldı. Onu teselli edecek bir rehberi de yoktu. Yakınlarda kendisini yetiştirecek, derdine derman olacak bir rehlıer bulamayınca üzüntüsü daha da arttı. Bütün vücûdunu ma'nevî bir soğukluk kapladı. Artık büsbütün dünyâ hayâtından usanmıştı. 1115 (m. 1703) senesi Muharrem'in birinci Cum'a gecesi, kalb hastalığından kurtulmak düşüncesiyle istihâre namazı kılıp, uzun uzun, ağlayarak duâ etti. O gece rüyasında, dünyâyı terk etmek ve kendini Allahü teâlâya kavuşturacak bir evliyâyı arayıp bulmak lâzım geldiği bildirildi. Uyanınca bu emri yerine getirmek için karârını verdi. O sabah güneş doğarken bir oğlu dünyâya geldi. İsmini İbrâhim Hakkı koydu. Oğlunun olmasına ziyadesiyle sevinen Derviş Osman Efendi adetâ hastalıktan kurtuldu.

Osman Efendi, oğlunun doğumundan sonra rü'yâda emredilen vazîfeyi yapmak üzere Erzurum'a geldi. Erzurum'da Gümrükçü Derviş Bey, kendi oğlunu yetiştirmek üzere bir hoca arıyordu. Osman Efendi'yi görünce ona dolgun ücretle ders vermesi için teklifte bulundu. Fakat Osman Efendi kabûl etmedi. Habib Efendi isminde tasavvuf ehli muhterem bir zâtın yanına gitti. Bir velî kul olan Habib Efendi, Derviş Osman Efendi'ye çok izzet ve ikramlarda bulundu. Onu

Mehdî mahallesinde yaptırdığı câmiye İmâm yapmak istedi. Fakat Osman Efendi, derd ve gam ateşiyle eriyip, kendini yetiştirecek bir rehber bulmak arzusuyla yanıp kavrulmuş, sabrı, rahatı kalmamıştı. Aklı fikri hep rü'yâsında verilen emirde idi. O sırada Lala Paşa Câmii'ne özbekli Zekeriyyâ Efendi vâ'iz olarak gelmişti. Bunu işiten Derviş Osman Efendi, hemen yanına gidip durumunu bildirdi ve kendisini yetiştirmesi için yalvardı. Zekeriyyâ Efendi, onu güleryüzle karşılayıp iltifâtlarda bulundu. O gece istihâre namazı kılıp, cenâb-ı Hakka yalvaran Zekeriyyâ Efendi, ertesi günü Osman Efendi'ye; "Ey kardeşim! Biz seni kabûl ederdik. Lâkin bizden önce seni sultânımız almıştır. Sana müjdeler olsun ki, senin sahibin çok büyüktür. O öyle bir yetiştiricidir ki, bu zamanda pek nâdir bulunur. Altı senedenberi senin gelmeni beklemektedir. Her hâlde iki seneye varmaz görüşmeniz vâki olacaktır. Sen onun hasretiyle yanmaya devam et ve bunun kıymetini bil. Allahü teâlâya tevekkül eyle sonun selâmettir" buyurdu.

Derviş Osman Efendi, bu müjdeyi alınca çok sevindi, İki sene daha beklemeye karar verip tekrar evine döndü. Eve dönüsünün ikinci senesinde hanımı Hanîfe Hâtun vefât etti. Yedi yaşındaki oğlu İbrâhim Hakkı'yı amcalarına emânet edip, tekrar bir rehber bulmak üzere yola çıktı. Eyyûb Efendi isminde bir velî ile arkadaş olup, diyar diyar dolaşarak, va'd olunan zâtı araştırmaya başladılar, önce Bitlis'e gittiler, Eyyûb Efendi daha önce burada Molla Muhammed Arvâsî hazretlerinin sohbetinde ve hizmetinde bulunmuş, ondan ilim öğrenmişti. Osman Efendi, Bitlis'in güzelliğine hayran kaldı. Akarsularını, meyve ağaçlarını, güzel evlerini görünce hayret edip, arkadaşı Eyyûb Efendi'ye; "Burası Cennet midir?" diye sormaktan kendini alamadı. Orada bir hafta kaldıktan sonra, Eyyûb Efendi'yle, vefât eden Molla Muhammed Arvâsî hazretlerinin Müks'deki kabr-i şerîfini ziyârete gittiler. Burada da bir hafta kalıp, Hicaz'a gitmek niyetiyle Siirt'e doğru yola çıktılar. Hizan'dan Siirt'e giden kervanda ihtiyâr bir kimse ile tanıştılar. Dertlerini anlatıp sohbet ettiler. O ihtiyâr kimse bunlara, "Siirt'in Tillo kasabasında Şeyh İsmâil Fakîrullah hazretleri vardır. Allahü teâlânın çok sevdiği evliyâsındandır. Onu ziyâret etmeden, duâsını almadan bir yere gitmeyin!" dedi. Bu habere çok sevinen iki arkadaş, o ihtiyâr kimseye; "Siz önden gidip, bizi ziyâretine kabûl buyurmasını söyleyebilir misiniz?" diyerek rica ettiler. O zât kabûl edip Tillo'ya gitti, İsmâil Fakîrullah'ın huzûruna çıkıp; "Yarın iki Erzurumlu ziyâretinize gelmek isterler" deyince, o da; "Evet, senelerdir onları bekliyorum, içlerinden biri tekrar Erzurum'a dönecek, diğeri ise bizim hizmetimizde kalacaktır" buyurdu.

Ertesi günü Derviş Osman Efendi ile Eyyûb Efendi, on sene aramaya karar verdikleri, fakat ongün içinde kavuşacakları zâtın huzûruna gittiler. Eyyûb Efendi, İsmâil Fakîrullah hazretlerini daha görür görmez büyüklüğünü ma'rifet nûruyla anladı ve şükür secdesine kapandı. İsmâil Fakîrullah ise; "Ey Molla Eyyûb! Bu senin haccındır" diyerek müjde verdi. Fakat Derviş Osman Efendi, bu zâtın büyüklüğünü ilk anda anlayamadı. Onun kafasında hep Kâ'be-i muazzama vardı. Aradığını orada bulacağını zannediyordu. Ziyâretten sonra tekrar Siirt'e gitti. Üçgün sonra Tillo'da kalan arkadaşı Eyyûb Efendi'nin yanına geldi. Eyyûb Efendi ona; "Kardeşim Osman Efendi! On sene arayarak bulmak istediğimiz zâtın, bu olduğuna inandım. Onun kıymetini bilip, burada kalacağım. Bu Ramazân-ı şerîfi, câmide i'tikâf ederek geçireceğim. Bu arada mübârek hocamın cemâl-i şerîfini görüp, sohbetiyle bereketlenmeyi kendime murâd edindim" deyince, Osman Efendi de arkadaşının bu hâline imrenip câmide i'tikâfa çekildi. Osman Efendi'nin kalbindeki hastalık hergeçen gün azalmaya, İsmâil Fakîrullah hazretlerine olan muhabbeti ve hayranlığı çoğalmaya başladı. Yavaş yavaş, vücûdu sıhhat, gönlü rahata kavuştu. Hergeçen saniye kalbinden gaflet ve gam gidip, yerine sürûr ve huzûr doldu. Bayram geldiğinde, aradığı mübârek zâtın İsmâil Fakîrullah hazretleri olduğuna kanâat getirdi. Bundan sonra onun en

büyük hizmetçisi olmaya gayret gösterdi. Bayramdan sonra arkadaşı Eyyûb Efendi Erzurum'a gitti. Osman Efendi, hocasına hizmeti canına minnet bildi. Sekiz seneden beri aradığı rehberini bulmanın verdiği zevk ile, hocasının buyurduğu her emri anında yapmağa başladı. Gam ateşlerini söndürüp her hastalıktan şifâ buldu. Pekçok imtihanlardan geçti. Sonunda ma'rifet devletine kavuşarak, evliyâlık mertebelelerinden pay sahibi oldu. Hocasının mübârek teveccühleri ile çok yüksek derecelere kavuştu. Evliyânın havassı denilen seçilmişlerden oldu. Karşısındaki kimsenin kalbinden geçenleri bilmek, kabirdekinin hâllerini müşâhede edip görmek, kuşlar ve canavarlarla konuşmak gibi şeyler, artık onun için normal olan hâller arasında idi.

Derviş Osman Efendi'nin İsmâil Fakîrullah hazretlerinin hizmetine girip, tasavvuf ilmi tahsil etmesinin ikinci senesinde, Hasankale'de bulunan dokuz yaşındaki oğlu İbrâhim Hakkı'yı, amcası Ali, Tillo'ya getirdi. İbrâhim Hakkı hazretleri, ma'rifetnâme ismindeki kitabında buyurdu ki: "Ben dokuz yaşında idim. Ali "amcam beni babamın yanına götürdü. Bir ikindi vaktinde Tillo'ya girdik. Dergâha vardığımızda babam ile hocası namaz kılıyorlardı, ilk bakışta İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzü, bana pederimden daha yakın geldi. O anda yüzünün cezbesi gönlümü aldı, aklım onun güzelliğine, duruşundakı heybete ve olgunluğa hayran kaldı, gönlümü ona kaptırdım. Babam beni kendi odasına götürdü. Şefkat ile ilim öğretip, lütuf ile terbiye etmeye başladı. Astronomi ilmini, babamdan bir hafta sonra talebeliğe kabûl edilen büyük âlim Molla Muhammed Sıhrânî hazretlerinden öğrenmeye başladım. Kış mevsimine girmiştik. Bir ikindi namazından sonra, odamıza babam ile mübârek hocamız teşrîf edecekti. O sırada da dergâhın ocağında meşe yanıyor, közleri kıpkırmızı kızarıyordu. Merhamet menbâı olan hocamız bu küçük talebesine şefkat göstererek babama; "Osman Efendi! Molla İbrâhim üşümesin, hücresine biraz köz götür" buyurdu. Babam derhal emrine uyarak ocağın yanına gitti. Paltosunun eteğini yere yayıp iki elini ateşin içine soktu. Közü alıp paltonun üzerine koyacağı sırada mübârek hocamız bu hâli gördü ve; "Osman Efendi. Közleri elinle değil, kürek ile götür" buyurdu. Babam; "Başüstüne efendim" diyerek elini ateşten çekti. Kürek ile köz alıp odamıza geldiler. Bu hâdiseye hayret etmiştim. Mübârek hocamız odamızdan ayrıldıktan sonra babama: "Babacığım! Sizin eliniz ateşte yanmaz mı ki, öyle ateşin içine sokup közleri avuçladınız?" diye sordum. Babam; "Bundan beş sene önce evimizde misâfir kalan evliyâ-ı Kirâmdan Zekeriyyâ Efendi'nin bu fakire duâsından sonra, Allahü teâlâ bize çok ihsânlarda bulundu. Vücûdumuzu ateş yakmaz oldu" buyurdu. Ben de; "İnşâallah, Rabbimiz bize de öyle ihsânlarda bulunur" dedim. Bu isteğime çok sevindi ve; "Diğer insanların vücûdu, kuru ağaçtan yapılmış boş testi gibi olup, ateşe atılınca cayır cayır yanar. Fakat Allahü teâlânın seçtiği evliyâ kullarının vücûdu ise, buz gibi su ile dolu bir sürahiye benzer, ateşe atılınca, ateşi söndürür" buyurdu. Sonra babama; "Madem ki elinizi ateş yakmıyor, niçin kürek ile ateşi almanız emrolundu?" diye sordum. Bunun üzerine babam da; "Mübârek hocamız, ateşi elime alırken senin gördüğünü anladı da onun için kürek ile almamı emrettiler. Çünkü, başkalarının yapamıyacakları olağanüstü işleri yaparak başkalarına göstermek, bu yolda edebe uygun değildir. Evliyânın kerâmetini gizlemesi, göstermemesi emredilmiştir. Hocamız bu sebeple ateşi elimle değil, kürekle almamı işâret buyurmuşdur" dedi."

Yine İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı: "Tillo'ya gelişimizin yedinci senesî idi. Bir yaz günü, Sıhranlı Şeyh Ali Efendi isminde mübârek bir zât, elliiki talebesiyle hacdan geldi. Öğleye yakın hocamız İsmâil Fakîrullah hazretlerinin huzûruna girdiler. Ali Efendi içeriye girince selâm vermedi, konuşmadı, el öpmedi, müsâfeha yapmadı. Edeb ile bir köşeye oturdu. Başını önüne eğmiş olduğu hâlde öğle namazına kadar huzûrda kaldı. Namazdan sonra da Allaha ısmarladık

demeden, selâm vermeden huzûrdan ayrıldı ve bizim kaldığımız odaya geldi. Yine selâm vermeden, konuşmadan, başını önüne eğip oturdu, ikindiye kadar babam ile murâkabe yaptılar. Akşam iftarında, her yemekten birer lokma veya bir kaşık aldı. Babam, Ali Efendi'ye çok hürmet gösterdi ve hizmet etti. Gece babam ile sabaha kadar murâkabe edip, iç âlemlerine daldılar. O geceyi de böyle ihyâ ettiler. Sabahleyin yine hocamızın huzûru ile şereflendi. Yine sessizce oturdu, dinledi ve bir müddet sonra ayağa kalktı. Hocamız da ayağa kalktı ve ona duâ etti. Hacı Ali Efendi el öpüp konuşmadan dışarı çıktı. Biz de Ali Efendi'ye hürmet edip elini öptük, atına bindirerek, Tillo'dan çıkıncaya kadar arkasından gidip onu uğurladık. Orada bizimle vedâlaştı ve talebeleriyle memleketine gitti. Eve gelince babama; "Efendim! Bu nasıl misâfirdir ki, herkesten çok izzet ve hürmet bulmuştur?" dedim. Babam da; "Bu misâfir diğerlerine benzemez. Kâmil, olgun bir velî olup, gönül sahibidir. Muhterem hocamızın hâl ve şânına yakın bir derecesi vardır. Zîrâ dedi ki: "Uzun zamandan beri âlemi dolaşırım. Çok memleketler gezdim. Elli seneden beri pekçok evliyâyı ziyâret ettim. Zâhirde bilinmeyen evliyâ ile ma'nevî meclislerde görüştüm. Ancak bu mübârek zâtın, cümlesinden üstün derecelere sahip Gavs-ı a'zam makamında olduğunu müşâhede ettim. Bu muhterem hocamızın vücûd-ı şerîfini Allahü teâlânın aşkı yakmıştır. Buraya gelip İsmâil Fakîrullah hazretlerinin mübârek yüzünü gördüğümde, kendimi onun gönül aynasında buldum, işte benim seyahatim tamam oldu ve muradıma kavuştum." Babama "Bu hiç konuşmayan misâfir, bunları size ne zaman söyledi?" diye sordum. Cevâbında; "Biz kalblerimizle konuştuk. Hattâ bundan başka daha pekçok hikmetler üzerinde uzun uzun sohbet ettik" dedi."

Oğlu İbrâhim Hakkı hazretleri anlattı:

"İsmâil Fakîrullah hazretlerinin hizmetçilerinin başı ve evlâdı gibi olan babam Derviş Osman Efendi, artık elliiki yaşına girmişti. Bu fâni dünyânın fenâlığından kurtulmak ve bir an önce Allahü teâlâya kavuşmak arzusuyla yanmağa başlamıştı. Birgün kendi dostlarından Molla Ziyâd ismindeki bir İmâm, babamı yalnız gördüğü birgün; "Osman Efendi kardeşim! Yıllardır İsmâil Fakîrullah hazretlerinin yanında hizmet etmekle şerefleniyorsun. Öyle ki, seni oğlundan daha üstün tutmaktadır. Hâl böyle iken, hâlâ maksadına kavuşamadın mı?" diye sordu. Babam da; "Henüz muradımın nihâyetine kavuşamadım. Sana söz veriyorum ki, maksadıma kavuştuğum zaman sana haber veririm. Yatakta olsan dahî kaldırırım" dedi. Babamın bu sözünden on gün geçmişti ki, babam rahatsızlandı. Bu İmâm, babama beş gün beş gece hizmet etti. Babam yemek yiyemeden, su içmeden ateşler içinde beş gün yattı. 1132 (m. 1719) senesi Receb ayının ortalarında, elliiki yaşında iken Hakkın rahmetine kavuştu."

Babasının vefâtını İbrâhim Hakkı hazretleri şöyle anlattı: "Benim çok sevdiğim babam ve anam, dert ortağım, üzüntülerimin gidericisi, hücredaşım, gurbet yoldaşım Derviş Osman Efendi, Cum'a gecesi sabaha yakın dünyâdan âhırete göçtü. Hak yolunda can verip Allahü teâlâya kavuştu. Maksadı hâsıl olarak, rahmet deryasına daldı. Bu yetim, o gece başka misâfir odasında yattı. Sabahleyin kalkıp, hasta babamı görmek istediğimde, oradakiler bana; "Git önce namazını kıl, sonra gel. Hasta şimdi rahatladı" dediler. Bu söz üzerine mescide gittim. Herkes burnunu tutuyordu. Hepsinin nezle olduğunu sandım. Namazdan sonra odamıza geldiğimde babamın vefât ettiğini gördüm. Benim de rahatım gitti, gönül evim zulmetle doldu. Bir anda babamın ayrılık hasretiyle virânelerdeki kuşlara döndüm, öyle feryâd etmek istedim ki, sesim göklere çıkacaktı. Ben bu hâlde iken, o merhamet kaynağı mübârek hocam geldi. Benden o üzüntü ve elemi aldı. Ben de kalkıp kendi kendime; "Şimdi ayıptır, sabredeyim. Hocam gittikten sonra nasıl ağlıyacağımı ben bilirim" dedim. Mübârek hocamız herkese selâm verip, garip oğlu Derviş

Osman Efendi'nin başı ucunda oturdu. Şehîd olan rûhuna bir fâtiha okuyup sevâbını bağışladı ve murâkabeye daldı. Ben hocamın karşısında, babamın da ayak ucunda idim. Bir anda Allahü teâlânın inâyeti erişti, ihsânlarına kavuştum. Vefât eden babam, mübârek başını kaldırdı. Kimya te'sîri olan nazarıyla yüzüme bakıp tebessüm ederek ta'ziyede bulundu. O anda mübârek göğsünden şimşek gibi bir nûr parladı. Kalbim titredi, üzüntü ve elem gidip, yerine sürûr ve lezzet doldu. Babamı bu hâlde görünce bayramlıklarını giymiş bir çocuk gibi sevindim. Üzüntülü duran dostlar bu sevincime bir ma'nâ veremeyip hayret ettiler. Allahü teâlânın ihsânı ve mübârek hocamızın himmeti, bereketi ile olan bu hâdiseyi oradakiler görememişti. Hocamız oradan ayrıldıktan sonra, merhum babamın yüzünü açıp baktım. Gülmüş bir hâli vardı. Yüzü nurlu, bedeni sıcak ve yumuşak idi. Sanki uyuyordu. Cenâze namazına üç kasaba, çevre köyler ve bütün Siirt halkı geldi. Namazını hocamız kıldırdı. Onun vefâtına benden başka herkes çok üzüldü. Çünkü babam Derviş Osman Efendi'yi tanıyan herkes çok severdi.

Definden ve telkinden sonra, İmâm Molla Ziyâd uzun müddet uykusuz kaldığından, hemen gidip evinde uykuya dalmış. Biraz sonra uykudan neş'eyle fırlayıp kalkmış. Çoluk-çocuğu onun böyle ani kalkmasına şaşırıp sebebini sormuşlar. O da ağlıyarak; "Onbeş gün önce merhum Osman Efendi ile sözleşmiştik. Maksadına kavuştuğunu bana bildirecekti. "Uykuda olsan da seni kaldırırım" diye söz vermişti. Şimdi sözünü tutmak için neş'e ile geldi. Beni kuşağımdan tutarak; "Ne yatarsın, kalk! Ben muradıma erdim" deyip beni sevindirdi" demiş. Sonra da abdest alıp, hemen hocamın huzûruna geldi. Bu hâdiseyi başından sonuna kadar anlattığımda, hocam; "Ey Molla Ziyâd! Merhum oğlum Osman Efendi, halîm selim, kendi hâlinde olup, sıdk ile cenâb-ı Hakka teslim olmuş idi. Hayatta iken kemâle gelip, evliyânın seçilmişleri arasına girdi. Himmetinin yüksekliğinden (bir işin yapılmasında arzusunun çokluğundan) ehass-ı havvâs ismi verilen daha seçilmiş evliyâ ile beraber olmağı istemişti. İnşâallahü teâlâ onların zümresine varmıştır." buyurdu.

---

1) Ma'rifetnâme sh. 513

MUHAMMED GAZZÎ

Dımeşk'da yetişen Şafiî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Zeynel'âbidîn bin Ali bin Zekeriyyâ bin Muhammed el-Gazzî el-Âmiri el-Kureşî ed-Dımeşkî olup, künyesi Ebü'l-Me'âlî, lakabı Şemsüddîn'dir. Dımeşk'da Şafiî müftîsi idi. 1096 (m. 1685) senesi Şa'bân ayının onsekizinde, Cum'a gecesi yatsı ezanından sonra, Dımeşk'da dünyâya geldi. Daha yedi yaşına basmadan annesi vefât etti. O da babasının yanında yetişti. 1167 (m. 1753) senesi Muharrem ayının onyedisinde, Perşembe günü güneşin batmasından az evvel vefât etti. Dımeşk'da Bâb-ül-Ferâdîs denilen yerin dışında Merac-üd-dehdâh türbesine defnolundu.

Küçüklüğünden i'tibâren Allahü teâlâ tarafından kendisine çok kuvvetli bir anlayış kabiliyeti ihsân edilen Muhammed Gazzî, daha çocuk yaşında beş vakit namazını aksatmadan kılardı. Kur'ân-ı kerîmi okumayı, Hâfız Muhammed bin İbrâhim'den öğrendi. Hatim edince ya'nî hocasının huzûrunda Kur'ân-ı kerîmi baştan sona kadar bir defa okuyunca, tecvîd ilimlerini okumaya başladı. Bundan sonra hat (güzel yazı yazmak) öğrendi. İlim tahsili ile meşgûl oldu. Babasından, Abdürrahmân el-Mücelled, Şeyh Halîl Düsûkî, Seyyid Nûreddîn Düsûkî, Osman bin Hamûde, Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî, Osman bin Muhammed eş-Şem'a, Şeyh Abdülcelîl bin Ebi'l-Mevâhib, İlyâs el-Gürânî el-Kürdî, Abdürrahîm el-Kâbilî el-Hindî, İbn'il-Meyyit Muhammed Dimyâtî, Muhammed Halîlî, Ebû Tâhir İbn'ül-Üstâd, Muhammed bin İbrâhim el-İmâdî, amcası

Abdülkerîm Gazzî, Seyyid Şerîf İbrâhim bin Muhammed el-Hüseynî ve daha birçok âlimden ders aldı. Hocalarının huzûrunda meşhûr altı hadîs kitabını ve başka kıymetli eserleri okudu. Hocalarının çoğundan icâzet aldı. Hadîs, fıkıh, kırâat, nahiv, usûl, me'ânî, beyân, mantık ve daha başka ilimlerde âlim oldu.

1121 (m. 1709) senesinde büyük âlim ve velî Abdülganî Nablüsî hazretlerine dâmâd oldu. Bundan sonra o büyük zâtın Sâlihiyye mahallesinde bulunan evine yerleşti. Abdülganî Nablüsî'den, Mugn-il-Lebîb ve başka kıymetli ve yüksek ilimlere dâir olan eserleri okumaya başladı. Muhyiddîn-i Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye, İmâm-ı Süyûtî'nin Câmi'us-sagîr, Şeyh Halebî'nin Sîret-ün-nebeviyye gibi eserlerini okudu. Onun huzûrunda, İbn-i Fârıd Dîvânı'nın şerhini dinledi.

Bizzat Abdülganî Nablüsî'nin lisânından (ağzından) üç ayda Sahîh-i Buhârî'nin tamâmını dinledi. Böylece yetişerek, ilimde çok yüksek mertebelere, üstün derecelere ulaşıp, sanki bir derya hâline gelince, 1022 (m. 1710) senesinde Sâlihiyye'de bulunan Ömeriyye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Kış günlerinde Dımeşk'in merkezinde bulunan kendi evine gelir, Câmi-i Emevî'de ders verirdi.

1155 (m. 1742) senesi Receb ayının sonunda, Şâmiyyet-il-Berrâniyye Medresesi müderrisliğine ve Şafiî mezhebinde olanlara fetvâ vermek vazîfesine ta'yin edilen Şemsüddîn-i Gazzî, orada "Minhâc" isimli eseri okutmaya başladı. Daha sonra Câmi-i Emevî'de hadîs dersleri vermesi istenince oraya dönerek, Yahyâ aleyhisselâmın kabr-i şerîfinin yanında, başından başlıyarak Sahîh-i Buhârî'yi okutmaya başladı. Bu arada, "Dîvân-ül-İslâm" ismini verdiği târihe âit eserini te'lîf etti. Bu kitabında âlimleri, meşhûr şahsiyetleri ve sultanları topladı. Naklî ilimlerle birlikte; târih, edebiyat, neseb (soy) ilimlerinde ve geçmiş meşhûr kimselerin hâl tercümelerini bilmekte çok ileride idi. Şiir söylemekte de çok kabiliyetli idi. Birçok fazileti kendinde toplamış idi. Kendisinden ilim saçılıyor, etrâfına fazilet kokuları yayılıyordu, ilim deryasının dalgıcı idi. Parlak yıldız misâli idi.

Şemsüddîn-i Gazzî'nin yukarıda geçen "Dîvân-ül-İslâm"dan başka: Terâcimü li-ba'di ricâl-il-hadîs, Letâif-ül-minneti fî fevâid-i hizmet-is-sünneti, Dîvân (şiirler), Teşnîf-ül-mesâmi' bi terâcimi ricali Cem'ul-cevâmi' ve Tezkiretü üli'l-elbâb isimleri eserleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 140

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 53

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 329

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 489 cild-2, sh. 40

5) El-A'lâm cild-6, sh. 197

6) Brockelmann Sup-2, sh. 422

MUHAMMED HÂCI EFDAL

Hindistan'da yetişen büyük âlim ve velî. İsmi, Hâcı Muhammed Efdal olup, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin, kendilerinden ilim ve feyz aldığı dört büyük hocasından ilkidir. Doğum ve vefât târihleri ile hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunmamakta ise de, onikinci asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir. Kabri, Hâce Muhammed Bâki-billah hazretlerinin bitişiğindedir.

Müceddidiyye yoluna âit feyz ve ma'rifetleri, bâtını kemâlâtı Muhammed Huccetullah'dan aldı. Muhammed Huccetullah, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin İmâm-ı Muhammed Ma'sûm'dan olan torunudur. On yıl müddetle o mübârek zâtın huzûrunda, sohbetlerinde bulunarak çok istifâde etti. Bundan sonra oniki yıl müddetle Şeyh Abdülehad hazretlerinden feyz aldı. Şeyh Abdülehad da, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, Hazîn-ür-rahme Muhammed Sa'îd-i Fârûkî'den torunudur.

Bu iki büyük zâttan aldığı feyz ve nûrlar ile, tasavvufî kemâlâta, yüksek olgunluklara kavuşan Hacı Muhammed Efdal bu yolda çok yükselerek ilerledi. Muhammed Huccetullah ve Şeyh Abdülehad, Hacı Muhammed Efdal'e; "Bu yolun büyüklerinden kalbimize akıtılan bütün ilim ve ma'rifetleri sizin kalbinize yerleştirdik" buyurmuşlardır.

Hâcı Muhammed Efdal, derin âlim, faziletler sahibi, olgun ve yüksek bir velî idi. Tasavvuf ilimlerinin mütehassısı idi. Allahü teâlânın aşkı ve bu yolun büyüklerinin muhabbeti ile kendinden geçmiş hâlde bulunurdu. Öyle bir tevâzu ve gönül kırıklığına ve edebe sahip idi ki, kendisini, değil evliyânın büyüklerinden, tasavvuf ehlinden bile saymazdı. Hattâ yakınlarından tasavvuf ehli kimselere; "Sizlere derin ve keskin bir basiret ve ma'nevî makamları tanıma hâli ihsân buyurmuştur. Bizim hâlimize bir bakın ki, amellerimizin bozukluğundan, ma'nevî hiçbir kazancımız kalmamıştır" buyururdu. Hâlbuki, aslında kendisi bu bilgi ve ma'rifetlerin mütehassısı, kaynağı idi. Nitekim, İmâm-ı Rabbânî hazretleri bu hâl ile alâkalı olarak; "Kalbin, bâtının hâlini bilememek anlıyamamak, tasavvufta, tecellî-i zatî denilen çok yüksek bir makama kavuşmuş olmanın alâmetidir" buyurmuştur.

Hâcı Muhammed Efdal hazretleri, Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâreti sırasında, ilâhî lütuflara ve Resûlullah efendimizin ma'nevî ihsân ve feyzlerine mazhar olup, çok yüksek makamlara ulaştı. Böylece, Allahü teâlânın rızâsına, muhabbetine kavuşmak isteyenlerin mercii, sığınağı oldu. Birçok kimseyi, zâhir ve bâtın nûru ile terbiye ederek yetiştirdi. Derin hadîs âlimi Şah Veliyyullah-ı Dehievî, hadîs ilmini ondan okudu ve icâzet aldı.

Dünyâ malında zerre kadar gönlü ve gözü olmayan Hacı Muhammed Efdal kendisine hediye olarak gelen paraları, ilmî ve fennî kitapları satın alarak vakfetmeye harcardı. Böylece, Allah rızâsı için vakfettiği, insanların istifâdesine sunduğu kitapların adedi, birkaç bini bulmuştur.

Hâcı Muhammed Efdal hazretleri buyurdu ki: "Ne kadar şaşılır ki, insanların birçoğu, Allahü teâlânın kelâmı olarak Kur'ân-ı kerîmin mübârek harflerini, zarurî lâzım olan tecvîd bilgisine uygun olarak okumağa ve bunu öğrenmeye gayret etmiyorlar. Bu bilgi nihâyet birkaç günde öğrenilebilir. Ama kırâatin (okumanın) sahih olması için bu bilgi mutlaka lâzımdır. Namazın sahih olması için de kırâatin sahih olması mutlaka lâzımdır."

"Kalbin gafletten kurtulup, Allahü teâlâyı zikretmeye başlaması, hakîkî İslâm âlimlerinden bir velînin teveccühü ile olur. Bu saadet, Allahü teâlânın muhabbetini kazandıran sermâyedir."

---

1) Makâmât-ı Mazharıyye sh. 13

MUHAMMED HAFNÂVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Sâlim Hafnâvî Halveti'dir. Künyesi Ebü'l-Mekârim olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Mısır'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1181 (m. 1767) senesinde Mısır'da vefât etti.

Muhammed Hafnâvî, otuz yaşından sonra tasavvuf yoluna girdi. Mukrî' lakabıyla bilinen Şeyh Ahmed Şâzilî Magribî'den ilim ve edeb öğrendi. Hocasının verdiği günlük vazîfeleri yerine getirirdi. 1133 (m. 1721) senesinde Şam'dan Mısır'a gelen Seyyid Mustafa Bekrî ile görüştü. Tanışmasına, onun talebelerinden Seyyid Abdullah Selfîtî vesîle oldu. Huzûruna varınca selâm verip edeble oturdu. Seyyid Bekrî de ona dikkatlice nazar etti. Aralarında konuşma olmadan bir müddet bakıştılar. Aralarında bir muhabbet bağı husule geldi. Kalpleri birbirine bağlandı. Seyyid Bekrî, kendisine bir talebe geldiğinde önce ona istihâre yapmasını emrederdi. Muhammed Hafnâvî'ye birşey buyurmadı. Bu hâli ona sevdiğine, onu talebe olarak kabûl ettiğine ve kalblerinin birbirlerine iyice bağlandığına alâmet idi. Daha sonra Seyyid Bekrî'nin sohbetlerinde yetişti. Verdiği dersleri yaptı. Nefsiyle mücâdele etti. Onun ıslâhına çalıştı. Bir gece rü'yâsında Seyyid Bekrî ile Şeyh Ahmed Şâzilî'yi birlikte gördü. Birbirleriyle kendisi hakkında konuşuyorlardı. Daha sonra bu rü'yâsını Seyyid Bekrî'ye anlattı. O da; "Bu senin bize bağlanmana alâmettir. Bu bâtını bir yakınlıktır. Nasıl ki Selmân-i Fârisî ve Süheyb-i Rûmî ehl-i beytten sayıldılar. Sizin de bizimle yakınlığınız buna benzer" buyurdu.

Muhammed Hafnâvî, Seyyid Mustafa Bekrî'nin en üstün talebelerinden oldu. Zamanının büyükleri arasına girdi. Çok kerâmetleri görüldü. Talebelerinden Allâme Şeyh Hasen Şemmet-ül-Mısrî, onun kerâmetlerini ihtivâ eden bir eser yazdı. Kitabın altıncı bölümünde onun kerâmetlerini bildirdi. Üstün hâllerinden ve kerâmetlerinden ba'zıları şunlardır:

"Hocam Muhammed Hafnâvî gönülden geçen şeyleri bilirdi. Birgün kalbimden bir şey geçirdim. Sonra da huzûruna vardım. Hocam bana içimden geçenleri söyleyiverdi. Yaptığım fakat kimsenin bilmediği işlerden de haber verirdi. Birgün beni eve gönderdi ve; "Benden önce eve git" buyurdu. Giderken yolda arkadaşlarımla karşılaştım. Onlar bana "Hazret-i Hüseyn'in kabrini ziyârete gidelim dediler. Ben de hocamın sözünü söyledim. O zaman; "Hocan biraz gecikir. O eve gelmeden önce ziyâretimizi yapar döneriz" dediler. Onlara uyup Hüseynî Mescidi'ne gittik. Orada ziyâretimizi yaptık. Sonra Hocamızın evine döndük. Onun henüz eve dönmediğini öğrenince sevindim. Bu sebebten de Allahü teâlâya hamd ettim. Daha sonra hocam eve geldi. Kapıyı açtım. Hocam neş'eyle bana nazar ederek; "Nerede idin?" buyurdu. Ben de; "Burada idim efendim" dedim. O tekrar "Doğruluk en güzelidir, nerede idin?" buyurdu. O zaman başımdan geçenleri anlattım. Bana "Hocana karşı yalan söylemekten çok sakın" buyurdu. O zamandan beri yalandan çok korkarım.

Birgün onun arka tarafında bulunuyordum, içimden; "Önünde dursaydım yüzünü görmekle şereflenirdim" diye geçti. O zaman bana döndüler ve; "Peki karşımda dur. Her ne kadar sen beni görmesen de ben seni görüyordum" buyurdular.

Birgün arkadaşım Şeyh Hasen ile dünyâ işleri ve kimya ilminden konuştuk. Bu işlerle meşgûl olmaya söz verdik. Sonra da Hocamız Hafnâvî'nin huzûruna gittik. Kimyâ ilmî ve dünyâ işlerinden bahsettiler. Dünyânın çok aşağı birşey olduğunu, gönül bağlamaya değmediğini beyân buyurup, şu ma'nâdaki beyti okudular: "Mecnûn'a; Leylâ'dan bahsedilse ve ona Leylâ'ya kavuşmak mı yoksa dünyâ ve içindekilerine kavuşmak mı istersin dense, mecnûn der ki "Leylâm'ın nalınından bir toz tanesi bana herşeyden daha sevgili, belâ ve dertlere karşı şifâ vericidir."

Muhammed Hafnâvî Mısır'daki bir zât için; "Önce emirlik sonra da kendisine bir sancak verilecek. Sonra de Hac için emir olacak" buyurdu. Dediği gibi oldu.

Birgün huzûrunda idim. İçimden Allahü teâlâya temcîd ve ta'zim edeyim diye geçti. Sonra da nasıl temcîd ve ta'zîm edeyim diye sordum. O zaman gayet açık olarak; "Yâ Rabbâhü, Yâ Mucîbe men deâhü" diye söyle buyurdu.

Hicaz'lı bir zât, Anadolu'dan gelirken Mısır'a uğradı. Muhammed Hafnâvî'yi ziyâret etti ve görüşürlerken; "Efendim vatanıma dönmek istiyorum. Hac vaktine yetişmek arzumdur. Vakitde çok darlaştı" diye arzetti. Hafnâvî de: "İnşâallah kırk gün sonra evine ve hac vaktine kavuşursun" buyurdu. O zât hazırlığını yapıp sefer için yola koyuldu. O zât daha sonra Mısır'a geldi. Doğruca Hafnâvî'yi ziyârette bulundu. Ona; "Efendim geçen gelişimde buyurduğunuz gün sayısını hatırımda tuttum. Sizden ayrılıp evime kavuştuğumda tam buyurduğunuz günde geldiğimi anladım" dedi.

Birgün huzûruna vardığımda çok sıkıntılı ve üzüntülü hâli vardı. Sebebini sorduğumda; "Hacıların şu anda büyük bir tehlike karşısında olduğunu hissediyorum, içlerinde talebelerimden ba'zıları da bulunuyor" dedi. Aradan bir zaman geçti. Biz o vakti tesbit ettik. Daha sonra hacılardan haber aldığımızda, tam o günlerde bir tehlike ile karşılaştıklarını, sonra yollarını değiştirince, kurtulduklarını söylediler.

Bir defasında hocası Seyyid Mustafa Bekrî onu imtihan etti. Ona; "Söyle bakalım bu gece gönlümden geçen ve yapmak istediğim şey nedir?" diye sordu. Hafnâvî hiç düşünmeden söyleyiverdi. O da; "Doğru söyledin. Hakîkaten içimden geçen o idi" buyurdu.

Muhammed Hafnâvî, birgün âlim bir zâtla yolda giderken, karşılarına kendisinin velî olduğunu iddia eden birisi çıktı ve; "Siz ikiniz önümüzdeki Cum'a gününde vefât edersiniz" dedi. O zaman Hafnâvî; "Yemîn ederim ki sen yalancısın" buyurdu. Yanındaki âlim, o adamın sözleri te'sîrinde kalıp ölümden korktu ve; "Efendim ona yalancı demeyiniz, doğru olabilir" dedi. Hafnâvî o zaman; "Bu Cum'a geçtiği gibi sonraki Cum'alar da geçecek. Hâlâ bu adamın söylediğine inanıyor musun?" dedi. Hakîkaten Cum'alar gelip geçti. O zaman Hafnâvî bu âlime; "Bu adam yalancının biridir. Sözümüze hâlâ inanmadın mı?" buyurdu. O âlim; "Şimdi inandım" dedi. Hafnâvî: "O kendisinin velî olduğunu iddia eden, fakat aslında işleri eşkiyalık olan biridir. Allahü teâlânın farz kıldıklarını yerine getirmez. Ne oruç tutar, ne namaz kılar. Sözleri onun dinden çıkmış bir zavallı olduğunu gösteriyor" buyurdu.

Birgün Muhammed Hafnâvî'nin arkasında sabah namazını eda ettikten sonra kandil söndü. Orada bulunan birkaç kişi kandili yakmak için kalktı. Hafnâvî onlara oturmalarını işâret etti ve kendisi namazdan sonra okuduğu zikrine devam etti. Bir taraftan da kandile bakıyordu. Uzun zaman bakmaya devam etti. Bir müddet sonra kandil parlak ışıkla yanmaya başladı. Her tarafı gündüz gibi aydınlattı.

Şeyh Ali Miyehî anlatır: "Seyyid Abdürrahmân Ayderûsî, Kâhire'ye geldiğinde, Muhammed Hafnâvî'yi ziyâret etti. Aralarındaki muhabbet bağı çok kuvvetli idi. Ayderûsî'nin evime teşrîflerini çok arzu ederdim. Fakat kendimi çok aşağı gördüğümden, benim gibi aşağı bir kimsenin evine böyle mübârek bir zâtı da'vet etmekten haya ediyordum. Nihâyet bu arzumu Hafnâvî'ye arzettim. Buyurdu ki: "İnşâallah o sana gelecek. Arzu ederse fakirler yemeği olan serîd (tirid)den yer. Onu çağırma, kendine de fazla ikramda bulunma." Ben de sözüne uydum. Hicaz'a sefer arzumdan da vazgeçtim. Çok geçmeden Ayderûsî evime teşrîf etti. Ona; "Efendim size sâdece serîd (tirid) hazırlayacağım" dedim. "Olur" buyurup bizimle sohbete başladı. Üstâd Hafnâvî'nin faziletlerinden bahsetti. Ayderûsî bir ara; "Şimdi onun Malta adasındaki çok garip bir hâdisesini anlatayım" deyip şunları anlattı: "Malta'daki müslümanlardan bir esîr orada bir

mescide uğradı. İçerideki zikri işitip, onlara; "Hangi zâtın bildirdiği vazîfeleri okuyorsunuz?" dedi. Onlar da; "Şeyh Hafnâvî'nin" dediler. O kişi o zaman; "Yâ Rabbî! Bu zât için senden istiyorum. Eğer bu zât evliyâ ise esîrlikten kurtulmamı nasîb et" diye yalvardı. Akşam olduğunda esîri yine zindana kapadılar. Esîr o gece bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında bir zât kendisine eğerli ve sefere hazır bir at getirdi. "Buna bin ve sür" buyurdu. O da ona binip sürdü. Deniz kenarına kadar geldi. İskenderiyye'ye gitmek üzere bir gemi bulup, atı ile birlikte ona bindi. Gemi, İskenderiyye limanına vardı. Adadaki esîr zât karaya çıktı. O esnada uykudan uyandı ve kendisini İskenderiyye'de buldu. Boynunda zindanda taktıkları zincir bukağı yoktu. Doğruca Şeyh Muhammed Hafnâvî'nin huzûruna gidip, başından geçenleri haber verdi. O da tebessüm buyurdu.

Şeyh Hasen Adevî dedi ki: Muhammed Hafnâvî'nin aynı zamanda çeşitli yerlerde görüldüğünü çok kimseler bildirdi. Kim kendisini vesile edip yardım istese, Allahü teâlânın izniyle hemen onun yardımına koşardı. Şeyh Hasen Sebînî ve talebeleri onun bu hâlinden haber verdiler.

Muhammed Hafnâvî ne zaman aç olarak uyusa, uykusunda önüne nefis yemekler getirilir, o da onları yer ve uyandığında da doymuş olduğunu hissederdi. Bu hâli Muhammed aleyhisselâmın husûsiyetlerinden biri idi. Resûlullah (s.a.v.) bir hadîs-i şerîflerinde **"Rabbim beni yedirir ve içirir"** buyurdu.

Şeyh Hasen Mısrî anlatır: Birgün sırtımda meşhûr Keşmir şalı olduğu hâlde, Kâhire'nin bir caddesinde yürüyordum. Şalı düşünmeden Ezher Câmii'ne girdim. O zaman bir haberci gelip, beni Muhammed Hafnâvî'nin çağırdığını söyledi. Ben de oraya gitmek için yola koyuldum. Giderken şalım hatırıma geldi. Sırtımda yoktu. Aradım, bulamadım. Yanımdaki haberciye de şalımı bulamadığımı söyledim. Bu hâl ile Hafnâvî'nin huzûruna vardım. Beni gülerek karşıladı, içimden; "Eğer siz Allahü teâlânın sevgili bir kulu iseniz, şalımı bulursunuz" diye geçti. O zaman, o; "Sübhânallah! Şimdiye kadar kerâmetlere inanmamışsın. Lâkin şu an bile bereket ve kerâmetler zuhur ediyor. İnşâallah anlarsın" buyurdu. O zaman yanımdaki arkadaşıma gizlice; "Şimdi şalım muhakkak bulundu" dedim. O; "Bu nasıl oldu?" dedi. Ben de; "Zîrâ Hafnâvî'nin senin için kerâmet var sözünü söylemesiyle bulunduğuna inandım. Şimdi bunu gizli tutuyorum" dedim. Daha sonra huzûrundan çıkıp Ezher Câmii'ne gittim. Oraya varınca bana; "Buraya birisi gelip sizi sordu. Sizin onda şalınız varmış. Şu adrese gidip onu alacakmışsınız" dediler. Ben de doğruca oraya gittim. O zâtı buldum. Şalımı bana teslim etti. Sonra Muhammed Hafnâvî'nin huzûruna gittim. Bana; "Şalına kavuştun mu?" buyurdu. Ben de; "Evet efendim" dedim. Bana tebessüm ettiler.

Bir geminin yelkeni deniz ortasında yırtıldı. Gemi olduğu yerde dönmeye başladı. Gemidekiler bir gün bir gece böyle kaldılar. Çok sıkıntılı oldu. Tayfalardan birisi rü'yasında Hafnâvî'yi gördü. Hafnâvî ona; "Yırtık falan yerdedir." diyerek yerini ta'rîf etti. O zaman tayfa uyandı. Rü'yâsını gidip kaptana anlattı. Beraberce gidip oraya baktılar. Buyurulduğu gibi idi. Orasını ta'mir edince geminin dönmesi durdu. Bu defa gemiyi sürükliyecek rüzgâr kesildi. Gemide, Hafnâvî'yi sevenlerden birisi vardı. O gece rü'yâda ona; "Sabahleyin inşâallah sefer müyesser olur. Rüzgâr eser" buyurdular. O kişi sabahleyin rü'yâsını kaptana anlattı. Kaptan rüzgârın eseceğine pek ihtimâl vermedi. O da; "Sen hareket emri ver. Rüzgâr eser" dedi. Az sonra da Allahü teâlâ onlara çok tatlı, tam arzu ettikleri bir rüzgâr gönderdi.

Zâlim bir vâli, Hafnâvî'nin bir talebesinin elindeki kıymetli yüzüğü elde etmek istedi. Adamını o talebeye gönderip, onu istetti. Talebe, korkusundan vermek zorunda kaldı. Yalnız o adama; "Falan yerdeki Hocam Hafnâvî'ye uğra "Senin talebelerinden birisinin bir yüzüğü varmış. Vâli bunun haberini almış. O yüzüğü almam için beni gönderdi, işte yüzüğü aldım, gidiyorum" de" diye tenbîh etti. Vâlinin adamı denileni yaptı. Hafnâvî o esnada sofrada yemekte idi. Celallenip ayağa kalktı ve; "Sanki neye muhtaç ki onun yüzüğünü elinden alıyor. Bu zulümdür. Biz bu işi, Allahü teâlânın sevgili kullarına havale ettik" buyurdu. Çok geçmeden vâli Mısır'dan kovuldu. Cezasını gördü.

Nil nehrinin suları ba'zı seneler azalırdı. İnsanlar bu sebebten kuraklık sıkıntısı çekerlerdi. Yine böyle bir senede, sevdikleri Muhammed Hafnâvî'ye gelip durumu arzettiler. O da Fâtiha-i şerîfeyi okudu. O gece nehrin suları Allahü teâlânın izniyle çoğaldı. İnsanlar kuraklık sıkıntısından kurtuldular.

Muhammed Hafnâvî, Seyyid Ahmed Bedevî için tertiplenen bir mevlid cemiyetinde idi. Sevenlerinden birisi, tam onsekiz senedir konuşamıyordu. Yakınları onu alıp Hafnâvî'ye getirdiler. "Muradımız bunun konuşması için himmetinizi istemektir" diyerek duâ talebinde bulundular. O da; "Bu öyle bir şeydir ki, ancak Allahü teâlânın kudretiyle olur" buyurdu. Onlar duâ istemekte ısrar ettiler. O zaman Hafnâvî dayanamayıp; "O hâlde şimdi doğruca Seyyid Ahmed Bedevî'nin kabrine gidiniz. Gece orada kalsın ve uyusun. Sabahleyin bana getirin" buyurdu. Sabahleyin onu getirdiler. Hafnâvî, konuşamayan kişiye; "Şimdi Lâ ilahe illallah kelime-i tayyibesini söyle" diye üç defa buyurdu. Allahü teâlânın izni ve keremi ile o kişi konuşmaya başladı. Daha sonra da bu hâlini herkese göstererek huzûrdan ayrıldı.

Hafnâvî'nin bir talebesi çok hastalandı. Ayağa hiç kalkamıyordu. Hocasına haber gönderip durumunu arzetti. Hafnâvî bunun üzerine hasta talebesinin yanına gitti. Oraya gidince talebe sanki hiçbir rahatsızlığı yokmuş gibi ayağa kalktı.

Şeyh Hasen anlatır: İkinci defa Kâhire'ye gelişimde, rüzgâr olmadığı için gemi yola çıkamadı. Gemiden inip Mısır'daki Muhammed Hafnâvî'nin huzûruna gittim. Orada günlerce kaldım. Bir ara ona; "Efendim duâ buyurun da Allahü teâlâ rüzgâr göndersin. Gemiler yerine ulaşsın" dedim. Birkaç gün geçmeden yine aynı şeyi söyledim. O zaman; "İnşâallah bu gece kuzeyden rüzgâr eser" buyurdu. Hakîkaten o gece rüzgâr esti. Gemiler yerine ulaştı. Bu zamanda rüzgâr esmesine bütün denizciler şaştılar. Harikulade bir iş olduğunu söylediler.

Nil nehrinde gemiyle gidiyorduk. Çok sıcak bir gündü. Güneşin harareti dayanılmayacak gibi idi. Bizimle birlikte olanlardan biri, kalkıp bizi güneşin hararetinden koruyacak bir gölgelik yapmak istedi. Ona; "Otur gölgelik yapma. Denizi seyredelim. Hocamız kerâmet ehlidir. Onun bereketi ile Allahü teâlâ güneşin önünde bulut yaratır" dedim. Az sonra bir bulut gelip gölgelik yaptı. Rahat bir şekilde yerimize ulaştık.

Çok yağmurlu bir günde Ezher Câmii'ne gidiyordum. Arkadaşlarım bana; "Nereye gidiyorsun. Yağmur bardaktan dökülür gibi yağıyor?" dediler. Ben de Ezher Camii'ne gittiğimi söyledim ve inşâallah hocamıza Allahü teâlâ kerâmet ihsân eder, gidip gelinceye kadar yağmur yağmaz dedim. Çok geçmeden yağmur dindi. Rahatça gidip geldim.

Şeyh Muhammed Münir anlatır: "Bir zaman Muhammed Hafnâvî'yi ziyâret için Kâhire'ye gittim. Talebeleri beni onun huzûruna götürdüler. Sohbetlerini dinledim. Onun yanında kaldım. Nihâyet geri dönmek için izin istedim. İzin verince yanından ayrıldım. Bulak'a geldim. Daha

sonra onun yanında birşey unuttuğum hatırıma geldi. Bir talebemi ona gönderdim. Talebem oraya varınca Hafnâvî onu kapıda karşılayıp niye geldiğini sormuş. O da unuttuğum şeyi söylemiş ve onu almış. Daha sonra Hafnâvî ona oruçlu olup olmadığını sormuş. O da oruçlu olduğunu söylemiş. O zaman Hafnâvî ona; "Yavrum bilhassa bu günlerde oruç sana meşakkatli olur. Üstelik sen misâfirsin. Orucun da nafiledir. Sen iftar et öyle git" demiş. Talebem onun sözüne ehemmiyet vermeden yola koyulmuş. Yolda hıyar satan birini görmüş. Ondan bir miktar hıyar almış. Oruçlu olduğunu unutup yolda giderken yemeğe başlamış. O esnada kendisini çölde bulmuş. Şaşkınlıkla "Sübnânallah, sanki Tih çölündeyim, buraları da neresidir? Ben neredeyim? Bulak şehri nerede kaldı? diye hayretler içine düşmüş. Birisi ile karşılaşıp ona Bulak yolunu sormuş. O da böyle bir şehir bilmediğini söyleyince bir başkasına sormuş aynı cevâbı almış. Korkudan ve o yerlerin meşakkatinden çok bîtâb hâle düşmüş. Daha sonra bu hâlinin sebebi kendisi olduğunu anlayarak, Hafnâvî benim orucumu açarak gitmemi söylemişti. Onu dinlemedim. Emrine karşı geldim. Günah işledim. Ey Hafnâvî hazretleri imdâdıma yetiş. Ben ne yaparım? diyerek ağlamaya başlamış. Kesin olarak söz verip; "Bundan sonra Allahü teâlânın sevgili kullarına muhalefet etmeyeceğim" demiş. O anda kendini hıyar aldığı zâtın karşısında görmüş. Talebem sonra da Bulak şehrine geldi. Gecikme sebebini sorduğumda başından geçen hâdiseyi bana böylece bildirdi."

Yine Şeyh Münir anlatır: Her sene Seyyid Ahmed Bedevî'nin mevlidinde bulunurdum. Yine önceki âdetim üzere mevlide geldim. O sene kıtlık senesi idi. Yiyecek-içecek az bulunuyordu. Seyyid Ahmed Bedevî'nin talebeleri, sevenleri ve yolunda olanlardan çok kimse mevlide gelmişti. Bunlara azık nasıl yeter diye düşündüm. Doğruca Muhammed Hafnâvî'ye gittim ve durumu arz ettim. O bana; "Şimdi git. Eski âdetin üzere elinde ne varsa hiçbir şeyi eksiltmeden sofranı kur. Hazırlığını bitirince bana haber ver" buyurdu. Dediğini yaptım. Haber verdim. Hafnâvî oraya geldi. Sofranın üst tarafına oturdu, insanlar grup grup gelip sofraya oturdular. Her bir grup yiyip içti ve doyarak gitti. Orada yemedik içmedik kimse kalmadı. Her mevlid zamanında böyle yaptık. Yiyecek ve içecekler arttı.

Hac yolculuğu konaklarının birinde Seyyid İsmâil isminde Hindistan'lı bir zât ile tanıştım. Gemiyle Kâhire'ye gidiyordum. Beni görünce önce selâm verdi. Açık bir şekilde ismimi söyledi. Bu hâli ile onun âriflerden bir zât olduğunu anladım. Bana; "Gece rü'yâmda Resûlullahı gördüm. Bana sizin geminizi kastederek; "Gemi batacak" buyurdu. Sonra da; "O gemide Şeyh Hafnâvî'nin evlâdından biri var" buyurdu. Ben de; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! şeyh Hafnâvî hâl sahibi bir zâttır. Onun evlâdının olduğu gemi nasıl batar?" dedim. Resûlullah bana; "O kurtulacak ve selâmetle menziline ulaşacak" buyurdu" dedi. Bu zât akılları hayran bırakan sözler söyledi. Onun evliyâdan olduğuna kanâat getirdim. Hiç su içmiyordu. Susadığında yanındaki hububattan alıyordu. Bu dağlarda yalnız başına yaşayan bir zât olduğunu haber verdi. O gecenin sabahında hakîkaten gemi battı. O gemiden ben kurtuldum. O zâtın haber verdiği şekilde Süveyş'e vardım. Süveyş'e vardığımda yanımda ba'zı sevdiklerimin muhafaza için verdikleri emânet eşyaları vardı. Haksız yere vergi alanlardan korumam için bana vermişlerdi. Kontrol yerine vardığımızda, Hocam Hafnâvî'ye iltica edip yalvardım, bir Fâtiha okudum ve "Efendim bu zâlimlerin gözlerinden bizleri koru" dedim. Daha sonra oradan geçtik. Onlardan kimse bize birşey sormadı. Bizde olan şeylerden de birşey istemediler.

Bir zaman birkaç arkadaşımla seyahate çıkmış gidiyorduk. Yolda mola verdik. Oraya ba'zı kimseler geldi. Bize; "Yol tehlikelidir, biz sizleri koruruz, sizinle beraber gelmek istiyoruz. Üstelik silâhlarımız var" dediler.

Onlara biz de silâhlıyız deyince, silâhlarımızı sordular. O zaman onlara; "Bizim silâhımız hocamız Hafnâvî'dir" dedik. Onlar bu cevâbımıza güldüler ve alay ettiler. Onlara; "Biz şimdi yola çıkıyoruz. Sizin himâyenize ihtiyâcımız yok. Bakalım sizin silâhlarınız size fayda verecek mi görürüz" diyerek oradan ayrıldık. Onları orada bıraktık. Selâmetle hiçbir tehlike ile karşılaşmadan Süveyş'e vardık. Daha sonra o kimselerin helak olduklarını, mallarının alındığını pek azının kurtulduğu haberini aldık.

Muhammed Hafnâvî çok heybetli bir zât idi. İnsanların eziyet ve sıkıntılarına sabrederdi. Ba'zan da sert olarak nazar ederdi. Böyle nazar ettiği kimselerin çeşitli cezalara uğradıkları görüldü.

Şeyh Ahmed Fevî, rü'yâsında Resûlullahı gördü. Resûlullah kendisine; "Allahü teâlâ, Hafnâvî'ye zamanındaki sevdiklerine şefaat etme izni verdi" buyurdu. Hasen Şemme der ki: "Kâhire'ye geldiğimde bu menkıbeyi duydum. Bunu bir türlü kabûl edemiyordum. Hocası Seyyid Bekrî de onun asrında yaşamış idi. O gece bir rü'yâ gördüm. Sanki kıyâmet kopmuş idi. İnsanlar mahşer yerinde toplanmıştı. O zaman Allahü teâlâ insanları hesaba çekiyordu. Hocamın başında bir tâc vardı. Hocası Seyyid Bekrî ve sevdikleri de arkasında duruyordu. Sanki ondan şefaat bekliyorlardı. Koşarak ona gittim. Ellerine sarıldım. Bana; "Asrımda yaşamış sevdiklerimize bak. Şimdi git onları arkamda bir saf yap" buyurdu. Çok kalabalık idiler. Bir yardımcı ile buyurduğunu yaptım. Daha sonra günün korku ve telaşıyla huzûruna gittim ve ağlamaya başladım. Bana niçin ağladığımı sordu. Sonra beni göğsüne bastırdı ve yeşil cübbesiyle örttü. Sonra da; "Korkma, üzülme. Biz bu kapıdan gireriz" buyurup, Cennet kapısını işâret etti."

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 208

MUHAMMED HALÎLÎ

Evliyânın büyüklerinden. Hadîs ve fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Muhammed Şerefüddîn Halîlî olup, lakabı Şemsüddîn'dir. Halîl İbrâhim (a.s.) beldesinde (Urfa'da) doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1147 (m. 1734) senesi Kudüs'de vefât etti. Belediye Medresesi bahçesine defnedildi.

Halîlî'nin gençlik zamanı alış-veriş ve çalışarak geçimini te'min ile geçti. Şeyh Hüseyn Gazâlî'nin derslerini ta'kib etti. Hocasının işâretiyle Mısır'a gidip, Şemsüddîn Kaysî'ye talebe oldu. Şemsüddîn Kaysî zamanının kutbu idi. Onun ders ve sohbetleriyle ilim ve edebde üstün bir dereceye yükseldi.

Halîlî, birçok âlimden ilim öğrendi. Arzulu olması ve çok çalışması sebebiyle ilimde üstün bir dereceye yükseldi. Bütün hocalarından icâzet (diploma) aldı. Hocaları icâzetleri kendi elleriyle yazdılar. Muhammed Halîlî, amelde Şafiî ve i'tikâdda Eş'âri mezhebinde idi. Meşrebi Kadirî idi. Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü.

Hızır aleyhisselâm birgün ona; "Ey Muhammed Halîlî! Sen Beyt-ül-makdîs'e yerleş ve orada ikâmet et! Seninle birlikte orada kırk kişi olacağız" buyurdu. O da bu işâret üzerine Kudüs'e yerleşti. Orada aklî ve naklî ilimlerde ders vermeye başladı. Va'z ve nasîhatleriyle insanlara hak olan doğru yolu anlattı. Va'z ve nasihatleri çok te'sîrli olup, katı kalpleri yumuşatırdı. Sadaka vermeğe çok önem verirdi. İyilikleri öğretmek ve kötülüklerden sakındırmakla tanındı. Sünnete çok bağlı idi. İslâmiyetin bütün emirlerini önce kendisi yapmaya çalışırdı. Fakirleri çok sever, yardım ederdi. Mescid-i Aksâ'yı çok ziyâret etti. Çok mütevâzi idi.

Konuştuğunda herkes tarafından zevkle dinlenirdi. Duâsı makbûl bir zât idi. Duâsının kabûl olması ile tanındı.

Muhammed Halîlî'nin bulunduğu beldede eşkiyalar türemişti. Halk kendisinden duâ istedi. O da duâ edince, o zâlim kimseler cezâlarını gördüler.

Muhammed Halîlî, Hazreti Mûsâ'nın (a.s.) kabrini ziyâret ederdi. Kabri yanında Buhârî isimli hadîs-i şerîf kitabını tekrar tekrar okurdu. Kendisi anlatır: "Bir gece Mûsâ Kelîmullah'ın (a.s.) kabri şerîfini ziyârete gittim. Yanımda salevât-ı şerîfe kitabı olan Delâil-ül-Hayrât vardı. Onu baştan sona kadar okudum. "Esselâtü vesselâmü alâ Resûlullah" diyerek bitirdim. Tekrar okumak istedim, lâkin aklıma sonunda; "Es-Salâtü vesselâmü alâ Mûsâ ve ahîhi Hârûn" demek geldi. Okudum ve sonunda bu şekilde söyledim. O zaman Mûsâ aleyhisselâm kabrinden fasih bir dille şöyle seslendi; "Asabe-i neseb, Asabe-i velâdan önce gelir." Hemen bundaki muradı anladım. Mûsâ aleyhisselâm bana; "Sizler Muhammed'in (a.s.) ümmetisiniz. Bu Asabe-i nesebdir. Zîrâ Resûlullah (s.a.v.) ümmetim benim asabemdir. Başkası Asabe-i velâ gibidir. Biz öncekiler asabe-i velâ gibiyiz. Salevât-ı şerîfeyi; "Es-Salâtü vesselâmü alâ Resûlullah" diyerek oku değiştirme" buyurdu. Bundan sonra buyurduğu şekilde okudum. Muhammed Halîlî der ki: "Bu hâdiseden iki şeyi iyice öğrendim: Birisi Mûsâ aleyhisselâmın Resûlullaha (s.a.v.) karşı edebini, ikincisi de peygamberlerin kabirlerinde diri olmalarını."

Nasûh isminde bir vezir, Halîl İbrâhim aleyhisselâm beldesine gelip halka eziyet etmek istedi. Bir kısım insanlar, aralarında Şeyh Hasen Gazâlî olduğu halde, birlikte Muhammed Halîlî'ye geldiler. Durumu arzedip duâ istediler. O gece içlerinden biri rü'yâsında, Resûlullahdan (s.a.v.) bir mektûp geldiğini gördü. Mektûpta şöyle yazılı idi: "Bu mektûp, Allahü teâlânın kulu ve resûlü olan Muhammed bin Abdullah'dan büyük Ceddi'ne (İbrâhim aleyhisselâma) gönderilmiştir. Bu kederi kaldır." Bu geceden sonra vezir Nasûh'un, muhasarayı ve zulmü bıraktığı görüldü.

Muhammed Halîlî'ye kimse muhalefet etmezdi. Çünkü herkes duâlarının kabûl olduğunu bilirdi. İnsanlar arasında ahlâkı en güzel olanı idi. Vefâtına kadar bu güzel hâlini hiç bırakmadı. Zamanının bereketi, zîneti, seçilmişlerin önderi idi. Zamanında onun gibisi görülmedi.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Fahr-ül-ebrâr, 2- El-fetâvâ-ül-Halîliyye (iki cild).

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 222

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 94

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 207

MUHAMMED HUCCETULLAH

Hindistan'da yaşıyan evliyânın en büyüklerinden, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretlerinin torunu ve Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin de ikinci oğludur.

1034 (m. 1624) senesinde dedesi İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin vefât ettiği yıl doğdu. İsmi Muhammed Nakşibend olup, lakabı Huccetullah'tır. Tasavvufta Hullet ismi verilen pek yüksek makamların sahibi idi. 1115 (m. 1703) senesinde Muharrem ayının yirmidokuzuncu gecesi vefât eyledi.

Muhammed Huccetullah, dedesinin vefâtına yakın dünyâya geldi. O doğacağına yakın babası Muhammed Ma'sûm'a, İmâm-ı Rabbânî hazretleri buyurdu ki; "Bu yakınlarda doğacak oğlun, yüksek ma'rifetlere ve sırlara kavuşacak, zamanının anlamaktan âciz olacakları bir insân-ı kâmil olacaktır." Hakîkaten kısa bir süre sonra doğan çocuğa, Şâh-ı Nakşibend Muhammed Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin ismini verdiler. Muhammed Nakşibend'i babası küçük yaştan i'tibâren iyi bir tahsile tâbi tuttu. Tefsîr, hadîs, fıkıh, bunun yanısıra zamanın fen ilimlerini en mükemmel şekliyle öğretti. Genç yaşta büyük bir âlim olan Muhammed Nakşibend, mübârek babasının kıymetli sohbetiyle, bereketli teveccühleri ile, kalb ilimlerinde yüksek ma'rifet sahibi oldu. Evliyâlıkta en büyük derecelere kavuştu. Hullet ismi verilen makamının sahibi olup, lakabına Huccetullah dediler. Muhterem babası Muhammed Ma'sûm hazretlerine yazdığı bir mektûpta bu durumu şöyle anlatmaktadır.

"Âlemin ve âlemdekilerin ma'nevî yüzlerini kendisine çevirdikleri yüksek babacığım! Şu iki-üç gün içerisinde Allahü teâlânın bu fakire ihsân ve hibe ettiği hâllerden hangisini yazayım. Yazılacak cinsten değiller ve bir parça olsun yazı ile beyân olunamazlar. Bilhassa bu yakınlarda Hullet makamının inceliklerinden ve esrârından o kadar bildirildi ki, anlatabilmek, îzâh dâiresinin dışında kalır. Bunun yanısıra yüksek ilhamlar da ihsân olundu. Dün ikindi namazından sonra kendi hâlime teveccüh eyledim. Örtülüp açıklanmaması lâzım gelen sırlara kavuştum. Çok acâib hâllere şahit oldum."

Muhammed Nakşibend hazretleri, seksenbir yaşında vefât edip, hakîkî âleme göç ederek sevdiklerine kavuştu. Üç oğlu vardı. Herbiri de evliyâlıkta yüksek dereceler sahibi idi. Bunlar; Ebu Ali, Muhammed ve Mûsâ Kâzım'dır.

Muhammed Nakşibend hazretleri, sağlığında zamanın devlet reîslerine, beylere, vâlilere, âlimlere ve sâlihlere nasihat eder, uzak yerde olanlarına da mektûplar yazarak dînin emirlerini bildirirdi. Bu yazdığı mektûplar toplanmış iki cild olmuştur. Birinci cildde yüzyirmisekiz, ikinci cildde altmışsekiz mektûp vardır. İki cild bir arada 1383 (m. 1963) senesinde Pakistan'ın Haydarâbâd şehrinde basılmıştır.

Bu mektûplardan ba'zıları aşağıdadır:

"Allahü teâlâ meâlen buyurdu ki: "Allah katında sizin en iyiniz, Allahdan ençok korkanınızdır." (Hucurât-13) Peyamber efendimiz de (s.a.v.); **"Kapılardan kovulmuş, saçı sakalı karışmış çok insanlar vardır ki, onlar yemîn etseler, Allahü teâlâ onları, yemînlerinde doğru çıkarır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi İmâm Müslim bildirmektedir. Bu fakîr, zamanın halîfesi ve pâdişâhının yüksek makamına arz ederim ki, gönderdiğiniz lütufkâr mektûbunuz bizi şereflendirdi. Bunun teşekküründen kendimi âciz ve eksik gördüm.

Ben kim oluyorum ki, o temiz hatırdan geçerim,
Kapının toprağı tacım, lutfeylediniz efendim.

Başka ne arz edeyim, günah ve kusurlarımı nasıl sayayım. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"İsyan ve günah, Allahü teâlânın gadabına, kızmasına sebeb olur"** buyurdu. Allahü teâlânın kızmasını ve gadabını az görmemeli, O'nun hatırlanmasından ve heybetinden titremeli, erimelidir. O'nun heybetinden yer ve gök erise yeridir. O'nun dehşetinden Arş ve Kürsî yarılsa yeridir. Herkese, amelinden sorulacağı o günün şiddetinden, ülül-azm sahibleri bile titrer ve Allahü teâlânın heybetinden dağlar ağlar. O'nun azamet, kibriyâ ve kahrından, Arş-ı azîm dahî feryâd edip, inler. Allahü teâlâ, Haşr sûresi 21. âyetinde meâlen; **"Eğer biz bu Kur'ân-ı kerîmi**

bir dağın üzerine indirseydik, muhakkak ki o dağı, Allah korkusundan, baş eğmiş, parçalanmış görürdün" buyurdu.

Ölüm yaklaştı. Kabir ve kıyâmet hâlleri görünmeye başladı. Bunun çâresi nedir? O'nu zikretmeden, anmadan yaşamamalıdır. Sevdiklerimiz ve dostlar gittiler, toprağa karıştılar. Kendi hesapları ile başbaşa kaldılar. Biz de gidiciyiz ve toprak altında kalıcıyız, İki heybetli meleğe cevap vermek zorundayız. Hadîs-i şerîfde; **"Kabir, ya Cennet bahçelerinden bir bahçe, yâhud Cehennem çukurlarından bir çukurdur"** buyuruldu. Yolu bilmek, tanımak lâzımdır. Şimdi iş vaktidir. Yemek, içmek, yatmak zamanı değildir. O hâlde, ey basiret sahibleri ibret alınız. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Ölüyü defnedip, yakınları onu bırakıp dönünce, o elbette ayakkabılarının seslerini işitir. Sevdikleri onu toprak altında bırakır giderler. O bunu hisseder. Fakat yapacak bir şeyi yoktur."** Heyhat, sonucunda herkesi ve herşeyi bırakıp gideceklerdir. O hâlde bugün niçin onlar bırakılmıyor ve Allahü teâlânın emirlerine dönülmüyor. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Allah de, onları bırak"** (En'âm-91) buyuruldu. Bu ve şu bağlarını kesip atmalıdır. Hadîs-i şerîfde; **"Dünyâ ile âhıret birbirinin zıddıdır. Birbirine uymaz. Birini râzı edersen, öteki gücenir."** buyuruldu. Dünyâya iki defa gelmek yoktur ki, birincisinde kaçırdıklarını ikincide telâfi eylesin. **Beyt:**

Korkarım ki yâr bize nâ âşinâ kalır,
Ve kıyâmete kadar bu elem bizde kalır.

Yine İmâm Ahmed, Tirmizî ve İbn-i Mâce'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâya yemîn ederim ki, benim bildiğimi siz bilseydiniz, az güler, çok ağlardınız. Hanımlarınızın yatağında bulunmaktan zevk almazdınız. Allaha yaklaşma yolları arardınız"** Bu üzülmek, ağlamak ve inlemek, binlerce sevinmek, neş'elenmek ve rahatlıktan iyidir. **Beyt:**

Seni sevmekten muradım derd ve gamı tatmaktır,
Yoksa dünyâda ni'met ve fırsat pek fazladır,

Ne güzel demişlerdir:

Bu seferden bir şey götürenler,
Kuru dudak, yaşlı kirpik götürdüler.

Azîz efendim, çok zamandan beri sizden haber alamadım. Allahü teâlâ selâmet versin. Selâmeti, kurtuluşu, tâat ve hakkı anmada biliniz. İş zamanı bugündür. Yârın muâmele, Hesablaşma, Cebbar olan Allahü teâlâ iledir. Kulluk zamanı şimdidir. Yârın mahcubiyet zamanıdır. Çeşit çeşit azâblar öndedir. Buna inanan nasıl rahat ve korkusuz durur. Rahatlık, Rahmânı anmadadır. Cennete girmenin sebebi budur. **"Allahü teâlâyı zikretmek deva ve şifâdır.** "Dünyâ bir saattir, bizden istenen onda tâattir." "Dünyâ bir gündür, bizden istenen onda oruçlu olmaktır." Tevfîk Allahdandır. Bizim nefsimiz belâmızdır. Allahü teâlâyı anmak ise en iyi ve en tatlıdır."

Allahü teâlâya hamd olsun. Seçtiği kullara selâm olsun. Mektûbunuzla şereflendik ikramlarınız da geldi. Duâ etmemize sebeb oldu. Hadîs-i şerîfde; **"Duâ kapılarının kendisine açıldığı kimseye** (ya'nî duâ nasîb olan kimseye) **kabûl kapıları ve Cennet, yahut rahmet kapıları da açılır"** buyuruldu. O hâlde duâda kusur etmemelidir. Kapalı kapıları duâ anahtarı ile açmalıdır. İhtiyâçlarını Allahü teâlâdan yalvararak ve O'na sığınarak istemeli, âhıret kurtuluşunu onlarda görmelidir. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki; **"Allahü teâlâdan istemeyene, Allahü teâlâ kızar."** Yine buyuruldu ki: **"Kazayı ancak duâ geri çevirir, ömrü ancak iyilik uzatır, Allah**

katında afiyet istemekten daha sevgili bir istek yoktur." O hâlde çok istemeli, rahmet-i Rahmâna kavuşmak için çok duâ etmelidir.

Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Duâ mü'minin silâhıdır, dînin direğidir. Göklerin ve yerin nûrudur. Herşeyi Hak teâlâdan istemelidir. Ayakkabının bağı, yemeğin tuzu bile olsa."**

Duânın kabûl olması için olan şart ve edebler: Yemekte ve giymekte haramdan sakınmak, Allaha karşı ihlâslı olmak. Duâdan önce namaz veya benzeri sâlih bir amel işlemek, abdestli olmak, temiz olmak, kıbleye karşı diz çöküp oturmak, duâ ederken Allahü teâlâya hamd-ü sena etmek, Resûlullaha (s.a.v.) salevât-ı şerîfe getirmek, iki elini uzatıp, omuzları hizasına kaldırmak, elinde eldiven olmamak, isterken Allahü teâlânın isimleri ve sıfatları ile istemek, meselâ; yâ Rabb-el-âlemîn, yâ Ekram-el-ekramîn, yâ Erhamerrâhimîn... gibi. Avuç içleri açık olmak, edeb üzere bulunmak, hudû' ve huşû' hâlinde olmak. Kendini eksik, kusurlu, zavallı ve kırık bilmektir.

Duânın kabûl zamanları ise; Kadr gecesi, Arefe günü, Ramazân-ı şerîf ayı, Cum'a günü, gecenin ilk üçte biri, gece yarısından sonra, gecenin son üçte biri, gecenin ortası ve seher vakitleridir. Bunlardan en önemlisi Cum'a saatidir.

Ezan okunurken onu dinleyip yapılan duâ kabûl olunur. Secdede, Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra, Kur'ân-ı kerîmin hatminde (bilhassa hatmi okuyanın duâsı makbûldür), Zemzem suyu içerken, ölünün yanında, kuş öterken, sohbet meclislerinde, yağmur yağarken, Kâ'be'yi gördüğü zaman, iki mübârek Allah lâfzı arası duâ kabûl yerleridir. Oturduğu yerin de temiz olması lâzımdır. Kâ'be'yi tavaf ederken, Hacer-i esved ile Kâ'be'nin kapısı arası olan Mültezem'in yanı, Altın oluğun altı ve Zemzem kuyusu yanı, Safa ve Merve tepeleri, Sa'y edilen yerler, Safa ile Merve arasında gidip gelirken, Arafat'la Minâ arasında bulunan Müzdelife, Arafat, Minâ, taş atmaya gelirken ve taş atarken, haccın menâsikinde, Resûlullahın mübârek Ravda'sının yanında da duâlar müstecâbdır, makbûldür. Fâcir ve fâsık olsa da, mazlûmun duâsı makbûldür. Babanın, âdil pâdişâhın, sâlih ve velîlerin duâları müstecâbdır.

Allahü teâlâya duâ ederken, peygamberlerini ve sâlih kullarını da vesile etmelidir. Duâ ederken sesini yükseltmemeli, kendisinin günahkâr, kusurlu olduğunu i'tirâf etmeli, samimî kalb ile, ciddî olarak, isteyerek ve gönül huzûru ile duâ etmelidir. Ettiği duânın ma'nâsını bilmelidir. Yakınındakilere, ya'nî komşularına da duâ etmelidir. Duâyı tekrar tekrar etmeli, duâ ederken ve dinlerken sık sık âmîn demelidir. Olmayacak şey için duâ etmemelidir. Duâdan sonra iki elini yüzüne sürmelidir. Duânın kabûlünde acele etmemelidir. Duâ ettim, kabûl edilmedi dememelidir. Sonra kabûl edilebilir. Yâhud kabûlü bir şeye bağlanır. Yâhud bir belâyı gidermiş olur. Bu sayılanlar duânın kabûl kısımlarıdır.

Çocukların da ana-babasına duâları, misâfirin duâsı, oruçlunun iftar vaktindeki duâsı, müslümanın müslümana gıyabında, ya'nî arkasından yaptığı duâ makbûldür. Allahü teâlânın İsm-i a'zamı ile yapılan duâ kabûl olunur. Bu şekilde duâ edenin duâsını, Allahü teâlâ ânında kabûl eder. Bu da, Enbiyâ sûresi 87. âyet-i kerîmesinin; **"La ilahe illâ ente sübhâneke innî küntü min-ez-zâlimîn"** kısmıdır. Bu husûsta başka diyenler de olmuştur. Ama burada bu kadar yazmak yetişir.

Yâ Rabbî! Duâlarımızı kabûl eyle. Sen herşeyi işitirsin, bilirsin.

Ayrıca küçük ve büyük günahlar hakkında ve bir takım nasihatleri bildiren bir risale yazdım. Büyük Câmi'de, Şeyh Mustafa huzûrunuza takdim edecektir. İnşâallah okursunuz."

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 343

MUHAMMED İSMÂİL

Hindistan da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Muhammed Ma'sûm hazretlerinin torunu olup, Muhammed Sibgatullah'ın ikinci oğludur. İmâm-ül-Ârifîn ya'nî zamanındaki bütün velîlerin İmâmı, önderi idi. On ikinci asrın başlarında vefât etti.

Muhammed İsmâil, küçük yaşta, yüksek dedesi Urvet-ül-vüskâ Muhammed Masum hazretlerinden ilim öğrenip, bulunmaz sohbetleri ile şereflendi. Onun teveccühlerini kazanarak, daha çocuk iken, evliyâlıkta yüksek hâllere kavuştu. Dedesinin 1079 (m. 1668) senesinde vefâtından sonra, babası Muhammed Sibgatullah hazretlerinin derslerine ve sohbetlerine devam etmeye başladı. Âleme ışık tutan "Kayyûm-u âlem" olan mübârek babasının teveccühleri ile olgunlaştı, kemâle geldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimler ile, zamanın fen ilimlerinde büyük âlim oldu. Tasavvufda pek yüksek derecelere kavuşup, şaşkınlık sahrasında kalanlara rehber, yolunu şaşıranlara önder, nefsine ve şeytana aldananlara sığınak oldu. Yetiştirdiği talebeler, âlemi nûrlandıran birer hidâyet yıldızları gibi idi.

Muhammed İsmâil hazretleri de baba ve dedeleri gibi talebelerini pek güzel terbiye ederdi. Mübârek sözleri yaralı kalblere merhem olurdu. Güzel huyları, sıfatları yazılacak, anlatılacak kelimelerden çok üstündür. Kalb hâllerini anlatmak ise imkânsızdır. Dünyâya hiç meyletmezdi. Haramlardan şiddetle kaçar, mübahların dahî şüpheli korkusuyla fazlasını terkederdi. Âlimler onun meâlen; **"Allahü teâlânın indinde en iyiniz, takvâsı en çok olanınızdır"** (Hucurât-13) âyet-i kerîmesi ile medh olunanlardan olduğunu bildirdi. Nitekim gençliğinde başından geçen şu hâdise onun takvâ sahibi olduğunun en açık delîlidir "Gençti. Fevkalâde güzel bir yüze ve vücûda sahip idi. O memleketin ileri gelenlerinden birinin hanımı, kendisine tutuldu, âşık oldu. Sabrı ve irâdesi kalmadı. Binbir yalan ve hîle ile Muhammed Sibgatullah hazretlerine; "Evimizde bir hasta var. Oğlunuzu, Kur'ân-ı kerîm okumak üzere göndermenizi istirhâm ediyorum" diyerek haber gönderdi. Kadının, Kur'ân-ı kerîm okuma isteğine ve bu yalvarmasına dayanamayan babası, oğlunun gitmesi için izin verdi. Eve vardıklarında durumu anlayan Muhammed İsmâil, ikinci katın açık olan penceresinden aşağı atladı. Fakat yaralandı. Acılarına aldırmayarak orayı sür'atle terkedip, babasının huzûruna geldi. Durumu olduğu gibi anlatınca, babası oğlunun haramlardan bu kadar çok korkmasına sevindi, cenâb-ı Hakka şükür secdesine kapandı."

Muhammed İsmâil hazretleri, talebelerini yetiştirmek için gecesini gündüzüne katar, bütün gücüyle çalışırdı. Yetiştirdiği talebeler içinde en büyüğü, zamanın kutb-ül-aktâbı, oğlu Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleridir, öyle bir oğul ki; dedelerinin makamına kavuşmuş, İmâm-ı Rabbânî ve İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretlerinin esrârına vâkıf olmuştur.

Babası Sibgatullah hayatta iken Muhammed İsmâil'i diğer oğullarından ve halîfelerinden üstün tutardı. Herkesten çok onu severdi. Bunun için hepsinden çok feyze kavuştu. Çünkü bu yolda feyz almak, üstada kendisini sevdirmesine bağlıdır. Her talebe, hocasını sevdiği kadar feyze kavuşur. Babası icâzet vererek, bir kısım talebelerin yetiştirilmesi için ona vazîfe vermişti. Muhammed İsmâil, vazîfeli olarak gittiği yerde babasıyla mektûplaşır, ona kendisinin ve talebelerinin durumlarını bildirirdi. Babasından gelen bir mektûp şöyledir:

"Allahü teâlâya hamd olsun. Sevdiği, seçtiği kullarına selâmlar olsun. Gözümün nûru oğlumun mektûbu geldi. Allahü teâlâya hamd olsun ki, afiyettesiniz ve uzakta kalmış dostlarınızı unutmamışsınız. Kabil'e gittiğinizi ve oradaki dostların yakın alâkasını yazıyorsunuz. Allahü teâlâ oradaki dostlarımıza hayırlar ihsân eylesin. Ba'zı talebelerinizin garip evliyâlık hâllerini ve beyânlarını yazıyorsunuz. Bunları okumakla sevincimizi arttırdınız. Eğer tam istikâmette olduklarını ve hâllerinin şüpheden kurtulduklarını Anlarsanız, talebe yetiştirmek üzere icâzet veriniz. Size vekîl olan icâzet verdikleriniz ve diğer bizi sevenlerin hepsi, sizin teveccühleriniz altında bulunsunlar. Bu husûsta bu fakirden birşey beklemesinler. Bizim rızâmız böyledir.

Tasavvufta yüksek evliyâların seçilmişlerine mahsûs olan makamlardan soruyorsunuz. Ümidli olunuz. Bu fakîr sizden hiçbirşey esirgemiş değilim, esirgemiyeceğim de. İnşâallah bu yüksek makama yakında kavuşursunuz. Bilmeseniz de zararı yoktur. Çünkü birşeyin hâsıl olması başkadır, bilinmesi başkadır. Aralarında büyük fark vardır. Bugünlerde bu fakîr, çok iyiyim. Mescide yürüyerek gidip gelebiliyorum. Fakat bir bacağımda ve dizimde biraz hâlsizlik, kuvvetsizlik vardır. Rabbimiz, inşâallah onu da geçirir. Mektûplarınızı bekliyorum. Vesselâm."

Muhammed İsmâil hazretleri yetmiş yaşından çok yaşadı ve onikinci asrın başlarında vefât etti.

Muhammed İsmâil'in oğullarından biri, Muhammed Sibgatullah'tır ki, evliyâlıkta pekyüksek makamlara kavuşmuştu. Onun halîfesi Mâverâünnehr'e, Anadolu'ya, Bulgaristan'a dağılmıştı. Mezârı, Peşâver'de Abdürrahîm Hân'ın bahçesindedir. İkinci oğlu Gulâm Muhammed Ma'sûm'dur ki, evliyâlıkta, makamların en yükseklerinden olan kutb-ül-aktâb makamında idi. Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri, büyük oğlu Muhammed Sıbgatullah'a buyurmuştu ki: "Senin neslinden çok yüksek bir oğul dünyâya gelecek, ister senin oğlun olsun ister torunun. Dünyâya gelince ona benim ismimi veriniz ve onun benim kavuştuğum makamların sahibi olduğunu biliniz. Onun feyz ve bereketi, kıyâmete kadar evlâdına ve onun yolunda olanlara devam edecektir. Bu yolumuzu o kuvvetlendirecektir." Daha doğmadan bu müjdelere kavuşan Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleri büyüyünce hakîkaten buyurulduğu gibi oldu. Bütün cihan onun feyz ve bereketi ile doldu, insanlara rüşd ve hidâyet, onun vâsıtası ile geldi.

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 394

MUHAMMED SİBGATULLAH (Kayyûm-i zaman)

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin büyük oğlu, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin de torunudur. İsmi, Muhammed Sibgatullah'dır. Yüksek dedeleri İmâm-ı Rabbânî'nin sağlığında, 1033 (m. 1624) senesi Rebî'ul-âhır ayının onbirinci günü Serhend şehrinde dünyâya geldi. Kayyûm-i zaman ismiyle meşhûrdur. 1122 (m. 1710) senesi Rebî'ul-âhır ayının dokuzunda Cum'a günü vefât etti.

Muhammed Sibgatullah'ın doğduğu sırada, İmâm-ı Rabbânî (r. aleyh), vaktin sultânı ile birlikte Hindistan'ın büyük şehirlerinden olan Ecmîr'de bulunuyordu, İmâm-ı Ma'sûm da babalarını ziyâret maksadıyla Ecmîr'e gitmişti. Bu çocuğun doğumundan sonra temiz annesi, evliyâlık bahçesinin yeni açmış gülü misâli olan bu çocuğunun isminin konulmasını, yüksek dedesinin ve babasının tasvîbine bıraktı. İmâm-ı Rabbânî ve İmâm-ı Ma'sûm, Ecmîr'den dönerken yolda bu oğullarının doğum haberi geldi. Her ikisi de bu habere çok sevindiler. Çünkü husûsi hâllerinin vârisi olacak cevher dünyâya gelmiş bulunuyordu. **Beyt:**

Senin gelişinden gül gibi açtım,
Her tarafa bahar kokusu saçtım.

İmâm-ı Rabbânî ve İmâm-ı Ma'sûm Serhend'e geldiklerinde hemen bu çocuklarını görmek istediler. İmâm-ı Rabbânî hazretleri onu görür görmez; "Esselâmü aleyküm Molla Sibgatullah" buyurdu. Sonra mübârek yüzünü, o çocuğun kulağına yaklaştırıp, o mes'ûd kulağına, kimsenin duymadığı gizli gizli birşeyler söyledi. Husûsi sırları, kendilerine mahsûs ilim ve ma'rifetleri müjdeledi. Ne büyük bir saadettir ki, dili süt emmeye henüz alışmadan, kulağı Müceddid'in ya'nî İmâm-ı Rabbânî'nin bereketli iltifâtlarına, gizli esrârına kavuşmuş oluyordu.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, bu çocuğun babasına ya'nî İmâm-ı Ma'sûm'a hitaben; "Senin bu oğlunda asâletten bir sıfat buldum" buyurdu. Zîrâ İmâm-ı Rabbânî'ye göre asâlet olmayınca, kayyûmluk, kutbluk bulunması çok zordu. Bu çocukta asâletten pay görünce, ma'nevî firâset ile, onun evliyâlık yolunda yüksek derece sahibi olacağını ve Kayyûm-i zaman olacağını anladılar. Bu, Allahü teâlânın çok büyük bir ihsânıdır. Dilediğine nasîb eder. **Mısra';**

"Gül bahçemi gör de baharımı anla."

Muhammed Sibgatullah, daha beş-altı aylık iken şiddetli bir hastalığa yakalandı. Doktorlar çâre bulmaktan âciz kalıp, ölecek zannettiler. Nihâyet nabzının atması bile hissedilemez oldu. Babası ve annesi techiz ve tekfin işine (cenâze kaldırma hazırlıklarına) başladılar. Bu durum İmâm-ı Rabbânî'nin mübârek kulağına ulaşınca, hemen bu hasta torununun yanına geldi. Çocuğun o güzel yüzünden örtüyü kaldırıp mübârek eliyle temiz yüzüne dokundu ve tebessüm ederek; "Baba! Annene-babana yaptığın bu naz yetişir. Onları üzdüğün yeter. Haydi artık kalk. Onlar da sıkıntıdan kurtulup rahat bir yemek yesinler ve rahatça uyusunlar" buyurdu. Bu söz üzerine, ölüm derecesinde hasta olmasına rağmen, çocuk hemen gözünü açtı. Ağlayarak hareket etmeye başladı ve tamamen iyileşti. Sanki hiç hasta olmamış gibi idi. Sonra, Müceddîd-i elf-i sânî İmâm-ı Rabbânî, oğlu Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm'a hitâb edip; "İnsanlar bu çocuğun yaşamasından ümidi kesmişler. Ben ise bu evlâdımı, iyileşmiş uzun ömürlü olarak yaşamış, yetişip kemâle gelmiş, sakalları beyazlamış, büyük bir velî olmuş, huzûrunda binlerce insan oturmuş, herkes bunun nûrundan istifâde ediyor görüyorum" buyurdular.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, kendi sağlığında bir yaşından büyük olmayan bu torunu hakkında öyle yüksek işâret ve alâmetler bildirdi ki, hepsini yazmak imkânsızdır. Nitekim; "Senenin bereketi baharından belli olur" denilmiştir. O yüce zâtın ya'nî yüksek dedesinin eşsiz teveccüh ve nazarlarına kavuşup, çok büyük müjdelere mazhar oldu. Bundan sonra babası İmâm-ı Ma'sûm'un huzûrunda yetişti. Zâhirî ve bâtınî ilimlerin ve kalbe âit ince ma'rifetlerin tamâmını ondan öğrendi. İmâm-ı Ma'sûm hazretleri, bu yüksek oğluna, diğer talebeleri ve hattâ diğer oğulları arasında husûsen iltifât eder, onda bulunan yüksekliği bildiği için, onu daha çok severdi. Bu hâli bildirmek için birgün bu oğluna şöyle buyurdu: "Siz benim oğullarım arasında Eshâb-ı Kirâma benzersiniz. Ya'nî siz, babam Müceddîd-i elf-i sani'yi görmüş, zamanında bulunmuşsunuz. Diğerleri böyle değildir. Bu farkı az görme ki, Eshâb-ı Kirâmdan (aleyhimürrıdvân) biri, Peygamber efendimizin (s.a.v.) sohbetinde bir defa bulunmakla öyle yüksek derecelere kavuşmuştur ki, Eshâb-ı Kirâmdan olmayan en büyük velî bile onların en aşağısının derecesine kavuşamadı. Bu velî zât ister Uveys-i Karnî olsun, ister Ömer-i Mervânî olsun (k.sirruhümâ)." Çünkü Müceddîd-i elf-i sânî'nin Peygamber efendimize olan bağlılığı son derece olduğundan, onun sohbeti, Resûl aleyhisselâmın yüksek sohbetinden pay almıştı. O'na benziyordu. Nitekim tam uyanın, uyduğu kimsenin bütün kemâlâtından nasîbi vardır.

Yine İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretleri, başka bir defasında şöyle buyurdu: "Melâike-i Kirâmın büyüklerinden, üstünlerinden bir melek-i mukarreb insan şekline girip yeryüzüne gelseydi, oğlum Muhammed Sibgatullah'ın şeklinde gelirdi."

Muhammed Sibgatullah hazretleri zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki tahsilini ve evliyâlık yolundaki derecelerini tamamlayarak yetiştikten sonra, yüksek babasının emir ve işâretiyle talebe yetiştirmeğe başladı. En küçük kardeşleri olan Muhammed Sıddîk, babalarının şöyle buyurduğunu nakleder: "Oğlum Muhammed Sibgatullah'ın talebeleri ile kendi talebelerim arasında hiç fark görmüyorum. Diğer oğullarım böyle değildir. Vasıtalı veya vasıtasız olarak bir fark vardır."

Bu söz, hazret-i Kayyûm-i zaman'ın ma'nevî irtibât ve bağlılığının kemâlini, tam olduğunu göstermektedir. Babalarıyla arasında olan bu tam münâsebet, bağlılık diğerlerinde böyle değildir. Çünkü Kayyûm-i zaman da, babası gibi asâletten bir pay almıştır. Bunun için diğerleri arasında seçilmiş, mümtaz olmuş, farklı bir hâle gelmiştir.

Bir Ramazân-ı şerîfde Muhammed Sibgatullah hazretleri, evlerinin bitişiğinde bulunan bir mescidde Kur'ân-ı kerîm okuyordu. Hatim yaklaştığı sırada babasının bulunduğu yere gelerek, kalan sûreleri orada bitirdi. Maksadı hatmin bereketini, babası Urvet-ül-vüskâ'nın bereketi ile birleştirmek ve birçok ma'nevî hâllere sahip olmak, kavuşmak idi. Velhâsıl, arzu ettiği şekilde yaptı. Son birkaç sûreyi Urvet-ül-vüskâ'nın yanında okudu. Bunları dinlerken, mecliste olanların hepsi kendisinden geçti, nûr ve huzûra daldılar. Hatim bitince Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm hazretleri, Kayyûm-i zaman'a hitaben buyurdu ki: "Siz okurken öyle bir sırra muttali' oldum ki, o sır anlatılacak gibi değil. "Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği" sözüne uygundur. Örtülmesi, anlatılmaması îcâbeden sırlardan olduğunu söyleyebilirim. Parlaklığı yerin dibinden tâ Arş'a kadar uzanan pek süslü, çok kıymetli bir tacın sizin başınızda parladığını gördüm. Bunun, oğlum Muhammed Sibgatullah'ın (ya'nî senin) Kur'ân-ı kerîm okuması sebebiyle olduğu anlaşıldı..."

Hâce Muhammed Sıddîk-ı Peşâverî, Urvet-ül-vüskâ İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretlerinin en yüksek halîfelerinden idi. Bu zât şöyle anlatır: "Bir defasında mübârek hocamı ziyârete gitmiştim. Bu esnada hocamın bütün oğullarının takvâ ve vera'da anlatılamıyacak kadar ileride olduklarını, her birinin dînimizin emirlerine uygun amel etmekte, tasavvuf yolunda başkalarını yetiştirip ma'nevî olarak terbiye etmekte, ilim ve edeb âşıklarına rehberlik etmekte çok yüksek derecede bulunduklarını gördüm. Hepsinin Allahü teâlâya yakınlıklarının aynı olduğunu düşündüm. Bu esnada kalbime; "Acaba aralarında hiç fark var mıdır? Varsa hangisi daha yüksektir?" düşüncesi geldi. Ne kadar uğraştı isem de, bu düşünceden kurtulamadım. Bu düşünceyi aklımdan çıkaramıyordum. Bu hâli hocama arzetmeyi düşündüm. Nihâyet düşüncelerimi kendisine arzettim. Tebessüm eyledi ve; "Hâce! Bu manânın halli, siz Peşâver'e vardıktan bir gece sonra olacaktır" buyurdu.

Bu fakîr birkaç gün sonra Serhend'den ayrılıp Peşâver yoluna koyuldum. Peşâver'e geldiğimde gayet sevinçli ve neş'eli idim. Zîrâ, o gece, yüksek üstadımın bereketi ile uzun zamandır süregelen ve beni rahatsız edip, kalbimi meşgûl eden bir suâlim cevaplandırılacaktı. Akşam oldu. Karanlık bastırdı. Ben heyecanla bekliyordum. Yatsı namazından sonra uyumuşum. Rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) ziyâretle şereflendim. Dört halîfesi ile birlikte yanıma geldiler. Urvet-ül-vüskâ'yı da oğullarıyla birlikte, Resûl aleyhisselâm efendimizin huzûrlarında, büyük bir hürmet ve edeb ile ellerini bağlamış olarak beklediklerini gördüm. Bu esnada

Resûlullah efendimiz, bu hizmetçisine hitâb ederek buyurdular ki: "Urvet-ül-vüskâ'nın oğullarının kendine nisbeti (bağlılığı), dört halîfenin bana olan nisbeti gibidir." işâret parmaklarını halîfelerine doğru uzattılar ve sonra Ebû Bekr-i Sıddîk'ı (r.a.) göstererek; "Büyüğü-büyüktür" buyurdular.

Hazret-i Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah, Urvet-ül-vüskâ'nın oğullarının en büyüğü idi. Böyle olunca talebelerinin ve halîfelerinin de en büyüğü idi. Ben bunu bizzat Resûlullah efendimizin işâret ve bildirmeleri ile anlamış oldum ve kalbimi meşgûl eden o düşünce ve suâlim cevaplanmış oldu."

Urvet-ül-vüskâ, bu yüksek oğlu hakkında buyurdu ki: "Kayyûm-i zaman'ın hâli, bağlılığının çokluğundan, kendisine bağlananların fazlalığından, arayanların, sevenlerinin ziyâdeliğinden öyle oldu ki, dünyâ ve içindekileri geride bıraktı. Yalnız âhırete çalışmağa ve yalnız hakiki matlûba gönlünü vermeye öyle daldı ki, evliyânın çoğu buna kavuşamamıştır. Evliyânın çoklarının derecesi ile onun derecesi arasında hayli mesafe vardır.

Yine Urvet-ül-vüskâ hazretleri, vefâtına yakın zamanda da Kayyûm-i zaman'ın hâlini şöyle medhetmiştir: "Sizin emsalsiz hâliniz, dâima makbûlümüz ve mahbûbumuzdur. Ya'nî kabûlümüz ve sevdiğimizdir. Gevşeme ve değişme, bu emsalsiz hâlinize yol bulamaz."

Kayyûm-i zaman Muhammed Sıbgatullah hazretleri, hâllerini çok gizlerdi. Evliyâlık yolunda üstün makamlara, çok yüksek derecelere ulaşmış olduğu hâlde, bunları izhâr etmeyi, açığa çıkarmayı istemezdi. Hattâ talebelerinden ba'zıları; "Efendimiz! Bu kadar sırlar ve varidat ya'nî ma'nevî hâller içerisinde bulunduğunuz hâlde, bunları bu kadar örtmenizdeki, gizlemenizdeki sebep nedir?" diye arzettiler. Cevâbında buyurdu ki: "Söylenmesi ve yazılması doğru ve lâzım olanlar, hazret-i Müceddîd-i elf-i sânî ve Urvet-ül-vüskâ (yüksek dedem ve babam) tarafından söylenmiş ve yazılmışlardır. Bu zamanda onların söyleyip yazdıklarından daha iyi söz söyleyecek kimse yoktur."

Hâllerini o kadar gizler ve bu husûsta o kadar titiz davranırdı ki, yüksek hâllere kavuştuğunu kendisine müjdeleyen babasının mektûplarını kimseye göstermez ve kimsenin bilmesini istemezdi. Urvet-ül-vüskâ'nın Mektûbât'ında, onun adına yazılmış olan mektûplar, kendisine varmadan evvel kopyesi alınan mektûplardır. Yoksa kendisine ulaşan mektûpları, o mektûplarda kendisi için yer alan yüksek müjdeleri açıklamamıştır. Hâllerini bu kadar sakladığı ve bu kadar örttüğü hâlde, yine de kendisinden görülen kerâmet ve tasarruflar, Müceddid'in (ya'nî mübârek dedesinin) yolunda kimsede görülmemiştir.

Urvet-ül-vüskâ İmâm-ı Ma'sûm hazretleri, büyük oğlu Kayyûm-i zaman için, hattâ bütün oğulları için çok müjdeler verdi. Bir defasında buyurdu ki: "Oğullarımın hepsi Muhammedi meşrebdirler. Hepsi de mahbûbiyyet makamı ile tebrik edilip, müjdelenirler. Burada da Kayyûm-i zaman'ın husûsî durumu ve asâleti vardır. Kayyûm-i zaman derecesinde olabilmek için ise asâlet muhakkak lâzımdır. Bunun için diğer kardeşleri arasında mümtazdır, seçilmiştir. Kayyûmiyyet sıfatına sahip olması sebebiyle diğerlerinden ayrıldı. Onlardan farklı ve çok yüksek olmak üzere başka sırlara ve hâllere kavuştu."

İmâm-ı Muhammed Ma'sûm'un altı oğlu vardı. Hepsi de babalarına uymakta en yüksek derecede idiler. İttibâ' ya'nî uyma derecelerinden hiçbirinde ondan ayrılmamışlardır. Tam uyanın, uyduğu zâtın bütün üstünlüklerinden büyük payı olur. Kayyûmiyyet makamı da babalarına mahsûs bir makam idi. Oğullarının her biri de tam uymaları sebebiyle böylece

kayyûmluk kemâlâtına, yüksekliklerine kavuşmuşlar ve bunu kendilerinde müşâhede eylemişlerdir. Bunun için hepsini kayyûm bilmek ve söylemek lâzımdır. Ama asâleten bu kayyûmluk makamı, delîller, işâretler ve müjdelerle Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah'a mahsûstur.

Hazret-i Kayyûm-i zaman'ın gündüz ve gecedeki bütün amelleri tamamen sünnete, ya'nî dînimizin her emrine tam uygun idi. Bir sünneti yerine getirememek endişesi, gözünde gönlünde dağ gibi görünürdü. Yemekte, içmekte, oturmakta, kalkmakta, seferde (yolculuk hâlinde), hazerde (ikâmet hâlinde), giyinmede, her zaman okunması îcâbeden duâlarda ve diğer duâlarda, dil ile ve kalb ile yapılan zikrlerde, oruç, namaz, hac, umre, zekât, güzel ahlâk, ihsân, tevekkül, hilm (yumuşaklık), ilim, cömertlik, iyilik yapmak, sabır, tahammül ve diğer güzel huylarda pek ileride idi. Bu güzel huyların îcâblarını yerine getirmekte o kadar dikkatli idi ki, kıl ucu kadar gevşeklik ve ayrılık kat'iyyen görülmezdi. Gündüz ve gece yaptıklarından, inceden inceye kendini hesaba çekerdi. İhlâs ile ibâdet etmekte ve her edebe riâyet etmekte pek ileride idi. Bununla beraber niyetlerini ve amellerini, kâmil olmaktan uzak, ayıblı ve kusurlu görürdü. Bunun için pişman olur, istiğfar ederdi. Hiçbir zaman iyi bir amel yapabildiğini düşünmez, kendini ve amellerini çok kusurlu görürdü. Bu sebepledir ki, dâima mahzûn ve üzüntülü dururdu. "Amel et ve istiğfar et" kelâmını kendine düstur edinmişti. Dînimizin emirlerine uygun görünmeyen keşf ve kerâmetlere kıymet vermez, i'tibâr etmezdi.

Kayyûm-i zaman hazretleri, zamanının irşâd kutbu ve kayyûmu olduğu gibi, evliyâlık yolunda çok üstün derece ve makam olan Gavsıyyet ve Ferdiyyet makamlarının da sahibi idi. Gavsiyyet makamı, kendisine, cinlerin ve insanların üstadı, Gavs-üs-sekaleyn Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî tarafından ma'nevî bir şekilde ihsân edilmiş idi.

Mübârek yüzünde öyle bir nûr vardı ki, güzel yüzünü bir kat daha güzelleştiriyor ve yüzüne bakanlara, lisân-ı hâl ile; "Bu görünen, insanlar gibi insan değil, bir güzel melektir" dedirtiyordu.

Kayyûm-i zaman hazretleri, ömrünün sonlarına doğru Kur'ân-ı kerîmi çok yavaş sesle okurdu. Kendisine çok bağlı olan talebelerinden biri, müsâid bir vakitte; "Böyle düşük sesle okumanızın hikmeti nedir?" diye arzetti. Bir müddet sustu ve sonra; "Hazret-i Urvet-ül-vüskâ (ya'nî babam) ömrünün sonuna doğru böyle okurdu" buyurdu. Başka bir defasında talebelerinden birisi yine bu husûsun sebebini suâl ettiğinde cevaben buyurdu ki: "Okurken bütün mevcûdat beraber okuyorlar ve bu fakiri yüksek sesle okumaya bırakmıyorlar."

Kayyûm-i zaman'ın yakın talebelerinden Mirzâ Muhammed Kâbilî'nin (r. aleyh) hanımı vefât etmişti. Kayyûm-i zaman, ta'ziye (başsağlığı) için Mirzâ'nın evine gitti. Mirzâ Muhammed, hanımının Kayyûm-i zaman'a olan muhabbet ve bağlılığının fazlalığından bahsetti ve; "Eğer kabûl buyurursanız ve zahmet olmazsa, kabri hemen şuracıktadır. Beraber gitsek çok memnun olurdum" diye arzetti. O da kabûl edip kabri ziyâret ettiler. Kayyûm-i zaman o hanımın mağfiret olunması için duâ etti. Sonra murâkabeye daldı. Duâ ve murâkabe esnasında yüzünde bir ferahlık ve neş'e göründü. Ziyâretten sonra beraberce dönerlerken, Mirzâ; "Efendim, duâ re murâkabe esnasında mübârek yüzünüzde neş'e ve sevinç alâmetleri gördüm. Acaba hikmeti neydi?" diye suâl etti. Kayyûm-i zaman hazretleri bura cevap olarak buyurdu ki: "O esnada bana ilham olundu ve hattâ söyleyen sesi duydum. Şöyle buyuruluyordu: "Seni ve kıyâmete kadar vasıtalı ve vasıtasız olarak seni tevessül edenleri (seni vâsıta ederek bana yalvaranları) mağfiret eyledim. Bu hanım da onlardandır." Allahü teâlânın nihâyetsiz inâyetinin (ihsânının) bu fakire

geldiğini gördüm ve bu hanımın, umûmun yanında husûsî olarak zikredildiğini duydum. Bunun için Allahü teâlâya çok şükreyledim. Yüzümdeki neş'e ve sevinç alâmeti bu sebeple idi."

Daha evvel, bu ilhama İmâm-ı Rabbânî ve oğlu İmâm-ı Ma'sûm kavuşmuşlar idi. Onlardan sonra bu oğulları da bu ilhamla şereflendi. Eşsiz dedesi ve yüksek babası, bu ihsânı bu evlâtlarına da ihsân eylediler. Onları tevessül edenlere ve yüksek yollarında bulunanlara müjdeler olsun.

Muhammed Sibgatullah hazretleri, bir sefere çıktığında yolda hastalandı, bir eli de kırıldı. Yol üzerinde bir eve misâfir oldu. O evin avlusunda hurma ağaçları vardı ve o ağaçların altında oturuluyordu. Kayyûm-i zaman sandalyede değil yerde oturdu. Herkes istirahate çekildikten sonra o, rahatsızlığından ve kolunun kırık olmasından bütün gece uyumadı. Yere düşen hurmaları ve hurma yapraklarını hürmetle alıp edeble yüksekçe bir yere koydu. Sabah olunca ev sahibi onun uyumadığını, yere düşen hurma ve hurma yapraklarını toplamakla ve yüksek bir yere koymakla meşgûl olduğunu, görünce bu hâlinin sebebini sordu. Ona cevaben buyurdu ki: "Hadîs-i şerîfte; **"Halanız olan hurmaya saygı gösteriniz. Çünkü bu ağaç Âdem aleyhisselâmın çamurundan kalan artıktan yaratılmıştır"** buyuruldu. Emre uyarak hurmayı azîz tutmak, ona saygılı olmak îcâbediyor."

Muhammed Sibgatullah'ın (r. aleyh) takvâ ve edebde bu kadar ileride olduğuna dâir başka misâller pekçoktur. Bu takvâsı sebebiyle, Allahü teâlâ onun mübârek varlığını Kayyûm-i zaman eyledi. Âlemin ve âlemde bulunanların kıyâmlarını (ayakta durmalarını, varlıklarını devam ettirmelerini) ona havale etti. Allahü teâlâ dedesine ve babasına mahsûs olan Kayyûmluk makamını diğer kardeşleri arasında ona ihsân etti.

Umdet-ül-makâmât kitabının sahibi olan Hâce Muhammed Fadlullah, Muhammed Sibgatullah'ın torunu olan Gulâm Muhammed Ma'sûm'un torununun torunudur. Kitabında diyor ki: "Allahü teâlâya hamdolsun ki, beni onu sevenlerden ve evlâdından eyledi. Kuvvetli ümidim ve büyük ricam; Allahü teâlânın beni, zâhiren onun soyundan getirdiği gibi, kalbe âit hâllerinden de tam pay ihsân etmesidir. O, duâları kabûl edicidir."

Daha yaşı çok genç iken, babası İmâm-ı Ma'sûm hacca gidiyordu. Yanlarında talebelerinden bir kısmı ile Muhammed Sibgatullah da vardı. Muhammed Sibgatullah'ın yaşı çok genç olduğu için, kâfilede bulunanların ekmek ve su ihtiyâçlarını te'min etmek vazîfesi ona verilmişti. Birgün diğer hizmetçilerin başı, Muhammed Sibgatullah'a gelerek arzetti ki: "Etrâfta çalı, çırpı, odun görünmüyor. Hamur hazır, fakat ateş olmadığı için pişirip ekmek yapamıyoruz. Hamur olduğu gibi duruyor. Arkadaşların ise yemek zamanı yaklaşıyor. Bu duruma bir çâre bulunuz." Bu söz üzerine Muhammed Sibgatullah; "Hamuru buraya getirin" buyurdu. Hamuru getirdiler. Hamuru eline aldı. "Kimse gelmesin. Ben şu tümseğin arkasında pişirip getireyim" dedi ve gitti. Hemen başını açtı. Bir parça hamur alıp başına koydu. Çabucak pişiverdi. Böylece bütün hamuru ekmek yapıyordu. Arkadaşlarından biri, gideyim bakayım, ekmeği ne ile pişiriyor deyip, yanına geldi. Vaziyeti gördü. O da başını kapadı ve hâlini örtmek istedi. Az bir hamur kalmıştı. Ekmeklerle ve az hamurla babasının yanına gelip; "Odun kâfi gelmedi, hepsini pişiremedim, efendim" deyince, kerâmetler hazînesi yüksek babası tebessüm ederek; "Şu arkadaş gelmeseydi, odun yetişecekti değil mi?" buyurdu.

Mirzâ Muhammed Efdal Kâbilî şöyle anlatır: "Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah, Kabil'de bulunduğu günlerin birinde, oğullarına haber vermesi için bir hizmetçiyi Serhend'e gönderdi. Gidecek olan hizmetçi, kendisinden yol parası istedi. O sırada Muhammed

Sibgatullah'ın elinde bir kerpiç bulunuyordu. Kerpici hizmetçiye verdi. Kerpiç bir anda altın oluverdi. Orada bulunan; Mir Zarif, Mir Gulâm Hüseyn, Mirzâ Muhammed Mes'ûd ve daha birçok zât bu hâdiseye şâhid olduk. Hizmetçi, elinde bulunan altını paraya çevirmek istiyordu. Orada olanlar bu altını satın almakta tereddüt ettiler. Fakat, Mîr Gulâm Hüseyn hepimizden atîk davrandı ve altını hizmetçiden satın alıp, teberrüken sakladı."

Hazret-i Kayyûm-i zaman'ın hizmetçilerinden biri yolculuğa çıkmıştı. Yolculuk esnasında yol arkadaşlarını kaybetti. Yolunu şaşırıp bir dağ başına geldi. Orası hiç bilmediği, tanımadığı bir yerdi. Her taraf öyle yeşil, öyle güzel idi ki, sanki hazân rüzgârları bu yapraklara hiç dokunmamıştı. Burada dört mevsim birleşmiş, hepsi bahar gibi olmuştu. Rengârenk güller, boy boy sünbüller, deste deste, demet demet açmış, her taraf güzelliklerle donanmış, boş bir yer kalmamıştı. O talebe orada kalıp, uzun zaman oranın Cennet bahçesi misâli gönül açıcı güzelliklerinin seyrine daldı. Bir müddet sonra, yolunu kaybettiğini, buraya yanlışlıkla geldiğini hatırladı. Üstelik etrâfta hiç insan görünmüyordu. Bir insan ile karşılaşır konuşurum ümidiyle etrâfta dolaşmaya başladı. İnsan bulunduğuna dâir bir işâret bulunmadığı gibi, hep de vahşî Hayvanlar ve yırtıcı kuşlar ile karşılaşıyordu. Vücûdunda bir ürperti meydana geldi. İyice korkmaya başladı. Her tarafı iyice aradı. Ama kimseyi bulamayınca, ümidi iyice azaldı. Korkusu da iyice şiddetlendi. Artık o güzel bahçeyi, canını almak isteyen bir belâ gibi görüyordu.

Bu sırada gönüllerin sultânı olan hocası Kayyûm-i zaman'ı hatırladı. Kalbi ile ondan yardım ve imdâd istedi. Tam o anda hocasını karşısında buldu. Kayyûm-i zaman orada, bu talebesine; "Gözlerini kapat!" diye emretti. O da kapattı. Bir anda kulağına kâfile arkadaşlarının sesleri gelmeye başladı. Gözlerini açtığında kâfilenin yanında idi ve kendisini oraya getiren hocası da ortada yoktu. Allahü teâlânın izni ve hocasının kerâmeti ile bir anda oraya geldiğini anladı.

Kayyûm-i zaman, Emk beldesinde, o memleketin kadısının evinde misâfir olarak bulunuyordu. O sırada kadı evde yoktu. Ramazân-ı şerîf ayı idi. Teravih namazı kılıyorlardı. Aniden şehirde bir gürültü ve büyük bir karışıklık meydana geldi. Bu karışıldık ve kavga sesleri, şehrin kadısının evine ya'nî Kayyûm-i zaman'ın bulunduğu yere doğru yaklaşıyordu. Bin kişi kadar olduğu tahmin edilen kalabalığın, Emk kadısının evini yağma etmeye geldikleri anlaşıldı. Kadının ailesi ve yakınları bu hâli haber alınca, çok korkup üzüldüler ve ağlamaya başladılar.

Bu kalabalık eve yaklaştıklarında durakladılar ve gerilemeye başladılar. Birbirine girdiler. Birçoğunun başının kesildiği görüldü. O memleketi terkedip gidinceye kadar karışık hâlleri devam etti. Ortalık yatışınca onlara bu gerilemelerinin ve hezimetlerinin sebebi sorulduğunda, dediler ki: "Kadının evine yaklaştığımızda, beyaz sakallı, heybetli bir zât gördük. Elinde öyle bir kılıç vardı ki, kime sallasa başını gövdesinden ayırıyordu. Bu hâli görünce can korkusundan geri çekildik. Çoğumuz da o keskin kılıçtan kurtulamayıp telef oldu.

Kılıç sallayan zâtı iyice ta'rîf ettiklerinde, Kayyûm-i zaman'ı gördükleri anlaşıldı. Hâlbuki, kendisi o sırada, bütün düşüncelerden arınmış olarak namaz kılıyordu. Onun bu kerâmeti, o memlekette ve havâlisinde en çok anlatılan kerâmetidir.

Muhammed Sibgatullah hazretlerinin talebelerinin ve halîfelerinin önde gelenlerinden ma'rifetler sahibi Sûfî Muhammed Refi'ı Kâbilî şöyle anlatır: "Bir deniz yolculuğunda idim. Bir ara denize düştüm. Boğulacak hâle gelmiştim. O sırada hocamı hatırladım. Kendisinden yardım istedim. Tam o anda Kayyûm-i zaman hazretlerinin mübârek elini gördüm. Beni tuttu. Sahile çıkardı ve sonra kayboldu. Normal olarak, bulunduğu yer ile aramızdaki mesafe çok fazla idi. Kerâmet olarak hâlimi anladı ve beni kurtardı."

Sûfî Abdüllatîf isminde bir zât şöyle anlatır: "Kayyûm-i zaman hazretleri Kabil'e teşrîf etmişti. Huşti köprüsünün yanında, Mirzâ Muhammed Âdil ismindeki bir zâtın evinde kalıyordu. Ayaklarında nikris denilen rahatsızlık vardı. Bu sebeble doktorlar soğuk su içmesini yasaklamışlardı. Bu yüzden yanında bulunanlar kendisine buzlu su getirmezlerdi. Kayyûm-i zaman (r.aleyh) birgün bu fakire buyurdu ki: "Ba'zı pınarlar vardır ki, suyu kardan daha soğuk olur. Bu yakınlarda böyle bir pınar biliyor musun?" "Buralarda öyle bir pınar yoktur efendim" diye arzettim. "Görmeden cevap vermeyin, kalkın, arayın" buyurdu. Bu yakınlarda böyle bir pınarın bulunmadığını bildiğim hâlde emirlerine uyarak talebelerinden bir kısmı ile çıktık. Daha kapıdan çıkar çıkmaz bir pınar göründü. Duvarın dibinde su kaynıyordu. Oraya yaklaştığımda öyle bir su gördüm ki, hakkında; "Sütten daha beyaz, baldan daha tatlı ve kardan daha soğuk" sözü söylenebilirdi. Bu duruma oradan gelip geçenler de şaşırdı. Önce o sudan ben içtim. Sonra kabı doldurup huzûruna getirdim. Buralarda böyle bir suyun bulunmadığını, bu hâlin, kendilerinin tasarruf ve himmetleriyle olduğunu arzettim. Sevindi ve Allahü teâlâya şükreyledi. O pınara, "Nûr pınarı" ismini verdi. O pınar, o güzel haliyle epey müddet durdu."

Kayyûm-i zaman hazretlerini sevenlerden bir zât ağır bir hastalığa yakalanmış idi. Bir akşam şifâya kavuşabilmek niyetiyle duâ istemek üzere onun huzûruna geldi. Kayyûm-i zaman o sırada yemek yiyordu. Hasta içeri girdiği zaman daha bir şey söylemeden, Kayyûm-i zaman ona; "Bu yemeklerin hangisinden yemek istersin?" dedi. O da; "Hepsinden yemek isterim. Hepsini seviyorum. Ama ne yapayım ki, perhiz ediyorum" dedi. O hastayı muayene edip, ilâç veren doktor da Kayyûm-i zaman'ın sevdiklerinden idi ve o sırada orada bulunuyordu. Kayyûm-i zaman, doktora dönerek; "Bu yemekler ona zarar verir mi?" dedi. Doktor, "Efendim, tıb bilgimize göre, bu yemekler bu hastaya zehir gibi gelir. Ya'nî hastayı zehirler, öldürür" diye arzetti. Bunun üzerine hastaya dönüp; "Bu yemeklerden yeyiniz. Sizin şifânız bunlardadır" buyurdu. Hasta da tam bir iştah ile ve hocasının sözüne sığınarak o çeşit çeşit yemeklerden doyuncaya kadar yedi ve Allahü teâlânın izni ile hemen orada sıhhate kavuştu.

Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretlerinden hilâfet almakla şereflenenlerden Hâfız Ciyû diye tanınmış Hâfız Nizâm-ı Kâbilî şöyle anlatır: "Bir zamanlar hasta idim. Şiddetli sıtma hastalığına yakalanmıştım. Mübârek hocam beni ziyârete geldi. Oğlum, hocama ikram için üzüm ve kavun getirip, önüne koydu. O sırada beni muayene edip hastalığımla alâkalanan doktor da yanımda idi. Kayyûm-i zaman doktora; "Bu yemişler, Hâfız Ciyû için nasıldır?" diye sordu. Doktor; "Çok zararlıdır efendim. Zehirlenme yapar" dedi. Hocam, kendi eliyle birkaç dilim kavun ve bir iki salkım üzüm ayırarak bana verdi. Doktor hayretle bakıyor, müdâhele de edemiyordu. Hocam onları verdikten sonra; "Hâfız! Allahü teâlâ zehiri ilâç yapmaya kâdirdir. Yiyiniz!" buyurdu. Verilen şeyleri şifâ niyeti ile yedim. Daha yer yemez hastalığımdan eser kalmadı. Bu hâl hocamın tasarruf ve himmeti ile olmuş ve orada bulunanlar da buna şâhid olmuşlardı."

Bir zamanlar Hindistan'da büyük bir kıtlık vâki oldu ve uzun zaman devam etti. Aynı zamanda veba salgını da başgösterdi. Birçok kimse duâ etmesi için huzûruna gelip; "Bu belâ ne zaman geçecektir. Bu kıtlık ve bu veba salgınından insanlar ne zaman kurtulacaktır?" diye arzettiler. "Sabrediniz!" buyurdu. Her ne zaman gökte bir bulut görülse, insanlar Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gelirler; "Havada bir başkalık var. Acaba yağmur yağacak mı ki?" derler, onun ağzından bir cevap beklerlerdi. Bunlara cevap olarak ba'zan; "Bu bulut yağmur vermeden geçer" der, ba'zan da; "Bu bulutta yağmur yok" derdi.

Birgün buyurdu ki: "Bakınız! Gökyüzünde bir bulut görülüyor," Oradakiler baktılar ve önceki bulutlara göre bunda da yağmur yok zannettiler. Buyurdu ki: "Bu, her tarafı yağmur ile dolduracak bir buluttur." Böyle derdemez o bulut büyüdü, büyüdü, her tarafa yayıldı. Gök gürültüsünün ardından rüzgâr ile birlikte şimşek çakmaya ve gayet şiddetli yağmur yağmaya başladı. Üç gün üç gece öyle devam eti. Yağmur, Hindistan'ın her tarafına aynı şekilde yağdı. Allahü teâlânın ihsânı ve bu yağmur sebebi ile, kıtlık ve veba kalmadı. Sanki Hindistan yeni baştan tazelenmiş gibi oldu.

Kayyûm-i zaman hazretlerinin kıymetli oğlu Meyan Şeyh Ehlullah, sıtma hastalığına yakalanmıştı. Bir sene geçtiği hâlde, iyileşemedi. Doktorlar bir çâre bulamayacaklarını i'tirâf ettiler. Bu hastalık devam ederken, bir gün Kayyûm-i zaman talebelerine buyurdu ki: "Oğlum Şeyh Ehlullah'ın hastalığı çok uzadı. Çok zayıf düştü. Hastalığı gittikçe de artıyor. Hastalığı kendime çekmem ve bundan sonraki ağrılarını benim yüklenmem îcâb ediyor." Bunu söyler söylemez oğlu tam sıhhate kavuştu. Kendisi ise iki sene kadar bu sıtma hastalığından hasta yattı. Sonra kendisi de iyileşti.

Rivâyet edilir ki, bir bedbaht kimse, Kayyûm-i zaman hazretlerinin talebelerinden iken ayrılıp, başka yerlere gitti. Kayyûm-i zaman'a, bu talebesinin kendisinden ayrılıp başka yere, başka yola gittiği haber verilince; "Bizden ne götürdü? Ne yaptıysa kendine yaptı" buyurdu. Hakîkaten o ayrılıp giden kimse hemen aklını kaçırdı. Eline kelepçe vurup hapishâneye attılar. O zavallı kimse, helak ve perişan oldu.

Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretleri zamanında, Hüsrev Bek isminde hırsızlık ve dolandırıcılıkta meşhûr olmuş bir kimse vardı. Bu, güçlü kuvvetli olup, çok cesur ve yiğit idi. Hırsızlık ve yankesicilikte zamanın meşhûru idi. Bulunduğu yerin civarında bulunan köylerde tek bir ev yoktu ki, onun eziyet ve cefâsından kurtulmuş olsun. Oralarda ulaşmadığı yer yoktu. Bir ara Kayyûm-i zaman hazretleri Meyve Hâtun isimli bir köye gitmişti. Bu meşhûr Hüsrev Bek de orada idi ve Kayyûm-i zaman'ın ziyâretine gitti. Birkaç gün sohbette bulundu. Geceleri, arkadaşları ile beraber Ya'kûb Türkmân köyünde kalırdı. O günlerde köyün yakınındaki kervansaraya büyük bir kervan gelmişti. Kervanda, Belh şehrinin büyük tüccârları vardı.

Bu meşhûr hırsız, kervanın kervansaraya geldiğini haber alınca ve bilhassa kervandaki tüccârların mallarının çokluğunu ve bu arada çok kıymetli bir atın da bulunduğunu öğrenince, gece arkadaşları ile beraber kervansaraya doğru yola çıktılar. Kervansaray gayet muhkem idi. Hırsızların reîsi olan Hüsrev Bek kimseye sezdirmeden kervansaraya girdi. Arkadaşlarını da dışarıda bıraktı. Kendisi ise doğruca o çok kıymetli atın bulunduğu yere gitti. Atı çözecekken at kişnedi. Kişnemeyi duyan atın sahibi kalkıp atın yanına geldi. Hırsız da yakalanmamak için, görünmeyecek şekilde kendini yere attı. O kuytu yerde gizlenirken atın dizgininin daha sağlam olması için sahibi bir çivi daha çakdı. Çaktığı çivi hırsızın eline geldi. Hırsız bütün ızdırâbına rağmen yakalanmamak için sesini çıkarmadı. Böylece eli duvara mıhlanmış olan hırsız için, artık kaçıp kurtulmak ihtimâli de kalmamıştı. Orada sabaha kadar çok büyük sıkıntılar çekti. Buna rağmen, bağırmıyor, soğukkanlılığını muhafaza etmeye çalışıyordu. Fakat çok daralmıştı. Yaptığı işin kötülüğünü anladı. Adetâ, kendi kendinden nefret etmeye başladı." Bu belâdan kurtulursam ertesi gün Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gideceğim. Tövbe edip talebelerinden olacağım" diye düşündü. Tam bir acizlik içinde ve büyük bir samimiyetle böyle düşündüğü için, o anda Kayyûm-i zaman'ı yanında gördü. Kayyûm-i zaman o çiviyi çıkardı. "Hadi git. Seni kurtardık" dedi ve gözden kayboldu: Hüsrev Bek büyük bir ferahlık hissetti ve kervansaraya girdiği yerden dışarı çıktı. Arkadaşları ise hâlâ onu bekliyorlardı. Arkadaşlarına başından geçenleri anlatan Hüsrev

Bek; "Ben Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gidip hırsızlıktan tövbe edeceğim ve kabûl buyurursa talebeleri arasına gireceğim" dedi. Arkadaşları da; "Hırsızlıkta bizim reîsimiz olduğun gibi, tövbede de reîsimiz olursun" diyerek hepsi tövbe ettiklerini bildirdiler.

Böylece bu hırsızların başı olan Hüsrev Bek ve bütün arkadaşları Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gelip tövbe ettiler. Onun muhlis talebelerinden oldular. O ana kadar çaldıkları malları mümkün olduğu kadar yerlerine sahiplerine ulaştırdılar, yahut helâllaştılar.

Bundan sonra bu büyükler yolunda ilerlemeye başlayıp, kısa zamanda yüksek dereceler, kemâl mertebeler elde eden Hüsrev Bek, hocası Kayyûm-i zaman hazretlerinden hilâfet ve icâzet aldı. Hocası ona; "Fakîrullah" ismini verdi. Çok gayret gösterdi. Birçok kimse onun vesilesiyle bu büyükler yoluna girdi. O diyarda bulunan insanlar, zamanımıza kadar onun menkıbe ve faziletlerini anlatmaktadırlar. Nitekim hadîs-i şerîfte; "Câhiliye zamanında seçkin olanlarınız, İslâmda da seçkinleriniz olur" buyurulmuştur.

Kayyûm-i zaman hazretlerinin muhlis talebelerinden olan Gülendâm isimli bir zât şöyle anlatır: "Şeytan bana çok musallat olur, lüzumsuz hayal ve düşüncelerle beni meşgûl eder, kötü işler yapmam için bana yol gösterirdi. Bir gece bu düşüncelere dalmış iken, kalbime; "Sen Kayyûm-i zaman'ın yüksek kapısına ulaşanlardansın. Ne için hâlini o dergâhta hizmet görenlere açmıyorsun. Açarsan bu belâdan kurtulursun" diye bir ses geldi. Bir gece teheccüd namazı vaktinde hocamı yalnız bulup, hâlimi arzeyledim. "Şeytan, sizden ümidini kesti" buyurdu. O günden bu güne kadar seneler geçti de bir daha bana musallat olmadı. Hiçbir şekilde, hiçbir işime karışmadı. Hattâ o zamandan beri ihtilâm bile olmadım."

Rivâyet edilir ki, Serhend'den ayrı bir şehirde, Kayyûm-i zaman'ın çok sevdiği kıymetli bir talebesi vardı. Bu talebe hocasına olan muhabbet ve bağlılığı sebebiyle, memleketinden ayrılıp Serhend'e gelerek yerleşti. Çoluk-çocuğunu da getirdi. Böylece hocasına daha yakın oldu. Onun mübârek kalbinden feyz aldı. Çok kimseye nasîb olmayan yüksek nisbete kavuştu.

Birgün bir talebenin hanımı şiddetli bir hastalığa tutuldu. Ölmek üzere idi. Talebe, Kayyûm-i zaman'ın huzûruna gelip, bu hastanın şifâ bulması için duâ buyurmasını arzetti. Kayyûm-i zaman buyurdu ki: "Hiç üzülme! Hastalığı geçecek, sıhhate kavuşacaktır." Talebe sevinip hastasının yanına döndü. Fakat bir müddet sonra hastanın durumu ağırlaştı. Artık ümîd kesilmişti. Bir gece can vermek üzere idi. Rûhunu can alıcı meleğe teslim edip, gözleri, elleri ve ayakları ölülerdeki gibi oldu. Bu hâli gören o talebe, üzülerek, ağlayarak hocasının huzûruna geldi ve hastasının Hakkın rahmetine kavuştuğunu söyleyip; "Mağfireti için duâ buyurunuz efendim" dedi. O sırada Kayyûm-i zaman hazretleri teheccüd namazı için kalkmıştı. Bu talebesine buyurdu ki: "O hasta ölmemiştir." Talebe; "Efendim. Elleri ve ayakları düz ve hareketsiz duruyor. Gözleri de kapandı. Vefât ettiğini iyice anladıktan sonra huzûrunuza geldim" dedi. Kayyûm-i zaman yine; "Mümkün değil ölmemiştir" dedi ve yiyecek bir şeyler verip; "Gidin. Ne yapıp yapın. Ağzını açın ve bu yemeği ağzına koyun. Yaşadığından hiç şüphe etmeyin" buyurdu. O talebe şaşkın bir vaziyette bildirileni yapmak üzere evine döndü. Hastanın yatağının yanına geldi. Ağzını zorla açtı. Hocasından getirdiği yiyecek şeylerden ağzına koydu. Daha ağzına koyar-koymaz, yemek o hanımın ağzında oynamaya, hareket etmeye başladı. Yemeği yuttu ve o ölü hâli geçip yaşama emareleri görülmeye başladı. Birden tam sıhhate kavuştu ve aç olduğunu bildirip çorba istedi.

Kayyûm-i zaman'ın bu kerâmet ve tasarrufu sebebiyle çok kimsenin onun yüksekliğine olan i'tikâdları ve ona bağlılıkları arttı. Birçok kimsenin dilinde; "Kayyûm-i zaman hazretleri,

Allahü teâlânın izni ile ölüleri diriltiyor. Allahü teâlâ ona bu kerâmeti ihsân etti" sözleri dolaşmaya başladı, Îsâ aleyhisselâm da Allahü teâlânın izniyle ölüleri diriltirdi. Nitekim hadîs-i şerîfde; **"Ümmetimin âlimleri, Benî İsrâil'in peygamberleri gibidir"** buyurulmuştur.

Kayyûm-i zaman'ın talebelerinden birisi huzûruna gelip; "Efendim! Bizim bahçede bir ağaç var. Meyve vermiyor" diye arzetti. O talebeye buyurdu ki: "Asamı (bastonumu) al. O ağacın gövdesine dokundur. İnşâallahü teâlâ meyve vereceğini ümîd ediyorum. Hem de çok lezzetli meyveler verecektir." O talebe diyor ki: "Asayı alıp ağaca dokundurdum. Allahü teâlâ hocamın o asasının bereketi ile o ağaca o kadar meyve ihsân etti ki, bütün şehirde darb-ı mesel hâlini aldı. Herkes ondan bahseder oldu.

Kayyûm-i zaman'ın halîfelerinden Sûfî Abdüllatîf-i Kâbilî şöyle anlatır: "Üstadım Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretlerini çok görmek istiyordum. Birgün bu arzum şiddetlendi. Kalbim yanıyor, yerimde duramıyordum. Ben Kabil'de, o ise, irşâd diyarı olan mübârek Serhend şehrinde idi. Yüksek babası Urvet-ül-vüskâ, Hâce Muhammed Hanîf-i Kâbilî'nin da'veti üzerine bir anda Serhend'den Kabil'e gelip, yine bir anda geri dönmüştü. Birden aklıma bu hâdise geldi. Hocam Muhammed Sibgatullah ki her husûsta babasına uymuştu ve onun kemâlâtına kavuşmuştu. O hâlde Allahü teâlânın izni ile o da bir anda gelebilirdi. Bu zavallı âşığı mübârek yüzü ile şereflendirir ve bu arzu ateşime bir çâre bulurdu. Bu lütuf onun kerîmliğinden, iyilik ve ihsânından beklenir, ümîd olunur diye düşündüm. Bu düşünceler içinde çarşıya doğru gidiyordum. Aniden, karşımdan bana doğru yaklaştığını ve yüz yüze geldiğimizi gördüm. Hemen ellerine kapandım. Bir müddet beraber kaldık. Daha sonra gözümden kayboluverdi. **Beyt:**

"Baba nûr, oğul nur" sözü meşhûrdur,
Bunun için derler "Nûrun alâ nur".

Kayyûm-i zaman hazretlerinin talebelerinden birinin, devamlı kız çocuğu oluyordu. Hiç erkek çocuğu yoktu. Erkek çocuğu olmasını da çok istiyordu. Bunun için hocası Kayyûm-i zaman'a gelerek hâlini arzetti ve; "Eğer hazretiniz bana duâ buyurursanız, Allahü teâlâ duânız bereketiyle fakire bir erkek çocuk verir" dedi. O da duâ edip; "İnşâallah bu seferki çocuğunuz erkek olacaktır" buyurdu. Hakîkaten buyurduğu gibi oldu ve o talebenin bir erkek çocuğu doğdu.

Ma'den-i cevâhir kitabında anlatıldığına göre, Kayyûm-i zaman zamanında evliyâlık yolunda bulunmak arzusunda olan bir kimse, bu yüksek Müceddidiyye yoluna girmeden evvel, Kübreviyye yoluna girmişti. Fakat, kalbinde hiçbir açılma olmadı. Bir ilerleme hissetmedi. Kendi kendine; "Acaba bu büyük devlet, geçmiş büyük velîlere mi mahsûs idi de, şimdi netice vermiyor. Anka kuşu gibi ele geçmez oldu" diye düşündü. Bu kararsız hâlde iken evliyânın tâcı olan Kayyûm-i zaman'ın mübârek yüzünü görmekle şereflendi. Onun hâli kendisine o kadar te'sîrli oldu ki, hemen atından inip, Kayyûm-i zaman'ın ellerine sarıldı. Bir müddet beraber gitti ve sohbetinde bulundu. Yüksek teveccühlerine kavuştu. Derhal gönlünde açılma ve ilerleme hâsıl olduğunu hissetti. Bu yüksek zât hakkındaki i'tikâdı yüzlerce misli arttı. İlk asırdaki lezzetleri bu son zamanda hissetmeye başladı ve; **"Ümmetim yağmur gibidir. Evvelkileri mi, sonrakileri mi hayırlıdır, bilinemez"** hadîs-i şerîfinin ma'nâsı zuhur eyledi. **Beyt:**

O mes'ûd insanlar ki, ma'nâya erişirler,
Kalblere hükmetmeyi bir anda öğrenirler.

Bir defasında Kayyûm-i zaman'ın yanına ihtiyâç sahibi bir kimse geldi. O anda ona verecek bir şeyi yoktu. Orada atılmış vaziyette duran bir taşa dikkatle bakınca taş altın oluverdi. O altını

alıp orada bekleyen ihtiyâç sahibi kimseye verdi. O kimse de çok sevinerek ve çok duâ ederek gitti.

Berekât-ı Ma'sûmî kitabının yazarı olan Sefer Ahmed (r.aleyh) şöyle anlatır: "Birgün bu fakîr, Kayyûm-i zaman'ın huzûrunda idim. Kendisine hizmet etmekle şerefleniyordum. O esnada çok müşâhede ve hâllere kavuştum. Dekken beldesine gidince gönlüme; "Acaba bir daha hocamın yüksek huzûrunda bulunabilecek miyim?" Sohbet ve hizmetle şereflenebilecek miyim? Yoksa bir daha göremiyecek miyim?" gibi düşünceler geldi. O anda hocamı karşımda gördüm. Bana; "Ebû Sa'îd Ebü'l-Hayr buyuruyor ki" diye başlayıp o yüksek velînin şu meâldeki beytini okudu:

"Dünyâda ismimizden başka birşey kalmadı
Varlık sabahımızda akşamdan başka kalmadı.

Bir kuş ki düşmüş idi, şu varlık tuzağına,
Uçup gitti, tuzaktan başka bir şey kalmadı.

Fakir, bu şiirden vefâtının yaklaşmış olduğunu anladım.
Çünkü, sırları, gizli hâlleri, rumuz ve işâretlerle anlatmak, bildirmek âdeti idi."

Serhendliler ile kâfirler arasında bir harb olmuştu. Kayyûm-i zaman cihâda gitmek istedi ise de yaşı çok ilerlemiş olduğundan gelmemesini rica ettiler. Muharebenin her iki tarafta da şiddetlendiği, kılıçların, okların, silâhların ölüm saçtığı bir gece idi. Kayyûm-i zaman merak edip durumu öğrenmek için muharebenin yapıldığı yere doğru gitmişti. Bir ara ayakları kayıp yere düştü. Hizmetçiler yetişip kendisini kaldırdıkları zaman vücûdunda kılıç yarasına benzer bir yara gördüler. Anlaşıldı ki harbeden müslümanlar arasına gitmiş ve orada yaralanmıştı. Daha sonra, böyle mi olduğu kendisine suâl edilmiş, o ise ses çıkarmamıştı. Yaptığı güzel ve fâideli bir işi hiç söylemezdi. Bu yarayı muharebe meydanında almış olduğu anlaşıldı. Kâfirlerin pek' kalabalık oldukları bu harbde, müslümanların imdâdına yetişmiş ve kâfirlerin yenilmesine yardımcı olmuştu.

Kayyûm-i zaman Muhammed Sibgatullah hazretleri, bu yara ile altı ay yattı. Acı ve ızdıraplar çekti. Sonra şehîdlik mertebesi ile Allahü teâlâya kavuştu. Bundan sonra şehirdeki cemiyet, hattâ dünyâdaki cemiyet bozuldu. Ya'nî o öyle yüksek, öyle üstün idi ki, vefâtı ile meydana gelen boşluk, duyulan hüzün her tarafta anlaşılır, hissedilir oldu. Vefâtı 1122 (m. 1710) senesi Rebî'ul-âhır ayının dokuzunda Cum'a günü ikindi vaktinde vâki oldu. Vefâtında seksendokuz yaşında idi. Onu çok sevenler, vefât târihini bildirmek için ebced hesabı ile 1122'yi gösteren çok şiirler ve mısra'lar söylemişler, yazmışlardır. Bunlardan birkaç misâl şöyledir:

An âyet-i rahmet bûd: O rahmet âyeti idi. (1122)

Fadl-ı Rabbî: Rabbimin ihsânı. (1122) Hâce-i Nakşibend (1122)

Ah yâ Rab İmâm-ı âlem reft: Ah yâ Rabbî! Âlemin İmâmı öldü. (1122)

Kayyûm-i Ma'sûm reft. (1122)

Ferzendi Mahbûb-u Müceddid-i elf-i sânî: Müceddîd-i elf-i sânî (İmâm-ı Rabbânî hazretleri)'nin sevgili evlâdı. (1122)

Ân a'zam-i evliyâ bûd; O evliyânın en büyüğü idi. (1122)

Kayyûm-i zaman hazretleri vefât ettiği gün ikindi namazını kılmış, namazdan sonra Resûlullah efendimize (s.a.v.) yüz salevât-ı şerîfe okumuş idi. Bundan sonra rûhunu teslim etti.

Seksen yaşına yaklaştığında; "Allahü teâlâ, seksen yaşındakileri Cehennemden âzâd eyler" buyurdu. Seksen yaşını geçtikten sonra Allahü teâlânın rahmetinden daha fazla ümitlendi. Dâima hamd eder ve şehîd olarak ölmeyi taleb ederdi. Bunun için Allahü teâlâ ona şehîdlik mertebesini ihsân etti. Cenâze namazında çok büyük kalabalık vardı. Yüksek babası İmâm-ı Ma'sûm'un türbesinde medfûndur.

Kayyûm-i zaman'ın; Şeyh Ebü'l-Kâsım, Muhammed İsmâil, Şeyhullah ve Rahmetullah isimlerinde dört oğlu olup, oğullarının herbiri babalarından icâzet ve hilâfet almış, olgun ve yüksek velî zâtlar idi. Kayyûm-i zaman'ın oğullarından başka birçok halîfeleri de vardı. Ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Ma'den-i cevâhir ve Berekât-ı Ma'sûmî kitaplarının müellifi Meyan Sefer Ahmed, 2- Şeyh Zeynel'âbidîn. Meyan Fakîrullah Burhânpûrî ismi ile meşhûrdur. 3- Mîr Azîz, 4- Mîr Muhammed Ganî, 5- Ebû Nasr Sultanpûrî, 6-Muhammed Refî'ı Kâbilî, 7-Abdüllatîf-i Kâbilî, 8- Şeyh Fakîrullah. Ya'kûb Türkmân köyünden olup, önceki adı Hüsrev Bek idi, 9- Hâfız Muhammed Nizâm, Kâbilî, 10- Sûfî Elif-i Belhî, 11- Sûfî Muhammed Kâbilî.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 204

2) Umdet-ül-makâmât sh. 342

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 197

MUHAMMED SIDDÎK

Hindistan da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretlerinin torunu, Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerinin de en küçük oğludur. 1059 (m. 1649) senesinde Serhend'de dünyâya geldi. Babasının mübârek teveccühleri altında yetişti. Zamanındaki ilimleri öğrenerek büyük bir âlim oldu. Tasavvuf yolunda yüksek derecelere kavuşarak zamanın kutublarından oldu. 1131 (m. 1719) senesinde vefât etti.

Muhammed Sıddîk kardeşlerinin en küçüğü idi. Muhterem babasının ihtiyârlığı zamanında dünyâya geldiği için, babasının ve annesinin çok sevgilisi idi. Babası Muhammed Ma'sûm hazretleri, diğer oğullarına müjdelediği bütün kemâlâtı buna da müjdeledi. Muhammed Sıddîk, küçük yaşta ilim tahsiline başladı. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri ve zamanının fen ilimlerini öğrendi. On sekiz yaşında iken büyük bir âlim oldu. Bu arada babasının teveccühleri ile kalb ilimlerinde de en yüksek derecelere çıktı. "Vilâyet-i Ahmediyye" ismi verilen üstün makamın sahibi oldu. Bu makama kavuşmadan önce rü'yâda Peygamber efendimizi (s.a.v.) görerek Vilâyet-i Ahmediyye makamı ile şerefleneceğinin müjdesini almıştı.

Muhammed Sıddîk hazretlerinin mübârek yüzü, kaşları, gözleri ve burnu babasına çok benzerdi. Ömrünün çoğu hastalık ile geçti. Bir anda birkaç çeşit hastalık vücûdunda olduğu hâlde, o hiç şikâyet etmez, hâline şükr ve sabrederdi. İbâdet edebilecek kadar yer, yiyeceklerin pekçoğundan perhiz ederdi. Buyururdu ki; "Hastalık sebebiyle yaptığım bu perhizler aynı zamanda kalbimi temizledi."

Ömrünün sonuna doğru saltanat merkezi olan Delhi'ye gitti. Zamanın pâdişâhı Muhammed Ferruh onun talebesi olmakla şereflenmişti.

Muhammed Sıddîk hazretlerinin, Muhammed Mehdî ve Muhammed Abdülbâkî isminde iki oğlu vardı.

---

1) Umdet-ül-makâmât sh. 394

MUHAMMED TÂCÎ

Lübnan'da bulunan Ba'lebek şehrinde yetişmiş olan Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân bin Tâcüddîn el-Ba'lî olup, Tâcî nisbesiyle de tanınır. 1072 (m. 1661) senesinde doğdu. 1114 (m. 1702) senesinde şehîd oldu.

Gençliğinde babasından okuyarak ilim tahsiline başlayan Muhammed Tâcî, bundan sonra; İbrâhim Fettâl, Müftî İsmâil Hâik, Abdülganî Nablüsî, Abdülkâdir el-Ömerî, Abdülkâdir et-Ta'lebî, Ebüssü'ûd Kevâkibî, Alâüddîn-i Haskefî, Abdülkerîm Kâbilî, Abdürrahîm Kâbilî, İlyas Kürdî, İbrâhim Gürânî, Ebü'l-Mevâhib el-Hanbelî, Zeynel'âbidîn es-Sıddîkî ve Silk-üd-dürer kitabının sahibi Muhammed Murâdî'nin dedesi Seyyid Murad Buhârî gibi birçok âlimden ilim öğrendi. Bu âlimlerin çoğundan icâzet aldı. İlim ve evliyâlıkda yetişip, kemâle geldikten sonra, doğup büyüdüğü Ba'lebek şehrinin müftîsi oldu.

Hocalarından Seyyid Murâd Buhârî, Ba'lebek'e geldiği zaman, ona çok tavsiyelerde bulundu. Daha sonra hayvanına binip ayrılacağı sırada orada bulunanlara; "Ey Ba'lebekliler! Vallahi, Arab diyarında sizin müftînizden daha faziletli bir müftî yoktur. Ona bağlanınız. Ona çok yardımcı olunuz" buyurdu.

Muhammed Tâcî, hacca gittiği zaman, Kâ'be-i muazzama yanında Ahmed en-Nahlî el-Mekkî'den ders okudu. Kendisi ilimde yüksek derece sahibi olduğu hâlde, nerede bir ilim ehli, ilim sahibi bulunduğunu haber alsa, derhal o zâtın sohbetine koşardı. Hac esnasında ayrıca; Sa'dullah Lâhorî, Muhammed Rasâsî, Abdullah-ı Bosnevî, Şeyh Sâlih el-Matârî gibi âlimlerle de görüşüp, onların da sohbetlerinde bulundu. Hacdan sonra Dımeşk'da kaldı. Bir müddet Emeviyye Câmii'nde müderris olarak vazîfe yaptı. Fazilet sahibi birçok zât onun derslerine devam edip, ilim ve faziletinden istifâde etti. Bu arada ondan, Dımeşk müftîsi Şihâbüddîn el-İmâdî'nin yardımcısı olması istendi. O da kabûl edip, orada da bir müddet vazîfe yaptıktan sonra ayrılıp Ba'lebek'e döndü. Tekrar oranın müftîsi oldu. Ayrıca ders de verirdi. Her taraftan gelen suâllere cevaplar verirdi. Fetvâlarını toplayarak, "Fetâvâ-i Tâcîyye" ismindeki fetvâ kitabını te'lîf etti.

Babası ilim erbâbı olan bu evlâdını çok severdi. Sağlığında, bütün malının üçte birini bu oğluna vermiş idi. Daha sonra, bulunduğu beldeden ayrılıp, muhacir olarak Trablusşam taraflarına gitmeye ve orada yerleşmeye niyet etti. Buna niyet ettiği gecenin sabahında, sabah namazından sonra Sahîh-i Buhârî'den bir kısım okumak için ev halkı ile beraber oturmuşlardı. Henüz okumaya başlamamıştı ki, kapı hafifçe aralandı. Kapının aralığından bir tüfek görüldü. Tüfeğin patlamasıyla, tüfekten çıkan merminin Muhammed Tâcî'nin kalbine saplanması bir oldu. Tâcî, can havliyle; "Yâ Latif diye bağırdı. Böylece son sözü, Esmâ-i hüsnâ denilen, Allahü teâlânın doksandokuz ism-i şerîfinden biri olan bu güzel kelimeyi (ismi) söylemek oldu. Katilinin kim olduğu bulunamadı.

Kendilerine ulemâ-i muhakkikin denilen büyük âlimlerin önde gelenlerinden olan Muhammed Tâcî, başta fıkıh olmak üzere, aklî ve naklî ilimlerde çok ileride idi. İlim ve fazilette, bulunduğu memlekette zamanının bir tanesi idi.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 137

2) El-A'lâm cild-6, sh. 196

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 52

4) Brockelmann Sup-2, sh. 434

MUHAMMED TAFLÂTÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi Muhammed bin Muhammed bin Tayyib Taflâtî'dir. Fas taraflarında doğdu. Doğum târihi belli değildir. 1191 (m. 1777) senesi Zilka'de ayında Kudüs'de vefât etti.

Muhammed Taflâtî, sekiz yaşında iken kırâate uygun olarak Kur'ân-ı kerîmi, ayrıca babasının yanında muhtelif ilimlere dâir metinleri ezberledi ve Ecrûmiyye adlı kırâat kitabını okudu. Şeyh Muhammed Sa'dî Cezâirî'den "Sünûsiyye" isimli kitabı okudu. Büluğ çağına girmeden talebelere Sünûsiyye kitabını ders olarak okuttu. İlim tahsil etmek için Batı Trablus'a gitti. Trablus'tan deniz yoluyla Mısır'a giden Muhammed Taflâtî, burada iki sene dokuz ay ilimle meşgûl oldu. Mısır'ın ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Annesini ziyârete giderken Fransızlar tarafından esîr edildi.

Fransızlar, Muhammed Taflâtî'yi Malta adasına götürdüler. Malta, o zaman İslâmiyetin ve müslümanların düşmanlığını yapanların bulunduğu mühim bir merkez idi. Muhammed Taflâtî, orada bulunduğu zaman hıristiyan papazlarla uzun münâzaralarda bulundu. Papazların bir tanesi Arabçayı ve mantık ilmini çok iyi biliyordu. O ve diğer papazlar, Muhammed Taflâtî ile yaptıkları münâzara sonunda susmak zorunda kaldılar. Yapılan münâzaralar Hazreti Îsâ'nın (a.s.) ilâh olup olmadığı hakkında idi. Muhammed Taflâtî, Hazreti Îsâ'nın ilâh olmadığını, onun sâdece Allahü teâlânın kulu ve peygamberi olduğunu, papazlar ise Hazreti Îsâ'nın ilâh olduğunu söylüyorlardı. Papazların ileri gelenlerinden biri, Muhammed Taflâtî'ye şöyle dedi. "Ey Muhammedi! Îsâ'nın (a.s.) hakîkati, ilâhın hakîkati ile birleşip tek bir hakîkat olmuştur." Bunun üzerine Muhammed Taflâtî; "Eğer mes'ele dediğin gibi olsa idi. İlâh ve Îsâ'nın (a.s.) hakîkatlarının birleşmelerinden önce, şu üç ihtimalden birisinden başkası tasavvur edilemezdi. Ya ikisi de kadîm, yahut ikisi de hadîs (sonradan var olan), veya birisi kadîm diğeri hadîs olurdu. Hâlbuki bütün bu ihtimaller bâtıldır. O zaman bu ihtimallere göre düşünülen birleşme de hükümsüz olur. Meselâ birinci ihtimâle; ya'nî hakîkatların birleşmesinden önce ikisinin de kadîm olmalarına gelince, böyle düşünmek kat'î olarak her ikisinin de hadîs olduklarına götürür. Çünkü birkaç şeyden meydana gelmek, sonradan var olanların temel husûsiyetlerindendir. Hadîs ya'nî sonradan var olan şey ilâh olamaz, ikinci ihtimâlin, ya'nî her ikisinin de hadîs olması da bâtıldır. Çünkü ilâhın hadîs olması muhaldir (mümkün değildir). Üçüncü ihtimâle gelince, bu da bâtıldır. Böyle düşünmek de imkansızdır. Çünkü bu ihtimâlde, kadîm olan ilâhın terkibden sonra hadîs olması, hadîs olanın da kadîm olması lâzım gelir. Böyle bir durum ise hakîkatlerin değiştiklerini söylemek demek olur ki, böyle bir şey bâtıldır. Hem sonra bu üçüncü ihtimâlden iki zıd şeyin, ilâh ile ilâh olmayanın, ilâhın yarattığı bir şeyin birleşmesi hâli ortaya çıkar ki, böyle iki zıddın birleşmesini hiçbir akıl sahibi söylememiştir" dedi. Papazlar bu sözler karşısında verecek cevap bulamayıp, şaşırıp kalınca, ileri gelenlerinden ve en bilgili olanı; "Bu pek ince ve derin bir mes'ele olup, bizim akıllarımız bunu anlıyamaz" dedi. Bunun üzerine Muhammed Taflâtî; "Bunlar bizde sonda değil başlangıçta öğrenilen bilgilerdir." dedikten sonra papazların ileri gelenine; "Doğru söyle! Îsâ aleyhisselâm puta (hâşâ) tapınır mıydı?" diye sorunca, papaz; "Hayır, Hazreti Îsâ haça tapmaz idi. Ancak haç, Hazreti Îsâ'dan sonra ortaya çıkmıştır. Fakat biz ilâhın benzerine tapıyoruz" dedi.

Muhammed Taflâtî; "Doğru söyle! Allahü teâlâ başkasına benzer mi?" diye sorunca, papaz; "Hayır benzemez" dedi. Bunun üzerine Muhammed Taflâtî; "Öyleyse şu haçı katran ve ziftle yakmak gerekir" dedi.

Muhammed Taflâtî ile o papaz arasında daha başka münâzaralar oldu. Papazın, İslâmiyet, Kur'ân-ı kerîm ve muhtelif mevzûlardaki yanlış fikirlerine sağlam ve delîlli cevaplar verdi.

Muhammed Taflâtî'nin yaşı o sırada 19 idi. Papaz ona; "Sen bu kadar bilgiyi nereden öğrendin" diye sordu. Muhammed Taflâtî ona; "Senin bana sorduğun bütün suâller, bizim başlangıçta öğrendiğimiz bilgilerdir. Eğer sana derin, ince ve yüksek bilgilerden bahsetmiş olsaydım, hayretler içinde kalırdın" dedi. Papaz, onunla münâzarayı bırakmak zorunda kaldı. Ondan sonra Muhammed Taflâtî'nin şöhreti papazlar ve Malta'nın ileri gelenleri arasında yayıldı. Nereye gitse ona hürmet ve ikramda bulunuyorlardı. Muhammed Taflâtî, bir gece esîrlikten kurtulacağına dâir bir rü'yâ gördü. Ertesi gün bir gemi ile İskenderiyye'ye gitme imkânı buldu. Oradan Mısır'a geçti. Mısır'da kaldığı sürece birkaç kere Hicaz'a gitti, ilim öğrenmek için; Yemen", Amman, Basra, Haleb ve Dımeşk'a gitti. En sonunda Kudüs'e yerleşti. Kudüs'de Hanefî mezhebi kadılığı yaptı. İlmî seferleri sırasında ve Mısır'da, Şemsüddîn Muhammed bin Sâlim Hafnî, Yûsuf Hafnî, Şeyh Ahmed Mevlevi, Şeyh Muhammed Belîdî, Şeyh Ahmed Cevherî, Şeyh Ahmed İşbilî, Şeyh Ahmed Dimenhûri ve daha birçok âlimden ders aldı. Muhammed Taflâtî'nin manzûm, nesir ve muhtelif ilimlere dâir seksene yakın kitap ve risaleleri vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 227

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 102

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 241

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 231, 257

MUHİBBÎ

Fıkıh, târih ve edebiyat âlimi. İsmi, Muhammed Emîn bin Fadlullah bin Muhibbullah bin Muhammed'dir. 1061 (m. 1651) senesinde Şam'da doğdu. 1111 (m. 1699) senesi Cemâzil-evvel ayının onsekizinde Şam'da vefât etti. Evliyânın büyüklerinden olan Ebû Şâme'nin kabrinin karşısında bulunan Zehebiyye türbesine defnedildi.

Muhibbî, babasının terbiyesinde yetişti. Daha sonra ilim öğrenmek için çeşitli yerlere gitti. Allâme İbrâhim Fettâl, Şeyh Ramazan Atifî, Şeyh Abdülganî Nablüsi, Dımeşk müftîsi Şeyh Alâüddîn Haskefî, Şeyh Abdülkâdir Ömerî bin Abdülhâdî, Şeyh Necmüddîn Faradî, Şeyh Mahmûd Basîr Sâlihî ve Şeyh Abdülhayy Askerî'den ilim öğrendi. Şeyh Muhammed Abbasî Halveti'den Halvetiyye yolunun inceliklerini, edebini öğrendi. Şeyh Yahyâ bin Şâvî ve Şeyh Muhammed bin Süleymân Magribî'den icâzet aldı. Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede; Hasen Acimî Mekkî, Ahmed Nahlî Mekkî, İbrâhim Hıyârî ve daha başka âlimlerin derslerinde bulundu. Birçok ilimde mütehassıs oldu.

Muhibbî, Vişne-zâde İzzeti Mehmed Efendi ile beraber İstanbul'a gitti. Vişne-zâde'nin vefâtına kadar yanında kalan Muhibbî, sonra Şam'a döndü. Çeşitli yerlerde kadı nâibliği yapan Muhibbî, daha sonra Şam Emîniyye Medresesi'ne müderris olarak ta'yin edildi. Vefâtına kadar bu görevde kaldı.

Muhibbî yirmi yaşından sonra kıymetli eserler yazdı. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hulâsat-ül-eser fî terâcim-i ehl-il-karn-il-hâdî aşer Altıbin âlim ve şâirin hâl tercümelerini anlatan bu eser, 1284 (m. 1867) senesinde Kâhire'de dört cild hâlinde basılmıştır. 2- Nefhat-ür-reyhâne, 3-Ed-dürr-ül-mersûf fis-sıfatı vel-mevsûfi, 4- Kâmûs üzerine bir haşiye. Buna Namus ismini verdi. 5- Kitâb-ı emâli, 6-Dîvân-ı şi'r.

_____

1) Târih-i Adâb-il-lugat-il-Arab cild-3, sh. 318

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 86

3) Brockelmann Gal-2, sh. 294

MURÂDÎ HÜSEYN EFENDİ

Hanefî mezlıebi fıkıh âlimi ve evliyânın büyüklerinden. İsmi Hüseyn bin Muhammed bin Muhammed Murâdî'dir. Seyyiddir. 1138 (m. 1725) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1188 (m. 1774) senesi Ramazân-ı şerîf ayında Cum'a günü Dımeşk'da vefât etti. O gün Saruca çarşısında bulunan evinin yanındaki kabristanlığa defnedildi.

Hüseyn Murâdî daha küçük yaşta iken Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Bir müddet sonra başta babası olmak üzere, birçok âlimden ilim öğrendi. Babası onu çok iyi terbiye etti ve ona Nakşibendiyye ve diğer Ehl-i sünnet ve cemaattan olan tarikatlarda talebe yetiştirmesi için icâzet verdi. Hüseyn Murâdî babasının duâlarının çok fâidesini gördü. Ayrıca kayınpederi Ebü'n-Necâ Ahmed Şihâbüddîn Menini, Ebü'l-Berekât Mustafa bin Muhammed Eyyûbî ve daha birçok âlimlerden ilim öğrendi. Babası ve kardeşi ile beraber hacca, daha sonra babası ile birlikte İstanbul'a gitti. Sultan Mahmûd Hân ile görüştü. Sultan Mahmûd Hân ona iltifâtta bulundu. Bu sırada İstanbul'da bulunan âlimler, velîler ve devlet erkânı ile görüştü. Bir süre İstanbul'da kaldıktan sonra Dımeşk'a geri döndü.

Hüseyn Murâdî "Silk-üd-dürer" müellifi Seyyid Muhammed Halîl'in babası ile çok sık beraber olurdu. Ona babası gibi muâmele ederdi. Onu görünce elini öperdi. Yanında edeble bulunurdu. O da Hüseyn Murâdî'ye hürmet ederdi.

Hüseyn Murâdî güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Kızmaz ve asla kin tutmazdı. Kimseyi kötülemezdi. Kendine kötülük edene iyilik ederdi. Hiç kimşeye asık yüzlü olmazdı. Çok tevâzu sahibi idi. İnsanlara yumuşak muâmele ederdi. Fakirlerle beraber aynı sofrada yemek yer, onlarla sohbet ederdi. Onlarla sohbet etmekten zevk alırdı. Velîler hakkında güzel i'tikâd sahibi idi. İlim ve fazilet ehlini severdi. Onlara karşı lâzım gelen hürmet ve ikramı yapardı. Çok ibâdet ederdi. Geceleri teheccüd namazı kılardı.

Silk-üd-dürer müellifînin babası vefât edince, Şam halkı, Hüseyn Murâdî'nin Hanefî'lerin müftîsi olmasını istedi. Bu istek, yetkili devlet mercilerine ulaştırıldı. Hattâ bunun için bir kişi İstanbul'a gönderildi. İstanbul'dan Hüseyn Murâdî'nin Hanefîlerin müftîsi olduğuna ve onun bir medreseye müderris olarak ta'yin edildiğine dâir gerekli evrak, sultan tarafından gönderildi. Daha sonra Kudüs kadılığı da verildi. Hüseyn Murâdî bu vazîfeleri çok güzel bir şekilde yürüttü. Hakdan asla ta'viz vermedi. Verdiği fetvâlar her tarafa yayıldı. Muhtelif memleketlerde bulunan âlimler onunla görüşmek için Dımeşk'a gelirlerdi. Âlimler, Hüseyn Murâdî'ye çok hürmet ettiler ve ondan istifâde ettiler. Müşkil mes'elelerde, şehir, kasaba ve köylerin işlerinin tanzim edilmesi, halkın işlerinin ayarlanması, fakirlerin hakkının korunması, haksızlığa uğratılmaması husûsunda ona müracaat edildi. Hüseyn Murâdî'nin bu yüksek derecesi, zamanın sultânı Birinci Abdülhamîd Hân'a haber verilince, bundan çok memnun oldu. Ona duâ etti.

Sultan Abdülhamîd Hân ona, Dımeşk'ın îmârı ile ilgili lâzım gelen hizmetleri yapması, yapılacak zulüm ve haksızlıklara mâni olması husûsunda bir mektûp yazdı. Ayrıca onbin dinar gönderdi. Hüseyn Murâdî bu hizmetlerine vefât edinceye kadar devam etti.

Silk-üd-dürer müellifi onun hakkında şöyle demektedir: "Hüseyn Murâdî'nin nasîhatlarından ve beni terbiye etmesinden çok istifâde ettim. Beni çok sever, çocuklarına tercih ederdi. Bana çok kıymet verirdi. Ondan baba ve anne sevgisi gördüm. Duâlarının çok fâidesini gördüm. Vefât ettiği zaman çok üzüldüm. "İthâf-ül-ahlâf bi evsâf-il-eslâf adlı eserimde onun hakkında geniş bilgi verdim."

---

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 70

MURÂD-I MÜNZÂVÎ

İstanbul'da medfûn bulunan en büyük üç evliyâdan biri. İsmi, Murâd bin Ali bin Dâvûd Hüseynî Özbekî Buhârî Keşmîrî'dir. 1054 (m. 1644) senesinde Buhârâ'da doğdu. 1132 (m. 1719) senesi Rebî'ul-âhır ayının onikisinde, Salı gecesi İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı Eyyûb Sultan Câmii'nde büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, Edirnekapı dışında, Münzâvî Câmii karşısında, Birinci Sultan Mahmûd Hân'ın şeyhülislâmlarından Ahmed Ebü'l-Hayr Efendi tarafından yaptırılan medresenin dershânesine defnedildi.

Murâd-i Münzâvî'nin babası Semerkand beldesinin Nakîb-ül-eşrâfi (seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makam) idi. Henüz üç yaşında iken ayakları felç oldu. Kötürüm bir hâlde kaldı. Fakat ayakları sağlam olanlardan daha çok dünyâyı dolaştı. Tahsil yaşına gelince; ilim, fazilet ve kemâl elde etmeye başladı. Keşmir'e gitti. İlim tahsîline devam edip, din ve fen bilgilerinde olgunlaştı. Sevenlerinin yardımı ile Kâ'be-i muazzamayı ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Sonra Hindistan'a gitti. Aklî ve naklî ilimleri, maddî ve ma'nevî kemâlâti kendisinde toplayan, yüzkırkbin talebesini vilâyet (evliyâlık) makamına kavuşturan, yedibin kimseye mürşidlik icâzeti (diploması) veren ve Silsile-i aliyye büyüklerinden olan Muhammed Ma'sûm Fârûkî hazretlerine talebe oldu. Bir müddet onun yanında kaldı. Sohbetleri ve bereketli nazarları ile kemâle geldi. İcâzet (diploma) aldı. Mürşid-i kâmil (yetişmiş ve insanları yetiştirebilen zât) olarak tekrar Hicaz'a geldi. Hicaz'da üç sene kaldı. Sonra Bağdat'a gitti. Burada büyük zâtları ziyâret etti. Sonra İsfehân'dan Buhârâ'ya gitti. Belh ve Semerkand'daki tasavvuf büyüklerinin sohbetlerinde bulundu. Tekrar Bağdat'a gitti. Oradan üçüncü defa hacca gitti. Sonra Mısır ve Kâhire'ye buradanda Şam'a geçti. Şam çok hoşlarına gittiği için, uzun müddet burada ikâmet etti ve burada evlendi. Şam'da çok kimseler ziyâretine gelip kendisinden ilim ve edeb öğrendiler. Şam halkı kendisini çok sever ve çok hürmet ederlerdi. Şöhreti her yere yayıldı. Sultan Mustafa Hân ona Şam'da bir köy verdi. Bu köy hâlâ onun adıyla meşhûrdur. Murâd-i Münzâvî'nin bereketiyle zâlimler ıslah olup, Şam halkı da pek çok zulümden korunmuş oldu. Her türlü günah işleyenlerin barındığı bir evi zulmetten kurtarıp, Muradı Medresesi diye anılan bir ilim yuvası hâline getirdi. Ayrıca Saruca sokakta da bir medrese yaptırdı. Bu medreselerde okuyan talebelerin ihtiyâçları için vakıflar yaptırdı. 1092 (m. 1681) senesinde otuzsekiz yaşında iken İstanbul'a teşrîf etti. Eyyûb Sultan semtinde, Eyyûb Sultan hazretlerinin kabri civârında ikâmet etti. Bu arada dördüncü defa hacca gitti. Hac dönüşü Şam'a gelip, orada bir seneye yakın kaldıktan sonra, beşinci defa Hicaz'a gitti. Bir sene kadar Mekke-i mükerremede kaldı. Taliblere ilim ve edeb öğretti. 1120 (m. 1708) senesinde ikinci defa İstanbul'u şereflendirdi. Bu defa Yavuz Selîm'de, Bıçaklı Efendi menzilinde ikâmet etti. Halk akın akın sohbetine koştu. Murâd-i Münzâvî bir ara Bursa'ya gitti. Bir müddet Bursa'da ikâmetten sonra, tekrar İstanbul'a döndü. Eyyûb'de, Reîs-ül-etibbâ Nûh Efendi yalısında kaldı. Eyyûb Sultan ile Edirnekapı arasında Nişancı Mustafa Paşa caddesindeki Şeyh Murâd dergâhında

İstanbul halkına yıllarca ilim ve edep öğretti. Kerâmetleri her tarafa yayıldı. Huzûruna gelenler ne kadar münkir (inkarcı) olsalar, mutlaka onun feyz ve bereketine kavuşur, başka bir hâl kazanırlardı.

Muhibbî, İbn-i Abdülhâdî diye bilinen Şeyh Muhammed bin Ahmed Ömeri'nin hayâtını anlatırken şöyle der: "İbn-i Abdülhâdî vefât ettiği gün, büyük âlim Murâd-i Münzâvî, Katife denilen yerde bulunuyordu. Arkadaşları ile beraber münâsib bir saatte Şam'a gitmeyi kararlaştırdılar. Ancak bir müddet sonra yola çıkacakları zaman kendisine yolların korkulu ve tehlikeli olduğu, arkadaşsız yola çıkmanın mümkün olmayacağı söylendi. O ise; "Mühim birşey oldu. Mutlaka ona yetişmem lâzım" dedi. Süratli giden bir ata binerek yola koyuldu. Biz de onun peşine takıldık. Ona, Düme denilen yerde ancak yetişebildik. Burada bize Şeyh Muhammed Abdülhâdî'nin vefât ettiğini haber verdiler. Şam'a vardığımızda Murâd-i Münzâvî atından inmeden doğruca Emevî Câmii'ne gitti. İbn-i Abdülhâdî'nin cenâze namazına yetişti."

Âriflerden Mustafa Bekrî (r. aleyh), "Süyûf-ül-Haddâd" kitabında şöyle anlatır: "Murâd-i Münzâvî (r.aleyh) ile birkaç kere görüştüm. Onun simasında (yüzünde) Allah adamlarının (evliyânın) alâmetlerini gördüm. Sâlihleri görmek büyük saadettir. Murâd-i Münzâvî, Muhammed Ma'sûm'un mümtaz (seçilmiş) bir talebesidir. Şeyh Abdülkerîm Kattân bana, Murâd-i Münzâvî'nin Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine olan bağlılığından çok bahseder, onunla görüşmeye teşvik ederdi. Hattâ Murâd-i Münzâvî'yi bir gece rü'yâmda üç defa gördüm."

Muhyiddîn-i Arabî'nin kabrinin hizmetçisi Şeyh İbrâhim Ekrem de bana; (Mustafa Bekrî'ye); Murâd-i Münzâvî'nin her hâlinde, Kitab (Kur'ân-ı kerîm) ve sünnete uyduğundan, titizlik ve dikkatinden, güzel ahlâk ve yaşayışından bahsederdi.

Şeyh Hasen Dağıstânî de şöyle anlatır: "Murâd-i Münzâvî hazretleri uykudan uyandığında ve hizmetçisi abdest alacağı suyu geciktirdiği zamanlarda hemen oracıkta toprakla teyemmüm etmek sûretiyle abdest alır asla abdestsiz kalmazdı."

Mustafa Bekrî (r. aleyh), aynı eserinde şöyle der: "Sohbetinde bulunduğum evliyâdan birisi de Hocam Molla Abdürrahîm Hindî'dir. Molla Abdürrahîm, Murâd-i Münzâvî'ye çok hürmet ederdi. On'a çok bağlı idi. Hattâ, onun ilim ve ameldeki makamına hayrandı. Molla Abdürrahîm yüksek hâller, dereceler sâhibi idi. Bu sebeble, Murâd-i Münzâvî'nin derecesini herkesten daha iyi biliyordu. Çünkü, o, gözünden ma'nevî perdelerin kaldırıldığı bir zât idi."

Yine şöyle anlatır: "Şam'ın ileri gelenlerinden birisi, Murâd-i Münzâvî'yi da'vet etti ve ayrıca gelirken Molla Abdürrahîm'i de beraberinde getirmesini söyledi. Bunun üzerine Murâd-i Münzâvî ona; "Siz da'vet sâhibisiniz da'veti siz yapınız" buyurdu. Da'vet sahibi Molla Abdürrahîm'e gidip;

"Şeyh Murâd-i Münzâvî yarın bizim eve teşrîf etmenizi istiyor" dedi. Ertesi gün Murâd-i Münzâvî ve Molla Abdürrahîm, Şam'ın ileri gelenlerinden olan da'vet sahibinin evine gittiler. Bir müddet orada kaldıktan sonra, Molla Abdürrahîm hoşuna gitmeyen bir şeyden dolayı evine döndü ve; "Keşke Şeyh Murâd-i Münzâvî, ev sahibine beni çağırttırmasaydı" dedi. Bir ara uyudu. Bu sırada rü'yâsında Murâd-i Münzâvî'yi gördü. Huzûruna varıp selâm verdi. Münzâvî ona dönüp; "Sizin bize ihtiyâcınız yok" deyip, onun hâlini beğenmediğini ifâde eden bir tavır takındı. (Çünkü uyumazdan önce Murâd-i Münzâvî'ye niçin kendisini çağırttığı için sitem etmişti.) Molla Abdürrahîm heyecanla uykudan uyandı. Hemen Murâd-i Münzâvî'nin evine gitti. Murâd-i Münzâvî onu görünce: "Geldin mi?" buyurdu. O da; "Evet efendim" deyip özür diledi. Murâd-i Münzâvî'nin

elini öptü. Bu sırada büyük ni'metlere ve hâllere kavuştu. Murâd-i Münzâvî'nin kapısından bir daha ayrılmadı."

Muhammed Bedîrî Dimyâtî şöyle anlattı: "Bir kerre Murâd-i Münzâvî'yi ziyâret etmiştim. Huzûruna varınca Allahü teâlânın vergisi olan ilimlerin diğer ilimlere olan üstünlüğünü uzun uzun anlattı."

Mustafa Bekrî şöyle dedi: "Bana da Bedîrî anlattı: "Murâd-i Münzâvî'ye buğzeden (kötüleyen) birisi ile görüşmüştüm. Bana ona buğzetmeyi îcâbettiren bir şey anlatmıştı. Ben de ona muvafakat etmiştim. O şahsa da Murâd-i Münzâvî'nin yanına çok gittiğimi, bundan sonra onun yanına gitmiyeceğimi söyledim. Ertesi gün beni seven aile dostlarımdan birisi geldi ve; "Haydi Murâd-i Münzâvî'nin ziyâretine gidelim" dedi. Onu kırmayıp teklifini kabûl ettim. Fakat içimden de bu teklifi çabucak kabûl etmeme hayret ettim. Yine kendi kendime; "Hani sen onun ziyâretine gitmeyeceğine söz vermiştin ya" dedim. Bu sırada nefsimin çok mahcûb olduğunu gördüm. Buna rağmen Murâd-i Münzâvî'yi ziyârete gittim. Ancak her zamanki gidişlerimde hemen huzûruna girerdim. Fakat bu sefer bana: "Biraz bekle, Münzâvî'nin bir mazereti var" kabilinden sözler söylediler. Bunun üzerine oturup kendi kendimi kınamaya; "Böyle eşiklerde oturup beklemeye niçin râzı oluyorsun. Hem sen bir daha ziyârete gelmiyeceğine karar vermemiş miydin?" demeye başladım. Bir saat sonra bana ve arkadaşıma izin verildi. Onunla beraber Murâd-ı Münzâvî'nin huzûruna girdik.

Beni yakınına çağırdı ve selâm verdi. Sonra arkadaşıma döndü ve şöyle dedi: "Dün şöyle bir şey oldu. İnsanlardan birisinin yanına başka birisi geldi. İkisi beraber birisine dil uzattılar. Birisi; "O şöyledir" dedi. Diğeri onu tasdik etti" diyerek birgün önce olan şeyleri bir bir saydı. Dünkü zemmettiğimiz (kötülediğimiz) hâli aynen anlattı. Sonra bana döndü; "Bu anlattıklarım oldu mu?" buyurdu. Ben de; "Evet efendim" diyerek özür diledim. "Hayır olmadı" diye inkâr etmedim. Sonra; "Şimdi zemden (kötülemekten) vazgeçtim. Dünkü zem hâlimiz geçici bir şey idi. Şimdi o hâl geçti. Şeytan aramıza girdi. Allahü teâlâ onu sizin vesilenizle def eyledi" dedim. Sonra da tasavvuf yoluna dâir bilgiler öğrendim. Bana lüzumlu bilgileri yazdı. Murâd-i Münzâvî'nin pek yüksek hâlleri vardı."

Murâd-ı Münzâvî'nin (r.aleyh) kabrini ziyâret edenler, orada rûhanî bir zevk ve lezzet duyarlar. Celveti büyüklerinden İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri Ahîdnâme'sinde; "İlâhî aşk sahiplerine, Murâd-i Münzâvî'nin kabrini ziyâret etmek lâzımdır. Bereketi görülen makamlardandır" buyurmuştur.

Murâd-ı Münzâvî dergâhının bânisi (yaptıranı) Şeyhülislâm Minkâri-zâde Yahyâ Efendi'nin dâmâdı Çankırılı Mustafa Efendi idi. Burası medrese olmak üzere bina edildi. Vakfeden zâtın oğlu da Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi olup, 1144 (m. 1731) senesi Şa'bân ayı sonlarında şeyhülislâm oldu. 1154 (m. 1741) senesi Zilhicce ayında vefât edince, dergâhta pederi yanına defnolundu. Sultan Mahmûd Hân'ın şeyhülislâmlarından olan Ebü'l-Hayr Ahmed Efendi, Murâd-i Münzâvî vefât ettiğinde, onu medresenin dershânesine defnettirdi. Medreseyi de dergâha tebdil ettirdi. Sonraları Murâd-i Münzâvî'nin mübârek türbesi yıkılmak üzere iken, 1402 (m. 1982) senesinde ta'mirine başlandı, fakat henüz bitirilmedi.

Murâd-i Münzâvî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Müfredât-il-Kur'âniyye tefsîri: Çok kıymetli olup, tefsîrler, Arabî, Fârisî ve Türkçe bir aradadır. 2- Silsilet-üz-zeheb fis-sülûki vel-edeb. 3- Risale fit-tasavvuf.

Murâd-i Münzâvî hazretleri tasavvufla ilgili eserinde buyurdu ki:

"Allahü teâlâ insanın yüreğine rûh âleminden bir gönül ya'nî kalb yerleştirmiştir. Bu gönülün; bilmek, tanımak, istemek, sevmek gibi husûsiyetleri vardır. Meselâ bu gönüle birbirine zıt iki şeyin sevgisi sığmaz. Bu gönüle: kendisini yaratanı bilmek, O'nu sevmek, rızâsına kavuşmayı arzu etmek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşmanın yolu olan Resûlullaha (s.a.v.) her bakımdan tâbi olmak, O'ndan başka herşeyden alâkayı kesmek, bu geçici dünyâda kalb huzûru içinde vakti Allahü teâlâya ibâdetle geçirmek ve Allahü teâlânın rızâsına muvafık şekilde konuşmak lâyıktır.

Böyle bir gönüle sahip olmayan bir kimse, insan sûretinde bir mahlûktur. Böyle bir se'âdetten mahrûm olan kimse, kat'î olarak hastadır. Bunun ilâcı ise, gafletten uyanıp pişman olmak, af ve mağfiret etmesi için Allahü teâlâya yalvarmak, kabûlünü, tevfîkini ve yardımını istemek, üzerinde bulunan Allahü teâlânın ve kulların haklarını Ödemek, hak sahiplerini râzı etmektir. Eğer o anda bu hakları ödemek gücüne sahip değilse, bunları gücü yettiği zaman ödemeye kat'î karar vermeli, sünnet-i seniyyeye uyup, işlerinde azîmetlere (nefse zor gelen şeylere) sarılmalı, bid'at ve ruhsatlardan sakınmak ya'nî her işinde ve her hâlinde Resûl-i ekreme (s.a.v.) ve onun Eshâb-ı kirâmına tâbi olmalıdır.

İ'tikâdda ehl-i hak, ya'nî Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdı üzere bulunup, bilinmesi zarurî olan fıkıh bilgilerini öğrenerek onlara uygun amel etmelidir.

Kalbinde Allahü teâlânın rızâsından başka birşey bulunmaması için doğruluk ve ihlâsta kemâl sahibi kimseler ile konuşmalı, onların sohbetinde bulunmalı, dilde ve gönülde dâima Allahü teâlâyı anmalı, bunda asla gevşeklik göstermemelidir. Allahü teâlâdan başka herşeyi unutmalıdır. Allahü teâlâdan başkası hatıra geldikçe istiğfar okumak, mâsivâdan kurtarması için Allahü teâlâya yalvarmalıdır. Bu şekilde kalb huzûruna kavuşmaya çalışmalı, zorlama ile de olsa mâsivâyı (Allahtan başka herşeyi) unutmaya gayret etmelidir. Zâhirde halk ile bâtında Hak ile bulunmalı, böylece gönülde Allahü teâlânın rızâsından başkası kalmamalı, mâsivâyı tamamen unutmalı, nefsi de benlik dâvâsından kurtarıp, kalb huzûru ve rahatlığı ile kulluğa dâir bütün vazîfeleri yapmalıdır. Böylece Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile fâni-fillah ve bâkî-billah olunur ve Allahü teâlânın pekçok feyz ve ma'rifetlerine kavuşulur.

Bu mertebeye erişebilmek için, nefy ve isbâtı kendisinde bulunduran Kelime-i tayyibeyi ya'nî "La ilahe illallah Muhammedün resûlullah"ı çok söylemelidir. Ma'nâsı; hak olan ma'bûd yalnız Allahü teâlânın zât-ı pâkidir. O'nun rızâsından başka hakîkî bir maksûd yoktur. Muhammed aleyhisselâm Allahü teâlânın resûlüdür. O'na tâbi olmak vâcibdir. İşte bu Kelime-i tayyibe ile bahsedilen se'âdete kavuşulur."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12 sh. 214

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 129

3) El-A'lâm cild-7, sh. 199

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 205

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 424

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 530

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 55

8) Brockelmann Sup-2, sh. 663

9) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1, sh. 282

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1049

MUSTAFA BEKRÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Mustafa bin Ali bin Kemâlüddîn bin Abdülkâdir Muhyiddîn Sıddîki Bekrî'dir. Soyu Hazreti Ebû Bekr'e ulaşır. 1099 (m. 1688) senesi Zilka'de ayında Kudüs'de doğdu. 1162 (m. 1749) senesi Rebî'ul-evvel ayının üçünde Pazartesi gecesi yatsı namazından sonra Kâhire'de vefât etti. Karafe-i kübrâ denilen yere defnedildi. Mustafa Bekrî henüz altı aylık iken babasını kaybetti. Bunun üzerine amcası Alımed bin Kemâlüddîn'in yanında büyüdü. İlk olarak, Abdürrahmân bin Muhyiddîn Selîmî ve Muhammed İbni Mevâhib'den ilim tahsîl etti. Muhammed İbni İbrâhim ile ders müzâkeresi yaptılar. Hâfız İbni Hacer'in Sahîh-i Buhârî şerhini okudu. Büyük âlim Abdülganî Nablüsî hazretlerinin derslerini ta'kib ederek, ileri gelen talebelerinden oldu. Allahü teâlânın tevfîki ve yüksek kabiliyeti ile az zamanda birçok ilim tahsil ederek, tefsîr ve hadîs ilimlerinde çok derin bilgilere sahip oldu. Abdülganî Nablüsî hazretlerinden, Muhyiddîn-i Arabî'nin "Tedbîrât-ı ilâhiyye" ve "Fütûhât-ı Mekkiyye" adlı eserlerinin ba'zı bölümlerini okudu. Tasavvuf yolunu, Halvetiyye yolunun büyüklerinden Şeyh Abdüllatîf Halebî'den öğrendi.

Mustafa Bekrî, hac farizasını yerine getirdikten sonra Mısır'a gitti. Burada Hacı Baba diye meşhûr olan Şeyh Mustafa ile görüştü ve ona talebe oldu. Onun yanından "Erbe'în" denilen riyâzetini tamamladı. Hocasının emri ile Şam'a gitti ve burada insanlara doğru yolu göstermeye başladı.

Mustafa Bekrî, hocası Abdüllatîf Halebî'den hilâfet alınca, ma'nevî yüksekliğin verdiği aşkın te'sîri ile inzivâ hayatını tercih etti. Devamlı Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oldu. Nefsinin arzu ve isteklerine karşı mücâdele etti. Tasavvuf yolunda talebe yetiştirme izni aldığı zaman çok gençti. Hocası vefât ettikten sonra, hocasının yerine geçti. 1122 (m. 1710) senesi Muharrem ayının ondokuzunda Perşembe günü Beyt-i Makdis'e gitti. Burada insanlara doğru yolu anlattı. Buradan Yafa'ya gitti. Burada Necmüddîn İbni Hayruddîn-i Remli ile görüştü. Ondan İmâm-ı Mâlik hazretlerinin Muvatta' ismindeki eserinin bir bölümünü okudu. Bu kitabın tamâmını ders olarak okutmak ve hadîs-i şerîf rivâyet etmek için izin aldı. Daha sonra Şam'a dönerek, insanlara va'z ve nasihatte bulunmaya başladı. 1126 (m. 1714) senesinde Şam'a ve oradan Halep yoluyla Bağdat'a gitti. Bağdat'da Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin kabrini ziyâret etti. Mübârek rûhundan feyz aldı.

Mustafa Bekrî, ilim öğrenmek ve büyük zâtların kabirlerini ziyâret etmek için birçok beldelere gitti. Bu ziyâretleri sırasında İstanbul'a da gelen Mustafa Bekrî, 1129 (m. 1717) senesi Muharrem ayının onikisinde İstanbul'dan ayrılarak Şam'a gitti. Orada bulunan Hocası Abdülkâdir Nablüsî ile görüştü. 1145 (m. 1732) senesinde ikinci defa hacca gitti. Dönüşte Kudüs'e uğradı. Daha sonra çeşitli yerlere seyahatler yapan Mustafa Bekrî, en sonunda Kâhire'ye yerleşti ve burada vefât etti.

Sefînet-ül-evliyâ kitabının müellifi onun hakkında şöyle demektedir: "Çok sayıda zâtın hayatını yazdım. Mustafa Bekrî hazretleri kadar çok seyahat etmiş olan bir zâta rastlamadım. Eşine az rastlanan bir zâttır. İlim ve irfan bakımından çok yüksek derecelere sahiptir. Yaptığı çok sayıda seyahatlere rağmen pekçok eser yazdı. Birkaç eserini mütâlâa ettim. Eserlerin herbirisi derya idi. Mustafa Bekrî hazretlerinin halîfelerinin sayısı yirmi kadardır. Her biri yüksek derecelere kavuşmuştur."

Yûsuf Nebhânî de şöyle demektedir: "Mustafa Bekrî'nin çok sayıda eserini gördüm. Bu eserlerinden, kendi el yazısı ile yazdığı "Elmakâmât-ür-rûmiyye" ismindeki eserine rastladım. Üzerinde, Eşmûnî haşiyesinin sahibi Yûsuf Hafnî'nin el yazısı ile yazılmış bir takrizi vardı. Mustafa Bekrî, bütün eserlerini Mescid-i Aksa civarındaki Ebüssü'ûd oğulları dergâhına vakfetmiştir. Şimdi bu kitapların çoğu zayi olmuştur."

Mustafa Bekrî hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Elfiyetün fit-tasavvuf, 2-El-Vird-üs-seheri, 3- El-Fark-ül-mü'zin bit-tarebi fil-farkı beynel-Acem vel-Arab, 4-Sebîl-ün-necâ vel-ilticâ fit-tevessül bi hurûf-il-hicâ, 5-Es-Süyûf-ül-haddâd fir-reddi ala ehl-iz-zandika vel-ilhâd, 6- Şerhun ala hizb-il-İmâm eş-Şa'rânî, 7- Şerhun alâ kasîdet-il-İmâm Ebû Hâmid Gazâlî, 8-Şerhu kasîdet-it-tâiyye li İbn-i Fârıd, 9-El-Cevâb-üş-Şâfi vel-lübâb-ül-kâfi, 10-Keşf-üs-sadâ, 11- El-Hullet-ül-fâniyye, 12- El-Hediyyet-un-nediyye lil-ümmet-il-Muhammediyye.

Es-Süyûf-ül-haddâd fir-reddi ehl-iz-zandika vel-ilhâd adlı eserinden ba'zı bölümler:

"Efendim ve büyüğüm Hamalı Ali bin Alvân, "Misbâh-ül-hidâye ve miftâh-ül-hidâye" ismindeki kitabında şöyle buyurmaktadır: "Âlim olan kimse, dînî ilimleri öğrettikten sonra talebelerini ahlâk ilmini öğrenmeye teşvik etsin. Yoksa ilimsiz, amelsiz tasavvuf zındıklıktır. Biz bunun böyle olduğuna şâhid olduk. Hakîkî mürşid-i kâmil, talebelerini, ilk önce dînin emirlerini bilip tatbik etmeye, devamlı zikr ve mücâhede ile nefsi ve kalbi temizlemeye da'vet eder. Bunlar elde edildikten sonra hakîkat tecellî ederse, bu nûr üstüne nûr olur.

Abdestsiz uyuduğum zaman kendimde bir yorgunluk hissediyor, harabe yerlerde, sıkıntılı işler içerisinde görüyordum. Sünnet-i seniyyeye muvafık uyursam, kendimde bir genişlik ve sevinç hissediyordum, kendimi temiz yerlerde görüyordum. Hattâ fazla uyku hâli veya şiddetli soğuk gibi sebeblerle abdest almaktan âciz olursam teyemmüm yapıyordum. Abdestli olduğum zaman kendimde bir zindelik görürdüm. Abdestsiz olup, abdest almadığım zaman içimde bir darlık ve burukluk hissediyordum.

Geceyi ibâdetle geçiremediğim zaman, o gün içimde bir değişiklik görürdüm. Allahü teâlâ ile meşgûliyetim, O'nu anıp hatırlamam, gaflet hâlimden daha fazla olunca, kalbimde hâsıl olan genişlik ve rahatı anlatamam. Yatsı namazından önce, uyku ve ağırlık hâli meydana gelince, yüzüme yumuşak bir şeyle vurulduğunu hissederdim. Bundan dolayı uyanırdım. Bu ve benzerleri Allahü teâlânın kuluna olan lütuf ve ihsânıdır. Haram olan şeyin, kalbimde meydana getirdiği zulmeti hissederdim. Çünkü haram olan şey kalbde karanlık bir perde meydana getirir. Bundan ise ancak; nefsin arzu ve isteklerine mâni olmak, kalbi Allahü teâlâyı anmakla meşgûl etmek, kalbde Allah korkusu ateşini yakmak ve kalbi parlatan ilâhî muhabbetle kurtulmak mümkündür. Tasavvuf yolunda bulunanların ekserisi, kalblerinde böyle kötü bir hâl hissettikleri zaman istiğfar etmişlerdir. Nitekim Hazreti Ebû Bekr böyle yapmıştır.

Yine biz, bizde gıybet veya birisine eziyet ve sıkıntı vermek gibi hoş olmayan bir durum meydana geldiği zaman kalb ahvâlimizin değiştiğine, kalbimizin burkulduğuna, kalbimizde bir darlık ve donukluk meydana geldiğine şâhid oluruz. Günahın büyüklüğüne göre bizde meydana gelen sıkıntı ve musibet de o derecede büyük olur. Bütün bu hâller, hemen tövbe ve istiğfara sarıldığımız, günahımızı i'tirâf ettiğimiz, günahda ısrar etmediğimiz hâlde meydana gelirdi. Fakat bu, Allahü teâlânın kuluna lütuf ve ihsânıdır. Çünkü Allahü teâlâ böyle yapmakla, o kulunu uyarmakta, o kulunun günahtan dönmesine, günahları, kalblerini öldürdüğü ve kapladığı kimselere aldanmamasına vesile olur. Kalbleri günahları sebebiyle ölen kimseler, işledikleri günahlar yüzünden kalblerinde herhangi bir değişiklik göremezler. İşledikleri günahların

kötülüğünü hissetmezler. Nitekim hadîs-i şerîfte; **"Kul bir günah işlediği zaman kalbine siyah bir nokta konur. O kul, bu günahtan vazgeçtiği, Allahü teâlâdan af ve mağfiret istediği, tövbe ettiği zaman kalbi parlar. Eğer o günaha tekrar dönerse, o siyah nokta artar, onun kalbini kaplar. Böyle bir kimse Allahü teâlânın** (meâlen); **"Hayır** (onların zannettikleri gibi değil)! **Doğrusu onların kazandıkları günahlar, kalblerini kaplamıştır"** (Mutaffif-14) **buyurduğu kimselerdir"** buyuruldu.

Yine şartlarına ve edeblerine uygun olarak namaz kıldığımız zaman, kalbde büyük bir nûr görürüz. Ancak namazda sağa sola dönüldüğünde bu nûr sönük olur. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Bir kul namazda sağa sola döndüğünde Allahü teâlâ ona; "Nereye dönüyorsun Ey Âdemoğlu? Ben senin için, döndüğün şeyden daha hayırlıyım"** buyurur."

Hulâsa İslâmiyetin emrettiği amellerden herhangi birisini, âdabına uygun yapan kimsenin kalbinde öyle bir nûr ve sevinç olur ki, kendisinde kalb huzûru ve Allahü teâlâya yakınlık bulur. Allahü teâlâ o nûr sebebiyle, kalbindeki ma'nevî perdeleri kaldırır. Bir kimse dinde riâyet edilmesi gereken husûslara riâyet etmez de, bununla beraber kavuştuğunu iddia ederse, o kimse bu iddiasında kendini haklı görmektedir. Ancak kavuştuğu şey Cehennemdir. Eğer bu kimse birşeyler elde ettiğini söylerse, hayvanî sıfatları elde etmiştir. İslâm dînine yapışmak, en nefis kokulardan daha hoş ve lezzetlidir. Kalbinin, Allahü teâlânın rızâsı ve emirleri husûsunda dağınık ve perişan olmasından çok sakınmalı ve korkmalıdır. İşte İslâm dîninin emir ve yasaklarına uymadan, onun âdabını gözetmeden, hakîkate kavuştuğunu söylemek küfürdür, öyleyse farzların ve nafilelerin şartlarına ve edeplerine riâyet etmek sûretiyle Allahü teâlânın sağlam ipine yapışmalıdır. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) getirdiği doğru yolun dışında, şaşkınlık ve perişanlık vardır.

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrine gittim. Türbenin içerisine vardığım zaman, Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini oturur vaziyette gördüm. Huzûruna vardım. Bana tebessüm ediyordu. Onun kitaplarını çok mütâlâa ettim ve çok faydalandım. Çok gecelerim Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin mescidinde geçti. Mescidin kapısından girerken, ma'nevî bir elbise giydiğimi, çıkarken bu elbiseyi çıkardığımı hissediyordum.

Nakşibendiyye yolunu, zâhirî olarak Muhammed Ebû Sa'îd Hindî, bâtınî olarak Bâyezîd-i Bistâmî hazretlerinden aldım. Bir ara kalbim, Nakşibendiyye yolu ile meşgûldü. Birgün rü'yâmda kendimi bir cemâatin içinde buldum. Çoğunu tanıyordum. Hepsi de sâlih kimselerdi. Fakat bir kısmını tanımıyordum. Sonra onlar dağıldılar. Soluma döndüğüm zaman, orada uyuyan birisinin olduğunu gördüm. O anda, o zâtın Bâyezîd-i Bistâmî olduğu söylendi. O zaman kendi kendime, ondan Nakşibendiyye yolunun inceliklerini öğrenmeden ayrılmam dedim. Bir müddet sonra Bâyezîd-i Bistâmî uykudan uyandı. Fakat ben ona birşey söylemeye cesâret edemedim. Sonunda yerinden kalktı. Birisi gelip onun hizmetinde bulundu, abdest suyunu getirdi. Bâyezîd-i Bistâmî abdestini aldı. Ben ise devamlı ona bakıyordum. Abdestini bitirip yerine oturunca yanına gittim. Ellerini öptüm. Ondan Nakşibendiyye yolunu öğretmesini istedim. "Nakşibendiyye yolunu Abdülganî anlatmadı mı?" dedi. Ben; "Evet, o bana Nakşibendiyye yolunu anlattı. Bu husûsta bana izin verdi. Fakat ben bilfiil icâzet istiyorum" deyince, ellerini bana uzattı. Ona bîat ettim. Sonra bana zikr telkin etti. Sonra oradan ayrıldım.

Biraz sonra, akrabâlarından birisini bana gönderdi. Ben geri dönüp yanına geldiğimde, tahtırevana binmiş olduğunu gördüm. Bana tahtırevanın bir tarafını işâret etti. Sonra Bana;

"Senin bu yolda kemâle erişmen yakındır" buyurdu. Sonra ben onun telkin ettiği zikirle meşgûl oldum. Aradan bir müddet geçtikten sonra; "Kemâle kavuşman tamam oldu" buyurdu. İçinde bulunduğum odadan çıktı. O anda uyandım."

Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini, bir Cum'a günü ziyâret etmek nasîb oldu. Kabr-i şerîfi, Şam'a yaklaşık dört saat mesafede yüksek bir tepe üzerinde bulunuyordu. Buraya giderken yanımda Şeyh Abdürrahmân Semmân var idi. Bana şöyle anlattı: "Bir kerre Muhyiddîn-i Arabî hazretlerini yalnız olarak ziyârete gitmiştim. Bu sırada onu mihrabda, ayakta namaz kılarken gördüm. Yanına varmaya cesâret edemedim. Bacaklarımda titreme meydana geldi." Sonra birlikte çeşitli zâtların kabirlerini ziyâret ettik. Bu ziyâretimizde pekçok ma'nevî feyz ve bereketlere kavuştuk.

Dört büyük zât vardır ki, kabirlerinde hayatta oldukları zamanki gibi tasarrufta bulunurlar. Bunlar; Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Ma'rûf-i Kerhî, Menbicli Ukayl, Harranlı Hayat bin Kays'dır. Yine şu dört zât, anadan kör ve alaca hastalığına tutulmuş olanları, Allahü teâlânın izni ile iyileştirirler. Bunlar, Abdülkâdir-i Geylânî, Şeyh Bekâ bin Batû, Ebû Sa'îd Kalyûbî, Ali bin Heyti (kuddise sirruhum)."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 271

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 190

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 446

4) El-A'lâm cild-7, sh. 239

5) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 254

6) Sefînet-ül-evliyâ cild-4 Sh. 122

7) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 246

8) Târih-i Cebertî cild-1, sh. 246

MUSTAFA MA'NEVÎ EFENDİ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Karabaşvelî'nin oğlu ve halîfesidir. Babasından ve başka âlimlerden zâhirî ilimleri tahsil etti. Tasavvuf yolunda, babasının yanında kemâle geldi. Doğum târihi ve yeri kesin olarak bilinmemektedir 1102 (m. 1690) senesi Safer avında Sokullu Mehmed Paşa dergâhına hoca olarak ta'yin edildi. Beş sene burada halkı doğru yola sevk etmek için va'z ve nasîhatta bulundu. Sonra Ordu-yu Hümâyûn'a ta'yin edildi. Orada da va'z ve nasîhatarına devam etti. 1114 (m. 1702) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'daki Nasûhî dergâhında bulunan kabristana defnedildi.

Mustafa Ma'nevî Efendi, ârif ve kâmil bir zât idi. Doğru sözü söylemekten asla çekinmezdi. Güzel manzûmeleri vardır. Muhyiddîn-i Arabî'nin "Füsûs" adlı eserine şerh yazdı. Müretteb bir dîvânı vardır. Şiirlerinden ba'zıları:

Na't-ı şerîf:

Hamd lillah, kim tulû' etti yine Şems-i duhâ,
Rahmeten lil-âlemîn geldi, Muhammed Mustafâ,

Gül cemâli berk urûb doğdu yine bedr-i dücâ,
Rahmeten lil-âlemîn geldi, Muhammed Mustafâ.

"Küntü kenzen" mahzeninden "lî me'allah" mazharî,
Zât-ı pâkin enveridir, enveridir, enveri.

Ma'neviyâ! İns-ü-cinni rehberidir, rehberi,
Rahmeten lil-âlemîn geldi, Muhammed Mustafâ.

Selâm eyle:

Sabâ! Vakt-i seher ol zülfü cânâne selâm eyle,
Yolun uğrarsa kuş! Arş-ı Rahmâna selâm eyle,
Seherde bülbül! Şeydây-ı tahrik eyledim bildim,
iden ol galgale feryâd-u efgâne selâm eyle.

Bütün eşcâr ve evrak zikr eder Allalu her dâim,
Bütün eşcâr ve evrak bağ ve bostâne selâm eyle,
Nesîm-i subh eser derler seher vaktinde her dâim,
Dolaşıp dağ ve sahra cümle kâinata selâm eyle.

Medine şehrine var Ravda-i pâke sürüp yüzler,
Varıp, ol hâk-i pây-ı rûh-ı sultâna selâm eyle.
Ebû Bekr, Ömer, Osman, Ali ile Hasen ve Hüseyn,
Cenâb-ı Fâtıma ol binti cânâne selâm eyle.

Süheyb-i Rûm, Ammâr İbni Yâsir, Hamze ve Abbâs,
Bütün ahbâb ile ervâh-ı ihvana selâm eyle.
Bakî' ehline bir bir irüşüb bütün cümle,
Varıp herbirine benden fakirane selâm eyle.

Azîzim Hazret-i pîrim, efendim hâkine yüz sür,
Derûnî iştiyâk ile o cânâne selâm eyle.
Varıp ol Kâ'betullahı ziyâret kıl, tavaf eyle,
Safa ve Merve'de sa'y eyle, kurbâna selâm eyle.

Erişip, İbn-i Abbâs kabrini bir hoş ziyâret kıl,
Bütün Eshâba, İbn-i Ammi sultâna selâm eyle.
Oradan uğra Bağdad'a sürüp ol hâke hem yüzler,
Dahî ol kutb-ül-aktâba Şeyh Geylâne selâm eyle.

Eşiğine yüzünü sür feda kıl canla başı,
Ol Abdülkâdiri'nin sen Asitânine selâm eyle.
Eriş Mûsâ-ı Kâzım hem eimme zümresine hep,
Ferîd-ud-dehr olan ol ismi Nu'mân'a selâm eyle.

Cemî-i müctehidler mâ takaddem ve mâ teehhar hep,
Kubûrin kıl ziyâret ehl-i irfâne selâm eyle.
Bilâd-ı ehl-i İslâmın cemisini ol devvâr,
Ledünnî ehline hep, pâdişâhâne selâm eyle.

Tarîk-ı Nakşibendî Hâcegân serçeşme-i aktâb,
O pîr-i ekreme, o bahr-ı ummana selâm eyle.
Dolaşıp rûm diyârını hep ziyâret eyle onları,
Gelip Şam-ı şerîfe bahr-ı Kur'ân'a selâm eyle.

Bilâl ile nice Eshâb ve ehlullah makbûrdur,
Dahî Şeyh Arabî, hem Şeyh Arslan'a selâm eyle.
Varıp kırklar makamına husûsen hazreti Yahya,
Ânın ol ravda-i pâkine ridâne selâm eyle.

Demişler onda yetmişbin kadar var enbiyâ cümia,
Salât eyle selâm et, cümle yeksâne selâm eyle.
Cemî enbiyânın merkad-i pâkine bir bir vâr,
Mübârek rûhlarına pek garîbâne selâm eyle.

Umûmun merkadi ma'lûm değildir, şüphesiz hakka,
Umûmun rûhu pâkine habîbâne selâm eyle.

Husûsan Şam içinde garga-i rahmet onlardan,
Ne denlî var ise, hep ehl-i îmâne selâm eyle.

Erişip Tûr-i Sînâya münevver kabr-i Mûsâ'ya,
Sürüp akdâmına yüzler, kelîmâne selâm eyle.
Ne küllü var ise hep enbiyâ ve evliyâ cümia.
Zebur, İncîl, Tevrat ve ehl-i Kur'ân'a selâm eyle,

Ve ***"Onlardan bir kısmını kıssa ettik"*** *dedi ki, ol hazret-i Mevlâ,*

Ki Ya'kûb, Yûsuf ve Dâvûd ve Süleymâne selâm eyle.

Varıp ol Sahretullah'a kurandan cümle ervahı.

Hem İbrâhim" evlâdı şeyh ve şübbâna selâm eyle.

Makâm-ı enbiyâ ve evliyâyı hep ziyâret kıl,
Hulûs-ı ışk ile her ân kerîmâne selâm eyle.
Yemen şehrine var Veysî'yi ziyâret eyle canım,
Karin köyündedir, ona ferâvâne selâm eyle.

Odur ser çeşme-i aktâb-i âlem ârif-i billah,
Yemende el mesim-i feyz-ı Rahmâne selâm eyle,
Habeş iklimini devr et, Cezayir semtine uğra,
Velî Dede denilen dürr-i mercâne selâm eyle.

Cemî-i Rûm, Acem, Fars ve Buhârâ kalmasın devr et,
Diyâr-ı Şam'a gel erbâb-ı Havrân'a selâm eyle.
Husûsile diyâr-ı Kerbelâ'da ışk ile devr et,
Kamuya şad hezâr hakkân hazînâne selâm eyle.

Şehîd-i Kerbelâ'nın rûh-ı pâkinden meded iste,
Mecazî olmasın vallah hakîkâne selâm evle.
Dolaşıp hassaten gel Konya şehrine husûs ile,
O sultân-us-selâtîn nûr-i Yezdâne selâm eyle.

Habîb, Dâvûd-i Tâî, Şeyh Cüneyd'e Merkezi ışka,
Erişip Bâyezîde, Şeyh Ekvâne selâm eyle.
Ki Necmüddîn Kübrâ'ya varıb candan ziyâret kıl,
Dolaşıp Aksaray'ı arz-ı Ken'ân'e selâm eyle.

Varıp Kastamonu şehrine mahsûs-i muhabbetle,
Cenâb-ı Gavs-ı a'zam pîr-i Şa'bân'a selâm eyle.
Ânın dergâhı âlisindeki erbâb-ı tevhide,
Hulûs ile muhabbetler feridâne selâm eyle.

Erişip Hacı Bektâş-ı âsitânına muhabbetle,
Balım Sultan'a ol meczubu Rahmân'a selâm eyle.
Husûsan Hacı Bayram Velî'ye arz-ı ta'zîm et,
Huzûru evliyâda ehl-i divâne selâm eyle.

Var ondan hazret-i Eşref Emîr Sultan'a yüzler sür,
Dolaşıp Bursa şehrini şerîfâne selâm eyle.
Mükerrem şeyh hazret-i Mısrî-i Niyazi'ye,
Keremler ile billâh kerîmâne selâm eyle.

Diye kim yâ hazret-i Mısrî sana yüzbin selâm olsun,
Kemâl-i hasret ve ışk ile sûzâne selâm eyle.
Dahî ol Şeyh-i Üftâde huzûruna se'âdetle,
Kamu hep asfiyâya ehl-i îkâna selâm eyle.

Erişip Üsküdar'a hazret-i pîr-i Şeyh Hüdâî'ye,
Olan ol suffe-i sadrından mihmâne selâm eyle.
Yüz sür türbesine ışk ile eyle tahiyyâtı,
Ol sultân-ı meşâyıhtır, halîlâne selâm eyle.

Oradan Rumeli'ne geç Ebû Eyyûb-el-Ensârî,
Huzûru akdesine var edîbâne selâm eyle.

Alemdar-ı Resûli kibriyâdır şüphesiz hakka,
Şehâdet şerbetin içmiş şehîdâne selâm eyle.

Sa'îd'ul-Hudrî ve Câbir, sürüp yüz türabına,
Kemâl-i ışk ve şevk ile Saîdâne selâm eyle.
Yatur-ı Eyyûb Nişancası'nda bir nûr-i hidâyet kim,
Mükerrem Şeyh Nûrî, nûr-i subhâne selâm eyle,

Dolaşıp şehr-i İstanbul içinde cümle sükkânı,
Olan aktâb ve eşrafa hazînâne selâm eyle.
Dahî ol Hacı Evhad Şeyh-i merhum kuddisesirruh,
Hüseyn'dir ism-i pâki şeyhi pîrâne selâm eyle.

Husûsan hazret-i Umm-i Sinân, nâm-ı pîr-i pür feyze,
Edîb-i nükte pîrâye o sultâna selâm eyle.
Varıp Sünbül Sinân Halvetî'nin dergâhına,
Kemâl-i hürmet ve şevkiyle ol cana selâm eyle.

Cemîan şark ile garb-ı dolaş hiç kalmasın kimse,
Bütün erbâb-ı tevhîde şuyûhâne selâm eyle.
Gidip Cennet sarayına görüş İdris ile onda,
Bütün erbâb-ı Cennete bizi ilhak ede Allah.

Keremler ile Hûrî gılmâna selâm eyle,
Benim maksûdum Âlemde yegâne hazret-i Allah,
İlâhî, Ma'nevî'ye sen rahîmâne selâm eyle.
Bütün erbâb-ı Cennete bizi ilhak ede Allah.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 19

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 165

NÂBÎ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen şâir ve velî. İsmi Yûsuf'dur. Nâbî, evliyâlar ve enbiyâlar şehri olarak bilinen Rûha (Urfa)'da, 1052 (m. 1642) senesinde doğdu. 1124 (m. 1712) senesi Rebî'ül-evvel ayının üçünde Cumartesi günü vefât etti. Üsküdar'daki Karacaahmed kabristanına defnedildi. Kabri Sultan İkinci Mahmûd ve Sultan İkinci Abdülhamîd Hân devirlerinde ta'mir edildi.

Nâbî'nin yirmibeş yaşına kadar olan hayatı hakkındaki bilgiler rivâyetlere dayanmaktadır. Çocukluğunda Arapça ve Farsçayı, anadili Türkçe ile birlikte en iyi şekilde kaynağından öğrendi. Daha sonra Ya'kûb Halîfe isimli bir Kadirî şeyhine talebe oldu. Şeyh Ya'kûb Halîfe, talebesi Yûsuf Nâbî'yi, ilk önceleri, bir kuzusuna bakmakla vazîfelendirdi. Kısa bir süre sonra çobanlıktan usanan Nâbî, kendi kendine nefs muhâsebesi yaptığı sırada; "Ben bu yola Hakkı bulmak ve Hakkı bulmamda rehber olması için hocama baş vurdum. Hocam benden safını bulamadı ki, ders vereceğine, zikr yaptıracağına, bana hep kuzusunu otlattırıyor. Bu iş ne zamana kadar sürecek?" diye düşündü. Bu düşüncesi hocasına Allahü teâlânın izniyle ma'lûm oldu. Hocası derhal Nâbî'yi yanına çağırdı. Feyz saçan gözlerini öğrencisinin gözlerine dikerek; "Senin bir talebe gibi eğitilmeye ihtiyâcın yok. Sen ilimden nasîbini doğuştan almışsın. Çobanlık yaptırarak, seni denemek istedim. Seni ilmin deryası olan İstanbul'a göndermek istiyorum. Gitmek ister misin?" dedi. Hiç beklemediği durum karşısında şaşıran Nâbî; ilmi fazlası ile öğrenmiş yılların talebeleri dururken, benim gibi üç günlük bir talebenin yüzmeyi bilmeden ilim deryasına dalması nasıl olur?" deyince, Ya'kûb Halîfe; "Sâdece şöyle olur" diyerek ilim nûru gözlerini Nâbî'nin gözlerine birleştirdi. Nâbî o anda ilmin birçok mertebelerini aşarak kemâle erdi.

Yakınlarının da teşvikiyle İstanbul'a giden Nâbî, önceleri aradığını bulamadı. O sıralarda vezir olan Mûsâhip Mustafa Paşa'ya;

Bir garîbim cenâbına geldim,
Bin ümid ile bâbına geldim,
Kereminden zamâne sîr oldu,
Fakr devrinde bir fakîr oldu

diyerek takdim ettiği bu şiirle dikkatleri çekti. Mustafa Paşa, onu Dîvân kâtibliğine ta'yin etti. Yûsuf Nâbî, 1082 (m. 1671) senesinde yapılan Lehistan seferinde bulundu. Kameniçe'nin zaptı dolayısı ile yazdığı bir şiir, sultan tarafından beğenilerek, şehrin kapısına işlendi. Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle yazmış olduğu Kameniçe Fetihnamesi sayesinde, sultânın teveccühünü kazanarak, takdîr ve iltifâtına mazhar oldu.

Nâbî, 1089 (m. 1678) senesinde sultandan izin alarak, hacca gitmek için yola çıktı. Hac kâfilesi Osmanlı devlet ricalinden meydana geliyordu. Hicaz yollarında, Peygamber efendimizin (s.a.v.) aşkından dolayı, Yûsuf Nâbî hiç uyumadı. Medine'ye yaklaştıkları bir gece, kâfiledeki bir devlet büyüğünün ayaklarını kıbleye doğru uzatarak uyuduğunu gören Nâbî, yetkiliyi uyandıracak bir sesle şu na'tı söyledi:

Sakın terk-i edebden, kûy-i mahbûb-i Huda'dır bu!
Nazargâh-i ilâhîdir, Makâm-ı Mustafâ'dır bu.

Habîb-i Kibriyânın hâb-gâhıdır fazîletde,
Tefevvuk-kerde-i arş-ı cenâb-ı Kibriya'dır bu.

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil,
İmâdın açdı mevcûdat dü çeşmin tûtiyâdır bu.

Felekde mâh-ı nev Bâb'-üs-selâmın sîne-çâkidir,
Bunun kandili cevzâ Matla-ı nûr-i ziyadır bu.

Mürâât-ı edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha,
Mutâf-ı kudsiyâdır bûse-gâh-ı enbiyâdır bu.

Na'tın açıklaması şöyledir: "Edebi terketmekten sakın. Zîrâ burası Allahü teâlânın sevgilisi olan Peygamber efendimizin (s.a.v.) bulunduğu yerdir. Bu yer, Hak teâlânın nazar evi, Resûl-i ekremin (s.a.v.) makamıdır. Burası cenâb-ı Hakkın sevgilisinin istirahat ettikleri yerdir. Fazilet yönünden düşünülürse, Allahü teâlânın arşının en üstündedir. Bu mübârek yerin mukaddes toprağının parlaklığından yokluk karanlıkları sona erdi.

Yaradılmışlar, iki gözünü körlükten açtı. Zîrâ burası kör gözlere şifâ veren sürmedir. Gökyüzündeki yeni ay, O'nun kapısının yüreği yaralı âşığıdır. Gökyüzündeki oğlak yıldızı bile O peygamberin nûrundan doğmaktadır. Ey Nâbî, bu dergâha edebin şartlarına riâyet ederek gir. Zîrâ burası, büyük meleklerin etrâfında pervane olduğu ve peygamberlerin hürmetle eğilerek öptüğü tavaf yeridir."

O yüksek rütbeli kişi, bu mısra'ların ne ma'nâya geldiğini anladı. Hemen ayaklarını toplayarak doğruldu ve; "Ne zaman yazdın bunu? Senden ve benden başka duyan oldu mu?" dedi. Yûsuf Nâbî'de; "Daha önceden söylememiştim. Şu anda sizi bu durumda uzanmış görünce elimde olmayarak yüksek sesle söylemeye başladım. İkimizden başka bilen yok" dedi. Bu sözler üzerine o kişi, rahat bir nefes alarak; "Madem ki bu şiiri burada söyledin, burada kalsın, ikimizden başkası duyarsa, senin için iyi olmaz" diye ikâz etti. Yûsuf Nâbî hiç ses çıkarmadı. Kâfile yoluna devam ederek sabah ezanına yakın Mescid-i Nebi'ye vardı. Mescid-i Nebî'deki minarelerden müezzinler Ezân-ı Muhammedî'den evvel Nâbî'nin, "Sakın terk-i edebden..." diye

başlayan na'tını okuyorlardı. Nâbî ve o yüksek rütbeli kişi hayretten dona kaldılar Sabah namazını kıldıktan sonra, Nâbî ve öbür zât namaz kıldıkları câminin müezzinini buldular. Nâbî müezzine; "Allah aşkına, Peygamber aşkına ne olursun söyle! Ezandan önce okuduğun na'tı kimden, nereden ve nasıl öğrendin?" diye sordu. "Müezzin gayet sakin bir şekilde şu cevâbı verdi: "Resûl-i ekrem (ş.a.v.) bu gece Mescid-i Nebî'deki bütün müezzinlerin rü'yâsını şereflendirerek buyurdu ki: "Ümmetimden Nâbî isimli biri beni ziyârete geliyor. Bana olan aşkı herşeyin üstündedir. Bugün sabah ezanından önce, onun benim için söylediği bu şiiri okuyarak, Medine'ye girişini kutlayın." Biz de Resûlullah efendimizin (s.a.v.) emirlerini yerine getirdik." Nâbî ağlayarak; "Sâhiden Nâbî mi dedi? O iki cihanın Peygamberi, Nâbî gibi bir zavallıyı günahkârı ümmetinden saymak lütfunu gösterdi mi?" dedi. "Evet" cevâbını alınca da, sevincinden kendinden geçti.

Hac farizasını eda ettikten sonra İstanbul'a dönen Nâbî, Muhasip Mustafa Paşa'ya kethüda oldu. Mustafa Paşa'nın vefâtına kadar yanında kaldı. Sonra Baltacı Mehmed Paşa'nın yanında Haleb'e gitti. Baltacı Mehmed Paşa tekrar sadrâzam olunca, İstanbul'a dönerken Nâbî'yi de yanına aldı.

Nâbî, kendi isteği ile önce Darphâne emînliğine, sonra da Anadolu muhâsebeciliği ve mukâbele-i süvari reîsliğine ta'yin edildi. Vazifesinden artan zamanlarında şiir ve çeşitli eserler yazdı. Nâbî Efendi, şiirlerinde iyiyi ve doğruyu vermeye çalışmıştır. O, bir düşünce ve hikmet şâiridir. Şahsî duyguları, gönül arzularını aşmış, hakîkî bir müslümanın hayâtını hem yaşamış, hem de şiirlerinde yaşatmıştır. Fânî dünyânın ahvâline aldanmamak, kimseye haksızlık, zulmetmemek, hep müşfik, merhametli olmak, gurûr ve kibirden sakınmak, şiirlerindeki nasihatlerinden en çok rastlananlarıdır. Dili sâde, söyleyişi düzgün, rahat ve çekicidir. En güçlü şiirlerini gazel tarzında vermekle beraber, rubâî, kıt'a, kasîde ve mesnevî de yazmıştır.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Türkçe "Dîvân"ı: Şiirlerinin bir kısmının toplandığı bir eserdir. Bulak'da ve İstanbul'da basılmıştır. 2- Farsça Dîvânçe, 3- Tercüme-i Hadîs-i erba'în, 4- Hayriyye: Onikinci asrın (m. onyedinci) en mühim, en güzel, en ustaca, bizde ve Avrupa'da en çok tanınmış mesnevîsi olan bu eser, ahlâki mesnevî sahasında, Türk edebiyatında, çocuğa hitâp eden ilk eser ünvanını kazanmıştır. Yedi yaşındaki oğlu Ebü'l-Hayr Mehmed Çelebi'ye hitâb eden bir üslubla yazılmıştır. Oğluna, hayatta gitmesi gerektiği yolu göstermek, muvaffakiyetin sırlarını ve İslâm ahlâkını öğretmek maksadıyla nasîhatlar vererek, her devirde hüküm süren husûsiyetleri dile getirmiştir. Nâbî'ye göre, iyi bir insan olmanın ilkşartı, her işte ve mevzûda her zaman Allahü teâlâyı hatırlamaktır. 5-Hayrâbâd, 6-Sûrnâme, 7- Fetihnâme-i Kameniçe, 8-Münşeât, 9- Tuhfet-ül-Haremeyn, 10-Zeyl-i Siyer-i Veysî.

Hayriyye'den ba'zı bölümler:

Ey nihâl-i çemen-ârâ-yi edeb
Nûr-bahşâ-yi dil ü dîde-i eb.

Sa'y kıl ilm-i şerîfe şeb-ü rûz
Kalma hayvan-sıfat ol ilm-âmûz.

İlme sa'y eylememekden hazer et
İlm ü sa'y ikisi birdir nazar et.

Sıfat-ı hazret-i Mevlâdır ilm
Cümle evsâfdan a'lâdır ilm.

Taleb-i ilme çalış ol a'lem
Farzdır dedi. Resûl-i ekrem.

Dahî emr eyledi ol sâhib-i ilm
"Mehdden lahde dek ol tâlib-i ilm."

Bula gör öyle Medine'ye vusul
Ki kapusu ola dâmâd-ı Resûl.

İlm bir lûcce-i bî-sâhildir
Anda âlim geçinen câhildir.

Cehle Hak mevt dedi ilme hayât
Olma hem-hâl-i gürûh-ı emvât.

Olma mahrûm-ı hayât-ı ebedî
İlm ile fark edegör nîk ü bedî.

İlmin envâ'ı ile ol hâli
Belki lâzım gele istimali.

Bilmek elbette değil mi ahsen
Sorsalar ben ânı bilmem demeden.

Hazretin nâsa budur telkini
"Utlubü'l-ilme velev bi's-sîni"

Etme ar öğren oku ehlinden
Herşeyin ilmi güzel, cehlinden.

Ger reaya ve gerek sâhib-i tâc
Lâbüd olur ulemâya muhtaç.

"Ey edeb ve terbiye çimenini süsleyen fidan! Ey babasının gözüne ve gönlüne nûr bağışlayan oğul! Gece ve gündüz mukaddes ilme çalış. Hayvan gibi kalmamak için ilim öğren, ilim öğrenmekten çekinme. İlim ile çalışma birdir. İlim, Allahü teâlânın sıfatıdır. İlim, bu vasıfların en yükseğidir, ilim öğrenmeye çalış ve âlim ol. Çünkü Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"İlim öğrenmek her müslümana farzdır."** Yine o ilim sahibi buyurdu ki; **"Beşikten mezara kadar ilim öğrenin."** Peygamberimiz (s.a.v.); **"İlmin şehri benim, kapısı Ali'dir."** buyurdu. Sen de bu şehre ulaş, onlarla beraber ol. İlim sâhilsiz bir denizdir. Bu denizde âlim geçinen ise câhildir. Allahü teâlâ; "Cehâlete ölüm, ilme de hayat" dedi. Sen ölüler zümresinden olma. Ebedî hayattan mahrûm olma. İyi ile kötüyü, ilim ile fark etmeğe çalış. İlimler neyi gerektiriyorsa öğren ve hâlini de ona göre düzelt; belki birgün lâzım olur da kullanırsın. Sordukları zaman; "Ben onu bilmem" demekten, bilmek daha iyi değil midir? Peygamber efendimizin (s.a.v.) insanlara emirleri şudur **"İlim Çin'de de olsa, onu elde etmeğe bakınız."** Utanma, ehlinden oku, öğren. Çünkü, herşeyin ilmi cehlinden daha güzeldir, ister halk olsun, ister pâdişâh olsun, âlimlere herkes muhtaçtır.

Güzel Huy:

Ey ser-âmed-i gûher-i bahr-i hayât,
Nüsha-i münteheb-i hüsn-i sıfat.

Hüsn-i ahlâka değil erzânî,
Çîn-i ebru girih-i pîşânî.

Verir âyin-i kalbe işrâk,
Vüs'at-i meşreb ü tıyb-i ahlâk.

Hande rûluk eser-i rahmetdir,
Turş-rûluk sebeb-i nefretdir.

Hûy-i bed âdet-i bed meşreb-i bed,
Eder erbâbını merdûd-i ebed.

Etme erbâb-ı tekebbürle suhan,
Ol gürîzân mütekebbirlerden.

Hem-nişîn olmak olursa nâ-çâr,
Sen ana eyle tevâzu' izhâr.

Ukalâ gerçi şekerler yediler,
Sana kibr edene kibr et dediler.

Likigavgâya çıkar bir yanı,
Sen tevâzu'la savuşdur anı.

Tutalım çarha erişmiş câhın,
Yine ednâ kulusun Allahın.

Unf ile halkı "kapundan sürme,
Kimseye dâmen ü dest öptürme.

Ne kadar câhın olursa âlî,
Dâmenin buseden olsun hâli.

Halka ver rıfk ü tevâzu'la selâm,
Zor ile eyleme teklîf-i kıyâm.

Sana ta'zim olunursa ne güzel,
Etmeyen câhil ile etme cedel.

Sende amade ise şerm ü edeb,
Olur elbette mürââta sebeb.

Şermdir gâje-i rûyi îmân,
Bî-hayâlık iki âlemde yaman.

Hüsn-i hulk ile gözet âdabı,
Gör haya içre olan şâdâbı.

Keşf-i râz eyleme bigânelere,
Verme yol meclise dîvânelere.

Herkesi mahrem-i esrâr etme,
Sırrını zîver-i bâzâr etme.

Herkesin kavlini sâdık sanma,
Cümlesin lîki münâfık sanma.

Kimsenin medhine mağrur olma,
Kesr-ı nefs eylemeden dûr olma.

Olur âlûde-i çirkâb-ı riya,
Yüzüne karşı olan medh ü sena.

Varma gayrın evine bî-da'vet,
Ola amma o da ehl-i hirfet.

Vardığın meclis ola ehl-i reşâd,
Olmaya encümen-i fisk ü fesâd.

Olma meclisde ne pür-gû ne hamûş,
Vakt ile gah zeban ol gehi gûş.

Olur insanda zeban bir, iki gûş,
Sen dahî söyle bir, ol iki hamûş.

Kimseye verme huşunetle cevâb,
Lütf ile izzet ile eyle hitâb.

Kimsenin aybını urma yüzüne.
Gûşunu bâb-ı kabûl et sözüne.

Eyleme kimseyi ta'a techîl,
Etme mahlûk-ı Hudâyı tahcîl.

Hele n'eylersen et ey rûh-ı revân,
Olma hâtır-şiken ü tûnd-zebân.

Açıklaması: "Ey hayat denizinin en değerli incisinin başta bulunanı ve güzel sıfatların seçilmiş nüshası oğul! Güzel ahlâkta, çatık kaşlı ve çatık alınlı olmak uygun değildir. Kalb aynasını güzel ahlâk parıl parıl parlatır. Güler yüzlü olmak rahmet eseridir. Asık suratlı olmak ise nefretin sebebidir. Kötü huy, kötü âdet ve kötü gidiş; sahibini dâima kovulmuşlardan eder.

Kibirli insanlarla konuşma onlardan kaç, kibirlilerden dâima kaçıcı ol, şayet böyle insan ile beraber bulunmaya mecbûr kalırsan, sen ona tevâzu göstermeye bak. "Akıllılar şeker gibi tatlı söylediler" ve; "Sana kibir satana karşı, sen de kibirli ol" dedilerse de, bunun bir yanı kavgadır. Sen bunu tevâzu ile savuştur.

Diyelim ki, makamın göklere ermiş, fakat sen yine, Allahü teâlânın en bayağı bir kulu olduğunu unutma. Halkı hiddet ve şiddet ile kapından kovma ve kimseye el etek öptürme. Makam ve i'tibârın ne kadar yüksek olursa da, yine eteğini kimse öpmesin.

İnsanlara yumuşaklıkla ve alçak gönüllülükle selâm ver. Zorla onlara senin için ayağa kalkma ve saygı külfetini yükleme. Sana hürmet ederlerse ne güzel, fakat sana hürmet etmeyen câhille de münâkaşa etme. Eğer sende haya ve edeb varsa, elbette herkes sana saygı gösterir. İmân yüzünün süsü hayadır. Hayâsızlık iki âlemde de çok kötüdür. Güzel huylu ol. Güzel ahlâk ile edebleri gözet. Haya içinde ne kadar güzellik ve tazelik vardır, gör. Başkalarına sırrını açma ve kendini bilmezleri meclisine kabûl etme. Herkesi sırdaş edinme ve sırrını ağızlardan ağızlara dolaştırma. Herkesin sözünü doğru sanıp kanma. Ama herkesi de münâfık sanma. Kimsenin methiyle gurûrlanma. Dâima kendi nefsini ayaklar altına al. İnsanın yüzüne karşı yapılan medh ve övgüler riya pisliğine bulaşmıştır.

Başkasının evine da'vet edilmeden gitme. Da'vet eden kimse de gönül ehli olmalıdır. Gittiğin meclis doğru yolda olanların toplandığı bir yer olmalı, fısk ve fesat cemiyeti olmamalıdır.

Bir mecliste ne fazla konuş, ne de sus. Zamanı gelince konuş ve dinle. İnsanda, dil bir, kulak ikidir. Sen, bir söyle iki dinle. Kimseye sertlik ve kabalıkla cevap verme. İyilik ve saygı ile insanlara hitâb et. Kimsenin ayıbını yüzüne vurma. Kulağını insanların doğru sözüne kabûl kapısı yap.

Kimsenin bilgisizliğini asla ortaya çıkarma. Allahü teâlânın yarattığı bir kulu utandırma ve küçük düşürme.

Ey canımın canı, bilhassa ne yaparsan yap, gönül kırma, sert sözlü de olma.

Nemmâmlık:

Ey sebak-hân-i Kitab-ı ülfet,
Edeb-âmûz-ı rüsûm-i sohbet.

Etme zinhar sakın nakl-i kelâm,
Olma pâ-zeng-i kelâm-ı nemmâm.

Satma ber-kâide-i dellâli,
Kîse-i gûşe giren akvâli.

Bezmden bezme götürme suhanı,
Eyle sandûk-ı emânet deheni.

Hâce-i mes'ele-âmûz-i edeb,
Dedi, meclisler emânettir hep.

Boğazı boş ne sek-serler olur,
Ki suhan nakline sür'atle solur.

Tâ yetiştirmiyecek oturamaz,
Haberin söylemedikçe duramaz.

Nefsine iki nefes cebredemez,
Saded açılmağa da sabredemez.

Ne işitmişse ânı nakl eyler,
Birazın da kîsesinden söyler.

Âhıretde hod işi vaveyla,
Katl'den fitne eşedd dedi Huda.

Kırk konak azl ile nasbın haberi,
Nâil-i zevk eder ol derideri,

Kendi aklında olan güm-hıredân,
İstimâ'ından olurlar şâdân,

Geçinip zulmlerince ukalâ,
Biri birinden ederler ihfâ.

Yine ümmîdim odur ki Allah,
Seni bu gaileden ede agâh.

Şerr ile olmayasın âlûde,
Dü cihanda olasın asude.

Açıklaması: Ey arkadaşlık kitabından ders okuyan, sohbet usûllerinin güzel edebini öğrenen oğul! Sakın bir meclisten başka bir meclise söz götürme. Koğucuların, arabozucuların sözüne ulak olma. Tellâl misâli sen de kulak kesene giren sözleri satma. Meclisten meclise söz götürme, ağzını emânet sandığı yap.

Edebin nasıl olacağını öğreten Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Meclislerde söylenen sözler hep emânettir"** buyurdu. Boşboğaz nice köpek başlılar (akılsızlar) vardır ki, soluk soluğa söz taşımak için fırsat bekler. O sözü yetiştirmedikçe oturamaz. O haberi vermedikçe duramaz. Nefsini iki nefes (birazcık) olsun zorlayıp, o mes'elenin ortaya çıkmasını bekleyemez.

Ne duymuş ise onu götürür! Anlatırken biraz da kendisi uydurur. Bunların işi âhırette ağlayıp sızlamadır. Çünkü Allahü teâlâ; **"Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür"** buyurdu. Kırk konaklık bir yere azl veya ta'yin haberini ulaştırmak, o nemmâmı ne zevklere kavuşturur. Kendini akıllı sanan aklını kaybetmişler de, onları dinlemekten zevk duyarlar. Kendi zanlarınca akıllı geçinip, birbirinden bu haberi gizlerler.

Yine ümidim odur ki, seni bu dertten, sıkıntıdan Allahü teâlâ uyandırır. Kötülüğe bulaşmayasın, böyle olursan, iki cihanda da rahat ve neş'eli olursun.

Gazel:

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem baharın görmüşüz,
Biz neşâtı da gamın da rûzigârın görmüşüz.

Çok da mağrur olma kim meyhâne-i ikbâlde,
Biz hezârân mest-i mağrurun humarın görmüşüz.

Top-ı âh-ı inkisara pây-dâr olmaz yine,
Kişver-i câhın nice sengîn hisârın görmüşüz.

Bir hurûşiyle eder bin hâne-i ikbâli pest,
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz.

Bir hadeng-i cân-güdâz-ı âhdır sermâyesi,
Biz bu meydânın nice çâbük-süvârin görmüşüz.

Kâse-i deryûze tebdîl olur câm-ı murâd,
Biz bu bezmin Nâbîyâ çok bâde-hârın görmüşüz.

Açıklaması: Biz, dünyâ bağının hem sonbaharını, hem de baharını gördük. Neş'eyi ve gam zamanını da gördük geçirdik.

Baht açıklığı meyhânesinde pek mağrur olma. Çünkü, binlerce gurûr sarhoşunun, sonunda baş ağrısı çektiğini gördük.

Biz mevki-makam ülkesinin pekçok sağlam sanılan hisarının, kalbi kırık olanların; "Âh!" topu karşısında ayakta duramayıp yıkıldığını da gördük.

Kalbi kırıkların bedduâ gözyaşları selinin bir kabarması ve dert sahiplerinin bir acıklı bağırışı binlerce ikbâl evini yıkmıştır. Biz bunu da gördük.

Mazlûmun sermâyesi can eritici bir; "Âh!" okudur. Fakat biz bu meydanda (dünyâda) bu okla vurulan nice hızlı ata binici süvari gördük.

Hırs kadehi birgün dilenci çanağına döner. Ey Nâbî biz bu dünyâ meclisinde pekçok eğlenenler de gördük, onların hiçbiri isteklerine kavuşamadılar.

Nâbî'nin yazmış olduğu ba'zı beytler:

Âlem-i peste nüzûlün sebebin idrâk et,
Anla dolâb ile delvin amelin câh üzre.

Alçak gönüllü olmanın sebebini düşün ve anlamaya gayret et. Bir kuyu üzerinde dönen bostan dolabına bak. Onun kovaları aşağıya, dibe kadar iniyor, fakat su dolup yukarıya yükseliyor, insanlar da, tevâzu sayesinde, maddî, ma'nevî ni'metlere kavuşurlar.

Tohum olmayınca hâk-nişîn bulmaz irtifa
Olmaz cihanda kimse azîz, olmadan zelîl.

Tohum, toprağın içine girmeden (toprakla bir olmadan) toprak üstüne boy atıp yükselemez. Bunun gibi insanoğlu da tevâzu ile aşağıya inmedikçe, lâyık olduğu makam ve mevkîye ulaşamaz.

Lâzım gelirdi serv ü çenârda mî vedar,
Fazl ü hünerde medhâli olsa kıyâfetin.

Eğer fazilet ve hüner sahibi olmakta kılık ve kıyâfetin, görünüş ve azametin bir te'sîri olsaydı, servi ve çınar ağaçları da meyveli birer ağaç olurdu.

Tenbe-hâk-i acz olan şebnem gîbî üftâdenin,
Cümleden evvel yeten hurşîd olur imdâdına.

Toprağa düşen bir çiy damlasının imdâdına güneş yetişip, nasıl onu tekrar buğu hâline getirerek semâlara çıkarıyorsa, alçak gönüllülük gösteren insanların da imdâdına Allahü teâlâ yetişir.

---

1) Kâmûs-ul-a'lâm cild-6, sh. 4534

2) Hayriyye

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1052

4) Rehber Ansiklopedisi cild-13, sh. 11

NABLÜSÎ (Abdülganî bin İsmâil)

Osmanlılar devrinde yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimi ve kerâmetler sahibi bir velî. İsmi, Abdülganî bin İsmâil bin Abdülganî bin İsmâil bin Ahmed bin İbrâhim en-Nablüsî ed-Dımeşkî'dir. 1050 (m. 1640) senesi Zilhicce ayının beşinde Şam'da dünyâya geldi. Oniki yaşında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Zamanının en büyük âlimlerinden ilim tahsil etti. Edebiyat, fıkıh, tefsîr, hadîs ilimlerinde ve tasavvufta çok derin âiim olarak yetişti. Kadirî ve Nakşibendî yollarına intisâb etti, bağlandı. Yirmi yaşında ders okutmaya ve kitap yazmaya başladı. İstanbul, Mısır ve Hicaz'da ders verdi. Çeşitli ilimlerde ikiyüzden fazla değerli kitap yazdı. İmâm-ı Birgivî'nin "Tarîkat-ı Muhammediyye" kitabının şerhi olan, "Hadîkat-ün-Nediyye" kitabı çok kıymetli olup, meşhûrdur. Şam matbaasında ilk basılan eser onun "Evrâd" kitabıdır. "Keşf-ün-nûr an eshâb-il-kubûr" kitabında, evliyânın öldükten sonra da kerâmet sahibi olduklarını ve rûhlarından istifâde edileceğini çok güzel anlatmaktadır. "Hülâsat-üt-tahkîk" kitabı, mezheblerin birleştirilemeyeceğini isbât etmektedir. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin eserlerini gayet dikkatle okumuştur. Zamanındaki ba'zı velîler ile görüşerek, zâhir ve bâtınını nûrlandırmıştı. 1143 (m. 1731) senesi, Şa'bân ayının yirmidördüncü günü Şam'da vefât edip, oraya defnedildi.

Abdülganî Nablüsî'nin annesi hâmile iken, babası İsmâil bin Abdülganî İstanbul'a gitmişti. O zaman, Şam'da bulunan evliyâdan Şeyh Mahmûd adında bir zât, İsmâil bin Abdülganî'nin hanımına bir dirhem gümüş hediye gönderip, bir erkek çocuğu olacağını müjdeledi ve; "Bu çocuğun ismini Abdülganî koysun. Çünkü o Allahü teâlânın ihsânına ve iltifâtına kavuşacaktır" diye haber verdi.

Şeyh Mahmûd, bu çocuğun doğumundan günlerce önce vefât etti. Doğduktan sonra, ona bu zâtın söylediği isim kondu. Babası, küçük yaşta iken ona Kur'ân-ı kerîmi okutup öğretti. 1062 (m. 1652) senesinde babası vefât etmesine rağmen, ilim tahsiline ara vermedi. Fıkıh ve usûl-i fıkıh ilimlerini; Hanefî âlimi Şeyh Ahmed-i Ka'î'den, nahiv, me'ânî, beyân ve sarf ilimlerini; Şam'da oturan Şeyh Mahmûd-i Kürdî'den, hadîs ve ona âit ıstılâhları; Hanbelî mezhebi âlimlerinden Abdülbâkî'den tesfsîr ve nahvi; Şeyh Mahmûd-ı Mehâsinî'den okudu. Bütün bu hocaları, ona icâzet (diploma) verdiler. Ayrıca Necmüddîn-i Gazzî'nin dersine de devam edip, ondan da icâzet aldı. Bunlardan başka; Şeyh Muhammed bin Ahmed el-Üstüvânî, Şeyh İbrâlüm bin Mensûr el-Fettâl, Şeyh Abdülkâdir bin Mustafa es-Safûrî, Şam'da Nakib-ül-eşrâf Seyyid Muhammed bin Kemâleddîn el-Hüseynî el-Hasenî bin Hamza, Şeyh Muhammed el-Aysâvi, Hüseyn bin İskender er-Rûmî, "Şerh-ut-Tenvîr" kitabının müellifi Şeyh Kemâleddîn-i Aradî ve Muhammed bin Berekât el-Kevâfî gibi pekçok âlimden ders alıp, ilim tahsil etti. Mısır'da, Şeyh Ali Şebrâmelisî de ona icâzet vermişti. Tasavvufta, Kâdiriyye yolunu Seyyid Abdürrezzâk el-Hamevî el-Geylânî'den, Nakşibendiyye yolunu da, Şeyh Saîd el-Belhî'den ta'lîm eyledi. Bu iki yolun feyz ve ma'rifetlerine kavuştu. Evliyâlıkta yüksek derecelere erişti.

Resûlullah efendimizi (s.a.v.) medheden, öven çok güzel bir şiir yazdığında, ba'zıları bu şiirin kendisine âit olmadığını iddia edip, ona şerh yazmasını teklif ettiler. O da bu teklifi kabûl edip, bir ay içinde bu şiirine bir cild hâlinde çok güzel şerh yazdı. Bundan başka bir şiir daha yazdı. Böyle olan meşgûliyeti bir müddet devam etti.

Abdülganî Nablüsî hazretleri sabahleyin erkenden Câmi-i Emevî'ye gidip, çeşitli dersler okutur ve ikindiden sonra da, Câmi-i Sagîr'de devam ederdi. Sonra da, İmâm-ı Nevevî'nin, Hadîs-i Erba'în, Ezkâr-in-Neveviyye ve başka eserleri okuturdu. Sonradan bu hâlini terk ederek yedi sene müddetle, Şam'daki Emeviyye Câmii yakınında bulunan evinden dışarı çıkmadı.

Evinde, Muhyiddîn-i Arabî'nin ve Afîfüddîn-i Tilmsânî'nin tasavvufla ilgili eserlerini tetkik ve mütâlâa etti. Bu yüksek zâtların feyz ve bereketlerine kavuştu. Devamlı ibâdet ve istiğfar ile meşgûl olunca, kendisini yüksek hâller kapladı. Şaşılacak hâller içinde kaldı. Ledünnî ma'rifetlere erişti. Zâhirî ve bâtınî ilimlerde çok yükseldi. Rabbinin ihsânları, yağmur gibi üzerine yağdırıldı. Kalb gözü açıldı. Şamlılardan onun bu hâlini çekemeyenler, aleyhinde uygunsuz sözler söylemeye başlayınca, tekrar ortaya çıkıp, kendisine müracaat edenlere kapısını açtı. Yeniden ilim öğretmeye, va'z ve nasîhata, insanlara doğru olanı anlatmaya başladı. İkbâli ve şöhreti o kadar yükseldi ki, onun kapısı, feyz ve bereketlerine kavuşmak isteyenlerle dolup taştı. Uzaktan ve yakından, bölük bölük insanlar ona geldiler. Herkes ondan ilim öğrenmeye ve makbûl olan duâsından istifâde etmeye çalışıyordu. İlim talebeleri ve tasavvuf yolcuları, onun evini sığınak yapmışlardı.

Abdülganî Nablüsî, 1075 (m. 1664) senesinde İstanbul'a gelip, bir müddet burada kaldı ve ders okuttu. 25 yaşlarında iken Bağdat'a gittiği ve orada da kaldığı kaynaklarda zikredilmektedir. Daha bu yaşlarında, tasavvufta yüksek derecelere kavuşması, onu çok meşhûr etti. Gerek zamanının meşhûr evliyâsını tanımak ve sohbetlerinde bulunmak, gerekse önceki evliyânın kabirlerini ve mukaddes makamları bulup ziyâret etmek maksadı ile, birçok yerlere gidip, bilhassa kendi memleketi dâhilinde çok seyahatler yapmışmıştır. 1100 (m. 1688) senesinde Bikâ'ya, bir sene sonra Lübnan'a, Kudüs'e ve Halîlurrahmân'a, 1105 (m. 1693) senesinde Mısır'a, 1108 (m. 1696) senesinde Hicaz ve 1112 (m. 1700) senesinde Trablus'a gitti. 1114 (m. 1702) senesinde yeniden Şam'a gelerek, eski yeri olan Sâlihıyye'ye yerleşti. Bu ziyâretlerini ve seyahatlerini kitap hâlinde yazdı.

Nablüsî, 1119 (m. 1707) senesinde, Şam'daki Selîmiyye Câmi-i şerîfinde, Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin mezarı yanında, Beydâvî tefsîrini okutmaya başlamıştı. O, kendisini güzel ahlâk, beğenilen sıfatlar ve huylar ile süslemişti. Herkese iyilik etmek için elinden geleni yapardı. Torunlarından Kemâlüddîn Muhammed el-Gazzî el-Âmirî, tercüme-i hâlini anlatan müstakil bir kitap yazmıştır.

Yûsuf-i Nebhânî, "Câmi'u kerâmât-il-evliyâ" adındaki eserinde diyor ki: "Abdülganî hazretleri, Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden, ma'rifet sahibi evliyânın meşhûrlarındandır. Çok hârika ve kerâmetler sahibidir. En büyük kerâmeti, sayılamayacak kadar çok kitap yazmasıdır. Eserlerinin hepsi de güzeldir. Hayatında ve vefâtından sonra çok kerâmetleri görülmüştür. O, zamanının kutb-ı aktâbı idi."

Eserleri: İslâm âleminde en çok kitap yazanlardandır. Kitaplarından yüzseksenden ziyâdesinin ismi, "Kâmûs-ül-a'lâm"ın dördüncü cildinin 3081-3083. sahifelerinde, "Silk-üd-dürer", "Câmi'u kerâmât", "Esmâ-ül-müellifîn" ve "İzâh-ül-meknûn" kitaplarında yazılıdır. Başlıcaları şunlardır: 1- Tahrir-ül-hâvî bi-şerh-i tefsîr-il-Beydâvî: Üç cildlik bir eserdir. 2- Bevâtın-ül-Kur'ân ve mevâün-ül-irfân: Manzûm bir tefsîrdir. 5000 beyt kadardır. 3- Kenz-ül-hakk-ü-mübîn fî ehâdîs-il-mürselîn, 4-Hadîkat-ün-nediyye şerh-ut-tarikat-il-Muhammediyye: Birinci cildi İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından neşredilmiştir. 5- Zehâir-ül-mevârîs fi'd-delâleti alâ mevâdı'ıl-ehâdîs, 6- Cevâhir-ün-nüsûs fî hall-i kelimât-il-füsûs liş-Şeyh Muhyiddîn ibn-il-Arabî, 7- Keşf-us-sirr-ıl-gâmid fî şerh-i Dîvân-ı İbn-i Fârıd, 8-Zehr-ül-hadîka fî tercemet-i ricâl-it-tarîka, 9- Humret-ül-hıssîn ve renet-ül-elhân, 10- Şerhu risâleti Şeyh Arslân, 11- Tahrîk-ül-Oklîd fî feth-ı bâb-ıt-tevhîd, 12- Lem'ân-ül-berk-in-necdî şerh-u tecelliyât-ı Mahmûd Efendi, 13- El-Me'ârif-ül-gaybiyye fî şerhi ayniyyet-il-cîliyye, 14- İtlâk-ül-kuyûd şerhu Mir'ât-il-vücûd, 15- Zıll-ül-memdûd fî ma'nâ vahdet-il-vücûd, 16- Râihat-ül-Cennet, 17- Feth-ül-muîn-ül-mübdî

şerhu manzûmet-i Sa'dî Efendi, 18- Def-ul-ihtilâf min kelâm-il-Kâdî, vel-Keşşâf, 19- İzâh-ül-maksûd min ma'nâ vahdet-il-vücûd, 20- Kitâb-ül-vücûd-il-hak vel-hitâb-is-sıdk, 21-Nihâyet-üs-sû fî hılyet-ir-Resûl (s.a.v.), 22- Miftâh-ül-ma'ıyye fî şerhı risâlet-in-Nakşibendiyye, 23-Bakıyyet-ullahi hayrun ba'del-fenâi fis-seyr, 24-Mecâlis-uş-Şâmiyye fî mevâ'ızı ehl-il-bilâd-ir-Rûmiyye, 25- Tevfîk-ur-rütbe fî tahkîk-ıl-hutbe, 26- Tulû'us-sabâh alâ hutbet-il-misbâh, 27- El-Cevâb-üt-tâm an hakîkat-il-kelâm, 28- Tahkîk-ül-intisâr fî ittifâk-ıl-Eş'arî vel-Mâtüridî alel-ihtiyâr, 29- Kitâb-ül-cevâb anil-es'ilet-il-mieti vel-ihdâ ves-sittîn: 161 mes'elenin cevâbı. 30-Bürhân-üs-sübût fî türbeti Hârût ve Mârût, 31-Lem'ân-ül-envâr, 32- Tahkîk-üz-zevkı ver-reşf fî ma'nâ'l-muhâlefeti beyne ehl-il-keşf, 33- Ravd-ül-enâm fî beyân-il-icâzeti fil-menâm, 34-Safvet-ül-asfiyâ fî beyân-il-fazîleti beyn-el-enbiyâ, 35- Kevâkib-üs-sâri fî hakîkat-il-cüz'-il-ihtiyâri, 36-Envâr-üs-sülûk fî esrâr-il-mülûk, 37-Ref-ür-reyb an hazret-il-gayb, 38-Tahrikü silsilet-il-vedâd fî mes'elet-i halk-ı efâl-il-ıbâd, 39- Zebîd-ül-fâide fil-cevâbi anil-ebyât-il-vâride, 40- En-Nazar-ül-müşerrefî fî ma'nâ kavl-iş-şeyh Ömer, 41- Es-Sırr-ül-muhtebî fî darîh-ı İbn-il-Arabî 42- El-makâm-ül-esmâ fî imtizâc-il-esmâ, 43- Katrat-üs-semâ ve nazrat-ül-ulemâ, 44-El-Fütûhât-ül-medeniyye-fil-hadarât-il-Muhammediyye, 45- El-Feth-ül-mekkî vel-lemh-ül-melikî, 46- El-Cevâb-ül-mu'temed an süâlât-ı ehl-is-Safd, 47-Lem'at-ün-nûr-ül-mudiyye, 48-El-Hâmil fil-mülk vel-Mahmûl fil-felek fî ahlâk-ın-nübüvveti ver-risâleti vel-hilâfeti vel-mülk, 49- En-Nefehât-ül-münteşire fil-cevâbi anil-es'ilet-il-aşere, 50- El-Kavl-ül-ebyen fî şerh-ı akîdet-i ehl-i Medyen, 51- Keşf-ün-nûr an eshâb-il-kubûr İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından neşredilmiştir. 52- Bezl-ül-ihsân fî tahkîk-ı ma'n-el-insân, 53- El-Kavl-ül-Âsım fî kırâet-i Hafs: Bu eserini, "Kaf' kâfiyesi üzerine nazm hâlinde yazmış ve bu nazmı şerh etmiştir. 54- Sarf-ül-ınân ilâ kırâat-i Hafs bin Süleymân, 55- El-Cevâb-ül-mensûr vel-manzûm an süâl-il-mefhûm, 56- Kitâbü ilm-il-melâha fî ilm-il-felâha, 57- Ta'tir-ül-enâm fî ta'bîr-il-menâm, 58-El-Kavl-üs-sedîd fî cevâz-i halef-il-va'id ver-reddü aler-recül-il-anîd, 59- Redd-üt-ta'nîfi alel-mu'annif, 60-Hediyyet-ül-fakîr ve tehiyyet-ül-vezîr, 61-Kalâid-ül-ferâid fî mevâid-il-fevâid: Fıkıh bâblarına uyarak Hanefî mezhebi fıkhı anlatılmaktadır. 62- Kitâbü rey'-ıl-ifâdât fî rub'ıl-ibâdât, 63-Kitâb-ül-metâlib-il-vefiyye Şerh-ül-ferâid-is-seniyye, 64-Dîvân-ül-hakâik ve meydân-ür-rakâik, 65-Dîvân-ül-medâih-ın-Nebeviyye, 66- Dîvân-ül-gazeliyyât, 67-Humrat-ü Bâbil gınâ-ül-belâbil, 68-Gays-ül-kabûl Hemâ, 69-Refu-l-kisâ an ibâret-il-Beydâvî fî sûret-in-Nisâ, 70-Cem'ul-eşkâl ve nef'ul-eşkâl, 71-El-Ikd-ün-nazîm fil-kader-il-azîm, 72-Özr-ül-eimme fî nush-il-ümme, 73-Cem'ul-esrâr fî men'ıl-eşrâr, 74-Cevâbü sü'âlin verede min taraf-i batrik-in-nasârâ, 75-Feth-ül-kebîr, 76-Keşf-üs-setr, 77-Refu-l-iştibâh, 78-Bast-üz-zirâ'ayn, 79-Hakk-ül-yakîn ve hidâyet-ül-müttekîn, 80-İrşâd-ül-mütemelli fî teblîg-i gayr-il-musallî. 81-Keyfiyet-ül-müstefid fî ilm-it-tecvîd, 82-Sadh-ul-hamâme fî şürût-ıl-İmâme, 83-Tuhfet-ün-nâsik fî beyân-il-menâsik, 84-Bugyet-ül-müktefi fî cevâz-il-huffil-Hanefî, 85-Er-Redd-ül-vefî, 86-Hilyet-üz-zeheb-il-İbrîz fî rıhlet-i Ba'lebek vel-Bikâ'il-azîz, 87-Verenet-ün-nesîm ve gânet-ür-rahîm, 88-Feth-ul-infilâk, 89-El-Hazret-ül-ünsiyye fi'r-rihlet-il-kudsiyye, 90-Redd-ül-metîn alâ müntekıs-ıl-Ârif-i Muhyiddîn, 91-El-Hakîkatü vel-mecâz fî rihlet-i bilâd-iş-Şâm ve Mısr vel-Hicâz, 92-Vesâil-üt-tahkîk fî fedâil-it-tedkîk: ilmî mektûplardır. 93-İzâh-ud-delâlât fî simâ'-ıl-âlât, 94-Temyîz-ül-ıbâd fî seken-il-bilâd, 95-Refuz-zarûre, 96-Risâletün fil-hassi alel-cihâd, 97-Ref us-sütûr, 98-El-İbtihâc fî menâsik-il-hac, 99-Ecvibet-ül-ünsiyye anil-es'ilet-il-kudsiyye, 100-Tatbîb-ün-nüfûs fî hükm-il-mekâdim ver-ruûs, 101-El-Gays-ül-münbecis fî hükm-il-masbûg bin-necs, 102-İşrâk-ül-me'âlim fî ahkâm-il-mezâlim, 103-Eş-Şemsü alâ cenâh-ıt-tâir 104- El-Keşfü vet-tibyân, 105-En-Ni'am-üs-Sevâbiğ, 106-Sür'at-ül-intibâh li-mes'elet-il-iştibâh, 107-Tuhfet-ur-râki'ıs-sâcid fî cevâzi-il-i'tikâf fî fenâ-il-mesâcid, 108-Hülâsat-üt-tahkîk fî beyânı hükm-it-taklîd vet-telfîk, 109-İbânet-

ün-nass fî mes'elet-i kass, 110-Es-Sulhü beyn-el-ihvân fî hükmi ibâheti şürb-id-duhân: Bu eserinde tütünün mübah olduğunu delîllerle isbât etmektedir. Bu kitap Süleymâniye ve Nûr-u Osmaniye kütüphânelerinde vardır.

"Hadîkat-ün-Nediyye" kitabında buyuruluyor ki:

"Günahlardan sakınmayan müslümanların ibâdetleri sahih olsa da, kabûl olmaz. Çünkü hadîs-i şerîfde; **"Bid'at sahiblerinin ibâdetleri kabûl olmaz"** buyuruldu. Küfürden sonra günahların en büyüğü bid'at sahibi olmak, ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdından ayrılmaktır."

"Hür kadının, zevci veya ebedi mahrem akrabasından biri yanında bulunmadan, yalnız veya başka kadınlarla yahut, âkil, baliğ ve sâlih olmayan mahremi ile üç günlük yola gitmesi haramdır. Bir veya iki erkeğin sefere gitmesi mekrûhtur. Üç erkeğin gitmesi mekrûh olmaz. Dört erkeğin gitmesi ve içlerinden birini emîr (başkan) seçmeleri sünnettir."

"Üzerinde İslâm harfleriyle yazılmış bir yazı, hattâ bif harf bulunan kâğıdı, örtüyü, seccadeyi yere koymak yere sermek tahrîmen mekrûhdur. Bunları her ne için olursa olsun kullanmak ve yere sermek, hakaret etmek olur. Hakaret etmek için sermek veya kullanmak küfür olur. Duvara yazmak, yazıyı asmak caiz olur denildi. Buradan anlaşılıyor ki, üzerinde Kâ'be, câmi resmi veya yazı bulunan seccâdeleri namaz kılmak için yere sermek caiz değildir. Bunları zînet (süs) için duvara asmak caiz olur."

"Sünnet iki türlüdür Sünnet-i hüdâ ve sünnet-i zevâid. Sünnet-i hüdâ, câmide i'tikâf etmek, ezan ve ikâmet okumak, cemâat ile namaz kılmak gibidir. Bunlar, İslâm dîninin şiarıdır. Bu ümmete mahsûsdurlar. Beş vakit namazdan üçünün revâtib, ya'nî müekked sünnetleri de böyledir. Sünnet-i zevâid, Resûlullahın (s.a.v.) giyim, yemek, içmek, oturmak, barınmak, yatmak ve yürümekteki âdetleri ve iyi işlere sağdan başlamak, sağ eli ile yiyip içmek gibidir."

"Namaz vakti daraldığı zaman farzdan evvelki sünneti kılmak, farzın kazaya kalmasına sebep olursa, bu sünneti kılmak haram olur. Farz olmayan birşeyi yapmak için, farzı terk etmek caiz değildir."

"And vererek, meselâ; "Allah aşkına" diyerek bir kimseden dünyâlık şey istemek caiz değildir. Hadîs-i şerîfte, bunların mel'ûn oldukları bildirildi."

"Birinin evine, odasına, bahçesine girileceği zaman izin istemek vâcibdir. Kapıya vurarak, zili çalarak veya seslenerek, meselâ selâm vererek izin istemeden içeri girmemelidir. Ana-baba, çocuğunun; çocuk, bunların odasına gireceği zaman da izin istemelidir. İzin üç defa istenir. Birincisinde izin verilmezse, bir dakika kadar sonra, ikinci defa istemeli, yine verilmezse, üçüncü defa istemelidir. Yine izin verilmezse, (dört rek'at namaz kılacak kadar beklemiş ise) içeri girmemeli, gitmelidir. Kapı aralanırsa, aradığı kimseyi sormadan önce, kendini tanıtmalıdır. İçeri girmeğe rızâsı olduğu bilinen kimsenin yanına izin almadan girilebilir."

"Kur'ân-ı kerîmdeki duâları okurken değiştirmek, Kur'ân-ı kerîmi kasten değiştirmek olur. Âlimlerimiz sözbirliği ile bildiriyor ki, Kur'ân-ı kerîmde bulunmayan bir harfi ekleyen veya bir harfini değiştiren imansız olur."

"Fitneye sebep olacak nasihati yapmamalıdır. Gücü, kuvveti, selâhiyeti olan nasihat etmez ise "Müdâhene" olur, haram olur. Gücü yettiği hâlde, fitne çıkarmamak için nasihat etmezse, "Müdârâ" denir, caiz olur. Hattâ müstehâb olur. Güç kullanmak, hükümet adamlarının vazîfesidir. Alay edenlere, zarar yapacaklara nasihat verilmez. Nasihat, birinin yüzüne karşı

olmamalı, umûmî olarak, ortada söylenmelidir. Hiç kimse ile münâkaşa etmemelidir. Resûlullaha (s.a.v.) biri geldi. Onu uzaktan görünce; **"Kabilesinin en kötüsüdür"** buyurdu. Odaya girince, gülerek karşılayıp, iltifat eyledi. Gidince, hazret-i Âişe, sebebini sordu. **"İnsanların en kötüsü, zararından kurtulmak için yanına yaklaşılmayan kimsedir"** buyurdu. O, müslümanların başında bulunan bir münâfık idi. Müslümanları onun şerrinden korumak için müdârâ buyurdu. Fıskı, fuhşu, zulmü açık, ya'nî herkes arasında yayılmış olanı başkalarına söylemek gıybet olmıyacağı ve şerrinden korunmak için müdârâ caiz olduğu buradan anlaşılmaktadır. Hadîs-i şerîfde; **"İnsanlara müdârâ için gönderildim"** buyuruldu. Dîni ve dünyâyı korumak için dünyalık vermeğe "Müdârâ" denir. Dünyalık ele geçirmek için dîni vermeğe "Müdâhene" denir."

"Hadîs-i şerîfde; **"La ilahe illallah ehline kâfir demeyiniz! Bunlara kâfir diyenin kendisi kâfir olur"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf; **"La ilahe illallah ehli"** ya'nî, "Ehl-i kıble" olan kimse, icmâ' ile zarurî olarak bildirilmemiş inanılacak şeylerden şüpheli nassları (âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri) yanlış te'vîl ederek, Ehl-i sünnetin doğru yolundan ayrılınca veya başka bir büyük günah işleyince kâfifr olmaz demektir. Fakat, Ehl-i sünnetten ayrılan kimse, tevâtür ile zarurî olarak öğrenilen din bilgilerinden birine inanmazsa, buna **"La ilahe illallah ehli"** denmez. Böyle kimse imansız olur."

"Buhârî'nin Ebû Hüreyre'den (r.a.) haber verdiği hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ; kulum farzları yapmakla bana yaklaştığı gibi başka şeyle yaklaşamaz. Kulum nafile ibâdetleri yapınca, onu çok severim. Öyle olur ki; benimle işitir, benimle görür, benimle herşeyi tutar, benimle yürür, benden her ne isterse veririm. Bana sığınınca, onu korurum** buyurdu" denilmektedir. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki; farzlarla birlikte nafile ibâdetleri yapan, Allahü teâlânın sevgisini kazanır. Bunların duâları kabûl olur. Allahü teâlâ ile işitir, görür, yürür demekten, âlimler çeşitli şeyler anlamışlardır. Ebû Osman Hayri Nişâbûrî buyuruyor ki: "Bu hadîs-i şerîf, onun görmek, işitmek, tutmak gibi her çeşit istediklerini, hemen ihsân ederim demektir." **"İşlerinizde sıkıştığınız zaman, kabirde olanlardan yardım isteyiniz!"** hadîs-i şerîfi de, Allahü teâlânın, sevdiği kullarına, ölü iken de bu kuvveti vermiş olduğunu göstermektedir."

"Başkasının malını ondan izinsiz, zorla almağa, "Gasb etmek" denir. Gasb, haram olduğu gibi, gasb edilen malı kullanmak da haramdır. Başkasının malını izinsiz alıp, kullanıp, sonra geri vermek, malda ayıp ve kusur hâsıl olmasa bile, haram olur. Kendisine vedîa olarak emânet bırakılan veya gasb ettiği malı, parayı ticârette veya başka yerde kullanıp da bundan kazanç sağlamak caiz değildir. Kazandığı şey haram olur. Bunu fakire sadaka vermesi lâzım olur. Birinin malını, parasını şaka olarak da alıp saklamak haramdır. Çünkü, böylece, başkasını üzmüş oluyor. Başkasına eziyet vermek haramdır."

"Babanın çocuklarına ilim, edeb ve san'at öğretmesi farzdır. Önce, Kur'ân-ı kerîm okumasını öğretmelidir. Sonra îmânın ve İslâmın şartlarını öğretmelidir. Ananın, babanın, okutmak ve terbiye etmek için çocuklarını zorlaması lâzımdır. Kadın, çocuğunun okumasına, ahlâkına ehemmiyet vermezse, kötü yetiştirirse, erkeğin; "Ben râzı değilim. Günâhı senin olsun!" demesi, kendisini kurtarmaz. Kadına hâkim olması, kötülüğe mâni olması lâzımdır. Kadın inâd ederek, fitne çıkarsa veya erkekden gizli yaparsa, erkek günahtan kurtulur.

Anaya, babaya itaat ve ihsân etmelidir. Tâat olan, mübah olan ve günah olmayan şeylerdeki emirlerini yapmalıdır. Zevcenin de, zevcinin günalı olan emirlerini yapmaması lâzımdır. Her me'mûr ve ast için de böyledir. Hiç kimsenin günah işlemek için verdiği emir

yapılmaz. Mübah olan işler için verdikleri emirleri yapmak, vâcib değil ise de caizdir. Tâat olan işlerdeki emirlerini yapmak vâcibdir. Yapması caiz olmayan emirlerine karşı isyan etmemeli yumuşak, tatlı cevap vermeli, fakat yapmamalıdır. Ana, baba, en kötü günâhı, hattâ küfrü bile emir etse veya kendileri kâfir ise, onlara karşı gelmek, üzmek yine caiz olmaz. Ana-baba âciz ve fakir iseler, gayr-i müslim olsalar bile, nafakalarını vermek çocuğa vâcibdir. Dedeler, nineler de ana-baba gibidir. Ana baba ve yakın akrabayı ziyâret etmek vâcibdir. Terk etmek büyük günahtır. Hiç olmazsa selâm göndererek, tatlı mektûp yazarak bu günahlardan kurtulmalıdır. Selâmın, mektûbun ve sözle, para ile yardımın miktarı ve zamanı yoktur. Lüzum ve imkânı kadar yapılır. Zî-rahm-i mahrem olmayanlara bunlar vâcib değildir. Bunlar önce anaya, sonra babaya, sonra evlâda, sonra ecdada, ya'nî dedelere, sonra ceddâda ya'nî büyük annelere sonra erkek ve kız kardeşlere, amcalara, halalara, dayılara ve teyzelere yapılır. Bunlardan sonra, mümkün olursa, zî-rahm-i mahrem olmayan amca oğluna, amca kızına ve hala, dayı ve teyze çocuklarına, sonra nikah sebebi ile akraba olanlara, sonra komşulara yardım ve ihsân etmek çok sevâbtır. Ana-baba uygunsuz, hattâ gayr-ı müslim kimseler de olsalar, hizmet etmek, ihsânda bulunmak evlâda vâcibdir. Fakat küfre teşvik ederlerse ziyâretlerine bile gidilmez."

"Akraba ile ilişiği kesmek büyük günahdır. Erkek olsun kadın olsun, zî-rahm-i mahrem (nikâh düşmeyen) akrabayı ziyâret etmek vâcibdir. Amca kızı gibi nikah düşen yakın akrabayı ve yakın olmayan akrabayı ziyâret vâcib değildir. Fakat bunlara da hediye, selâm yollamak müstehâbdır."

"Kesb: yaşamak için lâzım olan malları helâlden kazanmağa çalışmak demektir. Kendine evlâdına, ıyâline ve borçlarını ödemeğe lâzım olanları kesb etmek farzdır. Bunun için çalışan sevâb kazanır. Özürsüz terk edene azab yapılacaktır. Kendilerine nafaka verilmesi vâcib olanlara "Iyâl" denir. Borç ödemek farzdır. Ödeyemeden vefât edenin, ödemek niyeti varsa günahlı olmaz. Hadîs-i şerîfde: **"Beş vakit namazı kıldıktan sonra, çalışıp helâl kazanmak, her müslümana farzdır"** buyuruldu. Peygamberlerin "aleyhimüsselâm" hepsi, çalışıp kazanmışlardır. Çalışmayıp câmide oturarak, Allaha tevekkül ediyorum diyene inanmamalıdır. Bu, çalışmayı terk ettiği için, günah işlemektedir. Sâlih değil, fâsıktır. Bunun kalbi Allahü teâlâya değil, kulların mallarına bağlıdır. Önce sebebe yapışmak, sonra bu sebebin te'sirini Allahü teâlâdan beklemek emrolundu. Muhtaç olduğu malı kazandıktan sonra, fazla çalışmayıp, ibâdet etmek caizdir. Bunun için, çalışmayıp ibâdet edene sû-i zan ve tecessüs etmemelidir. Çünkü ikisi de haramdır. İhtiyâçtan fazla çalışıp, kazandıklarını senelerce saklamak mübahdır. Saklamayıp hayra, hasenata sarf etmek müstehâbdır. Nafile ibâdetlerden daha sevâbdır. Hadîs-i şerîfde; **"İnsanların iyisi, insanlara faydası olanlardır"** buyuruldu. Öğünmek, kibirlenmek için, ihtiyâçtan fazla kazanmak haramdır." Görülüyor ki, ehlinin ve ıyâlinin nafakalarını ve borçlarını ödemek için çalışıp, helâl kazanmak, nafile ibâdetleri yapmaktan kat kat daha sevâpdır. Hadîs-i şerîfte; **"Eshâbım için fakirlik saadettir. Âhir zamanındaki ümmetim için zenginlik saadettir"** buyuruldu."

"Zarûret olmadan birşey istemek haram olduğu gibi, ücretsiz olarak başkasına iş gördürmek de haramdır. Başkasının çocuğuna, kölesine iş gördürmek ise daha büyük günahdır. Müslim'de, Abdullah İbni Abbâs diyor ki: Çocuklarla oynuyordum. Ansızın Resûlullah geldi. Kapı arkasına saklandım. Yanıma gelip, avucu ile sırtımı okşadı. **"Git bana Muâviye'yi çağır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfe göre çocukların, haram olmayan oyunları oynaması ve çocuğa birisini çağırmak için güvenilmesi ve ufak işlerin yaptırılması caizdir. Kendi küçük oğlunu ve kızını ve

torunlarını bir işde kullanmak, fakir olana veya çocuğu yetiştirmek için olursa caizdir. Çocuğun, babasına hizmet etmesi vâcibdir.”

Yine Hadika kitabında buyuruluyor ki:

“İmâm-ı Mubammed Şeybâni’ye, mütehassıs olduğu tasavvuf bilgisinde niye bir kitap yazmadığını sorduklarında; “Zühd ve takvâ, ancak, bütün işlerde İslâmiyete uymakla, bâtıl, fâsid ve mekrûh sözleşmelerden sakınmakla elde edilebilir. Bunlar da, fıkıh kitaplarından öğrenilir. Alış-veriş ve başka sözleşmeleri yapacak kimsenin, bunların sahîh ve helâl olması şartlarını öğrenmesi lâzımdır. Bunun için, bu işlerin ilmihâlini öğrenmek her mükellefe farz-ı ayndır. Bu farzın yerine getirilmesi için, bey’ ve şirâ kitabını yazdım” buyurdu.

“Ehl-i sünnet i’tikâdını, farzları ve haramları öğrenmek farzdır. Bunları öğretmek, kendine lâzım olandan başka fıkıh bilgilerini öğrenmek ve Kur’ân-ı kerîmin tefsîrini ve hadîs ilmini öğrenmek farz-ı kifâyedir. Fıkıh bilgileri, Kur’ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden öğrenilmesi farz olan bilgilerdir. Fıkıh kitabı okuyan mukallidler, âyetten ve hadîsden hüküm çıkarmak ihtiyâcından kurtulur. Farz-ı kifâye olanları bilen, yapan var iken, bunları öğrenmek müstehâb olur. Bunları yapmak nafile ibâdet olur. Yalnız, cenâze namazı böyle değildir. Velî kılınca, başkalarının tekrar kılması caiz olmaz. Namaz kılacak kadar Kur’ân-ı kerîm ezberleyen kimsenin, boş zamanlarında daha çok ezberlemesi, nafile namaz kılmasından daha çok sevâb olur. İbâdetlerinde ve günlük işlerinde lâzım olan fıkıh bilgilerini öğrenmesi ise, bundan daha çok sevâb olur. Lüzumundan fazla fıkıh bilgilerini öğrenmek de, nafile ibâdetlerden daha sevâbdır. Lüzumundan fazla fıkıh bilgisi öğrenirken, tasavvuf bilgilerini ve hakimlerin ya’nî Allahü teâlâya ârif olanların sözlerini ve hâl tercümelerini öğrenmesi de müstehâb olur. Bunları okumak, kalbde ihlâsı arttırır. Derin âlimler, fıkıh bilgilerini, âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden çıkarmışlardır. Bunlar, ancak fıkıh kitaplarından ve fıkıh âlimlerinden öğrenilir.”

Yine Hadîka’da âlimlerin ilim sahiplerinin kıymetleri hakkında buyuruldu ki:

“Âyet-i kerîmelerde meâlen buyuruldu ki: **“Ey müslümanlar, bilmediklerinizi zikr sahiplerinden sorunuz.”** (Nahl-43, Enbiyâ-7) Zikr, ilim demektir. Bu âyet-i kerîme, bilmeyenlerin âlimleri bulup, onlardan sorup öğrenmelerini emretmektedir.

“Müteşâbih âyetlerin ma’nâlarını ancak ilim sahipleri anlar” (Âl-i İmrân-7)

“Allahü teâlânın var ve bir olduğunu ilim sahipleri anlar ve bildirirler.” (Âl-i İmrân-18)

“İlim sahipleri onlara; “Size yazıklar olsun! îmân edip amel-i sâlih işleyenlere, Allahü teâlânın vereceği serâblar dünyâ ni’metlerinden daha iyidir” dediler.” (Kasas-80)

“İlim ve îmân sahipleri; “Dünyâda iken inkâr ettiğiniz kıyâmet günü, işte bu gündür” diyeceklerdir.” (Rûm-56)

“İlim sahipleri Kur’ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu anlar.” (Hac-54)

“Kur’ân-ı kerîm, ilim sahiplerinin kalblerine yerleşmiştir.” (Ankebût-50)

“İlim sahipleri Kur’ân-ı kerîmin Allah kelâmı olduğunu ve Allahü teâlânın rızâsına kavuşturduğunu bilirler.” (Sebe’-6)

“İlim sahiplerine Cennette yüksek dereceler verilecektir.” (Mücâdele-11)

"Allahü teâlâdan ancak ilim sahipleri korkar." (Fâtır-27)

"En kıymetliniz Allahü teâlâdan çok korkanınızdır." (Hucurât-14)

Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"Allahü teâlâ ve melekler ve her canlı, insanlara iyilik öğretene duâ ederler."

"Kıyâmet günü, önce peygamberler, sonra âlimler, sonra şehîdler, şefaat edeceklerdir."

"Ey insanlar, biliniz ki, ilim âlimden işiterek öğrenilir."

"İlim öğreniniz! ilim öğrenmek ibâdettir, ilim öğretene ve öğrenene cihâd sevâbı vardır. İlim öğretmek, sadaka vermek gibidir. Âlimden ilim öğrenmek, teheccüd namazı kılmak gibidir."

"Hülâsa" adındaki fetvâ kitabında diyor ki: "Fıkıh kitabı okumak, geceleri namaz kılmaktan daha sevâbdır." Çünkü farzları, haramları, âlimlerden veya yazmış oldukları kitaplardan öğrenmek farzdır. Kendisi yapmak ve başkalarına öğretmek için fıkh kitapları okumak, tesbîh namazı kılmaktan daha sevâbdır. Hadîs-i şerîflerde buyuruldu ki:

"İlim öğrenmek, bütün nafile ibâdetlerden daha sevâbdır. Çünkü, kendine de, öğreteceği kimselere de fâidesi vardır."

"Başkalarına öğretmek için öğrenen kimseye, sıddîklar sevâbı verilir." İslâm bilgileri, ancak üstâddan ve kitapdan öğrenilir, İslâm kitaplarına ve rehbere lüzum yoktur diyenler, yalancıdır, zındıktır. Müslümanları aldatmakta, felâkete sürüklemektedir. Din kitaplarındaki bilgiler, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden çıkarılmıştır."

"İbâdetleri iktisad üzere, ya'nî ne az, ne de pek aşırı olmayarak orta miktarda yapmak lâzımdır. Allahü teâlâ, Bekâra sûresinin 185. âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ sizin için kolaylık istiyor. Güç işleri yapmanızı inlemiyor"** buyuruldu. Bunun için, ağır hastanın ve yolcunun oruç tutmamasına izin verdi. Bize ağır ve sıkıntılı işler yapmayı emretmedi. İnsan iki işten birini yapmak durumunda kalırsa, bunlardan hafif ve kolay olanını yapması daha doğrudur. Peygamberimiz (s.a.v.), birinin mescidde saatlerce namaz kıldığını işitti. Mescide gelip, bunu omuzlarından tutarak; **"Allahü teâlâ bu ümmetden kolay işler yapmasını istiyor. Güç işleri beğenmiyor"** buyurdu. Allahü teâlâ, bu ümmete kolay şeyleri emretti, İslâm ahkâmına uymak pek kolaydır.

Mâide sûresinin 90. âyetinde meâlen; **"Ey mü'minler! Allahü teâlânın size helâl ettiği tayyib, ya'nî güzel şeyleri, kendinize haram etmeyiniz! Helâllere haram demeyiniz! Allahü teâlâ, helâl ettiği şeylere haram diyenleri sevmez!"** buyurdu.

Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ, emrettiği şeyleri yapmanızı sevdiği gibi, izin verdiği şeyleri yapmanızı da sever"** buyuruldu. Zarûret olduğu zaman, haram işlemeğe ve farzı terk etmeğe, ruhsat, izin verilmiştir. Ya'nî zarûret sebebiyle terk ettiği için azâb yapılmaz. Zarûret zamanında da, dînin emirlerini yapmağa azîmet denir. Ba'zan, azîmet olanı yapmak daha iyidir. Meselâ, ölüm ile korkutulan kimsenin, îmânını gizlememesi böyledir, öldürülürse, şehid olur. Ba'zan ruhsat olanı yapmak, daha iyi olur. Yolcunun oruç tutmaması böyledir. Yolcu, orucu tutarak hastalanır, ölürse, günâha girer."

"Muhtâr kitabının şerhi olan ihtiyâr kitabında diyor ki: "Farzları yapamayacak kadar zayıflatan riyâzet, ya'nî az yemek caiz değildir. Kendinin ve çoluk-çocuğunun nafakasını kazanacak ve borçlarını ödeyecek kadar, çalışıp kazanmak farzdır. Bu niyet ile çalışan kimse, borcunu ödeyemeden ölürse, azâb çekmez. Hadîs-i şerîfde; **"Her erkeğin çalışıp kazanması farzdır"** buyuruldu. Bundan fazlası için çalışmamak caizdir. Âdem aleyhisselâm buğday eker ve ekmek yapardı. Nûh aleyhisselâm neccâr, marangoz idi. İbrâhim aleyhisselâm kumaş tüccârı idi. Dâvûd aleyhisselâm, önce koyun güderdi. Sonra ticâret yaptı. Sonra cihâd yaptı. Asker idi. Ebû Bekr-i Sıddîk, kumaş tüccârı idi.

Ömer-ül-Fârûk, kösele dikerdi. Osmân-ı Zinnûreyn gıda maddeleri ithalâtçısı idi. Hazreti Ali işçilik ve cihâd yapardı. Çoluk-çocuğunun bir yıllık nafakasını toplayacak kadar çalışmak, mübahdır. Müslümanlara yardım için, cihâd etmek için fazla çalışıp kazanmak müstehâbdır, iyidir. Hadîs-i şerîfde; **"İnsanların en iyisi, insanlara fâideli olandır"** buyuruldu."

"Gösteriş için, övünmek için kazanmak tahrimen mekrûhtur. Mültekâ kitabında ise açıkça haramdır denildi. Çalışmak rızkı arttırmaz. Rızkı veren, Allahü teâlâdır. Çalışmak, sebebe yapışmaktır. Sebeplere yapışmak sünnettir.

Çalışan insan beş türlü olur: Birincisi, rızkın yalnız çalışmaktan geldiğine inanır. Kâfirler böyledir, ikincisi, rızkın Allahdan geldiğine ve çalışmanın sebebe yapışmak olduğuna inanır. Çalışırken, Allahü teâlâya âsî olmaz. Haram işlemez. Hâlis, sâlih mü'minler böyledir. Üçüncüsü, rızkın Allahdan geldiğine inanır ise de, çalışırken Allahü teâlâya âsî olur. Fâsık mü'minler böyledir. Dördüncüsü, rızkın hem Allahdan hem de çalışmaktan geldiğini sanır. Müşrikler böyledir. Beşincisi, rızkın yalnız Allahdan geldiğini bilir. Fakat rızkı verir mi vermez mi bilmez. Münâfıklar böyledir.

Tâtârhâniyye fetvâ kitabında diyor ki: Câmide, evde kapanıp, hep ibâdet etmek ve yiyip, içip, evlenmek, gezmek gibi eğlenceleri ve helâl kazanmağı terketmek, tahrimen mekrûhtur.

"Âlimler; "İbâdetlerde aşırı gitmemeli, kendini sıkıntıya düşürmemeli" buyurdu. Bu sözleri, bütün ümmet için farz, vâcib veya sünnet olan şeylerdedir. Her müslümanın böyle yapması lâzımdır. Tasavvufcuların çektikleri sıkıntılar ise, nafile ibâdettir. Herkesin yapması lâzım değildir. Kur'ân-ı kerîmde Tegâbün sûresi 16. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Gücünüz yettiği kadar, Allahdan korkunuz!"** buyuruldu. Allahü teâlâ, Peygamberine;

"Mekke dağlarını altın yapayım ister misin?" buyurunca, bu altınları Allah yolunda ve düşmanlarla cihâd için kullanmayı düşünmedi, istemedi. Güçlük çekmeği arzu eyledi. Tebük gazvesinde ise; **"Bu orduya lâzım olanları getirene Cenneti müjdeliyorum"** buyurarak, Eshâbından yardım istedi.

Resûlullahın uzun günler orucunu bozmadığı ve açlıktın mübârek karnına taş bağladığı kitaplarda yazılıdır. Mübârek ayakları şişinceye kadar geceleri çok namaz kıldığı da bildirilmiştir. Mübârek zevceleri de, böyle çok ibâdet yaparlardı. Fakat, ümmetine çok merhamet ettiği için, onların böyle sıkıntı çekmelerini istemezdi. Ümmetine ruhsat ile emrederdi. Kendisi azîmet ile ibâdet yapardı. Din demek, yalnız emir demek değildir. Ruhsat ile azîmetin ikisi de dindir. **"Allahü teâlânın helâl ettiklerini, kendinize haram etmeyiniz!"** meâlindeki Mâide sûresi 87. âyet-i kerîmesi; (ruhsat, izin verilen şeyleri inkâr etmeyiniz! Bunları haram etmeyip de, terk eder, çekinirseniz zühd olur, iyi olur. Yapması ise, günah olmaz) demektir. Hadîs-i şerîfde;

"Sünnetimi kabûl etmeyen benden değildir!" buyuruldu ki, ruhsat, izin verdiğim şeyleri kabûl etmeyip, kendine sıkıntı veren benden değildir demektir.

Tasavvuf büyükleri, ruhsat ve azîmetten, ikincisini seçmişlerdir. Ruhsat ile amel etmeği de inkâr etmemişlerdir. Herkese ruhsat ile amel etmeği emretmişlerdir. Resûlullah da (s.a.v.) böyle yapardı. Tasavvuf demek, Kitaba ve sünnete uymak, bid'atlerden sakınmak, tasavvuf büyüklerine saygılı olmak, herkese merhametli olmak ve ruhsat olan ameli terk etmektir. Ehl-i sünnet âlimleri, azîmet ve vera' ile hareket ettiklerinden, bir haram işlememek için, yetmiş helâli terk ederlerdi. Ebû Bekr-i Sıddîk buyurdu ki: "Biz bir harama düşmek korkusundan, yetmiş helâli terk ederdik."

Resûlullah (s.a.v.). Hazreti Ebû Hüreyre'ye; **"Vera' üzere ol ki, insanların en âbidi olursun!"** buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki, din demek, yalnız ruhsat, her işte orta yol demek değildir. Azîmet, zühd ve vera'da dindendir.

Riyâzetin, açlık çekmenin tahrimen mekrûh olması, buna dayanamayanlar, bedenine ve aklına zarar verecek olanlar içindir. Çünkü, kendini tehlikeye düşürmek haramdır. Rûhanî kuvvetleri, bu tehlikeyi önleyenler için riyâzet çekmek caiz ve fâideli olur.

Rehberin yol göstericinin lâzım olduğu buradan da anlaşılmaktadır. Kâmil olan rehber, talebenin sıhhatini, mizacını, rûhunun kuvvetini anlar. Ona uygun olan miktarda, riyâzet etmeği emreyler. Onu tehlikeden korur. Kâmil olan rehber, hem beden, hem rûh ve hem de din mütehassısıdır. Resûlullah efendimizin vârisi vekîlidir. Kâmil olan rehberin emri ile yetişenlerde hiçbir zarar ve tehlikeye düşen görülmemiştir. Hepsi yükselmiş, olgunlaşmıştır. Tasavvuf yolunda ilerlerken, İslâmiyete uymakta hiç gevşeklik göstermemişlerdir. Farzı terk etmeğe sebep olan şeyi yapmak haramdır. Rehber bundan korur. Nafile ibâdetleri izinle yapmak, bunun için lâzımdır.

Resûlullah (s.a.v.) ümmetine çok merhametli idi. Mi'râc gecesi, elli vakit namazın beş vakte inmesini diledi. Ümmetine sıkı emirler gelmesine yol açmaması için, eshâbının sıkıntılı riyâzetler yapmalarına izin vermezdi. O'nun, ümmetine çok fâideli olacak ibâdetleri bildirmeyeceği ve yapılmalarını önleyeceği düşünülemez. Herşeyin en iyisini, en fâidelisini söylemiş, yapmış ve yaptırmıştır. Ruhsat ile amel, aşırı ve noksan olmaksızın kulluk etmek, bütün ümmeti için fâideli olacağından, bunları açıkça yapmış ve emreylemiştir. Eshâbının yükseklerine ise, gizli bilgiler ve ibâdetler öğretmiştir. Kur'ân-ı kerîmde Bekâra sûresi 282. âyetinde meâlen; **"Allahdan korkunuz! Böylece, size çok şeyler öğretir"** buyuruldu. Bu (çok şeyler), ilâhî ma'rifetler, gizli bilgilerdir. Hadîs-i şerîfde; **"İlmin, inceleri ve gizlileri vardır. Bunları ancak Allah adamları bilir. Bildiklerini söylerlerse, câhiller bunlara inanmazlar"** buyuruldu.

İmâm-ı Kastalâni'nin "Mevâhib" kitabında yazılı olan mi'râc hadîsinde; **"Rabbim bana başka başka üç ilim bildirdi. Birinci ilmi kimseye bildirme dedi. Çünkü, bu ilmi benden başka hiç kimse anlayamaz. İkinci ilmi, dilediğine bildirebilirsin dedi. Üçüncü ilmi, ümmetinin hepsine bildir dedi."** Görülüyor ki, Resûlullah (s.a.v.) Allahü teâlânın bana bildirdiği ilim, yalnız ümmetin hepsine bildirilmesi emr olunan ilimdir buyurmadı. Hak olan başka iki ilim daha bulunduğunu haber verdi. Resûlullahm, dilediğine bildirmesi için izin verilen, ikinci ilim "Vilâyet ilmi" ya'nî tasavvuf ilmidir. Bu ilim, İslâmiyetin bâtınını ve hakîkatini bildirmektedir. Bu ilim, ancak takvâ ile elde edilir. Âyet-i kerîmede, Hızır aleyhisselâm için; **"Ona bizden ilim verildi"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, vilâyet ilmini bildirmektedir. Herkese bildirilmesi

emrolunan İslâmiyet bilgileri, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sözlerinden ve hareketlerinden alınmış olduğu gibi, vilâyet ma'rifetleri de, onun mübârek kalbinden çıkıp, kalblere akmaktadır. Bunun içindir ki, Ebû Hüreyre (r.a.); "Resûlullahdan iki ilim aldım. Birisini sizlere bildirdim, ikincisini bildirmiş olsam, anlayamaz, beni öldürürsünüz" dedi. Birincisi, "İlm-i zâhir"dir. İkincisi, "İlm-i batın"dır. Bunu ancak, evliyâ ve sıddîklar bilir.

Tasavvufcular, bâtın ilmine kavuşmak için, riyâzetler çekiyor, mücâhedeler yapıyorlar, İlm-i zâhirde, sahte ve yalancı ilim adamları olduğu gibi, sahte ve bozuk kimseler, tasavvufcu kılığına girmişler, bu mübârek yolu, dünyâ çıkarlarına âlet etmişlerdir. Bu yalancılardan sakınmak, tuzaklarına düşmemek için, onları tanımak lâzımdır. Bunun için de, İslâmiyeti iyi öğrenmek lâzımdır. Doğru ile yanlışı ayıran biricik ölçü, İslâmiyettir. İslâmiyete uyan bir kimse, tasavvuf yolunda da çalışırsa çok iyidir. Fakat, bu yolda ilerlemek için, kâmil olan rehberin, yol gösterici olgun velînin kontrolü lazımdır. Kâmil olan rehber, kalb ve rûh mütehassısıdır. Talibin kalbindeki hastalığı anlayarak, ona uygun olan riyâzeti ve zikri seçer, yaptırır. Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmde; Bekâra sûresi 10, Mâide sûresi-52, Enfâl sûresi-49, Tevbe sûresi-125, Hac sûresi-53, Ahzâb sûresi 12, 32 ve 60. ve daha birçok âyet-i kerîmelerde meâlen; **"Kalblerinde hastalık vardır"** buyuruyor. Bu hastalığın tedâvisi, Resûlullahın sohbeti ile oluyordu. Başkaca bir riyâzete, sıkıntıya lüzum kalmıyordu. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, o sohbetin bereketi ile, Resûlullahın mübârek kalbinden feyz aldılar. Tasavvufun en yüksek derecelerine kavuştular. Kendilerinden sonra gelen evliyânın hepsinden daha yüksek oldular. Onlardan sonra gelenler, Resûlullahın sohbetine kavuşamadıkları için, riyâzetler, sıkıntılar çekerek, kalb hastalıklarından kurtulmağa çalışmışlardır. İlm-i bâtın, ilm-i zâhirden ayrılmaz. Her ikisine kavuşanlara, "Ulemâ-i râsihîn" denir. Resûlullaha (s.a.v.) vâris olan ulemâ, yalnız bunlardır. Riyâzet, sıkıntı çekerek, kalblerini tedâvi edenler, ilm-i bâtına kavuşunca, riyâzeti bırakırlar. Yalnız farzları, sünnetleri yaparlar. Eshâb-ı Kirâm gibi batınları ile de, kalbleri ile de, ibâdet ederler. Pazarda alış-veriş etmeleri, onların bâtın ibâdetlerine zarar vermez. Allahü teâlâyı bir ân unutmazlar. Kur'ân-ı kerîmde, bunlar övüldü. Nûr sûresi-37. âyetinde meâlen; **"... Alış-verişleri, Allahı unutturmaz!"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), riyâzet çekmeden bu dereceye kolayca ve az zamanda yükseldiler. Hazret-i Ömer, ilk sohbetinde yükseldi. Eshâb-ı Kirâma riyâzet çekmeleri için izin verilseydi, din âlimleri, mezheb imamları, onların riyâzetlerini kitaplarına yazarak, bütün müslümanların böyle yapmaları lâzım olurdu."

"Hadîs âlimlerinden Muhammed bin Abdullah Hâkim Nişâbûrî'nin "Müstedrek" kitabında Bildirdiği hâdîs-i şerîfde; **"Deccâl zamanında bulunan mü'minlerin gıdası, meleklerin gıdası gibi, tesbih ve takdis etmek olur. Allahü teâlâ, o zaman tesbih ve takdis edenlerin açlığını giderir"** buyuruldu. Bu da gösteriyor ki, Allahü teâlâ, dilediği kullarına öyle hâl verir ki, yemeğe, içmeğe ihtiyâçları kalmaz. Deccâl zamanında, bütün mü'minlere bu hâli ihsân edecektir. Deccâlin fitnelerinden biri şudur ki, uğradığı şehirlere; "Bana ibâdet ediniz, bana uyunuz!" diyecek. Ona uyarlarsa, göğe emrederek yağmur yağacak, yere emrederek ekin çıkacaktır. Ona uymazlarsa, emredip, hiç yağmur yağmayacak ve yerden ot bitmeyecektir. Herkes aç kalacaktır. Hadîs-i şerîf, bu fitnenin mü'minlere zarar vermeyeceğini bildiriyor. Mü'minler tesbîh okuyarak, açlık duymayacaklardır.

Zühd, sabır, riyâzet, açlık gibi sıkıntı çekmenin İslâmiyete uymadığını zannetmemelidir. Çünkü İslâmiyet, bedene eziyet ve zarar veren şeyleri yasak etmiştir. Bu riyâzetler, tasavvufculara zarar vermemektedir. Bunlar da, İslâmiyetin her hükmü gibi, Resûlullahdan

gelen İslâm dininden bir parçadırlar. Bu işleri ve bunları yapan evliyâyı inkâr etmek, dînin bir parçasını inkârdır.

Tasavvufcular riyâzet yapıyor diyerek, bunları peygamberlerden (a.s.), hattâ Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) daha üstün sanmamalı ve daha üstün tutmamalıdır. Evliyânın hiçbirine de dil uzatmamalıdır. Evliyânın büyüklüğünü anlayamadığı için, kusuru kendinde bilmelidir. Hadîs-i şerîfde; **"Kendi ayıblarını, kusurlarını düşünmekten, başkalarının ayıblarını araştırmayana müjdeler olsun!"** buyuruldu. Sehl bin Abdullah Tüsterî buyurdu ki: "Günahların en kötüsü, müslümana kötü gözle bakmaktır. İnsanların çoğu, bunu günahdan saymazlar. Tövbesini hiç yapmazlar." Bir kimse, evliyânın hepsine hüsn-i zan edip, övse, yalnız bir velîyi, dînimize uygun bir sebep göstermeden kötülese, o hüsn-i zanlarının hiç fâidesi olmaz. Evliyânın hepsini tasdik etmeyen kimse, velî olamaz. Allahü teâlânın bir velîsini, kötü gözle bakarak inciten kimse, dînin bir parçasını kötülemiş olur. Ebü'l-Mevâhib Şâzilî buyurdu ki:

"Zamanındaki evliyâya saygılı olmayan,
Evliyâ defterinden silinir hemân."

Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh) buyurdu ki: "Evliyâya ve ilmi ile âmil olanlara düşmanlık küfür olduğunu, büyüklerin çoğu bildirmiştir." Abdülvehhâb-i Şa'rânî'nin üstadı, Aliyyülhavvâs buyurdu ki: "Evliyâdan ve ulemâdan birine düşman olandan uzaklaşmak lâzımdır". Velîye ve âlime karşı gelmek, dalâlettir. Kendini helak etmektir.

Allahü teâlânın velîleri, ilmi ile âmil olan âlimlerdir. Bunlardan ölü veya diri olan birisini dil veya kalb ile inkâr etmek, açık bir küfürdür. İnkâr edenin imansız olacağını bütün müslümanlar sözbirliği ile bildirmişlerdir. Müslümanların bütün mezheblerine göre imansız olurlar. Çünkü bu, dîn-i İslâmı inkâr etmektir. İnkâr eden, câhil ve ahmak olduğu için, bu inkârının, çirkinliğini, bozukluğunu anlamamaktadır. Bâtıl ve bid'at olan ve kendine göre çirkin olan birşeyi inkâr ettiğini zannetmektedir. Velînin işini ve sözünü böyle sanarak, bu tehlikeye düşmekte, ona fâsık veya kâfir, zındık demektedir. Hâlbuki, Allahın velîsi, bu câhilin kötülediği şeylerden çok uzaktır. Sözleri ve işleri İslâmiyete uygundur. Tâat ve kurbettir. O câhil ise, inâd etmekte, evliyânın ilimlerini, sıddîkların ma'rifetlerini anlamamaktadır. Kalbi ölmüş, hakîkati göremiyor. Küfür, dalâlet ve zındıklık çukuruna kendisi batmıştır. Tevhîd ehli olduğunu, tâat yaptığını, insanlara ilm ve feyz verdiğini sanıyor. Kıyâmet günü küfrünün cezasını bulacak, zulmlerinin, iftiralarının azâblarını çekecektir. Dünyâda kendine ve benzerlerine kâfir demiyor. Çünkü, hepsi inkârda ortaktırlar. Kendilerini müslüman sanıyorlar. Hâlbuki, müslümanlar, bunların imansız olduklarını bilmektedir. Çünkü müslümanlar, Allahın evliyâsına ve onların doğru hâllerine inanıyorlar. İnkâr edenlerin anlamamaları, bilmemeleri özür olmaz. Çünkü, dînini bilmemek özür değildir. Bunların evliyâyı bilmemeleri, yahudilerin, hıristiyanların ve mecûsilerin ve putlara tapanların, Muhammed aleyhisselâmın hak dînini bilmemeleri gibidir. Onların bilmemeleri özür olmadığı gibi, bunların bilmemesi de özür olmaz.

Evliyâ ve peygamberler, ne kadar yüksek olurlarsa olsunlar, Allaha kul olmaktan kurtulamazlar. Hârika, kerâmet hâsıl olmasında, kulların hiç te'sîri olmadığı gibi, âdet üzere yaratılmakta olan şeylerde de, te'sîrleri yoktur. Herşeyi, yalnız Allahü teâlâ yaratmaktadır. Evliyânın ve peygamberlerin, hiçbirşeyin yaratılmasında te'sîrleri olmaz. Fakat Allahü teâlâ, evliyâsını ve peygamberlerini, başka kullarından üstün tutmuş, başkalarına vermediği ni'metlerini, bunlara ihsân etmiştir. Allahü teâlâ, her insanın istekli işlerini, insanların istemelerinden sonra, dilerse yaratmaktadır. İnsanların istediği şeyleri, O istemezse yaratmaz. İnsanların istedikleri ba'zı şeyleri, O da hep istemekte ve hep yaratmaktadır. Meselâ, insan

kolunu kaldırmak, gözünü kırpmak isteyince, o da hemen istemekte ve hemen onun kolunu kaldırmaktadır. İstememesi pek nâdirdir, insanların ba'zı isteklerini ise, O nadiren istemekte ve yapmakta ve çok zaman istemeyip yapmamakta, ya'nî yaratmamaktadır. Dünyâdaki isteklerimizin çoğu böyledir. Fakat bu da, insandan insana değişmekte olduğu hergün görülmektedir, işte Allahü teâlâ, evliyâsının ve peygamberlerin isteklerinin çoğunu, kol kaldırmak ve göz kırpmak gibi, hemen dilemekte ve yaratmaktadır. Bu onlara karşı, Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Burada, evliyânın birbirlerine göre farkları olduğu gibi, hiçbir velî, hiçbir peygamber derecesine varamaz. Hiçbiri dünyâya değer vermedikleri için, Allahü teâlâdan dünyâ için birşey istemezler. Dünyâdan her istedikleri de âhıret için ve Allah içindir."

"İlm-i zâhirden birkaç şey öğrenip, ilm-i bâtından birşey bilmeyenler, tasavvuf kitaplarını okuyunca, âriflerin sözlerini küfür ve dalâlet sanıyorlar. Anlamadıkları ma'rifet bilgilerine inanmıyorlar. Böylece Muhyiddîn-i Arabî. Ömer bin Fârıd, Abdülkâdir-i Geylânî, Celâleddîn-i Rûmî, Seyyid Ahmed-i Bedevî, Ahmet Ticânî, Abdülvehhâb-i Şa'rânî ve Şerefüddîn-i Busayrî gibi tasavvuf büyüklerini beğenmiyorlar. Batın ilimlerine inanmıyorlar. Batın bilgilerine inanmayan ise, Muhammed aleyhisselâmın dîninin sırlarına inanmamış olur. Böyle kimseye bid'at ve dalâlet ehli, ya'nî sapık denir. İmânlı görünür ise de, münâfık gibidir. İmâm-ı Süyûtî'nin ve Hatîb'in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Din bilgisi iki kısımdır: Biri kalbde olan fâideli bilgilerdir, ikincisi, dil ile anlatılan zâhir bilgilerdir"** buyuruldu. Yine Süyûtî'nin ve Deylemî'nin, bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Bâtın bilgileri, Allahü teâlânın sırlarından bir sırdır. Onun hükümlerinden bir hükümdür. Dilediği kulunun kalbine verir"** buyuruldu. İmâm-ı Mâlik buyurdu ki: "İlm-i zâhire mâlik olan, ilm-i bâtına kavuşabilir. Zâhir bilgisi olan kimse, ilmi ile amel ederse, Allahü teâlâ, ona batın bilgisi ihsân eder." Ali bin Muhammed Vefâ'nın ârifane sözlerine şaşırıp kalan İmâm-ı Ömer Bülkînî, bunları nereden öğrendin deyince; **"Allahdan korkunuz! Allahü teâlâ, kendinden korkanlara bilmediklerini öğretir"** meâlindeki Bekâra sûresinin 282. âyet-i kerîmesini okudu. Ebû Tâlib-i Mekkî buyurdu ki: "İlm-i zâhir ile ilm-i batın, birbirlerinden ayrılmazlar. Beden ile kalbin bırlikte bulunması gibidirler. Bâtın ilimleri, ârifin kalbinden kalblere akar. Zâhir ilmleri, âlimin sözünden öğrenilir. Kulaklara kadar gidip, kalblere girmez." Hadîs-i şerîfde; **"Âlimler peygamberlerin vârisleridir"** buyuruldu. Bu âlimler, yalnız zâhirî ilim sahibi olanlar değildir. Bu âlimler, bildikleri ile amel eden, takvâ sahibi olan, peygamberlerdeki ilimlerin hepsine kavuşan hakîkî âlimlerdir. Zâhirî ilim sahiplerinin niyetleri hâlis olmadığı ve şehvetlerinin pençesinden kurtulmadıkları için, ilmin nûru kalblerine girmez. Beyinlerine işlemez. Bunların kalblerini, beyinlerini Cehennem ateşi temizleyecektir. İmâm-ı Münâvî, İmâm-ı Gazâlî'den haber veriyor ki: Âhıret bilgisi iki türlüdür. Biri keşf ile hâsıl olur. Buna; "İlm-i mükâşefe" ve "İlm-i bâtın" denir. Bütün ilimler, bu ilme kavuşmak için sebepler, vesilelerdir, ikincisi; "İlm-i muâmele"dir.

Âriflerden çoğuna göre, ilm-i bâtından nasîbi olmayanın imansız gitmesinden korkulur. Bundan nasîb almanın en aşağısı, bu ilme inanmaktır. Bid'at veya kibir bulunan kimseye bâtın ilmi nasîb olmaz. Dünyâya düşkün olan ve hep nefsinin isteklerine uyan da, çok şey öğrense de, batın bilgisinden hiçbirşeye kavuşamaz. Batın bilgisi, temizlenmiş kalblerde hâsıl olan bir nûrdur. Peygamberimiz (s.a.v.); **"Öyle ilimler vardır ki, çok gizlidirler. Bunları, ancak ma'rifet sahipleri bilir"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf, batın ilmlerini göstermektedir. İmâm-ı Mâlik'in ilm-i bâtına kavuşturur dediği zâhir bilgisi, onun zamanındaki, kendisi ile amel olunan ilimdir. Şimdi, dünyalığa kavuşmak, şöhret sâhibi olmak için öğrenilen şeyler değildir. Allahü teâlânın emir ve

yasaklarını doğru yapabilmek için, herkese lâzım olan ilm-i hâl bilgileri az zamanda ve kolayca öğrenilebilir. Bununla amel edince, ilm-i batın hâsıl olabilir.

Batın ilimlerine kavuşmamış olan din adamları, bilmedikleri ilimlere inanmıyorlar. Bâtın ilmi olarak anladıkları ve söyledikleri de, kendi gibi bir câhilden işittikleri veya batın âlimlerinin kitaplarından okuyup ezberledikleri şeylerdir. Paslı kalbleri açılmamış, rahmânî nûra kavuşmamışlardır.

Kendilerini batın âlimi sanan bu câhiller, akıllarının esîridirler. O büyüklerin bildirdiklerini, kısa akılları ile ölçerek yanlış anlamaktadırlar. Kur'ân-ı kerîmi ve hadîs-i şerîfleri de böyle yanlış anlıyorlar. Bozuk, zararlı tefsîr kitapları yazarak müslümanları felâkete sürüklüyorlar. Nûr sûresinin; **"Allahü teâlâ bir kimseye nûr vermezse, o münevver olamaz!"** meâlindeki 40. âyet-i kerîmesi bunları göstermektedir.

Allahü teâlâya kavuşmak, Allahü teâlâya yaklaşmak, Allahü teâlâyı tanımak, Allahü teâlâyı sevmek, feyz almak, nûrlanmak, ârif olmak, ilm-i batın sâhibi olmak gibi şeyler, hep kalb ile olur. Bunlara akıl eremez, anlıyamaz. Allahü teâlâ, herşeye kavuşmak için bir sebep yaratmıştır. Birşeye kavuşabilmek için, o şeyin sebebine yapışmak lâzımdır. Bildirdiğimiz şeylere kavuşmanın sebebi, kalbi mâsivâ'dan ya'nî Allahü teâlâdan ve O'nun râzı olduklarından başka olan herşeyin sevgisinden temizlemektir. Mahlûkların varlığını, sevgisini kalbden çıkarmaktır. Buna; "Fenâ-i kalbi" denir. Kalb, Allahdan başka herşeyi tam unutursa, yukarda bildirdiğimiz şeyler, kendiliğinden kalbe dolar. Kalb, görülmeyen, tutulmayan bir şeydir. Ya'nî madde değildir. Yer kaplamaz. Yürek dediğimiz et parçası ile ilgisi vardır. Aklın, dimağ (beyin) ile olan ilgisi gibidir. Bir şişeye hava sokmak için uğraşmak lâzım değildir. Sıvıyı boşaltmak lâzımdır. Şişedeki sıvı boşaltılınca, hava kendiliğinden girer. Kalb de böyledir. Mahlûkların sevgisi, hattâ düşünceleri kalbden çıkarılınca, Allah sevgisi, feyz, nûr, ma'rifet, kendiliğinden kalbe gelir. Kalbi mahlûklardan temizlemeğe sebep de, Ehl-i sünnet i'tikâdı, haramlardan sakınmak, farzları ve nafile ibâdetleri yapmaktır. Nafile ibâdetlerden, te'sîri en çok ve sür'atli olanı, zikr yapmak ve Allahü teâlânın velîlerinden biri ile beraber bulunmaktır."

"Cemâat rahmettir. Ya'nî müslümanların hak üzerinde birleşmeleri, Allahü teâlânın, merhamet etmesine sebep olur. Tefrika (bölünmek) ise azâbdır. Ya'nî, müslümanların topluluğundan ayrılmak, Allahü teâlânın azâb yapmasına sebep olur. Demek ki, her müslümanın doğru yolda olanlara katılması lâzımdır. İmânı doğru olanlar az olsa dahî, bunlara katılmalı, bunlar gibi inanmalıdır. Doğru yol, Eshâb-ı Kirâmın yoludur. Bu yolda olanlara; "Ehl-i sünnet ve cemâat" denir. Eshâb-ı Kirâmdan sonra ortaya çıkan bâtıl, bozuk kimselerin çok olması, insanı şaşırtmamalıdır. İmâm-ı Beyhekî buyuruyor ki "Müslümanlar bozulduğu zaman, bunlardan önce olanların doğru yoluna sarılmalısın! Bir kişi kalsan bile, o yoldan ayrılmamalısın!" Necmüddîn-i Gazzî buyuruyor ki: "Ehl-i sünnet ve cemâat" demek, Resûlullahın ve Eshâb-ı Kirâmın gittikleri doğru yolda bulunan âlimler demektir. "Sivâd-i a'zam" ya'nî İslâm âlimlerinin çoğu böyle idiler. Hak olan cemâat, yetmişüç fırka içinde, Cehennemden kurtulacağı bildirilmiş olan fırka-i nâciye bunlardır. Kur'ân-ı kerîmde; **"Parçalanmayınız!"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, i'tikâdda, inanılacak bilgilerde parçalanmayınız demektir. Âlimlerin çoğu, meselâ Abdullah İbni Mes'ûd, böyle olduğunu bildirmiştir. Ya'nî nefslerinize ve bozuk düşüncelerinize uyarak, doğru îmândan ayrılmayınız demektir. Bu âyet-i kerîme, fıkıh bilgilerinde ayrılmayınız demek değildir. Âyet-i kerîme, bozgunculuk olan ayrılmağı yasaklamaktadır. Bu ise, akâiddeki, inanılacak şeylerdeki ayrılıktır. Ahkâmda, amellerde olan ictihâd bilgilerindeki ayrılık böyle değildir.

Çünkü bu ayrılık, hakları, farzları, amellerdeki, ibâdetlerdeki ince bilgileri ortaya koymuştur. Eshâb-ı Kirâm da, günlük işleri açıklayan bilgilerde birbirlerinden ayrılmışlardı. Fakat, i'tikâd bilgilerinde de ayrılıkları yoktu. Hadîs-i şerîfde; **"Ümmetimin ayrılığı rahmettir"** buyuruldu. Dört mezhebin amel, iş bilgilerinde ayrılması böyledir. Şimdi dört mezheb olması, Allahü teâlânın hidâyeti ve rahmetidir. Hepsi sevâb kazanmıştır. Kıyâmete kadar, bu mezheblerde olanların ibâdetlerine verilen sevâbların bir misli de, bunların mezheblerinin İmâmlarına verilmektedir. Âlimlerin amel, iş bilgilerinde çeşitli ihtisas kollarına ayrılmaları da böyledir. Böylece; bir kısmı hadîs, ba'zısı tefsîr, birçoğu da fıkıh ve Arabî ilimlerde yetişmişlerdir. Arabî bilgilerde birçok âlim yetişmişdir. Tasavvufcuların riyâzet çekmekte ve talibleri yetiştirmekte, ayrı yol tutmaları da, ya'nî çeşitli yolların meydana gelmesi de, bu hadîs-i şerîfe uygun olmaktadır. Necmeddîn-i Kübrâ; "İnsanları Allahü teâlâya kavuşturan yollar, insanların sayısı kadardır" buyurdu. Bu söz de, talibleri yetiştirmek yolunu bildiriyor. Yoksa, i'tikâdlarında hiçbir ayrılık yoktur. Bütün evliyânın i'tikâdları, îmânları birdir. Hepsi, Ehl-i sünnet ve cemâat i'tikâdındadır. San'at sahiblerinin çeşitli iş kollarına ayrılmaları da öyle rahmettir. Fakat, i'tikâdda ayrılmak, parçalanmak, böyle değildir. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) **"Cemâat rahmettir. Ayrılık azâbdır"** buyurdu.

"Resûlullah (s.a.v.); **"Kişi, sevdiği ile beraber olur"** buyurdu. Müslim kitabında bildirildiği üzere, bir kimse, Resûlullaha kıyâmeti sorunca; **"Kıyâmet için ne hazırlık yaptın?"** buyurdu. O kimse; Allahın ve Resûlünün sevgisini hazırladım deyince; **"Sevdiklerinle beraber olursun" buyurdu.** İmâm-ı Nevevî, bu hadîs-i şerîfi açıklarken; "Bu hadîs-i şerîf, Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü ve sâlihlerin ve hayr sahiblerinin dirilerini ve ölülerini sevmenin kıymetini, fâidesini bildiriyor" dedi. Allahü teâlâyı ve O'nun Peygamberini sevmek demek, emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak, bunlara karşı edebli, saygılı olmak demektir. Sâlihleri severek onlardan fâidelenmek için, onların yaptıklarını yapmak lâzım değildir. Çünkü, onların yaptıklarını yaparsa, o da, onlardan olur. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Bir kimse, bir cemâati sever. Fakat onlardan olmaz."** Onlarla beraber olmak, onların derecesine yükselmek demek değildir. Hadîs-i şerîfde; **"Bir cemâati seven kimse, onların arasında haşr olunur"** buyuruldu. Ebû Zer (r.a.); "Yâ Resûlallah! Bir kimse, bir cemâati sevse, fakat onların yaptıklarını yapmasa, nasıl olur? dedikte; **"Yâ Ebâ Zer! Sevdiklerinle beraber olursun"** buyurdu. Fakat, Hasen-i Basrî (r.aleyh) buyuruyor ki: "Bu hadîs-i şerîfler seni yanıltmasın! Sen iyilere, ancak onların iyi amellerini yapmakla kavuşabilirsin! Yahudiler ve hıristiyanlar, peygamberlerini sevdiklerini söylüyorlar ise de, onlar gibi olmadıkları için, onların yanına gidemiyeceklerdir." İmâm-ı Gazâlî bunun için; "Onların iyi amellerinden birkaçını veya hepsini yapmadıkça, yalnız sevmekle, onların yanına kavuşulamaz" dedi. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, bir cemâati seven kimse, üç nevî olabilir: Onların bütün amellerini ve ahlâkını edinmiştir. Yâhud hiçbirini edinmemiştir. Yâhud da, birkaçını yapar. Başkalarını yapmayıp, bunların tersini yapar. Hepsini yapabilen, onlardan olur. Onlarla olur. Onlara olan sevgisi, onu da tam onlar gibi yapmıştır. Muhabbetin en yüksek tabakasına erişmiştir. Elbet onlardan olur. Sevdiklerine hiç uymayan, onlara hiç benzemeyen kimse, onlardan hiç olamaz. Sevdiklerinin birkaç ameline uyan kimseye gelince, îmânda uymamış ise, onlardan olamaz. Onları seviyorum demesi hiç doğru değildir. Onun kalbinde, onlara sevgi değil, düşmanlık vardır. Din düşmanlığından daha büyük düşmanlık olmaz. Yahudilerin ve hıristiyanların, peygamberleri seviyoruz demeleri böyledir. Kişi, sevdikleri gibi inanıp, tâat ve ibâdetlerde, onlara tam uymazsa, beğenmediği için uymamış ise, seviyorum demesinin yine fâidesi olmaz. Onlarla birlikte olamaz. Gücü yetmediği, nefsine hâkim olamadığı için, hepsine uyamamış ise, onlarla birlikte olmasına mâni olmaz. Hadîs-i şerîfler, bu ikinci kısmı

bildirmektedir. Bir cemâati seven, fakat tam onlar gibi olmayan kimseye karşı söylenmiştir. Ebû Zer hadîsi, bunu açıkça bildirmektedir. Bu hadîs-i şerîf, müslümanları çok sevindirmektedir. 183 (m. 799) senesinde Kûfe'de vefât etmiş olan Muhammed bin Semmâk, son nefesinde; "Yâ Rabbî! Sana hep isyan ettim. Fakat, sana itaat edenleri hep sevdim. Beni bu sevgime bağışla!" diyerek duâ etti."

"Resûlullah (s.a.v.); **"Kişi, sevdiği, ile birlikte olur"** buyurdu. Selef-i sâlihîni, ya'nî Ehl-i sünnet âlimlerini sevsek, onlar gibi olmasak bile, bu hadîs-i şerîfdeki müjdeye kavuşuruz. Allahü teâlânın sevdiklerinin ve Allahü teâlâyı sevenlerin dirilerini ve ölülerini seven kimse, büyük saadete, iyiliklere kavuşur. Onları sevmek, meselâ onların düşmanlarına karşı ve onları kötüleyen câhillere karşı, onları savunmak, övmektir. Dünyâya düşkün olanların en kötüleri, Allahü teâlânın sevdiklerini, evliyâyı kötüleyenlerdir. Dünyâya düşkün olmak, bütün kötülüklere yol açar. Hased, hırsızlık, rüşvet, kibir gibi haramlara sebep olur. Câhil din adamlarının kibirli olmaları, hep dünyâya düşkün olmalarından ileri gelmektedir. Muhyiddîn-i Arabî'nin kalbinin açılması, bâtın ilimlerine kavuşması, tasavvuf büyüklerini sevdiği, onları savunduğu için olduğunu, kendisi bildirmektedir. Rûh-ül-kuds kitabında diyor ki: "Elhamdülillah! Câhil din adamlarına karşı, tasavvufcuları hep savundum, ölünceye kadar da savunacağım. Bunun için, kalb bilgilerine kavuşturuldum. Onlara saldıran, isimlerini söyleyerek kötüleyen, kendisinin câhil olduğunu ortaya koyar. Bunun sonu felâket olur."

Muhyiddîn-i Arabî, Vasıyyet-i Yûsufiyye kitabını açıklarken diyor ki: "Resûlullahı rü'yâda gördüm. Bana; "Allahü teâlânın bu ni'metine nasıl kavuştuğunu biliyor musun?" buyurdu. "Hayır bilmiyorum" dedim. "Ehlullah olduğunu söyleyenlere, saygı gösterdiğin için kavuştun!" buyurdu.

Kendi kusurlarını araştırıp düzeltmeğe çalışan kimse, başkalarının ayıblarını görmeğe vakit bulamaz. Hep, kendinden daha iyi olan müslümanları görür. Ya'nî her gördüğü müslümanı kendinden daha iyi bulur. Velî olduğunu söyleyen kimsenin doğru söylediğine inanır. Başkalarının kötülüklerini araştıran, kendi kusurlarını görmeyen ise, velîye inanmaz.

Necmüddîn-i Gazzî, Hüsn-üt-tenebbüh kitabında diyor ki; "Sâlihleri sevmek, sohbetlerinde bulunmak, ziyâretlerine gitmek, onlarla bereketlenmek lâzımdır. Evliyâ bunlardır." Şah Şuca' Kirmanî buyuruyor ki: "Evliyâyı sevmekten daha kıymetli ibâdet olmaz. Evliyâyı sevmek, Allahü teâlâyı sevmeğe yol açar. Allahü teâlâyı seveni, Allahü teâlâ da sever."

Ebû Osman Hayrî diyor ki: "Evliyânın sohbetine kavuşan kimse, Allahü teâlâya kavuşturan yolu bulur." Yahyâ bin Mu'âz diyor ki: "Evliyânın sohbetine kavuşan sâdık bir kimse, herşeyi unutur. Allahü teâlâ ile olur. Böyle olmazsa, Allahü teâlâya hiç kavuşamaz."

Muhammed bin Irak, Sefînet-ül-Irâkıyye kitabında diyor ki: Fıkıh âlimlerinden Muhammed bin Hüseyn Becli, Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâda görüp, hangi amelin en iyi olduğunu suâl etti. Resûl aleyhisselâm; "Evliyâullahdan olan bir velînin yanında bulunmaktır" buyurdu. Diri iken bulamazsak deyince: "Diri iken de, ölü iken de onu sevmek, düşünmek böyledir" buyurdu.

İmâm-ı Birgivî hazretleri duâ ederken; "Ey yardımcıların en iyisi! Ey ümidsizlerin sığınağı! Yâ Erhamerrâhimîn! Ey günahları örten merhameti bol Allahım! Habîbin, sevgili Peygamberin hürmeti için ve bütün peygamberlerin, meleklerin, Peygamberinin Eshâbının ve Tabiînin hürmetleri için, günâhı çok olan bizlere acı! Suçlarımızı affeyle" derdi. Allahü teâlâya, Peygamberi ve O'nun Eshâbı ve Tabiînin hürmeti için duâ etmek, duânın kabûl olması için bunları vesile etmek caizdir, meşrûdur. Onların şefaatini istemek olup, Ehl-i sünnet âlimleri caiz

olduğunu bildirmiştir. Mu'tezile, buna inanmadı. Vesîle ederk yapılan duâ, o velînin kerâmeti olarak kabûl olur. Bu da, öldükten sonra da, kerâmetin bulunduğunu göstermektedir. Bid'at ehli olan sapıklar, buna inanmıyor.

İmâm-ı Münâvî, Câmi'us-sagîr'i açıklarken buyuruyor ki: "İmâm-ı Sübkî; "Duâ ederken, Resûlullahı vesile yapmak, O'nu şefaatçi yapmak, O'ndan yardım istemek güzel olur. Selef-i sâlihînden ve sonra gelen âlimlerden hiç kimse buna karşı çıkmadı. Yalnız İbn-i Teymiyye bunu inkâr ederek, doğru yoldan ayrıldı. Kendinden önce gelenlerden, kimsenin söylemediği bir yola saptı. Ehl-i İslâm arasında sapıklığı ile nâm aldı" buyurdu. Âlimlerimiz, Resûlullaha mahsûs olan üstünlükleri bildirirlerken, duâ ederken, Resûlullahı vâsıta kılmak caiz olur. Başkalarını vâsıta etmek böyle değildir dediler. Fakat, İmâm-ı Kuşeyrî diyor ki: "Ma'rûf-i Kerhî talebesine, duâ ederken beni vâsıta ediniz! Ben, Allahü teâlâ ile aranızda vâsıtayım demiştir. Çünkü evliyâ, Resûlullahın vârisleridir. Vâris olan, vârisi olduğu zâtın bütün üstünlüklerine kavuşur."

Yine Hadîka kitabında 153. sahifeden başlayarak yazılanların özeti şöyledir:

Edille-i şer'iyye: "Edille-i şer'iyye ya'nî din bilgilerinin kaynağı dörttür. Kitâb, sünnet, kıyâs ve icmâ'. Kıyâs ile icmâ', Kitabdan ve sünnetten çıkmıştır. Şu hâlde, din bilgisinin ana kaynağı Kitâb (Kur'ân-ı kerîm) ve sünnettir. Bu ikisinden alınmayan her bilgi, her iş, bid'attir. Bid'at olan inanışlar, bilgiler ve işler, sapıklıktır. İnsanı felâkete götürür. Meselâ, tasavvufcu, tarikatçı olduğunu söyleyen kimseler, bir münkeri, ya'nî icmâ' ile bildirilenlere uymayan birşeyi yapınca; "Biz bâtın bilgilerini biliyoruz. Bu iş bize helâldir. Siz kitaptan öğreniyorsunuz. Biz ise, Muhammed aleyhisselâmdan sorup anlıyoruz. O'nun sözüne güvenmezsek, Allahdan sorup öğreniyoruz. Şeyhimiz himmeti bizi ma'rifetullaha kavuşturuyor. Kitaptan, üstâddan birşey öğrenmeğe ihtiyâcımız yoktur. Allah bilgilerine kavuşmak için kitap okumamak, mektebe gitmemek lâzımdır. Bizim yolumuz bozuk olsaydı, nûrlar, peygamberler, rûhlar, bize görünmezlerdi. Biz yanılırsak, haram işlersek, rü'yâda bize bildirilir, doğruları öğretilir, ilim adamlarının kötü gördükleri şeyler, bize rü'yâda kötülenmedi, iyi bildiğimiz için yapıyoruz" diyorlar. Bu gibi saçma sözler, zındıklıktır, sapıklıktır, İslâmiyet ile alay etmektir. Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere hakaret etmek, güvenmemektir. Bunlarda yanlış ve zamana uymayan şey bulunduğunu söylemektir. Böyle bozuk sözlere inanmamalıdır.

Ehl-i sünnet âlimleri buyuruyor ki, ilhâm vâsıtası ile ahkâm anlaşılamaz. Ya'nî, Allahü teâlânın, velîlerin kalblerine verdiği bilgiler, helâl ve haramlar için delîl, sened, olamazlar. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek kalbine gelen ilham, her müslüman için seneddir. Herkesin bunlara uyması lâzımdır. Evliyânın ilhamı İslâmiyete uygun ise, yalnız kendisine seneddir. Başkalarına sened olamaz. İlham, Kitabın ve sünnetin ma'nâlarını anlamağa yardım eder. İlhâm, sâlih mü'minlerde olur. Bid'at sahiplerinin ve fâsıkların kalblerine şeytanın vesveseleri gelir. Kalbe gelen bilgilere ilm-i ledünnî denir. Bu ilim, rûhanî veya şeytanî olur. Birincisine "İlham", ikincisine "Vesvese" denir, İlhâm, Kitaba ve sünnete uygun olur. Vesvese, bunlara uygun olmaz. Rü'yâ da, ilm-i ledünnî gibi, Rahmânî veya şeytanî olur. Resûlullah (s.a.v.), peygamber olduğu bildirilmeden önce, altı ay, rü'yâ ile amel eyledi. Tasavvuf büyüklerinden yüksek veli Cüneyd-i Bağdadî hazretleri; "İnsanları Allahü teâlânın sevgisine kavuşturacak yol, yalnız Muhammed aleyhisselâmın yoludur. Bunda başka olan, dinler, mezhebler tarîkatler, rü'yalar çıkmaz sokaktır, insanı saadete kavuşturmazlar. Kur'ân-ı kerîmin ahkâmını öğrenmeyen ve hadîs-i şerîflere uymayan kimse, câhil ve gâfildir. Buna uymamalıdır. Bizim ilmimiz, mezhebimiz, Kitâb ile sünnettir" buyurdu. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri buyuruyor ki: "Bir velî, İslâmiyete uydukça, ilerler, ilhamları artar. Fakat, velilere gelen ilhamlar, Kitâb ve sünnetin üstüne çıkamaz."

Cüneyd-i Bağdâdî'nin dayısı ve üstadı olan Sırrî-yi Sekatî hazretleri; "Tasavvufun üç ma'nâsı vardır. Birincisinde, sûfinin kalbinde Allahü teâlâya olan ma'rifeti, vera'ının nûrunu söndürmez. Kalbinde olan ma'rifet nûru ile, maddenin ve enerjilerinin hakîkatlerini, özlerini anlar ve Allahü teâlânın isimlerinin, sıfatlarının tecellîlerine kavuşur. Bedeninde olan vera' nûru ile, İslâmiyetin ince bilgilerini anlar. Her işi, İslâm ahkâmına uygun olur. İkinci ma'nâsına göre, sûfînin kalbinde, Kitaba ve sünnete uymayan ilim bulunmaz. Uygun olup olmadığını, zâhir ve batın bilgilerinde derin âlim olup, tasavvuf büyüklerinin kullandıkları kelimeleri anlayanlar ayırabilir. Tasavvufun üçüncü ma'nâsına göre, sûfînin kerâmetleri, İslâm bilgilerinin hiçbirine aykırı olmaz. İslâm ahkâmına uymayan şeyler, kerâmet olmaz. Bunlara "İstidrâc" denir" buyurdu. Evliyânın, sözlerinin, işlerinin İslâm ahkâmına uygun olup olmadığını her ilim sahibi anlayamaz. Tasavvuf bilgilerini iyi bilmek ve tasavvuf büyüklerinin sözlerinin ma'nâsını iyi anlamak lâzımdır. Meselâ, Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri; "Sübhânî mâ a'zama şânî" buyurdu. Yalnız zâhirî bilgileri olanlar bu sözü; (Mahlûklardaki kusurlar bende yoktur. Benim şânım çok büyüktür) demek sanır. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, bu söz için; "Allahü teâlânın büyüklüğünü, hiç kusurlu olmadığını en iyi olarak bildirmektedir" dedi. "Tenzihin tenzihidir" buyurdu. Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri, bu sözü ile İslâmiyete uygun olan birşeyi anlatmak istemiştir. Sekr ya'nî tasavvuf sarhoşluğu hâlinde olduğundan başka kelime bulamamış, ince bilgilerini, herkesin anlayamıyacağı kelimelerle bildirmiştir.

Yine bu büyük veli, Bistâm şehrinde, talebelerini alarak, bir velîyi görmeğe gittiler. Zühdü, takvâsı dillerde dolaşan o kimsenin yanına gidince, kıble tarafına tükürdüğünü gördü. Selâm vermeyip, yanından uzaklaştı ve; "Bu adam, Resûlullaha karşı lâzım olan edeblerden birini gözetmedi. Velî olmak için, lazım olan edebleri de gözetemez" dedi. Kıbleye karşı edebsizlik, kötü birşeydir. Allahü teâlâ, namazı kıbleye karşı kılmağı emretmiştir. Kıbleye karşı abdest bozmak yasak edilmiştir. Ehl-i sünnet âlimleri, yatarken ve otururken kıbleye karşı ayak uzatmağa mekrûh dedi. Allahü teâlâ Kâ'be'yi tavaf etmeği ve tavâfda temiz olmağı emreyledi. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri buyuruyor ki: "Duâlarının kabûl olduğunu söyleyen bir kimse, İslâmın edeblerinden bir edebi gözetmezse, çok kerâmetleri görülse de, ona inanılmaz." Yine Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri buyurdu ki: "Bir kimse, velî olduğunu söylerse, hattâ havada otururbut, ibâdetleri yapmasına ve haramlardan sakınmasına ve İslâmiyete uymasına bakmadan sözüne inanmayınız.

Zünnûn-i Mısrî hazretleri buyuruyor ki: "Allahü teâlâyı sevmenin alâmeti bütün ahlâkta ve bütün işlerde O'nun sevgili peygamberi Muhammed aleyhisselâma uymaktır."

Kerâmet: Evliyânın kerâmetleri hakdır, doğrudur. Ehl-i sünnet i'tikâdında olan ve İslâmiyete uyduğu görülen kimselere, Allahü teâlânın âdeti dışında, (ya'nî fizik, kimya ve fizyoloji kânunları dışında) ikram ettiği, ihsân ettiği şeylere "Kerâmet" denir. Bir velî, kerâmet sahibi olduğunu söylemez. Kerâmet göstermesini dilemez. Kerâmet, velînin ölüsünde de, dirisinde de hâsıl olur. Peygamberler ölünce, peygamberlikten ayrılmadıkları gibi, velîler de ölünce, evliyâlık derecesinden düşmezler. Velîler, Allahü teâlâya ve sıfatlarına ârifdirler. Kur'ân-ı kerîmde, birçok velîlerin kerâmetleri bildirilmektedir, Îsâ aleyhisselâm babasız dünyâya gelince, hazret-i Meryem'de görülen kerâmetler bunlardandır. Zekeriyyâ aleyhisselâm hazret-i Meryem'in odasına geldiği zaman, yanında yiyecek olduğunu görür; "Bunu nereden aldın" derdi. Çünkü, onun yanına, Zekeriyyâ aleyhisselâmdan başka kimse girmezdi. O da; "Allahü teâlâ yarattı" cevâbını verirdi. Eshâb-ı Kehf'in kerâmetleri de, Kur'ân-ı kerîmde bildirilmektedir. Mağarada senelerce aç ve susuz kaldılar. Âsaf bin Berhıyâ'nın, Belkıs'ın tahtını Süleymân aleyhisselâma

getirmesi de, Kur'ân-ı kerîmde bildiriliyor. Eshâb-ı kirâmın ve Tabiînin binlerce kerâmetleri, kitaplarda yazılıdır ve dillerde dolaşmaktadır. Ehl-i sünnet düşmanlarının kerâmetlere inanmamasına, pek de şaşmamalıdır. Çünkü, kendilerinde kerâmet hiç hâsıl olmadığı gibi, hocalarından, büyük bildiklerinden de böyle şeyler görüldüğünü duymuyorlardı. (İmâm-ı Necmüddîn Ömer Nesefî'den, kerâmeti sorduklarında; "Allahü teâlânın, evliyâsına, ya'nî sevdiği kullarına, âdetini bozarak, ihsânda bulunması. Ehl-i sünnete göre caizdir" buyurduğu, İbn-i Âbidîn'de, mürted bahsi sonunda da yazılıdır.)

Yine İbn-i Âbidîn'de, evliyânın az zamanda uzak yerlere gittikleri yazılıdır. İbn-i Hacer-i Heytemî hazretlerinin fetvâlarında diyor ki: "Bir velî, bulunduğu yerde akşam namazını kıldıktan sonra, garba doğru, kerâmet olarak, az zamanda çok uzağa gitse, gittiği yerde güneş batmamış olsa, burada güneş batınca, akşam namazını tekrar kılması lâzım olmadığını söyleyenler çoktur. Şemseddîn Remlî ise, lâzım olur buyurdu." İhtiyâç olduğu zaman, yiyecek, içecek ve giyecek, hemen hâsıl olması da çok görülmüştür. Resûlullahın (s.a.v.) amcaoğlu Hazreti Ca'fer Tayyâr'ın havada uçtuğu târih kitaplarına geçmiştir. Lokmân-ı Serahsî'nin ve benzerlerinin uçtukları da meşhûrdur. Su üstünde yürümek, ağaç, taş ve hayvanlarla konuşmak da çok görülmüştür. Allahü teâlânın, böyle âdetinin ve kânunlarının dışında yaptığı şeyler, peygamberlerde hâsıl olursa, mu'cize denir. Peygamberlerin diri olması şart değildir. Pegyamberler öldükten sonra da, Allahü teâlâ bunlara mu'cize ihsân eder. Bunun gibi, velîler öldükten sonra da, Allahü teâlâ bunlara kerâmet vermektedir. Hiçbir velî, hiçbir nebinin derecesine yükselemez. Herhangi bir peygamber (aleyhisselâm) bütün velîlerin hepsinden daha yüksektir. Velîler, dereceleri ne kadar yüksek olursa olsun, İslâmiyetten ayrılamazlar. Ya'nî, Allahü teâlânın emirlerine ve yasaklarına uymaları ve dereceleri ne kadar yükselirse yükselsin buna devam etmeleri lâzımdır.

Velîlerin en yükseği Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'dır. Bundan sonra, en yükseği Hazreti Ömer-ül-Fârûk'dur. Onun müslüman olmasından önce, müslümanlar gizli ibâdet ederlerdi. Hazreti Ömer müslüman olunca; "Bugünden sonra artık gizli ibâdet olunmaz" dedi. İslâmiyette, açıkça ilk ibâdet eden, Ömer-ül-Fârûk'dur. Bu ikisinden sonra velîlerin en yükseği, hazret-i Osmân-ı Zinnûreyn'dir. Resûlullahın Rukayye ve Ümm-i Gülsüm adındaki iki mübârek kızı ile ard arda evlendiği için, (iki nûr sahibi) ma'nâsına gelen "Zinnûreyn" adı ile şereflenmiştir. Bu iki zevcesi ölünce, Resûlullah (s.a.v.); **"Bekâr bir üçüncü kızım daha olsaydı, onu da Osman'a verirdim"** buyurdu. Bundan sonra, evliyânın en üstünü, hazret-i Aliyy-ül-mürtezâ'dır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) Tebûk gazâsına giderken, hazret-i Ali'yi, Medine'de, Ehl-i beytini korumak için, kendi yerine vekîl bırakmağa râzı oldu ve; **"Sen, bana Hârûn'un Mûsâ'ya olduğu gibisin. Şu kadar var ki, benden sonra, hiç peygamber gelmeyecektir"** buyurmuştu. Bunun için, kendisine "Mürtezâ" denildi. Resûlullahdan sonra bu dördünün hilâfeti, üstünlükleri sırasına göre oldu. Bunlardan sonra, evliyânın en üstünleri Eshâb-ı Kirâmın hepsidir (radıyallahü anhüm ecmaîn). Eshâb-ı Kirâmın isimlerini ve aralarında olan muharebeleri söylerken, kalbimizin ve dilimizin onlara karşı saygılı ve iyi olması lâzımdır. Çünkü onların birbirleri ile muharebeleri, ictihâd ayrılığı idi. Onların bu işlerine de sevâb vardır. Yanılanlarına bir sevâb, doğru olanlarına, iki sevâb verildi. Aşere-i mübeşşere denilen on kişinin Cennetlik olduklarına inanırız. Bunların Cennete gideceklerini, Resûlullah haber verdi. Bunlar, Dört halîfe (Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Hazreti Ömer, Hazreti Osman ve Hazreti Ali), Talhâ bin Ubeydullah, Zübeyr bin Avvâm, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Saîd bin Zeyd, Ebû Ubeyde bin Cerrah ve Abdurrahmân bin Avf'dır (r.anhüm). Resûlullahın mübârek kızı Hazreti Fâtıma-tüz-Zehrâ ile bunun iki oğlu, Hazreti Hasen ile Hazreti Hüseyn'in ve Hadîce-tül Kübrâ ve Âişe-i Sıddîk'a'nın da Cennetlik

olduklarına inanırız. Bunlardan başka, hiç kimsenin ismini söyleyerek Cennetlik olduğunu kesinlikle söyleyemeyiz. Başka âlimlerin, velilerin Cennete gideceklerini, çok zan ederiz. Fakat, kesin söyleyemeyiz. Eshâb-ı Kirâmdan sonra, evliyânın en üstünü Tabiînin üstünleridir. Onlardan sonra Tebe-i tabiînin üstünleridir. "Rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn."

Yine Hadîka'da sünnet-i seniyyeye yapışmak ile ilgili olarak buyuruluyor ki;

Sünnet-i seniyyeye yapışılmasının ehemmiyetini bildiren âyet-i kerîmeler Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde Âl-i İmrân sûresi 31. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Ey sevgili Peygamberim** (s.a.v.)! **Onlara de ki; eğer Allahü teâlâyı seviyorsanız ve Allahü teâlânın da, sizi sevmesini istiyorsanız, bana tâbi olunuz. Allahü teâlâ bana tâbi olanları sever."** Ya'nî emirlerine itaat ettiğiniz ve Allahü teâlâyı sevdiğiniz iddiasında sâdık iseniz bana tâbi olunuz. Çünkü, bana tâbi olmak, Allahü teâlânın sevgisinden ve O'na itaatten dolayıdır. Eğer bana tâbi olursanız, Allahü teâlâ sizi sever ve günahlarınızı af ve mağfiret eder. Sizden meydana gelen günahları affetmek sûretiyle sizden râzı olur ve kalblerinizdeki perdeleri kaldırır. Sizi kendisine yaklaştırır. Allahü teâlâ Gafûr'dur, Rahîm'dir. Ya'nî sevdiği, râzı olduğu kulunun günahlarını af ve mağfiret eder. Fadlı ve keremi ile ona merhamet eder.

Bu âyet-i kerîme nâzil olunca, hâinlerin, münâfıkların reîsi olan Abdullah bin Übey bin Selûl, arkadaşlarına; "Muhammed (s.a.v.) kendisine itaat edilmesinin Allahü teâlâya itaat edilmesi gibi olduğunu söylüyor. Hıristiyanların Îsâ bin Meryem'i (aleyhisselâm) sevdiği gibi bizim de kendisini sevmemizi istiyor" demişti. Bunun üzerine; **"Onlara; "Allahü teâlâya ve Resûlüne itaat ediniz" de! Eğer** (Allaha ve Resûlüne itâattan) **yüz çevirirseniz, muhakkak ki Allahü teâlâ kâfirleri sevmez"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 32. âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Ya'nî Allahü teâlâya itaat, O'nun Resûlüne itaat etmeye bağlıdır. Allahü teâlâya itaat, O'nun Resûlüne itaat etmekle olur.

İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) tarafından bildirilen emir ve nehiyler (yasaklar), Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde bildirdiği emir ve nehiyler gibidir."

Allahü teâlâ Âl-i İmrân sûresinin 164. âyet-i kerîmesinde meâlen buyurdu ki: **"Allahü teâlâ mü'minlere lütuf ve ihsânda bulundu. Çünkü,** (vahiyden hiçbir şey duymamışlar iken) **içlerinden, aralarından onlara âyetlerimi okuyan, onları kötü i'tikâd ve huylardan temizleyen, Kitabı** (Kur'ân-ı kerîmi) **ve Hikmeti** (sünneti) **öğreten bir peygamber gönderdi. Hâlbuki onlar bundan önce apaçık bir sapıklık** (cehâlet) **içerisinde idiler. Doğru yolu kaybetmişlerdi. Kör bir durumda idiler, iyiliği bilmezler, kötülüğü kötü görmezlerdi. İşte onlar bu durumda iken peygamber göndermek sûretiyle, onları doğru yola hidâyet etti, ulaştırdı."**

Nisa sûresi 69. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Allahü teâlâya ve Resûlüne** (s.a.v.) **itaat edenler** (var ya), **işte bunlar, Allahü teâlânın kendilerine ni'met verdiği peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihlerle beraberdirler. Bunlar ise ne güzel arkadaş** (tırlar)**."**

Bu âyet-i kerîme, Resûlullah efendimizin âzâdlısı Sevbân (r.anh) hakkında nâzil oldu. Şöyle ki: Sevbân, Peygamber efendimizi (s.a.v.) çok severdi. O'ndan ayrı kalmaya hiç tahammül edemezdi. Birgün Resûl aleyhisselâmın huzûruna girdi. Rengi değişmişti. Şiddetli bir üzüntüsü olduğu anlaşılıyordu. Resûlullah (s.a.v.) ona bu hâlinin sebebini sorunca şöyle arzetti: "Yâ Resûlallah! Hasta değilim. Bir yerimde ağrı yok. Fakat sizi göremeyince kendimde şiddetli bir

yalnızlık hissediyorum. Sizi görmedikçe bu sıkıntıdan kurtulamıyorum. Sonra âhıret hatırıma geldikçe, orada sizi görememekten de korkuyorum. Çünkü siz diğer peygamberlerle (aleyhimüsselâm) birlikte İlliyyîne (Cennetteki çok yüksek derecelere) yükseltilirsiniz. Sizin dereceniz pek yüksek olduğundan, ben Cennete girmiş olsam bile yine sizinle beraber olamam ve sizi göremem. Cennete giremezsem zâten hiç göremem. Bu büyük acıya ise nasıl tahammül ederim?" Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu. Ayetin nüzûl sebebi hakkında başka rivâyetler de olup, bunlardan ba'zısı şöyledir:

Eshâb-ı Kirâmdan birisi, "Yâ Resûlallah! Siz âhırette (Cennette) en yüksek derecelerde bulunacaksınız. Biz ise Cennete girmiş olsak bile aşağı derecelerde bulunuruz. O hâlde sizi nasıl göreceğiz?" diye arzetti. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Vâhidî'nin anlattığına göre, Ensârdan ba'zıları gelerek; "Yâ Resûlallah! Siz Cennette en yüksek derecelerde bulunursunuz. Göremeyince bizler sizi çok özleriz. O zaman ne yaparız?" diye arzettiler. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Yine Rivâyet edildiğine göre, Ensârdan bir zât ağlayarak, Peygamber efendimizin (s.a.v.) huzûruna geldi. Resûl aleyhisselâm ona; **"Niçin ağlıyorsun?"** diye sorunca, o zât şöyle cevap verdi: "Yâ Resûlallah! Allahü teâlâya yemîn ederim ki, ben sizi canımdan, çoluk-çocuğumdan ve malımdan daha çok seviyorum. Çoluk-çocuğum arasında bulunurken sizi hatırlayınca hemen hasretiniz gönlümü dağlıyor. Göremeyince deli gibi oluyorum. Hem siz Cennette diğer peygamberlerle birlikte en yüksek derecelerde bulunursunuz. Bizler, Cennete girsek bile aşağı derecelerde bulunuruz. O zaman biz sizleri göremeyiz." Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil oldu.

Müellif, ya'nî Abdülganî Nablüsî hazretleri buyuruyor ki: "Ya'nî Allahü teâlâya ve Resûlüne (s.a.v.) itaat edenler, onları (peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihleri) görürler, onları ziyâret ederler, onlarla beraber bulunurlar. Bunun için Allahü teâlâya ve O'nun Resûlüne (s.a.v.) itaat edenler, dereceleri pek yükseklerde olan peygamberleri göremiyecekleri vehmine kapılmasınlar."

Hâzin tefsîrinde buyuruluyor ki: "Her kim, emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmak sûretiyle, O'nun Resûlüne uyarsa, böyle kimseler, Allahü teâlânın kendilerine dünyâda hidâyet, âhırette ise Cennete girmekle ihsânda bulunduğu kimselerdir. Bunlar Cennette peygamberler ile beraberdirler, onları görürler, onlarla beraber oturup kalkarlar. Fakat onların derecelerinde olmazlar. Derecelerinde olmak ayrı şey, dereceleri farklı olup, görüşmek, buluşmak daha ayrı şeylerdir.

Sıddîklar: Peygamberlerden sonra onlara tâbi olmakta en ileride olanlar, peygamberlerin sünnetlerine tam uyan ve bu şekilde vefât edenlerdir.

Sâlihler: Hayır husûsunda içleri ve dışları bir olanlardır.

Nisa sûresi 115. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Hidâyet yolunu öğrendikten sonra, Peygambere uymayıp, mü'minlerin yolundan ayrılanı saptığı yola sürükleriz ve çok fenâ olan Cehenneme sokarız ki, o ne kötü bir dönüş yeridir."**

Beydâvî tefsîri, âyet-i kerîmede geçen "mü'minlerin yolu" lafzını, mü'minlerin üzerinde bulundukları i'tikâd ve amel diye tefsîr etmiştir.

Hâzin tefsîri, "Mü'minlerin yolundan ayrılan..." lafzını; mü'minlerin üzerinde bulundukları îmândan başkasına uyarsa, putlara ibâdet ederse... diye tefsîr etmiştir.

Bid'atların zararları: İrbâd bin Sâriye (r.anh) şöyle rivâyet etti: Birgün Resûlullah (s.a.v.) bize namaz kıldırdı. Namaz bittikten sonra bize döndü. Beliğ bir nasîhatta bulundu. Bu nasihatten kalbimiz ürperdi. Bu sırada orada hazır bulunan sahabeden birisi arzetti ki: "Yâ Resûlallah! Yapağınız bu nasihat, kavminin arasından artık ayrılan, onlarla vedalaşan ve kendisinden sonra doğru yoldan ayrılmamaları için onlara lâzım olan nasihatleri yapan bir kimsenin nasihati gibidir. O hâlde bize ne tavsiye edersiniz, diye suâl etti. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"**(Ey mü'minler!) **Size Allahü teâlâdan korkmanızı tavsiye ederim. Ya'nî, iş, söz ve sükûtlarınız husûsunda Allahü teâlâdan korkunuz."**

"Şühpesiz ki dinde, kıyâmete kadar benim ve Hulefâ-i râşidînin üzerinde bulunduğumuz i'tikâd ve diğer husûslara muhalif olarak ortaya çıkarılan herşey bid'attir." (Ya'nî din kemâle erdikten sonra sanki kemâle ermemiş, tamamlanmamış ve eksikmiş gibi güya bu eksikliği gidermek için, dinde yapılan yenilikler veya Resûlullahdan (s.a.v.) sonra nefsin arzu ve isteklerine göre ortaya çıkarılan şeylerdir.)

"Her bid'at dalâlettir. (O bid'atin sahibi o bid'at sebebiyle doğru yolu kaybeder.) **Her bid'at sahibi Cehennemdedir."**

Câbir (r. anh) şöyle anlatır: "Resûlullah (s.a.v.) Cum'a'larda, bayramlarda veya başka zamanlarda dînî ve dünyevî fâidelere dâir hitâb buyurup, Allahü teâlânın emirlerini anlatırlarken, heybetli olurlar, mübârek seslerini yükseltirler pek te'sîrli konuşurlardı. Sanki, başında bulunduğu büyük bir orduyu, sabah ve akşam; "Düşman size bir baskın yapabilir. Bu sebeple böyle bir baskın için hazır olunuz" diye korkutan, îkâz eden bir kumandan gibi konuşurlardı."

Mübârek sohbetlerinde; **"Ben ve kıyâmet şu ikisi gibi** (yakın) **olduğu hâlde gönderildim"** buyurup, şehâdet ve orta parmakları arasını bir miktar ayırarak gösterirlerdi. **"En hayırlı söz, Allahü teâlânın Kitabı; en doğru yol, Muhammed aleyhisselâmın yoludur. İşlerin** (fiil, söz, hâl ve i'tikâdların) **en kötüsü, dinde sonradan meydana çıkarılan** (bid'atlar)'**dır"** buyurdu.

Taberânî'deki bir hadîs-i şerîfte; **"Bid'at sahibi bid'atinden vazgeçinceye kadar, Allahü teâlâ tövbesini kabûl etmez"** buyuruldu. Her günahtan sonra tövbe etmek lâzımdır. Tövbenin doğru olması için, üç şart vardır: Günaha son vermek, yaptığına pişman olmak ve bir daha hiç yapmamağa azmetmek, karar vermek. Eğer kul hakkı da Varsa, hakkını ödeyip, helâllaşmak da lâzımdır. Bid'at sahibi demek, bir bid'ati meydana çıkaran veya çıkmış bir bid'ati yapan demektir. Bid'at demek, dinde bulunmayan bir inanışı, bir işi, bir sözü veya ahlâkı, sonradan ortaya çıkarmak veya dinde sonradan ortaya çıkmış böyle bir bozukluğu yaymak ve bundan sevâb beklemek demektir.

İbn-i Mâce'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Bid'at sahibi bid'atinden vazgeçmedikçe, Allahü teâlâ onun hiçbir ibâdetini kabûl etmez"** buyuruldu. Dinden olan bir inanışı, ibâdeti, sözü veya bir huyu değiştiren bir kimsenin, dinde reformcunun, doğru olan ibâdetleri dahî kabûl olmaz. Ya'nî ibâdetin fâidelerinden mahrûm kalır. Bu bid'atten vazgeçmesi lâzımdır.

Yine İbn-i Mâce'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Bir bid'at, küfre yol açmasa bile bunu ortaya çıkaranın orucu, haccı, umresi, cihâdı, tövbesi ve hiçbir iyiliği kabûl olmaz. Bu**

kimsenin, yağdan kıl çıkar gibi, müslümanlıktan çıkması kolay olur” buyuruldu. Şartlarına uygun olan farzları ve nafileleri sahîh olur, borçtan kurtulur ise de, kabûl olmaz. Ya’nî bunlara sevâb verilmez. Bid’ati küfrüne yol açarsa, ya’nî küfre sebep olan bir söz söyler, bir şey kullanır, bir iş yaparsa, îmânı giderek, ibâdetleri sahih de olmaz. Bid’at sahibi, bid’atini iyi ve sevâb bilir. Bunun için dinden kolay çıkar. Bid’at işleyen, bunu ibâdet sanmakta sevâb beklemektedir. Günah işleyen ise, günahını suç bilmekte, Rabbinden utanmakta, azâbından korkmaktadır. Bid’atler, büyük günahdır. Fakat her günah bid’at değildir.

Bid’at Arabça bir kelimedir, önceden olmayıp sonradan ortaya çıkarılan herşey demektir. Bu bakımdan, kelimenin lügat ta’rîfine göre hem âdette, hem de ibâdette yapılan değişiklikler, reformlar bid’at olur. Âdet demek, karşılık olarak kıyâmetde sevâb beklenilmeyen, yalnız dünyâ fâidesini düşünerek yapılan şey demektir. İbâdet, âdetin tersi olup, kıyâmette karşılığında sevâb beklenen şeydir. Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn zamanlarında bulunmayıp da, sonradan meydana çıkan herşey bid’at olunca, âlimler bu bid’atleri, kısımlara ayırmışlar, bunlardan haram ve mekrûh olmayanlara Bid’at-i hasene demişlerdir. (Hattâ İmâm-ı Rabbânî hazretleri haram ve mekrûh olmayanlara, birinci asırda aslı bulunanlara bid’at ismini bulaştırmadı. Bunlara sünnet-i hasene dedi. Mevlid okumak, minare, türbe yapmak böyledir.)

Fakat dinde bid’at demek, Eshâb-ı Kirâm ve Tabiîn zamanından sonra, Resûlullahın izni olmadan, dinde yapılan eklemeler ve noksanlıklar, ya’nî ibâdet olarak yapılan sevâb olduğu düşünülen değişiklikler demektir. Dinde reform da, dinde bid’at demektir. Âdetlerde yapılan değişiklikler, bu bid’atin dışında kalmaktadır. Hadîs-i şerîflerde kötü olduğu bildirilen, dindeki bid’atlerdir. Ya’nî dinde reformlar, ibâdetlerde yapılan değişikliklerdir. Bunlar ibâdetlere yardımcı değildirler. Hepsi ibâdetleri değiştirmekte, bozmaktadırlar.

Dinde reformlar (yenilikler) ikiye ayrılır: İ’tikâdda ve ibâdet olan işlerde bid’atlerdir. İ’tikâdda olan reformlar, ya ictihâd ile yapılır, ya’nî âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden çıkanlır, yahut, akıl ile, düşünce ile beğenilerek yapılır, îctihâd yapabilmek için derin âlim, ya’nî müctehid olmak lâzımdır. Müctehid, i’tikâd bilgilerinde ictihâd yaparken yanılırsa, affolmaz. Suçlu olur. Yanlış anladığı inanılacak şey, dinde açıkça bildirilmiş ve câhillerin bile işitip bildiği, yayılmış bilgilerden ise, bu müctehid ve buna inananlar îmândan çıkar. İmânsız olduğu anlaşılan bir kimse, bu küfründen tövbe etmedikçe, mü’min ve müslüman olduğunu söylese ve bütün ömrünü ibâdetle geçirse de, küfürden kurtulamaz. Açık bildirilmiş fakat herkesin işitmemiş olduğu bilgilerden veya açık bildirilmemiş bilgilerden ise, kâfir olmazlar. Bid’at sahibi, dalâlet ehli ya’nî sapık olurlar. Bu yanlış inanışları adam öldürmek ve zinâ gibi büyük günahlardan da daha büyük günahdır. Yetmişiki türlü bid’at fırkası bulunacağı ve sapık inanışları sebebi ile hepsinin Cehenneme gidecekleri, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir. Müctehid olmayan din adamlarının, kendilerini müctehid sanarak, âyet-i kerîmelere ve hadîs-i şerîflere ma’nâlar vermeğe kalkışmalarıyla veya kendi görüşleri ile söyledikleri i’tikâd bilgisi, açık bildirilmemiş veya herkesin işitmediği bilgilerden olsa bile, yanlış olursa, böyle yanlış inananlar kâfir olur. Meselâ, Resûlullahın mi’râca çıktığına ve kabir suâline, ictihâd yolu ile inanmayan bir müctehid, bid’at sahibi, ya’nî sapık olur. Kendi aklı, görüşü ile inanmayan, müctehid olmayan bir din adamı ise, din bilgilerine kıymet vermemiş olacağından îmândan çıkmış olur.

İ’tikâddaki ictihâdlarında yanılmamış olan İslâm âlimlerine ve bunlar gibi doğru inanan müslümanlara Ehl-i sünnet veya sünnî denir.

Yetmişiki bid'at ehlinin ibâdetleri sahîh olsa da, kabûl olmaz, ibâdetlerinde, ictihâd ile yapacakları bid'atleri de ayrıca suç olur.

Ehl-i sünnet âlimlerinin, ibâdetlerde ictihâd ile buldukları bilgiler bid'at değildir. Bu bilgileri bulurken yanılmaları suç olmaz. Dört mezhebin imamları, bu bilgileri, İslâmiyetin sahibinin izni ile, İslâmiyetin bildirdiği delîllerden, senedlerden çıkarmışlardır. Bu bilgiler, İslâmiyeti değiştirmiş değil, İslâmiyete yardımcı olmuşlardır. Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açık bildirilmiş şeylerde ictihâd yapılmaz. Bunlar, olduğu gibi kabûl edilir. Açık bildirilmemiş bir işi gösteren delîli ararken yanılmak suç olmaz. Fakat bir delîlden çıkarılmayıp, akla uyarak yapılan ibâdetler, bid'at olur, sapıklık olur. Böyle reformlar, bir müekked sünnetin ortadan kalkmasına sebep olursa, günâhı daha çok olur.

Resûlullahın ibâdet olarak yaptığı ve arasıra bıraktığı şeylere sünnet-i hüdâ veya müekked sünnet denir. Bunları arasıra yapmayanlara azâb bildirilmedi. Hiç terk etmediği ve terk edenlere azâb yapılacağını bildirdiklerine vâcib denir. Arasıra yaptığı ibâdetlere müekked olmayan sünnet veya müstehâb denir. Âdet olarak yaptıklarına sünnet-i zevâid veya edeb denir.

Âdetlerde değişiklik yapmak, bid'at değil ise de vera' sahiblerinin bunları da yapmaması iyi olur. Hadîs-i şerîfde; **"Benim sünnetime ve benden sonra, Hulefâ-i râşidînin sünnetlerine sarılınız!"** buyuruldu. Sünnet sözü, yalnız olarak söylenildiği zaman, İslâmiyetin bildirdiği herşey demektir. Bu dînin sahibi olan Resûl (aleyhisselâm) âdetlerde birşey bildirmedi. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) insanlara dinlerini bildirmek için geldi. Dünyâda muhtaç oldukları şeylerin yapılmasını öğretmek için gelmedi. Hadîs-i şerîfde; **"Dünyâ işlerinizi yapmasını siz daha iyi bilirsiniz!"** buyuruldu. Dünyânıza fâideli olan şeyleri bulup yapmanız için benim bildirmeme lüzum yoktur demektir. Dînî vazîfelerinizi, ibâdetlerinizi bilemezsiniz. Onları benden öğreniniz demektir. Bunun için âdetler, İslâmiyetin dışında kalmaktadır, İslâmiyetin dışında olan şeylerde yapılan değişiklikler bid'at olmaz.

Minare, mekteb, kitap gibi sonradan yapılmış olan şeyler bid'at ya'nî dinde reform değildir. Bunlar dîne yardımcı şeylerdir. İslâmiyet bunlara izin vermiş, hattâ emretmiştir. Böyle şeylere sünnet-i hasene denir. İslâmiyetin yasak ettiği şeyleri meydana çıkarmağa sünnet-i seyyie denir. Bid'atler, ya'nî dinde reformlar, sünnet-i seyyiedir. Sünnet-i hasene ya'nî dine yardımcı şeylerin sadr-ı evvelde ya'nî Eshâb-ı Kirâmın ve Tâbiîn-i izamın zamânlarında yapılmaması, onların bu fâideli şeylere ihtiyâçları olmadığı içindi. Onlar, kâfirlerle cihâd ediyor, memleketler alıyor, İslâmiyeti dünyâya yayıyorlardı. Onların zamânlarında bid'at sahibleri çıkmamış veya çoğalmamıştı. Kıyâmete kadar sünnet-i hasene meydana çıkarmak caizdir ve sevâbdır.

İbâdetde bir bid'ati yapmak, bir sünneti terk etmekden daha fenâdır.

Bid'at işlemek haramdır. Sünneti özürsüz terk etmek mekrûhdur. Bir sünneti özürsüz terk etmeği sevâb sanırsa, sünneti terk etmesi de bid'at olur. Bir inanışın, bir işin veya bir sözün sünnet veya bid'at olduğu bilinemediği zaman, bunu yapmamak lâzım olur. Çünkü, bid'ati terk etmek lâzımdır. Sünneti yapmak lâzım değildir. Lâzım olmayan şey yapılmazsa kaza olunamaz. Bunun için namazların kılınmamış sünnetleri kaza olunmaz. Allahü teâlânın haram ettiği şeylerden bir zerresini yapmamak, insanların ve cinnin bütün ibâdetlerinden daha sevâbtır. Bunun için güçlük olan yerde vâcib de terk edilir. Fakat haram işlenemez denildi. Meselâ başkasının yanında taharetlenilmez.

Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Girmek istemiyen müstesna, ümmetimin hepsi Cennete girer."** Bunun üzerine orada hazır bulunan bir sahabi (r.a.). Cennete girmek istemeyen kimsenin hâline taaccüp ederek: "Cennete kim girmek istemez, ki? Herkesin arzusu Cennete girmektir" diye arzedince, Peygamber efendimiz; **"Zâhirî ve batınî olarak emrettiğim ve nehyettiğim işlerde bana itaat eden kimse, ebedi kalıcı olarak Cennete girer.** (Bu husûslarda) **bana itaat etmeyen ise Cennete girmekten imtina etmiş, girmek istememiş olur"** buyurdu.

Bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Ümmetim arasına fesâd yayıldığı zaman, sünnetime yapışan için yüz şehîd sevabı vardır!"** Ya'ni nefse, bid'atlara ve kendi aklına uyarak İslâmiyetin hududu dışına taşıldığı zaman, benim sünnetime uyana, kıyâmet günü yüz sehîd sevâbı verilecektir. Çünkü, fesâd zamanında İslamiyete uymak, din düşmanlarıyla harb etmek gibi güç olacaktır.

Bir hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"İslâm dîni garîb olarak başladı. Son zamanlarda da garîb olacaktır. Bu garîb insanlara müjdeler olsun! Bunlar, insanların bozduğu sünnetimi düzeltirler.**" Ya'nî İslamiyetin başlangıcında, insanların çoğu, müslümanlığı bilmedikleri, onu yadırgadıkları gibi, âhır zamanda da, dîni bilenler azalır. Bunlar, benden sonra bozulmuş olan sünnetimi ıslâh ederler. Bunun için, emr-i ma'rûf ve nehy-i anil münker yaparlar. Sünnete, ya'nî İslâmiyete uymakta başkalarına örnek olurlar. İslâm bilgilerini doğru olarak yazıp, kitaplarını yaymağa çalışırlar. Bunları dinleyenler az, karşı gelenler çok olur. O zamanda, sevenleri çok olan din adamı, doğru arasına eğrileri, hoşa giden sözleri karıştıran kimsedir. Çünkü yalnız doğruyu söyleyenin düşmanları çok olur.

İmâm-ı Kastalânî hazretleri, Mevâhib-ül-ledünniyye kitabında buyuruyor ki: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesini sevmek ve O'nun mübârek sözleri olduğu için hadîs-i şerîfleri okumayı istemek, O'nu sevmenin alâmetlerindendir. Çünkü îmânın tadı kalbine girmiş olan bir kimse Allahü teâlânın veya Resûlullahın (s.a.v.) kelâmından bir harf işittiği zaman, rûhu ve kalbi ondan zevk alır. Bu mübârek kelime o kimseyi zerrelerine kadar kuşatır. Onun vücûdundaki her kıl bir kulak, her zerre bir göz olur. Böylece o kimsenin kalbi nûrlanır, sırrı parlar."

Hadîs-i şerîfde; **"Beni seven, Cennette benimle beraber olur"** buyuruldu. Ya'nî Resûlullahın (s.a.v.) sevgisi o kimseyi Allahü teâlânın rızâsına ve ebedî ni'metlere kavuşturur. Yine hadîs-i şerîfde; **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyurulmuştur. Ancak seven ile sevilen kimselerin dereceleri ve âhıretteki mükâfatları eşit olmaz. Bunlar herbirinin durumuna göre farklıdır. Ancak Resûlullahı (s.a.v.) seven, O'nun derecesine muttali" olur. O'nu görür ve ziyâret ederse de yine herbiri kendi derecesindedir.

İmâm-ı Nevevî hazretleri Sahîh-i Müslim şerhinde bu hadîs-i şerîfi açıklarken; "Allahü teâlâyı, Resûlullahı (s.a.v.), sâlihleri hayatta ve vefât etmiş olan hayırlı kimseleri sevmenin faziletine işâret vardır. Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü (s.a.v.) sevmenin en üstün derecesi, onların emirlerine uyup yasaklarından sakınmak, İslâmiyetin bildirdiği edebler ile edeblenmektir" buyurmaktadır.

İlim öğrenmenin ehemmiyeti: Dinde öğrenilmesi îcâbeden, mutlaka, zarurî lâzım olan bilgiler vardır. Burada maksat, sâdece bu bilgilerin öğrenilmesi değil, asıl olan onlarla emel etmektir. Bu bilgileri öğrenmek, namaza göre abdest durumundadır. Namaz abdestsiz olmadığı

gibi, namazın, diğer ibâdet ve işlerin düzgün olarak yapılması da bu ibâdet ve işleri anlatan ilmi öğrenmeden mümkün olmaz.

Bilinmesi emrolunan bilgiler öyledir ki, Allahü teâlânın emirlerini yapmakla mükellef olan bir kimse bu bilgileri öğrenmezse, kulluk vazîfelerini yerine getiremez. Böylece âsî ve günahkâr olur.

Ta'lîm-ül-müte'allimîn kitabında şöyle anlatır: "Erkek olsun, kadın olsun her müslümana, mukim iken olsun, yolcu iken olsun her zaman karşılaştığı ve yapması îcâbeden şeylere dâir bilgileri öğrenmesi lâzımdır. Meselâ her müslümanın günde beş vakit namaz kılması farz-ı ayndır. Bu sebeple en az namaz sahih olacak kadar, namaza âit bilgileri (meselâ gusl, abdest, bunlarda kullanılabilecek suların vasıfları, namazın şartları, rükünleri, namazda okuyacak kadar Kur'ân-ı kerîm ezberlemek gibi) öğrenmek elbette farzdır. Bir ibâdeti yaparken o ibâdetin farzlarını öğrenmek farz olduğu gibi, vâciblerini öğrenmek de vâcibdir. Demek oluyor ki, bir ibâdetin yapılabilmesi için, farz olan bilgileri öğrenmek farz, vâcib olan bilgileri öğrenmek de vâcibdir. Ya'nî farzı yerine getirmeye vesile olan bilgileri öğrenmek farz, vacibi yerine getirmeye vesile olan bilgileri öğrenmek ise vâcibdir.

Bunun gibi, bir sünneti ve müstehâbı yapabilmeye vesile olan bilgileri öğrenmek ve bilmek de sünnet ve müstehâb olmaktadır. Oruç ve zekât gibi diğer ibâdetlere âit bilgileri öğrenmek de böyledir. Bu hâl ibâdetler husûsunda böyle olduğu gibi, ticâret ve san'atta da böyledir. Ya'nî bir müslüman, nafakasını helâlden kazanabilmek, kimseye muhtaç olmamak, kendinin ve çoluk-çocuğunun saadet ve rahatlarını te'min etmek için bir san'atta, ticârette, bir iş kolunda çalışırken, bu çalışmasında harama düşmemek için lâzım olan husûsları öğrenmesi farzdır. Meselâ, bakkâllık yapacak bir kimsenin bu işe başlamadan evvel, bey' ve şirâ ya'nî alış-veriş ilmini çok iyi öğrenmesi lâzımdır. Aksi hâlde harama düşmekten kurtulamaz. Hâlbuki, daha evvelden, alış-veriş ilminden, kendine lâzım olan kadarını bilmesi farz idi. Şimdi ise, alış-veriş onun mesleği, işi olmuş, bu iş için lâzım olan alış-veriş ilminin her kısmı ile muâmele etmek durumunda kalmıştır. Bu ilmi iyi bilmiyenin ise haramdan kurtulamıyacağı meydandadır.

İbn-i Allân el-Mekkî es-Sıddîkî (r.aleyh) buyurdu ki: "Kim olursa olsun, insanların hemen tamâmına yakını, yaptığı işin beğenilip takdîr edilmesini ister ve kendisi de yaptığı işi beğenir. Bu insanın tabiatinde vardır. Kalb hastalıklarından (ucb, kendini ve ibâdetini beğenme gibi zararlı huylardan) kurtulup, saadete ermek, ancak büyük âlim ve velîlerin yoluna girmekle, onları çok severek onlar gibi olmaya çalışmakla mümkündür. Şimdi onları bulup, kendilerinden öğrenmek çok zor hattâ imkânsız olduğuna göre, onların Allah rızâsı için yazdıkları eserleri okumak ve tatbik etmek de aynı maksadı hâsıl eder."

Yine her müslümanın, kötü huylardan kurtulup, iyi huylara sahip olabilmesi, bu iyi huyların kalbe iyice yerleşmesi için; kalbin hâllerini, iyi huyları, bunların zıddı olan kötü ahlâkı ve kötü ahlâktan kurtulmak çârelerini çok iyi bilmesi ve bu husûsta çok dikkatli ve uyanık olması lâzımdır. Meselâ, cömerdlik, tevâzu, iffet ve ihlâs gibi güzel huylara sâhib olmak ve bunların kalbde yerleşmesi için, bu güzel huyların zıddı olan, cimrilik, kibir, hayâsızlık ve riya gibi kötü huy ve düşünceleri bilmek ve bunların zararlarından çok sakınmak lâzımdır. Kötü huylardan kurtulup, iyi huylarla bezenmek için, kötü huyları iyi bilip, zararlarından çok sakınmak lâzımdır. Bunun için;

"Kötülüğü öğendim, kötü olmak için değil,
Kötülüğü bilmeyen, düşer içine, iyi bil!"

demişlerdir.

Bunun gibi, bir kimsenin kalbinde, sâlihlere meyil, muhabbet ve onlar gibi olabilmek arzu ve düşüncelerinin yerleşebilmesi ve bu arzunun şiddetlenip o insanın hâl ve hareketlerinde kendini gösterebilmesi için, o insanın, sâlihlerin kıymetini, üstünlüklerini, âsî ve fâsık kimselerin ise kötülük ve zararlarını iyi bilmesi lâzımdır. Âsî ve fâsıkların kötü ve zararlı olduklarını bilmeyen, anlamayan kimsenin gözünde, sâlihlerin, iyi kimselerin başka kimselerden bir farkı olmaz. Dolayısıyla o kimsenin sâlihleri sevmesi, onlar gibi olmaya gayret etmesi de düşünülemez. Çünkü o zavallı kimsenin gözünde, sâlihlerin kıymetini anlayacak basiret ve gönlünde onların üstünlüğünü anlayacak bir hâssa, duygu yoktur.

Ebü'l-Hasen Şâzilî (r. aleyh) buyurdu ki: "Bizim bildiğimiz ve bildirdiğimiz bilgilerden haberi olmayan zavallılar, büyük günahlara ısrar ederek (devam ettikleri hâlde) vefât ederler." Çünkü onlar, iyiliğin kıymetini kötülüğün zararını, ya'nî bunları anlamaya yarayan bilgileri öğrenmemişler, böylece nefslerinin hevâ ve arzularına tâbi olarak günahlara dalmışlar ve ömürleri bu gaflet ve cahillik içinde geçip gitmiştir.

Bir müslümanın, Allahü teâlânın yapılmasını açıkça emrettiği bir farzı yapabilmesi için, yapması îcâbeden, kul olarak vazîfesi olan bu farzın ne olduğunu, nasıl yapılacağını öğrenmesi de farzdır. Yine Allahü teâlânın yapılmasını açıkça men ve yasak ettiği birşey karşısında, müslümanın o isten sakınabilmesi için o şeyin haram olduğunu, yapmaması îcâbettiğini öğrenmesi ve bu bilgisini tatbik etmesi, ya'nî emir ve yasaklara riâyet etmesi farzdır.

Kelâm ilmini, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdikleri i'tikâdı öğrenecek ve bunları akıl ile, nakil ile isbât edecek ve sapıklara, dinsizlere anlatacak kadar okumak farz-ı ayn olup, bundan fazlasını öğrenmek, ancak din âlimlerine lâzımdır. Baskalarına caiz değildir. Dîne yardım etmek için fazla öğrenmek farz-ı kifâye ise de, bunu ancak, Allah rızâsı için çalışan, zekî din adamının öğrenmesi caizdir. Başkaları öğrenirse, bâtıl yollara kayar.

İmâm-ı Şafiî (r.aleyh) buyurdu ki: "İlm-i kelâm ile uğraşıp sapıtmak yanında, büyük günah işlemek hafif kalır." İmâm-ı Şafiî'nin zamanındaki ilm-i kelâm için böyle denilince, şimdiki din câhillerinin kısa görüşleri ve hayâlleri ile yazdıkları din kitaplarına okumanın yasaklık derecesini ve zararlarını artık düşünmelidir. İmâm-ı Şafiî yine buyurdu ki: "Ehl-i sünnet i'tikâdını iyi öğrenmeden önce ilm-i kelâm ile uğraşmanın zararı bilinmiş olsaydı, kelâm ilmi ile uğraşmakdan, arslandan kaçar gibi kaçınılırdı." Şimdi, kendi aklı, kendi görüşü ile kelâm ilmi kitapları yazanlar çoğaldı. Bunların kitapları yanlışlarla doludur. İmâm-ı Ebû Yûsuf; "Kelâm ilmi ile uğraşanların İmâm olması caiz değildir" buyurdu. Bezzâziyye fetvâsında; "lim-i kelâm ile uğraşanların çoğu zındık olur" buyuruldu. Fıkıh ilmi ile uğraşmak, ya'nî farzları ve haramları öğrenmek ise, her müslümana farz-ı ayndır. Fazlasını öğrenmek de farz-ı kifâye olup, çok sevâbdır. Hiç zararı yoktur.

İlim öğrenmekte niyet düzgünlüğü: Bostân-ül-ârifîn kitabında diyor ki: "Bir kimse, ilim öğrenirken nefsinin arzu ve istekleri ve mal sevgisi gibi husûslardan dolayı niyetini düzeltmeye gücü yetmezse, ihlâs elde edemese bile bu şekilde ilim öğrenmeye devam etmesi, ilmi büsbütün terketmekten daha efdaldir. Bu şekilde devam edince, öğrendiği fâideli ilim geç de olsa onda ihlâs meydana getirir ve niyetini düzeltir."

Ba'zı büyük zâtlar, ilme başladıkları sırada sâlih ve hâlis niyetlerinin bulunmadığını, fakat daha sonra hâlis niyetin kendiliğinden hâsıl olduğunu, bundan sonra, ilme, sırf Allah rızâsı için

devam ettiklerini bildirmişlerdir. Bunlardan Süfyân-ı Sevrî hazretleri buyurdu ki: "Biz ilme başladığımızda tam hâlis bir niyetle başlamamıştık. Fakat ilim, Allah rızâsından başkasını kabûl etmedi."

Burada Allahü teâlânın rızâsından başkasını istemeyen ilimden murâd, zâhirî ve bâtınî günahlardan meneden ilimlerdir. Çünkü günahlarda, Allahü teâlâdan başkasının rızâsını istemek vardır. Nasihatler, Allahü teâlânın rızâsını kazanmayı teşvik eden ve günahlardan meneden ilimler, Allahü teâlânın râzı olduğu ilimlerdir. Ekseriyetle bu bilgileri öğrenen kimsenin niyeti zaman içerisinde düzgün olur.

Fıkıh ilminden lüzumu kadar nasîbini alan, öğrenen kimsenin, tasavvuf bilgilerinden nasîb almak için de gayret etmesi gerekir. Çünkü, kalbin hastalıkları olan kötü huyları ve bunların ilâçlarını ve iyi huyları elde etmek yolları, tasavvuf bilgileri, hâlleri ile elde edilir. Eshâb-ı Kirâmın, evliyânın, âriflerin hâl tercümelerini, güzel hâllerini ve hikmetli sözlerini, husûsiyetlerini okuyup, öğrenmek de lâzımdır. Bunlardan istifâde edip, rûhâniyetlerinden feyz alabilmek için onları çok sevmek, kalbini onlara bağlamak lâzımdır. O büyüklerin ilimlerini, amellerini vera' ve takvâlarını okuyup, imkân nisbetinde bu husûslarda onlara uymak, onları nümûne edinmek pek fâidelidir.

Bir kimse fıkıh ilmini öğrenir de tasavvuf ilminden ve o büyüklerin hikmetli hâl ve sözlerinden habersiz olursa, kalbi katılaşır ve ona nasihat fâide vermez olur. Basireti (kalb gözü) görmez olur. Böyle bir kimse, dünyâ hayâtının görünüşüne aldanır ve şeytanın vesveseleri ona musallat olur.

Hak için yumuşamayan katı kalb, Allahü teâlâdan, O'nun lütuf ve ihsânlarından uzaktır.

Başkalarına ilim öğretmek: Bir kimse fıkıh ilmi tahsil eder, bu ilmi başkalarına da okutacak hâle gelir, ihlâs ile ibâdet yapar, devamlı ibâdetle meşgûl olması sebebiyle başkalarına fıkıh ilmi öğretmekten uzak kalırsa, şayet o beldede insanlara ilim öğretecek başka bir âlim yoksa, o ibâdetle meşgûl olan zât bu ilmi başkalarına öğretmediği için mes'ûl olur. Şayet, insanlara ilim yönünden fâideli olacak ikinci veya daha çok âlim zâtlar var ise bu durumda mes'ûl olmaz. Bununla beraber; "Başkasının ibâdetinin sahih olmasına sebep ve yardımcı olan bir ibâdet, (meselâ bilmeyenlere namaz, abdest, gusül bilgileri öğretmek), kişinin, fâidesi sâdece kendisine olan bir ibâdeti yapmasından üstündür" buyurulmuştur. Çünkü insanların hayrı ençok olanı, insanlara hayır işleri öğretmek sûretiyle fâideli olandır.

Başkasına fâideli olacak bir ibâdet yapmak iki kısımdır:

1- Uhrevî olan, başkasının âhıretine fâideli olan bir ibâdet yapmak:

Böyle bir ibâdet birçok işlerden çok daha üstündür. Çünkü başkalarının âhıretine fâideli olacak iş, peygamberlerin (a.s.) işidir. Peygamberler (a.s.) insanlara önce îmânı, doğru olan i'tikâdı, bundan sonra dînin amelle alâkalı emir ve yasaklarını öğretiyorlar. Güzel ahlâk bildirip buna uymaya teşvik ediyorlar, kötü huylardan da sakındırıyorlardı.

Peygamberler (a.s.) peygamber olmaları i'tibârı ile başka kimselerden kat'î olarak üstün, yüksek ve seçilmiş zâtlar oldukları gibi, ümmetlerinin âhıretlerine fâide veren işler yapmaları ya'nî onlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirip, onların dünyâ ve âhıret saadetlerine vesile oldukları için ayrıca çok kıymetli ve üstündürler.

Abdullah İbni Mes'ûd'un (r.anhümâ) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfte; **"Her kim ki, insanlara öğretmek** (onların âhıretlerine fâideli olmak) **niyetiyle** (fâideli) **ilimden bir mes'eleyi tam olarak öğrenirse, Allahü teâlâ ona yetmiş sıddîk sevâbı verir"** buyuruldu.

Bu hadîs-i şerîf, yapılan işten ecr ve sevâb hâsıl olabilmesi için, niyetin düzgün ve hâlis olması lâzım olduğunu ve bir mes'eleyi başka bir kimseye öğretmek isteyen kimsenin, o mes'eleyi tam olarak bilmesi îcâbettiğini göstermektedir.

Başkalarına birşey öğretmek isteyen kimsenin, ilmin bütün mes'elelerini bilmesi lâzım ve hattâ belki de mümkün değildir. İyi bildiği bir mes'eleyi öğretir. Meselâ namaz, ilimden bir mes'eledir. Namazın şartlarından ba'zılarını (hadesten ve necâsetten taharet, gibi) iyi öğrenen bir kimse, başkasına namazı öğretmeye kalkarsa bu uygun değildir. Evvelâ kendisi, namazın diğer şartlarını ve rükünlerini (namazın içindeki farzları) de iyice öğrenmesi lâzımdır.

Bu sebeple Tecnîs kitabında diyor ki: "Bir kimse, hem kendisi amel etmek, hem de başkalarına öğretmek sûretiyle insanlara fâideli olmak niyetiyle ilim öğrense, başka bir kimse de sâdece amel etmek niyetiyle ilim öğrense, bu iki kimseden üstün ve efdal olanı birincisidir. Çünkü onun fâidesi hem kendisine hem de başkalarınadır.

2- Başkalarına fâideli olacak ibâdetlerin ikinci kısmı, başkalarının dünyâda fâidelenmelerine vesîle olacak ibâdet (iş)tir. Meselâ, zekât ve sadaka böyle ibâdetlerdendir. Bunları alan kimse dünyâda fâidelenir. İhtiyâçlarını giderir. Veren kimse ise onun ecr ve mükâfatını âhırette görür.

Başkalarına hayırlı işlerinde vesîle olmak, yollarda bulunan pislik, taş diken gibi gelip geçeni rahatsız eden eziyet veren şeyleri temizlemek, yerde görülen bir ekmek parçasını hemen alıp bir hayvana vermek, veya en azından ayak basılmayan bir yere koymak da çok faziletli ve insanlara fâideli işlerdendir.

Peygamberlerin günah işlemekten ma'sûm olmaları: Bütün peygamberler (a.s.) peygamber olduğunun kendilerine bildirilmesinden önce olsun, sonra olsun, büyük ve küçük günah işlemekten, dînî ve dünyevî husûslarda yalan söylemekten berî ya'nî uzaktır. Onlar Allahü teâlânın katında, en sevilen, en hayırlı, en seçkin kimselerdir. İnsanları hayra, saadete, kurtuluşa da'vet eden mübârek zâtlardır. Allahü teâlâ onları, böyle yaratmış, her türlü uygunsuz hâlden muhafaza etmiştir.

Abdülganî Nablüsî hazretlerinin yazdığı Keşf-ün-nûr min eshâb-il-kubûr kitabından ba'zı kısımlar:

Kerâmet hakkında buyuruluyor ki:

"Allahü teâlâ velî kullarına kerâmetler ihsân etmiştir. Kerâmet, evliyâ denilen insanlarda Allahü teâlânın yarattığı, âdet ve fen bilgileri dışında olan şeylerdir. Allahü teâlâ, kendi kudreti ile ve irâdesi ile, ya'nî dilediği zaman, bu şeyleri, bu kullarında yaratmaktadır. Kulun kudretini de Allahü teâlâ yaratmaktadır. Bu şeylerin yaratılmasında kulun kudretinin ve irâdesinin te'sîri yoktur. Kulun irâde ve kudreti, kerâmetlerin yaratılmasına ancak sebep olmaktadır. Kul, istediği zaman, kendi kuvveti ile kerâmet yapar diyen kimse ve böyle inanan kimse kâfir olur.

Kendisinde kerâmet hâsıl olan velî, bu kerâmetin yalnız Allahü teâlânın dileği ile ve kudreti ile yaratıldığını, kendi dileğinin ve kudretinin hiçbir te'sîri olmadığını bilmektedir. Bunun gibi, kendi bedenindeki, görmek, işitmek, tad almak, sertlik, sıcaklık duymak, düşünmek, ezberlemek, hatırlamak gibi duygularının, iç ve dış organlarının hareketlerinin, hâsılı bütün

işlerinin hep Allahü teâlânın dilemesi ile ve kudreti ile ve yaratması ile olduğunu her an bilmektedir. Evliyâlık da, bu demektir. Ya'nî böyle olduğunu her an bilen ve inanan kimse, Allaha yakîn olmuş, velî olmuştur. Bu bilgisi, her an bütün varlığını kaplamaktadır. Allahü teâlâ, velisine ba'zan gaflet verir. Bu bilgisini unutturur. Bu zaman, veliliği kalmaz ise de, önceki zamanlarında velî olduğu için, böyle zamanlarında da, kendisine velî denilir. Bunun gibi, îmânı olan insana mü'min denildiği için, uyku zamanında gaflet hâlinde olduğu zaman da kendisine mü'min denilmektedir. Bu gaflet zamanı, evliyânın aşağı hâlleridir.

Allahü teâlânın emrettiği farzların hepsini yapan ve ayrıca Muhammed aleyhisselâmın ibâdetlerini, yaşayışını, hâllerini, ya'nî nafile ibâdetleri de yapan bir müslüman, Allaha yaklaşır, velî olur. Duyguları ve hareketleri kendisinden değil, Allahü teâlâdan olduğu meydana çıkar. Böyle olduğunu bildiren hadîs-i şerîf tasavvuf kitaplarında yazılıdır.

Âriflere göre, velî olmak için, kendisinin "Mevt-i ihtiyâri" denilen bir mevt ile ölü olduğunu bilmek lâzımdır. Velîlerde kerâmetin hâsıl olması için, böyle ölü olmaları lâzımdır. Böyle olduğunu anlayan kimse, meyyitte kerâmet olmaz diyebilir mi? Câhiller, gâfiller, kendi işlerini kendi irâdeleri ile ve kudretleri ile yaptıklarını sanırlar. Herşeyi Allahü teâlânın yarattığını unuturlar.

Evliyânın, öldükten sonra da kerâmet sâhibi olduklarını fıkıh kitapları da bildirmektedir. Hanefî mezhebinde kabir üzerine basmak, oturmak, orada uyumak, abdest bozmak mekrûhtur. Çünkü bunlar ihânet, hakaret etmektir. Hadîs-i şerîfde; **"Kabir üzerine basmaktansa, ateşe basmağı tercih ederim"** buyuruldu. Bu sözler, insana öldükten sonra da saygı göstermek lâzım olduğunu bildiriyor. Ya'nî dînimiz, ölülerin muhterem olduklarını bildiriyor. Kerâmetin âdet hâricî yapılan iş demek olduğunu yukarıda bildirmiştik. İnsanın yeryüzünde yürümesi, oturması âdet olduğu için, mü'minin kabri üzerine basılmaması, oturulmaması, ona kerâmet ya'nî ikram ve ihsân olmaktadır. Her mü'mine öldükten sonra böyle kerâmet veren dinimiz, ilim, irfan sâhibi olan evliyâya daha kıymetli kerâmetler de ihsân olunacağını göstermektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.) Bakî' kabristanını ziyâret eder, mezar yanında ayakta duâ ederdi. Bu da, ölülerin kerâmet sahibi olduklarını göstermektedir. Çünkü, mü'minin kabri başında yapılan duânın kabûl olacağını bilmeseydi, orada duâ etmezdi. Mü'minin kabri başında duânın kabûl olması onun kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir. Her mü'min için böyle kerâmet olunca, evliyâ için daha çok olacağı meydandadır.

Mü'min ölünce, onu yıkamak, kefenlemek ve defnetmek lâzımdır. Dînimiz bunu emretmektedir. Bu emir, mü'minin öldükten sonra da, kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir. Kâfirlerin ve hayvanların ölülerinde bu kerâmet yoktur.

Mü'min ölürken necâsetlenmektedir. Onu bu necâsetten kurtarmak, temizlemek için yıkamak emrolundu. Bu emir, mü'minin öldükten sonra da kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir.

Câmi'ul-fetâvâ kitabında âlimlerin ve seyyidlerin mezârları üzerine bina, türbe yapmak mekrûh değildir diyor. Yine bu kitapta, ölü yıkayanın temiz olması lâzımdır. Cünüb olması mekrûhdur diyor. Bu da, her mü'minin öldükten sonra kerâmet sahibi olduğunu göstermektedir.

Hâlbuki, diri iken her mü'min kerâmet sahibi olmaz. Yalnız evliyâ diri iken de kerâmet sahibidir. Abdullah Nesefî'nin "Umdet-ül-i'tikâd" kitabında; "Her mü'min uykuda da mü'min olduğu gibi, öldükten sonra da mü'mindir. Bunun gibi peygamberler öldükten sonra da

peygamberdirler. Çünkü peygamber olan ve îmân sahibi olan rûhdur. İnsan ölünce, rûhunda bir değişildik olmaz" demektedir. İnsan, beden demek değildir, insan rûh demektir. Beden, rûhun konak yeridir. Kıymetli olan, ev değil, evde oturanlardır. Cebrâil aleyhisselâm, Peygamber efendimize insan şeklinde ekseriya, Dıhye ismindeki sahâbî şeklinde görünürdü. Eshâb-ı Kirâmdan ba'zıları da, Cebrâil aleyhisselâmı insan şeklinde gördüler. Cebrâil aleyhisselâm insan şeklinden çıkarak, kendi şekline girince, rûh gibi olunca, yok oluyor denilemez. Şekil değiştirdi denilir. İnsanın rûhu da, bunun gibidir. İnsan ölünce, rûhu bir âlemden başka âleme geçmektedir. Rûhun böyle değişikliğe uğraması kerâmetinin kalmıyacağını göstermez.

Evliyânın öldükten sonra da kerâmet sahibi olduklarını bildiren birçok vak'a ve hikâyeler kitaplarda yazılıdır. Meselâ, büyük velî Muhyiddîn-i Arabî'nin Rûh-ül-kuds kitabında, Ebû Abdullah İşbilî'nin çeşitli kerâmetleri yazılıdır. Bir gece, Ebü'l-Kâsım bin Hamdin ismindeki kimsenin, İmâm-ı Muhammed Gazâlî'yi reddeden, kötüleyen bir kitabı okurken, gözleri kör oldu. Hemen secde edip yalvardı. Bu bozuk kitabı hiç okumayacağına yemîn etti. Allahü teâlâ kabûl buyurup, görmek ihsân eyledi. Bu da, İmâm-ı Gazâlî'nin öldükten sonra olan kerâmetini göstermektedir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 271

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 30-38

3) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 154

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 590

5) Târihu âdâb-ı lügat-il-Arab cild-3, sh. 348

6) El-A'lâm cild-4, sh. 32

7) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 94

8) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 85

9) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3080-3083

10) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 125

11) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1023, 1166, 1167, 1168, 1169, 1170,

12) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 24

13) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 8, 9, 13, 19, 20

14) Fâideli Bilgiler sh. 170

15) Kıyâmet ve Âhıret sh. 190

16) Herkese Lâzım Olan Îmân sh. 43

17) Brockelmann Sup-2, sh. 473

NESÛHÎ

İstanbul'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Nesûh'dur. Kastamonulu Şeyh Şa'bân-ı Velî hazretlerinin torunlarındandır. Şa'bân-ı Velî silsilesinden "Karabaş tecvidi" adlı eserin sahibi olan Ali Efendi'nin talebesidir. On ciltlik tefsîri vardır. 1130 (m. 1718) senesinde Ramazân-ı şerîfde vefât etti. Üsküdar'ın Doğancılar semtinde Dördüncü Mehmed Hân'ın dâmâdı Hasen Paşa'nın yaptırdığı câmi yanında medfûndur. Türbesi ziyâret edilmektedir.

Muhammed bin Nesûh, küçük yaşından beri âlim ve evliyâları çok sever, onlar gibi olmayı isterdi. Bu sebeple babası onu, ilim öğrenmesi için zamanın medreselerinde okuttu. Yüksek istidâtı ile genç yaşında tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde ve zamanın edebiyat ve fen ilimlerinde âlim oldu. Bu arada kalb bilgilerinde de ma'rifet sâhibi, olgun ve kâmil bir insan olmak için, "Karabaş tecvidi" adlı eserin sâhibi ve Halvetiyye yolunun şeyhlerinden olan Ali Efendi'nin hizmetine girdi. Uzun süren riyâzet ve mücâhedelerden sonra, keşf ve kerâmet sâhibi olgun bir velî oldu. Muhammed Nesûh, haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahları dahî terkederdi. Dünyâya hiç meyletmez, Allahü teâlânın korkusundan gözünden yaş eksik olmazdı. Uzun ömründe hep insanların âhıret kazancı için uğraştı, binlerce talebe yetiştirdi.

Nesûhî hazretleri, Allahü teâlânın izni ile, uzaklarda olan hâdiseleri yanında imiş gibi görür, darda kalmış ehl-i İslama yardım ederdi. Bu mevzûda pekçok kerâmetleri görülmüştür. Bunlardan birkaç tanesi aşağıdadır.

Sevenlerinden biri anlattı: "Daha önce fethedilen Sakız adasını, Venedikliler yeniden istilâ etmişler, oradaki müslüman halka eziyet ve işkencelerde bulunmuşlardı. Bunlara karşı Hüseyin Paşa komutasında bir donanma gönderildi. Bu donanma Sakız'ı almak üzere savaşa girdi. Osmanlı yiğitleri Sakız'da çarpıştıkları bir sırada, Nesûhî Efendi, Üsküdar'daki dergâhında kırk gün süren bir halvete çekilmişti. Kimsenin olmadığı bir odada Allahü teâlâyı zikreder, oruç tutar, namaz kılar, Kur'ân-ı kerîm okuyarak ibâdet ederdi. Birgün yakın dostlarına; "Elhamdülillah Sakız adası ehl-i İslama nasîb oldu" buyurdu. Yakın dostları bugünün târihini biryere kaydettiler. Aylar sonra Sakız adasının fethine katılan gazilerden ba'zıları Nesûhî Efendi'nin dergâhına ziyârete geldiler. Adanın fethi sırasında, Venediklilere karşı elinde kılıç olduğu hâlde asker kıyâfetinde olmayan pekçok yiğitle birlikte Nesûhi Efendi'yi çarpışırken gördüklerini söylediler. Adanın fetholunduğu günü bildirdiler. Talebeler daha önce kaydettikleri târihle karşılaştırdıklarında bu bildirilen güne rastladığını hayretle müşâhede ettiler."

Dergâhta vazîfeli Sâkî-zâde Muhammed Ağa anlattı: "Vezir Ali Paşa, bir sebepten dolayı haksız yere kızarak Ca'fer Paşa'yı cezalandırmak istemişti. Ca'fer Paşa da zarardan korunmak için Allahü teâlânın velî kullarından birisinin duâsını almayı düşünmüş, hatırına Üsküdar'da bulunan hocamız Nesûhî Efendi gelmiş. Ca'fer Paşa, Nesûhî Efendi'nin sevdiklerinden Hazinedar Abdullah Ağa'ya giderek durumunu anlatıp yardımını talep ettiğinden, Hazinedar Abdullah Ağa Üsküdar'a gelip, hocamız Nesûhî hazretlerine hâdiseyi anlattıktan sonra; "Ca'fer Paşa himmetinizi, yardımınızı istirhâm ediyor efendim" dedi. Hocam da, top hâlinde açılmamış elbise astarı istedi. Onu getirdiler. Yatsı namazından sonra talebelere yetmişbin defa; "La ilahe illallah" diyerek Kelime-i tevhîd hatmi yapmalarını emretti. Talebeler bu vazîfeyi yaparlarken, kendisi mübârek elleriyle astarı kesip biçti, bir gömlek dikti ve Hazînedâr'a teslim etti. Sonra da; "Vezîr Ali Paşa, Ca'fer Paşa'yı cezalandırmak için yanına yaklaşmadan önce, Ca'fer Paşa bu gömleği giysin ve Allahü teâlânın velî kullarını vesile ederek duâ etsin. Biz ona yardım ederiz" buyurdular. Hazinedar sevinerek dostu Ca'fer Paşa'nın yanına gelip durumu anlattı. Ertesi gün Ca'fer Paşa, vazîfesine gitti. Biraz sonra Vezir Ali Paşa'nın ceza vermek üzere geldiği bildirilince, Ca'fer Paşa hemen gömleği giyerek hazırlandı. Herkes merakla Vezir'in ne ceza vereceğini beklerken, hırsla gelen Vezir, Ca'fer Paşa'yı görür görmez geri dönüp saraya gitti. Vazifeli nöbetçiye; "Gidip Ca'fer Paşa'yı buraya da'vet ettiğimi bildiriniz" dedi. Ca'fer Paşa saraya gittiğinde ona yüksek payeler, makamlar verdi. Bu duruma başta Ca'fer Paşa ve yanında çalışanlar hayret ettiler. Ca'fer Paşa, Nesûhi hazretlerinin himmeti bereketi ile cezadan kurtulduğu gibi, makamlar sahibi de oldu."

Abdülkerîm ve İbrâhim efendiler anlattılar "Birgün dergâha elinde bavulu ile bir kimse geldi. Bavulunu emânete verip, bize Nesûhî hazretlerinin türbesini sordu. Biz de; "Yorgunsun, birazcık dinlen, sonra ziyâret edersin" dedik. Fakat o kimse; "Önce ziyâret edeyim, sonra dinlenirim" diye cevap verdi. Bunun üzerine türbeyi gösterdik. O gidip kabrin başında bir müddet Kur'ân-ı kerîm okudu. Ziyâretten sonra yanımıza gelip oturdu ve şöyle anlatmaya başladı: "Bu fakir seyahatim esnasında bir vilâyete uğradım. Birisine; "Burada talebelerin, gariplerin kaldığı bir dergâh var mıdır?" diye sordum. O da; "Filân yerde bir dergâh var. Aradığını orada bulabilirsin" dedi. Oraya gidip misâfir oldum. Dergâhın idâresini yapan, mübârek kâmil bir zât imiş. Onunla tanıştık, o gece beraber sabaha kadar sohbet ettik. Bana seyahatimin sebebini ve nereye gideceğimi sordu. Ben de anlattım ve İstanbul'a gideceğimi bildirdim. Bana; "Oğlum, bir ricada bulunsam acaba yerine getirebilir misin?" dedi. "Elbette gücüm yeterse yaparım, emrediniz" dedim. O da; "İstanbul'a gitmek için, Üsküdar'dan geçmen lâzım. Üsküdar'ın Doğancılar semtinde Nesûhi hazretlerinin türbesi vardır. Oraya uğradığında bizim hürmetimizi bildirip, mübârek rûhuna Yâsîn-i şerîf, üç İhlâs ve bir Fâtiha okuyup sevâbını hediye eder misin?" dedi. "Peki, inşâallah emrinizi yerine getiririm" dedim. Sonra ona; "Efendim! İstanbul'da pek büyük evliyâlar, âlimler olduğu hâlde, niçin önce Nesûhî Efendi'ye gitmemi arzu ettiniz?" diye sormaktan kendimi alamadım. O da: "Babam Kâdiriyye yolunda olgun bir velî idi. O hayatta iken kıymetini bilemeyip nefsimin hevâsı peşinde koştum. O vefât ettikten sonra da huzûrum iyice kaçtı. Birgün babamın yerine bakan halîfesi bana; "Ey mübârek hocamın yâdigârı! Kıymetli ömrünüzü böyle geçirip giderseniz sonunuz hüsran olur. Mübârek hocamızın bize bir emânetisiniz. Zararın neresinden dönerseniz kârdır. Geç de olsa bir medreseye gidip ilim tahsil etseniz, bir velî kulun hizmetine girip kalb ilimlerini öğrenip buraya gelseniz ve babanızın yerine geçseniz ne güzel olur. Size elimizden geldiği kadar yardımcı oluruz. Size yakışan budur" dedi.

"Peki, nereye gideyim" diye sorduğumda da; "Edirne'de tanıdığım âlimler var. Oraya gidebilirsin" deyince hazırlığa başladım, ihtiyâçlarımı tedârik edip yola çıktım. Yolculuk uzun ve yorucu oluyordu. Vakti gelince namazlarımı kılıyor, akşamları da uygun yerlerde uyuyup dinleniyordum. Birgün dinlendiğim bir handa, önümüzdeki yolu eşkiyaların kestiğini, geçenleri soyduklarını söylediler. Ben onların bu sözlerine aldırmayıp Allahü teâlâya tevekkül ederek yoluma devam ettim. Yol kesicilerin bulunduğu mahalle yaklaştım. Karşı tepenin üzerinde ba'zı hareket eden karartılar görülüyordu. Belli ki onlardı. Gitsem mi, gitmesem mi diye tereddüt içinde yürürken, karşıdan siyah bir at üzerinde nûr yüzlü, sakallı ve heybetli bir zât göründü. Yanıma geldiğinde; "Evlâd! Korkma, gel benimle" diyerek geri döndü. Peşinden yürümeğe başladım. Eşkiyanın bulunduğu yerden geçtikten sonra bana dönerek; "Bundan ötesi selâmettir. Yolun açık olsun, Allahü teâlâ yardımcın olsun" dedi ve kayboldu. Cenâb-ı Hak, ilim öğrenmek niyetimin bereketiyle, beni eşkiyanın şerrinden bu tanımadığım mübârek zâtın vesilesiyle kurtarmıştı. Uzun yolculuktan sonra Üsküdar'a geldim. Oradan İstanbul'a sonra da Edirne'ye gidecektim. Üsküdar'da yürürken iki kimse yanıma sokuldu; "Ey efendi! Seni üstadımız dergâhına da'vet ediyor. Lütfen oraya buyurunuz" dedi. Beni burada kimse tanımazdı. Üstelik benim de tanıdığım bir kimse yoktu. Yine Rabbimize tevekkül edip; "Peki geleyim" diyerek peşlerine düştüm. Dergâha geldik. Dinlenmemi söylediler. "Beni huzûruna da'vet eden üstadınızla görüşeyim" dediğimde; "Üzülme, vakti gelince o sizi çağırır, görüşürsünüz" dediler. O gece sabaha kadar uyuyamadım. Kur'ân-ı kerîm okuyup, namaz kıldım. Allahü teâlâya; "Yâ Rabbî! Bana ilim, amel ve ihlâs ihsân eyle" diye çok yalvardım.

Sabah namazını kıldıktan sonra bana; "Şeyhimiz seni huzûruna bekliyor" dediler, içeri girdiğimde, beni eşkiyanın elinden kurtaran o nûr yüzlü zâ karşımda duruyor, bana tebessüm ediyordu. Hayretimden dona kalmışım. Aklım başıma geldiğinde hemen eğilip elini öptüm. Sonra da; "Muhterem efendim! Tehlikeye girdiğimde hayatımın kurtulmasına sebep oldunuz" derken sözümü kesti ve; "Oğul! Ne garip kelâm edersin. Seninle ilk defa karşılaşıyoruz. Orada senin gördüğün kimse bu vücûd değildir. Cenâb-ı Hak meleklerinden birini benim sûretimde oraya gönderip, seni tehlikeden kurtarmış" diyerek hâllerini gizledi. Üçgün dergâhta kalıp istirahat etmemi emretti. Dışarı çıktıktan sonra, bu zâtın kim olduğunu sordum. Nesûhi Efendi olduğunu söylediler. Üç gün cana can katan, kalb hastalıklarına şifâ olan sohbetleriyle şereflendim. Bereketli teveccühleri ile kalbim aydınlandı, hâller sahibi oldum. Üç gün sonra huzûruna çıktığımda buyurdular ki; "Evlâdım! Şimdi memleketine geri dön. Pederinin dergâhında makamına otur. Bu yolun âdabına uyarak talebeleri yetiştirmeye çalış. Silsile-i aliyye büyüklerinin rûhâniyetleri seni terbiye ederler. O zaman yüksek hâller, zevkler sahibi olursun. Sana duâ ediyorum. Başın dara düştüğü zaman bizi hatırla." Bu sözleri can kulağımla dinledim. Mübârek ellerini öptükten sonra vedâlaştım. Memleketime gelip, gördüğün gibi burada talebelerin başında, onlara yardımcı olmaya çalışıyorum, işte yukarıda anlattığım sebeplerden dolayı Nesûhî Efendi'yi ziyâret edip okumanı istedim" dedi."

Nesûhî hazretlerinin dostlarından biri anlattı: "Bülbül Deresi diye bilinen bir dağda, kimsenin işine karışmayan, haram işlememek için insanlardan uzak yaşamaya gayret eden bir zât vardı, ömrünün sonlarına doğru bir arkadaşına; "Artık dünyâ hayatım bitmek üzeredir. Vefât ettiğimde cenâzemi yıkamak, namazımı kılmak, kabre koymak ve telkinimi vermek üzere Nesûhî hazretlerinin vekîl olmasını istirhâm ediyorum. Bu vasıyyetimi unutma ki, başkaları bu işlerimi yapmak isterlerse mâni olasın. Vefâtımı ve vasıyyetimi ona bildirmene lüzum yok. Ona Allahü teâlâ bildirir" dedi. Aradan günler geçti. Bu zâhid vefât etti. Dediği gibi Nesûhî hazretleri, o vefât ettiği gün talebeleriyle geldi. Kabrini kazdırıp, cenâzesini yıkadı, namazını kıldı, kabre koydu ve telkinini verdi."

Nesûhî Efendi'nin hanımı anlattı: "Ramazân-ı şerîf idi. Bir gece uyandığımda, yanımda Nesûhî Efendi'yi göremeyince dergâhın bahçesine çıktım. Onu bahçede gezinirken gördüm. Yanına yaklaşıp; "Muhterem efendim! Bu gece vakti bu bahçede niçin gezinip durursunuz?" diye sordum. O da; "Allahü teâlâ bilir ya, bu bayramı burada geçireceğiz. Şimdiden kendime yer hazırlıyorum" buyurdu. Ben bu haberden bîhoş oldum ve; "Niçin böyle söyleyip yüreğimizi yakıyorsun?" dediğimde de; "Takdîr-i ilâhî böyledir" diye cevap verdi. Aradan günler geçti. Ramazân-ı şerîfin sonlarında vefât edip Allahü teâlânın rahmetine gark oldu. Hakîkaten buyurduğu yere defn olunarak, bayramı orada geçirdi."

Sarayda vazîfeli Mehmed Ağa anlattı: "Sarayda, Enderun'dan yetişmiş bir ağa, Üsküdar'daki konağında oturuyordu. Ben de önceleri onun konağında vazîfeli idim. O günlerde, Doğancılar'da Nesûhî Efendi'nin vefât ettiği duyuldu. Cenâze namazı kılınmak üzere câmiye götürülüyordu. Talebeleri mübârek tabutu omuzlarına almışlar, gözyaşları arasında ağanın evi önünden geçerken, ağa, kalabalığı görmiyeyim diye pencerelerin perdelerini kapattı. Çünkü Nesûhî hazretlerinin büyüklüğüne inanmazdı. Ağa, o gece rü'yâsında büyük bir kalabalığın Pâdişâh Sultan Ahmed Hân'ı beklediğini gördü. Halk, yolun kenarlarına dizilmişlerdi. Öyle ki, çarşının aşağı başından Ahmediyye Câmii'ne kadar yollar dolu idi. Herkes heyecanla bekleşiyordu. Ba'zılarına niçin-beklediklerini sorduğunda onlar; "Pâdişâh'ımız, Nesûhî Efendi hazretlerini ziyârete gelecek. Onun gelmesini bekliyoruz" dediler. Bu sırada Nesûhî Efendi,

Pâdişâh'ın geleceği istikâmete doğru, beyaz bir ata binmiş olarak göründü. Etrâfında talebeleri vardı. Nesûhî Efendi, Ağanın önünden geçerken durdu. Ona dönüp; "Allahü teâlânın sevdiği kulları sevmeyenler, helak olur. Bu düşmanlık, onların perişan olmalarına kâfidir. Sen acele tövbe et ki, kurtulasın!" buyurdu. O sırada uyanan Ağa, sıkıntıdan ter içinde kaldığını gördü. Hemen tövbe edip, abdest aldı. İki rek'at namaz kılıp Kur'ân-ı kerîm okudu. Sevâblarını Nesûhî hazretlerinin rûhuna bağışladı. Sabahleyin doğru Nesûhî hazretlerinin kabrine gitti ve onun sevenlerinden oldu."

Nesûhî hazretlerinin türbesinin niyaz penceresi üzerine, Zekâi Efendi'nin şu beytini nakşettiler:

"Makamı evliyâdır, menbâı feyz-i fütûhîdir,
Edeble dâhil ol sofi, bu dergâhı Nesûhi"dir."

Ma'nâsı: "Ey derviş! Edeb ile gir! Çünkü burası evliyâ makamı ve feyzlerin kaynağı olan Nesûhî hazretlerinin dergâhıdır."

Nesûhî hazretlerinin söylediği beytlerden ba'zıları:

Cümle bilir sensin ayan,
Ancak cemâlindir nihân.

Oldu Nesûhi garkı ân,
Bahrı Cemâlullahı gör.

Nesûhî Efendi'nin eserleri:

1- Tefsîr-i şerîf (on cild), 2- Risâlet-ür-Rüşdiyye, 3- Risâlet-ül-Fahriyye, 4-Risâlet-ül-velediyye, 5- Şuab-ül-Îmân, 6- Şerh-ü gazel-i Mısrî-i Niyazî.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 80

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 314

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 31

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 176

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 438

6) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1053

NİYÂZÎ-İ MISRÎ

Evliyânın büyüklerinden. Halvetî yolunun Mısriyye kolunun şeyhidir. Adı Muhammed bin Ali Çelebi'dir. Mahlası Niyâzî olup, uzun müddet Mısır'da kaldığı için de Mısrî denilmiştir. 1027 (m. 1618) senesinde Malatya'nın Soğanlı köyünde doğdu. 1105 (m. 1693) senesi Receb ayının yirmisekizinde Çarşamba günü kuşluk vakti Limni adasında vefât etti.

Niyâzî-i Mısrî, Malatya'da, önce İslâmî ilimlere âit temel bilgileri, sonra da medrese tahsiline başlayıp tefsîr, hadîs, fıkıh ve tasavvuf ilimlerini öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, câmilerden gayet te'sîrli va'zlar vermeye başladı. Daha sonra Malatya'da bulunan Halvetî şeyhi Hüseyn Efendi'nin sohbetinde bulunarak, ondan feyz aldı. Hüseyn Efendi'nin vefâtından sonra, onun hasretinin te'sîri ile seyahate karar verdi. Diyarbakır-Mardin yoluyla Bağdat'a gitti. Burada, büyük âlimlerin, evliyânın ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabrini ziyâret ederek bereketlendi. Sonra Hazreti Hüseyn'in kabr-i şerîfini ziyâret etti. Buradan Bağdat'a dönerek, dört sene ilim tahsil etti. Tahsilini tamamlayan Niyâzî-i Mısrî, Kâhire'ye gitti. Şeyhûniyye denilen

yerde, Kâdiriyye tarikatı büyüklerinden olan bir zâtın dergâhında misâfir olarak kaldı. O zâta talebe oldu. Hocasının bereket ve himmetleriyle kemâle erdi. Kerâmetleri görülmeye başladı. Câmi-ül-Ezher'de hem ders verdi hem de ilmini genişletti. Mübârek günlerde va'z ve nasihat ederdi. Gayet güzel Arabca konuşurdu. Niyâzî-i Mısrî, elde ettiği ilim ve ma'rifetlere doymuyor, daha fazlasına kavuşmak için Allahü teâlâya şöyle yalvarıyordu:

Yâ Rab bize ihsân et,
Vuslat yolunu göster.

Sûretde koma Can et,
Uzlet yolunu göster.

Nefsimi hevâdan kes,
Kalbimi riyadan kes,

Meylimi sivadan kes,
Halvet yolunu göster.

Candan sana lâtib kıl,
Her tâata râgıb kıl,

Bir pîre musâhib kıl,
Hizmet yolunu göster.

Ta'lim edip esmayı,
Bildir bize eşyayı,

Doymaya "Ev ednâyı",
Hikmet yolunu göster.

Har içre biter gülzâr,
Zar içre doğar envâr,

Herşeye tecellîn var,
Kurbet yolunu göster.

Niyâzî-i Mısrî, devamlı ibâdet ve tâatla meşgûl olduğu sırada, bir gece rü'yâsında Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini gördü. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri büyük bir taht üzerinde oturmaktaydı. Etrâfına ise talebeleri toplanmıştı. Niyâzî-i Mısrî, kendisini onların arasında görünce, hayasından dışarı çıkmaya yol ve fırsat aradığı bir sırada, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, onu yanına çağırıp, bir kese altın hediye verdi ve; "Senin nasîbin diyâr-ı Rûm'dadır. Mısır'da değildir." buyurdu. Ertesi gün Niyâzî-i Mısrî bu rü'yâsını hocasına anlatınca, hocası hemen ona hilâfet verdi ve duâ etti. Bunun neticesinde Niyâzî-i Mısrî 1056 (m. 1646) senesinde Mısır'dan ayrılarak İstanbul'a gitti, İstanbul'da Sultan Ahmed Câmii civârında Sokullu Mehmed Paşa dergâhında ikâmet edip, uzun süre riyâzette kaldı. Kaldığı odada çok gözyaşı döktü. Halîl Paşa, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin kaldığı odanın döşemelerini yenilemek için teşebbüste bulunduğu zaman Niyâzî-i Mısrî hazretlerini rü'yâsında gördü. Rü'yâda "Gözlerimin yaşı ile yıkanmış olan tahtaları muhafaza ediniz" diye emretmesi üzerine, tahtalarını muhafaza etmek sûretiyle odayı ta'mir etti. Niyâzî-i Mısrî, bir süre Uşak ve Afyon'da insanları doğru yola sevk etmeye çalıştı. Daha sonra Bursa'ya gitti. Halkın isteği üzerine, Şeker Hoca Câmii'nde Cum'a geceleri va'z verdi. Niyâzî-i Mısrî, namazını cemâatle kılmaya dikket ederdi. Ekseriyetle Ulu Câmi'de Kur'ân-ı kerîm okur ve imamlık yapardı. Ba'zan va'z ve nasihat ederdi. Dördüncü Sultan Mehmed Hân'ın da'veti üzerine İstanbul'a tekrar giden Niyâzî-i Mısrî, Ayasofya Câmii'nde va'z ve nasihat vermeye me'mur edildi. Ayasofya Câmii'nde, Sultan Dördüncü Mehmed, âlimler, tasavvuf büyükleri ve devlet erkânının da hazır bulunduğu birgün, va'z kürsüsünden tasavvuf yolunun hak olduğuna, onların yaptıkları zikirlerin İslâm dinine aykırı olmadığına dâir hakîkati gayet açık bir şekilde anlattı. Herkes izahına hayran oldular. Tasavvufun, Allahü teâlânın emir ve

yasaklarını seve seve yapmaya yardımcı olduğunu anladılar. Niyâzî-i Mısrî, tekrar Bursa'ya döndü. İnsanları doğru yola sevk etmek için vazîfesine devam etti.

Niyâzî-i Mısrî'nin şöhreti günden güne arttı. 1080 (m. 1669) senesinde Bursa'daki dergâhı yapıldı. Allahü teâlâya kavuşmak isteyen ilâhî aşk sahibleri bu dergâhta toplanmaya başladı. Birçok ilim taliblisi, ilim öğrenmek için dergâha koştular. Rusya ile harb başlayınca, Sadrâzam Köprülü-zâde Fâzıl Ahmed Paşa, pâdişâh nâmına Niyâzî-i Mısrî'yi Edirne'ye da'vet etti. Niyâzî-i Mısrî üçyüz talebesi ile orduya katılmak için Edirne'ye gitti. Daha sonra tekrar Bursa'ya döndü. 1082 (m. 1671) senesinde Kamaniçe seferinde ikinci defa Edirne'ye gitti. Oradaki eski Câmi'de va'z ederken, yapılan muharebenin millet ve devlet üzerindeki acı te'sîrlerini anlattı. Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin bu va'zı yanlış anlamalara sebep oldu. Kendisini çekemeyenlerin şikâyeti dolayısıyla Rodos'a gönderildi. Dokuz ay sonra mecbûrî ikâmet şartıyla Bursa'ya dönmesine izin verildi. Yine Bursa'daki va'zı sırasında ba'zı konuşmaları sebebiyle Limni adasına gönderildi. 1104 (m. 1692) senesi Şevval ayında tekrar Edirne'ye gitti. Selîmiye Câmii'nde kaldı. Ziyâretine gelen kalabalık halka va'z ve nasihat ederken, devlet işlerine dâir söylediği ba'zı sözlerden dolayı tekrar Limni'ye gönderildi. Bir sene sonra burada vefât etti.

Niyâzî-i Mısrî, ilim, irfan ve ma'rifet sahibi idi. Zaman geçtikçe, eserleri tedkik edildikçe, kadri ve kıymeti çok iyi anlaşıldı. Sâdece zâhirle meşgûl olup, bâtından haberi olmayanlar, onun ba'zı sözleri karşısında hayrette kalarak, bu mübârek zât hakkında yanlış düşüncelere kapıldılar. Ârif olanlar ise Niyâzî-i Mısrî'nin bu sözlerindeki tasavvufî incelikleri anlayarak, bu inceliklerdeki lezzeti tatmışlardır. Niyâzî-i Mısrî hazretleri şöyle buyurur:

Zât-ı Hakda mahrem-i irfan olan anlar bizi,
İlm-i sırda bahr-ı bî pâyân olan anlar bizi,

Ey Niyazi katremiz deryaya saldık bizi bugün,
Katre nice anlasın, umman olan anlar bizi.

Sezâî Gülşenî'ye, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin tenkid edilen bir sözü sorulunca, Gülşenî soruyu sorana; "Oğlum Niyâzî-i Mısrî'nin sözü anlaşılamamıştır. Onun burada muradı şu idi" diyerek, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin o sözündeki murâd ve maksadını açıkladı.

Şeyh Abdüllatîf Gazzî Efendi, Vâkiât adlı eserinde şöyle yazmaktadır "Birisi şeyhülislâmın huzûruna varıp, Niyâzî-i Mısrî hakkında tenkid mevzû olan sözü kastederek; "Efendim bu sözü söyleyenlerin cezası nedir ve dinde ne lâzım gelir" diye suâl edince, ârif ve kâmil bir zât olan şeyhülislâm; "Bu sözü Niyâzî-i Mısrî hazretlerinden başka kim söylerse, katlolunur. Fakat Niyâzî-i Mısrî söylerse, onun sözünde bir hikmet ve gizli bir sır vardır. O, zâhirî ilimlerde de kemâl mertebesindedir. Onların böyle sözleri söylemesinde bir hikmet vardır. Biz onlara dil uzatmağa kadir olamayız" diyerek, o şahsı susturdu.

Sultan Abdülmecîd Hân, Selânik'e giderken fırtına sebebi ile gemi Limni'ye sığınmak zorunda kaldığı zaman, uzaktan gördüğü türbenin kime âit olduğunu sordu. Yanında bulunanlardan birisi türbenin Niyâzî-i Mısrî'ye âit olduğunu söyledi ve onun başından geçenleri anlattı. Bunun üzerine Sultan Abdülmecîd Han, Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin kabrini ziyâret etmek için türbeye gitti. Türbede, Niyâzî-i Mısrî'nin rûhâniyetine hitaben; "Ey Niyâzî-i Mısrî, kıymetini takdîr edemeyen kimselere bedduâ eylemişsin. Sonra gelen bizlerin bunda bir kabahati yok. Bizlere, feyzli nazarının geldiği aşikâr olmadıkça, türbenden dışarı çıkmam" diye yalvardı ve Kur'ân-ı kerîm okuyarak rûhuna hediye eyledi. Sultan Abdülmecîd Hân, Niyâzî-i Mısrî

hazretlerinin feyz dolu nazarlarına kavuşunca dışarı çıktı ve türbenin ta'mir edilmesi için emir verdi.

Niyâzî-i Mısrî'nin, talebelerinden Şeyh Ahmed Gazzî'ye yazdığı mektûp şöyledir: "İzzetli, faziletli ve kıymetli oğlum! Sonsuz selâmlar ve hayır duâlar takdiminden sonra, hatır-ı şerîfleriniz suâl olunur. Ahvâlimizden suâl olunursa, elhamdülillah sıhhat ve afiyet üzereyiz. Bütün dostların hayırlı duâlarını müdavim bilip, şüphe noktalarını kovup ve hak eyleyip, tarîkat-ı aliyyenin gereğince, ameli elden bırakmayıp, dostlar ile iyi geçinmeyi en faziletli amel biliniz. Bizim yolumuzda dostlar ile iyi geçinmeden daha faziletli amel yoktur. İzzetli Tarık Çelebi'ye selâmımızı tebliğ edip, onlar ile iyi geçinmeniz matlûbumuzdur. Kâsım Çelebi-zâde'ye, birâderine ve oğluna selâm ederiz."

Niyâzî-i Mısrî'nin, başka bir talebesine yazdığı bir mektûp şöyledir: "Mısrî'nin herşeyi yağma oldu. Ancak görünür bir cesedi kaldı. Mısrî'yi şimdiden sonra isteyenler, muhabbet ehli ise, gönülde arasın. Ma'rifet ehli ise, sözlerimizde arasın. Her ne kadar uzak isek de evvelce ikrârı olanlardan biz ayrı değiliz. Ne kadar yakın olsalar da inkârı olanlar bizi göremez. Hakîkî aşinalık ise gönülde olup uzak-yakın birdir. Doğru yolda olanlara selâm olsun."

Niyâzî-i Mısrî'nin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1- Mevâid-ül-irfân avâid-ül-ihsân, 2- Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, 3- Risâle-i eşrâtüs-sââ', 4- Suâller ve Mısrî'nin cevapları, 5- Tefsîr-i Sûre-i Yûsuf, 6- Risâle-i Mebde' ve Me'ad, 7- Risâle-i Mısrî, 8- Tefsîr-i Fâtiha, 9- Türkçe Dîvân: Bu dîvândaki şiirler çok yanık ve akıcıdır.

Dîvân'ından seçmeler:

Tevhîd ile

Kalbini Cennet bağı yap, çesme-i tevhîd ile,
Rûh bahçeni gülsen eyle, gonca-i tevhîd ile.

Hem mekansız, hem zamansız, nihâyetsiz yollar,
Kat'ider gönül erbâbı, kuvvet-i tevhîd ile.

Her ne kadar, yüz karası, yaptıysa isyan sende.
Temizlenir her yerin, sâbûn-i tevhîd ile.

İns ve Cin âlemlerini, aşarak arşa çıkar,
Kim ki mi'râc eylediyse, cezbe-i tevnîd ile.

Ey Niyazî Ârif-i billah gönülden kaldırır.
Yetmiş bin perdeyi hep, bir lem'a-i tevhîd ile.

***

İnsan

Gel ey gurbet diyârında, esîr olup kalan insan,
Gel ey dünyâ harabında, yatıp gâfil olan insan!

Gözün aç, etrâfa bir bak, nice beğler gelip geçti,
Ne mecnûndur bu fâniye, gönül verip duran insan!

Kafesde bülbüle şeker, verirler fakat hiç durmaz,
Aceb niçin karâr eder, bu zindana giren insan!

Ne müşkil olur gafletde, kalıp hiç inanmayıp,
Ölüm vaktinde Azrail, gelince uyanan insan!

Kararmış gönlün ey gâfil, nasihat neylesin sana,
Taştan katı olmuş kalbi, öğüt kâr etmiyen insan!

Aklını başına topla, elinde var iken fırsat,
Sonsuz azâb çekecekdir, (Adam sen de) diyen insan!

Niyazî bu öğütleri, ver önce kendi nefsine,
O gün kurtulacak ancak, kulluğunu yapan insan!

Arzularsın

Nefsini terketmeden, Rabbini arzularsın,
Hayvanı sen geçmeden, insanı arzularsın!

(Men arefe nefsehü, fekad arefe rabbeh),

Kendini sen bilmeden, Sübhânı arzularsın!

Sen bu evin kapısın, henüz bulup açmadan,
Ma'şûka kavuşacak, zamanı arzularsın!

Dışarı üfürmekle, yakılır mı bu ocak?
Gönlün Hakka vermeden, ihsânı arzularsın!

Dağlar gibi kuşatmış, tenbellik, kardeş seni,
Günahını bilmeden, gufranı arzularsın!

Konuk için evin yok, hiç hazırlığın da yok,
Issız dağın başında, mihmânı arzularsın!

Bostanı, bağı geçdin; meyvesin bulamadın,
Sen söğüt ağacından, rummânı arzularsın!

Gece sayıklar gibi, anlaşılmaz söz ile,
Sen de mi ey Niyazî irfanı arzularsın?

Camı temizlemeden, aynayı arzularsın,
Zünnârını kesmeden, îmânı arzularsın!

Küçük çocuklar gibi, binersin ağaç ata,
Tecriben yok, topun yok, meydânı arzularsın!

Karıncalar gibi sen, ufak ufak yürürsün.
Meleklerden ileri, seyrânı arzularsın!

Topuğuna çıkmadan, suyu deniz sanırsın,
Sen dereyi geçmeden, ummanı arzularsın!

Haydi Niyazî yürü, atma okun ileri,
Derdiyle kul olmadan sultânı arzularsın!

***

Gerek

Ârif-i kâmil kelâmın duymağa irfan gerek,
Sırr-ı muğlakdır, gönülde zevk ile vicdan gerek!

Bir hazinedir tasavvuf, mâlik olmaz her hasis,
Bulmağa ânı cihanda, bir yeğit sultân gerek!

İnci taşıyan sadefe, kavuşmak kolay olmaz,
Bulunmaz nehr içinde, bahri bî pâyân gerek!

Ma'rifet da'vâsı eden, sahtekâr bilmez mi ki,
Kalbindeki arzuya elde, huccet-ü burhan gerek!

Ârif gezer hak içinde, herkes tanımaz onu,
Aşk ateşinde yanarak, hâl ile yeksan gerek!

Şöhretle övünen kimse, Hakdan nasîb alamaz,
Bâtının umranı için, zâhirî viran gerek!

Ölmeden önce ölerek, kabri ve haşri görüp,
Mâlik-ül-mülk huzûrunda, kalbi hem hayran gerek!

Şeri'at sıratı ile, nefs âteşinden geçip,
Kalbi habâisden ârî, Ravda-i Rıdvan gerek!

Söylediği, işittiği, her dâim fikr etdiği,
Bî-kem ve bî-keyf olarak, Hazret-i Rahmân gerek!

Ey Niyâzî, Hakka vuslat, herkese olmaz nasîb,
Güneşden ziyâ alacak ay gibi insan gerek!

Sen

Aldın mı kalb yoluyla, yekta haberini sen?
Duydun mu hem Yûsuf ve züleyhâ haberin sen?

Kalbini nice yıllar, ağlatmadı mı bu aşk?
Alsan nolur doğruca, Leylâ haberini sen?

Dağlar dahî duramaz onun yüzüne karşı,
Âlime sor Tûr ile Mûsâ haberini sen!

Sular gibi yüzünü, yere sür. Durma yüksek.
Alçaklarda bulursun, derya haberini sen!

Alemde nice yüzbin kişi aşkdan, bahseder.
Sorma o mecnûnlara, Mevlâ haberini sen!

Bülbüle bakma sakın, âşık olayım dersen,
Pervaneden al gizli, sevda haberini sen!

Uyan ey Gâfil

Uyan gafletten ey gâfil, seni aldatmasın dünyâ,
Yakanı al elinden ki, seni sonra kılar rüsvâ!

Ne sandın sen bu gaddarı ki, tâ böyle onu sevdin,
Onu her kim ki sevdiyse, dînini eyledi yağma.

Adavet kılma kimseyle, sana nefsin yeter düşman,
Ki asla senden ayrılmaz ömür âhır olunca tâ.

İşittin Hak Resûlünden nice âyet ve ahbârı,
Velî nidem ki, kâr etmez, bu öğütler sana asla.

Bu zâhir gözünü örtüp, bana tut can ile gönlün;
Ki her bir sözün içinde duyasın cevher-i ma'nâ.

Kelâm-ı Mustafâ zevkin dimağında bula gör ki,
Muâdil olmaz ol zevke hezârân men ile selva.

Kemâl-i devlet istersen oku âyât-i Kur'ân'ı
Ki her harfin içinde var Niyâzî, bin dürr-i yekta.

Seherlerde

Uyan gafletten ey nâim,
Hakka yalvar seherlerde.
Döküp acı yaşı dâim,
Hakka yalvar seherlerde.

Kapısında durup her bâr,
Yüzün dergâhına tut vur.
Yürekten kil den-â-dem zar.
Hakka yalvar seherlerde.

Seherlerde açılır gül.
Onun için zâr eder bülbül,

Uyanıp derd ile ey dîl.
Hakka yalvar seherlerde.

Gel ey bîçâre miskîn,
Dolaşma gezme âvâre,
Dilersen derdine çâre,
Hakka yalvar seherlerde.

Açılır bâb-ı sübhânî,
Çekilir hân-ı sultanî,
Dökülür feyz-i Rabbanî,
Hakka yalvar seherlerde.

Seherde kalkuban her gâh,
Yüzün yere sürüp kıl âh,
Ere lütfu sana nâgâh,
Hakka yalvar seherlerde.

Seherde uykudan uyan,
Niyâzî durma derde yân,
Ol kim irişe derman,
Hakka yalvar seherlerde.

Güzel Allahı Bul

Gel ey gönül, Hakka giden râhı bul,
Ehli derd olup, derûn-ı âhı bul,
Canın ilindeki şems-ü-mâhı bul,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Devlet-i dünyâya mağrur olma sen,
Lezzet-i câhına mesrûr olma sen,
İzzetim buldum diye hor olma sen,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Gerçi Allaha ibâdet de güzel,
Zühd-ü takvâ vü kanâat de güzel,
Halvet ehline kerâmet de güzel,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Ol sana açmış durur dâim gözün,
Sen yitirmişsin ha ararsın özün,
Bî-cihet göstermiş eşyada yüzün,
Âdem isen sümme vechullâhı bul,
Kande baksan ol güzel Allahı bul.

Sen de İste, Sen de Bul

İster isen bulasın cânânı sen,
Gayre bakma sen de iste sen de bul
Kendi mir'atında gözle ânı sen,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Her sıfat kim sende var izle onu,
Gör ne sırdan feyz alır gözle onu,
Erişince zâtına özle onu,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Kenz-i mahfi aşikâr hep sendedir,
Yaz ve kış, leyl ü nehâr hep sendedir,
iki âlemde ne var hep sendedir,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

"Men aref" *sırrına er, ko gafleti,*
Gör ne remzeyle bu insan sûreti,
Haşr ü neşreyle Tamuyu Cenneti,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Haşr-i sûru hâlin inkâr eyleme,
Gülşen iken yerini har eyleme,
Enfûsü âfâkı bil ar eyleme,
Gayre bakma, sen de iste sen de bul.

Zât-ı Hakkı anla zâtındır senin,
Hep sıfatı, hep sıfâtındır senin,
Sen seni bilmek necâtındır senin,
Gayre bakmrı. sen de iste sen de bul.

Sûreti terk eyle, ma'nâ bula gör.
Ko sıfatı bahri zâta dala gör,
Ey Niyâzî şark u garba dola gör,
Gayre bakma sen de iste sen de bul.

Eyler

Hakkın kullarını ba'zı kul eyler,
Anı kul eylemez, yine ol eyler.

Alan veren odur, bâzâr içinde.
Kimin bây ü kimini yoksul eyler.

Kiminin bakırını eder altun.
Kiminin altunını kara pul eyler.

Kimini güldürür dâim cihanda,
Kiminin âh ü efgânın bol eyler.

Kiminin sevdiğin alır elinden,
Kiminin erini alır dul eyler.

Kimine istemezken verir evlâd,
Kimi ister ana yâd oğul eyler.

Kimi bulmaz giye çulden abayı,
Kiminin atına atlas çul eyler.

Kiminin tatlı balını eder acı,
Kiminin acısın tatlı bal eyler.

Kimin bülbül eder güle kılar zâr
Kimin pervâne veş yakıp kül eyler.

Eder ak güneşi geh kara balçık,
Kara balçığı açar gâh göl eyler.

Kimi Îsâ nefestir eder ihyâ,
Kimi deccal olup, sağa ol eyler.

Çürüğü sağ edüp, sağı çürük hem,
Solu sağ ve sağı gâhî sol eyler.

Fili gâhî karınca kursağına,
Koyup karıncayı gâhî fil eyler.

Çıkarır gâhî yoldan nice yolcu,
Gâhî yolcuyu göstermez yol eyler.

Gâhî ıssız harabı şenlik edip,
Gâhî şenliği dağıtıp yıl eyler.

Anasır ipliğin tığ iğnesinden,
Geçirip onu bu, bunu ol eyler.

Yeli gâhî letâfettle eder od,
Odu gâhî kesafetle yel eyler.

Suyu dondurup eder taş ve toprak,
Taşı toprağı akıtıp sel eyler.

Hurûf-i cerre gibi cümle eşya,
Birbirine uzanıp el eyler

İmiş

Derman aradım derdime,
Derdim bana derman imiş,
Burhan aradım aslıma,
Aslım bana burhan imiş.

Sağ u solum gözler idim,
Dost yüzünü görsem diye,
Ben taşrada arar idim,
O can içinde can imiş.

Öyle sanırdım ayrıyem,
Dost gayridir ben gayriyem,
Benden görüp işiteni,
Bildim ki, ol cânân imiş.

Savm-ı salât ü hac ile,
Sanma biter zâhid için,
İnsân-ı kâmil olmağa,
Lâzım olan irfan imiş.

Kande gelir yolun senin,
Ya kande varır menzilin,
Nerden gelip gittiğini,
Anlamayan hayvan imiş.

Mürşid gerektir bildire,
Hakkı sana Hakk-ül-yakîn,
Mürşidi olmayanların,
Bildikleri gümân imiş.

Her mürşide dil verme,
Kim yolunu sapa uğradır,
Mürşid-i kâmil olanın,
Gayet yolu asan imiş.

Anla hemen bir sözdürür,
Yokuş değildir düzdürür,
Alem kamu bir yüzdürür.
Gören onu hayran imiş.

işit Niyâzî'nin sözün,
Bir nesne örtmez Hak yüzün,
Haktan ayan bir nesne yok,
Gözsüzlere pinhân imiş.

Muhammed (s.a.v.)

Bir göz ki, nazarında ibret olmasa anın,
Başının üzerinde düşmanıdır insanın.

Kulak ki öğüt almaz, her dinlediği şeyden,
Akıtsan yeri vardır, kurşunu deliğinden!

Bir el ki, onun olmaz, hayır ve hasenatı,
Verilmez ona, Cennet ehlinin derecâtı.

ibâdetin yolunu bilmeyen ayağını kes,
Görsün her geçen kimse,mescidin önüne as!

Bir kalb ki, Hakkın zikri ile olmazsa mu'tâd,
Öyle et parçasına verme sen, kalb diye ad!

Seni şerre götüren, şeytana nefsim deme,
Nefs odur ki meyleder, hep hayırlı işlere.

Kalb denir mi İblîsin yolun tutmuş olana,
Kibr, hased gibi huylar, birer şef olmuş ona.

Şu rûh ki, cismi diri tutar, ona deme can,
Hayvanda da vardır o, damarlarda dolaşan!

*Can, odur ki, **"Nefahtü"** der ona Kur'ân'da Hak,*
Nefha-i Rahmâniyye, odur ki bir sırr-ı mutlak.

İşte bu rûha ancak, kavuşan olur insan,
Bu neflıa ashmızdır, görünen sözde insan.

İnsan deyince kişi, rûhu anla ve bil ki,
Rûh-ı musavver odur, ondadır akıl ve bilgi.

İnsanın bu dünyâya gelmesi sebebini,
Anlayan bu rûhdur hem âhiret seferini.

Ol nefha imiş, diri tutan cümle cihanı,
Ol nefha imiş, tezyin eden, bağ-ı cinânı.

Ol nefha için etti, Âdem'e secde melek,
Ol nefha ile buldu, hayat cümle memleket.

Ol nefha ile gözü açılan, görür elbet,
Ol nefhayla çözülür, hem de ma'nâ-i hikmet.

Ol nefhadır Âdem'e, Rabbin büyük ihsânı.
Ol nefhadır ayıran, hayvanlardan insanı.

Gönül onunla eder, Hakkın zikrini mu'tâd,
Ol nefha ile eder, dâim, dost adını yâd.

El onunla vermeğe başlar mülk ile malı,
Ayak dahî bu nefha, ile doğrultur yolu.

Nefs onunla râdiyye ve hem merdiyye olur,
Emmâreliğin atıp, dahî tezkiye bulur.

Velî onunla aştı, semâvâti ey ahî,
Hem de onunla buldu, melekûta terakki.

Ol nefha ki, adem demidir ademi iste,
Ol demle Niyazî erilir menzil-i dosta

Yine dil na'tını söyler Muhammed,
Dil ü can mülkünü söyler Muhammed (s.a.v.).

Ne kâdirim seni medh etmeğe ben,
Kemâhi medhi Hak söyler Muhammed (s.a.v.).

Sen ol sultân-ı kevneynsin ki mahlûk,
Senin medhinde âcizler Muhammed (s.a.v.).

Boyuna hil'at olanı giyip sen,
Düşüptür saye serviler Muhammed (s.a.v.).

*Kaşındır **"Kâ'be kavseyni ev edna",***

Derinden açılır güller Muhammed (s.a.v.).

Boyun eğmişdürür çeşmine hayran,
Çemen sahnında sünbüller Muhammed (s.a.v).

Lebîn la'lı dehânın ma'denîdir,
Lisânın vâhyi Hak söyler Muhammed (s.a.v.).

Şu vaktin ki, çıkıp gezdin semâyı,
Bulup hazrette rif'atler Muhammed (s.a.v.).

Kamu ervâh-ı peygamber hem eflâk,
Seni iclâle geldiler Muhammed (s.a.v.).

Seni şâh-ı âlem kılıp ol anda,
Kâmûsu ümmet oldular Muhammed (s.a.v.).

Niçin olmayalar ümmet ki,
Hakkın, Rızâsın sende buldular Muhammed (s.a.v.).

Ne noksan ire câhına kılarsın,
Niyâzî'ye şefaatler Muhammed (s.a.v.).

Mübârek Ramazan

Yine firkat nârına yandı cihan,
Hasretâ gitti mübârek Ramazan...
Nûr ile bulmuştu âlem yeni can,
Firkatâ gitti mübârek Ramazan...

İndi Kur'ân sende ey nûru güzel,
Leyle-i kadrinde ey kadri güzel,
Gitti ey tehlili tekbiri güzel,
Elveda gitti mübârek Ramazan...

Gah tesbih ü sena vü zikr ile,
Gâhı tahmid ü duâ vü şükr ile,
Can bulurdu mürde diller nûr ile,
Hasretâ gitti mübârek Ramazan...

Bir ay içre bağlanır dedi Resûl,
Cinn ü şeytan etmeye asla füdûl,
Hep duâlar bunda olurdu kabûl,
Firkatâ gitti mübârek Ramazan...

Cem olup Hakka münâcât edelim,
Nûr-ı Kur'ân ile doğru gidelim,
Bilmedin kadrin Niyâzî nidelim,
Dirîgâ gitti mübârek Ramazan...

Olmasa

Zerreler zâhir olmazdı, âfitâbı olmasa,
Katreler nerde yağardı, bir sehâbı olmasa,

Bahr-i zâtın mevcinin hiç, şekli ve hududu yok,
*Varlığa çıkmazdı birşey, **"Kün!"** nidası olmasa.*

Herkes anlar, hem görürdü, hüsn-i cemâlin O'nun,
*Kibriyâyı **"Len terânî"**den nikâbı olmasa.*

Kimbilirdi zât ile sıfatların ma'nâsını,
Peygamberlere inen kitâbullahı olmasa.

Ol kitâblar esrârını, kim ederdi aşikâr,
İnsan denilen O'nun son mahlûkları olmasa.

Haşri inkâr eyleyen, dinsizler susdurulur mu?
Her yıl ağaç ve yaprakda inkılâbı olmasa?

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 72

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 172

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1054

4) Niyâzî Dîvânı

5) Tezkire-i Sâlim sh. 688

NÛREDDÎN CERRÂHÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Abdullah'tır. 1082 (m. 1671) senesi Rebî'ul-evvel ayının onikinci gecesi, Cerrahpaşa Câmii'nin karşısındaki Yağcı-zâde konağında doğdu. 1133 (m. 1720) senesi Zilhicce ayının dokuzunda Pazartesi günü İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı, Fâtih Câmii'nde öğle namazından sonra, kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Kabri Karagümrük semti civarındadır.

Nûreddîn Cerrâhî'nin soyu, Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a (r.a.) ulaştığı için, Cerrâhî denilmiştir. Cerrahpaşa'lı olduğu için böyle denildiği de söylenmiştir. Çoğunluk birinci rivâyette ittifâk etmişlerdir. Nûreddîn Cerrâhî, daha küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi, Cerrahpaşa mektebinde öğrendi. Kur'ân-ı kerîm hocası Yûsuf Efendi'dir. Tahsilini tamamlayan Nûreddîn Cerrâhî, zâhirî ilimleri öğrenmek için Medrese'ye gitti. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra, çok genç yaşta Mısır kadılığına ta'yin edildi.

Nûreddîn Cerrâhî Mısır'a gitmeden önce, veda etmek için Üsküdar'da bulunan dayısı Hüseyn Efendi'nin konağına gitti. Hava iyi olmadığı için dayısının konağında havanın iyi olmasını bekledi. Bir gece dayısı, onu evin karşısında bulunan Selâmi dergâhına götürdü. Yatsı namazından sonra, dergâhta ders veren Ali Efendi'nin yanına gittiler. Nûreddîn Cerrâhî, Ali Efendi'nin elini öpünce Ali Efendi; "Oğlum Nûreddîn! Safa geldiniz" diye ismini söyledi. Bunun üzerine Nûreddîn Cerrâhî'yi bir muhabbet ve cezbe hâli kapladı. Daha sonra Allahü teâlâyı zikrederken vecde geldi. Nûreddîn Cerrâhî, daha sonra Ali Efendi'den kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Ali Efendi de, onun ricasını kabûl buyurup; "Oğlum Nûreddîn! Mâsivâdan sıyrılıp, abdestini tazele" diye uyardı. Bunun üzerine kendisine verilen Mısır kadılığı vazîfesini kabûl etmeyerek, ta'yin fermanını şeyhülislâma geri gönderdi. Nûreddîn Cerrâhî bütün dünyevî işlerini terk edip, hocası Ali Efendi'ye tam teslim oldu. Ali Efendi, Nûreddîn Cerrâhî'yi abdest aldıktan sonra halvete koydu. Erbeîn'i tamamlayınca, onda büyük bir huzûr hâli meydana geldi. Ali Efendi ona icâzet vererek, hırka giydirdi. Sonra Ali Efendi; "Oğlum Nûreddîn! İstanbul'a git. Karagümrük yakınında ve dört yol ağzında, Kethüda Canfedâ'nın yaptırdığı Câmii şerîfin yanında, Bakkâl İsmâil Efendi isminde bir zât senin için bir oda yaptırdı. O odada ibâdetle meşgûl ol. Umulur ki, senin için o civarda bir dergâh yapılır. O zaman insanlara doğru yolu göstermeğe çalış.

Süleymân Veliyyüddîn ve Muhammed Hüsâmeddîn efendiler senin yanında kemâle gelecekler" buyurdu. Nûreddîn Efendi, hocasının emri ile, Süleymân Veliyyüddîn ve Muhammed Hüsâmeddîn yanında olduğu hâlde Karagümrük'e gittiler. İsmâil Efendi, hocasının bahsettiği odanın anahtarını Nûreddîn Cerrâhî'ye teslim etti. İsmâil Efendi bu odayı Resûl-i ekremin emri ile yaptığını söyledi.

1115 (m. 1703) senesinde Kapı kethüdalarından Bekîr Efendi'nin vefât etmesi üzerine, Karagümrük civarında bulunan konağı boş kaldı. Dâr-üs-se'âde ağası Beşir Ağa, bu konağı alacağı sırada rü'yâsında Nûreddîn Efendi'yi gördü. Konağı satın almamasını söyledi. Aynı gece Sultan Ahmed Hân'a da rü'yâsında Nûreddîn Efendi'nin ihtiyâcını gidermesi emredildi. Pâdişâh ertesi gün, boş kalan konağı satın alsınlar diye, Yahyâ Efendi'yle Nûreddîn Cerrâhî'ye üçyüz altın gönderdi. Nûreddîn Cerrâhî bu altınları kabûl etmedi. Bir dergâh yaptırsalar, daha makbûle geçeceğini söyledi. Yahya Efendi, huzûrundan ayrılırken, Nûreddîn Cerrâhî'nin ellerini öpeceği sırada, Nûreddîn Efendi'nin Ali Efendi'ye talebe olması sırasında meydana gelen ma'nevî hâlin aynısı, Yahya Efendi'de de meydana geldi. Bu sırada Yahyâ Efendi, Nûreddîn Efendi'den kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Yahya Efendi, getirdiği paraları başka birisi vasıtasıyla Sultan'a gönderdi. Bunun üzerine Sultan o konağı aldırarak, orayı dergâh hâline getirdi ve Nûreddîn Efendi'ye tahsis etti. Nûreddîn Cerrâhî, burada ibâdet yapmak ve insanlara doğru yolu göstermek için çalıştı.

Nûreddîn Cerrâhî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Mürşid-i Dervişân Risalesi. 2- Nutk-u şerîf, 3- Nasîhat-ı âli. Ayrıca çok güzel ilâhileri vardır.

Nûreddîn Cerrâhî'nin bir ilâhisi:

Dil beytini pak eden,
Dervişi ankâ eden,
Âlem-i ilâhîye giden,
Mevlâ zikridir, zikri.

Zikreden halet olan,
Âşinâ-yı rûh olan,
Ukbâda devlet bulan,
Mevlâ zikridir, zikri.

Terk ehline karışan,
Hem zevkine erişen,
Bahri ledünle görüşen,
Mevlâ zikridir, zikri.

Erenlerin yolunu,
Sürerler hep demini,
Dervişlerin muini,
Mevlâ zikridir, zikri.

Nûreddîn'i diri kılan,
Tevhîd ile çerâğı yanan,
Bir Hamdilillâh tevfîk olan,
Mevlâ zikridir, zikri.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 40

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 178

OSMAN EL-AKÎLÎ

Haleb'de yetişen Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman bin Abdürrahmân bin Osman bin Abdürrezzâk bin İbrâhim el-Ömerî el-Halebî olup, nesebi, evliyânın büyüklerinden Şeyh Akîl el-Menbeccî'ye ulaşır. Buna nisbetle Akîlî diye tanınmıştır. 1135 (m. 1722) senesinde doğdu. 1193 (m. 1779) senesi Muharrem ayının onikisinde Pazar günü vefât etti.

Küçük yaşında ders okumaya başlayan Akîlî, daha oniki yaşındayken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat ilimlerini öğrendi. Çeşitli ilimlere dâir meşhûr ve kıymetli eserleri de ezberledi. Bunları, Muhammed Hamevî ve Muhammed Akkâd'dan okudu. Bundan sonra ilimde ilerlemek arzusuyla, başka âlimlerden okudu. Şeyh Tâhâ-el-Cibrînî, Muhammed bin Tayyib el-Magribî, Abdülkerîm eş-Şerâbâtî, Abdülkâdir ed-Deyrî ve Seyyid Ali Attâr gibi âlimlerden ilim öğrendi.

1176 (m. 1762) senesinde hacca giden Akîlî, Haremeyn'de (Mekke ve Medine'de) bulunan âlimlerin çoğu ile görüştü. Muhammed bin Abdülkerîm el-Medenî'den hadîs ilmini okudu. Tasavvuf yolunda da ondan feyz ve icâzet aldı. Daha sonra; Muhammed bin Süleymân eş-Şâfiî el-Medenî, Muhamed bin Abdullah el-Magribî, Ebü'l-Hasen es-Sindî, Yahyâ el-Habbâb el-Mekkî, Atâullah el-Ezherî ve daha başka âlimlerden ilim öğrendi. Sonra Dımeşk'a geldi. Orada, Ali Dağıstânî ve elli kadar âlimden ders aldıktan sonra memleketi olan Haleb'e döndü.

Kendilerine talebelik ettiği zâtların ilim ve edeblerinden pekçok istifâde eden Akilî; tefsîr, hadîs, usûl, fıkıh, me'anî, beyân, sarf ve nahiv gibi ilimlerde çok ileride olup, evliyâlık yolunda da üstün dereceler sâhibi idi. Haleb'de, mütehassıs olduğu ilimlere âit, önceki âlimler tarafından yazılmış, meşhûr, kıymetli ve mühim eserleri okuturdu. İlim âşığı birçok kimse, ondan istifâde edip ilim öğrendi.

Osman el-Akîlî, senelerini vererek ve geceli-gündüzlü gayret ederek öğrendiği faydalı ilimler ile amel eden, sâlih, âbid bir zât idi. Ahlâkı, yaşayışı pek güzel idi. Her sene bir defa talabelerinden bir kısmı ile i'tikâfa girer, bu i'tikâf kırk gün devam ederdi. Tasavvuf ehli arasında "Halvet" diye bilinen bu i'tikâf hâlinde, ihtiyâç hârincinde dışarı çıkılmaz, dışarıyla alâka olmazdı. Bu i'tikâf müddetinde, çok namaz kılmakla, oruç tutmakla, Allahü teâlâyı çok zikretmekle ve bunlar gibi şeyleri yapmakla meşgûl olurlardı.

---

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 150

OSMAN FADLI EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Osman Fadlı bin Seyyid Fethullah'dır. 1041 (m. 1631) senesi Zilhicce ayının ondokuzunda Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında doğdu. Fâtih'de Atpazarı denilen yerde oturduğu için; "Atpazarı Şeyhi Osman Efendi" nâmıyla meşhûr oldu. 1102 (m. 1691) senesi Zilhicce ayının ondokuzunda işrak vaktinde Kıbrıs'ın Magosa şehrinde vefât etti. Kabri Magosa'dadır.

Küçük yaşta babasını kaybeden Osman Fadlı Efendi, annesinin terbiyesinde yetişti. Tahsil çağı gelince, doğduğu yerdeki ilk mektebe gitti. Birgün evden okula giderken, çarşıda bulunan dükkânın önünden geçtiği sırada bir şâir şiir söylüyordu. Bu şiir, Seyyid Osman'a çok te'sîr etti. Kendini ilim öğrenmeğe verdi. Sonra tahsilini daha da arttırmak ve tasavvuf yolunda ilerlemek için Edirne'ye gitti. Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin halîfelerinden, Saçlı İbrâhim Efendi ismi ile meşhûr âlimin talebesi oldu. İbrâhim Efendi, Seyyid Osman Efendi'nin gayret ve kabiliyetini görerek, terbiyesinden âciz olduğunu bildirdi ve İstanbul'da bulunan büyük âlim Zâkir-zâde Abdullah Efendi'ye gönderdi, İstanbul'a gidip, Zâkir-zâde Abdullah Efendi'nin yüzünü gören Osman Fadlı, kalbinden; "İşte, ben hocamı buldum" diye geçirdi. Zâkir-zâde Abdullah Efendi'nin de kalbinden; "İşte bize hakîkî talebe geldi" diye geçti. Osman Fadlı Efendi, uzun süre Zâkir-zâde'nin derslerine devam etti. Birgün hocası, Osman Fadlı'ya; "Emîr Çelebi, sende Şeyh-i Ekber (Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh)) meşrebi var" dedi.

Birgün Zâkir-zâde, talebelerinden bir işin yapılmasını istedi. Talebeler, o işi yapmak husûsunda biraz isteksiz hareket ettiler. Bu durumu duyan Seyyid Osman, Zâkir-zâde'nin yanına giderek; "Emîr buyuracağınız hizmet nedir sultânım? Derhal yerine getireyim" dedi. Zâkir-zâde; "Senin dersin vardır. Bu işi yapman dersine mânidir" deyince, Osman Fadlı Efendi; "Bu zamanda önce ve sonra gelenlerin ilimlerini elde edeceğimi bilsem, yine şerefli hizmetinizi yerine getirmeyi tercih ederim" dedi. Bu söz, Zâkir-zâde Abdullah Efendi'nin çok hoşuna giderek; "Emîr Çelebi! Allahü teâlâ sana, önce ve sonra gelenlerin ilimlerini nasîb eylesin" diye duâ etti. Bu olaydan sonra Seyyid Osman Fadlı Efendi, arkadaşlarına dedi ki: "Bu duâdan sonra birgece bütün ilimler kalbime ilham olundu. Bilmediğim ilim kalmadı." O gece Zâkir-zâde, Seyyid Osman'a icâzet vermek istedi. Fakat Osman Fadlı; "Sultânım, ben sizin hizmetinizi tercih ederim" diyerek kabûl etmedi. Osman Fadlı Efendi o gece rü'yâsında: "Kullarımı bana da'vet etmek için kelâmımı al!" diye kendisine Mıshaf-ı şerîfin uzatıldığını gördü. Korkuyla uyanan Osman Fadlı; "Talebenin vazîfesi hocasına teslim olmaktır" dedi ve hocasına tam olarak teslim oldu. Hocası onu Edirne tarafında Aydos isimli kasabaya, insanları doğru yola da'vet için gönderdi. Osman Fadlı, Aydos'da birkaç sene kaldıktan sonra, ilâhî bir işâret üzerine, Filibe taraflarına gitti. Filibe'de onbeş seneden fazla insanlara doğru yolu gösterdi.

Osman Fadlı Efendi, birgün kaylûle yaparken, şu rü'yâyı gördü. Üçyüz kadar âlim gelip etrâfında halka oldular. Hep birlikte oradan İstanbul'a geldiklerinde, hocası Zâkir-zâde göründü ve; "Git şimdi senin irşâd yerin burasıdır" diyerek, Atpazarı'nda bulunan Kul Câmii'ni işâret etti ve bir sarık ile bir âsâ hediye etti. Gördüğü bu rü'yâ üzerine İstanbul'a gelen Osman Fadlı, hocasının işâret ettiği yere yerleşti. Bundan dolayı Atpazarı Emîri diye meşhûr oldu. Kul Câmii'nin hatiplik ve imamlık vazîfesi Osman Fadlı'ya verildi.

Kendisi şöyle anlatır: "İstanbul'a geldikten sonra, ba'zı talebelerim ile Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin, "Füsûs" kitabını mütâlâa ederdik. Ba'zıları; "Emîr Efendi, Şeyh-i Ekber imiş" diye alay ettiler. O gece gaybdan şöyle bir nidâ geldi: "Ceddînin yoludur, devam et." Ben bunun üzerine hiç kimseye bir şey söylemeden, "Füsûs" kitabını anlatmaya devam ettim."

Sultan Dördüncü Mehmed Hân, Osman Fadlı Efendi'yi çok severdi. Zaman zaman Seyyid Osman'ı saraya da'vet eder, va'z ve nasihatlerinden istifâde ederdi. Sultan bilemediği takıldığı mevzûları sorar, istişâre ederdi. Hattâ Ramazân-ı şerîfte, iftarda Seyyid Osman Fadlı'nın önünden artan yemeklerinden bereketlenmek için ister, iftarını onunla yapardı.

Bir zaman İstanbul'da isyan oldu. Zorbalar her tarafı darmadağın ettiler, yağmaladılar. Seyyid Osman Fadlı, hiç çekinmeden talebeleri ile birlikte zorbaları yakalayarak adâlete teslim etti. Böylece din ve devlete büyük hizmetlerde bulundu. Sultan İkinci Süleymân pâdişâh olunca, büyük bir kargaşa oldu. Seyyid Osman bu kargaşalığın ortadan kalkması için duâ etti. Bu duânın bereketi ile Allahü teâlâ bu belâyı kaldırdı. Sadreddîn Konevî hazretlerinden sonra, devlet işlerini düzeltme husûsunda ençok şöhret sahibi Seyyid Osman oldu.

Devlet işlerindeki te'sîri gittikçe artan Seyyid Osman Fadlı'yı, devletin ileri gelenlerinden ba'zıları çekemediler. Sultana, verdiği bir va'z yüzünden şikâyet ettiler. Çeşitli entrikalar çevirerek Magosa'ya gönderilmesini sağladılar. Kendisi; "Bu hâdise dört ay önce Allahü teâlâ tarafından kalbime ilham edildi. Fakat; "Makamından ayrılma, yerinde kal. Çünkü bunda Allahü teâlânın çeşitli hikmetleri var" dendi. Biz de bu emre uyup, yerimizden ayrılmadık" dedi. Magosa'ya gidişlerinin ondördüncü ayında vefât etti. Vasıyyeti üzerine kabrinin üzeri açık bırakıldı. Vasıyyeti şöyle idi: "Kabrimin üzerine türbe yapılmasın. Başucuna bir taş dikilsin. Belki

mezârım kaybolmaz da gelip-geçen bir duâ okur. Daha sonra 1246 (m. 1830) senesinde Kıbrıs'a tahsildar olarak ta'yin olan Hacı Mehmed Ağa, Osman Fadlı'nın kaybolmak üzere olan kabrini ortaya çıkarmış ve etrâfını temizletmiştir.

Talebesi İsmâil Hakkı Bursevî hazretleri, onun hakkında şöyle demektedir: "Hocam her hâlinde gizliliği tercih ederdi. Sünnete uygun olmayan birşeyi yapmazdı. Şu üç şeyi hiç terketmezdi: 1- Her farz namaz için abdestini tazelerdi. 2- Namazını dâima cemâatle kılardı. 3- Her ibâdet ve işi Kitab ve sünnete uygun olarak yapardı. Her çeşit riyâzeti yapmıştır. Ramazân-ı şerîfte, bir yumurta ile iftar ederdi. Bütün yediği bundan ibâretti. Derslerine ikiyüz kadar talebe devam ederdi. Bu talebelerin içinde; Trakya, Anadolu ve Arab Yanmadası'ndan gelenler vardı."

Bursalı İsmâil Hakkı hazretlerinin, hocası için yazmış olduğu ve hocasının vefâtını anlatan manzûmenin bir kısmı şöyledir:

Hep bilirlerdi cihan halkı onu, Cümle dilde nâmı şeyh umman idi. Reşk-i Hurşîd idi. Nûr-ı zâhiri, Bâtını bir bahr-ı bî pâyân idi. Görmedi kimse izinin tozunu, Bilmediler kimse ne kuhl-ü-cân idi. Kabri Kıbrıs'ta olursa nola kim, Terk-i şöhret itse âli-i şân idi. İsm-i resmini âhir itti bî nişan, Çünkü sırr-ı sûret-i Rahmân idi.

Osman Fadlı hazretlerinin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Misbâh-ül-kulûb: Sadreddîn Konevî'nin Miftâh-ül-gayb'ının şerhidir, İstanbul'daki Râgıb Paşa Kütüphânesi'nde bir nüshası mevcûttur. 2- Mir'ât-ı esrâr-il irfan: Sadreddîn Konevî'nin yazmış olduğu Fâtiha tefsîrinin şerhidir. 3- Tecelliyât-ı Berkiyye: Kitabın asıl ismi Risâle-i Berkiyye fî şerhi kasîde-i Işkiyye'dir. Muhyiddîn-i Arabî'nin yazmış olduğu Kasîde-i Işkiyye'nin şerhidir. 4- Hâşiye-i şerh-i Füsûs-ül-hikem, 5- Tenkih şerhi, 6- Telvîh haşiyesi, 7- Risâle-i İmâm haşiyesi, 8- Hânefiyye şerhi, 9- Hidâyet-ül-mutehayyirîn, 10- Mutavvel haşiyesi, 11- Feth-ül-bâb, 12- Risâlet-ür-rahmâniyye.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 32

2) Kitâb-ı silsile-i İsmâil Hakkı Bursevî sh. 96

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 421

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 15,

5) Târih-i Râşid, cild-2, sh. 147

ÖMER BİN ŞÂHÎN

Haleb'de yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden. İsmi, Ömer bin Şâhin el-Halebî'dir. Babası subay idi. 1107 (m. 1695) senesinde Haleb'de doğdu. Nesebi, annesi tarafından hazret-i Hasen'e dayanmaktadır. 1183 (m. 1769) senesinde Haleb'de vefât etti.

Kendisi doğmadan beş ay evvel babası vefât eden Ömer bin Şâhîn, annesinin yanında yetişti. İlk olarak Kur'ân-ı kerîmi okumasını öğrendi. O zamandaki kırâat âlimlerinin meşhûrlarından Âmir el-Mısrî'den tecvîd ile Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı, İbrâhim (a.s.) sûresinin sonuna geldiğinde hocası vefât edince, yine zamanın kırâat âlimlerinden olan Ömer el-Mısrî'den okumaya devam etti. Kırâat ilminin bütün inceliklerine uygun olarak hatmetti. Yine aynı zâtın huzûrunda Kur'ân-ı kerîmin hıfzına (ezberlemesine) başladı. Kısa bir müddet sonra ezberini tamamladı. Bu sırada yaşı henüz onbiri geçmemişti. Bundan sonra hocasından kırâat ilmini öğrenmeye devam etti. Bu husûsta eski âlimlerin yazdığı kitapları okudu. Daha sonra Abdüllatîf bin Abdülkâdir ez-Zevâidî'den okudu. Fıkıh ilmini Ma'mer Ka'sım en-Neccâr'dan

öğrendi. Mahmûd bin Abdullah el-Antâkî'nin verdiği tefsîr derslerinde hazır bulundu. Muhammed bin Mustafa el-Basîrî ve başka âlimlerden de okuyarak yetişti. Hocalarından icâzet aldı.

1148 (m. 1735) senesinde, Haleb'de bulunan Rızâiyye ismi ile meşhûr, Vezîr Osman Câmii'nin imamlığına ta'yin edildi. Hocalarından Mahmûd el-Antâkî de o câmide ders veriyordu. Hocası, Ömer bin Şâhîn'den sabah namazından sonra bir müddet Kur'ân-ı kerîm okumasını istedi. Böylece Kur'ân-ı kerîmi okumayı bilmiyenlerin öğrenmelerine yardımcı olunacaktı. O da sabah namazından sonra Kur'ân-ı kerîm okumaya başladı. Böyle okumakla, senede iki hatim edilir, üçüncü hatim de yarıya yaklaşırdı.

Ömer bin Şâhîn'in sesi ve Kur'ân-ı kerîmi okuması o kadar güzel idi ki, insanlar onu dinlemek için tâ uzak mahallelerden kalkıp, sabah namazına onun imamlık yaptığı câmiye akın akın gelirlerdi. Kur'ân-ı kerîm okurken, uzatmalara, tecvide ve kırâat ilminin bütün kaidelerine riâyet eder, dinleyenler adetâ kendinden geçerdi. Kur'ân-ı kerîmi okumasını bilmeyen birçok kimse, ondan bu şekilde dinlemekle, ezberden doğru olarak okumayı öğrenip, ilerletmişlerdir.

Sabah namazındaki Kur'ân-ı kerîm tilâvetinden (okumasından) sonra, evine dönen Ömer bin Şahin, orada istiyenlere Kur'ân-ı kerîm okuturdu. O beldeden gelmiş olsun, başka uzak yerlerden gelmiş olsun hiç kimseyi ayırmaz ve ders vermekten çekinmezdi. Dilleri yatkın olmayıp, harflerin mahreçlerinde zorluk çekenlere öğretirken büyük meşakkatlerle karşılaşır, bunların hepsine sabrederdi. Türklerden de onun derslerine devam edip, kırâat ilmini öğrenenler çoktu. Türklerden olan talebelere anlayamadıkları yerleri Türkçe lisânı ile anlatırdı. Bu da onların çabuk kavramalarına vesîle olurdu. O zamanda, Anadolu'nun hemen hemen her yerinde Ömer bin Şâhîn'in en az bir talebesi bulunurdu!

Vezir İsmâil Paşa, Haleb'de bir câmi yaptırmıştı. 1161 (m. 1748) senesinde câminin inşâsı tamamlanınca, Vezir, bu câminin hatîbliğine Ömer bin Şâhîn'i ta'yin etti. O da Rızâiyye'deki imamlığına ilâve olarak, yeni yapılan câminin hatîbliğini de kabûl etti. 1175 (m. 1761) senesine kadar bu vazîfelerine devam etti. Bundan sonra yaşı ilerleyip, vücûdu da zayıf düşünce câmiye gidip gelmekte zorluk çekmeye başladı. Vazifesine başkalarını vekîl edip kendisi evine çekildi. Evinde devamlı Kur'ân-ı kerîm okur, gelip okumak istiyenlere de, o hasta hâline rağmen ders verir, okuturdu. İstifâde etmek arzusunda olan hiçbir kimseye kapısını kapatmazdı. Namazlar hâricinde evinden dışarı çıkmaz, namaza da, evine en yakın olan câmiye giderdi. Faziletler sahibi, her hâli dînimizin emrine uygun, pek yüksek bir zât idi. Talebelerinden bir kısmı, şiirler söyleyerek onu medhetmişler, övmüşlerdir.

---

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 176

ÖMER EL-BAĞDÂDÎ

Bağdat'ta yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Ömer bin Abdülcelîl bin Muhammed Cemîl bin Derviş bin Abdülmuhsin el-Bağdâdî'dir. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna mensûb idi. 1155 (m. 1742) senesinde Bağdat'ta doğdu. 1194 (m. 1780) senesi Şevval ayının yirmisinde, Perşembe gecesi fecr doğarken Dımeşk'da, Sâlihiyye denen yerde vefât etti.

Ömer el-Bağdâdî'nin babası Abdülcelîl; takvâ sahibi, sâlih, âbid, fakîh bir zât olup, beldesinde doğruluk ve çok ibâdet etmekle tanınmış idi. Ömer el-Bağdâdî, babasının yanında, onun güzel terbiyesi altında yetişti. İlk defa ondan okumaya başladı. Bundan sonra; Muhammed

bin Tâhâ el-Bağdâdî, Abdürrahmân es-Sirâcî, Muhammed el-Kürdî, Muhammed Bağdadî, Haydar el-Kürdî, onun babası Sıbgatullah el-Kürdî ve Bağdat vâlisi Ahmed Kâtib gibi zamanın meşhûr âlimlerinden ilim öğrenerek, onların ders ve sohbetlerinde bulunarak yetişti. İlimde çok ilerledi. Büyük âlimlerden oldu. Apaçık ve nurlu bir fazilet güneşi misâli meydana çıktı. Birçok fazileti, sevilen, beğenilen güzel huyları, ilim ve ma'rifetten kendinde toplanması mümkün olanları topladı. Tasavvuf yolunda da yetişip kemâle geldi.

Daha sonra Dımeşk'a gelerek orayı kendisine vatan edinen Ömer el-Bağdâdî, oranın âlimlerinden Şeyh Hasen el-Bağdâdî'nin kerîmesi ile evlendi ve o zâtın evinde kaldı.

Ömer el-Bağdâdî (r.aleyh) istikâmet sahibi, her hâli dînimizin emirlerine uygun pek yüksek bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi. Okutmak husûsunda çok mahir idi. İfâde ve anlatmakta, güzel yazı yazmakta, müşkil mes'eleleri îzâh etmekte, anlaşılamayan ibâreleri çözmekte fevkalâde kabiliyete sâhip idi. İlimde ve anlayış istidâdının fazlalığında, fazilette, emsal ve akranından üstün ve ileride idi. Güzel ahlâkı, hâl ve gidişatının pek takdîr edilecek şekilde bulunmasıyla herkese örnek olan kâmil bir zât idi. Herkesle güzel geçinirdi. Sohbetleri çok tatlı olup herkes tarafından beğenilirdi. Çok saf ve temiz bir kalbe sahip idi. Herkes onun yüksek bir zât olduğunu bilir, öyle i'tikâd ederdi. Kendisine bu sebepten çok hürmet gösterirlerdi.

Ömer el-Bağdâdî (r.aleyh), talebelere ders vererek, ilmî yönden fâideli olmaya gayret ederdi. Haftanın yedi gününde de ders verirdi. Derslerinde zâhirî ilimleri okuttuğu gibi, bâtınî ilimlerden de anlatırdı. Tasavvufta çok yüksek derecelere sahip idi. Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Fütühât-ı Mekkiyye ve Füsûs-ül-hıkem isimli eserlerini okuturdu. Kendisi ba'zı geceleri uyumaz, zikr ve ibâdetle meşgûl olurdu. Çok meşhûr oldu. Vezirler, kadılar, hâkimler ve diğer ileri gelenlerle birlikte, başka insanlar arasında sevilir, hürmet edilir oldu. İnsanlar ondan çok istifâde etti. Herkes onun ilim ve faziletinden faidelenmek, kendisiyle bereketlenmek için ziyâretine gelirdi. Yanına gelen herkesle ilgilenir, gelenler kendisinden memnun ayrılırdı. Gayet yumuşak huylu, tatlı dilli ve güler yüzlü idi. Bununla beraber, İslâmiyete ve müslümanlara düşmanlık edenlere karşı ise gayet vakûr ve heybetli idi. İlme olan düşkünlüğü sebebiyle çok güzel kitaplara sahip olmuştu, iki defa hacca gitti. Güzel huy ve davranışlarını, istikâmet sahibi olmayı vefâtına kadar hiç terketmedi. Herkes onun hakkında "Ni'mer-racûl" (Ne güzel bir kimse) diye bahsederdi.

Vefâtında onsekiz gün hasta yattı. Vefât edince, Sâlihiyye'de Beni'z-Zekî kabristanında defnedildi. Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin kabrinin bitişiğinde medfûndur. Buraya defnedilmesini kendisi vasıyyet etmiş idi. Bu vasıyyeti yerine getirildi. Onu çok sevenler, vefâtında üzüntülerini ifâde eden çeşitli şiirler söylemişlerdir.

Başta tefsîr, hadîs, kelâm ve fıkıh olmak üzere, edebiyat, beyân ve nahiv gibi ilimlerde çok yüksek olan Ömer el-Bağdâdî hazretleri, birçok kıymetli eserler te'lîf etmiş olup, ba'zılarının isimleri şöyledir; 1- Şerh-ül-Kudûrî, 2-Hâşiyetün alel-Mugnî, 3- Hâşiyetü şerh-in-Nûniyye, 4- Şerh-u salevât-il-Muhammediyye: Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Salevât-il-Muhammediyye isimli eserine şerhidir. 5- Risâletün fil-a'lâm bit-tekbir, 6- Risâletün fil-edhıyye, 7-Risâletün fî ma'nâ Lâ ilahe illallah, 8-Hâşiyetün fil-isti'ârât, 9- Tefsîr-ül-Kur'ân: Bu eserini tamamlıyamadan vefât etmiştir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 287

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 179

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 799

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 423 cild-2, sh. 382

5) El-A'lâm cild-5, sh. 49

PAŞMAKÇI-ZÂDE SEYYİD ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Ellidokuzuncu Osmanlı şeyhülislamıdır. İsmi Abdullah'dır. Şeyhülislâm Paşmakçı-zâde Ali Efendi'nin oğludur. Paşmakçı-zâde Seyyid Abdullah Efendi diye bilinir. 1091 (m. 1680) senesinde İstanbul'da doğdu. 1145 (m. 1732) senesinde Konya'da vefât etti. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî türbesi yakınındaki kabristanda defnedildi.

Eğitim ve öğrenimini babasından aldı. Zamanının diğer âlimlerinden de ilim tahsil etti. İlimde ilerleyip yetiştikten sonra, ba'zı medreselerde müderris olarak vazîfe yaptı. Kâdılık mesleğini tercih edip 33 yaşındayken Yenişehir kadılığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra vazîfeden ayrıldı. Bir müddet sonra Mısır kadılığına ve 1127 (m. 1715) senesinde de İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene içinde vazîfeden alındıysa da, 1130 (m. 1718) senesinde "Nakîb-ül-eşrâf"lığa getirildi. 1132 (m. 1720) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1137 (m. 1725) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1143 (m. 1730) senesinde çıkan Patrona Halîl isyanından sonra, Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi'nin vazîfeden ayrılması ve yerine ta'yin edilen Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin de istifâsı üzerine boşalan şeyhülislâmlık makamına ta'yin edildi. 1144 (m. 1731) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Hac ibâdetini ifâ etmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Hac ibâdetini yerine getirip sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, dönüsünde üç ay kadar Şam'da kaldı. Daha sonra Konya'da ikâmet edip, ilim ve ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Âlim ve ileri görüşlü bir zât olan Paşmakçı-zâde Seyyid Abdullah Efendi; sert mizaçlı idi. Hak ve hakîkati söylemekten çekinmezdi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 89

2) İlmiye salnamesi sh. 511

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1470

PAŞMAKÇI-ZÂDE SEYYİD ALİ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Elliikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ali'dir. Paşmakçı-zâde Mehmed Efendi'nin oğludur. Bu sebepten Paşmakçı-zâde Ali Efendi diye bilinir. 1048 (m. 1638) senesinde İstanbul'da doğdu. 1124 (m. 1712) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında defnedildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Müftî Abdürrahîm Efendi'nin hizmetinde ve derslerinde bulundu. Onun yanında mülâzim (stajyer) olup, müderrislik diplomasını aldı. Daha sonra ba'zı medreselerde müderrislik yaptı. Kâdılık mesleğini seçip 1098 (m. 1686)'de Kudüs, 1101 (m. 1689) senesinde Edirne kadılıklarına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Nakîb-ül-eşrâflığa (Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan gelen kimselerin işleriyle ilgilenen makama) getirildi. Bir müddet sonra Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1115 (m. 1703) senesinde meydana gelen Edirne vak'asında, yeniçeriler tarafından şehîd edilen Feyzullah Efendi'nin yerine şeyhülislâm olması teklif edildi. Fakat Paşmakçı-zâde Seyyid Ali Efendi, bu şekilde kendisine teklif edilen şeyhülislâmlığı kabûl etmedi. Altı ay sonra usûle uygun şekilde

şeyhülislâmlık makamına getirildi. Yaklaşık üç sene doğruluk ve adâlet üzere bu şerefli vazîfeyi yürüttü. 1118 (m. 1706) senesinde vazîfeden alınıp Sinop kadılığına gönderildi. 1122 (m. 1710) senesinde İstanbul'a dönmesinden sonra Ebe-zâde Abdullah Efendi'nin yerine tekrar şeyhülislâmlığa getirildi. 1 yıl, 6 ay 27 gün bu şereffi vazîfeyi yürüttükten sonra, 1124 (m. 1712) senesinde vefât etti.

Paşmakçı-zâde Ali Efendi, ilmiyle amel eden, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Vazifesinde adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Akıllı, ileri görüşlü ve kültürlü bir kimse idi. Hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. Fetvâlarının toplandığı "Fetâvâ" adlı bir eseri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 79

2) İlmiye salnamesi sh. 496

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-2, sh. 1470

PÎRÎ-ZÂDE MEHMED SÂHİB EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Altmışdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Yeniçeri ocağı ağalarından (subaylarından) Pîri Ağa'nın oğludur. Pîri-zâde diye şöhret bulmuştur. 1085 (m. 1674) senesinde İstanbul'da doğdu. 1162 (m. 1749) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da babasının kabri yanına defnedildi. Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yönelip on yaşındayken Kur'ân-ı kerîmi tecvid kaidelerine uygun olarak okumayı öğrendi. Zamanının âlimleri olan Şeyh Süleymân, Tâhir, İshak ve Ahmed efendilerden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Şeyhülislâm Mirzâ-zâde'nin hizmetinde bulunup, onun yanında ilmî üstünlüğe ulaştı. 1106 (m. 1695)'da mülâzim (stajyer) oldu. Feyzullah Efendi'nin de hizmetinde ve sohbetlerinde bulundu. Feyzullah Efendi'nin tavsiyesiyle Daltaban Mustafa Paşa ve Rami Paşa'nın yanında imamlık ve kitapçılık (kütüphâne me'muru) vazîfelerinde bulundu. 1113 (m. 1701) senesinde hâriç rütbesiyle Alicân medresesine müderris ta'yin edildi. Diğer ba'zı medreselerde de müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğiyle vazîfelendirildi. Daha sonra Süleymâniye Dâr-ül-hadîsi'nde başmüderris oldu. 1135 (m. 1722) senesinde Selanik ve arkasından Yenişehir kadılıklarına, 1140 (m. 1727) senesinde Sultan Birinci Mahmûd Hân'ın imamlığına ve şehzâdelerin hocalığına ta'yin edildi.

Pâdişâh'ın birçok ihsân ve iltifâtlarına nail oldu. 1142 (m. 1730) senesinde Bursa kadılığına ta'yin olundu. Aynı sene içinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle de taltif edildi. 1143 (m. 1731) senesinde Pâdişâh'ın baş imamlığına ve İstanbul kadılığına getirildi. 1146 (m. 1734) senesinde Anadolu, 1149 (m. 1736) senesinde Rumeli kadıaskerliklerine yükseltildi. 1151 (m. 1738) senesinde bu vazîfeden alındı. 1156 (m. 1743) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine iade edildi. 1158 (m. 1745) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 1 ay müddetle bu vazîfeyi yürüten Pîri-zâde Mehmed Sâhib Efendi, ihtiyârlık ve hastalık sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Beşiktaş'da bulunan yalısında istirahate çekildi. Bu sırada hac ibâdetini eda etmek için Hicaz'a gitti. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, dönüşünde bir müddet Gelibolu'da ve Tekirdağ'da kaldı. Daha sonra İstanbul'a dönüp, Üsküdar'daki evinde istirahate çekildi ve ibâdetle meşgûl oldu. Ömrünün sonuna yakın evinde istirahat edip Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken, bu fânî ve geçici âlemden ebedî âleme göç etti.

Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Akıllı, zekî ve ileri görüşlü olup, ilim ve teknikdeki ilerlemeleri teşvik eder idi. Beyşehir müftîsi Hâcı Mahmûd-zâde'nin ortaya çıkardığı, iki cisim arasındaki mesafenin uzaktan ölçülmesine yarayan yeni bir usûl bulup, bir âlet yapmış ve bunu Pâdişâh Sultan Birinci Mahmûd Hân'a sunmuştur. Pâdişâh'ın teşvikiyle âlet geliştirilip daha kullanışlı hâle getirilmiştir.

Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi'nin, mütâlâa ettiği eserlere yazmış olduğu ta'likâti ve haşiyeleri vardır. İbn-i Haldûn Târihi'nin mukaddimesini Türkçeye tercüme etmiştir. Ayrıca Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı şiirlerinin toplandığı "Dîvân"ı vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 93

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 327

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1586

PÎRÎ-ZÂDE OSMAN SÂHİB EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Osman'dır. Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Efendi'nin oğludur. Pîrî-zâde Osman Sâhib Efendi diye bilinir. Şiirlerinde "Sâhib" mahlasını kullanmıştır. 1122 (m. 1710) senesinde İstanbul'da doğdu. 1183 (m. 1770) senesinde İstanbul'da vefât etti. Aksaray'da Murâd Paşa Câmii bahçesinde medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasının yanında gördü. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Yüksek ilmî dereceye ulaşınca, müderris olup birçok medreselerde ders okuttu. Kâdılık mesleğini seçip, 1151 (m. 1738) senesinde Galata mevleviyyetine (kadılığına) ta'yin edildi. 1157 (m. 1744) senesinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. 1158 (m. 1745) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1165 (m. 1751) senesinde Anadolu kadıaskerliğine, 1169 (m. 1755) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir müddet sonra 1170 (m. 1756) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Birkaç sene Bursa'da ikâmet etti. 1175 (m. 1761) senesinde ikinci defa Rumeli kadıaskerliğine getirilip, bir müddet sonra yine vazîfeden ayrıldı. 1179 (m. 1765) senesinde üçüncü defa aynı vazîfeye getirildi. Şeyhülislâm Veliyyüddîn Efendi'nin vefâtı üzerine, Pâdişâh Üçüncü Mustafa Hân tarafından, 1182 (m. 1768) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları sebebiyle, memleketin ve milletin içine düştüğü sıkıntılı durumlardan dolayı çok üzüldü. Şeyhülislâmlık yüksek makamında adâlet ve doğruluk üzere 1 yıl 4 ay 7 gün kaldıktan sonra, bu üzüntü sebebiyle hastalanıp vefât etti.

Uzun müddet ulemâ arasından kıymetli zâtlar yetiştiren, devlete ve millete çok faydalı hizmetler veren Pîri-zâde ailesinin bir ferdi olan Osman Sâhib Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, dînini, vatanını ve milletini çok seven, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi olup fakir fukaraya yardım etmeyi severdi. Edib ve şâir olup, "Sâhib" mahlasıyla yazdığı kıymetli şiirleri vardır. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Şu beyt onun şiirlerindendir.

Gönül yap, zâhidâ, Beyt-i Hudâdır, tâat istersen, Muhakkaktır ki bâb-ı Cenneti hatirşiken açmaz.

Ma'nâsı: Eğer tâat edeyim dersen, gönül al. Zîrâ gönül, Allahü teâlânın nazargâhıdır. Şurası muhakkaktır ki, hatır, kalb ve gönül kıran Cennetin kapısını açamaz.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 103

2) İlmiye salnamesi sh. 536

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 1587

SAÇAKLI-ZÂDE MEHMED EFENDİ

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi Mehmed bin Ebû Bekr'dir. Bugünkü Kahramanmaraş şehrinde doğdu. Doğum yerine nisbetle Mer'âşî denildi. Saçaklı-zâde lakabıyla meşhûr oldu. 1145 (m. 1732) senesinde Maraş'ta vefât edip, şehrin kıble tarafındaki mezarlığa defnedildi.

Doğum yeri olan Maraş'ta ilim tahsiline başlayan Mehmed Efendi, tahsilini tamamladıktan sonra, Tıbyan tefsîri müellifi Muhammed bin Hamza Efendi'nin ve Dârendeli Hamza Efendi'nin derslerine devam etti. Bir müddet Maraş'ta kaldıktan sonra Şam'a gitti. Orada büyük âlim Abdülganî Nablüsî hazretlerinden tefsîr ve hadîs ilimlerini tahsil edip, tasavvufun inceliklerini öğrendi. Abdülganî Nablüsî hazretlerinden icâzet alarak memleketine döndü. Maraş'ta yerleşip, tâliblerine ilim öğretti. Bir taraftan talebe yetiştirirken, diğer taraftan kitap yazmakla meşgûl oldu. Tefsîr, kelâm, mantık, ferâiz, me'ânî ve münâzara ilimlerine dâir eserler yazdı. İlim öğrenip öğretmek, bildikleriyle amel etmekle meşgûl olurken, 1145 (m. 1732) senesinde vefât etti. Şâirler, "Eş-Şeyh Saçaklı" ve "Saçaklı-zâde dünyâdan bekâya irtihâl etti" sözleriyle vefâtına târih düşürdüler.

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiye-i Tefsîr-i Keşşâf alâ sûret-il-Bekâra, 2- Ayn-ül-hayât fî beyân-il-münâsebât fî sûret-il-Fâtiha, 3- Risale fil-âyât-il-müteşâbihât, 4- Risale fî îmân-ı vâlidî Resûlullah (s.a.v.), 5-Gâyet-ül-bürhân fî tefisîr-i Ayetel-kürsî, 6- Haşiye alâ Şerh-i Dîbâce-i Tarîkat-ı Muhammediyye, 7- Teshîl-ül-ferâiz, 8-İsmet-ül-ezhân, 9- Sübhat-ül-kadr fî medh-i mülk-il-kadîr, 10- Selsebîl-ü-me'anî, 11- Tevdîhu zübdet-il-menâzır, 12-Nehr-ün-necât fî tafsîl-i Ayn-ül-hayât, 13- Andelîb-ül-menâzır, 14- Haşiye alâ Şerh-i Risâlet-ül-âdâb li Taşköprüzâde, 15- Takrir-ül-kavânîn min-el-mantık vel-münâzara, 16- Risale fî tecdîd-i îmân, 17- Risale fil-fetâvâ, 18-Câmi-ül-künûz, 19- Cehd-ül-mekâl min-et-tecvîd, 20- Tahrîr-üt-takrîr min-el-münâzara, 21- Risâle-i âdiliyye, 22- Tehzîb-ül-kırâe (otuzüç cüz), 23-Arâis fil-mantik, 24- Velediyye, 25-Hâşiye alâ şerh-i metali', 26- Haşiye alel-Hayâlî, 27- Risale fî itlâf-ül-kilâb-il-mudırra, 28- Risâlet-it-tenzîhât ma'al-hâşiye, 29- Neşr-i tevâli', 30-Tertîb-ül-ulûm.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 322

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 325

3) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 233

4) El-A'lâm cild-6, sh. 60

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 118

SADRÜDDÎN-ZÂDE SÂDIK MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Kırksekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Sâdık Muhammed'dir. Evliyânın büyüklerinden Seyyid Yahyâ Şirvânî'nin hocası olan Sadrüddîn Şirvânî'nin torunlarındandır. Müderris Feyzullah Efendi'nin oğludur. Sadrüddîn-zâde Sâdık Mehmed Efendi diye meşhûr olmuştur. Doğum yeri kesin olarak bilinmemektedir. 1040 (m. 1630) senesinde

doğdu. 1121 (m. 1709) senesinde İstanbul'da vefât etti. İstanbul'da Fındıklı Câmii bahçesinde defnedildi.

İlk öğrenimini yakınlarından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Halvetiyye yolu büyüklerinden Cihangir Hasen Efendi'ye talebe olup, feyz aldı. Hâriç rütbesiyle müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp ilim öğretti. Bu arada kendini de yetiştirip kadılık mesleğine yöneldi. 1091 (m. 1680) senesinde Haleb, arkasından Mısır kadılığıyla vazîfelendirildi. Mısır kadılığı vazîfesinden bir müddet alındıysa da tekrar iade edildi. Sultan İkinci Ahmed Hân zamanında şeyhülislam olan Ebû Saîd-zâde Feyzullah Efendi'nin tavsiye ve teşviki üzerine, 1103 (m. 1692) senesinde Anadolu kadı-askerliğine getirildi. İki yıl bu vazîfeyi yürüttükten sonra, 1105 (m. 1694) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Ebû Sa'îd-zâde Feyzullah Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Sultan İkinci Mustafa Hân pâdişâh olunca, hocası olan Câmi-ur-riyâseteyn Erzurumlu Feyzullah Efendi'yi İstanbul'a da'vet etti. Sâdık Mehmed Efendi'yi vazîfeden alıp, yerine Feyzullah Efendi'yi ta'yin etti. Sâdık Mehmed Efendi'nin şeyhülislâmlık müddeti dokuz ay kadardır.

Oniki sene kadar devlet hizmetinden uzak kalıp, Fındıklı'daki evinde ilmî mütâlâalarla ve Allahü teâlâya ibâdetle meşgûl oldu. Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından 1118 (m. 1707) senesinde tekrar şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Bir sene kadar bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle, 1119 (m. 1708) senesinde vazîfeden alındı. Fındıklı'daki evine çekilip, ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti. Mehmed Sâdık Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Allahü teâlânın emirlerine sıkı bağlı olup, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Cömert ve kerem sahibi olup, tasavvuf ehlinden idi. Fıkıh ilminde ihtisas sahibi olduğu gibi, şairliği de vardır. Kıymetli eserleri şunlardır:

1- Risâle-i akâid, 2- Risâletün fî beyân-ı innen-nübüvvete efdalün min-el-vilâyeti, 3- Risâletün fî beyân-ı aksâm-iz-zikr, 4- Risâle-i mu'cize fî beyân-il-muhafaza, 5- Risâle-i mergûbe fit-tasavvuf, 6- Risale fit-tasliyye vet-tardiyye, 7- Risale fî beyân-ı fazilet-iz-zikr-il-hafi alel-cehri, 8- Risale fî isbât-is-sânî', 9- Risâle-i müntehıbe min igâset-il-lehfân fî mekâyid-iş-şeytân, 10- Risâle-i nefyi-iş-şirket.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 88

2) Hadikat-ül-cevâmi' cild-2, sh. 72

3) İlmiye salnamesi sh. 495

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 342

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4214

SA'DULLAH (Hâfız)

Hindistan'da yetişen büyük İslâm âlimi ve velî. İsmi, Sa'dullah olup, Hâfız Sa'dullah diye tanınır. Doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunamayan Hâfız Sa'dullah, 1152 (m. 1740) senesi Şevval ayının onbirinde vefât etti. Kabri, Ecmir şehrinde Şah Cihân-âbâd kapısında, Gazzüddîn Hân Medresesi'nin arka kısmındadır.

Hâfız Sa'dullah, Müceddidiyye yolunda kemâle gelmiş çok yüksek bir velî idi. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu ve İmâm-ı Muhammed Ma'sûm hazretlerinin oğlu ve halifesi olan

Muhammed Sıddîk hazretlerine talebe oldu. O büyük zâtın huzûrunda, bu yolun yüksekliklerini, zâhirî ve bâtınî ilimleri tahsil ettikten sonra icâzet ve hilâfet almakla şereflendi. Muhammed Sıddîk-i Fârûkî hazretlerinin olgun talebesi idi. Otuz sene müddetle onun sohbetlerinde ve hizmetinde bulunmuş, tasavvufta çok yüksek mertebelere, Müceddidiyye yolunda nihâyete varmış idi. Böyle olduğu için, Muhammed Sıddîk'ın hânekâhında, Hâfız Sa'dullah'a tasavvuf ehlinin reîsi, efendisi ma'nâsına gelen;

"Seyyid-üs-sûfiyye" lakabı verilmişti.

Hâfız Sa'dullah hazretleri, hocasının sohbet ve hizmetinde bulunmakla eline geçen yüksek kazançları, ma'nevî dereceleri, Allahü teâlânın ni'metini bildirmek için şükrederek şöyle anlatırdı:

"Tam otuz yıl mübârek hocamın hânekâhında hizmet etmekle şereflendim. Bu hizmette saçlarım ağardı. Hattâ mevlâmızın yolunda gözümün nûru (görme hâssası) gitti. Bu da şöyle olmuştu: Bir defasında, yazın şiddetli sıcakları sırasında, hocam beni Ahmedâbâd'a göndermişti. Güneşin hararetinin çok şiddetli olması sebebiyle gözlerim görmez oldu. Hâl böyle olunca, talebe arkadaşlarımdan birçoğu başıma toplanarak, hizmete kendilerinin devam etmesini, benim bu a'mâ hâlimde, husûsî hizmetlere devam edemiyeceğimi söylediler ise de ben, hocama olan muhabbetimin fazlalığından bu hizmeti başkalarına bırakmak istemedim ve o hâlimde de devam ettim. Hocama olan sadıkane hizmetimin bereketi ile kalb gözüm açıldı. Ma'rifet nûru ile görmeye başladım. Böylece, Allahü teâlâ bana, lüzumlu şeyleri görmeyi nasîb edip, baş gözümü ise başka şeyler ile alâkalanmaktan ve meşgûl olmaktan muhafaza eyledi. Bu alâka ve meşgûliyetten kurtulunca, her an Rabbimi düşünür, hep O'nunla meşgûl olur bir hâle geldim. Bu hâl ile, göz vasıtasıyla kalbe ulaşan ve bâtını meşgûl eden zararlı görüntülerin gelmesi engellenmiş oldu. Bu ni'metlerinden dolayı, görünür görünmez bütün ni'metlerin sahibi olan Allahü teâlâya sonsuz hamd-ü senalar şükürler olsun. Habîb-i ekrem (s.a.v.) efendimize ve O'nun Ehl-i beyt ve Eshâbının herbirine (r.anhüm) selât-ü selâmlar olsun."

Hâfız Sa'dullah, böylece yetişerek ilim ve evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuştuktan sonra, silsilesi Resûlullah efendimize varan hocaları vasıtasıyla, mübârek kalbine gelen feyz ve nûrları etrâfına yaymaya, pırlanta ve nefis cevâhir misâli olgun ve kıymetli talebeler yetiştirmeye başladı. Hindistan'da yetişen Ehl-i sünnet âlimlerinin ve tasavvuf mütehassıslarının en büyüklerinden, müslümanların gözbebeği olan Muhammed Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin, kendilerinden ilim ve feyz aldığı hocaları arasında en büyükleri olan dört zâttan biridir.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân (r.aleyh) buyururdu ki: "Hocam Hâfız Sa'dullah hazretlerinde, tevâzu (alçak gönüllülük) ve hilm (yumuşak huylu olmak) sıfatları gâlib idi. Kendisini pek aşağı ve hiç olarak görürdü. Talebelerinden birisi bir kimseyi incitecek olsa, kabahati bizzat kendisinde görür, bizzat o incinmiş olan kimseye gidip; "Bu bizim kusurumuzdur. Affediniz" diyerek özür dilerdi. Bu husûsa çok ehemmiyet verir, o incinmiş kimseye adetâ yalvararak helâllik dilerdi."

Hâfız Sa'dullah'ın talebelerinden Nüvvâb Hân Fîrûz-cenk birgün hocasına gelerek; "Zamanın âlim ve velîlerinden Seyyid Hasen Resûl-nümâ ismindeki zâtın, talebelerinden dilediğini, bir defa Resûlullah efendimizi ziyâret ile şereflendiriyor" diye arzetti. Bunu dinleyen Sa'dullah (r.aleyh) tebessüm ederek buyurdu ki: "Öyle mi? Mâşâallah. Biz de Allahü teâlânın izni ile dilediğimizi iki defa bu ziyâret ile şereflendiririz. Bu gece Fâtiha-i şerîf okuyunuz. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek rûhâniyetine teveccüh ediniz, hep O'nu düşünerek öylece uykuya varınız." Nüvvâb Hân, o gece, bildirilen şekilde yaparak uyudu. Allahü teâlânın bir ihsânı ve

hocasının bir kerâmeti olarak rü'yâsında iki ayrı defa, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâretle şereflendi. Bundan sonra hocasına olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Hâfız Sa'dullah'ın halîfelerinden biri de Şeyh Sıbgatullah olup, fazilet sahibi nûr yüzlü bir zât idi.

---

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 15,

SÂLİH EFENDİ-ZÂDE MEHMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Emîn'dir. Pâdişâh ikinci Mustafa Hân'ın baş İmâmı, yetmişüçüncü şeyhülislâm Topkapılı Sâlih Efendi'nin oğludur. "Sâlih Efendi-zâde" veya gözlük kullandığından dolayı "Cam göz" diye bilinirdi. 1117 (m. 1705) senesinde Edirne'de doğdu. 1191 (m. 1777) senesinde Bursa'da vefât etti. Emîr Sultan civarındaki kabristanda medfûndur.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsîline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra, 15 yaşında müderris oldu. Çeşitli medreselerde uzun müddet müderrislik yapıp ders okuttu ve talebe yetiştirdi. 1160 (m. 1747) senesinde Selanik, 1166 (m. 1752) senesinde Şam, 1171 (m. 1757) senesinde Medîne-i münevvere ve 1174 (m. 1760) senesinde İstanbul kadılığı vazîfelerinde bulundu. 1181 (m. 1767) senesinde Anadolu payesine ulaştı. 1184 (m. 1770) senesinde Anadolu kadı-askeri oldu. 1188 (m. 1774) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Şeyhülislâm İvaz-zâde İbrâhim Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, 1189 (m. 1775) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi, 1 yıl 4 ay 4 gün sonra, yaşlılığı sebebiyle 1190 (m. 1776) senesinde vazîfeden ayrılıp, Bursa'ya gitti. Bursa'da kısa bir müddet kaldıktan sonra vefât etti.

Kâdılık ve şeyhülislâmlığı sırasında adâlet ve doğruluktan ayrılmamış olan Mehmed Emîn Efendi, âdil, cömert ve kerem sahibi idi. Şeyh Murâd Efendi dergâhındaki talebelerin iaşesi, Topkapı civarındaki Ahmed Paşa Câmii hizmetçilerinin maaşları ve medresenin bakım ve ta'miri için, gelirlerinin üçte birini vakfetmişti. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 106

2) İlmiye salnamesi sh. 543-544

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2930

SÂLİH-ZÂDE AHMED ES'AD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Es'ad olup, Sultan Üçüncü Mustafa Hân devri şeyhülislâmlarından Mehmed Sâlih Efendi'nin oğludur. Bu sebeple Sâlih-zâde diye bilinir. 1150 (m. 1737) senesinde İstanbul'da doğdu. 1230 (m. 1814) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Zamanının âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra müderrislik mesleğine girdi. Çeşitli medreselerde ders okutup talebe yetiştirdi. Hâriç rütbesiyle kadı olup, Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin olundu. Daha sonra İstanbul kadılığına getirildi. 1205 (m. 1790) senesinde Anadolu kadıaskeri, 1208 (m. 1793) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde vazîfeden ayrıldı. Beş yıl devlet hizmetinden ayrı kaldıktan sonra, 1213 (m. 1798) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bir müddet sonra tekrar vazîfeden ayrıldı. 1218 (m.

1803) senesinde Sümmânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi'nin ayrılması ile boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Nizâm-ı cedîd ordusunun kurulmasına fetvâ verdi. Üç sene altı ay müddetle bu makamda kaldıktan sonra, 1221 (m. 1806) senesinde Üçüncü Selim Hân zamanında vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. Sultan İkinci Malımûd Hân pâdişâh olunca, 1223 (m. 1808) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Üç ay müddetle bu makamda kaldıktan sonra, aynı sene içinde vazîfeden tekrar ayrıldı. Hayâtının son günlerini, kendi evine çekilip ibâdet ve tâatla geçirdi. İki defalık toplam şeyhülislâmlık müddeti, üç sene dokuz ay on gündür.

Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi, din ilimlerinde âlim, irfan sahibi, devlet işlerinde tecrübeli, zekî ve ileri görüşlü bir zât idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 119

2) İlmiye salnamesi sh. 569

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2931

SEFERCELÂNÎ

Kelâm ve mantık âlimi. İsmi, Mustafa bin Muhammed bin Ömer'dir. Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1179 (m. 1765) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Sefercelânî, Dımeşk'da yetişti. Asrının âlimlerinden ders aldı. Çok zekî ve cesâretli idi. Arabçadan başka, Türkçe ve Farsça lisanlarını çok iyi bilirdi. İlmî tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da müderris olmak için müracaatta bulundu. Bunun üzerine Şeyhülislâm Seyyid Mustafa Efendi tarafından imtihana tâbi tutuldu. Sefercelânî imtihanı kazandıktan sonra müderrisliğe başladı. Birçok medresede müderrislik yaptı. Fâtih ve daha başka câmilerde ders verdi. Talebeleri ondan çok istifâde etti. Derslerinde ikiyüz kişi civârında kimse hazır bulunduğu söylenir. Sefercelâni'nin, devlet ileri gelenleri ve İstanbul âlimleri yanında çok i'tibârı vardı. Derslerini tafsilatlı ve mes'elelerin inceliklerine inerek anlatırdı.

Sefercelânî, her Ramazân-ı şerîf ayında sultânın huzûrunda ders vermek için saraya giderdi. Sefercelânî'nin mantık, kelâm ve hikmete dâir eserleri ve bir şiir dîvânı vardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 281

2) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 209

3) El-A'lâm cild-7, sh. 241

SELÂHADDÎN UŞÂKÎ

Anadoluda yetişen büyük velîlerden. İsmi, Selâhaddîn bin Muhammed Abdülazîz'dir. 1117 (m. 1705) senesinde Rumeli'deki Kesriye kasabasında doğdu. 1197 (m. 1783) senesi Muharrem ayının yirmidokuzunda Cum'a günü seksen yaşında iken vefât etti. Tâhir Ağa dergâhına defnolundu.

Selâhaddîn Uşâkî, yirmi yaşına kadar Kesriye'de kalıp ilim öğrendi. Sonra İstanbul'a gelerek ilim öğrenmeye devam etti. Babası kâtip olduğu için, Selâhaddîn Uşâkî yirmiyedi yaşında iken Bâb-ı âlî'de kâtipliğe başladı. Daha sonra Vezir Hekimoğlu Ali Paşa'nın dâiresinde masraf kâtibi oldu. Zekâ ve çalışkanlığı ile çevresinde sevgi ve alâka uyandıran Selâhaddîn Uşâkî,

Hekimoğlu Ali Paşa'nın teveccühünü kazanarak onun mektûp işleriyle vazîfelendirildi. 1152 (m. 1739) senesinde Hekimoğlu Ali Paşa ile Mısır'a gitti. Mısır'da iken Arabçasını çok ilerletti ve Şa'bâniyye yolunun büyüklerinden Şemseddîn Muhammed Hafnî'nin sohbetlerinde bulundu. Hüseyn Demenhûri'den ba'zı ilimleri öğrendi. Ali Paşa ile birlikte İstanbul'a döndü. Rumeli'yi teftiş ile görevlendirilen Ali Paşa, yine beraberinde Selâhaddîn Uşâkî'yi de götürdü. Edirne'ye vardıklarında Cemâleddîn Uşâkî'yi ziyâret etti. Selâhaddîn Uşâkî, aradığı ma'nevî sırların Cemâleddîn Uşâkî'de bulunduğunu görerek, ona talebe oldu. Paşa'nın yanındaki mektûpçuluk vazîfesinden ayrıldı. Hocasıyla birlikte İstanbul'a gelen Selâhaddîn Uşâkî, Eyyûb'de ikâmet etti. Daha sonra hocası, kızını Selâhaddîn Uşâkî'ye verdi.

Selâhaddîn Uşâkî'nin çocuğu olduktan bir süre sonra, hocası ve kayınpederi onu evden çıkararak; "Al hanımını evimden ayrıl! Bundan sonra kendi geçimini te'min et" dedi. Selâhaddîn Uşâkî; "Peki hocam, başüstüne" diyerek hanımı ve çocuğu ile beraber, hocasının evinden ayrıldı. Eğrikapı'dan, Fâtih Câmii civarında, Âşıkpaşa mevkiinde bulunan, Horhor çeşmesine doğru yürürken bir evin kenarında durakladı. Kış günüydü ve kar yağıyordu. Yolun karşı tarafında bulunan Tâhir Ağa onları görünce evine da'vet etmek için yanlarına birini gönderdi. Selâhaddîn Uşâkî, Tâhir Ağa'nın evine gidince, Tâhir Ağa; "Siz kimlerdensiniz? Kış gününde neden bu hâle düşüp sokak kenarında kimsesiz garîbler gibi duruyorsunuz?" diye sordu. Selâhaddîn Uşâkî; "Bâtınî hükümdârın celâline tutuldum" dedi. Tâhir Ağada; "Ben de zâhirî hükümdârın celâline tutuldum" deyince, Selâhaddîn Uşâkî sebebini sordu. Tâhir Ağa; "Sarayda kıymetli bir kılıç vardı. Kılıç kayboldu. Pâdişâh, Üçüncü Sultan Mustafa bana; "Bu kılıcı kırk güne kadar bul! Bulamazsan seni öldürürüm" dedi. Bu kılıcı bulmağa imkân olmadı. Otuzbeş gün geçti. Ömrümün son günlerini yaşıyorum" dedi. Selâhaddîn Uşâkî bir süre tefekküre daldı. Sonra başını kaldırıp Tâhir Ağa'ya; "Kılıç sarayın falanca yerine düşmüş, üzerini de kâğıt parçaları örtmüş. Adamlarını gönder oraya bir baksınlar" dedi. Tâhir Ağa hemen adamlarından birini oraya gönderdi. Giden kişi ta'rîf edilen yerde kılıcı bularak, Tâhir Ağa'ya getirdi. Pâdişâh, Tâhir Ağa'nın suçu olmadığını anlayarak, ona kırk gün izin verdi. Tâhir Ağa, Selâhaddîn Uşâkî'ye; "Efendim, siz benim dar günümde Hızır gibi yetiştiniz. Siz de hâlinizi bana anlatın" diye ricada bulundu. Selâhaddîn Uşâkî de hâlini Tâhir Ağa'ya anlattı. Tâhir Ağa onları bir süre evinde misâfir etti. O semtte bir ev alarak evin bütün ihtiyâçlarını te'min etti. Birgün Selâhaddîn Uşâkî'ye; "Ailenizle filan eve gidelim" dedi. Birlikte satın aldığı eve varınca Tâhir Ağa; "Bu ev size bizim hediyemizdir" diyerek kabûl buyurmasını rica etti. Selâhaddîn Uşâkî ve hanımı bu eve yerleştiler. Daha sonra Selâhaddîn Uşâkî, Tâhir Ağa dergâhına şeyh olarak ta'yin edildi. Birgün Selâhaddîn Uşâkî, hanımını ve çocuğunu alarak hocası ve kayınpederi Cemâleddîn Uşâkî'nin evine gitti. Hocası ona; "O celâlim sebebiyle bu ikrama kavuştun." buyurdu.

Selâhaddîn Uşâkî, ondokuz seneye yakın, insanlara ilim öğretti. 1196 (m. 1782) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onüçünde Perşembe gecesi, dergâhın bulunduğu bölgede çıkan bir yangında dergâh yandı. Bunun üzerine ailesi ile birlikte hocasının dergâhına gitti. Dörtbuçuk ay burada ikâmet ettikten sonra bir hastalığa yakalanarak vefât etti.

Şöyle anlatılır: "Selâhaddîn Uşâkî, hocasından icâzet aldıktan bir süre sonra, onu çıkararak sakladı ve; "Ben o hırkayı giyecek gücü ve kuvveti kendimde göremiyorum" dedi. Gizlilik üzere yürüdü. Zamanında pek kıymeti bilinmedi."

Bir gece rü'yâsında, Muhyiddîn-i Arabî, Selâhaddîn Uşâkî'ye dört satırlık bir yazı okutmuştur. Bu yazılar, şeriat, tarikat, hakîkat ve ma'rifete dâir idi. Uyanınca kendisinin bütün ilâhî sırlara kavuştuğunu görerek şöyle buyurdu:

Müşkilin kimseye zâhirde Salâhî sormaz,
Hâce-i bâtına sordu soracak esrârî

Mustafa Efendi'nin Salâhaddîn Uşâkî için yazmış olduğu medhiye şöyledir:

Muktedâ-i etkiyâ-ı cana Selâhaddîn,
Vâris-i ilm-i nebî ve vâkıf-i ilm-i Ali.
Mürde kalbi eyleyen ihyâ Selâhaddîn,
Ders-i esma ve bustân-ı meârifle bütün.

İtdi ta'lîm-i hâce-i dânâ Selâhaddîn,
Çaresiz olsa nolu bu Halet biçâreye.
Menbâ-ı lütf-u at Hakka Selâhaddîn.

Selâhaddîn Uşâkî ikiyüze yakın eser verdi. Bu eserlerin çoğu basılmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır. 1-Risâle-i esrâr-ı nihân ez-hatm-ı Hâcegân, 2- Şerh-i Kasîde-i Hazret-i Mevlânâ, 3- Terceme-i risâle-i Kudsiyye, 4- Risâle-i menâzil-i Kamer. 5-Risâle-i vahdet-i vücûd, 6- Şerh-i Ebyât-ı Mısrî 7- Tuhfet-ül-uşşâk, 8-Ceride-i tasrif, 9- Havâşî ebyât-ı müşkile, 10-Risâlei Hall-il-meâkıd, 11- Medârı mebde' ve me'âd, 12- Şerh-ı nutk-ı Nasreddîn Hoca, 13- Şerh-i kelimât-ı İmâm-ı Ali, 14- Şerh-i ebyât-ı Neccârî, 15- Şerh-ı ebyât-ı Âşık Ömer, 16- Şerh-i ebyât-ı Sünbül Sinân 17-Şerh-i ebyât-ı İsmâil Hakkı, 18- Şerh-i ebyât-ı Eşref-zâde, 19- Mevlîd-i şerîf, 20-Ellidört farz şerhi, 21- Usûl-i hadîs şerhi, 22- Muhyiddîn-i Arabî hazretlerinin Mevâki'-un-nücûm şerhi: Eser Sultan Bâyezîd Kütüphânesi'nde olup, Arabcadır. Şerhin ifâdeleri, Muhyiddîn-i Arabî'nin ifâdeleri gibidir. Selâhaddîn Uşâkî'nin kemâli, bu eserde açıkça görülmektedir. 23-Miftâh-ı vücûd-ıl-eşher fî tevcîh-i kelâm-i Şeyh-ül-ekber, 24- Mesnevî-i şerîf tercümesi, 25- İmâm-ı Gazâlî'nin iki risalesinin tercümesi, 26- Şeyh Ebü'l-Hasen Harkânî'nin Esrâr-ı Sülûk tercümesi, 27- Mugnî şerhi, 28- Kavâid-i Fârisî şerhi, 29- Sunûhât-ı Salâhî, 30-Aruz şerhi. 31- Dîvân-ı Arabî.

Dîvânından ba'zı bölümler:

Nice bir meyledesin bezm-i belâya nice bir.
Nakd-i ömrün versin bâd-ı hevâya nice bir.

Nefsin arzularına uydun ulaştın ey dil!
Uğradın varta-ı uzmây-ı cefâya nice bir.

Çek elin fânî cihandan yürü insaf eyle gel,
Bu kadar gaflet-ü-rağbet bu fenâya nice bir.

Şems-i ikbâlin erişmekte guraba gözünç aç,
Hâb-ı gaflette sarılmaklık gıtâya nice bir.

Gelmedin kendine bir ibret alıp âlemden,
Bu kadar dâiye bi katre-i mâye nice bir.

Hâb-ı gafletten uyanmaz mı gözün bîçâre,
İntibah ermedi bir azm-i bakaya nice bir.

Ey Salâhî yürü sen Hak kulluğuna meşgûl ol,
Nice bir kul olasın nefsi hevâya nice bir.

Ref'i ilim kaldı çün hünkâr-ı aşk,
Doldu safa mülküne envâr-ı aşk.

Bâ'is oldu âlemin icadına,
Eyledi esrârını îzhâr-ı aşk.

Mazhar-ı aşk oldu Habîb-i hüdâ,
Oldu hilâfet ile serdâr-ı aşk.

Oldu o yâr illet her düşera,
Eyledi dildârına gülizâr-ı aşk.

Hubb-ı Hudâ ile Habîb-i hudâ,
Sana yeter Salâhî esrâr-ı aşk.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 257

SEYYİD ABDÜLKÂDİR İBNİ GEYLÂNÎ

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, Seyyid Abdülkâdir bin Seyyid İbrâhim bin Şerefüddîn bin Ahmed bin Ali el-Hamevî olup, nesebi evliyânın büyüklerinden Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine ulaşmaktadır.

Hem Seyyid, hem de şerîf idi. Ya'nî temiz nesebi hem Hazreti Hüseyn'e hem de Hazreti Hasen'e dayanmaktadır. 1080 (m. 1669) senesinde Bağdat'ta doğdu. Orada yetişti. 1157 (m. 1744) senesi Zilka'de ayında Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Bâb-üs-sagîr'de İmâm-ı Zeynel'âbidîn hazretlerinin kabri yakınında defnedildi.

Anne tarafından dedesi olan Medlec el-Bağdâdî ile dayısı Şeyh Zâhir'in ve bu ikisinden başka birçok âlimlerin derslerinde okuyarak yetişti. Hattı (güzel yazı yazma kabiliyeti) pek kuvvetli idi. Allahü teâlâ ona bu husûsta kabiliyet vermiş idi. Fârisî ve Türkçe lisanlarını iyi bilirdi.

1095 (m. 1684) senesinde Hama'ya geldi. Yaşının küçük olmasına rağmen çok yükseldi. Nakîb-ül-eşrâf olarak vazîfe yaptı. Haleb, İstanbul, Kâhire ve başka yerlere gitti. En sonunda çocukları ile birlikte Dımeşk'a gelerek yerleşti. Orayı vatan edindi. Vefât edinceye kadar orada, insanlara hakkı ve hakîkati anlatarak, din ve dünyâ saadetine kavuşmaları için uğraştı. İlim ve evliyâlıkdaki üstünlük ve yüksekliği her tarafta duyulup meşhûr oldu. Orada bulunduğu zamanlarda ihtiyâç sahiplerine hesap edilemeyecek kadar çok mal dağıttı. Devamlı onların yardımlarına koştu. Kadri kıymeti çok yüksek oldu. İnsanlar ona olan muhabbetlerinin çokluğu sebebiyle, yanına gelirken çok çeşitli hediyeler getirirlerdi. O ise bunların hemen hepsini ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Diğer insanlar arasında olduğu gibi devlet erkânı arasında da hürmet ve i'tibârı bulunan Seyyid Abdülkâdir İbni Geylânî, bu i'tibârını insanlara fâideli olmak yolunda kullanırdı. Dımeşk'daki ba'zı arazilerin gelirleri onun evinin ve talebelerinin ihtiyâçları için vakfedilmiş idi.

Seyyid Abdülkâdir İbni Geylânî, ilmi ve edebi ile yüksek ceddîne lâyık, sâlih bir evlâd idi. Onunla oturmak, beraber olmak, sohbetinde bulunmak gayet tatlı ve hoş idi. Şiirleri, nükteli ve latifeli sözleri, yumuşak huyu ve güzel ahlâkı ile tanınırdı. Şeyh Abdürrezzâk isminde, fazilet ve edeb timsâli bir kardeşi vardı.

Bir ara Hama'da, Asrûniyye Medresesi'nde müderrislik ve o medresenin idârecilik vazîfelerinde bulunan İbn-i Geylânî'ye, daha sonra Kudüs-ü şerîf ile birlikte Trablusşam kadılığı verildi. Burada bir müddet vazîfe yapıp ayrıldı ve daha sonra vazîfe almadı.

Devamlı olarak sâlih ameller işlemekle meşgûl olan, çok ibâdet eden bir zât idi. Haramlarla birlikte şüphelilerden de son derece sakınırdı. Dünyâ malında, mevkiinde hiç gözü yok idi. İbâdetten hiç geri durmaz ve gevşeklik göstermeden ihlâs ile ibâdet ederdi. Teheccüd namazını (gecenin üçte ikisi geçtikten sonra kılınan namazı) hiç aksatmazdı. Gayet cömert idi. İzzet ve

ikram sâhibi idi. Gayet vakarlı ve heybetli idi. Ya'kûb, İshak, Muhammed ve Sâlih isimlerinde dört oğlu olup, hepsi de âlim, sâlih, takvâ sahibi mübârek zâtlar idi.

---

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 46

SEYYİD AHMED RÛFÎ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek soyundandır. 1063 (m. 1653) senesinde İstanbul'da doğdu. 1170 (m. 1756) senesinde hacca giderken yolda vefât etti.

Seyyid Ahmed Efendi, asrının büyük âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Üsküdar Kapı Ağası Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Bu sırada kendisinde meydana gelen bir hâl, onu mürşid-i kâmil aramaya sevketti. Selâmsız semtindeki bir dergâhın şeyhi olan Ali Efendi ile karşılaşıp, ona talebe oldu. Ali Efendi'den tasavvuf yolunun edebini öğrendikten sonra, Doğancılar'da bulunan evinde talebe yetiştirmeye başladı. Yetiştirdiği talebelerden ba'zıları şunlardır: Hâfız Muhammed Efendi, Şeyh İsmâil Efendi, Şeyh Kirişçi, Şeyh Arabî İsmâil, Şeyh Hasen Halîfe, Şeyh Süleymân Halîfe.

Seyyid Ahmed Efendi Halvetiyye yolunun büyüklerindendir. İlim ve irfan bakımından pek yüksek idi. Şöhretten çok sakınırdı. Uzleti çok severdi. Kurret-ül-uyûn isimli bir eseri ve bir dîvânı vardır.

Dîvân'ından ba'zı bölümler:

Ey şefaat âfitâbı şâh-ı kevneyn!
Kâ'be kavseyn, li me'allah oldu sana cilvegâh.

İsm-i Adem nakş-u âlemda eser nâ beved iken,
Zât-ı pâkin itmiş idi Hak cemâlini kıblegâh.

Zikrullahın her keresi gönül yüzünün sürmesi,
Âşık Murâd'a irmesi, haber tevhîd içinde gizlidir.

Deryâ-ı Umman cevheri, hem burcu irfan serveri,
Bakî hayatın kevseri, haber tevhid içinde gizlidir.

Esrâr-ı tevhîd bi kuman oldu Rûfiye uyan,
Hakk-ül-yakîn kavi burhan tevhîd içinde gizlidir.

***

Metin şerabın içmeden, canın teninden uçmadan,
Kabrin evine göçmeden, îmâna gel tevhîd ile.

İster isen bâhî ni'âm gülşende olmağa mukîm,
Hazâ sırât-ı müstekim, meydana gel tevhîd ile.

Gündüzleri sâim ol, yatma geceleri kâim ol,
Zikr ile Hakka dâim ol, uyan gel tevhîd ile.

Dünyâ evinden geçmeğe, ektiğinden vurup biçmeğe,
Nolduğun onda seçmeğe, seyrâne gel tevhîd ile.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 59

SEYYİD MUHAMMED MURÂDÎ

Dımeşk'da (Şam'da) yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Seyyid Muhammed bin Seyyid Murâd bin Ali bin Dâvûd el-Murâdî el-Hüseynî en-Nakşibendî el-Buhârî ed-Dımeşkî olup, daha çok Murâdî nisbesiyle tanınır. Peygamber efendimizin (s.a.v.) temiz neslindendir. Ya'nî seyyiddir. Bunun için de Hüseynî diye nisbet edilmiştir. Silk-üd-dürer kitabının sahibi olan Seyyid Muhammed Halîl Murâdî'nin dedesidir. Aslen Buhârâlıdır. Babası vazîfeli olarak İstanbul'da bulunurken, 1094 (m. 1683) senesinde İstanbul'da dünyâya geldi. 1169 (m. 1755) senesi Safer ayında Dımeşk'da vefât etti.

Babasının yanında büyüyen Seyyid Murâdî'nin ilim tahsilinde ilk hocası da babasıdır. Önce ondan okumaya başladı. Ayrıca; Abdürrahîm el-Kâbilî el-Özbekî, Abdürrahmân el-Mücelled ed-Dımeşkî, Abdülganî Nablüsî gibi âlimlerden de okuyup, sohbetlerinde bulunarak, aklî ve naklî ilimlerle birlikte tasavvuf yolunda da yetişti. Bilhassa tasavvufta, ilim ve ma'rifette çok ince bilgilerin sahibi oldu.

Babası vefât edinceye kadar onun maddî ve ma'nevî himâyesinde bulundu. Babası vazîfeli olarak bulunduğu İstanbul'da vefât ettiğinde, o, Dımeşk'da bulunuyordu. Babasının vefâtını haber alır almaz, hemen İstanbul'a gelmek üzere yola çıktı. Yolculuk, esnasında birçok tasavvufî hâllere, üstün derecelere kavuştu. Dımeşk'a döndüğünde ilim ve ibâdet hâricinde herşeyi terk etti. Elinde bulunan malları ihtiyâç sahiplerine dağıttı. Kendini tamamen ibâdet ve tâate verdi. Elinde hiç para bulundurmadı. Fakir ve sadelik içinde yaşamayı tercih etti, dervişlik yolunu seçti. Vefâtına kadar bu hâl üzere devam etti. İstikâmet, doğruluk üzere bulunurdu. Çok talebe yetiştirdi. İnsanlara çok fâideli oldu. Şöhreti Dımeşk'da ve her tarafta duyuldu.

Seyyid Murâdî'ye talebe olup, onun vesilesiyle tasavvuf yoluna girerek, yüksek derece sahibi olanların sayısı, hesap edilmiyecek kadar çoktur. Defalarca hacca gitti ve Resûlullah efendimizin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Yine ziyâret maksadıyla Kudüs'e ve başka yerlere gitti. Evliyâlık yolunda bir derya olarak tanındı. Bir ara Medîne-i münevvere kadılığında bulunduktan sonra, tekrar Dımeşk'a döndü.

1165 (m. 1752) senesinde Osmanlı Sultânı, Birinci Mahmûd Hân, Seyyid Murâdî'yi İstanbul'a da'vet etti. O da kabûl edip yola çıktı. Dımeşk'dan çıkıp İstanbul'a gidinceye kadar, yolculuğu esnasında uğradığı her beldede büyük bir hürmet ve edeb ile karşılanıp uğurlandı. Bu yolculukta birçok kimse ona talebe oldu. İstanbul'a geldiğinde Sultan onu çok güzel karşıladı. Çok hürmet ve ikramda bulundu. Murâdî'nin oradaki i'tibârı daha çok arttı. Devlet erkânı arasında da tanınıp sözü dinlenir oldu. Sultan Mahmûd Hân onu, kendisine vekîl olarak hacca gönderdi. Hacdan sonra yine İstanbul'a dönen Murâdî'yi çok güzel karşılayıp, kendisini memnun etmek üzere, birinci defâkinden daha çok hazırlıklar yapıldı. O da İstanbul'a geldiğinde kendisi için hazırlanan yerde kaldı. Bu ikinci gelişinde yanında oğlu ve yakın akrabasından birkaç kişi daha vardı. 1168 (m. 1754) senesinde. Sultan Mahmûd Hân vefât edip yerine kardeşi Osman bin Mustafa Hân geçince, o da Seyyid Murâdî'ye çok alâka ve hürmet gösterdi. Seyyid Murâdî bundan sonra Şam'a gitmeyi arzu ettiğinden müsâade edildi. Şam'a gittiğinde bir sene kadar kalıp, Safer ayında vefât etti. Sarıca Pazarı mahallesinde bulunan evinin yanında defnolundu. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Onu sevenler şiirler söyleyerek vefâtına üzüntülerini bildirmişlerdir.

Seyyid Muhammed Murâdî hazretleri, insanlara ebedî saadet yolunu gösteren, onların doğru yolda yürümelerine rehberlik eden, âriflerin ve ilmi ile âmil olan âlimlerin önde gelenlerinden, faziletler sahibi bir zât idi. Çok ibâdet ederdi. Gece, herkes uyurken o kalkıp namaz kılar, ibâdetle meşgûl olurdu. Gayet sakin, ağırbaşlı, vekar ve heybet sahibi, güzel

huyları kendinde toplamış bir zât idi. Dînimizin emirlerine çok bağlı idi. Hoş sohbet, yumuşak ve ince tabiatlı, dünyâdan yüz çevirmiş, her haliyle âhırete yönelmiş bir zât idi. Devamlı olarak Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metleri düşünür ve hep hamd ederdi. Arabî, Fârisî ve Türkçeyi çok iyi bilirdi. Delâil-ül-yümn vel-berekât, Tuhfet-ül-ahbâb fis-sülûkî ilâ tarik-il-eshâb, Müzîl-ül-hafâ fî şerhı tuhfet-üş-Şâhidî isimlerinde eserleri vardı.

---

1) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 114

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-12, sh. 11

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 330

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 471

SEYYİD NÛR MUHAMMED BEDEVÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmialtıncısıdır. Hindistan'ın Bedevân şehrindendir. Doğum târihi bilinmemekte olup, 1135 (m. 1722) senesinde vefât etti. Türbesi Hindistan'ın Delhi şehrinin güney tarafındadır. Nizâmüddîn Evliyâ'nın türbesinin batısında olup ziyâret edilmektedir.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, ilmini ve feyzini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunu, büyük âlim ve mürşid-i kâmil Muhammed Seyfüddîn-i Fârûkî'den aldı. Ayrıca Mirzâ Hâfız Muhsin'den de ilim öğrendi. Seyfüddîn-i Fârûkî hazretlerinin derslerinde ve sohbetlerinde yetişip icâzet aldı. İlimde o kadar yükselmişti ki; sarf, nahiv, mantık, me'ânî, tefsîr, hadîs ilimlerinde ve tasavvufda zamanının yegâne âlimi ve rehberi idi. Tasavvuf ehli onunla iftihar etmişlerdir. İnsanlar ondan feyz almak için sohbetine koşmuşlardır. Bir teveccühü ile talebelerinin kalbleri zikretmeye başlardı. "Sokakda fâsıkla karşılaşmak kalbde zulmet hâsıl eder" buyururdu ve talebelerinin hangi fıskı, günahı işleyenle karşılaştığını haber verirdi. Yetiştirdiği talebelerin en meşhûru ve halîfesi, "Mazhar-ı Cân-ı Cânân" hazretleri olup, evliyânın büyüklerindendir.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, dînin emirlerine tam uyardı. Şüpheli şeylerden ve haramlardan sakınma husûsunda gayreti son dereceye ulaşmıştı. Yiyeceği ekmeğin ununu helâlden tedârik eder, hamurunu kendi yoğurup, pişirir ve açlık ağır bastıkça azar azar yerdi. İstiğrak ve cezbe hâlleri ya'nî tasavvufda ilâhî aşk ile kendinden geçme hâli pek ziyâde idi. Onbeş sene bu hâl üzere tasavvufî hâllere gark olmuştur. Ömrünün son zamanlarında bu hâlden ayıklık hâline dönmüştür. Sünnet-i seniyyeye uymakta, edeb ve âdetlerde de Peygamber efendimize (s.a.v.) tâbi olmakta büyük bir dikkat gösterirdi. Peygamberimizin (s.a.v.) hayatını ve yüksek ahlâkını anlatan kitapları devamlı yanında bulundurur, bunları okuyup, hâllerinde ve işlerinde Resûlullaha (s.a.v.) uymaya çalışırdı.

Bir defasında helaya girerken, yanlışlıkla önce sağ ayağını içeri atmıştı. Bunun üzerine tasavvufdaki halleri bağlandı. Üç gün Allahü teâlâya yalvarıp, tazarru ve niyazda bulunduktan sonra hâlleri tekrar açıldı. Dünyâya düşkün olanlar ile görüşmekten tamamen sakınırdı. Yiyeceklerinin helâl olması husûsunda çok dikkatli davranırdı. O kadar murâkabe yapardı ki, ya'nî Allahü teâlâdan başka herşeyi unutup, Allahü teâlâya yönelerek o kadar çok ibâdet ve tâat yapardı ki, bu sebeple beli bükülmüştü. Buyurmuştur ki: "Otuz seneden beri kalbimden insanın tabiî gıdası olan şeyleri yemek geçmedi. Ne zaman yiyeceğe ihtiyâç duysam yanımda

bulduğumu yerdim. Günde yalnız bir defa yemek yer idi. Kazançları ve yemekleri şüpheli olanların yemeğini asla yemezdi.

Birgün birisi yiyecek bir şey hediye getirmişti. Kendisine takdim edilince, nâzik bir tavırla; "Bu yiyecekde bir zulmet gözüküyor, bir araştırnız!" buyurdu. Bu yiyecek helâldendir diye arzettiler. Fakat araştırınca, bu yiyeceğin gösteriş niyetiyle hazırlanıp getirildiğini anladılar. Dünyâya düşkün olan bir kimse, kendisinden emânet bir kitap istediğinde verirdi. Kitap geri getirilince o kitabı bir yere kor üç gün bekletirdi. Verdiği kimseden kitap üzerine sirayet eden zulmet, sohbeti bereketiyle dağıldıktan sonra alıp okurdu. Evliyânın büyüklerinden ve Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin en başta gelen talebesi olan Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri ondan bahsederken, gözleri yaşla dolar ve talebelerine şöyle derdi; "Sizler Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerine yetişemediniz, onu görmediniz. Eğer görmüş olsaydınız, îmânınız tazelenir ve Allahü teâlâ ne büyük kudret sahibidir ki, böyle mübârek bir zât yaratmış derdiniz. Onun keşfi son derece kuvvetli idi. Başkalarının baş gözüyle göremediklerini o, kalb gözüyle görür ve anlardı. Hayatı baştan sona fazilet ve kerâmetler ile doludur."

Bir defasında bir talebesi huzûruna giderken, yolda gözü yabancı bir kadına takılıp ona bakmıştı. Hocası Seyyid nûr Muhammed Bedevânî'nin huzûruna girince, sende zinâ zulmeti görüyoruz buyurarak yabancı kadına bakması sebebiyle günaha girdiğine işâret etmiştir.

Bir gün ihtiyâr bir kadın, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin huzûruna gelip; "Cinler kızımı kaçırdılar! Ne yaptıysak bir çâre bulup onların elinden kurtaramadık. Sizden istirhâm ediyorum, kızımın cinlerin elinden kurtulması için bir çâre bulunuz!" dedi. Bunun üzerine Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri bir müddet oturup murâkabeye daldı. Sonra da o ihtiyâr kadına dedi ki: "İnşâallah kızın falan vakit gelecek!" Buyurduğu gibi vâki olup, cinlerin kaçırdığı kız işâret ettiği vakitte geldi. Cinlerin elinden kurtulup gelen kıza nasıl kurtulup geldin? diye sorduklarında; "Sahrada cinlerin elinde esîr idim. Birden bire mübârek bir zât gözüküp beni onların elinden kurtardı ve bir anda buraya getirdi" dedi. Bu hâdiseye şâhid olan bir zât, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerine; "Neden oturup murâkabeye daldıktan sonra, kadına kızın falan vakit gelecek dediniz de murâkabeye dalmadan hemen söylemediniz?" diye sorunca; "O kızın kurtulması için himmet gösterip Allahü teâlâya duâ ettim. Sonra bana ilhamı ilâhî ile kurtulacağı bildirildi. Bu fakirin teveccühü ve himmeti bu işe te'sîr etti" buyurdu.

Bir defasında râfizî i'tikâdlı iki kişi, Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin huzûruna gelmişlerdi. Râfizî olduklarını saklayıp, kendisine tâbi olmak istediklerini söylemişlerdi. Onların sapık i'tikâdda olduklarını anlayıp; "Önce bozuk i'tikâdınızdan vazgeçin sonra tâbi olma arzusunda bulunun" buyurdu. Bu iki râfizîden biri huzûrunda tövbe edip, sapık i'tikâdından vazgeçti ve saadete erdi. Diğeri ise sapıklığında ısrar edip, saadetten mahrum oldu.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin evinin yakınında oturan bir kişi, bir dükkân açıp, afyon, esrâr satmaya başladı. Bunun üzerine Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, "Afyonunun zulmeti bizim bâtın nisbetimizi kederlendirdi" dedi. Bunu işiten talebeleri afyon satan adamın dükkânını yıkıp harâb ettiler. Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri, bu işi duyunca üzülüp; "Onun dükkânını harâb etmeniz bizi daha çok kederlendirdi. Çünkü onun afyon, esrâr satmasına mâni olma işi, devletin hâkiminin vazîfesidir. Siz başkasının işine müdâhale ettiniz. Böylece dînin emrine muhalif iş yapıldı. Önce ona; haram olan bu işten vazgeçmesi yumuşak bir dil ile anlatılır. Sonra vaz geçmezse mâni olunurdu" dedi. Sonra dükkânı harâb edilen kimseye altın gönderdi. Talebelerine onunla helâllaşmalarını söyledi. Talebeleri altını verip

onunla helâllaştılar. Bunun üzerine, afyon ve esrâr satmaktan vazgeçip, tövbe etti. Sonra da Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretlerinin talebesi olup, sâlih bir zât oldu.

Seyyid nûr Muhammed Bedevânî hazretleri şöyle anlatmıştır: "Bir gün hocam Mirzâ Hâfız Muhsin'in kabrini ziyârete gitmiştim. Kabri başında murâkabeye daldım. Bu hâlde iken kendimden geçtim ve hocamı kabrinde görüp, konuştum. Kefeni ve bedeni hiç çürümemişti. Sâdece ayaklarının alt kısımlarına toprak te'sîr edip hafif dökülmüştü. Bunun sebebini kendisinden sordum, dedi ki: "Sahibinden izinsiz, sahibi geldiği zaman geri vermek niyetiyle bir taş alıp, abdest aldığım yere koydum. Abdest alırken o taşın üzerine bastım. Ayaklarımda gördüğün toprağın te'sîri bu sebepledir." Şu muhakkakdır ki, takvâda çok ileri giden evliyâlıkta çok yükselir."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1066

2) Makâmât-ı Mazharıyye sh. 10

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 200

4) Hadikat-ül-evliyâ sh. 115

5) İrgâm-ül-merid sh. 75

6) Reşehât zeyli sh. 49

7) Hadâik-ün-nediyye sh. 8

8) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 27

9) Behcet-üs-seniyye sh. 8

10) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 185

SEZÂÎ GÜLŞENÎ (Hasen Sezâî Efendi)

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Ali, mahlası Sezâî olup, bu mahlası Niyâzî-i Mısrî'nin (r.aleyh) işâreti ile almıştır. Tasavvufta Gülşenî yoluna mensûb idi. 1080 (m. 1669) senesinde Gördes veya Gördos isimli beldede doğdu. Bu belde Anadolu'da bulunan Gördes olmayıp, Yunanistan'da bulunan ve şimdiki ismi Korent olan şehrin Osmanlı idâresinde olduğu zamanlardaki ismidir. Hasen Sezâî Efendi, aslen Mora'lıdır. 1151 (m. 1738) senesinde Edirne'de vefât edip, kendi ismi ile anılan dergâhının bahçesinde defnedildi. Tasavvufta, Gülşeniyye yoluna bağlı Sezâiyye kolunun müessisi ya'nî kurucusudur.

Hasen Sezâî Efendi, onsekiz yaşına kadar doğum yeri olan Gördes'te kaldı. 1098 (m. 1687) senesinde Venediklilerin o beldeyi istilâ etmeleri sebebiyle gemi ile Gördes'ten İstanbul'a geldi. Yolculuk esnasında, Halvetiyye yolunun büyüklerinden biri ile tanışıp sohbetinde bulundu. Hasen Sezâî, genç ve yakışıklı olmakla, zâhirî güzelliğe sahip olduğu gibi, edebi ve ahlâkının fevkalâde olması ve çok iyi terbiye edilmiş olmasıyla da bâtınî güzelliğe, kalb ve rûh temizliğine sahip idi. Anlayış ve istidâdının pekçok olması, onun ilerde pek yüksek ilmî mertebelere yükseleceğini gösteriyordu.

İstanbul'dan Edirne'ye geçen Hasen Sezâî Efendi, bir taraftan orada bulunan âlimlerden zâhirî ilimleri tahsîl etmekte iken, diğer taraftan kendisini tasavvuf yolunda yetiştirip, ma'nevî terbiye verecek bir rehber de arıyordu. Gemi yolculuğu esnasında tanıştığı zâtın te'sîri ve gördüğü bir rü'yâdaki işâret ile, Âşık Mûsâ dergâhında bulunan Şeyh Muhammed Sırrî Efendi'ye talebe olup bir müddet hizmetinde bulundu. Muhammed Sırrî'nin vefâtından sonra onun vekîli

olup, yerine geçen Muhammed La'lî Fenâî Efendi'ye bağlandı. Muhammed La'lî Efendi aslen Kastamonu'lu olup, Edirne'de Şeyh Şücâ' zaviyesinde talebe yetiştirmekle meşgûl idi. Hasen Sezai'ye dergâhın vakıflarının icârlarını toplamak vazîfesi verildi. Bunun için Sezai'ye; Câbî Dede Efendi de denilmiştir. Hasen Sezâî ondan me'zûn olup, Gülşenî Veli Dede dergâhının şeyhi oldu. Burada vazîfeye başlıyalı altı ay olmuştu ki, hocası Muhammed La'lî'nin halîfesi olan Muhammed Hamdî Efendi vefât etti. Bunun üzerine Sezâî onun yerine geçti.

Zâhirî (din ve fen) ve bâtınî ilimlerde çok yüksek olan Hasen Sezai Efendi, evliyâlık yolunda da çok üstün dereceler sahibi bir zât idi. Evliyânın büyüklerinden Niyâzî-i Mısrî ile görüşüp duâsını aldı.

Târihî kayıtlara göre Edirne'de elliüç sene kaldı. 1151 (m. 1738) senesi Ramazân-ı şerîf ayının onsekizinde, Pazartesi gecesi sabaha yakın orada vefât etti. Dergâhın bitişiğinde defnedildi. Daha sonra kabri üzerine kârgir kubbeli bir türbe yapıldı.

Hasen Sezai Efendi, vefât ettiği gece şu mısra'ları okumuştur:

"Râh-ı aşkta (aşk yolunda) canını kurbân eden,
Şüphesiz ol vâsıl-ı Yezdan olur.
Gülşenî'den bir kadeh nûş eyleyen,
Ey Sezâî! Nâil-i cânân olur."

Türbesinin bulunduğu yer, vakti ile bir sebzeci dükkânı idi. Hasen Sezâî Efendi, kerâmet olarak oranın dergâha katılacağını ve kendisinin de oraya defnolunacağını işâret edip, haber vermiştir. Bu husûsta söylediği manzûme şöyledir:

Dost bağının gülü oldu küşâde,
Bülbülüz, o güle figâne geldik.
Yârin elinden içmişiz bade,
Anınçün bunda mestâne geldik.
Dost illerini ederken seyrân,
Bunda uğrayıp olmuşuz mihmân.
Cismimiz bunda, canımız onda,
Gevherimizin aslı ol kanda
Sezâî, şimdi biz bu dükkânda,
Biraz eylenip seyrâne geldik.

Gerçekten de durum onun bildirdiği gibi oldu. O dükkânın yeri satın alınarak dergâha ilâve edildi ve Sezâî Efendi vefât edince, o yere defnolundu.

Dergâhın mescidinde, mihrabın sağ tarafında bulunan halvethânesi, ya'nî yalnız kalıp ibâdet ettiği husûsî odası ziyâretgâhdır.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi birgün talebeleriyle sohbet ederken, kalb gözüyle hocası La'lî Efendi'nin vefât ettiğini anlayıp, şiddetli üzüntüye kapıldı ve kendinden geçerek yere düştü. Bu esnada bir dişi kırıldı ve bu dişi bir tahtaya saplandı. Günümüzde de bu dişi, mihrabın sağ tarafında bulunmakta ve ziyâret edenler tarafından görülmektedir.

Bir zaman Hasen Sezâî (r.aleyh), İstanbul'a gelmiş idi. Daha önce Edirne'de iken ismi her tarafta duyulmuş olduğundan, İstanbul'a gelince birçok kimse onu görmek arzusu ile bulunduğu yere akın etti. Fakat o, tevâzu'sunun çokluğundan dolayı, gayet sakin bir hâlde bulunuyordu. Böyle gelip sohbette bulunanlardan ba'zılarının kalbine, Hasen Sezai'yi tahmin ettikleri gibi bulamama düşüncesi geldi. O gece bu kimselerin herbiri, rü'yâlarında, Resûlullah (s.a.v.) efendimizi ziyâret için Medînei münevvere'ye gittiklerini, fakat kapıda Hasen Sezai'nin bulunduğunu ve huzûr-ı saadete girebilmek için onun yardımı gerektiğini gördüler. Ertesi gün

rü'yâlarını birbirlerine anlattıklarında, hepsinin aynı rü'yâyı gördükleri anlaşıldı. Böylece Hasen Sezâî hazretlerinin, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin vârisi olan büyük âlimlerden olduğunu yakînen anlamış oldular.

Hasen Sezâî bir ara Mısır'a gitti. Kâhire'de, Gülşenî dergâhında vazîfe yapan İbrâhim Çelebi tarafından, Gülşenî tarîkatinde ikinci pîr olarak kabûl edilip, ayrıca onun için şöyle bir icâzetname yazıldı:

"Bizi, nükebâ ve nücebâ olan büyük zâtların hizmetinde muvaffak kılan, büyük zâtlara halîfe olanların, halîfe olduklarına dâir icâzet vermeye bizi vâris kılan Allahü teâlâya hamdolsun.

Bu icâzetnameyi, kulların en aşağısı İbrâhim bin Ali bin Ahmed Hasen bin Ahmed bin Şeyh İbrâhim Gülşenî yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm. Ey hakkı taleb eden mü'minler! Bilmiş olunuz ki, batılı terk ettikten sonra, bir kâmil insana (rehbere) hizmet ederek yetişip, hakkı bâtıldan ayırt etmiş ve üstadından icâzet almış bir rehber, elbette, mutlaka lâzımdır. Ancak böyle yüksek bir zât, sizi Hakkın yoluna götürebilir ve sizi yanlış yoldan alıkoyabilir. Çünkü, hiç kimse rehber olmadan önündeki yolu katedemez. Bu sebeple sizlerden biri tasavvuf yoluna girip, hakîkî bir rehbere tâbi olduktan sonra, o zâta teslimiyet ve bağlılığına göre kendisine yol açılır ve bu yolda ilerlemeye başlar. Kalbi nûrlanır.

Böyle hakîkî bir rehber, talebelerinin birçok hâllerine vâkıf olup, ameline göre talebeyi azgınlığından kurtarır. Onun doğru yola girmesine vesile olur. Talebelerinin müşkil mes'elelerini çabucak hâllediverir. Onları alçalmaktan kurtararak yükseltir. Talebesinin müşkili, kendisinin halledemeyeceği derecede ise, o zât talebesinin bu hâlini, kendisinden icâzet aldığı zâta havale eder.

Oğlumuz Hasen Çelebi (Hasen Sezâî) halifeliğe lâyık ve o mahalle münâsib olduğu için, Türkçe dilinde icâzetname yazdım. Herkim ona gönül verip bağlansa, bizim muhabbetimize kavuşur. Ona tâbi olup, elinde tövbe eden zikirle meşgûl ola. Muhabbet ile gönlünü bizden ayrı bilmeye. Zîrâ gönüle uzak (olan muhabbeti sebebiyle) yakındır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Gönül kimi severse onunla haşrolunur."** Kıyâmet gününde size şu lâzımdır ki, gönlünüze Allahü teâlâdan başka birşey koymayasınız. Kendinize mürşid-i kâmil (rehber) edindiğiniz hakîkî İslâm âlimini sırf Allah için çok sevesiniz. Bir kimseye gönül verirseniz bu muhabbetiniz Allahü teâlânın rızâsı için olsun. Nefse âit bir gayeyi bu sevgiye katmamalıdır. Böyle yapan hakîkat yolunda şeytandan daha kötü bir yol ortaya koymuş olur. Nefsî bir gaye ile amel yapmak, puta tapmaktan daha şiddetlidir. İbâdet yaparken nefsin arzuları işe karışırsa o amelde ihlâs yok olur. Şirk çok gizlidir. Gayret ediniz ki, yaptığınız amellerde, nefs işe karışmasın. Amellerinde ihlâs sahibi olanlara gıbta edesiniz. İslâmiyet doğru yoldur. Hakkın yoludur. Azgınlara uyup eğri yola gitmeyesiniz. Bu nasihatleri kulağınıza küpe gibi takasınız. Hakkın sözünü kabûl edesiniz. Bâtıl söze kulak vermeyesiniz. İnkarcıların eğri sözlerine aldanarak doğru yoldan çıkmayasınız. Resûlullahın (s.a.v.) söylediklerinden başkasını söyleyenlere kulak vermeyesiniz. Böyle bozuk sözler söyleyenler su üzerinde yürüyüp, havada uçsalar da bu hâllerine aldanmayasınız ve bu hâllerini kerâmet zannetmeyesiniz. Onlardan meydana gelen böyle fevkalâde hâlleri istidrâc bilesiniz. Dînimizin zâhirî hükümlerine uymakta gevşek davrandığı, ba'zı emirleri terkettiği, alış-veriş bilgilerine uymadığı hâlde tarîkatten ve hakîkatten dem vuranlara aldanmıyasınız. Böyle kimselerin hâllerini hakîkat zannetmiyesiniz. Onların tasavvuf hâllerini iyi bilmediklerini iyi bilesiniz.

İbâdetleri tam yapmaya çok rağbet edesiniz, ibâdetleri sûret şekil olarak değil, hakîkî ma'nâ olarak yapmaya gayret ediniz.

Muhdese (sonradan yaratılanlara), kadîm (öncesi olmayan) diyerek, azıp, azdırıcı olmaktan ve böyle sapık fikirlere uyanlardan sakınmazsanız, Allahü teâlâ katında yüzünüz kara olur. Böyle fikirlere ve bunların sahiplerine uymaktan pekçok sakınınız. Onların tatlı diye sunduklarını, zehirden daha kötü biliniz. Ehl-i sünnet ve cemâat yolu hakîkat yolu olup, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yoludur. Bu yoldan kıl kadar da olsa ayrılmayasınız. Allahü teâlânın emrini tutup yasaklarından sakınasınız. Bâtıldan yana sapmayınız. Bu nasihatlerimi kulağınıza küpe gibi takınız."

Hasen Sezai Efendi, ilim ve evliyâlığı yanında çok kuvvetli şiir söyleme kabiliyetine de sahip idi. Hattâ o kadar ki, ona; "Osmanlıların Hâfız-ı Şirâzîsi" ünvanı verilmiştir. Şiirlerinin ekseriyeti aşk ve muhabbet ile söylenmiş olup, şu beyt Resûlullah (s.a.v.) efendimiz için söylediği şiirlerindendir:

"Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi bir dânesi,
Olduğu için, oldu âlem hüsnünün dîvânesi."

Eserleri: 1- Dîvân: Ekserisi tasavvufî mâhiyette olmak üzere, çok güzel şiirlerinden tertip edilmiştir. 2- Mektûbât: Talebelerinden, devlet adamlarından, mevki ve ilim sahiplerinden ve başkalarından mühim şahsiyetlere yazdığı mektûplarının toplanmasından meydana gelmiştir. 3- Niyâzî-i Mısrî'nin;

"Halk içre bir âyîneyim.
Herkes bakar bir an görür."

mısra'ı ile başlayan altı beytlik bir gazelinin şerhi.

Hasen Sezâî Efendi, gayet kibar, asâlet ve heybet sahibi, iyi ahlâklı, çok zekî ve yakışıklı bir zât idi. Talebe yetiştirdiği sırada talebelerinin sayısının beşyüzbini bulduğu ve bunların yiyip içmelerinin bizzat kendisi tarafından karşılandığı bilinmektedir. İlme çok hizmet etti. Vefâtından sonra yerine oğlu Muhammed Sâdık Efendi geçti. Bundan sonra gelen torunları da, asırlar boyunca ilme hizmet etmişler, Edirne'de ilim ve feyz kaynağı olmuşlardır. Hasen Sezai'nin menkıbe ve kerâmetleri pek çoktur.

Rivâyet edilir ki: Hasen Sezâî Efendi zamanında, Edirne'de, kötü yola düşmüş bir kadın vardı. Bir zaman bu kadın halisane olarak tövbe edip, eski hâlinden vazgeçti. Sâlih ameller işlemeye başladı. Fakat, uygunsuz kimseler tarafından tedirgin ediliyor, rahat bırakılmıyordu. Bu kadın Hasen Sezai'ye gelerek yardım istedi. O da, o kadına dergâhta kadınlara mahsûs olan kısımda kalabileceğini bildirince, münâsib bir oda tahsis edilip, kadın orada kalmaya, ibâdet ve tâatla meşgûl olmaya başladı.

Bu arada boş durmayan fitneciler, Hasen Sezai hakkında çirkin iftiralar yaymaya başladılar. Daha da ileri giderek, bir gece dergâhın kapısına geyik boynuzu astılar. O ise bu hâllere sabrediyor kimseye birşey demiyordu. Geyik boynuzunu dergâhın içine aldırdı. Edirne vilâyeti günlerce bu dedikodularla çalkalandı. Hasen Sezai Efendi yine sabrediyor, hiç ses çıkarmıyordu.

Bu şayianın yayılmasından az bir zaman geçmişti ki Edirne'de müthiş bir uyuz hastalığı peydah oldu. Hasen Sezâî hakkında her kim iftira ve dedikodu etmiş ise ve her kim bu dedikoduları dinleyip kabûl etmiş ise, bu uyuz hastalığına yakalandı. Hastalık, bu sözlere adı

karışmış olanlara yayılıyor, diğer insanlara birşey olmuyordu. Hastalığa yakalananların bütün vücûtları yara bere içinde kalmış idi. Hiçbiri derdine çâre bulamadı.

Affı ve merhameti pekçok olan Hasen Sezai (r.aleyh), onların bu hastalık sebebiyle şiddetli acı ve sıkıntı çekmelerine dayanamadı. Mübârek kalbi tahammül edemeyip, bir gece kılık kıyâfetini değiştirerek çarşıya çıktı. Kahvelerden birine girdi. Hiç kimse onu tanıyâmadı. Uyuz olanlara yaklaşarak; "Sizin derdinizin ilâcı Hasen Sezai'dedir" deyip oradan ayrıldı. Ertesi gün dergâhın önü ana-baba gününe döndü. Hastalığa tutulan herkes çâre bulmak ümidiyle dergâha koşuyordu. Hasen Sezâî Efendi, gelenlerden herbirine, onların dergâhın kapısına astıkları geyik boynuzundan kazıyıp, toz hâlinde veriyordu. O tozu yarasına süren herkes Allahü teâlânın izni ile şifâ buldu. Bu arada herkes hatâsını anlayıp, yaptıkları iftira ve dedikodulara pişman oldular, tövbe ettiler. Böyle bir dertten kurtulmuş olmanın verdiği sevinçle, bir sergi açıp üzerine para attılar. Toplanan paralarla dergâhın kapısına bir çeşme yapıldı.

Rivâyet edilir ki: Zamanın Edirne vâlisi, adamlarından ikisine birer kese altın vererek; "Gidiniz. Bu altınlardan bir kesesini Güzelcebaba'daki dergâhın şeyhi Enis Dede'ye, diğerini de Bostanpazarı'ndaki Hasen Sezai'ye veriniz" dedi. Vazifeliler Enis Dede'ye gelip parayı vermek istediklerinde, Enis Dede; "Evlâdım, vâli paşaya selâmlarımı söyleyiniz. Biz birşeyimiz kalmadığı zaman sahip olduklarımıza bakarız ve Rabbimize şükrederek ne kadar çok şeye sahip olduğumuzu anlarız. Siz lütfen bunu ihtiyâcı olan birine veriniz ki ben de memnun olayım" dedi. Bunun üzerine oradan ayrılan vazîfeliler Hasen Sezai'nin dergâhına doğru yola çıktılar.

Bu sırada da Sezai Efendi'nin dergâhının esnafa olan borçları birikmiş olduğundan, ba'zı esnaf, alacaklarını istemek üzere dergâha gelmişlerdi. Hasen Sezâî alacaklıları iltifât ile karşılıyarak; "Buyurunuz. Lütfen oturunuz. Paranız gelmek üzeredir" dedi. Hasen Sezai'nin yanında para olmadığını bilen yakınları, bu alacaklıların sıkıştırmasından, bu sebeple hocalarının zor durumda kalacağından dolayı üzgün idiler. Az sonra vâlinin adamları geldiler. Hasen Sezai onları görünce; "Nerede kaldınız evlâtlarım. Bizleri beklettiniz. Şu altınları verin de alacaklıların hesaplarını kapatalım. Kendilerini bekletmeyelim" dedi. Oradakiler Sezai hazretlerinin bu kerâmeti karşısında şaşa kaldılar. Hepsi onun talebesi oldular. Vâlinin adamları gelerek, gönderilen altınlar karşısında her iki zâtın nasıl hareket ettiklerini anlattılar. Vâlinin maksadı da zâten bunu öğrenmek idi. Enis Dede ile görüştüğünde; "Siz altınları kabûl etmediniz. Ama Hasen Sezâî Efendi aldı" dedi. Enis Dede tebessüm ederek; "O öyle bir deryadır ki, ufacık kirli bir taş parçasının o deryaya düşmesiyle o derya kirlenmez. Deryanın büyüklüğü içinde erir kaybolur. Paraları, mutlaka bir ihtiyâç sebebiyle kabûl etmiştir. Yine mutlaka kendisi için değil, başkalarına fâideli olmak için kabûl etmiştir ve bunu kabûl etmesi de ihlâsına zarar vermez" dedi.

Daha sonra Hasen Sezâî ile görüşen vâli; "Altınları Enis Dede almadı ama siz aldınız" dedi. O da buna cevap olarak; "Efendim! O zât öyle yükseklerde uçan bir zümrüd-ü ankâ kuşudur ki, leşe konmağa dünyalık şeylere el sürmeğe tenezzül etmez" dedi. Vâli her iki zâhn tevâzu'ları ve birbirlerine olan edebleri karşısında hayrette kaldı. Onlara olan muhabbeti daha çok arttı.

Edirne'de devlet erkânından ba'zıları güle çok meraklı idiler. Birgün o gül yüzlü Hasen Sezâî Efendi'yi ziyârete gittiler. "Efendim, sizin güllerinizi görmeye geldik" dediler. O da; "Maddî güllerimizi mi yoksa, ma'nevî güllerimizi mi?" deyince, onlar, "Her ikisini de" dediler. Birlikte bahçeye geçtiler. Hasen Sezâî oraya bir nazar edince misâfirler kendilerini ma'nâ âleminde, fevkalâde güzel güller, sarmaşıklar arasında gördüler. Güllerin kokusundan mest oldular. Bundan sonra hepsi Hasen Sezai'nin talebelerinden oldular.

Birgün içkiye mübtelâ olan ba'zı gençler, torbalarına içki şişeleri koyarak, kıra içki içmeye gidiyorlardı. Giderken, Hasen Sezai'nin dergâhının önünden geçmeleri icabetti. Sezâî Efendi onları görerek; "Evlâtlar, nereye gidiyorsunuz. Torbaların içindeki şişelerde ne var?" diye sordu. O gençler, muziplik olsun diye ve hâllerini gizlemek için gülerek; "Efendi baba! Kıra gezmeye gidiyoruz. Şişelerimizde de şerbet var" dediler. Hasen Sezâî tebessüm edip; "Peki öyle olsun" buyurdu. Gençler ayrılıp gittiler. Kıra vardıklarında sofralarını kurdular. Şişelerindeki içkiyi içmeye başladıklarında hepsi birden çok şaşırdı. Çünkü şişelerin içindeki içkilerin hepsi şerbet olmuştu. Hepsi birden yolda Sezâî Efendi ile karşılaştıklarını ve konuşmalarını hatırladılar. Bu hâlin, o büyük zâtın bir kerâmeti olduğunu anlayıp, hepsi tövbe etti ve ondan sonra bir daha içki içmediler.

Hasen Sezai'nin (r.aleyh) hayâtında çok kerâmetleri görüldüğü gibi vefâtından sonra da böyle fevkalâde hâlleri, kerâmetleri çok görülmüştür. Vefâtından yüz sene kadar sonra, kabrini su basmıştı. Dergâhın bulunduğu yerdeki câminin hatîbi rü'yâda birkaç defa îkâz olundu. Bunun üzerine, hürmetle ve hükümetin de ma'lûmâtı olarak, tasavvuf ehli zâtların da huzûrunda, besmele ile kabir açıldı. Bu arada Hasen Sezai'nin cesedi de göründü. Vefâtından sonra aradan yüz küsur sene geçmiş olmasına rağmen, vücûdu taptaze olarak duruyordu. Kabirden alınıp yan tarafta bir odaya kondu. Oraya konulduğu anda etrâfı çok güzel bir koku kapladı. Kabir ta'mir edilip ve su basması önlendikten sonra tekrar aynı kabre defnolundu. Bu hâli gören ve duyanların muhabbet ve bağlılıkları daha da arttı.

Sefînet-ül-evliyâ kitabının müellifi Hüseyn Vassâf Halvetî şöyle anlatır: "1324 (m. 1906) senesinde Sezâî hazretlerinin türbesini ziyâret için Edirne'ye gitmiştim. Ziyâret esnasında duyduğum, hissettiğim ma'nevî haz pek yüksektir. Başucundaki taşın üzerine kutubluk alâmeti olmak üzere siyah bir sarık sarılmıştır. Bu ziyâretim ma'nevî bir hava içerisinde geçti. Ayaklarını bastığı tahta bile teberrüken muhafaza olunmuştur.

Edirne'ye daha sonraları birkaç defa gittim. Son ziyâretim 1341 (m. 1922) senesinde oldu. Sezâî Efendi'nin güzel kokulu türbesini ziyâretle şereflendim. O sıralarda türbeye bakmakla vazîfeli olanlar her nasılsa dünyâya düşkün kimseler olduğundan, onların alâkasızlığı ve lâkayd hâlleri sebebiyle türbe bakımsız hâlde idi. İçeriyi örümcek ve tozlar kaplamış vaziyette idi. Cildleri bozulmuş, sahifeleri eskimiş Kur'ân-ı kerîmler de ortalıkta duruyordu. Bu duruma çok üzüldüm. Hattâ bir kimse içeriye kadar girmiş, sandukanın üzerinde örtülü bulunan değerli kumaşın yarısını keserek, götürüp satmış idi. Bunu öğrenince üzüntüm daha da arttı. Çok mahzûn oldum. Böyle yüksek bir zâtın türbesinin bu derece bakımsızlık içinde bulunması ne kadar acı idi. Mahallî vakıfların bozulması ve dergâha bakanların geçim derdine düşmeleri, türbeye hizmeti aksatmış idi. Hemen türbeyi temizlemek için teşebbüse geçtim. Allahü teâlânın izni ve yardımı ile türbeyi lâyık olduğu hâle getirdik."

Hasen Sezâî Efendi çok yüksek bir zât idi. Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrederdi. Ya'nî O'nu hiç unutmaz, hep hatırında tutardı. Etvâr-ı seb'ayı (nefsin yedi hâlini) nazm olarak ta'rîf ve sırlarını îzâh etmek üzere uzunca bir kasîdesi vardır. Buna, Şümû'u lâmi' denir. Dâmâdı Ahmed Müslim Efendi de bu kasideyi gayet ârifane olarak, çok güzel şerhedip açıklamış ve bu şerhine, "Şerh-ı kasîdet-iş-Şümû'u lâmi' bi beyânî etvâr-ı seb'a" ismini vermiştir. Bu eser 1210 (m. 1795) senesinde basılmıştır. Etvâr-ı seb'a, nefsin yedi hâli olup şunlardır: 1- Nefs-i emmâre, 2- Nefs-i levvâme, 3- Nefs-i mülhime, 4-Nefs-i mutmainne, 5- Nefs-i râdıyye, 6-Nefs-i merdıyye, 7- Nefs-i sâfiyye.

Sezai Efendi'nin kaç evlâdı olduğu kat'î olarak bilinmemekte olup, büyük oğlu Sâdık Efendi tanınmaktadır. Bundan başka bir oğlu ve iki kerîmesi (kızı) bilinmektedir. Kerîmelerinden birini Ahmed Müslim Efendi, diğerini de Hâfız Mustafa Efendi ile evlendirmiştir. Oğlu Sâdık Efendi ve her iki dâmâdı da tasavvuf yolunda yüksek derece sahibi olup her üçü de Sezâî Efendi'nin halîfelerinden idiler.

Hasen Sezai Efendi'nin Mektûbât'ından seçmeler:

Oğluna yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Gözümün nûru evlâdım. Her hâlde seni cenâb-ı Hakka emânet ettim. Kalb gözüm açık olsun. Mahlûklara güzel ahlâk ile muâmele edesin ki, bütün amellerin en güzeli, güzel huylu olmaktır. Dili tatlı olanın dostu çok olur, buyurulmuştur. Dâima insanların aybını gizle. Kimsenin aybını yüzüne vurma. Gadab ve kızgınlığını yenmeye çalış. İhtiyârlara karşı hürmette bulun. Bir fakir gördüğün zaman, gücün yettiği kadar elinde bulunandan yardımda bulun. Bunlara riâyet edersen ömrün uzun olur, Hak teâlâ her yerde seni azîz eder.

Dâima affedici ol. Vasıyyetlerimi tutarsan hem dünyâda rahat ve muhterem, hem de âhırette mükerrem olursun ve rızâmı kazanmış olursun. Dâima i'tikâdı düzgün, sâlih kimselerle birlikte bulun. Dünyâ fânidir. Ne sana kalır ne de başkasına. Bakî kalacak şey Allahü teâlâ için olan muhabbettir."

Yine oğluna yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Gözbebeğim evlâdım. Seni, her hâlde, Allahü teâlâya ve O'nun sevdiklerine emanet ettim. Hak teâlâ encamını (akıbetini, sonunu) hayreylesin (Amîn). Vaktini ganîmet bil. Nefisini tanımaya çalış. Bedeninde feyz ve ihsân olunan kuvvetler emânettir. Fırsat elde iken, vaktini kemâl sahibi olmak için harcayasın. Dâima nefsine muhalefet et. Mahlûklardan gelen eziyet ve sıkıntıyı nefsini terbiye eden ilâçlar say ve sabreyle. Tahammül et. Böyle yaparsan rûhun kuvvet bulur.

Dünyâ hayâtı üç-beş gündür. Aldanıp da fırsatı kaçırmayasın. Tenbel kimselere uymayasın. Dinsizler ile görüşmeyesin. Ehl-i sünnet olanlar ile yâr ve kardeş ol."

Babadağlı Muhtârî-zâde Derviş Ahmed'e yazdığı mektûptan bir kısım:

"Canım oğlum. Allahü teâlâ yardımcın olsun. Varlık âleminde her sûrette selâmette olasın. Dervişlik çok kıymetli bir hâldir. O güzel sıfat herkese nasîb olmaz. Allahü teâlâ bunu sevgili kullarından ba'zılarına ihsân eder. Nefse her ne güç gelirse, iyi bil ki insana ondan hayırlısı olmaz. Mektûbun geldi. İnşâallah kalb genişliğine nail olursun. Seni her husûsta cenâb-ı Bârî'ye emânet ettim. Devamlı bizi hatırlayınız.

Ben unutmam seni ey gözümün nûru, Sen de an zaman zaman bu mehcûru (ayrı düşmüşü)."

Derviş Yûsuf Efendi'ye yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Ne hâldesin, seni çok özledim. İnşâallah yakında görüşürüz. Orada bulunan sevdiklerimize hayır duâlarımı bildiriniz. Cümleniz hak yolunda gidiniz. Günlerinizi gafletle geçirmeyiniz. Ömür sermâyenizi beyhude yere sarf etmeyiniz. Birbirinize sevgi ve kardeşlikle muâmele ediniz. Bu yüksek yolda gayrılık yoktur. Muhabbet üzerine kurulmuştur. İnsanlık îcâbı meydana gelen ve kusur gibi görünen beşeri sıfatlara değil,

hakîkî ma'nâya bakınız. Size, orada bulunanlara ve çocuklarınıza, bu duâcınız ve burada bulunanlar çok selâm ederler."

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Esselâmü aleyküm. Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ yardımcın olsun. Büyükler dünyâ ve âhırette elinden tutsunlar. İnşâallah. Hak teâlâ sana zâhirî ve bâtınî yükselmeler nasîb eylesin. Sûretini ma'mûr, hâl ve gidişatını pür-nûr eylesin. Her hareketinde, dînimizin emirlerine, tasavvuf yolunun edeb ve inceliklerine riâyet edesin. Allahü teâlâdan, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) ve Resûl aleyhisselâmın vârisleri olan büyük âlimlerden başkasına gönül vermiyesin. Böyle yaparsan her işin gönül hoşluğuyla olur. Biz senden hoşnuduz. Allahü teâlâ da râzı ve hoşnûd olsun.

Allahü teâlânın mahlûkuna ibret nazarıyla bakasın. Hiç kimseye kem gözle bakmayasın. Baktıklarına merhametle bakasın. Böylece Allahü teâlânın rahmetine nail olman ümid olunur. Hak teâlâ hepinize, ma'nevî olarak ilerlemek ve yüksek derece sahibi olmak nasîb eylesin.

Size olan sevgi ve hasretimiz pekçoktur. Yanımızda olmanızı ne kadar istiyoruz. Gerçi yanımızda hizmet edecek adamımız çoktur. Lâkin sizin hizmetinizden hoşnûd ve emîn olduğumuz için sizleri hatırladıkça gönlümüz parçalanıyor. Bununla beraber orada da büyüklerin hizmetinde bulunuyorsunuz. Berhudar olasın. Ya'nî güzel hâl üzere olasın ve büyükler, hizmetinizden memnun ve mesrûr olalar."

Yine Derviş Yûsuf'a yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Dâima bâtınını nûrlandırmak ve ta'mir etmekle ve zâhirini (dış görünüşünü) de dînimizin emirlerine tam uymakla süsle! Her an edebe riâyet et! Başkalarının yalan yanlış işlerine, hâllerine tâbi olma! Bilakis sen öyle güzel hâl üzere bulun ki, başkaları senin bu hâline imrenerek sana tâbi olsunlar, sana benzemeye çalışsınlar.

Herkese merhamet et! Sana iyilik edenlere olduğu gibi kötülük edenlere de iyilik etmek için gayret et! Herkese hâline göre muâmele et. İyilik yapmaya ve hayır eserleri bırakmaya çok gayret göster ki, kıyâmete kadar ismin hayırla yâd edilsin.

Devamlı olarak Allahü teâlâyı zikrediniz ve her işinizde O'nu hatırlayınız ki, bulunduğunuz yer, Allahü teâlâyı zikretmenin nûru ile nûrlansın."

Yine aynı zâta yazdığı bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Allahü teâlâ büyüklerin dergâhında yüzünü ak eyleyip, büyüklerin yoluna kavuştursun. Sizi dünyâda evliyâlık nûru ile azîz ve âhırette dîdârını göstermekle ikramda bulunduklarından eylesin!

Geçmiş büyüklerimizin yolu üzere bulununuz. Onlar gibi hareket ediniz. Devamlı olarak Allahü teâlâyı hatırlayınız. O'nu hiç unutmayınız. Bir an O'ndan gâfil olmayınız. Dünyalık için hiç kimseye yaltaklık yapmayınız. Yalnız Allahü teâlâ için tevâzu ediniz. Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Allah için tevâzu edeni, Allahü teâlâ yükseltir."**

"Devamlı olarak kendi hâlinle meşgûl olasın."

Yine aynı zâta yazdığı başka bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"Oğlum Derviş Yûsuf! Hak teâlâ seni üstadın hazret-i Gülşenî'nin sırrına mazhar eylesin. Allahü teâlânın dostları olan evliyâya hizmette bütün kuvvetinle gayretli olasın ve onların her

işlerini kendi işlerinden önce tutasın. Hevâsına tâbi olanlara uymayasın. Dâima başkalarını hakka da'vet edesin. Kalbini bir an Allahü teâlâdan ayırmayasın. Her ne ki seni, cenâb-ı Hak ile meşgûl olmaktan alıkoyarsa o şeyi put bilip, ondan o şekilde kaçınasın.

Talebe arkadaşlarınız ile birlik ve beraberlik içinde bulunasınız ve birbirinize karşı dâima dostluk ve muhabbet gösteresiniz. Allahü teâlânın sünneti, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) sünneti ve evliyâ zâtların sünneti vardır. Allahü teâlânın sünneti; mahlûkâtın ayıp ve kusurlarını setretmek, gizlemektir. Peygamberlerin sünneti müdârâdır. Müdârâ, kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı iyiliği emretmek ve haramı men etmek mümkün olmazsa, böyle hâllerde fitneye sebep olmamak için, fitneye mâni olmak için susmak, idâre ederek güzel muâmelede bulunmak ve yüze gülmek demektir. Evliyânın sünneti ise, insanların eziyet ve sıkıntılarına tahammül etmektir. Bu sünnetler ile amel etmeye gayret edesin."

Başka bir mektûptan bir kısım: "Bir güçlükle karşılaştığın zaman Allahü teâlâya tevekkül et ve O'na güven. O müşkil işini büyüklere havale eyle. Böyle yaparsan her işinde galip ve muvaffak olursun.

Mektûbunu eksik etmeyesin. Hâllerini sık sık bildiresin. Her işinde Allahü teâlânın yardımı üzerine olsun.

Orada bulunanlara da selâm ederiz."

Talebelerinden Seyyid Osman'a yazdığı mektûptan bir kısım:

"Oğlum Seyyid Osman! Hazret-i Allah her husûsta yardımcın olsun. İlim ve tasavvuf erbâbına hizmet etmeyi ibâdet bilesin. Onların en aşağısına bile hizmet etmekten ar etmiyesin (utanmayasın). "Bir kavmin efendisi, onlara hizmet edendir" buyurulmuştur. Kibirlenmek, kendini var kabûl etmek, ya'nî kendini birşey zannetmek çok tehlikelidir. İnsana ne zarar gelirse hep böyle düşüncelerden gelir."

Yine Seyyid Osman'a yazdığı mektûptan bir kısım:

"Her husûsta seni cenâb-ı Hakka emânet eyledim. Zâhirî (görünen) işler ile meşgûl olmak seni hak yolunda ilerlemekten mahrûm etmesin. Bundan evvel geçen zamanı muhafaza et. Geçmiş olan zamandan elde ne var. Hiçbirşey değil mi? Geleceği de ona göre düşün. Onun da gelip geçeceğini hatırla. Vaktini ganîmet bil. Netice-i kârı bulmaya gayret eyle. Netice-i kâr nedir dersen, nefsi tanımakdır. Nefsini tanıyan onun kötülüklerine hilelerine aldanmaz. Hepinize samimî sevgi ve selâmlarımızı bildiririz."

Yine aynı zâta yazmış olduğu bir mektûptan ba'zı kısımlar:

"İnsanın söz, fiil ve fikir olarak ya'nî her haliyle hidâyete tâbi olması, nefsi her neyi emrederse ona muhalefet etmesi lâzımdır. Fikir, uygunsuz düşüncelerden uzak olmalıdır ki, bu uygunsuz düşünceler kalbi meşgûl etmesin ve o şekilde hareket etmeye sebep olmasın. Sonra nice uygunsuz düşünceler meydana gelir ve kalbi kaplar da güzel ahlâkı yok eder. Nihâyet, o bozuk düşünceler insanı aşağı derecelere düşürür ve sonunda hidâyet menzilinden ayırır. Nitekim, Peygamberimiz (s.a.v.); **"İnsanın bedeninde bir et parçası vardır. Bu iyi olunca, bütün uzuvlar iyi olur. Bu kötü olunca bütün organlar bozuk olur. Bu kalbdir"** buyurmuştur. Ya'nî bu, yürek denilen et parçasındaki gönüldür. Buna göre, kalbin bozuk düşüncelerden korunması en başta gelmektedir."

Dâmâdı Mustafa Efendi'ye yazdığı mektûptan bir kısım:

"İnsan, neş'e sahibidir ve fikrine ya'nî gönlündeki düşüncelerine bağlıdır. Fikri nasıl ise neş'esi de o şekilde olur. Bu vücûdun aslı sahrada yapılmış bir eve benzer ki, o ev ile güneş arasında perde yoktur. Fakat, düşünün ki bu evin bütün pencereleri kapatılmış. Bu hâlde güneşin ziyası o evin iç kısmına te'sîr eder mi? Etmez. Ama bu evin dört tarafında bulunan pencerelerin hepsi açık olsa, perde bulunmasa, güneşin ziyası evin içine girer. Güneşin ziyası girmemiş olsa bile ziyasının aksi eve girer ve ev aydınlık olur. Evde olan görülür, İşte feyz ve hidâyete kavuşmuş olan kimse pencereli eve benzer. Kalbine hidâyet nûru akseder ve kalbine geleni gideni görür ve bilir."

Halifesi Hacı Muhammed Dede'ye yazdığı mektûptan ba'zı kısımlar:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Oğlum! insanı Allahü teâlâya yaklaştıran evliyâlık hâlleri, Allahü teâlânın ihsânlarından bir ihsândır. Cenâb-ı Allah bu ni'meti dilediğine ihsân eder. Bir kulunu evliyâlığın yüksekliklerine kavuşturmayı murâd ettiğinde, göklerde bulunan meleklere; "Filân kulumu seviyorum, siz de sevin" diye nidâ eder. Bu nidaya muhâtab olan göklerdeki melekler, yeryüzünde bulunan meleklere nidâ ederek bu hali bildirirler. Yerdeki melekler de, insanların kalblerine, o bahtiyar ve şerefli zâtın muhabbetini yerleştirirler. Sevilmek kişinin kendi işi değildir. Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Ya'nî Allahü teâlâ bir kimsenin muhabbetini kulların kalblerine yerleştirmedikçe, o kimse ne kadar isterse ve gayret etse de sevilmez.

Bütün amellerini Allahü teâlânın rızâsı için edesin. Ya'nî yaptığın bütün işler O'nun râzı olduğu işler olsun ve yalnız O'nun rızâsı için yapılmış olsun. Bir amel yaparken, sırf Allah rızâsı için değil de bir arzuya kavuşmak niyeti araya girerse, kalbine ilâhî feyzlerin gelmesine mâni olan perdeler hâsıl olur. Bu ise dünyâ ve âhıret saadetinin elden gitmesine, sonsuz felâketlere düşmeye sebep olan şeylerin başta gelenlerindendir. Sen seni sevenler için nasıl hayır dileyici, hayır isteyici isen, seni sevmiyenlere dahî aynı şekilde ol."

Mehmed Dede isminde bir zâta yazdığı mektûptan bir kısım:

"Gözümün nûru evlâdım. Hazret-i Allah basiret nûrunuzu ziyâde eylesin.

Hakkı hakkıyla görmek nasîb etsin. Cennetine, sonsuz ni'metlere dâhil eylesin! Hak yoluna girenlerin en başta yapması îcâb eden şey, nefsin arzularını terk etmektir ve kendisinden ilim ve edeb öğrendiği, hakîkî âlim olan rehberinin, üstadının rızâsını kazanmaktır. Üstadının, sakınılmasını emrettikleri şeylerden mutlaka sakınmalıdır. Evliyâya karşı çok muhabbet etmelidir. Tohum ekilen bir yerde, mahsûl elde edilmesinin mutlak olduğu gibi, büyüklere muhabbet etmenin meyvesi de vallahi zuhur eder. Bunda hiç şüphe bulunmasın."

Talebelerinden birine yazdığı mektûptan bir kısım:

"Hak teâlâ bâtın (kalb) gözünü açıp, kalbini ma'mûr ve mesrûr eyleye. Amîn.

Cenâb-ı Hak insân-ı kâmili kendi zâtına ayna eylemiştir. O aynanın cilâsı, parlaklığı muhabbetle olur. Nûr-u Hûda'nın gelmesi, kulun gönlündeki düşüncelerine, ihlâs ve muhabbetine göredir. Nûrun gelmesine mâni olan perde var ise bu kuldandır. Haktan değildir. Bunun misâli şuna benzer ki, güneş ışığı bütün evleri kaplamıştır. Lâkin pencerelerini kapalı tutanların, perdeliyenlerin evlerinin içleri aydınlık olur mu? Elbette olmaz. Güneşin bunda ne kusuru vardır. Allahü teâlâ gönül genişliği, ferahlığı versin. Mektûbunu eksik etme. Biz de yazıyoruz. Lâkin gönül bununla teselli bulmuyor. Dâima kavuşmak, görüşmek istiyor. İnşâallah o da nasîb olur."

Talebelerinden birine yazdığı bir mektûptan:

"İnsan vücûdunun Hak teâlânın aynası olduğunda şüphe yoktur. Lâkin aynayı çok tozlandırıp da hakîkati görmemek de büyük bir mahrûmiyettir. İhlâs ile ibâdet ederek, o aynayı parlak tutmak lâzımdır. Bunun için çok gayret etmelidir. Hiçbir zaman nefs ile mücâdeleyi terk etmemelidir. İlerlemeye çalışmalıdır. Tarlaya tohum ekilmese mahsûl meydana gelir mi? Elbette gelmez. O hâlde ilerliyebilmek için gayret lâzımdır. Allahü teâlânın bizim amelimize hiç ihtiyâcı yoktur. Bizim amelimiz ancak yine bize âittir. Hak teâlâ hepimizi İslâmiyet yolunda dâim eylesin. Akıbetimizi hayreylesin. Görünüşte insan olan, fakat hâl ve gidişatı insanlığa yakışmayan kimselerden uzak eylesin. Her an biraz daha ilerlemek, yükselmek nasîb eylesin. Selâm ve duâ ederim."

Başka bir talebesine yazdığı bir mektûptan:

"Allahü teâlâ ma'nevî ni'metlerden hisse almanı nasîb eylesin. Sakın ha, dünyâ i'tibârına aldanıp ma'nevî yükselmeden geri kalmayasın. Sûrete, görünüşe i'tibâr etmeyesin. Zira görünüşteki i'tibâr, olsa olsa su üzerinde meydana gelen dalgaya benzer. Su üzerindeki dalganın devamlı olması mümkün müdür ve ona bağlanıp kalmak akıl kârı mıdır? Hak teâlâ ma'nâ âlemimizi ihyâ eylesin. Bize hidâyet versin. Çeşitli yanlışlara düşerek, ma'neviyâtımızın harâb olmasından Allahü teâlâya sığınırız."

Hasen Sezai Efendi'nin şiirlerinden seçmeler:

Peygamber efendimiz (s.a.v.) için yazdığı şiirlerinden:

Vücûdum mülkümün sultânı sensin.
Muhakkak cânımın cânânı sensin.
Sezai vârını mahvetti şimdi.
Hemin mevcûd olan ihsânı sensin.

***

Muhammed Ma'den-i sıdk ve safadır (a.s.),
Muhammed menba'ı cûd ve atâdır (a.s.).

***

Derûnumu âteş-i aşkınla yandır yâ Resûlallah!
Dil teşnemi (susuzluğumu) mey-i vaslınla kandır yâ Resûlallah!

Ayrılık ateşin bağrımı yakıp aşkın revân etti,
iki gözüm çeşmesi dolu kandır yâ Resûlallah!

Sezai derd-i menddir (dert sahibidir) bâb-ı lütfuna iltica eyler,
Bilirim ki, dergâhın dâr-ül-emândır yâ Resûlallah!

Hazret-i Hakkın habîbi, sevgilisi, bir dânesi
Olduğu için oldu âlem hüsnünün dîvânesi.

Zât-ı pâkindir sebep bu âlemin icadına,
Olmasa teşrîfin olmazdı cihan kâşanesi.

Kenz-i aşkın mahzeni olmuş Sezai galiba,
Hiç imâret istemez bu gönlüm dîvânesi.

Gel dikensiz gül istersen gülşen irfanındadır,
Buy-ı cânânı taleb kıl gülistan canındadır.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 128

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2562

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 15

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 84

5) Tercüme-i hâl-i hazret-i Sezâî. (Mektûbât-ı hazret-i Sezai) (Matbaa-i âmire İstanbul-1289)

6) Menâkıb-i Şeyh Sezâî-i Gülşenî (Üniversite Kütüphânesi T. Y, No: 424)

7) Tezkire-i Sâlim sh. 350

8) Tam İlmihal Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064, 1159

SIDDÎKÎ HALÎL

Fıkıh âlimi. İsmi, Halîl bin Es'ad bin Ahmed bin Kemâlüddîn'dir. 1098 (m. 1687) senesinde Dımeşk'da (Şam'da) doğdu. 1173 (m. 1759) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında bulunan mezarlığa defnedildi.

Halîl Sıddîkî babasının terbiyesinde yetişti. Dımeşk'da bulunan âlimlerin derslerine devam etti. Şeyh Muhammed bin İbrâhim Kedkecî'den icâzet aldı. Büyük âlim Abdülganî Nablüsî, Abdülcelîl bin Ebû Mevâhib, Osman bin Muhammed Kettân, Ali Şum'a, Abdürrahmân el-Mücellid, Muhammed Kâmilî'den ilim öğrendi. İlim ve fazilet sahiplerinin sohbetlerinde bulundu. Dedesi Mekke-i mükerremeye kadı ta'yin edildiği zaman, babası ile beraber hacca gitti. Dedesi ondaki cevheri bildiğinden, babasına onunla ilgilenmesini, tahsil ve terbiyesi üzerinde durmasını tavsiye etti. Babası bu tavsiyeye elinden geldiği kadar uymaya çalıştı.

Halîl Sıddîkî, babasının vefâtından sonra, Vezir Recep Paşa zamanında İstanbul'a gitti. İstanbul'da bir müddet kaldıktan sonra, Şam'a geri dönerek yerleşti. 1158 (m. 1745) senesinde Kudüs kadılığına getirildi. Bir süre sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da 1165 (m. 1752) senesine kadar kaldı. Şam'a kadı olarak ta'yin edildi. Daha sonra Mekke-i mükerreme kadısı oldu. Bu görevde iken Anadolu kadıaskeri rütbesi verildi. İsmi her tarafta duyuldu. Onun büyüklüğünü duyan Sultan Mustafa Hân ona özel bir elbise yaptırarak, hediye etti.

---

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 83

SÜCÂÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Ahmed bin Muhammed Sücâî olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. Doğum târihi belli değildir. Mısır'ın Sücâiyye denilen beldesinde doğduğu için, Sücâî denilmiştir. 1197 (m. 1783) senesi Safer ayının onaltısında Pazartesi gecesi Kâhire'de vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

Sücâî, doğduğu yerde ilim öğrenmeğe başladı. Babasından ve asrın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Abdürrahmân Cebertî'den meşhûr Hidâye kitabını ve bu kitaba Kâdı-zâde'nin yaptığı şerhi, Lukaf-ül-cevâhir, Müceyyeb, Mukantar, Şerh-i Eşkâl-it-te'sîs ve daha başka eserleri okudu. Daha babası hayatta iken ve vefâtından sonra, babasının yerine ders verdi. Asrının önde gelen âlimlerinden idi. Lügat ve fıkıh ilminde derin bilgilere sâhib idi.

Târih-i acâib-ül-âsâr fit-terâcim el-ahbâr kitabının müellifi olan Allâme Abdürrahmân Cebertî şöyle yazmaktadır "Sücâî, bizimle beraber büyük âlim Seyyid Muhammed'den Emâlî kitabından ve Buhârî'den çok ders dinledi. Ayrıca Ahmed bin Hanbel,İmâm-ı Şafiî, Mâlik bin Enes, Nâfi ve İbn-i Ömer Tarîkî ile gelen âlî rivâyetleri ve daha başka rivâyetleri dinledi."

Kendisi şöyle anlatır: "Bir gece rü'yâmda birisinin şöyle dediğini duydum: Kim hergün; "Yâ Allah! Yâ Cebbar! Yâ Kahhâr!" mübârek lafızlarını 360 defa söylerse, tâ'ûn hastalığı ona musallat olmaz."

Sücâî, eser yazma husûsunda çok mahir idi. Dînî ilimlere, edebiyat, tasavvuf, mantık ve astronomiye dâir birçok eseri vardır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Ed-Dürer fî i'râb-i evâil-is-süver, 2- Şerh-u muallakât-ı İmri-ül-Kays, 3- Şerh-u lâmiyet-i Semûel, 4- Haşiyetün alâ şerh-ü-katr li İbn-i Hişâm, 5- Haşiyetün alâ şerhi İbn-i Aidi lil-elfiyeti fin-nahvi, 6- Manzümetün fil-ıstiârât, 7- Şerhün alâ delâil-il-hayrât, 8- Şerhün alâ esmâ-il-hüsnâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 154

2) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 570

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 179

4) El-A'lâm cild-1, sh. 93

5) Brockelmann Sup-2, sh. 445

SÜLEYMÂN MEHMED NAHÎFÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Süleymân bin Abdürrahmân bin Sâlih'tir. 1062 (m. 1652) senesinde doğdu. 1151 (m. 1738) senesinde İstanbul'da vefât etti. Mezârı, Topkapı dışında Maltepe caddesi üzerinde "Fransız Müslüman Mezarlığı" ismiyle bilinen mezarlığın yanındaki köşededir.

Süleymân Nahîfî'nin kimden ders aldığı bilinmemektedir. Kırk sene oruç tuttu. Devamlı Hızır (a.s.) ile görüşürdü. Kendisini setrederdi. Devamlı oruç tutup çok riyâzet çekti. Bu yüzden çok zayıfladığından veya yüksek dereceler vadisindeki kemâl-i aczinden dolayı, Nahîfî mahlasını kullandı.

Aynı zamanda iyi bir hattât olan Süleymân Nahîfî, yeniçeri ocağına yazıcı olarak girdi. 1100 (m. 1688) senesinde elçi olarak İran'a giden Kavuk Mehmed Paşa'nın yanında yazıcı olarak bulundu. İran'da iken, Nahîfî'nin Fars edebiyatındaki üstünlüğüne Acem edipleri hayran kaldılar. Daha sonra Şehîd Ali Paşa, Rikâb-ı kâim-i makam (Sadrâzam vekîli) iken, Nahîfî bir müddet onun yanında sadâret kâtibi olarak görev yaptı. Sonraları bu görevden ayrılarak bir müddet inzivâya çekildi. Bir süre çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra, 1138 (m. 1725)'de Mâliye bakanı yardımcısı oldu. Bu görevde uzun müddet kaldıktan sonra, kendi isteği ile emekliye ayrıldı.

Nahîfi çeşitli eserleri Türkçeye çevirdi. Yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Mesnevî-i şerîf tercümesi, 2- Hilyet-ül-envâr, 3- Mevlid-i Nebevî manzûmesi, 4- Kasîde-i Bürde'nin Arabî, Fârisî ve Türkçe lisânları ile tahmisi, 5- Bânet Suâd kasidesinin tahmisi, 6- Molla Câmî'nin meşhûr üç na'tının tahmisi, 7- Kasîde-i Mısriyye tercümesi ve tahmisi, 8- Ravzat-üs-safâ, 9-Zühr-ül-Âhıre, 10- Enfüs-ül-Âfak, 11-Mev'izat-ün-nüfûs, 12- Nasîhat-ül-vüzerâ, 13-Tevhîd-i Hak, 14- Mi'râciyye, 15- Fazîlet-üs-siyâm, 16- Âdâb-ı tarikat ve Kavâid-i hakîkat, 17-Mübâhase-i kaza ve kader, 18- Risâle-i Hıdriyye, 19-Risâle-i Kalemiyye, 20- Kasîde-i Lâmiyye şerhi, 21- Kasîde-i Emâliyye şerhi, 22- Mecmû'â-ı Resâil, 23- Dîvân: Nahîfî'nin dîvânı basılmıştır. Şiirleri gayet güzel yazılmıştır. Dîvânı, İbn-ül-Emîn Mahmud Kemâl Bey'in kütübhânesinde vardır.

Süleymân Nahîfî'nin daha çocukken yazdığı bir na'tı:

Bu gülşende hezâr-ı bî-nevâyım yâ Resûlallah!
Velî âsurde-i cefâyım yâ Resûlallah!

No'la olsun reva cûyende-i dâru-yı ihsânın,
Esîr-i derd-i aşkım mübtelâyım yâ Resûlallah!

Beni gencine-i fazl-ı Hudâdan behreyâb eyle,
Der-i lütfunda muhtâc-ı atayım yâ Resûlallah!

Kerem kıl lütf-u ihsânınla dilşâd eyle ben zarı
Nahifiyim kapında bir gedâyım yâ Resûlallah!

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-5, sh. 144

SÜVEYDÎ

Bağdat'ta yetişen âlimlerin büyüklerinden. Şafiî mezhebi fıkıh âlimidir. İsmi, Abdullah bin Hüseyn bin Mer'î bin Nâsırüddîn el-Bağdâdî es-Süveydî el-Abbâsî'dir. Otuzuncu dedesi Abbasî halîfelerinden Ebû Ca'fer Abdullah Mensûr'dur. Künyesi Ebü'l-Berekât, lakabı ise Cemâlüddîn'dir. Süveydî-zâde diye meşhûr oldu. 1104 (m. 1692) senesinde Bağdat'ın batısında Kürh mahallesinde dünyâya geldi. 1174 (m. 1760) Senesi Şevval ayının onbirinde Cumartesi günü öğle vakti, Bağdat'ta vefât etti. Evliyânın büyüklerinden Ma'rûf-i Kerhî hazretlerinin yanında medfûndur.

Süveydî altı yaşında iken babası vefât etti. Yetim olarak büyüdü. Asrının meşhûr âlimlerinden olan Şeyh Ahmed Süveydî'nin terbiyesinde yetişti. İlk tahsiline onun yanında başladı. Onun huzûrunda ilk olarak Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrendi. Sonra kitabet (hattâtlık) san'atında yetişti. Bağdat'ta iken, Arab edebiyatına âit ilimleri Hüseyn bin Nûh el-Hanefî'den ve Şeyh Sultan bin Nasır el-Hâbûrî'den okudu. Sonra Musul'a gidip, orada bulunan âlimlerden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Hanefî âlimlerinden Fethullah-ı Mûsulî ve Şeyh Yâsîn Efendi'nin derslerine devam ederek, onlardan çok istifâde etti. 1157 (m. 1744) senesinde, Musul, Haleb ve Şam yolu ile Mekke-i mükerremeye, orada hac vazîfesini yaptıktan sonra, Medîne-i münevvereye gitti. Ravda-i mutahherada, hadîs kitaplarını ve bilhassa "Kütüb-i sitte"yi teberrüken kırâat eyledi. Burada bulunan birçok âlim ve fâzıl zâtların ilimlerinden çok istifâde etti. Hacdan dönüşlerinde, asrının meşhûr ve büyük âlimlerinden Abdülganî Nablüsî, İstanbullu Ali Efendi, Şeyh Ahmed bin Akîl el-Mekkî, Muhammed bin Tayyib el-Medenî, Mustafa bin Kemâlüddîn el-Bekrî gibi zâtlardan ilim ve feyz aldı. Bunların herbiri, kendisine icâzet verdiler. Haleb âlimlerinden Abdülkerîm Şerâbâtî, Şerîf Muhammed bin İbrâhim Trablusî, Şeyh Tâhâ el-Cübeyrînî, Şeyh Muhammed ez-Zümmâr, Ali Debbâğ, Şeyh Muhammed el-Mevâhibî ve Şam âlimlerinden İsmâil Aclûnî el-Cerrâhî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali el-Münîbî, Şeyh Sâlih bin İbrâhim, Şeyh Abdülganî es-Saydâvî gibi zâtların herbirinden icâzet aldı.

Bağdat'a dönüşünde İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'nin ve Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabirleri yanında bulunan medreselerde yıllarca ders okuttu. Birçok kıymetli kitaplar yazdı.

Eserleri: 1- Enfa'ul-vesâil fî şerh-ıd-delâil: Delâil-il-hayrât kitabının şerhidir. 2- İthâf-ül-habîb alâ mugni'l-lebîb, 3- El-Cemânât, 4- El-Emsâl-üs-sâire, 5- Reşf-üd-darb Şerh-u Lâmiyet-il-Arab, 6- En Nefhat-ül-miskiyye fir-rihlet-il-mekkiyye, 7- Fetvâlar: Şafiî mezhebine dâir fetvâları toplayan bir kitaptır. 8- El-Hucec-ül-kat'ıyye: İran hükümdârlarından Nâdir Şah (1099-1160) (m. 1687-1747) İran ve Buhârâ âlimlerini toplayarak, sünnî ve şiî fırkalarından hangisinin

doğru olduğunun anlaşılmasını, râfizâlerle Sünnîler arasında birbirine uymayan inanışları ortadan kaldırmak, doğru olana sarılarak, iki fırkayı birleştirmek için emretmiş ve bu iş için toplanan meclisteki iki tarafın âlimlerine, Abdullah-ı Süveydî'yi reîs (başkan) yapmıştı. Hepsinin karşısında Abdullah Efendi, ilim, akıl ve senetlerle uzun konuşmalar sonunda, râfizîleri cevapsız bırakmıştı. İki tarafın soru ve cevapları, "Hucec-ül-kat'ıyye" ismi ile bir kitap hâlinde neşredildi. Bu kitap çok kıymetlidir. Bu mecliste, râfizî âlimleri ile uzun konuşma sonunda Ehl-i sünnetin haklı olduğunu isbât etmişti. Bu husûs, Şâh'ın çok hoşuna giderek, Süveydî'yi tebrik etmiştir. "Hücec-ül-kat'ıyye" kitabının Arabî olan aslı, İstanbul'da, 1323 (m. 1905) ve 1402 (m. 1981) senesinde bastırılmıştır.

Abdullah-ı Süveydî ile İran âlimleri arasındaki toplantıdan sonra, uzun bir kâğıda Fârisî olarak bir ahidnâme (sözleşme) kaleme alındı.

Türkçesi şöyledir:

"Allahü teâlânın âdeti ve hikmeti şöyledir ki, emirlerini, yasaklarını bildirmek için, insanlara peygamberler göndermiştir. Peygamberler arasında, sıra, Peygamber-i zîşânımız (Muhammed Mustafâ) (s.a.v.) hazretlerine geldi. Peygamberlerin sonuncusu olarak, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildirip, vazîfesini yaptıktan sonra, vefât etti. Bundan sonra Eshâb-ı güzîn, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın üstünlüğünü, iyiliklerini, işlerinin sâlih olduğunu düşünerek, halifeliğe en haklı olduğunda sözbirliği ederek ve birleşerek, onu seçtiler. Seçenler arasında Hazret-i Ali de vardı. Bu da, zorlanmadan, korkutulmadan, isteği ile seçti. Böylece, onun hilâfeti, Eshâb-ı Kirâmın hepsinin birleşmesi ve sözbirliği ile oldu. Onu seçen Eshâb-ı Kirâmın hepsi, âdildir. Kur'ân-ı azîm-üş-şânda; **"Muhacirler ve Ensâr herkesin önünde, üstünde olanlar..."** (Tövbe-100) ve **"Sana ağaç altında söz veren mü'minlerden Allahü teâlâ, elbette râzı oldu"** (Fetih-18) meâlindeki âyet-i kerîmeler ile medh edildiler. Bunları Fahr-i âlem de (s.a.v.); **"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız, hidâyete kavuşursunuz!"** diye övmüşlerdir.

Ebû Bekr-i Sıddîk'dan sonra, onun ta'yin buyurduğu Ömer Fârûk hazretleri halîfe oldu. Hazret-i Ali de, bunu seçenler arasında idi. Hazret-i Ömer, vefât ederken, altı kişiyi gösterdi. Bunlar kendi aralarından birini seçsin buyurdu. Bu altı kişiden biri, hazret-i Ali idi. Beşi, sözbirliği ile hazret-i Osman'ı halîfe seçti. Hazret-i Osman, kimseyi göstermeyerek şehîd olduktan sonra, bütün Eshâb sözbirliği ile, hazret-i Ali'yi halîfe seçti. Bu dördü bir arada yaşadıkları zaman, aralarında, hiçbir geçimsizlik, hiçbir çatışma olmadı. Hep, birbirlerini severler, medh ve sena ederlerdi. Hattâ, hazret-i Ali'ye, Şeyhaynı (Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'i) sorduklarında; "Bu iki zât, âdil ve haklı olarak seçilmiş imamlardır" buyurmuştu. Hazret-i Ebû Bekr-i Sıddîk da, halîfe olunca: "İçinizde Ali de bulunduğu hâlde, beni seçtiniz mi?" dedi.

Ey acemler! Dört halîfenin üstünlükleri ve hilâfetleri, işte bu sıra üzeredir. Her kim bunlara söğerse, kötüler, lekelemeğe dil uzatırsa, çoluk-çocukları ve kanı Şâh'a helâl olacaktır. Öyle kimseler, Allahın, meleklerin, Kitab ve peygamberlerin la'netinde olsun! 1148 (m. 1735) senesinde Megan meydanında beni şâh yaptığınız zaman, size şartlar vermiştim. Şimdi bu şartı da ekliyorum ki, ben Şeyhaynı söğmeyi ya'nî hazret-i Ebû Bekr ile hazret-i Ömer'e dil uzatmayı, onları kötülemeği yasak ediyorum. Siz de, elbette vaz geçmelisiniz! Her kim, bu çirkin, söğme işine bulaşırsa, çoluğu-çocuğu esîr edilecek, malı ve mülkü elinden alınacaktır. Kendisi de öldürülecektir. İran memleketinde önceleri, Şeyhaynı söğmek alçaklığı yoktu. Şah İsmâil Safevî ile onun yolunda giden çocukları, bu çirkin işi meydana çıkardı. Üçyüz sene kadar sürdü."

İşte böyle hazırlanan ahidnâmeyi, ya'nî sözleşmeyi âlimlerin hepsi imzâladı ve mühürledi. Sonra Nâdir Şâh'ın bütün millete karşı çıkardığı (Fermân-ı âlî) okundu ki, Türkçesi şudur:

Fermân-ı Şâhî: Önce Allahü teâlâya sığınırım. Biliniz ki, Şah İsmâil-i Safevî, 906 (m. 1500) senesinde zuhur etti. Câhil halktan bir kısmını yanında topladı. Bu alçak dünyâyı ve nefsinin isteklerini ele geçirmek için, müslümanlar arasına fitne ve fesad soktu. Eshâb-ı Kirâmı söğmeği ve hidâyet yıldızlarına dil uzatmayı ortaya çıkardı. Böylece müslümanlar arasına büyük bir düşmanlık soktu. Münâfıklık ve saldırmak bayraklarının açılmasına sebep oldu. Öyle oldu ki, kâfirler, rahat ve korkusuz yaşıyor, müslümanlar ise, birbirlerini yiyor, birbirlerinin kanlarını, nâmûslarını telef ediyor, işte bunun için, Megan meydanındaki toplantıda, büyük-küçük hepiniz beni Şah yapmak istediğiniz zaman, bu isteğinizi kabûl edersem, siz de, Şah İsmâil zamanından beri, İran'da yerleşmiş olan bozuk inançlardan ve boş sözlerden vazgeçeceğinizi bildirmiştiniz. Kıymetli dedelerinizin mezhebi olan ve mübârek âdetlerimiz olan, dört halîfenin hak ve doğru olduğuna kalb ile inanacağınızı ve dil ile de söyleyeceğinizi, bunları, söğmekten, kötülemekten sakınacağınızı ve dördünü de seveceğinizi söz vermiştiniz. İşte bu hayırlı işi kuvvetlendirmek için, seçilmiş âlimlerden, dînine bağlı yüksek zâtlardan soruşturdum. Hepsi dedi ki, Peygamberimizin (s.a.v.) Hak yoluna çağırdığı günden beri, Sahâbe-i râşidîn olan dört halîfenin (r.anhüm) herbiri, dîn-i mübînin yayılması için, canlarını ve mallarını feda ettiler ve bu uğurda, çoluk-çocuklarından, amca ve dayılarından ayrıldılar, her söze, iftiraya ve oka katlandılar. Bundan dolayı, Resûlullah efendimiz hazretlerinin (s.a.v.) husûsî sohbetleri ile şereflendiler. Böylece; **"Muhacirlerden ve Ensârdan, ileri olanlar..."** (Tevbe-100) meâlindeki âyet-i kerîme ile medh ve senaya kavuştular. İyilerin efendisi vefât ettikten sonra ümmetin işlerini gören Eshâb-ı Kirâmın büyüklerinin sözbirliği ile, hilâfete, birinci halîfe, mağara arkadaşı Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) getirildi. Bundan sonra, halîfenin ta'yin ve Eshâb-ı Kirâmın kabûl etmesi ile hazret-i Ömer Fârûk (r.a.) ve ondan sonra, altı kişi arasından ve sözbirliği ile, Zinnûreyn Osman bin Affân (r.a.) ve bundan sonra, Allahın arslanı, şaşılacak şeylerin hazînesi, emîr-ül-mü'minîn Ali İbni Ebî Tâlib "kerremallahü vecheh" halîfe oldu. Bu dört halîfeden herbiri, kendi hilâfetleri zamanında, birbirleri ile uygun ve her türlü ayrılık lekesinden temiz idi. Kardeşlik ve birlik üzere idiler. Herbiri, İslâm memleketlerini şirkden ve müşriklerin kininden korudular. Bu dört halîfeden sonra, müslümanlar îmân ve i'tikâdda birlik idi. Her ne kadar, zaman ve asırlar geçmesi ile, İslâm âlimlerinin oruç, hac, zekât ve başka yapılacak işlerde (ictihâd) ayrılıkları oldu ise de, inanılacak şeylerde, Resûlullahı (s.a.v.) ve O'nun Eshâbını sevmekte ve hepsini hâlis olarak tanımakda hiçbir kusur, noksanlık bozukluk ve gevşeklik olmadı. Şah İsmâil'in ortaya çıkmasına kadar bütün İslâm memleketleri, böyle saf ve temiz idi. Sizler selim aklınızla ve temiz kalblerinizin irşâdı ile, sonradan çıkarılan Eshâb-ı Kirâmı söğmek yolunu, çok şükür bıraktınız. Dîn-i İslâm sarayının dört temel direği olan döt halîfenin sevgisi ile kalblerinizi süslediniz. Bunun için, ben de, bu söz verdiğimiz beş karârımızı, gökler gibi yüksek, karaların ve denizlerin hakanı, Haremeyn-i şerîfeynin hizmetçisi, yeryüzünün ikinci Zülkarneyn'i, büyük İslâm pâdişâhı, kardeşimiz, Rûm memleketlerinin sultânına bildirmeyi söz veriyorum. Bu işi arzumuza uygun olarak bitirelim. Bu yazdıklarımız, Allahü teâlânın yardımı ile, çabuk meydana çıksın!" Şimdi bu hayırlı işi kuvvetlendirmek için, allâme-i ulemâ (Molla Ali Ekber) molla başı ve başka yüksek âlimlerimiz bir tezkire yazdılar. Böylece bütün şüphe perdelerini yırttılar. İyice anlaşıldı ki, bütün bu iftiralar, bid'atler ve ayrılıklar, Şah İsmâil'in çıkardığı fitnelerden doğmuştur. Yoksa ondan önceki zamanların hiçbirinde ve İslâmın başlangıcında, bütün müslümanların îmânları, düşünceleri tek bir yolda idi. Bunun için, Allahü teâlânın yardımı ile ve O'nun kalblerimize sunması ile, bu şerefli ve yüksek kararı almış bulunuyoruz. İslâmiyetin başlangıcından, tâ Şah

İsmâil'in çıkmasına kadar bütün müslümanlar, Hulefâ-i râşidîni hak, doğru halîfe bilirdi. Herbirini haklı olarak halîfe oldu bilirlerdi. Bunları söğmekten, kötülemekten çekinirlerdi. Hatîb efendiler ve büyük vâ'izler, minberlerde ve derslerde, bu halîfelerin iyiliklerini, güzel hâllerini, üstünlüklerini söylerlerdi. Mübârek isimlerini söylerken ve yazarlarken "radıyallahü anhüm" derlerdi. Derin âlim ve üstünlerin özü Mirzâ Muhammed Ali hazretlerine emir eyledim ki, bu Fermân-ı hümâyûnumuzu, bütün İran şehirlerine yaysın. Milletim de işitsin ve kabûl eylesin! Buna uymamak, karşı gelmek, Allahü teâlânın azâbına, gazâbına sebep olacaktır. Böyle bileler.

Abdullah Süveydî (r.aleyh) şöyle anlatır: Bu ferman okunup, anlaşıldıktan sonra, Şâh'ın huzûruna kabûl olundum. Çok iltifâta kavuştum. Nâdir Şah, bu başarıdan çok sevindi ve çok teşekkür etti. Cum'a namazının Kûfe Câmii'nde sahîh olarak kılınmasını emir buyurdu. İ'timâdüddevle'ye dedim ki: "Bu namaz sahîh olmaz. Çünkü Şafiî mezhebine göre şehir halkından kırk kişinin namazda bulunması lâzımdır. İ'timâdüddevle, yalnız hutbeyi dinlemek için çağrıldığını söyledi. Câmi'ye geldim. Beşbin kadar âlim, me'mûr vardı. Minber üzerinde şâhın imâmı olan Ali Meded vardı. O sırada, Molla başı ile Kerbelâ âlimleri konuşarak, Ali Meded minberden indirildi. Yerine, Kerbelâ âlimlerinden biri çıktı. Hamd ve salevâttan sonra, dört halîfenin ismini söyleyip, herbirine "radıyallahu anh" dedi ise de, hazret-i Ömer'e gelince Arabîyi iyi bildiği hâlde, Ömer ismini münsarif olarak okudu. (Ya'nî "Ömer'e" yerine "Ömer'i" dedi). Böylece, bu ismi gayr-i münsarif kılan (adl) ve (ma'rifeti) hazret-i Ömer'den ayırmış oldu. Bunda bir hile olduğu anlaşılıyordu. Nâdir Şâh'ın emri ile, önce halîfe-i müslimîn olan Mahmûd Hân bin Mustafa Hân hazretlerinin, bundan sonra Nâdir Şâh'ın şevket ve saadetlerine duâ edildi. Birinci rek' atda, Cum'a sûresi okundu. Namazdan sonra, Nâdir Şâh'dan izin alınarak Bağdat'a döndüm. Olanı, biteni, Vâli Ahmed Paşa'ya anlattım. İki fırkanın birbirine verdiği i'timâdnâmenin sûreti ile Şah tarafından acem milletine yayılan Fermân-ı Şâhî'nin bir örneğini takdim eyledim. Bunlar ve olan bitenlerin açıklanması, İstanbul'a gönderilerek halîfeye arz olundu. Bu âciz hakkında, taraf-ı hilâfet-i âliyyeden in'âmlar, ihsânlar o kadar çok oldu ki, üzerime ölünceye kadar farz olan hayr duâları edadan âciz bulunduğumu i'tirâf ederim.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 48

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 84

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 483

4) El-A'lâm cild-4, sh. 80

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1070

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 16, 17, 125, 509, cild-2, sh. 286

7) Hak Sözün Vesîkaları sh. 5, 6, 42, 43, 44, 45,

SÜLEYMÂN ZÂTÎ

Anadolu evliyâsının büyüklerinden. Aslen Geliboluludur. Keşan'da ikâmet ettiğinden, Keşanlı Süleymân Zâtî diye meşhûr oldu. Doğum târihi ve yeri kesin olarak belli değildir. 1151 (m. 1738) senesinde Keşan'da vefât etti.

Süleymân Zâtî, Bursalı İsmâil Hakkı hazretlerinin talebelerindendir. Hocasından aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Ma'nevî hocası tarafından Gelibolu'ya gönderildi. Kendisi bunu şöyle anlatır: "Hocam İsmâil Hakkı hazretleri ile 1125 (m. 1713) senesi başlarında Şam'dan Üsküdar'a geldiğimizde, Tasavvuf büyüklerinin âdeti olduğu üzere, hocam bana istihâre yapmamı emir

buyurdu. O gece rü'yâmda kendimi Gelibolu'daki Yazıcı-zâde Muhammed Efendi'nin mağarasına varmış gördüm. Yazıcı-zâde bana görünüp, iltifâtta bulundu. Mübârek eli ile arkamı üç defa sığadı. Elimden tutup şehrin içine götürdü. Bundan sonra yine kendimi İstanbul'da Kâsımpaşa'da gördüm. Ertesi gün hocam bana; "Akşam rü'yânda ne gördün" deyince ben ondan ayrılmamak için Gelibolu'ya gittiğimi gizledim. Sâdece Kâsımpaşa'yı gördüğümü söyledim. Sözümü bitirince bana; "Önce Gelibolu'yu görmedin mi?" buyurdu. O anda kendimi kaybettim. Kendime gelince hemen hocamın ellerine kapandım. Hocam İsmâil Hakkı hazretleri ağlayarak; "Oğlum! Çok zamandan beri Allahü teâlâya, bizim talebelerimizden birisi Gelibolu'ya gitsin ve orada Yazıcı-zâde Muhammed Efendi'nin rûhâniyetinin bereketi ile, talibleri büyüklerin yoluna da'vet etmesi için niyazda bulundum. Elhamdülillah, duâmız kabûl oldu" buyurdu. Sonra beni Gelibolu'ya gönderdi. Yola çıkmadan önce bana şu tenbîhleri yaptı: "1137 (m. 1724) senesine kadar Gelibolu şehrinden bir adım olsun dışarı çıkma. Eğer 1137 (m. 1724) senesine kadar vefât etmezsek, bize gelmen işâret olunduğu zaman, gecikmeyip, hicreti lütuf ve ihsân bilip emre itaat edesin. Bu yolun büyüklerinin gittikleri yoldan ayrılmayasın." Daha sonra, çilemiz dolup, ziyâretlerine karar verdiğimde, hocamın vefât haberini aldım. Hasretiyle yanıp tutuştum."

Şeyh Süleymân Zâtî'nin yazmış olduğu şiirleri tasavvufî olup, çok güzeldir, İsmâil Hakkı hazretlerinin mübârek rûhâniyetlerinden istifâde ettiği şiirlerinde açıkça görülür. Süleymân Zâtî'nin bir dîvânı ve Sevânih-un-nevâdır fî ma'rifeti anâsır isimli bir eseri vardır. Ayrıca hocası İsmâil Hakkı hazretlerinin;

"Bir elif bul mekteb-i irfanda o bâ'yı sor Kad hamide eyleyip yâ gibi ondan bâ'yı sor" ma'nâlı kasidesini de mufassal bir sûrette şerh etmiştir.

Yazmış olduğu şiirlerden ba'zıları:

Geçirme ömrünü mü'min, sakın ki, kîl-ü-kâl üzre!
Sözün ma'nâsını anla, ne yürürsün hayal üzre?

Bu dünyânın süslerine, aman aldanma ey gâfil!
Buna her kim gönül verse, geçer ömür melal üzre.

Bir dikkatli nazar etsen, bu dünyâ ehli canım,
Kazanırlar para dâim, bunlar cenk ve cidal üzre,

Bu dünyâya neler geldi, ben diyenler göçüp gitti,
Bilmeli, bu fâni mülkü, yarattı Hak zeval üzre.

Kaçarsan arkandan gelir, kovalarsan yetişemezsin,
Ki, dünyâ gölgeye benzer, denildi bu misâl üzre.

Akıllı olan bir kişi, gönül vermez bu dünyâya,
Düşkün olmaz ondan yana, bilir onu kemâl üzre.

Bir kalb dünyâya bağlansa, ibâdet zevkini duyamaz,
Onunçün Zâtî bu şi'ri getirdi hasbıhâl üzre.

* * *

Senin nûr-i cemâlindir, eden âlemleri işrâk,
Senin rûy-i visalindir, eden gönülleri müştak.

Halîl'e nâr-ı Nemrudu, gülistan eyledin amma,
Benim nâr-ı muhabbetle derûnum eyle din ihrâk.

Eğerçi Nûh'a tufandan, necât irdi cenabından,
Beni deryâ-ı aşkında, tamamen eyledin igrâk.

Nihâyetsiz rahmetinden, şifâlar verdin Eyyûb'e,
Bu bî-çâreyi eyledin, yâ Rab derd ehline ilhak.

Cemâlinin sevdasıyla, bugün bu Zâtî'yi ednâ,
Emeklemekde yolunda başı açık yalın ayak.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh. 59

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2224

3) Sicilli Osmânî cild-2, sh. 342

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 72

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 93

ŞAH VELİYYULLAH-I DEHLEVÎ

Hindistan'da yetişen tefsîr, hadîs, kelâm, tasavvuf ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Abdürrahîm bin Vecîhüddîn olup, künyesi Ebü'l-Feyyâz, Ebû Abdullah ve Ebû Abdül'azîz'dir. Soyu, baba tarafından Hazreti Ömer'e, anne tarafından ise Hazreti Hüseyn'e ulaşır. Lakabı Kutbüddîn, Şah Veliyyullah ve Şah Sâhib, nisbesi ise Hindi, Dehlevî ve Fârûkî'dir. Daha çok Şah Veliyyullah Ahmed Sâhib-i Dehlevî diye tanınır. 1114 (m. 1702) senesi Şevval ayında Hindistan'ın Delhi şehrinde doğdu. 1176 (m. 1762) senesi Muharrem ayının yirmidokuzuncu günü öğleden sonra orada vefât etti. Şehrin dışında, bugün mehdiyân diye bilinen yerde, babasının yanında medfûndur. Kabri belli olup, ziyâret edilmektedir. Doğum ve vefât târihleri, 1110 (m. 1699) 1180 (m. 1766) olarak da rivâyet edilmiştir.

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'nin babası Şeyh Safiyyullah Abdürrahîm, Gürgâniyye Devleti'nin en büyük hükümdârı olan Âlemgîr Şah'ın hazırlattığı "Fetâvây-ı Âlemgirî"nin tashîh hey'eti a'zâlarından idi. Zamanının ulemâsı tarafından hürmet edilen, tasavvufta yüksek dereceler sahibi bir zât idi. Bu zâta rü'yâsında, Hindistan evliyâsının büyüklerinden Kutbüddîn Ahmed Bahtiyar Kâkî el-Uşî hazretleri görünüp bir oğlu olacağını, Allahü teâlânın dinine hizmet edeceğini ve ona kendi ismini vermesini bildirdi. Şeyh Abdürrahîm, başka bir rü'yâda gösterilen bir işâret üzerine de, zamanın ulemâsından Şeyh Muhammed isminde bir zâtın kızı ile evlendi. Bu hanımından Şah Veliyyullah doğdu. Onun doğduğunda, babasının, rü'yâsında Kutbüddîn-i Bahtiyar hazretlerini göreli çok zaman olmuştu ve babası bu rü'yâyı unutmuştu. Oğlu dünyâya gelince ona Veliyyullah ismini verdi. Bir müddet sonra o rü'yâyı hatırladı ve oğluna; "Kudbüddîn Ahmed" diye ikinci bir isim verdi.

O doğduğu sırada birçok kimseler Delhi'de Şeyh Safiyyullah'ın evinde bir çocuğun doğduğuna, bunun Allahü teâlânın dinine çok hizmet edeceğine dâir işâretler gördüler.

Şah Veliyyullah gün geçtikçe serpilip büyüdü. Çocukluğu bile diğer çocuklardan farklıydı. Oynamasında, gülmesinde, yiyip içmesinde bir başkalık vardı. Zekâ ve hafızası, edeb ve hayası fevkalâde idi. Birgün bahçede akranı olan çocuklarla oynayıp eve dönmüştü. Babası yanına çağırıp; "Evlâdım! Bu günden i'tibâren öyle şeylerle meşgûl ol ki, bu meşgûliyetten eline geçen şey yanında kalsın. Bunlar da, okumak, yazmak, ibâdet gibi şeylerdir" dedi.

Babasının sözlerini dikkatle ve can kulağıyla dinleyen Şah Veliyyullah; o zamana kadar geçen vakitlerine eyvâhlar edip, o günden sonra bir daha oyun oynamadı. Daha beş yaşındayken babasından Kur'ân-ı kerîmi okumayı öğrenip, temel din bilgilerini de ta'lim eyledi. Yedi yaşında ana dili olan Fârisîyi okuyup yazmayı öğrendi. On yaşında iken Arabî lisânının gramer bilgilerinde Molla Câmî'nin eserini okuyacak seviyeye geldi. Babasının nezâretinde, hadîs

ilminde; Mişkât, Sahîh-i Buhârî, Şemâil-i şerîf kitaplarını okudu. Tefsîr ilminde; Şerh-i Vikâye'yi, usûl-i fıkıh ilminde; Hüsâmî, Tevdîh ve Telvîh kitaplarını okudu. Kelâm ilminde; Şerh-i Akâid, Şerh-i Hayâlî ve Şerh-i Mevâkıf ve diğer eserleri, mantık ilminde; Şerh-i Şemsiyye, tasavvuf ilminde; Avârif-ül-Meârif ve Resâil-i Nakşibendiyye'yi okudu. Nahiv ilminde, Molla Câmî'yi ve me'ânî ilminde, Mutavvel ve Muhtasar-ül-me'ânî adlı eserleri okudu. İlm-i hey'et (astronomi), hesab (aritmetik) ilimlerine âit çeşitli kitapları ve tıb ilminde El-Mu'cez fit-tıb adlı kitabı okudu. İlmin her dalında geniş araştırmalar ve incelemeler yaptı. Dört hak mezhebin fıkıh kitaplarını ta'lim edip, inceliklerine vâkıf oldu. Onbeş yaşına geldiğinde, zamanında okutulan zâhirî ilimlerdeki tahsilini tamamlayıp kemâle gelmişti. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda mübârek bir kimse olan babasından feyz alarak, batınî hazînelere de kavuştu. Son olarak okuduğu Beydâvî tefsîrini tamamlayınca babası, ulemâ ve sâlihlerin fakir ve zenginlerin iştirâk ettiği bir yemekte, Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretlerine icâzet verip, başına da âlimlere mahsûs sarığı giydirdi.

Bundan sonra üç sene daha babasının nezâretinde nefsini terbiye edip, evliyâlık yolunda ilerlemeye gayret etti. Onsekiz yaşında iken bahası Şeyh Abdürrahîm hastalandı. Zâhirî ve batını ilimlerde kemâle gelen oğlu Şah Veliyyullah'ı kendi yerine geçirip, talebelere ilim öğretmek ve hak yolu bildirmek ile vazîfelendirdi. Çok geçmeden de 1131 (m. 1719) senesinde vefât etti. Muhterem babasının vefâtından sonra, onun kürsisinden onbir sene zâhirî ve bâtınî ilimleri öğreten Şah Veliyyullah-ı Dehlevî' hazretlerinin ilmî şöhreti her tarafa yayıldı. Her beldeden akın alan talebeler geldi. Ona gelenler, arzuladıklarına kavuşup memleketlerine geri döndüler. Bu arada kendisi, durmadan okuyor, araştırıyor, inceliyordu. Dört mezhebin hükümlerindeki delîllerini tek tek araştırıp tahkîk etti. Bunların neticesinde Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Şafiî mezhebi İmâm ve âlimlerinin yüksekliklerini, çalışmalarını, gayretlerini daha iyi anladı.

Her ilimde söz sâhibi olduğu hâlde, yine de başka ilim sahiplerinden birşeyler öğrenmeye gayret eden Şah Veliyyullah-ı Dehlevî, hem hac farizasını îfâ etmek, hem de Haremeyn ulemâsının ilminden istifâde etmek maksadıyla, 1143 (m. 1730) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini îfâ edip, dünyânın her tarafından oraya gelen Allah dostları ile de görüştü. İlim sahiplerinin ilminden istifâde etti. Medîne-i münevverede bir sene kadar kaldı. Ders verip ilim öğrendi. Muhammed Efdal Hâcı Siyâl-kûti, Ebû Tâhir Muhammed Medenî, Şeyh Vefdullah bin Süleymân Magribî, Mekke müftîsi Tâcüddîn Kal'i Hanefî, Şeyh Senâvî, Şeyh Kaşşâşî, Abdullah bin Sâlim Basrî, Hasen Acemî, Îsâ Ca'feri, Seyyid Abdürrahmân İdrîsî ve Şemseddîn Muhammed bin A'lâ Bâbilî gibi âlimlerden ilim öğrenip icâzet aldı. Bilhassa Ebû Tâhir Kürdî Medenî'nin ilim ve feyzinden çok istifâde etti. Tekrar hac ettikten sonra, 1145 (m. 1732) senesinde Hindistan'a döndü. Bu sırada Hindistan'da herşey karmakarışıktı. Siyâsi iktidar düzensiz ve kudretsizdi. İnsanlardan bir kısmı cahilliklerinden hindu ve diğer kâfirleri taklit eder olmuş, bir kısım müslümanlar da bid'at ehli kimselerin hâl ve hareketlerine kapılmışlardı. İlmin yerini cehâlet, faziletin yerini ise denâet (alçaklık) almıştı. Kötü din adamları ortalığı fitneye boğmuş, sâlih müslümanlar kıyıda köşede kalmışlardı. İşte böyle bir zamanda Hindistan'a dönen Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, Eski Delhi'de kına satıcılarının bulunduğu Mehendiyen Çarşısı civarında babasından kalan eve yerleşti. O mütevâzî evinde ders vermeye başladı. İlme susayanlar, akın akın gelip onun gönüllere ferahlık veren derslerinden, ilim deryasından istifâde ettiler. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretlerinin ilim ve feyzinin üstünlüğü bütün beldeye yayıldı. O mütevâzî ev, talebeye kâfi gelmez oldu. Zamanın Gürgâniyye Devleti hükümdârı Sultan Muhammed, Şah Veliyyullah hazretleri için bir medrese yaptırdı. 1274 (m. 1857) senesinde

İngilizlerin işgaline kadar bu medresede ilim öğretildi. İnsanlığın ve İslâmiyetin en büyük düşmanı olan İngilizler, yıllarca insanlara ilim ve feyz saçan bu mümtaz mekânı yakıp yıktılar, târihe geçen zulümlerine bir yenisini daha eklediler.

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî (r. aleyh), istikbâlin en büyük ilim merkezlerinden biri olacak olan bu medresede ilim ve feyz saçmaya başladı. Çok kimse kendisinden istifâde etti. Talebesinin adedi, bilinmemektedir. Talebelerinin hepsine temel bilgileri öğrettikten sonra, herbirini kabiliyetli olduğu ilimde yetiştirdi. Yetişen talebelerini memleketin çeşitli yerlerine gönderdi. Medresesindeki talebelerini kendi yetiştirdiği mütehassıs âlimlerin ellerine tevdî etti. Kendisi daha çok, kitap yazmak, ibâdet etmek, müşltil mes'eleleri halletmekle meşgûl oldu. Kendisini ilme öyle verirdi ki, sabah namazını müteakip çalışmaya başlar, uzun zaman devam eder, yemek yemek bile hatırına gelmezdi. Namaz hâricinde bütün dikkatini çalışmaya verirdi. Allahü teâlânın kelâmı olan Kur'ân-ı kerîmi tilâvet ederken, tam bir edeb ve dikkat üzere bulunur, Resûlullah efendimizin mübârek hadîs-i şerîflerini mütâlâa ederken bambaşka bir şekil alırdı. Bilmeyen biri görse onun hâline acırdı. Allahü teâlâ, onun Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere gösterdiği edeb ve hürmetin bereketine, kendisine yüksek dereceler ihsân etti. Fârisî olarak kısa ve özlü bir tefsîr yazdı. İlim sahibi olup, tefsîr okuyabilecek seviyeye gelen talebelerine ta'lîm ettirdi. Tefsîr okuyabilecek seviyeye gelmeyenlerin bu pek kıymetli eserden fayda yerine zarar görebileceklerini anlatırdı. Bilhassa hadîs-i şerîf ilminde çok ilerleyen Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, kendisi de tasavvufta yüksek derecelere erişmiş olmasına rağmen; "Allahü teâlâ, bize sahih keşfler ihsân eyledi. Bu zamanda, hiçbir yerde Mirzâ Cân-ı Cânân'ın benzeri yoktur. Makamlarda ilerlemek isteyen onun hizmetine gelsin!" buyururlar ve talebelerden istidat ve istekli olanları Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine gönderirlerdi. Ayrıca Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine yazdıkları mektûplarında; "Allahü teâlâ faziletlerin tecellî yeri olan sizlere uzun zaman selâmet versin ve bütün müslümanları bereketlerinize kavuştursun!" diye yazardı. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri de; "Şah Veliyyullah derin hadîs âlimidir. Ma'rifet esrârının tahkîkinde ve ilmin inceliklerini bildirmekte, yeni bir çığır açmıştır. Bütün bu bilgileri ve üstünlükleri ile birlikte doğru yolun âlimlerindendir" buyurur, talebelerinden istidatlı ve istekli olanları Şah Veliyyullah'a (r. aleyh) gönderirlerdi.

Bütün ilimlerde söz sahibi olan, fakat ba'zı ilimlerde daha fazla mütehassıs olan Şah Veliyyullah-ı Dehlevî (r.aleyh), Kur'ân-ı kerîmin kırâati ve nüzûlü, tefsîr, hadîs, fıkıh, siyer, tasavvuf bilgileri gibi ilim dallarında pek kıymetli olan ikiyüz civârında eser kaleme aldı. Otuzyedi-otuzsekiz senelik bir zaman zarfında yazılan bu kıymetli eserlerden bir kısmı kütüphânelerde mevcût olup, bir kısmının ise sâdece isimleri eserlerde zikredilmektedir. Hindistan'ı İngilizlerin yağmalaması esnasında yok olduğu tahmin edilen bu kıymetli eserlerden mevcût olanların çoğu defalarca basılmış, insanlar bunlardan istifâde etmişlerdir. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'nin; Şah Abdül'azîz Sâhib, Şah Refi'uddîn Sâhib, Şah Abdülkâdir Sâhib ve Şah Abdülganî Sâhib isimlerinde dört oğlu olup, hepsi de fazilet ve kemâl sahibi, olgun ve yüksek zâtlar idiler.

Arabî ve Fârisî lisânlarında güzel eserler verdiği gibi, şiirler de yazan Şah Veliyyullah'ın eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Feth-ür-Rahmân fî tefsîr-il-Kur'ân: Fârisî olarak yazılan ilk Kur'ân-ı kerîm tefsîridir. 2-El-Fevz-ül-kebîr fî usûl-it-tefsîr, 3-El-İ'tikâd-üs-sahîh. 4- Te'vîl-ül-ehâdîs fî rümûz-i kısâs-ül-Enbiyâ, 5- El-Müsevvâ min-el-Muvattâ', 6-El-Mûsâffâ fî şerh-i Muvattâ', 7- Şerh-i terâcîm-i ebvâb-i Sahîh-i Buhârî, 8- Huccetullah-il-bâliga, 9- İzâlet-ül-hafâ an hilâfet-il-hulefâ, 10-El-Büdûr-ül-bâziga, 11-Et-Tefhimât-ül-ilâhiyye, 12-El-Hayr-ül-kesîr, 13-

Füyûz-ul-Haremeyn, 14-Ikd-ül-ceyyid fî beyân-ı ahkâm-il-ictihâd vet-taklîd, 15- El-Belâg-ül-müsîn, 16- Es-Sâf fî beyân-il-ihtilâf, 17-Kurret-ül-ayneyn fî tafdil-iş-Şeyhayn, 18-Ed-Dürr-üs-semîn fî mübâşşerât-in-nebiyy-il-emîn, 19- Heme'ât, 20- Eltâf-ül-kuds, 21- El-Kayl-ül-cemîl fî beyân-ı sevâ-is-sebîl, 22-Enfâs-ül-â'rifîn, 23-İnsan-ül-ayn fî meşâyih-il-Haremeyn, 24- El-İntibâh, 25- Kırk hadîs, 26- El-makâlet-ül-vad'iyye fi-nasîhati vel-vasiyye, 27- El-İnsâf fî sebeb-il-ihtilâf. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'nin, mezhepsiz, sapık kimselere cevap veren; "El-İnsâf fî beyân-ı sebeb-il-ihtilâf' ve "Ikd-ül-ceyyid" adlı eserleri İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılarak bütün dünyâya dağıtılmaktadır.

Şah Veliyyullah hazretlerinin eserlerinde, her müslümanın mutlaka dört hak mezhepten birine tâbi olması gerektiğine ve Ehl-i sünnet âlimlerinin üstünlüklerine dâir yazdıklarından ba'zıları aşağıdadır:

Ehl-i sünnet âlimlerine olan saygısını anlatmak için, yazdığı "İzâlet-ül-hafâ" kitabının ikinci cildinin 377. sahifesinde buyuruyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Fâris'den** (ya'nî İran'dan) **büyük âlimler hâsıl olacaktır."** Buhârî, Müslim, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn-i Mâce, Dârimî, Dâre-Kutnî, Hâkim ve Beyhekî ve daha nice büyük hadîs âlimleri hep Fâris'de yetiştikleri gibi, Ebü't-Tayyib Kâdı Tâhir Taberî, Ebû Hâmid İsferâînî, Ebû İshâk-ı Şirâzî ve Abdullah bin Yûsuf Cüveynî ve oğlu, İmâm-ül-Haremeyn Abdülmelik bin Abdullah Cüveynî ve İmâm-ı Muhammed Gazâlî gibi fıkıh âlimleri Fâris'de yetişmişlerdir. Hattâ İmâm-ı Ebû Hanîfe ile Mâverâünnehr ve Horasan'daki talebeleri de Fâris âlimleridir ve bu hadîs-i şerîfteki müjdeye dâhildirler. Resûlullah (s.a.v.); **"Her yüz senede bir müceddid hâsıl olacaktır"** buyurdu. Buyurduğu gibi her yüz senede bir müceddid hâsıl olup, dîni kuvvetlendirdiler. Birinci yüzyılda, Ömer bin Abdülazîz, meliklerin, zulmlerini kaldırıp, adâletin esâslarını kurdu. İkinci yüzyılda İmâm-ı Şafiî îmân bilgilerini açıkladı ve fıkıh bilgilerini ayırdı. Üçüncü yüzyılda Ebü'l-Hasen-i Eş'arî, Ehl-i sünnet bilgilerini şekillendirdi ve bid'at sahiplerini susturdu. Dördüncü asırda Hâkim, Beyhekî ve benzerleri, hadîs ilminin temellerini kurdular. Ebû Hâmid ve benzerleri de fıkıh bilgilerini yaydılar. Beşinci asırda İmâm-ı Gazâli yeni bir çığır açıp, fıkıh, tasavvuf ve kelâm bilgilerinin başka başka şeyler olmadıklarını bildirdi. Altıncı asırda, İmâm-ı Fahrüddîn-i Râzî, kelâm bilgilerini yaydı. İmâm-ı Nevevî de fıkıh bilgilerini yaydı. Böylece zamanımıza gelinceye kadar her asırda bir müceddid gelerek dîni kuvvetlendirdi. Yukarıdaki hadîs-i şerîfi ve benzerlerini, olacak şeyleri haber veren mu'cizedir diyerek geçmemelidir. Bildirilen şeylerin ehemmiyetini ve kıymetlerini de anlamalıdır."

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî, "El-İntibâh" kitabının üçüncü kısmında diyor ki:

"İslâmın emirlerinden biri "Ahkâm-ı ilâhî"yi öğrenmektir. Ahkâm-ı İlâhiyyeyi bildiren ilme "Fıkıh" ilmi denir. Fıkıh âlimlerine "Fukahâ" denir. Fıkıh ilmi, fukahânın, ya'nî hakîkî İslâm âlimlerinin sırf Allah rızâsı için yazdıkları, ilmihâl kitaplarından öğrenilir."

Yine Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, "Ikd-ül-ceyyid" kitabında diyor ki: "Dört mezhebden birine uymak lâzımdır. Bunlardan ayrılmanın zararları çoktur. Bunu çeşitli yollarla isbât ederim. Bugün dört mezhebden (Hanefî, Şafiî, Mâlikî ve Hanbelî) başka doğru mezheb yoktur. İmâmiyye ve Zeydiyye fırkaları bozuktur. Bid'at üzeredirler. Bunlara güvenilmez. Dört mezhebden ayrılmak, Sivâd-i a'zamdan ya'nî çoğunun bildirdiği Ehl-i sünnet yolundan ayrılmaktır."

Diğer Ehl-i sünnet âlimleri gibi, Şah Veliyyullah hazretleri de, Resûlullah efendimizin ve Eshâb-ı Kirâm efendilerimizin tam bir âşığı idi. Ehl-i sünnetin temeli olan; "Eshâb-ı Kirâmın

istisnasız hepsini sevip, hürmet etmek, dil uzatmaktan kaçınmak" i'tikâdı üzere, o büyüklerin hepsini çok severdi. Bunlar arasında ayırım yapanları, o büyüklere dil uzatanları hiç sevmezdi. Böyle sapık kimselerin doğruyu öğrenmeleri ve doğru yoldaki müslümanların da sapıkların yaldızlı sözlerine kanmamaları için, Eshâb-ı Kirâm içinde en yüksek olan hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ömer'in (r.anhümâ) faziletlerini bildirmek üzere "Kurret-ül-ayneyn fî tafdîl-iş-Şeyhayn" isminde bir kitap yazdı. Hindistan ve Pakistan'da defalarca basılan bu kıymetli eser; "Müslümanların iki gözbebeği" adıyla ve özetlenerek Türkçeye de tercüme edilmiş ve Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da, "Eshâb-ı Kirâm" kitabının içinde bastırılmıştır. Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri, bu eserinde buyurdu ki:

"Şeyhayn, ya'nî Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer, Eshâb-ı Kirâmın en üstünleridir. Zamanımızda bid'at sahipleri, ya'nî sapıklar çoğaldığı için, bu üstünlükte şüpheler hâsıl olmağa başladı. Hattâ, Selef-i sâlihînin doğru inanışları unutuluyor. Hâlbuki, Şeyhayn'ın üstünlüğü, hem akıl ile, hem de nakil yolu ile meydanda olan bir gerçektir. Nakil üç yoldan gelmektedir. Allahü teâlâ, sevgili Peygamberine mü'min ve sâlih halîfeler vereceğini, dînini bunlarla kuvvetlendireceğini, Nûr sûresinin 55. âyetinde va'd buyurdu. Resûlullahın gördüğü ve Eshâb-ı Kirâmın görüp Resûlullahın açıklamış olduğu rü'yâlar da bunu bildirmiştir. Resûlullah (s.a.v.) kendinden sonra, Şeyhayn'ın halîfe olacaklarını, hem açık olarak, hem de işâret ederek, çok bildirmiştir. Hak halîfe olduklarını'bildiren bu vesîkalar, tevâtür yolu ile bizlere gelmiştir. O hâlde Şeyhayn, müslümanların en üstünleridir.

Tirmizî'nin ve Hâkim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Benden sonra, Ebû Bekr'e ve Ömer'e iktidâ ediniz!"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfi, Huzeyfe ve İbn-i Mes'ûd haber verdiler. Hâkim'in kitabında, Enes bin Mâlik diyor ki; "Benî Mustalak kabilesi, beni, Resûlullaha gönderdi. "Senden sonra, zekâtlarımızı kime vereceğiz diye sor" dediler. Gelip sordum. Resûlullah (s.a.v.); **"Ebû Bekr'e veriniz!"** buyurdu. Tekrar gönderdiler. Gelip; "Ebû Bekr'den sonra kime verelim" dediklerini söyledim. **"Ömer'e!"** buyurdu. Bir daha gelip; "Ömer'den sonra kime verelim" dediklerini söyledim. **"Osman'a!"** buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) son hastalığında kendi yerine Hazreti Ebû Bekr'i İmâm yaptı. Başkasının İmâm olmasını açıkça reddeyledi. Eshâbın büyüklerinden Hazreti Ömer ve Hazreti Ali, Ebû Bekr'in halîfe olacağını buradan da anladılar. Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri buna karşı olmadı. Buhârî'de diyor ki: "Resûlullahın emri ile, Ebû Bekr-i Sıddîk, Eshâb-ı Kirâma sabah namazı kıldırıyordu. Resûlullah, ansızın oda kapısının perdesini aralayıp, Eshâbını namazda görünce tebessüm eyledi. Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullahı namaz kıldırmağa geliyor sanarak geri çekildi. Eshâb-ı Kirâm da, anlayarak sevindiler. Mübârek eli ile işâret ederek **"Namazınızı tamamlayınız!"** buyurdu. Perdeyi indirdi. O gün vefât etti."

Hadîs âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki: Bir kadın, Resûlullahdan birşey sordu. **"Sonra gel, sor!"** buyurdu. Yâ Resûlallah! Gelince, seni bulamazsam ne yaparım" deyince; **"Gelince beni bulamazsan, Ebû Bekr'e sor!"** buyurdu.

Hâkim'in kitabında Hazreti Ali'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ, Ebû Bekr'e çok rahmet eylesin! Bana kızını verdi. Hicrette beni Medine'ye götürdü"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmdan Nizâl bin Sebre (r.a.) diyor ki; "Hazreti Ali'ye neş'eli bir zamanında, kimleri arkadaş edindin diye suâl eyledim. "Resûlullahın Eshâbının hepsi benim arkadaşlarımdır" buyurdu. "Ebû Bekr için ne dersin!" dedim. "O öyle bir insandır ki, Allahü teâlâ Cebrâil (a.s.) vâsıtası ile ve peygamberi Muhammed aleyhisselâm vâsıtası ile ona Sıddîk ismini vermiştir" buyurdu.

Sa'îd bin Müseyyeb diyor ki: "Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullahın veziri idi. Resûlullah (s.a.v.) bütün işlerinde onun ile meşveret ederdi. İslâmda Resûlullahın ikincisi idi. Mağarada Resûlullahın ikincisi idi. Bedr gazâsında, çardak altında Resûlullahın ikincisi idi. Kabirde de Resûlullahın ikincisi oldu. Resûlullah, hiç kimseyi onun önüne geçirmez idi."

Abdürrahmân bin Ganem'in bildirdiği hadîs-i şerîfde; Resûlullah (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekr'e ve Hazreti Ömer'e; **"İkinizin sözbirliği ettiğiniz hiçbir işte sizden ayrılmam"** buyurdu.

Allahü teâlâ, İslâm dînini hazret-i Ömer ile kuvvetlendirdi. Tirmizî, Ebû Dâvûd ve Hâkim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ, hakkı Ömer'in diline ve kalbine yerleştirmiştir"** buyurdu. Buhârî'nin ve Müslim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Şeytan, Ömer'in gölgesinden kaçar"** buyuruldu. Buhârî'nin ve Müslim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Mi'râcda, Ömer'e verilecek olan köşkü gördüm"** buyuruldu. Makâm-ı İbrâhim, kadınların örtünmesi ve Bedr gazâsında alınan esîrler için, Allahü teâlâ Hazreti Ömer'in sözüne uygun âyet-i kerîme göndermişir. Hâkim'in bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlâ kıyâmet günü evvelâ Ömer'e selâm verecektir"** buyuruldu. Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Cennette ümmetim arasında derecesi en yüksek olan budur"** buyurarak, Ömer'i gösterdi. Hazreti Ömer, umre yapmak için Resûlullahdan izin isteyince, izin verdi ve **"Ey kardeşim, duâ ederken bizi unutma!"** buyurdu. Abdullah İbni Abbâs'ın bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Ömer îmân ettiği gün, Cebrâil aleyhisselâm geldi ve melekler birbirlerine Ömer'in müslüman olduğunu müjdelediler"** buyurdu. Tirmizî'de yazılı Akabe bin Âmir'in bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Benden sonra peygamber gelseydi, Ömer bin Hattâb peygamber olurdu"** buyuruldu. Tirmizî'de yazılı hadîs-i şerîfde, İmâm-ı Zeynel'âbidîn Ali, babası Hazreti Hüseyn'den, o da babası Hazreti Ali'den haber veriyor Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte oturuyordum. Ebû Bekr ile Ömer geldiler. **"Bu ikisi, peygamberlerden başka, Cennette olanların en üstünleridir"** buyurdu.

İbn-i Mâce'de, Enes bin Mâlik diyor ki; "En çok kimi seviyorsun yâ Resûlallah denildikte; **"Âişe'yi"** buyurdu. Erkeklerden kimi denilince, **"Âişe'nin babasını"** buyurdu.

Tirmizî'de yazılı, Huzeyfe'nin ve Abdullah İbni Mes'ûd'un bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Benden sonra Ebû Bekr'e ve Ömer'e iktidâ ediniz!"** buyuruldu. Tirmizî de Enes bin Mâlik diyor ki: Eshâb-ı Kirâm otururlarken, Resûlullah da gelip aralarında otururdu. Ayağa kalkmalarına izin vermezdi. Hiçbiri Resûlullahın (s.a.v.) yüzüne bakamazdı. Yalnız Ebû Bekr ve Ömer bakarlardı. Resûlullah da onlara bakar, karşılıklı gülüşürlerdi.

Hâkim'in kitabında yazılı Huzeyfe-i Yemânî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Eshâbımı her memlekete gönderip sünnetlerin ve farzların her yerde öğretilmesini istiyorum. Îsâ aleyhisselâm da Havarilerini bunun için göndermiştir"** buyurdu. "Ebû Bekr'i ve Ömer'i de gönderir misin?" denilince; **"Bu ikisini yanımdan ayırmam. Bunlar benim kulağım ve gözüm gibidirler"** buyurdu.

Abdullah İbni Ömer'in bildirdiği ve Tirmizî ile Hâkim'de yazılı hadîs-i şerîfde, Resûlullah (s.a.v.) mescide girdi. Sağında Ebû Bekr, solunda Ömer vardı. Ellerinden tutmuştu. **"Kıyâmet günü kabirden böyle kalkarız"** buyurdu.

Hâkim'in bildirdiği hadîs-i şerîfde, Ebû Ervâ diyor ki, Resûlullah (s.a.v.) ile oturuyorduk. Ebû Bekr ile Ömer geldiler. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya hamd olsun ki, beni bu ikisi ile kuvvetlendirdi"** buyurdu. Tirmizî'de ve İbn-i Mâce'de yazılı, Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin haber

verdiği hadîs-i şerîfde; **"Cennette yüksek derecelerde olanlar, aşağıdan, gökdeki yıldızlar gibi görünürler. Ebû Bekr ve Ömer onlardandır"** buyuruldu.

Hadîs âlimleri söz birliği ile bildiriyorlar ki, Ebû Mûse'l-Eş'arî (r.a.) dedi ki; Resûlullah (s.a.v.) ile bir bahçede oturuyorduk. Birisi kapıya vurdu. Resûlullah; **"Kapıyı aç ve gelene Cennetlik olduğunu müjdele!"** buyurdu. Kapıyı açtım. Ebû Bekr içeri girdi. Resûlullahın müjdesini kendisine söyledim. Kapı yine vuruldu. **"Kapıyı aç ve gelene Cennetlik olduğunu müjdele!"** buyurdu. Kapıyı açtım. Ömer içeri geldi. Ona da müjdeyi söyledim. Kapı yine vuruldu. **"Kapıyı aç! Gelene Cennetlik olduğunu müjdele ve başına belâlar geleceğini de söyle!"** buyurdu. Kapıyı açtım. Osman içeri girdi. Müjdeyi ve Allahü teâlânın kaderini kendisine söyledim. "Allahü teâlâya hamd olsun. Kazalarda, belâlarda ancak Allahü teâlâya sığınılır" dedi.

Hâkim'de ve İmâm-ı Ahmed'in Müsned'inde yazılı, Hazreti Ali'nin haber verdiği hadîs-i şerîfde; **"Başınıza Ebû Bekr geldiği zaman, onu dünyâda zâhid ve âhırete râgib bulursunuz. Başınıza Ömer geldiği zaman, onu kuvvetli, emîn ve Allah yolunda kimseden çekinmez görürsünüz. Başınıza Ali geldiği zaman, hadi ve mühdî olur. Sizi doğru yola götürür bulursunuz"** buyuruldu.

Tirmizî'de ve İbn-i Mâce'de yazılı, Saîd bin Zeyd'in haber verdiği hadîs-i şerîfde; **"On kişi Cennettedir: Ebû Bekr, Ömer, Osman, Talha, Zübeyr, Abdürrahmân bin Avf, Ali bin Ebî Tâlib, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Ebû Ubeyde bin Cerrah."** Saîd bin Zeyd bu dokuz sahabinin isimlerini saydı. Onuncusunun ismini söylemedi. Bunu sordular "Ebü'l-A'ver" diyerek kendisi olduğunu işâret eyledi.

İbn-i Mâce'de ve Tirmizî'de yazılıdır ki, İrbât bin Sâriye (r.a.) diyor ki: "Eshâb-ı Kirâm toplanmıştık. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâdan korkunuz. Başınızdaki emîr, Habeşî köle olsa bile, itaat ediniz! Benden sonra müslümanlar arasında ayrılıklar olacaktır. O karışıklık zamanlarında benim sünnetime ve Hulefa-i râşidînin sünnetlerine sarılınız. Benim halîfelerim doğru yolu gösterirler. Onların gösterdiği yolda olunuz! Sonradan çıkarılan şeylerden sakınınız! Bid'atlerin hepsi dalâlettir, sapıklıktır."** Resûlullaha senelerce hizmet etmiş olan Sefîne hazretleri diyor ki Resûlullahdan işittim: **"Benden sonra halîfelerim otuz sene benim yolumu yaşatırlar. Ondan sonra, ümmetimin başına melikler gelir"** buyurdu. Hazreti Ebû Bekr'in hilâfeti iki sene, Hazreti Ömer'in hilâfeti on sene, Hazreti Osman'ın hilâfeti oniki sene ve Hazreti Ali'nin hilâfeti altı sene oldu dedi.

Hazreti Ebû Bekr'in ve Hazreti Ömer'in üstünlüklerini ve Cennetlik olduklarını bildiren bunlar gibi daha nice hadîs-i şerîfler vardır. Eshâb-ı Kirâmın, Muhacirlerin, Bedr, Uhud, Bî'at-ür-rıdvân ve diğer gazâlarda bulunanların üstünlüklerini bildiren yüzlerce hadîs-i şerîf, bu iki halîfeyi de, medh ve sena etmektedir.

Bu ümmetin en üstünü Ebû Bekr ve ondan sonra Ömer olduğunu, Eshâb-ı Kirâm ve Tâbiîn-i izam sözbirliği ile bildirmişlerdir. Hazreti Ebû Bekr halîfe seçildikten sonra, Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri buna karşı birşey söylemedi. Hazreti Ebû Bekr, kendisinden sonra Hazreti Ömer'in halîfe olmasını vasıyyet ettiği zaman, Eshâb-ı Kirâmdan hiçbiri buna karşı birşey söylemedi. Abdürrahmân bin Avf, Hazreti Osman'ı halîfe seçerken, Şeyhayn'ın yolunda bulunmasını şart eyledi. Hazır olanların hiçbiri buna karşı birşey söylemedi.

Hazreti Ali, halîfe iken çeşitli yerlerde, Şeyhayn'ın kendinden üstün olduklarını çok söylerdi. Bu sözüne karşı şüpheye düşenleri azarlardı. Eshâb-ı Kirâmın büyükleri bunu işitirlerdi. Hiçbiri karşı gelmezdi. Buhârî'de diyor ki: "Enes bin Mâlik; "Ebû Bekr, Resûlullahın en yakınıdır. Birçok yerde Resûlullahın ikincisi olmuştur. Başımıza onun gelmesi lâzımdır. Kalkınız ona bî'at ediniz!" dedi. Yine Buhârî'de Enes bin Mâlik diyor ki "Bir kimse, Resûlullaha (s.a.v.) kıyâmet alâmetlerini sordu. **"Kıyâmet için ne hazırladın?"** buyurdu. "Hiçbirşey yapmadım. Yalnız Allahü teâlâyı ve O'nun Resûlünü (s.a.v.) çok seviyorum" dedi. **"Kıyâmette, sevdiklerinin yanında olursun!"** buyurdu. Resûlullahın bu sözünü işitince çok sevindim. Ben de, Resûlullahı (s.a.v.), Ebû Bekr'i ve Ömer'i çok seviyorum. Onlar gibi olamadı isem de, bu sevgimin, beni onların yanında bulundurmasını istiyorum dedim."

Hazreti Ali; "Allahü teâlâ, Ebû Bekr'e rahmet eylesin. Kur'ân-ı kerîmi o topladı. Resûlullah hicret ederken, o hizmet eyledi. Ömer mescidlerimizi aydınlattığı gibi, Allahü teâlâ Ömer'in kabrini nûr ile aydınlatsın" diye duâ etti.

Sâlim bin Ebi'l-Ca'd diyor ki: "Necrân'da kırkbin kişi barınıyordu. Hazreti Ömer onları vatanlarından çıkardı. Hazreti Ali'ye gelip, şefaat etmesini yalvardılar. Hazreti Ali bunları kovdu ve; "Ömer'in her işi doğrudur" dedi. Eshâb-ı Kirâmın düşmanlarının söyledikleri gibi, Hazreti Ali, Hazreti Ömer'i kötüleyici olsaydı, Necrânlılara karşılık olarak söylerdi. Hâlbuki söylemedi. Onu övdü. Ebû Ya'lâ'nın haber verdiği rü'yâ ta'birinde Hazreti Hasen, Hazreti Ömer'i medh etmiştir."

Hâkim, kitabında diyor ki: Abdullah bin Ca'fer-i Tayyar; "Ebû Bekr bize vâli olduğu zaman, onu insanların en iyisi ve en merhametlisi bulduk" derdi. Zeyd-i Şehîd, savaşa giderken; "Babalarım, Şeyhayn'ı çok severlerdi" demiştir. Hâkim'in kitabında, Abdullah İbni Abbâs'ın Hazreti Ömer'i öven sözleri uzun yazılıdır. İmâm-ı Ahmed'in Müsned'inde, Hasen bin Zeyd diyor ki: "Babam Zeyd, babası Hasen'den işiterek dedi ki: Babam Hazreti Ali'den işittim. Dedi ki: "Resûlullah ile oturuyordum. Ebû Bekr ile Ömer geldiler. Resûlullah (s.a.v.); **"Yâ Ali! Bu ikisi, Cennette bulunanların en üstünleridir. Peygamberlerden başka, bunlardan üstün kimse yoktur!"** buyurdu.

Bir kimsenin başkasından efdal olması demek, birçok iyiliklerde ortak olup, birincisinde başka iyiliklerin de bulunması demektir. Bütün kemâlâtın kaynağı, Resûlullahın sohbetidir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi, bu sohbette bulunmakla şereflendiler. Böylece, bütün ümmetten üstün oldular, "radıyallahü teâlâ anhüm ecmaîn". Ebû Bekr-i Sıddîk, sohbette hepsinden çok bulundu. Hepsinden üstün oldu. Şeyhayn'de ayrıca, hakkı anlamak ve bildirmek üstünlüğü de herkesten çok idi. Abdullah bin Mes'ûd diyor ki: "Arabistan halkının bilgileri terazinin bir kefesine, Ömer'in ilmi de öteki kefesine konsa, Ömer'in bilgisi ağır gelir." Bugün bilinen hadîs-i şerîflerin hemen hepsinde Şeyhayn'ın rivâyetleri vardır. Şeyhayn'ın bildirdiği hadîsleri, yalnız râvileri arasında Şeyhayn'ın isimleri bulunan hadîsler sanmamalıdır. Kitaplarda bulunan Merfû' hadîslerin hepsini Şeyhayn rivâyet etmiş olup, bunları başka Sahâbîler irsal eylemiştir. Şeyhayn (r.anhümâ), Eshâb-ı Kirâmı, feth olunan memleketlere gönderdiler. Hadîs-i şerîfleri yaymalarını emreylediler. Hâkim'in kitabında, Mûsâ bin Ali bin Rebâh haber veriyor: Hazret-i Ömer, hutbede dedi ki: "Kur'ân-ı kerîmde müşkili olan, Übeyy bin Kâ'b'a sorsun. Helâlı-harâmı Mu'âz'dan, ferâiz bilgisini Zeyd bin Sâbit'ten, mal kazanmak yollarını da benden sorup öğreniniz!"

Din âlimleri; kırâat, fıkıh, hadîs, tefsîr, usûl, tasavvuf, kelâm ve lisan âlimleridir. Kırâat âlimlerinden yedisi meşhûrdur. Bunların hepsinin ilmi, Hazreti Osman'ın yazdığı Kur'ân-ı kerîmden alınmıştır. Bu Kur'ân-ı kerîmi ise, Şeyhayn topladı. Bunu da Hazreti Ömer'in seçip

gönderdiği âlimler, her yere ulaştırdı. Hazreti Ali'den ise, yalnız iki rivâyet gelmiştir. Fıkıh âlimlerinden, Hanefî, Şafiî ve Mâlikî mezheblerinin temelleri, Hazreti Ömer'in yaptığı icmâ' bilgilerine dayanmaktadır. Bunların ana kitaplarında, Hazreti Ali'den gelme rivâyet pek azdır. Hadîs âlimlerine gelince, bunların bildirdikleri hadîs-i şerîflerin çoğunu, Ebû Hüreyre, Abdullah İbni Ömer, Hazreti Âişe, Abdullah bin Mes'ûd, Abdullah bin Abbâs, Enes bin Mâlik, Ebû Sa'îd-i Hudrî ve Câbir bin Abdullah (r.a.) haber vermişlerdir. Bunların da çoğu Şeyhayn'den rivâyet etmektedir.

Şeyhayn'ın tevâzuu pek çoktu. Meselâ, Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.) dalda bir kuş görünce; "Ne mutlu sana ey kuş! Dilediğin dala konarsın. Dilediğin meyveleri yersin. Kıyâmet günü hesaba çekilmez, azâb görmezsin. Keşki, senin gibi bir kuş olsaydım" dediği meşhûrdur. Hazreti Ömer'in de, bir avuç toprak olmak için söyledikleri, kitaplarda yazılıdır."

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretleri Fârisî olarak yazdığı, "İzâlet-ül-hafâ" adlı eserinde, Resûlullah efendimizin vahiy kâtibi ve kayınbirâderi, mü'minlerin emîri Muâviye (r.a.) hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Muâviye bin Ebû Süfyân, Resûlullahın (s.a.v.) eshâbından biridir. Sahabe arasında güzel faziletleri ile tanınmıştır. Onu kötü zannetmekten çok sakınınız! Ebû Davud'un bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Eshâbıma dil uzatmayınız! Uhud dağı kadar altın sadaka verseniz, onların bir avuç arpa sadakalarının sevâbı kadar olamaz!"** buyuruldu. Yine onun bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullahın (s.a.v.) Hazreti Hasen'i göstererek; **"Bu, benim oğlum, olgundur. Allahü teâlânın bunun vâsıtası ile, ümmetimden iki orduyu barıştırmasını umarım"** buyurdu. Tirmizî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte, Hazreti Muâviye için; **"Yâ Rabbî! Onu hadi ve mühdî eyle!"** buyuruldu. Ya'nî, onu doğru yolda bulundur ve başkalarının da doğru yola kavuşmalarına vâsıta yap buyurdu. İbn-i Sa'd ve İbn-i Asâkir'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte, Hazreti Muâviye için; **"Yâ Rabbî! Ona kitap öğret ve memleketlere sâhib et ve azâbdan koru!"** buyuruldu. Resûlullah (s.a.v.) onun halîfe olacağını biliyordu. Ümmetine çok acıdığı için, başlarına geçecek olanın doğru yolda bulunması ve doğru yola götürmesi için duâ etmesi îcâb edeceği meydandadır. Hazreti Hasen'in bildirdiği ve Deylemî'nin haber verdiği hadîs-i şerîfte; **"Birgün gelir, Muâviye devlet reîsi olur"** buyuruldu. Hazreti Muâviye buyuruyor ki: "Resûlullahın (s.a.v.) bana; **"Ey Muâviye! Devlet başkanı olduğun zaman, iyilik et!"** buyurduğu günden beri, halîfe olacağım zamanı bekliyordum."

Eshâb-ı Kirâmdan Ümm-i Hirâm'ın bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Ümmetimden ilk olarak, denizde gazâ edenler, elbette Cennete girecektir"** buyuruldu. Müslümanlardan ilk deniz gazâsı yapan, Hazreti Osman zamanında, Hazreti Muâviye idi. Ümm-i Hirâm da, bu müjdeye kavuşmak için, Hazreti Muâviyenin askeri arasında bulundu ve karaya çıkınca (Kıbrıs'ta) şehîd oldu. Resûlullahın bu duâları bereketi ile, Hazreti Muâviye âdil ve emîn bir halîfe oldu. Hazreti Muâviye, Resûlullahın (s.a.v.) birkaç saçını sakladı. Vefât ederken, bereketlenmek için, bunların yüzüne konmasını vasıyyet eyledi."

İzâlet-ül-Hafâ kitabının 342. sahifesinde diyor ki:

"Resûlullahın (s.a.v.) irşâd vazîfesi, üç kısım idi. Birincisi, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını, güç ve kuvvet kullanarak yaptırmak idi. Buna "Saltanat" denir, ikinci vazîfesi, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretmekti. Üçüncü vazîfesi, "İhsân" olup, kalbleri temizlemekti. Hulefâ-i Râşidîn, bu üç vazîfeyi birlikte yaptı. Sonra gelenler, yalnız saltanat

vazîfesini yaptılar, öğretmek vazîfesi, mezheb imamlarına, ihsân vazîfesi de tasavvuf büyüklerine verildi.”

Şah Veliyyullah hazretlerinin yazdığı Hüccetullah-il-Bâliğa adlı eserden ba’zı kısımlar:

Namazın sırları: Namaz şu üç şeyden ibârettir, 1- Allahü teâlânın azametini ve büyüklüğünü düşünerek kalbin hudû’ ve huşû’ hâlinde olması, 2- Dilin, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını (büyüklüğünü) söylemesi. Kulun hudû’ ve huşû’ üzere olması, Allahü teâlânın azamet ve kibriyâsını, celâlini, ifâde etmesi hâlinde en yüksek şeklidir. 3- A’zaları, bu huşû’ ve hudû’ hâline göre bulundurmak, ona göre hareket etmek.

Allahü teâlâya ta’zim ifâde eden işlerden ba’zısı şunlardır: Allahü teâlânın huzûrunda yalvarıp yakarırcasına durmak. Bütün varlığı ile ona yönelmek. Bundan daha üstün ta’zim şekli ise, Allahü teâlânın huzûrunda en aşağı ve muhtaç bu hâlde durmak, başını öne eğmektir. Çünkü başı yukarıya kaldırmak, tekebbür, kibirlenmek alâmetidir. Bu, insanların yaratılışında, tekebbürü ifâde eden bir harekettir. Başı yukarıya kaldırmamak ya’nî başını önüne eğmek ise hudû’ ve itaat ma’nâsını ifâde eder. Bundan da daha üstün ta’zim şekli, insanın en şerefli a’zâsı olan yüzünü yere sürmesi ya’nî Allahü teâlâya secde etmesidir.

En faziletli namaz bu üç ta’zim şekliyle kılınan namazdır. Namaz, kulu Allahü teâlâya yaklaştıran amellerin en kıymetlisidir. Rükû’ ve secde de, ta’zim ifâde eden fiillerdendir. Bunlardan herbiri diğerini takviye eder. Namaz mü’minin mi’râcıdır. Mü’mini uhrevî tecellîlere hazırlar.

Namaz, Allahü teâlânın sevgisini, muhabbetini ve rahmetini kazanmaya büyük vesiledir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **“Çok secde etmem lâzımdır”** buyurdu.

Namaz kılmak lezzeti bir mü’minde yerleşince, artık o kimse Allahü teâlânın nûruna dalar. Namaz o kimsenin hatâ ve günahlarına keffâret olur. Çünkü iyilikler, kötülükleri yok eder. Allahü teâlâyı tanımak için namazdan daha fâideli birşey yoktur. Bilhassa namaz, kalb huzûru ve ihlâsla kılınırsa çok kıymetli olur. Nefsin akl-ı selime itaat etmesi husûsunda, namazdan daha fâideli birşey yoktur.

Zekâtın sırları: Bir fakir muhtaç olduğu zaman, sözle veya lisân-ı hâl ile bu durumu Allahü teâlâya arz eder. Ba’zan Allahü teâlâ, kalbi uyanık ve basiret sahibi bir kulunun kalbine, o muhtacın ihtiyâcını gidermesini ilham eder. O kimsenin kalbinde böyle bir ilham meydana gelince, ona muvafık hareket ederse, Allahü teâlâ ondan râzı olur ve ona her tarafından bereketler akıtır. Allahü teâlânın rahmetine kavuşur.

Şah Veliyyullah-ı Dehlevî şöyle anlatır: Birgün bir fakir benden birşey istemişti. O fakir çok zarûret içerisinde idi. Kalbime gelen ilham bana, o fakire ihtiyâcı olan şeyi vermemi emrediyor, dünyâ ve âlurette bana pekçok ecir ve mükâfatı müjdeliyordu. Nihâyet, o fakire istediği şeyi verdim, ilham yoluyla bana va’dedilen şeye gerçekten şâhid oldum. O gün yaptığım bu iyiliğin karşılığını gördüm.

Mal sevgisi ve cimrilik, insana zararlı olur, onu asıl maksattan uzaklaştırır. Bu ise insanı sıkıntıya düşürür, manen rahatsız eder. İnsanın cimrilikten ve mal sevgisinden kurtulması ancak, yanında bulunan çok sevdiği şeyleri fakirlere vermeye kendini alıştırmakla olur. O zaman bu infak ya’nî Allah rızâsı için ihtiyâç sahiplerine dağıttığı, onun hakkında çok fâideli olur. Şayet fakirlere, muhtaçlara vermeye kendisini alıştırmasaydı, onda bulunan cimrilik ve mal sevgisi

olduğu gibi kalırdı. Bu takdîrde infâk etmediği, muhtaçlara vermediği o mallar, onun için yılan olarak görünür ve onun hakkında zararlı olurdu.

Zekât bereketi çoğaltır. Gazâb-ı ilâhiyi söndürür. Feyz ve bereketin gelmesine sebep olur. Âhırette, cimriliğin sebep olduğu azâbı defeder.

Orucun sırları: insanın nefsi ba'zan taşkınlık yapar. Bu sebeple insan şehvetine, arzu ve isteklerine uyar. İnsan nefsini böyle işlerden muhafaza etmesi için ba'zı çârelere başvurması gerekir. Oruç bu husûsta en güzel çâredir.

İnsan şehvetini oruç tutmak sûretiyle kırar. Oruç insanın kötü isteklerini zayıflatır. Rûhun parlaması, şehvetin ve kötü arzuların kırılmasında oruçtan daha te'sîrli bir çare yoktur. Kişi oruç tutmak sûretiyle şehvet ve kötü arzularından ne kadar ayrılabilmiş ise, oruç o derece günahlarına keffâret olur. Melekler oruç tutan kimseyi severler.

Oruç tutan cemiyetlere şeytan te'sîr etmez. Çünkü o cemiyette oruç tutulduğu için şeytanlar bağlanmışlardır. Onlar için Cennetin kapıları açık, Cehennemin kapıları ise kapalıdır. Ancak ba'zan insan, oruç tuttuğu hâlde diline sahip olamayabilir. Bu durumda tövbe etmek lâzımdır.

Haccın sırları: Haccın hakîkati, müslümanlardan büyük bir topluluğun bir araya gelmesidir. Onlar öyle bir vakitte bir araya gelirler ki, o vakitte peygamberler, sıddîklar, şehîdler ve sâlihler gibi, Allahü teâlânın ni'metine kavuşmuş olanların hâllerini hatırlarlar. Onların toplandıkları bu yerler, Allahü teâlânın kudret ve azametinin, alâmet ve delîllerinin bulunduğu yerlerdir. Bütün din büyükleri buralara gelmişler, Allahü teâlâdan rahmetini istemişler, günahlarının bağışlanması için yalvarıp yakarmışlardır. Bütün himmet ve gayretler bu minval (şekil) üzere olunca, Allahü teâlânın rahmet ve mağfireti oraya iner. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: **"Şeytan arafe gününde olduğu kadar, başka hiçbir günde daha küçük, daha hakîr ve daha kızgın görülmemiştir."**

Kâ'be-i muazzamada, Allahü teâlânın kudret ve büyüklüğünü gösteren alâmet ve delîller vardır. Onu, Allahü teâlânın emri ile İbrâhim aleyhisselâm bina etti. Ka'be-i muazzamada çok yüksek hâllere şâhid olunmuştur. Müslümanlar, Kâ'be-i muazzamaya çok kıymet vermişler ve hürmet etmişler, orada Allahü teâlâyı zikretmek sûretiyle orayı ma'mur etmişlerdir.

Hac ibâdetinin yapıldığı mukaddes yerler görülünce Allahü teâlâ hatırlanır. Hac zamanı, müslümanlar birbirlerinden istifâde eder. Aynı zamanda hac meşakkatli bir yolculuk olduğu için, büyük bir gayreti îcâbettirir. Nasıl yeni îmânla şereflenen bir kimsenin daha önceki günahları siliniyorsa, ihlâsla yapılan ve kabûl olan hac da günahlar için keffârettir."

Zamanında bulunan ve daha sonra gelen büyük âlim ve velîler, Şah Veliyyullah hazretlerini çok medhetmişler, çok övmüşlerdir. Fevâid-ül-behiyye ve başka kıymetli kitapların sahibi olan Muhammed Abdülhayy el-Lüknevî, Şah Veliyyullah'ı anlatmaya başlarken buyuruyor ki "Himmet sahibi büyük İmâm, insanlar arasında Allahü teâlânın hucceti, hidâyete kavuşanların önderi, ümmetin dayanağı, ulemânın âlimi ve öncüsü, enbiyânın vârisi, sünnet-i seniyyenin ihyâ edicisi olan Şeyhülislâm Kutbüddîn Veliyyullah bin Abdürrahîm el-Ömerî ed-Dehlevî, ilimde derya misâli, fâzıl bir zâttır..." Müftî Ahmed Kâgûri diyor ki: "Şah Veliyyullah (r.aleyh), aslı (kökü) kendi evinde, dalları ise müslümanların evlerine kadar uzanmış olan mübârek bir ağaç gibidir. İlim ve feyzi her tarafa yayılmıştır."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1134, 1166, 1169, 1170, 1175

2) Eshâb-ı Kirâm (Müslümanların iki Gözbebeği bölümü) sh. 167

3) Fâideli Bilgiler sh. 337

4) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 36

5) Hüccetullah-il-bâliga İstanbul. 1317

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4: sh. 292

7) El-A'lâm cild-1, sh. 149

8) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 177

9) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 212, 248, 485

10) Philosophy of shah Waliullah (Dr. A. J. Halepota), Sind Sagar Academî. Lahor (Pakistan)

11) Makâmât-ı Mazhariyye (Abdullah Müceddidî). İstanbul 1986, sh. 39

ŞERÎF-ZÂDE SEYYİD MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yetmişdokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Ulemâdan Yenişehirli Şerîf Efendi'nin oğlu, Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin kızından torunudur. Şerîf-zâde diye bilinir. 1115 (m. 1703) senesinde İstanbul'da doğdu. 1193 (m. 1779) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında Şekerpare Türbesi yakınlarındaki Çivi-zâde kabristanında medfûndur.

İlk öğretim ve eğitimini babasından ve yakınlarından aldıktan sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. 18 yaşında müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. 1159 (m. 1746) senesinde kadılık mesleğine geçip Âmid (Diyarbakır) kadılığında vazîfelendirildi. Arkasından Bursa ve Mekke-i mükerreme payelerine ulaştı. 1170 (m. 1756) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1180 (m. 1766) senesinde Anadolu, 1183 (m. 1769) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. Bir müddet sonra Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. Şeyhülislâm Mehmed Sa'îd Efendi'nin istifâsı üzerine, 1187 (m. 1773) senesinde Sultan Üçüncü Mustafa Hân tarafından şeyhülislâmlık makamına getirildi. 6 ay sekiz gün bu vazîfeyi yürüttükten sonra, Birinci Abdülhamîd Hân tarafından 1188 (m. 1774) senesinde vazîfeden alındı. Kendi evine çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle kalan ömrünü kıymetlendirdi. Altı sene geçtikten sonra vefât etti.

Sevgili Peygamberimizin temiz soyundan olan Şerîf-zâde Seyyid Mehmed Efendi, âlim ve fâzıl bir zât idi. Güzel yazı yazmakta, bilhassa ta'lik yazı çeşidinde usta derecede bir san'atkârdı. Fetvâları; "Fetâvâ-yı Şerîf-zâde" adlı eserinde toplanmıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 104

2) İlmiye salnamesi sh. 541

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4186

ŞEYH SEYYİD ABDÜRRAHÎM (İbn-i Ebi'l-Lütf el-Makdisî)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Seyyid Abdürrahîm bin Ebi'l-Lütf bin İshak bin Muhammed bin Ebi'l-Lütf el-Makdisî el-Hüseynî olup seyyiddir. 1037 (m. 1627) senesinde Kudüs'de doğdu. 1104 (m. 1692) senesi Safer ayında Edirne'de vefât etti. Orada defnedildi.

Gayretli ve çalışkan olduğu için çok iyi yetişti. Bulunduğu Kudüs şehrindeki âlimlerden okudu. Sonra Mısır'a gidip bir zaman orada kaldı, ilim tahsil etti. Sonra, aklî ve naklî ilimlerde yükselmiş ve çeşitli faziletlerle süslenmiş olarak memleketine döndü. Memleketinde çok tanınıp meşhûr oldu.

Kendilerinden ilim ve feyz aldığı hocalarından ba'zılarının isimleri şöyledir: Şeyh Hasen Şürnblâlî, Ahmed Şevberî, Ali Şebrâmelîsî, Yâsîn el-Humsî, Şeyh Sultan elmizâhî, Şihâbüddîn Hafâcî, İbrâhim Meymûnî, Ebüssü'ûd eş-Şa'rânî, Yûsuf Halîlî, Abdülkerîm el-Hamevî, Muhammed bin Ali ed-Dımeşkî, Muhammed Bil-bâni, Zeynel'âbidîn es-Sıddîkî.

Bir taraftan Kudüs ve Mısır'da öğrendiği ilimleri talebelere öğretirken, bir taraftan kendi ilmini artırmak düşünce ve arzusu içinde bulunan Seyyid Abdürrahîm, bu arzunun şiddetinden dolayı memleketinden ayrılıp İstanbul'a geldi. İlim ve fazilet sahipleri ona kucak açtılar. Süleymâniye'de okudu. İlimde yükseldi. 1058 (m. 1648) senesi Rebî'ul-âhır ayında Rumeli kadıaskeri Molla Bâlî-zâde Mustafa Efendi'ye mülâzım (yardımcı) oldu. Ya'nî devamlı onun yanında bulunarak ilimle meşgûl oldu. Kendisinde bulunan asâlet ile, gayret ve iştiyâkının birleşmesi neticesi, ilimde üstün derecelere yükseldi. Müderrislik mesleğine yöneldi. Çeşitli medreselerde bir müddet vazîfe yaptıktan sonra, 1168 (m. 1755) senesinde kendi beldesi olan Kudüs'e müftî olarak ta'yin edildi. Aynı zamanda orada bulunan Osmâniyye Medresesi'nde müderrislik de yapacaktı. Bir ara müftîlik ve müderrislik vazîfesi ondan alınıp başka bir zâta verildi ise de, 1072 (m. 1661) senesi Receb ayında aynı vazîfeler kendisine tekrar iade olundu.

Hacca gittiği sene, hac yolunda Şeyh Ahmed el-Kuşâşî ile görüşen Seyyid Abdürrahîm ondan feyz aldı. Kuşâşî, talebelerine Kuşeyrî risalesini okutuyordu. Ondan aldığı tavsiye ile memleketine (Kudüs'e) döndüğünde, otuz sene kadar fetvâ vermeye (müftîliğe) devam etti.

Bir zaman Seyyid Abdürrahîm (r.aleyh) haksız bir muâmeleye uğradı. Bu hâlini zamanın sultânına arzedebilmek için Edirne'ye geldi. Meramını anlatmaya nail olamadan orada vefât etti.

Zamanında Kudüs'de bulunan âlimlerin reîsi, fazilet sahiplerinin önderi idi. Güzel ahlâk ve râzı olunan beğenilen hâl üzere idi. Fıkıhdan başka tefsîr, nahiv ve başka ilimlerde de mahir ve mütehassıs idi. Kendisine uyulan bir İmâm, kendisinden istifâde olunan bir âlim idi. Memleketinde, Anadolu'da ve başka yerlerde ondan ders alıp, ilim öğrenenlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Molla Ahmed bin Sinân el-Beyâdî, Refi'i-zâde Molla Muhammed, Çavuş-zâde Molla Ahmed, Molla Kara Halîl, Şeyhülislâm Molla Abdullah Ebe-zâde, Nakîb-ül-eşrâf Uşşâkî-zâde Molla İbrâhim, Ahmed Dakdûsî, Şeyh Şahin ed-Dımeşkî, İsmâil Yazıcı, Şeyh Sâlih el-Cebnîni, Ahmed el-Alemî, Necmeddîn bin Hayreddîn-i Remli.

İlim ve faziletinin yanında şairliği de kuvvetli olan Seyyid Abdürrahîm'in şiirlerinin toplandığı bir dîvânı vardır. Fetvâları toplanarak; "Fetâvâ-i Rahîmiyye fil-vâkıat-il-Hânefiyye" ismi verildi. Bunlardan başka, Hulâsat-ül-iştikâk isminde bir eseri ve buna yaptığı şerhi vardır.

---

1) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 2

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 211

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 564

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 156

5) Brockelmann Sup2, sh. 648

ŞEYH ATİYYE ECHÛRÎ

Fıkıh, hadîs, tefsîr ve nahiv âlimi. İsmi, Atiyyetullah bin Atiyye el-Echûrî'dir. Doğum târihi kaynaklarda bildirilmemektedir. Mısır'da Kalyûbiyye'nin yakınında bulunan Echûr köyündendir. Bu yüzden Echûrî denmiştir. 1190 (m. 1776) senesinde Kâhire'de vefât etti.

İbn-i Atiyye, ilim öğrenmek için Kâhire'ye gitti. Burada Şeyh Asmâvî ve Şeyh Mustafa Azîzî'nin derslerinde bulundu. Ayrıca birçok âlimlerden ders aldı. Bilhassa usûl-i fıkıh ilminde çok bilgi sahibi oldu. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Şeyh Mazhar Mescidi'nde, Cem-ül-cevâmî' adlı eserden ders verdi. Minhâc ve Tahrir adlı eserleri de ders olarak okuttu. Ders verirken, söylediklerini yazan talebelerin doğru yazabilmeleri için sözlerini tekrar ederdi. Şeyh Mazhar Mescidi'ni yaptıran Abdürrahmân Kethüda, ayrıca Atiyye Echûrî için bir de ev yaptırmıştı, İbn-i Atiyye çoluk-çocuğu ile bu evde ikâmet etti.

Atiyye Echûrî, hergün sabah erkenden Câmi-ül-Ezher'e gidip, derse başlamadan önce Şemsüddîn Muhammed Hafnâvî'nin derslerini dinlerdi.

İbn-i Atiyye, Câmi-ül-Ezher'in önde gelen hocalarından idi. Muhtelif yerlerden talebeler ders okumak için onun yanına geldiler.

İbn-i Atiyye çok fâideli eserler yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır.

1- İrşâd-ür-Rahmân li esbâb-in-nüzûl ven-nesh vel-müteşâbih minel-Kur'ân, 2- Kitâb-ül-kevkebeyn-in-neyyireyn fî halli elfâz-il-Celâleyn, 5- Haşiyetün alâ tefsîr-il-Celâleyn, 4- Şerhu muhtasar-ıs-Sünûsî, 5- Haşiyetün alâ şerh-ül-Beykûniyye: Hadîs ıstılâhlarına dâirdir.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 287

2) Acâib-ül-Âsâr cild-1, sh. 488

3) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 265

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 665

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 60

6) El-A'lâm cild-4, sh. 238

7) Brockelmann Sup-2, sh. 456

ŞEYH SEYYİD NÛREDDÎN EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Seyyid Alâüddîn Efendi'nin torunudur. 1062 (m. 1652) senesi Receb ayında İstanbul'da doğdu. 1160 (m. 1747) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sünbül Efendi dergâhının bahçesine defnedildi.

Nûreddîn Efendi altı yaşında iken babası vefât etti. Küçük yaşta öksüz kalan Nûreddîn Efendi, zamanın büyük velîlerinden olan Şeyh İbrâhim Nakşî Sünbülî hazretlerinin terbiyesinde yetişti. Yirmiyedi yaşında hocasından aldığı maddî ve ma'nevî ilimleri tamamlayarak hilâfet makamına yükseldi. Hocasının vefâtı üzerine Sünbül dergâhının şeyhi oldu. Bu dergâhda altmışdokuz sene yedi ay insanlara doğru yolu gösterdi ve talebe yetiştirdi. Nûreddîn Efendi zâhiren ve bâtınen kemâl üzere bulunan mübârek bir zât idi. Herkesin hürmet ve i'tibârını kazanmıştı. Nûrânî yüzlü idi. Halk ona çok hürmet gösterirdi.

Nûreddîn Cerrâhî hazretlerinin talebelerinden birisi, birgün Sünbül Efendi dergâhına gelerek, Seyyid Nûreddîn Efendi'nin talebeleri arasına girmişti. Seyyid Nûreddîn Efendi'nin

talebelerinin hâllerine imrenerek bakıyordu. Kendi kendine; "Keşke Seyyid Nûreddîn Efendi'nin talebesi olsaydım" demişti. Bunun üzerine Seyyid Nûreddîn Efendi yavaşça o talebenin yanına geldi ve; "Evlâdım! Hocanla ol, hocanla ol! O kemâl sahibidir. Ondan yüz çevirme" buyurdu. Böylece, hem onun kalbinde bulunan düşünceyi Allahü teâlânın izni ile keşf etti, hem de o talebeye hakîkat dersi verdi.

Nûreddîn Efendi, 1152 (m. 1739) senesinde Hamzeviyye tarikatı büyüklerinden Hüseyn Dede ile beraber bulunarak, yedi sene inzivâ hayâtı yaşadı.

Hüseyn Dede ile arasındaki muhabbet anlatılamaz dereceye ulaştı. Nûreddîn Efendi, talebeleri ile birgün Allahü teâlâyı zikrederken, herkesi hislendiren derin bir; "Allah" dedi. Sonra da vefât etti. Vefâtına zamanın pâdişâhı Birinci Sultan Mahmûd Hân ve bütün halk üzülerek göz yaşı döktüler. Cenâzesi, Fâtih Câmii'ne götürüldü. Cenâze namazını Şeyhülislâm Zeynel'âbidîn Efendi kıldırdı. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Nûreddîn Efendi'yi kabre, Sadr-ı a'zam Mahmûd Paşa indirdi. Daha sonra mezarının üzerine bir türbe inşâ ettirildi.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-3, sh.299

ŞEYH SEYYİD SA'DÎ (İbn-i Hamza)

Hadîs ve ferâiz âlimlerinden. İsmi, Seyyid Sa'dî bin Abdürrahmân bin Muhammed el-Hüseynî ed-Dımeşkî olup, İbn-i Hamza diye tanınır. Seyyiddir. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. 1075 (m. 1665) senesi Şevval ayının onunda Çarşamba günü Dımeşk'da doğdu. Orada yetişti. 1132 (m. 1720) senesi Şa'bân ayının onyedinci günü orada vefât etti. Benî Aclân türbesinde medfundur.

İbn-i Hamza'nın çok iyi yetişmesi için baba ve dedesi çok gayret ve hassasiyet gösterdiler. Zâten onlar da ilim ve fazilet sahibi zâtlar idi. Bu oğullarının terbiyesi ile yakından ilgilendiler.

İbn-i Hamza henüz altı yaşında iken, babası Seyyid Abdürrahmân bir rü'yâ gördü. Rü'yâsında, oğlu İbn-i Hamza önünde duruyor, etrâfta ise başka kimseler bulunmuyordu. Birden oraya Resûlullah efendimizin (s.a.v.) teşrîf ettikleri görüldü. İbn-i Hamza, yaşının küçüklüğüne rağmen hemen sağ taraflarından Resûlullah efendimizi (s.a.v.) karşılayıp, O'nu medhetmeye başladı. Bundan sonra uyanan Seyyid Abdürrahmân, oğlu İbn-i Hamza'nın Resûlullah (s.a.v.) efendimize salevât-ı şerîfe getirmekte olduğunu gördü. Bundan, onun ileride olgun ve yüksek bir zât olacağı anlaşılıyordu.

Baba ve dedesinin husûsî terbiyeleri altında yetişen İbn-i Hamza, amcası Seyyid İbrâhim'den, ayrıca; Abdülganî Nablüsî, Muhammed bin Süleymân Magribî, Muhammed Kâmili ed-Dımeşkî, Ebü'l-Mevâhib Hanbelî, Ebü'l-Fadl Abdülhayy bin Ahmed, Ebü'l-Felâh İbnü'l-Imâd el-Akri, Ahmed bin Muhammed Safdî, İlyâs Kürdî, Ebû Bekr bin Ali es-Süleymî ve diğer Dımeşk âlimlerinden ilim öğrendi. Ayrıca Mısır'da; Şeyh Muhammed bin Dâvûd Annânî, Şeyh Halîl bin İbrâhim Lekânî, Abdülbâkî bin Yûsuf Zerkânî, Şeyh Edhem Basîr, Şahin bin Mensûr el-Emnâvî, Şeyh Muhammed bin Kâsım el-Bekrî ve başkalarından, Hicaz'da; Seyyid Muhammed Berzencî, Hasen el-Acîmî el-Mekkî, Ahmed bin Muhammed en-Nahlî el-Mekkî, Abdullah bin Sâlim el-Basrî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Böylece yetişip o zamanın büyüklerinden oldu. Mârdâniyye, Cisr-ül-ebyâd, Sâlihiyye ve Cevziyye medreselerinde ders verdi.

Naklî ilimlerden başka, matematik ve haritacılık gibi aklî ilimlerde de maharet ve ihtisas sahibi olan İbn-i Hamza, birçok fazileti kendinde toplamış, asîl bir zât idi.

---

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 156

TAKIYYÜDDÎN HISNÎ

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Takıyyüddîn bin Seyyid Muhammed Şemsüddîn bin Seyyid Muhammed bin Muhammed Muhibbüddîn bin Ahmed bin Muhammed Hısnî'dir. Hazreti Hüseyn'in soyundan olup seyyiddir. 1053 (m. 1643) senesi Safer ayında Dımeşk'da doğdu. 1129 (m. 1717) senesi Zilhicce ayında Dımeşk'da (Şam'da) vefât etti. Baba ve dedelerinin medfûn bulunduğu dergâha defnedildi.

Takıyyüddîn Hısnî, küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı, önce babası Seyyid Muhammed Şemsüddîn'den, sonra da zamanının büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Fıkıh, hadîs ve usûl ilimlerini Şeyh Abdülkâdir Sufûrî'den öğrendi. Uzun zaman onun derslerine devamla, kendisinden istifâde edenlerin en üstünü oldu. Şam ve başka yerdeki âlimlerden icâzet (diploma) aldı. Şam'daki hocaları; Şeyh Abdülbâkî Hanbelî, Muhaddis Muhammed bin Ali bin Sa'düddîn Mektebi, Şeyh Muhammed Belbânî'dir. Başka beldelerde okuduğu hocaları ise; Şeyh İbrâhim bin Hasen Gürânî, Şeyh Ali Basrî Mâlikî'dir. Şeyh Muhammed bin Dâvûd Îmânî'nin derslerinde de çok bulunup ondan ilim ve edeb öğrendi.

Takıyyüddîn Hısnî tasavvuf ilmini babasından öğrenerek, üstün bir dereceye yükseldi. Ders okuttu, insanlara ilim ve edeb öğretti. Çok kimseler kendisinden istifâde ettiler. Şâgur Berânî denilen yerde baba ve dedelerinin yaptırdığı dergâhta onların makamına oturup, insanlara doğru yolu gösterdi. İnsanlar akın akın dergâha koşup, onun feyzli sohbetlerinden istifâde ettiler.

Takıyyüddîn Hısnî talebelerine ve sohbetine gelenlere çok büyük ikramlarda bulunurdu, insanlar için her bakımdan bir iyilik kaynağı idi.

Murâdî onun hakkında şöyle demektedir: "Kendi hattıyla yazdığı, "Mecâmî" adlı eserini gördüm. Bu eseri, onun târih ve neseb (soy) ilminde bilgisinin çokluğuna, güvenilir olmasına ve ilimdeki üstünlüğüne apaçık bir delîldir."

Takıyyüddîn Hısnî, nûr yüzlü, ahlâken çok güzel bir zât idi. Cömert (eli açık) olduğundan çok sadaka verirdi. Her sınıf insan arasında sözü dinlenirdi. Ecdadının âdetini ta'kip eder, Zünnûn-i Mısrî (r.aleyh) dergâhında keşkek (herise) pişirtip insanlara ikram ederdi. Söz ve hâlleri insanlar arasında şöhret buldu. Vefâtından sonra yerine yakınlarından Seyyid Şerîf Abdürrahmân Hısnî geçip, insanlara doğru yolu göstermeye gayret etti.

---

1) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 5

2) El-A'lâm cild-2, sh. 86

ÜNSÎ EFENDİ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Hasen bin Receb bin Şehîd Muhammed'dir. Aslen Taşköprülü'dür. 1055 (m. 1645) senesinde doğdu. 1136 (m. 1723) senesi Safer ayının üçünde Pazartesi günü akşam üzeri İstanbul'da vefât etti. Bâb-ı âlî yakınındaki Salkım Söğüt'te Aydınoğlu dergâhına defnedildi.

Karabaş Velî'nin halîfesi olan Hasen Ünsî Efendi'nin tasavvuf yoluna girmesi şöyle anlatılır: Medrese arkadaşlarından bir tanesi Üsküdar'da bulunan Karabaş Ali Efendi ile görüşmüş ve kalben ona bağlanmıştı. Bu arkadaşı, Hasen Ünsî Efendi'nin odasına girip; "Kastamonu'dan bir şeyh gelmiş, ilim ve fazilet sahibi olup, tasarruf sahibi bir zâttır. Çok eseri vardır diyorlar. Seninle ona bir kere gidelim" dedi. Hasen Efendi onun bu teklifini kabûl etti. Eski Vâlide Dergâhı'na gidip, Karabaş Ali Efendi ile görüştüler. Karabaş Ali Efendi, Hasen Ünsî Efendi'deki istidâdı görünce ona hitaben; "Sizi çoktandır, arzu ederdim. Cenâb-ı Hakka şükürler olsun ki, sizinle buluşmak nasîb oldu" dedi. Bu sırada Hasen Ünsî Efendi'de derin bir vecd hâli meydana geldi. Karabaş Ali Efendi'nin ellerine kapanarak, ona talebe oldu. Ondan sonra dergâhta kaldı. Dünyâ ile alâka ve bağlarını kesti. Nefsiyle mücâdeleye başladı. Karabaş Ali Efendi onun hakkında; "Otuzikibin kişi benden ilim öğrendi. Çok sayıda halîfelerim var. İçlerinde Hasen Ünsî gibisini görmedim" buyurdu.

Hasen Ünsî Efendi üç sene gibi bir zamanda hilâfet alarak, hocası Karabaş Ali Efendi'nin emri üzerine Sultan İbrâhim'in oğlu Sultan Mehmed'in harem-i hümâyûnunda va'z vermeye me'mûr edildi. Sonra yine hocasının işâreti üzerine, Ayasofya'da Acem Ağa Câmii'nde insanlara va'z ve nasihatte bulundu. Hasen Ünsî Efendi birkaç sene bu câmide va'z vermeye devam etti. 1095 (m. 1684) senesinde Kara Hasen oğlu Vezir Mustafa Paşa'nın vasıtasıyla Salkım Söğüt'te bulunan Aydın Dede Dergâhı denilen Saçaklı Emîr Dergâhı'nda vazîfelendirildi.

Hâfız Hüseyn Ayvansarâyî "Vefeyât"ında onun hakkında şöyle yazmaktadır "Hasen Ünsî Efendi, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle ermişti. Zühd ve takvâ sahibi idi. İnsanlardan uzak olarak, inzivâi bir hayat yaşardı. Elli seneden fazla bir zaman halkın arasına çıkmamıştı. Gecelerini ibâdet ve tâatle geçirirdi. Duâsı makbûl bir zât idi. Alay köşkü yakınında bulunan Aydınoğlu Dergâhı'nda insanlara doğru yolu gösterirdi. A'rec Hasen Efendi ismiyle meşhûr oldu. Seksenbir yaşında vefât etti."

Halîfelerinden İbrâhim Efendi, hocasının hakkında şöyle demektedir: "Efendimin yüzü gayet nurlu idi. Rengi sarışın ve beyaza çalardı. Gözleri siyah idi. Çekme burunlu idi. Fasih ve te'sîrli konuşurdu. Vücûdu zayıf idi. Elleri pek güzel idi."

Hasen Ünsî Efendi, eski elbiseleri giymeyi severdi. Gösterişli şeylere kıymet vermezdi. Dâima, Allahü teâlânın emir ve yasaklarından bahsederdi. Ma'nevî sırları açmazdı.

Yine halîfesi İbrâhim Efendi şöyle anlatır: "Hasen Ünsî Efendi, kırkbir sene dergâhta kaldı. Bu zaman zarfında sâdece üç defa dergâhtan dışarı çıktı. Bir kere, zelzele sebebiyle dergâhta hasar meydana gelince, Ahmed Paşa Câmii'ne Cum'a namazını kılmak için gitti, ikinci kere, Üsküdar'da Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin ziyâretine gitti. Üçüncü kere ise, pâdişâhın fermanı ile Okmeydanı'na da'vet olunduklarında dışarı çıktı.

Sultan Üçüncü Ahmed, Hasen Ünsî Efendi'ye çok hürmet eder, arasıra dergâha gelirdi. Hattâ Hasen Ünsî Efendi'nin dergâhına gelip gitmek için husûsî olarak, bugün mevcût bulunan Kal'a kapısını açtırdıkları, buradan gelip gittikleri nakledilir.

Hasen Ünsî Efendi'nin talebelerinden ba'zıları şunlardır: Hacı İbrâhim Efendi, Tatar Selîm Efendi, Kastamonulu Mustafa Efendi, Abdullah Kefevî, Üsküdarlı Ahmed Efendi, Giritli Ahmed Efendi, Çekmeceli Mahmûd Hilmî.

Hasen Ünsî Efendi'nin, Arabça, Farsça ve Türkçe ile yazılmış bir dîvânı vardır. Bu dîvân, İbnü'l-Emîn Mahmûd Bey tarafından muhafaza edilmiştir. Halîfelerine nasihat babından yaptığı

va'z ve nasîhatları ve konuşmaları; "Kelâm-ı azîz" ismindeki kitapta toplanmıştır. Yine Arabça, Farsça ve Türkçe ile nazm ve nesir olarak buyurdukları sözlerinden bir kısmı, "Sırr-ı Ehadiyye" isimli bir eserde toplanmıştır.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 22

ÜSKÜDÂRÎ MUHAMMED EMÎN EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Muhammed Emîn bin Abdülhayy bin Muhammed el-Üsküdârî el-Kostantinî er-Rûmî'dir. Babası Seyyid Abdülhayy Efendi, evliyânın büyüklerinden Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin kızından torunudur. Doğum târihi ve hayâtı hakkında fazla bir bilgi yoktur. 1149 (m. 1736) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Bülbül Deresi kabristanında medfûndur. Vefâtına;

"Ma'den-ül-fadli vel-edeb" (1149)

mısra'ı târih düşürülmüştür.

Ailesinden çok iyi terbiye görerek yetişen Üsküdârî, büluğ çağına gelince, zamanın âlimlerinden ilim öğrenmeye başladı. Derslerinde muvaffakiyet göstererek, kısa zamanda arkadaşları arasında üstün bir seviyeye ulaştı. İlim tahsilini tamamlayıp, hocalarından icâzet aldıktan sonra, zamanın usûlüne göre, medreselerde ders vermeye başladı. Bir taraftan da tasavvufta Cevleti yoluna bağlanarak feyz aldı. İlmî üstünlüğü ve faziletleri her tarafa yayıldı. Bunun için ders halkasına birçok ilim talebesi toplandı. Naklî ilimlerle birlikte, Arabî lisânın inceliklerine ve edebî ilimlere de hakkıyla vâkıf idi. Çok talebe yetiştirdi. Bir taraftan talebelere ders okuturken diğer taraftan değerli eserler de te'lîf etti. Yazdığı eserlerin sayısı otuzdan fazladır. Vefâtından sonra, kitapları, Atîk Vâlide Sultan Câmii Medresesi'nde müderris olan Emîr Hoca ismiyle tanınmış Abdülkâdir Efendi'ye intikâl etti. Onun vefâtından sonra da, adı geçen câminin dolabında, kıble tarafında bulunan kütüphânesinde muhafaza edildi.

Üsküdârî Muhammed Emîn Efendi'nin yazdığı eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Kâdı Beydâvî hazretlerinin Fâtiha-i şerîf tefsîrine haşiye, 2- Dürer haşiyesi, 3-Menâr şerhi (Nedret-ün-nizâr), 4-Celâlüddîn-i Devânî'nin İsbât-ı vâcib risalesi haşiyesine haşiye, 5- Kasîde-i Nûniyye şerhine haşiye, 6- Mîr Ebü'l-Feth'in Âdâb haşiyesine haşiye, 7-Akâid-i Adûdiyye'nin "İlm" bahsine şerh, 8- Birgivî Muhammed Efendi'nin Adâb risalesine şerh, 9- Usâm'ın Vad'ıyye şerhine haşiye, 10- Berâhîn-i Hams şerhi (Bu on eserin, müellifîn kendi el yazısıyla olan birer nüshaları yukarıda zikredilen kütüphânede bulunmakta idi. Daha sonra bunlar ve diğer eserleri Süleymâniye Umûmî Kütüphânesi'ne naklolunmuştur.), 11- Akâid-i Nesefiyye şerhine haşiye, 12- Cihet-i vahdet risalesi (matbûdur), 13- Eczây-ı kudsiyye risalesi (matbûdur), 14- Vahdet-i vücûd risalesi, 15- Akâid-i Nesefiyye şerhinin Hayâlî haşiyesine haşiye, 16-Kâfiye şerhi (Molla Câmî'ye haşiye), 17- Hayatî haşiyesine ta'lîkât, 18- Hesâb ilmine dâir Behâiyye'ye şerh, 19- Mirzâ Can'ın İsbât-ı vâcib risalesine haşiye, 20-Fenârî haşiyesi (Kara Halîl Efendi'ye haşiye), 21- Seyyid Şerîf-i Cürcânî'nin Mutavvel haşiyesine haşiye, 22-Mefhûmât-ı kazaya risalesi.

Bunlardan başka Allâme Aynî'nin Ikd-ül-cümân ismindeki yirmidört ciltlik meşhûr târihinin birinci cildini tercüme etmiş olup, bunun, kendi el yazısı ile olan nüshası Yıldız Kütüphânesi'nde bulunmaktadır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 74

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 323

3) El-A'lâm cild-6, sh. 41

4) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 29

VASSAF ABDULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Osmanlı şeyhülislâmlarının yetmişincisidir. İsmi, Abdullah'dır. "Vassaf diye bilinir. Akhisarlı Şeyh Mecdüddîn soyundan Mehmed Efendi isminde bir zâtın oğludur. 1073 (m. 1662) senesinde Akhisar'da doğdu. 1174 (m. 1761) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında Siyavuşpaşa türbesi yanına defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk öğrenim ve eğitimini memleketinde gördükten sonra İstanbul'a geldi. Kara Halîl Efendi'nin hizmetinde ve ilim meclisinde bulundu. Aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, onun yanında mülâzim (stajyer) olarak vazîfe yaptı. 1111 (m. 1699) senesinde yapılan imtihanı kazanıp müderrislik diplomasını aldı. Bu arada hocası Kara Halîl Efendi'nin kızıyla evlendi. Bir çok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. 1137 (m. 1724) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1140 (m. 1727) senesinde Mısır kadılığına nakledildi. Bir sene sonra İstanbul'a da'vet edildi. 1148 (m. 1735) senesinde İran'da Şah Tahmasb'ı tahtandan indiren Nâdir Şâh'ın iki ülke arasındaki uzlaşma isteği üzerine, İran'a gönderilen Kara Mehmed Paşa-zâde Vezir Kara Mustafa Paşa başkanlığındaki elçi heyetine fetvâ emîni olarak katıldı. Bu vesileyle; İsfehan, Kandahar ve Semerkand şehirlerini de ziyâret etti. İstanbul'a döndükten sonra 1154 (m. 1741) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. Fakat çok geçmeden 1155 (m. 1742) senesinde vazîfeden ayrıldı. Yedi yıl devlet hizmetinden uzak kaldıktan sonra 1162 (m. 1749) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1168 (m. 1755) senesinde Seyyid Murtazâ Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına Pâdişâh Sultan Üçüncü Osman Hân tarafından ta'yin edildi. Bu vazîfede beş ay kadar kaldıktan sonra ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Bir müddet Bursa'ya gönderildi. Daha sonra dönüp Emîrgân'daki evine çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl iken yüz yaşını geçmiş olarak vefât etti.

Vassaf Abdullah Efendi zamanın ileri gelen âlimlerinden olup, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, güzel yazı yazan fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Nasihat özelliğinde güzel şiirleri olan Abdullah Efendi, "Vassaf veya "Abdî" mahlasını kullanırdı. Fen terimlerini açıklayan risalesi vardır.

Yazmış olduğu eserlerin önemlileri: 1- Hayâl-i Behçetâbâd: Nasihat özelliğini taşıyan binbeşzüz beyti içine almıştır. 2- Zemzeme: Kelâm ilmine dâir bir eserdir. 3- İrşâd-ı Ezkiyâ: Nahiv ilminde meşhûr olan "Kâfiye" adlı eserin manzûm olarak tercümesidir. 4- Ünvân-üş-Şeref kasidesine yazdığı nazire: Hicrî dokuzuncu asırda yaşayan meşhûr âlim ve ediplerden Şerefüddîn ibn-il-makarri İsmâil Yemenî'nin "Ünvan" adlı kıymetli eserine naziredir. Arabî olarak yazılması, Abdullah Efendi'nin Arabî ilimlerdeki derecesini gösterir. Bu eserin özelliği: "Bir satırda beş ilmi toplamıştır. Ya'nî düz okunduğu hâlde düz ilim ve her satırın birinci kelimeleri dik olarak boyuna okunsa diğer bir ilim, üçüncü kelimeler bunun gibi boyuna okunsa başka bir ibâre ile diğer bir ilim ifâde eder. 5- Fetâvâ-ı Vassaf Fetvâlarının toplandığı eseridir. 6- Dîvânçe. Bir Şiiri:

Dildâde-i şevk isen rızâya,
ihramda tâbi ol Hudâya,

Âhır yine hâk olur bu tenler,
Bilmem neye kibreder edenler.

Evkâtını eyleme izâat,
Nadan ile etme akd-i sohbet,

İrfana bulunsun intisabın,
Bil kadrini kâbil-i hitabın.

Olsan O mâkûleye mülâki,
Ya meclise gelse ittifâkî,

Pend eyleyüp itme nefsin itâb,
Mesdûd-i yed-i kazadır ol bâb.

Açıklaması: Eğer Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak istiyorsan, kerem ve cömerdlikte Allahü teâlâya tâbi ol.

Ya'nî ikram edici ve cömerd ol. Sonunda bu tenler toprak olacaktır. Fakat bilmem ki kendini beğenip üstün görenler neden kibir ederler.

Vaktinin kıymetini bil, boşyere geçirme. Câhillerle de sohbet etme. İlim ve irfan ehliyle Allah adamlarıyla beraber ol. Hak ve hakîkati söyleyenin kıymetini bil.

Allah adamlarının bulunduğu o sohbet meclisine kavuşursan veya o meclis sana nasîb olursa, nasihat dinle, kendini yorma. Zira o kapı Allahü teâlânın kudretiyle kapalıdır. Ya'nî senin orada konuşman uygun değildir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 98

2) İlmiye salnamesi sh. 567

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 481

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3099

VASSAF-ZÂDE MEHMED ES'AD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Es'ad'dır. Şeyhülislâm Vassaf Abdullah Efendi'nin oğludur. 1119 (m. 1707) senesinde İstanbul'da doğdu. 1192 (m. 1778) senesinde İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı Fâtih Câmii'nde kalabalık bir cemâat tarafından kılındıktan sonra, Eyyûb Sultan civarında, babasının kabrinin yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Birçok âlimin derslerini dinledi. Molla Refi' Mustafa Efendi'den hüsn-ü hat (güzel yazı) dersi aldı, ta'lik stilinde güzel yazı yazmayı öğrendi. İlimde akranlarından üstün olduğundan kısa zamanda meşhûr oldu. 24 yaşındayken 1143 (m. 1730) senesinde müderris oldu. Bir çok medreselerde müderrislik yapıp ilim öğretti. 1164 (m. 1750) senesinde Galata mevleviyyetine (kadılığına) getirildi. 1168 (m. 1754) senesinde babasıyla birlikte bir müddet vazîfeli olarak Bursa'ya gönderildi. Daha sonra İstanbul'a dönüp, Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. Bu payeye nail olduktan sonra 11 yıl müddetle İstanbul payesinde kaldı. 1182 (m. 1768) senesinde Anadolu, 1186 (m. 1772) senesinde Rumeli kadı-askerliğine getirildi. Şeyhülislâm Mehmed Emîn Efendi vazîfeden ayrıldıktan sonra 1190 (m. 1776) senesinde Birinci Abdülhamîd Hân tarafından şeyhülislâmlığa getirildi. Bir sene sekiz ay bu makamda kaldıktan sonra ihtiyârlığı ve hastalığı sebebiyle vazîfeden ayrıldı. Emîrgân'daki evinde istirahata çekildi. Hastalığının tedâvisiyle meşgûl oldu. 1192 (m. 1778) senesinde kendi evinden oğlunun evine hava değişimi için

nakledildi. Orada hastalığının tedâvisi yapılmaktayken, aynı sene içinde Receb ayının üçüncü günü sabah namazı vaktinde Kelime-i şehâdet getirerek rûhunu teslim etti.

Silk-üd-dürer adlı eserin müellifi Muradı şöyle anlatır: 1192 (m. 1778) senesinde İstanbul'a geldiğimde o şeyhülislâm idi. Şam kadısı Mehmed Emîn Efendi'yle beraber onun ziyâretine gittik. Beni görünce ayağa kalktı, "Hoş geldin hocamın oğlu! Deden hocam Şeyh Murâd-ı Münzâvî Efendi ile görüştüm, elini öptüm, onu ziyâret ile şereflendim. 1132 (m. 1719) senesinde vefât edince, cenâzesi yıkanırken hazır bulundum. Onun bedeninden daha beyaz bir beden görmedim" dedi. O sırada meclisde Anadolu kadıaskeri İshak bin Murâd Molla vardı. O da dedemi medhetti.

Vassaf-zâde Mehmed Es'ad Efendi, âlim, fâzıl ve tasavvuf ehli olan bir zât idi. Güler yüzlü ve hoş sohbet idi. Güzel yazı yazar ve kıymetli şiirler söylerdi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 106

2) Silk-üd-dürer cild-2, sh. 227

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-2, sh. 909

4) İlmiye salnamesi sh. 545

YENİŞEHİRLİ ABDULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen, İstanbul'da ilk olarak matbaanın kurulmasına fetvâ veren Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden. Elliyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Abdullah olup Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin soyundandır. Doğum târihi bilinmemektedir. Yenişehirde doğdu. 1156 (m. 1744) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kanlıca da İskenderpaşa Câmii bahçesinde medfûndur.

İlk tahsilini memleketi olan Yenişehir'de yaptıktan sonra İstanbul'a geldi. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti.

Yapılan imtihanı kazanarak, müderrislik ruusunu (diplomasını) aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. En sonunda Süleymâniye Dâr-ül-hadîs müderrisliğine ulaştı. Fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi olduğundan, kadılık mesleğini seçti. Mevleviyyet derecesiyle fetvâ emîni oldu. 1116 (m. 1704) senesinde Haleb, 1123 (m. 1711) senesinde Bursa kadılıklarında bulundu. 1126 (m. 1714) senesinde Mora seferine, İstanbul pâyesiyle, ordu kadısı olarak katıldı. Sefer dönüşünde 1128 (m. 1716) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bir müddet sonra bu vazîfeden alındıysa da tekrar me'mûriyete alınarak Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Bundan sonra, Sultan Üçüncü Ahmed Hân tarafından, 1130 (m. 1718) senesinde şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. Oniki sene on ay kadar bu yüksek vazîfeyi doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu müddet içinde Sultan Üçüncü Ahmed Hân ve Dâmâd İbrâhim Paşa ile iyi anlaşıp hizmette bulundu. Pâdişâhın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Zamanındaki bir takım kültür ve yenilik faaliyetlerine ön ayak oldu. 1143 (m. 1730) senesinde vazîfeden alınıp Bozcaada'ya gönderildi. Oradan hac farizasını îfâ etmek için Hicaz'a gitmesine müsâade edildi. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. Hac dönüşünde uzun müddet İstanbul dışındaki çiftliğinde kaldıktan sonra, Kanlıca'daki evinde ikâmete me'mûr edildi, istirahat edip, ibâdetle meşgûl oluğu sırada vefât etti.

Yenişehirli Abdullah Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Onüç seneye yakın şeyhülislâmığı zamanında, doğruluk ve adâletle hareket etti ve zamanındaki bir takım yeni gelişmelere dâir fetvâ verdi. Matbaacılığın Türkiye'de kuruluşuyla ilgili verdiği fetvâ ile İbrâhim Müteferrika'nın matbaa kurmasına yardım etmişti. Behcet-ül-fetâvâ adlı fetvâ kitabıyla Mir'at haşiyesi vardır.

Türkiye'de ilk defa matbaa kurulmasıyla ilgili fetvâsı:

Yenişehirli Abdullah Efendi'ye matbaa açmak, kitap basmak için şöyle soruldu: "Kitap basma san'atını iyi bildiğini söyleyen bir kimse, lügat, mantık, astronomi, fizik ve benzerleri âlet ilimleri kitaplarının harflerini ve kelimelerini birer kalıba çıkarıp, buradan kâğıtların üzerine basarak, bu kitapların benzerlerini elde ederim dese, bu kimsenin böyle kitap basmasına dînimiz izin verir mi?" Şeyhülislâm Abdullah Efendi cevâbında; "Kitap basma san'atını iyi bilen bir kimse, bir kitabın harflerini ve kelimelerini birer kalıba çıkarıp, buradan kâğıtlara basmakla bu kitapdan az zamanda kolayca çok sayıda kitap elde ediyor. Böylece çok ucuz kitap yazılmasına sebep oluyor. Fâideli bir iş olduğundan dînimiz bu kimsenin bu işi yapmasına izin verir. Kitapda yazılı ilmi bilen birkaç kişi, önce kitabı tashih etmelidir. Tashih ettikten sonra basılırsa, güzel bir iş olur" buyurmuştur. Bu fetvâ, dînimizin ilme ve fenne verdiği kıymeti bildirmekte ve; "İslâmiyet bizi geri bıraktı, ilmî ve teknik gelişmelere mâni oldu" diyerek gençliği târihinden, dîninden ve îmânından soğutmak isteyen din düşmanlarının çirkin iftiralarına cevap teşkil etmektedir.

Yenişehirli Abdullah Efendi'nin Behcet-ül-fetâvâ adlı fetvâ kitabındaki ba'zı fetvâları:

"Ramazân-ı şerîf, yaz aylarından birine geldiği zaman, din adamı şekline giren birisi müslümanlara; "Oruca niyet etmeyip, oruç tutmaz iseniz ve kışın kısa günlerde kaza ederseniz, caiz olur. Ramazan'da oruca niyet etmeden, yer içersiniz, keffâret lâzım olmaz" diyerek, gençlere, talebeye, işçiye, oruç tutturmazsa, bu kimse şiddetle ta'zîr edilir. Cezalandırılır. Böyle söylemesi men' edilir."

"Gelirinin sarf edileceği cihetleri belli olan vakf paradan hâsıl olan gelirin bir kısmı bu cihetlere verilip, bir kısmı da mütevellide kalsa, bu para, aynı vakfın olsa bile, başka bir vakf câmisinin ihtiyâçlarına sarf edilemez."

"Hür çocukları aldatıp, yakalayıp, bunları esîr diyerek, köle diyerek satan kimse, şiddetle döğülür, habsolunur. Bunu huy edinmiş ise, hâkim tarafından ölüm cezası verilir."

"Kur'ân-ı kerîmi Fâtiha'dan başlayıp Fil sûresine veya İhlâs sûresine kadar okuyup, sonra olan birkaç sûreyi başkasına emredip okutsa, o da kalan sûreleri okursa, Kur'ân-ı kerîmi başından beri okumuş olan "Hatm" okumuş olmaz. Bunlardan birisini dinleyen kimseler, hatm dinlemiş olmazlar. Hiçbiri hatm sevâbına kavuşamazlar."

"Malının üçde birini hayırlı işlerde kullanması için biri vasî ta'yin edilse, vasî de bu kadar malı hayırlı işlere verse, ölünün vârisleri, bu malı nerelere verdin diye vasiye soramazlar."

"Kadınlar, câmide erkeklere verilen va'zı dinlemeğe gelirlerse, vazîfelilerin bunları men etmesi lâzım olur."

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 86

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1029

3) Sicilli Osmanî cild-3, sh. 377

4) İlmiye salnamesi sh. 507

5) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3098

6) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 363

7) Râşid Târihi cild-4, sh. 392

YA'KÛB AFVÎ

Müfessir ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, yüksek hâller sahibi velî. Babası Celvetiyye yolunun büyüklerinden Amasyalı Fenâî Mustafa Efendi idi. Odabaşı Şeyhi diye tanınırdı. Ya'kûb Efendi'nin doğum târihi bilinmemektedir. Ebced hesabıyla "Şeyh Râhil" terkibinin ifâde ettiği 1149 (m. 1736) senesinde İstanbul'da vefât edip, vasıyyeti üzerine Üsküdar'da Karacaahmed'e giden cadde üzerinde, annesinin yanına defnedildi.

Küçük yaşta babasından ilim tahsiline başlayan Ya'kûb Afvî Efendi, temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrendi. Zamanın âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Üsküdar'da Cavuşderesi yakınlarındaki dergâhında insanlara doğru yolu anlatıp, Allahü teâlânın dînini öğretmekle meşgûl olan Bilecikli Osman Efendi'nin hizmetine girdi. Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin yolunda bulunan bu mübârek zâttan ilim öğrenip feyz aldı. Kalbini tasfiye ve nefsini tezkiye eyledi. Ahlâk ve hareketlerini Resûlullah efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâk ve hâllerine uydurmaya gayret eyledi. Bu yolda bir hayli mesafe katetti. Tefsîr ilminin ve Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerinin inceliklerine vâkıf oldu. Hocası Osman Efendi'nin kızı ile evlendi. Üsküdar'da Cedîd Vâlide Sultan ve Şehzâde câmilerinde insanlara nasihat ederek, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlattı. Ömrünün sonuna doğru bu vazîfelerden ayrılıp, hocası Osman Efendi'nin yerine insanlara Celveti yolunu öğreterek, talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Vakitlerini ilim öğrenmek, öğrendiklerini neşretmek, ibâdet edip öğrendikleri ile amel etmekle geçiren Ya'kûb Afvî Efendi, yetiştirmiş olduğu kıymetli talebeleri yanında, pek değerli eserler de yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır:

1- "Mesâbîh" adlı hadîs-i şerîflerle ilgili kitabı, "Mefâtih" adıyla Arabca olarak şerhetti. 2- "El-Vesîlet-ül-uzmâ li hazret-in-Nebiyyi Nebiyyül müctebâ" adlı eserinde Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hayâtını ve salevât-ı şerîfenin faziletlerini anlatmaktadır. 3- "Neticet-üt-tefâsîr'inde Yûsuf sûresini Arabca olarak pek güzel tefsîr etmektedir. 4- "Len'ay-ı Nûrâniye" adlı eserinde, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinin; "Ezelden aşkla biz yâne geldik. Hakîkat şem'ine pervane geldik" beytiyle başlayan ilâhisini şerhetmektedir. 5- "İlhâkât alet-tecelliyât" Abdülganî Nablüsî hazretlerinin "Lemaât-ül-berk-ün-necdî şerh-i Tecelliyât-ı Mahmûd Efendi" adlı eserinin mukaddimesine ilâvelerini ihtivâ etmektedir. 6- "Hülâsat-ül-beyân fî Mezheb-in-Nu'mân" adlı eserinde İmâm-ı a'zam Nu'man bin Sabit hazretlerinin menkıbelerinden, ortaya koydukları belli başlı fıkhî mes'elelerden bahsetmektedir. 7- "Kenz-ül-vâ'izîn", 8- "Hediyyet-ül-vâ'iz" adlı eserinde insanlara va'z ve nasihat etmektedir. 9- "Hediyyet-üs-sâlikin" adlı eserinde Celvetiyye yolunun esasları anlatılmaktadır.

Pek güzel şiirler de yazan Ya'kûb Afvî Efendi'nin birçok ilâhileri vardır. İlâhilerinden birinin ilk beyti şöyledir:

"Nider âşık hayâlâtı, cemâlindir münâcâti,
Nider ma'şûk münâcâtı tecellî eyle yâ Allah!"

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 201

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 547

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 308

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-13, sh. 252

YÛSUF-ZÂDE ABDULLAH HİLMİ EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen büyük kırâat âlimi. Abdullah Hilmi Efendi, Amasyalı Şeyh-ül-kurrâ Yûsuf Efendi-zâde Muhammed Efendi'nin oğludur. 1085 (m. 1674) senesinde Amasya'da doğdu. 1167 (m. 1754) senesi Zilhicce ayında İstanbul'da vefât etti. Topkapı hâricinde Maltepe Caddesindeki kabristanlığın sağ tarafında, babasının kabri yanında medfûndur.

Yûsuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi, din ve fen ilimlerinde fazilet ve irfan hazînesi bir zât idi. Bilhassa kırâat ilminde emsalsiz idi. Kırâat vecihlerini bahasından öğrendi. Arabî ilimleri İbrâhim Efendi'den, aklî ilimleri Ali bin Süleymân Mansûri ve Kara Halîl Efendi'den tahsil etti. Abdullah Efendi, Halvetî yolunun büyüklerinden Şeyh İlyâs Sakızî'nin sohbetlerinde yetişip, tasavvuf yolundaki seyr ve sülûkunu tamamladı, icâzetname aldı. 1148 (m. 1735) senesinde Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığında Saray-ı hümâyûn hocalığına ta'yin olunup ilminden çok istifâde edildi. Sonraları eser yazmağa başladı. Gelecek nesillere yadigâr bıraktığı kitapları ilmî üstünlüğüne en büyük delîldir.

Yûsuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi, herkesden sevgi ve i'tibâr gördü. Hacca gitmeğe niyet ettiğinde, fazilet ve kemâlinden nasîb alan eski sadrâzam Yeğen Ahmed Paşa, yolculuk ihtiyâçlarını kolaylaştırmak ve yardımcı olmak üzere bin altın hediye etti. Hicaz'a gittiğinde, Hicaz, Mısır ve Şam'daki âlimler, kendisinin tefsîr, hadîs ve kırâat ilmine dâir derslerini dinleyip, bahsi geçen ilimlerdeki ihtisasına hayran oldular. Kendisinden icâzet aldılar.

Abdullah Efendi, elli sene, câmilerde, medreselerde ders okuttu, ilme hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. Talebelerinin en meşhûru, Üsküdar'da medfûn olan Müftî-zâde Muhammed Sâdık Erzincânî ile Bursa'da medfûn bulunan Benderli Şeyh-ül-kurrâ Ebû Bekr efendilerdir.

Abdullah Efendi, önce Sultan Üçüncü Ahmed Hân sonra da Sultan Birinci Mahmûd Hân ile görüşüp, her ikisinden de izzet ve ikram gördü. İlmî çalışmalarından dolayı takdîr edildi. Sultan Mahmûd Hân onu saray içinde kendisinin inşâ ettirdiği Sarây-ı hümâyûn Kütüphânesi'nin hâfız-ı kütüplüğüne ta'yin etti. Vefâtına kadar burada ilmî çalışmalarda bulundu. Şiirle de alâkası olduğundan, "Hilmî" mahlâsıyla, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler söyledi. Peygamberimize (s.a.v.) âit bir na'tı şöyledir.

Fezây-i dergâhin kân-ı atadır yâ Resûlallah!
Cenâb-ı melce-i ehl-i recâdır yâ Resûlallah!

Yûsuf-zâde Abdullah Hilmi Efendi, çok kıymetli eserler yazdı: Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Buhârî-i şerîf şerhi: Buhârî-i şerîfe yirmisekiz sene zarfında yazdığı otuz cild üzerine mufassal (geniş tafsilatlı) bir şerhdir. Eserini pâdişâha hediye ederek pek çok takdîr ve tebrike mazhar oldu. Bin altın, bir kat kıymetli elbise ile taltif edildi. Müellifîn el yazısı ile yazma bir takımı, Fâtih Kütüphânesi'nde, bir takım da Hamîdiye ile Veliyyüddîn Efendi kütüphânelerinde, bir takımı da Serez Kütüphânesi'ndedir. 2-Müslim-i şerîf şerhi İnâyet-ül-mün'im: Yedi cild üzerine yarısına kadar bir şerh olup, bir takımı Hamîdiye Kütüphânesi'ndedir. 3- Nefhat-ül-fâyıha fî tefsîr-i sûret-il-Fâtiha, 4-Hâşiye-i Beydâvî alâ sûret-il-Mülk, 5-Hâşiye alâ âdâb-i nûr Ebi'l-Feth, 6-Hâşiye alel Hayalî, 7- Haşiye alâ Kara Dâvûd min-elmantık. 8- Haşiye alâ şerh-i Kadmîr, 9 Ravdat-ül-vâ'izîn,

10-Kâfiyenâme: Her Arabca lügat, Farsça ile şerh edilmiştir, bir nüshası Nûr-i Osmaniye Kütüphânesi'ndedir, 11-Redd-ül-kırâat-i bi'ş-şevâz: Kırâat ilmine dâirdir. 12 Beyân-i merâtib-ilmeddât, 13- Tuhfet-üt-talebeti fî beyân-i meddât-ı taraf-it-tayyibe, 14- İtilâf, 15-Mehâric-ül-hurûf. 16- Zühret-ül-hayât-id-dünyâ, 17- Risâle-i harf-id-dâd-is-Sahîh 18) Kelâm-üs-senî fî mevlid il-Mustafâ.

Eserlerinin tamâmı ellibeş adet olup, yirmisekizi de diğer ilimlere dâirdir.

---

1) El-A'lâm cild-4, sh. 129

2) Silk-üd-dürer cild-3, sh. 87

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 482

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 145

5) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 157

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 142 cild-2, sh. 626

ZERKÂNÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh ve hadîs âlimlerinden. İsmi, Muhammed bin Abdülbâkî bin Yûsuf bin Ahmed bin Alvân Zerkânî'dir. Babası gibi Zerkânî adıyle meşhûr oldu. Künyesi Ebû Abdullah'dır. 1055 (m. 1645) senesi Mısır'da Zerkân köyünde doğdu. 1122 (m. 1710) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazını büyük âlim Şeyh Muhammed Kûşî kıldırdı.

Muhammed Zerkânî, önce âlim bir zât olan babasından okudu. Sonra da zamanın büyük âlimlerinden Nûreddîn Ali Şebrâmelîsî, Şeyh Yasin Hımsî, Şeyh Muhammed Bâbilî, Şeyh Muhammed bin Halîl Aclûnî, Cemâleddîn Abdullah Şibrâvî ve başkalarından ilim tahsil etti. Fıkıh, hadîs ve Arabî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Bütün hocalarından icâzet (diploma) aldı. Ebi'l-İkrâm bin Vefi'den tasavvuf yolunu öğrendi. Ezher Üniversitesi'nde ders okuttu.

Zerkânî, çok kıymetli eserler yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Telhis el-Mekâsid-ül-hasene (hadîs ilmine dâir), 2- Şerh-ül-Beykûniyye, 3- Şerh-ül-Mevâhib: Bu eser, sekiz cild olarak; 1329 (m. 1911) senesinde Mısır'da ve 1393 (m. 1973)'de Lübnan'da basıldı. 4-Şerh-u Muvattâ-ı İmâm-ı Mâlik, 5-Vusûl-ül-emânî.

Zerkânî'nin Şerh-ül-Mevâhib adlı eserinden ba'zı bölümler:

Tıbb-ı Nebevi: Peygamber efendimiz (s.a.v.), Eshâbından bir kimse hasta olsa, onu görmeye giderdi. Hattâ kâfirlerin hastasını da ziyâret ederdi. Hadîs-i şerîfde; **"Hastaları ziyâret ediniz"** buyurulmuştur. İbn-i Battal; "Bu hadîs-i şerîfdeki emir, farz-ı kifâye ve ziyâret edenle ziyâret edilen arasında yakınlık, sevgi ve muhabbetin meydana gelmesine teşvik içindir" demektedir.

Taberî'den şöyle nakledilir: "Bereketi ve ma'nevî yönden fâidesi umulan kimsenin hasta ziyâreti daha mühimdir. Çünkü hasta, böyle kimselerden fâide görür."

Ka'b bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Hastayı ziyâret eden kimse** (hastanın ziyâretine giderken) **Allahü teâlânın rahmetine dalar. Hastanın yanına oturduğu zaman, rahmet onun** (bütün vücûdunu) **kaplar."** Taberî eserinde bu hadîs-i şerîfden hemen sonra; **"Ziyâret eden kimse hastanın yanından kalkdığı zaman, geldiği yere dönünceye kadar rahmet içerisinde bulunur"**

hadîs-i şerîfini de yazdı. Bu hadîs-i şerîfler hasta ziyâreti yapan kimsenin ziyârete giderken, hastanın yanında kaldığı müddet içerisinde ve dönerken Allahü teâlânın rahmeti içerisinde bulunduğunu ifâde etmektedir.

Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde, Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: "(Ziyâret için) **bir hastanın yanına girdiğiniz zaman, ömrünün uzun olacağına dâir ümîdlendiriniz veya eceli ile ilgili husûslarda, onun gam ve kederini gideriniz. Böyle yapmak onun gönlünü hoş tutar, rahatlamasına vesile olur."**

Diğer bir hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: **"Hastaya yüzünün iyi göründüğünü ve buna benzer kalbini rahatlatacak şeyleri, hastalık sırasında pekçok ecir ve sevâba kavuştuğunu, hastalığın günahlara keffâret olduğunu hatırlatmalıdır."** Bu hadîs-i şerîfde çok mühim ve kıymetli bir tedâvi usûlü bildirilmektedir. Bu ise hastanın gönlünü rahatlatıcı, moralini düzeltici sözlerle, hastalığın giderilmesine veya hafiflemesine yardımcı olmaktır. Hastanın gönlünü rahatlatacak, hastalık sebebiyle bozulan moralini düzeltecek, onu neş'elendirecek sözlerle hastaya yardımcı olmak pek kıymetli bir tedâvi usûlüdür. Çünkü ziyâretçilerin bu çeşit sözleri hastanın moralini düzeltir. Hastaların kendisini sevenlerin ziyâreti ile zindeleştikleri, kendilerini iyi hissettikleri çok görülmüştür.

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûlullah (s.a.v.) ölüm hâlindeki bir hastanın yanına geldi. Ona selâm verdi. **"Kendini nasıl buluyorsun?"** buyurdu. O da; "Hayr ile, yâ Resûlallah! Allahü teâlânın rahmetini umuyor, günahlarımdan dolayı Allahü teâlânın azâbından korkuyorum" dedi. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Bu anda bir kimsenin kalbinde bu ikisi bulunursa, Allahü teâlâ ona umduğunu verir ve onu korktuğundan emîn kılar"** buyurdu.

Hastalık iki kısımdır: 1- Kalb hastalıkları, 2- Bedenin normal hâlini kaybetmesi ve bozukluğu. Herbirinin tedâvisi vardır.

Kalb hastalığının tedâvisi: Bu, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bildirdikleri ile olur. Bunun başka yolu yoktur. Çünkü kalblerin ıslâhı ve iyiliği ancak, Allahü teâlâyı tanımak, O'nun mübârek isimlerini, sıfatlarını, fiillerini, emir ve yasaklarını bilmekle olur. Yine kalblerin salâhı; Allahü teâlânın rızâsını ve sevgisini başkalarına tercih etmek, O'nu her şeyden önde tutmak ile olur. O'nun yasak ettiği ve gazâbına sebep olan şeylerden sakınmakla olur. Kalblerin sıhhati ve hayat sahibi olması ancak bununla mümkün olur. Bunlar ise sâdece Resûlullah efendimiz (s.a.v.) vasıtasıyla elde edilir.

Bedenin tedâvisi ile alâkalı tedâvi şekillerinin tamâmı, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) tarafından bildirilmemiştir. Bunların bir kısmı bildirilmiştir. Böyle bildirilenlerin, hak ve doğru olduğuna i'tikâd etmek lâzımdır. Şayet şifâ elde edilmezse; bunun ya hastada, yahut ilâcda bulunan bir mâniden dolayı olduğunu kabûl etmelidir. Diğer tedâvi usûlleri ihtisas sahiplerine bırakılmıştır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), insanları Allahü teâlâya da'vet eden bir hidâyet rehberi olarak gönderildi. Ümmetine, Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği şeyleri beyân edip, onların yapılmasını emretti. Gazâbına ve azâbına sebep olan şeyleri de beyân etti ve onların yapılmasını yasakladı. Ümmetine, daha önceki peygamberlerin haberlerini ve onların ümmetleri ile olan hâllerini haber verdi. Âlemin yaratılışını, insanların şakî ve sa'îd olmalarını ve bunların sebeblerini beyân eyledi. İyilerin Cennete, kötülerin Cehenneme gideceğini bildirdi.

İslâmiyette, bedenin tedâvisi, bizzat maksûd olan birşey değildir. Çünkü, bedenin tedâvisine her zaman ihtiyâç duyulmaz. İhtiyâç hâlinde bedenin tedâvisine müracaat edilir. Kalbin tedâvisi ve ıslâhına gelince: İslâmiyette maksûd olan budur. Zâten bedenin tedâvisinden maksat, kalbin ıslâhıdır. Kalbin ıslâhı olmadan bedenin ıslâhı faydasızdır. Hattâ zararlıdır bile. Fakat, kalb ıslah olduğu hâlde bedenin sıhhati yerinde olmazsa, bunun zarârı kalbin bozuk olması hâlindeki zarârından daha hafiftir. Çünkü bedende bozukluk olduğu zaman, dünyevî bir zarar meydana gelir. Bu ise geçicidir. Fakat peşinden Cennette devamlı ni'metlere kavuşulur. Kalbdeki bozukluk böyle değildir. Maazallah bu ebedî azâba sebep olabilir.

İşte günahların kalbdeki zararı, zehirlerin bedendeki zararı gibidir. Dünyâda ve âhırette ne kadar kötülük ve hastalık varsa, hepsinin sebebi, günah işlemek ve Allahü teâlânın emirlerine karşı gelmektir. Günahların dünyâda ve âhırette, kalbe ve bedene verdiği zararların büyüklüğünü ancak Allahü teâlâ bilir.

Günahların zararlarından ba'zısı şunlardır:

1- Günahlar sebebiyle ilimden mahrûm olur. Çünkü ilim bir nûrdur. Allahü teâlâ onu kulun kalbine koyar. Bu nûr, kulun Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından sakınabilmesini te'min eder. Günahlar ise, bu ilim nûrunu söndürür. İlim nûrunun sönmesi ise, ya kulun o ilimden birşey anlamaması sûretiyle o ilimden mahrûmiyetine, yahut tahsil ettiği ilmin fâidesini görmemeye sebep olur. Hattâ tahsil ettiği ilim, her iki dünyâda da o kimse için zararlı olur.

İmâm-ı Mâlik (r.aleyh) bir gencin zekâsının ve anlayışının parlaklığını çok beğendi. Bunun üzerine ona; "Allahü teâlânın kalbine attığı nûru, günah işlemek sûretiyle söndürme!" buyurdu.

İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinden Vekî bin Cerrah'a, bir talebesi ezberlemekte zorluk çektiğinden bahsetti. O da, günahları terketmesini tavsiye ederek; "İlim bir nûrdur. Allahü teâlâ nûrunu âsî olana (günah işliyenlere) vermez" buyurdu.

2- Günah, insanı helâl rızıktan mahrûm eder. İnsan kazansa bile, günah işlemesi sebebiyle bereketini göremez.

3- Günah işleyen kimse, kalbinde bir yalnızlık hisseder. Bu sebeple o kimse ibâdetlerini yapsa bile onlardan lezzet alamaz. Vehîb İbni Verd'e; "Günah işleyen kimse, yaptığı ibâdetin tadını duyar mı?" diye sorulunca; "Hayır ne o, ne de günaha yönelen kimse, ibâdetin tadını duymaz" buyurdu.

4- Kişi işlediği günah sebebiyle, kalbinde hissettiği bir zulmet (karanlık) bulunur. Kalbindeki bu zulmet, günahlarla beslendikçe ve kuvvetlendikçe, o kimsenin şaşkınlığı da artar. Neticede bid'atleri, dalâlet olan ve onu helake götüren işleri yapmaya başlar. Fakat o kimse bunun farkında olmaz. Kalbindeki zulmet o derece kuvvet bulur ve çoğalır ki, bu durum yüzüne akseder. Bunu basiret sahibi herkes görür.

5- Günah işleyen kimse, işlerinde zorluklarla, mânilerle karşılaşır. Bir ise başladığı zaman önüne bir mâni çıkıverir veya yapacağı işler ona zor gelir. Bir işi yaparken onda yorgunluk ve isteksizlik meydana gelir. O işi yapmaya muvaffak olamaz.

6- Günah, kalbi ve bedeni zayıflatır ve kuvvetten düşürür.

7- Günah işleyen kimse, tâatları yapmaktan mahrûm olur. Ömrü kısalır. Günahlar, ömrünün bereketini yok eder. Denilir ki: "Günahların ömrü kısaltması şu ma'nâdadır Hakîkî hayat, kalbin hayâtıdır, insanın hakîkî hayatı, Allahü teâlâyı hatırlıyarak, O'nun her zaman

kendisini görüp gözettiğini bilerek geçirdiği vakitlerdir. Hayatının bu anları en faydalı ve bereketli anlarıdır. Böyle vakitlerde insan iyilik, ibâdet ve tâati çok yapar, takvâ üzere olur. Bunlarsız geçen ömür, onun için hayat sayılmaz. Hülâsa kul, cenab-ı Hakdan yüz çevirdiği, günahlarla meşgûl olduğu zaman, hem dünyâ, hem de âhıret saadetini kazanmaya vesile olan kıymetli vakitlerini zayi etmiş, boşuna harcamış olur.

8- Günah işleyen kimse, insanlar arasında zelîl (i'tibârsız) olur.

9- Günah, aklı bozar. O zaman insan doğruyu yanlış, yanlışı doğru görür, insanda aklının doğruyu bulmasına yardımcı olan bir nûr vardır. Günahlar ise insandaki bu nûru söndürür.

10- Günahlar ni'metin gitmesine, Allahü teâlânın azâbının gelmesine sebep olur. Kulda bulunan her ni'met, bir günah sebebiyle ondan ayrılır. Ona gelen her azâb ise, ona yine günah sebebiyle gelir.

Ebü'l-Hasen Kindî, bu husûsta şu ma'nâda bir şiir söylemiştir. "Ni'met içerisinde olduğun zaman, o ni'metin hakkını yerine getir! Ni'met içerisinde iken günah işleme! Çünkü günahlar, ni'meti yok eder. Allahü teâlânın sana verdiği ni'metleri, O'nun beğendiği işleri yapmakla süsle. Yoksa O'nun intikam alması, azâbını göndermesi çok sür'atlidir. Gücün yettiği zaman zulümden çok sakın. Çünkü zulüm, çok şiddetli bir hastalıktır. Zâlimlerin akıbetlerinin ne olduğunu görmek için, insanlar arasında bir dolaş, işte onlardan kalan şu gördüğün meskenleri, akıbetlerinin ne olduğuna şâhiddir. O zaman, insanların belini, zulümden daha fazla kıran birşeyin olmadığını görürsün. Onlar arkalarında ne güzel saraylar, bağlar ve bahçeler bırakıp gittiler."

Şiirin birinci kısmının ma'nâsına şu hadîs-i şerîf şâhiddir Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kul üzerine Allahü teâlânın ni'meti büyüdüğü müddetçe, insanlardan gelen sıkıntılar da büyür. Bunlara tahammül edemeyen, sabredemeyen kimseden o ni'met gider."**

İbn-i Ömer'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde şöyle buyuruldu: **"Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır ki, onlara ba'zı fâidelerinden dolayı ba'zı ni'metler verilmiştir. Onlar o ni'metlerden başkalarına verdikleri, başkalarını faydalandırdıkları müddetçe, Allahü teâlâ onların elinden o ni'metleri almaz. Fakat onlar, o ni'metlerden başkalarına vermezler, onları faydalandırmazlarsa, Allahü teâlâ o ni'metleri onların elinden alır, başkalarına verir."**

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde ise, Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ bol ni'met verdiği kimseye, insanların muhtaç olduğu birşey verir. Şayet o kimse insanların muhtaç olduğu o şeyi insanlara vermekten rahatsız olur, sıkılırsa o ni'met onun elinden gider."**

Fudayl bin Iyâd şöyle buyurdu: "Bilmez misiniz, insanların size muhtaç olması, Allahü teâlânın size bir ni'metidir. Bu ni'metler husûsunda usanma ve isteksizlik göstermekten çok sakınınız. Yoksa bu ni'metler, musibet ve azâb olur."

Günahlar, kulu, dünyâ ve âhıret helâkına sebep olan şeylerin içerisine düşürür. Günahlar iyice yerleşince, öldürücü olur. Bedenin sıhhati, bedenin kuvvetini muhafaza eden gıdayı almak, zararlı maddeleri vücûdundan atmak, bedene zarar veren şeylerden sakınmakla olur. Bunun gibi, kalbin gıdası da îmândır. Sâlih ameller de îmânı kuvvetlendirir ve parlatır. Tövbe-i nasûh, insandaki günahları dışarı atar. Günahlardan sakınmak ise, kalbin sıhhatini muhafaza eder. Bunlar da takvâ ile mümkün olur. Takvâ şu üç şeyi içerisine alır: İmân gıdası, tövbe-i nasûh ile

günahları atmak ve günahlardan sakınmak. Bu üç taneden bir tanesi noksan olursa takvâ da noksan olur.

Bütün bunlardan sonra şu ortaya çıkıyor: Günahlar insanı zararlı işlere sürükler ve tövbe ile günahlardan sıyrılmaya mâni olur. Dikkat edilirse, hasta bir kimsede bunun aynısı görülür. Çünkü onda hastalık sebebi olan maddeler bulunur; hastalık sebebi olan bu şeyleri dışarı atamaz ve onlardan sakınamaz. Böyle bir kimsenin bedeni nasıl sıhhatli olur?

İnsan, Allahü teâlânın emirlerine uyup, yasaklarından tövbe-i nasûh ile temizlenirse, Allahü teâlânın rahmetine sebep olacak hiçbir şeyi tekretmez. Şerre götürecek herşeyden de uzak durur.

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Dikkat ediniz! Sizin hastalığınızı ve onun şifâsını size söyleyeyim mi? Dikkat ediniz! Şüphesiz sizin hastalığınız günahlardır.** (Çünkü günahlar sizin Cehenneme girmenize sebep olur. Bu ise en büyük hastalıktır.) **Şüphesiz sizin ilâcınız istiğfardır,** (istiğfar tövbe etmek, günahlardan sıyrılmak, günahlardan dolayı pişmanlık duymak, bir daha günaha dönmemeye azmetmektir)"

Bütün bunlardan anlaşıldı ki, kalblerin tedâvisi Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bildirdiği şeylerdedir. Bedenin tedâvisi husûsuna gelince, bu tedâvinin ekserisi tecrübeye bağlıdır.

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde ise, Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Allahü teâlâ hastalığı yarattığı zaman onun ilâcını da yarattı, öyleyse tedâvi olunuz."**

Eshâb-ı Kirâmdan Usâme bin Şüreyk şöyle anlattı: "Resûlullahın (s.a.v.) huzûrlarına varmıştım. Huzûrlarında Eshâbdan ba'zıları vardı. Sanki başlarının üzerinde kuş varmış gibi sessiz duruyorlardı. Bu sırada Resûlullah efendimize hastalık tedâvisinden soruldu. Bunun üzerine Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Ey Allahın kulları! Tedâvi olunuz. Çünkü Allahü teâlâ koyduğu her hastalığın şifâsını da yaratmıştır. Ancak bir şeyin ilâcı yoktur. O da ihtiyârlıktır"** buyurdu. Allahü teâlâ dileseydi hastalığı yaratmazdı. Hastalığı yarattığı zaman dileseydi ilâcını yaratmazdı. İlâcı yarattığı zaman dileseydi, onun kullanılmasına izin vermezdi. Fakat Allahü teâlâ hastalık için ilâç kullanılmasına izin vermiştir. Şifâyı ilâcın verdiğine değil, Allahü teâlânın yarattığına inanmak lâzımdır."

Câbir'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde ise şöyle buyurulmaktadır: **"Her hastalığın bir ilâcı vardır. Hasta, tecrübeyle veya bir bilenin haber vermesi ile hastalığın ilâcını bulduğu zaman, Allahü teâlânın izni ile iyileşir."**

Tedâvi olmak tevekküle mâni değildir. Tedâvi de Allahü teâlânın kudretindedir. Herşeyi yaratan ve yapan Allahü teâlâdır. Haris el-Muhâsibî'ye; "Tevekkül sahibi tedâvi olur mu?" diye sorulunca; "Evet, tedâvi olur" dedi. "Sen bunu nereden biliyorsun?" diye sorulunca; "Tevekkülde derecesine hiç kimsenin erişemediği Resûl-i ekrem (s.a.v.), hem tedâvi etmiş, hem de tedâviyi emretmiştir" buyurdu.

Resûl-i ekrem'in (s.a.v.); **"Her hastalığın ilâcı vardır"** hadîs-i şerîfinde hasta ve onu tedâvi eden tabib için, bir moral takviyesi ve gönlü rahatlandırmak vardır. Çünkü hasta, hastalığının ilâcı olduğunu bilince, bu ümîd ondaki hastalığı giderir, Ümitsizlik ateşi için bir serinlik olur. Onun için ümîd kapısı açılır. Böylece morali düzelir. Bu ise hastanın rûhen ve bedenen kuvvetlenmesine sebep olur. Rûhen ve bedenen kuvvetli olan kimse, Allahü teâlânın izni ile yakalandığı hastalığa galip gelir.

Şüphesiz Resûl-i ekremin (s.a.v.) bildirdiği tedâvi usûlünde iyileşmek kat'îdir. Çünkü Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bildirdiği tedâvi şekli, vahye dayanır. Başka tabiblerin tedâvisinin ekserisi, tecrübeye dayanmaktadır. Hastalığın tedâvisinde isâbetli de hatalı da olabilirler. Ba'zan Resûlullah efendimizin (s.a.v.) tavsiye buyurdukları tedâvi şeklini tatbik eden kimse de şifa bulamayabilir. Bu, tedâviyi yapan kimsenin bu tedâvi usûlünün şifa vereceğine i'tikâdının zayıf olması sebebiyle olabilir. Yoksa Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bildirdikleri tedâvi şekli mutlaka şifâ verir. Kur'ân-ı kerîm hastalıklara şifâdır. Fakat bu tedâvi usûlünü tatbik eden ba'zı kimselerin Kur'ân-ı kerîmin şifâ olduğuna i'tikâdları zayıf olduğu için, onlara şifâ hâsıl olmuyor. Tıbb-un-Nebevî, ancak i'tikâd zayıflığından temizlenmiş olan, temiz bedenlere te'sîrli olur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmin şifâsı, onun şifâ vereceğine tam olarak i'tikâd eden temiz rûhlara ve diri kalblere te'sîr eder.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hastaya olan ilâcı üç çeşittir 1- İlâhî ilâçlarla tedâvi, 2- Tabiî ilâçlarla tedâvi, 3-Her ikisinden meydana gelen ilâçlar.

Allahü teâlâ, hastalık için, Kur'ân-ı kerîmden daha faydalı, daha büyük ve daha te'sîrli bir şifâ kaynağı yaratmamıştır. Kur'ân-ı kerîm, hastalıklar ve kalbdeki paslar (zulmet) için bir ciladır. Kur'ân-ı kerîm rûhanî hastalıklara şifâ olduğu gibi, bedenî hastalıklara da şifâdır. Rûhanî hastalıklar iki çeşittir, 1- Bâtıl i'tikâdlar, 2-Kötü ahlâk. Rûhanî hastalıkların en şiddetlisi, Allahü teâlâ hakkındaki bozuk i'tikâdlardır. Kur'ân-ı kerîm bu gruptan olan ma'nevî hastalıklara şifâdır. Kötü ahlâka gelince; Kur'ân-ı kerîm bunları da geniş olarak beyân etmekte ve onların ne kadar bozuk olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca faziletli ahlâkı ve işleri de bildirmektedir. Kur'ân-ı kerîm bu çeşit hastalığa da şifâdır.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) bir duâlarında Kur'ân-ı kerîm için; **"Kalbimin ilkbaharı, gönlümün şifâsı"** diye buyurmuşlardır. Kur'ân-ı kerîm, hastalığı kökünden kazıyıp, bedeni, sıhhate ve normal hâle kavuşturan bir ilâç mertebesindedir.

Hazreti Ali'nin (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde şöyle buyurulmuştur **"Devanın en hayırlısı Kur'ân-ı kerîmdir. Çünkü Kur'ân-ı kerîm kalblerin, rûhların ve bedenlerin devâsıdır."**

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 124

2) Acâib-ül-âsâr cild-1, sh. 116

3) Silk-üd-dürer cild-4, sh. 32

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 311

5) El-A'lâm cild-6, sh. 184

6) Brockelmann Sup-2, sh. 439

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1088

ZEYTÛNE

Fıkıh ve tefsîr âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdullah Zeytûne'dir. 1081 (m. 1670) senesinde Tunus'un bir köyü olan Menistir'de doğdu. 1138 (m. 1726) senesi Şevval ayında Perşembe günü sabahleyin Tunus'da vefât etti. Cenâzesine Emîr Hüseyn bin Ali de geldi. Cenâzesi çok kalabalık oldu. Şehrin bütün caddeleri insanlarla dolup taştı. Kâdı Muhammed bin Abdüsselâm'ın kabrine yakın bir yere defnedildi.

Zeytûne, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi ve muhtelif ilimlere dâir metinleri ezberledi. Sonra Kayrevân'a gitti. Orada üç seneye yakın bir zaman kaldı. Kayrevân âlimlerinden ders aldı. Ali Echûrî ve Sultan Mizzâhî'nin talebesi Şeyh Muhammed Azzûm, Ali Geryânî, Ahmed Bercînî ve başkalarından ilim öğrendi. Sonra Tunus'a gitti. Burada, aralarında Sa'îd Şerîf, Muhammed Hacîc Endelûsî'nin de bulunduğu bir grup âlimden ilim öğrendi.

Kendisi şöyle anlatır: "Muhammed Hacîc Endelûsî'den fıkıh ilmine âit Muhtasar kitabını, bir defa tamâmını, bir defa da bir kısmını okudum. Ayrıca kelâm ilmini öğrendim. Mukaddimat kısmının hâricinde, Sunûsî akaidini de okudum. Cevhere kitabını, bizzat dersinde hazır bulunarak dinledim. Ondan bu iki kitaptan başkalarını da dinledim. Muhammed Hacîc Endelûsî'den hadîs ilmini de öğrendim. Onun yanında Sahîh-i Buhârî'nin bir kısmını, hem rivâyet hem de dirayet bakımından okudum. Geri kalanı için de icâzet aldım. Tefsîr ilminden bir miktar okudum. Bunlardan başka Şemâil-üt-Tirmizi, Echûrî'nin oruca dâir olan manzûmesini ve daha başka kitapları okudum."

Zeytûne, Muhammed Hacîc Endülüsî ve Sa'îd Şerîfden vefâtlarına kadar ayrılmadı. Ayrıca Abdülkâdir Cibâlî'nin yanında ilim ile meşgûl oldu. Fıkıh ve nahiv ilmini, Muhammed Gammerî ve Muhammed Gammâd'dan öğrendi. Ayrıca, İbrâhim Cemel Şafâkî, Muhammed Şerif Hafîd, Muhaddis Sa'îd Mahcuz ve daha başka âlimlerden de ilim öğrendi.

İlim tahsilini tamamlayan Muhammed Zeytûne, Zeytûne Câmii'nde ders vermeye başladı. Derslerini sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki vakitte verirdi. Ayrıca haftanın belirli günlerde Ebû Cebre Mescidi'nde de ders verirdi. 1114 (m. 1703) senesinde hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti.

Hüseyn Hoca isminde bir zât şöyle anlatır "Zeytûne, İskenderiyye'ye geldiği vakit ben de yanındaydım. Receb ayının yirmiyedisinde Perşembe'yi Cum'a'ya bağlayan gece Mi'râc gecesiydi. Şehrin ileri gelenleri yanına gelip kendisinden birşeyler dinlemek sûretiyle, bu geceyi ihyâ etmek istediklerini söylediler. Fakat Zeytûne hazretleri, va'z ve nasihat için hazır değildi. İkindiden sonra İsrâ sûresinin ilk yedi âyet-i kerîmesini okudu. Meâlini ve tefsîrini geniş bir şekilde yaptı. Şehrin ileri gelen âlimleri de cemâat arasında bulunuyorlardı. Bu âlimlerden birisi de Mâlikîlerin müftîsi Allâme İbrâhim Efendi idi. Burada, ilim ve fazileti ile tanınmış bir zât idi. Zeytûne'yi çok medhetti.

Zeytûne, İskenderiyye'den Kâhire'ye gitti. Ezher'de bulunan büyük âlimlerle görüştü. Onlardan ders aldı. Burada Şeyh Muhammed Zerkânî'nin Sahîh-i Müslim ve Muhtasar-ı Halîl kitaplarından verdiği dersleri dinledi. Ayrıca Şeyh Ahmed bin Fakîh ve Şeyh Mansûr Menûfî'nin derslerini de dinledi."

Zeytûne, hacdan sonra Tunus'a döndü. Asrının önde gelen âlimleri ile ilmi mevzûlarda münâzara etti. İlminin yüksekliğini kabûl ettirdi. Sonra Muradiye Medresesi'nde müderris oldu.

1124 (m. 1712) senesinde ikinci defa hacca gitti. Kâhire'ye uğradığında, Ali Echûrî'nin talebesi Şeyh Süleymân ile görüştü. Bulak'daki Mirzâ Câmii'nde hadîs müderrisliği yapan Şeyh Ali Tûlânî ile de görüştü. Mekke-i mükerremede, hadîs âlimlerinden Muhammed Alâüddîn'in talebesi Abdullah bin Sâlim ile, Medîne-i münevverede, Şeyh Ömer Zülfâ ve daha başka âlimlerle görüştü. Bu haccında Medîne-i münevverede bir müddet kaldı. Tefsîr dersleri verdi. Ebüssü'ûd Efendi'nin, "İrşâd-ül-akl-is-selîm ilâ mezâya kitâb-illâhil Kerîm" tefsîrine yaptığı haşiyeden ders verirdi. Bu haccından dönüşte Safâkıs denilen yere uğradı. Burada, Şeyh Ali

Nûri, Ali Gurâb, Şeyh Muhammed Evmî, İbrâhim Mergînî, İbrâhim Buasîde ile görüştü. Onlar Zeytûne'den icâzet istediler. O da Tunus'a vardıktan sonra icâzet verdi. Tunus'a varınca gece-gündüz ders vermek, eser hazırlamak, herkesin suâl ve müşkillerini gidermekle meşgûl oldu. Geceleyin çok az uyurdu. Tunus kapısı dışında bulunan Deniz Kapısı Câmii'nde hatiplik ve vâ'izlik yaptı. Çok te'sîrli va'zlar verdi. Herkes onun va'zlarını dinlemek için gelirdi.

Zeytûne'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Me'tak-us-su'ûd ve feth-ül-vedûd alâ tefsîr-i Ebüssü'ûd: Zeytûne'nin bu eseri yirmi cilddir. Talebelerine ezberinden yazdırırdı. Zeytûne, bu haşiyelerini yazarken, ba'zı mânilerle karşılaştığını, ancak Tunus emîrinin kendisine yardımcı olduğunu, birinci cildin sonunda yazmaktadır. Zeytûne, bu haşiyesini yazmaya 1110 (m. 1699) senesinde başladı. Zeytûne'nin bu haşiyesi gayet geniştir. Bu haşiyenin iki nüshası Tunus'ta Millî Kütüphâne'de 7227 ve 8275 numarada mevcûttur. 2-Hâşiyetün alel akîdet-il-vustâ lis-Sündûsî, 3-Şerhu hutbet-iş-şerh-il-muhtasar li Sa'düddîn-i Teftâzânî alet-telhîs fil-belâga, 4- Şerhu hutbet-il-Mutavvel, 5-Şerh-us-süllem-il-mantıkî, 6-Şerh-ül-manzûmet-il-bîkûniyye fî mustalah-il-hadîs, 7- Kitabettin alâ ebvâbin müteferrikatün min Sahîh-i Müslim, 8- Kitabettin alâ elfiyeti İbn-i Mâlik. Ayrıca Zeytûne'nin nazmı ile Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i medheden bir kasidesi vardır.

---

1) Terâcimü Müellifîn-et-Tûnusiyyin cild-2, sh. 437

2) El-A'lâm cild-6, sh. 132

3) Hediyyet-ül-Mehdiyyin cild-2, sh. 312

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 215

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 312

6) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 498

7) Şeceret-ün-nûr sh. 324

HİCRÎ ONÜÇÜNCÜ ASRIN ÂLİMLERİ

ABDÜLAZÎZ DEHLEVÎ

Hindistan da yetişen hadîs âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Şah Abdülazîz Gulâm Halîm-i Fârûkî Dehlevî'dir. Meşhûr âlim Şah Veliyyullah Dehlevî'nin oğludur. 1159 (m. 1746) senesinde Delhi'de doğdu. 1239 (m. 1824) senesinde doğduğu yer olan Delhi'de vefât etti. Babasının yanına defnedildi.

Hindistan'da İngiliz yönetimine karşı hürriyet meş'alesini ilk yakan ve "Sirâc-ül-Hind" lakabıya tanınan Abdülazîz Dehlevî, Hindistan'ın meşhûr hadîs, kelâm âlimi ve Nakşibendiyye yolunun büyüğü olan babasından ilim öğrendi. Çok küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberleyerek tecvîd ve kırâat ilmini öğrendi. Onbir yaşında iken, babasının vazîfelendirdiği hocalardan ders aldı. Kütüb-i sitte başta olmak üzere, Muvatta', Mişkât-ül-mesâbîh, Şemâil-üt-Tirmizî gibi eserleri bizzat babasından dinledi. Hadîs ilminde babasından icâzet (diploma) aldı. Onaltı yaşında iken tefsîr, fıkıh, usûl, hadîs, akâid, kelâm, mantık, matematik, geometri, astronomi, târih ve coğrafya gibi aklî ve naklî ilimlerdeki bilgileriyle herkesin dikkatini çekti.

Abdülazîz Dehlevî, 1176 (m. 1762) senesinde babasının vefâtı üzerine, dedesinin ismini taşıyan Rahmâniyye Medresesi'nde ders vermeğe başladı. Büyük âlim Abdullah-ı Dehlevî, talebelerini hadîs ilmini tahsil etmeleri için Abdülazîz Dehlevî'ye gönderirdi. Abdullah-ı

Dehlevî'nin en büyük talebesi, maddî ve ma'nevî ilimler hazînesi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî de Abdülazîz Dehlevî'den hadîs ilminde icâzet (diploma) aldı.

Abdülazîz Dehlevî, bir yandan medresede talebe yetiştirirken, bir yandan da eser yazıyordu. Yirmibeş yaşından sonra yakalandığı çeşitli hastalıklar yüzünden, bir süre sonra medresedeki derslerini talebelerinin ileri gelenlerinden iki kişiye bıraktı. Ömrünün son günlerini, eser yazmak. Salı ve Cum'a günleri halka va'z ve nasihat vermekle geçirdi.

Abdülazîz Dehlevî; esmer, ince uzun boylu, iri gözlü, gür sakallı bir zât idi. Atıcılık, binicilik ve hüsn-i hat (güzel yazı) husûsunda çok maharet sahibi idi. Abdülazîz Dehlevî, Hindistan'daki İngiliz idâresine karşı direnmelerde büyük bir rol oynamış, müslümanların düştüğü kötü ve zor durumların sebebinin onların Kur'ân-ı kerîmden ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesinden ayrılmaları olduğunu bütün müslümanlara anlatmaya çalışmıştır. Va'z ve nasîhatlarında, müslümanların ancak Kur'ân-ı kerîme ve sünnet-i seniyyeye, İslâm âlimlerinin bildirdikleri şekilde uydukları zaman, rahat ve huzûr içinde yaşayacaklarını anlatmıştır.

Abdülazîz Dehlevî, elliye yakın eser yazdı. En önemlileri şunlardır: 1-Tuhfe-i isnâ aşeriyye: Bu eser Fârisî olup, bin sayfa kadardır. 1265 (m. 1849) senesinde Delhi'de basılmıştır. Nüshaları, İstanbul Üniversitesi, Süleymâniye ve Bursa kütüphânelerinde vardır. Eshâb-ı Kirâma düşman olanların yanlış sözlerine ve yazılarına vesîkalarla cevap vermektedir. 1227 (m. 1812) senesinde Hindistan'da Hâfız Muhammed bin Muhyiddîn Eslemi tarafından Arabîye tercüme edildi. Bu Arabî eseri, Irak âlimlerinden Ebü'l-Fevz Muhammed Emîn bin Ali Süveydî ve ayrıca Seyyid Mahmûd Şükrî Alûsî, 1301 (m. 1883) senesinde Arabî olarak kısaltmışlardır. Bu kıymetli eser, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından müteaddit defalar basılarak, bütün dünyâya dağıtılmıştır. 2- Tefsîr-i Azîzi: Bekâra sûresinin 184. âyet-i kerîmesine kadarının ve Tebâreke ile Amme sûrelerinin tamâmının Fârisî tefsîridir. 1386 (m. 1966) senesinde Kabil'de basılmıştır. 3- Bustân-ül-muhaddisîn: Hadîs kitapları bibliyografyası olan bu eser Fârisîdir. Ayrıca ba'zı hadîs âlimlerinin hayâtı da anlatılmıştır. 4- Ucâle-i Nâfi'a, 5- Sırr-üş-şehâdeteyn, 6- Azîz-ül-iktibâs fî fezâili ahyâr-in-nâs: Hulefâ-i Râşidînin faziletlerine dâir hadîsleri toplayan bir eserdir. Farsça ve Urduca tercümeleriyle birlikte yayınlanmıştır, 7- Mîzân-ül-akâid, 8-Fetâvâ-ı Azîz.

Abdülazîz Dehlevî, Tefsîr-i Azîzî'de buyuruyor ki: "Birisinden yardım istenirken, yalnız ona güvenilirse, onun, Allahü teâlânın yardımına mazhar olduğu düşünülmezse haramdır. Eğer yalnız Allahü teâlâya güvenilip, o kulun Allahın yardımına mazhar olduğu, Allahü teâlânın herşeyi sebep ile yarattığı, o kulun da bir sebep olduğu düşünülürse caiz olur. Peygamberler ve evliyâ da, böyle düşünerek başkasından yardım istemişlerdir. Böyle düşünerek birisinden yardım istemek, Allahü teâlâdan istemek olur."

---

1) Nüzhet-ül-havâtır sh. 273

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 970

3) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 23

ABDÜLFETTÂH-I BAĞDÂDÎ AKRÎ

İstanbul'daki âlim ve evliyânın en büyüklerinden. 1192 (m. 1778) senesinde doğan Abdülfettâh Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin talebesidir. Tasavvufda pek yüksek derecelerin sahibi olduğu gibi, fıkıh ilminde de büyük âlim idi. İstanbul halkı senelerce onun feyz

ve bereketlerinden istifâde etti. 1281 (m. 1864) senesinde Muharrem ayının dokuzunda Cum'a günü vefât etti.

Abdülfettâh hazretleri, küçük yaşta Bağdat'ın ileri gelen âlimlerinden ilim öğrenmeye başladı. Çok zekî idi. Kısa sürede Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Gayretli ve devamlı çalışmalarıyla hem arkadaşlarının, hem de hocalarının dikkatini çekiyordu. Genç yaşta tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerinde ve o zamanın fen ilimlerinde mütehassıs bir âlim oldu. Fıkıh ile ilgili mevzûları cevaplandırmada meşhûr idi.

Abdülfettâh-ı Bağdadî, bu zâhirî ilimlerin yanısıra, bâtın ilmi olan tasavvufta da yetişmek istiyordu. Bunun için Resûlullah efendimizden (s.a.v.) gelen feyz ve bereketleri insanların kalblerine akıtan, kendilerine silsile-i aliyye denilen âlim ve evliyânın en meşhûrlarından olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerine talebe oldu. Abdülfettâh-ı Bağdadî, hocasının her emrini yerine getirmek için canla başla çalıştı. Verilen her vazîfeyi ânında yapardı. Nefsinin hiçbir arzusunu yapmaz, arzu etmediği şeyleri yapardı. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübahların fazlasını dahî terkeder, dünyâya hiç meyletmezdi. Tek arzusu hocasından hiç ayrılmamak, onun kalblere şifâ olan kıymetli sohbetlerini dinlemek, verdiği vazîfeyi canı pahasına da olsa yerine getirmekti. Dertlere, sıkıntılara, meşakkatlere çok dayanıklı idi. Gelen sıkıntıları gülerek karşılar, verenin Allahü teâlâ olduğunu düşünerek sevinirdi. Hattâ, dert ve belâ gelmediği zaman; "Rabbimin husûsi ihsânına kavuşamadım" diye üzülürdü. Maksadı çok yüksek olup, evliyâlık makamlarından en üstün derecelere kavuşmak isterdi. Hocası Mevlânâ Hâlid hazretleri, onun bu güzel hasletlerini bildiği için, ona en zor işleri yaptırır, diğer talebeleri ile haberleşmeye bunu gönderirdi. Yolculukta herhangi bir vâsıtaya, bineğe binmesini yasaklamıştı. Yaya olarak gitmesini emrederdi. O da bunu zevk ile yapar, çok uzak yolculuklara hiçbirşeye binmeden giderdi. Yaya yürüyerek, yolculuk ânında doğan belâ ve mihnetlere katlanarak nefsini terbiye eder, rûhunun yüksek derecelere vâsıl olmasını sağlardı. Vazifeli olarak İstanbul'a iki defa yaya gitmişti. Bu tahammülü sayesinde, hocasının iltifâtlarına, feyz ve bereketli teveccühlerine mazhar oldu. Hocasının en önde gelen talebeleri arasına girdi. Hazerde ve seferde, Mevlânâ Hâlid hazretlerinden hiç ayrılmazdı. Hocasının evine girer çıkar, onun hizmetini ve işlerini görürdü. Çok hizmetlerde bulundu. Çok fâidelere kavuştu. Hilâfet-i mutlaka ile şereflendi. Şeyh Abdullah-ı Hirâti vefât edince, onun yerine geçti.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin ilminin derinliği, evliyâlığının üstünlüğü, dünyânın her tarafına yayılmıştı. Her yerden akın akın talebeler, onun ilminin bir damlasına kavuşmak için geliyordu. Saltanat şehri olan İstanbul'dan da pekçok kimse, Bağdat'a gidip, onun talebesi olmakla âhırette yüksek derecelere kavuşmak istiyorlardı. İsteklilerin hepsinin Bağdat'a gitmesi mümkün değil idi. Bu sebeple Mevlânâ Hâlid hazretleri, Hak âşıklarının yanan rûhlarını serinletmek için Abdülfettâh-ı Bağdâdî'yi İstanbul'a gönderdi.

Abdülfettâh hazretleri, İstanbul'un Üsküdar semtinde Karacaahmed Kabristanı ile Bağlarbaşı arasında, Nûh Kuyusu mevkiindeki dergâha yerleşti. Bunu işitenler bir anda dergâha akın ettiler. Abdülfettâh hazretleri, bu Hak âşıklarının hasta ve ölü rûhlarına hayat veriyor, kararan kalblerine nûr akıtarak Ahrâriyye yolunun Müceddidî ve Hâlidiyye kolunun feyzlerini sunuyordu. Kısa zamanda, devlet erkânından vezirler, komutanlar, paşalar, âlimler, velîler onun talebesi olmak için etrâfını doldurdular. O, âb-ı hayat pınarı, herkesi kabiliyetlerine göre yetiştiriyordu. Bu şekilde senelerce çalışarak, pekçok kimsenin hidâyete kavuşmasına vesile oldu.

Abdülfettâh-ı Bağdadî Akrî hazretleri, ömrünün son senelerinde, Allahü teâlâya ve otuzdokuz sene önce vefât eden mübârek hocası, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'ye kavuşmak arzusu ile yanmaya başladı. 1281 (m. 1864) senesinde Muharrem ayının ortalarında talebeleri ve tanıdıkları ile helâlleşti, vedâlaştı. Vasıyyetini bildirdi. Muharrem'in ondokuzunda Cum'a günü talebelerinin başında okudukları Kur'ân-ı kerîmi dinleyerek son nefesini verdi.

Mezârı, Üsküdar'da, Eski Vâlide Câmii'nden Karacaahmed mezarlığına çıkan yol ile, Selîmiye-Bağlarbaşı caddesinin kesiştiği köşedeki, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in kabristanındadır.

Bütün âlimler ve evliyâlar sözbirliği ile bildirdiler ki: Eyyûb Sultan'da medfûn bulunan Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb-el-Ensârî ve diğer Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) hâriç, İstanbul'un en yüksek üç evliyâsından biri de Abdülfettâh-ı Akrî hazretleridir. Âşıkları onun feyz ve nûr saçan mübârek kabr-i şerîfini ziyâret etmekte, bereketlenmektedirler. Diğerleri ise Edirnekapı-Eyyûb arasındaki Murâd-ı Münzâvî ile Zeyrek'deki Mehmed Emîn Tokâdî hazretleridir.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 971

2) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 23

3) Şems-üş-şümûs

ABDÜLHAMÎD ŞİRVÂNÎ

İslâm âlimlerinin ve evliyânın büyüklerinden. İsmi, Şeyh Abdülhamîd bin Hüseyn eş-Şirvânî ed-Dağıstânî'dir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1300 (m. 1882) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Vefât târihinin, 27 Zilhicce 1301 (m. 1884) oduğu da bildirilmiştir. Kalabalık bir cemâatle cenâze namazı kılınıp, Cennet-ül-Bakî' kabristanında, Ümm-ül-mü'minîn Hadîcet-ül-kübrânın (r.anhâ) kabri yanında defnolundu.

İlim tahsiline küçük yaşta başlayan Abdülhamîd Şirvânî, bu maksadla, İstanbul ve Mısır gibi, zamanın ilim merkezi olan yerlere gitti. Gittiği yerlerdeki büyük âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Budinli Şeyh Mustafa ve pekçok fâideli eserler yazmış olan Şeyh İbrâhim Bâcûrî, onun, ilim öğrenip, kendilerinden istifâde ettiği büyük âlimlerdendir.

Abdülhamîd Şirvânî ilim öğrenmek husûsunda yüksek istidâd ve fevkalâde gayret sahibi idi. İlimde pek yüksek derecelere çıkıp, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derin bir âlim oldu. Arabî, Fârisî ve Türkçe lisanlarını gayet iyi bilirdi. İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Mekke-i mükerremeye gidip yerleşti. Orada talebe okutmaya başladı.

İlim tahsilinde yetişirken, bir taraftan da tasavvuf yolunda ilerlemeye, ilâhî feyz ve ma'rifetlere kavuşup yükselmeye çalışan Abdülhamîd Şirvânî, bu husûsta da çok gayretli idi. Evliyâlık yolunda ilerlemek arzu ve iştiyâkı, onda çocukluğundan beri vardı. Bu sebeple, tasavvuf yolunda bulunduğu söylenen birçok kimseye gitti ise de, hiçbirinden arzu ettiği fâideyi elde edemedi, aradığını onlarda bulamadı. Kalb susuzluğunu gideremedi.

Bu sırada Hindistan evliyâsından, Müceddidiyye yolunun büyüklerinden Muhammed Mazhar (r.aleyh), hac için Mekke-i mükerremeye gelmişti. Abdülhamîd Şirvânî ona talebe olmak istedi ise de, Muhammed Mazhar özür beyân edip, bu işe lâyık olmadığını bildirdi.

Bu sırada, 1273 (m. 1856) senesinde Muhammed Mazhar'ın babası Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretleri Hindistan'dan hicret ederek Arabistan'a gelmiş idi. Bu da evliyâlık kemâlâtının,

Müceddidiyye yolunun yüksek olgunluklarının sahibi, çok üstün, bir velî idi. Abdülhamîd Şirvânî, kendisinin yetişmesi için talebelere ders okutmayı terkedip, Ahmed Sa'îd'in sohbetlerine koştu, ilimdeki derin bilgisine rağmen, gidip o büyük zâta talebe oldu. Hâlis bir niyetle bu yola girip, Ahmed Saîd'in sohbetlerini hiç bırakmadı. Onun pekçok iltifât ve teveccühlerine mazhar oldu. Ahmed Sa'îd-i Fârûkî, Mekke-i mükerremeden Medîne-i münevvereye giderken, Abdülhamîd Şirvânî'yi oğlu Muhammed Mazhar'a havale etti. O da, emir babasından geldiği için kabûl edip, Abdülhamîd'in bu yolda ilerlemesi ile husûsen meşgûl oldu.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî gittikten sonra, Muhammed Mazhar'ın sohbetlerinden hiç ayrılmayan Abdülhamîd Şirvânî, bütün kalbi ile ona bağlandı. Ondan pekçok fâideler elde etti. Bir müddet sonra, Muhammed Mazhar da Medîne-i münevvereye giderken, Abdülhamîd Efendi de ondan ayrılmayıp onunla beraber gitti. Çünkü onu çok seviyor, muhabbet ve bağlılığı gün geçtikçe artıyordu. Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâreti sırasında, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ma'nevî lütuf ve ihsânlarına kavuştu. Bu ziyâretten sonra Muhammed Mazhar, Abdülhamîd Şirvânî için; "Elhamdülillah Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onu kabûl ettiler" buyurdu. Ona icâzet ve hilâfet verip, çok duâ etti. Daha sonra da buyurdu ki: "Mevlânâ Abdülhamîd'e icâzet verdim. Ona verilmesi lâzım gelen herşeyi verdim. İnşâallah semeresi görülecektir. Fakat daha zamanı vardır. Müceddidiyye yolu büyüklerine olan muhabbet ipi sağlam ve kuvvetli olunca, kavuşulması arzulanan şeyler bir müddet sonra da kavuşulsa bunun için gam yoktur. Çünkü o büyükler, kendilerine bağlananları, yavaş yavaş çekerler. Bu sebeple yapılması lâzım gelen şey, bu büyükleri çok sevip yollarında bulunmak, her an Allahü teâlâyı unutmayıp, devamlı O'nu anmak ve diğer vazîfelere devam etmektir."

Abdülhamîd Şirvânî, hocası Muhammed Mazhar'ın bu sözlerini dikkatle dinliyordu. Ayrılacakları zaman hocasına; "Bizi duâ ve teveccühünüzden eksik etmeyiniz efendim" dedi. Bu sebeple, Muhammed Mazhar (r.aleyh), dâima, gıyabında Abdülhamîd Efendi'ye duâ ve teveccühde bulunurdu. Bundan sonra da, çeşitli zamanlarda birçok defa görüşüp sohbet ettiler, irtibâtları hiç kesilmedi. Çünkü devamlı olarak, mektûplaşır ve haberleşirlerdi.

Abdülhamîd Şirvânî, ömrünün sonuna kadar Mekke-i mükerremede ders vermekle ve tasavvuf yoluna girmiş olan talebeleri terbiye edip, ma'nevî olarak yetiştirmekle meşgûl oldu.

Abdülhamîd Şirvânî hazretleri, vekar ve heybet sahibi, ağırbaşlı bir zât idi. Gayet az konuşur, çoğu zaman sükût ederdi. Bu yolun büyüklerinin âdeti olduğu gibi, sabah ve akşam talebeleri ile birlikte hatim yapardı. Sabahleyin yapılan hatimden sonra, talebelerine İbn-i Hacer-i Heytemî hazretlerinin Tuhfe kitabından fıkıh dersi okuturdu.

Ders haricindeki zamanlarda, halveti (yalnızlığı), uzleti (insanlardan uzak kalmayı) ve kendi hâlinde ibâdet ve tâatla meşgûl olmayı severdi. Öğleden sonra Süleymâniye Medresesi'ndeki odasına gider, ikindi vaktine kadar Kur'ân-ı kerîm tilâveti ile, zikr ve murâkabe ile ve kitap okumakla meşgûl olurdu. Normal günlerde, husûsî odasına çocuklarından başka kimse giremediği hâlde, Salı ve Cum'a günleri kapı açık tutulur, bir suâli olan veya birşey arzetmek isteyenler rahatlıkla içeri girebilirlerdi.

Namazlarını, vakit girdikten sonra, hemen (ya'nî evvel vakitlerinde) kılmaya husûsen dikkat ederdi. Talebelerini terbiye edip yetiştirirken, bu yolun büyüklerinin âdetleri üzere bir yol ta'kib ederdi. Çok kitap okurdu. Bilhassa, Tuhfe kitabına yaptığı sekiz cildlik haşiyenin tashihi ile meşgûl olurdu.

Tasavvufî makam ve hâlleri, gayet açık ve anlaşılır bir şekilde anlatırdı.

Sohbetlerinde, Allah adamlarının, hakîkî evliyânın üstünlüklerini, onlara bağlanmanın ehemmiyetini izah eder, buna teşvik ederdi.

Muhammed Mazhar hazretleri, Abdülhamîd Şirvânî'yi (r.aleyh) kendisine halîfe ta'yin etti. O da hocasının yerine geçip, çok hizmet etti. Kısa bir zaman sonra o da vefât etti.

---

1) Reşehât ayn-ül-hayât zeyli sh. 131

ABDÜLKÂDİR CEZÂYİRÎ

İslâm mücâhidlerinden. Hadîs ve tefsîr âlimi. İsmi, Abdülkâdir bin Muhyiddîn bin Mustafa bin Muhammed bin Muhtâr bin Abdülkâdir Hasenî Cezâyirî'dir. 1222 (m. 1807) senesi Receb ayının yirmiüçünde Cezayir'in Muasker yakınındaki Kaytana çiftliğinde doğdu. 1300 (m. 1883) senesi Receb ayının ondokozunda Dımeşk'ın (Şam'ın) Demir Köyü'nde vefât etti. Naşı, Sâlihiyye'de Muhyiddîn-i Arabî türbesine defnedildi.

Emîr Abdülkâdir Cezâyiri'nin nesebi, hazret-i Hasen bin Ali'ye (r.anhümâ) dayanır. Ya'nî şerîflerdendir. Baba ve dedeleri Cezayir'in Vehrân tarafında, şerefli, âlim, fâdıl, zâhid ve takvâ sahibi, herkesin sevip saydığı kimselerdi. Cedlerinden biri olan Seyyidî Muhammed bin Abdülkâdir, Barbaros Hayreddîn Paşa'nın Cezayir'i fethine yardım etmişti. Osmanlılar zamanında, bunun oğulları ve torunları hürmet ve i'tibâr görürlerdi. Dedesi, Vehrân eyâletinin Muasker yakınında bulunan Kaytana çiftliğinde oturduğu için Abdülkâdir de orada yetişti. Üstün bir zekâya sâhib idi. Henüz çocuk iken tefsîr, hadîs ve diğer ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Geniş ma'lûmâtıyla, fazilet ve takvâsıyla şöhreti heryere yayıldı. Bu ma'nevî faziletler yanında, cesâret ve kahramanlık, ata binmek, silâh kullanmak gibi husûslarda da üstün maharet sahibi idi. Abdülkâdir Cezâyirî, 1242 (m. 1826) senesinde babasıyla birlikte Cezayir'den ayrılarak Mısır'a, oradan Hicaz'a gitti. 1245 (m. 1829) senesine kadar orada kaldı. Daha sonra Cezayir'e dönen Abdülkâdir Cezâyirî ile babası, evvelâ münzevî (kendi hâlinde) bir hayat sürdüler. Fakat Cezayir'in Fransızlar tarafından işgalini ta'kib eden vak'alar, kendilerini, kabilelerin başına geçmek ve vatanlarını müdâfâ etmek mecbûriyetinde bıraktı. Vehrân ve Müstefânem bölgelerindeki halk, düşmana karşı ayaklanarak babasını emîr seçtiler. Fakat babası emirliği oğlu Abdülkâdir Cezâyirî'ye verdi. Kendisi Oran'daki Fransız kuvvetleri ile harb eden askerin kumandasını ele aldı. Bu seferler esnasında Abdülkâdir'in gösterdiği harikulade şecaat (kahramanlık), binicilikteki maharet ve soğukkanlılığı herkesi hayran bıraktı. Muhyiddîn, oğlunun, kabilelere emîr olmasını teklif etti. Abdülkâdir Cezâyirî, 1248 (m. 1832) senesi Receb ayında bütün Cezayir'e emîr olup, Fransızlan Cezayir'den çıkarmak için çalışmalara başladı.

Kuvvetli bir ordu kurarak Fransızları bir çok defalar yendi. Bu zaferlerini siyâsî sahada da sürdürerek birçok bölgeleri de bu yolla ele geçirdi. Böylece Abdülkâdir Cezâyirî, başta Muasker merkezi olmak üzere, Merakeş sınırına kadar olan bir ülkeye sâhib oldu. Âsileri yola getirdikten sonra, Fransızlan birkaç kere daha yendi. Yeni bir anlaşma yaparak zaferini perçinledi. Bunun üzerine Fransızlar, hîle ve fitne çıkararak, Abdülkâdir Cezâyiri'nin etrâfındakileri etkilemeye başladılar. Bunun üzerine Abdülkâdir Cezâyirî, yeniden askerini toplayarak, Fransızlan denize kadar sürdü, iki yıl sonra, Fransızlarla tekrar savaş başladı. Abdülkâdir, ordusunun içindeki tefrika ve anlaşmazlıklar yüzünden Merâkeş'e çekildi. Akrabası olan Merâkeş hâkimi Abdürrahmân ile Merâkeş'in müslüman halkının yardımıyla Fransızlarla savaşmaya devam etti.

Ancak yine tefrika yüzünden ordusu kendisine yüz çevirdi. Bunun üzerine, kendisine sâdık olan adamlarıyla, Büyük Sahra'ya çekildi. Orada da taraftarlarının çoğunun telef olması üzerine, 1263 (m. 1847) senesinde İskenderiyye veya Akka'da kalmak şartıyla General Lamoriciere'ye teslim olmak mecbûriyetinde kaldı. Cezayir vâlisi Duc d'Aumele tarafından Fransa'ya gönderildi. Bir müddet Toulon'da Lamalgue kalesinde, sonra Pau ve nihâyet Anboise kalesinde bulunduruldu. Napolyon İmparatorluğunu îlân ettiği zaman, Abdülkâdir Cezâyirî'ye Osmanlı ülkesinde kalması için müsâade verdi. Abdülkâdir Cezâyirî İstanbul'a geldi. Sultan Abdülmecîd Hân'ın iltifâtına kavuşup, Bursa'da kendisine tahsis edilen konakta oturdu. Bursa'da 1272 (m. 1855) senesinde büyük bir zelzele olunca Şam'a geçti.

Abdülkâdir Cezâyirî, Şam'a gidince, zamanını ilmî çalışma, ibâdet ve çocuklarının terbiyesi ile geçirdi. Kimseyle görüşmedi. Bu sırada İngiliz ve Fransızlar, Osmanlı Devleti'ni kuvvet zoruyla yıkamayacaklarını anlamışlar, işi fitne ve fesatla hâlletme yoluna gitmişlerdi. Osmanlı Devleti içerisindeki çeşitli fırka ve milletleri birbirleriyle çarpıştırmaya başlamışlardı. Lübnan ve Suriye'de Dürzileri İngilizler silâhlandırmış, Mârunîlere de Fransızlar arka çıkmışlardı. Her iki devlet, yaptıkları çalışmalarla, Osmanlı teb'asını Osmanlı topraklarında birbirine kırdırıp, kendi emellerine âlet etmeye kalkışmışlardı. Bu oyunların bir sahnesi olarak, 1277 (m. 1860) senesinde Dürzî âsileri, Hıristiyan ahâliyi öldürmeye teşebbüs ettikleri vakit, Abdülkâdir, Cezayirli muhacirlerin yardımı ile Fransa konsolosunu ve binbeşyüz kadar insanı kurtardı. Bu hareketi Osmanlı hükümeti tarafından taltif edildi. Fransa hükümeti, bu hareketin mükâfata olarak Emîr'e, legion d'honneur nişanının grand-cruix'sını verdi. Abdülkâdir Cezâyirî 1279 (m. 1862) senesinde hacca gidip iki sene Hicaz'da kaldıktan sonra İstanbul'a gelerek, Abdülazîz Hân tarafından Birinci Osmânî Nişanı'yla taltif edildi.

Peygamberimizin soyundan olan Abdülkâdir Cezâyirî, her şeyden evvel sağlam ve doğru îmân sahibi, vakarlı bir zât idi. Bu hâli, yalnız dindaşlarının değil, kendisini yakından tanımak fırsatını bulan Avrupalıların da takdîrini celbetmişti. Çok adâletli idi. Âlicenâb ve merhametli ise de, düşmanlarını yıldırmak için zarurî gördüğü anlarda şiddetli çarpışmalardan hiç çekinmezdi.

Abdülkâdir Cezâyirî, ilim ve irfana çok ehemmiyet verirdi. Âriflerin büyüklerinden idi. Dünyâ ve âhıretin kemâlâtım kendisinde toplamıştı. Kahraman bir mücâhid idi. Şân ve şöhreti doğudan batıya her yere yayıldı. Zamanının âlimleri arasındaki ihtilâfları hallederdi. Aynı zamanda kerâmet ehli idi. Çok kerâmetleri görüldü.

Kıymetli eserler yazdı. Bunlardan tasavvuf ve inceliklerine dâir yazdığı "Mevâkıf" adlı kitabının her bir bölümü ma'rifetlerle doludur. Kitabının seksenüçüncü mevkifinde (bölümünde) şöyle yazmaktadır.

"Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ bir kimseye bir ni'met verdiğinde o ni'metin onun üzerinde görülmesini ister."** Hulâsa budur ki, eğer ni'metin görülmesi yalnız fiil (iş) ile olursa onu fiil (iş) ile izhâr etmek ve eğer ni'metin izhârı kavl (söz) ile olursa onu da kavl (söz) ile izhâr etmek (açıklamak göstermek) lâzımdır."

Bir diğer mevkifde (bölümde) der ki: "Medîne-i münevvereye vardığımda Resûlullahın Ravda-i mutahherasına gittim. Resûlullaha (s.a.v.), Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e selâm verdikten sonra, Resûlullahın huzûrunda edeble durdum ve; "Yâ Resûlallah! Köleniz kapınızda durmaktadır. Yâ Resûlallah! Sizin bir nazarınız bana herşeyden daha sevgilidir ve beni zengin eder. Yâ Resûlallah! Sizin himâyeniz benim için kâfidir" dedim. O zaman Eşref-i âlem (s.a.v.) buyurdular ki: "Sen benim evlâdımsın ve yanımda makbûlsün." Bana evlâdım buyurmaları, sulbî

evlâdlığı mı, yoksa kalbi evlâdlığı mı idi. Benim maksadım her ikisinde idi. Allahü teâlâya hamd ve şükr edip; "Yâ Rabbî! Bunu bana Peygamberimizin (s.a.v.) zât-ı şerîfini göstermekle tahakkuk ettir. Zîrâ Habîbin (s.a.v.) buyuruyor ki; **"Beni gören hakîki görür. Zîrâ şeytan benim şeklimde kendini hiç kimseye gösteremez"** diye duâ ettim. Sonra da Kademeyn-i şerîfeynin (mübârek iki ayağının tarafına) geçtim ve şark taraftaki bir duvara yaslanıp tefekkürle meşgûl oldum. O hâlde iken kendimden geçtim. Herşeyden habersiz kaldım. Mescid-i Nebevî'de kimi namaz kılar, kimi zikreder, kimi Kur'ân-ı kerîm okur, kimi duâ ederdi. Hiç birşey duymaz ve herşeyden habersiz oldum, o esnada; "Bu seyyidimizdir" sesini işittim. Gaybet hâlimde gözlerimi açtım. Resûlullah (s.a.v.) beni ayak tarafından şebeke arasına çektiler. Heybetli ve sakin idiler. Mübârek sakalının aklığı fazla idi. Yanakları kırmızı idi. Lâkin mübârek şemaili vasfedenlerin yazdıklarından çok daha kırmızı idi. Bana yaklaştıkları vakit kendime geldim. Allahü teâlâya hamdettim. Allahü teâlânın zikrine başladım. Sonra yine eskisi gibi kendimden geçtim. O anda Allahü teâlânın Ahzâb sûresi 53. âyet-i kerîmesinin; **"Fakat çağırıldığınız zaman girin. Yemeği yediğinizde de hemen** (yanından) **dağıtın"** meâli kalbime doğdu. Kendime geldiğim vakit Allahü teâlâya şükrettim. Âyet-i kerîmenin tefsîrine baktığımda gördüm ki, bu çeşitli müjdeleri içine alır. Daha sonraları kendimden geçtiğim anlarda da bana şu âyet-i kerîmeler telkin olundu:

Yûnus sûresi 2. âyeti (mâlen): **"İnsanlar arasında bir ere** (peygambere); **"İnsanları Allahın azâbı ile korkut ve îmân edenleri de Rableri katında yüksek dereceleri almakla müjdele."**

Âl-i İmrân sûresi 73. âyeti (meâlen): **Ey Resûlüm! Onlara de ki: Doğrusu fazilet ve ihsân Allahın elindedir. Onu dilediği kimseye verir."**

Nahl sûresi 102. âyet-i kerîmesi (meâlen): **"Onlara şöyle de; "Cebrâil, Kur'ân-ı kerîmi, îmân edenlere sebat vermek, müslümanlara bir hidâyet ve müjde olmak için Rabbinin katından hak olarak indirdi."**

Mü'min sûresi 81. âyet-i kerîmesi (meâlen): **"Ve size** (kudretinin kemâline, rahmetinin genişliğine delâlet eden) **alâmetlerini gösteriyor; artık Allahın hangi âyetlerini inkâr edersiniz,** (bu Allah'tan değildir dersiniz?)**"**

Hâşâ Allahü teâlânın hiç bir âyeti inkâr edilmez. Yine kendime geldim. Allahü teâlâya şükredip; "Allahü teâlânın âyetlerinden hiç birini inkâr etmem. Kul mevlâsının fadlını i'tirâf edicidir" deyip yerimden kalktım. O sırada evliyâdan bir zât yanıma geldi. Bana; "Resûlullahın (s.a.v.) teveccühünü irâde ettiğin vakit kendin ve Resûlullahın (s.a.v.) arasında büyük zâtlardan birisini vâsıta et. Bu zâtlar; Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddîn İbni Arabî, Şâzilî ve benzeri gibi büyüklerdir" dedi. Sonra da Allahü teâlânın zikrine devam ettim.

Abdülkâdir Cezâyirî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Zikr-il-âkıl ve tenbîh-ül-gâfil: Bursa'da ikâmeti sırasında yazdığı tasavvufa dâir bir eserdir. 2- De lâ fidelite des Musulmans a observer Leurs Traites d'alliance et autres (Müslümanların ittifâk ve sâir ahidlerine sadâkatleri) adında Fransızca bir eserdir. 3- Dîvân.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 304

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 99

3) El-A'lâm cild-4, sh. 45

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 605

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3084

6) Târih-ül-Halef cild-2, sh. 316

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 326, cild-2, sh. 545

8) Brockelmann Sup-2, sh. 886

9) Rehber Ansiklopedisi cild-1 sh. 35

ABDÜLKÂDİR YÂFİÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdülkâdir Dücânî Yâfiî olup, künyesi Ebû Riyah'dır. Nesebi, Cennet gençlerinin seyyidi Hazreti Hüseyn'e ulaşır. 1224 (m. 1809) senesinde Beyrut'un Decin köyünde doğdu. 1294 (m. 1877) senesi Rebî'ul-evvel ayının ondokuzunda, Çarşamba günü Yafa'da vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, Yafa kabristanına, amcası Şeyh Selîm'in kabri yanına defnedildi. Sonradan, kabri üzerine çok güzel bir türbe yapıldı. Kabri ziyâret mahallidir. Abdülkâdir Yâfiî, babasının terbiye ve himâyesinde yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Tecvîd ilmini öğrendi. Sonra da amcası Mevlânâ Seyyid Şeyh Selîm Dücânî'den ilim tahsil etti, duâsına kavuştu. Amcası vefât edince zamanın büyük âlimlerinin derslerini dinledi. Aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Amcasının oğlu Mevlânâ Şeyh Hüseyn ve büyük âlim Şeyh Muhammed Trablûsî, Şeyh Mahmûd Râfî ve başkalarıyla görüştü. Onlarla ilmî müzâkerelerde bulundu. Abdülkâdir Yâfiî, Allahü teâlânın sevgili bir kulu idi. Bütün ilimlerde, özellikle hadîs ve tasavvufda emsalsiz idi. Kadirî yolunu Mevlânâ Ali Geylânî'den öğrenip, kendisinden icâzet (diploma) aldı. Ayrıca Rufâî, Ahmedî, Düsûkî, Kadirî, Halvetî yolunu amcasının oğlu ve hocası Şeyh Hüseyn Selîm Dücânî'den aldı. Sâziliyyeyi de, Şeyh Muhammed Cisr'den aldı. Çok cömert idi. Yafa'daki evi misâfirlerin ve yolcuların barınağı idi. Misâfiri çok sever, tanıdık, tanımadık herkesi, yedirir, içirir, barındırırdı. Allahü teâlâ onun evine öyle bir bereket vermişti ki, az bir miktar nafaka, evine ve misâfirlerine yeterdi. Büyük himmet sahibi idi. senenin kış ve bahar aylarına tekabül eden altı ayında Yafa'daki evinde kalır, diğer altı ayda da köyleri şehirleri dolaşır, insanlara nasihat ederdi.

Oğlu İbrâhim Safiyyüddîn, eserinde, babasının kısa hâl tercümesi yanında kerâmetlerini de bildirdi. Onun vasıflarını anlatırken; "Babam Abdülkâdir, Allahü teâlânın evliyâsından olup, asrının teki, irfan ve hakîkat sahibi idi. İnsanların mürebbîsi ve mürşidi idi" diye bildirdi.

Abdülkâdir Yâfiî, nereye gitse muhakkak orada talebeleri olurdu. Allahü teâlâ ona çok büyük ma'nevî üstünlükler ihsân etmiş idi. İnsanlara hizmet için çırpınır, bu sebeple şehirleri, köyleri dolaşır, insanlara Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını öğretirdi. Aralarındaki anlaşmazlıktan hallederdi. Verdiği hükümlerden herkes râzı olur, kimse i'tirâzda bulunmazdı. Herkesin sevgi ve i'timâdını kazanmıştı. Halk onun gelmesine çok sevinir, büyük-küçük, herkes, onu karşılardı. Allahü teâlâ onun sevgisini herkesin kalbine koymuş idi. Gittiği yerlere talebelerini de götürürdü. Sözünü işiten, onun Allahü teâlânın bir evliyâsı olduğunu anlardı. Muhammed aleyhisselâmın ahlâkı üzere idi. Büyük olsun, küçük olsun herkese karşı alçak gönüllü idi.

Abdülkâdir Yâfiî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Salevât alen-Nebî (s.a.v.), 2- Fedâilü Esmâillâh-il-Hüsnâ.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-5, sh. 287

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 97

ABDULLAH AHISKAVÎ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Abdullah, nisbesi Ahıskavî, lakabı Ziyâüddîn ve künyesi Ebû Abdullah'dır. 1146 (m. 1733) senesinde Ahıska şehrinin özgür nahiyesine bağlı Urpala köyünde dünyâya geldi. (Ahıska şimdi Gürcistan'da olup, o zamanlar Osmanlı memleketi idi.) 1228 (m. 1813) senesinde Üsküdar'da vefât etti. Karacaahmed mezârlığının Söğütlüçeşme tarafında medfûndur.

Çocukluğunda, âlim bir zât olan babasıyla birlikte Şam'a giderek, Sâlihiyye semtinde bir müddet ikâmet eden Abdullah Ahıskavî, ilk tahsilini babasının huzûrunda yaptı. Kur'ân-ı kerîmi okumasını ve tecvîd ilimlerini öğrendi. Yine babasıyla birlikte memleketlerine döndüklerinde babasından ders almaya devam edip, âlet ilimlerini öğrendi.

Babasının vefâtından sonra Kars'a gelerek, oranın fazilet sahiplerinin meşhûrlarından İsmâil bin Muhammed Berküşâdî'den usûl-i fıkıh ve hadîs ilimlerini okudu. Bu hocası tarafından kendisine icâzet ve "Ziyâüddîn" lakabı verildi. Orada bir müddet kaldıktan sonra Erzurum'a geçti.

Orada bulunan âlimlerle sohbet edip sonra Diyarbakır'a gitti. Oradaki âlimlerden, fazilet ve kemâlât yönleriyle akranından ileride olan Küçük Ahmed-zâde Ebû Bekr Efendi'den, Sahîh-i Buhârî ve Muhtasar-ı İbn-i Hâcib isimli eserleri okudu. Bozcu-zâde Ömer Efendi'den, tefsîr ve arûz ile birlikte, fen ilimlerinden; hesap, hendese, mîkât (usûl-i irtifa') ilimlerini okuyup ondan da icâzet aldı.

Ahıskavî'nin hocalarından Ömer Efendi, Mısır'ın âlim ve fâdıllarındah Abdüsselâm Erzincânî'ye bir mektûp yazmış idi. Bu mektûbu yerine ulaştırmak üzere, Ahıskavî'yi vazîfelendirdi. Mektûbu alıp Mısır'a giden Ahıskavî, Abdüsselâm Erzincânî'den, Buhârî, usûl-i hadîs, fıkıh, kırâat ve başka ilimler okuyarak ilmini ilerletti. İlim tahsîlini tamamladıktan sonra, 1175 (m. 1761) senesinde İstanbul'a gitti. Bir taraftan öğrendiği yüksek ilimleri ilim âşıklarına öğretmeye, bir taraftan da kıymetli ve fâideli eserler te'lîf etmeye başladı.

Abdullah Ahıskavî Efendi, bir ara, Edirne yoluyla Bosna taraflarına seyahate çıktı. İki sene süren bu seyahati esnasında, "Revâmîz-ül-a'yân" isimli eserini te'lîfe başladı ki, bu kitap eserlerinin en büyüğüdür. Seyahatten sonra İstanbul'a dönünce, hac vazîfesini yerine getirmek maksadıyla yola çıktı. Şam-Kudüs yoluyla hacca gitti. Hacdan sonra İstanbul'a döndüğünde vazîfe yapmakta olduğu Ayasofya Medresesi'nde, "Revâmîz-ül-a'yân" isimli esereni tamamladı. Eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1-Revâmîz-ül-a'yân fî beyânî mezâmîr-il-uhûdi vel-ezmân, 2- Levâmi'un-nûr Kütübü sitte denilen altı meşhûr hadîs-i şerîf kitabındaki hadîs-i şerîflerden tekrar olunanların çıkarılmasıyla hazırlanmış muhtasar bir eserdir. 3- Dürer haşiyesi, 4- Mirkât-üt-tarîkat-il-Muhammediyye ve merdât-üş-şerî'at-il-Ahmediyye, 5-Câmi'ul-füsûl, 6-Mebâhic-ül-ihvân (Îsâgûcî şerhi), 7-Risâle fî hakk-ıl-misâfir, 8-Risâle fit-tıbbi vet-kıyâfeti, 9-Rumûz-ül-hakâyik ve künûz-üd-dekâyik, 10-Bedî'un-nizâm fil-coğrafya, 11-Muhtasarı Revâmîz-ül-a'yân.

Abdullah Ahıskavî'nin en büyük eseri olan Revâmîz-ül-a'yân, Arabî olarak beş büyük cild üzere tertîb edilmiş olup, cildlerine göre ihtivâ ettiği konular (içindekiler) şöyledir.

Birinci cild: ilmin ve ilim sahiplerinin faziletleri; melek, cin ve şeytanlar ve onların sınıfları, insanın hakîkatinin açıklanması. Yerler, gökler, denizler ve bunların içlerinde olanlar v.s.

İkinci cild: Peygamber efendimizin (s.a.v.) hayatı. Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) menkıbeleri.

Üçüncü cild: Tabiînin büyüklerinin, hadîs imamlarının, İmâm-ı a'zam (r.aleyh) ve talebelerinin menkıbeleri.

Dördüncü cild: İmâm-ı Mâlik, İmâm-ı Şafiî, İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.aleyhim) ve bunların talebelerinin menkıbeleri.

Beşinci cild: Câhiliyye devrindeki hükümdârlar, İslâmiyetten sonraki hükümdârlar, hikmet sahipleri ve şâirlerin bildirilmesi. Milletlerin açıklanması v.s.

Yedi bâb üzerine tertîb edilmiş olan birinci cildin fihristi.

Birinci bâb: ilim bahislerine dâir olup üç fasıldır.

Birinci fasıl: ilmin ve ilim sahiplerinin faziletleri.

İkinci fasıl: ilmin ta'rîfi, mâhiyeti ve kısımları.

Üçüncü fasıl: ilimlerin ve fenlerin isimleri.

İkinci bâb: ilim ve akıl sahiplerine dâir olup iki fasıldır.

Birinci fasıl: Melekler ve sınıflarının açıklanması bahisleri.

İkinci fasıl: Cinlere ve şeytanlara âit bahisler.

Üçüncü bâb: insana âit bahisler olup üç fasıldır.

Birici fasıl: Nefs-i natıka ve insanın kuvvetine dâir bahisler.

İkinci fasıl: insanın bedenine, hâline, yapısına ve acâibliklerine dâir bahisler.

Üçüncü fasıl: insanların sınıflarına, yeryüzündeki dağılmalarına dâir bahisler.

Dördüncü bâb: Gökler, göklerin tabakalarına v.s. dâir olup dört fasıldır.

Birinci Fasıl: Felek, Eflâk, Arş ve Kürsî'nin açıklanması.

İkinci fasıl: Yıldızların, oniki burcun ve ayın mihverinin (yörüngesinin) açıklanması.

Üçüncü fasıl: Gezegen ve yıldızlar.

Dördüncü fasıl: Zaman ve göklerin hareketlerine dâir bahisler.

Beşinci bâb: Anâsır-ı erba'a (ateş, su toprak ve havanın) hâllerini bildirmekte olup dört fasıldır.

Birinci fasıl: Nâr (ateş) küresi.

İkinci fasıl: Hava küresi.

Üçüncü fasıl: Su küresi.

Dördüncü fasıl: Toprak küresi.

Altıncı bâb: Yeryüzüne dâir olup, iki fasıldır.

Birinci fasıl: Hatt-ı üstüvâ (Ekvator).

İkinci fasıl: Yedi iklim.

Yedinci bâb: Varlıkların asıllarına dâir olup üç fasıldır.

Birinci fasıl: Ma'denler ve ma'denlerin yaratılış hâlleri.

İkinci fasıl: Nebatat (otlar).

Üçüncü fasıl: Hayvanât (Hayvanlar).

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 370

ABDULLAH BİN GÂNİM

Hadîs âlimi. İsmi, Abdullah bin Gânim Derrâcî'dir. Cezayir'in Kasentiniyye şehrinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Aslen Derrâcoğulları kabîlesindendir. 1296 (m. 1879) senesinde vefât etti. Nerede vefât ettiği kaynaklarda bildirilmemektedir.

Doğduğu yerde ilim öğrenmeye başladı. Memleketinden ilim öğrenmek için ayrılarak Tunus'a gitti. Tunus'ta Sahîh-i Buhârî'yi okumaya başladı. Buhârî'yi rivâyet ve dirayet bakımından okudu. Buhârî'nin hatim meclisinde Tunus vâlisi Ahmed Hüseynî ve şehrin ilim ve idâre bakımından ileri gelenleri bulundu.

Abdullah Derrâcî, Tunus'tan ayrılarak, Medîne-i münevvereye gitti. Kendisini ilim yaymağa adadı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ziyâretine gelen âlimler onunla görüşürlerdi. Birçok âlim ondan ilim öğrendi. Hadîs ve tefsîr âlimi Ali bin Hifâf ve Muhammed Hafnâvî, ondan ders alan âlimlerdendir. Ali bin Hifâf ile ba'zı mes'eleler üzerinde müzâkerelerde bulundu. Hacdan dönüşünde, Abdullah Derrâcî'de, yüksek hâller, keşf ve kerâmetler görüldü.

Abdullah Derrâcî, vefâtına kadar sâlih amellerle meşgûl oldu. Dünyâdan ve dünyâya düşkün olanlardan uzak kaldı. Allahü teâlânın râzı olacağı bir işi yaptığı zaman, kimsenin ayıplamasına ve kınamasına i'tibâr etmezdi. Mekke-i mükerremede ve Harem-i şerîfte, ba'zı kimselerin buraların hürmetine lâyık olmayan hareketlerini görünce, bunlara mâni olurdu.

Abdullah bin Gânim'in yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-İrşâdü ehl-il-himem fî mâ yatlübu minhüm minel ediyet-in-Nebevıyyeti alâ ihtilâfi ahvâlihim-iz-zekiyyeti, 2- îthâf-ül-mürîdîn bi tahkîk-ı râbitatihim bil-hadreteyni.

---

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 243

ABDULLAH EYYÛBÎ

Osmanlı Dev leti zamanında yetişen kırâat âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Abdullah bin Muhammed Sâlih Eyyûbî'dir. Eyyûb semtinde ikâmeti sebebiyle Eyyûbî dendi. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1252 (m. 1836) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan'da, Hazreti Hâlid'in kadem-i şerîfi cihetindeki (mübârek ayağı tarafındaki) pencere kenarına defnedildi.

Abdullah Eyyûbî, âlet ilimlerini (sarf, nahiv, mantık, vb.) devrinin meşhûr âlimlerinden, yüksek ilimleri de Şeyhülislâm Hamdi-zâde Mustafa Efendi'den okudu. Büyük âlim Gelenbevî İsmâil Efendi'den, Kirmastili Yûsuf Efendi'nin usûl-i fıkıh ilmine dâir "Veciz" adlı eserini okudu. Kırâat ilmi mütehassıslarından İbrâhim ve Sâlih efendilerden kırâat ilmini öğrendi. İstanbul'un üç büyük evliyâsından biri olan Murâd-ı Münzâvî'nin sohbetlerinde kemâle geldi. Daha sonra eser yazmaya başladı. Hâl tercümesi, oğlu Muhammed Emîn Efendi'nin "Gülşen-i meşâyîh-i Selâtîn" adlı eserinde anlatılmıştır. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i sûre-i Feth, 2- Mecâlis-ül-

mevâ'iz, 3- İmâm-ı Şâtıbî'nin Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin sayısı hakkındaki, "Nâzımet-üz-Zehr" kasidesine, "Levâmi'-ül-Bedr" ismiyle şerh, 4- Minhat-ül-bârî, 5- Peygamber efendimizin (s.a.v.) mihmandarı, Hazreti Hâlid bin Zeyd el-Ensârî'den rivâyet edilen hadîs-i şerîflerin tercüme ve şerhi, 6- Veliyyüddîn Efendi'nin 1099 (m. 1688) târihinde derlediği hadîs-i kudsîlere yaptığı şerh, 7- Faziletli âlimlerden Amasyalı Âkif-zâde'nin "Mir'at-ün-Nâzırîn" ismindeki eserine şerh, 8- Menâkib-i Ebü'l-Hasen-i Şâzilî tercümesi, 9- Hâdimî'nin bir risalesinin tercümesi, 10- Silsilet-üz-Zeheb'in Arabî şerhinin tercümesi, 11-Müstahabî-zâde'nin, "Fezâil-il-cemâat" risalesinin tercümesi, 12- "Âdâb-ül-müsâfirîn: Hazreti Hâlid'in (r.a.) menkıbeleri ile ziyâretine dâir âdâbdan bahseder, 13- Hediyyet-ül-Huccâc Menâsik-i Hac, 14- Tuhfet-ül-Îmân fî fedâil-is-Sıyâm, 15- Ahkâm-i müsâfirîn fî men düfine fî civâri Ebî Eyyûb: Hazreti Hâlid'in kabri civarında medfûn olan zâtların menkıbeleri, 16- Muharrem'in tekmilesi (nahve dâir), 17- Fevâyih-il-ezkâr (izhâr şerhi), 18- Haşiye alel-Hayâlî, 19- İmtihanı ezkiyâ şerhi (tamamlanamadı), 20- Miftâh-üs-se'âdet-il-medîne Fedâilü Medîne-i münevvere, 21- Mahmûdiyye, 22-Mecmû'at-ül-fevâid, 23- Kırk hadîs şerhi, 24- Rahmâniyyetün minet-tefsîr, 25- İkâz-ül-Kurrâ, 26- Nesâyih-ül-mülûk, 27- İmâm-ı Süyûtî'nin talebelerinden Ahmed Ensârî'nin, "Nefehât-ül-âhir-is-sâri fî fedâili Ebî Eyyûb Ensârî" adlı eserinin tercümesi, 28-Şerhu Mîzân-il-Kurrâ-il-Aşerati, 29-Tezkiret-ür-Rümmât: Atıcılığın faydaları ve atıcılığı öğrenmek ve öğretmek hakkındaki kırk hadîsin tercümelerini ihtivâ eden bu eser, Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın kahvecibaşısı Mustafa Kani Bey tarafından tertîb ve te'lîf olunup, 1263 (m. 1847) târihinde basılan, "Telhîs-i resâil-ür-rümmâti"nin mukaddimesinde yazılmıştır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 123

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 489

3) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 414

4) El-A'lâm cild-4, sh. 131

ABDULLAH-I DEHLEVÎ

Hindistan'da yaşayan âlim ve evliyânın en büyüklerinden, insanları hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip, hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin yirmisekizincisidir. Tasavvuf mütehassıslarının üstadı, müslümanların gözbebeğidir. Seyyid olup, Hazreti Ali efendimizin soyundandır. 1158 (m. 1745) senesinde Hindistan'ın Pencap şehrinde doğdu. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerine talebe oldu. Onun sohbeti ve teveccühleri ile kemâle gelerek, zamanının bir tanesi oldu. Çok kerâmetleri görüldü. En büyük kerâmeti, kendisine gelen sâdık kimselerin kalblerine bir teveccüh ederek, feyz ve bereketle doldurmasıydı. Binlerce âşıkı bir bakışta cezbelere ve vâridât-ı ilâhiyyeye kavuştururdu. İnsanların Cehennemden kurtulması için zamanın sultanlarına, komutanlarına, beylere, âlimlere, cemiyete hükmeden kimselere mektûplar yazar, onlara nasîhatlarda bulunurdu. Çeşitli memleketlere göndermiş olduğu mektûplarından yüzyirmibeş adedi, talebelerinden Rauf Ahmed Müceddidî tarafından toplanarak, "Mekâtîb-i şerîfe" ismi verildi. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, 1240 (m. 1824) senesinde Delhi'de vefât eyledi. Şah Cihan Câmii yakınındaki kendi dergâhında, mermerden yapılmış mezar içinde, üstâdının yanında ve onun batı tarafında medfûndur. Binlerce âşıkı her zaman ziyârete gelmekte, onun feyz ve bereketlerinden istifâde etmektedir.

Abdullah-ı Dehlevî'nin babası Abdüllatîf Efendi, riyâzet ve mücâhede eder, nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak tasavvuf yolunda kemâle gelmeye, olgunlaşmaya çalışırdı. Hattâ insanların hazırladıklarını şüpheli korkusuyla yemez, kırlarda yetişen meyvelerle yetinirdi. Nefsini terbiye etmek için kırk gece hiç uyumadı. Sahralarda Allahü teâlânın ism-i şerîfini söyleyerek, O'nun yarattıkları hakkında tefekkür eder, bir an olsun Rabbini unutmazdı. Onun hocası Şeyh Nâsırüddîn Kadirî hazretleri idi. Çeştiyye ve Şattâriyye yolundan da pay almıştı.

Abdüllatîf Efendi, oğlunun doğumundan birgün önce rü'yâsında Hazreti Ali'yi gördü. Kendisine; "Ey Abdüllatîf! Hak teâlâ hazretleri sana bir oğul ihsân edecek. O çok yüksek bir insan olacak. Ona bizim ismimizi koyasın" diye tavsiyede bulundu. Annesi de o günlerde rü'yâsında, Gavs-ı a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerini, gördü. O da; "Yakında dünyâya gelecek mübârek oğluna bizim ismimizi koyarsın" diye tavsiye etti. Amcası büyük bir evliyâ idi. O da rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Doğacak çocuğa Abdullah ismi verilmesi emrini aldı. Çocuk doğduğu zaman ismini, babası Ali, annesi Abdülkâdir, amcası da Abdullah koydu. Pencap'ın Bîtâle kasabasında dünyâya gelen Abdullah-ı Dehlevî'nin doğumu için; "Mazhar-ı cûd: Cömertlik aynası" târihini düşürdüler. Abdullah-ı Dehlevî beş-altı yaşına geldiğinde, kendisine Ali demekten haya edip; Gulâm-ı Ali ya'nî Ali'nin hizmetçisi dedi ve "Gulâm Ali" olarak tanındı.

Abdullah-ı Dehlevî, küçük yaşından i'tibâren babasının yanında ilim öğrenmeye başladı. Onüç yaşına gelince, babası onu, kendi hocası olan Nâsırüddîn hazretlerinin sohbetinde bulunup, ilim öğrenmesi için Delhi'ye götürdü. O sırada Şeyh Nâsırüddîn vefât ettiği için görüşmek mümkün olmadı. Bunun üzerine babası; "Ey oğlum! Ben seni üstadım Nâsırüddîn hazretlerinden ilim öğrenip, onun terbiyesi altında yetişmen için getirmiştim. Ne yapalım, nasip değilmiş. Şimdi serbestsin. Mübârek kalbine nereden bir ma'rifet kokusu gelir, seni yetiştirecek bir âlim ve velî bulabilirsen, ona gidip büyüklerin yolunu öğrenebilirsin" dedi. Abdullah-ı Dehlevî, bunun üzerine Delhi'de Allah adamlarının sohbetlerinde bulunmaya gayret etti. Evliyânın büyüklerinden Hâce Zübeyr, onun halîfelerinden Ziyâullah ve Abdüladl, Hâce Nâsırüddîn'in oğlu Hâce Mîr Dürer, Mevlânâ Fahreddîn, Fahr-i Cihân-ı Çeştî Dehlevî, Hâce Nânû, Hâce Gulâm-ı Çeştî gibi büyük zâtların sohbetleriyle şereflendi. Yirmiiki yaşına kadar onlardan tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri öğrendi. Tasavvuf yolunda yetişip büyük bir velî olmak için çalıştı. Yirmiiki yaşından sonra, zamanın bir tanesi, dünyânın en büyük âlim ve evliyâsı, insanları hakka da'vet eden, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) gelen feyz ve bereketleri alıp başkalarına aktarabilen, velîler zincirinin halkalarından Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleriyle karşılaştı. Hâline şu beyt çok uygun idi:

"Aşk secdesi için bir eşik buldum,
Ve bir yeri göklere şerik buldum."

Seyyid Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın kendisini talebeliğe kabûl buyurması için yalvardı. O da; "Evlâdım! Bizim yolumuz, tuzsuz taş yalamak gibidir. Bunun için sen kendine, zevk ve şevk ile dolu olan yerler bul" buyurdu. Onun büyüklüğünü anlayan Abdullah-ı Dehlevî ise; "Ben de tuzsuz taş yalamayı arzu ediyordum. Bunu hepsinden çok seviyorum. Ne olur bu fakiri kabûl buyurunuz" dedi. Mazhar-ı Cân-ı Cânân "Peki" buyurup kabûl etti. Önce zâhirî ilimleri öğretti. Zamanın fen ilimlerinde yetiştirdi. Sonra da tasavvufta yetiştirmeye başladı. Nakşibendiyye yolunun edeblerini öğretti. Onbeş sene Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın şerefli sohbetinde bulundu. Huzûrunda nihâyete kavuşunca, ya'nî evliyâlık mertebelerinin sonuna ulaşınca, kendisine

Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Çeştiyye, Sühreverdiyye ve Kübreviyyede irşâd için icâzet verdi. Abdullah-ı Dehlevî anlattı ki: "Hocam tasavvufta yetişmem için Kadirî yolunu öğrettikten sonra Nakşibendî Müceddidî yolunu anlattı ve iyice öğrenmemi sağladı. Onbeş sene Allahü teâlâyı zikr ve onun yarattıkları hakkında tefekkür edip, murâkabe ettim. Nefsimin isteklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak nefsimi terbiye ettim. Sonra bu âcize mutlak icâzet (diploma) verip, halîfesi yapmakla şereflendirdi.

İlk zamanlarda, "Nakşibendiyye yoluna girip, bu yolda çalışmamdan dolayı Gavs-ül-a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri râzı olurlar mı?" diye tereddütler geçirdim. Birgün ma'nâ âleminde gördüm ki, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri bir makama gelip oturdu. O makamın tam karşısına da Şâh-ı Nakşibend Muhammed Behâeddîn hazretleri teşrîf etti. Şâh-ı Nakşibend'in yanına gitmek istedim. Gavs-ül-a'zam; "Maksat, Allahü teâlâya kavuşmaktır. Oraya gitmenizde hiçbir mahzur yoktur" buyurdu.

Hazret-i Abdullah-ı Dehlevî, kendi hâlini şöyle anlattı: "Cihânâbâd (Dehlî) Câmii şerîfinde aç ve uykusuz olarak Allahü teâlâyı zikretmek ile meşgûl olurdum. Çok acıksam ve susasam, Câmi'deki havuzdan biraz su içerdim. Her gün Kur'ân-ı azîmden on cüz okurdum. Ve günde onbin adet; "La ilahe illallah" derdim. Kalb ile söylerdim. İşte bu sûretle devâm-ı zikr ve huzûr ile kalb hâllerim o kadar kuvvetlendi ki, Câmi'nin içerisini nûr ile dolu görürdüm. Nereye dönsem, orası nûr ile dolardı. Gittiğim her yerde bir azîzin mezarının yanından geçsem, beni bırakmaz, geri çekerdi. Dönerdim, o büyüğe tevâzu'un gereğini yerine getirirdim. **Beyt:**

Şu kadar haberim var, benim dermansızlığımdan,
Gözümü alamıyorum, senin yüzüne bakmaktan.

Yine Abdullah-ı Dehlevî hazretleri anlattı ki: "İlk zamanlar geçiminde zorluklarla, güçlüklerle karşılaştım. Elimde olan ne kadar dünyâ malı varsa hepsi bitti. Allahü teâlâya tevekkülü, ahlâk edindim. Eski bir hasırı yatak, bir tuğla taşını yastık edindim. Bir elbiseyi yıllarca giydim. Bu şekilde, on beş senedir kanâat köşesinde oturdum. Bir defasında o kadar çaresiz kaldım, bitkin düştüm ki, artık bulunduğum bu hücre benim mezârım olacaktır diye düşünmeye başladım. İşte bu düşünce bende hâsıl olunca Allahü teâlânın yardımı ulaştı. O'nun ihsân denizine gark oldum. Kalb gözüm açıldı. Melekler âlemini görmeye başladım. Ondan sonraki günlerde hücreme bir kimse gelip; "Kapıyı açınız" dedi. Açmadım. Tekrar açınız dedi. Yine açmadım. Bunun üzerine pencereden bir miktar para atıp gitti."

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, hocasının vefâtından sonra talebe okutmağa başladı. Âlim ve sâlihlerden yüzlerce kimse, uzak yolculuklara katlanarak Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûruna koştular. Onun hizmetiyle şereflenip, kalblere deva olan sohbetlerine kavuştular. Teveccühleri bereketiyle yüksek makamlar sahibi oldular. Resûlullah efendimizden (s.a.v.) i'tibâren gelen nübüvvet yolunun feyzlerine mazhar oldular. Bunların en başta geleni, Bağdat'tan gelen Mevlânâ Hâlid hazretleridir.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, yüksek makamlar, dereceler sahibi olduğu hâlde, devamlı kırıklık ve tevâzu içinde yaşardı. Birgün karşıdan gelen bir köpeğe bakarak; "Yâ Rabbî! Şu mahlûkun hürmetine bana merhamet eyle. Her taraftan talebeler akın akın Allahü teâlâya kavuşmak için geliyor. Bizi vesile ve vâsıta yapıyorlar. Hâlbuki, ben o gelenlerin hatırı için Rabbimden istiyorum" buyurdu.

Abdullah-ı Dehlevî'nin dergâhında hergün ortalama ikiyüz kişi bulunurdu. Dergâha gönderilen az bir yiyeceğe veya mala Allahü teâlâ bereket verir, herkesin bütün ihtiyâçları bununla karşılanırdı.

Abdullah-ı Dehlevî, günlük hayâtını hadîs-i şerîflere uygun olarak geçirirdi. Çok az uyurdu. Teheccüd namazına kalktığında, talebelerini de uyandırırdı. Namazdan sonra yatmaz, Kur'ân-ı kerîm okur, murâkabe ve Allahü teâlâyı zikr ile meşgûl olurdu. Sabah namazını evvel vaktinde cemâatle kılar, talebeleriyle birlikte işrak vaktine kadar murâkabe ve Allahü teâlânın yüce ism-i şerîfini kalbleriyle anarlardı. Her bir talebesine ayrı ayrı teveccüh ederek, onların tasavvuf yolunda ilerlemelerini sağlardı. İşraktan sonra talebelere hadîs-i şerîf ve tefsîr dersi verirdi. Ziyâret için gelenlere ikramlarda bulunur, onlarla kısaca görüşür, sıkıntılarını giderdikten sonra gitmelerine müsâade ederdi. Makam sahibi olanlara da aynı muâmeleyi yapar, diğerlerinden ayırt etmezdi. Birgün Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin torunlarından Nevvâb Muhammed Emîr Hân kendisini ziyârete geldi. Bir müddet sohbetten sonra Abdullah-ı Dehlevî; "Kusura bakmayınız. Bugünlük bu kadar yeter" buyurup kalkmasını istedi. Emîr Hân ise, muhabbetinin çokluğundan pek kalkmak istemedi. Bunun üzerine; "Siz kalkmazsanız biz kalkarız" buyurup kalktı.

Öğleye doğru birazcık yemek yerdi. Zenginlerin gönderdikleri mükellef yemekleri kendisi yemediği gibi, talebelerine dahî yedirmez, komşulara, dergâha gelen misâfirlere verirlerdi. Birisi para gönderse ve bu paranın şüpheli yerden kazanılmadığını anlarsa, önce paranın kırkta birini ayırırdı. Çünkü İmâm-ı a'zam hazretlerine göre nisaba mâlik olunca, bir sene doldurmadan zekâtını vermek caizdir. Ayrıca zekâta nafile sevâbı da eklenmiş olur.

Sonra sevâbı, "Silsile-i aliyye" büyüklerinin rûhlarına olmak üzere, tatlı ve yemekler hazırlatır, fakirlere dağıtırdı. Dergâhta bulunan talebelerin ihtiyâçlarını giderir, borçlarını verir, arzu edene fazlasıyla dağıtıp gönüllerini alırdı.

Öğleye yakın, sünnet-i şerîfe uymak için bir müddet kaylûle yapar, ezan okunduğunda kalkıp namazını cemâatle kılardı Talebelerine "Nefahât", "Âdâb-ül-müridîn" ve benzeri kitapları okuturdu. Daha sonra ikindiye kadar hadîs ve tefsîr kitapları okuturdu. İkindi namazından sonra yine hadîs-i şerîf ve Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî, Avârif-ül-me'ârif, Risâle-i Kuşeyrîyye gibi kitaplardan okuturdu. Akşam namazını kıldıktan sonra Allahü teâlâyı zikreder ve talebelerine teveccüh ederek, evliyâlık makamlarında pay sahibi olmalarına çalışırdı. Akşam çok az, birkaç lokma hâlinde yemeğini yer, yatsı namazını kılardı. Gecenin çoğunu zikr ile geçirir, uykusu geldiğinde seccadesi üzerine sağ yanı üzere yatardı. Ayaklarını uzatarak yattığı hiç görülmedi. Çoğu zaman dizleri üzerine oturmuş hâlde iken uyurdu. Sert ve kaba elbise giyerdi. Birisi kıymetli bir elbise hediye etse onu satar, parasıyla bir kaç elbise alarak, fakirlere sadaka olarak dağıtırdı. Buyurdu ki: "Birkaç kişinin giyinmesi bir kişinin giyinmesinden daha iyidir." Nitekim Peygamber efendimiz de (s.a.v.) sert ve kalın elbise giyerdi. Hattâ vefâtları esnasında üzerlerinde böyle bir elbise vardı.

Cömertliği dillere destan idi. Hayası o kadar çoktu ki, insanlarla göz göze gelmemeye çalışır, aynada kendi yüzüne dahî bakmazdı. Müslümanlara o kadar şefkatli ve merhametli idi ki, kendisine kötülük yapanlara bile gece seher vakitlerinde duâ ederdi. Hâkim Kudretullah Hân, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin komşusu idi. Çoğu zaman Abdullah-ı Dehlevî'yi gıybet eder, aleyhinde konuşurdu. Birgün hapse düştü. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri onu hapishâneden

çıkartmak için her türlü çâreye başvurdu. Hapisten çıktığında yaptıklarına utanıp, Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûruna geldi. Tövbe ettiğini bildirdi ve ona çok bağlı talebelerinden oldu.

Abdullah-ı Dehlevî'nin meclisinde dünyâ kelâmı konuşulmazdı. Birisi gıybet etse ona; "Kötülenmeye lâyık olan benim" buyururdu. Birgün yanında, pâdişâhı kötülediler. O gün de Abdullah-ı Dehlevî oruçlu idi. O kötüleyene dönerek; "Orucumuz gitti" buyurdu. O kimse; "Siz kimseyi kötülemediniz ki" dediğinde; "Evet biz gıybet etmedik, ama dinledik. Gıybette söyleyen de dinleyen de aynıdır" buyurdu.

İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini hatırlatır yasak ettiklerinden kaçınmaları için a'zamî gayret gösterirdi. Ya'nî emr-i ma'rûf, nehy-i anil münker ederdi. Zamanın pâdişâhına dahî çekinmeden emr-i ma'rûfda bulunurdu. Bir defasında Nevvâb Şimşir Behâdır Hân, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûruna hıristiyan kıyâfeti giyerek gelmişti. Abdullah-ı Dehlevî, onu o hâlde görünce çok üzüldü ve; "Bir daha bunu giymeyin! buyurdu. O da; "Eğer bana emr-i ma'rûf yaptıysanız bir daha buraya gelmem" deyince; "Allahü teâlâ sizi, bizim evimize getirmesin" buyurdu. Behâdır Hân, hak söze âşık olan kimselerdendi, önceki sözünden vazgeçerek hıristiyan kıyâfetini çıkarıp çöpe attı. Abdullah-ı Dehlevî'nin elini öptü ve onun en bağlı talebeleri arasına girdi.

Abdullah-ı Dehlevî, haramlardan şiddetle kaçar, mübahların bile şüpheli korkusuyla fazlasını terkeder, dünyâya hiçbir zaman meyletmezdi. Dünyâyı terk etmekte o hâle geldi ki, zamanın pâdişâhı ve diğer devlet adamları dergâhta harcanmak üzere para gönderir, kabûl buyurması için yalvarırlardı. Birgün, önde gelen talebelerinden Rauf Ahmed'e buyurdu ki; "Hediye gönderen Emîr Hân'a şu beyti cevap olarak yazınız:

Biz fakr-ü kanâati şeref biliriz,
Emîr Hân'a söyle ki, mukadderdir rızkımız.

Ve biz, Allahü teâlânın meâlen; **"Semâda ise, rızkınız ve va'd olunduğunuz Cennet vardır."** (Zâriyât-22) âyet-i kerîmesine güveniriz." Allahü teâlâ, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin dergâhının ihtiyâçlarını çoğu zaman gaybdan gönderirdi.

Abdullah-ı Dehlevî'nin, Peygamber efendimize çok fazla muhabbeti vardı. Şerefli ismini duyduğu zaman, kendinden geçecek gibi olurdu. Bir defa hizmetçisi su getirdiğinde; "Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sayesi, ya'nî feyz ve nûr gölgesi üzerinize olsun" dedi. Bu sözü duyunca birden yüzlerinin rengi değişti, kendinden geçer gibi oldu ve hizmetçinin alnından öpüp; "Biz, o şerefe lâyık bir kimse olabilir miyiz?" diyerek tevâzu ettiler ve hizmetçiye duâ ettiler. Kur'ân-ı kerîmi okumaktan ve dinlemekten çok zevk alırdı. Eğer şevk hâlinin galip olduğu zamanlar dinleseydi, düşer kalır ve; "Daha okumayınız, dayanamıyorum" buyururdu. Ekseriya, Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevî'sini okutup dinlerdi. Onunla vecd hâline kavuşur. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalardı. Fakat, başkalarının yaptığı gibi dînin-emir ve yasaklarına uymayan taşkınlıklarda bulunmazdı. Onun her hali dîne uygundu. Çok nâzik ve nazîf (temiz) idiler.

Yakın talebeleri anlattılar "Mübârek hocamızın odasından zaman zaman çok güzel kokular duyardık. O zaman anlardık ki, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ve büyük âlim ve evliyânın rûhları ziyârete gelmişler. Hocamız; "Hâce Nakşibend'in ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mübârek yüzlerini baş gözümle görüyorum. Bir defa karnım ağrıdı. Hazret-i İmâm-ı Rabbânî'nin rûhâniyetinden yardım istedim. O anda hazret-i İmâm'ın sûretini havada gördüm. Yanıma geldiler ve rahatsızlığımı ânında giderdiler" buyururdu. Hocamız, Peygamber efendimizin sünnet-

i şerîflerine o kadar bağlıydı ki, birgün; "Biz muhabbet şerbetini içenlerdeniz. Bizim muhabbetimizin artmasına sebep olan, kalblerimize çeşit çeşit zevk bahşeden hadîs-i şerîfler ve salevât-ı şerîfelerdir" buyurdu.

Ba'zı kerâmetleri: Bütün âlimler, evliyâ ve sonsuz feyz talibleri bilirler ki; hiçbir kerâmet ve hârika, Allahü teâlâyı sevmek ve peygamberlerin Efendisine (s.a.v.) tâbi olmak gibi olamaz. Bu iki ana madde, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinde kemâl üzere idi. Ya'nî kerâmetten üstün diye bildirilen istikâmet sahibi idi.

Kerâmetlerinin en büyüğü, hârikalarının en üstünü, taliblerin gönüllerine tasarruf etmeleri ve Hakkın feyz ve bereketlerini onların kalblerine akıtmaları idi. Bu büyük iş, Abdullah-ı Dehlevî'de o kadar çok oldu ki, anlatması ve misâlleri, cildlerle kitap olur. Binlerce talibin kalbini devamlı Allahü teâlâyı anar hâle getirdi. Yüzlercesini cezbelere ve ilâhî feyzlere kavuşturdu. Çoklarını yüksek makam ve hâllere eriştirdiler. Bununla beraber dünyâya âit kerâmetleri ilâhî ilhamlarla gaybdan haber vermeleri de çok idi. İnsanların müşkillerini çözer, derdleri ve istekleri için duâ ederdi. Çoklarının işleri onun duâları ile hallolurdu. **Beyt:**

İşlerin olması mutlak Allahdandır.
Sakın zannetmeyin Abdullahdandır.

O yüksek makamlar sahibinin her sözü hârika olup, Allahın Peygamberinin (s.a.v.) mu'cizelerinin şuaları idi.

Birçokları Abdullah-ı Dehlevî'yi rü'yâda görüp, büyüklerin yolunu anlar, içine düşen şevk ile huzûrlarına gelir, yüksek makamlara kavuşur, memleketlerine dönerlerdi. Taliblerin sayısı çok olduğu hâlde, teveccühle herbirini makamdan makama geçirir, hâlden hâle ulaştırırdı. Teveccühünün kuvvetli oluşundandır ki, senelerce sürecek işleri, günlere sığdırırlardı. Çok fâsık ve fâcirler, yüksek teveccühleri sebebiyle tövbe edip, doğru yola gelmişlerdir. Ba'zı kâfirler, küçük bir iltifâtı ile İslâmla müşerref olmuşlardır.

Abdullah-ı Dehlevî şöyle anlattı: Birgün, Peygamber efendimizin (s.a.v.) muhabbet ateşinden dayanamaz hâle geldim. O'nun ayrılık acısıyla çok ağladım. O gece hocam Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin önde gelen talebelerinden Mîr Rûhullah'ı rü'yâda gördüm. Bana; "Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.) oturmuş sizi bekliyorlar" dedi. Son derece istek ve şevkle huzûrlarına gittim. Boynuma sarıldılar. Boynuma sarılıncaya kadar kendi mübârek şekillerinde idiler. Sonra Seyyid Emîr Külâl hazretlerinin şekline girdiler.

Yine birgün, yatsı namazından önce uyumuştum. Resûlullah (s.a.v.) gelip, men'ettiler. (Ya'nî o saatte yatmaktan men'ettiler) ve bunun cezasını bildirdiler.

Bir defa rü'yâda Peygamber efendimize (s.a.v.) suâl edip; "Yâ Resûlallah; **"Beni gören gerçekten beni görmüştür"** sizin hadîsiniz midir?" dedim. "Evet" buyurdu. Devamlı tesbih ve tahmîd okuyup, mübârek rûhuna hediye ederdim. Bir defa okuyamadım. Rü'yâda Resûlullahı, Tirmizî'nin Şemâil'inde anlatılan şekilde gördüm. Geldi ve; "Okumamışsın" buyurdu.

Ber defa Cehennem ateşi korkusu bini kapladı. Rü'yâda Resûl-i ekremi (s.a.v.) gördüm. Geldi ve; "Bizi seven, Cehenneme girmiyecek" buyurdu.

Bir defa O yüksek hazreti (s.a.v.); gördüm "Senin ismin, Abdullah ve Abdülmüheymin'dir" buyurdu.

Bir defa gördüm ki, yüzümün şekli Sultân-ül-meşâyıh hazretlerinin (Ya'nî Nizâmeddîn Evliyâ'nın) mübârek yüzüne çok benziyor.

Bir defa gördüm ki, bir şahıs, Sultân-ül-meşâyıh hazretlerinin gömleğini getirdi ve; "Onlar, sizin üstâdınızdır" dedi. Dedim ki: "Benim üstadım Mirzâ Cân-ı Cânân hazretleridir." Birkaç defa tekrar etti. Sonunda; "Sultân-ül-meşâyıh, sizin sohbet hocanızdır" dedi.

Bir defa İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sani hazretleri teşrîf eylediler. "Sen benim halîfemsin!" buyurdular.

Bir defa hazret-i Şâh-ı Nakşibend teşrîf buyurdu. Gömleğimin içine girdiler.

Birgün Hâce Bâkî-billah hazretlerinin mezarına gittim. Teveccüh buyurmalarını arzettim. Mezardan kalktı ve teveccüh eylediler.

Birgün Hâce Kutbuddîn (Bahtiyar Kâkî) hazretlerinin kabrini ziyârete gidip; "Allah için bana bir şey verin" dedim. Su ile dolu bir havuz gördüm. Kenarından su akıyordu. Kalbime; "Senin kalbin, Müceddidî muhabbetiyle doludur. Başkasını almaz" diye bildirildi.

Birgün Sultân-ül-meşâyıh Nizâmeddîn-i Evliyâ'nın mezârına gittim. Teveccüh etmelerini arzettim. "Kemâlât-ı Ahmedî sizde hâsıl olmuştur" buyurdu. "Kendi bağlılığınızı muhabbetinizi de ihsân ediniz" diye arzettim. Teveccüh ettiler. Gördüm ki, çehresi benim yüzüm gibi olmuş. Çok memnun ve mesrûr oldum. Son derece haz duydum.

Bir defa hazret-i Hâce Muhammed Zübeyr'in vefâtının sene-i devriyesi gününde bulundum. Toplu hâlde oturmuş Hâce Muhammed hakkında sohbet ediyorduk. Bir ara kapı açıldı, içeri Hâce Muhammed Zübeyr girdi ve; "Çok ibâdet ediniz, bu yolda kulluk yapmaya çalışmak lâzımdır ki, tasarrufdan bir kapı açsınlar" dedi. "Siz bu mertebeye nasıl kavuştunuz?" diye arzettim. "Çok ibâdet etmekten" buyurdu.

Birgün şüpheli bir yemek yemiştim. Gördüm ki, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri istifra ediyor ve ardından; "Her yerde yemek yememelidir" buyuruyordu. Ben de yediklerimi istifra edip kustum.

Birgün kendi kendime "Oturduğumuz ev geniş olsaydı" diye düşündüm. "Çoluk-çocuğun yok, ne yapacaksın" diye ilham olundu. Bir gece; "Yâ Resûlallah!" dedim. "Söyle, ey sâlih kul!" diye cevap geldi.

Talebesinden Mevlevi Kerâmetullah, zâtülcenb hastalığına yakalanmışdı. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin elini hastanın üzerine temas ettirmesiyle, hastalık Allahü teâlânın izniyle geçti.

Delhi Câmii'nin imamının çocuğu uzun zamandır hasta yatıyordu. Bir gece rü'yâda, Abdullah-ı Dehlevî hazretleri kendi evine gelip, hasta oğluna birşey içirdi. Sabah olunca oğlunun tamamen iyileştiğini gördü. Çok sevindi. Sıdk ve hâlis bir niyet ile biraz para alıp, huzûruna geldi ve; "Bunları kabûl ediniz" diye arzetti. Abdullah-ı Dehlevî tebessüm ederek; "Bu bizim geceki hizmetimizin ücreti midir?" diyerek keşf-i kerâmet buyurduğunda, Mevlevi Fadl Ahmed (Câmi'nin İmâmı); "Hayır efendim, bu ancak bu geceki, lütf ve inâyetinize şükür bile olamaz" dedi.

Talebelerinin ileri gelenlerinden Ahmed Yâr, ticâret için sefere çıkmıştı. Dönerken hocası Abdullah-ı Dehlevî'yi yanında yürüyor gördü. Ahmed Yâr'a; "Hızlı yürü, kâfile geride kalsın! Çünkü yolda, soyguncular, yol kesiciler vardır. Kâfileyi basmak istiyorlar" buyurdu ve kayboldu. Ahmed Yâr anlattı: "Acele ettim. Kervandan çok ileri geçtim. Yol kesiciler gelip, ardımdan kâfileyi bastılar. Ben kurtuldum. Sağ sâlim evime geldim."

Hazret-i Zülf Şah anlattı: Abdullah-ı Dehlevî'yi ziyârete gidiyordum. Fakat onu hiç görmemiştim. Memleketim Delhi'den çok uzaktı. Yolu şaşırdım. Heybetli bir zât karşıma çıktı ve bana yolu gösterdi. "Sen kimsin" dedim. "Ben, ziyâreti için yola çıktığın kimseyim" buyurdu. Bu hâl, bana iki kerre oldu.

Eshâbının büyüklerinden Mîr Ekber Ali'nin akrabasından bir kadın hastalanmıştı. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden, hastalığının azalması için duâ etmesini rica etti. Fakat o duâ etmedi. İlle duâ etmesini istirhâm edince; "Bu kadın, onbeş günden çok yaşamaz" buyurdu. Allahü teâlânın takdîri ile onbeşinci gün vefât etti. Lâkin Mîr Ali, kadına teveccüh edip, hastalığının kalkmasına uğraşdı. Ama yaşamasına fâide vermedi. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri cenâzesinde bulundu ve; "Mîr'in teveccühlerinin bereketleri, bu hanımın üzerinde açıkça görülmektedir" buyurdu.

Abdullah-ı Dehlevî, birgün Hakîm Nâmdâr Hân'ı ziyârete gitti. Onu sekerât hâlinde, gözlerini kapamış ve şuuru gitmiş buldu. Yakınları; "Allahü teâlâya, hastalığının gitmesi için teveccüh ediniz" dedi. O da, hastaya bir baktı. O anda hastanın şuuru yerine geldi, gözlerini açtı. Bir müddet, rahat olarak onunla konuştu. Sonra Abdullah-ı Dehlevî kalkıp mübârek adımını, kapısından dışarı atıp çıkınca hasta hemen vefât etti.

Ahmed Yâr'ın amcasını, sultan hapsetmişdi. Ahmed Yâr ağlayarak hocasının huzûruna geldi ve durumu arz etti. Abdullah-ı Dehlevî; "Birisini gönder, onu hapisten çıkarsın" buyurdu. Ahmed Yâr ise; "Bu nasıl olur, kalenin etrâfı muhafız askerler ve nöbetçilerle kuşatılmıştır" dedi. Hocası da; "Sen orasını düşünme, sözümü dinle git, onu kurtarırsın" buyurdu. Ahmed Yâr anlattı ki: "Gittik, onu hapisten kurtardık ve nöbetçilerden hiçbiri bize müdâhalede bulunmadı."

Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûruna bir şahıs gelip; "Ey yüksek efendim! Oğlum iki aydan beri kayıbdır: Çocuğumu bana vermesi için Allahü teâlâya duâ eder misin?" dedi. O da; "Çocuğunuz evdedir" buyurdu. Gelen çok şaşırarak; "Ben şimdi evden buraya geldim" dedi. Tekrar; "Evinize gidiniz. Çocuğunuz evdedir" buyurdu. O kimse emre uyarak evine gitti ve gerçekten çocuğunu evde buldu.

Hakîm Rükneddîn Hân başvezir olunca, Abdullah-ı Dehlevî, sevdiklerinden birini bir iş için ona gönderdi. Rükneddîn Hân onunla ilgilenmedi. Abdullah-ı Dehlevî'nin kalbi kırıldı. Kısa bir süre sonra hiçbir sebep yok iken Rükneddîn Hân azlolundu ve bir daha o yüksek makama gelemedi. Başka bir seferinde Delhi vâlisine kalbi kırıldı ve o gün o vâli de azledildi.

Abdullah-ı Dehlevî'nin talebelerinden biri, ahbâbları ile bir yolculuktan hocalarına dönüyordu. Yolda kendi aralarında konuşuyorlar ve; "Hocamızın yüksek huzûrlarına kavuştuğumuzda, bize ikram olarak ne istiyelim?" dediler. Biri; "Bana bir seccade vermesin", öbürü; "Bana bir takke vermesini arzu ederiz" diye konuştular. Huzûrlarına varınca, Abdullah-ı Dehlevî herkese, arzu ettiği şeyi ikram etti.

Ölüm hâline yaklaşan birisini, dostlarından biri sırtına alıp, seher vaktinde Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûruna getirdi. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri duâ ettikten sonra hastaya bir teveccüh buyurdu. O anda hasta iyileşti.

Abdullah-ı Dehlevi hazretlerine, hasta sahipleri gelir hastalarının iyi olması için duâ isterlerdi. O da, gelenleri boş çevirmez, sıhhate kavuşmaları için duâ buyururdu. Allahü teâlâ, böyle sevgili bir kulunun duâsını kabûl buyurduğu için, hasta ânında iyi olurdu. Bunu işiten herkes, Abdullah-ı Dehlevî'nin hâne-i saadetlerinin önünde birikirler, dertlerine derman ararlardı. Buna rağmen Abdullah-ı Dehlevî'nin mübârek vücûtlarında üçten ziyâde hastalık mevcût idi. Bu

hastalıklar sebebiyle namazlarını dahî özürlü olanlar gibi kılardı. Bunu bilen dostlarından biri dayanamayıp; "Efendim! Herkes hastalıktan kurtulmak için sizden duâ istiyor. Cenâb-ı Hak da bu duâlarınızı reddetmiyor. Her gelen, şifâya kavuşmuş olarak huzûrunuzdan ayrılıyor. Hâlbuki kendi üzerinizde birden çok hastalık var. Bir duâ buyursanız da bu dertlerden kurtulsanız olmaz mı?" diye sordu. O da cevaben; "Onlar hastalıktan kurtulmak için duâ istiyorlar. Biz ise, Allahü teâlânın verdiği bu dert ve belâlardan, O gönderdiği için râzıyız. Dert ve belâlar, kemend-i mahbûbtur. Allahü teâlâ, bu dertleri sevdiği kullarına, dilediklerine verir. Bu sebeple dertlerin bizden gitmesini değil, gönderilmesini isteriz" buyurdu.

Delhi'de kıtlık, kuraklık vâki oldu. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri mescidin avlusuna çıkıp, kızgın güneşin altında oturdu ve; "Yâ Rabbî, sen yağmur yağdırmayınca, buradan kalkıp gitmem" dedi. Bir saat geçmeden yağmur yağdı.

Bid'at sahiblerinden biri, Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin kabrinin yanında oturmuştu. O anda Abdullah-ı Dehlevî de orada idi. "Orada oturma!" buyurdu. O kimse bu sözü dinlemedi. Bunun üzerine; "Allahü teâlânın hakkı için, orada oturamazsın" buyurdu. O anda söz dinlemeyen bid'at ehli kimse, titretici bir sıtmaya yakalandı. Oradan istemeyerek kalktı gitti. Üç gün sonra öldü.

Birgün güzel, yakışıklı bir gayr-i müslim genç, Abdullah-ı Dehlevî'nin meclisine, severek gelip, sohbetini dinlemeye başladı. Mecliste olanların hepsi, onun bu hâline hayret ettiler. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin mübârek nazarları o gence değince, gencin kalbinde bir değşiklik oldu. Hemen küfürden tövbe ederek İslama geldi. Böylece yüz güzelliğine bir de İslâmın ve îmânın güzelliği, nûru eklendi. **Beyt:**

Evliyâyla, onları candan severek otur,
Onlarla oturan kul, kalkınca sultan olur.

Yine Meyan Ahmed Yâr anlattı: "Birgün mübârek hocam ile birlikte, kızı vefât etmiş olan yaşlı bir hanımın evine ta'ziyeye gittik. Hazret-i Şeyh, o hanıma hitaben; "Allahü teâlâ, sana ona karşılık daha iyisini ihsân eder" dedi. Kadın; "Hocam! Ben ihtiyârım, kocam da çok ihtiyârdır. Bu durumda bizim artık çocuğumuz olmaz" diye cevap verdi. Hocam buyurdu ki: "Hak teâlâ herşeye kâdirdir." Sonra hocam ile birlikte o evden çıktık. O kadının evinin bitişiğinde olan mescide geldik. Hocam abdestini tazeledi ve iki rek'at namaz kıldı. O kadına çocuk vermesi için Allahü teâlâya duâ etti. Sonra bana dönüp; "Allahü teâlâya, o kadına bir çocuk vermesi için arz-ı hacette bulundum. Duâmın kabûl oluğuna dâir alâmetleri gördüm. İnşâallah çocuğu olacaktır" buyurdu. Daha sonra hocamın buyurduğu gibi, Allahü teâlâ, o kadına bir oğul verdi ve çok yaşadı.

Mübârek dergâhlarının yakınında, Eshâb-ı Kirâma düşman olan birinin yeri vardı. Abdullah-ı Dehlevî'nin talebesi çok olduğundan dergâh küçük geliyordu. Bunun için genişletilmesi lâzımdı. Sahibi olan kadından, o yeri istediler. Kadın vermedi. Nihâyet Delhi'nin ileri gelenlerinden olan Hâkim Şerîf Hân'ı ona gönderdiler ve; "Eğer satıp, para almaktan utanıyorsan, kıymetini gizli olarak gönderelim. Siz, nezr, hediye gibi bir isimle bize verdiğinizi söyleyin" dediler. Allahın velî kullarına düşman olan bu kadın, Hâkim'in sözünü kabûl etmedi. Ayrıca Abdullah-ı Dehlevî hakkında, râfızîlerin âdetleri olduğu üzere çirkin, kaba sözler söyledi. Hâkim kalktı. Abdullah-ı Dehlevî'nin yanına geldi ve duruma anlattı. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri ellerini açarak; "Yâ Rabbî, söylediklerini duydun!" dedi. Allahın takdîri ile o evde bir çocuk hâriç, hepsi kısa zamanda

öldü. Çocuk da hastalandı. Anladılar ki, yaptığımız kötü iş sebebiyledir. O oğlanı Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûruna yolladılar. O yeri de hediye ettiler.

Mevlânâ Kerâmetullah Sâhib anlattı: "Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin şerefli huzûrunda bulunduğum zamanlar, acâib ve garîb şeyler müşâhede ederdim. Bir defasında sabah namazından sonra murâkabe ve zikr zamanında, kitabı koltuğumun altına alıp, okumak niyeti ile geldim. Bakışlarını bana çevirdi ve; "Otur ve meşgûl ol" buyurdu. Büyük küstahlık edip; "Sizin huzûrunuza gelmemin sebebi, zahmet ve zorluk çekmeden öğrenmek istememdendir. Sıkıntı ve zorluk çektikten sonra her yerde mümkündür" dedim. "Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn'in hürmetine sana sıkıntısız ve zahmetsiz vereceğim, otur" buyurdu. O esnada bana teveccüh eyledi. Kendimden geçtim ve düştüm. Sanki yüreğim, göğsümden dışarı çıkmış idi. Bir zaman sonra kendime geldim. Abdullah-ı Dehlevî zikri bitirmişti. Güneş de doğmuştu. Şah Ebû Sa'îd gibi seçkin eshâbı hâlâ orada idiler. Mahcûb oldum. "Ne oldu" dediler. "Uyku bastırdı" dedim. Tebessüm ettiler."

Abdullah-ı Dehlevî, ömrünün sonlarında hastalıklardan çok güçsüz kaldı. İbâdetlerini zevkle, fakat büyük zorluklar içinde yapardı. Buyururdu ki: "Şu şiiri okuduğum zaman Allahü teâlâ, vücûduma bir güç kuvvet veriyor, gençleşiyorum:

"Gerçi ihtiyârım, kalbim hasta, dermansızım,
Yüzünü andıkça kuvvet gelir, gençleşirim."

Ya'nî; "Her ne kadar ihtiyâr, hasta ve mecalsiz olsam da, hakîkî ma'şûk, aşk ve şevkinin nûrlarını gösterdikçe gençleşirim."

Vefâtları: Abdullah-ı Dehlevî her zaman şehîd olmayı arzu ederdi. Lâkin buyururlardı ki: "Mürşidim ve üstadımın, ya'nî Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin şehîd edilmesinden insanlara çok sıkıntılar geldi. Üç sene büyük kıtlık olup, binlerce insan öldü. Yine o şehîdlik hâdisesi üzerine insanlar arasında olan kavga ve gürültülerde ölenler, herkesin bildiği gibi yazıya sığmayacak kadar fazla oldu. Onun için şehîd olmaktan vaz geçtim." Abdullah-ı Dehlevî'nin son hastalığında basur ve kaşıntısı arttı. Bu sırada Luknov'da bulunan Ebû Sa'îd Fârûkî'ye kısa zamanda birçok mektûplar yazıp; "Benden sonra yerime siz otururusunuz" dediler. Bu haberler üzerine Ebû Sa'îd çok şaşırdı. Çoluk çocuğunu Luknov'da bırakıp sür'atle geldi. Huzûrlarına gelince; "Sizinle karşılaştığım zaman içimden çok ağlayacağım diyordum. Fakat öyle bir vakitte geldiniz ki, ağlayacak gücüm de yok" buyurup, çok ihsânlarda bulundular. Âdetleri öyle idi ki, hastalandığında vasıyyetname yazdırırlardı. Şimdi de hem yazdırdılar, hem söz ile anlattılar ve buyurdular ki: "Devamlı zikrediniz. Büyüklere bağlılığımızı muhafaza ediniz. Güzel ahlâklı olup, insanlarla iyi geçininiz. Kaza ve kader husûsunda nasıl ve niçini bırakınız. Yol kardeşleri ile birlik olmayı lâzım biliniz. Fakr, kanâat, rızâ, teslim, tevekkül ve feragat üzere olunuz. Benim cenâzemi, âsâr-i nebeviyyenin bulunduğu Delhi'deki Büyük Câmi'ye götürünüz Allahın Resûlünden (s.a.v.) şefaat isteyiniz." Yine buyurdu ki: "Hazret-i Hâce Behâeddîn Nakşibend (r.aleyh); "Bizim cenâzemizin önünde;

Huzûruna müflis olarak geldim,
Yüzünün güzelliğinden birşey isterim.

Şu boş zenbilime elini uzat,
O mübârek eline güvenirim

beytlerini okuyun" buyurmuşlardı.

Ben de, bu şiirin ve ayrıca aslı Arabî olan şu şiirin güzel sesle okunmasını istiyorum:

Kerîmin huzûruna azıksız geldim,
Ne iyiliğim var, ne doğru kalbim,
Bundan daha çirkin hangi şey olur?
Azık götürürsün, O ise kerîm."

Cumartesi günü idi. Mevlevî Kerâmetullah Sâhib'e; "Çabuk Meyan Sâhib'i (ya'nî Şah Ebû Saîd'i) (r. aleyh) çağırınız" buyurdular. Mevlevî Sâhib ecele kalkıp, Ebû Sa'îd hazretlerini çağırdı. Kapıdan içeri girince, bakışlarını ona çevirdi ve bu hâlde, 22 Safer 1240 (m. 1824) senesinde, kuşluk vakti murâkabe hâlinde iken, bu sıkıntılarla dolu dünyâdan ayrıldılar. İnsanlık için büyük üzüntü ve zarar olan vefâtı haberini duyan binlerce insan toplandı. Cenâze namazı, Büyük Câmi'de kılındı. Şah Ebû Sa'îd imâm oldu. Cenâzesı, üstâdı Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin medfûn bulunduğu kabrin sağ yanına defnolundu.

Şimdi orada bulunan üç kabirden biri de Şah Ebû Sa'îd hazretlerinindir. Hacdan dönerlerken Tunek'de vefât etti. Cenâzesini oradan getirip, Abdullah-ı Dehlevî'nin sağ yanına defnettiler. Bu duruma göre, Abdullah-ı Dehlevî'nin mezârı ortada olandır. Abdullah-ı Dehlevî'nin vefâtı için; "Nevverallahu madca'ahü: Allahü teâlâ kabrini nûrlandırsın" "Can be-Hak Nakşıbend-i sânî dâd: İkinci Nakşibend hakka can verdi" târih düşürüldü. Şâh Rauf Ahmed de pek güzel bir ruba'i söyledi ki şöyledir:

Zamanının kayyûmu Şâh Ahdullah-ı Dehlevî,
Vefât etti, açıldı ona, Cennât-i kerîm
Kalbimden vefâtına târih aradım, buldum:
Fî ravhın ve reyhânın ve Cennât-in-na'îm (1240)

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin en büyük kerâmeti, yetiştirdiği binlerce âlim ve evliyadır. Bunların içinde en büyükleri şunlardır: Mevlanâ Hâlid Ziyâeddîn Bağdâdî, Ebû Sa'îd Fârûkî, Mevlânâ Besâretullah, Mevlânâ Pîr-zâde, Rauf Ahmed, Mevlanâ Muhammed Can, Mevlanâ Fadıl Gulâm, Mevlânâ Şeyh Sa'dullah Sahib, Mevlânâ Şeyh Abdülkerîm, Mevlânâ Şeyh Gulâm Muhammed, Mevlanâ Abdürrahmân, Mevlânâ Seyyid Ahmed, Mevlânâ Seyyid Abdullah Magribî, Mevlânâ Pîr Muhammed Mevlânâ Muhammed Münevver.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, "Makâmât-ı Mazhariyye" isimli eserinde, mübârek hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ı pek güzel anlatmaktadır. "Mekâtib-ı şerîfe" isimli kitabı ise, çok fâideli bilgi ve sırları açıklayan bir hazînedir. Bu kitaptan birkaç mektûp Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye isimli eserde, Türkçeye tercüme edilmiştir. Bu mektûpları okuyanlar Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin ilminin, derecesinin yüksekliğini açıkça görmektedir. Talebelerinden Rauf Ahmed Müceddidî, hocasının son bir sene içinde yaptığı sohbetleri yazarak, bir kitap hâlinde toplamıştır. Bu kitaba; "Dürr-ül-me'ârif" ismini vermiştir ki, çok fâideli bir eserdir. Bu iki kitap, Hakîkat Kitabevi tarafından neşredilmiştir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerini, Dîvân'ında şöyle anlatmaktadır:

"Mübârek hocam karanlık ufukları aydınlatıp, mahlûkâtı dalâletten hidâyete kavuşturmaya vesile oldu.

Bu büyük zât, Gulâm Ali Abdullah'dır ki, bir teveccühü ile çürümüş kemikler dirilir.

Onu anlatmak kelimelerle ifâde etmek öyle kolay değildir. Ancak edibler onu anlatmak için, temsil yapıp, misâl vermekte bir beis görmediler.

O, bir fazilet denizi bir cömertlik ve kerem dağıdır. Her fazilet ve iyi hallerin kaynağı, menbaıdır.

O, hidâyet yıldızı, karanlık gecelerin dolunayı, takvâ ummanı, feyzler definesi, yüksek hâller ve kerâmetler hazinesidir.

O, hilmde yer, vekarda dağlar, ziya bakımından güneş, yükseklikte semâ gibidir.

O, dîn-i İslâmı en güzel bilen bir kaynak, irfan ma'deni, mahlûkâtın yardımcısı, iyilik ve ihsân menbaıdır.

O, Allahü teâlâya kavuşturucuların kutbu, evtâdın rehberi, mahlûkların gavsi (yardımcısı), ebdâl isimli Hak âşıklarının maksadı, hedefidir.

O, mahlûkların şeyhülislâmı, müslümanların baş tacı, büyüklerin reîsi, müşkillerde müracaat yeridir.

Gizli bir rehberlikle en iyiye götürücü, en iyi yol göstericidir. Bütün gücü ile insanları Allahü teâlâya da'vet edici, çağırıcıdır.

O, âlemlerin Rabbinin sevdiği bir kuldur. Kim onun gösterdiği doğru yoldan giderse, sen o kimseye; "Ey emsallerine rehber olan zât" diye hitâb et.

Nefsi hevasının bukağısıyla bağlanmış nice câhilleri, o, bir nazarla, teveccühle nefsinin elinden kurtarmıştır.

Nice kâmil velîler, ondan yüzçevirdiği için yüksek hâllerden ve ma'rifetlerden mahrûm kalmıştır.

Onun yüksekliğini inkâr eden nice kimseler helak olmuş, Allahü teâlânın şiddetli azâbına yakalanmıştır.

O, noksan olanların kemâle gelmesine vesile olan, bütün kemâl ehlinin de noksanını tamamlayandır.

Şânı yüce Allahü teâlâ, onu, azamet ve heybet kubbesi altında gizlemiştir."

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin kalblere şifâ olan pek kıymetli sözlerinden ba'zıları:

"Dünyâ sevgisi bütün kötülüklerin, günahların başıdır. Günahların başı da küfürdür."

"Hizmet görmek isteyen, hocasına hizmet etsin."

"Talibin her vakit, her ibâdetten ayrı ayrı lezzet alması lâzımdır. Namazda nasıl hâllere kavuştuğunu, Kur'ân-ı kerîm okurken nasıl bir bağlılığın zuhur ettiğini, hadîs-i şerîf dersinde nasıl şevklerin hâsıl olduğunu, Kelime-i tevhîd söylerken nasıl bir zevkin meydana geldiğini bilmelidir. Bunun gibi şüpheli lokmalardan nasıl bir zulmetin yükseldiğini ve diğer günahları da buna benzeterek te'sîrlerini bilmelidir."

"Zevk, şevk, keşf ve kerâmet peşinde olan, Allahü teâlâyı arayıcı değildir."

"Nefsinin arzularına tâbi olan, Allahü teâlâya nasıl kul olur? Ey insan! Kime tâbi isen onun kulu olursun."

"Müceddidî yolu, dört feyz denizini birlikte bulundurur: Nakşibendî, Kadirî, Çeştî ve Sühreverdî. Lâkin birincisi galiptir."

"Bu fakirin rûhâniyetine teveccüh ediniz! Yahut, Mirzâ Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın mezarına gidip, onun rûhâniyetine teveccüh ediniz! Ona teveccüh edince, Allahü teâlânın feyzlerine kavuşulur. O, zamânımızdaki binlerce diriden daha fâidelidir."

"Yemekde, bir nefsin rızâsı (beğenmesi), bir de nefsin hakkı vardır. Nefsin rızâsı, çok ve iyi yemekler yemektir. Nefsin hakkı ise, farzları ve sünnetleri yerine getirecek kadar kuvvet verecek gıdalardır."

"Peygamber efendimiz (s.a.v.) bütün kemâlâtı kendinde toplamış idi. Ama o kemâllerden, her asırdaki ümmetinde o vakte uygun olanlar zuhur etmiştir ve edecektir. Feyzler hazînesi olan mübârek bedeninin kemâlleri, aç durmak, cihâd ve ibâdet etmek olup, Eshâb-ı Kirâmda göründü. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek kalbi ile alâkalı olan kemâller, istiğrak (nurlara gömülme), kendinden geçme, zevk ve şevk, âh, feryâd ve vahdet-i vücûd sırları olup, Cüneyd-i Bağdâdî'nin (r.aleyh) dilinden evliyâya verildi. Bâtın nisbetinde kendini yok etmek ve yok olmak, Nakşibendî büyükleri ile Hâce Nakşibend Muhammed Buhârî hazretlerinde ortaya çıktı. Şerefli Muhammed ismi ile alâkalı kemâl mertebeleri ve olgunluklar, Müceddîd-i elf-i sânî zamanında zuhur etti."

"Duâ ederken nûrlar akıp gelir. Duânın kabûl olması yönünden bu bereketleri ayırmak zordur. Ba'zıları demişlerdir ki, eğer iki elde ağırlık hissedilirse, duânın kabûl alâmetidir. Biz de deriz ki, eğer sadrın inşirahı, ya'nî göğüste bir genişleme, kalbde bir açıklık hâsıl olursa, kabûl alâmetidir."

"İnsanlar dört kısımdır: "Nâmerdler, merdler, civânmerdler ve ferdlerdir. Dünyâyı isteyen nâmerd. âhıreti istiyen merd, âhıretle birlikte Hak teâlâyı isteyen civânmerd, yalnız, Hakkı isteyen ferddir."

"Resûlullahdan (s.a.v.) üveysî olmak isteyen, yatsı namazından sonra, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek ellerini, kendi elinde imiş gibi tutup şöyle demelidir: "Ey Allahın Resûlü, sana beş şeyde bî'at ettim: Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü demek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan'da oruç tutmak ve gücüm olduğunda Kâ'be'ye gidip haccetmek." Birkaç gece bunu yapmalıdır. Eğer büyüklerden birine üveysî olmak istiyorsa, yalnız olarak oturup, iki rek'at namaz kılıp, sevâbını onun rûhuna göndermeli ve rûhuna müteveccihen oturmalıdır."

"Allahü teâlâ bana öyle bir idrâk, ya'nî anlama kuvveti ihsân etti ki, bedenim de, kalb gibi oldu. Önden, arkadan, sağdan, soldan kim gelirse bilirim."

"Sa'dî Şirâzî, Sühreverdî yolunda, anlayış sahibi idi. İki sözde tasavvufu ne güzel anlatır.

Âlim, mürşid, üstâd Şihâbüddîn Sühreverdî. Bana unutulmayan iki nasihat verdi.

Biri, asla kendini hiç iyi bilmemektir,
Diğeri, başkasını hiç kötü görmemektir."

"Bizden konuşan, bizim elbisemizi giyinir ve bizim tavrımızı seçmiş olur."

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin Mekâtib-i şerîfe adında bir mektûbâtı vardır. Farsçadır. Çok hoş, çok tatlı, fâideli ve bereketli bir eserdir. Mektûplarından ba'zı bölümler aşağıdadır:

"Allahü teâlâya, çok, temiz, sevdiği ve beğendiği gibi hamd-ü sena olsun. Ni'metlerine şükretmeyi, ni'metlerini arttırması için vesile kıldı. O'na, nasıl ve ne kadar hamd ve şükredeceğimizi bilemiyoruz. Zîrâ bizi Muhammed aleyhisselâmın ümmetinden edip, Ehl-i

sünnet ve cemâat i'tikâdı ile şereflendirdi. Ehl-i sünnette, Şeyhayn'ı ya'nî Hazreti Ebû Bekr ile Hazreti Ömer'i diğer bütün ümmetten üstün tutmak, iki dâmâdı, ya'nî hazret-i Osman'la hazret-i Ali'yi sevmek, Ehl-i beyti sevmek ve ta'zim etmek, Eshâb-ı Kirâma (r.anhüm) hürmet etmek esastır. Bu sevgi ve ta'zim, îmân ve kurtuluşun iki esâsıdır. Yine Allahü teâlâya hamd olsun ki, bize peygamberleri evliyâdan üstün tutma i'tikâdını ihsân eyledi.

Hiçbir velînin zevk, şevk, sır ve ilimleri, hiçbir peygamberin yüksek derecelerine ulaşamaz. Çünkü velîdekiler sıfatların, peygamberdekiler zâtın tecellîsinden hâsıl olmaktadır. Bunun için evliyâ, enbiyâya tâbi oldu. Hattâ Eshâb-ı Kirâmın da (r.anhüm) evliyâ üzerine üstünlüğü sabittir. Peygamberlerin en üstününün bereketli sohbetinde bulunmakla, ilâhî hikmet çeşmeleri ve nihâyetsiz feyz pınarları oldular ve Ümmet-i Muhammedin hidâyet ve saadetine çalıştılar. Resûlullahın (s.a.v.) inâyet nazarlarından, kalblerinde öyle feyz ve nûr buldular ki, sabır, kanâat, tevekkül, rızâ ve teslimiyet, hayatlarının sermâyesi oldu. Teheccüd ve nafile ibâdetler, kendilerine güzel ahlâk oldu. Allahü teâlâya ve Resûlullaha (s.a.v.) olan aşırı muhabbetlerinden, îmân etmemiş akrabâları ile muharebeyi iki dünyâ saadeti ve kurtuluşu bildiler. Canları pahasına, din ve İslâmın yücelmesi için, cihâddan hiç geri durmadılar. Ya'nî diğer insanların müslüman olması için, onlara İslâmı duyurmak için, kendi canlarını verdiler.

O hâlde hiçbir velî, en aşağı derecedeki bir sahâbînin derecesine erişemez. Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) hepsine teşekkür etmek, bütün müslümanlara lâzım oldu. Allahü teâlâ onlara en iyi karşılıklar versin. Buradan Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek ve mukaddes sohbetinin ne kadar te'sîrli, bereketli olduğu anlaşılmaktadır. Önceki âlim ve evliyâ sonrakilerden üstündür. Yakînen biliyor ve inanıyoruz ki, evvelki büyüklerin bereketli terbiye ve telkinleri ile, sonrakilerde hâller, sırlar ve ma'rifetler hâsıl oldu. Bizim büyüğümüz hazret-i Müceddîd İmâm-ı Rabbânî buyurdu ki: "Şeyh Muhyiddîn İbni Arabî (r.aleyh), ma'rifet ve sırlarda İmâm ve rehberdir. Biz sona kalanlar, onların ni'met sofrasından birşeylere kavuştuk, üzerinde durulmamış ba'zı cüz'î şeyler, mes'eleler kalmıştı, onları açıkladık. Nitekim nahiv ilminin İmâmı Sibeveyh, Ahveş ve benzerleridir, İbn-i Hâcib, Radî ve benzerleri, ba'zı incelikleri ortaya çıkardılar. Fukahâdan sonra gelen âlimler, fer'î ve cüz'î çok mes'ele açıkladılar. Ama bütün bunlara, İmâm-ı a'zam ve İmâm-ı Muhammed'den (r.aleyhimâ) ettikleri istifâdelerle kavuştular."

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, beyân eylediği kendi yolunun ilim, ma'rifet ve tarikat ıstılâhlarının hepsi, velîlerin üstadı Hace Muhammed Bâkî-billah hazretlerinin onları terbiyesi ile hâsıl olmuştur.

Onlar, ya'nî İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Müceddîd-i elf-i sâni'dir. Hicri ikinci bin yılında İslâm dîninin yenileyicisi ve kuvvetlendiricisidir. Beyân ettiği hakîkatler, incelikler, ilâhî ma'rifetler, feyzler, bereketler, kalblere feyz akıtıp ıslâh etmeler, yüksek makamlar, Allahü teâlâya yaklaştırıcı dereceler hakkında bildirdikleri ile, sofiyye-i aliyyenin ilimlerini yenilemiş, zamanına kadar hiçbir tasavvuf kitabında bulunmayan mertebe, makam, ıstılâh ve hâllerden, sır ve ma'rifetlerden bahsetmiş, müceddidlik vazîfesini yapmıştır. O hâlde, inkarcılardan olma!

Bütün bunlar, İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Hâce Ma'rûf-ı Kerhî, hazret-i Gavs-is-sekaleyn, Hâce Mu'înüddîn, Hâce Şâh-ı Nakşibend, Hâce Alâüddevle Semnânî ve hazret-i İmâm-ı Gazâlî (r.aleyhim) gibi hepsi müceddid idiler. Bunların nûrları, ilimleri, ma'rifetleri ve feyzleri, müceddid olduklarının delîlidir."

"Yüksek makamlar ve beğenilen hâller sahibi. Allahü teâlâ size selâmet versin. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah. Münşî Na'îmüddîn Hân, iyi hâllerinizden çok bahsettiler. Bunun için, bu

birkaç satır, kırık dökük ifâdeler yığını mektûbu yazdım ki, uzakta kalmış olanları inâyet nazarınızdan unutmayasınız ve teveccüh ediniz. Zîrâ bu ihtiyârın ömrü günah işlemekle geçti. Şikâyet, gıybet, dil uzatma, ayıblama, la'net etme, büyükleri anlayamama neticesi sitemler şeklinde açık günahlar, yahut huzûr içinde olmayan, tecvide riâyet edilmeden namaz kılma, boş ve lüzumsuz şeylerden kesilmeden oruç tutma, ma'nâsını düşünmeden Kur'ân-ı kerîm okuma ve boş vakitleri Allah korkusu ve huzûru ile geçirmeme ve sayılı nefesleri gafletle harcama şeklindeki diğer günahlar o kadar çoktur ki, amel defterimi kararttılar. Binlerce teessüfler, esefler olsun ki, cihan bahçesine gül için geldik, ama diken topladık. Hasretler, ziyanlar olsun ki, bize sıhhat, afiyet ve rahatlık verildi. Hepsinin şükründe kusur ve eksiklik eyledik. Pişmanlıklar olsun ki, Kur'ân-ı kerîm ve Peygamber efendimiz (s.a.v.) gibi eşsiz iki ni'met ihsân olundu. Biz ise onların şükründe olacak yerde hâlâ gafletteyiz. Allah korusun. Hayretteyim. Yarın ne yüzle Allahü teâlânın ve Peygamberinin (s.a.v.) huzûrunda kabûl görürüz. Bu ne anlayışsızlıktır. Bu uygunsuzluk ve liyakatsizlikle, şefaat ve mağfiret derecesine ulaşmak çok zordur. Ancak Allahü teâlânın gadabını aşmış rahmeti, ümîdimizdir. Mücerred ihsânı ile muâmelesine güveniyoruz. Yoksa hiç özrümüz, özür dileyecek yüzümüz yoktur.

Ölüm başımızın ucunda, kıyâmet çok yakın, işe yarar hangi ameli işledik. İyiler Cennete girip, Cennet ni'metlerine ve Hakkın dîdârına kavuşurlar. Bizim gibi gafiller, ellibin senelik hesâb günü bizi hesaba çektirecek, bırakmayacak şeylerle meşgûlüz. Düşünmek lâzımdır ki, yarın hasret, ziyan elde kalmasın. Allah katında kıymetli kulların yaptıkları gibi, seher vaktinde kalkıp, gözlerden hasret gözyaşları akıtmağı, mücâhede ve can çıkarırcasına gayretle ibâdet ve kullukta bulunmayı Hak teâlâ nasîb eylesin. Hazret-i Münşî Na'îmüddîn Hân ve sevgili zât-ı âliniz, husûsî zamanlarınızda, yolda kalmış ihtiyârları hatırlayınız. Gıyabî duâ kabûle daha yakındır. Buradakiler ve bu fakîr size her zaman duâ ediyoruz. Allahü teâlâ iki dünyâ se'âdeti versin."

"Allahü teâlâya hamd ve Resûlüne salât-ü selâmdan sonra, o bereketli memleketin (Orta Doğu) âlimleri, fâdılları, hafızları, emirleri, hâkimleri, şerîfleri ve ileri gelenleri! Hepinizin ma'lûmu olsun ki, zâhir ve bâtın faziletlerini, ya'nî İslâm dîninin görünen ve görünmeyen güzellik, üstünlük ve meziyetlerini kendinde toplamış olan Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), gaybî işâretlerle, Hindistan'da, Şâhcihânâbâd'da (Delhi) bu aşağı kulun yanına geldi. Zikr, murâkabe ve diğer vazîfeler ile meşgûl oldu. Allahü teâlânın yardımı ve meşâyıh-ı Kirâmın vâsıtası ile kendilerinde huzûr, Cem'iyyet, kendinden geçme, cezbeler, varidat, keyfiyetler, hâller, nûrlar hâsıl oldu. Nakşibendîde, kalb nisbeti denilen mertebeye kavuştu. Bu hâl ve makamlarla, talibleri yetiştirmek ve Hakka kavuşturmak için, kendilerine icâzet ve hilâfet verilip, vatanına gitti. Büyük kabûl gördü ve o diyarda Ahrâriyye yüksek yolunu yaydı. Bunun için Allahü teâlâya hamd olsun!

Mevlânâ Hâlid'in eli benim elimdir. Onu görmek beni görmektir. Onu sevmek beni sevmektir. Bunun gibi onu sevmemek, ona düşman olmak da, bana ulaşır. Onun makbûlü, benim pîrân-ı kibârımın ya'nî Şâh-ı Nakşibend, Hâce Ubeydullah-i Ahrâr, Hâce Muhammed Bâkî-billah, İmâm-ı Rabbânî'nin (r.aleyhim) makbûlüdür. Mevlânâ Hâlid'e ta'zim ve hürmet etmek, o memleketteki Müslümanlara lâzımdır. Ona hayır duâ edip, çok yaşamasına, kaza ve belâlardan korunmasına duâ etmek ise bu fakîre vâcibdir. Hadîs-i şerîfde; **"İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olan kimsedir"** buyuruldu.

Mevlânâ'nın varlığını büyük ni'met, onu sevmeyi ve edebini gözetmeyi vâcib biliniz. Hadîs-i şerîfde; **"İslâmın dört cüz'ü vardır: Tevhîd ve ameller, îmân, ihsân ve kıyâmetin tasdiki"** buyuruldu. İhsân mertebesi İslâm dîninin rûhudur. Sübhânellah! Mevlânâ Hâlid'in

huzûr ve sohbetinde bu mertebe ele geçiyor. Âhırete yönelme kuvvetlenip, dünyâdan yüz çevirme, soğuma hâsıl oluyor. Eshâb-ı Kirâm (aleyhimürrıdvân) zamanında, Peygamber efendimizden (s.a.v.) gelen feyzler, Eshâb-ı Kirâmın kalblerinde huzûra sebep olurdu. Peygamber efendimizden sonra, O'nu göremeyen evliyânın kalblerine gelen feyzler, dayanamayıp kendinden geçmelere, ızdırablara, velvele ve cezbelere sebep oldu. (Bu, Peygamber efendimizi (s.a.v.) görememenin, kavuşamamanın neticesi idi.)

Sübhânellahi ve bihamdihi. Allahü teâlâya hamd olsun ki, Mevlânâ Hâlid, bütün feyz ve hâl derecelerinden, nasîbini aldı ve taliblerin istidat ve kabiliyetlerine göre o feyzleri kalblerine akıtmakla meşgûldür. Böyle bulunmaz bir cevherin şimdi o memlekette olması, o ülkeler için saadet, ondan istifâde etmek istiyenler için, en büyük kurtuluş vesilesidir. Tasavvuf ehli arasında, hiçbir asırda, hiçbir devirde, onun kadar çok feyz toplamış bir başkasını bilmiyorum. Onu himâye, ona yardım, ihlâs, muhabbet ve ondan istifâde vâcibdir. Hâce Muhammed Bâkî'nin talebeleri içinde İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin talebeleri arasında, Seyyid Âdem Bennûrî'nin ve bu hiçbir işe yaramayanın talebeleri arasında Mevlânâ Hâlid hazretlerinin imtiyazları vardır. Belki bu kadar çok feyzler, o büyüklerin sohbetlerinde bile yoktu.

Elhamdülillah, tekrar elhamdülillah. Mevlânâ Hâlid'i çekemeyenlerin eziyet ve düşmanlıklarına mâni olunuz. Mübârek kalbini üzmesinler ve kılına kimseyi dokundurmasınlar ve bu hareketleri ile sevâba kavuşsunlar.

Yoksa yardımcı ve mu'în olmada Allahü teâlâ kâfidir."

Şâh-ı Dehlevî Gulâm Ali Abdullah hazretleri, talebesinin büyüklerinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye (r.aleyh) gönderdikleri bir mektûpda, Mevlânâ'nın derece ve faziletlerini uzun uzun anlattıktan sonra, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hakkında şöyle buyuruyor: "Âlimler ve ârifler söylemişler ve yazmışlardır ki: "İmâm-ı Rabbânî'yi sevenler, mü'min ve müttekî olanlardır. Sevmiyenler de, münâfık ve şakilerdir. İslâm memleketleri hazret-i Müceddîd'in feyz ve nûrları ile doldu. Bütün müslümanlara, hazret-i Müceddîd'in (r.aleyh) ni'metlerine şükr ve hamd etmesi vâcib oldu." Başka bir mektûbunda; "İnsanda bulunabilecek her kemâli, her üstünlüğü, Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine vermiştir. Vermediği yalnız peygamberlik makamı kalmışdır" demiş ve aşağıdaki rubaiyi yazmışdır:

Her letâfett ki, nihân bûd pes-i perde-i gayb,
Heme der sûret-i hûb-i tu ıyân sahte end,

Herçi ber safha-i endîşe keşed kilk-i hıyâl,
Şekl-i matbû'i tû zîbâ-ter ezan sahte end.

Ma'nâsı:

Gayb perdesi ardında bulunan güzellikler,
Senin eşsiz simanda hepsi zuhur ettiler.

Hayal kalemi gönül sayfasına ne çizse,
Senin düzgün şeklini, ondan güzel ettiler.

"Talebe, sâdık olan tâlib demektir. Allahü teâlânın sevgisi ile ve O'nun sevgisine kavuşmak arzusu ile yanmaktadır. Bilmediği, anlıyamadığı bir aşk ile şaşkın hâldedir. Uykusu kaçar, gözyaşları dinmez. Geçmişdeki günahlarından utanarak başını kaldıramaz. Her işinde Allahdan korkar, titrer, Allahü teâlânın sevgisine kavuşduracak işleri yapmak için çırpınır. Her işinde

sabreder. Her geçimsizlikde, sıkıntıda kusuru kendisinde görür. Her nefesde Allahını düşünür. Gaflet ile yaşamaz. Kimseyle münâkaşa etmez.

Bir kalbi incitmekten korkar. Kalbleri Allahü teâlânın evi bilir. Eshâb-ı Kirâmın hepsini "r.anhüm" diyerek iyi bilir. Hepsinin iyi olduğunu söyler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Eshâbı Kirâm arasında olan şeyleri konuşmamağı emir buyurdu. Sâlih müslüman, bunları konuşmaz, yazmaz ve okumaz. Böylece, o büyüklere karşı bir edebsizlikde bulunmaktan kendini korur. O büyükleri sevmek, Allahın Resûlünü (s.a.v.) sevmenin nişanıdır, alâmetidir. Kendi bilgisi ile, kendi görüşü ile evliyâ-yı Kirâmı, birbirinden aşağı ve yukarı diye ayırmaz. Birinin, daha yüksek, daha üstün olduğu ancak âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf ve Sahâbe-i Kirâmın sözbirliği ile anlaşılır. Muhabbet sarhoşluğu elbet başkadır. Aşk sahibi ma'zûrdur.

Namazı cemâat ile kılmak ve "tumânînet" (rükû'da, secdelerde, kavmede ve celsede her uzvun hareketsiz durması) ile kılmak, rükû'dan sonra "Kavme" (kalkıp, ayakta her uzv yerine yerleşecek şekilde dik durmak) yapmak ve iki secde arasında "Celse" (dik oturmak) yapmak bizlere Allahın Peygamberi (s.a.v.) tarafından bildirildi. Kavmenin ve celsenin farz olduğunu bildiren âlimler vardır. Hanefî mezhebinin müftîlerinden Kâdîhân, bu ikisinin vâcib olduğunu, ikisinden birisini unutunca secde-i sehv yapmak vâcib olduğunu ve bilerek yapmıyanın namazı tekrar kılmasını bildirmişdir. Müekked sünnet olduklarını bildirenler de, vacibe yakın sünnet demişlerdir. Sünneti hafif görerek, ehemmiyet vermiyerek terk etmek küfürdür. Namazın kıyâmında, rükû'unda, kavmesinde, celsesinde, secdelerinde ve oturulduğu zamanında, ayrı ayrı, başka başka keyfiyetler, hâller hâsıl olur. Bütün ibâdetler namaz içinde toplanmışdır. Kur'ân-ı kerîm okumak, tesbih söylemek (ya'nî sübhânallah demek), Resûlullaha (s.a.v.) salevât söylemek, günahlara istiğfar etmek ve ihtiyâçları yalnız Allahü teâlâdan istiyerek O'na duâ etmek, namaz içinde toplanmışdır. Ağaçlar, otlar, namazda durur gibi dik duruyorlar. Hayvanlar, rükû' hâlinde, cansızlar da namazda (ka'dede) oturuyor gibi yere serilmişlerdir. Namaz kılan, bunların ibâdetlerinin hepsini yapmaktadır. Namaz kılmak, mi'râc gecesi farz oldu. O gece mi'râc yapmakla şereflenen, Allahü teâlânın sevgili Peygamberine (s.a.v.) uymağı düşünerek namaz kılan bir müslüman, O yüce peygamber (s.a.v.) gibi, Allahü teâlâya yaklaşdıran makamlarda yükselir. Allahü teâlâya ve O'nun Resûlüne karşı edebi takınarak huzûr ile namaz kılanlar, bu mertebelere yükseldiklerini anlarlar. Allahü teâlâ ve O'nun Peygamberi, bu ümmete merhamet ederek, büyük ihsânda bulunmuşlar, namaz kılmağı farz etmişlerdir. Bunun için Rabbimize hamd ve şükür olsun! O'nun sevgili Peygamberine (s.a.v.) salevât ve tehıyyât ve duâlar ederiz! Namaz kılarken hâsıl olan safa ve huzûr şaşılacak şeydir. Üstadım (Mazhar-ı Cân-ı Cânân) buyurdu ki: "Namaz kılarken, Allahü teâlâyı görmek mümkün değil ise de, görür gibi bir hâl hâsıl olmaktadır." Bu hâlin hâsıl olduğunu tasavvuf büyükleri sözbirliği ile bildirmişlerdir. İslâmiyetin başlangıcında namaz Kudüs'e karşı kılınırdı. Beyt-ül-mukaddese karşı kılmağı bırakıp, İbrâhim aleyhisselâmın kıblesine dönmek emîr olunduğu zaman, Medine'deki yuhudiler kızdılar. "Beyt-ül-mukaddese karşı kılmış olduğunuz namazlar ne olacak?" dediler. Bekâra sûresinin 143. âyet-i kerîmesi gelerek; **"Allahü teâlâ îmânlarınızı zayi eylemez!"** meâlinde buyuruldu. Namazların karşılıksız kalmayacakları bildirildi. Namaz, îmân kelimesi ile bildirildi. Bundan anlaşılıyor ki, namazı sünnete uygun olarak kılmamak, îmânı zayi etmek olur. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Gözümün nûru ve lezzeti namazdadır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîf; "Allahü teâlâ namazda zuhur ediyor, müşâhede olunuyor. Böylece gözüme rahatlık geliyor" demektir. Bir hadîs-i şerîfde; **"Ya Bilâl** (r.a.) **Beni rahatlandır!"** buyuruldu ki; "Ey Bilâl! Ezan okuyarak ve namazın ikâmetini söyliyerek, beni rahata kavuşdur" demekdir. Namazdan başka bir şeyde rahatlık

arayan bir kimse, makbûl değildir. Namazı zayi eden, elden kaçıran, başka din işlerini daha çok kaçırır.

Faidesiz şeyler söylemek, müslümanları gıybet etmek, orucun sevâbını giderir. Gıybet etmek, ibâdetlerin sevâblarını yok eder. Gıybetden sakınmak vâcibdir. Zahmet çekerek, sıkıntılara katlanarak ibâdet yapıp da, bunun sevâbını yok etmek, ne kadar akılsızlıkdır. İbâdetler, Allahü teâlâya arz olunur. Gıybeti ve fâidesiz sözleri sahibinin huzûruna çıkarmak, O'na karşı edebsizlikdir.

Din büyüklerinin resimlerini yaparak ziyâret ediyorlar. Bunları ziyâret, Allahü teâlânın rızâsına kavuşdurur diyorlar. İslâmiyetde böyle şeyler yoktur. Görmeden uydurma yapılan resimlere büyüklerin ismini koymak iftira olur. Allahü teâlâ bunlara tövbe etmek nasîb eylesin! Medîne-i münevverenin büyük âlimlerinden, hadîs ilmi mütehassısı Seyyid İsmâil Efendi (r.aleyh), ulûm-i Müceddidî'ye kavuşmak için, Medîne-i münevvereden Hindistan'a kadar bu fakiri görmeğe geldi. Bu zâtı "Âsâr-ı şerîfi (ya'nî mukaddes emânetleri) ziyâret etmesi için Büyük Mescid'e (ya'nî Asya'nın en büyük câmii olan Delhi'deki Şah Cihan Câmii'ne) gönderdim. Hemen geri gelip, orada Resûlullahın (s.a.v.) nûrları bulunmakla beraber, putların zulmeti de duyuluyor dedi. Câmi'deki vazîfelilerden araştırdım. Odadaki bir sandıkta büyüklerin ismini taşıyan resimlerin bulunduğunu öğrendim. Seyyid İsmâil Efendi'nin, bu zulmetlerin te'sîri altında kaldığını anlamış oldum. Resûlullaha (s.a.v.), İbrâhim aleyhisselâmın resmini gösterdiklerinde, mübârek eli ile bu resmi yırtdı. Yûsuf sûresinin 106. âyet-i kerîmesinin; **"Onların çoğu Allahü teâlâya îmân ediyoruz derler. Fakat imansızdırlar. Başka şeylere ibâdet ederek müşrik olmuşlardır"** meâl-i şerîfi, bu hâli haber vermekdedir. Horoz döğüştürmek, güvercinle oynamak gibi her oyun haramdır. Bir taşı yontarak, "Kadem-i şerîf adını takıp, Peygamberin ayağının izidir demek de resimlere, putlara tapınmak gibidir.

Nevruz günü (ve Noel gecesi), mecûsîler gibi bayram yapmak, kâfirlere teşebbüh (benzemek) olur. Tarikatçılar, şeyhler bu çirkin işleri yapınca talebelerine nümûne olur) sened olur. Onlar da bu felâkete, bu akıntıya kapılırlar. Hocalık ve talebelik, takvâ ile olur. Şirkden ve haramlardan sakınmakla olur. Kalbde hâllerin hâsıl olması ve ba'zı şeylerin keşf olunması, görülmesi ve fen bilgilerinin dışında, akılları şaşırtacak işlerin yapılması, kâfirlerde de hâsıl olur. Riyâzetler çekmek, belli şeyleri ibâdet olarak yapmak, muska yazmağı, hastaları, büyülenmiş olanları okumağı, üflemeyi, san'at hâline getirmek din işleri değildir. Câhilleri, ahmakları toplamak ve dünyâlık ele geçirmek için yapılmaktadır. İslâmiyetde bunların kıymeti ve ehemmiyeti yokdur. İslâmiyetde kıymeti olan ve ehemmiyeti olan ve insanı Allahü teâlâya yaklaştıran şey, ancak, O'nun Peygamberine (s.a.v.) uymak, o yüce Peygamberin (s.a.v.) izinde bulunmakdır. Eshâb-ı Kirâmın ve Ehl-i beyt-i izamın (r.anhüm) yolu budur. Kur'ân-ı kerîm bu yolu göstermek için gönderilmiştir. Allahü teâlâ, hepimizi sevgili Peygamberinin (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmın ve Ehl-i beyt-i izamın yolunda bulundursun! Âmîn.

Îmânı olmayan kimsenin sonsuz olarak Cehennem ateşinde yanacağını Peygamber efendimiz haber verdi. Bu haber elbette doğrudur. Buna inanmak, Allahü teâlânın var olduğuna, bir olduğuna inanmak gibi lâzımdır. Sonsuz olarak ateşde yanmak ne demekdir? Herhangi bir insan sonsuz olarak ateşde yanmak felâketini düşünürse, korkudan aklını kaçırması lâzım gelir. Bu korkunç felâketden kurtulmak çâresini arar. Bunun çâresi ise, çok kolaydır. "Allahü teâlânın var ve bir olduğuna ve Muhammed aleyhisselâmın O'nun son peygamberi olduğuna ve O'nun haber verdiği şeylerin hepsinin doğru olduğuna inanmak" insanı bu sonsuz felâketten kurtarmaktadır. Bir kimse ben bu sonsuz yanmaya inanmıyorum, bunun için böyle bir felâketten

korkmuyorum, bu felâketden kurtulmak çâresini aramıyorum derse, buna deriz ki: "İnanmamak için elinde senedin, vesîkan var mı? Hangi ilim, hangi fen inanmana mâni oluyor?" Elbet vesîka gösteremeyecekdir) senedi, vesîkası olmayan söze ilim, fen denir mi? Buna zan ve ihtimâl denir. Milyonda, milyarda bir ihtimâli olsa da, "Sonsuz olarak ateşde yanmak" felâketinden sakınmak lâzım olmaz mı? Az bir aklı olan kimse bile böyle felâketden sakınmaz mı? Sonsuz ateşte yanmak ihtimâlinden kurtulmak çâresini aramaz mı? Görülüyor ki, her akıl sahibinin îmân etmesi lâzımdır. İmân etmek için vergi vermek, mal ödemek, yük taşımak, ibâdet zahmeti çekmek, zevkli, tatlı şeylerden kaçınmak gibi sıkıntılara katlanmak lâzım değildir. Yalnız kalb ile, ihlâs ile, samimî olarak inanmak kâfidir. Bu inancını, inanmayanlara bildirmek de şart değildir. İmâm-ı Rabbânî (r.aleyh) yetmişüçüncü mektûpda buyuruyor ki: "Sonsuz ateşde yanmaya inanmayanın, buna çok az da bir ihtimâl vermesi, zannetmesi akıl icâbıdır." Sonsuz olarak ateşde yanmak ihtimâli karşısında, bunun yegâne ve kat'î çâresi olan "Îmân" ni'metinden kaçınmak, akılsızlık, hem de çok büyük şaşkınlık olmaz mı?"

"Resûlullah efendimiz (s.a.v.), bütün peygamberlerin efendisi olup, kemâlât-ı ilâhiyyeyi, ya'nî Allahü teâlânın ihsân ettiği kemâlâtın cümlesini kendinde toplamıştır. Âlimlerin ve velîlerin gıpta ettiği ilimler ve feyzler, O hazretin (s.a.v.) kemâlâtından bir nûr zerresidir. Peygamber efendimiz (s.a.v.), kendinde toplanan bu kemâlâtı, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) gönüllerine akıtarak, onları, Allahü teâlâya olan yakınlık mertebelerinin en üstününe ulaştırdı. Böylece Eshâb, ihsân, iyilik, yakîn, muhabbet ve ma'rifet derecelerinde en büyük mertebeye yükseldiler. Dünyâdan yüz çevirmeyi, âhırete dönmeyi ve Peygamber efendimizin bütün sünnetlerine uymayı âdet edindiler. Mü'minin mi'râcı olan ve sünnet üzere (Peygamber efendimize tam uyarak) kıldıkları namazdan, Kur'ân-ı kerîm okumaktan, zikirlerden nasîbdâr oldular. Vatanlarını, mal ve mülklerini terk ederek, kâfirlerle muharebe edip, Allah yolunda şehîd olmayı arzu ettiler. Sekîne ve itminanda öyle idiler ki, Resûlullahın huzûrunda iken, onları taş sanarak başlarına kuş konardı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sohbeti ile öyle yüksek derecelere kavuşurlardı ki, O'nun (s.a.v.) şereflendiği rü'yet, sanki bunlara da nasîb olurdu. Bu sebeple Eshâb, sohbetten sonra; "Cenâb-ı Hakkın şühûdunda idik" derlerdi."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 77

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 490

3) Makamât-ı Mazhariyye sh. 159

4) Hadâik-ül-verdiyye sh. 209

5) İrgâm-ül-merid sh. 70

6) Adâb sh. 10

7) Behcet-üs-seniyye sh. 8

8) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 122

9) Reşehat, zeyli sh. 72

10) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 431, 690, 701, 734, 920, 957, 979, 1081

11) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 18

ABDURRAHMÂN ARVÂSÎ

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. Seyyid olup: "Âlim-i Arvâsî", "Kutb-i Arvâsî" lakabları ile meşhûr oldu. Seyyid Fehîm hazretlerinin dedesi, Seyyid

Abdülhakim-i Arvâsî hazretlerinin de dedesinin dedesidir. Zamanının kutbu idi. Onüçüncü asrın başlarında vefât etti. Hoşâb'da medfûndur.

Annesi, küçük yaşta babasız kalan Seyyid Abdürrahmân'ın üzerine titredi, okuyup büyük âlim olması için husûsî bir itinâ gösterdi. Daha küçük yaşta âlimlerin huzûruna gönderip, ilim öğrenmesini sağladı. Abdürrahmân, yedi-sekiz yaşlarında Arabî ilimleri öğrenmeye başladı. Kısa zamanda; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerde ve zamanın fen ilimlerinde büyük bir âlim oldu. Büluğ çağına gelince, Arvâsîler hânedanının devam etmesi için annesi onu zorla evlendirdi. Her çocuğu dünyâya geldikçe, kendisinden çok annesi seviniyordu. Tâhir, Lütfî, Abdülhamîd, Muhammed isminde dört oğlu oldu. Bugünden sonra Arvâsî ailesinden gelen seyyidler silsilesi, Seyyid Abdürrahmân hazretlerinin vasıtasıyla olduğu için, ona, Nûh aleyhisselâmın ünvanı gibi ikinci peder dediler.

Seyyid Abdürrahmân hazretleri, tasavvuf yolunda da yetişerek büyük bir velî oldu. Zamanının mürşid-i kâmili idi. Medresesinde talebe yetiştirmeğe başladığında, her taraftan akın akın yüzlerce Hak âşığı huzûruna koştular. Sohbetleriyle şereflenip bereketli feyzlerine kavuştular. Seyyid Abdürrahmân'ın ömrü, zâhir ve bâtın ilimlerini yaymakla geçti. İstanbul, Hicaz, Mısır, Irak gibi memleketlerde çözülemeyen mes'eleler Abdürrahmân hazretlerine getirilirdi. Çevredeki bütün bölgeler, onun irşâd nûruyla aydınlanmıştı. Bu sebeple Sultan İkinci Mahmûd Hân ona çok hürmet gösterir, duâsını istirhâm eder, husûsî hediyeler ve selâmlarını gönderirdi.

Seyyid Abdürrahmân, çok cömert ve ihsân sahibiydi. Mal ve canını Allahü teâlânın dînini yaymak için ortaya koydu. Uzak yerlerde Allah yolunda cihâd edenlerin yardımına koşardı. Hanımı şöyle anlattı: "Efendim, arada-sırada silâhlarını kuşanır, evden çıkar, sabahtan önce yine eve gelirdi. Geldiğinde üstünde-başında kan lekeleri olurdu. Elbiselerini yıkar sesimi çıkarmazdım. Yine elbiseleri kan içinde kaldığı birgün kendisine; "Efendi! Sık sık gidip, sabaha bu vaziyette geliyorsun. Nereye gidiyorsun ve elbisen niçin kan içinde olarak dönüyorsun?" diye sordum. O da; "Hanım, sağlığımda iken kimseye söylemez isen, bu sırrı sana söylerim" dedi. Ben de; "Söylemem" dedim. Bunun üzerine; "Biz vazîfemiz îcâbı zaman zaman dünyânın neresinde müslümânlarla kâfirlerin harbi varsa oraya gideriz. Müslümanlara yardım eder, küffâr ile harbederiz. Ayrıca darda kalmış müslümanların da yardımına yetişiriz" buyurdu. Ben bu sırrı hiç kimseye söylemedim, sakladım."

Seyyid Abdürrahmân, zamanın beylerine, paşalarına mektûplar yazarak nasihat eder, uzak memleketlere dahî mektûplar gönderirdi. İrisân beylerinden Emîr Şerefüddîn Abbasî'ye yazdığı Fârisî mektûplar çok kıymetlidir. Bu mektûplardan birinde Muhammed Kerîm Hân, Mustafa ve Feyzullah beylere selâm ve duâ etmektedir. Şerefüddîn Hân, Seyyid Abdürrahmân'dan gelen başka bir mektûbun sonuna şu satırları eklemiştir "Mevlânâ hazretleri bu mektûbu bu fakire 1192 (m. 1778) senesinde göndermiştir. Musibete sabretmek lazım olduğu ve sabrın kıymetini bildirmiştir. Birkaç ay sonra pederim Abdullah Hân vefât etmiştir. Mevlânâ'nın kerâmetini buradan anlamalıdır."

Seyyid Abdürrahmân, yakınlarından birini dünyâ malına muhabbeti sebebiyle yanından uzaklaştırmıştı. O zât da Beyrut'a gidip, zekâsıyla vâli olmuştu. Birgün kendisine; "Efendim! O yakınınız Beyrut'ta vâli oldu" dediklerinde, onlara; "O, ateşte yanmadı mı?" buyurdu. O günün târihini bir yere kaydettiler. Sonradan haber geldi ki, Beyrut Vâlisi bir gece konağında çıkan bir

yangın sebebiyle çocuklarıyla birlikte yanmıştı. Târihini sordular, Seyyid Abdürrahmân hazretlerinin onun hakkında söylediği günün târihini tutuyordu.

Seyyid Tâhâ hazretleri onun hakkında; "Seyyid Abdürrahmân Kutb" diye bahsederdi.

Abdürrahmân Tâgî, babasının tövbe etmesinin sebebini şöyle anlattı: "Babam, Budağ Hân'ın yanında çalışırdı. Hân, askerleriyle beraber Seyyid Abdürrahmân Kutb hazretlerinin kabrinin yakınlarına gelmişti. Mola verdikleri bir yerdi', babam Yûsuf Efendi askerlerden ayrılıp, Seyyid Abdürrahmân'ın kabri başına geldi. Bir de gördü ki, Seyyid hazretleri kabrin üzerinde oturuyor. Kendini görünce, yüzünü babamdan çevirdi, başka yere bakmaya başladı, hiç iltifât etmedi. Babam, yüz bulamayınca, doğru askerin yanına gelip komutana silâhını ve elbiselerini çıkararak teslim etti. Silâhını teslim ettiğini gören Hân, babam Yûsuf Efendi'yi tehdit ederek; "Bizden vaz geçersen seni Nirib nahiye müdürlüğünden azlederim, evini oradan çıkarır, seni de öldürürüm" dedi. Babam aldırış etmedi. Doğru Abdürrahmân hazretlerinin kabri başına geldi. Bu defa kabrinin üzerinde oturduğu hâlde babama güleryüzle bakıyordu ve; "Mevlânâ Yûsuf! ilk geldiğinde senden yüz çevirmiştim. Şimdi ise yüzümü sana döndüm, tövbe et!" buyurdu. Babam da şimdiye kadar yaptıklarına tövbe edip Abdürrahmân hazretlerinin elini öptü. Ondan nasîhat alarak ayrıldı. O nasîhatlara uyarak mutlu bir hayat yaşadı. Hân ise ona hiçbir kötülük yapamadı."

Torunlarından Muhammed Emîn anlattı: "Van'da, yaz ayları çok kurak geçer. Halk yağmur yağmasını arzu ettikleri zaman, dedem Seyyid Abdürrahmân hazretlerinin mezârı başındaki taşı alırlar, alt taraflarda akan derenin suyuna sokarlar. O zaman yağmur yağmaya başlar. Bu taş zaman zaman alınıp suya sokulduğu için incelmiş durumdadır. Bu, dedemin Allahü teâlâ katında ne kadar makbûl bir zât olduğunu gösterir."

---

1) Eshâb-ı Kirâm sh. 288

ABDÜRREŞÎD SÂHİB FÂRÛKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdürreşid bin Ahmed Sa'îd bin Ebî Sa'îd bin Şafi bin Azîz bin Muhammed Îsâ bin Seyfeddîn-i Fârûkî Serhendî'dir. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır. 1237 (m. 1821) senesinde Hindistan'ın Luknov şehrinde doğdu. 1287 (m. 1870) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Daha yedi yaşında iken, evliyânın büyüklerinden olan dedesi Ebû Sa'îd Müceddidî hazretlerinden ilim öğrenmeye başladı. On yaşında iken Kur'ân-ı kerîmin tamâmını ezberledi. Molla Habîbullah'tan hadîs ilmini, sarf ve nahiv bilgilerini, Ahmed Dehlevî'den aklî ilimleri öğrendiler. Yirmi yaşında iken dedesinin sohbetinde yetişip, Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda icâzet aldı. Daha sonra yüksek babaları Ahmed Sa'îd Sâhib hazretlerinin sohbetlerine devam etti. Bu sohbetlerde Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Çeştiyye ve Kübreverdiyye yollarında yetişip icâzetle şereflendi. Fıkıh, hadîs ve tefsîr ilimlerini öğrendi. Yine babalarından Risâle-i Kuşeyrîye, Füsûs-ül-hikem ve Mesnevî-yi şerîf gibi tasavvufa dâir eserleri ve Usûl-i Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî dersini okudu. Çeşitli ilimlerde ve tasavvufun inceliklerinde kemâle geldi. Babasının birçok ince bilgilerle dolu Fârisî, "Enhâr-ü erba'zı" adlı eserini Arabçaya tercüme etti. Mekke-i mükerremeyi ziyâret etmek arzusunun dayanılmaz hâle gelmesi üzerine, 1256 (m. 1840) senesinde doğruca Mekke-i mükerremeye gitti. Hacdan sonra Medîne-i münevvereye giderek, Resûl-i ekremi (s.a.v.) ziyâretle şereflendi. Orada birçok ikram ve ihsânlara kavuşarak

Delhi'ye geri döndü. Bir müddet Delhi'de ikâmet ettikten sonra, yüksek babaları Ahmed Sa'îd Fârûkî ve diğer aile fertleri ile birlikte Mekke-i mükerremeye hicret etti. Bir müddet Mekke-i mükerremede, bir müddet Medîne-i münevverede, bir müddet de Tâif'te ikâmet etti. Babaları Ahmed Sa'îd Fârûkî'nin (r.aleyh) vefâtı üzerine Mekke-i mükerremede yerleşerek, babasının yerine insanlara doğru yolu göstermekle vazîfelendirildi. Sağlığında babası Ahmed Sa'îd Fârûkî (r.aleyh), kendi teveccühlerinden istifâde edemeyen talebelerini, oğlu Abdürreşîd Sâhib'e (r.aleyh) havale ederdi. O da onları çok güzel bir şekilde yetiştirirdi. Babasının vefâtından sonra onun ziyâretine gelenler, sohbetleri ile müşerref olurlar, kalblerini feyzle doldurarak geri dönerlerdi. Hâl ve hareketlerinde, baba ve dedelerine çok benzerdi. Ömrünün sonuna kadar, onların yolunda ve onlardan duyduklarını insanlara anlatmakla meşgûl oldu.

Abdürreşîd Sâhib (r.aleyh), Ramazân-ı şerîfte Buhârî-yi şerîf okumak, teravihlerde her gece üçer cüz Kur'ân-ı kerîm okumakla, on gecede bir hatm-i şerîf etmek, Muharrem-ül-haram ayının onunda Müslim-i şerîfi hatmetmek, Muharremin ilk on günü ile, Pazartesi, Perşembe ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleri oruç tutmak, hergün öğle namazından sonra tefsîr, hadîs ve Mekûbât-ı İmâm-ı Rabbânî ve diğer tasavvuf kitaplarını okutmak âdetri şerîfeleri idi.

Mekke-i mükerremede kaldığı sırada pekçok talebe yetiştirdi. Oğlu Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömerî (r.aleyh), en ileri gelen talebelerindendi.

Şah Muhammed Ma'sûm Ömerî, 1263 (m. 1847) senesinde Delhi'de, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin dergâhında doğdu. 1274 (m. 1858) senesinde zâlim İngiliz ordularının Hindistan'ı gaddarca işgali esnasında milyonlarca müslüman hunharca katledildi. Milyonlarca insan kasıtlı olarak aç bırakılıp ölüme terkedildi. İngilizlerin ellerinden kaçıp kurtulabilen müslümanlardan bir kısmı, Medîne-i münevvereye hicret etti. Bunlar arasında Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömerî de vardı. Babası Abdürreşid Sâhib'in (r.aleyh) vefâtından sonra, 1290 (m. 1873) senesinde Hindistan'a döndü. Otuzüç sene sonra akrabâları ve talebelerinden altmış kişi ile beraber, 1323 (m. 1905) senesinde Medine'ye tekrar hicret etti. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, "Mebde' ve me'âd" kitabını Arabîye tercüme etti ve çok kitap yazdı. Bunlardan, "Ahsen-ül-kelâm fi-isbât-i mevlid-i vel-kıyâm" kitabı, Hindistan'da konuşulan Urdu dilinde olup, Eshâb-ı Kirâm düşmanlarını, kabir ehline ve evliyâya dil uzatan mezhebsizleri red ve rezîl etmektedir. Hindistan'da basılmış ve Arabîye tercüme edilmiştir. "Es-sebe'ul-esrâr fî medâric-il-ahyâr" kitabı, tasavvufu çok açık anlatmaktadır. Urdu dilindedir. Oğlu Muhammed Abdülkâdir Medenî tarafından 1329 (m. 1911) senesinde Arabîye tercüme edilmiş, 1331 (m. 1913) senesinde İstanbul'da basılmıştır, ikinci oğlu Ebü'l-Feyz Muhammed Abdürrahmân'ın kitabının başına yazdığı takriz çok istifâdelidir. Kitabın önsözünde buyuruyor ki: "Şah Veliyyullah Dehlevî, "Mukaddimet-üs-seniyye fî isbât-i mezheb-is-sünniyye" kitabında, İmâm-ı Rabbânî'yi uzun uzun övmekte ve; "Mü'minler onu sever, münâfıklar, şakîler ise kötüler" demektedir. Şah Muhammed Ma'sûm, 1341 (m. 1923) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

---

1) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 144

2) Makâmât-ı ahyâr sh. 86

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

AHMED BİN İDRÎS

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin İdrîs Hasenî'dir. Künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. Hazreti Hasen soyundan ya'nî şerîflerdendir. 1172 (m. 1758) senesinde Fas'ta doğdu. 1253 (m. 1837) senesinde Yemen'de vefât etti. Subye köyüne defnedildi. Kabri ziyâret mahallidir.

Ahmed bin İdrîs; uzun boylu, beyaz yüzlü, bedenen zarif, iri gözlü bir zât idi. Memleketi olan Fas'ta ilim tahsil etti. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Ders okuduğu hocalarından icâzet (diploma) aldı. Ders okutmaya başladı. Abdülvehhâb Tâzî'nin derslerinde bulundu. Bu zât yaşlı ve insanların, üstünlüğünü anlayamadığı bir kimse idi. Yaşlı olması sebebiyle hürmet görürdü. Ahmed bin İdrîs'in, bu zâtın büyüklüğünü anlayıp, ona talebe olması şöyle oldu: Ahmed bin İdrîs'in, Şenkît âlimlerinden Allâme Müceydirî isminde bir hocası vardı. Bu zât zaman zaman Fas'a gelirdi. Fas'ta ikâmeti esnasında, Ahmed bin İdrîs onun yanına gider, ba'zı hadîs-i şerîf ve fıkıh kitaplarını mütâlâa ederdi. Bir zaman Müceydirî yine Fas'a geldi. Ders okuttu. Ba'zı kitaplar tamamlanmadı. Şenkît'e döneceği zaman Ahmed bin İdrîs ona; "Efendim! izin verirseniz zât-ı âliniz ile birlikte geleyim. Geri kalan okuyamadığım yerleri okumuş olurum" dedi. Müceydirî o zaman; "Hocamdan senin için izin alıncaya kadar sabret. O zaman olur" buyurdu. Ahmed bin İdrîs hayretle; "Efendim siz büyük bir âlimsiniz. Bu hâlinizle hocanız mı var?" dedi. Müceydirî de; "Evet, hocam Abdülvehhâb Tâzi'dir" buyurdu. Ahmed bin İdrîs, söylenen bu zâtın büyük bir âlimin hocası olabileceğine çok şaştı. Çünkü onu kendi hâlinde, zikr ehli, yaşından dolayı hürmet gören bir zât olarak tanımıştı. Aradan az bir zaman geçtikten sonra Müceydirî: "Hocam sizin benimle Şenkît'e gitmenize izin vermedi. Bana; "Onu getir, Resûlullah (s.a.v.) ile görüştüreyim" diye buyurdu" dedi. O zaman Ahmed bin İdrîs'in hayreti daha da arttı. Beraberce Abdülvehhâb Tâzî'nin huzûruna gittiler. Ahmed bin İdrîs o zaman onun evliyâ bir zât olduğunu anladı. Ona talebe oldu. Huzûrunda edeble durdu. Abdülvehhâb Tâzî ona; "Nerede o boşa geçen günlerin" buyurup, ders okuttuğu zamanlarını hatırlattı. Daha sonra da kendisine tasavvuf yolunun edebini öğretti. Bir süre sonra, Abdülvehhâb Tâzî; "Şimdi hocan Müceydirî vefât etti" buyurdu. Ahmed bin İdrîs; "Nereden anladınız efendim?" diye sorduğunda Abdülvehhâb; "Falan zamanda Şenkît'ten bir kâfile çıktı. O onun vefât haberini getirir" buyurdu. Dediği gibi gelen kâfile Müceydirî'nin vefât haberini getirdi.

Ahmed bin İdrîs, Magrib'de yetişen âlimlerin ve evliyânın en büyüklerinden oldu. Çok kerâmetleri görüldü. Her taraftan insanlar gelip sohbetine katıldılar. Âlimler ve fazilet sahipleri dersini dinlediler. İlim ve irfandaki şöhreti her yere yayıldı. 1213 (m. 1798) senesinde Mısır'a, oradan da Mekke-i mükerremeye gitti. Otuz sene kadar orada ikâmet etti. Medîne-i münevvere ve Tâif de bulundu. Bulunduğu yerde, derslerine devam eden insanlara ilim ve edeb öğretti. Onlara dünyâ ve âhıret saadetinin yolunu gösterdi. Daha sonra Yemen'e gitti. Zebîd, Maha ve meşhûr bir köy olan Subye'de ikâmet etti. Vefâtına kadar orada dokuz sene, gece-gündüz durmadan Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara öğretmekle meşgûl oldu. Zamanında zâhirî ve bâtınî ilimlerde emsalsiz idi. Birçok âlimler, onun üstünlüğünü bildirdiler. Yüzlerce talebe yetiştirdi. İçlerinden birçoğu zamanın büyük âlimlerinden oldular. Yetiştirdiği âlimlerden ba'zıları şunlardır: Zebîd müftîsi Seyyid Abdürrahmân bin Süleymân Ehdel. Medîne-i münevverede zamanının büyük hadîs âlimi Şeyh Muhammed Âbid Sindî, din ve fen âlimi Muhammed Senûsî, Magrib evliyâsından Şeyh Arabî Derkâvî, Seyyid Ebi'l-Abbâs Ahmed Tlcânî, Şeyh Muhammed Meczûb Sevâkinî, Şeyh İbrâhim Reşîd'dir. İbrâhim Reşîd, hocası vefât edene kadar onun yanından ayrılmadı. Onun feyz ve bereketlerinden devamlı istifâde etti.

İbrâhim Reşîd anlatır: "Hocamın ilim meclislerinde bulundum. Hergün, biri sabah namazından sonra öğleye kadar, diğeri ikindiden sonra olmak üzere iki meclis teşekkül ederdi.

Hocam âyet-i kerîmelerdeki esrâr ve incelikleri anlatır, akılları hayrette bırakırdı. Âlimler, müftîler, eşraf ve çok kimseler dersini dinlerdi. Ba'zan kısa bir âyet-i kerîmenin tefsîri günlerce sürerdi. Hocam; "Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar ömrüm olsa, bu âyet-i kerîmenin tefsîrini yine bitiremem" buyururdu.

Ahmed bin İdrîs'in en büyük kerâmeti uyanık hâlde iken Resûlullahı (s.a.v.) görmesi ve Resûlullahdan (s.a.v.) şifahen salevât-ı şerîfeleri öğrenmesi idi. Kendisi şöyle anlatır: "Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Yanında Hızır aleyhisselâm da vardı. Resûlullah (s.a.v.) Hızır aleyhisselâma benim için Şâziliyye yolunun dersini (edebini) öğretmesini emrettiler. O da bana Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda nasıl olacağını öğrettiler. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.), Hızır aleyhisselâma sevâbı daha çok olan zikr, salevât ve istiğfarları öğretmesini buyurdu. O zaman Hızır aleyhisselâm; "Onlar hangileridir yâ Resûlallah?" diye suâl etti. Resûlullah (s.a.v.); "La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah fî külli lemhatin ve nefesin adede mâ vese'ahü ilmüllah..." diye üç defa, sonra da; "Külillâhümme innî es'elüke bi nûr-i vechillah-il-azîm" sonra da; "Estağfurullah el-azîm el-kerîm ellezî lâ ilahe illâ hüvel hayyül kayyûm Gaffâr-üz-zünûb. Yâ zel-celâli vel-ikrâm" diye buyurdular. Sonra da Resûlullah (s.a.v.) bana; "Ey Ahmed! Yer ve göğün hazînelerini sana verdim. O da bu zikr salevât ve istiğfardır" buyurdular. Çok iltifât ve teveccühlere mazhar oldum."

Talebelerinin en büyüklerinden olan Şeyh İbrâhim Reşîd, hocasının ba'zı kerâmetlerini Ikd'üd-dürer-in-nefîs adlı eserde bildirdi. Ba'zı kerâmetlerini İbrâhim Reşid şöyle anlatır: "Ahmed bin İdrîs, Yemen'in Zebîd şehrine geldiğinde, Zebid müftîsi Seyyid Abdürrahmân ve şehrin ileri gelen âlimleri, sabah ve akşam onun kurmuş olduğu ilim meclisine gidip gelmeye başladılar. Sohbetini dinleyip, çeşitli mes'eleler sordular. Ahmed bin İdrîs, kendisine sorulan sorulara, gönüllere ferahlık verecek şekilde cevaplar verdi. Seyyid Abdürrahmân ve iki âlim arkadaşı, onu imtihan etmek üzere aralarında anlaşıp, tefsîr ve hadîs ilminden zor sorular tesbit edip bir kâğıda yazdılar. "Eğer suâllerimize cevap verirse, onun büyük olduğunu anlarız" dediler. Hep birlikte Ahmed bin İdrîs'in ilim meclislerine gittiler. Ahmed bin İdrîs onları karşıladı ve o daha birşey söylemeden, Seyyid Abdürrahmân'a; "Yanındaki suâller yazılı kâğıdı çıkar. Birinci suâl falanın, ikinci suâl falanın, üçüncü suâl senindir" buyurarak, herbirine hiç zorlanmadan birbirinden güzel ve akılları hayrette bırakan cevaplar verdi. Hepsi onun keşfine şaştılar. Sanki Ahmed bin İdrîs soruları hazırlarken yanlarında bulunmuştu. O zaman onun fazilet ehli, Allahü teâlânın velî bir kulu olduğunu anladılar ve ona teslim oldular."

"Birgün meclisine, başlarında reîsleri Kâdı Hasen Ahmed olduğu hâlde bir kısım âlimler geldiler. Ahmed bin İdrîs'e çeşitli ilimlerde çeşitli mes'eleler sordular. O da her birine akla hayâle gelmeyen çok güzel cevaplar verdi. Daha sonra o âlimler meclisten ayrıldılar ve Ahmed bin İdrîs'in sözlerini beğendiklerini ifâde ettiler. Lâkin biz bu konuda falan âlimin sözünü tercih ediyorduk dediler. Reîsleri Kâdı Hasen onlara; "Gelin hep birlikte duâ edelim ve Allahü teâlâ Ahmed bin İdrîs'in söylediklerinin mi yoksa falan âlimin dediklerinin mi hak olduğunu bize bildirsin" dedi. Hepsi bunu kabûl edip, Allahü teâlâya duâ ettiler. O gece içlerinden biri, rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördü, ihtilaf ettikleri mes'eleleri arzedip; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Falan âlimin sözlerine tâbi olayım mı?" diye sordu. Resûlullah da; "Onun sözlerinden Kitaba ve sünnetime uyan sözlerine tâbi ol" buyurup sözlerinden hangilerine uyacağımı tek tek saydı. Daha sonra da; "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! Seyyid Ahmed İdrîs hakkında ne buyurursunuz? Onun dediğine tâbi olayım mı?" dedi. O zaman Resûlullah (s.a.v.); "Sübhânallah. O benim sünnetime uygun konuşur. Ona tâbi ol" buyurdu. O âlim sevinçle uyandı. Gidip diğer arkadaşlarına

rü'yâsındakileri anlattı. Hep birlikte Ahmed bin İdrîs'e gidip rü'yâyı anlattılar. O zaman Ahmed" bin İdrîs; "Sizin için hakîkati ortaya çıkaran Allahü teâlâya hamd ederim" buyurdu.

"Hocam ve birkaç kişi, birgün Magrib sokaklarından birinde yürürken, sultânın adamlarının, bir mazlûmu yakalayıp, ellerini ve kollarını bağlayarak götürdüğünü gördük. Mazlûmun kurtulması mümkün değildi. Hocam Ahmed bin İdrîs bize dönüp; "Sizde bunun kurtuluşu için bir yol var mıdır?" diye sordu. Biz de olmadığını söyledik. O zaman; "Şimdi Allahü teâlâ bakalım ne gösterecek" buyurdu ve sultânın adamlarına dönüp; "Bağlarını çözünüz" buyurdu. O esnada o adamcağızın ellerindeki ve boynundaki bağlar çözülüp yere düştü. Sultânın adamları da öteye beriye dağılıp gittiler. Mazlûm da böylece kurtulmuş oldu."

"Birgün Ahmed bin İdrîs, Fas şehrinin kapısına gelmişti. O esnada sultânın adamlarının, gelen geçen fakirlerin sebze ve meyvelerinden, haksız yere vergi aldıklarını gördü. Fakir fukara çaresizlikle; "İnşâallah Allahü teâlâ bize bir yardımcı gönderir" dediler. O zaman Ahmed bin İdrîs, hiçbir menfaat gözetmeden, sâdece Allahü teâlânın rızâsı için duruma müdâhele edip, yanlarına vardı ve; "İçinizden cesur birisini bana getirin" buyurdular. Ortaya birisi çıktı. Ona; "Şimdi sen sultânın yanına git. Ona Müslüman fakirlere yapılan bu zulmü kaldırmasını söyle ve; "Bunda senin için hayır vardır. Eğer böyle yapmaz isen başına geleceklere râzı ol" de. Yalnız benim ismimi söyleme" diye tenbîh etti. O kişi de sultâna gidip, onun söylediklerinin aynısını iletti. Sultan bunları duyunca başını önüne eğip bir müddet düşündü. Daha sonra başını kaldırıp; "Seni kim gönderdi?" diye sordu. O haberci de; "Bunu söyliyemem. Zîrâ bana ismini gizli tutmamı söyledi" dedi. Sultan; "İsmini söyle, istediğin herşeyi vereceğim ve malları alınan fakirlerin mallarını iade edeceğim. Yalnız benim de bir isteğim var. Ba'zı kabileler bana isyan ettiler. Onları itaat altına almak için bir ordu hazırladım. Onların ıslâhı ancak itaatim altına girmeleriyledir" dedi. Haberci gidip durumu Ahmed bin İdrîs'e anlattı. O, haberciyi tekrar gönderdi ve sultâna; "İstediğin olacak duâ ediyoruz" diye dediğini bildirmesini söyledi. Çok geçmeden, âsîler sultâna itaat ettiler. Her taraf huzûra kavuştu."

"Sudan'da idim. Daha o zamanlar babam, Kâdı Sâlih Reşîdî'nin terbiye ve himâyesinde idi. Büyük kardeşim benim yanıma gelip, gördüğü bir rü'yâyı anlattı: "Vefât eden hanımımı rü'yâmda gördüm. Ona; "Allahü teâlâ sana ne muâmele yaptı" diye sordum. O da; "Allahü teâlâ biz mevtaları bir yere topladı ve bize; "Siz sevdiğim bir zât olan Ahmed bin İdrîs'in zamanında yaşadınız. Onun sebebi ile sizleri mağfiret ettim" buyurdu" dedi. Biz o zamanlar Sudan topraklarında, Ahmed bin İdrîs de Yemen'de idi. Aramızda uzun mesafeler vardı. Üstelik biz kendisini tanımıyor ve ona talebe de olmuş değildik. Sâdece ismini duymuştuk. Çok sonraları kendilerini tanımak ve talebesi olmakla şereflendik. O zaman bu rü'yâyı kendilerine arzettim. Mahcubiyetle; "Doğrudur" buyurdu.

İbrâhim Reşîd, bir arkadaşından şöyle anlattı: "Seyahate çıkmıştım. Bir çölde mahsur kaldım. Suyum tükendi. Hava da çok sıcaktı. Güneş her tarafı kavuruyordu. Açlık ve susuzluktan öleceğimi anladım. Çaresizlikle yol kenarındaki bir ağaca yaslandım. Orada kendim için bir yer hazırladım ve; "Herhalde burası kabrim olacak" dedim. Sonra Hocam Ahmed bin İdrîs'in şu sözünü hatırladım: "Bizim bir talebemiz garbta olsa, biz de şarkta olsak ve bizden yardım istese, yardımına koşarız." Bu hâlimle ona sığınıp yardım istedim. Ağaç kenarında sırt üstü yatmış ve yüzümü elbisemin bir parçasıyla örtmüş idim. O esnada bir ses duydum. Yüzümü açüm. Ağacın bir dalında, bir torbada iki çörek ve bir karpuz gördüm. Kendi kendime hayal görüyorum deyip, örtüyü yüzüme çektim. Bu yerde bana kim ekmek ve karpuz verecekti, ölüme iyice yaklaştığımı anladım. O zaman içimden; "Gördüğüm hakîkat olmasın?" diye geçti. Tekrar örtüyü açtım.

Karpuz ve çörekler aynen duruyordu. Derhal kalkıp torbayı aldım. Çörekler fırından yeni çıkmış gibiydi. Karpuz serin ve tatlı idi. Çörekleri ve karpuzu yedim. Doydum ve karpuzun suyuyla, suya kandım. Yeni bir enerji ve kuvvet bularak yoluma devam edip memleketime vardım. Hocam Ahmed bin İdrîs'in maddî ve ma'nevî yardımları ile kurtuldum."

"Ahmed bin İdrîs bir kısım talebelerine bir yere gitmelerini emretti. İçlerinden birini de, sünnet üzere, emîr yaptı. Onlar da yola çıktılar. Cidde'ye yaklaştıklarında azıksız ve parasız kaldılar. Onların emîri gece rü'yâsında Ahmed bin İdrîs'i gördü. Ahmed bin İdrîs kendisine bir mektûp verip; "Bunu al, Allahü teâlânın izniyle yoluna devam et" buyurdu. O da alıp cebine koydu. Sabahleyin emîr olan kişi rü'yâsını hatırlayıp arkadaşlarına anlattı. Elini de cebine soktu. Oradan bir mektûp çıkardı. Mektûbun üzerinde zorluk ve sıkıntı zamanlarında okunup da faydası görülen "Rabbi yessir velâ tüassir Rabbi temmim bilhayr. Yâ Kerîm" duâsı yazılı idi. Hepsi buna çok sevindiler. Sonra da okuyup yollarına devam ettiler. Hiçbir sıkıntı görmeyip arzu ettiklerine de kavuştular."

"Mekke-i mükerremede hac farizasını eda ettikten sonra, şiddetli bir hastalığa tutuldum. İhtiyâcımı görecek kadar bile ayağa kalkamıyordum. Bu hâl üzere öleceğimden çok korktum. O hâlde Allahü teâlâya duâ edip; "Yâ Rabbî! Bana sevdiğin bir kulunu tanıt. Ondan senin ve Resûlünün sevgisini ve rızâna kavuşturan işleri öğrenip; tam bir sâlih müslüman olarak yaşayıp, sonra da vefât etmeyi isterim" diye yalvardım ve Ahmed bin İdrîs'in rûhâniyetinden yardım istedim. O anda uyudum. Karşımda Ahmed bin İdrîs'i gördüm. Ben bir divanda sırt üstü yatıyordum. O yanımda durdu. Bana; "Senin ilâcın Zemzem suyu ve ameliyat" buyurdu. Takatim hiç yoktu. Beni ameliyat etti. Çok terledim. Hattâ divandan yerlere terler damladı. O esnada uyandım. Kendimi yokladığımda bir dinçlik hissettim. Ayağa kalkıp yürümeğe başladım. Hocamın bereketiyle şifâ buldum. Günler sonra tekrar hastalandım. Tekrar hocamı vesile ederek yardım istedim. Rü'yâmda onu yüksek bir mekânda, büyük bir çadır içinde tek başına otururken gördüm. Selâm verdim. Bana: "Otur" buyurdu. Huzûrunda oturdum. Bana; "Sen ölümden korkuyorsun değil mi?" buyurunca; "Evet efendim" dedim. Bir kâğıt alıp üzerine iki satır hâlinde, birinci satırda ömrün seksen seneye ulaşmadan ölmezsin, ikinci satıra da inşâallah ârîflerden bir zât olursun diye yazdı. Sonra o kâğıdı bana verdi ve "Oku" buyurdu. Ben de okudum. Bu husûsta Allahü teâlâya şükrettim. Sonra da Resûlullahı (s.a.v.) göremediğimi hatırlayıp, görmekle şereflenmek istediğimi arzettim. O zaman; "Otur, görmene yardımcı olayım" buyurdu. O esnada karşımda sırasıyla; Hazreti Ali, Hazreti Osman, Hazreti Ömer, Hazreti Ebû Bekr ve Resûlullahı (s.a.v.) gördüm. Sonra uyandım. Gördüğüm rü'yâ sebebiyle çok sevinçli idim. Daha sonra Mekke-i mükerremeden Yemen'e gittim. Subye şehrinde hocam Ahmed bin İdrîs'e kavuştum. Birinci günün gecesi, rü'yâmda nûrlara gark olduğumu gördüm. Nûrun çokluğu sebebiyle kendimden geçtim. Uyandığımda vücûdum titriyordu. Daha sonra hocamdan İdrîsiyye yolunun edebini öğrendim. Bana: "Bizim yolumuza giren, yüce maksada kavuşur. Allahü teâlâyı tanır" buyurdu.

"Birgün Medîne-i münevverede bir yerde oturmuştuk. O esnada başımızın üzerinde bir grup kuş uçmaya başladı. Hâl sahibi bir arkadaş; "Bu kuşlara hocamızın ismini söyleyerek çağırsak, hepsi yanımıza gelirler" dedi. Öyle söylediler. Kuşların tamâmı orada bulunanların ellerine kondular."

"Ahmed bin İdrîs birgün katarına binerken, üzengi demiri kırılıverdi. Hizmetçisine emredip, onu ta'mir için demirciye gönderdi. Demirci o parçayı yumuşaması için ateşe attı. Bir müddet ateşte kaldıktan sonra demiri çıkardı. Demire, ateşin hiç te'sîr etmediğini gördü. Ne yaptı ise de

bir fayda etmedi. Hizmetçi gidip durumu Ahmed bin İdrîs'e anlattı. O da; "Ben, Allahü teâlânın zaîf bir kuluyum. Allahü teâlâ bana komşu olandan ateşin yakıcılığını kaldırdı. Şu emîn mübârek beldelerdeki komşularım elbette kurtulurlar" buyurdu. O mecliste onun yakınında olanların bir fayda görmeyeceğine inanan biri vardı. O, bu hâdiseden ibret alıp, ona yakın olanların kurtulacağını anladı ve komşu hukukunu öğrenmiş oldu."

Ahmed bin İdrîs'in talebelerinden biri, Mekke-i mükerremede vefât etti. Onu Muallâ kabristanlığına defnettiler. Defn esnasında orada bulunan keşf sahibi bir talebe, Azrail aleyhisselâmın Cennetten bir yaygı ve büyük kandiller getirdiğini ve kabri göz alabildiğine genişlettiğini gördü. Bu hâle gıpta edip; "Keşke, öldüğümde benim için de Rabbim böyle bir ikramda bulunsa" dedi. O zaman Azrail aleyhisselâm da; "Sizden herbiriniz, Allahü teâlânın sevgili kulu olan hocanız Ahmed bin İdrîs'in devamlı okumuş olduğu salevât-ı şerîfeler bereketiyle böyle ikram ve ihsânlara kavuşacaksınız" buyurdu. O büyük salevât da şöyledir: "Allahümme innî es'elüke bi nûri vechillahil azîm. Ellezî melee erkân'el azîm bi kadri azameti zâtıllahil azîm fî külli lemhatin ve nefesin adede mâfi ilmillahil azîm salaten dâimeten bi devâmillahil azîm, Ta'zîmen li hakkıke yâ Mevlânâ yâ Muhammed yâ zel hulukil azîm ve sellim aleyhi ve alâ âlihî mislü zâlike vecma' beynî ve beynehû kemâ Cema'te beyner'rûh-ı ven-nefsi zâhiren ve bâtınen yakazaten ve menâmen. Vec'alhü yâ Rabbi rûhan lezzâtı min cemî'il vücûhi fid-dünyâ kablel âhıra yâ Azîm."

Ahmed bin İdrîs'in yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Risâlet-ül-esâs, 2-Risâlet-ül-Kavâ'id, 3-Rûh-üs-Sünne, 4- El-Ikd-ün-nefîs fî nazm-i Cevâhir-it-tedrîs, 5- Es-Sülûk, 6- Kitâb-ül-ahzâb, 7- Kimyâ-ül-yakîn.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 158

2) El-A'lâm cild-1 sh. 95

3) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 341

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 186

5) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 111, 263, 396

AHMED DERDÎRÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi ve Halvetiyye yolunun büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Ahmed bin Ebî Hâmid Advî Halvetî olup, dedesinin mensûb olduğu kabileden dolayı, Derdîrî lakabıyla meşhûr oldu. Künyesi Ebü'l-Berekât'tır. 1127 (m. 1715) senesinde Mısır'da doğdu. 1201 (m. 1786) senesi Rebî'ul-evvel ayının altısında Kâhire'de vefât etti. Ezher Câmii'nde büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılınıp, Seyyidî Yahyâ bin Akab'ın kabri civarındaki, kendisinin yaptırdığı dergâhının bahçesine defnedildi.

Ahmed Derdîrî, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Câmi-ül-Ezher'de ilim tahsîl etti. Zamanının en büyük âlimlerinin dersini dinledi. Fıkıh ilmini Şeyh Ali Sa'dî'den, hadîs ilmini, Ahmed Sıbâg ve Şemsüddîn Havnâfî'den öğrendi. Şeyh Muhammed Dakri'den de ilim öğrendi. Uzun zaman Şeyh Ali Sa'dî'nin derslerini ta'kib etti. Şeyh Melevî ve Şeyh Cevherî'nin derslerini de dinledi. Bağlılığı daha ziyâde Şeyh Hafnâvî ve Şeyh Sa'dî'ye oldu. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Şeyh Hafnâvî'den Halvetiyye yolunun edebini de öğrendi. Onun en büyük ve en önde gelen talebelerinden oldu. Hocalarının hepsinden icâzet (diploma) aldı. Daha hocaları hayatta iken fetvâ vermeye başladı, ilim, amel, irşâd ve fazîletleriyle şöhret buldu.

Ahmed Derdîrî, zühd, iffet ve kuvvetli îmân sahibi idi. Ahlâkı güzel ve âriflerin güneşi idi. İnsanlara Allahü teâlânın emirlerini anlatır, iki dünyâ saadetinin O'nun emirlerini yapmak ve yasak ettiklerinden kaçınmakta olduğunu bildirirdi. Dâima doğruyu söyler, hak olan bir işte kimsenin kınamasından kızmasından çekinmezdi. Talebelerine, fakirlere, kimsesizlere çok iyilik ve yardımda bulunurdu. Büyük bir dergâh yaptırdı. Dergâhı yaptırma sebebi şöyle anlatılır: Magrib sultânı Mevlâye Muhammed, âlimlere, Haremeyn ehline, ilim yuvalarına zaman zaman yardımda bulunurdu. Sultan, âdeti üzere, 1198 (m. 1784) senesinde bir mikdar yardımı da Ahmed Derdîrî'ye gönderdi. Sultânın oğlu hac sonrası memleketine dönerken bir müddet Mısır'da kaldı. Yanındaki parası tükendi. O da babasının dağıtması için gönderdiği paraları alıp sahiplerine vermedi. Bu haber Mısır'da yayıldı. Halk gidip bu durumu Şeyh Ahmed Derdîrî'ye bildirdiler. O da; "Vallahi o bizden daha fazla paraya muhtaçtır. Gönderilen o yardım paraları onlara âittir. O hâlde bize gönderilen kısmı da ona veriniz" buyurdu. Parayı verdiler. Sultan daha sonra durumdan haberdâr oldu. Şeyh Ahmed Derdîri'nin, oğluna gösterdiği alâkayı beğenip, ona hediyeler gönderdi. Ahmed Derdîrî de bu hediyelerle bahsi geçen büyük dergâhı yaptırdı.

Şeyh Hasen Advî, "Nefehât-üş-Şâziliyye, fî Şerh-il-Bürdet-il-Bûsırıyye" adlı eserinde Ahmed Derdîrî'den bahsederek şunları yazmaktadır: "İlk hocam Muhammed Sibâî bana müjde verdi ve buyurdu ki: "Vallahi ve izzeti Rabbî. Sen Derdîrî'nin mahbûbusun (sevdiğisin)." Hocamın bu müjdesi sebebiyle kalbimi ona bağladım. Derdîri'nin kabrini ziyârete çok fazla giderdim. Onu kendim ile Allahü teâlâ arasında vesile eder ve duâda bulunurdum. Ben Halvetiyye yolunun âdabını Hocam Sibâî'den öğrendim. O da büyük velî olan babası Şeyh Sâlih Sibâî'den, o da Kutb-i Derdîrî'den öğrenmiş. Hocam Sibâî vefât ettikten sonra, zamanın bir tanesi ve ârifi billah olan diğer Hocam Şeyh Fethullah'ın kapısına varıp ona talebe oldum. O da Şeyh Ahmed Sâvî'den, o da Kutb-i Derdîrî'den tasavvuf yolunu öğrenmişti. Birara Mısır hükümeti ile aramızda bir hâdise oldu. Çok endişe verici idi. Bütün ahbâb ve din kardeşlerim bu hâdiseden dolayı bana zarar geleceğinden korktular. Birgün Ahmed Derdîrî'ye tevessül ettikten sonra uyuyunca bir rü'yâ gördüm. Baktım ki tek başıma bir köşkteyim. Lâkin köşkün kapıları kapalı, her taraf ejderha ve yılanlarla dolu idi. Onları öldürmek istedim. Fakat onlarla başa çıkmak mümkün değildi. Köşkten bir çıkış yolu aradım. Köşkün üstünde açık bir pencere gördüm. Orada başka bir köşk daha gördüm. İsmi, kurtuluş ve emniyet köşkü idi. O köşk bulunduğum köşkten çok uzak idi. İki köşk arasında bir dere ve içinde de çeşitli inci ve mücevherler vardı. O mücevherler yer ve göğü aydınlatmış idi. O esnada Derdîri'nin rûhundan imdat istedim. O anda; "Bismillâhillezî lâ yedurru me'asmihî şey'ün fil-erdi velâ fis-semâi ve hüves-semî'-ül-alîm" duâsını okumak aklıma geldi. Duâyı okuyunca çok rahatladım. Sonra uyandım. Mısır hükümeti ile olan hâdiseden dolayı kalbimde mevcût olan korkudan eser kalmadığını gördüm. Bunu Allahü teâlânın ni'metini açıklamak ve Derdîrî'ye tevessül edilmesi için anlattım. Allahü teâlâ ondan râzı olsun. Hepimizi onun feyzi ile feyzlendirsin. Onu muhabbet ehlinden kılsın."

Ahmed Derdîrî çok eser yazdı. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- Akrab-ül-mesâlik ilâ mezheb-i Mâlik, 2-Tuhfet-ül-ihvân fî âdabı ehl-il-irfân (tasavvufa dâir), 3- Et-Teveccüh-ül-esmâ, 4- El-Harîdet-ül-Behiyye, 5-Risâle fî müteşâbihât-i âyât-il-Kur'ân, 6- Risale fil me'ânî vel-Beyân, 7- Şerhu âdâb-il-bahs, 8- Şerhu Risâlet-üt-Tevhîd min kelâmı Demirtâş, 9- Şerhu Risâlet-ül-Kâdî Abdullah Tatar fil-âyât-il-Kur'âniyye, 10- Şerhu Salevât es-Seyyid Ahmed Bedevî, 11- Şerhu virdü Kerîmüddîn Halveti, 12- El-Mevrid-ül-Bârik fis-Salât alâ efdâl-il-Halâik

---

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 32

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 67

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 181

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 340

AHMED KUDDÛSÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Hâcı İbrâhim'dir. 1183 (m. 1769) senesi Rebî'ul-evvel ayının onbirinci gecesi, Niğde'nin Bor kazasında doğdu. 1265 (m. 1849) senesi Cemâzil-âhır ayında Bor'da vefât etti. Vasıyyeti üzerine Eski Mezarlık'a defnedildi.

Ahmed Kuddûsî'nin babası büyük bir velî idi. Babası bir gece rü'yâsında üç ay gördü. Ortadaki ay diğer aylardan daha büyük ve parlaktı. Bu rü'yânın ta'birinde kendisinin üç oğlu olacağını ve ortanca oğlunun büyük bir velî ve âlim olacağını anladı. Ahmed Kuddûsî, bu sâdık rü'yânın zuhur ettiğini Dîvân'ında şöyle anlatır:

Rü'yâda hem görmüş peder, üç ay semâda hoş kamu,
Ortadaki ayda çoğimiş behcet-ü nûr-u ziya.

Ana demişler Bil, bu ay, oğlun ana rahmindeki,
Halk-ı cihanın ekserin irşâda olısar seza.

Ona muhabbet eyleyen âşıkları Mevlâ sever,
Bulmaz felah kim ki ider ise ana buğzu cefâ.

Telkîn-i zikr eyle ona ersin makama küçük iken,
Hem eyle telkin ki, hemen zikr eylesin ol dâima.

Vakt-ı sahavette bana Tevhîdi, telkin eyledi,
Der idi: Kuddûsî! Verdim icâzeti ben sana.

Ahmed Kuddûsî, küçük yaşta babasından ders almaya başladı. Ahrâriyye yolunun edebini babasından öğrenen Ahmed Kuddûsî, zâhirî ilimleri öğrenmek için de uzun müddet medrese tahsili gördü. 1201 (m. 1786) senesinde babası vefât edince, ilâhî bir emir üzerine Turhal'a gitti. Turhal'da bulunan ve Turhal Şeyhi denilen zâtın sohbetlerinde bulunarak kemâle erdi. Oradan bir arkadaşı ile ayrılıp Erzincan'a geldi. Sert geçen kış mevsimi yüzünden Erzincan'da birkaç ay kaldı. Yaz mevsimi gelince, Erzincan'dan ayrılarak, önce Şam'a sonra Mısır'a gitti. Daha sonra hac farizasını yerine getirmek için Mekke-i mükerremeye gitti. Bu ilk Hicaz seferinde Hira ve Uhud dağında, Hazreti Hamza ve Uhud harbinin diğer şehîdlerinin medfûn bulunduğu sahada ve dağın kayalıkları arasındaki mağaralarda uzun günler uzlette kaldı. Mescid-i Nebî çevresinde riyâzetler çekti. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) lütuf ve hitaplarına kavuşarak, üstün derecelere yükseltildi. Bu sırada; "Anadolu'ya git, orada evlen. Senin için üstün derece ve makamlar ve aile kadrosu içinde hâsıl olacaktır" îkâz ve işâreti üzerine, bir dahaki hac mevsiminde tekrar hac ederek Bor'a geri döndü. Bu süre içerisinde, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yüksek hürmetlerine nail olduğunu bir şiirde şöyle ifâde eder:

Da'vet etti köyüne çünkü bizi ol şahımız,
Pes icabet eyledik bugün açıldı rahımız.

Etti ta'lim hem bize seyr-i sülûkin tarzını,
Pîşüvâ-i sâlikîn olan Resûlullahımız.

Doldu ışk-u-cezbe dil iklimine derya misâl,
Bu sebeple mürtefi' oldu begâyet câhımız.

Bakmanız hışm-ı-hakâretle bize ey zâhidân.
Dost yanında mu'teber hor görünen gümrâhımız.

Yanarız ışk oduna Kuddûsîyâ leyl-ü-nehâr,
Kıldı âlem halkını âciz figân-ü âhımız.

Ahmed Kuddûsî, ilki 1222 (m. 1807) ve 1225 (m. 1810) senelerinde olan Osmanlı-Rus savaşlarına katıldı. Kuddûsî böylece sünnete uyarak, nefsini ıslâh etmek için yaptığı halvet (yalnızlık), çile ve riyâzetleri ya'nî cihâd-ı ekberi cihâd-ı asgarla da tamamladı.

Bir süre Anadolu'da kalan Kuddûsî hazretleri tekrar Hicaz'a gitti. Uzun süre Mekke ve Medine arasındaki ıssız çöllerde, dağlarda nefsini safiyyete ulaştırmak için çektiği çileler, onun derecesini bir kat daha yükseltti. Bu sırada günlük yiyeceği, hergün belli saatte kendiliğinden gelen bir ceylanın verdiği süt idi. Hicaz'da geçen günlerini Dîvân'ında şöyle anlatır:

Çıktım vatandan gittim Hicaz'a,
Dağ-ü çöl bana gülîzâr oldu.

Yalınız yayan râh'a azm itdim,
Köşküm sarayım kûhisâr oldu.

Vahşî ahular gibi insandan.
Kaçmak bana bir hoşça kâr oldu.

Susuz azıksız ulu dağlarda,
Rûz-u şeb rızkım tatlı nâr oklu.

Görmedim açlık hem susuzluk hiç,
Her ne istersem çün o var oldu.

Tevhîd ile bu devleti buldum,
Çok diyen ânı bahtiyar oldu.

Düşdü Kuddûsî damına ışkın,
istemez çıkmak hoş şikâr oldu.

Ahmed Kuddûsî, Hicaz'dan Bor'a döndükten sonra, birçok din düşmanının düşmanlıkları sebebiyle, onüç yıl kadar evinde inzivâ hayatı yaşadı. Bu arada, birgün Cum'a vaktinden önce bir tanıdığı, misâfir olarak onun evine geldi. Cum'a vakti yaklaştığı hâlde Ahmed Kuddûsî hiçbir acelecilik göstermedi. O zât Cum'a'ya gitmek için izin istedi. Ahmed Kuddûsî; "Biraz daha beklesen iyi olacaktı. Namazdan sonra seni beklerim" buyurarak misâfirini uğurladı. Cum'a'dan sonra biraz gecikerek gelen misâfir zât, yemekle beraber taze hurma ve o mevsimde Bor'da olmayan taze sebzeler ikram edilince, çok şaşırdı ve; "Efendim, hurma ve sebzeler buranın olamaz. Siz Cum'ayı nerede kıldınız?" diye sorunca, Kuddûsî hazretleri; "Evlâdım söz dinleyip, biraz daha beklesen, ihlâsının karşılığını görecek, bizimle birlikte sen de Cum'a'yı Kâ'be-i muazzamada kılacaktın" buyurdu.

O devrin ileri gelenlerinden makam sahibi biri, bir sohbette; "Zamanımızın büyük velîsi kim ise onunla görüşmek istiyorum" diye yakınlarına bildirir. Bunun üzerine orada Kuddûsî hazretlerini tanıyan biri; "Zamanımızın büyük velîsi Ahmed Kuddûsî'dir" deyince, kendisini İstanbul'a da'vet ederler. Ahmed Kuddûsî, İstanbul'a gelip huzûra girince, orada bulunan kimseler, onun taşralı kıyâfeti ile huzûra girmesini pek beğenmeyip, ona yukardan bakıcı bir tavır takındılar. Ahmed Kuddusi sohbet sırasında hiç konuşmayınca, o makam sahibi kimse; "Şeyh efendi! Siz de bir beyân buyursanız" deyince; "Efendim! Bendeniz ilmi olmayan bir kişiyim. Huzûrunuzda konuşmaya haya ederim. Ancak emrinize uyarak başımdan geçen bir hâdiseyi anlatayım" diyerek şu hikâyeyi anlattı: "Birgün bendeniz Sarayburnu'nda sahil boyunca gezerken, çok güzel bir hanım sandala bindi. Gönlümü cezbeden bu güzelin peşinden başka bir sandala binerek, onu ta'kip ettim. Üsküdar iskelesinde karaya çıkıp, falan sokaktaki büyük bahçeli konağa giren bu hanımı bir daha göremedimse de asla unutmadım. Gönlüm onun hicranı

ile rahatsızdır efendim." O makam sahibi kimse, bu hikâyeyi duyar duymaz, yanında bulunanların hepsini dışarı çıkararak, Ahmed Kuddûsî'ye; "Efendi, anlattığınız benim hâlen içinde yaşadığım elemli hâlimin ifadesiydi. Şu anda ise o dertten kurtuldum. O hanım gönlümden silindi" dedi. Sonra Kuddûsî hazretlerine görülmemiş ihsânda bulundu.

Yine birgün sultan, huzûrunda bulunanlara; "Şu avucumda gizlediğim şeyi tahmin etmenizi istiyorum" dedi. Herkes birşey söylemişse de kimse bilememiştir. Bir köşede oturan Ahmed Kuddûsî'ye; "Siz de bir tahminde bulunun" dediler. Ahmed Kuddûsî de; "Yedi iklim ve yedi deryayı gezdim. Bir balığı, yavrusunu arar gördüm" dedi. Meğerse pâdişâhın avucunda küçük bir balık varmış. Bunun üzerine Ahmed Kuddûsî'ye ta" zim ve ikramda bulunularak, sarayda kalması teklif edildi. Fakat o; "Ben âciz bir kulum, burada kalsam dünyâ imtihanından berât edemem" buyurdu ve kalmayı kabûl etmedi.

Bir süre İstanbul'da kalan Ahmed Kuddûsî, Bor'a döndü. Bor'da iken birgün sultan, Bor'a iki me'mûr gönderip, onun durumunu öğrenmek istedi. Gelen me'mûrlar onu bahçesini bellerken buldular. Ahmed Kuddûsî hazretleri onlar daha birşey söylemeden; "Siz İstanbul'dan geldiniz. Bizim birşeye ihtiyâcımız yok" buyurdu. Onlar; "Pâdişâhımız bizi me'mûren gönderdi. Size tahsisat bağlayacağız" dediler. Ahmed Kuddûsî onlara; "Açın eteğinizi" diyerek her ikisinin eteğine birer kürek toprak döktü. İki me'mur bu toprakların altın olduğuna şâhid oldular. Bu sefer Ahmed Kuddûsî; "Eteklerinizdekileri dökün" deyince hemen yere döktüler. Bu defâ toprakların yılan-çiyan olduğuna şâhid oldular. Ahmed Kuddûsî; "Evlâtlarım! Allahü teâlânın keremi ile bizim pâdişâhımızın tahsisatına ihtiyâcımız yoksa da, fukara ve âcizlere dağıtmak için bırakın" diyerek bu tahsisata bir müddet alıp yoksullara dağıttı.

Ahmed Kuddûsî, birgün Konya'ya giderek, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kabrini ziyâret etmek istedi. Türbenin önüne vardığı zaman, türbedâr kapıları kilitleyip gidiyordu. Ahmed Kuddûsî türbedâra ne kadar açması için rica edip yalvardı ise de türbedâr: "Akşam oldu, açma müsâdesi yoktur" diyerek kesin bir şekilde reddetti. Bunun üzerine Ahmed Kuddûsî şu medhiyeyi okumaya başladı;

Sensin velîler şahı,
Yâ hazret-i Mevlânâ!
Af et şu ben gümrâhı,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Bed-kâr-u âvâreyim,
Pür-zenb bir bî-çâreyim,
Âsî yüzü kareyim,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Gayet azîmdir câhın,
Mahbûbısın Allahın,
Dâr-ül-emân dergâhın,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Sen şol ulu sultânsın,
Ki server-i merdânsın,
Hem ma'den-i irfansın,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Çün tıfl iken ey Sultân,
Eflâki etdin seyrân,
Oldu melâik hayran,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Muhtâcınam in'âm et,
Mihmânınam ikram et,
İhsânını itmam et,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Kapunda çok muhtâcân,
Erer murada her ân,
Devrinde sürer devrân,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Bencileyin yok gümrah,
Lâkin dedim eyvallah,
Geldim sana şey'en lillah,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Âriflerin sultânı,
Dertlilerin dermanı,
Kuddûsî'nin cânânı,
Yâ hazret-i Mevlânâ!

Ahmed Kuddûsî son dörtlüğü söylediği anda, kapılar kendiliğinden açıldı. Ahmed Kuddûsî, türbedârın şaşkın bakışlarından habersiz, ziyâretini yaparak oradan ayrıldı. Ertesi gün bu hâdiseyi duyan Mevlevi şeyhleri ile bir kısım ulemâ; "Bu mutlaka Bor'lu Kuddûsî'dir" dediler.

Medîne-i münevverede saatçilik yapmakta olan Ali Osman isimli İzmirli bir Türk vardı. Bu zât Medîne-i münevvereye hicret ettikten bir müddet sonra, mesleği olan işi yapmak üzere bir dükkân açmak için izin almaya çalıştı. Uzun süre bunu sağlayamadı. Yanında bulunan bütün parası bitti. Bir gece Allahü teâlâya iltica ile yalvardı. O gece rü'yâsında esmer, kır sakallı, uzunca boylu bir zât "Evlâdım, resmî dâireye girdiğinde sağ tarafında gördüğün şu üçüncü şahsa müracaat et. Gerisine karışma buyurdu. Ali Osman Efendi sabahleyin doğruca denilen şahsın yanına gitti. O şahıs, Ali Osman Efendi'ye; "Seni Kuddûsî hazretleri mi gönderdi? Git hemen dükkânını aç, işine başla" dedi. Ali Osman hemen gidip dükkânı izin almış gibi açtı. O şahıs izin belgesini sonradan gönderdi. Bir müddet sonra rü'yâsında aynı zâtı gördü. O zât; "Oğlum bana Kuddûsî derler. Cebine bir hediye koydum, onu al ve amel et" dedi. Ali Osman Efendi uyandığında cebinde Kuddûsî hazretlerinin şu şiirinin yazılmış olduğu kâğıdı buldu:

Ey rahmeti bol pâdişâh,
Cürmüm ile geldim sana.
Ben eyledim hadsiz günâh,
Cürmüm ile geldim sana.

Hadden tecâvüz eyledim,
Deryayı zenb'i boyladım,
Ma'lum sana ki neyledim,
Cürmüm ile geldim sana.

Senden utanmayup hemân.
Ettim hatâ gizlü-âyân,
Urma yüzüme el-emân,
Cürmüm ile geldim sana.

Aslım çü bi katre menî,
Halk eyledin andan benî,
Aslım denî, fer'îm denî,
Cürmüm ile geldim sana.

Gerçi kesel fısk-ü-fücûr,
Ayb-u zelel çok hem kusur,
Lâkin senin adın Gafûr,
Cürmüm ile geldim sana.

Zenbim ile doldu cihan,
Sana ayan zâhir nihân,
Ey lütfu bî-had Müste'ân,
Cürmüm ile geldim sana.

Adın senin Gaffar iken,
Ayb örtücü Settâr iken,
Kime gidem sen var iken,
Cürmüm ile geldim sana.

Hiç sana kulluk etmedim,
Rah-ı rızâna gitmedim,
Hem buyruğunu tutmadım,
Cürmüm ile geldim sana.

Bin kerre bin ol pâdişâh.

Etsem dahî böyle günâh.

***Lâ-taknetû** yeter penâh*

Cürmüm ile geldim ma

İsyanda Kuddûsî şedîd,
Kullukda bir battal pelîd,
Der kesmeyûp senden ümîd.
Cürmüm ile geldim sana.

Ali Osman Efendi, o günden sonra bu şiiri okumadan işine gitmedi ve verilen vazîfeleri devamlı yaptı.

Ahmed Kuddûsî hazretleri, gerek şiirlerinde, gerekse mektûp ve sâir yazılarında, hak yolundaki tehlikelere dikkatleri çekerek, bu yoldaki sâdıklarla, sapıkların hâl ve durumlarını tekrar tekrar anlatmaktadır. Ehl-i dünyâ ile mülhîde yaklaşmamayı, câhil ve inatçı sofulardan kaçınmayı, küfür ehli ile münâfıklardan şiddetle sakınmayı, hased, kin, istihzâ ve nemime ehlinden uzaklaşıp onlarla beraber olmamayı tavsiye ederek, şöyle buyurmaktadır:

Nâr-ı ışk ile yanub kül olmayan nâdân'e yuf,
Ölmeden evvel ölüp dirilmeyen bî-cân'e yuf.

Kadrini uşşâk-ı Hakkın bilmeyup ta'n eyleyen,
Bed-kelâm-u bed-likâ-u bed-nefes hayvân'e yuf.

Zu'm eder ki özi yahşî tâgiyândır ehl-i ışk,
Yuf o tâgî'nin özine ettiği tuğyân'e yuf.

Mü'minin budur nişanı ki seve mü'minleri,
Ehl-i îmâne adavet eyleyen insân'e yuf.

Zemm-u istihzâ-ı kazf-u ıfk-u gaybet âdeti,
Ana insan deyû rağbet eyleyen insân'e yuf.

Söyleyub elfâz-ı küfr-i güldürür nâs-ı müdâm,
Dinleyub ânın kelâmın gülüşen yârân'e yuf.

Ger gazâb eylersen kalmaz anda asla akl-udîn,
Bî-vefâ-u akl-u hem bî dîn-ü-bî-Îmân'e yuf.

Kârıdır gamz u nemîme kizb-ü-sebb-ü-ifk-ü-zem,
Hak içinde fitne iykâz edici fettan'e yuf.

İ'tirâzı cenâb-ı Hakka hem Cebrâile,
Şeyhime etmez mi ya ol âsî-i Rahmân'e yuf.

Asdıkâ'yı fırka fırka eyleyûb iblîs kişi,
Ara yerde ceng-i gavga buğz-u kin koyana yuf.

Nân-ı-ni'met ıyş-u sohbet hakkını nisyân edip,
Sol kuduz hayvan gibi her gördüğün kapana yuf.

Çün ayan oldu bu yüzden, dostumuz düşmanımız,
Bize dostluk gösterip gizlü aduv olana yuf.

İsteyen bizim rızâmız varmasun hiç yanına,
Bize rağmen ol sefihin yanına varana yuf.

Etmeniz anınla ülfet, ey bizim ahbabımız,
Pes dedik ol münkire yuf, hem ana uyana yuf."

Hâsılı anda vefa yok, neyleriz lâkin ana,
Taş verüp -Kuddûsî'ye ur deyûben salana yuf.

Yine birçok şiirinde Allahü teâlâyı taleb etmeyi, mal ve mevkî ile şöhret, dünyâya ve maddeye âit herşeyin sevgisini kalbden çıkarmayı tavsiye etmekte, kalbde yerleşmiş sevgisi olmayan; mal, mülk, makam ve mevkînin de bir mahzuru olmadığını belirtmektedir. Ahmed Kuddûsî, İslâmı tek bir bütün olarak görür. İslâmiyete uyanı ve İslâmın yüceliğini anlatmak için, devrindeki sağlam idârecilerle pâdişâhları birçok defa medhetmiş ve onlara itaati, tavsiye etmiştir. Müslümanların eğer fitneye uyup, din ve devletine ihânet etmezse, yer ve gök ehlinden duâ ve yardım alacaklarını, şayet din ve devletine ihânet ederlerse zulüm ve belâlara uğrayacaklarını belirterek şöyle buyurmaktadır:

Zulm eylemez nâsa zerrece Huda,
Lâyık olduk geldi bize bu şifâ,
Amele göredir herkese ceza,
Taksir iden lâ-bud cezasını bulur.

Kalbinde adâlet merhamet gitti,
Pâdişâhı bize musallat etti,
Emr-i Hallâk ile halkı incitti,
Anlayamayan onu kul itti sanır.

Uzattın kat'î sözün Kuddûsî,
Uyandırmak kasdın pend idip nâsî,
Vir nefsine öğüt ey kalbi kâsî,
Gözsüzleri nice edebilir kör.

Ahmed Kuddûsî, farz, vâcib ve sünnet olan ilimleri bilip, kendisine kâfi olanını öğrendikten sonra, ilmi ile amel ederek, Allahü teâlâyı anmaya devam etmeyi bütün eserlerinde tekrarlamaktadır. Baş olmak, dünyâlık elde etmek veya halkı başına toplayıp, onların hürmet ve hizmetlerini celbetmenin, insanı şeytana oyuncak edeceğini tekrar tekrar anlatan Ahmed Kuddûsî; Azâzil'i, Belâm bin Baûrâ'yı, Bersisa'yı ve sahabeden iken dünyalıklara mağlûb olan Sa'lebe'yi anlatmaktadır. Allahü teâlâya kulluğu, Allahü teâlânın emri için yapmayı, yeterince ilim ve bilgiyi kazanıp farz-ı ayn olan bilgileri edinmeyi, bu şartların kazanılmasından sonra da ihlâs ile zikr, fikr ve şükr ibâdetlerini gücü yettiği nisbette yerine getirmeyi tavsiye etmektedir.

Ahmed Kuddûsî, Kuddûsî mahlasını almasını şöyle anlatmaktadır. "Ben, daha doğmadan önce ana karnında iken, Kuddûs Kuddûs diye Allahü teâlâyı zikr ediyormuşum. Birgün annem babama bu durumu söyleyince, babam; "Kimseye söyleme bu oğlumuz kemâl sahibi olur inşâallah" demiş." Ahmed Kuddûsî bu durumu şu şiirinde de şöyle anlatır:

Kuddûs'a mensûb olmuşam,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!
Hem O'na meczûb olmuşam,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Bil ana rahminde beni,
Ki etmişem takdîs O'nu,
Anam işitmiştir bunu,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Onikiye erdi yaşım,
Işk oldu yâru yoldaşım,
Takdîs-i Hakk idi. İşim,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Yiğirmide ettim hereb,
Gezdim Hicaz'ı, Şam'ı heb,
Kuddûs'e çektim çün nasab,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Şevkiyle oldum bî karar,
İçimde ışk odu yanar,
Kuddûs'e etmişem firar,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Çektim sıvasından eli,
Buldum O'na giden yolu,
Varsun desün münkir, deli!
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Yetmiş, dahî üç oldu sin,
Hayran bana hep ins'ü cin,
Kuddûs'e kalbim mutma'în,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Tedbîr-i dünyâ bilmezsem,
Arzû-i Cennet kılmazsam,
Ağyara mensûb olmazsam,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Kuddûsî'yi cezb etti ol,
İster O'na her dem vusul,
Der bilmeyip iz'an usûl,
Kuddûsî'yem! Kuddûsî'yem!

Ahmed Kuddûsî hazretlerinin vasıyyetnamesi şöyledir: "Ey evlâdım, eşim, akrabâ-ı tâlükâtım! Size vasıyyet ederim ki: Allahü teâlâya ve Resûlüne (s.a.v.) itaat edesiniz, benim için ağlamayasınız. Gece vefât edersem, gasl edip sabah namazının akabinde birkaç komşu ile cenâze namazımı kılıp, Eski Mezâr'da uygun bir yere defnedin. Halka zahmet olmasın. Beni medhetmeyin. Zîrâ kabirde bu söylenilen sıfatlar sende var mıydı diye melekler sorarlarmış. Hemen duâ ve istiğfar edin. Kur'ân-ı kerîm ve tevhîd okuyup, rûhuma hediye edersiniz. Nasihat kitaplarımı okuyup, nasihat alasınız, inşâallah bana ve size fâideli olur. Beni seven talebelerim; evlâdıma nasihat, hüsn-i nazar ve terbiye etsinler. Nasîhatta esrâr ve çok faydalar vardır. Zikr ederken Allahü teâlânın emrine yapışmak niyeti ile etmelidir. Kefenimi Niğde bezinden yapın. Cesedime ve kefenime yazı yazmayın. Kabristanda tegannî ile Kur'ân-ı kerîm okuyarak, oradaki müslümanları bıktırmayın. Allahü teâlâ benden râzı olur ise, tegannîsiz üç İhlâs-ı şerîf yeter. Allah korusun râzı her biri bir hatm-i şerîf okusalar fâide vermez, ilmi, taliplerine ve fukaranın sâlihlerine verin. Dostlarınız ne kadar kusurları olursa da, onlara muhabbet besleyin ve ihsân edin. Dervişlerin İslâm dînine uymayanlarından uzaklaşınız. Ekseri sihir ve simya kullanarak herkesi aldatıp, mürşid-i kâmiliz derler. Kıyâmet, yeryüzünde âlim var iken kopmayıp, câhil üzerine ve Allahü teâlânın ism-i şerîfini bilip söylemeyen kimselerin üzerine kopacakdır. Siz bu durum karşısında mağrur olup, nefsin hevâsına tâbi ve Allahü teâlânın mekrinden emîn olmayasınız. İblîs ve emsalini düşünesiniz. Sâlih amel işledikten sonra hamd ve şükür etmeli.

Beşeriyet sebebiyle günah sâdır olur ise hemen istiğfar etmeli, Allahü teâlânın rahmetinden ümîd kesmemeli. Bu vasıyyetnamemi mü'min kardeşlere gösteresiniz."

Ahmed Kuddûsî'nin yazmış olduğu eserler şunlardır: 1- Hazâ Dîvân-ı Kuddûsî, 2- Külliyât-ı Kuddûsî Efendi: Bu külliyât, şu eserlerden meydana gelmiştir 1- Dîvân, 2- Pendnâme, 3- Vasıyyetnâme, 4- İcâzetname, 5-Nesâyıh-ı Ahmed Kuddûsî, 6-Hazînet-ül-esrâr ve Ganîmet-ül-ebrâr, 7- Medâyıh risalesi, 8- Muhtasar Tıbb-ı Nebevî, 9- Mektûplar, 10- Çeşitli konularda Arabça risaleler.

Dîvân'ından ba'zı şiirler:

Gönlüm

Aradım, bulamadım Rum'da Hicaz'da,
Kandedir ey gönlüm! Bilmem durağın.
Eylenüben kaldı ışk-ı mecazda,
Hakîkat râhına gitmez ayağın.

Kalbin bünyâdı buldu vehânet,
Etmedin sen, onu asla sıyânet,
Ben, seni eyledim Hakka emânet,
Söyünmesûn her ki nûr-ı çerâğın.

Mecnûn olup sahralarda gidersin,
Dâima Leylâ'nın izin güdersin,
Bekleyüp bir dem, feryâd idersin,
Yerin oldu başı pes yüce dağın.

Aceb niçün gelmez uyku gözüne?
Bir kimse de, mahrem olmaz râzına,
İnanmazam şimden sonra sözine,
Bellisizdir zira sol ile sağın.

Coşkun sular gibi akup çağlarsın,
Kendini odlara yakup dağlarsın,
Gice-gündüz efgân idüp ağlarsın,
Eridi, kalmadı yürekte yağın.

Meyil verme derdim naks-ı cihâna,
Tutmadın sözümü atan yabancı,
Işk derdini eyledin sen behâne,
Duymadı pendimi asla kulağın.

Gel geç mecaziden divâne gönlüm,
Tâlib ol ilm ile irfana gönlüm,
Dost elinden nûş et peymâne gönlüm,
Dersen yakın olsun eğer ırağın.

Kuddûsî'ye cefâ etme ey gönül!
Hem ömrünü heba etme ey gönül!
Gel meyl-i mâsivâ etme ey gönül!
Bakî kalur sanma, geçer bu çağın.

* * *

Taşlanmayınca

Velî olmaz kişi taşlanmayınca,
Sivâ endişesi boşlanmayınca.

Kemâle iremez sâlik dirîga,
Bu ışkın oduna haşlanmayınca.

Söğütte hiç biter mi tatlu elma,
Yarılup, sarılup aşlanmayınca.

Yiyemez körpe kuzu dürlü otu,
Büyüyüp gün be gün dişlenmeyince.

Ne denlü aklı olsa da, kişinin,
Okumaz hocaya başlanmayınca.

Dahî başlanmağıle âlim olmaz,
Çalışup dersine düşlenmeyince.

Sabî, baliğ, hemen âkıl olur mu,
Nice yıllar geçüp yaşlanmayınca?

Amel çokluğuna yok i'tibâr hiç,
Kulundan, Halıkı, hoşlanmayınca.

Bu Kuddûsî'leyin sen olma tenbel,
Vücûd bulmaz bir iş, işlenmeyince.

* * *

Çekerler

Merdim deme zinhar, seni meydâna çekerler,
Dâva edeni bahsile, burhana çekerler.

Kaldırma sakın başını kibr ile semâya,
Müstekbir olan serkeşi, Nîrâna çekerler.

Suçunu bilüb tevbe iden, buldu selâmet,
Kibr eyleyeni, adl ile mîzâna çekerler.

Sen nefsini alçakta gözet, etme tereffu'.
Fir'avn gibi, ben! diyeni, ummana çekerler.

Tur dağı tevâzu edüben buldu tecellî,
Yükseklik eden dağları, hırmâna çekerler.

İlmü amele etme gurûr misl-i Azâzil,
Mağrur olanı, vâdî-i hızlâna çekerler.

Dûr olma heman meclis-i uşşâk-ı Hüdâdan,
Ân'lar, nice fâcirleri, Yezdâna çekerler.

Dünyâyı sevenlerden ırağ ol, sözümü tut,
Karun'a karîn olanı, yeksana çekerler.

Doymaz gözü çok olsa dahî, malı harisin,
Geldikte ecel, cismini, dîdâna çekerler.

Vârislere kalup nesi var ise, kamusu,
Cem' ettiği sîm'ü zeri yabana çekerler.

Müflis ona derler ki, yârın rûz-i cezada,
Eshâb-ı hukuk hak diye dîvâna çekerler.

Kuddûsî'yedir hep bu nesâyıh, dahî sana,
Kim tutar ise, bil, onu Rıdvâna çekerler.

* * *

Geldim

Arz-ı hâl içün sultâna geldim,
Sâilim lütf-ü-ihsâna geldim.

Derd-i firaka derman aradım,
Ben ol tabibe dermana geldim.

Can kulağıyla hüsnünü duyup,
Cem'-i Cemâle pervane geldim.

Işkına oldum O'nun giriftar,
Kalmadı aklım dîvâne geldim.

Amade olmuş çün Hamr-ı safi,
Nûş eyleyüben mestâne geldim.

Yağmaladı ışk, zühd-ü-takvâmı,
İlmü amelden bî-gâne geldim.

Hükmünü icra etti ışk bende,
Yanmağa nâr-ı sûzâna geldim.

Mahv'u fenâda buldum safâyı,
Yokluk ile râh-ı merdâna geldim.

Bildim ki varlık, perdedir Hakka,
Ref edip ânı, Cânâna geldim.

Eyledi Tevhîd, hoş beni irşâd,
Bir katre iken ummana geldim.

Der ki Kuddûsî, Elhamdü lillâh,
Kaçtım sivâdan, Yezdan'a geldim.

*** *.***

Namaz

Ol Hüdânın kullarına, ulu ihsânı namaz;
Menzîl-i a'lâya insanı ref eyleyen namaz.

Var ibâdetlerin pekçok gerçi envâ'ı fakat
Onların hep cümlesinin şems-i tabanı namaz.

Onda topladı ibâdetleri, Cebbâru Celîl,
Bil muhakkak ki hepsinin oldu sultânı namaz.

*Halık buyurdu. **(İsteînû!)** sabr ile namazla,*
Çaresiz dertlilerin te'sîrli dermanı namaz.

*Dedi. nebiler şahı, **(Dînin direğidir)** ona,*
Şüphesiz dimdik tutuyor, dîni, îmânı, namaz.

İslâmiyet bir kal'adır, giren elbet kurtulur,
Bil ki, bu kal'anın temel ve duvarları namaz.

Pes onu, abdest alarak, şartlarına uyarak,
Kılanları elbet korur, kötülüklerden namaz.

Eyle Kudsî sen namaza gece-gündüz hep devam,
Arttırır gönül içinde nûr-ı irfanı namaz.

Olunmaz

Bugün, ışk ile ki, nâlân olunmaz,
Yârın vasle erüb handan olunmaz.

Temelluk eyleyüb yalvar Hûda'ya,
O'nun babında hiç hırman olunmaz..

Tefekkür eyle masnûunu Hakkın,
Ne var âlemde ki, burhan olunmaz?

Hüdâdan gâfil olma tarfat-ül-ayn,
Huzûrsuz bendelik bir an olunmaz.

Tama'dan ictinâb edib ganî ol,
Kanâat kenzi hiç talan olunmaz.

Elin aybını görme kendine bak,
Suçunu bilene hızlan olunmaz.

Sana kemlik edene eyle ihsân,
Af olmasa, âlîşân olunmaz.

Ne derlerse desinler, kıl tahammül,
Sabırsızlıkla dervîşân olunmaz.

Demâdem tokluğu âdet edinme,
Karın aç oluncak tuğyan olunmaz.

Zamane halkına keşf etme râzı,
Ki, a'dâya silâh ihsân olunmaz.

Yüzüne her gülen, zan eyleme dost,
Nifak ehli ile yaran olunmaz.

Eder bir aybını gördükte ifşa,
Karin-i sûe itmi'nân olunmaz.

Bu halkdan uzlet et, Hakkı, bulasın,
Ki, hiltât ile yol asan olunmaz.

Halâık fitnesinden kurtulana,
Kıyâmette hisâb, mîzân olunmaz.

Mücâhid ol! Mücâhid ol! Mücâhid,
Cihâdsız nâil-i ferzân olunmaz.

Revamı subhadek yatub uyuman,
Dûn'u gün hâb ile merdân olunmaz.

Taleb kıl sen de Kuddûsî! bu ışkı,
Ki, ansız sâhib-i irfan olunmaz.

İster

Cânân ise gönlüm, O'na râm olmayı ister,
Gönlüm ise O'nunla müdâm olmayı ister.

Cânân ise ister, ola gönlüm O'na bende,
Gönlüm ise kullukda devam olmayı ister.

Cânân ise ister ki, vere gönlüme ışkın,
Gönlüm ise ışkıyla kıyâm olmayı ister.

Cânân ise der, gönlüme kim nûş-u şarab et,
Gönlüm ise mestâne İmâm olmayı ister.

Cânân ise der, gönlüme ko ârı ol âşık,
Gönlüm ise rüsvâyı enam olmayı ister.

Cânân ise der gönlüme geç nâm-u nişândan,
Gönlüm ise bi-şöhret-i nâm olmayı ister.

Cânân ise der gönlüme Kuddûsî'ye yâr ol!
Gönlüm ise uşşâka gulâm olmayı ister.

Muhammed Mustafâ

Allahın Habîbidir Muhammed Mustafâ,
Beni dûr etmesin rahmetle ışkdan ol Hüdâ.

Teşerrüf eylerem ism-i şerîfin yâd ile,
Sevâb olur anı yâd edene bî-had şehâ.

Cemâli nûrunun bir zerresidür âfitâb,
Hayât-ı câvidân bulur olan âşık O'na.

Halîlidir Hüdânın hem resûl-i bî-gümân,
Dedi Peygamberimdür ol Habîb-i bâ-safâ.

Zelîl olmaz O'na her kim ki eyler ittibâ'
Risâlet tahtının sultânı Fahr-ı enbiyâ.

Zeval yok şer'ine O'nun ilâ yevmi'l-kıyâm,
Se'âdet bulur ol Şaha eden iktidâ.

Şefaatin tâcını başına giydirdi Hüdâ,
Salât ile selâm üstüne olsun bi-inkizâ.

Dalâlet üzre etmez ümmeti hiç içtimâ'
Taparlar Hakka ancak dileyip vasl-ü-likâ.

Zuhur ettikde nûru gitti küfrün zulmeti,
Âlemlere rahmet geldi ol Hayr-ül-Verâ.

Gârât eyledi ışkı bu gönlüm şehrini,
Firâkıyle tutuşup yanarım subh-u mesâ.

Kudûmiyle teşerrüf eyledi halkı cihan,
Kerîmdür sâiline bî-hisâb eyler ata.

Livâ-ül-Hamd-ı ihsân etti Yezdan hem O'na,
Muhabbet eyleyen bulur o Sultâna ulâ.

Nebiler Hâtemîdir hem kamunın efdalî,
Vücûda geldi anınçün bu arz ile semâ.

Hidâyet bulmuşuz O'nunla biz Hak râhına,
Elif-lâ lâ-Yezâlın dostudur ol tâ-u-hâ.

Yaraşır Hâlık-u mahlûk O'nu medh etmeğe,
Sen de Kuddûsî O'nun meddahı ol-gıl dâima.

Yıkar

Zâhid-i meşhûru, ancak zühd ile şöhret yıkar,
Âbid-i Cennet-peresti, gayriye rağbet yıkar.

Eylemez hüzn-ü-keder ârif kıyâmet kopsa da,
Ma'rifetsiz müdde'inin, gönlünü kurbet yıkar.

Rızk-ı maksûma kanâ'at eyleyen olur aziz,
Şol tamâhkârı harisi, hırs ile şöhret yıkar.

Gece-gündüz iştigâl et zikr-i Hakka sâlika,
Sa'y eden erer murada, gâfili gaflet yıkar.

Bir kişi kimi severse ismini çok yâd eder,
Yârini yâd etmeyen battalı gam-kasvet yıkar.

Ehl-i dünyâ ehl-i ukbâ oldular Hakdan cüda,
Kimini dünyâ yıkar nâsın, kimin ukbâ yıkar.

Çok ibâdet çok kerâmet etmesin mağrur seni,
Kimini dünyâ yıkar, halkın kimin kesret yıkar.

Işkdan özge nesneyi, etme taleb Kuddûsî'yâ!
Aşıkı irşâd eder ışk, münkiri reybet yıkar.

Ölüm var

Cem' eyleme bu cîfe-i murdarı ölüm var,
Kenz etme sakın dirhem-ü-dînarı ölüm var.

Şeddâd ile Nemrûd'i ölüm neyledi fikr et,
Mahv oldu kamu asker-ü câhları ölüm var.

Karun ile Fir'avn'ı düşün var ise aklın,
Kurtaramadı kenzleri anları ölüm var,

Zikr eylese çok ölümü insan uyanır hemâ,
Der nefsine hiç işleme evzârı ölüm var.

Kuddûs-i miskin sözünü tut, sana der ki,
Hak isteyelim nidelim ağyârı ölüm var.

Âhır zaman

Ey mü'min-i mü'minân âhır zamandır bu zaman!
Oldu alâmetler ayan, âhır zamandır bu zaman!

Hem tövbe istigfâre, meşgûl olalım leyl-ü-nehâr,
Sa'y edelim zikre hemân, âhır zamandır bu zaman.

Mevlâ celisi zâkirin, bulmaz O'na düşman zafer,
Zikre çalış ol şâdumân, âhır zamandır bu zaman.

Kuddûsî'yâ işit sözü, dünyâ evin çok yapmagil,
Olur harab işbu cihan, âhır zamandır bu zaman.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 150

2) Sicilli Osmânî cild-4, sh. 58

3) Kuddûsi Divânı

AHMED SA'ÎD-İ FÂRÛKÎ

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. Seyyid Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin talebelerinin üstünlerindendir. İsmi, Ahmed Saîd bin Ebî Saîd bin Safi bin Azîz bin Muhammed Îsâ bin Muhtesib-ül-ümme Şeyh Seyfeddîn-i Fârûkî bin Muhammed Ma'sûm bin İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî'dir (r.aleyhim). Künyesi Ebü'l-Mekârim, lakabı Sirâc-ül-evliyâ (evliyânın ışığı) olup, nisbesi Fârûkî, Müceddidî ve Serhendî'dir. İkinci halîfe Hazreti Ömer-ül-Fârûk soyundandır. Bunun için Fârûkî diye nisbet edilmiştir. 1217 (m. 1802) senesi Rebî'ul-âhır ayında, Hindistan'da Rampûr şehrine bağlı Mustafa âbâd beldesinde dünyâya geldi. 1277 (m. 1861) senesi Rebî'ul-evvel ayının ikinci günü öğle ile ikindi arası vefât etti. Vefâtında, Medîne-i münevverede Resûlullah efendimizin mübârek mihrabının yanında bulunuyordu. Yüksek ceddi Hazreti Ömer'in cenâze namazının kılındığı yerde namazı kılınıp, Bakî' kabristanında defnolundu. Kabri, Hazreti Osmân-ı zinnûreynin kabri yakınındadır.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî, yüksek babası Ebû Sa'îd'in en büyük oğlu idi. Ebû Saîd, kıymetli cevher misâli olan bu oğlunu çok güzel terbiye edip yetiştirdi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi.

Ebû Sa'îd, Seyyid Abdullah-ı Dehlevî'nin sohbet ve hizmetlerinde bulunmakta idi. Ahmed Sa'îd de babası ile birlikte o vilâyet güneşinin sohbetlerine devam etmeye başladı. Bu sırada henüz on yaşında idi.

Abdullah-ı Dehlevî (r. aleyh), onun evliyâlık yolundaki istidâd ve kabiliyetinin fevkalâde olduğunu keşf yolu ile anladığından, onu çok sever ve iltifât ederdi. Onun terbiyesi ve yetişmesi ile bizzat alâkadar olup, onu kendi evlâdı yerinde tutardı. Çok defa; "İnsanlardan bir çocuk istedim. Şeyh Ebû Sa'îd'den başkası, çocuğunun işlerini bana havale etmedi. Ya'nî, çocuğunu

yetiştirmem için bana teslim etmedi. Ben de onun çocuğunu (Ahmed Saîd'i) kendi evlâdım yerinde tutuyorum" buyurmuştur.

Bir cevher misâli olan Ahmed Sa'îd'i, hocası Abdullah-ı Dehlevî o kadar severdi ki, sohbet esnasında, insanların çokluğundan oturacak yer bulunmadığı zamanlarda bile, onu görünce hemen yanında yer açar, oturtur ve ona uzun müddet teveccühde bulunurdu. Ahmed Sa'îd-i Fârûkî, hocasının yanında ma'nevî kemâlâta kavuştuktan sonra, onun emir ve işâretleri ile, o zamanda bulunan âlimlerden zâhirî ilimlerdeki tahsilini de tamamladı. Böylece, aklî ve naklî zâhirî ve bâtınî ilimlerde pek derin ve çok ileri bir âlim, olgun ve yüksek bir velî oldu. Devamlı olarak, ilim, ibâdet, zikr ve tâat ile meşgûl olur, bir ânını boş ve beyhude yere harcamaz idi. Diğer hocalarından tam bir icâzetle me'zûn olup hilâfet aldığında, daha yirmi yaşına girmemiş idi. Otuziki yaşında iken de Abdullah-ı Dehlevî'den me'zûn olarak, talebeleri ma'nevî olarak terbiye edip, yetiştirmek üzere vazîfelendirildi.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri bir defasında buyurdu ki: "Mevlânâ Şeyh Ahmed-i Saîd; ilim, amel ve Kur'ân-ı kerîmi ezberleme bakımından, babası Ebû Saîd'e benzemektedir." Başka bir defasında da buyurdu ki: "Bu oğlu (Ahmed Sa'îd), babasından (Ebû Sa'îd'den) daha faziletlidir."

Ebû Saîd, hacca gittiğinde, yerine vekîl olarak bu oğlunu bıraktı. Babasının vefâtından sonra da yerine geçip vekîli oldu. O da hocalarının yolu olan Müceddidiyye yolunu yaymak, bu büyüklerin temiz kalblerinden nehirler misâli gelmekte olan feyz ve bereketleri, Hak âşıklarının kalblerine akıtmak husûsunda çok büyük hizmette bulundu. Talebelerine, başka hocalardan yıllarca, uzun zamanlarda öğrenemeyecekleri husûsları, büyük bir maharetle çok kısa zamanda öğretir, hiçbirini mahrûm bırakmazdı. Talebelerine olan şefkat ve merhameti, bir annenin çocuklarına olan şefkatinden az değildi. Talebelerinin geçimlerini, maddî ihtiyâçlarını, bizzat kendisi karşılardı. Talebelerine; tefsîr, hadîs, fıkıh, Mektûbât-ı şerîf ve Mesnevî okuturdu.

Delhi'de uzun müddet kalıp talebe yetiştirdikten sonra, orada büyük bir fitne meydana geleceği ilham yoluyla kendisine bildirildiğinden, 1273 (m. 1856) senesinde çoluk-çocuğu ve yakınları ile birlikte hicret ederek Hicaz'a gitti. Orada yerleşti. Bu yüksek yolun ince bilgilerini, kalbe âid yüksek ma'rifetleri ilim ve edeb âşıklarına sunmaya devam etti. Ömrünün sonuna kadar orada bu hizmeti sürdürdü.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretleri, Delhi'den ayrıldıktan bir sene sonra, İngilizler Hindistan'da büyük bir fitne çıkardılar. Bu fitne büyük-küçük herkesi kuşattı. Müslümanların çoğu Medîne-i münevvereye hicret etti. Kalanların çoğu da şehîd edildi. Sultan İkinci Behâdır Şah, iki zevcesi ve iki oğlu ile birlikte Kalkute'ye götürülüp hapsedildi. Büyük zâtlarla ma'mûr olan Delhi şehri harabe hâline geldi. Allahü teâlâ, Ahmed Sa'îd hazretlerine, yakınlarıyla birlikte o memleketten hicret etmesini ilham ederek, onu bu fitneden muhafaza eyledi. İngilizler onu da yakalayıp şehîd etmek istediler ise de, Allahü teâlâ onlara fırsat ve imkân vermedi.

Ba'zı kaynaklarda Ahmed Saîd hazretlerinin, İngiliz fitnesi başladığında Hindistan'da bulunduğunu, fitne esnasında hicret ettiğini, fitnecilerin ona zarar veremediklerini, hattâ heybetinden korkarak yardımda bile bulunduklarını bildirmektedir.

Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevverede ilim talibleri Ahmed Sa'îd hazretlerinden çok istifâde edip, feyz ve ma'rifetler elde ettiler. Kendisi bir taraftan talebe yetiştirirken, bir taraftan bu yüksek yolda daha çok ilerlemeye ve çalışmaya gayret ediyordu. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîflerini ziyâret ettikçe, daha yüksek feyz ve ma'rifetlere sâhib oldu.

Bu sırada kendisine; "Seni ve kıyâmete kadar seni tevessül edenleri (seni vesile ederek bana duâ edenleri) af ve mağfiret eyledim" ilhamı geldi. Kendisinden önce, üstâdlarının ve dedelerinin seçilmişlerinden sâdece birkaçına nasîb olan bu müjdeyi almakla çok sevindi. Allahü teâlâya, O'nun Resûlüne ve bu yolun büyüklerine olan muhabbet ve bağlılığı daha da arttı.

Ahmed Sa'îd-i Fârûkî'nin, Abdülganî ve Hâfız Abdülmugnî isimlerinde kardeşleri olup, onlar da tasavvuf yolunda çok ilerlemiş, ilim, irfan sahibi olmuş, çok mübârek zâtlar idiler.

Ahmed Saîd hazretlerinin üç oğlu vardı. Birincisi Muhammed Mazhar olup, 1248 (m. 1832) senesinde doğdu. 1301 (m. 1883) senesi Muharrem ayının onbirinde Medîne-i münevverede vefât etti. Kabri, mübârek babasının yanındadır. Fârisî olarak, babasının ve hocalarının hâllerini ve yüksek makamlarını anlatan Makâmât-ı sa'îdiyye kitabını yazmıştır.

Daha çocuk yaşta iken dedesi Ebû Saîd hazretleri bu torununu çok sever; "Bu çocukta yüksek ilim kokusu var. Yakında şânı her tarafta duyulacak ve herkes feyzinden istifâde edecektir" buyururdu. Hakîkaten de Muhammed Mazhar çok kısa zamanda yetişti. Dokuz yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından zâhirî ve bâtınî ilimleri öğrenerek, az zamanda tahsilini tamamladı. Peygamber efendimize tam bir muhabbetle bağlı, sâdık bir âşık idi. Medîne-i münevverede babasının vefâtından sonra yerine geçip hizmete devam etti. Orada üç katlı bir bina yaptırıp, birinci katını kütüphâne, ikinci katını medrese, üçüncü katını da sohbethâne olarak kullandı.

Babaları ve hocaları gibi Muhammed Mazhar da, kerâmetler ve faziletler hazînesi, ilim ve evliyâlıkta çok yüksek derecelerin sahibi, sohbetleri çok tatlı ve te'sîrli, olgun ve yüksek bir velî idi. Devamlı ibâdet ve tâat ile meşgûl olur, Kur'ân-ı kerîmi haftada bir defa hatmederdi. Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât-ı şerîfini çok okurdu. Dünyâya düşkün olmaktan, hattâ dünyâ ile ilgilenmekten çok çekinen ve uzak duran, eline geçeni ihtiyâç sahiplerine dağıtan, gayet cömert, eli açık ve çok tevekkül sahibi, makbûl bir zât idi.

Muhammed Mazhar (r.aleyh) Medîne-i münevverede ilim neşretmekte iken, bir hac mevsiminde, İslâm âlimlerinin ve evliyânın gözbebeği, zamanın bir tanesi, Silsile-i aliyye büyüklerinin otuzüçüncüsü olan Seyyid Fehîm bin Abdülhamîd Arvâsî (r.aleyh) ile buluştu. Bu iki büyük zât muhabbetle birbirlerine sarıldılar. Sohbet ettiler.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin ikinci oğlu Mevlânâ Ebü's-Se'âdet Muhammed Ömer, 1244 (m. 1828) senesinde doğup, 1298 (m. 1881) senesinde Rampûr'da vefât etti. Oğlu Ebü'l-Hayr'ın hocası idi. Ebü'l-Hayr, 1341 (m. 1922) senesinde Delhi'de vefât etti. Kabri, Abdullah-ı Dehlevî dergâhında, büyükdedesi Ebû Sa'îd'in yanındadır. Ebü'l-Hayr'ın oğlu Ebü'l-Hasen Zeyd-i Fârûkî, 1324 (m. 1906) senesinde, Delhi'de Abdullah-ı Dehlevî dergâhında doğdu. Bu dergâhda senelerce ilim ve feyz neşretti. Câmi'ul-Ezher'de okuduğunu, Mısır'da Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi ile çok sohbet ettiğini de söylerdi. 1394 (m. 1974) senesinde Kandihâr'da bastırdığı, Fârisî Makâmât-ı ahyâr kitabında dedelerini uzun anlatmaktadır.

Diğer oğlu Mevlânâ Abdürreşîd, 1237 (m. 1821) senesinde Luknov'da doğdu. 1287 (m. 1870) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti. Bu da, oğlu Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömerî'nin hocası idi. Şah Muhammed Ma'sûm-i Ömeri 1263 (m. 1847) senesinde Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin dergâhında doğdu. 1274 (m. 1858)'de İngilizler'in Delhi'de çıkardıkları (çıkaracakları) büyük fitne sebebiyle o da babası ve diğer yakınlarıyla birlikte Medîne-i

münevvereye hicret etmiş idi. 1290 (m. 1873) senesinde Hindistan'a döndü. Bundan otuzüç sene sonra akraba ve talebesinden altmış kişi ile birlikte tekrar Medîne-i münevvereye gitti. 1341 (m. 1923) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin üç oğlunun da hâl tercümeleri, kendi maddelerinde ayrıca verilmiştir.

Bunlardan başka, Abdülhamîd ve Rûşen-ârâ isimlerinde bir erkek ve bir kız evlâdı daha olup, bu ikisi küçük yaşta vefât ettiler.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin, kıymetli eserleri olup, ba'zılarının isimleri şöyledir, 1- Saîd-ül-beyân fî mevlid-i seyyid-il-insü vel-cân, 2- Ez-zikr-uş-şerîf fî isbâtı mevlid-ül-münîf, 3- İsbât-ül-mevlidi vel-kıyâm, 4- El-fevâid-üz-zâbıta fî isbât-ir-râbıta, 5-El-Enhâr-ül-erbe'a, 6- Tahkîk-ül-hakk-ül-mübîn fî ecvibet-il-mesâil-il-erbe'în, 7- El-Hakk-ül-mübîn fî reddi ale'l-vehhâbîn, 8-Mektûbât-ı Ahmediyye.

Ahmed Sa'îd hazretlerinin Tahkik-ül-hakk-ül-mübîn kitabından ba'zı kısımlar:

Kabir ziyâret eden kimse kabre varınca; "Esselâmü aleyküm yâ ehle dara kavmin mü'minîn. Ve innâ inşâallahü an karibün biküm lâhıkûn" der. Yâsîn-i şerîf okur.

Bir hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir kimse, kabristandan geçerken, onbir kerre İhlâs sûresi okuyup, sevâbını meyyitlere hediye ederse, kendisine ölüler adedince sevâb verilir."**

Meyyiti ziyâret, onu hayâtında iken ziyâret gibidir. Ziyâret eden yüzünü meyyitin yüzüne döner. Ziyâret ettiği zât büyük bir zât olup, dünyâda iken kendisini ziyâret ettiğinde huzûrunda nasıl duruyorsa o edeb ile durur. Hayâtında iken, huzûrunda bulunduğunda edebe riâyetle biraz uzakça oturuyorsa, kabrini ziyâret ederken, yine aynı şekilde hareket eder.

Ziyâret ettiği kimse ile, ünsiyeti, yakınlığı çok olup, beraber oturuyor, yakınında bulunuyor idiyse ziyâret ânında da o şekilde yakın oturabilir.

Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir kimse tanıdığının kabri yanından geçerken selâm verirse, meyyit bunu tanır ve selâmına cevap verir."**

Tavâli'ul-envâr kitabında diyor ki: "Tefekkür ile ve kendinden evvel vefât etmiş olan akraba ve dostlarının hâlinden ibret alarak kabir ziyâreti yapmak, katı kalbleri yumuşatmakta pek fâidelidir. Bu sebeple kabir ziyâretini çok yapmak lâzımdır.

Enes (r.a.), Resûlullah efendimize; "Yâ Resûlallah! Biz mevtalarımız (ölülerimiz) için sadaka veriyoruz. Onlar nâmına (sevâbı onlara olmak üzere) hac yapıyoruz. Onlara duâ ediyoruz. Bu yaptıklarımız onlara ulaşır mı?" diye suâl edince, Resûlullah (s.a.v.); **"Evet. Onlara ulaşır ve bunlardan dolayı sevinirler"** buyurdu.

Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiklerine göre, bir kimse amelinin sevâbını, ölü veya diri başka bir kimseye hattâ birçok kimseye verebilir. Bu sevâblar taksim edilmeksizin kendilerine hediye olunanların hepsine ayrı ayrı olarak gider ve hediye edenin sevâbında da bir eksilme olmaz. İnsanın; namaz, oruç, hac, sadaka, Kur'ân-ı kerîm okumak, zikr ve daha başka iyiliklerini meyyitlere hediye etmesi çok fâidelidir. Bu iyilikler meyyite ulaşır ve ona fâide verir.

Çok kimse kabir ehlinden istifâde edildiğine inanmıyor. "Kabir ziyâreti, ölülere okumak ve onlara duâ etmek için yapılır" diyorlar. Tasavvuf büyükleri ve fıkıh âlimlerinden çoğu ise,

kabirdekilerden yardım görüldüğünü bildirdiler. Keşf sahibi olan evliyâ da, bunu sözbirliği ile bildirdiler. Hattâ, bunlardan çoğu, rûhlardan feyz alarak olgunlaştıklarını haber vermişlerdir. Böyle olgunlaşıp, yetişenlere üveysî denilmiştir. Abdülhakîm-i Siyâlkûti hazretleri buyuruyor ki: "Ölü, yardım yapamaz diyenlerin, ne demek istediklerini anlıyamıyorum. Duâ eden, Allahü teâlâdan istemektedir. Duâsının kabûl olması için, Allahü teâlânın sevdiği bir kulunu vâsıta yapmaktadır. Yâ Rabbî! Kendisine bol bol ihsânda bulunduğun bu sevgili kulunun hatırı ve hürmeti için bana da ver demektedir. Yahut, Allahü teâlânın çok sevdiğine inandığı bir kuluna seslenerek; "Ey Allahın velîsi! Bana şefaat et' Benim için duâ et! Allahü teâlânın, dileğimi ihsân etmesi için vesile, vâsıta ol!" demektedir. Dileği veren ve kendisinden istenilen, yalnız Allahü teâlâdır. Velî, yalnız vesiledir, sebeptir. O da fânidir. Yok olacaktır. Hiçbirşey yapamaz. Tasarrufa, gücü, kuvveti yoktur. Bu şekilde söylemek, böyle inanmak şirk olsaydı, Allahdan başkasına güvenmek olsaydı, diriden de duâ istemek, birşey istemek yasak olurdu. Diriden duâ istemek, birşey istemek, dînimizde yasak edilmemiştir. Hattâ müstehab olduğu bildirilmiştir. Her zaman yapılmıştır. Buna inanmayanlar, öldükten sonra kerâmet kalmaz diyorlarsa, bu sözlerini isbat etmeleri lâzımdır. Evet, evliyânın bir kısmı öldükten sonra, âlem-i kudse yükseltilir. Huzûr-u ilâhîde herşeyi unuturlar. Dünyâdan ve dünyâda olanlardan haberleri olmaz. Duâları duymazlar. Birşeye vâsıta, sebep olmazlar. Dünyâda olan, diri olan evliyâ arasında da böyle meczûblar bulunur. Bir kimse, kerâmete hiç inanmıyor ise, hiç ehemmiyeti yoktur. Sözlerini isbat edemez, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve asırlarca görülen, bilinen olaylar, onu haksız çıkarmaktadır. Bir câhil, bir ahmak, dileğini Allahü teâlânın kudretinden beklemeyip, velî yaratır, yapar derse, bu düşünce ile ondan isterse, bunu elbet yasak etmeli, ceza da yapmalıdır. Bunu ileri sürerek, İslâm âlimlerine, âriflere dil uzatılamaz. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.) kabir ziyâret ederken, mevtaya selâm verirdi. Mevtadan birşey istemeği yasak etmedi. Ziyâret edenin ve ziyâret olunanın hâllerine göre, kimine duâ edilir, kiminden yardım istenir. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) kabirlerinde diri olduklarını her müslüman biliyor. Buna karşı kimse birşey diyemiyor. Fakat, evliyânın kabirde yardım yapacaklarına, onlardan yardım istenmesine inanmayanları işitiyoruz."

Resûlullahın (s.a.v.) **kabr-i şerîfini ziyâret:** Resûlullah efendimizin kabrini ziyâret eden kimse, dünyâ işlerini ve bu ziyâretle alâkalı olmayan herşeyi kalbinden çıkarır. Bunun için gayret gösterir. Bu gayrete, kalbinde, Resûl aleyhisselâmdan istimdâd (yardım isteme) hâli meydana gelinceye kadar devam eder.

Dünyâ sevgisi ve nefsin arzu ve istekleri gibi kirli düşüncelerle meşgûl olan bir kalb, Resûlullah efendimizin yardımlarına kavuşmaktan mahrûmdur. Hattâ o huzûrda böyle bir kalb ile bulunmak bile uygun değildir. Mümkün olan nisbette kalbini uygunsuz düşüncelerden temizlemeye gayret ederek ve o huzûrda bulunmaya lâyık olmadığını düşünerek, mahzûn bir gönülle, Resûlullah efendimizin af ve merhametlerinin genişliğinde ümitli olarak O'nun (s.a.v.) kabr-i şerîfinde bizim bilmediğimiz bir hayat ile diri olduğunu, ziyâretine gelenleri, ziyâretçinin derecesi, hâli ve kalbine göre tanıyıp, yardım ettiğini ve daha bunun gibi şeyleri düşünerek ziyâret eder. Muhabbet ve bağlılığı nisbetinde o deryadan feyz alır. İki cihan saadetine kavuşmanın, ancak ve yalnız dünyâ ve âhıretin efendisi olan Muhammed aleyhisselâma tâbi olmaya bağlı olduğunu düşünerek, her hâlinde O'nun (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uymağa çalışır.

İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri, İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet ederek buyurdu ki: "Resûlullahın (s.a.v.) kabr-i saadetini ziyâret eden, kıble tarafından yaklaşır. Sırtını kıbleye

verip, yüzünü kabr-i şerîfe döner. Sonra; "Esselâmü aleyke eyyühen-Nebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühü" der. Ayakta ziyâret etmenin, oturarak ziyâretten efdal olduğunu, İbn-i Hacer-i Mekkî bildiriyor. Hanefî fıkıh âlimlerinden, Rüknüddîn Ebû Bekr Muhammed Kirmanî buyuruyor ki: "Ziyâret ederken, namazda olduğu gibi sağ el sol elin üstüne konur."

Ziyâret sırasında kabr-i şerîfe dört zrâ' (iki metre kadar) yaklaşılır. Müstehâb olan bu şekilde olmasıdır. Daha fazla yaklaşmak büyüklerin, sâlih kimselerin âdetlerinden değildir. Âlimlerimiz böyle bildirmişlerdir.

Resûlullah efedimizin (s.a.v.) mübârek yüzüne karşı, iki metre kadar uzakta edeble durup, Resûlullahın (s.a.v.) kendisini gördüğünü, selâmını ve duâlarını işittiğini, cevap verdiğini ve âmîn dediğini düşünerek ziyâretini yapan kimse, üzerinde emânet selâmlar varsa onları da söyler. Bundan sonra, Allahü teâlânın, kendisini, dünyâ husûsunda, ibâdet ve tâata muvaffak kılması, âhıret husûsunda da günahlarını af ve mağfiret etmesi için Resûlullah efendimizden şefaat ister. Ya'nî bunların nasîb olması için, O'nu vesile eder. Yaptığı duâların, O'nun hatırı ve hürmeti için kabûl olunmasını Allahü teâlâdan diler. "Yâ Resûlallah! Senden şefaat istiyorum" der. Bunu üç defa söyler.

Bundan sonra yarım metre sağa gelip; "Esselâmü aleyküm yâ halîfete Resûlullah (Ey resûlullahın halîfesi)" diyerek Hazreti Ebû Bekr'e selâm verir. Yarım metre daha sağa gelerek Hazreti Ömer'e de selâm verip, ziyâret eder. Bildirilen duâları okur. Sonra Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer'e hitâb edip; "Allahü teâlânın, işlerimizi (amellerimizi) kabûl etmesi, bizi müslüman olarak öldürüp, müslüman olarak diriltmesi, bizleri rahmeti ile kendi zümresi (olan sâlihler zümresi) içinde haşretmesi husûslarında, Resûlullahın (s.a.v.) Allahü teâlânın katında bize şefaatçi olması için, Resûlullahın (s.a.v.) katında sizi vesile ediyoruz" der.

Nezr (Adak):

Ahmed Sa'îd hazretleri, "Tahkîk-ül-hakk-ül-mübîn" kitabında, Kâdı Beydâvî'nin (r.aleyh), "Tavâli'ül-envâr" kitabından alarak buyuruyor ki: "Nezr; "Allahım, eğer hastamı iyi edersen veya kaybettiğim şeyi bana tekrar kavuşturursan veya şu hacetimi yerine getirirsen, falanca velînin kapısında (türbesinde hizmet eden ve o civarda) bulunan fakirleri senin için doyuracağım veya onların mescidine bir hasır alacağım veya lâmbalarını yakmaları için yağ satın alacağım ve sevâbını o velînin rûhuna hediye edeceğim" gibi fakirlere fâidesi bulunan birşeyi adamak, bunu ifâde eden bir sözü söylemektir." Nezr bu demektir. Burada nezr, Allah içindir. O velî veya fakirler için değildir. Fakirlere verilen sadaka sevâbını velînin rûhuna hediye edip ve o velîyi vesile, vâsıta ederek Allahü teâlâdan istemekdir."

Ahmed Sa'îd-i Müceddidî hazretlerinin yazdığı, "İsbât-ül-mevlidi vel-kıyâm" kitabından ba'zı kısımlar:

"İmâm Ebû Abd bin el-Hâc (r.aleyh), Resûlullah efendimizin dünyâya teşrîf buyurdukları Rebî'ul-evvel ayı hakkında buyurdu ki: "Resûlullah efendimizin bu ayda dünyâya gelmeleri sebebiyle, Allahü teâlâ bu ayı, faziletli ve üstün kıldı. Bu ayda bize O'nu (s.a.v.) ihsân eyledi. Onun için, bu ayda, Allahü teâlânın bize olan bu büyük ni'metine karşılık, ibâdet ve hayır işlerini daha fazla yapmamız lâzımdır."

Resûlullah efendimize, Pazartesi günleri oruç tutmalarının hikmeti suâl olunduğunda, bu ayın faziletine işâret ederek; **"Bu** (Pazartesi günü), **benim doğum günümdür"** buyurmuştur. Bir ayın içerisindeki bir günün faziletini söylemek aynı zamanda bu ayın faziletini söylemek

demektir. Bu bakımdan bu aya, lâyık olduğu hürmeti yapmak, Allahü teâlânın bu ayı üstün tuttuğu için üstün tutmak lâzımdır.

Zamanlar ve mekanların faziletli olmaları ancak, taşıdıkları ba'zı husûsiyetleri sebebiyledir. Meselâ, Pazartesi günü oruç tutmak çok faziletlidir. Çünkü, Resûlullah efendimiz o gün dünyâya teşrîf etmiştir. Bu sebeple Rebî'ul-evvel ayı girince O'na uyarak, bu aya lâzım gelen hürmeti göstermek lâzımdır. Resûl aleyhisselâm efendimiz, faziletli zamanlarda iyilik ve hayr işlerini daha çok yapardı."

İmâm-ı Kastalânî hazretleri Mevâhib-i ledünniyye kitabında diyor ki: "Allahü teâlâ, Adem aleyhisselâmı Cum'a günü yarattı. Cum'a gününde öyle bir saat (vakit) vardır ki, bir müslüman o saatte Allahü teâlâdan birşey istese, Allahü teâlâ o müslümanın isteğini red etmez, duâsını geri çevirmez. Buna göre, kâinatı O'nun hürmetine yarattığı, sevgili habîbi Muhammed aleyhisselâmın doğduğu saatin (vaktin) kıymetinin, Allahü teâlâ katında ne derece olduğu kolayca anlaşılır. Nitekim yukarıda da zikredildiği gibi, Katâde (r.a.) Resûlullahdan (s.a.v.) Pazartesi orucunu suâl edince; **"Ben bu günde doğdum ve nübüvvetimin gelmesi** (Peygamber olduğumun bildirilmesi) **de o gün oldu"** buyurmuştur."

İmâm-ı Müslim'in Müsned'inde Abdullah İbni Abbâs'dan (r.anhümâ) rivâyet, edilerek buyuruldu ki: "Resûlullah (s.a.v.) Pazartesi günü doğdu. Peygamber olduğunun bildirilmesi, hicrette Mekke-i mükerremeden (Sevr dağındaki mağaradan) çıkması, Medîne-i münevverede Kûba köyüne varması hep Pazartesi günlerinde olmuştur.

Ebû Muhammed Abdürrahmân bin İsmâil dedi ki: "Zamanımızda ortaya çıkan en güzel işlerden birisi de, her sene Resûlullahın (s.a.v.) dünyâya teşrîf ettiği gün sadaka verilmesi, iyilikler yapılması, güzel giyinilmesi, neş' eli ve sevinçli olunmasıdır. Bu günde bunları yapmak, kalbinde, Resûlullah efendimize olan sevinci, hürmeti ve Resûlullahın (s.a.v.) ümmeti olmayı nasîb eden Allahü teâlâya şükrü ifâde eder. Bu ve buna benzer rivâyetlerin çoğu Sîret-üş-Şâmiyye'de yazılıdır. İmâm-ı Rabbânî hazretleri, âdabına uygun olarak güzel sesle mevlid okumağı değil, tegannî yapılmasını, mevlid cemiyetlerine karıştırılmasını yasak etmiştir. Bunları, nağme yapmadan, (ya'nî sesi mûsikî perdelerine uydurarak, şarkı söyler gibi yapmadan) okumanın caiz olduğunu bildirip; "Fakat dinlerini kayıramayanlar bu şartları gözetemeyeceklerinden, buna da müsâade etmemek bu fakire daha uygun geliyor" buyurmaktadır. Mevlid cemiyetlerinde, kadın, erkek bir arada bulunmamak da şarttır."

Şafiî müftîlerinden Osman Hasen Dimyâtî (r. aleyh) buyurdu ki: "Mevlid-i şerîfde, Resûlullahın (s.a.v.) dünyâya teşrîflerinden (doğumlarından) bahseden kısmı okurken, O'na hürmet için ayağa kalkmanın güzel bir iş olduğunda şüphe yoktur. Böyle yapan kimse çok sevâba kavuşur. Çünkü, Resûlullaha (s.a.v.) hürmet ve ta'zim, Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya vesiledir ve O'na ta'zim ve hürmet, dinde yerine getirilmesi lâzım olan en büyük vazîfelerdendir. Dînimizin emrettiği şeylere kıymet vermek ve onları yapmak kalbdeki takvâdandır."

Âlimlerimiz, mevliddeki velâdet (doğum) bahsini okurken ayağa kalkılmasını çok güzel görmüşler, o sırada, Resûlullah efendimizin mübârek rûhâniyetlerinin orada hazır bulunacağını bildirmişlerdir.

Müslümanların, sâdece Resûlullah efendimizin dünyâya teşrîf buyurdukları gecede değil, Rebî'ul-evvel ayının bütün gecelerinde bayram yapmaları lâzımdır. Nitekim büyük hadîs âlimi Ahmed bin Muhammed Kastalânî hazretleri de, Mevâhib-i ledünniyye'de bu husûsu zikretmiştir.

Hâfız İbni Cezri diyor ki: "Ebû Leheb rü'yâda görülüp, ne hâlde olduğu soruldukta, kabir azâbı çekiyorum. Ancak, her sene, Rebî'ul-evvel ayının onikinci geceleri, azâbım hafifliyor. İki parmağım arasından çıkan serin suyu emerek ferahlıyorum. Bu gece, Resûlullah dünyâya gelince; Süveybe ismindeki câriyem, bunu bana müjdelemişti. Ben de, sevincimden, onu azâd etmiş ve ona süt annelik yapmasını emretmiştim. Bunun için, bu gecelerde azâbım hafifliyor" dedi. Âyet-i kerîme ile kötülenmiş olan, Ebû Leheb gibi azgın kâfirin azâbı hafifleyince, O yüce peygamberin ümmetinden olan bir mü'min, bu gece sevinir, malını dağıtır, (ya'nî gücünün yettiği kadar ihtiyâç sahiplerine yardımda bulunur, sadaka verir) böylece, Peygamberine olan sevgisini gösterirse, Allahü teâlâ ihsân ederek, onu Cennetine sokar. Mevlid cemiyeti yaparak, Kur'ân-ı kerîm ve mevlid-in-Nebî okumak, sonra yiyecek ikram etmek, sonra dağılmak, iyidir. Bunu yapana ve orada bulunanlara sevâb verilir. Bunun için, müslümanların mevlid gecelerinde toplanarak, mevlid kasidesi okumaları, tatlı şeyler yedirmeleri, hayrat ve hasenat yapmaları, böylece, o gecenin şükrünü yerine getirmeleri, müstehâb oldu. Sünen-i İbn-i Mâce şerhinde, haram, yasak şeyler karıştırmadan mevlid cemiyeti yapmanın zararlı olmadığı ve müstehâb olduğu bildirildi.

---

1) Hadîkat-ül-evliyâ 1, kısım sh. 139

2) Makâmât-ı ahyâr sh. 76

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034, 1166, 1171, 1174

4) Makâmât-ı Mazhariyye

5) Makâmât-ı Saîdiyye

6) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 190

7) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 232

AHMED TİCÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Muhtâr Ticânî Magribî olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'dır. 1150 (m. 1737) senesinde Cezayir'in güneyinde Ayn-ı Mâdî denilen yerde doğdu. Dedelerinden Seyyid Muhammed, Ayn-ı Mâdî kasabasına gelerek yerleşmiş, Berberî kabilelerinden biri olan Ticân ehlinden bir kadınla evlenmişti. Onun soyundan olan Ebü'l-Abbâs Ahmed'e, bu yüzden Ticânî nisbet edildi. 1230 (m. 1815) senesinde Fas'ta vefât etti. Kabri oradadır.

Küçük yaşta ilim tahsiline başlayan Ebü'l-Abbâs Ahmed Ticânî, doğum yeri olan Ayn-ı Mâdî kasabasında tahsilini tamamladıktan sonra, Fas, Evyâd ve Tilmsân'a gitti. Oradaki âlimlerden istifâde ettikten sonra Kâhire'ye, oradan da Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereye gitti. Bu sırada bütün ilimlerde kemâl derecesine ulaşmış, yaşı da otuzaltıya varmıştı. 1186 (m. 1772) senesinde hac etmek ve Resûl-i ekremi (s.a.v.) ziyâret etmekle şereflendi. Ayrıca Hindistan'dan gelip, Mekke-i mükerremede insanlara Allahü teâlânın yolunu göstermekle meşgûl olan Ahmed bin Abdullah'dan ilim öğrenerek çok istifâde etti. O mübârek zâtın, kısa bir zaman sonra vefâtı üzerine Kâhire'ye gitti. Gördüğü her büyükten istifâde etmeye çalıştı. Kâdiriyye ve Halvetiyye büyüklerinden feyz ve icâzet aldı. Üveysî olarak yetiştirildi. Evliyânın büyüklerinden Ahmed bin

İdrîs'le görüştü. Ondan ilim öğrenip feyz aldı. Hilâfeti ile şereflendi. Âriflerin İmâmı, evliyânın önderi, âlimlerin rehberi, insanların baş tacı oldu.

Ebü'l-Abbâs Ahmed Ticânî (r.aleyh), Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakta, Resûlullah efendimizin sünnet-i şerîfine tâbi olmakta çok titiz idi. Devamlı ilim ve ibâdetle meşgûl olur, Allah adamları ile sohbet etmekten ve Allahü teâlânın kullarına, dînimizin emir ve yasaklarını anlatmaktan çok hoşlanırdı. İnsanlar ilim ve feyzinden kolayca istifâde eder, onun vasıtasıyla kısa zamanda kalblerini temizlerler a'zâlarını Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tâbi olmakla süslerlerdi. Birçok kerâmetleri görüldü. En büyük kerâmeti, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına tam uyması ve insanları İslâmiyetin emir ve yasaklarına uygun yaşamaya da'vet etmesi idi.

Ebü'l-Abbâs Ahmed Ticânî, yetiştirmiş olduğu pekçok talebesi vasıtasıyla, Afrika içlerinde İslâmiyetin yayılmasına, Kuzey Afrika ülkelerinde de insanların sünnet-i şerîfe uygun bir şekilde yaşamalarına vesile oldu. Onun gösterdiği yolda ilerleyen talebeleri, hocalarından öğrendikleri bilgileri belde belde, köy köy yaydılar. Talebelerinden Ali Arabî Magribî Fâsî, hocasının yüksek hâllerini ve kerâmetlerini anlatan; "Cevâhir-ül-me'ânî" isimli bir eser yazdı. Yine talebesinin talebesi olan Ömer Fûlî de; "Kitab-ür-remah" isimli eserinde, Ahmed Ticânî hazretlerinin yolunu ve üstünlüklerini anlattı. Bu eserlerin ikisi de 1344 senesinde Mısır'da yayınlanarak daha çok kimsenin istifâde etmesi sağlandı.

Ahmed Ticânî (r.aleyh), yetiştirmiş olduğu üstün talebeleri yanında pek kıymetli eserler de yazdı. Bu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Es-Sırrul ebhur fî evrâd-il-Kutb-il-Ekber, 2- Cevheret-ül-Hakâik fis-salâti alâ Hayr-ü-halâik, 3- Cevheret-ül-Kemâl fis-salât alâ Seyyid-il-İrsâl, 4- Hızb-ül-mügnî.

---

1) Cevâhir-ül-me'ânî. Kâhire 1345

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 349

3) Târih-ul-halef cild-2, sh. 38

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 183

5) El-A'lâm cild-1, sh. 248

6) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 143

7) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 386

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1077

ALİ BİN SADREDDÎN KONEVÎ

Hânefî mezhebi fıkıh âlimi olup, tasavvuf büyüklerindendir. Bedreddîn lakabı verilip, Konevî nisbet edildi, İmâm-ı Muhammed Birgivî'nin (r.aleyh), Birgivî vasıyyetnamesi ve Tarikat-ı Muhammediyye adlı eserlerini şerhetti. Ömrü boyunca ilim ve ibâdetle meşgûl olup, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirerek vakitlerini kıymetlendirdi. 1216 (m. 1801) senesinde vefât etti.

Ali bin Sadreddîn Konevî (r.aleyh), Birgivî vasıyyetnamesini şerhederken buyurdu ki:

"İmâm-ı Birgivî (r.aleyh), eserini yazmaya hamd ile başladı. Bunun sebepleri şunlardır: Birinci sebebi, Allahü teâlânın kitabına uymak içindir. Çünkü, ona hamd ile başlamak emrolunmuştur. İkincisi, Resûlullaha (s.a.v.) uymak içindir. Çünkü, Resûlullah (s.a.v.), hutbe ve

va'zlarına hamd ile başlardı. Üçüncüsü, bu kitabı te'lîf etme saadetine erişmekten başka, üzerinde olan ni'metlerden dolayı edası vâcib olan şükürleri eda etmek içindir. Çünkü, ni'met verene şükretmek vâcibdir. Ahmed bin Abdullah Cerir; "Biz, insanın zâtına verilen seksenikibin ni'met saydık" buyurmuştur. Dördüncü sebep de, İslâm âdabı ile edeblenmek içindir. Zîrâ Allahü teâlâ, insanlara ve cinlere hamd etmelerini emreyledi. **"Kulilhamdülillahi"** buyurdu. Beşinci sebep, bir emr-i şerîfe hamd ile başlanmazsa o iş eksiktir. Onun faydası az olur.

Hamd dörttür: Kuldan Allahü teâlâya hamd, halktan devletin başındaki kimseye hamd, talebelerden hocaya hamd, fakirlerden zenginlere hamd. Bunlardan biri hakîkî hamd olup, diğer üçü mecazîdir. Hakîkî olanı, kulun Allahü teâlâya hamdetmesidir. Bütün hamdedicilerin hamdi, Allahü teâlâya mahsûstur.

Besmele: Misk-i anberden daha güzel kokulu, gün ve aydan daha nurludur. Cehennemden kurtuluş onunla, Cennette yüksek derecelere kavuşmak onunla, yine Cennette cemâlullahla şereflenmek onunladır. Besmele yazılı kâğıdı yerden kaldıranı, Allahü teâlâ sıddîklardan eyler. Nitekim Lokman Hakîm böyle bir ameli işlediği için hikmet ve nasîhata kavuştu. Cennette; bal, süt, su ve sâir içeceklerin ırmakları, büyük bir inciden yapılmış kubbenin içinde yazılı olan Besmelenin bir "he" ve üç "mim" harfinden akar. Besmele okuyan kimselerin o ırmaklardan içeceği bildirilmiştir. Beypazarî buyurdu ki: Allahü teâlânın üçbin ism-i şerîfi vardır. Binini melekler bilir, binini Peygamberler (a.s.) bilir, başkaları bilmez. Üçyüzü Tevrat'ta, üçyüzü İncîl'de, üçyüzü Zebur'da, doksandokuzu Kur'ân-ı azîmüşşândadır. Bir ismini, Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Bu üçbin esmâ-i şerîfenin ma'nâ-yı latifesi, Besmelede zikrolunan üç esmâ-i latifenin içine yerleştirilmiştir. Bir kimse bu Besmele-i şerîfeyi yerli yerince okusa, Allahü teâlâyı bütün isimleri ile zikretmiş gibi olur. Hazreti Ali'nin evlâdlarından nakledildi ki: Allahü teâlâ kalemi yaratınca "Bismillah" yazmasını emreyledi. Kalem, Allahü teâlânın ism-i şerîfini işitince mütehayyir (hayrette kalıp) olup iki parça oldu. Parçalanmış hâlde başını Levh üzerine koyup bin yıl yattı. Sonra Allahü teâlâ, kaleme; "Rahmânirrahîm" ism-i şerîfini işittirdi. Hemen iki parça bir araya gelip eski hâlini aldı.

Besmele-i şerîfe hakkında daha birçok faziletler vardır. Lisanlar onların hepsini anlatmaktan ve kalemler onları yazmaktan âcizdir. Bu faziletlerinden biri şudur. Îsâ (a.s.) birgün, bir kabrin yanından geçerken, azâb meleklerinin kabirdeki ölüye azâb ettiklerini gördü. Geçip işine gitti. İşinden dönerken yine o kabrin yanından geçti. Kabirdeki meyyitin başında rahmet meleklerinin toplandığını ve ona çeşitli ni'metleri ikram ettiklerini gördü, iki rek'at namaz kılıp, Allahü teâlâya bu işin sırrından suâl eyledi. Allahü teâlâ; "O meyyit âsî idi. Azâbımda mahbûs idi. Hayatta olan oğlancığı bugün hocaya başlayıp; **"Bismillâhirrahmânirrahîm"** dedi. Ben de, çocuğu dünyâda benim ismimi zikrederken, kabirde babasına azâb etmeyi keremime lâyık görmedim. Ona azâb etmekten haya edip, azâbımı kaldırarak rahmet ve ihsânım ile muâmele eyledim" buyurdu.

Besmele-i şerîfe ondokuz harftir. Azâb meleklerinin sayısı da ondokuzdur. Besmele-i şerîfeyi okuyan kimseyi, Allahü teâlâ, Besmele-i şerîfe hareketiyle bu ondokuz meleğin azâbından muhafaza eyler.

Gün ile gece (birgün) yirmidört saattir. Besmelenin ondokuz harfi beş vakit namaz ile yirmidört eder. Yirmidört saat içinde işlenen günahlara Besmele keffâret olur.

Abdullah İbni Abbâs (r.a.) şöyle rivâyet etti: Peygamberimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Hoca çocuğa, Besmele okur, çocuk da söyleyince, Allahü teâlâ, çocuğun, anasının, babasının**

ve hocasının Cehenneme girmemesi için senet yazdırır." Allahü teâlâ bu ni'metini cümlemize müyesser eylesin (Âmîn).

Hak teâlâ kullarına ba'zı şeyleri emretmiş ve ba'zı şeyleri de nehyetmiş, yasaklamıştır. Emîr ve nehyettiği şeylerin ba'zısını Kur'ân-ı kerîmde bildirerek, ba'zısını Resûlullahın (s.a.v.) dilinden hadîs-i kudsî veya hadîs-i şerîf şeklinde beyân ederek bildirmiştir. Hakîkatte emir ve nehyedici Allahü teâlâdır. Muhammed aleyhisselâm tebliğ edicidir.

Ba'zı şeyleri farz, ba'zı şeyleri vâcib, ba'zı şeyleri haram, ba'zısını tahrimen veya tenzîhen mekrûh, ba'zı şeyleri de mübah kılmıştır. Resûlullah efendimiz de ba'zı şeyleri sünnet ve ba'zı şeyleri müstehâb buyurmuştur.

Farz: Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde yapılmasını açıkça emrettiği şeylere, ya'nî bu emirlere farz denir.

Farz üç kısma ayrılır: Bunlar da farzdan evvel farz, farz içinde farz, farzdan sonra farzdır. Farzdan evvel farz; Allahü teâlâyı bilmek, farz olan şeylerin ilmini bilmek, ya'nî ilmihâlini bilmektir. Farz içinde farz; bildikleri ile amel ederken ihlâs sahibi olmaktır. Farzdan sonra farz ise şirkten sakınmaktır. Bunları böyle bilmek ve inanmak herkese farz-ı ayndır.

Farzın i'tikâdı (farz olduğuna inanmak) farz, ilmi farz, miktarı farz, vakti farz, vaktinde edası farz, kazaya bırakırsa kazası farz, keffâreti lâzım olan farzların keffâreti farz, edada ve kazada niyeti farz, inkârı küfürdür. Riyası haram, ucbu haram, sum'ası (başkalarının işitmelerini istemek) haram, cehli haram, ya'nî bu bildirilen farzları bilmemek haramdır.

Farzı ehemmiyet vermediği için veya hafife aldığı için terketmemişse imansız olmaz. Fakat Cehennem azâbına lâyık olur. İnanmayan, ehemmiyet vermeyerek ve hafife alarak terkeden imansız olur. Bu farzlardan biri îmândır. İmânın altı şartına kalb ile inanıp, dil ile söylemek, âkil ve baliğ olan herkes üzerine farzdır. Bu altı şarttan birini inkâr eylese veya şüphe etse veya tereddüt eylese veya hâli-i zihn olsa (inanmak veya inanmamaktan birini bile düşünmese) mü'min olmaz. Abdest almak, cünüblükten gusletmek, beş vakit namaz kılmak, Ramazan orucunu tutmak, zenginlerin zekât vermeleri ve Kâ'be-i muazzamayı hac etmeleri gibi husûslar da, Allahü teâlânın kullarına farz kıldığı husûslardandır.

Vâcib: Vâcib oldur ki, onu Allahü teâlâ buyurmuş ola, buyurduğu şüpheli delîl ile belli olmuş ola. Ya'nî o delîlin delâleti kat'î olmaz ve başka birşeye delâlet etmesi ihtimâli olması. Vacibi işlemeyen, fâsık ve azâba müstehak olur. Allahü teâlânın muradı başka birşey olmak ihtimâli olduğu için vâcib olduğuna inanmayan imansız olmaz. Vitr namazı, zenginlerin Kurban bayramında kurban kesmeleri ve Ramazan bayramında fıtra vermek gibi...

Mübâh: işlenmesinde sevâb ve günah olmavan şeylerdir. Helâlliği sabit, nehyi de olmayan sevâb ve ceza beyân olunmayan şeylerdir. Oturmak, yatmak ve yürümek gibi. Eğer niyetsiz olursa mübah olur. Zira amel cisim gibi, niyet rûh gibidir. Ameller aynı olsa da niyetler değişik olur. Eğer yatmaktan maksat; "Vücûdumda olan yorgunluk gitsin de ibâdete kuvvet kazanayım, yahut teheccüd namazı kılmak için akşamdan uyuyayım, yahut dilimden mü'minler eziyet çekmesinler" olursa ibâdettir, sevâbtır.

Haram: Allahü teâlânın, "Yapmayınız" diye açıkça men ve yasak ettiği şeylerdir. Haramı işleyen Cehennem azâbına lâyıktır. Harama helâl diyen imansız olur. Haksız yere adam öldürmek, zinâ etmek ve köpek artığını yemek-içmek gibi. Köpek arttığı necistir, zarûret hâli müstesnadır.

Mekrûh: Resûlullah efendimizin (s.a.v.) beğenmediği ve ibâdetlerin sevâbını gideren şeylere denir. Onu işleyen azâba müstehak olmaz. Helâl diyen kâfir olmaz. Lâkin itaba, ya'nî azarlanmaya ve şefaatten mahrûmiyete lâyık olur. At etini yemek gibi. Ba'zı âlimler, bunun tenzîhen mekrûh olduğunu söylediler, sahih olanı da budur. Peygamberimizden (s.a.v.); "At etini yemek bizim için caiz midir?" diye suâl edildi. **"Caizdir ve temizdir"** buyurdu. Bu esnada müslümanların yiyeceğe ihtiyâçları vardı.

Daha sonra bir gazâda tekrar suâl edildi, at etini yemeye izin vermediler. Bu sırada yiyeceğe ihtiyâçları yok idi. Önceki hadîs-i şerîfi İmâm-ı Şafiî, sonraki hadîs-i şerîfi Ebû Hanîfe delîl aldı. Evlâ olan yememektir.

Sünnet: Allahü teâlânın açıkça bildirmeyip, yalnız Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yapılmasını övdüğü, yahut devam üzere yaptığı, yahut yapılırken görüp de mâni olmadığı şeylere sünnet denir. Sünneti terk edene azâb olmaz. Lâkin ıtâba (azarlanmaya) müstehak olur. Misvak kullanmamak gibi. Dişi sararınca, ağız kokusu değişince, uykudan kalkınca, namaza durmadan önce misvak kullanmak mekrûhtur diyenlerin sözleri mu'teber değildir Eğer dişinin kanama korkusu varsa yavaş yavaş sürmeli, dişe ve dile de olsa sürüp, misvak kullanmayı terketmemelidir. Peygamberimiz (s.a.v.) dişleri misvâklayarak kılınan bir namazın, misvâksız kılınan yetmiş vakit namazdan efdal olduğunu beyân buyurmuşlardır. Oğlan çocuklarına da misvak kullanmayı âdet ettirmek müstehâbdır. Kadınların dişleri zayıftır. Onlar için sakız, misvak yerine geçer. Ezan ve ikâmet okumak, cemâatle namaz kılmak, oğlan çocuklarını sünnet ettirmek ve evlendiği vakitte yemek yedirmek sünnettir.

Sünnet ikidir. Biri sünnet-i müekkededir. Buna sünnet-i hüdâ da denilir, işlemesi vâcib hükmünde olup, terki de vacibin terki gibi tahrîmen mekrûh olduğu için, vâcib mesabesinde görüldü. Ba'zı ulemâ, sünnetin terki tenzîhen mekrûhtur dedi. Sabah namazının sünneti, yatsı namazının iki rek'at son sünneti, Cum'a namazının ilk ve iki rek'at son sünneti, akşam namazının sünneti, Cum'a namazının dört rek'at ilk sünneti ve dört rek'at son sünneti, müekked sünnetlerdendir. Biri de sünnet-i gayr-i müekkededir. İkindi ve yatsı namazının ilk sünneti gibi. Biri de sünnet-i kifâyedir. Ezan ve ikâmet sünneti gibi ki, bir müslüman okuyunca diğerinden sakıt olur. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) dört halîfesinin de sünnetleri vardır. Hazreti Ebû Bekr'in sünneti, Kur'ân-ı kerîmi mushaf hâline getirip toplamak. Hazreti Ömer'in sünneti Ramazan'ın başından sonuna kadar teravihi cemâatle kılmak. Hazreti Osman'ın sünneti, Cum'a günü hutbeden önce ezan okumak. Hazreti Ali'nin sünneti, her hafta, başını traş etmektir.

Müstehâb: Resûlullahın (s.a.v.) ömründe bir iki kere veya daha fazla işlemiş olduğu, fakat çok kere terk eylediği şeylere denir, işlemeyene ıtâb (azarlama), azâb ve şefaatten mahrûmiyet yoktur, işleyene ise, sevâb çoktur. Nafile namaz kılmak, nafile sadaka vermek, nafile oruç tutmak gibi.

Müstehâb da iki çeşittir. Biri Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ümmetine öğretmek için ba'zı kere işlediği şeylerdir. İkincisi ulemânın müstehâb gördüğü şeylerdir. Hutbenin sonunda; **"İnnallahe ye'müru bil-adli..."** âyetini okumak ve Cum'a gününde zuhr-i âhır namazı kılmak gibi. Zuhr-i âhır namazını Resûlullah (s.a.v.) ve Eshâbı (r.anhüm.) kılmamış, sonra gelen ulemâ kılmışlardır. İmâm-ı Yûsuf, zuhr-i âhırdan sonra iki rek'at namaz daha kılmıştır. Peygamberimizin doğduğu günün yıl dönümünde sevinmek, mevlid okumak müstehâbdır, bunlara sevâb vardır. Sekiz rek'at teheccüd namazı, altı rek'at evvâbin namazı, iki rek'at abdestten sonra kılınan şükr-i vüdû' namazı, dört rek'at tesbih namazı, iki rek'at husuf (ay ve

güneş tutulması) namazı, Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek için kılınan iki rek'at namaz, nikâh etmek için kılınan iki rek'at namaz, iki rek'at tövbe namazı, rüzgârın defi ve kar çokluğuna karşı kılınan iki rek'at namaz gibi, bunları kılmak müstehâbdır.

Ahlâk-ı zemîme (Kötü ahlâk):

"Mü'minler kalblerini temizleyip arıtsınlar. Mü'minlere sû-i zan etmekten sakınsınlar. Azıcık bir alâmet ile, şüphe ile onun günah işlediğine, kötü bir iş yaptığına hükmetmesinler. Mümkün oldukça onun sâlih olduğunu düşünsünler. Sû-i zan (mü'min kardeşini kötü bilmek) haramdır. Ama, namazı terk etmek, şarap içmek, zulüm etmek, yalan yere yemîn etmek, zinâ etmek gibi günahları işlerse, veyahut da galip zan ifâde eden; meyhâneye girmek, fâsıklarla ve zâlimlerle konuşmak gibi kuvvetli delîller bulunursa, böyle kimselere Allah için buğzetmek lâzım olur. Bu sû-i zan olmaz."

İmâm-ı Birgivî (r.aleyh), ilk önce ahlâk-ı zemîmeyi anlattı. Çünkü bir yer bina edildikten sonra, ilk önce silinip süpürülür, sonra ipeklerle süslenir. Sehl bin Abdullah (r.aleyh); "Kerâmet, kötü bir huyu, güzel ahlâk hâline getirebilmektir" buyurdu. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Ümmetimden bir taife, kötü ahlâkları sebebiyle sırat köprüsü üzerinden yağmur gibi Cehenneme dökülecektir"** buyurdu.

Kalb bütün a'zâların başıdır. O iyi olursa bütün a'zâlar iyi olur. Allahü teâlâ; **"Yâ eyyühellezîne âmenû"** buyurdu. "Yâ" ile kalbe, "Eyyû" ile rûh'a. "Ha" ile nefse buyurur. Sanki; "Ey kalb huzûra gel, ey rûh rü'yete gel, ey nefs hizmete gel" buyurur.

Kalb hastalıklarından biri riyadır. Riya, âhıret amellerini yaparak, âhıret yolunda olduğunu göstererek, dünyâ arzularına kavuşmak demektir. Bunun üstünde küfür ve i'tikâdda bid'at vardır. Bunlar diğer kalb âfetlerinin en kötüleridir. Onun için riyaya şirk-i asgar (küçük şirk) denilmiştir. Bilhassa ücret karşılığı Kur'ân-ı kerîm okumaktan çok sakınmalıdır. Aldığı ücret haram olduğu gibi, dünyâ için okuduğu için de âsî, günahkâr olur. Riya sahibi, ameli ile halkın meylini kendisine çekmeye çalışır. "Oruç bizi zayıflattı", "Çok az yemek yedim" gibi sözlerle, dünyâya meyletmediğini, ibâdete düşkün olup, zühd ve takvâ sahibi olduğunu söylemeye çalışır. "Sofi" desinler diye, onların giydiği kalın elbiselerden giyer, kısa, yamalı ve eski elbise giyer. Başkalarının onu bu haliyle sevmelerini ister. Ba'zıları da, başkasına gösteriş için güzel elbiseler giyer, evinde giydiği elbise ile başkalarının yanına çıkmaz. Va'z edenler, Kur'ân-ı kerîm okuyanlar, seslerini insanlara beğendirmek için ince ve hazîn bir şekilde çıkarırlar. "Kur'ân ezberledim" demek ve başkalarının doğru sözünü reddetmek de riyadır.

Kalb hastalıklarından biri de haseddir. Hased; kıskanmak, çekememek demektir. Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metin bir kimseden çıkmasını istemektir. Bu; sıhhat, mal, evlâd, ilim, reîslik, makam ve mansıp gibi şeylerde olur. Faydası olmayan, zararlı olan birşeyin, din kardeşinden ayrılmasını istemek hased olmaz, gayret olur. İlmini, mal-mevki ele geçirmek, günah işlemek için kullanan din adamından, ilmin gitmesini istemek gayret olur. Malını haram işlemek zulüm etmek, İslâmiyeti yıkmak için, bid'ati ve günahları yaymak için kullananın malının yok olmasını istemek de hased olmaz, din gayreti olur. Din kardeşindeki ni'metlerin onda olduğu gibi kendisinde de olmasını istemek hased olmaz, gıpta, imrenmek olur. Gıpta güzel bir huydur. İslâmiyetin ahkâmına, ya'nî farzları yapmağa ve haramlardan sakınmağa riâyet eden, gözeten sâlih kimseye gıpta edilmesi vâcibdir. Dünyâ ni'metleri için gıpta etmek tenzîhen mekrûh olur.

Kibir: Kalb hastalıklarından biri de kibirdir. Kendisini başkalarından üstün görmek demektir ki, haramdır. Hadîs-i şerîfde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyuruyor ki, kibriyâ, üstünlük ve azamet bana mahsûstur. Bu ikisinde bana ortak olanı Cehenneme atarım, hiç acımam."** Allahü teâlânın emrine muhalefet edip de ilk defa kibirlenen şeytan oldu. Şeytan, Hazreti Âdem'e secde etmekle emrolununca; "Ben ondan üstünüm. Toprağa karşı niçin secde edeyim" diyerek kibirlendi. "Beni ateşten, onu çamurdan yarattın" deyip Rabbine karşı geldi. Ateşin alevini, latîfliğini ve ışık yaydığını görünce, onu sudan ve topraktan üstün sandı. Hâlbuki üstünlük, kendini üstün görmekte değil, tevâzu göstermekle olur. Kibirden çok sakınmak lâzımdır. Fakirlerin da'vetine gitmemek, iki parmak ile yemek yemek (üç parmakla yemek lâzımdır), sofraya düşen yiyecekleri yememek, uzun elbise giymek, kibrinden elbisesinin söküğünü dikmemek, yemek pişirmemek, evinin hizmetini görmemek, hizmetkârı ile beraber yemek yememek, fakirlerin yanına oturmamak kibirdir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.), koyun sağar, merkebe biner ve ev hizmetini görürdü.

Ucb: Kalb hastalıklarından biri de ucbdur. Ucb, yaptığı ibâdetleri ve iyilikleri kendinden bilip, onlarla övünmek demektir. Ni'meti ulu görüp, ni'meti göndereni unutmak ve ni'mete meyletmek de ucbdur. Ucb, ni'meti verenle aradaki bağı unutup, amelin ve ibâdetinin de Allahü teâlânın tevfik ve ihsanıyla olduğundan gâfil olmaktır. Ucbun sebebi, cehâlettir, ilâcı, herşeyin Allahü teâlâdan olduğunu bilmektir.

Hıkd: Kalb hastalıklarından biridir. Kin tutmak demektir. Bir dünyâ mes'elesi için kalbiyle sevmemek, o kimseden nefret ederek ona düşman olmak, başkasını aşağı görmek, o kimse hakkında kötülük düşünmektir. Ama bir kimseyi başkalarına ve kendisine zulmettiği için sevmemek veya fısk ve günâhından dolayı sevmemek hıkd olmaz. Bu gadab-ı fillah, Allahü teâlânın rızâsı için sevmemektir.

Hubb-ı dünyâ: Kalp hastalıklarından biridir. Kişinin dünvâda zevk etmek istemesidir. Eğer, haram ile zevk etmek isterse haram olur. Eğer helâl ile zevk etmek isterse haram değildir. Ama mezmûmdur, kötülenmiştir. Gönül verip çoğalmasına çalışmamak lâzımdır. Peygamberimiz (s.a.v.); **"Dünyâyı sevmek bütün günahların başıdır"** buyurdu. Dünyâ mel'ûndur. Allahü teâlânın düşmanıdır, ibâdetlerin yapılmasına mâni olur. Günah işlemeye ve Cennette derecelerin düşmesine sebep olur. Dünyâ belâ ve mihnet yeridir. Buradan zevk almak istemek ahmaklıktır. Zîrâ zevk Cennettedir. Akıllı kimse dünyâya gönlünü bağlamaz.

Bakma bunun karasına akına,
Gönül verme bostanına bağına.

Dâr-ı dünyâ bir misâfirhânedir,
Göç bayrağın kurmayan divânedir.

Dünyâ, hevâ, şeytan, nefsin; almak diler îmânını,
Al ibret, lütf et, uyan, ısmarla Hakka canını.

Şayet öğüt tutmaz isen, fikr-i kefen etmez isen,
Doğru yola gitmez isen, anmazlar adın sânını.

Abdullah İbni Abbâs (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: **"Kıyâmet gününde dünyâyı, kötü kokulu bir kocakarı sûretinde mahşer yerine getirirler. Mahşer ehli; "Bu kimdir?" diye sorduklarında, melekler; "Bu sizin muhabbet edip öğünerek kıskandığınız, birbirinize buğz edip küstüğünüz dünyâdır" derler. Sonra dünyânın Cehenneme atılması murâd olununca dünyâ; "Yâ Rabbî bana tâbi olanlar vardı" der. Hak teâlâ dünyâyı ehli ile birlikte Cehenneme atar."**

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Dünyalık olan şeylerin Allah indinde sivrisinek kanadı kadar kıymeti olsaydı, kâfire bir yudum su vermezdi. Allahü teâlâ dünyâya rahmet nazarı ile nazar etmedi. Siz de nazar etmeyip ikrah ediniz."** Dünyâyı taleb edenin âhıretten nasîbi olmaz.

Hubb-ür-riyâset: Hubb-ür-riyâset; başkan olmak sevgisi ve herkes tarafından bilinip tanınan bir adam olmayı sevmektir. İnsanlara hükmetmek, ders vermek, va'z vermek gibi kendisini insanlara tanıtacak mevkilerde bulunmayı sevmektir. Hubb-ür-riyâset, her halükârda mislinin bol olmamasını istemektir. Bu işte hırslı olanlar, ilmi ve malı kendisine eşit bir adam, onun yaptığı işi yapsa bundan hoşlanmazlar. Hubb-ür-riyâsetin, insanın dînine zararı sürüye salınmış aç kurdun zararından daha çoktur. Köpeği ve çobanı olmayan bir sürüye bir kurt girdiği zaman, o koyunlardan birini bile sağ koymaz. Bir makama bir mevkiye geçmek, başkan olmak arzusunun, dünyâ zevkleri, geçici lezzetler için olması kötülenmiştir. Allahü teâlânın dînine hizmet için olanı ise kötülenmemiş, bilâkis övülmüştür.

Makam, mansıp üzerine hırslı olmayan, ilim ve fazilet sahibi kimseye böyle bir vazîfe teklif edildiği zaman kabûl etmesi lâzımdır. Kabûl etmemek daha iyidir. Zîrâ İmâm-ı a'zam (r.aleyh) kadılığı bile kabûl etmemiştir.

Tûl-i emel: Kalb hastalıklarından biri de, tûl-i emel sahibi olmak olup, zevk ve safa sürmek için çok yaşamağı istemektir. Allahü teâlâya daha çok ibâdet etmek için uzun ömür istemek caiz ve mendûbtur. Peygamberimize (s.a.v.); "İnsanların en iyisi kimdir?" diye sorulunca; **"İnsanların en iyisi, ömrü uzun ve ameli güzel olan kimsedir"** buyurdu. "İnsanların en kötüsü kimdir?" denilince de; **"İnsanların en kötüsü, ömrü uzun ameli kötü olandır"** buyurdu.

Kalb hastalıklarından biri de, nefs-i emmârenin arzusuna tâbi olmaktır. Nefsi, yiyecekten, giyecekten, binadan, kadından ve başka türlü lezzetlerden neyi isterse, onları helâl ve haram demeden toplamaya çalışmaktır.

Kalb hastalıklarından biri de fakirlikten korkmaktır. Fakirlikten korkmak, Allahü teâlâya sû-i zanda bulunmaktır. Allahü teâlânın takdîrinden incinmek demektir. Allahü teâlânın takdîrine râzı olmak vâcibdir. O'nun takdîrine incinen kimse, râzı olmamış olur ve günahkâr olur.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.) zamanında, Sa'lebe bin Ebî Hâtib isminde bir kimse vardı. Çok fakir idi. Her gece hücre-i saadete gider, Resûlullah efendimizden bir hadîs-i şerîf duyabilmek için çırpınırdı. Kendisine birazcık dünyalık verilmesi için duâ etmesini Resûlullaha (s.a.v.) rica etti. Resûlullah da (s.a.v.) ona duâ etti. Allahü teâlâ ona koyun verdi. Kısa zamanda sürü sahibi oldu. Sonra işinin çokluğundan namaza gelmez oldu. Zekât nisâbına mâlik olunca, Resûlullahın zekât istemek için gönderdiği me'mûra zekâtını vermedi. "Ben yahudi değilim, cizyeyi yahudiler verir" demek küstahlığında bulundu. Bir müddet sonra Resûlullaha (s.a.v.) zekâtını gönderdi. Kabûl buyurulmadı. Sonraları Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer de kabûl etmediler. Hazreti Osman'ın halifeliği zamanında öldü. Belinde hıristiyanlık alâmeti olan zünnârın bağlı olduğunu gördüler.

Fakirliğin sebepleri çeşitlidir: Dünyâ malı toplamakta çok hırslı olmak, günahta ısrarlı olmak, işlerinde hîle yapmak, zekâtını vermemek, namazda ta'dîl-i erkânı terk etmek, seher vaktinde uyumak, eli arkasında yemek yemek, dişi ile tırnağım kesmek, ekmek ufağına basmak ve sabah namazında mescidden erken çıkmak.

Kalb hastalıklarından biri de övülmeyi sevmektir. Elin alkışlamasını sevmek ve arzu etmek, şirk-i asgar olan riyanın alâmeti ve delîlidir.

Nefsinin garazından dolayı hiddetlenip gadaba gelmek de kalb hastalıklarındandır. Sakınmak lâzımdır. Ama Allah için gadaba gelmek güzeldir, övülmüştür. Allahü teâlânın yasaklamış olduğu bir kötülüğü görünce gadab etmek böyledir.

Kalb hastalıklarından biri de, hak sözü kabûl etmemekte inâd etmektir. Hakkı bildiği hâlde inkâr etmek ve doğruyu kabûl etmekten ar eylemek kibir alâmetidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v): **"Kalbinde zerre kadar kibir bulunun kimse Cennete girmez"** buyurdu.

Hiçbir kıymeti olmayan dünyalık şeylere karşı haris olmaktan, ya'nî başkasının elinde olan malda gözü olmaktan sakınmalıdır. Tama' ve bahlden de (cimrilikten de) sakınmak lâzımdır. Resûlullah (s.a.v.); **"Dikkat ediniz! Allahü teâlânın Cennetine koymayı va'dettiği ve benim de kefil olduğum kimseler cömertlerdir. Allahü teâlânın Cehennemine koyacağını bildirdiği kimseler cimrilerdir"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); "Cömert ve bahîl kimdir?" diye suâl ettiler. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Cömert, malında bulunan Allahü teâlânın hakkında cömertlik edendir. Bahîl, Allahü teâlânın hakkını men edendir ve Rabbine cimrilik edendir. Haramdan kazandığını israf ederek dağıtmak cömertlik değildir"** buyurdular.

Tamah sahibi, ağzında kemik bulunan köpeğe benzer ki, bu köpek bir su üzerine varınca, suda görünen kendi şeklini başka bir köpek zanneder. Onun ağzındaki kemiği alacağım derken kendi ağzındaki kemiği de kaybeder.

Hazreti Âdem bir kimse gördü. "Sen kimsin?" dedi. "Ben akılım" dedi. Hazreti Âdem; "Makamın nerdedir?" dedi. "Makamım dimağdır" dedi. Sonra güzel bir kimse daha gördü. "Sen kimsin?" dedi. "Ben hayayım" dedi. Hazreti Âdem; "Makamın nerdedir?" dedi. "Makamım gözdür" dedi. Sonra pis suratlı bir kimse daha gördü. "Sen kimsin?" dedi. "Ben İblîsin oğluyum" dedi. Hazreti Âdem; "Makamın nerdedir?" dedi. "Makamım dimağdır" dedi. Âdem (a.s.); "Dimağ aklın makamıdır" dedi. "Ben varınca akıl çıkar" dedi. Sonra bir kimse daha gördü. "Sen kimsin?" dedi. "Ben hışım'ım" dedi. "Makamın nerdedir?" dedi. "Makamım gözdür" dedi. Adem (a.s.); "Göz hayanın makamıdır" dedi. "Ben varınca o çıkar" dedi. Bir kimse gadaba gelse, şeytan beynine, hışım gözüne girer, Allah korusun belki selâmet bulmaz.

Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bir kimse gadaplandığı zaman abdeat alsın. Zira gadap ateştir, onu su söndürür"** buyurdu. Bir hadîs-i şerîflerinde de; **"Bir kimse intikama gücü yeterken gadabını yenerse, Allahü teâlâ onun kalbini îmân ile doldurur"** buyurdu.

Hazreti Ömer (r.a.) halîfe iken, üzerinde bir gömleği vardı. Gömleğin oniki yerinde yaması vardı. Hazreti Fâtıma; "Beş yıldan beri Hazreti Ali ve benim döşeğimiz bir koç postudur. Gündüz üzerinde devemize yem veririz, gece yere döşeriz" buyurdu.

Sabreden fakirler, Allahü teâlânın sevgili kullarıdırlar. Mü'mine yakışan Allahü teâlânın sevdiği bu insanları mahbûb edinip, onları hakîr görüp horlamaktan uzak olmaktır.

Başkasının aybını araştırmamalıdır. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bir kimse mü'min kardeşinin aybını araştırırsa, Allahü teâlâ da onun aybını araştırır. Allahü teâlâ, aybını araştırdığı kimseyi evi içinde de olsa rüsvây eder"** buyurdu.

Yine buyurdu ki: **"Bir kimse bir mü'min kardeşini, bir fâsıkın ayıbından ve mekrinden kurtarırsa, Hak teâlâ kıyâmet gününde ona bir melek müvekkel kılar, vücûdunu Cehennem ateşinden korur."**

Emânete hıyânet etmemelidir. Resûlullah (s.a.v.) emânete hıyânet eden kimse için; **"İmânı olmayandır"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi açıklayan Ehl-i sünnet âlimleri; "Îmân-ı kâmili yoktur" şeklinde te'vîl etmişlerdir. Gerek Hak teâlânın hakkını, gerekse kullarının hakkını yerine getirmek vâcibdir. Ademoğluna emânet çoktur, imân, akıl, haya, dil, göz, el, ayak, kulak, vücûd, evlâd, hanım, mal ve başkaları hep emânettir.

Peygamberimiz (s.a.v.) **"Din kardeşini aldatmak ona hıyânettir"** buyurdu. Kıyâmet günü hâinler ve gaddarlar için zulümleri miktârı rüsvây bayrağı dikilecektir. Mahşer halkı içinde rüsvây olacaklar; "Yâ Rabbî! Bu rüsvâylığı ben görmeden Cehenneme ulaşmayı kolaylaştır" diye yalvaracaklardır.

Ahlâk-ı hamide (Güzel ahlâk):

Evlâdıma, arkadaşlarıma ve cümle din kardeşlerime vasıyyetim, kalblerini güzel ahlâkla donatmaları, belâlara, mihnet ve sıkıntılara, hastalık ve diğer musibetlere sabırla katlanmaları, metanetsizlik göstermemeleridir.

Kalblerini güzel ahlâkla bezesinler, donatsınlar. Ya'nî ahlâk nûru ile yıkasınlar, Cennet ipekleri ile döşesinler, takvâ yorganı ile örtünsünler, helâl yastığı ile yaslansınlar, sabır sofrasını yaysınlar. Nitekim Resûlullah (s.a.v.); **"Cümle ilmin başı sabır, yarısı îmândır"** buyurmuştur. İnsan, mübtelâ olduğu belâya sabretmeli, tövbe ve istiğfarda bulunmalıdır. Musibete uğrayan kişi, uğradığı musibet yüzünden kahırlansa, yüzü değişip ağlasa bile, kimseye şikâyet etmeyip saçını sakalını yolmazsa, yine sabır sevâbına kavuşur.

Hazreti Ebû Bekr'in dişi tam bir sene boyunca bütün şiddeti ile ağrıdı. Sıkıntısını Allahü teâlânın hiçbir kuluna bildirmedi. Bir yıldan sonra Allahü teâlâ, Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla Muhammed aleyhisselâma bildirdi. Peygamberimiz (s.a.v.) Hazreti Ebû Bekr'e; **"Sen bir yıldır diş ağrısı çekermişsin. Şimdi Rabbim bana bildirdi. Niçin bana bildirmedin? Sana bir ilâç yapsa idik"** buyurdu. Ebû Bekr (r.a.); "O'ndan gelen birşeyi başkasına söylemeğe utandım" dedi.

Musibete düçâr olunca, hâlini başkasına şikâyet etmeyip, kendisini bundan men edenlere, sevâbları, âhırette sayısız olarak verilir. Resûlullah (s.a.v.); **"Bir kimsenin malına veya canına bir belâ isâbet etse, onu gizleyip kimseye şikâyet etmese, o kimseyi bağışlamak, Allahü teâlânın üzerine vâcib mertebesinde olur"** buyurdu. Sabır, her ibâdetin ve her günahdan kaçınmanın aslıdır. Hâsseten günâha başlamaktan alıkoyar.

Evlâdım ve din kardeşlerim tevfîz eyleyip, bütün işlerini Allahü teâlâya ısmarlayalar. Herkesin işlerini gören, arzu ettikleri murâdlarına kavuşturan O'dur. Onlara birşeyi veren de vermeyen de ancak O'dur. Allahü teâlâdan sonu belirli olmayan birşey istendiği zaman; "Yâ Rabbî! Hayır ise müyesser et" demelidir. Zira hayrı olmayan birşeyin yokluğu, varlığından hayırlıdır.

Karun, Mûsâ'nın (a.s.) amca çocuğu ve kızkardeşinin de kocası idi. Allahü teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) Tevrat'ı altın ile yazmasını emredince; "Yâ Rabbî! Altını nerede bulayım?" dedi. Hak teâlâ, Cebrâil'i (a.s.) gönderdi.

Mûsâ'ya (a.s.) kimyayı öğretti. O sıralarda Karun gayet fakir ve çoluk-çocuk sahibi idi. İbâdete de çok düşkün idi. Gündüzleri birşey yemez, oruç tutar, geceleri uyku uyumaz, ibâdetle meşgûl olurdu. Ailesinin nafakasını te'min etmek telâşından kurtulup da Allahü teâlâya ibâdetini arttırması için Mûsâ (a.s.), ona kimyayı öğretti. Karun'un o kadar malı oldu ki, hazînelerinin anahtarlarını develer taşırdı. Atına bindiği zaman bin köle ve bin câriyesi de atlarına binerlerdi. Herbirinin atlarının eğerleri ve giydikleri altın idi. Ama, malı arttıkça ibâdet etmez oldu. Allahü teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) vahyedip, Karun'un malından zekât almasını emretti. Karun hesâb etti. Malının zekâtı gözüne çok geldi. Vermeğe râzı olmadı. Mûsâ (a.s.) vermesi için ısrar etti. Karun, zekâtını vermediği gibi Mûsâ'ya da (a.s.) düşman oldu. İsrâiloğulları içinde cemâl sahibi (güzel) bir kadın vardı. Karun bunu evine çağırıp çok mal verdi. "Mûsâ (a.s.) (Hâşâ!) benimle zinâ etti" diye iftira etmesini istedi. Birgün Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarını başına toplamış nasihat ediyordu. "Bir kimse hırsızlık etse elini kesmek gerek, eğer yol kesse başını kesmek gerek, eğer zinâ etse taş ile taşlamak gerek" buyurunca, Karun; "Yâ Mûsâ! Sen de zinâ edince (Hâşâ!) hüküm yine böyle midir?" dedi. Mûsâ (a.s); "Evet böyledir" buyurdu. Karun; "Benim şahidim vardır. Sen filan kadına zinâ ettin (Hâşâ!)" dedi. Kadın ortaya geldi. İftira atmağa yeltendi.

Hak teâlâ kadının kalbine korku verdi. Doğruyu söyledi. "Mûsâ (a.s.) benim yanıma gelmedi. Benden haberi yoktur. Ama Karun, Mûsâ'ya (a.s.) iftira etmem için bana çok mal verdi. Ben Allahtan korkarım, Kelîm'i olan Mûsâ'ya (a.s.) iftira etmem" dedi. Mûsâ (a.s.), Karun'dan Allahü teâlâya şikâyet eyledi. Hak teâlâ; "Onu helak etmekte yeri senin hükmünde kıldım" buyurdu. Mûsâ (a.s.), asasını yere vurdu. Karun'un tahtına işâret eyledi. Karun'un tahtını yer yuttu. Karun ayaklarına kadar yere battı ve yalvarmaya başladı. Mûsâ (a.s.) iltifât etmedi. "Yâ yer! Yut!" buyurdu. Karun tepesine kadar yere battı. Sonra İsrâiloğulları, Mûsâ (a.s.) için; "Malının kendisine kalması için Karun'u yere yutturdu" dediler. Mûsâ (a.s.) da, duâ etti. Karun'un mallarını, hazînelerini, neyi varsa hepsini yer yuttu.

Ey kardeşim! Karun'un helak olmasına üç şey sebep oldu: 1- Dünyâyı sevmek. 2- Zekâtını vermemek. 3- İftira etmek. Bu üç şeyi sen de terk eyle, yoksa helak olursun.

Evlâdıma ve din kardeşlerime vasıyyetim, Allahü teâlânın ni'metlerini bilip, karşılığında Allahü teâlâya ta'zim, kulluk ve ibâdet etmeleridir. Kur'ân-ı kerîmde, İbrâhim sûresi 7. âyet-i kerîmede meâlen **"Ni'metlerime şükrederseniz, elbette arttırırım"** buyuruldu. Ni'mete şükür ni'meti arttırdığı gibi, ni'mete şükrün terki, hem ni'metin elden gitmesine, hem de azâba sebep olur. Allahü teâlâ yine İbrâhim sûresi 7. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Eğer siz şükrü terk ederseniz, muhakkak benim azâbım şiddetlidir"** buyurdu. Asıl şükür, şükürden âciz olduğunu i'tirâf etmektir.

Mü'minler, kalblerini Allah korkusu ile bezeyip donatsınlar. Hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; **"İzzetim hakkı için bir kulumda iki havfı** (korkuyu) **ve iki emni** (güveni) **bir araya getirmem. Eğer dünyâda benden korkarsa kıyâmette onu emîn ederim. Eğer dünyâda benden emîn olursa kıyâmette onu korkuturum"** buyurdu.

Mü'minler, dâima Allahü teâlânın rahmetini ummalıdırlar. Ne kadar âsî ve günahkâr olursa olsun, Allahü teâlâdan ümidini kesmemelidir. Nitekim hadîs-i kudsîde Allahü teâlâ; **"Ey Âdemoğlu! Sen duâ edip rahmetimi umduğun müddetçe, senden olan şey üzerine senin için mağfiret etmekten kaçınmam. Ey Âdemoğlu! Sen yeri doldurmaya yakın hatâ ile bana gelsen, şirk koşmuş olmadığın müddetçe, ben de sana yer dolmağa yakın**

mağfiret ve ihsân ederim. Ey Âdemoğlu! Senin günâhın semânın safhasına yetişse, bundan sonra benden mağfiret taleb etsen, mağfiret ederim" buyurdu.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eğer mü'minler, Hak teâlânın gadabının ne kadar olduğunu bilselerdi, Cennete girmekten kat'i olarak ümit keserlerdi. Eğer kâfirler, Hak teâlânın rahmetinin miktarını bilselerdi, Cennete girmeğe tamah ederlerdi"** buyurdu. Allahü teâlâ birçok şeyi saklayıp gizledi. Rahmetini tâat içinde, gadabını günahlar içinde, evliyâyı kulları içinde gizleyerek, kullarının beyn-el-havf ver-recâ içinde olmalarını istedi. Beyn-el-havf ver-recâ: "Mahşer ehlinden biri ehl-i Cehennemdir" deseler; "Acaba o ben miyim?" diye düşünmektir. Yine; "Mahşer ehlinden biri ehl-i Cennettir" deseler yine; "Acaba ben miyim?" diyerek, kişinin kalbinin sakin olmaması, ümîd ve korku içinde olması demektir.

Dünyâdan ya'nî haram, mekrûh ve şüpheli şeylerden yüz çevirmelidir. Resûlullah (s.a.v.); **"Dünyâ mel'ûndur ve içinde olanlar da mel'ûndur. Yalnız Allahü teâlânın zikrine tâbi olan, ilim öğreten ve ilim tahsil eden hâriçtir"** buyurdu.

Birgün Îsâ (a.s.), üç kişi ile beraber giderken yolda iki kerpiç altın gördüler. Îsâ (a.s.); "Bırakın gidelim. Bu fitnedir" buyurdu. Fakat onlar tamah edip aldılar, Îsâ (a.s.), onlardan ayrılıp gitti. Onlar da arkadaşlarından birini; "Balta getir de, bu altın kerpiçleri parçalayıp pay edelim ve hem de yiyecek getir, yiyelim" diyerek pazara gönderdiler. O kimse pazara varınca yiyeceğin içine zehir koydu. Onları öldürüp altınların hepsine sahip olmayı düşündü. Onlar da, onu pazardan gelince, öldürüp altını aralarında paylaşmayı plânladılar. Arkadaşları pazardan gelince, onu öldürdüler. Malı aralarında pay ettiler. Sonra da arkadaşlarının getirdiği yiyecekleri yediler. O ikisi de, zehirlenip öldüler. Îsâ (a.s.), işini bitirip tekrar oraya gelince, üç adamın da ölmüş olduğunu, altın kerpicin de, çamur kerpiçler arasında durduğunu gördü, Îsâ (a.s.), o altına ayağı ile vurup yuvarladı ve; "İnsanlar, birbirlerini senin yüzünden katlederler" buyurdu.

Maişeti düşük de olsa, kanâat etmelidir. Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Allahü teâlânın başkasına muhtaç olmaktan kurtulacak kadar şeyle rızıklandırdığı ve Allahü teâlânın verdiği şeye kanâat etmeyi ihsân ettiği kimse, muhakkak kurtuluşa erdi"** buyurdu.

Cömert olmalıdır. Cömertliğin en yüksek derecesi, kendisi muhtaç iken malını başkasına vermektir. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın velî kulları, cömertlik ve güzel huy üzere yaratıldılar"** buyurdu.

Cömertlik dört türlüdür: Birincisi can cömertliği olup, şehîdliktir. İkincisi ten cömertliğidir ki, âşıklara mahsûstur. Onlar güç ve kuvvetlerini Allah yolunda harcarlar. Üçüncüsü, cömertlere mahsûs olan mal cömertliğidir. Dördüncüsü, zâhidlere mahsûs olan gönül cömertliğidir. Zâhidler, dünyâda hiçbir şeye bağlanmazlar, hep âhıret ile meşgûl olurlar.

Allahü teâlâya olan minnetini zikretmek de güzel huylardandır. Her tâat ve ibâdetin Allahü teâlânın tevfîki ve lütfu ile olduğunu iyi bilmeli, ucba düşmemelidir. Yapılan ibâdet ve tâatın sevâbını çoğaltıp büyülten şey, ucbtan kaçınarak Allahü teâlâya olan minnetini ortaya koymaktır. Ucb (ya'nî yaptığı ibâdetleri ve iyilikleri beğenerek bunlarla övünmek) tehlikesi ortaya çıkarsa, minnetini ya'nî Allahü teâlânın kendisine yaptığı lütuf ve ihsânı düşünmek vâcibdir. Ya'nî herşey Allahü teâlânın kerem ve ihsânıyladır. İmân, ilim, amel, evlâd, hanım ve kendisine verilen diğer ni'metler, hep Allahü teâlânın kerem ve ihsânıyladır.

Evliyânın birine; "Kerâmete ne ile kavuşulur?" diye sordular. Buyurdu ki: "1- Sükût ile, 2- Açlık ile, 3- Uykusuzluk ile, 4- Halktan ayrılmak ile, 5- Devamlı Allahü teâlâyı zikretmek ile kerâmete kavuşulur."

İhlâs ile ibâdet etmek de güzel huylardandır. İhlâs, ibâdeti yalnız Allahü teâlâya yaklaşmak için yapmaya denir. Nefsânî ve dünyevî şeyler için ibâdet etmeyip, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için yapmaktır. Resûlullah (s.a.v.); **"Bir kimse dünyâda, şeriki olmayan Allahü teâlâ için ihlâs üzere beş vakit namazı kılmak ve zekâtı vermek sûretiyle dünyâdan uzak olsa, o kimse Allahü teâlâ kendisinden râzı olduğu hâlde vefât eder"** buyurdu.

Bana vasıyyet eyle" dedi. Resûlullah (s.a.v.); **"İhlâs ile az amel sana yeter"** buyurdu. İhlâsın meyvesi ihsândır. İhsân da, Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmektir.

İsrâiloğullarından âbid (çok ibâdet eden) bir kimse vardı. Allahü teâlâya nice yıllar ibâdet eylemişti. Birgün Hak teâlâ, onun hâlini ve ihlâsını meleklere bildirmeyi diledi. Bir meleğe emredip; "Filan âbide var; bu yaptığın ibâdetlerden sana fayda yoktur. Niye bu kadar çalışırsın? de" buyurdu. Melek de, varıp âbide bunları söyledi. Âbid; "Biz ibâdet için yaratıldık. Öyle olunca, bize lâyık olan; bize faydası olsun veya olmasın ibâdetimizde olmaktır" diye cevap verdi. Melek; "İlâhî! Sana malûmdur ki; âbid bana bu cevâbı verdi" dedi. Allahü teâlâ hitâb buyurup; "Ben ona azâb edeceğimi haber verdim. Rahmetimden ümîdsiz eyledim. Hâlâ ibâdetten yüz çevirmedi. Ondan yüz çevirmek benim keremime lâyık mıdır? Ey meleklerim! Cümleniz şâhid olsun ki: ben bu kulumun her ne miktarda günâhı varsa, cümlesini affedip rahmet eyledim" buyurdu.

Allahü teâlâya tevekkül etmelidir. Tevekkül, rızık ve sâir işleri husûsunda Allahü teâlâya dayanmaktır. Sebeplere yapışmak, tevekküle zarar vermez. Onun için muhtaç olanlara çalışarak kesb (kazanmak) farz kılındı. San'atına, malına, kuvvetine, beye, kadıya, kadıaskere ve başkalarına güvenmemelidir. Bunların hepsi âciz birer kuldur. Allahü teâlâ murâd etmeyince onlar, hiçbirşey yapamazlar.

Tevâzu sahibi olmalıdır. Tevâzu, kendisini herkesten aşağı görmektir. Bu, kullar için büyük fazilettir. Kişinin tevâzu göstermesi güzeldir. Ancak kendini çok çok aşağı kılmak, tabasbus, yaltaklanmak kötüdür. İlim talibinin dînini öğrendiği hocasına ve bu ilmi birlikte tahsil eden arkadaşlarına aşırı tevâzu'u kötü değildir.

İnsanlara nasihat edip, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını bildirmelidir. Nasihat etmek, başkalarının iyi yolda olmasını istemektir, vâcibdir. Peygamberimiz (s.a.v.); **"Din nasihattir"** buyurdu.

Allahü teâlâya hüsn-i zan etmek vâcibdir. Salah ve fesâd ihtimâli olan işlerinde mü'minlere hüsn-i zan etmek mendûbdur. Günah işlediği görülmeyen (âdil olan) mü'minlere hüsn-i zan vâcibdir. Sû-i zan haramdır. Mümkün oldukça sâlih olduğunu düşünmek lâzımdır Başkalarının kendisi hakkında ettikleri hatâ ve kusurları affetmelidir Nitekim Bekâra sûresi 237. âyet-i kerîmede meâlen; **"Sizin affetmeniz, takvâca daha yakındır. Af, intikam almaktan efdaldir"** buyuruldu.

Resûlullah (s.a.v.); **"Ey Eshâbım! Cennette derecenin ziyâde olmasına sebep olan şeyi sizlere haber vereyim mi?"** buyurunca, Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); "Evet, yâ Resûlallah (s.a.v.)" dediler. Resûlullah (s.a.v.); **"Sana cahillik edene sen yumuşaklık göster. Sana zulmedeni, sen affeyle. Sana vermeyene, sen ver. Sana gelmeyene sen git"** buyurdu.

İbn-i Kays anlatır: "Bir câriyem var idi. Birgün ocakta pişirdiği yemeği getirirken elindeki tencereyi düşürüp, kızgın yemeği kucağımdaki çocuğun üstüne döktü. Çocuk öldü. Câriyenin korkudan beti-benzi attı. "Korkma ey câriye! Seni azâd eyledim" dedim." İşte bu iş müttekîlerin (Allahü teâlâdan korkanların) işidir. Bu hikâyedeki gibi, günde yüz kerre affetmek caizdir. Allahü teâlâ, o kimsenin yüz türlü günâhını affeder.

Nefsin arzu ve isteklerine muhalefet etmelidir. Zîrâ nefsin arzu ettiği şeylerin hepsi zararlıdır. Hiçbir faydası yoktur. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde Yûsuf sûresi 53. âyet-i kerîmede meâlen; **"Nefs, gerçekten kötülüğü şiddetle emreder"** buyuruldu.

Birkaç çeşit nefs vardır: Nefs-i emmârenin özellikleri: Bahl, hırs, cehl, kibir. Nefs-i mühmelenin özellikleri: Kanâat, tevâzu, tövbedir. Nefs-i râdiyenin özellikleri: Kerâmet, ihlâs, riyâzettir. "Kıyâmet günü iyi nefs de kötü nefs de pişman olacaktır. İyiler, daha fazla iyilik etmediklerine; kötüler, kötülüklerinin daha az olmadığına pişman olacaklar" buyurulmuştur.

Kendi ayıbını görmeli, başkalarının ayıblarını araştırmamalıdır. Mü'mine en uygun olanı, kendi ayıbları ile meşgul olup, onları mümkün olduğu kadar gidermeye çalışmaktır. Çünkü bir kimse, kendi ayıbı ve günâhı ile Allahü teâlâya karşı edebsizlik ettiğini ve cenâb-ı Hakkın yarattıklarındaki hikmetleri düşünse, sekerât-ül-mevt (ölüm hâli), kabir, kıyâmet ve hesâb hâllerini hatırlasa, başkalarının ayıbına bakmaz. Nitekim Hasen-i Basrî (r.aleyh); "Ben hiçbir kimsenin ayıbıyla meşgûl olup, onun ayıbından haberdâr olmadım. Çünkü kendi ayıbım her tarafımı sarmış iken başkasının ayıbını görmem doğru değildir" buyurdu. Resûlullah da (s.a.v.); **"Kim mü'min kardeşinin ayıbını dünyâda gizlerse, Allahü teâlâ da dünyâda ve âhırette onun ayıbını gizler"** buyurdu.

İnsan; 1- Acaba ibâdet ve tâatimiz kabûl olur mu, olmaz mı? 2- Acaba, Allahü teâlâ günâhımızı affeder mi, etmez mi? 3- Acaba Resûlullahı (s.a.v.) görür müyüz, görmez miyiz? diye düşünmeli, başkalarının ayıbları ile meşgûl olmamalıdır.

Söyleyen kim olursa olsun hakkı, doğru sözü kabûl etmelidir. Her ne kadar hak acı ise de hatâsını i'tirâf etmekten ar etmemeli, hemen doğruya yönelmelidir.

Bütün günahlarına vakit geçirmeden tövbe etmelidir. Resûlullah (s.a.v.); **"Tövbe eden hiç günah işlememiş gibi olur"** buyurdu. Tövbe; haram işledikten sonra pişman olup, Allahü teâlâdan korkmak, bir daha yapmamağa azmetmek, karar vermektir. Ya'nî tövbe etmeye sebep, yalnız Allah korkusu olmalıdır. Dünyâda zarar hâsıl olmasından korkarak pişman olmak tövbe olmaz. Kazası ve istihlâli (helâlleşmesi) lâzım olmayanlarda tövbe, kalb ile pişman olup, bir daha işlememek için tövbe etmek ve dil ile istiğfar etmekle olur. Eğer üzerinde kul hakkı varsa sahibi veya vârisi ile helâlleşmelidir. Eğer hiçbir şekilde hak sahibini bulup hakkını ödeyemezse ve hak sahibi mü'min ise, ona hayr duâ etmeli, onun günahlarının affı için Allahü teâlâdan mağfiret dilemeli, onun için sadaka vermelidir. Sevâblarını hak sahibine bağışlamalı, âhırete borçlu gitmemeye çalışmalıdır.

Eğer Allahü teâlâ ile ilgili ise; kazası lâzım olan ibâdetleri kaza etmeli, keffâreti lâzım olanların keffâretini yerine getirmelidir. Meselâ oruç keffâretinde, kaza için birgün keffâret için altmış gün oruç tutmalıdır.

Allahü teâlâ sevdiği kulunu derde mübtelâ eder. Çektiği eziyet ve sıkıntılar, günahlarının affolmasına ve derecesinin yükselmesine vesile olur. Başkalarının da ibret almasına sebep olur.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kâmil tövbe yedi şeyden yedi şeye dönmektir. Biri, cehâletten ilme dönmektir. Ya'nî ilm-i hâlini öğrenmektir. İkincisi, günah işlemekten tâate dönmektir. Üçüncüsü, haramdan helâle dönmektir. Dördüncünü, yalandan doğruya dönmektir. Beşincisi, riyadan ihlâsa dönmektir. Altıncısı, kibirlenmekten alçak gönüllülüğe dönmektir. Yedincisi, bütün gece uyumaktan bir miktar namaz kılmaya dönmektir."**

Takvâ sahibi olmalı, Allahü teâlâdan çok korkmalıdır. Bütün evlâdıma ve din kardeşlerime vasıyyetim, takvâya sıkı sarılmalarıdır. Çünkü, ondan faziletli birşey yoktur. Allah indinde insanların en iyisi, takvâsı en fazla olanıdır. Kur'ân-ı kerîmde Allahü teâlâ takvâ sahiblerini medhettiği kadar, hiçbir şeyi medhetmedi. Başka ameller, takvâsız kabûl olmaz. Nitekim Mâide sûresi 27. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ ancak, takvâ sahiplerinin kurbanını kabûl eder"** buyuruldu. Kabûlden murâd sevâbı noksan olur, sâlih amel için söz verilmiş olan mertebeye, dereceye kavuşamaz, bu derecelere ancak takvâ ile kavuşulur demektir. Yoksa sahih olmaz demek değildir.

Takvâ sahibi olmayanların amelleri bâtıl ve fâsid olmaz ve kazası lâzım gelmediği gibi, terk eden için bildirilen azâba da müstehak olmaz. Ancak, yapılan amelin karşılığı olan sevâb, müttekîlere verilen gibi olmaz. Takvâ, Allahü teâlâdan korkarak günahlardan kat'î olarak kaçınmağa denir. Takvâ sahibi olabilmek için; büyük ve küçük bütün günahlardan sakınmak, kalbini ve uzuvlarını takvâyı yok edici şeylerden korumak lâzımdır. Kalb, göz, kulak, dil, el, ayak, karın gibi uzuvları Allahü teâlânın yasaklamış olduğu şeylerden korumalı, emirleri ile süslemelidir.

Hazreti Ali bir gazâda, kâfirlerden biri ile vuruşup onu alta düşürdü, göğsüne bastı, öldüreceği sırada, kâfir yattığı yerden Hazreti Ali'nin mübârek yüzüne tükürdü. Hazreti Ali onu katletmekten vaz geçip ayağa kalktı. Kâfiri serbest bıraktı. Adam bu işe hayret etti. "Yâ Ali! Beni katletmeye yatırdın. Yüzüne tükürdüğüm için, bana daha çok eziyet ederek öldüreceğin yerde, beni serbest bıraktın. Sebebi nedir?" dedi. Hazreti Ali; "Seni katletmeye azmettiğimde, azmim Allah rızâsı içindi. Yüzüme tükürünce kalbime gadab geldi, sana kızdım. Derhal hatırıma; gadabını def edip yutanlar için Allahü teâlânın Cennet va'deylediği geldi. Bu yüzden seni salıverdim" buyurdu. Kâfir, bu hâlden ibret alıp îmânla şereflendi.

Şimdi ey mü'min kardeşim! Kalbini güzel ahlâkla donatmak böyle olur. Yoksa bir kimseden bir miktar sıkıntı görünce, mukâbele edip, ona iki misli kötülük etmek, güzel ahlâk sahibinin husûsiyeti değildir. Böyle yapmak kötülenmiştir.

---

1) Şerh-i Vasıyyetnâme-i Birgivî

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 772

ALİ GÂLİP VASFÎ EFENDİ

Nâzilli'de yetişen büyük velîlerden. İsmi, Ali Galip bin Şeyh Muhammed Zühdî'dir. 1146 (m. 1733) senesinde Nâzilli'de doğdu. 1266 (m. 1849) senesinde Nâzilli'de vefât etti. Nâzilli Büyük Kabristanı'nın ortasına defnedildi.

Ali Galip Efendi, ilmi ve edebi, evliyânın büyüklerinden olan babasından öğrendi. Kırkdört sene müftîlik hizmetinde bulunan Ali Galip Efendi, rü'yâsında Peygamber efendimizi çok sık

görürdü. Vereceği fetvâları rü'yâsında devamlı Peygamber efendimize (s.a.v.) arzeder, Resûl-i ekremden müsâade alınca o fetvâyı verirdi.

Şöyle anlatılır: Ali Galip Efendi, birgün Nâzilli'de iken oğlu Tevfîk Efendi'ye; "Eşyamızı hazırlayın, Hicaz'a gideceğiz" diye emir verir.

Bunun üzerine eşyası hazırlanır. Memleketin âdeti üzerine Ali Vasfi Efendi'nin Hicaz'a gideceği halka duyurulur. Diğer hacıların yaptığı gibi, şehrin dışında bir yerde şehir halkına ziyâfet verilir. Herkesle veda eder. Bu sırada Ali Galip Efendi oğluna; "Eşyamızı al Hicaz'a gitmeyeceğiz. Kasabaya geri döneceğiz" der. Bunun üzerine oğlu; "Aman babacığım nasıl olur? Bu durumu halka nasıl anlatırız, ne deriz? Vazgeçmezsek çok iyi olacak" deyince, Ali Galip Efendi; "Oğlum, halkın ne diyeceğine kulak asma. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yüksek emirleri böyledir" buyurup kasabaya döndü.

Galip Bey adında, Ali Galip Vasfi Efendi'yi seven bir zât şöyle anlatır: "Ali Galip Vasfî Efendi'nin talebelerinden Mehmed Dede isminde bir zât, Hicaz'a gitti. Medîne-i münevvereye gelince, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret ederken, bir zât, Mehmed Dede'nin Nâzilli'den geldiğini haber alınca, Ali Galip Vasfî'ye verilmek üzere bir mektûp verir. Mehmed Dede; "Benim efendim Nâzilli'den dışarıya çıkmış bir kimse değildir. Siz onunla nerede görüştünüz?" diye sorar. O zât şöyle cevap verir: "Ali Galip Efendi haftada iki kere Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret eder. Oradan tanışıyoruz." Mehmed Dede hacdan dönünce, Ali Galip Efendi'ye mektûbu verir. Ali Galip Efendi gülümseyerek, Mehmed Dede'ye, bu işi sır olarak saklamasını söyler. Mehmed Dede ancak Ali Galip Vasfî Efendi'nin vefâtından sonra bunu başkalarına anlattı.

Gâlip Efendi vefât ettikten sonra, birgün başka kasabadan bir zât Nâzilli'ye gelirken kabristanlığa uğradı. Galip Vasfî Efendi'yi kabrinin ortasında oturmuş vaziyette buldu. Yanına giderek elini öpüp kasabaya gitti. Bu durumu oradakilere anlattı. Hâlbuki o şahıs, Ali Galip Efendi'nin vefât ettiğini bilmiyordu. Onun bu haberi üzerine herkes hayrette kaldı. Ali Galip Vasfî Efendi'nin bu şekilde çok kerâmetleri vardır.

Ali Vasfî Efendi'nin, Arabî, Fârisî ve Türkçe şiirleri ile bir dîvânı vardır. Külliyâtını Şeyh Muhammed Emîn Efendi toplayıp yazmıştır. Vasfi Efendi'nin bir beyti:

Feylesofun kendisi nâ-kâbil-i ıslâh iken,
Kalkar ıslâh etmeğe zu'munca hâl-i âlemi.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 262

ALİ NECCÂRÎ

Şafiî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Ali bin Ahmed bin Takıyyüddîn olup, nesebi Eshâb-ı Kirâmdan Ebî Sa'îd Hudrî'ye (r.a.) ulaşır. Kubânî diye meşhûr oldu. 1134 (m. 1722) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. 1221 (m. 1806) senesi Receb ayının yirmiyedinci gecesi Mısır'da vefât etti. Câmi-ül-Ezher'de cenâze namazı kılınıp, Vezirkapı'da kardeşinin medfûn olduğu kabristanlığa defnedildi.

Ali Neccâri. 1171 (m. 1757) senesinde babası ve kardeşi Seyyid Hasen ile birlikte Mısır'a gitti. Bir müddet sonra kardeşi vefât etti. Vefâtına çok üzüldüler. Babası ile birlikte Mekke-i mükerremeye döndüler. Ali Neccâri, bundan sonra ilim tahsiline başladı. Pekçok ilim kitabı satın aldı. Zamanın büyük âlimlerinden istifâde etmeye başladı. Aynı zamanda ticâretle de meşgûl

oldu. Âlim bir zât olan babasından ve Mekke-i mükerremede asrının önde gelen âlimlerinden olan Şeyh Uşmâvî, Şeyh Hafnî, Şeyh Adevî ve başkalarından çok istifâde etti. Edebî ilimleri babasından, Şeyh Ali bin Tâcüddîn Mekkî, Şeyh Abdullah el-İtkâvî ve başka zâtlardan öğrendi.

Ali Neccâri, kendini ilme verince ticâret işlerini oğluna bıraktı. Kendisi evinde ilmî çalışmalarla meşgûl oldu. İlminden istifâde için, evine gelip giden çok olurdu. Yazmış olduğu kitaplardan ba'zıları şunlardır: 1- Nefhul ikmâm alâ manzûmetihî fî ilm-il-kelâm, 2- "Remlî" üzerine takriri, 3- Dîvân-ı şi'r.

---

1) Acâib-ül-âsâr cild-3, sh. 45

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 17

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 772

ARAB-ZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Ârifdir. Seksenaltıncı şeyhülislâm Arab-zâde Mehmed Atâullah Efendi'nin oğludur. Arab-zâde diye bilinir. 1151 (m. 1738) senesinde İstanbul'da doğdu. 1241 (m. 1825) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sedefçiler Çarşısı'nda medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yönelip, babasından ve zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Tahsilini tamamladıktan sonra, ba'zı kadı vekîlliklerinde bulundu. Hâriç rütbesine ulaştı. Daha sonra Mekke-i mükerreme kadısı oldu Hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, 1208 (m. 1793) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1210 (m. 1795) senesinde Anadolu, 1215 (m. 1800) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Bir ara vazîfeden alındıysa da, 1222 (m. 1807) senesinde tekrar Rumeli kadıaskerliğine iade edildi. Bu sırada Üçüncü Sultan Selim Hân'ın saltanatının son seneleriydi. Kabakçı Mustafa isyanı İstanbul'un huzûr ve emniyetini bozmuştu. Devleti ve milleti bu âsinin tasallutundan kurtarmak ve ayaklanmayı bastırmak için, Alemdar Mustafa Paşa kumandasındaki 15.000 kişilik ordu İstanbul'a geldi. Bu sırada Üçüncü Sultan Selim Hân tahttan indirilmiş, yerine Dördüncü Sultan Mustafa Hân pâdişâh olmuştu. Pâdişâh olan Dördüncü Mustafa Hân, Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi'yi 1223 (m. 1808) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirdi. Yedigün sonra Sultan Dördüncü Mustafa Hân tahttan indirilip, yerine ikinci Mahmûd Hân pâdişâh oldu. 7 gün Dördüncü Mustafa Hân, 18 gün ikinci Mahmûd Hân zamanında olmak üzere, toplam 25 gün şeyhülislâmlık vazîfesinde bulunan Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi, Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından vazîfeden alındı, yerine Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi getirildi. Mehmed Ârif Efendi evinde, ilim, ibâdet ve güzel yazı yazmakla meşgûl iken vefât etti.

Arab-zâde Mehmed Ârif Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Ta'lik çeşidinde güzel yazı yazmakda üstâd idi. Her sene yeni bir Kur'ân-ı kerîmi yazar, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Ravza-i mütahherasına hediye edilmek üzere gönderirdi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 120

2) İlmiye salnamesi sh. 573

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3140

ÂRİF HİKMET BEY

Osmanlı âlimlerinden. Yüzbeşinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ahmed Ârif Hikmet'tir. Sultan Üçüncü Selim Hân zamanı kadıaskerlerinden İbrâhim ismet Bey'in oğlu, Birinci Abdülhamîd Hân zamanı Mısır beylerbeyi Vezîr Râif İsmâil Paşa'nın torunudur. 1201 (m. 1786) senesinde İstanbul'da doğdu. 1275 (m. 1858) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Nûhkuyusu civarında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, çeşitli imtihanlarda başarı gösterdi. 1229 (m. 1813) senesinde hac ibâdetini îfâ edip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret etti. 1231 (m. 1815) senesinde, 30 yaşında iken Kudüs kadılığına ta'yin edildi. 1236 (m. 1820) senesinde Mısır kadılığına nakledilerek mevleviyyet payesine ulaştı. 1246 (m. 1830)'da İstanbul kadılığına yükseltildi. 1247 (m. 1831) senesinde Nakib-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. 1248 (m. 1832) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1250 (m. 1834) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesinden ve Anadolu kadıaskerliği vazîfesinden ayrıldı. Kendi evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. 1254 (m. 1838) senesinde Rumeli kadıaskerliğine getirildi. Arkasından, "Meclis-i Vâlây-i Ahkâm-ı Adliye" (idâri, adlî ve mâlî işlerin görüşüldüğü üst meclis) üyeliğine seçildi. 1256 (m. 1840) senesinde Rumeli müfettişliğiyle vazîfelendirildi. Dönüşünde Dâr-ı Şûrây-ı Askerî (Askeri şûra) üyeliğine getirildi. 1262 (m. 1845) senesinde Mekkî-zâde Mustafa Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık yüksek makamına getirildi. 7 sene 4 ay müddetle bu vazîfeyi doğruluk, adâlet ve hakkaniyet üzere yürüttükten sonra, 1270 (m. 1853) senesinde şeyhülislâmlıktan ayrıldı. Evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Hacca gitmek üzere hazırlanırken vefât etti. Cenâze namazında; şeyhülislâm, âlimler ve devlet erkânı hazır bulundu.

Ârif Hikmet Bey, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi idi. Asîl, olgun ve bilgili bir kişiliğe sahipti. Herkes tarafından sevilip sayılırdı. Hattâ Sultan Abdülmecîd Hân onu şeyhülislâmlığa ta'yin ettiği zaman, hakkında sadrâzama; "İnsanlıktaki fazileti ve iyi huylarını, kısaca, olgunluğunu, herkesin bildiği Ârif Hikmet Beyefendi..." diye yazmış ve medhetmişti. Hayır hasenat sahibi olup, Medîne-i münevverede 7000 ciltlik kütüphâne kurmuş ve vakfetmiştir. Arab dili ve edebiyatına vâkıf olan Ârif Hikmet Bey, Farsça lisânını da öğrenmişdi. Türkçe, Farsça ve Arabça dillerinde şiirleri vardır. 1268 (m. 1851) senesinde Türk dilinin geliştirilmesi için kurulan "Encümen-i Dâniş"e üye olmuştu.

Şeyhülislâm olduğu zaman şu beyti söylemişdir:

Hikmetinden Ârifâ olmaz suâl,
Şeyhülislâm eyledi Yezdan beni.

Ârif Hikmet Bey'in kıymetli eserleri şunlardır: 1- Dîvân: 997 adet Arabça, 621 adet Farsça, 2032 adet Türkçe beyti ihtivâ etmektedir. Bu eserde; na'tlar, mesnevîler, gazeller, kıt'alar, târihler ve Şâh-ı Nakşibend hazretleri hakkında iki medhiye bulunmaktadır. 2-Mecmûat-üt-Terâcim: Meşhûr kişilerin hâl tercümelerini ihtivâ edecek şekilde hazırlamağa başladığı fakat bitirmeye muvaffak olamadığı eseridir. Basılmamıştır. 3- Zeyl-i Keşf-üz-zünûn: Kâtib Çelebi'nin meşhûr eserini tamamlar mâhiyettedir. Bu zeylin müsveddeleri Bağdatlı İsmâil Paşa'ya geçmiş. O da bundan istifâde ederek, İzâh-ül-meknûn adlı "Keşf-üz-zünûn zeyli"ni yazmıştır. 4- Tezkire-i şu'arâ: 1250 (m. 1834) senesine kadar olan 210 şâirin hâl tercümesini açıklayan bir eserdir. 5-

El-Ahkâm-ül-mer'iyye fil-arâdıyy-il-emîriyye: Araziye âit fetvâları toplayan eseridir. 6- Hulâsat-ül-makâlât fî mecâlis-il-mükâlemât, 7- Tezkirei Ârif Hikmet.

İstanbul'da bulunan ve her sene Ramazan ayının onbeşinde ziyârete açılan sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) Hırka-i şerîfini muhafaza eden mendilin üzerinde yazılı;

"Hırka-i Hazret-i Fahr-i resûle,
Atlas çarh olamaz pây-endâz.

Yüz sürüp zeyline takbîl ederek,
Kıl Şefi-i ümeme arz-ı niyaz."

kıt'ası Ârif Hikmet Bey'e âittir.

Ma'nâsı: Atlas, Peygamber efendimizin (s.a.v.) hırkasının yanında, ayak altına serilen serginin süsü bile olamaz. O'nun eteğini öpüp yüz sürerek, Peygamber efendimize (s.a.v.) hâlini arzet, O'nun şefaatini dile!

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 129

2) İlmiye salnamesi sh. 590

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 327

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 327

5) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 347

6) Mir'ât-ül-Haremeyn kısım-2, sh. 888

ÂSIM EFENDİ (Mütercim Seyyid Ahmed Âsım)

Lügat, kelâm, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. Onikinci asrın ikinci yarısında Antep'de doğdu. Babası Antep şer'iyye mahkemesi başkâtiplerinden Seyyid Mehmed Cenânî idi. Onun babası da Maraş'ın Pazarcık kasabasında medfûn Seyyid Osman Semerkandî soyundan âlim bir zât olan Seyyid Husûlî Efendi idi. Âsım Efendi 1236 (m. 1820) senesinde Üsküdar'da vefât edip, Nûh-kuyusu kabristanına defnedildi.

Aile çevresinde, âlimlerin çoğunlukta olması sebebiyle, küçük yaşta ilim öğrenmeye başladı. Ömer-zâde Hâfız Efendi ve Hâcı-zâde Efendi'den âlet (yardımcı) ilimleri öğrendi. Zamanında Antep'in ileri gelen âlimlerinden olan Hoca Necîb Abdullah Efendi'den, Hacı Mehmed ve Ahmed efendilerden fıkıh, kelâm, tefsîr, hadîs gibi yüksek ilimleri tahsil etti. Devrinin güçlü ilim merkezlerinden biri olan Antep'de, daha birçok âlimin ilminden istifâde ederek kendisini yetiştirdi. Kilisli şâir Rûhî Mustafa Efendi'den ve babasından Farsça'yı öğrenip, edebiyat bilgilerini genişletti. Bir müddet şer'iyye mahkemesi kâtipliği yaptı. Zekâ ve hafızası, bitmez-tükenmez çalışma azmi ve kabiliyetleri ile, kısa zamanda Antep'in ileri gelenlerinin takdîrine mazhar oldu. Antep mutasarrıfı Battal Paşa-zâde Seyyid Mehmed Paşa'nın dîvân kâtibi oldu. Bir isyan neticesinde Antep'in ileri gelen otuz-kırk âlimi ile birlikte Kilis'e gitti. Baba ve dedelerinden gelen pekçok kıymetli kitaplarının bulunduğu kütüphânesi isyancılar tarafından yağmalandı. Bir müddet Kilis'te kaldıktan sonra, ailesini tekrar Antep'e bırakıp, 1204 (m. 1789) senesinde İstanbul'a gitti. İstanbul'da ulemâ arasına karıştı. Ancak müderrislik için sıra bekleyen medrese me'zûnlarının çokluğu, Âsım Efendi'nin işini bir hayli zorlaştırdı. Kadıasker Tatarcık Abdullah Efendi ile tanışıp takdîrlerine mazhar oldu.

1211 (m. 1796) senesinde müderrislik imtihanını kazanıp, rü'ûs adı verilen berâtı aldı. Bu arada hem ilim sahiplerinin ilminden istifâdeye çalışıyor, hem de Farsçadan, Farsçaya en meşhûr lügat kitabı olan "Burhân-ı kâtı'"ı Türkçeye tercüme ediyordu. Bu tercümenin ilk bölümünü bir vesile ile Sultan Üçüncü Selim Hân'a takdim etti. İlim ve ilim ehline düşkün olan Pâdişâh, Âsım Efendi'yi takdîr ve taltif ederek, sefâret hâdiselerinin kaydı, resmî mektûpların yazılması gibi münâsip hizmetlerde bulunmasına, kendisine bir ev ve ücyüz kuruş maaş verilmesine dâir emir verdi. Ailesini İstanbul'a getirip yerleştirmesi için de, yüksekçe bir meblağ tutan atiyye (hediye para) verdi. Daha sonra sıkıştığı anlarda, devamlı şekilde Pâdişâh'ın yardımlarını gördü. Bu arada "Burhân-ı katı'"ı tercümesini tamamladı. Arabça öğrenenlere yardımcı olmak için manzûm "Tuhfe-i Âsım" adlı eseri yazdı. Râgıb Paşa Hocası nâmıyla bilinen İbrâhim Halebî'nin "Siyer-i Halebî" isimli Arabça manzûm eserini Türkçeye tercüme ve şerhederek, Pâdişâh'a takdim edip, hacca gitmek ve dönüşte ailesini getirmek için izin aldı. Gemiyle Mısır'a oradan Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini ifâ ettikten sonra Medîne-i münevvereye gidip, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) ziyâret etmekle şereflendi. Orada Antep'deki hocası Necîb Efendi ile görüştü. Hocası Fîrûz-âbâdî'nin "Kâmûs" unu tercüme etmesini tavsiye etti. Resûlullah efendimizin huzûrunda murâkabe yapıp, bu hizmetinde muvaffakiyeti ve eserinin Allahü teâlânın dînine hizmette kullanılması için duâ etti. Resûlullahın (s.a.v.) şefaatini taleb etti. Şam ve Haleb'e uğrayan Âsım Efendi, Antep'deki ailesini alıp İstanbul'a döndü. 1220 (m. 1805) senesinde "Kâmûs"un tercümesine başladı. 1222 (m. 1807) senesinde istifâ eden Âmiri Efendi yerine, Osmanlı Devleti'nde geçen, günlük mühim hâdiseleri kaydetmek ve geçmiş olayların târihini yazmakla ya'nî "Vak'anüvislik"le vazîfelendirildi. Kendinden önceki vak'anüvislerin eserlerini ve vesîkaları görüp inceledi. Sultan Üçüncü Selim Hân'ın tahttan indirilmesi üzerine, büyük bir hamisini kaybetti ve ilk zamanlar bir hayli sıkıntı çekti. Sultan Dördüncü Mustafa Hân'ın bir yıllık saltanatı sırasında da Pâdişâh'ın huzûrunda dersler verdi. Bu arada İstanbul'a, Osmanlı elçisi Seyyid Refi Efendi ile birlikte, İran'dan bir elçilik hey'eti geldi. Elçi, Hoy'daki din adamlarının başı olan Ali İbrâhim adında Eshâb-ı Kirâm düşmanı azgın bir sapıktı. Acemlere yakışır bir yüksekten bakma edasıyla, Osmanlı diyarında âlim bulunmadığı iddiasında bulundu. Fakat Seyyid Refî Efendi'den Âsım Efendi'nin Kâmûs'u tercüme ettiğini duyunca adamcağız küçük dilini yutacak, olmayan aklını kaçıracak oldu.

Âsım Efendi ile görüşmek istedi. Âsım Efendi de, tercümesinin bir kısmını çantasına alıp, Refi Efendi'yle beraber Ali İbrâhim'in yanına gitti. Yapılan görüşme ve ilmî sohbetler sonunda Âsım Efendi'nin ilmini takdîr etti. Bu hâdiseden çok duygulanan Osmanlı elçisi Refi Efendi, dışarı çıkar çıkmaz ilminin yüksekliğini gördüğü ve oradaki sohbetinden çok istifâde ettiği Âsım Efendi'nin ellerini öptü. Elçi, şeyhülislâmı ziyâreti esnasında, fevkalâde beğendiği Âsım Efendi'nin lügatı basıldığında, Bağdat vâlisi vâsıtasıyla hiç olmazsa bir nüshasının gönderilmesini istirhâm etti.

Sultan İkinci Mahmûd'un tahta çıkmasından bir müddet sonra tekrar i'tibârı artan Âsım Efendi, Süleymâniye Medresesi müderrisliğine ta'yin edilip, büyükçe de bir ev verildi. 1225 (m. 1810) senesinde Kâmûs'un tercümesini bitiren Âsım Efendi, pâdişâha takdim etti. Tekrar gözden geçirildiği tahmin edilen eser, daha sonra 1229 (m. 1814) senesinde zamanın şeyhülislâmı tarafından pâdişâha arzedilip kitap hâlinde basılması tavsiye edildi. Bu arada Âsım Efendi'ye mühim me'mûriyetlerden olan Selanik kadılığı verildi. Kâmûs'un basılması isteği derhal kabûl edilerek, bu işle Abdürrahîm Muhib Efendi vazîfelendirildi. Eser 1230 (m. 1815) - 1233 (m. 1818) seneleri arasında basıldı. Pâdişâhın emriyle her kütüphâneye birer nüsha dağıtıldı. 1235

(m. 1820) senesinde Selanik'teki me'mûriyet müddeti biten Âsım Efendi, İstanbul'a döndü. Çok geçmeden Üsküdar'daki evinde vefât etti.

"El-Okyanus-ül-basît fî tercümet-il-Kâmûs-il-muhît", "Burhân-ı kâtı' tercümesi", "Siyer-i Halebî", "Emâlî şerhi", "Tuhfe-i Âsım", Abdürrahmân Cebertî'nin Mısır'ın Fransızlarca işgali ile ilgili olarak yazdığı "Muzhîr-it-takdîs bi-hurûc-i tâifet-ül-Fransîs adındaki Arabca risalenin Türkçeye tercümesi, "Târih-i Âsım" adlı eserleri ve şiirleri ile Allahü teâlânın dînine ve Türk kültürüne büyük hizmetlerde bulunan Âsım Efendi, çok zekî ve çalışkan bir şahsiyetti. Vakitlerini hep faydalı işlerle değerlendirir, ya öğrenici, ya da öğretici olurdu. İlim ve ibâdetten arta kalan zamanı olmaz, uykuyu daha iyi ibâdet edebilmek için, uyur, yemeği Allahü teâlânın dînine hizmet için, kuvvet kazanmak niyetiyle yerdi. Osmanlı Devleti içinde yeni başlayan Avrupa hayranlığına şiddetle karşı çıkar, Fransa'ya gidenlerin onların tekniklerinden önce dînimize, yaşayışımıza uygun olmayan örf ve âdetlerini aldıklarını söylerdi. Bilhassa devletin dış münâsebetlerinde, Fransızca bilen gayr-i müslim tercüman kullanmasını şiddetle tenkid ederdi. Onlara güvenilemiyeceğini söylerdi. Bilhassa Rum beylerinden bir kısmının Fransız, bir kısmının da Rus taraftarı olduğunu ifâde ederdi.

Kendisi ilmi ile âmil bir zât-ı muhterem olan Seyyid Ahmed Âsım Efendi, mühim işlerinde, sünnet-i şerîfe uyarak ehil kimselerle istişâre yapar, istihârede bulunurdu. Âsım Efendi, pâdişâh ve devlet adamlarına emr-i ma'rûfta bulunur, işlere ehil kimselerin getirilmesini, ilim ve irfan sahiplerine gereken alâkanın gösterilmesini, sahte din adamlarına iltifât edilmemesini sık sık anlatırdı. Bilhassa büyüklerin yolunda olduğunu iddia edip, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uymayan sahte şeyhleri şiddetle tenkid eder, onlara yüz verilmemesini arzu ederdi.

Bilhassa tarihçiler tarafından çok ehemmiyet verilen "Târih"inde, İbn-i Haldûn ve Nâimâ'nın te'sîri görülür. Eserinde devletin düzelip, nizâm ve intizâmın sağlanması için ba'zı tavsiyelerde bulunur, şöyle derdi.

Pâdişâh ve onun emrindeki teşkilât, bütün kuvvet ve kudretiyle selâhiyyeti elinde bulundurmalı, İslâmiyetin emir ve yasaklarına uyarak kesin bir adâlet tatbik edilmelidir. Devletin varlığına ve müslümanların huzûruna kasteden, zorba ve eşkiyaya, rüşvetçi ve dalkavuklara asla fırsat verilmemelidir. Avrupalılara ve gayr-i müslim vatandaşlara asla güvenilmemelidir. Hele ahlâk, örf ve âdetlerde onlara benzemeye çalışmak, memleket için çok kötü neticelerin ortaya çıkmasına sebep olur. Emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker yapıp, Allahü teâlânın emir ve yasaklarının yayılmasıyla meşgûl olmadan geçen zengin bir hayat, toplumun cihâd ve cengâverlik duygularını körletir, isrâf ve sefâhata yol açar. Osmanlı Devleti'ndeki duraklama ve gerileme bundan dolayıdır."

Ahmed Âsım Efendi'nin "Emâli kasidesi" üzerine yazmış olduğu "Merâh-ül-me'âlî fî şerh-il-Emâlî" adlı eserinden seçmeler:

Allahü teâlâ vâcib-ül-vücûd ve hakîkî ma'bûd ve bütün varlıkların yaratıcısıdır. Vücûdu kendindendir (zâtı ile kâimdir). Ya'nî varlığının devamı için başka bir varlığa muhtaç değildir. Her üstünlük, her kemâl sıfat O'nundur. O'nda hiçbir kusur, hiçbir noksan sıfat yoktur. Dilediğini yapabilir. Yaptıkları, kendine veya başkasına fâideli olmak için değildir. Bir karşılık için yapmaz. Bununla beraber, her işinde hikmetler, fâideler, lütuflar, ihsânlar vardır. Dünyâ âleminde ve âhıret âleminde bulunan herşeyi maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden ancak Allahü teâlâdır.

Hiçbirinde hiçbir değişiklik olmaz. Fakat mahlûklara ta'alluk bakımından herbiri çoktur. Bir sıfatın mahlûklara ta'alluku, etkisi bakımından çok olması, bunun basit olmasına zarar vermez.

Allahü teâlânın sıfât-ı zâtıyyesi altıdır. Bunlar, Vücûd, Kıdem, Bekâ, Vahdâniyyet, Muhalefetün lil-havâdis ve Kıyâm-binefsihî'dir. Subûti sıfatları ise sekiz tane olup, Hayat, ilim, Semi', Basar, Kudret, Kelâm, irâde ve Tekvîn'dir. Allahü teâlâ dilemezse kimse kâfir olamaz ve kimse isyan edemez. Küfrü ve günahları diler ise de bunlardan râzı değildir.

Allahü teâlânın zâti sıfatları, zâtı gibi ezelî ve ebedîdir. Ya'nî sonsuz olarak vardırlar. Mukaddestirler. Mahlûkların sıfatları gibi değildirler. Akıl ile, zan ile, dünyâdakilere benzetilerek anlaşılamazlar. Allahü teâlânın sekiz sıfât-ı subûtiyesi, zâtının aynı da değildir, gayrı da değildir. Ya'nî sıfatları kendisi değildir. Kendisinden başka da değildir. Allahü teâlânın sekiz sıfatından herbiri basittir, bir hâldedir.

Allahü teâlâ madde değildir. Cisim değildir. Sayılı değildir, ölçülemez. Hesâb edilmez. O'nda değişiklik olmaz. Mekânlı değildir. Zamanlı değildir. Öncesi sonrası, önü arkası, altı üstü, sağı solu yoktur. Bunun için insan düşüncesi, insan bilgisi, insan aklı, O'nun hiçbir şeyini anlayamaz.

Kur'ân-ı kerîm Allahü teâlânın kelâmıdır. Hadîs (sonradan olmuş) ve mahlûk (yaratılmış) değildir. Allahü teâlânın zâtı ile kâimdir.

Allahü teâlâ zâtında ve sıfatlarında, yaratmış olduğu şeylere benzemez.

Allahü teâlâ zevce edinmekten, oğul ve kız doğurmaktan münezzehtir. Yahudiler, (Hâşâ) Uzeyr aleyhisselâm Allahü teâlânın oğludur; Hıristiyanlar, Îsâ aleyhisselâm Allahü teâlânın oğludur; Melihoğulları kabilesi de, melekler Allahın kızlarıdır dediler. Bu sözlerin hepsi aklî ve naklî delîllerle reddedilmiştir.

Naklî delîl; **"Yahudiler, Üzeyr aleyhisselâm Allahın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da; "Mesih (Îsâ) aleyhisselâm Allahın oğludur" dediler. Bu onların ağızlarıyla uydurdukları sözlerdir ki, daha önce küfr edenlerin** (melekler Allahın kızlarıdır diyenlerin) **sözlerine benziyor. Allah onları kahretsin, hakdan bâtıla nasıl çeviriyorlar"** meâlindeki Tevbe sûresi 30. âyet-i kerîmesi ve; **"Yahudi ve Hıristiyan müşrikler; "Allah çocuk edindi" dediler. Allah o zâlimlerin bu sözünden münezzehtir"** meâlindeki Bekâra sûresi 116. âyet-i kerîmesi ve İhlâs suresidir.

Aklî delîl ise şöyledir: Allahü teâlâ için oğul olsa parçalanmak gerekir. Allahü teâlânın parçalanması muhaldir. Allahü teâlâ kadın edinse şehveti olması gerekir. Şehvet ise yaratılanların sıfatlarındandır. Bu ise Allahü teâlâ için noksanlıktır.

Allahü teâlâ bütün mahlûkâtı yok eder. Daha sonra hepsini tekrar diriltir ve Kıyâmet günü Mahşer meydanında toplar. Amellerine uygun karşılık verir. Amelleri hayır ise hayır ile, şer ise şer ile karşılık verir.

Allahü teâlâ güzel işler yapıp sâlih amel işleyen mü'minleri Cennet ve ni'metleriyle ni'metlendirecek, kâfirleri ise Cehennem azâbıyla azâblandıracaktır. **"Şüphe yok ki Allahü teâlâ sâlih amel işleyenleri,** (ağaç ve evlerinin) **altından ırmaklar akan Cennetlere koyacak. Muhakkak ki Allah dilediğini yapar"** meâlindeki Hac sûresi 14. ve; **"Rabbimizin mağfiretine ve genişliği göklerle yer kadar olan Cennete koşuşun, O Cennet takvâ sahipleri için hazırlanmıştır"** meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 133. âyet-i kerîmeleri ve başka

birçok açık ve kesin delîller, Allahü teâlânın mü'min ve müttekî kulları için Cennette; hûrîler, gılmanlar ve hiçbir gözün görmediği ve kulağın işitmediği sayısız ni'metler ihsân edeceğini bildirmektedir.

"Kâfirler için hazırlanan ateşten korkun" meâlindeki Âl-i İmrân sûresi 131. ve; **"Doğrusu Allah kâfirleri rahmetinden koğmuş ve onlara şiddetli bir ateş hazırlamıştır"** meâlindeki Ahzâb sûresi 64. âyet-i kerîmeleri de Allahü teâlânın kâfirler için Cehennem ve çeşitli azâblar hazırladığını bildirmektedir.

Cennet ve Cehennemin yerleri konusunda açık nass (delîl) vârid olmadı. Âlimlerin çoğu; **"Sidret-ül-müntehânın** (yedinci göğün) **yanında... Takvâ sahiplerinin barınağı olan Me'vâ Cenneti onun** (sidrenin) **yanındadır"** meâlindeki Necm sûresi 14 ve 15. âyet-i kerîmelerinden ve; **"Cennetin tavanı Rahmânın arşında, Cehennem yerlerin altındadır"** hadîs-i şerîfinden Cennetin yedi kat semâvâtın üstünde ve Arşın altında, Cehennemin ise yedi kat yerin altında olduğunu bildirdiler.

Cennet ve Cehennem hâlen mevcûddurlar. Üzerlerinde değişiklikler olmaktadır. Cennet, Cehennem ve sakinleri fenâ (yok) olmazlar. Başka bir yere gitmezler. Ebedî olarak kalıcıdırlar. Cennet ve Cehennemin yaratılmış ve var olduğuna, Âdem aleyhisselâm ve Havva vâlidemizin kıssası delîldir.

Mü'minler Cennete, kâfirler Cehenneme gideceklerdir. Gerek Cennet gerekse Cehennem ehli yok olmazlar, başka yerlere nakledilmezler. Ehl-i Cehennemden murâd kâfirlerdir. Zîrâ günahkâr mü'min yer değiştirir. Mü'minlerin çocukları Cennet ehlindendir, anne ve babalarına şefaat edeceklerdir. Bu husûsda; **"Mü'minlerin çocukları Cennetin kapısına gelir, annemi ve babamı almadan Cennete girmem der"** hadîs-i şerîfi buna delîldir. Kâfirlerin çocukları husûsunda ihtilâf edildi. Ba'zıları; **"Her çocuk İslâm fıtratı üzere doğar. Sonra annesi ve babası onu yahudi, hıristiyan ve mecûsî yapar"** hadîs-i şerîfini delîl gösterdiler. Ba'zıları da; **"Sen onları bırakırsan, senin kullarını sapıtırlar ve ancak bir nankör fâcir doğururlar"** meâlindeki Nûh sûresi 27. âyet-i kerîmesini ve Hazreti Hadîce'den (r.anhâ) rivâyet edilen; "Resûlullaha (s.a.v.) câhiliyye devrinde ölen çocuklar hakında sordum; **"Onlar Cehennemdedir"** buyurdu" hâdîs-i şerîfini delîl gösterdiler. Ba'zıları da bülûğa erdikten sonra îmân ve itaat sahibi olacağını Allahü teâlânın bildiği çocuklar Cennete, küfür ve isyan edeceğini bildiği çocuklar Cehenneme dâhil olur dediler. İmâm-ı Nevevî Sahîh-i Müslim şerhinde; "Müşrik çocukları Cennete girer diye açıklamıştır. Şeyh Lakânî (r.aleyh); "Müşrik çocukları azâba dâhil değildir" dedi. Kâdı Iyâd ve Kurtubî de bu kavli tercih ettiler. Çünkü azâb, mükellef olma ve peygamber gönderilmekle olur. İmâm-ı Buhârî de böyle söyledi. (İmâm-ı Rabbânî hazretleri de 1. cild 259. mektûbunda; ".... Kâfirlerin çocukları mahşer günü hesapları görüldükten sonra yok olacaklar (toprak olacaklardır). Çünkü Cennete girmek îmân iledir. Ya kendisi îmân etmiş olacak veya imanlının çocuğu olduğu için, yahut ana-babası birlikde mürted olunca kendisi dâr-ül-İslâmda kaldığı için îmânlı sayılmış olacaktır. Dâr-ül-İslâmda bulunan müşriklerin ve zımmîlerin çocukları da dâr-ül-harbdeki kâfirlerin çocukları gibidir. Çünkü bu çocuklarda îmân yoktur. Bunlar Cennete giremez. Cehennemde sonsuz kalmak da teklifden sonra inanmamanın cezasıdır. Çocuk ise mükellef değildir. Bunlar hayvanlar gibi diriltilip hesapları görüldükten sonra yok edileceklerdir" buyurdu.)

Allahü teâlâ Cennette mü'minlere cemâlini gösterecekdir. Mü'minler de keyfiyetsiz, nasıl olacağı idrâk edilemeyen bir şekilde, hiçbir mahlûka benzemeksizin Cemâl-i ilâhî'yi göreceklerdir.

Şerh-i Mevâkıf da bildirildi ki: Ehl-i sünnet İmâmları ittifâk ettiler ki, dünyâ ve âhırette Allahü teâlânın cemâlini görmek aklen caizdir. Dünyâda görülmesi husûsunda ihtilâf ettiler. İmâm-ı Beydâvî dahi, dünyâda rü'yetin caiz olduğunu bildirmiştir. Allahü teâlâyı dünyâda baş gözü ile görmek caizdir. Fakat kimse görmemiştir. Kıyâmet günü mahşer yerinde kâfirlere ve günahı olan mü'minlere kahr ve celâl ile, sâlih olan mü'minlere lütf ve cemâl ile görünecektir. Mü'minler Cennette cemâl sıfatıyla görecekdir. Melekler ve kadınlar da görecekdir. Kâfirler bundan mahrûm kalacaklardır. Cinnîlerin de mahrûm kalacaklarını bildiren haber kuvvetlidir. Âlimlerin çoğuna göre, mü'minlerin makbûl olanları her sabah ve akşam, derecesi aşağı olanlar ise her Cum'a günü ve kadınlar dünyâ bayramı gibi yılda birkaç kerre, tecellî-i cemâl ile ve rü'yetle müşerref olacaklardır. Allahü teâlânın görüleceğine inanmalı, nasıl görüleceği düşünülmemelidir. Çünkü Allahü teâlânın işleri akl ile anlaşılmaz.

Muhammed aleyhisselâm, Allahü teâlâyı mi'râcda gördü. Bu görmesi dünyâdaki baş gözü ile görmek gibi değildi. Evliyânın görmesi dünyâ ve âhıret görmeleri gibi değildir. Ya'nî (rü'yet) değildir. Onlara "Şühûd" hâsıl olmaktadır.

Mü'minler Allahü teâlânın cemâlini görmekle şereflendikleri zaman, sevinçlerinden Cennetin türlü türlü ni'metlerini unuturlar. Çünkü Cennet ni'metleri, Allahü teâlânın cemâlini görmek şerefi yanında, denize nazaran zerre mesabesindedir.

Âkil baliğ olan her mükellefe, Allahü teâlânın birliğine, peygamberlere ve meleklere îmân etmesi farzdır. Muhammed aleyhisselâm Hâtem-ül-enbiyâ (peygamberlerin sonuncusu) olup, nübüvvet (nebîlik) ve risâlet (resûllük) O'nunla son bulmuştur. O'ndan sonra nebî ve resûl gelmeyecektir. Muhammed aleyhisselâm enbiyânın (peygamberlerin) önde gideni, seçilmişlerin en ilerisidir.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) getirmiş olduğu yüce İslâm dîni nesh olmaksızın (yürürlükten kaldırılmadan) ve değiştirilmeden kıyâmete kadar devam edecektir.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mi'râc mu'cizesi hakdır. Vukû' bulması husûsu mütevâtir haberle sabit olmuştur. Bütün Ehl-i sünnet âlimleri mi'râcın vukû' bulduğu husûsunda ittifâk ettiler. Dinde mütehassıs âlimler, hicretten bir sene evvel Receb ayında, uyanık iken, rûh ve beden ile mi'râca yükseldiğini bildirdiler. Nitekim İsrâ sûresi 1. âyet-i kerîmesinde meâlen: **Her türlü noksanlıktan münezzeh olan O Allahdır ki, kulunu** (Hazreti Muhammed aleyhisselâmı) **gece Mescid-i Haram'dan** (Mekke'den alıp) **o etrâfını mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya kadar götürdü. O'na âyetlerimizden** (kudretimize delâlet eden acâibliklerden) **gösterelim diye yaptık"** buyuruldu. Âyât'dan maksad, İsrâ gecesinde Peygamber efendimizin (s.a.v.) müşâhede ettikleri husûslardır. Peygamberlerle karşılaşması, Sidre-i müntehâ, Beyt-i ma'mur ve başka hâdiselerdir.

Bütün peygamberler küfür ve günahtan ma'sûm (korunmuş) durlar. Peygamberlik vazîfesinden azledilmezler (vazîfeden alınmazlar). Kadınlar peygamber olamazlar. Kadın cinsinden peygamber gelmemiştir. Hür kimseler peygamber olur.

Kıyâmet alâmetlerinden olmak üzere Muhammed Mehdî zuhur edip, ondan sonra Deccâl ortaya çıkacak. Kırk gün doğuda ve batıda fesâd ve kötülük tohumlarını saçtıktan sonra, Hazreti îsâaleyhisselâm gökyüzünden inip. Deccâl'i ortadan kaldıracaktır.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki, âhır zamanda Deccâl zuhur edip, doğu ve batı arasında kırk gün hayat sürecek. Her milletten özellikle yahudi milletinden çok kimse ona tâbi olacaktır. Onun emriyle; bulut yağmur yağdıracak, yeryüzü bitki bitirecektir. İnsanlar arasından bir kimseyi öldürüp diriltecek. Harab yerlere uğrayıp gizli hazînelerini ortaya çıkaracaktır. İlâhlık iddiasında bulunup insanları kendine ibâdet etmeye çağıracaktır. Bu sırada Îsâ aleyhisselâm yere inecek, Deccâl'i öldürecektir. Yahudi milleti perişan olacak, müslümanlar onları buldukları yerde kılıçla öldüreceklerdir. Hattâ arkasına gizlendikleri taşlar; "Ey Allahın kulları, işte burada yahudi vardır" diye nidâ edecek ve müslümanlar varıp onları öldüreceklerdir. Mişkât-ül-Mesâbih'de yazılı bulunan Abdullah bin Ömer'den rivâyet edilen hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Îsâ bin Meryem yere inip evlenecek ve evlâdı olacaktır. Yeryüzünde kırkbeş sene kaldıktan sonra vefât edip benim kabrime defn olunacaktır. Ben ve Îsâ bin Meryem, Ebû Bekr** (r.a) **ve Ömer** (r.a.) **arasında kıyâm edeceğiz."**

Rivâyet olunur ki Îsâ aleyhisselâm Muhammed aleyhisselâmın ümmetinin evliyâsından olup, O'nun şeriatı üzere hükmedecektir. O'nun ilk askerleri Eshâb-ı Kehf olacaktır. O zaman yeryüzünde öyle bir huzûr ve güven olacak ki, koyun kurt ile birlikte yaşayıp, çocuklar yılanlarla oynayacaktır. Hazreti Îsâ'ya Mesih de denilir.

Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk, Resûlullah (s.a.v.) efendimizin ilk halîfesi ve Sahâbe-i Kirâmın en fazîletlisidir. Onun fazilet ve üstünlüğünde şüphe yoktur. Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'dır. **"Eğer Ebû Bekr'in** (r.a.) **îmânı ile yeryüzünde bulunan kimselerin îmânı tartılsaydı, Ebû Bekr'in îmânı ağır gelirdi"** hadîs-i şerîfi onun yüksekliğinin delîlidir.

Ebü'd-Derdâ (r.a.), birgün Hazreti Ebû Bekr'in önünde gitmekteyken, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) onu görünce; **"Senden daha hayırlı bir kimsenin önünden mi yürüyorsun' Allaha yemîn olsun ki, peygamberlerden sonra Ebû Bekrîden** (r.a.) **daha üstün bir kimse üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır"** buyurdu. Peygamber efendimiz (s.a.v.) hastalandığı sırada Hazreti Ebû Bekr'i imamete vekîl etmişdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) techîz, tekfin ve defnedilmesinden önce, Hazreti Ebû Bekr'in halifeliği husûsunda İcmâ'ı ümmet vukû' bulmuşdu.

Fârûk-ı a'zam Ömer bin Hattâb da (r.a.), Hazreti Osman'dan daha yüksek ve faziletlidir. Hazreti Ömer müslüman olunca, küfür ile îmânın arasını veya Hak ile batılın arasını ayırdığı için, "Fârûk" denilmiştir. Hazreti Osman'a da, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Rukayye ve Ümmü Gülsüm ismindeki kızlarıyla evlendiği için, iki nûr sahibi ma'nâsına, "Zinnûreyn" denilmiştir. Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki, Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'dan sonra Eshâb-ı Kirâmın en faziletlisi Hazreti Ömer'dir. Şu hadîs-i şerîf onun yüksekliğine işâret etmektedir. **"Ümmetimin en hayırlısı Ebû Bekr'dir. Ondan sonra Ömer'dir, Benden sonra peygamber gelmeyecektir. Eğer benden sonra peygamber gelseydi Ömer bin Hattâb olurdu. Şeytan Ömer'in** (r.a.) **gölgesinden kaçar. Ömer nerede bulunursa hak** (doğru) **oradadır."**

Birgün Cebrâil aleyhisselâm gelip; "Yâ Muhammed! Allahü teâlâ Hazreti Ömer'e selâm gönderip, "Benim kendinden râzı olduğum gibi kendi de benden râzı mıdır?" diye suâl etmenizi

emr ediyor" buyurdu. Hazreti Ömer'in yüksekliğini ve faziletini anlatan birçok hadîs-i şerîf ve haberler vardır.

Hazreti Osman da, Hazreti Ali'den efdaldir. Hazreti Osman'ın faziletiyle ilgili birçok hadîs-i şerîf ve haber vârid olmuştur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Eğer kırk tane kızım olsaydı bir tanesi kalmayıncaya kadar Osman'la evlendirirdim."** Başka bir hadîs-i şerîfde; **"Yâ Osman! Sen benim dünyâda ve âhırette dostumsun. Beni hak peygamber olarak gönderen Rabbime yemîn olsun ki, Osman bin Affân'ın şefaati ile, Cehennemi hak etmiş yetmiş bin kişi hesâbsız Cennete girecektir"** buyurarak Hazreti Osman'ın üstünlüğünü bildirdi.

Tebük gazâsından önce; **"Ey îmân edenler! Gerek hafif** (süvari), **gerek ağırlıklı** (piyade) **olarak seferber olun ve mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihâd edin. Eğer bilirseniz bu sizin için pek hayırlıdır"** meâlideki Tevbe sûresi: 41. âyet-i kerîmesi nâzil oldu. O sırada Hazreti Osman-ı Zinnûreyn ticâret için ikiyüz deve yükü mal hazırlamıştı. Hepsini yükleriyle getirip Allah yolunda cihâd için sarf edilmek üzere sevgili Peygamberimize (s.a.v.) teslim etti. Hilâfeti esnasında birçok beldeler fethedilip, İslâm ülkesine katıldı ve islam sancağı çok uzak yerlere ulaştırıldı. Hazreti Ömer yaralanınca hilâfet konusunu Hazreti Ali, Abdürrahmân bin Avf, Talha, Zübeyr ve Sa'd bin Ebî Vakkas'ın (r. anhüm) aralarında istişâre etmelerini tavsiye buyurdu. Onların hepsi Hazreti Osman'ı halîfe seçip bî'at ettiler, tâbi olduklarını bildirdiler. Hilâfet müddeti oniki senedir.

Hazreti Ali de diğer Sahâbe-i Kirâmdan efdaldir. Eshâb-ı Kirâmın hepsi Hazreti Ali'nin Hazreti Osman'dan sonra en faziletli kimse olduğu husûsunda ittifâk ettiler. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onun üstünlüğüyle ilgili olarak hadîs-i şerîflerinde buyurdu ki: **"Ali'ye** (r.a.) **muhabbet bana muhabbettir. Bana muhabbet Allahü teâlâya muhabbettir: Ali'ye düşmanlık bana düşmanlıktır. Bana düşmanlık ise Allahü teâlâya düşmanlıktır"** ve **"Ali'nin** (r.a.) **bana olan yakınlığı, Hârûn peygamberin Mûsâ aleyhisselâma olan yakınlığı gibidir."** Hârûn aleyhisselâm Mûsâ aleyhisselâmın kardeşi, veziri ve muavini idi. Başka bir hadîs-i şerîfde; **"Cennete girdiğimde Cennetin kapısı üzerinde; "Allahtan başka ilâh yoktur. Muhammed** (aleyhisselâm) **O'nun resûlüdür. Ali, Resûlullahın kardeşidir" yazılı olduğunu gördüm"** buyuruldu.

Hazreti Osman âsîler tarafından şehîd edilince, Eshâb-ı Kirâm toplanıp Hazreti Ali'den halifeliği kabûl etmesini istediler. Hazreti Ali üç gün müddetle kabûl etmedi. Daha sonra Muhacirînin ileri gelenleri Hazreti Ali'ye gelip ikinci defa ısrar ettiler. Bunun üzerine Hazreti Ali halifeliği kabûl etti. Orada bulunan bütün Eshâb-ı Kirâm ona bî'at edip halîfeliğini kabûl ettiler.

Akıl ve baliğ olan kimse, cehli sebebiyle Allahü teâlâyı tanımaktan mahrûm olsa Allahü teâlânın huzûrunda özrü kabûl olmaz.

Bir kişinin korku hâlindeki îmânı (ya'nî Cehennemi ve azâblarını gördüğü zaman ölüm hâlindeki îmânı) makbûl değildir. Ya'nî o kimse Allah indinde mü'min değildir. Çünkü daha önce Allahü teâlânın emrine uyup îmâna gelmedi. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Bir kişi Cennetteki veya Cehennemdeki yerini görmeden ölmez,"** Bu hadîs-i şerîfde bildirildiği gibi gerek mü'min, gerekse kâfir, vefât etmeden önce Cennet ve Cehennemdeki gidecekleri yerleri ve makamlarını görürler. Ömrünü küfür ve sapıklıkla geçirmiş olan bir kâfir ölürken, yukarıda zikredilen hadîs-i şerîfde bildirildiği üzere gideceği yeri, kendisi için hazırlanan azâbları ve cezayı görerek îmân etse, bu îmân Allahü teâlâ indinde makbûl olmaz. Çünkü Allahü teâlâ Mü'min

sûresi 85. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Fakat azâbımızı gördükleri vakit, îmânları kendilerine fayda verecek değildir. Allahın kulları hakkında olagelen sünneti** (nizâmı) **budur. İşte kâfirler burada aldanmışlar, ziyana uğramışlardır"** buyuruyor. **"O kimseler ki, kötü işlerde ısrar ederken, onlardan birine ölüm gelip hayattan ümidini kesince; "Ben şimdi tövbe ettim" der. O kimseler için tövbe kabûl değildir. Kâfir oldukları hâlde ölenlere de tövbe yok. İşte biz onlar için âhırette acıklı bir azâb hazırlamışızdır"** meâlindeki Nisa sûresi 18. âyet-i kerîmesinde bildirildiği üzere, kâfirin îmânı makbûl değildir. Fakat günahkâr mü'minin ye's hâlindeki tövbesi makbûldür. Zîrâ Allahü teâlâ Şûra sûresi 25. âyetinde meâlen; **"O'dur ki, kullarından tövbeyi kabûl buyuruyor, günahlardan affediyor. O bütün yaptıklarınızı bilir"** buyuruyor. Bu âyet-i kerîme umûmîdir husûsi değildir.

Yapılması farz olan, namaz ve oruç gibi ibâdetler îmândan parça değildir. Her ne kadar bu iyi işler cenâb-ı Hakkın rızâsına kavuştursa da, îmân olmadıktan sonra yapılan hayır işler yok gibidir. Îmânda eksilme veya artma olmaz. Îmânın kalbdekı nûru itâat ve tâatle artar, günahlar ile noksanlaşır.

Bir kimsenin, İslâm dininin haram kıldığı zinâ, adam öldürme gibi işleri yapmasından dolayı dinden çıktığına hükmetmek caiz değildir.

Küfür, îmân edilmesi vâcib olan şeyleri inkâr etmek demektir. Küfür dört nevidir. Birincisi "Küfr-i inkârî"dir. Kalb ve lisanla bir şeyin inkâr edilmesidir. Ebû Cehl'in küfrü gibi. İkincisi "Küfr-i cuhûdî"dir. Kalbiyle bilip diliyle ikrâr etmemektir. İblîsin ve yahudilerin küfrü gibi. Çünkü, yahudiler Peygamber efendimizin (s.a.v.) hak peygamber olduğunu bildikleri hâlde îmân etmemişlerdir. Üçüncüsü "Küfr-i ârî"dir. Kalbiyle bilip, îmân eder, ancak başkalarından ar edip çekindiği için diliyle söyleyemez. Ba'zıları, buna küfr-i inâdî dediler. Dördüncüsü "Küfr-i Nifakı"dır. Diliyle kabûl ettiğini söyleyip kalbiyle tasdik etmemektir. İbn-i Ubey bin Selûl'ün küfrü gibi. En şiddetli küfür de budur.

Günahlar da iki kısımdır. Büyük günahlar ve küçük günahlar.

Büyük günahlar: İbn-i Ömer'den (r.a.) rivâyet edildiği üzere dokuz tanedir: 1- Allahü teâlâya şirk (ortak) koşmak, 2- Haksız yere adam öldürmek, 3-Nâmuslu ve iffet sahibi kadına zinâ isnâd etmek, 4- Zinâ, 5- Cihâddan, cephedeki düşman karşısından firar etmek, 6- Sihir yapmak, 7- Yetim malı yemek, 8- Müslüman olan anne ve babasının haklarına riâyet etmemek, 9- İlhad: Allahü teâlânın haram kıldığı husûslarda dinin emrinden çıkmak. Bunlara Ebû Hüreyre (r.a.); faiz yemeyi, Ali (r.a.) da hırsızlık ve içki içmeyi ilâve ettiler.

Ba'zıları ısrar olunan günah, büyük, ısrar olunmayan günah, küçüktür dediler.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki: Şirkten (Allahü teâlâya ortak koşmaktan) başka büyük günahlar mü'mini îmândan çıkartmaz. Ancak o kimse îmânı sebebiyle itaatkâr, günâhı sebebiyle âsîdir. Çünkü îmânın asıl mâhiyeti olan kalb ile tasdik mevcûddur. Allahü teâlâ Nisa sûresi 48. âyetinde meâlen: **"Doğrusu Allah kendine eş koşulmasını** (eş koşanın günahını) **bağışlamaz. Ondan başkasını dilediği kimse için bağışlar ve mağfiret buyurur. Kim de Allaha eş koşarsa gerçekten pek büyük bir günah işlemiş olur"** buyuruyor. Bu âyet-i kerîme; büyük günah işleyen kimselerden tövbe etmeksizin ölenlerin Allahü teâlânın affına ve bağışlamasına mazhar olacağına, şirk işleyenin af ve mağfiretten mahrûm kalacağına delâlet etmektedir.

Bir kimse cehâleti sebebiyle, küfür olduğunu bilmeyerek, istek ve ihtiyârıyla bir küfür sözünü söylese dinden çıkar İmânsız olur. O kimseye istiğfar, tecdîd-i îmân (îmân tazelemek) ve tecdîd-i nikâh (nikâh tazelemek) vâcib olur. Ancak bilmeyerek ve hatâ ile küfür sözü söylerse kâfir olmaz. Mü'mine yakışan ise bu çeşit sözlere lisânını alıştırmamaktır. Eğer bir kimse, ikrahla (ya'nî ölüm tehdidi veya herhangi bir uzvunun kesileceği tehdidi ile) küfür olan bir sözü söylerse, îmândan çıkmaz.

Küfre giren kimsenin yapmış olduğu iyi amellerinin sevâbı gider. Zevcesiyle (hanımıyla) arasındaki nikâhı bozulur. İmâm-ı Şafiî hazretleri; "Amelleri ancak küfür üzere devam ederse bâtıl olur" buyurdu. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri ise; "O vakitteki amelleri gider. Hac ibâdeti varsa iade etmesi gerekir. Zîrâ haccın vakti ömrün sonuna kadardır. Bunun gibi o vakite namaz kıldıktan sonra vaktin sonunda îmâna gelse, o namazın iadesi vâcibdir. Fakat irtidat ettiği (dinden çıktığı) günlerdeki geçmiş namazlarının kazası lâzım değildir" buyurmuştur. Kaldı ki mü'minin her sabah ve akşam tazarru ve niyaz ile; "Allahümme innî e'ûzü bike min en üşrike bike şey'en ve ene a'lemühû ve estegfiruke mimmâ lâ a'lemühû ve ente ta'lemü" duâsını okumalıdır.

Bir kimse şarap içip sarhoş olunca küfür sözünü söylese imansız olmaz. Ancak sarhoş iken talak ile ilgili sözünden dolayı talâkı vâki olur. (nikâhı gider). Köle azâd edeceğini söylemişse kölesi serbest olur. Yaptığı alış-veriş akdi sahih olur.

Âlem, bütün parçaları ile birlikde hâdisdir. Ya'nî, yok iken, sonradan var olmuşlardır. Yerler, gökler, herşey yok idi. Hıristiyanlar, yahudiler ve mecûsîler de, böyle inanmakdadırlar. Aristo, Fârâbî ve İbn-i Sînâ, madde kadîmdir dediler. İslâm âlimleri diyor ki: "Ezelî olan şey değişmez. Maddenin (elementlerin) fizik ve kimya özellikleri, hep değişmektedir. Maddeler, ezelde değişmemiş olsalardı, ebedî olarak, şimdi de, değişmezlerdi. Önceden değişmek yokdu. Sonradan değişmeler hâsıl oldu da denilemez. Çünkü değişmek için, bir kuvvetin te'sîr etmesi lâzımdır. Değişmek sonradan başlayınca, kuvvetin de sonradan var olduğu, ezelî olmadığı anlaşılır." Görülüyor ki, maddenin ezelî olduğunu söylemek, tabiat kuvvetlerinin hadîs olduklarını, ezelî olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Ahmed Âsım Efendi, yine diyor ki: "Allahü teâlâ, kadîm olmasaydı, hadîs olsaydı, onu yaratan bir yaratıcı bulunurdu. Bu yaratıcı kadîm ise, Allah O'dur. Hadîs ise, onu da yaratan biri lâzım olur. Böylece, kadîm olmayan yaratıcılar zinciri mevcûd olur. Bu zincire, "Teselsül" denir. Teselsül ise, muhaldir, olacak şey değildir. Teselsülün muhal olduğu, Burhân-ı tatbik ile isbât olunur: Birşeyin sonsuz yaratıcılarını birinciden başlayarak, sonsuz olarak yanyana dizelim. İkinci yaratıcıdan başlayarak ikinci bir sıra daha düşünelim. Sonsuza giden ikinci sıra, birinci sıradan bir noksan olduğu için, kısadır. Kısa olana sonsuz denilemez. İkinci sıra, sonsuz olamadığı için, bundan bir fazla olan birinci sıra da, sonsuz olamaz. Ya'nî, bir ucu sonsuza giden yarım doğru düşünülebilir. Fakat böyle birşey mevcûd olamaz. Teselsül olamaz. Sonsuz sayıda yaratıcılar olamaz. Sonsuz var olan bir yaratıcı olur. Bu tek yaratıcı, ezelîdir, ebedîdir, sonsuz olarak vardır. Varlığı kendindendir, başkasından değildir. Akıl ve baliğ olan kimse Allahü teâlânın sonsuz var olduğunu ve başka herşeyin yokdan var edildiklerini işittikten sonra, aklını kullanmayıp, düşünmeyip, buna inanmazsa veya aklını kullanıp, düşünüp de, bunu akıl kabûl etmez, fenne uygun değildir diyerek inanmazsa imansız olur. Cehennemde sonsuz azâb görür, yanar." (İnsan, işitmediği için düşünmezse ve düşünmediği için de, anlamaz, îmân etmez ise, yine imansız olur. Cennete girmez. Fakat, Cehenneme de girmez. Kâfirlere yapılan azâb, buna yapılmaz. Hesabı görüldükten sonra, hayvanlar gibi, toprak olur, yok olur. Allahü teâlâ, İsrâ

sûresinin 15. âyetinde meâlen; **"Peygamber göndermedikçe azâb yapmayız!"** buyurdu. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, Allahü teâlânın var olduğunu, bir olduğunu anlamak için, tabiatdaki nizâmı, düzeni incelemek, peygamberlerin (a.s.) haber vermelerinden ve bu haberleri işiterek, okuyarak öğrendikten sonra farz olmaktadır. İbn-i Âbidîn mürted babında buyuruyor ki: Buhârâ âlimleri dediler ki: Peygamber gönderilmeden, tebliğ yapılmadan önce teklif yapılmaz. Eş'arî mezhebi böyledir. Muhtâr olan kavl de budur. Bu âlimler, "Yerleri, gökleri ve kendini gören, aklı başında bir kimsenin Allahü teâlânın varlığını anlamaması özür olmaz" sözünden murâd ve maksad, peygamberlerden (a.s.) işitdikten sonra, anlamaması özür olmaz demektir dediler.)

Sâlihlerin, velîlerin ve bütün mü'minlerin ölü ve diri olan kimseler hakkında yaptıkları duâlar te'sîrlidir ve faydaları duâ edilene ulaşır.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildirdiler ki: Hayatta olan ve ölmüş olan kimseler için mü'minlerin etmiş olduğu duâlar makbûl ve müessirdir.

Allahü teâlâ, Bekâra sûresi 186. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"**(Ey resûlüm) **kullarım sana benden sordularsa, muhakkak ki ben çok yakınımdır. Bana duâ edince duâ edenin duâsını kabûl ederim. O hâlde onlar da benim da'vetime koşsunlar ve bana hakkıyla îmân etsinler ki, doğru yola ulaşmış olsunlar"** ve Mü'min sûresi 60. âyetinde meâlen; **"Rabbiniz buyurdu ki: "Bana duâ edin size karşılığını vereyim"** buyurdu. Bu âyet-i kerîmeler hayatta olan kimseler hakkında yapılan duânın te'sîrli olduğuna delîldir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Ölülerinize hediye gönderiniz"** buyurdu. Sahâbe-i Kirâm (r.anhüm); "Hediye nedir yâ Resûlallah?" diye sorunca; **"Onlar için duâdır"** buyurdu. Başka bir hadîs-i şerîfde de; **"Ölünün mezardaki hâli imdâd diye bağıran denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse, kendisini kurtaracak birisini beklediği gibi, meyyit de babasından, anasından, kardeşinden, arkadaşından gelecek bir duâyı gözler. Kendisine bir duâ gelince, dünyânın hepsi kendine verilmiş gibi sevinmekten daha çok sevinir. Allahü teâlâ yaşayanların duâları sebebiyle ölülere dağlar gibi çok rahmet verir. Dirilerin de ölülere hediyesi, onlar için duâ ve istiğfar etmektir"** buyurdu. Bu hadîs-i şerîfler, ölmüş bir kimse için yapılan duânın te'sîrli olduğuna delâlet etmektedir.

İmâm-ı Cezerî (r.aleyh), duânın kabûl olması için şu şartların olması gerektiğini bildirdi: Duâ eden kimsenin yedikleri, içtikleri, giydikleri ve kazancı helâl olmalı. Duâ ihlâsla yapılmalı, temiz elbiseli ve abdestli olarak kıbleye yönelmeli ve diz üstü oturarak elleri göğüs hizasında semâya kaldırmalıdır. Nafile namazdan veya sâlih bir âmel işledikten sonra hamd, sena ve salevât-ı şerîfe getirerek duâya başlamalıdır. Edeb, huşû' ve kırık kalb ile Allahü teâlânın güzel isimlerini, peygamberleri ve sâlih kimseleri vesile ederek alçak sesle, günahlarını i'tirâf edip tövbe ve istiğfar ederek, hazır kalble, hayırlı ve güzel şeyleri cenab-ı Hakdan istemeli, sonunda tekrar hamd ve salevât-ı şerîfe okuyarak ellerini yüzüne sürmelidir.

Her insan vefât ettikten sonra, kabre defnedilince, Allahü teâlânın birliğinden suâl olunacaktır. Kabir suâli hakdır. Kabir suâliyle ilgili haberler tevâtür derecesindedir. **"Allah îmân edenleri hem dünyâda hem âhırette** (kabirde) **sabit söz olan şehâdet kelimesi ile tesbit eder, tevhîde bağlı kılar. Allah zâlimleri** (kafirleri) **şaşırtır ve Allah dilediğini yapar"** meâlindeki İbrâhim sûresi 27. âyeti, kabir azâbı ile ilgili olarak nâzil olmuştur. **"Üzerinize idrar sıçratmayınız! Çok kimseye kabir azâbı bundan olacaktır"** ve İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet olundu ki: "Yâ Resûlallah (s.a.v.)! ölü, kabre konduğu vakit ilk karşılaştığı şey nedir?" diye suâl

eyledi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ İbn-i Mes'ûd! Bunu bana senden başka kimse suâl etmedi. Ancak sen suâl ettin. Ölü kabre konulduğu vakit önce bir melek nidâ eder. O meleğin ismi "Rûmân"dır. Kabirlerin arasına girer der ki: "Yâ Abdellah! Amelini yaz!" O kimse der ki: "Benim burada ne kâğıdım var ne divitim var. Ne yazayım?" O melek der ki; "Bu söz kabûl edilmez. Senin kefenin kağıdındır. Tükrüğün mürekkebindir. Parmakların kalemindir. Melek kefeninden bir parça kesip verir. O kul dünyâda her ne kadar yazı yazmak bilmese de, orada sevâbını ve günâhını adetâ bir günde işlemiş gibi yazar. Bundan sonra melek o yazdığı kefen parçasını dürer, o ölünün boynuna asar"** hadîs-i şerîfi ve başka hadîs-i şerîfler kabir suâlinin ve azâbının hak olduğuna delîldir.

İmâm-ı Süyûtî kabir suâlini görmeyecek kimseleri şöyle bildiriyor: Bunlar; şehîdler, Allah rızâsı için sınırda nöbet bekleyenler, Ebû Bekr-i Sıddîk (r.a.), müslümanların âkil baliğ olmadan ölen çocukları, Cum'a gününde ve gecesinde vefât edenler, her gece uyumadan önce Mülk sûresini okumaya devam edenlerdir.

---

1) Tercümet-il-kâmûs (Ahmed Âsım Efendi mukaddimesi.)

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 374

3) Sicilli Osmânî cild-3, sh. 283

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 183

5) Son asır Türk şâirleri (İbn-ül-Emin Mahmûd Kemâl) İstanbul 1330, cild-1, sh. 66

6) Ayine-i zurefâ (Cemâleddîn Efendi) sh. 65

7) Eshâb-ı Kirâm sh. 309

8) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 980

9) Târih-i Âsım, İstanbul, baskı târihi yok, muhtelif sayfalar.

10) Rehber Ansiklopedisi cild-1, sh. 120

ÂTIF-ZÂDE ÖMER HÜSÂMEDDÎN EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzsekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ömer Hüsâmeddîn'dir. Reîs-ül-küttâb Âtıf-zâde Mehmed Celâleddîn Efendi'nin torunu, Üçüncü Selim Hân zamanı ulemâsından Cemâl Efendi'nin oğludur. Âtıf-zâde diye bilinir. 1214 (m. 1799) senesinde İstanbul'da doğdu. 1288 (m. 1871) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da dedelerinin kabrinin bulunduğu yere defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. 1229 (m. 1814) senesinde onbeş yaşında iken müderrislik ruûsunu (diplomasını) aldı. Birçok medreselerde ders okutup talebe yetiştirdi. Bu ara iki defa İzmit kadılığı yaptı. 1264 (m. 1847) senesinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. Bir müddet Evkâf-ı hümâyûn müfettiş vekîlliği yaptı. 1265 (m. 1848) senesinde Edirne'de kurulan, "Meclis-i kebîr-i Eyâlet" üyeliğinde vazîfelendirildi. 1266 (m. 1849) senesinde İstanbul pâyesiyle taltif edildi. Daha sonra Bursa "Meclis-i kebîr" üyeliğine nakledildi. İstanbul'a dönüşünde, "Encümen-i Dâniş" ve bir müddet sonra "Meclis-i maârif üyeliğine getirildi. 1272 (m. 1855) senesinde Anadolu kadıaskerliğine ve Meclis-i maârif başkanlığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra da şeyhülislâm vekîllerini seçme meclisi başkanı, 1276 (m. 1859) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. 1278 (m. 1861) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1280 (m.

1863) senesinde Şeyhülislâm Mehmed Sa'deddîn Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. İki sene 9 ay 10 gün müddetle, bu şerefli vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürüttükten sonra, 1282 (m. 1865) senesinde vazîfeden alındı. Kendi evine çekilip, istirahat edip, ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Âtıf-zâde Ömer Hüsâmeddîn Efendi, aklî ve naklî ilimlerde âlim olup, birçok ilim ve fenlerde husûsî çalışmaları var idi. Maârif ile ilgili husûslarda yetkili, vazîfesinde âdil ve dürüst idi. İnşâ ve imlâsı düzgün idi. Soyu temiz, güzel ahlâk sahibi, cömert ve kerem sahibi idi. Za'îf ve güçsüzlere karşı merhametli ve yardımsever idi. Allahü teâlânın dîninin emirlerini uygulamada çok gayretli olup, bir fetvâyı hazırlayacağı zaman gece gündüz demeyip araştırır, en sonunda cevâbını yazardı. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 134

2) İlmiye salnamesi sh. 594

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1939

ÇELEBİ-ZÂDE SEYYİD MEHMED ZEYNEL'ÂBİDÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksandokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Zeynel'âbidîn olup, eski Halep kadılarından Mehmed Sa'îd Efendi'nin oğlu, yetmişdördüncü şeyhülislâm Çelebi-zâde İsmâil Âsım Efendi'nin, Kızından torunudur. Sevgili Peygamberimizin temiz soyundandır. "Çelebi-zâde" diye bilinir. 1163 (m. 1750) senesinde İstanbul'da doğdu. 1239 (m. 1823) senesinde İstanbul'da vefât etti. Molla Gürânî Câmii karşısında, dedesi Çelebi-zâde Âsım Efendi'nin kabri yanında defnedildi.

Babasından ve zamanının âlimlerinden ilim öğrendi. 24 yaşındayken ruûs (diploma) alıp müderris oldu. Birçok medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdikten sonra, Süleymâniye Dâr-ül-hadîsi'nde baş müderris olarak vazîfe yaptı. Daha sonra kadılık mesleğini tercih edip, 1215 (m. 1800) senesinde Üsküdar mevleviyyetine (kadılığına) ta'yin edildi. 1221 (m. 1806) senesinde Edirne, 1222 (m. 1807) senesinde Mekke-i mükerreme ve İstanbul payelerine ulaştı. 1223 (m. 1808) senesinde "Nakîb-ül-eşrâflık" makamına getirildi. 1228 (m. 1813) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. 1229 (m. 1814) senesinde Anadolu payesine nail oldu. 1230 (m. 1815) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. İki sene onbir ay dokuz gün bu şerefli vazîfeyi yürüttükten sonra, 1233 (m. 1818) senesinde vazîfeden alındı ve Bursa'ya gönderildi. Bir yıl sonra İstanbul'a döndü. Üsküdar'daki evinde istirahat edip ibâdetle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Çelebi-zâde Zeynel'âbidîn Efendi, birçok ilimlerde âlim, güzel ahlâk ve fazilet sahibi bir zât idi. Güler yüzlü, hazır cevap ve nükteli söz konuşurdu. Şeyhülislâm olduğu sırada birgün, Sultan İkinci Mahmûd Hân'la beraber faytonla giderken Pâdişâh ona; "Hoca Efendi niçin sahilde bir yalı edinmediniz?" diye sorunca; "Pâdişâh'ım sahile muhtaç değilim. Zaten vazîfeden alınır alınmaz her tarafım deniz olur" diye cevap verdi. Sözleri Pâdişâh'ın hoşuna gitmişti. Ta'lik stilinde güzel yazı yazan Zeynel'âbidîn Efendi'nin eserleriyle ilgili bilgiye kaynaklarda rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 127

2) İlmiye salnamesi sh. 578

DÂVÛD-İ BAĞDÂDÎ (İbn-i Circîs)

Bağdat'ta yetişen Hanefî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Ziyâüddîn Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin talebelerindendir. İsmi, Seyyid Dâvûd bin Süleymân el-Bağdâdî en-Nakşibendî el-Hâlidî olup, seyyiddir. İbn-i Circîs diye tanınır. 1222 (m. 1807) senesinde Bağdat'ta doğdu. Doğum târihinin 1231 (m. 1816) olduğu da rivâyet edilmiştir. 1299 (m. 1882) senesinde Ramazân-ı şerîf ayında orada vefât etti.

Hâl tercümesi hakkında kaynaklarda fazla ma'lûmât bulunamayan Dâvûd-i Bağdadî, ilk tahsilini babasından yaptı. İlim öğrenmek için, Şam, Musul ve başka yerlere gitti. Mekke-i mükerremede on sene kadar kaldı. Bağdat'ta, zamanın en büyük evliyâsı olan Hâlid-i Bağdadî hazretlerine talebe oldu. Evliyâlık yolunda çok yüksek derecelere kavuştu. Kıymetli eserler te'lîf etti. Eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- El-Minhat-ül-vehbiyye fî redd-il-vehhâbiyye, 2- Eşedd-ül-cihâd, 3- Risâletün fî reddi alâ Mahmûd Alûsî: Bu üç kitap bir arada olarak İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından bastırılmıştır. 4- El-Fevâid-ül-celiyye fî nazm-ir-risâlet-il-vad'ıyye, 5- Sulh-ül-ihvân min ehl-il-Îmân, 6-Devhat-üt-tevhîd: Kelâm ilmine dâirdir. 7- Ravd-us-safâ fi-ba'dı menâkıb-i vâlid-il-Mustafâ.

Seyyid Dâvûd bin Süleymân Bağdâdî'nin yazdığı "Minhat-ül-vehbiyye" kitabından ba'zı kısımlar:

Ehl-i sünnet i'tikâdından ve hak mezheblerden ayrılarak sapık bir yol tutanlar, gün geçtikçe çoğalmaktadır. Bu sapıklar, Muhammed aleyhisselâmın ümmetine müşrik diyorlar. Bu mübârek ümmeti öldürmeli, mallarını almalı diyorlar. Bunlar böylece, felâkete sürükleniyorlar. Allahü teâlânın yardımı ile, bu sapıkları, şu küçük kitabımla reddetmeğe, yazılarının, sözlerinin ve i'tikâdlarının bozukluğunu isbât etmeğe kalkıştım. Bunu okuyarak, belki yanıldıklarını anlar, hidâyete kavuşurlar. Böylece, büyük bir hizmet etmiş olurum.

Bu sapıklar, peygamberleri ve sâlih kullardan evliyâyı vâsıta yaparak, onları şefaatçi kılarak, Allahü teâlâdan dilekte bulunmağa ve Allahü teâlânın kerâmet olarak onlara verdiği kuvvet ile sıkıntıdan kurtarmalarını istemeğe ve Allahü teâlânın bir dileğe kavuşdurması veyâ bir sıkıntıdan kurtarması için, mezarlarına gidip, onlardan şefaat istemeğe inanmıyorlar. Onlara göre, insan ölüp toprak olunca, işitmez, görmez. Kabir hayâtı diye birşey yoktur derler. Dünyâda birşeye kavuşmak için, diriler sebep yapıldığı gibi, ölülerin de, birşeye kavuşmak için sebep yapılmasına bir türlü inanmazlar. Bunlar eğer, ölülerin kabir hayatı denilen bir hayat ile diri olduklarına, bu hayatlarından dolayı bildiklerine, işittiklerine, gördüklerine, kendilerini ziyâret edenleri tanıdıklarına, selâm verenlere karşılık selâm verdiklerine, birbirlerini ziyâret ettiklerine, kabirde ni'met veya azâb içinde olduklarına, ni'met ile azâbın rûh ile bedene birlikte olduğuna, tanıdıkları dirilerin yaptıkları işlerin kendilerine bildirildiğine, iyi işler öğrenince, Allahü teâlâya hamd edip, birbirlerine müjde verdiklerine ve işi yapana duâ ettiklerine, kötü işleri öğrenince, bunları yapanlara duâ ederek; "Yâ Rabbî! Bunlara iyi işler yapmak nasîb et! Bize yaptığın gibi, onlara da hidâyet nasîb eyle" dediklerine inansalardı, böyle inkâr etmezlerdi. Çünkü ölmek, bir evden başka bir eve göç etmektir. Bu bildirdiklerimizin hepsinin doğru olduklarını, Kur'ân-ı kerîm, hadîs-i şerîfler ve icmâ'ı ümmet bildirmektedir. Bunlara inanmayan, îmân edilmesi vâcib olan birşeye inanmamış olup, bid'at fırkalarından olur. Resûlullahın (s.a.v.) sünnetinden ayrılmış olur. Çünkü, Mahşer yerinde toplanmak için, dirilip, mezardan çıkmağa inanmak, îmânın altı şartından biridir. Buna inanmayan imansız olur. Ölüler için kabir hayatı olduğuna, ni'meti ve

azâbı duyduklarına inanmamak, küçük kıyâmete inanmamaktır. Küçük kıyâmet, büyük kıyâmetin misâlidir. Bunu ümmet-i Muhammed, sözbirliği ile bildirmiştir.

Bu sapık kimseler: "Mezarda bedenler çürümüştür. Organlar kalmamıştır. Duymazlar, görmezler. Bedene azâb ve ni'met olmaz" diyorlar. Bunlara deriz ki: "Rûhun ölmediğine siz de inanıyorsunuz. Bunun için onun duyduğuna, işittiğine, gördüğüne de inanmalısınız. Böyle olunca, rûhdan şefaat dilemek, ondan yardım istemek gibi, Allahü teâlânın yaratmasına, vâsıta olmasını beklemeğe, karşı olmamanız îcâb eder. Çünkü, bütün dinler, insan ölünce, rûhun diri kaldığını bildirmektedir. Diri insanlar, Allahü teâlânın yaratmasına vâsıta, sebep oldukları gibi diri rûhların da Allahü teâlânın yaratmasına sebep olacağı reddedilmez."

O zavallılar bunu iyi düşünemedikleri için; "Ölüden bir yardım beklenemez. Allahü teâlânın birşeyi yaratması için, Allahü teâlânın sevdiği kullarının rûhlarından yardım bekleyen, onlardan şefaat isteyen kâfir olur, müşrik olur" diyorlar.

Kabirde, hem rûha, hem de bedene ni'met ve azâb vardır. Buna böylece inanmak lâzımdır. İmâm-ı Muhammed bin Hasen Şeybânî hazretleri, "Akâ'id-i Şeybâniyye manzûmesi"nde; "Kabir azâbı vardır. Kabir azâbı hem rûha, hem de bedene olacaktır" buyurdu. Ya'nî kabirde ni'metler ve azâblar rûha ve cesede birlikte olacaktır. Diriler bunu görmezse de, inanmak lâzımdır. Gaybe îmân etmek lâzımdır. Buna inanmamak, kıyâmet günü olan "Ba's"a ya'nî, mezardan kalkmağa inanmamağa yol açar. Çünkü, ikisi de, Allahü teâlânın kudreti ile olmaktadır. Birine inananın ötekine inanması akla uygundur. İnsan kabir azâbını, diri iken anlayamıyor ise de, âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîfler ve bu ümmetin önce gelenleri, kabir azâbı olacağını haber vermişlerdir. Bu haberleri aşağıda ayrı ayrı bildireceğiz. Sonra, Allahü teâlânın sevdiği kullarının mezarlarından şefaat ve Allahü teâlânın yaratması için vâsıta, vesile olmalarını istemek caiz olduğunu gösteren hadîs-i şerîfleri bildireceğiz. Bunları okuyup anlayanlar, ölülerin kendilerinin birşey yapmadıklarını, onlardan birşey yapmalarının istenilmediğini göreceklerdir. Ba'zıları dirilerin hareket ettiklerini, iş yaptıklarını görerek, bunlardan yardım, şefaat isteyenlerin bunların kendilerinden istediklerini sanıyorlar. Hâlbuki, dirilerden istemek de, bunların, Allahü teâlânın yaratmasına sebep olmalarını istemektir. Herşeyi yaratan, yapan, yalnız Allahü teâlâdır. Diri de, ölü de, canlı da, cansız da O'nun yaratmasına sebep olmaktadır. O'nun yaratmasına, mahlûkların sebep olmalarını, yine O dilemiştir. Âlemin nizamlı, düzenli olması için birçok şeyi, sebep ile yaratmak istemiştir. Dilediği birçok şeyi de, sebepsiz yaratmaktadır.

Peygamberler ve evliyâ, mezarlarında, kabir hayatı denilen, bilmediğimiz bir hayat ile diridirler. Kendiliklerinden birşey yapamazlar. Allahü teâlâ, onlara sebep olacak kadar kuvvet ve kıymet vermişdir. Onları sevdiği için, onlara, âdeti dışında olarak ikram, ihsân yapmaktadır. Onların hürmeti için, istenileni yaratır, istenilenin yaratılmasına sebep olmaları onlardan istenir. Ba'zı sapıkların; "Ehl-i sünnet, mezarlara tapınıyorlar, müşrik oluyorlar" demeleri yalandır. Müslümanlara iftiradır. Birkaç câhil veya dinsiz, saf köylüleri soymak, dünyâ menfaati sağlamak için, İslâmiyete uymayan, kötü iş yapabilir. İslâm bilgileri, İslâm ahlâkı, bir memlekette azalırsa, böyle zındıkların, sapıkların türeyecekleri belli bir şeydir. Bunları bahâne ederek, sapıklığı savunmak yerine, bu bozuk işleri düzeltmek, yıkıcı değil, yapıcı olmak îcâb eder. Müslümanlar arasında, kabir hayâtına, kabirde ni'met ve azâblar olduğuna inanıp da, peygamberlerin ve evliyânın, öldükten sonra, Allahü teâlânın yaratmasına sebep olacaklarına inanmayanlar var. Yâhud; "Allahü teâlânın yaratmasını düşünmeden yalnız onlardan isteniliyor, onlardan şefaat istenmesi, dileklerin onlar vâsıtası ile elde edilmesi, İslâmiyette bildirilmemiştir" diyenler de var. Böyle söyleyenler, kabir hayâtına inanmayanlar kadar zararlı değildir. Bunlar, Kur'ân-ı kerîmi ve

hadîs-i şerîfleri bilmedikleri için yâhud inâd ederek böyle söylüyorlar. Müslümanların inadcı olmaması, doğru sözü kabûl etmesi lâzımdır. Cevaplarımızı sekiz kısım hâlinde bildireceğiz.

Birinci kısım: Peygamberler (a.s.) kabirlerinde diridirler. Diri olmaları, sözde değildir. Tam diridirler. Kur'ân-ı herimde, İmrân sûresinin 169. âyetinde meâlen; **"Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayınız! Onlar, Rablerinin yanında diridirler. Rızıklandırılmaktadırlar"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme, şehîdlerin diri olduklarını bildiriyor. Şehîdler, başka müslümanlar gibidirler. Onlardan bir üstünlükleri yoktur. Peygamberler, şehîdlerden elbet daha ileride ve daha üstündür. İslâm âlimlerine göre her peygamber, şehîd olarak ölmüştür. Bunu bilmiyen yoktur. Halebî, "Siyer" kitabında, derecesi aşağı olanda, derecesi yukarı olanda bulunmayan bir üstünlük bulunabilir diyor ise de, bu sözün burada yeri yoktur. Çünkü bu söz, âyet-i kerîmede veya hadîs-i şerîfde açıkça bildirilmemiş olan üstünlük içindir. Peygamberlerin şehîd oldukları, hadîs-i şerîfler ile bildirilmiş olduğu için, Halebî'nin sözü, burada düşünülemez. Buhârî'de ve Müslim'de bildirilen hadîs-i şerîfte; **"Mi'râc gecesinde, Mûsâ aleyhisselâmın kabri yanından geçirildim. Mezarında, ayakda namaz kılıyordu"** buyuruldu. Beyhekî'nin ve başkalarının bildirdikleri bir hadîs-i şerîfte; **"Peygamberler, mezarlarında diridirler. Namaz kılarlar"** buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlâ toprağın peygamberleri çürütmesini haram etmiştir"** buyuruldu. Bunun doğru olduğunu, âlimler sözbirliği ile bildirmektedirler. Buhârî'de ve Müslim'de; "Allahü teâlâ Mi'râc gecesinde bütün peygamberleri (a.s.), Peygamberimize (s.a.v.) gönderdi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) onlara İmâm olup, iki rek'at namaz kıldılar" yazılıdır. Namaz kılmak, rükû' ve secde yapmakla olur. Bu haber, diri olarak, cesed ile, beden ile kıldıklarını gösteriyor. Mûsâ aleyhisselâmın, kabrinde namaz kılması da, bunu göstermektedir. "Mişkât" kitabının son cildinde Mi'râc babının birinci faslı sonunda Müslim'den alarak, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği; **"Kâ'be'nin yanında, Kureyş kâfirleri, bana Beyt-ül-mukaddesin nasıl olduğunu sordular. Oralara dikkat etmemiştim. Çok sıkıldım. Allahü teâlâ, bana gösterdi. Kendimi peygamberler arasında gördüm. Mûsâ aleyhisselâm, ayakta namaz kılıyordu, zaîf idi. Saçları dağınık ve sarkık değildi. Şen'e kabilesinden bir yiğit gibi idi. Îsâ aleyhisselâm, Urve bin Mes'ûd Sekafî'ye benziyordu"** hadîs-i şerîf bildirilmektedir. Şen'e, Yemen'de bulunan bir kabilenin ismidir. Bu hadîs-i şerîfler, peygamberlerin, Rableri yanında diri olduklarını gösteriyor. Onların cesedleri, bedenleri, rûhları gibi latif olmuştur. Kesîf, katî değildir. Madde ve rûh âleminde görünebilirler. Bunun için, peygamberler, rûhları ve bedenleri ile görünebilirler. Hadîs-i şerîfte, Mûsâ ve Îsâ aleyhimesselâmın, namaz kıldıkları bildiriliyor. Namaz kılmak, çeşitli hareketler yapmaktır. Bu hareketler, beden ile olur. Rûh ile olmaz. Mûsâ aleyhisselâmı, orta boylu, eti az, za'îf, saçları toplu gördüm buyurması, rûhunu değil, bedenini gördüğünü gösteriyor. Peygamberler, başka insanlar gibi ölmez. Geçici olan dünyâdan, sonsuz kalıcı olan âhırete göç ederler. İmâm-ı Beyhekî "İ'tikâd" kitabında buyuruyor ki: "Peygamberler, mezara konduktan sonra, rûhları bedenlerine geri verilir. Biz onları göremeyiz. Melekler gibi, görünmez olurlar. Yalnız, Allahü teâlânın kerâmet olarak ihsân ettiği seçilmiş kimseler görebilir. İmâm-ı Süyûtî de böyle bildirmiştir. İmâm-ı Nevevî, Sübkî ve İmâm-ı Kurtubî üstadından ve daha birçok âlimler, böyle olduğunu bildirmişlerdir. Sa'îd bin Müseyyib diyor ki: Fitneler sebebiyle Mescid-i Nebî'de ezan okunamaz, namaz kılınamaz olunca, Hücre-i Nebeviyye'den ezan ve ikâmet sesi işitildi. Bunu, İbn-i Teymiyye de, "îktizâ-üs-Sırât-il-müstekîm" kitabında yazmaktadır. Çok kimseler, selâmlara, kabr-i seâdetten cevap verildiğini, çok zaman işitmişlerdir. Bunu ileride, bildireceğiz.

Peygamberlerin mezarlarında diri oldukları sözbirliği ile bildirilmiş olduğu anlaşıldı. Sahîh bir hadîs-i şerîfde; **"Bana selâm verilince, Allahü teâlâ, rûhumu geri gönderir, selâm verene cevap veririm"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, yukarıda bildirilenlere uygun olmuyor denilemez. Ya'nî mübârek rûhunun cesed-i şerîfinden ayrıldığını, selâm verilince geri verildiğini gösteriyor denilemez. Böyle söyleyenlere karşı, âlimler çeşitli cevaplar vermişlerdir, İmâm-ı Süyûtî hazretleri, bu cevaplardan onyedisini bildiriyor. Bu cevapların en güzeli, Resûlullah (s.a.v.), cemâl-i ilâhîyi görmeğe dalmıştır. Bedendeki duyguları unutmuştur. Bir müslüman selâm verince, mübârek rûhu, bu dalgınlıktan ayrılıp, beden duygularını alır. Dünyâda böyle olanlar da az değildir. Bir dünyâ işi veya âhıret işi, aşırı düşünülürken, insan yanında konuşulanı duymaz. Cemâl-i ilâhîye dalan kimse, bir sesi işitebilir mi?

Resûlullah (s.a.v.) uykuda ve uyanık iken görülebilir mi? Görülebilirse, görünen, kendisi midir, benzeri midir? Âlimlerimiz, buna çeşitli cevaplar verdiler. Kabirde diri olduğunu sözbirliği ile bildirdikten sonra, kendisinin görüldüğünü çoğunlukla beyân buyurmuşlardır. Böyle olduğu, hadîs-i şerîflerden de anlaşılmaktadır. Bir hadîs-i şerîfte; **"Beni rü'yâda gören, uyanık iken görmüş gibidir"** buyuruldu. Bunun için, İmâm-ı Nevevî hazretleri; "Onu rü'yâda görmek, tam kendisini görmektir" dedi. Nitekim, İmâm-ı Münâvî'nin, "Künûz-üd-dekâik" kitabında yazdığı ve Buhârî'de ve Müslim'de bulunduğunu bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Beni rü'yâda gören doğru görmüştür. Çünkü şeytan, benim şeklime giremez"** buyuruldu. Rü'yâda benzeri görülmüş olsaydı, doğru olarak görülmüş olmazdı. İbrâhim Lekânî, "Cevheret-üt-tevhîd" kitabında diyor ki: "Hadîs âlimleri, Resûlullahın uyanık iken de, rü'yâda da görülebileceğini, sözbirliği ile bildirmişlerdir. Görülen kendisi midir, benzeri midir, bunda ayrılmışlardır. Çokları, kendisidir dedi. İmâm-ı Gazâlî, Karâfî ve başka birkaç âlim ise, benzeridir dedi. Kendisi görülür diyenler çoğunluktadır. Bunların içlerinde otuzdan çok hadîs İmâmı ve büyük âlimler vardır. Herbirinin senedlerini vesîkalarını, ayrı bir kitapta bildirdim."

İkinci kısım: ölülerin işitmelerine ve görmelerine gelince, şehîdlerin kabirlerinde diri oldukları, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmiştir. Velîler, Allahü teâlânın, kerâmet olarak ihsân etmesi ile, işitir ve görürler. Allahü teâlâ, sevdiği kulları için, âdetinin, kânunlarının dışında şeyler yaratır. Önce peygamberlerin ve hele bunların en yükseği olan Muhammed aleyhisselâmın, şehîdlerin ve velîlerin, mezârlarında işittiklerine ve gördüklerine inanmıyan câhilleri susturmak için, kâfirlerin bile mezarda duyduklarını, işittiklerini bildireceğiz. Buhârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Meyyit mezara konup, mezar başındakiler dağılırken, onların ayak seslerini işitir"** buyuruldu. Buhârî'de ve Müslim'de yazılı olan hadîs-i şerîfte, Bedr'de öldürülen kâfirlerin, birkaç gün sonra, bir çukura konulması emrolundu. Bundan da birkaç gün sonra, Resûlullah (s.a.v.) çukurun başına gelip durdu. Çukurdakilere, isimlerini ve babalarının isimlerini birer birer söyleyerek; **"Rabbinizin, size söz verdiğine kavuşdunuz mu? Ben Rabbimin söz verdiği zafere kavuşdum"** buyurdu. Hazret-i Ömer (r.a.) bunu işitip; "Yâ Resûlallah! Leş olmuş kimselere mi söylüyorsun?" deyince, Resûlullah (s.a.v.); **"Beni doğru peygamber olarak gönderen Rabbim hakkı için söylüyorum ki, siz beni onlardan daha çok işitmiyorsunuz. Fakat cevap veremezler"** buyurdu. Buhârî'nin ve Müslim'in bildirdikleri hadîs-i şerîfte; **"Meyyit, yakınlarının kendisine bağırarak ağlamasından azâb duyar"** buyuruldu. İmâm-ı Nevevî, Müslim kitabını açıklarken, bu hadîs-i şerîf için; "Meyyit, yakınlarının bağırarak ağlamasından azâb duyar ve onlara gücenir" dedi. Muhammed bin Cerîr et-Taberî de böyle söyledi. Kâdı Iyâd da, en iyi söz budur diyerek, Resûlullahın (s.a.v.) oğlu için yüksek sesle ağlayan bir kadını susturduğunu ve; **"Ey müslümanlar! Mezardaki kardeşlerinize yüksek**

sesle ağlayarak onları incitmeyiniz" dediğini bildirdi. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, meyyit, yakınlarının ağlamalarını işitmektedir. Bununla incinmekte ve azâb duymaktadır.

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mezarda olanlara selâm vereceğiniz zaman, esselâmü aleyküm deyiniz!"** Bunun için; "Esselâmü aleyküm! Yâ ehle dâril-kavmil mü'minîn" denir. Böyle selâmın da, işiten ve anlayan kimseye söyleneceği belli bir şeydir. İşitmeselerdi, yokluğa ve taşa selâm vermek olurdu. Selef, ya'nî, İslâmın büyük âlimleri, böyle selâm verileceğini, sözbirliği ile bildirdiler.

Üçüncü kısım: Meyyit, kendini ziyârete gelenleri tanır. Ebû Bekr Abdullah bin Ebiddünyâ, "Kitâb-ül-kubûr"da diyor ki: "Hazret-i Aişe'nin haber verdiği hadîs-i şerîfde: **"Bir kimse, din kardeşinin kabrini ziyârete gider ve mezârı başında otururbut onu tanır ve selâmına cevap verir"** buyuruldu. Ebû Hüreyre'nin (r.anh) bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, tanıdığının mezarı başına gidip selâm verince, meyyit onu tanır ve selâmına cevap verir. Tanımadığı kimsenin kabrine gidip selâm verince, meyyit selâmına cevap verir"** buyuruldu. Yûsuf İbni Abdü'l-Berr ve Ahkâm kitabının sahibi olan Abdülhak, bu hadîs-i şerîf için sahîhdir dediler. Hadîs-i şerîflerde ziyâret kelimesi kullanılmaktadır. Meyyit, kabre geleni tanımasaydı, ziyâret kelimesi kullanılmazdı. Her dilde ve her lügatta, ziyâret kelimesi tanıyan ve anlayan kimselerin buluşmasında kullanılır. "Selâmün aleyküm" sözü de anlayan kimseye söylenir. Bir kimse, kabre yakın bir yerde namaz kılarsa, meyyitler bunu görür. Namaz kıldığını anlar ve imrenirler. Yezîd bin Hârûn diyor ki: "İbn-i Sâseb, bir cenâzede bulundu. Üzerinde hafif elbise vardı. Bir mezar yanında iki rek'at namaz kıldı. Sonra kabre dayandı. Diyor ki: "Vallahi uyanıktım. Kabirden bir ses işittim. "Beni incitme! Siz ibâdet yaparsınız, fakat işitmezsiniz, bilmezsiniz. Biz ise biliriz, fakat hareket edemeyiz. Buna göre, şu kıldığın iki rek'atden daha kıymetli birşey yoktur" dedi." Meyyit, İbn-i Sâseb'in kabre dayandığını ve namaz kıldığını anlamıştı. Önceleri Hanbelî mezhebi âlimlerinden iken, hocası İbn-i Teymiyye'nin bozuk fikirlerine kapılarak Ehl-i sünnetten ayrılan İbn-i Kayyım-i Cevziyye de, "Kitâb-ür-Rûh"da yukarıdaki; **"Bir kimse, tanıdığının mezârı başına gidip selâm verince..."** hadîs-i şerîfini ve bu menkıbeyi bildirip, bundan sonra da Eshâb-ı Kirâmdan gelen ve meyyitin işittiğini gösteren çeşitli haberleri yazmıştır.

Yukarıda bildirilen sapık kimseler, kendileri gibi olan İbn-i Kayyım için, müctehid diyorlar. Onu aşırı övüyorlar. Fakat, İbn-i Kayyım'ın bu yazılarına inanmıyorlar, inananlara da müşrik diyorlar. Bu hâlleri, İslâm âlimlerine kıymet verdiklerini değil, işlerine geldiği zaman övdüklerini, hiçbir âlimi beğenmediklerini göstermektedir. Ba'zı kimseler, hiçbir mevta, hattâ mü'minler bile mezarda işitmez sandı. Ba'zı câhiller, şehîdlerin hattâ Resûlullahın (s.a.v.) bile işitmeyeceklerini söylediler. Meyyitin işitmesine inanmayanlar aldandılar. Mezardaki kâfirlerin işitmelerini, Fâtır sûresinin 22. âyetinde; meâlen; **"Sen ölüye duyuramazsın. Sen mezarlarda olanlara işittiremezsin!"** şeklinde bildirilen işitmek gibi olduğunu sandılar. Hâlbuki, böyle değildir. Büyük âlimler bildiriyor ki: Âyet-i kerîmedeki işittirememek, işitip kabûl etmek ve îmân etmek demektir. Allahü teâlâ, bunun gibi âyet-i kerîmelerde, diri olan, kulakları, gözleri ve beyinleri olan kâfirleri, mezardaki, ölülere benzetmektedir. Bu benzetiş, duymak ve anlamak bakımından değil, duygusuzluk ve anlayışsızlık, ya'nî kabûl etmemek ve inanmamak bakımındandır. Hastanın rûhu gargaraya gelince, ya'nî âhıretteki yerini görmeğe başlayınca, îmâna gelmesi fâide vermez. Allahü teâlâ buyuruyor ki **"Ecelde şaki olarak yazılmış olanları îmâna çağırman, onlara fâide vermez."** Bunların îmâna çağrılması, mezârdakilerin îmân etmeleri gibi, kendilerine fâide vermez. Çünkü mezârdakiler görmeden inanmaları lâzım gelen şeyleri,

gördükten sonra îmân etmişlerdir. Böyle îmânları kabûl olmaz. Buradaki işitmek, kabûl etmek demektir. Filân kimse şöyledir, hiç söz duymaz denir. Böyle söylemek, işittiği hâlde kabûl etmez demektir. Kâfirler için gelmiş olan iki âyet de böyledir. Onlar diridirler, gözleri ve kulakları vardır. Fakat, Allahü teâlâ, onları şaki yaptığı için, kalblerini mühürlediği için, Peygamberine diyor ki: **"Sen onlara duyuramazsın."** Ya'nî senin sözünle imânı kabûl etmezler. Mezarda olanların îmânları, kabûl olmadığı gibi, onlar da îmânı kabûl etmezler demektir. Hadîs-i şerîflerde, ölülerin işittikleri bildiriliyor. Bu işitmek kulakla olan işitmektir, iki âyet-i kerîmede bildirilen işittirememek ise kabûl ettirememek demektir. Aklı olan, iyi düşünebilen bir kimse, bu iki işitmeği birbirinden kolay ayırabilir. Allahü teâlâ; **"Sen ölüye işittiremezsin"** buyurduktan sonra; **"Sen ancak îmân edenlere işittirebilirsin"** buyurdu. Mü'minlerin işittiğini bildirdi. İşitmek, kabûl etmek demek olduğu buradan da anlaşılmaktadır. Âyet-i kerîmede işittiremezsin buyurulması, kulaklarıyla duymazlar demektir denilse, Allahü teâlâ kabirdeki mü'minlerin işittiklerini bildirmiş olur ki, bizim anlatmak istediğimiz de budur. Kabirdeki mü'minlerin işittikleri, Kur'ân-ı kerîm ile açıkça bildirilince, buna kimse inanmamazlık yapamaz. Kur'ân-ı kerîmden sonra müslümanların en sağlam kaynağı olan hadîs-i şerîfe inanmayanın da, buna inanması îcâb eder. Çünkü yukarıda yazdığımız hâdis-i şerîfte; **"Bir kimse mü'min kardeşinin kabrini ziyâret eder, kabir yanında otururbut ve selâm verirse, meyyit onu tanır ve selâmına cevap verir"** buyuruldu. Onu tanıması ve selâm vermesi, meyyitin onu gördüğünü ve selâmını duyduğunu göstermektedir.

Âişe (r.anhâ) kâfirlerin bildiklerini de haber vermektedir. Kendisinin bildirdiği bir hadîs-i şerîfte; **"Benim doğru söylemiş olduğumu, onlar şimdi bilirler"** buyurulmaktadır. Âlimler buyuruyor ki: "Bilmek işitmekle olur. Abdürrahmân İbni Receb, İmâm-ı Süyûtî ve daha birçok âlimler, böyle olduğunu bildirmişlerdir. Çünkü ölmek, ba'zı câhillerin dedikleri gibi, yok olmak olsa idi, onun bütün duygularının yok olması lâzım gelirdi. Hazret-i Âişe'nin bildirdiği, Buhârî'de yazılı olan hadîs-i şerîfte, meyyitin bildiği haber verildiği için, duygularının gitmediği anlaşılmaktadır. Diğer sahâbîlerin haber verdikleri hadîs-i şerîflerde ölülerin işittikleri bildirilmiştir."

İbn-i Hümâm (r.aleyh), Hidâye şerhi olan "Feth-ül-kadîr" kitabında diyor ki: "Hanefî mezhebinin âlimleri yemîn bilgilerini anlatırken; "Meyyit işitmez. Bir kimse ile konuşmak için yemîn eden bir kişi, onun ölüsü ile konuşsa, yemîni bozulmaz" diyorlar. Hanefî âlimlerinin yemîn için olan sözleri, örf ve âdetlere dayanmaktadır. Bu sözler, ölünün işitmediğini göstermez. Hanefî âlimleri, yemîn üzerinde bilgi verirken; "Bir kimse et yememek için yemîn etse, sonra balık yese, yemîni bozulmaz. Hâlbuki, Allahü teâlâ balığa güzel et demiştir. Fakat âdette balık eti başkadır. Bunun gibi bir kimse, birisi ile konuşmamağa yemîn etse, öldükten sonra ona söylese yemîni bozulmaz. Çünkü, âdetde konuşmak demek, karşılıklı konuşmak demektir. "Meyyit işitir, fakat işitecek gibi konuşamadığı için âdete göre konuşulmuş olmaz. Bunun için o kimsenin yemîni bozulmaz" denilmiştir. Meyyit işitmediği için, yemîni bozulmaz demek değildir." **"Sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, anlamazlar"** âyet-i kerîmesi de böyledir. Ya'nî kulakları vardır. Gözleri vardır. Fakat îmâna ve doğru yola çağıranı, da'veti işitmedikleri ve görmedikleri için, Allahü teâlâ, onlara sağır gibi, kör gibi buyurmuştur. **"Sen ölüye işittiremezsin"** âyet-i kerîmesi için, İmâm-ı Beydâvî hazretleri; "Onlar doğru söze karşı kulaklarını tıkayanlar gibidir. Allahü teâlâ dilediğine işittirerek hidâyete kavuşturur" diyor. Küfürde inâd edenleri, Allahü teâlâ, ölülere benzetiyor. Bu âyet-i kerîme; **"Sen sevdiğini îmâna getiremezsin. Fakat Allahü teâlâ, dilediğini îmâna kavuşturur"** meâlindeki âyet-i kerîmeye benzemektedir. Ba'zıları;

"Ölülere duyurmak yalnız Resûlullah içindir" demektedir. Bunlara karşılık, bir şeyin Resûlullaha mahsûs olduğunu söyleyebilmek için, delîl, sened lâzımdır deriz. Burada böyle bir sened yoktur. Hazreti Ömer'in suâli ve verilen cevap da, husûsî olmadığını göstermektedir. Yine ba'zıları; "Müslim kitabındaki, meyyitlerin cenâzede bulunanların dönüşlerindeki, ayaklarının seslerini işiteceklerini bildiren hadîs-i şerîf, meyyitin, kabre konulduğu zaman, suâl ve cevap için işitmesini göstermektedir. Ondan sonra, artık hiç işitmeyeceğini bildirmektedir. Çünkü, âyet-i kerîmeden, meyyitin işitmediği anlaşılmaktadır. Allahü teâlâ, kâfirlerin işitmediğini bildirmek için onları ölüye benzetmiştir" diyorlar. Bunlara cevap verilir ki: "Bu söz kendi kendini çürütmektedir. Çünkü, meyyitin kabre konduğu zaman işiteceğini söyleyenin her zaman işiteceğine de inanması lâzımdır. Başka zamanlarda işitmez denilmemiştir. Şayet onların dedikleri gibi olsaydı kabre konulduğu zaman işiteceğini söylemenin de, âyet-i kerîmeye uygun olmaması lâzım gelirdi.

Kabirde bulunan meyyitlere selâm vermenin sünnet olduğunu, Ehl-i sünnet âlimleri söz birliği ile bildirmişlerdir. Büyük âlim İbn-i Melek, "Mesâbîh" kitabını şerh ederken, kabirde bulunanlara selâm vermek hadîsini açıkladıktan sonra; "Bu hadîs-i şerîf, meyyitin işitmeyeceğini söyleyenlerin yanıldıklarını gösterdiği gibi, İmâm-ı Ahmed'in ve Ebû Dâvûd'un "Sünen" kitaplarında ve Hâkim'in "Müstedrek" kitabında ve İbn-i Ebî Şeybe'nin "El-Mûsânnef" kitabında ve Beyhekî'nin "Azâb-ül-kabr" kitabında ve Tayâlisî ile Abd bin Hamîd'in "Müsned" kitaplarında ve Hennâd İbni Seri'nin "Ez-Zühd" kitabında ve İbn-i Cerîr ve İbn-i Ebî Hâtem'in ve başka âlimlerin sahih yollarla bildirdikleri Bera' bin Âzîb'in (r.a.) rivâyet ettiği "Kabirdeki fitne ve suâl" hadîsinin sonunda: **"Mü'min olan meyyit için; "Kulum doğru söyledi" sesi işitilir. Kabre Cennetten yaygı serilir. Cennet elbiseleri giydirilir. Meyyit için Cennetten bir kapı açılır. Kabre Cennet kokuları yayılır. Görebildiği yerlere kadar yayılır. Güzel yüzlü, güzel elbiseli, güzel kokular saçan birisi gelir. Buna; "Sen kimsin? Senin o hayırlı yüzün nedir?" der. O da; "Ben, senin sâlih amelinim" der. Bunu işitince; "Yâ Rabbî! Kıyâmet çabuk kopsa! Yâ Rabbî kıyâmet çabuk kopsa da, çoluk çocuğuma ve mallarıma kavuşsam" der"** buyurulmuştur. Kâfir olan meyyit için, bunların tersi, sıkıntılar olur. Bu hadîs-i şerîf, meyyitin işittiğini, gördüğünü, konuştuğunu, koku aldığını, anlayışı olduğunu, düşündüğünü ve cevap verdiğini göstermektedir. Bu işlerin hepsi, kabir suâlinden sonra olmaktadır. Böyle olduğunu, âlimler sözbirliği ile söylemişlerdir. İmâm-ı Süyûtî gibi hadîs İmâmları bu hadîsin "Mütevâtir", ya'nî en doğru hadîslerden olduğunu bildirmişlerdir. Bu hadîs-i şerîf, ölülere selâm vermenin, dirilere selâm vermek gibi olduğunu ve onların da işittiklerini göstermektedir" demektedir.

"Fetâvâ-yı Hindiyye" kitabında; "Kabir ziyâretinin yasak olmadığını İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe bildirmiştir. Kendilerine cevap verdiğimiz sapık kimselerin kitabı da kabir ziyâretinin caiz olduğunu yazmaktadır. İmâm-ı Muhammed'in sözünden, kabir ziyâretinin, kadınlar için de caiz olduğu anlaşılmaktadır" diyor. "Tehzîb" kitabında; "Kabir ziyâreti müstehâbdır. Meyyiti ziyâret etmek, yakın ve uzaklığına göre onu diri iken ziyâret etmek gibidir" diyor. "Hazânet-ül-müftin" kitabında da böyle yazılıdır. Kabirleri ziyâret ederken meyyitin yüzüne karşı, kıbleye arka verilerek durulur. "Esselâmü aleyküm yâ ehlel-kubûr! Allahü teâlâ sizi ve bizi mağfiret eylesin! Siz, bizim öncülerimizsiniz. Biz de sizin eserleriniziz!" denir. Garâib kitabında da böyle yazılıdır. Kabristanda yüksek sesle veya yavaşça sûre-i Mülk (Tebâreke) okunabilir. Diğer sûrelerin de okunacağı, "Zâhire" kitabında, kabirlerin yanında Kur'ân-ı kerîm okumanın fazileti anlatılırken bildirilmektedir. Kâdı-Hân fetvâlarında yazılı olduğu gibi, meyyitin Kur'ân-ı kerîm sesini duyarak

rahatlamasını niyet eden kimse yüksek sesle okur. Böyle niyet etmeyen kimse, yavaş okur. Çünkü, Allahü teâlâ, Kur'ân-ı kerîmi nasıl okunursa okunsun işitir. Bezzâziyye'de diyor ki: "Kabristandaki yeşil otları koparmak mekrûhtur. Çünkü, bu otlar, tesbih eder. Bu tesbihler meyyitin azâbdan kurtulmasına yarar. Meyyit bu tesbihlerle rahat eder." Şürnblâlî'nin "İmdâd-ül-fettâh" kitabında ve Hanefî âlimlerinden başkalarının kitaplarında da böyle olduğu yazılıdır. Fetvâ vermek derecesine yükselmiş olan böyle büyük âlimlerin bildirdiklerine göre, meyyit, dirilerin işitemediği, yeşil otların tesbihi gibi sesleri işitince kendisine seslenen insanın sesini işitmez olur mu? işitmez diyenler, belki dünyâda kulakla işitildiği gibi işitemezler demek istemişlerdir. Böyle olunca, fıkıh kitaplarında yemîn bahsinde yemîni anlatırken, söylediklerinin araları bulunmuş olur. Resûlullahın (s.a.v.) hadîs-i şerîfine de inanılmış olur. Âlimler arasında sözbirliği hâsıl olur. Mezhebin reîsi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe buna inanmadığını bildirdi denilirse bu yüce İmâm da, diğer mezheb imamları gibi: "Sahih hadîsler benim mezhebimdir" buyurmuştur. Hattâ, Resûlullaha (s.a.v.) pek fazla uyduğu için, "Mürsel" hattâ "Za'îf' olan hadîs-i şerîfleri bile mezhebine sened olarak almıştır. Böyle bir İmâmın, sahîh hadîslere uymayacağı düşünülebilir mi? Buradan da anlaşılıyor ki, meyyitin işitmiyeceğini söyleyen birkaç âlim dünyâda işitildiği gibi işitmek demek istemişlerdir. Çünkü, sahîh hadîsi bırakıp da, başkasının sözüne uymak, hiç bir âlim için caiz olmaz.

Resûlullah efendimizin (s.a.v.) ve iki kabir arkadaşının mübârek mezarlarını ziyâret etmenin, onlara selâm vermenin ve şefaat istemenin sünnet olduğunu, Hanefî mezhebinin âlimleri sözbirliği ile bildirmişlerdir. Resûlullahın ve iki arkadaşının işittiklerine inanmamış olsalardı bu sözleri birbirini tutmazdı. Hattâ; "Her kabri ziyâret etmek sünnettir" sözlerine uymazdı. Bunların yemîn üzerindeki sözlerinin, dünyâda dirilerin işitmesi için olduğu söylenince sözlerinin arasında uygunsuzluk hiç kalmamaktadır.

Fâide: … İbn-i Teymiyye, ölülerin diriltilmesi üzerindeki fetvâlarında; "Ölüler, kendilerini ziyâret edenleri bilirler mi? Tanıdıklarından veya tanımadıklarından biri kabre geldiği zaman, geldiğini anlarlar mı?" suâline cevâbında; "Evet bilirler ve anlarlar" diyor. Ölülerin buluştuklarını ve soruştuklarını ve dirilerin yaptığı işlerin onlara gösterildiğini bildiren haberleri yazıyor. Ebû Eyyûb Ensârî hazretlerinin haber verdiği hadîs-i şerîfi, Abdullah İbni Mübârek nakletmektedir. Bu hadîs-i şerîfte; **"Bir mü'min vefât ederken, bir rahmet meleği, bunun rûhunu alır. Meyyitler, dünyâda müjde isteyenlerin toplandığı gibi, bunun etrâfında toplanırlar. Ona sormağa başlarlar. İçlerinden birkaçı da, kardeşinizi bırakınız dinlensin! Çok sıkıntılı yerden geliyor derler. Etrâfına üşüşürler. Dünyâdaki tanıdıklarını sorarlar. Filân adam ne yapıyor? Filânca kadın evlendi mi? derler"** buyurulduğunu bildiriyor.

Allahü teâlâ, şehîdlerin diri olduğunu ve rızıklandırıldıklarını bildirdi. Bir hadîs-i şerîfte, şehîd rûhlarının Cennete girdikleri haber veriliyor. Âlimlerden birkaçı, bu ni'metlerin yalnız şehîdler için olduğunu, sıddîkların böyle olmadıklarını söylüyorlar ise de, imamlarımızın ve Ehl-i sünnet âlimlerinin çoğunun söylediği doğrudur. Bunlar, diri olmak ve rızıklandırılmak ve rûhların Cennete girmesi, yalnız şehîdler için değildir dediler. Âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden böyle anlaşılmaktadır buyurdular. Bunların yalnız şehîdler için bildirilmesi, şehîdlerin ölüp yok oldukları sanılarak, cihâddan korkulmasını, önlemek içindir. Cihâda gitmeğe ve şehîd olmağa mâni olan şüpheyi gidermek içindir. Kur'ân-ı kerîmde İsrâ sûresinin 31. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Fakirlik korkusu, ile evlâdlarınızı öldürmeyiniz!"** buyurulması da, bunun gibidir. Fakirlik korkusu olmadan da öldürmek, caiz olmadığı hâlde, fakirlik korkusu ile öldürenler çok olduğu için âyet-i kerîme vak'alara göre gönderilmiştir.

Buraya kadar yukarıdaki iki paragrafta, Ahmed İbni Teymiyye-i Harrânî'nin kitabındaki vesîkaları bildirdik. Yukarıda, bozuk düşüncelerine cevaplar verilen sapık kimseler, İbn-i Teymiyye'nin yolunda olduklarını, onun büyük âlim olduğunu söylüyorlar. Kendisine şeyhülislâm diyorlar. Hâlbuki, onun kitaplarını ve fikirlerini anlamakta insanların en câhili, onun yolunda olduklarını söyleyen bozuk kimselerdir. O, bütün meyyitlerin, şehîdler gibi diri olduklarını ve şehîdler gibi rızıklandırıldıklarını bildiriyor. Onun sözüne uymayan ve onun sözüne uyanlara kâfir ve müşrik damgası basanların, onun yolunda olduklarına hiç inanılır mı? Resûlullah (s.a.v.) işitmez ve ziyârete gelenleri, kendisine yalvaranları görmez, bilmez ve tanımaz diyenler, İbn-i Teymiyye'nin ve hiçbir kimsenin yolunda değildirler. Kendi nefsleri, keyfleri arkasındadırlar. Allahü teâlâ, bunlara akıl versin ve doğru yolu göstersin. Âmin!

Meyyitlerin, dirileri gördüklerini bildiren vesîkalardan biri Buhârî'deki; **"Her meyyite, her sabah ve her akşam kıyâmetteki yeri gösterilir. Cennetlik olana, Cennetteki yeri, Cehennemlik olana Cehennemdeki yeri gösterilir"** hadîs-i şerîfidir. Gösterilir sözü, gördüklerini bildirmektedir. Allahü teâlâ, Fir'avn'ın adamları için, Mü'min sûresinin 46. âyetinde meâlen; **"Onlara sabah akşam ateş gösterilir"** buyurdu. Meyyit görmeseydi, gösterilir demek fâidesiz olurdu. Ebû Nu'aym'ın; Amr bin Dinar'dan alarak bildirdiği hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Bir kimse ölünce, rûhunu bir melek tutar. Rûh, bedenin yıkanmasına, kefenlenmesine bakar. Kendisine; "İnsanlar, seni nasıl övüyorlar işit" denir."** İbn-i Ebiddünyâ'nın, Amr bin Dinar'dan alarak bildirdiği hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse, öldükten sonra çoluk-çocuğunun başına gelenleri bilir. Kendisini yıkayanlara ve kefenleyenlere bakar"** buyuruldu. Buhârî'deki sahîh hadîsde; **"Münker ve Nekîr melekleri, suâl ve cevapdan sonra meyyite, Cehennemdeki yerine bak. Allahü teâlâ, değiştirerek sana Cennetteki yeri ihsân eyledi derler. Bakar, ikisini birlikte görür"** buyuruldu.

İbn-i Ebiddünyâ ve Beyhekî "Şu'b" kitabında, Ebû Hüreyre'den bildirdikleri hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse tanıdığı kabir yanına gelip selâm verirse, meyyit de onu tanır ve selâmına cevap verir. Tanımadığı kabrin başına gelip selâm verirse, selâmına cevap verir"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîfden anlaşılıyor ki, meyyit kendini ziyâret edeni, kabri başına geleni görmektedir. Görmeseydi, dünyâda tanımamış olduğunu tanımaması bildirilmezdi. Birincisini tanıyarak cevâbı veriyor, ikincisinin selâmına, tanımayarak cevap veriyor.

"Erbe'în-üt-tâiyye" kitabında bildirilen hadîs-i şerîfte; **"Bir meyyit, dünyâda sevdiği kimse, kendisini ziyârete geldiği zaman sevinir"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, meyyitin, ziyârete geleni gördüğünü bildiriyor. Görmeseydi, tanımaz ve sevinmezdi. Sahîh-i Müslim'de, Amr bin Âs'ın (r.a.) vefât edeceği zaman şöyle buyurduğu haber veriliyor: "Beni defnedince, üzerime toprak atınız! Sonra bir hayvan kesilerek etleri parçalanacak zaman kadar, kabrimin başında bekleyiniz. Sizinle kabrime alışayım ve sizi göreyim. Böylece Rabbimin gönderdiği suâl meleklerine rahat cevap vereyim." Kabirdeki meyyitlerin duyduklarını ve gördüklerini bildiren böyle sağlam haberler çoktur. Lüzumu kadar bildirdik. Uzatmağa hacet olmasa gerektir. Dirilerin yaptığı işlerin ölülere gösterildiğini yukarıda bildirmiştik. Onlarda görmek olmasaydı, işlerin onlara gösterilmesi doğru olmazdı. Çünkü, işlerin gösterilmesi demek, iki omuzda bulunan "Kirâmen kâtibîn" meleklerinin yazdığı şeylerin gösterilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Bu da, ölülerin gördüğünü bildirmektedir. Bunun için biz de, ölülerin görmesini anladıktan sonra, dirilerin işlerinin onlara gösterilmesini bildiren hadîs-i şerîfleri yazmağı uygun bulduk.

Ba'zı hakîkatleri göremeyen sapık kimseler, bu bilgileri anlamıyorlar. Çünkü, Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesini ve bu konudaki hadîs-i şerîfleri işitmemişlerdir. Kendilerini âlim

sanan bu adamlar, o kadar câhil ve o kadar anlayışsızlar ki, mezarda olan peygamberler ve velîler, kabir başına gelip, kendilerinden şefaat isteyenleri ve yalvaranları nasıl bilirler diyorlar? Bunlara deriz ki, o büyüklere dünyâda iken birçok şeyler bildiriliyor öldükten sonra da, niçin bildirilmesin? Yâhud deriz ki, Allahü teâlâ, âdet-i ilâhiyyesinin dışında olarak bunlara ikram ve ihsân ederek, işitiyorlar ve biliyorlar. Dirilerin işlerinin ölülere gösterildiği, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir. Buna inanmayanlara karşı, vesîka olan hadîs-i şerîfleri yukarıda bildirdik. Bu hadîs-i şerîfleri okuyup anlamayan biri; "Ölü, yalnız dünyâda iken tanımış olduğu kimseleri görüp işitir" derse, ona deriz ki, hadîs-i şerîfler, meyyitin, kendisini ziyâret edip selâm veren kimseyi gördüğünü ve cevap verdiğini bildiriyor. Bunda, tanıdık ve tanımadık diye ayırmıyor. Şu kadar var ki, meyyit, ziyâret eden kimseyi dünyâda iken tanıyorsa, orada da tanıyor ve seviniyor. Tanımıyorsa sâdece selâmına cevap veriyor. Hakîkati anlayamayanlar inâd ediyorlar, ölüp de, başlarına gelinceye kadar inanmazlar.

Ümmetin amellerinin Resûlullaha gösterildiğini bildiren pekçok hadîs-i şerîf vardır. Bezzâz'ın, Abdullah İbni Mes'ûd hazretlerinden haber verdiği hadîs-i şerîfde; **"Hayâtım, sizin için hayırlıdır. Bana anlatırsınız. Ben de size anlatırım, öldükten sonra, vefâtım da, sizin için hayırlı olur. Amelleriniz bana gösterilir. İyi işlerinizi gördüğüm zaman, Allahü teâlâya hamd ederim. Kötü işlerinizi gördüğüm zaman, sizin için af ve mağfiret dilerim"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, Resûlullahdan işittim denilerek bildirildi. Başka sağlam kimseler, bunu mürsel olarak da bildirmişlerdir. Amellerin, işlerin, tanıdıklara gösterildiğini bildiren hadîs-i şerîfe gelince, İmâm-ı Ahmed ve Hakîm-i Tirmizî, "Nevâdir-ül-usûl" kitabında ve Muhammed bin İshâk İbni Mende adındaki meşhûr hadîs âliminin bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Yaptığınız işler, kabirde olan yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza bildirilir, iyi işlerinizi görünce sevinirler. Böyle olmıyan işleriniz için; "Yâ Rabbî! Bizi doğru yola kavuşturduğun gibi, bu kardeşimizi de kavuştur. Ondan sonra rûhunu al!" derler"** buyuruldu. Büyük hadîs âlimi Süleymân Ebû Dâvûd Tayâlisî "Müsned" kitabında, Câbir bin Abdullah'dan gelen hadîs-i şerîfi şöyle bildiriyor **"Yaptığınız işler, mezardaki yakınlarınıza ve tanıdıklarınıza gösterilir. İşleriniz iyi ise, sevinirler. İyi değil ise; "Yâ Rabbî! Bunlara iyi iş yapmaları için kalblerine ilham eyle!" derler."**

Yine Hakîm-i Tirmizî'nin "Nevadir" kitabında bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"İnsanların yaptıkları işler, Pazartesi ve Perşembe günleri, Allahü teâlâya arzolunur. Peygamberlere, evliyâya ve ana-babaya Cum'a günleri gösterilir, iyi işleri görünce sevinirler. Yüzlerinin parlaklığı artar. Allahdan korkunuz! ölülerinizi incitmeyiniz!"** buyuruldu. İnsanların yaptıkları işler, mezardaki tanımadıkları ölülere de bildirilir. Abdullah İbni Mübârek ve İbn-i Ebiddünyâ'nın, Ebû Eyyûb el-Ensârî'den bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Yaptığınız işler, ölülere bildirilir, İyi işlerinizi görünce sevinirler, kötü işlerinizi görünce üzülürler"** buyuruldu. Hakîm-i Tirmizî'nin, İbn-i Ebiddünyâ'nın ve Beyhekî'nin "Şu'ab-ül-Îmân" kitabında Nu'mân bin Beşîr'den bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Mezardaki kardeşleriniz için Allahü teâlâdan korkunuz! Yaptığınız işler, onlara gösterilir"** buyuruldu. Bu iki hadîs-i şerîf, bütün ölüler içindir. Ebüdderdâ hazretleri buyuruyor ki: "Yaptığınız işler, ölülerinize gösterilir. Bununla sevinirler veya üzülürler." İbn-i Ebiddünyâ, Sadaka bin Süleymân Ca'ferî'den bildiriyor ki: "Bir kötü huyum vardı. Babamın ölümünden sonra, pişman oldum. Bu taşkınlıklarımdan vaz geçtim. Bir aralık bir kabahat yaptım. Babamı rü'yâda gördüm. Bana; "Ey oğlum! Senin güzel işlerinle, kabrimde rahat ediyordum. Yaptığın işler bize gösteriliyor. İşlerin, sâlihlerin amellerine benziyor. Fakat, son yaptığından dolayı çok üzüldüm, utandım. Yanımdaki

mevtalar arasında beni utandırma" dedi." Bu haber, yabancı mevtaların da, dünyâdaki işleri anladıklarını gösteriyor. Çünkü, çocuğun işleri babasına gösterildiği zaman, babası oğluna, beni yanımdaki ölülere utandırma demektedir. Yabancı ölüler, çocuğun işlerinin babasına gösterildiğini anlamasalardı, babası rü'yâda böyle söylemezdi. Hazret-i Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde de, tanıdık ve tanımadık bütün ölülere dünyâdaki işlerin gösterildiğini, yukarıda bildirmiştik.

Dördüncü kısım: Meyyitlerin birbirini ziyâret etmeleri ve buluşmaları da, sahîh haberlerle bildirilmiştir. Haris bin Ebû Üsâme ve Ubeydullah bin Sa'îd Vâyilî, "İbâne" kitabında ve Ukaylî, Câbir bin Abdullah'dan haber verdikleri hadîs-i şerîfde; **"Ölülerinizin kefenini güzel yapınız! Onlar, kabirlerinde birbirlerini ziyâret ederler ve övünürler"** buyuruldu. Müslim'deki hadîs-i şerîfde; **"Kardeşinin cenâze işini görenleriniz, kefenini güzel yapsın"** buyuruldu. Çünkü, meyyitler birbirini ziyâret ederler ve övünürler. Ebû Hüreyre'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Ölülerinizin kefenlerini güzel yapınız! Çünkü, birbirlerini kefenleri içinde olarak ziyâret ederler"** buyuruldu. Tirmizî, İbn-i Mâce ve Muhammed bin Yahyâ Hemedânî "Sahîh" kitabında, İbn-i Ebiddünyâ ve Beyhekî "Şu'ab-ül-Îmân" kitabında, Ebû Katâde'den bildirdikleri hadîs-i şerîfde; **"Biriniz din kardeşinin cenâze işlerini görürse, kefenini güzel yapsın! Çünkü onlar, kabirleri içinde birbirlerini ziyâret ederler"** buyuruldu.

Beşinci kısım: ölüler, dünyâda iken diri olanların yaptıkları işleri, kendilerine gösterilmeksizin de bilmektedirler. Ehl-i sünnet düşmanlarının allâme dedikleri, çok büyük bildikleri İbn-ül-Kayyım-i Cevziyye "Kitâb-ür-rûh" kitabında şöyle yazmaktadır:

"Fasl: Hâfız, ya'nî hadîs âlimi, Ebû Muhammed Abdülhak Eşbîlî, burada uzun şeyler bildirmektedir. Ölüler, dirilerin işlerinden haber sorarlar. Dirilerin sözlerini ve işlerini anlarlar, (İbn-i Kayyım kitabında, bir sahife sonra) Amr bin Dînâr diyor ki: "İnsan ölünce, geride bıraktıklarındaki olan bitenleri bilir. Kendisini yıkadıklarını ve kefenlediklerini görür. Onlara bakar." İbn-i Kayyım-i Cevziyye, kitabında (bir sahife daha sonra) diyor ki: "Sa'b bin Cüsâme ile Avf bin Mâlik, birbiri ile âhıret kardeşi oldular. Hangimiz önce ölürsek, rü'yâda görünelim dediler. Sa'b önce öldü. Avf'a rü'yâsında göründü. Avf sordu: "Allahü teâlâ sana ne yapn?" O da; "Af eyledi" dedi. Konuşmalarının sonunda, Sa'b; "Kardeşim! Ben öldükten sonra, bana yakın olanların yaptığı herşey bana bildiriliyor. Hattâ kedimizin, şu kadar gün önce öldüğünü haber aldım. Kızım, altı güne kadar ölecektir. Ona vasî ol" dedi. Rü'yâda söylediği gibi oldu."

Altıncı Kısım: Bu kısım, dirilerin yaptıkları işleri haber alınca, ölülerin incindiklerini beyân eder. İmâm-ı Süyûtî'nin "Şerh-us-sudûr" kitabında Deylemî'nin Âişe vâlidemizden (r.anhâ) bildirdiği hadîs-i şerîfi yazıyor. Bu hadîs-i şerîfde; **"İnsan, evinde iken nelerden incinirse, kabrinde de onlardan incinir"** buyuruldu. İmâm-ı Kurtubî "Tezkire" kitabında diyor ki: "Dünyâda olanların yaptıkları şeyleri Allahü teâlâ bir melek ile yâhud alâmet ile, işâretle veya başka bir yoldan, ölülere bildirir. İbn-ül-Kayyım-i Cevziyye "Kitâb-ür-rûh" kitabında diyor ki: "Dirilerin rûhları ile ölülerin rûhlarının buluştuklarını bildirenlerden biri de şudur: Diri, ölüyü, rü'yâda görerek, ondan birşeyler soruyor. Meyyit dirinin bilmediklerini ona haber veriyor. Verdiği, olmuş veya olacak haberler doğru çıkıyor. Çok defa, diri iken gömmüş olduğu ve kimseye bildirmediği malın yerini haber veriyor. Alacağı olduğunu ve şâhidlerini bildirmesi, kimsenin bilmediği, kendinin gizli yaptığı bir işi haber vermesi ve bildirdiği gibi çıkması çok görülmüştür. Çok şaşılacak birşey de, şu zamanda öleceksin dediği kimsenin, o zamanda öldüğü görülmüştür. Bir dirinin gizlice yaptığı bir işin, bir ölü tarafından başka bir diriye bildirilmesi de çok görülmüşdür." İmâm-ı Süyûtî, "Şerh-us-sudûr" kitabında, Muhammed bin Sîrin'den (r.a.)

bildiriyor ki: "Meyyitin bildirdiği şeyler, hep doğrudur. Çünkü meyyit, hiç yalan ve yanlışlık olmayan bir âlemdedir. O âlemde olanlar, hep doğru söyler. Gördüklerimiz ve anladıklarımız, bu sözümüzü kuvvetlendirmektedir. Rûh, latif olduğu için, duygu organları ile anlaşılamayan şeyleri anlamaktadır."

Hâkim ve Beyhekî "Delâil" kitabında Selmân'ın (r.anh) şöyle anlattığını haber veriyorlar "Ümm-i Seleme hazretlerinin yanına gittim. Ağlıyordu. Niçin ağladığını sordum. Resûlullahı (s.a.v.) rü'yâmda gördüm. Ağlıyordu. Mübârek başında ve mübârek sakallarında toprak vardı. "Mübârek yüzünüz niye böyle?" diye sordum. "Oğlum Hüseyn'in şehîd edildiğini gördüm" buyurdu. Bunu, Hatîb-i Tebrîzî "Mişkât-ül-mesâbîh" kitabında da yazmaktadır.

İbn-i Ebiddünyâ, Benî Esed kabilesinden bir mezârcının şöyle anlattığını bildiriyor "Bir gece, kabristanda idim. Bir kabirden şöyle bir konuşma sesi geldi: "Ey Abdullah" dedi. "Ne istiyorsun yâ Câbir?" cevâbı verildi. "Yarın bizim yanımıza kardeşimiz gelecek" dedi. "Onun bize fâidesi olmaz. Bize duâ olunmaz. Babam ona kızmıştı. Duâ etmemek için yemîn etmişti" cevâbı verildi. Sabah olunca, bir kimse geldi. Gece ses işitmiş olduğum iki kabri gösterdi. Bu iki kabir arasına bir mezar kazmamı söyledi. "Bu kabirdekilerin ismi nedir?" dedim. "Bunun ismi Câbir, şunun ismi Abdullah'dır" diyerek gösterdi. Gece işittiklerimi, ona söyledim. "Evet, onun için duâ etmemeğe yemîn etmiştim. Şimdi yemînimi bozup duâ edeceğim ve keffâret vereceğim" dedi."

Yedinci kısım: ölülerin iş yaptıkları, Allahü teâlânın izni ile, onlardan birçok şeyler görüldüğü sahih kitaplarda bildirilmektedir. Hadîs âlimi, İmâm-ı Süyûtî "El-Mütekaddim" kitabında ve Hâfız İbni Hacer, fetvâlarında buyuruyorlar ki: "Mü'minlerin rûhları "İlliyyîn" denilen makamda, kâfirlerin rûhları ise "Siccîn" denilen yerdedir. Her rûh, cesedine, bilinmeyen bir hâlde bağlıdır. Bu bağlılıkları, dünyâdaki bağlılıkları gibi değildir. Rü'yâ gören kimsenin gördüğü şeylere olan bağlılığı gibidir. Fakat, ölülerin cesedlerine ve başka şeylere bağlılıkları, rü'yâ görenin bağlılığından pekçok kuvvetlidir. Bunun içindir ki, İbn-i Abdülberr'in; "Rûhlar kabirlerinin yanındadır" sözü ile yukarıdaki sözün arasını bulmak güç olmaz. Rûhların kendi cesedlerine te'sîr ve tasarruf etmelerine ve kabirde bulunmalarına izin verilmiştir. Meyyit kabirden çıkarılıp başka kabre konursa, rûhun bedenle olan bağlılığı bozulmaz. Beden çürüyüp, toprak maddeleri, sıvıları ve hâsıl olan gazları dağılınca, bu bağlılık yine bozulmaz." İmâm-ı Süyûtî buyuruyor ki: "Rûhun İlliyyînde olduğu hâlde, bedene bağlanmasına ve tasarruf yapmasına izin verildiğini İbn-i Asâkîr'in, Abdullah İbni Abbâs'dan haber verdiği şu hadîs-i şerîf göstermektedir. Resûlullah (s.a.v.), Ca'fer-i Tayyar hazretleri şehîd olduktan sonra buyurdu ki: **"Bir gece Cafer-i Tayyar yanıma geldi. Yanında melek vardı, iki kanatlı idi. Kanatlarının uçları kana boyanmış idi. Yemen'deki Bîşe denilen vadiye gidiyorlardı."** İbn-i Adî'nin hazret-i Ali bin Ebî Tâlib'den haber verdiği hadîs-i şerîfte; **"Ca'fer bin Ebî Tâlib'i meleklerin arasında gördüm. Bîşe ahâlisine yağmur geleceğini müjdeliyorlardı"** buyuruldu. Hadîs âlimlerinden Hakîm (r.aleyh), Abdullah İbni Abbâs'ın şöyle anlattığını haber veriyor "Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyordum. Mûte gazâsında şehîd olan Ca'fer-i Tayyâr'ın (r.anh) zevcesi Esma binti Umeys de orada idi. Resûlullah efendimiz; **"Aleyküm selâm" dedi ve** sonra; **"Yâ Esma! Şimdi, zevcin Ca'fer, Cebrâil ve Mikâil ile birlikte yanıma geldiler. Bana selâm verdiler. Selâmlarına cevap verdim. Bana: "Mûte gazâsında kâfirler ile birkaç gün savaştım. Vücûdumun her tarafında yetmişüç yerimden yaralandım. Bayrağı, sağ elime aldım. Sağ kolum kesildi. Sol elime aldım, sol kolum kesildi. Allahü teâlâ, iki kolum yerine bana iki kanat verdi. Cebrâil ve Mikâil ile birlikte uçuyorum, istediğim zaman Cennetten çıkıyorum, istediğim zaman girip meyvelerini yiyorum" dedi"** buyurdu. Esma, bunları işitince; "Allahü

teâlânın ni'metleri Ca'fer'e afiyet olsun. Fakat, herkes bunu benden işitince inanmazlar diye korkuyorum. Minbere çıkıp siz söyleseniz. Size inanırlar" dedi. Resûlullah (s.a.v.) mescide teşrîf edip, minbere çıktı. Allahü teâlâya hamd ve sena eyledikten sonra; **"Ca'fer İbni Ebî Tâlib, Cebrâil ve Mikâil ile birlikte yanıma geldiler. Allahü teâlâ, ona iki kanat vermiş. Bana selâm verdi"** buyurdu. Sonra, Esmâ'ya haber verdiklerini bir bir söyledi. Bu hadîs-i şerîfler gösteriyor ki, Allahü teâlâ, şehîd olan ve sâlih olan kullarına, insanlara fâideli olan işleri yapmak için izin vermektedir. Bunu bildiren, daha nice haberleri hadîs âlimleri yazmışlardır. Bunlardan birini, İmâm-ı Celâleddîn Süyûtî şöyle bildiriyor:

"İbn-i Ebiddünyâ diyor ki: Ebû Abdullah Şâmî, Rumlarla gazâya gitmişti. Düşmanı kovalıyorlardı. İki kişi askerden uzaklaştılar. Bu askerlerden birisi şöyle anlattı: "Düşman kumandanına rastladık. Üzerine hücum ettik. Çok savaştık. Arkadaşım şehîd oldu. Geri döndüm. Askerlerimizi aradım. Sonra kendi kendime dedim ki: "Sana yazıklar olsun! Ne için geriliyorsun?" Geri döndüm. Düşman kumandanına saldırdım. Kılıcım boşa gitti. O, bana saldırdı. Beni devirdi. Göğsümün üstüne oturdu. Beni öldürmek için eline birşey aldı. Tam o sırada, şehîd olmuş olan arkadaşım yerinden fırladı. Ensesinden saçlarını yakaladı. Üstümden çekti. Birlikte kâfiri öldürdük. Uzaktaki bir ağaca kadar birlikte konuşarak yürüdük. Orada ölü olarak yattı. Sonra gidip diğer arkadaşlarıma olanları haber verdim."

Hanefî mezhebi âlimlerinden "Ravdat-ül-ahyâr" kitabının sahibi Zendûsî ve "Zübdet-ül-fükahâ" kitabının sahibi de, bu vak'ayı bildirmişlerdir. Hadîs âlimlerinden Mehâmilî "Emâliyy-ül-İsfehâniyye" kitabında bildiriyor ki: "Abdül'azîz bin Abdullah dedi ki: "Bir arkadaşla Şam'da idik. Yanında zevcesi de vardı. Bunların oğlunun şehîd olduğunu daha önceden biliyordum. Yanımıza bir süvari geldi. Arkadaşım, bunu karşıladı. Zevcesine dönerek, bu bizim oğlumuz dedi. Zevcesi; "Şeytan senden uzak olsun, sen aldanıyorsun. Oğlunun çoktan şehîd olduğunu unuttun mu?" dedi. Adam, söylediğine pişman oldu. Fakat, süvariye yaklaştı. Dikkat ile bakarak; "Vallahi bu bizim oğlumuz" dedi. Kadın da bakmak zorunda kaldı. "Vallahi o" diye bağırmağa başladı. Babası; "Oğlum sen şehîd olmuştun değil mi?" dedi. "Evet babacığım. Fakat, Ömer bin Abdül'azîz şimdi vefât etti. Şehîdler, onu ziyâret etmek için Rabbimizden izin istedik. Ben ayrıca size selâm vermek için de izin istedim" dedi veda edip yanlarından ayrıldı. Az zaman sonra, Ömer bin Abdül'azîz'in vefât ettiği işitildi." İmâm-ı Süyûtî buyuruyor ki: "Bu haberler, sağlamdır, doğrudur." Hadîs âlimleri, vesîkaları ile birlikte bunları yazmışlardır. Bunu, İmâm-ı Yâfi'î yazmıştır. Onun yazısını kuvvetlendirmek için, ben de bildirdim. Böyle vak'alar, İmâm-ı Süyûtî'nin kitabında çok yazılıdır. Anlamak isteyenler oradan okuyabilirler."

İmâm-ı Yâfi'î buyuruyor ki: "Ölüleri iyi veya kötü hâlde görmek, cenâb-ı Hakkın ba'zı kullarına ihsân ettiği bir keşfdir, kerâmettir. Dirilere müjde vermek, va'z olmak, yâhud ölüler için hayırlı bir iş yapılmasına, borçlarının ödenmesine yaraması içindir. Ölüleri görmek daha çok rü'yâda olmaktadır. Uyanık iken görenler de vardır. Evliyâ için, hâl sahipleri için kerâmettir."

Kitabının başka bir yerinde diyor ki: "Ehl-i sünnet mezhebinin âlimleri buyuruyor ki, ölülerin İlliyyîndeki veya Siccîndeki rûhları, arasıra ya'nî Allahü teâlâ dileyince, mezârlarındaki cesedlerine red olunurlar, gönderilirler. En çok Cum'a geceleri böyle olur. Birbirleri ile buluşurlar, konuşurlar. Cennetlik olanlar, ni'metlere kavuşur. Azâb görecekler, azâb olunurlar. Rûhlar, İlliyyînde veya Siccînde iken, cesed olmaksızın da, ni'metlenir ve azâb çekerler. Kabirde ise, rûh ve cesed birlikte ni'metlenir. Yahut azâblanır." Kitâb-ür-rûh kitabında diyor ki "Bu yazılardan anlaşılıyor ki, rûhun hali kuvvetli ve za'îf, büyük ve küçük olduğuna göre değişmektedir. Büyük rûhlar için olanlar, başka rûhlar için olmaz. Dünyâda da rûhların; kuvvetli, za'îf sür'atli

olduklarına göre, başka başka hâlleri olduğu bilinmektedir. Bedenin esâretinden ve bağlılığından kurtulan rûhların kuvvetleri, nüfuzları, himmetleri, sür'atleri ve Allahü teâlâya ve madde âlemine ta'allukları, bedene bağlı olan rûhlar gibi elbet değildir. Rûhun kendisi yüksektir, temizdir, büyüktür, yüksek himmet sahibidir. Bedenden ayrıldıktan sonra, daha başka olur. Başka şeyler yapabilir. İnsanlar öldükten sonra, rûhları, rü'yâda görülüp öyle şeyler yapmışlardır ki, diri, iken, bedene bağlı oldukları zaman bunları yaptıkları görülmemiştir. Bir kişi veya iki kişi veya birkaç kişinin, büyük bir orduyu mağlub etmesi çok görülmüştür. Resûlullah (s.a.v.), Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), çok defa rü'yâda görülmüş ve rûhları, kâfir ve zâlim askerleri dağıtmış, kaçırmıştır. Bu yazdıklarımız, Nâzi'ât sûresinin 5. âyetinin tefsîrinde, ba'zı müfessirlerin meselâ Beydâvî'nin; "Evliyânın rûhu bedenden ayrılınca, melekler âlemine gider. Oradan Cennet bahçelerinde dolaşır. Bedenine de bağlılığı kalıp, te'sîr eder" demelerine uygun olmaktadır.

Sekizinci kısım: Dirilerin, mezardaki ni'metleri ve azâbları anlaması ve baş gözü ile görmesi caiz olduğu, Allahü teâlâ ve Resûlü tarafından haber verilmiştir. Ehl-i sünnet ve cemâat âlimleri, kabirde ni'met ve azâb olduğunu, bunun hem rûha hem de bedene birlikte olduğuna inanmak lâzım geldiğini sözbirliği ile bildirmişlerdir. Akâid kitapları, bunları uzun uzun bildirmektedir. Kabir azâbının doğru olduğu hadîs-i şerîflerle ve Eshâb-ı Kirâmın eserleri (sözleri) ile ve Selef-i sâlihînin yazıları ile bildirilmektedir. Ba'zı câhillerin kabir azâbına inanmamaları, bu vesîkalardan haberleri olmadığı içindir. Onların îmânını kuvetlendirmek için, vesîkalardan birkaçını bildirmek uygun görüldü.

Peygamberlerin kabirlerinde, bilmediğimiz bir hayat ile diri olduklarını, namaz kıldıklarını yukarıda bildirmiştik. Peygamberlerin, vefâtlarından sonra, hac ettikleri, Buhârî'de ve Müslim'de bildirilmektedir. Peygamber olmayanlara gelince, Ebû Nu'aym bildiriyor ki: Sâbit-ül-Benânî diyor ki: "Hamîd-i Tavîl'e sordum: "Mezarda yalnız peygamberler mi namaz kılar?" "Hayır başkaları da kılabilir" dedi." Sabit; "Yâ Rabbî! Bir kimsenin mezarda namaz kılmasına izin veriyor isen, Sâbit'in de kabirde namaz kılmasını nasîb eyle" dedi. Ebû Nü'aym, yine bildiriyor ki: Cübeyr dedi ki: "Kendinden başka ilâh bulunmayan Allahü teâlâya yemîn ederim ki, Sâbit-i Benânî'yi mezara koydum. Hamîd-i Tavîl de yanımda idi. Üzerine toprak örttük. Toprak, bir yerinden çöktü. Kabre baktım, namaz kıldığını gördüm." İbn-i Cerir "Tehzîb-ül-âsâr" kitabında ve Ebû Nü'aym, İbrâhim bin Sâmit'den haber veriyorlar ki: "Seher vakitlerinde kabristandan geçenler, Sâbit-i Benânî'nin kabrinden Kur'ân-ı kerîm sesi duyduklarını söylerlerdi." İbn-ül-Cevzî "Safvet-üs-Safve" kitabında da bunu bildirmek tedir.

Zeyneddîn bin Receb "Ehvâl-ül-kubûr" kitabında diyor ki: "Allahü teâlâ dilediği kuluna kabirde sâlih işler yapmağı ihsân eder. İnsan ölünce, amel, ibâdet yapmak vazîfesi biter. Kabirdeki ibâdete sevâb verilmez. Fakat, Allahü teâlânın ismini söylemekle ve ibâdet etmekle zevklenir. Melekler ve Cennette olanlar da böyledirler. İbâdet yapmaktan lezzet duyarlar. Çünkü zikr ve ibâdet rûhu temiz olanlar için, en tatlı şeydir. Rûhu hasta olanlar, bunun tadını duyamaz." İmâm-ı Süyûtî "Şerh-us-sudûr" kitabında ve daha birçok âlimler bunu bildirmektedirler. Ebü'l-Hasen bin Berâ "Ravda" kitabında bildiriyor ki: "İbrâhim-i Haffâr isminde bir mezarcı; "Bir mezar kazmıştım. Mezardan ve kerpiç parçalarından misk kokusu duydum. Meğer orası eski bir kabir imiş. Kabre baktım. Bir de ne göreyim. Bir ihtiyâr oturmuş Kur'ân-ı kerîm okuyordu" dedi.

Muhammed bin İshâk İbni Mende, Âsım-ı Sekatî'den haber veriyor ki: "Belh şehrinde bir kabir kazdık. Yanındaki kabrin içi göründü, içeride yeşil kefenli bir ihtiyâr, kıbleye dönmüş, elinde Kur'ân-ı kerîm okuyordu." Bu kitapta, bunun gibi çok şeyler yazılıdır.

Hadîs âlimlerinden Ebû Muhammed Halâl "Kerâmât-ül-evliyâ" kitabında, Ebû Yûsuf Gasûlî'den şöyle haber veriyor "Şam'da İbrâhim bin Edhem hazretlerinin yanına gittim. "Bugün şaşılacak birşey gördüm" dedi. "O nedir?" dedim. "Karşıdaki kabristanda bir kabir yanında idim. Kabir yarıldı. Yeşil kefenli bir ihtiyâr göründü. "Yâ İbrâhim! Allahü teâlâ beni, senin için diriltti. Dilediğini benden sor" dedi. "Allahü teâlâ seni nasıl karşıladı?" dedim. "Etrâfımı kötü amellerim sarmıştı. Allahü teâlâ bana; "Seni üç şey için affettim. Benim sevdiklerimi severdin, dünyâda hiç içki içmezdin, ak sakalınla huzûruma geldin. Böyle huzûruma gelen mü'minlere azâb yapmaktan utanırım" buyurdu" dedi. İhtiyâr bunları söyledikten sonra kabirde kayboldu.

Kabir azâbını görenler de vardır. Allahü teâlâ, Mü'min sûresinin 46. âyetinde meâlen; **"Fir'avn'a ve adamlarına her sabah ve akşam gidecekleri Cehennem ateşi gösterilir"** buyurdu. Buhârî ve Müslim'deki hadîs-i şerîfde; **"Eğer, gizli tutabilseydiniz, kabir azâbını, benim işittiğim gibi size de işittirmesi için Allahü teâlâya duâ ederdim"** buyuruldu. Kabir azâbı, rûha ve cesede birlikte olmaktadır. Çünkü, küfrü ve günahları ikisi birlikte yapmaktadır. Yalnız rûha azâb yapılması, hikmete ve ilâhî adâlete uygun değildir. Âlimler buyuruyor ki: Beden kabirde çürüyüp yok olmakta görülüyor ise de, Allahü teâlânın ilminde vardır. Eshâb-ı Kirâmdan birçoğu, ölülerin rûhlarına bedenleri ile birlikte azâb yapıldığını görmüş ve haber vermişlerdir.

Bir kimse, Resûlullahın (s.a.v.) yanında; "Topraktan birinin çıktığını, bir adamın buna sopa ile vurarak yerde gâib olduğunu, böylece toprağa girip çıktığını gördüm" dedi. Resûlullah (s.a.v.) bunu işitince; **"O gördüğün Ebû Cehl'dir. Kıyâmete kadar böyle azâb çeker"** buyurdu. Bu ve bunun gibi haberler, peygamberlerin ve evliyânın gördükleri gibi, başkalarının da kabirdekileri görebileceğini bildirmektedirler. Evliyânın görmesi, hiç inkâr edilemez. Allahü teâlânın kudreti ile görmektedirler.

Buraya kadar yazdıklarımız, ölülerin mezarda, kabir hayatı denilen bilmediğimiz bir hayat ile diri olduklarını göstermektedir. İslâm âlimlerinin hepsi diyor ki: "Ölmek, yok olmak değildir. Bir evden bir eve göç etmek demektir. Peygamberler ve velîler de, İslâmiyeti yaymak için çalışmışlardır. Hepsi şehîdlik derecesine kavuşmuşlardır. Şehîdlerin diri oldukları, Kur'ân-ı kerîmde açıkça bildirilmektedir. Böyle olunca, onlardan tesebbüb, teşeffu' ve tevessül etmek şaşılacak bir şey midir? Tesebbüb demek, onları sebep yapmak, ya'nî Allahü teâlâ katında yardım etmelerini dilemektir. Tevessül demek, bizim için duâ etmelerini dilemektir. Çünkü onlar, Allahü teâlânın dünyâda da, âhıretde de sevgili kullarıdır. Onların istediklerine kavuşacaklarını, her dilediklerinin verileceğini, Kur'ân-ı kerîm bildirmektedir. Böyle olan meyyitlerden, dirilerden beklenen şeyleri bekleyen bir kimse kötülenebilir mi? Bunlardan beklenen şeyleri, Allahü teâlânın yaratacağına, Allahtan başka yaratıcı bulunmadığına inanan bir kimsenin mezardaki peygamberleri, velîleri sebep kılması, vesîle yapması, hiç inkâr olunabilir mi? Bunları; onlar çürüdü, toprak oldu, yok oldu zannedenler inkâr eder. İslâmiyeti bilmeyenler ve onların büyüklüğünü, yüksekliğini anlayamayanlar inanmaz. Peygamberlerin ve evliyânın yüksekliklerini ve üstünlüklerini anlamayan kimseler, din câhilleridir. İslâmiyeti anlamamışlardır. Onların câhil dedikleri müslümanlar, onlardan daha bilgili ve daha anlayışlıdırlar. Evliyânın ve peygamberlerin mezârlarına gidip, onların vâsıtası ile, onları sebep kılarak, Allahü teâlâdan birşey istemenin ve kıyâmet günü bize şefaat etmeleri için, kendilerine yalvarmanın caiz olduğu, hadîs-i şerîflerde bildirilmiştir ve İslâm âlimleri sözbirliği ile haber vermişlerdir. Bu kuvvetli vesîkalar karşısında, buna inanmayan ve bu yüzden müslümanları kötüleyen kimselerin, kötü düşünceli oldukları, İslâmiyeti bozmak, değiştirmek yolunu tuttukları anlaşılır. İnsanların en üstünü olan Muhammed aleyhisselâmın hadîs-i şerîflerine ve O'nun yolunda giden seçilmişlerin, sevilmişlerin kitaplarına

inanmak ni'metini bize ihsân eden Allahü teâlâya, hamd ve şükürler olsun! Bu büyük ni'meti Rabbimiz bize ihsân etmeseydi, kendimiz anlıyamaz, bulamaz, helak olurduk.

Peygamberlerin ve evliyânın vâsıtası ile, ya'nî onları sebep yaparak, vesîle ederek, Allahü teâlânın yaratmasını istemek caiz olduğunu gösteren âyet-i kerîmelerden ba'zılarını bildirelim: Mâide sûresinin 38. âyetinde meâlen; **"Ey îmân edenler! Allahü teâlâdan korkunuz! O'na yaklaşmak için vesîle arayınız"** buyuruldu. İsrâ sûresinin 57. âyetinde meâlen; **"Ol kimseler ki, duâ ve ibâdet ederler. Rablerine yaklaşmak için, vesîle ve sebep ararlar. Sebeplerin Allahü teâlâya en çok yaklaştıranını isterler"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîmelerde Allahü teâlâ, sebebe, vesileye yapışmağı emretmektedir. Vesîlenin belli bir şey olduğu bildirilmedi. Bunun için, Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan herşey hep vesiledir.

Ehl-i sünnet, âlimleri ise, peygamberlerin ve onlara tâbi olanların gittikleri yol, ya'nî îmân, ibâdet ve ihlâs vesîle olduğu gibi, o büyüklerin şefaatleri, makamları, kerâmetleri, duâları ve kendileri de vesiledir dedi. Kendileri vesîle olamaz diyenler Kur'ân-ı kerîme ve hadîs-i şerîflere ve peygamberlere ve evliyâya iftira ediyorlar. Peygamberlerin ve evliyânın kendilerinin vesîle edilmesi, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmektedir.

Enfâl sûresinin 33. âyetinde meâlen; **"Sen aralarında bulundukça, o kâfirlere azâb etmem"** buyuruldu. Tefsîr kitaplarında ve Buhârî'de bildirildiği gibi, kâfirler alay ediyorlardı. "Rabbine söyle de, bize çabuk azâb göndersin" diyorlardı. Bu sözleri üzerine, yukarıdaki âyet-i kerîme nâzil oldu. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek cesed-i şerîfinin kâfirler arasında bulunması, onlara azâb gelmesini önlemektedir buyuruldu. Resûlullah (s.a.v.), peygamberlik makamı ile, yahut duâ ederek, yahut şefaat ederek azâb gelmesini önlüyordu denilemez. Çünkü, kâfirlere duâ ve şefaat edilmediği gibi, inanmadıkları peygamberliğin onlara fâidesi olamaz.

Müslim kitabındaki sahîh hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Zemzem suyu, içenin niyetine göre fâide verir."** Zemzem suyu, dünyâ ve âhıret iyiliklerinden herhangi bir fâide için niyet ederek içilirse, istenilen fâide hâsıl olur. Böyle olduğu çok görülmüştür. Herkes bilir ki, zemzem suyu zâtdır, maddedir. Şifâ, fâide vermek için, rütbesi ile te'sîr etmesi, yahut duâ ve şefaat etmesi düşünülemez.

Sahîh olan hadîs-i şerîfte ve bütün fıkıh âlimlerinin sözbirliği ile bildirdikleri gibi, Kâ'be kapısı ile Hacer-ül-esved taşının arasındaki tavaf yerine "Mültezem" denir. Bir kimse, burada karnını Kâ'be duvarına değdirip, Mültezem'i vesile ederek, Allahü teâlâya yalvarırsa, Allahü teâlâ onu zarardan, kusurdan korur. Böyle olduğu çok tecrübe edilmiştir. Herkesin bildiği gibi, Mültezem Kâ'be duvarında birkaç taştır. Bu taşlar zâtdır. Ya'nî maddedir. Allahü teâlâ, her maddeye belli özellikler verdiği gibi, bu taşlara da, hayra, fâideye vesile olmak özelliğini vermiştir.

Kâ'be'nin kuzey tarafında bulunan su oluğunun altındaki tavaf yerine ve Mescid-i Haram içindeki, Kâ'be kapısı karşısında bulunan Makâm-ı İbrâhim denilen yere ve Hacer-ül-esved denilen Kâ'be köşesindeki taşı öpmeğe ve elini, yüzünü sürmeğe de, böyle fâideli hâssalar, özellikler verilmiştir. Bunlara tevessül edenlerin, ya'nî bunları vâsıta kılarak duâ edenlerin, duâlarının kabûl olmak hâssasını, kıymetini, Allahü teâlâ bu maddelere vermiştir. Bu maddelerin, duâların kabûl olmasına vesile oldukları biliniyor, görülüyor ve inanılıyor da, Resûlullahı ve O'nun yolunda olan, Allahü teâlânın sevgili kullarını vesile ederek yapılan duâlar hiç kabûl olmaz mı? Eğer bir kimse, zemzem suyunun, Mültezem'deki taşların, İbrâhim aleyhisselâmın mübârek ayaklarının izi bulunan Makâm-ı İbrâhim'in ve Hacer-ül-esved taşının,

ya'nî bu maddelerin hepsinin fâideli şeyler için vesile, sebep olmaları, peygamberlerin ve evliyânın mezarlarının da vesile olacağını göstermez derse, bu kimsenin din câhili olduğunu, Allahdan, Resûlullahdan ve müslümanlardan utanmadığını gösterir. Çünkü, Eshâb-ı Kirâm "aleyhimürrıdvân", Resûlullahın (s.a.v.) zât-ı şerîfini çok yüksek bilirler, pek saygı gösterirlerdi.

Peygamberleri ve onların yolunda olan seçilmiş, sevilmiş velîleri vâsıta kılarak, Allahü teâlâdan dilekte bulunmanın caiz olduğunu gösteren hadîs-i şerîfler o kadar çoktur ki, bunlara kötü düşmanlarımız hiç cevap veremiyor. Şaşırıp kalıyorlar. Buhârî ve Müslim kitaplarında yazılı olduğu üzere, Esma binti Ebî Bekr, yanındakilere yeşil bir cübbe gösterdi. "Bu palto, hazret-i Âişe'nin yanında idi. O vefât edince, ben aldım. Bu cübbeyi hastalarımıza giydirerek, tedâvi etmekteyiz. Hastalarımız bununla iyi oluyorlar" dedi. Görülüyor ki, Allahü teâlânın sevgili Peygamberi ve bütün üstünlüklerin sahibi giymiş olduğu için, Eshâb-ı Kirâm, bu cübbeyi şifâ bulmak için vesile etmektedirler.

Buhârî kitabında, İbn-i Sîrîn'den haber veriyor: İbn-i Sîrîn diyor ki: "Resûlullah efendimizin sakal-ı şerîfinden bir parça elime geçti. Bunu Ubeyde'ye söyledim. O da; "bende bir sakal-ı şerîf bulunmasını, dünyâda olan herşeydan daha çok severim" dedi."

Buhârî-i şerîfte diyor ki, Resûlullahın (s.a.v.) çok zaman hizmetinde bulunmakla şereflenmiş olan Enes bin Mâlik, kendisi ile beraber bir sakal-ı şerîfin defnolunmasını vasıyyet etti. Kabirde, Allahü teâlânın huzûruna sakal-ı şerîf ile birlikte çıkmak istedi. "Şifâ" kitabında diyor ki: Resûlullahın (s.a.v.) faziletlerinden, kerâmetlerinden ve bereketlerinden birisi de şudur ki, Hâlid bin Velîd (r.anh), başında, sarığı arasında bir sakal-ı şerîf taşırdı. Bunu taşıdığı her muharebede zafer kazanırdı. Hazreti Hâlid, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek bir kılı sebebi ile muradına kavuşuyor da, O'nun mübârek sât-ı şerîfini vesîle ederek Allahü teâlâdan dilekte bulunanlar kavuşmaz olur mu? Büyük İslâm âlimi, Resûllahın âşıkı olan İmâm-ı Busayrî, "Kasîde-i bürde"de bu inceliği çok güzel anlatmaktadır.

Allahü teâlânın sevgilisi ve peygamberlerin en üstünü için; vesîle edilmez, Allahü teâlânın yaratmasına sebep olmaz diyen bir kimse, o yüce Peygamberin ümmetinden midir, yoksa düşmanlarından mıdır? Kâfirlere bile rahmet olduğu, âyet-i kerîmelerde bildirilmiştir. Müslümanlar için ve O'na âşık olan Ehl-i sünnet ve cemâat için, rahmete, vesîle ve sebep olmaz mı?

"Vesîle arayınız." âyet-i kerîmesinin emr ettiği vesîle, hem ibâdetlerdir, hem duâlardır, hem de mübârek kıymetli zâtların kendileridir. Yukarıda bildirdiğimiz hadîs-i şerîfler ve olaylar bunu açıkça göstermektedir.

Mahlûklardan herşeyi, hattâ insanın yapamayacağı, fakat kerâmet olarak Allahü teâlânın evliyâsına ihsân ettiği şeyleri istemek caiz olduğunu gösteren çeşitli âyet-i kerîmeler vardır.

Peygamberlerin birincisi olan Âdem aleyhisselâm da, O'nu vesîle yaparak duâ edince, duâsı kabûl olmuş idi. Tefsîrler ve hadîs kitapları, bunu uzun bildirmektedir. Bunları anlayanlar, O'nu vesîle etmeğe inanmayanların nasıl kimseler olduklarını iyi anlarlar.

Ehl-i sünnet âlimleri sözbirliği ile bildiriyor ki, peygamberlerin mu'cizeleri olduğu gibi, evliyânın da kerâmetleri vardır. Çünkü, peygamberlere tâbi olanları, onlara uyanları Allahü teâlâ çok sever. Onlara diri iken de, öldükten sonra da, kerâmetleri ihsân eder. Peygamberlerin ve evliyânın öldükten sonra da, mu'cize ve kerâmet göstermeleri, onların doğru söylediklerini daha iyi bildirmektedir. Çünkü, diri iken olan mu'cizeleri ve kerâmetleri gören düşmanlar, kâfirler,

bunları başkasından öğrenerek yapıyorlar sanırlar. Fakat öldükten sonra hâsıl olan mu'cize ve kerâmetler için, böyle sanmak ve söylemek olamaz. Mu'cizeleri ve kerâmetleri, Allahü teâlâ yaratmaktadır. Yalnız O'nun kudreti ile olmaktadır. Peygamberlerine ve velîlerine ihsân ederek, ikram ederek, onların sebebi ile, onların şefaatleri ile yaratmaktadır. Mu'cize; peygamberden, kerâmet ise, peygamberin yolunda olduğu bilinen sâlih mü'minden hâsıl olmaktadır. Peygamberler ma'sûmdur. Hiç günah işlemezler. Şeytan, peygamberin şekline giremez. Evliyâ da, peygamberlerin vârisleridir. Şeytan, onlara da yaklaşamaz. Ömer (r.a.) ve Abdullah İbni Mes'ûd (r.a) ve daha birçok sahâbîden şeytanın kaçtığı kitaplarda yazılıdır.

Velîlerin, vefâtlarından sonra da kerâmetleri görülmüştür. Bunun misâlleri sayılamayacak kadar çoktur.

Seyyid Dâvûd bin Süleymân'ın yazdığı "Eşedd-ül-cihâd" kitabından ba'zı kısımlar: Şeyhzâde, Beydâvî tefsîri haşiyesinde, Ebi'l-Vefâ'dan alarak bildiriyor ki: Ba'zı fetvâlarda gördüm ki, Ebû Bekr-i Sıddîk, ezan okunurken, Resûlullahın (s.a.v.) ismini işitince, iki baş parmağının tırnağını öptü. Sonra, gözlerine sürdü. Niye böyle yaptın buyurulunca; "Sizin mübârek isminizle bereketlenmek için yâ Resûlallah!" dedi. **"Güzel yaptın. Böyle yapan, göz ağrısı çekmez"** buyuruldu. Tırnakları göze koyunca; "Allahümmahfaz ayneyye ve nevvirhümâ" ya'nî "Yâ Rabbî gözlerimi muhafaza eyle ve nûrlandır" demelidir. Deylemî, "Firdevs" kitabında, Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) haber verdiği hadîs-i şerîfi yazıyor. Bu hadîs-i şerîfde; **"Müezzin "Muhammeden Resûlullah" deyince, bir kimse, iki baş parmağını öper, sonra gözlerine sürer ve; "Eşhedü enne Muhammeden abdühû ve Resûlüh, radîytü billahi rabben ve bil-İslâmi dînen ve bi-Muhammedin sallallahü aleyhi ve selleme nebiyyen" derse, şefaatim ona helâl olur"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; **"Ezan okunurken ismimi işitince, iki baş parmağını gözüne koyanı, kıyâmet günü arar, bulur ve Cennete götürürüm"** buyuruldu. Kuhistânî, "Kenz-ül-ibâd" kitabından alarak diyor ki: "Ezan okunurken, Resûlullahın (s.a.v.) ismini ilk işitince; "Sallallahü ve selleme aleyke yâ Resûlallah!" demek ve ikinci işitmekte; "Kurret ayneyye bike yâ Resûlallah" demek, sonra, iki baş parmağını gözleri üstüne koyup, çekmeden;

"Allahümme metti'ni bissem'î vel-basari" demek, müstehâbdır. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz bu kimseyi Cennete götürür"

Suâl: Bir kimse, çeşitli din kitaplarını okuyup, bilgilerini kısa görüşü ile ve noksan aklı ile tartarak, bu ümmetin hepsinin, dînin özünden ve Resûlullahın (s.a.v.) yolundan ayrıldıklarını, sapıttıklarını söylese ve kendisinin müctehid olduğunu, Allah kelâmından ve Resûlullahın hadîslerinden bilgiler çıkardığım ileri sürse, hâlbuki âlimlerin, bir müctehidde bulunması lâzım dedikleri şartlardan hiçbiri bunda bulunmasa, bu sözleri yaymasına izin verilir mi? Yoksa, vazgeçip, İslâm âlimlerine uyması lâzım mıdır? Kendisinin İmâm olduğunu, her müslümanın ona uyması vâcib olduğunu, mezhebinin lâzım olduğunu söylese, müslümanları mezhebine sokmağa zorlasa, kendisine uymayanlara kâfir dese, bunları öldürmeli, mallarını paylaşmalı dese, bu adamın söyledikleri yanlış bozuk değil midir? Bir kimsede, ictihâd için lâzım olan şartların hepsi bulunsa; ve bir mezheb kursa bile herkesi bu mezhebe girmeğe zorlaması caiz olur mu? Belli bir mezhebe girmek lâzım mıdır? Yoksa herkes dilediği mezhebi seçmekte serbest midir? Sâlih bir kulun veya sahâbînin kabrini ziyâret eden, buna adak yapan, kabir yanında hayvan kesen, onu vesile ederek duâ eden, toprağından alıp bereketlenmek için saklayan, tehlikeden kurtulmak için, Resûlullahdan veya sahâbîden yardım isteyen bir müslüman, dinden çıkar mı? Ben bu kabrin sahibine tapınmıyorum, onun birşey yapacak güçte olduğuna inanmıyorum. Onun Allahü

teâlânın sevgili kulu olduğuna inandığım için, Allahü teâlânın dileğime kavuşturması için, onu vesile, sebep yapıyorum dediği hâlde, böyle yapanı öldürmek helâl olur mu? Allahdan başka birşey ile yemîn eden kimse dinden, îmândan çıkar mı?

Cevap: iyi anlamalıdır ki, ilim üstâddan öğrenilir. İlmi, dîni, kendi kendine kitaptan öğrenenler çok yanılır. Yanlışı, doğrusundan çok olur. Bugün, ictihâd edecek kimse yoktur. İmâm-ı Râfiî ve İmâm-ı Nevevî ve Fahreddîn Râzî dediler ki, bugün hiç müctehid kalmadığında âlimler sözbirliğine varmışdır. İmâm-ı Süyûtî gibi her ilimde deniz gibi olan derin bir âlim; nisbî müctehid, ya'nî mezheb içinde müctehid olduğunu bildirince, hiçbir âlim bu sözünü kabûl etmedi. Hâlbuki, mutlak müctehid olduğunu, mezheb sahibi olduğunu söylememişti. Beşyüzden fazla kitap yazdı. Her kitabı, tefsîr ve hadîs ilimlerinde ve din bilgilerinin her birinde çok yüksek derecede olduğunu göstermektedir. İmâm-ı Süyûtî gibi bir âlimin nisbî müctehid olduğu kabûl edilmeyince, onun yüksek derecesinden çok uzak olanların böyle sözlerine inanılır mı? Hiç dinlenmez bile. Hele İslâm âlimlerinin kitaplarının bozuk olduğunu da söylerse, bunun aklından ve dininden şüphe olunur. Çünkü bu kimse Resûlullahı (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmdan hiçbirini görmediğine göre, ilmini nereden öğrendi? Birşeyler öğrendi ise, İslâm âlimlerinin kitaplarından öğrenmiştir. O âlimlerin kitaplarına bozuk derse, kendisi doğru yolu nereden bulmuştur? Bunu bize açıklasın! Dört mezhebin imamları ve bunların mezheblerinde yetişmiş olan büyük âlimler, bütün bilgilerini âyet-i kerîmelerden ve hadîs-i şerîflerden çıkarmışlardır. Bu adam onlara uymayan bilgilerini nereden çıkarmıştır? Onun ictihâd derecesine varamamış olduğu meydandadır. Bu adama düşen iş, sahih bir hadîs görüp, anlamadığı zaman, müctehidlerin bu hadîs-i şerîfden anlayıp bildirdiklerini araştırmalıdır. Bunlar arasında beğendiğine uymalıdır. Böyle yapmak lâzım geldiğini, derin âlim İmâm-ı Nevevî "Ravda" kitabında bildirmektedir. Âyet-i kerîmeleri ve hadîs-i şerîfleri, ancak ictihâd derecesine yükselmiş olan derin âlimler anlayabilir. Müctehid olmayanların, âyet-i kerîmeleri ve hadîs-i şerifleri anlamağa kalkışmaları caiz değildir. Abdülvehhâb oğlunun ve ona aldanmış olan zavallıların doğru yola gelmeleri bozuk sözlerinden vaz geçmeleri lâzımdır.

Onların, müslümanlara kâfir demelerine gelince, hadîs-i şerîfte; **"Bir kimse bir müslümana kâfir dese, ikisinden biri kâfir olur. Söylediği kimse müslüman ise, kendisi kâfir olur"** buyuruldu. İmâm-ı Râfiî "Şerh-ül-kebîr" kitabında "Tuhfe"den alarak diyor ki: "Müslümana kâfir diyen ve te'vil edemiyen kimse, kâfir olur. Çünkü, İslama küfür demektedir." İmâm-ı Nevevî de, "Ravda" kitabında bunu bildiriyor. Birçok âlimler, te'vil etse de etmese de, imansız olur diyorlar.

Müslümanların kanı ve malı helâl olur demesine gelince, hadîs-i şerîfte; **"Kâfirlere Lâ ilahe illallah dedirtinceye kadar, harb etmekle emrolundum"** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf gösteriyor ki, müslümanı öldürmek caiz değildir. Bu hadîs-i şerîf, Tevbe sûresinin 6. âyeti olan meâlen; **"Tövbe edenleri ve namaz kılıp zekât verenleri serbest bırakınız"**dan alınmıştır. Tevbe sûresinin 12. âyetinde; **"Onlar din kardeşlerinizdir"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; **"Biz görünüşe göre anlarız. Gizli olanları Allahü teâlâ bilir"** buyuruldu. Başka bir hadîs-i şerîfde; **"İnsanların kalblerini yarmak gizli şeylerini anlamak için emrolunmadım"** buyuruldu.

Bir müctehidin insanları kendi mezhebine girmek için zorlaması caiz değildir. Müctehid olan zât, mahkemede kadı ise, o zaman kendi ictihâdı ile karar verir ve bu kararın yapılmasını emreder.

Evliyâ için adak yapmağa gelince, âlimler bunu uzun bildirmektedir. "Hibe" kitabı, "Tuhfe" kitabından alarak bildiriyor ki: ölmüş bir velî için nezr eder ve adak ettiği malın ölünün olmasını niyet ederse, bu nezr sahîh olmaz. Ölünün olmasını niyet etmezse, nezri sahîh olup, nezr olunan mal, hizmetçilere, türbe yanındaki mektep, talebe ve hocalarına, fakirlere verilir. Türbe yanında adak malını almağa alışık kimseler toplanmış ise ve velîye nezr olunan malın bunlara verilmesi âdet olmuş ise, bunlara verilir. Böyle bir âdet yoksa, nezr bâtıl olur. Herkes bilir ki, evliyâ için adak yapanlar arasında hiç kimse yoktur ki, adak olunan malın ölüye verilmesini düşünmüş olsun. Çünkü, ölünün birşey almayacağını, birşey kullanmıyacağını herkes bilir. Bu malların fakirlere veya türbede hizmet edenlere verileceğini bilmeyen yoktur. Bunun için ibâdet olmaktadır. Çünkü Şâfi'î mezhebinde mübah olan, mekrûh ve haram olan şeylerin nezr edilmesi sahîh olmaz.

Yapması zâten farz ve vâcib olmayan ibâdetler ve sünnetler nezr olunur.

Mezarları öpmek, yüzünü gözünü sürmek için, caiz olur da denildi. Olmaz da denildi. Caiz olmaz diyenler mekrûh dedi. Haramdır diyen olmadı. Peygamberleri ve sâlih kulları tevessül etmek, onları vesîle ederek Allahü teâlâya yalvarmak caizdir. Hadîs-i şerîflerle bildirilmiştir. Sâlih ameller ile tevessül etmek caiz olduğunu bildiren çok hadîs-i şerîf vardır. İyi işlerle tevessül caiz olunca, iyi insanlarla tevessül daha çok caiz olur. Allahü teâlâdan başka şeylere yemîn etmeğe gelince, yemîn olunan şey, ta'zim olunursa, Allahü teâlâya şerik ortak tutulursa, ancak o zaman küfür olur. Hâkim'in ve İmâm-ı Ahmed'in bildirdiği ve Münâvî'de yazılı; **"Allahdan başkası ile yemîn eden kâfir olur"** hadîs-i şerîfi de bunu bildirmektedir. Fakat İmâm-ı Nevevî âlimlerin çoğundan alarak, mekrûh olduğunu bildirmekte ve müslümanların icmâ'ı huccettir demektedir.

Nisa sûresinin 114. âyetinde meâlen; **"Kendisine tevhîd ve doğru yol bildirildikten sonra, Resûlullahın doğru yolundan sapan, i'tikâd ve amelde mü'minlerden ayrılan kimseyi, âhırette kâfirlerle birlikte Cehenneme sokarız"** buyuruldu. Her mü'minin Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebine uyması lâzım geldiği, bu âyet-i kerîmeden de anlaşılmaktadır. "Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar" sözünü unutmamalıdır. Ehl-i sünnet ve cemâatden ayrılan da Cehenneme gider.

Derin âlim Muhammed bin Süleymân Medenî'nin "Eşedd-ül-cihâd" kitabında bildirilen bu fetvâsı uzundur. Biz kısaltarak bildirdik. Allahü teâlânın hidâyet nasîb ettiği kimseye bu kadar yetişir. Bu âlim 1195 (m. 1781) senesinde vefât etmiştir.

---

1) El-A'lâm cild-2, sh. 332

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 136

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 363

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 263

5) Brockelmann Sup-2 sh. 789

6) El-Müncid 2. kısım, sh. 201

7) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1050, 1167, 1172

8) Kıyâmet ve Ahıret (Müslümanlara nasihat kısmı. Madde 24, 30, 31)

18. CİLD

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD ABDULLAH EFENDİ

Üçüncü Selim Hân devri şeyhülislâmıdır. İsmi Abdullah'dır. Osmanlı âlimlerinden. Doksansekizinci Osmanlı şeyhülislâmlarından Dürri-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin oğludur. Dürrî-zâde diye bilinir. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1238 (m. 1822) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Karacaahmed kabristanında defnedildi.

İlk tahsilini babasından gördü. Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil ettikten sonra, müderrislik rüûsunu (diplomasını) aldı. Küçük yaşta müderrisliğe başladı. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp, talebe yetiştirdi. Daha sonra kadılık mesleğine yönelip, İzmir kadılığına ta'yin edildi. 1208 (m. 1793) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Bir müddet sonra İstanbul kadılığına getirildi. 1220 (m. 1805) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. İki yıl sonra, 1222 (m. 1807) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık makamına getirildi. 1223 (m. 1808) senesinde şeyhülislâm Sâlih-zâde Ahmed Es'ad Efendi vazîfeden alınınca, Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından şeyhülislâmlık yüksek makamına ta'yin edildi, 1 yıl 11 ay 10 gün müddetle bu makamda kaldıktan sonra, 1225 (m. 1810) senesinde vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip, ibâdetle meşgûl oldu. 1227 (m. 1812) senesinde Şeyhülislâm Ömer Hulûsî Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine boşalan şeyhülislâmlık makamına ikinci defa getirildi. Bu defa 2 yıl 9 ay 10 gün bu vazîfeyi adâlet ve doğrulukla yürüttü.

1230 (m. 1815) senesinde zamanının sadrâzamı olan Hurşid Ahmed Paşa ile birlikte vazîfeden alınıp, Üsküdar'da ikâmet etmeye me'mûr edildi. Ancak ba'zı hasedci ve çekemezlerin pâdişâha yanlış anlatmaları sebebiyle, 1236 (m. 1820) senesinde Manisa'ya gönderildi. 1238 (m. 1822) senesinde İstanbul'a döndü. Üsküdar'daki evinde ikâmet edip Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti. Dürrî-zâde Abdullah Efendi, âlim ve fazilet sahibi, hayâtı çok düzenli ve tertipli, vazîfesinde son derece titiz ve ciddî bir zât idi. Bir iş husûsunda yerine getirilmesi gereken en ince noktalara dikkat ederdi. Vakarlı, olgun ve saygı duyulan bir kişiliğe sahip idi. Mîrâs yoluyla intikâl eden çok mal ve servete sâhib idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 122

2) İlmiye salnamesi sh. 575

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3099

DÜRRÎ-ZÂDE ES-SEYYİD MEHMED ÂRİF EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksenyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mehmed Ârif olup, yetmişikinci şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin oğludur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1225 (m. 1810) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'daki Miskinler kabristanında, babasının yanına defnedildi.

İlk öğrenimini babasının yanında gördü. Zamanın diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Müderrislik diplomasını alıp, "Hâriç" rütbesine ulaştı. 1188 (m. 1774) senesinde Bursa ve 1194 (m. 1780) senesinde İstanbul kadılığına ta'yin edildi. 1196 (m. 1781) senesinde Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. 1197 (m. 1781) senesinde Anadolu, 1198 (m. 1783) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. 1199 (m. 1784) senesinde Reîs-ül-ülemâ (âlimler başkanı) oldu. Birinci Abdülhamîd Hân devrinde 1199 (m. 1785) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Altı ay kadar bu makamda kaldıktan sonra, 1200 (m. 1785) senesinde vazîfeden ayrıldı ve kendi evinde ikâmet etmeye başladı. Daha sonra Kütahya'ya gitti. Hac mevsimi gelince hac kâfilesiyle

birlikte Mekke-i mükerremeye gitti. Hac vazîfesini îfâ edip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra Kütahya'ya döndü.

Sultan Üçüncü Selim Hân pâdişâh olunca İstanbul'a döndü. 1206 (m. 1791) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlık makamına getirildi. Bu şerefli vazîfeyi 6 yıla yakın adâlet ve doğrulukla yürüttü. 1213 (m. 1798) senesinde vazîfeden ayrıldı ve Bursa'ya gitti. Her iki şeyhülislâmlığı müddeti 6 yıl 3 ay 25 gündür. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İstanbul'a gelip evinde ibâdet, tâat ve ilimle meşgûl olduğu sırada, "Kurb-ı Hak'da buldu rûh-u ârif-i billah mekân" beytinin işâret ettiği 1225 (m. 1810)'de vefât etti.

Seksenbeşinci şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi'nin küçük kardeşi, doksansekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin babası, yüzyirmisekizinci şeyhülislâm Abdullah Efendi'nin büyük dedesi olan Mehmed Ârif Efendi, âlim, fâzıl, Allahü teâlâya çok ibâdet eden, gecelerini Kur'ân-ı kerîm okumakla kıymetlendiren bir zât idi. Kendi zamanına kadar, kadıların yanında çalışan stajyer durumundaki dânişmendlerin, 6 ayda hâriç rütbesine çıkması âdet iken, bu müddeti üç aya indirmiştir. Bu tatbikatı dânişmendleri memnun etmişti. Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin fetvâları "Netîcet-ül-fetâvâ" adlı eserinde toplanmıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 109

2) İlmiye salnamesi sh. 544

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2140

EBÛ ABDULLAH SEYYİD MUHAMMED

Fas'ta yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed olup, künyesi Ebû Abdullah'tır. Muhammed İbni Muhtâr hazretlerinin soyundandır. 1161 (m. 1748) senesinde doğdu. 1203 (m. 1788) senesi Rebî'ul-evvel ayının onunda Fas'ta, Sahra denilen yerde vefât etti.

Ebû Abdullah'da daha çocuk iken yüksek hâller görüldü. Dört-beş yaşlarında iken faydasız ve lüzumsuz oyunlardan vazgeçti. Daha o yaşlarda Kur'ân-ı kerîm okumak ve ilim tahsil etmekle meşgûl oldu. Fazla konuşmazdı. Çoğu vakti susmakla geçerdi. Yedi yaşına gelince kırâat âlimlerinden İmâm-ı Nâfi'nin kırâati üzere, Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra usûl ve fürû' ilimlerini öğrendi. Bülûğ çağına girdikten sonra talebe yetiştirmeye ve fetvâ vermeye başladı. Tasavvuf yolunda da çok ilerledi.

Ebû Abdullah, birgece Resûlullah efendimizi (s.a.v.) rü'yâsında gördü. Resûl-i ekrem (s.a.v.) ona; "Sen benim hâlis evlâdımsın. Senin soyun Hasan bin Ali'ye ulaşır" buyurdular. Ebû Abdullah yirmibir yaşında iken Fasa giderek hadîs dersleri aldı. Dâima âlim ve sâlih kimselerin sohbetlerinde bulunmak için onların ziyâretlerine giderdi. Birgün kerâmet sahibi bir zâtla karşılaştı. O zât; "Bulamadın! Memleketine git. Aradığın orada vardır" buyurdu. Memleketine dönerken, yolda evliyânın büyüklerinden Abdülkâdir bin Muhammed'in kabrini ziyâret etti. Burada beş ay ibâdet, tâat ve ders vermekle meşgûl oldu. Bir müddet sonra Tilmsân şehrine gidip, tefsîr ve hadîs ilmini öğrendi. Yaşı otuzbir olunca, dünyâ ile alâkasını büsbütün kesti. Devamlı oruç tutuyor ve gecelerini ihyâ ediyordu. Bir müddet sorra Fas'a döndü. Evliyâdan Mevlânâ Tayyib bin Muhammed ile görüştü. Ebû Abdullah Muhammed bin Abdullah Ticânî'den Nâsıriyye yolunu öğrendi. Kendisine daha önce verilen müjdelere kavuştu. Ma'nevî bir işâret üzerine Fas'ın Sahra nahiyesine gitti. Daha önce ziyâret ettiği Şeyh Abdülkâdir bin Muhammed'in kabrini ziyâret etti. Bu sırada ma'nevî sırlara nail oldu. Oradan Tilmsân'a geçti. Buradan Hicaz'a

gitmek için yola çıktı. Yolculuk sırasında Cezayir yakınlarında büyük âlimlerden Ebû Abdullah Muhammed bin Abdürrahmân Ezherî ile görüştü. Hacdan döndükten sonra Sahra'da vefât etti.

Ebû Abdullah, kuvvetli azîm sahibi idi. "Ben bir işe başlayınca ondan dönmem. Onu tamamlamaya çalışırım" buyururdu. Sevgisi, insanların kalbinde yerleşmişti. İffeti, takvâsı ve emânete riâyeti husûsundaki titizliği, herkesçe ma'lûm idi. Fesahat ve belagat sahibi idi. Zekâ ve anlayışı çok yüksekti. Zühd ve vera' sahibi idi. Ömrünü ilim öğrenip, ibâdet etmek, insanlara Allahü teâlânın dînini öğretip, kalblere Allah sevgisini yerleştirmekle geçirdi.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 125

EBÛ İSHÂK-ZÂDE (ŞERÎF-ZÂDE) ES-SEYYİD MEHMED ATÂULLAH EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Atâullah olup, seksenüçüncü şeyhülislâm Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi'nin oğludur. Ebû İshak-zâde veya Şerîf-zâde diye şöhret bulmuştur. 1173 (m. 1759) senesinde İstanbul'da doğdu. 1226 (m. 1811) senesinde Güzelhisâr'da vefât etti. Güzelhisâr'da Câmi-i Atîk civarında defn edildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline yönelip, babasından, Tokatlı Mustafa Efendi'den ve zamanının diğer âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsîl etti. Genç yaşında müderris olup, ilim öğretmeye başladı. Birçok medreselerde müderrislik yaptıktan sonra kadılık mesleğini tercih etti. 24 yaşındayken, 1197 (m. 1783) senesinde Galata kadılığına getirildi. Daha sonra Edirne mevleviyyetine nakledildi. 1206 (m. 1791) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. 1208 (m. 1793) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Buna ilâve olarak Nakîb-ül-eşrâflık vazîfesi de verildi. 1213 (m. 1798) senesinde Anadolu, 1215 (m. 1800) senesinde Rumeli pâyesiyle taltif edildi. 1219 (m. 1804) senesinde fiilen Rumeli kadıaskeri oldu. 1221 (m. 1806) senesinde Şeyhülislâm Sâlih-zâde Es'ad Efendi'nin vazîfeden alınmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1222 (m. 1807) senesinde meydana gelen Kabakçı Mustafa ayaklanmasından sonra vazîfeden ayrıldı. Ancak ertesi gün, tekrar aynı vazîfeyi kabûl etti. Bu vazîfeyi bir seneden fazla yürüttükten sonra 1223 (m. 1808) senesinde vazîfeden tekrar ayrıldı. İki şeyhülislâmlık müddeti toplamı 1 yıl 8 ay 7 gündür. Bebek'de bulunan evinde ikâmet etmeye başladı. Daha sonra Akçakızanlık kasabasına ve bir müddet sonra da Güzelhisâr kasabasına gitti. Orada ikâmet edip, ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti.

Şerîf-zâde Atâullah Efendi, ilmiyle âmil, âlim, fazilet ve güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Ba'zı eserlere haşiyeleri vardır. Edîb ve şâir olan Atâullah Efendi'nin şiirlerinin toplandığı küçük bir dîvânı vardır.

Şu beyt onun şiirlerindendir:

Tecâhül kıl bu eyyam hüner-i düşmanda âkil isen,
Sakın izhâr-ı ilm etme, ata gayet cehâlettir.

Açıklaması: Âkil isen düşmanın hünerini göstermeye kalktığı zaman câhil görün, ilmini açığa vurma ki, bu hâl cahilliktir.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 120

2) İlmiye salnamesi sh. 571

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3159

EBÜ'L-İRFÂN

Mısır'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Ali Sabbân Mısrî olup, künyesi Ebü'l-İrfân'dır. Kâhire'de doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1206 (m. 1791) senesi Cemâzil-evvel ayı Salı günü akşamı Kâhire'de vefât etti. Cenâze namazı büyük bir kalabalık tarafından kılınıp, evinin bahçesine defnedildi.

Ebü'l-İrfân küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. İlim öğrenmek için çok çalıştı. Pekçok kitap okudu. Zamanın büyük âlimleriyle görüşüp derslerini dinledi. Şeyh Melûyî, Şeyh Hasen Müdâbigî, Şeyh Muhammed İşmâvî, Şeyh Ahmed Cevherî, Şeyh Seyyid Bülyedî, Şeyh Abdullah Sıbrâvî, Şeyh Muhammed Hafnâvî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Şeyh Hasen Cebertî'den Tasrih ve Mutavvel adlı eserleri, Astronomiye dâir Çagmînî'nin eserini, Hidâyet-ül-Hikme kitabına Serîf Hüseynî'nin yaptığı şerhi okudu. Kendisi bu husûsta; "Hocam Hasen Cebertî'den namaz vakitlerine dâir birkaç eserle, çeşitli ilimlere dâir kitapları Hanefî fıkhına dâir Dürr-ül-muhtâr ve Molla Miskin şerhini okudum" demektedir.

Kendisi anlatır: "Şâziliyye yolunun edebini üstâd Abdülvehhâb Ârifi Merzûkî'den öğrendim. Uzun zaman sohbetlerine devam ettim. Kendisinden; fıkıh, tefsîr ve hadîs gibi zâhirî bilgiler yanında, himmeti ve yüksek teveccühleri bereketi ile tasavvuf ilmini ve edebini de öğrenip, evliyâlık makamlarında büyük pay sahibi oldum."

Ebü'l-İrfân, ilim öğrenmek için çok büyük gayret sarfetti ve neticede, aklî (müsbet ilimler) ve naklî (yüksek din ilimleri) ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Hocaları hayatta iken mu'teber kitapların tamâmını okumuştu.

Ebü'l-İrfân, ömrünü, öğrenme yanında, öğretmek sûretiyle de geçirdi. Çok talebe yetiştirdi: Tahkîk, tetkik, münâzara ve cedel ilimlerindeki mahâretiyle heryerde şöhret buldu. Asrının âlimleri arasında üstün vasıfları ve faziletiyle" hürmet ve i'tibâr gördü. Târih-i Cebertî kitabının müellifi, onun kendi babasıyla görüştüğünü ve kendisinden çok istifâde ettiğini bildirdi. Ebü'l-İrfân, İmâm-ı Şafiî hazretlerinin kabri yanındaki Salâhıyye'de namaz vakitlerini ta'kib me'murluğunda bulundu. Daha sonra ilimde üstün bir derecede bulunan Kâdı Tatar-zâde Abdullah Efendi ile Şeyh Muhammed Cenâcî, Ebü'l-İrfân'ın faziletlerini işitip sohbetine geldiler. Reîs Süleymân Efendi de Ebü'l-İrfân'ın sohbetlerine kavuştu. Kethüda Hasen Paşa da sohbetine gider gelirdi. Paşa, Ebü'l-İrfân'a ve çocuklarına çok ikram ve ihsânlarda bulundu.

Ebü'l-İrfân çok eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiye alel Eşmûnî, 2- Haşiye alâ Şerh-il-Usâm ales-Semerkandiyye, 3- Haşiye alâ Şerhi Melevî, 4- Risale fî ilm-il-beyân, 5- Risâle-i azîme, 6- Manzûme fî ilm-il-arûz, 7- Nazmü esmâi Ehl-i Bedr, 8- Haşiye alâ âdâb-il-bahs, 9- Manzûme fî mustalah-il-hadîs, 10- Müsellisât fil-lüga, 11- Risale fil-hey'e, 12- Hâşiye ales-Sa'd fil-me'ânî vel-beyân, 13- Risâletün alel-Besmele-i Sugrâ ve Kübrâ, 14- Risale fî mefal, 15- Manzûme fî dabti rüvât-il-Buhârî ve Müslim.

---

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 17

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 349

4) Târih-i âdâb-ı lügat-il-Arab cild-3, sh. 289

EBÛ SA'ÎD-İ FÂRÛKÎ

Evliyânın meşhûrlarından. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarından olup, nesebi şöyledir: Şah Ebû Sa'îd bin Safî bin Azîz bin Muhammed Îsâ bin Muhtesib-ül-ümme Şeyh Seyfeddîn bin Hâce Muhammed Ma'sûm İbni Müceddid-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin meşhûr talebelerindendir. 1196 (m. 1782) senesinde Râmpûr'da doğdu. 1250 (m. 1834) senesinde elliüç yaşında iken vefât etti. Dehlî'ye getirilip, hocası Abdullah-ı Dehlevî'nin yanına defnedildi.

Ebû Saîd Fârûkî, daha çocuk iken, sâlih ve kıymetli bir zât olacağının alametleri yüzünden okunuyordu. Çocukluğunda, çocukların düşkün oldukları oyun ve eğlenceler ile hiç meşgûl olmamıştır. On yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kur'ân-ı kerîmi tertil üzere o kadar güzel okurdu ki, dinleyenler kendilerinden geçerdi. Tecvîd ilmini kırâat âlimlerinden olan Kâri Nesîn'den öğrendi. Hacca gittiğinde Harem-i şerîfde Kur'ân-ı kerîm okumuştu. Dinleyenler hayran olmuşlardı. Kur'ân-ı kerîmi ezberledikten sonra, aklî ve naklî ilimleri öğrenmeye başladı. Önemli ders kitaplarını Müftî Şerefüddîn'den okudu. Şah Veliyyullah Dehlevî'nin oğlu Mevlânâ Refîuddîn'den hadîs ilminde ders aldı. Kâdı Beydâvî tefsîrini, Sahîh-i Müslim şerhini de ondan okudu. Sahîh-i Buhârî'yi ise yine Mevlânâ Refîuddîn'den, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden ve kendi dayısı Sirâc Ahmed'den okuyup rivâyet ve nakletme icâzeti aldı.

Ebû Sa'îd Fârûkî hazretleri, aklî ve naklî ilimleri öğrendikten sonra, tasavvuf ilmini öğrenip bu yolda yetişti. Tasavvufda, önce babasından feyz aldı. Babası onu tasavvufda bir müddet yetiştirdikten sonra; "Ey oğlum! Senin himmet kuşun çok yükseklere uçmaktadır" dedi. Bundan sonra Kadirî yolunun o zamanki meşhûr şeyhi olan Şah Dergâhî'nin hizmetine gidip, oniki sene, derslerine ve sohbetlerine devam etti. Nefsini ve kalbini ıslah etmek için çok mücâhede ve riyâzet çekti. Dünyâdan yüz çevirdi. Çok oruç tuttu. Yetişmek için ne lazımsa yaptı. Nihâyet hocası Şah Dergâhî ona Kadirî yolundan icâzet ve hilâfet verdi.

Ebû Sa'îd Fârûkî, bundan sonraki hâlini şöyle anlatmıştır: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât'ını okurken anladım ki, tasavvufda bu derecelere ulaşmama rağmen, henüz kemâlât-ı nisbet-i Ahmedî'ye kavuşamamışım. Bu sebeple Dehlî'ye gidip oradan, Pâni-püt şehrinde bulunan Senâullah-ı Pâni-pütî'ye bir mektûp gönderip, bu nisbete kavuşma arzumu bildirdim. Bana cevaben gönderdiği mektûpta, Şah Gulâm Ali'nin ya'nî Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin sohbetine gitmemi yazmıştı."

1225 (m. 1810) senesinde Muharrem ayının yedinci günü Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin sohbetine kavuştu. Fevkalâde izzet ve ikram gördü. Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, ondan talebe yetiştirmesini isteyince; "Efendim ben buraya bunun için değil, belki istifâde etmek için geldim" cevâbını verdi. Bunun üzerine daha ziyâde iltifât ve teveccühe mazhar oldu. Birkaç ay sohbetlerinde bulunduktan sonra, Müceddidiyye, Çeştiyye, Kâdiriyye yollarından icâzet verip me'zûn eyledi. Talebelerinin çoğunu ona havale etti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Seyyid İsmâil Medenî gibi âlim zâtlar, ondan istifâde ettiler. Hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretleri talebelerine hitaben; "Talebenin irâdesi (arzusu, isteği) Ebû Sa'îd'in irâdesi gibi olmalı. Zîrâ hocalığı bırakıp talebeliği tercih etti" buyurdu.

Ebû Sa'îd-i Fârûkî hazretleri, tam onbeş sene Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin sohbetine devam etti. Onun vefâtından sonra, yerine geçerek talebe yetiştirmeye başladı. Hak âşıklarının, susamışların kalblerini Allahü teâlânın ma'rifeti ile doldurdu. Bütün ecdadı gibi İslâm dînini

yaymağa çalıştı. Ba'zı talebelerinin ricası üzerine yazdığı, "Hidâyet-üt-tâlibîn" kitabı Fârisî olup, pek kıymetlidir. Ebû Sa'îd-i Fârûkî hazretleri, daha önce yaşamış insanların din ve dünyâ se'âdetleri için herşeylerini feda etmiş olan büyüklerin yaşayış ve ahlâkı ile ahlâklanmıştı.

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri vefâtı hastalığında, Luknov'da bulunan Ebû Sa'îd Müceddidî'yi Dehlî'ye çağırmak için birkaç mektûp yazdı. Maksatları onu kendi makam ve yerlerine oturtmak idi. Bu mektûplardan biri şöyledir:

"Sâhib-zâde, nesebi ve hasebi yüksek, Şah Ebû Sa'îd Sâhib hazretleri: Allahü teâlâ size selâmet versin. Esselâmü aleyküm ve rahmetullah! Bugünlerde kaşıntım, za'îfliğim ve nefes darlığım arttı. Oturmak ve kalkmak çok güçleşti. Ayrıca bel ağrıları da bunlara eklendi. Namazları ayakta kılamıyorum. Şu anda ağır hastayım. Oturmaya dahî takatim yoktur. Sizin gelmeniz çok uygun olur. Mevlevi Beşâretullah Sâhib, evindekiler hasta olduğu için, evine gitti. Gelip gelmeyeceği belli olmaz. Bundan önce, yine sizi buraya çağıran birkaç mektûp yazıp göndermiştim. Buraya gelmeyi düşünmediğinize hayret ettim. Fakirin görünüşe göre düzelmesi, sıhhat bulması imkansız gibidir. Çok yazık ki, siz bu kadar gecikebiliyorsunuz. **Mısra':**

"Bu işte güzeller naza çekerler."

Görüyorum ki, bu yüksek hânedanın makamına oturmak bizden sonra size verildi. Önceki hastalığım esnasında görmüştüm ki, siz bizim makamımızda oturuyorsunuz ve kayyûmluk size verildi. Bu garîb teveccühlere kabiliyetli sizden başka biri yoktur. Bu mektûbumu alır almaz bu tarafa hareket ediniz ve olgun oğlumuz Ahmed Sa'îd'i, orada kendi yerinize bırakınız."

Ebû Sa'îd Fârûkî hazretleri, hocasının bu emri üzerine kendi yerine oğlu Ahmed Sa'îd Fârûkî'yi bırakıp, Delhi'ye gitti. Hocası Abdullah-ı Dehlevî'nin vefâtından sonra yerine geçip irşâd makamına oturdu. Dokuz yıl kadar taliblerin irşâd ve hidâyeti ile meşgûl oldu. Güzel yollarının îcâbı olan acıları, şiddetleri, yoksulluk ve darlıkları hep çekti. 1249 (m. 1833) senesinde hacca gitti. Oğlunu, ya'nî Şah Ahmed Sa'îd'i kendi yerine bıraktı. Her uğradığı şehir halkı, gelişini şeref, ni'met ve bereket bilip, huzûr ve sohbetine koştular. Ramazân-ı şerîfde Bander Münebbî'de idiler. Burada teravih namazında bir hatim okudu. Şevvâl'in başında gemiye binip. Zilhicce'nin başında Cidde'ye ulaştılar. Mevlânâ Muhammed Can (r.aleyh) o zaman sanki Harem'in en büyük âlimi idi. Karşılamaya geldi. Zilhicce'nin ikisi veya üçünde Mekke'ye gitti.

Haremeyn halkı, kadıları, müftîleri, ümerâ ve ulemâsı ile birlikte son derece ta'zim ve hürmetle huzûruna geldiler. Şeyh Abdullah Sirâc, Şafiî müftîsi Şeyh Ömer, Müftî Seyyid Abdullah Mirgânî Hanefî, amcası Şeyh Yâsîn Hanefî, Şeyh Muhammed Âbid Sindî ve diğer meşhûr zâtlar onunla görüşmek için geldiler.

Haremeyn-i şerîfeyni ziyâretten sonra, vatanına dönmek üzere yola çıktı. Yolda hastalığı yine gün be gün şiddetlendi. Ramazân-ı şerîfin ilk günü oruç tutup, zarar vermezse hepsini tutarım buyurdu. O gün hastalığı arttı. Fidye verelim dedi ve; "Gerçi hastaya ve misâfire fidye yoktur. Ama tabiatım istiyor ki, fidye vereyim" buyurdu. Ramazan'ın yirmiikisinde Tunk beldesine geldi. Nevvâb Vezîrüddevle çok hürmet ve ikram gösterdi. Bayram günü sekarât hâli görüldü. Öğle namazından sonra, hafızın Yâsîn-i şerîf okumasını emretti. Üç defa dinledi. Sonra "Yeter" buyurdu. Az kaldı dedi ve; "Bugün Nevvâb eve gelmesin. Ümerânın gelmesinden zulmet hâsıl oluyor" buyurdu. Ramazan bayramı günü öğle ile ikindi arası vefât eyledi. Günlerden Cumartesi idi. Nevvâb ve şehir halkı gelip toplandılar. Mevlevi Habîbullah Sâhib ve kâfilede olan diğerleri gasl işi ile meşgûl oldular. Şehrin kadısı Mevlevi Halîlurrahmân İmâm oldu. Cenâze namazını kıldırdı. Cenâzesini Dehlî'ye naklettiler. Kırk gün sonra mübârek nâşını sandıktan

çıkarıp, kabre koydular. Henüz yıkanmış gibi taze hâlde duruyor gördüler. Hiç değişme ve bozulma olmamıştı. Hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin batı tarafına defnedildi.

Vefâtında, "Mâte kutb-ül-vera'" (insanların kutbu Allahü teâlânın emri ile vefât etti) ma'nâsında bir cümle, ebced hesabına göre vefât târihi olarak düşürüldü.

Ebû Saîd hazretlerinin üç oğlu vardı. Birincisi Ahmed Saîd'dir. İkincisi Abdülganî Müceddidî, üçüncüsü de Abdülmugnî'dir.

Ebû Sa'îd Fârûki'nin kerâmetleri pek çoktur. Bunlardan ba'zıları şöyledir:

Ebû Saîd Fârûkî hazretlerinin talebelerinden birinin karşısına birgün bir arslan çıktı. Hemen hocasını hatırlayıp imdâdına yetişmesini istedi. Ebû Sa'îd Fârûkî hazretleri birdenbire gözüküp elinde tuttuğu bir sopa ile arslana vurup oradan uzaklaştırdı.

Nevvâb Ahmed Yâr Hân'ın hanımının hiç çocuğu olmazdı. Çocuğu olması için Ebû Sa'îd Fârûkî hazretlerinden duâ istedi. Duâsı bereketiyle birçok çocuğu oldu.

Ebû Saîd Fârûkî hazretleri, bir kimseye evinin yanacağını işâret etmişti. Gerçekten evi yandı.

Ebû Saîd Fârûkî hazretleri bir defasında Râmpûr'dan Sünbül'e gidiyordu. Yolu gece vakti sahile ulaştı. Karşıya geçmek için gemi kalmamıştı. Kendisini oraya kadar bir arabacı götürmüştü. Kiraladığı arabanın sahibi gayr-i müslim idi. Sahile gelip durduklarında arabacıya; "Arabayı suya sür" buyurdu. O da heybeti karşısında korkup arabayı suya sürdü. Ebû Saîd Fârûkî hazretlerinin kerâmetiyle araba suya batmadı. Normal bir yolda olduğu gibi sürüp karşıya geçtiler. Gayr-i müslim arabacı onun bu kerâmeti karşısında hayret edip, müslüman oldu.

Ebû Saîd Fârûkî hazretlerinin sohbetlerine devam eden Hakim Ferruh Hüseyn, bir defasında uygunsuz sözler söyleyerek onu üzdü. Bunun üzerine gadablanıp; "Bu yaptığının cezasını çekersin" buyurdu. Neticede öyle oldu ki, yolsuzluk sebebiyle töhmet altında kaldı ve oradan gizlice kaçtı.

Meyan Ahmed Asgar anlatır: "Bazan uyuyup kalır, teheccüd namazım geçerdi. Bu hâlimi Ebû Saîd Fârûkî hazretlerine arz ettim. Buyurdu ki: "Bizim hizmetçiye söyleyin, teheccüd zamanında bize hatırlatsın, sizi kaldıralım. Bu kadarı bize, diğeri size âid olsun." Bundan sonra teheccüd saati gelince, sanki birisi gelip beni kaldırırdı. Bir daha teheccüd namazımı kaçırmadım."

Şah Ebû Sa'îd Fârûkî hazretleri buyurdu ki: "Allahü teâlânın sonsuz ihsânı, kullarından birine eriştiği zaman, o kulunu kendi dostlarından birinin hizmetine ulaştırır. O da nefsinin isteklerine uymamağı ve ona ağır gelen şeyleri yapmağı, ya'nî İslâmiyete uymağı emir buyurur. Böylece onun bâtınını ya'nî kalbini ve nefsini temizler. Bu zamanda talebenin hizmetleri kusurlu ve dağınık olduğu için, bu yolun büyükleri önce talebeye zikretmeyi, ya'nî Allahü teâlâyı kalbi ile anmayı emrederler. Amel ve ibâdetlerde ve her işte orta yolda olmayı emir edip nice kırk günlük çilelere bedel olan teveccühlerini dâima talebeleri üzerinde bulundururlar. Talebelerine, Ehl-i sünnet i'tikâdına göre inanmayı, sünnet-i seniyyeye uymağı bütün bid'atlerden sakınmayı emrederler. Mümkün oldukça azîmetle amel edip ruhsatlara kapılmamalarını tenbih ederler."

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1001

2) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 167

3) Makâmât-ı Ahyâr sh. 64

4) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 134

5) Rehber Ansiklopedisi cild-4, sh. 314

EL-HÂC HALÎL EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Halîldir. Sultan Üçüncü Mustafa Hân'ın kızı Hibetullah Sultan'ın dadısının küçük oğludur. Kafkasya'da doğdu. Doğum yeri ve doğum târihi ile babasının ismi bilinmemektedir. 1236 (m. 1821) senesinde Afyonkarahisar'da vefât etti. Orada bulunan Gedik Ahmed Paşa Câmii yakınında defnedildi.

Pâdişâhın emriyle, çocuk iken Kafkasya'dan getirilip saraya alındı. O günlerde dünyâya gelen Üçüncü Selîm ile birlikte büyüdü, saray terbiye ve tahsilinde yetişti. Üçüncü Sultan Selim Hân pâdişâh olunca, onu Hazine kethüdâlığına ta'yın etti. Üç sene sonra Galata kadılığına getirildi. Kendi isteğiyle ilmiye sınıfına girdi. Uzun müddet Galata kadılığında kaldıktan sonra, 1218 (m. 1803) senesinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. O sene hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra, dönüşünde İstanbul kadılığına, çok geçmeden Anadolu kadıaskerliğine getirildi. İkinci Sultan Mahmûd Hân devrinde, 1224 (m. 1808) senesinde Rumeli pâyesiyle "Meclis-i âliyye" üyeliğinde vazîfelendirildi. 1228 (m. 1813) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bir müddet sonra bu vazîfeden ayrıldıysa da, 1234 (m. 1818) senesinde tekrar döndü. Fakat aynı sene içinde tekrar vazîfeden ayrıldı. Sekiz gün geçtikten sonra Mekki-zâde Mustafa Âsım Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Yirmi ay kadar bu vazîfeyi doğruluk ve adâlet üzere yürüttü. 1236 (m. 1821) senesinde vazîfeden ayrılıp Afyonkarahisar'a gitti. Afyonkarahisar'da iken, kısa bir müddet sonra vefât etti.

Âlim ve fâzıl bir zât olan Halîl Efendi, âdil ve iffet sahibi idi. Eyyûb Sultan Câmii'nde Ramazan aylarında, imsak vaktinden sabah namazına kadar Kur'ân-ı kerîm okuttururdu. Bundan başka hayır hasenatı da var idi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 125

2) İlmiye salnamesi sh. 582

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2056

EL-HÂC KARA HALÎL EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzondördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Halîl'dir. Çorum ili, Mecitözü ilçesi, Varay bucağına bağlı Kürt köyünden Mustafa Efendi'nin oğludur. 1219 (m. 1804) senesinde Mecitözü'nde doğdu. 1298 (m. 1881) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii bahçesindeki eski şeyhülislâmlardan Mehmed Refîk Efendi ve Ömer Hilmi Efendi'nin mezarlarının yakınında defnedildi.

İlim öğrenme çağına gelince, ilk önce Amasya'ya, daha sonra Konya'ya giderek ilim öğrendi. Hasen Fehmî Efendi ile birlikte aynı medresede talebe oldular. Konya'da ba'zı ilimleri öğrendikten sonra İstanbul'a geldi. Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine devam etti. Üstün bir gayret sahibi olup, tatil zamanlarını dahî boş geçirmezdi. Abdürrahmân Efendi'den de ders aldı. 1250 (m. 1834) senesinde aklî ve naklî ilimlerde yüksek dereceye ulaşıp, icâzet (diploma) aldı. 1251 (m. 1835) senesinde ruûs imtihanını kazanıp müderris oldu. Ders okutup talebe yetiştirdi.

1255 (m. 1839) senesinde ilk olarak "Hâriç" rütbesiyle Sırrı-zâde Mescidi'nde ders verdi. Daha sonra derece derece yükselerek fetvâhâneye devam edip müsevvid (fetvâ müsveddelerini yazan) oldu.

1278 (m. 1861) senesinde İstanbul kadılığı kapı naipliğine getirildi. 1279 (m. 1862) senesinde fetvâ emînliği başmüsevvidliğine yükseldi. 1282 (m. 1865) senesinde Askeri kassam kadılığına (vefât eden kimselerin kalan mirasını mirasçılara taksim eden kadı) ta'yin edildi. Aynı sene içinde Yenişehir kadılığına nakledildi. 1283 (m. 1866) senesinde, Filibeli Halîl Efendi'nin ders vekîlliğine getirilmesi üzerine boşalan Fetvâ emînliğine ta'yin edildi. Aynı zamanda Edirne mevleviyyeti pâyesiyle 1284 (m. 1867) senesinde Haremeyn pâyesiyle, 1285 (m. 1868) senesinde İstanbul pâyesiyle taltif edildi. Aynı sene içinde Evkâf-ı Hümâyûn (vakıflar) müfettişliğine ta'yin edildi. 1286 (m. 1869) senesinde bu vazîfeden ayrılarak hacca gitti. Hac ibâdetini îfâ, Peygamber efendimizin (s.a.v.) Kabr-i şerîfini ziyâret edip döndükten sonra "Şer'iyye Tedkikler Meclisi" ve kısa bir müddet sonra "Mecelle Cemiyeti" üyeliğine getirildi. Bu arada Mecelle Cemiyeti başkanı Ahmed Cevdet Paşa ile uzun müddet beraber kalıp birlikte çalıştı. Ahmed Cevdet Paşa onun ilminden çok istifâde etti. 1288 (m. 1871) senesinde ikinci defa Fetvâ emînliğine ta'yin edildi. Arkasından da "Şer'î Hâkimler Seçim Meclisi" üyeliğine getirildi. 1290 (m. 1873) senesinde Anadolu kadıaskeri payesi verildi. 1294 (m. 1877) senesinde açılan Birinci Meclis-i Meb'usân'a üye olarak girdi.

Aynı yıl içinde Hasen Hayrullah Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine boşalan şeyhülislâmlık makamına, Sultan İkinci Abdülhamîd Hân tarafından ta'yin edildi, 1 yıl 9 ay kadar bu makamda kaldıktan sonra, 1295 (m. 1878) senesinde bu vazîfeden ayrıldı. Bu sırada A'yân üyeliği devam ediyordu. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâat ile meşgûl iken vefât etti.

El-Hâc Kara Halîl Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. İlmiyle amel eden fazilet sahibi müttekî (haramlardan sakınan) ve Allahü teâlâya çok ibâdet eden bir zât idi. Ba'zı mu'teber fıkıh kitaplarına Arabça takrizleri vardır.

---

1) İlmiye salnamesi sh. 608

EL-HÂC MEHMED REFÎK EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzdokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Refîk olup, El-Hâc Mehmed Refîk Efendi diye bilinir. Bosnalı Hacı Abdullah Efendi'nin torunu ve Ali Efendi'nin oğludur. Bugün Yugoslavya sınırları içinde bulunan Bosna'ya bağlı Çelebipazarı kasabasında, 1229 (m. 1813) senesinde doğdu. 1288 (m. 1872) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Sultan Mehmed Hân türbesi civârında defnedildi.

İlk öğrenimini yaparken babası vefât ettiğinden yetim kaldı. Bosna Sarayı'na gelip hem tahsiline devam etti. Hem de şer'iyye mahkemesinde me'mûr olarak çalıştı. Bosna kadısı Ispartalı Hüseyn Efendi, Mehmed Refîk'in zekâ ve kabiliyetini takdîr edip, 1249 (m. 1833) senesinde İstanbul'a getirdi. Bu sırada Ispartalı Hüseyn Efendi'nin kızıyla evlendi. Zamanının âlimlerinin ders meclislerinde bulunup, aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Müzellef Ahmed Efendi'den âlet ilimlerini ve dînî ilimleri tahsil etti. Ferâiz ilmini Mehmed Sâkıb Efendi'den öğrendi. 1253 (m. 1837) senesinde kayınpederinin Şam kadılığına ta'yini esnasında onunla birlikte Şam'a gitti. Orada Şeyh-i ekber Muhyiddîn-i Arabî, hazretlerinin kabrini ziyâret edip eserlerini mütâlâa etti. Muhyiddîn-i Arabî'yi birkaç defa rü'yâsında gördü. Yine Şam'da medfûn

bulunan Nakşibendiyye yolu büyüklerinden Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin seçkin talebesi, Abdülfettâh-ı Bağdadî Akrî'nin sohbetlerinde bulunup, ona talebe oldu ve ma'nevî feyz aldı. 1254 (m. 1838) senesinde kayınpederi Şam'da vefât edince, İstanbul'a dönüp fıkıh ilmi tahsiline ve diğer ilmî eserleri incelemeye devam etti. Kendini daha iyi yetiştirmek için Evkaf (vakıflar) idâresi teftiş kaleminde vazîfe aldı. 1256 (m. 1840) senesinde "Fetevâhâne-i âliyye"de vazîfelendirildi. 1257 (m. 1841) senesinde Eyyûb Şer'iyye mahkemesi kadı vekîlliğine ta'yin edildi. 1260 (m. 1844) senesinde Varna kadı vekîlliğine gönderildi. 1261 (m. 1845) senesinde müddetini tamamlayarak İstanbul'a dönüp, "Fetevâhâne-i âliyye" yazı işlerinde vazîfelendirildi. Fetvâ emîni Meşreb-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin vazîfeden ayrılması üzerine şeyhülislâm olan Mekkî-zâde Mehmed Âsım Efendi tarafından imtihan edilerek, âlim, fâzıl ve fıkıh ilmindeki üstünlüğünden dolayı, 1262 (m. 1846) senesinde Fetvâ emîni olarak ta'yin edildi. Aynı sene vefât eden Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi'nin yerine şeyhülislâm olan Ârif Hikmet Efendi de onun ilmine ve ahlâkına hayran olup, vazîfesine devam etmesini istedi.

1264 (m. 1847) senesinde, İzmir pâyesiyle, Bosna, 1265 (m. 1848) senesinde Edirne, 1266 (m. 1849) senesinde Haremeyn (Mekke ve Medîne) kadılıklarında bulundu. 1270 (m. 1853) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1272 (m. 1855) senesinde Evkaf müfettişliğinde bulundu ise de, 1274 (m. 1857) senesinde tekrar Fetvâ emînliği vazîfesine getirildi. Aynı sene içinde Anadolu kadıaskerliğine yükseldi. 1276 (m. 1859) senesinde sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) Ravda-i mütahherâsının ta'miri yapılıyordu. Şeyhülislâmlık makamında toplanan âlimler meclisinde Ravda-i mütahheranın kapısı üzerine; **"Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hâriç diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha efdaldir"** hadîs-i şerîfinin yazılmasını teklif etti. Bu teklif âlimler meclisinde kabûl edildi. Bu vesileyle, Sultan Abdülmecîd Hân'ın takdîr ve tasvibini kazandı. 1282 (m. 1865) senesinde Şer'iyye Hâkimleri Seçim Meclisi başkanlığı (Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm Riyaseti) vazîfesiyle birlikte, "Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye" üyeliğine getirildi. Aynı sene içinde Hicaz'a giderek hac ibâdetini îfâ edip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret etmekle şereflendi. Bu sebeple "El-Hâc" ünvanıyla anıldı. 1283 (m. 1866) senesinde Şeyhülislâm Âtıf-zâde Ömer Hüsâmeddîn Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 9 ay 9 gün bu şerefli ve yüce vazîfeyi yürüttükten sonra, 1285 (m. 1868) senesinde vazîfeden alındı. Aynı sene içinde "Meclis-i Mahsûsı vekîle" (özel vekîller meclisi) üyeliğine getirildi. Bu vazîfesi esnasında ateşli humma hastalığına yakalandı. Bu hastalıktan kurtulamayarak vefât etti. Kabri, sur dışında Mustafa Paşa dergâhındaki Şeyhülislâm Meşreb-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin kabri yanında hazırlandı: Ancak Pâdişâh Sultan Abdülazîz Hân'ın emri ile Fâtih Sultan Mehmed Hân türbesi civarında defnedildi. Cenâze namazında zamanın vezirleri, devlet ileri gelenleri, âlimler ve kalabalık bir cemâat hazır bulundu. Ahmed Cevdet Paşa; "Fıkıh hazînesini buraya defnediyoruz" dedi.

Mezar taşında, Sami Paşa'nın söylediği;

"Ebûyu abayı emcâd târihe etti imdâd,
Gitti Refîk Efendi dergâh-ı lâ yezâle"

beyti yazılıdır.

Mehmed Refîk Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Dürüst, özü sözüne uygun, ilmiyle âmil ve vakarlı idi. İlim ehline uymayan davranışlardan kaçınır. Yaptığı işlerde Allahü teâlânın rızâsına kavuşmayı dilerdi. Fıkıh ilminde özel ihtisası olup, bütün fıkhı mes'elelere vâkıf idi. **"Ya hayır konuş veya sus"** hadîs-i şerîfini ön plânda tutup pek az konuşurdu. Güler yüzlü ve tatlı

sözlü olup, herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Mühür üzerinde; "Ni'me'r-refîk Muhammed" (Muhammed ne güzel dosttur, arkadaştır) yazılı idi. Ellidokuz yaşında vefât eden Mehmed Refîk Efendi "Murassa-i Osmânî" ve "Birinci Mecîdî" nişanlarına sâhib idi. Doğum yeri olan Çelebipazarı'nda bir câmi ve bir sıbyân mektebi (ilk okul) yaptırmıştı. "Fetâvâ-i Feyziyye'den nakletmiş olduğu fetvâlarını içine alan bir eseri vardır. Bir cild olarak 1266 (m. 1849) senesinde basılmıştır.

---

1) İlmiye sâlnâmesi sh. 596-598

EŞREF-ZÂDE ABDÜLKÂDİR BURSEVÎ

Tasavvuf ehli ve tefsîr âlimi. 1115 (m. 1703) senesinde doğdu. Babası İzzeddîn Ahmed Efendi olup, Eşrefoğlu Rûmî'nin soyundandır. Eşref-zâde diye meşhûr oldu. Bursevî nisbet edildi. Necîbüddîn lakabı verildi. 1202 (m. 1787) senesinde vefât etti.

Abdülkâdir Efendi'nin babası İzzeddîn Ahmed Efendi de büyük âlim idi. Bursa'da incirli dergâhında tâliblerine ilim öğretip, feyz saçmakla ve Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yolunu ta'lim etmekle meşgûl olurdu. Temel din bilgilerini ve âlet ilimlerinden olan Arabçayı babasından öğrenen Abdülkâdir Efendi, Farsçayı da zamanın âlimlerinden Mehmed Emîn Efendi'den öğrendi. Babası ile birlikte Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvereyi ziyâret etti. Çeşitli yerlerden gelen âlimlerle görüştü. O mübârek beldelerin ve Resûlullah efendimizin (s.a.v.) bereketleriyle yüksek derecelere kavuştu. Babasından aldığı feyzle kemâle geldi. Babasıyla birlikte Bursa'ya döndü. Babasının 1152 (m. 1739) senesinde ziyâret için gittiği İstanbul'da vefât etmesi üzerine yerine geçip, incirli dergâhında talebe yetiştirmeye başladı. Bu dergâhta kırkdokuz sene ilim ve feyz saçtı. Emîr Sultan ve Ulu Câmi'de tefsîr okuttu. Birçok talebe yetiştirdi. Nice fâsık ve fâcirler, sohbetinde bulunmakla şereflenip, huzûrunda tövbe etme saadetine kavuştular.

Eşref-zâde Necîbüddîn Abdülkâdir Efendi, 1202 (m. 1787) senesinde vefât edip, İncirli dergâhında defnedildi. Sevenlerinden Sâdık Efendi şu şiiri söyledi:

Şeyh Eşref-zâde Abdülkâdir âlicenâb,
Cennet-ül-firdevs'e rıhlet etti bi-emr-i ilâhî.

Geçti ömrü va'z-ü-tefsîr ile, zikrâne ile,
Kürsi-i adn oldu câyi umarım bî-iştibâh.

İki defa hatm-i Kur'ân eyledi tefsîr ile,
İftihâr-ı beldemiz idi, tib ile şirâh.

Irk-ı tâhîr zât-ı memdûh olmuştur ceddi,
Herbiri asrında olmuş mürşid-i pür intibâh.

Tûl-i ömr ihsân ede Bari Hûda,
Lakabına rûşen olsun dilerim tâ haşra dek bu hângâh.

Sâdık bir âh ile târihini itmam eyledim,

Oldu Eşrefi-zâdevî'ye Firdevs-i a'lâ cilvegâh" 1202"

Ma'nâsı: iyilikler sahibi Eşref-zâde Abdülkâdir Efendi, Allahü teâlânın emriyle Firdevs Cennetine göçtü. Ömrü, insanlara Allahü teâlânın kelâmını açıklamak ve Rabbini zikretmekle geçti. Umarım yeri Adn Cennetindeki kürsüdür. Bunda şüphem yoktur. Akranları arasında eşsiz ve kıymetli bir zât idi. İlim ve irfanı, onun Allahü teâlâya yakınlığının şahidi idi. Taliblerine tefsîrini anlatarak iki defa Kur'ân-ı kerîmi hatmetti. Bütün kalbimle söylüyorum, beldemizin iftiharı idi. Aslı nesli temizdir. Dedeleri de övgüye mazhar olmuşlardı. Her biri, asırlarında

insanlara doğru yolu gösteren mürşidler oldular. Allahü teâlâ ömrünü uzun etsin. Dergâhında adının haşre kadar yaşamasını dilerim. Sâdık bir "Âh" ile hayat hikâyesini tamamladım ve târihini düşürdüm. Eşref-zâde'ye Firdevs Cennetinin yükseklikleri mekân oldu."

Yetiştirmiş olduğu talebeleri yanında pek kıymetli eserler de kaleme alan Eşref-zâde Abdülkâdir Efendi, babasının "Enîs-ül-cinân" adlı tefsîrini Arabça olarak telhis (kısaltmak) ederek, "Zübdet-ül-beyân" adını verdi. Bir de Resûlullah efendimizi (s.a.v.) öven "Manzûme-i Mevlîd-i şerîf adlı manzûm bir eseri vardır. Ayrıca "Sırrî" ve "Necîbâ" mahlaslarıyla yazdığı şiirlerden meydana gelen bir de Dîvân'ı vardır.

Resûlullah efendimizi (s.a.v.) öven şiirlerinin bir beyti şöyledir:

"Cemâlin ey Nebi (a.s.) mir'ât-ı envâr-ı saadettir,
Nigâhın mahz-ı feyz-i rahmet esrâr-ı ru'yettir."

Ma'nâsı: Ey Allahın Resûlü (s.a.v.)! Senin gül cemâlin saadet nûrlarının aynasıdır. Senin bir bakışında Cennette Cemâlullahı görmek ni'metinin ve rahmet feyzlerinin hakîki sırları gizlidir.

Beytlerinden biri:

"Tavk-ı aşkı gerdan-ı sıdka takıp meydâna gel,
Fevz-i maksûdu Necîbâ sen bu dîvânda ara"

Ma'nâsı: "Aşk zincirini doğruluk gerdanına takıp meydana gel. Necîbâ! Kurtuluş maksadını sen bu dîvânda ara"

Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin bir şiirine yazdığı nazire şöyledir:

Âşinâ-yı bezm-i aşk ol pür fenân üsbûasını,
Hizmet et pîrâne aşka feyz-i kâh istiyorsan.

Andelib-i âsâ sâdâ-yi nâle-i şevgâ âminin,
Hem civarı gülistana edip beyân istiyorsan.

Cebhe-i namus zevk-ı hûyı bırak bütün himmetle,
Hırka-i levm-i melâmet giy nihân istiyorsan.

Şükr-i nefs eyle dâim et cidal ile cihâd,
Rahatın kes nefsinin, tâ ki emân istiyorsan.

Çağır cihanı aş kile Necîbâ neşe-i yâb.
Ol temam fariğ ve âzâd-ı cihan istiyorsan.

Ma'nâsı: Allahü teâlânın aşkına kavuşmak istiyorsan, büyüklerin hizmetinde bulun. Gülistan civârında olan bülbül gibi olmak istiyorsan onun için çırpın, feryâd-ü-figân eyle. Başkalarının kötülemelerine aldırış etmeyeyim diyorsan, zevk-i safâyı bırak, nefsin elinden kurtul. Kurtuluşa ermek istiyorsan, nefsinin hoşlandığı şeyleri bırak, devamlı nefsle mücâhede hâlinde bulun. Ey Necîb! Eğer dünyâdan ve dünyâ sıkıntılarından kurtulmak istiyorsan âhıreti şevk ile iste.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 604

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 129

3) Hadikat-ül-cevâmi' cild 2, sh. 68

4) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 74

FADL-I HAK HAYRÂBÂDÎ

Hadîs, târih ve fıkıh âlimi, tasavvuf ehli, velî, mücâhid. 1212 (m. 1797) senesinde Delhi'de doğdu. İsmi, Muhammed Fadl-ı Hak Hayrâbâdî'dir. Babası, Şah Veliyyullah-ı Dehlevî hazretlerinin oğlu Şah Abdülaâz Dehlevî'dir. Soyları Hazreti Ömer'e dayanır. Ömrünü, zâlim İngiliz müstemleke kuvvetlerine karşı mücâdele ile geçirdi. 1278 (m. 1861) senesinde Endoman adasına sürüldü. Yapılan işkence ve eziyetler neticesi, aynı yıl içinde şehîd olarak rahmet-i Rahmâna kavuştu.

Öteden beri her ilimde söz sahibi olan bir ailenin çocuğu olarak dünyâya gelen Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, helâl rızıkla beslenip, her hâl ve hareketi, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkına uygun olan mübârek kimselerin terbiyesi ile yetişti. Daha küçük yaşta iken ilim tahsiline başladı. Allahü teâlânın yüce kitabı Kur'ân-ı kerîmi baştan sona ezberledi. Zihni, Kur'ân-ı kerîm nûru ile aydınlandı. Zekâsı parladı. Hâfızası inkişâf etti. Kısa zamanda temel din bilgilerini ve âlet (yardımcı) ilimlerini öğrenip, hadîs, tefsîr gibi yüksek ilimlerin tahsiline başladı. Başta babası Şah Abdülazîz Dehlevî ve Şah Abdülkâdir Muhaddis Dehlevî olmak üzere birçok âlimden ilim öğrendi. 1225 (m. 1810) senesinde onüç yaşında iken tahsilini tamamlayıp icâzet aldı. Çeştî büyüklerinin yolunda yetişerek kemâle geldi. Her ilimde ileri oldu. Resûl-i ekremin güzel ahlâkına uygun yaşar, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak ve insanlara öğretmek için çalışırdı. Herkes tarafından sevilir, nasihatleri insana çok te'sîr ederdi.

Zamanının âlimleri tarafından; fıkıh, tefsîr, hadîs, mantık, hikmet ve diğer ilimlerde devrinin bir tanesi olduğu, onun ulaştığı mertebelere bir başkasının ulaşmasının çok zor olduğu bildirildi.

Zamanının âlimlerinden Abdülhay Lüknevî; "Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, üstâdlar üstadı, hikmet ve aklî ilimlerde benzeri olmayan bir âlim idi" buyurdu.

Ömrünü ilim öğrenmek, öğretmek ve Allahü teâlânın rızâsı için ibâdetle geçiren Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, pekçok talebe yetiştirdi. Talebeleri arasından oğlu Abdülhak Hayrâbâdî, Hidâyetullah Hân Cünpûri, Abdülkâdir Bedâyûnî, Feyzu'l-Hasen Sehârenpûrî, Hidâyet Ali Berilevî, Muhammed Abdullah Belgerâmî, Abdü'l-A'lâ Râm-pûrî, Nüvvâb Yûsuf Ali Hân Râmpûri ve daha birçok âlimler yetişti.

İlmi, ahlâkı, insanlara nasihatleri te'sîrli sözleri ve yetiştirmiş olduğu yüksek ilim sahibi talebeleri ile meşhûr olan Muhammed Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, pek kıymetli eserleriyle de meşhûr oldu. Çeşitli ilimlere dâir şu eserleri yazdı: 1- El-Cins-ül-gâlî, 2-Hâşiyetün alâ üfk-il-mübîn, 3-Haşiye tün alâ Telhîs-üş-Şifâ li-İbn-i Sina, 4-Hâşiyetün alâ şerh-il-Kâdı Mübârek, 5-Risâletün fî tahkîk-il-ecsâm, 6-Risâletün fî tahkîk-il-külli et-tebî, 7-Er-Ravd-ül-mücevved, 8- El-Hediyyet-üs-se'îdiyye fil-hikmet-it-tabîiyye bunlardan ba'zılarıdır. Ayrıca İngilizlerin yaptığı zulümleri Urduca ve Arabca olarak kaleme aldı. Bunlardan Arabcasına, "Târih-i fitnet-il-Hind" (Es-Sevret-ül-Hindiyye) adını verdi. Urducasına ise, "Cenk-i Azâdî (1857)" adını verdi. Bu eserlerinde İngilizlerin yaptıkları zulümlerden görüp şâhid olduklarını yazdı. İngilizlerin ilk olarak Hindistan'a nasıl girdiklerini ve nasıl yerleştiklerini anlattı.

Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, ömrünü ilim öğretmek, insanların birbirleriyle iyi geçinip, Allahü teâlâya karşı kulluk vazîfelerini hakkıyla yaparak, dünyâ ve âhırette mes'ûd olmaları için nasihatlerde bulunmakla geçirdi. Sâdece insanların huzûr içinde kardeşçe yaşamaları için çalışıyordu. Onun bu gayretlerinin karşısına, zâlim İngiliz müstemlekecileri çıktı. İlkönce ma'sûm bir tüccâr postuna bürünen İngilizler, Hindistan'ın hammaddelerini yavaş yavaş sömürdüler. Sömürdükçe semizleşen, semizleştikçe zâlimleşen İngilizler, Osmanlı Devleti'ni de çeşitli

entrikalarla Kırım harbine sokarak Ruslarla meşgûl ettiler. Hindistan'daki Bâbür Devleti'nin zayıflığından istifâde ederek, 1274 (m. 1858) senesinde Hindistan'ı işgal ettiler. Milyonlarca insanı zulüm ve işkence ile öldürdüler. Milyonlarca çoluk-çocuk, kadın-kız aç bırakılarak öldürüldü. İşleri ve âdetleri, bükemediği eli öperek yaltaklanmak ve bu arada hile yapıp bükme yolları aramak, alta düşeni gaddarca ezmek olan İngilizler, mazlûm Hindistan halkına da, her türlü zulmü ve işkenceyi yaptılar. Bilhassa müslümanlara karşı tatbik etmedikleri işkence türü kalmadı. Müslümanlardan baş tutacak durumda olanları ve âlimleri, öncelikle ortadan kaldırmanın yollarını aradılar. Oradan oraya sürdüler, zindanlarda işkenceyle öldürdüler. İngiliz zâlimlerinin zulmüne uğrayıp sürülen binlerce âlimden biri de, Fadl-ı Hak Hayrâbâdî idi. 1278 (m. 1862) senesinde atıldığı Endoman adasındaki zindanda, tatbik edilen işkencelere daha fazla dayanamayarak şehîd oldu. Ama zâlim İngilizlerin zulmü devam etti.

Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, "Es-Sevret-ül-Hindiyye", ya'nî "Hindistan ihtilâli" adındaki eseri ve Mevlânâ Gulâm Mihr Ali'nin buna yaptığı "El-Yevâkit-ül-mihriyye' haşiyesinin, 1384 (m. 1964) Hind baskısında diyorlar ki: İngilizler, ilk olarak, 1008 (m. 1600) senesinde, Hindistan'da Kalküta şehrinde, ticarethâneler açmak için Ekber Şah'tan izin aldılar. Şâh-ı Âlem zamanında Kalküta'da arazi satın aldılar. Bunları muhafaza için asker getirdiler. 1126 (m. 1714) senesinde Sultan Ferruh Sîr Şâh'ı tedâvi ettikleri için, bütün Hindistan'da, bu hak kendilerine verildi. Şâh-ı Âlem-i Sânî zamanında Delhi'ye girerek, idâreye hâkim oldular. Zulme başladılar. Hindistan'daki Ehl-i sünnet düşmanı mezhepsizler de 1274 (m. 1858) senesinde, sünnî, Hanefî ve sûfi olan sultan İkinci Bahâdır Şâh'a, bid'at ehli, hattâ kâfir dediler. Bunların, hindu kâfirlerinin ve hâin vezir Ahsenullah Hân'ın yardımı ile, İngiliz askeri Delhi şehrine girdi. Evleri ve dükkânları basıp, malları, paraları yağma ettiler. Kadınları, çocukları dahî kılıçtan geçirdiler. İçecek su bile bulunmaz oldu. Hümâyûn Şâh'ın türbesine sığınmış olan çok yaşlı Şâh'ı, çoluk-çocukları ile elleri bağlı olarak, kale tarafına götürdüler. Patrik Hudson, yolda Şâh'ın üç oğlunu soydurup, göğüslerine kurşun sıkarak şehîd etti. Kanlarından içti. Cesedlerini kale kapısına astırdı. Birgün sonra, başlarını İngiliz kumandanı Hanri Bernard'a götürdü. Sonra, başları suda kaynattırıp, Şâh'a ve zevcesine çorba olarak gönderdi. Çok aç olduklarından, hemen ağızlarına koydular. Fakat çiğneyemediler, yutamadılar. Ne eti olduğunu bilmedikleri hâlde çıkarıp toprağa bıraktılar. Hudson hâini, "Niçin yemediniz? çok güzel çorbadır. Oğullarınızın etinden yaptırdım" dedi. Sonra Sultan'ı, zevcesini ve diğer yakınlarını Rangon şehrine sürgün edip habsettiler. Sultan 1279 (m. 1862) senesinde zindanda vefât etti. Delhi'de üçbin müslümanı kurşunlayarak, yirmiyedibin kişiyi de keserek şehîd ettiler. Ancak gece kaçanlar kurtulabildi. İngilizler diğer şehirlerde ve köylerde de sayısız müslümanları öldürdüler. Târihî san'at eserlerini yıktılar. Eşi bulunmayan, kıymet biçilemeyen zînet eşyâlarını gemilere doldurup Londra'ya götürdüler."

(İngilizlerin muhtelif târihlerde, dünyânın muhtelif yerlerinde ve bilhassa Hindistan'da müslümanlara ve İslâm dînine karşı yaptıkları hıyânetleri ve cinâyetleri daha fazla anlamak için, 1334 (m. 1916) senesinde Beyrut'ta basılmış olan Es-Seyyid Muhammed Habîb Ubeydî Bey'in "Cinâyât-ül-Ingiliz" kitabını okumak lâzımdır.)

İngilizler, kan ağlattıkları müstemlekelerine kendi yetiştirdikleri adamlarını göndermişlerdir. Bu adamlar, sözde bağımsızlık hareketini başlatmış, şeklen İngilizlerden bağımsızlık hakkını koparmıştır. Maddî ve zâhirî bağımsızlık verdikleri ülkeleri ma'nen işgal ederken, hep bu şahısları kullanmışlardır. Ya'nî kendi yetiştirdikleri ya da satın aldıkları bu insanları, bu ülkelere lider olarak empoze etmişlerdir. Bu ülkelerin mazlûm halkı, İngiliz yalanının doğruluğunu bile tahkîk edemeden, korkunç propaganda medotlarına kendi genç

kuşaklarını teslim etmişlerdir. Bu ülkelerin millî marşı, bayrağı olmuştur. Fakat, asla bağımsız olamamışlardır Parlamentoları, başbakanları ve bakanları olmuştur. Fakat asla söz sahibi olamamışlardır.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 130

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 377

3) Mu'cem-ül-matbûât sh. 853

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 26

5) Es-Sevret-ül-Hindiyye 1384

6) Tahkîk-ül-fetvâ mukaddimesi Lahor-1399

7) Fadl-ı Hak Hayrâbâdî (Mahmûd Ahmed Berekâtî)

FERDÎ ABDULLAH EFENDİ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Ferdî Abdullah Efendi olup, Manisa'nın Turgutlu kazâsındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1274 (m. 1857) senesinde İstanbul'da Emîr Buhârî dergâhında vefât etti. Adı geçen dergâhın bahçesinde medfûndur.

İlim tahsilini İstanbul'da tamamladıktan sonra, doğup yetiştiği kasaba'da (şimdiki ismi Turgutlu) müftîlik yapan Abdullah Efendi, ilmin yayılmasına çok hizmet etti. Hacca gittiğinde Mekke-i mükerremede, Müceddidiyye yolunun ve Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin halîfelerinin büyüklerinden olan Hindli Muhammed Can Efendi'ye talebe oldu. O büyük zâtın huzûrunda yetişerek kemâle geldikten sonra, icâzet ve hilâfet almakla şereflendi.

Böylece hem zâhirî hem de bâtınî ilimlerde yetişmiş olarak memleketine döndü. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in kadr ve kıymet bilen delaletiyle, İstanbul'da Fâtih civârında bulunan Emîr Buhârî dergâhında talebelere ders vermek, onları zâhirî ve bâtınî ilimlerde yetiştirmek üzere ta'yin edildi. Vefâtına kadar orada vazîfe yaptı.

Kasaba'da (Turgutlu) hayr sahiplerinden Hüseyn Ağa'nın yaptırdığı kütüphâne için nazm hâlinde yazdığı târih, adı geçen kütüphânenin kapısında kazınmıştır.

Bu kütüphânede, kendi el yazısıyla yazılmış bir mecmûada, Salât-i Meşîşe şerhi ve İmâm-ı Süyûtî'nin Âyât-ı Mensûha isimli eserinin manzûm olarak tercümesi vardır. Türkçe, Arabî ve Fârisî lisanlarına, herbirisinde ayrı ayrı şiir söyleyecek kadar vâkıf idi. Bu hâl, dergâhda muhafaza olunan "Dîvân"ından anlaşılmaktadır.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 142

FEYZULLAH EFENDİ

Osmanlılar zamanında yetişen İslâm âlimlerinden. İsmi, Muhammed Feyzullah Efendi olup, şimdi Bulgaristan'da bulunan Silistre'nin Sazlı köyündendir. 1220 (m. 1805) senesinde orada doğdu. 1293 (m. 1876) senesinde İstanbul'da vefât etti. Türbesi Fâtih'de Halıcılar semtinde bulunan dergâhındadır.

Yedi yaşında mektebe giden Feyzullah Efendi, Kur'ân-ı kerîmi bir senede hatmetti. Onsekiz yaşına kadar aklî ve naklî ilimleri okudu. Silistre'yi Ruslar istilâ edince, Vidin'e geldi. Burada kaleye nefer olarak kaydolundu. 1240 (m. 1824) senesinde, babası öldükten sonra savaşlara

katıldı. Ömer Paşa ile Siroz'a gitti. Ordu dâiresine alınıp, levazım başkanlığına getirildi. Daha sonra doğudaki muharebelerde de bulundu. Bundan sonra, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin Malatya'da bulunan halîfesi olan Müftî Hâcı Hüseyn Efendi'ye talebe olup tasavvuf yoluna girdi. O mübârek zâttan feyz alarak, Hâlidiyye yolunda yüksek derecelere kavuştu.

Bundan sonra, me'mûriyeti sebebiyle Maraş'a ta'yin olunan Feyzullah Efendi, Nizip'te meydana gelen muharebede de bulunmuş, bu arada Mısırlı İbrâhim Paşa, Maraş'a gelişinde, Feyzullah Efendi'ye hürmet ve bağlılık göstermiştir. Mısır hidivi (vâlisi) Mehmed Ali Paşa'nın isteği üzerine Mısır'a gitmiş bir takım yüksek me'mûrluklarda bulunduktan sonra Antakya'ya gelmiştir.

Konya'nın Bozkır kazasına bağlı Hoca köyünde, Şeyh Mehmed Kudsî Efendi isminde bir zâtın şöhreti, Feyzullah Efendi'nin bulunduğu yere kadar gelmişti. Feyzullah Efendi, bu zâta ziyârete gitti. Mehmed Kudsî Efendi, Feyzullah Efendi'ye; "Başka meşgûliyetlerden sıyrıl da gel" buyurdu. O da ailesini, çoluk-çocuğunu Vidin'e gönderdi. Yanındaki kıymetli eşyayı da sevdiklerine dağıtıp hocasının huzûruna çıktı. Yedi ay müddetle ilim öğrenip kemâle geldi. Hocasından hilâfet almakla şereflendi. Bu sırada Malatya'da, kendisinden feyz aldığı Müftî Hâcı Hüseyn Efendi de vefât etmiş idi. Mehmed Kudsî Efendi, Feyzullah Efendi'yi Malatya'ya, önceki hocasının yerine talebe yetiştirmeye gönderdi. Oradan hacca gitti. Dönüşte denizde fırtına çıktı. Gemidekiler Feyzullah Efendi'ye müracaat edip, yardım istediler. O da; "Yâ Muhammed Behâüddîn-i Nakşibendî imdâdımıza yetiş, bize yardım et ve bizi kurtar" diyerek hürmetle seslendi. Tam o sırada geminin arkasında Şâh-ı Nakşibend (r.aleyh) göründü. Mübârek elleriyle gemiyi düzeltti. Allahü teâlânın izniyle fırtına sakinleşip gemi kurtuldu. Feyzullah Efendi, sâlimen Mısır'a, İskenderiyye'ye, Beyrut'a ve oradan kara yoluyla Şam'a geldi. Burada Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin türbesini ziyâretten sonra, birinci hocası Hüseyn Efendi'nin kabrini de ziyâret edip, Malatya'ya geldi. Orada altı ay kaldı. Sonra ba'zı hac hediyeleri ile Bozkır'daki hocası Mehmed Kudsî Efendi'nin huzûruna vardı. Hocasından izin alıp, Vidin'e gitti. Üç ay kaldı. Orada bulunan âlim ve âriflerin pekçoğuna hocalık yaptı. Talebelerinin en yükseklerinden birini kendi yerine ta'yin edip, yine Malatya'ya döndü. Harput'a geçti. Birçok taliblere hak ve hakîkati öğretti. Bundan sonra hocası Mehmed Efendi'nin emri ile İstanbul'a geldi. Fâtih'te Halıcılar semtindeki dergâhında uzun seneler ilme hizmet edip talebe yetiştirdi.

Bir zamanlar Konya vâlisi olan Ali Kemâl Paşa şöyle anlatır: "İstanbul'da bulunan ba'zı fitne ve fesâd zümreleri, Feyzullah Efendi'nin hizmetlerine, ilim ve evliyâlık yolunda çok talebe yetiştirmesine tahammül edemediler. Ben de Midilli'de vâli olarak bulunuyordum. Tevkif edilmek, zindana atılmak gibi şeyler onun hiç umurunda değildi. O hizmetine devam ediyordu. Cin taifesinden altıbin kişiyi irşâd edip yetiştirdiğini biliyorum."

Kerâmetleri çoktur. Bunlardan biri, Resûlullahın (s.a.v.) onun için; "Dostum Hâcı Feyzullah Efendi" buyurmasıdır. Şöyle ki: Sâlihlerden Mustafa Efendi isminde bir zâta rü'yâsında, Resûlullah (s.a.v.) efendimiz: "Sen İstanbul'da dostum Hâcı Feyzullah Efendi'ye git" buyurmuştur.

---

1) Şems-üş-şümûs sh. 116

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın büyüklerinden. Asıl ismi Mahmûd bin Abdürrahmân olup, 1174 (m. 1760) senesinde Tillo'da doğdu, İsmâil Fakîrullah hazretlerinin torunlarından olan Mahmûd bin Abdürrahmân, büyük âlim İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin talebesidir. Gavs-ül-Memdûh ismi ile şöhret buldu. Pekçok kimselerin hidâyete kavuşup Allahü teâlânın sevdiği kullar arasına girmelerine vesile oldu. 1263 (m. 1847) senesinde Tillo'da vefât etti.

Küçük yaşta, İbrâhim Hakkı hazretlerinden ilim ve ma'rifet öğrenmeye başladı. Keskin bir zekâya sahip olan Gavs-ül-Memdûh, ısrarlı ve düzenli bir çalışma ile, kısa zamanda hocasından tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, zamanın matematik, edebiyat, astronomi ve fen ilimlerini öğrenerek, büyük bir âlim oldu. Ayrıca kalb ilimlerini de tahsil ederek, ma'rifetullah sahibi olan velîler arasına girdi.

Gavs-ül-Memdûh, talebe arkadaşlarıyla zaman zaman hocası İbrâhim Hakkı hazretlerinin yanında, Tillo'nun Cebel-i Re's-il-kuvâ ismindeki tepesine çıkarlardı. İbrâhim Hakkı hazretleri talebelerine; "Bu tepe, yakında büyük bir nâma kavuşacaktır" dedi. İbrâhim Hakkı, bu tepeye bir musalla taşı yaptırdı. Her uğradığında oraya otururdu. Ölümü, âhıreti ve hesabı düşünürdü. Yine birgün üç talebesi ile bu tepeye çıktı. Üçünün de ismi Mahmûd idi. Onlara; "Sübhânallah! Hepinizin de adı Mahmûd. Her biriniz de amcalarınızın kızı ile evleneceksiniz. Fakat sâdece biriniz Allahü teâlânın evliyâ kulları arasında yüksek derecelere sahip olup; "Memdûh" lakabıyla isimlendirilecektir. Ona her taraftan akın akın talebe istifâde etmek için gelecektir. O, bu tepeye bir ev yaptırıp, herkesin hidâyete kavuşmasına vesile olacaktır" buyurdu. Talebeler de kendi kendilerine; "Mübârek hocamızın müjde verdiği o kimse ben olsam" diye temenni ettiler. Bir müddet sonra içlerinden iki tanesi oradan ayrıldı. İbrâhim Hakkı hazretleri yanında kalan Mahmûd'a; "Biraz önce müjde verdiğim Mahmûd sensin. Fakat bu sırrı ben sağ olduğum müddetçe kimseye söyleme" buyurdu. Bu müjdeye çok sevinen Gavs-ül-Memdûh, hocası sağ olduğu müddet içinde kimseye söylemedi.

Gavs-ül-Memdûh, hocasının sık sık iltifâtlarına mazhar olur, "Bârekallahü fike yâ Memdûh" (Allahü teâlâ sana bereketini ihsân etsin) duâsını almakla şereflenirdi. Gecesini gündüzüne katarak hocasının hizmetinde bulunur, ona hizmeti büyük bir ni'met bilirdi. Onun huzûrunda lüzumsuz hiç konuşmaz, ancak sorulan bir suâle kısa ve öz cevap verirdi. Yüksek edeb sahibi olup, arkadaşları arasında parmakla gösterilirdi. Yumuşak huyu ile herkesin dikkatini çeker, aklının kemâlini ve edebini takdîr etmeyen kalmazdı. Onun sohbetine kavuşan, tatlı sözlerine kendini kaptırır, ondan ayrılmak istemezdi.

Gavs-ül-Memdûh, yirmi yaşına girdiğinde, amcası Şeyh Mustafa'nın kızı Zemzem-il-Hassa ile evlendi. Zemzem-il-Hassa ki, Allahü teâlânın rızâsına kavuşan kadın evliyâdan biri idi. Onun büyüklüğünü annesi Âişe hâtun şöyle anlattı: "Zemzem'e hâmile idim. Birgün bana gâibden bir zât görünüp, sâliha bir çocuğumun olacağını müjdeledi. Kim olduğunu sorduğumda, bir melek olduğunu söyledi. Doğumuna kadar hamileliğim çok hafif geçti. Nihâyet 1178 (m. 1764) senesi Şevval ayının yirmisine rastlayan Perşembe gecesi dünyâya geldi. Doğumundan onbeş gün sonra bir gece uyandığımda kendisini emzirmek istedim. Üzerindeki örtüyü kaldırdığımda bütün vücûdunun ilâhî bir nûra gark olduğunu gördüm. Çok hareketsiz bir hâlde uyumasından öldüğünü sandım. Dikkatle üzerine eğildiğimde, nefes alıp verdiğini anladım. Sonra babasını uyandırıp çocuğun durumunu gösterdim. Babası, çocuğumuzun üzerini kaplayan nûra bakarak, onun ileride çok sâliha bir hanımefendi olacağını müjdeledi."

Gavs-ül-Memdûh, hocası İbrâhim Hakkı hazretlerinin vefâtından sonra, yerine geçip, talebeleri okutmağa başladı. Her geçen gün talebesi ve ziyâretçileri çoğaldı. Öyle ki, artık dergâha sığmaz hâle geldi. Ba'zan günde bin beşyüz kişiden fazla ziyâretçi oluyordu. Bu izdihamın kalkması için hocasının işâret buyurduğu Re's-il-kuvâ dağının bir tepesine büyük bir dergâh ve yanına ev yaptırdı. Burada insanlara feyz ve bereketler yağdırıp, hidâyete kavuşmalarına sebep oldu.

Gavs-ül-Memdûh, bir gece rü'yâda Mûsâ Kâzım hazretlerinin kendisine; "Ey Memdûh, kalk! Kalb gözünün açılacağı, ilâhi tecellilerin zâhir olacağı zaman yaklaştı" müjdesine mazhar oldu. "Hayırdır inşâallah" diyerek yatağından fırlayan Gavs-ül-Memdûh hazretleri, ilâhi bir cezbeye kapıldı. O anda bütün vücûdunda şiddetli bir hararet meydana geldi. O günden sonra şiddetli kış günlerinde bile dışarda durduğu hâlde harareti sönmedi. Bu rü'yâdan sonra, daha önce konuşmadığı lisânlarla Allahü teâlânın izniyle konuşup, o dillerde şiirler, kasideler söyledi. Ondan sonraki üç senede, üzerindeki bu hararet hâli kalkıp yerini tam tersine bir soğukluk hâli aldı. Öyle ki soğuktan durmadan titrerdi. Dördüncü senede bu hâlden kurtulup, normale döndü. Bundan sonra artık talebe okutmaya devam etti.

Gavs-ül-Memdûh'un torunu Halîl Efendi anlattı: "Birgün mübârek hocamın hizmetiyle şerefleniyordum. İçeri tanımadığım birisi girerek, Gavs-ül-Memdûh hazretlerinin elini öpmeye başladı. Sonra hürmetle; "Muhterem efendim! Tâ Sivas'tan sırf size teşekkür edip, müstecâb duâlarınızı almak için geldim. Çünkü hayatımı kurtardınız. Eğer müsâdeniz olursa hâdiseyi anlatayım" dedi. Hocam da gülümseyerek müsâade etti. O kimse başından geçen hâdiseyi şöyle anlattı. "Bir deniz yolculuğuna çıkmıştım. Gemimiz bir müddet yol aldıktan sonra, şiddetli bir fırtınaya yakalandı. Koskoca dalgalar gemiye çarptıkça, gemi bir sağa bir sola yatıyor, tahtaları gıcırdayarak kırılmamak için direniyordu. Gemide bulunan herkes, kurtulmak için duâ ediyor, kurbanlar adıyordu. Nihâyet dalgaların şiddetine dayanamayan gemimiz battı. Hepimiz suyun üzerinde durabilmek için çabalıyorduk.

Yüzmek için uğraşırken aklıma aniden zât-ı âliniz geldi ve; "İmdat yâ Gavs-ül-Memdûh hazretleri!.." diye sizden yardım istedim. O anda önümde bir geniş tahta belirdi. Ona yapışarak su üzerinde kalabildim. Uzun uğraşmalardan sonra sahile çıktım. Fakat açlıktan ve yorgunluktan çok halsiz düşmüştüm. Gözümün önünü görecek durumum yoktu. Birden nûr yüzlü bir kimsenin, bana, içinde ekmek ve peynir bulunan bir paket uzattığını gördüm. Verilenleri yemek için çabalarken o mübârek zât oradan kayboldu. Yemîn ederek söylüyorum ki, benim denizde boğulmaktan ve açlıktan ölmekten kurtulmama sebep olan sizden başkası değildi."

Gavs-ül-Memdûh'un akrabalarından Ali Efendi anlattı: "Birkaç arkadaşımla hacca gitmiştik. Dönüşte Lazkiye civarına geldiğimizde yiyeceklerimiz bitti. Lazkiye'ye giderek orayı idâre eden Osmanlı paşasına durumu anlattık ve yardımlarını taleb ettik. Bizim Tillo'lu olduğumuzu öğrenince, Gavs-ül-Memdûh hazretlerini sordu. Yeğeni olduğumuzu söyledik. Paşa buna çok sevindi ve hocamızın evsâfını sordu. Ben de tek tek anlattım. Anlattıkça paşa tasdik ediyordu. Buna oldukça şaşırdım. Acaba paşa, hocamızı nereden tanıyordu? Dayanamadım sordum. O da cevap olarak şöyle anlattı: "Pâdişâhımızdan, buradaki Fransızlarla savaş yapmak üzere emir almıştım. Askerlerimi toplayarak düşmana saldırdık. Onlara karşı gerek silâh olarak, gerekse asker olarak çok az olmamız hasebiyle mağlup olmuştuk. Durumu sultânımıza bildirdik. Sultan da yeniden asker toplayıp Fransızların üzerine yürüyerek galip gelmemizi emretti. "Başüstüne" diyerek tekrar asker topladım. Hazırlıklarımı tamamladıktan sonra savaş meydanına yürüdük. Her askere tekrar tekrar tenbîh ettirdim ki, namazını hiç kimse geçirmesin, âmirlerine mutlak

itaat etsin, birbirlerine haklarını helâl etsin ve zamanın evliyâsının en üstünü olanlardan imdat istesin. Böylece hem maddî, hem de ma'nevî sebeplere yapıştık. Başta kendim, savaş meydanında geçirdiğim o ilk gecede, sabahlara kadar uyumadım. Namaz kılıp, Kur'ân-ı kerîm okudum ve cenâb-ı Hakka çok duâ edip yalvardım. Gözyaşları arasında zamanın Gavs'ından da yardım istedim. Fecr vaktinde askerîmi uyandırdım. Ezân-ı Muhammedî okundu. Cemâatle sabah namazını kıldık. Rabbimizden bize zafer nasîb etmesi için duâlar edip askerîmle helâllaştım. Güneş doğarken, karşı tepede ordugâhını kuran Fransızlar üzerine; "Allah Allah!..." nidâlarıyla hücuma geçtik. Önce top atışları ile başlayan savaş, sonra tüfek ve tabancaya, göğüs göğüse geldiğimizde de kılıç ile çarpışmaya döndü. Her iki tarafında bütün gücü ile vuruştuğu bir anda, bir atlının rüzgâr gibi saflarımıza katılıp düşmana hücum ettiğini gördük. Bu gelenin nûr yüzü, yeşil sarığı ve beyaz elbisesi içinde daha da heybetli görünüyordu. Elinde kılıncı ile; "Allahü Ekber" nidâlarıyla hücum üzerine hücum tazeliyordu. Onun bu gayreti hepimizi heyacana getirdi. Canımızı dişimize takarak Fransızların üzerine şiddetle saldırdık. Öyle ki, herbirimiz birer arslan kesilmiştik. Vurduğumuz yerden ya kol, ya baş koparıyorduk. Bizim bu anî gayretimiz düşmanın gözünü yıldırdı ve kaçmaya başladılar. Peşlerine düştük, pekçoğunu öldürdük, bir kısımını esîr aldık. Pek azı kaçabilmişti. Topları, cephâneleri hep elimize geçti. Bu arada bize yardıma gelen o mübârek zâtın, düşmanın kaçtığı istikâmetten atıyla geldiğini gördük. Önünde elleri bağlanmış bir Fransız vardı. Yanımıza gelmesini heyecanla bekledik. Nihâyet geldiklerinde esîri yere bıraktı ve; "Paşa! Bu papaz, Fransızları galeyana getirerek, müslümanlara saldırtıyordu. Bu İslâm düşmanını iyi zaptet!" buyurdu. Buna çok sevindim ve imdâdımıza yetişen nûr yüzlü zâtın ellerine sarıldım. Doya doya öptükten sonra; "Canım size feda olsun. Kim olduğunuzu lütfeder misiniz?" diye sordum. "Tillolu Memdûh'um" diyerek atını mahmuzladı. Önce şaha kalkan at, hızla yanımızdan uzaklaştı. O günden beri bu zâtı tanıyan biriyle karşılaşmak için Allahü teâlâya duâlar ettim. Nihâyet kabûl olmuş. Sizinle görüşmek, ondan haber almak devletine kavuştum. Lütfen Tillo'ya vardığınızda, benim yerime mübârek ellerinden öp, selâm ve hürmetlerimi bildir. Kıyâmet günü bize şefaat etmesini istirhâm ettiğimi de bildir." Paşa'nın anlattıklarını hepimiz heyecanla dinledik. Sonra bize çok izzet ve ikramlarda bulundu. İhtiyâçlarımızı giderdi. Sonra yola koyulduk. Tillo'ya geldiğimizde doğruca Gavs-ül-Memdûh hazretlerinin huzûruna gidip durumu anlattım. Selâmını söyledim. "Ve aleyküm selâm. Paşa doğru söylemiş" diyerek, Allahü teâlânın kendisi için ihsân ettiği bu ni'mete şükretti."

Gavs-ül-Memdûh'un yakın talebelerinden Abdürrahîm Efendi anlattı: "Hocam Gavs-ül-Memdûh hazretleri, birgün dergâhın önünde otururken beni huzûr-u şerîflerine çağırdı. Şam'a gidip gitmediğimi sordu. Ben de; "Gitmedim efendim" deyince. "Şu tarafa bak bakalım ne göreceksin." buyurdu. İşâret ettiği yöne baktığımda, yemyeşil bahçeleriyle. Şam'ın karşımda durduğunu hayretle gördüm. Şam'ı merakla seyrettiğimi gören mübârek hocam: "Abdürrahîm! Boşi köyü buradan uzakta mıdır görülebilir mi?" buyurunca, rü'yâdan uyanır gibi Şam gözlerimden silindi ve hocama; "O köy buraya uzaktır, görünmez efendim" diye cevap verdim. Bunun üzerine; "Doğu tarafına bak" buyurdu. O anda küçük bir tepenin yamacında kurulmuş olan Boşi köyü gözümün önüne geldi. O anda köyün bir kenarında, hocamın talebelerinden birkaç tanesi oturmuş sohbet ediyorlardı. Köy bekçisi de yanlarında sırt üstü uzanmış yatıyor, talebe arkadaşlarımla alay ediyordu. Hocam; "Abdürrahîm! Bekçinin arkadaşlarınla alay ettiğini görüyor musun?" diye sordu. Ben de; "Görüyorum efendim. Eğer müsâade buyurursanız hemen hakkından geleyim" diye sordum. Hocamın hiç cevap vermemesinden cesâretlenerek ayağımı hızla bekçiye doğru salladım. Allahü teâlânın izniyle, ayağım bekçinin tam karnına isâbet etmiş ki, birden karnını tutmaya ve feryâd etmeye başladı. Bir daha vuracaktım fakat mübârek

hocamın; "Yeter, yâ Abdürrahîm!" buyurması üzerine durdum. Boşi köyü de gözümden kayboldu. Hocamın bu kerâmetlerine hayran kalmıştım. Aradan on gün geçmişti. Boşi köyünün bekçisi, yüzü sarılı bir hâlde hocamın huzûruna çıkarıldı. Ağzı sol kulağına kadar eğilmişti. Eğilen taraf kırış kırış olmuş, diğer tarafı da davul zarı kadar gerginleşmişti. Bu sebeple ne ağladığı ne güldüğü, ne de konuştuğu anlaşılıyordu. Zor konuşabilen bekçi; "Aman yâ Hocam! Allahü teâlâyı zikreden talebelerinle alay ederken, birisi şiddetle karnıma vurdu. O anda bütün vücûdum hareketsiz kaldı. Ağzım da bu hâle geldi. Bundan böyle hatâmı anladım ve tövbe ettim. Ne olur beni affediniz ve ağzımın eski hâle gelmesi için duâ etmenizi yalvarırım" diyerek ağladı. Hocam onun bu durumuna çok üzüldü. Merhamet edip ellerini kaldırarak duâ etmeye başladı. Sonra mübârek elini bekçinin yüzüne sürdü. O anda bekçinin ağzı, Allahü teâlânın izniyle eski hâline geldi."

Gavs-ül Memdûh hazretlerinin akrabalarından Molla Hâmid anlattı: "Yaya olarak Erzurum'a gidiyordum. Bir gece Çakmak isimli bir köyde, Yûsuf Efendi isminde iyilik sever birisine misâfir olmuştum. Nereden gelip nereye gittiğimi, kim olduğumu sordu. Tillo'lu olduğumu, Gavs-ül-Memdûh'un akrabası olduğumu söyledim. Hocamın ismini işiten Yûsuf Efendi birden heyecanlandı ve başından geçen şu hâdiseyi anlattı: "Birisi bana bir iftira atarak hapsettirmişti. Hiçbir suçum olmadığı hâlde verilen cezaya üzülmüştüm. Oradan kurtulmak için pekçok çâreler düşündüm, plânlar kurdum. Fakat hiçbirinden netice alıp, hapisten kurtulamadım. Bir gece iki rek'at namaz kılıp Allahü teâlâya gözyaşları arasında kurtulmam için duâ ettim. O duâdan sonra hatırıma cenâb-ı Haktan velî olan kulları geldi. Onlar, darda kalan kullara yardım eder düşüncesiyle; "Ey zamanımızın Gavs-ı a'zamı! Ne olur buradan kurtulmam için himmet buyurmanızı istirhâm ediyorum" diyerek, imdat istemeye başladım. Bu şekilde geç saatlere kadar hep Allahü teâlânın sevdiği kullarını yardıma çağırdım. Derken uyumuşum. Birisinin müşfik ve heybetli sesiyle uyandım. "Yûsuf Efendi! Haydi kalk" diyordu. Kalktım. Başucumda üç kimse duruyordu. Herbirinin yüzleri nûr gibi parlıyordu. "Kimsiniz? Ne için geldiniz?" der gibi yüzlerine bakınca, içlerinden biri; "Sen bizi imdâda çağırmamışmıydın? işte geldik!" buyurdu. Sevincimden ne yapacağımı şaşırdım. Fakat kapılar kilitli idi. Üstelik nöbetçiler sabahlara kadar kapı önlerinde gezinip duruyorlardı. Nasıl çıkıp gidecektim. Daha böyle düşünceler aklımdan geçerken o heybetli zât tekrar; "Vesveseyi bırak, cenâb-ı Hak herşeye kâdirdir. Yürüyerek evine git" buyurdu. "İsm-i âliniz nedir?" diye arz ettiğimde de; "Tillolu Memdûh'um. Allahü teâlâ darda kalan kullarına yardım etmekle bizi vazîfelendirdi" deyip gözden bir anda kayboldular. Korka korka kapıya vardım. Koluna bastığımda, kapı kilitli değilmiş gibi açıldı. Nöbetçi oturmuş uyukluyordu. Çok güzel bir fırsattı.

Sür'atle yanından uzaklaştım. Sevincimden kalbim yerinden fırlayacakmış gibi atıyordu. Hapishâneden çıktıktan sonra sanki arkamdan beni çağıracaklarmış gibi korkuyla sık sık arkama bakıyordum. Nihâyet eve vardım. Ertesi günlerde beni hiç arayan soran olmadı. Böylece Gavs-ül-Memdûh hazretlerinin himmeti, bereketi ve yardımı ile kurtuldum."

1263 (m. 1847) senesinde Tillo'da hastalanan Gavs-ül-Memdûh hazretleri, talebe, akraba, ahbapları ve çocukları ile helâllaştı. Bir Pazartesi günü öğleye doğru Kelime-i tevhîd söyleyerek vefât etti. Cenâzesini, yerine bıraktığı oğlu İbrâhim yıkadı ve namazını kıldırıp kalabalık bir grup ile defnetti. Mübârek kabri, âşıkları tarafından ziyâret edilmekte, onun feyz ve bereketlerine kavuşulmaktadır.

---

1) Kenz-ül-fütûh fî menâkıb ve ahvâl-il-Gavs-il-Memdûh.

GAZZÎ-ZÂDE ABDÜLLATÎF EFENDİ

Bursa'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Abdüllatîf bin Muhammed bin Ahmed'dir. Gazzî-zâde diye bilinir. Doğum târihi ve yeri bilinmemektedir. 1247 (m. 1831) senesinde Bursa'da vefât etti.

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi, âlim ve Niyâzî-i Mısrî hazretlerinin yoluna mensûb velî bir zât idi. Bursa'da yetişti. Zamanının tanınmış âlimlerinden, özellikle dedesi İzzî-zâde Mustafa Nesîb Efendi'den okudu. Tahsilini tamamladıktan sonra, Halvetiyye yolunun edebini öğrendi. Daha sonra ilim âşıklarına yol göstermek ve eser yazmakla vaktini geçirdi. Celveti yolunu da, 1216 (m. 1801) senesinde vefât eden Şeyh Mustafa Efendi'den öğrendi.

Gazzî-zâde Abdüllatîf Efendi'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Temhîd-ül-makâmât, 2- Rûh-ül-Kuds, 3- Risâlet-üz-zînetü fil meslek-il-aliyye, 4- Andelib-ül-Uşşâk fis-semâi, 5- Risâlet-ül-ibârât vet-ta'bîr, 6- Risâlet-ül-cihâd 7- Kerâmât-ül-evliyâ, 8- Redd-üz-zenâdıka, 9- İrşâdü ehl-is-sülûk, 10- Mecmûat-ül-fevâik, 11-Mecâlis, 12- Tefsîr-ül-Fâtiha, 13-Fütûhât-ı kenz-i Kur'ân, 14-Menâkıb-ül-evliyâ, 15- Vakâyi-i Baba Paşa, 16- Tercümet-üz-zâhire 17-Dürret-ül-Beyzûri fî beyân-i mevlid-il-Mustafâ, 18- İhtisâr-ı fürûk-ı Hakla, 19-Pertev-i en var, 20- Hâşiye-i dürer, 21-Mergûb-üs-sâlikîn, 22- Nâsih ve mensûh, 23- Vâkıât, 24- El-Müntehâb min lügat-il-Arab. Eserlerinin bir kısmı Bursa'da Orhan Gazi Câmii'ndeki kütüphânededir.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 618

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-6, sh. 14

3) El-A'lâm cild-4, sh. 61

4) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 138

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 465, cild-2, sh. 435, 526

GELENBEVÎ İSMÂİL EFENDİ

Hanefî mezhebi fıkıh ve kelâm âlimi, kadı, meşhûr Osmanlı matematikçisi. Babası Mustafa ve dedesi Mahmûd efendilerdir. 1143 (m. 1730) senesinde Manisa'ya bağlı Kırkağaç kazasının, Gelenbe kasabasında doğdu. Doğduğu yere nisbetle Gelenbevî denildi. 1205 (m. 1791) senesinde bugün Yunanistan sınırları dâhilinde bulunan Tırhala Yenişehiri'nde vefât edip, Bayraklı Câmii kabristanına defnedildi.

Küçük yaşta babasının ölümü ile yetim kalan İsmâil Efendi, annesinin yanında kaldı. İlim tahsil edemedi. Hâlbuki baba ve dedeleri hep ilimle meşgûl olmuşlar, Allahü teâlânın dînine hizmet ile ömür geçirmişlerdi. Oniki-onüç yaşına gelen İsmâil Efendi, hâlâ sokaklarda oyun oynuyor, boşa vakit geçiriyordu. Yine birgün sokakta oynarken, baba dostlarından biri onu gördü. Yanına çağırıp; "Çok yazık, ata ve ecdadın hep ilimle meşgûl oldular. Sen ise bu yaşta başı boş geziyor, sokaklarda oynuyorsun!" dedi. Ona ilim öğrenmesi husûsunda yardımcı olabileceğini söyledi. İsmâil Efendi, o günden i'tibâren oyunu terketti. İlim tahsiline başladı. Kısa zamanda başarı gösterip zekâ ve çalışkanlığını ortaya koydu, İstanbul'a gidip Ayaklı Kütüphâne nâmıyla tanınan Müftî-zâde Mehmed Efendi ve Mestan-zâde Osman Efendi gibi ulemâdan ilim öğrendi. Muhammed Hâdimî hazretlerinin ilminden istifâde etti. Fıkıh, kelâm, matematik, mantık ve mühendislik ilimlerinde ilerledi. Medreseden me'zûn olduktan sonra, 1177 (m. 1763) senesinde müderrislik payesini kazandı. Geçim sıkıntısı çekmesine rağmen vazîfe almayıp

kendisini ilmî araştırmalara verdi. Daha çok okuyup, daha çok çalışmanın yollarını aradı. Araştırma ve çalışmalarına Mehmed Efendi'nin evinde aldığı husûsî derslerle devam etti. Mantıkla ilgili "Burhan" kitabını bu esnada yazdı. Hocası Mehmed Efendi, ilimde olgunlaşmadan kitap yazmasını uygun bulmadı. İsmâil Efendi, bundan sonra vakitlerini daha çok matematik ilmine ayırdı. Zamanla matematik ilminde mütehassıs oldu. Sultan Birinci Abdülhamîd Hân zamanında, Sadrâzam Halîl Paşa ve Kaptân-ı derya Cezayirli Hasen Paşa'nın gayret ve teşvikleri ile, yeni açılan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyûn'a matematik hocası olarak ta'yin edildi. Bu okulda birçok gencin yetişmesinde hizmetleri oldu.

Üçüncü Selim Hân, padişahlığının ilk senelerinde Kâğıthâne'de yapılan bir atış tâliminde, atılan humbaranın hedefe isâbet ettirilmemesine çok üzüldü. Bu işi daha iyi yapabilecek bir kimsenin bulunmasını emretti. Çevresindekiler, Gelenbevî İsmâil Efendi'nin bu işi halledebileceğini söylediler. Bunun üzerine İsmâil Efendi huzûra da'vet edildi. Kumbarayı kendi bilgi ve tecrübesine göre düzeltti. Yapılan üç atış da tam isâbet kaydetti. İsmâil Efendi'nin bu bilgisini takdîr eden Pâdişâh, gayet memnun olarak, ona günlük tahsisat verilmesini emretti.

İsmâil Efendi, 1204 (m. 1790) senesinde büyük kadılıklardan olan Tırhala Yenişehiri kadılığına gönderildi. Bir sene sonra orada vefât etti.

İlimde, ahlâkta, ibâdette örnek bir müslüman olan Gelenbevî İsmâil Efendi, zamanında pek tanınmadı. Vefâtından sonra, eserlerinin üstünlüğü ile kıymeti daha iyi anlaşıldı. Birçok talebe yetiştiren Gelenbevî İsmâil Efendi, pek kıymetli eserler kaleme aldı.

Gelenbevî İsmâil Efendi'nin eserlerinden biri meşhûr "Logaritma cetveli"nin şerhidir. Bu eserin yazılmasının hikâyesi şöyledir: Sultan Birinci Abdülhamîd Hân zamanında İstanbul'a gelen şımarık bir Fransız mühendisi, logaritma cetvelini İstanbul'da kimsenin bilmediği iddiasında bulunur. Yanındakiler de, ona güzel bir ders vermesi arzusuyla kendisini Gelenbevî İsmâil Efendi'ye götürürler. Fransız, verdiği logaritma cetveliyle ilgili soruya, ta'yin edilen zamana kadar cevap vermesini ister. İsmâil Efendi, müddet dolunca sorusunun cevâbını almaya gelene, logaritma ile ilgili yazdığı kitabı verir. Adam evirip çevirir, şerhi inceler. Tercümanı yardımıyla mütâlâa eder ve Reîs Râşid Efendi'ye;

"Şu adam Avrupa'da olsaydı, ağırlığınca altın değeri olurdu" diyerek hayret ve takdîrini ifâde eder.

Gelenbevî İsmâil Efendi'nin fen sahasında asıl mühim eseri, ömrünün sonlarına doğru yazdığı "Cebir" kitabıdır.

"Dekâik-ül-beyân fî kıblet-ül-büldân" adlı beş ciltlik eseri, Hanefî mezhebi fıkıh bilgilerine dâirdir. Kendi yazdığı mantıkla ilgili "Burhan" kitabına haşiye, astronomi ile ilgili, "Amelü bir-rub-il-müceyyib", "Risale fil-kıyâs", kelâm ilmine dâir Celâleddîn Devânî'nin "Akâid-i Adûdiyye"ye yaptığı şerhe haşiye, "Âdâb-ül-bahs vel-münâzara", yine mantıkla ilgili "Tehrib haşiyesi", "Vahdet-i vücûd risalesi" ve daha başka eserleri vardır. Kitaplarından birçoğu basılmış, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bilhassa "Celâl haşiyesi" ismiyle tanınan kelâm ilmine âit Celâleddîn Devânî'nin, Akâid-i Adûdiyye şerhine yaptığı haşiye, en çok tanınan ve okunan eseridir.

---

1) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 222

2) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 8 cild-3, sh. 293

3) El-A'lâm cild-1, sh. 327

4) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 296 cild-8, sh. 49

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 174

6) Rehber Ansiklopedisi cild-6, sh. 171

HÂCI FEHMÎ ERZİNCÂNÎ

Erzincan'da yetişen evliyâdan. Meşhûr Terzi Baba'nın halîfelerindendir. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. Asıl ismi, Mustafa Fehmi Efendi'dir. 1298 (m. 1890) senesinde üçüncü defa gittiği Mekke-i mükerremede, hac esnasında hastalandı. Otuz gün sonra da vefât etti. Hazreti Hadîce'nin kabrinin ayak ucuna defnedildi.

Çeşitli ilimleri tahsil ederek kendisini yetiştiren Hâcı Fehmi Efendi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin yolunun âdâb ve erkânını Erzincan'da yayan Terzi Baba'ya talebe oldu. Onun sohbetlerinde yetişip kemâle geldi. Hocasına yıllarca hizmet edip kalbini her türlü kötülükten temizledi. Nefsini terbiye etti. Ahlâkını düzeltti. Resûl-i ekremin (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklandı. Hocası vâsıtası ile aldığı feyzi, onun vefâtından sonra saçmaya başladı. Pekçok talebe yetiştirdi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatıp, Resûl-i ekremin (s.a.v.) güzel ahlâkını ta'lim ettirdi.

Bir taraftan ilim ile uğraşırken, gerektiği zaman da vatanın müdâfaası için elindeki bütün imkânları seferber ederdi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan, meşhûr 93 harbinde Ruslar, Doğu Anadolu tarafına da saldırmışlar, müslüman ahâliyi yerlerinden, yurtlarından çıkarmaya, evlerini barklarını yıkmaya kalkışmışlardı. Gâzî Ahmed Muhtâr Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, Ruslara, doğu cephesinde güzel bir ders verdi. Silâhsız, elbisesiz, techizatsız ve erzaksız olarak cepheye sürülen Osmanlı ordusu, Rus sürülerine karşı büyük kahramanlıklar gösterdi. Doğudaki ilim merkezlerinde, medreselerde bulunan talebeler, başlarında hocaları ile birlikte cepheye koştular. Hâcı Fehmi Efendi de, yetmiş-seksen kişilik talebeleri ve sevenlerini etrâfına toplayıp, cepheye koştu. Büyük kahramanlıklar gösterdi.

"93 harbi" olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus harbine, Anadolu Orduyu Hümâyûnu Mühimme başkâtibi olarak katılan Mehmed Âkîf Bey, 93 harbi ile ilgili olarak yazdığı "Başımıza gelenler" isimli eserinde, Hâcı Fehmi Efendi hazretlerinin ahlâk ve faziletlerinin yüceliğini, ileri görüşlülüğünü ve kahramanlığını şu şekilde dile getirmektedir:

Hâcı Fehmi hazretleri, Muhammedi güzel ahlâka sahip olduğu gibi, devletin iç ve dış işlerini de bilir, hastalığımızı ve sebeplerini anlamış, uyanık, siyâsî, kâmil bir zât idi. Ulemâ ve şeyhler içinde benzerini görmediğim için, yüce zâtına olan muhabbetim pek fazla idi. Dünyâda, âlim ve fâzıl kimseler ve şeyhler pek çoktur. Fakat; "Biz neyiz, zaman nedir, Avrupa'nın hâli nasıldır, millet ve devlet neye muhtaçtır. Hâle ve zamana göre devletin siyâseti neyi îcâb ettirir?" bunu bilmezler. İslâm devletini, bin sene evvelki kuvvet ve şevketine sâhib zannederek siyâsî ve içtimaî bütün işlerini ona göre görürler.

Şeyh Fehmi hazretleri, nefsinde bizzat tatbik ettiği Resûlullahın (s.a.v.) yüce huy ve hareketlerinden bahsederek, halkı yüksek ahlâka teşvik ederdi.

Bu muharebe başlamadan iki sene evvel, bir iş için Erzincan'a gitmiştim. Hâcı Fehmi'yi orada tanıdım. Ahlâk ve etvârını aklımın erdiği kadar tetkik ettim. Fazilet, cömertlik, kerem, zekâ, ilim ve irfan timsâli idi.

Hâcı Fehmi Efendi ıslahatın, çevreden merkeze gitmesi fikrinde olduğu için, büyük şehirlerden çok, evvelâ köylülerin tahsiline ehemmiyet verirdi. Köylülerin hiç olmazsa, hükümetten gelecek bir emri okuyacak kadar okumaya, tahsildara verdiği vergiyi, alacağını, borcunu bilecek kadar hesaba vâkıf olmaları ve dînin zarurî bilgilerini muhakkak bilmeleri için köy hocalarını teşvik ederdi. Mektebi olmayan köylere mektep yaptırmak için yardım toplar, bu yolda halka yüz suyu dökmeyi de kendisine mukaddes bir hizmet sayardı. Konağında ve sofrasında her zaman beş on misâfir ve garîb bulunurdu ve bunların hepsine bizzat hizmet etmesini severdi.

Hâcı Fehmi Efendi'nin o târihte yaşı yetmiş beşi geçtiği hâlde, tüfeği omuzunda, rovelveri yanında, kaması belinde, çevik, tetik bir ateş parçası kahraman kesilmişti. Düşmana karşı en genç gazilerimizin gösterdiğinden daha çok yararlıklar gösteriyordu. Geceleri yatak yüzü görmez, askerî hareketler sırasında uykusuzluğu, rahatsızlığı ve kuru peksimetle kanâati, kendisi için ibâdet sayar, askerlere de dâima sabır ve sebat tavsiyesinde bulunurdu.

Bizim süvarilerimizin çoğu Eleşkirt ordusuyla beraber olup, henüz bize yetişemedikleri ve derlenip toparlanmaları bir iki güne bağlı olduğu için öncü ve karakol hizmetini görecek kimse yoktu. Sevenleri ve talebelerinden yetmiş-seksen kadar süvari ile Erzincan'dan gelip orduya katılan Hâcı Fehmi Efendi, bu mühim vazîfeyi kendi üzerine aldı. Hâcı Fehmi Efendi, diğer başıbozuk döküntü süvarilerden toplayabildiğini de yanına alarak, ordunun öncülük ve karakolluk hizmetini îfâ ediyordu. Şeyh Fehmi Efendi durmadan hareket değiştiren düşmanın niyetini sezerek, her saat başı kendi eliyle yazdığı raporları Kumandan Gazi Ahmed Muhtâr Paşa'ya gönderiyordu.

Gedikler muharebesinde, bizden atılan güllelerden birkaçı düşmanın bir top kapaklısının bütün hayvanlarını öldürdü. Şeyh Fehmi Efendi, yanındaki talebeleri ile koşarak, kapaklıyı yakalayıp sürükleyerek ordumuza getirdi. Gerçi böyle bir orduda bir kapaklının kazanıp kaybedilmesinin zikre bile değeri yoksa da, böyle şeylerin askeri teşvik ve yüreklendirmede pek büyük faydası vardır. Muharebenin kazanılması, askerin kalb kuvvetine bağlı olduğundan, Hâcı Fehmi Efendi'nin hizmeti, bunu bilenlerin nazarında pek kıymetlidir."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ

2) Başımıza gelenler (Mehmed Ârif Bey)

HÂCI İBRÂHİM EFENDİ

Osmanlıların son zamanlarında yetişen evliyâdan. İsmi, İbrâhim Bolevî Efendi olup, babası Ali Kavun-zâde diye tanınmış olan Hasen bin İbrâhim Efendi'dir. Bolu'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. Tasavvufta Kâdiriyye yolunun büyüklerindendir. Kaygusuz İbrâhim Efendi diye de tanınır. 1289 (m. 1872) senesi Zilka'de ayının onikisinde Perşembe günü İstanbul'da vefât etti.

İlk zamanlarında İstanbul'un Ayasofya semtinde bir tüccârın yanında çırak olarak çalışırken, bir taraftan da ilim tahsiline gayret etti. Tasavvuf yolunun büyüklerinden Mustafa Efendi isminde bir zâtın talebesi olan Ömer el-Vasfî ile tanıştı. Daha sonra Mustafa Efendi'nin huzûruna gidip sohbetlerinde bulundu. Kemâle gelerek o zâttan hilâfet aldı.

Hocasından hilâfet aldıktan sonra hacca giden İbrâhim Efendi, Mekke ve Medine'yi ziyâret etti. Yol esnasında evliyâdan pekçok zât ile karşılaşıp, sohbetlerinde bulundu. Hacdan sonra

İstanbul'a gelerek, Sultan Ahmed'de Karslıoğlu Mehmed Ağa Hanı'nda bir odada yerleşti. Orada ikâmet etti. Talebelerinin yükseği ve halîfesi Mustafa Şevkî Efendi'nin delâlet ve yardımı ile, 1275 (m. 1858) senesinde, yine o civarda bulunan Toprak sokağında bir dergâh bina edildi. İbrâhim Efendi oraya geçerek, talebe yetiştirmeye devam etti. Ondört sene kadar orada vazîfe yaptıktan sonra 1289 (m. 1872) senesinde vefât edince, vasıyyeti îcâbı Üsküdar'daki Karacaahmed mezarlığında defnolundu.

Âlim, âmil, sâlih bir zât idi. Fakirlerin ve ihtiyâç sahiplerinin sığınağı idi. İlme çok hizmet etti. Binlerce talebe yetiştirdi. Talebelerinden onbir tanesi kendisinden hilâfet aldı. En yüksek halîfesi, yukarıda ismi geçen Mustafa Şevkî Efendi idi.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 157

HÂFIZ HÜSEYN AYVANSARAYÎ

Târih ve biyografi âlimi. Babası 1160 (m. 1747) senesinde vefât eden Hâcı İsmâil Ağa'dır. Hâcı İsmâil Ağa, İstanbul'un Ayvansaray semtinde Toklu Dede mahallesinde oturur, Sultan Mehmed Hân'ın kızı Hatice Sultan'ın türbedar kethüdâlığı ve Dâmâd Hasen Paşa'nın hizmetiyle meşgûl olurdu. Hâfız Hüseyn Efendi, Toklu Dede mahallesinde doğdu. Toklu Dede Câmii İmâmı Şeyh-ül-kurrâ Halîl Efendi'den Kur'ân-ı kerîm kırâatini öğrendi. Kur'ân-ı kerîmi başından sonuna kadar ezberlediğinden Hâfız lakabı verildi. Toklu Dede Mescidi, daha önce kilise idi. Fâtih Sultan Mehmed Hân İstanbul'u fethedince câmiye çevirdi. Bu câmiye Şeyh Toklu İbrâhim Efendi türbedar ve İmâm ta'yin edildi. Bu mübârek yerde nice büyükler, yıllarca hizmet verdiler. Civarda bulunan Emîr Buhârî dergâhı da nice büyükleri bağrında barındırdı. Çok sayıda kâmil insanın yetişmesine vesile oldu. Hâfız Hüseyn Efendi, bu dergâhın şeyhlerinden Ahmed Karamanî zamanına yetişti. Mehmed Emîn Tokâdî (r.aleyh) gibi büyükleri görmekle şereflendi. Yeniçeri zümresine dâhil olan Hüseyn Efendi, Baltacılar kethüdâlığında bulundu. Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebelerinden Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin ilim ve feyzinden de istifâde eden Ayvansarayî Hâfız Hüseyn Efendi, 1201 (m. 1786) senesinde vefât edip, Eyyûb'de Zâl Mahmûd Paşa Câmii avlusuna defnedildi.

Ayvansarayî Hüseyn Efendi, hocası Müstakim-zâde'nin tavsiyesi ile "Hadîkat-ül-cevâmi'" adlı eserini yazdı. Eserinde, İstanbul'daki câmi ve mescitleri yaptıranlar, yapanlar ve minber koyanlar, câmilerin bahçesinde medfûn olanlar hakkında bilgiler verdi. Eserini ince bilgilerle süsledi. Bu câmi ve mescidlerin her birinde en az bir vakit, ba'zılarında birkaç vakit namaz kıldı. Pekçok mübârek kimsenin Allah aşkıyla akan gözyaşları ile yıllarca ıslattıkları bu mescid ve câmileri yaptıranların, hayırla yâd edilmelerine vesile oldu. Müslümanların senelerce namaz kıldıkları mescidlerin ve arazilerinin, daha sonra ba'zı sahtekârlar tarafından çalınıp işgal edilmesine kısmen de olsa mâni oldu. 1193 (m. 1779) senesinde tamamlanmış olan "Hadîkat-ül-cevâmi'"e, daha sonra Seyyid Ali Efendi tarafından bir zeyl (ilâve) yapıldı. Yapılan bu zeyl ile, 1253 (m. 1837) senesine kadar İstanbul'da inşâ edilen câmi, mescid, dergâh ve bânileri hakkında bilgi verildi.

Ayvansarayî Hüseyn Efendi, "Hadikât-ül-cevâmi'" adlı eserinin yanında, hâl tercümelerine dâir, "Vefeyât-ı selâtîn ve meşâhir-ir-ricâl" adlı eserini kaleme aldı. Bu eserinde, Osmanlı pâdişâhlarının ve meşhûr kimselerin doğum ve vefât târihleri yazılıdır.

"Vefeyât" adındaki diğer bir eseri de, şâir pâdişâhların vefâtları, ba'zı âlim ve şâirler, Anadolu ve Rumeli'de yetişen ba'zı evliyânın vefât târihlerine dâir söylenen beytleri ihtivâ etmektedir.

"Mecmûa-i Tevârîh" adlı diğer bir eserinde ise, câmi ve tekkelerden başka çeşmelerin yapılış târihleri ve ba'zı meşhûrların vefât târihleri ile ilgili düşürülmüş târih manzûmelerini vermektedir.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-3, sh. 48

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 327

3) İzâh-ül-meknûn cild-1 sh. 397

4) Hadîkat-ül-cevâmi' cild-1 sh. 46, 144

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-3 sh. 314

HAMÎDÎ-ZÂDE MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa olup, ulemâdan Mısır kadısı Hamîdî Mehmed Efendi'nin oğludur. "Hamîdî-zâde" diye meşhûrdur.

Doğum yeri bilinmemektedir. 1144 (m. 1731) senesinde doğdu. 1208 (m. 1793) senesinde Manisa'da vefât etti. Kabri Manisa'dadır.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline başladı. Babasından ve zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Gerek babasının teşvîki, gerekse üstün zekâsı sebebiyle yüksek ilimlerde ilerleyip, tahsilini tamamladı ve 1168 (m. 1754) senesinde üstün başarı göstererek, müderrislik diplomasını aldı. Bu arada tasavvufa karşı da ilgi duyup Nakşibendiyye yüksek yoluna girdi. Bu sebeple pâdişâhın ve saray erkânının sevgisini kazanarak, saray hocalığına getirildi. Saray hocalığı esnasında büyük bir şöhret kazandı. Sultan Birinci Abdülhamid Hân'ın iltifâtını kazanıp ihsânlarına nail oldu. Kısa müddet içinde Anadolu pâyesiyle taltif edildi. Sultan Birinci Abdülhamîd Hân'ın meclisinde bulunurdu. Sultan Üçüncü Selim Hân pâdişâh olunca, onun da teveccüh ve ihsânlarına kavuştu. Pâdişâh'ın ıslahat hareketlerinin uygulanmasında yardımcı olması sebebiyle, Rumeli payesi ihsân edildi. Nihâyet Şeyhülislâm Es'ad Efendi-zâde Mehmed Şerîf Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına 1204 (m. 1789) senesinde yükseltildi. Şeyhülislâmlığı esnasında, ilmiye teşkilâtında ba'zı ıslahatlar yapmak istediyse de muvaffak olamadı. 1 yıl 6 ay 10 gün müddetle bu makamda kaldıktan sonra, 1205 (m. 1791) senesinde vazîfeden alındı. İncir köyündeki evinde ikâmet etmeye me'mûr edildi. Daha sonra Manisa'ya gönderildi. Oradan Hicaz'a gidip, hac ibâdetini yerine getirdi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra tekrar Manisa'ya döndü. Orada Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl iken vefât etti.

Hamîdî-zâde Mustafa Efendi, ilmiyle âmil, derin âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatma husûsunda çok gayretli ve güzel ahlâk sahibi idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 114

2) İlmiye salnamesi sh. 562

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1990

HANÎF İBRÂHİM EFENDİ (İstanbûlî)

Osmanlılar zamanında yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Hanîf İbrâhim Efendi olup, Dîvân-ı hümâyûn hocalarından idi. Doğum târihi bilinmemektedir. 1217 (m. 1802) senesinde vefât etti. Sevdiklerinden şâir Pertev Efendi onun vefâtına târih olarak;

"Hüzn ile nâçâr târihin dedim, Adn'e mahviyyet ile gitti Hanîf" beytini söylemiştir.

Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in zikrettiğine göre, evvelce Baltacılar zümresinden idi. (Baltacılar, Osmanlılarda saray muhafız alayında olanlara verilen isimdir.) ilim ve irfan sahibi, kalemi kuvvetli bir zât idi.

Âlimlerden ilim tahsil eylemişti. Bir ara resmî me'mûrluktan ayrılıp inzivâya çekildi. Tasavvuf yoluna yöneldi. Bundan sonra Hicaz'a gitti. Haccı îfâ ettikten sonra İstanbul'a döndü.

Hanîf İbrâhim Efendi, bundan sonra ömrünün sonuna kadar eser yazmakla, ilim neşretmekle meşgûl oldu. Evliyânın büyüklerinden Muhammed Emîn Tokâdî'nin halîfelerinden olan Müstakim-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, aynı zamanda Hanîf İbrâhim Efendi'nin de sohbet meclislerinde bulunmuştur. Yirmiden ziyâde eseri vardır. Hiçbiri matbû olmayan eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- **"İnnes-salâte tenhâ anilfehşâi..."** âyet-i kerîmesinin tefsîri, 2- Şerh-i hadîs-i erba'în, 3- Hedryye Mil-ihvân, 4- Tahrîcü ehâdîs-i Şir'at-ül-İslâm, 5-Terceme-i Sadr-üş-şerî'a, 6-Levâmi'ul-ilhâm, 7- Esâmi-i Eshâb-ı Bedr, 8- Lâ'li musaffa fî ziyâret-ü-Mustafâ (s.a.v.), -9- Menâzil-ül-haremeyn, 10- Risâle-i kadem-i şerîf fî Eyyûb-i Ensârî, 11- Şerhu Hasâîs-üs-sugrâ, 12- Dürûb-i emsali Türkiyye, 13-Dîvân. Eserlerinin çoğu kendi el yazısıyla yazılmış olup, Tire Kütüphânesi'nde mevcûttur.

1189 (m. 1775) senesinde vefât eden, "Şifâ-i şerîf şarihi (şerhedicisi) İbrâhim Hanîf Bey başka olup, o da yüksek bir zât idi.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 281

HASEN FEHMÎ EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzonuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Hasen Fehmi'dir. Ilgınlı Osman Efendi'nin oğludur. Eskiden Ilgın'ın Akşehir'e bağlı olması sebebi ile Akşehirli diye bilinir. 1210 (m. 1795) senesinde Ilgın'da doğdu. 1298 (m. 1881) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Cennet-ül-Bakî' kabristanında defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren ilim tahsiline merak duyup Konya'ya gitti. Her türlü yokluk, sefâlet ve sıkıntıya göğüs gererek, ilim öğrenmeye devam etti. İlim öğrenmekden birgün dahî uzak kalmadı. Devam ettiği okulun derslerini başarıyla bitirip icâzet (diploma) aldı. Fakat bir diplomaya kanâat getirmedi. Amasya'dan Konya'ya gelen Kara Halîl Efendi ile birlikte, yüksek ilimleri tahsil etmek için İstanbul'a geldi. Arkadaşıyla birlikte Vidinli Mustafa Efendi'nin derslerine devam etmeğe başladı. Çok istifâde edip, açılan rüûs (diploma) imtihanını birincilikle kazandı. Ayasofya Câmii'nde ders vermeğe başladı. 1263 (m. 1847) senesinde "Hâriç" rütbesiyle Feth-ül-Gâzi Medresesi müderrisliğine ta'yin edildi. Birçok medreselerde müderrislik yapıp, ilim öğrettikten sonra, Sahn-ı semân Medresesi müderrisliğine ulaştı. Birçok talebe yetiştirip icâzet verdi. Vakfiyesinde sâdece şeyhülislâmların ders okutabileceği şart koşulmuş olan Bâyezîd Medresesi'nde ders vekîli olarak vazîfe aldı. 1277 (m. 1861) senesinde Sultan Abdülazîz Hân'ın pâdişâh olmasından sonra, Pâdişâh'a hoca olup, Câmi-ur-riyâseteyn ünvanına sâhib oldu. Onun

iltifât ve ihsânlarına kavuştu. 1279 (m. 1862) senesinde Mekke-i mükerreme payesine, yedi ay sonra da İstanbul payesine ulaştı. 1280 (m. 1863) senesinde Sultan Abdülazîz Hân'ın Mısır seyahatine katıldı. Orada Hatîb Efendi'nin okuduğu hutbeyi hazırladı. Câmi'ul-Ezher'in meşhûr âlimi Şeyh Saka hazretleriyle görüşüp çok sohbet etti. Mısır âlimleri, onun ilimdeki yüksekliğini ve kudretini takdîr ettiler. 1284 (m. 1867) senesinde Anadolu ve arkasından Rumeli kadıaskeri oldu. Şeyhülislâm El-Hâc Mehmed Refîk Efendi'nin şeyhülislâmlıktan ayrılmasıyla, 1285 (m. 1868) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Zamanında din düşmanları, çeşitli kılıklara girerek İslâmiyeti içeriden yıkmağa ve müslümanları doğru yoldan ayırmağa çalışıyorlardı. Bu sinsi ve azılı din düşmanlarından biri olan, din bilgisi az, dinine ve vatanı olan Afganistan'a ihânet etmekten çekinmeyen Cemâleddîn Efgânî, Ali Paşa tarafından İstanbul'a getirilerek vazîfe verildi. O zaman dâr'ül-fünûn ya'nî üniversite rektörü bulunan ve Sadrâzam Mustafa Reşid Paşa tarafından Pâris'de yetiştirilmiş olan Hasen Tahsin tarafından Efgânî'ye İstanbul'da konferanslar verdirildi. Ulu orta konuşup din düşmanlığını ortaya koyunca, Şeyhülislâm Hasen Fehmi Efendi, vermiş olduğu fetvâyla, Cemâleddîn Efgânî'nin doğru yoldan ayrıldığını ve küfre gittiğini ortaya koydu. Ali Paşa, Cemâleddîn Efgânî'yi İstanbul'dan çıkarmağa mecbûr kaldı.

Hasen Fehmi Efendi, 1288 (m. 1871) senesinde şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrıldı. 1291 (m. 1874) senesinde ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. 1293 (m. 1876) senesinde bu vazîfeden tekrar ayrıldı. İki şeyhülislâmlığı müddeti toplamı 6 yıl 3 ay 10 gündür. 1293 (m. 1876) senesinde, Medine-i münevvereye gönderildi. Hac vazîfesini îfâ edip, Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikden sonra, Medîne-i münevverede kalıp, ibâdet ve tâatla meşgûl iken vefât etti.

Hasen Fehmi Efendi, zamanının âlimlerinden idi. Aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde mütehassıs idi. Arabça ve Farsça dillerine hâkim idi. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi olup, birçok talebe yetiştirmişdi. Fetvâlarının altına imzasını atarken, "Ketebehû el-fakîr Hoca-i Hazret-i Şehriyârî Hasen Fehmi el-Hüseynî" (Bu fetvâyı pâdişâhın hocası, Fakir Hasen Fehmi el-Hüseynî yazdı) diye yazardı. "Mürassa-i Osmânî" ve "Birinci Meddî" nişanlarına sâhib idi.

Kıymetli eserleri şunlardır: 1-Riyâz-ı Hâkâniyye: Me'ânî, bedî' ve beyân gibi edebî ilimlerden bahseden bir eserdir. 2- Resâil-i İmtihâniyye: Birçok âlet ilimlerinden bahseder. 3- Ahkâm-ı Mer'iyye: Mantak ilmine dâir manzûm bir eserdir. 4- Azîziyye ve şerh-i Yûsufiyye: Mantık ilminden bahseden manzûm bir eserdir. 5- Şerh-i Salât-ı Feyziyye liş-Şeyh-i Ekber, 6 Risale fî keyfiyyet-i îmân-ı Fir'avn, 7- Yûsufiyye: Mantıkdan kıyâs bahsini anlatır. Yemliha-zâde Kâmil Efendi tarafından şerhedilmiştir. 8- Şerh-i Akâid ve Kâdi Siyalkûti üzerine ta'likâtî, 9- Arabî Dîvânçe: Ta'lik yazısıyla yazdığı Arabça şiirleri içine almıştır.

Bu eserlerinden başka Arabça ve Farsça risaleleri de vardır.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1047

2) İlmiye salnamesi sh. 599

3) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 216

4) Fâideli Bilgiler sh. 306

5) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 1952

6) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 117

HAYÂTÎ (Hâcı Ahmed Elbistânî)

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Hâcı Ahmed Efendi olup, bugünkü Kahramanmaraş'a bağlı Elbistan kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1229 (m. 1814) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Nûh kuyusu civarında, Seyyid Ahmed Deresi Kabristan'ında medfûndur.

Hayatî Ahmed Efendi'nin babası, Elbistan şehrinin müftîsi idi. Ahmed Efendi, babasından ve başka âlimlerden okuyarak yetişti. Babasının vefâtından sonra bir müddet Elbistan'da müftîlik yaptı. Daha sonra İstanbul'a gelerek, ilim neşretmekle meşgûl oldu. Sadrâzam olan Yûsuf Ziya Paşa'nın da hocası oldu. 1224 (m. 1809) senesinde Saray Bosna ve iki sene sonra da Bağdat kadılığına ta'yin olundu.

Dînî ilimler ve fen ilimleriyle birlikte, Arab ve Fars edebiyatında da geniş bilgi sahibi idi. Çok sayıda kitapları, Türkçe ve Arapça ba'zı şiir ve kasideleri vardır. Sünbül-zâde Vehbî'nin "Tuhfe" ismindeki eserine gayet güzel bir şerhi olduğu gibi, "Tuhfe-i Şâhidî"yi de şerhetmiştir. Yine Vehbî Efendi'nin "Nûhbe"sini de şerhe başlamış ise de, bitiremeden vefât etmiş, bu şerhi oğlu Şeref Efendi tamamlamıştır.

Hayatî Ahmed Efendi'nin bunlardan başka, İs'âf-ül-minne fî şerhi ithaf-ül-cenne, Tehâfütü müstahrace isimlerinde iki kitabı ile mantık ve âdabı bildiren Risâle-i Nûriyye'si vardır. Sünbül-zâde Vehbî Efendi'nin Tuhfe-i Vehbiyye'sine yaptığı şerhi matbû olup, Fârisî'nin nükte ve kaidelerine âit birçok faydalı bilgileri ihtivâ etmekle beraber, her bir kelime için delîl gösterilerek, büyük şâirlerin eserlerinden birer beyt de yazmıştır. Hakîkaten istifâdeli bir eser olup, sahibinin bu husûstaki ilmimin genişliğini ve incelemesinin çokluğunu göstermektedir.

Hayatî Efendi, aynı zamanda kuvvetli bir şair olup, kıymetli şiirleri vardır.

---

1) Kâmûs-ül-a'lâm cild-3, sh. 2000

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 284

HAYATÎ-ZÂDE HALÎL EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi, Halîl Şeref Efendi'dir. Hayâti-zâde diye meşhûrdur. Elbistan'da 1211 (m. 1796) senesinde doğdu. 1267 (m. 1851) senesinde Elbistan'da vefât etti. Halîl Efendi, âlim bir zât olan Hayatî Ahmed Efendi'nin oğludur. Babası, Elbistan müftîsinin oğlu idi. İlmî sahadaki çalışmaları kayda değer olup, çok eser yazmıştır. Eserlerinin en meşhûru, "Tuhfe-i Vehbî" şerhi'dir. "Nuhbe" adlı eseri de şerhe başladı fakat ömrü vefa etmediğinden, oğlu Hayâti-zâde Halîl Efendi tamamladı. Halîl Efendi, babasından ve Bağdat'taki âlimlerden ilim öğrendi. İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Buğdat kadılığı yaptı. Eserler yazdı. Eserlerinin en büyüğü, "Ravdat-ül-eşrâf' ismindeki, dört büyük cild üzerine yazılmış Türkçe lügat kitabıdır. Hindli Molla Kudsî'nin Arabça olarak yazdığı, "Esrâr-ül-melekût" ismindeki eserini, "Efkâr-ı Ceberrût" ismiyle geniş bir şekilde tercüme ve şerh etti. Hindli Molla Kudsi, "Esrâr-ül-melekût" adındaki bu Arabça kitabında; yer, ay, güneş, gökler, yıldızlar hakkındaki âyet-i kerîmelere, İslâm âlimlerinin vakti ile verdikleri ma'nâları bir araya toplayarak, bugünün yeni buluşlarına tam uygun olduğunu göstermiş, bu kitabını Sultan Abdülmecîd Hân'a takdim ederek, çok takdîr kazanmıştır. Elbistanlı Hayâti-zâde Halîl Şeref Efendi, işte bu kitabı tercüme ve şerh ederek, "Efkâr-ı Ceberrût" ismini verdi. Bu şerh 1265 (m. 1849) senesinde İstanbul'da basıldı.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 299

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1014

HAYDERİ-ZÂDE İBRÂHİM FASÎH EFENDİ

Târih, tefsîr, matematik, astronomi, dil ve Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Seyyid Sibgatullah bin Muhammed Es'ad bin Ubeydullah bin Sibgatullah'tır. 1236 (m. 1820) senesinde doğdu. Hayderi ve Bağdadî nisbet edildi. Fasîhuddîn lakabı verildi. 1299 (m. 1882) senesinde Bağdat'ta vefât etti.

Seyyid İbrâhim Efendi, Bağdat âlimlerinin ocağı olan Hayderî ailesinin bir ferdi olarak dünyâya geldi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden icâzet alıp, Bağdat'ta insanlara doğru yolu göstermekle vazîfelendirilince; "Bağdat'ta, Hayderiyye ve Berzenciyye seyyidleri var" diye hocasına arzetti. Bunun üzerine Abdullah-ı Dehlevî hazretleri de; "Bağdat'ta büyük-küçük herkes sana hizmetçi olurlar" buyurmuşlardı. Gerçekten de âlim ve sâlihlerin göz bebekleri olan Hayderî ve Berzencî ailelerinin mensûpları, Hindistan'dan aldığı nûrlarla Bağdat'ı aydınlatmaya gelen Mevlânâ Hâlid hazretlerinin en büyük yardımcıları oldular. Hayderî-zâde İbrâhim Efendi'nin Bağdat müftîlerinden olan baba ve amcaları da, bu mübârek kimseler arasındaydılar. Böylesine âlim ve sâlih kimseler arasında doğan İbrâhim Fasîh Efendi, küçük yaşta zamanın müceddidi Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin sohbetiyle şereflenip, feyz ve duâlarına mazhar oldu. Küçük ve hasta olduğu için amcasının kucağında Mevlânâ Hâlid hazretlerinin sohbetine götürülürdü. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin duâ ve teveccühleri bereketi ile şifâ bulduğunu, "Mecd-it-tâlid" adlı eserinde yazmaktadır. Temel bilgileri öğrenip, Kur'ân-ı kerîmi hıfzeden İbrâhim Efendi, Muhammed Cedîd Efendi'nin terbiyesine teslim edildi.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin en büyük halîfelerinden olan hocası Şeyh Muhammed Cedîd, İbrâhim Fasîh Efendi'yi çok severdi. Onu küçük yaşta talebeleri arasına kabul buyurma lütfunda bulundu. Ona nasihatlerinde ilim tahsil etmesini emreder; "Önce ilim tahsil eyle, sonra da tasavvuf ehlinin hizmetine gir" buyururdu, İbrâhim Fasih Efendi, Muhammed Cedîd hazretlerinin duâları bereketiyle nice yüksekliklere kavuştu. Onüç yaşında iken Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin dergâhına kabûl edildi. Bütün talebeleri ilim sahibi olan Hâlidiyye dergâhında kırk yaşına kadar kaldı. Babasından, civar şehirlerdeki ulemâdan ve Erbil âlimlerinden ilim öğrenmek için izinle gidip gelmeleri hâriç, adetâ hiç dışarı çıkmadan ilim ile meşgûl oldu.

Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin halifelerinden Yahyâ Mezûri İmadî, Abdülgafûr Hâlidî Müşahidi, Mûsâ Cebûrî Bağdadî, Muhammed Meczûb îmâdî (Şeyda), Abdullah Hiratî, Abdullah Geylânî, İsmâil Şirvanî, Ahmed Ağrıbozî, Muhammed Hâfız Urfavî, Şeyh Muhammed İmâm Bağdadî, Abdürahmân Kürdî, Ahmed Berzenci, Hidâyetullah Erbilî, İsmâil Berzenci, Abdülfettâh-ı Akrî ve daha birçok âlimden ilim öğrendi. Kalbini kötülüklerden arındırıp, nefsini terbiye eyledi Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) güzel ahlâkıyla ahlâklandı.

Haremeyn kadılıklarında da bulunan Seyyid İbrâhim Fasih Efendi; ilmi, takvâsı, güzel ahlâkı ve güzel eserleri ile insanlara nasihatlerde bulunurdu. Sözleri ve hâlleri insanlara te'sîr ederdi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin muarızlarına, usta kalemiyle beliğ cevaplar veren İbrâhim Fasih Efendi, bu husûsta, zamanın Bağdat müftîsi Alûsî'nin yazdığı bir risaleye de cevap yazmıştı. Bu risaleyi niçin yazdığını ve yazdıktan sonra gördüğü rü'yâyı "Mecd-it-tâlid" adlı eserinin 77. sahifesinde şöyle anlatmaktadır "Bağdat vâlisi Mehmed Necib Paşa, meşhûr Âlûsî'yi Bağdat müftîliğinden azledince, Âlûsi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin yoluna taarruz edip, o mübârek zâtın halifelerini zemmeden bir risale yazdı. Çünkü Mehmed Necib Paşa, Mevlânâ Hâlid'in (r.aleyh) sevenlerinden idi. Bu sebepten onun talebelerinin istifâde ettikleri binaları

yıktırıp, yeniden güzel bir şekilde bina ettirmişti. Âlûsî, Vezir Mehmed Necib Paşa'yı bağlı olduğu Hâlidiyye yolu mensûplarına taarruz ederek ta'cîz etmek gayesiyle risaleyi kaleme almıştı. O sırada bu fakir (İbrâhim Hayderî) de, bir risale kaleme alıp, Âlûsî'nin yazdıklarını reddetmeyi arzu ettim. Bu risalemi Mevlânâ Hâlid hazretlerinin halifeleri ve âlimler çok beğendiler. Sonra birgece, Mevlânâ Hâlid efendimizi rü'yâmda gördüm.

Abdülfettâh-ı Hâlidi Akrî ve halifeleri yanında duruyorlardı. Hemen ben de gittim. Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin ellerini öptüm. Mübârek ellerini başıma ve arkama koyup; "Ne güzel iş işledin, ey İbrâhim!" buyurdular. Sabah bu rü'yâyı dostlarımıza anlattığımda, beni tebrik ettiler. Allahü teâlâya hamd olsun, Âlûsî'nin bu risaleyi te'lîf etmesinin sebebi, Hâlid-i Bağdadî halîfeleri hakkında sû-i zannından dolayı idi. Bu zannı da Vezir Mehmed Necib Paşa'nın kendini müftîlikten azlinde, Hâlidiyye halifelerinin te'sîrli olduğu düşüncesi idi. Hucurât sûresi 12. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Zan etmenin ba'zısı günahtır"** buyuruldu. İstanbul'dan Bağdat'a gelen Âlûsî, hasta olup, lisânı tutuldu. O hâl üzere vefât etti.

Tasavvufta yüksek makamlara sahip olan Hayderî-zâde Seyyid İbrâhim Fasih Efendi, yazmış olduğu pek kıymetli eserleri ile tanındı. Eserlerinin isimleri Esmâ-ül-müellifîn'de uzun yazılıdır. Bunlardan ba'zıları şunlardır: 1- El-kelâm fî Medînet-is-selâm, 2-A'lâ-ir-rütbe fî şerh-i nazm-in-Nûhbe li-İbn-i Hacer-i Askalânî: Hadîs usûlü ile ilgilidir. 3- İmdâd-ül-kâsid fî şerh-ilmekâsıd lin-Nevevî, 4- Em'ân-ül-el-bâb fil-usturlâb, 5- Haşiye alel-Eşbâh ven-nezâir-ü-fıkhıyye lis-Süyûtî, 6- Haşiye alel-cüz-il-evvel min Tuhfet-il-muhtâc li-İbn-i Hacer-il-mekkî, 7- Haşiye alâ Hâşiyet-ü-Karabâğî li-Îsâgûcî, 8- Haşiye alâ Hâşiyet-i Abdülhakim Siyalkûtî li-Şerh-iş-Şemsiyye, 9- Haşiye alâ şerh-il-Çârpurdî liş-Şâfiiyye, 10- Haşiye alâ Şerh-is-Süyûtî li-Elfiyye İbn-i Mâlik, 11- Râhat-ül-ervâh fî şerh-ü-iktirâh lis-Süyûtî, 12- Es-Sünûhât fit-tesavvuf, 13-Şerh-i Teşrîh-ül-eflâk, 14- Şerh-i Dîvân-ı Ebî Temam, 15- Şerh-i Dîvân-ı Ebîl-A'lâ el-Me'arrî, 16- Şerh-i Risâlet-i Halk-ü-ef'âl hş-Şeyh Hâlid-in Nakşibendî, 17- Es-Sırât-ül-müstekîm fî emr-iddîn; Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da bastırıldı. 18- Ünvân-ıl-Mecd fî beyân-ı Ahvâl-i Bağdat ve Basra ve Necd, 19- Fazîh-ül-beyân fî tefsîr-il-Kur'ân, 20- El-Mecd-üt-tâlid fî menâkıb-ı Mevlânâ Şeyh Hâlid: Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da bastırıldı. 21- Nihâyet-fil-mıvâd min ahvâl-i Bağdat, 22- Şerh-i Makâmât lil-Harîrî, 23- Tuhfet-ül-Uşşâk: Bu eseri de, Hakîkat Kitabevi tarafından İstanbul'da basılmıştır.

Hayderî-zâde İbrâhim Fasih Efendi, "Tuhfet-ül-uşşâk" adındaki eserinde buyurdu ki:

"Allahü teâlâya hamd, Resûlüne, Aline ve Eshâbına salât-ü selâm olsun.

Bu eserimde, kalbi, büyüklerin kalbine bağlayarak onlardan feyz almanın mümkün ve bunun Resûlullahın sünnetinde mevcût olduğunu delîlleri ile isbât etmeğe çalıştım. Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşmak için, ihlâs ve kalb-i selim sahibi olmak lâzımdır. Kalb de, ancak Resûlullaha (s.a.v.) inanmak, O'nu sevmek, O'na tâbi olmakla temizlenir. Bunun için, kısa yol, kolay yol, bir velîyi tanıyıp, onun sözlerinden Ehl-i sünnet i'tikâdını, fıkıh bilgilerini ve tasavvufun edeblerini kolayca öğrenmek ve bunlara uymak şartı ile, kalbini onun kalbine bağlamaktır. Bir velî, kendi üstâdlarından almış olduğu yazılı vesîkadan ve bütün sözlerinin, hareketlerinin İslâmiyete uygun olmasından anlaşılır. Böyle bir velî görülemediği zaman, imânı, fıkıh bilgilerini ve edebleri, bir ârifin kitaplarından öğrenerek, onun rûhuna bağlanır, onun üveysîsi olur.

Bu nâçiz eserimde, kalbini evliyânın kalbine bağlamanın hakîkatinden ve gizli sırlarından bahsetmedim. Çünkü bütün bunlar, ma'nevî zevk ile ve bizzat o hali yaşamakla anlaşılabilecek

şeylerdir. Onun için de bu fakir (İbrâhim Fasih), bu ince hâllerden bahsetmekten âcizdir. Nasıl âciz olmam ki, bu incelikleri bilmek, tasavvuf yolunda sultan olanların sırlarındandır. Evliyânın kalbiyle irtibât kurmanın, Resûlullahın sünnet-i şerîfinde mevcûdiyetini delîlleri ile anlatırken, hatâya düşmekten Allahü teâlâya sığınırım.

Gerek hayatlarında ve gerekse âhırete teşrîflerinden (vefâtından) sonra, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek rûhlarından, ledünnî ilimleri ve ilâhi ma'rifetleri almak husûsunda faydalanmak; Resûlullah efendimizle, Resûlullah efendimizden feyz alacak kimse arasında, rûhanî bir münâsebetin (irtibâtın) meydana gelmesine bağlıdır. Çünkü, ledünnî ilimler ve ilâhî ma'rifetler rûhani şeylerdir. Onun için Resûlullah efendimizle, bu ilimleri Resûlullah efendimizden feyz yoluyla alacak kimse arasında, rûhanî bir irtibâtın olması lâzımdır. Ancak dînin hükümlerini, emir ve yasaklarını bilmek, böyle rûhanî bir irtibâtı gerektirmez. Çünkü zâhirî ilimler, sâdece Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek sözlerini duymak, işlerini, hareketlerini ve hâllerini ya'nî sünnet-i seniyyesini görmekle elde edilir. Resûlullah efendimizle rûhanî irtibât ise, ancak O'na ma'nevî olarak yönelerek, kalbe Peygamberimizin (s.a.v.) peygamberlik nûruna kâmil bir sevgi ile bağlayarak, İslâmiyetin bildirdiği şekilde nefsle mücâdele ederek ve Resûlullahın bildirdiği şekilde nefsi terbiye etmekle mümkün olur.

Allahü teâlâ, kullarına bu rûhanî irtibâtı elde etmenin yolunu gösterdi. Bunun için onlara, Resûlüne (s.a.v.) salât ve selâm okumalarını emreyledi Böylece, kulların okudukları bu salât ve selâmlar, onların Resûlullaha (s.a.v.) ma'nen yönelmelerine, kalblerini O'na rabtetmelerine (bağlamalarına) vesile olacak, nefislerinin kemâle erdirilmesi husûsunda Resûlullahtan (s.a.v.) istimdâd etmeleri (yardım istemeleri) sebebiyle, Resûlullah (s.a.v.) ile bu rûhanî irtibâtı elde edebileceklerdir. Yoksa Resûlullahın (s.a.v.), insanların kendisine salât ve selâm okumalarına, onların duâlarına ihtiyâcı yoktur. Çünkü, Allahü teâlâdan gelen tecelliler ve Rabbanî ma'rifetlerin nûrları O'nda doğmaktadır. Şüphesiz, Allahü teâlânın O'na salât buyurması sebebiyle, ümmetinin salât okumasına ihtiyâcı yoktur ve onların salatından müstağnidir. O en yüksek ve kâmil rahmetlerle, Allahü teâlânın rahmetine kavuşmuştur. Ancak, ümmeti O'na okudukları salâtlarla kendileri istifâde etmekte, Resûlullahtan feyze kavuşmaktadırlar.

İşte Resûlullaha (s.a.v.) salât-ü selâm okumanın sırrı budur. Salât-ü selâm, kalb huzûru ve muhabbetle okunmalı, ma'nâsını düşünmelidir. Böyle okunan salât ve selâm ma'nevî olarak Resûlullaha yönelmeyi, O'nu düşünmeyi ve kalbi O'na bağlamayı hâsıl eder. Fakat, salât ve selâm okuyan kimse cehl ve gaflet içerisinde, nefsinin arzu ve isteklerine uymuş, ne söylediğinin farkında olmayan, hangi meydanda dolaştığını bilmeyen, kalbini Resûlullah efendimizden tarafa vermeyen, sâdece dili salât okuyup, zihni bundan habersiz bir hâlde olmamalıdır. Böyle kimseler, Resûlullahtan kavuşmak istedikleri feyzlere kavuşamazlar.

Fakat, Resûlullaha salât-ü selâmı yukarıda bahsettiğimiz şekilde okurken ma'nevî olarak Resûlullaha (s.a.v.) yöneldiğimiz ve hatırımızda, hayâlimizde Resûlullahı tasavvur ettiğimiz zaman, arada sevgi ve bağlılık meydana gelmektedir. Çünkü bağlılık, bu ikisinden ibârettir. **"Allahü teâlâ ve melekleri Resûlullaha** (s.a.v.) **salat ve selâm ederler. Ey mü'minler! O'na siz de salât ve selâm edin"** meâlindeki Ahzâb sûresi 56. âyet-i kerîmesi, lâzımî olarak sünnet-i seniyyede bu bağlanma şeklinin mevcût olduğuna ve müslümanların onunla emrolunduğuna delâlet etmektedir.

Aynı zamanda Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm), Resûlullah efendimizin bizzat mübârek sûretini, yüksek ahlâkını ve yaşayışını devamlı gördüler. Onlar, Resûlullah efendimize (s.a.v.) O'nun

mübârek cemâlini düşünerek, kalblerinde Resûlullahı (s.a.v.) bulundurarak salât-ü selâm okurlardı. Resûlullah (s.a.v.) onların gözlerinin nûru idi.

Resûlullaha (s.a.v.) çok salât okumak, Resûlullaha olan şiddetli sevgiye delâlet etmektedir. Bir kimse çok sevdiği kimseyi daha çok anar ve hatırlar. Çünkü kişi dâima sevdiği ile beraberdir. Sevdiğini asla hatırından çıkarmaz. Resûlullahı (s.a.v) çok sevmek ise, O'na tâbi olmanın kuvvetli olduğuna delâlet eder. Nitekim; "Seven sevdiğine boyun eğer" buyurulmuştur. Resûlullahı (s.a.v.) bu derece sevip O'na tâbi olan kimsenin rûhu, Resûlullahın mübârek rûhuna yakın olur. Bu sebeple o kimse ile Resûlullah efendimiz arasında bir irtibât ve yakınlık meydana gelir.

Şeyh Ebû Abdullah Sahilî, "Bugyet-üs-sâlik" kitabında şöyle buyurdu: "Resûlullaha (s.a.v.) salât ile kazanılan fâidelerin en üstünü, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek sûretlerinin, köklü bir şekilde kalbe yerleşmesidir. Bu da, ihlâsla, şartlarına ve edeblerine riâyet ederek, ma'nâsını düşünerek, salât-ü selâm okumaya devam etmekle olur. Böylece Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sevgisi kalbe iyice yerleşir. Resûlullahı (s.a.v.) sevmek, O'na uymayı gerektirir. O'na uymak ise, kavuşmayı gerektirir. Nitekim Nisa sûresi 69. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allaha ve Peygambere itaat edenler, işte bunlar, Allahın kendilerine ni'met verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler. Onlar ne güzel arkadaştır"** buyurulmuştur.

Kalben bağlanmanın sünnet-i seniyyede olduğunun delîllerinden birisi de, namazda birinci ve ikinci oturmalarda namaz kılanın Ettehıyyâtü'de: "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve Rahmetullahi veberakâtühü" okumasıdır. Tahiyyât okurken "aleyke"de kâf'in hazır birisine hitâbetmek için "eyyuhâ"nın da hazır bulunan birisine nidâ etmek (seslenmek) için olduğunu bilen bir kimse, bunu okurken Resûlullah efendimize hitâbettiğini, O'na nidâ ettiğini, O'na selâm verdiğini, O'nun için Allahü teâlâdan rahmet ve bereket dilediğini bilir. Böyle bir kimsenin Resûlullahı (s.a.v.) zihninde ve hayâlinde tasavvur etmemesi mümkün değildir. Bu, akıllı ve dindar bir kimse için imkânsız gibidir. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) bu şekilde hatırlayan ve tasavvur eden kimsenin kalb ufuklarında, Resûlullahın (s.a.v.) nûru, feyz ve ma'rifetleri parıldar. Çünkü Resûlullah (s.a.v.), kalblerin bağlanabileceği en büyük güneştir.

Huccet-ül-İslâm İmâm-ı Gazâlî, "İhyâ-ı ulûm-iddîn" kitabında, namazın sırları bahsinde şöyle buyurur: "Teşehhüd (Ettehıyyâtü'yü okumak) için edeble otur. Salevât, tayyıbât ve mülkün Allahü teâlâ için olduğunu söyle. Zâten Ettehiyyâtü'nün ma'nâsı budur (Ya'nî Ettehiyyâtü'yü oku). Sonra Resûlullahı ve O'nun mübârek zâtını kalbinde hazır et. "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullahi ve berekâtühû"yü oku. Selâmının, rahmet ve bereket dilemenin Resûlullaha ulaşacağına, Resûlullahın da en güzel şekilde senin selâmını alıp, cevap vereceğine dâir i'tikâdın doğru olsun. Bundan sonra kendine ve sâlih mü'minlere selâm edersin"

Şihâbüddîn Ebû Nasr Ömer Sühreverdî de (r.aleyh), "Avârif-ül-meârif" kitabında, tahıyyâtın âdabından bahsederken; "Namaz kılan kimse Ettehıyyâtü'yü okurken, Resûlullaha selâm okur, kalb gözü önünde, Resûlullah efendimizi tasavvur eder. Sonra Allahü teâlânın sâlih kullarına selâm eder" buyurmaktadır.

Yine Tâceddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Atâullah İskenderî "Tâc-ül-ürûs-ül-hâvî li tehzib-in-nüfûs" adındaki eserinde buyurdu ki: "Namaza girildiği zaman, Allahü teâlâya münâcâtla O'na yakarılır. Resûlullahla (s.a.v.) konuşulur. Çünkü Ettehiyyâtü okunurken; "Esselâmü aleyke eyyühennebiyyü ve rahmetullahi ve berakâtüh" okunur.

Bu şekilde ancak hazır olan kimseye hitâb edilir.

Allahü teâlâyı tefekkür ederken (düşünürken) zâtını değil, ni'metlerini düşünmelidir. Allahü teâlânın zâtı, tahayyül ve tasavvur edilen, kalbe gelen herşeyden münezzehtir. Allahü teâlâ hiçbir şeye benzemez. Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlânın ni'metlerini tefekkür ediniz, zâtını tefekkür etmeyiniz** (düşünmeyiniz)**"** buyurmuştur.

Allahü teâlânın ni'metlerini, yerlerin ve göklerin yaratılışını tefekkür etmek (düşünmek), mutlak olarak caizdir ve hadîs-i şerîfle de teşvik olunmuştur. Nitekim Şûra sûresi onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. Ancak O, işitici ve görücüdür"** buyurulmuştur.

Allahü teâlânın ni'metleri ve mahlûkâtı hakkında tefekkür etmek caiz olunca, Allahü teâlânın bize en büyük ni'meti ve mahlûkâtın en şereflisi olan Resûlullahı (s.a.v.), O'nun halîfelerini ve onların yolunda bulunan büyükleri düşünmek ve hatırlamak elbette caizdir.

Kalben hatırlamanın sünnet ve teşvik olunan bir iş olduğuna dâir delîllerden birisi de şudur. "Delâil-i hayrâfın evvelinde şöyle rivâyet olundu: Resûlullaha (s.a.v.); "Kendilerini sevmek, ikram olunmak ve iyilik etmekle emrolunduğumuz Muhammed aleyhisselâmın âli kimlerdir? diye soruldu. Resûlullah (s.a.v.); **"Onlar, bana îmân edip, halis olan safa ve vefa ehlidir"** buyurdu. "Onların alâmetleri nedir?" diye suâl edilince, Resûlullah (s.a.v.); **"Benim sevgimi benden başka herkesin sevgisine tercih eden, Allahü teâlânın zikrinden sonra, bâtını benim zikrimle** (beni hatırlamakla) **meşgûl olandır."** Başka bir rivâyette; **"Beni anmaya devam etmek ve bana çok salat okumak"** buyurmuşlardır. Yine Resûlullaha (s.a.v.); "Mü'minlerden ba'zısının huşû' sahibi, diğerinin böyle olmadığını görüyoruz. Bunun sebebi nedir?" diye suâl edildi. Resûlullah da (s.a.v.); **"Îmânın tadını duyan huşû' ehlidir. Bunu duymayan huşû' sahibi değildir"** buyurdu. Tekrar; "Îmânın tadı ne ile bulunur veya, ona nasıl kavuşulur, o ne ile elde edilir?" diye suâl edildi. Resûlullah (s.a.v.); **"Allah için sevmek husûsunda samîmi olmak ile"** buyurdu. Yine; "Allahü teâlânın sevgisi ne ile elde edilir?" diye suâl edilince, Resûlullah (s.a.v.); **"Buna Resûlünün sevgisi ile kavuşulur. Bu sebeple, Allah ve Resûlünün sevgisi için Allah ve Resûlünün rızâsını isteyiniz"** buyurdu.

Yukarıda beyân edildiği gibi, Resûlullahı sevmek, Allahü teâlâyı sevmeye, Allah sevgisini elde etmeye büyük vesiledir. Nitekim Mâide sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"O'na kavuşmak için vesile, vâsıta arayınız"** buyurulmuştur.

Bir kimse Resûlullah efendimize tam bir sevgi ile bağlanınca; Resûlullah efendimizi zihninde tasavvur eder, O'ndan bir an bile gâfil olmaz, O'nu asla unutmaz.

Şüphe yok ki, Eshâb-ı Kirâm (r.aleyhim), Resûlullah efendimizi o kadar severlerdi ki, bu sebeple onlarla Resûlullah (s.a.v.) arasında rûhanî bir beraberlik ve irtibât meydana gelmişti. Esâsında, onlardaki bu rûhani beraberlik ve irtibâtın sırrı, onların Resûlullahın (s.a.v.) yüksek sohbetlerinde bulunmalarındandır. Hadîs-i şerîfde Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: **"Beni seven, Cennette benimle beraberdir."** Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) Resûlullahın (s.a.v.) sohbetini ve îmânın tadını tatmışlardı.

Tabiîn, müctehid imamların (r.anhüm) da durumu böyle idi. Onlar, Resûlullaha (s.a.v.) ma'nen yönelmişler, kalblerini Resûlullaha sevgi ile bağlamışlar, O'nun âşıkı olmuşlar, sabah-akşam O'nun mübârek cemâlini ve şemâil-i şerîfini mütâlâa etmek sûretiyle, yüksek

rûhâniyetinden feyz almışlar, O'ndan yardım istemişlerdir. O büyüklerin böyle hâllerini öğrenmek isteyen, Kâdı Iyâd'ın "Şifâ" kitabı ikinci kısım ikinci baba müracaat edebilir.

Şifa kitabında, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) Resûlullah efendimizden bildirdiği hadîs-i şerîfte şöyle buyurulur **"Bir kimse bana selâm verdiği zaman, Allahü teâlâ rûhumu bana iade eder, ben de o kimsenin selâmına cevap veririm."**

Resûlullaha olan şiddetli sevgileri ve kâmil bir şekilde tâbi olmalarından dolayı, Eshâb-ı Kirâm efendilerimiz, Resûlullah (s.a.v.) ile devamlı rûhanî bir irtibât hâlinde idiler. Yine Tabiînden olanlar da, Hulefâ-i râşidîn ve diğer Eshâb-ı Kirâm ile olan sohbetlerinden dolayı onlar da Resûlullah efendimizle (s.a.v.) rûhanî bir irtibâta sahiptiler. Fakat, zaman ilerleyip, nübüvvet nûrundan uzaklaşmak ve insanların kalbleri dünyevi meşgûliyetlerine dalıp, ihlâs ile sevgide gevşeklik meydana gelmek gibi sebeplerle, tekrar bu sevgiyi elde etmek için îkaz ve uyarmaya ihtiyâç duyuldu. İnsanlara doğru yolu göstermekle vazîfeli olan kâmil ve mükemmil İslâm âlimleri, kalblerindeki dağınıklığın giderilmesi, feyz yoluyla büyüklerin rûhâniyetlerinden faydalanmak için, büyüklerin sevgisini zorlanarak da olsa elde etmek için çalışmayı ve gayret göstermeyi emrettiler. Sonra bu rûhanî sevgiye, kalben bağlılık ismini verdiler.

Çünkü sevgi, sevenin kalbini sevilene bağlamakta, böylece ikisi arasında rûhani bir irtibât meydana gelmektedir. Bu ma'nevî sevgi ile büyüklere talebe olunduğu için buna, nisbet de denir. Zamanla tasavvuf ehli arasında yaygın bir ıstılâh oldu. Çünkü her sahanın kendisine has kullandığı ıstılâhlar (husûsi ma'nâlı kelimeler) vardır. Yine buna tasavvufta "Muhabbet yolu" da denir. Çünkü bu yolda esas, Allahü teâlânın rızâsına kavuşma yollarını ve sırlarını bilen, Allahü teâlâya ve O'nun rızâsına, O'nun sevgisine kavuşturan büyük bir zâtı, mürşid ve kâmil bir rehberi sevmektir. Bu sevgi sırf Allah içindir. O'ndan başka bir garaz ve maksat için değildir.

Sırf Allah için muhabbet hakkında; "Meşârik-il-Envâr"daki hadîs-i şerîfde Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır **"Allahü teâlâ kıyâmet gününde; "Benim için sevişenler nerede? Onları Arşımın gölgesinden başka hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde** (Arşımın gölgesinde) **gölgelendireceğim" buyurur."**

Ömer (r.a.) şöyle buyurdu: Resûlullahdan (s.a.v.) duydum. Buyurdular ki: **"Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır. Peygamber ve şehîd değildirler. Fakat, onlara kıyâmet gününde Allahü teâlâ katındaki mertebelerinden dolayı, peygamberler ve şehîdler** (bile) **imrenirler"** Eshâb-ı Kirâm; "Yâ Resûlallah! Onların kimler olduklarını ve ne amel işlediklerini bize bildir, umulur ki onları severiz" dediler. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Onlar, aralarında herhangi bir akrabalık ve mal alışverişi olmadan, birbirini seven bir topluluktur. Vallahi onların yüzleri nûrdur. Onlar nûrdan minberler üzerindedirler. İnsanlar mahzûn** (üzgün) **olduğu zaman, onlar mahzûn değildirler."**

Asıl olarak kalben bağlılık, Resûlullah efendimize yapılır. Ancak insanlara doğru yolu göstermekle memur olan Allahü teâlânın veli kullarına bağlanmanın caiz olduğunda da şüphe yoktur. Çünkü onlar, Resûlullah efendimizin vârisleri, vekîlleridirler. Biz, Resûlullahın (s.a.v.) vârisi ve vekîlleri olan bu mübârek zâtları sevmekle de emrolunduk. Aynı zamanda, Resûlullaha salât-ü selâm okurken, peşinden bu büyük zâtlara da salât-ü selâm okumak caiz olduğu gibi, onlara kalben bağlılık da caizdir. Bu büyük zâtlar, da'vet, irşâd ve insanları terbiye husûsunda, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) yaptığı vazîfeyi yapmaktadırlar. Onlar kıyâmete kadar bu husûsta Resûlullahın (s.a.v.) vekîlleridirler. Nitekim Yûnus sûresi 108. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Ey Sevgili Peygamberim! Onlara de ki: Benim yolum budur. Sizi gafletten uyandırarak,**

Allahü teâlâya çağırıyorum. Ben ve benim izimde bulunanlar çağırıcıyız" buyurulmuştur. Bu âyet-i kerîmede da'vet husûsunda, Resûlullaha (s.a.v.) tâbi olanlar, Resûlullaha (s.a.v.) ortak kılınmaktadırlar.

Bağlı olunan pîre, hem zâhiren ve hem de bâtınen i'tirâz etmek, feyz kapısını kapatır. Bu sebeple tasavvuf büyükleri, talebenin riâyet edeceği edebleri anlatırken; onun bağlı olduğu zâtın önünde, yıkayıcının elindeki meyyit gibi olması lâzım geldiğini söylemişlerdir. Çünkü yıkayıcı, münâsip gördüğü şekilde onu yıkar. Mürşid-i kâmil de talebesini dilediği şekilde terbiye eder.

Sühreverdî hazretleri, "Avârif" adındaki kitabında şöyle buyurmaktadır "Abdülkâdir-i Geylânî (r.aleyh), talebelerinden birinin ziyâreti için geldiği haber verildiği zaman, dışarı çıkıp, onu karşılamazdı. Sâdece kapıyı açar, müsâfeha eder, ona selâm verir, fakat onunla beraber oturmaz, gidip halvethânesine otururdu. Fakat talebeleri hâricinde yabancı birisi gelince, onu karşılamaya dışarı çıkar, onunla beraber otururdu. Talebelerinden birinin hatırına, onun bu şekildeki muâmelesinden dolayı böyle davranmanın iyi olmadığı hakkında düşünceler geldi. O talebenin bu şekildeki düşüncesi kendisine ma'lum oldu ve; "Bizim talebelerimizle irtibâtımız kalbîdir. Onlar buna ehildir. Fakat yabancı birisi böyle değildir. Bizim talebeyle kalbi irtibâtımız kâfidir. Fakat başkasına zâhire, âdete göre muâmele ederiz. Eğer böyle yapmazsak o yalnızlık hisseder ve bu durum onu rahatsız eder" buyurdu.

Tenbîh: Peygamber efendimizi (s.a.v.) düşünmek ve kalbinde hazır etmek, sahih hadîs kitaplarından Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek tavır ve hareketlerini, mübârek bedenin görünüşünü okumak sûretiyle olur. Resûlullah efendimizin bizzat kendisini gözle görebilecek şekilde görünmesini istememeli, bu istekte ısrar etmemelidir. Sâdece sahih hadîs kitaplarında bildirildiği kadarıyla icmali olarak, kısaca tasavvur etmek, kalbde hazır etmek kâfidir. Bu kadarı, kalbi muhabbetle Resûlullaha bağlamakta ve rûhî irtibâtı te'min etmekte kâfidir. Eğer bu husûsa dikkat edilmezse, o kimsenin hâlinin karışmasından korkulur.

Şayet Resûlullah efendimize muhabbetle tam bir istimdâd (sığınma) hâsıl olur, hâl ve makamda terakki ederse, Resûlullahın (s.a.v.) yüksek rûhâniyetlerinin o kimseye görünmesi umulur. Böylece maksat da hâsıl olmuş olur.

Bütün bunlardan, Allah ve Resûlünün halifesi olan ve insanlara doğru yolu göstermekle vazîfeli, kâmil ve mükemmil bir zâta talebe olmanın lâzım geldiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü, daha önce anlatılan şekilde Resûlullaha (s.a.v.) kalbi bağlamak mümkün olsa bile, bunun bilhassa daha başlangıçta olan bir kimse için ne kadar zor bir iş olduğu ma'lûmdur. Birçok kimseler, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek şahsını tam olarak kalbinde hazır edemez. Hilye-i şerîfi, zihinlerinde, kemâliyle tasavvur etmeye gücü yetmez. Bunlar bu husûsta, va'z ve nasihate muhtaçtır. Bu yolun zâhirî ve batınî âdabını öğrenmeye muhtaç olanlar için, böyle bir bağ kurmanın ne derece zor olduğu açıktır. Beşerî mâniler sebebiyle doğrudan doğruya Resûlullaha (s.a.v.) bağlanarak feyz almak zordur. Allahü teâlâ, kendisine kavuşmak isteyen kullarına kolaylık olması için, kâmil ve mükemmil rehberleri yarattı. Bu mübârek zâtlar, insanları Allahü teâlânın rızâsına kavuşturan yolları gösterdiler. Böyle münevver yol göstericilerin, her asırda mevcût olacağı bildirildi.

Ba'zan mesafenin uzak olması veya böyle zâtların bilinmemesi sebebiyle onları bulmak zor olabilir. Böyle bir durumda olan kimsenin, ma'nevî olarak, yukarda bahsettiğimiz şekilde, Resûlullahın (s.a.v.) rûhâniyetine yönelmesi caizdir. Fakat şu şartlara da riâyet etmek lâzımdır. Bir daha günaha dönmemek üzere, her günâhına tövbe etmek, i'tikâdı, Ehl-i sünnet ve cemâat

i'tikâdı üzere düzelttikten sonra; söz, fiil, amel bakımından azîmet yolu üzere İslâmın emir ve yasaklarına yapışmak, bütün işlerinde gücünün yettiği kadar, takvâyı gözetmektir. Çünkü Allahü teâlâ, Tegâbün sûresi 16. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahın yasak ettiği şeylerden, gücünüzün yettiği kadar perhiz ediniz"** buyurmaktadır.

İşlerde takvâ husûsunda bir eksiklik olursa, irtibât hâsıl olmaz. Hakîkatte bu irtibât, takvânın ve Allahü teâlânın rızâsının hâsıl olmasında ölçüdür, terazidir.

Bir kimse bu esasları mükemmel bir şekilde yerine getirince, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek rûh-u şerîflerine rûhen yönelir. Resûlullahın (s.a.v.) rûhâniyetlerinden, Allahü teâlânın rızâsının hâsıl olması için şefaat ister. Resûlullah efendimizi (s.a.v.) vesile ederek, Allahü teâlâya yalvarır. Hergün gücünün yettiği kadar, huşû' ve ta'zim ile cehrî (sesli) olarak Kur'ân-ı kerîm okur. Hergün bir hizbden (beş sayfa) az okumaz. Daha fazla okumanın bir sınırı yoktur.

Bir kimsenin, Kur'ân-ı kerîm okumaya gücü yetmezse, Kelime-i tevhîd okumaya yapışır. Çünkü Kelime-i tevhîd, Kur'ân-ı kerîmin özü, hulâsası ve en üstün zikirdir.

Hergün açıktan veya gizli olarak, Kelime-i tevhîdi gücünün yettiği kadar okur. Okurken sağ tarafa doğru nefy kısmını, sol tarafa doğru isbât kısmını okur. Nitekim Kelime-i tevhîdin telkini, Resûlullahdan (s.a.v.), Ali bin Ebî Talib'e (r.a.) âit bir haberle gelmiştir. Ancak Kelime-i tevhîd üçyüzden aşağı okunmaz. Fakat daha fazla okumanın bir haddi yoktur.

Sühreverdî hazretleri, "Avârif" kitabında şöyle buyurdu: "Tasavvuf yolundaki kimse, sâdece Kur'ân-ı kerîm okumak sûretiyle, zikrin en yüksek mertebesine ulaşabilir. Bu da, Kur'ân-ı kerîm çok okunduğu, kalb ile dil birbirine muvafık olduğu zaman mümkün olur. Kalb ile dilin birbirine muvâfık olması, Kelime-i tevhîde devam etmekle olur.

Kur'ân-ı kerîm okumaktan daha üstün bir zikrin olduğunu ve ona yapışmak lâzım geldiğini söyleyen kimsenin sözüne bakılmaz. Çünkü Kur'ân-ı kerîm okuyan kimse, namazda ve namaz hâricinde okuduğu Kur'ân-ı kerîm sebebiyle dünyâ ve âhıret saadeti için Allahü teâlâdan temenni ettiği şeylerin hepsine kavuşur.

Hergün ikindi namazından sonra, yüz kerre "Estağfirullah" okunur. Bunun peşinden; "Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim" okunur. O kimse okuduğu Kur'ân-ı kerîm ve zikirle yetinir. Her ne sûretle olursa olsun, bunlardan başka zikirle asla meşgûl olmaz.

Dâvûd (a.s.) birgün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Geceleri, tehecclid namazı kılmak ve Kur'ân-ı kerîm okumak sûretiyle ihyâ etmekten gâfil olmamak lâzımdır, İşrâk, Duhâ ve Evvâbîn namazlarını unutmamak lâzımdır. Çok konuşma terkedilmeli, yalnızlığa yapışmalıdır. İnsanlardan uzak kalmak her yönden daha iyidir, maksada kavuşturma bakımından pek mükemmeldir. Denilir ki Sıddîkların maksadı, tasavvuf yolunda bulunanların neş'esi, yalnızlıktır. Çünkü yalnızlık, kalbleri ma'nevî kirlerden temizler. Aksi ise vakitleri zayi eder. Bununla ebdâl ve evtâdın kavuştuklarına kavuşulur.

Bahsedilen bu amellere, gevşeklik yapmadan, bıkmadan, usanmadan devam etmeli, Allahü teâlânın kapısına acziyetini ve muhtaç olduğunu arz ederek yapışmalıdır. Böylece, Allahü teâlânın lütuf ve ihsân kapısı açılır ve bu hâl üzere vefât eder. Nitekim Hicr sûresi 99. âyet-i kerîmesinde meâlen: **"Yakîn elde etmek için, Rabbine ibadet et"** ve Zâriyât sûresi 56. âyet-i

kerîmesinde meâlen; **"İnsanları ve cinnileri ancak, beni bilip itaat, ibâdet etmeleri için yarattım"** buyurulmuştur.

Büyüklerin rûhâniyetleri tarafından yetiştirilen, onlar tarafından terbiye edilen kimseye, Üveys bin Amir el-Karnî'ye nisbetle "Üveysî" denir. Çünkü Üveys-i Karnî (Veysel Karânî), Resûlullah efendimizin zamanına yetişti. Fakat göremedi. Ancak Resûlullahın (s.a.v.) hayatlarında ve vefâtlarından sonra Resûlullah efendimizin mübârek rûhâniyetlerinden istifâde etti. Ma'nevî gıdasını aldı, yetişti. Bu yolla yetişen pekçok evliyâ vardır. Bâyezid-i Bistâmî, Ebü'l-Hasen Harkânî, Şeyh Attâr, İsmâil Tillovî, Şeyh Ahmed Nâmıkî Câmî ve daha başka zâtlar bu yolla yetişmişlerdir.

Bu yolda bulunan kimsenin, bu amellere başladığı zaman niyetini düzeltmesi, o amelleri sırf Allah rızâsı için yapması, kalbi, Allahü teâlâdan başka şeylerden sıyırması lâzımdır. Sonra, dili ve kalbi ile; "İlâhi ente maksûdî ve rıdâke matlûbî" (ilâhî sen benim maksûdunsun ve senin rızân benim matlûbumdur) demelidir. Buna başka bir söz karıştırmamalıdır. Allahü teâlânın rızâsını istemek ve kullukla alâkalı vazîfeleri yapmaktan başka, dünyevî ve uhrevî bir ihtiyâcı kalbinde bulundurmayacaklar. Kendisi için keşf, kerâmet ve gaybla alâkalı şeyleri bilmek gibi bir maksadı olmamalıdır. Kendi isteği ile olmadan onda böyle bir şey meydana gelirse, ona iltifât ve i'tibâr etmez. Böyle şeylerle meşgûl olmaz. Hattâ, bunun ihlâsı husûsunda bir imtihan olması korkusu ile, böyle şeylerden Allahü teâlâya sığınması lâzımdır. Eğer böyle şeye meylederse, bu yolda ilerlemek onun için mümkün olmaz. Hattâ bu yoldan reddolunmasına, bilmediği şekilde hüsrana uğramasına sebep olur. Onun için bundan çok sakınmak lâzımdır."

---

1) Mecd-i tâlid tercümesi (Muhtelif sahifeler)

2) Şems-üş-şümûs sh. 134, 138

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 42

4) El-A'lâm cild-1 sh. 44

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 40

6) Tuhfet-ül-uşşâk (İbrâhim Fasih Efendi), İstanbul 1293

7) Es-Sırat-ül-müstekim (İbrâhim Fasih Efendi), İstanbul 1986

HİDÂYETULLAH ERBİLÎ

İslâm âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Ehl-i sünnet âlimlerinin ve evliyânın en yükseklerinden olan Mevlânâ Ziyâüddîn Hâlid-i Bağdadî Osmanî hazretlerinin halifelerindendir. İsmi, Hidâyetullah Erbîlî olup, Irak'ta bulunan Şehrezûr beldesine yakın Erbil beldesindendir.

Önceleri ümmî idi. Sonra âlim oldu. Kerâmetler sahibi, firâseti ve ileri görüşlülüğü çok kuvvetli olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri ona;

"Belki ba'zı ilimleri öğretmeye muhtaç olursun gel sana çeşitli ilimleri öğreteyim" buyurdu. O da kabûl edip, evliyâlık yolunda güneş misâli olan mübârek büyük zâtın ders ve sohbetlerine devam etmeye başladı. Aklî ve naklî ilimlerde yetişerek icâzet aldı.

Allahü teâlânın hikmeti, evliyânın kerâmeti olarak, Mevlânâ'nın vefâtından sonra, Osmanlı vâlilerinden Mahmûd Paşa, Erbil ve civarına varınca, hakîkatte ilim ile meşgûl olmayan, görünüş olarak o mevkilerde bulunan İmâm ve şeyhlerin hepsini yerlerinden çıkararak uzaklaştırdı. Hidâyetullah Erbîlî ise, Mahmûd Paşa'nın isteğiyle ders vermeye başladı. Mevlânâ Hâlid

hazretlerinden aldığı ilim ve ma'rifetleri talebelerine büyük bir sabırla anlattı. Onların gönüllerinde hakîkat bahçelerinin güzel meyvelerinin olgunlaşması için uğraştı. Bütün ilim âşıkları huzûruna koşarak, ondan istifâde etmeye başladılar. Bu gelenler; "Biz bu zamana kadar bu zâtın bu kadar ilme sahip olduğunu bilmiyorduk. Hâlbuki ilim ve edeb sahiplerinden kadri yüce bir âlimmiş" diyerek hayretlerini bildirdiler.

Daha sonra, Mahmûd Paşa da onun yükseldiğini daha iyi anlayıp, huzûruna, sohbetlerine koşmuş ve duâlarını istirhâm etmiştir.

---

1) Mecd-i tâlid sh. 91

2) Şems-üş-şümûs sh. 131

3) Hadâik-ül-verdiyye sh. 259

İBN-İ ABDÜLAZÎZ

Târih ve hadîs âlimi. İsmi, Hamûde bin Abdülazîz olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. 1146 (m. 1733) senesinde Tunus'da doğdu. 1202 (m. 1787) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Abdülazîz, babasının terbiyesinde yetişti. Babası, o mıntıkada çok okunan Muhtasar-ı Halîl adlı eseri en iyi okutan müderrislerdendi. İbn-i Abdülazîz, babasından ilim öğrendi. Hattâ babası ona geceleyin siyer ve târih dersleri verirdi. İbn-i Abdülazîz, küçük yaşta babasını kaybetti. Daha sonra; Müftî Ahmed Mekûdi, Kâsım Mahcûb, Muhammed bin Hüseyn, Muhammed bin Hasen, Muhammed Garbânî, Ali Şerîf ve Muhammed Şahmi'den ilim öğrendi. Tahsilini tamamladıktan sonra, daha genç yaşta iken Zeytûne Câmii'nde ders vermeye başladı. Kendisinden; Müftî Muhammed Birem es-Sâni, Müftî Muhammed Mahcûb ve kardeşi Kâdı Ömer ilim öğrendi.

Genç yaşta hacca gitti. Yolda Mâlikî mezhebinin büyük fıkıh âlimlerinden Şeyh Muhammed Tâvüdî ile görüştü. Muhammed Tâvüdî onun ilmini beğendi. Hattâ, mantık ilmine dâir olan Muhtaşar-ı Senûsî'yi oğluna okutmasını istedi. İbn-i Abdülazîz de, onun oğluna o kitabı okuttu.

İbn-i Abdülazîz, 1182 (m. 1768) senesinde ikinci defa hacca gitti. Bu hac sırasında, Tunus kâfilesinin kadılığını yaptı. Onların mes'elelerini hâlletti. Hac dönüşünde, Tunus emîri Ali Paşa'nın idâresi zamanında baş kâtiplik yaptı. İlk önce bu vazîfeyi kabûl etmek istemedi ise de, Ali Paşa, Müftî Muhammed bin Hasen Banûdi vasıtasıyla ona bu vazîfeyi kabûl ettirdi. Ali Paşa, onu sefir olarak İstanbul ve Cezayir'e gönderdi.

Ali Paşa, 1186 (m. 1773) senesinde İbn-i Abdülazîz'i çocuklarının terbiyesi ile vazîfelendirdi. İbn-i Abdülazîz, onlara; nahiv, sarf, târih ve Hanefî mezhebi fıkıh bügilerini öğretti.

İbn-i Abdülazîz'in yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Hâşiyetün alel-akîdet-ül-vüstâ lis-Senûsî, 2-Risâletün fî tahrîr-i semt-il-kıble, 3-İstanbul âlimlerinin kelâm ilmine dâir sordukları mes'elelerin cevâbına ihtivâ eden sekiz risale, 4- Dîvân-ı şi'r, 5- El-Kitâb-ül-Bâşî: Emîr Ali bin Hüseyn Paşa zamanı olan 1172 (m. 1759) senesinden, 1196 (m. 1782) senesine kadar olan târihî konuları alır. Ayrıca bu eserde, Türkler'in Tunus'u fethinden zamanına kadar olan iktisâdî ve fikrî hayatı anlatır.

---

1) Terâcim-ül-müellimîn et-Tûnusiyyin cild-3, sh. 330

İBN-İ ÂBİDÎN

Şam'da yetişen âlimlerin en büyüklerinden. Osmanlıların en meşhûr fıkıh âlimi olan İbn-i Âbidîn'in ismi, Seyyid Muhammed Emîn bin Ömer bin Abdülazîz'dir. 1198 (m. 1784) senesinde Şam'da doğdu. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin sohbeti ile şereflenerek kemâle geldi. O vilâyet güneşinin Şam'da cenâze namazını İbn-i Âbidin hazretleri kıldırdı. Çok kitap yazdı. "Dürr-ül-mahtâr"a yaptığı haşiyesi beş cild olup, "Redd-ül-muhtâr" adı ile birkaç defa basılmıştır. Hanefî mezhebinde en sağlam fıkıh kitabıdır. İbn-i Abidîn 1252 (m. 1836) senesinde Şam'da vefât etti.

İbn-i Abidîn, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Bir müddet babası ile birlikte ticâretle meşgûl oldu. Bu sırada bir taraftan da Kur'ân-ı kerîmi okumaya devam ediyordu. Birgün dükkânlarının önünde Kur'ân-ı kerîm okurken, oradan geçen biri; "Burada bu şekilde Kur'ân-ı kerîm okuman uygun değildir. Hem okumanı da daha iyi bir şekilde düzelt" dedi. Bunun üzerine babasından izin alarak, o zaman Şam'daki meşhûr kırâat âlimlerinden Şeyh-ül-Kurrâ Sa'îd-ül-Hamevî'ye gitti. Ondan tecvîd ilmine dâir "Meydâniye", "Cezeriyye" ve "Şâtıbıyye" kitaplarını okudu ve ezberledi. Kur'ân-ı kerîmin doğru ve tam okunmasını bildiren kırâat ilmini iyice öğrendikten sonra, sarf, nahiv ve Şafiî fıkhını öğrendi. Bu ilimlere dâir ana metinleri de ezberledi. Bundan sonra, o zamanın en meşhûr âlimlerinden olan Seyyid Muhammed Şâkir Sâlimî'nin derslerine devam etti. Fen ve sosyal ilimlerin, yanısıra, tefsîr, hadîs ve fıkıh ilimlerini de öğrendi. Hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin tavsiyesi üzerine, Hanefî mezhebine geçti. Daha onyedi yaşında iken, fıkıh kitapları üzerine haşiye ve şerhler (açıklama ve izahlar) yaptı. Kıymetli eserler yazmaya başladı. Hadîs ilminde de, Şam'da bulunan muhaddis Kuzberî'den icâzet (diploma) aldı. İlimde o kadar yükseldi ki, daha hocaları hayatta iken büyük bir şöhrete kavuştu.

İbn-i Abidîn (r.aleyh), zâhir ilimlerini öğrendikten sonra, kelâm ve tasavvuf ilimlerini de zamanın en büyük âlimi ve tasavvuf ehli, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den öğrendi. Onun sohbeti ile şereflenerek kemâle geldi. İbn-i Abidîn'in ilimdeki üstün derecesini, ahlâkını ve hizmetlerini oğlu Alâeddîn Muhammed şöyle anlattı: "Babam uzun boylu, heybetli ve vekârlı idi. Yüzünde nûr parlardı. Vaktini, devamlı, ilim öğretmek ve talebe yetiştirmekle, ibâdet ve tâatla geçirirdi. Geceleri devamlı kitap yazar, az uyurdu. Gündüzleri ders okutur ve sorulan sorulara cevap (fetvâ) verirdi. Ramazanda her gece hatim okur ve gözyaşı dökerdi. İnsanlara faydalı olmak husûsunda çok titiz davranır, hiç abdestsiz durmaz ve vaktini boşa geçirmezdi."

İbn-i Abidîn hazretlerinin dîne uymaktaki hâlleri meşhûr olup, kerâmetleri ve menkıbeleri çoktur. Haramlardan, mekrûhlardan ve şüphelilerden kesinlikle uzak durur, mübahları çok az kullanır, ibâdetlerinde sünnetlere, müstehablara, edeblere uymakta son derece titiz davranırdı.

Beş vakit namazda, tahıyyâti okurken, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) baş gözü ile görürdü. Göremediği zaman o namazı yeniden kılardı. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin kıymetli talebelerinden olan İbn-i Abidîn, ondan ders aldığı sıralarda, birgece rü'yâda Resûlullahın (s.a.v.) üçüncü halîfesi Hazreti Osman'ın vefât ettiğini ve Câmi-i Emevî'de namazını kendisinin kıldırdığını gördü. Sabahleyin derse gidip Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerine bu rü'yâyı olduğu gibi anlatınca, o da; "Senin rü'yânın ta'biri, Allahü teâlâ bilir ki şöyledir: "Ben yakında vefât ederim, sen benim cenâze namazımı Câmi-i Emevî'de kıldırırsın. Çünkü ben, Hazreti Osman'ın torunlarındanım" buyurdu. Aradan birkaç gün geçince Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî tâ'ûn (veba) hastalığından şehîd olarak vefât etti. Namazını İbn-i Abidîn kıldırdı.

İbn-i Abidîn hazretleri, fakirlere pekçok sadaka verir, akrabasını ziyâret eder, annesine, babasına çok iyilik ve hürmet ederdi.

Onun meclisinde boş söz konuşulmazdı. Şam'da ve diğer şehirlerdeki şer'î mahkemelerde ihtilaflı hüküm verilse, derhal ona müracaat olunarak düzeltilirdi. En mühim ve zor mes'eleler ona sorulurdu. İhtilaflı birşey hakkında ona müracaat edilmeden hüküm verilmezdi. İlim kitapları üzerine kendi güzel yazısıyla öyle açıklamalar kordu ki, böylece en zor mes'eleler kolaylıkla anlaşılırdı. Kendisine sorulan sorulara verdiği cevapları güzel bir üslupla yazardı. Birçok talebe yetiştirip icâzet (diploma) vermiştir. Başlıca talebeleri, kendi kardeşi Allâme es-Seyyîd Abdülganî, akrabasından Emîn-ül-fetvâ Ahmed Efendi, Sâlih İbni Seyyid Hasen Abidîn, İstanbul'da ikinci derecede Mecidiye nişanı (ilim rütbesi) almış olan ve o zaman Medine'de kadılık yapan, ilimde parmakla gösterilen Câbi-zâde de İbn-i Abidîn'den ders alarak çeşitli ilimleri öğrendi. Bunlardan başka; tasavvufda ve diğer ilimlerde meşhûr olan eş-Şeyh Yahyâ Serdest, "Kudûrî" ve "Akîdet-üt-Tahâvî"yi şerh eden Allâme Abdülganî Güneynî el-Meydânî, Hanefî fıkhında icâzet alan Hasen el-Baytar, "Dürer"i şerheden İstanbullu Ahmed Efendi, Şam'da mîrâs hesapları ve taksimi (ferâiz) işlerine bakan Seyyid Hasen er-Resâme, fen, sosyal ve dînî ilimlerde birçok kıymetli kitaplar yazan Yûsuf Bedreddîn el-Magribî, Allâme Muhammed Cukıllî, İzmir ulemâsından ilim payesi (rütbesi) sahibi Muhammed Efendi, "Elfiye" ve "Dürr-ül-Muhtâr" kitaplarını geniş olarak açıklayıp yeni bir kitap yazan Abdülkâdir Hallâsi, Dımeşk müftîliği yapmış olan Ali Murâdî Efendi, Şam kadılığı yapmış olan Anadolu kadıaskeri Abdülhalîm Efendi, Hasen bin Hâlid Muhammed Tillovî, Muhyiddîn Yâfiî, zamanında Şeyh-ül-kurrâ olan Ahmed Mahlâvî el-Mısrî, Bağdat'ın meşhûr âlimlerinden Molla Abdürrezzâk Bağdadî, "Mecelle"yi hazırlayan komisyonda bulunan oğlu Alâeddîn Muhammed gibi daha birçokları, İbn-i Abidîn'in derslerine devam ederek icâzet (diploma) almışlardır.

İbn-i Abidîn, fıkıh âlimlerinin yedinci tabakasındandır. Ya'nî önceki tabakalarda bulunan fıkıh âlimlerinden doğru olarak nakil yapanlar derecesindedir.

Hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin (r.aleyh) kendisine yazdığı bir mektûp aşağıdadır.

"Her sözü sened olan büyük âlim Mevlânâ Muhammed Emîn Abidîn'e en güzel duâlarımı ve en latif medhlerimi bildiririm.

Sizinle görüşüp buluşma arzumuz çoğaldı. Size olan muhabbet ateşimiz arttı. Şeyh İsmâil Enârânî'nin sizden tarafa gitmesini vesile ederek bu mektûbu yazıyorum. Yazdığınız pek kıymetli eserlerle İslâm âlemine yaptığınız büyük hizmet için, pekçok duâlara mazhar oldunuz.

Siz de bizim hâlimizi sorarsanız, sevdiklerimizden uzak kalmamızın acısı içindeyiz. Allahü teâlâdan dileğimiz, sizin de öyle olmanızdır. Hâllerinizi bize bildirmeyi ihmâl etmeyiniz. Allahü teâlânın izni ile, her sıkıntınızda bütün gücümüzle size yardım edeceğiz.

Selâm eder, bütün kalbim ve rûhumla yanınızda olduğumu bildiririm."

İbn-i Âbidîn, 1252 (m. 1836) senesinde ellidört yaşında iken Şam'da vefât etti. Vefât haberini duyan müslümanlar, böyle büyük bir âlimi kaybetmelerinden dolayı çok üzülüp gözyaşı döktüler. Cenâzesine gelenler görülmemiş bir kalabalık teşkil etti. Tabutu parmaklar üzerinde taşındı. Cenâze namazı Sinân Paşa Câmii'nde kılındıktan sonra, Şam'da "Bâb-üs-sagîr" denilen yerdeki kabristana götürüldü. Vefâtından yirmi gün önce, hocalarının ve büyük zâtların kabirlerinin yanında kendisi için kazdırmış olduğu kabre defnedildi.

Eserleri: En meşhûr eseri Redd-ül-muhtâr'dır. İbn-i Âbidîn bilhassa bu eseriyle tanınmıştır. Bu kitabı, Dürr-ül-muhtâr kitabına yaptığı beş cildlik hâşiyesidir. Kitap, "İbn-i Âbidîn" ismiyle meşhûr olmuştur. Bu eseri Hanefî mezhebindeki fıkıh kitaplarının en kıymetlisi ve en faydalısıdır. Fukahâ (fıkıh âlimleri) tarafından, üzerinde söz edilmiş her mes'elenin hülâsası, bütün kelâm âlimlerinin kabûl ve takdîr ettiği bir şekilde bu kitapta toplanmıştır. Hanefî mezhebinde kendi zamanına kadar yazılmış olan fıkıh kitaplarının sanki bir özetidir. Bu kitaba kendi oğlu tarafından "Kurret -ül-Uyûn-il-ahyâr" adında bir tekmile yazılmıştır. Şam âlimlerinden Ahmed Mehdî Hıdır da, İbn-i Âbidîn kitabının bir fihristini hazırladı ve 1962'de basıldı. Bundan başka; Tefsîr-ül-Beydâvî haşiyesi, El-İbâne, El-Ukûd-üd-dürriyye, İthâf-üz-zekî, Bugyet-ül-menâsik, Tahrîr-ül-İbâre, Tahrîr-ün-Nükûl, Şifâ-ül'alîl, Ukûd-ül-le'âlî, îcâbet-ül-gavs, Sell-ül-hisâm-il-Hindî li Nusreti Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî (Bu eserinde Mevlânâ Hâlid hazretlerine dil uzatanlara cevap vermekte, kerâmetin hak olduğunu isbat etmektedir), El-İlm-üz-zâhir, El-Fevâid-ül-Adbe, Menhel-ül-Vâridîn (bu kitap, İstanbul'da Hakîkat Kitabevi tarafından ofset olarak yayınlanmıştır), El-Ukûdü Resm-il-müftî Nesemât-ül-eshâr gibi daha birçok kıymetli eserleri vardır.

Dört mezhebin inceliklerine vâkıf, derin âlim, veliyyi kâmil ve mükemmil seyyid Abdülhakîm Efendi; "Hanefî mezhebindeki fıkıh kitaplarının en kıymetlisi, en faidelisi "İbn-i Âbidîn"dir. Her sözü delîl, her hükmü senettir..." buyurdu.

İbn-i Âbidîn hazretleri, her sözünü, her hükmünü müctehidlerden, onlar da İmâm-ı a'zamdan, o büyük İmâm da Kitâbdan ve sünnetten almıştır. İbn-i Âbidîn'in bildirdiği hükümlere tâbi olan her müslüman, Kitaba ve sünnete tâbi olmaktadır. Ona uymak istemeyen kendi hevasına, nefsinin arzularına tâbi olmuş demektir. Böyle kimsenin Cehenneme gideceğini Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîfler haber vermektedir. Derin fıkıh âlimi olan İbn-i Âbidîn hazretlerinin kitaplarından ba'zı fıkıh hükümleri aşağıdadır:

Redd-ül-muhtâr, beşinci cild, beşyüzyirmidördüncü sahifede buyuruyor ki "Resûlullahı vesile kılarak, Allahü teâlâya duâ etmek güzel olur. Önce ve sonra gelen âlimlerden hiçbiri buna karşı birşey demedi. Yalnız İbn-i Teymiyye bunu kabûl etmedi. Hiç kimsenin söylemediğini söyleyerek, ortaya bir bid'at çıkarmış oldu. Böyle olduğunu, İmâm-ı Sübkî güzel açıklamaktadır."

Üçüncü cild, "Cihâd" bahsinde şöyle buyurmaktadır: "Düşman hücum ettiği veya hücum korkusu olduğu zaman, her müslümanın harb etmesi farz-ı ayndır."

Beşinci cild, ikiyüzaltmışdokuzuncu sahifede şöyle buyurulmuştur: "Anayı, babayı ve kadının zevcini, adları ile çağırması tahrîmen mekrûhdur, büyük günahdır. Ta'zîm ile, saygı anlatan kelimeler ile ve yanına giderek çağırmaları lâzımdır. Uzakdan, yüksek sesle çağırmamalıdır."

Birinci cildin kırkyedinci sahifesinde şöyle buyurulmuştur: "Hanefî mezhebinin bilgileri, sonraki âlimlere üç yoldan gelmiştir:

1- "Usûl" haberleri olup, bunlara zâhir haberler de denir. Bunlar, Hanefî mezhebinin sahibi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe'den ve talebesinden (r.aleyhim) gelen haberlerdir. Bu haberler, İmâm-ı Muhammed'in altı kitabı ile bildirilmektedir. Bu altı kitap; El-Mebsût, Ez-Ziyâdât, El-Câmi us-sagîr, Es-Siyer-üs-sagîr, El-Câmi'ul-kebîr, Es-Siyer-ül-kebîr kitaplarıdır. Bu kitapları İmâm-ı Muhammed'den, güvenilir kimseler getirdiği için, "Zâhir haberler" denilmiştir. Usûl haberlerini toplayan Hakim Şehîd Muhammed'dir. Bunun "Kâfi" kitabı meşhûrdur. Kâfi'nin şerhleri çoktur.

2-Nevâdir haberleri olup, yine bu imamlardan gelen haberlerdir. Fakat, bu haberler, o altı kitapda bulunmayıp, İmâm-ı Muhammed'in; El-Kîsâniyyât, El-Hârûniyyât, El-Cürcâniyyât, Er-Rukiyyât adındaki kitapları ile bildirilmişdir. Bu dört kitap, yukarıdaki altı kitap gibi, açıkça ve sağlam gelmiş olmadığından, bu haberlere "Zâhirî olmayan haberler" de denir. Ayrıca, İmâm-ı a'zamın talebesinden Hasen bin Ziyâd'ın "Muharrer" adındaki kitabı ve İmâm-ı Ebû Yûsuf'un "Emâlî" adındaki kitabı ile bildirilmişlerdir.

3-Vâkı'ât haberleri, üç İmâmdan bildirilmiş olmayıp, bunların talebelerinin ve talebesi talebelerinin ictihâd ettikleri mes'elelerdir. Böyle haberleri ilk toplayan, Ebü'l-Leys-i Semerkandî olup "Nevazil" kitabını yazmıştır."

Birinci cildin otuzbeşinci sahifesinden: "Fıkıh bilgisi, ekmek gibi, herkese lâzımdır. Bu bilginin tohumunu eken, Abdullah İbni Mes'ûd (r.a.) olup, Eshâb-ı Kirâmın yükseklerinden ve en âlimlerinden idi. Bunun talebesi Alkama bu tohumunu sulayarak, ekin hâline getirmiş ve bunun talebesinden olan İbrâhim Nehâî, bu ekini biçmiş, ya'nî bu bilgileri bir araya toplamıştır. Hammâd-ı Kufi, bunu harman yapmış ve bunun talebesi olan İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe öğütmüş, ya'nî bu bilgileri kısımlara ayırmıştır. Ebû Yûsuf hamur yapmış ve İmâm-ı Muhammed pişirmiştir. Böylece hazırlanan lokmaları, insanlar yemektedir. Ya'nî, bu bilgileri öğrenip dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmaktadırlar. İmâm-ı Muhammed pişirdiği bu lokmaları dokuzyüz doksan dokuz kısım bilgi grubu halinde talebeye bildirmiştir. Altı kitabından, sagîr (ya'nî küçük) dediğinde, İmâm-ı Ebû Yûsuf vâsıtası ile öğrendiklerini bildirmiş, kebîr dediği kitaplarda, yalnız İmâm-ı a'zamdan işittiklerini bildirmiştir."

"Âdem aleyhisselâmdan beri, her dinde bir vakit namaz var idi. Hepsinin kıldığı, bir araya toplanarak bize farz edildi. Namaz kılmak, îmânın şartı değil ise de, namazın farz olduğuna inanmak, imânın şartıdır. Namaz, duâ demektir. Dînin emir ettiği, bildiğimiz ibâdete, namaz "Salat" ismi verilmiştir. Mükellef olan (ya'nî âkil ve baliğ olan) her müslümanın, hergün beş vakit namazı kılması "Farz-ı ayn"dır. Farz olduğu, Kur'ân-ı kerîmde ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilmiştir. Mi'râc gecesinde, beş vakit namaz emrolundu. Mi'râc, hicretten bir yıl önce, Receb ayının yirmiyedinci gecesinde idi. Mi'râcdan önce, yalnız sabah ve ikindi namazı vardı"

"Yedi yaşındaki çocuğa, namaz kılmasını emretmek, on yaşında kılmaz ise, el ile döğmek lâzımdır. Mektebdeki muallim, talebesini çalıştırmak için el ile üç kerre döğebilir. Daha fazla vuramaz. Sopa ile döğemez. Bu yaştaki çocuklara, başka ibâdetleri de öğretmek ve yapmağa alıştırmak, günahlardan menetmek lâzımdır."

Namazın mekrûhlarını anlatırken buyuruyor ki: "Kâfirlerin yaptıkları ve kullandıkları şeylerden birisi, âdet olarak, ya'nî her kavmin, her memleketin âdeti olarak yaptıkları şeylerdir. Bunlardan haram olmayıp, insanlara fâideli olanları yapmak ve kâfirlere benzemeği düşünmeyerek kullanmak hiç günah değildir. (Pantolon, çeşitli ayakkabı, çatal, kaşık kullanmak, yemeği masada yemek, herkesin önüne tabaklar içinde koymak, ekmeği bıçak ile dilimlere ayırmak, çeşitli eşya ve âletleri kullanmak hep âdete bağlı şeyler olup mubâhdırlar. Bunları kullanmak, bid'at olmaz, günah olmaz.) Resûlullah (s.a.v.) papazlara mahsûs olan ayakkabıyı kullanmıştır. Bunlardan, fâideli olmayanları, çirkin ve mezmûm olanları kullanmak ve yapmak haram olur. Fakat, iki müslüman bunları kullanınca, "Âdet-i İslâm" olur ve üçüncü kullanan müslümana haram olmaz. Birinci ve ikinci müslüman günahkâr olursa da, başkaları olmaz. (Kâfirlerin kullandıkları şeylerin ikinci kısmı, ibâdet olarak yaptıkları ve kâfirlik alâmeti olan, İslâmiyeti inkâr etmek ve inanmamak alâmeti olan, tahkir etmemiz vâcıb olan şeylerdir ki,

bunları yapan ve kullanan imansız olur. Bunlar, ölümle veya bir uzvun kesilmesi ile veya bunlara sebep olan; şiddetli dayak, hapis, bütün malını almak ile tehdit edilmedikçe kullanılamaz. Bunlardan meşhûr olanlarını bilmeyerek veya şaka olarak veya herkesi güldürmek için yapan da imansız olur. Meselâ, papazlara mahsûs zünnârı kullanmak küfür olur. Buna "Küfr-i hükmî" denir. Onlara mahsûs olan şeyleri kullanmanın küfür olduğu, İslâm âlimlerinin temel kitablarında yazılıdır.)

Aşağıdaki yazının hepsi, "Dürr-ül-muhtâr"dan ve bunun haşiyesi olan İbn-i Abidîn'in "Redd-ül-muhtâr"ından alınmıştır.

"İhtiyâcı olan eşyadan ve borçlarından fazla olarak, zekât nisabı kadar malı, parası bulunan her hür müslümanın, Ramazan bayramının birinci günü sabahı, tan yeri aydınlanırken, fıtra vermesi vâcib olur. Fıtra ve kurban nisabı hesabına katılacak malın ticâret için olması şart olmadığı gibi, elinde bir yıl kalmış olması da lâzım değildir. Bayramın birinci günü sabah namazı girdiği anda, nisâb mikdârı kadar mala mâlik olmak şarttır. O ândan sonra nisaba kavuşanın, dünyâya veya imâna gelenin fıtra vermesi vâcib olmaz. Misâfir olanın da fıtra vermesi lâzımdır. Ramazân-ı şerîfde veya Ramazan'dan önce ve bayramdan sonra vermesi de caizdir. Hattâ, bir kimse, fıtra veya zekât, keffâret veya nezr ettiği (adadığı) şeyi vermeden ölürse ve verilmesini vasıyyet etmedi ise, vârislerinden birini, kendi malından (ölünün malından değil), bunları fakirlere vermesi caiz olur. Fakat vâris, bunları vermeğe mecbûr değildir. Eğer, vasıyyet etmiş ise, bıraktığı malın üçte birinden verilmesi lâzım olur. Mal bırakmadı ise, vasıyyeti yapılmaz. Bayram namazından önce verilince, sevâbı daha çok olur. Şâfiîde Ramazan'dan önce, Mâlikîde ve Hanbelîde ise bayramdan önce verilmez. Bir kişinin fıtrası, bir fakire veya birkaç fakire verilebildiği gibi, bir fakire birkaç kimsenin fıtrası da verilebilir. Küçük çocuğun ve delinin malları varsa, bunların fıtraları da, mallarından verilir. Velîleri vermezse, çocuk büyüdükde, deli iyi oldukda, eski fıtralarını da kendileri verir. Baliğ olmayan çocukların malı yoksa, bunların fıtrasını babaları, kendi fıtrası ile birlikte verir. Ya'nî kendi zengin ise verir.

Zevcesi için ve büyük çocukları için vermez. Fakat verirse sevâb olur.

İhtiyaç eşyası demek, kıymetleri ne kadar çok olursa olsun, bir ev, bir aylık yiyecek, her yıl üç kat elbise, çamaşır, evde kulanılan eşya ve âletler, hizmetçiler, binecek vâsıtası, meslek kitapları ve ödeyeceği borçlarıdır. Bu eşyanın mevcûd olması şart değildir. Eğer mevcûd iseler, zekât, fıtra ve kurban için nisâb hesabına katılmazlar. Ticâret için olmayan, ihtiyâcından artan eşya, kiradaki evler, evindeki süs eşyası, yere serili olmayan halılar, kullanılmayan fazla ev eşyası, san'at ve ticâret âletleri, burada ihtiyâç eşyası sayılmaz. Bunlar fıtra ve kurban için, nisâb hesabına katılır. Oturduğu ev büyük ise, ihtiyâcından fazla, kullanılmayan odaların nisaba katılması sahîhdir."

Abdestin farzları sonunda diyor ki: "Elinde, yara, yarık bulunan kimse, suyu kullanamaz ise, ya'nî ellerine su alamaz ve yüzünü, başını, kulaklarını, ayaklarını suya sokamaz ise, teyemmüm eder. Kolundan, ayağından bir kısmı kesik olan kimse, kalan yerin yüzeyini yıkar."

"Kaynamayan sıcak suda bırakılan, içi boşaltılmamış tavuğun yalnız derisi necs olur, yolunup, içi boşaldıktan sonra, üç kerre, soğuk su ile yıkanınca, heryeri temiz olur. İşkembe de, böyle üç kerre yıkamakla temiz olur." (Su, deniz seviyesinde yüz derecede kaynar.)

Gasbı anlatırken diyor ki: "Gasb, bir kimsenin malını zor ile almak veya kendindeki emânet malı inkâr etmektir. Büyük günahtır. Malda değişiklik oldu ise, sahibi, malı ile kıymetindeki

değişikliği veya yalnız kıymetini ister. Gasb ettiği yerde ödemesi lâzım olur. Tazminden sonra kullanması caiz ise de, satarak ettiği kâr yine helâl olmaz. Kârı sadaka vermesi lâzımdır. Muhtelif kimselerden gasb ettiklerini, birbirleri ile veya kendi mülkü ile karışdırır ve bunlar ayrılamazlarsa, hepsi kendi mülkü olur. Fakat, tazmin etmedikçe, bu karışımı kullanması helâl olmaz. Tazmin etmekle, gasb günâhından kurtulmaz."

"Cünüb olan her kadının ve erkeğin, hayzdan ve nifâsdan kurtulan kadınların, namaz vaktinin sonuna o namazı kılacak kadar zaman kalınca, gusl abdesti alması farzdır."

"Cünüb iken, kasıkları traş etmek mekrûhtur."

"Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmi, harf ve kelime olarak gönderdi. Bu harfler mahlûkdur. Bu harf ve kelimelerin ma'nası, kelâm-ı ilâhîyi taşımaktadır. Bu harflere, kelimelere Kur'ân denir. Kelâm-ı ilâhîyi gösteren ma'nâlar da Kur'ân'dır. Bu kelâm-ı ilâhî olan Kur'ân mahlûk değildir. Allahü teâlânın, başka sıfatları gibi ezelî ve ebedîdir."

"Kur'ân-ı kerîm, Kadr gecesinde inmeğe başlamış ve hepsinin inmesi yirmiüç sene sürmüştür. Tevrat, İncîl ve bütün kitaplar ve sahifeler ise, hepsi birden, bir defada inmişti. Hepsi, insan sözüne benziyordu ve lafzları mu'cize değildiler. Onun için çabuk bozuldu, değişdirildiler. Kur'ân-ı kerîm ise, Muhammed aleyhisselâmın mu'cizelerinin de en büyüğüdür ve insan sözüne benzememektedir."

Namazın mekrûhları sonunda buyuruyor ki: "Kendinin yapması haram olan şeyi çocuğa yaptıran kimse, haram işlemiş olur. Oğluna ipek elbise giydiren, altın takan ve çocuklarına içki içiren, kıbleye karşı abdest bozduran, kıbleye ayak uzatmasına sebeb olan kimse, günah işlemiş olur.

"Bir emri yapmak, bir haram işlemesine sebep olursa, haramı işlememek için, o emr terk edilir, yapılmaz."

"Şüphelilerden sakınmağa, ya'nî şüphelilerden ittikâya "Vera'" denir. Haramlardan sakınmağa, "Takvâ" denir. Şüpheli olmak korkusu ile mübahların çoğunu terk etmeğe de "Zühd" denir."

"Bedende, elbisede ve namaz kılacak yerde necâset, pislik bulunmamalıdır. Baş örtüsü, başlık, sarık, mest ve na'lın da elbiseden sayılır. Boynuna sarılı atkının sarkan kısmı, namaz kılan ile birlikte hareket ettiği için, elbise sayılır ve burası temiz olmazsa, namaz kabûl olmaz. Yaygının, bastığı ve başını koyduğu yeri temiz olunca, başka yerinde necâset bulunursa, namaz kabûl olur. Çünkü yaygı, atkı gibi bedene bitişik değildir. Kucağa oturan üstü necâsetli çocuk, kedi, kuş, ağzı akan köpek bozmaz. Çünkü bunların kendileri durmaktadır. Fakat insan, bunları kucağında, omuzunda, başka yerinde tutarsa, taşımış olur ve namazı bozulur. Salyası akmayan yırtıcı hayvanın ve kedi gibi temiz hayvanların ve çocuğun üstleri temizse, bunları taşımakla, üstünde tutmakla namazı bozulmaz. Çünkü bunların içindeki necâsetleri, hâsıl oldukları yerde kapalıdır. Namaz kılan insanın kendi necâseti, kanı da hâsıl olduğu yerde kapalıdır. Cebde kanlı yumurta taşımak da böyledir. Yumurtadaki kan, hâsıl olduğu yerde kapalı olduğu için namazı bozmaz. Fakat, kapalı şişe içinde idrar taşıyanın namazı caiz olmaz. Çünkü şişe, bevlin meydana geldiği yer değildir."

"Namazın mekrûhları iki türlüdür Yalnız mekrûh denildiği zaman "Tahrîmen mekrûh" demektir ki, delîlinden zan ile anlaşılan yasaklardır. Yasak olmasına bir delîl, sened bulunmayıp, yapılmaması iyi olan şeye "Tenzîhen mekrûh" denir. Namaz içindeki vâcibleri, müekked

sünnetleri yapmamak "Tahrîmen", müekked olmayan sünnetleri, yapmamak "Tenzîhen" mekrûhdur. Sünnetlerin kuvveti çeşitli olduğundan, tenzihi mekrûhların, tahrîmîye yakınlıkları da çeşitlidir. Mekrûh olarak kılınan namaz sahih olursa da kabûl olmaz. Ya'nî, va'd edilen sevâba kavuşulamaz."

"Bir kimse Kur'ân-ı kerîmin bir kısmını ezberlerse, kalanını ezberlemek için vakit bulsa, kıymetli olan, fıkıh ilmi ile meşgûl olmasıdır. Çünkü Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek farz-ı kifâye, fıkhın lâzım olan miktarını öğrenmek ise farz-ı ayndır." Hizâne isimli kitapta da; "Muhammed Şeybânî, helâl ve haram hakkında ikiyüzbin mes'ele meydana getirmiştir. Öyle ki, her mes'eleyi bütün müslümanların mutlaka öğrenmesi lâzımdır" buyurulmaktadır."

"Bütün fıkhı öğrenmek mutlaka lâzımdır" sözünden, bunun farz-ı ayn olduğu anlaşılırsa da, maksat, bütün fıkhın bütün insanlara lâzım olmasındandır. Yoksa herkesin ayrı ayrı bütün fıkhı öğrenmesi farz-ı ayn değildir. Herbirimize farz olan miktar, muhtaç olduğumuz kadarını öğrenmektir. Zîrâ erkeğin hayz mes'elelerini, fakir bir kimsenin zekât ve hac gibi ibâdetleri öğrenmesi farz-ı kifayedir. Bunları öğrenen kimseler bulunursa, farz borcu diğerlerinden kalkar. Namaz için yetecek miktarda Kur'ân-ı kerîmi ezberlemek de böyledir. Dolayısıyla fıkhın hacetten fazla miktarını öğrenmek, Kur'ân-ı kerîmin fazlasını öğrenmekten efdaldir, kıymetlidir.

Allahü teâlâ, fıkıh ilmine hayır adını vererek medhetmiştir. **"Her kime hikmet verildiyse, ona pekçok hayır verilmiş demektir"** (Bekâra-269) buyurmuştur. Tefsîr erbâbı pekçok âlim, hikmeti, fıkıh ilmiyle tefsîr etmiştir. Bunun içindir ki; "İlimlerin en hayırlısı fıkıh ilmidir. Çünkü bütün ilimlere vesiledir. Takvâ sahibi bir fıkıh âlimi, bin zâhidden daha faziletli ve üstündür" buyuruldu.

Beş farz ile ihlâsı elde etmek için, lâzım gelen kalb bilgilerini öğrenmenin farz olduğunda şüphe yoktur. Çünkü amellerin kabûl edilmesi buna bağlıdır. Helâli, haramı, riyayı, ucbu, hasedi öğrenmek de farzdır. Zira, ibâdet eden bir kimse riya yaparsa, ucba yakalanırsa amelinin sevâbından mahrûm kalır. Çünkü ucb ve hased, ateşin odunu yediği gibi ameli yerler. Alış-veriş, nikâh, talak gibi şeyleri yapmak isteyenlerin de bunları öğrenmesi farzdır. Haram kılan, küfre sebep olan şeyleri de öğrenmek farzdır. Yemîn ederek söyliyeyim ki, şu zamanda bunlar en mühim olan şeylerdendir. Zîrâ, çok defa halk arasında küfre varan sözler işitirsin. Hâlbuki bunu söyleyenler, söylediklerinin küfür olduğunu bilmezler, ihtiyâten câhil olanlar îmânını hergün, hanımının nikâhını da ayda bir veya iki defa şâhid huzûrunda tazelemelidir. Çünkü, bu hatâ erkeklerde meydana gelmese bile, kadınlarda çok meydana gelir."

"Avret yerini örtmek, namazda da, namaz dışında da farzdır. İpek ve gasp edilmiş, çalınmış kumaşla örtülü olarak namaz kılmak tahrîmen mekrûhtur. Hiçbirşey bulamayan bir erkeğin, yalnız ipek bulunca, ipekle de örtmesi lâzım olur. Yalnız iken de, örtmek farzdır. Temiz elbisesi bulunan kimsenin, karanlıkta, yalnız iken de çıplak kılması caiz değildir. Kadınların, namaz dışında, yalnız iken, diz ve göbek arasını örtmesi farz olup, sırtını ve karnını örtmesi vâcib, başka yerlerini örtmesi edebdir. Evde yalnız iken, başı açık dolaşabilir. Görünmesi caiz olan onsekiz erkek yanında, ince baş örtüsü örtmeleri evlâdır, iyi olur. Yalnız iken, avret yeri ancak özr ile eçılabilir. Meselâ halâda açılır. Yalnız olarak gusl abdesti alırken açmak mekrûh olur ve caizdir veya küçük yerde caiz olur da denildi. Namaz dışında, necâsetli elbise ile de örtünmek lâzım olur."

"Hayvan keserken, av hayvanına ok atarken, ava ta'lîm edilmiş köpeği gönderirken, "Bismillah" veya "Allahü ekber" demek vâcibdir. Besmeleyi tamam söylemek de olur. Her

rek'atde, Fâtiha'dan önce, Besmele çekmek vâcib diyenler vardır. Fakat, sünnet olduğu daha doğrudur. Abdest almağa, yemeğe ve her mübârek işe başlarken, Besmele çekmek sünnettir. Namazda Fâtiha ile sûre arasında Besmele çekmek, caiz veya müstehâbdır. Yürümeğe, oturmağa, kalkmağa başlarken okumak mübâhdır.

Avret yerini açarken, necâset bulunan yere girerken ve Berâe (Tevbe) sûresini, evvelki sûreye bitişik okurken ve sigara içmeğe ve bunun gibi, fenâ kokulu şeyleri, meselâ soğan, sarımsak gibi şeyleri yemeğe (ve sakal traşı olmağa başlarken), Besmele çekmek mekrûhdur. (Sigaranın, soğan ve sarımsak gibi fenâ kokulu şeylere benzetilmesi, tütünün, bu şeyler gibi, tab'an mekrûh olduğunu, şer'an mekrûh olmadığını göstermekdir). Haram işlemeğe başlarken Besmele çekmek haramdır. Hattâ, kat'î haram olan şeye, bile bile Besmele çeken imansız olur dediler. Kur'ân-ı kerîm niyeti ile, cünübün Kur'ân-ı kerîm okuması haramdır."

---

1) Rehber Ansiklopedisi cild-8, sh. 23

2) Tabakât-ül-usûliyye cild-3, sh. 147

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 133

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 33, 43, 93, 94, 95, 111, 127, 129, 137, 152, 168, 197, 225, 241, 249, 251, 259, 301, 303, 309, 323

5) Fâideli Bilgiler sh. 133

6) Redd-ül-muhtâr

7) Kurret-ü-uyûn-il-ahyâr sh. 3

İBN-İ CEVHERÎ

Şafiî mezhebi fî kih âlimi. İsmi, Muhammed bin Ahmed bin Hasen bin Abdülkerîm Hâlidî olup, künyesi Ebû Hâdî'dir. İbn-i Cevherî diye meşhûr oldu. 1151 (m. 1738) senesinde Kâhire'de doğdu. 1215 (m. 1801) senesi Zilka'de ayının yirmibirinde, Pazar günü Kâhire'de vefât etti. Ezher Câmii'nde büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılınıp, Kâdiriyye dergâhında medfûn bulunan baba ve ağabeyinin yanına defnedildi.

İbn-i Cevherî, babasının terbiye ve himâyesinde büyüdü. Babasından ve ağabeyi Şeyh Ahmed'den okudu. Ayrıca Şeyh Halîl Magribî, Şeyh Muhammed Fermâvî ve zamanın başka büyük âlimlerinden ders gördü. Şeyh Muhammed Melevî'den icâzet (diploma) aldı. Atiyye Echürî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıh derslerini dinledi. Şeyh Ali Sa'îdî ve Berâvî'den ilim öğrendi. Hasen Cebertî'den özel dersler aldı. Hasen Cebertî kendisini çok severdi.

İbn-i Cevherî, 1168 (m. 1754) senesinde babasıyla birlikte hacca gitti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Oradaki âlimlerin büyüklerinden Şeyh Seyyid Abdullah Mirgânî ile görüşüp, onun ma'nevî kemâlâtından istifâde etti.

İbn-i Cevherî, Hâce Kerîmî isimli bir âlimin kızıyla evlendi. Özbekiyye'de babasına yakın bir eve yerleşti. Babası son zamanlarına doğru, kendisini ziyârete gelen ilim taliblerini oğluna gönderir, ondan istifâde etmelerini söylerdi. İbn-i Cevherî'de kerâmetler ve keşfler görüldü. Mücâhede ve zühd hâlleri ile yaşadı. İnsanlar kendisine kalpten muhabbet beslediler. Zamanın âlimleri ve fazilet sahipleri ile dost oldu. Sevdiği birçok kimseleri evinde misâfir eder, yedirir, içirirdi. Ba'zan da dostlarıyla birlikte seyahate çıkardı.

Babasından sonra onun makamına geçip ders okutan ağabeyi Şeyh Ahmed vefât edince, âlimler Ezher ve Meşhedî Hüseynî'de, İbn-i Cevherî'nin ders vermesini istediler. Fakat o kabûl etmedi. Evinde kendi hâlinde ibâdet, tefekkürle meşgûl oldu. Aynı zamanda Eşrefiyye Medresesi'ne gidip, talebeye çeşitli ilimlere dâir notlar yazdırdı. İnsanlar arasına karışmadı. 1187 (m. 1773) senesinde hacca gitti. Mescid-i Harâm'da ders halkası kurup dersler verdi. Orada çok talebe yetiştirdi. Daha sonra vatanına avdet etti. Zühd ve mücâhede hâli ilerleyip insanlarla görüşmeyi daha da azalttı. Bu haliyle insanların ona olan rağbeti çok fazlalaştı. Ziyâretine gelip giden çoktu. O, herkese dînimizin emir ve yasaklarını anlattığı gibi, halkın ileri gelenlerine ve devlet adamlarına te'sîrli sözlerle nasihatte bulunurdu. Makam sahipleri tarafından rica ve isteği geri çevrilmezdi. Şöhreti heryere yayıldı. Hicaz, Garb, Hind, Şam, Anadolu ve başka yerlerden heyetler, ilim ve duâsına kavuşmak için ziyâretine geldiler.

1199 (m. 1785) senesi Mısır'da karışıklıklar baş gösterince, oradan ayrılıp hacca gitti. Çoluk-çocuğunu da birlikte götürdü. Bir sene kadar Mekke-i mükerremede mücavir olarak kaldı. Orada ilim neşrine devam etti. Çok kıymetli kitaplar satın aldı. Daha sonra Mısır'a döndü. Eski hâli üzere, insanlarla çok az görüştü. Eşrefiyye'de ders notları yazdırmaya devam etti. Ezher rektörü Şeyh Ahmed Demenhûri vefât edince, yerine Şeyh Abdürrahmân Arîşî Hanefî ittifâkla Ezher rektörü oldu. İbn-i Cevherî, kendisinin rektör olmasında ısrar edenlere bu vazîfeyi kabûl etmeyeceğini bildirdi. Daha sonra da Şeyh Ahmed Arûsî rektör oldu. Arûsî vefât ettiğinde İbn-i Cevherî Mısır'da yoktu. Seyyid Ahmed Bedevî'yi ziyârete gitmişti. Dönüşünde onun işâretiyle, Ezher rektörlüğüne Şeyh Abdullah Şarkavî getirildi. Daha sonra Fransızların Mısır'a girmesiyle işler karıştı. Müslümanlar belâ ve sıkıntılara giriftar oldular. Bu arada İbn-i Cevherî'nin evi ve emek vererek topladığı o kıymetli kitapları yağmalanıp tüccârlar vasıtasıyla Avrupa'ya kaçırıldı. İbn-i Cevherî bu duruma çok üzülüp hastalandı ve çok geçmeden de vefât etti.

İbn-i Cevherî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Hülâsat-ül-beyân fî keyfiyyeti sübûti Ramazân, 2-Muhtasar-ül-Minhac, 3- Ed-Dürr-ül-mensûr fis-sâcûr, 4- Ravd-ül-vesîm fil-müftâbih minel mezheb-il-kadîm, 5- Risale fil-uşûliyyîn vel-usûl, 6- Şerh-ül-akâid in-Nesefiyye, 7- İthâf-ül-elbâb, 8- İthâf-ür-Râgıb, 9- İthâf-ür-Rifâk bi beyân Aksâm-il-İştikâk.

---

1) Tabakât-ül-usûliyyîn cild-3, sh. 137

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-8, sh. 250

3) Acâib-ül-âsâr cild-2, sh. 440

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 353

5) El-A'lâm cild-6, sh. 16

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 14, 18, 434, 591 cild-2, sh. 116, 411

7) Brockelmann Sup-2, sh. 744

İBN-İ EBÎ DAYYÂF

Fıkıh ve târih âlimi. İsmi, Ahmed bin Ebî Dayyâf bin Ömer bin Ahmed bin Nasr olup, künyesi Ebü'l-Abbâs'tır. Avnoğulları kabîlesindendir. 1219 (m. 1804) senesinde Tunus'ta doğdu. 1291 (m. 1874) senesinde doğduğu yerde vefât etti.

İbn-i Ebî Dayyâf, ilk tahsilini Bâb-ül-Fercânî yakınlarında İbn-i Mülûke dergâhında, Muhammed bin Sâlih'in yanında yaptı. İlk tahsilini kısa sürede bitirdikten sonra, Zeytûne Medresesi'ne girdi. Bu arada Sâhib-üt-tâbi' Câmii'nde de derslere devam etti. İbrâhim Reyyâhî,

Muhammed bin Hoca, İsmâil Temîmî, Muhammed bin Mülûke, Abdürrahmân Kâmil ve başka âlimlerden ilim öğrendi.

İbn-i Ebî Dayyâf'ın talebeliğinden beri edebî ilimlere husûsi bir merakı vardı. Boş vakitlerinde talebe arkadaşları ile edebiyatla alâkalı eserleri mütâlaa ve müzâkere etmek için toplanırlardı. Tahsilini tamamladıktan sonra, adâlet işleri ile vazîfelendirildi. Sonra babasının ısrârı üzerine Tunus emîri Hüseyn Bey zamanında kâtip oldu. Vazifesine, Vezir Sâhib-üt-tâbi' Şâkir'in kâtibi olarak başladı. Bu vazîfede iken mühim bir devlet mes'elesi için İstanbul'a gönderildi. Bir müddet sonra, Müşîr-i evvel Ahmed Paşa zamanında yine İstanbul'a gönderildi. Bu sırada hocası Reyyâhî ona Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi'ye verilmek üzere bir mektûp verdi. İstanbul'a varınca Ârif Hikmet Efendi'yi ziyâret edip, teveccühlerine kavuştu. 1262 (m. 1846) senesinde Müşîr-i evvel Ahmed Paşa ile beraber Fransa'ya gitti. Yazdığı târih kitabında, bu yolculuğu ve bu sırada gördüğü yerleri ince ve edebî bir ifâde ile anlattı. Ahmed Paşa, Ahmed Bay ünvanıyla Tunus emîri olunca, İbn-i Ebî Dayyâfı gizli yazılar için husûsî kâtibi yaptı. 1277 (m. 1860) senesinde de Tunus emîrinin danışma meclisine a'zâ oldu. Daha sonra Emîr Muhammed Sâdık Bey tarafından vezirlik verildi. Yaşı ilerleyince bu görevden istifâ etti. 1288 (m. 1871) senesinde istifâsı kabûl edildi. Ömrünün sonuna kadar sır kâtipliği devam etti. Onun vefâtıyla sır kâtipliği kaldırıldı.

İbn-i Ebî Dayyâfın yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- İthafü ehl-iz-zemân bi ahbâr-i mülûk-i Tunus ve ahdül emân: önemli bir târih kitabıdır. İslâmiyetin başlangıcından zamanına kadar olan Tunus târihini ihtivâ eder. Bu kitap, 1963 ve 1966 târihleri arasında, Tunus Kültür Bakanlığı tarafından sekiz cild olarak bastırılmıştır. İbn-i Ebî Dayyâf bu eseri ile meşhûr oldu. 2- Risâletün fil-mer'eti, 3- El-Mükâmet-ül-beşeriyyeti fil-envâr-il-beşeriyyeti.

---

1) Terâcim-ül-müellifîn cild-3, sh. 264

2) El-A'lâm cild-1, sh. 138

İSMÂİL FERRÛH KIRÎMÎ

Osmanlı âlimlerinin meşhûrlarından. İsmi, İsmâil Ferrûh Kırîmî olup, aslen Kırımlı'dır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1256 (m. 1840) senesinde İstanbul'da vefât etti. Vefâtına;

"Mübârek âdem idi, göçtü Ferrûh"

mısra'ını târih düşürmüşlerdir. Orta-köy sarayları arkasında, Yahyâ Efendi dergâhına bitişik kabristana defnolunduğu merhum Emîn Efendi isminde bir zâtın, "Menâkıb-ı Kethudâ-zâde" ismindeki menâkıbnâmesinde yazılıdır. Sultan İkinci Abdülhamîd Hân'ın emriyle bu kabristan, Yıldız Sarayı bahçesine dâhil edilmiştir.

Zamanının önde gelen sîmâlarından olan İsmâil Ferrûh Kırîmî, âlim, âmil, kâmil, fâdıl, şâir ve mütefekkir, bir zât idi. Kısa ve faydalı bir şekilde Osmanlıca yazmaya muvaffak olduğu "Mevâkıb" isimli tefsîri, Hüseyn Vâ'iz-i Kâşifî'nin yazdığı ve Tefsîr-i Hüseynî diye de tanınan "Mevâhib-i aliyye" isimli tefsîrinin tercümesidir.

İsmâil Ferrûh Kırîmî'nin "Mevâkıb tefsîri"nde, Kehf sûresinde 8. âyet-i kerîmeden başlayarak, Eshâb-ı Kehfi anlatan âyetlerin tefsîrinde özetle buyuruluyor ki:

"Efsûs (ya'nî Tarsus) şehri havâlisinde Rakım adlı vadide Betâhlûs dağında, Kehf, ya'nî büyük bir mağara var idi. Efsûs şehri Domityanus veya Dakyanus denilen çok rezil, zâlim ve

putperest bir kimsenin mülkü olup, ahâlisini putperestliğe zorlardı. İtaat eden kurtulur, etmeyen de öldürülürdü. Allahü teâlâya inananlardan âltı genç, bir köşede, bu zâlimlerin fitnesinden kurtulmak için duâ ile meşgûl idiler. Onlar bu hâlde iken, Dakyanus'a haber verildi. O da onları çağırıp tehdid eyledi. Onlar tevhîd yolunda sebat gösterip, şirki kabûl etmediler. Damyanus onların bütün malını alıp; "Gençsiniz. Size iki üç gün mühlet veriyorum. Kurtulmak mı, ölmek mi, hangisini tercih ediyorsunuz?" deyip kendisi bir başka şehre gitti. O gençler fırsatı ganîmet bilip aralarında meşveretten sonra kaçmaya karar verdiler. Her biri babasının evinden azık ve nafaka için bir miktar erzak alıp, şehre yakın bir dağa doğru yola çıktılar. Yolda giderken bir çobana rastladılar. Çoban da imanlı olduğu için onlara katıldı. Çobanın köpeği de bunlara tâbi olup, arkalarından giderdi. Ne kadar mâni olmak istedilerse de mümkün olmadı. Nihâyet Allahü teâlâ, bu köpeği dile getirip "Benden korkmayın! Ben, Allahü teâlânın ve sizin dostunuzum. Siz uykuda iken, ben size gözcülük ve bekçilik yaparım" dedi. Dağa yaklaştıklarında, çoban bunlara; "Ben bu dağda bir mağara biliyorum. Orada gizlenmek mümkündür" dedi. Sözbirliği ile o mağaraya geldiler ve; "Yâ Rabbî! Bize senin katından rahmet, ya'nî rızk, mağfiret ve düşmandan emniyet ver" dediler.

İsimleri; Yemlihâ, Mekselînâ, Mernûş, Debernûş, Şâzenûş, Kefeştatayyûş ve köpekleri Kıtmîr'dir. Büyükleri olan Yemlihâ, kaçıp mağaraya giderlerken yolda arkadaşlarına; "Kavmimiz Allaha ibâdet edip, ibâdette putları ona ortak ettiklerinden, onlardan ayrılmak istedik. O hâlde şimdi mağarayı mesken edinip, burada Allahü teâlâya ibâdet edelim". Rabbimiz iki cihanda rahmetini bize saçar, din ve dünyâ işlerimizi kolaşlaştırır" dedi. Mağaraya girince Hakkın emriyle uyudular. Dakyanus, Efsûs'a gelip, onları sordu. Kaçtıklarını haber verdiklerinde, babalarını onların getirilmesine zorladı. Babaları; "Bizim malımızı alıp, dağa doğru gittiler" dediler. Dakyanus, adamları ile gidip, o mağarayı buldu. Burada ölsünler diye, mağaranın ağzını kuvvetlice kapattırdı. Dakyanus'un yakınlarından iki mü'min, gençlerin isimlerini ve hâllerini bir taşa nakş edip, mağaranın duvarına koydular. Bu mağara Betâhlûs dağının güney tarafında idi. Güneş doğarken ve batarken oraya vurup, rutubet olmazdı. Eshâb-ı Kehf uyurken, gözleri açık idi. Allahü teâlâ, meleklerle onları sağ ve sol taraflarına döndürürdü. Köpekleri dirseklerini kapının eşiğine uzatmıştı. Ölü değillerdi. Gözleri açık olup, nefes alırlar, saçları, tırnakları uzardı.

Allahü teâlâ, kemâl-i kudreti ile cesed ve elbiselerini değiştirmedi. Uzun müddet uyuduktan sonra onları uyandırdı. İçlerinden Mekselînâ, arkadaşlarına: "Ne kadar zaman yatıp uyudunuz?" dedi. Onlar güneş doğarken mağaraya girmişlerdi. Uyandıkları zaman güneş batmak üzere olduğundan, cevâbında; "Birgün veya günün bir miktarını uyuduk" dediler. Sonra saç, sakal ve tırnaklarına bakıp birbirlerine; "Ne kadar uyuduğumuzu Rabbimiz bilir" dediler. Mekselînâ daha sonra; "Biriniz şu parayı alıp, Efsûs'a gitsin, baksın hangi yiyecek helâl ve temiz ise, ondan satın alsın getirsin. Yiyecek almaya giden, burada kalanları şehirde bulunanlara haber vermesin. Eğer Dakyanus'â tâbi olan ahâlî, bizi bulursa, recm ederler, ya'nî taşa tutup öldürürler. Yahut da zorla kendi bozuk dinlerine döndürürler. Onların dînine girerseniz, sizin için sonsuz olarak artık kurtuluş yoktur" dedi.

Bunların en olgun ve akıllıları olan Yemlîhâ, bu vasıyyetleri kabûl ile şehre gittiğinde, çok değişmiş, bambaşka âlem buldu. Hayret etti. İçi burkuldu. Nihâyet ekmekçi dükkânına girip, o parayı, ya'nî Dakyanus zamanında, onun adına olan sikkeyi ekmekçiye verdi. Ekmekçi bunun bir hazîne bulduğunu sandı ve hemen elden ele göstererek zaptiyeye vardı. Yemlihâ'yı tutup, bulduğun hazîneyi ver diye tehdit ettiler. Yemlîhâ; "Ben hazîne bulmadım. Dünkü gün bu altını evden aldım. Bugün çarşıya getirdim" dedi. Babasının ismini sordular. Söyledi. Burada o isimde

kimse yoktur deyip yalan söylüyorsun dediler. Çok daraldı. "Beni Dakyanus'a götürün, o benim işimi bilir" dedi. Bu sözünü de, alaya alıp; "Dakyanus öleli üçyüz seneye yakın zaman oldu. Sen bize hikâye mi anlatıyorsun?" dediler. Yemlîhâ, nihâyet, çaresiz kaldı. Dünkü gün, kaçıp, mağaraya girdiklerini söyleyip; "Bundan başka birşey bilmiyorum" dedi velhâsıl pâdişâhları olan sâlih Melîk Teodüs veya Tendürûs'a götürdüler. Bu Pâdişâh mü'min idi. Vaktinin insanlarının çoğu, cesedlerin haşrını inkâr ederlerdi. Pâdişâh onlara bu husûsta ne kadar nasihat ettiyse, fâide vermezdi. Yemlîhâ başından geçenleri o Pâdişâh'a anlatınca, Pâdişâh; oğlu, eşrâfı ve yakın adamları ile birlikte, mağaraya gittiler. Önce Yemlîhâ varıp, arkadaşlarına haber verdi. Pâdişâh da arkasından geldi. Evvel hâlleri üzerine yazılan taşı getirip okudular. İsimleri ve hâlleri anlaşıldı. Pâdişâh onlara selâm verip cevap aldı. Hepsinin boynuna sarılıp, duâlarını aldı. Veda ederken, tekrar eskisi gibi uykuya vardılar. İlk uykuları üçyüzdokuz sene sürmüştü."

Resûlullah (s.a.v.) zamanında, Hazret-i Ebû Bekr ve Hazret-i Ali kerâmeten oraya gitmişlerdi. Eshâb-ı Kehf yine uykudan uyanmışlar, görüşmüşler. Resûlullaha îmân ettiklerini bildirmişler, selâm yollamışlar, duâ istemişlerdir. Hazret-i Mehdî zamanında yine uykudan kalkıp, onun yanına gidip, onun askeri olacaklardır, ona yardım edeceklerdir. Köpekleri Kıtmîr dahî Cennete girecektir."

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 294

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1073, 1160, 1175

3) Tefsîr-i Mevâkıb cild-3, sh. 42

İSMÂİL TEMÎMÎ

Fıkıh âlimi. İsmi İsmâil olup, künyesi Ebü'l-Fidâ'dır. 1164 (m. 1751) senesinde Temîm'de doğdu. 1248 (m. 1832) senesinde vefât etti.

İsmâil Temîmî, doğduğu yerde, tasavvuf ehlinden olan Ahmed Süleymân Efendi'den ilim öğrendi. Daha sonra bu zât ona, ilim tahsili için Tunus'a gitmesini tavsiye etti. İsmâil Temimî, hocasının emrini tutarak Tunus'a gitti. Burada Sâlih Kevvâs gibi büyük âlimden ders aldı. Ayrıca Şeyh Muhammed Şehmî, Şeyh İbrâhim Reyyâhî, Muhammed Bahrî bin Abdüssettâr, Sâlih Ganûşî es-Sûsî ve Şeyhülislâm Muhammed bin Ahmed'in ilim meclislerinde bulundu. Fıkıh ilminde çok derin bilgiler öğrendi. Târih ilminde mütehassıs oldu. Bir devlet hakkında, sanki o devletin ileri gelenlerinden birisi imiş gibi konuşabilirdi.

İsmâil Temîmî, Zeytûne Üniversitesi'nde müderrislik yaptı. Müderrislik vazîfesi yanında 1221 (m. 1806) senesi Safer ayında kadı oldu. Daha sonra Mahmûd Paşa, 1230 (m. 1815) senesinde fetvâ işlerini ona verdi.

İsmâil Temîmî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1-Takyîdün fî men tevellâ-el-İmâmete vel-hitâbete bi câmi-iz-Zeytûne min ahd-il-İmâm İbn-i Arefe ilâ asrihî, 2-Risâletün fil-hulûvvi-indel-Mısnyyîn vel-megâribe, 3- El-Mineh-ül-ilâhiyye fî tams-id-dalâlet-il-Vehhâbiyye: Vehhâbîliğin kurucusu Muhammed bin Abdülvehhâb'ın, Hamûde Paşa'ya, kendi bozuk yolunu anlatan bir mektûp göndermesi üzerine, Hamûde Paşa, İsmâil Temîmî'den vehhâbîliğin bozukluğunu anlatan bir kitap yazmasını rica etmesi üzerine bu eseri yazdı.

---

1) Terâcim-ül-müellifîn cild-1, sh. 247

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 263

3) Brockelmann Sup- 2, sh. 878

İZMİRLİ OSMAN NÛRÎ EFENDİ

Tefsîr, hadîs ve fıkıh âlimi, tasavvuf ehli, velî. Onüçüncü asrın başlarında İzmir'de doğdu. Aynı asrın sonlarında İzmir'de vefât etti.

Küçük yaşta ilim öğrenmeye başlayan Osman Nûri Efendi, temel din bilgilerinin yanında, Kur'ân-ı kerîmi de baştan sona ezberledi. Sonra İzmir ve Manisa'da, daha sonra İstanbul'da, ilim sahiplerinin derslerine devam etti. Yüksek din ilimlerinde ve onlara yardımcı olan âlet ilimlerinde tahsilini tamamlayarak, hocalarından icâzet (diploma) aldı. Ayrıca Kur'ân-ı kerîmin yedi kırâat üzere okunuşunu öğrenip, buna dâir ilmi tahsil etti. Memleketi olan İzmir'e gidip, Çorakkapı Câmii'nde imamlık yaptı. Güzel sesi ve kırâat üzerindeki engin bilgisi ile, sünnet-i şerîf üzere okuduğu Kur'ân-ı kerîmi dinlemek isteyen müslümanlar, akın akın Çorakkapı Câmii'ne koştular. Osman Nûri Efendi de, beş vakit namazda müslümanlara güzel sesi ile Kur'ân-ı kerîm kırâat etti. İhlâsla okuduğu Kelâm-ı ilâhî, müslümanları coşturur, ilâhî aşka garkederdi.

Bu sıralarda, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin halîfelerinden Abdülfettâh-ı Akrî hazretlerinin sohbeti ile şereflendi. Medîne-i münevverede Ahmed Saîd Fârûkî isminde büyük bir âlimin bulunduğu haberini aldı. Bu haberden sonra, o zâta karşı aşırı sevgi duymaya başladı. Allah aşkından dolayı dünyânın hiçbir şeyinden zevk almıyordu. 1277 (m. 1861) senesinde doğru Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıktı. Mekke-i mükerremeye varıp, haccını îfâ etti. Medîne-i münevverede Resûlullahı (s.a.v.) ziyâretle şereflenip, Ahmed Sa'îd Fârûkî hazretlerinin sohbetine koştu. Altı ay hiçbir yere ayrılmadan, o büyük zâtın derslerine ve sohbetine devam etti. Ahmed Saîd'in (r. aleyh) vefâtı üzerine, Mekke-i mükerremede bulunan oğulları Abdürreşîd Sâhib'in hizmetinde uzun yıllar kaldı. Abdürreşîd Sâhib hazretlerinden aldığı feyzlerle Behâeddîn-i Buhârî, Abdülkâdir-i Geylânî, Şihâbüddîn Sühreverdî, Mu'înüddîn Çeştî ve Necmeddîn-i Kübrâ hazretlerinin yollarında kemâle gelip icâzet aldı. Bu esnada fıkıh ve hadîs ilimlerinde de çok yükseldi. Hocasının vefâtından önce ve sonra, birçok insana ilim öğretti. Mekke-i mükerremede mücavir olarak kalarak yıllarca insanlara doğru yolu gösterip, ibâdet etmekle meşgûl oldu. Eğinli Hâcı Hâfız Mehmed Hulûsî Efendi, İzmirli Hâcı Ahmed ve Hâcı Edhem efendiler, Yûsuf Dağıstânî Efendi ve Şirvanlı Hâşim Efendi yetiştirdiği talebeleri arasındaydı.

İzmirli Osman Efendi, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) sünnet-i şerîfine, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına harfiyen riâyet eder, mübârek hocalarına tam tâbi olurdu. Bilhassa Abdürreşîd Sâhib'in (r. aleyh) hâl ve hareketlerini, kendine örnek alırdı. Aynen onun gibi, Ramazân-ı şerîfte Buhârî-yi şerîf okur, teravihlerde her gece üç cüz okuyarak on günde bir hatim eder, Muharrem'in onunda Müslim'i hatmeder, Muharrem'in ilk on gününde, haftanın Pazartesi, Perşembe günleri ve kameri her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutardı. Hiçbir vaktini boş geçirmez, ağzından boş lâf çıkmazdı. Saatlerce sohbet etse kendisine ve dinleyenlere bıkkınlık gelmezdi. Sohbetinde bulunanlar, saatler sonra bile, ilk sözü imiş gibi aynı dikkat ve iştiyâkla ağızlarından çıkacak sözü beklerlerdi.

---

1) Hadîkat-ül-evliyâ sh. 147

KÂDI-ZÂDE MEHMED TÂHİR EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzdördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. Osmanlı târihinde "Vak'a-i Hayriyye" diye bilinen yeniçeri ocağının kaldırılmasına dâir fetvâyı veren şeyhülislâmdır. İsmi Mehmed Tâhir olup, Tokatlı Kâdı Ömer Efendi'nin oğludur. Bu sebeple "Kâdı-zâde" diye şöhret bulmuştur. 1160 (m. 1747) senesinde Tokat'ta doğdu. 1254 (m. 1838) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eyyûb Sultan civarında, Bostan İskelesi yakınına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren tahsile yönelip, ilk tahsilini babasından aldı. Daha sonra İstanbul'a gelip, zamanın meşhûr âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri öğrendi. 1196 (m. 1782) senesinde girdiği imtihanda üstün başarı göstererek, müderrislik rüûsunu (diplomasını) kazandı. Kâdılık mesleğini tercih ederek, Anadolu ve Rumeli'nin birçok illerinde kadılık yaptı. İnsanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatarak, onların din ve dünya saadetine vesîle oldu. 1233 (m. 1818) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1240 (m. 1824) senesinde Anadolu kadı-askeri oldu. Bu arada Rumeli payesine de nail olup, 1241 (m. 1825) senesinde Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın, yeniçeri ocağını kaldırıp, yerine disiplinli ve itaatkâr bir ordu kurulması fikrini samimiyetle destekledi. 1241 (m. 1825) senesinde yeniçeri ocağının kaldırılması için fetvâ verdi. Bu cesur ve kararlı davranışı sebebiyle Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın iltifât ve ihsânlarına kavuştu. Pâdişâh, elmas taşlı kıymetli bir yüzüğü Mehmed Tâhir Efendi'ye hediye etti. Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından, şeyhülislâmın fetvâsıyla, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye" adlı yeni bir ordu kuruldu. Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi bu makamda iki buçuk yıl kaldıktan sonra, yaşı seksene ulaştığında, 1243 (m. 1828) senesinde vazîfeden ayrıldı. Kendi evinde istirahata çekildi. Allahü teâlâya ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim ve cesur bir zât idi. Kâdılığı ve şeyhülislâmlığı müddetince adâlet ve doğruluktan ayrılmadı. Zâhid (dünyâdan yüz çeviren), âbid (çok ibâdet eden) ve takvâ (haramlardan sakınan) sahibi idi. Başta pâdişâh olmak üzere herkesin sevgi ve teveccühüne kavuşmuş idi. Zekî, çalışkan, ileri görüşlü ve yeniliklere çabuk uyum sağlar idi. Vazifesine müdrik olup, kendisine bir mes'ele sorulduğu zaman iyice araştırır, düşünür ve cevâbını verirdi. Fıkıh ilminde yüksek ilim sahibi ve edebiyata karşı meraklı idi. Cömert ve hayır hasenat yapmayı severdi. Altımermer civarında bir dergâh bina ettirmişti.

Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi'nin eserleri şunlardır: 1- Mecmûat-ül-fetâvâ, 2- Şerh-i Kelimet-üt-tevhîd, 3-Oniki tarîk üzere yazılmış Nûriyye risalesi, 4- Tefsîr-i Sûre-i İhlâs, 5- Talâk hakkında bir risalesi vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 128

2) İlmiye salnamesi sh. 587

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-5, sh. 3540

4) Rehber Ansiklopedisi cild-9, sh. 118

KAYYÛM-İ CİHÂN MUHAMMED SEYFULLAH

Evliyânın meşhûrlarından. İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarından olup, nesebi şöyledir: Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah bin Gulâm Muhammed Ma'sûm bin Muhammed İsmâil bin Muhammed Sıbgatullah İbni Urvet-ül-vüskâ Muhammed Ma'sûm bin İmâm-ı Rabbânî. 1156 (m. 1743) senesinde Zilka'de ayının dördünde doğdu. 1212 (m. 1797) senesinde vefât etti.

Babası Gulâm Muhammed Ma'sûm-i sânî şöyle anlatmıştır "Muhammed Seyfullah doğmadan birgün önce, rü'yâmda Peygamber efendimizi (s.a.v.) görüp, ziyâret etmekle şereflenmiştim. Resûlullah (s.a.v.) bana müjde vererek şöyle buyurdu: "Yarın senin bir oğlun doğacak, görülmemiş bir evlâd ve Allahü teâlânın sevgili kullarından olacaktır. Dedelerinin; ecdadının nisbetine vâris olacaktır. Alemi nurla dolduracak, onun gelişinin çok bereketli olacağını bil ve ismini benim ismimden koy." Kutbul-aktâb Gulâm Muhammed Ma'sûm hazretleri, bu rü'yâyı gördükten sonra uyanıp, abdest aldı ve sabah namazını kılmak için dergâhına gitti. Namazdan sonra murâkabe hâlinde otururken, Kâ'be'yi gördü ve çok mübârek bir oğlunun dünyâya geldiği müjdesini aldı. Müceddidiyye ve Ma'sûmiyye bahçesinin bu yeni fidanının kulağına ezan ve ikâmet okuduğu zaman, bu yeni doğmuş bebek, yanında bulunanların da hayretle görüp duydukları bir şekilde tekbir getirdi. İsmi konurken tekbir getirdiğini işitenler, babasına; "Onun tekbir getirdiğini işittik" dediler. Babası, ona hizmet etmelerini söyledikten sonra; "Bu çocuk asrının bir tânesi olacak, görülmemiş nâdir işler yapacak, onun irşâd nûrları âlemi dolduracak ve insanlar bahtiyar olacak. Bizim hayatımız ona vesile olmak içindir. İşte şimdi bu nâdir evlâd doğdu. Maksad hâsıl oldu" demiştir. Yine onun için şöyle anlatmıştır: "Bu oğlum diğer çocuklar gibi ağlamazdı. Önce Allahü teâlânın ismini zikreder, üç defa gayet açık bir şekilde "Allah" derdi. Bundan sonra ağlardı. Bu çocukda öyle hâller görüyorum ki, onun sırlarından olan bu hâllerin çoğunu kimse bilmiyor!" Babası onun yetişmesi için yüksek teveccühlerde bulundu. Onu Müceddidî yolunun nûrlarına ve sırlarına kavuşturdu.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, önce babası Gulâm Muhammed Ma'sûm-i sânî'nin teveccüh ve feyzleriyle yetişti. Bunu kendisi şöyle anlatmıştır: "Hakîkati arayanların rehberi olan babam hayatta iken, ben her ne kadar küçük idiysem de babamın feyzlerine kavuştum. Çünkü, babamın feyzleri ve bereketli teveccühleri, büyük-küçük, genç-ihtiyâr, diri-ölü herkese ulaşıyordu. Benimle daha başka bir şefkat ve dikkat ile ilgilendi. Çok teveccühde bulundu. Bana yüksek müjdeler ve işâretler verdi. Hakkımda müjdelediği ve işâret ettiği şeylerin hepsine kavuştum. Babamın benim hakkımda verdiği müjdeleri işiten ahbabı ve seçilmiş eshâbı yıllar sonra zamanı geldikçe benim o ni'metlere kavuştuğumu taaccüb içinde gördüler." Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, daha çocukluğunda şâhid olduğu hâdiseleri şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda acâib hâller görür ve yaşardım. Büyüklerin rûhlarını ve cinlerin sâlihlerini görürdüm. Çocukluk günlerimde bir defasında akranlarımdan bir grup çocukla Lahor şehrine gitmiştik. O günlerde çevreye gayr-i müslimler gelip yerleşmişlerdi. Ben bir muz ağacına çıkıp, muzların iyilerini topluyordum. Ağacın altında duran çocuklara atıyordum. Ağacın altındaki çocuklar gayr-i müslim atlıların oraya gelmekte olduklarını görerek kaçmışlar, ben ağacın üzerinden; "Attığım muzları toplayınız" diye bağırıyordum. Bir de baktım hepsi gitmiş. Bu arada ağacın altında başka çocuklar gördüm. Ağızlarından ateş çıkıyordu. Onlara size ne oluyor ki ağzınızdan ateş saçılıyor dedim ve hayret ettim. Dediler ki: "Biz cinlerin çocuklarıyız. Buraya seni korumak için toplandık. Öbür çocuklar süvarilerden korkup kaçtılar!"

Yine şöyle anlatmıştır: "Çocukluğumda ormana gitmiştim. Yanımda kimse yoktu. Ormanda dolaşırken bir de gördüm ki bir arslan peşimden geliyordu. Ben nereye gitsem peşimden ta'kib etti ve asla bana saldırmadı, bir zarar vermedi. Sonra ben ormandan çıkıp gidinceye kadar peşimi ta'kib etti. Ormandan ayrıldım, arslan da peşimden ayrıldı. Anladım ki, bana bekçilik yapmak, ormanda beni korumak için peşimde dolaşmış. Yine birgün ata binmiş gidiyordum. Hizmetçiler de peşimden geliyordu. Yolda at aniden durdu ve yürümedi. Sebebini araştırıp çevreye baktım. Bir de gördüm ki, bir arslan üzerime saldırmak için çıkıp gelmekte. Tam

karşıma çıkınca arslana dikkatlice baktım. Ben böyle bakar bakmaz arslan geri dönüp sür'atle kaçtı. Anladım ki, Allahü teâlâ beni koruyor, hıfz-ı ilâhî benimledir." Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah'ın çocukluğunda, buna benzer pekçok hâdiseler geçmiştir. Dört yaşında iken babası vefât etmiştir. Babasından çok feyz alıp, onun vefâtından sonra da kardeşi Şah Gulâm Muhammed'den feyz alarak yetişmiş, böylece bülûğ çağına ulaşmıştır. Çocukluk hâlini anlatırken: "Çocukluğumda herhangi bir hastalığa tutulsam, hastalığın tedâvisi ve ilâcını, babamın feyzi ve bereketi bilirdim ve böylece tedâvi olurdum" buyurmuştur. Babasının vefâtından sonra, yıllarca onun ayrılık ateşiyle yandı. Sonra ağabeyisi Şah Gulâm Muhammed onu tasavvufda yetiştirip, kemâl derecelere ulaştırdı ve icâzet verdi.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, tasavvufda yetişip icâzet aldıktan sonra, insanlara doğru yolu anlatmaya başladı. Kırk yaşına yaklaştığı sırada Türkistan'a gitti. Bu sırada tasavvuf hâllerine gark olmuş, yüksek derecelerde, kendinden geçmiş bir hâlde idi. Kabil'e vardıklarında hâlleri pek yüksek derecelere ulaşmıştı. Orada insanları irşâd ile meşgûl oldu. O bölgede hizmetleri çok te'sîrli olup, insanlar onun sohbetine koştular. Onun feyzleri ile saadete kavuştular. Hattâ öyle oldu ki, meşhûr kumandanlar onu ziyâret etmek, sohbetinde bulunmak arzusuyla bulunduğu yere gittiler.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfullah hazretleri, her işinde olduğu gibi nafile namazları kılma husûsunda da sünnete uyardı. Namaz kılarken namazın ta'dil-i erkânına, edeblerine riâyet eder, hudû', huşû' ve tumânînet içinde olurdu. Kıyâmda ve secdede uzun müddet dururdu. Kendinden geçmiş, kalbi Allahü teâlâya yönelmiş, dünyâ düşüncelerinden tamamen kurtulmuş bir hâlde namaz kılardı. Her hafta, peşi peşine olmak üzere; Pazartesi, Salı, Çarşamba ve Perşembe günleri oruç tutardı. Ba'zan da hafta boyunca oruç tutardı. Giyinme husûsunda da sünnete uyardı. Asla bid'at işlemezdi. Hiçbir bid'ati beğenmez ve kabûl etmezdi. Bid'at sahiplerinden uzak durur, onları meclisine kabûl etmezdi. Dünyâya düşkün olanları huzûruna kabûl etmez, zenginler ile görüşmezdi.

Şah Cihan hazretleri, birgün yeğeninin evine gitmişti. Yeğeninin evine teşrîf ettiği sırada, kapıda Hindu bir kişi duruyordu. O gelince hemen kenara çekilip yol verdi. Bu sırada Şah Cihan hazretleri ona dikkatli bir nazarla baktı ve içeri girdi. İçeri girince; "Kapıdaki kimdir?" diye sordu. Hindu birisidir. Bir ihtiyâç için gelmiştir" dediler. Bunun üzerine; "Yakında sohbetimize gelir" buyurdu. Bunu işitenlerden biri; "Hindûnun müslüman olacağına dâir müjde verildi" dedi. Bir müddet sonra o Hindu bir arsa mes'elesinden dolayı biriyle hasım oldu. Mes'elenin hâlli için İslâm kadısına baş vurdu. Kâdı huzûrunda konuşurken, sözlerinden müslüman olduğu anlaşılıyordu. Daha sonra müslüman olduğunu açıkladı ve Şah Cihan hazretlerinin dergâhına gidip talebelerinden oldu.

Bir defasında Timur Şah bir hastalığa tutulmuştu. Hastalığa bir türlü çâre bulamamışlardı. Nihâyet Şah Cihan hazretlerine haber göndererek; "Tabibler tedâvisinden âciz kaldılar, bir çâre bulamadılar! Şimdi sizin himmetinizi beklemektedir" dediler. Bu haber üzerine Şah Cihan hazretleri hemen şöyle buyurdu: "Esferze denilen bitkiden bir miktar ilâç yapıp üç gün yutsun, inşâallahü teâlâ şifâ bulacak." Bu durumu tabibler duyunca hepsi birden ittifâk hâlinde dediler ki: "Onun hastalığı soğuk sebebiyle olmuştur. Eğer "Esferze" bitkisinden yapılan ilâç verilirse ölmesine sebep olur. Fakat madem ki, Şah Cihan böyle buyurmuş tecrübe edilsin." Bunun üzerine Timur Şâh'ın tabibi olan en meşhûr tabib, "Tecrübe gerekmez. Bu, canla oynamaktır" dedi. Tabiblerin endişesi ve bu husûsdaki dedikoduları Şah Cihan hazretlerine bildirilince, bir miktar "Esferze" bitkisi istedi. Kendi eliyle ilâç hazırlayıp, Timur Şâh'a gönderdi ve; "Bu bitkide

üç çeşit hâssa (özellik) vardır. Hiç endişelenmesin. Üç gün bu ilâcı kullansın, sıhhate kavuşacak" buyurdu. Timur Şah, Şah Cihan hazretlerinin tavsiye ettiği ve eliyle yaparak gönderdiği ilâcı üç gün kullandı. Neticede tamamen sıhhate kavuştu. Timur Şah ve ilâcın kullanılmasına mâni olmak isteyen tabibler hayret ettiler. Şah Cihan hazretlerinin ilim ve ma'rifet sahibi bir zât olduğunu iyice anlayıp sohbetine katıldılar.

Umdet-ül-makâmât kitabının müellifi Hâce Muhammed Fadl şöyle anlatmıştır: "Bizim evimizin önünde bir söğüt ağacı vardı. Birara bu söğüt ağacı kurudu. Birgün Şah Cihan hazretleri abdest alırken, abdest aldığı suyu bir kaba koydum. Niçin aldığımı sorunca; "Kurumuş bir söğüt ağacımız var. Onun altına dökeceğim" dedim. Buyurdu ki: "Eğer bu niyetle dökeceksen o ağaç yeşerir." Götürüp evimizin önündeki kurumuş olan söğüt ağacının altına döktüm. Onun bereketiyle yeşermesini arzu ediyordum. Nihâyet ağaç yeşerip taze dallar verdi. Şah Cihan hazretleri birgün bu söğüt ağacına bakarak; "Bu ağaç biz hayatta olduğumuz müddetçe ba'zan kurur, ba'zan yeşerir. Fakat biz vefât ettiken sonra tamamen kurur!" buyurdu. Gerçekten de buyurduğu gibi oldu.

Şah Cihan hazretleri birgün abdest almıştı ve hizmetçiye; "Bu abdest suyunu sakla ki ona ihtiyâç olacak" buyurmuştu. Hizmetçi; "Ne için lâzım olacak?" deyince; Bir yılanın zehirinin te'sîrini defetmek için!" buyurdu. Sonra Cum'a namazını kılmaya gitti. Namazdan döndükten sonra, huzûruna zayıf ve bitkin bir kimse getirdiler ve; "Bunu yılan soktu ölmek üzeredir. Bir de küçük çocuğu var, babasız, yetim kalacak! Bir duâda ve yardımda bulunun!" dediler. Şah Cihan hazretleri Cum'a namazına gitmeden önce abdest alırken hizmetçiye bir kaba koymasını söylediği abdest suyunu istedi. "Onu bunun için ayırmıştık" buyurdu. Sonra yılanın soktuğu kimseye verip, bir kısmını yılanın soktuğu yere sürmesini söyledi. Buyurduğu gibi yapıp, zehirlenmekten kurtulup, hemen orada iyileşti. Şah Cihan Muhammed Seyfullah hazretlerinin, bunlardan başka daha birçok kerâmetleri ve tasarrufu görülmüştür.

Ömrünün son günlerinde, Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfini ziyâret arzusuyla yandı. Gençliğinde hacca gidip, ziyâret etmişti. Hayâtının son zamanlarında Kabil'e gitti. Son günlerinde ibâdet ve tâatlarını pek ziyâde arttırmıştı. Bu hâlini görüp ibâdetleri çok ziyâdeleştirdiniz denilince, tebessüm ederek; "Artık ömür sona erdi, elden ne gelirse yapmak lâzım" buyurdu. Son günlerinde sohbetleri pek kalabalık olmaya başlamıştı. Pekçok kimse onun sohbetini bulunmaz bir ganîmet bilerek feyzlerine kavuşuyordu. Vefâtından önce sıtma hastalığına tutulup, hastalığı yedi gün şiddetle devam etti. Hastalığı sırasında alnından terlerin aktığı görülerek, şifâya kavuşacağınıza alâmet denilince, tebessüm edip; "ümid ediyorum ki, âhıret şifâsı hâsıl olacak!" buyurdu. Son nefesleri verdiği sıralarda başında bulunanlar yüzünün nûrunun her an ziyâdeleştiğini görerek hayret ettiler. Bu hâlde iken başında Yâsîn-i şerîf sûresinin okunmasını emretti ve okundu. Kendisi de hep zikir ile meşgûl oluyordu. Bu hâlde iken tebessüm ederek vefât etti. Cenâzesi yıkanırken yanında bulunan Hacı Muhammed Fadl şöyle anlatmıştır: "Cenâzesi yıkanırken ben ayak ucunda duruyordum. Yıkama işi bitince yüzüyle bana karşı bir işâret yaparak ayaklarını gösteriyordu. Ayak ucuna gidip baktım ki ayağında az bir yer kuru kalmış. Orayı da yıkadık. Cenâzesinde büyük bir cemâat toplanmıştı. Kabre koymak üzere kabrine inmiştim. Mübârek yüzünü birazcık kıbleye karşı çeviriyordum. Kendisi gayet yavaş bir hareket ile yüzünü kıbleye çevirdi. Yüzünü açtım, yüzünde öyle bir nûr parlıyordu ve devamlı artıyordu ki, akıl onu anlayamaz." Kabri, Rûşenî Hîndî mescidi yanındadır. Vefât etmeden önce bir gün bir yere oturup sohbet etmişti. Orada gayet güzel ve yeşil bir ağaç vardı. Ağaç altında

oturulduğu sırada; "Burası kâmil ve mükemmil bir zâtın mekânı olacak" buyurmuştu. Vefât edince kendisi işâret ettiği o yere defnedilmiştir.

Şah Cihan hazretlerinin çok evlâdı vardı. Çoğu çocuk iken vefât etmişti. Hayatta kalanlardan sekiz oğlu ve onüç kızı vardı. Oğullarının isimleri şöyledir: 1- Şah Veliyyullah: Babasının hizmetinde bulunup, sohbetlerinde yetişmiştir. 2- Meyan Kudretullah: Kabil çevresinde yerleşmiştir. 3-Meyân Kerâmetullah: Pekli civarında yerleşmiştir. 4- Meyan Emînullah: Şiirde çok kabiliyetli idi. 5- Meyan Zikrullah: Kabil civarında yerleşmişti. 6-Meyân Zuhûrullah: Bu oğlunu çocukluğunda çok severdi. 7- Meyan Mutîullah: Babasının vefâtından sonra genç yaşta vefât etti. 8- Meyan Abdullah: Babası vefât ettiğinde iki yaşında idi. Talebelerinin ve halîfelerinin meşhûrlarından ba'zıları şu zâtlardı: Bîbî Sahibe, Meyan Süleymân, Meyan Ahmed Hân, Meyan Seyyid nûr Muhammed, Kâdı Meyan Muhammed Kâsım, Meyan İsmâil, Muhammed Fadl, Ahmed Kehbetâî ve Mevlevî Muhammed Hayât.

Kayyûm-i cihan Muhammed Seyfeddîn hazretlerinin eserleri: 1- Âdâb-ül-İrşâd: Bu eserine "Ma'den-ül-esrâr" adı da verilmiştir. Bu eseri, gençlik yıllarında 1186 (m. 1772) senesinde yazmıştır. 2- Mahzen-ül-envâr-i Ahmedî fî keşf-il-esrâr-il-Müceddidî:

Bu eseri tasavvuftan bahsetmekte olup, Kabil'de bulunduğu sırada 1218 (m. 1803) senesinde yazmıştır. 3- Cihar cûy (Dört nehir):

Bu eseri mesnevî tarzında olup, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Çeştiyye ve Sühreverdiyye yollarını medhetmektedir. Bu eseri vefâtından sonra basılmıştır.

---

1) Umdet-ül-mukâmât sh. 445

KUŞADALI İBRÂHİM HALVETÎ

Osmanlılar zamanında, Anadolu'da yetişen Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi, İbrâhim bin Mustafa eş-Şa'bânî el-Halvetî olup, Halvetiyye tarikatının Şa'bâniyye kolunun büyüklerindendir. Aydın vilâyetinin Kuşadası kasabasına bağlı Çınar köyündendir. 1188 (m. 1774) senesinde orada doğdu. 1262 (m. 1846) senesi Zilhicce ayında hac dönüşü yolda vefât etti. Vefât senesinin, 1263 (m. 1847) - 1264 (m. 1848) olduğu da rivâyet edilmiştir.

İlim ve irfan sahibi sâlih bir zât olan İbrâhim Halvetî, ailesinden çok güzel edeb ve terbiye alarak yetişti. Anadolu'da çeşitli yerlerde ilim tahsil ettikten sonra İstanbul'a gelerek, Fâtih'te bulunan Feyziyye Medresesi'ne (Şimdiki Millet Kütüphânesi'nin bulunduğu yere) yerleşti. Burada Emîn Efendi'den ders alarak ilmini ilerletti. Buradan sonra yine Fâtih'de bulunan Atpazarı dergâhına geçti. Atpazarı dergâhında riyâzetler ve mücâhedeler çekerek, tasavvuf yolunda ilerlemeye çalıştı. Buraya geçmesi şöyle olmuştur:

Kuşadalı, birgün bir âyet-i kerîmenin tefsîri üzerinde çalışıyor, fakat bir türlü çözemiyordu. Bu müşkil durumda iken, yanına medrese arkadaşlarından olan Mustafa Efendi geldi. Onun bu hâlini gören Mustafa Efendi, ona böyle müşkil mes'elelerini hâlletmek husûsunda, o günlerde Fâtih'deki Atpazarı dergâhında bulunan Beypazarlı Şeyh Ali Efendi'yi tavsiye etti ve onu alarak Ali Efendi'nin yanına götürdü. Ali Efendi, Kuşadalı'nın üzerinde çok durup çözemediği âyet-i kerîmenin, zâhirî ve bâtınî ma'nâlarını, âlimler tarafından bildirilen çeşit çeşit tefsîrini, ayrı ayrı

ve uzun uzun îzâh etti. Bu ilk sohbette Ali Efendi'ye hayran kalan Kuşadalı, artık o büyük zâttan ayrılmayıp, talebelerinden oldu.

O büyük zâtın, feyz ve nûr saçan huzûr ve sohbetlerinde bulunarak, kemâle geldi. Ali Efendi. Fındıkzâde semtindeki Kızılelma caddesinde bulunan Beşikçi-zâde dergâhında vazîfe yapmakta iken, 1234 (m. 1818) senesinde vefât etti. Vefât ederken, kendi yerine bakacak zâtın, Kuşadalı İbrâhim Halvetî olduğunu bildirdi. Onu kendi yerine ta'yin etti. Kuşadalı, o sırada Mısır'da bulunuyordu. Ali Efendi'nin Kuşadalı'dan başka, Ahmed Nâzikî, Kâtip Muhammed Azîz İstanbûlî ve Veliyyüddîn Hilmi Efendi isimlerinde üç büyük talebesi daha vardır.

Kuşadalı, hocasının vefâtı üzerine İstanbul'a döndü. Daha evvel kendisinin ders alarak yetişmiş olduğu Feyziyye Medresesi'ne yerleşti. Orada bir yıla yakın kaldı. Bundan sonra, Aksaray Sinekli Bakkâl'da, Hâcı Halîl Efendi isminde bir zâtın, kendisi için yaptırdığı ve Kuşadalı Dergâhı diye anılan dergâha geçerek, orada hizmete devam etti. Onun buradaki hizmeti o tekkenin bir yangında yandığı 1249 (m. 1833) senesine kadar devam etti. Dergâhın yandığı zaman, yakınları, sevenleri yeniden inşâ edelim diye ne kadar ısrar ettiler ise de, o, tekkelerde eski safiyetin kalmadığını, gittikçe değiştiğini, asıl hüviyetinden uzaklaştığını bildirerek, dergâhının yeniden inşâsına kat'iyyen müsâade etmemiştir.

Dergâhı yandıktan sonra, Bâyezîd semtinde kiraladığı bir evde bir yıl kadar kalan Kuşadalı, daha sonra Fâtih'te, Çarşambapazarı civarında bir ev satın alarak oraya taşındı. Aksaray'da onüç, Bâyezîd'de bir ve Çarşamba'da dokuz sene olmak üzere, yirmiüç sene müddetle İstanbul'da hizmet edip, birçok talebeye hocalık ettikten sonra, 1259 (m. 1843) senesi Şevval veya Zilka'de ayında, hacca gitmek üzere İstanbul'dan yola çıktı. Hacdan sonra Medîne-i münevvereye geçerek, orada da bir müddet kaldı. Daha sonra Şam'a döndü ve orada yerleşti.

Hayatının sonuna kadar orada kalıp, imkânları dâhilinde hizmete devam eden Kuşadalı, ilim âşıklarına çok faydalı oldu. Şam vâlisi Hacı Ali Paşa dahî gelerek ona talebe olmuştur.

1262 (m. 1845) senesinde, yanında aile efradı ve en büyük talebesi Bosnalı Muhammed Tevfîk Efendi de olarak ikinci defa hacca gitti. O sene haccı ifâdan sonra dönerken o mukaddes topraklarda vefât etti.

Kutb-ül-ârifîn, Meşhûd-i ayn-il-yakîn, Gavs-ül-vâsılîn ve Mukâbil-i şems-i a'zam gibi isimlerle tanınmış olan Kuşadalı İbrâhim Halveti, bilhassa Türk tasavvuf büyükleri içinde husûsî bir yere sahip, çok yüksek bir velî idi. Ahmed Cevdet Paşa dâhil, o zamanın mühim şahsiyetleri onun sohbetlerine koşarlardı.

Ahmed Cevdet Paşa, eserlerinden birinde şöyle demektedir: "Kuşadalı İbrâhim Efendi, devrinin en derin din âlimi idi. Son derece vakarlı ve heybetli idi. Güleryüzlü idi. En büyük ilmi müşküller onun vesilesiyle halledilirdi.

İlim ve evliyâlıktaki yüksekliği ile birlikte, edebiyat ve şiirde de mahir olan Kuşadalı, o zaman kullanılmakta olan Osmanlı Türkçesini fevkalâde güzel bir şekilde konuşurdu. Şiirleri de vardır.

Kuşadalı İbrâhim Halvetî hazretlerinin talebelerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: Bosnalı Muhammed Tevfîk Efendi, Muhammed Ali Fethi er-Rusçukî, Hacı Kayyım Müezzin Efendi, Muhammed Naşir Efendi, Nâzikî Ahmed Efendi, Muhammed el-Kırîmî, Mustafa Aczî Efendi, Ali Fikrî, Kâdı-zâde Ömer Halveti, Kapânî Hacı Hüseyn, Manammed Necîb, Muhammed Şevki, Ahmed İzzet, Keçeci-zâde Hâfız Ali İzzet Efendi, Aydî Muhammed Efendi.

Aydî Efendi'nin, Kuşadalı'nın vefâtı üzerine yazdığı bir şiir şöyledir:

Hocam bekâya gitti,
Ben kaldım ağlayı ağlayı.
Akdıkça kan bu dîdeden,
Sildim ağlayı ağlayı.

Geldi dil deryası cûşa,
Döndüm ol demde bir huşa,
İhtiyârsız başım taşa,
Çaldım ağlayı ağlayı.

Arttı derdim âh ile,
Göz kan döker dilhâh ile,
Ser tâ kadem eyvah ile,
Doldum ağlayı ağlayı.

Yandı dil nâr-ı firkate,
Sabrolunmaz bu hasrete,
Şimdi deryâ-yı hasrete,
Daldım ağlayı ağlayı.

Altmışüçün Zilhiccesi,
Göçmüş meşâyih zübdesi,
Rebığ'da envâr türbesi,
Bildim ağlayı ağlayı.

Cismim yanar bu nâr ile,
Gönlüm dolar bu zar ile,
Bağrım firâk-ı yâr ile,
Deldim ağlayı ağlayı.

Kuşadalı İbrâhim Halvetî'nin (r.aleyh), talebelerinden ve sevdiklerinden ba'zılarına yazdığı mektûplardan başka herhangi bir eseri yoktur.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 71

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 151

MANTIKÎ MUSTAFA EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. İsmi Mustafa Efendi olup, bilhassa mantık ilmindeki ihtisasının çokluğu sebebiyle, Mantıkî diye nisbet edilmiş ve Mantikî Mustafa Efendi diye tanınmıştır. Rumeli'de Manastır civarındaki Filorine beldesindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1244 (m. 1828) senesinde vefât etti.

Zamanının usûlüne göre çeşitli âlimlerden ders alarak yetişen Mantıkî Mustafa Efendi, memleketinde ilim neşrederek, kitap yazarak ve talebe okutarak hayâtını geçirdi. Hiç biri basılmamış olan eserlerinden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Şerhu Şifâ-i şerîf Dört cilt üzere tertîb olunan bu eserin, bizzat kendi el yazısıyla olan bir nüshası, Filorine'de, Nakşibendî büyüklerinden Baba Efendi dergâhı kütüphânesindedir. 2- Beydâvî tefsîrine haşiye, 3- Nazîre-i şemsiyye, 4-Tebşîr-ül-mülûk fî ahsen-is-sülûk, 5- **"İnnallahe ye'müru bil-adli..."** âyet-i kerîmesinin tefsîri: Bu son iki eserini Sultan İkinci Mahmûd Hân'a takdim ederek iltifâtlarına kavuşmuştur. 6-Kasîde-i na'tiyye, "Risale fî hakk-iş-şüyûh, 8- Risâle fî hakk-il-ictihâd. 9-Risâle fî sünnet-il-asr, 10-Şerh-ül-Avâmil, 11- Resâletün minel-akâid, 12- Risâle-i veba ve tâ'ûn, 13- Mufassal hilye-i şerîfe.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 36

MEHMED NÛRİ EFENDİ

İstanbulda yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Mehmed Nûri bin Seyyid Hüseyn olup, lakabı Şemseddîn'dir. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin onbeşinci bâtından torunudur. 1216 (m. 1801) senesinde İstanbul'da doğdu. 1282 (m. 1866) senesi Şevval ayının ondördüncü gecesi İstanbul'da vefât etti. Cenâze namazı, Beşiktaş Sinân Paşa Câmii'nde kalabalık bir cemâat tarafından kılındı. Mevlânâ Yahyâ Efendi'nin türbesine defnedildi.

Mehmed Nûri Efendi, tahsil yaşına girdiğinde, evlerinin yakınlarında bulunan Mercanağa Mektebi'nde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sonra Bâyezîd Câmii'nde ders veren, Baltacı nâmıyla anılan Hasen Efendi'den; sarf, nahiv ve mantık ilmini öğrendi. 1242 (m. 1826) senesinde hac farizasını yerine getirmek için Hicaz'a gitti. Hac dönüşünde Süleymâniye Câmii'nde ders veren, Şehri Hâfız Efendi olarak tanınan İstanbullu Hâfız Mehmed Efendi'nin derslerine devam etti. Me'ânî ilmini Buldanlı lakabı ile meşhûr olan Kayyûmî Mehmed Efendi'den, fıkıh ilmini Şalcı lakabı ile tanınmış Tosyalı Ali Efendi'den, usûl ilmini Kazanlı Mehmed Efendi'den öğrendi. Tanınmış hattâtlardan Mehmed Vasfi Efendi'den hat san'atını öğrendi.

Kayseri'nin tanınmış evliyâlarından ve Nakşibendiyye yolunun büyüklerinden olan Şeyh Mehmed Sa'îd Efendi, 1236 (m. 1820) senesi ortalarında hocası Şeyh Ahmed Behcetî el-Kayserî ile birlikte İstanbul'a geldi. Bir süre sonra Mehmed Nûri Efendi ile karşılaştılar. Şeyh Ahmed Behceti Efendi, talebesi Mehmed Sa'îd Kindî'ye; "Bu genci, sen yeriştireceksin. Ümmet-i Muhammed'den birçoğu, onun vesilesiyle doğru yolu bulacaklar" dedi. Bundan sonra Mehmed Sa'îd Efendi, uzun süre Mehmed Nûri Efendi'yi göremedi. Onsekiz sene sonra bir Ramazân-ı şerîf ayında, va'z ve nasîhat etmek için İstanbul'a gelen Mehmed Sa'îd Efendi, hocasının işâret buyurduğu zamanı bekledi. 1244 (m. 1828) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Mehmed Nûri Efendi. Mehmed Sa'îd Efendi'nin huzûruna gelerek, kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Mehmed Sa'îd Efendi, hocasının işâreti üzerine onu talebeliğe kabûl etti. Mehmed Nûri Efendi, 1252 (m. 1836) senesine kadar tasavvuf yolunun edebini ve esaslarını öğrendi.

Mehmed Nûri Efendi, 1252 (m. 1836) senesinde Mevlânâ Yahyâ Efendi dergâhında ders vermek üzere, Sultan İkinci Mahmûd Hân tarafından ta'yin edildi. Daha sonra, Nusretiye Câmii'nde Şifâ-i şerîf dersleri vermeye başladı. Bu derslerin ba'zısında, Sultan da hazır bulundu. 1257 (m. 1841) senesinde ikinci defa hacca gitti. Hac dönüşü derslerine ve talebe yetiştirmeye devam etti.

Mehmed Nûri Efendi'nin herşeyi, dîn-i İslama ve sünet-i seniyyeye uygun idi. Güzel tabiatlı, zâhid, cömert ve kâmil bir zât idi. Çok talebe yetiştirdi.

Mehmed Nûri Efendi'nin yazmış olduğu risalelerden ba'zıları şunlardır: 1- Miftâh-ül-kulûb, 2- Murâkabe, 3-Tasavvuf yolunun şartları, 4- Vasıyyetname, 5- Pendiye, 6- Evrâd-ı Fethiyye Evrâd-ı Behâiyye.

Miftâh-ül-kulûb'dan ba'zı bölümler:

"Ey hakkı hak olmayandan ayırt ederek, Allahü teâlânın rızâsına tâlib olan ve Resûl-i ekremi (s.a.v.) çok seven kardeşlerim! Bilmiş olun ki, kâr ve zarar beldesi olan bu fâni dünyâ âlemine gelerek, îmân etmekle müşerref olan ve Kelime-i tevhîdi dilleri ile söyleyip kalbleri ile tasdik eden mü'minler, yaradılışının aslında bulunan ilâhî feyzlere ve ihsânlara kavuşmuştur. Allahü teâlânın hazînesi olan kalb kapısını, arzu, hırs, şehvet ve muhabbet gibi şeytanın aşağılık

askerlerine karşı koru ve onları içeriye bırakma. Doğru yolu gösteren bir rehber bulup, ona talebe olmaya çalış. Çünkü rehbersiz yola çıkmak ve yolu bulmak, gecenin zifiri karanlığında bilinmeyen bir yolda, ışıksız ve tek başına gitmek gibidir. Böyle bir durumda, insan gittiği yeri görmez, bastığı yeri bilmez. Önünde çukur mu yoksa uçurum mu var, farkedemez. Bu şekilde yola çıkanların, tehlikeye düşmelerinden korkulur. Mürşid-i kâmilin huzûruna gidip geldiği için, o yolların hatâlarını ve tehlikelerini görüp anlamıştır. Mürşid-i kâmil, kendisine bağlanan talebesini o yollardan kolaylıkla geçirir. Mürşid-i kâmilin alâmeti çoktur. Fakat söyliyeceğim şu üç husûsu iyi dinle: 1- Huzûruna vardığın zaman bütün gamın ve kederin gider, içinde bir ferahlık ve muhabbet uyanır. 2- Meclisinden ayrılmayı istemezsin. Bir inci tanesi gibi olan sözleri, muhabbetini arttırır. 3-Ziyâretine gelen herkes duâsını niyaz ile mesrûr olurlar. Bu üç sıfatı kendisinde toplayan zâtın bütün ahlâkı Resûl-i ekremin (s.a.v.) ahlâkıdır. Bu üç sıfat ve alâmet, riyasız, gösterişsiz hangi zâtta görülür ve bilinirse, hemen o zâta tam bir teslimiyet ile teslim ol! Cenâze yıkayanın elindeki mevta gibi emrettiği yerde dur. Her emrine uy. Hizmetlerini ve emirlerini kendine ni'met bil.

Şu husûsa çok dikkat etmelidir. Babadan kalmış veya bir kolayını bulup gelir te'min etmek gayesiyle bir dergâh ele geçirmiş kimseler vardır. Bunlar tasavvuf yolunda, ba'zı kitap ve risaleleri okuyarak âriflik iddia ederler. "Şeyhiz" diyerek, insanlara doğru yolu göstermek isterler. Fakat kendileri doğru yolun hangisi olduğunu bilmezler. Böyle kimseler kör bir insan gibidir. Bunların talebeleri de kör olur. Bunların, eninde sonunda tehlikeli bir uçuruma düşmelerinden korkulur.

Bir başka grub daha vardır ki, bunların ne gusl abdesti, ne abdesti, ne namazı, ne de oruçları vardır. Her türlü yasakları mübah derecesinde işlerler. "Bizim guslümüz ezelîdir. Abdestimiz o zaman alınmıştır. Namaz ve oruçlarımız o zaman eda olmuştur", "Biz cemâl âşıkıyız. Bizim Cennet ve Cehennemle işimiz yoktur" derler. Bu gibi kimselerden uzak olmak lâzımdır. Bu kimselerden uzak kalmak, Allahü teâlâya yakın olmaktır. Bu gibiler pisliğe batmışlardır. Yanlarına varanlara pislik bulaşır.

Bir hoca, ilim öğrenmek isteyen talebesine şu beş şeyi emreder 1-Devamlı abdestli olmak. 2- Farz namazları, cemâati terk etmeyerek vaktinde kılmak, 3- Kazaya kalmış namaz ve oruç borcu varsa, onları da en kısa zamanda tam olarak eda etmek, 4- Yalan söylemekten ve dedikodu etmekten son derece çekinmek ve sakınmak, 5- Hiç kimsenin aleyhinde olmayıp, kendi kusurlarının affedilmesi için duâ ile meşgûl olmak.

Aç gözün, bak asumana kim nedir?
Hep gelenler bu cihâna ondadır.

Cümle gelmiş geçmişi seyret tamâm,
Hâssü âmme olanı gör vesselâm.

Ol kadar in'âm ve ihsân hep sana,
Haktan oldu, eyleme vaktin heba.

Aç gözünü bir hoşça fikret, ey civan,
Geçti ömrün, hâb-ı gafletten uyan.

Kır bu benlik bendini ey hoca, gel,
Mürşide kul ola gör, etme cedel.

Nûri'yâ gel Hakka vâsıl olasın,
Bîhesâb in'âma nâil Olasın Yâ Resûlallah

Yâ Resûlallah! Cemâlin bînikâb gördüm bugün.
Hamdü lillah, nur-ı vechin bîhicâb gördüm bugün.

Çünkü gark olmuştu ol mübârek kametin,
Baktığım an, çeşmim aldı berk-i envârın senin,

Gönlüm içre bir yüce dîvân kuruldu âmân,
Bir mücellâ, hem mücevher kürsi dahî nâgihân,

Şâh-ı kevneyn ol mücellâ kürsi üzre oturur,
Çâr-ı yâr-ı Bâ-safâ eshâbı safbeste durur.

Çünkü gördüm bir dahî ol Şâh-ı kevneyni hemân,
Ol vakitte cümle aklım tarumar oldu âmân.

Mest olup kaldım orada bilmez oldum kendimi,
Gördüm ancak evvel-ü âhir cihân-ı hemdemi.

Kaplamıştı nûr cihanı, kalmamıştı nesne hiç,
Görünürdü nûr-ı Muhammed, kalmamıştı nesne hiç.

Nûri'yâ nûr etti canım nûr-ı Ahmed Mustafâ,
Gel ki âşık Nûri'ye, kim kalbin olsun safa.

Kalb

Kalbim içre cevherden bir yapı,
Gördüm onda bir kızıl yakut kapı.

Girip ondan ileri vardım hemân,
Bir cevherden saray oldu ayan.

Sarı yakuttandır onun kapısı,
Dûrrü safiden yapılmış onun kapısı.

Orta yerde hemen kurulmuş bir çadır,
Kapısı ahdar zebercedden durur.

Çadırı da bir siyah nûr kaplamış,
Nûr-ı haktır, gözler onu görmemiş.

Girdim ondan dahî seyrettim hemân,
Bir acep nûr var imiş onda nihân.

Rengi turuncu idi, kendisi nûr,
Pek mücellâ bakmağa göz kamaşır.

Gördüm onu geçtim ileri hemân,
Bir azîm iklim göründü ol zaman.

Dağ ve sahra kasr-ı bünyân onun,
Cümle zikrullah meşgûldür hemin.

* * *

Edeble hoca huzûruna girenler,
Onlar hep saadeti bulanlar,

Dost ile dost olup, dîdâr görenler,
Mülke sultan olup seyrân sürerler.

* * * *

Ne Güzel ihsândır bu, kul iken sultân olur,
Âlem içre hükmedip, her dertliye Lokman olur.

Evvelin ve âhirin, hem zâhirî ve bâtınî,
Ne olursa bu cihanda, zâhiren hem bâtınî.

Şöyle bil kim, bu cihan içre velî ol şâhdır,
Ne ki olur ve olacak, cümleye agâhtır...

Ger der isen haktır ol, böyle güffâr söyledin,
Hak sözün, doğru kelâmın, amma yanlış söyledin.

Aç gözünü, kıl tefekkür, iş bu nazmı ey delî,
Kul olan hiç Hak olur mu, kim meğer ola velî...

Bu cihanda kutb-ül-aktâb ne kılarsa cümlesin,
Emr-i Hakla kılar, ol arada koymaz kendisin.

Se'âdete kavuşmak için, iki şey lâzımdır. Mes'ûd ve bahtiyar kimse, bu iki şeye kavuşan kimsedir. Bu iki şeyden birincisi, doğru ilim ve îmân sahibi olmaktır. Bu da fen derslerini ve Muhammed aleyhisselâmın hayâtını, ahlâkını öğrenmekle ele geçer. İkincisi iyi huylu iyi hareketli insan olmaktır. Bu ise fıkıh ve ahlâk ilimlerini öğrenmek ve bunlara uymakla olur. Bu ikisini elde eden kimse, Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşur.

Eğer âşık isen zâhid, Hûda'ya,
Bırak felek-i vücûdun bahr-ı la'ya.

Atıp kendin bu deryaya eden gark,
Göçer pervaz, urup birden Hûda'ya.

Soyunup ol enâniyetten ol dem,
Misâl-i zerre mahvolunca âdem.

Dalarsa mahviyyet deryasına kul,
Ulu sultan olup, Hakkı görür ol.

Arada kalmaz ağyârın vücûdu,
Visâl-i Hakka bulunca o kul yol.

Eğer bilirse sende bir kusur var,
Anı setredip, asla kılmaz izhâr.

Hakkın kudret yedinde olduğunu,
Kamu eşyanın, anlar, etmez inkâr.

Verir hikmete cümle gördüğünü,
Hem eşyadan tutar alçak, özünü.

Ki zât-ı Hakta mahvolan kim ola,
Görür cümle hak imiş yâverânı.

Edenler de cemâl-i dost rü'yet,
Kalır mı mâsivâdan hiç muhabbet.

Görür mü dîdesi ağyar artık,
Nasîb öldükte çün dost ile vuslat.

Kişi benliğini mahveyleyince,
Âdem iklimin şahı olunca.

Bilir Hakk'el-yakîn sırrını ol dem,
Kamu ahlâkını tebdil edince.

Kuru da'vâ sanıp, etme teennî,
Çalış ihlâs ile, etme temenni.

Bulursun Hak rızâsını mahviyyette,
Sana mefrûn olur ilm-i ledünnî.

Evrâd-ı Behâiyye'den ba'zı bölümler:

"Yâ Rabbî! İlminden ve fadlından bize anlamak nasîb eyle. Bize devamlı yardımda bulun!

Yâ Rabbî! Sana şükredenlerden, seni zikredenlerden, senden korkanlardan, sana itaat edenlerden, sana tevâzu gösterenlerden, sana bağlı olan ve sana dönen kullarından kıl!

Yâ Rabbî! Tövbelerimizi kabûl eyle, günahlarımızı affeyle. Kalblerimizden; kini, kuruntuları, gizli düşmanlıkları, öfkeyi ve bütün kötülükleri yok eyle!

Yâ Rabbî! Ansızın ölmekten, güçlüklerden, günahlardan, ateşte yanmaktan, doğru yoldan sapıtmaktan, gurûrdan, kinden, gafletten ve zararlı bütün işlerden sana sığınırız.

Yâ Rabbî! Korkundan öyle bir hisse ver ki, bizimle günahlarımız arasına girsin. Tâatinden öyle bir hisse ver ki, bizleri Cennetine götürsün. Bizi iyi ve sâlih kullarınla hasret. Hayatta kalağımız müddetçe kulaklarımızı, gözlerimizi, kuvvetimizi bize faydalı hâle getir!

Yâ Rabbî! Senin indinde bizim korkularımızı giderecek, dağınıklığımızı toplayacak, dargınlıklarımızı giderecek, hastalarımıza şifâ verecek, amellerimizi temizleyecek ve bize doğru yolu ilham edecek rahmetini istiyoruz. Yâ Rabbî! ilmimizi, hilmimizi ve nûrumuzu arttır. Bize hem dünyevî hem de uhrevî ni'metlerini ihsân et!

Yâ Rabbî! Gönderdiğin resûllere îmân ettik. Yâ Rabbî! İndirdiğin kitablara da îmân ettik. Yâ Rabbî! Yüzümüzü senden utanmakla, kalblerimizi senin sevginle doldur!

Yâ Rabbî! Bizi dünyâya meyl etmeyen cömertlerden ve nefsine uymayanlardan kıl. Cimri, dedikoducu, kibirli, fitne ve fesatçılardan kılma!

Yâ Rabbî! Çok konuşmaktan, kibirden, kötü ahlâktan, içkiden, faizden, cimrilikten büyük fitnelerden ve geçim darlığından sana sığınırız.

Yâ Rabbî! Bize ihsân buyurduğun ni'metlerine karşı şükredebilmeyi nasîb eyle!

Yâ Rabbî! Bize bütün hayırları ver. Bütün şerlerden bizleri uzaklaştır!"

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 67

2) Evrâd-ı Behâıyye

3) Miftâh-ül-kulûb

MEHMED SA'DEDDÎN EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzyedinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Menmed Sa'deddîn olup, müderris Abdülhamîd Efendi'nin oğludur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) temiz soyundan olup, Şeyhülislâm Hoca Sa'deddîn Efendi'nin torunlarındandır. 1213 (m. 1798) senesinde İstanbul'da doğdu. 1283 (m. 1866) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii'nde cenâze namazı kılındıktan sonra, Üsküdar'da Karacaahmed kabristanına defnedildi.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimeri tahsil edip yükseldikten sonra, kadılık mesleğini tercih etti. Anadolu'nun birçok yerlerinde adâlet ve doğruluk üzere kadılık yaptı. Allahü teâlânın dîninin emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından sakındırmak husûsunda çok gayret sarf etti. Aydın ilinde kadılık yaparken Kütahya'ya gönderildi. Daha sonra Manisa kadılığına ta'yin edildi. Manisa'da birkaç sene kaldıktan sonra vazîfeden alındı. Bir müddet devlet me'mûriyetinden uzak kaldıktan sonra, 1255 (m. 1839) senesinde, "Tanzîmât-ı Hayriye" ilân edilince, Aydın muhassıllığına (vergileri tahsil eden me'mûr) ta'yin edildi. 1257 (m. 1841) senesinde eyâlet teşkilâtında yapılan değişiklikte, defterdarlık idâresinin kurulması lüzumu ortaya çıktığından, İstanbul'a da'vet edilerek, mâliye bakanlığı başkâtipliği ile birlikte, zirâat meclisi üyeliğine ve evicâf müfettişliğine getirildi. 1262 (m. 1845) senesinde eski me'mûriyetleri üzerinde kalmak üzere "Hâriç" pâyesiyle, hudut tesbiti ve ba'zı müşkil mes'elelerin halli için Osmanlı-Rus sınırında ve Batum yakınlarında bulunan Çürüksu'ya gönderildi. Oradan Trabzon'a evkaf müfettişliğine nakledildi. 1262 (m. 1845) senesinde Mekke-i mükerreme payesine nail

oldu. Sekiz sene müddetle yaptığı müfettişlikten sonra, başarılı çalışmaları üzerine, 1270 (m. 1853) senesinde İstanbul pâyesiyle taltif edilip, "Meclis-i muhâsebe-i mâliye" üyeliğine ta'yin edildi. 1272 (m. 1855) senesinde Anadolu kadıaskerliği payesine kavuştu. 1274 (m. 1857) senesinde "Meclis-i Vâlâ" üyeliğine ta'yin edildi. Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi'nin vefât üzerine, 1275 (m. 1858) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. 4 yıl 10 ay 27 gün bu makamda kaldıktan sonra, 1280 (m. 1863) senesinde vazîfeden ayrılarak, kendi evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. Bu sırada tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak vefât etti.

Mehmed Sa'deddîn Efendi, âlim, fâzıl, doğruluk ve adâletten ayrılmayan, açık sözlü ve mert konuşan bir zât idi. Cömert ve kerem sahibi olup, birçok hayır eserleri bırakmıştır. Aksaray Sofular mahallesindeki Şeyh Ömer Câmii'nin minberini yaptırmışdı. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 122

2) İlmiye salnamesi sh. 592

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2568

MEKKÎ MEHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksendokuzuncu Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed'dir. Daha önce Mekke kadılığı yapmış olan Halîl Efendi'nin oğludur. 1126 (m. 1714) senesinde Mekke-i mükerremede doğdu. Bu sebeple "Mekkî" diye meşhûr olmuştur. 1212 (m. 1797) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih'de, Bahâî türbesine defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren, zamanının âlimlerinden ilim tahsil etti. 1147 (m. 1734) senesinde "Hâriç" rütbesiyle müderris oldu. Bir müddet ders okutup talebe yetiştirdikten sonra, kadılık mesleğini tercih etti. 1179 (m. 1765) senesinde Selanik mevleviyyetine (kadılığına), 1185 (m. 1771) senesinde Şam kadılığına, 1190 (m. 1776) senesinde Medîne-i münevvere kadılığına ta'yin edildi. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret edip, "Hac" ibâdetini îfâ ettikten sonra İstanbul'a döndü. 1198 (m. 1783) senesinde İstanbul kadılığına yükseltildi. Kısa bir müddet sonra Anadolu ve arkasından Rumeli pâyesiyle taltif edildi. 1200 (m. 1785) senesinde bilfiil Anadolu kadıaskeri oldu. Aynı sene içinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1202 (m. 1787) senesinde Müftî-zâde Ahmed Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 3 ay 10 gün bu makamda kaldıktan sonra vazîfeden alındı.

Bu arada evine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. 1205 (m. 1791) senesinde Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına, ikinci defa getirildi, 1 yıl 3 ay 16 gün şeyhülislâmlık yaptıktan sonra, ihtiyârlığı sebebiyle 1206 (m. 1792) senesinde tekrar vazîfeden alındı. Rumelihisarı'ndaki yalısına çekilip, ömrünün son yıllarını ibâdet ve tâatla geçirdi. Bu hâl üzere devam ederken vefât etti.

Mekkî Mehmed Efendi; aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, tevâzu ve kanâat sahibi bir zât idi. Büyüklenme ve gösterişten uzak, güzel ahlâk sahibi idi. Yumuşak huylu ve herkese güler yüzlü idi. Kâdılık ve şeyhülislâmlık yaptığı müddet içinde adâlet ve doğrulukdan ayrılmadı. Cömert ve kerem sahibi olan Mekkî Mehmed Efendi, birçok hayır ve hasenâtda bulunmuştur. Gelirinin bir kısmını fakirlere ve hayır işlerine vakfetti.

Âlim ve fâzıl bir zât olan Mekkî Mehmed Efendi'nin ba'zı eserleri şunlardır: 1- Hâşiye-i evâil-i Beydâvî: Beydâvî tefsîrinin bir kısmına yazmış olduğu haşiyedir. 2- Şerh-i Kasîde-i Bürde,

3- Dîvân, 4- Hamd ve şükürle ilgili bir risale, 5- Allahü teâlânın sıfatlarını açıklayan bir risale, 6- Fıkıh usûlüyle ilgili şiir türünde bir risale, 7 Tavzih adlı eserin dört bölümünü açıklayan risale ve başka risâleleri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 111

2) İlmiye salnamesi sh. 557

MEKKÎ-ZÂDE MUSTAFA ÂSIM EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Mustafa Âsım olup, seksendokuzuncu şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi'nin oğludur. Mekkî-zâde diye bilinir. 1187 (m. 1773) senesinde İstanbul'da doğdu. 1262 (m. 1846) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih'te Bahâî Efendi kabristanında babasının kabri yanına defnedildi.

Babasından ve zamanının diğer âlimlerinden ilim tahsil edip, onüç yaşındayken "Hâriç" rütbesiyle müderris oldu. Çeşitli medreselerde ders okuttuktan sonra, yirmibeş yaşındayken, 1212 (m. 1797) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. 1216 (m. 1801) senesinde Mekke-i mükerreme payesine nail oldu. 1224 (m. 1809) senesinde İstanbul kadılığına getirildi.

Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelişini, Üçüncü Selim Hân'ın şehîd edilmesini, Kabakçı Mustafa isyanıyla İstanbul'un ve devlet düzeninin alt üst olduğunu gördü. Sultan İkinci Mahmûd pâdişâh olduktan sonra, 1226 (m. 1811) senesinde Anadolu kadı-askerliğine, 1229 (m. 1813) senesinde Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. Bir müddet sonra vazîfeden alındı. Kendi köşesine çekilip, ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Çelebi-zâde Mehmed Zeynî (Zeynel'âbidîn) Efendi'nin şeyhülislâmlık vazîfesinden ayrılması üzerine, 1233 (m. 1818) senesinde şeyhülislâmlık makamına yükseldi. Şeyhülislâm olduğu zaman kırkdört yaşında bulunuyordu. 1 yıl 7 ay 7 gün bu vazîfede kaldıktan sonra, 1234 (m. 1819) senesinde vazîfeden alındı. Konağına çekilip, ibâdet etmekle meşgûl iken, 1239 (m. 1823) senesinde tekrar şeyhülislâmlığa getirildi. Bu defa 2 yıl 2 ay vazîfe yaptıktan sonra vazîfeden ayrıldı. Bundan sonra kendi konağında ilim ve ibâdet etmekle meşgûl olan Mustafa Âsım Efendi, Yâsinci-zâde Abdülvehhâb Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine üçüncü defa, 1248 (m. 1833) senesinde yeniden şeyhülislâm oldu. Sultan İkinci Mahmûd Hân kendisini çok takdîr ediyordu. İkinci Mahmûd Hân'ın vefâtından sonra pâdişâh olan Sultan Birinci Abdülmecîd Hân da onu vazîfede bıraktı. Sultan Abdülmecîd Hân devrinde ondört yıla yakın bu şerefli vazîfeyi doğruluk ve adâletle yürüttü. Bu vazîfeye devam ederken, bir gece evinde vefât etti. Üç defa olan şeyhülislâmlık müddeti toplam 17 yıl 1 ay kadardır.

Mekkî-zâde Mustafa Âsım Efendi, âlim, fâzıl, vazîfesinde dikkatli, doğruluk ve adâletten ayrılmayan gösteriş ve sun'îlikten uzak bir zât idi. Her türlü kötü huylardan temizlenmiş, güzel ahlâk sahibi ve Allahü teâlâya çok ibâdet ederdi. İlim ve ma'rifet ehlinin kıymetini bilirdi. Haram ve şüphelilerden şiddetle sakınır, din ve devlet işlerinde gayet çalışkan ve dirayetli idi. Tatlı dilli, güler yüzlü olup, herkesle iyi geçinirdi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 124

2) İlmiye salnamesi sh. 580

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-1, sh. 3046

MEŞREB-ZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzaltıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Ârif olup, Kadıasker Meşreb Ali Efendi'nin torunu, Müderris Şâtır-zâde Emîn Efendi'nin oğludur. Dedesinin ismine izafeten "Meşreb-zâde" diye bilinir. 1206 (m. 1791) senesinde İstanbul'da doğdu. 1270 (m. 1853) senesinde İstanbul'da vefât etti. Edirnekapı dışında Mustafa Paşa Dergâhı bahçesinde defnedildi.

Çankırılı Abdullah Efendi ve Büyük Emîn Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. İlim ve ma'rifette yüksek dereceye ulaştıktan sonra, Şeyhülislâm Çelebi-zâde Zeynel'âbidîn Efendi'nin başkanlığındaki hey'et tarafından yapılan imtihanda başarı gösterip, 1232 (m. 1816) senesinde müderris oldu. Hâriç rütbesiyle müderrisler arasına girdi. Aynı sene içinde Şeyhülislâm Sıddîkî-zâde Ahmed Reşîd Efendi'nin kızıyla evlendi. 1236 (m. 1820) senesinde Terekât (ölen kimsenin geride bıraktığı mal) kassâmlığı ve evkaf müfettişliğine getirildi. 1245 (m. 1829) senesinde nüfus sayımı vazîfesiyle Rumeli'ye gönderildi. Yaptığı bu vazîfelerde ve ilmiye mesleğinde üstün başarılar gösterdiğinden, 1251 (m. 1835) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. Câmi-ül-İcâreteyn adlı esere açıklamalar ve ba'zı sahih bilgiler ilâve ederek, Sultan İkinci Mahmûd Hân'a takdim etti. Bunun üzerine Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. Fıkıh ilmindeki üstün seviyesi sayesinde. 1253 (m. 1837) senesinde fetvâ emînliğine getirildi. 1254 (m. 1838) senesinde İstanbul kadılığı payesine ulaştı. Bir yıl sonra Kudüs'de ortaya çıkan Kamâme Kilisesi mes'elesini tahkîk edip soruşturmak için Kudüs'e gönderildi. İstanbul'a dönüşünde, 1256 (m. 1840) senesinde kendisine Anadolu payesi verildi. Bu sırada fetvâ emînliğinden ayrılıp, Anadolu'ya müfettiş olarak gönderildi. İstanbul'a dönüşünde 1259 (m. 1843) senesinde tekrar fetvâ emînliğine getirildi. Aynı sene içinde Âsım Efendi'nin isteği üzerine Bursalı Dede Efendi'nin "Siyâsetnâme" adlı eserini Türkçeye tercüme etti. 1262 (m. 1845) senesinde "Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliyye" üyeliğine getirildi. 1263 (m. 1846) senesinde Anadolu kadıaskerliğine, 1268 (m. 1851) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseldi. Bu sırada Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in isteği üzerine, yetim mallarının korunması için bir müdürlük kurdu. Ârif Hikmet Bey'in ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına 1270 (m. 1854) senesinde yükseldi. 4 yıl 9 ay 7 gün süren bu vazîfesi esnasında adâlet ve doğrulukla hükmedip, kadıların sosyal ve mâli durumlarını düzeltmeye çalıştı. Kâdı yetiştirmek için Süleymâniye'de Muallim hâne-i nüvvâb (Kâdı mektebi, Hukuk fakültesi) kurdu. Okul beş sınıflı idi. Bu okulda fıkıh usûlü, fıkıh ve ferâiz ilimlerinin okutulmasını kabûl ettirdi. Şeyhülislâmlık yüksek vazîfesine devam ederken vefât etti.

Meşreb-zâde Mehmed Ârif Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Vazifesinde doğruluk ve adâletten ayrılmaz, açık sözlü idi. Kurduğu okullar, daha sonraları Adâlet teşkilâtının kaynağı olmuştur.

Eserleri: 1- Siyâsetnâme tercümesi, 2- Ta'likât-ı Câmi-ül-İcâreteyn: Câmi-ül-İcâreteyn adlı esere ba'zı ta'lîkâtıdır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 131

2) İlmiye salnamesi sh. 591

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 3041

MEVLÂNÂ HÂLİD-İ BAĞDÂDÎ

Evliyânın en büyüklerinden. İslâm bilgilerinin mütehassısı, insanlara doğru yolu göstererek, hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" ismi verilen âlimler ve velîler zincirinin yirmidokuzuncusudur. Asrının müceddidi idi. İsmi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî Osmânî olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. Hazret-i Osman bin Affân soyundandır. Annesinin soyu ise Hazret-i Ali'ye ulaşır. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, 1192 (m. 1778) senesinde, Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Zûr şehrinde doğdu. 1242 (m. 1826) senesinde, Şevval ayının yirmialtıncı günü Şam'da vefât etti. Cenâze namazını, talebesi olmakla şereflenen ve; "Beş vakit namazda Ettehiyyâtü okurken Resûlullah efendimizi (s.a.v.) baş gözüyle görmezsem, o namazımı iade ederim" diyen, Hanefî mezhebinde büyük fıkıh âlimi Seyyid Muhammed Emîn İbn-i Âbidîn (r.aleyh) kıldırdı. Kasiyûn dağında bir tepeye getirilip, Cum'a günü defnedildi. Şimdi bu yere Sâlihiyye denir. Burada yediyüz peygamberin ve nice Eshâb-ı Kirâm ve evliyâ-yı kibârın medfûn olduğu rivâyet edilmiştir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri kabre konurken, mübârek na'şlarından çıkan güzel koku, her tarafa yayıldı ve bu kokuyu almayan kimse kalmadı. Ziyâret edenler, bu güzel kokunun şimdi de kabirlerinden hissedildiğini söylemektedirler. Tahsili: Mevlânâ Hâlid hazretleri, daha küçük yaşlardan i'tibâren, keskin zekâsı, kuvvetli hafızası, sağlam irâdesi ve çalışkanlığı ile, aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Tefsîr, hadîs, fıkıh, tasavvuf, akâid, sarf, nahiv, beyân, me'ânî, bedî', vad', arûz, edebiyat, lügat, usûl, mantik, hikmet (fen), hey'et (astronomi), geometri, hesâb ve diğer ilimleri öğrenip, Fîrûzâbâdî'nin "Kâmûs"unu ezberledi. Bütün ilimlerde, din ve fen adamlarına hocalık yapacak derecede üstün bir bilgiye sahip oldu. Din ve fen ilimlerindeki kudretiyle, bu geniş bilgi ve derin görüşleriyle, zamanın bütün âlim ve velîlerinin takdîrlerini kazandı. Hangi ilimden ne sorulsa, derhal cevâbını verir, zekâ ve bilgisi karşısında akıllar hayrete düşerdi.

Hocaları: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, zamanının en büyük âlimlerinden olan; Muhammed bin Âdem-i Kürdî, Sâlih-i Kürdî, Abdürrahmân-ı Kürdî, Abdürrahîm Berzenci ve onun kardeşi Abdülkerîm Berzencî, Abdullah-ı Harpânî ve daha pekçok âlimden ilim öğrendi. İcâzet (diploma) aldı.

İlimdeki üstünlüğü: Mevlânâ Hâlid hazretleri, zamanındaki Bağdat âlimlerinin ve tasavvuf ehlinin, belki asrındaki bütün âlimlerin en üstünü idi. Kur'ân-ı kerîmin esrârına vâkıf idi. Bütün ömrü zühd ve takvâ ile geçti. Onu gören, ismini işiten her âlim, yüksekliğini, üstünlüğünü anlatırdı. Her ilimden, her kitaptan sorulan suâllere rahatlıkla en uygun cevâbı verirdi. Bu hâli herkesi hayrette bırakırdı. Arabî ve Fârisî olarak yazdığı kaside ve manzûmeleri vardır. Çeşitli vesilelerle ve seyahatleri esnasında söylediği beytler, nâzik rûhunun terennümleridir. "Dîvân"ını görenler hayran olur.

Süleymâniye mutasarrıfı Abdürrahmân Paşa, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den rica edip; "Efendim, Süleymâniye medreselerinden hangisi hoşunuza giderse, hangisinde rahat ederseniz, oranın müderrisi olunuz. Bu köleniz, bulunduğunuz medresenin her ihtiyâcını karşılayacak maddî yardımı yapmaya hazırım. Yeter ki bu ihtiyâçlar için sizi meşgul etmesinler" dedi. Mevlânâ Hâlid, dünyâ malının işe karıştığını görünce; "Bu hizmetin ehli değilim" buyurup teklifi kabûl etmedi.

1203 (m. 1788) senesinde, üstadı Seyyid Abdülkerîm Berzencî tâ'ûndan vefât edince, onun talebesi bos kalmasın diye ders vermeye başladı. Her taraftan âlimler dersine koştu. Her müşkili çözer her derde deva olurdu. Dünyâya ehemmiyet vermez, gece gündüz ibâdet ederdi. Böylece yirmibir yaşında iken, ulemâya ve talebeye üstâd olmuş, yedi sene ders okutmakla meşgûl olmuştur.

Peygamber efendimizin (s.a.v.) sevgisi, temiz kalbine aşk ateşi saldığından, dünyâ lezzet ve zevklerine bir defa olsun göz ucu ile bile bakmadı. Bütün düşüncesi. Allahü teâlânın sevgilisi olan Peygamberimizin (s.a.v.) ziyâretine gitmek idi. Herkesten yüz çevirmiş, her işini Allahü teâlâya ısmarlamıştı. Sözü te'sîrli, avâm ve havâs arasında sözü delîl olan şerefli bir zât idi.

1220 (m. 1805) senesinde hacca gitti. Yolda Şam âlimlerinden çok saygı gördü. Tevâzu'undan dolayı, Allâme Muhammed Kuzberî'den Kâdirî yolu icâzeti aldı.

Bir müddet Şam'da kaldıktan sonra, Hicaz'a gitmek için yola çıktı. Medîne-i münevvereye kavuştuğu zaman, kasîde-i Muhammediyye'yi Fârisî olarak yazdı. Bu kasidenin bir kısmı şöyledir:

"Gül, rûy-i Muhammed'e gıpta eder (s.a.v.).
Kokumu, O'nun terinden aldım der..."

Ey güzeller güzeli, beni sevdanla yaktın!
Görmüyor birşey gözüm, her an hülyanla aklım!

*Sen **"Kabe kavseyn"** şahı, ben ise azgın köle,*

Sana konuk olmağı, nasıl söyler bu şaşkın?

Acıyıp bir bakınca, ölü kalbler dirilttin,
Sonsuz merhametine sığınıp, kapın çaldım.

İyilik kaynağısın, dermanlar deryâsısın!
Bir damla lütf et bana, derde devasız kaldım!

Herkes gelir Mekke'ye, Kâ'be, Safa, Merve'ye,
Ben ise senin için, dağlar tepeler aştım.

Dün gece, bir rü'yâda, göklere değdi başım,
Kapındaki uşaklar, enseme bastı sandım.

Ey Câmî hazretleri, sevgilimin bülbülü!
Şi'rlerin arasından, şu beyti seçtim aldım:

"Dili aşağı sarkık, uyuz köpekler gibi,
Bir damlacık umarak, ihsân deryana vardım."

Ey günahlılar sığınağı, sana sığınmağa geldim!
Çok kabahatler işledim, sana yalvarmağa geldim!

Karanlık yerlere saptım, bataklıklara saplandım,
Doğru yolu aydınlatan, ışık kaynağına geldim

Çıkacak bir canım kaldı, ey bütün canların canı!
Uygun olur mu söylemek, canımı fedaya geldim.

Derdlilere tabibsin, ben ise gönül hastası,
Kalb yarama deva için, kapını çalmağa geldim.

Cömerdlerin kapısına, birşey götürmek hatâdır.
Basmakla şeref verdiğin, toprağı öpmeğe geldim.

Günahlarım çok, dağ gibi, yüzüm kara, katran gibi,
Bu yükten ve siyahlıktan tamam kurtulmağa geldim.

Temizler elbet hepsini, ihsân deryandan bir damla,
Gerçi yüzüm gibi kara, amel defterimle geldim.

Kapına yüz sürebilsem, ey canımdan azîz cânân!
Su ile olmayan işler, hâsıl olur o topraktan!"

Medîne-i münevvereye geldiğinde, kâmil bir velî bulup ona teslim olmak arzusundaydı. Birgün Yemenli fazilet sahibi bir zâta rastladı. Câhilin âlimden nasihat istemesi gibi ondan

nasihat istedi. O zât dedi ki: "Ey Hâlid Mekke-i mükerremeye gittiğin zaman edebe uymayan birşey görürsen hemen reddetme." Mevlânâ Hâlid hazretleri Mekke-i mükerremede bir Cum'a günü Kâ'be-i şerîfe karşı Delâil-i hayrât'ı okurken câhil kılıklı, siyah sakallı birinin, Kâ'be'ye sırt çevirip kendine bakdığını gördü. "Utanmadan Kâ'be'ye arkasını çevirmiş. Edebi gözetmiyor!" diye düşünürken, o kimse; "Mü'mine hürmet, Kâ'be'ye hürmetden daha öncedir. Bunun için yüzümü sana çevirdim. Niçin beni kötülüyorsun. Medine'deki zâtın nasihatini unuttun mu?" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri bunun büyük velîlerden olduğunu anladı. Ondan af diledi ve; "Beni talebeliğe kabûl et." diye yalvardı. O da; "Sen burada olgunlaşamazsın" dedikten sonra eli ile Hindistan'ı göstererek: "Senin işin orada tamam olur" dedi ve gitti.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, memleketi Süleymâniye'ye dönüp ders vermeye başladı. Fakat gece-gündüz Hindistan'ı düşünüyordu. Birgün bu düşünceler içinde iken, Hindistan'ın Dehlî şehrinde bulunan evliyânın en büyüklerinden Abdullah-i Dehlevî'nin (r.aleyh) talebelerinden Mirzâ Abdürrahîm isimli bir zât çıkageldi. O talebe Abdullah-ı Dehlevî'nin Mevlânâ Hâlid'e; "Selâmımızı söyle, bu tarafa gelsin!" buyurduğunu bildirdi. Uzun zaman başbaşa görüştüler. Mevlânâ Hâlid talebelerine ders vermeye gelmez oldu. Talebeler, Hindli'ye kızmaya başladı. Bir süre sonra, 1224 (m. 1809) senesinde ikisi birlikte İran ve Afganistan üzerinden Hind yolculuğuna çıktılar. Umulmadık bir zamanda medreseyi ve talebeyi bırakıp bu ani ayrılışına şehrin bütün halk ve talebeleri çok üzüldüler. Yoldan çevirmek için çok ısrar ettiler ve yalvardılarsa da fâide vermedi. Hindistan'ın karanlıklar ve tehlikeler içinde bulunduğunu söyleyip vaz geçirmek istediler. Onlara; "Âb-ı hayât zulümâtta bulunur" şeklinde cevap veren Mevlânâ Hâlid hazretleri, gülün kokusunu, almış bülbül gibi kimseyi dinlemedi.

Göz yaşları içinde uğurlandı. Herkes; "Bizleri hüzün ve eleme garkettiniz. İnşâallah yine huzûrunuz ile şerefleniriz" dedi.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, arkadaşı Mirzâ Abdürrahîm ile yaya olarak önce Tahran'a geldiler. Burada meşhûr şiî âlimi İsmâil Kâşî'yi, talebesinin önünde rezîl etti. Mevlânâ Hâlid, ba'zı şiî tefsîr kitaplarını okumuş, Kur'ân-ı kerîmin birçok âyet-i kerîmelerinin şiîler tarafından değiştirilmiş olduğunu, ma'nâlarının tahrif edilmiş bulunduğunu görmüştü. Meselâ; Enfâl sûresi 70. âyetinde meâlen; **"Bedr gazâsındaki esîrleri salıverdiğin için Allahü teâlâ seni affeyledi"** âyet-i kerîmesi Ebû Bekr-i Sıddîk'ın (r.a.) hakkındadır, şeklinde tefsîr ediyorlardı. Mevlânâ Hâlid, İsmâil Kâşî' ye; "Peygamberler günah işler mi?" dedi. Kâşî; "Bütün peygamberler ma'sûmdur, günah işlemezler" dedi. Mevlânâ Hâlid: "Peki, Kur'ân-ı kerîm'in; **"Bedr gazâsındaki esîrleri salıverdiğin için Allahü teâlâ seni affeyledi"** meâlindeki âyet-i kerîmede; "Af söylendiğine göre, günah işlemiş ma'nâsına gelmiyor mu? Hâlbuki peygamberlerden günah olan bir iş meydana gelmemiştir" deyince, Kâşî; "Bu âyet-i kerîme Ebû Bekr'i ezarlamaktadır, onun hakkındadır, Peygamberimizin hakkında değildir" dedi. O zaman Mevlânâ Hâlid hazretleri; "O hâlde, Allahü teâlâ Ebû Bekr'i affettim buyuruyor da siz niçin affetmiyorsunuz?" dedi. Kâşî cevap veremeyip, mahcup ve rezîl oldu.

Mevlânâ Hâlid, Tahran'dan; Bistâm, Harkan, Semnân ve Nişâbur'a geçti. Geçtiği yerlerdeki evliyâyı, şiirleriyle medheyledi. Âriflerin kutbu Bâyezîd-i Bistâmî'nin (r.aleyh) kabrini ziyâret ettiği zaman meşhûr bir kaside söyledi:

"Sultan Bâyezîd türbesi hürmetine yâ Rab!
Burhan Bâyezîd tîneti hürmetine Yâ Rab!

Mekansızlık kartalı yuvası hürmetine yâ Rab!
Ya'nî Bâyezîd'in sana yakınlığı hürmetine yâ Rab!

Bu garîb bîçâre, şikeste Hâlid'e yâ Rab!
Bâyezîd'in irfanından bir kapı aç yâ Rab!

Beni sana kavuştur kendimden kurtar yâ Rab!
Onun kölelerinden biri olayım yâ Rab!

Sonra Tûs (Meşhed) şehrine geldi. Orada, oniki İmâmın dokuzuncusu Mûsâ Kâzım'ın (r.aleyh) oğlu İmâm Ali Rızâ'nın (r.aleyh) türbesini ziyâretinde de, çok güzel bir kaside okuyarak onu medheyledi.

Mevlânâ Hâlid, Ahmed Nâmıkî Câmî'nin (r.aleyh) kabrini ziyâret etti. Onu da Fârisî bir kasideyle medheyledi. Buradan Afganistan'a geçti. Hirat'a uğradı. Hirat'ın bütün âlimleri, fazilet sahipleri, ziyâretine geldiler. Gelenler arasında Abdullah-i Hıratî (Hirevî) de vardı. Bu zât sonradan Mevlânâ Hâlid hazretlerinin talebesi oldu. Her şehirden ayrılırken; âlimler, vâli ve kumandanlar ve halk ona âşık olup saatlerce yola uğurluyorlardı. Kandehâr, Kabil, Peşâver âlimlerinin suâllerine verdiği cevaplarla hepsini hayran bıraktı. Peşâver'de çok hürmet ve ta'zimle karşılandı. Âlimler onun üstünlüğünü tasdik ve ikrâr ettiler. Sonra Lâhor şehrinin bir kasabasında kâmil bir velî olan Allâme Mevlânâ Senâullah'ı (r.aleyh) ziyâret etti. Mevlânâ Senâullah. Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın (r.aleyh) en üstün talebelerinden idi.

Mevlânâ Hâlid (r.aleyh); burada başından geçenleri şöyle anlatır: "Bu kasabada bir gece kaldım. Rü'yâda gördüm ki, Şah Abdullah-ı Dehlevî hazretleri yanağımdan tutup beni kuvvetle kendine çekiyordu. Sabahleyin Mevlânâ Senâullah'ın huzûruna gittiğim zaman, daha rü'yâmı anlatmadan; "Kardeşimiz ve seyyidimiz Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûr ve hizmetlerini cana minnet bilmeli, huzûr ve hizmetinde bulunmayı, sana va'dolunan ni'metlere kavuşmaya sebep bilmelisin" dedi. Daha sonra o kasabadan ayrıldım. Hindistan'ın başşehri olan Dehlî ismi ile meşhûr Cihânâbâd'a geldim."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri aylarca süren yolculuktan sonra tam bir senede Dehlî'ye (Cihânâbâd'a) geldi. Yolda başından geçen şeyleri bildiren Arabî ve Fârisî beytler söyledi. Hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerine kavuşma aşkını ifâde eden beytlerinde özetle şöyle demektedir:

"Arzuların kıblesine (Abdullah-ı Dehlevî hazretlerine) giden yol ve aradaki mesafe sona erdi. Bu mesafeyi sona erdirmekle lütfeden, Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun."

"Allahü teâlâ, bir işe yaramaz yorgun bineğimi artık geceleyin yürümekten, kâh konmak ve kâh göç etmek külfetinden..."

"Beni, bukağı gibi insanın ayağını bağlayan akraba ve vatan te'sîrinden, dostlar ile dünyâ servetine karşı duyulan alâkadan..."

"Annemi düşünmekten, kardeşlerime hasret duymaktan, amcam veya dayımı akla getirmekten..."

"Bana "Abdullah-ı Dehlevî'ye gitme!" diyenlerin te'sîrleri altında kalmaktan, çekemeyenler ile kınayanların sözlerine kulak vermekten kurtardı."

"Beni, haddinden fazla yalancı ve son derece câhil bir cemâatin, bir zümrenin şerrinden korudu."

"Ya'nî iş ve davranışlarında mahlûkların en berbatı olan Âzerbeycan râfizîlerinin şerrinden muhafaza buyurdu.

"Çünkü onları yoldan çıkaran "İsmâil Kâşî", münâzara ve mübâhase ateşini tutuşturunca yenilgiye uğradı."

"Allahü teâlâya hamd-ü senalar olsun ki, beni meram ve maksatların en yücesine erdirdi. Ya'nî çok faziletli kâmil mürşide kavuşmayı bana nasîb eyledi."

"O mürşid (Abdullah-ı Dehlevî hazretleri), karanlık ufukları aydınlatan ve herkesi dalâletten hidâyete kavuşturan zâttır."

"O reîs, "Gulâm Ali'dir" (Abdullah-ı Dehlevî hazretleridir). Bakışı ile, çürümüş ve dağılmış şeyler dirilir. Ma'nen ölmüş kimseler, onun feyziyle hayâta kavuşurlar."

"Gulâm Ali, bir ni'met denizi ve cömertlik dağıdır. Bütün fazilet ve iyi hasletlerin de kaynağıdır."

"O hidâyet yıldızı, karanlık gecelerin dolunayı, takvâ ummanı, feyzler definesi ve kerâmetler hazinesidir."

"Abdullah-ı Dehlevî sükûnette arz, sarsılmazlıkta dağ, her tarafa ışık saçmakta güneş ve yücelikte gök gibidir.

"İslâmiyet pınarı, irfan ma'deni, mahlûkların yardımcısı ve fazl-ü ihsânın kaynağıdır."

"Halkın şeyhülislâmı, müslümanların gönül kıblesi, büyüklerin reîsi ve zor işlerin merciidir."

"Mahrem bir rehberlikte en iyiye götürücü ve yüksek sesle (alenen) halkı Allahü teâlâya da'vet edicidir."

"O, herşeyin Rabbi tarafından sevilmektedir. Kim onun irşâdına uyarsa, sen o kimseye; "Ey emsallerine örnek olan zât!" diye hitâb et."

"Abdullah-ı Dehlevî, kemâle ermemişlerin hepsine kemâl veren ve bütün kâmil insanların kusurlarını da giderendir."

"Ey âlemlerin Rabbi! Mürşidin hatırı için, bu yüce zâta layık bir edeb ve terbiyeyi bize de nasîb eyle."

"Ömrümün bir kısmını onun ömrüne ekle. Onun himâyesi sebebi ile halkı rahatlık gölgesi altında dâim kıl."

"Beni hocamın hüsn-ü kabûlü ile mutlu kıl. Onu memnun edecek hizmetleri bana nasîb eyle."

"Bütün hâllerde, hayatta kaldığım müddetçe, hergün benim kalbimde onun kadrini biraz daha arttır."

"Ey Rabbim! Uhrevî kurtuluşu te'min edecek bir tarzda hocam benden râzı, ben de ondan râzı olarak canımı al."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri Dehlî'ye vardığında, Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin bulunduğu şehre gelmenin sevinci ile, seferde iken yanında bulunan şeylerin hepsini, fakirlere dağıttı. Sonra da, Hindistan'in en büyük velîsi, insanların imdâdına yetişici, hakîkatler menbâi, hikmet ve ma'rifet ma'deni, ilim, irfan ve ilham rehberi, ma'nevî üstünlükler sahibi, büyük İslâm âlimi, Şah Abdullah-ı Dehlevî'nin (r.aleyh) huzûruna kavuştu.

Abdullah-ı Dehlevî, onu talebeliğe kabûl etti. Ona nefsinin terbiyesi için dergâhı temizleme vazîfesini verdi. Mevlânâ Hâlid, bu kadar ilimde âlim olmasına rağmen, hiç i'tirâz etmeden, eline kovasını, süpürgesini alarak hizmete başladı. Kuyudan, kovasına suyu doldurur, kalın bir sopanın uçlarına bağlayıp omuzunda taşırdı. Hergün defalarca kuyu ve dergâh arasında gidip gelir, dergâhı temizler, abdest suyunu depolara doldururdu. Eğer nefsi bu ağır vazîfeden kaçınsa, ona en şiddetli cezayı verirdi. Birgün yerleri temizleme işi nefsine zor geldi. Derhal nefsine; "Eğer mübârek hocamın verdiği bu şerefli vazîfeden kaçarsan yerleri süpürge ile değil, bu sakalınla süpürtürüm" diyerek hitâb etti. Artık bundan sonra hatırına böyle hiçbir düşünce gelmedi. Aylarca canla başla bu hizmeti yapmak için uğraştı. Öyle ki, su taşıya taşıya mübârek omuzları yara oldu. Birgün yine böyle su taşırken, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretleri ile karşılaştı. Abdullah-ı Dehlevî, onun mübârek omuzları üzerinden Arş'a doğru muazzam bir nûrun yükseldiğini ve meleklerin ona gıbta ve hayranlıkla baktıklarına şâhid oldu. Abdullah-ı Dehlevî, Mevlânâ'nın tasavvufta pek yüksek derecelere eriştiğini, kemâle gelip olgunlaştığını görünce, bu vazîfeden alıp, devamlı huzûrunda bulunmasını emretti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, orada da hocasına canla başla hizmet ederek, büyük mücâhede ve çetin riyâzetler çekti. Abdullah-ı Dehlevî'nin huzûrunda beş ay çalışıp sohbetleri ve nazarlarıyla büyük velîlerden olmak saadetine erişti. Huzûr ve müşâhede makamına kavuştu. Vilâyet-i kübrâ hâsıl oldu. Müceddidiyye, Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Kübreviyye ve Çeştiyye yolunda kemâle geldi. Abdullah-ı Dehlevî'nin kalbindeki bütün esrâra (ma'nevî üstünlüklere) mazhar oldu, kavuştu.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûruna kavuşmasını, bir mektûbunda şöyle anlatmaktadır:

"1224 (m. 1810) senesi Zilhicce ayının yirmialtasında Dehlî şehrine ulaştım. Aynı gün ikindiden sonra, zamanın büyüğü ve İmâmı, yüksek hocamın elini öpmek saadetine nail oldum. Sonra da onun ebedî saadet kaynağı olan feyzlerine kavuştum. Bunun için Allahü teâlâya sayısız hamd olsun.

Allahü teâlâ bize hidâyet vermese, doğru ve hakîkî yolu göstermese, biz kendiliğimizden hidâyete kavuşamazdık. Hocamın feyz ve bereket yuvası olan yüksek kapısının toprağını ümid gözümün sürmesi eyledim. Gece gündüz, aşikâre nûr deryası olan huzûrunda bulundum. Rabbimin sırf mücerred ihsânı ile, yüzü kara, tepeden tırnağa kadar günahlara batmış bu kuluna ihsân ettiği sonsuz devlet ve saadetin şükrü için; Nûh aleyhisselâmın ömrü kadar, Eyyûb aleyhisselâmın sabrı içinde, o cihan sultânının kapısının süpürgesi olsam, haklarını ödeyemem.

Bu fakirin dostlarına ve sevenlerine nasihati odur ki; herkes elinden geldiği kadar Rabbine dönsün. Dünyâ, para ve elbiseler değildir. Kul neye rağbet eder, neyi elde etmeye canla başla çalışırsa, onun dünyâsı o olur. Sevdiklerimiz için Allahü teâlâdan isteğimiz, günbe gün Hakkın divânında yüzlerini ak edecek amellerle meşgûl olmalarıdır. Yüzleri sarartan o dehşetli günden el-amân! "Sâlih amel eden kendine, kötü amel işleyen de yine kendine etmiştir." Vesselâm."

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri de, yüksek talebesi Mevlânâ Hâlid'e (r.aleyh) yazdığı bir mektûbunda, onun kıymet ve derecesini, üstünlüğünü şöyle bildirmektedir:

"Mektûbuma Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın şerefli ismi ile başlıyorum. Allahü teâlânın sevgili kulu mübârek Mevlânâ Hâlid! Esselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berakâtühü. Tepeden tırnağa kadar kusurlu olan bu fakire, her an ziyâdesi ile gelmekte olan Allahü teâlânın ni'metlerine şükür ve hamd etmek yazıya ve söze sığmaz. **Beyt:**

"Vücûdumun her kılı gelse de dile,
Şükrünün binde birini edemez bile."

Ömrünü boşa geçirmiş bu ihtiyâr kuluna, Allahü teâlânın ihsân ettiği ni'metlerden biri; sizin, Ebû Sa'îd'in ve oğlu Rauf Ahmed'in (ki bu üçü İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin torunlarındandır), Beşâretullah'ın ve Fadıl Gulâm Muhyiddîn gibi azîzlerin bizden inâbet almanızdır. Sizler kısa zamanda hazret-i Müceddîd'in (İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin) nisbetlerine kavuştunuz.

Mübârek zâtınız, bu fakirin şeref ve iftihar vesîlesisiniz. Çünkü bu yol, sizinle revaç bulmakta, yayılmakta, kuvvetlenmekte. Âlem yüksek teveccühlerinize kavuşmakla başka âlem olmaktadır. Elhamdülillah! Elhamdülillah! Elhamdülillah! Hâce Muhammed Bâkî'nin, hazret-i Müceddîd gibi (İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretleri), hazret-i Müceddîd'in de Seyyid Âdem Bennûrî gibi talebeleri vardı. Tekrar tekrar söylemişimdir ki, Mevlânâ Hâlid, benim iftihar vesîlemdir. Allahü teâlâ, beğendiği bu yolda size ve bu kuluna istikâmet versin! Âmin.

Bu büyük yolun feyzlerini taliblere sunun. Hatırınıza hiçbir yaramaz düşünce getirmeyin. Sizi o memleketin feyz vâsıtası ve kutbu yapmışlardır. Kötü maksadlılar size zarar veremez. İftirâları bizce makbûl değildir. Vel-hamdülillahi ve sallallahü alâ seyyidinâ Muhammedin evvelen ve ahiren.

Siz, istifâde etmek isteyenlere yardımcı olunuz. Onlar da emredilen zikir ve diğer vazîfeleri yerine getirip, saadetlerini bunlardan bilsinler. Büyüklerin yolunu inkâr edenlerle görüşmesinler." "Hocana kötülük edenle iyi olursan, köpek senden daha iyidir" sözü meşhûrdur. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine i'tirâz edenlerden uzak olunuz. Âlimler ve ârifler söylemişler ve yazmışlardır ki: "İmâm-ı Rabbânî hazretlerini sevenler, mü'min ve müttekîlerdir. Ona buğz edenler münâfık ve şakilerdir." İslâm memleketleri hazret-i Müceddîd'in feyzleriyle doldu. Ve bütün müslümanlara, hazret-i Müceddîd'in (r.aleyh) ni'metlerine şükür ve hamd etmek vâcib oldu.

O memleketin âlimlerinin, şerîflerinin ve âmirlerinin üzerine lâzımdır ki: Mübârek varlığınızı ni'met bileler, sizden istifâde edeler, size ta'zim ve hürmette kusur etmeyeler, muhaliflerinize, size sû-i kasd edenlere ve sizi çekemeyenlere mâni olalar. Bu fakîr, bunları nasihat yollu yazdım. Resûlullah (s.a.v.); **"Din nasihattir"** buyurdu.

Allahü teâlâ, sizi, Şâh-ı Nakşibend'in, Müceddîd-i elf-i sânî'nin ve kalbimin kıblesi Mirzâ Sâhib'in halîfesi etmiştir. Hiç kimse sizin yerinizi alamaz. Sizin eliniz, benim elimdir ve sizi görmek, beni görmektir. O uzak yerden buraya gelmeğe kalkmayın. İhtiyâc yüzünü bu tarafa çevirmek ve kalb ile hatırlamak yetişir. Allahü teâlâ kendi rızâsına ve Habîbine uymağa muvaffak eylesin! Âmîn."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, feyz ve kemâl bulunca, evliyânın kutbu, âriflerin önderi, feyz ve nûr menbâı olan Abdullah-ı Dehlevî hazretleri ona; "Ey Hâlid, şimdi memleketine ve Bağdat'a git! Oradaki Hak âşıklarını, sevdiklerine, ya'nî Allahü teâlâya kavuştur" buyurunca, Mevlânâ Hâlid hazretleri; "Ey benim sebeb-i devletim, yüksek sığınağım, efendim! Orada Hayderî ve Berzencî seyyidleri çoktur, insanlara doğru yolu anlatmakla nasıl meşgûl olurum. Çünkü, onlar şöhret ve i'tibâr sahibi ve âlimlerin sığınağı durumundadırlar. Böyle bir işe kalkışsam, diğer insanlar bile beni men ederler" diye arzetti. "Sen, memleketine git. İrşâd ile meşgûl ol. Bütün seyyidler, senin ayağının toprağına yüz sürerler ve şerefli zâtına hizmetçi olurlar. Oranın vâlileri, emînleri, âlimleri, fazilet sahipleri, mübârek ayağını öperler. Şimdi ne istersen vereyim, iste yâ Hâlid!" buyurdu. "Din için dünyalık isterim" dedi. "Git, her istediğini

verdim" deyip; "Yolun üzerinde, filân yerde, evliyânın büyüklerinden, iki seneden beri yemez, içmez, konuşmaz, Hakka gönlünü vermiş, ölü gibi hareketsiz durup, Hakkın sevgisine dalmış şerefli bir zât var. Ona selâmımı söyle, hayırlı duâsını al ve şerefli elini öp!" buyurdu. Sonra bütün talebe ve sevdikleriyle, dört millik mesafeye kadar Mevlânâ Hâlid'i uğurladı. Daha sonra; "Hâlid bürd", ya'nî "Hâlid herşeyi aldı götürdü" buyurdu.

Mevlânâ Hâlid, o velînin olduğu beldeye gelince, yerini sordu. Uzaktan gösterdiler. Bulunduğu yere doğru yürüyünce, velînin heybetinden Mevlânâ Hâlid'i (r.aleyh) bir korku ve dehşet kaplayıp, gidemedi, olduğu yerde kaldı. Hemen Şâh-ı Dehlevî hazretlerini hatırladı. Korkusu gitti. O zâtın yanına gidip, Farsça olarak hocasının selâmını bildirdi. O da başını murâkabeden kaldırıp; "Aleyke ve aleyhisselâm" buyurdu. Sonra; "Ey Hâlid, senin fütuhatın ve irşâdının yayılma yeri Bağdat'tır" deyip, tekrar murâkabeye daldı. Mevlânâ Hâlid hazretleri, o zâtın, nisbet-i Muhammedi denizine gömülmesine, feyz nûrları içinde bir an cemâl-i Hakdan ve O'nu murâkabeden ayrılmamasına hayran kalarak oradan ayrıldı. Bender denilen yere gelinceye kadar, elli-altmış gün ne birşey yedi, ne de birşey içti.

Mevlânâ Hâlid Şîrâz'a, oradan İsfehan'a sonra Hemedan'a gitti. Güzel âdetlerinden idi ki, hangi şehre teşrîf etse, Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını hatırlatırdı. Bu şehirlerdeki va'z ve nasihatlerini duyan i'tikâdı bozuk kimseler ona kötülük yapmak istedilerse de, Allahü teâlânın koruması ve Mevlânâ Hâlid'in heybeti sebebiyle korkup birşey yapamadılar. Sonra Senendec'e, oradan da 1226 (m. 1811) senesinde vatanları olan Süleymâniye'ye gittiler. Bütün âlimler, fazilet sahipleri, talebe, şehrin ileri gelenleri ve halk sevinç ve neş'e ile onu karşılamağa çıktı. Süleymâniye'de bir bayram havası yaşandı.

Bir müddet burada kalıp, evliyâyı ziyâret için ve hocasının ma'nevî işâreti ile, merhum Süleymân Paşa'nın oğlu Sa'îd Paşa'nın vâliliği zamanında, Bağdat'a teşrîf buyurdu. Orada Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin yüksek dergâhına yerleşti. Evliyâyı ziyâretten sonra beş ay kadar irşâdla (insanlara doğru yolu anlatmakla) meşgûl oldu. Sonra yine hocasının ma'nevî işâretiyle Süleymâniye'ye döndü. Orada ilme susamışlara Hak ve hakîkati anlattı. Ba'zı hasedci ve münkir kimseler ortaya çıkıp, söz ve yazı ile onu kötülemeye ve iftiraya başladılar. Türlü türlü iftiraları, açık yalanları ve düzme lafları etrâfa yaydılar. Mevlânâ Hâlid, iftiracılara ne kadar nasihat ettiyse de dinlemediler. Buna rağmen Mevlânâ Hâlid hazretleri sünnete uyarak, Allahü teâlâdan, onların uyanmalarını doğru yolu görmelerini niyaz eyledi.

Sultan Mahmûd'un saray nâzırlarından Halet Efendi, Mevlânâ Hâlid'in şöhret ve i'tibârını çekemeyerek, kendisini Halîfe'ye çekiştirdi ve; "Onbinlerle adamı vardır. Devlet ve saltanat için tehlikelidir. Ortadan kaldırılması lâzımdır" dedi. Sultan Mahmûd Hân da; "Din adamlarından devlete zarar gelmez" diyerek sözüne kıymet vermedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri bunu işitince, Halîfe'ye hayır ve selâmetle duâ eyledi, ve; "Halet Efendi'nin işi, pîri Celâleddîn-i Rûmî hazretlerine havale olundu. Onu, huzûruna çekip, cezasını verecektir" buyurdu. Az zaman sonra Sultan Mahmûd Hân, Mora isyanına sebep olduğu için, onu Konya'ya sürdü. Halet Efendi orada îdâm olundu.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, ikinci defa Bağdat'a teşrîflerinde, çok kimseler kendisine talebe oldu. İrşâd nûrları, gün gibi her tarafı aydınlattı. Bağdat'ta en önce kendisine talebe olan, Bağdat müftîsi Seyyid Abdullah Hayderî Efendi idi. Bu Müftî, Vâli Sa'îd Paşa'nın yardımıyla, İhsâniyye Medresesi' ni ta'mir ettirip, Mevlânâ Hâlid'e arzetti. Mevlânâ Hâlid hazretleri oraya yerleşip ilim ve edeb neşretmeye başladı.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, irşâda (insanlara hak yolu gösterip, dünyâ ve âhıret saadetine kavuşmalarına çalışmak) başladığı günlerde, Bağdat vâlisi Sa'îd Paşa, ziyâretlerine geldi. Birçok âlimin sessiz, başları önüne eğik, hizmetçiler gibi edeble huzûrunda oturmuş olduklarını gördü. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin heybetini görünce, diz çöküp titremeğe başladı. Mevlânâ Hâlid'in celâl hâli gidince, Sa'îd Paşa'nın titremesi geçti ve duâ istedi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri ona duâ edip; "Kıyâmette, herkes kendi nefsinden suâl olunur. Sen ise nefsinden, ya'nî kendinden ve emrin altında olanların hepsinden suâl olunursun. Hak teâlâdan kork! Çünkü, senin için önünde öyle bir gün vardır ki, o günün korku ve dehşetinden evlâdına süt veren analar, evlâdını unuturlar. Hâmile olanlar, korkudan vakitsiz doğururlar. İnsanları sarhoş görürsün. Onlar sarhoş değil, ancak Allahü teâlânın azâbı çok şiddetlidir" deyip, nasihat buyurunca, Sa'îd Paşa yine titremeğe başladı ve yüksek sesle ağladı.

Talebeleri: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri ikinci defa, Bağdat'tan Süleymâniye'ye hicret etti. Yeni bir dergâh inşâ edilip, orada talebe yetiştirmekle meşgûl oldu. Uzak memleketlerden birçok âlim ve fazilet sahipleri, ilim öğrenmek, feyz ve nûrlara kavuşmak için huzûruna geldi. Huzûrlarında yüzlerce, binlerce âlim ve velî yetişti. Dörtbini, ilimde ve tasavvufta en yüksek dereceye çıkıp icâzet (diploma) aldı. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin yetiştirdiği talebelerinden ba'zıları şunlardır: Rabbanî âlimlerinden meşhûr Seyyid Abdullah Geylânî Şemdînî Hakkâri (Mevlânâ'nın medrese arkadaşı idi.), Seyyid Tâhâ Geylânî Şemdînî Hakkâri, Şeyh Muhammed Hâfız Urfalı, Şeyh Ahmed Eğribozî, Feyzullah Erzurûmî. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, huzûrlarında kemâle gelen binlerce talebesini, insanları Cehennemin ebedî azâbından kurtarmak için, çeşitli şehir ve memleketlere gönderdi.

Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Haleb, Irak, Bağdat, Basra, Kerkük, Erbil, İmâdiye, Cezîre, Şemzîn (Şemdinli), Mardin, Ayıntab, Urfa, Diyarbekir, Anadolu'nun birçok şehirleri, İstanbul, Hindistan, Afganistan, Dağıstan (Kafkasya), Mâverâünnehr, Mısır, Umman, Magrib, Girit ve diğer İslâm memleketleri, Mevlânâ Hâlid'in yetiştirdiği bu talebeler vesilesiyle Hak ile bâtılı öğrendiler. Peygamberimiz (s.a.v.) ve Eshâbının yolunda çalıştılar, insanlara hizmet için uğraştılar. Mevlânâ Hâlid hazretleri Bağdat'ta iken, Magrib'den, ya'nî Atlas ülkeleri denilen Kuzey Afrika'dan, veliy-yi kâmil Şeyh Muhammed Magribî hazretleri gelip, icâzet aldı, sonra da memleketine döndü. Şeyh Seyyid Es'ad Sadruddîn, Müftî Hayderî Bağdadî, Şeyh Abdürrahmân Rûzbehânî, Abdullah Ceselî ve diğer nice tanınmış âlimler ve müellifler, hizmetine koşup, feyz ve nûrlarından istifâde ettiler.

Şeyh Muhammed Kudsî, Osmân-ı Kürdî Tavîlî, Ubeydullah Hayderî, İbrâhim Fasih Hayderî Efendi, Muhammed-i Cedîd, Seyyid Abdülgafûr, Mûsâ Cübûrî, İsmâil Enârenî (Ki bu zât hakkında Mevlânâ Hâlid; "Ey sevgili dostlar size İsmâil'i bıraktığım müddetçe ben diriyim" buyurdu.), Abdullah Herâti, Abdülfettâh Akrî (Hâlid-i Bağdâdî'nin talebelerindendir. Senelerce İstanbul halkını irşâd etti. 1281 (m. 1865) senesi Muharrem ayının dokuzunda Cum'a günü vefât etti. Kabri, Üsküdar'da Eski Vâlide Câmii'nden Karacaahmed mezarlığına çıkan yol ile Selîmiye-Bağlarbaşı caddesinin kesiştiği köşedeki, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in kabristanındadır.), Seyyid Abdullah Geylânî Şemdînî Hakkâri (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin Süleymâniye kazâsındaki medrese arkadaşı ve talebesinin büyüklerindendir.), Abdullah Erzincânî Mekkî, İsmâil Şirvânî, Ahmed Eğribozî, Şeyh Muhammed Hâfız Urfalı, İsmâil Berzenci, Molla Ebû Bekr-i Bağdadî, Abdülgafûr Kürdî, Muhammed Meczûb İmâdî (Şeyda diye meşhûr), Şeyh Hasen Hâfız Kozani, Şeyh Hâlid-i Cezîrî, âlim, mürşid-i kâmil, Rabbanî ilimler sahibi Seyyid Tâhâ Geylânî Şemdînî Hakkâri, Ahmed Hatîb Erbîlî, İsmâil-i Basrî, Şeyh Yûsuf-i İslâmbolî, Feyzullah Erzurûmî, Muhammed Hâni, Şeyh Fırâkî, Tâhir-i Akrî, Şeyh Tekrîti, Mûsâ Bendenîhî, Âşık-ı Mısrî (Son icâzet

verdiği talebesidir.), Hasen-ı Kudsî, Hüseyn Vâ'iz Malati, Ahmed Hicâr Halebî, Sâlih Kazzâz-ı Dımeşkî, Ahmed Bikâî, Ahmed bin Süleymân Trablûsî Ervâdî, Şeyh Ahmed Tevzeklî, ilim ve fazilet sahibi mücâhid-i kâmil Şeyh Şâmil-i Dağıstânî, Abdürrahîm Bustânî Hamevî, Ahmed Kürdî Zemlikânî, Ahmed-i Kürdî, Şeyh Ali Paluvî (Bu zâta, Mevlânâ Hâlid hazretleri, görmeden icâzet vermişlerdir. Kendileri kerâmet sahibi bir zât idi.

Sonra huzûruna kavuştu.). Bunlardan başka çok sayıda icâzetli talebeleri vardır. Meselâ bunlardan biri Şeyh İsrâil (Ezra'î) olup, Girit adasında insanlara va'z ve nasîhatla meşgûl iken, Rumların Girit katliâmı üzerine bütün talebeleri ile bir gemiye binerek, Güney-Amerika'ya gidip orada İslâmiyeti anlatmaya devam etti.

Yüksek kapılarından ilim ve edeb öğrenmekle şereflenen diğer büyük âlimlerden ba'zıları da şunlardır: Bağdat'ta Hanefî müftîsi Seyyid Şerîf Es'ad Sadreddîn Hayderî, Şafiî müftîsi Seyyid Sibgatullah Hayderî, Seyyid Abdülkâdir Sıdkî Hayderî, Şeyh Yahyâ Mervezî İmâdî, Abdürrahmân Rûzbehânî, Küçük Molla Erbîlî, Müderris Tâhâ Harîrî, Ahmed Nevdeşî, İsmâil Köysancakî (Köysancalı müftîsi), Mahmûd Ömer Künbedi Mustafa Erbîlî, Muhammed Rûzbe hânî, Muhammed îmâdî, Osman bin Sindî Necdî, Muhammed Emîn, Muhammed Sa'îd, Ebû Bekr-i Hamevî, Muhammed Erbîlî ve başkalarıdır.

Talebeleri son derece kendisine bağlı idi. Bağdat müftîsi Şeyh Sadrüddîn hazretleri buyurdu ki: "Eğer bana hocam Mevlânâ Hâlid hazretleri, şu süt kasasını başının üstüne al, çarşı ve pazarda sat, diye emir buyursalar, hiç karşı gelmez, emrine uyarak satardım."

Menkıbe ve kerâmetleri: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinden sayılamıyacak kadar kerâmet görüldü. Hâlleri ve kerâmetleri dilden dile dolaşıp her yere yayıldı. Menkıbe ve kerâmetlerine dâir müstakil eserler yazıldı. En meşhûr menkıbelerinden ba'zıları şunlardır:

Süleymâniye'de iken, Berzenciler'den silâhlı ikiyüz kişi, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin öldürülmesine karar verdiler. Cum'a günü, silâhlı olarak mescidin dış kapısında beklemeye başladılar. Cum'a namazı kılındıktan sonra, bütün halk câmiden dışarı çıktı. Hâlid-i Bağdadî hazretleri, her zaman câmiden en son çıkardı. Dışarı çıkanlar bu silâhlı kişilerin Mevlânâ Hâlid hazretlerine kötülük yapmak niyetinde olduklarını anladılar. Mevlânâ Hâlid hazretleri, mescidin kapısından çıkıp, bu silâhlı ve kötü niyetli kimselere öyle heybetli bir nazarla baktılar ki, bu nazarlar karşısında hepsinin kalbinde müthiş bir korku hâsıl oldu. Öldürmek için gelenlerden ba'zısı nâra atarak kaçıştılar, ba'zıları da yüzüstü düşerek perişan oldu. Bundan sonra, Mevlânâ Hâlid hazretleri ile bütün talebeleri, hiçbir şey olmamış gibi, Cennet misâli olan hânegâha gittiler. Kaçan bu düşmanların çoğu dediler ki: "Mevlânâ câmiden çıkınca, onun omuzlarında heybetli bir arslanın ağzını açmış, üzerimize atlamak üzere olduğunu gördük. O anda aklımız başımızdan gitti, kaçacak yer bulamadık."

Bağdat'ta, sâlih ve faziletli bir insan olan İbrâhim Berzencî hazretleri vefât etmişti. Bu zât geriye ellibin kuruş borç bırakmıştı. Alacaklılar paralarını oğlu Muhammed Efendi'den istediler. Oğlu, bir evi ve kitaplarından başka birşeyi olmadığını söyledi. Alacaklılar, ev ve kitapların, alacaklarına karşılık olmak üzere kendilerine verilmesini istediler. Muhammed Efendi de, derhal Mevlânâ Hâlid hazretlerine gidip durumu anlattı. Hâlid-i Bağdadî (r.aleyh) alacaklıları yanına çağırarak; "Sizin alacağınızı ben vereceğim. Muhammed Efendi'den bir ay hiçbir şey istemeyeceksiniz. Ay sonunda size paranızın tamâmını vereceğime senet veriyorum. Vakti gelince parayı benden alır, senedi de Muhammed Efendi'ye verirsiniz" buyurdu. Ay sonunda, alacaklılar gelip, Mevlânâ Hâlid'den parayı aldılar. Sevinerek gittiler.

Bağdat'ta iken Hacı Mahmûd Efendi isminde, servet sahibi, kendisine bağlı bir talebesi vardı. Bu zât, Mevlânâ Hâlid'in şerefli hânegâhlarına ve diğer yerlere kendi eliyle yüzbin kuruş harcayıp borçlanmıştı. Birgün Mevlânâ Hâlid'in huzûrlarına gidip; "Efendim, borcumun çokluğundan dışarı çıkmağa yüzüm kalmadı" deyince, Mevlânâ Hâlid (r.aleyh) buyurdular ki: "Bir ay sabret." O, bunun üzerine; "Aman efendim, sabra takatim kalmadı" diyerek iki defa tekrarladı. Bu tekrar çok yakınlığından ve samimiyetinden idi. Mevlânâ Hâlid de (r. aleyh); "Mademki öyle, kaldır şu hasırı istediğin kadar al" buyurdu. Mahmûd Efendi de hasırı kaldırdı ve altında bir altın gördü. Altını aldı, başka bir altın gördü ve böylece her aldığı altının yerinde yeni bir altın gördü. Yüzbin kuruş tamamlanıncaya kadar bu işe devam etti. Mahmûd Efendi bu kerâmeti görünce, Mevlânâ Hâlid'in ellerini öptü.

İsmâil bin Ali adlı zât anlatır: "Şam-ı şerîfte iken birgün, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin bulundukları yere gittim. Mukaddes iltifâtlarına nail olunca, cezbe hâli gelip, bir nevî gösteriş yaptım. Gözlerimi açınca Mevlânâ Hâlid, Şeyh Muhammed Nâsih hazretlerine şöyle buyurdu: "İsmâil'e söyle, hâl ile cezbe ortaya çıktığında onu tutmak gerekir. Niye izhâr eder de cezbesini tutmaz. Zira zorla cezbe göstermek riyadır. Riya ise zinâdan daha büyük günahtır. Hâline tövbe etsin." Mevlânâ hazretleri hâlimden kalbimi keşfetmişti.

Bağdat vâlisi Dâvûd Paşa'nın vezirliği esnasında, Osmanlı şehirlerinden birkaçını İranlılar işgal ettiler. O kasabalarda bulunan halkın kitaplarını yağma ettiler. Oradaki âlimlerden birisi, Hâlid-i Bağdadî hazretlerine geldi. Huzûrlarına girip, başından geçen hâdiseyi arzederek; "Efendim bir kitap alamayacak hâle geldim. Ne yapayım? Hangi işte bulunayım? Sizin merhametinize güvenerek geldim" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, yanlarındaki onyedibin kitabı o âlime hediye ettiler. Böylece yanlarında bir kitap bile kalmadı.

Bağdat'ta, tasavvuf büyükleriyle alay eden birisi, ba'zı kendini bilmezleri de toplayarak, Hatm-ı Hâcegân-ı şerîf halkası gibi bir halka dizerek, alay etmeye kalkıştı. O saatte cinnet getirdi. Elbiselerini yırtarak attı. Serserice çıplak bir hâlde çöllere düştü. Mevlânâ Hâlid (r.aleyh) talebeleriyle sahraya çıkmışlardı. Deliren adamın çocukları ve akrabası ağlayarak Mevlânâ Hâlid'in yanına geldiler. Mecnûnun affedilmesi için yalvardılar. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri çok sevdiği talebesi Şeyh Mûsâ Cubûrî'nin elinden tutup; "Şimdi o mecnûna doğru git. O hâlden kurtulduğunu bildir" dedi. Talebe, buyurulanı yapmak için o mecnûna gittiğinde, mecnûnu iyileşmiş gördü, iyileşen mecnûn, yaptıklarına tövbe ve istiğfar etti. Duâ ve ibâdetlerle alay etmekten vazgeçti.

Hacca gitmek için, Şam'a uğradığında, bir yalancı ve fâsık, kadıya müracaat edip; "Üç ay önce katırım çalınmıştı. Şimdi Hâlid-i Bağdâdî'yi katırımın üstünde gördüm. Katırımı isterim" dedi. Dînin emri gereğince, Mevlânâ Hâlid, hâkimin huzûruna çağrıldı. Fâsık ve yalancı kişi, şâhidlerini de getirip konuşturdu. Hâkim, katırın O iftiracının (yalancının) olduğuna hükmeyledi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, katırı o yalancıya teslim etti ve: "Hâkimin hükmüyle hayvan senindir. Lâkin bende bir şüphe var ki, bu hayvan benim yanımda dünyâya geldi, ama bunu kimse bilmez. Ey kişi, müslümanların şehâdeti ile, hayvan senindir. Ben ise, Hak teâlânın müslüman kullarına sû-i zan etmem. Allahü teâlâ, senin katırını getirip benim evime, benim evimde doğan katırı alıp, senin evine koymağa kâdirdir. Irak'dan Şam'a kadar binme ücretini de vereyim. Hakkınız bende kalmasın" buyurup, ücreti de verdi. O anda Allahü teâlânın izni ile, yalancının evindeki katır oraya geldi. Yalancının katırını gören iftiracı şâhidler, mübârek ellerine kapanıp; "Efendim, bu adama verdiğiniz hayvan sizindir. Bizler iftira eyledik. Sizi anlamadık. Hayvanı alınız" dediler. Hazret-i Mevlânâ; "Müslümanların şehâdeti ile ve hâkimin hükmü ile, hayvan

onundur. Binme ücretini de verdik. Artık geri alınmaz" deyip gözden kayboldu. Hâkim durumu öğrendi. Mevlânâ Hâlid'i aradı, bulamadı. Bu işe sebep olanlar ise barınamayıp, o beldeden kaçtılar ve perişan bir hâle düştüler.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, Şeyh Abdülvehhâb Sûsî'yi, kendilerine vekîl olarak İstanbul'a gönderdi. O da, devlet adamları ile çok görüşüp, kibir ve ucba kapıldı. Büyüklerin yolundan ayrıldı, talebelikten reddedildi. Şeyh Abdülvehhâb Sûsî geri dönüp, Şeyh Yahyâ Mezverî'ye giderek af edilmek için tavassutunu rica etti. O da, Mevlânâ Hâlid hazretlerine gidip durumu arzetti. Mevlânâ hazretleri; "Af etmek benim elimde olsaydı af ederdim. Ne çâre ki "Silsile-i aliyye" (evliyânın) büyüklerinin rûhları onu kapılarından tard etmişlerdir" buyurdu.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, talebeleri ile, büyük bir cemâat hâlinde, Bağdat'tan Şam-ı şerîfe hicret ediyorlardı. Şam arazisine geldikleri zaman, Safvek bin Fâris diye meşhûr Şemmer kabilesinden bir yol kesici, birçok yardımcıları ile beraber kâfileyi soymak istedi. Safvek bin Fâris, bu hâdiseyi şöyle anlatır: "Pekçok yardımcılarımla Mevlânâ Hâlid'in kâfilesine hücum edeceğim zaman, kâfileden beyaz elbiseli, ata binmiş, heybetli birisi göründü. O zât gözlerimiz önünde o kadar büyüdü ki, büyük bir dağ kadar oldu. Geçen kâfile ile aramızda büyük bir engel teşkil etti. Artık kâfiledekileri seçemez olduk. Boyunun uzunluğu semâya kadar varan bir büyük dağ misâli olan bu zâtı görünce, bir korku titremesi gelerek, mızraklarımız elimizden düştü. Sonra da herkes hayvanlarından aşağı yuvarlandı. Bu hâdiseden sonra kâfilede Allahın sevgili bir kulu olduğunu anladık. Bir ağızdan; "Aman aman, affedin affedin!" diye bağırıştık. Daha sonra kâfile görünmeye başladı. Kâfilede Mevlânâ Hâlid'i görünce, hepimiz kusurlarımızın affını rica ve niyaz ettik. Ellerine sarılarak tövbe ve istiğfar eyledik."

Fazilet sahibi bir zât olan Abdülbâkî Mûsulî anlatır: "Musul vâlisi Yahyâ Paşa, beni, Bağdat vâlisi Dâvûd Paşa'ya ba'zı işlerin halledilmesi için gönderdi. Bağdat'a ulaştığımda, geceyi sarfiyat muhâsebecisi Muhammed Efendi'nin yanında geçirdim. Orada bir ay kalmama rağmen, işleri yoluna koyamamıştım. Param da kalmamıştı, öteden beri Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerini severdim. Açlık ve üzüntü ile, bir akşam uykuya dalmıştım. Sabahleyin gusl abdesti almam îcâb etti. Hamam ücreti olmadığı için hamama gidemedim. Hâlimi hadememe açıkladım. Hademem de; "Efendim, Mevlânâ Hâlid hazretleri hakîki bir velî ise, hâlini keşfederek birkaç dirhem gönderir" dedi. Bu söz esnasında kapı çalındı. Elinde bir beyaz mendil ile bir zât içeri girdi. Elindeki mendili teslim edip; "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin selâmı var. Bu hediyeyi kabûl etsinler buyurdu" dedi. Hemen gitti. Mendili açtığımızda, hepsi altın olmak üzere yirmibin kuruş vardı. Bu para ile, bütün ihtiyâçlarımı gördüm. Daha sonra duâlarına kavuşmak üzere hânegâhına gittim."

Âlim ve fazilet sahibi bir zât olan Şeyh Muhammed Hâfız Urfalı anlatır: "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, Bağdat'ta kalan hanımı ve oğlu Şihâbüddîn'in Şam'a gelmesi için mektûp yazdı. Onlar da yola çıkıp Urfa'ya geldiler. Bu esnada Mevlânâ Hâlid hazretleri bana hitaben; "Hâfız! Çoluk-çocuğumuz Urfa'ya geldiler. Sizin evinize indiler. Lâkin Şihâbüddîn vefât eyledi" buyurdu. Bu sözün söylendiği târihi yazdım. Sonra Urfa'ya gittiğimde sordum. Tam buyurdukları zamanda Şihâbüddîn'in vefâtı vâki olmuştu."

Âlim ve fazilet sahibi olan Şeyh Ali Süveydî, büyük muhaddislerden (hadîs âlimi) idi. Hadîs-i şerîf senedlerinde kuvvetli bilgisi vardı. İmtihan etmek maksadıyla, Mevlânâ Hâlid hazretlerine geldi. Müsâfeha esnasında bir hadîs-i şerîf okudu. Mevlânâ hazretleri de bir hadîs-i şerîf okuyup oturdular. Aynı zât, Kütüb-i sitte'de yazılı olan hadîslerden üç hadîsi senedleri ile, imtihan yollu

okudu. Mevlânâ hazretleri de, bu hadîslerin asıl senedlerini sahîh olarak okuyunca, o muhaddis, hemen Mevlânâ Hâlid hazretlerinin ellerine kapanıp, kalbine gelen imtihan düşüncesinden tövbe ederek af diledi. Sonradan ilim meclislerinde; "Mevlânâ en büyük velîlerden olup, zâhir ve bâtın ilimierinde sonsuz bir deniz, biz ise bir damlayız" derdi.

Mevlânâ Hâlid hazretleri çok heybetli idi. Kalbleri çok temiz, berrak ayna gibi idi. Birgün Bağdat'ta talebeleri ile sohbet esnasında; "Bir zulmet geliyor" buyurdular. Yarım saat sonra râfızî âlimlerinin büyüklerinden Mûsâ Necefi ve on arkadaşı, imtihan için yüksek huzûrlarına geldiler. Beş dakika kadar ayakta durdular. Hepsini bir titreme aldı. Mevlânâ Hâlid hazretleri parmakları ile, râfizîlere "Oturun!" diye işâret ettiler. Oturduklarında titremenin çokluğundan başlarını yerlere vurdular. On dakika bu hâl devam etti. Mevlânâ Hâlid, onlara hiç iltifât etmedi. Dicleye doğru baktı. Sonra kalkıp nafile namaz için mescide gitti. Bunu gören râfizîler dehşette kaldılar. Kendilerine geldiklerinde; "Bu âlimde büyük bir sır vardır. Hakîkatini biz bilemeyiz" deyip gittiler.

Hacı Halîl Efendi, Sultan Mahmûd Hân'ın saray hizmetçisi idi. Halîl Efendi hacca gitmeye niyet etti. İstanbul'dan Üsküdar'a geçtiğinde, Üsküdar mezarlıklarının içinden bir zât, elinde bir mektûp olduğu hâlde hızlı adımlarla ona doğru koşarak geldi ve; "Aman Hacı Halîl Efendi şu mektûbumu al! Lütfen Şam'a vardığınızda, velîlerin önderi, âriflerin büyüğü Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerine ver. Buyurduklarını ve mektûbu verdiğiniz târihi de unutmayınız. Döndüğünüzde cevâbı alırız" dedi ve yine kabristanlığa doğru yürüyüp uzaklaştı. Halîl Efendi Şam'a gidip, vâlinin konağına misâfir oldu. O akşam Mevlânâ Hâlid hazretleri, hizmetçisine feneri hazırlamasını emredip, vâlinin konağına gideceklerini bildirdi. Konağa teşrîflerinde vâli hürmetle karşılayıp; "Efendim, teşrîfinizden çok memnun olduk. Bunun bu gecede olmasının bir hikmeti olsa gerek" dedi. Halîl Efendi de orada idi. Mevlânâ Hâlid hazretleri bir müddet oturup sonra ayağa kalktılar ve; "Gidelim" buyurdular. Vâli ve Hacı Halîl Efendi de saygıyla kalktı. Mevlânâ Hâlid hazretleri gitmekten vazgeçip durdu. Az sonra tekrar kalktılar. Bu hâl üç defa tekrar etti. Mevlânâ Hâlid hazretleri son defa kalktıklarında, Hacı Halîl Efendi'ye dönerek; "Hacı Halîl Efendi! Bizim sizde bir emânetimiz vardır" buyurdu. Halîl Efendi de: "Efendim böyle bir emânet yoktur" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri tekrar; "Elbet olacak. Cebinize ve eşyanıza baksanız" buyurdu. Halîl Efendi'nin hatırına mektûp gelmeyince; "Halîl Efendi! Üsküdar kabristanlığından geçerken, şöyle şöyle bir zât size bir mektûp vermişti" buyurdu. Hacı Halîl Efendi hatırladı ve derhal elini cebine sokup mektûbu çıkarıp verdi. O zaman Mevlânâ Hâlid hazretleri buyurdu ki: "Hacı Halîl Efendi bizimdir (bizim misâfirimizdir)." Vâli de; "Biz köleniz de Efendimindir" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri; "O başka" buyurdular ve birkaç defa; "Hacı Halîl Efendi bizimdir" buyurunca, Hacı Halîl Efendi: "İnşâallahü teâlâ hacdan sonra efendimizin ayaklarının toprağına yüz sürerim (ziyâret edip misâfir olurum)" dedi. O zaman Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri; "Hacdan sonra gelirseniz bizi bulamazsınız" buyurdu. Hacı Halîl Efendi de; "İnşâallah buluruz" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri; "Nasîb!" buyurdu. Daha sonra mektûbu açıp okudu ve; "Bize hüsn-i zan etmişler. Zannettikleri gibi olsun" buyurdu. Halîl Efendi hacdan sonra bizi bulamazsınız buyurmasının hikmetini anlayamayıp Hicaz yoluna koyuldu. Mekke-i mükerremeye geldi. Kalabalık bir topluluğun cenâze namazı kıldığını gördü. Onlara; "Ortada cenâze yok. Kimin namazını kılıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da: "Şam-ı şerîfte Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri vefât etti. Onun namazını kılıyoruz" cevâbını verdiler. Bu vefât haberini alınca, Halîl Efendi kendine geldi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin kerâmetini anladı. Haccı edadan sonra, Şam'a oradan da İstanbul'a gitti. Üsküdar'a geldiğinde kabristanlığın kenarında

mektûbu veren zâtı gördü. O zât Halîl Efendi'ye; "Efendim! Siz mektûbu verdiniz, bizim de işimiz oldu" deyip, kabristanlığa doğru uzaklaştı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, birgün yolda yürürken bir hıristiyana nazar ve iltifât etti. Hıristiyan, feryâd edip cezbeye kapıldı ve ağlayarak Mevlânâ'nın arkasından yürüdü. Hânegâha girdi. Müslüman oldu. Se'âdete kavuşanlar arasına girdi. Bu hâl açıkta olduğundan herkes gördü.

Süleymâniye'nin meşhûr âlimlerinden ba'zısı, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerini, aklî ve naklî ilimlerin en zor ve ince mes'eleîeri ile mağlup etmek istediler ise de, kendileri yenildiler. Yanlarında câhil gibi kaldılar. Çaresiz kalıp, Irak'ın her bakımdan en büyük âlimlerinin allâmesi, müslümanların âlimi olan ve huccet-ül-İslâm denen hucceti, efendimiz, üstadımız Şeyh Yahyâ Mezverî İmâdî hazretlerine mektûp yazıp; "Süleymâniye âlimleri tarafından, dîn dünyâ ilimlerinin allâmesi, müslülanların hucceti, efendimiz, üstâdımız Yahyâ Mezverî İmâdî hazretlerinedir. Hak teâlâ müslümanları uzun hayatınızla bereketlendirsin. Şehrimizde, Hâlid isminde bir zât zuhur eyledi. Hindistan'a gidip geldikten sonra, vilâyet-i kübrâ ve insanları irşâd da'vâsında bulunuyor. Bu zât, din ilimlerini mükemmel bir sûrette tahsîl ettikten sonra, terk eyledi. Yanlış yollara saptı. Bizler onu ilimde yenemedik. Büyüğümüz sizsiniz! Üzerinize vâcibdir ki, bu tarafa gelip, yanlışlığını ve zararlarını def edip, onu yenesiniz. Gelmeyecek olursanız, bu fikirleri bütün insanlara ve diğer şehirlere yayılacaktır" dediler. Bu mektûp, Şeyh Yahyâ'nın eline geçince, ba'zı talebesi ile birlikte, Süleymâniye yolunu tuttu. Şehre yaklaşınca, bütün âlimler, karşılamağa çıkıp, eline yüz sürüp, herbiri kendi evine da'vet ettiyse de, kabûl etmedi ve; "Bu saatte o zâtla görüşmem lâzımdır" deyip, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin hânegâhına doğru gitti. O devlethâneye girince, Mevlânâ Hâlid hazretleri kalkıp kapıda karşıladı ve müsâfeha ettikten sonra, yanlarına oturttu. Şeyh Yahyâ'nın kalbinde, bir takım ince ve zor mes'eleler vardı. Bunları sorup imtihan edecekti. Daha ağzını açmadan, hazret-i Mevlânâ, Şeyh'e hitaben; "Din ilimlerinde çok müşkil mes'eleler vardır. İşte biri şudur ve cevâbı budur; diğeri şudur, cevâbı budur" buyurup, Şeyh'in kalbindeki bütün suâlleri ve cevaplarını söyledi. Şeyh Yahyâ anladı ki, bu mübârek zât, evliyânın büyüklerindendir. Hemen özür ve af diledi. Tövbe edip Mevlânâ hazretlerinin büyük talebelerinden oldu. İftiracılar bunu duyunca perişan oldular. Mevlânâ hazretleri, Şeyh Yahyâ'yı çok severdi.

Şam'da tâ'ûn hastalığı vâki oldu. Mevlânâ Hâlid hazretleri oradan ayrılmak istemediler. Tâ'undan ölenlerin şehîd olacağı hakkında hadîs-i şerîfleri okurlardı ve bu yüksek dereceye kavuşmak isterlerdi. O sırada birisi gelip; "Efendim duâ edin de bana tâ'ûn bulaşmasın" diye yalvarınca, ona duâ ettiler. O kişi kurtuldu. Kendileri için ise; "Rabbime kavuşmağı istememekten haya ederim" buyurdu.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinin çocukları: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin dört oğlu vardı. Biri Şihâbüddîn olup, Urfa'da vefât etti. Sonra Behâüddîn vefât etti. Ardından Abdürrahmân vefât etti. Dördüncü oğlu Necmüddîn, babasının vefâtından sonra dünyâya geldi. Onun da iki oğlu dünyâya gelmiştir. Temiz soyu devam etmektedir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin oğlu Muhammed Behâüddîn'in beş yaşına girmesine birkaç ayı vardı ki, bu yaşta çok güzel Kur'ân-ı kerîm okurdu. Muhterem hocaları, Şeyh Muhammed Nâsih hazretleri idi. Arapça, Farsça ve mahallî dilleri çok güzel konuşurdu. Şekil, tabiat, cömertlik ve merhamet bakımından Mevlânâ Hâlid hazretlerine çok benzerdi. Çok küçük yaşta olmasına rağmen şefkatinin çokluğundan, bir kimseye bir belâ ve âfet gelse, o kişinin bu

durumdan kurtulmasına çalışırdı. Tâ'ûna yakalandığı zaman, babasının nûr yüzünde hüzün alâmetleri belirmişti. Cum'a gecesi sabaha kadar hastalığı devam etti. Şeyh İsmâil Gazzî hazretleri buyurdu ki: "Kapıcı kapımı çalınca, gözbebeğimin vefât ettiğini anladım. Hemen evin kapısından dışarı çıktım. Kapıcı vefât haberini söyleyerek; "Mevlânâ Hâlid hazretleri sizi istiyor" dedi. Derhal yanına vardım. Evin güneşliğinde oturduğunu gördüm ve hemen ellerini öptüm. Sıkılganlığımdan, huzûrlarında ayakta durdum. Bir saat geçtikten sonra edeblice oturdum. Mübârek, nurlu elleriyle başımdan tutup alnımdan öptü. Cenâb-ı Hakka şu şekilde duâ etti:

"Ey Rabbim! Bu musibete sabır ve genişlik verip, beni sevinçle rızıklandırdın. Önümde rûhunu aldın. İnşâallah yüksek katınızda büyük bir nasîbi olur. Oğlum Behâüddîn mıknatısımızdır. Bizi kendisine çeker. Biz ona uyarız. Vekîlimizdir" buyurdu. Nûrlu yüzlerinde sevinç doğmuştu. Merhum oğluna sabır ve tahammül etmenin faziletlerini içine alan sohbet ve va'za başladı. Âhırete göç eden bu temiz yavrunun Kasiyûn dağındaki bir tepeye defnolunmasını emretti. Bu yere bundan evvel kimse defnolunmamıştı. Şeyh İsmâil ve Şeyh Muhammed Nâsih hazretlerine techiz ve tekfinini emir buyurdu. Cenâze yıkandıktan sonra, müslümanların omuzlarında, adı geçen yere götürüldü. Bizzat Mevlânâ Hâlid hazretleri İmâm olup, cenâze namazını kıldırdıktan sonra defneylediler. Ağlayanlara ve kalbi mahzûn olanlara teselli verip insanları teskin ederdi. Definden sonra Addâs Câmii'ne giderek, Cuma namazını kıldırdıktan sonra, adı geçen Câmi'nin hücresinde tâ'una tutulmuş değerli talebelerinden Molla Îsâ hazretlerinin yanına vararak, hâl ve hatırını sorup, alâka gösterdi. Molla Îsâ'ya şöyle buyurdu: "Ey Îsâ!.. Ölümden hiç korkma. Dâima uyku ile uyanıklık arasında bulun. Zîrâ senin kalbine yöneldik. Artık şeytan tasallut edemez. Oğlum Behâüddîn ile karşılaştığında selâmımı ulaştır. Ona korkmamasını söyle. Yakın zamanda inşâallah biz de geleceğiz." Vedâdan sonra Cennet misâli yüksek hânegâhına gitti.

Behâüddîn'in vefâtından sonra, diğer oğlu Abdürrahmân da aynı senenin Zilka'de ayında tâ'ûndan vefât etti. Abdürrahmân gayet zekî, merhamet sahibi, akıllı bir çocuk idi. O da defin hazırlıkları bitince Kasiyûn isimli tepeye, kardeşi Behâüddîn'in mezarının kuzey tarafına defnedildi. Çok kalabalık bir cemâat cenâzesinde bulundu.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, oğlu Behâüddîn'in defnine gittiği zaman, kendisinin de yakında vefât edeceğini anladı. Bunun üzerine kabrinin kazılmasına dâir Şeyh Abdülkâdir Deymânî'ye emir verip, nerede defnolunacağını bildirdi.

Abdürrahmân'ın defninde, daha önce ta'yin ettiği kabrin kazılmamış ve hazırlanmamış olduğunu görünce üzüldü. Şeyh Abdülkâdir'e; "Zannedersem, kazıcıya verecek paran yoktur" buyurup, bu talebelerine birkaç gümüş verdi ve; "Muhakkak, bugün kazın! Kazınca bir taşa rastlarsınız. Vefâtım günü, o kayayı kırma sebebiyle zahmet çekip, kabrimi belki vaktinde kazıp, yetiştiremezsiniz. Mezar, boyunuz derinliğinde olsun" buyurdu. Gerçekten iki arşın miktarı kazıldıktan sonra, buyurdukları gibi, büyükçe bir taş göründü. Bu kerâmetini de herkes gördü. Buyurdukları miktarda kazıldı.

Vefâtı: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, son zamanlarına doğru, yanlarında bulunan emânet kitapları sahiplerine vermek için ayırmağa başladılar. Bir ara talebelerinden birini gönderip, Şeyh İsmâil Angârî'yi çağırttı. Ona; "Buradan hiç bir yere çıkmam. Ancak oğlum Behâüddîn'in yanına gitmeyi isterim? buyurdu. Şeyh İsmâil: "Efendim güneşin hararetinden oraya gitmek ve orada oturmak mümkün olmaz" deyince Mevlânâ Hâlid hazretleri; "Güneşin harareti bize zarar vermez" buyurdu. Daha sonra kütüphânesinin önünde oturdu ve; "Ey İsmâil;

Beni dinle, asla muhalefet etme. Vefâtımdan sonra, çoluk-çocuğum, fıkıh kitaplarım, diğer hukukî işlerim için yerime vasî olarak, İsmâil Enârenî'yi ta'yin ettim. Ondan sonra Muhammed Nâsih, sonra Abdülfettâh, ondan sonra da seni seçtim. Malımın üçte birini namaz, borcumun iskatı için ayırın. Bir su sarnıcı inşâ edin. Ben zannederim ki, ümmetin iyi zâtlarından ba'zı ihlâs sahipleri, bu makamda, sevdiklerimiz için dergâh bina ederler. Malımın üçte birinden geri kalanı da, kapımızda olan fakirlere ve yoksullara verilsin. Ölümümden daha büyük bir musibet size gelmez. Ona karşı sabır ve tahammül gösteriniz. İnsanlarla münâkaşa etmeyiniz" buyurdu. Şeyh İsmâil de; "Efendim, bugün kalblerimizi hüzün ve kederle doldurdunuz. İnşâallah bu emir gelmez de ömrünüz uzun olur" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri, "Ey İsmâil! Biz Şam'a ancak ölmek için geldik. Buraya geliş gayemiz başka bir şey değildir. Cenâb-ı Hak, Beyt-i mukaddesi ve Nebiyy-i zîşânı ziyâreti ve Hâcc-ı ekberi, bize geçmiş senelerde nasîb etti. İnşâallah saâdet-i ebediyyeye nail oluruz. Başka birşey istemiyoruz. Ba'zı inkarcıların size yapacağı eza ve cefâdan korkuyoruz. Bilhassa falan kimsenin eza ve cefâsından korkuyoruz. Hak teâlâya yalvararak duâ ediyoruz ki, size eziyet verecek olan o kimse fazla yaşamasın. Çünkü sevdiklerimize iftira ederek zahmet verir" buyurdu. Buyurdukları gibi, kendilerinden kısa bir müddet sonra o kimse öldü.

Birgün Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, Şeyh İsmâil Gazzî'ye buyurdular ki: "Bütün kitaplarımı vakfettim." O esnada içeriye Şeyh Muhammed Nâsih Efendi girdi ve; "Efendim Seyyid Hüseyn Efendi ve beraberinde ba'zı âlim zâtlar, size ta'ziyeye geldiler" dedi. Daha sonra onları karşılayıp, oturmalarına müsâade ettiler. Oğlu Abdürrahmân için ta'ziyelerini kabûl etti. Ziyâretçiler gidince, Şeyh İsmâil Efendi de izin alıp ayrılmak istedi. Mevlânâ hazretleri: "Bugün burada kalınız" buyurdu.

Sonra da; "İnsanların; "Mevlânâ Hâlid kerâmet izhar ediyor" demelerinden korkmasaydım, bütün arkadaş ve dostlarımla vedâlaşırdım. Bu Cum'a gecesi gideceğimizi zannediyorum" buyurdu. Daha sonra kendisine yemek getirildiğinde; "Bu ve bundan başka yemeklerden yiyemeyeceğim, ölümü isteyen hem de yemek yiyen hiç bir kimse gördünüz mü?" buyurdu. Uzun bir müddet dünyâ yemeklerinden yemedi. Sonra; "Dünyâ yemeklerine doymuş olduğum hâlde, Rabbime kavuşmayı arzu etmem" diyerek, evlâdı ile şakalaşan bir baba gibi, ayaklarını evin içinde yere vurdu. Bundan önce böyle bir hâl kendilerinden görülmemişti. Bundan sonra kitapların bulunduğu yere gitti. Emânet aldığı kitapları sahiplerine göndermeğe başladı. Çoluk-çocuğuna teker teker nasihat ve vasıyyet ederek vedâlaştıktan sonra; "Biz bu Cum'a gidiyoruz" buyurdu. Sonra mescide teşrîf etti. İkindi namazını kıldıktan sonra, medresenin olduğu tarafa yöneldi. Kapısına geldiklerinde, sevdiklerinden İsmâil Gazzî'yi yanına çağırıp iltifât etti. Kütüphânesinin önünde oturdu, önceki vasıyyetini ve nasihati tekrar etti. Şöyle buyurdu; "Namaz borcumun iskatı için vasıyyet ettim. Allahın birliğine yemîn ederim ki: Baliğ olduğum zamandan bugüne kadar bir vakit namazımı kazaya bırakmadım. Kuşluk ve teheccüd namazlarını da eda ettim. Bu sözleri işitip de, "Mevlânâ Hâlid, hayrat ve hasenata muhtaç değildir" demeyiniz. Vefâtımdan sonra, hayır ve iyiliklerde bulunup, fakirlere yemek yediriniz. Fâtiha-i şerîfe ve İhlâs-ı şerîflerde bizi unutmayınız. Bir kimse yukarıda işâret ettiğim haklarıma muhalefet ederse, âhırette beni göremez. Çoluk-çocuğuma hoş nazarla bakınız. Seçtiğim vasim Şeyh İsmâil Enârenî'dir. Benden sonra irşâd vazîfesinde bulunacak seçtiğim talebemdir. Bu husûsu hiç kimse hatırından çıkarmasın" buyurup, İsmâil Gazrî'ye: "Bana kalemi ver, vakıf şartlarını yazayım" buyurdu ve mübârek ellerine kalem alıp; "Bu kitapları Allah için vakfettim. Vakfımın şartları şunlardır" diyerek şartlarını yazdı. Sonunda da; "Bu yazılan şartlarla vakfettiğim kitaplarımın küçük bir tanesi de olsa değiştiren, noksanlaştıran kimseler üzerine;

Allahın, meleklerinin ve bütün insanların la'neti yağsın" buyurdular. O esnada talebelerinden olan Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden Seyyid Muhammed Emîn İbni Âbidîn içeri girdi ve ba'zı sorular sordu. Mevlânâ Hâlid hazretleri, her soruya cevap verdikten sonra da, hangi kitaplarda olduğunu söyledi ve bu arada; "Şu kitabı getirin" buyurdu. O kitapdaki delîllerini de gösterdi. O zaman İbn-i Âbidîn hazretleri; "Efendim! Dün gece rü'yâmda Hazreti Osman'ın vefât etmiş olduğunu gördüm. Çok büyük bir kalabalık oldu. Cenâze namazını ben kıldırdım" diyerek rü'yâsını anlattı. Mevlânâ Hâlid hazretleri de; "Ey İbn-i Âbidîn! Yakında ben vefât ederim. Sen de kalabalık bir cemâat ile cenâze namazımızı kıldırırsın. Çünkü ben, Hazreti Osman'ın evlâdındanım" buyurdu. İbn-i Âbidîn bunu duyunca çok üzüldü ve rü'yâsını anlattığına çok pişman oldu.

Daha sonra Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, sevdiklerine şöyle vasıyyette bulundu: "Muhammed aleyhisselâmın sünnetine uyunuz. Üzerinde bulunduğumuz doğru yol üzere olunuz. Karşılaşacağınız güçlüklere sabr ve tahammül gösteriniz. Bizim vefâtımızdan daha büyük musibet size ulaşmaz. Şekil ve şemailimi sayarak, bağırıp çağırarak ağlamak sûreti ile, rûhuma zahmet vermeyiniz. Etrâfa mektûplar yazarak, vefâtıma hiçbir kimsenin üzülmemesini ve ağlamamasını tenbîh ediniz. Beni seven ve bana muhabbet eden, Allah rızâsı için kurban kesip sevâbını benim rûhuma göndersin. Rûhuma Kur'ân-ı kerîm ve Fâtihalar, kıymetli duâlar göndersin. Dünyâ sevgisi ile gönülleri dolan kimseler gibi sakın siz de; "Sadakaya muhtaç değilim. Ancak Fâtiha ve İhlâs-ı şerîflere muhtâcım" demeyiniz. Benim için iyiliklerde bulununuz. Sadaka veriniz sizi bize yaklaştıracak işler işleyiniz, ömrümüz elliye ulaşmıştır. Otuzbeş senelik farzları iskat ve kaza edersiniz, ömrümüzde kuşluk ve teheccüd namazlarını diğer beş vakit farz namazlar gibi hiç terk etmedim. Ey İsmâil, talebe ve arkadaşlarımın kıymetini biliyorsun. Onlara sıkıntı verecek şeylerden sakın. Zannederim ki, yakın zamanda talebelerim için bir dergâh inşâ edilir."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri bu nasihatleri yaptığında, sıhhatleri ve afiyetleri yerinde idi. Sonra evlerine girdiler. Uzun zaman evden çıkmadıkları görülünce, talebeler, evinin hizmetçisinden haber sorup, içeri girmek ve mübârek cemâlini görmek arzularını bildirdiler. İçeri girmemeleri hakkında haber gelince, talebeleri bir hüzün ve elem kapladı. Bir daha yanlarına girmemek şartı ile tekrar izin istediler. O zaman içeri girilmesine müsâade ettiler. İsmâil Efendi beraberlerinde olduğu hâlde, yirmi kişi huzûrlarına girip, ziyârette bulundular. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, sağ yanlarına yatmış bir vaziyette murâkabe hâlinde idi. Hâl ve hatırları sorulunca, teşekkür ve iltifât olarak gözlerini açıp, fazla kalmamalarını ve fazla konuşmamalarını işâret ettiler. Talebelerinden İsmâil Efendi; "Efendim zât-ı âlileriniz su isterler mi?" dedi. Mevlânâ Hâlid hazretleri hâl ile; "Dünyâ ve içindekilerden vazgeçtim. Şu anda Hak ile meşgûlüm" demek istediler. Bu hâllere şâhid olanların hepsi, mübârek ellerini öpüp, titreyerek ve büyük bir şaşkınlık içinde dışarı çıktılar. Dışarıda başka talebeler ve sevenleri, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin hâlinin nasıl olduğunu haber almak için bekleşiyorlardı. Onlara gördüklerini anlattılar.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, o gece yatsıdan sonra çoluk-çocuğunu yanlarına çağırdılar. Onlara hitaben; "Hepinize hakkımı helâl ediyorum. Birbirinizden ayrılmayınız. Vefâtınıza kadar bu evde kalınız" buyurdular. Abdest alıp bir miktar namaz kıldıktan sonra; "Şu anda tâ'ûna tutuldum" buyurdular. Mübârek yüzleri sarardı. Sabahleyin de çoluk-çocuğuna dönerek tekrar buyurdu ki: "Bundan sonra beni meşgûl edip benden birşey istemeyiniz. Bir şey isterseniz vekîlimden isteyiniz. Beni Hakla meşgûl olmaktan alıkoymayınız. Hiçbir kimse ile

sohbet etmek istemiyorum. Rabbim ile meşgûlüm. Yanımda hiç kimse bulunmasın.” Göz uçları ile kıbleye yönelip sağ yanı üzere yatarak, murâkabe ve Allahü teâlânın kudretini tefekkürle meşgûl olmaya başladı. Hastalığının şiddetinden; “Ah! vah!” gibi sesler asla duyulmayıp, her a’zâsından, hattâ mübârek saçlarından Hakkın zikrinin belirtileri görülüyordu. Müezzin ezan okumağa başladığında, Mevlânâ Hâlid hazretleri Fecr sûresinin son âyetlerini okudu. Meâlen; **“**(Sonra Allah mü’min kimselere şöyle buyurur) **Ey** (îmânda sebat gösteren Allahı anmakta huzûra kavuşan) **itaatkâr nefs, dön rabbine** (Cennetle sana hazırladığı ni’metlere) **sen O’ndan** (sana verdiklerinden ötürü) **râzı, O da senden** (îmânın sebebiyle) **râzı olarak. Haydi gir** (sâlih) **kullarımın içine. Gir Cennetime.”** Bu âyet-i kerîmeleri okuyup bitirdikten sonra, mübârek rûhları Cennet-i a’lâya uçtu ve Allahü teâlâya kavuştu.

Kapısında bulunan âbidler, talebeleri, sevdikleri, vefâtlarını işitince, müteessir olarak kendilerinden geçtiler. Talebelerinden İsmâil Efendi, oradakilere; **“Evliyânın vefâtı, bir evden öteki eve gidişi gibidir”** hadîs-i şerîfini naklederek, nasihatte bulundu. Talebelerinin önde gelenlerinden İsmâil Efendi, Muhammed Nâsih, Ahmed Efendi, Ahmed Mekkî Efendi, Muhammed Sâlih Efendi ve Şeyh Abdülkâdir Efendi beraberce Mevlânâ Hâlid hazretlerinin vefât ettiği odasına girdiler. Onu saf ve temiz, ebedî istirahata çekilmiş bir şekilde görünce, mübârek ayaklarından öpüp göz yaşı döktüler. Daha sonra Şeyh İsmâil Efendi; “Kendimi, öldükten sonra dirileceğimiz yer olan haşr meydanında sanmıştım. Mevlânâ Hâlid Efendimizin yüzleri, gözleri kamaştıracak derecede nurlu idi. Her hâli ile nûr saçışları, veliliğine işâret ediyordu” dedi. Şeyh İsmâil sözlerine devamla, “Elini öptüğüm zaman, mübârek terlerinin misk gibi koktuğuna şâhid oldum. Böyle hoş koku şimdiye kadar koklamış değildim. O güzel kokuyu yüzüme ve gözüme sürmeye başlamıştım. Cân-ü gönlüm, şeker lezzeti bularak hayat buldu” diyerek o günkü hâllerini anlattı.

Önde gelen talebeleri, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin nâzik vücûdlarını tam bir hürmet ve saygı ile medresede kendileri için yaptırdıkları teneşir tahtasına koydular. Şeyh İsmâil Efendi, Şeyh Muhammed Nâsih Efendi, Şeyh Abdülfettâh Efendi, Şeyh Muhammed Efendi, Mevlânâ Hâlid hazretlerini yıkama, techiz ve tekfinleri ile meşgûl oldular. Sonra mescidde yüksek bir mahalle konarak, bütün halka ziyâret için izin verildi. Herkes girerek, mübârek na’şları etrâfında halka oldu. Sabaha kadar Kur’ân-ı kerîm, salât-ü selâm, Kelime-i tevhîd ve duâlar okundu. Sabah namazı kılındıktan sonra, Cennet misâli hânegâhtan, Emevî Câmii’ne, müslümanların parmakları üzerinde kalabalık bir cemâat ile götürüldü. Kalabalık, çarşı ve pazarları doldurdu.

Çok dehşetli o günde, nurlu na’şlarını mezkûr câminin musallasına izzet, ihtiram ve şerefle koydukları zaman, binlerce insan cenâze namazlarını kıldılar. Namazda, talebesi ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi İbn-i Âbidîn hazretleri imamlık yaptı. Kalabalıktan ötürü cenâze namazını kılamayan birçok kimse, Şafiî mezhebine göre tekrar kılınan cenâze namazına iştirâk ettiler. Şeyh İsmâil Enârenî, sonradan kılınan cenâze namazını kıldırmak için, Şeyh İsmâil el-Kuzberî’ye emir ve ruhsat verdi. Evliyâ kâfilesinin reîsi Mevlânâ Hâlid hazretlerinin tabutu başında, Emevî Câmii baş müezzini;

“Velîlerin reîsinin rûhu beden kafesinden uçup bekâ bahçesine gitti” diyerek, yüksek sesle vefâtını îlân etti. Sonra duâ ederek; “Ezel ve ebedde yalnız olan, bir olan cenâb-ı Hakkı tesbih ve tenzih ederim. Kuvvetlilerin zarar veremediğini tenzih ve tesbih ederim. Herşey yok olacaktır. Sâdece O’nun zâtı bakî kalacaktır. Hüküm O’nundür. O’na dönülecektir. Tâat ederek Allahü teâlâya yalvarın! Biliniz ki, muhakkak âlimlerin ölümü, âlemin ölümü gibidir. Duâlarımız, büyük velî ve bu âlemin kutbu Mevlânâ Hâlid hazretlerinin üzerine olsun, ölmeyen ve hayat sahibi olan

Allahü teâlâyı tesbih ve tenzih ederim" dedi. Göz yaşartan bu duâyı okudukça, bütün cemâat ağlamaya başladı. Ondan sonra tabut, müslümanların parmakları üzerinde taşınarak, Kasiyûn'da "Tel" denen tepeye getirildi. Bu yer, şimdi Sâlihiyye adı ile anılmaktadır. Cenâzenin defni sırasında hoş bir koku etrâfa yayıldı. Bunu orada bulunanların hepsi hissetti. O hoş kokunun hâlâ orada mevcût bulunduğu, ziyâret edenlerce söylenmektedir.

Talebelerinden dört kişi kabrin içerisine girip, mübârek cesedi tam bir olgunlukla ve hürmetle, Allahü teâlâyı zikrederek, âşıkların gözlerinden gizlediler. Bu esnada halk ağlayarak ayrılış gözyaşları döktüler.

Sünnet olan telkin, Şeyh Ebû Bekr hazretlerine havale edildi. Telkinden sonra Şeyh Ebû Bekr, mis kokulu kabirleri üzerine kapanıp, çok zaman geçtikten sonra kendisine gelebildi. Sonra bütün cemâat yavaş yavaş geri döndü.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinin vefâtından sonra, sevenlerinden biri, rü'yâsında Muhyiddîn-i Arabî'nin kabirden çıktığını, Kasiyûn dağına gelip, Mevlânâ Hâlid hazretlerine selâm verip, ziyâret ettiğini gördü. Rü'yâsını şöyle anlattı: "Ben de onunla birlikte oraya gittim. Orada çok yüksek binaların bulunduğunu, Mevlânâ hazretlerinin de Muhyiddîn-i Arabî'ye kavuşmak için sür'atle yürüdüğünü, birbirlerinin boynuna sarıldıklarını, selâmlaştıklarını gördüm. Muhyiddîn-i Arabî (r.aleyh); "Gözlerimiz yolda kaldı, neden bu kadar geciktiniz?" dedi. Bunun üzerine Mevlânâ; "Ben meşgûlüm. Rabbim, bana sekiz Cennet kapısını açtı. Her kapıya, bana tâbi olanlardan birinin oturmasını buyurdu. Hattâ tâ'undan ölenleri de Cennete koyuyorlar" buyurdu. Bunun üzerine Cennetin sekiz kapısının açıldığını ve içindeki ni'metlerin güzelliğini, her kapıda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin talebelerinden birinin, gelenleri seyreder olduğunu gördüm. O anda Mevlânâ'dan yardım isteyip, tâ'unun Şam'dan kalkmasında şefaatçi olmasını istirhâm ettim ve; "Allahü teâlânın izni ile kalkar" buyurdu. Çok geçmeden Şam'dan tâ'ûn (veba) kalktı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri; uzuna yakın boylu, iri yapılı, buğday tenli, burnunun ortası yüksekçe, gözleri iri ve siyah, sakalı sünnete uygun olup, siyahı beyazından fazla idi. Güleryüzlü, kolları uzunca, geniş göğüslü, vakarlı ve çok heybetli idi.

Eserleri: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, çeşitli ilimlerde eserler yazdı. Bilhassa "İrâde-i cüz'iyye" risalesinin bir benzeri o zamana kadar yazılmamıştı. "Rabıta risalesi"nin birçok şerh, tetimme ve ta'likleri vardır. Hele Fârisî dil ile yazdığı, ince rûhunun terennümlerini bildiren "Dîvân"ı, bir şaheserdir. Okuyanlar, zekâsının kuvvetini, görüşünün keskinliğini, aklının üstünlüğünü, kalbinin temizliğini, san'atkârâne üslûbunu, evliyâlıktaki derecesini ve muhabbetinin çokluğunu görür. Eserlerinden biri de "İ'tikâdnâme" olup bu kitap, İslâmın beş şartını ve îmânın altı şartını bildirmektedir. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri bu eserini Farsça olarak yazıp, "İ'tikâdnâme" adını verdi. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin kardeşi, büyük velî Mevlânâ Mahmûd Sâhib'in talebelerinden Kemahlı Hacı Feyzullah Efendi de, bu kitabı Türkçeye tercüme ederek, "Ferâid-ül-fevâid" ismini verdi. Her müslümanın okuması ve çoluk-çocuğuna okutması gerekli olan bu eser, Hakîkat Kitabevi yayınları arasında, "Herkese Lâzım Olan Îmân" ismiyle neşredilmiştir. Ayrıca bunun Almanca, Fransızca, İngilizce ve Arapça tercümeleri de yapılarak bastırılmış, Hakîkat Kitabevi tarafından bütün dünyâya dağıtılmıştır.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin bir de "Câliyet-ül-ekdâr" adında, salevâtü şerîfe kitabı vardır. Okunması, keder ve üzüntüleri giderir. Bundan başka; Cem'ul-fevâid min câmi'il-usûl ve mecmeu'z-zevâid, Hayâlî haşiyesi, Şerh-ur-Remlî haşiyesi, Risâletün fil-ibâde, Arabî ve Fârisî mektûbât, Risâletün fî isbât-ır-râbıta, Risâletün fî âdâb-il-mürîd maaşşeyhihî, Risâletün fit-

tarîk, Makâmât-ı Harîri haşiyesi (tam değil), Zemahşerî'nin "Etbâk-üz-zeheb"i üzerine Fârisî bir şerh, Siyâlkûti haşiyesi, Şerh-i akâid-i Adûdiyye, El-Ikd-ül-cevherî fil-farkı beyne kesbî el-Mâtürîdî vel-Eş'arî v.b.dir.

Eserlerinden seçmeler:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, hocası Abdullah-i Dehilevî hazretlerinin, Hindistan'daki vekîli, Ebû Sa'îd Müceddidi hazretlerine gönderdiği bir mektûbunda özetle buyuruyor ki:

"Ebû Sa'îd Müceddidi Ma'sûmi hazretlerinin yüksek huzûrlarına arz ederim. Büyük makamlar, yüksek mertebeler sahibi, baba ve dedelerinizin nihâyetsiz feyz ve yüksekliklerinden, eşsiz hocamızın (canım onu yaradana feda olsun) bu zavallıya ulaştırdıkları, yazıya ve söze sığacak cinsten değildir. Bu büyük ni'metin şükrü için olan çalışmalanmı arzediyorum. Bütün Anadolu, Arabistan (Hicaz), Irak, İran'ın bir kısmı, bütün Kuzey Mezopotamya, "Silsile-i aliyye" büyüklerinin cezbe ve te'sîrleriyle dolmuş olup, gece ve gündüz; mahfil, meclis, mescid ve medreselerinde İmâm-ı Rabbânî Müceddid ve Münevvir-i elf-i sânî'nin (r.aleyh) medhi ve güzel zikri yapılmaktadır. Küçük-büyük herkesin dilinde hep o anılmaktadır."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, muhtelif zamanlarda yazdığı mektûplarından ba'zılarında şöyle demektedir:

"Allahü teâlâya hamd, Muhammed aleyhisselâma, temiz âline ve seçkin Eshâbına salât ve duâdan sonra biliniz ki, bir kimse kendisini iyi sıfatlarla süslenmiş, güzel ahlâkla bezenmiş bilir ve görür, kendini bir başkasından üstün tutarsa, bu, ulûhiyyet da'vâsına kalkışmak olup, sonsuz olarak tard olmasına sebep olur. Allah korusun! Nitekim İblîs (şeytan); "Ben ondan (Âdem aleyhisselâmdan) iyiyim" dedi ve bu sözü onun kovulmasına sebep oldu.

O hâlde son derece korkmalı ve titremelidir ki, hiçbir talebeyi, hiçbir kimseyi hattâ içki içeni dahi, kendinden aşağı bilmemelidir. Bu, içki içmek haram ve kötü değildir ma'nâsına düşünülmemelidir. Böyle i'tikâddan Allahü teâlâya sığınım. Belki son nefeste kimin imânla gidip gidemeyeceğinin bilinmediğindendir. Çok içki içenler vardır ki, sonunda pişman olup, titreyen elleriyle, Hakîm-i mutlakın dergâhının istiğfar, pişmanlık ve tövbe eteklerine sıkıca tutunmuş, iyiler defterine kayd olmuşlardır. Çok riyâzet çeken zâhidler vardır ki, sonunda fâcirler tarafına kaymış, belki küfür alâmetlerini işlemişlerdir. Allahü teâlâdan dünyâ ve âhırette bize afiyet vermesini isteriz.

O hâlde talebenin çokluğu ve teveccühün te'sîrli oluşuna gurûrlanmamalı, aldanmamalıdır. O te'sîr başka bir yerden olabilir. Bilmelidir ki, muhakkak başka yerdendir. Dünyâ leşini, ya'nî dünyalık sayılan şeyleri, mutlak olarak hiç kimseden, bilhassa talebeden kabûl etmeyiniz. Az veya çok, önemli değildir. Çok kalb kırılmasına sebep olmadıkça, yahut bu tarafdan (bizden) bir işâret olmadıkça bu minval üzere olmaya çalışınız. Bütün âlem münkiriniz ve düşmanınız olsa, yahut muhlisiniz ve dostunuz bulunsa, murâd olan şeyden kıl ucu kadar sapmayınız. Sâdece hakiki sevgilinin rızâsını isteyiniz, bu yeter.

Birisi kalkar da; "Bâ'zı evliyâ; kendini büyük görmüş, söz ve hareketleri ile büyüklük taslamış, insanlar onlara kulluk, hizmetçilik yapmış, siz nasıl kendini büyük görmemelidir dersiniz?" diye suâl ederse, cevâbında deriz ki: "Evliyâ, fânîfillah ve bâkîbillahlardır. Fenâ ve bekâ makamlarını aşmışlardır. Nefs-i emmârenin istek ve arzularından geçmiş, tamamen boşalmışlardır. Onlardan meydana gelen her hareket, Allahü teâlânın kudret ve irâdesi iledir. Nefsin icâbı değildir. Bu sebeple bunun gibi işlerin onlarla alâkası yoktur. Enfâl sûresi 17.

âyetinde meâlen; **"Attınsa da sen atmadın ve lâkin Allah attı..."** âyet-i kerîmesi bu makama işârettir.

Özet olarak deriz ki: Evliyânın işleri, görünüşte diğer insanların işlerine benzerse de, hakîkatte o seçilmişlerin amelleri başkadır. Mektûba bu kadar yazılabilir."

Vasıyyettir: İstihâresiz kimseyi kabûl etmeyin. Çünkü sizin kabûlünüz, bu fakirin kabûlüdür. Bu fakirin kabûlü de, daha yukarılara gider. Kendiniz için ve size bağlı olanlar için sözde, harekette, dışta, içte, Muhammed aleyhisselâmın dînine gevşeklik ve tembelliğe cevaz ve imkân vermeyiniz. Zîrâ bu büyük devlet ve ni'metin yanında, yüzbinlerce keşf ve kerâmet değersizdir. Keşf ve kerâmet, dînin emirlerine uymayı arttırmaya sebep olmuyorsa, belâdır.

Hiçbir yeri vatanın bilme! Hiç kimseyi bizzat sevgili tutma. Zira vatan kabirdir ve sevgili, hakiki mahbûb olan Allahü teâlâdır. Bulunduğunuz yerdekilerin çok inkâr ve sıkıntı vermeleri sebebiyle kulluk vazîfelerinde eksiklik ve kusur görünmeye başlarsa, oradan başka yere göçersiniz, ancak bu fakirden izin almayı unutmayınız. Büyüklerimizi incitecek hâl ve hareketlerden sakınınız."

Otuzuncu mektûpdan: "Defalarca söyledim. Bir daha söylüyorum ki: Bütün velîler, dînimizin emir ve yasaklarına uymayan tarikatçılığın, ilhad ve zındıklık olduğunda sözbirliği halindedirler. Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda olmayan ba'zı kimseler dinimize dal ve kabuk, evliyâlık ma'rifetlerine de; kök, gövde ve öz demişlerdir. Bu söz, büyüklerimiz katında değersizdir. Belki hakiki kök, gövde ve öz, dînimiz İslâmiyet olup, bundan gayrisi dal, budaktır, isterse keşf ve kerâmet olsun.

"Evliyâ bu kadar niye uğraşmışlar, bu kadar sıkıntılara niye katlanmışlar, sülûk ve dervişlik yolunun çilelerini niçin çekmişler ve ne için keşf ve kerâmetten iyi olan bu şeriat ve zühd yolunu tutmamışlardır" denirse, cevâbında deriz ki: Dinimizin yolunda yürüyüp ilerlemek, evliyâdan başkası için çok zordur, belki imkânsızdır. Çünkü nefs-i emmârenin çok belâ ve fitneleri vardır. Bir kimse kitaplardan öğrenilen bütün ilimleri ezberlese, nefsin hilelerinden kurtulamaz. Bir mürşid-i kâmilin rûhâniyetinin imdâdı ile, makamları geçip, seyr ve sülûk yapmadıkça, zâtın tecellilerine kavuşamaz. Nefs-i emmâreyi terbiye eden, sahibini fenâ makamına kavuşturan bu tecellîlerdir. Böyle bir kimse, bu tecellîlerden sonra tekrar uyanık hâle gelirse, dînimizin yolunda ilerler.

Demek ki, bizim büyüklerimizin yolunda, tarikat; İslâm dininin emirlerini yapmak içindir. Ama tarîkati hakkıyla yapmak da herkesin işi değildir. Bâtınsız ilim vebal, dinimizin emir ve yasaklarına uymayan bâtın (ya'nî tarikat, tasavvuf) sapıklıktır. Sapıklık ve vebâldan Allahü teâlâya sığınırız.

Seyyid Ali ile gönderdiğiniz hediye ve mektûbunuz geldi. Nerede ise batınınız sizden tozlanıyor, bulanıyordu. Ama şimdi temizlendi. Mahmûd'un mektûbunda yazdıklarımı yapınız ve talebelerin çokluğuna ve izzetinize kapılıp aldanmayınız. Perdenin arkasında çok oyunlar vardır. Zîrâ büyüklerin yolunda, maksûd olan şey ma'bûddur. Vesselâm.

Otuzsekizinci mektûpdan: "Allahü teâlâ, kalbimin özlediği, rûhumun gözlediği Seyyid Tâhâ'yı, fenâ ve bekâ mertebelerine kavuşmakla şereflendirsin. Allâmenin (ya'nî Seyyid Tâhâ hazretlerinin) bu fakire yazdığı mektûp geldi. İslâmiyetin yayılmasına çalıştığınız ve Kur'ân-ı kerîmin hatmi hakkında yazıyorsunuz. Çok memnun olduk. İhlâs şartı ile Allahü teâlâya ne kadar ibâdet ederler, Resûlullahın (s.a.v.) sünnetine ne kadar uyarlarsa, sizin vâsıtanızla olduğu için,

her birinin sevâbı kadar sizin de amel defterinize yazılacaktır. Resûlullahın (s.a.v.); **"Bir kimse islamda sünnet-i hasene yaparsa, bunun sevâbına ve bunu yapanların sevâblarına kavuşur. Bir kimse islamda bir sünnet-i seyyie çığırı açarsa, bunun günâhı ve bunu yapanların günahları kendisine verilir"** hadîs-i şerîfi bu sözümüze şâhiddir. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullahi ve berekâtühû."

Talebesi İsmâil Şirvânî'ye yazdığı mektûbunda buyurdu ki:

"Hidâyet yıldızı olan büyüklerin çoğu şöyle buyurdu: "Küfrân-ı ni'met (ni'mete nankörlük etmek), kulun ni'metten istifâde ederken, o ni'metle meşgûliyeti sebebiyle ni'meti vereni unutmasıdır." Yolumuzun büyükleri buyurdu ki: "Kendi varlığından sıyrılmamış kimselerle kalben beraber olmak, belki o kişinin helakine sebep olur."

Diyarbakır'daki sevenlerinden birine yazdığı bir mektûpda buyurdu ki:

"Var olduğun müddetçe, Allahü teâlânın emir ve yasaklarına iyi yapış. Size Allahü teâlâyı çok anmanızı, O'na sığınmanızı, geçici olan dünyâya gönül vermemenizi, devamlı ve sonsuz olan âhırete çok rağbet etmenizi, ölümü, kabirdeki yalnızlığı, hesap gününe tam olarak hazırlanmayı, sünnet-i seniyyeye yapışmayı, bid'atlerden yüz çevirmeyi, müslümanların muvaffakiyeti, din düşmanlarının ve mürtedlerin hezimeti için duâ etmeyi tavsiye ederim."

Yine Seyyid Ubeydullah Efendi'ye gönderdiği bir diğer mektûbunda buyurdu ki:

"Size; hilm sahibi (yumuşak huylu) olmayı, müsamahayı, câhillerden yüz çevirmeyi, dedikodu yapmamayı, az konuşmayı, iyi işlerle meşgûliyete devamı, son nefeste îmânla gitmenize duâ etmeleri için fakirlere iyilik etmeyi, devamlı yalvarma ve kırık kalp üzere bulunmayı tavsiye ederim."

Akkâ eyâleti hâkimi Abdullah Reşâ'ya yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki:

"Zât-ı âlinize, müslüman sultanlara, vezirlere, devlet büyüklerine, kumandanlara, kadılara ve müftilere duâ etmenin, bizlerin boynuna borç olduğunu bildiririm. Çünkü memleketin ve içerisinde yaşayanların huzûr ve rahatı, onların iyi olmasındadır. Onların iyi olmasında umûmun iyiliği vardır. Eğer onların durumu kötü olursa, umûmun durumu kötü olur.

Eğer kalb ehlinin nazarlarına tam olarak kavuşmak istersen, inat ehlinin sözlerine kulak verme. Çünkü büyüklerimiz şöyle buyururlar: "Allahü teâlânın bir kulundan yüz çevirdiğinin alâmeti, o kimsenin Allahü teâlânın velî kullarına dil uzatmasıdır." O büyüklere dil uzatanları dinleyen kimse de onlardandır. Bilakis o büyükleri inkâr edenlere, iftiracılara mâni olması lâzımdır."

Süleymâniye'de, kardeşi Şeyh Mahmûd Sâhib'e yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki:

"Size tavsiyem şudur ki: Takvâ üzere olun. Allahü teâlâya itaat edin. İnsanlara eziyet ve sıkıntı vermeyin. Bilhassa Mekke-i mükerreme ve Medîne-i münevvere haremlerinde (içinde) böyle bir durumdan sakının. İnsanlar seni gıybet etseler de, sen kimseyi gıybet etme! Kimseyi hor ve hakîr görme. Kendini başkasından üstün tutma. Bütün gayretinle kalbi ve bedenî ibâdet ve tâatleri yerine getirmek için çalış. Kendini hiçbir hayır iş yapmamış kabûl et. Niyet, ibâdetin rûhudur. Niyet ise ihlâsla mu'teber olur. Ben doğduğumdan beri hiçbir hayır yapmadığımı kabûl ediyorum. Hâlbuki sen, beni senden daha üstün biliyorsun. Eğer kendini her hayırda iflâs etmiş kabûl etsen bile, Allahü teâlânın rahmetinden ümit kesme.

Allahü teâlânın bir kimseye lütuf ve ihsânda bulunması, o kimsenin insanlar ve cinlerin ameli kadar ameli olmasından hayırlıdır. Ancak Allahü teâlânın fadl ve ihsânına tama', ibâdetleri terke sebep olmamalıdır. Kalb zikrine ve murâkabeye devam et. Bunlarda gevşek olma. Yürürken bile olsa bunlara devam et. Bu yolun büyüklerinin rûhâniyetlerine sarıl. İlim ve Kur'ân-ı kerîm ehline i'tibâr eyle. Mümkün olduğu kadar Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl ol. Fıkıh ilmi ile çok meşgûl ol. Kalbi huzûru muhafaza etme düşüncesi seni bundan alıkoymasın. (Eğer kaza borcun yoksa) teheccüd, işrâk, duhâ, evvâbîn namazlarına devam et. Devamlı abdestli ol. Az uyu, "Sübhânallahi ve bi hamdihî adede halkihi ve rıdâe nefsihî ve zinete arşihî ve midâdi kelimâtihî" duâsını üç defa oku. Sana teklif de etseler, siyâset işlerine girme. Başkalarını ıslâh işini, devlet reîsine bırak. Allahü teâlâdan, İslâm düşmanlarına karşı muzaffer kılmasını iste. Mevcûtla kanâat eyle. Çok çalış. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin mübârek yoluna uy."

Bağdat'taki bir talebesine yazdığı mektûbunda buyurdu ki;

"Size önemle sünnet-i seniyyeye yapışmanızı, câhiliyye âdetlerinden ve pek aşağı olan bid'atlerden sakınmanızı, gösteriş işlere kapılmamanızı, halktan, bedeni beslemeye çok ehemmiyet verenlere, kendilerinden bir şey beklemek sûretiyle makam ve mevki sahipleri ile görüşmeyi terk etmenizi tavsiye ederim. Çünkü bu şekilde onlarla görüşmek, onların lekelendiği şeylerle sizin de lekelenmenize sebep olur. Yapmak mecbûriyetinde olduğunuz iki bozuk işle karşılaştığınızda en hafif olanını yapmak lâzımdır. Devlet reîslerine dil uzatmayınız, onların iyilikleri için duâ ediniz. Çünkü onların iyiliği, sizin iyiliğinize vesile olur. Şunu iyi biliniz ki, sizin bana en sevgiliniz; dünyâ ehline alâkası en az olanınız, başkasına yük olmayanınız, fıkıh ve hadîsle meşgûl olanınızdır."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî Osmanî hazretleri, kardeşi Mevlânâ Muhammed Sâhib hazretlerine, İmâm-ı Nevevî'nin. (r.aleyh) "Hadîs-i erba'în" kitabındaki ikinci hadîs olan ve "Hadîs-i Cibril" adı ile meşhûr hadîs-i şerîfi okuturken, Mevlânâ Mahmûd-i Sâhib bu hadîs-i şerîfi açıklayarak yazmasını büyük kardeşinden dilemişti. Mevlânâ Hâlid hazretleri, kardeşinin nurlu kalbini hoş etmek için, bu dileği kabûl buyurmuştu. Bu hadîs-i şerîfi Fârisî dil ile şerh etti.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, bu eserine, İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî'nin "Mektûbât" kitabının üçüncü cildinin onyedinci mektûbu ile başlayarak, kitabına zînet ve bereket vermek istemiştir. İmâm-ı Rabbânî (r.aleyh), bu mektûbunda buyuruyor ki:

"Mektûbuma Besmele ile başlıyorum. Bizlere her ni'meti gönderen ve en büyük ni'met olarak müslüman yapmakla şereflendiren ve Muhammed aleyhisselâma ümmet kılmakla kıymetlendiren Allahü teâlâya hamd ve şükr olsun!

İyice düşünmeli, anlamalıdır ki, herkese her ni'meti gönderen, yalnız Allahü teâlâdır. Herşeyi var eden, ancak O'dur. Her varlığı, her an varlıkta durduran hep O'dur. Kullardaki üstün ve iyi sıfatlar, O'nun lütfu ve ihsânıdır. Hayâtımız, aklımız, bilgimiz, gücümüz, görmemiz, işitmemiz, söyleyebilmemiz, hep O'ndandır. Saymakla bitirilemeyen çeşitli ni'metleri, iyilikleri gönderen O'dur. İnsanları güçlüklerden, sıkıntılardan kurtaran, duâları kabûl eden, derdleri, belâları gideren O'dur. Rızkları yaratan, ulaştıran yalnız O'dur. İhsânı o kadar boldur ki, günah işleyenlerin rızkını kesmiyor. Günahları örtmesi o kadar çoktur ki, emrini dinlemeyen, yasaklarından sakınmayan azgınları, herkese rezîl ve rüsvâ etmiyor, namus perdelerini yırtmıyor. Affı ve merhameti o kadar çoktur ki, cezayı ve azâbı hak edenlere azâb vermekte acele etmiyor. Ni'metlerini, ihsânlarını, dostlarına ve düşmanlarına saçıyor. Kimseden birşey

esirgemiyor. Bütün ni'metlerinin en üstünü, en kıymetlisi olarak da, doğru yolu, saadet ve kurtuluş yolunu gösteriyor. Yoldan sapmamak, Cennete girmek için teşvik buyuruyor.

Cennetteki sonsuz ni'metlere, bitmez, tükenmez zevklere ve kendi rızâsına, sevgisine kavuşabilmemiz için, sevgili Peygamberine uymamızı emrediyor. İşte, Allahü teâlânın ni'metleri güneş gibi meydandadır. Başkalarından gelen iyilikler, yine O'ndan gelmektedir. Başkalarını vâsıta kılan, onlara iyilik yapmak isteğini veren, onlara iyilik yapabilecek gücü, kuvveti veren yine O'dur. Bunun için, her yerden, herkesten gelen ni'metleri gönderen hep O'dur. O'ndan başkasından iyilik, ihsân beklemek, emanetçiden, emanet olarak birşey istemeğe ve fakirden sadaka istemeğe benzer. Bu sözlerimizin, yerinde ve doğru olduğunu, câhil olanlar da, âlimler gibi; kalın kafalılar da, zeki, keskin görüşlü olanlar gibi bilir. Çünkü, anlatılanlar, meydanda olan, düşünmeğe bile lüzum olmayan bilgilerdir.

İnsanın, bu ni'metleri gönderen Allahü teâlâya, gücü yettiği kadar şükretmesi, insanlık vazîfesidir. Aklın emrettiği bir vazîfe, bir borçdur. Fakat, Allahü teâlâya yapılması lüzumlu olan bu şükrü yerine getirebilmek kolay bir iş değildir. Çünkü insanlar, yok iken sonradan yaratılmış, zaif, muhtaç, ayıblı ve kusurludur. Allahü teâlâ ise, hep var, sonsuz vardır. Ayıblardan, kusurlardan, uzaktır. Bütün Üstünlüklerin sahibidir. İnsanların Allahü teâlâya hiçbir bakımdan benzerlikleri, yakınlıkları yoktur. Böyle aşağı kullar, öyle bir yüce Allahın şânına yakışacak bir şükür yapabilir mi? Çünkü, çok şey vardır ki, insanlar onları güzel ve kıymetli sanır. Fakat Allahü teâlâ, bunları kötülük bilir ve beğenmez. Saygı ve şükür sandığımız şeyler, beğenilmeyen, bayağı şeyler olabilir. Bunun içindir ki, insanlar, kendi kusurlu akılları, kısa görüşleri ile, Allahü teâlâya karşı şükür ve saygı olabilecek şeyleri bulamaz. Şükretmeğe, saygı göstermeğe yarayan vazîfeler, Allahü teâlâ tarafından bildirilmedikçe, övmek sanılan şeyler, kötülemek olabilir.

İşte, insanların Allahü teâlâya karşı, kalb, dil ve beden ile yapmaları ve inanmaları lâzım olan şükür borcu, kulluk vazîfeleri, Allahü teâlâ tarafından bildirilmiş ve O'nun sevgili Peygamberi (s.a.v.) tarafından ortaya konmuştur. Allahü teâlânın gösterdiği ve emrettiği kulluk vazîfelerine; "İslâmiyet" denir. Allahü teâlâya şükür, O'nun Peygamberinin getirdiği yola uymakla olur. Bu yola uymayan, bunun dışında kalan hiçbir şükrü, hiçbir ibâdeti Allahü teâlâ tarafından kabûl edilmez, beğenilmez. Çünkü insanların, iyi güzel sandıkları çok şey vardır ki, İslâmiyet, bunları beğenmemekte çirkin olduklarını bildirmektedir.

Demek ki, aklı olan kimselerin, Allahü teâlâya şükür etmek için, Muhammed aleyhisselâma uymaları lâzımdır. O'nun yoluna "İslâmiyet" denir. Muhammed aleyhisselâma uyan kimseye, "Müslüman" denir. Allahü teâlâya şükr etmeğe ya'nî Muhammed aleyhisselâma uymağa "İbâdet etmek" denir, İslâmiyet iki kısımdır: 1- Kalb ile i'tikâd edilmesi, inanılması lâzım olanlar. Bunlara "Üsûl-i dîn" denir. 2- Beden ile ve kalb ile yapılacak ibâdetler. Bunlara "Füru'i dîn" veya "Şeriat" denir."

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri i'tikâdnâme kitabında özetle şöyle buyurdu:

Bu i'tikâdnâme kitabında, Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) îmânı ve İslâmı bildiren bir hadîs-i şerîfi açıklanacaktır. Bu hadîs-i şerîfin bereketi ile, müslümanların i'tikâdlarının tamamlanacağını, böylece, salâha ve saadete kavuşacaklarını ve cürmü, günahı çok olan bu Hâlid'in de (r.aleyh) kurtulmasına sebep olacağını ümîd ediyorum. Hiçbir şeye muhtaç olmayan ve keremi, ihsânı bol olan ve kullarına çok acıyan Hüdâ-yı teâlâya güzel i'tikâdım şöyledir ki, sermâyesi az, kalbi kara olan bu fakîr Hâlid'in yersiz sözlerini af buyura ve kusurlu ibâdetlerini kabûl eyleye! Yalancı, aldatıcı şeytanın kötülüklerinden (ve İslâm düşmanlarının yalan yanlış

sözlerine ve yazılarına aldanmaktan) koruyup, şad eyleye! Merhametlilerin en merhametlisi ve ihsân sahiplerinin en cömerdi ancak O'dur.

İslâm âlimleri buyurdu ki, "Mükellef" olan, ya'nî âkil baliğ olan, kadın, erkek her müslümanın, Allahü teâlânın sıfât-ı zâtıyyesini ve sıfât-ı sübûtiyyesini, doğru bilmesi ve inânması lâzımdır. Herkese ilk farz olan şey budur. Bilmemek özür olmaz. Bilmemek günah olur. Ahmed oğlu Hâlid-i Bağdâdî'nin bu kitabı yazması, başkalarına üstünlük ve bilgi satmak ve şöhret sahibi olmak için değildir. Bir yadigâr, bir hizmet bırakmak içindir. Cenab-ı Hak, beceriksiz olan Hâlid'e, kendi kuvveti ile ve Resûlünün mübârek rûhunun yardımı ile imdâd eylesin! Âmîn.

Allahü teâlâdan başka olan herşeye, "Mâsivâ" veya "Âlem" denir. Şimdi "Tabiat" diyorlar. Âlemlerin hepsi yok idi. Hepsini Allahü teâlâ yarattı. Âlemlerin hepsi mümkündür ve hâdisdir. Ya'nî, yok iken var olmuştur. **"Allahü teâlâ var idi. Hiçbir şey yok idi"** hadîs-i şerîfi, böyle olduğunu bildiriyor.

Âlemlerin şaşılacak bir düzen içinde olduklarını görüyoruz. Fen, her yıl yeni düzenler bulmaktadır. Bu nizâmı yaratanın; "Hay" diri, "Âlim" bilici, "Kadir" gücü yetici, "Mürid" dileyici, "Semi" işitici, "Basîr" görücü ve "Mütekellim" söyleyici, "Hâlık" yaratıcı olması lâzımdır,

Çünkü, "Ölmek", "Câhil olmak", "Gücü yetmemek", "Zorla yapmak", "Sağırlık", "Körlük" ve "Söyleyememek" birer kusurdur, utanılacak şeylerdir. Bu kâinatı, bu âlemi, bu nizâm üzere yaratanda ve yok olmaktan koruyanda böyle kusurlu sıfatların bulunması olacak şey değildir.

İslâmın Şartları: Bütün âlemleri, her an varlıkta durduran, hiçbir an uyumaz olan, bütün iyiliklerin ve ni'metlerin vericisi olan Allahü teâlânın yardımı ile şimdi, Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek sözünü açıklamağa başlıyoruz.

Müslümanların kahraman İmâmı, Eshâb-ı Kirâmın yükseklerinden, hep doğru söyleyici olmakla meşhûr, sevgili büyüğümüz, Ömer İbni Hattâb (r.a.) hazretleri buyuruyor ki:

"Öyle birgün idi ki, Eshâb-ı kirâmdan birkaçımız Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûrunda ve hizmetinde bulunuyorduk." O gün, o saat, öyle şerefli, öyle kıymetli ve hiç ele geçmez bir gün idi. O gün, Resûlullahın sohbetinde, yanında bulunmakla şereflenmek, rûhlara gıda olan, canlara zevk ve safa veren cemâlini görmek nasîb olmuştu. Bu günün şerefini, kıymetini anlatabilmek için; "Öyle birgün idi ki..." buyurdu. Cebrâil aleyhisselâmı insan şeklinde görmek, onun sesini işitmek, kulların muhtaç olduğu bilgiyi, gayet güzel ve açık olarak, Resûlullahın (s.a.v.) mübârek ağzından işitmek nasîb olan bir gün gibi, şerefli ve kıymetli bir vakit bulunabilir mi?

"O vakit, ay doğar gibi, bir zât yanımıza geldi. Elbisesi çok beyaz, saçları pek siyah idi. Üzerinde toz-toprak, ter gibi yoculuk alâmetleri görünmüyordu. Resûlullahın (s.a.v.) Eshâbı olan bizlerden hiçbirimiz onu tanımıyorduk. Ya'nî, görüp bildiğimiz kimselerden değildi. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda oturdu. Dizlerini, mübârek dizlerine yanaştırdı." Bu gelen Cebrâil ismindeki melek idi. İnsan şekline girmişti. Cebrâil aleyhisselâmın böyle oturması, edebe uymuyor gibi görünüyor ise de, bu hâli, mühim birşeyi bildirmektedir. Ya'nî, din bilgisi öğrenmek için utanmak doğru olmadığını ve üstada gurûr, kibir yakışmayacağını göstermektedir. Herkesin, dinde öğrenmek istediklerini, muallimlere serbestçe ve sıkılmadan sorması lâzım geldiğini Cebrâil aleyhisselâm, Eshâb-ı Kirâma, bu hâli ile anlatmaktadır. Çünkü din öğrenmekte utanmak ve Allahü teâlânın hakkını ödemekte ve öğretmekte ve öğrenmekte sıkılmak doğru olmaz.

"O zât-ı şerîf, ellerini Resûl-i ekrem (s.a.v.) efendimizin mübârek dizleri üzerine koydu. Resûlullaha (s.a.v.) sorarak; "Yâ Resûlallah! Bana İslâmiyeti, müslümanlığı anlat" dedi."

"İslâm" demek, lügatta, boyun bükerek teslim olmak demektir. Resûlullah (s.a.v.), İslâm kelimesinin, İslâmiyette beş temel direğin ismi olduğunu şöyle beyân buyurdu:

1- Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **İslâmın şartlarından birincisi "Kelime-i şehadet" getirmektir."** Kelime-i şehâdet getirmek demek; **"Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh"** söylemektir. Ya'nî, âkil ve baliğ olan ve konuşabilen kimsenin; "Yerde ve gökte, O'ndan başka, ibâdet edilmeğe hakkı olan ve tapılmağa lâyık olan hiçbir şey ve hiçbir kimse yoktur. Hakîkî ma'bûd ancak, Allahü teâlâdır" O vâcib-ül-vücûddur. Her üstünlük O'ndadır. O'nda hiçbir kusur yoktur. O'nun ismi **"Allah"** dır demesi ve buna kalb ile kesin olarak inanmasıdır. Ve yine, o gül renkli, beyaz kırmızı, parlak, sevimli yüzlü ve kara kaşlı ve kara gözlü, mübârek alnı açık, güzel huylu, gölgesi yere düşmez ve tatlı sözlü, Arabistan'da Mekke'de doğduğu için Arab denilen, Hâşimî evlâdından; "Abdullah'ın oğlu Muhammed adındaki zât-ı âlî, Allahü teâlânın kulu ve resûlüdür, ya'nî peygamberidir." Veheb'in kızı olan hazret-i Âmine'nin oğludur. (Milâdın 571) senesi, Nisan ayının yirmisinde Pazartesi sabahı, fecr ağarırken), Mekke şehrinde doğdu. Kırk yaşında iken peygamber olduğu kendisine bildirildi. Bu seneye "Bi'set yılı" denir. Bundan sonra, onüç sene Mekke'de, insanları İslâm dînine çağırdı. Allahü teâlânın izni ile, Medine şehrine hicret eyledi. Burada İslâmiyeti her tarafa yaydı. On sene sonra, 632 senesi Haziran'ında (Rebî'ul-evvel'in onikisinde Pazartesi günü) Medine'de vefât eyledi.

2- İslâmın şartlarından ikincisi; şartlarına ve farzlarına uygun olarak, hergün beş kerre; **"Vakti gelince, namaz kılmaktır".** Namazları; Farzlarına, vâciblerine, sünnetlerine dikkat ederek ve gönlünü Hakka vererek, vakitleri geçmeden kılmalıdır. Kur'ân-ı kerîmde, namaza "Salât" buyuruluyor. Salât; lügatte insanın duâ etmesi, meleklerin istiğfar etmesi, Allahü teâlânın merhamet etmesi, acıması demektir. İslâmiyette "Salât" demek; ilmihâl kitaplarında bildirildiği şekilde, belli hareketleri yapmak ve belli şeyleri okumak demektir. Namaz kılmağa **"İftitâh tekbiri"** ile başlanır. Ya'nî erkeklerin ellerini kulaklarına kaldırıp göbek altına indirirken; **"Allahü ekber"** demeleri ile başlanır. Son oturuşta, başı sağ ve sol omuzlara döndürüp, selâm vererek bitirilir.

3- İslâmın şartlarından üçüncüsü; **"Malın zekâtını vermektir".** Zekâtın ma'nâsı, temizlik ve övmek ve iyi güzel hâle gelmek demektir. İslâmiyette zekât demek; ihtiyâcından fazla ve "Nisâb" denilen belli bir sınır miktarında **"Zekât malı"** olan kimsenin, malından belli miktarını ayırıp, Kur'ân-ı kerîmde adı bildirilen müslümanlara, başa kakmadan vermesi demektir. Zekât sekiz çeşit insana verilir. Dört mezhebde de, dört türlü zekât malı vardır: Altın ve gümüş zekâtı, ticâret malı zekâtı, senenin yarıdan fazlasında çayırda otlayan dört ayaklı kasap hayvanların zekâta ve yerden biten her çeşit ihtiyâç maddesi zekâtıdır. Bu dördüncü zekâta, "Uşr" denir. Yerden mahsûl alınır alınmaz uşr verilir. Diğer üç zekât, nisâb miktarı olduktan bir sene sonra verilir.

4- İslâmın şartlarından dördüncüsü; **"Ramazân-ı şerîf ayında, hergün oruç tutmaktır".** Oruç tutmağa **"Savm"** denir. Savm, lügatte, birşeyi birşeyden korumak demektir. İslâmiyette; şartlarını gözeterek, Ramazan ayında, hergün üç şeyden kendini korumak demektir. Bu üç şey; yemek, içmek ve cimadır. Ramazan ayı, gökte hilâli (yeni ayı) görmekle başlar. Takvimle önceden hesab etmekle başlamaz.

5- İslâmın şartlarından beşincisi; **"Gücü yetenin, ömründe bir kerre hac etmesidir".** Yol emîn ve beden sağlam olarak Mekke-i mükerreme şehrine gidip gelinceye kadar, geride bıraktığı çoluk-çocuğunu geçindirmeğe yetecek maldan fazla kalan para ile oraya gidip gelebilecek kimsenin, ömründe bir kerre, Kâ'be-i muazzamayı tavaf etmesi ve Arafat meydanında durması farzdır.

O zât Resûlullahdan bu cevapları işitince; **"Doğru söyledin yâ Resûlallah"** dedi. Biz dinleyiciler, onun bu sözüne şaştık. Eshâb-ı Kirâmdan, orada bulunanların, o zâtın bu hâline şaştıklarını, hazret-i Ömer haber yeriyor. Çünkü, hem soruyor, hem de verilen cevâbın doğru olduğunu tasdik ediyor. Birşeyi sormak, bilmediğini öğrenmeği istemek demektir. Doğru söyledin demek ise, bunları bildiğini gösterir.

Yukarıda bildirilen beş temelden en üstünü; **"Kelime-i şehâdet"** söylemek ve ma'nâsına inanmaktır. Bundan sonra üstünü, namaz kılmaktır. Daha sonra, oruç tutmak, daha sonra, hac etmektir. En sonra, zekât vermektir. Kelime-i şehâdetin en üstün olduğu, sözbirliği ile bellidir. Geri kalan dördünün üstünlük sırasında, âlimlerin çoğunun sözü, yukarda bildirdiğimiz gibidir. Kelime-i şehâdet, müslümanlığın başlangıcında ve ilk olarak farz olan oldu. Beş vakit namaz, bi'setin onikinci yılında ve hicretten bir sene ve birkaç ay önce mi'râc gecesinde farz oldu. Ramazân-ı şerîf orucu, hicretin ikinci senesinde, Şa'bân ayında farz oldu. Zekât vermek, orucun farz olduğu sene, Ramazan ayı içinde farz oldu. Hac ise, hicretin dokuzuncu senesinde farz oldu. Üstünlük sırasında, en son zekât gelmekte, farz olma zamanları sırasında ise, en son hac gelmektedir.

Bir kimse, İslâmın bu beş şartından birini inkâr ederse, ya'nî inanmaz, kabûl etmezse, yahut alay eder, saygı göstermezse, ne'ûzübillah, imansız olur. Bunlar gibi, helâl ve haram olduğu açık olarak ve sözbirliği ile bildirilmiş olan başka şeylerden birini de kabûl etmeyen, ya'nî helâle haram diyen veya harama helâl diyen de imansız olur. Dinde zarurî ma'lûm olan, ya'nî İslâm memleketlerinde yaşayan câhillerin bile işittiği, bildiği, din bilgilerinden birini inkâr eden, beğenmeyen, imansız olur.

Îmânın şartları: Bu zât yine sorarak; **"Yâ Resûlallah** (s.a.v.)! **Îmânın ne olduğunu da bana bildir"** dedi. İslâmın ne olduğunu sorduktan ve cevap verildikten sonra, Cebrâil (a.s.) Resûl-i ekrem efendimizden (s.a.v.), imânın hakîkatini ve mâhiyetini açıklamasını istedi. İmân, lügatta bir kimseyi tam doğru sözlü bilmek, ona inanmak demektir. İslâmiyette îmân demek; Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.), Allahın peygamberi olduğunu ve O'nun tarafından seçilmiş, haber verici nebî olduğunu doğru bilmek, inanarak söylemek, O'nun Allahü teâlâ tarafından kısaca bildirdiklerine kısaca inanmak, geniş bildirdiklerine etrâflıca inanmak ve gücü yettikçe Kelime-i şehâdeti dil ile de söylemektir. Kuvvetli îmân şöyledir ki, ateşin yaktığına, yılanın zehirleyip öldürdüğüne yakîn üzere inanıp kaçtığı gibi, gönülden tam olarak Allahü teâlâyı ve sıfatlarını büyük bilerek, O'nun rızâsına ve cemâline koşmak, gazâbından, celâletinden kaçmak ve îmânı, mermer üzerine yazılan yazı gibi sağlam olarak gönlüne yerleştirmektir.

Îmân ile İslâm birdir. Kelime-i şehâdetin ma'nâsına inanmak, berikisinde de vardır. Umûm ve husûs ayrılıkları var ise de, lügat ma'nâları ayrı olmakla beraber, İslâmiyette ayrılıkları yoktur.

Bu hadîs-i şerîfte, îmânın lügat ma'nası kasdedilmemektedir. Çünkü lügat ma'nâsı, tasdik ve inanmak demek olup, Arab câhillerinden, bu ma'nâyı bilmeyen kimse yoktur. Nerde kaldı ki, Eshâb-ı Kirâm bilmemiş olsunlar. Cebrâil aleyhisselâm, îmânın ma'nâsını Eshâb-ı Kirâma

öğretmek istiyordu. Bunun için, İslâmiyette neye îmân edildiğini sormaktadır. Resûlullah da (s.a.v.), îmânın belli altı şeye inanmak olduğunu şöyle bildirdi:

1- "Önce Allahü teâlâya inanmaktır" buyurdu. İmân demek, keşf ile bularak veya vicdanla bularak, yâhut bir delîl ile aklın anlaması yolundan veya seçilmiş, beğenilmiş bir söze güvenerek ve uyarak, belli altı şeye can ve gönülden inanmak ve dil ile de söylemektir.

Bu altı şeyden birincisi, Allahü teâlânın vâcib-ül-vücûd ve hakîkî ma'bûd ve bütün varlıkların yaratıcısı olduğuna inanmaktır. Dünyâ ve âhıret âleminde bulunan herşeyi, maddesiz, zamansız ve benzersiz olarak yoktan var eden, ancak Allahü teâlâdır diye kesin inanmaktır. (Her maddeyi, atomları, molekülleri, elementleri, bileşikleri, organik cisimleri, hücreleri, hayâtı, ölümü, her olayı, her reaksiyonu, her çeşit kuvveti, enerji nev'lerini, hareketleri, kânunları, rûhları, melekleri, canlı cansız her varı yoktan var eden ve hepsini, her an varlıkta bulunduran yalnız O'dur.) Âlemlerde olan herşeyi, (hiçbiri yok iken, bir anda) yarattığı gibi, (her zaman, birbirlerinden de var etmektedir. Kıyâmet zamanı gelince, herşeyi bir anda) yine yok edecektir. Her varlığın yaratanı, sahibi, hâkimi O'dur. O'nun hâkimi, âmiri, üstünü yoktur diyerek inanmak lâzımdır. Her üstünlük, her kemâl sıfat, O'nundur. O'nda, hiçbir kusur, hiçbir noksan sıfat yoktur. Dilediğini yapabilir. Yaptıkları, kendine veya başkasına faydalı olmak için değildir. Bir karşılık için yapmaz. Bununla beraber, her işinde, hikmetler, faydalar, lütuflar, ihsânlar vardır.

Kullarına iyi olanı, yarar olanı vermeğe, kimisine sevâb, kimisine azâb yapmağa mecbûr değildir. Âsilerin, günah işleyenlerin hepsini Cennete koysa, fadlına, ihsânına yakışır. İtaat, ibâdet edenlerin hepsini Cehenneme atsa, adâlete muhalif olmaz. Fakat, müslümanları ve ibâdet edenleri Cennete sokacağını, bunlara, sonsuz ni'metler, iyilikler vereceğini, kâfirlere ise, Cehennemde sonsuz azâb edeceğini dilemiş ve bildirmiştir. O, sözünden dönmez. Bütün canlılar îmân etse, itaat etse, O'na hiçbir fâidesi olmaz. Bütün âlem kâfir olsa, azgın, taşkın olsa, karşı gelse, O'na hiçbir zarar vermez. Kul, birşey yapmak dileyince, O da isterse, o şeyi yaratır. Kullarının her hareketini, her şeyi yaratan O'dur. O dilemezse, yaratmazsa, hiçbir şey hareket edemez. O dilemezse kimse kâfir olamaz. Kimse isyan edemez. Küfrü, günahları diler ise de, bunlardan râzı değildir. O'nun işine, kimse karışamaz. "Niçin böyle yaptı. Şöyle yapsaydı" demeğe, sebebini sormağa kimsenin gücü ve hakkı yoktur. Şirkten, küfürden başka, herhangi büyük günahı işleyip, tövbesiz ölen kimseyi dilerse affeder. Küçük günah için dilerse azâb eder. Kâfir, mürted olarak ölenleri hiç affetmeyeceğini, bunlara sonsuz azâb edeceğini bildirmiştir.

Müslüman olup, ehl-i kıble olup, ibâdet edip, fakat, i'tikâdı Ehl-i sünnet i'tikâdına uymayan ve tövbe etmeden ölen kimseye, Cehennemde azâb edecek ise de, böyle bid'at sahibi müslümanlar, Cehennemde sonsuz kalmayacaktır.

Allahü teâlâyı, dünyâda baş gözü ile görmek caizdir. Fakat, kimse görmemiştir. Kıyâmet günü, mahşer yerinde kâfirlere ve günahı olan mü'minlere, kahr ve celâl ile; sâlih olan mü'minlere ise, lütuf ve cemâl ile görünecektir. Mü'minler, Cennette, cemâl sıfatı ile görecektir. Melekler ve kadınlar da görecektir. Kâfirler, bundan mahrûm kalacaklardır. Cinnîlerin de mahrûm kalacaklarını bildiren haber kuvvetlidir. Âlimlerin çoğuna göre; "Mü'minlerin makbûl olanları, her sabah ve akşam, derecesi aşağı olanlar ise, her Cum'a günü ve kadınlar, dünyâ bayramı gibi yılda birkaç kerre, tecellî-i cemâl ile ve rü'yet ile müşerref olacaklardır."

Allahü teâlâ üzerinden, gece-gündüz ve zaman geçmesi düşünülemez. Allahü teâlâda, hiçbir bakımdan, hiçbir değişiklik olmayacağı için, geçmişte, gelecekte şöyledir, böyledir

denemez. Allahü teâlâ, hiçbir şeye hulul etmez. Hiçbir şeyle birleşmez. Allahü teâlânın zıddı, tersi, benzeri, ortağı, yardımcısı, koruyucusu yoktur. Anası, babası, oğlu, kızı, eşi yoktur.

Her zaman, herkes ile hâzır ve herşeyi muhit ve nâzırdır. Herkese can damarından daha yakındır. Fakat, hâzır olması, ihata etmesi, beraber ve yakın olması bizim anladığımız gibi değildir. O'nun yakınlığı âlimlerin ilmi, fen adamlarının zekâsı ve evliyânın keşf ve şühûdü ile anlaşılamaz. Bunların içyüzünü, insan aklı kavrayamaz. Allahü teâlâ, zâtında ve sıfatlarında birdir, hiçbirinde değişiklik, başkalaşmak olmaz.

Allahü teâlânın isimleri "Tevkifi"dir. Ya'nî, İslâmiyette bildirilen isimleri söylemek caiz olup, bunlardan başkasını söylemek caiz değildir. (Meselâ Allahü teâlâya Alîm denir. Fakat âlim demek olan fakîh denmez. Çünkü İslâmiyet, Allahü teâlâya fakîh dememiştir. Bunun gibi, "Allah" adı yerine tanrı demek caiz değildir. Çünkü tanrı, ilâh, ma'bûd demektir. Meselâ; "Hindûların tanrıları öküzdür" denilmektedir. "Birdir Allah, O'ndan başka tanrı yok." denilebilir. Başka dillerdeki Dieu, Gott ve God kelimeleri de, ilâh, ma'bûd ma'nâsına kullanılabilir. "Allah" adı yerine kullanılamaz.)

Allahü teâlânın isimleri sonsuzdur. Bin bir ismi var diye meşhûrdur. Ya'nî, isimlerinden bin bir tanesini insanlara bildirmiştir. Muhammed aleyhisselâmın dininde, bunlardan doksandokuzu bildirilmiştir. Bunlara "Esmâ-i hüsnâ" denir.

Allahü teâlânın "Sıfât-ı zâtıyye"si altıdır. (Bunlar yukarıda bildirilmiştir.) "Sıfât-ı sübûtiyye" si, "Mâtürîdiyye" mezhebinde sekizdir. Eş'arîlerde ise yedidir. Bu sıfatları da, zâtı gibi ezelîdir, ebedîdir. Ya'nî sonsuz olarak vardırlar. Mukaddestirler. Mahlûkların sıfatları gibi değildirler. Akıl ile, zan ile ve dünyâdakilere benzetilerek anlaşılamazlar. Allahü teâlâ, bu sıfatlarından birer örnek, insanlara ihsân buyurmuştur. Bunları görerek, Allahü teâlânın sıfatları biraz anlaşılabilir. İnsan, Allahü teâlâyı anlayamayacağı için, Allahü teâlâyı düşünmek, anlamağa kalkışmak caiz değildir. Allahü teâlânın sekiz sıfât-ı sübûtiyyesi, zâtının aynı da değildir gayrı da değildir. Ya'nî sıfatları, kendisi değildir. Kendisinden başka da değildir.

Bu sekiz sıfat: Hayât, ilm, sem', basar, irâde, kudret, kelâm ve tekvîn'dir. Eş'ariyye mezhebinde, tekvin sıfatı, kudret sıfatı ile birdir. Meşiyyet de, irâde demektir.

Allahü teâlânın sekiz sıfatından herbiri basitdir, bir hâldedir. Hiçbirinde, hiçbir değişiklik olmaz. Fakat, mahlûklara te'alluk bakımından herbiri çoktur. Bir sıfatın mahlûklara te'alluku, etkisi bakımından çok olması, bunun basit olmasına zarar vermez. Bunun gibi, Allahü teâlâ, bu kadar çeşitli mahlûktan yaratmıştır ve hepsini, her an, yok olmaktan korumaktadır. Fakat, O, yine birdir. O'nda değişiklik olmaz. Her mahlûk, her an, her bakımdan O'na muhtaçtır. O, hiç kimseye muhtaç değildir.

2- Îmânın altı esâsından ikincisi; **"O'nun meleklerine inanmaktır".** Melekler, cisimdir. Latiftir. Gaz hâlinden de daha latiftirler. Nûrânîdirler. Diridirler. Akıllıdırlar. İnsanlardaki kötülükler, meleklerde yoktur. Her şekle girebilirler. Gazlar, sıvı ve katı olduğu gibi ve katı olunca, şekil aldığı gibi, melekler de güzel şekiller alabilirler. Melekler, büyük insanların bedeninden ayrılan rûhlar değildirler. Hıristiyanlar, melekleri, böyle rûh sanıyor. Enerji, kuvvet gibi, maddesiz de değildirler. Eski filozoflardan bir kısmı, böyle zannetti. Hepsine **"Melâike"** denir. Melek; elçi, haber verici veya kuvvet demektir. Melekler, her canlıdan önce yaratıldı. Onun için, kitaplara îmândan önce, meleklere îmân edilmesi bildirildi. Kitaplar da peygamberlerden öncedir. Kur'ân-ı kerîmde inanılacak şeylerin ismi, bu sıra ile bildirilmektedir.

Meleklere îmân şöyle olmalıdır Melekler, Allahü teâlânın kullarıdır. Ortakları değildir. Kızları değildir. Kâfirler, müşrikler, öyle sandılar. Allahü teâlâ, meleklerin hepsinden râzıdır. Allahü teâlânın emirlerine itaat ederler. Günah işlemezler. Emîrlere isyan etmezler. Erkek ve dişi değildirler. Evlenmezler. Çocukları olmaz. Hayat sahibi ya'nî diridirler. Allahü teâlâ, insanları yaratacağını buyurduğu zaman; **"Yâ Rabbî! Yer yüzünü ifsâd edecek ve kan dökecek mahlûkları mı yaratacaksın?"** gibi meleklerin, "Zelle" denilen soruları, bunların ma'sûm, suçsuz olmalarına zarar vermez.

Sayısı ençok olan mahlûk, meleklerdir. Bunların sayılarını Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. Göklerde, meleklerin ibâdet etmedikleri, boş bir yer yoktur. Göklerin her yeri, rükû'da veya secdede olan meleklerle doludur. Göklerde, yerlerde, otlarda, yıldızlarda, canlılarda, cansızlarda, yağmur damlalarında, ağaçların yapraklarında, her molekülde, her atomda, her reaksiyonda, her harekette, herşeyde meleklerin vazîfeleri vardır. Her yerde, Allahü teâlânın emirlerini yaparlar. Allahü teâlâ ile mahlûkları arasında vâsıtadırlar. Ba'zıları, başka meleklerin âmiridir. Ba'zıları, insanların peygamberlerine haber getirir. Ba'zıları insanların kalbine iyi düşünce getirir ki, buna "İlham" denir. Ba'zılarının, insanlardan ve bütün mahlûklardan haberi yoktur. Allahü teâlânın cemâli karşısında kendilerinden geçmişlerdir. Herbirinin belli yeri vardır. Oradan ayrılamazlar. Ba'zısının iki, ba'zısının dört veya daha çok kanadı vardır. (Her hayvanın kanadı ve uçakların kanatları, kendilerinin yapısında olup, birbirlerine benzemediği gibi, meleklerin kanadı da kendi cinslerindendir. İnsan, görmediği, bilmediği birşeyin adını işitince, bunu bildiği şeyler gibi sanıp aldanır. Meleklerin kanatları vardır, inanırız. Fakat, nasıl olduğunu bilemeyiz. Kiliselerde, ba'zı mecmû'a ve filimlerde, melek diye görülen kanatlı kadın resimleri uydurmadır. Müslümanlar böyle resim yapmaz. Müslüman olmayanların yaptığı bu bozuk resimleri doğru sanmamalı, düşmanlara aldanmamalıdır.) Cennet melekleri, Cennettedir. Bunların büyüklerinin adı **"Rıdvan"**dır. Cehennem meleklerine **"Zebanî"** denir. Bunlar, Cehennemde emrolunan vazîfelerini yapar. Cehennem ateşi bunlara zarar vermez. Deniz, balığa zararlı olmadığı gibidir. Cehennem zebanîlerinin büyükleri ondokuz tanedir. En büyüğünün adı **"Mâlik"**tir.

Her insanın hayr ve şer, bütün işlerini yazan, ikisi gece, ikisi gündüz gelen dört meleğe, **"Kirâmen kâtibîn"** veya **"Hafaza melekleri"** denir. Hafaza meleklerinin, bunlardan başka olduğu da rivâyet edilmiştir. Sağ taraftaki melek, soldakinin âmiridir ve iyi işleri yazar. Soldaki, kötülükleri yazar. Kabirlerde, kâfirlere ve âsî müslümanlara azâb edecek melekler ve kabirde suâl soracak melekler vardır. Suâl meleklerine **"Münker ve Nekîr"** denir. Mü'minlere soranlara, **"Mübeşşir ve Beşîr"** de denir.

Meleklerin birbirlerinden üstünlükleri vardır. En üstünleri dört tanedir. Bunların birincisi "Cebrâil" aleyhisselâmdır. Bunun vazîfesi, peygamberlere "Vahy" getirmek, emir ve yasakları bildirmektir. İkincisi "Sûr" denilen boruyu üfürecek olan **"İsrafil"** aleyhisselâmdır. Sûru iki defa üfürecektir. Birincisinde, Allahü teâlâdan başka her diri ölecektir. İkincisinde, hepsi tekrar dirilecektir. Üçüncüsü, **"Mîkâil"** aleyhisselâmdır. Ucuzluk, pahalılık, kıtlık, bolluk yapmak ve her maddeyi hareket ettirmek, bunun vazîfesidir. Dördüncüsü, **"Azrail"** aleyhisselâmdır. İnsanların rûhunu alan budur. (Fârisî dilinde rûha, can denir.) Bu dört melekten sonra üstün olan, dört sınıftır. **"Hamele-i Arş"** denen melekler, dört tanedir. Kıyâmette sekiz olacaktır. Huzûr-i ilâhîde bulunan meleklere **"Mukarrebîn"** denir. Azâb meleklerinin büyüklerine **"Kerûbiyân"** denir. Rahmet meleklerine **"Rûhâniyân"** denir. Bunların hepsi, meleklerin, havası, ya'nî üstünleridir. Bunlar, peygamberlerden başka, bütün insanlardan daha üstündür. Müslümanların sâlihleri ve

velîleri, meleklerin avamından, daha efdal, daha üstündür. Meleklerin avamı, müslümanların avamından, ya'nî âsî ve fâsıklardan efdaldir.

Kâfirler ise, her mahlûktan daha aşağıdır. Sûrun birinci Ufürülmesinde, dört büyük melekten ve hamele-i Arş'dan başka, bütün melekler de yok olacaktır. Bundan sonra, hamele-i Arş ve daha sonra dört melek yok olacaktır. İkincisinde, önce bütün melekler dirilecektir. Hamele-i Arş ile bu dört melek, sûrun ikinci üfürülmesinden önce dirilecektir. Demek ki, bu melekler, bütün canlılardan önce yaratıldıkları gibi, her canlıdan sonra yok olacaklardır.

3-Îmânın altı esâsından üçüncüsü; **"Allahü teâlânın indirdiği kitaplarına inanmaktır."** Allahü teâlâ, bu kitapları, ba'zı peygamberlere, melekle okutarak, ba'zılarına ise, levha üzerinde yazılı olarak, ba'zılarına da meleksiz işittirerek indirdi. Bu kitapların hepsi Allahü teâlânın kelâmıdır. Ebedî ve ezelîdirler. Mahlûk değildirler. Bunlar, meleklerin îcâdı veya peygamberlerin kendi sözleri değildir. Allahü teâlânın kelâmı, bizim yazdığımız ve zihinlerimizde tuttuğumuz ve söylediğimiz kelâm gibi değildir. Yazıda, sözde ve zihinde bulunmak gibi değildir. Harfli ve sesli değildir. Allahü teâlânın ve sıfatlarının nasıl olduğunu, insan anlayamaz. Fakat, o kelâmı, insanlar okur. Zihinlerde saklanır ve yazılır. Bizimle beraber olunca, hadîs olur. Demek ki, Allahü teâlânın kelâmının iki tarafı vardır. İnsanlarla beraber olunca, mahlûk ve hâdisdir. Allahü teâlânın kelâmı olduğu düşünülünce, kadîmdir.

Allahü teâlânın indirdiği kitapların hepsi haktır, doğrudur. Yalan, yanlış olmaz. Ceza, azâb yapacağım deyip de affetmesi caiz denildi ise de, bizim bilemediğimiz şartlara bağlıdır. Yahut O'nun irâdesine, isteğine bağlıdır. Yahut, kulun hak ettiği azâbı affeder demektir. Cezayı, azâbı bildiren kelâm, birşeyi haber vermek değildir ki, affedince, yalancılık olsun. Yahut, va'd ettiği ni'metleri vermemesi caiz değil ise de azâbları affetmesi caizdir. Akıl da, insanlar arası kânunlar da, âyet-i kerîmeler de, böyle olduğunu göstermektedir.

Allahü teâlânın indirdiği kitaplarda, ba'zı âyetlerin yalnız okunması, yahut yalnız ma'nâsı veya ikisi birden nesh edilmiş, Allahü teâlâ tarafından değiştirilmiştir. Kur'ân-ı kerîm, bütün kitapları nesh etmiş, hükümlerini yürürlükten kaldırmıştır. Kur'ân-ı kerîmde, kıyâmete kadar, hiçbir zaman, yanlışlık, unutulmak, ziyâde ve noksanlık olmaz. Geçmişteki ve gelecekteki bütün ilimler, Kur'ân-ı kerîmde vardır. Bunun için, bütün kitaplardan üstün ve kıymetlidir. Resûl-i ekrem efendimizin (s.a.v.) en büyük mu'cizesi Kur'ân-ı kerîmdir. Bütün insanlar ve cinler bir araya gelse, hepsi Kur'ân-ı kerîmin en kısa sûresi gibi bir söz söyleyebilmek için uğraşsalar, söyleyemezler. Arabistan'ın belîğ, edîb, fasih şâirleri bir araya geldi. Çok uğraştılar. Üç kısa âyet gibi bir söz söyleyemediler. Kur'ân-ı kerîme karşı duramadılar. Şaşkına döndüler. Allahü teâlâ, İslâm düşmanlarını, Kur'ân-ı kerîm karşısında âciz bırakıp, mağlûb etmektedir. Kur'ân-ı kerîmin belâgati, insan gücünün üstündedir. İnsanlar, O'nun gibi söylemekten âciz kalmaktadır. Kur'ân-ı kerîmin âyetleri, insanların nazmına, vezinli olmayan neşrine, kafiyeli sözlerine benzemiyor. Bununla beraber, Arabistan'daki edîblerin, beliğlerin sözlerinin yapı taşı olan harflerle söylenmiştir.

Semâvî kitapların bize bildirileni yüzdörttür. Bunlardan on suhûf **Âdem** aleyhisselâma, elli suhûf Şiş (Şît) aleyhisselâma, otuz suhûf **İdrîs** aleyhisselâma, on suhûf **İbrâhim** aleyhisselâma indirildiği meşhûrdur. **Tevrat** Mûsâ aleyhisselâma, **Zebur** Dâvûd aleyhisselâma, **İncîl** Îsâ aleyhisselâma ve **Kur'ân-ı kerîm** Muhammed aleyhissalâtü vesselâma nâzil olmuş, inmiştir.

4- İnanılacak altı esastan, dördüncüsü; **"Allahü teâlânın peygamberlerine inanmaktır."** Peygamberler, insanları Allahü teâlânın beğendiği yola kavuşturmak, doğru yolu

göstermek için gönderilmişlerdir. Resûl; gönderilmiş zât ve haberci demektir. İslâmiyette **"Resûl"** demek, yaratılışı, huyu, ilmi, aklı, zamanında bulunan bütün insanlardan üstün, kıymetli, muhterem bir adam demektir. Hiçbir kötü huyu, beğenilmeyecek hâli yoktur. Peygamberlerde **"İsmet"** sıfatı vardır. Ya'nî peygamber olduğu bildirilmeden önce ve bildirildikten sonra, küçük ve büyük hiçbir günah işlemez. (İslâmiyeti içerden yıkmak isteyen kâfirler, Muhammed aleyhisselâm peygamber olmadan önce, heykellerin önünde kurban keserdi diyorlar ve mezhebsizlerin kitaplarını da vesîka olarak gösteriyorlar. Bu çirkin iftiralarının yalan olduğu, yukardaki satırlardan anlaşılmaktadır.) Peygamber olduğu bildirildikten sonra, peygamber olduğu yayılıncaya, anlaşılıncaya kadar, körlük, sağırlık ve benzerleri ayıp ve kusurları da olmaz. Her peygamberde şu yedi sıfatın bulunduğuna inanmak lâzımdır **Emânet, sıdk, tebliğ, adâlet, ismet, fetânet ve emn-ül-azl.** Ya'nî peygamberlikten azl edilmezler. Fetânet, çok akıllı, çok anlayışlı demektir.

Yeni bir din getiren peygamberlere **"Resûl"** denir. Yeni din getirmeyip, insanları, önceki dîne da'vet eden peygamberlere **"Nebî"** denir. Emîrleri tebliğ etmekte ve insanları, Allahın dînine çağırmakta, resûl ile nebî arasında bir ayrılık yoktur. Peygamberlere îmân etmek, aralarında hiçbir fark görmeyerek, hepsinin sâdık, doğru sözlü olduğuna inanmak demektir. Onlardan birine inanmayan kimse hiçbirine inanmamış olur. Peygamberlik; çalışmakla, açlık, sıkıntı çekmekle ve çok ibâdet yapmakla ele geçmez. Yalnız Allahü teâlânın ihsânı, seçmesi ile olur. İnsanların dünyâdaki ve âhıretteki işlerinin düzgün ve faydalı olması için ve onları zararlı işlerden koruyup, selâmete, hidâyete, rahata kavuşturmak için, peygamberler vâsıtası ile dinler göndermiştir. Peygamberler, düşmanların çokluğuna, inanmayanların alay etmelerine, üzmelerine rağmen, Allahü teâlânın emirlerini insanlara tebliğ etmekte, bildirmekte, düşmanlardan korkmamış göz kırpmamışlardır. Allahü teâlâ, peygamberlerin sıdk sahibi olduklarını, doğru söylediklerini göstermek için, onları mu'cizelerle kuvvetlendirdi. Hiç kimse bu mu'cizelere karşı gelemedi. Peygamberi kabûl edip inanan kimseye, o peygamberin **"Ümmeti"** denir. Kıyâmet gününde, ümmetlerinden, günahı çok olanlara şefaat etmeleri için izin verilecek ve şefaatleri kabûl olacaktır. Ümmetlerinden, âlim, sâlih, velî olanlarına da, şefaat etmeleri için Allahü teâlâ izin verecek ve şefaatlerini kabûl buyuracaktır. Peygamberler "aleyhimüssalevâtü vetteslîmât", mezarlarında, bizim bilmediğimiz bir hayat ile diridir. Mübârek vücudlarını toprak çürütmez. Bunun içindir ki, hadîs-i şerîfte; **"Peygamberler, mezarlarında, namaz kılarlar ve hac ederler"** buyuruldu.

Peygamberlerin (a.s.) mübârek gözleri uyurken, kalb gözleri uyumaz. Peygamberlik vazîfelerini görmekte peygamberlik üstünlüklerini taşımakta, bütün peygamberler müsavîdir. Yukarıda bildirilen yedi şey, hepsinde vardır. Peygamberler, peygamberlikten azledilemez. Velîler ise, evliyâlıktan ayrılabilir. Peygamberler (aleyhimüssalevâtü vetteslîmât) insandan olur. Cinden, melekten insanlara peygamber olmaz. Cin ve melek, peygamberlerin derecelerine yükselemez. Peygamberlerin, birbirleri üzerinde, şerefleri, üstünlükleri vardır. Meselâ ümmetlerinin çok olması, gönderildikleri memleketlerin büyük olması, ilim ve ma'rifetlerinin çok yerlere yayılması, mu'cizelerinin daha çok ve devamlı olması ve kendileri için ayrı kıymetler ve ihsânlar bulunması gibi üstünlükler bakımından âhır zaman peygamberi Muhammed aleyhisselâm, bütün peygamberlerden daha üstündür. Ülül'azm olan peygamberler, böyle olmayanlardan ve resûller, resûl olmayan nebilerden daha üstündürler.

Peygamberlerin (a.s.) sayısı belli değildir. Yüzyirmidörtbinden çok oldukları meşhûrdur. Bunlardan üçyüzonüç veya üçyüzonbeş adedi. Resûldür. Bunların içinden de, altısı daha

yüksektir. Bunlara "Ülül'azm" Peygamberler denir. Ülül'azm Peygamberler, **"Âdem, Nûh, İbrâhim, Mûsâ, Îsâ ve Muhammed Mustafâ"** aleyhimüssalâtü vesselâm" hazretleridir.

Peygamberlerin içinde otuzüç adedi meşhûrdur. Bunların adı: Âdem, İdrîs, Şît (Şiş), Nûh, Hûd, Sâlih, İbrâhim, Lût, İsmâil, İshâk, Ya'kûb, Yûsuf, Eyyûb, Şu'ayb, Mûsâ, Hârûn, Hıdır, Yûşa' bin Nûn, İlyâs, Elyesâ', Zülkifl, Şem'un, İşmoil, Yûnus bin Meta, Dâvûd, Süleymân, Lokman, Zekeriyyâ, Yahyâ, Uzeyr, Îsâ bin Meryem, Zülkarneyn ve Muhammed aleyhi ve aleyhimüssalâtü vesselâmdır.

Bunlardan, yalnız yirmisekizinin isimleri Kur'ân-ı kerîmde bildirilmiştir. Şît, Hıdır, Yûşa', Şem'un ve İşmoil bildirilmemiştir. Bu yirmisekizden Zülkarneyn, Lokman ve Uzeyr'in peygamber olup olmadıkları kat'î belli değildir. Zülkifl aleyhisselâmın ikinci adı Kartal'dır. Bunun İlyâs veya İdrîs yâhud Zekeriyyâ olduğunu söyleyenler de vardır.

İbrâhim aleyhisselâm, Halîlullahdır. Çünkü, bunun kalbinde, Allah sevgisinden başka, hiçbir mahlûkun sevgisi yoktu. Mûsâ aleyhisselâm, Kelîmullahtır. Çünkü, Allahü teâlâ ile konuştu. Îsâ aleyhisselâm, Kelimetullahtır. Çünkü, babası yoktur. Yalnız "Ol" kelime-i ilâhiyyesi ile anasından dünyâya geldi. Bundan başka, Allahü teâlânın hikmet dolu kelimelerini, va'z vererek, insanların kulaklarına ulaştırırdı.

Mahlûkların yaratılmasına sebep olan ve Âdemoğullarının en üstünü, en şereflisi, en kıymetlisi bulunan Muhammed aleyhisselâm, Habîbullahtır. O'nun Habîbullah olduğunu ve büyüklüğünü, üstünlüğünü, gösteren şeyler pek çoktur. Bunun için O'na, "Mağlûb olmak", "Bozguna uğramak" gibi sözler söylenemez. Kıyâmette, herkesten önce kabirden kalkacaktır. Mahşer yerine önce gidecektir. Cennete herkesten önce girecektir. Güzel ahlâkı, sayılmakla bitmez ve anlatmaya insan gücü yetişmez ise de, birkaçını yazmakla, yazılarımızı süsleyelim:

Mu'cizelerinden biri, mi'râca çıkmasıdır. Yatağında iken uyandırılıp mübârek bedeni ile, Mekke şehrinden Kudüs'deki Mescid-i aksâ'ya ve oradan göklere ve yedinci gökten sonra, Allahü teâlânın dilediği yerlere götürüldü. Mi'râca, böylece inanmak lâzımdır. (İsmâilî sapık fırkasında olanlar ve İslâm âlimi şekline bürünen din düşmanları, mi'râc bir hâl idi, rûh ile oldu. Beden ile gitmedi diyerek ve yazarak gençleri aldatmağa çalışıyorlar. Mi'râcın nasıl olduğu, birçok kıymetli kitapta, meselâ "Şifâ-i şerîf de uzun yazılıdır. Mekke-i mükerremeden "Sidret-ül-müntehâ" ya kadar, Cebrâil aleyhisselâm ile birlikte gitti. "Sidret-ül-müntehâ" altıncı ve yedinci göklerde bir ağaçtır ki, bütün bilgiler ve bütün yükselişler, oradan ileri geçemez. Resûl-i ekrem efendimiz (s.a.v.), Sidre'de, Cebrâil aleyhisselâmı, altıyüz kanadı ile kendi şeklinde gördü. Cebrâil aleyhisselâm Sidre'de kaldı. Mekke'den Kudüs-i şerîfe kadar veya yedinci göke kadar, burak üstünde götürüldü. Burak, beyaz renkli, katırdan küçük ve merkebten büyük bir Cennet hayvanıdır. Dünyâ hayvanlarından değildir. Erkekliği, dişiliği yoktur. Çok hızlı giderdi. Gözün görebildiği uzaklığa ayağını basardı. Resûlullah (s.a.v.) Mescid-i aksâ'da, peygamberlere İmâm olup, yatsı yahut sabah namazını kıldırdı. Peygamberlerin rûhları, kendi insan şekillerinde orada bulundu. Kudüs'den yedinci göke kadar "Mi'râc" adındaki bilinmeyen bir merdivenle bir anda çıkarıldı. Yolda melekler, sağa sola dizilmiş, Resûlullahı medh-ü sena ederlerdi. Her göke gelince, Cebrâil aleyhisselâm Resûlullahın teşrîf ettiğini haber ve müjde verirdi. Her birinde, bir peygamberi görüp selâmlaştı. Sidre'de şaşılacak çok şeyler gördü. Cennetteki ni'metleri, Cehennemdeki azâbları gördü. Cenâb-ı Hakkın cemâlini görmek arzusundan ve zevkinden, Cennetteki ni'metlerin hiçbirine bakmadı. Sidre'den ileriye, yalnız olarak, nûrlar arasında ilerledi. Meleklerin kalemlerinin seslerini işitti. Yetmişbin perdeden geçti. İki perde arası, beşyüz senelik

yol gibi idi. Bundan sonra, güneşten daha parlak "Refref" adında bir döşek üzerinde Kürsî'den geçti. Arş-ı ilâhiye erişti. Arş'tan, zamandan, mekândan, madde âlemlerinden dışarı çıktı. Cenâb-ı Hakkın kelâmını işitecek makama vardı.

Zamansız ve mekansız olarak, âhırette Allahü teâlânın görüleceği gibi, anlaşılamayan ve anlatılamayan bir hâlde, Allahü teâlâyı gördü. Harfsiz ve sessiz olarak, Allahü teâlâ ile konuştu. Allahü teâlâyı, tesbih, hamd ve sena eyledi. Sayısız ikramlara, şereflere kavuştu. Kendine ve ümmetine elli vakit namaz farz oldu ise de, Mûsâ aleyhisselâmın işâreti ile, yavaş yavaş beş vakte kadar indirildi. Bundan önce, yalnız sabah ile ikindi yahut yatsı namazları kılınırdı. Bu kadar uzun yolculuktan ve ikramlara, ihsânlara kavuştuktan sonra ve şaşılacak nice şeyler görüp işittikten sonra, yatağına geldi. Yeri daha soğumamış idi. Bildirdiklerimizin bir kısmı, âyet-i kerîmelerle, bir kısmı da, hadîs-i şerîflerle anlaşılmıştır. Hepsine inanmak vâcib değil ise de, Ehl-i sünnet âlimleri bildirdiği için, bu haberleri kabûl etmeyen, Ehl-i sünnetten ayrılmış olur. Âyet-i kerîmeye veya hadîs-i şerîflere inanmayan ise, imansız olur.

Muhammed aleyhisselâmın seyyid-ül-enbiyâ olduğunu, ya'nî peygamberlerin (a.s.) en üstünü olduğunu gösteren sayısız şeylerden birkaçını bildirelim:

Kıyâmet günü, bütün peygamberler, O'nun sancağı altında gölgeleneceklerdir. Allahü teâlâ, her peygambere emir buyurdu ki: Mahlûklarımın içinde, seçip sevdiğim, habîbim Muhammed aleyhisselâmın peygamber olduğu zamana erişirseniz, O'na îmân ediniz ve yardımcı olunuz! Bütün peygamberler de, ümmetlerine böyle vasıyyet ve emreyledi.

Muhammed aleyhisselâm, **"Hâtem-ül-enbiyâ"**dır. Ya'nî O'ndan sonra hiç peygamber gelmeyecektir. Mübârek rûhu, her peygamberden önce yaratıldı. Peygamberlik makamı, en önce O'na verildi. Peygamberlik, O'nun dünyâya teşrîf etmesi ile tamamlandı. Îsâ aleyhisselâm, kıyâmete doğru, hazret-i Mehdî zamanında gökten Şam'a inecek ise de, yer yüzüne, Muhammed aleyhisselâmın dînini yayacaktır. O'nun ümmetinden olacaktır.

5- îmân edilmesi lâzım olan esaslardan beşincisi: **"Âhıret gününe inanmaktır."** Âhıret gününün başlangıcı, insanın öldüğü gündür. Kıyâmetin sonuna kadardır. Son gün denilmesi, arkasından gece gelmediği içindir. Yahut dünyâdan sonra geldiği içindir. Bu hadîs-i şerîfde bildirilen gün, bildiğimiz gece-gündüz demek değildir. Bir vakit, bir zaman demektir. Kıyâmetin ne zaman kopacağı bildirilmedi, zamanını kimse anlayamadı. Fakat, Peygamberimiz (s.a.v.) birçok alâmetlerini ve başlangıçlarını şöyle haber verdi: Hazret-i Mehdî gelecek, Îsâ aleyhisselâm gökten Şam'a inecek, Deccâl çıkacak. Ye'cüc me'cüc denilen kimseler heryeri karıştıracak. Güneş batıdan doğacak. Büyük zelzeleler olacak. Din bilgileri unutulacak. Fısk, kötülük çoğalacak. Dinsiz, ahlâksız, namussuz kimseler emîr olacak. Allahü teâlânın emirleri yaptırılmayacak. Haramlar her yerde işlenecek, Yemen'den ateş çıkacak. Gökler ve dağlar parçalanacak. Güneş ve ay kararacak. Denizler birbirine karışacak ve kaynayıp kuruyacaktır.

Günah işleri yapan müslümanlara fâsık denir. Fâsıklara ve bütün kâfirlere kabirde azâb vardır. Bunlara elbette inanmak lâzımdır. Mevta kabre konunca, bilinmeyen bir hayat ile dirilecek, rahat veya azâb görecektir. **"Münker" ve "Nekir"** adındaki iki meleğin, bilinmeyen korkunç insan şeklinde mezara gelip suâl soracaklarını hadîs-i şerîfler açıkça bildirmektedir. Kabir suâli, ba'zı âlimlere göre, ba'zı akâidden olacak, ba'zılarına göre ise, bütün akâidden olacaktır. (Bunun için çocuklara; "Rabbin kim? Dînin hangi dindir? Kimin ümmetindensin? Kitabın nedir? Kıblen neresidir? İ'tikâdda ve amelde mezhebin nedir?" suâllerinin cevaplarını öğretmelidir! Ehl-i sünnet olmayanın doğru cevap veremeyeceği, "Tezkire-i Kurtubî"de yazılıdır.)

Güzel cevap verenlerin kabri genişleyecek, Cennetten bir pencere açılacaktır. Sabah ve akşam, Cennetteki yerlerini görüp, melekler tarafından iyilikler yapılacak müjdeler verilecektir. İyi cevap veremezse, demir tokmaklarla öyle vurulacak ki, bağırmasını, insandan ve cinden başka her mahlûk işitecektir. Kabir o kadar daralır ki, kemiklerini birbirine geçirecek gibi sıkar, Cehennemden bir delik açılır. Sabah ve akşam Cehennemdeki yerini görüp, mezarda, mahşere kadar, acı azâblar çeker.

Öldükten sonra, yine dirilmeğe inanmak lâzımdır. Kemikler, etler çürüyüp toprak ve gaz olduktan sonra, hepsi yine bir araya gelecek, rûhlardan bedenlerine girip, herkes mezardan kalkacaktır. Bunun için, bu zamana **"Kıyâmet günü"** denir.

Bütün canlılar, **"Mahşer"** yerinde toplanacak. Her insanın amel defterleri uçarak sahibine gelecektir. Bunları, yerlerin, göklerin, zerrelerin, yıldızların yaratanı, sonsuz kudret sahibi olan Allahü teâlâ yapacaktır. Bunların olacağını, Allahü teâlânın Resûlü (s.a.v.) haber vermiştir. O'nun söyledikleri elbette doğrudur. Elbette hepsi olacaktır.

Sâlihlerin, iyilerin defteri sağ tarafından, fâsıkların, kötülerin arka veya sol tarafından verilecektir. İyi ve kötü, büyük ve küçük, gizli ve meydanda yapılmış olan her şey defterde bulunacaktır. "Kirâmen kâtibîn" meleklerinin bilmediği işler bile, a'zânın haber vermesi ile ve Allahü teâlânın bilmesi ile ortaya çıkarılacak, herşeyden suâl ve hesab olunacaktır. Mahşerde, Allahü teâlânın dilediği her gizli şey meydana çıkacaktır. Meleklere; "Yerlerde, göklerde neler yaptınız?", Peygamberlere (a.s.); "Allahü teâlânın hükümlerini kullara nasıl bildirdiniz?" herkese de; "Peygamberlere nasıl uydunuz, sizlere bildirilen vazîfeleri nasıl yaptınız? Birbiriniz arasında bulunan hakları nasıl gözettiniz?" diye sorulacaktır. Mahşerde, îmânı olup, ameli ve ahlâkı güzel olanlara mükâfat ve ihsânlar olacak, kötü huylu, bozuk amelli olanlara ağır cezalar verilecektir.

Allahü teâlâ, adâleti ile, ba'zı küçük günahlar için de azâb yapacak, dilediği mü'minlerin büyük ve küçük bütün günahlarını, fadlı ile, ihsânı ile affedecektir. Şirkden ve küfürden başka, her günahı dilerse affedecek, dilerse, küçük günah için de azâb edecektir. Müşrik ve kâfir olarak öleni hiç affetmeyeceğini bildirmektedir. Kitâblı ve kitâbsız kâfirler, ya'nî Muhammed aleyhisselâmın bütün insanlara Peygamber olduğuna inanmayan, O'nun bildirdiği ahkâmdan, ya'nî emir ve yasaklardan birisini bile beğenmeyenler, bu hâlde ölürlerse, elbette Cehenneme sokulacak, sonsuz azâb çekeceklerdir.

Kıyâmet günü, amelleri, işleri ölçmek için, bilmediğimiz bir "Mîzân" bir ölçü âleti, bir terazi vardır. Yer ve gök bir gözüne sığar. Sevâb gözü, parlak olup, Arş'ın sağında Cennet tarafındadır. Günah tarafı Arş'ın solunda Cehennem tarafında, karanlıktadır. Dünyâda yapılan işler, sözler, düşünceler, bakışlar, orada şekil alarak, iyilikler parlak, kötülükler karanlık ve iğrenç görünüp, bu terazide tartılacaktır. Bu terazi, dünyâ terazilerine benzemez. Ağır tarafı yukarı kalkar. Hafif tarafı aşağı iner denildi. Âlimlerin (r.aleyhim) bir kısmına göre, çeşitli teraziler olacaktır.

"Sırat köprüsü" vardır. Sırat köprüsü, Allahü teâlânın emri ile, **Cehennemin** üstünde kurulacaktır. Herkese, bu köprüden geçmesi emrolunacaktır. O gün, bütün peygamberler; "Yâ Rabbî! Selâmet ver" diye yalvaracaklardır. Cennetlik olanlar, köprüden kolayca geçerek, Cennete gideceklerdir. Bunlardan ba'zısı şimşek gibi, bir kısmı rüzgâr gibi, ba'zısı koşan at gibi geçeceklerdir. Sırat köprüsü kıldan ince, kılıçtan keskindir. Dünyâda İslâmiyete uymak da böyledir. İslâmiyete tam uymağa uğraşmak, Sırat köprüsünden geçmek gibidir. Burada, nefs ile mücâdele güçlüğüne katlananlar, orada Sırât'ı kolay ve rahat geçecektir. İslâmiyete uymayan, nefslerine düşkün olanlar, Sırât'ı güç geçecektir. Bunun içindir ki, Allahü teâlâ İslâmiyetin

gösterdiği doğru yola "Sırât-ı müstakim" adını verdi. Bu isim benzerliği de, İslâmiyet yolunda bulunmanın, Sırat köprüsünü geçmek gibi olduğunu göstermektedir. Cehennemlik olanlar, Sırât'tan Cehenneme düşeceklerdir.

Peygamber efendimize (s.a.v.) mahsûs olan "Kevser havuzu" vardır. Büyüklüğü, bir aylık yol gibidir. Suyu sütten daha beyaz, kokusu miskten daha güzeldir. Etrâfındaki kadehler, yıldızlardan daha çoktur. Bir içen, Cehennemde olsa bile, bir daha susamaz.

"Şefaat" haktır. Tövbesiz ölen mü'minlerin küçük ve büyük günahlarının affedilmesi için, peygamberler, velîler, sâlihler, melekler ve Allahü teâlânın izin verdiği kimseler, şefaat edecek ve kabûl edilecektir. Mahşerde, şefaat beş türlüdür.

Birincisi, kıyâmet günü, mahşer yerinde kalabalıktan, çok uzun beklemekten usanan günahkârlar, feryâd ederek, hesabın bir ân önce yapılmasını isteyeceklerdir. Bunun için şefaat olunacaktır.

İkincisi, suâlin ve hesabın kolay ve çabuk olması için, şefaat edilecektir.

Üçüncüsü, günahı olan mü'minlerin, Sırât'tan Cehenneme düşmemeleri, Cehennem azâbından korunmaları için şefaat olunacaktır.

Dördüncüsü, günahı çok olan mü'minleri, Cehennemden çıkarmak için şefaat olunacaktır.

Beşincisi, Cennette sayısız ni'metler olacak ve sonsuz kalınacak ise de, sekiz derecesi vardır. Herkesin derecesi, makamı, îmânının ve amellerinin miktârınca olacaktır. Cennettekilerin derecelerinin yükselmeleri için de şefaat olunacaktır.

Cennet ve Cehennem şimdi vardır. Cennet, yedi kat göklerin üstündedir. Cehennem, herşeyin altındadır. Sekiz Cennet, yedi Cehennem vardır. Cennet, yer küresinde, güneşten ve göklerden daha büyüktür. Cehennem de güneşten büyüktür.

6- İnanılması lâzım olan esaslardan altıncısı; **"Kadere, hayır ve şerlerin Allahü teâlâdan olduğuna inanmaktır".** İnsanlara gelen hayır ve şer, fayda ve zarar, kazanç ve ziyanların hepsi, Allahü teâlânın takdîr etmesi iledir. "Kader" bir çokluğu ölçmek, hüküm ve emir demektir. Çokluk ve büyüklük ma'nâsına da gelir. Allahü teâlânın, birşeyin varlığını dilemesine kader denilmiştir. Kaderin, ya'nî varlığı dilenilen şeyin var olmasına "Kaza" denir. Kaza ve kader kelimeleri, birbirinin yerine de kullanılır. Buna göre kaza demek, ezelden ebede kadar yaratılmış ve yaratılacak şeyleri, Allahü teâlânın ezelde dilemesidir. Bütün bu eşyanın, kazaya uygun olarak, daha az ve daha çok olmayarak yaratılmasına kader denir. Allahü teâlâ, olacak herşeyi ezelde, sonsuz öncelerde, biliyordu, işte bu bilgisine "Kaza ve kader" denir. Eski Yunan felsefecileri, buna, "İnâyet-i ezeliyye" dedi. Bu varlıklar, o kazadan meydana gelmiştir. Bu ilme uygun olarak, eşyanın var olmasına da, "Kaza ve kader" denir. Kadere imân etmek için, iyi bilmeli ve inanmalıdır ki, Allahü teâlâ, birşeyi yaratacağını ezelde irâde etti. Diledi ise, az veya daha çok olmaksızın, dilediği gibi var olması lâzımdır. Olmasını dilediği şeylerin var olmaması ve yok olduğunu dilediği eşyanın var olması imkânsızdır.

Bütün hayvanların, nebâtların, cansız varlıkların (katıların, sıvıların, gazların, yıldızların, moleküllerin, atomların, elektronların, elektro-magnetik dalgaların, kısaca her varlığın hareketi, fizik olayları, kimya tepkimeleri, çekirdek reaksiyonları, enerji alış-verişleri, canlılardaki fizyolojik faaliyetler), herşeyin olup olmaması, kulların iyi ve kötü işleri, dünyâda ve âhırette, bunların cezasını görmeleri ve herşey, ezelde, Allahü teâlânın ilminde var idi. Bunların hepsini ezelde

biliyordu. Ezelden ebede kadar olacak; eşyayı, özellikleri, hareketleri, olayları, ezelde bildiğine uygun olarak yaratmaktadır. İnsanların iyi ve kötü bütün işlerini, müslüman olmalarını, küfürlerini, istekli ve isteksiz bütün işlerini, Allahü teâlâ yaratmaktadır. Yaratan, yapan yalnız O'dur. Sebeplerin meydana getirdiği herşeyi yaratan O'dur. Herşeyi bir sebep ile yaratmaktadır.

Meselâ, ateş yakıcıdır. Hâlbuki, yakan Allahü teâlâdır. Ateşin, yakmakta, hiçbir ilgisi yoktur. Fakat, âdeti şöyledir ki, birşeye ateş dokunmadıkça, yakmağı yaratmaz. (Ateş, tutuşma sıcaklığına kadar ısıtmaktan başka birşey yapmaz. Organik cisimlerin yapısında bulunan karbona, hidrojene, oksijenle birleşmek ilgisi veren, elektron alış-verişlerini sağlayan, ateş değildir. Doğruyu göremeyenler, bunları ateş yapıyor sanır. Yakan, yanına tepkisini yapan, ateş değildir. Oksijen de değildir. Isı da değildir. Elektron alış-verişi de değildir. Yakan, yalnız Allahü teâlâdır. Bunların hepsini, yanmak için sebep olarak yaratmıştır. Bilgisi olmayan kimse, ateş yakıyor sanır. İlkokulu bitiren bir kimse; "Ateş yakıyor" sözünü beğenmez. "Hava yakıyor" der. Orta okulu bitiren de, bunu kabûl etmez. "Havadaki oksijen yakıyor" der. Liseyi bitiren; "Yakıcılık oksijene mahsûs değildir. Her elektron çeken element yakıcıdır" der. Üniversiteli ise; "Madde ile birlikte enerjiyi de hesaba katar. Görülüyor ki, ilim ilerledikçe, işin içyüzüne yaklaşılmakta, sebep sanılan şeylerin arkasında, daha nice sebeplerin bulunduğu anlaşılmaktadır. İlmin, fennin en yüksek derecesinde bulunan, hakîkatleri tam gören peygamberler (a.s.) ve o büyüklerin izinde giderek, ilim deryalarından damlalara kavuşan İslâm âlimleri (r.aleyhim), bugün yakıcı, yapıcı sanılan şeylerin, âciz, zavallı birer vasıta ve mahlûk olduklarını, hakiki yapıcının, yaratıcının araya koyduğu sebepler olduklarını bildiriyor.) Yakıcı, Allahü teâlâdır. Ateşsiz de yakar. Fakat, ateş ile yakmak âdetidir. Yakmak istemezse, ateş içinde de yakmaz. İbrâhim aleyhisselâmı ateşte yakmadı. Onu çok sevdiği için, âdetini bozdu. (Nitekim ateşin yakmasını önleyen maddeler de yaratmıştır. Bu maddeleri, kimyagerler bulmaktadır.)

Allahü teâlâ dileseydi, herşeyi sebepsiz yaratırdı. Ateşsiz yakardı. Yemeden doyururdu. Fakat lütfederek, kullarına iyilik ederek, herşeyi yaratmasını bir sebebe bağladı. Belirli şeyleri, belli sebeplerle yaratmağı diledi. İşlerini, sebeplerin altında gizledi. Kudretini sebepler altında sakladı. O'nun birşeyi yaratmasını isteyen, o şeyin sebebine yapışır, o şeye kavuşur.

(Lâmbayı yakmak isteyen, kibrit kullanır. Zeytinyağı çıkarmak isteyen, baskı âleti kullanır. Başı ağrıyan, aspirin kullanır. Cennete gidip, sonsuz ni'metlere kavuşmak isteyen, İslâmiyete uyar. Kendine tabanca çeken ölür. Zehir içen ölür. Terli iken su içen, hasta olur. Günah işleyen, îmânını gideren de, Cehenneme gider. Herkes hangi sebebe başvururşa, o sebebin vâsıta kılındığı şeye kavuşur. Müslüman kitaplarını okuyan, müslümanlığı öğrenir, sever, müslüman olur. Dinsizlerin arasında yaşayan, onların sözlerini dinleyen, din câhili olur. Din câhillerinin çoğu imansız olur. İnsan hangi yerin vâsıtasına binerse, oraya gider.)

Allahü teâlâ, işlerini sebeplerle yaratmamış olsaydı, kimse kimseye muhtaç olmazdı. Herkes, herşeyi Allahü teâlâdan ister, hiçbir şeye başvurmazdı. Böyle olunca, insanlar arasında, âmir, me'mûr, işçi, san'atkâr, talebe, hoca ve nice insanlık bağları kalmaz, dünyâ ve âhıretin nizâmı bozulurdu. Güzel ile çirkin, iyi ile fenâ ve muti' ile âsî arasında fark kalmazdı.

Allahü teâlâ dileseydi, âdetini başka türlü yapardı. Herşeyi, âdetine göre yaratırdı. Meselâ dileseydi, kâfirleri, dünyâda zevk ve safâsına düşkün olanları, can yakanları, aldatanları Cennete sokardı. İmânı olanları, ibâdet edenleri, iyilik yapanları Cehenneme sokardı. Fakat, âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler, böyle dilemediğini göstermektedir.

İnsanların her işini, istekli ve isteksiz, bütün hareketlerini yaratan O'dur. Kulların, ihtiyârî, ya'nî istekli hareketlerini, işlerini yaratması için, kullarında "İrâde" yaratmış, bu irâdelerini, dilemelerini, işleri yaratmasına sebep kılmıştır. Bir kul, birşey yapmak isteyince, Allahü teâlâ da dilerse, o işi yaratır. Kul istemezse, Allahü teâlâ da dilemezse, o şeyi yaratmaz. O şey, yalnız kulun dilemesi ile de yaratılmaz. O da dilerse yaratır. Kullarının istekli işlerini yaratması, birşeye ateş değerse, o şeyde yakmağı yaratması, ateş değmezse, yakmağı yaratmaması gibidir. Bıçak değince, kesmeği yaratmaktadır. Kesen, bıçak değildir. O'dur. Bıçağı, kesmek için sebep kılmıştır. Demek ki, kulların istekli hareketlerini, onların ihtiyâr etmeleri, dilemeleri sebebi ile yaratmaktadır. Fakat tabiattaki hareketler, kulların ihtiyâr etmelerine bağlı değildir. Bunlar, yalnız Allahü teâlâ dileyince, başka sebeplerle yaratılmaktadır. Herşeyin, güneşlerin, zerrelerin, damlaların, hücrelerin, mikropların, atomların maddelerini, özelliklerini, hareketlerini yaratan yalnız O'dur. O'ndan başka yaratıcı yoktur. Ancak, cansız maddelerin hareketleri ile, insan ve hayvanların istekli hareketleri arasında şu ayrılık vardır ki, kullar dileyince, O da dilerse, kulu harekete geçiriyor ve yaratıyor. Kulun hareket etmesi kulun elinde değildir. Hattâ nasıl hareket ettiğinden haberi bile yoktur. (İnsanın hareketi, nice fizik ve kimya olayları ile hâsıl olmaktadır.) Cansızların hareketlerinde "İhtiyâr etmek" yoktur. Ateş değdiği zaman, yakmak yaratılması, ateşin dilemesi ile değildir.

(Sevdiği, acıdığı kullarının, iyi fâideli isteklerini, O da ister ve yaratır. Bunların kötü ve zararlı isteklerini, O istemez ve yaratmaz. Bu kullarından hep iyi, fâideli işler hâsıl olur. Bunlar, birçok işlerinin hâsıl olmadığı için üzülürler. Bu işlerin zararlı oldukları için yaratılmadığını düşünmüş, anlamış olsalardı, hiç üzülmezlerdi. Bunun için sevinirler, Allahü teâlâya şükrederlerdi. Allahü teâlâ, insanların istekli işlerini, onların irâde etmelerinden sonra yaratmağı, ezelde irâde etmiş, böyle olmasını dilemiştir. Ezelde böyle dilemeseydi, istekli hareketlerimizi de, biz istemeden, hep O zorla yaratırdı. İstekli işlerimizi biz istedikten sonra yaratması, ezelde, böyle istemiş olduğu içindir. Demek ki, O'nun irâdesi hâkim olmaktadır.)

Kulların istekli hareketleri, iki şeyden meydana gelmektedir Birincisi; kulun irâde ve kudreti iledir. Bunun için, kulun hareketlerine **"Kesb etmek",** edinmek denir. Kesb, insanın sıfatıdır. İkincisi; Allahü teâlânın yaratması, var etmesi iledir. Allahü teâlânın emirler, yasaklar, sevâblar ve azâblar yapması, insanda kesb bulunduğu içindir. Sâffât sûresinin 96. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"Allahü teâlâ, sizi yarattı ve işlerinizi yarattı."** Bu âyet-i kerîme, hem, insanlarda kesb, ya'nî hareketlerinde "İrâde-i cüz'iyye" bulunduğunu göstermektedir. Cebr olmadığını açıkça isbât etmektedir. Bunun için "İnsanın işi" denilmektedir. Meselâ, "Ah" vurdu, kırdı" denir. Hem de, herşeyin kaza ve kaderle yaratıldığını belli etmektedir.

Kulun işinin yapılmasında, yaratılmasında, önce, kulun bu işi irâde etmesi lâzımdır. Bu isteğe "Kesb" denir. Âmidî merhum, bu kesbin, işlerin yaratılmasında sebeb olduğunu, te'sîr ettiğini bildiriyor. "Bu kesbin ihtiyârî olan işin yaratılmasına te'sîri olmaz" demek de zarar vermez. Çünkü yaratılan iş ile kulun istediği iş, başka değildir. Demek ki, kul her istediğini yapamaz, istemedikleri de olabilir. Kulun, her istediğini yapması, her istemediğinin olmaması, kulluk değildir. Ülûhiyyete kalkışmaktır. Allahü teâlâ, lütf ederek, ihsân ederek, acıyarak, kullarına muhtaç oldukları kadar ve emirlere, yasaklara uyabilecek kadar kuvvet ve kudret, ya'nî enerji vermiştir. Meselâ, sıhhati ve parası olan kimse, ömründe bir kerre hacca gidebilir. Gökte Ramazan hilâlini görünce, her sene bir ay oruç tutabilir. Yirmidört saatte, beş vakit farz olan namazı kılabilir. Nisâb miktarı malı, parası olan, bir hicrî sene sonra, bunun kırkta bir miktarı altın ve gümüşü ayırıp müslümanlara zekât verebilir. Görülüyor ki, insan kendi istekli işlerini,

isterse yapar, istemezse, yapmaz. Allahü teâlânın büyüklüğü, buradan da anlaşılmaktadır. Câhil ve ahmak olanlar, kaza ve kader bilgilerini anlayamadıkları için, Ehl-i sünnet âlimlerinin sözlerine inanmaz. Kulların kudret ve ihtiyârlarında şüphe ederler. İnsanı, istekli işlerinde âciz ve mecbûr sanırlar. Ba'zı işlerde kulların ihtiyârı olmadığını görerek, Ehl-i sünnete dil uzatırlar. Bu bozuk sözleri, kendilerinde irâde ve ihtiyâr bulunduğunu göstermektedir.

Bir işi yapıp yapmamağa gücü yetmeğe **"Kudret"** denir Yapmağı veya yapmamağı istemeğe **"İrâde",** dilemek denir. Bir işi kabûl etmeğe, karşı gelmemeğe **"Rızâ",** beğenmek denir. İşin yapılmasına te'sîr etmek şartı ile, irâde ile kudretin bir araya gelmesine **"Halk",** yaratmak denir. Te'sîrli olmayarak bir araya gelmelerine **"Kesb"** denir. Te'sîr etmek ve etmemek şart olmazsa **"İhtiyâr"** denir. Her ihtiyâr edenin, halik olması lâzım gelmez. Bunun gibi, her irâde edilen şeyden, râzı olmak lâzım gelmez, ihtiyâr ve kesb, birlikte bulunabilir. İhtiyâr, halk ile de birlikte bulunabilir. Bunun için, Allahü teâlâya **"Halik"** ve **"Muhtâr"** denir. Kula, **"Kâsib"** ve **"Muhtâr"** denir.

Allahü teâlâ, kullarının tâatlarını, günahlarını irâde eder ve yaratır. Fakat, tâatten râzıdır. Günahdan râzı değildir, beğenmez. Herşey, O'nun irâde ve halk etmesi ile var olmaktadır. En'âm sûresinin 102. âyet-i kerîmesinin meâli şöyledir: **"O'ndan başka ilâh yoktur. Herşeyin hâlıkı, ancak O'dur"**

Dîvân'ından ba'zı kısımlar:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin Fârisî Dîvân'ı bir şaheserdir. Dîvân'ında Allahü teâlânın sevgili Peygamberini ve O'nun insan hayâlinin varamayacağı yükseldiğini, ince rûhunun terennümleri, edebiyattaki büyük mahareti ve san'atı ile, pek veciz ve çok güzel anlatmıştır. Okuyup anlayabilenleri hayran bırakmaktadır. Türkçeye tercümesinde o ince san'ata ve derin ma'nâları anlatmak mümkün değil ise de birşeyler duyurabilmek için, Kabr-i saadeti ziyâret ederken söylemiş olduğu beytlerden birkaçının tercümesi yazıldı:

Ey âsîler melcei! Ben himâyene geldim,
Ancak sayısız hatâ, huzûruna getirdim.

Dalâlet sahrasında dolaştım senelerce,
Şimdi yüzüm, hidâyet güneşine getirdim.

Bu dağın eteğinden çok hoş koku geliyor,
Dersin ki, nesîm-i subh, bûy-ı yâr getiriyor.

Toprağından kalbimin yaraları düzeldi,
Teâlâllah hangi misk, bu devayı veriyor.

Vasl-ı dost hilâlinden her an nişan belirir,
Atın ayağından ki, sana doğru kopuyor.

Nereden gelir bilmem, yalnız şunu bilirim,
Tablâ-ı attârdan hep güzel koku geliyor.

Gece-gündüz nişanı aradan kalktı, çünkü,
Arkası kesilmeden dâima nûr geliyor.

O, misk gazellerinin en üstünü değilse,
Yâ niçin bu topraktan eşsiz koku geliyor!

Âlemin maşukunun zuhur yeri burası,
Misâlini anlatmak, akla çok zor geliyor.

Saatte bir an eğer, o can zuhur ederse,
O yerden mahşere dek, gül kokusu geliyor.

Her menzilde göründü ayağından bir nişan,
Ülül-ebsâr gözüne, ondan sürme oluyor.

Peygamberler, boynun bendleri olup da,
O'na göstermek için, salınarak yürüyor.

Kanlı yaşım damlası Cem yüzüğünün taşı,
O'na kavuşmak şevki, gözden kan yağdırıyor.

Uyan gönül, ezelî güzel zuhuru burda,
Bitmez tecelli burda, hûşyâr kalbe oluyor.

Rü'yâda görmediğim, uyanıkken elverdi,
Se'âdetime bak ki, uyanıkken geliyor.

Hâlid, sözü kes artık, sabah rüzgârı ile,
Kûy-i Ahmed muhtârın, bûy-u hâki geliyor.

Lî me'allah *emîni,* ***mâ evhâ*** *sır mahremi,*
Vasfını söyleyemem, izaha zor geliyor.

Leamrük *tahtı şahı* ***levlâke*** *şehsuvân,*
Adâlet sahibi Hak, seni çok medhediyor.

Ayağını öpmekle, yer Arş'tan üstün oldu,
Bedbaht olan zavallı bunu inkâr ediyor.

Celâlin sarayından saf olmuş meleklere,
Kapıdan, pencereden "Açıl!" sesi geliyor.

Ne büyük saraydır ki, en ednâ kölesinden,
Şehinşâhi cihâna, hicâb ve ar geliyor.

Aşağı mertebenden fikir kuşu Arş'a dek,
Çıkar, maksada ermez, ağzından kan geliyor.

Ayağın öpmek aşkı, feleği mecnûn etti;
Bunun için dâima, böyle dönüp duruyor.

Yolunda, inatçıdan kalbine diken batar;
Gülçine, gül dikeni nasıl acı geliyor.

Zülfünün teli için kavgaya girişirim,
Nerde en güzel miskten bir bahis açılıyor.

Öyle bir pâdişâh ki, O'nu anlatmak için,
Arş-ı a'zamdan ancak, eşsiz inci geliyor.

Saçının teli, tesbih san'atını yok eder;
Güzelliğin yazıya ve şiire sığmıyor.

Akıl O'nu övmekte çok sıkıntıya düştü,
Maazallah mümkün mü, o bu kadar anlıyor.

O'nu hulkuyla övmek, abes iştigal olun
O'nu hakkıyle öven, ancak Rabbi oluyor.

Âlemi bir zerreye sığdırmak mümkün olur.
O'nu sözle anlatmak, bundan da zor geliyor.

Bir zât ki hürmetine var oldu iki cihan,
Her yüksekten yüksektir desem, ne kâr yeriyor.

Kalbindeki esrârdan Cebrâil agâh olmaz,
Gerçi kalbin şak için bir anda yüz kez geliyor.

Bu mevsimde sahrayı boşuna geçme, hacı!

Kâ'be, şimdi Ravdâ'yı, tavaf için geliyor.

Af edici ve kerîm ve o kadar cömerttir,
Sudan inci; taşdan cevher, dikenden gül geliyor.

Eğer gül bahcesinde O'ndan bahsedilirse,
Mütebessim dudağın, herkes gonca buluyor.

Peygamberlerin bile âh eyledikleri gün,
Hüsn-i iltifâtıyla, halâs mümkün oluyor.

Gah ay iki şak olur, parmağın hünerinden,

Gah parmağı dibinden, berrak sular akıyor.

Saç kıvrımını teşbih Çin miskine, hatâdır,
Bu her yaraya merhem, oysa yara ediyor.

Sâdece dağ geyiği, O'nu tasdik etmedi,
İ'câzını kara taş bile ikrâr ediyor.

Uzun yolu, bir anda gitti ve geri geldi,
Akl üstadına bunu, ölçmek çok zor geliyor.

Melekler sidreye dek, yolunda saf olmuşlar;
Müjde, dikkatle bakın! Seyyid-i muhtâr geliyor.

Abaya yüzünün güneşi zâhir olsa,
Yûsuf, can pahasına bu pazara geliyor.

Hicrinden odun ağlar, sen ise ölmüyorsun,
Merd isen, bu yaşaman, sana çok ar geliyor.

Boy ve yüzünü tesbih olamaz taze güle,
Bu uygunsuz fikirden, akıl çok mahcûb oluyor.

Güneş nûr saçıyorsa, O'nun nûrlarındandır,
Güldeki ter damlam, gül yüzünden geliyor.

Yüzünden parlıyan nûr, aşkından cezbe olur,
Yalvarmak âşıktan ve nâz maşuktan oluyor.

Vadi Eymen ağacı tesellisi O'ndandır,
Tûr'da Mûsâ'nın Hakla talebi, Ondan geliyor.

Kuvvetinden bahsetmek faydalıdır; kısaca,
Eli yeninden çıksa, pençe-i kahhâr oluyor.

Cûdunda, bulut kendine ağlasa yeridir;

Köpüğü yüzbinlerce, deryalara gülüyor.

İhsânından toprağa bir damla damlar ise,
Çorak toprak her yandan, taşıp deniz oluyor.

Bu işte gâfil âlim, vâsıtayı görmeyip,
Yanılıp, bunlar, dönen felekten olur diyor.

*Pak sinesi sırrından **"Elem Neşrah"** verir haber,*

Bunu bil yeter, esrâr ma'deni O oluyor.

Mahşer günü mevkıfte eğer zâhir olmasa,
Nebilerde cesâret, kalması olurdu zor.

Perdeni kaldırmakla, Cebrâil pek övünür,
Bu devlet meleklerde O'na nasîb oluyor.

O'nu vasfetmek bundan daha yüksektir amma,
Daha yüksek söylersem, ağyar inkâr ediyor.

Melekler meclisinde, üstün insandan bahis,
Olursa, önce Muhacir, sonra Ensâr geliyor.

Düşmanı yıkan mertler, konuşulsa bir yerde,
Hepsinde Peygamberin, evsâfı söyleniyor.

Cömertliğinden utan, sen ey Hâtem-i Tâî,
Ki O'nun Eshâbının, işar bahsi geçiyor.

Îmân sermâyeleri, başka kimsede yoktur,
Ebrârın kitabında, önce onlar geliyor.

Yârı Sıddîk-i Ekber ki, şânında Kur'ân'da,
"Sâniyesneyni iz hümâ fil gâri" *bildiriyor.*

Hep melekler örtündü, yamalı hırkasından,
Birbirine Allahın, rızâsın müjdeliyor.

Sanma ta her muhabbet, böyle olur yâr için,
Ayağını yılanın, ağzına sokuyor.

Azametinden şeytan, kaçıyor sinek gibi,
Ondan başka böyle iş, kimden zuhur ediyor.

İlim, hilim, adâlet ve fadl, ma'rifet ve kemâli,
Akıl anlayamayıp, hayret içre kalıyor.

Medh olunmaz hiç biri, kalemi kenara koy,
Çünkü sıra Allahın arslanına geliyor.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri bir şiirinde de şöyle demektedir;

Âh Yazık:

Ömrüm boş şeylerle geçti, âh yazık!
Yârını hiç düşünmedim, âh yazık.
Hep havaya bina kurdum, şaşkınca,
Din temeli çürük oldu, âh yazık!

Affı sonsuzdur diyerek, pek azdım,
(Kahhâr) ismini unuttum âh yazık!
Daldım günaha, yapmadım hiç hayr,
Niçin doğru yoldan saptım âh yazık.

Mal için, makam için hep uğraştım,
Sonsuz ni'metlerden oldum, âh yazık.
Yol bozuk ve karanlık, önde şeytan,
Günah ağır, ağlarım hep, âh yazık.

Hesap defterimde yok bir iyilik,
Nasıl kurtulur bu Hâlid? Âh yazık.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinin mübârek sözlerinden ba'zıları:

"Sizlere vasıyyetim; hocaya i'tirâzı terk, Resûlullahın dînine ittiba' ve kendini aradan çekip, yok etmeği bu yolun esâsı biliniz. Bu üçü olmadan bu yolda ilerleme olmaz."

"Bu yolun büyükleri kendilerine bağlı olanlardan gâfil değillerdir. Onlara kimse kafa tutamaz. Onlara kafa tutanın işi de, başı da, saadeti de gider."

"Hanım, çocuklar, mal ve mülk, Allahü teâlânın emânetleridir. Emânetlerini istediği zaman alır."

"Nefs-i emmâreden kurtulmanın alâmeti, insanların kabûlü ile inkârını, övmesi ile ayıplamasını, kabûl veya red etmelerini eşit görmektir. İnsanların rağbetine sevinip, aramamalarına, etrâfında dolaşmamalarına üzülmek, basitlik, büyük akılsızlık ve anlayışsızlıktır."

"Binlerce keşf ve kerâmeti, bir sünneti ihyâ etmekle eşit tutmak, olgun olmamanın alâmetidir."

"Hangi şekilde olursa olsun, bu büyüklere bağlılık büyük ni'mettir."

"Bu büyüklerin yolunun azını çok biliniz. Bu büyük hânedana bağlanmayı, iki dünyâ devlet ve saadetinin sermâyesi kabûl ediniz."

"En mühim vasıyyetim şudur ki; ölümü, âhıret hâllerini ve ni'metlerin hakîkî sahibini unutmayınız. Elden geldiği kadar peygamberlerin Efendisi'nin (s.a.v.) sünnetine ittiba'da (uymada) ileri gitmeye çalışınız. Günde bin kerre duyulmayacak kadar alçak sesle, Kelime-i tehlîl söyleyiniz. Hem kalbe yönelerek, hem de ma'nâsını düşünerek olsun. Böylece kalbte, hakikî matlûbdan başka birşey kalmasın. Zîrâ büyüklerin yolunda, maksûd olan mâ'bûddur."

"Elden geldiği kadar kaç kötü arkadaştan,
Kötü ahbâb kötüdür, en zehirli yılandan.

Yılan zehir akıtıp, insanı candan eder,
Ama kötü arkadaş, can ve imândan eder."

"Günahların çokluğu ümidsizliğe düşürmesin ve bu yoldan şeytana fırsat verilmesin."

"İhlâs ne kadar çok olursa, evliyânın yardımı o kadar ziyâde olur."

"Evliyânın kalbleri, ilâhî nûrların çıkıp geldiği kaynaklardır. Onların hoşnut olduğundan, Hak teâlâ da hoşnuttur. Onların kalblerinde yer eden, büyük devlete kavuşmuştur."

"İnsanoğlu dünyâyı elde etmek uğruna, nice sonsuz devlet ve saadetleri kaçırdı."

"Bizim yolumuz, İslâm dînine ittiba' (uyma) yoludur. Herkes elinden geldiği kadar buna çalışmalıdır."

"Sahih keşfle sabittir ki, kalbi zikredene, imânının gitmesi için şeytan musallat olamaz."

"Allah adamlarının iğnesini (dokunaklı sözlerini) ilâç gibi bilmelidir. Çünkü bu taifenin celâli, cemâl ile karışıktır. Ya'nî kızmalarında da merhamet vardır."

"Bütün gayretle, sünnetin yayılmasına ve bid'atlerin yok edilmesine çalışmalı, müslümanların, Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri doğru i'tikâd üzere olmalarına uğraşmalıdır. Bu işle uğraşmadan yapılan zühd ve ibâdeti; kör, kötürüm ve ihtiyârlar da yapar."

"Namazın şart ve rükünlerini, sünnet ve edeblerini anlatan kitapları insanlara okuyup, tavsiye ediniz ki, büyük devlettir."

"İhlâsı olan kurtulur."

"İnsanlardan gelen sıkıntılara katlanmak, Allahü teâlânın beğendiği, Resûlullahın sevdiği ve büyük evliyânın özendiği bir ahlâktır."

"İslâmiyet yolunda en önemli edebler şunlardır: İslâm dininin ahkâmına tam tâbi olmak, genişlik ve darlıkta sabretmek, rahatlık ve bollukta tam şükretmek, sünneti ihyâ etmek, bid'atten sakınmak, kırıklık içinde devamlı Rabbine yalvarıp yakarmak, Allahdan başkasının hatıra gelmemesi için çok çalışmak, görmek gözün işi olduğu gibi, huzûru da kalbin işi, melekesi hâline getirmek, hattâ kalbin, dünyâ ve âhırete âit her şeyden yüz çevirip, hakikî mahbûb, ya'nî gerçek sevgili olan Allahü teâlâdan başkasına bağlılığının kalmamasını sağlamak."

"Mektûplaşmak, görüşmenin yarısıdır."

1) Şems-üş-şümûs tercümesi (Hasen Şükrü) İstanbul 1302

2) Mecd-i tâlid tercümesi (İbrâhim Fasih Hayderi), Hüdâvendigâr vilâyeti (Bursa) 1308

3) Tezkâr-ür-ricâl el-cüz-ül-evvel Mevlana Halid-in-Nakşibendî Bağdat 1399

4) Reşahât ayn-ül-hayât (Muhammed Murâd-ı Kazânî) sh. 160

5) Hadâik-ül-verdiyye (Abdülmecîd Hâni) sh. 223

6) İrgâm-ül-merîd (Muhammed Zâhid Düzcevî) İstanbul 1328, sh. 78

7) Hadîkat-ün-nediyye (Muhammed bin Süleymân Bağdadî), İstanbul 1981, sh. 49

8) Kitâb-ül-Behçet-üs-seniyye (Muhammed Hâni) İstanbul 1977, sh. 3

9) Âdâb risalesi (Muhammed Hâni) 1326, sh. 67

10) Makâmât-ı Mazhariyye İstanbul 1986, sh. 179

11) Hadîkat-ül-evliyâ, İstanbul 1318, sh. 156

12) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1066

13) Herkese Lâzım Olan Îmân (Kemahlı Feyzullah)

14) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 162

15) Rehber Ansiklopedisi cild-7, sh. 54

16) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 66

17) El-lmân vel-İslâm (İstanbul 1984)

18) Divân (Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî)

MÎR AHMED MUHTÂR EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden, Yüzonbirinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Muhtâr olup, ulemâdan Mahmûd Bey'in oğludur. "Molla Bey" diye bilinir. 1222 (m. 1807) senesinde İstanbul'da doğdu. 1300 (m. 1882) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'daki Celveti dergâhında, Seyyid Hâşim Üsküdâri bin Şeyh Yûsuf Nizâmeddîn Celvetî hazretlerinin kabri yanına defnedildi.

Küçük yaşından i'tibâren, zamânının âlimlerinden olan Şerhî Hâfız Ahmed Efendi'den ilim öğrenip, icâzet aldı. Meşhûr Evliyâ Hoca'dan ve Arab Hoca'dan da tefsîr, hadîs ve hikmet ilimlerini okudu. Hızır Ağazâde Saîd Bey'den de Farsça lisânını öğrendi. 1242 (m. 1826) senesinde "Dîvân-ı Hümâyûn" kalemine me'mûr olarak girdi. 1246 (m. 1830) senesinde yapılan imtihanı başarıyla kazanıp rüûs (diploma) aldı. Vazifesinde yavaş yavaş yükselmeye başladı. 1261 (m. 1845) senesinde "Takvîm-i vekâyi" (Resmî gazete) musahhihliğini yapmağa başladı. 1272 (m. 1855) senesine kadar bu vazîfeye devam etti. Aynı sene içinde Selanik kadılığına ta'yin edildi. 1273 (m. 1856) senesinde Haremeyn, 1278 (m. 1861) senesinde İstanbul pâyeleriyle taltif edildi. Bu sene içinde İstanbul kadılığı vazîfesine getirildi. 1285 (m. 1868) senesinde de Anadolu kadıaskerliği payesi yerildi: 1286 (m. 1869) senesinde; "Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye" üyeliğine getirildi. Yedi ay sonra meclis üyeliğinden istifâ etti. 1288 (m. 1871) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi 1 yıl iki ay 3 gün müddetle bu vazîfede kaldıktan sonra, 1289 (m. 1872) senesinde vazîfeden ayrıldı. 1295 (m. 1878) senesinde Sultan İkinci Abdülhamîd Hân tarafından ikinci defa şeyhülislâmlığa getirildi. 7 ay 4 gün bu vazîfede kaldıktan sonra vazîfeden alındı. Her iki şeyhülislâmlık müddeti toplamı, 1 yıl 9 ay 7 gündür. Kendi evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Âlim ve fâzıl bir zât olan Mîr Ahmed Muhtâr Efendi, güler yüzlü ve hoş sohbet bir zât idi. "Murassa-i Osmânî" ve "Birinci Mecîdî" nişanları (madalyaları) vardır. Eserleri şunlardır: 1- Tuhfet-ül-Muhtâr: Tefsîr-i Celâleyn'in şerhi olan "Cemel"in telhisi (kısaltılmışı)dır. 2- Şerh-i Kasîde-i Bânet Su'âd, 3- Şerh-i Risâle-i Şeyh Reslân-ı Dımeşkî min-et-tasavvuf. Bu eserleri basılmıştır.

---

1) İlmiye salnamesi sh. 602

2) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 40

MOLLA EFENDİ (Muhammed Emîn İstanbulî)

Osmanlılar zamanında İstanbul'da yetişen kırâat âlimlerinden ve tasavvuf büyüklerinden. İsmi Muhammed Emîn Efendi olup, Reîs-ül-kurrâ ismiyle tanınan Abdullah bin Sâlih el-Eyyûbî el-İstanbûlî'nin oğludur. Tasavvufda Hâlidiyye yoluna mensûb idi. Hanefî mezhebi âlimlerindendir. Kaynak eserlerde doğum târihi ve hâl tercümesi hakkında fazla ma'lûmât bulunamayan Muhammed Emîn Efendi, 1275 (m. 1859) senesinde İstanbul'da Eyyûb Sultan semtinde vefât etti. Hâlid bin Zeyd Ebâ Eyyûb-i Ensârî hazretlerinin mübârek ayakları tarafındaki pencerenin kenarında, babasının yanına defnolundu.

İlim tahsilini babasının ve devrinin ba'zı âlimlerinin huzûrunda tamamlayan Molla Efendi, fazilet sahiplerinden sâlih bir zât idi. O da babası gibi diğer ilimlerle birlikte, bilhassa kırâat ilminde derin âlim idi. Eyyûb Sultan Câmii'nde imamlık yapardı. Yazdığı eserlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- Tercümet-ül-erîb fî îzâh-il-cem'i vet-takrîb, 2- Umdet-ül-hıllân fî îzâh-ı zübdet-ül-irfân, 3- Tuhfet-ül-emîn fî vükûf-il-Kur'ân-il-mübîn, 4- Silsile-i eimme-i kurrâ, 5- Tuhfet-üt-tecvîd, 6-Tuhfet-ül-kitâb fî İzâh-ir-resmi vel-hatti, 7- Hadîkat-ür-reyyâhîn, 8-Menâkib-ül-Hâlidiyye: Hazreti Hâlid bin Zeyd el-Ensârî'nin menkıbelerini açıklamakta olup matbûdur. 9- Gülşen-i meşâyıh-i selâtîn, 10- Mecmûa-i vefeyât.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 38

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 75

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 375

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 1

MOLLA HALÎL Sİ'RİDÎ

Fıkıh, tefsîr ve hadîs âlimi, tasavvuf ehli büyüklerden. İsmi, Halîl bin Hüseyn es-Si'ridî el-Ömerî el-Kürdî eş-Şâfiî'dir. 1167 (m. 1754) senesinde Bitlis yakınlarında Hizân'da doğdu. 1259 (m. 1843) senesinde Siirt'te vefât etti. Kabri Siirt'te olup, ziyâret edilmektedir.

Tahsile başladığı sıralarda, babası Molla Hüseyn onu Sofiyye-i aliyyeden olan büyük âlim Erzurumlu İbrâhim Hakkı hazretlerinin huzûruna götürdü. Onun duâ ve teveccühlerine mazhar oldu. Yaşadığı bölgenin âlimlerinden ilim öğrendi. En meşhûr hocası Molla Mahmûd Behdînî (r.aleyh) idi. Babasının ilminden de çok istifâde etti. O mübârek kimselerin yanında aklî ve naklî, zâhirî ve bâtınî ilimlerde kemâle geldi. Pekçok kerâmetleri görüldü. Zamanının müftîsi ve asrının bir tanesi oldu. Tahsilini tamamladıktan sonra, Siirt'te talebe yetiştirip kıymetli eserler yazmak ve insanlara Allahü teâlânın yolunu gösermekle meşgûl oldu. Pekçok talihli kimseler, kendisinden feyz alıp, kalblerini Allahü teâlânın aşkıyla doldurmak ve hâllerini Resûl-i ekremin

(s.a.v.) güzel ahlâkı ile süslemekle şereflendiler. Bunların en büyüklerinden biri de, Seyyid Fehîm-i Arvâsî hazretleri gibi büyük bir âlimi yetiştirmesi ile, Allahü teâlânın rızâsına ve bütün insanlığın duâsına mazhar olan Muş müftîsi Ebû Abdullah Molla Hasen Ehvedî Ensârî hazretleri idi. Seyyid Fehîm-i Arvâsî (r.aleyh), talebelerinden Seyyid Abdülhakîm-i Arvâsî hazretlerini yetiştirdi. O da Birinci Dünyâ harbi esnasında Ermeni katliâmı sırasında memleketi olan Van'ın Müküs (Bahçesaray) nahiyesine bağlı Arvas (Doğanyayla) köyünden hicret ederek, uzun bir yolculuk ve birçok sıkıntılardan sonra İstanbul'a geldi. İstanbul'da insanlara yıllarca durup-dinlenmeden ilim ve feyz saçtı. Yetiştirdiği talebelerle büyük İslâm âlimlerinin eserlerinin bütün dünyâya yayılmasına vesile oldu.

Molla Halîl Si'ridî'nin yazdığı kıymetli eserler şunlardır: 1- Tefsîrü Tabsırat-ü-kulûb fî kelâmi Allâm-il-guyûb, 2- Tefsîrun ahar ilâ sûret-il-Kehf, 3- Diyâtı kalb-il-arûf fit-tecvîdi ver-resmi ve ferşey-il-hurûf, 4- Şerhun alâ manzûmet-iş-Şâtıbî fit-tecvîd, 5-Mahsûl-ül-mevâhib-il-ehâdiyyeti fil-hasâisi veş-şemâil-il-Ahmediyye, 6-Te'sîsü kavâid-il-akâid alâ mâ sahha min ehl-iz-zâhir vel-bâtın min-el-avâid, 7- Mulahhas-ül-kavâtî' vez-zevâcir, 8-Kitâbün fî usûl-il-fıkh-iş-Şâfiî, 9-Kitâbün fî usûl-il-hadîs, 10- Zübdetü mâfi fetâv-el-hadîs, 11- Muhtasar-u Şerh-is-Sudûr fî şerh-il-mevti ve ahvâl-il-kubûr, 12- Minhâc-üs-sünne fî ahvâl-is-sûfiyye: Manzûm bir eserdir. 13-Nebzetün min-el-mevâhib-il-medeniyyeti fiş-Şathiyyâti vel-Vahdet-üz-zâtıyyeti, 14- Nehc-ül-enâm fil-akâid: Manzûmdur. 15- Şerhun alâ kasîdet-il-hemziyye, 16- Risale fil-ma'fuvvât, 17-Ezhâr-ül-ğusûn min me'kûlâtı erbâb-il-fünûn, 18- El-Kâmûs-üs-sânî fin-nahvi ves-sarfi vel-me'ânî, 19- Risâletün fî ilm-il-mantık, 20- Risâletün fil-mecâz vel-istiâre, 21- Risâletün fî âdâb-il-bahs vel-münâzara: Manzûmdur. 22-Risâletün fil-va'z, 23- El-mantûk-uz-zümridiyye nazmu telhîs-il-miftâh, 24-Manzûme fî mevlid-in-Nebiyyi

---

1) Tam İlmihâl Seddet-i Ebediyye sh. 131, 149, 150

2) El-A'lâm cild-2, sh. 317

3) Osmanlı Müellifleri cild-2, sh. 38

4) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 357

5) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 117

6) İcâzetnâme-i Ahmed Mekkî İstanbul 1373, sh. 4

MUHAMMED BERCÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Azûz'dur. 1170 (m. 1756) senesinde Cezayir'in Berç denilen köyünde doğdu. 1233 (m. 1818) senesinde, hac dönüşünde yakalandığı veba hastalığından, doğduğu köyde vefât etti.

Muhammed Berti, babasının terbiyesinde yetişti. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi öğrendi. Gençliğini ilim öğrenmekle geçiren Muhammed Bercî, aklî ilimlerde çok yüksek derecelere kavuştu. Tasavvuf yolunun edebini Muhammed bin Abdürrahmân Ezherî'den öğrendi. Muhammed Ezherî'nin yanında uzun süre halvette kaldı. Bu sırada annesi, Muhammed Bercî'den hiç haber alamadı. Oğlunu çok özledi. Oğlunun hasreti ile yanıp tutuştu. Bu hasretle evinin üzerine çıkıp üç defa "Muhammed bin Azûz" diye bağırdı. Muhammed Bercî, Allahü teâlânın izni ile annesinin bu sesini işitti. Bunu hocasına arz edince, hocası, onun annesinin yanına dönmesini emretti. Ayrılırken de; "Şayet sen gittikten sonra vefât edersem, Şeyh Abdürrahmân Baş Terzî'den ayrılma!" diye nasihat etti. Muhammed Bercî, hocasının vefâtından sonra

Abdürrahmân Bâş'ın hizmetinde bulundu. Vefâtına kadar onun yanından ayrılmadı. Tasavvuf yolundaki yetişmesini onun yanında tamamladı.

Muhammed Bercî, 1232 (m. 1817) senesinde, talebelerinden Ali bin Ömer Tulgî, Mübârek bin Hâydem ve ba'zıları ile beraber hacca gitti. Hac kâfilesinde Tunus sultânı Abdürrahmân da vardı.

Muhammed Bercî, dâima iyiliği emreder, kötülükten sakınırdı. Müslümanlar, aralarındaki müşkilleri hâlletmesi için ona baş vururlardı. O hilm ve güzel ahlâk sahibi idi. Heybetli ve vakarlı idi.

Muhammed Bercî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Manzûmetün fî kavât-ül-mürîd, 2-Şerhun alet-Telhîs.

Kavât-ül-mürîd manzûmesinden ba'zı bölümler:

Talebeyi maksûduna kavuşturan yolu kesen şeylerin en kötüsü şunlardır: Amellerini mu'teber görmesi, uzun emel sahibi olması, kendini evliyâdan ve Resûlullaha (s.a.v.) vâris olan âlimlerden görmesi, rü'yâda hâsıl olan hâllerde kanâat etmesi, insanların kendisine iltifât etmesini istemesi. Ey yavrum! Gaflet ve aldanma içerisinde olanlardan sakın! Edebe sarıl. Tasavvuf yolunda bulunanların dikkat etmesi lâzım gelen edebler dörttür. Berâberindekilere insafla, adâletle muâmele etmek. Nefse hiç fırsat vermemek. Büyüklere hürmet etmek. Küçüklere şefkat göstermek.

Yine tasavvuf yoluna mensûb olan kimseye şunlar da lâzımdır Zâlimden sakınmak, ondan uzak durmak, ilmi ile amel edeni kendisine tercih etmek. Muhtaçlara yardım etmek. Vaktini Allahü teâlâyı anmadan geçirmemek.

Ey yavrum! Dâima Allahü teâlânın seni gördüğünü unutma. Dünyâda garîb olduğunu, vefât ettiğin zaman yere düşüp kalacağını, mezarda yapayalnız olacağını, orada hesaba çekileceğini unutma.

Ey yavrum! Şu beş temel husûsu yerine getir 1- Açıkta ve gizlide takvâ sahibi ol, ya'nî haramlardan kaç. 2- Sözünde işinde ve davranışlarında asla tâviz vermeden Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine uy. 3- İster sana sırt çevirsinler, ister sana teveccüh etsinler mahlûktan birşey bekleme. Çünkü hakîkî yardımcı Allahü teâlâdır. 4- Az veya çok, Allahü teâlânın sana verdiğine, senin hakkındaki taksimine râzı ol. 5- Gizlide ve açıkta, hiçbir zaman Allahü teâlâdan gâfil olma.

---

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 482

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 291

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 359

4) İzâh-ül-meknûn cild-2, sh. 62, 241

MUHAMMED CÂN

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Cân'dır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1266 (m. 1849) senesinde Mekke-i mükerremede vefât etti.

Muhammed Cân, ilim tahsilini tamamladıktan sonra, büyük İslâm âlimi Abdullah-ı Dehlevî'nin hizmetlerinde bulunarak, yüksek derecelere kavuştu. Gündüzleri hocasının

hizmetinde bulunur, geceleri de şehir dışına çıkıp, Şeyh Kutbüddîn Bahtiyâr-ı Kâkî hazretlerinin kabrine giderek orada sabaha kadar ibâdet ile meşgûl olurdu. Çok riyâzet ve mücâhededе bulundu. Yüksek hâllere kavuştu. Kerâmetleri görüldü.

Bir kimsenin çocuğu çok hastalanmıştı. Yaşama ümîdi kalmamıştı. Son çâre olarak, şifâ niyetiyle, Şeyh Kutbüddîn Bahtiyar hazretlerinin kabr-i şerîfine götürdüler. Gece olunca oraya Şeyh Muhammed Cân hazretleri geldi. Türbenin içinde ibâdet ve tefekkürle meşgûl oldu. O zaman hasta çocuğun babası, çocuğu Muhammed Cân'ın karşısına oturtup kendisi de dışarıya çıktı. Muhammed Cân, ibâdet ve murâkabesini tamamlayınca, hasta çocuğa nazar ve teveccüh ettiler. Allahü teâlânın izniyle hasta çocuk derhal şifâ buldu.

Muhammed Cân, hocası olan Abdullah-ı Dehlevî'den icâzeti alınca Hicaz'a gitti, ömrünü, insanlara Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmek, güzel ahlâk sahibi olmalarına çalışmakla geçirdi.

Muhammed Cân'ın yüksek hâlleri, Sultan Abdülmecîd Hân'ın annesinin kulağına varınca, Vâlide Sultan onun için Mekke-i mükerremede, dergâh yapılmasını emretti. Bu dergâh yapılınca, Muhammed Cân, talebelerini yetiştirmeye burada devam etti.

---

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 188

2) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 161

MUHAMMED ES'AD EFENDİ

Osmanlı Devleti zamanında yetişen âlimlerden. İsmi, Muhammed bin Hacı Ahmed Efendi'dir. Sahhâflarşeyhizâde adı ile meşhûr oldu. Aslen Arapkir'in Merdivenli köyündendir. 1204 (m. 1789) senesinde İstanbul'da doğdu. 1264 (m. 1848) senesinde, Meclis-i me'ârîf-i umûmiyye reîsi iken, İstanbul'da vefât etti. Ayasofya Câmii'nin yanında yaptırmış olduğu kütüphânenin avlusuna defnedildi.

Es'ad Efendi, küçük yaşta babasından ve çeşitli hocalardan ilim öğrendi. Medine kadılığına ta'yin edilen babası, yolda deniz kazası sonucu vefât edince, kazadan kurtulan Es'ad Efendi, İstanbul'a döndü. Halet Efendi'nin derslerine devam ederek, onun talebelerinden oldu. 1223 (m. 1808) senesinde iptidâ-i hâriç derecesi ile müderrisliğe, bir süre sonra bu görevden, Adapazarı nâibliğine ta'yin edildi. Daha sonra çeşitli yerlerde nâiblik yaptıktan sonra, 1241 (m. 1825) senesi Safer ayının onbeşinde, Şânî-zâde Atâullah Efendi'nin yerine, vak'anüvisliğe (devletin resmî tarihçiliğine) getirildi. Es'ad Efendi, Vak'ay-i hayriyede yeniçeriliğin kaldırılması hakkında Pertev Efendi'nin yazdığı Pâdişâh fermanını Sultanahmed Câmii'nde okudu.

Es'ad Efendi, 1244 (m. 1828) senesinde Rus cephesine gönderilen Selîm Mehmed Paşa kumandasındaki orduya Edirne payesi ile kadı olarak ta'yin edildi. Sonra İstanbul'a dönen Es'ad Efendi, vak'anüvisliği yanında, çeşitli vazîfelerde de bulundu. 1251 (m. 1835) senesinde Mehmed Şâh'ın tahta çıkışını tebrik için, muvakkat büyük elçi ünvanı ile İran'a gönderildi. Bu vazîfeden döndükten bir müddet sonra Rumeli kadıaskerliğine ta'yin edildi. 1264 (m. 1848) senesinde de, sıbyan mekteblerinin ıslâhı için kurulan Meclis-i me'ârif-i umûmiyye reîsliğine ta'yin edildi. Bu vazîfede iken vefât etti.

Muhammed Es'ad Efendi, zarif bünyeli, zekî, vaktini okumaya ve yazmaya hasretmiş, âlim ve şâir bir zât idi. Çoğu yazma olmak üzere, topladığı 4.000'den fazla eseri, konağının yakınında

yaptırdığı kütüphâneye vakfetti. Es'ad Efendi'nin kitapları bugün Süleymâniye Kütüphânesi'nde olup, kütüphâne olarak yaptırdığı bina, depo halindedir.

Muhammed Es'ad Efendi'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Târih: 1237 (m. 1821) senesi Muharrem ayından, 1241 (m. 1825) senesi Zilhicce ayına kadar, târihî vak'aları anlatan iki cildlik bir eserdir. 2-Üss-i zafer Yeniçeriliğin kaldırılmasını anlatan kıymetli bir târih kitabıdır. 3- Teşrîfât-ı kadîme, 4- Zibâ-i tevârih, 5-Sefernâme-i Hayr: Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın, 1247 (m. 1831) senesinde Trakya'ya yaptığı seyahati anlatmaktadır. 6- Âyât el-hayr, 7- Bahçe-i sefâ-endûz, 8- Münşeât, 9- Dîvân, 10-Şâhid-ül-muverrihîn, 11- Mustazraf tercümesi, 12- El-Vird-ül-müfid fî şerh-üt-tecvîd, 13- Es'ile ve ecvibe, 14- Mesh-i ricl ve mesh-i huf, 15- Kevkeb-ül-mes'ûd fî kevkeb-ül-cünûd, 16- Pendnâme, 17- İhtilâf-üt-tevrâtin.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin Muhammed Es'ad Efendi'ye yazdığı mektûbun bir kısmı şöyledir:

Sıhhatte olduğunuzu bildiren mektûbunuz geldi. İnkârcıların çok olmasına rağmen, bu yolda ve sünnet-i seniyye üzere sebatınızı, devamınızı ifâde etmeniz bizi sevindirdi. Bu sebeple Allahü teâlâya tekrar tekrar hamd ettim. Hakk-ül-yakîn sırlarından habersiz olan ba'zılarının, evliyâya kalben bağlanmayı bid'at saydıkları, aslı ve esâsı olmadığını iddia ettikleri, bu fakirin kulağına geldi. Hakîkat asla onların dedikleri gibi değildir. Bilâkis kalben bağlılık Müceddidiyye yolunun mühim bir esâsıdır. Hattâ o, Kur'ân-ı kerîme ve Resûlullah efendimizin sünnet-i seniyyesine tam bir şekilde yapıştıktan sonra, maksûda kavuşturacak yolların en büyüğüdür. Büyüklerimizden ba'zısı tasavvuf yoluna kavuşmak için, sâdece kalb ile bağlılıkla yetinmemişlerdir. Fenâ-fillah mertebesinin başlangıcı olan hocada fâni olmaya en çabuk ve kolay götüren yol olduğunu kesin bir şekilde ifâde etmişlerdir.

Tasavvuf yolunun büyüklerinden, Hâce Ahrâr diye bilinen, Şeyh Ubeydullah-i Ahrâr şöyle buyurdu: "Sâdıklarla beraber olmak Kur'ân-ı kerîmde emrolunmuştur. Onlarla beraber olmak, hem sûreten hem de ma'nen olur. Sonra onlarla ma'nen beraber olmanın, kalbi bağlılık ile olduğunu açıkladı. Bu husûs, ehlince ma'lum ve meşhûrdur. Reşahât kitabında, tafsilatlı olarak yazılmıştır."

Sanıyorum, kalben bağlanmayı kabûl etmeyenler, onu ıstılâh ma'nâsı ile düşünmediler. Eğer bu husûsu ıstılâh ma'nâsı (tasavvuftaki ma'nâsı) ile düşünselerdi, onu inkâr etmezlerdi. Çünkü tasavvufta kalben bağlılık, talebenin edeb üzere olması ve hocasının huzûrunda olduğu gibi, gıyabında da ondan feyz alması için, sûretini çok hatırında tutmakla fenâ-fillah mertebesinde olan hocasının rûhâniyetinden yardım istemektir. Talebe hocasının sûretini hatırına getirmek sûretiyle tam bir huzûra kavuşur ve kalbi nûrlanır. Bu sebeple kötü işlerden sakınır. Kalben bağlılığın bu ma'nâda inkârı düşünülemez. Bunu ancak Allahü teâlânın, alnını hüsran ile mühürlediği kimselerden başkası inkâr etmez. Bu şekilde saadette mahrûm olmaktan ve gazâba uğramaktan Allahü teâlâya sığınım. Çünkü; "Bir kimse evliyâya inanıyorsa, kalben bağlılığın güzelliğini ve fâidesinin büyüklüğünü anlar" buyurulmuştur. Hattâ bu husûsta ittifâk etmişlerdir. Evliyânın sözlerine tâbi olan kimse için bu husûs gizli değildir.

Ayrıca, dört mezheb âlimlerinin büyükleri de, kalben bağlılığın faydasından açıkça bahsetmişlerdir. Şimdi ben, kalbinde evliyâyı inkâr hastalığı bulunmayanın müracaat edebilmesi, sırf nefsine uymak sûretiyle evliyâyı kabûl etmeyen kimselerin inkâr etmemesi için, bu âlimlerin sözlerini, yerlerini de söylemek sûretiyle bildireceğim.

İmâm-ı Şa'rânî, "En-Nefehât-ül-kudsiyye" kitabında, zikrin âdabını anlatırken, yedincisi için şöyle dedi: "Talebe, hocasını gözünün önüne getirecek. Bu, bu yolun büyüklerine göre, zikrin edeblerinin en büyüğü ve mühimidir."

Yine Hanefî mezhebi âlimlerinin büyüklerinden olan Allâme Şerîf Cürcânî, Şerh-i Mevâkıfın sonlarında, evliyânın sûretlerinin talebelerine göründükleri, talebelerin onlardan feyz aldıkları, hattâ vefâtlarından sonra da onların feyzlerinden istifâde edildiğinin sahih olduğunu bildirmiştir. Metâh üzerine yaptığı haşiyesinin baş kısmında da, bunun böyle olduğunu ifâde etmiştir. Kalben hatırlamanın böyle olduğunu Allâme Abdülgani hazretleri de bildirmiştir.

Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri de şöyle buyurdu: "Tasavvuf yoluna giren bir kimse, evliyâ-yı Kirâm ile kalben bağlantı yapar. Bu bağlantı sebebiyle, bâtınen hatırladığı velîden istifâde eder."

Şemsüddîn İbni Kayyım, "Kitâb-ür-rûh" adlı kitabında şöyle demektedir: "Rûhun, bedenin durumundan başka bir durumu vardır. Rûh, refîk-i a'lâda bulunur. Meyyitin bedenine bitişir. Şöyle ki; rûh sahibine selâm verilince, selâma cevap verir. Fakat rûh yine refîk-i a'lâda kendi yerindedir. Bu ma'nâda olan delîller pekçoktur. Bütün bunlar vefâtlarından sonra evliyânın bir nev'î tasarruflarının olduğuna delâlet eder."

Beni bu mevzûlardan bahsetmeye sevkeden sebep; Allahü teâlânın rızâsını kazanmaya vesile, temeli Ehl-i sünnet akaidine yapışmak olan, Resûlullah efendimize (s.a.v.) tâbi olmak, ruhsata yapışmayı terketmek, azimetlere yapışmak, murâkabeye devam etmek, Allahü teâlâya yönelmek, Allahü teâlâdan başkasından yüz çevirmek, Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet etmek, dînî ilimleri öğrenmek ve öğretmek, müslümanların avamı gibi görünmek, gizli zikr yapmak, nefes alıp-verirken dahî Allahü teâlâdan gâfil olmayacak şekilde nefslerini muhafaza etmek, Allahü teâlânın ve Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklanmaktan ibâret olan tasavvuf yolunu müdâfaa etmektir.

Güzel şiirler de yazan Es'ad Efendi'nin ba'zı beytleri:

Pak dil ol, kıl saadet iktisâb,
Bâb-ı hıtl-i Hakka eyle intisâb.

Olmak istersen dü (iki) âlemde sa'îd,
Kıl tekarrüb hayra, ol serden ba'îd.

Hîlekâr olma, olur fi'lin asîr.
İstikâmet kıl, ola kârın yesîr.

Her derde bir deva var,
Onu bulma(da)dır hüner.

---

1) Osmanlı Müellifleri, cild-3, sh. 25

2) Târih-i Cevdet Paşa, İstanbul 1309

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1043

4) Lütfî Târihi (Abdürrahmân Şeref), cild-8, İstanbul 1328

5) Ayîne-i zurefâ, sh. 79

6) Târih-i Lütfî, İstanbul 1290-1306

7) Devhat-ün-nükabâ, İstanbul 1283, sh. 57

MUHAMMED EZHERÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdürrahmân Ezheri'dir. 1126 (m. 171-1) senesinde Cezayir'de İsmâiloğulları kabilesinin bulunduğu bölgede doğdu. 1208 (m. 1753) senesinde Cezayir'de vefât etti.

Muhammed Ezherî, küçük yaşta Kâhire'ye gitti. Ezher Câmii hatîbi ve İmâmı Muhammed bin Sâlim Hafnâvî'den, ilim ve tasavvuf yolunun edebini öğrendi. Uzun bir müddet sonra ağabeyi onu görmeye gitti. Kâhire sokaklarında ilk sorduğu kişi kardeşi Muhammed Ezherî oldu. Aradan uzun bir süre geçtiği için iki kardeş birbirini tanımamıştı. Muhammed Ezherî ağabeyine; "Câmiye gel. İmâmdan sorarsın. Çünkü aradığınız onun yakın talebelerindendir. Namazda ikinci safta ol. Namaz bitince, İmâmın yanına gider sorarsın dedi. Sonra Muhammed Ezherî, hocasına, gelenin durumunu anlattı. Namaz kılınıp herkes câmiden çıktıktan sonra, İmâm olan Muhammed bin Sâlim Hafnâvî, Muhammed Ezherî'nin ağabeyi olan şahsa işâret etti. O da İmâmın yanına yaklaştı. Muhammed Hafnâvî ona Muhammed Ezherî'yi gösterip; "İşte bu senin kardeşindir" dedi. Bunun üzerine Muhammed Ezheri, kalkıp ağabeyinin elini öptü. Sonra hasret giderdiler. Câminin İmâmı ve Ezheri'nin hocası olan Muhammed Hafnâvî, ona; "Kardeşinin yanında misâfir olarak kal. Burada olduğun müddetçe sana yardımı olur ve hizmetinde bulunur" dedi. Bir müddet sonra hocası, Muhammed Ezherî'yi ilim öğretmesi için memleketine gönderdi. Gönderirken ona çok duâ etti. Muhammed Ezheri, bu duâların çok bereketini gördü. Bir süre sonra Mısır'a dönmesini emretti. Muhammed Ezheri Mısır'a dönünce, hocası ona, yetiştirdiği tasavvuf yolunda icâzet verdi. Sonra tekrar memleketine gönderdi.

Muhammed Ezherî, memleketine gidip yerleşince, oradaki insanlara doğru yolu anlattı. Böylece kalblerdeki îmânların yeşermesine vesile oldu. Muhammed Ezherî'den çok kimse istifade etti. Yolunu şaşırmışlar, onun vâsıtasıyla kötü yollardan ayrılıp iyi bir insan oldular. O her tarafda meşhûr oldu. Ma'nevî ilim ve ma'rifetlere kavuştu. İnsanlar, çok uzak beldelerden ondan feyz almak için geldiler. İnsanların zâhirlerini Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymakla, bâtınlarını ise kalb hastalıklarından temizleyip, yerine güzel huylar kazandırmakla süslüyordu. İnsanların anlıyabilecekleri şekilde konuşurdu. Onun sohbetlerinden büyük-küçük herkes istifâde ederdi. Sohbetlerini dinlemek için devlet adamları ve âlimler de gelirlerdi. Birçok kerâmetleri görüldü.

Birgün ba'zı kimseler, Muhammed Ezherî'yi imtihan için huzûruna geldiler. Fakat hazırladıkları suâlleri sormaya cesâret edemediler. Birbirlerine; "Sen sor, sen sor" diye işâret ediyorlardı. Muhammed Ezherî ise o sırada başını eğmiş, Allahü teâlâyı zikretmekle meşgûl idi. Bir ara başını kaldırıp onlara; "Niçin susup duruyorsunuz. Câmi, Allahü teâlâya ibâdet ve O'nu anmak içindir. Câmiye, ya Allahü teâlâyı zikr için veya ilim öğrenmek için gelinir. Bunun hâricinde yapılanlar boş işlerdir" dedi. İçlerinden bir tanesi edeb ve hürmetle; "Efendim! Biz huzûrunuza sohbetinizden faydalanmak için geldik" dedi. Bunun üzerine Muhammed Ezherî konuşmaya başladı. Konuşurken gelenlerin akıllarından geçen bütün suâlleri cevaplandırdı. Kimin aklından geçen suâli cevaplandırırsa, ona tebessüm ederek dönerdi. Allah dostlarının yanında, kalbden geçen şeylerin gizli kalmadığını onlara gösterdi. O zaman orada bulunanlar, onun büyüklüğünü anladılar.

Bulunduğu yerin vâlisi, Muhammed Ezherî'yi evine da'vet etti. Muhammed Ezheri, vâlinin evinde birkaç gün kaldı. Onlara nasîhatlarda bulundu. Muhammed Ezheri, vâlinin yanından ayrılırken, vâli bir miktar para vermek istedi. Fakat o kabûl etmedi. Vâli alması için ısrar edince, dünyalığa ihtiyâcı olmadığını göstermek için, bir kere; "La ilahe illallah" deyince, evin tavanından birkaç tane altın düştü. İkinci olarak söyleyince, bir miktar altın daha düştü. Bunu gören vâli, ondan özür diledi. Muhammed Ezheri de onun özrünü kabûl edip oradan ayrıldı.

Muhammed Ezherî'nin, insanlara doğru yolu göstermek için yazdığı kıymetli risaleleri vardır. Bu eserleri talebelerinden ba'zıları derlemişlerse de basılmamıştır. Yazmış olduğu eserlerden birisi, "Şerh-ur-risâlet-il-muhtasarati alâ kavâidi ilm-is-sûfiyye"dir.

---

1) Ta'rîf-ül-Halef cild-2, sh. 457

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 135

3) Brockelmann Sup-2, sh. 704

MUHAMMED FETHİ ALİ EFENDİ

İstanbul'da yetişen âlimlerden. Evliyâdan, Kuşadalı İbrâhim Halveti'nin talebesidir. Aslen Ruscukludur. İsmi, Muhammed Fethi Ali bin Osman bin Muslihuddîn Ruscukî'dir. Osman Beyzâde nâmıyla anılır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1274 (m. 1857) senesinde İstanbul'da vefât etti. Mezârı Eyyûb Sultan'dadır.

Fethi Ali Efendi, tahsilini İstanbul'da yaptı. Zamanın âlimlerinden okudu. Evliyâdan Kuşadalı İbrâhim Halveti'nin sohbetine kavuştu. Kendisinden Halvetî yolunun edebini öğrendi. İlim ve ahlâkta kemâle gelip icâzet aldı. Fen ilimlerinde de söz sahibi oldu. Kuşadalı İbrâhim Halveti, Fethi Ali Efendi'ye çok değer verirdi. Mektûbât'ındaki yirmiüç tane mektûp Fethi Ali Efendi'ye yazılmıştır. Hocası Kuşadalı İbrâhim Halvetî (r.aleyh), Muhammed Fethi Ali Efendi'ye yazdığı bir mektûbunda buyurdu ki:

"Zâhirî ilimlerden maksat, i'tikâdı, Ehl-i sünnet ve cemâat âlimlerinin bildirdiklerine göre düzeltmek, güzel ahlâkla ahlâklanıp, kötü ahlâktan uzak olmak ve sâlih ameller işlemektir. Hazerde ve seferde zâhirinizi bu bildirilenlerden ayırmamağa çalışmalı ve bu yolda gayret göstermelisiniz." (Mektûp 9)

Fethi Ali Efendi'nin yazmış olduğu eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Hayr-ül-hasene fî Şerh-il-müşteşâr, 2-Terceme-i Kelâm-i erba'în-i hazret-i Ali, 3- Hilye-i Sultanî. 4- Sermâye-i necât, 5- İlm-i tabakât-ül-arz, 6-Terceme-i Nesâih-i Eflâtun, 7- El-Âsâr-ül-aliyye fî hazâin-il-kütüb: Bu eserde İstanbul kütüphânelerinde bulunan kitapların isimlerini yazmıştır. Birinci cildi yazılabilen eser, Bâyezîd Umûmî kütüphânesindedir. 8- Şiirleri de vardır.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 395

2) Mektûbât-ı Kuşadalı İbrâhim Halveti

MUHAMMED HÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Abdullah bin Mustafa Hânî'dir. 1213 (m. 1798) senesinde, Hama ve Haleb arasında bulunan Hân-ı Şeyhûn'da doğdu. 1279 (m. 1862) senesinde Dımeşk'da vefât etti. Hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin türbesine defnolundu.

Muhammed Hânî, tasavvuf yolunu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den öğrendi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen talebelerinden idi. Kemâle geldikten sonra çok kerâmetleri görüldü.

Şöyle anlatılır: "Bağdat vâlisi Mehmed Reşîd Paşa, Şam'a beşinci ordu komutanı olarak gelmişti. Mehmed Reşîd Paşa, Fransız terbiyesi ile yetişmiş, İslâmiyetin yüksekliğini ve kemâlini anlayamamış birisi idi. Şam'a gelince, bir arefe günü, askerin et ihtiyâcı için kurban pazarına

gitmişti. Kurban pazarı, Muhammed Hânî'nin bulunduğu mescide yakın idi. Mehmed Reşîd Paşa, pazarda ihtiyâçlarını karşıladıktan sonra, kurbanların semiz olup olmadığına bakarken, elleri kirlendiğinden, abdest alınan yerde ellerini yıkamak için mescide geldi. Bu sırada Muhammed Hânî abdest alıyordu. Muhammed Hânî'nin üzerinde görülen vakar ve olgunluk alâmetleri, Mehmed Reşîd Paşa'nın dikkatini çektiğinden, içinden elini öpmek geçti. Ancak kendi kendine; "Böyle bir müslümanın elini nasıl öperim. Çünkü bunlar benim en kızdığım kimseler" dedi. Bir müddet bu düşünceler içerisinde tereddüt gösterdikten sonra karar verdi ve Muhammed Hânî hazretlerinin yanına gidip elini öptü. Muhammed Hânî ona sâdece elini uzattı. O öptükten sonra elini çekti ve abdestine devam etti. Mehmed Reşîd Paşa da oradan ayrıldı. Fakat kalbi elini öptüğü zâtla meşgûldü. Bir süre sonra Müşir Mehmed Nâmık Paşa ile karşılaştı. Ona biraz önce olanları anlattı. Mehmed Nâmık Paşa: "O karşılaştığın zât, evliyâdan Muhammed Hânî hazretleridir. Hattâ onu ziyâret ettiğim için de sen beni ayıplıyordun" deyince, Mehmed Reşîd Paşa: "Bu gibi zâtlar müslümanların iftihar ettiği kimselerdir. Hamdolsun ben şu anda onun bereketi ve vesilesi ile İslâm dîninin yüceliğini, kemâlini ve hak bir din olduğunu anladım. Artık müslümanları seviyorum. Allahü teâlâ onun vâsıtası ile bana hidâyet nasîb eyledi" dedi. Ondan sonra Mehmed Reşîd Paşa, Muhammed Hânî'yi ziyâret etmeye başladı. Hidâyete kavuşmasına vesile olduğu için Muhammed Hânî'ye hep teşekkür ediyordu."

Muhammed Hânî hazretlerinin torunu Şeyh Abdülmecîd Hânî anlatır: "Bizzat şâhid oldum. En büyük amcam Şeyh Ahmed, böbreklerinde taş olduğu için çok rahatsızlanmıştı. Birçok tabibe baş vurduğu hâlde, derdine çâre bulamamışlardı. Bu durumu Muhammed Hânî hazretlerine arzettiği zaman, dedem ona birşey yazdı. O yazıyı bir taşa koyup üzerine su dökmesini, sonra da ondan içmesini söyledi. O da dedemin söylediği gibi yaptı. Bir müddet sonra böbreklerindeki taş parçalanarak idrarla beraber dışarı çıktı. Böylece amcam hastalıktan kurtuldu."

Yine torunu Abdülmecîd Hânî anlatır: "Babam bana dedemin ba'zı şeyleri, Allahü teâlânın izni ile, olmadan önce haber verdiğini ve dediklerinin aynen çıktığını söyledi. Dedem, talebelerinin hatırlarından geçenleri, Allahü teâlânın izni ile bilirdi. O, talebelerine hâllerini sormaz onların, düşündüklerini, hâllerini ve hareketlerini kendilerine söylerdi. Onlara bir işi yapmalarını ba'zan emreder, ba'zan da onları bir işi yapmaktan nehyederdi.

Şöyle anlatılır: "Bir kimse kendisine yapılan haksızlığı şikâyet etmek üzere, Muhammed Hânî hazretlerine gelmişti. Bu sırada Muhammed Hânî'nin yanında Şam vâlisini gördü. Vâli gitmek için kalkınca, Muhammed Hânî de onu uğurlamak için kalktı. O zaman o şahsın hatırına; "Muhammed Hânî, vâliye, vâli olduğu için hürmette bulunuyor" düşüncesi geldi. Bu sırada Muhammed Hânî o şahsa dönerek; "Senin işin için kalkıp, vâliyi uğurladım" dedi. O şahıs hatırından geçirdiği o düşüncelerden dolayı çok utandı. Muhammed Hânî'den kendisini affetmesini rica etti."

Muhammed Hânî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- El-Behcet-üs-seniyye fî âdâb-it-tarîkat-in-Nakşibendiyye, 2- Es-Se'âdet-ül-ebediyye fîmâ câe bihin-Nakşibendiyye. Bu iki eser de matbûdur.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 249

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 377

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 201

4) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 222

5) El-A'lâm cild-6, sh. 242

6) Brockelmann Sup-2, sh. 771

MUHAMMED KUDSÎ BOZKIRÎ

Aklî ve naklî ilimlerde derîn âlim, tasavvuf ehli ve velî. İsmi, Muhammed bin Mustafa bin Îsâ'dır. 1198 (m. 1784) senesinde Konya'nın Bozkır kazasının Aliçerçi köyünde dünyâya geldi. Annesi Halime hanımdır. Hocası Ödemişli Hasen Kudsî Efendi'ye nisbetle, Kudsî denildi. Halk arasında Memiş Efendi lakabıyla tanındı. 1269 (m. 1852) senesi Muharrem ayının onüçünde, Salı günü, yetmişbir yaşında iken Seydişehir yakınlarında Çavuş köyünde vefât etti. Aynı yerde defnedildi.

İlim ve irfan ile meşgûl olan bir ailenin çocuğu olarak dünyâya gelen Muhammed Kudsî Efendi, küçük yaşta Bozkır'ın Karacahisar köyüne gitti. Orada akrabalarından İbrâhim Efendi adında Ebû Sa'îd Hâdimî hazretlerinin talebelerinden ilim sahibi bir zât vardı. Onun terbiyesinde büyüdü. İbrâhim Efendi vefât edince, onun oğlu Muhammed Efendi'nin huzûrunda tahsiline devam etti. Daha sonra Kayseri'ye, bilâhare İstanbul'a, Trakya'da Tırhala'ya, Hadim ve Antalya'ya gitti. Gittiği yerlerde ilim öğrenip tahsilini tamamladı. Aklî ve naklî ilimlerde yetişip, her ilimde söz sahibi oldu. Memleketine geri geldi. Karacahisar köyünde yerleşip evlendi. Taliblerine ilim öğretmekle meşgûl oldu. Bu aralarda Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, halîfelerinden Ödemişli Hasen Kudsî Efendi'yi Konya'ya göndermişti. Hasen Efendi, Konya'nın etrâf ve havâlisini dolaşarak, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'den (r.aleyh) aldığı feyzleri saçmaya başladı. Hadım'ı ziyâret etti. Daha sonra Karacahisar'a geldi. Karacahisar'da ilim öğretip talebe yetiştirmekle meşgûl olan Muhammed Kudsî Efendi, Hasen Kudsî hazretlerinin kendi taraflarına doğru yola çıktığını duyunca, talebelerini toplayıp karşılamaya çıktı. O mübârek zâtı birkaç gün köyünde misâfir etti. İlim ve feyzinden istifâde etti. Hasen Efendi'ye hayran kaldı. Dersi ve talebeyi bırakıp, muhabbet sarhoşluğu ile Hasen Kudsî'nin peşisıra Seydişehir'e gitti. Seydişehir'e varınca, Hasen Efendi; "Muhammed Efendi, senin hatırın için Seydişehir'de on gün kalıp, ta'lim ve terbiyen ile meşgûl olacağım. Sonra sen geri dön. Meclis ve taleben dağılmasın! Dersler kesildiği zaman Konya'ya gel!" buyurdu. On gün orada kaldıktan sonra, talebelerinin başına döndü. Dersler kesilince Konya'ya gidip, beş ay Hasen Efendi'nin sohbetinde bulundu. Evliyâlığın yüksek derecelerine kavuştu. Kalbinden Allah sevgisinden başka herşeyi attı. Bin yıl düşünse, Allah sevgisinden ve Allah rızâsından başka birşey aklına gelmezdi. Kemâle gelip icâzet (diploma) aldı. Hocalarından aldığı ilim ve feyzi yaymak, Allahü teâlânın kullarını O'nun râzı olduğu yola kavuşturmak vazîfesi ile, Hasen Efendi'nin; "Memleketine git. İrşâd ile halkı Hakka da'vet eyle!" emri üzerine, Karacahisar'a geri döndü. Orada ilim ve feyz saçmak, Allahü teâlânın emir ve yasaklarını öğretmekle meşgûl olurken, Mevlânâ Hâlid'i (r. aleyh) görüp, sohbetine kavuşmak arzusu dayanılmaz bir hâl aldı. Herşeyi bırakıp Şam'a doğru yola çıktı. Allahü teâlânın rızâsı için çıktığı bu yolculukta, çok sıkıntı çekip pekçok ma'nevî ni'metlere kavuştu. Şam'a varınca, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin sohbetleri ile şereflendi. Kırk gün sohbetlerinde bulunup, feyzlere mazhar olarak, bizzat Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin icâzeti ile şereflendi. Yine memleketine gidip, akraba ve hemşehrilerini Hakkın rızâsına kavuşturmakla vazîfelendirildi.

Karacahisar'a geri dönüp yeniden insanlara feyz saçmaya başladı. Allahü teâlânın emir ve yasaklarını insanlara tebliğ etti. O belde insanlarının kendisine çok alâka göstermesi, ba'zı kimselerin hasedine sebep oldu. Hattâ kendisini tüfekle öldürmeye kalkıştılar. Ama Allahü teâlânın izniyle, bir kerâmet olarak tüfeğin yana çevrilmesi ölümüne mâni oldu Bu kerâmeti

meşhûr olunca, Karacahisar'da duramaz oldu. O zaman Hâce köyü nâmıyla meşhûr olan üçpınar kasabasına hicret etti. Burada da onyedi sene kalıp tâliblerine ilim ve feyz saçtı. Ancak orada da fitne ve fesat ateşi körüklendi. Ba'zı kendini bilmez câhil kimselerin muhalefetine ma'rûz kaldı. Oradan da hicretle Seydişehir'e gitti. Seyyid Hârûn Velî hazretlerinin şehri olan Seydişehir'de, adetâ bir güneş gibi doğdu. Çevreye ışık saçtıklarını iddia eden ba'zı kimselerin yıldızları söndü. Hattâ kendi talebelerinden Abdullah Efendi adında birisi bile, onun bu ihtişamına dayanamayıp hased etti. Muhammed Kudsî Efendi, bu hâle çok üzüldü. Onların affedilmeleri ve hidâyete kavuşmaları için duâ etti. Bu sırada Üçpınarlılar, hatâlarını anlayıp, içlerinden beşyüz kimseyi seçerek, özür dilemek ve Muhammed Kudsî Efendi'yi tekrar memleketlerine da'vet etmek üzere Seydişehir'e göndermişlerdi. Muhammed Kudsî Efendi, Seydişehir yakınlarında Çavuş köyünde bulunduğu bir sırada, Üçpınarlılar geldiler. Hemşehrilerinin da'vetini kendisine bildirdiler. Ancak Muhammed Kudsî Efendi'nin büyüklüğünü ve kıymetini takdîr ve tasdik eden Çavuş köyü ahâlisi, onun Üçpınar'a gitmesine rızâ göstermediler. Her iki taraf da inleyerek, sızlayarak gece yarılarına kadar yalvardılar. Hangi tarafa meyletse öbür taraf kırılacaktı. Muhammed Kudsî Efendi, zor durumda kaldı. Teheccüd namazını kılıp, Allahü teâlâ'ya el açtı. Allahü teâlânın rızâsı için kendisini da'vet eden bu müslümanların hiçbirini kırmak istemiyordu. Duâ edip, bu dünyâdan göçmenin, zorluktan kurtulmanın en kısa yol olduğunu gördü. Allahü teâlâya duâ etti. **"Biliniz ki, Allahü teâlânın evliyâsı için azâb korkusu, ni'metlere kavuşmamak üzüntüsü yoktur"** meâlindeki Yûnus sûresi 62. âyet-i kerîmesini okuyup gözlerini yumdu. Sabahtan kuşluk vaktine kadar "Allah... Allah..." dedi. Kuşluk vakti rûhunu Rahmâna teslim edip, bu sıkıntılı dünyâdan ebedî güzellikler âlemine göçüp gitti. Cenâze namazı Çavuş köyünde kılındı. Aynı köyde defnedildi. Kabr-i şerîfi onun büyüklüğünü bilenler tarafından ziyâret edilip, feyzinden istifâde edilmektedir.

Muhammed Kudsî Efendi vefât edince; Muhammed Behâeddîn, Ubeydullah, Hâlid, Zeynel'âbidîn, Abdullah, Sıddîk ve Hasen adlarında yedi oğlu dört kızı kaldı. Anadolu'nun pekçok kasaba ve köylerine dağılan talebeleri, hocaları vasıtasıyla aldıkları feyzleri her tarafa yaydılar. Bu mübârek kimselerin yetiştirdiği talebeler, Doksanüç harbine, Balkan, Çanakkale, Birinci Cihan ve istiklâl harbine katılıp, bu vatanın bize mîrâs kalmasında büyük emek sarfettiler. Birçokları, bu uğurda canlarını feda edip, şehîdlik şerbetini içtiler. Oğullarından Muhammed Behâeddîn Efendi tarafından, tercüme edilen "Şems-üş-şümûs" kitabında Muhammed Kudsî Efendi'nin hayâtı ve dîn-i İslama hizmetleri uzun anlatılmaktadır.

Muhammed Kudsî Efendi'nin halîfelerinin başlıcaları şunlardır: Bozkır-Kayapınar köyünden Velî Hâfız Efendi, Hisarlık köyünden Mustafa Efendi, İstanbul'da Hâcı Feyzullah Efendi, Ahıska'dan Hacı Halîl Efendi, Sivas'dan Hacı Mustafa Efendi, Bozkır-Otan (Evtân) köyünden Muhammed Efendi, Kavanlık köyünden Velî Hâfız Efendi, Yalıhöyük köyünden İbrâhim Efendi, Ahırlı köyünden Süleymân Efendi, Akseki kazası Çemi köyünden Hacı Muhammed Efendi, Alanya Kızılağaç köyünden Ahmed Efendi, Elmalı'dan Hacı Hüseyn Efendi, Seydişehir'de Hacı Abdullah Efendi, Rûşenbe kazasının Senir köyünden olup Yalvaç'ta oturan Hâcı Hasen Efendi, Burdur'da Abdullah Efendi, Buhârâ'dan gelip Taşkent'te yerleşen Fadıl Efendi, Alanya'da Ali Efendi, Ermenek Lafza köyünde Ali Efendi, Tavas (Davdas) köyünden Mustafa Efendi, Üregil'de Ali Efendi, Antalyalı Ali Efendi, Niğde'de Abdülkâdir Efendi, Konya'da Hâfız Ahmed Efendi ve Nûrî Efendi, Alibeyhöyüğü köyünde Hâcı Ahmed Efendi, Tarsus'ta Gönlüklü Hâcı İbrâhim Efendi, Akseki-Manâval köyünden Süleymân efendiler (aynı isimden iki kişi), Seydişehir-Karaviran köyünden Abdullah Efendi, Çavuş köyünden türbedâr Mûsâ Efendi, Beyşehir'de Hacı Ahmed

Efendi, Güzelhisar'da Hacı Efendi, Bozkır'da Ahırlı köyünden Hasen Efendi, Kırımlı Hacı Efendi, Isparta'da Osman Efendi, Manisa'da Ali Efendi, Tekeli'de Ali Efendi, Hâdim-Purluğu köyünden Ali Efendi, Belviran-Kanka köyünden Hüseyn Efendi, Manisa civarında İsmâil Efendi, Düşenbe kazası Senir köyünde Hacı Efendi, Bayır köyünde Abdürrahmân Efendi, yine Bayır köyünde Muhammed Efendi, Trabzonlu Muhammed Efendi, Aladağ-Yağalar köyünden Abdülkâdir Efendi, Konyalı Hâcı Ömer Efendi, Şebinkarahisar'dan Nûrî Efendi, Bozkır'da Mire köyünden Mustafa Efendi.

Muhammed Kudsî Efendi, orta boylu, esmere yakın buğday tenli, açık alınlı, kaşlarının arası açık, ince uzun kaşlı, gözleri siyah, burnunun ucu yüsekçe, ağzı büyükçe, sakalı sık olup, vefâtında, beyazı siyahından çok idi. İri ve kuvvetli kemikli idi. Alnında vilâyet nûru parlar, aniden göreni heybet kaplardı. Vakar ve sekine sahibi idi. Asla kahkaha ile gülmezdi. Ba'zan tebessüm ederdi. Güleç yüzlü idi. Gören ayrılmak istemezdi. Dili çok fasîh, yüzü pek melîh idi. Hep ma'rifetten ve hakîkatten konuşurdu. Hiç fuzûli konuşmazdı. Hep hayırlı nasihat ederdi. Dünyâ veya bir başka bakımdan gönül sıkıntısı ile huzûruna gelen, hakimane sözlerini dinleyince, gönlü açılır, içi rahatlar, dünyâ ve dünyalık sevgisinden ve arzusundan kurtulur, bir anda, bütün kalbi ile Allahü teâlâya yönelirdi. Garîblere, yetimlere, miskinlere acır, yardım ederdi. Cömertlikte zamanının bir tanesi idi. Borçluların borçlarını öderdi. Dünyâ değil, âhıret zengini idi. Dahilî ve haricî nafaka ve giyeceklerini üzerine aldığı yirmiden çok cemâati var idi. Gelen giden misâfiri ise sayısızdı. Taşlık bir köyde oturduğu hâlde, hepsini yedirir ve giydirir, herkesi dünyâdan uzaklaştırır, âhırete yaklaştırırdı. "Rızk için üzülen kimse, insan defterinden hânedir" buyururdu. Dînin ahkâmına riâyette canını feda ederdi. "Bir kimsenin dînimizin emir ve yasaklarına uymada ne kadar noksanı varsa, tasavvuf yolunda da o kadar noksanı vardır" buyururdu.

Kerâmet göstermekten çok sakınırdı. Talebesinin ihlâsına sebep olacaksa izhâr ederdi. Kabiliyeti az olan bir talebesi, üç saatlik mesafedeki bir köyde, kabz hâlinde iken, kendi kendine; "Ne için bir hocaya bağlanayım ve bir takım sıkıntılar çekeyim, bundan sonra diğer dünyâ insanları gibi dünyâ işimle meşgûl olayım?" diye düşünüp, o hazretin huzûruna geldi. Ama içinden geçeni hiçkimseye söylememişti. Muhammed Kudsî Efendi; "Hacı Efendi, yol göstericisi olmayana şeytan yol gösterir değil mi? Doğru yoldan çıkmağa akıllı olan kimse nasıl cesâret edebilir?" buyurup, onu bozuk düşüncelerden kurtarmış, hak yolda devam etmesine vesile olmuştu.

Vazife verdiği bir talebesi rahatsızlanarak verilen vazîfeyi yapmaya dayanamadı, memleketine gitmek istedi. "Gitme, vazîfeyi tamamla, korkma, ölmezsin" buyurdu ise de, i'timâd edemeyip gitti. Memleketinde, hasta ve ümîdsiz hâlde yatarken, bir gece o hazreti yanında gördü. Elinde bir kazma vardı. Karnında ağrıyan yere, o kazma ile, bir defa kuvvetle vurup, ordan birşey çıkarırken uyandı. Hastalıktan eser kalmadığını gördü. Tekrar gidip hocasına teslim oldu.

Kendisini imtihan için, yemekleri helâlden olmayan bir ziyâfete çağırdılar. Yemekleri görünce, Allahü teâlânın izniyle helâlden olmadıklarını anladı. Ev sahibinden özür dileyip, yemeklerden yemedi. Ev sahibi, onun büyüklüğünü anlayıp, tövbe etti. Hâlis talebesi oldu.

Cebinde para olmadığı hâlde, para isteyenlere, elini cebine sokar çıkarır para verirdi. Bu kerâmet kendisinde çok sık görülürdü.

Ders okumak, ilim tahsil etmek için uzaklara gitmiş bir talebesi, bir mes'eleyi anlayamayınca, rü'yâsına girer, ona öğretir, gelince de latife yollu ona takılırdı.

Vefâtından onüç sene sonra türbesi yapılırken, lahdi açıldı. Vücûdu, hayattaki gibi olup, kefeni ve teni hiç bozulmamıştı. Henüz defnolunmuş gibi idi.

Derin âlimlerden olan Osman Efendi, Muhammed Kudsî'nin ba'zı talebeleriyle sohbet ederken, bu büyükler yoluna inanmadığını söyler, onlara dil uzatırdı. "Seni üstadımıza götürelim" diye zorladılar. "Gelirim, fakat elini öpmem" dedi. Muhammed Kudsî hazretlerinin huzûruna geldiler. Osman Efendi, içeri girer girmez, feryâd edip, birden düşüp bayıldı. Ağzından köpükler gelmeğe başladı. Bir saat sonra ayıldı. Sağına soluna baktı. Muhammed Kudsî Efendi kendisine; "Gördüğünüz burada var mıdır?" buyurdu. "Yoktur" dedi. "Sizin irşâdınız bizden değildir" buyurdu. Talebeler, bu hâle hayret ettiler. Sonra elini öpüp çıktılar. Dışarı çıkınca Osman Efendi'ye; "Niçin bayıldın?" dediler. Şöyle anlattı: "İçeri girip hoca efendiyi görünce, bana bir hâl geldi. Feryâd ettim. Kendimi, kıyâmet kopmuş, arasatta amellerimi tartarlarken gördüm. Hiç bir hayırlı amelim çıkmayınca, emr-i ilâhî gelip; "Bu kulumu Cehenneme atın" dendi. Zebanîler tuttular. Cehenneme doğru götürdüler. "Yâ Rabbî! Ben senin Kur'ân-ı azîmini öğrendim ve öğrettim. Bu kadar hadîs ezberledim. Şu kadar tefsîrler aklımdadır. Benim hiç hayırlı amelim yok mudur?" diye yalvardım. "Hiçbiri ilâhî dergâhda makbûl olmadı" emri geldi. Umudum kalmadı. Yardım dileyeceğim yer kalmadı. Aniden büyük bir zât göründü. Uzunca boylu, iri yapılı, yeşil cübbeli, büyük sarıklı olup, güneş gibi parlıyordu. "Yâ Rabbî! Osman kulunu bana bağışla" buyurdu. Uyandım, Etrâfıma bakındım. Böyle bir zât aradım. Göremeyince, Muhammed Kudsî buyurdu ki: "Sizin irşâdınız bizden değildir. Ya'nî benden değil, benim de hocam olan Mevlânâ Hâlid hazretlerindendir."

Osman Efendi çok ağladı. Ettiklerine pişman oldu. İstiğfar etti. Bütün mülkünü ve kitaplarını fakirlere ve talebeye hediye edip, doğru Şam-ı şerîfe gidip, hazret-i Mevlânâ Hâlid'in huzûru ile şereflendi. Osman Efendi'ye, kırk gün ibâdet etmesini emir buyurdu. Kırk gün tamamlanınca, hücresinden birçok sesler duyuldu. Hizmetçilerden biri, Mevlânâ Hâlid hazretlerine: "Efendim, Osman Efendi'nin hücresinden bir çok ses geliyor" deyince, Mevlânâ Hâlid hazretleri: "Osman Efendi, evliyânın reîsi oldu. Duyulan sesler, evliyânın rûhlarının sesleridir" buyurdu.

---

1) Şems-üş-şümûs tercümesi sh. 98

MUHAMMED MAZHAR

Hindistan evliyâsının büyüklerinden. İsmi Muhammed Mazhar olup, Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretlerinin üçüncü oğludur. Hazreti Ömer'in soyundandır. 1248 (m. 1832) senesi Cemâzil-evvel ayının üçüncü günü, Hindistan'ın Delhi şehrinde dünyâya geldi. 1300 (m. 1883) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti. Vefât târihinin, 12 Muharrem 1301 (m. 1883) Pazartesi gecesi olduğu da bildirilmiştir. Babası Ahmed Sa'îd-i Fârûkî'nin kabri yanında medfûndur.

Muhammed Mazhar doğduğu zaman, yüksek dedesi Mevlânâ Ebû Sa'îd hazretleri ona, Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkı ile ahlâklanması, O'nun yolunda bulunması için, Muhammed aleyhisselâmın güzel ahlâkının kendisinde tezahür ettiği kimse ma'nâsına, Mazhar-ı Muhammed ismini verdi. Doğum târihine de, yine bu ma'nâya gelen, "Mezâhir-i Muhammedi" sözü târih düşürülmüştür.

Muhammed Mazhar'ın dedesi Ebû Sa'îd (r.aleyh), bu torununu çok sever: "Bu çocukta yüksek ilmin kokusu var. Yakın zamanda, şânı her tarafta duyulacak ve herkes feyzinden istifâde edecek" buyururdu. Hakîkaten az bir zaman geçtikten sonra, buyurdukları meydana çıkt. Muhammed Mazhar, hakk-ul-yakîn mertebesine erişti. Kur'ân-ı kerîmi ezberlediğinde henüz daha dokuz yaşında idi. Peder-i âlisi Ahmed Sa'îd hazretlerinden tasavvufu öğrendikten sonra, zâhirî ve bâtınî (tasavvufî) ilimlere dâir eserleri okudu. Kısa zamanda bu ilimlerdeki tahsilini tamamladı, kemâle geldi. Babasının emri ile, babasının huzûrunda talebelere teveccüh eder, ders verirdi.

Kendisinde Haremeyn-i şerîfeyni (Mekke ve Medine'yi) ziyâret etme arzusu şiddetlenince, babasından izin alarak hacca gitti. Hacdan sonra, Resûlullah efendimizin kabr-i saadetlerini ziyâreti sırasında, ma'nevî iltifât ve inâyetlere mazhar oldu. Büyük bir sevinçle Delhi'ye döndü. Delhi'de bir müddet yüksek babasının hizmetinde bulunduktan sonra, babası ve diğer yakın akrabaları ile birlikte, İngiliz fitnesinden korunmak için Hicaz'a hicret ettiler. Babası Ahmed Sa'îd-i Serhendî vefât edince, onun yerine geçen Muhammed Mazhar, Medîne-i münevverede talebe yetiştirmeye başladı. Vefâtına kadar feyz ve irşâd kaynağı olarak vazîfesine devam etti. Bu hizmet yıllarında bir hac mevsiminde idi. İslâm âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden, zamanının ve asrının bir tanesi, "Silsile-i aliyye"nin otuzüçüncüsü olan Seyyid Fehîm bin Abdülhamîd Arvâsî hazretleri ile Muhammed Mazhar, Mekke-i mükerremede buluştular. Aynı yolun bağlıları olan bu iki büyük velî, muhabbetle birbirlerine sarılıp kucaklaştılar, sohbet ettiler.

Zamanındaki evliyânın en büyüklerinden olan Muhammed Mazhar hazretleri, aklî ve naklî ilimleri kendinde toplamış, ilimlerin usûl ve fürû'u ile birlikte, anlaşılamayan, mübhem olan yerleri çok iyi bilen, bütün ilimlerde mahir, ihtisas sahibi, büyük bir âlim, yüksek bir velî idi. Tevekkül sahibi ve kanaatkar idi. Çok cömert idi. Dünyevî alâkalardan soyulmuş, arınmış idi. Ya'nî dünyâ ile alâkalı herşey ile meşgûl olmaktan berî, ya'nî uzak idi. Eline geçen dünyalıktan, o beldede bulunan fakir ve muhtaçlara tasadduk ederdi. Medîne-i münevverede, Bâb-ül-Bakî' denilen yerde, sırf kendi gayretiyle, gayet büyük bir medrese yaptırdı. Birinci katı kütüphâne ikinci katı dershâne ve üçüncü katı da sohbethâne olarak kullanılan bu medrese uzun müddet ilim ve edebe çok hizmet etti.

Muhammed Mazhar hazretleri, Peygamber efendimizin (s.a.v.) tam bir âşığı idi. Kerâmetler ve faziletler hazînesi idi. Çok ibâdet ve tâat yapardı. Kur'ân-ı kerîmi haftada bir defa hatmederdi. Her Pazartesi ve Perşembe günleri ile eyyâm-ı beyd (Her arabi ayın, onüç, ondört ve onbeşinci günleri) günlerinde oruç tutmak ve bu esnada hadîs, tasavvuf kitapları ve bilhassa İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin Mektûbât-ı şerîfini çok okumak ve okutmak, onun güzel âdet ve edeblerinden idi.

---

1) Hadikat-ül-evliyâ 1. kısım, sh. 162

2) Makâmât-ı ahyâr sh. 90

MUHAMMED MÎRGÂNÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Osman bin Muhammed Ebî Bekr bin Abdullah Mîrgânî Hanefî Hüseynî'dir. Seyyid olup soyu Hazret-i Hüseyn'e dayanır. 1208 (m. 1793) senesinde Hicaz'da Tâif'in es-Selâme köyünde doğdu. 1268 (m. 1852) senesinde Tâif'de vefât etti. Na'şı, Mekke-i mükerremeye nakledilerek, Mu'allâ kabristanlığına defnedildi.

Muhammed Mîrgânî, on yaşında iken babası vefât etti. Tahsilini Mekke-i mükerremede yaptı. Büyük bir âlim olan amcası Seyyid Yâsîn'den; tefsîr, hadîs, fıkıh ve başka ilimleri öğrendi. Daha sonra Mısır'a gitti. Tasavvuf yoluna girdi. Ahmed bin İdrîs'ın sohbetlerinde kemâle geldi. Zâhirî ve bâtınî (kalb) ilimlerinde üstün bir dereceye yükseldi. Nakşî, Kadirî, Şâzilî, Cündî, Mîrgânî büyüklerinin sohbetlerine kavuştu. Mîrgânî yolu, ceddi (dedesi) Seyyid Abdullah'ın yolu idi. Kendisinin bu yolu, Hicaz havâlisinde. Sa'îd-i Mısır'da ve bilâhare gittiği Sudan'da yayılmıştı.

Muhammed Mîrgânî, fazilet sahibi ve Hanefî mezhebinde yüksek ilim sahibi bir zât idi. Ömrünü insanları irşâd ile geçirdi. Çok talebe yetiştirdi. Allahü teâlânın sevgili kullarından olup, çok kerâmetleri görüldü. Kerâmetlerinin en büyüğü, uyanık iken karşısında Resûlullahı (s.a.v.) görüp, vasıtasız olarak onunla konuşmasıydı.

Resûlullaha salevât hakkında çok eserler yazdı. "Feth-ur-Resûlî" adlı salevât-ı şerîfe kitabını, 1232 (m. 1817) senesinde Mescid-i Nebevî'de, Ravza-i mutahhera (Peygamber efendimizin (s.a.v.) kabr-i şerîfleri) yanında yazdı. Kendisi bu konuda şöyle buyurdu: "Bu eserimden başka üç salevât risalem daha vardı. Resûlullahın (s.a.v.) huzûr-u şerîflerine vardım. Bu eserleri bir araya toplamak arzu ettim. Resûlullahın (s.a.v.) huzûrunda, bunlardan Feth-ur-Resûlî'yi yazdım."

Muhammed Mîrgânî "Akreb-üt-turûk-ı ilelhak" kitabının ondördüncü sahifesinde buyurdu ki: "Resûlullahın karşısında olduğunu, seni gördüğünü ve sesini işittiğini düşün! Uzakta isen de, Allahü teâlâ sesini işittirir ve seni gösterir. Burada yakın ile uzak arasında fark yoktur."

Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1-Tâc-üt-tefsîr li-kelâm-il-melik-il-kebîr, 2- Es-Sirr-ur-Rabbânî: Bir mevlîd-ı şerîf mecmûasıdır, 3- En-Nefehât-ül-medîne fî medâih-il-Mustafaviyye, 4- En-Nûr-ül-Burâk fî medh-in Nebiyy il-müsdâk, 5- Feth-ur-Resûl, 6- Miftâhu bâb-id-Dühûl: Salevât mecmû'alarıdır. 7- Mecmû'ul-evrâd-il-kebîr: Tasavvufa dâirdir. 8- El-Envâr-ül-müterâhime: Manzûm bir eserdir. 9- Mecmû'a yeştemilü aled-dîvân el-Müsemmâ Mecmû'ul-garâib.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 286

2) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-1, sh. 219

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 373

4) İzâh-ul-meknûn cild-1, sh. 120, 208, 379, cild-2, sh. 102, 166, 575

5) El-A'lâm cild-6, sh. 262

6) Fâideli Bilgiler sh. 424

MUHAMMED ÖMER

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed bin Ahmed olup, künyesi Ebü's-Se'âdet'tir. Ahmed Sa'îd-i Fârûkî hazretlerinin ikinci oğludur. 1244 (m. 1828) senesi Şevval ayında Delhi'de doğdu. 1298 (m. 1880) senesi Muharrem ayında Râmpûr'da vefât etti. Türbesi Râmpûr'da, Şah Cemâlullah'ın künbetine bitişik batı tarafındadır.

Muhammed Ömer'in ağabeyinin ismi Abdülhamîd idi. O vefât edince, babası çok üzülmüştü. Bu sebeple talebelerinden Alebe'yi, yardımlarını istemek için Hindistan'ın büyük velîlerinden olan Bâki-billah hazretlerinin kabrine gönderdi. Alebe, Bâkî-billah hazretlerinin kabrine varıp duâ etti. O sırada kendisini bir uyku hâli kapladı ve uyuya kaldı. Rü'yâsında Bâki-

billah hazretleri ona şu müjdeyi verdi: "Allahü teâlâ ona uzun ömürlü, hayırlı ve sâlih bir çocuk verecektir. Biz ona Ömer ismini verdik." Bu müjdeden bir süre sonra doğan çocuğa Bâkî-billah hazretlerinin koyduğu ismi verdiler. Babası onu diğer kardeşlerinden daha fazla severdi.

Muhammed Ömer'in büyük kardeşi ve evliyânın büyüklerinden Şeyh Muhammed Mazhar Ahmedî, "Makâmât-ı Sa'îdiyye" adlı eserinde, Muhammed Ömer'in hayâtını anlatırken şöyle dedi: "Onun doğumundan önce annem rü'yâsında, ayın, evlerinde doğduğunu görmüştü. Gördüğü bu rü'yâyı babama anlattı. Babam, bu rü'yâyı şöyle ta'bir etti: "Allahü teâlâ bize ay gibi sâlih bir evlâd verecektir." Bir zaman sonra Muhammed Ömer dünyâya geldi.

Küçüklüğünde, böbreklerinde taş teşekkül etmesi sebebiyle hastalanmıştı. Bu sebeple çok zahmet çekti. Bir doktor ameliyat yaparak böbreğinden taşı aldı. Fakat bir müddet sonra böbreğinde tekrar taş hâsıl oldu. Ameliyat yapan doktora durum bildirilince; "Artık ameliyata dayanamaz" dedi. Bunun üzerine yüksek babası bu sıkıntıdan kurtulması için duâ ve teveccühde bulundu. Babasının yalvarıp duâ etmesi üzerine, böbreğindeki taş parçalanıp idrar yolundan döküldü. Böylece bu sıkıntıdan kurtuldu.

Muhammed Ömer, dokuz yaşında iken Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Sarf, nahiv, mantık ve kelâm ilmini Mevlânâ Şeyh Habîbullah Mültânî'den öğrendi. Fıkıh, hadîs, ahlâk ve tasavvuf ilimlerini amcası ve zamanının büyük âlimlerinden olan Mevlânâ Şah Abdülganî Ahmedî'den öğrendi. Babasından "Makâmât-ı Ahmediyye"yi okudu.

Muhammed Ömer, yirmiiki yaşına gelince, Mu'înüddîn-i Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret için babasından izin istedi. Babası gitmesine izin vererek, beraberinde iki talebesini de gönderdi. Çeştî hazretlerinin kabrini ziyâret için türbede bir süre kaldı. Mu'înüddîn-i Çeştî'nin rûhâniyetlerinden istifâde etti.

Ebü's-Se'âdât Ömer, babasının vefâtından önce, Delhi şehrinde müslüman olmayanların çoğunlukta olması sebebiyle, babası ile birlikte Mekke-i mükerremeye gitti. Hac farizasını yerine getirdikten sonra, Medîne-i münevvereye gittiler. Resûl-i ekremin (s.a.v.) kabrini ziyâret, ederek, O'nun feyz ve bereketlerine kavuştular. Muhammed Ömer, babasının vefâtından sonra Mekke-i mükerremede yerleşti. Burada pekçok riyâzetler ve nefs mücâdelesi ile meşgûl oldu. İşraktan ve öğleden sonra, akşam ile yatsı arasında talebelere ders verirdi. Çok Kur'ân-ı kerîm okurdu ve çok ibâdet ederdi. Vücûdu zayıf ve hastalığı çok olmasına rağmen bütün ibâdetleri yapardı. Onun o kadar halsiz ve güçsüz bir görünüşü vardı ki, onu gören namaz kılması, oruç tutması değil, konuşmaya bile gücünün yetmeyeceğini söylerdi. Hâlbuki o, hastalık ve elemlere asla aldırmazdı. Muhtelif tâatlarla gününü geçirirdi. Teravih namazlarında uzun sûreler okurdu.

Muhammed Ömer, 1279 (m. 18611) senesinde bir gemi ile Cidde'den Mısır'a gitti. Kâhire, İskenderiyye, Filistin ve çeşitli bölgelerdeki mübârek yerleri ve İslâm âlimlerinin kabirlerini ziyâret etti. Molla Ebü'l-Berekât Buhârî, bu ziyârette görülenleri tafsîlatlarıyla bir kitap hâlinde yazdı.

Muhammed Ömer, orta boylu, heybetli, huşû' ve hudû' sahibi bir zât idi. Bütün ibâdet ve tâatlarını tam bir kalb huzûru içerisinde yapardı. Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek ahlâkı ile ahlâklanmıştı. O'nun ahlâkını herkes beğeniyordu.

Muhammed Ömer'in en meşhûr talebesi, oğlu Ebü'l-Hayr'dır. O da 1341 (m. 1922) senesinde Delhi'de vefât etmiş olup, onun oğlu Ebü'l-Hasen Zeyd-i Fârûkî, Delhi'deki Abdullah-ı Dehlevî dergâhında ilim ve feyz saçmağa devam etmektedir.

Muhammed Ömer'in kerâmetleri çoktur. Ba'zıları şöyle anlatılır:

Harem-i şerîfte, Ramazân-ı şerîf gecelerinden birisinde talebelerine; "Bu gece, Allahü teâlâ Sâhib-zâde Muhammed Yûsuf'a sâlih bir evlâd verdi. Onun ismi Muhammed'dir" dedi. Talebeleri onun bu haberine çok şaşırdılar. O günün târihini yazdılar. Bir müddet sonra gelen mektûpta, Ramazân-ı şerîfin falanca gecesinde Sâhib-zâde Muhammed Yûsuf'un bir oğlunun doğduğu, ona Muhammed ismini verdiklerini bildiriyordu. Bu haberle daha önce yazdıkları Muhammed Ömer'in söylediği vakti karşılaştırdıklarında, ikisinin de aynı güne isâbet ettiğini gördüler.

Mevlânâ Hakîm Muhammed Nüvvâb, birgün Muhammed Ömer'in yanına geldi. Ona; "Mekke-i mükerreme emîri Şerîf Abdullah Paşa'nın hasta olan kardeşi Şerîf Sultan'ı tedâvi etmemi emretti. Bunun için sizden izin istiyorum. Eğer müsâade ederseniz, tedâvisine başlayacağım. Eğer izin vermezseniz, mazeret beyân edeceğim" dedi. O zaman Muhammed Ömer; "Sen mazeret beyân et, hastaya yaklaşma!" buyurdu. Bunun üzerine Hakîm Muhammed Nüvvâb, Şerîf Abdullah Paşa'ya bir mazeret beyân etti. Emîrin hasta olan kardeşi üç gün sonra vefât etti.

Muhammed Ömer, birgün yemek yiyordu. Bu sırada talebelerinden birisi yanına gelip, ona küçük amcasının bulunduğu geminin batmakta olduğunu söyledi. Muhammed Ömer bu haberi duyunca yemek yemeyi bıraktı. Çok üzüldü. Bir müddet murâkabe etti. Murâkabeden sonra başını kaldırdı ve şunları anlattı: "Geminin hâlini göstermesi için Allahü teâlâya bütün varlığımla yöneldim. Hamdolsun, Allahü teâlâ benimle gemi arasındaki perdeyi kaldırdı. Dalgalar arasında batmakta olan gemiyi gösterdi. Gemiyi bu hâlde görünce üzüntüm daha da çoğaldı. Kırık bir kalble ve ısrarlı bir şekilde Allahü teâlâya yalvardım. Allahü teâlâ duâmı kabûl buyurdu. Bana ma'nevî bir yolla gemiyi dalgalar arasından çıkarmam emrolundu. Allahü teâlâ bana bu kuvveti verdi. O'nun izni ile bu işi yapmaya muvaffak kılındım. Gemiyi çıkarma işi ile meşgûl olurken, birisinin yüzünde öleceğine dâir alâmetler gördüm. Nihâyet gemi, Allahü teâlânın izni ile dalgalardan kurtuldu." Talebeleri onun anlattıklarını yazdılar. Gemi onların bulunduğu yere gelince, küçük amcası yanındakilerle beraber Muhammed Ömer'in yanına geldi. Başlarından geçeni aynen Muhammed Ömer'in anlattığı gibi anlattılar. Bununla Muhammed Ömer'in büyüklüğünü daha iyi anladılar.

Muhammed Ömer, Mekke-i mükerremede çok şiddetli bir şekilde hastalanmıştı. Bu sebeple, çocukları ve onu sevenler çok üzülmüşlerdi. Muhammed Ömer, bilhassa çocuklarının çok üzüldüğünü görünce; "Üzülmeyin! Çünkü benim vefâtım bu hastalık sebebiyle olmayacak" dedi. Çocukları, Muhammed Ömer'in bu haberinden dolayı biraz rahatladılar. Fakat bir tanesinin kalbine; "Babam çok hasta, belki beni teselli için böyle söylüyor" diye geldi. O zaman babası; "Hatırından geçenleri biliyorum" dedi. Oğlu, Muhammed Ömer'e; "Benim arzum sizinle beraber gitmektir" deyince, Muhammed Ömer; "Hayır benimle beraber gelmeyeceksin. Çünkü burada birisinin terbiyesi senin elinle olacaktır" dedi. Muhammed Ömer daha sonra senelerce yaşadı.

Muhammed Ömer, ömrünün sonlarına doğru deniz yoluyla, Mekke-i mükerremeden Hindistan'a gitmek için çoluk-çocuğu ve talebelerinden ba'zıları ile gemiye bindi. Gemi Hindistan'a doğru yola çıktı. Muhammed Ömer, gece-gündüz tövbe ve istiğfar hâlinde bulunuyordu. Gemide şiddetli sıcak ve izdiham olmasına rağmen bunlara hiç aldırmıyordu. Bu yüzden çoluk-çocuğundan ve talebelerinden ba'zıları hastalandı. Talebelerinden ba'zısı onun yanına gelip; "Efendim gemi çok sıcak, izdiham fazla, çoluk-çocuğumuz çok rahatsızlar. Hiçbirimizin yürümeye ve hareket etmeye takati yok" dediler. Muhammed Ömer sükût edip,

onları dinledi. Biraz sonra hıristiyan ve İngiliz olan gemi kaptanı geldi. Onun konuştuğunu kimse anlamadı. Daha sonra hâl ve hareketlerinden, orada bulunanlar onun Muhammed Ömer'i sorduğunu anladılar. Bu sırada gözü Muhammed Ömer'e ilişti. Kaptan hemen ona lâzım gelen hürmeti gösterdi. Kaptan hemen bir tercüman çağırttı. Gemideki hizmetçileri çağırdı. Muhammed Ömer ve talebeleri için ayrı yer hazırlattı. Kadınlar için de ayrı bir yer tahsis etti. Hepsi çok rahatladılar. Kaptan hergün Muhammed Ömer'in yanına gelip, yanında yarım saat kalıyor, lâzım gelen hizmetleri yapıp yanından ayrılıyordu. Bu durum, Kelkütâ'ya varıncaya kadar devam etti. Kaptan, Kelkütâ'ya gelip, gemiden inmeden önce, yarım saat kadar Muhammed Ömer ile görüştü. Bu sırada kimseyi içeri almadılar. Kaptanın onun ile ne konuştuğunu kimse duyup öğrenemedi.

Kelkütâ'ya varınca, herkes onu karşılamaya geldi. Yollar insanlarla doldu. Onu karşılayanlar, onun geçeceği yolun kenarında saf hâlinde durmuşlardı. Herkes onun elini öpmek arzusundaydı. Ba'zıları onun elini öpebiliyorlar, ba'zısı ise sâdece onu görmek fırsatına kavuştuğu için seviniyorlardı. Karşılayanlar arasında Kelkütâ vâlisi de vardı. Vâli, Muhammed Ömer'e çok hürmet ve iltifâtta bulundu. Onun Kelkütâ'ya gelişini büyük bir ganîmet bildi ve yapabileceği bütün hizmetleri yaptı.

Muhammed Ömer'in, şiirlerinden başka şu eserleri vardır 1- Ensâb-üt-tâhirîn: İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin, kendi zamanına kadar olan çocuklarından bahseder. 2- Babasının yazdığı "Enkâr-ı Erbe'a" üzerine bir şerh yazarak, "El-Cedvel-ül-müntekabe min-en-nehr-il-mâd min-el-Enhâr-ı Erbe'a" adını vermiştir. Tasavvufa dâirdir.

---

1) Makamat-ı Ahyâr sh. 93

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1034

3) Makâmât-ı Saîdiyye (Muhammed Mahzar), Delhi 1281

MUHAMMED TÂVÜDÎ

Fas'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Tâlib bin Sevde el-Mürri Tâvüdî olup, künyesi Ebû Abdullah'dır. 1128 (m. 1716) senesinde Fas'da doğdu. 1207 (m. 1793) senesinde Fas'da vefât etti.

Muhammed Tâvüdî, ilk tahsilini Fas'da yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden okudu. Birçok ilim kitabını ezberledi. Fıkıh, hadîs ve tefsîr ilminde üstün bir dereceye yükseldi. Ebû Abdullah Muhammed bin Abdüsselâm Benânî ve Şihâbüddîn Ahmed bin Abdülazîz Hilâlî'den fıkıh ilmini, Şihâbüddîn Ahmed bin Mübârek Sicilmâsî'den; mantık, kelâm, beyân, usûl, tefsîr ve hadîs ilmini öğrendi. Hocası daha hayatta iken; onun huzûrunda talebeye ders verdi. Hocası kendisini çok sever ve diğer talebeleri arasında üstün tutardı. Hocası vefât ettiğinde kabre koyma şerefine kavuştu. Ebû Abdullah Muhammed bin Kâsım Cüsûs'un uzun zaman derslerine devam etti. Kâdı Ebü'l-Bekâ Şâvî', Müftî Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Ahmed Temmak, Ebû Abdullah Muhammed bin Çulun ve Ebû Abdullah Lendûz'dan da ilim öğrendi. Hocası Ebû Abdullah Lendûz, çok insaflı ve ilim âşığı idi. Şöyle ki, ömrünün son günlerinde Şeyh bin Mübârek isminde bir âlimin "Telhis" okuttuğunu duydu.

O haliyle beraberindekilerle birlikte onu dinlemek için gitti. Tâcüdî, Ebü'l-Abbâs Ahmed bin Hâl Vecârî'den de; "Elfiyye", "Teshil" ve "Mugnî"yi okudu. Tâvüdî'nin, "Elfiyye" kitabını bin kerre okuduğu bildirildi. Muhammed Tâvüdî, 1181 (m. 1767) senesinde hac ibâdetini yaptıktan sonra

Mısır'a gitti. Câmi-ül-Ezher'de ilim meclisi kurup, İmâm-ı Mâlik'in "Muvatta'"ının tamâmını, Kütüb-ü Sitte'yi, Şemâil-Hikem ve başka eserleri okuttu. Halk, devlet adamları ve âlimler, derslerini ta'kib ettiler. Burada talebelerinden ehil olanlara icâzet (diploma) verdi. Tâvüdî, Mekke-i mükerremedeki büyük âlimlerden Abdürrahmân bin Eslem Yemenî, Hüseyn bin Abdüşşekûr, Şeyh Abdullah Mîrganî, Şeyh İbrâhim Zemzemi ve başkaları, Medîne-i münevverede ise Muhammed bin Abdülkerîm Semmân, Ebü'l-Hasen Sindî, Abdullah Ca'fer Hindî ve başkalarıyla görüşüp ders okudu ve okuttu.

Muhammed Tâvüdî, Mısır'da yetişen büyük âlimlerden; Cevherî, Sa'îdî, Hasen Cebertî, Seyyid Ayderûsî, Şeyh Mahmûd Kürdî, Îsâ Berâvî, Üryan, Atıyye, Echûrî ve başkalarıyla ilmî müzâkerelerde bulundu. 1203 (m. 1788) senesinde Magrib sultânı kendisine ısrarla kadılık teklif etti. Tâvüdî, bu vazîfeyi istemeyerek kabûl etti. Fetvâları çok sağlam idi. Çok heybetli idi. Az gülerdi. Şöhreti her yere yayıldı. Asrının büyük âlimlerinden sayıldı. Vefâtına kadar güzel ahlâk üzere yaşadı.

Magrib sultânı Mevlânâ Muhammed vefât ettiğinde, saltanat konusunda çocukları arasında ihtilaf çıktı. Halk ve devletin ileri gelenleri Tâvüdî'nin fikri üzerinde ittifâk ettiler. Tâvüdî, yeni sultan Mevlânâ Süleymân'dan; Allahü teâlânın emir ve yasaklarına uymak, zulüm yapmamak, haramları işlememek, bid'atleri terk husûsunda söz alıp bî'at etti. Peşinden halka da bî'at etti.

Muhammed Tâvüdî'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiye alâ Câmi-is-Sahîh-il-Buhârî (dört cild hâlinde), 2- Feth-ül-müteâl fîmâ yentezımü minhu Beyt-ül-mâl, 3- El-Minhat-üs-sâniye fis-Salât-il-fâite, 4- Ta'lik alâ Lâmiyye Zükâk, 5- Haşiye an Şerhi Muhtasar-iş-Şeyh Halîl liz-Zürkânî fî fürû'il-fıkh-ıl-Mâlikî, 6- Haşiye alel-Beydâvî, 7- Şerh-ül-Meşârık lis-Sâgânî.

---

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 149

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-10, sh. 96

3) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 419 cild-2, sh. 76

MUHAMMED TEVFÎK BOSNEVÎ

Anadolu'da yetişen büyük velîlerden. İsmi Muhammed Tevfîk'tir. Fâtih civarında bulunan Zeyrek Hamamı'nı işlettiği için "Hamâmî", Unkapanı'nda konağı olduğu için "Unkapanî" ve Bosnalı olduğu için "Bosnevî" nisbetleriyle anılan Muhammed Tevfîk Efendi, 1200 (m. 1785) senesinde Bosna'da doğdu. 1283 (m. 1866) senesinde İstanbul'da vefât etti. Kabri, Üsküdar'ın İcâdiye semtindeki Nalçacı Halîl dergâhının bahçesindedir.

Muhammed Tevfîk Efendi'nin, Hüsrev Paşa'nın kethüdası olduğu âna kadarki hayâtı kaynaklarda yoktur. Hüsrev Paşa'nın kethüdası iken, İstanbul'da birçok zâttan ilim öğrendi. Onbirinci hocası olduğu söylenen Etyemez dergâhının şeyhine hizmet ederken, Tevfîk Efendi'yi bir cezbe hâli kapladı. Ona her gördüğü eşya; "Beni Allahü teâlâ yarattı" diyordu. Uzun süre bu hâli devam etti. Hüsrev Paşa, onu Kuşadalı İbrâhim Halvetî'ye götürdü. Kuşadalı İbrâhim Halveti; "Siz sâlih bir kişiye benziyorsunuz" deyince, Tevfîk Efendi başından geçenleri anlattı. Anlatırken bir ara kendisinde halifelik bulunduğunu ağzından kaçırdı. Kuşadalı İbrâhim Halveti; "Demek ki sizde halifelik de var" deyince, Muhammed Efendi; "Evet var" dedi. Kuşadalı İbrâhim Efendi; "Peki sırr-ı hilâfet nedir?" diye sorunca, Tevfîk Efendi: "İnsanın dâima tarikat hırkası ile bulunmasıdır" dedi. Kuşadalı İbrâhim Efendi; "Dâima hırka ile bulunmanın hikmeti nedir?" diye sordu. Tevfîk Efendi; "Talebelerin keşfi açılınca çıplak görünmesinler" diye cevap verdi ve o anda

ağlamaya başladı. Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye kendisini talebeliğe kabûl etmesini rica etti. Kuşadalı İbrâhim Efendi; "Bu âna kadar çektikleriniz boşa gidecek" diyerek onu talebeliğe kabûl etti. Talebesi Tevfîk Efendi'nin başka bir hocaya bağlandığını duyan Etyemez dergâhı şeyhi, Tevfîk Efendi'nin geri dönmesi için Allahü teâlâya yalvardı. Bir süre sonra hastalanan Etyemez dergâhı şeyhine hizmet etmesi için, Kuşadalı İbrâhim Efendi, Tevfîk Efendi'yi İstanbul'a gönderdi. Giderken Tevfîk Efendi'ye; "Git, hocana hizmet et. O seni sever. Onun sende emeği ve hakkı vardır" buyurdu. Tevfîk Bosnevi İstanbul'a gidip, vefât edinceye kadar hocasına hizmet etti. Hocası vefât edince, yerine geçerek ölünceye kadar insanlara doğru yolu göstermeye çalıştı.

Muhammed Tevfîk Bosnevi, uzun boylu, zayıf, seyrek sakallı, ela gözlü, ince parmaklı ve hep önüne bakarak yürüyen bir zât idi. Yumuşak huylu, çok cömert, tatlı sözlü idi.

Muhyiddîn isimli bir zât şöyle anlatır: "Bir kızım doğdu. Doğum olduğu gün elimde hiç para yoktu. Ebenin parasını dahî veremedik. Sıkıntılı bir hâlde Tevfîk Efendi'nin yanına gittim. Tevfîk Efendi bana dönerek; "Sizin bugün bir ihtiyâcınız var. Sizin ihtiyâcınız, bizim ihtiyâcımızdır" dedi. Sonra elime bir miktar para koydu. Tevfîk Efendi'nin verdiği o para, o gün bütün ihtiyâcımı karşıladı. Ayrıca yeni doğan kızıma da birşeyler aldım."

Tevfîk Bosnevî Efendi, yazmış olduğu bir mektûpta buyuruyor ki: "Kur'ân-ı kerîmi, harflerin çıkış yerlerine, tecvîd kurallarına riâyet ederek ve elden geldiği kadar ma'nâ üzerinde düşünerek, hergün en az beş sayfa okumalıdır. Daha fazla olursa güzel olur. Kur'ân-ı kerîm okurken ağlamalıdır."

Talebesi olan Erzurumlu Hüseyn Rûhî'ye yazdığı mektûpta buyuruyor ki: "Allahü teâlânın dostu olan velîler bu makamı şu dört şeyi yapmakla elde etmiştir. Dünyâyı terk, âhıreti terk, varlığı terk ve kuru bilgiyi terk. Sülûk ilmi de dört esas üzere kurulmuştur: Birincisi Allahü teâlânın, kulu kendine çekmesidir. İkincisi, insanı doğru yola götürecek hocadır. Üçüncüsü, ilim ve irfandır. Dördüncüsü, nefs ile mücâdele etmektir.

Mürşid-i kâmil, insanları Allahü teâlâya ulaştıran ve ilimde yüksek mertebelere yükselten kişidir. Ayın parlaması güneşten kaynaklanır. Gerçek ay kalb ve rûhumuzdur. Güneş ise mürşid-i kâmilin kalbidir. Dünyâya çok rağbet ettiğimizden kalbimiz karardığı için, mürşid-i kâmili göremez olduk. Onlar bu âlemde her zaman vardır.

Ey yavrum! Sen de bizim gibi durup dinlenmek bilmeyen bir yolculuğa koyulmuşsun. Bu dünyânın fâni ve basit hayâtı seni aldatıp azdırmasın. Mağrur olma. Böyle yaparsan, hasret ve pişmanlık günü olan kıyâmet gününde mahzûn, ürkek ve müflis olarak dolaşırsın."

Tevfîk Bosnevi'nin yazdığı eserler hakkında bir bilgi yoktur. Yalnız talebelerine yazdığı mektûplar vardır.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 80

MUHAMMED TİLMSÂNÎ

Fıkıh âlimi. İsmi, Muhammed bin Abdülkerîm bin Abdürrahmân Mücâvî Tilmsânî'dir. Künyesi ise Ebû Abdullah'dır. 1208 (m. 179;i) senesinde Tilmsân'da doğdu. Vefât târihi ve yeri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Onüçüncü asrın sonlarında vefât etti.

Muhammed Tilmsânî, babasının yanında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Babasından ve ağabeyi Allâme Hacı Ahmed'den, İslâmın temel bilgilerini öğrendi. Sonra ilim öğrenmek için Fas'a gitti.

Orada; Hamdûn bin Sülemî, Süleymân Hûti, İbn-i Kinân ve birçok âlimden ilim öğrendi. Muhtelif ilimlerde yetişince, memleketi olan Tilmsân'a döndü. Tilmsân'da yirmibeş sene kadılık yaptı. Kâdılık vazîfesi yanında müderrislik de yaptı. Birçok âlim yetiştirdi. Sonra Fas'a dönerek, Kayrevanlılar Câmii'nde ders vermeye başladı. Şeyh Sâlih Şâvî, Şeyh Muhammed bin Abdülvâhid, Fas kadısı Muhammed Ulvî, Şeyh Ca'fer Kettânî ve daha bir çok âlim, Muhammed Tilmsânî'den ilim öğrendi. Daha sonra Tanca kadılığına ta'yin edildi.

Muhammed Tilmsânî, zamanında öğrenilen ve okutulan ilimlerde mütehassıs idi. O hangi ilimden ders verse, dinleyen, sanki o ilmi ondan başkası daha iyi bilmez, yalnız o bilir zannederdi. Çünkü o, ömrünü ilim yolunda tüketmişti. Zamanın âlimleri, müşkil ve içinden çıkamadıkları mes'eleleri kendilerine îzâh etmesi için ona gelirlerdi. Yanından, suâllerinin cevâbını almanın huzûru içerisinde ayrılırlardı.

Ta'rîf-ül-halef kitabının müellifi Ebû Kâsım Muhammed Hafnâvî şöyle anlatır: "Ben Muhammed Tilmsânî'den, Muhtasar-ı Halîl ismindeki fıkıh kitabını, zekât bölümünden, alışverişte muhayyerlik bahsine kadar okudum. O, Hüraşî, Bennâni haşiyesi üzerine yazılmış olan Abdülbâkî ismindeki kitabı gibi, o zaman mevcût olan eserleri de mütâlâa ettikten sonra ders verirdi. Yine ondan Sa'deddîn-i Teftâzânî'nin Muhtasar-ül-menânî'sini tamamen okudum. O bu kitabı okuturken Mutavvel'i mütâlâa ederdi. Bunlardan başka, Fenârî hâşiyeleri'ni, Muhtasar-ül-me'ânî üzerine yazılmış olan Yâsîn hâşiyesi'ni, İbn-i Sübkî'nin Arûs-ül-efrâh'ını, Şerh-ül-velâlî alel Kazvîni'sini, Kâdı lyad'ın Şifâ-i şerîf'inin bir kısmını, İbn-i Tilmsânî'nin hâşiye'sini, Cem'ül-cevâmi'i, Sabbân hâşiyeleri'ni ve hocası İbn-i Kirâm'ın haşiyelerini okudum. O, derslerini çok inceleyerek okuturdu. Hâfızası çok kuvvetli idi. Sözüne i'timâd edilir kimseler; onun Tilmsân'a kadı olduğu zaman, "El-Mi'yâr" ismindeki eseri, her gece bir forma ezberlemek sûretiyle beş gecede ezberlediğini anlatırlardı."

---

1) Ta'rîf-ül-halef cild-2, sh. 453

MUHAMMED ZEYYÂD

İstanbul'daki evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Zeyyâd'dır. Doğum yeri ve târihi bilinmemektedir. 1205 (m. 1790) senesinde İstanbul'da vefât etti. Etyemez semtindeki Kadem-i şerîf dergâhı bahçesine defnedildi.

Muhammed Zeyyâd, Şeyh Ebü'l-Vefâ Sa'dî Şeybânî'nin talebesidir. Onun terbiyesinde yetişti. Ma'nevî ilimlerde üstün derecelere yükseldi.

Muhammed Zeyyâd Efendi, Şam şehri civarında Kadem köyündeki Kadem-i şerîfin (Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek ayak izinin bulunduğu taş) bulunduğu câmiyi yaptırdı. Birinci Sultan Abdülhamîd Hân'ın zamanında, Sultan tarafından İstanbul'a da'vet edildi. Muhammed Zeyyâd Efendi, bu da'vet üzerine, Kadem-i saadeti başına alıp, yürüyerek İstanbul'a kadar getirdi. Muhammed Zeyyâd Efendi, İstanbul'da çok hürmet ve i'tibâr gördü. Zamanın sadrâzamı Halîl Hamîd Paşa, Muhammed Zeyyâd Efendi'ye çok muhabbet gösterenlerden idi. Kadem dergâhının olduğu yer sahipli olduğundan, Halîl Hamîd Paşa burasını satın alıp vakfetti. Derhal, vakfedilen arsa üzerine dergâh yapılmaya başlandı. 1190 (m. 1776) senesinde, Kadem dergâhının inşâsı tamamlandı. Muhammed Zeyyâd Efendi'ye, bu dergâhta insanlara ilim öğretmesi için vazîfe verdi ve dergâhı kendisine teslim etti.

Muhammed Zeyyâd Efendi, Kadem dergâhında uzun zaman insanlara ilim öğretmekle meşgûl oldu. Bâb-ı âlî (Devlet dâireleri) tatil olduğunda, sadrâzam ve devletin ileri gelenleri, dergâha gelir, Muhammed Zeyyâd Efendi'nin sohbetini dinlerlerdi.

Muhammed Zeyyâd Efendi'nin getirdiği Kadem-i saadet, bugün Sultan Birinci Abdülhamîd Hân'ın türbesindedir. Türbenin Yeni Câmi tarafındaki duvarında bulunan dolaba yerleştirilmiştir. Önceleri, kandil ve arefe gibi mübârek günlerde, Kadem dergâhı şeyhi olan zât tarafından ziyâret ettirilmesi vakıf şartlarından idi.

Muhammed Zeyyâd Efendi, İstanbul'da çok hürmet ve i'tibâr gördü. Vefâtına kadar dergâhdaki vazîfesini yerine getirdi. Vefâtında da dergâhına defnedildi. Türbesinin üzeri açıktır. Mezarının kitabesinde şöyle yazılıdır:

"Kadem-i şerîfi, Şam'dan Asitâne-i aliyyeye nakl hizmetiyle şereflenen, Sa'diyye sülâlesinden, âriflerin kutbu, Allahü teâlânın sevgili kulu, merhum Şeyh Seyyid Muhammed Zeyyâd Efendi'nin mübârek rûhu için lillâhi teâlel Fâtiha."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 363

MURTEZA ZEBİDÎ

Hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimlerinin büyüklerinden. İsmi, Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Abdürrezzâk Hüseynî Zebîdî'dir. Künyesi Ebü'l-Feyz olup, lakabı Murtezâ'dır. 1145 (m. 1732) senesinde, Hindistan'ın Kuzey batısında bulunan Bekerâm şehrinde doğdu. 1205 (m. 1791) senesi Şa'bân ayında tâ'ûn hastalığından Mısır'da vefât etti.

Murtezâ Zebîdî, Yemen'in Zebîd şehrinde büyüdü. İlim öğrenmek için çok yerler dolaştı. Zamanın büyük âlimlerinden olan Şeyh Abdullah Sindî, Şeyh Ömer bin Ahmed Mekkî, Abdullah Sekkâf, Muhammed bin Alâüddîn Nezcânî, Süleymân bin Yahyâ, İbn-üt-Tayyib, Seyyid Abdürrahmân Ayderûs, Şeyh Abdullah Mîrgânî ve birçok âlimden ilim öğrendi. Fıkıh ilmini Şeyh Abdullah'dan öğrendi. Şeyh Abdullah'ın yazmış olduğu eserlerin çoğunu okuyup icâzet aldı. "Muhtasar-üs-Sa'd"ı, Şeyh Abdürrahmân Ayderûs'dan okudu. Onun uzun zaman sohbetlerinde bulunarak, bâtınî ilimlerde kemâle geldi.

Murtezâ Zebîdî şöyle anlatmaktadır: "Hocam Şeyh Abdürrahmân Ayderûs, Mısır'daki âlimleri ve ileri gelenleri medhederek, oraya gitmem için beni teşvik etti. Beni Mısır'a gitmek arzusu kapladı. Kısa bir süre sonra Mısır'a gittim."

Murtezâ Zebîdî, 1167 (m. 1753) senesi Safer ayının dokuzunda Mısır'a gitti. Oradaki âlimlerden olan, Ahmed Mevlevi, Cevherî, Hafnâ, Büleydî, Sa'îdî, Mûdâbigî ve başka âlimlerin sohbetlerinde bulundu. Onlardan icâzet aldı. Âlimler onun ilimdeki üstünlüğüne, faziletine ve hafızasının kuvvetine şâhid oldular. Şöhreti her yere yayıldı.

Murtezâ Zebîdî, ilim öğrenmek için üç defa yolculuğa çıktı. Bu seferlerinde, gittiği yerlerin büyük âlimleri ile görüştü. Şeyh-ül-Arab Hümâm, İsmâil Ebû Abdullah, Ebû Ali ve başkaları kendisine iyilik ve ihsânlarda bulundular. Deniz yoluyla Dimyat, Reşîd, Mansûr ve başka yerlere gitti.

Murtezâ Zebîdî, daha sonra evlenip, Atfet-il-gusâl denilen yere yerleşti. Burada Fîrûzâbâdî'nin "Kâmûs" unun şerhine başladı. Bu şerhi uzun bir çalışmadan sonra, on cild olarak tamamlayıp, Tâc-ül-arûs ismini verdi. Eserini tamamladığı zaman, talebelerini ve zamanın

âlimlerini da'vet edip, yemek verdi. Herkes onun faziletine, lügat ilmindeki üstünlüğüne hayran oldu. Birçok âlim, eserin kıymetine dâir nazım ve nesir hâlinde medhiye ve takdim yazıları yazdılar. Takriz yazan âlimlerden ba'zıları şunlardır: Şeyh Ali Sa'dî, Şeyh Ahmed Derdîr, Seyyid Abdürrahmân Ayderûs, Şeyh Muhammed Emîr, Şeyh Hasen cildâvî, Şeyh Ahmed Beylî, Şeyh Atiyye Echûrî, Şeyh Îsâ Berâvî, Şeyh Muhammed Zeyyâd, Şeyh Muhammed Ubâde, Şeyh Muhammed Mekkî, Şeyh Muhammed Saîd Bağdadî.

İlmî çalışmalarına devam eden Murtezâ Zebîdî, çok kıymetli eserler yazdı. Oturduğu beldenin ileri gelenleri, onun sohbetlerine devamlı gelirlerdi. Murtezâ Zebîdî, onların arasında vakar ve kemâl sahibi olarak bulunur, gelenlerin makam ve zenginliklerine iltifât etmez, gönüllerine göre muâmele ederdi. Onlara fâideli olmaya çalışırdı. Murtezâ Zebîdî'nin ilim meclislerine her beldeden ilim talipleri gelirdi.

Murtezâ Zebîdî, Arabca, Türkçe ve Farsçayı çok iyi bilirdi. Hadîs ilminde söz sahibi idi. Onun hadîs ilmindeki üstünlüğüne âlimler hayran kalırlardı. Ezher âlimlerinden ba'zısı Murtezâ Zebîdî'ye giderek, kendilerine hadîs ilminde icâzet vermesini istediler. O zaman onlara şöyle dedi; "Size icâzet vermem için, hiç olmazsa ba'zı hadîs kitaplarının baş kısmından benim yanımda okumanız lâzımdır." O âlimler de bunu kabûl ettiler. Pazartesi ve Perşembe günleri Salîbe'de Şeyhûn Câmii'nde husûsî olarak Sahîh-i Buhârî dersi aldılar. Ayrıca oturduğu semtin sakinleri, kendilerine de ders vermesini rica ettiler. O da kabûl etti.

Sahîh-i Buhârî derslerinde, kitaptan bir miktar okuduktan sonra, amellerin faziletlerine dâir veya daha başka mevzûlarda bir hadîs-i şerîf okur, ezberden râvilerini söylerdi. Sonra arkasından mevzû ile alâkalı çok güzel şiirler okurdu. Burada dersini tamamladıktan sonra, başka bir mescide giderek, ayrı bir mevzûda ders verirdi. Büyük-küçük herkes ona sevgi ve hürmette bulunurdu. Gittiği yerlerde insanları, dînin emir ve yasaklarını yerine getirmeye teşvik eden nasihatlerde bulunurdu. Derslerini Resûlullah efendimize (s.a.v.) salât ve selâm ile bitirirdi.

Acâib-ül-âsâr fit-terâcim vel-ahbâr kitabının müellifi Abdürrahmân Cebertî şöyle demektedir: "Ben, Murtezâ Zebîdî'nin, gerek evinde, gerekse daha başka yerlerdeki derslerinde ve sohbetlerinde bulundum. Biz, onun yanında ekseriyetle hadîs ilmi ile meşgûl olurduk. Onun büyük âlimlerden dinlediği şeyler çoktur. Hattâ bunları yazmıştır. Şu âna kadar böyle dinleyip de not aldıkları pekçok kâğıt vardır. Mustafa Bey, İskenderânî Defterdar Eyyûb Bey gibi, ba'zı devlet ileri gelenleri, ondan istifâde etmek için evindeki ve başka yerlerde verdiği derslerde hazır bulunurlardı."

Murtezâ Zebîdî, misâfirlerine çok ikramda bulunurdu. Uzak beldelerden gelenlere yemek yedirirdi. Mehmed Paşa Mısır vâlisi iken, ona çok kıymet verdi. Maddî ihtiyâçlarını karşıladı. 1184 (m. 1770) senesinde sultan tarafından İstanbul'a da'vet edildi. Bir mazeretini öne sürerek, bu da'veti kabûl etmedi, İslâm devletlerinin sultanları ona çok hediyeler gönderirdi.

Murtezâ Zebîdî de, zamanın sultânı, Birinci Abdülhamîd Hân'a çeşitli hediyeler gönderdi.

Küçük-büyük herkes tarafından bilinen ve iltifât gören Murtezâ Zebîdî, bir müddet sonra evine çekildi. Kimseyle görüşmedi. Ders okutmayı bıraktı. İ'tikâfa girdi. Buna rağmen, Mısır'ın ileri gelenleri devamlı ona hediye gönderirlerdi. Murtezâ Zebîdî'nin bedeni zayıf idi. Sakalları çabuk ağarmış idi. Huyu güzeldi. Güler yüzlü ve vakar sahibi idi. Çok üstün bir zekâya sahipti.

Murtezâ Zebîdî'nin yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tâc-ül-arûs fî şerh-il-kâmûs, 2- Er-Kavd-ül-mi'târ fî neseb-is-Sâdât âl-i Ca'fer-i Tayyar, 3-İthâf-üs-sâdât-il-müstekin fî şerhi

İhyâ-il-ulûm lil-Gazâlî, 4- Bulgat-ül-garîb fî mustalahi âsâr-il-Habîb, 5- Ikd-ül-cevâhir-il-munifeti fî edilleti mezheb-il-İmâm Ebü'l-Hanîfe.

---

1) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 104

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 282

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 347

4) Târih-i âdabı lügat-il-Arab cild-3, sh. 288

MUSTAFA IZZÎ EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi Mustafa Izzî olup, Hasırcı-zâde ismiyle meşhûrdur. İstanbul'da doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1239 (m. 1823) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sütlüce'deki türbesine defnedildi.

Mustafa Izzî Efendi'nin babası, sâlih bir zât olan Halîl Demhûrî'dir. Birâderi de, Hasırcıbaşı Emîr Ağa'dır. Babası dâima onun ticarethânesinde vakit geçirdiği için, Hasırcı Şeyh Halil ismiyle anıldı. Bu sebeple Mustafa Izzî Efendi de, Hasırcı-zâde diye şöhret buldu.

Mustafa Izzî Efendi, tasavvuf yolunu seçip ilim ve edeb öğrendi. Birâderi ise ticâretle meşgûl oldu. Büyük âlim Süleymân Sıdki Efendi'nin terbiyesiyle yetişti. Çok riyâzet ve mücâhedede bulundu. İçini ve dışını İslâm dîninin güzel ahlâkı ile süsledi. Hocasından icâzet (diploma) aldı. Şöhreti heryere yayıldı. Hocasının emriyle Sütlüce'deki dergâha yerleşip, insanları irşâda ve talebe yetiştirmeye başladı. Dergâhı, Hasîrî-zâde dergâhı diye şöhret buldu.

Mustafa Izzî Efendi, hacca gitmek için yola çıktı. Mekke-i mûkerreme ve hakkıyla yerine getirmeye çalıştı. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret edip Mısır'a geldi. Mısır'a geldiğinde yol parası tükenmişti. Yoluna devam edemeyip orada kaldı. Mevsim de, Ahmed Bedevî'nin ziyâreti ve mevlîd-i şerîf cemiyetlerinin yapıldığı zamana tesadüf etmişti. Bu sebeple Tanta'ya gidip, oradaki Ahmed Bedevî hazretlerinin kabr-i şerîfini ziyâret etti. O esnada hâlini arzetti. Hüzn ile kendinden geçmiş iken, hiç tanımadığı birisi omuzuna eliyle dokunarak; "Hasırcıoğlu Mustafa Efendi siz misiniz?" dedi. O da; "Evet efendim" diye cevap verince, o kimse, koynundan bir kese çıkardı ve; "Şunu al ihtiyâcın vardır. İhtiyâcın için sarfedersin. İstanbul'da karşılaşırsak alırım, yoksa helâl olsun" dedi ve kalabalık içine karışarak kayboldu, İstanbul'da da hiç görülmedi.

Mustafa Izzi Efendi'nin vefâtında, zamanın şâirlerinden Hayreddîn Efendi tarafından söylenen şiirde özetle şöyle denmektedir:

"Bütün vakitlerini insanlara ilim ve edeb öğretmekle geçirdi. Faziletiyle zamanının büyükleri arasına girdi. Kırk sene irşâd makamında bulundu. Nice eksik ve noksan kimseler onun feyziyle terbiye oldu. Onun rûhâniyetinden istifâde etmek isteyen, onu vesile edip yardım istesin. Hulûs-i kalb ile bu ziyâretgâha gelsin. Bu sebeple ma'nevî kemâle kavuşur."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 345-348

MÜFTÎ-ZÂDE AHMED EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Seksensekizinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Ahmed olup, babası Gelibolu müftîsi olduğu için, "Müftî-zâde" diye şöhret bulmuştur. Doğum yeri, târihi ve babasının

ismi bilinmemektedir. 1206 (m. 1791) senesinde İstanbul'da vefât etti. Üsküdar'da Havuzkuyusu civarında medfûndur.

İlk eğitim ve öğrenimini babasının yanında gördükten sonra, zamanın âlimlerinden ilim öğrendi. İlimde ilerleyip diploma aldıktan sonra kadılık mesleğine yöneldi. İlk olarak, 1181 (m. 1767) senesinde, "Hâriç" rütbesiyle Galata kadılığına ta'yin edildi. Bilâhare Edirne pâyesine nâil oldu. Sultan Üçüncü Mustafa Hân zamanında, 1186 (m. 1772) senesinde zuhur eden Osmanlı-Rus savaşında Mekke-i mükerreme pâyesiyle ordu kadılığı vazîfesini yürüttü. 1196 (m. 1781) senesinde İstanbul kadılığına yükseldi. 1199 (m. 1784) senesinde Rumeli pâyesiyle Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1200 (m. 1785) senesinde Şeyhülislâm Dürrî-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. Allahü teâlânın emirlerine uyulmasına, yasaklarından kaçınılmasına gayret etti. Şeyhülislâmlığı müddetince adâlet ve doğrulukla hükmedip bid'atleri, haksızlığı ortadan kaldırmaya çalıştı. 2 yıl 1 ay 15 gün bu yüksek makamda kaldıktan sonra, ihtiyârlığı ve rahatsızlığı sebebiyle, 1202 (m. 1787) senesinde vazîfeden alındı. Beylerbeyi'nde bulunan kendi evine çekilip, gece-gündüz Kur'ân-ı kerîm okumak, ilmî mütâlâalarda bulunmak ve Allahü teâlâya ibâdet edip, tâatte bulunmak sûretiyle vakitlerini kıymetlendirdi. Bu hâl üzereyken vefât etti.

Müftî-zâde Ahmed Efendi, derin âlim, fazilet sahibi zamanının âlimleri arasında husûsî üstünlüğü olan bir zât idi. Hak ve hakîkati söylemekten çekinmeyip bid'at ehli ve sapıklarla mücâdele ederdi. Görünüşü sert ve şiddetli ise de, aslında çok mütevâzî ve merhametli idi. Herkes tarafından sevilir ve sayılırdı. Allahü teâlânın emirlerine ve sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) sünnetine sıkı bağlı, haram ve şüphelilerden şiddetle kaçınırdı. Nüktedân ve hazır cevap idi. Bir defasında Fas hâkimi Mevlânâ Muhammed, Osmanlı âlimlerini imtihan etmek için dört mes'ele sorup cevap istemişti. Müftî-zâde Ahmed Efendi de, suâllere ikna edici ve faydalı cevaplar yazmak sûretiyle, Osmanlı âlimlerinin ilmî üstünlüğünü isbatlamıştı. Kâdı Beydâvî'nin tefsîrinin ba'zı kısımlarını şerh eden risaleleri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 110

2) İlmiye salnamesi sh. 555

3) Kâmûs-ül-a'lâm, cild-6, sh. 4359

MÜSTEKÎM-ZÂDE SÜLEYMÂN SA'DEDDÎN EFENDİ

Mehmed Emîn Tokadî hazretlerinin talebelerinden, âlim ve velî. İsmi, Süleymân Sa'deddîn Efendi'dir. Babası, Muhammed Müstekim Efendi'nin oğlu müderris Muhammed Emîn Efendi'dir. Annesi ise Ümmü Gülsüm Hanım'dır. 1131 (m. 1719) senesinde İstanbul'da doğdu. Müstekîm-zâde nâmıyla anıldı. Ebü'l-Mevâhib künyesi verildi. İstanbûlî, Ma'sûmî, Emînî lakablarını aldı. 1202 (m. 1787) senesinde vefât etti. İstanbul Zeyrek'te, Soğukkuyu Pîrî Paşa Medresesi kabristanında, hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin ayağı ucuna defnedildi.

İlkönce babasından ilim tahsil etti. Daha sonra, Fâtih Câmii İmâmı Seyyid Yûsuf Efendi'den fıkıh bilgilerini ve Kur'ân-ı kerîmin kırâat şekillerini öğrendi. Pâdişâhın has doktorlarının başı olan Hayâti-zâde Mustafa Feyzî Efendi'den de ilim öğrenip, 1143 (m. 1730) senesinde icâzet aldı. Zamanın ileri gelen müderrislerinden Yemlihâ Hasen Efendi'den, Saray hocalarından Hâfız Mehmed Efendi'den, Babadağlı Süleymân Efendi'den ve Seyyid Mehmed Hâkim. Efendi'den çeşitli ilimleri, Şeyh Abbâs Resim Efendi'den Farsçayı öğrendi. Daha sonra Üsküdar'da Vâlide

Câmii vâ'izi Îsâ-zâde Şeyh Mehmed Sâlih Efendi vasıtasıyla, Abdülganî Nablüsî Şâmî hazretlerinin hadîs-i şerîf ilmiyle ilgili anlattığı bilgileri öğrendi. Fındık-zâde İbrâhim Efendi, Eğrikapılı Mehmed Râsim Efendi ve Kâtib-zâde Mehmed Refi Efendi'den hat dersleri aldı. Zâhirî ilimlerde bu şekilde yetişirken, bâtını ilimlerde de Şeyh Mehmed Sâlih Sahâvî'ye talebe oldu.

Süleymân Sa'deddîn "Efendi, Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde ilim tahsili ile meşgûl iken, birgün ders esnasında dershâneye nûr yüzlü bir zât girdi. Herkesin tanıdığı, fakat Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin şahsen tanıyıp ismen bilmediği bu nûr yüzlü zât, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinden başkası değildi. Medresenin hocası, eskiden beri Mehmed Emîn Tokâdî'ye (r.aleyh) hürmet edip muhabbet besleyen bir zât idi. O mübârek zâtın dershâneyi şereflendirdiğini görünce, ona hürmeten dersin te'hîrini emretti. Mehmed Emîn Tokâdî hazretleri sohbete başladılar. Süleymân Sa'deddîn Efendi, ilk defa bulunduğu bu mübârek zâtın sohbetini can kulağı ile dinlerken, kendini tutamayıp ağlamaya başladı. Mehmed Emîn Efendi, sohbetini bitirince medreseden ayrıldı. Süleymân Sa'deddîn Efendi, hayran olduğu bu mübârek zâtın ismini sorup öğrendi. Onun tasavvufta yüksek derecelerin sahibi olduğunu anladı. Mehmed Emîn Efendi de, medresenin yakınında olan dergâhında sohbeti kesip hazır bulunanlara; "Hayli zamandır ortalıkta dolaşan bir av vardır. Onu saadet tuzağına düşürmek niyetindeyiz" buyurarak oraya gelmişti. Orada bulunan talebeler de, asıl "Av" olan Süleymân Sa'deddîn Efendi vesîlesiyle sohbete kavuşmuşlardı. Süleymân Sa'deddîn Efendi, daha fazla dayanamadı. Bir seher vakti adını ve yerini öğrendiği Mehmed Emîn Efendi'nin hâne-i saadetine doğru yola çıktı. Daha kapıyı çalmadan, Müstekîm-zâde'yi bekleyen o mübârek zât tarafından kapıda karşılanıp içeri alındı. 1149 (m. 1736) senesinde Rebî'ül-evvel ayının bir Pazar gününde vukû'a gelen bu ilk ziyâretinde, Süleymân Sa'deddîn Efendi çok ikram ve iltifât gördü. Birçok ni'metlere kavuştu. Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerine talebe olarak ondan ilim öğrenip, kusurlarını düzeltmekle meşgûl oldu. Bir sene sonra, hocası ona Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunun âdabını öğretmeye, tasavvufun inceliklerini anlatmaya başladı. Zâhirî ilimleri öğretti. Altı sene zarfında hadîs ilminden çeşitli kitapları okuttu. Buhârî-i şerîfi okutup, Mekke-i mükerreme âlimlerinden Ahmed Nahlî'den aldığı icâzete müsteniden icâzet verip duâ eyledi. Mehmed Emîn Tokâdî (r.aleyh), Ahmed-i Yekdest hazretlerinin, o da Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî hazretlerinin halîfesi idi. Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi de, Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin sohbetleriyle yetişip kemâle geldi. Nefsini tasfiye ve kalbini tezkiye eyledi. Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin talebeliği ile şereflendi.

Hocasının ve yirmi gün sonra da annesinin 1158 (m. 1745) senesinde vefâtları üzerine çok üzülen Süleymân Sa'deddîn Efendi, Bursa taraflarına bir seyahatte bulunup, o beldelerde bulunan evliyâullahın kabr-i şerîflerini ziyâret eyledi. Geri dönüp İstanbul'da ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. İlmî çalışmalar yapıp, ibâdet etmekle meşgûl oldu. Yazı yazarak maişetini te'min etti. Kendisine her nekadar müderrislik teklif edildi ise de kabûl buyurmadı. Fâkr-u zarûret içinde de olsa, pek kıymetli eserler yazıp, gelenlere birşeyler anlatmakla iktifa etti. Ömrünün sonuna doğru felç oldu. Yine de durup dinlenmeden kitap yazıp talebe yetiştirdi. 1202 (m. 1787) senesi Şevval ayının yirmiikisinde Pazar günü vefât eyledi. Akrabasından Eyyûb Sultan Câmii vâ'izi Yahyâ-zâde Şeyh Mehmed Sa'deddîn Efendi'nin imametinde, Fâtih Câmii'nde kalabalık bir cemâat tarafından cenâze namazı kılındı. Daha sonra hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin Zeyrek Soğukkuyu Câmii mezarlığındaki kabrinin ayak ucuna defnedildi. Hayâtında o büyük zâta talebe olmakla şereflenen Süleymân Sa'deddîn Efendi, vefâtında da o mübârek zâta yakın olmakla şereflendi.

Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi resmî vazîfe ile meşgûl olmamasının da verdiği rahatlıkla çok kitap yazdı. İstanbul kütüphânelerinde Müstekîm-zâde'ye âit, büyüklü küçüklü 136 kitap vardır. Yangın ve benzeri sebeplerle, eserlerinin bir kısmının da kaybolmuş olması mümkündür.

Süleymân Sa'deddîn Efendi, eserlerini çeşitli ilim dallarında ve değişik mevzûlarda yazdı. Ba'zı kıymetli eserleri Türkçeye tercüme etti. Hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinin sık sık nakiller yapıp, bahsettiği, fakat bir türlü elde edip talebesinin istifâdesine sunamadığı İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin üç cildlik "Mektûbât'ını Türkçeye tercüme etti. Ayrıca Muhammed Ma'sûm hazretlerinin üç cildlik "Mektûbât'ını da Türkçeye tercüme etti. Diğer eserlerinden ba'zıları şunlardır:

Şerh-i Dîvân-ı Hazreti Ali, Devhat-ül-meşâyıh, Tuhfe-i hattâtin, Tercüme-i Fıkh-ı ekber, Risâle-i tâc, Risâle-i ebeveyn, Risâle-i salât-ü-vüstâ, Risâle-i âdâb-i ulil-elbâb, Menâkıb-ı Eshâb-ı Bedr, Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam, Akîdet-üs-sûfiyye, Şifâ-üs-sudûr lin-nesl-in-nur, Tenvîr-ül-emâne, Mir'ât-üs-safâ fî nuhbet-i esmâ-il-Mustafâ, El-İrâdet-ül-ılliyye fil-irâdet-il-cüz'iyyet-il-külliyye, El-Makâlet-in-nizâfe, Teşnîf-ül-ezher bi-ta'rîf-il-ahmer, Şerh-i evrâd-ı İmâm Süheylî, Cihâz-ül-ma'cûn fî halâs-üt-tâ'ûn, Mürşid-ül-müteehhilîn tercümesi, Tercüme-i Risâle-i **"Men arafe",** Ahîdnâme, Hilye-i Nebeviyye ve hulefâ-yı erba'zı, Ma'kûlât-ı devriyye, Sürûr-üt-tâlibîn, El-Ukûd-ül-lü'lüiyye fî tarîk-is-saâdet-il-Mevleviyye, Hakîkat-il-yakîn ve zülfet-it-temkîn, Nüzhat-ül-evliyâ, Hülâsat-ül-hediyye, Risâle-i Melâmiyye-i Bayrâmiyye-i Settâriyye, İddet-ül-bedûr fî aded-is-sinîn veş-şehûr, Mecellet-ün-nisâb fin-neseb vel-künâ vel-elkâb, Zeyl-i Dâsıtân-ı Âl-i Osman, Bâb-ül-âdâb li-ülil-elbâb, Düstûr-i amel-i şahâne, Tarsus fî fevâid-il-bergûs, Kânûn-ül-edeb tercümesi, Şerh-i müntehâbât-ı fütuhat. Kitaplarından bir kısmı çeşitli zamanlarda yayınlandı. Çok kimsenin istifâdesi te'min edildi. Allahü teâlânın rızâsı için yazılan bu kıymetli eserler, insanların gönlüne sürûr verip, aşk-ı ilâhî ile doldurdu. Bilhassa yazdığı terâcim-i ahvâl (biyografi) kitaplarında, evliyâ ve âlimleri, hattâtları ve diğer büyüklerin hayatlarını anlatarak onların hâtıralarının yâd edilmesine vesile oldu.

Müstekîm-zâde'nin (r.aleyh) pek nefis bir üslupla yazdığı şiirlerinden bir kıt'ası şöyledir:

Yâ Rab! Kalemim mûy-i fenâdan sakla,
Tahrîrimi ta'n-ı süfehâdan sakla,
Tevfîkin idüp kande gidersem rehber,
Şehrâh-ı şerîatte hatâdan sakla!

Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, hocası Mehmed Emîn Tokâdî hazretlerinden sık sık, İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretleri ve yüksek oğulları Muhammed Ma'sûm hazretlerinin "Mektûbât" adlı eserlerinin methini işitirdi. O mübârek zât, sohbetlerinde hep "Mektûbât" tan anlatırdı. Zamanın baskı imkânı, Hindistan'ın uzak olması ve nüshalarının azlığı sebebiyle bu çok kıymetli eserleri talebelerine gösterme saadetine erememişti. Bir sohbetlerinde, talebelerinden Yahyâ Efendi'ye; "Mekke-i mükerremede iken birkaç ay okuyup mütâlâa ederek hoş vakit geçirdiğim bu altı ciltlik "Mektûbât'tan bir nüshasının (şehrimizdeki) Şeyh Muhammed Murâd hazretlerinin kütüphânesinde mevcût olduğunu işittim. Fakat elde edemedim. İnşâallah sen bir nüshasını bulup tercümesine vesile olursun" buyurmuştu. Yahyâ Efendi, daha sonra bir vesile ile elde ettiği her iki "Mektûbât'ı da, Müstekîm-zâde'ye verip Türkçeye tercüme etmesine vesile oldu. Bu eserlerden ilki olan İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbât"ından ba'zı kısımlar aşağıdadır:

"Allahü teâlâ, bizi ve sizi taassubdan ya'nî başkasını çekememekten ve doğru yoldan ayrılmaktan korusun ve insanların en üstünü o temiz Peygamberi hürmetine (s.a.v.) pişman olacak, üzülecek şeyleri yapmaktan kurtarsın.

İnsanı Allahü teâlânın rızâsına, sevgisine kavuşturacak işler; farzlar ve nafileler olmak üzere ikiye ayrılır. Farzların yanında nafilelerin hiç kıymeti yoktur. Bir farzı vaktinde yapmak, bin sene nafile ibâdet yapmaktan daha çok faydalıdır. Hangi nafile olursa olsun, ne kadar hâlis niyet edilirse edilsin, ister namaz, oruç, zikir, fikir olsun, ister başka nafileler olsun, hep böyledir. Hattâ, farzları yaparken bu farzın sünnetlerinden bir sünneti ve edeblerinden bir edebi gözetmek de, böyle çok faydalıdır. Öğrendiğimize göre Emîr-il-mü'minîn Ömer Fârûk hazretleri sabah namazını cemâatle kıldıktan sonra, cemâate baktı, eshâbından birini bulamadı. "Filân kimse cemâatte yoktur!" buyurdu. Orada bulunanlar; "O kimse gecenin geç saatlerinde uyumaz. Belki şimdi uykuya dalmıştır" dediler. Halîfe; "Eğer bütün gece uyuyup da sabah namazını cemâatle kılsaydı daha iyi olurdu" buyurdu. Bundan anlaşılıyor ki: Bir edebi gözetmek ve tenzihi olsa bile bir mekrûhtan sakınmak, zikirden, fikirden, murâkabeden ve teveccühden daha faydalıdır. Tahrîmî olan mekrûhtan sakınmanın faydasını artık düşünmelidir. Evet, bu nafile işler, farzları gözetmek ile ve haramlardan, mekrûhlardan sakınmak ile birlikte yapılırsa, elbette daha güzel, çok güzel olur. Fakat böyle olmazsa, pek zararlı olur. Meselâ, zekât olarak bir dank (ya'nî bir dirhemin dörtte birini ki, bir gram gümüş demektir) bir müslüman fakire vermek, nafile olarak dağlar kadar altın sadaka vermekten, hayrat, hasenat ve yardımlar yapmaktan kat kat daha iyidir, kat kat daha çok sevâbdır. Bu bir dank zekâtı verirken, bir edebi gözetmek, meselâ, akrabadan bir fakire vermek de, nafile iyiliklerden kat kat daha faydalıdır. Bundan anlaşılıyor ki, yatsı namazını gece yarısından sonra kılmak ve böylece gece namazı sevâbını da kazanmayı düşünmek, çok yanlıştır. Çünkü Hanefî mezhebindeki imamlara göre (r.aleyhim) yatsı namazını gece yarısından sonra kılmak mekrûhtur. Sözlerinden de, "Kerâhet-i tahrîmiyye" olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü; "Yatsı namazını gece yarısına kadar kılmak mübâhdır" demişlerdir. "Gece yarısından sonra kılmak mekrûh olur" buyurmuşlardır. Mübahın karşılığı olan mekrûh ise, tahrimen mekrûhtur. Şafiî mezhebinde, gece yarısından sonra yatsıyı kılmak caiz değildir. Bunun içindir ki, gece namazı kılmış olmak için ve bu vakitte zevk ve cem'iyyet elde etmek için, yatsıyı gece yarısından sonraya bırakmak çok çirkindir. Böyle düşünen bir kimsenin, yalnız vitir namazını gece yarısından sonraya bırakması yetişir. Vitir namazını gece yarısından sonra kılmak müstehâbdır. Böylece hem vitir namazı müstehâb olan vaktinde kılınmış olur, hem de gece namazı kılmak ve seher vaktinde uyanık bulunmak ni'metlerine kavuşulmuş olur. O hâlde bu işten vaz geçmek ve geçmiş namazları kaza etmek lâzımdır. İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe Kufî hazretleri, namaz abdestinin edeblerinden bir edebi terk ettiği için, kırk senelik namazı kaza etmiştir.

Şunu da söyliyeyim ki, abdestsizliği gidermek için veya sevâb kazanmak için abdest almakta kullanılmış olan suya, "Müsta'mel su" denir. Bu suyun içilmesi için kimseye izin vermeyiniz! Çünkü, İmâm-ı a'zama göre müsta'mel su, kaba necistir. Fıkıh âlimleri bu suyun içilmesini yasak etmişlerdir. Bu suyu içmenin mekrûh olduğunu bildirmişlerdir. Evet, abdest aldıktan sonra ibrikte kalan kullanılmamış sudan içmek şifâ olur demişlerdir.

Eğer böyle olduğuna inanan bir kimse isterse, bu kullanılmamış sudan veririz. Bu fakir, Dehlî şehrine son gittiğim zaman bu iş başıma gelmişti. Sevdiklerimizden birkaçının rü'yâda, bu fakirin abdestte kullandığı müsta'mel sudan içmelerinin lâzım olduğu, içmezlerse büyük zarar görecekleri bildirilmiş. "Böyle şey olmaz" diye çok karşı geldi isem de faydası olmadı. Fıkıh

kitaplarına baktım. Kurtuluş yolunu şöyle buldum ki, üç kerre yıkadıktan sonra, "Kurbet" ya'nî sevâb kazanmak niyet etmeden, dördüncü yıkamak ile kullanılan su, müsta'mel olmuyor. Bu sevdiklerimizin yalvarması üzerine, niyet etmeden dördüncü yıkamakta kullanılan suyu içmek için kendilerine verdim.

Şunu da bildirelim ki, güvenilir birkaç kimsenin bildirdiklerine göre, halîfelerinizden birkaçına mürîdleri secde ediyorlarmış. Yeri öpmekle kalmıyarak kendilerine karşı secde yapıyorlarmış. Bu işin kötülüğü güneşten daha çok meydandadır. Bu işi yasak ediniz! Hem de çok sıkı yasak ediniz! Böyle işlerden herkesin sakınması lâzımdır. Hele başkalarına önderlik eden bir kimsenin böyle işlerden sakınması daha çok lâzımdır. Çünkü, onun yolunda bulunanlar, onun yaptıklarını yaparlar ve bu belâya düşerler.

Şunu da bildirelim ki, tasavvuf yolunda ilerleyenlerin bilgileri, hâl ile kavuşulan bilgilerdir. Hâller de, amellerden hâsıl olur. Amelleri dürüst olan ve ibâdetleri hakkı ile yapan kimselerde hâller hâsıl olur. Bu hâller, birçok şeyleri öğrenmelerine sebep olur. Amellerin, ibâdetlerin düzgün olabilmesi için bunları tanımak, herbirinin nasıl yapılacağını bilmek lâzımdır. Bu bilgiler, İslâmiyetin ahkâmını ya'nî emirlerini ve yasaklarını, meselâ, namazın, orucun ve bunlardan başka farzların ve alış-verişlerin ve nikâh, talâk gibi, muamelâtın bilgileridir. Kısaca, Allahü teâlânın insana emrettiği şeylerin bilgileridir. Bu bilgiler, öğrenilmekle elde edilir. Bunları öğrenmek, her müslümana elbette lâzımdır. Herşeyi öğrenmeden önce ve öğrendikten sonra birer cihâd vardır Birincisi, ilmi aramak, bulmak ve elde etmek için çalışmak cihâddır. İkincisi, ilmi elde ettikten sonra yerinde kullanabilmek için yapılan cihâddır. Bunun için, kıymetli toplantılarınızda, tasavvuf kitapları okunulduğu gibi, fıkıh kitahlarının da okunulması ve öğrenilmesi lâzımdır. Fârisî dilinde yazılmış fıkıh kitapları çoktur. "Mecmû'a-i Hânı", "Umdet-ül-İslâm" ve "Kenz-i Fârisî" fıkıh kitapları çok kıymetlidir. Hattâ tasavvuf kitapları okunmasa da, zararı olmaz. Çünkü tasavvuf bilgileri hâl ile, zevk ile, tadını tadarak elde edilir. Okumakla, dinlemekle anlaşılamaz. Fıkıh kitablarını okumamak ise zararlı olabilir. Bundan çok yazarsak, sıkıntı verebilir. Az yazmak, çok şeyleri gösterir. **Fârisî beyt tercümesi:**

Az söyledim, dikkat ettim kalbini kırmamağa,
Bilirim üzülürsün, yoksa sözüm çoktur sana,

Allahü teâlâ bizi ve sizi sevgili Peygamberine (aleyhi ve alâ alihissalâtü vesselâm) tam olarak uymakla şereflendirsin Âmîn." (1. cild, 29. mektûp.)

"İki kere buraya kadar yoruldunuz, ikisinde de çabuk kalktınız. Sohbetin haklarından birkaçını yerine getirmeğe vakit olmadı. Müslümanların bir araya gelmesi, ya istifâde etmek veya fayda vermek içindir. Bu ikisinden biri bulunmıyan topluluğun hiç kıymeti yoktur. Din büyüklerinin yanına boş gelmelidir ki, dolmuş olarak dönülebilsin. Onların acıması, ihsânda bulunması için, boş olduğunu bildirmek lâzımdır. Böylece feyz, ihsân yolu açılır. Dolu gelmek daha doldurarak dönmek iyi olmaz. Çok dolmak, doyduktan sonra, daha almak, hastalıktan başka birşey yapmaz. İhtiyâçsızlık, azgınlığa sebeb olur. Hâce Nakşibend (r.aleyh) hazretleri buyurdu ki: "Önce hastanın yalvarması lâzımdır. Sonra, gönlü kırık olan, ona teveccüh eder." Görülüyor ki, teveccühe, ihsâna kavuşmak için, yalvarmak lâzımdır. Böyle olmakla beraber, ilm öğrenmekte olan bir tâlib gelip, size göndermek için mektûp isteyince, onun böyle gelmesini, bir hak sayarak, bu hakkı ödemek lâzım olduğunu düşündüm. Geçmişteki haklarınızı ve şimdiki hakkı karşılamak için, vakit ve hâle göre, birkaç kelime yazarak gönderiyorum. Herşeyin doğrusunu, Allahü teâlâ bildirir. Herkesi doğru yola kavuşturan ancak O'dur.

Ey Mes'ûd kardeşim! Bize ve size herşeyden önce lâzım olan, i'tikâdı, Kitaba ve sünnete uygun olarak düzeltmektir. Doğru yolun âlimlerinin (r.aleyh), Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anladıklarına ve bildirdiklerine uygun olarak i'tikâd etmek lâzımdır. Çünkü, Kitâbdan ve sünnetten bizim ve sizin anladıklarımızın hiç kıymeti yoktur. Ehl-i sünnet âlimlerinin anladıklarına uymak lâzımdır. Bizim anladıklarımız, Ehl-i sünnet âlimlerinin anladıklarına uymuyor ise, hiç kıymeti olmaz. Çünkü, her bid'at sahibi ve doğru yoldan kayarak dalâlete düşenler, sapık bilgilerini ve bozuk işlerini, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anladıklarını ve bu iki kaynaktan çıkardıklarını söylemektedirler. Bu sözleri çok yanlış ve haksızdır.

İkinci olarak hepimize lâzım olan şey, ahkâm-ı şer'iyyeyi öğrenmektir. Ya'nî helâli, haramı, farzı, vacibi öğrenmektir.

Üçüncü olarak hepimize lâzım olan şey, bütün işlerimizi, öğrendiklerimize uygun yapmaktır.

Dördüncüsü, kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesidir ki, bu ikisi tasavvuf büyüklerine mahsûstur.

İ'tikâdı düzeltmeden önce, ahkâm-i şer'iyyeyi öğrenmenin hiç faydası olmaz. Bu ikisi birlikte düzelmedikçe de, ibâdetlerin faydası olmaz. Bu üçü birlikte yapılmadıkça, tezkiye ve tasfiye hiç yapılamaz. Bu dört temel vazîfe, yardımcıları ve tamamlayıcıları ile birlikte yapılmalıdır. Meselâ, farzlar, sünnetleri ile birlikte yapılmalıdır. Farzların yardımcısı ve tamamlayıcısı, sünnetlerdir. Bunlardan biri yapılmadıkça, geriye kalan herşey lüzumsuzdur ve faydasızdır. Böyle lüzumsuz şeylere "Mâlâya'nî" denir, Hadîs-i şerîfde; **"Bir kimsenin müslümanlığının güzelliği, malaya'nîden kaçması ve lüzumlu şeyleri yapması ile anlaşılır"** buyuruldu. Doğru yolda olanlara ve Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) izinde yürüyenlere selâm olsun!" (1. cild, 157. mektûp)

"Allahü teâlâ sizi, İslâmiyetin doğru yolunda bulundursun! En iyi kimse, kalbi dünyâya bağlı olmayan ve Allah sevgisi ile çarpandır. Dünyâ muhabbeti, günahların başıdır. Dünyâyı sevmekten kurtulmak da, ibâdetlerin başıdır. Çünkü Allahü teâlâ, dünyâyı sevmez. Onu, yarattığı zamandan beri, hiç sevmemiştir. Dünyâ ve dünyâya düşkün olanlar, Allahü teâlânın merhametinden uzaktırlar. Hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Dünyâ mel'ûndur ve dünyâda, Allah için yapılmayan herşey de mel'ûndur."** Çünkü Allahü teâlâyı hatırlayanlar, hattâ onların her zerresi, Allahü teâlâyı zikretmektedir. Bunun için, Allahü teâlâyı zikredenler, ya'nî kalbinde hatırlayanlar mel'ûn değildir. Bunlara, dünyâ adamı denilmez. Çünkü dünyâ demek, kalbi Allahü teâlâdan gâfil eden, O'nu unutturan, kalbe Allahtan başkalarını getiren şeyler demektir. Allahü teâlâyı unutturan mallar, sebepler, mevkiler, şerefler hep dünyâ olur. **"Bizi düşünmeyenlerden, bizden yüz çevirenlerden, sen de yüzünü çevir. Onları sevme!"** meâlindeki Necm sûresi 29. âyet-i kerîmesi böyle olduğunu açıkça göstermektedir. İşte bu dünyâ, insanın can düşmanıdır. Bu dünyânın düşkünleri, hiç toparlanamaz, kendilerine gelemezler. Âhırette de, pişman olacaklar, çok acılarla karşılaşacaklardır.

Dünyâyı terk etmek demek, ona düşkün olmamak, kıymet vermemek demektir. Ona düşkün olmamak da, varlığı ile yokluğu müsavî olmaktır. İnsanın böyle olabilmesi için, Allah adamlarının yanında yetişmesi lâzımdır. Bu büyüklerden biri ele geçerse, kıymetini bilmeli, onların emirlerini yapmağa, canla başla sarılmalıdır." (1. cild, 197. mektûp)

"Yavrum! Dünyânın tadına ve güzelliğine sakın aldanma! Onun yalancı gösterişlerine kapılma! Çünkü hepsi geçici ve kıymetsizdir.

Bugün, böyle olduğuna belki inanmazsınız. Fakat yarın, ölünce, doğru olduğu anlaşılacaktır. O zaman inanmanın fâidesi olmayacaktır. **Fârisî beyt tercümesi:**

İncîlerin ağırlığı, sağır etmiş kulağını,
Ne yapayım duymaz olmuş ağlamamı sızlamamı.

Kalbin temizlenmesi için olan vazîfenizin kıymetini biliniz! Bunları yapmağa, canla, başla çalışınız! Beş vakit namazı seve seve cemâatle kılınız! Malınızın kırkta bir zekâtını, müslüman fakirlere, yalvara yalvara veriniz! Haramlardan ve şüphelilerden kaçınınız! Herkesle iyi geçinip, hep acıyınız! Kurtuluş yolu budur. Vesselâm!" (1. cild, 189. mektûp)

"Allahü teâlâ, bir kimseyi hayırlı işlerde kullanırsa, ona müjdeler olsun! Allahü teâlâ, dünyâyı âhıretin tarlası yaptı. Tohumunun hepsini yiyen ve toprak gibi olan, yaratılışındaki elverişli hâline ekemeyen ve bir taneden yediyüz tane yapmağı elden kaçırana yazıklar olsun! Kardeşin kardeşten ve ananın yavrusundan kaçtığı o gün için, birşey saklamayan, dünyâda da, âhırette de ziyan etti. Eli boş kaldı. Dünyâda da âhırette de pişman olacak, âh edecektir. Aklı olan, talihli bir kimse, dünyânın birkaç yıllık hayatını fırsat bilir, ni'met bilir. Bu kısa zamanda, dünyânın çabuk tükenen ve hepsinin sonu sıkıntı ve azâb olan, geçici zevklerine, tadına aldanmaz. Bunlarla vakti kaçırmaz. Bu kısa zamanda tohumunu eker. Bir tane iyi iş yaparak, sayısız meyveler elde eder. Bekâra sûresi, 261. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ dilediğine kat kat verir"** buyuruluyor. Bunun içindir ki, birkaç günlük iyi işe karşılık, sonsuz ni'metler verecektir. Allahü teâlâ, çok ihsân sahibidir." (1. cild, 214. mektûp)

"Bizlere doğru yolu gösteren Allahü teâlâya hamd olsun! O, bize doğru yolu göstermeseydi, biz kurtuluş yolunu bulamazdık. Allahü teâlânın peygamberlerine inandık. Sonsuz saadete ve hakîkî kurtuluşa kavuşmak için, peygamberlere uymak lâzımdır. Bir kimse, bin sene ibâdet etse, sıkıntılı riyâzetler çekse ve sıkı mücâhede yapsa, eğer bir peygamber-i zî-şâna uymamış ise, bütün bu çalışmalarının bir arpa kadar kıymeti olmaz. Çölde görülen serâb gibi, hiçbirşeye yaramaz. Hiçbir düşünce ve bir iş olmayan ya'nî birşeye yaramayan uyku bile, meselâ, gün ortasında bir parça uyumak, o büyüklerin emrine uyarak yapılınca, onlara uymadan yapılan, bin sene ibâdetten, mücâhededen kat kat daha kıymetli olur.

(Seyyid Abdülhakîm Efendi hazretleri, 1341 baskılı "Er-Riyâd-üt-tesavvufiyye" kitabı altmışbeşinci sahifesinde buyuruyor ki: "Mücâhede, Allahü teâlânın düşmanı olan nefsin istemediği, ona zor gelen, sıkıntı veren ağır şeyleri yapmak, nefsle çarpışmak demektir. Riyâzet, nefsin istediği, ona tatlı gelen şeyleri yapmamak demektir.")

Allahü teâlânın ni'metlerinin en kıymetlisi, bütün emirlerinde kolaylık göstermesidir. İslâmiyetin bütün isteklerinde tam kolaylık gözetilmiştir. Meselâ yirmidört saat içinde, yalnız onyedi rek'at namaz kılmağı emir buyurmuştur. Bunun hepsi, bir saat sürmez. Bunu kılarken de en kolay olanı okumağı kabûl etmektedir. Ayakta kılamayanın, oturarak kılmasına izin vermiştir. Oturarak kılamayan, yatarak kılabilir. Rükû' ve secdeleri yapamayan, îmâ ile, işâret ile kılabilir demiştir. Abdest almak için su kullanamayanın, toprak ile teyemmüm etmesine izin vermiştir. Zekât için de, malın yalnız kırkta birini fakirlere ayırmıştır. Bunu da yalnız ticâret eşyasından ve çayırda parasız otlayan, dört ayaklı hayvanlardan emretmiştir. Ömründe bir kerre hac etmeği farz etmiştir. Bu da, yalnız, yol parası olanlara ve yol tehlikesiz olduğu zaman farz olmaktadır. Sayılamayacak kadar çok şeyleri helâl etmiş, izin vermiştir. Yiyecek-içecek ve kumaşlardan

çoğunu mübah etmiş, pek azını haram kılmıştır. Haram etmesi de, kullarının iyiliği için olmuştur. Acı, zararlı, kötü olan şarâbı yasak etti ise de, buna karşılık çeşit çeşit tatlı, güzel kokulu, fâideli şerbetleri mübah etmiştir. Meyve suları, tarçın, karanfil ve çiçek suları hep helâldir. Bunların hepsi fâidelidir. Acı, vâkıa, keskin ve aklı giderici ve çok tehlikeli olan birşey, o güzel kokulu şerbetlere benzeyebilir mi? Onun haram olması ve Allahü teâlânın beğenmemesi, bunların ise helâl olup, Allahü teâlânın râzı olması da ayrıca bir farktır. İpekli kumaşlardan bir kısmını erkeklere haram etmiş ise de, buna karşılık, süslü renkli sayısız kumaşları helâl eylemiştir. Yünlü kumaşların hepsi helâldir. Bunlar, ipekten kat kat daha fâidelidir. Bununla beraber, ipekli kumaşları kadınlara mübah eylemiştir. Bunun fâidesi de yine erkekleredir.

Altın ve gümüş gibi zînet eşyasını kadınlara mübah etmesi de böyle olup, fâideleri erkekleredir. İnsafsız, taş yürekli bir kimse, bu kadar çok kolaylığı, güç ve ağır yük görürse, kalbinin bozuk olduğunu göstermiş olur. Rûhunun hasta olduğu, kafadan sakat olduğu anlaşılır. Birçok işler vardır ki, sağlam, normal insanlar bunları kolay yaptığı hâlde, hasta kimselere güç gelir. Kalbin hasta, bozuk olması demek peygamberlerin (a.s.) getirdikleri bilgilere tam inanmaması demektir. İnanmaları, görünüştedir, içten inanmış değildir. Gönülden inanmanın alâmeti vardır. Bu alâmet, İslâmiyetin emirlerine sarılmaktır. İslâmiyeti beğenmeyenlerin, ona uymak istemeyenlerin müslüman olduklarını söylemelerine inanılmaz. Bunlara "Münâfık" denir. Şûra sûresi 13. âyetinde meâlen; **"Müşrikleri** (ya'nî Allahtan başkasına tapınanlan) **îmâna, Allaha kulluğa çağırmaklığın, onlara ağır gelir. Bunun için sana düşman olurlar"** buyuruldu. Allahü teâlâ, dilediğini kendine seçer. O'nu isteyenlere, kendine kavuşturan yolu gösterir. Doğru yolda olanlara ve Muhammed aleyhisselâmın izinde gidenlere selâm olsun!

Ey insan adını taşıyan varlık, Kendine gel, uyan gafletten artık! Se'âdet yolun, göremezsen nadan, Niye vermiş sana, bu aklı Yezdan?" (1. cild, 191. mektûp)

Allahü teâlâ, sizi ayıplardan kusurlardan korusun. Sizi lekeleyecek şeylerden, geçmiş ve gelecek bütün insanların en üstünü (s.a.v.) hürmetine muhafaza buyursun! Ey mes'ûd ve temiz kardeşim! insanın bedenine bir hastalık gelince ve uzvunda bozukluk olunca, o hastalığı gidermek için ve o bozukluğu düzeltmek için, o kadar uğraşır da, kalb hastalığı kendisini sonsuz ölüme ve bitmez tükenmez azâblara sürüklediği hâlde, bu korkunç hastalıktan kurtulmağı hiç düşünmemektedir. Onu gidermek için hiç kıpırdamamaktadır. Kalbin hasta olması demek, Allahü teâlâdan başka şeylere tutulmuş olmasıdır. Eğer, kalbin bu tutulmasını hastalık bilmezse, çok alçak kimsedir. Eğer bilir de, aldırış etmezse, çok pistir. Bu hastalığı anlamak için, "Akl-i mu'âd" lâzımdır. "Akl-i me'âş", kısa görüşlü olduğundan, ancak görünüşe bakar. Akl-i me'aş, dünyânın geçici lezzetlerine bakarak, kalb âfetlerini hastalık bile saymadığı gibi, akl-i mu'âd da, âhırette verilecek sevâblara bakarak, bedendeki bozuklukları, hastalık saymaz. Akl-i me'âş, kısa görüşlü, akl-i mu'âd keskin görüşlüdür. Akl-i mu'âd, peygamberlerde (a.s.) ve evliyâda bulunur. Akl-i me'âşı, mala düşkün olanlar, dünyâya bağlı olanlar beğenir. Aradaki farkı düşünmelidir. Akl-i mu'âdı kuvvetlendiren şeyler, ölümü düşünmek, âhırette olacak şeyleri öğrenmek ve âhıret derdi ile şereflenmiş olanlarla birlikte bulunmaktır. **Fârisî beyt tercümesi:**

Aranılan hazînenin nişanını verdim sana,
Belki sen kavuşursun, biz varamadıksa da.

Bedenin hastalığı, ahkâm-ı şer'iyyenin yerine getirilmesini güçleştirdiği gibi, kalb hastalığı da, İslâmiyete uymağı güçleştirmektedir. Allahü teâlâ, Şûra sûresi, 13. âyetinde meâlen; **"Müslüman olmalarını istemekliğin, kâfirlere çok güç gelmektedir"** buyurdu. Bekâra sûresinin, 45. âyetinde meâlen; **"Namaz kılmak, ibâdet etmek, yalnız mü'minlere güç**

gelmez” buyurdu. Görünen uzuvların kuvvetten düşmesi, ibâdeti güçleştirdiği gibi, kalbte îmânın zayıflaması da güçleştirmektedir. Yoksa, İslâmiyetin her emrinde kolaylık vardır. Bekâra sûresinin 185. âyetinde meâlen; **“Allahü teâlâ, size kolaylık yapmak istiyor, güçlük çıkarmak istemiyor”** ve Nisa sûresinin 27. âyetinde meâlen; **“Allahü teâlâ, emirlerinin hafif olmasını diledi. Çünkü, insanlar zayıf yaratıldı”** buyuruldu. Bu iki âyet-i kerîme de sözümüzü ishal etmektedir. **Fârisî mısra’ tercümesi:**

“Bir kimse kör ise, güneşin suçu ne?”

Bunun için, bu hastalığı gidermek çok lâzımdır. Bunun mütehassısı olan hakimlere sığınmak farz-ı ayrıdır.

Resûl ancak haber verir.” (1. cild, 219. mektûp)

“Tabibler diyor ki, hasta perhiz yapmalıdır. İyi olmadan önce ona gıda iyi gelmez. Yağlı kuş eti bile böyledir. Hattâ hastalığını arttırır. **Fârisî mısra’ tercümesi:**

“Hastanın yediği hastalığı arttırır!”

Bunun için, önce hastayı iyi etmeği düşünmek lâzımdır. Bundan sonra, uygun gıda vererek, eski kuvvetli hâline kavuşturulması düşünülür.

Bunun gibi; **“Kalblerinde hastalık vardır”** âyet-i kerîmesinde bildirilen kalb hastalığına yakalanmış olanların hiçbir ibâdeti ve tâati fâide vermez, belki zarar verir. **“Çok Kur’ân-ı kerîm okuyanlar vardır ki, Kur’ân-ı kerîm bunlara la’net eder”** hadîs-i şerîfi meşhûrdur. **“Çok oruç tutanlar vardır ki, onun oruçtan kazancı, yalnız açlık ve susuzluktur”** hadîs-i şerîfi de sahihtir. Kalb hastalıklarının mütehassısları olan tasavvuf büyükleri de, önce hastalığın giderilmesi için yapılacak şeyleri emir buyururlar. Kalbin hastalığı, Hak teâlâdan başkasına tutulması, bağlanmasıdır. Belki, kendisine bağlanmasıdır. Çünkü herkes, herşeyi kendi için ister. Çocuğunu sevmesi, kendini sevdiği içindir. Malı, mevkiyi, rütbeyi hep kendi için ister. Onun ma’bûdu, tapındığı şey, kendi nefsidir. Nefsinin istekleri arkasında koşmaktadır. Kalb, bu bağlılıklardan kurtulmadıkça, insanın kurtulması çok güç olur. Bundan anlaşılıyor ki, aklı başında olan ilim adamları ve kalbi uyanık olan fen adamları, herşeyden önce, bu hastalığın giderilmesini düşünmelidirler. **Fârisî mısra’ tercümesi:**

“İçerde kimse varsa, bir söz yetişir!”

(1. cild, 105. mektûp)

Allahü teâlâ, sizlere selâmet versin! insan çeşit çeşit şeylere bağlı kaldıkça kalbi temizlenemez. Pis kaldıkça saadetten mahrûmdur, uzaktır. “Hakîkat-i câmi’a” denilen kalbin, Allahü teâlâdan başka şeyleri sevmesi onu karartır, paslandırır. Bu pası temizlemek lâzımdır. Temizleyicilerin en iyisi, sünnet-i seniyye-i Mustafaviyye’ye (s.a.v.) tâbi olmaktır, uymaktır. Sünnet-i seniyyeye uymak, nefsin âdetlerini, kalbi karartan isteklerini yok eder.

Bu büyük ni’mete kavuşmakla şereflenenlere müjdeler olsun! Bu yüksek devletten mahrûm kalanlara yazıklar olsun! Allahü teâlâ, size ve doğru yola tâbi olanlara selâmet versin!

(Kalbi temizlemek için İslâmiyete uymak lâzımdır. İslâmiyete uymak da, emirleri yapmakla, yasak ve bid’atlerden sakınmakla olur.)” (1. cild, 42. mektûp)

“Allahü teâlâ, sizi bilinen ni’metlere ve bilinmeyen saadetlere kavuştursun! Bilinen ni’metler, zâhirin ya’nî bedenin, ahkâm-ı şer’iyyeyi yapmakla süslenmesidir. Görünmeyen, ma’nevî saadet de, bâtının ya’nî kalbin ve rûhun, Allahü teâlâdan başka şeylere bağlanmaktan

kurtulmasıdır. Acaba hangi seçilmiş kimseyi bu iki ni'metle şereflendirirler? **Fârisî mısra' tercümesi:**

"İş budur, bundan başkası hiçtir."

Bundan çok yazarsam, başınızı ağrıtır. Vesselâm!" (1. cild, 49. mektûp)

"İnsanı gafletten kurtaran, Allahü teâlâya yaklaştıran yol, ikidir. Birincisi Ehl-i sünnet i'tikâdını ve fıkıh ilimlerini kitaplardan öğrenip, bunlara tam uymaktır. Bunu başarabilmek için senelerce çalışmak lâzımdır. İkincisi Resûlullah efendimizin (s.a.v.) mübârek kalbinden yayılan nûrlara, feyzlere kavuşmuş olan bir velîye talebe olmaktır. Burada talebe olmak kalbini onun kalbine bağlamak demektir. Hayatta olan bir velîye veya vefât etmiş olanın rûhuna bağlanan, onun ve üstâdlarının temiz kalblerine Resûlullahtan (s.a.v.) bol bol akmış olan feyzlere, ma'rifetlere kavuşur. Kendisi doğruca Resûlullaha (s.a.v.) bağlanabilirse, paslı kalbine sızabilenlere kavuşabilir." (2. cild, 46. mektûp)

"Ey, kıymetli oğlum! Bugün, her istediğini kolayca yapabilecek bir hâldesin. Gençliğin, sıhhatin, gücün, kuvvetin, malın ve rahatlığın bir arada bulunduğu bir zamandasın. Saâdet-i ebediyyeye kavuşturacak sebeplere yapışmağı, yarar işleri yapmağı, niçin yarına bırakıyorsun? İnsan ömrünün en iyi zamanı olan, gençlik günlerinde, işlerin en iyisi ve fâidelisi olan, sahibin, yaratanın emirlerini yapmağa, O'na ibâdet etmeğe çalışmalı, İslâmiyetin yasak ettiği haramlardan, şüphelilerden sakınmalıdır. Beş vakit namazı cemâatle kılmağı elden kaçırmamalıdır. Nisâb miktarı malı olan müslümanların, zekât vermeleri emrolunmuştur. Bunların zekât vermesi, muhakkak lâzımdır. O hâlde, zekâtı seve seve ve hattâ fakirlere yalvara yalvara vermelidir. Allahü teâlâ, çok merhametli olduğu, kullarına çok acıdığı için, yirmidört saat içinde ibâdete, yalnız beş vakit ayırmış, ticâret eşyasından ve çayırda otlayan dört ayaklı hayvanlardan, tam veya yaklaşık olarak ancak, kırkta birini fakirlere vermeği emir buyurmuştur. Birkaç şeyi haram edip, çok şeyi mübah etmiş, izin vermiştir.

O hâlde, yirmidört saatte bir saat tutmayan bir zamanı, Allahü teâlânın emrini yapmak için ayırmamak ve zengin olup da, malın kırkta birini müslümanların fakirlerine vermemek ve sayılamayacak kadar çok olan mübâhlan bırakıp da, haram ve şüpheli olana uzanmak, ne büyük inat, ne derece insafsızlık olur.

Gençlik çağı, nefsin kaynadığı, şehvetlerin oynadığı, insan ve cin şeytanlarının saldırdığı bir zamandır. Böyle bir çağda yapılan az bir amele pekçok sevâb veriler. İhtiyârlıkta dünyâ şevkleri azalıp, güç kuvvet gidip, arzulara kavuşmak imkânı ve ümidleri kalmadığı zamanda pişmanlıktan, âh etmekten başka birşey olmaz. Çok kimselere bu pişmanlık zamanı da nasîb olmaz. Bu pişmanlık da, tövbe demektir ve yine büyük bir ni'mettir. Çokları bu günlere kavuşamaz.

Peygamberimizin (s.a.v.) haber verdiği sonsuz azâblar, çeşitli acılar elbette olacak, herkes cezasını bulacaktır. İnsan ve cin şeytanları, bugün, Allahü teâlânın affını, merhametini ileri sürerek aldatmakta, ibâdetleri yaptırmayıp günahlara sürüklemektedir. Hâlbuki, iyi bilmeli ki, bu dünyâ, imtihan yeridir. Bunun için, burada dostlarla düşmanları karıştırmışlar, hepsine merhamet etmişlerdir. Nitekim A'râf sûresi, 155. âyetinde meâlen; **"Merhametim herşeyi içine almıştır"** buyurulmuştur. Hâlbuki kıyâmette, düşmanları, dostlardan ayıracaklardır. Nitekim Yâsîn sûresinde meâlen; **"Ey kâfirler, bugün, dostlarımdan ayrılınız!"** âyet-i kerîmesi bunu haber vermektedir. O gün, yalnız dostlara merhamet olunacak, düşmanlara hiç acınmayacak, onlar, muhakkak mel'ûn olacaktır. Nitekim A'râf sûresinde meâlen; **"O gün,**

merhametim, yalnız benden korkarak kâfir olmaktan ve günah işlemekten kaçınanlara, zekâtını verenlere, Kur'ân-ı kerîme ve Peygamberime (s.a.v.) **inananlara mahsûstur"** âyet-i kerîmesi, böyle olduğunu göstermektedir. O hâlde, o gün, Allahü teâlânın rahmeti, "Ebrâr"a ya'nî müslümanlardan iyi huylu ve yarar işli olanlara mahsûstur. Evet, müslümanların zerre kadar imânı olanların hepsi sonunda hattâ, çok zaman Cehennemde kaldıktan sonra bile merhamete kavuşacaktır. Fakat rahmete kavuşabilmek için, ölürken îmân ile gitmek şarttır. Hâlbuki, günahları işlemekle kalb kararınca ve Allahü teâlânın emirlerine ve haramlarına ehemmiyet verilmeyince, son nefeste, îmân nûru sönmeden nasıl geçebilir? Din büyükleri buyuruyor ki: "Küçük günaha devam, büyük günaha sebep olur. Büyük günaha devam da, insanı kâfir olmağa sürükler." Böyle olmaktan Allahü teâlâya sığınınız! **Fârisî beyt tercümesi:**

Az söyledim, dikkat ettim kalbini kırmamağa,
Bilirim üzülürsün; yoksa sözüm çoktur sana.

Allahü teâlâ hepinizi beğendiği işleri yapmağa kavuştursun! Sevgili peygamberi Muhammed aleyhisselâmın ve O'nun kıymetli Âli hürmeti için, duâmızı kabûl buyursun!" (1. cild, 96. mektûp)

"Merhum hazretin ölümü acısı, her ne kadar pek şiddetli ve çok çetin ise de, fakat kul için, sahibinin işinden râzı olmaktan başka çâre yoktur. İnsan, bu dünyâda kalmak için yaratılmadı. Dünyâda iş yapmak, çalışmak için yaratıldık. Çalışmalıyız! Çalışıp da, kazanıp da ölen bir kimse için korkacak birşey yoktur. Hattâ, böyle ölmek, bir devlet ele geçirmektir. Ölüm bir köprü gibidir. Sevgiliyi, sevgiliye kavuşturur. Ölmek, felâket değildir. Öldükten sonra, başına gelecekleri bilmemek felâkettir. Ölülere, duâ ile, istiğfar etmekle, onun için sadaka vermekle yardım etmek, imdâdlarına yetişmek lâzımdır. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki; **"Ölünün mezardaki hâli, "İmdâd" diye bağıran, denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse, kendisini kurtaracak birini beklediği gibi, meyyit de, babasından, anasından, kardeşinden, arkadaşından gelecek bir duâyı gözler. Kendisine, bir duâ gelince, dünyânın hepsi kendisine verilmiş gibi sevinmekten daha çok sevinir. Allahü teâlâ, yaşayanların duâları sebebi ile, ölülere dağlar gibi çok rahmet verir. Dirilerin de, ölülere hediyesi, onlar için duâ ve istiğfar etmektir."** (1. cild, 104. mektûp.)

"İster hakîkat olarak, isterse mecaz olarak düşünülsün, mâlik ve sâhib yalnız Allahü teâlâdır. Hak teâlâ, kıyâmet günü; "Bugün, mülk kim içindir?" buyurur. Cevap olarak yine kendisi; "Kahhâr, galip olan bir Allah içindir" buyurur. O gün kullar için korkudan, sığınmaktan başka birşey yoktur. Pişmanlıktan, şaşkınlıktan başka birşey yapamazlar. Allahü teâlâ, o günün şiddetini, kulların sıkıntısının çokluğunu bildirmek için, Hac sûresinin 1. âyetinde meâlen; **"O günün zelzelesi çok büyük şeydir. O gün kadınlar memedeki çocuklarını unuturlar. Hâmile hâtunlar çocuklarını düşürürler, insanlar sarhoş olmuşlar sanılır. Onlar sarhoş değildir. Fakat, Allahü teâlânın azâbı çok şiddetlidir"** buyurdu. **Fârisî iki beyt tercümesi:**

Sorulur o gün, işlerden, sözlerden,
Kalbi titrer Nebilerin korkudan.

Enbiyânın şaşırdığı bir yerde,
Günahlara özür bulmak nerede?

Nasîhatların başı şudur ki, İslâmiyetin sahibine (s.a.v.) uymak lâzımdır. Resûlullaha uymayanlar, âhırette azâbtan kurtulamaz. Bundan sonra dünyânın süslerine düşkün olmamak, varlığına ve yokluğuna aldırış etmemek lâzımdır. Çünkü Allahü teâlâ dünyâyı sevmez, ona

kıymet vermez. Bunun için, kulun dünyalığı olmaktansa, olmaması daha iyidir. Dünyânın kimseye fâide vermediğini ve elden çabuk çıktığını herkes bilmekte, hattâ görmektedir. Dünyânın malına mevkiine düşkün olanların, bunlara kavuşmak için uğraşıp da, ansızın hepsini bırakıp gidenlerin hâlini görerek ibret alınız! Allahü teâlâ, bizi ve sizi, peygamberlerin en üstününe (s.a.v.) uymakla şereflendirsin! Âmîn." (1. cild, 74. mektûp)

Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi'nin tercüme ettiği "Mektûbât'ın ikinci cild altmışbirinci mektûbunda Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî (r.aleyh) buyurdu ki:

"Bu dünyâda en kıymetli ve en faydalı şey, Allahü teâlânın ma'rifetine kavuşmaktır. Ya'nî O'nu tanımaktır. Allahü teâlâyı tanımak iki türlü olur. Biri, Ehl-i sünnet âlimlerinin (rahimehümullahü teâlâ) bildirdikleri gibi tanımaktır. İkincisi, tasavvuf büyüklerini tanımalarıdır. Birinci tanımak, inceleme ve düşünme ile olur. İkincisi, kalbin keşf ve şühûdü ile olur. Birincisinde ilim vardır. İlim ise, akıl ve zekâdan doğar, ikincisinde hâl vardır. Hâl ise, asıldan, özden doğar. Birincisinde, âlimin varlığı aradadır. İkincisinde, ârifin varlığı aradan kalkar. Çünkü, birşeye ârif olmak, o şeyde yok olmak demektir. **Nazm:**

Yakın olmak, inip çıkmak değildir,
Hakka yaklaşmak, yok olmak demektir!

Birincisi, "İlm-i husûlî" iledir. İkincisi, "İlm-i hudûri" iledir. Birincisinde, nefs, azgınlığından vazgeçmemiştir. İkincisinde, nefs yok olmuş, hep Hak iledir. Birincisinde, îmân, îmânın sûretidir. İbâdetler, ibâdetlerin sûretidir. Çünkü, nefs, îmâna gelmemiştir. Hadîs-i kudsîde: **"Nefsine düşmanlık et! O, bana düşmanlık etmektedir"** buyuruldu. Buradaki kalbin îmânına, "Mecazî îmân" denilir. Bu îmân, gidebilir. İkincisinde, insanın varlığı kalmadığı için ve nefs de îmâna geldiği için, bu îmân, yok olmaktan korunmuştur. Buna "Hakîkî îmân" denir. Burada yapılan ibâdetler de, hakîkî olur. Mecaz yok olabilir. Hakîkat yok olmaz. Hadîs-i şerîfde; **"Yâ Rabbî! Senden, sonu küfür olmayan îmân istiyorum"** buyurulması ve Nisa sûresi 116. âyetinde meâlen; **"Ey îmân sahipleri! Allaha ve Resûlüne îmân ediniz"** emrolunması, bu hakîkî îmânı göstermektedir. İmâm-ı Ahmed bin Hanbel (r.aleyh) bu ma'rifete kavuşabilmek için, ilim ve ictihâdda pek yüksek derecede olduğu hâlde, Bişr-i Hâfî'nin (r.aleyh) hizmetine koşmuştur. "Bişr-i Hâfî'nin yanından niçin ayrılmıyorsun?" dediklerinde; "Allahı benden daha iyi tanımaktadır" demiştir."

Yine Muhammed Ma'sûm (r.aleyh), ikinci cildin yüzellisekizinci mektûbunda buyuruyor ki: "Se'âdetin başı, iki şeye kavuşmaktır. Birincisi, bâtının (ya'nî kalbin) mahlûklara düşkün olmaktan kurtulmasıdır. İkincisi, zâhirin (ya'nî bedenin) "Ahkâm-ı İslâmiye"ye sarılmakla süslenmesidir. Bu iki ni'mete kavuşmak, tasavvuf ehlinin sohbetinde kolay nasîb olur. Başka yoldan kavuşmak güçtür. İslâmiyete tam yapışabilmek, ibâdetleri kolay yapabilmek ve yasak olunanlardan sakınabilmek için, nefsin fâni olması (teslim olması) lâzımdır. Nefs, azgın, âsî ve kendini beğenici olarak yaratılmıştır. Bu kötülüklerden kurtulmadıkça İslâmiyetin hakîkati hâsıl olamaz. Teslimden, itminandan önce, İslâmiyetin sûreti, görünüşü vardır. Nefisin itminanından sonra, İslâmiyetin hakîkati hâsıl olur. Sûretle hakîkat arasındaki fark, yerle gök arasındaki fark gibidir. Sûret ehli, İslâmiyetin sûretine, hakîkat ehli de, İslâmiyetin hakîkatine kavuşur. Avamın (ya'nî câhillerin) îmânına, "Îmân-ı mecazî" denir. Bu îmân, bozulabilir ve yok olabilir. Havassın (ya'nî hakîkat ehlinin) îmânları zevalden ve halelden mahfûzdur. Nisa sûresinin 135. âyetinde; **"Ey îmân edenler! Allaha ve O'nun Peygamberine îmân ediniz!"** meâlindeki emr, bu hakîkî îmânı göstermektedir."

Muhammed Ma'sûm-i Fârûkî (r.aleyh) "Mektûbât'ının birinci cildi 83. mektûbunda buyuruyor ki:

"Cebriyye fırkasından olanlar; "İnsanda irâde ve ihtiyâr, ya'nî seçmek ve dilemek yoktur" dediler. "İnsan her işini yapmakta mecbûrdur. İnsan, rüzgârla sallanan ağaca benzer. İnsan bir işi yaptı demek doğru değildir. Her işi Hak teâlâ yapar" dediler. Bu sözleri küfürdür. Böyle inanan, kâfir olur. Bunlar; "İnsanın iyi işlerine sevâb verilir. Kötü işlerine azâb yapılmaz. Kâfirler ve günah işleyenler ma'zurdur. Suçlu sayılmazlar ve ceza görmezler. Çünkü bu kötülükleri, onlar yapmıyor. Allah yapıyor. İnsanlara zorla yaptırıyor" diyorlar. Bu sözleri de küfürdür. Allahü teâlâ, Sâffât sûresinin 124. âyetinde meâlen; **"Onlar inanışlarından ve yaptıklarından sorulacaklardır"** buyurdu. Hadîs-i şerîfde, Cebriyye arkasında olanlara, yetmiş peygamberin la'net ettiği bildirilmiştir. Bu sözlerin yanlış olduğunu aklı olan herkes kolayca anlar. Elin titremesi ile, eli istekle kaldırmak başka olduğu meydandadır. Elin titremesi, insanın dilemesi ile değildir. Eli yukarı kaldırmak ise, insanın istemesi ve dilemesi iledir. Cebriyye fırkasının yanlış yolda olduğu, âyet-i kerîmelerden açıkça anlaşılmaktadır. Allahü teâlâ, Ahkâf sûresinin 14. âyetinde meâlen; **"Yapmış oldukları iyiliklerin karşılığını görürler"** buyuruyor. Kehf sûresinin 29. âyetinde meâlen; **"İsteyen inanır, isteyen inanmaz. Biz, zâlimler** (ya'nî inanmayanlar) **için ateş hazırladık"** buyuruldu. Nahl sûresinin 33. âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ onlara zulm etmedi. Onlar** (küfr ederek ve günah işleyerek) **kendilerine zulm ettiler"** buyuruldu. İnsanlarda ihtiyâr etmek, seçmek kuvveti bulunmadaydı, Allahü teâlâ bu âyet-i kerîmede meâlen; **"Onlar, kendilerine zulm eyledi"** buyurmazdı. Çok kimseler Cebriyye fırkasına uyarak; "İnsanlar dilediğini yapamaz" diyor. Günah işlemeğe mecbûr olduklarını, zorla günah işlediklerini söylüyorlar. Kendilerini özürlü, suçsuz gösteriyorlar. Hâlbuki Allahü teâlâ, emirleri ve yasakları yapabilecek kadar insanlara ihtiyâr ve kuvvet vermiştir. Kalbin atması ile insanın yürümesi elbette başka başka harekettir. Kalbin atması insanın elinde değildir. Fakat insan, isterse yürür, istemezse yürümez. Allahü teâlâ, kerîm olduğu, merhameti çok olduğu için, güçleri yetişmeyen şeyleri insanlara emretmemiştir. Yapabilecekleri şeyleri istemiştir. Bekâra sûresinin son âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ kullarına, yapabilecekleri şeyleri emretmiştir"** buyuruldu. Cebriyye fırkasına çok şaşılır ki, kendilerini dinlemiyenlere, kendilerine sıkıntı verenlere güceniyorlar, onlara karşı koyuyorlar. Çocuklarını terbiye etmek, yetiştirmek için dövüyorlar. Yabancı erkekleri kendi kadınlarına, kızlarına yaklaştırmıyorlar. Böyle yapanların canını yakıyorlar. "Bunlar ma'zurdur, mecbûrdurlar" diyerek göz yummuyorlar. Fakat, âhıret işlerine gelince; "Bizim elimizde birşey yoktur, herşeyi Allah yapıyor" diyerek, İslâmiyetin yasak ettiği kötülükleri sıkılmadan yapıyorlar. Emîrleri, ibâdetleri yapmaktan kaçıyorlar.

"İnsanlarda dilemek, istemek yoktur" derken, her diledikleri kötülüğü yapıyorlar. Allahü teâlâ, Tûr sûresinin 7. âyetinde meâlen; **"Allahü teâlânın azâb yapacağı gün elbette gelecektir. Onu kimse önleyemez"** buyuruyor. Bir deliyi kendi evlerinde görseler veya bir günah işlediğini görseler; "Aklı yoktur, ihtiyârı yoktur" diyerek ses çıkarmazlar. Fakat aklı başında olan kimseler suç işleyince, cezasını verirler. Demek ki buna, ihtiyârı olduğu için, isteyerek yaptığı için, ceza veriyorlar. Cebriyye fırkası, "İnsanlarda ihtiyâr yoktur" dediği için ve Mu'tezile fırkası ise kaza ve kadere inanmadıkları için, doğru yoldan saptılar. Bid'at ehli oldular. Dalâlete düştüler. İkisinin arasında kalan doğru yolu bulmak, "Ehl-i sünnet" âlimlerine nasîb oldu. İşittiğimize göre, İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe hazretleri, İmâm-ı Ca'fer Sâdık'dan (r.a.) sordu ki: "Ey Resûlullahın torunu! Allahü teâlâ, işleri kulların arzularına bırakmış mıdır?" Cevâbında buyurdu ki: "Allahü teâlâ, Rab olmak, yaratıcı olmak sıfatını kullarına bırakmaz." İmâm-ı a'zam

yine sordu: "İşleri kullarına zorla mı yaptırır?" Cevâbında; "Zorla yaptırmaz. Kulların arzularına da bırakmaz, ikisi arasıdır" dedi. Allahü teâlâ, En'âm sûresi 148. âyetinde meâlen; **"Müşrikler diyeceklerdir ki, eğer Allahü teâlâ dilese idi, biz ve babalarımız müşrik olmazdık, kendiliğimizden birşeyi haram etmezdik"** buyurdu. Bu âyet-i kerîmede bildirildiği gibi, kâfirler ve müşrikler; "Allah, bizim küfür ve şirk yapmamızı dilemiş" diyorlar. Allahü teâlâ, onların bu sözlerini, bahânelerini kabûl etmeyecektir. Böyle sözleri, câhil ve ahmak olduklarını göstermektedir.

Suâl: "Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiğine göre, hayır ve şer, herşey Allahü teâlânın takdîri ve dilemesi iledir. Buna göre, kâfirlerin küfrü de, Hak teâlânın dilemesi ile olmuyor mu? Bunların özürleri, haklı değil mi? Bu sözleri niçin kabûl edilmiyor?"

Cevap: Kâfirler, bu kötü hâle zorla düşmüş olduklarını, ma'zur olduklarını söylemiyorlar. Bunlar, küfrü ve günahları suç bilmiyorlar. Bunların kötülüğünü kabûl etmiyorlar. "Allahü teâlâ, dilediği herşeyi sever, beğenir, eğer sevmeseydi dilemezdi" diyorlar. "Bizim şirkimizi, küfrümüzü ve yaptıklarımızı kendisi dilemekte ve yaptırmaktadır. Onun için hepsini beğenir, sever. Bunları yapanlara azâb etmez" diyorlar. Allahü teâlâ, yukarıdaki âyet-i kerîmenin sonunda meâlen; **"Bu kâfirler sana inanmadıkları gibi, daha önce gelmiş olanlar da, peygamberlerine inanmadılar. Bunun için azâbımızı tattılar. Onlara söyle ki, yanınızda kitap ve sened gibi sağlam bilginiz varsa, onu bize gösteriniz. Fakat siz, uyduruyor, yalan söylüyorsunuz"** buyurdu. Hak teâlâ Kur'ân-ı kerîmde ve bütün peygamberlerin kitablarında, küfrün çirkin olduğunu, rahmetine kavuşamayacaklarını ve sonsuz azâb çekeceklerini haber veriyor. Bu sözlerinin cahillik olduğunu bildiriyor. Çünkü birşeyi yapmak istemek, o şeyi sevmek olduğunu göstermeyebilir. Küfrü ve günahları elbette Allahü teâlâ dilemektedir. Çünkü, O'nun dilemediği bir şeyi kimse yapamaz. Bunları dilemekte ise de, râzı değildir, beğenmez. Böyle olduğunu, Kur'ân-ı kerîm açıkça bildirmektedir. Kâfirlerin bu sözleri, Cebriyye fırkasının inanışına uygundur. İhtiyârları, ya'nî seçip yapma hakları olmadığını söylemişlerdir. Allahü teâlâ da, bu sözlerini reddetmiş, yüzlerine çarpmıştır. Böyle inanmanın yanlış olduğu yukarıda bildirildi.

Kâfirlerin bu sözleri, belki de alay etmek içindir. İnançlarını bildirmek için değildir. Çünkü kendi işlerini kötü bilmiyorlar. İyi birşey yaptıklarına inanıyorlar." Bu işleri, Hak teâlâ beğeniyor, seviyor" diyorlar.

Suâl: "İnsanların her işi, Hak teâlânın dilemesi ile olmaktadır. Hayır ve şer ezelde takdîr edilmiş, yazılmıştır. Böyle olunca, insanın ihtiyârı, seçme hakkı kalır mı? Herkesin, ezelde takdîr edilmiş olan iyi ve kötü şeyleri yapması lâzım gelmez mi?"

Cevap: "Ezeldeki, ya'nî sonsuz öncelerdeki takdîr: "Filân kimse, kendi isteği ile filân işi yapacaktır" şeklindedir. Görülüyor ki, ezeldeki takdîr, insanda ihtiyâr, ya'nî seçmek hakkı bulunmadığını değil, ihtiyârın bulunduğunu göstermektedir. Ezeldeki takdir, insanlarda ihtiyâr bulunmadığını gösterseydi, Hak teâlânın da, her gün yarattıklarında, yaptıklarında ihtiyârsız olması, mecbûr olması lâzım gelirdi. Çünkü Allahü teâlâ da, herşeyi, ezeldeki takdîre uygun olarak yaratmaktadır. Allahü teâlâ muhtârdır. Diler, seçer, dilediğini ve seçtiğini yaratır."

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 168

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 405

3) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 47

4) Tuhfe-i hattâtîn sh. 3

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1078

6) Rehber Ansiklopedisi clid-16, sh. 300

7) Esâmi (Muallim Nâci) İstanbul 1308 sh. 296

8) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî

9) Mektûbât-ı Muhammed Ma'sûm-ı Farûkî

MÜŞTAK KÂDİRÎ

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Mustafa Müştak Efendi'dir. Babası, Seyyid Süleymân Efendi olup, anneleri tarafından soyu Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'ye (r.aleyh) ulaşır. 1172 (m. 1758) senesinde Bitlis'te doğdu. 1247 (m. 1831) senesinde Muş'ta sapık kimseler tarafından şehîd edildi. Kabri, Muş kabristanlığının orta yerinde olup, ziyâret mahallidir.

Müştak Efendi, tahsilini Bitlis ve civârında yaptı. Amcası Hâcı Mahmûd Hoca'dan okudu. Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Kırâat ilminde üstün bir dereceye yükseldi. Hattat olup, çok güzel yazı yazardı.

Müştak Kadirî, önceleri Hakkâri beylerinden idi. İdâresinde yirmiiki köy vardı. Diğer amcası Hasen Şirvânî'nin sohbetlerinde kalb gözü açıldı. İlâhî aşka tutuldu. Beyliğini ve malını gözü görmez oldu. Hocası Şirvânî'den hiç ayrılmadı. Onun ileri gelen talebelerinden oldu. Yetişip kemâle geldi. İcâzetle (diploma ile) şereflendi. Her İslâm âlimi gibi hocasını çok sever ve şu beyti dâima okurdu:

"Pirimiz, sultânımız Hacı Hasen Şirvânî'dir,
Ahseni takvim hayran olmuşuz, hayranıyız."

Tasavvuf yolunun basamaklarından seyr ve sülûku tamamlayınca Bağdat'a gitti. Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin (r.aleyh) kabr-i şerîfini ziyâret etti. Bu ziyârette ma'nevî iltifâtlara kavuştu. Bağdat'ta, Nakîb-ül-eşrâftan (Seyyid ve şerîflerin işleriyle ilgilenen makam) icâzet aldı. Müştak Kadirî, Bağdat'tan Hindistan'a Serendib'e gitti. Oradaki Adem aleyhisselâmın makamını ziyâret etti. Oradan da Hicaz'a gelerek, hac vazîfesini yerine getirdi. Sonra da Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek kabr-i şerîfini ziyâret etti. Dîvân'ında bu ziyâreti esnasındaki hudutsuz sevincini şöyle bildirdi:

"Ser-i Livây-i Enbiyâsın, hiç sana olmaz misâl,
Şevkle müştakınım etmekteyim azmi Hicaz.
Saray-ı devlet dâr-ül-emândır yâ Resûlallah."

Müştak Kadirî, önce İstanbul'a sonra da Trabzon'a geldi. Halkın pek ziyâde hürmet ve sevgisiyle karşılaştı. Daha sonra; Sultan Üçüncü Selim Hân'ın sadrâzamlarından Yûsuf Ziya Paşa'nın yanında orduyla birlikte gazâya katıldı. Kudüs ve Şam'a uğradı. Kudüs-ü şerîfte, şu güzel kıt'ayı terennüm eyledi:

"Sahrâtullaha bi-ayn-ı ibret,
Kim bakarsa olur ehl-i rikkat,
Kara taş olsa çoğalıp Müştak,
Herem olur bu ne acâib hikmet!"

Müştak Kadirî 1205, 1225, 1229 (m. 1790-1810-1814) senelerinde İstanbul'a geldi. İstanbul'da iken, Eyyûb Sultan'da Selâmi Efendi dergâhında ikâmet etti. Burada evlendi. Sâlih evlâd yetiştirdi. Bir oğlu, Hacı Edhem Baba Efendi'dir. İki kızından birini saraydan Ahmed Bey'e,

diğerini Ahmed Muhlis Paşa'ya nikahladı. İstanbul'da iken, âlimlerin meşhûrlarından Hoca Neş'et Efendi ile görüştü. Onunla Mesnevî ve hadîs-i şerîf üzerinde sohbette bulundu. Müştak Efendi, Dîvân'ında bu konuda; "Hazret-i Neş'et gibi üstada hemdem olmuşum" diye yazmaktadır.

Müştak Efendi, daha sonra Konya'ya Hazreti Mevlânâ'yı ziyârete gitti. Orada bereketlenmek için Mesnevî-i şerîf okuttu. Konya eşrafından çok yakınlık ve sevgi gördü. Müştak Efendi, İstanbul'a oradan da Muş'a giderek insanlara ilim öğretmeye devam etti. Ayrıca, Erzurum'a da uğradı. Orada bir çilehânesi vardı. Çok talebe yetiştirdi. Kendilerine icâzet verdiği talebelerinin en meşhûrları şunlardır: Oğlu Hacı İbrâhim Edhem Baba Efendi, Etyemez dergâhı şeyhi Sa'dullah Efendi, Erzurum'da İbrâhim Edhem Efendi, Celâl Paşa, Ahmed Celâl Paşa, Müştak Efendi, Muş'ta iken bozuk i'tikâd sahibi kimselerin hücumuna uğradı. Evinde seccadesi üzerinde ibâdetle meşgûl iken boğularak şehîd edildi. Seccadesinin altından bir kağıda yazılı şu na't-ı şerîf çıktı:

"Yâ Resûlallah! Ulüvvü şân senin,
Sürûr güneşisin ferman senin,
Top senin, cevlân senin, meydân senin,
Söz senin, sohbet senin, devrân senin."

Müştak Efendi, şehâdetini önceden dostlarına haber vermişti. Kendisi bu ilâhî takdîre boyun eğdi. Şehîd edildiğinde yetmişbeş yaşında idi. Menâkıbnâme'sinde bildirdiğine göre birgün kırk kurban kestirip, etini fakir fukaraya dağıttırdı. Sonra da dergâhında el açıp; "Yâ Rabbî! Bu âciz kuluna şehîdlik rütbesini ihsân et. Ancak o zaman sevgili kulun Hasen'ine kavuşurum" diye duâ ve niyazda bulundu. Duâsı kabûl edildi.

Dîvân'ından ba'zı beytler:

"Cânânı buldu hasta gönül, canı istemez,
Bir hastadır ki çâre-i Lokmanı istemez.

Zencîr-i zülf ile bâbend olan gönül,
Bâğ-ı cânânda sünbül ve reyhanı istemez.

Ehl-i kemâle nazm bildirdi kendini,
Müştak, eğerçi şöhret ile şânı istemez."

Müştak Efendi; orta boylu, geniş göğüslü, nûrânî yüzlü, ela gözlü, çekme burunlu, gür kaşlı, heybetli, sohbeti hoş, fakir fukaraya yardımı çok olan bir zât idi. Fârisî dilinde çok kıymetli şiirleri vardır.

Müştak Efendi'nin eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Dîvân, 2- Asâr-u Müştak esrâr-u uşşak, 3- Mektûbât-ı Müştak, 4- Bahârnâme.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 119

NÂZİLLİLİ MUHAMMED EFENDİ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi, Muhammed Hakkı bin Ali bin İbrâhim'dir. Doğum târihi belli değildir. Güzelhisârî ve Nâzillili nisbetleri ile tanınır. 1300 (m. 1883) senesinin sonlarına doğru Mekke-i mükerremede vefât etti.

Muhammed Hakkı, tasavvuf yolunda yetişmiş olup, birçok ilimde söz sahibi idi. Hanefî mezhebinde idi. Birçok eser yazan Muhammed Hakkı'nın eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Esbâb-ül-kuvve min ihsân-il-kudre fî edeb-il-ehli veş-şürbi, 2- Ahkâm-ül-mezâhib fî etvâr-il-lihyi

veş-şevârib, 3-Tefhîm-ül-ihvân bi tecvîd-il-Kur'ân, 4-Es-Senûhât-il-mekkiyye, 5- Tenbîh-ür-Resûl alâ Taksîr-üz-züyûl, 6-Tıbb-ül-Kur'ân, 7- Hazînet-ül-esrâr, 8-El-Büdûr-ül-müsfire, 9-Risâletü fî ehâdîs-ül-magfireti.

Hazînet-ül-esrâr adlı eserden ba'zı bölümler:

Amellerin yedi mertebe üzerine olduğu, bunların, îmânın etrâfında koruyucu kal'alar olduğuna dâirdir:

İslâmiyet, Allahü teâlânın katından olan kıymetli bir cevher, O'nun nezdinden olan büyük sırlardır. Allahü teâlâ onu, onunla şereflendirmek için mü'min erkek ve kadınların kalblerine koydu. Sonra, Allahü teâlâ bu îmân cevherine, düşman zarar vermemesi ve ona bir zarar gelmemesi için, onun etrâfına muhkem ve sağlam bir kal'a koydu. Bu kal'a, farzları eda etmektir. Sonra Allahü teâlâ ikinci olarak, bu birinci kal'anın etrâfına sur yaptı. Bu sur, haramları terk etmektir. Sonra bu ikincinin etrâfına üçüncü bir sur yaptı. Bu, vâcibleri eda etmektir. Üçüncünün etrâfına dördüncü olarak bir sur yaptı. Bu da sünnetleri eda etmektir. Sonra bu döndüncü surun etrâfına beşinci bir sur koydu. O da müstehâbları eda etmektir. Sonra bunun etrâfına altıncı olarak bir sur yaptı. Bu ise mendubları eda etmektir. Sonra bunun etrâfına yedinci bir sur yaptı. Bu ise mekrûhları terketmektir.

Şeytan; mekrûhlarda ısrar etmemizi, mendubları, müstehâbları, sünnetleri ve vâcibleri terketmeye aldırış etmemeyi, haramları işlemeyi, farzları yapmamayı, her ibâdeti zamanında yapmamayı, ibâdetleri yaparken eksik olarak yapmayı, tenbellikle, gafletle, riya ve gösterişle yapmayı, ibâdetlerde huşû' ve hudû'u terketmeyi, ibâdet ve tâatları dünyevî düşüncelerle yapmayı vesvese ederek, insanları Allahü teâlânın rızâsından uzaklaştırmaktadır. Şeytan ve onun yardımcıları ve hizmetçileri, ibâdetleri terk ettirmek, günahları işlemek husûsunda dâima bizimle muharebe etmektedir. Biz de Allahü teâlânın emirlerini yapmak, yasaklarından sakınmak husûsunda onlarla muharebe etmekteyiz. Bu muharebe (nefsle mücâdele), silâhla yapılan muharebeden daha üstündür. Nitekim Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"En üstün cihâd, kişinin nefsi ve hevâsı ile olan cihâddır"** buyurmuştur.

Bahsettiğimiz yedi kısım ibâdetler, dînimizde amelleri teşkil eder. Bu ibâdetler, fıkıh kıtablarında bildirildiği şekilde yapılır. Ancak böyle olursa, bu ameller kâmil bir şekilde yapılmış olur.

Îmân ve İslâm da yedi kal'a içerisinde muhafaza edilir. Bunların birincisi yakîn, ikincisi ihlâs, üçüncüsü farzları eda etmek, dördüncüsü haramları terketmek, beşincisi vâcibleri yapmak, altıncısı sünnetleri yapmak, yedincisi edebleri terk etmemektir. Bir kimse edebleri yerine getirdiği müddetçe, şeytan ona istediğini yaptırmak husûsunda ümidli olmaz. Çünkü bir kimse ibâdetlerdeki edebleri terk edince, şeytan ona sünnetleri terk ettirmek husûsunda ümidli olur. Bir kimse sünnetleri terk edince, şeytan ona vâcibleri terk ettirmek. Vâcibleri terk edince şeytan o kimseye haramları yaptırmak husûsunda ümidli olur. Şeytan bunda da muvaffak olunca farzları terkettirir. Sonra ihlâsı, sonra da yakîni onun elinden alır. Neticede şeytan, o kimsenin imansız olup sû-i hatime ile can vermesine ümid besler.

Evliyânın büyüklerinden olan âlimler buyurdular ki: "Edebleri terketme hastalığına yakalanan bir kimse, sünnetleri terk eder. Sünnetleri terk etme hastalığına tutulan bir kimse, vâcibleri terkeder. Vâcibleri terk eden bir kimse, haram işler. Haramları işleyen farzları terkeder. Farzları terkeden bir kimse, dînin emirlerine ehemmiyet vermemeğe başlar. Böyle bir hastalığa

yakalanan kimse küfre düşer. Bu sebeple bütün işlerde güç yettiği kadar edebleri muhafaza etmek lâzımdır.

İmâm-ı Şafiî hazretleri buyurdu ki: "Mü'minin, Resûlullah efendimizi (s.a.v.) sevmesinin alâmeti; onun bütün işlerinde, sözlerinde, ahlâkında, yemesinde, içmesinde, yatmasında, kalkmasında, bütün hareket ve hareketsizliklerinde ve susmasında, Resûlullah efendimize (s.a.v.) uymasıdır."

Kur'ân-ı kerîm okumak, dil ve kalb ile zikir, murâkabe: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Namazda Kur'ân-ı kerîm okumak, namaz dışında Kur'ân-ı kerîm okumaktan daha üstündür. Namaz dışında Kur'ân-ı kerîm okumak, tekbir ve tesbîhden daha üstündür."**

İbâdet ve tâatla meşgûl olmak isteyen kimse, içinde zindelik görüp arzu duyduğu müddetçe namaz kılmalıdır. Çünkü namaz, ibâdetlerin en faziletlisi ve mü'minlerin mi'râcıdır. Eğer bu sırada kendisinde bir yorgunluk ve bıkkınlık hissederse namazı bırakır, biraz Kur'ân-ı kerîm okur. Çünkü sâdece okumak, insana daha hafif gelir. Bir müddet Kur'ân-ı kerîm okuduktan sonra bıkkınlık meydana gelirse, kalb ve dil ile Allahü teâlâyı zikr eder. Çünkü böyle yapmak biraz daha hafiftir. Biraz zikr ile meşgûl olduktan sonra, yine bıkkınlık hâsıl olursa, zikri bırakır. Bu sefer murâkabe ile meşgûl olur. Murâkabe, kalbin Allahü teâlânın kendini gördüğünü bilmesidir. Kalbin bu şekilde bilmesi devamlı olursa çok kıymetlidir. Bu sırada yorgunluk meydana gelirse uyumalıdır. Çünkü bu anda uyumakta selâmet vardır. Yoksa nefste türlü vesveseler hâsıl olur. Öyle ki kalbi katılaştırır. Bu vesveseler uyumakla def edilir.

Niyeti düzeltmek: Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, niyetsiz hiçbir söz ve işi kabûl etmez."** Diğer bir hadîs-i şerîfde; **"Niyeti olmayan kimsenin sevabı yoktur"** buyuruldu.

Ebû Hüreyre (r.a.) buyurdu ki: "İnsanlar kıyâmet gününde niyetlerine göre diriltilirler.

Amel olunan her iş şu dört şeye muhtaçtır: 1- İşe başlamadan önce onu bilmek, eğer bilinmezse o işin bozukluğu daha çok olur. 2- İşe başlarken niyet lâzımdır. Yoksa yapılan işe sevâb verilmez. 3- İşe başladıktan sonra sabır göstermek. Sabırsız iş devam etmez. 4- İhlâslı olmak. İhlâssız olan kimsenin ameli kabûl edilmez.

Hadîs-i kudsîde şöyle buyuruldu: **"İhlâs, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu sevdiğim kulumun kalbine koyarım."**

Cüneyd-i Bağdadî hazretleri şöyle buyurdu: "Ey tasavvuf yolunda bulunanlar! Eğer Allahü teâlâyı tanıdığınızı ve O'na ta'zimde bulunduğunuzu söylüyorsanız, yalnız bulunduğunuz zaman Allahü teâlâya karşı tavrınıza bakınız. Yemenizde, içmenizde, yatmanızda, kalkmanızda, konuşmanızda ve bütün işlerinizde vakitlerinizi Allahü teâlânın râzı olduğu ve beğendiği işlere sarfedebilirsiniz. Bunları, niyetlerinizi düzelterek yapabilirsiniz. Çünkü ameller niyetlere göredir. Bu bakımdan yemek yerken, su içerken lezzet almak için değil de, ibâdete kuvvet kazanmak, elde ettiği enerji ile daha iyi ibâdet edebilme niyetiyle yiyip içmelidir. Uykuyu, üzerindeki yorgunluk ve bıkkınlığı giderip, ibâdeti daha zinde ve rahat bir şekilde yapabilmek niyetiyle uyumalıdır. Diğer bütün işleri ve edindiği mesleği helâl kazanmak niyetiyle yapmalıdır. Bütün yapılan bu işler, niyeti düzeltmek sûretiyle ibâdet olur. Bir insan hâlis niyetle yaptığı işler sebebiyle sevâba kavuşur. Bu sebeple kalb nûrlanır. Bu nûr, nefse sirayet eder. O kimse ma'nevî

kirlerden temizlenir. Beşerî tabiatı, melek tabiatı gibi olur. Artık tabiatı, elinde olmadan tâatları, Allahü teâlânın beğendiği işleri yapar. Elinde olmadan ister istemez kötülüklerden sakınır."

İbn-i Abbâs'ın rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Din nasihattir."** "Kime?" diye sorulduğunda; **"Allaha, Resûlüne, Kitabına, müslümanların reîslerine ve bütün müslümanlara"** buyurdu.

Meşhûr şarih Hattâbî ve başkaları, bu hadîs-i şerîfi şöyle açıkladı:

Allahü teâlâya nasihat demek; O'na îmân etmek, O'na ortak koşmamak, O'nu kâmil sıfatlarla vasfedip, noksan sıfatlardan tenzih etmek, O'nun beğendiği işleri yapmak, yasaklardan sakınmak, Allah için sevmek, Allah için buğzetmek, Allahü teâlâya itaat edenleri sevmek. O'na âsi olanları sevmemek, O'nun ni'metlerini i'tirâf etmek, ni'metlerine şükretmek, bütün işlerde ihlâs üzere olmak, insanlara iyi muâmele etmek demektir. Bütün bunlar, kulun nefsine nasîhata âit husûslardır. Burada Allahü teâlâya nasîhattan murâd Hattâbî'nin açıkladığı bu ma'nâdadır.

Allahü teâlânın Kitabına nasihati: Hattâbî bunu şöyle açıkladı: Bunun ma'nâsı; onun Allahü teâlânın kitabı olduğuna, Allahü teâlâ tarafından indirildiğine, mahlûkun kelâmına benzemediğine, mahlûkâttan hiçbirinin onun bir benzerini asla getiremeyeceğine îmân etmek, ona ta'zim ve hürmette bulunmak, onu güzel okumak, okurken huşû' üzere bulunmak ve harflerin hakkını vermek, içerisinde bildirilenleri tasdik etmek, emirlerine uymak, onda bildirilen hükümleri öğrenip yerine getirmeye çalışmak, onun nasîhatlarından istifâde etmek, muhkem âyet-i kerîmelerle amel etmek, müteşâbih âyet-i kerîmelere teslim olmaktır. Yine bütün bu husûslar, kulun kendi nefsine olan nasîhatlardır."

Allahü teâlânın Resûlüne nasihat: Ya'nî O'nun, Allahü teâlânın peygamberi olduğuna ve Allahü teâlâdan getirdiklerinin hepsine îmân etmek, O'na itaat etmek ve yardımcı olmak, düşmanlarına düşman, dostlarına dost olmak, O'nun hakkını gözetmek, sünnet-i seniyyesini ihyâ etmek, her tarafa yaymak ve öğrenip anlatmak, sünnet-i seniyyeyi öğrenirken, okurken veya mütâlâa ederken edebli olmak, sünnet-i seniyye hakkında ilimsiz konuşmamak, sünnet-i seniyyeyi bilenlere hürmet etmek, Resûlullahın (s.a.v.) ahlâkı ile ahlâklanmak, Resûlullahın (s.a.v.) Ehl-i beytini, Eshâbını sevmek, Resûl-i ekremin (s.a.v.) sünnet-i seniyyesinden ayrılan bid'at ehlini ve Resûlullahın Eshâbından birisine düşmanlık eden, dil uzatanlardan sakınmak ve onlardan uzak durmaktır.

Müslüman devlet reîslerine nasihat: Onlara doğru yolda yardımcı olmak, itaat etmek, onları zaman zaman yumuşaklıkla uyarmak ve gaflette bulundukları husûsları hatırlatmak, müslümanların haklarını onlara bildirmek, onlara karşı gelmemek, müslümanları onlara itâata teşvik etmektir.

Bütün müslümanlara nasihat: Onları dünyâ ve âhırette fâidelerine olan şeylere da'vet etmek, onlara bu husûsta sözle ve fiille yardımcı olmak, onların ayıplarını örtmek, zararlarına olan şeyi onlardan gidermek, fâidelerine olan şeyleri ise onlar için te'min etmek, onlara iyi olan şeyleri emretmek, onları ayıplamamak, haset etmemek, kendimiz için istediğimizi onlar için de istemek, onlara yumuşaklıkla ve ihlâsla iyiliği emredip kötülükten menetmek, müslümanların mallarını ve nâmuslarını muhafaza etmektir.

Beş vakit namazın sırları: Mukâtil (r.a.) şöyle bildirdi: "Resûl-i ekrem (s.a.v.) Mekke-i mükerremede, sabah-akşam iki rek'at namaz kılardı. Mi'râc gecesi beş vakit namaz ile emrolundu."

Ravdat-ül-ahbâr kitabında şöyle buyuruldu: "Beş vakit namazın mi'râc gecesi farz kılınması, mi'râc gecesinin en üstün vakit, ondaki hâlin en şerefli hâl, ondaki münâcaatın en kıymetli münâcaat olmasından dolayıdır. Namaz, îmândan sonra en faziletli tâattır. Allahü teâlâya ibâdet husûsunda en güzel hey'et ve duruştur."

Namazın farz olmasındaki hikmet: Resûlullah (s.a.v.) mi'râc gecesi göklere ve Allahü teâlânın dilediği yerlere götürüldüğü zaman, zamanın bütün garîblik ve büyüklüğünü ve orada bulunan meleklerin yaptığı pekçok ibâdetleri görünce gıbta etti ve ümmetinin de böyle pekçok ibâdetlerinin olmasını arzu buyurdular. Bunun üzerine Allahü teâlâ, bütün meleklerin ibâdetlerini beş vakit namazda topladı. Çünkü semâdaki meleklerin bir kısmı ayakta, bir kısmı rüku'da, bir kısmı secdede bulunuyor, bir kısmı da hamd ediyordu. Allahü teâlâ, beş vakit namazı kıldıkları zaman, Muhammed aleyhisselâmın ümmetine, semâ ehlinin ibâdetlerinin sevâbını verdi.

Muhammed bin Hatîb eş-Şâmî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: **"Namaz, Allahü teâlânın rızâsına, meleklerin sevinmesine vesile olur. Namaz, peygamberlerin sünneti, ma'rifet nûru, îmânın aslıdır. Duânın ve amellerin kabûlüne vesile olur. Namaz; rızıkda bereket, düşmanlara karşı bir silâh, şeytanın sevmediği birşey, sahibi ile ölüm meleği arasında şefaatçi, sahibi için kabirde bir kandil, yanını koyması için bir yatak, Münker ve Nekir'e cevap, sahibine arkadaş ve sahibini kıyâmet gününe kadar ziyâretçidir. Kıyâmet günü olunca, namaz; sahibi için gölge, başına taç, bedenine elbise, önünde bir nûr, onunla ateş arasında bir perde, mü'minlere Rabbinin huzûrunda bir huccet, terazide ağırlık, sıratı geçmek için yardımcı, Cennet için anahtardır. Çünkü namaz; tesbih, Allahü teâlâyı noksan sıfatlardan tenzih, temcîd** (Allahü teâlâya hamd ve sena), **takdis, Kur'ân-ı kerîm okuma, duâ ve hamddir. En faziletli amel, vaktinde kılınan namazdır."**

Yine Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kulun kıyâmet gününde ilk hesaba çekileceği şey namazdır. Eğer namazdan eksiği olmazsa, hesabı kolay olur."**

Enes bin Mâlik'in (r.a.) rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Bir yerde namaz kılındığı veya orada Allahü teâlâ zikr edildiği zaman o yer yedi kat yerin altına kadar sevinir. Çevresindeki yerlere karşı iftihar eder. Bir kimse nalınlarını namaz kılmak için bir yere koysa, o yer ona merhaba der."** Bu hadîs-i şerîfi Ebü'l-Leys, "Tenbîh-ül-gâfilîn" adlı eserinde de zikretti.

Çocuğa Kur'ân-ı kerîm öğretmenin fazileti: Enes bin Mâlik'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim çocuğa Kur'ân-ı kerîm öğretirse, Allahü teâlâ ona nûrdan bir gerdanlık takar. Öncekiler ve sonrakiler buna hayran kalırlar."**

Yine başka bir hadîs-i şerîfde: **"Bir kimse Kur'ân-ı kerîm okur ve onunla amel ederse, Allahü teâlâ o kimsenin babasına kıyâmet gününde öyle bir tâc giydirir ki, onun ziyası dünyâdaki güneşin ziyasından daha güzeldir."**

Âlimler buyurdu ki: "Evlâdın ana-babası üzerinde üç hakkı vardır. Bunlar: 1- Doğunca ona güzel bir isim koymak, 2- Ona Kur'ân-ı kerîm, edeb ve ilim öğretmek, 3- Onu sünnet ettirmektir."

Resûl-i ekrem (s.a.v.) buyurdu ki: **"Çok müslüman evlâdı, babaları yüzünden Veyl ismindeki Cehenneme gideceklerdir. Çünkü bunların babaları, yalnız para kazanmak ve keyf sürmek hırsına düşüp ve yalnız dünyâ işleri arkasında koşup, evlâdlarına**

müslümanlığı ve Kur'ân-ı kerîmi öğretmediler. Ben böyle babalardan uzağım. Onlar da, benden uzaktır. Çocuklarına dinlerini öğretmeyenler, Cehenneme gideceklerdir".

Huzeyfe bin Yemân ve Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde Resûl-i ekrem (s.a.v.) şöyle buyurdu. **"Allahü teâlâ, sabilerinden birisinin mektebde; Elhamdü-lillahi Rabbil-âlemîn demesi sebebiyle, azâbı hak etmiş olan bir kavimden kırk sene azâbı kaldırır."**

İbn-i Abbâs (r.a.), Resûlullahdan (s.a.v.) şöyle rivâyet etti: **"İçinde Kur'ân-ı kerîmden birşey bulunmıyan kimse, harâb olmuş bir ev gibidir."**

Kur'ân-ı kerîm okumaya devam etmek: Muâz bin Cebel (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Ben, Resûlullah (s.a.v.) ile beraber bir seferde bulunuyordum. Bu sırada; "Yâ Resûlallah! Bize fâideleneceğimiz birşey anlatın" dedim. O zaman Resûlullah efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Eğer sa'îdler gibi yaşamayı, şehîdler gibi ölmeyi, haşr gününde kurtulanlardan olmayı, kıyâmet gününün dehşetli sıcağından arşın gölgesinde gölgelenmeyi, dalâletten kurtulup hidâyet üzere olmayı istiyorsanız, Kur'ân-ı kerîm okumaya devam ediniz. Çünkü Kur'ân-ı kerîm; Rahmânın kelâmı, şeytana karşı sağlam bir kal'a, mizanda sevâbın ağır gelmesine vesiledir."**

Muâviye'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Üç şey vardır ki, onlar dünyâda garîbdir. 1- Zâlimin öğrendiği Kur'ân-ı kerîm, 2- Kötü bir topluluk arasında bulunan sâlih kimse, 3- Kendisinin okunmadığı evde bulunan Kur'ân-ı kerîm.**

---

1) El-A'lam cild-6, sh. 108

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-9, sh. 266

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 384

4) Mu'cem-ül-matbûat sh. 784

5) Brockelmann Gal-2, sh. 490

6) Osmanlı Müellifleri, cild-1, sh. 65

REÎS-ZÂDE MUSTAFA ÂŞİR EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mustafa Âşir'dir. Sultan Birinci Mahmûd Hân zamanı reîs-ül-küttâblarından (dışişleri bakanı) Mustafa Efendi'mn oğludur. Bu sebeple Reîs-zâde diye meşhûr olmuştur. 1141 (m. 1728) senesinde doğdu. Doğum yeri bilinmemektedir. Aslen Kastamonu'ludur. 1219 (m. 1804) senesinde İstanbul'da vefât etti. Bahçekapı yakınlarında yaptırdığı kütüphânenin yanına defnedildi.

İlk, orta ve yüksek tahsilini babasının yanında gördü. Ayrıca zamanının meşhûr âlimlerinden ders aldı. Onbeş yaşında, yapılan imtihanı kazanarak, 1157 (m. 1744) senesinde diploma aldı. Bundan sonra kadılık mesleğine yöneldi. 1182 (m. 1768) senesinde Yenişehir Fenân kadılığına, 1191 (m. 1777) senesinde Bursa kadılığına, 1195 (m. 1780) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Burada hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) kabrini ziyâret etti. 1200 (m. 1785) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. Aynı sene içinde Anadolu payesi ile taltif edildi. 1202 (m. 1787) senesinde bilfiil Anadolu kadıaskeri oldu. 1203 (m. 1788) senesinde Rumeli payesine nail oldu. 1204 (m. 1789) senesinde Rumeli kadıaskeri oldu. Şeyhülislâm Hamîdi-zâde Mustafa Efendi zamanında Kastamonu'ya gönderildi.

Bir müddet orada kalıp birçok hayır ve hayrat yaptırdı. 1205 (m. 1790) senesinde İstanbul'a döndü. 1207 (m. 1792) senesinde tekrar Rumeli kadı-askerliğine getirildi. Bu vazîfedeki normal müddetini doldurunca, ayrılıp evinde istirahat ederek ibâdet ve tâatle meşgûl oldu. 1213 (m. 1798) senesinde Dürri-zâde Mehmed Ârif Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1 yıl 10 ay 12 gün süren şeyhülislâmlık vazîfesinden sonra 1215 (m. 1800) senesinde vazîfeden ayrıldı. Mustafa Âşir Efendi, kendi evine çekilip ibâdet ve tâatle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Mustafa Âşir Efendi, âlim ve fazilet sahibi bir zât idi. Vakûr, nezâket sahibi, hoş sohbet, cömert ve hayırsever bir kimseydi. Topladığı kıymetli eserlerle, Bahçekapı'da bir kütüphâne yaptırıp, vakf etti. Bugün bu kitaplar Süleymâniye Kütüphânesi'ndedir. Aynı yerde bir dâr-ül-kurrâ yaptırmıştır. Bu eserlerini yaşatacak vakıflar da bırakmıştı. Kastamonu'da kaldığı sıralarda, Kâdı Nasrullah Câmii'nde her yıl mevlid kandilinde mevlid okunmasını âdet hâline getirmiş, mevlidin masraflarını karşılayacak vakıf kurmuştur. Kendisi hattât olup, çok güzel yazı yazardı. "Tefsîr-i Münşî" adında kıymetli bir tefsîr ile, Arabça, Farsça ve Türkçe olarak yazdığı risaleleri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 116

2) İlmiye salnamesi sh. 565

3) Kâmûs-ül-A'lâm cild-4, sh. 3043

REYYÂHÎ

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, İbrâhim bin Abdülkâdir bin Ahmed Reyyâhî olup, künyesi Ebû İshâk'dır. 1180 (m. 1766) senesinde Tunus'un Tesfûr denilen bölgesinde doğdu. 1266 (m. 1850) senesinde Tunus'ta vefât etti.

Reyyâhî'nin dedesi İbrâhim Efendi, Libya'dan Tunus'un Asûse denilen yerine göç ederek yerleşti. Burada, çocuklarının ilim öğrenmesi ve terbiyesi ile meşgûl oldu. Reyyâhî, doğduğu yerde Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Hicri onikinci asrın sonlarında ilim öğrenmek için Tunus'a gitti. Önce Âşûrâ, daha sonra Bîr-il-Hicâr Medresesi'nde kaldı. Zeytûne Üniversitesi'nde, Sâlih Kevvâş ve Hasen Şerîf gibi asrın önde gelen âlimlerinden ilim öğrendi. Usûl-i fıkıh ilmini İsmâil Temîmî'den, beyân ve mantık ilmini Ömer el-Mahcûb ve kardeşi Muhammed Mahcûb'dan öğrendi. Nahiv ilminden bahseden İbn-i Hişâm'ın "Mugnî" kitabını Hamza Cebbâs'dan okudu. Hocalarından birisi de Tâhir bin Mes'ûd'dur. Tâhir bin Mes'ûd, onu derste çok faydalı olmasından dolayı, diğer talebelerinden önde tutardı. Hattâ hocası, o derste bulunmadığı zaman ders yapmıyordu. Bu husûsta talebe arkadaşlarından birisi şöyle demektedir: "Reyyâhî'nin bizden faydalandığından çok, biz ondan faydalandık."

Reyyâhî, asrının diğer büyük âlimlerinden ders aldı ve onların sohbetlerinde bulundu. Âlimlerin çoğu kendisine icâzet verdiler. Tasavvuf bilgilerini, Şâziliyye yolunun büyüklerinden Şeyh Beşîr bin Abdurrahmân Venîsî ez-Zevâvî'den öğrendi. Zevâvi o zaman Tunus'ta ikâmet ediyordu. Reyyâhî, uzun süre Zeyâvî'nin yanından ayrılmadı. Onun en değerli talebelerinden oldu. 1216 (m. 1801) senesinde Şeyh Ali Ticânî'den Ticâniyye yolunun edebini öğrendi. Sonra bu yolu insanlara yaymaya çalıştı. Havânît-i Âşûrâ denilen yerin yakınında, meşhûr dergâhını yaptırdı.

Reyyâhî, ilim tahsilini tamamla diktan sonra, Zeytûne üniversitesi'nde müderris oldu. Dersleri çok kalabalık olurdu. O önce dersi anlatır, konuyu ezberden yazdırırdı. Sonra ders ile alâkalı kendi ilâvelerini yapardı. Daha sonra da, okuttuğu eserin yazarının sözlerini tatlı bir şekilde îzâh ederdi. Ondan sonra gelen müderrisler, onun bu ders verme usûlünü ta'kip etmişlerdir. Hocası Muhammed Fâsî vefât edince, onun yerine Beydâvî tefsîri ve Sahîh-i Buhârî derslerini verdi. Onun yanında çok büyük âlimler yetişti. Bunlardan ba'zıları şunlardır: Oğulları Tayyib ve Ali, Muhammed bin Mülûke, Muhammed Nefir, Muhammed el-Bennâ, Muhammed Bahri bin Abdüssettâr, Tâhir bin Aşûr, Tayyib bin Muhammed, Tâhir bin Muhammed.

Reyyâhî, 1252 (m. 1836) senesinde ikinci defa Emîr Mustafa Bayın yerine hacca gitti. 1253 (m. 1837) senesinde Emîr Mustafa Bay'ın vefâtından üç gün sonra hacdan döndü. Reyyâhî, bu hac yolculuğu sırasında da; İskenderiyye, Kâhire ve Harem-i şerîf âlimleri ile görüştü. Bu âlimlerden birisi de, Medîne-i münevverenin büyük hadîs âlimi ve Mescid-i Nebevî'de müderrislik yapan Muhammed Âbid Sindî'dir. Reyyâhî, Kâhire'de Muhammed Emîr, Sagîr'den de icâzet aldı. Onun hadîs ilmine dâir verdiği derslerinde bulundu. Kendisi ise, Kâhire'de İbrâhim bin Hasen Sâkâ'ya icâzet verdi.

Reyyâhî, 1254 (m. 1838) senesinde Müşîr-i evvel Ahmed Paşa'nın teklifi üzerine, yazıcı Mahmûd Hunays ile beraber İstanbul'a devlet ile alâkalı bir iş için gitti. İstanbul'da Şeyhülislâm Ârif Hikmet Efendi ile görüştü. Şeyhülislâm ona çok ikram ve iltifâtta bulundu. Reyyâhî, Tunus'a 1254 (m. 1838) senesi Receb ayının ortalarında döndü.

İbrâhim Reyyâhî, 1256 (m. 1840) senesi Şa'bân ayında Sâhib-üt-tâbi' Câmii'nde Beydâvî tefsîrini bitirdi. Tefsîrin hatim meclisinde Mustafa Paşa da bulundu. Onunla beraber diğer devlet erkânı da geldi. Mustafa Paşa, bir talebe gibi, Reyyâhî'nin hizâsına oturdu. Reyyâhî, Sâhib-üt-tâbi' Câmii'nde, inşâsından sonra ilk ders veren müderrisdir. Burada Buhârî üzerine yazılan Kastalânî şerhini ve fıkıh ilmine dâir olan Muhtasar-ı Halîl'i okuttu. Ayrıca nahiv dersleri verdi.

Hüseyn Paşa, Reyyâhi'yi, müftîlerden teşkil edilen şûranın başkanı yaptı. Bütün müftîler toplandıktan sonra, Hüseyn Paşa ona; "Allâme İsmâil Temîmî'nin vefâtından sonra artık dînen bu iş sana düşüyor" dedi. Reyyâhî de onun bu teklifini kabûl etti. Hattâ bir ara Reyyâhî, Hüseyn Paşa'nın yanına gidince, Hüseyn Paşa onu yanına oturtup;

"Bizden önce Hamûde Paşa kadılık için seni seçti. Fakat sen kabûl etmedin. Umarım bu sefer fetvâ işini kabûl edersin" dedi. O zaman Reyyâhî; "En güzeli beni müderrislikte bırakmanızdı. Çünkü müderris olarak müslümanlara daha fâideli olurum. Bu işi kadılık işinde mahir olan birisine verseydiniz daha iyi olurdu" dedi. Fakat ısrar üzerine bu vazîfeyi kabûl etmek zorunda kaldı. Daha önceden de 1255 (m. 1839) senesi Ramazân-ı şerîf ayında, Müşîr-i evvel Ahmed Paşa tarafından şûra (danışma meclisi) başkanlığı, Zeytûne Medresesi müderrisliği ve Zeytûne Câmii İmâm ve hatipliği verilmişti.

Reyyâhî, makam ve mevki sahiplerinin karşısında asla eğilmezdi. Hattâ onların yaptığı haksızlık ve zulm olursa, derhal onları îkâz eder, yaptıklarının hatâ olduğunu söylemekten çekinmezdi.

Reyyâhî, güzel ahlâk sahibi bir zât idi. Herkes tarafından, sâlih ve velî bir zât olarak bilinirdi.

Reyyâhî'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Risâletün fir-Reddi alâ Muhammed bin Abdülvehhâb en-Necdî, 2- Risâletün fir-Reddi alâ münkîr-it-tarîkat-it-Ticânıyye,

3-Ecvibetü mesâil, 4- Hâşiyetün alâ şerh-il-fakîhi alel-katr, 5- Hutab-ül-cumu'a, 6- Dîvân-ı şi'r, 7- Mevlid: Müşir-i evvel Ahmed Paşa'nın teklifi üzerine, Şeyh Mustafa Bekrî'nin eserinden kısaltmıştır. 8- Manzûmetün fis-salevât-il-leti tefsidü alel İmâm dûnel-me'mûn, 9-Nazm-ül-Âcrûmiyye.

---

1) Terâcim-ül-müellifîn cild-2, sh. 387

2) El-A'lâm cild-1, sh. 48

3) Mu'cem-ül-müellifîn cild-1, sh. 19

4) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 501, 580. cild-2, sh. 235, 437, 542

5) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 42

SÂLİH EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi Sâlih Efendi'dir. 1203 (m. 1788) senesinde, İstanbul'un Karagümrük semtinde doğdu. 1296 (m. 1879) senesinde İstanbul'da vefât etti. Dergâhındaki tevhîdhânesine defnedildi.

Sâlih Efendi, tahsilini İstanbul'da yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden ilim öğrendi. Fâtih Câmii'ndeki derslere devamla, aklî ve naklî ilimlerde olgunlaştı. Hocalarından icâzet aldı. Sonra Şeyhzâde Câmi-i şerîfine müderris oldu. Meşhûr Hattat İsmâil Zühdî'den hat dersleri aldı. Odabaşı Şeyhi ve Nûri Efendi'nin icâzetli talebesi olan Abdullah Efendi ile sohbet etti. Bu sohbette, Abdullah Efendi'nin hocası olan Nûri Efendi'nin tasavvuf ilmindeki üstün derecesinden haberdâr oldu. Daha sonra tasavvuf ilmine dâir ba'zı zor mes'eleleri, sormak ve sohbetinden istifâde etmek maksadıyla, Üsküdar'da bulunan Nûri Efendi'yi ziyârete gitti. Sohbetini dinledi. Sohbette sormak istediği mes'elelerin cevâbını soruyu sormadan aldı. Kalp ilimlerine dâir pekçok şeyler duydu. Hayretler içinde kaldı. Onun büyüklüğünü anlayıp kalbi, Nûri Efendi'ye karşı derin bir sevgi ile doldu. O akşam orada kalmaya, Nûri Efendi'nin ma'nevî kemâlâtından istifâde etmeye karar verdi. Yatsı namazı vakti girdiğinde namaza kalkıldı. Aklî ve naklî ilimlerde söz sahibi olan Sâlih Efendi, kırâat ilmindeki maharetini göstermek arzusu ile ilerleyince; Nûri Efendi, Sâlih Efendi'yi mihraba da'vet etti. Sâlih Efendi de mihraba geçip İmâm olarak iftitah (namaza başlama) tekbîrini aldı. İçinden Sübhâneke ve E'ûzü besmeleyi okuduktan sonra; **"Elhamdülillahi..."** dedi. Fâtiha'nın devamını okuyamadı. Birkaç defa tekrarlayıp yine hatırlayamayınca mihrâbdan çekildi. Nûrî Efendi geçip namazı kıldırdı. Sâlih Efendi o zaman, Nûri Efendi'nin, tasarrufu kuvvetli, hâl ve kerâmet ehli bir zât olduğunu anladı. Tövbe ve istiğfar edip, ona talebe oldu. Tam yirmiiki sene cân-ı gönülden ona hizmet etti. Sadâkatinin mükâfatı olarak ma'nevî derecelere kavuştu. Talebeliği esnasında hocasının emriyle, Mesnevî Hân ismiyle meşhûr Hoca Hüsâmeddîn Efendi'ye giderek Mesnevî-yi şerîf okudu. 1265 (m. 1849) senesinde hocasının yerine geçerek talebe yetiştirmeye başladı. Bilâhare arsa hâlinde olan Muslihuddîn Mescidi'ni dergâh olarak yaptırdı. Fâtih civârında, Tahtadâra Dergâhı'nı bina etti.

Sâlih Efendi, Hak âşığı, kâmil, çok ibâdet eden. İsmi gibi sâlih, sabırlı, din ve fen bilgilerinde üstün, hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. Kur'ân-ı kerîm ve salevât-ı şerîfe kitabı olan Delâil-i Hayrat yazardı. Yazılarında mahlası (Şems) idi. Bu şekilde geçimini te'min ederdi.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 204

SAVÎ (Ahmed bin Muhammed)

Mâlikî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ahmed bin Muhammed el-Halveti'dir. Sâvî nisbesiyle meşhûr olmuştur. 1175 (m. 1761) senesinde Mısır'da Nil nehrinin batı tarafında, "Sâ-ül-Hacer" denilen yerde doğdu. 1241 (m. 1825) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Fıkıh, tefsîr, kelâm ve tasavvuf ilimlerinde derin âlim olup, yazdığı kıymetli eserlerinin ba'zıları şunlardır: 1-Hâşiyetün alâ Tefsîr-il-Celâleyn: Celâleyn tefsîri üzerine yazmış olduğu hâşiyesidir. Dört cild hâlinde basılmıştır. 2-Ferâid-üs-Seniyye, 3- Şerhu Hemziyyet-il-Bûsiriyye, 4- Belâgat-üs-sâlik li-akrab-il-mesâlik: Mâlikî mezhebi fıkhının fürû'una dâir iki cild hâlinde yazdığı eseridir. 5- Hâşıyetü alâ Cevheret-it-tevhîd lil-Lakânî, 6-Hâşiyetün alâ şerh-iddenûr alâ risâleti fî ilm-il-beyân, 7- Esrâr-ür-Rabbâniyye vel-füyûzât-ir-Rahmâniyye: Salevât-üd-Derdîriyye adlı eserin şerhidir. 8-Hâşiyetün alâ Envâr-üt-tenzîl lil-Beydâvî, 9- Haşiyetün alel Haridet-i behiyye lid-Derdîr fil-kelâm, 10- Haşiyetün alâ Şerh-id-Derdîr li-Muhtasarihî, 11- Şerh-ül-manzûmeti Esmâillahilhüsnâ lid-Derdîr.

Celâleyn Tefsîri üzerine yazdığı dört ciltlik haşiyesinden ba'zı kısımlar:

Lokman sûresi 12. âyetinin; **"Zât-ı ulûhiyyetime yemîn ederim ki, biz Lokman'a hikmet verdik ve Allaha şükret dedik"** meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyuruyor ki: Lokman aleyhisselâm, Târuh bin Nâhur bin Fahûr'un oğludur. İbrâhim aleyhisselâmın kardeşinin oğlunun oğludur. Eyyûb aleyhisselâmın kızkardeşinin oğlu olduğu da rivâyet edilir. Eyyûb aleyhisselâmın halasının oğlu olduğu, bin sene kadar yaşadığı ve Dâvûd aleyhisselâma ulaştığı söylenir. Tefsîr âlimleri onun hakim (hikmet sahibi, va'z edici) olduğu, peygamber olmadığı husûsunda ittifâk ettiler. Ancak İkrime ve Şa'bî peygamber olduğunu bildirdiler. Lokman aleyhisselâmın peygamberlikle, hakimlik arasında serbest bırakıldığı ve hakimliği tercih ettiği de rivâyet edilir. Rivâyet edilir ki: Lokman (a.s.) gün ortasında uyuduğu sırada kendisine bir nidâ gelip; "Yâ Lokman! Seni yeryüzüne halîfe kılmamızı, insanlar arasında hak ve adâletle hükmetmeyi ister misin?" Lokman aleyhisselâm o sese cevap verdi ve dedi ki: "Eğer Rabbim beni serbest bırakırsa, afiyet ve sıhhat isterim. Belâ ve musibetten de muhafaza etmesini dilerim. Eğer sıkıntı ve belâ da verirse, seve seve kabûl ederim. Çünkü biliyorum ki, Allahü teâlâ bana belâ ve musibet verirse, bana yardım eder ve beni onlardan korur." Bunun üzerine melekler, nereden geldiğini bilmediği bir sesle; "Niçin yâ Lokman" dediler. Lokman aleyhisselâm buyurdu ki: "Hakimlik, rütbelerin en sıkıntılısı ve en yükseğidir. Her tarafta mazlûm kimseler olsa da, âdil olursan rahat ederler ve kurtulurlar. Eğer yoldan saparsan Cennet yolundan saparsın. Bir kimsenin dünyâda zelîl ve sıkıntılı olması, şerefli ve sıkıntısız olmasından hayırlıdır. Kim âhıret üzerine dünyâyı tercih ederse, dünyâ ona fitne olur ve âhıret üstünlüklerine kavuşamaz." Bu sözlerine melekler şaştılar. Lokman aleyhisselâm, tekrar uyuyup uyandığı zaman, kendisine hikmet verildiğini anladı. Hikmetli sözler konuşmağa başladı.

Bundan sonra Dâvûd aleyhisselâma hikmetli sözleriyle yardımcı oldu. Lokman aleyhisselâmın terzilik yaptığı veya koyun çobanı olduğu da nakledilir.

Rivâyet olunur ki: Lokman aleyhisselâm yolda giderken bir kimseyle karşılaştı. Lokman (a.s.) hikmetli sözler konuşuyordu. O kimse; "Sen filan çoban değil misin" deyince, Lokman aleyhisselâm; "Evet" dedi. O kimse; "Bu dereceye nasıl ulaştın?" diye sorunca; "Doğru söz söylemek, emânete riâyet etmek ve mâlâya'nî'yi (lüzumsuz işleri ve sözleri) terk etmekle ulaştım" buyurdu.

Hikmet: İlim ve ameldir. Bu ikisini birleştirmedikten sonra bir kimseye hakim denilmez. Hikmet Emânete riâyet etmek, ma'rifet ma'nâlarına da gelir. Hikmet; "İnsanın gözüyle gördüğü gibi, eşyayı idrâk etmesini sağlayan ve kalbde bulunan bir nûrdur" da denildi.

Lokman aleyhisselâmın onikibin tane hikmetli söz konuştuğu ve insanların o sözleri kendi sözleri arasına aldıkları söylenir.

Lokman aleyhisselâm, Dâvûd aleyhisselâmın peygamber olmasından önce, insanlar arasında hikmetli sözleriyle va'z eder, fetvâ verirdi. Dâvûd aleyhisselâm peygamber olarak gönderilince fetvâyı terk edip, ona ümmet oldu ve ondan ilim öğrendi.

Allahü teâlâ; **"Lokman aleyhisselâma hikmet verdik ve hikmetten ihsân ettiğimiz şeye şükretmesini emr ettik. Kim Allahü teâlânın verdiği ni'mete şükrederse şükrünün faydası kendinedir"** buyurdu. Zîrâ şükürle, nail olduğu ni'metin hakkını eda ettiği gibi şükür, ni'metinin devamına ve artmasına sebep olur. Çünkü şükürden istifâde edecek kimse şükr eden kimsedir. Eğer bir kimse küfrân-ı ni'metle Rabbine küfr eder, verdiği ni'metin hakkını eda etmezse, küfrân-ı ni'metin zararı da kendinedir. Çünkü Allahü teâlânın hiç kimsenin şükrüne ihtiyâcı yoktur. Kullarından hiçbir kimse şükretmese, zât-ı ulûhiyyetine hiçbir zarar gelmez.

Allahü teâlâ, Lokman'a (a.s.) hikmet verdiğini buyurduktan sonra, Lokman'in (a.s.) hikmetlerinden ba'zılarını şöyle beyân etti:

"Habîbim zikret şol zamanı ki; o zaman Lokman oğluna nasihat ederek şöyle demişti: "Ey oğulcuğum! Allah'a şirk koşma! Zîrâ şirk, büyük günahtır."

Lokman'ın (a.s.) oğlunun ismi "En'âm", "Meşkem" veya "Saran" olduğu söylenir. Denildi ki: Oğlu ve hanımı küfürde idi. Uzun müddet va'z ve nasîhatten sonra müslüman oldular.

Rivâyet edilir ki: Lokman aleyhisselâm, bir torba içine bir miktar hardal tanesi koydu ve yanına aldı. Oğluna mev'ize mev'ize (konu konu) nasihat etmeye başladı. Her bir nasîhatından sonra bir hardal tanesini torbadan çıkardı. Nihâyet torbadaki hardal taneleri bitti. Bunun üzerine oğluna dedi ki: "Ey oğulcuğum! Sana uzun müddettir va'z-ü nasihat ettim. Eğer bu va'z-ü nasihati dağa etseydim dağ parçalanırdı." Oğlu, nasihatleri üzerine şirkten vaz geçip, onun dinine döndü ve müslüman olduktan sonra öldü.

Lokman aleyhisselâmın hikmetli nasihatlerinden ba'zıları:

"Ey oğlum! Takvâyı kendin için âhıret sermâyesi edin. Çünkü takvâ, mal ve mülk ile olmayan bir ticârettir.

"Ey oğlum! Cenâzede hazır bulun, düğüne gitme. Çünkü cenâze sana âhıreti hatırlatır. Düğün ise senin dünyaya karşı meylini arttırır."

"Ey oğlum! Horoz senden daha akıllı olmasın. O her sabah zikr ve tesbih ediyor. Sen ise uyuyorsun.

"Ey oğlum! Tövbeyi geciktirme. Çünkü, ölüm ansızın gelip yakalar."

"Ey oğlum! Câhil kimselerin sevgisine rağbet etme. Çünkü o, yaptığı kötü işlerine senin râzı olduğunu zanneder.

"Ey oğlum! Allahü teâlâdan kork. Kalbinle korkmadığın hâlde, insanların sana ikram etmeleri sebebiyle Allahtan korkuyor görünme."

"Ey oğlum! Ben hayatta sustuğuma hiç pişman olmadım. Sükût etmekten pişmân olmazsın. Söz gümüş ise sükût altındır."

"Ey oğlum! Âlimlerin meclisinde bulun. Hikmet sahiplerinin (Allah adamlarının) sohbetinde bulun. Bahar yağmuruyla yeryüzünü yeşillendiren Allahü teâlâ, âlimlerin meclisindeki hikmet nûru ile de mü'minlerin kalbini aydınlatır. Yalan söyleyen kimsenin yüzünün nûru gider, kötü huylu olan kimsenin gam ve kederi çoğalır. Anlayışsız kimseye bir mes'eleyi anlatmaktan bir kayayı yerinden oynatmak daha kolaydır.

"Ey oğlum! Câhili bir yere elçi olarak gönderme. Eğer akıllı ve hikmet sahibi birini bulamazsan kendin git.

"Ey oğlum! Allahü teâlâyı anan (hatırlayan) insanlar görürsen onlarla otur. Âlim olsan da, ilminin faydasını görürsün ve ilmin artar. İlmin yok ise sana öğretirler. Allahü teâlâ onlara olan rahmetinden seni de faydalandırır."

"Ey oğlum! Allahü teâlânın isminin zikredilmediği meclise rastlarsan orada oturma. Sen âlim olsan da, ilmin sana fayda vermez. Eğer ilmin yok ise cahilliğin fazlalaşır. Onlarla bulunman sebebiyle Allahü teâlânın gazâbı sana isâbet eder."

"Ey oğlum! Dünyâ derin deniz gibidir. Çok insanlar onda boğulmuştur. Takvâ gemin, îmân yükün, tevekkül hâlin olsun. Umulur ki kurtulursun."

"Ey oğlum! Ben nice ağır yükler taşıdım Kötü komşudan ağırını görmedim. Nice acılar tattım, fakat fakirlik kadar acı birşey tatmadım."

"Ey oğlum! Bilmediğin şeyi tam öğren. Bir kişiyle kardeşlik (dostluk) kurmak istediğin zaman önce onu gazâblandır. Eğer kızgınlığı ânında sana adâletle davranırsa ona yaklaş, yoksa ondan sakın."

"Ey oğlum! Dilini "Allahümmagfirlî" demeğe alıştır. Çünkü, Allahü teâlânın reddetmeyeceği saatler vardır"

"Ey oğlum! Borçlu olmaktan sakın. Çünkü, gündüz zillet içinde, gece gam ve keder içinde olursun."

"Ey oğlum! Allahü teâlâ ma'siyetimden dolayı beni cezalandırmaz diye ümitli olmadığın gibi, rahmetinden de ümidini kesici olma."

"Ey oğlum! Âlimlere karşı öğünmek, akılsızlarla inatlaşmak, meclislerde ve toplantılarda gösteriş yapmak için ilim öğrenme, ihtiyâcım yok diyerek ilmi de terk etme."

"Ey oğlum! Yalandan çok sakın. Çünkü dînini bozar ve insanlar yanında mürüvvetini azaltır. Bununla hayanı, değerini ve makamını kaybedersin."

"Ey oğlum! Kötü huylardan, gönül dağınıklığından sakın. Sabırsız olma, yoksa arkadaş bulamazsın. İşini severek yap. Sıkıntılara katlan. Bütün insanlara karşı iyi huylu ol."

"Ey oğlum! Hep üzüntülü olma, kalbini dertli kılma, insanların elinde olana tama' etmekten sakın. Kazaya râzı ol ve Allahü teâlânın sana verdiği rızka kanâat et."

"Ey oğlum! Helâl lokma ye ve işlerinde âlimlere danış. İşlerini nasıl yapacağını onlara sor."

"Ey oğlum! Bir hatâ işlediğinde hemen tövbe et ve sadaka ver."

"Ey oğlum! Ölümden şüphe ediyorsan uyku uyuma. Uyuduğun ve uyumak mecbûriyetinde olduğun gibi ölüme de mahkûmsun. Dirilmekten de şüphe ediyorsan uykudan uyanma. Uykudan uyandığın gibi öldükten sonra da dirileceksin."

"Ey oğlum! Helâl kazanç ile fakirlikten korun. Fakir düşen kimse şu üç musibetle karşılaşır. Din zayıflığı, akıl zayıflığı ve mürüvvetin yok olması."

"Ey oğlum! Merhamet eden merhamet bulur. Sükût eden selâmete erer. Hayır söyleyen kâr eder. Kötü konuşan günahkâr olur. Diline hâkim olmayan pişman olur."

Lokman Sûresi 16. âyet-i kerîmesinde buyurulduğu üzere, Lokman (a.s.) oğluna vasıyyete devam ederek dedi ki: **"Ey oğlum, yapılan iyi veya kötü iş bir hardal tanesi kadar olsa da, bir kaya içinde yahut göklerde veya yerin dibinde gizlense Allahü teâlâ o işi huzûruna getirir ve onu senden suâl eder. Zira Allahü teâlâ, gizli, aşikâr her şeye muttali', latif ve habîrdir."**

"Ey oğlum! Namazı dosdoğru kıl. Şartlarına, rükünlerine, edeblerine riâyet ederek kıl. Çünkü namaz, dînin direğidir ve Allahü teâlâya münâcaattır."

"Dînin hayır ve iyilik olarak bildirdiği bütün husûsları emret. El ile, dil ile ve kalb ile gücün yettiği kadar insanları kötülükten sakındır. İbâdetlerinde ve insanlara nasihatin esnasında karşılaşacağın güçlük ve musibetlere sabret. İnsanlara iyilikleri emr ve nasihat edip kendini unutma. Yoksa mum gibi olursun. Mum insanları aydınlatır. Fakat kendini yakıp eritir."

"Ey oğlum! Sen insanlardan yüz çevirme. Onlara karşı kibirlenerek hakîr ve küçük görme. İnsanlara karşı öğünme. Onlar sana konuştukları zaman onlardan yüz çevirme. Tevâzu ile sözlerini dinle. Onlar konuşurken ehemmiyet vermeyerek başka şeyle meşgûl olma. Çünkü insanlara karşı hüsn-ü muâmele gereklidir."

"Ey oğlum! Yeryüzünde insanlara karşı kibirlenerek yürüme. Allahü teâlânın verdiği ni'metin sâdece sana âit olduğunu zannederek insanlara mağrur olma."

Ahmed bin Muhammed Sâvî, Celâleyn Tefsîri haşiyesinde, Kevser sûresinin tefsîrinde şöyle buyuruyor: Bu sûreye Nahr sûresi ismi de verilir. Bu sûre As bin Vâil ile ilgili olarak nâzil olmuştur. Çünkü As bin Vâil, birgün mescidin kapısından girerken, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) çıkıyordu. O esnada karşılıklı konuştular. As daha sonra çıkınca, Kureyş'in ileri gelenleri ne konuştuklarını ve kiminle konuştuklarını sordular. As bin Vâil de; "Şu ebterle konuştum" deyince bu sûre nâzil oldu.

"Ey Muhammed! Biz sana Kevser'i ihsân ettik." Kevser, birçok sûretlerde tefsîr edilmiştir. Birincisi; Kevser, Cennette bulunan bir nehrin ismidir. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin şu hadîs-i şerîfi bunu bildirmektedir.

Buyurdu ki: **"Kevser; Cennette bir nehirdir. Onun iki tarafı altındandır. Mecrası** (aktığı, yer) **inci ve yakuttandır. Toprağı misk kokusundan daha güzeldir. Şerbeti baldan tatlı ve kardan beyazdır."**

Enes bin Mâlik (r.a.) şöyle rivâyet eder Birgün Resûlullah (s.a.v.) aramızdaydı. Hafif uykudan sonra başını gülerek kaldırdı. Biz; "Yâ Resûlallah sizi güldüren nedir?" diye sorduk. **"Biraz önce Kevser sûresi inzal oldu."** buyurdu ve sûreyi okudu. Sonra; **"Kevser nedir biliyor musunuz?"** buyurdu. Biz de; "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dedik. Buyurdu ki: **"Kevser bir nehirdir. Rabbim bana pekçok hayr ve iyilikler va'detti. Ümmetim kıyâmet**

günü o nehire getirilir. O nehirin kapları (bardakları) **gökteki yıldızlar adedincedir. Ümmetimden birisi o nehirden men edilir. Ben; "Yâ Rabbî! O benim ümmetimdendir derim. Allahü teâlâ; "Onun senden sonra ne yaptığını** (dinde ne bid'atler ihdas ettiğini) **biliyor musun?" buyurur."**

İkincisi; Cennetteki bir havuzun ismidir. Birçok hadîs-i şerîflerde Kevser havzının sıfatları açıklanmıştır.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Havuzumun uzunluğu bir aylık mesafedir. Suyu sütten beyaz, kokusu miskden daha güzel, bardaklarının sayısı gökteki yıldızlar adedincedir. Kim o havuzdan içerse, ebedî olarak susamaz."** Daha birçok rivâyetler vardır.

Üçüncüsü; peygamberlik, dördüncüsü; Kur'ân-ı kerîm, beşincisi; İslâm dîni, altıncısı; Kur'ân-ı kerîmin kolay okunup ezberlenmesi ve İslâm dîninin kolaylığı, yedincisi; peygamber efendimizin Eshâbının ve ümmetinin çokluğu, sekizincisi; Peygamber efendimizin zikrinin ve makamının yüksekliği, dokuzuncusu; kalbindeki nûr ve mâsivâdan kesilmek, onuncusu; şefaat, onbirincisi; mu'cizeler, onikincisi; Kelime-i tevhîd, onüçüncüsü; dindeki derin ilmi, ondördüncüsü; beş vakit namaz, onbeşincisi; büyük işler, önaltıncısı; dünyevî ve uhrevî pekçok hayırlardır. Bu husûsların her birisi Resûlullah (s.a.v.) efendimizde mevcûttur.

Aynı sûrenin tefsîrinde buyuruyor ki: "Havz, sırattan önce midir yoksa sonra mıdır veya mizandan sonra mıdır, önce midir husûsunda âlimler ihtilâf ettiler. Doğru olanı, Havz-ı Kevser sırattan ve mizandan önce olmasıdır. Çünkü insanlar, kabirlerinden susuz olarak çıkacaklar, o Kevser havzından ebedî olarak bir daha susamamak üzere içeceklerdir.

İbn-i Abbâs (r.a.), Peygamber efendimizden (s.a.v.); "Kıyâmet gününde Allahü teâlânın huzûrunda durduğumuz zaman orada su var mıdır?" diye sordu. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Evet, nefsim yed-i kudretinde olan Allahü teâlâya yemîn olsun ki, orada su vardır. Allahü teâlânın sevgili kulları peygamberlerin havuzları başına getirilir. Allahü teâlâ ellerinde ateşten değnekler bulunan yetmiş bin melek gönderir. O melekler kâfirleri o havuzlardan uzaklaştırırlar"** buyurdu. Bu uzaklaştırma sırattan sonra değildir. Çünkü sırattan, müslümanlardan başkası geçemeyecektir. Kâfirlerin sırattan sonra olması mümkün değildir. Bu sebeple havz, sırattan öncedir.

Sâvî hazretleri, aynı sûrenin tefsîrine devam ederek buyurdu ki: **"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!"** meâlindeki âyet-i kerîmedeki namaz kıl lafzından. Kurban bayramı namazı anlaşıldığını; İkrime, Atâ ve Katâde bildiriyorlar. Sûrenin Medîne-i münevverede nâzil olması bunu kuvvetlendiriyor.

Kurban kes lafzından; deve, sığır ve koyun hayvanlarının boğazlanması anlaşılıyor. Peygamber efendimiz (s.a.v.) veda haccında, malının en iyisinden yüz tane dişi deve kurban etti. Bunlardan yetmiş tanesini kendi eliyle kesti. Otuz tanesini de Ali (r.a.) kesti. Namaz ve kurban kesmek birlikte zikredildi. Çünkü, namazda bütün ibâdetler toplanmıştır ve dînin direğidir. Kurban kesmekte ise, fakir ve ihtiyâçlılara yemek yedirmek ve kul hakkına riâyet etmek vardır. Bu iki haslet Allahü teâlâya karşı ibâdet etmektir.

Kevser suresindeki; **"Ey Muhammed! Muhakkak ki sana buğz eden kimse, ancak ebterdir** (nesli kesiktir)**"** meâlindeki âyet-i kerîmenin tefsîrinde de şöyle buyuruyor:

Resûlullah efendimize (s.a.v.) buğzeden kimseler, oğlu Hazreti Kâsım vefât edince ebter dedikleri zaman, Allahü teâlâ tesellî ve müjdelemek için, bu âyet-i kerîmeyi indirdi. Hazreti Kâsım, Peygamber efendimizin (s.a.v.) ilk evlâdıdır. İki sene veya 17 ay yaşadı. Peygamberlik bildirilmeden önce vefât etti. Peygamberlik gönderildikten sonra da vefât ettiği rivâyet edilir. Ancak ilk vefât eden evlâdıdır. Yedi tane evlâdı vardır. Bunlar; Kâsım, Abdullah (Tayyib ve Tâhir diye de bilinir), İbrâhim, Zeyneb, Rukıyye, Ümm-ü Gülsüm ve Fâtıma'dır. İbrâhim, Mısırlı Mâriye vâlidemizden olup, diğerlerinin hepsi Hazreti Hadîce'dendir (r.anhâ). Hazreti Fâtıma hâricinde diğerleri Peygamber efendimizin (s.a.v.) sağlığında vefât ettiler. Hazreti Fâtıma da Peygamber efendimizin vefâtından altı ay sonra vefât etmiştir. Peygamber efendimizin (s.a.v.), zürriyeti, Hazreti Fâtıma'nın neslinden kıyâmete kadar devam edecektir.

İhlâs sûresinin faziletiyle ilgili birçok hadîs-i şerîfler vardır. Bunlardan ba'zıları:

Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimse, uyumak istediği zaman sağ tarafı üzerine yatsın. Sonra yüz defa; "Kul hû vallahü ahad" suresini okusun. Kıyâmet günü o kimseye Allahü teâlâ; "Ey kulum sağ tarafın ile Cennete gir" buyurur"** ve **"Kim; "Kul hû vallahü ahad" sûresini elli defa okursa, elli senelik günâhı bağışlanır" ve "Kim; "Kul hû vallahü ahad" sûresini on defa okursa, onun için Cennette bir köşk bina olunur, yirmi defa okursa, iki köşk, otuz defa okursa üç tane köşk bina olunur" ve "Kim; "Kul hû vallahü ahad" sûresini ölüm hastalığında okursa, kabir fitnesinden kurtulur ve kabir sıkmasından emîn olur. Kıyâmet günü melekler onu Sırattan kurtulup Cennetle mükâfatlandırtlıncaya kadar taşırlar" ve "Bir kimse evine girdiği zaman "Kul hû vallahü ahad" sûresini okursa, bu evin halkından ve komşularından fakirlik gider"** ve **"Kim; "Kul hû vallahü ahad" sûresini bir defa okursa onun bereketine kavuşur, iki defa okursa kendisi ve ailesi bereketine kavuşur, üç defa okursa kendisi ve bütün komşuları bereketine kavuşur. Oniki defa okursa, Allahü teâlâ onun için Cennette oniki tane köşk bina eder. Yüz defa okursa, Allahü teâlâ onun adam öldürme ve kul hakları hâricinde olan elli senelik günâhını bağışlar. İkiyüz defa okursa, Allahü teâlâ yüz senelik günâhını bağışlar. Bin defa okursa, vefât etmeden önce Cennetteki makamını görür veya gösterilir."**

Bir kimse, Resûlullah (s.a.v.) efendimize fakirlikten ve geçim sıkıntısından şikâyet etti. Resûlullah (s.a.v.) efendimiz; **"Eve girdiğin zaman evde bir kimse olsun veya olmasın selâm ver ve; "Kul hû vallahü ehad" sûresini bir defa oku"** buyurdu. O kimse bu şekilde yaptı. Allahü teâlâ ona o kadar mal verdi ki, komşularına bile dağıttı.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 111

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 284

3) El-A'lâm cild-1, sh. 246

4) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1107

5) Rehber Ansiklopedisi cild-11, sh. 102

6) Haşiyetün Sâvt alel Celâleyn cild-1, sh. 208

SENÂULLAH-I PÂNİ-PÜTÎ

Tefsîr, hadîs ve Hanefî mezhebi fıkıh âlimi, tasavvuf mütehassısı. İsmi, Muhammed Senâullah olup, Şeyh Celâl-i Kebîr-i Çeştî'nin onüçüncü torunudur. Mazhar-ı Cân-ı Cânân

hazretlerinin en büyük talebelerinden olup, Hazreti Osman bin Affân'ın soyundandır. 1143 (m. 1730) senesinde Pâni-püt şehrinde doğdu. 1225 (m. 1810) senesinde Pâni-püt şehrinde vefât etti. Kabri, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin zevcesinin kabri yanındadır.

Senâullah-i Pâni-pütî, yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Naklî ve aklî ilimlerde ihtisas kazandı. Delhi'ye giderek, Şah Veliyyullah-ı Dehlevî'den hadîs ilmini öğrenip, bu ilimde kemâle geldi. Önce Mevlânâ Muhammed Âbid-i Semâmî'nin, bunun vefâtından sonra, Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin teveccühleriyle kemâle erdi. Sonra vatanına gidip, vefât edinceye kadar kadılık yaptı.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin halefi ve Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin hocası olan Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, "Makâmât-ı Mazhariyye" adlı pek kıymetli eserinde buyurdu ki: "Senâullah-i Pâni-pütî, Rabbanî âlimlerin örneği ve Hak teâlânın sevgili kullarından biri idi. Aklî ve naklî ilimlerde uçsuz derya idi. Fıkıh ve usûl ilimlerinde mezhebde ictihâd derecesine yükselmişti. Fıkıh ilmine dâir büyük bir eser yazmış, bu eserinde kaynak ve delîlleriyle dört mezheb müctehidlerinin beyânlarını bildirmiştir. Kendi fetvâlarında kuvvetli olan husûsu ayrı bir risale hâlinde te'lîf etti. Usûl ilmine dâir olan kendi izahlarını da ayrıca yazdı. Tefsîrinde önceki müfessirlerin ifâde ve beyânlarını aldığı gibi, kendi te'villerine de yer verdi. Tefsîrinde ayrıca Ahrâriyye ve Müceddidiyye büyüklerinin îzâhlarına da genişçe yer verdi.

Tasavvufa ve İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin ma'rifetlerine dâir açıklayıcı risaleler te'lîf etti. Pırıl pırıl bir zihin, keskin görüş, güçlü fikir ve üstün akıl onun üstün vasıflarından ba'zılarıydı.

Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin hizmet ve sohbetine kavuşunca, onların son derece üstün ilgi ve tavsiyeleri ile, Makâmât-ı Ahmediyye'ye mazhar oldu. Kısa zamanda seyr ve sülûku tamamlayıp, tasavvuf hâllerinde nihâyete ulaştı. Uzun yıllar boyunca ilim ve ma'rifet tâliblerine feyz saçtı. Öyle ki, bizzat hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri, kendilerine, "Hidâyet sancağı" ünvanını vermişti. Bir defasında Gavs-üs-sakaleyn hazret-i Abdülkâdir-i Gelyânî'nin kabr-i şerîflerini ziyâret etti. Abdülkâdir-i Geylânî, kendisine kabirde taze hurma ikram eyledi. Yine bir defasında rü'yâsında hazret-i Ali'yi gördü ve büyük müjdelere kavuştu. Bizzat hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretleri kendisi hakkında şöyle buyurmuştur. "Senâullah-i Pâni-püti'nin derecesi, yükseklikte benimki ile aynıdır. Bana gelen her feyze ortaktır. Zâhir ve batın kemâllerini toplamada mevcûdatın en azîzidir. Dînin kuvvetlendiricisi, yolumuzun nûrlandırıcısıdır. Melekler ona ta'zim ederler. Kıyâmet günü bana; "Ne getirdin?" denilince; "Senâullah-i Pâni-püti'yi getirdim" diyeceğim. Onu görünce kalbimde heybet duygusu hâsıl oluyor. O, sâlih, takvâ ve diyanette adetâ rûh-i mücessem gibidir. Melek huyludur. Melekler ona hürmet ederler."

"Senâullah-i Pâni-pütî, otuzdan fazla eser yazmıştır. Yazdığı eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Tefsîr-i Mazharî: Çok kıymetli bir tefsîrdir. Arabîdir. 1384 (m. 1964) senesinde Delhi'de basılmıştır. On cilttir. 2-İrşâd-üt-tâlibîn: Tasavvufa dâir çok kıymetli bir eserdir. Fârisî olup matbûdur. 3- Gülşen-i vahdet (Mektûbât).

Tefsîr-i Mazharî'de rivâyet edilen hadîs-i şerîfde buyuruldu ki: **"Cebrâil aleyhisselâm, Kâ'be kapısı yanında, iki gün bana İmâm oldu. İkimiz, fecr doğarken sabah namazını, güneş tepeden ayrılırken öğleyi, herşeyin gölgesi kendi boyu olunca ikindiyi, güneş batarken** (üst kenarı kaybolunca) **akşamı ve şafak kararınca yatsıyı kıldık. İkinci günü de, sabah namazını, hava aydınlanınca; öğleyi, herşeyin gölgesi kendi boyunun iki katı olunca; ikindiyi, bundan hemen sonra; akşamı, oruç bozulduğu zaman, yatsıyı, gecenin üçte biri olunca kıldık. Sonra; "Yâ Muhammed! Senin ve geçmiş**

peygamberlerin namaz vakitleri budur. Ümmetin, beş vakit namazın herbirini, bu kıldığımız iki vaktin arasında kılsınlar" dedi."

Tefsîr-i Mazharî'nin birinci ve üçüncü cildlerinde buyuruluyor ki: "En'âm suresindeki "Âzer" kelimesi, **"Ebîhi"** kelimesine atf-ı beyândır. Âzer'in, İbrâhim aleyhisselâmın babası değil, amcası olduğunu bildiren haberler daha doğrudur. Arabistan'da amcaya baba denilir. Kur'ân-ı kerîmde de, İsmâil aleyhisselâma, Ya'kûb aleyhisselâmın babası denilmiştir. Hâlbuki amcasıdır. Âzer'in asıl ismi "Nâhûr" idi. Nâhûr, dedelerinin hak dîninde idi. Nemrut'un veziri olunca, dînini dünyâya değişerek kâfir oldu. Fahreddîn-i Râzî ve selef-i sâlihînden çoğu da, Âzer'in amca olduğunu bildirdiler. Zerkânî, Mevâhib-i ledünniyye'yi şerh ederken, İbn-i Hacer-i Heytemî'nin; "Âzer'in amca olduğunu Ehl-i kitab ve tarihçiler sözbirliği ile bildirmişlerdir" sözünü vesîka olarak yazmıştır. İmâm-ı Suyuti"; "Âzer'in baba olmadığını, İbrâhim aleyhisselâmın babasının Târuh olduğunu İbn-i Abbâs (r.a.) bildirdi" diyor. İbn-i Abbâs'ın (r.a.) sözünü, Mücâhid, İbn-i Cerîr ve Süddî senedleri ile bildirmişlerdir. İbn-i Münzîr'in tefsîrinde de, Âzer'in amca olduğunun açıkça bildirildiğini yine Süyûtî haber vermektedir. Kâmûs'da, Azer kelimesini anlatırken; "İbrâhim aleyhisselâmın amcasının ismidir" diyor. İmâm-ı Süyûtî, Resûlullahın, Âdem aleyhisselâma kadar bütün dedelerinin müslüman olduklarını bildiren bir risale yazmıştır."

"Senâullah-i Pâni-pütî, Talâk sûresinin üçüncü âyet-i kerîmesinin tefsîrinde buyuruyor ki: "İmâm-ı Rabbânî, din ve dünyâ zararlarından kurtulmak için, hergün beşyüz kerre; **"La havle velâ kuvvete illâ billah"** okurdu. Buna "Kelime-i temcîd" denir. Okumağa başlarken ve okuduktan sonra da yüzer kerre salevât okurdu. Hadîs-i şerîfte; **"Allahü teâlânın bir ni'met vermesini ve bunun devamlı olmasını istiyen; "Lâ havle velâ kuvvete illâ billah" çok okusun"** buyuruldu. Sahîhayn'daki hadîs-i şerîfde; **"Bu, Cennet hazînelerinden bir hazinedir!"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfte de; **"La havle velâ kuvvete" okumak, doksandokuz derde devadır. Bunların en hafifi, hemm'dir"** buyuruldu. Hemm; gam, hüzün, sıkıntı demektir."

Enbiyâ sûresinin 8. âyetinin tefsîrinde buyurdu ki: "Hadîs-i şerîfte buyuruldu ki: **"Birinize dert ve belâ gelince, Yûnus peygamberin duâsını okusun! Allahü teâlâ onu muhakkak kurtarır. Duâ şudur: Lâ ilahe illâ ente sübhâneke innî kuntu minez-zâlimîn."**

İrşâd-üt-tâlibîn risalesinden ba'zı bölümler:

Evliyâya inanmayan var. "Evliyâ vardı, şimdi yok" diyen var. "Evliyâ hiç günah işlemez, gaybleri bilirler, her dilekleri hemen olur, istemedikleri hemen yok olur" diyenler ve bunun için, evliyânın kabirlerinde dilekte bulunanlar var. Böyle sananlar, kendi zamanlarındaki evliyânın böyle olmadıklarını görünce, bunların evliyâ olduklarına inanmıyor. Bunların feyzlerinden mahrûm kalıyorlar. Müslüman ile kâfiri birbirinden ayıramayacak kadar câhil olanlar da, kendilerinin evliyâ olduklarını söylüyor. Böyle câhilleri evliyâ sanarak, bunlara bağlanan akılsızlar da var. Evliyânın sekr hâlinde iken, ya'nî Allah sevgisi kaplayıp kendilerini unuttukları zaman, bilmeyerek söylediklerini dillerine dolayarak, evliyâya kâfir diyenler de var. Evliyânın böyle sözlerinden kendilerine göre yanlış ma'nâ çıkararak, böyle yanlış inananlar, böylece Ehl-i sünnet âlimlerinin Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden çıkarmış oldukları doğru bilgilere inanmayanlar, sapıtanlar var. Resûlullahın (s.a.v.) hepsini tebliğ etmeye me'mûr olduğu zâhir bilgilerini öğrenip, Resûlullahın (s.a.v.), Eshâbından dilediğine, dilediği kadar bildirmesi için izin verilen tasavvuf ma'rifetlerine inanmayanlar var. Evliyâya kıymet vermeyen, saygı göstermeyenler bulunduğu gibi, evliyâya tapınan, onlar için adak yapanlar, Kâ'be tavaf eder gibi

kabirleri etrâfında dönenler var. Bunun için vilâyetin ya'nî evliyâlığın ne olduğunu din kardeşlerime bildirmek istedim ve Arabî dil ile, "İrşâd-üt-tâlibîn" kitabını yazdım. Bu kitap beş kısımdır. Birinci kısım, vilâyetin doğru olduğunu bildirmektedir. İkinci kısım, tasavvuf yolunda gözetilecek edeblerdir. Üçüncü kısım, rehberin gözeteceği edeblerdir. Dördüncü kısım, tasavvuf yolunda ilerlerken gözetilecek edeblerdir. Beşinci kısım, Allahü teâlâya yaklaşmayı ve yaklaştırmayı bildirmektedir.

Birinci kısım: İslâmiyette vilâyet ve tasavvuf ilmi vardır. İnsanda zâhirî olgunluklar, üstünlükler bulunduğu gibi, batınî üstünlükler de vardır. Zâhirî üstünlükler, Ehl-i sünnet âlimlerinin, Kur'ân-ı kerîmden ve hadîs-i şerîflerden anlayıp çıkardıkları bilgilere uygun olarak inanmak ve farzları vâcibleri, sünnetleri, müstehâbları yapmak ve haramlardan, mekrûhlardan, şüphelilerden, bid'atlerden sakınmaktır. Bâtınî üstünlükler insanın kalbinin, rûhunun yükselmesidir. Buhârî ve Müslim kitaplarında, Hazreti Ömer şöyle bildiriyor "Birgün, Resûlullahın (s.a.v.) yanında oturuyorduk. Tanımadığımız bir adam geldi. "İslâm ne demektir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Kelime-i şehâdet söylemek, hergün beş kerre namaz kılmak, Ramazan ayında oruç tutmak, zekât vermek ve gücü yetince hacca gitmek"** buyurdu. Soran kimse; "Doğru söyledin" dedi. Sormasına ve sonra, verilen cevapları tasdik etmesine biz dinleyiciler şaşırdık. Sonra; "Îmân ne demektir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Îmân; Allaha, meleklere, kitaplara, peygamberlere, kıyâmet gününe ve hayrın ve şerrin Allahın takdîri ile, dilemesi ile olduklarına inanmaktır"** buyurdu. Buna da; "Doğru söyledin" dedi. Sonra; "İhsan ne demektir?" diye sordu. Resûl-i ekrem (s.a.v.); **"Allahü teâlâya, O'nu görür gibi ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyor isen de O seni hep görmektedir"** buyurdu. Sonra; "Kıyâmet günü ne zaman olacaktır?" diye sorunca; **"Bunu senden daha çok bilmem"** buyurdu. Sonra; "Kıyâmetin alâmetleri nedir?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.) kıyâmet kopacağı zamanın alâmetlerini bildirdi. Sonra bize dönerek; **"Bunları sorup giden Cebrâil aleyhisselâm idi. Size dîninizi bildirmek için gelmişti"** buyurdu.

Bu hadîs-i Cibril'den anlaşılıyor ki: îmândan ve ibâdetlerden başka, "İhsân" denilen bir kemâl, bir üstünlük vardır ki, biz bu üstünlüğe "Vilâyet" diyoruz. Velîyi, Allahü teâlânın sevgisi kapladığı zaman, onun kalbi, sevgilisinin müşâhedesinde yok olur. Bu hâle "Fenâ-i kalb" denir. Bu müşâhede Allahü teâlâyı görmek değildir. Allahü teâlâ, bu dünyâda görülmez. Fakat velîde, Allahü teâlâyı görmüş gibi bir hâl olur. Bu hâl istemekle hâsıl olmaz. İşte Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâyı görüyormuş gibi ibâdet etmektir"** buyurmakla, bu hâli haber vermiştir.

İkinci olarak deriz ki: Hadîs-i şerîfte; **"İnsanda bir et parçası vardır. Bu salih olursa, bütün beden sâlih olur. Fâsid olursa, bütün beden fâsid olur. Bu et parçası, kalbdir"** buyuruldu. Bedenin sâlih olması için, kalbin sâlih olmasına, tasavvufcular "Fenâ-i kalb" demektedir. Kalb, Allahü teâlânın sevgisinde fânî olunca, kalbin bu fenâsı, komşusu olan nefse de te'sîr eder. Nefs, emmâreliğinden kurtulmaya başlar. "Hubb-i fillah" ve "Buğd-ı fillah" kazanır. Ya'nî Allahü teâlânın beğendiği şeyleri sever, Allahü teâlânın beğenmediklerini sevmez. Bundan dolayı, bedenin hepsi İslâmın ahkâmına uymak ister.

"Kalbin sâlih olması için, îmândan ve amelden başka birşey var mıdır?" suâline şöyle cevap verir: Hadîs-i şerîfte; **"Kalb sâlih olunca, beden de sâlih olur"** buyuruldu. Bedenin sâlih olması, İslâmın ahkâmına yapışması demektir. Çok kimse vardır ki, kalbinde îmân var iken, İslâmın ahkâmına uymuyor, îmânı olup da, sâlih işleri az, bozuk işleri çok olanların Cehennemde azâb görecekleri bildirildi. Demek ki, kalbde îmân bulunması, bedenin sâlih olmasına sebep

olmamaktadır. O hâlde kalbin sâlih olması, îmânlı olması demek değildir. Kalbin sâlih olması, hem îmânlı olması hem de bedenin sâlih işler yapmasıdır da denilemez. Çünkü, bedenin sâlih olmasını, yine bedenin sâlih olmasına sebep göstermek mantıksız bir söz olur. Bundan anlaşılıyor ki, kalbin sâlih olması, imân ve ibâdetten başka birşeyin kalbde bulunmaması demektir. Bu da tasavvufcuların "Fenâ-i kalb" dedikleri hâldir.

Üçüncü olarak deriz ki: Eshâb-ı Kirâmın her birinin, Eshâb olmayan müslümanların hepsinden daha üstün oldukları söz birliği ile bildirilmiştir. Hâlbuki, kıyâmete kadar gelecek olan İslâm âlimleri arasında, ilimleri ve amelleri, Eshâb-ı Kirâmın ba'zılarının ilim ve amelleri kadar olanları çok vardır. Bundan başka, hadîs-i şerîfte; **"Başkaları Allah rızâsı için Uhud dağı kadar altın sadaka verseler, Eshâbımın Allah yolunda verdiği yarım sa' arpanın sevâbına kavuşamazlar"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâmın ibâdetlerinin böyle kıymetli olması, Resûlullahın (s.a.v.) sohbetinde bulunmakla, kalblerinde hâsıl olan bâtınî kemâllerinden dolayıdır. Onların bâtınları ya'nî kalbleri, Resûlullahın mübârek bâtınından nûr aldı.

Bâtınları nûrlandı. Hazreti Ömer vefât edince, oğlu Abdullah; "İlmin onda dokuzu gitti" buyurdu. Orada bulunan gençlerin bu söze şaşırdıklarını görünce; "Sizin bildiğiniz fıkıh ve kelâm ilimlerini söylemiyorum. Resûlullahın (s.a.v.) mübârek kalbinden fışkırmış olan batın ilminin, ma'rifetin onda dokuzu gitti diyorum" dedi. Eshâb-ı Kirâmdan sonra gelen müslümanlar arasında bu batın nûruna kavuşanlar, hocalarının sohbetleriyle kavuştular. Onlar vasıtası ile, Resûlullahın mübârek kalbinden fışkıran nûrlara kavuştular. Bunların sohbetlerinde kavuşulan nûr, Resûlullahın sohbetinde kavuşulan kadar, elbet olamaz. Eshâb-ı Kirâmın üstünlükleri, işte buradan gelmektedir. Bundan anlaşılıyor ki, zâhirin kemâllerinden, ya'nî üstünlüklerinden başka, batının da kemâlleri vardır. Bu kemâllerin çeşitli dereceleri vardır. Böyle olduğunu şu hadîs-i kudsî de göstermektedir. Hadîs-i kudsîde, Allahü teâlâ buyurdu ki: **"Kulum bana biraz yaklaşırsa, ben ona çok yaklaşırım. Kulum bana çok yaklaşırsa, ben ona daha çok yaklaşırım. Kulum çok nafile ibâdet de yapınca, bana öyle yaklaşır ki, onu çok severim. Onu sevince, duâlarını kabûl ederim. Onun görmesi, işitmesi ve gücü yetmesi benimle olur."** Allahü teâlânın böyle çok sevmesine sebep olan nafile ibâdetler, tasavvuf yolundaki çalışmalardır.

Dördüncü olarak deriz ki: Bin seneden daha çok bir zamanda, dünyânın üç büyük kıt'asından gelmiş olan milyonlarca müslüman, tasavvuf yolunda çalışarak ve sâlihlerin sohbetinde bulunarak, kalblerinde bir hâl hâsıl olduğunu söylemiş ve yazmışlardır. Yalan birşey için böyle dehşetli bir sözbirliği olabileceğini kimse düşünemez. Bu sözbirliğini yapanların çoğunun hâl tercümeleri kitaplarda vardır. Hepsinin ilim, takvâ sahibi, sâlih kimseler oldukları meydandadır. Böyle olgun, iyi kimselerin yalan söyleyecekleri, olacak şey değildir. İşte, böyle milyonlarca temiz, olgun insan sözbirliği ile bildiriyorlar ki, herbiri kendi rehberinin sohbetinde bulunmakla, kalbleri Resûlullahın sohbetinde yayılan nûrlara kavuşmuştur. Herbiri; "Sâlihlerden birinin sohbetinde bulunarak, kalblerimizde îmândan ve fıkıh bilgilerinden başka bir hâl hâsıl oldu, Kalblerimizde bu hâl hâsıl olunca, Allah sevgisi ve Allahın sevdiklerinin sevgisi ve Allahü teâlânın emrettiği şeylerin sevgisi, kalblerimizi doldurdu. İyi işleri, ibâdetleri yapmak tatlı oldu. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdikleri doğru i'tikâdlar gönüllerimize yerleşti" demişlerdir. Kalblerde hâsıl olan bu hâl, elbet kemâldir, yükseklikdir. Kemâle sebep olan bir hâldir.

Beşinci olarak deriz ki: Evliyânın kerâmetleri olur. "Kerâmet" Allahü teâlânın, âdeti dışında, ya'nî fen ve tabiat bilgilerinin dışında yarattığı harikulade şeyler demektir. Fakat, bir insanda, fen kânunları dışında şeyler bulunması, o kimsenin elbet bir velî olduğunu göstermez. Allahü

teâlânın sevmediği kimselerde, hattâ kâfirlerde de, böyle âdet dışında, şaşılacak şeyler hâsıl olabilir. Kâfirlerde hâsıl olan âdet dışı şeylere sihir denir. Evliyâda kerâmet ile birlikte takvâ da bulunur. Takvâ, Allahü teâlâdan korkmak, O'nun emirlerine ve yasaklarına uymaktır.

Vilâyet; Şimdi evliyâlığın ne demek olduğunu bildirelim. Evliyâlık, Allahü teâlâya yakın olmak demektir. Fakat, insanların Allahü teâlâya yakın olması, iki türlü olur. Birinci yakınlık, Allahü teâlânın her insana yakın olmasıdır. Allahü teâlâ Kâf sûresinin 16. âyetinde meâlen; **"Biz ona, boynundaki şahdamarından daha yakınız!"** ve Hadîd sûresinin 4. âyetinde meâlen; **"Her nerede olursanız olunuz, Allahü teâlâ sizinle beraberdir"** buyurdu. İkinci yakınlık; Allahü teâlânın, insanların yalnız üstün olanlarına ve meleklere olan yakınlığıdır. Alak sûresinin son âyetinde meâlen; **"Secde et ve Allahü teâlâya yaklaş!"** buyuruldu. Yukarıda bildirdiğimiz hadîs-i kudsîde; **"Kulum bana, nafile ibâdetleri de yaparak öyle yaklaşır ki, onu çok severim..."** buyuruldu. Bu âyet-i kerîmede ve hadîs-i kudsîde bildirilmiş olan yakınlık, yalnız seçilmiş üstün kimselerde hâsıl olur. Bu yakınlığa, "Vilâyet" ya'nî evliyâlık denir. Bu yakınlığa kavuşmak için, önce Ehl-i sünnet i'tikâdına uygun îmân etmek lâzımdır. İmrân sûresinin 68. âyetinde metilen; **"Allahü teâlâ, imân edenleri sever"** buyuruldu. Fakat, mü'minler arasında seçilmiş olanları daha çok sever. Her mü'mini sevmesine "Vilâyet-i âmme" denir. Seçilmiş mü'minleri çok sevmesine; "Vilâyet-i hâssa" denir. Yukarıda vazılı hadîs-i kudsîde bildirilmiş olan sevgi, işte bu sevgidir. Bu sevginin de dereceleri vardır. Şunu da bildirelim ki, Allahü teâlâ, insan aklı ile anlaşılamayacağı gibi, O'nun sıfatları da insanın aklı ile anlaşılamaz. Allahü teâlânın kendisi gibi ve sıfatlarının herhangi biri gibi, hiçbir şey yoktur. Bunun için, Allahü teâlânın insanlara olan her iki yakınlığı, insan aklı ile anlaşılamayan, bilinemeyen bir yakınlıktır. İki zamanın ve iki cismin birbirlerine yakın olmaları gibi değildir. Allahü teâlânın kullarına yakın olması, akıl ile düşünülen ve his organları ile anlaşılan yakınlıklar gibi değildir. Ancak ba'zı seçilmiş mü'minlere verdiği ma'rifet denilen ilim ile anlaşılabilir. Bu bilgiye "İlm-i huzûrî" denir. Bizim bilgilerimiz "İlm-i husûlî"dir.

Allahü teâlânın, kullarına olan bu iki yakınlığı, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler ile bildirilmiş olduğundan, her ikisine de inanmamız vâcibdir. Allahü teâlânın bizleri gördüğüne inanmamız lâzım olduğu gibi, bize olan bu iki yakınlığına da inanmamız lâzımdır. Allahü teâlânın görmesi, fizik kânunları ile îzâh edilen, ışığın yarısıması ile olan görmek olmadığı gibi, O'nun bu iki çeşit yakınlığı da ölçü ile, metre ile, angstron ile bildirilen yakınlık değildir. Ba'zı hadîs-i şerîflerde; arşın, metre, karış, arpa boyu gibi birimler bildirilmesi, ölçü bildirmek için değil, azlık, çokluk bildirmek içindir.

Vilâyet, Allahü teâlâ ile kul arasında olan, insanların anlayamayacağı bir hâl olduğuna göre, bunu niçin yakınlık sözü ile anlatmışlardır? sorusuna cevap verebilmek için, önce iki şeyi bildirmek lâzımdır:

1- Evliyâya hâsıl olan keşf ve herkesin gördüğü rü'yâlar, bir şeyin misâlinin, hayâl aynasında görünmesidir. Uykuda iken olursa, rü'yâ denir. Uyanık iken olunca, "Keşf denir. Hayâl aynası, ne kadar çok saf, temiz ise, keşf ve rü'yâ, o kadar doğru ve güvenilir olur. Bunun içindir ki, peygamberlerin "aleyhimüsselâm" rü'yâları, tam inanılacak ve güvenilecek "Vahy"dir.

Çünkü, peygamberlerin hepsi ma'sûmdurlar. Ya'nî hiç yanılmazlar. Hayâlleri çok saf, temizdir. Bâtınları, ya'nî kalbleri tertemizdir. Evliyânın rü'yâlarının çoğu da böyledir. Doğru olur. Çünkü Eshâb-ı Kirâmda olduğu gibi, doğrudan doğruya veya Eshâbdan sonra gelenlerde olduğu gibi, rehberleri vâsıtası ile, Resûlullahın sohbetinde kazanılan nûrlar ile ve O'nun emirlerine

uymak ile, evliyânın hayâlleri temizlenmiş ve kalbleri cilâlanmıştır. Celâleddîn-i Rûmî, bu inceliği Mesnevî'sinde ne güzel anlatıyor. **Beyt:**

Evliyâyı avlayan hayâller bilir misin nedir?
Hüdâ bostanı güzellerinin görüntüleridir!"

Peygamberlere uymaları sayesinde, evliyânın bâtınları cilalanır, parlak ayna gibi olur. Ba'zan bâtınlarının eski zulmetleri, kara lekeler gibi meydana çıkıp, hayâl aynaları bulanır. Keşf ve rü'yâlarında yanlışlık olur. Bu bulanıklık, ba'zan haram veya şüpheli birşey yaparak veya haddi aşarak, ba'zan da câhillerden, sapıklardan bulaşarak hâsıl olur. Câhillerin, günah işleyenlerin rü'yâları çok kerre yanlış olur. Bâtınları zulmetli olduğundan çok yanılırlar.

2- Allahü teâlânın yarattığı şeylerin hepsine "Alem" denir. Üç türlü âlem vardır. "Âlem-i şehâdet", bildiğimiz madde âlemidir. "Âlem-i ervah", maddî olmayan, ölçüsüz olan rûh âlemidir. "Âlem-i misâl"de maddeli ve maddesiz hiçbir şey yoktur. Âlem-i misâlde, birinci ve ikinci âlemde bulunan herşeyin ve Allahü teâlânın hattâ düşüncelerin ve ma'nâların misâlleri vardır. Allahü teâlânın misli yoktur. Misâli vardır denildi. Bir şeyin kendisine ve sıfatlarına benzeyen başka bir şeye, birinci şeyin misli denir. Allahü teâlânın kendinin ve sıfatlarının misli yoktur, olamaz. Birşeyin kendine değil, yalnız sıfatlarına benzetilen başka şeye, birinci şeyin misâli denir. Meselâ, güneşe pâdişâh denir. Pâdişâh, güneşin misâli olur. Nûr sûresi 35. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlânın mü'minin kalbindeki nûru, fener içindeki mum gibidir"** buyurulmuştur. Bir hadîs-i şerîfde; **"Öyle bir Hakimdir ki, bir ev yapmış, içini maddelerle doldurmuştur"** buyurularak, Allahü teâlâya misâl bildirilmiştir. Yûsuf aleyhisselâm, kıtlık senelerini za'îf sığırlar gibi, bolluk senelerinde, semiz sığırlar ve buğday başakları gibi rü'yâda gördü. Buhârî kitabında bildirilen bir hadîs-i şerîfde; **"Rü'yâda gördüm ki, çok kimseler yanıma geldi. Üzerlerinde gömlek vardı. Kiminin gömleği göğsüne kadar, kiminin daha aşağı idi. Ömer'i** (r.a.) **gördüm. Gömleği yerlere kadar uzundu"** buyurdu. Ma'nâsını sordular. Gömlek, ilim demektir buyurdu. Bu âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler gösteriyor ki, misli olmayan ve madde olmayan şeylerin misâlleri rü'yâda ve keşf yolu ile görülebilir.

Yukarıdaki iki açıklama öğrenildikten sonra deriz ki, vilâyet denilen, bilinmeyen bir hâl vardır. Bu hâl keşf yolu ile âlem-i misâlde, iki cismin birbirlerine yakın olmaları gibi görünmektedir. Vilâyet hâli ilerledikçe, keşf de, Allahü teâlâya doğru yürümek gibi, yahut O'nun sıfatlarının birinden ötekine gitmek gibi görünmektedir. Evliyânın bilinmeyen hallerindeki değişmeler, Âlem-i misâlde böyle göründüğü için, bu hâllere, "Kurb-i ilâhî" ve değişmelerine de, "Seyr-i ilallah" ve "Seyr-i fillah" gibi isimler verilmiştir.

Tasavvuf yolunda "Fenâ" hâsıl olunca, geriye dönülmez. Geri dönenler fenâdan önce dönmüşlerdir. Bu fakîr (ya'nî Senâullah hazretleri) bunu, Bekâra sûresinin 143. âyet-i kerîmesinin meâli olan; **"Allahü teâlâ îmânınızı gidermez. O, kullarına çok acıyıcıdır"**dan anlamaktayım. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ, kullarının îmânlarını geri almaz. Fakat, âlimleri yok ederek ilmi giderir."** Bu hadîs-i şerîf de gösteriyor ki, Allahü teâlâ, hakîki îmânı ve bâtın ilmini geri almaz. (Bu âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîf, Eshâb-ı Kirâmın hiçbirinin, sonradan mürted olmadığının şahididir. Çünkü, hepsinin îmânı, hakîki idi. Ehl-i sünnet düşmanları, bu inceliği bilselerdi, Eshâb-ı Kirâmın hiçbirine dil uzatamazlardı.)

Tam takvâ, ancak evliyâda hâsıl olur. Hased, kin beslemek, kibir, riya, şöhret ve benzeri nefsin kötülükleri büsbütün gitmedikçe, tam takvâ hâsıl olamaz. Bunların büsbütün gitmeleri için de, "Fenâ-i nefs" ya'nî nefsin fânî olması lâzımdır. Allahı sevmek, başka şeyleri sevmekten daha

çok olmadıkça, hattâ kalbde Allahdan başka şeylerin sevgisi yok olmadıkça, kâmil îmân ve tam takvâ elde edilemez. Bu da, ancak "Fenâ-i kalb" ile hâsıl olur. Fenâ-i kalb için, hadîs-i şerîfde; **"Kalbin sâlih olması"** denildi. Buhârî ve Müsiim kitablarında bildirilen hadîs-i şerîfde; **"Bir mü'min beni ana-babasından ve çocuklarından ve herkesten daha çok sevmedikçe, onan îmânı kâmil olmaz"** buyuruldu. Bir hadîs-i şerîfde; **"Üç kimse imânın tadını bulur: Allahı ve Resûlünü herşeyden daha çok sever. Yalnız Allahın sevdiği kimseleri sever, îmâna kavuştuktan sonra, kâfir olmaktan korkması, ateşte yanmak korkusundan daha çok olur"** buyuruldu. Râbi'a hazretleri, bir elinde su dolu, öteki elinde ateş dolu bir kap götürüyordu. "Böyle nereye gidiyorsun?" dediklerinde; "Cehennem ateşini söndürmeğe ve Cenneti yakmağa gidiyorum. Böylece müslümanları Allahü teâlâya, Cehennem korkusu ve Cennete kavuşmak arzusu ile ibâdet etmekten kurtarmak istiyorum" dedi ki, evliyâlık da böyledir.

Resûlullah (s.a.v.); **"Eshâbıma ikram ediniz!"** buyurdu. Allahü teâlâ da, Hucurât sûresinde meâlen; **"İkrama lâyık olanınız, ittikâsı çok olanınızdır"** buyurdu. Bunun için, İslâm âlimleri sözbirliği ile bildiriyorlar ki, Eshâb-ı Kirâmın hepsi, bu ümmetin en üstünleri ve en müttekîleridir. Çünkü, Eshâb-ı Kirâmın hepsi, Allahın Resûlünün sohbetlerinde bulunmakla, vilâyet makamlarının en ilerisine vardılar. Allahü teâlâ, Tevbe sûresinin 101. âyetinde meâlen; **"Îmânları ileride olanlar ve hicrette önde olanlar"** buyurarak, Eshâb-ı Kirâmı övüyor. Vâkıa sûresinin 10. âyetinde meâlen; **"Îmânları ileride olanlar, Allahü teâlâya yaklaşmakta ileride olanlardır. Bunların hepsi mukarreblerdir"** buyurdu.

Batının kemâle kavuşması için, tasavvuf yolunda çalışmak vâcibdir. Allahü teâlâ, İmrân sûresinin 102. âyetinde meâlen; **"Ey mü'minler! Allahü teâlânın yasak ettiği şeylerden tam olarak sakınınız!"** buyurdu. Ya'nî zâhirdeki işlerde ve bâtındaki ahlâk ve akâidde, Allahü teâlânın beğenmediği hiçbir şey kalmasın! Bu âyet-i kerîmedeki emr, vâcib olduğunu göstermektedir. Tam takvâ, ancak vilâyet ile elde edilebilir. Nefsin, yukarda yazdığımız kötülükleri haramdır. Bu kötülükler temizlenmedikçe, tam takvâ elde edilemez. Bunlar da, nefsin fenâsı ile temizlenebilir. Takvâ, günahlardan sakınmak demektir. Buna hadîs-i şerîfde; **"Bedenin sâlih olması"** denildi. Bedenin sâlih olması için de, kalbin sâlih olması lâzımdır. Kalbin sâlih olmasına, tasavvufçular "Fenâ-i kalb" demişlerdir.

Vilâyet, kalbin ve nefsin fâni olmaları demek olduğunu bildirdik. Tasavvuf âlimleri buyuruyor ki, vilâyet yedi derecedir. Beşi, âlem-i emrden olan kalb, rûh, sır, hafi, ahfâ adındaki beş latifenin fâni olmalarıdır. Altıncısı nefsin fâni olmasıdır. Yedincisi, bedendeki maddelerin fâni olmasıdır. Beden maddelerin fâni olmasına "Bedenin sâlih olması" adı verildi.

Takvâ, yalnız nafile ibâdet yapmakla elde edilmez. Takvâ, farzları ve vâcibleri yapmak ve haramlardan sakınmak demektir. İhlâs ile yapılmayan farzların, vâciblerin hiç kıymeti yoktur. Allahü teâlâ, Zümer sûresinin 2. âyetinde meâlen; **"Allaha ihlâs ile ibâdet et! İbâdet, ancak O'na yapılır"** buyurdu. Haramlardan kaçınmak da, fenâ-i nefs olmadan hâsıl olamaz. Görülüyor ki, vilâyetin kemâllerine kavuşmak, farzları yapmakla olur. Fakat, vilâyete kavuşmak, Allahü teâlânın bir ihsânıdır. Dilediğine verir. Çalışmakla elde edilemez. Allahü teâlâ, insanlara güçleri yeten şeyleri emretmiştir. Tegâbün sûresinin 16. âyetinde meâlen; **"Allahın yasak ettiği şeylerden, gücünüz yettiği kadar perhiz ediniz"** buyuruldu. Görülüyor ki, elden geldiği kadar çalışmak lâzımdır.

Vilâyetin dereceleri sonsuzdur. Sa'dî Şîrâzî, Gülistan kitabında;

Onun güzelliği sonsuz, Sa'dî'nin sözü uçsuz,
Hasta içmekle doymaz, deryanın suyu azalmaz!

beyti ile bunu anlatmaktadır. Bunun gibi, takvâ dereceleri de sonsuzdur. Hadîs-i şerîfde; **"Allahı en iyi tanıyanınız ve O'ndan en çok korkanınız benim"** buyuruldu. Bir kimse, vilâyet derecelerinde yükseldikçe, Allahdan korkusu da artar. Hucurât sûresinin 13. âyetinde meâlen; **"Allahü teâlâ indinde en yükseğiniz, O'ndan en çok korkanınızdır"** buyuruldu. Takvâ dereceleri sonsuz olduğundan, vilâyet derecelerinde ilerlemek için, her zaman çalışmak vâcibdir. Batın ilminin artmasını istemek her vakit farzdır. **"Sevgili peygamberim! Sen hep, yâ Rabbî benim ilmimi arttır duâsını söyle!"** meâlindeki Tâhâ sûresi 114. âyet-i kerîmesi, böyle olduğunu bildirmektedir. Bir velînin, kavuştuğu derecede kalması, yükselmek istememesi haramdır. Muhammed Bâkî-billah hazretleri buyuruyor ki:

"Allah yolunda edeb lâzımdır edeb!
Ölünceye dek, taleb gerektir taleb,

Deniz dolusu ağzına dökseler de,
Hiç doymamak, hep su aramak gerek!"

Celâleddîn-i Rûmî de:

"Kardeşim, bu yolun yoktur sonu,
Çok gitsen de, yine yürümeli!" buyurdu.

Hâce Muhammed Bâkî-billah:

"Ne kadar çok içirsen de bana,
Ateşim artıyor senden yana!"

buyurdu.

Bâtında yükselmeğe çalışmak vâcib olduğu için, rehber aramak da vâcib olmaktadır. Çünkü, rehber arada olmaksızın Allahü teâlâya kavuşmak, çok az kimseye nasîb olmuştur. Bunun için, Celâleddîn-i Rûmî:

"Rehberden başka yoktur insanı çeken,
Bir rehber ara, ona sarıl pek muhkem!"

buyurdu. Fakat, yalancı rehberlere aldanmamalıdır.

Rehberin alâmeti, Ehl-i sünnet i'tikâdında olması ve İslâm ahkâmına tam uymasıdır. Sözleri, hareketleri İslâm ahkâmına uygun olmayan kimse, havada uçsa da, rehber olamaz. Kehf sûresinin 28. âyetinde meâlen; **"Kalbi bizi zikr etmekten gâfil olan, nefsinin arzuları peşinde koşan ve hareketlerinde İslâmın dışına taşan kimseye itaat etme!"** buyurdu. Bu âyet-i kerîmeden anlaşılıyor ki, nefse uymak, kalbin gâfil olmasını gösterir. Bedenin bozuk olması, ya'nî günah işlemek, kalbin bozuk olmasını göstermektedir. (Günah işleyenler ve ibâdet etmeyenler, müslümanları aldatmak için; "Sen kalbe bak, kalbimiz temizdir. Allah kalbe bakar" diyorlar. Onların böyle konuşmalarının yanlış ve bozuk olduğunu, bu âyet-i kerîme göstermektedir. Nitekim hadîs-i şerîfte; **"Kalb bozuk olunca, bedenin işleri de hep bozuk olur"** buyurulmuştur. Bu hadîs-i şerîf de, günah işleyenlerin bu gibi sözlerini yalanlamaktadır. **"Allah dışınıza bakmaz. Kalbinize ve niyetinize bakar"** hadîs-i şerîfi, ibâdet yapanlar, hayr işleyenler içindir. Ya'nî, ibâdetin kabûl olması için, Allah rızâsı için yapılması lâzımdır.) Rehberin ikinci alâmeti, hadîs-i şerîfde bildirilmiştir ki, onunla konuşmak ve onu görmek, Allahü teâlâyı hatırlamağa sebep olur. Allahdan başka herşey kalbe soğuk gelir. İmâm-ı Nevevî'nin bildirdiği hadîs-i şerîfde, Resûlullahtan (s.a.v.) evliyânın alâmetleri sorulunca; **"Onlar görülünce, Allah**

hatırlanır” buyurdu. Bu hadîs-i şerîfi İbn-i Mâce de bildirmektedir. İmâm-ı Begavî’nin haber verdiği hadîs-i şerîfde; **“Allahü teâlâ buyurdu ki, ben zikr olunduğum zaman evliyâm hatırlanır. Onlar zikr olununca da, ben hatırlanırım”** buyurulmuştur. Fakat, Allahı hatırlamak için velî ile bağlılık lâzımdır. Velîyi inkâr eden, velî olduğuna inanmayan, ona bağlı değildir. İnanmıyan, bu ni’mete kavuşamaz. **Beyt:**

Allahın nasîb etmediği kimse,
Feyz alamaz Peygamberi de görse!

Her velîde böyle te’sîr vardır. Ba’zısında daha kuvvetli te’sîrler olur ki, talebeyi çekerek tasavvuf yolunun yüksek derecelerine çıkarırlar. Bunlara “Kâmil ve mükemmil” denir.

Câhiller ve yalancılar, ilk görmekte ve birkaç görüşmekte velîyi tanıyamaz. Bunların, güvendikleri kimselerden sorup anlamaları lâzımdır. Allahü teâlâ, Nahl sûresinin 43. âyetinde ve Enbiyâ sûresinin 7. âyetinde meâlen; **“Bilmediklerinizi bilenlerden sorup öğreniniz!”** buyurdu. Hadîs-i şerîfde; **“Cehâletten kurtulmanın yolu, bilenlerden sorup öğrenmektir”** buyuruldu. Rehber olarak tanınan bir kimsenin yanında yıllarca bulunup da, kalbinde bir değişiklik hâsıl olmayan kimse, onun yanından ayrılmalıdır.

İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî buyuruyor ki: Resûlullah (s.a.v.) vefât edince, Eshâb-ı Kirâm sıra ile dört halîfeyi seçtiler. Halîfe seçmek, yalnız dünyâ işlerini düzene koymak için değildi. Bâtınlarını kemâle getirmek için de, seçmişlerdi.

Evliyâ ölünce, onun feyz vermesi kesilmez. “Feyz almak için hep diri olanı aramak lâzım mıdır?” sorusuna şöyle cevap veririz: Evliyâ ölünce, feyz vermesi bitmez. Hattâ artar. Fakat, nâkıs olanların, kendilerini kemâle erdirecek kadar, meyyitten feyz almaları pek az nasîb olur. Velîden, öldükten sonra alınan feyz, diri iken alınan kadar olsaydı, Medine’de yaşayan müslümanların, bu zamana gelinceye kadar, hepsinin Resûlullahdan feyz alarak, Eshâb-ı Kirâm derecesinde olmaları lâzım gelirdi. Kimsenin rehber aramasına lüzum kalmazdı. Çünkü rehberden feyz alabilmek için, feyz alan ile feyz veren arasında bağlılık lâzımdır. Rehber ölünce, bu bağlılık kalmaz. Evet, fenâ ve bekâya kavuştuktan sonra, bâtınları arasında bağlılık hâsıl olup, kabrden de, çok feyz alınabilir ise de, bu feyz de, diri iken alınan feyz kadar olamaz.

Ehl-i sünnet âlimleri buyuruyor ki: Hiçbir velî, gaybı bilmez. Allahü teâlâ keşf veya ilham ile bildirirse, ancak onu söyleyebilir. Evliyâ gaybı bilir diyen imansız olur. Evliyâ, yok olan şeyi var edemez. Var olanı yok edemez. Kimseye rızk veremez. Çocuk veremez. Hastalığı gideremez. A’râf sûresinin 188. âyetinde meâlen; **“Ey sevgili Peygamberim! Onlara söyle ki, kendime fâide ve zarar vermeğe gücüm yetmez. Ancak Allahın dilediği olur”** buyuruldu. Allahü teâlâdan başkasından yardım beklemek caiz değildir. Fâtiha sûresinde meâlen; **“Ancak sana ibâdet eder, senden yardım bekleriz”** dememizi emr etmektedir. **“İyyâke”** yalnız sana mahsûstur demektir. Bunun için, evliyâya adak yapmak caiz olmaz. Çünkü, nezr (adak) yapmak ibâdettir. Evliyâdan birine nezr yapan kimsenin, bu nezrini yerine getirmemesi lâzımdır. Çünkü, elden geldiği kadar, günahtan kaçınmak vâcibdir. Mezar etrâfında saygı için dönmek caiz değildir. Çünkü, Kâ’be etrâfında dönmeğe benzemektedir ki bu dönmek ya’nî, Ka’be’yi tavaf etmek namaz kalmak gibi ibâdettir.

Peygamberlerin ve velilerin dirilerine ve ölülerine duâ etmek, kendiliğinden birşey yapmasını istemek câiz değildir. Hadîs-i şerîfte, **“Duâ ibâdettir”** buyuruldu. Mü’min sûresinin 60. âyetinde meâlen; **“Bana duâ ediniz! Duânızı kabûl ederim. Kibr edip bana ibâdet etmek istemeyenler, zelîl olarak Cehenneme gideceklerdir”** buyuruldu. Câhiller; “Yâ

Abdülkâdir-i Geylânî, yâ Şemseddîn Pâni-püti, (ya Tezveren Dede), Allah için bana şunu ver" diyorlar. Böyle söylemek şirktir, küfürdür. "Yâ Rabbî. Abdülkâdir-i Geylânî hürmeti için bana şunu ver! Seyyidet Nefise hürmetine hastama şifâ ver!" demelidir. Allahü teâlâya böyle duâ etmek caizdir ve fâidelidir. A'râf sûresinin 193. âyetinde meâlen; **"Allahdan başka her kime duâ ederseniz, onlar da, sizin gibi kuldur. Kimseye yardım edecek güçleri yoktur."** buyuruldu.

"Bu âyet-i kerîme kâfirlerin putlarına tapınmalarının şirk olduğunu bildirmek için gelmiştir. Evliyâyı putlara benzetmek doğru mudur?" Sorusuna da şöyle cevap veririz: Âyet-i kerîmede, Allahdan başka buyuruldu. Allahdan başka herşey demektir. Evet, hadîs-i şerîfde; **"Peygamberleri zikr etmek ibâdettir. Sâlihleri zikr etmek günahlara keffârettir. Ölümü zikr etmek sadaka vermek gibidir. Kabri zikr etmek, sizi Cennete yaklaştırır."** buyuruldu. Bu hadîs-i şerîf, Ebû Nasr Deylemî'nin "Müsned-ül-firdevs" kitabında yazılıdır. **"Ali'yi zikr etmek ibâdettir"** hadîs-i şerîfini de Deylemi bildirmektedir. Bu hadîs-i şerîflerdeki zikr etmek, onların yüksek mertebelerini, hâllerini, güzel huylarını hatırlamak, söylemek demektir. Böylece bunları sevmek, Allah sevgisindendir. Bunları işitenler, bunlar gibi olmağa çalışmalı. Yalnız ezanda ve ikâmette, Allahü teâlânın ismi yanında Muhammed aleyhisselâmın ismini de zikr etmek ibâdettir. İnşirah sûresi 4. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Senin için, senin zikrini yükselttik"** buyuruldu. Bu yükseltmek, yalnız Muhammed alayhisselâm içindir. Bir kimse; **"Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah"** dedikten sonra, Ali veliyyullah" dese, bu kimse ta'zir olunur. Ya'nî cezâlandırılır. Muhammed aleyhisselâmın ismini zikr etmek de, yalnız dinimizin bildirdiği yerde farz olur. Meselâ; "Yâ Muhammed, yâ Muhammed!" diyerek tesbih çekmek câiz değildir.

İsmet, Peygamberlere mahsûstur. İsmet demek, bilerek ve bilmiyerek, büyük ve küçük hiçbir günah işlememek demektir. Evliyâda ismet vardır. Ya'nî günah işlemezler demek küfr olur.

Eshâb-ı Kirâmın hepsi, evliyânın hepsinden daha yüksektirler. Tâbiînin büyüklerinden olan Abdullah bin Mübârek hazretleri dedi ki, "Hazet-i Muâviye'nin, Resûlullah'ın yanında bindiği atın burnuna giren toz, Veysel Karânî'den ve Ömer bin Abdülazîz'den daha hayırlıdır."

Evliyânın kabirlerini yüksek yapmak, onlara saygı için üzerlerine türbe yapmak, yanında ziyâfet vermek, kabirlerinde kandil, mum yakmak bid'attir. Kimisi haram, kimisi mekrûhtur. Resülullah (s.a.v.) hazret-i Ali'yi göndererek, kâfirlerin yüksek mezarlarını yıktırdı ve resimleri yok ettirdi. (Evliyâ öldükten sonra da, kendilerini sevmek, hürmet etmek lâzımdır. Böylece, rûhlarından feyz alınır, istifâde olunur, insanın kalbi temizlenir. Ziyârete gelenlerin, bir velî mezârı olduğunu anlayarak, saygı göstermeleri için ve ziyâret edenin soğuktan, sıcaktan, yağmurdan, yırtıcı hayvanlardan korunması için, evliyânın kabirleri üzerine türbe yapmak caiz hattâ lâzımdır. Türbe, velî için değil ziyârete gelen diriler için yapılmaktadır.)

Resûlullahın (s.a.v.) kabrini ziyâret etmek için sünnet şöyledir: Abdestli olmalı, Resûlullaha salevât getirmeli, önceden yapmış olduğu, namaz, sadaka, oruç, Kur'ân-ı kerîm okumak gibi hayırlı işlerin sevâbını O'na bağışlamalı, gönlü uyanık olmalı, O'nu sevmeği ve sünnetine uymağı, Allahü teâlâdan dilemelidir. Eğer, ziyâret ettiği kabir, mensûb olduğu velînin kabri ise kalbinden dünyâ düşüncelerini çıkarıp, ondan feyz almağı beklemelidir. Kabir başında Kur'ân-ı kerîm okumak caizdir.

Dünyalığa, mala, şöhrete kavuşmak, saygı toplamak için rehberlik yapanlar, şeytanın vekîlleridir. Müseylemet-ül-kezzâb gibidirler.

Evliyânın, Allahü teâlâdan kendilerine gelen ni'metleri haber vermeleri, bulundukları yüksek dereceleri talebelerine bildirmeleri caizdir. Hadîs-i şerîfde; **"Allahü teâlânın verdiği ni'metleri bildirmek, bunlara şükretmek olur"** buyuruldu. Öğünmek haramdır. Kendindeki iyilikleri, ni'metleri, kendinden bilirse, Allahü teâlânın verdiğini düşünmezse, öğünmek olur. Ya'nî "Tezkiye-i nefs" olur. Bu ni'metlerin Allahü teâlâdan geldiğini bilir. Kendinin kusurlu olduğunu düşünürse, şükr olur.

İnsanların Allahü teâlâya yaklaşması, ancak Allahü teâlânın çekmesi ile olur. Eğer, vasıtasız doğrudan doğruya çekerse, "İctibâ" denir. Vâsıta ile çekmesi, iki türlü olur ibâdet yapmak ve riyâzet çekmek vâsıtası ile çeker. (Tasavvuf yolundaki vazîfelerin te'sîrleri tecrübe edilmiş olduğu için, bu nafile ibâdetleri yapmak tercih edilmektedir.) Buna "Sülûk" denir. Yâhud bir rehberin sohbeti vâsıtası ile "Cezb" eder. Bütün bu çekişlerin asıl sebebi, insanın kendi kabiliyetidir. Bu kabiliyetleri, insana yaratılışta verilir. İnsanların kabiliyetleri, istidâtları başka başkadır. İnsanın Allaha yaklaşmasına en büyük mâni, nefsinin şehvetleri ile bedenin ihtiyâç ve kötülükleridir. İkinci mâni, "Âlem-i emr" latifelerinin kendilerinden ve Rablerinden gâfil olmalarıdır. İnsanı Allahü teâlâya yaklaştıran ibâdetleri, riyâzetleri de, bir rehberin göstermesi lâzımdır. Riyâzet ve ibâdet yapmakla, hem nefs ve beden tezkiye bulur. Ya'nî kötülüklerden temizlenirler. Hem de, Âlem-i emrden olan latifeler, beden maddelerinden ve nefsten bulaşmış olan zulmetlerden tasfiye olur. Gafletten kurtulurlar. Tasavvuf yollarının çoğunda, önce sülûk yapılır. Önce, iki mâni ortadan kaldırılır. Böylece, Âlem-i emrin beş latifesi saf olur ve nefs "Makâmât-i aşere" denilen güzel huylarla bezenir. Bundan sonra, rehber sâliki Allahü teâlâya cezb eder. Bu sâlike "Sâlik-i meczûb" denir. Böyle ilerlemesine "Seyr-i afakî" denir.

Çünkü, rehber sâlikin temizlenmesini Âlem-i misâlde görerek anlar. Bu seyr çok güçtür ve uzun sürer. Allahü teâlâ Behâüddîn-i Buhârî'ye sülûkten önce cezb yapmasını ilham eyledi. Önce teveccüh ederek, her latifede zikr yaptırırlar. Her latifede fânî olurlar. Buna "Seyr-i enfüsî" denir. Seyr-i afakînin çoğu da, bununla birlikte hâsıl olur. Sonra, nefsi ve bedeni temizlemek için riyâzet yaptırılır. Bu sâlike, "Meczûb-i sâlik" denir. Bu seyr kolay ve çabuk olur. Nâkısların, câhillerin kendiliklerinden yaptıkları ibâdetlerle, terakkileri pek az olur veya hiç olmaz. Çünkü, bunların ibâdetlerinin sevâbı pek azdır. Elli sene ibâdet ile vilâyetin en aşağı derecesine yetişebilirler. O hâlde, yalnız mücâhede ve riyâzet ile vilâyet elde edilemez, ibâdetlerin, riyâzetlerin ancak sünnete uygun olanları fâidelidir. Bunun için, bid'atlerden sakınmak şarttır. Hadîs-i şerîfde; **"Amelsiz söz kabûl olmaz. Niyetsiz amel kabûl olmaz. Sünnete uygun olmazsa, hiçbiri kabûl olmaz"** buyuruldu. Ya'nî, hiçbirine sevâb verilmez. İbâdetlerin, riyâzetlerin, güç ve sıkıntılı olması değil, sünnete uygun olmaları lâzımdır.

"Çok sıkıntılı riyâzetler çekenlerin çok ilerledikleri, hârikalar gösterdikleri görülüyor. Buna ne dersiniz?" suâline şöyle cevap veririz:

Riyâzet çekerek, çeşitli hârikalar göstererek, dünyâ işlerinde menfaat elde edilebilir. Eski Yunan filozofları ve Hind papazları böyle yaparlardı. Allah adamları, bunlara kıymet vermez. Nefsi kötülüklerden kurtarmak, şeytanı öldürmek, ancak sünnete uymakla mümkündür.

"Yukarıdaki cevâba göre, yalnız riyâzet yapılan tasavvuf yollarında kimsenin velî olmaması lâzım gelir. Buna ne dersiniz?" suâline de şöyle cevap veririz:

Tasavvuf yollarının hepsi sünnete uymaktadır. Ba'zılarına bid'at karışmış ise, başka işlerinde sünnete uymaları, bu bid'atin zararını giderebilir. Bunlara bid'at karışması, ictihâdlarında hatâ ettikleri içindir. Müctehidin hatâsı affolunur. Câhillerin, yalancıların hatâsı böyle değildir. Bunlar hep zarardadırlar.

Nâkıs ve kâmil herkes, daha kâmil olandan, daha çok feyz alabilir. Vilâyet ancak kâmilin sohbeti ile elde edilebilir. Nâkıslar, câhiller, "îctibâ" ile çekerek vilâyete kavuşduramaz. Çünkü, bunların Hak teâlâ ile münâsebetleri yoktur. Kâmil olan rehberin zâhirî halk ile, bâtını Hak ile olduğu için, Allahü teâlâdan aldığı feyzi, insanlara vererek, onları vilâyete kavuşdurur. İsrâ sûresinin 95. âyetinde meâlen; **"Eğer yeryüzünde melekler olup yürüselerdi, onlara gökten peygamber olarak elbette melek gönderirdim"** buyuruldu. Bunun içindir ki, Resûlullahın vefâtından sonra, görünüşde kendisi ile münâsebet kalmadığı için, herkes Kabr-i se'âdetten feyz alamaz oldu. Resûlullahın vârisleri olan âlimlerden, rehberlerden feyz alındı. Çünkü hadîs-i şerîfde; **"Zâhir ve bâtın bilgilerinde âlim olanlar, peygamberlerin vârisleridirler"** buyuruldu.

Kemâle yetişen, velî olan kimse, Allahü teâlâdan vasıtasız feyz alabilir, ibâdet yapmakla da yükselir. **"Secde et ve Allaha yaklaş"** meâlindeki âyet-i kerîme bunu bildirmektedir. Bu velî, Resûlullahın (s.a.v.) ve evliyânın kabirlerinden de feyz alabilir.

Peygamberlerin insandan gönderilmesi, sohbette hâsıl olan te'sîr içindir. Çünkü, i'tikâd ve fıkıh bilgileri meleklerden de öğrenilebilir. Cibril hadîsi bunu göstermektedir. Çünkü, Resülullah; **"Bu gelen Cebrâil idi. Size dîninizi öğretmek için gelmişti"** buyurdu. Sohbetin te'sîri için, yol göstericilerden feyz alabilmek için, arada tam münâsebet (tanımak ve sevmek) bulunması lâzımdır. Vilâyet elde etmek için de, bu te'sîr lâzımdır.

Az kimse vardır ki, istidâdları çok kuvvetli olup, Peygamberin veya bir velînin rûhundan feyz alarak, vilâyet mertebesine kavuşurlar. Bunlara "Üveysî" denir. Eshâb-ı Kirâmın sohbeti de, feyz verdi. Fakat bir sohbet yetişmezdi. Çok defa sohbet etmek lâzım idi. Sonra gelen evliyânın sohbetleri, ancak riyâzet çekmekle birlikte te'sîr etti.

Allahü teâlâ, insanlarda kendine yaklaşmak ve kendini tanımak istidâdını yarattı. Bu istidâdın miktarı herkeste başkadır.

Farzları, vâcibleri yaptıktan ve haramlardan, şüphelilerden kaçtıktan sonra, nafile ibâdetlerin en te'sîrlisi zikrdir. Her zaman Allahü teâlâyı zikretmelidir. Hadîs-i şerîfde: **"Cennettekiler, ençok, dünyâda Allahü teâlâyı zikretmeden geçirdikleri zamanlar için üzülürler"** buyuruldu. Fenâ-i nefs hâsıl olmadan önce, diğer nafile ibâdetleri yapmakla ve Kur'ân-ı kerîm okumakla Allahü teâlâya yaklaşılamaz. Bâtını temizlemedikçe, bunlarla terakki olmaz. Batını temizlemek, Allahı zikr etmekle olur. Hadîs-i şerîfde; **"Zikrin en iyisi, Lâ ilahe illallah'tır"** buyuruldu. Bunun için boş zamanlarda hep bu "Kelime-i tevhîd"i okumalıdır. Bundan sonra kalan zamanlarda, âhıret adamları ile, sâlihlerle görüşmeli, sohbet etmelidir. Sâlih kimse bulamazsa, mürtedlerle, bid'at sahibleri ile, fâsıklarla arkadaşlık etmemeli, bunlarla oturmamalıdır. Haram işleyenlere "Fâsık" denir. Sâlih kimselerin kitaplarını okumalıdır. Din câhilleri ile, dünyâya düşkün olanlarla ve mezhebsizlerle görüşmemelidir. Bunlarla görüşmek, insanın bâtınını (kalbini, rûhunu) harâb eder. Evliyânın sohbetinde bulunmak, zikrden ve diğer nafile ibâdetten daha fâidelidir. Eshâb-ı Kirâm, birbirlerini görünce; "Biraz benimle otur. İmânımı tâzeliyeyim" derlerdi. Celâleddîn-i Rûmî buyuruyor ki:

"Evliyâ yanında geçen az zaman, Faidelidir yüzyıllık takvâdan!

Hâce Ubeydüllah-i Ahrâr buyuruyor ki:

"Kılınabilir her zaman nafile namaz, Bizim sohbetimiz bir daha bulunamaz!"

Birisine; "Bâyezîd'in sohbetinde bulun!" dediler. "Ben her ân Rabbimin sohbetindeyim" dedi. "Bâyezîd'in sohbeti sana daha fâidelidir" cevâbını verdiler. Ya'nî, cenâb-ı Hakdan, O'na bağlılığın ve istidâdın kadar feyz alabilirsin. Bâyezîd'in sohbetinde ise, onun yüksek derecesine uygun feyzlere kavuşursun demek istediler.

Kötü arkadaşlarla hiç görüşme, O, zehirli yılandan da fenâdır! Yılan alır insanın canını, O alır canını, îmânını!

Senâullah-i Pâni-püti hazretlerinin "Tefsîr-i Mazharî"sinin bazı kısımları şöyledir:

Müttekî, kendisine âhırette zarar verecek olan; şirk, günah ve mâlâya'nî (fâidesiz şeyler) ile meşgûl olmaktan alıkoyan herşeyden sakınan kimsedir. Mâlâya'nîden ve Allahü teâlânın zikrinden alıkoyacak şeylerden sakınmak, takvânın en yüksek derecesidir.

İbn-i Ömer buyurdu ki: "Takvâ, kendini hiçbir kimseden daha hayırlı görmemektir."

Nu'man bin Beşîr'in rivâyet ettiği hadîs-i şerîfde Resûlullah (s.a.v.) buyurdu İd: **"Dikkat ediniz! Bedende bir et parçası vardır. O sâlih** (iyi) **olunca bütün beden** (a'zâlar) **iyi olur. O bozuk olunca, bütün beden bozuk olur. Dikkat ediniz! O** (et parçası), **kalbdir."** Tasavvuf ehli, bu hadîs-i şerîfdeki kalbin salâhını (iyi olmasını) Fenâ-ül-kalb (kalbin fenâ bulması) ta'biri ile ifâde etmiştir. Kalb bu mertebeye gelince, iyi işler yapar, harama düşmek korkusu ile şüpheli şeylerden sakınır.

Şehr bin Havşeb (r.a.) şöyle buyurdu: "Müttekî; mahzurlu olan bir şeyi yapmamak için, mahzurlu olmayan şeyi bile terkeden kimsedir." Harama düşmemek için şüpheli olan şeyleri terkeden kimse, namusuna ve dînine şüphe getirecek şeylerden kendisini muhafaza etmiş olur.

Şüphelilerin içine düşen kimse harama düşer. Onun durumu; yasak olan korunun kenarında sürülerini otlatan ve sürülerinin o yasak olan koruya girmesi pek yakın olan çobanın durumuna benzer.

Günah işlemekle kalbin kararması: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mü'min günah işlediği zaman, kalbinde siyah bir nokta meydana gelir. Eğer tövbe eder, o günahtan vaz geçer ve Allahü teâlâdan affını isterse, o siyah leke gider ve kalbi parlar. Eğer günah işlemeye devam ederse, siyah nokta büyür ve kalbini kaplar."** Nitekim Kur'ân-ı kerîmin, Mutaffifîn sûresinin 14. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Hayır** (onların zannettikleri gibi değil)! **Doğrusu onların kazandıkları günahlar, kalblerini kaplamıştır"** buyuruldu.

Kalbin siyahlaşması, bu hadîs-i şerîfte bildirilen kalbin bozulmasıdır. Mü'minin işlediği günahın durumu böyle olursa, kâfirin inkârının onda neler yapacağı buradan kolayca anlaşılır.

Mü'minlerin imtihan edilmesi: Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde meâlen buyurdu ki: **"Ey mü'minler,** (itaatkârı, âsî olandan ayırt etmek için) **sizi biraz korku, biraz ocuk, biraz da mallardan, canlardan ve mahsûllerden yana eksiltme ile andolsun imtihan edeceğiz. Ey Habîbim! Sabredenlere** (lütuf ve ihsânlarımı) **müjdele."** (Bekâra-155) Ya'nî; Ey Muhammed'in (s.a.v.) ümmeti! Size verilen belâ ve musibetlere sabredip, benim kazama boyun

eğip eğmediğinizi denemek için size (belâ ve musibet) veririz. Eğer siz, sabreder ve kazama râzı olursanız, size semâdan bereketler göndeririz. (Allahü teâlânın, böyle bir imtihanı, olmadan önce haber vermesi, onların, kendilerini böyle bir imtihana alıştırmaları, hazırlamaları içindir.)

Ebû Mûsel Eş'arî (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûlullah. (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kimsenin oğlu vefât ettiği zaman, Allahü teâlâ meleklere; "Kulumun çocuğunu mu aldınız?", buyurur. Melekler; "Evet" derler. Allahü teâlâ; "Gönlünün meyvesini mi aldınız?" buyurur. Melekler; "Evet" diye cevap verirler. Allahü teâlâ; "O** (kulum) **ne dedi?" diye sorduğunda da; "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ûn: Biz Allahü teâlânın kuluyuz ve yine O'na döneceğiz" diyerek sana hamdetti" derler. Bunun üzerine Allahü teâlâ; "O kuluma Cennette, "Hamd Evi" isminde bir ev yapınız" buyurur."** Bu hadîs-i şerîfi Tirmizî rivâyet etti ve hasen hadîs olduğunu bildirdi.

Ölümü temenni etmek: Günah işlemekten, ibâdet ve tâatlarda eksiklik olmasından korkmak sebebiyle ölümü temenni etmek kat'î olarak caizdir. Bundan başka ölümü temenni etmek, Allahü teâlâya kavuşma arzusuyla da olur. Bu şekildeki ölümü temenni etmek övülmüştür ve selef-i sâlihînde görülmüştür. Çünkü onlarda, Allahü teâlâya kavuşmaktan başka bir arzu kalmamıştır. Ubâde bin Sâmit'in bildirdiği bir hadîs-i şerîfde, Peygamber efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: **"Kim Allahü teâlâya kavuşmayı isterse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak ister. Kim Allahü teâlâya kavuşmayı istemezse, Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez."** Bunun üzerine Hazreti Âişe ve Resûlullahın ba'zı zevceleri; "Biz de ölümü istemeyiz" dediler. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Bu** (sizin dediğinizden başkadır.) **Mü'mine ölüm ânında Allahü teâlânın kendisinden râzı olduğu ve ona yapacağı ikramları müjdelenir. İşte o zaman, o mü'mine, önündeki bu ni'metlerden daha sevimli birşey olmaz. Bu müjdeyi alan mü'min bir an önce Allahü teâlâya kavuşmayı ister. Allahü teâlâ da ona kavuşmayı ister. Kâfir olan kimseye de vefâtı sırasında düçâr olacağı azâb bildirilir. O zaman kâfir ölümü istemez, o zaman ona önündekinden daha kötü birşey olmaz. Bundan dolayı Allahü teâlâya kavuşmayı istemez. Allahü teâlâ da ona kavuşmak istemez."** Evliyâya ölüm yaklaştığı zaman, Allahü teâlânın râzı olduğunun müjdelenmesi, ya keşf ile, ya gizliden birisinin sözü ile, yahut başka şekillerle, ya o sırada üzerlerine inen pekçok bereketi tatmakla, yahut da Melek-ül-mevt'i ve rahmet meleklerini görmek sûretiyle olur. Kâfirin azâb ile korkutulması, öleceği sırada Melek-ül-mevt'i ve azâb meleklerini (onları korkutacakları şekilde) görmek sûretiyle olur.

İbn-i Sa'd ve Şeyhayn (İmâm-ı Buhârî ve Müslim) rivâyet ettiler ki: "Hazreti Âişe (r.anhâ) buyurdu ki: "Her peygamber, dünyâ veya âhıreti seçme arasında muhayyer bırakılır. Sonra vefât eder" diye duyardım. Resûlullahın hastalıkları şiddetlendiği bir sırada Nisa sûresinin; **"... Allahın kendilerine ni'met verdiği peygamberlerle, sıddîklarla, şehîdlerle ve iyi kimselerle beraberdirler"** meâlindeki 69. âyet-i kerîmesini okuduğunu işittim. Bundan bende, Resûlullahın (s.a.v.) dünyâ ile âhıret arasında muhayyer bırakıldığı zannı meydana geldi.

Nesâî şöyle bildirdi: "Hazreti Âişe (r.anhâ) buyurdu ki: "Resûlullah (s.a.v.) kucağımda iken, rahatsızlığı ağırlaşmıştı. Ben: "Yâ Rabbî! Ondan bu rahatsızlığı gider!" diye duâ ediyordum. Bir müddet sonra elini elimden çekti ve **"Allahü teâlâdan Refîk-i A'lâyı istiyorum"** buyurdu.

Taberânî de şöyle bildirdi: "Melek-ül-mevt, İbrâhim aleyhisselâmın rûhunu almak için gelmişti. İbrâhim aleyhisselâm; "Ey Melek-ül-mevt! Hiç dost dostun canını alır mı?" deyince, Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmın bu sözünü bilmekle beraber, Melek-ül-mevt bu sözü Allahü

teâlâya arz etti. Allahü teâlâ, Melek-ül-mevt'e; "Sen de İbrâhim'e; "Hiç dost dosta kavuşmak istemez mi? de!" buyurdu. Melek-ül-mevt İbrâhim'in (a.s.) yanına gelince, İbrâhim aleyhisselâm; "Hemen rûhumu al" dedi.

Selef-i sâlihîn, sıhhat hâlinde iken ölümü istememişlerdir. Fakat günaha düşmekte ve ibâdetleri yapmakta eksiklik olmasından korktukları zaman ölümü istedikleri görülmüştür.

Buradan anlaşıldığı gibi, kişinin malına, vücûduna ve çoluk-çocuğuna gelen bir zarardan dolayı ölümü temenni etmesi ve bunun için duâ etmesi caiz değildir. Çünkü Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Sizden birisi, kendine gelen bir zarardan dolayı ölümü temenni etmesin. Muhakkak ölümü istiyorsa; "Allahım! Yaşamak hakkımda hayırlı ise beni yaşat. Ölüm hakkımda hayırlı ise benim canımı al" desin"** buyurdu. Buhârî'deki bir başka hadîs-i şerîfde de; **"Sizden birisi ölümü temenni etmesin. Ölüm gelmeden ölümü için duâ etmesin. Çünkü o öldüğü zaman ameli kesilir. Mü'minin yaşaması onun hayrının artmasına vesile olur."**

Ahmed bin Hanbel, Ebû Ümâme'den (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) huzûr-u şerîflerinde oturuyorduk. Bize nasihatte bulundu. Peygamberimizin mübârek sözleri bize çok te'sîr etti, kalblerimiz inceldi. Orada bulunan Sa'd bin Ebî Vakkâs pekçok ağladı ve; "Keşke ölseydim" dedi. Bunun üzerine Resûlullah efendimiz (s.a.v.) **"Ey Sa'd! Benim yanımda mı böyle ölümü temenni ediyorsun?"** buyurdu. Bu sözlerini üç defa tekrar ettikten sonra; **"Ey Sa'd! Eğer Cennet için yaratılmış isen ömrünün uzun olup, âmelinin güzel olması senin için daha hayırlıdır"** buyurdu. İşte malına, canına ve çoluk çocuğuna bir zarar gelen kimse, istiğfar (estağfurullah el-azîm) okuyarak, Allahü teâlâdan affını ve mağfiret olunmasını istemeli, sâlih ameller yapmak için gayret göstermeli ve günahlardan sakınmalıdır. Bundan dolayıdır ki, Resûlullah (s.a.v.), ölümü istemekten menetmiştir.

Allahü teâlânın evliyâsı: Yûnus sûresi 62. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Biliniz ki, Allahü teâlânın evliyâsı için azâb korkusu, ni'metlere kavuşmamak üzüntüsü yoktur"** buyuruldu. Allahü teâlânın evliyâsı, Allahü teâlânın zikrine dalmış, gece gündüz onu tesbih edip hiç gevşeklik göstermeyen cenâb-ı Hakkın sevgisi ile dolup, sevdiğini sâdece O'nun için seven, sevmediğini de yine O'nun için buğzeden, verdiğini Allah için veren, vermediğini Allah için vermiyendir. İşte bunlar, Allah için sevişenlerdir. Tasavvuf büyükleri bu sıfata, "Fenâ-ül-kalb" ismini vermektedirler.

Böyle bir velî, zâhirini ve bâtınını süsleyebilmesi için, Allahü teâlânın beğenmediği amellerden şirk, hased, kin, kibir, nefsin arzu ve istekleri gibi kötü huylardan sakınır. Tasavvuf büyükleri; "Nefsinin isteklerini yapmayan, kötü huylardan sakınan, iyi amel ve ahlâk sahibi olanlara, şeytan zarar veremez" buyurdular.

Îmânın mahalli kalbdir. Kâmil îmân, kalbin Allahü teâlânın zikri ile mutmain olması, bir an için O'nu hatırlamaktan ve anmaktan gâfil olmaması, O'ndan başkasına meyl etmemesi, yönelmemesidir.

İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed-i Fârûkî Serhendî hazretleri de şöyle buyurdu: "Kendisini herhangi bir kimseden hayırlı ve üstün gören kimse, ma'rifetullahtan mahrûm kalır."

Ebû Dâvûd, Hazreti Ömer'den (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlânın ba'zı kulları vardır ki, peygamber veya şehîd değildirler.**

Fakat peygamber ve şehîdler bile, kıyâmet gününde onların Allahü teâlâ katındaki derecelerine gıbta ederler." Bunun üzerine Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm); "Yâ Resûlallah! Onların kimler olduğunu bize haber ver" dediler. Peyamber efendimiz (s.a.v.); **"Onlar aralarında herhangi bir akrabalık bağı ve mal alışverişi olmadığı hâlde, birbirini sırf Allahü teâlânın rızâsı için seven kimselerdir. Onların yüzleri nurludur. İnsanlar korktuğu zaman onlar korkmazlar, insanlar mahzûn oldukları zaman onlar mahzûn olmazlar"** buyurup, **"Biliniz ki, Allahü teâlânın evliyâsı için azâb korkusu yoktur"** meâlindeki Yûnus sûresinin 62. âyet-i kerîmesini okudular.

Allahü teâlânın velî kullarından olmak, vasıtasız yahut bir vâsıta veya birkaç vâsıta ile, Resûlullahdan (s.a.v.) istifâde etmek sûreti ile olur. Allahü teâlânın velî kullarından olabilmek, bu mertebeye kavuşabilmek için muhabbetle, ya Resûlullahın (s.a.v.) mübârek sohbetlerinde bulunmak, O'nun emirlerine itaat etmek, veya Resûlullah efendimizin vekîli, vârisi durumunda olan zâtın yanında böyle muhabbetle bulunmaktır. Kişi, bu iki yol ile Allahü teâlânın muhabbetini elde eder. Kalbi, kalıbı (bedeni) ve nefsini Resûlullahın (s.a.v.) mübârek ahlâkı ile ahlâklandırmış olur. Allahü teâlâyı, sünnet-i seniyye üzere pekçok zikreder. Sünnet-i seniyyeye uymak, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) istifâdeyi arttırır. Zikr, kalbin cilâsıdır. Kalb cilalanınca da, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) istifâde daha da çok olur. Nitekim Peygamberimiz; **"Herşeyin bir cilâsı vardır. Kalbin cilâsı ise zikrdir** (Allahü teâlâyı anmaktır)" buyurdu.

Mu'az bin Cebel (r.a.) şöyle rivâyet etti: Peygamber efendimiz buyurdu ki: **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Benim için birbirini sevenlere, benim için bir araya gelip oturanlara, benim için birbirini ziyâret edenlere, benim için birbirine verenlere muhabbetim vâcibdir."**

İbn-i Mes'ûd buyurdu ki: Bir kişi Resûlullah efendimize (s.a.v.) geldi ve; "Yâ Resûlallah! Bir topluluğu sevip onlar gibi amel yapmayan bir kimse hakkında ne buyurursun?" diye sordu. Bunun üzerine Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Kişi sevdiği ile beraberdir"** buyurdu.

Ebû Zer (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Yâ Ebâ Zer! Seni, dünyâ ve âhıret iyiliklerine kavuşturacak şeyi bildireyim mi: Zikir ehlinin meclislerinden ayrılma. Yalnız olduğun zaman gücün yettiği kadar dilinle Allahü teâlâyı zikret (an), Allah için sev ve Allah için buğzet."**

Yine Ebû Zer (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlânın en râzı olduğu amel: Allah için sevmek, Allah için buğzetmektir."**

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Allahü teâlâ bir kulunu sevdiği zaman, Cebrâil'i çağırır ve; "Ben falancayı seviyorum** (ondan râzıyım), **onu sen de sev" buyurur. Cebrâil de o kimseyi sever. Sonra semâda şöyle nidâ eder: "Allahü teâlâ falancayı seviyor, onu siz de seviniz." Semâdakiler de o kimseyi sever. Artık o kimse yeryüzünde herkes tarafından kabûl görür. Allahü teâlâ bir kuluna buğzettiği zaman, Cebrâil'i çağırır ve; "Ben falancaya buğz ediyorum, sen de ona buğzet" buyurur. Cebrâil, o kimseye buğzeder. Sonra; "Ey semâdakiler! Allahü teâlâ falancaya buğzediyor, siz de ona buğzediniz" der. Semâdakiler de o kimseye buğzeder. Artık o kimseye yeryüzündekiler buğz ederler."**

Evliyânın alâmeti: Begavî (r.a.) şöyle rivâyet etti: Resûlullaha (s.a.v.) Allahü teâlânın evliyâsının kimler olduğu suâl edilince buyurdu ki: **"Görüldüklerinde Allahü teâlâ hatırlanır."**

Bir hadîs-i şerîfde de; **"Allahü teâlâ buyurdu ki: Benim velî kullarım o kimselerdir ki, ben anılınca onlar, onlar anılınca ben hatırlanırım"** buyuruldu.

Bundan dolayı Allahü teâlânın velî kulları ile beraber olmak, Allahü teâlâ ile beraber olmak gibidir. Onları görmek, Allahü teâlâyı hatırlatır. Onların anılması, Allahü teâlânın anılmasına sebep olur. Allahü teâlâ, velî (sevdiği) kullarına feyz ve ma'rifetleri alma ve insanlara te'sîr etme kabiliyeti vermiştir.

Zannedildiği gibi evliyânın alâmeti, fevkalâde hâller göstermek ve kimsenin bilmediğini bilmek değildir. Çünkü çok velîde bu hâller bulunmaz. Hattâ velî olmayanlarda görülen böyle hâller, istidraçtır. Tasavvuf büyükleri; "Evliyânın kerâmetlerini gizlemeleri lâzımdır. Kerâmetle bir kimsenin diğerine üstünlüğü anlaşılmaz. Büyüklerin çoğu, kendilerinde çok kerâmetin görünmesini istemezlerdi" buyurdular.

Yûnus sûresinin 64. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Onlar** (Allahü teâlânın velî kullan) **için dünyâ hayâtında da** (Kur'ân-ı kerîmin ve Peygamberin haberleriyle), **âhırette de** (Cennetle) **müjdeler vardır. Allahü teâlânın kelimelerinde** (verdiği sözlerde) **asla bir değişme yoktur. İşte bu** (Cennetle müjdelenme) **en büyük kurtuluştur."** Allahü teâlânın velî kulları için dünyâdaki bu müjdeler, Resûlullahın vahiy yoluyla umûmî ve husûsî olarak haber verdikleri müjdelerdir. Nitekim Peygamber efendimiz (s.a.v.), daha dünyâda iken aşere-i mübeşşerenin tek tek isimlerini sayarak, Cennetlik olduklarını bildirmiştir. Bir hadîs-i şerîfde; **"Sana gelince ey Ebû Bekr! Ümmetimden ilk önce sen Cennete gireceksin"** buyuruldu. Eshâb-ı Kirâm için buyurulan ba'zı müjdeleyici hadîs-i şerîfler şöyledir: **"Kıyâmet günü; yerinden** (mezarından) **ilk önce ben, sonra Ebû Bekr, sonra Ömer kalkacaktır." "Her peygamberin bir refîki** (arkadaşı) **vardır. Benim Cennetteki refîkim Osman'dır."** Hazreti Ali için de; **"Senin bana yakınlığın, Hârûn'un Mûsâ'ya olan yakınlığı gibidir. Ancak şu var ki, benden sonra peygamber gelmeyecektir"** buyurdu. **"Fâtıma benden bir parçadır. Onu gadablandıran beni gadablandırmış olur." "Ensârı** (Medîne-i münevverelileri) **sâdece mü'minler sever. Münâfıklardan başkası onlara buğzetmez. Onları seveni Allahü teâlâ sever. Onlara buğz edene Allahü teâlâ buğz eder." "Eshâbıma dil uzatmayınız. Çünkü sizden birisi Uhud dağı kadar altın infak etse, onlardan birisinin bir müd veya yarısı kadar olan infaklarına ulaşamaz."**

Ni'mete şükretmek: Hûd sûresi 9. âyet-i kerîmesinde meâlen buyuruldu ki: **"İnsanoğluna, tarafımızdan bir rahmeti** (sıhhat, emniyet ve zenginlik gibi bir ni'meti) **tattırıp, sonra o ni'meti ondan çekip alıversek, şiddetli bir ümitsizliğe kapılır."** (Ya'nî, kendinden alınan o ni'metin benzerinin tekrar kendisine verilmesinden ve Allahü teâlânın geniş olan lütuf ve ihsânından ümidini keser. Çünkü insanoğlunun sabrı azdır. Allahü teâlâya i'timât etmez, O'nun kazasına teslim olmaz.) Aynı âyet-i kerîmenin devamında meâlen; **"**(O) **nankör bir kimse olur"** buyuruluyor. Çünkü o, Allahü teâlânın daha önce verdiği ve hâlen içerisinde bulunduğu ni'meti unutur. Hâlbuki insan, her an Allahü teâlânın kendisine verdiği ni'metler içerisindedir. Âyet-i kerîmede; **"Şayet ona dokunan bir sıkıntıdan sonra** (hastalıktan sonra sıhhat, fakirlikten sonra zenginlik gibi) **bir ni'meti tattırsak, andolsun; "Benden musibet gitti diyecektir."** (O muhabbetleri giderenin Allahü teâlâ olduğunu söylemeyecek, bu sebeple Allahü teâlâya şükretmeyecektir. Kendisinden musibetin gitmesini zamanın âdeti olarak kabûl edecek; "Zamanın îcâbı böyledir" diyecekdir.) **Çünkü o,** (o ni'met sebebiyle) **şımarır"** buyuruluyor. Ya'nî insan, kendisine ni'met geldiğinde, ben bu ni'mete lâyığım" zannına kapılır. Kendisini başkalarından üstün görür. Bu şımarıklık ve öğünmesi, onu, Allahü teâlâya

şükretmekten alıkor. Yine âyet-i kerîmenin devamında meâlen; **"Sıkıntılara sabredip, sâlih amel işleyenler böyle değil"** buyuruluyor. Ya'nî, mü'minler, kendilerinden ni'met alındığı zaman ümitsizliğe kapılmazlar. Önceki ve içerisinde bulundukları ni'metleri unutup nankörlük yapmazlar. Bilâkis Allahü teâlânın lütuf ve ihsânını umarlar. Allahü teâlânın daha önce verdiği ve hâlen içerisinde bulunduğu ni'metlerine şükrederler. Cenâb-ı Hakkın lütfuna ve ihsânına kavuştukları zaman şımarmazlar, insanlara karşı övünmezler. Belki, verdiği ni'metten dolayı Allahü teâlâya şükrederler. Süheyb'in (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Mü'minin işi ne kadar hayret vericidir. Çünkü onun işi hep hayrdır. Bu hâl sâdece mü'mine mahsûstur. Ona bir genişlik isâbet ederse, o bundan dolayı Allahü teâlâya şükreder. Bu onun için hayr olur. Ona bir zarar isâbet ederse, sabreder. Bu da onun için hayr olur."** Yukarıda geçen âyet-i kerîmenin devamında meâlen; **"İşte o sabreden ve şükredenler için mağfiret ve büyük bir ecir vardır"** buyuruluyor. Ya'nî, Allahü teâlâ onların günahlarını af ve mağfiret eder. Onlar için Allahü teâlânın rızâsı ve Cennet vardır.

Âhırette iyi amellerin karşılığını görememek: Hûd sûresi 15. âyet-i kerîmesinde meâlen şöyle buyuruldu: **"Ameli ve iyiliği ile kim dünyâ hayâtını** (dünyâda uzun müddet kalmayı ve sıhhati) **ve zînetini** (mal, çoluk-çocuk, hizmetçi v.s.) **isterse, onlara dünyâda iken güzel amellerinin, karşılığını bol bol veririz. Ecirlerinden, hiçbir şey eksik bırakılmaz.** (Fakat) **onlar için âhırette karşılık olarak sâdece nâr** (ateş) **vardır.** (Çünkü onlar, dünyâda iken iyi amellerinin karşılığını tam olarak aldılar. Geriye yalnız onlar için kötü amellerinin günahları kaldı). Âyet-i kerîmede; **"Dünyâda iken yaptıkları iyilikler boşa gitmiştir"** buyuruluyor. Ya'nî onlar için âhırette sevâb kalmamıştır. Veya onlar âhirette sevâbla karşılaşmazlar. Çünkü, onlar dünyâda iken yaptıkları amelleri Allah için yapmamışlardır ki, Allahü teâlâ onlara, yaptıkları böyle amellere ecir versin. Âyet-i kerîmede meâlen; **"Zâten onların** (dünyâda) **yaptıkları** (iyilikler) **boşa gitmiştir"** buyuruldu. Bu âyet-i kerîme kâfirler hakkındadır.

Hazreti Ömer anlattı: "Resûlullah efendimizin (s.a.v.) saâdethânelerinde (evlerinde), içerdeki eşyalara bir göz gezdirdim. Üç şeyden başka birşey göremedim. Bunun üzerine; "Ey Allahın Resûlü! Allahü teâlâya duâ et de, ümmetine genişlik versin. Çünkü Allahü teâlâ, Farslar (iranlılar) ve Rumlara genişlik, bol dünyalık verdi. Hâlbuki onlar Allahü teâlâya ibâdet etmiyorlar" dedim. Resûlullah efendimiz yaslanmışlardı. Doğrularak oturdular ve şöyle buyurdular: **"Onlar dünyâdaki iyiliklerinin karşılığını peşin aldılar."**

Fakat mü'minlerin âhıreti istemesi dünyâyı istemesinden fazladır. Onlar, âhıreti dünyâya tercih ederler ve dünyâda yaptıkları iyiliklerin karşılığını görürler. Âhırette de ecir ve sevâba kavuşurlar. Kâfirler ise dünyâda yaptıkları iyiliklerin karşılığını dünyâda iken alırlar. Âhırete gittiklerinde, kendilerini kurtaracak hiçbir iyiliklerini bulamazlar. Yukarıda bildirilen; **"Onlar için âhırette karşılık olarak sâdece nâr vardır"** âyet-i kerîmesinin, riyakarlar için olduğu da söylenmiştir. Riya yapanlar hakkında Sa'îd bin Fudâle'nin (r.a.) bildirdiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki: **"Allahü teâlâ kıyâmet gününde insanları topladığı zaman, bir münâdî şöyle seslenir: "Kim yaptığı bir işte Allahü teâlâya** (başka) **birisini ortak yapmış ise, o işin sevâbını cenâb-ı Haktan başkasından istesin."**

İstikâmet (Doğruluk): Hûd sûresinin 112. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Emrolunduğun gibi istikâmet üzere** (dosdoğru) **ol"** buyuruldu. Buradaki istikâmet (doğruluk) i'tikâdda ve ameldeki doğruluktur. İbn-i Abdullah Sekafi şöyle anlattı: "Birgün Peygamber efendimize (s.a.v.); "Ey Allahın Resûlü! Bana İslâmiyetle alâkalı öyle birşey öğret ki, artık hiç kimseye

birşey sormayayım" dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.); **"Allahü teâlâya îmân ettim de ve sonra da dosdoğru ol"** buyurdu.

İstikâmetin ma'nâsı çok şümûllüdür. Ömer (r.a.) buyurdu ki: "İstikâmet, Allahü teâlânın emrettikleri ve yasaklardan nehyettikleri şeyler üzerine dosdoğru olmak, doğru yoldan sapmamak demektir." Böyle olmak kolay değildir. Bu sebeple tasavvuf büyükleri; "İstikâmet, kerâmetin üstündedir" buyurmuşlardır. Begavî, İbn-i Abbâs'ın (r.a.) şöyle buyurduğunu nakletti: Asr-ı seâdette, Resûlullaha (s.a.v.) bu âyet-i kerîmeden daha şiddetlisi inmedi. Onun için bu âyet-i kerîmenin içerisinde bulunduğu Hûd sûresi için; **"Hûd sûresi beni ihtiyârlattı"** buyurdu. İbn-i Abbâs'ın bu sözü şuna delâlet etmektedir: Hûd sûresi Resûlullah efendimize pek şiddetli ve ağır gelmiştir. Bu sebeple; **"Hûd sûresi beni ihtiyârlattı"** buyurmuştur. Resûlullah efendimizin böyle buyurması, istikâmeti emreden âyet-i kerîme sebebiyledir. Gerçi Resûlullah (s.a.v.) yüksek bir ahlâk ve istikâmet üzere yaratılmış ise de, bu emir, ümmetine ağır geleceği için, ümmetine olan şefkatinden dolayı böyle buyurmuştur.

Bir de, bu sûrede geçmiş ümmetlerin helakini bildiren hâdiseler anlatılmıştı. Bu sebeple, ümmetinden zâlim olanların da helak olacağı tehdit edilmektedir. Aynı zamanda bu sûrede kıyâmet gününün dehşetli hâllerinden de bahsedilmektedir. Bunun için de Resûlullah efendimiz (s.a.v.); **"Bu sûre benî ihtiyârlattı"** buyurmuştur. Yoksa, istikâmet üzere olmak, Peygamberimize (s.a.v.) ağır geldiğinden böyle buyurmamışlardır.

Allahü teâlâyı anmak, O'ndan istemek: A'râf sûresi 55. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin"** buyuruyor. (Ya'nî Allahü teâlâyı anınız, O'na ibâdet ediniz, O'ndan hacetlerinizi isteyiniz.)

Gizlilik ihlâsın delîlidir. Riyadan pek uzaktır. Zikir, riya karışmadığı zaman, ister cehri olsun ister gizli olsun, mutlak olarak ibâdettir. Gizli zikir daha faziletlidir. Âlimler bunun üzerinde icmâ etmişlerdir.

Zikir üç çeşittir 1- Açıktan yapılan zikir: Ancak açıktan zikri îcâbettiren bir sebep varsa, o zaman açıktan zikir, gizli zikirden daha faziletli olabilir. Ezan, telbiye ve benzerleri böyledir. 2- Gizli olarak dil ile zikretmek: Resûlullah efendimizin (s.a.v.); **"Dilin, devamlı Allahü teâlâyı zikretsin"** buyurmasından muradı, gizli zikirdir. 3- Kalb, rûh ve nefs ve başkası ile zikir: Dil, bu zikre iştirâk etmez. Bu zikri hafaza melekleri bile duymazlar. Hazreti Âişe vâlidemiz, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) hafaza meleklerinin bile duymadığı bu zikrin mükâfâtının, kıyâmet gününde yetmiş kat olacağını, Allahü teâlânın, kıyâmet gününde mahlûklarını hesap vermeleri için toplayacağını, hafaza meleklerinin kullar hakkında yazdıktan ve tesbit ettikleri ile geleceklerini, cenâb-ı Hakkın, hafaza meleklerine; "O kulun başka birşeyi kaldı mı?" diye soracağını, Onlar da; "Bildiklerimizden ve yazdıklarımızdan onun hakkında hiçbirşey kalmadı" diye söyleyeceklerini, bunun üzerine Allahü teâlâ; "Onun sizin bilmediğiniz sevâbı var. O gizli zikirdir" buyuracağını bildirmiştir.

Duâ: A'râf sûresi 55. âyet-i kerîmesinin devamında meâlen; **"Şüphesiz Allahü teâlâ bağırıp çağırarak haddi aşanları sevmez"** buyuruyor. Burada, duâda; peygamberlerin derecelerini, semâya çıkmayı veya ölmeden önce Cennete girmeyi ve daha akla ve âdete aykırı olan şeyleri istemek, fâidesiz, boş şeyleri istemek duâda haddi aşmak olduğu bildirildi. Haddi aşmak dinin hududundan çıkmaktır. Buna göre âyet-i kerîmedeki haddi aşmaya yukardaki duâ şekilleri girdiği gibi, günah olan birşey için duâ etmek veya "Duâ ettim, kabûl olmadı" demek, İslâmiyette bildirilmeyen isimlerle duâ etmek ve buna benzer husûslar da girmektedir.

Secde sûresi onbirinci âyet-i kerîmesinde meâlen; **"**(Ey Resûlüm, onlara) **de ki: "Sizin canınızı almağa vekîl kılınan ölüm meleği** (Azrail) **canınızı alacak"** buyuruluyor. Melek-ül-mevt, mü'mine en güzel sûrette, kâfirlere ise en çirkin sûrette görünür. İbn-i Abbâs (r.a.) şöyle rivâyet etti: "Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâmı kendisine halîl (dost) edinince, Melek-ül-mevt, bunu İbrâhim aleyhisselâma müjdelemek istedi. Allahü teâlâ da ona izin verdi. Bu izni alan Azrail aleyhisselâm, müjdeyi getirdi. Müjdeyi alan İbrâhim aleyhisselâm; "Elhamdülillah" diyerek cenâb-ı Hakka hamd ettikten sonra; "Ey Melek-ül-mevt! Kâfirlerin rûhlarını nasıl aldığını bana göster" dedi. O da; "Ey İbrâhim (a.s.)! Onu görmeğe gücün yetmez, tahammül edemezsin! diye arz etti. Sonra Melek-ül-mevt, İbrâhim'e (a.s.), ağzından ve vücûdundaki deliklerden Cehennem ateşi çıkan ve başı göğe değen simsiyah bir insan sûretinde göründü. İbrâhim aleyhisselâm; "Ey Melek-ül-mevt! Eğer, kâfirler seni bu hâlde görmekten başka bir belâ ve musibetle karşılaşmasa idi, sâdece bu onlar için kâfi gelirdi" dedi.

İbrâhim (a.s.) bu defa da mü'minlerin rûhlarını nasıl aldığını göstermesini istedi. Melek-ül-mevt, İbrâhim'e (a.s.), pek yakışıldı ve beyaz elbiseler içerisinde bir genç sûretinde göründü. Bunu gören İbrâhim (a.s.); "Ey Melek-ül-mevt! Mü'min vefât edeceği zaman, seni bu sûrette görmekden başka, sevinçli hâller ile karşılaşmasa bu mü'minler için kâfi gelirdi" dedi.

Ka'b'dan bildirildiğine göre: Melek-ül-mevt mü'minin rûhunu alırkenki olduğu sûreti, İbrâhim aleyhisselâma gösterdi. İbrâhim aleyhisselâm öyle bir nûr ve yüksek hâller gördüler ki, bunları Allahü teâlâdan başka kimse bilmez. İbrâhim (a.s.), Melek-ül-mevt'in, kâfir ve fâcirlerin rûhunu alırkenki sûretini görünce, şiddetli bir şekilde ürperdi. Aynı âyet-i kerîmenin devamında meâlen; **"Sonra Rabbinize döndürüleceksiniz"** buyuruluyor. Öldükten sonra, rahmet melekleri mü'minin rûhunu yedinci dünyâ semâsına kadar götürür. Kâfirlerin rûhunu da azâb melekleri alır ve birinci semânın kapısını çalarlar. Fakat açılmaz. Bunun üzerine kâfirin rûhu atılır. (Cehennemin dibine, Âlem-i siccîne indirilir.)

Bu âyet-i kerîmenin bir ma'nâsı da şöyledir: "Haşrdan sonra, diri olduğunuz hâlde hesap yerine döndürülürsünüz. Burada herkes yaptığının karşılığını görür."

Allahü teâlâ, onların haşrdan sonraki hâlini şöyle beyân eyledi: **"**(Ey Resûlüm! Kıyâmette) **müşrikleri Rableri huzûrunda başlarını eğerek; "Ey Rabbimiz! Bize va'd ettiğini gördük, peygamberlerin doğruluğunu işittik. Şimdi bizi** (dünyâya) **geri çevir, sâlih bir amel işleyelim. Çünkü** (inkâr ettiklerimize tamamen ve) **yakînen inandık..." derlerken bir görsen!..."**

Emr-i ma'rûf ve nehy-i anil-münker: Asr sûresinde cenâb-ı Hak meâlen; **"Asra yemîn olsun ki"** buyuruyor. İbn-i Keysânî "Asr" ile, murâd-ı ilâhînin, gece ve gündüz olduğunu söyledi. Hasen (r.a.); "Asr", güneşin tam ortaya gelmesinden batışına kadar olan zamandır dedi. Mukâtil (r.a.) ise, ikindi namazıdır dedi.

"Muhakkak insan (büyük bir) **hüsrandadır."** Çünkü insan, nefsini, ömrünü ve malını ebedî âhıret hayâtında fâidesi olmayacak şeylerde harcamakta, yok etmektedir. Âyet-i kerîmenin devamında meâlen; **"Ancak, îmân edip, amel-i sâlih yapanlar, birbirlerine hakkı, sabrı tavsiye edenler müstesnadır"** buyuruldu.

"İyiliği emredip, kötülükten men etmek" farzdır. Bunu terkedenler hüsranda olurlar. Ebû Sa'îd-i Hudrî'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfde, Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdu ki: **"Bir kötülüğü gören, onu eli ile değiştirsin** (ona mâni olsun). **Buna gücü yetmezse, dili**

ile mâni olsun. Buna da gücü yetmezse, kalbiyle buğz etsin. Bu ise îmânın en zayıf derecesidir." Bir hadîs-i şerîfde de; **"Allahü teâlâ, umûma** (herkese), **ba'zı kimselerin yaptıkları sebebiyle azâb etmez. Ancak, kendi aralarında ortaya çıkan kötülüğe mâni olmaya güçleri yettiği hâlde mani olmazlarsa, onlar da bu kötülüğü yaparlarsa, Allahü teâlâ onların hepsine azâb eder"** buyuruldu. Hazreti Ebû Bekr de şöyle buyurdu: "Aralarında günah işlenip ona mâni olmaya güçleri yettiği hâlde, ona mâni olmayan hiçbir kavim yoktur ki, Allahü teâlânın azâbına en kısa zamanda yakalanmasın."

---

1) Makâmât-ı Mazharî sh. 83

2) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1064

3) Kıyâmet ve Âhıret sh. 301, 317

4) İrşâd-üt-tâlibîn

5) Tefsîr-i Mazharî.

SENÂULLAH-I SEBNEHLÎ

Hindistan'da yetişen büyük âlim ve velîlerden. Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin önde gelen talebelerinden. İsmi, Senâullah, nisbesi Sebnehlî'dir. Mevlevi Senâullah-i Sebnehlî diye tanınır. Din ilimlerinde mütehassıs idi. Kaynak eserlerde, doğum ve vefât târihleri ile hâl tercümesi hakkında ma'lûmât bulunmamakta ise de, onüçüncü asrın ortalarına doğru vefât ettiği bilinmektedir.

Kırâat, hadîs ve diğer naklî ilimleri, Şah Veliyyullah Ahmed Sâhib-i Dehlevî'den okuyan Senâullah-i Sebnehlî, evliyâlık yolunda Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden çok istifâde etti. İlk zamanlarında hocasının emriyle, Hâce Mûsâ Hân'dan feyzaldı. Onun sohbetlerinde bulunarak çok ilerledi. Hâce Mûsâ Hân da, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın halîfelerinden idi. Mûsâ Hân hazretlerinin bâtınî kemâlâtından çok istifâde etti. Evliyâlık yolunun son makamlarına kadar yükseldi. Ondan ve dolayısıyla Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinden icâzet alıp, Sebnehl beldesinde talebe yetiştirmeye başladı. O beldenin insanlarına, İslâm ilimlerini, tasavvufî ma'rifetleri öğretti. Çok talebe yetiştirdi.

Senâullah-i Sebnehlî hazretleri devamlı olarak ibâdetle meşgûl olur, vakitlerini hiç zayi etmezdi. Yüksek ilim sahibi olmakta, ilimle amel etmekte, her hâlinde istikâmet sahibi olmakta, (hareketlerinin tam doğru olmasında) sabır ve güzel ahlâkta fevkalâde idi. Hep Allahü teâlâyı düşünür, O'ndan gâfil olmazdı. Devamlı murâkabe hâlinde idi. Hep Allahü teâlânın ihsân ettiği sayısız ni'metleri, bunlara karşılık olarak O'na hakkıyla ibâdet edemediğini düşünür, kendini kusurlu ve kabahatli görürdü. Şüpheli şeylerden çok sakınırdı.

Buyurdu ki: "Bir defasında, dünyaya düşkün olan devlet adamlarından birinin yemeğini yemiştim. Kalbim ve rûhum sıkıldı. Ma'neviyâtım bulandı. Ne kadar tövbe istiğfar ettiysem de, eski iyi hâlime gelemedim. Gerçi doğru yoldan hiç ayrılmadım ama, ma'nevî lezzetimi kaybettim. Demek ki yediğim o yemek şüpheli imiş."

Nefehât kitabının sahibi Abdürrahmân Câmî hazretleri buyuruyor ki: "Bu yolun bağlılarından biri diyor ki: Bir defasında çok susamıştım. Bir askerin suyundan içtim. Hemen o anda ma'nevî hâllerim bozuldu. Kalbim bulandı. Tam otuz yıl o bulanıklığın izi içimden gitmedi."

Senâullah-i Sebnehlî, bir gece rü'yâsında Peygamber efendimizi (s.a.v.) gördü. Peygamber efendimiz (s.a.v.) ona, günlük olarak bir rub'iyye (Hind lirası) ta'yin buyurdu ve ona çok iltifât eyledi. Bu rü'yâdan birkaç gün sonra, zenginlerden birisi Senâullah hazretlerine gelip, ihtiyâçlarını karşılamak üzere kendisine hergün bir rub'iyye vereceğini söyledi.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerdeki tahsilini tamamlayıp, icâzet ve hilâfet aldıktan sonra, talebe yetiştirmek üzere memleketi olan Sebnehl'e gitti. Orada vazîfeye başladığı sırada, hocası Mazhar-ı Cân-ı Cânân (k.s.), ona bir mektûp yazarak buyurdu ki: "Her nerede bulunursanız bulununuz, Allahü teâlâ sizinle beraberdir. Oraya gittiniz. Mübârek olsun! Bu fakire olan bağlılığınızın harareti eksilmesin. Ya'nî her hâlinizle bizi temsil edin ki, bu yolun kıymeti oralarda da anlaşılsın. Dervişlik demek, sâdece birine bağlanmak demek değildir. Dervişlik, gönlünü toparlayıp, kul olduğunu düşünmek ve kulluğu ile meşgûl olmak, kalbe dağınıklık getirmemek, vakitlerini hep hâlis niyet ile, Allahü teâlânın dinine hizmetle geçirmektir. Allahü teâlâ size büyük bir saadet vermiştir. Bunun şükrünü yapmak ancak şöyle olabilir ki, Cüneyd-i Bağdadî hazretleri; "Şükür, Allahü teâlânın verdiği ni'metleri, O'nun râzı olduğu şeye sarfetmektir" buyurmuştur.

İstenmediği hâlde, Allahü teâlâ tarafından maddî bir ni'met gelirse, bunu kabûl etmeli, sıkılmamalıdır. Çünkü istenmeden gelen şeyler tevekkülü bozmaz. Hele bu zamanda gönül dağınıklığını giderir. Fakat, maddî şeylere gönül vermemenin elbette mühim şart olduğu unutulmamalıdır. Tevekkül, gönül huzûrunu te'min eder. Tasavvuf ehlinin sermâyesi de işte bu gönül huzûrudur. Allahü teâlâ Resûlullahın (s.a.v.) sünnet-i seniyyesine bağlı olanları ve Müceddidiyye yolunun bağlılarını zayi etmez.

Bu mübârek yolu öğretmekle, bu husûsta talebelere ders vermekle meşgûl olunuz. Vakitlerinizi bunlara sarfetmenin, size dünyâ ve âhıret saadetlerini te'min edeceğini iyi biliniz. Her sabah büyük âlimlerin isimlerini söyleyiniz, etrâfınızda bulunanlara da böyle yapmalarını, duâ ederken onların isimlerini araya koyup, onları vesile ederek duâ etmelerini söyleyiniz.

Cenâb-ı Hakkın rahmetinden ümidli olunuz ve O'ndan gayrısından birşey beklemeyiniz. Çevrenizde dinsizlerin çıkardıkları fitnelerden endişe etmeyiniz. Öyle ümîd ediyorum ki, Allahü teâlâ benim dostlarımı zarara uğratmaz. Bizi yanınızda biliniz. Vesselâm."

Senâullah-i Sebnehlî hazretleri buyurdu ki:

"İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî hazretlerinin mübârek sinelerinden, büyükler yolunun feyz ve nûrları, coşkun bir sel misâli öyle akmakta idi ki, onu sevenlerdeki bütün karartı ve lekeleri, kalbden silip götürürdü."

---

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 93

SENÛSÎ (Muhammed bin Ali)

Cezayir'de yetişen Mâlikî mezhebi âlimlerinden ve evliyânın büyüklerinden. Tasavvufta, Şâziliyye yolunun kollarından olan Senûsiyyenin kurucusudur. İsmi, Muhammed bin Ali-Senûsî el-Hattâbî el-Hasenî el-İdrîsî el-Cezâyirî el-Magribî olup, Peygamber efendimizin (s.a.v.) temiz neslindendir. Künyesi Ebû Abdullah'dır. Hazreti Ali'ye kadar olan nesebi şöyledir. Muhammed bin Ali bin Senûsî bin Arabî bin Muhammed bin Abdülkâdir bin Şehide bin Ham bin Yûsuf bin Abdullah bin Hattâb bin Ali bin Yahyâ bin Râşid bin Ahmed bin Mürâbıt bin Mendâs bin Abdülkavî

bin Abdürrahmân bin Yûsuf bin Zeyyân bin Zeynel'âbidîn bin Yûsuf bin Hasen bin İdrîs bin Sa'îd bin Ya'kûb bin Dâvûd bin Hamza bin Ali bin İmrân bin İdrîs bin İdrîs bin Abdullah bin Hasen-i Müsennâ bin Hasen Sıbt bin Ali bin Ebî Tâlib.

1202 (m. 1787) senesinde Rebî'ul-evvel ayının onunda Pazartesi gecesi Cezayir'in Vehrân eyâletine bağlı Müstegânim beldesinde doğdu. Hayatının, yetişme, ilim tahsili ve talebe yetiştirme gibi devrelerinde çeşitli yerlerde bulundu. Ömrünün sonuna doğru, Mısır-Libya sınırına yakın Ca'bûb vadisinde bir yerde yerleşti. Vefâtına kadar orada kaldı. 1276 (m. 1859) senesi Safer ayının dokuzunda orada vefât etti. Kabri orada tanınmakta ve ziyâret edenler istifâde etmektedir.

Küçük yaşta iken babası vefât eden Senûsî, yakın akrabasından Seyyid Muhammed Senûsî'nin huzûrunda yetişti. İlk olarak ondan Kur'ân-ı kerîmi kırâat üzere okumayı öğrendi. Bundan sonra Arabî ilimlerle birlikte, fıkıh, tefsîr, hadîs ilimlerini ve tasavvufu öğrendi. Daha sonra ilmini ilerletmek için Fas, Tunus, Mısır, Hicaz, Trablusgarb ve başka yerlerde bulundu. Kendilerinden ilim öğrendiği âlimlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Ebû Abdullah Muhammed bin Gündüz, Muhammed bin Abdülkâdir bin Evi Züveyne, Abdülkâdir bin Umur, Ebû Tâlib Muhammed bin Ali, Ebû Abdullah Muhammed bin Mehdî, Ebû Hafs Ömer bin Rakîk, Hamdûn bin Abdürrahmân, Tayyib bin Kiran, Muhammed bin Mensûr, Muhammed bin Ömer ez-Zervâlî, İdrîs bin Zeyyân el-Irâkî, Ahmed bin İdrîs, Abdül'azîz el-İbrîz.

İlim tahsilini tamamladıktan sonra, Cezayir şehirlerinden Merrâkûş'a gitti. Daha sonra kendi memleketine dönerek, bir müddet ilim öğretmetle meşgûl oldu. Cezayir'in iç taraflarını gezdi. Mekke-i mükerremeye gitmek üzere yola çıktı. Mısır'a uğradı. Orada da bir müddet ilim öğretmekle meşgûl olduktan sonra, Mekke-i mükerremeye ulaştı. Orada Şâziliyye tarikatının büyüklerinden Ahmed bin İdrîs'in talebesi oldu. Onun yanında bulunmakla, tasavvuf yolunda da yetişip kemâle geldi. Ondan icâzet aldı. Ahmet bin İdrîs vefât ettikten sonra da onun yerine geçip, talebe yetiştirmeye başladı.

Yemen'e de bir seyahat yapan Senûsî, nihâyet Libya'nın Bingâzi beldesine gelerek, Elbeydâ denilen yerde bir dergâh kurdu ve orada talebe yetiştirmeye başladı. Talebeleri günden güne çoğalmakta idi. Yetiştirip me'zûn ettiği talebelerinden ba'zıları memleketlerine dönerek, onlar da oralarda dergahlar açıp, talebe yetiştirdiler. Bu hâl, Senûsî hazretlerinin talebe yetiştirmekteki maharet ve ihtisasının ne kadar çok olduğuna güzel bir misâldir.

İlim öğretmek, ibâdetle meşgûl olmak ve daha tenhâ bir yerde bulunmak için, Mısır ile Libya sınırında bulunan Ca'bûb vadisine gelerek orada yerleşti. Vefâtına kadar orada bulunup, tâliblerine ilim ve feyz kaynağı olarak çok hizmet etti. Çok talebe yetiştirdi. Vefâtından sonra da oğlu Muhammed Mehdî, yerine geçip hizmete devam etti. Talebe ve ziyâretçilerin fazlalaşması sebebiyle dergâh zamanla genişletilerek, ihtiyâca kâfi gelecek hâle getirildi.

Muhammed Senûsî hazretlerinden ilim öğrenenlerden ba'zılarının isimleri şöyledir: Seyyid Abdül'âl (Bu zât, Senûsî'nin hocası Seyyid Ahmed bin İdrîs'in torunudur), Seyyid Ahmed er-Rîfî, Şeyh Fâlih el-Medenî, Ebü'l-Kâsım el-Aysâvî, Abdürrahîm bin Ahmed el-Magbûb, Şeyh Ali el-Leysî Ali bin Abdülhak el-Kavsî el-Mısrî.

Muhammed Senûsî, ilim ve evliyâlık yolunda birçok talebe yetiştirmekle birlikte, kendisinden sonra gelecek olan nesillere hizmet maksadıyla kırk civarında eser te'lîf etmiş olup, bunlardan ba'zılarının isimleri şöyledir: 1- İzâhat-ül-ekinne fil-ameli bil-kitâbi ves-sünne, 2-

İşrâk-üş-şümûs-üs-sünnet-il-bekîniyye, 3- Mevâhib-ül-kayyûm fî tezyîl-i ravdat-il-fehûm, 4- İkâz-ül-vesnân fil-ameli bil-hadîs-i vel-Kur'ân, 5- Tuhfet-ül-muhâdara, 6-Bugyet-ül-mekâsıd, 7- Tuhfet-üş-şerîfe, 8-Risâlet-ül-fellâh fil-fethi ven-necâh, 9-Reyhânet-ül-hubûb, 10-Es-Selsebîl-ül-mu'în fî tarîk-il-erba'în 11- Seyf-ün-nasri vet-tevfîk ve gâyet-üs-sülûki vet-tahkîk, 12- Fahm-ül-ekbâd, 13- Kurretü ayn-i ehl-is-safâ fî Salevât-il-Mustafâ, 14- Kevâkib-üd-dürriyye fî evâili kütüb-il-eseriyye, 15- Levâmih-ül-hızlân, 16- Kitâbü ismet-ir-rusül, 17-Mecmû'u mesânîd-ül-İmâm Ebû Hanîfe, 18- Muhtasaru bugyet-üt-tullâb, 19- Muhtasaru Müsned-i İmâm-ı Ahmed, 20- Muhtasar-ül-mevâhib-ü-bâriye, 21- El-Usûliyye fil-ameli bil-kitâbi ves-sünneti, 22- Manzûmet-üs-sülûk ilâ Melik-il-mülûk, 23- Mevâhib-üs-sirriyye, 24- Nüzhet-ül-cinân fî evsâfi müfessir-il-Kur'ân, 25- Hidâyet-ül-vesîle fî ittibâ'ı sâhib-il-vesile, 26- Dürret-üs-seniyye fî ahbâr-is-sülâlet-il-İdrîsiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-11, sh. 14

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-2, sh. 400

3) El-A'lâm cild-6, sh. 299

4) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2666

5) Brockelmann sup-2, sh. 883

6) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 258

SEYYİD ABDULLAH (Abdullah-ı Şemdînî)

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. Kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîler silsilesinin otuzuncusudur. İsmi, Seyyid Abdullah-ı Şemdînî'dir. Ahlâkı, hazret-i Osman'ın güzel ahlâkını hatırlatan çok yüksek bir velî idi. Şafiî mezhebi âlimlerindendir. Lakabı Sirâcüddîn ve Menba'ul-hilm'dir. Nisbesi; Nekşibendî, Hâlidî, Müceddidî, Şemdîni ve Nehrî'dir. Hakkâri vilâyetinin Şemdînân (veya Semzînân, şimdiki adıyla Şemdinli) kasabasındandır. Doğum târihi bilinmemektedir. 1228 (m. 1813) senesinde vefât etti. Şemdînân'ın Nehri kasabasında medfûndur.

Rivâyet edilir ki: Seyyid Abdullah, Irak'da Süleymâniye beldesindeki medresede ilim tahsil ederken, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî de orada idi. İkisi medrese arkadaşı idiler. Burada zâhirî ilimleri tahsil ederlerken, bir taraftan da kendilerine hep bir rehber (kendilerini ma'nevî olarak terbiye edip, bâtınî ilmleri öğretecek, yetiştirecek bir yol gösterici) arıyorlardı. Bu iki samîmi talebenin birbirlerine olan muhabbetleri o derecede idi ki, aradıkları rehberi, ikisinden hangisi daha evvel bulursa, o büyük zâttan alacağı feyz ve bereketin aralarında müşterek olması için anlaşmışlar, bu husûsta birbirlerine söz vermişlerdi. Ya'nî aradıkları o büyük velîyi hangisi daha evvel bulur, tanırsa, hemen diğer arkadaşının da o zâtı tanımasına, ona bağlanmasına ve feyz almasına sebep olacaktı.

Mecd-i tâlid ve diğer mu'teber kaynaklarda bildirildiğine göre, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî, aldığı ba'zı işâretler üzerine Hindistan'a gitmeye karar verdiğinde, Seyyid Abdullah da beraber gitmek istemişti. Bunun üzerine Mevlânâ ona; "Ben gideyim oradan alıp, getirdiğim feyzlere ortağız" demişti. Nihâyet Mevlânâ Hâlid hazretleri Hindistan'a giderek, Şah Gulâm Ali Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin huzûr ve sohbetleri ile şereflenip, lâyık ve müstehak olduğu fazilet ve kemâlâtı aldı. Hocasından tam bir icâzet ve hilâfetle me'zûn oldu. Hocasının tam ve mutlak vekîli olarak aldığı yüksek feyz ve kemâlâtı, ilim ve edeb âşıklarına sunmak, onları yetiştirmek üzere

Bağdat'a gönderildi. Bundan sonra bütün âlem, vasıtalı ve vasıtasız olarak, irşâd ve feyz kaynağı olan Mevlânâ hazretlerinin bâtınî nûru ile nûrlanmaya başladı. Böylece Bağdat'ta feyz ve nûr saçan bir şems-i rahmet (rahmet güneşi) doğmuştu.

Daha evvelki anlaşmalarının îcâbı olarak, bu günlerde Seyyid Abdullah Süleymâniye'de bulunan Mevlânâ Hâlid hazretlerinin ziyâretine gitti. Mevlânâ'nın Hindistan'da elde ettiği ma'rifet ve kemâlâtını görünce, ona olan muhabbeti daha da arttı. Talebelikte arkadaşı olduğunu düşünmeyip, o evliyâlık güneşinin sohbetlerine devam etmeye başladı. Talebelerinden oldu. Kendisinde bulunan asâlet ve yüksek istidâd ile Mevlânâ hazretlerinin talebe yetiştirmek husûsundaki maharetinin birleşmesiyle, kısa zamanda bütün ilimlerde ve tasavvuf hâllerinde yetişerek kemâle gelen Seyyid Abdullah hazretleri, binlerce talebe arasında, Mevlânâ Hâlid hazretlerinin en gözde talebesi, halîfelerinin birincisi oldu.

Mevlânâ Hâlid hazretlerinden sonra talebelerin başına geçip, onları yetiştirmeye başlayan Seyyid Abdullah-ı Şemdînî, derin âlim, ilmiyle âmil, haysiyet, şeref, vekâr ve heybet sahibi, pek yüksek bir zât, çok üstün bir velî idi. Zâhirî ve bâtınî kemâlâtı kendinde toplamış idi. Haya ve edebin kaynağı, güzel huyların hazînesi idi. Her hâli doğruluk üzere idi. Sohbetleri hasta rûhlara gıda, bakışları kararmış kalblere şifâ idi. Kurtuluş ve saadet kapısının anahtarı idi. Evliyâlık yolunun sırlarına, ince bilgilerine kavuşmuş idi.

Hocasından icâzet ve hilâfet alanların Üçüncüsü olan Seyyid Abdullah, Şemdinli civarında Nehri kasabasında ikâmet eder, orada tâliblere feyz saçardı. Vefâtına kadar orada bulunup, bu mühim hizmete devam etti. Kabr-i şerîfi Nehri kabristanının girişindedir. Kabrinin üzerinde sâde bir türbe vardır. Mübârek kabri ziyâret olunmakta, o büyük zâtın asıldan, duâ edip mübârek rûhundan istifâde etmekte, onu vesile ederek duâ edenlerin, maddî ve ma'nevî dertlerine derman buldukları, dilden dile anlatılmaktadır.

Nehri kasabasında ilk defa feyz ve irşâd kaynağı olan Seyyid Abdullah hazretleridir. Bu temeli o kurmuş, medrese, tekke ve zaviyeler yaptırarak, Türkiye, Irak ve İran'ın uzak yerlerine kadar âlimlerin feyz ve nûrlarını yaymıştır. Bilhassa edeb ve ahlâkdan nasîbi olmayan aşiretler üzerinde çok te'sîrli olup, onların düzelmesine vesile olmuştur. Kabile ve aşiretlere nasihat verici, onları doğru yola götürücü idi. Hayâtında olduğu gibi, vefâtından sonra da çok kerâmetleri görülmüştür.

Seyyid Abdullah hazretleri, yeğeni (Kardeşi Seyyid Ahmed Geylânî hazretlerinin oğlu) Seyyid Tâhâ-i Hakkâri'yi, Mevlânâ hazretlerinin sohbetlerine götürerek, onun da, bu yolda yetişmesine vesile oldu. Mevlânâ'dan sonra, bu yeğeninin yetişmesiyle kendisi bizzat meşgûl oldu. O da bu yolda çok yükselerek amcası, Seyyid Abdullah'ın halîfesi oldu.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1128

2) Şems-üş-şümûs sh. 136

SEYYİD MEHMED KÂMİL EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksanıncı Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Mehmed Kâmil olup, Rumeli kadıaskerlerinden Osman Efendi'nin oğludur. 1141 (m. 1728) senesinde İstanbul'da doğdu. 1215 (m. 1800) senesinde İstanbul'da vefât etti.

Zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil edip, gerekli imtihanlarda başarı gösterdikten sonra, 1155 (m. 1742) senesinde müderris oldu. Ba'zı medreselerde müderrislik yapıp talebe yetiştirdi. Kâdılık mesleğine yönelip, ilk olarak 1185 (m. 1771) senesinde Galata kadılığına ta'yin edildi. Arkasından Kudüs payesine nail oldu. 1191 (m. 1777) senesinde Mısır kadısı oldu. Aynı sene içinde Mekke-i mükerreme kadılığına nakledildi. Bu vazîfede bulunduğu sırada hac ibâdetini îfâ edip, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret etti. 1199 (m. 1784) senesinde İstanbul payesine ulaştı. Bir sene sonra Nakîb-ül-eşrâflığa getirildi. Yine aynı sene içinde Anadolu payesine ulaştı. 1201 (m. 1786) senesinde Anadolu kadıaskerliği vazîfesine getirildi. Müteakiben Rumeli payesine nail oldu. 1202 (m. 1787) senesinde vazîfeden ayrıldı. Devlet hizmetlerinden uzak olarak evinde ibâdet ve tâatle meşgûl iken, aynı sene Şeyhülislâm Mekkî Mehmed Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına getirildi. 1203 (m. 1788) senesinde bu vazîfeden ayrıldı ve evinde oturmaya başladı. Daha sonra ikâmet etmek üzere Keşan'a gitti. Daha sonra tekrar İstanbul'a döndü. Üsküdar'daki evinde ömrünün son günlerini ibâdet ve tâatla geçirirken vefât etti.

Âlim, fâzıl ve güzel ahlâk sahibi olan Mehmed Kâmil Efendi'nin kaynaklarda eserine rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 115

2) İlmiye salnamesi sh. 560

SEYYİD NÛRÎ EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi, Seyyid Nûri Mehmed Efendi'dir. Babası, Ebû Eyyûb-el-Ensârî Câmi-i şerîfi kürsî şeyhi Seyyid Osman Efendi olup, onun pederi de Nakşibendî büyüklerinden Seyyid İbrâhim Necâti Efendi'dir. İstanbul'un Üsküdar semtinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1272 (m. 1855) senesi Muharrem ayının yirmidokuzuna tesadüf eden Salı günü vefât etti. Debbağlar Meydanı'ndaki Nasûh Baba Dergâhı'na defnedildi. Daha sonra üzerine güzel bir türbe yapıldı.

Seyyid Nûri Efendi, önce babasından ilim ve edeb öğrendi. Tefsîr ve hadîs ilimlerini okudu. Sonra Fâtih Câmi-i şerîfindeki derslere devam etti. Şeyhülislâm Müftî-zâde Ahmed Efendi'den "Fütûhât-ı mekkiyye" ve "Füsûs-ül-hikem" adlı eserleri okudu.

İlimde üstün bir dereceye yükseldi. Hat san'atındaki mahareti sebebiyle, Şeyhülislâm Mekkî Efendi'nin delaletiyle, Sultan Üçüncü Selim Hân'ın şehzâdelerinin hocalığına ve Bâb-ı âlî dîvân-ı hümâyûn kâtipliğine ta'yin edildi. Yirmiiki sene kadar bu vazîfeye devamla serhalîfe (başkâtip) oldu.

Zâhirî ilimlerde söz sahibi olan Seyyid Nûri Efendi, asıl makam ve mevkînin bir Allah dostuna bende (teslim) olmakla ele geçtiğini görüp, 1208 (m. 1793) senesinde Lâleli civârında bulunan Alaca Mescidi şeyhi Şeyh Sâdık Efendi'ye talebe oldu. Ondokuz sene onun hizmet ve sohbetinde bulundu. Hocasının vefâtından sonra, onun emir ve işâreti üzerine Fâtih civârındaki dergâhında talebe yetiştiren ve insanlara ilim öğreten Kara Sarıklı İbrâhim Sabri Efendi'ye giderek, onun sohbetlerinde olgunlaştı. Tahsilini tamamlayıp icâzet (diploma) aldı ve Üsküdar'da insanlara ilim ve irfan öğretti.

Seyyid Nûri Efendi, güleryüzlü, çok kibar ve talebe yetiştirmek arzusuyla dolu bir zât idi. Bu sebeple, dergâhına gelenler ilim ve irfan sahibi oldular. Talebelerinden ba'zıları şunlardır:

Üsküdarlı Şeyh Mûsâ Efendi, Tahta Minare Dergâhı şeyhi Sâlih Efendi, Otağbaşı Dergâhı şeyhi Abdullah Efendi, Şâir Şeyh Es'ad Efendi, Saraç İshâk Dergâhı şeyhi Mustafa Fadlî Efendi. Oğlu Tevfîk Efendi de talebeleri arasındadır.

Yetiştirmiş olduğu talebeleri yanında pek kıymetli eserler de yazan Seyyid Nûri Efendi'nin; 1- Terceme-i Makâlât-ı Seyyid Ahmed Rıfâî, 2- Ta'birnâme-i muhibbân, 3- Terbiyet-it-tâlibîn, 4- Miftâh-ül-havvâs, 5-Hadîka-i tevhîd, 6- Ravzat-ül-ezkâr, 7-Risâle-i bî'at, 8- Risâle-i Mi'râc, 9- Âdâb-ı tarikat, 10- Sülûknâme, 11-Risâle-i muhabbet-i âl-i âba adlı eserleri vardır. Ayrıca Seyyid Nûri Efendi, "Salât-ı kâmile" ismindeki eseri de çok güzel bir şekilde şerh etti. Bu eseri, 1268 (m. 1851) senesi Şa'bân ayının ondördünde Cum'a günü tamamladı. Tamamladığı şerhin bir bölümünde buyurdu ki:

"Tefsîr ve fıkıh ilmi, en üstün ilimlerdir. Bunlardan sonra tasavvuf ilmi gelir. Tasavvuf, nefsi ve kalbi temizlemek demekir. Cenâb-ı Hakkı, bütün hakîkatiyle bilmek kabil değildir. Peygamber efendimiz (s.a.v.); **"Cenâb-ı Hakkın ni'metlerini tefekkür ediniz. Zât-ı ilâhiyyeyi tefekkür etmeyiniz. Çünkü zât-ı ilâhiyyenin kadrini takdîr edemezsiniz"** buyurmuştur.

Tasavvuf talebesi, sâdece; Allah, Allah, demekle ilâhî feyze kavuşamaz. Ancak nefs-i emmâresini yakıp, temizleyerek feyze kavuşur."

Seyyid Nûri Efendi'nin çok kerâmetleri görüldü. Şeyh Vasfî Efendi anlatır: "Birgün Üsküdar'da, azgın bir manda çarşıya saldırdı. Halk korkusundan kaçıyor, dükkânlar kapanıyordu. Bu sırada Seyyid Nûri Efendi çarşıya çıkmıştı. Mandanın bu hâlini görünce, bakkâldan bir yumurta aldı. Kudurmuş hayvana attı. Yumurtayı hayvanın alnına isâbet ettirdi. Hayvan derhâl sükûnet buldu. Boynuna bir ip taktırıp sahibine teslim etti. Bu hâl sebebiyle, halkın sevgi ve hürmeti daha da arttı."

Zamanın Kadirî büyüklerinden Osman Şemsüddîn Efendi, Seyyid Nûri Efendi'yle ilgili yazdığı beytlerinde özetle şöyle demektedir: "Rifâîlik yolu, onun ile kemâl buldu. Doksan sene ömür sürdü. Kırkbeş sene tasavvuf bilgilerini öğretti. Allahü teâlânın rızâsını kazanmak için çalıştı. Ledünnî ilminin esrârına vâkıftı. İlmi ile âmil bir zât idi. Aşıkları onun kerâmetlerini temaşa (seyr) ederlerdi. Tasavvufu kuvvetli ve Hak âşığı bir zât idi."

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 198

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 179

SEYYİD SÂLİH

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın büyüklerinden, insanların; i'tikâd, amel, ibâdet ve ahlâk husûsunda doğruyu öğrenmeleri ve yapmaları, böylece Allahü teâlânın rızâsına kavuşmaları için onlara rehberlik edip, buna kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen İslâm âlimlerinin otuzikinçişidir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin onbirinci torunu ve Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin kardeşidir. Molla Ahmed'in oğludur. İlmini ve feyzini Tâhâ-i Hakkâri'den alıp, tasavvufda yüksek derecelere kavuştu. Çok kimseye doğru yolu göstermiş, onların din ve dünyâ saadetine kavuşmalarına sebep olmuştur. 1281 (m. 1864) senesinde Nehri'de vefât etti. Kabri oradadır.

Seyyid Sâlih, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîm okumayı öğrendi. Çok zekî idi. Kısa zamanda Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Medreseye giderek tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerle, zamanın fen

ve edebiyat bilgilerini öğrenerek büyük bir âlim oldu. Tasavvufta da yetişerek, kalb ilimlerinde ma'rifet sahibi olmak için, ağabeyi Seyyid Tâhâ-i Hakkâri'nin sohbetiyle şereflendi. Senelerce ona hizmet etti. Mübârek teveccühlerine kavuştu. Vilâyet derecelerinde çok yükseldi. Hocası, ona icâzet vererek, talebe yetiştirmek üzere Berdesûr'a gönderdi. Seyyid Sâlih hazretleri orada talebe yetiştirmeye başladı. Hasta kalblere şifâ olan sohbetleri ile, âşıklarının kemâle gelmesine, Hakka yaklaşarak velî birer zât olmalarına vesile oldu.

Seyyid Sâlih hazretleri, muhabbet ve edeb sahibi idi. Vera'ı ve takvâsı çoktu. Haramlardan şiddetle kaçar, şüpheli korkusuyla mübâhların fazlasını terkederdi. Ekseri günleri oruçlu geçerdi. Gecelerini ibâdetle ihyâ eder, uykusunu öğleye yakın kaylûle yaparak alır, hem de sünnet-i şerîfe uyardı. Çok merhametli olup, hiç kimseyi incitmezdi. İnsanların Cehennemde yanmamaları için elinden gelen gayreti gösterir, Allahü teâlânın emirlerini bildirir, yasaklarından kaçınmalarını sağlardı. Gayr-i müslimlere dahî iyilik yapardı. Bu sebeple herkes tarafından sevilirdi.

Seyyid Sâlih hazretlerinin mübârek alınlarından nûr fışkırırdı. Onu gören, Allahü teâlânın sevgili bir kulu olduğunu hemen anlar, hürmette kusur etmemeye çalışırlardı. Bir gece, hırsızın biri Seyyid Sâlih hazretlerinin evini soymaya karar verdi. O gece ay çıkmamıştı, zifiri karanlıktı. Hırsız bahçe duvarından içeri atladı. Fakat o anda bahçenin birdenbire gündüz gibi aydınlandığını gördü. Hayret etti. Görürler korkusuyla hemen dışarı çıktı. Ortalık yine karanlık oldu. "Herhalde bu defa aydınlık olmaz" düşüncesiyle tekrar bahçeye girdi. Ortalık bir anda yine aydınlandı. Yine çıktı, tekrar girdi. Nihâyet evin penceresine baktığında, Seyyid Sâlih hazretlerini gördü. Seyyid Sâlih, hırsıza; "Buyurun, her ne isterseniz vereyim. Birşey almaya geldiyseniz söyleyin" buyurdu. Hırsız onun güneş gibi parlayan mübârek yüzünü görüp, o cömertçe tatlı sözünü işitince, hayran kaldı. Bahçeye girince meydana gelen aydınlığın Seyyid Sâlih hazretlerinin nûru olduğunu anlayıp, yaptığına pişman oldu. Huzûruna varıp tövbe etti. Ondan sonraki günlerde onun derslerine giderek, ilim öğrenmeye başladı. Talebelerinden oldu.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin oğlu Ubeydullah, babasının yerine geçen amcası Seyyid Sâlih hazretlerine talebe olmayıp diğer halifesi Seyyid Fehîm hazretlerine tâbi olmak istedi. Fehîm-i Arvâsî ise ona; "Muhterem babanız, yerine Seyyid Sâlih hazretlerini ta'yin ettiler. Bu sebeple siz de, biz de onun sohbetine gidip, ona tâbi olmamız lâzımdır" buyurdu. Buna rağmen Ubeydullah, buna i'tirâz eyledi. Bunun üzerine Fehîm-i Arvâsî; "Mübârek hocamızın kabr-i şerîfine gidelim ve soralım. Ne buyururlarsa yapacak mısın?" buyurdu. O da; "Yaparım" dedi. Gittiler. Kabristana girişte ayakkabılarını çıkarıp, kabrin yanına vardılar. Daha hiçbirşey söylememişlerdi ki, kabirden Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin; "Fehîm! Ubeydullah'ı, kardeşim Sâlih'e götür" buyurduğunu işittiler. Ubeydullah, babasının bu emrine uyarak, sür'atle amcasının huzûruna koştu. Amcası kendisine sarıldı ve sıktı. O anda Ubeydullah'a o kadar muhabbet geçti ki, Ubeydullah'da meydana gelen bu muhabbet ateşinden, amcası; "Ubeydullah bu sarılma ile kemiklerimi eritti" buyurdu.

Seyyid Sâlih, 1281 (m. 1864) senesinde hastalandı. Talebelerini toplayarak herbiriyle vedâlaştı, helâllaştı. Vasıyyetini bildirdi. Kabriyle ilgili olarak da; "Kabrimi ağabeyim Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabr-i şerîfinin ayak ucuna kazınız. Edebi gözetip kabirde de mübârek ayakları başımın üstüne gelecek şekilde olmasını sağlayın. Bizden sonra Seyyid Fehîm'e tâbi olun" buyurdu. Sonra talebelerinin Kur'ân-ı kerîm tilâvetleri arasında vefât edip, sevdiklerine kavuştu. Vasıyyetini aynen yaptılar. Kabrini hocasının ayak ucuna kazdılar. Şimdi bu iki kabrin üç taşı vardır. Ya'nî Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabrinin ayak ucundaki taş, Seyyid Sâlih hazretlerinin baş taşıdır.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 842, 889, 1064, 1069, 1075

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 401

3) Rehber Ansiklopedisi cild-15, sh. 186

SEYYİD UBEYDULLAH-İ HAKKÂRÎ

Osmanlıların son zamanlarında Anadolu'da yetişen evliyâdan. İsmi, Seyyid Ubeydullah Efendi olup, İslâm âlimlerinin ve evliyânın en büyüklerinden olan Seyyid Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin oğludur. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekte ise de, onüçüncü asrın ortalarına yakın doğup, aynı asrın sonlarına doğru Mekke-i mükerremede vefât ettiği bilinmektedir. Orada Cennet-ül-muallâ kabristanında medfûndur.

Seyyid Ubeydullah, ilim tahsiline yüksek babası Seyyid Tâhâ'nın huzûrunda başladı. Seyyid Tâhâ, 1269 (m. 1852) senesinde vefât etti. Yerine kardeşi Seyyid Sâlih geçti. Seyyid Ubeydullah bundan sonra amcası Seyyid Sâlih'in hizmet ve sohbetinde bulunarak yetişti. Kemâle gelerek icâzet almakla şereflendi.

Tasavvufta Hâlidiyye yolunun büyüklerinden olan Seyyid Ubeydullah, aynı zamanda hükümdâr (vâli) idi. Velilik ile hükümdârlığı kendinde bulunduran nâdir büyüklerdendir. Ehl-i sünnete çok hizmet etti.

Seyyid Ubeydullah hazretlerinin iki oğlu olup, bunlardan Seyyid Abdülkâdir Efendi İstanbul'da a'yân reîsi (senato başkanı) idi. Seyyid Abdülkâdir Efendi Diyarbakır'da oğlu Seyyid Muhammed ile birlikte şehîd edildi. Şehîd Seyyid Muhammed'in iki oğlundan Seyyid Mûsâ, İran'ın Ridâiyye şehrinde Ehl-i sünnet bilgilerini ve tasavvuf ma'rifetlerini neşretmekteydi. İkinci oğlu Hızır Bey, Amerika'da yüksek mühendislik tahsili yaptı. Seyyid Ubeydullah hazretlerinin ikinci oğlu Muhammed Sıddîk Efendi, Şemdinli'de Katune (Seyhan) köyünde medfûndur. Bunun dört oğlu; Râşid, Tâhâ, Şemsüddîn ve Müslihuddîn efendiler vefât ettiler. Bunlardan Tâhâ Efendi'nin oğulları Sâlih ve Mazhar Efendiler Irak'dadırlar. Abdülkâdir Efendi'nin ikinci oğlu Abdullah Efendi, Ridâiyye'de ilim neşrederken 1389 (m, 1969) senesinde vefât eyledi. Dize kasabasındadır.

---

1) Eshâb-ı Kirâm sh. 288

SIBGATULLAH ARVÂSÎ

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. "Gavs-ül-a'zam" ve "Gavs" lakabları ile meşhûrdur. Seyyid olup, Abdürrahmân Kutb hazretlerinin torunudur. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin otuzbirincisi olan Seyyid Tâhâ-i Hakkâri hazretlerinin talebesidir. 1287 (m. 1870) senesinde vefât etti. Kabri Gayda'dadır.

Seyyid Sıbgatullah'ın babası Seyyid Lütfî, onun da babası Seyyid Abdürrahmân Kutb hazretleridir. Abdürrahmân Kutb için, Seyyid Tâhâ hazretleri "Abdürrahmân nikûnâm" (ismi güzel, şânı yüce) yahut "Kutb-ı Arvâsî" buyururlardı. Mübârek babası Lütfî Efendi, Seyyid Sıbgatullah'a küçük yaştan i'tibâren ilim öğretmeye başladı. Çok zekî olan Seyyid Sıbgatullah, kısa zamanda zâhirî ilimleri okuyup öğrendi. Zamanın fen bilgilerinde de mütehassıs oldu. Tefsîr, hadîs, fıkıh gibi ilimlerde âlim olan Sıbgatullah Efendi, Tasavvufta da yetişip veliy-yi kâmil bir

insan olmak için, Derviş Muhammed'in talebesi Seyyid Muhyiddîn'e gitti. Seyyid Muhyiddîn o zaman Van'da talebe yetiştiriyordu. Seyyid Sıbgatullah, hocasının verdiği vazîfeleri yapmak için canla başla çalıştı. Ağır riyâzetler ve mücâhedeler çekti. Ya'nî nefsinin istediklerini yapmayıp, istemediklerini yaparak nefsini terbiye etti. Uzun yıllar hocasına hizmet ederek, sohbetiyle şereflendi. Nihâyet birgün hocası ona; "Vefât etmiş velîlerden istifâde edecek, fâidelenecek makama geldin" buyurdu. Seyyid Muhyiddîn vefât edince, Şeyh Hâlid-i Cezrî'ye gitti. Bu mübârek zâtın vefâtına kadar sohbetlerine katıldı, verdiği vazîfeleri yaptı. Sonra Seyyid Tâhâ hazretlerinin, Molla Murâd Hurûsî'yle gönderdiği; "Kendi yuvana dön" haberiyle, Tâhâ-i Hakkâri'nin şerefli hizmetine koştu. Hakîkî ve esas yuvaya kavuştu. O'nun paha biçilmez sohbetlerini, çölde susuz kalmış kimseler gibi bir kelime kaçırmayacak şekilde dinledi. Verilen vazîfeleri ânında yerine getirdi. Seyyid Tâhâ hazretleri, Resûlullah efendimizden (s.a.v.) hocaları vâsıtası ile gelen feyz ve bereketleri onun kalbine akıttı. Kalb gözü açılan Seyyid Sıbgatullah, tasavvufta yüksek makamlara kavuştu. Öyle ki, Hızır aleyhisselâm ile görüşür, onunla sohbet ederdi. 1269 (m. 1852) senesinde, hocası Tâhâ-i Hakkâri hazretleri vefât edince, onun yerine geçen Seyyid Sâlih hazretlerinin sohbetine devam etti.

Bu mübârek velînin kıymetli teveccühleri ile büyük bir velî olan Seyyid Sıbgatullah hazretleri, talebe yetiştirmeye başladı. Sohbetinde bulunup bir teveccühüne mazhar olanın kalbinde, Allahü teâlânın muhabbeti yerleşirdi. Dînin emirlerine son derece uyar, yasaklarından da sakınırdı.

Seyyid Sıbgatullah hazretleri, gecelerini hep ibâdetle geçirirdi. Uykusunu, öğleye yakın kısa bir müddet kaylûle yaparak alırdı. Hep kıbleye dönerek otururdu, buna son hastalığında dahî çok dikkat etti. Dostlarıyla sohbetinden sonra murâkabe hâlinde olur, Allahü teâlânın mahlûkâtı hakkında tefekkür ederdi.

Yakın talebelerinden biri anlattı: "Abdürrahmân Tâhî, henüz hocamıza bağlanıp talebesi olmak şerefine kavuşmamıştı. Hocamızın, zamanın gavsı olup olmadığı hakkında tereddüdü vardı. Birgün gavslık alâmetlerini kitaptan okuyarak huzûruna gitmeyi, bu alâmetlerin üzerinde olup olmadığını görmeyi arzu etti. Kitapta; "Gavs olanın üzerine yağmur yağmaz" ibâresi vardı. O, kitaplarla meşgûl iken evine bir talebe geldi ve; "Hocam Sıbgatullah hazretlerinin selâmı var; "Misâfirlerimin kalabalık olması sebebiyle ziyâretine gelemiyorum. Lütfen kendisi buraya kadar zahmet etsin" buyurdu" dedi. Abdürrahmân Tâhî de; "Ben de onu ziyâret etmeyi düşünüyordum. Bugün bizde misâfir ol da yarın beraber gideriz" dedi. Sabahleyin yola çıktılar. Seyyid Sıbgatullah, onların gelmekte olduklarını haber alınca, talebeleriyle kasabanın dışına çıkıp, bir tepenin başında beklemeye başladılar. Mevsim ilkbahardı, gökyüzünde hiç bulut yoktu. Nihâyet beklenen misâfirler geldiler. Tepenin başında güzel bir sohbet başladı. Bu sırada masmavi olan gökyüzünde bulutlar birikmeğe, şimşekler çakıp gök gürlemeğe başladı. Derken sağnak hâlinde şiddetli bir yağmur başladı. Abdürrahmân Tâhî, Kitaptan okuduğu gavs olanın alâmetlerini hatırladı ve dikkatle Sıbgatullah hazretlerini ta'kib etmeye başladı. Semâdan inen yağmur taneleri mübârek Seyyid'in üzerine inmeden etrâfına meyl ederek yere düşüyor, hiç üzerine yağmıyordu. Hepimiz sırılsıklam ıslandığımız hâlde onun üzeri kupkuru idi. Abdürrahmân Tâhî, bu hâli görünce bir anda kendini kaybederek bayıldı. Oradakiler telâşa kapıldılar ve; "Herhalde öldü" diyorlardı. Seyyid Sıbgatullah ise; "Korkmayın, telâşa kapılmayın, Allahü teâlânın sevdiği velî kullarının himmeti, bereketli yardımı kuvvetlidir" buyurdu. Biraz sonra Abdürrahmân Tâhî kendine geldi ve hocamın büyüklüğünü kabûl ederek, en önde gelen talebelerinden oldu.

Seyyid Sıbgatullah'ın talebelerine teveccühü, sohbetinden daha ziyâde ve daha fâideli idi. Onun için sohbet süresi çok az olurdu. Talebeleriyle sessiz otururken talebelerinden pekçoğu cezbeye kapılır, kendinden geçerdi. Bir defasında oğlu Behâeddîn, babasından izin alarak va'za başladı. İki saat kadar kalpleri aydınlatan güzel sözler söyledi. Fakat hiç kimsede muhabbet ve cezbe emaresi görülmedi. Sohbet bittikten sonra, Seyyid Sıbgatullah; "Haydi kalkınız, ikâmet getiriniz de namazımızı kılalım" der demez, cemâat cereyana kapılmış gibi cezbeye tutuldular.

Sevdiği talebelerinden biri anlattı: "Hocamız birgün murâkabe hâlinde otururken tebessüm ettiler. Bu hâli daha önce hiç görmediğimiz için merak ettik ve; "Bu tebessüm etmenizin hikmeti ne idi Efendim?" diye suâl ettik. Buyurdular ki: "Bir talebemiz Botan Çayı'nda başını yıkamış, saçını tararken, tarak saçına takıldı. Canı acıyınca bizden yardım istedi. Onun için tebessüm ettim."

Talebelerinden biri anlattı: "Molla Abdülgafûr isminde, hocamızın büyüklüğüne inanmayan bir kimse vardı ki, değil kendisiyle, bizimle dahî namaz kılmaya tahammül edemezdi. Cum'a günleri bile namazını kılar kılmaz câmiden hemen çıkıp giderdi. Birgün câminin kapısında Seyyid Sıbgatullah ile karşılaştı. Seyyid Sıbgatullah ona; "Molla Abdülgafûr! Sen bizden ne kötülük gördün ki, arkamızdan konuşup gıybetimizi yaparsın?" buyurdu. O da Seyyid Sıbgatullah'ın kolundan tutarak itti ve; "Bunca insanı aldatıp peşinde koşturduğun yetmez mi ki, beni de onların arasına katmak istersin" diyerek itmeye devam etti. Kolunu onun elinden kurtaran Seyyid Sıbgatullah, ona öyle bir celâl ile baktı ki, Abdülgafûr, yıldırım isâbet etmiş çınar ağacı gibi yere yıkıldı. Sonra da kalkıp hocamın elini öpmeye başladı. Bir taraftan da; "Ne olur efendim beni affediniz. Kötü ve yalancı benim. Yaptıklarıma pişman oldum. Sizin büyüklüğünüzü anlayamadım, beni affediniz" diyordu. Daha sonra Abdülgafûr'a; "Ne gördün ki, böyle birdenbire değiştin?" diye sordular. O da; "Gavs bana öyle celalli bakınca, yemîn ederim ki, başım tâ Arşa kadar yükseldi. Sonra tekrar yere düştüm. Gavs'ın büyük kerâmetini gördükten sonra, nasıl pişman olmam?" dedi.

Şeyh Hâlid isminde büyük bir âlim var idi. Şark vilâyetlerinin adliye müfettişliğini yapardı. Tefsîr, hadîs ve fıkıh gibi zâhirî ilimlerde, İbn-i Hacer ve Seyyid Şerîf -Cürcânî hazretleri kadar âlim olduğunu iddia ederdi. "Bütün din kitapları ortadan kalksa, bu ilimleri yeniden ihyâ ederim" derdi. İşte bu Şeyh Hâlid, Seyyid Sıbgatullah hazretlerinin ismini ve nâmını işitmiş, gidip görmeyi kafasına koymuştu. Giderken de ba'zı zor sorular hazırlayıp sormayı ve onu müşkül durumda bırakmayı düşündü. Şeyh Hâlid geldiğinde, Seyyid Sıbgatullah onu yolda karşıladı, güzelce misâfir edip ağırladı. Sohbet esnasında da Seyyid Sıbgatullah; "Bir kimse bir talebemize şöyle bir suâl sorsa, talebemiz o sorana şu şekilde cevap verir diyerek, Şeyh Hâlid'in gelirken hazırladığı bütün soruları teker teker, pek güzel cevaplandırdı. Son soruyu cevaplandırdığında, Hâlid; "Üstadım! Beni affediniz, tövbe ettim" diyerek ellerine sarılıp öptü. Birkaç gün sonra müfettişlik gibi dünyâ makamlarını terkederek, Seyyid Sıbgatullah hazretlerinin huzûrunda diz çöktü. Pek çetin riyâzet ve mücâhedeler çekerek nefsini terbiye etmeye başladı. Nefsinin kötülüklerinden kurtulmak için nefsin istediklerini hiç yapmaz, istemediklerini yapardı. Seyyid Sıbgatullah ata binerken, sırtıma basarak binsin diyerek koşar, önünde eğilirdi. Sıbgatullah hazretleri ise, onu bundan men eder, bir daha böyle yapmamasını tenbîh ederdi. Şeyh Hâlid bu ihlâslı hareketleri ile pekçok teveccühlere kavuşarak, evliyâlıkta yüksek makamlar sahibi oldu.

Seyyid Sıbgatullah hazretleri birgün talebelerine; "Filân tepeye çıkalım, orada sohbet edelim" buyurdular. O gün talebeleriyle yola çıktılar. Tepenin eteklerine gelince, talebelerden ba'zıları önden yürüyüp, oturulacak yerleri, hocaları tepeye çıkıncaya kadar düzeltmek istediler.

Seyyid Sıbgatullah, oğlu ve yakın talebesi Abdürrahmân Tâhî, en arkada ve aşağıda idiler. Önden giden talebelerin birinin ayağının altından koca bir taş yuvarlandı. Gittikçe hızlanıyor, hocaları Seyyid hazretlerinin üzerine doğru geliyordu. Bütün talebeler korkuya kapıldılar. Abdürrahmân Tâhî ise birden hocasının önüne geçerek, taşın Seyyid hazretlerine değmesine engel olmak istedi. Taş, hikmet-i ilâhî tam önlerindeki bir kayaya çarparak arkasında kaldı. Hâdiseyi seyretmekte olan Seyyid Sıbgatullah; Abdürrahmân Tâhî'nin, canı pahasına yaptığı bu hareketten, son derece memnun oldu.

Komşu kasabadaki talebelerinden biri hastalanmıştı. Ölüm döşeğinde iken; "Himmetinizi istirhâm ediyorum yâ mübârek hocam!" diyerek yardım istedi. Seyyid Sıbgatullah, o anda talebeleriyle sohbet ediyorlardı. Bir ara sohbeti yarıda keserek, Abdürrahmân Tâhî'yi o talebesine gönderdi. Hemen yola çıkan Abdürrahmân, kısa bir zaman sonra o talebe arkadaşının evine vardı. Eve girdiğinde hasta olan arkadaşını sapasağlam oturuyor gördü.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin kendisine yazdığı bir mektûpda; "Talebenin hocasına ihlâs ve muhabbeti tam, ona uyması eksiksiz ise, hâl sahibi olmasa zararı yoktur. Bu üçünden birinde noksanlık olup hâl sahibi ise, Allahü teâlâ muhafaza eylesin istidrâçtır" buyurdu.

1287 (m. 1870) senesinde son rahatsızlığında sekerât-ı mevtinden önce yerine halîfe bıraktığı oğlu Seyyid Behâüddîn'i yanına çağırdı. "Evlâdım! Talebelerim sana emânet. Onları büyük bir i'tinâ ile yetiştir. Gözün gibi koru. Sohbet ve teveccühlerini üzerlerinden esirgeme. Sakın şöhret isteme. Allahü teâlânın emirlerini yap, yasaklarından kaçın. Dîne muhalif iş yapma. Seni yetiştiren hocanı ve Allahü teâlânın dostlarını incitme, onların her zaman gönüllerini almayı ihmâl etme" buyurdu. Dostlarıyla vedâlaştıktan sonra da; "Ben ölünce arkamdan ağlamayınız" buyurdu. Sonra bir müddet murâkabe hâlinde kaldı. Daha sonra Kelime-i şehâdet getirerek son nefesini verdi. Vefât ettiğinde, evin içine misk gibi güzel bir koku yayıldı. Mübârek kabri Gayda'da olup, ziyâret edilmekte, sevenleri, feyz ve bereketlerinden istifâde etmektedir.

Seyyid Sıbgatullah hazretleri buyururlardı ki:

"Bizim yolumuz muhabbettir."

"Talebe, tavus gibi olmalıdır. Güzel kanatlarına, renk renk tüylerine değil, siyah bacaklarına bakmalıdır."

"Nefsin katli ve ölümü, müslüman olmasından ve kötü sıfatlarının değişmesinden ibârettir."

"Kalbden geçenleri bilen, buna izinli olmadıkça, bunları söylemez."

"Sohbet muhakkak lâzımdır."

"Sohbet, dünyâ bağlılıklarını keser ve hakîkî îmânı kazandırır. Eshâb-ı Kirâmdan ba'zılarının; "Gelin bir saat îmân edelim" sözlerindeki îmândan maksat, sohbettir. (Ya'nî bir saat sohbet edelim de îmânımız yenilensin, kuvvetlensin.)"

"İçi dışından iyi olmayan velî olamaz."

"Kabir azâbı, dünyâ sevgisini âhıret sevgisine tercih edenlere olur. İkisinin sevgisi müsavî, yahut âhıreti dünyâdan çok sevene kabir azâbı yoktur."

Ba'zı sohbetlerinde uzun zaman konuşmazdı. Bu yüksek taifenin hâllerini bilmeyen ba'zı zâhir âlimleri, acaba Şeyh niçin bize birşeyler anlatmıyor dediler. O zaman: "Sükûtumuzdan istifâde edemeyen, konuşmamızdan da edemez" buyururdu.

"Bu zamanda diğer yollardan istifâde edilememesi, kâmil âlimlerin kalmamasından mı, yoksa bid'atler sebebiyle midir?" suâline, şu cevâbı verdiler: "Bid'atler karışması sebebiyledir. Zîrâ bu zamanda bid'atler çoğaldı. Bu bid'atlere karşı koyabilecek bir yol, ancak fâide verir."

"Birşey için olan hırs ve gayret, ona olan sevginin neticesidir."

"Mü'minin kabrinde yüzünün kıbleden çevrilmiş görünmesi, dünyâ sevgisi üzerine ölmesindendir."

"Hasedden zararlı kalb hastalığı yoktur. Âlimlerin âfeti de ondandır."

"Bid'atlerin hepsi karanlıktır. Onlarda güzellik yoktur! Bizim yolumuzun üstünlüğü, bid'at karışmamış olmasıdır. Ortadan kalkan her yol, bid'at yüzünden kalkmıştır."

"Bu son zamanlarda sünnet, bid'atler arasında, gece karanlığında ışık saçan inci gibidir. Zaman, dînin garîb olduğu zamandır. Bunun için bu zamanda talebeye az bir gayretle, orta zamanlardaki çetin mücâhedelerle elde edilenden daha çok sevâb verilir."

"Evliyânın menkıbelerini dinlemek, muhabbeti arttırır, Eshâb-ı kirâmın menkıbeleri îmânı kuvvetlendirir, günahları mahveder."

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî hazretleri, onbir kardeş idiler. Seyyid Molla Resûl; zâhid, cömert, velî ve dînin emirlerine uymakta ve yasaklarından kaçınmakta çok meşhûr idi. Hızır aleyhisselâm ile görüşürdü. Diğerleri de Cemâleddîn, Nûreddîn, Abdülmelik, Abdülkahhâr, Abdülgaffâr, Muhammed, Âbid, Abdülganî, Mevlânâ'dır. Hepsi de âlim ve zâhidlerden olup, zamanlarını, mescid, mekteb ve medresede geçirirlerdi.

---

1) Eshâb-ı Kirâm sh. 288, 399, 401

2) El-Kelimât-ül-Kudsiyye sh. 1, 69

SIDDÎK-ZÂDE AHMED REŞÎD EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzüçüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Reşîd olup, Sultan Birinci Abdülhamîd Hân devri kadıaskerlerinden Mehmed Sıddîk Efendi'nin oğludur. Sıddîk-zâde diye bilinir. 1171 (m. 1757) senesinde İstanbul'da doğdu. 1250 (m. 1834) senesinde İstanbul'da vefât etti. Eğrikapı yakınında, Tokludede kabrinin yakınında medfûndur.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline çok arzulu idi. İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördü. Zamanının diğer âlimlerinden de ilim öğrenip, girdiği imtihânları kazandı. İlmiye mesleğine girdi. Müderris olup, birçok medreselerde ders okuttu ve talebe yetiştirdi. Daha sonra kadılık mesleğine yönelip, İzmir kadılığına ta'yin edildi. 1220 (m. 1805) senesinde Ordu kadılığına getirildi. Ba'zı yerlerde kadılık yaptıktan sonra, Mekke-i mükerreme ve İstanbul kadılıklarında bulundu. 1231 (m. 1815) senesinde Anadolu kadıaskeri ve aynı sene içinde Rumeli kadıaskeri oldu. Bir müddet bu vazîfeden alındıysa da, 1236 (m. 1820) senesinde yeniden Rumeli kadıaskerliğine getirildi. 1238 (m. 1822) senesinde Yâsinci-zâde Abdülvehhâb Efendi'nin vazîfeden alınması üzerine, şeyhülislâmlık makamına getirildi. Şeyhülislâmlık makamında bulunduğu müddet içinde ulemâyı dâima korudu. Ba'zı sebeplerle değişik yerlere gönderilen âlimlerin İstanbul'a gelmelerini sağladı. Makamına uygun davranışlarıyla pâdişâhın iltifât ve muhabbetini; adâlet, şevkat ve merhametiyle de insanların sevgisini kazandı. 1239 (m. 1823) senesinde vazîfeden alındı. Rumelihisârındaki evinde ibâdet ve tâatla meşgûl oldu. Bu sırada hastalandı ve bir müddet sonra vefât etti. Fâtih Câmii'nde devlet erkânı ve ulemânın hazır

olduğu bir cemâat tarafından kılınan cenâze namazından sonra, vasıyyeti üzere, Eğrikapı civarında "Tokludede" kabri yanında defnedildi. Sıddîk-zâde Ahmed Reşîd Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim, fıkıh ilminde özel ihtisas sahibi idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 127

2) İlmiye salnamesi sh. 586

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4 sh. 2945

SÜLEYMÂN CEMEL

Mısır'da yetişen âlimlerin büyüklerinden. İsmi, Süleymân bin Ömer bin Mansûr el-Uceylî Ezherî olup, Cemel diye bilinir. Mısır'ın garb cihetinde Meniyyet-ü Uceyl denilen köyde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1204 (m. 1789) senesi Zilka'de ayının on birinci günü Kâhire'de vefât etti.

Süleymân Cemel; muhterem ve fazilet sahibi bir zât idi. Şeyh Hafnî'nin sohbetlerinde yetişti. Kendisinden fıkıh ve diğer ilimleri okudu. Halvetiyye yolunun edebini öğrenip, icâzet (diploma) aldı. Zamanının diğer büyük âlimleriyle görüşüp derslerinde bulundu. Şeyh Atıyye Echürî'nin derslerine uzun zaman devam etti. Salâh ve iffeti ile şöhret buldu. Hocası Şeyh Hafnî, onu, körfez üzerinde evine bitişik bir mescide İmâm ve hatip olarak ta'yin etti. Ayrıca Eşrefiyye ve Meşhed-i Hüseynî'de fıkıh, hadîs ve tefsîr dersleri verdi. Çok talebe yetiştirdi. Akşam ile yatsı arasındaki dersinde Celâleyn tefsîri, Sahîh-i Buhârî, Şemail ve Mevâhib'i okuturdu. Zühd ve salâhı, günahtan kaçınıp âhıret ile meşgûliyeti ile meşhûr oldu. Sık sık âlimlerin ve evliyânın ziyâretine giderdi. Vefâtına kadar güzel ahlâk üzere yaşadı.

Süleymân Cemel'in eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- El-Fütühât-ül-ilâhiyye bi tavdîhi tefsîr-i Celâleyn bid-dekâib-il-Hânefiyye: Dört cild halindedir. 2- Fütühât-ül-vehhâb bi tavdîhi şerhi menhec-it-tullâb: Şafiî fıkhından Şerh-ül-Menhec'in beş cildlik matbû bir hâşiyesidir. 3- Takrîrât, 4-El-Fütühât-ül-Ahmediyye alel Hemziyye: Busayrî'nin Kasîde-i hemziyyesini îzâh eder.

El-Fütühât-ül-ilâhiyye bi tavdîhi tefsîr-i Celâleyn adlı eserden ba'zı bölümler:

Kâ'be-i muazzamanın yapılması: Allahü teâlâ, Kâ'be-i muazzamanın yerini, arzdan ikibin sene önce yarattı. Su üzerindeki beyaz köpük gibi idi. Yer onun altında serilip döşendi. Âdem aleyhisselâm yeryüzüne indirildiği zaman, tek başına yalnızlık hissetti. Bu hâlini Allahü teâlâya arzetti. O zaman Allahü teâlâ, Cennet yâkutlarından olan Beyt-i ma'mûr'u ona indirdi. Beyt-i ma'mûr'un yeşil zümrütten iki kapısı vardı. Kapısının birisi şark, diğeri garb tarafında idi. Beyt-i ma'mûr, Kâ'be-i muazzamanın yerine kondu. Sonra Allahü teâlâ; "Ey Âdem! Sana Arşımın etrâfında tavaf yapıldığı gibi senin tavaf yapacağın, Arşımın yanında namaz kılındığı gibi, yanında namaz kılacağın bir ev indiriyorum" buyurdu. Allahü teâlâ, Kâ'be-i muazzamanın bulunduğu yere Hacer-ül-esved'i de indirdi.

Sonra Âdem aleyhisselâm, Hindistan'dan yürüyerek yola çıktı. Allahü teâlâ, Âdem aleyhisselâma bir melek gönderdi. O melek ona Kâ'be-i muazzamayı bulabilmesi için rehberlik yaptı. Âdem aleyhisselâm Beyt-i ma'mûr'un yanına gelince, tavaf etti. Tavafını bitirince melekler; "Ey Âdem! Tavafın mübârek olsun. Biz de senden ikibin sene önce bu beyti tavaf ettik" dediler.

İbn-i Abbâs buyurdu ki; "Âdem aleyhisselâm yürüyerek gitmek üzere kırk kerre haccetti. Beyt-i ma'mûr, Nûh aleyhisselâm zamanındaki tufana kadar kaldı. Sonra Allahü teâlâ Beyt-i ma'mûru dördüncü semâya kaldırdı. Beyt-i ma'mûr'a hergün yetmişbin melek girer. Fakat oraya giren bir daha geri dönmez. Allahü teâlâ tarafından gönderilen Cebrâil aleyhisselâm, Hacer-ül-esved'i Ebû Kubeys dağında sakladı. Beyt-i ma'mûr'un yeri, İbrâhim aleyhisselâm zamanına kadar boş kaldı. Oğulları İsmâil ve İshak aleyhisselâmın dünyâya gelmesinden sonra, Allahü teâlâ, İbrâhim aleyhisselâma bir ev yapmasını emretti. İbrâhim aleyhisselâm, Allahü teâlâdan yapacağı evin yerini bildirmesini istedi. O zaman Allahü teâlâ yapacağı evin ve Cebrâil aleyhisselâmın sakladığı Hacer-ül-esved'in yerini bildirdi. Bundan sonra İbrâhim aleyhisselâm, oğlu İsmâil aleyhisselâm ile beraber Kâ'be-i muazzamayı yaptı."

İmâm-ı Kastalânî de bu husûsta şöyle demektedir: "Kâ'be-i muazzama on kerre yapıldı. 1- İlk önce melekler yaptı. Rivâyet edilir ki: Allahü teâlâ meleklere her semâda ve yerin her katında bir ev yapmalarını emretti. Mücâhid (r.a.) ise, yapılan evlerin ondört tane olduğunu söyledi. Rivâyet edilir ki: Kâ'be-i muazzama te'sis edildiği zaman yer yarıldı. Bunun üzerine melekler oraya deve büyüklüğünde taşlar attılar.

2- Âdem aleyhisselâm tarafından yapılmıştır. Rivâyet edilir ki: Ona; "Sen ilk insansın. Bu insanlar için konulan ilk beyttir" denildi.

3- Şit aleyhisselâm tarafından çamur ve taşla yapıldı. Nûh aleyhisselâm zamanındaki tufana kadar bu hâli ile kaldı.

4- İbrâhim aleyhisselâm tarafından yapıldı. Allahü teâlâ İbrâhim aleyhisselâma, Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla, Kâ'be-i muazzamayı yapmasını bildirdi. Bu sebeple; "Dünyâda Kâ'be-i muazzama'dan daha şerefli bir yer yoktur" dendi. Çünkü onun yapılmasını emreden Allahü teâlâ, bu emri ulaştıran ve mühendislik vazîfesini yapan Cebrâil (a.s.), onu bizzat yapan da İbrâhim aleyhisselâm, yardımcısı İsmâil aleyhisselâmdır.

5- Amelika kabilesi tarafından yapıldı.

6- Cürhüm kabilesi tarafından yapıldı. Cürhümlülerden Kâ'be-i muazzamayı bina eden şahsın ismi, Hars bin Medâd el-Asgar'dır.

7- Kusay tarafından yapıldı.

8- Peygamber efendimiz (s.a.v.) tarafından yapıldı.

9- Kureyş kabilesi tarafından yapıldı. Bu inşâ sırasında Resûl-i Ekrem de (s.a.v.) hazır bulundu. O zaman Peygamber efendimiz (s.a.v.) 35 yaşında idi.

10- Abdullah bin Zübeyr tarafından yapıldı. Mekke-i mükerremenin muhâsarasında, mancınıkla atılan taşlardan ba'zısı, Kâ'be-i muazzamayı tahrip etmişti. Abdullah bin Zübeyr önce istihâre ve istişâre ettikten sonra, Kâ'be-i muazzamayı yıktı. Târih, 64 (m. 683) senesi Cemazil-âhır ayında bir Cumartesi gününe rastlıyordu. Yıkma işi İbrâhim aleyhisselâmın yaptığı direklere kadar vardı. Abdullah bin Zübeyr, bu yeni yapıyı İbrâhim aleyhisselâmın yaptığı direklerin üzerine kurdu. Abdullah bin Zübeyr, inşaatı 65 (m. 684) senesi Receb ayında bitirdi. Sonra fakirler için yüz tane deve kesti ve fakirleri giydirdi.

Daha sonra Haccac tarafından ta'mir ettirildi. Haccac, Hacer-ül-esved tarafındaki duvarı, Rükn-ü Yemânî yanındaki garbî kapı ve şarkî kapı altındaki kısımları yaptırmıştır. Kâ'be-i

muazzamanın kubbesini, Abdullah İbni Zübeyr'in yaptığı şekilde bırakmıştır. Kâ'be-i muazzama, Haccac'ın ta'mir ettiği şekliyle günümüze kadar devam etmiştir.

İbn-i Abbâs (r.a.) buyurdu ki: "İbrâhim (a.s.), Kâ'be-i muazzamayı şu beş dağdan getirdiği malzemelerle yapmıştır. Tûr-i Sina, Tûr-i Zitâ, Şam'daki Lübnan dağı, Cizre'deki Cildi dağı. Temellerini ise, Mekke-i mükerremedeki Hirâ dağından getirdiği malzemeden yapmıştır."

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 271

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 406

3) El-A'lâm cild-3, sh. 131

4) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 88

5) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 304, cild-2, sh. 54, 177, 229

6) Brockelmann Gal-2, sh. 353

7) El-Fütühât-ül-ilâhiyye bi-tavdîh-i tefsîr-i Celâleyn

SÜLEYMÂN RÜŞDÎ EFENDİ

Ege Bölgesinde yetişen büyük velîlerden. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Doğum târihi belli değildir. Nâzilli'nin Karamullu köyünde doğdu. 1250 (m. 1834) senesinde Nâzilli'de vefât etti.

Süleymân Rüşdî Efendi, önce Karamullu köyünün efesi idi. Halk kendisinden çok korkardı. Daha sonra, Nâzilli'de Mehmed Zühdî Efendi'yi görüp, ona talebe oldu. Mehmed Zühdî Efendi'nin yanında kemâle eren Süleymân Rüşdî Efendi, çok yüksek mertebelere kavuştu. Efelik zamanında kullandığı bıçağını, palasını ve tüfeğini, oturduğu odanın duvarına astı. Kendisine bağlı efeleri de ona talebe oldular. Önceleri Mîr-zâde diye meşhûr idi. Sonra Rüşdî mahlasını aldı.

Sultan İkinci Mahmûd Hân'a, Süleymân Rüşdî Efendi hakkında ba'zı iftiralar yapıldı. Bunun üzerine Halîl Paşa vasıtasıyla İstanbul'a da'vet edildi. Süleymân Rüşdî Efendi, Pâdişâh'ın bu da'vetine icabet etti. İstanbul'a gelip, Fındıklı'da ikâmet etti. Eyyûb'de, Rami kışlası civarında Sultan İkinci Mahmûd Hân ile görüştü. Süleymân Rüşdî Efendi, sanki pâdişâh ile değil de, sıradan bir kimse ile görüşüyormuş gibi rahat hareket ediyordu. Sultan İkinci Mahmûd Hân, ba'zı özelliklerinden bahsederek, pâdişâh olduğunu, pâdişâh karşısında daha başka davranması gerektiğini anlatmak isteyince, Süleymân Rüşdî Efendi; "Sultânım! Âhırette bahsettiğiniz evsâftan sormazlar. Siz çobansınız. Teb'anızın çobanısınız. Sürünüzden mes'ûlsünüz. Size bunu sorarlar. Sen buna dikkat et" deyip oradan ayrıldı. Bu yüzden Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın takdîr ve hürmetini kazandı. Daha sonra Nâzilli'ye döndü. Orada Allahü teâlânın emir ve yasaklarını anlatmaya ölünceye kadar devam etti.

Bir şiiri şöyledir:

Da'vetim var Zâhidâ meydân-ı ıska gelmeli,
Cild-i gafletten çıkıp, uryân-ı ıska gelmeli,
Can ve dilden kuş edip, irfân-ı ıska gelmeli,
Gelmeli şahım deyû sultân-ı ıska gelmeli,
Anlayıp ışk-ı hikmetin dîvân-ı ıska gelmeli.

Süleymân Rüşdî Efendi'nin, Siyer-i sülûk ve Silsile-i Uşâkiyye'ye dâir iki eseri vardır. Sülûk'a dâir olan eseri, birçok hakîkatlerden bahseder.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-4, sh. 260

SÜLEYMÂN SIDKI EFENDİ

İstanbul'da yetişen evliyâdan. İsmi Süleymân Sıdkı olup, Izzî Efendi-zâde diye bilinir. 1210 (m. 1795) senesinde İstanbul'da Sütlüce semtinde doğdu. 1259 (m. 1843) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sütlüce'deki Sa'dî Dergâhı bahçesine defnedildi.

Süleymân Sıdkî Efendi, babasının terbiye ve himâyesinde yetişti. Aklî ve naklî ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Son derece cömert, kerîm ve zarîf bir zât idi. Dünyânın geçici şeylerine gönül bağlamazdı. Sultan İkinci Mahmûd Hân kendisine çok saygı gösterirdi. 1252 (m. 1836) senesinde dergâhını yeniden yaptırdı. Dergâh kitâbesindeki beytler Sultan'a duâdır.

Süleymân Sıdkı Efendi, Murâd-ı Münzâvî'den (r.aleyh) feyz aldı ve Nakşibendî yolunun edebini öğrendi. Galata Mevlevîhânesi şeyhi meşhûr Galip Dede vasıtasıyla da Mevlânâ'ya (r. aleyh) bağlılıkları vardır.

Süleymân Sıdkı Efendi, ondört sene kadar, Sütlüce'deki Sa'dî Dergâhı'nda insanlara ilim öğretti, doğru yolu gösterdi. Şiir kabiliyeti olup, güzel beytler söyledi. Vefât ettiğinde, zamanının şâirlerinden Safvet Efendi ve başkaları onun hakkında medhedici şiirler söylediler:

Yaktı şevk-i aşk-ü-muhabbet vücûdunu,
Hâl ehli bir azîz idi, rahmet ede Allah.

Katre-i rahmet olup târihinin her nutfesi,
Süleymân Sıdkı Efendi makamını eyleye Mevlâ cinân.

Sa'dî Dergâhı'ndaki türbesine girilince, birinci kabir, babası Mustafa Izzî Efendi'nin, dördüncü kabir, kendilerinindir.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 348

SÜMMÂNÎ-ZÂDE ÖMER HULÛSÎ EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Doksandördüncü Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ömer Hulûsî olup ulemâdan Hüseyn Efendi'nin oğludur. Sümmânî-zâde diye bilinir. 1140 (m. 1727) senesinde İstanbul'da doğdu. 1927 (m. 1812) senesinde İstanbul'da vefât etti. Fâtih Câmii civarında, Otlukçu yokuşundaki mezarına defnedildi.

İlk eğitim ve öğrenimini babasından gördükten sonra, zamanının âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Şeyhülislâm İsmâil Efendi-zâde Mehmet Es'ad Efendi'nin ilim meclisinde bulunup, 1162 (m. 1748) senesinde 22 yaşındayken icâzet (diploma) aldı. Çeşitli medreselerde müderrislik yapıp, talebe okuttu. Kâdılık mesleğine yönelip, 1190 (m. 1776) senesinde İzmir kadılığına ta'yin edildi. Aynı sene içinde vazîfeden alındı. Allahü teâlâya ibâdet etmek ve ilimle meşgûl iken 1197 (m. 1782) senesinde Mısır, 1200 (m. 1785) senesinde Mekke-i mükerreme kadılığına ta'yin edildi. Hac ibâdetini yerine getirip, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek kabrini ziyâret ettikten sonra İstanbul'a döndü. 1205 (m. 1790) senesinde İstanbul kadılığına getirildi. 1206 (m. 1891) senesinde Anadolu payesine ulaştı. 1209 (m. 1794) senesinde Anadolu kadıaskeri oldu. 1212 (m. 1797) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. 1215 (m. 1800) senesinde şeyhülislâmlık makamına getirildi. Üç yıla yakın bu makamda kaldıktan sonra, 1218 (m. 1803) senesinde bu vazîfeden ayrıldı.

Kendi evine çekilip, istirahat ve ibâdetle meşgûl oldu. 1222 (m. 1807) senesinde, Sultan Üçüncü Selim Hân tarafından yeniden şeyhülislâmlık makamına getirildi. Fakat birgün sonra meydana gelen Kabakçı Mustafa isyanı üzerine vazîfeden ayrıldı ve evine çekilip ilim ve ibâdetle meşgûl oldu. Bu sırada pâdişâh olan Sultan İkinci Mahmûd Hân, 1225 (m. 1810) senesinde Ömer Hulusî Efendi'yi tekrar şeyhülislâmlık makamına ta'yin etti. Bu üçüncü şeyhülislâmlığı 1 yıl 8 ay 19 gün sürdü. İhtiyârlığı sebebiyle, 1227 (m. 1812) senesinde istifâ edip emekli oldu. Evine çekilip, ibâdet etmek ve Kur'ân-ı kerîm okumakla meşgûl iken vefât etti. Üç şeyhülislâmlığı müddeti toplam 5 yıl 1 ay 23 gündür.

Sümmânî-zâde Ömer Hulûsî Efendi, âlim, vakar sahibi ve tutumlu idi. Cömert ve hayır sever bir zât olup, Fâtih Câmii civarında bir mescid, hücreler (odalar) ve fakir fukaranın barınabileceği yerler bina ettirmiş, bunlara gelir getiren vakıflar tahsis etmişdi. Kaynaklarda eseri hakkında bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 117-119

2) İlmiye salnamesi sh. 567

3) Kâmûs-ül-a'lâm cild-4, sh. 2965

ŞÂH RAÛF AHMED

Hindistan'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Şâh Raûf Ahmed bin Ahmed bin Muhammed Şeref bin Radıyyüddîn bin Zeynel'âbidîn bin Muhammed Yahyâ bin İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî Ahmed Fârûkî Serhendî olup, İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin küçük oğlu Muhammed Yahyâ'nın neslindendir. 1201 (m. 1786) senesi Muharrem ayının ondördüncü günü Hindistan'ın Mustafaâbâd beldesinde doğdu. 1253 (m. 1837) senesinde hacca giderken, Yemen'de denizde şehîd oldu.

Mevlânâ Şâh Raûf Ahmed, Hindistan'da yetişen İslâm âlimlerinin büyüklerinden, Abdullah-ı Dehlevî'nin (r.aleyh) önde gelen talebelerinden idi. Ebû Sa'îd Müceddidî'nin (r.aleyh) teyzesinin oğludur.

Şâh Raûf Ahmed, önceleri Şeyh Dergâhî'nin talebeleri arasına girdi. "Daha sonra Ebû Sa'îd Müceddidî'nin ma'nevî işâreti ile, Abdullah-ı Dehlevî'nin (r. aleyh) sohbetine kavuştu. Onun terbiye ve himâyesinde kemâle geldi. Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin icâzet ve işâretiyle Hindistan'ın Behûpal kasabasına giderek, insanlara doğru olarak dînimizi anlatmaya başladı. Orada ilim ve edeb öğretti. Yüzlerce talebesi oldu. Onun ma'nevî terbiyesinde çok kimseler evliyâlık makamına kavuştular. Hocası Abdullah-ı Dehlevî, bir mektûbunda Şâh Raûf Ahmed'e şöyle demektedir:

"Mektûbuma Rahmân ve Rahîm olan Allahü teâlânın mübârek ismi ile başlıyorum. Selâm ederim. İki mektûbunuzu ve gönderdiğiniz, içinde hep doğru yazılar bulunan risaleyi aldım. Çok memnun oldum. Allahü teâlâ size iyi karşılıklar versin. Allahü teâlâ bereketlerinizi ve güzel ahlâkı yaymadaki gayretinizi arttırsın, insanlar içinde Hak ile bulundursun ve kalbiniz Allahü teâlânın aşkıyla yanıp tutuşsun. Biz sizden çok memnunuz. Allahü teâlâ size dünyâda ve âhırette iyilikler versin. Ehl-i sünnet yolunun büyükleri de sizden hoşnut olsunlar. Ma'nevî üstünlüklerinizle çok kimselerin güzel ahlâka kavuşmasına sebep olursunuz. Hocanızı duâdan unutmayınız. Tefsîr, hadîs, Mektûbât-ı şerîfe, Avârif, Te'arruf, Nefehât-ül-üns ve fıkıh kitapları meclisinizde okunsun. Ba'zı zamanlar Allahü teâlânın sevgisinden secdeye kapanıp yalvarın,

yakarın, ağlayın, inleyin. Yalnız olduğunuz zamanlar bizi hatırlayın ve hayır duâ edin. Risalenizi çok beğendim. Allahü teâlâ size ve talebelerinize en güzel iyilikler ihsân eylesin. Hakkı arayanları da kendi yoluna (dînine) kavuştursun. Baba ve dedelerinize ihsân ettiği iyilikleri size de versin. Size ve yanınızdakilere selâm ederim."

Mevlânâ Şâh Raûf Ahmed, hocası Abdullah-ı Dehlevî'nin (r. aleyh) kıymetli sözlerini ve günlük sohbetlerini ihtivâ eden, "Dürr-ül-me'ârif' isminde çok kıymeli bir eser yazdı. Bu eser Hakîkat Kitabevi tarafından neşredildi. Ayrıca tefsîr, hadîs ve fıkha dâir çok eserleri vardır. Hocasının mektûplarını toplayıp, "Mekâtib-i şerîfe" isminde bir kitap yaptı. Farsça ve Hindce şiirleri ihtivâ eden Dîvân-ı Raûf adında bir de dîvânı vardır.

Raûf Ahmed Müceddidî'nin (r. aleyh), hocası Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin günlük sohbetlerini ihtivâ eden "Dürr-ül-meârif" adlı eserinde buyuruldu ki:

Abdullah-ı Dehlevî hazretleri, birgün Kâfirûn sûresini tefsîr ediyorlardı. Bu esnada söz, Nâsih ve Mensûh (Allahü teâlânın gönderdiği ilâhî kitaplarda ameller ile ilgili hükümleri değiştirmesi, ba'zısını kaldırıp, yeni hükümler koyması) husûsuna gelince; müşriklerin ve İslâm düşmanlarının bu konuda ileri sürdükleri i'tirâz ve tereddütler söz konusu oldu. Bu tereddüt ve i'tirâzlara cevap olarak buyurdular ki: "Hak sübhânehü ve teâlâ hazretleri, hakîm-i mutlaktır. Her emri, yasağı ve fiili yerinde ve nice hikmetleri ihtivâ etmektedir. Âdemoğulları hasta gibidirler. Şeriat sahibi olan peygamberler de (a.s.) hastalıklara uygun reçeteyi bildirip ilâcını veren eczâa, tabîb gibidirler. Nitekim onlar, zamana, mevsime ve hastaların mîzâcına ve hastalıklarına göre reçete yazar, ilâcını verirler. Çünkü tabibin maksadı hastaların şifâ bulmasıdır. İşte Allahü teâlâ hazretleri de her asırda, o asra uygun hidâyet reçetelerini lütfedip, ülül'azm peygamberleri (a.s.) vasıtasıyla insanlara göndermiştir. Tâ bizim Peygamberimize (s.a.v.) gelinceye kadar bu böyle olmuş (inanılacak şeylerde değil de, yapılacak veya sakınılacak şeylerde yerine ve zamanına göre) nesh ya'nî değişiklik yapılmıştır. Böylece her devirde bütün insanların se'âdet-i ebediyyeye kavuşmaları için Allahü teâlâ kolaylık ihsân eylemiştir.

"İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'yi (r.aleyh) anlamak, anlatmak, ta'rîf etmek mümkün değildir. Dereceleri, ma'rifet ve hâlleri çok yücedir. Bin yıl boyunca gelip göçen cümle evliyâya mukabil gibidirler. Onun mübârek vücûdu hepsi kıymetindedir. Nitekim bizzat kendi hocaları Hâce-i Pîr-i pîrân Bâkî-billah hazretleri (r.aleyh) onlar hakkında; "Şeyh Ahmed güneş gibidir. Bizim gibi binlerce yıldız onların yanında görünmez olur" buyurdular.

Yine buyurdular ki: "Şeyh Abdülhâk-ı Dehlevî hazretleri, son zamanlarında, Hâce Bâkî-billah hazretlerinin halîfesi olan Hâce Hüsâmeddîn Ahmed hazretlerine yazdığı mektûbunda, artık kalbinden perdenin kaldırıldığını, tamamen İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin muhabbeti ile dolduğunu ve böyle bir din büyüğünün çok az görüldüğünü, onlara karşı önceden yaptığı i'tirâzların insanlık îcâbı kusurlarından ve nefsâniyetle hâsıl olduğunu ifâde etmiş ve bu sözlerine tövbe ettiğini bildirmiştir."

"İnsan öyle olmalıdır ki, her vakit Allahü teâlâya müteveccih bulunup, her an ve zamanda, her ibâdet ve işte kendisine gelen feyz ve nûrlar nedir? Nasıl bir berekete mazhardır? Meselâ; namaza durduğunda gelen envâr ve berekâtın nasıl olduğunu, kırâat ile beraber bu feyz ve berekâtın ne hâle döndüğünü, Allahü teâlâya hamd-ü senadaki feyzi, dil ile Kelime-i tevhîd söylemekteki bereketi, hadîs-i şerîfleri okurken ihsân buyurulan sırları incelemeli ve bu sûretle günahlardan hâsıl olan ma'nevî zararları gözleyip, anlamalıdır. Meselâ: haram ve şüpheli lokmadan kalbe nasıl bir zulmet geliyor ve gıybet etmek insanın bâtınına nasıl zarar veriyor,

yalan söylemek kalbde nasıl bir leke bırakıyor anlaşılır. Böylece, bütün haram, mekrûh ve günahların zehir, zarar ve ziyan olduğu vicdanen bizzat anlaşılır. Ya'nî her hâlinde, her iş ve sözünü inceleyip, İslâmiyete uygun olup olmadığını dikkat ile ta'kib etmelidir. Eğer işi ve sözü İslâmiyete uygun ise, bunun şükrünü yerine getirmelidir. Eğer, Allahü teâlâ muhafaza buyursun, O'na aykırı ise, uymuyor ise hemen tövbe etmeli, istiğfarda bulunmalıdır. Aşikâre işlenen günahın tövbesi aşikâre yapılmalı, gizli günahınki ise gizli yapılmalıdır. Tövbeyi geciktirmemelidir. Çünkü kirâmen kâtibîn melekleri, işlenen günahı hemen yazmazlar, mü'minin tövbe etmesini beklerler. Tövbe edince bu günahı hiç yazmazlar."

"Bir kimse büyük peygamberlerden (a.s.) veya velîlerden birbirinin rûhuna, Allah rızâsı için Fâtiha-i şerîfe okuduktan sonra, o mübareğin medfûn bulunduğu tarafa doğru bir müddet edeb ile yönelse, muhakkak ki feyzinden nasîb alır ve bereketlenir."

"Din büyüklerinden birinin sohbetine gitmek isteyen kimse, abdest alıp iki rek'at namaz kılmalıdır. Sonra, yolculuğu boyunca kalbini tamâmiyle o büyüğe çevirmeli ve böylece huzûrlarına çıkmalıdır. Böylece o büyüğün feyzlerinden faydalanmış, nasîblenmiş olur. Huzûrda iken hep susmalı, sakin ve sessiz olarak oturmalıdır."

Bir sohbetlerinde talebelerinden Mîr Kameruddîn Semerkandî (r.aleyh) Abdullah-ı Dehlevî (r.aleyh) hazretlerine; "Efendim! Hazreti Hasen ve Hazreti Hüseyn Sahâbe-i Kirâmdan mı, yoksa Tâbiîn'den midirler?" şeklinde bir suâl sordu. Cevâbında; "Onlar, Eshâb-ı Kirâmın (r.anhüm) yaşça küçük olanlarındandırlar. Meselâ Hazreti Hasen; **"Şüpheli olmayan şeyi şüpheli olana tercih eyle"** hadîs-i şerîfini Server-i âlem efendimizden (s.a.v.) bizzat rivâyet eylemişlerdir. Ayrıca, Şafiî mezhebine göre kunut duâsı olarak okunan duâyı rivâyet eden de yine onlardır. Böylece Hazreti Hasen'in hadîs-i şerîf rivâyet ettikleri sabit olmuştur. Hazreti Fâtımat-üz-Zehrâ'nın az hadîs-i şerîf rivâyet etmelerinin sebebi ise şu idi. Hazreti Fâtıma vâlidemiz, Server-i âlemin (s.a.v.) vefâtından sonra ancak altı ay yaşayabilmişlerdi. Nitekim hakîkat sırlarının kaynağı Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk efendimizin az rivâyet buyurmaları da aynı sebepledir. Resûlullahın (s.a.v.) vefâtından sonra ömürleri az olmuştur ki, bu, iki yıl iki ay kadardır."

Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin bir sohbetlerinde İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî (r.aleyh) hazretlerinin Mektûbât'ı söz konusu olmuştu. Şanlarının yüceliğini beyân husûsunda buyurdular ki: "Mektûbât"taki bilgiler ve ma'rifetler çok, pekçok yücedir. Öyle ki, ârifler ve akıl sahipleri dahî, bu sözleri anlayamazlar. Beyân buyurduğu ince bilgileri hiçbir âlim ve velî yazmamış, söylememiştir."

"Birgün odamda oturuyordum. Aniden öyle hoş bir koku duydum ki, ta'rîf edemem. Mest ve hayran kalmıştım. Oturduğum oda tamamen o koku ile dolmuştu. Kendime gelince gözlerimi açtım. Başımın üst tarafına bakınca, güneş gibi parlak, pırıl pırıl, güzel kokular saçan bir rûh gördüm. Her tarafa ışık ve feyz saçıyordu. Hayran kaldım. Kim olduğunu merak ettim. Fakat bunu bildirmediler. Sonra hatırıma geldi ki, bu mübârek rûh ya Server-i âlem efendimize (s.a.v.) veya gavs-i a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine âittir."

Bu menkıbeyi nakleden Raûf Ahmed Müceddidî diyor ki: "Bu güzel koku ve nûrâniyyet hâdisesi, hocamız Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinin bulundukları yerde sık sık olurdu. Bulundukları mekân öyle güzel kokardı ki, orada bulunan herkes duyar, hattâ huzûrdan çıktıklarında, bu güzel koku ziyâretçilerin üzerlerinde kalırdı.

"Büyüklere hizmet sebebiyle ihsân olunan ilerleme, sıkı riyâzetlerle bile elde edilemez. Hattâ, riyâzet ile olan ilerleme, hizmet ile olan ilerlemenin yüzde biri kadar bile olamaz. Hizmet ile yılların semeresine bir anda ulaşır. Yine talebe, cezbe-i ilâhiyyeye hizmet ile kavuşur."

"Ma'rifetullah hakkında yazılan kitapların hiçbiri Mektûbât gibi olamaz."

"Kalbe gelen vesveseler dört türlüdür Şeytanî vesvese, melekî vesvese (meleğin ilhamı), nefsânî vesvese ve Hakkânî vesvese.

"Şeytanî olan kuruntu ve vesveseler, insana sol tarafından gelir. Melekî olan sağ tarafından gelir. Nefsânî olanlar da üst taraftan gelir. Ya'nî dimağdan gelir. Hakkânî olan düşünceler ise yukarılardan kalbe iner. Resûlullah efendimiz (s.a.v.) buyurdular ki:

"Bu vesveseler imânının olgunluğundandır." Allahü teâlânın inâyeti ve bu büyüklerin himmeti ile, talebelerin kalbine gelen vesveseler azalıp, yok olur. Husûsiyle İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin feyzi, her vesvese ve kuruntuyu silip süpürür."

"Mübârek babam, Kâdiriyye yolunda idi. Vefâtları vakti gelince, bu fakire; "Şimdi Cenâb-ı gavs-i a'zam mahbûb-i sübhânî Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin rûhâniyeti teşrîf eylediler" dedi. Sonra mübârek eliyle işâret ederek; "İşte şurada oturuyorlar" dedi ve mübârek rûhunu teslim eyledi. Allahü teâlâ hazretleri mübârek kabirlerini münevver eylesin. Amîn!"

"Talebem Mevlevi Beşâretullah'dan mektûp geldi. Cevâbında şunları yazdım:

"Ömrünüzden geçene nadim olup dâima istiğfar ediniz. Gelecek olanlardan, ya'nî başınıza gelebilecek kusurlardan son derece sakınınız. Dâima zikrullah ile meşgûl olunuz." O esnada bir şahıs; "Efendim bize de bir nasihat buyurunuz" deyince; **"Allah de ve onları bırak! Oyalanıp dursunlar!"** meâlindeki En'âm sûresi 91. âyet-i kerîmesini okudular ve bunu şöyle tefsîr ettiler "Küçük veya büyük, her işinizi Allahü teâlâya havale ediniz. Geçim derdini ve tedbiri düşünmeyiniz. Mâsivâ bağlantılarını kalbden çıkarınız. Her işinizi Allahü teâlâya bırakınız."

"Peygamberlik, Muhammed aleyhisselâm ile sona ermiştir. Allahü teâlâ, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine peygamberlik makamı hâriç, beşer için elde edilmesi mümkün olan her kemâli ihsân buyurmuştur."

Her letâfet ki nihân bûd pes perde-i gayb,
Heme der sûreti hûb-i tulyân sahte end.

Herçi ber safha-i endîşe keşed kilk-ı hayâl,
Şekl-i matbû'i tu zîbâter ezan sahte end.

Ma'nâsı:

Gayb perdesi ardında bulunan güzellikler,
Senin eşsiz simanda hepsi zuhur ettiler.

Hayal kalemi gönül sayfasına ne çizse,
Senin düzgün şeklini, ondan güzel ettiler.

"Hak sübhânehü ve teâlâ hazretleri bize öyle bir idrâk ve anlayış ihsân buyurmuştur ki, cümle bedenimiz kalbimiz gibi olmuştur. Herhangi bir yönden bir şahıs bize doğru geliyor olsa, onu yüzyüze imiş gibi görür, kalb hâllerini, içinden geçenleri anlar, apaçık görürüz."

"Birgün sohbetlerinde, Peygamberimizin (s.a.v.) mübârek Eshâbından (r.anhüm) bahsettiler ve buyurdular ki: "Bütün ümmetin en faziletlileri ve cümle mü'minlerin en şereflileri dört halîfedir (r.anhüm). Herbirinin hidâyeti dünyânın her tarafına yayılmıştır. Onlardan sonra

Aşere-i mübeşşere, sonra Bedr gazâsında bulunan üçyüzonüç sahâbî, sonra bî'at-ür-rıdvân ehli, sonra Uhud harbi eshâbı ve nihâyet diğer bütün Sahâbe-i kirâmdır (Radıyallahü teâlâ anhüm ecma'în). İmân ile Peygamberimizin mübârek sohbetinde bulunup, O'nu (s.a.v.) görmek saadetine kavuşan herkes, sahâbîdir. Hadîs-i şerîfde; **"Eshâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız hidâyete kavuşursunuz"** buyurulması, onların yüce şânım beyân etmektedir. Allahü teâlâ Kur'ân-ı kerîmde, Hadîd sûresi 10. âyet-i kerîmesinde meâlen; **"Allahü teâlâ muhakkak Eshâb-ı Kirâmın hepsine Cenneti va'd etti"** buyurmaktadır."

"Bir sohbetlerinde, Mektûbât-ı şerîf dersi veriyorlardı. Orada İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî Serhendî hazretlerinin dünyâyı ve ehl-i dünyâyı kötülemeleri ile ilgili mektûb-i şerîfi okundu ve; "Dünyâya bulaşan, bağlanan herkesin âhirette hüsrana ve pişmanlığa uğrayacakları" zikredildi. Bunun îzâhında buyurdular ki: "Dünyâ demek, zarurî muhtaç olduğumuz şeylerden fazlasını istemektir" ve "Kalbi Allahü teâlâdan gâfil eden, O'nu unutturan her şey de dünyâ olur." Hülâsa, gönlü Hak teâlâya meyleden kimsenin, dünyalık ve dünyâ ehli ile meşgûl olması, öldürücü zehirdir."

"Birgün huzûrlarında, büyük bir âlime (mürşide) tâbi olmak sözkonusu oldu. Buyurdular ki: "Talebelerimden birisi bizden izinsiz şehzâde ile görüşmüş ve gönlü, rûhu kararmış, izinsiz iş yaptığını anlayamamış; "Acaba ben ne günah işledim?" diye tövbe-istigfâr etmiş ise de, gönlündeki karartıyı hiç gidereməmiş, sonunda; "Ben hocamdan izinsiz iş yaptım. Bu onun karartısıdır" deyip hemen tövbe edince, kalbindeki karartı gidip eski huzûruna kavuşmuştu. Demek ki mes'ele, rehber bir âlime tâbi olmaktır. Onun râzı olmadığını yapmak, ma'nevî kazançları yok eder, gönlü harâb eder."

Kelime-i tevhîdin iki kısmı da ya'nî; **"La ilahe illallah Muhammedün Resûlullah"** Kur'ân-ı kerîmin âyetlerindendir. Böylece düşünüp zikredilince, apayrı bir feyz hâsıl olur. Fakat, bu ma'nâda olarak cünüb iken bunu söylemek, zikretmek haramdır. Diğer ma'nâda ya'nî; bunu söyleyince îmân hâsıl olur. Peygamber efendimiz (s.a.v.) dil ile söyleyip kalb ile tasdik etmemizi buyurdular düşüncesiyle zikretmek çok mübârektir. Bu şekilde, cünüp iken de abdestsiz iken de söylenmesi caizdir."

"Hanefî mezhebinde olan bir âlimin İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretlerinin "Muvatta" adlı eserini yanında bulundurması zarurîdir. Çünkü o kitapta, kendi mezhebini kuvvetlendiren nice sarih haberleri ve sahih hadîsleri zikretmiştir."

"Dört hak mezhebin ayrı ayrı dört husûsiyeti vardır ki, herbir mezheb diğerinden, bununla mümtaz olur. Meselâ, Hanefî mezhebinin husûsiyeti meşhûr "Hidâye" kitabıdır. Diğer mezheblerde böyle bir eser yazılmamıştır. Şafiî mezhebinin husûsiyeti, İmâm-ı Gazâlî hazretleridir ki, öyle muhakkik âlim gelmemiştir. Hanbelî mezhebinin husûsiyeti de Gavs-ı a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî (r.aleyh) ki o, mukarreb evliyânın önde gelenidir. Mâlikî mezhebinin husûsiyeti de, bizzat İmâm-ı Mâlik hazretleridir. Kendileri, Allahü teâlânın büyüklüğüne açık bir delîl idiler."

Zamanımızın tarikat iddiacıları doğru yoldan ayrılmışlar, oyun, eğlence, çalgı ve türkü ile vakit geçiriyorlar. Hayâlî bir tevhîd uydurup şiar edinmişler; "Biz tevhîd ehliyiz" diyorlar. Kendilerini hakîkî büyükler gibi tevhîd ehlinden sayıyorlar. Onların mübârek sözlerini yanlış anlayarak sağda solda söylüyorlar. Böylece dinden çıkıp, zındık oluyorlar. Onların bu hâlinden bîzârım. Onlar bize, zâhir (görünüş) âlimi diyorlar. Hâlbuki, anlamıyorlar ki, sofiyye-i aliyyenin

yolu, Resûlullah efendimizin (s.a.v.) getirdiği İslâm dînine, Ehl-i sünnet mezhebi üzere tâbi olmaktır."

"Hadîs-i şerîfde; **"Akşamladığın zaman sabaha muntazır olma. Sabahladığın zaman da akşama muntazır olma"** buyuruldu. Bunun ma'nâsı; "Bugünün ibâdet ve hizmetini yarına bırakma. Fırsatı ganîmet bil" demektir.

Birgün huzûrlarında evliyânın (r.aleyhim) tasarrufu söz konusu olmuştu. Buyurdular ki: "Bu büyüklerin, darda, sıkıntıda olanlara yardımı, muhlislere daimîdir. Onlar anlasa da anlamasa da yardım ederler. Evliyâdan birçoğu insanların müşkilâtını hâllederler de, onlar bunu hiç anlamazlar."

---

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 177

2) Hadîkat-ül-evliyâ, Birinci kısım sh. 158

3) Dürr-ül-me'ârif, İstanbul 1394

4) Mekâtib-i şerîfe, İstanbul 1371

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1028

ŞEYH MUHAMMED İHSÂN

Hindistan evliyâsından. İsmi Muhammed İhsân'dır. Hâfız Muhammed Muhsin'in oğludur. Abdülhak-ı Dehlevî'nin soyundandır. Silsile-i aliyyeden olan Mazhar-ı Cân-ı Cânân hazretlerinin olgun halîfelerindendir. Doğum ve vefât târihleri kat'î olarak bilinmemekte ise de, oriüçüncü asrın ortalarında vefât ettiği bilinmektedir.

Muhammed İhsân, gençliğinde tahsil görmemiş, yetişmemişti. Bu sebeple, lüzumsuz ve uygunsuz işlerle meşgûl oluyordu. Bir gece rü'yâsında Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ı gördü. Süt ile pirinç pilavı yiyordu. Yemeğinden artanı Muhammed İhsân'a verdi. O da yeyip çok lezzet aldı. Heyecanla uyandı. Bu rü'yânın te'sîrinin devam ettiği günlerde, Muhammed İhsân, Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın talebeleri arasına girdi. Tam bir tövbe ile eski hâlini terketti. Artık bu büyükler yolunda istikâmete kavuşup çok ilerledi. Müceddidiyye yolunda çok yüksek makamlara kavuştu. Kalbi, Allahü teâlânın muhabbetiyle nûrlandı. Öyle ki, cenâb-ı Hakkın muhabbetinden kendinden geçmiş bir hâlde bulunur, dünyâyı unuturdu. Bu hâle o kadar çok kapılırdı ki, kendinden geçme ve gönülden yanma, onun husûsiyeti hâline geldi.

Birgün Şeyh Muhammed İhsân'ın yanında birisi, Senâullah-ı Sebnehlî'nin şu sözünü nakletmişti: "Senâullah buyurdu ki: Hazret-i İmâm-ı Rabbânî Müceddîd-i elf-i sânî'nin mübârek kalbinden, büyükler yolunun feyz ve nûrları, coşkun bir sel misâli öyle akmakta idi ki, kalbde bulunan bütün karartı ve lekeleri silip götürürdü." Sohbette bulunan bir talebe bu sözü işitince, öyle derinden bir iç çekti ki, kendinden geçip bayıldı. **Şiir:**

"Meşgalemiz hep, aşk-ı ilâhîdir.
Derdimiz hep aşk-ı ilâhîdir.
Kısacası şu ki: ömrümüz ve de,
Zamanımız hep aşk-ı ilâhîdir."

Şeyh Muhammed İhsân'ın kerâmetleri pek çoktur. Kendisi şöyle anlatır: "Bir defasında bulunduğumuz bölgeyi düşman istilâ etmişti. Ben kendi küçük hücremde (odamda) tam bir tevekkül ile oturmuş, Allahü teâlânın zikri ile meşgûl oluyordum. Her tarafı istilâ edip, yağmalayan fitnecilerin rahatsız etmesinden Allahü teâlâya sığındım. O gün akşama kadar,

fitneci ve yağmacılar her tarafı perişan ettikleri hâlde, Allahü teâlânın izni ile onlardan hiçbiri benim bulunduğum yere gelmedi.”

---

1) Makâmât-ı Mazhariyye sh. 90

ŞEYH ŞAMİL

Meşhûr Kafkas kahramanı, âlim ve velî. Rusların, Kafkasya’da ortadan kaldırmak istediği İslâmiyeti, tekrar ihyâ etmek, yaymak için uğraşan, Kafkas-Rus mücâdelesinin en unutulmaz siması ve düzenli Rus ordularını dize getiren büyük mücâhid. 1212 (m. 1797) senesinde Dağıstan’ın Gimri köyünde doğdu. Babası Muhammed, ona Ali ismini verdi. Küçük yaşta ağır bir hastalığa yakalanan Ali’ye, âdetlerine uyarak, Şâmil ismini de verdiler ve o isimle çağırmaya başladılar.

Küçük yaşından i’tibâren ilim tahsîl edip âlim olması için, zamanın ulemâsında okuttular. Şâmil, otuz yaşına kadar; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, edebiyat, târih ve fen bilgilerini öğrenerek, büyük bir âlim, gönül sahibi bir velî oldu. Rusların, Kafkasya’daki müslüman Türkleri esâret altına almak, kalblerindeki îmânı söküp atmak ve İslâmiyeti yok etmek için maddî ve ma’nevî bütün güçleri ile uğraştığını görünce, gönlündeki îmânın tezahürü olarak cihâd aşkıyla ortaya atıldı. Kafkasya’da yaşayan Türkler, onu başlarına İmâm, rehber seçtiler. İmâm Şâmil, Daha önce Rusların esâretini kabûl etmiş kabileleri de saflarına katarak, düzenli küçük bir ordu kurdu. Bu küçük ordusuyla yirmibeş sene, İslâmiyeti yok etmek, müslümanları kahretmek isteyen Ruslara kan kusturdu. Nice generallerini harp meydanlarında öldürüp, nicelerini de çarlarına karşı küçük düşürdü, onları âciz bıraktı. Eşsiz bir mücâdele ile hayâtını geçiren Şeyh Şâmil, 1287 (m. 1876) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

“Şems-üş-şümûs” isimli kitapda bildirildiğine göre; Şeyh Şâmil, arkadaşları ile ilim öğrenmek üzere Bağdat’a gidip, Mevlânâ Hâlid hazretlerinden ders aldı. Ondan; tefsîr, hadîs, fıkıh, edebiyat, târih, fen gibi zâhirî ilimleri öğrenerek, büyük bir âlim, ayrıca tasavvuf ilmini öğrenerek, hocasının eşsiz teveccühleri ile de büyük bir velî oldu. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, bu kıymetli talebesine halifelik de vererek, Allahü teâlâya kavuşmak arzusuyla yanan âşıkların kalblerine bir kıvılcım sunması için memleketi olan Kafkasya’ya gönderdi. Ba’zı kaynaklara göre de, zâhirî ilimleri Sa’îd Herekânî’den, kalb ilimlerini de Cemâleddîn Kumûkî hazretlerinden öğrendi.

Şeyh Şâmil, otuz yaşlarına geldiği zaman, iki metreyi aşkın boyu, geniş omuzu, levent endamı, ilmî kudreti, sarsılmaz îmânı ve keskin bakışları ile muhteşem bir şahsiyet idi. Onyedi sene önce Şeyh Mansûr ile başlatılan hürriyet mücâdelesinde yerini aldı. Mansûr’dan sonra, Gazi Muhammed, Kafkaslıların başına geçerek İmâm oldu. O da gönül sahibi bir velî idi. Şeyh Şâmil’in çocukluk arkadaşı olan Gazi Muhammed, Ruslarla yaptığı Gimri muharebesinde şehid olmadan önce; “Kardeşim Şâmil! Bu savaşta şehîd olsam gerektir. Benden sonra Hamzat İmâm olacak. Onun kısa süren imamlığından sonra sen başa geçecek, senelerce Kafkasya’ya hükmedeceksin. Nâmın cihanı tutacak. Çar ordularını perişan edeceksin. Bu savaştan sonra Gimri’den gitsen bile yine kurtarıp, mezarımı düşman çizmeleri altında bırakmazsın inşâallah” demişti. Çarpışmanın şiddetlendiği bir an, Gazi Muhammed şehîd düştü. Bu hâle çok üzülen Şeyh Şâmil, sol eline aldığı enli kılıcı ile düşmanın ortasına girdi. Kılıç tutan eli makina gibi işliyor, her vuruşta bir kâfiri saf dışı ediyordu. Kalabalık dehşet içinde gerilerken, O; “Allah Allah” nidalarıyla hücum üzerine hücum tazeliyordu. Bir ara bir süngünün, Şeyh Şâmil’in mübârek göğsüne saplanıp,

arkasından çıktığı görüldü. Şeyh Şâmil süngüyü eliyle çekip atarken, önüne çıkan düşmanları yaralı haliyle öldüre öldüre karanlıklara karıştı. Şeyh Şâmil'in yaralandığını gören Gimri Câmii'nin müezzini Mehmed Ali, onu ta'kib ederek, savaş alanı dışındaki bir mağaraya sakladı. Şeyh Şâmil pekçok yerinden yaralanmış, kaburga kemiklerinden ba'zıları ve köprücük kemiği de kırılmıştı. Asıl yara, göğsünde ve sırtında olup, kan her tarafını kıpkırmızı etmişti.

Müezzin, oraya iki saat mesafede bir köyde oturan Dağıstan'ın meşhûr cerrahı, aynı zamanda Şeyh Şâmil'in kayınpederi olan Abdülazîz Efendi'ye koştu. Abdülazîz, şifalı otlarla yaptığı ilaçları Şeyh Şâmil'e tatbik ederek tedâviye başladı. Birkaç gün mağarada, daha sonra Unsokul köyünde tedâvi edilen Şeyh Şâmil, yirmibeş gün baygın hâlde yattı. Kendine geldiğinde annesini baş ucunda görünce, güçlükle; "Anacığım! Namazımın vakti geçti mi?" diye sordu. Namazlarını îmâ ile kılarak, aylarca yatakta yatan Şeyh Şâmil'in yaraları kapandı, kırılan kemikleri birbirine kaynadı, sıhhate kavuştu.

1248 (m. 1832) senesi şehîd düşen Gazi Muhammed'in yerine, Hamzat Bey imamlığa seçildi. Üç sene kadar faaliyet gösteren Hamzat Bey, 1251 (m. 1835) senesinde Hunzah Câmii'nde bir Cum'a günü şehîd edildi. Onun şehâdetinden sonra imamlık, ya'nî liderlik vazîfesi Şeyh Şâmil'e teklif edildi. İri yapılı, hudutsuz cesâreti ile bilgisi, sevk, idâre ve silâh kullanmadaki mahâretiyle şöhreti vatan sınırlarını aşan Şâmil ise, tevâzu göstererek daha ehliyetli birinin seçilmesini istedi. Hattâ namzetler dahî gösterdi. Gohlok'ta toplanan âlimler ve milletin ileri gelen temsilcileri, her türlü yetkiye hâiz olarak, Şeyh Şâmil'e imâmlığı kabûl ettirdiler.

Otuzdokuz yaşındaki Şeyh Şâmil, bu büyük yetkiye dayanarak meşhûr iki silâhına sarıldı. Bunlar hitâbet kudreti ve sol eliyle kullandığı kılıcı idi. Kafkasya'da ayrı ayrı hanlıklar hâlinde olan müslümanları bir bayrak altında toplamak, hattâ Rusların esâretini kabûl eden müslümanların kendi saflarına katılması için, köy köy, kasaba kasaba dolaşmağa başladı. Dağları, yaylaları ve baş döndürücü uçurumları bir hamlede aşarak hedefine ulaşıyor, kabileleri bir araya toplayarak, onlara düşman esâretinin kötülüğünü, Rus çizmesi ve dipçikleri altında bulunmanın felâketini; İslâmiyeti ortadan kaldırmayı, müslümanın namusunu kirletmeyi, hasta, yaşlı, kadın, çocuk demeden kılıçtan geçirmeyi kendilerince şeref sayan bu hâinlerin alçaklığını anlatıyordu. Ayrıca, onları dize getirmenin ancak düzenli bir orduyla mümkün olacağını, teşkilâtlanılırsa çar ordularıyla baş edilebilecek durumda olduklarını, dışardan hiçbir yardımın gelmeyeceğini, bu sebeple iş başa düştüğünü her gittiği yerde îzâh ediyordu. Te'sîrli hitâbetiyle halkı cezbediyor, müslüman olarak yaşamak aşkıyla yanan bu insanların kalblerine birer kıvılcım salıyordu. Bu uğurda şehîd olmanın mükâfâtının Cennet olduğunu bildiriyor, dînin emirlerine uymanın, yasaklarından kaçınmanın ancak hürriyet ile mümkün olabileceğini herkesin kalbine nakşediyordu. Şeyh Şâmil, bu şekilde, gecelerini gündüzlerine katıp, istirahatlarını terk ederek çalıştı. Kısa zamanda kısmen de olsa nizamlı bir ordu ve mülkî teşkilâtı te'sîse muvaffak oldu. Tecrübeli ve değerli nâibleri (yardımcıları, vekîlleri), ordunun ve mülkî idârenin başına getirdi. Bu nâiblerin en meşhûrları şunlar idi: Şuayb Molla, Taşof Hacı, Duba, Hâcı Sadu, Ahverdili Muhammed, Kabet Muhammed, Hitinav Mûsâ, nûr Muhammed, Muhammed Emîn, Hacı Murâd. Yararlık gösterenlere altın ve gümüşten yapılmış nişanlar veriyor ve bu nişanlara; "Sonunu düşünen hiçbir zaman cesur olamaz", "Kuvvet ve yardım ancak Allahü teâlâdandır", "Cesur ve yüksek rûhlu olana..." şeklinde cümleler yazdırıyordu. Şeyh Şâmil'in seçtiği bu nâibler, memleketin olduğu kadar, askeri birliklerin de sevk ve idâresinde üstâd idiler.

Güney Kafkasya ve Gürcistan işgal edilmiş olduğundan, Kafkas Türkleri, mahsur vaziyette, kendi yağları ile kavrulmak zorunda idiler. Şeyh Şâmil, sâdece bir ilim adamı değil, mâlî, mülkî, askeri teşkilât ve savaş ekonomisi alanlarındaki büyük başarılarını, dünyâya parmak ısırtan yiğitlik, sevk ve idâre kabiliyetini üzerinde taşıyordu. Onun kudretli elinde, devlet; adâlet ve ahlâk temelleri üzerinde bir makine intizâmıyla çalışmağa başladı.

Şeyh Şâmil, akıncı birlikleriyle zaman zaman Rus ordularına baskınlar yaparak, onları Kafkasya'dan çıkarıp atma teşebbüsünü başlattı. Yaptığı baskınlarda ve karşılıklı yaptığı harplerde hep galip geldi. Düşmandan aldığı silâhları, ganîmetleri askerine dağıttı. Kısa zamanda ismi her tarafta duyulmaya başladı. Çar Birinci Nikola, yıllardır Kafkasya'da yapılan savaşlarda başarılı olamadığını ve Şeyh Şâmil'in düzenli ordu kurarak hücumlarını sıklaştırdığını görünce, bu memleketi bir de sulh yoluyla elde etmeyi denemek istedi. Şayet Şeyh Şâmil'i elde edebilirse, bu işin burada biteceğine kesin olarak inanıyordu. Kafkasya'daki müslümanları bir bayrak altında toplama sevdasından vazgeçerse, kendisine en büyük makamların, rütbelerin verileceğini, başına krallık tâcı giydirileceğini, Çarlık hazînelerinin ayakları altına serileceğini bildiren göz kamaştırıcı şeytanî bir teklif hazırlatıp, en güvendiği generallerinden Viyanalı Kluk Von Klugenav'a verdi ve Şâmil'i sarayına da'vet etti. General, Şeyh Şâmil'in huzûruna çıkmak için aracılar koydu. General, güçlükle Şeyh Şâmil ile görüşmeye muvaffak oldu. 1253 (m. 1837) senesinde Çar'ın gönderdiği elçiyi, mâiyetiyle beraber, Sulak Nehri civârında kabûl etti. İmâm, Generale yere serdiği Kafkas yaygısında yer gösterdiği zaman, bir bacağı bir müslüman güllesiyle sakat kalan topal General, Şeyh Şâmil'i büyük bir ta'zimle selâmladı ve istemeyerek bu yamalı yaygıya oturdu. Çar'ın sonsuz va'd ve pek parlak teklifleriyle dolu mektûbunu okuyan General susar susmaz, İmâm hızla ayağa kalkarak; "Namazım geçiyor" diye heybetle geri çekildi. Namazını kıldıktan sonra gelen Şeyh Şâmil, sapsarı kesilen Generale kesin cevâbını şöyle bildirdi: "General! O Nikola'ya git ve de ki: Senin yerinde şu anda kendisi olsa ve bu alçakça teklifleri bana bizzat yapmak cesâretinde bulunsaydı, ona ilk ve son cevâbı şu kırbacım verirdi." iyice hiddetlenen Şeyh Şâmil şöyle devam etti: "Ona söyle! Kahraman teb'amın kalblerinde kök salan bu eşsiz zafer inananı kökünden kazımadıkça, bu mübârek vatan topraklarını en son kaya parçasına kadar karış karış müdâfaa etmekten bizi men edemeyeceksiniz. Dînim ve vatanım uğrunda, bütün çocuklarımı ve ailemi kılıçtan geçirseniz, zürriyetimi kurutsanız, en son teb'amı öldürseniz, yek başıma son nefesimi verinceye kadar sizinle savaş edeceğim. Nikola'yı tanımıyorum. Son cevâbım budur." Daha sonra ayağa kalktı. Hiçbir şey söylemeye cesâret edemeyen General, huzûrdan ayrılıp, Çar'ına durumu bildirdi. Çar, hazır bu yol açılmışken, ikinci bir teşebbüs olmak üzere Kafkas orduları başkumandanı General Feze'yi, İmâm Şâmil'e tekrar gönderdi. Onun da aldığı târihî cevap şudur:

"Ben, Kafkas müslümanlarının hürriyete kavuşmaları için silâha sarılan gazilerin en aşağısı Şâmil! Allahü teâlânın himâyesini Çar'ın efendiliğine feda etmemeye yemîn eden, özü sözü doğru bir müslümanım. Daha önce Çar Birinci Nikola'yı tanımadığımı, emirlerinin bu dağlarda geçersiz olduğunu General Klugenav'a anlayacağı şekilde tekrar tekrar söylemiştim. Bu sözleri sanki taşa söylemişim gibi, Çar, hâlâ görüşmek için beni Tiflis'e da'vet ediyor. Bu da'vete icabet etmeyeceğimi bu mektûbumla son defa size bildiriyorum. Bu yüzden fânî vücûdumun parça parça kıyılacağını ve sırtımı verdiğim şu vatan topraklarında taş üstünde taş bırakılmayacağını bilsem, bu kesin kararımı hiçbir zaman değiştirmeyeceğim. Cevâbım bundan ibârettir. Nikola'ya ve onun kölelerine böylece ma'lûm ola!"

Çar Nikola, gönderdiği elçilere, lâyık oldukları cevâbı veren ve kendisine hiç kıymet vermeyen Şeyh Şâmil'i ortadan kaldırmak üzere bir ordu kurup, General Grabe ismindeki komutanının emrine verdi. 1255 (m. 1839) senesinde üç koldan ilerleyen Rus ordusunun geldiğini haber alan Şeyh Şâmil, Ahulgoh kalesini merkez yaptı. Ahulgoh, iki yalçın tepeden ibâret olup, ortasından Koysu nehri geçmekteydi. Bu nehrin üzerinde iki tepeyi birleştiren bir köprü bulunmakta idi. Şeyh Şâmil, otuzbinin üzerinde askeri olan Rus ordusuna karşı, onbin kişilik bir ordu ile karşı koyacaktı. General Grabe, geçtiği yerleri yakıp yıkarak, buğday tarlalarını atlarına çiğneterek geliyordu. Şeyh Şâmil, Rus ordusunu kalede bekliyerek değil, gelinceye kadar onları yıpratmak için askerini üç gruba ayırdı. Üçbin kişilik bir akıncı birliğini Ali Bey kumandasına verdi. Kendisi de beşbin kişi ile düşmana baskın yapmak üzere harekete geçti. İkibin kişi de kalede bekleyecekti.

Şeyh Şâmil'in iki süvari birliği ayrı kollara ayrılarak, yıldırım gibi kanatlanıp, yürüyüş hâlinde yakaladığı düşmanın üzerine atıldı. Bir anda "Allah Allah" sesleri ile at kişnemeleri ortalığı çınlatmaya başladı. Önce tüfek atışlarıyla başlayan muharebe, bir müddet sonra göğüs göğüse kılıçla çarpışma hâline dönüştü. Şeyh Şâmil, sol eline aldığı kılıcını makina gibi işletiyor, her kılıç çalışta bir baş düşürüyordu. Bir taraftan da, darda kalan askerlerine yardıma koşuyordu.

"Koman yiğitlerim!", "Vurun aslan yürekli gazilerim!" dedikçe, yiğit süvarilerin herbiri birer arslan kesiliyor, Rus askerlerini darmadağın ediyordu. General Grabe, otuzbinden ziyâde askerinin kötü vaziyetini görünce, bütün ihtiyât kuvvetlerini devreye soktu ve etrâftaki kalelerden acele imdat istedi. Şeyh Şâmil bu baskının neticesini almak için geceleri bile çarpışmaya devam ediyordu. Ali Bey'in üçbin kişilik fedaisi, yardıma gelen bir düşman ordusuyla kuşatılınca, Ali Bey çarpışa çarpışa orman içine çekilmeğe mecbûr kaldı. Ormanı çepeçevre kuşatan düşman, ormanı ateşe verdi. Ayrıca ağır top ateşleriyle de Ali Bey'in akıncılarına zayiat verdiriyordu. Aman dilemektense ölmeyi tercih eden yiğit akıncılar, zaman zaman çemberi yarmaya çalıştı. Fakat top atışlarından buna muvaffak olamıyorlardı. Bu şekilde azala azala birkaçyüz süvarisi kalan Ali Bey, son bir gayretle çemberi yarıp, Ahulgoh kalesine ulaştı. Bu sırada Şeyh Şâmil de, düşmana ağır zayiat vererek geri çekildi. Fakat ikibin yiğidini kaybetmiş olduğu hâlde o da Ahulgoh'a gitti.

İmâm Şâmil, yaşlı, kadın ve çocuklarla beraber ellibin kişiyi bulan kuvvetleriyle kaleyi müdâfaaya başladı. General Grabe, kaybettiği askerlerden birkaç misli daha fazla yardım aldıktan sonra, top atışlarıyla kaleyi döğmeye başladı. Kalenin etrâfı, kırkbine yükselen Rus askeriyle karınca gibi kaynıyordu. Günlerce devam eden top ateşi neticeyi değiştiriyor, muhasara uzadıkça Şeyh Şâmil'in aleyhine oluyordu. Çünkü su ve yiyecek sıkıntısı da başgöstermişti. Bu top ateşleri ile, başta Ali Bey olmak üzere, ikibin yiğit şehâdet şerbetini içerek mübârek rûhları Cennete uçtu. Artık kalede atacak bir mermi kalmadı. Fakat düşman askeri cesâret edip kaleye giremiyorlardı. General Grabe, silâhla başedemediği Şeyh Şâmil'i, hile ile teslim almanın yolunu aradı. Bunun için de beyaz bir bayrak taşıyan bir heyeti kaleye gönderdi. Heyet daha fazla kan dökülmeden Şeyh Şâmil'in teslim olmasını istedi. Buna kadınlar, hattâ çocuklar bile i'tirâz ederken, Şâmil, gelen heyete; "Ölüme sevgili gibi kucak açan ve şehîdliği hasretle bekleyen bu insanlara esîrliği teklif etmek boş şeydir. Generalinizle, eğer insanlıktan birazcık nasîbi varsa, aylardır toplarına hedef yaptığı bu müdafaasız kadın ve çocukları kaleden çıkarmak, fırsat bulup defnedemediğimiz şehîdlerimize son vazîfemizi yapmak için hiç olmazsa onbeş günlük bir mütâreke yapalım. Teslim ile ilgili şeyleri ondan sonra

görüşelim" dedi. Bu teklif General'e iletildiğinde, Grabe; "Şeyh Şâmil oğlunu rehin olarak teslim ederse bu teklifi kabûl ederim. Aksi hâlde top ateşiyle kaleyi yıkıp, beşikteki çocukları dahî öldürmedikçe böyle bir teklife yanaşmam" dedi. Elçi tekrar gelip, durumu bildirdi. Bu şart ölümden de acı idi ve esâretten farkı yoktu. Çünkü müslüman Türkler ölüme severek giderler, esâreti canı pahasına da olsa kabûl edemezlerdi. Fakat ortada bir rehinin karşılığında, binlerce ma'sûm çocuk ve kadının hayatı, selâmetle buradan uzaklaşması vardı. Bunları düşününce, Şeyh Şâmil'in babalık şefkatiyle dolu merhametli kalbi derhal susmuş ve sarsılmaz bir kaya gibi katılaşmıştı. Kat'î bir kararla; "Cemâleddîn'i götürün!" emrini verdi. Oniki yaşındaki Cemâleddîn'i alıp götürdüler.

Şeyh Şâmil, derhal kadınların, çocukların, ağır yaralıların hazırlanarak dağ geçitlerinin birinden uzaklaştırılmasını ve şehîd olan yiğitlerin defnedilmesini emretti. Bu işi bir an önce yapmalıydı. Çünkü Rusların sözüne güvenilmezdi. Hakîkaten onbeş günlük mütâreke için verdikleri namus sözünü unutan General Grabe, ertesi gün sabahtan i'tibâren bütün toplarını, tüfeklerini kaleye çevirerek ateşe başlattı. Verdiği sözü canı pahasına yerine getirmeyi şeref bilen Şeyh Şâmil ve yiğit askerleri, Rusların bu namertliği karşısında yeniden savunmaya geçtiler. Atılacak bir avuç barut ve mermi kalmamıştı. Açlık ve susuzluktan, yorgunluk ve aldıkları yaralarla bitkin hâle gelmişlerdi. Buna rağmen şehîdlik şerbetini içinceye kadar çarpışmağa hazırlandılar. İmâmları Şeyh Şâmil; "Ey şehâdete susamış yiğit askerlerim! Şu sözünden dönen nâmertlere yol veriniz. Tâ ki kale duvarlarına kadar sokulsunlar, kılıç menziline girsinler de onlara son sözümüzü söyleyelim" diye emretti. Rus topçuları en büyük güllelerini ardı ardına savuruyor, silâhları mermi kusuyordu. Her düşen gülle, kaleyi harabeye döndermişti. Kaleden hiçbir karşılık görmeyen General, kırkbinlik ordusuna hücum emrini verdi. Topların ve tüfeklerin koruması altındaki piyadeler harekete geçti. Kale duvarının önüne gelmeleri için Koysu ırmağını geçmeye çalışıyorlardı. Bu sırada ölüm sessizliği içindeki kaleden bir anda kocaman kayalar yuvarlanmağa başladı. Koysu ırmağını geçmeye çalışan alçak Rusların üzerine taşlar, kayalar yerlerinden koparılarak atılıyordu. Bir süre bu şekilde kırılan düşmanın üzerine, eli kılıç tutan bütün mücâhidler, kadınlar da dâhil olmak üzere, "Allah Allah" diye tekbîr getirerek hücum ettiler. Artık çarpışma göğüs göğüse olduğu için, top ve tüfekler susmuş, süngü ve kılıçlar işlemeye başlamıştı. Yıldırım gibi saldıran Şeyh Şâmil ve yiğit mücâhidlerin ellerindeki kılıçlar şimşek gibi inip kalkıyor, bir gazi en az on düşman öldürme azmi içinde çarpışıyordu. General Grabe, avcı birliğinin erimeye başladığını görünce, arkadaki ihtiyât birliklerini derhal bu ölüm-kalım savaşına soktu. Kale duvarlarının etrâfına karınca gibi binlerce düşman askeri yetişti. Yıkılan duvarlardan içeri girdiler. Mücâhidler, aldıkları yaralara aldırış etmeden, son nefeslerine kadar düşmana zayiat vermeye çalışıyor, kadınlar ellerine ne geçirirlerse onunla amansız bir mücâdele veriyorlardı. Yaşlılar, hastalar ve çocuklar bile esîr düşmemek için bütün gayretleriyle mücâhid gazilerin yanında yer almışlardı. Şeyh Şâmil'in sol elindeki kılıcı, görülmemiş bir sür'at ve maharetle inip kalkıyor, çifte su verilmiş uzun kılıcından şimşekler çakıyordu. Biraz önce gözleri önünde şehîd edilen iki yaşındaki yavrusu Muhammed Sa'îd ile amcasının dayanılmaz acısını kalbine gömmüştü. Akşam olmuş, karanlıkta çarpışma devam ediyordu. Yiğit askerlerinin pekçoğu şehîd olmuştu. Artık karşı koyacak bir engel bulamayan düşman, çocuk ve yaralıları katletmeye başladılar. Bu arada Şeyh Şâmil, herşeyin bittiğini görerek, bir köşede ağlayan iki yaşındaki oğlu Gâzî Muhammed'i sırtına bağlayıp, çarpışa çarpışa geçit vermez dağ yoluna yürüdü.

General Grabe, Mayıs ayında başlayıp ancak Ağustos'un sonunda alçakça teslim alabildiği bu bir avuç kaya yığınında, gülümser hâlde yerde yatan mübârek şehîdleri ve vahşice katledilerek şehâdete kavuşan kadın ve çocukları görebildi. Asıl görmek istediği Şeyh Şâmil'di. Gece karanlığında onu ölü veya diri haliyle bulmaya çalıştı. Ertesi günü, sarp kayaların eteğinde yakalanan Dağıstanlı bir çobanı General'e getirdiler. Çoban bir mektûp çıkararak Grabe'ye uzattı. Şeyh Şâmil'in gönderdiği bu mektûpda şunlar yazılıydı:

"Ey General Grabe! Kafkasya'nın bağrında bu Ahulgoh gibi binlerce kale var. Herbirinin, eceline susamış düşmanı, Allahü teâlâya duâ ederek beklediğini çarına haber ver. Silâhlarınızın vücûdumda açtığı üç yarayı, şifâ kaynağı Dağıstan otlarından yaptığım ilâçlarla sararak, şimdiden yeni bir harbe hazırlandım. Gönlümde açtığınız evlât, eş ve hemşireme âit olan yaraların ise hiçbir ehemmiyeti yoktur. Geri kalan çocuklarımı şimdiden, Allahü teâlâya bu vatanım için nezrettim. Çarınıza ve size, herşeyi bol bol verebiliriz, fakat vatanın hürriyet ve şerefini asla! Eğer Ahulgoh'da aldığınız kanlı ders kâfi gelmediyse çarınızın bütün hazînelerini ortaya dökerek tekrar geliniz. Hem de burada olduğu gibi, askerlik şerefini lekeleyerek yalan söyleyiniz. Verdiğiniz sözleri inkâr ediniz. Ormanlarımızı, ekinlerimizi yakıp, meyva ağaçlarımızı, bahçelerimizi kavurunuz. Bütün bu yaptıklarınız bizim hürriyet aşkımızı körüklemekten ileri geçmeyecektir. Petro'larınız, Katerina'larınız gibi Nikola da ölecek, fakat gözleri arkada olacaktır. Çünkü Kafkasya birgün hürriyetine kavuşacaktır. Allahü teâlâ, hak ve vatan uğrunda çalışanların yardımcısı olsun."

Şeyh Şâmil, başı bulutlar arasında kalan dağın, aşılmaz sarp kayaların binbir tehlike dolu uçurumlarından, yaralarından akan kanlara aldırış etmeden büyük bir metanetle tırmandı. Sırtındaki küçük oğlu ile Çeçenistan'a geldi. Çeçenistan halkı çok muharip olup, bulundukları yer dünyânın en sarp bölgelerinden idi. Halk, Şeyh Şâmil'in geldiğini duyunca, bu mübârek kahraman âlimi görmek, duâsını almak ve hizmetiyle şereflenmek için sel gibi yanına koştular. Şeyh Şâmil, beyaz elbisesi al kan içinde kalmış, sırtındaki yavrusu ve uzun kılıcı ile, ağır ağır, heybetli adımlarla kendilerine doğru geliyordu. Müslüman Çeçen kabilesi, Şeyh Şâmil'in o hâlini görünce; "Allahü ekber! Allahü ekber!" diyerek tekbîr getirmeye başladılar. Şeyh Şâmil ve oğlu Gâzî Muhammed'in yaralarını sardılar. Kahraman İmâm'ın arkasında saf bağlayıp namazlarını kıldılar ve ona son nefeslerini verinceye kadar vatanlarını müdâfaa edip, Ruslarla savaşacaklarına söz verdiler. Şeyh Şâmil, Çeçenistan'ın en sarp ve gür ormanlarının kapladığı Dargo avulunu karargâh olarak seçti. Dargo'yu geçilmez bir müstahkem kale hâline getirdi. Her tarafı derin uçurumlarla ve baş döndürücü yarlarla ayrılıp, taştan yapılmış mazgallı kulelerle donatıldı. Bunun yanısıra, Şeyh Şâmil, çevrede bulunan dağ köylerine gidip, eli silâh tutan yiğitleri teşkilâtlandırdı.

Şeyh Şâmil, teşkilâtlandırdığı yiğitleri hem din bilgilerinde yetiştirir, hem de askeri eğitimden geçirirdi. Köylerde bulunan bütün çocukların Kur'ân-ı kerîm okumasını sağlar, büyüklerin; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimlerin yanısıra, zamanın fen bilgilerinde de yetişmesi için uğraşırdı. Din bilgisi olmayan câhillerin Ruslara aldanacağını, vatanını koruyamayacağını, böylece hem dünyâda esâret altında kalacağını, hem de âhırette acı azâblara düçâr olacağını buyururdu. Bu sebeple, emri altında olan her köy, kasaba ve şehirde medreseler açtırır, hem din, hem de fen ilimlerinin okutulması için uğraşırdı. Kendisi bizzat bu derslere katılır, talebelerine ders veridi. Başarılı olan talebelerine mükâfatlar dağıtırdı. Medresede okutulan dersler yanında, silâh kullanmak, kılıç çekmek, ok atmak, ata binmek gibi konularda eğitimler yaptırır, savaş ânında herbiri birer komutan olacak şekilde yetiştirirdi. Bundan dolayı Şeyh

Şâmil, hem milletinin, askerinin devlet reîsi, kumandanı, hem de hocası, İmâmı idi. Bu sebeple Kafkasyalı müslümanlar, onu canları gibi çok severler, her emrine şartsız itaat ederlerdi. Vatanlarını Ruslara karşı müdâfaa etmek ve bu uğurda şehîd olup Allahü teâlânın rızâsını kazanmak, her Kafkasyalı mü'minin yegâne arzusu idi. Çocuklarını, Allahü teâlânın dostlarını sevecek, düşmanlarından da nefret edecek şekilde yetiştirirlerdi. Onlar için Rusları sevmek, onlara boyun eğip emirlerine girmek kadar tehlikeli birşey olamazdı. Her çocuğa, İmâm Şâmil'in ve diğer âlimlerin muhabbeti, Ruslara olan düşmanlık anlatılırdı. "Hubb-i fillah ve buğd-ı fillah"ın (Allahü teâlânın dostlarını sevmek, düşmanlarından nefret etmek), îmânın asıl sebebi, şartı olduğu, bu olmadıkça hiçbir ibâdetin cenâb-ı Hakkın katında makbûl olmadığı öğretilirdi.

General Grabe, Çar Birinci Nikola'ya gönderdiği bir raporda, Şeyh Şâmil'in maddî ve ma'nevî bütün kuvvetlerini kaybettiğini bildirip, onu yakalamak için kendisine yeni bir şans daha tanınmasını arzetti. Çar'ın olur kararıyla, onbin piyade, bin süvari, altışar toplu iki batarya sahra ve iki batarya cebel topu, bir istihkâm bölüğü alarak, 1259 (m. 1843) ilkbaharında, Çeçenistan'da bulunan Şeyh Şâmil'in üzerine yürüdü. Yaptığı plân çok müthişti. Bütün Çeçenistan'ı bir hamlede tarumar edip, Şeyh Şâmil'i yakalayarak Çar'ına ikram edecekti. Bütün ikmal hazırlıklarını bitirip, bu hayâl ile Çeçenistan yolunu tuttu. Çeçenistan bölgesine girdiği ilk günü, bütün zorlamalarına rağmen, sık ormanların arasında ancak üç kilometrelik yol alabildi. Nereden atıldığı belli olmayan tüfek atışlarıyla pek çok zayiat verdi. İkinci gün ise beş kilometrelik gittiği yol boyunca, yine pekçok askeri telef olmuştu. Şeyh Şâmil, bu orduyu karşılamak üzere, nâiblerinden Şuayb Molla'yı vazîfelendirmişti. O da, askerlerini, merkezi İçkeri ormanı olmak üzere, küçük çetelere ayırmış, düşmana, merkeze gelinceye kadar kayıp verdirmek üzere emir vermişti. Üç gün içinde aldığı yirmi kilometrelik yolun neticesinde İçkeri ormanlarına ulaşabilen General Grabe, burada sükût-u hayâle uğradı.

Çünkü dört bir tarafı Çeçen yiğitleriyle sarılmıştı. Bu arada yağan şiddetli yağmurlar da, düşman ordusunun hareket kabiliyetini azaltmıştı. General, toplarını dahî kullanamıyordu. Şuayb Molla, düşmana iyice yaklaştıktan sonra, ağaçların arkalarından çıkıp göğüs göğüse kılıç harbine başlamalarını askerine emretti. Kendisi de dalkılıç düşmanın ortasına atılarak bütün gücü ile saldırdı. Kırk koldan saldıran müslüman Çeçenler, bir hamlede Rus ordusunu şaşkına çevirdiler. General, hâdisenin felâketini sezince, atıyla kaçmaya başladı. Başsız kalan ordu ne yapacağını bilemiyor, onlar da rastgele sağa sola kaçıyordu. Şuayb Molla, askeriyle kaçanları kovalıyor, yakladıklarını öldürüyordu. General Grabe, bu savaşta askerinin yarısından fazlasını kaybetti. Bütün topları, mühimmat, cephâne ve erzakları müslümanların eline geçti. Böylece büyük bir hezimete uğrayarak, Ahulgoh'ta yaptığı katliamı fazlasıyla ödedi. Bu zaferle, Kafkas müslümanlarının yüzleri güldü. İmâm'larına olan i'timâd ve rağbetleri arttı, moralleri düzeldi.

Çar Birinci Nikola, bu hezimetten sonra, bütün Kafkasya'yı fethetmek, Şeyh Şâmil'i ele geçirip bütün müslümanlara gereken dersi vermek maksadıyla, ordularının en seçkin generallerini bu işde vazîfelendirdi. Napolyon'u mağlub eden bu meşhûr generaller; Fraytag, Svarts, Klugenav, Argutinski idi. Kalelere bıraktıkları ihtiyât kuvvetleriyle birlikte ellibini bulan bu seçme ordu, dört koldan harekete geçti.

Şeyh Şâmil, düşmanın asker gücünün beşte biri, silâh gücüne göre de yirmide biri olan ordusunu gruplara ayırdı. Bu akıncı birliklerinin başlarına Ahverdili Muhammed, Şuayb Molla, Hacı Murâd, Murtazâ Ali, nûr Muhammed, Kabet Muhammed gibi kahraman nâiblerini geçirdi. Süvari ve piyade olarak toplam yedibinbeşyüz civârında olan askerini ve mevcût toplarını bu kumandanlarına paylaştırdı. Kendisi de, binbeşyüz kadar süvârisiyle, başı darda kalan her yere

yardım etmek üzere, sayıca ve silâhça bu başdöndürücü kuvvete karşı hazırlandı. Şeyh Şâmil ve nâibleri, müslümanları Kafkasya'dan silip süpürmek, böylece İslâmiyetin bu bölgede yaşanmasını önlemek için üzerine gelen bu güçlü Rus ordusuna karşı bir yerde bekleyip, müdâfaa savaşı yapmak yerine, onları parça parça ayırıp en zayıf yerlerinden vurmak, en uygun hareket olduğuna karar verdiler. Düşmanın hiç beklemediği ve ehemmiyet vermediği noktalara karşı sür'atle, habersiz baskınlar yapıp, Rusların o noktalara yığınak yapmalarına sebep olacaklar, asıl hedefleri zayıf bıraktırıp, bütün güçleri ile o bölgeye şimşek gibi atılacaklardı. Karargâhın merkezi Dargo idi. Şeyh Şâmil, önce etrâfa, ordusunun terhis edildiği haberini yaydırdı. Sonra yıldırım gibi, tesbit edilen noktalara hücuma geçtiler. Ortalığı altüst edip hedeflerine ulaştılar. Generaller, terhis haberlerine inanıp, gevşediği ve tahmin etmedikleri bir anda ve istikâmette başgösteren, sür'atle gelişen bu taarruzların önünde, isâbetli bir karar almaktan âciz kaldılar. Şuayb Molla ve Ulubi Molla, General Fraytag ve Svarts'ın üzerine hücum ederken; Şeyh Şâmil, binbeşyüz askeri ve iki topu ile bir günde yetmişbeş kilometrelik bir mesafeyi aşarak. Unsokul'daki düşman istihkâmlarına geldi. Aynı gün Karata köprüsünden, Avaristan'dan vazîfelerini başarıyla yapıp sanki kanatlanarak gelen Hâcı Murâd ve Kabet Muhammed, Şeyh Şâmil ile Unsokul'da birleştiler. Mûsâ Hâcı'nın da yardıma yetişmesiyle, Şeyh Şâmil önce, kaleyi muhasara esnasında düşmandan yardıma gelebilecek yollar üzerine küçük birlikler koyarak, arkadan gelecek tehlikeyi önledi. Sonra "Allah Allah" nidalarıyla hücuma geçtiler. Hacı Murâd'ın ve Kabet Muhammed'in çok üstün gayretleriyle kaleyi fethedip, topları ve cephânelerini aldılar. Düşmanın bu kaleden tekrar yararlanmasını önlemek için, dinamitle havaya uçurdular.

Bu hâdiseyi Rus kaynakları şöyle rapor ediyorlar: "Unsokul kalesi komutanı Albay Veseliteski, toplarını yüksek ve hâkim bir tepeye yerleştirdikten sonra, kale civârındaki sık ağaçlı derin bahçelere doğru hücuma geçti. Fakat bahçenin her tarafından ateş yağmuru ile karşılaştı. Ayrıca yanlardan ve gerilerden de müthiş bir süvari hücumuna uğradı. Öyle ki, hiçbiri kaçmaya bile muktedir olamadı. Bu görülmemiş felâket esnasında, Şeyh Şâmil'in talebeleri adetâ yıldırım gibi arkadan dolaşarak, ateş etmekte olan Rus bataryasını bastılar ve bütün toplarını ele geçirdiler. Bu üzüntü verici baskından suya atlayan birkaç kişi kendisini kurtarabildi."

O sırada Unsokul'a düşman tarafından bir yardım geleceğini önceden tahmin eden Şeyh Şâmil, Haraçi köyü civarına İbrâhim Hâcı'yı göndermişti. Hakîkaten Binbaşı Passek ismindeki Rus komutanı, kuvvetli bir imdat müfrezesiyle yardıma koşmuş, fakat İbrâhim Hâcı'nın karşısına dikilmesiyle Unsokul'daki kanlı hâdiseye cesâret edemediği için, sâdece seyirci olmuş, sonunda da elindeki iki topu bırakarak kaçmak mecbûriyetinde kalmıştı.

Şeyh Şâmil, ikinci mühim nokta olarak Balakan kalesindeki büyük düşman topluluğunu parçalamak için Hâcı Murâd'ı Hunzah, Mûsâ Hâcı'yı da Haraçi istihkâmlarına gönderdi. Vurduğu yerden ses getiren bu akıncılar, vazîfelerini başarıyla yaptılar. Haberi alan Rus generalleri, imdat kuvveti olarak asker ve topları, Balakan'dan Haraçi'ye gönderdiler. Şeyh Şâmil, Haraçi'ye gelen yardım kuvvetlerine yıldırım gibi saldırıp ortadan kaldırdı ve Balakan kalesini mukavemet göstermesine fırsat bırakmadan fethetti. Buradaki pekçok yiyecek, giyecek, silâh, cephâne ve topları ele geçirdi. Sonra üçüncü olarak Satanah'daki istihkamların üzerine saldırdı. Bu kaleyi de fethedip, bütün cephâneleri ve mühimmatı ele geçirdi. Bu sırada Hunzah kalesine imdâda gelen General Klugenav ve Argutinski, Şeyh Şâmil'in üzerlerine geleceği haberini aldılar. Fakat Şeyh Şâmil, asker ve silâh bakımından birkaç misli fazla olan bu güçlü kaleyi muhasara etmeyip, içerdekileri dışarı çekmenin, sonra hücum etmenin daha uygun olacağını düşündü. Bu sebepten

Tanus avulu ve etrâfında siperler yaptırıp bir kısım askerini ve topları gizledi. Câsusları vasıtasıyla; "Şeyh Şâmil, Ruslarla çarpışmayı göze alamadığı için buraları terkediyor" şayiasını yaydı. Bu haberlere aldanan bu iki meşhûr general, kaleden bütün kuvvetlerini çıkararak Tanus'a doğru hücuma geçtiler. Tanus önlerinde, önce şiddetli bir çarpışma yapan Şeyh Şâmil, sahte bir geriye çekilme ile, düşmanı önceden hazırladığı gizli topların olduğu yere çekti. Düşman, oraya son sür'at koşarken bütün topların ateşe başlamasıyla, büyük bir zayiat verdiler. Arkadan getirdikleri toplarıyla onlar da cevap vermeye başladılar. Bu sırada Şeyh Şâmil, Hâcı Murâd ve Mûsâ Hâcı'nın düşmanın arkasına dolanmalarını emretti. Arkaya dolanan bu yiğit süvariler, müthiş bir hücumla Rusları şaşkına çevirdiler. Ne yapacaklarını şaşıran generaller, birbirlerini çiğneyerek Hunzah kalesine kaçıp, tekrar kapandılar.

Şeyh Şâmil, Rusların artık Hunzah kalesinden başlarını çıkarmayacaklarını anladığından, kalenin etrâfına küçük bir birlik bıraktı. Sonra-Avaristan'da kendisine başkaldıran ne kadar isyancı varsa, hepsini sür'atle temizlemek için harekete geçti.

Şeyh Şâmil'in Avaristan'da yaptığı bu meşhûr yıldırım harekâtını, General Gurko başkumandanlığa verdiği raporda şöyle bildirmektedir: "Şeyh Şâmil'in böyle büyük muzafferiyetlere kavuşmasının tek sebebi, havsalaya sığmaz şahsî bir güce, zekâya ve atılganlığa sahip olmasıdır. Askerî bir tahsili olmayan bu zâtın, pek büyük bir dehâ olduğunu kabûl etmek lâzım gelir. Şeyh Şâmil'in bu üstünlüğü, bizim en meşhûr ve tecrübeli kumandanlarımızı pek çok defalar içinden çıkılmaz hâllere düşürmüştür.

Bu mütâlâa ve kanâatin en açık misâlini bize Delim'den Unsokul kalesine yaptığı yıldırım yürüyüşüyle vermiştir. Akıl ve muhakemeye sığmayan bu yürüyüş, sür'at bakımından fevkalâde olduğu kadar, askerlik san'atı, güç, isâbet ve ani karar verme bakımından kıymetlerle doludur.

Şeyh Şâmil, karar verdiği hedefe tereddüt etmeden yürür, en güç durumlarda bile ma'nevî kuvvetin sarsılmasına meydan vermeden, şiddetli darbelerini her büyük kumandana nasîb olmayacak bir şekilde birbiri ardına indirir. Avaristan'da elde ettiği muvaffakiyetlerinin yanısıra, en kuvvetli istihkamlarımızı yepyeni ve çeşit çeşit tabiye hünerleriyle üst üste zaptetmiştir. Daha da ileri giderek, Avaristan dâhilinde faaliyette bulunan en büyük harp birliklerimizi her taraftan sıkıştırarak, Hunzah kalesine sığınmaya mecbûr etmiştir. Böylece Dağıstan'ın bu mühim bölgesi İmâm'ın eline geçti. İmâm Şâmil'in hakîkaten dâhiyane olan bu plânını kendisinden daha mükemmel ve daha başarılı tatbik etmek her büyük kumandanın kârı değildir. Onun pek yüksek askerî kudretini, kumanda kabiliyetini, sevk ve idâre dehâsını takdîr etmemek elde değildir. Bilhassa para, silâh, cephâne ve mühimmat bakımından sayısız mahrûmiyetler içinde bulunan Şâmil'in güçlü ve teşkilâtçı şahsiyetini tanımak ve takdîr etmek ve Dağıstan'a yapacağımız askeri harekâtın ölçüsünü buna göre ayarlamak lâzımdır."

Bu rapor üzerine Çar, General Gurko'ya pek büyük yetkiler ve imdat kuvvetleri vererek, Şeyh Şâmil'in üzerine gönderdi. General Gurko, Klugenav ve Argutinski'nin Hunzah'ta hapsedildiğini, Fraytag'ın Şuayb Molla'nın karşısında, Şvarts'ın ise, nûr Muhammed, Murtazâ Ali ve Şahmerdan Hacı kuvvetleri karşısında mıhlanıp kalmış, ateşten çemberi yarıp çıkamadıklarını gördü. Yirmi Eylül'de büyük bir kuvvetin başına geçerek, ordu merkezi Temirhan Şûra'dan, Hunzah kalesinde hapsedilmiş bulunan generallerin yardımına koştu. Fakat Şeyh Şâmil, ani baskınlarla General Gurko'nun plânını alt-üst etti. Hunzah'a kadar gidemeyen General, Hunzah'daki generallerin Temirhan Şûra'ya gelmesini emretti. Şâmil, düşman birliklerinin çeşitli yerlerde değil, bir noktada yığılmasını, böylece Avaristan'da serbest kalarak, Ruslara aldanan

ba'zı Türk kabilelerine nasihat etmek istiyordu. Bunun için de Hunzah'ı muhasara eden nâiblerine, Temirhan Şûra yolunu açmalarını emretti. Mahsur generaller, Temirhan Şûra'ya binbir korku içinde gelip kapandılar. Şeyh Şâmil; Akuşa Tsudahar ve Şamhal gibi Ruslarla işbirliği yapan kabilelere gitti. Onlara yaptığı nasihatlerden sonra; "Allahü teâlâ birdir ve herşeyin yaratıcısıdır. Hürriyet, O'nun, sevdiği kullarına lâyık gördüğü en büyük ihsândır. Hürriyetini kaybedenlerin mevkii köleliktir. Kahraman müslüman Türk milletini bırakıp, Rus çarına ve generallerine itaat edenler, dînine ve vatanına hainlik etmiş olurlar. Din kardeşlerinden ayrılan bu hâinlerin cezaları şu belimizdeki kılıçlardır. Ancak tövbe edenler kurtulacaklardır. Allahü teâlâ ve O'nun Resûlüne inananlar bize itaat etsin ki, onları affedelim. Allahü teâlânın düşmanlarına dost olmak gibi büyük bir günaha tövbe edenleri, yalvaralım da Rabbimiz de affeylesin" buyurdu. Gittiği her kabile onu kabûl edip, tövbe ettiler. Ruslarla elbirliği yapmayıp, Şeyh Şâmil'e yardım edeceklerine söz verdiler. Ayrıca bir yazı hazırlayıp, General Gurko'ya gönderdiler. Gönderdikleri bu yazıda şöyle diyorlardı: "Dağıstan'in ova kısmında yaşayan âlimlerden, beylerden, beşikteki çocuklara kadar bütün müslüman Türk halkından General Gurko'ya! Beylerimiz ve reîslerimiz arasında başgösteren ihtilaflar yüzünden, sizi Dağıstan'a da'vet etmiştik. O gündenberi idâreniz altında yaşadık. Siz, Çar'ınızın kimseyi aldatmayacağını, baskı yapmadığını, hakların ve hürriyetlerin koruyucusu olduğunu söylediniz. Tatlı dilinize kapılarak pekçok defalar aldandığımızı anladık, fakat iş işten geçmişti. Başımıza en azılı İslâm düşmanlarını getirerek bize zulmettirdiniz, işkencelere tâbi tutturdunuz. Senelerdir Çar'ınıza ve hükümetinize hiçbir menfaat ve mükâfat beklemeden bütün gücümüzle hizmet ettik. Bu uğurda kanımızdan ve canımızdan bile olduk. Buna rağmen elimizdeki malları ve mülkleri zorla aldınız. Siz ve idârecileriniz, memleketimizde hiçbir vicdanın ve insafın kabûl edemeyeceği baskı ve işkenceler yaptınız. Gündüzlerimizi gece ettiniz. Büyük bir elem ve keder içinde, bu günleri görmek için bekledik. Nihâyet Allahü teâlâya şükürler olsun ki, senelerdir gökte aradığımızı yerde bulduk. Daldığımız gaflet uykusundan kurtularak, Allahü teâlânın gönderdiği kahraman İmâm'ın mübârek ellerine sarılmağa karar verdik. Bu yazımız elinize geçtiği andan i'tibâren, hiç düşünmeğe bile lüzum görmeden ülkemizden defolup gidiniz. Yoksa Allahü teâlâya yemîn ederiz ki, sizinle son nefesimize kadar çarpışacağız. Cenâb-ı Hak büyüktür ve kendi yolunda harb edenlere yardım eder."

Şeyh Şâmil, kabilelere nasihat edip tarafına çektikten sonra, bir plân dâhilinde Rus kuvvetlerine saldırmayı uygun gördü. Düşmanın dikkatini çekmek için Hasayurt, Yenkiyurt ve Unezapni kalesi üzerine saldırdı. General Gurko bu haberleri alınca, oralara derhal imdat kuvvetleri gönderdi. Temirhan Şûra'dan büyük bir kuvvetin gittiğini gören Şeyh Şâmil, Gergebil kalesine hücum etti. Bu kaleyi, düşman takviyeleri yetişmeden ve etrâftaki Rus askerlerinin müdâhale etmesine fırsat vermeden zaptetmek istiyordu. Fakat kale çok sağlam yapılmıştı ve coğrafî durumu fevkalâde güzeldi. Etrâfına ateş etme sahası ve mesafesi mükemmeldi. Kalenin etrâfı açıktı. Düşmanın ateş sahasına fazla yaklaşılamıyor, yapılan hücumlarla da bir neticeye varılamıyordu. Kısa zamanda neticeye varmak lâzımdı.

Şeyh Şâmil, bunun için bir gecede kalenin burçları yüksekliğinde ağaçtan kalecikler yaptırdı. Sabahleyin kale komutanı etrâflarının ağaçtan yapılmış hareketli kalelerle çevrili olduğunu hayretle gördü. Şeyh Şâmil'in yiğit serdengeçtileri, "Allah Allah" sedâlarıyla Gergebil kalesinin burçlarına yanaştılar. Göğüs göğüse yapılan mücâdele neticesinde Ruslar mağlup olup aman dilediler. Bu savaş esnasında kaleyi kurtarmak için beş tabur asker ve dört top ile yardıma gelen General Gurko, Aymakin tepesi önünde Kabet Muhammed'in bin kahraman süvârisiyle

karşılaşınca yenilmekten zor kurtulmuş, çâreyi kaçmakta bulmuştu. Bu hâdiseyi Rus tarihçileri şöyle anlatmaktadır:

"General Gurko, Kasım ayının beşinci günü öğleden sonra Gergebil civârına yetişti. Aymakin tepelerinde Rus süngülerinin parladığını gören kaledeki muhafızlar çok sevinmişler, bir anda mâneviyatları yükselmişti. Bu heyecanla ve yeni bir cesâretle siperleri müdâfaaya devam ettiler. Fakat zavallıların sevinçleri çok kısa sürdü. Çünkü ertesi günü bu büyük imdat kuvveti çirkin bir karar ile geri dönüp, Gergebil mahsurlarını kendi hâllerine terketti."

Şeyh Şâmil, Gergebil Kalesi'ni havaya uçurduktan sonra, Temirhan Şûra üzerine yürüme hazırlığına başladı. Temirhan Şûra, o zamanın en güçlü, korunması kolay, sağlam yapılmış bir kalesi idi. İç içe örülmüş kalın mazgallı duvarlar vardı. Sıra hâlinde yapılmış siperler ve engeller, betondan mükemmel olarak yapılmıştı. Otuzbin asker, altmışa yakın top, binlerce tüfek ve bol cephâne ile savunuluyordu.

Şeyh Şâmil'in ise oniki topu ve yedibin civârında askeri vardı. Ruslara göre sayılan çok az idi. Fakat îmân dolu göğüsleri, Rusların çelik zırhlarını eritecek kadar güçlü idi. Onlar, Allahü teâlânın dînini yaymak, memleketlerinde cenâb-ı Hakkın mübârek ismini serbestçe söyleyebilmek, çocuklarına Kur'ân-ı kerîmi öğreterek, orada bildirilen emir ve yasaklara uygun yaşayabilmek, namuslarını Ruslardan korumak, vatanlarını düşman çizmelerinin çiğnemesine engel olmak için, Allah rızâsı için çarpışıyorlardı. Bu uğurda ölürlerse şehîd olacaklar, Rablerinin, onlar için hazırladığı Cennete gideceklerdi. Allahü teâlânın dînini korumak uğrunda ölmeyi en büyük şeref bilirler, gözlerini kırpmadan düşman üzerine atılırlardı. Bu sebeple sayı ve silâh farkı hiç önemli değildi. Peygamber efendimiz (s.a.v.) Bedr'de, Uhud'da ve diğer gazâlarında sayıca müşriklerden çok az değil miydi? Namazlarını kılan ve başlarındaki âmirlerine tam olarak uyanlara galibiyet va'd edilmemiş miydi? İşte Şeyh Şâmil ve bir avuç yiğit ordusu. İ'lâ-yı kelimetullah (Allahü teâlânın ism-i şerîfini yüceltmek) için Rusların üzerine yürüyorlardı. Askerler, kahraman İmâm'larının en küçük arzusunu, en önemli emir olarak kabûl ediyor, bunu yapmayı kendileri için en büyük şeref sayıyorlardı. Dillerinde, kalblerinden kopup gelen "Allah Allah" nidaları ile ilerleyerek Temirhan Şûra önlerine geldiler. Şeyh Şâmil'in kale önlerine geldiğini gören General Gurko, o kadar üstün kuvvetlerine rağmen etrâftan imdat istemeye başladı. Kısa bir süre içinde Tiflis'ten ve diğer mıntıkalardan mühim miktarda takviye kıtalarıyla bol cephâne gönderildi.

Bu sırada, Ziran istihkamlarında altı tabur asker ve onsekiz top ile mühim bir tugaya kumanda eden Yarbay Passek, Hâcı Murâd ile Kabet Muhammed'in iki topu ve binyediyüz süvarisi karşısında adım atmağa cesâret edememiş, kalede kapanıp kalmıştı.

Temirhan Şûra'da bu kadar çok Rus askeri ve cephânesi bulunduğundan, hücum ederek başa çıkılamayacağını, hücum edilirse çok zayiat vereceklerini hesâb eden Şeyh Şâmil, General Gurko'nun Ziran kalesinde mahsur kalan Passek'e yardıma gideceğini tahmin etti. Düşmanın maksadını Allahü teâlânın izniyle dâima vaktinden evvel keşfeden kahraman İmâm, İdrîs Hâcı kumandasında bir kuvveti Hâcı Murâd'a yardıma gönderdi. Nûr Muhammed ve Abdürrahmân isimli nâiblerini de, düşmanın geçeceği yollar üzerinde, yeri geldikçe taarruz etmek üzere gönderdi. Bu sırada kış ayları başlamış, Aralık ayının ortasına gelinmişti. General Gurko, Şeyh Şâmil'in muhasarayı bıraktığını görünce, onbeşbin kişilik bir kuvvetin başında oniki topla, Ziran kalesine Yarbay Passek'i kurtarmak üzere yürüdü. General Gurko'ya gelebilecek bir taarruza karşı General Fraytag sekiz top ve mühim bir kuvvet ile arkadan geliyordu.

Şeyh Şâmil, İdrîs Hacı ile Hacı Murâd'a; "Passek'in ordusuyla kaleden çıkmasına kolaylık gösterip yol açın. Bütün birlikler çıktıktan sonra arkadan hücum ediniz" emrini vermişti. Bu emri derhal uygulayan Hacı Murâd, süvarilerini kale önünden geriye çekip, İrganay mevkiini açık bıraktı. Bu sırada General Gurko'nun imdâda gelmekte olduğunu öğrenen Passek, ordusuna hareket emrini verip, İrganay istikâmetinde yola çıktı. Önce hiçbir engele rastlanmadı, fakat bir anda arkalarından Hacı Murâd'ın hücuma geçtiğini, artçı kuvvetlerinin tamamen kılıçtan geçirildiğini hayretle gördü. Bu kanlı baskını dehşetle seyreden Passek ve öncü kuvvetleri paniğe kapıldılar. Bozgun hâlinde kaçarken, ağırlık yapan toplarını çalışmaz duruma getirdiler. General Gurko kuvvetlerine kavuştuklarında, askerinin büyük bir kısmı zayi olmuştu. Bu arada kış bastırmış, şiddetli kar yağışları ve fırtınalar başlamıştı. General Gurko, ordusunun bu hava şartlarında hareket kabiliyetlerini kaybetmiş olduğunu acıyarak gördü. Hiçbir iş beceremeden tekrar Temirhan Şûra'ya perişan bir hâlde dönüşe başladı. Yirmi topu ve yirmibinden ziyâde askeri ile dönüşe geçen iki generalli orduyu, Şeyh Şâmil çok az bir kuvvetle Temirhan Şûra'ya kadar kovalamış, yıldırım sür'atiyle yetiştikleri yerde ortalarına dalarak pekçok zayiatlar verdirmişlerdi.

Şeyh Şâmil'in, bu kadar kısa sürede, harp târihinde ender rastlanan bir zaferi kazanması ile, Avaristan baştanbaşa düşman çizmelerinden temizlendi. Rusların yirmibeş müstahkem mevkii zapt ve tahrib edildi. İkibinden ziyâde Rus askeri esîr alınıp, binlercesi öldürüldü. En mühimi, yenilmez sanılan Rus ordularını çok az bir müslüman Türk'ün îmân gücü ile nasıl perişan ettiğine Rus Çarı dahî hayretle şâhid oldu. Rus kaynakları 1259 (m. 1843) senesinde yapılan bu harplerin neticesi hakkında şöyle demektedir:

"Şâmil, Avaristan'da taş üstünde taş bırakmadı. Unsokul, Balakan, Moksok, Ahalçi, Tsanah, Hassat, Gergebil, Burunduk, Hunzah, Nizovaye, Ziran, Gimri gibi en önemli üslerimizi, mevzilerimizi kamilen ele geçirip temelinden tahrib etti. Rusya'ya çok pahalıya mal olan bu Avaristan muharebelerinde yaptığımız müthiş masrafları, verdiğimiz korkunç insan ve malzeme zayiatını hesâb edecek olursak, bu savaşın Kafkasya'da yaptıklarımızın en kanlı ve zararlısı olduğu meydana çıkar."

Bu savaşlar neticesinde Kafkasya'da yaşayan müslüman Türklerin ma'neviyâtı yükseldi. Ruslara karşı müthiş bir direniş başladı. Şeyh Şâmil'e karşı olan güvenleri çoğaldı. Canla başla ona yardıma karar verdiler. Bu savaş, Çar Birinci Nikola'nın gurûrunu kırdığı gibi, plânlarını da alt üst etti. Napolyon'a karşı galip gelen meşhûr Rus generalleri, iki kolorduya yakın büyük bir kuvvet ile Avaristan'a saldırdıkları hâlde, Şeyh Şâmil'in bir avuç ordusu karşısında tutunamamışlar, felce uğramışlardı.

Çar Nikola, bu hezimetten sonra da, Şeyh Şâmil'in karşısına Genaral Vorontsof'u çıkardı. Onu Kafkas Orduları Başkumandanlığına getirerek; "Bütün ordularım bu uğurda feda olsun. Hazînelerimin bütün kapıları Kafkasya için ardına kadar açıktır. İstediğin herşeyi bol bol alabilirsin. Bunun karşılığında sizden Şeyh Şâmil'i ölü veya diri olarak ele geçirmenizi ve Dargo denilen yuvasını kasıp kavurarak çiğnemenizi istiyorum" dedi. General Vorontsof, Kafkasya'yı bir uçtan bir uca fethetmek için altmışbin kişilik bir kuvvetle harekete geçti. Şeyh Şâmil'in yok denecek kadar az bir askeri karşısında perişan olup şaşkına döndü. Birbuçuk ay içinde elindeki bütün cephânelerini, güllelerini İmâm Şâmil'in yaptırdığı sahte istihkamlara, boş siperlere günlerce atarak bitirdi. Hakikî muharebelere daha girişemeden cephânesiz kaldı. Geriden gelen mühimmat ve askerin yiyeceğini, erzakları Şeyh Şâmil'in yaptığı baskınla kaybetti. Meşhûr Dargo'da, Îsâyurt'da ve diğer yerlerde hep mağlup oldu. Şeyh Şâmil'in iki ay süren çok

maharetli ve kanlı yıpratma muharebeleri karşısında mevcûdunun büyük bir kısmını kaybetmiş, üç generalinin ölümüne sebep olmuştu. Sonunda da Şeyh Şâmil karşısında dize gelmişti. Dargo'da taş üstünde taş bırakmamak, Avaristan ve Çeçenistan'ı hattâ Kafkasya'yı bir uçtan bir uca çiğnemek ve Şeyh Şâmil'i diri diri yakalayıp Çar'ına mükemmel bir zafer armağanı vermek için yola çıkan kibirli General Vorontsof, çok kısa sürede müthiş bir hezimete uğrayınca; "Koskoca Rus İmparatorluğu'nun ezici kuvveti ve büyüklüğü karşısında, bir tek adamın (Şeyh Şâmil'in), bir avuç insanla nasıl olup da mücâdeleye devam ettiğini ve her defasında saldırı hâlinde olduğunu havsalama sığdıramıyorum" demekten kendini alamadı. General Vorontsofun yenilgi haberini alan Çar Nikola, bu generallerinin moralini yıkmamak için prenslik payesi vererek mükâfatlandırdı."

Ruslar, Şeyh Şâmil'i ele geçirememenin verdiği hınç ile, uzak ova köylerine baskınlar yaparak, müdafaasız köylülere işkenceler ediyorlardı. Her geçen gün artan bu baskılar karşısında, köylüler korkuya kapılarak bir toplantı yaptılar. Bu mühim toplantıda çok ciddî, fakat oldukça da tehlikeli bir karar aldılar. Bu da, daha önce kanlarının son damlasına kadar Şeyh Şâmil'e yardım edeceklerine, dinleri için, vatanları için, Ruslarla harp edeceklerine söz verip yemîn ettikleri hâlde, şimdi onlarla anlaşma yapalım, kararı idi. Bu aldıkları kararı da Şeyh Şamil'e bildirmeleri lâzımdı. Bunun için iki kimse vazîfelenmesi îcâb ediyor, fakat buna kimse yanaşamıyordu. Böyle bir teklifi İmâm'a nasıl, hangi dil ile söyleyebileceklerdi? Bu ağır ve korkunç kararı bildirmeyi gönül rızâsı ile hiç kimse kabûl etmedi. Sonunda kura çekilerek iki kimse, Dargo'ya gidip Şeyh Şamil'e durumu bildirmek üzere vazîfelendirildi. Bu iki elçi, Dargo'ya yaklaştıkça aldıkları kararı nasıl bildireceklerini düşünüp duruyorlardı. Bir türlü söyleme şeklini kestiremiyorlardı. Nihâyet birinin aklına İmâm'ın annesi geldi. Arkadaşına; "Köylülerimizin aldığı bu kararı Şeyh Şâmil'e söyleyebilecek en güzel aracıyı buldum. İnşâallah arzu ettiğimiz gibi olur. Kafkasya'da yedisinden yetmişine herkes bilir ki, İmâm Şâmil, annesinin bir dediğini iki etmez. Ona aşırı bir muhabbeti ve saygısı vardır. Onun hayr duâsını almadan yola çıkmaz. Oraya varır varmaz bu mübârek hanıma, köylülerimizin üzerinde dolaşan ve başına gelen bu müthiş tehlikeyi ağlayıp sızlayarak anlatırız. Onun merhametli müşfik kalbini yumuşatıp, gönlünü yaparız" dedi. İki elçi bu karar ile Dargo'ya geldiklerinde, Şeyh Şâmil; yeni bir gazâ için hazırlanıyor, Rusların müslümanlara yaptıkları katliamları, ettikleri işkenceleri, müdafaasız çocuk, kadın ve ihtiyârlara yaptıkları zulümleri anlatıyor, harpten yüz çevirmenin Ruslara gönül vermenin çok büyük günah olduğunu bildiriyordu. Dînini yaşayabilmek için, vatanlarını korumanın en büyük ibâdetlerden olduğunu, bu uğurda şehîd olanların Cennetteki en yüksek derecelerinden haber veriyordu. Peygamber efendimizden (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâmdan (r. anhüm) misâller getiriyor, onların hiç rahat yüzü görmediklerini, hayatlarının sonuna kadar İslâmı yaymak için diyar diyar dolaştıklarını, çok az bir kuvvetle pek büyük düşman sürülerine galip geldiklerini anlatıyordu. Halk heyecanla dinliyor, o anlattıkça Allahü teâlânın düşmanı olan Ruslara karşı nefretleri artıyordu. Bu hâlde iken annesi, Şeyh Şâmil'i yanına çağırdı. Annesinin en küçük arzusunu kendisine büyük bir emir telakki eden muhterem İmâm, annesinin yanına gitti. Biraz önce dinlediği vahşetten gözleri yaşla dolan heybetli ana, oğluna; "Evlâdım! Uzak Çeçen köylerinde Rusların yaptığı anlatılmaz işkenceleri ve öldürülen yiğitlerin haberini öğrendim. Kendilerini müdâfaa edemeyen bu köylüleri boş yere kırdırmasan ve Ruslarla belirli bir müddet için mütâreke yapsan olmaz mı?" deyiverdi. Bu sözleri anasından işiten kahraman İmâm, beyninden vurulmuşa döndü. Şeyh Şâmil, bir tarafta vatanın selâmeti ve bu uğurda Ruslarla kanının son damlasına kadar mücâdeleye karar vermiş insanlar, bir tarafta da incitilmesi büyük günahlardan olan ana gibi iki müthiş ateş arasında kaldı. Senelerdir, İslâm

düşmanı olan Ruslarla mücâdele etmişti. Hattâ vücûdunda yara almadık yeri kalmamış gibiydi. Bu uğurda; eşi, hemşiresi, oğlu, amcası ve binlerce müslüman Türk şehîd olmamış mıydı? Bu sebeple düşmanla anlaşmaya kalkanlar için kânunlar konulmuş, onlara şiddetli cezalar verileceği bildirilmişti. Şeyh Şâmil'in bu istek karşısında bir anda sararıp gül gibi solduğunu gören ana, oğlunun kalbine fecî bir hançer sapladığını anlayarak yaptığına pişman oldu ve; "Dilim tutulsaydı da oğluma böyle bir şefaatte bulunmasaydım. Müslümanların kâfirlere boyun eğmesi gibi büyük bir günâhı işletmeye sebep olmak ne kötü. Elbette oğlum bunu kabûl etmeyecektir. Yâ Rabbî! Bu işin halledilmesi için oğluma yardım eyle, beni de affettiklerinin arasına al" dedi. Sonra kimsenin yüzüne bakamadan evine girdi. İmâm Şâmil ise güç durumlarda namaza durur, günlerce yemeden içmeden o işin halledilmesi için Allahü teâlâya duâ ederek yalvarırdı. Yine öyle yaparak mescidde halvete çekilen Şeyh Şâmil, gözyaşları arasında namaza durdu, Kur'ân-ı kerîm okudu. Allahü teâlânın sevgili kullarından, başta hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve diğer büyüklerden yardım diledi. Onları vesile ederek cenâb-ı Hakka niyazlarda bulundu.

İmâm'ın korktuğu tek şey, müslümanların kalblerindeki düşmanla mücâdele azminin kaybedimesi, îmânlarının sarsılması idi. Halkın Ruslarla anlaşmaya meyletmeleri demek, esâreti kabûl edip, İslâmın emirlerini yapamamak, yasaklarından kaçınamamak, en mühimi i'tikâdlarının bozulması demekti. Üstelik bu korkunç isteğe şefaatçi olan anasıydı. Din ve vatan için, bir değil binlerce ana, oğul feda olmalıydı. Şeyh Şâmil, günlerce mescidde Allahü teâlâya yalvarıp, nefis muhâsebesi yaptıktan sonra karârını verdi. Sabırla kendisini kapıda bekleyen halkın huzûruna çıktı. Onlara; "Muhterem anam cezasını çekecektir!..." emrini bildirdi. Emîr büyüktü. Şimdiye kadar İmâm'larının bir istediğini iki etmeyen nâibler, ananın huzûruna çıktılar ve durumu bildirdiler. Yaralı ana, adâlet dîvânının önüne geldi. Halk toplanmış, nefes almadan bekliyordu. Mahkûm mevkiinde, şimdiye kadar Kafkasya'da yetişen âlimlerin, velîlerin en büyüklerinden olan Şeyh Şâmil'in anası vardı. Omuzları çökmüş, yaptığı hatânın üzüntüsü ile rengi solmuş bir hâlde oğluna baktı. Sonra yürekleri parçalayan bir sesle; "Oğlum! Allahü teâlânın emrinden kıl ucu kadar ayrılırsan, emzirdiğim sütü helâl etmem! Verilecek cezayı şimdiden kabûl ediyor, adâletten zerre kadar şaşmamanı istiyorum" dedi. Dargolular, Şeyh Şâmil gibi mübârek bir zâtın anasından böyle bir cevâbı bekledikleri için hiç şaşırmadılar.

Herkes pür dikkat, İmâm'ın vereceği kararı heyecanla bekliyordu. Ana ise, "Yâ Rabbî! Oğlum, merhamet duygusu sebebiyle doğru yoldan ayrılmasın" diye duâ ediyordu. Şeyh Şâmil nâibleriyle istişâre ederek neticeyi bildirdi: "Yüz sopa!..." Metanetle ortaya yürüyen ana, acaba bu cezaya dayanabilecek miydi? Herkes bunu düşünürken, senelerce ünlü Rus generallerine diz çöktürmüş kahraman İmâm'ın, anasının yanına varıp diz çöktüğünü sonra da ellerine sarılıp öptüğünü gördüler. Anasıyla helâllaşan Şeyh Şâmil, Dargolular'a dönerek; "Anamın bu mes'elede, merhametinin çokluğu sebebiyle başkalarına şefaat etmesinden başka hiçbir hatâsı yoktur. Bu yaptığı hatânın cezasını da ma'nevi olarak şu âna kadar çektiği ızdıraplarla ödemiştir. Maddî cezayı da onun herşeyine vâris olan oğlu çekecektir" buyurduğunda, herkes yerinde dona kaldı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Çünkü, İmâm'ın verdiği karardan döndüğü görülmemişti. Şeyh Şâmil, sopayı vuracak kimselerin yanlarına varıp, belden üst tarafını soyunduktan sonra; "Emri yerine getirmekte bir an bile tereddüt edip elleri titreyenlere yazıklar olsun.

Bütün gücünüzle vurmanızı emrediyorum" diyerek sırtını döndü. Vazifeliler ilk sopaları vurdukları zaman herkesin gözleri yuvalarından fırlamış, bağırmamak için kendilerini güç zaptetmişlerdi. Her sopa indikçe İmâm'ın mübârek vücûdunda derin izler meydana geliyor, sopa

yerlerine kan oturuyordu. Aynı yere ikinci üçüncü sopalar isâbet ettiğinde de, oralardan kan fışkırıyordu. Şeyh Şâmil ise vazîfelilerin önünde dimdik duruyor, en küçük bir inleme ve sopadan sakınmaya teşebbüs etmiyordu. Nefsin istemediği bu hareket ile pek güzel bir mücâhede hâsıl olup nefsi inliyor, bu sebeple rûhu yükselip, vilâyet makamlarında üstün derecelere kavuşuyordu. Bu görülmemiş manzara karşısında, ba'zı nâibler ileri atılarak sopanın kendilerine vurulmasını istemişlerse de, Şeyh Şâmil'in kararlı bakışlarından korkup geri çekilmişlerdi. Nihâyet yüz sopa vuruldu. Şeyh Şâmil vücûdundan sızan kanlara bakarak, Allahü teâlânın kendisine verdiği metanet ve sabır için şükür secdesine kapandı. Sonra ayağa kalkıp ellerini açtı ve Rus zulmünden müslümanların muhafazası için cenâb-ı Hakka duâ etti. Hâdiseyi ibretle seyreden halk, bir taraftan ağlayıp gözyaşları döküyor, bir taraftan da Allahü teâlânın, böyle adâletli mübârek bir zâtı başlarına İmâm yaptığına şükrediyorlardı. Artık halk iyice şahlanmış, Ruslarla anlaşma yapmanın ne büyük bir tehlike olduğunu iyi anlamıştı. Onlarla mücâdele etmenin din ve vatan borcu olduğuna yakînen inanmışlardı.

Şeyh Şâmil, anasının cezalanmasına sebep olanların kim olduğunu sordu. Herkes; "Kim?" diye birbirine bakarken, iki elçi huzûra geldi. Halk, onların üzerine yürümek istiyor, fakat edebe aykırı bir hareketten de çekiniyorlardı. İmâm onlara; "Köylerinize dönünüz. Sizi gönderenlere gördüklerinizi anlatınız. Dînimizi yıkmak isteyen İslâm düşmanlarına verilecek cevâbımız budur" buyurdu.

Bundan sonraki günlerde Şeyh Şâmil, Kafkasya'ya musallat olan Rus ordularına sık sık baskınlar yaptı, akınlar düzenledi. Onları memleketlerinden çıkarmak için geceli gündüzlü çalıştı. Fırsat buldukça, Çar Birinci Nikola'yı can evinden vuruyor, hiç beklemediği yerlere saldırıyordu. Hiçbir devletten yardım görmeden, tam yirmibeş sene Ruslarla mücâdele ederek vatanını savundu.

Yeni Rus çarı ikinci Aleksandr başa geçtikten sonra, Şeyh Şâmil mes'elesini hâlledip Kafkasya'yı baştanbaşa feth etmek için, Prens Baryatinski kumandanlığında beş ordu hazırlattı. Bunlardan biri Şeyh Şâmil'in karargâhını, ikinci Lezgi, üçüncü Hazer Denizi civarını, dördüncü ve beşinci ordu da Çerkezistan'ı hedef aldı. Fakat asıl hedef Şeyh Şâmil idi. Îcâb ederse beş ordu birleşip hep birden dahi hücum edebileceklerdi. Bu sebeple, birinci orduyu bizzat Başkumandan Prens Baryatinski idâre ediyordu. Onun ordusunda ellibine yakın seçme asker ve elli civârında ağır top mevcût idi. Bu muazzam kuvvete karşı, Şeyh Şâmil de beşbine yakın süvârisiyle Ruslarla çarpışmaya başladı. Uzun ve kanlı çarpışmalardan sonra, Şeyh Şâmil, Gunip dağına çekildi. Bu dağda beşyüz kadar fedaisi ile birbuçuk ay süreyle koskoca ordu ile savaştı. Ellerinde atacak barutları, yiyecek birşey kalmadı. Etrâfındaki yiğit askerlerinin dörtyüz kadarı da şehîd olmuştu. Yiyecek yerine karınlarına taş bağlayarak düşmanla mücâdeleye devam ediyorlardı. Başkomutan Baryatinski, Şeyh Şâmil'i canlı olarak ele geçirmek istiyordu. Bu sebeple Şeyh Şâmil'e beyaz bayraklı elçiler göndererek teslim olmasını teklif etti. Şeyh Şâmil'in çocukları ve askerleri bu ümitsiz mücâdelede İmâm Şâmil'in de şehîd olacağını, sonunda Kafkas Türklerinin başsız kalacağını düşündüler. Şimdi bir anlaşma ile teslim olurlarsa, ilerde, Allahü teâlânın yaratacağı yeni imkânlara göre hareket edebileceklerini Şeyh Şâmil'e bildirdiler. Şeyh Şâmil, dîni, vatanı için canını seve seve vermeğe hazırdı. Fakat, müslümanlara yardım etmek zâhiren sağ kalmakla mümkündü. Bu sebeple gelen elçilerle anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; "Türklerin dinlerine karışılmıyacak, onlardan asker alınmayacak, vergi toplanmıyacak, Türkler iç işlerinde serbest bir devlet olup, idârecilerini kendileri seçecekler. Şeyh Şâmil, aile efradı ve mevcût kırk kadar askeri ile, silâhları dahî ellerinden alınmadan Türkiye'ye gidebileceklerdi."

1276 (m. 1859) senesinde yapılan bu anlaşmadan sonra silâhlar sustu. Başta Başkomutan Baryatinski, diğer generaller ve bütün Rus askerleri, yirmibeş senedir bir avuç fedaisi ile koskoca Rus ordularını perişan eden, akla havsalaya sığmayan menkıbeler sahibi olan kahraman Şeyh Şâmil'i bir an önce yakından görmek istiyordu. Şeyh Şâmil, kendisine hayranlıkla bakan Rus askerlerinin aralarından geçerek, Başkomutan Baryatinski'nin çadırına gitti. Baryatinski, anlaşma şartlarının geçersiz olduğuna, kendisinin ve aile efradının Çar İkinci Aleksandr'ın esîri olup, misâfir muâmelesi yapılacağını bildirdi. Artık iş işten geçmişti. Sözünden dönen bu alçak Ruslara karşı yapılacak birşey yoktu.

Altmışdört yaşında bulunan Şeyh Şâmil, oğulları Gâzî Muhammed, Muhammed Şefi ve aile efradıyla askerlerini Çar Aleksandr'ın bulunduğu Moskova'ya gönderdiler. Rus Çar'ı, Şeyh Şâmil'e çok hürmet gösterdi ve Kaluga şehrinde emrine büyük bir konak ve hizmetçiler verdi. Şeyh Şâmil Kaluga'da kaldığı on sene zarfında kendini kitaplara verdi. Ancak bu şekilde teselli bulabiliyordu. Artık oldukça yaşlanmış, esâret hayatı onu iyice çökertmişti. Bir defasında, ziyârete gelen Rus Çar'ına Hacca gitmek istediğini bildirdi. Rus Çar'ı bunu kabûl etti. Fakat oğullarının rehin olarak kalması gerektiğini bildirdi. Bunu kabûl eden Şeyh Şâmil, 1287 (m. 1870) senesinde İstanbul'a hareket etti. Bu haberi işiten İstanbullular heyecanla İmâm'ın gelmesini beklediler. Sultan Abdülazîz Hân, sarayında hazırlıklar yaparak, senelerdir Ruslara kan kusturan İmâm Şâmil hazretlerini beklemeğe başladı. Kafkasya'da, İslâmiyeti yok etmeğe uğraşan Ruslara karşı verdiği amansız mücadeleyi iftihar gözyaşlarıyla ta'kib eden müslüman Türk milleti, Şeyh Şâmil'e hayran idi. Onun esâretten kurtulup İstanbul'a geldiği gün, yer yerinden oynamış, halk sahile dökülmüştü. Rus vapuru Dolmabahçe Sarayı önüne demirlediğinde, Sultan Abdülazîz'in saltanat kayıkları, İmâm Şâmil ve aile efradını saraya getirdiler Abdülazîz Hân, onu sarayın kapısında karşılayıp, büyük bir hürmetle; "Babam kabrinden kalksaydı ancak bu kadar sevinebilirdim" diyerek, çok iltifâtlarda bulundu. Sarayda hâl hatır sohbetleri arasında Sultan Abdülazîz," her türlü emrine hazır olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Şeyh Şâmil; "Pâdişâhım! Hayâtımın şu son günlerini aşkıyla yandığım sevgili Peygamberimin huzûr-u şerîflerinde geçirmek istiyorum. Bunun te'minini zât-ı âlinizden istirhâm ediyorum" dedi. Bu arzuyu büyük bir i'tinâ ile yerine getirmek için Rus sefirini saraya çağırttı. Durumu anlatıp, Çar'a bildirmesini emretti. Rus Çar'ı ikinci Aleksandr kabûl edip, Şeyh Şâmil'in Rusya'ya geri dönmemesini bildirdi. Buna ziyâde memnun olan Şeyh Şâmil, İstanbul'da kısa bir müddet kaldı. Başta Sultan Abdülazîz'in ve İstanbullular'ın gösterdiği yakın alâkaya, misâfirperverliğe hayran oldu. Bu kadar ilgiye rağmen bir an önce Hicaz'a gitmek istediğini Pâdişâh'a bildirdi. Abdülazîz Hân da onun için en mükemmel vapurunu hazırlatıp teşyî eyledi.

Vapurun her uğradığı yerde, halk görülmemiş bir heyecanla Şeyh Şâmil'i karşılıyor, onun duâsını almak yarışına giriyorlardı. Mısır'a geldiklerinde, Hidiv İsmâil Paşa, onu şânına lâyık karşıladı. O sırada İsmâil Paşa'nın yanında, Cezayir'i Fransız istilâsından kurtarmak için çok gayret gösteren büyük âlim, mücâhid, gâzî, Abdülkâdir Efendi de misâfir olarak bulunuyordu. İki kahraman âlimin sohbetleriyle şereflenen İsmâil Paşa, onları Kâhire'de bir ay kadar misâfir etmek bahtiyarlığına kavuşabildi. Daha sonra İskenderiyye'ye kadar giderek Cidde'ye uğurladı. Peygamberimizin ve Kâ'be'nin hasretiyle yanan Şeyh Şâmil'in heyecanı, oralara yaklaştıkça artıyordu. O sırada Mekke emîri olan Şerîf Abdullah da, Şeyh Şâmil'i çok seviyordu. Onu büyük bir i'tibarla karşıladı. Hicaz'da, onun büyük bir âlim ve kahraman olduğunu işiten herkes, onu görmeye can atıyor, ilgi ve hürmet gösteriyordu.

Şeyh Şâmil, büyük bir i'tinâ ile bütün şartlarına a'zamî titizliği göstererek haccını yaptıktan sonra, ömrünü O'nun sünnet-i seniyyesini yaymak için uğraştığı, bu uğurda ölümü göze aldığı, sevgili, muhterem, mübârek Peygamberi, iki cihanın efendisi Muhammed aleyhisselâmın huzûr-u şerîflerine gitmek için, nurlu Medîne yollarına düştü. Her an aşkıyla yandığı efendisine yaklaşıyor, şimdiye kadar içinde kopan fırtınalar her geçen saniye daha da şiddetleniyordu. Medîne-i münevvere görünmeye başladığında oldukça heyecanlanan Şeyh Şâmil, toprağa kapanarak, hocası Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinin şu şiirini terennüm etmeye başladı.

"Server-i âlem sana âşık olup da, yanarım!
Her nerede olsam o güzel cemâlin ararım.

***"Kabe kavseyn"** tahtının sultânı sen, ben bir hiçim.*
Misâfirinim dememi saygısızlık sayarım.

Herşey cihanda, senin şerefine yaratıldı,
Rahmetin bana da yağsa, o ân olur baharım.

Acıyıp bir bakınca, ölü kalbler dirilttin,
Sonsuz merhametine sığınıp, kapın çaldım.

İyilik kaynağısın dermanlar deryâsısın!
Bir damla lütfet bana, derde devasız kaldım.

Herkes gelir Mekke'ye, Kâ'be, Safa, Merve'ye,
Ben ise senin için, dağlar tepeler aştım.

Se'âdet tâcı giydirildi, rü'yâda başıma,
Ayağın toprağı serpildi yüzüme sanarım.

Ey Câmî hazretleri, sevgilimin bülbülü!
Şiirlerin arasından, şu beyti seçtim aldım:

"Dili aşağı sarkık, uyuz köpekler gibi,
Bir damlacık umarak, ihsân deryana vardım."

Ey günahlılar sığınağı, sana sığınmağa geldim!
Çok kabahatler işledim, sana yalvarmağa geldim!

Karanlık yerlere saptım, bataklıklara saplandım,
Doğru yolu aydınlatan, ışık kaynağına geldim.

Çıkacak bir canım kaldı, ey bütün canların canı!
Uygun olur mu söylemek, canımı fedaya geldim.

Derdlilere tabîbsin, ben ise gönül hastası,
Kalb yarama deva için, kapını çalmağa geldim.

Cömerdlerin kapısına, birşey götürmek hatâdır.
Basmakla şeref verdiğin, toprağı öpmeğe geldim.

Günahlarım çok, dağ gibi, yüzüm kara, katran gibi,
Bu yükden ve siyâhlıkdan, tamâm kurtulmağa geldim.

Temizler elbet hepsini, ihsân deryandan bir damla,
Gerçi yüzüm gibi kara, amel defterimle geldim.

Kapına yüz sürebilsem, ey canımdan aziz cânân
Su ile olmayan işler, hâsıl olur o topraktan."

Peygamber efendimize (s.a.v.) olan aşkının çokluğundan ve O'na kavuşmanın heyecanından gözünden sel gibi gözyaşı akıtan Şeyh Şâmil, sürünerek Resûlullahın (s.a.v.) huzûr-u şerîflerine geldi. Başta Medîne muhâfızı Hâfız Paşa, seyyidler, dünyânın dört bucağından gelmiş olan hacılar, onu heyecanla ta'kib ediyordu. Kabr-i saadetlerinin kıble tarafına geçip, mübârek ayak uçlarından Resülullaha, gönlünün en derin köşelerinden coşup gelen vecd ile:

"Essalât-ü vesselâm-ü aleyke yâ Resûlallah! Essalât-ü vesselâm-ü aleyke yâ Habîballah! Essalât-ü vesselâm-ü aleyke yâ Seyyid-el evveline vel-âhirîn!" diyerek selâm verince, Resûlullahın (s.a.v.) selâmına mukâbelesi ile şereflendi. Orada bulunanların şahit olduğu bu hâdiseden sonra Şeyh Şâmil, uzun müddet duâ edip gözyaşı dökerek hasretini giderdi, gönlündeki fırtınaları dindirdi.

Şeyh Şâmil, Medîne-i münevvereye geldiğinde hastalandı. Kısa süren bu hastalığında aile efradı, beraberinde gelip kendisine hizmet edenlerle ve ziyâretine gelenlerle vedâlaştı. Sultan Abdülazîz'e, Rus Çarı'nda rehin bıraktığı çocuklarının kurtarılmasını, Devlet-i aliyye-i Osmaniye'de vazîfe verilmesini bildiren bir mektûp yazdırdı. Sonra başında okunan Kur'ân-ı kerîm tilâvetleri arasında, 1287 (m. 1871) senesi Zilka'de ayının yirmibeşinci gününde Kelime-i şehâdet söyleyerek vefât edip, sevdiklerine kavuştu. Cennet-ül-Bakî' kabristanlığına defnedildi.

---

1) Şems-üş-şümûs sh. 137

2) Gazevât-ı Şeyh Şâmil

3) Âsâr-ı Dağıstan sh. 194

4) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 73

ŞİHÂBÜDDÎN ARÛSÎ (Ahmed bin Mûsâ)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Mûsâ bin Dâvûd Arûsî'dir. Künyesi Ebü's-Salâh olup, lakabı Şihâbüddîn'dir. 1133 (m. 1721) senesinde Mısır'da doğdu. 1208 (m. 1793) senesinde Mısır'da vefât etti. Câmi-ül-Ezher'de büyük bir kalabalık tarafından cenâze namazı kılındı. Şeyh Uryân'ın kabri yanına defnedildi.

Arûsî, Ezher'de tahsîl yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden olan Şeyh Ahmed Melevî'den Buhârî'yi, Şeyh Abdullah Şibrâvî'den Buhârî'yi, Beydâvi ve Celâleyn tefsîrini, Seyyid Belîdî'den Beydavî'yi, Şemsüddîn Hafnî'den Kastalânî şerhi ile birlikte Sahîh-i Buhârî'yi, İbn-i Ebî Cemre Muhtasarı'nı, Şemâil'i, Erba'în üzerine İbn-i Hacer şerhini ve Câmi-üs-sagîr'i okudu. Fıkıh ilmini; Şibrâvî, Azîzî, Hafnî, Şeyh Ali Kayıtbây, Şeyh Hasen Müdâbigî, Şeyh Sabık, Şeyh Îsâ Berâvî ve Şeyh Atiyye Echurî'den öğrendi. Şeyh Ali Sa'dî'nin derslerine uzun zaman devam ederek diğer ilimleri de öğrendi. Hocasının mu'îdi olup, onun okuttuğu dersleri talebelere tekrar ederdi. Kendisinden, Bulak'taki Merze Câmii'nde Sahîh-i Buhârî'yi dinledi. Şeyh İbn-üt-Tayyib'den Şemâil'i dinledi. Ayrıca Şeyh Yûsuf Hafnî, Şeyh İbrâhim Halebî, İbrâhim bin Muhammed Delcî'nin derslerinde bulundu. "Acâib-ül-âsâr" müellifi Cebertî; Arûsî'nin, babasının derslerine de devam ettiğini ve kendisinden Matematik, geometri, cebir öğrenip, Kitâb-ür-rakâik, Kifâyet-ül-Kanû', Hidâye, Kâdı-zâde ve başka eserleri okuduğunu bildirdi.

Arûsî tasavvuf ilminde de üstün bir derecede idi. Seyyid Mustafa Bekrî'nin sohbetlerinde feyz ve kemâl buldu. Uzun zaman yanından ayrılmadı. Bundan sonra asrının bir başka büyük velîsi olan Şeyh Ahmed Urban ile karşılaşıp gönülden bağlandı. Sohbetlerini dinledi. Ahmed Urban, Arûsî'deki edebi görüp, onu çok sevdi. Kızlarından biri ile onu evlendirdi. Arûsî'ye müjde verip ileride Câmi-ül-Ezher'e reîs olacağını bildirdi. Ahmed Urban vefât ettikden bir müddet sonra, Arûsî reîs seçildi. Reîs olması şöyle oldu. O esnada Ezher'in reîsi Şeyh Ahmed Demenhûrî vefât etmişti. Seçme yetkisine hâiz olanlar İmâm-ı Şafiî hazretlerinin makamında toplandılar. Orada duâ edip, bu büyük makama Arûsî'yi seçtiler.

Hulâsat-ül-eser sahibi, Arûsî'nin derslerini dinleyip ba'zı kitapları kendisinden okumakla çok istifâde ettiğini bildirdi. Arûsî'nin dört evlâdından biri olan Şemsüddîn Seyyid Muhammed, Ezher'de müderrislik yaptı. Şihâbüddîn Seyyid Ahmed, Seyyid Abdürrahmân ve Seyyid Mustafa da âlim, sâlih ve fazilet sahibi kimselerdi.

Arûsî, hassas, yumuşak huylu, konuşması düzgün idi. Vefâtına kadar çok talebe yetiştirdi, eser yazdı. Eserlerinden ba'zıları şunlardır: 1- Şerhu alâ nazm-it-tenvîr fî iskât-it-tedbîr, 2- Hâşiyetün alel Melevî ales-Semerkandiyye.

---

1) Mu'cem-ül-müellifîn cild-2, sh. 188

2) Târih-i Cebertî cild-2, sh. 162

TÂHÂ-İ HAKKARÎ

Osmanlılar zamanında Anadolu'da yaşayan evliyânın en büyüklerinden. İnsanları Hakka da'vet eden, onlara doğru yolu gösterip hakîkî saadete kavuşturan ve kendilerine "Silsile-i aliyye" denilen büyük âlim ve velîlerin otuzbirincisidir. Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin onbirinci torunudur. Ya'nî Peygamber efendimizin (s.a.v.) soyundan olup, seyyiddir. Hâlid-i Bağdâdî'nin talebelerinin büyüklerindendir. Rûh bilgilerinin mütehassısı, Rabbanî ilimlerin hazinesidir. Mevlânâ Hâlid'in talebesi olan Seyyid Abdullah'ın kardeşi Molla Ahmed'in oğludur. Lakabı; Şihâbüddîn, İmâdüddîn ve Kutb-ül-irşâd vel-medâr'dır. Hocası tarafından Şemdinân'da Nehri kasabasında ders vermeğe me'mûr edildi. Bütün İslâm âlimleri gibi, gecelerini gündüzlerine katarak İslâmın güzel ahlâkını yaymış, herkesi iyilik yapmağa teşvik eylemiştir. 1269 (m. 1853) senesinde Nehrî'de vefât eyledi.

Seyyid Tâhâ, çocukluğundan itibâren büyük bir istidâd, vekar ve heybet sahibi idi. Onu her gören ilerde pek büyük bir zât olacağını söylerdi. Küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi hatmetti ve ezberledi. Sonra ilim tahsiline başladı. Süleymâniye, Kerkük, Irak, Erbîl, Bağdat gibi ilim merkezlerine giderek şöhretli âlimlerden; tefsîr, hadîs, fıkıh gibi zâhirî ilimleri, zamanın fen ve edebiyat bilgilerini öğrendi.

Seyyid Tâhâ, daha ilim talebesi iken, birgün Bağdat'a yakın bir yerde, çok küçük bir akarsudan abdest alıyordu. Arkadaşları; "Bu su çok azdır, bununla abdest olmaz" deyince; "Bu, mâ-i câridir, ya'nî akar sudur. Dînimizde bununla abdeste izin vardır. Siz ilim talebesisiniz, bunları bilirsiniz. Sonra bu suda balık bile yaşar" buyurdu ve elini orada biriken su birikintisine sokup çıkardı. Arkadaşlarına uzatarak; "Bakın bu suda kocaman balıklar yaşamaktadır" deyip elindeki balığı gösterdi. Bu büyük kerâmeti gören arkadaşları; "Bundan sonra sen ne yaparsan yap, bir daha sana i'tirâz etmiyeceğiz" dediler.

Onüçüncü asrın kutbu olan Mevlânâ Hâlid, Hindistan'a giderek, Gulâm Ali Abdullah Dehlevî'nin huzûru ile şereflenip, lâyık ve müstehak oldukları fazilet ve kemâlâti aldı. Sonra, Allahü teâlânın kullarına doğru yolu gösterip Hakka kavuşturmak için vatanına döndü. Her taraf, Mevlânâ'nın kalbinden saçılan nûrlar ile aydınlanmağa başladı. Bu sırada arkadaşı olan Seyyid Abdullah da, Süleymâniye'de bulunan Mevlâna'yı ziyârete gitti. Onun da sohbetle bulunarak, kemâle geldi ve halîfe-i ekmeli ya'nî en olgun halîfesi oldu. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye, biraderi oğlu Seyyid Tâhâ'nın, harikulade ve yüksek istidâdını anlattı. Mevlanâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri de, bir daha gelişinde, onu beraber getirmesini emir buyurdu. Seyyid Abdullah bir dahaki ziyâretlerinde yeğeni Seyyid Tâhâ'yı da götürdü. Mevlânâ hazretleri, Bağdat'ta Seyyid Tâhâ'yı

görür görmez, hemen Abdülkâdir-i Geylanî hazretlerinin kabr-i şerîfine gidip istihâre etmesini emr eyledi. Seyyid Tâhâ da kabre gidip istihâre eyledi. Ceddi Abdülkâdir-i Geylânî hazretleri, Allahü teâlânın izniyle kabr-i şerîfinden kalktı ve onu çok iyi karşıladı. Sonra; "Benim yolum büyük ise de, şimdi ehli kalmadı. Mevlânâ Hâlid ise, zamanının âlimi, evliyânın en büyüğüdür. Hemen ona git, teslim ol, onun emrine gir" buyurdu.

Seyyid Tâhâ, büyük dedesi Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin ma'nevî emri ve izni üzerine, Mevlânânın huzûruna geldi. Bu öyle bir gelişdi ki, pek az kimselere nasîb olmuş, nasıl ve neler elde ederek gideceği, bu başlangıç ve gelişden belli oluyordu. Mevlânâ, Seyyid Tâhâ'nın yetişmesine, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı, kalblerin düşünemediği manalara erişmesine himmet gösterip yardım etti. İleride zamanın en büyük âlim ve velîsi olacak tarzda, ihtimam ve ciddiyetle onu terbiye etti. Riyâzet ve mücâhedesinde hiç eksiklik etmedi. Nefsin istediklerini yaptırmayıp, istemediklerini yaptırdı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri, yetiştirme ve terbiye esnasında, Seyyid Tâhâ'ya dağdan istincâ taşları getirttirdi. Bu hâl, talebeleri arasında, taaccüble karşılanır; "Hocamız Mevlânâ, Resûl-i ekremin (s.a.v.) Ehl-i beytine çok fazla bağlı olduğu hâlde, Seyyid hazretlerini dağa göndermesinden hikmet nedir?" derlerdi. Hazret-i Mevlâna ise, bu husûsda konuşmaz sükût ederdi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin yanında seksen gün kaldıktan sonra, evliyâlıkta pek yüksek derecelere kavuştu. Keşf ve kerâmet sahibi olarak hilâfet-i mutlaka ile şereflendi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, hilâfetle müşerref olup Berdesûr'a hareket edeceği zaman, hazret-i Mevlânâ onu büyük bir cemâatle teşyî' etti, uğurladı. Vedâdan sonra, Seyyid Tâhâ, Mevlânâ'nın ayrılmış olduğunu hissedip, atına binmek istediğinde, üzenginin bir kimse tarafından tutulduğunu anladı. Baktığında, üzengiye yapışan ve onu tutanın hocası Mevlânâ'nın olduğunu gördü. "Estağfirullah" deyip, geri çekildi. Hazret-i Mevlânâ, Seyyid Tâhâ hazretlerine hitaben; "Bir zaman nefsinin terbiyesi için size dağdan taş getirtiyordum. Şimdi Resûl-i ekremin Ehl-i beytine olan bağlılığım hasebiyle, üzengini benden başka kimse tutamaz. Siz de bundan kaçınamazsınız" buyurdu. O da sıkılarak, "Emîr edebden üstündür" sözü gereğince ata bindi. Bir müddet binlerce âlim, sâlih, talebe ve halkın katıldığı uğurlama merasimi ile yürüdü. Sonra, Mevlânâ durdu. Elindeki dizginleri, Seyyid Tâhâ'ya verip; "Bundan sonra dizginlerin senin elindedir. Terbiye ve yetişmende kusur etmedim. Cenâb-ı Hak yardımcın, büyüklerin rûhları sığınağın olsun" buyurdu. Tâhâ-i Hakkâri hazretleri Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halîfesi olarak Berdesûr'a geldi.

Seyyid Abdullah, Nehrî'de talebe yetiştirmek ile meşgûl iken, oraya çok yakın olan Berdesûr'a Seyyid Tâhâ'nın da gönderilmiş olmasının hikmetini anlayamayan birçokları; "Böyle iki büyük halîfenin bir yere gönderilmesinin sebebi nedir?" dediler. Fakat bunu, kısa bir süre sonra Seyyid Abdullah vefât ettiğinde anladılar. Bunun üzerine, oranın halkı tarafından Seyyid-i Büzürk (Büyük Efendi) diye bilinen Seyyid Tâhâ hazretleri, Nehri kasabasına gelip talebe yetiştirmeğe başladı. Burada kırkiki sene, ilim talebesine, Hak âşıklarına ve Hakkı arayanlara feyz ve nûr saçtı. Âşıklar, uzaktan yakından pervane gibi bu irşâd ve nûr kaynağının etrâfına toplandılar. Nehri, Cennet bahçelerinin gıbta edeceği bir gülistan oldu ki, Allahı arayanların arzusu ve rûhlarının mıknatısı hâline geldi. Şimdi birkaç harab evin bulunduğu Nehri'de, o

zaman nüfus onaltıbine yükseldi. Nehri, birkaç câmi, mescid, medreseler, çarşı ve diğer dükkân, han, hamam ve benzeri binalarla o civarın merkezi idi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, vefa ve sadâkatte Hazreti Ebû Bekr-i Sıddîk'ı, şecaatte ve adâlette Hazreti İmâm Ömer'i, haya ve hilmde Hazreti Osman'ı, vilâyet-i kübrâda Hazreti İmâm Ali'yi (r.anhüm) temsil ederdi. Tıpkı Resûlullaha yakın Eshâb-ı Kirâmdan birisi gibi idi.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin, murâkabe etmesinin çokluğundan, boynundaki kemik, dışarıya doğru eğilmiş gibi görünürdü. Vekâr ve heybetinden mübârek yüzüne bakılmazdı. Yüzündeki heybet şuası, ondördüncü gecedeki ay gibi gözleri kamaştırırdı. Alnı geniş, kaşları kesif (sık), iki kaşları arası açık, mübârek gözleri siyah, yüzleri yuvarlak, sakalı top, orta boylu bir nûr parçası idi. Gönül sahibleri görünce, rûhen âşık olurlardı. Hülâsa, ilâhî nûrun tecellîsi idi. Sohbetlerinin ehli olanlar, aşkla kendilerinden geçerlerdi. Nehri hududuna girildiğinde, feyz ve muhabbet kokuları, akıllı olanları ve gönül sahiplerini istilâ ederdi. Ziyâretçiler, abdestsiz olarak Nehrî'ye giremezdi. En büyük halîfelerinden meşhûr Molla Tâhâ ki, "Halîfe Köse" lakabıyla tanınır, o buyurdu ki: "İki yerinden başka Nehrî'nin bütün taşları, ağaçları, herşeyi nûrdur. Biri, yahudi mahallesi, öbürü Mûsâ Bey ismindeki bir münâfığın kalesidir."

Seyyid Tâhâ hazretleri, teheccüd namazını ekseriya saâdetli hânesinde, ba'zan kendi mescidlerinde eda ederlerdi. Kuşluk namazını dâima câmide kılardı. Her gün medreseleri kontrol eder, müderris ve talebelerin tahsillerini tedkik buyururdu. Müderrislerin müşkil mes'elelerini hallederdi. Nehri, karınca yuvası gibi, dâima sâlih kişiler ve talebelerle dolu idi. Binlerce gönül sahibleri feyz almak için boyunlarını büküp, o dergâha akın ederlerdi. Gece-gündüz o makamın, zikr, fikr, ibâdet ve tâatsız bir ânı bulunmazdı. Seyyid Tâhâ hazretleri dergâha teşrîflerinde, herkesin gönülleri, inci saçılan dillerinden çıkacak sözlere bağlanırdı. Nehri kasabası binyediyüz hâne iken, hiçbir evde yemek söz konusu değildi. Hepsi tekkeden yer, içerdi. İkindi namazından sonra "Hatm-i hâcegân-ı kebîr", sonra İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin "Mektûbâtı okunurdu. Seyyid Fehîm hazretleri Nehrî'de ise ona, yok ise, muhterem dâmâdları ve halîfeleri Seyyid Abdülehad hazretlerine okuturlardı. Bu arada ba'zı kelime veya cümle üzerinde geniş bir îzâh, sohbetlerinin mevzû'unun esâsı olurdu. Nehrî'de misâfirlerden, faraza sadrâzam olsa dahî, akşamla yatsı arasında yemek fasılası yoktu. Bu müddet zikr, fikr ve ibâdetle geçirilirdi. Akşam yemeği, akşam üzeri yenirdi. Talebelere teveccüh edip makamlarını yükseltme vakitleri, Seyyid hazretleri tarafından ta'yin buyurulur, gün, saat ve şartlarını îlan ederlerdi. Ba'zan bu teveccühü halîfelerinden birisine yaptırırlardı. Kendisini sevenlerden ve talebelerinden kimseyi unutmazlar, herkesin hâlini genişçe suâl buyururlardı. Kimin bir sıkıntısı olursa, hemen gidermeğe çalışırlardı. Sıla-i rahme ehemmiyet verir, muhtaç olanların ihtiyâçlarını karşılardı. Hocasının tavsiyelerine binâen devlet ricali ile temas buyurmazlar, ancak ba'zı müslümanların zararını önlemek üzere mektûp yazarlardı. Hâlbuki başta Sultan Abdülmecîd Hân olmak üzere, bütün devlet ricali her emirlerine amade idi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, bütün cihâna hükmeden bir hükümdâr olsa, dünyâyı en güzel şekilde idâre edebilirdi. Aklı, idrâki, idâre ve intizâmı akıllara hayret verirdi. Dünyâ ve âhırete âid ilimlerdeki maharet ve ihtisası, herkesten üstün idi. Hülâsa, madden ve ma'nen, İslâm âlemine bahşedilen ilâhî lütuflardan bir büyük ni'met idi.

Seyyid Abdülhakîm Arvâsî hazretlerinin babasının dedesi olan Seyyid Muhammed, o zaman Van'dan gelip, bu kaynakdan feyz aldı. Seyyid Tâhâ, Van'ı şereflendirince, Seyyid Muhammed'in evinde misâfir olurdu. Seyyid Muhammed'in birâderi Molla Lütfî'nin oğlu Seyyid Sıbgatullah

Efendi de, Hizân'dan Van'a gelince, Seyyid Tâhâ'ya talebe oldu. Çok feyz ve bereketlere kavuştu. Sonra Hizan'a babasının yanına gitti. Bundan sonra, yüzlerce talebesi ile, her yıl Nehri'ye Seyyid Tâhâ hazretlerini ziyârete giderdi.

Seyyid Tâhâ hazretleri zamanında, İran Şahı, Şemdinan'a yakın 145 pare köyü, her şeyi ile beraber Seyyid Tâhâ'ya bağışladı. Bu haberi kendisine getirdiklerinde, bir an başını eğip kaldırdıktan sonra; "Elhamdülillah" dedi. İran şahı ölünce, oğlu bu köyleri geri aldı. Haberi Seyyid Tâhâ'ya getirdiklerinde, yine başını eğip bir an sonra kaldırdı ve; "Elhamdülillah" buyurdu. Köse Halîfe; "Efendim! Köyleri size hediye ettikleri zaman da hamd ettiniz. Geri aldıklarında da hamd ettiniz. Hikmeti nedir?" diye arzedince; "Hediye ettikleri zaman kalbimi yokladım. Dünyâ malına sevinmediğimi gördüm, bunun için hamd ettim. Şimdi geri aldıklarında, yine kalbime baktım. Hiç üzüntü bulunmadığını gördüm. Yine hamd ettim" buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin, Köse Halîfe nâmıyla ma'rûf, âlim, âmil ve veliy-yi kâmil bir talebesi var idi. Seyyid Tâhâ'nın halîfelerinden olup ismi Tâhâ idi. Edebinden, "İsmim Tâhâ'dır" demeğe haya ederdi. Üstadından kendisine bir isim vermesini düşünür, fakat arzedemezdi. Sakalı biraz seyrek idi. Birgün, bu düşüncesini ve utancını keşfeden hocası, bir talebesine; "Bizim Köse buraya gelsin" buyurdu. Buna çok sevinip, bu ismi üzerine aldı ve hilâfetle şereflendikten sonra da ismi, "Köse Halîfe" kaldı.

Seyyid Tâhâ-i Hakkâri'nin kerâmetleri pekçoktur. Bunlardan ba'zıları:

Musul taraflarında şeyhlik iddiasında bulunan bir kimse, talebesinden birini Seyyid Tâhâ hazretlerinin yanına gönderdi ve; "Seyyid Tâhâ'ya, sünnete uymayan bir iş işletmeden, buraya dönme" dedi. O da kalkıp Nehrî'ye geldi. Bir ikindi namazından sonra, Seyyid Tâhâ hazretlerinin mescidin kapısında duran ayakkabılarından sol ayağınınkini uzağa koydu. Bununla mescidden sağ ayakla çıkmasını ve sünnete uygun olmayan bir iş yapmasını düşünmüştü. Fakat Seyyid Tâhâ hazretleri, kalabalık içerisinde, o kişiye hitâb edip; "Aldığın ayakkabıyı yerine koy! Senin aradığın şey, bu kapıda yoktur" buyurdu.

Bir gece hırsızın biri, Seyyid Tâhâ hazretlerinin anbarına girip bir çuval un almak istemişti. Çuvalı doldurdu, fakat kaldıramadı. Yarıya kadar boşalttı, yine kaldıramadı. Biraz daha boşalttı. Yine kaldırıp götüremedi. O sırada, Seyyid Tâhâ hazretleri anbara geldi ve; "Ne o, çuvalı kaldıramıyor musun? Yardım edeyim" deyince hırsız, donakalıp birşey diyemedi. Seyyid hazretleri çuvalı kaldırıp, hırsızın sırtına verdikten sonra; "Bunu al git, bizim adamlarımız görmesin, belki canını yakarlar. Bir daha ihtiyâcın olursa, anbara değil, bize gel" buyurduğunda hırsız tövbe edip, sâdık talebelerinden oldu.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin kayınpederi, Nehri kadısı idi. Bu mübârek dâmâdını o kadar çok severdi ki, kabrinin, onun kabrine girişte yapılmasını ve; "Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabrini ziyâret etmek isteyen Hak âşıkları, benim mezarıma uğrayıp da geçsinler. Belki o mübârek zâtı ziyâret edenlerin hürmetine Allahü teâlâ beni affeder. Yahut onu ziyârete gelenlerin ayaklarına mezarımın toprağı değmekle teberrük ederim" buyurdu. (Gerçekten o mezar, Seyyid Tâhâ hazretlerinin mübârek kabirlerinin tam girişindedir.)

Bir ermeni. Seyyid Tâhâ hazretlerine gelip; "Çocuğum olmuyor, sizin büyük bir zât olduğunuza inanıyorum. Duâ edin de, çocuğum olsun" dedi. Seyyid Tâhâ hazretleri, talebesinden birine; "Git bir beze iki tane koyun kılı koy, sar, getir!" buyurdu. Talebesi emri yerine getirdi. Seyyid Tâhâ, ermeniye; "Bu bezi beline sar, hiç çıkarma" buyurdu. Aynı ermeni

beş sene sonra gelip; "Efendim, her bâtında iki çocuk olmak üzere, beş senede on tane çocuğum oldu. Artık yeter" dedi. Seyyid Tâhâ da; "Belindekini artık çıkarabilirsin" buyurdu.

Seyyid Sıbgatullah, Arvas'dan Hizân'a halîfe olarak gönderilmeden önce, Van'a gitmişti. Van vâlisi, Vanlılara nasihat etmek için Van'da kalmasını çok rica etti. O da; "Hocam Seyyid Tâhâ hazretleri müsâade ederlerse kalırım" dedi. Nehrî'ye varınca, vâlinin ricasını ve ilâveten; "Van halkı nasîhata çok muhtaçdır" diyerek arzetti. Seyyid Tâhâ: "Molla Sıbgatullah! Van halkı âsîdir. Ne sen onları ıslah edebilirsin, ne de ben. Ancak bana ma'lûm olduğuna göre, sizin hânedandan büyük âlim ve fâzıl Seyyid Fehîm isminde bir zâtın gizli te'sîrli himmetleri ile Van halkı muvakkaten ıslâh edilecektir. O zâtın şu anda hayatta olup olmadığını bilmiyorum" buyurunca, bu hikmetli beyânlarına karşılık Seyyid Sıbgatullah; "Evet efendim, o zât benim amcazâdemdir. Cezîre'de Şeyh Hâlid Cezîrî'nin yanında, ilim tahsiline devam etmektedir. Gerçekten buyurduğunuz gibi ilim ve fazileti ile meşhûrdur" dedi. Hazret-i Seyyid Tâhâ, bu îzâha çok memnun olup; "İkinci gelişinizde onu mutlaka bana getireceksiniz" buyurdu.

Bir müddet sonra, Seyyid Muhammed, oğlu Seyyid Fehîm'in Seyyid Tâhâ hazretlerinden ilim tahsil etmesi için onunla Nehrî'ye doğru yola çıktılar. Yolda; "Yavrum Fehîm! Huzûruna çıkacağın Seyyid Tâhâ, çok büyük zâtdır. Vilâyet derecelerinin en yükseğindedir. Feyz almadıkça, kemâle ermedikçe, ondan sakın ayrılma" dedi. Nehrî'de Seyyid Tâhâ hazretlerinin elini öptüler. Seyyid Fehîm-i Arvâsî ayakta iken, Tâhâ-i Hakkâri hazretleri bir vazîfe verip, ta'lim buyurdu. Sıcak bir günde anlattıklarını tekrar ettirdi. Seyyid Fehîm, hepsini olduğu gibi söyleyip, yalnız "Hatt-ı tûlânî" yerine "Hatt-ı tûlf" dedi. Seyyid Tâhâ, onu hemen düzeltti. O zaman Seyyid Fehîm pek genç idi. Medrese derslerini henüz bitirmemişti.

Seyyid Tâhâ hazretleri, birgün talebeleriyle birlikte, Ahmed-i Cüzeyri hazretlerinin "Dîvân"ından okuyordu. Bir beytin ma'nâsını talebelerine sordu. Herkes birşeyler söyledi. O zaman, Seyyid Fehîm çok genç idi ve oraya yeni gitmişti. "Sen ne dersin Molla Fehîm?" buyurdu. Seyyid Fehîm hazretleri de, anladığını söyledi. Nihâyet Seyyid Tâhâ; "Söyleyenler içerisinde, Cüzeyrî'nin muradına en yakın olanı Seyyid Fehîm'in söylediğidir. Bununla beraber, onunla, Cüzeyrî'nin muradı arasında yerle gök kadar mesafe vardır" buyurdu. (Cüzeyrî büyük velîlerden ve Hak âşıklarından olup, yaslandığı taş, kalbinin hararetinden, aşkının ateşinden ısınırdı. Oradan ayrılınca, ihtiyâr bir kadın o taşa hamurunu koyar, biraz sonra hamur pişerek ekmek olurdu. Çok garîb kerâmetleri, çok ince ve yanık ma'nâlı şiirleri vardır. "Dîvân"ı, doğu illerimizde asırlardır okunmaktadır.)

Tâhâ-i Hakkâri hazretleri, Seyyid Fehîm'i öyle yetiştirmişti ki, oğlu Habîb vefât edince, Seyyid Fehîm hazretlerine; "Bir bak bakalım, bizim evlâd nasıldır, ne ile meşgûl oluyor?" buyurdu. Seyyid Fehîm hazretleri, kabrinde murâkabe edip geldi ve; "Oğlunuzu, rahat ve dağılmış inci tesbîh tanelerini toplayıp, bir ipliğe dizmeğe uğraşır gördüm" dedi. Bunun üzerine Seyyid Tâhâ; "Ben de öyle gördüm, onları ancak kıyâmete kadar dizer" buyurdu. (Bu oğullarının kabri, kendi kabirlerinin bitişiğindedir.)

Seyyid Tâhâ, birgün, câmi duvarına dayanarak otururken, oraya Seyyid Fehîm geldi. Seyyid Tâhâ hazretleri mübârek eli ile işâret ederek, onu yanına çağırdı ve buyurdu ki; "Sen zekî bir talebesin. Mutavvel'i okumalısın!" O da; "Efendim kitabım yok. Hem de, memleketimizde okunan bir kitap değildir" deyince, Seyyid Tâhâ kendi kitabını verdi. Seyyid Fehîm tahsilini bitirmek için, Muş'un Bulanık kazası, Âbirî köyünde, Molla Resûl-i Sübkî'nin yanına gitti. Mutavvel'i bunun huzûrunda okuyup, bitirdi. Vilâyet derecelerinde yükselmek için de her yıl iki

kerre Nehrî'ye ya'nî Şemdinân'a geliyordu. Her gelişinde, Seyyid Tâhâ'nın çeşitli iltifâtlarıyla şerefleniyordu. Meselâ birgün, câmi sofasında "Mektûbât" okunuyordu. Dinleyenler çok kalabalıktı. Seyyid Fehîm ise uzakta ayakta dinliyordu. Seyyid Tâhâ, kitapdan başını kaldırarak; "Molla Fehîm! Acaba şimdi hiç üstâd yok mu?" buyurunca, Seyyid Fehîm cevap vererek; "Şimdi bulunan üstâd gibi, hiç gelmemiştir" deyiverdi.

Seyyid Tâhâ hazretleri, Seyyid Fehîm'in kemâle gelip olgunlaştığını görünce ona, talebe yetiştirmek üzere mutlak icâzet verdi. Seyyid Fehîm ise, bu işi görmeğe lâyık olmadığını bildirdi. Seyyid Tâhâ ise, ısrarla bu vazîfeyi alması için uğraştı ve kabûl ettirdi. Memleketi olan Arvâs'a gitmesini emir buyurdu. Seyyid Fehîm, Nehri'deki dağın tepesine çıkıp giderken, tekrar çağırdı. Kitapların içindeki mektûplarını kendisine göstererek; "Bu ihlâs ve sevgi, sizin değil midir? Niçin bu vazîfeden kaçınıyorsun" buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri, bir gece rü'yâsında Resûl-i ekrem efendimizi (s.a.v.) uçsuz-bucaksız bir sahrada ilerlerken gördü. Önlerinde, yanlarında ve arkalarında, şefaat isteyen pekçok insan vardı. Kimi eteklerine tutunmuş, kimi önlerine geçip dize gelmiş ve başını eğmişti. Seyyid Tâhâ hazretleri bir kenarda bekliyordu. Allahın Resûlü (s.a.v.) onu görünce, ona doğru yöneldiler. Ona iltifâtlarda bulundular.

Yine bir gece rü'yâsında, dağdan bol bir suyun aktığını ve herkesin ondan içmeğe koştuğunu gördü. Kendisi ise o gün, suyu kaynağından içmek için dağın tepesine tırmanıyordu. Bir de gördü ki, suyun kaynağında Allahın Resûlü (s.a.v.) var. Ve bütün sahrayı kol kol dolaşan sular, O'nun mukaddes parmaklarından akmaktadır... Seyyid Tâhâ, suyu o mübârek parmaklardan ve fışkırış noktasından içmek saadetine erişmek için yaklaştı ve içti.

Hocası Mevlânâ Hâlid hazretleri, kendisine yazdığı Fârisî mektûplarından birinde şöyle buyurdular: "Kıymetli Seyyid Tâhâ! Allahü teâlânın emânında olunuz! Âfet olan şöhretten dâima çok sakınınız! Kişi için, talebelerin çokluğu büyük belâ olabilir. Allahü teâlâ sizi o âfetten korusun! Âmîn. Kalbin acem beldelerine meylini, öldürücü, rûhu kurutucu zehir biliniz! Nerede kaldı ki, onların yanına gidilsin. Onlara yakın olmaktan, tatlı, idâreli dil kullanmaktan çok uzak olmalıdır. İnşâallah bir araya gelmezsiniz. Eğer şah bile bizzat da'vet ederse, gitmemelidir. Nerede kaldı ki, başkalarının da'vetine gidilsin. Böyle da'vete verilecek cevap şudur: "Biz derviş kimseleriz. Bizim işimiz, dünyâdan kesilmek ve İslâm pâdişâhına duâ etmek, insanların dînine hizmettir. Devlet reîslerinin meclisinin edeblerini bilmeyiz." Sana emrettiğim üzere ol, muhalefet etme! Molla Mustafa Eşnevî'ye de fakirin selâmını söyle ve bu yazdıklarım aynı zamanda onun içindir. Fitne olan yerden çok uzak olup, dîne hizmet edecek yerde bulunmak ve yerleşmek zarurîdir. Bizden birşey gizli tutulmasın ki, helake sebep olur. Kulların en za'îfi Hâlid-i Nakşibendî Müceddidî."

Seyyid Tâhâ hazretleri, halîfesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî'ye yazdıkları Fârisî bir mektûpda şöyle buyuruyor: "Adı güzel, feyz ve fâide menbâı Molla Sıbgatullah! Selâm eder, duâlarımı bildiririm. Gönderdiğiniz güzel mektûbunuz geldi. Bizi sevindirdi. Allahü teâlâya hamd ve şükürler olsun ki, dünyâ ve âhıret saadetinin sermâyesi olan fukaraya (evliyâya) muhabbetiniz hiç sönmemiş, kızıl kor gibi durmaktadır ve ayrılık günleri onu hiç etkilememiş. İki şeyi muhafaza etmek lâzımdır: Bu dînin sahibine son derece bağlılık ve hocasına ihlâs ve muhabbet üzere olmak. Bu iki şey olunca, ne verilirse ni'mettir. Bu ikisi kuvvetli olup, başka birşey verilmezse, hiç üzülmemelidir. Sonunda verilecektir. Eğer, Allah korusun, bu iki şeyden birinde

halel (ârıza, sakatlık) olursa, bununla birlikte hâller ve zevkler bulunsa da, bunları istidrâc bilmeli, kendinin harablığı görmelidir. Doğru yol budur. Allahü teâlâ muvaffak eylesin!"

İkinci mektûplarında da; "Duâcınızın hâllerini sorarsanız, Allahü teâlâya hamd olsun ki, sevdiklerimizin istediği şekildedir. "Kardeşimin oğlu, birkaç kimse ile birlikte huzûrunuzla şereflenmek isterler, izin var mıdır?" diyorsunuz. Buyursunlar! Fakat kendinizi onlara karşı yetersiz göstermemek şartıyla. Her zaman geliniz. Canınız istediği kadar kalınız. Ne zaman gitmek isterseniz gidersiniz. Vesselâm ved-duâ! Kulların en za'îfi Seyyit Tâhâ Hâlid-i Nakşibendî."

Birgün Seyyid Tâhâ hazretlerine; "Amcanız Seyyid Abdullah hazretlerinin üzerinde türbe vardır. Başkalarında ise yoktur. Acaba hikmeti nedir?" diye sordular. Seyyid Tâhâ hazretleri de şöyle buyurdu: "Biz Berdesûr'dan Nehrî'ye gelmeden önce, basit bir şekilde örtmüşler. Amcam sağ olsaydı, babasının üstünü dahî örtmezdi. Madem ki, siz örttünüz, biz birşey demiyoruz. Ama bizim üzerimiz örtülmeyecektir." (Gerçekten bu emir devam etmektedir. Başkale'de, Gayda'da, Arvas'da, Van'da, Ankara'da ve diğer yerlerdeki ona bağlı seyyidlerin hiçbirinin üstü örtülü ya'nî türbe içinde değildir.)

Seyyid Tâhâ hazretleri Şehîdân dağını her yıl iki kere ziyâret ederdi. (Bu dağ, Şemdinli'nin doğusunda, hattâ babalarının medfûn bulunduğu Meleyân köyünün de doğusundadır. İran hududuna yakındır. Hazret-i Ömer (r.a.) zamanında, Eshâb-ı Kirâm, o belde ve ülkeleri feth için buraya gelmişler ve bu dağda şehîd olmuşlardır. O zamandan beri bu dağın ismi Şehîdân (şehîdler) dağıdır.

Irak'ın Revândız havâlisinde, Berzend kabilesi ile Hayderî kabilesi arasında bir husûmet meydana gelip, birbirlerine harb îlân ettiler. Irak'ta, sözleri geçen bütün halk araya girdiği hâlde, bu fitne ve kavgayı önleyemediler. Önemli mes'ele olduğundan, Seyyid Tâhâ hazretlerine; "Bunu siz hâlledersiniz" dediler. Sulh ve barıştırma dînî bir emir olduğundan, hemen Irak'a, ya'nî Revândız'a hareket eyledi. Her iki taraf Seyyid Tâhâ hazretlerini görünce, birlikte karşılayıp ellerini öperek emirlerine uydular. Bunları barıştırıp, Nehrî'ye geldiklerinde, âdetleri olduğu üzere, Nehri yolunda bulunan nehir kenarındaki Zî Tûvâ Çeşmesi başında istirahat ettiler. Beraberlerinde bulunan bin kişiye öyle bir teveccüh ettiler ki, bunlardan beşyüz kişi derhal, o anda hâl ve kerâmet sahibi oldu. (Bu büyük kerâmet, irşâd târihinde ender zevata nasîb olmuştur. Zî Tûvâ Çeşmesi, bugünkü kaza merkezi ile, Nehri arasındaki dere kenârındadır.)

Irak'tan iki seyyid genç, altı katırı hediyelerle yükleyip, Nehrî'ye, Seyyid Tâhâ hazretlerine getirmek için yola çıktılar. Hârûnân köyünden geçerken, Seyyid Tâhâ hazretlerinin büyüklüğünü inkâr eden Mûsâ Bey adındaki bey, katırları yükleri ile birlikte gasbetti. Gençler ağlayarak Nehrî'ye gelip Seyyid Tâhâ hazretlerini haberdâr ettiler. Seyyid Tâhâ, Mûsâ Bey'e haber gönderip; "Bu katırların yükleri bana âit olduğundan, yükler senin olsun. Bu gençler seyyiddirler. Onlara merhamet et, katırlarını teslim et" buyurdu. Mûsâ Bey emirlerini dinlemedi. Katırları vermedi. İkinci defa haber gönderip; "Benim nâmıma ve hatırıma versin" buyurdu. Buna da karşı çıkınca, Seyyid Tâhâ büyük hiddetle; "Cum'a gecesi gelsin de o vermesin görelim" buyurdu. Cum'a gecesi, Nehrî'den, talebeler gidip, neticeyi öğrenmek için nöbet beklediler. Meğer Bey, divanhânesinde kendine inananlarla oturmuş, Seyyid Tâhâ'nın evliyâlığını inkâr husûsunda konuşuyormuş. Bu fısk meclisinin bitişinden sonra, yatak odasına girip yatağına uzanırken, mi'desine bir ağrı girdi. "Karnım!.. karnım!.." diye bağırarak can verdi. Vaziyeti anlayan dokuz oğlu hemen Nehrî'ye gelip, katırları yükleri ile birlikte teslim ederek Seyyid

Tâhâ'ya sığındılar. "Lütfen, merhameten babamızın defin merasiminde bulunup, duâ buyurunuz" dediler. Onlara cevaben; "Benim bulunmam, ona bir menfaat sağlamaz buyurdu. Çocukları çok ısrar ettiler. Hazret-i Seyyid nihâyet kalkıp, cenâzeye gitti. Cenâzenin kapkara kömür gibi olduğu görüldü. Definden sonra, Seyyid Tâhâ; "Benim gelişimden zerre kadar menfaatlenmedi" buyurdu. Cenâb-ı Hak, bir seyyide hakaret etmenin onu üzmenin cezasını verdi. Bunu herkes açıkça gördü.

Herkî aşiretinden Molla Abdullah isminde bir müderris, iki talebesi ile birlikte ziyâret için Nehri'ye giderken, çayın başında oturdular. Molla Abdullah, talebelerine; "Herkes abdest alarak Nehri'ye gider. Abdestsiz kimse gitmez. Ben bu âdeti bozup, abdest almadan gideceğim" dedi. Talebeleri; "Hocam, biz bu âdeti bozmayalım, abdest alıp da gidelim" dedilerse de Hoca Efendi: "Sanki bu dînî bir hüküm müdür? Ben yapmam!" dedi. Bu arada elini yüzünü yıkarken, koltuğundan bastonu suya düşdü. Elini uzatıp, bastonu almak isterken, hikmet-i ilâhî baston, onun başına, yüzüne vurarak yüzünü gözünü kan içinde bıraktı. Sonra baston gayb oldu. O da, böyle söylediğine pişman oldu. Yaralarını sarıp, abdest aldı. Nehri'ye gitti. Seyyid hazretlerinin dergâhına girince, bastonu duvarda asılı gördü. Gözleri bastona takılıp kalınca, Seyyid Tâhâ hazretleri; "Herhalde bu bastondan dayak yemişsiniz" buyurdu. Molla Abdullah yaptıklarına pişman olup, tövbe etti, talebelerinden olmakla şereflendi.

Berzencî seyyidlerinden Seyyid Mûsâ, kervanabaşı olarak İran'a gidiyordu. Gayet sarp bir yerde, ayağı kayan katırı uçuruma yuvarlanırken; "İmdâd yâ Seyyid Tâhâ!" diye bağırdı. O anda bir el, hayvanı olduğu yerde durdurdu. Çekip yola çıkardılar. Seyyid Mûsâ, bir müddet sonra ziyâret için Nehri'ye gitti. Seyyid Tâhâ hazretleri; "Yâ Seyyid Mûsâ! Bir katır için bizi İran'a çekiyorsunuz" buyurdu.

Van'ın Gürpınar kazasından bir zât, Nehri'ye gidip, Seyyid Tâhâ'ya talebe olmak istedi. Kabûl edilince de geri dönüp evine geldi. Talebe olduktan birkaç gün sonra, hayvanlarının bir kısmını kurt kaparak telef etti. Şeytan; "Bu hocaya bağlanmak sana yaramadı, uğursuz geldi" diye vesvese verdi. O talebe nihâyet Seyyid Tâhâ hazretlerinin daha önce kendisine hediye ettiği tesbihi iade etti. Maksadı hocasından ayrılmaktı. Tesbih, Seyyid Tâhâ'ya takdim edildiğinde, tebessüm buyurdu. Aradan günler geçmişti. Birgün öğle vakti namaza kalkarken, birden mübârek ellerini uzatıp; "Def ol, yâ la'în" buyurup namaza başladılar. Namazdan sonra Köse Halîfe; "Efendim, mübârek ellerinizi uzatmadaki hikmet ne idi?" diye suâl etti. O da: "Gürpınar'da bir müslüman sekerâtta iken, şeytan aleyhilla'ne imansız gitmesine çalışıyordu. Büyüklerin bereketiyle defedildi. Adam îmânla vefât etti" buyurdu. Köse Halîfe; "Tesbihi iade eden olmasın?" dedi. "Evet, odur" buyurdu. "Efendim, o edebsizlik ve terbiyesizlik etmişti" deyince de; "Bir zaman bize muhabbeti var idi" buyurdular.

Seyyid Tâhâ hazretleri, birgün câmide büyük bir cemâate namaz kıldırmak için ayağa kalkmıştı. Niyetten önce, mübârek sağ elini birden ileri uzattı. Geri çektiğinde bir miktar su, mübârek cübbelerinin kolundan döküldü. Canlı bir balık da yere düştü ve çırpınmağa başladı. Cemâat hayrette kaldı. Namaz kılındıktan sonra Köse Halîfe cesâret edip; "Efendim, bu su ve balık nereden geldi?" diye arz etti. Seyyid Tâhâ hazretleri cevaben; "Kızıldeniz'de bir gemi batıyordu. Talebelerimizden birinin "İmdât yâ mübârek hocam" diye çağırması üzerine, yardım edip, gemiyi düzelttik. Büyük âlimlerimizin himmeti, bereketiyle kurtuldular. Bu su ve balık oradandır" buyurdu.

Sultan Abdülmecîd Hân zamanında, Müks kaymakamı Derviş Bey, yaptığı bir hatâ sebebiyle kaymakamlıktan çıkarılmış, ayrıca yakalandığında hapse atılması için emir verilmişti. Bu sebeple Derviş Bey, gece gündüz saklanıyor dışarı çıkamıyordu. Kaymakam Derviş Bey'in hatırına, Arvas'ta Seyyid Fehîm hazretleri geldi. Hemen huzûruna gidip, tövbe ettiğini vazîfesine yeniden iade edilmesini, kendisinin affedilmesi için Şark bölgesinin askerî idâre âmiri olan Erzincan müşîrine şefaatçi olmasını yalvardı. Seyyid Fehîm hazretleri kendisine sığınan kaymakama; "Allahü teâlâya hamd ve şükür olsun ki, seyyidimiz ve mürşidimiz hayattadır. Böyle mühim mes'elelere karışmam doğru olmaz. Seni bir mektûpla ona göndereyim. İnşâallah te'sîrini muhakkak görürsünüz" diye müjde verdi. Kaymakam Derviş Bey, Seyyid Tâhâ hazretlerinin huzûruna varınca, takdim olunan mektûbu okudu. Sonra, Seyyid Tâhâ, hemen Erzincan müşîrine şu meâlde bir emirname yazdı: "Derviş Bey'i sana gönderiyorum, işini mutlaka yap. Senin de bana bir işin düşerse yaparım, vesselâm." Mektûbu Derviş Bey'e verdi. Derviş Bey mektûbu okudu, tatmin olmadı. Fakat; "Bundan başka çâre yoktur" deyip, Erzincan'a yollandı. Bir gece yarısı Erzincan'a ulaştı; "Şimdi bir otele ineyim, yarın müşirle görüşürüm" deyip, bir otele gitti. Hemen karşısında polisleri gördü. Meğer bütün otellerin kapısındaki polisler, Derviş Bey'i bekliyormuş. İsmini sordular. Derviş olduğunu anlayınca, hürmet gösterip; "Hemen müşîr Bey'e gidelim" dediler. Derviş Bey; "Gecedir, yatıyor, rahatsız etmiyelim" dediyse de, polisler; "Bize verilen emir ve talimat şudur: "Müks'lü Derviş Bey hangi saatte gelirse, derhal bana getirin, uykuda isem uyandırın." Derviş Bey'i hemen götürüp, müşîre haber verdiler. Müşîr derhal kalkıp, Derviş Bey'in boynuna sarıldı ve; "Bu sekizinci gecedir, hazret-i Seyyid Tâhâ bir an bile uyku ve istirahatime müsâade buyurmadılar; "Derviş Bey'i gönderiyorum, işini mutlaka yap, serbest olsun, aksi takdîrde helak olursun" buyuruyor" dedi. Hemen telgrafla Derviş Bey'in tahliye edilmesini, affedildiğini, vazîfesine iade edildiğini bildirdi. Serbest olarak eski yerine gönderdi. Derviş Bey, dönüşünde teşekkür için Nehri'ye Seyyid Tâhâ hazretlerine gidip, elini öptü; "Sizin yolunuza girip talebeniz olmak istiyorum" deyince, Seyyid hazretleri; "Arvas'a git, Seyyid Fehîm Efendi, yapacağın vazîfeyi söylesin" buyurdu.

Misâfirlerin hizmetlerine me'mûr levazım âmiri, bir akşam üzeri Seyyid Tâhâ hazretlerinin huzûruna gelerek; "Efendim! Bu fakîr, bu akşam üzeri, bin erkek ve beşyüz kadın misâfirlerin yemeklerini çıkartıp yedirdim. Şu anda beşyüz kişi Nehrî'ye girmektedir. Anbarlarda un kalmadı, ne yapayım?" diye arzedince, Seyyid Tâhâ; "Anbarlarda olması lâzım" buyurdu. "Efendim, süpürdüm, birşey kalmadı" deyince; "Bir daha bak" diye emretti. Bunun üzerine âmir gidip baktığında, anbarların unla dolu olduğunu hayretle gördü.

Seyyid Tâhâ, Nehrî'nin alt tarafında bir değirmen yapmayı düşündü. Bu değirmenin plânı ve projesini bizzat kendisi hazırlayıp, yapılışı esnasında talebeleriyle beraber sırtında taş taşıdı. Günlerce çalıştıktan sonra nihâyet değirmenin inşâsı tamamlandı. Değirmen öyle san'atlı, öyle muntazam yapılmıştı ki, hazne kısmına buğday konulduğunda kendiliğinden çalışmaya başlar, haznede buğday bittiğinde de dururdu. Bunu görenler, Seyyid Tâhâ hazretlerinin aklının çokluğuna hayran kalırlardı. Nitekim halîfelerinden Seyyid Sıbgatullah şu beyti söylemiştir:

"Gözümüz revak gibi sizin eşiğinizdedir,
Kerem et, kalbime gir; evim sizin evinizdir."

Seyyid hazretleri beyti işitip, iltifâtla yanlarına teşrîf buyurdu.

Bir kimse şehîd olmuş ve büyük bir velînin yanına defnedilmişti. Seyyid Tâhâ onun şehîdlik mertebesini görüp; "Bu kimsenin, şu büyük velîden aşağı olduğu söylenemez" buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri, kendisini Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye götüren velîni'meti amcası Seyyid Abdullah hazretlerine, bu büyük ni'metin şükrü olarak, hep hürmet ve hizmet etti. Onu hep iyilikle andı ve rûhuna pekçok sevâblar hediye etti. Ayrıca buyurdu ki: "Vefât ettiğimde benim kabrimi kabristanın en üst tarafına yapınız ki, sırf beni ziyârete gelenler, amcam Abdullah hazretlerinin kabrine uğramak mecbûriyetinde kalsınlar.

Onu da ziyâret ederek mübârek rûhuna sevâblar hediye etsinler." (O kabristanın bir yolu vardı. Seyyid Abdullah'ın kabri girişte idi. Seyyid Tâhâ hazretlerinin kabrine gitmek isteyen Seyyid Abdullah'ın kabrinin yanından geçmesi lâzımdı.)

Seyyid Tâhâ hazretleri, öyle yüksek dereceli bir âlim idi ki, onu gören müslim veya gayr-i müslim, o anda Allahü teâlâyı hatırlarlardı.

Mevlânâ Hâlid hazretleri; "Beni, Seyyid Abdullah ve Seyyid Tâhâ'dan üstün zannetmeyin" buyurunca, meclisinde olanlar; "Efendim! Siz ikisinin de hocasısınız" dediler. "Benim onlar yanındaki yerim, bir sultanın çocuklarını yetiştiren bir hoca gibidir. Onlar sultanın çocukları olduğu için, bu hocadan üstündürler" buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri Seyyid Sıbgatullah'a buyurdular ki: "Molla Sıbgatullah! Üstadına muhabbet ve onunla sohbet, her şeyden üstündür. Çünkü üstâd, kemâl mertebelerinin en yükseğine kavuşturmak ve ona ma'rifetleri vermekle, talebesinin hastalıklarını izâle eder, giderir" buyurdu.

Yine şöyle buyurdu:

"Şâh-ı Nakşibend hazretleri, yolunun esâsını Eshâb-ı Kirâmın (aleyhimürrıdvân) yolu üzere kurdu. Onlar Resûlullahın (s.a.v.) muhabbeti ile yetindikleri gibi, bize de üstada muhabbet yeter."

"Bana Cennet ve Cehennemden bahsetmek işi verilmedi. Bu kapıda olanlara bu ikisi te'sîr etmez." Bu sözü açıklarken halîfesi Seyyid Sıbgatullah Arvâsî şöyle buyurdu: "Ebrâr, ya'nî iyi mü'minler âhıretleri için amel ederler, mukarrebler, ya'nî Allahü teâlâya yakın olan ve hep O'nunla bulunmaktan zevk alan seçkinler, sâdece Allahü teâlâ için amel ederler."

"Zikr yapılmaksızın yalnız rabıta ile Hakka kavuşmak mümkündür. Zikr ise, rabıtasız kavuşturucu değildir."

Seyyid Sıbgatullah Arvâsî hazretleri, Seyyid Tâhâ hazretlerine; "Nefehât gibi ba'zı kitaplarda, ba'zı evliyâ için (kuddise sirruh) ba'zıları için (r.aleyh) deniyor; hikmeti nedir?" diye suâl edince, şöyle buyurdu: "Birincisi, nefsinden tamamen kurtulanlar, ikincisi kendinde, nefsinden birşeyler kalanlar içindir. Nefsden tamamen kurtulmak, irşâdın şartı değildir. (R.aleyh) denenlerden de bir çoğu, irşâd makamına oturmuşlar, büyüklerin yolunda olup, fâideli olmuşlardır."

Halîfesine şöyle buyurdu: "Halka önce işâretle muâmele et. Bu fâide vermezse ibâre ile (söz ile) söyle. Bu da fâide vermezse, ondan yüz çevir. Sen birinden yüzünü çevirirsen, Resûlullaha (s.a.v.) kadar bütün "Silsile-i aliyye" büyükleri ondan yüz çevirir."

"Münkirden (inkarcıdan) aslandan kaçar gibi kaçın! Münkirin ekmeğini yiyenin kalbi, zikre karşı kırk gün ölür. Bu münkirler, Resûlullahın (s.a.v.) zamanında olsaydı, ona îmân etmezlerdi."

Seyyid Tâhâ hazretleri ba'zan; **"Misvakla kılınan bir rek'at namaz, misvaksız kılınan yetmiş rek'attan hayırlıdır"** hadîs-i şerîfini okurdu. "Hadîsdeki sivâk, "misvâklamak"

ma'nâsına geldiği gibi "sensiz" ma'nâsına da gelir. O zaman hadîs-i şerîfin ma'nâsı; "Sensiz, ya'nî kendini düşünmeden Rabbinle olduğun bir rekat, kendinle olduğun yetmiş rek'attan fâidelidir" buyururdu.

Birgün, kendilerine; "Nehrî'de sâdık talebeniz kimdir?" dediler. "Molla Muhammed Münhanî'dir" buyurdu. "O, katı tabiatlıdır" dediler. Bunun üzerine Mevlânâ Ahmed Cüzeyrî'nin Dîvân'ındaki şu beyti okudu:

"Ehl-i tarik, makamları seyr ederken renk renktir,
Bir kısmı ilâhi cemâl, bir kısmı celâldedir."

"Amellerinizi ucb (kendini beğenmek, ibâdeti kendinden bilmek) ile örtmeyiniz, yok etmeyiniz."

"Bizim yolumuzda ucb ve riya yoktur. Riya ve ucba helâl diyen, yolumuzda değildir."

"Bizim yolumuzun yolcularının fâideleri, ana ve babalarına dahî ulaşır."

Evliyânın vefâtından sonra istifâde hakkında; "Kılıç kınından çıkmadıkça, (ruh, bedenden çıkmadıkça) kesmez" buyurdu.

Seyyid Tâhâ hazretleri, 1269 (m. 1852) senesinde bir ikindi vakti, Haram Çeşmesi denilen ağaçlık bir mevkide talebeleri ile sohbet ediyordu. Sohbet ânında kendisine iki mektûp arzedildi. Bunları kıymetli dâmâdı Abdülehad Efendi'ye okuttuktan sonra; "Abdülehad! Şöhret âfettir. Artık bizim dünyâdan gitmemizin zamanı geldi" buyurdu. Abdülehad da; "Aman Efendim, Şam'dan gelen bu iki mektûp nedir ki?" dedi. O gün sohbetten sonra hâne-i saadetlerine gitti ve orada hastalandı. Onbir gün hasta yattı. Hastalığının ağır olmasına rağmen namazlarını mümkün olduğu kadar ayakta kılmağa çalıştı. Hastalığının onikinci, Cumartesi günü talebeleri ve yakınları ile helâllaştı, vedâlaştı, vasıyyetini bildirdi. Kardeşi Seyyid Sâlih hazretlerini çağırttı. Onun için; "Birâderim Sâlih, kâmil, olgun bir velîdir. Herkesin başı onun eteği altındadır" buyurdu. Yerine kardeşi Sâlih hazretlerini halîfe bıraktı. İkindi vaktinde, talebelerinin Yâsîn-i şerîf tilâvetleri arasında, mübârek rûhunu Kelime-i tevhîd getirerek teslim eyledi.

Mübârek mezârı Nehrî'dedir. Onu seven âşıkları, uzak yerlerden gelerek, mübârek kabrinden fışkıran nûrlardan, feyzlerden istifâde etmekte, bereketlenmektedirler.

Seyyid Tâhâ hazretlerinin iki oğlu vardı. Biri genç yaşta vefât etti. İsmi Habîbullah idi. Bu oğlunu çok severdi. Diğer oğlu Seyyid Ubeydullah hazretleri olup, babasından istifâde ettikten sonra, amcası Seyyid Muhammed Sâlih hazretlerinden hilâfet aldı. Amcasından sonra, büyük bir metanet ve adâletle Nehri makamını, irşâd ve hükümdârlıkla idâre etmişti. Daha sonra Mekke-i mükerremeye gönderilmiş, Tâifde kendisine konak verilmişti. Mekke-i mükerreme'de hazret-i İbrâhim aleyhisselâmın makamında, tavaf sünnetinin son secdesinde, büyüklere yakışan bir tarzda vefât edip, Cennet-i Mu'allâ kabristanında defnedilmiştir.

---

1) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1075, 1076

2) Eshâb-ı Kirâm sh. 397, 401

3) Rehber Ansiklopedisi cild-16, sh. 109, 110

4) Mecd-i tâlid

5) Şems-üş-şümûs sh. 135

TAHTÂVÎ (Seyyid Ahmed bin Muhammed)

Hanefî mezhebi fıkıh âlimi. İsmi, Ahmed bin Muhammed bin İsmâil Tahtâvî'dir. Seyyid Muhammed Tokâdî'nin soyundandır. Mısır'da Sa'îd-i Ednâ yakınındaki Tahta nahiyesinde doğdu. Doğum târihi bilinmemektedir. 1231 (m. 1816) senesi Receb-i şerîf ayının onbeşinde Cum'a gecesi Mısır'da vefât etti. Önceden bizzat kazdırıp hazırlattığı Karâfe kabristanındaki Şeyh Ebî Ca'fer Tahâvî kabri yakınındaki yere defnedildi.

Babası Muhammed bin İsmâil Efendi, Anadolu'dan Mısır'a gelmiş ve Sa'îd beldesi yakınındaki Tahta nahiyesine yerleşmişti. Orasını vatan edinip, sâliha ve şerîfe bir hanımla evlendi. Mes'ûd bir ömür sürdükten sonra, vefâtında geriye, İsmâil ve Ahmed isminde iki oğul ile bir kız çocuğu bıraktı. Bu çocuklardan Seyyid Ahmed, "Tahtâvî" diye meşhûr oldu.

Seyyid Ahmed Tahtâvî, babasının terbiye ve himâyesinde yetişip, küçük yaşta Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. 1181 (m. 1767) senesinde tahsil için Kâhire'ye gitti. Bir müddet nahv (gramer) okudu. Sonra Ezher Medresesi'ne girdi. Orada Şeyh Ahmed Hamakî, Harîrî, Şeyh Mustafa Tâî, Şeyh Abdürrahmân Arîşî ve başkalarından fıkıh ilmini öğrendi. Arîşî'nin derslerine devamla, Dürr-ül-Muhtâr isimli fıkıh kitabının başından, Kitâb-ül-Büyû' bahsine kadar okudu. Geri kalan bölümünü de Hasen Cebertî'nin yanında tamamladı. Hasen Cebertî, talebelerinin arzusu ile, Dürr-ül-Muhtâr'ın tamâmını okuttu. Bu esnada Ahmed Tahtâvî de, diğer talebelerle birlikte Cebertî'nin evindeki derslerine devam etti.

Acâib-ül-âsâr müellifi Abdürrahmân Cebertî diyor ki: "Ahmet Tahtâvî ile birlikte babamın derslerine devam eder, diğer talebeler dağıldıktan sonra ondan Nûr-ül-İzâh metnini okurduk. Ahmed Tahtâvî'nin mîzâcı hoşuma gidiyordu. Gerek medresede gerek evimizde, ondan ayrılmayıp, vakitlerimi onunla birlikte geçiriyordum. Yaş olarak aramızda pek fazla fark yoktu. Babam bu hâlimizi iyi bildiğinden, ba'zan ondan ayrı kaldığımda; "Sa'îdli arkadaşın nerede?" diye sorardı. Ahmed Tahtâvî ile birlikte çalışırdık. Zor gelen ve anlayamadığım mes'eleleri bana açıklardı."

Ahmed Tahtâvî, ilim öğrenmek için çok çalıştı. Keskin bir zekâ ve kuvvetli bir hafızası vardı. Fıkıh ilmi yanında hadîs ilminde de üstün bir dereceye yükseldi. Şeyh Hasen Cüdâvî, Şeyh Muhammed Emîr, Şeyh Abdülalîm Feyyûmî'nin hadîs-i şerîf derslerini dinledi ve kendilerinden icâzet (diploma) aldı.

Ahmed Tahtâvî, Salîbe nahiyesinde ikâmet ederdi. Şeyhûniyye ve Sargatmışıyye medreselerinde ders verirdi. İlimdeki şöhreti her yere yayıldı. Oturduğu beldenin ileri gelenleri ve halk, onun etrâfında pervane oldular. O beldedeki insanlar, ona izzet ve ikramda kusur etmediler. Zamanla o yer, her bakımdan ma'mur bir hâle geldi. Şeyhûneteyn isimli iki medresenin vakıf başkanlığını yaptı. İlim yuvalarını ta'mir ve yeniden yapma işinde büyük hizmetler gördü. Daha sonra çoluk-çocuğu ile birlikte Derb-ül-meydâ denilen nahiyeye gidip oradaki mescidin meşrûtası olan Dâr-ül-Müleyhâ denilen eve yerleşti.

Ahmed Tahtâvî, bu sırada hiç ara vermeden, Ezher Câmii'ndeki derslerine devam etti. Dersleri büyük bir kalabalık tarafından ta'kib edildi. Sonra Ezher yakınında Vidinli Ahmed Efendi'nin ta'mir ettirdiği Ayniyye Medresesi'nde ders okuttu. Hergün ikindi namazından sonra hadîs dersleri verirdi. Şeyh İbrâhim Harîrî vefât edince, yerine Hanefî müftîliği makamına ta'yin edildi. Ezher rektörü Şeyh Şinvânî'den makam cübbesini giydi. Âlimler ve ileri gelenler, yapılan merasimde hazır bulundular.

Ahmed Tahtâvî, ömrünü ilim, ibâdet, talebe yetiştirmek ve eser yazmakla geçirdi.

Seyyid Ahmed Tahtâvî eserlerinin muhtelif yerlerinde şöyle demektedir:

"Müslümanların, birbiri ile karşılaştıkları zaman, müsâfeha etmeleri sünnetdir. Nitekim Süleymân Ebû Dâvûd Sicistânî'nin bildirdiği Hadîs-i şerîfde, Ebû Zer Gıfârî (r.a.) buyuruyor ki: "Resûlullah (s.a.v.) ile her karşılaşdığımda, benimle müsâfeha ederdi." Müsâfeha; iki kişinin, sağ elin avuç içleri birbirine yapıştırıp, iki baş parmağın yanlarını birbirine değdirmesidir. Şimdi moda olan, parmakları tutarak, avucuna koyarak yapılan tokalaşma, müsâfeha değildir. Sünnet olan ise, karşılaşınca, selâm söyleşirken, sağ el dört parmak içlerini, çıplak olarak (eldivensiz, örtüsüz, karşısındakinin sağ eli dışına baş parmağı tarafına) yapıştırmaktır. Baş parmakda bulunan damardan muhabbet yayılır. Müsâfeha ederken, birbirine muhabbet geçer."

"Bugün her müslümanın dört mezhebden birinde bulunması vâcibdir. Dört mezhebden birinde bulunmayan kimse, Ehl-i sünnetten ayrılmış olur. Ehl-i sünnet olmayan da sapık veya imansız olur."

"Misvakın otuzdan çok fâidesi vardır. Birincisi, son nefeste îmân ile gitmeğe sebep olur. Erkeklerin, oruçsuz iken de, özürsüz sakız çiğnemeleri mekrûhdur. Kadınlar, misvak yerine, oruçsuz iken, sünnete niyet ederek sakız kullanmalıdır."

"Tutulmamış oruçların fidye vererek iskât edilmesi için nass vardır. Namaz, oruçtan daha mühim olduğundan, şer'î bir özür ile kılınamamış ve kaza etmek istediği hâlde, ölüm hastalığına yakalanmış bir kimsenin, kaza edemediği namazları için de, oruçta yaptığı gibi iskât yapılması için, bütün âlimlerin sözbirliği vardır. Namazın iskâtı olmaz diyen kimse, câhildir. Çünkü, mezheblerin sözbirliğine karşı gelmektedir. Hadîs-i şerîfde; **"Bir kimse, başkası yerine oruç tutamaz ve namaz kılamaz. Fakat, onun orucu ve namazı için fakiri doyurur"** buyuruldu."

"Nezr yapmanın caiz olduğu âyet-i kerîmeden ve hadîs-i şerîfden anlaşılmaktadır. Nezr yapmak, istenilen birşeyin hâsıl olmasına ta'lik edilirse (bağlanırsa), şart etdiği şey hâsıl olunca, nezr etdiği şeyi yapmak lâzım olur. Hâsıl olmasını istemediği bir şeyi şart ederse istemediği şey hâsıl olunca, hac, oruç, sadaka, nafile namaz gibi nezrlerini, isterse yapar, istemezse, yapmayıp, yemîn keffâreti verir. Meselâ; "Ali ile konuşursam, Allah için yüz lira sadaka nezrim olsun" deyip, Ali ile konuşursa, isterse, sadakayı verir, isterse vermeyip, yemîn keffâreti verir. Fakat, zevcem boş olsun dedi ise, Ali ile konuşunca zevcesi boş olur. Yemîn keffâreti vermesi caiz olmaz. Şarta bağlı olan nezri, şart hâsıl olmadan önce yapmak caiz değildir. Meselâ, hastam iyi olursa, Allah için şu kadar sadaka vermek ve sevâbını Seyyid Ahmed Bedevî hazretlerine bağışlamak nezrim olsun deyip, hasta iyi olmadan önce nezrini yapması caiz olmaz. Hasta iyi olduktan sonra yapması lâzım olur. Şarta bağlı olan nezri yaparken de, yeri, fakirin şahsını ve fakirlerin adedlerini ve paranın cinsini de söylediği gibi yapmak lâzım değildir. Şarta mu'allak olan nezr, şart edilen şeye karşılık olarak yapılmamalıdır. Allahü teâlâya şükür olarak yapılmalıdır. Şükür secdesi yapmak gibidir."

"Başta ve gövdedeki yaraya konulan ilâcın, sıvı olsun, katı olsun, beyne ve hazm yoluna gitdiği bilinirse, oruç bozulur. İçeri gitdiği iyi bilinmezse, ilâç sıvı ise, İmâm-ı a'zam bozulur dedi. İki İmâm ise, içeri gitdiği iyi bilinmeyince bozulmaz dedi. İçeri sızdığı iyi bilinmeyen ilâç kan ise, üç İmâm da, bozulmaz dedi."

"Sabah namazının farzından sonra, güneş doğuncaya kadar nafile namaz kılmak, tahrîmen mekrûhtur. Sabah namazının sünnetini önceden kılmamış ise, bunu kılmak da bu yasağın

içindedir. Çünkü bu vakit, yalnız farz kılmak için ayrılmışdır. Ya'nî farzdan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kılmayan, hep farz kılmış sayılmaktadır. Bu ise, sabah sünneti bile olsa, nafile kılmakdan daha efdaldir. Fakat, bu zaman içinde kaza kılmak mekrûh olmaz. Çünkü hükmen farz kılmış sayılmak, sünnetden efdaldir. Kazâ kılmak ise, hakîkî farz kılmak olup, bundan daha çok efdaldir."

Tahtâvi'nin yazmış olduğu eserlerden ba'zıları şunlardır: 1- Haşiye aled-Dürr-ül-Muhtâr şerhu Tenvîr-ul-ebsâr: Dört cild halindedir. Haşiyeyi, Ayntablı Abdürrahîm Efendi, Arabîden Türkçeye tercüme etmiş ve basılmıştır. 2- Haşiye alâ Merâk-ıl-Felâh şerhu Nûr-ül-İzâh.

---

1) Acâib-ül-âsâr cild-3, sh. 531

2) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 184

3) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1076

TERZİ BABA

Anadolu'da yetişen evliyânın büyüklerinden. İsmi Muhammed Vehbî'dir. Hayyât Vehbî diye meşhûrdur. 1195 (m. 1780) senesinde doğdu. Osmanlı Müellifleri, Sefînet-ül-evliyâ, Esmâ-ül-müellifîn adlı eserlerde Erzurum'da, diğer ba'zı eserlerde ise, Erzincan'da doğduğu yazıldır. 1264 (m. 1847) senesinde Erzincan'da vefât etti. Dergâhının olduğu yere defnedildi. Bugün burası Terzi Baba mezârlığı diye anılmakta, mezârlığın ortasında türbesi bulunmaktadır.

Terzi Baba temel din bilgilerini tahsîl ettikten sonra, anne ve babasının isteği üzerine, bir san'at sahibi olmak için terzilik öğrenmeğe başladı. Terzi Baba diye meşhûr olması buradan gelmektedir. Dünyâya hiç rağbeti yoktu. Âhırete meyli çok fazla idi. Mesleği ile meşgûl olurken, ibâdeti terk etmez, nefsinin arzu ve isteklerini yapmama husûsunda a'zamî gayret gösterirdi. Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin (r.aleyh) halîfelerinden Erzincanlı Şeyh Abdullah Mekkî Efendi ile görüştü ve ona talebe oldu. Bundan sonra Terzi Baba'nın ma'nevî mertebesi günden güne ilerledi. Nefsle mücâdele ve riyâzette çok ileri derecelere ulaştı. Abdullah Mekkî Efendi, ona icâzet verdi. Abdullah Mekkî Efendi ile tanışmaları şöyle oldu: Terzi Baba, hem dikiş diker hem de dili ve kalbi ile Allahü teâlâyı anardı. Dükkânında dikiş dikerken, her iğneyi kumaşa geçirip çıkarışta dili ve kalbi ile Allahü teâlânın ism-i şerîfini söylerdi. Halîm selîm, mütevâzî bir zât idi. Kimsenin hâlini bilmesini istemezdi. Fakirleri çok sever ve bu sevgisini açıkça belli ederdi.

Birgün Erzincan'a seyyah fakirlerden birisi geldi. Üzerindeki palto çok eski olduğu gibi, ele alınmayacak kadar kirli idi. Bu zât paltosunu diktirmek için şehirdeki terzileri tek tek gezdi. Fakat müracaat ettiği bütün terziler onun elbisesini dikmek değil, el sürmekten bile çekindiler. Terziler o fakir zâta alay yollu; "Şurada Terzi Baba var. Ona götür, o diker" dediler. Zavallı fakir zât, Terzi Baba'yı buldu, istediğini anlattı. Terzi Baba'dan, red yerine hüsn-ü kabûl gördü. Terzi Baba ona; "Paltonu bırak, inşâallah yarına hazırlarım" dedi. Terzi Baba paltoyu alıp, güzelce yıkadı, kuruttu ve dikti. "Ertesi gün o fakire elbisesini teslim etti. Bütün bu yaptıklarının karşılığında ücret dahî almadı. O fakir zât paltosunu temizlenmiş, dikilmiş görünce çok memnun oldu. Terzi Baba'ya nazar edip, Allahü teâlânın sevdiklerinin sohbetine kavuşması için kalben duâ etti. Bu günlerde Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, halîfelerinden Abdullah Mekkî Efendi'yi Anadolu'ya göndermişti. Abdullah Mekkî Efendi, Erzurum'a uğramış, sonra Erzincan taraflarına yönelmişti. Erzincan'a yaklaşınca, yanındaki arkadaşlarına; "Mevlânâ Hâlid'in (r. aleyh) bize ta'rîf eylediği memleket, Allah bilir ya burasıdır. Burada bir zâtın bizde emâneti vardır" demişti.

Abdullah Mekkî Efendi, Erzincan'ı şereflendirince, insanlar akın akın ziyâretine geldiler. Gelenler arasında Terzi Baba da vardı. Abdullah Mekkî Efendi, ilk defa gördüğü Terzi Baba içeri girince ayağa kalktı. Da'vet edip yanında yer verdi. Hiç kimseye yapmadığı iltifâtı Terzi Baba'ya yaptı. "Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretlerinden bizde bir emânet var. O emânete seni müstehak gördüm. Bu emânet sana çok menfaatler sağlar. Kabûl edersen sana teslim edeyim" dedi. Terzi Baba da; "Siz bilirsiniz efendim, maddî menfaatse; dünyâ için Allah demem" cevâbını verdi. Abdullah Mekkî Efendi bu cevâbı alınca; "Oğlum, sen bulacağını buldun. Teslîm edeceğim emânet seni dünyâ sevgisinden kurtarmaktan başka birşey değildi" buyurarak, Terzi Baba'ya himmetle nazar edip, emâneti tevdî etti. Şâh-ı Nakşibend Behâeddîn-i Buhârî hazretlerinin yolunda terbiye edip, kemâle ermesine vesile oldu. Terzi Baba'ya hilâfet verip, Allahü teâlânın kullarına, Allahü teâlânın dînini öğretmek ve ma'rifetullaha kavuşturmak vazîfelerini verdi. Bunun üzerine, Terzi Baba'nın hâli derhal değişti. Ma'nevî feyzler deryasına daldı. Bu hâdiselerden sonra, Terzi Baba'nın yüksek derecesi halk arasında duyulup, yayıldı. Herkes istifâde etmek için ona geldi. Zamanla Terzi Baba'ya bağlanan talebelerin sayısı günden güne arttı. Bu hâli çekemeyen kimseler, onun hakkında dedikodu etmeye başladılar. "Ümmî bir câhilin başına bu kadar insan toplanmış" diyorlardı. Hattâ ilimden biraz nasîbi olanlar da, bu gibi sözleri söylemeye başlamıştı. Bunun üzerine beldenin müftîsi, Terzi Baba'yı imtihan için da'vet etti. Maksadı ise, Terzi Baba sorulan suâllere cevap veremeyince, cehâletini anlayıp, insanları irşâd da'vâsından vazgeçmesini te'min etmek idi. Terzi Baba, müftî efendinin da'vetini kabûl edip gitti. Orada büyük bir ilim meclisinin toplanmış olduğunu gördü. Müftî efendiye kendisini niçin da'vet ettiğini sorduğunda, müftî efendi ona; "Biz seni imtihan için da'vet ettik. Hakkınızda birçok dedikodu yapılıyor. Buna son vermek lâzım geldi. Biz size ba'zı suâller soracağız. Siz de cevap vereceksiniz" dedi. Sonra Sıfat-ı sübûtiyyenin kaç tane olduğunu ve daha başka suâlleri sordu. Terzi Baba büyük bir hakîkati ortaya çıkarmak için; "Allahü teâlânın, bu şehirde yaşayanlara göre yedi, diğer beldelere göre sekiz tane sıfat-ı subûtiyyesi vardır. Bu beldeye göre Allahü teâlânın Subûti sıfatları şunlardır: ilim, Semi', Basar, irâde, Hayât, Kelâm ve Tekvin. Bu şehre göre Allahü teâlânın Kudret sıfatı yoktur. Çünkü bu şehir insanları Allahü teâlânın Kudret sıfatını inkar etmektedirler. Eğer bu şehrin insanları Allahü teâlânın Kudret sıfatına inansalardı, Allahü teâlâ bir ümmî kulunda, insanlara doğru yolu gösterme kabiliyetini yaratmaya kadirdir, derlerdi" cevâbını verir vermez, orada bulunanlar, Terzi Baba'nın ilm-i ledünnîye sahip, kâmil bir zât olduğuna kanâat getirip, hemen ellerine kapanarak af dilediler. Ona gereken ikram ve hürmeti gösterdiler.

Terzi Baba'nın yetiştirdiği talebeler arasında en meşhûrları; Hâfız Rüşdü Efendi, Hacı Mustafa Fehmi, Leblebici Baba'dır. Terzi Baba, ilâhî aşk ile dolu adetâ ikinci bir Yûnus Emre'dir. Tasavvufun hakîkatlerine dâir, "Miftâh-ül-kenz" isminde manzûm eseri çok meşhûrdur. Terzi Baba hakkında yazılan "Şevkistan" adlı eserde kerâmet ve hâlleri uzun anlatılmaktadır.

Miftâh-ül-kenz adlı eserden ba'zı bölümler:

Fakat her aşılan var bir beyânı,
Ki gücü yettikçe söyler ânı.

Kimi manzûm, kimi mensûr buyurdu,
içinin sırrını halka duyurdu.

Kimi söyler Arabca hem maksadın,
Kimi Fâris kimi Türkçe kelâmın.

Bu bende iktidarım yok Arabca,
Lisân-ı Türkî ile dedim acabce.

Zelîllerden hakîrim halk içinde,
Kalîllerden ekallem (azım) dehr içinde.

Bu âsî, âsîlikte yok benzerim,
Za'îf bîçarelikte yok rakibim.

Ne ilmim var, Şeri'den edem sözler,
Ne zühdüm var, tarikda edem fiiller.

Hakîkatte hâlim yok yola gidem,
Bu âsî de düşündüm, ben de nidem.

İlâhî taklidimiz eyle tahkîk,
Ki zira senden olur kula tevfîk.

Nedir tevfîki Allahın kuluna,
Hidâyet etmesidir hak yoluna.

Eğer Allah kılarsa ger inâyet,
Verir kullarına türlü hidâyet.

***

Yine hayyât-ı Vehbî gel beyân et,
Kulun düşmanlarını sen ayan et.

Ona göre edelim buğd-ı fillah,
Dahî kime edelim hubb-i fillah.

Bu insanın ulu düşmanı dörttür,
Ona kim ki karşı olsa merttür.

Halas oldunsa bu dört şeyden ey can,
Vücûdunda olursun gizli sultân.

Düşmanımzdır diye buyurdu Allah,
Size düşman bilin bunları her gâh.

Biri nefis, biri şeytandır onun,
Kötü yâran, birisi dünyâ onun.

Büyük düşmandır emmâre nefsin,
Muhalif ol, îrişe ona kahrin.

Sözün tutma çalış ki ola teskin,
Ya katl edip bulasın sen de temkin.

Bu şeytana idem dersen adavet,
Çalış, zikr et dahî hem istikâmet.

Kötü yârene olma hiç mukârin,
Düşmanlık edecektir sana yârın.

İyilerle konuş dâim yakın ol,
Pak edip kalbini dâim selîm ol.

Selîm olup eğer kâmil olursan,
Nice yüzbin kötüyle konuşursan.

Zarar vermez bu kâmile konuşmak,
Nasihat edip kötüyü yola almak.

Düşmandır cümleye bu hubb-i dünyâ,
Nice âdemler eder ömrün ifna.

Bu dünyâya Hüdâ da etti hışmı,
Onu sever mi kimse olsa fehmi?

Eğer kullukta dâim olsa birkes,
Ona hadim olur dünyâ ve herkes.

Verir dünyâ meşakkat kim severse,
Onu cem' etmeğe kim çalışırsa.

Hadîsinde buyurdu Fahr-i âlem,
Haber verdi onu Eshâb-ı ekrem.

Sinek kanadına değeydi dünyâ,
İçirmezdi suyu küffâre Mevlâ.

İki aç kurt girerse eğer sürüye,
Kırar cümlesini koymaz geriye.

Bunlardan çoktur dîne zarârı,
Bu dünyâ makamın sevmek bil ânı.

Hadîs-i kudsîde buyurdu Mevlâ;
"İki sevgi birikmez kalbde asla."

İkisi cem' olup durmazlar asla,
Onlardır hubb-i dünyâ, hubbi-Mevlâ.

Nitekim su ile ateş yığılmaz,
ikisi bir çanakta cem' olunmaz.

İlâhî cümlemizi eyle gufrân,
Hayırlı mal verip sen eyle ihsân.

Dahî kalbimiz pak et sivâdan,
Halâs et cümlemiz şirk-ü riyadan.

İbâdette bizi sen eyle kâim,
Muhabbet edelim zâtına dâim.

Îmân

Hidâyettir bize îmân ezelden,
Onu hıfzeyleye Allah kederden.

Ne noksan olur îmân ne ziyâde,
Edip ikrâr-ı tasdik altı şeyde.

Ve lâkin var za'îfiyle kavisi,
Olur tasdîka göre her birisi.

Eğer tasdik olursa kalbde her ân,
Kavî olur onun îmânı ey can.

Dahî doğru söyler dilde kelâmın,
Ona kim sorsa söyler ol meramın.

Yalan ile îmân cem' olmaz asla,
Birikmez ikisi bir kalbde kellâ.

Hidâyettir kuluna evvel îmân,
Onun hıfz olmasına eyle idman.

Dahî çok ver salât ve selâmı,
Habîbi üstüne olsun müdâmı.

Mezhepler

Kim etti müctehidler ictihâdı,
Tashîh etti kamusu i'tikâdı.

Bizim bu i'tikâdda bildiğimiz,
Ebu Mansûr'dur ser mezhebimiz.

İmâm-ı a'zam oldu hem amelde,
Başta gelen imamlardan ilimde.

Bu ikisidir ser (baş) mezhebimiz,
Amelde i'tikâdda uyduğumuz.

Bu dört mezheblerin cümlesi haktır,
İmâm-ı a'zamın ki hem ehaktır.

Birisi Şafiî birisi Mâlik,
Biri de İbn-i Hanbel idi. sâlik.

Eğer mümkün olursa sen amel et,
Azîmettir bu dördüyle dahî git.

Ki mümkün olmayan yerlerde bil hak,
Amel kıl mezhebinle sen muhakkak.

Filân mezheb hatâ, demek hatâdır.
Ki zîrâ cümlesi Haktan atâdır.

Velâkin var ise ba'zı hatâsı,
Yine de af eder bil Hüdâsı.

Hatâ etse yine olur sevâbı,
Bize lâzım değil onun hesabı.

Hakîkatte bilinmez Hak muradı,
Murâdullaha ittik i'tikâdı.

Dört Büyük Halîfe

Risâlet onda çün buldu nihâyet,
işit kimdir eden evvel hilâfet.

Ebû Bekr oldu evvelce halîfe,
Kim ona intikâl etti vazîfe.

Nebilerden sonra odur en faziletli,
Bütün eshâbın hem odur üstünü.

Habîbullah ona buyurdu Sıddîk,
Resûlün kal'ini ederdi tasdik.

Kapısı olmuş idi, şehr-i sıdkın,
Ona lütfu erişmiş idi Hakkın.

Ki dâim ak ederdi yol içinde,
Habîbin yân idi gar içinde.

Malını etti infâk hak yolunda,
Ki birşey komadı asla yanında.

Onu medh eyledi Kur'ân'da Mevlâ,
Onun için olmuştu şânı a'lâ.

Kim ondan sonra eyledi hilâfet,
Edipdir hazreti Ömer adâlet.

Adâletten bu âlem olmuş idi,
Adâlet kapısı bu olmuş idi.

Habîbullah ona Fârûk buyurdu,
Ki zîrâ hakkı bâtıldan ayırdı.

Lisânından çıkardı çok me'ânî,
Okuttu aşikâre hem ezanı.

Ferasetten söylerdi ol kelâmı,
Dahî ifşa ederdi ol selâmı.

Üçüncüde halîfe oldu Osman,
Haya ederdi ondan ins ile can.

Atâ kıldı iki kez ona Hazret,
iki kızını ona kıldı inâyet.

Denildi ona "Zinnûreyn" lakabda,
Haya kapısı olmuştu vera'da.

Halîfe oldu ardınca Ali hem,
Kim odur Allah arslanı velî hem.

Ona kılmıştı Allah çok inâyet,
Yed'inde buldu âlem bunca nusret.

Verip kudret kılıcın ona Allah,
Kızı Fâtımâ'yı da verdi ol Şâh.

Ona bildirdi bu ilmin usûlün,
Kapu olup beyân etti fusûlün.

Bunlara ta'zim etmek bize elzem,
Ki herbirin merâtibince bil hem.

Ebû Bekr'i, Ömer, Osman, Ali'dir,
Bunları kim sevmezse şakidir.

Bunlardır cümle Eshâb içre efdâl,
Nebiler zümresinden sonra ekmel.

Bunlardır gerçek sırların hazînesi,
Bunlardan zâhir oldu çok incelik.

"Bunlardır çâriyâri ol Habîbin,
Bunlar sâdıklarıdır ol Tabibin.

Edip ta'zim muhabbetle nazar kıl,
Bunların haklarından sen hazer kıl.

Hüdâ âşıklarına dil uzatma,
Sakın onlarda ayıp gözetme.

Bu âşıklar geçerler mâsivâdan,
Bu kevni kaldırıp cümle aradan.

Unuturlar kamu bildiklerini,
Ki bilmezler murâd ettiklerini.

Bunlar bakmadılar hergiz murada,
Ki yanmıştır bunlarda hem irâde.

Edip teslim umurların Hüdâ'ya,
Nazar etmediler hiç gayrıya.

Kudret Sıfatı

Gel ey Vehbî yine söyle beyân et,
Cevâhir kenzini dahî ayan et.

İşin bitmez beyân et gel oturma,
Sıfat-ı kudreti de söyle durma.

Bu kudretten haber vergil me'ânî,
Götür cânân elinden armağanı.

Eğer Allah kılarsa ger inâyet,
Bu âsî söyliyem verirse kudret.

Bu kudretten neler zâhir oliser,
Bu kullara neler ihsân oliser.

Verip bir zerre nûru kudretinden,
Bu mahlûka atadır hikmetinden.

Tecellî olur hâsıl bu kuvvet,
Vücûda geldi ondan bunca kudret.

Bu mahlûku yarattı kudretinden,
Verip bunca ni'metler merhametinden.

Kemâl-i kudretine engel olmaz,
Hüdâ hiçbir işinde âciz olmaz.

O'nundur cümle mahlûkât temâmet,
Olur varlığına cümle alâmet.

Bu âlemler nizâmıyla delâlet,
Eder birliğine dâim şehâdet.

Bidayette O'nun hiç evveli yok,
Nihâyette O'nun hiç âhiri yok.

Hüdâ zâhirdürür bâtın olana,
Fenâfillah olup zâtın bulana.

Dahî bâtındürür kim olsa zâhir,
Vücûdundan çıkıp olmazsa tâhir.

Cümle işlere kâdirdürür Hak,
O'nun emriyle oldu cümle mutlak.

Bu kudretten tecellî etse Allah,
Verirse eğer kula bir zerre nâgâh.

Geçip kendinden ol fânî olurdu,
Tükenip kuvveti hem yıkılırdı.

Giderdi kendisinden cümle kuvvet,
Hareket etmeğe kalmazdı kuvvet.

Geçerdi mâsivâdan cümle tahkîk,
Ger Allah verirse ona tevfîk.

Çekip nûrun geri kılsa inâyet,
Ziyasından bulurdu nice kuvvet.

Bu kuvvetle eder mürşidler irşâd,
Bu kudretten olubdur cümle dil-şâd.

Bu mahlûka verip bir zerre kudret,
Zuhur etti onlarda bunca hikmet.

Kimisi oldu âlim kimi câhil,
Kimisi oldu agâh kimi gâfil.

Kimisi âkil oldu kimi ahmak,
Kimisi sâlih oldu kimi efsâk.

Kimi mü'min kimi kâfir olur,
Kimi zâlim kimi mazlûm olur.

Kiminin rızkını bol verdi Rezzâk,
Kimisini fakir halk etti Hallâk.

Kimi derviş olup gezerdi seyyah,
Kimi Arab, kimisi dahî fellâh.

Kimi gâfil olup dünyâyı sevdi,
Kimi âbid olup ukbâyı sevdi.

Kimi zâkir olup severdi Mevlâ,
Olupdur şanları gayede a'lâ.

Bu mahlûkda nice hikmetleri var,
Sakın evsâne olup etme inkâr.

Suâl olmaz Hüdânın hikmetinden,
Kime dilerse verir kudretinden.

Eğer bir zerre denlû olsa hayvan,
Ona kudret verip eylerse ihsân.

Bu mahlûkı onunla korkutur Ol,
Kim ondan kudretin izhâr eder Ol.

Sakın bir kimseye hor bakma zinhar,
Hüdânın kudretini etme inkâr.

Hüdâ kâdir diye ikrâr edersin,
Onun bunun işine karışırsın.

Hüdâ âşıkları dahi eylemezler,
Kulun ayıbını dâim gözlemezler.

Ararsan aybı eğer, nefsinde ara,
Deme bir kimseye, şu kul âvâre.

Eğer sen has kul oldunsa duâ et,
Anın has olmasına sen rica et.

Rican geçmezse gel Hakka yorulma,
Onun bunun üzerine kurulma.

Ki zîrâ herkesin bir hasleti var,
Hüdâ indinde makbûl bir işi var.

Velâkin sâilin var bir suâli,
Nedir bu emr-i ma'rûf söyle hâli?

Dahî bu nehy-i münkeri nidelim,
Bunları cümle biz, terk mi edelim?

Cevâbın da işit bu âsilerden,
Diyelim biz kelâmı safilerden.

Eğer Şah verse oğlun bir kuluna,
Bunu hıfz et ki terbiye oluna.

O kula lâzım olan bunda nedir?
O'na ta'zimle dâim terbiyedir.

Eğer tenbîh ederse dahî ol Şah,
Onu tekdir edüp çaldır her gah.

Yine lâzımdır kim ede hürmet,
Onu terbiyesinde ede minnet.

Bu temsil üzere eğer oldunsa âmil,
Olursun sen tarîkde dahî kâmil.

Hüdânın kullarına ta'zim eyle,
Gücün yettikçe Hakkı tefhim eyle.

Bu kullara mülayim söyle nush et,
Kabûlünü Hüdâdan sen rica et.

Kulun sa'yı Hüdânın tevfîki ile,
Sözün te'sîr eder bu ikisi ile.

Kelâmında buyurdu yüce Allah,
Hitâb etti Habîbine kim ol Şâh.

"Habîbim sevdiğine sen hidâyet,
Edemezsin eğer olmazsa inâyet.

Velâkin dilediğin, Hak teâlâ,
Hidâyetler kıluben eder âlâ."

Bu kullar sarf ederlerse irâde,
Hidâyet buluben erer murada.

Geri avdet edelim bahsimize,
Bu kudretten diyelim yine size.

Hüdâ herşeye kadirdir deyince,
Kemâl-i kudretin ikrâr edince.

Zuhur etse eğer bir kulda hâli,
Birine cüz'ice verse kemâli.

Gece gündüz O'nu inkâr ederiz,
O'nun dâim hilâfına gideriz.

Hüdâ kadir ki bir ednâ kulunu,
Edip ihsân, açık ede yolunu.

Onu cezb eyleye fazlından Allah,
Dahî bâtında sultan ede ol Şâh.

Ledünnî ilmini ede inâyet,
Onun ilmine olmaya nihâyet.

Verip Kur'ân ile hadîse ma'nâ,
Murâdullah ne ise ola esna.

Tecellî eyleye Sem'inden Allah,
İşittire kelâmın ona her gah.

Basîrinden vere kula basar hem,
Cemâlini göstere ona dahî hem.

İrâdetten vere ona irâde,
İnâyetle erişe her murada.

Ona kudret verip hem ede imdâd,
Nice yüzbin kulun ettire irşâd.

Kemâli kudretinden etse izhâr,
O'nu lâyık mı biz edek inkâr.

O câhildir ilimsiz bu iş olmaz,
İzin yoktur izinsiz mürşid olmaz.

Hüdâ ârifleri câhil olur mu?
Hak irşâd eylese izin alır mı?

Hüdânın kudretin evvelce ikrâr,
Edelim dahî tasdîk cümle yekbâr.

Eğer bir kulda izhâr etse olmaz,
Olur amma velâkin şunda olmaz.

Bunu böyle eğer der ise bir kul,
Olur mu kudret de îmânı makbûl?

Gel imdi cümlemiz insaf edelim,
Kime Hak verse tasdîk eyleyelim.

Velâkin sâilin var bir suâli,
Eder kim gösterüpdür hâli?

Hüdânın âdeti olmuş mu câri,
Kim ede mürşidi, ol Zât-ı Bari.

O'nun şimdi cevâbına kulak ver,
Bu âsi ol suâle ne cevap der.

Hüdânın nice yüzbin hikmeti var,
Kimin etti, kiminde ede izhâr.

Diyelim mi kim izhâr etse hikmet?
Bu olmaz câri olmamışdır âdet.

Nicesin etti mürşid gar içinde,
Nicesin dahî kuyular içinde.

Hüdânın hikmeti çoktur cihanda,
Nice yüzbinin izhâr eder onda.

Edip teslim Hüdânın hikmetini,
Gözet herkesde Hakkın kudretini.

Sakın deme şu câhildir, şu hordur,
Şu bilmez, şu işitmez, şu da kördür.

Ki her kimi görürsen sen Hızır bil,
Gözetle her geceyi sen Kadîr bil.

Nice yüzbin cihan ol dese olur,
Kamûsına dahî ol yeri bulur.

Geri yok ol dese cümlesine Hak,
Fenâ olup Hüdâ kalırdı ancak.

Gözetle dâima Hakkın muradın,
Muradında bulursun sen muradın.

Habîbine salât ile selâmın,
Oku kim sen şefaat ede yârın.

İlim

Gel ey Vehbî ilim nedir beyân et,
Murâd nedir ilimden sen ayan et.

İlimden çok kelâmlar söylemişler,
Ki her biri şekerler çiğnemişler.

Bu âsî de diyem bir nebze bende,
Şekerler çiğneyelüm biz bu fende.

Sığındım Halika dedim ki; ey Şah!
Günâhım af edip sen eyle agâh!

Lügatte pes ilm bilmeğe dirler,
Gerek kesbi gerek Vehbî'ye dirler.

İlim ikidürür dir ehl-i batın,
Birisi ilm-i zâhir, biri batın.

İkisi birbirinedür muvafık,
Onu tatbik eder her kim ki ayık.

Duâ Bahsi

Kabûl etsin Hudâ dirsen duâmı,
Duâda it salât ile selâmı.

Duânın pes kabûlüne sebepdir,
Salât itmek duâda pek edebdir.

Velâkin şüpheli lokmada sûz var,
Bu âsî söyleyem ki anda ne var.

Buyurdular ***"Eğer bir kul taamdan,***
Yese bir lokma şüpheli taamdan.

Ânın kırk gün kabûl olmaz duâsı",
Velâkin söyleyip şaşırtma nâsı.

Ki zîrâ kanı şimdi bu zamanda,
Helal az kaldı şimdi bu cihanda.

Buna ne diyelim şimdi işitgil,
Meğerki idelim cüz'îce te'vîl.

Ânın te'vîlidir Allahü âlem,
İhâfedir bu kulları dahî hem.

Eğer ma'nâ hakîkat olsa idi,
Duâ şimdi kabûl hiç olmaz idi.

Velâkin Hak kelâmında buyurdu,
Duâmıza icabetin duyurdu.

Veya nefsinde geçmezse duâsı,
Geçer kardeşi hakkında recâsı.

Duâdan ön helâllaşmak gerekir,
Duâ makbûlüne bu da sebepdir.

Kamuya âhıret hakkın helâl et,
Ki ehlullah yoluna sen dahî git.

Birine bin verir Allah sevâbı,
Verir fazlından anla sen cevâbı.

Ki zîrâ âhıret hakları çoktur,
Hukuku olmayanlar şimdi yoktur.

Helâl edince mercûdur Hüdâdan,
Kâmûsun afv ede Allah atâdan.

Ki zîrâ güçdürür kul hakkı gayet,
Kıyâmette oluser çok adavet.

Kaçar, kişi o günde kardeşinden,
Dahî ana ile hem yoldaşından.

Kaçar, baba ile hem zevcesinden,
Kamu ahbâbiyle hem de ibin'den.

Ki bir dank yerine hem alırlar,
Nice yüzbin sevâb ana verirler.

Alurlar altı yüz rek'at sevâbın,
Verir dank yerine bil cevâbın.

Bu dank altıda birdir dirhemde,
Ki zîrâ yok nihâyet hiç keremde.

Bunlardan da eşeddür hakk-ı küffâr,
Kamumuz hıfz ide ol zât-ı Gaffar.

Eşeddür dahî hayvan hakla sen bil,
Eziyyet etmeden ana hazer kıl.

Çalış burda iken et hasmı irzâ,
inâyetten meğer afv ede Mevlâ.

Helâllaşmak anınçün oldu elzem,
Duânın pes kabûlüne sebep hem.

Eğer Hak râzı olsa bir kulundan,
Eder hasmın ırza hem fazlından.

Teveccüh kıl Hüdâya cân-ü dilden,
Habîbini şefi' kıl sen gönülden.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-2, sh. 183

2) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 50

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 643

4) Miftâh-ül-kenz, 1325

5) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye sh. 1092, 1117

TURŞUCU-ZÂDE AHMED MUHTAR EFENDİ

Son devir Osmanlı âlimlerinden. Yüzonikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi Ahmed Muhtar olup, Safranbolulu Behâüddîn Efendi'nin torununun oğlu, Hacı Muhtâr Efendi'nin torunu, Turşucular kethüdası İbrâhim Ağa'nın oğludur. Turşucu-zâde diye bilinir. 1238 (m. 1822) senesinde İstanbul'da doğdu. 1292 (m. 1875) senesinde İstanbul'da vefât etti. Karacaahmed kabristanında, babasının kabri yanına defnedildi.

Çocukluğundan i'tibâren ilim tahsiline yöneldi. İlk tahsilini babasından gördükten sonra, Filibeli Halîl Fevzi Efendi'nin hizmetinde bulunup, ondan birçok ilimleri öğrendi ve icâzet aldı. Açılan ruûs (diploma) imtihanını kazanarak müderris oldu. Arabça ve Farsça dillerini çok iyi bilirdi. 1266 (m. 1849) senesinde ilk olarak "Hâriç" rütbesiyle Selâse-i Lütfî Paşa Medresesi'ne müderris ta'yin edildi. Başka medreselerde de müderrislik yaparak pekçok talebe yetiştirdi. Zamanın âlimleri arasında önemli bir mevkîye sâhib oldu. 1281 (m. 1864) senesinde İstanbul Mahkemesi başnâibi ve "Mahfel-i Şeriat" vazîfelerinde bulundu. O sıralarda yeni kurulan Mülkiye Mektebi (Siyasal Bilgiler Fakültesi) fıkıh müderrisliğine ta'yin edildi Burada bir sene kadar ders okuttuktan sonra, 1282 (m. 1865) senesinde mahreç mevleviyeti rütbesiyle Dâr-ı Şûrâ-i Askeri müftîliğine ve Şer'iye Hâkimleri Seçim Meclisi üyeliğine getirildi. 1283 (m. 1866) senesinde Mekke-i mükerreme pâyesiyle taltif edildi. 1284 (m. 1867) senesinde Galata kadılığına getirildi ve İstanbul payesi verildi. O sırada veliahd olan Şehzâde Yûsuf İzzeddîn Efendi'ye üç sene hocalık yaptı. 1285 (m. 1868) senesinde "Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliye" üyeliğine, 1288 (m. 1871) senesinde ikinci defa Dâr-ı Şûrâ-i Askerî müftîliğine getirildi. 1289 (m. 1872) senesinde Mir Ahmed Muhtâr Efendi'nin vazîfeden ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına yükseltildi. Bu makamda, bir yıl yedi ay yirmi gün kaldıktan sonra, 1291 (m. 1874) senesinde vazîfeden ayrıldı. Kendi evine çekilip, Allahü teâlâya ibâdet etmekle meşgûl olduğu sırada vefât etti.

Turşucu-zâde Ahmed Muhtâr Efendi, fıkıh ilminde ihtisas sahibi ve İslâm dîninin emirlerine sıkı bağlı olup, yasaklarından şiddetle kaçınırdı. Vazifesinde adâlet ve doğruluktan ayrılmazdı. Bu yüzden herkes tarafından sevilirdi. Tevâzu sahibi olup, İstanbul'un bir yakasından diğerine, şeyhülislâmlık makamına tahsis edilen kayıkla değil de, halkın geçtiği vapurla geçerdi. Haksızlığa tahammül edemez, hak bildiğini söylemekten çekinmezdi. "Murassa-i Osmânî" ve "Mecîdî" nişanlarına (madalyalarına) sahip idi. Kaynaklarda eseriyle ilgili bilgiye rastlanmamıştır.

---

1) İlmiye salnamesi sh. 604

2) Kâmûs-ül-a'lâm cild-6, sh. 4235

VENÂÎ (Ali bin Abdülber)

Şafiî mezhebi fıkıh âlimlerinden. İsmi, Ali bin Abdülber bin Ali el-Hüseynî el-Venâî olup, künyesi Ebü'l-Hasen'dir. 1170 (m. 1756) senesinde Mısır'ın Venâ köyünde doğdu. 1212 (m. 1797) senesinde Medîne-i münevverede vefât etti.

Venâî, tahsilini Mısır'da yaptı. Zamanın büyük âlimlerinden olan Şemsüddîn Muhammed bin Ali Şirvânî, Seyyid Muhammed Murtazâ ve başkalarından ilim öğrendi. Muhammed Murtazâ'dan hadîs ilmini öğrenip icâzet aldı. Hocası onu çok sever ve çok üstün tutardı. Ona i'timâdı son derece idi. Öyle ki, "İhyanın şerhini yaptığında ona verip; "Münâsib gördüğün yerleri bırakabilir, münâsib görmediğin yerleri çıkarabilirsin" buyurdu. Venâî, hac için 1203 (m. 1788) senesinde Mekke-i mükerremeye gitti. Üç sene orada ikâmet etti. Otuz senede yayamadığı ilmi, burada üç senede yaydı. Daha sonra Medîne-i münevvereye gitti. Resûlullahın kabr-i şerîfini ziyâret edip Mısır'a döndü. Rü'yâsında Resûlullah (s.a.v.) onu Medîne-i münevvereye çağırdı ve orada vefât edeceğini buyurdu. Venâî bu emir ile sevinçle Medîne'ye vardı. Vefâtına kadar orada kaldı.

Venâî, fıkıh, hadîs ve diğer ilimlerde üstün bir dereceye yükseldi. Ferâiz ilminde emsalsizdi. Halvetiyye yolunun edebini Ahmed Derdîrî'den öğrenip icâzet (diploma) aldı. Şeyh Ömer Abdülkerîm bin Abdürresûl, onun hayâtına ve kerâmetlerine dâir bir eser yazdı.

Venâî, çok ibâdet ve mücâhede eden, hâller ve kerâmetler sahibi bir zât idi. Daha küçük iken kerâmetleri görüldü. Küçüklüğünde su dolu bir havuza düştü. Ailesine haber verilinceye kadar orada kaldı. Ana-baba ve yakınları oraya koştuklarında, Venâî'yi havuzun zemininde oynarken buldular. Boğazına su kaçmamış ve hiç zarar görmemişti.

Venâî, çok geceler rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) görürdü. Bir gece yine rü'yâsında Resûlullahı (s.a.v.) gördü. Resûlullah (s.a.v.) mübârek şehadet parmağını Venâî'nin ağzına koyup hareket ettirdi ve geceleyin; "La ilâhe illallâhü vallâhü ekber Allahü ekber" duâsını okumasını tenbîh buyurdu.

Onsekiz yaşında iken kitap yazmaya başlayan Venâî, çeşitli ilimlere dâir birçok eser yazdı. Eserlerinden bazıları şunlardır: 1- Tuhfet-ül-efkâr. 2- Delîl-üs-sâlik ilâ melik-il-memâlik. 3- Necât-ür-Rûh, 4- El-Kelimât-ül-Celiyye fî beyân-il-murâd minel Ecrûmiyye 5- Füyûd-ül-Melik-id-dâim (ferâize dairdir), 6- Mevrid-üz-Zam'ân (mevlid), 7- Şerhu salevât-i Derdîrî. 8-Umdet-ül-ebrâr fî ahkâm-il-hac vel-i'timâr, 9- El-Meneh-ul-ilâhiye.

---

1) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ cild-2, sh. 200

2) Mu'cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 117

3) Esmâ-ül-müellifîn cild-1, sh. 770

4) El-A'lâm cild-4, sh. 298

5) Brockelmann Sup-2, sh. 424

6) İzâh-ül-meknûn cild-1, sh. 478, 620, cild-2, sh. 575

YAHYÂ MUAMMER MEZÛRÎ İMÂDÎ

Fıkıh âlimi, tasavvuf ehli. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin talebelerinin büyüklerinden. Doğum ve vefât târihi kesin değildir. Hicrî onüçüncü asrın yarısında yüz yaşlarında iken vefât edip, Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylanî hazretleri civarında defnedildi.

Yahyâ Mezûrî hazretleri küçük yaşta iken ilim tahsili ile meşgûl oldu. Bağdat'ta, Seyyid Âsım Hayderî ve Sâlih Hayderî gibi âlimlerden âlet ilimlerini öğrendi. Her türlü ilimde söz sahibi oldu. Bilhassa fıkıh ilminde çok ilerledi. Irak bölgesindeki âlimler de kendisinin üstünlüğünü kabûl ederler, müşkillerini ona hâllettirirlerdi. Hattâ kendisinin fıkıh ilminde ictihâdlar arasında

tercih yapmaya muktedir olan tercih ehlinden olduğunu söyleyenler bile vardı. Mevlana Hâlid-i Bağdadî, Hindistan'dan Abdullah-ı Dehlevî hazretlerinden aldığı feyzlerle Irak'a dönünce, daha önce müderrislik yaptıkları Süleymâniye şehrine gittiler. Oradaki âlimler kendisinin sözlerini yanlış anlayıp i'tirâz ettiler. Ancak Mevlânâ Hâlid hazretlerinin güzel sözleri, engin bilgisi karşısında tutunamadılar. En büyükleri bildikleri Yahyâ Mezûrî'ye (r.aleyh) bir mektûp yazarak; "Acele Süleymâniye'ye gel! Bu zâta ancak sen cevap verebilirsin" dediler. Yahyâ Mezûrî hazretleri mektûbu alınca, hemen atına binip yola çıktı. Süleymâniye'ye yaklaşınca, şehrin ileri gelenleri ve âlimler karşılamaya çıktılar. Herbiri izzet ve ikramla evine da'vet etti. Elini öpebilmek için insanlar sıraya dizilmişlerdi. Yahyâ Mezûrî, gayretinin çokluğundan hemen Mevlânâ Hâlid hazretlerinin dergâhına gitmek istediğini bildirdi. Hiçbir yere uğramadan, doğru o mübârek zâtın huzûruna vardı. Yolda Mevlânâ Hâlid hazretlerini imtihan için, içinden çıkılması çok zor olan ba'zı sorular hazırlamıştı. Mevlânâ Hâlid, onu ayakta karşıladı. Müsâfeha ettikten sonra yanına oturttu. Yahyâ Mezûrî hazırladığı soruları sormağa niyet ettiği sırada, Mevlânâ Hâlid (r.aleyh) sözü alıp; "İlimde birçok müşkiller vardır. Bunlardan ba'zısı şunlardır ve cevâbı da şöyledir" diyerek, Şeyh Yahyâ'nın sormak istediği bütün soruları kendileri sorup kendileri cevaplandırdılar. "Âlimi âlim anlar" sözü mucibince, Yahyâ Mezûrî (r.aleyh), Mevlânâ Hâlid hazretlerinin ilimdeki üstünlüğünü, tasavvufdaki derecesini anlayıp, teslim oldu. Talebeliğe kabûl edilmesini istirhâm etti. Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), talebeliğe kabûl ettiği Yahyâ Mezûrî'ye, dergâhında bir hücre verdi. Süleymâniye şehri ileri gelenleri, Yahyâ Mezûrî hazretlerinin Mevlânâ Hâlid hazretlerine tâbi olduğunu işitip, yaptıklarına pişman oldular. Birçokları, Mevlânâ Hâlid hazretlerine gelip talebesi olmakla şereflendiler.

Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), Yahyâ Mezûrî hazretlerini çok severlerdi. Talebesi olduğu hâlde akran muâmelesi yapardı. Yahyâ Mezûrî de, Mevlânâ Hâlid'in meclisinde kendisini hizmetçi kabûl etmekten zevk alırdı.

Mevlânâ Hâlid'in (r.aleyh) halîfelerinden İsmâil Berzencî Hâlidî anlatır: "Şeyh Yahyâ'nın çok hizmetinde bulundum. Birgün Yahyâ Mezûrî, kaylûle vaktinde uyurken Mevlânâ Hâlid (r.aleyh), Yahyâ Mezûrî'nin dergâhına teşrîf ettiler. Kendilerini karşılayıp, Şeyh Yahyâ'nın uyumakta olduğunu arz edince, "Uyandırma!" buyurdular. Şeyh Yahyâ'nın hücresine girdiler, Şeyh uyurken ağzından öptüler ve; "Senin hayâtınla, Allahü teâlâ hazretleri bizi faydalandırdı" buyurdular. Sonra geri döndüler. Mevlânâ Hâlid hazretlerinin bu duâsı bereketiyle Yahyâ Mezûrî (r.aleyh), zamanın en büyük âlimlerinden, seçilmişlerinden oldu. Fıkıh ilminde tercih derecesine ulaşıp, aklî ve naklî ilimlerde, matematikte adetâ bir ilim denizi oldu. Takvâda, güzel ahlâkta, edeb ve hayada insan aklını hayrette bırakırdı. Hocasının oğlu ve talebelerinden olan Hayderî-zâde İbrâhim Fasîh Efendi, ayakkabısını çevirecek olsa, buna müsâade etmez; "Sen benim hocamın oğlusun, böyle yapma!" buyurur, hocalarının çocuklarına bu derece hürmet gösterirdi."

Yahyâ Mezûrî hazretlerinin güzel ahlâkına dâir menkıbelerden ba'zıları şunlardır:

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, talebelerinden Abdülvehhâb Sûsî'yi İstanbul'a gönderdi. Orada devlet büyüklerinden gördüğü iltifât karşısında kibir ve gurûra kapılınca, talebelikten tardedildi. Abdülvehhâb Bağdat'a geri dönüp Yahyâ Mezûrî hazretlerine geldi. Elini öptü ve yeniden talebeliğe kabûlü için Hâlid-i Bağdâdî hazretlerine iltimasta bulunmasını istedi. Yahyâ Mezûrî de, hocasının huzûruna geldi ve Abdülvehhâb'ın affını arzetti. Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri; "Emîr benim elimde olsa affederim. Lâkin silsile-i aliyye-i Nakşibendiyye'nin hepsinin rûhâniyeti, Abdülvehhâb'ı talebelikten tard eylediler. Ancak sakalını traş, yüzünü kara edip bir merkebe ters biner, sokak ve pazarda bu hâl ile kendisini teşhir ederse o zaman belki

meşâyıhın rûhları affederler" buyurdu. O zaman Şeyh Yahyâ; "Ey hocam, Abdülvehhâb nefsine böyle yük yükleyemez, müsâade et, onun adına ben yapayım da Abdülvehhâb affoluna ve ben nefsimi müslümanların ihtiyâcı için feda edeyim" dedi. Hazreti Mevlânâ Hâlid ağlayarak Yahyâ Mezûrî'nin boynuna sarıldı. Beraberce bir hayli vakit ağladılar. Sonra Mevlânâ Hâlid nafile namaza durdu. Yahyâ Mezûrî de kendi dergâhına gitti. Orada bekleyen Abdülvehhâb'a; "Kimseyi kötüleme! Ancak kendi nefsini kötüle!" buyurdu. Abdülvehhâb mahrûm ve hüsran olarak oradan ayrıldı.

Yahyâ Mezûrî hazretleri, çamaşır yıkamakta ve ekmek pişirmekte hanımına yardım ederdi. Evlâdından biri vefât etse kendi eliyle cenâzesini yıkardı. Hanımını teselli etmek için de; "Evlâdımızın vefâtına üzülme! Bilakis Allahü teâlâya şükret ki, şükredenlerden olasın" buyururdu. Hattâ öz babası büyük âlim Abdürrahmân hazretlerini, Yezîdî'lerin dağda şehîd ettikleri haberi gelince, ders vermekle meşgûl idiler. "Hasbünallahü ve ni'melvekil" deyip derslerini bitirmeden kalkmadılar.

Seyyid Sadreddîn Es'ad Hayderî hazretleri vefât ettiği gün, Bağdat'ta talebesi İbrâhim Fasîh Hayderî'nin evinde misâfir idiler. Seyyid Sadreddîn Hayderî'nin vefât ettiği haberi verildi. Yahyâ Mezûrî (r.aleyh); "Seyyid Sadreddîn Hayderî hocamdır ve hocamın oğludur. Onun cenâzesini ben yıkayacağım" buyurdu. Gidip cenâzeyi yıkadı. Velî ve allâme Seyyid Ubeydullah-ı Hayderî de suyunu döküp, kalabalık bir cemâatle namazı eda edildi.

Yahyâ Mezûrî hazretleri yüz senelik bir ömürden sonra vâdesi gelip Bağdat'ta vefât etti. Âlimlerin büyüklerinden Molla Hüseyn bin Molla Câmî cenâzesini yıkadı. Yine ulemâdan Seyyid İbrâhim Fasîh Hayderî, Muhammed Emîn Hayderî, Seyyid Sâlih Hayderî, gibi âlimler de sırayla suyunu döktüler. Cenâze namazına katılmayan bir fert kalmadı. Bağdat'ta yer yerinden oynadı. Namazını Şeyh'in arkadaşı büyük âlim Abdürrahmân Rûzbehâî kıldırdı. Sonra Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerinin türbesi civârına defnedildi.

"Redd-ül-Muhtâr" müellifi İbn-i Âbidîn hazretlerinin ve İbrâhim Fasîh Hayderî'nin hocası olan Yahyâ Mezûrî hazretleri, yüksek oğullarını da kendisi gibi âlim ve velî olarak yetiştirdi. Abdullah, Selîm ve Mustafa adlarındaki oğullarının üçü de, yüksek âlim ve Mevlânâ Hâlid hazretlerinin sevenlerinden idiler.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî hazretleri, yüksek halîfesi Yahyâ Mezûrî ile mektûplaşırlar, ona nasihatlerde bulunurlardı. Bu mektûplarından birinde buyurdular ki:

"Her türlü hamd, sonsuz ni'metler sahibi olan Allahü teâlâya mahsûstur. Peygamberlerinin en yücesi olan ve hiçbirinin uğramadığı eziyetlere uğrayan, Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) ve O'nun yüce Âl, Eshâb, Ezvâc-ı tâhire ve Ahbabına salât ve selâm olsun.

Muhterem efendim, senedim ve dayanağım, Allahü teâlânın yolunu neşreden derin âlim Molla Yahyâ'nın ihsân ederek gönderdiği mektûp ile şereflendik. Cenâb-ı Hak, karşılığında bereketli sevâblar ihsân eylesin. Mektûbunuzu okuduk, tam bir ihlâs ve hasretle yazıldığını mübârek hâl ve güzel ahlâkınızı yansıttığını gördük. Beraberinde, malum şeyhin mektûbu da geldi. Kerîm ve raûf olan Rabbimiz teâlâ hazretleri ona hüsn-i hatime ihsân eylesin!

Bu vesile ile sizlere asıl vasıyyetimi bildiriyorum: Uzun zamandır bu diyarda unutulmuş gibi olan tarîkat-i aliyye'yi öğretmekte ve yaymakta takatiniz miktârınca çalışınız. Müslümanların bu yola girmeleri ve uymaları için, anlayacakları delîller ile onları aydınlatıp teşvik ediniz. Şurası kesin olarak anlaşılmıştır ki, büyüklerimizin gönlünde yer tutabilmeleri mübârek İslâm bilgilerini

ya'nî Ehl-i sünnet i'tikâdını ve fıkıh, ilmihâl bilgilerini yaymaları ve bu yolda çalışanlara destek olmaları mikdârıncadır. İşittiğimize göre vaktiyle İmâdiye şehrinin çoğu köylerinde cemâat ile namaz kılınmak ve zikr-i ilâhî yapılmakla ma'mûr mescidler varmış. Fakat acaba şimdi vaziyet nedir? Belki bu ma'mûrluk kalkmış, câmiler garîb kalmıştır. Artık bu mescidlere gidip gelen kalmamıştır! Bizleri seven Ziver Paşa'ya bizim adımıza, câmileri bu garîblikten kurtarmaya çalışmasını söylerseniz, pek büyük bir ecre, sevâba kavuşursunuz. Nitekim, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) bildirdiği hadîs-i şerîfde; **"Ümmetimin fesada uğradığı zamanda, bir sünnetimi öğretene yüz şehîd sevâbı verilir"** buyurulmuştur.

Çocuklarınız ve husûsiyle gözümün bebeği çok sevdiğim Molla Muhammed Emîn için şöyle duâ ediyorum: "Yâ Rabbî! Sen onları ebedî saadete kavuşanlardan eyle! Kıyâmet günü peygamberlerinin (a.s.) ve evliyânın sancağı altında haşr eyle!" Âmîn! Bu mübârek yolda gösterilen tâat, ibâdet, zikir ve hizmetlere sımsıkı sarılıp devam ediniz. Çünkü bunlar kalb ve rûh hastalıklarını tedâvi edecek hakîkî ilâçtır. Bunu ancak kalb ve rûh mütehassısı olan Allah adamları ya'nî velîler görürler, bilir ve bildirirler.

Allahü teâlânın selâmı, rahmeti ve bereketi üzerinizde olsun."

---

1) Mecd-i tâlid tercümesi sh. 66, 95, 100

2) Şems-üş-şümûs tercümesi sh. 33, 41

3) Mecd-i tâlid Bağdat 1299, sh. 12

4) Min mensûrât-il-mecma'-ıl-ilmî el-Kirmânî Tezkâr-ür-ricâl el-cüz-ül-evvel Mevlânâ Hâlid Nakşibendî sh. 80

YÂSİNCİ-ZÂDE SEYYİD ABDÜLVEHHÂB EFENDİ

Osmanlı âlimlerinden. Yüzikinci Osmanlı şeyhülislâmıdır. İsmi, Abdülvehhâb olup, sevgili Peygamberimizin (s.a.v.) temiz soyundandır. Sultan İkinci Selim Hân devri âlimlerinden, Sinop'ta medfûn bulunan Seyyid Bilâl hazretlerinin soyundan, Osman Efendi'nin oğludur. Büyükbabası Sinoplu Seyyid Mustafa Efendi, Ayasofya Câmii'nde devamlı Yâsîn sûresi okuduğundan, "Yâsinci-zâde" diye bilinirdi. 1172 (m. 1758) senesinde İstanbul'da doğdu. 1249 (m. 1833) senesinde İstanbul'da vefât etti. Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın da hazır bulunduğu kalabalık bir cemâat tarafından kılınan cenâze namazından sonra, Topkapı dışında, babasının kabrinin yanına defnedildi.

İlk öğrenim ve eğitimini babasının yanında gördükten sonra, Enderun'a (saray mektebi) girdi. Sultan Üçüncü Selim Hân'ın hizmetinde bulundu. Zamanının âlimlerinden Gelenbevî İsmâil Efendi'den aklî ve naklî ilimleri tahsil etti. Enderun'dan ayrıldıktan sonra, yapılan imtihanı kazanıp diploma aldı ve müderris oldu. Birçok medreselerde ders okutup talebe yetiştirdi. Bâyezîd Câmii ile Yeni Câmi'de de ilim öğretmeye devam etti ve meşhûr oldu. Daha sonra kadılık mesleğine geçip, Selanik kadılığına ta'yin edildi. Bu arada "Bilâd-ı Erba'zı" payesi ile taltif edildi. 1225 (m. 1810) senesinde, sefir (elçi) olarak İran'a gönderildi. Vazifesini üstün başarıyla yaptığından, Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın sevgisini kazandı. Önce Mekke-i mükerreme, daha sonra İstanbul payeleri ihsân edildi.

1231 (m. 1815) senesinde Anadolu kadıaskerliğine getirildi. 1233 (m. 1817) senesinde Nakîb-ül-eşrâflığa ta'yin edildi. 1235 (m. 1819) senesinde Rumeli kadıaskerliğine yükseltildi. Yeniçeri ayaklanmaları sebebiyle devlet düzeninde meydana gelen huzûrsuzluğun sebeplerini

araştırmak için yapılan meşveret meclisi toplantılarında, ileri sürdüğü parlak fikirleriyle dikkatleri üzerine topladı. Bu arada Şeyhülislâm Çerkes Halîl Efendi vazîfeden alındı, yerine 1236 (m. 1821) senesinde Abdülvehhâb Efendi getirildi. Bu vazîfeyi bir sene sekiz ay müddetle adâlet ve doğruluk üzere yürüttü. 1238 (m. 1822) senesinde vazîfeden ayrılıp İzmit'e gitti. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. İbâdet ve tâatla meşgûl olmağa başladı. Şeyhülislâm Kâdı-zâde Mehmed Tâhir Efendi'nin ayrılmasıyla boşalan şeyhülislâmlık makamına, 1243 (m. 1828) senesinde ikinci defa getirildi. Bu defa da, dört yıl on ay 26 gün müddetle, adâlet ve doğrulukla Allahü teâlânın dîninin hükümlerini yerine getirdi. Fakat ihtiyârlığı ve hastalığı, vazîfe yapmasına engel olduğu için, 1248 (m. 1833) senesinde vazîfeden ayrılıp emekli oldu. Şeyhülislâmlık müddeti içinde Sultan İkinci Mahmûd Hân'ın muhabbet ve iltifâtını, diğer âlimlerin de saygılarını kazandı. Aynı sene Ramazan ayında, Kadir gecesinde ibâdet ederken vefât etti.

Yâsinci-zâde Abdülvehhâb Efendi, aklî ve naklî ilimlerde derin âlim olup, kelâm ilminde ikinci Sa'deddîn Teftâzânî idi. Fazilet ve güzel ahlâk sahibi olup, her hareketinde Allahü teâlânın rızâsını gözetirdi. Gerek devlet erkânı, gerekse halk kendisini çok severdi. İlim öğrenmek ve öğretmek husûsunda çok gayretli olup, gerek vazîfeli olduğu, gerekse vazîfeden uzak olduğu zamanlarda ilim öğretmekten uzak kalmamış, birçok talebe yetiştirmişti.

"Hülâsat-ül-Burhân fî itâat-is-Sultân" isminde, sultanlar hakkındaki hadîs-i şerîfleri şerh eden basılı bir eseri, ba'zı risaleleri ile kelâm ilmi ve hadîs usûlüne dâir eserleri vardır.

---

1) Devhat-ül-meşâyıh sh. 126

2) İlmiye salnamesi sh. 584

YÛSUF YANYAVÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Yûsuf Efendi olup, Rumeli'de bulunan Yanya beldesindendir. Doğum târihi bilinmemektedir. 1245 (m. 1829) senesinde vefât etti. Beyzâde Mustafa Efendi'nin önde gelen halîfelerinden olan Yûsuf Yanyavî Efendi, Nakşibendî yolunun büyüklerindendir. Hocası Beyzâde Mustafa Efendi, Ahıska'da doğdu. İstanbul'da ilim tahsil etti. 1200 (m. 1785) senesinde Hicaz'da Cidde'ye yakın bir yerde vefât etti. Kabri, hazret-i Havva vâlidemizin kabri olduğu rivâyet edilen yerin yakınındadır.

Yûsuf Yanyavî, uzun müddet Yanya'da Allahü teâlânın kullarına ilim ve edeb öğretmekle meşgûl oldu. Yakınlarından ve sevdiklerinden ba'zılarına yazdığı otuzdan ziyâde mektûp, onun vera' ve takvâ üzere bulunduğunu, çok yüksek bir zât olduğunu göstermektedir. Mektûplaştığı zâtlardan biri de, Mısır'ın en meşhûr fıkıh âlimlerinden Ahmed Tahtâvî hazretleridir. Bu mektûplar bir mecmûa hâlinde toplanmıştır. Bu mecmûadan başka, tasavvufa âit bir eseri ve Râbıta-i Nakşibendiyye'ye dâir diğer bir eseri vardır.

Yûsuf Yanyavî'den sonra, yerine Şeyh Ali Sabin Efendi geçip, halîfesi olmuştur. Mektûpları arasında yazdığı bir şiirde buyurdu ki:

Oldur tâlibkâr-ı Huda vakt-i seher bîdâr olan,
Bulur safa ender safa vakt-i seher bîdâr olan.

Şemmeyler ol can büyünü bülbül gibi eyler figân,
Arzusu Haktır bî-gümân vakt-i seher bîdâr olan.

Ma'nâsı: Allahü teâlânın rızâsına kavuşmak isteyen kimse seher vaktinde uyanık olur. Seher vaktinde uyanık olan safa içinde safa bulur. Seher vakti uyanık olanın arzusu hiç şüphesiz Haktır. O, gülün kokusunu alan bülbül gibi figân eder.

---

1) Osmanlı Müellifleri cild-1, sh. 203

ZİYÂÜDDÎN ABDÜRRAHMÂN KERKÜKÎ

Evliyânın büyüklerinden. İsmi Abdürrahmân Hâlis, nisbesi Kerkükî Tâlibânî olup, lakabı Ziyâüddîn'dir. Şeyh Ahmed Tâlibânî'nin oğludur. 1212 (m. 1797) senesinde Irak'ta, Kerkük şehrinin yakınında bulunan Tâlibân köyünde doğdu. Orada yetişti. Bunun için Tâlibânî nisbesiyle de tanınmıştır. 1275 (m. 1858) senesinde Kerkük'de vefât etti.

Ziyâüddîn Abdürrahmân, tasavvufta Kâdiriyye yoluna mensûb idi. Evliyânın en büyüklerinden Gavs-ı A'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî hazretlerine kadar hocalarının silsilesi şöyledir: Sâhib-üt-tarîkat Ziyâüddîn Abdürrahmân et-Tâlibânî, Ahmed et-Tâlibânî el-Kerkükî, Mahmûd ez-Zenkeri et-Tâlibânî, Ahmed el-Hindî el-Lâhorî, Seyyid Muhammed Hüseyn el-İzmîrânî, Seyyid Abdürrezzâk el-Hamevî, Seyyid Muhammed Ma'sûm el-Medenî, Bürhânüddîn ez-Zencerî, Abdürrahmân el-Hüseynî, Nûreddîn Sâmî, Yahyâ el-Basrî, Osman el-Geylânî, Seyyid Abdürrezzâk el-Irâkî, Gavs-ül-a'zam Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî.

Ziyâüddîn Tâlibânî'nin babası ve dedelerinden çoğu, zamanlarının ilim irfan sahibi kimseleri idi. O, baba ve dedesinden ilk tahsilini yapıp, daha sonra asrının büyük evliyâsından Şeyh Ahmed el-Hamdî'den feyz alarak yetişti. ârîflerin kâmillerinden, ileri gelenlerinden oldu. Tasavvufta Kâdiriyye yoluna bağlı Hâlisiyye kolunun müessisidir, kurucusudur. Her sene, en az bir defa Bağdat'a gider, Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî'nin kabrini ve dergâhını ziyâret ederdi.

Kendisi, memleketinde talebe yetiştirmekle meşgûl olur, evinde de yüzlerce talebe bulunurdu. İnsanlara çok fâideli oldu. Peygamber efendimizin (s.a.v.) güzel vasıfları ile vasıflanmış idi. Huzûruna gelen yüzlerce talebenin kalplerine, bu güzel sıfatları, çok güzel ve pek mahir bir şekilde nakşetti. Hak âşıkları, onun huzûrunda, sohbetlerinden, aradıklarını bulmanın neş'e ve süruru içinde otururlar, feyz ve nûr saçılan sohbetlerinden istifâde ederlerdi. Şiir söylemekteki kabiliyeti de çok olup, "Hâlis" mahlasıyla yazdığı şiirleri meşhûrdur.

Kerkük'te bulunan nurlu kabri, aşk ve muhabbet erbâbının ziyâretgâhıdır. Kabrini ziyâret edip, rûhuna okuyanların ve onu vesile ederek duâ edenlerin, Allahü teâlânın izniyle murâdlarına kavuştukları bildirilmektedir.

---

1) Sefînet-ül-evliyâ cild-1, sh. 103

Son not

İslâm âlimleri ansiklopedisini yayınlamaktan maksadımız, isimleri ve eserleri unutulan binlerce yüce âlimi okuyucularımıza tanıtmak idi. Elimizden geldiği kadar, senelerce gece ve gündüz çalışarak eserimizi 18 ciltte tamamladık.

Son devrin kıymetli âlimleri ise, günümüzde yayınlanan pekçok eserde etrâflıca anlatıldığından onları özet hâlinde vermeyi uygun bulmadık. Bu sebeple hicrî ondördüncü asrın âlimlerinin hayatlarını yayınlamadık. Okuyucularımıza arz olunur.

KULLANILAN KELİME ve ISTILÂHLARIN MANÂLARI

Abâ Yünden yapılan kaba kumaş.

Abâdile Dört Abdullah (Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbâs, Abdullah bin Zübeyr, Abdullah bin Mes'ûd veya Abdullah bin Amr) Abdullah'ın çoğulu. Abdullah isminde olan çok kimseler.

Abbâd Bkz. Âbid.

Abd Kul, köle, hizmetçi, bende.

Abes Boş şeylerle uğraşmak, Namazda, fâidesiz hareketler.

Âb-ı hayât Hayat suyu. Tatlı su.

Âbid ilmi olmayıp fazla ibâdet eden.

Acem İranlılar. Arab olmayanlar.

Âdâb Usûller, kaideler, yollar. Terbiye, utanma.

Adâlet Bir âlimin, bir hâkimin memleketi idâre için koyduğu kânun, kaide, çizdiği hudut içinde hareket etmektir.

Adavet Düşmanlık-hüsûmet, kin, buğz, garaz.

Adem Yokluk.

Âdetullah Âdet-i ilâhiyye. Allahü teâlânın sebepler âleminde yaratması.

Âdil Doğruluk gösteren, adâletli, büyük günah işlemeyen, küçük günaha alışık olmayan.

Afaki Dereden, tepeden söz. (Tasavvufta, Allahü teâlâdan başka insanın dışında olan herşey.)

Afif Temiz, güzel, nezîh, iffetli ve namuslu olan, haramlardan sakınan, müstekim.

Afiyet Sağlık, sıhhatte olma, günah işlenilmediği zaman.

Afv Suçunu bağışlama.

Ahbâr Haberler. Sahabeden bildirilen sözler.

Ahd Söz verme, yemîn, devir, zaman.

Ahd-i misâk Allahü teâlânın ezelde rûhlara; **"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"** diye suâl edince, onlar da; **"Evet, sen bizim Rabbimizsin"** diyerek verdikleri söz, yemîn, anlaşma, sözleşme.

Ahfâ Hafi, gizli. Âlem-i Emr'deki latifelerden.

Âhıret öbür dünyâ, öldükten sonraki hayat.

Ahkâm Emîrler, hükümler.

Ahkâm-ı şer'iyye Dînî hükümler.

Ahlâk İnsanda bulunan rûhî hâller, iyilik etmek, kötülükten kaçınmak için ta'kibi lâzım gelen usûl ve kaideleri öğreten ilim.

Ahlâk-ı hamide övülecek huylar, güzel huylar.

Ahlâk-ı zemîme İslâmiyetin yasak ettiği kötü huylar.

Ahvâl Durumlar, bulunuşlar, hâller.

Ahvâl-i şahsiyye Şahsî hâller.

Akâid İ'tikâda dâir hükümler, esâslar.

Akçe Gümüşten yapılmış Osmanlı parası.

Akd Sözleşme, bağ, düğümleme.

Akıncı Osmanlı hudut boylarında bulunan ve düşman illerine saldıran mücâhid.

Akıbet Bir şeyin sonu, nihâyet, netice.

Akîde îmân, inanılan ve i'tikâd edilen bilgilerin esâsı.

Akîka Doğan çocuk için kesilen kurban.

Akıl ve bâlig Evlenecek çağa gelen, mükellef olan kimse.

Akim Güdük, sonu olmayan, kısır.

Aktâb Evliyâların en Üst derecede olanları.

Alâka ilgi, münâsebet.

Âlem Mahlûkların, yaratılmışların hepsi.

Alem-i emr Madde olmayan ve ölçülemiyen âlem.

Alem-i halk Madde olup ölçülebilen âlem. Yerler, dağlar, gökler...

Alem-i melekût Melekler, rûhlar âlemi.

Alem-i misâl rûh âlemi ile, madde, varlık alemindeki şekillerin ayna gibi görüntüsünü yarısıtan âlemdir. Varlık âlemi olmayıp, görünen bir âlemdir. Ayna gibidir.

Alem-i şühûd Görünen madde âlemi. Âlem-i halk da denir.

Âl-i Nebevî Peygamber efendimizin (s.a.v.) müslüman olan akrabaları.

Alî himmet Himmeti yüksek olan.

Allâme Çok büyük âlim.

A'mâl-i sâliha Güzel ameller.

A'mâl-i şer'iyye Namaz, oruç gibi dinî ibâdetler.

Amden Kasden, bile bile.

Amel İş, çalışma. Bir emri yerine getirme. Dînî bir emri îfâ etme, itaat, ibâdet etmek.

Amentü inanılması, îmân edilmesi lâzım olan altı şarta ya'nî, Allahü teâlâya, Meleklere, Kitâblara, Peygamberlere Âhıret gününe, Kazâ ve Kadere inanmaya verilen isim.

Amil işleyen. Zekât tahsiline me'mûr kimse. Mütevelli. Amel eden, ibâdet eden.

Anâsır-ı erbeâ Dört unsur: Toprak, ateş, hava, su.

A'râf Cennet ile Cehennem arasındaki yer. Âdetler, usûller. Sırt, tepe.

Arafat Mekke'de hacıların Kurban bayramı arefesinde vakfeye durduğu ve Hazreti Âdem ve Hazreti Havva'nın buluştukları dağ.

Arasat Mahşer yeri, haşr ve neşr yeri.

A'râz İşâretler, alâmetler. Var oluşu, ancak kendisini taşıyan başka bir varlıkla hissedilebilen, kendi başına boşlukta yer tutamıyan şey.

A'rec Anadan doğma topal.

Arefe Kurban bayramının birinci gününden evvelki güne verilen isim.

Ârif Bilgili, bilen, irfan sahibi, velî.

Ârif-i billah Allahü teâlâyı tanıyan, âhıret âlimi.

Âriyet Bir malın menfeatini ya'nî kullanılmasını hibe etmek.

Arş-ı a'lâ Âlem-i emr ile Âlem-i halk arası olan büyük âlem. Yere ve göke benzemez. Mahlûkların en şereflisidir. Daha saf ve daha nurludur. Onun için Arşullah da denir.

Arşın Osmanlılarda kullanılan uzunluk ölçü birimi. (68 cm.)

Aruz Arab, Türk, Fars, Hind şiirlerinde hece kalıpları.

Asabe kölenin erkek cihetinden olan akrabaları.

Asar Eserler. Sehâbeden bildirilen haberler.

Âsâ-i Mûsâ Mûsâ aleyhisselâmın asası ki, mu'cize olarak yılan, ejderha olurdu.

Asfiyâ Takvâ sahipleri, sûfiler, kemâlât sahipleri. Doğru yolda olanlar.

Âsi isyan eden, karşı gelen. Günahkâr. Haydut. Ahlâkı bozuk.

Âsitâne Eşik. Payitaht (Başşehir). Büyük tekke, İstanbul.

Asr-ı se'âdet Peygamber efendimizin (s.a.v.), Eshâb-ı Kirâmın ve Tabiînin zamanı.

Aşere-i mübeşşere Cennetle müjdelenen on kişi.

Âşir öşr denilen zekâtı toplayan.

Ateist Allahü teâlânın varlığına inanmayan, dinsiz.

Âtî Gelecek zaman, istikbâl.

Atiyye Hediyye, bahşiş, lütuf ve ihsân.

Attâr Güzel koku satan.

Avam ilmi, irfanı kıt olan kimse. Halk.

Avdet Aslına dönme, geri gelme, rücû.

A'yân Bir yerin ileri gelenleri.

Âyet-i kerîme Kur'ân-ı kerîmde sûrelerin kısımları.

Ayn Aslı, kendisi. Birşeyin eşi, tıpkısı. Mevcût olan varlık. Göz.

Ayn-ı sabite Varlıkların Allahü teâlânın ilminde sabit olan ezelî hakîkatları, var olmadan evvel varlıklar hakkındaki Allahü teâlânın ilmi.

Azamet Cenâb-ı Hakkın büyüklüğü. Azâzil İblîsin (şeytanın) diğer adı.

Azîmet Gitme, gidiş. Dînin emirlerini yapma ve yasaklarından sakınma husûsunda ruhsatları terketme.

Azîz Muhterem, sevgili.

Azm Karar, kasıt, niyet

Azrail Allahü teâlânın emriyle canlıların rûhunu alan melek.

Bâb-ı Ali Osmanlı hükümeti, Osmanlılar zamanında İstanbul'da bakanlıkların ve devlet dâirelerinin bulunduğu bina.

Bâb-ı hümâyûn Topkapı Sarayı'nın birinci kapısı.

Bâdiye Sahra, kır, ova, çöl, köylü.

Bâgî Âsî, serkeşlik eden, haksızlık yapan. Hükümete isyan eden.

Bahr Deniz, umman, çok bilen, âlim.

Bahşetmek ihsân etmek, vermek. Baht Kısmet, talih, ikbâl, saadet.

Bâkî Cenâb-ı Hak, ebedî, daimî, sonu gelmez, sonsuz, ölmez.

Bani Kurucu, bina eden, yapan.

Bâr Yük, zahmet, defa, yemiş, meyve, kale duvarı.

Ba's Gönderme, gönderilme. Diriliş, ihya, uykudan uyandırma.

Basîr Görücü, müdrik olan, Anlayışlı. Hakîkatları anlayan. Kalb gözü ile gören.

Basiret Hakikati kalbiyle hissetme, anlama.

Bast ve kabz Allahü teâlânın cemâl tecellîsi ile kalbin sükûn ve huzûr bulması ferahlaması. (Mukabili ise, kabz hâlidir.)

Batman Eski ağırlık ölçülerinden (7.692).

Bedâyi Eşi, benzeri olmıyan güzel mükemmel ve yeni şeyler.

Bedevî Çölde yaşayan, göçebe. Medenî olmayan.

Bedîat Tabii güzellikler, hayret verici güzellikte olan.

Bedîhî Akla kendiliğinden gelen. Delîlsiz, açık olan, belli.

Beis Zarar, kuvvet ve şiddet, zahmet.

Bekâ Bâki olma, devamlılık, sebat evvelki hâl üzere kalma, evliyâlıkta makamların sonu. Hakîkatte; bekâ makamına kavuşanın nefsi emmârelikten kurtulmuştur. Rabbinden râzı olmuştur. Kelâmda; varlığının asla sonu olmayan Cenâb-ı Hakkın bir sıfatıdır.

Bekâbillah Tasavvufta evliyânın kalbinde yalnız Allahü teâlâyı bulundurmak. Vilâyet makamlarının en sonu.

Belâ Musibet, âfet, gam, keder.

Belâdet Akılsızlık, budalalık, sersemlik, iz'ansızlık.

Belagat Düzgün ve yerinde konuşma, güzel söz söyleme san'atı.

Bende Köle, hizmetçi, bağlanmış olan.

Berâet Temize çıkma, bir da'vânın neticesinde suçsuzluğu anlaşılma.

Berâhime Hind ve mecûsilerin din adamları, reîsleri, başkanları.

Berât Rütbe, nişan, imtiyaz verildiğini gösteren ferman.

Berberî Afrika'nın kuzeyinde oturan halk (Mısır hâriç). Berber kavmine mensûp olan.

Bereket Bolluk, çokluk, feyz, cenâb-ı Hakkın lütfu, ihsânı.

Berî Kurtulmuş, temiz, sâlim, kusur ve noksanı olmıyan.

Berîd Haberci, sürücü, dört fersah mesafe.

Berzah âlemi Kabir hayâtı, dünyâ ile âhıret arası, iki âlem arası.

Beşaret Müjde, sevindirici haber.

Beşâet Güleryüzlülük, güleryüz.

Beşer insanoğlu, âdemoğlu.

Bevâtın Gizli kapaklı şeyler, açık olmıyan.

Beyân îzâh etme, açıklama, anlatma.

Beylerbeyi Osmanlı eyâlet umûmî vâlisi. Sancak beylerinin başı.

Beyt Ev, hâne. İki satırlık manzûm yazı. Geceyi bir işle geçirme.

Beyt-i makdis Mukaddes ev, Kudüs'deki Mescid-i Aksa.

Beyt-ül-mâl İslâm devletinde mâliye hazinesi.

Beyyine Şâhid, delîl.

Bezm-i Elest Cenâb-ı Hak, rûhları yarattığında; **"Ben Rabbiniz değil miyim?"** diye sorduğunda rûhlar; **"Evet"** diye cevap verdiler. Bu âna "Elest meclisi" veya "Bezm-i Elest" denir.

Bezzâz Kumaş satan tüccâr, manifaturacı.

Bîat Bağlı olduğunu, i'timâdını bildirmek. Birisinin hükümdârlığını kabûl etmek.

Bid'at ehli Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn (dört halîfe) zamanında olmayıp, dinde sonradan uydurulan şeyleri yapanlar.

Bidâyet İlk olarak, başlangıç.

Bi'set Peygamberlerin ve Peygamber efendimizin (s.a.v.) nübüvvetinin bildirilme zamanı.

Buğd-i fillah Allahü teâlânın düşmanlarına düşman olmak.

Buhl Cimrilik, pintilik.

Buğzetmek Sevmemek, bir kimse hakkında gizli, kalbî düşmanlık beslemek.

Büdelâ Ebdâl, evliyâ zümresinde bir cemâat.

Bühtan İftirâ.

Bürde Hırka, palto, üstten giyilen elbise.

Bürhân Delîl, huccet, inkârı mümkün olmıyacak şekilde isbat vâsıtası.

Büzürgân Büyükler, velîler.

Caiz Yapılması sahih ve mübah olan herhangi bir fiil. Olur, olabilir.

Caize Azık, yol yiyeceği. Hediye, ermağan, bahşiş.

Câriye Muharebede İslâm düşmanlarından esîr edilen kadın hizmetçi. Akıcı olan, Seyreden, giden.

Cebbar Allahü teâlânın esmâ-ül-hüsnâsından. İstediğini mutlak yapan, dilediğine muktedir olan. Kudret sahibi.

Cebr Zor, zorlama. Düzeltme, ta'mir etme.

Cebriyye Bozuk fırkalardan. Kulun hiç bir fiil, irâde ve kudrete sahip bulunmayıp, yalnızca ilâhî fiillere sahne teşkil etmeye mecbûr olduğunu kabûl ederler.

Cedel Niza. Hakkı bulmak için olmayıp, galip görünmek için çekişme.

Cehâlet ilimden ve her nevi müsbet malûmattan habersiz olmak. Cahillik, bilmezlik.

Cehd Gayret. Nefsin isteklerine karşı gelmek. Güç ve kuvvetini ziyadesiyle sarf etme.

Cehennem Allahü teâlânın emirlerini yapmayıp yasaklarından kaçınmıyan ve O'na inanmayanların âhırette cezalandırılacakları yer.

Cehl-i mürekkeb Çok câhil. Bilmemekle berâber, bilmediğini de bilmemek

Celâdet Yiğitlik, bahadırlık, metanet.

Celâl Allahü teâlânın kahrının ve azametinin tecellisi. Sonsuz derecede büyüklük. Hiddetlilik. Hısım.

Celallenmek Hiddetlenmek, kızmak.

Celb Kendi tarafına çekmek. Çekmek, götürmek.

Cemâd Taş, toprak, ma'den gibi cansız olan cisimler.

Cemâl Allahü teâlânın lütuf ve ihsânı ile tecellî etmesi. Yüz güzelliği.

Cem'iyyet Topluluk, birlik. Hey'et. Bir yere toplanma.

Cennet Allahü teâlâya inanıp emirlerini yapan ve yasaklarından kaçınanların âhırette mükâfaatlandırılacakları yer.

Cepken Bir nevî örtü.

Cerbeze Hikmetin aşırı olması, ukalâlık.

Cerh Yara. Yüz ve baştan başka uzuvlardan birisini yaralamak. Birisine söğmek. Bir kimsenin fikrini çürütmek.

Cerh ve ta'dil Hâfız ve mütehassıs bir hadîs âliminin, günahkârlık, yalancılık... gibi sebeplerle, bir râvinin rivâyetini reddetmeye "Cerh"; bir râviyi, rivâyeti kabûl olunacak şekilde vasıflandırmaya, böyle olduğunu açıklamaya "Ta'dîl" denir.

Cerîb Arab yarımadasında kullanılan 216 litrelik bir hacim ölçüsü. Dönüm.

Cerîr Devenin boynuna taktıkları ip.

Cevâd Çok ihsân edici, çok cömert.

Cevdet Kusursuzluk, güzellik, iyilik, cömertlik.

Cevher Bir şeyin özü. Kıymetli taş, elmas. Element.

Cevr-ü cefâ Haksızlık, eza, zulüm.

Cezbe Allahü tealinin muhabbetiyle kendinden geçme hâli. İstiğrak.

Cibâyet Vergilerin ve diğer devlet gelirlerinin tahsil edilmesi.

Cibril (Cebrâil) Allahü teâlânın emirlerini peygamberlere getirmekle vazîfeli melek. Dört büyük melekten biri.

Cidal Sözle mücâdele, güzel ahlâka yakışmıyan tavır ve hareketler.

Cîfe Leş, kokmuş et, ölü hayvan.

Cifr Harflere verilen sayı kıymeti ile, geçen hâdiselere, ibârelerden târih veya isme dâir işâretler çıkarma ilmidir.

Cihâd Allahü teâlânın dînini yaymak için din düşmanlarıyla ve nefsle yapılan mücâdele.

Cimri Pinti. Kimseye birşey vermek istemeyen. Hasîs.

Cinas Benzeyiş, münâsebet. Birçok ma'nâya gelebilen söz.

Cin (peri) Ateşin alev kısmından yaratılmış cisimler olup her şekle girebilen ve gözle görülemiyen mahlûklar. Mükellef olup, âhırette Cennete veya Cehenneme gideceklerdir.

Cisim Varlığı bilinen, mekânı, ciheti, uzunluğu, genişliği, derinliği olan şey.

Cizye Gayr-i müslimlerden alınan vergi, haraç.

Cûd Cömertlik, eli açık olmak. Muhtaçlara yardım etmek.

Cübn Ürkeklik, korkaklık. Korkak olma.

Cülus Oturma, oturuş. Pâdişâhların tahta geçmesi.

Cür'et Cesâret, yiğitlik, korkmadan ileri atılma.

Cürüm Kabahat, kusur, hatâ, isyan, kânun hilâfına hareket.

Cüz' Kısım, parça. Kur'ân-ı kerîmin otuzda bir parçası.

Çeştî Hâcegânı Çeştiyye yolunun büyükleri.

Dabbe Kapıya koyulan, yassı enli demir. Kabile ismi.

Dâbbet-ül-erd Kıyâmet kopmadan önce ortaya çıkacak olan dehşetli bir mahlûk. Mü'min ve kâfirleri ayırıp, alınlarına Cennetlik ve Cehennemlik mührünü vurur.

Dalâlet İmân ve İslâmiyetten ayrılmak. Azmak. Hak ve hakîkattan ayrılmak.

Danik Bir dirhemin dörtte biri Mangır.

Dânişmend Bilgili, ilim sahibi Kâdıların ve müderrislerin yanında stajyer olarak çalışan.

Darb-ı mesel Misâl olarak söylenen meşhûr söz. Atâsözü.

Dâr-ı gurûr Gurûr evi. Dünyâ.

Dâr-ül-fünûn Osmanlı Devletinde yüksek ilimlerin öğretildiği yer. Bugünkü üniversite karşılığıdır.

Dâr-ül-Harp harb meydanı. Kâfir memleketi. İslâmî hükümlerin uygulanmadığı yer.

Dâr-ül-hadîs Hadîs-i şerîf ilimleri okutulan medreseler.

Dâr-ül-hilâfe Hilâfet merkezi, İstanbul.

Dâr-ül-İslâm İslâm memleketi. Müslümanların hâkim olduğu yer.

Dâr-ül-Kur'ân Kur'ân-ı kerîm okutulan yer, medrese.

Dâr-ün-nedve Münâfıkların toplanıp, Peygamberimizin (s.a.v.) aleyhinde karar aldıkları yer.

Dâr-üs-selâm Cennet. Bağdat'ın eski adı. Selâmet yeri.

Dâr-üş-şifâ Şifâyurdu. Sağlık yurdu. Tımarhâne

Da'vâ Bir kimsenin hakkını aramak üzere mahkemeye müracaatı.

Da'vet Ziyâfet. Çağırma.

Duâ. Bir fikri kabûl ettirmek için delîl getirme, gayret gösterme.

Deccâl Hakkı bâtıl, bâtılı hak olarak gösteren. Cennet dediği Cehennem, Cehennem dediği Cennet. Kıyâmet kopmadan önce çıkacak ve Hazreti Îsâ (a.s.) ile Hazreti Mehdî tarafından öldürülecek.

Defterdar Bir vilâyetin mâliye işlerine bakan kimse. Osmanlı Devletinde mâlî işlerin başındaki me'mûr.

Defterhâne Malların tasarruf muâmelelerinin yapıldığı ve kayıtlarının muhafaza edildiği yer.

Dehâ Çok akıllılık. Zekîliğin ve anlayışlılığın son derecesi, ileri görüşlülük.

Dehrî Kıyâmetin kopmıyacağına ve âhıreti inkâr eden, rûhun cesetle birlikte öldüğüne inanan sapık kimse.

Delîl ve delâil Delîller. Burhanlar. İsbat vâsıtaları.

Denâet Alçaklık. Çok fenâ. Adilik.

Ders velkîli Bâyezîd Medresesi'nde şeyhülislâma vekâleten ders vermek üzere müderrisler içinden seçilen âlim. Sonraları medreselerde tedrisatla mükellef olan me'mûrlar için de kullanılmıştır.

Derk-i esfel Cehennemin en dibi.

Desîse Hile.

Deyn Zimmetinde bulunan şey. Satış ve ödünç verme veya başka sebeblerle ödenmesi lâzım olan borçtur. Alış-verişte, hazır olmayıp ayrı olarak bulunduğu yeri bildirilmeyen her türlü mala veya hazır olup da, ayrı olarak gösterilmeyen kıyemî mala denir.

Dil Lisan. Tat alma duygusu ve konuşma uzvu, gönül, kalb.

Din insanları, dünyâda ve âhırette se'âdete götürmek için, Allahü teâlâ tarafından peygamberler vasıtasıyla gösterilen yol.

Dirhem Osmanlılar zamanında kullanılan 4.8 gram olan ağırlık.

Dîvân-ü hümâyun Sadrâzam, Şeyhülislâm, Kadıasker, Defterdar gibi devletin ileri gelenlerinin huzûrunda, halkın şikâyet ve da'vâlarının dinlenip hâl olduğu yer, meclis. Pâdişâh huzûru.

Divân Büyük meclis. Şâirlerin şiirlerini topladıkları kitab.

Diyanet Allahü teâlâ ile kul arasında olan işler. Dindarlık. Dînin emirlerine uygun hareket etmek. Din işleri.

Diyet Kan bedeli, öldürülen bir kimse için en yakın vârisine katilin ödemesi dînen emrolunan para veya mal.

Dönüm Şimdiki ölçülere göre bin metrekarelik alan.

Duâ Allahü teâlâ'ya yalvarma, niyaz, tazarru'. O'ndan hayır ve rahmet dilemek, istemek.

Dürr inci tanesi.

Durr-i beyzâ Parlak, büyük inci.

Dürzî Suriye'nin güneyi ile Ürdün ve İsrâil'de yaşıyan bir kavimdir. Dalâlet fırkalarından en bâtıl yola sapmışlardır. Tenasühe inanırlar. Tanrılık insandan insana geçer derler.

Düstûr Umûmî kaide. Kânun, nizâm. Nümûne, izin, müsâade.

Ebced hesabı Arabî harflere rakam değeri verilerek târih ve hâdiselerin kaydedilmesi. Birçok muharebeler, doğum ve ölüm târihleri, câmi ve köprü yapma bu hesaba uyularak mısrâ'larla ifâde edilirdi.

Ebed Sonu olmamak. Ebedîlik. Zevâlsizlik.

Ebeveyn Ana ile baba.

Ebrâr özü, sözü doğru olanlar, hamiyetliler, iyiler. Sâdıklar.

Ebter Soyu kesilmiş. Oğlu ve kızı kalmayan insan. Eksik. Tamamlanmamış.

Ecel Her mahlûkun ve canlının Allahü teâlâ tarafından takdîr edilen ölüm vakti.

Edâ Yerine getirmek. Ödemek. Borcunu vermek. Vazifesini yapmak, îfâ etmek.

Edeb Terbiye. Güzel ahlâk: insanlara, iyi muâmelede bulunmak. Sünnet üzere hareket etmek.

Ecr Karşılık. Âhırete âit mükâfat, hayır, ceza. Sevâb. Ücret.

Edille-i erbe'a Edille-i şer'iyye. Fıkıh ilminin istinâd ettiği delîller. Bunlar; Kitâb (Kur'ân-ı kerîm), Sünnet (Peygamber efendimizin mübârek sözleri ve hareketleri), İcmâ-ı ümmet (Eshâb-ı Kirâmın bir mevzûda aynı şeyi söylemesi, sözbirliği), Kıyâs-ı fukahâ (Müctehidlerin ictihâdı).

Ehâdîs Hadîsler. Peygamber efendimizin (s.a.v.) mübârek sözleri ve hareketleri.

Ehl-i beyt Peygamber efendimizin (s.a.v.) kızı Fâtımâ (r.anhâ) ile Hazreti Ali, çocukları Hazreti Hasen, Hazreti Hüseyn ve bunların çocukları ya'nî seyyidler ve şerîfler.

Ehl-i bid'at Müslümanlardan, doğru olan Ehl-i sünnet yolundan ayrılanlara denir.

Ehl-i Sünnet yolu Muhammed aleyhisselâmın ve O'nun dört halifesinin (r. anhüm) yoludur.

Ehl-i hevâ Nefsine uyan, bid'at ehli.

Ehl-i kitâb Yahudiler ve hıristiyanlar.

Ehl-i sünnet i'tikâdı İslâm dîninde; i'tikâdda, Resûlullahın (s.a.v.) ve Eshâbının yoluna Ehl-i sünnet yolu denir. Bunların inanışına da Ehl-i sünnet i'tikâdı denir, İslâmiyet yetmişüç fırkaya ayrılmıştır. Bunlardan yetmişikisi bozuk olup, bir tanesi fırkayı nâciyedir, ya'nî Cehennemden kurtuluş fırkasıdır.

Ehliyet Liyâkat Bir işin ehli olduğuna dâir vesîka.

Ehlullah Allahü teâlânın sevdiği kimse. Allahü teâlânın muhabbetiyle dolu olan veli.

Ekalliyet Bir devletin emrinde yaşıyan başka din ve milliyete mensûp azınlık.

Emân Emniyet altında olduğuna dair düşmana verilen söz. Yardım isteme, aman dileme.

Emânet Güvenilen kimseye bırakılan mal.

Emânet-i mukaddese Mukaddes emânet Topkapı sarayında peygamberlere (aleyhimüsselâm) ve Eshâb-ı Kirâm (r.anhüm) ve âlimler ve evliyâya (r.aleyhim) âit olan eşyalar.

Emaret Emîrlik. Beylik. Prenslik. Emîrin idâresinde olan memleket

Emîr Bir kavmin bir topluluğun başı, beyi, emredici olan.

Emniyet Emîn olmak hâli. İ'timât, güvenme, Polis teşkilâtı.

Emrâz-ı ma'nevi Kalb hastalıkları.

Emvâl-i bâtına Saklanması mümkün olan mallar. Nakit paralarla, evlerde, mağazalarda bulunan ticâret malları.

Emvâl-i zâhire Saklanması mümkün olmayan mallar. Emlâk, ekin, koyun, ağaçlardaki meyvalar, ma'denler gibi.

Enderun İç, dâhil. Kalb. Osmanlı sarayının teşkilâtı. Sarayda devlet adamı yetiştiren okul

Ensâb Nesebler, soylar.

Ensâr Yardımcılar, müdâfiler. Peygamber efendimize (s.a.v.) ve Mekke'den gelen diğer muhacirlere yardım eden Medînelilere verilen isim.

Envâr nûrlar, ziyalar, aydınlıklar, ışıklar.

Envâr-ı kalbiyye Kalbe âit nûrlar.

Erbeîn Kırk. Nefsi terbiye etmek için kırk gün devam eden riyâzet ve mücâhede. İçinde kırk hadîsin toplandığı hadîs mecmû'ası.

Ervah Rûhlar, canlar.

Esbâb Sebepler. Bir şeye vâsıta olanar, sebep olanlar.

Esbâb-ı nüzûl inmesinin sebepleri. Kur'ân-ı kerîm âyetlerinin gelmesine sebep olan hâdiseler

Eser Yapı, birinin meydana getirdiği şey. Meydana getirilen kitap. Nişan, iz, alâmet.

Esfel-i sâfilin Cehennemin en aşağı tabakasında olanlar. Aşağıların en aşağısı. Sefillerin en sefili. En aşağı derecede.

Eshâb-ı Kirâm Peygamber efendimizin (s.a.v.) arkadaşları. Kadın veya erkek, çocuk veya büyük bir müslümanın Resûlullah efendimizi (s.a.v.) bir defa da olsa görse veya konuşsa ve imân ile vefât ederse buna sahabî denir.

Esselâm Allahü teâlânın isimlerinden. Rahatlık, sulh. Sonu iyi ve hayırlı olma. Korku ve endişeden emîn olma.

Eşkal Biçimler, şekiller, sûretler.

Eşkinci İkinci Sultan Mahmûd Hân zamanında Yeniçeri ocağından ayrılmak sûretiyle kurulan ordudaki askerlerin herbirine verilen isim.

Evliyâ Nefsi isteklerinden vazgeçip, ibâdet ve tâatte, takvâ ve riyâzette çok yüksek mertebeler katederek, Allahü teâlânın rızâsına kavuşan muhterem kimseler.

Evrâd Virdler; belli zamanlarda okunması âdet olan duâlar. Kur'ân-ı kerîm okuma ve tesbihler, zikrler.

Evvâbîn Akşam namazından sonra kılınan altı rek'atlık nafile namaz.

Eyyam Günler. Devirler. Güç, iktidar, nüfuz.

Ezan Allahü teâlânın birliğini, Muhammed aleyhisselâmın O'nun resûlü olduğunu bildiren, yüksek bir yerde okunarak müslümanları namaza da'vet eden nida.

Ezkâr Zikirler. Hatırlamalar, anmalar, bildirmeler.

Fâcir Haktan sapan. Haram ve günaha dalan, günah işleyen.

Faiz Ödünç vermekte, rehnde ve alış-verişte, alıcıdan veya vericiden birinin ötekine karşılıksız olarak vermesi şart edilen fazla mal.

Fakîh Fıkıh ilminde âlim.

Fakr ihtiyâç, yoksulluk, muhtaçlık. Kendisinde bulunan herşeyin Allahü teâlâdan olduğunu bilmek.

Fâni Gelip geçici, muvakkat. Yok olucu.

Faraziyye Bir iddiayı aydınlatmak için söylenen ve hükmü kat'î olmayan mes'ele. Teori. Hipotez.

Fâris İranlı. Firâsetli, anlayışlı. Binici, süvari.

Fariza Borç, vazîfe. Allahü teâlânın eçık emri olup, yapılması şart olan vazîfe.

Fark Ayrılık, başkalık.

Farz Kur'ân-ı kerîm veya hadîs-i şerîf ile sabit olan cenâb-ı Hakkın kat'î emri. Namaz kılmak, hacca gitmek oruç tutmak, şirk koşmamak, yalan söylememek gibi.

Farz-ı ayn Müslümanın yapmaya mecbûr olduğu farz. Beş vakit namaz gibi.

Farz-ı kifâye Bir kısım müslümanların yapmasıyla diğerlerinin üzerinden kaldırılan farz. (Cenâze namazı kılmak gibi).

Fâsık Günahkâr. Hak yoldan ayrılan, Allahü teâlânın emirlerine aykırı hareket eden.

Fâsid Doğru olmıyan. Bozuk. Yanlış olan, Müfsît.

Fasîh Fesahat sahibi. Hatasız olarak açık ve güzel konuşan.

Fasl İki şey arasındaki ek yeri, mafsal, hak söz, bölüm, ara, mevsim.

Fazilet Değer, meziyyet, iyilik, güzel vasıflar.

Fer'î Esâsa âit, asılla ilgili olmayıp ayrıntılara, şu'belere âit olan.

Ferman Emîr, tebliğ.

Fersah Bir uzunluk ölçü birimi. 5685 metre uzunluk.

Ferzend Yavru, çocuk, evlâd.

Fesâd Bozuk ve fenâlık, karışıklık. Haddi tecâvüz edip zulmetmek.

Fesâhat Doğru ve düzgün söyleyiş. Açık ve güzel ifadeli konuşma.

Fetânet Çabuk kavrayış ve anlayış. Sağlam, doğru anlayış, zihin açıklığı, akıllılık. Peygamberlerin sıfatlarından.

Fetihnâme Bir fethe dâir yazılan şiir veya risale. Düşmanın mağlûbiyetini bildirmek için yazılan mektûp.

Fetret İki peygamber (aheyhimüsselâm) veya pâdişâh arasında peygambersiz veya pâdişâhsız geçen zaman, iki vâkıa arasında geçen zaman.

Fetvâ Bir hâdise bir mühim iş hakkında ehli olanın bildirdiği dînin hükümleri.

Fevâhiş Fahiş, bozuk kötü amel ve haram iş ve ameller.

Fevt Ölüm, mevt, elden çıkarma, kaybetme.

Fevrî Düşünmeden va âni olarak yapılan hareket.

Fey Ganîmet, harpte sulh yoluyla elde edilen mal. Harâç.

Fey'î zevâl Güneşin garba doğru dönmesinin başlaması. Ya'nî tam gündüz ortasında gölge uzunluğu en kısadır. Bu uzunluğa fey'i zevâl denir.

Feyz İhsân, irfan, bolluk, bereket, ilim, mübâreklik.

Fırka-i nâciye Peygamber efendimiz (s.a.v.) ve Eshâb-ı Kirâm'ın (r.anhüm) yoluna sımsıkı sarılmış olup, Ehl-i sünnet ve cemâat yolundan ayrılmayan müslümanlar. Kurtuluş fırkası.

Fısk Haddini tecâvüz. Günah. Haktan ayrılmak. Allahü teâlânın emirlerini terk ve O'na isyan etmek ve doğru yoldan çıkmak.

Fıtrat Yaradılış, tıynet, hilkat.

Fidye Esîr ve kölelikten kurtulmak için verilen para. Herhangi bir farzı yerine getirmeye gücü olmayan bir kimsenin, Allahü teâlâdan özür dilemek kastı ile verdiği para veya sadaka.

Fiil Amel, iş.

Firâset Zihin uyanıklığı. Birşeyi çabuk anlama kabiliyeti.

Firdevs-i a'lâ Makam bakımından Cennetlerin en üstünü.

Fitne İnsanın akıl ve kalbini doğrudan doğruya, hak ve hakîkatten saptıracak şey. Ara bozmak, dedikodu.

Fûrû' Cüz'î hüküm ve kaideler. Bir kökten ayrılmış kısımlar. Dallar, budaklar.

Fütur Yeis, ümitsizlik, usanç. Zaaf. Gam, keder.

Fütüvvet Dostlara af ile muâmele, yiğitlik, cömertlik, ihsânkârlık.

Füyûzât Feyzler. İnâyetler, ma'nevî tecelliler.

Gabavet Ahmaklık, anlayışsızlık, kalın kafalılık, bönlük.

Gaben-i fâhiş Alış-verişte piyasadaki fiyatların iki mislinden fazlasını vererek aldanmak.

Gaddar Kahredici, öldürücü, hâin. Zâlim, çok zulmeden.

Gadr Muâmelede aldatmak, merhametsizlik, vefasızlık.

Ganîmet Harpde düşmandan alınan mal.

Garâib Acâib şeyler, hayret edilecek şeyler, tuhaflıklar.

Garîb Hayret verici, tuhaf, kimsesiz, gurbette olan.

Gark Suya batma, boğulma, boğma, batırma.

Gasb Başkasına âit bir şeyi zorla, rızâsı olmadan almak.

Gasletmek Yıkama. Gusl, boy abdesti almak.

Gasyet Kendinden geçme, bayılma, örtmek, hayret.

Gaybet Başka yerde bulunmak, hazırda olmamak.

Gayr-i Müslim Müslüman olmayanlar.

Gayr-i meşrû Allahü teâlânın rızâsına uygun olmıyan. Kanunsuz iş.

Gayur Çok gayretli, hamiyetli, çok çalışkan.

Gayz-Kin Hiddet, öfke, gadab, hınç.

Gazâb-Gadab Hiddet, öfke, kızgınlık.

Gıbta İmrenme, aynı iyi hâli isteme, başkasının güzel hâlinin kendinde olmasını isteme

Gıll Düşmanlık, garaz ve adavet, gizli kin ve hased.

Gına Zenginlik, yeterlik, tok gözlülük. Bıkma, usanma Tegannî etmek.

Gışş Hîle, karışıklık, hainlik, hiyânet etme, saf olmayan.

Gıybet Hazır olmayan birinin arkasından onun hoşuna gitmeyecek birşey ile çekiştirmek, aleyhinde konuşmak.

Hâb Uyku.

Habbe Arpa, buğday tanesi gibi küçük şeyler, taneler.

Haber-i âhâd: Hep bir kimse tarafından söylenilen, müsned-i muttasıl hadîs-i şerîflerdir.

Haber-i sâdık Doğru söz, Peygamberimizin (s.a.v.) sözü, hadîs-i şerîf

Haber-i vâhid Bkz. Haber-i âhâd.

Habîb Sevgili, seven, dost.

Habîbullah Allahü teâlânın sevgilisi, Resûlullah (s.a.v.).

Habis Kötü, alçak, pis.

Hac, Hacca gitmek İslâmın beşinci şartı. Gücü yeten mü'minlerin Kurban Bayramında Mekke-i mükerremedeki belirli yerleri, belirli şartlara riâyet ederek ziyâret etmesidir.

Hacamat Kan aldırma. Resûlullah (s.a.v.) her ay hacamat olurdu.

Hâce Hoca, muâllim

Hâcegân Hocalar, Osmanlı Devletinde "Yüzbaşı" karşılığı sivil rütbe.

Had cezaları Zinâ, şarap içmek ve alkollü içki ile sarhoş olmak, kazf, hırsızlık ve yol kesicilik suçlarını işleyenlere, dînimiz tarafından verilmesi emredilen cezalar.

Hadîs-i âmm Bütün insanlar için söylenmiş hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i garîb Yalnız bir kimsenin bildirdiği hadîs-i sahih, yâhud, aradakilerden birine, bir hadîs âliminin muhalefet ettiği hadîs.

Hâdis-i hâs Bir kimse için söylenmiş hadis-i şerîfler.

Hadîs-i hasen Bildirenler, sâdık ve emîn olup, fakat hafızası, anlayışı, sahîh hadîsleri bildirenler kadar kuvvetli olmıyanların bildirdiği hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i kavî Peyamberimizin (s.a.v.) söyledikten sonra, bir âyet-i kerîme okuduğu hadîsdir.

Hadîs-i kudsî Ma'nâsı, Allahü teâlâ tarafından, kelimeleri ise, Resûl-i ekrem (s.a.v.) tarafından olan hadîs-i şerîflerdir. Hadîs-i kudsîleri söylerken, Peygamber efendimizi (s.a.v.) bir nûr kaplardı ve hâlinden belli olurdu.

Hadîs-i maktu' Söyleyenler, Tâbiin-i Kirâma (r. aleyhim) kadar bilinip, Tabiînden rivâyet olunan hadîs-i şerîflerdir.

Hadîs Hadîs müctehidi. Üçyüz İmâmı binden daha çok hadîs-i şerîfi râvîleri ve senedleri ile birlikte ezbere bilen hadîs âlimi.

Hadîs-i mensûh ilk zamanda söyleyip, sonra değiştirilen hadîslerdir.

Hadîs-i merdûd Ma'nâsı olmayan ve rivâyet şartlarını taşımayan söz.

Hadîs-i meşhûr İlk zamanda bir kişi bildirmişken, ikinci asrda şöhret bulan hadîs-i şerîfler, ya'nî bir kimsenin Resûl-i ekremden (s.a.v.) o kimseden de, çok kimselerin ve bunlardan da, başka kimselerin işittiği hadîs-i şerîfler olup, son duyulan kimseye kadar, artık hep mütevâtir olarak bildirilmiştir.

Hadîs-i mevdû' Bir hadîs imamının şartlarına uymayan hadîs-i şerîf.

Hadîs-i mevkuf Sahâbiye (r. anhüm) kadar söyliyen hep bildirilip, Sahâbînin, "Resûl-i erkemden böyle buyurmuş dediği hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i mevsûl Sahâbînin (r. anhüm) "Resûlullahdan işittim, böyle buyurdu" diyerek haber verdiği, hadîs-i müsned-i muttasıldır.

Hadîs-i muddarib Kitab yazanlara, muhtelif yollardan, birbirine uymayan şekilde bildirilen hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i muhkem Te'vîle muhtaç olmayan hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i mü'allak Baştan bir veya birkaç râvîsi veya hiçbir râvîsi belli olmayan hadîs-i şerîfler. Mürsel ve münkatı' hadîsler de mu'allaktır. Baştan yalnız birinci râvîsi bildirilmiyen hadîse (Müdelles) denir.

Hadîs-i müfterî Müseylemet-ül-Kezzâb'ın sözleri ve ondan sonra gelen münâfıkların, zındıkların, müslüman görünen dinsizlerin uydurma sözleri. Ehl-i sünnet âlimleri, merdûd ve müfteri hadîsleri aramış, bulmuş ayırmışlardır. Din büyüklerinin kitaplarında, böyle sözlerden hiçbiri yoktur.

Hadîs-i munfasıl Aradaki râvîlerden, birden ziyâdesi unutulmuş olan hadîs-i şerîflerdir.

Hadîs-i mürsel Sahâbe-i Kirâmın (r. anhüm) ismi söylenmeyip, Tabiînden birinin, doğruca, "Resûl-i ekrem (s.a.v.)" buyurdu ki, dediği hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i müsned Resûl-i ekreme (s.a.v.) isnâd eden Sahâbînin (r. anhüm) ismi bildirilen hadîs-i şerîfler. Müsned hadîsler, muttasıl veva münkatı' olur.

Hadîs-i müsned-i münkatı' Sahâbîden (r. anhüm) gayri bir veya birkaç râvîsi bildirilmeyen hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i müsned-i müttasıl Resûl-i ekreme (s.a.v.) kadar, isnadı muttasıl olan, ya'nî aradaki râvîlerden hiçbiri noksan olmayan hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i müstefîz Müstefid. Söyleyenleri üçten çok olan hadîstir.

Hadîs-i müteşâbih Te'vîle muhtaç olan hadîs-i şerîfler.

Hadîs-i mütevâtîr Birçok sahâbînin, Resûl-i ekremden (s.a.v.) ve başka birçok kimsenin de bunlardan işittiği ve kitaba yazılıncaya kadar, böyle hep, çok kimselerin haber verdiği hadîs-i şerîfler. Böyle çok kimsenin bir yalan üzerinde söz birliği yapmalarına imkân olmaz. Mütevâtirolan hadîs-i şerîflere muhakkak inanmak ve yapmak lâzımdır, inanmayan kâfir olur.

Hadîs-i nâsih Peygamberimizin (s.a.v.) son zamanlarında söyledikleri hadîs-i şerîflerdir.

Hadîs-i sahih Âdil ve hadîs ilmini bilen kimselerden işitilen, müsned-i muttasıl ve mütevâtir ve meşhûr hadîslerdir.

Hadîs-i şaz Bir kimsenin, bir hadîs âliminden işittim dediği hadîs-i şerîfler. Kabûl edilir, fakat sened, vesîka olamazlar. Âlim denilen kimse, meşhûr bir zât değilse, kabûl olunmazlar.

Hadîs-i za'îf Sahîh ve hasen olmayan hadîs-i şerîfler. Bildirenlerden birinin hafızası, adâleti gevşek olan hadîs-i şerîfler veya i'tikâdında şüphe bulunan kimselerin rivâyet ettiği hadîs-i şerîfler. Za'îf hadîslere göre fazla ibâdet yapılır. Fakat ictihâdda bunlara dayanılmaz.

Hadîs müctehidi Bkz. Hadîs İmâmı.

Halâvet Tatlılık, şirinlik, zevk.

Halef Babadan sonra kalan oğul, birinden sonra onun makamına geçen kimse.

Halik Yaratan, yaratıcı.

Halîfe Resûlullahın vekîli. Bir tasavvuf büyüğünün bir yere gönderdiği veya yerine bıraktığı vekîli.

Halîl Dost, Hazreti İbrâhim'in lakabı.

Halka-ı tedris Ders halkası.

Halka-ı zikr Zikr ve ibâdet halkası.

Halvet Yalnız kalma, tenhâya çekilme, yalnız başına çekilip ibâdetle meşgûl olma, tenhâ yerde yalnız kalmak.

Halvet-hâne Yalnız başına ibâdet ile meşgûl olunan yer.

Ham Pişmemiş, çiğ, olmamış, acemi, tecrübesiz kimse.

Hamakat Ahmaklık, beyinsizlik.

Hamaset Kahramanlık, yiğitlik.

Hamâsiyât Kahramanlık destanları.

Harac Güçlük, zorluk.

Harâc Kâfirlerden alınan toprak vergisi. Beşte bir, dörtte bir, üçte bir, yarıya kadar olabilir.

Haram Allahü teâlânın Kur'ân-ı kerîmde "Yapmayınız!" diye açıkça yasak ettiği şeyler, içki içmek, faiz yemek, hırsızlık ve zinâ gibi.

Harbe Kısa mızrak.

Harbî Harble ilgili müslümanlarla aralarında anlaşma bulunmayan gayr-i müslimlere âit ülke ahâlisinden her biri.

Hareke Kur'ân-ı kerîmin Arabca bilmeyenler tarafından okunmasını kolaylaştıran işâretler.

Haşimîler (Benî Hâşîmî) Resûlullahın (s.a.v.) dedelerinden Hâşim'in soyundan gelenler. Hâşim'in şovu, oğlu Abdülmuttalib'le devam etti. Abdülmuttalib'in soyu da; Peygamberimiz (s.a.v.) ve amcalarının çocukları ile devam etti.

Haşiye Bir kitabın sahifeleri kenarına veya altına yazılan yazı. Bir eserin metnini şerh ve izâh eden kitap.

Hatır Zihin, fikir, keyif, hâl gönü!

Hatırat Hatıra gelen, hatırda kalan şeyler.

Hatif Sesi işitilip de kendisi görülmeyen seslenici.

Hatim okumak Kur'ân-ı kerîmi başından (Hatm) sonuna kadar okumak.

Hatm-i tehlîl Yetmişbin Kelime-i tevhîd (Lâ ilâhe illallah) okumak.

Hatt Çizgi, yol, yazı, hareket istikâmeti.

Hatt-ı celî İslâm yazılarının her çeşidinin uzaktan görülebilecek şekilde iri yazılmış şekli. Sülüs yazısının irisi.

Hatt-ı dest El yazısı.

Hatt-ı dîvânî Rık'anın birleşmesinden doğan yazı çeşidi. İnce dîvânî, kırma dîvânî ve celî dîvânî çeşitleri vardır. Dîvânî ile celî dîvânî; ferman ve beratlarda, ince kırma dîvânî; vakfiye, hüccet, îlân, ilmühaber gibi resmî evraklarda kullanılırdı.

Havâriyyûn Îsâ aleyhisselâmın oniki yardımcısı. Petrus, Andreas, Yuhannâ, Büyük Ya'kûb, Filip, Torna, Bartelemi, Matthias, Küçük Ya'kûb, Simon, Yehûdâ, Taddeus.

Havâşî Haşiyeler, bkz. Hâşiye.

Hayâ Kötü iş yapınca utanmak. Namus. Allah korkusu ile günahtan kaçınma. Başkalarının kötülemelerinden korkmak.

Hayal insanın kafasında canlandırdığı şey.

Hayrât iyilikler. Sevâb kazanmak için yapılan hayırlı işler. Kurulan müesseseler.

Hayret Şaşma, şaşırma, ne yapacağını bilememe, kendinden geçme.

Hediye Karşılık beklemeden verilen şey. Fakire verilirse sadaka olur.

Helâl Yasak edilmiş olmayan, yâhûd, yasak edilmiş ise de, dînimizin özür, mâni' ve mecbûriyet tanıdığı sebeplerden birisi ile yasaklığı kaldırılmış olan şeyler.

Hemm Keder, gam, tasa, kaygı.

Hemezât Vesveseler, kuruntular.

Heşt-bihişt Kur'ân-ı kerîmde adı geçen sekiz Cennet. Osmanlı âlimlerinden İdrîs Bitlisî'nin ilk sekiz Osmanlı pâdişâhı dönemini anlattığı manzûm eser. Sehî Bey'in, şâirlerin hayâtını anlattığı tezkiresi.

Hıfz Saklama, ezberleme. Allahü teâlânın velîsini günah işlemekte israr etmekten muhafaza etmesi.

Hıfz etmek Ezberlemek, saklamak.

Hıfz-us-sıhha Sağlığı koruma. Hadîs-i şerîfte; **"Hastalıkların başı çok yemektir. İlaçların başı perhizdir."** buyuruldu.

Hıkd Başkasını aşağı görmek, ondan nefret etmek, kalbinde ona karşı düşmanlık beslemek.

Hırka Kalın kumaştan yapılmış veya içi pamukla beslenmiş ceket uzunluğunda bir giyecek. Bir tasavvuf büyüğüne talebe olan kimseye giydirilen elbise.

Hidâne Karı-kocanın ayrılması durumunda çocuğu yetiştirme hakkı.

Hidâyet Doğru yolda, Allahü teâlânın râzı olduğu yolda bulunmak, doğru yolu göstermek.

Hikmet Fen, san'at, faydalı şeyler. Fıkıh ilmi.

Hilâf Karşı, zıt.

Hilâfet Birinin yerini tutma. Resûlullaha (s.a.v.) vekâleten bütün müslümanlara imamlık ederek İslâmiyetin emirlerinin tatbik edilmesine nezâret edip, İslâmiyete ve müslümanlara karşı yapılan her türlü müdâhaleye cevap vermek vazîfesi.

Hilâfiyât Mukayeseli İslâm hukuku ilmi. Bu ilmin kurucusu beşinci asırda yaşayan İslâm âlimlerinden Ebû Zeyd Debbûsî'dir.

Hilm Huy yumuşaklığı, rûhun sakin olması, kızmaması. Şiddete tahammül. Nefsini heyecandan korumak. Vekâr. Sükûn.

Hilye-i se'âdet Resûlullahın (s.a.v.) görünüşü, tanınması. Resûlullah (s.a.v.) efendimizin görünen bütün uzuvlarının şekli, sıfatları, güzel huyları ve bütün inceliklerinin anlatılması.

Hilye-i şerîf Peygamberimizin (s.a.v.) tanınması, bilinmesi.

Himmet Allahü teâlânın velî kullarından olan bir zâtın, kalbinde yalnız bir işin yapılmasını bulundurması, bundan başka bir şeyi kalbine getirmemesi.

Hubb-i fillah Allahü teâlânın dostlarını Allah için sevmek. Müslümanları müslüman oldukları için sevmek.

Huccet Delîl, sened, vesîka.

Huccet-ül-İslâm Üçyüzbin hadîs-i şerîfi ezbere bilen hadîs âlimi.

Hudûd Sınırlar. Had cezaları.

Dînimizin suçlulara uygulanmasını emrettiği hükümlerin tatbiki.

Hukbe Âhıret için zaman birimi. Bir hukbe seksen senedir ve bir âhıret günü, bin dünyâ senesi kadar uzundur.

Huluk-ı azîm Güzel huylar. Kur'ân-ı kerîmin bildirdiği ahlâk.

Hukûk-ül-ibâd Kulların hakkı, insan hukûku.

Hukukullah Allahü teâlâya karşı olan vazîfe ve mes'ûliyetlerimiz. Allahü teâlâ ile kul arasındaki haklar.

Hulbe Buy tohumu olup, taze fasulye gibi meyvelerinin içinde, kırmızı buğdaya benzer tohumlar bulunur. Fârisîde şemlîz; Fransızcası, semence funugreç; Türkçesi buy tohumudur. Bunun için hulbeye çemen otu da denir. Ekmek ile çemen yemek öksürüğü keser. Hadîs-i şerîfde; **"Ümmetim hulbenin fâidesini bilse, ağırlığı kadar altın verip satın alır"** buyuruldu.

Huld Bitmeyiş, devamlılık. Sekiz Cennetten biri.

Hulefâ-i râşidîn (ilk dört halîfe) Hazret-i Ebû Bekr, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman, Hazret-i Ali.

Hüsn Güzellik, iyilik. Birşeyin tabiata uygun kemâl sıfatlarını hâiz ve övülmeye lâyık olması hâli. (Bkz. Kubh).

Hüsn-i ahlâk Ahlâk güzelliği, Resûlullahın ahlâkıyla ahlâklanmak.

Hüsn-i cemâl Yüz güzelliği.

Hüsn-i hâtime Güzel son, âhırete îmânla gitmek.

Hüsn-i kazâ Herkesin, herşeyde hakkını gözetip başa kakmamak, pişman olacak iş yapmamak.

Hüsn-i muâmele İyi muâmele.

Hüsn-i niyet İyi niyet.

Hüzün Üzüntü, gam, keder, sıkıntı. (Hüzn)

Istılâh Ta'bir. Deyim. Bir ilim veya mesleğe âit kelime.

Itk Azâd edilmek. Hürriyete kavuşmak. Şeref, şan. Kuvvet.

İane Yardım, imdât. Yardım için istenen, toplanan şey.

İbâd Âbidler, kullar, ibâdet edenler.

İbâdet Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak. Sevâb hâsıl olması için, Allah rızâsı için niyet etmek lâzım olan tâate ibâdet etmek denir.

İbâre Bir fikri anlatan bir veya birkaç cümlelik yazı. Paragraf. Ders veren ibretli söz.

İbda' Allahü teâlânın maddesiz, aletsiz, zamansız, mekansız yaratması. Geçmişte benzeri olmayan şiiri söylemek.

İbn Oğul.

İcâd Allahü teâlâya mahsûs olan, yoktan var etmek, yaratmak.

İcâre Kira, gelir, ücret. Belli bir menfeati belli bir karşılık ile satmak.

İ'câz Âciz bırakmak. Acze düşürmek. Şaşırtmak. Başkalarının konuşamıyacakları derecede güzel söz söyleme, konuşma.

İcâzetname Diploma, ilmî ehliyet.

İcma Toplanma. Dağınık şeyleri bir araya getirme. Fikir birliği.

İcmâ-ı Ümmet Eshâb-ı Kirâmın (r. anhüm) ve Tabiînin sözbirliği ile bildirilen hükümler. Ya'nî gördükleri ve işittikleri zaman hiçbirisinin red ve inkâr etmediği şeylerdir.

İcmâl Hülâsa etmek, kısaltmak, bir araya toplamak. Netice.

İcra Bir işi yürütmek. Yerine getirmek, yapmak. Borçluya borcunu adlî bir teşekkül vasıtasıyla ödetmek.

İctihâd Dînin fer'î mes'elelerine âit hükümleri, müctehîd olan âlimlerin, usûlüne uygun olarak Kur'ân-ı kerîm ve hadîs-i şerîflerden çıkarmaları ve bunun için bütün gayretlerini sarfetmiş olmalarıdır. Gayret etmek.

İctimâ Toplanmak. Bir araya gelmek. Toplantı.

İctimâiyyât Cemiyet hayâtına âit ilimler, sosyoloji.

İddet Kocasından ayrılan kadının üç ay, kocası ölen kadının dört ay on gün beklemesi, hiç kimse ile evlenmemesidir.

İdrâk Anlama, akıl erdirme, kavrama.

İhlâs Riyasız. Allah rızâsı için yapmak. Gösterişten uzak olmak, içten, samimî.

İhram Hacıların örtündüğü dikişsiz elbise.

İhsan iyilik, lütuf. Cömertlik yapmak. Allahü teâlâyı görür gibi ibâdet yapmak.

İhtibâs Bir şeyin kıymetlenmesi için saklamak. Vurgunculuk.

İhtida Hidâyete kavuşmak, irşâdı kabûl edip, doğru yola girmek, İslâmı kabûl edip, îmân etmek.

İhtilâf Anlaşmazlık, uyuşmazlık. Karışıklık.

İhtiram Hürmet olunmak. Ta'zim, saygı.

İhtiras Sakınmak, çekinmek, kaçınmak.

İhtisâb Hesap sorma. Emr-i ma'rûf, nehy-i anil münker vazîfesi. Mes'ûliyet. Ceza. Eskiden belediye işlerine bakan me'mûrun işi.

İhtisar icmal etmek. Sözün kısaltılması. Kısaltmak.

İhtisas Bir ilim veya san'at üzerinde fazla çalışarak, onda derinleşmiş olmak. Uzman olmak.

İhtiyâç Zarûret hâli. Çaresiz kalıp istemek. Yoksulluk.

İhtiyâr Yaşlı kimse. Seçilmek, seçmek, istek, arzu, râzı olmak.

İhvan Sâdık arkadaşlar. Eş-dost. Aynı yolda olan.

İhyâ Diriltmek. Yeniden hayâta kavuşturmak. Gece uyumayıp çalışmak veya ibâdet ederek geçirmek.

İ'kâb Şiddetli azâb, eziyet etmek. Cezalandırmak.

İllet Esas sebep. Vesile. Maraz, hastalık, sakatlık. Maksat, gaye.

İlliyyîn Cennetin en yüksek tabakası. Kâmil müslümanların kavuşacağı en büyük derece.

İlm Okumak, görmek, dinlemek veya cenâb-ı Hakkın ihsânı ile elde edilen ma'lûmât. Bilmek, idâre etmek.

İlm-i hâl Herkesin bilmesi ve yapması gereken kelâm (ya'nî îmân), ahlâk ve fıkıh bilgileri, bu bilgileri kısaca ve açıkça anlatan kitaplara da ilmihâl kitapları denir.

İlm-i hılâf Mukayeseli hukuk. Bu ilmin kurucusu Ebû Zeyd Debbûsî'dir.

İlm-ül-yakîn Eserden müessiri ya'nî işi görerek, bunu yapanı anlamaktır. Bu, evliyâda keşf ve şühûd ile çabuk hâsıl olur. Âlimlerde ise akl ile düşünüp inceliyerek anlaşılır.

İltizâm Gerekli bulma, kendine lâzım kılma. Tarafgirlik etme. Eskiden devlet gelirlerinden birinin toplanması işini üzerine alma.

İmâ işâret etmek, işâretle anlatmak. İşâret.

Îmân inanmak, i'tikâd. Hakkı kabûl edip tasdik etmek. Peygamberimiz Hazreti Muhammed aleyhisselâma Allahü teâlâ tarafından gönderilen herşeye inanmak ve kalbiyle tasdik etmek.

İmâm Delîl ve rehber. Cemâate namaz kıldıran, İslâm hükümetlerinde devlet reîsi. İctihâd sahibi olan, Mezheb sahibi olan mübârek zâtlara verilen ünvan.

İnayet Yardım, lütuf, ihsân, iyilik, Gayret, özenme. Mühim işle meşgûl olma

İnfâk Nafaka verme. Geçindirme. Besleme. Harcayıp, tüketme.

İnkisar Kırılma. Bedduâ etme. Gücenme.

İntisâb Bir yere bir kimseye mensûb olmak. Bağlanmak. Mâiyyetine girmek.

İrâd Getirmek. Söylemek. Gelir, kazanç.

İrâde Arzu, istek. Dilemek. Emîr. Birşeyi yapmak veya yapmamak için olan iktidar, güç.

İrâde-i külliye Allahü teâlânın irâdesi. Allahü teâlânın emri.

İrâde-i cüz'iyye Cenâb-ı Hak tarafından insanın kendi salâhiyetinde bıraktığı istek, arzu. İnsanın herhangi bir tarafa meyletme isteği, kuvveti.

İrhâs Bir peygamberde, bi'setinden önce görülen hârukulâde hâller.

İrsal Göndermek, gönderilmek. Havale kılmak. Kendi hâline koymak.

İrşâd Doğru yolu göstermek. Gafletten uyandırıp hidâyete kavuşmaya vesile olmak.

İrtidâd Din değiştirerek mürted olmak. İslâmiyeti terkedip dinsiz olmak.

İrtihâl Bir yerden başka bir yere göç etmek, ölmek.

Îsâr Kendisi muhtaç olduğu hâlde başkasına ni'met vermek. Cömertlik

İsnâd Bir söz veya haberi birisine nisbet etmek. Birisi için birşey yaptı demek. Dayandırmak. Dayanmak.

İsrâf Lüzumsuz yere harcamak, ömrünü boş şeylerle geçirmek.

İstibrâ Ayırmak, uzaklaştırmak. Küçük abdest bozduktan sonra idrardan temizlenmek. İdrar yolunda idrarın tamâmen kesilmesini beklemek.

İstidâd Kabiliyet. Akıllılık. Anlayışlılık. Allahü teâlânın mahlûkâta ihsân ettiği kabiliyet kuvveleri.

İstidlal Delîl getirmek. Delîle dayanarak netice elde etmek. Muhakeme, anlama kudreti.

İstidrâc Fâsıklardan, günâhı çok olanlardan zuhur eden âdet dışı hâller. Derece derece kıymetini indirmek.

İstif Muntazam yığın. Nizâm. Sıra, dizi.

İstifâ Affını, bağışlanmasını, azlini istemek. Me'mûriyetten affını taleb etmek.

İstigâse Tevessül etmek, vesîle etmek, yardımını, duâsını istemek. Ondan şefâat istemek.

İstiğfar Af dilemek. Tövbe etmek. Yalvarmak. Allahü teâlâdan bağışlanmasını istemek.

İstiğrak Gark olmak. Dalmak. Aşk-ı ilâhî ile dünyâyı unutup kendinden geçmek.

İstihâza Kadınlarda belli âdet günlerinden sonra gelmeye devam eden kan. Hastalıktan dolayı olduğu için özür kanı da denir.

İstihare Bir işin hayırlı olup olmayacağı niyetiyle, abdest alıp, iki rek'at namaz kılarak, duâ edip rü'yâ görmek üzere uykuya yatmak.

İstihdam Bir hizmette kullanmak, hizmete almak. Hizmet ettirmek.

İstihkak Kazanılan şey. Hak edilen. Hakkını almak.

İstihlâf Vekîl bırakmak. Birisini kendi yerine geçirmek.

İstikâmet Doğruluk. Namuslu hareket. Adâletten ve doğruluktan ayrılmadan hareket etmek.

İstikbâl-i kıble Kıbleye, Kâ'be istikâmetine dönmek.

İstincâ Abdest bozduktan sonra veya abdest almadan önce kan, idrar ve meni gibi şeylerin çıktıkları yeri temizlemek.

İstiskâ Su isteme, susama. Yağmur duâsına çıkma.

İstisna Ayırmak. Müstesna kılmak. Kaide dışı bırakmak.

İstisna' (Ismarlama satışı) Mevcûd olmıyan bir malı, bir san'at sahibine ta'rîf ederek yaptırmak.

İstişâre Fikir danışmak. Meşveret etmek.

İsyan Emre karşı gelme, itaatsizlik. Ayaklanmak. Âsî olmak.

İşaret Nişan, alâmet. Bir şeyi bir vâsıta ile (el-göz ile) göstermek.

İşrâk Güneşin doğması. Işıklandırmak.

İştiyâk Fazla arzu ve şevk. Hasret çekmek, özlemek.

İthalât Dışardan içeri sokmak. Dış ülkelerden mal getirmek.

İ'tibâr Ehemmiyet vermek. Hürmet, ibret alıp uyanık olmak. Birisini veya sözünü makbûl farzetmek.

İ'tidâl Bir şeyde veya hâlde ifrat veya tefride düşmeden orta yolda bulunmak. Gece-gündüzün eşit olması.

İ'tikâd inanmak. Sıdk ve doğruluğunu gönülden tasdik ederek inanmak. Dînin temelini meydana getiren şeylere inanmak.

İ'tilâf Anlaşmak. Uyuşmak. Muvafakat etmek. Toplanmak. Bir araya gelmek.

İttibâ Tâbi olma. Arkasından gitme, itaat etme.

İttihâd Birleşmek. Aynı fikirde olmak. Birlik üzere âmil olmak.

İttihâz Kabûl etmek. Kabûllenmek!

İttikâ Çekinmek. Sakınmak. Günahlardan ve kötülüklerden el çekmek.

İttisâf Vasıflandırmak. Sıfat sahibi olmak.

İztırâr Mecbûriyet, çaresizlik, ihtiyâç.

İzzet Ziyâdelik ve üstünlük. Değer, kıymet. Kuvvet. Muhterem ve mu'teber olmak.

Kabâil Kabileler, boylar.

Kâ'be-i muazzama Mekke-i mükerremede, Hârem-i şerîfin ortasında bulunan bina. Bütün müslümanların kıblesi, câmilerin en efdali.

Kabz El ile tutma, avuç ile kavrama. Azrail (a.s.) tarafından rûhun alınması. Satın alınan hîbe edilen veya mîras kalan malın teslim alınması.

Ka'de-i âhire Namazda, selâm vermeden önce, tahiyyat okuyacak kadar oturmak. Ka'de-i âhire, ya'nî son rek'atta tahiyyat okuyacak kadar oturmak farzdır.

Kâdı Yapan, yerine getiren, hüküm veren. Suçluyu ve suçsuzu ayırıp, İslâmiyetin emirlerine göre hükmeden hâkim.

Kadıasker Osmanlılarda, ilmiye rütbelerinin sonu olan rütbede bulunan zât. Rumeli ve Anadolu adıyla iki kadıaskerlik vardı.

Kadim Başlangıcı olmayan, ezelî olan. Allahü teâlâ kadîmdir, evveli başlangıcı yoktur.

Kadı nâibi Kâdıların, vazîfe yerine gitmediklerinde, yerlerine gönderdikleri vekîl.

Kadir Kudreti mutlak olan ve her husûsa muktedir olan, kudret sahibi olan Allahü teâlâ. Allahü teâlâ hakkında bilmemiz vâcib olan sekiz sıfat-ı ma'neviyeden biri.

Kadr İ'tibâr, değer, haysiyet, kıymet, miktar, meblağ.

Kadr (Kadir) Gecesi Ramazân-ı şerîf ayı içinde bulunan bir gece. Kur'ân-ı kerîmde methedilen en kıymetli gece. Kur'ân-ı kerîm bu gecede inmeye başladı.

Kâdıyânîler Hindistan'da, İngilizler tarafından müslümanları parçalamak için kurulan sapık fırka mensûpları.

Kâfiye Şiirde mısra'ların sonlarında aynı sesi veren harflerin birleşmeleri.

Kâinat Yaratılan herşey, bütün mahlûkât, Allahü teâlâdan başka herşey.

Kalb Gönül. His organlarından, rûhtan, nefsten ve şeytandan gelen te'sîrlerin toplandığı merkez. Vücûd çalışma merkezine de kalb denir. Aslında bunun adı yürektir.

Kalb-i selîm Temiz gönül, kendisinde Allah sevgisinden başka birşey bulunmayan kalb.

Kalkale Hareket ettirme, seslenme. Kur'ân-ı kerîmin okunuşunda tecvidinde, "Kaf, ti, be, cim, dal" harflerinin sükûn hâlindeki okunuşunda uygulanan tecvîd kaidesi.

Kamîs Entari gibi uzun gömlek. Erkek ölüler için kefenin üç parçasından biri.

Kâmûs Lügat kitabı. Denizin ortası. Fîrûzâbâdînin yazıp Mütercim Âsım Efendi'nin "Kâmûs-u Okyanus" adıyla Türkçeye çevirdiği "Kâmûs-ı Muhît" adlı eser.

Kânun Kaide. Devletçe mer'iyyeti kabûl ve onunla âmel olunan nizâm ve kaidelerin toplamı.

Kânunnâme Kânunun bir maddesi ile ilgili fıkraları içinde toplayan kitap veya risale, nizâmnâme, Budin kânunnâmesi, Arazi kânunnâmesi gibi.

Karabet Yakınlık, hısımlık, akrabalık.

Karaborsa İhtikâr. İnsan ve hayvanlar için olan gıda maddelerini piyasadan toplayıp yığarak, pahalandığı zaman satmak.

Kandil Küçük çapta aydınlatma aracı. Yağ, fitil ve şişeden ibârettir.

Karargâh Ordu kurmay hey'etinin bulunduğu yer, merkez.

Kâri Kur'ân-ı kerîmi ezberleyen kimse, kırâat âlimi.

Karz-ı hasen Ödünç vermek. Çarşıda misli ya'nî benzeri bulunan herşeyi, belirsiz bir zaman sonra, misli verilmek üzere vermek.

Kasavet Sertlik, katılık, gam, keder. Kalbin kararması.

Kasem Yemîn, and.

Kaylûle Öğleden önce biraz yatmak. Kaylûle, Resûlullahın (s.a.v.) âdet-i şerîfesi idi.

Kaza kader Allahü teâlânın, birşeyin varlığını dilemesine "Kader" denilmiştir. Kaderin, ya'nî varlığını dilediği şeyin var olmasına da "Kaza" denir. Kaza ve kader kelimeleri, birbirlerinin yerine de kullanılır.

Kazasker Bkz. Kadıasker.

Kelâm-ı ilâhi Allah kelâmı, Kur'ân-ı kerîm.

Kelîm Söz söyleyen, konuşan, hazret-i Mûsâ'nın ünvanı

Kelime-i temcîd "Lâ ilâhe illallah Muhammedürresûlullah" güzel sözü.

Kemâlât insanın bilgi ve ahlâk güzelliği bakımından olgunluğu.

Kenz Hazîne, define.

Kerem Asâlet, cömertlik, lütuf, bağış.

Kerehât iğrenme, tiksinme. Dînimizde bir hâlin bir hareketin sarih ve kat'î şekilde değil, delâlet sûretiyle men olunması. Bkz. Mekrûh.

Kerâmet Kerem, bağış, ikram. Peygamberlerin (aleyhimüsselâm) ümmetlerinin evliyâsında, âdet dışı meydana gelen şeyler.

Kerih iğrenç, çirkin.

Kerîm Kerem sahibi, cömert. Allahü teâlânın doksandokuz güzel isminden biri.

Kesb Kulun işinin yapılmasında, yaratılmasında, önce, kulun bu işi irâde etmesi, istemesi. Helal kazanmak.

Kesre "ı" ve "i" seslerini veren hareke.

Kesret Çokluk, bolluk, ziyâdelik.

Keşf Açma, meydana çıkarma, gizli bir şeyi bulma. Birşeyin olacağını önceden anlama, Allahü teâlâ tarafından ilham olunma. Keşf, Allahü teâlânın sevgili kulları olan evliyâda zuhur eder.

Ketm Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.

Kezzâb Çok yalan söyleyen, pek yalancı. Kimyada "Nitrik asit"in halk arasındaki adı.

Keyfiyyet Birşeyin iyi veya kötü olma hâli.

Kıble Namaza başlarken yönelinen cihet, ya'nî Mekke-i mükerremede Kâ'be-i şerîfin bulunduğu yer.

Kil-ü-kâl Dedikodu, lüzumsuz lâf.

Kırâat Okuma, okuyuş. Kur'ân-ı kerîmin okunması.

Kırâat-ı aşere Kur'ân-ı kerîm kırâatında imamlık derecesine yükselmiş olan, on İmâmın kırâatleri. On kırâat İmâmı şunlardır. İmâm-ı Nafi', Abdullah bin Kesîr, Ebû Amr Mâzinî, Basrî, İbn-i Âmir Yahsubî, Âsım bin Ebi'n-Necüd, Hamze, Kufî, Kısâî, Ebû Ca'fer Yezîd bin Ka'ka', Ya'kûb bin İshâk Hadramî, Halef bin Hişam el-Bezzâr.

Kırâat-i seb'a Kırâat-ı aşerede bildirilen ilk yedi İmâmın kırâatleri.

Kırâat-i şâzze Arabî gramer şartlarına uyan ve ma'nâyı değiştirmeyen, fakat ba'zı kelimeleri Hazret-i Osman'ın topladığına benzemeyen Kur'ân-ı kerîme kırâat-i şâzze denir. Kirâat-i şâzzeyi, Eshâb-ı Kirâmdan (r.anhüm) birkaçı okumuş, fakat sözbirliği olmamıştır. Eshâb-ı Kirâmdan birinin okuduğu bildirilmeyen okumağa "Kırâat-i şâzze" denmez.

Kırat Orta büyüklükte beş arpa ağırlığında olan bir ölçü birimi. Bir kırat yaklaşık 0,24 gramdır.

Kırba Eskiden daha çok su dağıtan sakaların kullandığı, ince köseleden veya deriden yapılmış su kabı.

Kıyâmet insanların ve bütün canlıların öldükten sonra tekrar diriltilmesi.

Kıyâs Bir şeyi takdîr etmek, ölçmek, karşılaştırmak, iki şey arasındaki benzerlikleri tesbit etmek. Fıkıh ilminde kıyâs, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflerde açıkça bildirilen bir mes'elenin hükmünü, ictihâd yolu ile âyet ve hadîsde açıkça belirtilmemiş olan fakat aynı ortak vasıfları taşıyan bir mes'ele için de geçerli görmektir. (Bkz. Kıyâs-ı nikaha)

Kibar Büyükler, ulular, ince, terbiyeli, görgülü, nâzik.

Kibir Büyüklenmek, kendisini başkalarından üstün görmek.

Kibriya Büyüklük, ululuk.

Kinâye Maksadı, kapalı bir şekilde dolaylı anlatan söz.

Kisrâ İran hükümdârı.

Kitâb Kitap. Kur'ân-ı kerîm, edille-i şer'iyyeden birincisi.

Kitabe Kazılmış yazı. Mezârtaşı yazısı. Câmi, medrese, türbe, kale gibi eserlerin, yaptıran, yapan ve yapılış târihlerini ihtivâ eden bilgilerin yazıldığı düz-yassı taş veya mermer. Kitabe, daha çok bu eserlerin giriş kapıları üzerinde bulunur.

Kitabet Yazı yazmak, kâtiblik. Köle ile efendisi arasında yapılan akit, sözleşme.

Kizb Yalan, yalan söylemek.

Kubuh Çirkinlik. Birşeyin tabiata uygun, kemâl sıfatını hâiz ve övülmeye lâyık olmaması hâli. (Bkz. Hüsn)

Kul hakları Bkz. Hukûk-ül-ibâd.

Kulleteyn Beşyüz rıtl, ikiyüzyirmi litre suyun iki katı, dörtyüzkırk litre miktarı su.

Kurb Yakın olma, yakınlık.

Kutb-i ektâb Âlemde, dünyâda herşeyin var olması ve varlıkta durabilmesi için feyz gelmesine vâsıta olan büyük velî. Bunlara; Kutb-i ebdâl ve Kutb-i medar da denir.

Kutb-i ebdâl Bkz. Kutb-i aktâb.

Kutb-i medar Bkz. Kutb-i aktâb.

Kutb-i irşâd Âlemin irşâdı ve hidâyeti için feyzlerin gelmesine vâsıta olan büyük velî.

Küsül namazı Güneş tutulması esnasında kılınan iki rek'at namaz.

Küsurat Artıklar, artan kısımlar.

Kütüb-i sitte Meşhûr altı hadîs-i şerîf kitabı. "Sahîh-i Buhârî", "Sahîh-i Müslim", İmâm-ı Mâlik'in "Muvatta"sı (veya İbn-i Mâce'nin "Sünen"i) İmâm-ı Tirmizî'nin "Câmi'us-Sahîh"i, Ebû Dâvûd ve İmâm-ı Nesâî'nin "Sünen"leri.

Lağv Faydasız, beyhude, boş. Kaldırma, hükümsüz kılma.

Lahd Kabrin içinde, kıble tarafına cesedi koymak için, cesed sığacak kadar kazılan yer.

Lahika Ek.

Lâin Kovulmuş, nefret kazanmış.

Lakab Bir kimseye kendi asıl isminden başka takılan ad.

Ledünni Allahü teâlânın seçtiği ba'zı kullarına, ya'nî evliyâsına ihsân ettiği gizli ilimler. Bu ilmi bilen.

Levh-i mahfûz Allahü teâlânın ezelde takdîr ettiği şeylerin yazıldığı yer.

Leyle-i berât Arabî aylardan Şa'bân ayının ondördünü onbeşine bağlayan gecedir. Allahü teâlâ bir sene içinde olacak şeyleri bu gece meleklere bildirir.

Leyle-i kadr Ramazân-ı şerîf ayı içinde bulunan bir gecedir. En kıymetli gecedir.

Leyle-i mevlid Rebî'ul-evvel ayının onbirini onikisine bağlayan, Peygamberimizin (s.a.v.) doğduğu gecedir.

Leyle-i mi'râc Receb ayının yirmiyedinci gecesidir. Peygamberimizin (s.a.v.) göklere çıkarıldığı, bilinmeyen yerlere götürüldüğü gecedir.

Leyle-i mübâreke Mübârek, kıymetli geceler.

Leyle-i regâib Receb ayının ilk Cum'agecesidir. Kıymetli gecelerdendir.

Libâs Elbise, giysi.

Lif Tel.

Liva Bayrak.

Livâ-ül-hamd Peygamberimizin (s.a.v.) ümmetinin, mahşer günü altında toplanacakları bayrak.

Livâ-üs-se'âdet Peygamberimizin (s.a.v.) sancağı.

Liyâkat Lâyık olma, değerlilik. İktidar. Hüner. Fazilet.

Lonca Eskiden, esnafın toplanıp işlerini konuştukları yer.

Lügat Kelime, söz. Her milletin konuştuğu dilin kelimeleri.

Maârif Ma'rifetler, ilimler, bilgi.

Maazallah Allah korusun, Allah esirgesin.

Ma'bed ibâdet edilen yer.

Ma'beyn iki şeyin arası. Sarayda pâdişâhla diğer insanların irtibâtını sağlayan kimselerin bulunduğu oda.

Ma'bûd-i hakîki Allahü teâlâ, Hakîki ma'bûd.

Madde Boşlukta yer kaplayan ve ağırlığı olan varlık.

Maddiyûn Maddeciler, maddenin sonradan yaratıldığına inanmayanlar.

Mafsal Vücûdumuzdaki oynak yerler.

Magâzî Gazâ ve savaş hikâyeleri, gazâ ve savaşlar.

Mağdur Gadre, haksızlığa uğramış.

Magrib Batı tarafında olan memleketler. Mısır'ın batısındaki Kuzey Afrika memleketleri, Fas.

Mağrur Gururlu, Allahü teâlâdan başka birşeye güvenip aldanan kendini beğenmiş kimse.

Mâh Gökteki ay, senenin oniki ayından biri.

Mahkeme-i kübrâ En büyük mahkeme, kıyâmet günü.

Mahlas Kurtulacak yer. Şâirlerin şiirlerinde kullandıkları ad.

Mahşer Haşrolunacak, toplanılacak yer. Kıyâmet gününde bütün mahlûkâtın yeniden dirildikten sonra hesap için toplanacakları yer.

Mahv Yok etme, ortadan kaldırma, beşerî eksikliklerden kurtulma hâli.

Makale Tek bir bahis üzerine kaleme alınan şey. Söz. Fırka.

Makâmât-ı aşere Fenâ makamının başlangıcında olan ve fenâ makamına kavuşmak için lâzım olan on şey. Bu on şey; tövbe, zühd, tevekkül, kanâat, uzlet, zikr, teveccüh, sabr, murâkabe ve rızâdır.

Makâm-ı İbrâhim Kâ'be'de İbrâhim aleyhisselâmın Kâ'be'yi inşâ ederken veya insanları hacca da'vet ederken üstüne çıktığı taşın bulunduğu yer.

Makâm-ı Mahmûd Resûlullah efendimizin (s.a.v.) kıyâmet günü kavuşacağı en yüksek şefaat makamı.

Mantık Söz, hakîkat ararken yapılan zihnî muâmelelerden hangilerinin doğru ve hangilerinin yanlış yola çıktığını gösteren ilim.

Manzûme Sıra, dizi, takım. Sistem. Vezinli, kafiyeli söz.

Ma'rûf Bilinen, tanınmış, belli, dînimizin makbûl kıldığı, emrettiği şevler.

Ma'rûzât Arzolunmuş, arzolunan şeyler, küçükten büyüğe bildirilenler.

Masdar Birşeyin çıktığı kaynak. Fiilin şahsa ve zamana bağlı olmayan şekli.

Mâsivâ Allahü teâlâdan başka her şey demektir.

Ma'siyet Günah olan, Allahü teâlânın beğenmediği şeyler.

Maslahat Barış. Güvenlik ve kurtuluş yolu, iyilik yolu. İş. Husûs. Madde. Durum.

Me'ânî Ma'nâ, lügat ve cümle yapısı mes'eleleriyle, sözün maksada uygunluğundan bahseden ilim.

Mebde-i teayyûn Her mahlûkun yaratılmasına ve vücûdda kalmasına vâsıta olan ism-i ilâhi.

Mebi' Satılan mal.

Mecaz Gerçek anlamı ile kullanılmayıp, bir benzerlik ve ilgiye dayanarak başka bir anlamda kullanılan söz.

Mecelle Fıkıh kitaplarının muamelât kısmında toplanıp derlenmiş kısa ve özlü kaideler ve bunları içine alan eser.

Mecmûa Toplanıp bir araya getirilmiş, derlenip düzenlenmiş şeylerin bütünü. Dergi.

Mecnûn Aklı örtülmüş, deli olmuş.

Mecruh Yaralanmış, yaralı. Gerek savaşta ve kavgada gerekse kaza sonucu bedeninin bir tarafı yaralanmış olan, incinmiş.

Mecûsi Ateşe tapan.

Medeniyet Memleketleri îmâr etmek, insanların bedenen ve rûhen rahat olmaları.

Medh övme, birinin iyiliğini söyleme.

Medyun Borcu olan, borçlu.

Mefûl Yapılmış, işlenmiş.

Mehr Evlenecek erkeğin, evleneceği kadına (kıza) vereceği altın, gümüş veya herhangi bir mal veya menfaat.

Mekr Hîle, düzen, hile ile aldatma.

Mekrûh Delîlinden zan ile anlaşılan yasaklar.

Meks Durma, eğlenme. Haksız yere vergi alma.

Melâike Melekler.

Meleke Tecrübe, çok uğraşmakla kazanılan yakınlık. Ustalık.

Melek-ül-mevt Ölüm meleği, Azrail (a.s.).

Memâlik Memleketler, ülkeler.

Memlûk Birinin malı olan, köle.

Me'mûr Emîr almış olan kimse. Bir işle vazîfeli kişi.

Menâhî işlenmesi dînen yasak edilmiş şeyler.

Menbâ' Bir şeyin çıktığı yer, kaynak.

Menfaat Kâr, fayda.

Menkıbe Bir büyük kimsenin üstünlüklerini anlatan kıssa.

Menn İyilik etme, iyilikte bulunma. Batman. Tîh (Sina) çölünde İsrâiloğullarına Allahü teâlâ tarafından indirilen helva.

Mensûh Geçersiz kılınmış, ortadan kaldırılmış, hükümsüz kılınmış.

Merâtib Mertebeler, rütbeler, dereceler.

Merdûd Red olunmuş, kovulmuş, geri çevrilmiş.

Merhale Menzil, konak, iki menzil konak arası. Bir günlük yol.

Merhamet Şefkat gösterme, acıma, birini esirgeme.

Mer'î Yürürlükte olan.

Mersiye Birisinin ölümü üzerine duyulan üzüntüyü anlatan manzûme. Ağıt.

Meşrû' Dînin izin verdiği doğru ve uygun olduğunu bildirdiği şeyler.

Meşveret istişâre, danışma, görüşme ve düşüncesini alma.

Meta' Satılacak mal, kumaş, kıymetli eşya. Ticâret malı.

Metin Kitabın asıl yazısı, açıklamalardan ve eklerden ayrı olarak yazarın kendi sözü olan kısmı. Dayanıklı, sağlam. Hadîs-i şerîflerde Peygamber efendimizin sözlerine verilen isim.

Mevâlî Efendiler, sahipler, azadlı, azâd edilmiş köleler.

Mevleviyyet Mevlevîlik. Müderrislikten sonraki ilmiye sınıfı.

Mevlid Dünyâya gelme. Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) doğumunu anlatan manzûm eser.

Mezheb Gidilen, yürünen yol. Bir müctehidin çıkardığı ahkâmın hepsine denir.

Mıshaf Sahîfelerden meydana gelmiş kitap. Kur'ân-ı kerîm.

Mihmandar Misâfir kabûl eden veya bir misâfir yanında vazîfelendirilmiş olan.

Mihnet Sıkıntı, eziyet.

Mihrâb Mescid, câmi v.b. İbâdet yerlerinin kıble yönünde İmâmın durduğu yerin önündeki duvarın içindeki oyuk.

Mîkâd Hacıların ihrama girdikleri yer.

Milliyet Din, mezheb (Yanlış olarak aynı ırka mensûp insanlar için kullanılmaktadır.)

Minare Câmilerde, müezzinlerin çıkıp ezan okuduğu yer.

Minber Câmilerde hatiplerin hutbe okumaları için yapılmış merdivenli yüksek yer.

Minnet iyilik, yardım, bağış. Bir iyiliğe karşı teşekkür etme, buna kendini borçlu sayma. Hamd.

Mi'râc Merdiven. Peygamberimizin (s.a.v.) göklere çıkarıldığı, bilinmeyen yerlere götürüldüğü gecedir.

Mîsak Sözleşme, andlaşma.

Misvak Arabistanda yetişen erak ağacının dallarından bir karış uzunluğunda kesilen parça. Dişleri temizlemekte kullanılır.

Mizah Şaka, eğlence, latife.

Mizan Tartı âleti, ölçü. Âhırette sevâb ve günahların tartılacağı terazi.

Mizmar Çalgı âleti, ney, düdük, kaval.

Molla Büyük kadı. Vilâyet kadısı.

Muaccel Acele, vadesiz, peşin olarak, hemen.

Muahede İki devlet arasında yapılan antlaşma.

Muaheze Çekiştirme, çıkışma, kınama, dokunacak söz söyleme.

Mubah Dînimizde yapılması emr olunmayan ve yasak da edilmeyen şeyler.

Mu'cem Noktalı. Alfabe sırasına göre düzenlenmiş kitap.

Mûcib Gerektiren, gerekli kılan, yol açan, gerekçe.

Mu'cize Peygamberlerden "aleyhimüsselâm" âdet-i ilâhiyye dışında ve kudret-i ilâhiyye içinde meydana gelen şeylere denir.

Mudâhene Kudreti olduğu, gücü yettiği hâlde haram işleyene mâni' olmamak.

Mudârâ Kendisine veya başkalarına zarar gelmek korkusundan dolayı, iyiliği emretmek ve haramı men etmek mümkün olmazsa, böyle fitneye mâni' olmak için susmaktır.

Muhabbet Sevgi, sevme, dostluk, bağlılık. Arada hiçbir sıfat, hiçbir nisbet, hiçbir i'tibâr olmaksızın, yalnız Allahü teâlâyı sevmek.

Muhacir Ailece yerleşmek üzere başka ülkeye, şehre göç etmek.

Muhaddis Hadîs-i şerîf âlimi.

Muhakkik Tahkîk eden, hakîkati gerçeği arayıp ortaya çıkaran.

Muhal Mümkün olmıyan, imkânsız.

Muhalif Zıt, karşı, aksi olan.

Muhâsama Husûmet, iki taraf arasında düşmanlık.

Muhassi Haşiye yazan. Bir kitabın kenarlarına ve altlarına açıklamalar yazan.

Muhlas Niyetini ve ihlâsını düzeltmek için uğraşmağa lüzum olmayan kimse.

Muhlis Niyyetini ve ihlâsını düzeltmeğe uğraşan kimse.

Muhsin İhsân eden, iyilikte, bağışta bulunan.

Muhtasar Kısaltılmış, ayrıntılı olmayan.

Muhtekir İnsanların tahıl ve benzeri zarurî ihtiyâç maddelerini ucuz toplayıp, bekletip pahalandığı zaman satan. Karaborsacı.

Muhtesip Eskiden şehre getirilerek satılan maddelerin vergi ve tartı işlerine bakan me'mûr. Belediye me'muru.

Muhyî Dirilten, canlandıran, hayat veren.

Muid Talebeye dersi tekrarlayan müderris yardımcısı. Asistan.

Mukaddes Ayıp ve noksanlardan kurtulmuş, temiz.

Mukaddime Başlangıç, önsöz. Önde giden.

Mukallid Taklit eden, bir şeyin aynısını yapmağa çalışan.

Murâkabe Bakış, gözetme, çok ve dikkatli bakma. Kontrol etme. Başını önüne eğerek ma'nevî âlemi düşünme.

Musibet Bela. Büyük felâket, felâket.

Müceddid Yenileyen, yeni hâle koyan. Unutulmuş sünnetleri kitaplardan çıkararak yeniden ortaya koyan âlim.

Mücessime Allahü teâlâya cisim diyen sapık fırka.

Mücmel Kısa ve az sözle ifâde olunmuş, kısaltılmış.

Müctehid İctihâd makamına yükselmiş âlim.

Müdârebe ortaklığı Ortaklardan bir kısmının sermâye, bir kısmının iş görmesi şartı ile kurulan ortaklık.

Müdekkik Tetkik eden, inceleyen. Her şeye körü körüne inanmayıp etrâflıca inceleyen.

Müdellel Delîl ile ispatlanmış.

Müderris Ders veren kimse. Profesör. İlim yolunda belli bir rütbeye sahip kimse.

Müfessir Kapalı, kısa söylenmiş şeyleri geniş anlatan. Tefsîr âlimi.

Müflis İflâs etmiş.

Müfsid Bozan, fenâlaştıran, ara açan, ara bozan.

Müfteri iftira eden, uyduran.

Müftî Allahü teâlânın emirlerini ve yasaklarını bildiren âlim.

Mükâfat Bir hizmet ve iyiliğe karşı yapılan iyilik, iyilikle karşılama

Mükâşefe Meydana çıkarma. Tasavvuf derecelerinde yükselerek hakîkat sırlarını görme.

Mükellef Bir şeyi yapmaya, bir şeyi ödemeye mecbûr olan.

Mükerrem Muhterem, azîz, saygı değer.

Mülâki Buluşan kavuşan görüşen.

Mülhid Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîflere yanlış ma'nâ vererek dinden çıkan, ya'nî îmânı bozuk olan.

Mülk-i habîs Çeşitli kimselerden alınan habis mallar veya kendi helâl malı ile bu malların karışımı olan mal.

Mültezim Devlete âit bir geliri, götürü olarak üstüne alıp toplayan.

Münker Yapılması uygun olmayan. Kabirdeki suâl meleğinin birinin adı.

Müntesib Bağlanmış, ilgi ve bağlantısı olan, ilgili

Mürâî Gösteriş için iyi güzel iş yapan. İkiyüzlü, riyakâr.

Mürid Talebe. Eskiden, bir şeyhin, tasavvuf âliminin, talebesi olup, dinini ve tasavvufî hakîkatleri öğrenen kimse.

Mürşid Doğru yolu bulmuş, başkalarına da gösteren. İrşâd eden yüksek âlim.

Müsned Senedi, Peygamberimizin (s.a.v.) eshâbına kadar dayandırılan hadîs-i şerîf ve sünnetler.

Müsta'mel Kullanılmış, eski. Yeni olmayan.

Müstear Geçici olarak kullanılmak üzere alınmış. Kendi malı olmıyan, iğreti takma.

Müstecâb Kabûl cevâbını alan, isteğine uyulan, isteği kabûl edilen.

Müstehab Yapılması sevâb olup, yapılmazsa günah olmayan şeyler.

Mut'a nikâhı Bir kadını geçici bir süre için nikâh etmek. Dînimiz bu nikâhı yasak etmiştir. Eshâb-ı Kirâm düşmanları bu nikâhı yapmaktadırlar.

Mütâlâa Bir işi iyice etrâflıca düşünme.

Müteallim ilim öğrenen, okuyan, ders alan.

Mütebahhir ilim ve üstünlükte derya gibi geniş ve derin olan, ilmin derinliklerine varan.

Müteveccih Yüz tutan, bir yere doğru gitmeğe karar veren, yola çıkan.

Mütevekkil Tevekkül sahibi.

Mütevelli Bir vakfın yönetimi kendisine verilmiş olan, Tasarrufu vakıflarca izne bağlı kimse.

Müttefakun aleyh Bir mes'ele üzerinde İslâm âlimlerinin söz birliği icmâ.

Nadan Câhil, bilmeyen, kaba, terbiyesi kıt.

Nâdir Seyrek. Az. Ender bulunur. Az bulunan şey.

Nafi Menfaatli, faydalı, kârlı.

Nafile Farzların dışında kılınan namazlar.

Nahv Arabcada kelimelerin birbirleri ile irtibâtını inceleyen gramer ilminin ismi.

Nâib Vekîl, birinin yerine geçen. Kâdı vekîli, İslâmiyet hükümlerine göre karar veren. Hâkim.

Nakd Akçe, ma'den para. Peşin para. Külçe veya meşkûk, ya'nî basılmış para hâlindeki altın ve gümüşler.

Nakîb-ül-eşrâf Peygamberimizin (s.a.v.) soyundan olanların işlerini görmek için seyyidlerin içinden hükümetçe ta'yin olunan me'mûr.

Nakkaş Yağlı boya ile duvar süsleri yapan usta, süsleme san'atkârı.

Nakl Birşeyi başka bir yere götürmek, taşımak, aktarmak.

Naklî ilimler Yüksek din ilimleri.

Naks Duvarlara, tavanlara yapılan yağlı veya suluboya resim süsleme san'atı. İpekli sırma ile işleme.

Nass Sarihlik, açıklık, kat'îlik ma'nâları açık ve meydanda olan âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfler.

Nâmûs-u ekber Cebrâil (a.s.)

Narh Çarşıda, pazarda satılan şeyler için resmî makamlarca ta'yin edilen fiat.

Nasârâ Hıristiyanlar. Hazret-i Îsâ'nın getirdiği dîni kabûl edenler.

Nasb Dikme. Ta'yin etme.

Nasır Yardımcı, yardım eden.

Nasîb Pay, hisse. Birinin elde ettiği şey. Allahü teâlânın kısmet ettiği şey.

Nâsih Nesh ve iptal eden, geçersiz kılan.

Nasihat Öğüt. Doğru, güzel olan şeylerin yapılmasını; çirkin, kötü, günah olanların yapılmamasını söylemek.

Naşir Neşreden, saçan, dağıtan, yayan, açan, kitap yayınlayan.

Na't Bir şeyi methederek anlatma. Vasıflandırma. Hazreti Muhammed'i (s.a.v.) öven şiirler.

Nazar Bakma, göz atma, göz değme, iltifât, bakıp süzme.

Nazargâh Bakılan, Bakılacak yer.

Nazari Bakışla ilgili, kesinlik kazanmamış, sâdece görüş hâlinde olan, teorik.

Nâzır Bakan, nezâret eden, gözeten, vezir. Nazar eden, gören.

Nâzik Terbiyeli, saygılı, narin, güzel, zarîf.

Nazm İncileri yan yana dizmek. Kelimeleri, vezinli, kafiyeli yan yana dizme. Sıra, tertip.

Nebî Peygamber. Kendisine yeni bir din gelmeyip, kendisinden evvel gelen dînin hükümlerini ortaya çıkarıp yayan peygamber.

Necâset Necis, pis olan, murdarlık.

Necât Kurtulma, kurtuluş, halâs olma, selâmete erme.

Necîb Soyu sopu temiz, nesli, aslı pak olan kimse.

Nedamet Pişmanlık.

Nedim Meclis arkadaşı, sohbet arkadaşı. Büyükleri, ikra ve hikâyelerle eğlendiren, tatlı konuşan.

Nefh-i sûr İsrâfil'in (a.s.) kıyamet kopacağı zaman sûra üfürmesi.

Nefs-i emâre Nefsin, insanı günahlara sürükleyici hâli. Haramları, mekrûhları istemekten kurtulmamış hâli.

Nehy-i anil-münker Allahü teâlânın yasak ettiği şeyleri bildirme.

Nekîr Kabirde suâl soran meleklerden biri.

Nemime Koğuculuk, çekiştiricilik, dedikoduculuk.

Nemmâm Koğucu, söz taşıyıcı, ara bozan.

Neseb Nesil, soy.

Nesh Fesih, lağvetme. Hükümsüz kılma. Birşeyi kopya etme.

Nesih İslâm harflerinde bir yazı çeşidi.

Neşr Dağılma, yayılma, herkese duyurma. Ahırette hesaptan sonra Cennete, Cehenneme dağılma.

Nezr Adak, adama.

Nifak Münâfıklık, iki yüzlülük, ar bozukluğu.

Nifas Lohusalık hâli. Kadınların doğumdan sonraki özür haleri.

Nikâr Farzları ve haramları insanlara bildirme. Sofiyye arasındaki emr-i ma'rûf ve nehy-anil-münker.

Ni'met İyilik, lütuf, ihsân, bahşiş, azık. Yiyeceğe içeceğe dâir şeyler, se'âdet, mutluluk.

Nisâb Asıl, esas. Üzerine zekât verilmesi farz olan mal miktarı Bir meclisin görüşmeye baş layabilmesi için lâzım olar üye sayısı.

Nisfün-nehar Güneşin tepedeki hâli.

Niyabet Vekâlet, nâiblik, vekîllik, kadı vekîlliği.

Niyaz Allahü teâlâya yalvarma, yakarma. Duâ, hacet, ihtiyâç.

Niyet Kast etme, kalbin bir şeye yönelmesi, ibâdetlerde, yapılacak ibâdetin çeşidine göre şartlarını kalbden geçirmek.

Niza' Çekişme, kavga, ağız münâkaşası.

Nizâm Dizi, sıra, düzen, usûl, tertip yol. Zamanın ve işin çeşidine göre konulan esaslar.

Nizâmnâme Konulan nizam ve usûlü içine alan ve ne yolda hareket edileceğini bildiren resmî hükümler.

Nûr Aydınlık, parıltı, parlaklık, her çeşit karanlığın, zulmetin zıddı.

Nübüvvet Nebîlik, peygamberlik.

Nükte İnce ma'nâlı söz.

Nüsha yazılı, yazılmış şey. Yazılı bir şeyden çıkarılan sûret.

Nüzûl Aşağı inme. Konağa inme, konaklama. Felç olma.

Oba Ev biçimi, birkaç direkli uzun bölme hâlinde keçeden yapılmış göçebe çadırı. Çadırlardan meydana gelen küçük topluluk. Göçebe ailesi.

Okka Eskiden kullanılan bir ağırlık ölçüsü. 1750 gramdır.

Ordugâh Ordunun konakladığı yer.

Ortaklık iki ve daha ziyâde kimsenin aralarında anlaşarak kurdukları şirket.

Oruç İslâmın şartlarından biri olup, niyet ederek, tan yerinin ağarmasından güneş batıncaya kadar yemeği, içmeği ve cimâyı terk ederek yapılan ibâdet.

Oruç kazâsı Tutulamayan veya bir özür ile bozulan farz ve vâcib oruçlar ile, niyet ettikten sonra bozulan nafile oruçların sonradan gününe gün tekrar tutulması.

Oruç keffâreti Mükellef olan kimsenin, Ramazân-ı şerîf orucunu özürsüz bozması hâlinde, altmış gün ardarda, bir gün de bozduğu orucun yerine tutması lâzım gelen oruç.

Ölmek Dünyâ hayâtının bitip âhıret hayâtının başlaması. Rûhun Bedenden ayrılması.

Ömre Hac zamanı olan beş günün dışındaki günlerde, ihram ile tavaf ve sa'y yapmak, saç kazımak veya kesmek.

Örf Âdet, gelenek, hüküm. Sarık saranların giydikleri bir çeşit kavuk.

Örfi Âdetle ilgili.

Öşür Topraktan alınan mahsûlün zekâtı.

Özür Bir kusur veya suçun hoş görülmesini gerektiren sebep.

Pâdişâh Hükümdârlar hükümdârı, büyük hükümdâr.

Papa Katolik hıristiyanların en büyük dînî lîderi, reîsi.

Pare Parça, adet, tane.

Paşa Osmanlı Türklerinde, vezirlere veya askeri ve mülkî yüksek rütbelilerine verilen ünvan. Şimdiki generaller.

Paye Rütbe, makam, mertebe, me'mûriyet derecesi.

Payidar iyice yerleşmiş, sürekli, kalıcı.

Pazarlık Alış-verişte fiyat tesbit etmek için alıcı ile satıcı arasındaki çekişme.

Peri Bkz. Cin.

Perişan Dağınık, dağılmış, toplu olmayan.

Pertev Parlaklık, nûr, ziya, şu'â.

Perver Besleyici, besleyen, yedirip içiren, geçindiren. Terbiye eden. Yetiştiren, ilerleten, feyizlendiren.

Pes Geri, arka. Sessiz, yavaş sesle olan. Karşısındakinin üstünlüğünü kabûl etmek. Yenilgiyi kabûl etmek.

Peyda Açık, belli. Mevcût ve meydanda olan.

Peyderpey Birbiri arkasından, birbirini ta'kib ederek, azar azar.

Peyker Yüz, çehre, beniz, surat. Peymân Sözleşme, yemîn.

Pîr Koca, yaşlı kimse, ihtiyâr. Bir tarikatın kurucusu. Bir mesleğin kurucusu. Tasavvuf büyüğü.

Puhte Pişmiş, pişgin, tecrübe görmüş, olgunlaşmış.

Put Allahü teâlâya inanmayanların taptıkları resim ve heykel. Hıristiyanların taptığı haç.

Putperest Puta tapan. Pür Dolu, çok.

Rab Efendi, sahip, mâlik. Kâinatın sahibi, mâliki olan Allahü teâlâ.

Rabıta Münâsebet, alâka. İki şeyi birbirine bağlama, dostluk bağlarını pekiştirme. Kalbini hocasının kalbine yöneltme.

Râcih Diğerinden daha üstün. Daha ileri, daha ehemmiyetli. Tercih olunan.

Rahim Esirgeyen, acıyan, merhametli.

Rahle Üzerinde kitap okumak, yazı yazmak için kitap, kâğıt, hokka konulan dar ve alçak masa

Rahmet Esirgeme, acıma, merhamet.

Rakîk İnce, narin, yufka yürekli. Merhametli, çabuk üzülen. Azatsız köle, câriye.

Rasadhâne Gök cisimlerini husûsi âlet veya sabit dürbün ile gözetleme ve incelemeğe yarayan bina.

Râsih Sağlam, sabit. Dînî bilgilerde derin ve hakîkatları bilen.

Rauf Çok merhametli, çok acıyan.

Râvî Rivâyet eden. İşittiği haberleri, sözleri başkalarına ulaştıran. Hadîs-i şerîfleri rivâyet eden.

Reâye Bir hükümdârın yönetimine bağlı olup vergi veren halk. Korunmaları devlete âit olan insanlar.

Recâ Emel, umut, ummak.

Red Geri çevirme, itip öteye atma. Kabûl etmeme, râzı olmama, tanımama. İnkâr etme.

Reddiye Bir fikri, bir düşünceyi, bir doktrini çürütmek maksadıyla yazılan yazı.

Ref Kaldırma, yükseltme, yukarıya çıkarma.

Re'fet Acıma, esirgeme, lütuf ve merhamet.

Refref Peygamberimizin (s.a.v.), mi'râc gecesi Sidret-ül-müntehâdan i'tibâren üzerine otururak yükseldiği Cennet yaygısı.

Rehber Yol gösteren, kılavuz. Bir kimsenin veya topluluğun doğruyu bulmasını sağlayan kimse.

Rehin Bir alacak karşılısında, alacağın tamâmının alınmasını mümkün kılacak bir malın alıkonulması.

Reîs-ül-küttâb Onyedinci yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde dışişleri bakanı.

Reîs-ül-Ulemâ Âlimlerin başı, en istünü.

Rekâik ince, nâzik olan şeyler.

Reşha Testi gibi bir kaptan çıkan sızıntı, terleme.

Revaç Sürüm, geçerli olma. Değerli olma.

Reyhan Fesleğen denilen güzel kokulu bitki.

Rıda' Süt emme.

Rıdvan Cennetin muhafızı ve kapıcısı olan meleğin ismi. Hoşnutluk.

Rıfk Yavaşlık, tatlılık, yumuşak huyluluk.

Rıtl Yaklaşık olarak okkanın üçte birine denk sıvı ölçüsü. 437.5 gr.

Rızâ Hoşnutluk, memnunluk, râzı olma, karşı koymama, boyun eğme, uzlaşma. Kendi isteği ile davranma. İstiyerek yapma.

Rızk Allahü teâlâ tarafından ayrılmış, takdîr edilmiş olan ni'met. Yiyecek ve içecek ile ilgili olan maddeler.

Riâyet Gözetme, sayma, değer verme, ağırlama.

Ribâ Faiz.

Rical İleri gelenler. Devlet ileri gelenleri. Bülûğa ermiş erkek çocuk.

Rical-i Hadîs Hadîs-i şerîfi rivâyet eden âlimler.

Ricat Geri dönme, geldiği yöne doğru hareket. Daha çok askeri birlikler için kullanılır.

Rifat Üstünlük.

Rihlet Göç, yer değiştirmek, ölüm.

Rikkat incelik, yufkalık, merhamet etmek.

Risale Mektûb. Mektûb şeklinde yazılan küçük kitap.

Rivâyet Bir haber ve sözü aktarma.

Riya iki yüzlülük, yalandan gösteriş, mürailik.

Riyakâr iki yüzlü. Gösteriş için yalandan takvâ veya samimiyet gösteren.

Riyaset Baş olma, başkanlık. Bir topluluğun veya meclisin başkan

Riyâzet Nefsi kırma, rahat ve hoşa gidecek şeylerden uzak durup, perhiz veya az şeyle yetinerek yaşayış.

Riyaziye Matematik.

Rub-i dâire Dâirenin dörtte biri. Rub-i dâire, astronomide namaz ve imsak vaktini bulmada kullanılır.

Ruhban Rahibin çoğulu. Hıristiyan din adamı. Dünyâ işlerinden uzaklaşıp yalnız yaşama.

Ruhsat İzin, müsâade. Genişlik, kolaylık.

Rumeli Osmanlı topraklarının Avrupa'daki kısmı.

Rûz-i ceza Ceza günü. Hesâb günü.

Rûznâmeci başı Takvim yazan, takvim hazırlayanların başı.

Rücû Geri dönme, mevzûya dönme, cayma, sözünden dönme.

Rükû' Namazda elleri dizlere koyup, eğilme hareketi.

Rükün Namazın içindeki farzlar. Bir şeyin en sağlam ve kuvvetli tarafı. Mübârek Kâ'be'nin temeli.

Rüşd Doğru yolda gitme, doğru yolu bulma. Doğru düşünebilecek aklî seviyeye gelme. Temyiz sahibi olma. Baliğ olma. Bülûğ çağına gelme. Gusl abdesti alacak yaşa gelme.

Rü'yet Görme, görüş. Yeni ayı görme. Bakma, idâre etme, yönetme, çevirme.

Sâ' Hanefî mezhebinde, binkırk dirhem darı veya mercimek alacak bir kab. (3500 gram civarında)

Se'âdet Mutluluk, bahtiyarlık. Dünyâda ve âhırette mutluluk.

Sabık Geçen, geçmiş, evvelki, önceki.

Sabr Başa gelen acılı ve üzücü hâdiseye veya haksızlığa karşı ses çıkarmama, katlanma, dayanma.

Sadaka Allah rızâsı için fakirlere verilen şey.

Sadaka-ı fıtr Ramazan bayramının birinci günü, nisâb miktarı malı olan müslümanların fakir müslümana verdiği sadaka.

Sadâret Başta bulunma, öne geçme, başkanlık. Sadrazamlık.

Sâdât Seyyidler.

Sâdık Doğru. Yalan ve uydurma olmayan. Sözünde duran.

Sadrâzam Pâdişâh vekîli, başvezir. Başkan.

Sadûk Hadîs-i şerîf râvisi için; güvenilir, doğru.

Safa Duruluk, berraklık, saflık.

Sagîr Küçük, ufak.

Sahabe İmân etmiş olarak Peygamberimizi (s.a.v.) görenler.

Sahn Sekiz medrese. Fâtih Sultan medreseleri Mehmed'in Fâtih'de yaptırdığı medreseler.

Sahur Ramazân-ı şerîfte oruç tutmak için, şafaktan önce yenen yemek.

Sahv Ayıklık. Sekr hâlinden kurtulma.

Sa'îd Bahtiyar, mübârek, mes'ûd. Cennetlik olan.

Salâbet Katılık, peklik, dayanıklılık, kuvvet. Dînî kuvvet.

Salâh iyilik. Bir şeyin; iyi, istenilen öğülmeğe değer şekilde bulunması. Kendini ibâdete verme.

Sâlnâme Bir senelik takvimi, hâdiseleri ve çeşitli durumları gösteren, her sene çıkarılan süreli kitap, yıllık.

Samed Kimseye hiç bir şeye muhtaç olmayan. Ezelden ebede kadar her şeye sahip olan Allahü teâlâ.

Sancâk-ı şerîf Peygamberimizin (s.a.v.) sancağı.

Sanem Kâfirlerin taptığı put.

Sâni' Yapan, yaratan. Gökleri ve yeri yaratan.

Sarahaten Açıktan. Açık bir şekilde.

Sarf Harcama yapma, masraf etme. Parayı bir mala harcama.

Sarf ve Nahiv Arabcada dili meydana getiren kelimelerin çekimlerinden bahseden ilme "sarf", cümle içinde kullanılmasından bahseden ilme de "nahiv" denir.

Sarraf Para hâlinde veya her şekil eşya hâlindeki altını altına veya gümüşü gümüşe veya birbirine satmak.

Satvet Biri üzerine kuvvetle sıçrama, üstünlük.

Sa'y Safa ile Merve tepeleri arasında gidip gelme. Çalışma, çabalama, gayret etme.

Sayd Avlamak, balık avlama.

Sayha Bağırma, nâra.

Secâvend Kur'ân-ı kerîmin vakf ve vasi gibi okuma kaidelerini ba'zı husûsî alâmet ve işâretle yazma.

Secde Namazda alnı yere koyma.

Secde-i sehv Namazın vaciplerinden birini unutarak yapmayan veya namazın farzlarından birini geciktirenin, namazın sonrasında iki sehv secdesi yapması.

Secde-i tilâvet Kur'ân-ı kerîmdeki ondört yerdeki secde âyetinden birini okuyan veya duyanın bir secde yapması.

Seci Nesrin kafiyeli olması.

Sedd-i İskender Zülkarneyn'in (a.s.) "Yecûc Me'cûc"ü hapsetmek için yaptığı sed.

Sefâhat Malını lüzumsuz boş yerlere harcama. Süse, harama, eğlenceye düşkünlük.

Sefer Yolculuk, sayahat. Muharebeye gidiş.

Seferî Yüzdört kilometreden uzak yola gitmek.

Sefih Malını haram olan yerlere harcayan.

Sehâvet Cömertlik, el açıklığı

Seher Sabah vaktinin girmeğe başladığı zaman.

Sehven Yanlışlıkla, yanılarak, unutarak.

Sekine Karar, sükûnet, zihnin ve düşüncelerin toplu olması.

Sekr Kendinden geçmiş hâlde olma.

Selem Belli miktarda peşin bedel ile, belli zaman sonra belli yerde, belli bir malı satın almaktır.

Semi' İşitme, işitici olma. Allahü teâlânın sübûtî sıfatlarındandır.

Sena Övme, medh etme. Saygıyla övme.

Seneviyye Senelik gelirler.

Serâb Çölde, ışğın yansımasından, su gibi görünen hayâl

Serdâr Askerin başı, kumandanı.

Serîr Taht

Seriyye Düşman üzerine gönderilen beş yüz kişiyi aşmıyan süvari bölüğü.

Setr Örtmek.

Setretmek Gizlemek, örtmek.

Settâr Fazlaca örten, çok kapatan. Kulların günahını örten Allahü teâlânın sıfatlarından.

Sevâd Siyahlık, karartı. Yazı karalama, müsvedde. Şehrin dışındaki yerler.

Seyr Yürüme, yürüyüş, gitme, hareket

Seyyah Uzak yerlere gidip gelen, gezen.

Seyyid Efendi, ağa, bey, ileri gelen. Hazreti Hüseyn'in torunları.

Seyyie Günah, suç, kabahat.

Seza Lâyık, yaraşır, uygun, münâsip.

Sıdk Doğruluk, gerçeklik, hakîkat.

Sıddîk Pek doğru, hiçbir zaman yalan söylemiyen, tasdik eden. Hazreti Ebû Bekr'in lakabı.

Sıfat-ı zâtıyye Allahü teâlânın zâtına mahsus sıfatlar.

Sıla-i rahm Hısım, akraba ile ilişiği kesmeyip, ilişkinin devam etmesi. Dînimizin emr ettiği husûslardan birisidir.

Sır Tek kişinin bildiği, gizli tuttuğu şeyler.

Sırat Yol. Ahırette hesaptan sonra cehennemin üzerine kurulacak köprü.

Sırat-ı müstekim Doğru yol. Allahü teâlânın beğendiği, râzı olduğu yol.

Siccîn Zindan, hapishâne.

Sifâh Câhiliyye devrinde arada nikâh bağı olmadan kadın erkeğin bir arada yaşaması.

Sihir Büyü. Dînimizde büyük günahtır.

Sika Güvenilir. Emniyetli, i'timâd edilir.

Sikke Basılmış para.

Silsile Zincir, birbirini ta'kib etme.

Silsilename Meşhûr kimselerin soy kütüğünü sıra hâlinde yazan kitap.

Sipâhi Osmanlılar zamanında atlı asker.

Sirâc Çerağı, ışık, kandil, meşale.

Sirayet Geçme, bulaşma, yayılma.

Sîret Bir kimsenin ma'nevî hâlleri, ahlâk ve tavırları, huyu. Resûlullah efendimizin hayâtını anlatan kitaplar.

Sirkat Çalma, aşırma, hırsızlık.

Siyâkât Husûsi bir hat çeşidi.

Siyer Peygamberimizin (s.a.v.) hâl tercümesini anlatan kitaplar ve ilimler.

Sofi Tasavvufla uğraşan.

Sofiyye-i aliyye Yüksek İslâm âlimleri. Tasavvuf büyükleri.

Sohbet Görüşüp konuşma, âhırete âid mes'eleleri konuşma.

Sûfî Bkz. Sofi

Sûhte Yanmış, tutuşmuş, yanık.

Suhûf Sahifeler. Semâvî dört büyük kitaptan başka gelen yüz kitap.

Sû-i zan Kötü zan.

Sûr Kıyâmet kopacağı zaman, İsrafil'in (a.s.) üfleyeceği boru.

Sücûd Secde, namazda alnı, burnu yere koyma.

Süflî Aşağıda bulunan. Aşağıki. Alçak, bayağı, kıymetsiz, i'tibârsız.

Sükûn Durma, hareket etmeme, kımıldanmama. Bir harfin harekesinin olmaması, sakin hâli.

Sülehâ Sâlihler.

Sülûk Bir yola girmek, nefsi yenetmek mekle meşgûl olma. Tasavvuf yolunda ilerlemek.

Sülüs Üçte bir. Bir hat çeşidi.

Sünnî Ehl-i sünnet itikadında olan müslümanlar.

Sürûr Neş'e, sevinç. Sevinçli yer.

Sütûhî Kederli, sıkıntılı, yorgun beceriksiz.

Şâduman Sevinçli, memnun.

Şafak Güneşin doğmasından önceki alaca karanlık. Güneşin batmasından sonraki alaca karanlık.

Şâhid Gördüğü hâdiseyi mahkeme huzûrunda yemîn ve yazmakla da'vânın isbâtına yardım eden kimse.

Şaki Haydut, yol kesici. Cehennemlik olan.

Şakirt İlim öğrenen talebe.

Şarih Bir kitabı açıklayan.

Şark Yön. Güneşin doğduğu taraf.

Şa'şaa Parlaklık, parlama. Gösteriş, zâhirî süs.

Şath Tasavvufta sekr hâlinde söylenen sözler.

Şâyî' Duyulmuş, herkesçe bilinen.

Şeb-i arus Düğün gecesi. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin vefât ettiği gece.

Şecaat Yiğitlik, bahadırlık, cesâret, kahramanlık.

Şefaat Peygamberimizin (s.a.v.), diğer peygamberlerin ve Allahü teâlânın izin verdiği kimselerin kıyâmet günü, günahı olan müslümanları Cehennemden kurtarması.

Şefkat Acıyarak, esirgeyerek sevme.

Şehâdet Gördüğü, bildiği bir hâdiseyi meydana çıkarmak için mahkeme huzûrunda söyleme. Şehit olarak ölmek Şehitlik.

Şehid Vatan, din ve milletine hizmette ölenler.

Şehremini Osmanlı Devleti'nde, devlete âit binaların bakını ve tâmiratına bakan kimse.

Şek Şüphe.

Şekavet Bedbahtlık. Yaramazlık. Haydutluk, eşkiyalık.

Şemâtât Birinin başına gelen belâ ve kedere sevinme.

Şems Güneş.

Şerh Bir kitaba yapılan açıklama.

Şerî'at İslâmiyet.

Şerîf Hazreti Hasen'in torunları. Şeref sahibi.

Şerik Eş, ortak.

Şevk Şiddetli arzu, istek, heves.

Şeyh Yaşlı kimse. Doğru yolu göstermeğe yardımcı olan. Âlimlerin başı.

Şeyhayn Hazreti Ebû Bekr ve Hazreti Ömer (r.anhümâ) için veya İmâm-ı a'zam ve İmâm-ı Ebû Yûsuf için kullanılan ta'birdir.

Şeyh-ül-hadîs Hadîs âlimi.

Şeyh-ül-İslâm Osmanlı Devleti'nde, mahkeme, medrese ve ilim tahsil eden talebelerin din işlerine bakan en yüksek dînî makamdaki kimse.

Şiar Alâmet, nişan, eser, belirti.

Şikâyet Kendi hâlinden Veya başına gelen bir sıkıntıdan sızlanma, yakınma.

Şirk Eş koşma. Küfr. Allahü teâlâya eş koşmak.

Şûra Konuşma yeri, meclis, danışma kurulu.

Şükr Verilen ni'metleri yerli yerinde kullanma.

Şükûk Şekler, şüpheler, zanlar.

Taahhüt Üzerine alma, söz verme.

Taam Aş, yemek.

Tâat İbâdet, Allahü teâlânın beğendiği şeyler.

Tabasbus Alçakça yalvarma, yaltaklanma.

Tabiatcılar Dünyâ böyle gelmiş böyle gider diye inananlar. Dehrîler. Hiç bir dîne inanmayanlar.

Tabîb-i Hâzık Müslüman, mütehassıs doktor.

Tabiîn Eshâb-ı Kirâmdan birini gören müslüman.

Tabut ölen insanın içine konduğu tahta sandık.

Ta’dîl Bkz. Cerh ve ta’dîl

Ta’dîl-i erkân Namazın rükû’ ve secdelerinde dik durmak.

Tafdîl Birini diğerlerinden üstün ve değerli tutma.

Tâhir Temiz. Abdest ve guslü bozan şeylerden arınmış olan.

Tahkîk Bir şeyin hakîkatini arama, doğru olup, olmadığını araştırma.

Tahmîd Şükür etme, hamd etme.

Tahrîr Yazma. Ders verme.

Tahsisat Bir kurum veya kuruluşta çalışanlara ta’yin edilen yardım ve masraflar.

Tahvil Değiştirme, değiştirilme, döndürme, borç senedi.

Tâib Tövbe eden, tövbekâr.

Takdîr Beğenme, değer biçme, değer verme. Ezelde Allahü teâlânın olmasını istediği şeyler. Kader.

Taklîd Başkasının sözünü, delîlini araştırmadan kabûl etmek. Müctehid olmayanın dört mezhebden birini taklîd etmesi lâzımdır.

Takrir Yerini bulma, ders anlatma, ta’rîf etme.

Takriz Bir eseri, manzûm veya nesir yazı ile övme.

Takvâ Haramları işlemekten sakınmak.

Talâk Boşama. Bağlı birşeyi çözme.

Tâlib isteyen, istekli. Talebe.

Ta’likât Şerh, açıklama şeklinde yazılan yazılar.

Tama’ Aç gözlülük, dünyâ malı hırsı.

Tamahkâr Hırs ve tamah eden, açgözlü, doymaz. Mal ve parayı çok seven. Cimri.

Tasadduk Sadaka verme.

Tasallut Birini son derece rahatsız etme.

Tarikat Yol, meslek, insanları olgunlaştırmak, yükseltmek için tasavvuf âlimlerinin ta’kip ettiği yol

Tâ’ûn Veba hastalığı.

Ta’vîz Nazar, büyü gibi hastalıklara karşı, Resûlullahdan (s.a.v.) gelen duâlar ile Rukye yapmağa denir.

Tavsif Niteliklerini anlatma, sayıp dökme, ta’rîf etme.

Tayyib iyi, hoş, güzel, hoş söz.

Tayyibât iyi işler, güzel işler, hareketler.

Tayy-i mekân Bir anda çeşitli uzak yerlere gidebilme.

Tazarru Kendini alçaltarak, hor ve hakîr görerek gönül alçaklığı ile Allahü teâlâya yalvarma

Ta'zîr İslâmiyette, edeblendirmek için verilen ceza.

Ta'ziye Bir akrabası ölene teselli verme.

Teaccüb Şaşakalma, hayran olma, hayrette kalma

Tebdîl-i Kıyâfet Kılık kıyâfetini değiştirme, başka kıyâfete girme.

Tebe-i Tâbiîn Tabiînden birini gören müslüman.

Teberrî Allahü teâlânın düşmanlığından uzak durmak, sevmemek.

Teberru Zorlamadan kendi isteği ile bağışta bulunma.

Teberrüken Bereketlenmek için.

Tebzîr Dağıtma, serpme. Malı, İslamiyetin ve mürüvvetin uygun görmediği yerlere dağıtma. İsrâf.

Tecdîd-i îmân Tecdidi imân duâsı okuma îmânını gideren söz ve işe tövbe ederek, îmânı yenileme.

Tecrîd Bir tarafta tutma, ayırma. Kalbden ve akıldan dünya düşüncelerini çıkararak gönlünü yalnız Allahü teâlâya verme.

Tecvîd Kur'ân-ı kerîmi harflerin çıkış yerlerine, uzatma ve kısaltmalarda dikkat ederek okuma.

Tedricen Derece derece, azar azar, yavaş yavaş.

Tedris Ders verme, ders öğretme.

Tedvin Dağınık hâlde bulunan şiirleri toplayıp bir dîvân meydana getirme.

Tedvir Çevirme, döndürme, yuvarlak dâire hâline çevirme.

Teenni Yavaş gitme, yavaş hareket etme, gecikme.

Tefekkür Düşünme, zihin yorma. Ahıret hâllerini düşünme.

Tefsîr Kelâm-ı ilâhîden, murâd-ı ilâhîyi anlama.

Tefviz Bir işi birine verme, birinin sorumluluğuna bırakma. Allahü teâlâya havale etme.

Teganni Nağme ile okuma. Mûsikî perdelerine uyarak okuma. Tegannî ile ezan ve Kur'ân-ı kerîm okumak günahtır.

Teheccüd Gecenin üçte ikisi geçtikten sonra kılınan namaza denir.

Tehevvür Öfke ve hırsla saldırma. Sonunu düşünmeden bir işe saldırma.

Tehlîl "Lâ ilâhe illallah"ı söyleme.

Tekâüd Yaşlılık veya sakatlık sebebi ile maaşının bir kısmı ile hizmetten ayrılma. Emekliye ayrılma

Tekebbür Kibirlenme.

Tekeffül Birine kefil olma, kefalet verme, üstüne alma

Tekfin Ölüyü kefene sarma, kefenleme.

Te'kid Sağlamlaştırma, kuvvetlendirme.

Tekvin Var etme, yaratma, hâsıl etme. Allahü teâlânın sübûti sıfatlarındandır.

Tekzîb Yalanlama, yalan olduğunu söyleme.

Telfîk Birleştirme, kolaylıkları toplayarak bir araya getirme. Dört mezhebi birleştirmek caiz değildir.

Telhis Özetleme. Teferruatlı olarak yazılmış bir şeyin mühim olan yerlerini alıp, özet hâlinde ifâde etme.

Telkin Ölen kimse gömüldükten sonra, kabir suâl ve cevaplarını mezarın başında sesli söyleme.

Telmih Söz arasında kastedilen bir şeyi ma'nâlı olarak söyleme. Açık söyleme. İmâlı konuşma.

Temenni Dileme, arzu, istek.

Temettü Kâr etme, kazanma bir malı kullanma.

Temkin İhtiyat, tedbir.

Tenakuz Çelişki, zıddiyet.

Terâcim Tercümeler, hayat hikâyeleri.

Teravih Ramazân-ı şerîf ayında yatsının son sünneti ile vitr arasında kılınan yirmi rek'atlık namaz.

Terceme-i hâl Hâl tercümesi.

Tereke Ölen kimsenin bırakığı miras malı.

Tertîb Kazaya kalan namaz sayısı sahibi beşe kadar olan kimse. Böyle olan kimse namazlarını sıra ile kılar

Terviye günü İbrâhim aleyhisselâmın İsmâil aleyhisselâmı kurban etmek vâ'dini yerine getirmek için rü'yâyı ilk gördüğü kurban bayramı gecesinden iki gün evvelki gece.

Teslîm Kendini Allahü teâlânın irâdesine bırakma

Tesvîf Sebepsiz geciktirme, atlatma

Teşrih Açma, yayılma, şerhetme.

Teşyi' Uğurlama.

Tevâdu Dünyâ rütbelerinde kendinden aşağı olanlara büyüklük göstermemek. Alçak gönüllülük.

Tevâzu Bkz. Tevâdu.

Tevcih Çevirme, yöneltme, döndürme, söz atma.

Tevdî Bırakma, emânet etme. Vedalaşma.

Tevekkül Kalbin, Allahü teâlâya inanması, i'timâd etmesi, güvenmesi, onun ile rahat etmesidir.

Tevessül Peygamberimizin (s.a.v.) veya büyüklerden birini vesile ederek Allahü teâlâya yalvarma. Vesile ettiği kimsenin şefaatini istemek.

Tevfîk Allahü teâlânın yardımına kavuşma.

Tevhîd Allahü teâlânın birliğine inanma.

Tevsik Sağlamlaştırma, sağlamlaştırılma. Bir hâdisenin doğruluğunu belge ile isbât etme.

Teyemmüm Su bulunmayan yerlerde abdest yerine pak toprak ile elleri, kolları, yüzü niyet ederek mesh etmek.

Tezekkür ölümü düşünme, hatıra getirme.

Tezellül Kendini hor ve hakîr gösterme, alçalma küçülme.

Tezhîb Altın ile süsleme.

Tezkiye Kalbin temizlenmesi.

Tılsım Sihir, büyü.

Tımar Osmanlı Devleti'nde sipâhilere verilen mülk.

Tilâvet Tecvid ile Kur'ân-ı kerîm okumak.

Tövbe-i nâsuh İşlediği bütün günahlara bir daha işlememek üzere tövbe etme, pişman olma.

Töhmet Suçlama birine isnâd olunan suç, işlendiği sanılan fakat gerçekte meydana çıkmamış olan suç.

Tûbâ ağacı Cennette bulunan, kökü yukarıda dalları aşağıya doğru olan ağaç.

Tuğra Pâdişâhların mühürü.

Tuğyan Taşma, taşkınlık, azgınlık. Allahü teâlânın emirlerine aykırı hareket etme.

Tûl-i emel Uzun emel, hiç ölmeyecekmiş gibi uzun zaman sonra olacak şeyleri düşünme. Dünyâ malına düşkün olma.

Tumânînet Namazda kırâatde, rükûda, secdelerde, kavmede, celsede ve diğer yerlerde a'zâların hareketsiz durması.

Türbe Büyüklerin ve âlim zâtların mezarları üzerine yapılan bina.

Ubbâd Abidler.

Ubûdiyyet Kulluk, kölelik, samîmî bağlılık.

Ucb Kibir. Kendini beğenmişlik. Yaptığı ibâdetleri, iyilikleri beğenerek bunlarla övünmek.

Ufk-i Şer'i Güneşin ortasının dünyâya dik olduğu noktadan doğu ucunun ayrılması.

Uhrevî Ahıretle ilgili. Ahırete âit.

Ukbâ Ahıret

Ukde Düğüm, halledilmesi zor mesele, iş.

Ukubet Ceza. Cezalandırma eziyet, işkence.

Ulemâ Âlimler.

Ulufe Osmanlılar döneminde askere üç ayda bir dağıtılan maaş.

Ulvî Yüksek, yüce, ulu.

Umre Bkz. Ömre.

Uruz Altın ve gümüşten başka canlı ve cansız her çeşit mal ve para

Usturlâb Eskiden gök cisimlerini incelemede kullanılan âlet.

Usûl-i hadîs Hadîs ilminin dayandığı prensipler, hadîs metodolojisi.

Uşr Topraktan alınan mahsûlün zekâtı. Bkz. Öşr.

Uzlet Din ve dünyâ için zarurî vazîfelerden başka insanlar arasına karışmamak.

Ücret Emeğe karşılık verilen para, mal.

Üç aylar Recep, Şa'bân ve Ramazân-ı şerîf ayları. Recep Allahü teâlânın ayı, Şa'bân Peygamber efendimizin (s.a.v.) ayı, Ramazân-ı şerîfde Ümmet-i Muhammed'in ayıdır.

Üdebâ Edipler.

Ülfet Dostluk, yakınlık peydâh etme.

Ümerâ Emîrler, beyler, kumandanlar.

Ümîdvâr Uman, Ümitli olan.

Ümmet Bir peygambere (a.s.) inananlar. Bir dille konuşan insanların hepsi.

Ümmî Okuması-yazması olmayan.

Ümm-ül-habâis Şarap, içki.

Ümm-ül-kitâb Ezelî olan kelâm-ı İlâhînin ismidir.

Ümm-ül-kura Mekke-i mükerreme.

Ümm-ül-Kur'ân Fâtiha-i şerîfe.

Ümmehât-ül-mü'minîn Peygamber efendimizin (s.a.v.) refîkaları, hanımları. Bunlar; "Hadîcet-ül-kübrâ, Sevde bintü Zem'a, Aişe bintü Ebî Bekr, Hafsa bintü Ömer-ül-Fârûk, Zeyneb bintü Cahş, Zeyneb bintü Haris, Zeyneb bintü Hüzeyme, Remle bintü Ebî Süfyân, Cüveyriyye bintü Haris Snfiyye bintü Hayy, Ummü Seleme, Meymûne bintü Haris, Mâriyet-ül-Kıbtiyye"dir (r. anhünne).

Ünsiyet Alışkanlık, ülfet, dostluk.

Ünvan Kitap, mecmûa, makale başlığı. Ad, isim, lakab.

Üslûb Tarz, yol, biçim, usûl. İfâde yolu.

Üstâd Muallim, öğretmen. Usta, sanatkar. Bir ilim ya da sanat alanında üstün yeri olan kimse. Üniversite profesörü

Vâcib Terki caiz olmayan, yapılması gerekli. Şüpheli delîl ile Allahü teâlâ tarafından bildirilen farz derecesine yakın olan emirler. Meselâ, vitir namazı kılmak, kurban kesmek, Ramazân-ı şerîf bayramında fıtra vermek.

Va'd ve vaîd Söz verme, üstüne alma. Birşey vereceğini peşin olarak söyleme. Allahü teâlânın Cennet ile va'di, Cehennem ile vaîdî.

Vahdaniyet Allahü teâlânın zâtında ve sıfatında şeriki ve naziri olmamak.

Vahdet Birlik, bir ve tek olma.

Vakûr Ağır, temkinli, vakarlı.

Varak Yaprak. Yazma eserlerde sahifenin ön ve arkası.

Vârid Gelen, ulaşan, kavuşan. Bir mes'ele.

Vâris ölen kimsenin malından hisse almağa hakkı olanlar.

Vasf etmek Bir kimsenin veya şeyin taşıdığı hâl ve sıfatları söylemek.

Vâsıta iki şey arasında aracı ve bağ olan kimse.

Vasî ölen bir kimsenin vasıyyetini yerine getirmekle vazîfeli olan; yetimlerin mallarını, idâre etekle vazîfeli olan kimse. Onu besleyip, büyüten, terbiye eden.

Vasiyet Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şeyler hakkında sağlığında verdiği emir ve ısmarlamaları.

Va'z Nasihat öğüt. Dinimizin imân, i'tikâd, emir ve yasaklarını bildirme.

Vazife Bir kimsenin yapmak mecbûriyetinde olduğu iş.

Vech Yüz, çehre, surat. Sebep, vesile, vâsıta.

Vedia Saklanmak üzere emânet olarak bırakılan şey.

Vefâ Sözde durma, borcu yerine getirme ve ödeme.

Vehbî Allahü teâlânın bağış ve ihsânı sonucu olan, Allah vergisi.

Vehm Hayâl. Gerçekte olmayıp, var olduğu kabûl edilen kuruntu.

Vekâr Ağırbaşlılık, olgunluk.

Velâyet Tasavvufta yüksek dereceye çıkmış olan âlimin hâl ve sıfatı.

Velî Allahü teâlânın sevgili kulu. Sahip. Ni'met sahibi. Çocucuğun işlerinden mes'ud olan kimse.

Velîme Düğün ziyâfeti.

Veliyy-i kâmil Dînimizin bütün ilimlerinde yetişmiş; tasavvuf derecelerinde, irşâd makamına ulaşmış kimse.

Vera' Dînimizde şüpheli olan şeylerden sakınmağa denir.

Veraset Bir kimsenin ölümünden sonra mallarına vâris olma hakkı.

Vesk Altmış sa' (Bir sa' 4200 gr. sudur) bir deve yükü buğday.

Vesvese Şüphe, tereddüt, kuruntu, lüzumsuz düşünme.

Vetr Tek, yalnız, Arefe günü.

Veyl Cehennemde bir çukur ismi.

Vezir-i a'zam Baş vezir, şimdiki başbakan. Padişahın birinci yardımcısı.

Vezn Tartı, tartma.

Vicdan Kalb, his, merhamet, insaf gibi hasletler.

Vilâyet İl. Evliyâlık. Vâlinin idâresindeki yer.

Vird Belirli zamanlarda okunması âdet edinilen âyet-i kerîmeler, hadîs-i şerîf, duâ, tesbih.

Vukûf Vâkif olma, öğrenme, anlama, haberi olma.

Vuslat Sevenin sevdiğine kavuşması.

Vuzuh Açık ve belli olma, şerhe, açıklamaya ihtiyâç kalmayacak şekilde açık olma.

Vükelâ Vekîller.

Vüzerâ Vezirler.

Yâd Yabancı, el. gurbet. Anma, hatırlama.

Yâd-ı daşt Devamlı huzûr. Her an Allahü teâlânın huzûrunda imiş gibi olmak.

Yakaza Uyanıklık.

Yakîn Şüpheden kurtulmuş, doğru, sağlam bilgi. Doğru ve kuvvetle bilmenin kalbde hâsıl olması.

Yâr Sevgili, mahbûb, mahbûbe, ma'şûk, dost.

Ye'cûc ve Me'cüc Kıyâmete yakın çıkacak olan, Zulkarneyn'in (a.s.) sed ardına habs ettiği kavim.

Yed-i beydâ Mûsâ'nın (a.s.) mu'cize olarak gösterdiği nurlu, beyaz eli.

Yeis Üzüntü, keder. Ümitsizlikten ileri gelen karamsarlık.

Yek Bir, tek.

Yekpare Bir parça.

Yetîm Babası veya hem babası hem anası ölmüş çocuk.

Yevm-i şek Şâ'bân-ı şerîf ayının otuzuncu günü.

Yevmiye Günlük yapılan işe karşılık alınan ücret.

Zâde Evlât, oğul. Nikâh neticesinde doğan çocuk.

Zâhid Zühd sahibi. Dünyâya düşkün olmayan kimse.

Zâhiren Görünüşe göre, göründüğü gibi.

Zakkum Cehennemdeki bir ağacın ismi

Zâlim Zulmeden, haksız yere insanlara kötü davranan.

Zann-ı gâlib Çok kuvvetli zan etmek.

Zarûret Çaresizlik, muhtaçlık, sıkıntı, yoksulluk

Zâtlar. Yüksek kimseler.

Zâviye Küçük tekke. Açı.

Zâyî Kaybolma, elden çıkma

Zeamet Osmanlı Devleti'nde, subaylara verilen toprağa denir.

Zebanî Cehennemde vazîfeli meleklerin adı.

Zecrî önleme, yasaklama. Zorla, zor kullanarak.

Zekât Her müslümanın tam mülkü olan nisâb miktarındaki (Zekât malı)nın belli zamanda belli miktarını niyet ederek ayırıp, fakir müslümana vermesi.

Zelil Alçak, aşağı, hor.

Zem Birinin kötülüğünü söyleme, çekiştirme.

Zemherir Cehennemdeki soğuk yer.

Zemzem Mescid-i Haram içindeki kuyunun suyu.

Zenb Suç, günah.

Zeval Sona erme. Güneşin tepe noktasından batıya doğru meyli.

Zeyl Ek, ilâve olarak yazılan kitap.

Zıl Gölge.

Zındık Dîni yıkmağa, gençleri, müslüman görünerek, kâfir yapmağa veya haram olan bir işi, iyi olduğunu söyleyerek bunun yayılması için çalışan veya Allahü teâlânın emirlerinden birinin gericilik oldunu söyleyen kimse. Böyle kimse, namaz da kılsa, hacca da gitse kâfirdir.

Zikr Her işte Allahü teâlâyı hatırlamaktır.

Zillet Aşağılık.

Zimmet Himâye, sahiplenme. Birinin emânetini koruma, üzerine alma

Zımmî İslâm devletinin himâyesi, idâresi altında bulunan gayri müslim.

Zînet Fâidesi, menfaati olmayıp sâdece gösteriş için kullanılan şey.

Zrâ' Elli santimetrelik uzunluk ölçüsü.

Zulmet Karanlık. Kalbin kararması.

Zühd Dînimizde günah olur korkusu ile mübah olanların çoğundan sakınmak.

Zünnâr Hıristiyanların, âyinlerde bellerine kuşandıkları ucu püsküllü, parmak kalınlığında, yuvarlak kolan.

Züyûf Gümüşü az para

İSTİFÂDE EDİLEN ESERLER

1) Acâib-ül-âsâr fit-terâcim-il-ahbâr: Abdürrahmân el-Cebertî, 3 cild, Beyrut, târihsiz.

2) Acâib-ül-makdûr fî nevâib-i Timûr: Terc. Nazmi-zâde Hüseyn Mürtezâ, İstanbul 1277

3) Âdâb-ur-râfidîn: Hazım Abdullah, Mûsul Üniversitesi Dergisi Şevval 1396 sayısı

4) Âdâb Risalesi: Abdülazîz bin Ahmed ed-Dîrînî, Süleymâniye Kütüphânesi, Kılıç Ali Paşa kısmı No: 622

5) Âgâhî Seyyid Emîr Külâl: Mevlânâ Şihâbüddîn, Neşr. Gulâm Mustafa Hân, Karaçi 1963

6) Ahbâru Ebû Hanîfe ve Ashâbihi: Saymerî Hüseyn bin Ali el-Kâdî, Beyrut 1394 (m. 1974), (Ayrıca Manisa Kütüphânesi 1342'de bir yazma nüshası vardır.)

7) Ahbâr-ül-ahyâr fî esrâr-ü-ebrâr: Ebü'l-Mecd Abdülhak Muhaddis Dehlevî, Diyobend tarihsiz

8) Ahbâr-ül-hükemâ: İbn-i Kıftî Ebü'l-Hasen Ali bin Yûsuf, Kâhire 1326

9) Ahbâr-ut-tıvâl- İbn-i Kuteybe ed-Dîneverî, Mısır 1330

10) A History of Ottoman Poetry: E. J. W. Gibb, 6 cild, Londra 1900-1909

11) Ahkâm-ül-Kur'ân: Ebû Bekr Ahmed bin Ali er-Râzî el-Cessâs, 3 cild, İstanbul 1335

12) Ahkâm-us-sultâniyye: Ebû Ya'lâ, Beyrut 1970

13) Ahlâk-ı Celâlî: Celâleddîn Devânî, Hindistan 1304

14) Ahlâk-ül-ülemâ: Muhammed bin Hüseyn el-Âcürrü, Beyrut 1970

15) Ahmediyye: Seyyid Ahmed Mürşidî. Ed-Diyâr-ı Bekrî, İstanbul tarihsiz

16) Amasya Târihi: Hüseyn Hüsâmeddîn, 4 cild, İstanbul 1935

17) Âsâr-ı bakıyye: Sâlih Zekî, 2 cild, İstanbul 1329

18) Avârif-ül-me'ârif: Şihâbüddîn Ömer Sühreverdî, Beyrut 1970

19) Âyine-i zürefâ: Cemâleddîn Mehmed Karsî-zâde Efendi, İstanbul 1314

20) Bâbürnâme: Bâbürşah Zahireddîn Muhammed bin Ömer, Haydarâbâd 1905

21) Bahr-ül-fevâid fî me'ân-ü-âsâr: Ebû Bekr bin Muhammed bin İbrâhim Gülâbâdî, Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah Efendi kısmı No: 995

22) Bedûyi-ül-vekdî: Hüseyn, Moskova 1961

23) Bedâyi-üs-sanâyî: Kâşânî Alâüddîn Ebû Bekr bin Mes'ûd, 7 cild, Beyrut 1974

24) Bedr-üs-sâfir ve Tuhfet-ül-müsâfirfil-vefeyât: Kemâleddîn Ca'fer bin Tağlib Üdfîvî, Mısır 1960

25) Behçet-ül-esrâr ve ma'den-ül-envâr: Ali bin Yûsuf eş-Şatnûfî, Mısır 1304

26) Behçet-üs-seniyye: Muhammed Hanî, Neşr. Hakîkat Kitabevi, İstanbul 1983

27) Berekât-ı Ahmediyye: Muhammed Haşim Keşmî, İstabul 1977

28) Bergüzâr: Ahmed Remzi Dede, İstanbul tarihsiz

29) Beyân-ül-hak: Haftalık Ceride, 7 cild, İstanbul 1328

30) Bezm-ü rezm Azîz bin Erdeşîr-i Esterâbâdî, İstanbul 1928

31) Birgivî Vasıyyetnamesi: Birgivî Muhammed Efendi, İstanbul tarihsiz

32) Bostan ve Gülistan: Şeyh Sa'dî-i Şîrâzî, İstanbul tarihsiz

33) Bugyet-ül-vuât: Celâleddîn Süyûtî, 2 cild, Mısır 1964

34) Burhân-ül-müeyyed: Ahmed Rıfâî, İstanbul tarihsiz

35) Bustân fî zikr-il-evliyâ-i vel ulemâ bi Tilmsan: İbn-i Meryem Ebû Abdullah Muhammed bin Muhammed, Mısır 1908

36) Büdûr-üz-zâhire: Sirâcüddîn Ömer bin Kâsım Ensârî, Mısır 1968

37) Bülûğ-ül-Emânî: Zâhid-ül-Kevserî, Mısır 1970

38) Câliyet-ül-ekdâr: Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî

39) Câmi'u beyân-il-ilm: İbn-i Abdilber, Beyrut 1978

40) Câmi'u kerâmât-il-evliyâ: Yûsuf Nebhânî, 2 cild, Mısır 1329

41) Câmi'ul-menâkıb ve câmi'ul-bevârîh: Alâüddîn Ali Semerkandî, tarihsiz

42) Cevâhir-ül-bidâye: Millet Kütüphânesi Ali Emîrî kısmı No: 858

43) Cevâhir-ül-ebrâr min envâc-il-bihâr: Hâzinî

44) Cevâhir-ül-mudiyye fî terâcim-il-Hânefiyye: Abdülkâdir bin Muhammed el-Kureşî, 2 cild, Haydarâbâd 1332

45) Cevâmi'ul-kelim: Muhammed Ekber Hüseyn, Hindistan 1962

46) Cevher-ül-esnâ fî terâcim-ü-ulemâi ve şu'arâi Bosna: Muhammed Hancı Bosnevî, Mısır 1349

47) Cihân-nümâ: Kâtib Çelebi, İstanbul İbrâhim Müteferrika tâbı.

48) Cinâyât-ül-Ingilizîn alel beşer âmmeten ve alel müslimine hâsseten: Muhammed Habîb el-Ubeydî, Beyrut 1916

49) Dekâik-ül-ahbâr: Muhammed bin Selâme Kudâî, İstanbul tarihsiz

50) Dekâik-ül-ahbâr: Süleymâniye Kütüphânesi Yazma Bağışlar kısmı No: 1978

51) Delâil-ül-hayrât: Süleymân Cezûlî, İstanbul tarihsiz

52) Delâil-ün-nübüvve: Beyhekî, Beyrut 1985

53) Delâil-ün-nübüvve: Ebû Nu'aym İsfehânî, Haydarâbâd 1369

54) Delîl-ül-ârifîn: Hâce Kutbüddîn Bahtiyar Kâkî, Hindistan tarihsiz

55) Delîl-ül-fâlihîn: Muhammed bin Allân Sıddîkî, 3 cild, Beyrut tarihsiz

56) Devhat-ül-meşâyıh: Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn, İstanbul 1982

57) Devlet-i Osmâniyye Târihi Tercümesi: Joseph Von Hammer, İstanbul 1906

58) Dîvân-ı Hikmet: Ahmed Yesevî, İstanbul tarihsiz

59) Dürer-ül-meknûnât: Muhammed Murâd-ı Kâzânî, İstanbul 1978

60) Dürret-ül-hıcâl: İbn-i Kâdl Ahmed bin Muhammed, 3 cild, Mısır 1970

61) Dürr-ül-meârif: Abdullah-ı Dehlevî, İstanbul 1980

62) Dürr-ül-muhtâr: Alâüddîn Haskefî, Mısır 1272, Bulak Matbaası.

63) Düstur-nâme: Enverî, Paris 1954

64) Düstür-ül-insâ: Sarı Abdullah Efendi, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı

65) Ebû Ca'fer Tahâvî ve Eseruhû fil-hadîs: Abdülmecîd Mahmûd, Kâhire 1975

66) Ebü'l-Hasen Şâzilî: Dr. Abdülhakîm Mahmûd, Mısır 1963

67) Ebü'l-Hasen Şâzilî: Ali Sâlim Ammar, Mısır 1960

68) Ecdâd-ı Peygamberî: Seyyid Abdülhakîm Arvâsî, Türkiye Gazetesi kütüphânesi

69) Ed-Dav'ul-Lâmi': Şemseddîn Sehâvî, 12 cild, Mısır 1355

70) Ed-Dîbâc-ül-müzehheb: İbn-i Ferhûn, Mısır 1329

71) Ed-Dürer-ül-kâmine: İbn-i Hacer Askalânî, 4 cild, Beyrut tarihsiz, ayrıca Haydarâbâd 1950

72) Ed-Dürr-ül-mensûr: Zeyneb Fevâz, Mısır 1312

73) Edeb-üd-dünyâ veddîn: İmâm Mâverdî, Beyrut 1980

74) Edeb-ül-kâdi: Hassâf Ebû Bekr Ahmed bin Ömer, Atıf Efendi Kütüphânesi.

75) El-A'lâm: Hayreddîn Zirikli, 8 cild, Beyrut 1980

76) Ehvâl-il-kubûr: İbn-i Receb Hanbelî, Süleymâniye Kütüphânesi Reşîd Efendi kısmı No: 159

77) El-Avâsım minel kavasım: Ebû Bekr İbni Arabî, Beyrut 1980

78) El-Berk-uş-Şâmi': İmâdüddîn Kâtib el-İsfehânî, 5 cild, İstanbul 1979

79) El-Beyân vet-tebyîn: Câhız, 4 cild, Mısır 1369

80) El-Bidâye ven-nihâye fit-târih: İbn-i Kesir, 14 cild, Mısır 1358

81) El-Burhân fî ulûm-il-Kur'ân: Bedreddîn Zerkesî, Mısır 1376

82) El-Cem'u beynessahîhayn: İbn-i Harrâf Abdülhak bin Abdürrahmân el-Endülüsî, İstanbul tarihsiz

83) El-Cevâhir ved-dürer: Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, İstanbul tarihsiz

84) El-Ensâb: Sem'ânî, Leiden 1912, Haydarâbâd 1984

85) El-Evâil: Ebû Hilâl-El-Askerî, Süleymâniye Kütüphânesi Hkm. kısmı No: 689

86) El-Fıkıh vel-mütefekkıh: Hatîb el-Bağdâdî, Beyrut 1980

87) El-feth-ül-mübîn fî tabakât-il-usûliyyîn: Abdullah Mustafa el-Merâgî, Beyrut-1974

88) El-fevâid-ül-behiyye fî terâcim-il-Hânefiyye: Abdulhay el-Lüknevî Mısır 1324

89) El-Gunye fihrist-i süyûh-ü-Kâdî Iyâd: Beyrut 1982

90) El-İber: Zehebî, Beyrut 1984

91) El-İber: Abdürrahmân İbni Haldûn, Beyrut 1983

92) El-İcâz-ül-İcâz: Se'âlebî, İstanbul tarihsiz

93) El-İkmûl fî ref-il-irtiyâb: İbn-i Mâkûlâ, Beyrut 1980

94) El-İntikâ fî fedâil-i Mâlik veş-Şâfiî ve Ebû Hanîfe: İbn-i Abdilber, Mısır 1350

95) El-İsâbe fî temyîz-is-sahabe: İbn-i Hacer Askalânî, 4 cild, Beyrut 1328

96) El-İstiâb: İbn-i Abdilberr, Mısır 1328

97) El-İ'tisâm: Ebû İshâk Şâtıbl, 2 cild, Beyrut 1980

98) El-Kâmil fit-târih: İbn-i esîr, 13 cild, Beyrut 1965

99) El-Kâşif: Hâfız Zehebî, 3 cild, Kâhire 1972

100) El-Kavl-ül-Muhtasar: İbn-i Hacer Mekkî, İstanbul 1986

101) El-Kevâkib-üd-düriyye: Abdürraûf Menâvî, Mısır 1357

102) El-Kevakib-is-sâdire: Necmüddîn Gazzî, 3 cild, Beyrut 1978

103) El-Kırâati bil-Afrikıyye: Hind Çelebi, Tunus 1983

104) El-Lum'a: Serrâc, Leiden 1914

105) El-Lübâb fî tehzîb-il-Ensûb: İbn-i esîr, 3 cild, Mısır 1356

106) El-Menhel-ül-azb-ül-mevrûd: Mahmûd Muhammed Hattâb Sübkî, Beyrut tarihsiz

107) El-Milel ven-nihâl: Şehristânî, 2 cild, Beyrut 1975

108) El-Munkizu anid-dalâl: İmâm El-Gazâlî, İstanbul 1981

109) El-Muntazam fî târih-il-ümem: Ebü'l-Ferec İbni Cevzî, 10 cild, Haydarabâd 1358

110) El-Müstebeh fir-ricûl: Hâfız Zehebî, Kâhire 1962

111) El-Vâfî bil vefeyât: Selâhaddîn Safdî, Beyrut 1980

112) El-Vahîd fî sillûki ehl-i Tevhîd: Abdülgaffâr bin Nûh, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı No: 1794, Lâleli kısmı No: 1583/2

113) El-Vaûl-ül-i'tikâdiyye: Menkûbers Müstensırî, Süleymâniye Kütüphânesi İbrâhim Efendi kısmı No: 372

114) El-Vefâ bi ahvâl-il-Mustafâ: Ebü'l-Ferec İbni Cevzî, 2 cild, Pakistan 1977

115) Enbâ-ül-gumr: İbn-i Hacer Askalânî, 3 cild, Kâhire 1969

116) Endülüs Târihi: Ziya Paşa, İstanbul 1304

117) En-Nâhiye an ta'nî Emîr-ü-mü'minîn Muâviye: Abdülazîz bin Ahmed el-Ferhârevî, İstanbul 1984

118) En-Necm-üs-sâkıb: İbn-i Habîb Halebl, İstanbul tarihsiz.

119) En-Neşr fil-kırâat-ü-aşr: İbn-ül-Cezerî, 2 cild, Dımeşk 1345

120) En-Nizâmî fî usûliddîn: Ebû Bekr İbni Fûrek, Süleymâniye Kütüphânesi Ayasofya bölümü No: 2378

121) En-Nutafu fil-fetüvü: İbn-i Suğdî, Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah Efendi kısmı No: 974, ayrıca Bağdat 1980 neşri

122) En-Nücûm-üz-zâhire: İbn-i Tagriberdî, Kâhire 1375

123) Eshâb-ül-eşrâf: Belâzûrî, Mısır 1959

124) Envâr-ül-aşıkîn: Ahmed Bîcân, İstanbul tarihsiz

125) Envâr-ül-Muhammediyye: Yûsuf en-Nebhânî, İstanbul 1984

126) Er-Ravdateyn fî Ahbâr-id-devleteyn: Ebû Şâme Makdisî, Mısır 1947

127) Er-Rıhle fî taleb-il-hadîs: Hatîb el-Bağdâdî, Bağdat 1975

128) Er-Risâlet-üz-Zehebiyye: Hâfız Zehebî, Beyrut 1970

129) Er-Riyâd-ut-tasavvufiyye: Seyyid Abdülhakîm Arvâsî, İstanbul 1341

130) Esâmî: Muallim Naci, İstanbul 1308

131) Esâs-üt-takdîs: Fahreddîn Râzî, Mısır 1328

132) Eshâb-ı Kirâm: Hakîkat Kitabevi yayını, İstanbul 1976-1977

133) Esmâ-ül-müellifîn: Bağdatlı İsmâil Paşa, İstanbul 1940

134) Esâs-üt-takdîs: Fahreddîn Râzi, Mısır 1328

135) Es-Sebe'ul-esrâr: Muhammed Ma'sûm Ömerî, İstanbul 1918

136) Es-Sevâd-ül-a'zam: Hakim Semerkandî, İstanbul tarihsiz

137) Es-Sevret-ül-Hindiyye: Fadl-ı Hak Hayrâbâdî, Hindistan 1970

138) Es-Sirâciyye fil-ferâiz: Sirâcüddîn Muhammed bin Mahmûd. İstanbul 1980

139) Eşbâh ven-nezâir: İbn-i Nüceym Mısrî, İstanbul 1306

140) Eşedd-ül-Cihâd: Dâvûd bin Süleymân Bağdadî, İstanbul 1987

141) Eşi'at-ül-lemeât: Abdülhak ed-Dehlevî, Hindistan tarihsiz

142) Eş-Şerîatü: Muhammed bin Hüseyn el-Acûrrî, Beyrut 1985

143) Et-Taberî: Ahmed Muhammed, Kâhire 1963

144) Et-Tabsîr fid-din: İsferâyînî Şehfur Tâhir bin Muhammed, Mısır 1970

145) Et-Tali'-us-sa'îd: Üdfüvî, Mısır 1914

146) Et-Ta'rîf bil-müerrihîn: Cemâleddîn Efendi, İstanbul tarihsiz

147) Et-Tarîk-us-sâlim ilallah: Sebbâğ, Süleymâniye Kütüphânesi Ayasofya kısmı No: 2004

148) Et-Te'arrüf li mezheb-i ehl-it-tasavvuf: Gülâbâdî, Pakistan tarihsiz

149) Et-Tefsîr vel-müfessirîn: Doktor Muhammed Hüseyn Zehebî, Mısır 1976

150) Et-Tergîb vet-Terhîb: Kıvâmüssünne İsmâil İsbehânî, Çorlulu Ali Paşa Kütüphânesi No: 84

151) Et-Terhib bi nakd-ıt-te'nîb: Zâhid-ül-Kevserî, Mısır 1970

152) Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Evliyâ Çelebi, İstanbul 1314-1318

153) Evrâk-ı Perîşân: Nâmık Kemâl, İstanbul tarihsiz

154) Ez-Zehâir vel a'lâk fî edeb-in-nüfûs ve mekûrim-il-ahlâk: Ebû Abdullah el-Bâhilî el-İşbilî, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı No: 1725

155) Ez-Zehebî ve Menhecuhu fî Kitâbihi Târîh-ül-İslâm: Dr. Beşşâr Avvâr Ma'rûf, Bağdat 1976

156) Fâideli Bilgiler: Hakîkat Kitabevi yayını, İstanbul 1985

157) Fedâil-ül-Hulefû-il-erbe'a: İbn-i Kudâme Muvaffakuddîn Makdisî, Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı No: 4445

158) Fedâil-üs-Sahâbe: Ebü'l-Hasen Kureşi, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 2763

159) Ferhengnâme-i Sa'di tercümesi: Kilisli Rıfat, İstanbul 1340-1342

160) Fetâvâ-i Ali Efendi: Şeyhülislâm Çorlulu Ali Efendi, 2 cild, İstanbul 1324

161) Fetâvâ-i Feyziyye: Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, İstanbul 1324

162) Fetâvâ-i Hadîsiyye: İbn-i Hacer Heytemî, Mısır 1307

163) Feth-i Celîl-i Konstantiniyye: Ahmed Muhtâr, İstanbul 1320

164) Feth-ur-Rabbânî: Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Mısır tarihsiz

165) Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab: Silahşör, Nûruosmâniye Kütüphânesi

166) Fevâid-ül-füâd: Emîr Hasen Ali Sencerî, Hindistan 1960

167) Fevâid-üs-sâlikîn: Feridüddîn Genc-i Şeker, Mültan 1970

168) Fevât-ül-vefeyât: Muhammed bin Şâkir el-Kutbî, Beyrut 1973

169) Fezleke: Kâtib Çelebi, İstanbul 1286

170) Fihrist-i İbn-i Atıyye: Beyrut 1983

171) Fihrist-i İbn-i Nedim: Beyrut 1983

172) Fütûhât-ül-İslâmiyye: Zeyni Dahlân, İstanbul 1986

173) Fütûh-ül-büldân: Belâzûrî Ahmed bin Yahyâ, 3 cild, Mısır 1956

174) Fütûh-ül-gayb: Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, İstanbul tarihsiz

175) Fütûh-üş-Şâm: Vahidî Muhammed bin Ömer, Beyrut 1984

176) Ganâim-i Sahîh: İbn-i Ferh Ahmed bin Ferh, Süleymâniye Kütüphânesi Kılıç Ali Paşa kısmı No: 1031/9

177) Gâyet-ül-mugnâm: İbn-i Düreyhim, Süleymâniye Kütüphânesi Murâd Buhârî kısmı No: 238

178) Gâyet-ün-nihâye fî tabakât-ül-kurrâ: İbn-i Cezerî, 2 cild, Mısır 1351

179) Gazevât-ı Sultan Murâd-ı Sânî: Ankara 1985

180) Geschichte der Arabischen literatür: Carl Brockelmann, 5 cild, Leiden 1943

181) Geschichte des Arabischen Schrifttums: Prof. Fuâd Sezgin, Leiden 1970

182) Gunyet-üt-tâlib: Merrâkûşî, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1345

183) Gunyet-üt-tâlibîn: Seyyid Abdülkâdir-i Geylânî, Mısır 1956

184) Gurer-ül-hikem ve dürer-ül-kelim min kelâmı Ali bin Ebî Tâlib: Abdülvâhid bin Muhammed el-Âmidî, Süleymâniye Kütüphânesi Bağdatlı Vehbi kısmı No: 1685

185) Güldeste-i Riyâz-ı İrfân: Bursalı İsmâil Belîğ, Bursa 1302. Yazma Nüshası: Topkapı, Hazîne Kütüphânesi No: 1291, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi T. Y. No: 2382, Süleymâniye Kütüphânesi Âşir Efendi Kısmı No: 264

186) Gülşen-i Vahdet: Abdülehad Fârûkî, Hindistan tarihsiz

187) Hadâik-ül-verdiyye fî Hakaikî ecillâ-in-Nakşibendiyye: Abdülmerîd el-Hânî, Dımeşk 1978

188) Hadarât-ül-Arab: Gustaw lebon; Arapça Tercüme Âdil Zaîter, Mısır 1941

189) Hadarât-ül-Kuds: Bedreddîn Serhendî, Pakistan 1971

190) Hadîkat-ül-Cevâmi': Ayvansarâyî Hüseyn Efendi, İstanbul 1302

191) Hadîkat-ül-evliyâ: Hâce-zâde Ahmed Hilmi, İstanbul 1318

192) Hadîkat-ül-vüzerâ: Tâib Ahmed Osman-zâde, İstanbul 1271, Freiburg 1969

193) Hadîkat-ün-nediyye: Abdülganî en-Nablüsî, İstanbul 1292

194) Hadîkat-ün-nediyye: Muhammed el-Hânî, İstanbul 1984

195) Hadîs-i Erbe'în: Kevûşî Ahmed bin Yûsuf, Süleymâniye Kütüphânesi Lâleli kamı No: 3687/3

196) Hadrat Mahbûb-ı İlâhi: Ahlâk Hüseyn Dehlevî, Hindistan 1964

197) Hadret-i Müceddid: Ebü'l-Hasen Zeyd Fârûkî, Pakistan 1970

198) Hadret-i Şeyh Ahmed Serhendî; Muhammed Eslem, Pakistan 1975

199) Hakîkat-ı Gülzârı Sâbirî: Şah Muhammed Hasen Sabri, Râmpûrî, Hindistan 1320

200) Hakîm Atâ Kitabı: Kazan Üniversitesi 1901

201) Hak Sözün Vesîkaları: Hakîkat Kitabevi yayını, İstanbul 1987

202) Hamiş: Diyâr-ı Bekrî, 2 cild, Mısır 1302

208) Hasâis-ül-Kübrâ: Celâleddîn Süyûtî, 2 cild, Pakistan 1320

204) Hasen-i Basrî: İbn-i Cevzî, Mısır 1350

205) Hat ve Hattâtân: Habîb Efendi, İstanbul 1305

206) Hayrât-ül-hisân: İbn-i Hacer Heytemî, İstanbul tarihsiz

207) Hazînet-ül-asfiyâ: Mevlânâ Gulam Semer, Lucknow 1290

208) Hazînet-ül-me'ârif: Muhammed Ubeydullah Fârûkî, Karaçi 1973

209) Hediyyet-ül-ahyâ til-envât: Ebü'l-Hasen Kureşi, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 2743

210) Hediyyet-ül-ârifîn: Bağdatlı İsmâil Paşa, İstanbul 1940

211) Hediyyet-ül-ihvân: Şeyh Muhammed Hacı Nazmî, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı No: 4587

212) Herkese Lâzım Olan Îmân: Hakîkat Kitabevi yayınlarından, İstanbul 1987

213) Hevâdis-üd-dühûr: İbn-i Tagriberdî, 4 cild, California 1930

214) Hızânet-ül-edeb: Abdülkâdir bin Ömer Bağdadî, 4 cild, Mısır 1299

215) Hidâye: Burhâneddîn Merginânî, Beyrut 1982

216) Hidâyet-ül-Muvaffıkîn: Muhammed Bava Viltorî, İstanbul 1982

217) Hidâyet-üt-tâlibîn: Ebû Sa'îd Fârûkî, Karaçi 1294

218) Hikem-ül-Atâiyye: Atâullah İskenderânî, Süleymâniye Kütüphânesi Reşîd Efendi kısmı No: 1013

219) Hilyet-ül-evliyâ: Ebû Nuaym İsfehânî, 10 cild, Beyrut 1967

220) Huccet-ullahi alel-âlemîm: Yûsuf Nebhânî, Beyrut 1970

221) Hucec-i Kat'iyye: Abdullah-ı Süveydî, İstanbul 1984

222) Hülâsat-ül-eser: Muhibbî, Mısır 1284

223) Hülâsatü Tezhîb-ü-kelâm: Hazrecl, Beyrut 1971

224) Hülâsat-üt-tahkîk: Abdülganî Nablüsî, İstanbul 1978

225) Hulefâ-i a'zam-ı Osmâniyye hadarâtının Haremeyn-i şerîfeyndeki âsâr-ı mebrûre ve meşkûre-i hümâyûnları: İstanbul 1317

226) Hurşîd-name: Şeyhoğlu Mustafa, İstanbul 1317

227) Hüsn-ül-muhâdara: Celâleddîn Süyûtî, 2 cild, Mısır 1967

228) Hüsn-üt-tekâdî fî sîret-i İmâm Ebû Yûsuf: Zâhid-ül-Kevserî, Kâhire 1948

229) Ikd-ül-ferîd: İbn-i Abdi Rabbih, 7 cild. Mısır 1359

230) Ikd-ül-manzûm: (Vefeyât hâmişinde) Mısır 1310

231) Ikd-üs-semîn: Takıyyüddîn Fâsî, Beyrut 1984

232) İbn-i Battûta Seyehatnâmesi: Beyrut 1960

233) İbrîz: Abdülazîz Debbağ, İstanbul 1298

234) İhyâu ulûmiddîn: İmâm-ı Gazâlî, 5 cild, Beyrut 1970

235) İlcâm-ül-avâm: İmâm-ı Gazâlî, İstanbul 1984

236) İlmiye salnamesi: İstanbul 1334

237) İmâm-ı Rabbânî: Muhammed Abdüşşekür, Karaçi 1970

238) İnbâh-ur-ruvvât: Ali bin Yûsuf Kıftî, Mısır 1374

239) İnsân-ül-üyûn: İbrâhim Halebl, 3 cild, Mısır 1964

240) İrfâniyât-ı Bâki': İmâm-ı Rabbânî, Pakistan 1970

241) İrgâm-ül-merîd: Zâhid-ül-Kevserî, 1984

242) İrşâd-ül-erîb: Bkz. Mu'cem-ül-üdebâ

243) İrşâd-üt-tâlibîn: Senâullah Dehlevî, Pakistan tarihsiz

244) İsbâtu Kerâmât-il-evliyâ ba'de mevtihim: El-Acemî Ahmed bin Ahmed, Köprülü Kütüphânesi ikinci kısım No: 335/6

245) İsbât-ün-nübüvve: İmâm-ı Rabbânî, İstanbul 1986

246) İslâm Ahlâkı: Hakîkat Kitabevi yayınları, İstanbul 1976

247) İşârât-ül-merâm an İbârât-ü-İmâm: Kemâleddîn Beyâdî, Mısır 1949

248) İthâfu ehl-iz-zamân: Ahmed bin Ebi'd-Dayyâf, Tunus 1963

249) İthâf-üs-sâdet-il-müttekîn: Zebîdî Muhammed bin Muhammed, Kâhire tarihsiz

250) İ'tikâdü Ehl-is-Sünneti vel-Cemâa: Adî bin Müsâfir, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa Kısmı No: 2763/5

251) Kâdı Burhâneddîn Divânı: İstanbul 1944

252) Kalâid-ül-cevâhir: Muhammed bin Yahyâ Hanbelî, Bağdat 1984

253) Kalâidü Ukûd-ül-ahyâr: Abdülhalîm Kurbetî, tarihsiz

254) Kâmûs-ül-a'lâm: Şemseddîn Sami, 6 cild, İstanbul 1306

255) Kara Dâvûd: İstanbul tarihsiz

256) Kashf-al-mahjûb: (Tercüme) Nicholson, London 1907

257) Kavl-ül-fasl: Muhyiddîn Muhammed, İstanbul 1985

258) Kebâir ve Segâir: Hâfız Zehebî, İstanbul 1980

259) Kenz-ül-küberâ ve Mehekk-ül-ülemâ: Şeyhoğlu Mustafa, Yapı Kredi Bankası'nda Fuad Köprülü'den satın alınan kitaplar arasında

260) Keşf-ül-esrâr: Abdülazîz el-Buhârî, İstanbul 1308

261) Keşf-ül-mahcûb: Dâtâ Genc-i Bahş Hucvûrî, Pakistan 1978

262) Keşf-ül-mahcûb (Urduca Tercümesi)**:** Pakistan 1978

263) Keşf-üz-zünûn: Kâtib Çelebi, İstanbul 1940

264) Keşf ve Beyân: Ebû İshâk Sa'lebî, Süleymâniye Kütüphânesi Yozgat kısmı No:

265) Ketâibu a'lâm-il-ahyâr: Kefevî Muhammed bin Süleymân, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı No: 548

266) Kısâs-ı Enbiyâ: Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul 1331

267) Kıyâmet ve Âhıret: Hakîkat Kitabevi yayını, İstanbul 1986

268) Kimyâ-i Se'âdet: İmâm-ı Gazâlî, Tahran 1964

269) Kitâb-ı Müstetâb: Ankara 1974

270) Kitâb-ı silsile-i İsmâil Hakkı: İsmâil Hakkı Bursevî, Türkiye Gazetesi kütüphânesi

271) Kitâb-ı silsile-i mukarrebîn ve menâkıb-il-müttekîn: Münîrî, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 2819

272) Kitâbu Cem'in-nihâye fil-hayr vel-gâye: İbn-i Ebî Cemre, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 402/1

273) Kitâb-üd-derârî fî zikr-iz-zerârî: İbn-i Âdim

274) Kitâb-ül-emvâl: Ebû Ubeyd Kâsım bin Sellâm, Kâhire 1953

275) Kitâb-ül-emvâl: İbn-i Zenceveyh, 3 cild, Beyrut 1985

276) Kitâb-ül-envâr-ül-âsâr-ül-muhtassa: İklişî, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 509/2

277) Kitâb-ül-erba'în: Ebû Tâhir Silefî, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı No: 312

278) Kitâb-ül-fürûk: Kerâbisî, Beyrut 1985

279) Kitâb-ül-harâc: İmâm-ı Ebû Yûsuf, Kâhire 1396

280) Kitâb-ül-harâc: Kudâme bin Cafer, Köprülü Kütüphânesi

281) Kitâb-ül-harâc: Yahyâ bin Âdem, Mısır 1384

282) Kitâb-ül-irşâd fî ma'rifeti ulemâ-il-hadîs: Halîl Halîlî Kazvînî, Süleymâniye Kütüphânesi Ayasofya kısmı No: 2951

283) Kitâb-ül'kebâir: İbn-i Nüceym Mısrî, İstanbul 1292

284) Kitâb-ül-letâif: Muhammed bin Ömer İsbehânî, Süleymâniye Kütüphânesi Cârullah Efendi kısmı No: 402

285) Kitâb-ül-metcer-ur-râbih fî sevâbı amel-is-sâlih: Dimyatî, Süleymâniye Kütüphânesi Reîs-ül-küttâb Mustafa Efendi kısmı No: 491

286) Kitâb-ül-ümm: İmâm-ı Şafiî, Beyrut 1393

287) Kitâb-ün-necmi min kelâmı Seyidî Arab vel-Acem İklîşî, İstanbul târihsiz

288) Kitâb-ür-Ravda: Alâüddîn Bağdadî, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1929

289) Kitâb-üs-salât: Fîrûz-âbâdî, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısme. No: 325

290) Kitâb-üs-Sıla: İbn-i Beşkuval, Mısır 1955

291) Kitâbû Tabakât-ı Fukahâ-i Şâfiiyye: Ebû Âsım Muhammed bin Ahmed Abbâdî, Biril 1964

292) Kitâb-üt-Târih: Yahyâ bin Maîn, Medine 1983

293) Kitâb-üt-tevhîd: İmâm-ı Mâturîdî, Beyrut 1970

294) Kitâb-üt-tevhîd ve isbât-ı sıfât-ır-Rabbi Muhammed bin İshâk bin Huzeyme, Mısır tarihsiz

295) Kudât-ı Kurtuba: Muhammed bin Haris el-Haşnî, Madrid 1914

296) Kût-ül-kulûb: Ebû Tâlib-i Mekkî, Mısır 1961

297) Külliyât-ı Bâkî-billah: Muhammed Bâkî-billah, Pakistan 1974

298) Külliyât-ı hazret-i Hüdâyi: Azîz Mahmûd Hüdâyî, İstanbul 1340

299) Künh-ül-ahbâr: Müerrih Ali Efendi, İstanbul tarihsiz

300) La Risâla: İbn Ebi Zeyd el-Kayrâvânî, Cezayir 1983

301) Lemezât-ül-hulviyye: Cemâleddîn Mahmûd Hulvî, Süleymâniye Kütüphânesi Halet Efendi kısmı No: 281, Hacı Mahmûd Efendi kısmı No: 4546

302) Letâif-ül-me'ârif: İbn-i Receb Hanbelî, Süleymâniye Kütüphânesi Molla Çelebi kısmı No: 138

303) Lisân-ül-mizân: İbn-i Hacer Askalânî, 8 cild, Haydarâbâd 1329

304) Lütfü Paşa Târihi: Ahmet Lütfî, 8 cild, İstanbul 1328

305) Ma'fûvât: Molla Halîl Si'ridî, Kamışlı 1368

306) Makâlât: Hacı Bektâş-ı Veli, Süleymâniye Kütüphânesi Denizli kısmı No: 313/4

307) Makâlât-ı Kevserî: Zâhid-ül-Kevserî, Mısır 1388

308) Makâmât-ı Ahmediyye: Ahmed Sa'îd Fârûkî, Kazan 1896

309) Makâmât-ı Ahyâr: Ebü'l-Hasen Zeyd Fârûkî, Delhi 1395

310) Makâmât-ı Mazhariyye: Abdullah-ı Dehlevî, İstanbul 1987

311) Makâmât-ı Nakşibendiyye: Selâhuddîn İbni Mübârek el-Buhârî, İstanbul 1328

312) Ma'rifetnâme: İbrâhim Hakkı Erzurûmî, İstanbul 1310

313) Ma'rifet-ül-kurrâ-ül-kibâr: Hâfız Zehebî, 2 cild. Mısır 1967

314) Me'âric-ün-nübüvve: Molla Miskin, yer ve târih yok

315) Me'âric-ün-nübüvve tercümesi: Altıparmak Muhammed Efendi, İstanbul tarihsiz

316) Me'ârif-üs-sünen: Enver Şah el-Keşmîri, 6 cild, Pakistan 1383

317) Mebde' ve Me'âd: İmâm-ı Rabbânî, İstanbul 1980

318) Mebsût: Şems-ül-eimme Serahsî, 30 cüz, İstanbul 1984

319) Mecellet-ün-nisâb: Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, Süleymâniye Kütüphânesi Halet Efendi kısmı No: 628

320) Mecmû'â-i Hâzinî: Hâzinî, Taskend 1329

321) Mecmû'â-i münşeât-ı Feridun Bey: İstanbul 1274

322) Medâric-ün-nübüvve: Abdülhak Dehlevî, 2 cild, Pakistan 1397

323) Medârik: Abdullah Nesefî, Beyrut tarihsiz

324) Medhal-üş-şer'iş-şerîf: İbn-i Hac Muhammed el-Fâsî, 3 cild, Süleymâniye Kütüphânesi Hekimoğlu kısmı No: 542

325) Megâzî: Vâkıdî Muhammed bin Ömer, 3 cild, Mısır 1965

326) Mekârim-ül-ahlâk: Harâitî Muhammed bin Ca'fer, Mısır tarihsiz

327) Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî: İmâm-ı Rabbânî, 3 cild, İstanbul 1978

328) Mektûbât-ı Muhammed Ma'sûm: 3 cild, Pakistan 1976

329) Mektûbât-ı Seyfiyye: Seyfeddîn-i Fârûkî, Pakistan 1331

330) Menâhic-ül-ârifîn: Ebû Abdürrahmân Sülemî

331) Menâhil-ül-irfân: Zerkânî Muhammed Abdülazîm, Kâhire 1372

332) Menâkıb-ı Abdülhâlik Goncdüvânî: Fadlullah bin Rûzbehân İsfehânî, Süleymâniye Kütüphânesi Yahyâ Tevfîk kısmı No: 190

333) Menâkıb-ı Ahmed el-Bedevî: İstanbul tarihsiz

334) Menâkıb-ı Ahmed bin Hanbel: Ebü'l-Ferec İbni Cevzî, Mısır 1349

335) Menâkıb-ı Akşemseddîn: Enîsî, Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd kısmı No: 4666 (Ayrıca Üniversite Kütüphânesi T. Y. 4658)

336) Menâkıb-ı asfiyâ: Firdevsî Mahdûm Şah Şuayb, Kalküte tarihsiz

337) Menâkıb-ı Azîz Mahmûd Hüdâyî: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi İsmâil Saib kitabları No: 1.5025

338) Menâkıb-ı Beşiktâşî Müderris Yahyâ Efendi: İstanbul tarihsiz

339) Menâkıb-ı Cevâhirnâme: Türkiye Gazetesi kütüphânesi

340) Menâkıb-ı Ebû Hanîfe: Ebü'l-Leys ez-Zeylî, tarihsiz

341) Menâkıb-ı Ebü'l-Hasen Şâzilî: Fâsî, Mısır 1960

342) Menâkıb-ı Ebüssü'ûd: Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı No: 3622

343) Menâkıb-ı Emîr Sultan: Ni'metullah Efendi, Beyazıt Umûmî Kütüphânesi No: 3832

344) Menâkıb-ı Emîr Sultan: Şevki Efendi, Üniversite Kütüphânesi T. Y. No: 6412

345) Menâkıb-ı Emîr Sultan: Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd Efendi kısmı

346) Menâkıb-ı Evhadüddîn: Kirmanî: Tahran 1969

347) Menâkıb-ı İbrâhim Gülşenî: Ankara 1981

348) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam: Kerderî, Haydarâbâd 1321

349) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam: Mekkî, Haydarâbâd 1321 (Ayrıca yazma nüshası Dâmâd İbrâhim Paşa kısmı No: 665)

350) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam ve Sahibeyhi: Zehebî, tarihsiz

351) Menâkıb-ı İmâm-ı a'zam Ebû Hanîfe: Bekr ez-Zerencerî, Süleymâniye Kütüphânesi Kasîdeci-zâde kısmı No: 1677

352) Menâkıb-ı İmâm-ı Gazâlî: Süleymâniye Kütüphânesi Hacı Mahmûd Efendi kısmı No: 4651 ve 4609

353) Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî: Beyhekî, 2 cild, Mısır tarihsiz

354) Menâkıb-ı İmâm-ı Şafiî: Râzî, yer ve târih yok.

355) Menâkıb-ı Müeddip li Mahrez: Tunus 1981

356) Menâkıb-ı Ömer bin Abdülazîz: İbn-i Cevzî, Beyrut 1986

357) Menâkıb-ı Şa'bân-ı Velî: İstanbul tarihsiz

358) Menâkıb-ı Şeyh Abdülkâdir-i Geylânî: Mûsâ bin Yünûnî: Türkiye Gazetesi kütüphânesi

359) Menâkıb-ı Üftâde: Bursevî Hüsâmeddîn Efendi, Selîmiye Kütüphânesi Hüdâyî kısmı No: 982

360) Menhel-üs-Sâfî: İbn-i Tagriberdî, Mısır 1375

361) Merac-ül-bahreyn: Abdülhak Dehlevî, Karaçi tarihsiz

362) Meslek-i müceddîd: Cemil Ahmed Şarkpûrî, İstanbul 1987

363) Mesnevî: Celâleddîn Rûmî, İstanbul tarihsiz

364) Mesnevî-i Murâdiyye: Bursa İl Halk Kütüphânesi Eski Eserler kısmı Ulu Câmi bölümü No: 1664

365) Meşarih-ül-envâr: Hüsâmeddîn Sagânî, Süleymâniye Kütüphânesi İzmirli İsmâil Hakkı kısmı No: 387

366) Meşâhiru eshâb-ı güzîn: Hilmi-zâde İbrâhim Rıfat, İstanbul 1323

367) Meşâhir-ül-İslâm: Hamîd Vehbî, İstanbul 1301

368) Meşâhir-ün-nisâ: Mehmed Zihni Efendi, İstanbul 1318

369) Mesmû'at: Mevlânâ Kâdı Muhammed Zâhid, Es'ad Efendi kısmı No: 1715

370) Metâli-ün-nücûm: Hersekli Ârif Hikmet, 1 cild, İstanbul tarihsiz

371) Metâli-ün-nûr-is-senî: Abdullah Bosnevi, İstanbul 1986

372) Mevâhib-i ledünniyye: İmâm-ı Kastalânî Mısır 1281 Tercüme Bâki Efendi, İstanbul tarihsiz.

373) Mevâhib-i ledünniyye şerhi: Zerkânî, 8 cild, Beyrut 1393

374) Mevduât-ül-ulûm: Taşköprü-zâde Kemâleddîn Efendi, İstanbul 1313

375) Mevlîd-i şerîf risalesi: Seyyid Abdülhakim Arvâsî, Türkiye Gazetesi kütüphânesi

376) Miftâh-ül-Cenne: Kutbüddîn-i İznîkî, İstanbul tarihsiz

377) Miftâhu künûz-is-sünne: A.J. Wensink, Tercüme Fuat Abdülbâkî. Lâhor- 1391

378) Miftâh-un-necât: Ahmed-i Nâmıkî Câmî, İstanbul 1986 ayrıca Tahran 1368

379) Miftâh-us-se'âde: Ahmed bin Mustafa Taşköprüzâde, 3 cild, Kâhire 1968

380) Min a'lâm-il-ârifîn: Bağdat 1978

381) Mir'ât-ı İstanbul: Mehmed Râif, İstanbul 1314

382) Mir'ât-ı Kâinat: Nişancı-zâde, İstanbul 1258

383) Mir'ât-ül-cinân: Yâfiî, 4 cild, Haydarâbâd 1339

384) Mir'ât-ül-hakîkat: Mahmûd Celâleddîn Paşa, İstanbul 1326-1327

385) Mir'ât-ül-Haremeyn: Eyyûb Sabri Paşa, 5 cild, İstanbul 1304

386) Mir'ât-ül-mekâsıd: Ahmed Rıfat, İstanbul tarihsiz

387) Mir'ât-ül-murüvvet: Se'âlebî, İstanbul tarihsiz

388) Mir'ât-üz-zemân fî târih-il-a'yân: Sıbt İbni Cevzî, 8 cild, Haydarâbâd; 1951

389) Misbâh-üz-zulâm fil-Müstegîsi bi hayr-il-enâm: Ebû Abdullah, Süleymâniye Kütüphânesi Şehid Ali Paşa kısmı No: 57

390) Mîzân-ül-hak: Kâtib Çelebi, Fâtih Kütüphânesi No: 1335

391) Mîzân-ül-i'tidâl: Zehebî, 4 cild, Kâhire 1963

392) Mîzân-ül-kübrâ: Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, Kâhire 1317

393) Mu'cem-ül-büldân: Ya'kût Hamevî, 8 cild, Mısır 1325

394) Mu'cem-ül-matbû'ât-ül-Arabiyye: Yûsuf Serkîs, 2 cild, Mısır 1346

395) Mu'cem-ül-müellifîn: Ömer Rızâ Kehhâle, 15 cild, Beyrut 1957

396) Mu'cem-ül-üdebâ: Ya'kût Hamevî, Mısır 1925

397) Muhaddis-ül-fâsıl: Râmehürmüzî, Şam 1978

398) Muhtâr min menâkıb-il-ebrâr ve mehâsin-ü-esrâr: İbn-i Hamîs Ka'bî Hüseyn bin Nasr, Süleymâniye Kütüphânesi Murâd Buhârî kısmı No: 332

399) Muhtasar düvel-ül-İslâm: İbn-i Abrî, Beyrut 1890

400) Muhtasar fî ahvâl-ü-beşer: İsmâil Ebü'l-Fidâ, 4 cild, Mısır 1325

401) Muhtasar fî ilm-il-hadîs: İbn-i Salah, Ayasofya Kütüphânesi No: 833

402) Muhtasar-ı Minhâc lil Halîmî: Alâüddîn Konevî, Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1559

403) Muhtasar-ı Müslim: Abdülazîm Münzirî, Kuveyt 1969

404) Muhtasar-ı Tuhfe-i İsnâ aşeriyye: Mahmûd Şükrî Alûsî, İstanbul 1985

405) Mukaddimet-ül-Gazneviyye: Ahmed bin Muhammed Gaznevî, Süleymâniye Kütüphânesi

406) Muktefâ fî zikri fedâil-ü-Mustafâ: İbn-i Habîb Halebî, Lâleli kısmı No: 2101

407) Muntazam fî târih-il-mülûk vel-ümem: Ebü'l-Ferec İbni Cevzî, Haydarâbâd 1358

408) Muvatta': İmâm-ı Mâlik, Mısır 1370

409) Müjdeci Mektûplar Tercümesi: Müstekîm-zâde Süleymân Sa'deddîn Efendi, İstanbul 1986

410) Müşâkefât-ı Gaybiyye: İmâm-ı Rabbânî, Pakistan 1970

411) Münşeât-üs-salâtin: Feridun Bey, 2 cild, İstanbul 1283

412) Münzirî ve kitâbühü et-Tekmiletü li Vefeyât-in-nakile: Beşşâr Avvâr Ma'rûf, Bağdat 1967

413) Müntehab-ül-lübâb: Hafi Hân, Kalküte 1869

414) Müselsil: Es'ad-Ni'devî, Kayseri Râşid Efendi Kütüphânesi No: 21377/2

415) Müsned: Ahmed bin Hanbel, 6 cild, Beyrut 1389

416) Müsned: Ebû Hanîfe, Beyrut tarihsiz

417) Müsned-i Tayâlîsî: Ebû Dâvûd Tayâlîsî, Mısır tarihsiz

418) Müstedrek: Hâkim Nîşâbûrî, Riyad tarihsiz

419) Müzekkin-Nüfûs: Eşrefoğlu Rûmî, İstanbul 1978

420) Nasb-ur-râye: Zeylâî, 4 cild, Mısır 1938

421) Namz-ül-ferâid: Şeyh-zâde Abdürrahim bin Ali, Kâhire 1317

422) Nefehât-ül-üns: Molla Câmi, Lucknovî 1893

423) Nefehât-ül-üns tercümesi: Lâmii Çelebi, İstanbul 1270

424) Nefh-ut-tîb: Makkarî, 4 cild, Mısır 1302

425) Neşrî Târihi: Neşrî, Ankara 1949

426) Netâicü efkâr-il-kudsiyye: Arûsî Mustafa bin Muhammed, 4 cild, Bulak 1290

427) Nevâdir-ül-âlem: Kalyûbî, Mısır tarihsiz

428) Neyl-ül-ibtihâc: Tenbektî, Mısır 1329

429) Nihâyet-ül-ereb: Nüveyrî, Mısır 1374

430) Nisâb-ül-ahbâr fî tezkiret-ü-ahyâr: Sirâcüddîn Ali Üst, Lâleli kısmı No: 1504

431) Nizâm-i Ta'lîm: Menâzir Geylânî, Pakistan tarihsiz.

432) Nuhbet-ül-leâlî şerhü Bed'il-emâlî: Rîhâvî Muhammed bin Süleymân, İstanbul 1985

433) Nuhbet-üt-tevârîh vel-ahbâr: Edirneli Muhammed bin Muhammed, İstanbul 1276

434) Nûr-ül-ayn fî meşhed-il-Hüseyn: Ebû İshâk İsferâyînî, İstanbul tarihsiz

435) Nûr-ül-ebsâr: Mü'min Beşlencî, Mısır 1290

436) Nûr-üs-sâfir: Ayderûsî, Beyrut 1985

437) Nüket-ül-himyân: Selâhüddîn Safdî, Mısır 1329

438) Nüzhet-ül-celis: Abbâs bin Ali Musevî, 2 cild, Mısır 1293

439) Nüzhet-ül-elibbâ: Abdürrahmân bin Muhammed Enbârî, Mısır 1294

440) Nüzhet-ül-havûtır: Mevlânâ Abdülhay Hakim, Haydarâbâd 1947

441) Nüzûl-i Îsâ bin Meryem: Celâlüddîn Süyûtî, Beyrut tarihsiz.

442) Osmanlı Müellifleri: Bursalı Mehmed Tâhir, 3 cild, İstanbul 1333

443) Osmanlı Târih ve Müerrihleri: Cemâleddîn Efendi, İstanbul tarihsiz.

444) Peçevî Târihi: 2 cild, İstanbul 1281-1283

445) Râhât-ül-kulûb: Ferîdüddîn Genc-i Şeker, Delhi 1309

446) Ravdât-ül-cennât: Hansârî, 4 cild, Mısır 1307

447) Ravdat-ül-ebrâr: Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi, 5 cild, Kâhire 1248, Bulak matbaası.

448) Ravdat-ül-ukalâ: İbn-i Hibbân, Şam 1950

449) Ravdat-ün-nediyye fî silsilet-il-Es'adiyye: Mustafa Rüşdî Efendi, Râşit Efendi Kütüphânesi No: 21377/2, Kayseri

450) Ravdat-us-safâ: Derviş Muhammed Kemâlî, İstanbul 1258

451) Ravd-ül-insan: Atûfî Ömer bin Hıdır, Süleymâniye Kütüphânesi Vehbi Efendi kısmı No: 1392

452) Ravd-ül-ünf: Süheylî, 7 cild, Mısır 1914

453) Redd-i Vehhâbî: Müftî Mahmûd Efendi, İstanbul 1987

454) Redd-ül-muhtâr: İbn-i Âbidîn, Mısır, Bulak 1272

455) Refâkât-ı Hüseyn: Abdüşşekûr Mirzâpûrî, Karaçi 1975

456) Rehber Ansiklopedisi: Türkiye Gazetesi yayınları, 18 cild, 1986

457) Reşehât ayn-ül-hayât: Ali bin Hüseyn, İstanbul 1291

458) Reşehât ayn-ül-hayât (Arabî): Tercüme, Muhammed Murâd Kazânî, İstanbul 1300

459) Rıhlet-ü İbni Battûta: Beyrut 1960

460) Risâle-i Eşref-zâde Şirvânî: Safiyyüddîn Erdebilî, İstanbul tarihsiz

461) Risale fî âdâb-ı tarikati li Hâce Abdülhâlık Goncdüvânî: Yahyâ Tevfîk kısmı No: 190

462) Risale ilel-hâim: Necmeddîn Râzî, Ayasofya kısmı No: 2052

463) Risâle-i Kuşeyrî: Abdülkerîm Kuşeyrî, Mısır 1966

464) Risâle-i Necmüddîn: Necmüddîn-i Râzî, Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1396

465) Risâle-i Sipahsalar: Caumpore 1319

466) Risâlet-ül-i'tikâd: Ebû İshâk İsferâyînî, Süleymâniye Kütüphânesi

467) Risâlet-ül-mustatrafe: Kettânî, Beyrut 1322

468) Riyâd-ün-nâsıhîn: Muhammed Rebhâmî, İstanbul 1985

469) Safvet-üt-tasavvuf: Muhammed bin Tâhir Makdisî, Fâtih Kütüphânesi No: 2718

470) Sahâif-ül-ahbâr: Müneccimbaşı Ahmed Dede, İstanbul 1285

471) Sahîh-i Buhârî: İmâm-ı Buhârî, Mısır 1312

472) Sahîh-i Müslim: İmâm-ı Müslim, Mısır 1955

473) Savâik-ül-muhrika: İbn-i Hacer-i Mekkî, İstanbul 1984

474) Saviours of İslamic Spirit: Ebü'l-Hasen Ali, 2 cild, Hindistan 1974

475) Sebîl-ün-necât: Muhammed Viltorî, İstanbul 1984

476) Sefînet-ül-evliyâ: Hüseyn Vassâf Halveti, 5 cild, Süleymâniye Kütüphânesi Yazma Bağışlar kısmı No: 2305-2309, müellif hattı

477) Selânikî Târihi: İstanbul 1281, Ayrıca Atıf Efendi yazması

478) Selîmnâme: İshâk bin İbrâhim, Aşir Efendi kısmı No: 655

479) Selîmnâme: Keşfi Efendi, Es'ad Efendi kısmı No: 2147

480) Selîmnâme: Hoca Sa'düddîn Efendi, İstanbul 1279

481) Selîmnâme: Şükrî Efendi, Es'ad Efendi kısmı No: 2146

482) Semerât-ül-fuâd: Sarı Abdullah Efendi, İstanbul 1288

483) Seyyid Yahyâ Şirvânî: Hocâ-zâde Ahmed Hilmi, İstanbul tarihsiz.

484) Sıfât-üs-safve: Ebü'l-Ferec İbni Cevzî, Haydarâbâd 1355-1356

485) Sırr-ül-ubûdiyyet: Ferîdüddîn Genc-i Şeker, Delhi 1309

486) Sicilli Osmânî: Mehmed Süreyya, 4 cild, İstanbul 1308

487) Silk-üd-dürer: Murâdî, İstanbul 1291

488) Silsile nâme: İsmâil Hakkı Bursevî, Türkiye Gazetesi Kütüphânesi

489) Silsilet-ül-arifîn: Kâdı Muhammed Zâhid, Süleymâniye Kütüphânesi Hac Mahmûd kısmı No: 2830

490) Sirâc-ül-mülûk: Ebû Bekr Tartûşî, Mısır tarihsiz

491) Siret-i Dahlan: Zeyni Dahlan, Mısır 1384

492) Sîret-i İbn-i Hafif: Deylemî, Ankara 1958

493) Sîret-i İbn-i Hişâm: Abdülmelik bin Hişâm, 4 cild, Mısır 1971

494) Sîret-i Ömer bin Abdülazîz: Abdullah bin Abdülhakem, Mısır 1346

495) Siyâset-ül-mülûk: Abdürrahmân bin Abdullah bin Nasr, İstanbul târihsiz.

496) Siyer-ül-aktâb: Şeyhullah Ziya Çeştî, Lucknow 1881. Ayrıca Nedvet-ül-ulemâ Library (kütüphânesi) Vâcid Ali Kolleksiyonu No: 54'de yazması vardır.

497) Siyer-i a'lâm-in-nübelâ: Hâfız Zehebî, Beyrut 1986

498) Siyer-ül-ârifîn: Derviş Cemâl ve Şeyh Hamîd bin Fadlullah, Hindistan tarihsiz, Ayrıca Nedvet-ül-ulemâ Kütüphânesi No: 684

499) Siyer-i ehl-us-sulûk: Ebû Abdullah Merrâkûşî, Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1345

500) Siyer-ül-evliyâ: Muhammed bin Mahmûd, Lucknow 1913, ayrıca Delhi 1302

501) Siyer-ül-Halebî: Bkz. İnsân-ül-uyûn.

502) Siyer-ül-Kebîr: İmâm-ı Muhammed Şeybânî, Tercüme Muhammed Münih, İstanbul tarihsiz

503) Sülvân-ül-muta': Muhammed bin Zafer, İstanbul tarihsiz

504) Süllem-ül-vüsûl: Kâtib Çelebi, İstanbul tarihsiz.

505) Süleymân-nâme: Kara Çelebi-zâde Abdülazîz Efendi, İstanbul 1248

506) Sülûk-ül-ulemâ: Kutbüddîn İsfehbezî, Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1358/1

507) Sünen: Beyhekî, 11 cild, Haydarâbâd 1344

508) Sünen: Dârimî, 2 cild, Mısır 1386

509) Sünen: Ebû Dâvûd, 4 cild. Mısır 1391

510) Sünen: İbn-i Mâce, 2 cild, Mısır 1372

511) Sünen: Nesâî, 7 cild, Mısır 1348

512) Sünen: Tirmizi, 5 cild, Mısır 1356

513) Şakâyık-ı Nu'mâniyye: Taşköprü-zâde, Vefeyât-ül-a'yân kenarında, Mısır 1310

514) Şakâyık-ı Nu'mâniyye Tercümesi: Mecdî Efendi, İstanbul 1269, Yazma nüshası Millet Kütüphânesi Emîrî kısmı târih No: 727

515) Şakâyık-ı Nu'mâniyye zeyli: Nev'î-zâde Atâyî, İstanbul 1268

516) Şems-üş-şümûs: Terc. Hasen Şükri, İstanbul 1302

517) Şerh-i Akâid-i Nesefî: Sa'düddîn Teftâzânî, İstanbul 1977

518) Şerhü Erbeîne Hadîsen kudsiyyen: Cârullah Efendi kısmı No: 1084

519) Şerhu Hadîs-i Erbeîn: Nevevî, İstanbul 1316

520) Şevâhid-ün-nübüvve: Tercüme Lâmiî Çelebi, İstanbul, tarihsiz.

521) Şezerât-üz-zeheb: İbn-i İmâd Hanbelî, Beyrut 1979

522) Şifâ-i şerîf: Kâdı Iyâd, Kâhire 1950

523) Şir'at-ül-İslâm şerhi: Seyyid Ali, İstanbul 1983

524) Tabakât-ı fukahâ-i Yemen: Ömer bin Ali, Kâhire 1957

525) Tabakât-ı Hanâbile: Ebû Ya'lâ, Mısır 1952

526) Tabakât-ı Hanâbile zeyli: İbn-i Receb, 1956

527) Tabakât-ı İbn-i Sa'd: Muhammed bin Sa'd, 9 cild, Beyrut 1960

528) Tabakât-ı Şîrâzî: Bağdat tarihsiz

529) Tabakât-ül-evliyâ: İbn-i Mülakkîn, Kâhire tarihsiz

530) Tabakât-ül-fukahâ: Taşköprü-zâde, Musul 1954

531) Tabakât-ül-Huffâz: İmâm-ı Süyûtî, Kâhire 1973

532) Tabakât-ül-kurrâ: Bkz. Gâyet-ün-nihâye

533) Tabakât-ül-kübrâ: Abdülvehhâb-ı Şa'rânî, 2 cild, Mısır 1954

534) Tabakât-ül-memâlik: Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Ayasofya Kütüphânesi No: 3396

535) Tabakât-ül-müfessirîn: Muhammed bin Ali Davudî, Mısır 1972

536) Tabakât-ül-müfessirîn: İmâm-ı Süyûtî, Leiden 1839

537) Tabakât-ül-usûliyyîn: Bkz. El-Feth-ül-mübîn

538) Tabakât-üs-seniyye: Takiyyüddîn Temimî, Riyad 1983, Ayrıca Kâhire 1970

539) Tabakât-üs-sûfiyye: Ebû Abdürrahmân Sülemî, Kâhire 1969

540) Tabakât-üş-Şâfiiyye: Esnevî Abdürrahim, 2 cild, Bağdat 1391

541) Tabakât-üş-Şâfiiyye: Tâcüddîn Sübkî, 10 cild, Mısır 1964

542) Tabakât-üş-şuarâ: İbn-i Mu'tez, Mısır 1955

543) Tabsîr-ül-müntebih: İbn-i Hacer Askalânî, Beyrut tarihsiz

544) Tâc-üt-Terâcim: İbn-i Kutluboğa, Leiden 1862

545) Takyîd-ül-ilm: Hatîb-ül-Bağdâdî, Kâhire 1974

546) Tam İlmihâl Se'âdet-i Ebediyye: M. Sıddîk Gümüş, İstanbul 1986, Hakîkat Kitabevi yayını

547) Ta'rîf-ül-halef bi-ricâl-is-selef: Ebü'l-Kâsım Muhammed Hafnâvî, Tunus 1986

548) Târih-i âdâb-il-lugat-ü-Arabiyye: Corci Zeydân, 4 cild, Mısır 1913-1914

549) Târih-i Bağdat: Hatîb-i Bağdadî, 14 cild, Mısır 1349

550) Târih-i Dımeşk: İbn-i Asâkir, Dâmâd İbrâhim Paşa Kütüphânesi No: 882, ayrıca Şam 1953

551) Târih-i Ebi'l-Fidâ: Bkz. Sîret-i Ebi'l-Fidâ

552) Târih-i Ebü'l-Feth: Tursun Bey, T.O.E.M. 26 ve 28. cüzler

553) Târih-i edeb-il-Arabî: Brockelmann, Mısır 1962

554) Târih-i Gılmânî: Mehmed Halîfe, İstanbul 1340

555) Târih-i İsfehân: Ebû Nu'aym, Bağdat tarihsiz

556) Târih-i Nâimâ: İstanbul 1283

557) Târih-i Râşid: İstanbul tarihsiz

558) Târih-i silsile-i ulemâ: Es'ad Efendi kısmı No: 2142

559) Târih-i Solakzâde: İstanbul 1284

560) Târih-i Sultan Selim Hân: Celâl-zâde Sâlih Çelebi, Hüsrev Paşa kısmı No: 354

561) Târih-i türûs-il-Arabî: Fuad Sezgin, Mısır 1977

562) Târih-i ulemâ-i Mugtansıriyye: Naci Ma'rûf, 2 cild, Bağdat 1965

563) Târih-ül-Hamîs: Bkz. Hamiş

564) Târih-ül-hülefâ: Süyûtî, Beyrut 1974

565) Târih-ül-İslâm: Zehebî, Mısır 1947

566) Târih-ül-kebîr: İmâm-ı Buhârî, Mısır tarihsiz

567) Târih-ül-ümem vel-mülûk: İbn-i Cerîr et-Taberî, 13 cild, Mısır 1326

568) Tarîkat-ı Muhammediyye: İmâm-ı Birgivî, İstanbul tarihsiz

569) Tathîr-ül-cinân: İbn-i Hacer Heytemî, İstanbul 1984

570) Tathîr-ül-fuâd: Muhammed Bahît el-Mutl', İstanbul 1982

571) Tebyîd-üs-sahife: Celâleddîn-i Süyûtî

572) Tebyînü kizb-il-müfterî: İbn-i Asâkir, Şam 1347

573) Tebyin-ül-mehârim: Sinânüddîn Âmesî, Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı No: 596

574) Tefrîc-ül-hâtır fî menâkıb-ı Abdülkâdir: İstanbul tarihsiz

575) Tefsîr-i Basît: Vahidî Ebü'l-Hasen Ali, Süleymâniye Kütüphânesi Crh. kısmı No: 88

576) Tefsîr-i Ebüssü'ûd: Beyrut tarihsiz

577) Tefsîr-i Hüseynî: Hüseyn Vâ'izi Kâşifi, Hindistan 1278

578) Tefsîr-i Kurtubî: Ebû Abdullah Kurtubî, 20 cild, Mısır 1967

579) Tefsîr-i Mazharî: Senâullah Pâni-pütî, 10 cild, Pakistan 1967

580) Tefsîr-i Şeyh-zâde: Şeyh-zâde Muhammed Efendi, 4 cild, Beyrut 1978

581) Tefsîr-i Taberî: İbn-i Cerîr et-Taberî, 30 cild, Mısır 1373

582) Tehâfet-ül-felâsife: İmâm-ı Gazâlî, Beyrut 1972

583) Tehzîb-ül-esmâ vel-luga: İmâm-ı Nevevî, 2 cild, Beyrut tarihsiz

584) Tehzîb-ül-esrâr: Harkûşî, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1157

585) Tehzîb-üt-tehzîb: İbn-i Hacer Askalânî, Haydarâbât 1325

586) Tekmiletü vefeyât-in-nakile: Abdülazîm Münzirî, 6 cild, Bağdat 1967

587) Telbîs-ül-iblîs: İbn-i Cevzî, Beyrut tarihsiz

588) Telhîs-ül-edille li kavâid-it-tevhîd: İbrâhim bin İsmâil Saffâr, Süleymâniye Kütüphânesi Şehîd Ali Paşa kısmı No: 1706

589) Temhîd: Kâdı Ebû Bekr Bâkillânî, Beyrut 1957

590) Tenbîh-ül-gâfilîn: Ebü'l-Leys Semerkandî, İstanbul tarihsiz

591) Terâcimü müellifîn-et-Tûnusiyyîn: Muhammed Mahfûz, Beyrut 19(3

592) Terceme-i Hâl-i İbrâhim Gülşenî: İstanbul 1289

593) Tercüme-i Mukaddime-i İbn-i Haldûn: Pîri Mehmed Efendi ve Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul 1275

594) Tergîb-ül-İbâd: Kâdı Hân

595) Tertîb-ül-medârik: Kâdı Iyâd, 4 cild, Beyrut tarihsiz

596) Tevârîh-i Âl-i Osman: İbn-i Kemâl Paşa, Millet Kütüphânesi No: 29

597) Teygâr fî kırâat-is-seb'i: Ebû Osman Dânî, İstanbul 1930

598) Tezâkir-i Hüdâyt: Azîz Mahmûd Hüdâyî, Fâtih Kütüphânesi No: 257?

599) Tezkire-i Halvetiyye: Yûsuf bin Ya'kûb. Süleymâniye Kütüphânesi Es'ad Efendi kısmı No: 1372

600) Tezkire-i İmâm-ı Rabbânî: Muhammed Mamur Nu'mânî, Pakistan tarihsiz

601) Tezkire-i Latifi: İstanbul 1314

602) Tezkire-i Sehî Bey: İstanbul 1325

603) Tezkiret-ül-ahbâb fî menâkib-ü-aktâb: İbrâhim Hakkı Erzurûmî

604) Tezkiret-ül-evliyâ: Ferîdüddîn-i Attâr, Tahran tarihsiz

605) Tezkiret-ül-huffâz: Hâfız Zehebî, Hindistan 1956

606) Tezkiret-üş-şüarâ: Kınalı-zâde Hasen Çelebi, Ankara 1983

607) The Big five of İndia in sufizm: Mirzâ Vahîdeddîn Begg, Hindistan târihsiz

608) Tıbyân-ül-vesâil: Harîrî-zâde Kemâleddîn Efendi, Süleymâniye Kütüphânesi İbrâhim Efendi kısmı No: 430

609) Tiryâk-ül-muhibbîn: Vâsıtî, İstanbul tarihsiz

610) Tomar-ı Turuk-ı aliyyeden Halvetîlik: Sâdık Vicdanî, İstanbul 1341

611) Tuhfe-i isnâ aşeriyye: Abdülazîz Dehlevî, Hindistan tarihsiz

612) Tuhfet-ül-erîb: Abdullah Tercüman, İstanbul 1985

613) Tuhfet-ün-nuzzâr: Bkz. Rıhlet-i İbn-i Battûta

614) Tuhfet-ür-râgıb: Tercüme Mehmed Zihnî Efendi, İstanbul 1332

615) Tuhfet-üs-sultân: Yûsuf bin Muhammed

616) Tüzük-i Cihângirî: Cihangir Pâdişâh, Aligar 1864

617) Tüzükât-ı Tîmûr: Mustafa Rahmi, İstanbul 1339

618) Uhûd-ül-kübrâ: Abdülvehhâb Şa'rânî, İstanbul tarihsiz

619) Ukûd-ül-cemân fî menakıb-in-Nu'man: Muhammed bin Yûsuf Şafiî

620) Ulemâ-ül-Müslimîn ve cehâlet-ül-vehhâbiyyîn: İstanbul 1987

621) Umdet-ül-Ahkâm (İhkâm-ül-ahkâm Şerhi): İbn-i Dakîk-ül-Iyd, Kâhire 1953 722)

622) Umdet-ül-kârî fî şerh-il-Buhârî: Bedreddîn Aynî, İstanbul 1308

623) Umdet-ül-makâmât: Muhammed Fadlullah, Kabil 1397

624) Usûl-i Serahsî: Şemsü'l-eimme Serahsî, 2 cild, Beyrut tarihsiz

625) Usûl-üd-dîn: Pezdevî, İstanbul 1308

626) Usüd-ül-gâbe: İbn-i esîr, Tahran 1280-1286

627) Uyûn-ül-enbâ fî tabakât-il-etibba: İbn-i Ebi Useybia, Mısır 1300

628) Vakıflar Afyon vakıf defteri: Vakıflar Bölge Müdürlüğü, (Kütahya) No: 2

629) Vakıflar Mücedded Anadolu Defteri: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No: 608

630) Vasît: Vahidî Ebul-Hasen Ali, Kılıç Ali Paşa Kütüphânesi No: 97

631) Vasıyyet-i Abdürrahîm bin Ali bin Müeyyed-zâde: Köprülü Kütüphânesi No: 1599/11

632) Vecîz: Vahidî Ebü'l-Hasen Ali, Süleymâniye Kütüphânesi Hkm. bölümü No: 963

633) Vehhâbiye Nasihat: İstanbul 1978

634) Vefeyât-ül-a'yân: İbn-i Hallıkân, 8 cild, Beyrut 1977

635) Vefâ-ül-vefâ: Semhûdî, Beyrut 1374

636) Vefeyât-nâme: Baldır-zâde, Bursa Orhangazi Kütüphânesi No: 58

637) Vefeyât-ül-a'yân tercümesi: Rodosî-zâde, İstanbul 1280

638) Vekâyi-ül-füdelâ: Üniversite Kütüphânesi Türkçe Yazmalar kısmı No: 81-3216

639) Visâl-i Ahmedî: Bedreddîn Serhendî, Pakistan 1976

640) Yâdigâr-ı Şemsî: Mehmed Şemseddîn. 1332

641) Yetîmet-üd-dehr: Se'âlebi, Şam 1303

642) Zafernâme: Şerâfeddîn Ali Yezdî, Tahran 1336

643) Zeyl-i Mir'ât-üz-zemân: Yûninî, Haydarâbâd 1954-1955

644) Zeyl-i Ravdateyn: Ebû Şâme; Mısır 1947

645 Zübde-i menâkıb ve güzide-i metâlib: Hüsâmeddîn Halîl Bursevî, Üniveriste Kütüphânesi No: 2370

646) Zübdet-ül-makâmât: Muhammed Hâşim-i Keşmî. İstanbul 1978